

DEVRE : 1

İÇTİMA : 3

T B M M

GİZLİ CELSE ZABITLARI

Cilt : 3

6 Mart 1338 (1922) - 27 Şubat 1338 (1923)

— — — — —
TBMM Basıncı
Ankara — 1980

LIV. TUR. 1711 (ReNum. TUR. 516. III)

04/08/2016

1230 TBMM GİZ (3)

DEVRE : 1

İCTİMA : 3

TBMM

GİZLİ CELSE ZABITLARI

Cilt : 3

6 Mart 1338 (1922) - 27 Şubat 1338 (1923)

TBMM Basmaları
Ankara — 1980

Handwritten text, possibly a signature or name, oriented diagonally across the page.

Fihrist

AZAYI KIRAM MUAMELATI

Sayfa	Sayfa	
Çeşitli Mevaz		
— İsmail Mebusu Hamdi Namık ve Urfa Mebusu Ali Saip Beylere bazı ahzı asker subdelerinin teftişine memur olıdıklarına dair	42	
İstifalar		
— Mersin Mebusu Salâhattin Beyin Hariciye Encümeninden istifası	59	
	Vazifesi mahsusla için Ukrayna'ya gidecek heyete dahil Sinop Mebusu Rıza Nur Beyin heyeti azalığından istifası	303 304
	Mezuniyetler	
	— Azayı Kiramdan bazılarına izin verilmesine dair	42 43
	— Mezuniyetler hakkında	470 481

BEYANATLAR

— Avrupa'dan avdet eden Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin ahvali siyasiye ve inibastı hakkında beyanati	172 196	— Heyeti Vekile Reisi Rauf Beyin vaziyeti askeriye hakkında beyanati	710 711
— Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin vaziyeti askeriye hakkında beyanati	214 1922	— Heyeti Vekile Reisi Vekili ve Şerhiye Vekili Abdullah Azmi Efendi Hazretlerinin ahvali siyasiye hakkında beyanati	824 829
— Hariciye Vekili Rıza Nur Beyin ahvali siyasiye hakkında beyanati	812 821	— Maliye Vekili Havaş Beyin vaziyeti maliye hakkında beyanati	198 214
— Heyeti Vekile Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin Londra seyahati ile alakalı zabıtların muvakkaten tehirı neşri hakkındaki beyanati	47 49	— Vaziyeti askeriye hakkında Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin izahı	334 354

ÇEŞİTLİ MEVAD

— Ali İhsan Paşanın Ordu Kumandanlığından çekilmesi	484 486
---	------------

DIVANI RİYASET KARARLARI

— Halifeye emanatı şerifeyi teslim ve bitirmek üzere İstanbul'a gidip gelen heyet mebusenin harcırahlarına dair	1081 1082	— Mezuniyetler hakkında	1278 1281 470 481
---	--------------	-------------------------	----------------------------

İSTİZAHLAR

Sayfa	Sayfa	
— Adliye Vekili Refik Şevket Beyden alemi celsede vakı istizah tahririnin üçüncü fikrasının müzakeresi	tahriri. 1126 1127,1130 1143	
150:		
161	— Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey ve rüfekasının Ponnis meselesi ve Trabzon Müdafaai Hukuk Cemiyetine dair Dahili- ye Vekilinden istizah tahriri.	362 365,368 412
Erzincan Mebusu Hüseyin Bey ve nü- fekaı ile Bursa Mebusu Hacı Şükrü Beyin; İstanbul ahvaline ve Refet Paşanın hareketi- na dair İcra Vekilleri Heyeti Reisi ile Ha- riciye, Dahiliye ve Maliye Vekillerinden istizah tahriri	1069 1081,1085: 1091,1094 1121	
— Memalliki mustahlasadaki emvali met- ruke hakkında Maliye Vekilinden istizah	— Trabzon Mebusu Haliz Mehmet Bey, Hariciye Vekâleti Vekili Mahmut Celâli Be- yini; Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin Avrupa seyahatine giderken İstanbul Hükü- meti ve Halife ile yaptığı temaslara alakalı sual ve istizahlara cevabi.	14: 19,29 40

LAYİHALAR

— Başkumandanlık müddetinin 5 Mayıs 1338 tarihinden itibaren üç mah daha temdi dine dair.	315	— Mükellefiyeti Nakliye Askeriye Ka- nuu lâyihası.	67: 69,72
— Bütçe Kanunu lâyihası.	331 516: 546,576	— 8 Kânunusâni 1336 tarihli kararname- nin nafi hakkında lâyihasi kanuniye	768: 781
— İlgal emnasında Osmanlıye Guvarbörü bü yapan Fransız generalinin tercümaı Ma- raslı İstüpanoğlu Emil Petrozyan'ın mühake- mesinin tedkine dair esbabı mucabe lâyihası	646 651	— 28 Şubat 1338 tarihli Avans Kanunu- nun üçüncü maddesi mücibince bütümüm me- murin ve mensubını askeriye maaşatından katedilemekte bulunan % 20lerin bundan sonra kesilmemesine dair kanun lâyihası	756:766
— Jandarma Umum Kumandanlığı Büt- çesine tahsisat ilâvesi hakkında kanun lâyiha- sı.	658: 676,678: 679	— Vazifeli mahsusı ile Ukrayna'ya gide- cek heyetün masarifi zarurîyosine karşılık ol- mak üzere 1338 senesi Hariciye Vekâleti Sül- çesine mevzu tahsisat kanununa müzeyyel kanun lâyihası.	294: 303
— Muvazenei Umumiye Kanun lâyihası Büyük Millet Meclisi Bütçesi.	874: 891,892: 893,946 952,953 954		

MAZBATALAR

Adliye Encümeni Mazbatası	Dördüncü Şube Mazbatası	
— Merkez Kumandanı Nihal Paşa hak- kında.	— Amasya İstiklâl Mahkemesinin muğa- yurî karar hükümler vordüğüne dair iddia hak- kında.	101: 113
550: 574		

Sayfa	Sayfa
— Ekişçir Mebusu Hüseyin Bey hakkında 59; 63,85,95	— Sulh Konferansına iştirak edecek mu- rabhas Heyeti ile bunlara verilecek tahsi- sata dair. 980 1006
— Isparta'da ıhtıma edilen koyunlar ve tütün mevcudunu tahkik için intihap olunan lardan vakıf istifası ile ihtilâl eden azalığa Fla- viz Mebusu Rasım Heyin seçildiğine dair. 142	— Vaziyeti Maliye hakkında. 488 501
Muvazenei Maliye Encümeni Mazbatası	— 28 Şubat 1338 tarihli Avam Kanunu- nun üçüncü maddesi mucibince bütümler memur ve mensubini askeriyeye mağasun- dan katedilmekte bulunan 27 20'lerin bun- dan sonra kesilmemesine dair kamu bîyma- sı hakkında. 756 766
— Düyunu Umumiyye muhassas varidat matrahlarına harp masrafları karşılığı ola- rak yapılan zammıyatın Düyunu Umumiye havaşlarından tefriki ile muvazenei umu- miyyeye intikaline dair. 800 803	

MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

— Adana Kuyudu Hakani: hakkında Maliye Vekilinin izahatı ve mevzu üzerinde muzakere. 546 603	— Düğman İğalinden kurtulmuş bulunan Nursalılar Meclisi vakıf davetinin kabul veya ademî kabulü hakkında kirkibes mızalı takrir. 806 811
— Avrupa'dan avdet eden Hariciye Ve- kili Yusuf Kemal Beyin şahvâl sıyatiye ve intibuatı hakkında beyanatı ve suallere ce- vabı ve müzareke teklifine verilecek cevabı nota. 172 196	— Düveli mutelifeden mevzu müzareke teklifi. 117 142
— Başkumandanlık karargâhı ile intibat tesisi ve alınacak malumatın Meclisin ha- berdar edilmesi hakkında Burdur Mebusu İsmail Suphi Sosyullu ve Mersin Mebusu Sa- lâhastın Beylerin takrirleri. 821 822	— Düveli mutelifeye verilecek cevabı no- ta hakkında. 274 292
— Başkumandanlık ve Erkanı Harbiye Umumiye Vekâletinin dört sınıf esnan erba- bının tefhisi hakkındaki teklifi. 956 969	— Düveli mutelifeye verilecek cevabı no- tanın müzakere ve kabulü. 860 872
— Raskumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin vaziyeti umumiye üzerinde müdavolei efkârda bulunmak ve tedabiri lâ- zime için Heyet Vekileyi cepheye daveti. 784 789	— Düyunu Umumiyye muhassas varidat matrahlarına harp masrafları karşılığı olarak yapılan zammıyatın Düyunu Umumiye ha- vaşlarından tefriki ile muvazenei umumiyyeye intikaline dair Muvazenei Maliye Encümeni mazbatası. 800 803
— Biga Mebusu Mehmet, Bursa Mebusu Operatör Emin ve Çanık Mebusu Süleyman Beylerin masuniyeti teşriyelerinin nefi hak- kında İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti tekte- resi. 1229 1234	— Elcezire muntakasında bir İstiklâl Mah- kemesi teşkilüne dair İcra Vekilleri Heyeti teklifi. 1201 1209
	— Halife Vahidettin'in firan ve halî hak- kında müzakere ve Halifeğe Abdülmecid Efendinin seçilmesi. 1042 1065
	— Halife emabatu gerifeyi teslim ve bîat etmek üzere İstanbul'a gidip gelen heyeti

	Sayfa
mebusenin harcırahlarına dair Divanı Riyaset kararı.	1278: 1281
— Hariciye Vekili İsmet Paşadan gelen Lozan Konferansı ile alakalı telgraflar.	1284: 1288
— Hariciye Vekili İsmet Paşanın, Lozan Konferansının hudutların tespiti ile alakalı izahatı ve münkahi bulunan konferansın telrar açılması halinde Heyeti Murahhasca takip olunacak strateji esaslarının tespiti.	1304: 1325
— Hariciye Vekili Rıza Nur Beyin; ahvali siyasiye hakkında beyanatı.	812: 821
— Heyeti Vekile Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin Londra seyahatı ile alakalı zabıtların muvakkaten tahiri neşri hakkındaki beyanatı.	47 49
— Heyeti Vekile Reisi Vekili ve Seriyeye Vekili Abdullah Aami Efendi Hazretlerinin; ahvali siyasiye hakkında beyanatı.	824: 829
— İçel Mebusu Naim Bey ve rüfetasının; muhtemem eslihadan mebusana birer adet fihtina verilmesine dair takriri.	829
— İktisat Vekâletü Dütçesi.	595: 596
— İstanbul'da bulunan bilumum memurinin; müteakibi, eytam ve eramil maâzlarının sureti itası hakkında.	1022: 1039
— İstanbul Mukümezzinin; itifası üzere, İstanbul'un şekli idaresi hakkında İcra Vekilleri Heyetince; itihaz ve tamimen tebliğ edilen karar.	1009: 1019
— İşgal esnasında Osmaniyeye Guvamörlüğü yapan Fransız generalinin tercümanı; Maraşlı İncepaşoğlu Emil Perçyan'ın muhakemesinin uciline dair esbabı mucibe layihası.	646:651
— İtilâf Devletlerinin mütareke toklidi.	750 753
— İzmir'de bulunan Başkumandan Mustafa Kemal Paşa ve orada bulunan Vekillerin; Ankara'ya avdâtları ve mesabih sıyashyo.	

	Sayfa
İngüzlerin Trakya ve İstanbul'daki hareketleri ve Üsra mübadelesi hakkında müzakerat.	833: 836
— Jandarma Umum Kumandanlığı Rutçesine tahsisat ilâvesi hakkında kanun lâ-yihası.	651: 676, 678 679
— Kirsehir Mebusu sabıki Bekir Efendi'nin istidası hakkında İstida Encümeni mazhatasının tesni müzakeresine dair Dersim Mebusu Mustafa Bey ve rüfetasının takriri.	549 550
— Lozan Konferansı hakkında, Ankara'ya avdet etmiş bulunan konferans azasından Trabzon Mebusu Hasan Beyin izahatı.	1169: 1197
— Lozan Konferansı hakkında İcra Vekilleri; Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Beyin izahatı.	1146: 1163
— Lozan Konferansında bulunan Hariciye Vekili İsmet Paşa'ya gönderilen anlaşma esaslarını muhtevî cevap.	1267: 1271
— Lozan Konferansından avdet etmiş bulunan Hariciye Vekili İsmet Paşa'nın konferansın safahatı ve inkıla sehaplerine dair izahatı.	1290: 1301
— Lozan Konferansının müzakere safahatı ve vadi olunan son şekil hakkında Heyeti Vekile Reisi Hüseyin Rauf Beyin izahatı.	1236:1263
— Lozan Konferansının vaziyeti ahirine dair Hariciye Vekili İsmet Paşadan mevrut telgraf.	1274: 1276
— Lozan Konferansı ve Avrupa vaziyeti hazırası hakkında müzakerat.	1220: 1229
— Maliye Vekili Hasan Beyin vaziyeti maliye hakkında beyanatı.	198: 214
— Memaliki müstahfaza hakkında Karesi Mebusu Basri Bey ve rüfetasının takriri.	1209: 1217

	Sayfa		Sayfa
— Memleketimizdeki ekalliyetlere muza- lum icra edildiği iddiası ve İngiltere'nin te- sebbüsü ile beynelmîlî bir heyetli tahkikiye teşkilî istikametinde yürütülen haroketî pro- testo için Hariciye Encümenince hazırlanan molin.	452. 470. 471-481	— 8 Kanunusânî 1336 tarihli kararname- nin icli hakkında lâyhâî kanunîye.	769. 781
— Merkez Kumandanı Nihat Paşa hak- kında Adliye Encümeni mazbatası.	550. 574	— Sulh Konferansına iştirak edecek mu- rahhas Heyetli ile bunlara verilecek tahsisata dair mazbata.	980. 1006
— Millî Orduya alınacak zabitan askerî terfi kanunu ve makam maaşatı hakkındaki kanunun bazı maddelerinin tadilî ile Heyetli Vekîlînin vazife ve salâhiyetine dair kanun- ların müzakerelerinin tehiri.	22. 28	— Sulh Konferansına iştirak edecek mu- rahhaslarla, bunlara verilecek tahsisatın hu- ruru esasîyesinin tespitine dair Malatya Me- busu Sitki Bey ve rüfêkasının takrîrî.	972. 977
— Moskova Sefaretinde cereyan eden ha- disat hakkında tesvî olunan notalar.	434. 450	— Suriye ile yapılacak gümrük itilâfna- mesi hakkında Heyetli Vekîle kararı.	414. 434
— Mudanya Konferansı	896. 907. 910-930	— Trabzon İskele Kâhyası Yahya'nın se- bobi kâilî hakkında tahkukatta bulunmak üze- re azası kiramdan üç zatın imtihânına dair İcra Vekîlîleri Riyaseti tezkeresi.	546
— Mudanya Konferansı ve Hükûmet protokolu mza salâhiyatı verilmesi.	932. 944	— Türkiye Büyük Millet Meclisi Bütçesi.	840-857
— Muvazene Umûmiye Kanun lâyhâsı Büyük Millet Meclisi Bütçesi.	874. 891-892. 893-946. 952-953-954	— Vazifeli mahsus için Ukrayna'ya gi- decek heyet âzasından Rıza Nur Beyin istî- fasının isurudadı baîkında.	308
— Müdafaa Millîye Vekâleti bütçesi.	488-504. 513-516. 546-576. 595	— Vaziyetî askerîye hakkında Başkumân- dan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin iza- hatı ve vaki suallere cevabı.	334. 354
— Mükellefiyeti Nakliye Askerîye Ka- nunu lâyhâsı.	67. 69-72	— Vaziyetî maliye hakkında müzakerat.	216-241. 244-271
— Pomorje meselesi hakkında müzakere.	679-707. 711-744	— Yeni bir İstiklâl Mahkemesi teşkilise dair İcra Vekîlîleri Heyeti tezkeresi.	606. 632. 614-637
		— 28 Şubat 1338 tarihli Avâs Kanunu- nun üçüncü maddesi mucibince bilumum me- murin ve mensubini askerîye maaşatından katedilmekle bulunan Ş. 20'lerin bundan sonra kesilmemesine dair kanun lâyhâsı ve Muvazene Maliye Encümeni mazbatası.	756-766

SUALLER VE CEVAPLAR

Hariciye Vekîlinden
— Amasya Mebusu Rıza Beyin, Rusya'daki
Sefarethanemizin Rus Hükümeti tarafından ta-
harri edilip edilmediği, esbabı taharri ve ta-
rafeyn beynindeki vaziyet hakkında 359:360

— Antalya Mebusu Mustafa Beyin, İtal-
ya Hariciye Nazırı ile vukubulan mülakat ve
İtalya metalibâî hakkında Ahmet Muhtar Be-
ye verilmesi bahis konusu listeye dair. 357:359

— Burdur Mebusu İsmail Suphi Soysallı'nın, Buhara Sefirinin vazife mahalline gideme-
yerek Trabzon'da kalması esbabına dair. 839-840

Cebelbereket Mebusu Faik Reyin; Yu-
nanlıların Meriç sahilindeki tahşidatına ve jan-
darmalarımıza vaki tecavüzat hakkında Düvel-i
Mutelifeye verilen notaya cevap gelip gelmedi-
ğine dair. 1276-
1277

— İzmir Mebusu Mahmut Esat Beyin, Ba-
biâli tarafından İtalyanlara şimendifer, maden
vesair ve işletme hakları verüldüğünün derecesi
sihhati, böyle haklar verilmiş ise bunun İtalya
Devlet nezdinde protesto edilip edilmediği ve
Rabiâliye milletlerarası hiçbir vazi hukukisi bu-
lunmadığı hakkında ihtaratta bulunulup bulu-
nulmadığına dair. 365-366

— İzmir Mebusu Sırrı Reyin, Söke'nin İtal-
yanlar tarafından tahliyesinden Hükümetin ne

vakit haberdar olduğu ve tahliyede maksadı
siyasi bulunup bulunmadığına dair. 356-357

Heyeti Vekile Resimden

— Burdur Mebusu Soysallı İsmail Suphi
Reyin, Trakya'dan çekilen Yunanlıların götür-
dükları emvali, İzmir yangınına ve şaki Ethem
in Rumeli'deki hareketine dair. 1277-
1278

— Cebelbereket Mebusu Rasim Rey ve rü-
fekasının, İngiliz Generali Tansent'in Ankara-
yı ziyaretinin manayı siyaseti hakkında. 640-642

— Erzurum Mebusu Mustafa Dutak Re-
yin; Yunanlıların İstanbul'u işgal edeceği ve
Fransızların buna karşı çıktıkları hakkındaki
sayının mahyuctine dair. 642-643

Nafia Vekilinden

— İtalya'dan mübayaaa edilen şimendifer
ve malzeme mübayaası için giden Heyet hak-
kında Vehbi Beyefendinin Nafia Vekilinden
sual. 502-504

TAKRİRLER

— Başkumandanlık karargâhı ile iribat
tesisi ve alınacak malumatın Meclisio haber-
dar edilmesi hakkında Burdur Mebusu İsmail
Suphi Soysallı ve Mersin Mebusu Sâlahattin
Beylerin takrirleri. 821-822

— Bitlis Mebusu Yusuf Ziya Bey ve rüfe-
kasının; ahvali hariciye ile alâkalı müteaddit
mevad bakında Hariciye Vekâleti Vekilinin
izahat vermesine dair takriri. 142-144

— Dersim Mebusu Mustafa Bey ve rüfe-
kasının, Kırşehir Mebusu sabıkı Bekir Efendi-
nin istidası hakkındaki İstida Encümeni Maz-
batasının tesrii müzakeresine dair takriri. 549-
550

— Düşman işgalinden kurtulmuş hulunan
Bursa'lılarla Meclise vaki davetinin kabul ve
ya ademi kabulü hakkında kırkbeş imzalı tak-
rir. 806-811

— Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Beyin
Ceridesi Resmîye neşri hakkında takriri. 144-145

— Erzurum Mebusu Salub Efendinin, He-
yeti Vekilerin iskatına ait takriri. 49

— İçel Mebusu Naım Bey ve rüfekası-
nın; muğlenem eslibadan mebusaca birer adet
filinta verilmesine dair takriri. 829

— Lazistan Mebusu Necati ve Oltu Mebusu
Rüstem Beylerin sual ve istizaahların muvakkat
bir müddet için ruznameye alınmamasına dair
takriri. 149-150

— Memaliki müstahlasa hakkında Kare-
si Mebusu Rasim Bey ve rüfekasının takriri. 1204-
1217

— Mentşe Mebusu Yunus Nadi Bey ve
rüfekasının Hükümete itimadı mutazammın
takriri. 40-42

— Mentşe Mebusu Yunus Nadi ve Ge-
libolu Mebusu Celâl Nuri Beyin; Başkuman-
dan Paşa Hazretlerine sihhat ve afiyet temen-
ni telgrafı keşidesine dair takrir. 76

— Mersin Mebusu Sâlahattin Beyin, Ha-
riciye Vekili Mahmut Celâl Beyle ademi it-
imadı hakkında takriri. 49-53

— Sultân Konferansına iştirak edecek mu-
rahhaslarla, bunlara verilecek talimatın hutu-
tu esbâyesinin tespitiine dair Malatya Mebu-
su Sıtkı Bey ve rüfekasının takriri. 972-977

TEKLİFLER

Sayfa	Sayfa
— 1338 senesi bütçesini hazırlamak üzere Muvazene-i Maliye Encümeni Mudirininin masasının tezyidi hakkında teklif. 59	— Mersin Mebusu Salâbatün Bey ve rüfekasının; berri bahri, havası suufu muhtelifi askeriyeye mensubun, memurun ve zabitanına elbise ve teçhizat bedeli itasına dair teklifi. 53:59
— Düveli mütevelliden mevcut şeraiti sulhiyeye dair teklif. 164:170	

TELCRAFLAR

— Başkumandan Mustafa Kemal Paşa ve	İzmir'de bulunan vekillerin Ankara'ya mütevelliden hareket ettiklerine dair telgraf 840
-------------------------------------	---

TEZKERELER

Adliye Vekâleti Tezkereleri	Divanı Riyaset Tezkereleri
— Bursa Mebusu Muhittin Baha Beyin mahkemede yalan yere yenin ettiği iddiasıyla masuniyeti teşriiyesinin ref'iine dair. 1166:1169	— Meclisi Mebusan Reisi müteveffa Reşat Mikriet Beyin mezarının yaptırılabilmesi için tahsisat itası hakkında 150
— Dersim Mebusu Abdülhak Tevfik Beyin polisi tahkir maddesi ile alakalı. 549	— Teberru olarak terkine karar verilen Şubat maaşatının azayı kıram maaşatından on faksitte katına dair. 76:82,84:85
— Erzurum Mebusu İsmail Hakkı Bey hakkında darp maddesi ile alakalı. 548	İcra Vekilleri Heyetü Riyaseti Tezkereleri
— Muş Mebusu Kasım Efendi hakkında tecavüzatı isyanıyede bulunmak maddesi ile alakalı. 549	— Niğde Mebusu Mehmet, Bursa Mebusu Operatör Emin ve Çanık Mebusu Süleyman Beylerin masuniyeti teşriiyelerinin ref'i bakımında. 1229:1234
— Şarkı Karahisar Mebusu Memduh Bey hakkında katil ve sair maddelerle alakalı. 548:549	— Garp Cephesindeki muharebatın kemali muvaffakiyetle devam ettiğini bildiren Erkânı Harbiye Umumiye Riyasetinden mevcut şifre ve huna dair. 746:747
Başkumandantlık Tezkeresi	— Trabzon İskele Kâhyası Yahya'nın sebebi katli hakkında tahkikatla bulunmak üzere azayı kıramdan üç zatın intubabına dair. 546
— İzmit Mebusu Hanıfî Naniuk ve Urfa Mebusu Ali Saip Beylere izni aları asker şubelerinin teftişine memur edildikleri no dair. 42	— Ukrayna muahedenamesinin tenası için gönderilecek heyeti nurahhasa hakkında. 72:76
Düyük Millet Meclisi Riyaseti Tezkeresi	— Yeni bir İstiklâl Mahkemesi teşkiline dair. 606:632,634:637
— Azayı kıramdan bazılarına izin verilmesine dair. 42:43	Müdafai Milliye Vekâleti Tezkeresi
Dahiliye Vekâleti Tezkeresi	— Muş Mebusu sabıki Kasım Efendiye dair. 548
— Muş Mebusu Kasım Efendi hakkındaki şikâyeti mutazammın. 304:305	

ZABTI SABIK MULÂSALARI

<u>İn'ikat</u>	<u>Celse</u>	<u>Sayfa</u>	<u>İn'ikat</u>	<u>Celse</u>	<u>Sayfa</u>
65	2,3	2	97	3	750
3	2,3,4	46:47	98	3	756
7	3	66:67	100	2	768
8	3	72	102	2	784
9	3	84	104	2	800
10	1	100:101	105	3	806
11	1	116:117	107	2,3	824
14	2,3	148	108	2	832
15	1	164	109	2	840
17	2	172	111	3	860
20	2,3	198	112	2	874
24	3	216	113	2	896
25	1,2	244	114	3	910
26	1,2	274	115	2,4	932
32	2,3	294	116	1	946
34	2	308	119	2	956
35	2	315	120	3	972
39	2,3	334	121	3	980
40	1	356	131	2,3	1008:
42	1	362			1009
44	2,3	368	133	2	1022
51	2,3	414	136	2	1042
55	2,3	452	140	4,5,6	1069
57	1,2	484	141	2,3	1085
60	2	288	142	3	1094
60	2	488	143	2	1126
75	2,3	516	146	3	1130
76	2,3	548	147	2,3	1146
78	2,3	576	162	3	1166
79	2	606	166	1,2,3	1201
80	2,3,4	634	177	2,3	1220
81	2	640	180	2	1236
83	3	646	182	2,3	1226
87	2,3,4	678	183	1	1274
88	2,3	710	187	2	1284
91	2	746	188	3	1290
			196	2,3	1304

Söz Alanlar

A

Sayfa	Sayfa
Abdullah Azmi Bey (Heyeti Vekile Reis Vekili ve Şeriye Vekili) (Fakihler) - Ahvali siyasiye hakkında beyanati.	— Merkez Kumandanı Nihat Paşa hakkında Adliye Encümeni mazbatası münasebetiyle.
824	
— İzmir'de bulunan Başkumandan Mustafa Kemal Paşa ve orada bulunan vekillerin Ankara'ya davetleri ve mesaili siyasiye, İngilizlerin Trakya ve İstanbul'da hareketleri ve Üsera mübadelesi hakkında müzakerat münasebetiyle.	Abidin Bey (Lüzistan) - Başkumandan Mustafa Kemal Paşanın vaziyet askeriye hakkında izahatı ve suallere cevabı münasebetiyle.
833	353
— 1. Erzurum Mebusu Salih Efendinin; Heyeti Vekilenin istihzaına dair takriri.	— Başkumandanlık muddudünün 5 Mayıs 1338 tarihinden itibaren 3 mah daha temü-dine dair kanun münasebetiyle.
52	325
2. Mersin Mebusu Selâhatin Beyin; Hariciye Vekâletü Vekili Mahmut Celal Beyin idemi idmarı hakkında takrirî münasebetiyle.	— Başkumandanlık ve Erkânı Harbiye Umumiye Vekâletinin dört esnan erbabının terhisı hakkındaki teklifi münasebetiyle.
227	965
— Maliye Vekili Hasan Beyin, vaziyeti maliye hakkındaki beyanati münasebetiyle.	— Devleti mutelifeden mevru mutarake teklifi münasebetiyle.
	128
Abdulhalî Efendi (İzmit) - Bütçe Kanunu lâyihası.	— Devleti mutelifeye verilecek cevabi nota hakkında.
	281
A) Müdafaa-i Milliye Vekâletü Bütçesi münasebetiyle.	— Erzincan Mebusu Hüseyin Bey ve rüfekaası ile Bursa Mebusu Hacı Şükrü Beyin; İstanbul ahvaline ve Refet Paşanın hareketü-na dair İcra Vekilleri Heyeti Reisi ile Hariciye, Dahiliye ve Maliye vekillerinden istihaz takrirî münasebetiyle.
589,590	1104
— Vaziyeti Maliye hakkında Muvazene-i Maliye Encümeni mazbatası münasebetiyle.	— Halifeye emanatı şerifeyi teslim ve bir-olmek üzere İstanbul'a gidip gelen Heyeti Mebusenin harcırahlarına dair Divanı Riyaset kararı münasebetiyle.
496	1279
Abdurrahman Dursun Bey (Çorum) - Jandarma Umum Kumandanlığı Bütçesine tahsisat ilavesi hakkında kanun lâyihası münasebetiyle.	— Hariciye Vekili İsmet Paşanın Lozan Konferansının hududların tespiti ile alakalı izahatı ve münakatı bulunan konferansın tekrar açılması halinde Heyeti Murahhasca takip olunacak strateji esaslarının tespiti hakkında.
663	1321
Almîlîşfur Efendi (Karesi) - Müdafaa-i Milliye Vekâletü Bütçesi münasebetiyle.	— Lozan Konferansı hakkında İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Beyin izahatı münasebetiyle.
508	1160
— 28 Şubat 1338 tarihli Avans Kanununun üçüncü maddesi mücbirince bilumuni nirmurin ve mensubini askeriye nisbatını olan kadetlikte bulunan 20'lerin bundan sonra kusılmamasına dair kanun lâyihası ve Muvazene-i Maliye Encümeni mazbatası münasebetiyle.	— Lozan Konferansının müzakere safahatı ve vâsil olunan son şekli hakkında.
764	1243
Abdülkadir Kemali Bey (Kastamonu) - Başkumandanlık ve Erkânı Harbiye Umumiye Vekâletinin dört esnan erbabının terhisı hakkındaki teklifi münasebetiyle.	— Menâlikü mistahla hakkında Karesi Mebusu Basri Bey ve rüfekaasının takrirî münasebetiyle.
961	1213
— Bütçe Kanunu lâyihası.	
A) Müdafaa-i Milliye Vekâletü Bütçesi münasebetiyle.	
592	

Sayfa	Sayfa
— Muvazenei Umumiye Kanunu lâyihası (Büyük Millet Meclisi Bütçesi) münasebetiyle.	
950	
Ali Bey (Dahiliye Vekâleti Vekili) (Niğde) - Yeni bir istiklâl mahkemesi teşkiline dair İcra Vekilleri Heyeti teklifi münasebetiyle.	
606	
Ali Bey (Karahisarcısahip) - Jandarma Umum Kumandanlığı Bütçesine tahsisat ilâvâtı hakkında kanun lâyihası münasebetiyle.	
661	
Ali Cerani Bey (Gaziantep) - Adana Kuyudu Hakanisi hakkında Maliye Vekilinin izahatı ve mevzu üzerinde müzakerat münasebetiyle.	
597	
— Başkumandanlık ve Erkânı Harbiye Umumiye Vekâletinin dört esnan erbabının terhis hakkındaki teklifi münasebetiyle.	
959	
— Düveli Muhlifeye varilecek cevabi nota münasebetiyle.	
864	
— İstanbul'da bulunan bilunum niemünün, mühtakail eytam ve eramil maaslarının sureli ilası hakkında.	
1029	
— Lozan Konferansının müzakere safahatı ve vâsil olunan son şekil hakkında.	
1254	
— Merkez Kumandanı Nihat Paşa hakkında Adhiye Encümeni mazbatası münasebetiyle.	
566	
— Muvazenei Maliye Kanun Lâyihası (Büyük Millet Meclisi Bütçesi) münasebetiyle.	
881	
— 8 Kânunusaltı 1336 tarihli karar nâmetin ref'i hakkında lâyihası kanuniye münasebetiyle.	769,771,772
— Sudi Konferansına iştirak edecek muvazenesi ile bundara verilecek tahsisata dair mazbata münasebetiyle.	
1005	
— Suriye de yapılacak Gümrük idarâfânesi hakkında Heyeti Vekile kararı münasebetiyle.	
424	
— Vaziyeti Maliye hakkında Muvazenei Maliye Encümeni Mazbatası münasebetiyle.	
491	
Ali Cerani Bey (Muvazenei Maliye Encümeni Reisi) (Gaziantep) - Düyunu Umumiye ye muhassas varidat matrahlarına harp masrafları karşılığı olarak yapılan zammiyatın Düyunu Umumiye hesaplarından tefriki ile muvazenei umumiye intikabine dair Muvazenei Maliye Encümeni mazbatası münasebetiyle.	
801,803	
— Müdafaa-i Milliye Vekâleti Bütçesi münasebetiyle.	516
Ali Felhi Bey (Dahiliye Vekili) (İstanbul) - Ali Şukru Beyin Pontüs meselesi hakkında suat münasebetiyle.	369,379,383
— Başkumandanlık Kanununun hafiyen müzakeresi için mevzu takrir münasebetiyle.	313
— Erzinan Mebusu Hüseyin Bey ve rüfikası ile Bursa Mebusu Maci Şükrü Heyin; İstanbul ahvâline ve Refet Paşanın harekâtına dair İcra Vekilleri Heyeti Reisi ile Hariciye, Dahiliye ve Maliye vekillerinden azırah takrir münasebetiyle.	1071,1116
— İstanbul Mükümetinin istifası üzerine İstanbulun şekli idaresi hakkında İcra Vekilleri Heyetince itilâz ve tamamen tebliğ edilmiş karar münasebetiyle.	1013,1014
Ali Nisai Bey (İstanbul) - Berni bahri harvâi sunuflı mühtelifleri askeriye mevsubini, memur ve zabitanâ elbise ve teçhizat bedelinâsinâ dair teklif münasebetiyle.	54
— Ali Sururi Bey (Karahisarşanki) - 6 Kânunusaltı 1336 tarihli kararnâmenin ref'i hakkında lâyihası kanuniye münasebetiyle.	770
— Amasya İstiklâl Mahkemesinin muğayisi kanun hükümler verdiğiine dair iddia hakkında Dördüncü Şube mazbatası münasebetiyle.	111
— Heyeti Vekile Reisi ve Hariciye Vekilî Kauf Beyin beyanatı münasebetiyle.	649
— Merkez Kumandanı Nihat Paşa hakkında Adhiye Encümeni mazbatası münasebetiyle.	566
— Muvazenei Maliye Kanun Lâyihası (Büyük Millet Meclisi Bütçesi) münasebetiyle.	846,848,877,880,946,948,949
— Suriye ile yapılacak Gümrük idarâfânesi hakkında Heyeti Vekile kararı münasebetiyle.	420
— Yeni bir İstiklâl Mahkemesi teşkiline dair İcra Vekilleri Heyeti teklifi münasebetiyle.	627,631
Ali Sükrü Bey (Trabzon) - Başkumandanlık Kanununun hafiyen müzakeresi için mevzu takrir münasebetiyle.	311

Sayfa	Sayfa
— Bağımandanlık müddetinin 5 Mayıs 1338 tarihinden itibaren 3 mah daha temdidine dair kanun münasebetiyle.	319,326
— Herri bahiri, havai sunulı muhtelifleri askeriye nevsubin, menurün ve zabitanaya elbise ve teçhizat beledi işasına dair teklif münasebetiyle.	56
— Bütçe Kanunu Lâyihası.	
A) Müdafian Mâlîye Vekâleti Bütçesi münasebetiyle.	579
— Duvâi mutelifeden nevruz mütarake teklifi münasebetiyle.	122
— Hariciye Vekili İsmet Paşanın Lozan Konferansının hududların tespiti ile alakalı izahatı ve münkati bulunan konferansın tekrar açılması halinde Heyeti Murahhasça takip olunacak strateji esaslarının tespiti hakkında.	1323
— Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin ahvali siyasiye ve intibaati hakkında beyanati ve şakilleri cevabi ve mütarake teklifine verilcek cevabi nota münasebetiyle.	159
— Jandarma Umumi Kumandanlığı Bütçesine tahsisat ilâvesi hakkında kanun lâyihası münasebetiyle.	668
— Lozan Konferansından avdet etmiş bulunan Hariciye Vekili İsmet Paşanın Konferansın safahatı ve inkita sebeplerine dair izahat münasebetiyle.	1290
— Lozan Konferansının müzakere safahatı ve vasıl olunan son şekli hakkında.	1254
— Lozan Konferansı ve Avrupa vaziyeti hazırası hakkında.	1227
— Maliye Vekili Hasan Beyin vaziyeti Maliye hakkındaki beyanati münasebetiyle.	207, 209, 221, 222
— Moskova Sefaretinde cereyan eden hadısat hakkında teati olunan mazbatalar münasebetiyle.	446
— Pontüs meselesi hakkında Dahiliye Vekilinden suatı münasebetiyle.	368, 377, 379, 381, 394, 411.
— Suriye ile yapılacak Gümrük itidafnamesi hakkında Heyeti Vokile kararı münasebetiyle.	423
— Vaziyeti Maliye hakkında Muvazenei Maliye Encümeni Mazbatası münasebetiyle.	492
— Yeni bir İstiklal Mahkemesi teşkiline dair İcra Vekilleri Heyeti tezkeresi münasebetiyle.	613, 630
Ata Bey (Dahiliye Vekili) (Niğde) - Jandarma Umumi Kumandanlığı Bütçesine tahsisat ilâvesi hakkında kanun lâyihası münasebetiyle.	653, 658
— Pontüs meselesi hakkında lâyihası kanuniye münasebetiyle.	728
— Yeni bir İstiklal Mahkemesi teşkiline dair İcra Vekilleri Heyeti tezkeresi münasebetiyle.	621

B

— 8 Kasımusani 1336 tarihli kararname- nin ref'i hakkında layihai kanuniye münasebetiyle.	670	772, 780
— Yeni bir İstiklal Mahkemesi teşkiline dair İcra Vekilleri Heyeti tezkeresi münasebetiyle.	1252	611, 619, 620
— Maliye Vekili Hasan Beyin vaziyeti maliye hakkındaki beyanati münasebetiyle.	268	
— Memleketimizdeki ekalibyorlere meczalini nota ekildiği iddiası ve İngiltere'nin teşebbüsü ile boynemilal bir heyeti talikkiye teşkili istikametünde yürütülen hareketi protesto için Hariciye Encümenince hazırlanan mecmu münasebetiyle.	466	
— Besni Atabey Bey (Küçükya) - Eskişehir Mehusu Hüsrev Sami Bey hakkında dördüncü şube mazbatası münasebetiyle.		
— Heyeti Vekile Kenan Fevzi Paşa Hazretlerinin, Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin Londra seyahati ile alakalı zabıtların muvaka-		

Sayfa		Sayfa
48	— Maliye Vekili Hasan Beyin, vaziyeti Maliye hakkındaki beyanati münasebetiyle	219

C

959	— Cavid Bey (Kars) - Başkumandanlık ve Erkânı Harbiye Umumiye Vekâletinin dört esnan erbabının terhis hakkındaki teklifi münasebetiyle	24
1014	— Cemal Nuri Bey (Gelibolu) - İstanbul Muhtarlarının istifası üzerine, İstanbul'un şerh ilaresi hakkında İcra Vekilleri Heyetince itihaz ve tamamen tebliğ edilen karar münasebetiyle	311
253	— Cemal Paşa (Isparta) - Maliye Vekili Hasan Beyin, vaziyeti maliye hakkındaki beyanati münasebetiyle	216
	— Milli Orduya alınacak zabitan, askeri terfi kanunu ve makam maaşları hakkındaki Kanunun bazı maddelerinin tadili ve Heyet-i Vekilenin vazife ve salâhiyeti hakkındaki Kanunların müzakerelerinin tertibi münasebetiyle	74
	— Cemal B. (Kütahya) - Başkumandanlık Kanununun halifeyi müzakeresi için mevzu takrir münasebetiyle	311
	— Maliye Vekili Hasan Beyin, vaziyeti Maliye hakkındaki beyanati münasebetiyle	216
	— Ukrayna Muahodenamesinin tertibi için gönderilecek heyeti muahhasa hakkında İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti tezkeresi münasebetiyle	74

D

739	— Dursun B. (Erzurum) - Pontus meselesi hakkında lâyhâî kanuniye münasebetiyle	1216
1159	— Lozan Konferansı hakkında İcra Vekilleri Heyeti Kesi Hüseyin Rauf Beyin izahatı münasebetiyle	249
	— Dursun B. (Çorum) - Elcezire mıntaka şinde bir İstiklâl Mahkemesi teşkiline dair İcra Vekilleri Heyeti teklif münasebetiyle	528,532
	— Maliye Vekili Hasan Beyin, vaziyeti maliye hakkındaki beyanati münasebetiyle	249
	— Müdafaa-i Milliye Vekâleti Bütçesi münasebetiyle	528,532

E

125	— Emin B. (Rurza) - Düveli mutelifeden mevru mutarake teklifi münasebetiyle	730
751	— İtilâf Devletlerinin mutarake teklifi münasebetiyle	969
397	— Emin B. (Erzincan) - Başkumandanlık ve Erkânı Harbiye Umumiye Vekâletinin dört esnan erbabının terhis hakkındaki teklifi münasebetiyle	969
585	— Düveli mutelifeden mevru mutarake teklifi münasebetiyle	124
683,699	— İstıraz takririnin uçunö İfkrasının müzakeresi münasebetiyle	156
552,571	— Jandarma Umum Kumandanlığı Bütçesine tahsisat ilâvesi hakkında kanun lâyhâsi münasebetiyle	673
530,534	— Merkez Kumandanı Nihat Paşa hakkında Adliye Encümeni marzbatası münasebetiyle	924
	— Mudanya Konferansı münasebetiyle	924
	— Pontus meselesi hakkında lâyhâî kanuniye münasebetiyle	739

Sayfa	Sayfa		
— Yeni bir İstiklâl Mahkemesi teşkiline dair İcra Vekilleri Heyeti tezkeresi münasebetiyle	628	— Memleketimizdeki ekalliyetlere mezalim icra edildiği iddiası ve İngiltere'nin teşebbüsü ile beynelmilel bir heyeti tahkikiye teşkilî işrakemetinde yürütülen hareketi protesto için Hariciye Encümenince hazırlanan metin münasebetiyle	468
Emin D. (Eskişehir) - Maliye Vekili Hasan Beyin vaziyeti maliye hakkındaki beyanâtı münasebetiyle	218	— Mudanya Konferansı ve Hükümetle protokolü imza salahiyeti verilmesi münasebetiyle	940
Enir Paşa (Sivas) - Düşman işgalinden kurtulmuş bulunan Bursalıların Meclise vakı davetinin kabul veya ademî kabulü hakkında kırkbeş imzalı tahrir münasebetiyle	509	— Muvazenei Maliye Kanun lâiyhası (Büyük Millet Meclisi Bütçesi) münasebetiyle	879,880
Düvelî Mutelifeye verilecek cevabî nota hakkında	280,284	Türkiye Büyük Millet Meclisi Bütçesi münasebetiyle	853
— Maliye Vekili Hasan Beyin vaziyeti maliye hakkındaki beyanâtı münasebetiyle	244	— Yeni bir İstiklâl Mahkemesi teşkiline dair İcra Vekilleri Heyeti tezkeresi münasebetiyle	628
F			
Faik B. (Cebelibereket) - Jandarma Unvanı Kumandanlığı Bütçesine tahsisat ilâvesi hakkında kanun lâiyhası münasebetiyle	659	— Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin ahvâlî siyasiye ve intihâatı hakkında beyanâtı ve suallere cevabî ve mütareke teklifine verilecek cevabî nota münasebetiyle	184
— Lozan Konferansının müzakere safahâtı ve vasıl olunan son şekil hakkında	1261	Fevzi Paşa (Heyetü Vekâle Reisi) (Kozan) - Raşkumandanlık müddetinin 5 Mayıs 1338 tarihinden itibaren 3 mah daha temdidine dair kanun münasebetiyle	327
Ferit R. (Çorum) - Teberru olarak terkin karar verilen Şubat maaşatının üzayı kiram maaşatından on taksitte kat'ına dair Divanı Riyaset kararı hakkında tezkeresi münasebetiyle	78	— Düvelî mutelifeden cevabî mütareke teklifi münasebetiyle	117
Fevzi B. (Diyarbakir) - Elcezire muntaxasında bir İstiklâl Mahkemesi teşkiline dair İcra Vekilleri Heyeti teklifi münasebetiyle	1203,1207	— Hariciye Vekâletü Vekili Mahmut Celâl Beyin Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin Avrupa seyahatine giderken İstanbul Hükümeti ve Halife ile yaptığı temaslâ alâkalı sual ve istizahlara cevabî münasebetiyle	39
Fevzi B. (Nafia Vekili) (Diyarbakir) - Halifeye emanetî şcrifeyi teslim ve biat etmek üzere İsmailî'ya gidip gelen heyeti mebusenin haricrahtarına dair Divanı Riyaset kararı münasebetiyle	1280	— Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin Londra seyahatî ile alâkalı zabıtların muvakkaten tehiri neşri hakkındaki beyanâtı	47
Fevzi E. (Balıkesir) - Moskova Sefaratinde cereyan eden hadisat hakkında teatü olunan mazhalatlar münasebetiyle	446	Feyyaz Ali B. (Yozgat) - Halife Vahdettin'in firarı ve halî hakkında müzakerat ve Halifelîğe Abdülmecid Efendinin seçilmesi münasebetiyle	1065
Fevzi Ef. (Malatya) - Merkez Kumandanı Nihat Paşa hakkında Adliye Encümeni mazbatası münasebetiyle	571,574	— Halifeye emanetî şcrifeyi teslim ve biat etmek üzere İstanbul'a bir heyeti mebusemizâmî hakkında Divanı Riyaset kararı münasebetiyle	1081
Fevzi Paşa (Rüşdî Harbiyîl Umumiye Reisi) (Kozan) - Raşkumandanı Mustafa Kemal Paşanın vaziyeti askerîye hakkında izahatı ve suallere cevabî münasebetiyle	342	— Vaziyeti Maliye hakkında Muvazenei Maliye Encümeni mazbatası münasebetiyle	497

H

Sayfa	Sayfa
Hacı Alimet Efendi (Muş) - Muvazene-i Umumiye Kanunu Lâyhası (Büyük Millet Meclisi Bütçesi) münasebetiyle. 947	Hacı İsmail Bey (Sinop) - Adana Kuyudu Hakanısı hakkında Maliye Vekilinin izahatı ve mevzu üzerinde müzakereat münasebetiyle 597,102
Hacı Bekir Efendi (Konya) - Muvazene-i Maliye Kanun Lâyhası (Büyük Millet Meclisi Dütçesi) münasebetiyle. 878,880	— Adliye Vekili Refik Şevket Beyden alınan celsede vakı istizah takririnin üçüncü fıkrasının müzakeresi münasebetiyle 151
Hacı Bekir Ef. (İdare Memuru) (Konya) - Türkiye Büyük Millet Meclisi Bütçesi münasebetiyle. 841,846,855	— Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin vaziyeti askeriye hakkında izahatı münasebetiyle 13
Hacı İlyas Sami Ef. (Muş) - Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin, vaziyeti umumiye üzerinde müdavelei efkârda bulunmak ve tedabiri lâzime ihtihazi için Mevceli Vekileyi cepheyeye daveti münasebetiyle 792	— Başkumandanlık ve Erkanı Harbiye-i Umumiye Vekâletinin dört esman erbabının terhisî hakkındaki teklifi münasebetiyle 962
— 28 Şubat 1338 tarihli Avans Kanununun üçüncü maddesi mucibince bilumum memurin ve mensubini askeriye maaşatından kâtedilmekte bulunan % 20'lerin bundan sonra kısılmemesine dair Kanun Lâyhası ve Muvazene-i Maliye Encümeni mazbatası münasebetiyle 758	— Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin, vaziyeti umumiye üzerinde müdavelei efkârda bulunmak ve tedabiri lâzime ihtihazi için Mevceli Vekileyi cepheyeye daveti münasebetiyle 791
Hacı Mustafa Efendi (Ankara) - Halife Vahidettin'in firarı ve halî hakkında müzakereat ve Halifelige Abdülmecid Efendinin seçilmesi münasebetiyle 1046,1058	— Dürri, Bahri, Havaî sınıfı muhtelif askeriye mensubın, memurin ve zabitanaya elbise ve teçhizat bedeli itasına dair teklif münasebetiyle 55
Hafız Hamdi Bey (Bile) - Müdafaa-i Milliye Vekâleti Bütçesi münasebetiyle 522	— Bütçe Kanunu Lâyhası (Müdafaai Milliye Vekâleti Bütçesi) münasebetiyle 594
Hafız İbrahim Efendi (Isparta) - Duvelî muhtelifeden mevrut mütareke teklifi münasebetiyle 127	— 1. Erzurum Mehusu Sâlih Efendinin; Heyeti Vekilenin ıslahatına dair takriri, 2. Merain Mehusu Salâhatin Beyin; Hariciye Vekâleti Vekili Mahmut Celâl Beyce atılması ihtimat hakkında takriri münasebetiyle 50
Hafız Melimet Bey (Trabzon) - Erzinçan Mobusu Hüseyin Bey ve nüfesi ile Rumca Mehusu Hacı Şükrü Beyin; İstanbul ahvaline ve Refet Paşanın hareketine dair İcra Vekilleri Heyeti Reisi ile Hariciye Dahiliye ve Maliye vekillerinden istizah takriri münasebetiyle 1070;1115	— Halife Vahidettin'in firarı ve halî hakkında müzakereat ve Halifelige Abdülmecid Efendinin seçilmesi münasebetiyle 1061
— Hariciye Vekâleti Vekili Mahmut Celâl Beyin Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin Avrupa seyahatine giderken İstanbul Hükümeti ve Halife ile yaptıkları temasla alakalı sual ve istizahlara cevabı münasebetiyle 38	— Hariciye Vekili İsmet Paşadan gelen Lozan Konferansı ile alakalı telgraflar münasebetiyle 1287
— İstanbul'da bulunan bilumum memurin, mütekarir oytam ve eramil maaşlarının suretlenmesi hakkında 1024	— Mevceli Vekile Reisi ve Hariciye Vekâleti Vekili Rauf Beyin beyanatı münasebetiyle 648
	— İdarî ve Umur Kumandanlığı Bütçesine tahsisat ilâven hakkında kanun lâyhası münasebetiyle 660,700
	— Lozan Konferansı hakkında 1193
	— Lozan Konferansı ve Avrupa vaziyeti hazırası hakkında 1227
	— Milli Orduya Alınacak Zahitan, Askerî Terfi Kanunu ve Matkam Maaşatı hakkın-

Sayfa	Sayfa
deka Kanununun bazı maddelerinin tadili ve Heyeti Vekilenin vazife ve salâhiyeti hakkındaki kanunların müzakerelerinin tehiri münasebetiyle	
23	
— Mudanya Konferansı münasebetiyle	921
— Mudanya Konferansı ve Hükümete Protokolü imza salâhiyeti verilmesi münasebetiyle	940
— Muvazenei Maliye Kanun İyihası (Büyük Millet Meclisi Bütçesi) münasebetiyle	883
— Muvazenei Umumiye Kanunu İyihası (Büyük Millet Meclisi Bütçesi) münasebetiyle	948
— Pontüs meselesi hakkında İyihai Kanunio münasebetiyle	721
— 8 Kânunusani 1336 tarihli Kararname-nin ref'i hakkında İyihai Kanunio münasebetiyle	776
— Sulh Konferansına İştirak edecek Murahhas Heyet ile bunlara verilecek tahsisata dair mazbata münasebetiyle	981
— Ukrayna Muahedenamesinin teatisi için gönderilecek heyeti murahhasa hakkında İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti tezkeresi münasebetiyle	73
— Yeni bir İstiklâl Mahkemesi teşkiline dair İcra Vekilleri Heyeti tezkeresi münasebetiyle	607,622,625,627,629,634
Halî İzzetîm Bey (Antalya) - Ali Şükrü Beyin Pontüs meselesi hakkında Dahiliye Vekilinde sualî münasebetiyle	389
Henri Bey (Antasya) — Jandarma Umumî Kumandanlığı Bütçesine tahsisat ilâvesi hakkında Kanun İyihası münasebetiyle	653
Henri Bey (Tiflis) — Jandarma Umumî Kumandanlığı Bütçesine tahsisat ilâvesi hakkında Kanun İyihası münasebetiyle	692
Hansî Bey (Rüm) — Memleketimizdeki ekalliyetlere mezarım icra edildiği iddiası ve İngiltere'nin teşebbüsü ile boynolmuş bir heyeti tahkikiye tekkili istikametinde yürütülen hareketi protesto için Hariciye Encümenince hazırlanan meclis münasebetiyle	450
Hasan Basri Bey (Karesi) — Memaliki müstahhasa hakkında Karesi Mebusu Basri Bey ve rüfekasının takrirî münasebetiyle	1209
— (Ukrayna Muahedenamesinin teatisi için gönderilecek heyeti murahhasa hakkında İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti tezkeresi münasebetiyle	74
Hasan Bey (Maliye Vekili), (Trabzon) — Belis Mebusu Yusuf Ziya Bey ve rüfekasının; ahvali hariciye ile alakalı müteaddit mevad hakkında Hariciye Vekâleti Vekilinin izahatı vermesine dair takrirî münasebetiyle	144
— Ukrayna Muahedenamesinin teatisi için gönderilecek heyeti murahhasa hakkında İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti tezkeresi münasebetiyle	75
— Vaziyeti maliye münasebetiyle	198,204,208,210,216,229,264,266
Hasan Bey (Trabzon) — Adana Kuyudu Hakanisi hakkında Maliye Vekilinin izahatı ve mevzu üzerinde müzakerat münasebetiyle	597
— Bütçe Kanunu İyihası (Müdafaai Milliyet Vekâleti Bütçesi) münasebetiyle	584
— Hariciye Vekili İsmet Paşanın Lozan Konferansının bulurların tespiti ile alakalı ve münkatih bulunan konferansın tekrar açılması halinde Heyeti Murahhasça takip olunacak strateji esaslarının tespiti hakkında	1324
— Lozan Konferansı hakkında	1169,1180
— 8 Kânunusani 1336 tarihli Kararname-nin ref'i hakkında İyihai Kanunio münasebetiyle	772
Türkiye Büyük Millet Meclisi Bütçesi münasebetiyle	845
Hasan Fehmi Bey (Birinci Meisvekilî) — Tebarri olarak tefrikine karar verilen Şubat mezarının Âzavî Kiramınzaşatından on taksit tekkatına dair Divanı Riyaset Kararı hakkında tekkare münasebetiyle	77
Hasan Fehmi Bey (Gümbüşhanı) — Düvehi Mutelifeye verilecek cevabı nota hakkında	288
— 1. Erzurum Mebusu Salih Efendinin; Heyeti Vekilenin istahatına dair takrirî.	
— 2. Mersin Mebusu Salihahin Beyin; Hariciye Vekâleti Vekili Mahmut Celâl Beyu sultani itimat hakkında takrirî münasebetiyle	50,51
— Maliye Vekili Hasan Beyin, vaziyeti maliye hakkındaki beyanatı münasebetiyle	229,256,265
— Mükellefiyeti Nakliyei Askeriye Kanun İyihası münasebetiyle	68
Hasan Fehmi Bey (Maliye Vekili), (Gümbüşhanı) — Adana Kuyudu Hakanisi hakkında Maliye Vekilinin izahatı ve mevzu üzerinde müzakerat münasebetiyle	596,599,602

Sayfa	Sayfa
— Ali Şirki Beyin Pontis mescidi hakkında Dahiliye Vekilinden suali münasebetiyle	1154
— Düyünü Umumiyye muhassas varidat matrahlarına harp masrafları karşılığı olarak yapılan zemmiyatın Düyünü Umumiye hesaplarından tefrihi ile muvazenei umumiyye intikaline dair Muvazenei Maliye Encümeni mazbatasını münasebetiyle	827
— Jandarma Unum Kumandanlığı Bütçesinin tahsisat ilâvesi hakkında Kanun lâyihasını münasebetiyle	598.601
— Lozan Konferansının müzakere safahatı ve vasıl olunan son şekli hakkında	101
— Memaliki müstahlasadaki emvali metrukte hakkında Maliye Vekilinden istizah tahriri müvasebetiyle	311
— 8 Kânunusani 1336 tarihli Kararname- nin ref'i hakkında lâyhahı Kanuniye münasebetiyle	316,317,325,327
— Suriye ile yapılacak Gümrük İtilâfna- mesi hakkında Heyeti Vekile Kararı münasebetiyle	965
— Vaziyeti maliye hakkında Muvazenei Maliye Encümeni mazbatasını münasebetiyle	1219
— 28 Şubat 1338 tarihli Avans Kanununun üçüncü maddesi mucibince bilumum memurin ve mensubini askeriye maaşlarından katedil- mekte bulunan 20'lerin bundan sonra kesilmemesine dair Kanun lâyihası ve Muvazenei Maliye Encümeni mazbatasını münasebetiyle	787,797
Hazip Bey (Merasi) - Bütçe Kanunu lâyihası (Müdafaai Milliye Vekâleti Bütçesi) münasebetiyle	344,346
— Memleketimizdeki ekalliyetlere maza- lim icra ediliği iddiası ve İngiltere'nin teşebbüsü ile beynelmilel bir heyeti tahkikiye teşkili istikametinde yürütülen hareketi protesto için Hariciye Encümenince hazırlanan metin münasebetiyle	54
— Hilmi Bey (Botu) - İstanbul'da bulunan bilumum memurin, mütekkim eydam ve eramil maaşlarının surtu itası hakkında	1232
— Lozan Konferansı hakkında İcra Vekil- leri Heyeti Reisi Müseyin Rauf Beyin izahatı münasebetiyle	579
— Müseyin Arzu Bey (Erzurum) - Abdullah Azmi Efendinin ahvaki siyasiye hakkında beyanatı münasebetiyle	144
— Adana Kuyudü Hakanısı hakkında Ma- liye Vekilinin izahatı ve mevzu üzerinde mü- zakerat münasebetiyle	820
— Amasya İstiklâl Mahkemesinin mugayi- ri kanun hükümler verdiği dair iddia hak- kında Dördüncü Şube mazbatasını münasebeti- ye	
— Başkumandanlık Kanununun haliyen müzakeresi için mevzu takrir münasebetiyle.	
— Başkumandanlık müddetinin 5 Mayıs 1338 tarihinden itibaren 3 mah daha temdi- dine dair Kanun münasebetiyle	
— Başkumandanlık ve Erkânı Harbiyel Umumiye Vekâletinin dört esnan erhabının ter- hisi hakkındaki teklif münasebetiyle	
— Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin vaziyeti askeriye hakkında izaha- tı münasebetiyle	
— Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin vaziyeti umumiye üzerinde mü- davelci efkânda bulunmak ve tedabiri lâzime kılmazı için Heyeti Vekileyi cepheye daveti münasebetiyle	
— Başkumandan Mustafa Kemal Paşanın vaziyeti askeriye hakkında izahatı ve suallere cevabı münasebetiyle	
— Berri, Bahri, Havai sunufu muhtelifi as- keriye mensubin, memurin ve zabıtana elhis- ve teçhizat bedeli itasına dair teklif münasehe- tiyle	
— Biga Mebusu Mehmet, Bursa Mebusu Operatör Emin ve Çankırı Mebusu Süleyman beylerin masuniyeti teşriyelerinin ref'i hatu- kin- da İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti tezkeresi münasebetiyle	
— Bütçe Kanunu Lâyihası (Müdafaai Mîl- liye Vekâleti Bütçesi) münasebetiyle	
— Ceridei Resmîye ocşri münasebetiyle	
— Dr. Rıza Nur Beyin, ahvaki siyasiye hakkında beyanatı münasebetiyle	

	Sayfa
— Düşman işgalından kurtulmuş bulunan Bursa'dan Meclise vaki davetinin kabul ve ya ademi kabulü hakkında kırkbeş imzalı taktır münasebetiyle	808
— Düveli mutelifeden mevnut mütareke mevzuu hakkında İcra Vekilleri Heyeti Riyasetinden mevnut telgraf münasebetiyle	149
— Düveli mutelifeden mevnut mütareke teklifi münasebetiyle	121
— Düveli mutelifeden mevnut şeraiti sulhiyeye dair teklif münasebetiyle	169
— Düveli Mutelifeye verilecek cevabi nota hakkında	274,277,285,289,862
— 1. Erzurum Mebusu Salih Efendinin; Heyeti Vokilenin rskatina dair taktiri,	
2. Mersin Mebusu Salihattin Beyin; Haniciye Vekâleti Vekili Mahmut Celâl Beye ademi itimat hakkında taktiri münasebetiyle	51
— Eskişehir Mebusu Hüsnü Sami Bey hakkında Dördüncü Şube mazbatası münasebetiyle	95
— Haniciye Vekili İsmet Paşa'dan gelen Lozan Konferansı ilk alâkalı telgraflar münasebetiyle	1287
— Haniciye Vokili İsmet Paşa'nın Lozan Konferansının hudutların tespiti ile alâkalı izahatı ve mümkali bulunan konferansın tekrar açılması halinde Heyeti Murahhasça takip olunacak strateji esaslarının tespiti hakkında	1307,1308
— Haniciye Vokili Yusuf Kemal Boyin ahvali siyasiye ve intibaatı hakkında beyanatu ve suallere cevabi ve mütareke teklifine verilecek cevabi nota münasebetiyle	189
— Heyeti Vokile Reisi ve Haniciye Vekâleti Vekili Rauf Beyin beyanatu münasebetiyle	648
— İktisat Vekâleti Bütçesi münasebetiyle	595
— İtilâf Devletlerinin mütareke teklifi münasebetiyle	751
— Jandarma Umum Kumandanlığı Bütçesine tahsisat ilâvesi hakkında kanun lâyhâsı münasebetiyle	699
— Lozan Konferansı hakkında	1187
— Lozan Konferansı hakkında İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Beyin izahatı münasebetiyle	1162
— Maliye Vekili Hasan Boyin, vaziyeti Maliye hakkındaki beyanatu münasebetiyle	210,267

	Sayfa
— Milli Orduya alınacak zabitan, askeri terfî kadunu ve makam maaşları hakkındaki Kanunun bazı maddelerinin tadili ve Heyeti Vokilenin vazife ve salâhiyeti hakkındaki kanunlaro müzakerelerinin tehiri münasebetiyle	22
— Moskova Sefarctünde cereyan eden hadisat hakkında teati olunan mazbatalar münasebetiyle	447
— Muvazeneî Maliye Kanun Lâyhâsı (Büyük Millet Meclisi Rûçesi) münasebetiyle	876
— Pontüs meclesi hakkında lâyhâî kanuniye münasebetiyle	715
— 8 Kânunisanı 1316 tarihli Karamamenin ref'i hakkında lâyhâî kanuniye münasebetiyle	771,776,779
— Sulh Konferansında iştirak edecek mu-rahhas heyeti ile bunlara verilecek tahsisata dair mazbata münasebetiyle	992
— Sulh Konferansında iştirak edecek mu-rahhaslarla bunlara verilecek talimatın bun-ru esasîyesinin tespiti ve dair Malatya Mebusu Sitki Bey ve rufekasının taktiri münasebetiyle	972
— Suriye ile yapılacak Gümrük itilâfı hakkında Heyeti Vokile kararı münasebetiyle	421,424,425
— Teberru olarak terfîye karar verilen Şubat maaşlarının azayı kıram maaşatından on taksitte kat'ına dair Divanı Riyaset kararı hakkında tezkerre münasebetiyle	80
— Türkiye Büyük Millet Meclisi Bütçesi münasebetiyle	855
— Ukrayna Muahednamesinin teatisi işini gönderecek heyeti murahhasa hakkında İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti tezkerresi münasebetiyle	75,76
— Vazifei mahsusâ ile Ukrayna'ya gidecek heyetin mazaratî zaruriyesine karşılık olmak üzere 1318 senesi Haniciye Vekâleti Bütçesine mevzu tahsisat kanununa müzeyyel konuu lâyhâsı münasebetiyle	297,298
— Vaziyeti maliye hakkında Muvazeneî Maliye Encümeni Mazbatası münasebetiyle	500
— Yeni bir İstiklâl Mahkemesi teşkilinde dair İcra Vekilleri Heyeti tezkerresi münasebetiyle	609,617,635

— 28 Şubat 1338 tarihli Avans Kanununun üçüncü maddesi mucibince bilumum memurun ve mensubını askerîye maaşatından katedilmekte bulunan Ç 20'lerin bundan sonra kesilmemesine dair kanun lâyihası ve Muvazene-i Maliye Encümeni Mazbatası müvazesebeyle

760

Hüseyin Bey (Elâziz) - Müdafaa-i Milliye Vekâleti Bütçesi münasebetiyle

540

Nüseyin Rauf Bey (Ira Vekâleti Heyeti Reisi) (Sivas) - Başkumandanlık ve Erkânı Harbiye Umumiye Vekâletinin dört esnan erhabinin tertibi hakkındaki teklif müvazesebeyle

956,957,966,969

— Başkumandan Mustafa Kemal Paşanın vaziyet askerîye hakkında izahatı ve sual-icre cevabı münasebetiyle

344

— Burdur Mebusu Soysalî İsmail Suhta Beyin, Trakya'dan çıkılan Yuçanlıların götürdükleri emvali, İzmir yangınına ve Şükü Eihem'in Rumeli'deki hareketına dair sual-icre cevabı

1277

— Cebstiberekot Mebusu Faik Beyin, Yunanlıların Meriç sahilindeki tahşidatına ve jandarmalarımıza vaki tecavizat hakkında devleti mütelifeye verilen notaya cevap gelip gelmediğine dair sualine cevabı

1276

— Ekcezire muntakasında bir İshuklâl Mahkemesi teşkilüne dair İra Vekilleri Heyeti teklifi münasebetiyle

1201,1202,1203

— Erzincan Mebusu Hüseyin Bey ve rüfokası ile Bursa Mebusu Hacı Şükru Beyin; İstanbul ahvâline ve Refet Paşanın hareketına dair İra Vekilleri Heyeti Reisi ile Hariciye, Dahiliye ve Maliye vekillerinden üsûzali takrirî münasebetiyle

1072,1079,1090,

1109,1113,1114,1115,1118

— Hali celse akdi hakkında

1166

— Halife Vahdetinin firan ve hali hakkında müzakerat ve Halîfeliğe Abdülmevrit Efendinin seçilmesi münasebetiyle

1042,1045,1059

1061,1063,1064

— Halifeye emareti şerifeyi teslim ve biat etmek üzere İstanbul'a bir beyeti mebusa izami hakkımda Divanı Riyaset kararı münasebetiyle

1081

— Hariciye Vekili İsmet Paşadan gelen Lozan Konferansı ile alakalı telgraflar münasebetiyle

1274

— Hariciye Vekili İsmet Paşanın Lozan Konferansının hudutların tespiti ile alakalı izahatı ve münkati bulunan konferansın tekrar açılması halinde Heyeti Murahhasça takip olunacak strateji esaslarınıın tespiti hakkında

1311

— İstanbul'da bulunan bilumum memurun, mütekerri erham ve erhamî maaşlarının suret itası hakkında

1030,1032,1034,1037

— İstanbul Hükümetinin istifası üzerine, İstanbul'un şekli idaresi hakkında İra Vekilleri Heyetince istihaz ve tamamen teblig edilen karar münasebetiyle

1009,1015,1017

— İtilâl devletlerinin müzakeret teklifi münasebetiyle

750,752

— Lozan Konferansı hakkında

1186,1187,1188,

1192,1193,1194

— Lozan Konferansı hakkında izahatı

1146,

1157,1160,1161

— Lozan Konferansında bulunan Hariciye Vekili İsmet Paşaya gönderilen anlaşma esaslarınıın muhterri cevap münasebetiyle

1267,1269

— Lozan Konferansının müzakere safahatı ve vasi olunan son şekil hakkında

1236,1247,

1257,1261,1262,1263

— Lozan Konferansının vaziyet ahvâline dair Hariciye Vekili İsmet Paşadan mevruk telgraf münasebetiyle

1274

— Lozan Konferansı ve Avrupa vaziyeti hazırası hakkında

1220

— Memaliki müstafâsa hakkımda Kareisi Mebusu Baeri Bey ve rüfokasının takrir münasebetiyle

1212

— Pontüs mevolesi hakkımda İlyahai kanuniye münasebetiyle

734

— Sulh Konferansına iştrak edecek murahhas heyeti ile bunlara verilecek tahsisata dair mazbata münasebetiyle

980,984,

986,990,991,993,994,1003,1004

— Sulh Konferansına iştrak edecek murahhaslarla bundara verilecek tahsisatın hüruru esasîyesinin tespitine dair Makatya Mebusu Sirkî Bey ve rüfokasının takrirî münasebetiyle

977

Hüseyin Bey (Trabzon) - Başkumandan Mustafa Kemal Paşanın vaziyet askerîye hakkında izahatı ve suallere cevabı münasebetiyle

345

Sayfa		Sayfa
169	— Dövelî mütefifeden mevnut şerâhi sulhiyye dair teklif münasebetiyle	28
288	Dövelî Mütefifeye verilecek cevabi nota hakkında	
	— Hariciye Vekâleti Vekili Mahmut Celâl Beyin, Hariciye Vekili Yusuf Kemal	61,89
I		
658	İbrahim Bey (Karesi) - Jandarma Umum Kumandanlığı Bütçesine tahsisat ilâvesi hakkında kanun lâyihası münasebetiyle	138
1134	İbrahim Bey (Mardin) - Memaliki müstahzaradaki emvali mevrute hakkında Maliye Vekilinden istihzah takrimi münasebetiyle	
643	İbrahim Sürcyyo Bey (Sarullun) - Cebelîberket Mebusu Rusin Bey ve rüfekasının, İngiliz Generali Tassentinin Ankara'yı ziyaretinin manayı siyasi hakkında Heyeti Vekile Riyasetinden suah münasebetiyle	1098, 1099,1113
502	— İhtiyadan mübayaa edilen şimendifer ve malzeme hakkında Vehbi Beyefendinin Nafia Vekilinden suali ve bu mevzuda mübayaa heyeti azâlarının izahatı münasebetiyle	752
555	İhsan Bey (Cebelîberket) - Bütçe Kanunu Lâyihası (Müdafaai Milliye Vekâleti Bütçesi) münasebetiyle	682
1320	— Hariciye Vekili İsmet Paşanın Lozan Konferansının hudutların tespiti ile alakalı izahatı ve münkati bulunan konferansın tekrar açılması halinde Heyeti Murahhasça takip olunacak stratejî esaslarının tespiti hakkında	771
532,533	— Mudafaai Milliye Vekâleti Bütçesi münasebetiyle	996
974	— Sulh Konferansına iştirak edecek murahhaslarla bunlara verilecek talimatın hususî esaslarının tespitine dair Malatya Mebusu Sıtkı Bey ve rüfekasının takrimi münasebetiyle	599
763	— 28 Şubat 1338 tarihli Avans Kanununun üçüncü maddesi mucibince bilimum memurun ve mensubini askeriye marşatından kadet olmakta bulunan % 20 lehin bundan sonra kesilmemesine dair kanun lâyihası ve Muvazeneri Maliye Encümenü nazıbatası münasebetiyle	958
13	İlyas Sami Bey (Muş) - Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin vaziyet askeriye hakkında izahatı münasebetiyle	136
	— Dövelî mütefifeden mevnut mütareke teklifi münasebetiyle	867
	— Erzincan Mebusu Hüseyin Bey ve rüfekası ile Bursa Mebusu Hacı Şukri Beyin; İstanbul ahvaline ve Refet Paşanın hareketine dair İcra Vekilleri Heyeti Reisi ile Hariciye, Dahiliye ve Maliye Vekillerinden istihzah takrimi münasebetiyle	37
	— İttifak devletlerinin mütareke teklifi münasebetiyle	1288
	— Jandarma Umumi Kumandanlığı Bütçesine tahsisat ilâvesi hakkında kanun lâyihası münasebetiyle	
	— 8 Kânunusani 1336 tarihli kararın n ref'i hakkında lâyhâ kanuniye münasebetiyle	
	— Sulh Konferansına iştirak edecek murahhas heyeti ile bunlara verilecek tahsüsat dair nazıbatâ münasebetiyle	
	İsmail Safa Bey (Adana) - Adana Kuyuda Hükümsi hakkında Maliye Vekilinin izahatı ve mevzu üzerinde müzakerat münasebetiyle	
	İsmail Suphi Bey (Burdur) - Başkumandanlık ve Fikâri Harbiye Umumiye Vekâletinin dört esnan erbabının tertisi hakkındaki teklif münasebetiyle	
	— Dövelî mütefifeden mevnut mütareke teklifi münasebetiyle	
	— Dövelî mütefifeye verilecek cevabi nota münasebetiyle	
	— Hariciye Vekâleti Vekili Mahmut Celâl Beyin Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin Avrupa seyahatine giderken İstanbul Hükümetinde Halife ile yaptığı temasta alakalı sual ve istihzahlara cevabi münasebetiyle	
	— Hariciye Vekili İsmet Paşadan gelce Lozan Konferansı ile alakalı telgraflar münasebetiyle.	

	Sayfa
— Lozan Konferansı hakkında İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Beyin izahatı münasebetiyle.	1155
— Maliye Vekili Hasan Beyin, vaziyeti maliye hakkında beyanadı münasebetiyle.	225
— Memleketimizdeki ekalliyetlere meza- lim icra edildiği iddiası ve İngiltere'ne te- şebbüsü ile beynelmülül bir heyeti tahkikiye teş- kili istikamatinde yürütülen hareketi pro- testo için Hariciye Encümenince hazırlanan metin münasebetiyle.	454,458
İsmail Şukru Bey (Karahisarsahip) - Ali Şukru Beyin Pontis meselesi hakkında Dahil- liye Vekilinden suali münasebetiyle.	389
— Erzincan Mebusu Hüseyin Bey ve nü- fekası ile Bursa Mebusu Hacı Şukru Beyin; İstanbul ahvaline ve Relet Paşanın hareketi- na dair İcra Vekilleri Heyeti Reisi ile Harici- ye, Dahiliye ve Maliye vekillerine istizah takriri münasebetiyle.	1078
— Halife Vahdetinin'ın firarı ve hali hak- kında müzakere ve Halifelige Abdülmecit Efendinin seçilmesi münasebetiyle.	1057
— Hariciye Vekâletli Vekili Mahmut Cel- âlî Beyin Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin Avrupa seyahatine gilerken İstanbul Hükü- meti ve Halife ile yaptığı temaslara alakalı sual ve istizahlara cevabı münasebetiyle.	37
— Memleketimizdeki ekalliyetlere meza- lim icra edildiği iddiası ve İngiltere'nin teşeh- büsü ile beynelmülül bir heyeti tahkikiye teş- kili istikamatinde yürütülen hareketi protesto üçin Hariciye Encümenine hazırlanan metin münasebetiyle.	461,470
— Sunye ile yapılacak gümrük itilâfoa- mosi hakkında Heyeti Vekile kararı münase- betiyle.	424,429

Kazım Paşa (Müdafai Maliye Vekili) (Ka- resli) - Ali İsmail Paşanın Ordu Kumandanlığı- ndan çekilmesi münasebetiyle.	484
— Başkumandanlık müddetininin 5 Mayıs 1338 tarihinden itibaren 3 mab daha temdidini na dair kanun münasebetiyle.	324
— Berri, bahri, havai sunufu mübteleli aşkeriye mensubun, memuruna ve zabitanına el-	

	Sayfa
— Türkiye Büyük Millet Meclisi Bütçesi münasebetiyle.	852
— Yeni bir İstüdat Mahkemesi teşkiline dair İcra Vekilleri Heyeti tezkeresi münase- betiyle.	631
İsmet Bey (Çorum) - Erzincan Mebusu Hüseyin Bey ve nüfekası ile Bursa Mebusu Hacı Şukru Beyin; İstanbul ahvaline ve Re- let Paşanın hareketine dair İcra Vekilleri He- yeti Reisi ile Hariciye, Dahiliye ve Maliye veküllerinden istizah takriri münasebetiyle.	1071, 1099,1120
1. Erzurum Mebusu Salih Efendi- nin Heyeti Vekilinin inkatına dair takririni.	
2. Mersin Mebusu Selâhatün Beyin; Hariciye Vekâletli Vekili Mahmut Celâl Beye adına ibarat hakkında takriri münasebetiyle.	50
— Maliye Vekili Hasan Beyin, vaziyeti maliye hakkındaki beyanını münasebetiyle.	247
— Mükellefîyetü Nakliyei Askereye kanun fâyhâsi münasebetiyle.	67
— Vazifesi mahsusla ile Ukrayna'ya gide- cek heyetin masarifi zaruriyesine karşılık ol- mak üzere 1338 senesi Hariciye Vekâletli Büt- çesine mevzu tahsisat kanununa müzeyyel ka- nun fâyhâsi münasebetiyle.	300
İsmet Paşa (Hariciye Vekili) (Edirne) - Lozan Konferansına hududların tespiti ile alakalı iradeti ve mümkatı bulunan konfe- ransın tekrar açılması halinde Heyeti Murah- haspa takip olunacak strateji esaslarını tes- piti hakkında.	1304
— Lozan Konferansının safahatı ve inkıta sebeplerine dair.	1290,1299
— Sulh konferansına girilerek edecek murah- has heyeti ile bunlara verilecek tahsisata dair mazbata münasebetiyle.	997

K

bise ve teşbihat bodeli nasına dair teklif mü- nasebetiyle.	58
— Bütçe Kanunu fâyhâsi	
A) Müdafai Milliye Vekâletli Bütçesi münasebetiyle.	581,586
— Elcezire mmtakasında bir İstüdat Mah- kemesi teşkiline dair İcra Vekilleri Heyeti teklifi münasebetiyle.	1206

— Lozan Konferansının müzakere safahatı ve vasi olunan konu şekli hakkında.

Sayfa

1249

— Memaliki müstahlasada emvali mevzuatı hakkında Maliye Vekillerinden istizah takririnin münasebetiyle.

1142

— Milli Orduya alınacak zabitan, askeri tervi kanunu ve makam maaşları hakkındaki kanunun bazı maddelerinin tadili ve Heyeti Vekillerin vazife ve salâhiyeti hakkındaki kanunların müzakerelerinin teturi münasebetiyle.

23,26

— Üsküfî Bey (Malatya) - Düveli mütelefeden mevzul muraraka teklifi münasebetiyle.

131

— Düveli mütelefeye verilecek cevabı nota hakkında.

279

— Elcezire mintakasında bir İstiklâl Mahkemesi teşkiline dair İcra Vekilleri Heyeti teklifi münasebetiyle.

1201

— Erzincan Mebusu Hüseyin Bey ve nüfuzatı ile Bursa Mebusu Hacı Şukrî Beyin; İstanbul ahvaline ve Refet Paşanın hareketine dair İcra Vekilleri Heyeti Reisi ile Hariciye, Dahiliye ve Maliye Vekillerinde istizah takririnin münasebetiyle.

1079

— Mahmut Celâl Bey (Hariciye Vekili) (Saruhan) - Brüksel Mebusu Yusuf Ziya Bey ve nüfuzatının; ahvabı hariciye ile atâkâli müteaddit mevzuat hakkında Hariciye Vekâlet Vekillerinin izahatı vürmesine dair takririnin münasebetiyle.

143

— Düveli mütelefeden mevzul muraraka teklifi münasebetiyle.

118,122,137

— Düveli mütelefeden mevzul şerâhi sudriyyeye dair teklif münasebetiyle.

164

— Hariciye Vekâlet Vekili Mahmut Celâl Beyin, Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey hakkındaki sual ve istizah takrirlerini hakkında konuşması münasebetiyle.

— Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey hakkındaki sual ve istizah takrirlerini hakkında.

28

— Mudafaa-i Milliye Vekâletü Bütçesi münasebetiyle

Sayfa
504,519,525,534

— Yeni bir İstiklâl Mahkemesi teşkiline dair İcra Vekilleri Heyeti tezkeresi münasebetiyle.

617

— 28 Şubat 1338 tarihli Avans Kanununun üçüncü maddesi mucibince bilumum memurin ve mensubini askeriye maaşlarından kâtedilmekte hükmün 20'lerini bundan soğra kesilmemesine dair kanun lâyihası ve Muvaazematı Maliye Encümenî mazbatası münasebetiyle.

760,766

L

— 1. Erzurum Mebusu Sabih Efendinin; Heyeti Vekillerden istikafına dair takririni.

131

2. Mersin Mebusu Salâhatün Beyin; Hariciye Vekâlet Vekili Mahmut Celâl Beyin adamı idmat hakkında takririnin münasebetiyle.

279

52

— Halife Vahdettin'in İzar ve habî hakkında müzakerat ve Halifelige Abdülmesit Efendinin toplaması münasebetiyle.

1201

1054

— İstanbul'da bulunan bilumum romanio, mütekkait aytam ve eramül maaşlarının sureti itası hakkında.

1079

1036

— Üsküfî Bey (Siverek) - Merkez Kumandanı Nihal Paşa hakkında Adliye Encümenî mazbatası münasebetiyle.

564

M

— Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin Avrupa seyahatine giderken İstanbul Hükümeti ve Halife ile yaptığı temasta alâkâli sual ve istizahlara cevabı.

14,29

— Ukrayna Muahdenamesinin testisi için gönderilecek heyeti murahasa hakkında İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti tezkeresi münasebetiyle.

143

75

— Mahmut Celâl Bey (Saruhan) - Suriye ile yapılacak gümrük inifnamesi hakkında Heyeti Vekile kararı münasebetiyle.

164

424

— Vazife mahsusası ile Ukrayna'ya gidecek heyetin masarifi zaruriyesine karşılık olmak üzere 1338 senesi Hariciye Vekâletü Bütçesine mevzu tahsisat kabûnuva müteyyel kanun lâyihası münasebetiyle.

28

300

	Sayfa
Mahmut Saif Bey (Muş) - Adliye Vekili Şevket Reyden aldığı odsode vakii istizah takririnin üçüncü fıkrasının müzakeresi münasebetiyle.	151
Dr. Mazhar Bey (Aydoğ) - Müdafaa-i Milliye Vekâleti Bütçesi münasebetiyle.	334
— 28 Şubat 1338 tarihli Avans Kanununun üçüncü maddesi mücbince bilimum memurin ve mensubını askeriyeye maaşlarından katedilmekte bulunan % 20'lerin bundan sonra kesilmemesine dair kanun lâyihası ve Muvazene-i Maliye Encümeni mazbatasını münasebetiyle.	766
Mazhar Müfit Bey (Hakkâri) - Erzurum Mebusu Hüseyin Bey ve rifokası ile Rumca Mebusu Hacı Şükrü Beyin; İstanbul ahvaline ve Refet Paşanın hareketüne dair İcra Vekilleri Heyeti Reisi ile Hariciye, Dahiliye ve Maliye vekillerinde istizah takririni münasebetiyle.	1070,1117
— Jandarma Umum Kumandanlığı Bütçesine tahsisat ilâvesi hakkında kanun lâyihasını münasebetiyle.	660
— Maliye Vekili Hasan Beyin, vaziyeti maliye hakkındaki beyanatı münasebetiyle.	233
— Muvazene-i Maliye Kanun Lâyihası (Büyük Millet Meclisi Bütçesi) münasebetiyle.	876,885
— Türkiye Büyük Millet Meclisi Bütçesi münasebetiyle.	811,844,847,852
Mazhar Müfit Bey (Muvazene-i Maliye Encümeni Meclisi Muhabirleri) (Hakkâri) - 28 Şubat 1338 tarihli Avans Kanununun üçüncü maddesi mücbince bilimum memurin ve mensubunu askeriyeye maaşlarından katedilmekte bulunan % 20'lerin bundan sonra kesilmemesine dair kanun lâyihası ve Muvazene-i Maliye Encümeni mazbatasını münasebetiyle.	761
M. Durak Bey (Erzurum) - Başkumandanlık ve Erkânı Harbiye Umumiye Vekâletinin dört esnan erbabının terhisî hakkındaki takririni münasebetiyle.	963
— Bütçe Kanunı Lâyihası	
A) Müdafaa-i Milliye Vekâletü Bütçesi münasebetiyle.	589,593
— Düşük mütebâfiye verilecek cevabi nota münasebetiyle.	871

	Sayfa
— Halife emranatı şerifeyi teslim ve brat etmek üzere İstanbul'a gidip gelen hoyud mebusenine harcırahlarına dair Divanı Riyaset kararı münasebetiyle.	1278,1281
— Hariciye Vekili İsmet Paşanın Lozan Konferansının hududlarına tespi ile alakalı izahatı ve münkaül bulunan konferansın tekrar açılması halinde Heyeti Murahhasca taahhüd olunacak strateji esaslarının tespi hakkında.	1309,1316
— İstanbul'da bulunan bilimum memurin, müteakik eytam ve eramiî nişanların sureti itası hakkında.	1022,1036
— Jandarma Umum Kumandanlığı Bütçesine tahsisat ilâvesi hakkında kanun lâyihasını münasebetiyle.	688
— Mudanya Konferansı münasebetiyle.	922
— Yeni bir İstiklâl Mahkemesi teşkiline dair İcra Vekilleri Heyeti tezkeresi münasebetiyle.	628
— 28 Şubat 1338 tarihli Avans Kanununun üçüncü maddesi mücbince bilimum memurin ve mensubını askeriyeye maaşlarından katedilmekte bulunan % 20'lerin bundan sonra kesilmemesine dair kanun lâyihası ve Muvazene-i Maliye Encümeni mazbatasını münasebetiyle.	764
Mehmet Şükrü Bey (Karahisarşehit) - Başkumandanlık Kanununun harfiyesini müzakeresi için mevzu takrir münasebetiyle.	312
— Başkumandanlık müddetinin 3 Mayıs 1338 tarihinden itibaren 3 mah daha temdidine dair kanun münasebetiyle.	318
— Başkumandan Mustafa Kemal Paşanın vaziyeti askeriyeye hakkında izahatı ve suallerine cevabı münasebetiyle.	352
— Düşük mütebâfiyeden mevzul müteakik teklifi münasebetiyle.	1311
— Elcezze mintakasında bir İstiklâl Mahkemesi teşkiline dair İcra Vekilleri Heyeti teklifi münasebetiyle.	1207,1208
1. Erzurum Mebusu Sâlih Efendinin; Heyeti Vekillerinin ulâhatına dair takririni.	
2. Mersin Mebusu Salâhaddin Beyin; Hariciye Vekâleti Vakıf Mahmut Celâl Beyo adami icmat hakkında takririni münasebetiyle.	52
— Eski şehir Mebusu Hüsnü Sami Bey hakkında Dördüncü Şube mazbatasını münasebetiyle.	98

Sayfa		Sayfa
	— Hariciye Vekâlet Vekili Mahmut Co- lâl Beyin, Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin Avrupa seyahatine giderken İstanbul Hükü- meti ve Hâble ile yaptığı temasta alâkalı sual ve istizahlara cevabı münasebetiyle.	
36	— Heyeti Vekile Rıssı Fevri Paşa Hazretle- rimo Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin Londra seyahati ile alâkalı zabıtların muvâ- kâten tehiri negri hakkındaki beyanati mü- nasebetiyle.	
47	— İstanbul'da bulunan bilumum memurin, mültekâri eyâm ve erâmîl niaazlarının sureti ilası hakkında.	
1037	— Memaliki müstahlasadaki emvali met- niko hakkında Maliye Velulinden istizah tak- rin münasebetiyle.	
1133	— Memaliki müstahlasa hakkında Kareso Mubusu Basri Bey ve rüfekasının takriri mü- nasebetiyle.	
1216	— Milli Orduya alınacak zabitan, as- kerî terfi kanunu ve makânî maaşları hak- kindaki kanunun bazı maddelerinin tadili ve Heyeti Vekilenin vazife ve salâhiyeti hak- kindaki kanunların müzakerelerinin icrası münasebetiyle.	
27	— Muvazenei Maliye Kanun Lâyhâsı (Büyük Millet Meclisi Bütçesi) münasebe- tiyle.	875,880
727	— Pontis meselesi hakkında lâyhâî ka- nuniye münasebetiyle.	
841	— Türkiye Büyük Millet Meclisi Bütçesi münasebetiyle.	
498,499	— Vaziyeti Maliye hakkında Muvazenei Maliye Encümeni mazbatası münasebetiyle.	
636	— Yeni bir İstiklâl Mahkemesi teşkilüne dair İcra Vekilleri Heyeti tezkeresi münase- betiyle.	
948	Mehmet Vehbi Efendi (Konya) - Muva- zenei Umumiye Kanunu Lâyhâsı (Bü- yük Millet Meclisi Bütçesi) münasebetiyle.	
492	— Varidatı maliye hakkında Muvazenei Maliye Encümeni mazbatası münasebetiyle.	
674	Merduh Bey (Karahisar Şarkı) - Jandar- ma Umum Kumandanlığı Bütçesine tahsisat ilâvesi hakkında kanun lâyhâsı münasebe- tiyle.	
	Mesut Bey (Karahisar Şarkı) - Maliye Ve- kili Hasan Beyin vaziyeti maliye hakkındaki beyanati münasebetiyle.	248
	Muhittin Naho Bey (Ruma) - Ali Şükrü Beyin Pontis meselesi hakkınıla Dahiliye Ve- kâleden suali münasebetiyle.	389
	— Başkumandanlık müddetinin 5 Mayıs 1338 tarihinden itibaren 3 mah daha temüdi- ne dair kanun münasebetiyle.	320,328
	— Düvelige mütelefeden mevzuat müla- ke münasebetiyle.	128
	— Mahkemede yalân yere yemin etüğü iddiasıyla masuniyeti teşrihisinin refine dair Adliye Vekâleti tezkeresi münasebetiyle.	1166
	Mustafa Bey (Dersim) - Bütçe Kanunu lâ- yhâsı.	
	A) Müdafası Milliye Vekâleti Bütçesi münasebetiyle.	586
	Mustafa Bey (Karahisarşarkı) - Biga Me- busu Mehmet Bursa Mebusu Operatör Erso ve Canik Mebusu Sulayman beylerin masu- niyeti teşriyelerinin refi hakkında İcra Ve- kileri Heyeti Riyaseti tezkeresi münasebe- tiyle.	1229
	— Erzinçan Mebusu Hüseyin Bey ve rifekası ile Bursa Mebusu Hacı Şükrü Beyin; İstanbul ahvaline ve Refet Paşanın harekâtı- na dair İcra Vekilleri Heyeti Rıssı ile Hariciye, Dahiliye ve Maliye vekillerinden istizah takriri münasebetiyle.	1122
	— Jandarma Umum Kumandanlığı Rüt- besine tahsisat ilâvesi hakkında kanun lâyi- hası münasebetiyle.	660
	— Muvazenei Maliye Kanun Lâyhâsı (Büyük Millet Meclisi Bütçesi) münasebe- tiyle.	883
	— Yeni bir İstiklâl Mahkemesi teşkilüne dair İcra Vekilleri Heyeti tezkeresi münase- betiyle.	628
	Dr Mustafa Bey (Kozan) - Erzinçan Me- busu Hüseyin Bey ve rifekası ile Bursa Me- busu Hacı Şükrü Beyin; İstanbul ahvaline ve Refet Paşanın harekâtına dair İcra Vekilleri Heyeti Rıssı ile Hariciye, Dahiliye ve Ma- liye vekillerinden istizah takriri münasebe- tiyle.	1114
	— İtalya'dan mübayaa edilen gimendifer ve malzeme hakkında Vehbi Beyoğlu'nun	

Sayfa	Sayfa
Nafia Vekilinden suali ve bu mevzuda mü- daya beyeti azalarının izahatı müasebe- tiyle 503	— Hancıye Vekili İsmet Paşanın Lozan Konferansının hudutların tespiti ile alakalı izahatı ve münkabı buluşma konferansın tek- rar açılması halinde Heyeti Murahhasça ta- kip olunacak strateji esaslarının tespiti hak- kında. 1317,1320
— Lozan Konferansında bulunan Harici- ciye Vekili İsmet Paşaya gönderilen anlaşıma esaslarını muhtevî cevap münasebetiyle. 1268	— İstanbul'da bulunan bilimün memu- no. müteakıl eytam ve emanil maaşlarının sureti itası hakkında. 1032
— Yeni bir İstikâl Mahkemesi teşkiline dair İcra Vekilîsi Heyeti tezkeresi münase- betiyle. 619	— Mudanya Konferansı münasebetiyle 917. 921,923,927
Mustafa Dumuk Bey (Erzurum) - Abdul- lah Azmi Efendinin ahvali siyasiye hakkında beyanatı münasebetiyle 828	— Mudanya Konferansı ve Hükûmete protokolu imza sahahiyeti verilmesi münase- betiyle 940,941
— Bütçe Kaounu Tâyibası	— Sulh Konferansında iştirak edecek mu- rahhas heyeti ile bunlara verilecek tahsisata dair mazbata müasebetiyle. 1002
A) Müdafaaî Millîye Vekâletü Bütçesi münasebetiyle. 576	— Vaziyeti askeriye hakkında izahatı. 2,13,14
— Dr. Rıza Nur Beyin ahvali siyasiye hakkında beyanatı münasebetiyle. 818	— Vaziyeti askeriye hakkında izahatı ve suallere cevabı. 334,345,349,451
— Müdafaaî Millîye Vekâletü Bütçesi mü- nasebetiyle. 525,540	Mustafa Sabri Efendi (Süri) - Müdafaaî Millîye Vekâletü bütçesi münasebetiyle. 522
Mustafa Bey (Tokat) - Türkiye Büyük Millet Meclisi bütçesi münasebetiyle. 842	— Vaziferi mahsusı ile Ukraynaya gide- cek heyetin masarifi zarurîyesine karşılık olmak üzere 1338 senesi Hancıye Vekâletü bütçesine mevzu tahsisat kanununa müzeyyel kaoun layihası münasebetiyle. 297
Mustafa Kemal Bey (Erzurum) - Maliye Vekili Hasan Beyin vaziyeti Maliye bakkın- daki beyanatı müasebetiyle. 205	Mustafa Taki Efendi (Sivas) - Amasya İstikâl Mahkemesinin mugayiri kanun hü- kümler verdiğine dair iddia hakkında Dör- düncü Şube mazbatası münasebetiyle. 109
— Merkez Kumandanı Nihat Paşa hak- kında Adıye Encümeni mazbatası münase- betiyle. 550	— Düvelî mutelifeye verilecek cevabı nota hakkında. 280
— Vaziyeti Maliye bakkında Muvazene Maliye Encümeni mazbatası münasebetiyle. 492	— Maliye Vekili Hasan Beyin vaziyeti Maliye hakkındaki beyanatı münasebetiyle. 221
Mustafa Kemal Paşa (Ankara) - Düvelî mutelifeye verilecek cevabı nota müase- betiyle. 863,868	— Menleketimizdeki ekalliyetlere meza- lim icra edildiği iddiası ve İngiltere'nin teşeb- busü ile beynelmîtel bir heyeti tahkikiye teş- kilî istikametine yürütülen hareketi protes- to için Hariciye Encümenince hazırlanan metin müasebetiyle. 467
— Erziocan Mebusu Hüseyin Bey ve rü- fekası ile Bursa Mebusu Hacı Şükrü Beyin İstanbul ahvaline ve Refet Paşanın hareketi- ne dair İcra Vekilleri Heyeti Reisi ile Harici- ciye, Dahiliye ve Maliye vekillerinden istü- zah takriri münasebetiyle. 1121	Müfit Efendi (Kırşehir) - Adana Kuyudu Hakanisi hakkında Maliye Vekilinin izahatı ve mevzu üzerinde müzakere münasebetiyle. 602
— Halife Vahdetinînin irarı ve halî bak- bakkında müzakere ve Halifelîge Abdülme- cid Efendinin seplmesi müasebetiyle. 1044,1051, 1057	— Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazzellerinin vaziyeti unumsiyeye üzerinde müdavelet etkârda bulunduk ve tedabiri la-
— Hariciye Vekâletü Vekili Mabunut Cel- lal Beyin Hariciye Vekili Yusuf Kemal Be- yin Avrupa seyahatına giderken İstanbul Hükûmeti ve Halife ile yaptığı temasla ala- kali sual istibzablara cevabı müasebetiyle. 40	

Sayfa	Sayfa
zimo itihazi için Heyeti Vekileyi cepbeye daveti münasebetiyle. 789	— İttifak Devletlerinin mütareke teklifi münasebetiyle 752
— Halife Vahdettin'in firarı ve hali hakkında müzakerat ve Halifelige Abdülmecid Efendinin seçilmesi münasebetiyle 1047,1062	— Jandarma Umum Kumandanlığı butçesine tahsisat ilavesi hakkında kanun layihası münasebetiyle. 679,697,700
— Halifeyi emanatı şerifeyi teslim ve biat etmek üzere İstanbul'a gidip gelen heyet mebusenin harcırahlarına dair Divanı Riyaset kararı münasebetiyle. 1279	— Lozan Konferansı'nda müzakere safahatı ve vasıl olunan son şekil hakkında 1251
— Heyeti Vekile Reisi ve Hariciye Vekil-i Vekili Rauf Beyin beyanâtı münasebetiyle. 649	— Mudanya Konferansı münasebetiyle 925
— İstanbul'da bulunan bilumunı memurun, mütakait eytam ve eramil maaşlarının sureti itası hakkında. 1025	— 8 Kânunusayı 1336 tarihli kararname-i ref'i hakkında lâyhâ-i kanuniye münasebetiyle. 775
	— Türkiye Büyük Millet Meclisi bütçesi münasebetiyle. 846
	— Yeni bir İstiklâl Mahkemesi teşkiline dair İcra Vekilleri Heyeti tezkeresi münasebetiyle. 617,629

N

Nafiz Bey (Cönik) - Halife Vahdettin'in firarı ve hali hakkında müzakerat ve halifelige Abdülmecid Efendinin seçilmesi münasebetiyle 1065	— 8 Kânunusayı 1336 tarihli kararname-i ref'i hakkında lâyhâ-i kanuniye münasebetiyle 776
Nebî Fıratlı (Karahisari Sahip) - İstanbul'da bulunan bilumunı memurun, mütakait eytam ve eramil maaşlarının sureti itası hakkında 1035	Necati Bey (Lâdistan) - Düvel-i müteahhiden mevrut mütareke mevzu hakkında İcra Vekilleri Heyeti Riyasetinden mevrut telgraf münasebetiyle 149
— Muvazene-i Umumiye kanunu lâyhâsı (Büyük Millet Meclisi bütçesi) münasebetiyle 947	— Erzincan Mebusu Hüseyin Rey ve rüfeka-sı ile Bursa Mebusu Hacı Şükrü Beyin; İstanbul ahvaline ve Refet Paşanın hareketine dair İcra Vekilleri Heyeti Reisi ile Hariciye, Dahiliye ve Maliye vekillerinden istizah taktiri münasebetiyle 1095,1105
— Teberru olarak terkine karar verilince Şubat maaşının âzayı kıram maaşından on takvite katıma dair Divanı Riyaset kararı hakkında tezkeresi münasebetiyle 79	— Halife Vahdettin'in firarı ve hali hakkında müzakerat ve Halifelige Abdülmecid Efendinin seçilmesi münasebetiyle 1048
— Vaziyeti Maliye hakkında Muvazene-i Maliye Encümeni mazbatası münasebetiyle 496	— Lozan Konferansı hakkında İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Beyin izahatı münasebetiyle 1159
Nebizade Hanı B. (Trahzon) - Lozan Konferansı hakkında İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Beyin izahatı münasebetiyle 1155	— Lozan Konferansı'nda müzakere safahatı ve vasıl olunan son şekil hakkında 1159
Necati Bey (Bursa) - Amasya İstiklâl Mahkemesinin mugayiri kanun hükümler verdiği nu dair iddia hakkında Dördüncü Şube mazbatası münasebetiyle 111	— Maliye Vekili Hasan Beyin vaziyeti maliye hakkındaki beyanâtı münasebetiyle 251
Necati Bey (Erzurum) - Erzincan Mebusu Hüseyin Bey ve rüfeka-sı ile Bursa Mebusu Hacı Şükrü Beyin; İstanbul ahvaline ve Refet Paşanın hareketine dair İcra Vekilleri Heyeti Reisi ile Hariciye, Dahiliye ve Maliye vekillerinden istizah taktiri münasebetiyle 1096	Necip Bey (Saruhan) - Elcezire mintakasında bir İstiklâl Mahkemesi teşkiline dair İcra Vekilleri Heyeti teklifi münasebetiyle 7205
	— Lozan Konferansı hakkında 4188
	Necip Bey (Erzurum) - Memaliki mütakab.

İsa hakkında Karesi Mebusu Basri Bey ve nüfuskası takriri münasebetiyle
 Neset Bey (İstanbul) - Jandarma Umum Kumandanlığı bütçesi ve tahsisat ilâvesi hakkında kanun lâyihası münasebetiyle
 Neset Bey (Kângan) - Erzurum Mebusu Hüseyin Bey ve nüfuskası ile Bursa Mebusu

Sayfa

1214

653

Hacı Şukru Beyin; İstanbul abvaline ve Refet Paşanın hareketine dair İcra Vekilleri Heyeti Reisi ile Hariciye, Dahiliye ve Maliye vekillerinde istizah takriri münasebetiyle
 Nusret Efendi (Erzurum) - Yeni bu İstiklâl Mahkemesi teşkiline dair İcra Vekilleri Heyeti tezkeresi münasebetiyle

Sayfa

1094

630

O

Operatör Emilo Bey (Bursa) - Halifeye emanatı şerifeyi teslim ve dış etmek üzere İstanbul'a gidip gelen heyet mebusanın harcırahlarına dair Divanı Riyaset karar münasebetiyle

1279

— Hariciye Vekili İsmet Paşanın Lozan Konferansının hududların tespiti ile alakalı izahatı ve münkabi bulunan konferansın tekrar açılması halinde Heyeti Murahhasça takip olunacak strateji esaslarının tespiti hakkında

1307

— Jandarma Umum Kumandanlığı bütçesine tahsisat ilâvesi hakkında kanun lâyihası münasebetiyle

654,693,698

— Lozan Konferansında bulunan Hariciye Vekili İsmet Paşaya gönderilen antlaşma esasları muhtevî cevap münasebetiyle

1267

— Merkez Kumandanı Nihat Paşa hakkında Adlye Encümeni mazbatasını münasebetiyle

567

Osman Bey (Kayseri) - Vaziyet Maliye hakkında Muvazene-i Maliye Encümeni mazbatasını münasebetiyle

496

Osman Bey (Lazistan) - Dr. Rıza Nur Beyin, ahvali siyasiye hakkında beyanatı münasebetiyle

819

— Hariciye Vekili İsmet Paşanın Lozan Konferansının hududların tespiti ile alakalı izahatı ve münkabi bulunan konferansın tekrar açılması halinde Heyeti Murahhasça takip olunacak strateji esaslarının tespiti hakkında

1308

— İstanbul'da bulunan bilumum memurin, mütakait eytan ve eramil maaşlarının sureti itası hakkında

1036

— Sulu Konferansına iştirak edecek murahhas heyeti ile bunlara verilecek tahsisata dair mazbata münasebetiyle

1006

Osman Feriz Ef. (Erzurum) - Düvel-i mütelifeden mevnu mütareke teklifi münasebetiyle

140

— Mahye Vekili Hasan Beyin, vaziyeti maliye hakkındaki beyanatı münasebetiyle

233

O

Omer Lütfi Bey (Amasya) - Halife Vahdettin'in firarı ve hali hakkında müzakere ve Halifelige Abdülmecid Efendinin seçilmesi münasebetiyle

1047,1060

— İstanbul Hükümetinin istifası üzerine, İstanbul'un geçli idaresi hakkında İcra Vekilleri Heyetince istihaz ve tamamen tobluğ edilen karar münasebetiyle

1012

— Merkez Kumandanı Nihat Paşa hakkında

kında Adlye Encümeni mazbatasını münasebetiyle

552

— Müdafaa-i Milliye Vekâleti bütçesi münasebetiyle

507

— Türkiye Büyük Millet Meclüsü bütçesi münasebetiyle

842,848

Omer Lütfi Bey (Erzurum) - Dr. Rıza Nur Beyin, ahvali siyasiye hakkında beyanatı münasebetiyle

818

R

Sayfa	Sayfa
Ragıp Bey (Anıya) - Ali Şükrü Beyin Pontüs meselesi hakkında Dahiliye Vekilinden suali münasebetiyle.	Heyet Vekile Riyasetinde suali münasebetiyle. 640
395	— İşgal esnasında Osmanlıye Gubernörlüğü yapan Fransız Generaline tercümanın Maraşlı İstefanoğlu Emul Petezyan'ın mukamesinin teciline Jürri Heyeti Vekile karar hakkında beyanatı. 646,647,649,650
Ragıp Bey (Kütahya) - Başkumandan Mustafa Kemal Paşanın vaziyeti askeriye hakkında zahatı ve suallere cevabı münasebetiyle.	— Jandarma Umum Kumandanlığı bütçesine tahsisat ilavesi hakkında kanun layihası münasebetiyle. 654,691
353	— Mudanya Konferansı ve Hükümet Protokolü imza sahahiyeti verilmesi münasebetiyle. 937,938
1049	— Vaziyet askeriye hakkında beyanatı. 710
1015	— Vaziyet Maliye hakkında Muvazenei Maliye Eocumeni mazbatası münasebetiyle. 493, 499
— Halife Vahdetinin sırası ve nahi hakkında müzakere ve Halifeliğe Abdülmecid Efendinin seçilmesi münasebetiyle.	— Yeni bir İstiklâl Mahkemesi teşkiline dair İcra Vekilleri Heyeti tezkeresi münasebetiyle. 615,620,621,634
— İstanbul'da bulunan hilununu memurinin müteakib eytanı ve oranın maaşlarının sureti itası hakkında.	Recep Bey (Daskâtip) - Muvazenei Maliye kanun layihası (Büyük Millet Meclisi Bütçesi) münasebetiyle. 890
— İstanbul Hükümetinin istifası üzerine, İstanbul'un şekli idaresi hakkında İcra Vekilleri Heyetine itihaz ve tamamı tebliğ edilen karar münasebetiyle.	Refet Paşa (İzmir) - Jandarma Umum Kumandanlığı bütçesine tahsisat ilavesi hakkında kanun layihası münasebetiyle. 654,665,672
203, 218	— Pontüs meselesi hakkında layihai kanuniye münasebetiyle. 730
— Memaliki müstahlasatı emvali metruku hakkında Maliye Vekilinden istihaz takriri münasebetiyle.	Refik Bey (Konya) - Hariciye Vekili İsmet Paşanın Lozan Konferansında hududların tespiti ile alakalı izabati ve münakati bulunan konferansın tekrar açılman halinde heyet murahhasça takip olunacak strateji esaslarının tespiti hakkında. 1308
1137	— Mudanya Konferansı münasebetiyle. 923
— Memaliki müstahlasa hakkında Kazisi Mebusu Basri Bey ve rüfekasının takriri münasebetiyle.	Refik Şevket B. (Saruhan) - Başkumandanlık müddetinin 3 Mayıs 1338 tarihinden itibaren 3 mah daha temdidine dair Kanun münasebetiyle. 317
1210	— Biga Mebusu Mehmet, Bursa Mebusu Operatör Emin ve Canak Mebusu Süleyman Beylerin masuniyeti teğriyelerinin rehi hakkında İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti tezkeresi münasebetiyle. 1231
726	— Elazire muntakasında bir İstiklâl Mahkemesi teşkiline dair İcra Vekilleri Heyeti taklidi münasebetiyle. 1206
994	
Rasih Efendi (Ankara) - Hariciye Vekili İsmet Paşadan gelen Lozan Konferansı ile alakalı telgraflar münasebetiyle.	
1266	
Rauf Bey (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas) - Başkumandanlık müddetinin 3 Mayıs 1338 tarihinden itibaren 3 mah daha temdidine dair kanun münasebetiyle.	
317	
— Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin vaziyeti umumiye üzerinde müdavelei efkârda bulunmak ve tedabiri lazime itihazi için Heyeti Vekileyi cepheye davetü münasebetiyle. 784,789,792	
— Cebelibereket Mebusu Rasim Bey ve rüfekasının, İngiliz Generali Tavsent'in Ankara'yı ziyaretinin manayi siyasiyati hakkında	

— Heyet-i Vekule Reisi ve Haricîye Vekâleti Vekili Rauf Beyin beyanâtı münasebetiyle,

— İstılah takriminin üçüncü fıkrasının müzakeresi münasebetiyle,

— Jandarma Umum Kumandanlığı Bütçesine tahsisat ilâvesi hakkında kanun lâyihası münasebetiyle,

— Lozan Konferansı hakkında,

— Memaliki müstahlasa hakkında Karez-i Mebusu Basri Bey ve rufekasının tezkiresi münasebetiyle,

— Menkez Kumandanı Nihat Paşa hakkın da Adliye Encümeni maazbatası münasebetiyle,

— Pontüs meselesi hakkında lâyhâî kanunıya münasebetiyle,

— 8 Kânunusarı 1336 tarihli kararname-i nefsî hakkında lâyhâî kanunıye münasebetiyle,

— Yeni bir İstiklâl Mahkemesi teşkiline dair İcra Vekilleri Heyeti tezkiresi münasebetiyle,

— 28 Şubat 1338 tarihli Avans Kanununun üçüncü maddesi muvabıkta bulunun memnun ve menofürî askeriyeye maazatordan kar edilmekte bulunan % 20'lerin bundan sonra kesilmemesine dair kanun lâyihası ve Muvazanaî Maliye Encümeni maazbatası münasebetiyle,

Resat B. (Sanâhün) - 1338 senesi bütçesini hazırlamak üzere Muvazanaî Maliye Encümeni Müdürinin maasının tezyidi hakkında teklif münasebetiyle,

— Memaliki müstahlasadaki emvali metruke hakkında Maliye Vekilinden istılah takrim münasebetiyle,

— Memleketimizdeki ekalliyetlere mezahur icra ettiğî iktidası ve İngilterenin teşebbüsü ile boynumuzda bir heyet-i tahkikiye teşkil-i istikametinde yürütülen hareketi protesto için Haricîye Encümenince hazırlanan metin münasebetiyle,

— Milli Orduya alınacak zabitanın askeri terfî kânununu ve maham maazatı hakkındaki kanunun bazı maddelerinin tadib ve Heyet-i Vekule-i vâzife ve saltâriyeti hakkındaki tra-

Sayfa

647

151,

157

663

1191

1215

551

718

779

625,

635

766

59

1141

457

nınların müzakerelerinin tehmî münasebetiyle,

— Mukellefiyâtı Nakliyye Askeriyeye Kanun lâyihası münasebetiyle,

— Teberrü olanak terkine karar verilen Şuhat maazatını âzay-ı karam maazatından on taksitle kat'ına dair Divan-ı Riyaset kararı hakkında tezkere münasebetiyle,

Resit Ağa (Mabiyâ) - Bütçe Kanunu Lâyihası (A) Müdafaa-i Milliye Vekâleti Bütçesi münasebetiyle,

— Jandarma Umum Kumandanlığı Bütçesine tahsisat ilâvesi hakkında kanun lâyihası münasebetiyle,

— Yeni bir İstiklâl Mahkemesi teşkiline dair İcra Vekilleri Heyeti tezkiresi münasebetiyle

Rıfat B. (Adliye Vekâli) (Kayseri) - Lozan Konferansı hakkında,

Rıfat B. (Tokat) - Ali Şukrî Beyin, Pontüs meselesi hakkında Dahiliye Vekilinden suâl münasebetiyle,

— Jandarma Kumandanlığı Bütçesine tahsisat ilâvesi hakkında kanun lâyihası münasebetiyle,

— Maliye Vekili Hasan Beyin, vaziyet-i maliye hakkındaki beyanâtı münasebetiyle,

Rıza Nur B. (Haricîye Vekâli) (Sivas) - Abdullah Arzu Efendinin ahvali siyasiye hakkında beyanâtı münasebetiyle,

— Ahvali siyasiye hakkında beyanâtı

— Burdur Mebusu İsmail Süptü Soycağının, Buhara Sofirinin vazife mahalline gidemeyerek Trabzonda kalması esbabına dair suâl ve cevabı,

— Düveli mutelifeden mevzuat mütaraka teklifi münasebetiyle,

— Haricîye vekili Yusuf Kemal Beyin ahvali siyasiye ve intibâatı hakkında beyanâtı ve suâlelere cevabı ve mütaraka teklifine vurulacak cevabı nona münasebetiyle,

— İzmir'de bulunan Bağkumandan Mustafa Kemal Paşa ve orada bulunan vekillerin Ankara'ya avdetleri ve mesuliyet siyasiye İn-

Sayfa

26

72

79

591

684

611

1190,

1182

386

656

249

825,

828

812

839

123,

125,126

193

güçlerinin Trakya ve İstanbul'da hareketleri ve Uçra mübadelesi hakkında müzakerat münasebetiyle 833,835

Sayfa

— Vazifesi mahsusla için Ukrayna'ya gidecek beyet azalığından istifası münasebetiyle

Sayfa

300

S

Safa Bey (Mersin) - Başkumandanlık ve Erkânı Harbiye Umumiye Vekâletinin dört esnan erbabının terhisı hakkındaki teklifi münasebetiyle

964

— Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin, vaziyeti umumiye üzerinde müdavelei efkârda bulunmak ve tedabiri lâzime ihtihazi için Heyeti Vekileyi cepheye daveti münasebetiyle.

792

Selâhatün Ef. (Erzurum) - Başkumandanlık kanununun hâfizen müzakeresi için mevzu baktır münasebetiyle.

312

— Başkumandan Mustafa Kemal Paşanın vaziyeti askeriye hakkında izahatı ve suallere cevabı münasebetiyle.

346

— Bursa Mebusu Muhterem Baha Beyin; mecliste yalan yere yemin ettiği iddiasıyla masuniyeti teşhisi için refiire dair Adliye Vekili tezkere münasebetiyle.

4167

— Bütçe Kanunu Layihası (A) Müdafai Milliye Vekâleti Bütçesi münasebetiyle.

586

— Düveli mutelifeden mevzu mutareke teklifi münasebetiyle.

140

— Elcezire mintikasında bir İstiklâl Mahkemesi teşkiline dair İcra Vekilleri Heyeti teklifi münasebetiyle.

1206

— Erzincan Mebusu Hüseyin Bey ve rüfekası ile Bursa Mebusu Hacı Şükrü Beyin; İstanbul ahvaline ve Refet Paşa'nın hareketine dair İcra Vekilleri Heyeti Reisi ile Hariciye, Dahiliye ve Maliye vekillerinden istizah takriri münasebetiyle.

1098.

1105

— Halife Vahdettin'in firarı ve hali hakkında müzakerat ve Halifelğe Abdulmecid Efendinin seçilmesi münasebetiyle.

1056

— Memaliki müstahlasadaki emvali metruke hakkında Maliye Vekilinden istizah takriri münasebetiyle.

1134

— Teberru olarak terkine karar verilen Şubat maaşının özâyi kıram maaşından on laksitte katına dair Divanı Riyaset kararı hakkında tezkere münasebetiyle.

79

— Ukrayna Muahedenamesinin teatisi için gönderilecek heyet muhabbasa hakkında İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti tezkere münasebetiyle.

73

— Vazifesi mahsusla için Ukrayna'ya gidecek beyete dahil Sinop Mebusu Rıza Nur Beyin heyet azalığından istifası münasebetiyle.

303

— Yeni bir İstiklâl Mahkemesi teşkiline dair İcra Vekilleri Heyeti tezkere münasebetiyle.

622

Selâhatün Bey (Mersin) - Abdullah Azmu Efendinin ahvali siyasiye hakkında beyanatu münasebetiyle.

827

— Başkumandanlık kanununun hâfizen müzakeresi için mevzu baktır münasebetiyle.

314

— Başkumandanlık müddetinin 3 Mayıs 1338 tarihinden itibaren 3 mah daha temdidine dair kanun münasebetiyle.

315,

323,324,327

— Başkumandanlık ve Erkânı Harbiye Umumiye Vekâletinin dört esnan erbabının terhisı hakkındaki teklifi münasebetiyle.

957

— Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin vaziyeti askeriye hakkında izahatı münasebetiyle.

13,21

— Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin, vaziyeti umumiye üzerinde müdavelei efkârda bulunmak ve tedabiri lâzime ihtihazi için Heyeti Vekileyi cepheye daveti münasebetiyle.

785,

795,796

— Başkumandan Mustafa Kemal Paşanın, Vaziyeti askeriye hakkında izahatı ve suallere cevabı münasebetiyle.

344,348

— Berrî bahri, havai sunufu muhtelifi askeriye mevsubin, memurun ve zabitanın elbise ve teçhizat hedeli ilasına dair teklif münasebetiyle.

53

— Cebelîberek Mebusu, Rasim Bey ve rüfekasının, İngiliz Generali Tavsent'in, Ankara'ya ziyareti için manayı siyasiye hakkında Heyeti Vekile Riyasetinden suali münasebetiyle,

642,643,

Sayfa	Sayfa		
— Düvelî mütelefeden mevnut mütareke teklifi münasebetiyle	122	— Lozan Konferansının muzakere safahatı ve vasıl olunan son şekil hakkında.	777
— Düvelî mütelefeden mevnut şerâhi sulhiyeye dair teklif münasebetiyle	170	— Maliye Vekili Hasan Beyin, vaziyet maliye hakkındaki beyanâtı münasebetiyle	268
— Düvelî Mutelebeye verilecek cevabi nota münasebetiyle	865	— Memleketimizdeki ekalliyetlere meztüm icra edildiği iddiası ve İngiltere'nin teşebbüsü ile beyelmüel bir heyet tahkikiye teşkilî işikâmetinde yürütülen hareketi protesto için Hariciye Encümenine hazırlanan meclis münasebetiyle	455,460,470
— Elceziere mintakasında bir İstiklâl Mahkemesi teşkilüne dair İcra Vekilleri Heyeti teklifi münasebetiyle	1203	— Merkez Kumandanı Nihat Paşa hakkında Adliye Encümeni mazbatası münasebetiyle.	567
— Halife Vahdeti'nin firarı ve halî hakkında müzakereat ve Halifelüğe Abdülmeid Efendinin sopılması münasebetiyle	1049,1056,1059,1062	— Millî Orduya alınacak zabitan, askeri terfi kanunu ve makam maaşları hakkındaki kanunun bazı maddelerinin tadil ve Heyet Vekillerinin vazife ve salâhiyeti hakkındaki kanunların müzakerelerinin tehiri münasebetiyle.	22
— Hariciye Vekâleti Vekili Mahmut Ozâl Beyin, Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey hakkındaki sual ve istizab takriri hakkında konuşması münasebetiyle.	28	— Moskova Sefaretinde cereyan eden hadizat hakkındaki teati olunan mazbatalar münasebetiyle	444,445
— Hariciye Vekâleti Vekili Mahmut Celâl Beyin Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin Avrupa seyahatine giderken İstanbul Hükümeti ve Halife ile yaptığı temasla alakalı sual ve istizablara cevabi münasebetiyle.	39	— Mudanya Konferansı münasebetiyle	916,928
— Hariciye Vekili İsmet Paşa'nın Lozan Konferansının bududlarını tespi ile alakalı izahatı ve münkaî bulunan konferansın tekrar açılması halinde Heyeti Murahhasça takip olunacak strateji esaslarının tespi hakkındaki	1310,1322	— Muvazene Mahye Kanun Lâyihası (Büyük Millet Meclisi Bütçesi) münasebetiyle	879
— Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin ahvâlî niyâsiye ve intibaatı hakkında beyanâtı ve suallere cevabi ve mütareke teklifine verilecek cevabi nota münasebetiyle.	184	— Müdafaa-i Milîye Vekâleti Bütçesi münasebetiyle	508,523
— Heyeti Vekile Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin Londra seyahatı ile alakalı zabıtlarına muvakkaten tehiri neşri hakkındaki beyanâtı münasebetiyle.	47	— Pontüs meselesi hakkında Lâyiha kanuniye münasebetiyle	730,737
— İstanbul'da bulunan bilumum memurânın mütetkarı eytam ve erânî maaşlarının suret itası hakkında.	1030	— Sulh Konferansına iştirak edecek murahhas heyeti ile buntlara verilecek tahsisata dair mazbata münasebetiyle	981,988
— İstanbul Hükümetinin istifası üzerine, İstanbul'un şekli idaresi hakkında İcra Vekilleri Heyetince itihaz ve tamamen tebbig edilen karar münasebetiyle.	1016	— Suriye ile yapılacak Gümrük itilafnamesi hakkında Heyeti Vekile kararı münasebetiyle	418,429
— Jandarma Umum Kumandanlığı Bütçesinin tahsisat idâvesi hakkında kanun lâyihası münasebetiyle.	659	— Teberru olarak terkine karar verilen Subat maaşının azayı kıram maaşından un tahsisatına dair Divanı Riyaset kararı hakkında tezkere münasebetiyle.	81
— Lozan Konferansı hakkında	1186	— Vazifei mahsusâ için Ukrayna'ya gidecek heyete dahil Sinop Mebusu Rıza Nur Beyin heyet azalığından istifası münasebetiyle.	303
		— Vazifei mahsusâ ile Ukrayna'ya gidecek heyetin masarifi zaruriyesine karşılık olmak üzere 1338 senesi Hariciye Vekâleti Bütçesine mevzu Tahsisat Kanununa mütevvel kanun lâyihası münasebetiyle.	295
		— Vaziyeti Maliye hakkında Muvazenei Maliye Encümeni mazbatası münasebetiyle	501

Sayfa	Sayfa
— Yeni bir İstiklâl Mahkemesi teşkiline dair İcra Vekilleri Heyeti tezkiresi münasebetiyle. 616,618	Soysal İsmail Suphi Bey (Burdur) - Suriye ile yapılacak Gümruk itilâfnamesi hakkında Heyet Vekule Kararı münasebetiyle. 420,421
Sırrı Bey (İzmit) - Düvelî muhtelifeye verilecek cevabi nota münasebetiyle. 871	Süleyman Bey (Çarlık) - Ali Şukrî Beyin Pontus meselesi hakkında Dabulîye Vekulünden sualı münasebetiyle. 388
Halife Vahdetin'in firarı ve halî hakkında müzakerat ve Halîfelîge Abubekir Efen-dinin seçilmesi münasebetiyle. 1048	— Jandarma Umum Kumandanlığı Bütçesine tahsisat ilâvesi hakkında kanun lâ-yihâsı münasebetiyle. 694
— Hariciye Vekili İsmet Paşa'nın Lozan Konferansının hududların tespiti ile alakalı izahatı ve münakahtaki bulunan konferansın tekrar açılması halinde Heyeti Murahhasça takip olunacak strateji esaslarının tespiti hakkında. 1310	Süleyman Sırrı Bey (Yozgat) - Rern hahiri, havai sınıfı muhtelifi askeriyeye mensubun memurün ve zabitanâ elbese ve teçhizat bedeli itasına dair teklif münasebetiyle. 55
— Lozan Konferansı hakkında. 1194	— Eskişehir Mebusu Hüseyin Sami Bey hakkında Dördüncü Şube mazbatası münasebetiyle. 87,94
— Lozan Konferansının müzakere safahatı ve vasıl olunan son şekli hakkında. 1245	— İstanbul'da bulunan bütümün memurün, müteakill eytam ve eramil maaşlarının sureti itası hakkında. 1029,1035
— Sulh Konferansına iştirak edecek mu-rahhas heyeti ile bunlara verilecek tahsisata dair mazbata münasebetiyle. 989	Süleyman Sırrı Bey (Beysazıt) - Maliye Vekili Hasan Beyin, vaziyeti maliye hakkındaki beyanatı münasebetiyle. 249
§	
Sırrı Bey (Edirne) - Düvelî muhtelifeden mevzuat şerâhi sulhiyeye dair teklif münasebetiyle. 169	ne dair üddia hakkında Dördüncü Şube mazbatası münasebetiyle. 106
— Düvelî muhtelifeye verilecek cevabi nota hakkında. 278	Şukrî Bey (Bolu) - Filcezire muntakasında bir İstiklâl Mahkemesi teşkiline dair İcra Vekilleri Heyeti teklifi münasebetiyle. 1216
— Eskişehir Mebusu Hüseyin Sami Bey hakkında Dördüncü Şube mazbatası münasebetiyle. 93	Şukrî Bey (Çankırı) - Jandarma Umum Kumandanlığı bütçesine tahsisat ilâvesi hakkında kanun lâ-yihâsı münasebetiyle. 699
— Hariciye Vekâleti Vekili Mahmut Celâl Beyin Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin Avrupa seyahatine giderken İstanbul Hükümeti ve Halife ile yaptığı tomasla alakalı sualı ve istizahtara cevabi münasebetiyle. 33,35	Şukrî Bey (Karaman) - Başkumandanlık müddetinin 3 Mayıs 1338 tarihinden itibaren 3 mah daha temdidine dair kanun münasebetiyle. 324,327
— Mudanya Konferansı münasebetiyle. 926	— Memlekettimizdeki ekalliyetlere mezzim icra edildiği üddiası ve İngiltere'nin teşebbüsü ile beynelmüvel bir heyeti tahkikiye teşkilî istikametine yürütülen hareketi protesto için Hariciye Encümenince hazırlanan mektup münasebetiyle. 454,459
— Pontus meclisi bakımında lâ-yihâsı kanunîye münasebetiyle. 724	
Şerif Bey (Sünep) - Amasya İstiklâl Mahkemesinin mügayiri kanun hükümler verdiği	

T

Sayfa	Sayfa		
Tahsin Bey (Aydon) - Ahuh/Tab Azmi Efor- dunin ahvali siyasiye bakurunda beyanati mü- nasebetiyle.	828	Tevfik Rüşdi Bey (Mehtez) - Ali Şukru Beyin Pontüs meselesi bakurunda Dabuliyö Ve- kâletinde suali münasebetiyle.	196
- Başkumandanlık kanununun bafiyeti mü- zakinesi işle mevzu takur münasebetiyle.	311	- Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin vaziyeti umumiyö uzurinde mü- davabeti efrânda bulunmak ve tedbirü lâzime ri- cihazı için Heyetü Vekâletiyi cepheye daveti mü- nasebetiyle.	736
- Dr. Ruza Nur Boyin, ahvali siyasiye hakurunda beyanati münasebetiyle.	818,819	- Başkumandanlık ve Erkânı Harbiyeyi Umumiyö Vekâletinin dört esnan orbabının ter- hisi hakurundaki teklifi münasebetiyle.	957,962
- Hariciye Vekâletü Vekibi Mahmud Ce- lâl Boyilo Hariciye Vekibi Yusuf Kemal Beyin Avrupa seyahatine gidirken İstanbul Hükü- metü ve Halife ile yaptığı temasta alakalı sual ve istisahlara cevabi münasebetiyle.	33,34	- Düvelü mutalâfeden mevzu mutâzake teklifi münasebetiyle.	133
- Heyetü Vekile Reisi Fevzi Paşa Hazret- lerinin Hariciye Vekibi Yusuf Kemal Beyin Londra seyahati ile alakalı zahidatın muvâk- kalece tchiri neyn halkkurudaki hoyanati münase- betiyle.	48	- Düvelü mutalâfeden mevzu şerâhi sul- hiyyö dair teklif münasebetiyle.	168
- Sulh Konferansına iştirak edecek mu- rahhas heyeti ile bunlara verilecek tahsata dair mazbata münasebetiyle.	1006	- Düvelü mutalâfeyö verilcek cevabi nota münasebetiyle.	864
- Suriye ile yapılacak Gümrük itilâfna- mesi hakurunda Heyetü Vekile kararı münase- betiyle.	420,433	- Memleketimizdeki akalliyetlere mezahim icra edildigi iddiası ve İngilterenin teşebbüsü ile baynebhül bir heyeti tahkikiyö teşkili ist- tikamünde yürütülen hareketi protesto için Hariciye Encümenince hazırlanan metin mü- nasebetiyle.	456
Tahsin Bey (Erzurum) - Mudanya Kon- feransı münasebetiyle.	922	- Mudanya Konferansı münasebetiyle.	922
Tahsin Bey (İzmit) - Pontüs meselesi hakurunda lâyhah kanuniyö münasebetiyle.	723,733	- Mudanya Konferansı ve Hükümetle pro- tokollü mza salahiyyen verilmesi münasebetiyle.	937,941
- Vaziyeti Maliye hakurunda Muvazenei Maliye Encümeni mazbatası münasebetiyle.	497	- Sulh Konferansına iştirak edecek mu- rahhas heyeti ile bunlara verilecek tahsata dair mazbata münasebetiyle.	987
Tevfik Fendi (Kangur) - Ali İhsan Paşa' nın Ordu Kumandandığından çekilmesi münase- betiyle.	485	- Sulh konferansına iştirak edecek mu- rahhaslarla bunlara verilecek talimatın huturu esadiyesinin tespitiine dair Malatya Mhusu Sıtkı Bey ve rufakasının takurı münasebetiyle.	975
- Halife Vahdettin'in firarı ve Halî hak- kurunda mizakeral ve Hadiseliğe Abdülmeçid Efendinin seçilmesi münasebetiyle.	1045,1046	- Suriye ile yapılacak Gümrük itilâfna- mesi hakurunda Heyetü Vekile kararı münase- betiyle.	421,432
- Merkez Kumandanı Nihal Paşa hakurim- da Adliye Encümeni mazbatası münasebe- tiyle.	551	- Türkiyö Büyük Millet Meclisi bütpöçü münasebetiyle.	847,854
Tevfik Bey (Sivop) - Amasya biricül Mah- kemesinin mugayiri kanun hükümdür verdigiine dair iddia hakurunda Döndülmü Şube mazba- batası münasebetiyle.	104	- Ukrayna Muahedonamerinin teslisi için gönderilecek beyan emrahhasa hakurunda İcra	

Sayfa	Sayfa		
Vekilleri Heyeti Riyaseti terkinesi münasebetiyle	74	izahatı ve münkarı hülunan konferansın tekrar açılması halinde Heyeti Murahhasa katolunacak strateji esaslarının tespiti hakkında	1306
— Vazife mahfusa ile Ukrayna'ya gidecek heyetin masarifi zaruriyesine karşılık olmak üzere 1338 senesi Hariciye Vekâleti bütçesine mevzu tahsisat kanununa müzeyyel kanun lâyhası münasebetiyle.	301	— Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin ahvali siyasiye ve itibaatı hakkında beyanatu ve suallere cevabı ve mütarake teklifine verilcek cevabı nota münasebetiyle.	191
Tunali Hüsnî Bey (Bolu) - Düvalı mutetifeden mevnut mütarake teklifi münasebetiyle.	139	— Memaliki muvtahasatdaki entvalı meluke hakkında Maliye Vekilinden istizah takviri münasebetiyle.	1140,1143
— Halife Vahdetün'in firarı ve halî hakkında müzakerat ve Halifeliğe Abdülmecid Efendinin seçilmesi münasebetiyle.	1048	— Mudanya Konferansı münasebetiyle.	916
— Hariciye Vekili İsmet Paşa'nın Lozan Konferansının hudutların tespiti ile alakalı		— Mudanya Konferansı ve Hükûmete Protokolü imza salâhiyeti verilmesi münasebetiyle.	942

U

Ubeydullah Efendi (Bolu) - Başkumandan Mustafa Kemal Paşanın, Vaziyeti Askeriye		hakkında izahatı ve suallere cevabı münasebetiyle.	342
--	--	--	-----

V

Vasif Bey (Sivas) - Başkumandanlık müddetinin 5 Mayıs 1338 tarihinden itibaren 3 mah daha temdidine dair Kanun münasebetiyle.	326,328	da İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti terkinesi münasebetiyle.	75
— Başkumandanlık ve Erkanı Harbiyeti Umumiye Vekâletinin dönm esnası erbabının zerhisi hakkındaki teklifi münasebetiyle.	968	Vehbi Bey (Karesi) - Düvalı muvtefeden mevnut mütarake teklifi münasebetiyle.	127
— Başkumandan Mustafa Kemal Paşanın Vaziyeti Askeriye hakkında izahatı ve suallere cevabı münasebetiyle.	350	— Memleketimizdeki ekalliyetlere mezalim icra edildiği iddiası ve İngiltere'nin teşebbüsü ile boynelmil bir heyet tahkikiye teşkili idâkâmetinde yürütülen hareketi protesto için Hariciye Encümenine hazırlanan metin münasebetiyle.	457
— İtilâf Devletlerinin mütarake teklifi münasebetiyle.	752	Vehhi Efendi (Konyu) - Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin, vaziyet umumiye üzerinde müdavelei efkârda bulunmak ve tedahiri lâzime ihtihaz için Heyeti Vekileyi cepheye daveti münasebetiyle.	789
— Milli Orduya alınacak zâmlan, Askere Terfi Kanunu ve Makam Maaşları hakkındaki Kanunun bazı maddelerinin tadili ve Heyet Vekillerinin Vazife ve Salâhiyet hakkındaki kanunların müzakerelerinin tehişi münasebetiyle.	26	— Halife Vahdetün'ün firarı ve halî hakkında müzakerat ve Halifeliğe Abdülmecid Efendinin seçilmesi münasebetiyle.	1046,1047, 1052,1055,1056
— Portûs meseretı hakkında Lâyhâ Kanuniye münasebetiyle.	738	— Jandarma Umum Kumandanlığı Bütçesine tahsisat ilâvesi hakkında Kanun lâyhası münasebetiyle.	682
Velidî Bey (Bilis) - Merkez Kumandanı Nihat Paşa hakkında Adliye Encümeni mazbatası münasebetiyle.	551	— Mudanya Konferansı ve Hükûmete protokolü, imza salâhiyeti verilmesi münasebetiyle.	938
— Ukrayna Muahedenamesinin teahisi için gönderilecek Heyeti Murahhasa hakkın-			

- Muvazene-i Umumiye Kanunu lâyihası (Büyük Millet Meclisi Bütçesi) münasebetiyle. 950
- Sulh konferansına igrak olacak mu-rahhaslarla bunlara verilecek tahminatın husuru esasiyesinin tespitinde dair Malîye Mebusu Sıtkı Ney ve rüfkasının rakımı münasebetiyle. 994
- 28 Şubat 1338 tarihli Avans Kanunu- nun üçüncü maddesi mucibince bilunum memurî ve memurîni askerîye maaşatundan

- Yalîye Gâfîr Bey (Kırşehir) - Başkumandan Hazretlerinin vaziyeti umumîye üzerinde müdavebi cihârda bulunmak ve tedabiri lâzime istihazı için Heyeti Vekilîye cepheye daveti münasebetiyle. 788
- Düşman işgalinden kurtulmuş bulunan Bursa'da Meclîse vakî davetinin kabul ve ya ademî kabulü hakkında kırkbeş ümralı takrir münasebetiyle. 808
- Dîvletî muhtelifotken mevzu mütareke teklifi münasebetiyle. 125
- Elcezire mintakasında bir İstiklâl Mahkemeyi teşkiline dair İcra Vekilleri Heyeti teklî münasebetiyle. 1207
- Erzincan Mebusu Hüseyin Bey ve rüfkası ile Bursa Mebusu Hacı Şükrü Beyin; İstanbul ahvaline ve Refet Paşanın harekâtına dair İcra Vekilleri Heyeti Reisi ile Hariciye, Dahiliye ve Malîye vekillerinde istihaz takrirî münasebetiyle. 1070
- İstanbul'da bulunan bilunum memurînin, müteakib eylem ve eramiî maaşlarının suretî icası hakkında. 1036
- Lozan Konferansının müzakere safahatı ve vasıl olunan son şekil hakkında. 1254
- Malîye Vekilî Hasan Beyin, vaziyeti Malîye hakkındaki boyanması münasebetiyle. 220,268
- Memalîki müstahbasadâkî emvali metruke hakkında Malîye Vukuhinden istihaz takrirî münasebetiyle. 1139
- Memalîki müstahbasâda halukonda Karesî Mebusu Rasî Bey ve rüfkasının takrirî münasebetiyle. 1211

- Sayfa
- kadredilmekte bulunan % 20'lenin bundan sonra kesilmemesine dair Kanun lâyihası ve Muvazene-i Malîye Encümenî mazbatası münasebetiyle. 762
- Veîl Bey (Burdur) - Dîvletî muhtelifeye verilecek cevabî nota hakkında. 283
- Hariciye Vekilî Yusuf Kemal Beyin ahvalî siyasiye ve intibası hakkında boyanması ve suallere cevabî ve mütareke teklifine verilecek cevabî nota münasebetiyle. 185

Y

- Memleketimizdeki okullara meza- tum icra edildiği iddiası ve İngiltere'nin teşeh- hüsü ile beynebdel bir heyeti tahtükiye tes- kîni istikametinde yürütülen hareketi protes- to için Hariciye Encümenince hazırlanan me- nin münasebetiyle. 463
- Mudanya Konferansı münasebetiyle. 928
- Muvazene-i Malîye Kanun lâyihası (Büyük Millet Meclisi Bütçesi) münasebetiyle. 877,882
- Muvazene-i Umumiye Kanunu lâyihası (Büyük Millet Meclisi Bütçesi) münasebetiyle. 950
- Pontüs meselası hakkında lâyhâî ka- munîye münasebetiyle. 719
- 8 Kânunusarı 1336 tarihli Kararname- nin ref'i hakkında lâyhâî kanunîye münase- betiyle. 770
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Bütçe- si münasebetiyle. 843,847, 853
- Yasin Bey (Caziantep) - Bütçe Kanunu lâyihası.
- A) Müdafaa-i Milliye Vakîletü Bütçesi münasebetiyle. 588,591
- Erzincan Mebusu Hüseyin Bey ve rü- fokası do Bursa Mebusu Hacı Şükrü Beyin; İstanbul ahvaline ve Refet Paşanın harekâtına dair İcra Vekilleri Heyeti Reisi ile Hariciye, Dahiliye ve Malîye vekillerinden istihaz takrirî münasebetiyle. 1102

Sayfa	Sayfa
<p>— Malîfo Vahdetinin firarı ve Malîi haklarında müzakerat ve Malîfelîğe Ahkûlmuş-cud Efendinin seçilmesi münasebetiyle.</p> <p>— İstanbul'da bulunan bilumum memur-in, mütetkait eytam ve eranzil maaşlarının sureti olası hakkında.</p> <p>— Jandarma Umum Kumandanlığı Rüt-çesine tahsisat ilâvesi hakkında kanun lâyi-hası münasebetiyle</p> <p>— Mudanya Konferansı münasebetiyle.</p> <p>— Muvazeneî Maliye Kanun lâyihası (Büyük Millet Meclisi Bütçesi) münasebe-tiyle.</p> <p>— Muvazeneî Umûmiye Kanunu lâyihası (Büyük Millet Meclisi Bütçesi) münasebe-tiyle.</p> <p>— Pontus meselesi hakkında lâyihaî kanu-ruye münasebetiyle</p> <p>— R Kanunusarı 1336 tarihli Karar-mazinin ref'i hakkında lâyihaî kanuniye mü-nasebetiyle.</p> <p>Yusuf İzzet Paşa (Bakı) - Hariciye Vek-ili Yusuf Kemal Beyin ahvali siyasiye ve intibaatı hakkında beyanâtı ve suallere ce-vabı ve mütareke teklifine verilecek cevabı nota münasebetiyle.</p> <p>Yusuf Kemal Bey (Hariciye Vekili) (Kas-tamonu) - Ahvali siyasiye ve intibaatı hakkın-da beyanâtı ve suallere cevabı ve mütareke teklifine verilecek cevabı nota. 172,186,193</p> <p>— Anısiya Mebusu Rıza Beyin, Rusya'daki sefarethanemizin Rus Hükümeti tarafın-dan taharri edilip edilmediği, esbatı tahar-ri ve tarafeyn leynindeki vaziyet hakkında sual takrirî münasebetiyle.</p> <p>— Antalya Mebusu Mustafa Beyin, İtal-ya Hariciye Nazırı ile sukubulan mülakat ve İtalyan metalibati hakkınıla Ahmet Muhtar Beye verilmesi bahis konusu listeye dair sual takrirî münasebetiyle.</p> <p>— Başkumandanlık kanununun hafiyen müzakeresi için mevzu takrir münasebetiyle.</p> <p>— Başkumandanlık müddetinin 3 Mayıs 1338 tarihinden itibaren 3 mah daha temdü-dine dair kanun münasebetiyle.</p> <p>— Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin, vaziyeti umunuye üzeriöde müdavelei efkânda hulunmak ve tedabiri la-</p>	<p>zime itihazı için Heyeti Vekileyi cepheye daveti münasebetiyle. 795</p> <p>— Başkumandan Mustafa Kemal Paşanın vaziyeti askenye hakkında izahatı ve sualle-re cevabı münasebetiyle. 345</p> <p>— Düveli muhtelifeye verilecek cevabı nota hakkında. 277,281,283,284,285,288,289,260,269</p> <p>— İsmut Mebusu Sırrı Beyin, Söke'nin İtalyanlar tarafından tahliyesinden Hükümet-un ne vakit haberdar olduğu ve tahliyede maksadı siyasi hulunup bulunmadığına dair sual takrir münasebetiyle. 357</p> <p>— İzmir Mebusu Mahmut Esat Beyin, Babâli tarafından İtalyanlara şimendifer, ma-den vesair ve işletme hakları verildiğinin derecesi sıhhati, böyle haklar verilmiş ise bunun İtalya Devleti nezdinde protesto edilip edilmediği ve Babâli'ye milletlerarası hiç bir vaz'î hukukisi bulunmadığı hakkında ih-taratta bulunup bulunulmadığına dair sualı münasebetiyle. 365</p> <p>— Maliye Vekili Hasan Beyin, vaziyet maliye hakkındaki beyanâtı münasebetiyle. 233,240</p> <p>— Memleketimizdeki ekalliyetlere meza-lım icra edildiği iddiası ve İngiltere'nin teşebbüsü ile beynelmül bir heyeti tahkikiye teşkili istikametinde yürütülen hareketi pro-TESTO için Hariciye Encümenince hazırlanan metin münasebetiyle. 453,455,463,471</p> <p>— Moskova Sefaretinde cereyan eden ha-disat hakkında teati olunan mazbatalar mü-nasebetiyle. 434,448</p> <p>— Mudanya Konferansı münasebetiyle. 896, 910,915,916,920</p> <p>— Mudanya Konferansı ve Hükümete protokolu imza sahahiyeti verilmesi münasebetiyle. 932</p> <p>— Sunye ile yapılacak Günrük itilafna-mesi hakkında Heyeti Vekile kararı münasebetiyle. 427,431</p> <p>— Vazifei mahsusı için Ukrayna'ya gidecek heyet azasından Sinop Mebusu Rıza Nur Beyin istifasının istirdadı hakkında. 308</p> <p>— Vazifei mahsusı ile Ukrayna'ya gi-decek heyetin masanfi zarurîyesine karşılık olmak üzere 1338 senesi Hariciye Vekâletü bütçesine mevzu tahsisat kanununa müzeyyel kanun lâyihası münasebetiyle. 294,295,299,300</p>

Sayfa	
	Yunus Nedâ Bey (İzmir) - Başkumandanlık kanununun hafiyen müzakeresi için mevzu takrir münasebetiyle
312	— Düşman işgalinden kurtulmuş bulunan Bursalılarla Meclise vakı davetinin kabul veya ademî kabulü hakkında kırkbeş imzalı takrir münasebetiyle
808	— Memleketimizdeki ekalliyetlere mezbur icra edildiği iddiası ve İngiltere'nin teşebbüsü ile beynelmül bir heyeti tahkikiye teşkilî istikametine yürütülen hareketi protesto için Hariciye Encümenince hazırlanan metin münasebetiyle
452,457	— Millî orduya alınacak zabitan, askeri terfî kanunu ve makamı maaşatı hakkındaki kanunun bazı maddelerinin tadili ve Heyeti Vekâlet'in vazife ve salâhiyeti hakkındaki kanunlarla müzakerelennin tehirî münasebetiyle
24	Yusuf Ziya Bey (Bilis) - Elcezire mintikasında bir İstiklâl Mahkemesi teşkiline dair İcra Vekilleri Heyeti teklifi münasebetiyle
1204	

591	Zamir B. (Adana) - Bütçe Kanunu lâihası A) Müdafaa-i Milliye Vekâleti Bütçesi münasebetiyle
600	Zekâî B. (Adana) - Adana Kuyudu Hakkanısı hakkında Maliye Vekâletinin izahatı ve mevzu üzerinde müzakerat münasebetiyle
777	— 8 Kanunusani 1336 tarihli kararın menin refî hakkında lâihai kanuniye münasebetiyle
392	Ziya Hüsnî B. (Kazistan) - Ali Şükrü Beyin Pontus meselesi hakkında Dahiliye Vekâletinden suali münasebetiyle
310	— Başkumandanlık Kanununun hafiyen müzakeresi için mevzu takrir münasebetiyle
961	— Başkumandanlık ve Erkânî Harbiyei Uzunluğu Vekâletinin dâiri usnan orbabının terfisi hakkındaki teklif münasebetiyle
149	— Düveli mutelifeden mevzur mutareke mevzu hakkında İcra Vekilleri Heyeti Riyasetinden mevzur telegraf münasebetiyle
	— Erzincan Mebusu Hüseyin Bey ve nüfeksi ile Bursa Mebusu Hacı Şükrü Beyin;

Sayfa	
	— Erzincan Mebusu Hüseyin Bey ve nüfeksi ile Bursa Mebusu Hacı Şükrü Beyin; İstanbul ahvaline ve Refet Paşanın harekâtına dair İcra Vekilleri Heyeti Reisi ile Hariciye, Dahiliye ve Maliye vekillerinde islahat takrir münasebetiyle
1085,1119	
1050	— Halife Vahdettin'in İnan ve halî hakkındaki müzakerat ve Halifelige Abdülmecid Efendinin seçilmesi münasebetiyle
1081	Halifeye emaneti şerifeyi teslim ve bial etmek üzere İstanbul'a bir heyeti mebusu izamı hakkında Divanı Riyaset karar münasebetiyle
210,244	— Maliye Vekili Hasan Beyin, vaziyeti maliye hakkındaki beyanatı münasebetiyle
1306	Yusuf Ziya B. (Mersin) - Hariciye Vekili İsmet Paşanın Luzan Konferansının hudutların tespiti ile alâkalı izahatı ve mümkün bulunan konferansın tekrar açılması halinde Heyeti Murahhasça takip olunacak strateji esaslarının tespiti hakkında

Z

1070,1071,1089,1119	İstanbul ahvaline ve Refet Paşanın harekâtına dair İcra Vekilleri Heyeti Reisi ile Hariciye, Dahiliye ve Maliye vekillerinden istizah takrir münasebetiyle
51	1. Erzurum Mebusu Sâlih Efendinin; Heyeti Vekâletinin iskana dair takrir,
188	2. Mersin Mebusu Salâhattin Roym; Hariciye Vekâleti Vokulu Mahmut Celâl Beye ademî iltimat hakkında takrir münasebetiyle
1026,1031,1035	— Hariciye Vokulu Yusuf Kemal Beyin ahvali siyasiye ve intibaatı hakkında beyanatı ve suallere cevabı ve mütareke teklifine verilecek cevabı nota münasebetiyle
1026,1031,1035	— İstanbul'da bulunan bitumum memurun, müteakib cıyam ve erami maaşlarının surcî tası hakkında
1010	— İstanbul Hükümetinin istifası üzerine, İstanbul'un geldi idaresi hakkında İcra Vekilleri Heyetince imtibaz ve tamamen toblig edilen karar münasebetiyle

Sayfa		Sayfa
155	— İstizah takririnin üçüncü fıkrasının müzakeresi münasebetiyle.	
458	— Memleketimizdeki okaliyetlere mecalim icra edildiği iddiası ve İngiltere'nin teşebbüsü ile boynelmilci bir heyeti tahkikiye teşkili istikametinde yürütülen hareketi protesto için Hariciye Encümenince hazırlanan metin münasebetiyle.	984
941	— Mudanya Konferansı ve Hükümet Protokolü imza salâhiyeti verilmesi münasebetiyle.	841,843,849,850
525	— Müdafai Milliye Vekâleti Bütçesi münasebetiyle.	501
713	— Pontüs mesdesi hakkında lâyhâ-i kanuniye münasebetiyle.	630
	— Sulh Konferansına iştirak edecek muvazene heyeti ile hunlara verilecek tabsiyata dair mazbata münasebetiyle.	
	— Türkiye Büyük Millet Meclisi Bütçesi münasebetiyle.	
	— Vaziyeti Maliye hakkında Muvazene-i Maliye Encümeni mazbatasını münasebetiyle.	501
	— Yeni bir İstiklâl Mahkemesi teşkiline dair İcra Vakılleri Heyeti tezkeresi münasebetiyle.	630
	Zülfü B. (Diyarbakır) - Amasya İstiklâl Mahkemesinin muğayiri kaoun hükümler verdiği dair iddia hakkında Dördüncü Şube mazbatasını münasebetiyle.	111
	— İstizah takririnin üçüncü fıkrasının müzakeresi münasebetiyle.	157

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

6 Mart 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	2	Yin; Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin Avrupa seyahatine giderken İstanbul Hükümeti ve Malîye ile yaptığı temasta ulâkalı sual ve istizahtara cevabı.	14:19,29:40
2. — BEYANAT	2,19		
1. — Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Vaziyeti askeriye hakkında beyanattı.	2:14,19:22		
Azayı Kıvam Müamelesi	42		
1. — İzmir Mebusu Hamdi Namık ve Urfa Mebusu Ali Saip Beylere bazı ahzı asker subelerinin istifasına memur ediliklerine dair Başkumandanlık tezkeresi.	42		
2. — Azayı Kıvandan hazırlanmış için verilmesine dair Büyük Millet Meclisi Riyaseti tezkeresi.	42:43		
İstizahtar ve Sual Tahriri	14,29		
1. — Trabzon Mebusu Hafiz Mehmet Bey Hariciye Vekâleti Vekili Mahmut Celâl Be-			
		Takrirler	40
		1. — Menççe Mebusu Yunus Nadi Bey ve tüfekasını Hükümetle itimahi müzakerasının takrir.	40:42
		3. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	22
		1. — Milli orduya alınacak zabitan, Askeri terfi kanunu ve makamı maaşları hakkındaki kanunun bazı maddelerinin tadili ile Heyeti Vekilenin vazife ve salâhiyetine dair kanunların müzakerelerinin tehiri.	22:28

Cilt : 17

3 ncu İmtizat, 2, 3 ve 4 ncu Celseler

ÜÇÜNCÜ İNİKAT

6 Mart 1338 Pazartesi

İKİNCİ CELSE

REİS : Reisvâkı Rauf Beyefendi

KÂTİP : Ziya Hüçit Bey (Lâzistân), Hakkı Bey (Van)

REİS — Celseyi açıyorum.

Efendim; Başkumandan Paşa ve Hariciye Vekâletü Vekili Celâl Bey kısmen vaziyeti askeriyemiz, kısmen de vaziyeti siyasiyemiz hakkında beyanatta

bulunacaklardır. Hafı celse Heyetü Aliyenize kabul buyuruluyorsa lütfen ellerinizi kaldırmaz. Kabul edilmiştir.

Zaptı sabık hülasası okunacaktır.

II. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

Yüz altmış beşinci İnikat

25 Şubat 1338 Cumartesi

İKİNCİ CELSE

Birinci Reisvekili Musa Kâzım Efendi Hazretlerinin riyasetlerinde inikat ederek, Isparta Mebusu Nadir Efendinin bir sual üzerine, Demirci Mebml Efenin halktan aldığı paraların kendi arabasıyla Refet Paşa tarafından götürüldüğünü beyanla bunun sureti ahiz ve sarfını Paşa Hazretlerinin bileceği yolundaki beyanına İzmir Mebusu Refet Paşa tarafından alınan meblâğın miktarı ve sarf mahalleri hakkında verilen geniş izahat ve kendisine tevcih olunan sualleri cevapladıktan sonra bu mevzudaki müzakeratin kifayeti hakkındaki tahrir kabul edilerek mevzuun müzakeresine son verildi.

Isparta Mebusu Hafız İbrahim Beyin; Isparta Müdafaaı Hukuk Reisi iken teşkil edilen milis birlikler teçhizatının temini ve işesi için halktan tahsil ettiği teberriat ile Isparta'da zürraa ait tütunler ve bunlar hakkında çıkarılan kilitkaller ve tevcih edilen sualler cevaplandıktan sonra ve Gümüshane Mebusu Hassa Fehmi Beyin böyle bir esasa istinat etmeyen mesail üzerindeki müzakeratin bütçe müzakeresini

geçiktirdiği ve Meclisi Âlinin bir gibi mesaili tetkik edemeyeceğini ve bu hususların yapılacak ciddi müracaatlar neticesinin Mahkemede rüyet edilebileceği beyanıyla bu mevzulaki müzakeratin kifayeti ile bütçe müzakerelerine geçilmesi yolundaki tahriri üzerine müzakere kâfi görülerek bütçe müzakerelerine devam olunması ve diğer meselelerin görüşülmesinin Hükümeti mahalliyenin yapacağı tahkikat neticesine taliki karar girer oldu.

ÜÇÜNCÜ CELSE

Birinci Reisvekili Musa Kâzım Efendi Hazretlerinin tahtı riyasetlerinde inikat ile avans kanununun müzakeresine devam olunarak muvazenci umumiyeye dahil hilumum memurun ile mülhak bütçelerle idare olunan bircümle devair ve şubati. Devletten ve İdarci Hususiyelerden daimi bir vazife mukabili, maas, tahsisat veya ücret alanların bir aylıklarının tevkiif edilerek hazineye irad kaydı hakkında kanunun 8 nci maddesi müzakere ve tayini esami ile reyeye vaz olundu. Nisapı temin edilemediği anlaşıldığından celseye nihayet verildi.

REİS -- Zaptı sabıkı reyinize sunuyorum. Kabul edenler. Etmeyenler. Kabul edilmiştir.

Müzakerata başlıyoruz.

2 — BEYANAT

1. — Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin vaziyeti askeriyeye hakkında izahatı ve mevzu üzerinde müzakere.

REİS — Buyurun Paşa Hazretleri.

MUSTAFA KEMAL PASA (Bşkumandan) (Ankara) — Arkadaşlar, bu akşam cepheye hareket ede

ceğim (Allah selâmet versin) Heyeti Celilenize veda etmek üzere geldim. (Allah muvaffakiyet versin) Bu münasebetle vaziyeti askeriyeye hakkında Heyeti Celilenizi tenvir maksadıyla bazı malumat arz edeceğim. (Teşekkür ederiz) Malumu âlileridir ki Sakarya Meydan Muharebesinden sonra ordumuz düşmanın garp

istikametinde takibine başlamıştı. Bu takip harekâtı Eskişehir, Seyitgazi ve Afyon hattı umumisinin şarkına kadar temdit olundu. Harekâtı takibiyeyi yapan kuvvet ordumuzun heyeti umumiyesi değildi. Belki suvari kışatımızla suvari kuvvetine noktai istinat olmak için ileriyeye sevk edilmiş bazı firkalar dan ibaretti. Bu hattan sonra harekâtı taarruziyeyi tevkif ettik. Bunun sebebi de düşünülürce şimdiki kadar malumdur. Taarruza devam edebilmek için yapılması zaruri olan birtakım noksonumuz vardı. Onu ikmâl etmeden taarruza devam etmeyi caiz addenemistik. Binaenaleyh 1337 senesi teşrinievvelinin onuncu günü tarafeyn vaziyeti böyle idi.

Düşmanın Süğüt - Eskişehir arasında bir fırkası bulunuyordu. Eskişehir'in şarkında cenubunda ve Seyitgazi havâlisinde dört fırkası bulunuyordu ve onun daha cenubunda ilâcağı vaziyet meşkûk iki fırkası vardı. Afyon'un şarkında üç fırkası vardı ve cenubunda da diğer kuvvetleri vardı. Yani nevima düşman Eskişehir civarında bir grup yapmıştı. Afyon'da bir grup yapmıştı ve bu iki grup arasında bazı kışatı mevcuttu. Biz ile ordumuzu bu düşman cephesinin tamamen karşısında olmak üzere şimalden cenuba doğru ve denilebilir ki Eskişehir - Afyon şimendifer hattı ile Afyon - Eskişehir - Ankara şimendifer hattıyla, Afyon - Konya şimendifer hattının arasındaki sahada bulundurmış olduk. Yine biliyorsunuz ki bizim vermiş olduğumuz karar daima taarruz kararı idi. Vukubulan tevekküfler ancak taarruz için muhtaç olduğumuz vesait ihtiyacını bertaraf etmek maksadına müvafıktı. Onun için demin arz ettiğim mübreni ve zaruri ihtiyacın ikmaline intizarla harekâtı taarruziyeye hitam verildi.

Harekâtı taarruziyeye tevkif olunduğu sıralarda yine taarruz noktai nazardan ordunun bulunması lâzımı gelen vaziyet düşünülür ve ona göre bazı harekât icra edilmiştir. Bu harekâtın neticesinde alınmış olan vaziyet ve tertibat düşmana katı bir harbe varmaya müvafık taarruzu yaptırabilecek bir vaziyete idi. Fakat aynı zamanda ordunun ihsasını ve ikmâli nevakasını teshilen temin edecek bir vaziyeti de almayı nazarı dikkatte tutmak mecburiyetinde idik. İşte bu mülâhazat neticesinde alınmış olan vaziyeti hulûsatan söylemek lâzım gelirse denilebilir ki, Garp cephesindeki ordularımız kısmi küllisiyle Afyon'un şarkında ve cenubunda, yani Afyon ve Konya şimendifer hattının tarafeyninde kesif olarak bulunuyordu. Bittabi Eskişehir'in şarkında ve diğer cephelerde dahi lüzumu kadar kuvvet bulundurulmakta idi. Mübreni olan

ihtiyacın ikmaline intizarla geçen zaman zarfında malumu âlileri kışın vurudu, kışın hululü ikinci bir mübren ihtiyac tevhit etti. Onun da ne olduğunu bilmiyorsunuz. Maatteessüf bu ihtiyac iki bilhassa el-hise ihtiyacıdır. arzu edilen zamanda, arzu edilen derecede ikmâl edilememiştir. Bundan dolayı harekâtı taarruziyeye devam etmeyi tehir etmek tensip edildi. Bizzatın vukubulan bu tevekkuf esnasında geçen her gün ordumuzun muhtelif noktai nazardan muhtaç olduğu vesaiti ikmâl edeceğine, yardım edeceğine kanaatimiz vardı. Nitekim öyle olagelmıştır. Ordumuz bir vaziyette iken düşmanın vaziyetine hakacak olursak o da üç fırkasıyla Eskişehir ve Seyitgazi hattında bulunuyordu. Üçüncü, onuncu, on beşinci firkalarıyla bir fırkasını İznik civarına göndermişli. Afyon'da 13, 5, 4, 9, 7 olmak üzere beş fırka vardı. Ve iki fırkası Lyakin şarkında Dumlupınar'la İslâmköy havâlisinde ve bir fırkası da Çivril taraflarında olmak üzere bir vaziyet almış bulunuyordu. Yani sureti umumiyede hüyük kesafet Afyon'da ve Dumlupınar'da görülüyordu. İkinci derecede bir kesafet Eskişehir ve Seyitgazi hattında görülüyordu. Ve sonra cenahları muhafaza etmek için şimalde ve cenupta birer fırka bulunduruyordu. Tarafeyn bu vaziyette olduğu halde 15 Şubat'a kadar vakit geçti. Yani buından yirmi gün evvelisine kadar tarafeyn bu vaziyette bulunuyordu. On beş Şubatta aldığımız yecü malumata göre düşmanın vazilceyyinde nazarı dikkati çalıp bir tebeddül vukuu geldi. Filhakika düşman ötedenberi Eskişehir'de üç fırka bulundururken buraya bir fırka daha yanastırıldı. Ve hatta bu İznik gölü civarında bulunan fırkasını da buraya Eskişehir civarına getirdiği söylendi ki bilhâra bunun yalnız bir alayının buraya geldiği tahakkuk etti. Demek oluyor ki Eskişehir civarında katı olarak dört buçuk fırka tahassüt etti. Afyonda ise yine beş firkalık bir grup tahassüt etmiş bulunuyordu. Demek ki İslâmköy ve civarında bulunan firkalar şarka yanastırılmış bulunuyor. Bir fırka da Eskişehirle Afyon arasında diğer civarında tahassüt etti. Bundan başka yine cenahları muhafaza etmek için mevcut bulunan firkalarını kısmi küllileriyle yerlerinde bıraktı. Ancak Çivril şimalinde bulunan fırkası dağınık bir halde iken onu toplu bir hale getirdi. Düşman bu vaziyeti askeriyeyi aldığı günlerde malumu âlileri İstanbul'da ve Avrupa'da birtakım siyasi cereyanlar ve bir çok siyasi fikirler cereyan etmekte bulundu. Şark meselesini halletmek için tavassutan bahsolundu, konferanslar bahsolundu, bir çok şeylerden bahsolundu. Binaenaleyh derhal varidi hatır olabilirdi ki düşman bi-

zım tebimizde olduğu zannolunan efkârı umumiyeyi cibarı kendi tebine celbetmek. Türkiye ordularına karşı şimdîye kadar istihâl edilmiş olan emniyet ve itunadı umumiyeyi selbedip kendi ordularının hâlâ bazı kuvvet ve kudret olduğunu cihana göstermek için siyasi bir hareket yapabilir. Filhakika harita üzerinde bu tahayyüdat mutalaa uluursa hükümlunabilir ki, düşman Eskişehir'den toplanmış olduğu bu kuvvetlerle doğrudan doğruya şark istikametinde. Sakarya istikametinde. yani Ankara istikameti umumiyesinde seri bir baskın hareketi yapabilir. Ve Afyon'da yekdiğeri gerisinde tel örgülerle tahkimi etmiş olduğu bir hattı mustahkemi vardır. Orada daha az kuvvet bulundurmak suretiyle müdafaa da kalır. Bu şarka tevcih edeceği kuvvetleri bir kısmı ile de Afyon'la bu şarka giden kuvvetler arasındaki irtibatı muhafaza eder. Ve taarruz kuvvetlerinin sağ cenahını muhafaza eder.

Düşman bunlarla Ankara'yı vefatleye vermek ve belki piyade kıtalarına mevcut suvarisini de tahkik etmek suretiyle böyle manevî bir tesir yapmak. efkârı umumiyede bir teşevvüs hüvule gelirmek arzu ediyor. Yapabileceği bu siyasi hareketi askeriyede muvaffak olmak için. noticedi askeriyeyi almak için de hareketi tevcih ve temdit edebilir. Binaenaleyh takriben yirmi gün evvel vaziyeti askeriyenin mutalaaından ve vaziyeti umumiyeyi siyasiyenin ilhamatından tahminler bu noktada temerküz ve tekasüf etmiştir. Biz düşmanın böyle bir hareket yapacağını kendi aleyhimizde olduğu halde kabul etmek. Binaenaleyh buna karşı yapabilecek muhtelif mukabeleler vardır. Lâkin biz yapacağımız hareketi düşmanın arzusuna tabi kılmaktansa şimdîye kadar yaptığımız gibi fırsat bulurcak biraz daha beklemek ve henüz muharrac bulunduğumuz nevakısı da ikmâl ettikten sonra daha esaslı bir harekâta geçmeği tercih edülük. Onun için yine bu noktai nazarı muhafaza etmek ve bu noktai nazarıdan hareket kabiliyetini mahfuz bulundurmakta beraber düşmanı küçük dahi olsa hiç bir muvaffakiyete muvaffak etmemek için tedabir almaya karar verdik ve bu almış olduğumuz tedabir neticesinde düşmanın böyle bir şarka sarkınak hareketine emniyetle mukabele edeceğimize emniyetimiz vardır ve belki ile böyle bir hareketi düşmanın aleyhinde neticelendirmek te kuvvetle söylenebilir. (Inşallah sadaları) Fakat biz düşmanın bu muhtemel olan hareketine karşı kâdî olduğumuz tedabiri aldıktan sonra 15 şubatın bu güne kadar geçen günler zarfında düşman almış olduğu toplu vaziyetten çıkarak ve yeni bir vaziyet

almak mecburiyetinde kalmıştır. Düşmanın en son vaziyetini harita üzerinde mutalaa edecek olursak bir fırkası ile İznik ile Söğüt arasındadır. Bir fırkası ile Eskişehir'in şimalinde idi. zaten orada hülunuyar. Bir fırkası ile Eskişehir'den Seyyigazi'ye kadar bir fırkası ile Akın ile Döğür arasında. ondan sonra yok. diğerini müteakıp olmak üzere Afyon şarkında bir iki fırka ve bir fırkanın aksamı ve sonra cenuba doğru gilecek olmak bir fırka ve yine bir fırka vardır. İstâmköyün şarkında ve garbinde birer fırkası vardır ve Çivril'de birer fırkası vardır. Yani şimâlden İznik güllünden ta Çivril'e kadar zincirvari fırkalarını dizmiş hülunuyar. Bizim almış olduğumuz vaziyet belli başlı bir iki noktada kısıf ve toplu halde hülunmaktadır ki bu taarruz karar verdiğimiz zaman o kadarı suhuletle tarbik edecek bir vaziyettir veya düşmanın memul ve muhtemel olan hareketine karşı istediği bir noktadan taarruzuna karşı istediği yenden taarruz edebilir. Ona karşı da suhulette mukabele edecek bir vaziyettir. Düşmanın taarruzla başlayacak bir hareketine karşı bizim mukabelede vermiş olduğumuz karar yine taarruzla cevap vermektir. Belki düşmanın müstahkem mevzilerinden çıkıp ilerliyerek çıkması bizim için faydalı olabilir. Bu vaziyetler almırken istihâl olmuş olduğumuz bir çok malumat vardır ki Bunların heyetü umumiyesi düşmanın taarruz etmek niyetinde olduğuna delâlet ediyor. Bu malumatta beraber cephele bazı iltica eden ve bazı esir edilen düşman nefretlerinin dahi şadeleri bu almış olduğumuz malumatı teyit etmektedir. Bu malumatın belli başlılarının hülâsalarını heyetü aliyentize okuyacağım. Bir fikri kâdî hasıl olabilsin. Şubat iptidalarında İznik'de aktıodilen Şurayı Harpte Ordudaki siyasi cereyanlardan mürdüküp fikranii zaptı rapı ve tesanüdün izalesi şarehleriyle istikbatle takibedilecek hatı hareket mevzuhalis olmuş bir kısmı fedakârlık ihdiyatıyla rucuun menafii milliyote muvafak ulumiyacağı mütealaaında bulunmuş. fakat askeriyet şimdîye kadar köküklen kantarın semeralının istihşadı için azami fedakârlık lüzumunu ileri sürerek harbe devam tarafını ilközâm olmuş ve noticede karar vormişüzüzo dağışmışlardır. İkinci Meclise kolordu kumandanları ve Trakya kumandanı da işbirlik etmiştir. Bu işbirlikte ordu mensubını arandaki siyasi kanaat ihtilâfının ve hateli ruhuyesmin istahşıyla ordunun kabiliyeti harbiyote tezokükür edilmiş ve en nihayet şimali Yunaniyenin silâh kuvvetinden başka suretde istihşaline başka şare ulmadığına kanaat getirilerek harbe devam karar verilmüştür. Sonra İngiliz menahiline aifen istanbul'dan alınan malumata nazaran Yunan mahafâzî si-

yasıyesinin kanaatine göre harbe gayri kabül içtinap ve kati bir nazarla bakılmak icap ediyor. Hükümeti harza harbe devam ve hazırlıklarını azami derecede sureti katiyede vermiştir. Hali hazır kabinesi sukut etse ve yerine mutecassis ve bıtaraf bir kabine gelse dahi yine bu vaziyet karşısında onun da programı harbe devamdan ve Anadolu ordusunu ezmekten başka bir şey olamaz. Yine aynı menabiden alınan malumata nazaran Yunanlılar Civril ve Çaldan taarruz edecekler ve on beş saat mowfıye kadar gideceklermiş. Uşak'taki malzeme ve otlarınhiller yürüyüşe hazır bulunuyormuş. Muteber bir muhbirimizin on üç Şubat tarihli haberine nazaran Gınaris'in davayı milliyetvahaner eylediği dahi ve hatıra Anadolu'nun tahliyesini öte kabul eylediği hakkınıla İzmir'de hasil olan fikir üzerinde şiddetli bir galeyân başlamış ve ordu saflarında böyle bir karara karşı mukavemet teniyülü varmış. Zabınan arasında bu yolda imzalanın protokol tevzi edilmiştir. Şubatta Sandıklı veya Dınarı taarruz edecekler. Afyon'Uak; kılakutımızın arkasına düşecek surette taarruzı bir hareket yapacaklarmış. Uşak cihelinden getirdikleri askerle birlikte Rurhaniye ve Sarayköy istikametinden Yunanlıların bir taarruzuna imzalar olunabilir. Yunanlılar Uolvadin Cihetine asker tahiyetine baelanmışlar. Civril mntikasına da bu maksarla kuvvetler tahiyetine başlanmıştır. İzmirden alınan 14 Şubat tarihli bir habere nazaran Yunan zabitanın ekseriyetini teşkil eden Venizelistler kirala aleyhdar olmakta beraber kendi fırkalarının başladığı ve binaenaleyh muvaffakiyetle neticelermesi için kendilerinin çalışması ve bütün mukavemetlerini sarfetmelerini kabul ediyorlarmış. 27 Şubatta alınan bir haberde 24 Şubatta İzmir'e gelen İstanbul İngiliz işgal ordusu kumandanı miralay Ropin'in de içtirik ettiği bu içtimadan sonra Levkâdelik mübahide edilmeğe ibğladı ve bundan evvel generaller meclisinin içtima ve intacından sonra da mülhakatta mevcut tekmil ve esadi nakliyyeye vaziyet edilmeye emrinin verildiği ve bunlarla suvarı teşkilâtının ikmal ve tevsi olunacağı. Aynı tarihli diğer bir haberde düşmanın evvelce Filvandı istasyonuna tahşit eylediği kuvveti peyderpey Civril ve Çal mntikasına nakle bağladığı bildirilmiştir. Üçüncü kolordu kumandanı General Minakos'un İstanbul'da mezunen bulunan yaverinden alınan malumata nazaran Yunanlılar Şimal cephesinden bir Türk taarruzuna maruz kalacaklarından koruluklarından bu cepheyi tahkim eylemişlerdir. Burada taarruza geçecek birsoak vechile de ihzaratta bulunmuşlardır. General İonden müteşekkül bir meclise Yunan ordusunun Knıya üzerine taarruza geçmesi karar altına alındığı bil-

dinilmekte ve bu taarruzdan maksadın İa Knıya ahahından istifade olduğu ilâve olunmaktadır. 22 Şubatta Sökeden alınan bir raporda Yunanlıların bu bahara zarfında cepheye vağontarla mühimmatı harbiye sevk ettikleri, üç günün heri Uşak hattında asker sevkine bağladıkları, son zamanlarda İzmir'e fazla miktarda vesaiti tahkimiyeye ve bunlarla beraber köprücük takımları ve tombazlar getirildiği zikredilmektedir. Hulâsa düşmanın Şubat zarfında mühim mükaraba mühimmat ve malzeme celbetmiş ve 21-22 kura efradını kılakuta tevzi etmiştir. Alınan malumatın başucaları bundan ibarettir.

CEMAL PAŞA (İsparta) — Paşa Hazretleri müsaade buyururlar mı? Bu şerit gibi alınan vaziyet son vaziyet midir? Bunun tahkimatı Afyonkarahisarlı'dan huska Uşak tarafında da Eskişehir'in önünde vesaire de var mıdır?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Eskişehir şarkında, Seyitgazi şarkında da talikmatı vardır.

CEMAL PAŞA (İsparta) — Bu alınan vaziyette bu onların aldıkları şerit gibi vaziyet nasıl tayin ediyomunuz?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Efendim bu son vaziyet bizim aldığımız vaziyet üzerindedir. Bizim aldığımız vaziyeti şu suretle ifade edeyim. Bunlar iki grup hakkında böyle toplandı zaman biz Afyon karşısında icabında müdafaada kalmak ve icabında vuku hüvecak taarruzu kuvvetti bir taarruzla defetmek ve mukabil taarruza karşı kayıblı olacak kuvvetli bir grup yaptık. Mutasab olan bir yerde düşman vaziyeti gününce bizim taarruza geçeceğimize barmış, bunu binaenaleyh son aldığı vaziyet: Evvelâ müdafaayı kabul etmek gibi bir vaziyet telakkı olunabilir. Şimdi demek ki bizden taarruz vuku bulacağını zannederek bir vaziyet almışsa intizar cüboduktur. Bu memul emliği vaziyet karşısında kalmama ve eski ötkerinde harekette devam etmek mecburiyetinde kalacak.

CEMAL PAŞA (Mersin) — Eger taarruz edecekse demek değiştirecek şimdi yani dislocation'un (dağılımı) değiştirmek lazımdır.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Yani diyorhalde bu son aldığı şerit halinde şarka doğru alınan bu vaziyette hiç bir hareket taarruziye yapamaz. Taarruz için herhalde yeni bir vaziyet almak lazımdır.

Efendiler, düşman Salkaya'dan sonra zayıfladı, kovan zayıfladı malzeme zayıfladı Kemal emliyir ve diğer

minlarımızın bilhassa İngilizlerin azami derecede muavenshine ve teşvikat ve terfihbatına mazhar olmuşdur ve mazhar olmakla berdevamdır. (Allah kahretsin sadaları) Avrupa'da Şark meselesini sulhen halletmek hususunda demeyan edden müdalaalar hitabı bızce şâyânı icimat ve istimat olamaz. Fihamedülâh bizim ondumuz dahi hı dakikada düşmanın her türkü harekâtına emniyet ve kuvvetle cevap verecek kuvvet ve kabiliyettir. (İnsâllâh sadaları) ve demin arz ettiğim gibi geçen her gün zarfında ordumuza muhim bir şey ilâve etmekteyiz ve bu ilâveler artık düşman ondusu ile düşman ondusuna karşı noksanı ikmal değil belki İnsâllâh onun fevkine çıkmak için ilâveler olacaktır. (İnsâllâh sadaları) Mahaza hemen bugün yarın taarruza geçmek için artık herşeyimizin ikmal edilmiş olduğunu söylensek doğru değildir. Taarruz için daha yapacak çok şeylerimiz vardır ve onların ikmalü için işğal olmekteyiz.

Efendiler, düşmanlarımızın ne mahiyette olduklarını ve bu düşmanların Türkiye üzerindeki hümlerinin ne kadar ezeli olduğunu nazarı âfinizde tavzih edebilmek için mübaadelerle buna dair bir kaç söz söyleyeceğim. Cümlemizce malumdur ki Avrupa'nın en mühtem devletleri Türkiye'nin zararı ile Türkiye'nin tedennisiyle teşekkül etmişlerdir. Bugün bütün dünyaya icrayı tesir eden ve hayâtı millet ve memleketimizi taht tehditte bulunan en kuvvübi kuşayış der Türkiye'nin zararı ile kuşayış bulmuştur. Eğer kuvvetli bir Türkiye mevcut olsaydı denitebilir ki İngiltere'nin bugünkü siyasatı mevcut olmıyacedi. Türkiye Viyana'dan sonra Peşte ve Belgratta mağlup olsaydı Avusturya ve Macarlarla siyasatı iştilimiyecedi ki Fransa İtalya, Almanya dahi ayoy membadan müthem olarak hayât ve siyasatlarına kuşayış ve kuvvet vermişlerdir. Efendiler bir şeyin zararıyla bir şeyin imhasıyla yükselen şeyler hitabı o şeylerden muntazarri olanı alıdır ve Ehhakkâ Avrupa'nın bütün le reklesine teslîsine ve temeddününe mukabli Türkiye bilakis tedenni etmiş ve sükut vadisinde yuvarlana durmuştur. Türkiye'yi emhaya müteyehbis olanlar Türkiye'nin imhasında menafii ve hayât görenter münterit kaftıktan çıkımlar beyinciyevâki menafii tavzih ederek ikmal etmişler ve itifak etmişlerdir. Bunun neticesi olarak bir çok zokâlar, hastar, ühâler Türkiye'nin imhası noktasında bekarüf etirilmişdir. Bu müttekâsi olan şey asırlar geptikçe ensali âtiyeyi âdetle tahrikkâr bir an'âne gecklini korusap etmiştir ve bu an'ânenin Türkiye'nin hayâtı ve mevcudiyeti üzerinde vâbilikati mütthemadiye neticesi olarak en nihayet Tünki-

ye'yi islah etmek Türkiye'yi temüdü etmek gibi bir takım zalimleri vesilelerle bahanelerle Türkiye'nin hayâtı dahiliyesine, idarej dahiliyesine hücul ve nüfuz etmişlerdir. Bıyle bir zeninü musait hazırlamak kudretini, kuvvetini ihraz etmişlerdir. Halbuki efendiler; bu kudret ve bu nüfuz Türkiye ve Türkiye halkının mevcut olan tezekki cevherine samnik ve muharik bir mayılâve etmiştir. Bunun tahtı tesirinde olmak üzere milletinin ve bilhassa icatın zihinleri tamamen bozulmuştur. Artık hayât bulmak için, islahı hal etmek için, insan olmak için mütlakâ Avrupa'dan nasihat almak bütün idleri Avrupa'nın amâline göre tedvir etmek, bütün derleri Avrupa'dan almak gibi bir takım zihniyetler kuşayış huldu. Halbuki hangi istiklâl vardır ki cenebilerin nesayihi ile cenebilerin planlarıyla yükseldebilir. Tarih bıyle bir hadise kaydetmemiştir. Tarih bıyle bir hadise kaydetsinsek teşebbüsünde bulunan meraretenüz netayide karşılaşmıştır. İse Türkiye de bu galatı fakide, bu galatı zihniyetle malû olan bir takım icatın yüzünden her saat, her gün, her asır bir az daha çok tedenni ve daha çok sükut etmiştir. Efendiler bu sükut, bu tedenni yalnız maddiyatta olamazdı hiç bir ehemmiyeti yoktu. Maatteessuf Türkiye ve Türkiye halatı ahlakî ahlakten siktut ediyor. (Bravo sadaları) ve bu halet tekkik olunursa görülür ki Türkiye Şark maneviyatı ile başlayan ve Garp maneviyatı ile bitama ordinolen bu yol üzerinde bulunuyordu. Garp ve Şark mültekası üzerinde bulunduğumuzu ve ona tazkarrup ettiğimizi zannettiğimizi takdirde Garp mayei aslısi olan Şark maneviyatından tamamen tecerrüt teferrüt ediyoruz. Efendiler hiç şüphesizdir ki bugün bu memleketi, bu milleti giriveri mahv ve izmihlâle sevketsen başka neeliveye intizar olunmaz. (Pok (doğru sadaları)

Efendiler; bu sükutun mevkiî korku ile ve aciz ile başlamıştır. Türkiye ve Türkiye halkı ve nasısa hunların hışına gemiş olan bir takım insanlar galip düşmanlar karşısında sükûta mahkûm olmuş gibi Türkiye'yi âtil ve müctemip bir halde tutuyorlardı. Türkiye'ye kendi kendilerine niemketlerin ve müblölin icatları menafilerini yapmakta mütereddit ve cebin idler Türkiye mütefekkerleri âdetle kendi kendilerini tahkir ediyorlardı. Diyarlardı ki biz adam değiliz ve olamayız. Kendi kendimize adam olmamıza ihtimal yoktur. Biz; Hılâ kayduşanı canımız, tarihimizi, mevcudiyetimizi düşman olan ve düşman olduğuna hiç şüphe edilmeyen Avrupalılara sevdi etmek işliyorlardı. Onlar bizj idare etsin diyarlardı. Buna da en yakın bir mükâl olmak üzere İzzet Paşayı hatirlasmak iste-

rinn. Malumu âliyyüzdür ki Balkan muharebesini müteakip vicdanı, kafaşı zayıf olanlar bu milletin artık hayat ve nevat bulamayacağına kani olmak zannı halinde bulunmuş oldular. Bunların başında İzzet Paşa vardı. İzzet Paşa o zaman dedi ki biz kendi kendimizi adam ve insan edemeyiz. Biz kendi kendimizi ıslaha muvâfık değiliz. Binaenaleyh Hilâ kaydı şart bir heyeti ıslahiye getirelim ve onlara tevdi mevkî edelim ve onun intihabı gerdesi olan Liman Von Sanders'in tahiri riyasetinde bir takım üskûrî ümetten mürekkep olan bir heyeti ıslahiye getirmiştir. milletimizin başına (Afkışlar)

Efendiler: Türkiye'yi bu turtuğu sakim yollardan inkıraz ve izmihle serkolen bu vadiden kurtarabilmek için bütün alimlerin keşfedebildikleri bir hakikat vardır. O da Türkiye'nin resî refekkürünü yeni bir imanla iştila etmek lâzımdır. Yani Gıriye i Türkiye'de hükümet nazariyesini tebdil etmek lâzım idi. Milleti düştüğü girive i felâketten kurtarabilmek için millete henliğini tanıtarak hayâiyetini tanıtarak hayat ve ıstiklâlini kurtarmak için uğraşmağa kabiliyetli olduğunu anlamakta yeni bir maneviyetin inkışaf olması lâzım geliyordu. Bu maneviyet ise Hükümet nazariyesinin aslen tabdülü ile kabul olabilir. İşte bugün efendiler milletimiz ve milletin hakiki numunesi olarak bulunan Heyeti Celileniz ilmen sekayii tarihiye ile temsül ve temsil edilmek lâzım gelen hakikati keşfetmiş ve fiden hâdis ve hasil bir hale koymuş bulunuyorsunuz ve emin olalım ki memleketi ve milleti kurtarmakta bundan başka çare yoktur. Binaenaleyh bugünkü vaziyetiniz gayı mülmim bir receddütür. Millet ve devlete hayalbahş olacak bir receddütür. Bu itibarla bütün memleketin canıyla başıyla buna sarılmayı lazımdır. Bütün milletin bu uğurda en son nefesini ve en son kanını akıtarak azim ve sebat göstermesi ferazi ayındadır.

Efendiler: bu sözlerimden sonra bizi mahvetmek için ezeli olduklarını ıslah çalıştığım bir kaç sözle hususîlerinin İyetezelat olduğunu isbat etmek için düşmanlara karşı mevcudiyetimizi muhafaza hususıyla ve gayemize enıniyeli hatvelerle yürüeyebilmek için mevcut olan vesatî müdafaamızı hatırlamak isterim. Efendiler bizi üç vasıtamız vardır. Bunlardan birisi ve en mülmimü aslolanı doğrudan doğruya milletin heyeti umumiyesidir. Hayat ve ıstiklâlî için kâilp ve vicdanında mütecellî olan arzu ve emellerin inkışafındaki salabet ve kuvvettir. Millet bu arzuyu derunsini ne kadar kuvvetli ızhara muvaffak olursa ve ne kadar bu emeli vrodanlesini ve bu emelin ta-

hakkındaki azmu imanı göstermeğe muvaffak olursa düşmanlarımızın savitlerine karşı o kadar kuvvetli bir vasıtai müdafaaya malik olduğumuza kani olabiliriz. İkinci vasıtai müdafaamız efendiler, bu milletin hakiki ve sahibi salahiyyet mümessullerinden mürekkep olduğunları Heyeti Celilenizin arzusu ve hakikati milliyeyi ızhara ve ıshatta ve bunun icabatını bütün kanaatımızla tabikte göstereceğimize azim ve celâdedir. Heyeti Celileniz bütün dünyaya karşı ne kadar çok mütesanif ve vahdet halinde bu arzu-yu milliyi taccilli ettirince hiç şüphe edemeliyiz ki dünyamızın savitlerine karşı çok kuvvetli ve eo kuvvetli vasıtai müdafaaya malik bulunmuş oluruz. Efendiler, yine milletin müsellah evlatlarından mürekkep olup duşman karşısında mütehasit bulunan ordumuzdur. Efendiler, bu kuvvetlerle duşmana karşı mutasavver olan cephele cumlenizce malumdur ki kiye ayrılabilir. Herkesin malumu olduğu bir tabirle arz edeyim dahili cephe, zahiri cephe. Dahili cephe aslolan cephe bütün memleketin ayı fakir ve kanaatte olarak yekvucut olarak tesis etmiş oldukları cephedir. Zahiri cephe doğrudan doğruya ordumuzun düşman karşısında göstermiş olduğu cephe-den ibarettir. Bu zahiri cephe, ordu cephesinin rezal-zül olması, tehdüd olmesi, mağlup olması, çözümesi hiç bir vakitle bir milleti ve bir memleketi mahvedemez. Bunun hiç bir ehemmiyeti yoktur. Asıl hâzî ehemmiyet olan ve asıl memleketi temetinden yıkan ve halkını esir eden dahili cephenin sukutudur. İşte bu hakikate bizden ziyade vakit olan duşmanlarımız ki başta en zelif düşman olan İngiliz, asıl bu cepheyi yıkmak için iki üç seneden beri ve asırlardan beri sarfını masası etmektedir. (Kahrınun sesleri) Malumu Aliniz bizim eski Osmanlı taburimizce «Kale içinden yıkılır» işte düşmanlarımız bizi içimizden yıkmaya çalışıyorlar. Duşmanlarımızın bize malum olabilen, malum olamayan daha çoktur şüphesiz malum olabilen zehiri teşebbüsleri hakikaten korkunçtur. Efendiler, hiç şüphesiz iddia edebilirsiniz ki herbirimizin şahıslarına temas edebilssek mikroplara ve vasitalara bile maliktir. Maaleessül duşmanlarımız bu uğurda her türlü fedakârlığı ihtiyardan ıstınap edememekteler. Çünkü domin arz ettiğimiz Çünkü Türkiye'nin mahvi kendi hayatları ile müteakabil bir vaziyet reskâl ediyor. Binaenaleyh on çok ehemmiyede atfı nazar ettikleri ve teşebbüsleri milliyeyi içinden yıkmak ve dahili cepheyi yıkmaktır. Bu meyanda nazarı dikkatli câlip olan vekayiden bulunduğu için arz edebirdim ki Cenubu şarki cephemizde bir Kürdistan merdesi şiddas olmak ve oradaki abalî masumelerin fikirlerini tesviş

ve ihlâl ihdas etmek ve vahdeti umumiyeyi bozma için bir türlü teşebbüs kıyam etmişlerdir. Şüphesiz yok Hükümetimizce, bunların vakilinden evvel önüne geçmek için lâzım gelen tedbir dahil alınmıştır ve bu asıl olan cephe mahfuz oldukça bittabi zahiri cephe de ufak tefek rahneler vukua geldiğini farzetsek bile bunları demal tamur etmek dâiren imkândadır. Efendiler; gerek bu dahili cepheyi tutmakta ve gerek dahili cephenin istinat ettiği ordu cephesinin kuvveti ve maneviyeti muhafaza etmekte âmîli müteberrir olan Heyet-i Celîledir. Heyet-i Celîleniz ne kadar çok valâlet ve tesanüt içinde sâmiymi olarak düvendîşâne hareket ederse dahili ve harici cephelere o kadar emin ve müsterih olabilirsiniz. Heyet-i Celîlenizin efatî hareketi ve hücumle vaziyetleri düşmana ümit bahş olmadıkça, dahili ve harici cephelerin yerinden oynamasının imkânı yoktur. Şâyânî teşebbüsdür ki şimdîye kadar Heyet-i Celîleniz tam ve milletin menafîli mülk ve memleketin arzu eylediği daire dahilinde kemâli vekar ve hayriyete hareket etmekteydi. Böyle olmakla beraber düşmanlarımız beynimizde vukua gelen en ufak bir söz ihtilâfından bile istifade etmek çarelerini taharri etmekte idiler. Bugün Hariciye Vekâletinin dosyalarını dolduran bir çok raporlar vardır ki düşmanlarımız bu gibi âdi vesilelere istinaden tahammül etmek için devam etmek için kendi ellerindeki âletleri ve kendi ellerindeki hâdimleri, uşakları ile sünüklemek hususunda istifade edebiliyorlar. Kemâli katiyetle arz ederim ki bugibi emeller peşinde dolanmaktan düşmanlarımız naümit kalsaydı, hiç şüphe etmeyiniz ki şimdîye kadar mesele bitmiş olurdu. Fakat mazmunasız istemiyerek ve bazı ahvalin ilcaatiyle düşmanlarımızı ümit ve emel verecek şemimeler zuhura gelmekten menedilemiyor. İşte bunun için Heyet-i Celîlenizden belki bir ay ve belki daha ziyade herhalde muhtemel ve müntazir olan hareketi harbiyenin inkilâf edeceği müddet zarfında cephe de bulunacağımdan arkadaşlarımdan uzak kalacağım. (Alfah muvaffak olsun sösteri) Bu müddet zarfında bilhassa orduda zabitanın ve kumandanların hissi fikirleri üzerinde ve herhangi noklu nazardan naümidli tevhit edecek münahegâti aleniyeden mümkün olduğu kadar sarfi nazar olunmasını bilhassa Heyet-i Aliyenizden rica edeceğim ve ordunun maneviyetine suni tesir edebileceğini zanneddiğim bazı şeyler vardır ki ayırdıktan bu mesaleleri Heyet-i Aliyenize arz edeceğim. Benim gayububet zamanında bilmiyorum ne gibi vesile ile, bir kalami mahsus meselesi mevzubahis olmuş Malûmi

Alîlerdir ki Makâmı Riyasetin doğrudan doğruya kendine mensup bir kalami mahsusu vardır. Bu kalami mahsus mevzubahis olduğu zaman zannolunmuştur ki Makâmı Riyasete gelen bir çok milteten ve sairaden gelen evrak o kelamli mahsusla iptal olunur. Böyle bir zaman gelmiş veya gelmemiş olabilir ki her ihtimâlî karşı gelir - böyle bir zaman mevcut ise bunu külliyyen ve ihlâl için hazırlanmış vereceğim Malûmi Alîlerdir ki Makâmı Riyaseti ılgal eden zat bir defa Meclîsi Aşîmin Reisidir. Bu itibarla Meclîsle ve Meclîs muamelâtıyla hâfi temastadır. Diğer noktai nazardan Reis Heyet-i Vekâletinin Reisi tabîsidir. Bu noktai nazardan her gün tevâli eden bir çok muamelâtı icraiye ile âlâkadandır, münasabeti vardır ve bu son zamanlarda Reisinize bir de Başkumandantlık salâhiyeti verdiniz. Bu itibarla da ordu işleriyle âlâkadandır. Binaenaleyh bu üç noktai nazardan doğrudan doğruya bir çok evrak Makâmı Riyasete gelir. Eğer bunların kâffesini Heyet-i Celîlenize arz etmek veyahut burada mevcut olan Encümenlere bırakmak ve oradan icab ettiği gibi muamele yapılmasını tercih etmek isterseniz efendiler, bütün ordu işlerini ve icra işlerini derhal tevkîf etmek icap eder. Bittabi bu olmaz ve zaten lüzum ve ihtiyaç da yoktur. Bittabi Makâmı Riyasetinizde intihab olmuş olduğunuz zata emniyetiniz vardır. Binaenaleyh Reis olan zat o evrakı icap eden makama gönderir. Doğrudan doğruya Meclîsi Aşîye ait ise başkatabete gönderilir. Orduya ait ise meselelerin mahiyetine göre Müdafaa-i Milliye, Erkânı Harbiyeye veya sairceye havale eder. İşte Reisin bu kâğıt muamelâtını sühuletle yapabilmesi için kendilerinin emrinde bir kalamli mahsusu vardır. Artık bu kalami mahsusu gaye kuyusu diye tasvîf etmek doğru bir şey değildir. Kalami mahsus, Reisin doğrudan doğruya emniyet ve istinat ettiği namuskar insanlardan mürettekip, mezh insanlardan mürettekip bir kalamdır. Binaenaleyh gaye kuyusu kelimesini kim istimal etmişse ona tamamîyle reddüçlerim. Ben burada bulunmadığım zaman bittabi kalami mahsus bane vekâleten vezâli Riyaseti ifa edecek olan Reisinin doğrudan doğruya emri altındadır. Bu vazâif başta türlü ifa olunamaz. Şimdî müsaade buyursanız an okduğu Encümenlerden çıkıp Heyet-i Celîlenize malolan bazı kanunlardan bahsedeceğim.

Sofertberdik ve cephe zarfı maas kanununu müddet lâyhâli kanunıya var efendim. Bu komisyonu mahsusun bir teklifi ile Muvazene-i Maliye Encümeninin bir tedlifini ihtiva ediyor. Bunlar teklif olunur-

sa görüldüğü komisyonu mahsusun teklifi, âdilâne bir tekliftir. Yani şâyânı kabul ve şâyânı terfî bir tekliftir. Fakat Muvazene-i Maliye Encümeninin teklifinde ifrat gördüm bendeniz müfritanedir. Binaenaleyh bu kanun müzakere olunurken bu hususun nazarı dikkate alınmasını hassalen rica ederim.

Sonra Efendiler; 1338 senesinde orduya alınacak ümera ve zabitan hakkında bir lâyiha kanuniye vardır. Bunun mevaddı şâyânı dikkattir.

Efendiler; meselâ bu kanun lâyihasının birinci maddesinde: «Binbaşı ve daha büyük rütbede hiç bir zabıt hadema orduya ve Anadolu'da herhangi bir hizmete celp ve istihdam edilmeyecektir» deniyor. Bu bendenizce fazla ve kuvvetli bir kayıttır. Efendiler vakti bugün ihtiyacımız yoktur deniliyor. Ancak bundan sonra ihtiyat bir çok muharebeler yapacağız. Bu rütbede bulunan zabitanımızda ziyat vücuda getirecektir. Binaenaleyh evsaf ve ahlaki lâzımayı haz ve kıta başında kumandan olabileceği bu gibi kıymetli zevat elimize geçerse bundan istîğna etmek doğru değildir. Malumu âliniz zabıt yetiştirmek için mekteplerimiz bugün azdır, ihtiyacı tatmin edecek derecede değildir. Denilebilir ki bir çok zabitanımız vardır, onları terfî ettirelim. Onları terfî ettirmek: Bittabi en evvelâ onları yapmak. Belki genî hizmetatta şurada, burada hulûsanları. Fakat kâfi gelir de ihtiyacı olursa bunda ısrar etmeği bendeniz doğru bulmuyorum. Bittabi evvelâ orduumuzda ve memleketimizde mevcut olan zabitanı lâzık oldukları evsaf ile müte nasip hizmetatta istihdam etmek. Müdafaa-i Milliye Vekâletinin birinci noktası nazarı bu olacaktır. Lâkin ihtiyacı mübrenn olduğu vakitler almaktan istînkât emeği bendeniz doğru bulmuyorum. İkinci maddesinde: «Orduda halen müstafî ve mütekalidenden binbaşı ve daha büyük rütbedekilerin hizmetlerine nihayet vermek meselesine» Efendiler; zaten Müdafaa-i Milliye Vekâleti bunu tıpkı arzı buyurduğunuz gibi takip ve tatbik etmektedir. fakat tatbik ederseniz mevzu bahis edilen bu insanların adedi kırkı geçmez. Binaenaleyh böyle kırk kişi için haricen dürüst teklifi edilecek bir maddeli kanuniyenin ifoyu. Celalenizden çıkması bendenizce hüsnü tesir yapmaz. Binaenaleyh bu daire dahilinde Müdafaa-i Milliye Vekâletinin tatbik ve takip etmesini beklerseniz yine arzuyu âhileri husulpevir olabilir. Asil müfritin maruzatını şimdî arz emişim kanun uzorindedir. «Türkiye İstiklâl Harbinin nihayetine değin askerî terfî kanununun, yani bugünden itibaren sulh edeceğimiz güne kadar cari olmak üzere fevkalâde bir noktası nazardan bir terfî usulü tavayur edilmmiştir. Bu kanunun birinci maddesinde «Mü-

şir ile birinci ferik rütbesine terfî hakkı muharebe meydanlarında bir Orduda fiilen kumanda eden emrî idare ve kumanda da liyakat ve ihtisâs ibraz ve fedakârlık, Cibi hizmet ifa eden zevata mühasırdır.» bununla beraber işbu iki rütbenin fiilen tevcihi Misak-ı Milli hudutlarının tamamıyla temline meuttur. Efendiler; bu maddeden birinci parçaya duda tatbik etmekte mazurum ve kendilerinin sözleri tamamen doğrudur, haklıdır. Zaten müşir ve birinci Ferik olmak usulü takip etmekte olduğumuz esasın aynıdır ve böyle yapıyor ve yapılacak. Lâkin bu iki rütbeyi almak için «Misak-ı Milli hududlarını tamamıyla temline meuttur» gibi bir kayıt koymağa bendenizce hem imkân yoktur, hem de böyle bir kayıt müstahdır. Nericedünerice bir kişi veya iki kişi müşir ve ferik olacak veyahut olmayacak. Böyle bir noktası nazarı siyasi ile bunu takyit etmek hattı zatında doğru olamaz. Meselâ biz Fransızlarla yapmış olduğumuz ittifaknamede Misak-ı Milli hududu diye bir şey respit etmek. Fakat o ittifaknameyi yapmadan evvel bizim iddia ettiğimiz ne idi? Ta Dirizor'dan geçen bir hudut idi. Halbuki bunu almadık. Almamış olduğumuza göre demek ki artık bu kayıt ne mahiyet ve ne mana terk edilecek? Binaenaleyh her hangi bir yerde, her hangi bir sebebi kari veya menfaati uzma mukabilinde bir karış toprak bırakılırsa memleketimiz müşir ve ferik olmayacaktır. Binaenaleyh bunları kumandanlardan bu noktası nazarı telbirmek doğru değildir. Sonra ikinci maddede «Ferik rütbesine terfî hakkı muharebe meydanlarında akallı bir Kolorduya, Mirbiva rütbesine terfî hakkı muharebe meydanlarında akallı bir fırkaya emrî kumanda ve sevki idarede liyakat ve ihtisâsı tam ibraz ve fedakârlık ve hizmetatı müstahme ifası ile remeyyüz eden zevata müntahandır. Bununla beraber işbu iki rütbenin fiilen tevcihi buldu Anadolu'da Yunan Ordu ve idaresinin tamamen def ve ihracına menut ve muallâktir.»

Efendiler; şimdi Sakarya Muharebesi gibi bir meydan muharebesi yapacağız. Bahemehal o meydan muharebesinden sonra Yunanlıları çıkarmış olabiliriz. Demek ki öyle bir meydan muharebesi yapan zabıta olacaktır ki bu muharebede kazansak daha hiç bir mükâfat yoktur, diyecek, binaenaleyh bendenizce bu kayıt da fazladır, bu kayıt daha doğru değildir. Efendiler; hepimiz insanız, zabıta insanıdır, kumandanlar insandır. Yaptıkları fedakârlıklara mukabil bahemehal bir hakları vardır. Bu, askerlikte bir esastır. Efendiler; malumu âliler. Felsefesi askeriyeyi mütalaa buyurmuş olan arkadaşlarımızca pek güzel ve pek ba-

riz bir suretle tahakkuk olmuş bir hakıktır. Her askerde behemehal ileri gitmek hassası vardır. Her askerde bir azim olmak lâzımdır. Çünkü bir adım atan asker vâsi hizmet ifa eder. Küçük rütbe ile büyük rütbe ihraz edenlerin, yapabildikleri vezâif dairesi bir değildir. Binaenaleyh askerlere daima bu yolun açık olduğunu göstermek ve bildirmek lâzımdır. Bilhassa Napolyon bile ordusunun sevk ve heyecanına ve bilhassa muharebe meydanlarındaki faaliyetlerini rezyn edebilmek için der idi ki, «Her askerin çantasının üzerinde meşur vardır. Nefer dahi bunu böyle düşünmek mecburiyetindedir. Nerde kaldı ki; zabıtlere ve kumandanlara diyeceğiz ki bu olmadıça olmaz. Bu tabiatıyla olmaz efendiler ve ordunun maneviyeti, inzibatı noktası nazarından kariyon müdürdür»

Üçüncü madde efendim: Madde 3. — Miralay rütbesine terfi hakkı muharebe meydanlarında lâkal bir alaya süren kumanda ederek emri kumanda ve revki idarede liyakat ve fâtihasatı tam ibraz ve fedakârlık ve hudumatı mühimme ifasıyla temeyyuz eden zavata muhassır olup usulen tevcih olunur. Burada (Usulen) şayanı telâküdür. Şöyle ve şöyle yapan adama tevcih olunur. Doğru müdür? Fakat usulen den maksat ne olacak. Eğer bu ise bu da doğru değildir. «Ne olacak» doğru değildir. O zaman ne demektir? Bu senelerin uzatılığını, kâdenin, senelerin ziya deliğini kıymete, hissi fedakâriye tercih ediyoruz demektir. Ve liyakatı mahsusaya tercih ediyoruz demektir. O halde böyle bir sistem ile orduya nasıl Yüksek fedakârlıklı kumandan yetiştirmek müeyyer olur? Bu kaydı buradan kaldırılmak lazımdır.

Dördüncü madde hakkında hiç bir noktası nazarım yoktur. Zaten böyle yapılmaktadır. Beşinci madde hakkında efendim, «Klideni sırasının tembinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin küşadı tarafından sonra İstanbul'dan Milli orduya ihtihak eden zavata mezkûr küşat tarafından tarihi ihtihak kadar İstanbul'da geçirdikleri müddet kademelerinden sayılmıyarak tenzili ve bu suretle Milli orduya şrap ile ihtihakta itakaddüm eden erbabi geyretin hukuku temin olunur. Yalnız İstanbul'da Hükümeti Milliye emriyle vazifeten kalmış ve ifayı hizmet eylediği (tasdik edilmiş ve keza esarete kalıp da hadelhalis doğruca Milli orduya ihtihak etmiş olanların) kıdemleri tamamen meri ve mahfuzdur. Efendiler: bu esas ve kadeyi bundan sonra kabul edebiliriz ve rızâ etmek doğrudur ve Müdafai Milliye Vekâleti zaten tatbik olmuştur. Fakat biliyorsunuz ki bizim ordumuz yeni teşkilat olduğu zaman zabitanaya ihtiyacımız tevkâlâde idi ve biz

evsufi mahsusasına ve ahlakıyatına omniyet edebildiklerimizi sureti mahsusada buraya celp ve davet etmiştik ve bu adamlar gelmişler ve Sakarya meydan muharebesine ve muhtelif muharebelere iştirak etmiş ve elyevm tabur ve alaylara süren kumanda olmakta hulumuyorlar. Bunlar arasında böyle bir kıdem farkı yapmak doğrudan doğruya orduyu anarşiye sevk etmek demektir ve binaenaleyh hu olamaz. Fakat bundan sonra tatbikini talep edersek hakımızdır. Sonra altıncı maddede deniliyor ki «Kanundan işbu kanunun 1, 2, 3 ncü maddeleriyle Tevruz eden ahkâmı mefshuh ve ahkâmı sairesi meri ve mahfuzdur». Yani ne demek? Mahsumu âliniz bir takdimame kanunu vardır. Muharebe meydanlarında şerahi lâzimesi dairesinde ibrazı fedakârı edenlere Heyeti Celileniz takdimame verir ve iki takdimame alan adamı terfi eder. Bir de fa onu feshediyorsunuz; yani muharebede fedakârlık yapan takdimame alamıyacaktır. Bu olamaz. Sonra terfi kanunamesini tebdil ediyorsunuz. Filhakıkta terfi kanunamesini de (tabii) etmeli, fakat esası ve bundan sonra da kabiliyeti tatbikiyesi olan bir terfi kanununu ortaya koyunaldır. Böyle bir maksat - yani bir zamanı mahsus ve bir takım siyasi noktaları dahi ihtiva eden bu kanunu orduya tatbik katılmak ordunun maneviyetini, inzibatını tesvüvse duçar etmek demektir. Ben başkumandan sıfıfıyla bu kanunu ordu da tatbik etmekte mazurum ve kendilerinin sözleri üzerine Mudafai Milliye Vekâletiyle Erkânı Harbiyei Umumiye Riyaseti de ve diğer ordu kumandanları da orduyu böyle allak bullak edecek bir kanunu tatbik etmekte mazurdur. Binaenaleyh Heyeti Celilenizden şunu çok ehemmiyetle rica ederim. Hatta bu kanunu alenon müzakere etmek dahi ordunun zihni yerini bozabilir ve şunu da râve edeyim ki bir çok arkadaşlarımdan iştirak: Böyle bir kanunun mevcudiyetini iştirak olan arkadaşlar şimdiden duçar in kışar olmuşlardır.

ÂBİDİN BEY (Lâzistan) — Hepsini iştirak ederim.

MUSTAFA KİMAL PAŞA HAZRETLERİ

(Devamla) — Böyle bir kanun mevzu bahis olmadan ret olduğunu işin dahi etmelisiniz. Bendeniz bunu ehemmiyetle rica ederim. (Çok doğru seneleri). Efendiler: ondan sonra makam maaşı ve makamı müteferrika hakkında bir kanun vardır. Bunun 5, 6 ncı maddeleri: Vakıa zabitanın maaşatını tenkil ediyor. Fakat zabitânımız İslamiyeti ve fedakârlıklarından bunu hüsnü kabul edebileceklerine emniyet edebiliriz. Ancak 5 ve 6 ncı maddeleri cabbi dikkattir. Beşinci madde ile rütbe fevkinde addedilebilecek rütbe askeriyenin makamat derecesi bir kadro ile merallik derece

si bir cövel ile gösterilmisdir. İkincisi, kadroları lügveden bir maddedir. Efendim düşmanla bugün yarın muharebe edeceğimiz muhakkak bulunduğu bir sırada böyle meratip derecesi yapmak veyahut herkesin arıdığı ve hellediği kadroları tehdile ve lügüre kal kıymak mucibi felâket olmuşdur. tarihî emsali adı desî vardır. Binaenaleyh orduyu sevkedemeyen insanlar bu gibi şeylere müsaade ve müsamaheli davranamazlar, zaten bu iki maddenin para meselesi ile de bir alakası yoktur. Bendenizin Heyetü Aliyenizden istirhamım şudur ki... Tenkisi maasata ait olan mevad çıkabilir. Ancak böyle meratip derecesi ve kadrolara ait zaman ulmadığına kanım. Müsâri zaman ve şera e dahilinde esaslı bir suretle yapılabilir. (Bugün hunun dahi mevzubahsedilmesi zamanı ulmadığı kanaatindeyim. Efendiler, bunlara ait istirhamımı bunlardan ibaret tir. Efendiler, bir şey daha arz etmek istiyorum. Malumu âhileri Heyetü Vakilenin vazife ve mesuliyeti hakkında bir kanun vardır. Benimizce Heyetü Aliyenin kıymetli bir eseri olarak meydana çıkmış bir teklifi kanunudur. Ancak hunun bu zamanda müinakaşası bazı Vekillerin şekilmesini vesureyi ihtimal ki istaç edecektir. Eğer mümkün ise bunu da muharebenin neticesine kadar cereyanı muhtemel olan müddet kadar tehirini rica ederim. (Muvaffak sesleri) Yani bugüne kadar nasıl gitti ise bir ay, bir buçuk iki ay için o kadar haiz ehemmiyet değildir. Haddî zatında kıymetli bir eserdir. Hittabi kıymetli ve lüzumludur ve şereftir efendiler. Vaziyeti askerîye hakkında takrir vermiş olan bazı rüfekaımızın takrirleri multeviyatına cevap verdiğimi zannediyorun. Yalnız arkadaşlarımızın şüphesini tamamen izale edebilmek için, bu takrir multeviyatında en çok zihinlerini taliduş eden eden nakraları tekrar edeceğim ve vermiş olduğum cevapların tedabül bulunmadığını heraberce torkik edeceğiz. Bu takririn birinci maddesinde deniyor ki "Düşmanın taarruza cüreti halinde şimal ve cenubta her türlü ihtimalâta karşı ikiza eden ihzarat İknâl edilmiş midir?" Evet; Efendiler, düşmanın taarruzu halinde, bu taarruzu emniyetle karşılamak için icah eden bilümlerle tedahir ve tentibat yapılmıştır. İkinci maddede; merââ - Sakarya'nın şimalinde bir defik açarak pek müstebit giindüğü yolu ve civarını karıştırmaya ve süvarisiyle Ankara'ya doğru ilerlemiş gibi bir teşebbüsü.. Evet efendim, bu da varâli hatırdır ve demin izah etmiştim ki Ankara inkilâbî umumiyesine doğru piyâde ile yürür ve oradan yol açar, süvarilerini birleştirir, süvariyi sevkedir ve piyâde ile takviye ettirerek ilerler ve Ankara'da bir teşevvüş vücuda getirmeye teşebbüs eder. Çoğun sefer de yapıldığı gibi ş

mulden yapar ve bu takdirde olduğu gibi garibten de yapar ve daha yukarılardan da yapması muhtemeldir. Buna karşı nasıl hareket edeceğimiz tespit olmuştur. mukarredir. Efendiler, böyle bir harekete en çok sizi endişeye düşürecektir yalnız düşmanın süvarisidir ve onu müstakip de düşmanın beş süvari fırkası yaptığına dair haber olduğudur.

Efendiler düşmanın beş süvari fırkası yoktur, düşmanın bir süvari fırkası vardır. Düşmanın süvari kuvvetini tezyit edebilmek için, beş bin hayvan getirdiklerini biliyoruz. Ancak beş bin hayvanın yarısı çıkmış ve yarısı kalmıştır. Binaenaleyh: Bugünkü kanaatimiz; süvari kuvveti itibarıyla, düşmanın bizimkinin yarısı yoktur, süvari kuvvetlerimiz itibarıyla düşmanın süvarisine faikiz ve muharebe meydanlarında İnşallah süvari hâkimiyetimizi muhafaza edeceğiz. Bugün: - buyurdıkları gibi - farzî muhal olarak öyle bir hareket karşısında kalsak derhal süvari kıtaamızla o hareketi karşılayacağız. Sonra Samsun gibi yertlere düşmanın bir ihraç hareketi mevzubahis olabilir mi ve ihraç hareketi yaparsa buna karşı tedabirimiz var mı deniliyor?

Her düşman, kuvvetini; hitabî orduyu aslilerinin bulunduğu yerde istihzar etmek ister, hatta buradan bir neferin bile inkilâkî düşman için zarardır. Onun için bu noktayı nazardan böyle bir hareket düşman için zarardır ve binaenaleyh: Düşman; buradan mühimi kuvvet alır ve böyle muhtelif sahillere ihraç ederse, meydan muharebesini kazanmak için bize yardım etmiş olur. Fakat; düşmanın hata olsa dahi böyle bir harekete kıyamını tasavvur edersék; bunun için; düşman ihracına müsabele edecek kadar kuvvetlerimiz mahallinde mevcuttur.

Efendiler: Maruzatımıza hıkm verirken cümlemize kemalî hulus ve şumimiyyette arzı veda ederim (Allah muvaffak buyursun vesferi)

Düşmanın taarruz olması, düşmanın taarruz fârinde ısrar etmesi; bizim madî olmaktan ziyade, manen kuvvetten düğniğümüzü kariyetle kabul etmesine vebastedir. Ethamedüllâh öyle değiliz ve şimdîye kadar olduğu gibi bundan sonra vukuu muhtemel muhaberatta da İnşallah muvaffak olacağımıza dair emniyet ve umanım tamamen hakîdir.

Ancak benim muvaffakiyetim; Heyetü Osmânînin ve temsil buyurduğunuz bütün milletin, halkımın olan emniyetine, ilimadına ve bunun devamına müstenidtir. Hakikattaki hüsnü nazarınızın devamı temenniyatıyla arzı veda eylerim. (Alkışlar)

REIS — Söz Hariciye Vekâleti Vekîli Celâl Beyefendîdir. Buyurun..

HASAN FEMMÎ BEY (Gümüşhane) — Reis Beyefendi, arkadaşlar ısrâham ediyorlar. Beş dakika teneffüs müsaade buyurunuz. Salonun havası fenalâşmış..

REIS — Efendim on dakika teneffüsü tensip edenler ellerini kaldırsınlar (Ekseriyyetle kabul olulmuştur). On dakika teneffüs için celseyi tatil ediyorum.

Kapanma saati : 3.50

ÜÇÜNCÜ CELSE

Bod'i Müzakerat; Saat : 4.37 (Sonra)

REIS : Keisâni Rauf Beyefendi

KÂTIPLER : Mahmut Sait Rey (Muş), Hakkı Bey (Van)

REIS — Efendim celseyi kuşat ediyorum.

Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin vaziyeti askeriyeye hakkında müzakerata devam ediyoruz.

HÜSEYİN AVNÎ BEY (Erzurum) — Reis Bey, müsaade eder misiniz? Hariciye Vekili Beyefendi buradadır. İstedikleri zaman söz söylerler. Fakat Başkumandan Paşa Hazretlerinin beyanatı sırasında bazı teklifleri vardı; biz de söz aldık; şimdi buna dair mütalâlarımızı beyan ederiz. Hariciye Vekili Bey yarın, öbür gün, bir hafta sonra istediği beyanatta bulunur.

REIS — Müsaade buyurun efendim; bu babta rüfekanın teklifini Heyeti Umumiyyeye arz edeceğim. Heyeti Umumiyyeye arz edeceğim. Heyeti Umumiyye ne yolda tensip ederse...

HÜSEYİN AVNÎ BEY (Erzurum) — Müsaade buyurun, bir şey arz edeyim. Başkumandan Paşa Hazretleri bu akşam gideceklerdir. Teşrihleri dolayısıyla beyanata bulundular; kendi ihtisâsını beyan buyurdular. Bizim de mukabeleten orduya karşı ve gâhîlarına karşı ıstirhamımız vardır. Düşündüven, bazı mühim mesail vardır ki biz de onları şerhedeceğiz. Orduya karşı bizim de ıstirhamlarımız var...

REIS — Başkumandan Paşa Hazretlerinin kürsüden izahatını müteakiben Makâmı Riyasete bazı takrirler tevdi olundu. Aynı zamanda; Hüseyin Avni Bey, Salâhattin Rey, Reşat Bey, Yunus Nadi Bey, Şeref Bey de; Paşa Hazretlerinin beyanata karşı bazı ifadatta bulunmak üzere söz almışlardır. Bundan başka, Hariciye Vekili Beyefendinin de; celse başı-

ye küşadını teklif ederken izah ettiğim gibi, vaziyeti hariciyemiz hakkında mühim beyanatta bulunmak üzere bir teklifi vardı.

Evvelâ Hacı Şükrü Bey ve rüfekası tarafından verilmiş Başkumandan Paşanın, Heyeti Aliyenizden rica ettiği bazı kavaninin, kavanin mevaddının tehiri yolundaki noktai nazarını tespit eden takrirler vardır; heyeti Aliyenize arz edeceğim; bunları kabul ederseniz mesele yoktur.

Şimdi, Salâhattin Beyle rüfekasının, Hariciye Vekili Beyin ifadesinin tehiri ile, Paşa Hazretlerinin beyanatına dair ifadelerinin istimalına dair tekliflerini reyinize arz edeceğim. Onun için müsaade buyurunsa evvelâ bu takrirleri okuyalım.

HÜSEYİN AVNÎ BEY (Erzurum) — Efendim usulü muzakere hakkında söz isterim...

REIS — Buyurun..

HÜSEYİN AVNÎ BEY (Erzurum) — Efendim Paşa Hazretlerinin beyanatı üzerine ve onu teyiden Riyaseti Celüleye verilen takrirler üzerine bazı etkâr ve mütalâatını tebellür etmesi ihtiyacı vardır. Öyle sellemeüsselâm, basma kalıp gibi Meclis, herşeyi kabul eder gibi bir zihniyet hâsıl olmasın... Bu hususta Paşa Hazretlerine karşı bizim de millet namına, vatan namına, memleket namına maruzatımız vardır. Kendileri bugün bir sefer ihtiyar buyuruyorlar. Bu münasebetle beyanatta bulundular. Bizim de mukabeleten arz edeceğimiz mesail vardır; temenileri-miz vardır. Herhalde bunlara cevap verdikten sonra bu takrirler reye kodur. Evvelbeevvel bize söz verilmesini ıstirham ederim. (Çok doğru sadaları)

ILYAS SAMİ BEY (Muş) — Usulü müzakere hakkında...

REİS — Buraya buyurun...

ILYAS SAMİ BEY (Muş) — Efendim, Reis Bey efendinin hulâsa buyurduğu takrirler; Paşa Hazretlerinin beyanına karşı millet namına mütalaat; celse hafiyenîo akdini, Hariciye Vekilinin mühim olarak teklif etmesi, bu üç mesele var. Bendeniz usulü müzakereye ait olmak üzere teklif ediyorum: Hükümeti celse hafiyede mevzubahsetmek üzere teklif ettiği mesleği dinleyelim. Beyanat çok ediyoruz, yine edelim... Fakat evvelimizde Hükümetin teklifini dinleyelim. Sonra beyanatta bulunuruz.

HAKKI HÂMİ BEY (Sinop) — Efendim; bendeniz zannediyorum ki, Hariciye Vekili Beyefendinin Meclisi Âlinize karşı vakti olacak beyanâtı ile, Başkumandan Paşa Hazretlerinin beyanatının yekdiğerine münasebeli yoktur. (Vardır sesleri) Müsaade buyurunuz.

Başkumandan Paşa Hazretleri burada, beyanâtı sırasında, bazı kavaninden bahsederek müzakerelerinin tehiri temenni ettiler. Bazı mesailin müzakeresinin tehiri hakkındaki bu temenni, Meclisi Âlinizin tezahür edecek bir karar ile teyyüt olacaktır. Meclisi Âliniz, henüz, bir karar vermemiştir. Binaenaleyh müzakerenin kifayetine karar verilmediği halde bu hususa dair verilen takrirlerin okunması nizamnameye muğayirdir. Arkadaşlarımızın söz söyleyip söylememeleri için evvelâ müzakerenin kifayetine karar vermek lâzım gelir. Halbuki böyle bir karar verilmiş ve böyle bir teklif de mevcut bulunmamış olduğundan dolayı arkadaşlarımızın söz söylemeleri iycap eder. Eğer bir teklif verilir ve müzakere kâfi gördürde ona diyecek bir şey yoktur.

MUSTAFA KENTLİ PAŞA (BAŞKUMANDAN) (Ankara) — Efendiler, benim vuku bulan mütalaat ve beyanâtı askeriyemden sonra söz söylemek isteyen arkadaşları bittabi dinlemek lâzımdır ve onları dinleyeceğiz. Yalnız bendenizin Heyeti Celilenizden vakti olan isticramatının bazı noktaları vardır ki, bazı mesailin bilâ müzakere tehiri veya bilâ müzakere reddine dairdir. Binaenaleyh onları bilâ müzakere reddetmemeğe karar verirseniz; ret, ondan sonra takarrür eder. Fakat bilâ müzakere reddi veya kabulü noktasının tayini lâzımdır. Onun için müzakereye girişmeden evvel bu noktayı halletmek ıktiza eder.

SALAHATTİN BEY (Mersin) — Efendim, Meclisi Âlileri makamı müzakere ve münakaşadır; makamı tasdik değildir. Buradan millete emrolunmaz.

Millet; buradan amâlini beyan eder. Binaenaleyh kendilerinin uzunca bir müddet müfarakat edeceklerine nazaran, dermeyan olunan mütalaat üzerinde Meclisin de bir takım temenniyatı vardır ki bittabi onların da anlaşılması lâzımdır ve o noktâ nazara göre imali fikir edilmesi ıktiza eder. Burada dermeyan olunan mütalaat; o zatın mütalaatı zatıyesidir; Meclisin umumi mütalaası değildir ve binaenaleyh orta yerde zimmi bir taahhüt ve kabul ve muvafakat yoktur. Bu mesailin bir kısmı ve bu hususta kendilerinin dermeyan ettikleri arzusunun bir kısmı meyanında, bendenizin kendi kanaatimce kabili kabul olabilecek nokat vardır. Onlar konuşulmalıdır ve buna dair milletin arzu ve iradesinin temessül edilmesi lâzımdır...

Hariciyeye ait dermeyan olunacak mütalaat, her zaman kabili müzakere dir. Fakat kendilerinin teşrif huyurdıklarına nazaran, bugün burada vuku bulan mütalaatında bariz olan bazı hususat için herkesin kendi kanaatine göre söz söylemesi elbette lâzımdır, asıldır. Böyle şeyler bilâ müzakere geçerse, Meclis orta yerden kaldırılmalıdır. Mevzubahis olan mesail gayet azim mesaildir. Meclâ Paşa Hazretleri memleketi islah etmek için ukalanın bulduğu çareler olarak tarzı hükümetin tebdilini söylediler. Bendeniz bunun tamamen aleyhindeyim. Mesele tamamen aksidir.

Efendiler bugün mesele; hali idamedir, harbi idamedir. İşte demek ki...

BİR SES — O başka mesele...

SALAHATTİN BEY (Devamlı) — Acele etmeyin Beyefendi... Ben kendi elkârıma muhalif mütalaatı biliyorum. Binaenaleyh dermeyan edilen mütalaat, bir mütalaatı zatıyedir. Bu mütalaat, bu Meclisin ve ordularının Başkumandanlığını ifa eden zatın mütalaasıdır. Bu mütalaaya karşı ve kendilerinin uzun bir müddet müfarakat edeceklerinden naşi - bizim dahi söyleyecek sözlerimiz, fikirlerimiz vardır ki ihtimal mucibi menfaat ve memleketin, bilâ münakaşa böyle şeyler kabul olunamaz. Onun için bunun böyle bilâ münakaşa ve müzakere kabul etmek doğru değildir. O zaman Meclis yok demektir. Meclisin şahsına hurmet edilmelidir. Hiç şüphesiz hepimiz milletin menfaatine hizmet ediyoruz. Tahallül olabilir aramızda anlaşalım ve tabii anlayacağız. Yalnız nokatı müferrihası hakkında söz verecekler, tabii o zaman söyleyeceğim.

Efendiler ben başka Meclis bilmiyorum, bulunmadım. Fakat bizim Meclis kadar âmali milliyeye ve

menafii mülliyeye vahdet göstermiş ve bu kadar birlik içinde yaşamış ve zevahirde ağzını açmamış vatanperver Meclis görmüyorum. Binaenaleyh bu Meclisin hususiyatından şüphe etmek doğru değildir. Meclis umde ittihaz edilen esasatı ile kabili telif olmayan ifadat bendenizce muvafık değildir. Binaenaleyh bu nokat üzerinde bendeniz fikrini söylemek isterim.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efen diler vuku bulmuş olan teklifatımla hu makamdan, bu kürsüde hiç bir vakitle emir manası anlaşılmalıdır. Eger böyle olsaydı bunun müzakeresi veya ademî müzakeresi hakkında arayı unumınıza muraacaata lüzum bırakılmamış olurdu. Halbuki arzu edilen şeyin terviş veya ademî tervici yine reyî âlini ze muhavveldir. Binaenaleyh emirden bahsetmek doğru bir şey değildir. İkincisi; demin bahsettiğim meseil arasında Hükümet tebdilinin nazariyesi vardır. Bununla zan olunmasını ki hugün yapılmış olan şeyden başka bir şey müerail etmiyorum. İzahen bunu yapacak değiliz. Üçüncüsü; Heyeti Celilenizin hissiyatından nezahetinden ve umdesi milyıcı muhafazadaki sobat ve azminden şüphe etmiş değilim. Böyle bir şüphe ima edecek bir söz söylemiş değilim ve tağyir edebilmek için bilmem nasıl bir mahiyeti muhakemeye madık olmak lâzım gelir?

REİS — Efendim zannederim kâfi derecede tafseyn söz söyledi. Taktirlerin Heyeti Aliyenize arzını kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. Kabul edildi.

Hariciye Vekilinden evvel Paşa Hazretlerinin mütalaası üzerine söz söylemek isteyen zevatin söz söylemelerini kabul eden zevat lütfen ellerini kaldırsın. Bu da kabul edildi efendim, Şu halde Hariciye Vekili Heyefendinin bu celsede beyanatla bulunması kabul edildi. Buyunun Celâl Bey. Yani Celâl Beyin beyanatında soora Paşa Hazretlerinin beyanati hakkında söz söylemek isteyen zevatin sözleri mahfuzdur. Bunlara söz verilecek efendim.

İstizahtlar ve Sual Taktiri

1. — *Hariciye Vekâleti Vekili Mahmut Celâl Beyin; Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin Avrupa seyahatine giderken İstanbul Hükümeti ve Halife ile yaptığı temasla alakalı sual ve istizahtlara cevabı.*

REİS — Buyurun Celâl Beyefendi.

MAHMUT CELÂL BEY (Hariciye Vekâleti Vekili) (Saruhan) — Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyefendinin İstanbul'dan geçerek Avrupa'ya seyahati hakkında muhterem arkadaşlarımızdan Diyarıbekir Mebusu Hacı Şükrü Beyin bir istizah taktiri vardır.

resen. Yine kıymetli arkadaşlarımızdan Aydın Mebusu Tahsin ve Kırşehir Mebusu Yahya Galip Beylerle rüfckasının ikinci bir istizah taktiri vardır. Trabzon Mebusu Hafız Mehmet Beyin de bir sual taktiri var. Karesi Mebusu Abdülğafur Efendinin, Hariciye Vekilinin İstanbul'daki temaslarından ve Ahmet İzzet Paşanın riyaseti altında ayrıca bir heyet gelmesinin ne sebebe mebni olduğunun izah edilmesinde dair bir talebi mevcuttur. Bunlar hakkında Heyeti Aliyenize arzı malûmat etmek istiyorum. Evvelâ taktirleri okuyorum.

Buyuk Müllet Meclisi Riyaseti Celilesine
Celsenin hafî olması lâzımdır.

Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin Sultan Mehmet Sâdiki ziyaret ettiği sahih midir? Sahih ise veliahdin tebrik mektubuna nezaketen olsun cevap yazılmasını muvafık görmeyen Büyük Millet Meclisinin arzusuna tevfiği siyaset etmek mecburiyetinde bulunan Heyeti Vekile bu temasa müsaade etmiş midir? Etmiş ise bunu ne suretle Büyük Millet Meclisinin siyasetine tevfiş etmiştir? Eger Yusuf Kemal Bey bilâ istizah bu temas ve ziyarete icbas etmiş ise Heyeti Vekile bunun hakkında ne düşülmüştür ve ne gibi bir muameleye teşebbüs etmiştir? Buralarının Heyeti Vekile Riyasetinden müstacele istizah edilmesini teklif ederiz.

27 Şubat 1338

Sivas	Kütahya
Ziyaettin	Cemil
Van	Bolu
Hakkı	Şükrü
Karahisarışarıkı	Kırşehir
Mustafa	Yahya Galip
Aydın	Genç
Tahsin	Celâl
Isparta	Isparta
Remzi	Mehmet Nadir
Biğa	Kayseri
Mebnet	Osman
Gaziantep	Gaziantep
Rağıp	Abdurrahman Lamı

Bilâs

Yusuf Ziya

Riyaseti Celileye

Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyefendi Avrupa'ya gitmek üzere İstanbul Larikını ihtiyar etmişti. Yirmi güne karib bir zamandan beri orada ikamet etmektedir. Bir huzura çıktığını haber aldım. Bu bir hakikat midir? Hakikat ise hangi sıfatı salahiyetle o

huzura çıkmıştır? Meclisi Âlinin muvafakati alınmadan Heyeti Vekile böyle bir salâhiyet vermiş midir? İstihbaratına nazaran Yusuf Kemal Beyefendi; Tevfik, İzzet Paşalarla huzura çıktığı zaman Padışah arzunuz ve hile sizi bir tebaa gibi kabul ediyorum diye iltifatta bulunduğu mervidir. Büyük Millet Meclisinin istiklâl ve hakimiyetini ihlâl eden bu ahvali müessife ne ile telâfi edilecektir?

Bu tarzda muameleye duçarından sonra Yusuf Kemal Beyefendinin Avrupa'ya gitmesine mahal kalmamıştır.

Metni takrirden münderic hususati Heyeti Vekile Riyasetinden istizah eylerim:

1 Mart 1338
Diyaribekir Mebusu
Hacı Şükrü

HAKKI HÂMİ BEY (Sinop) — Reis Bey, usul hakkında söz isterim. (Usul, usul, ne olacak? İstemez sesleri) Söz istiyorum, usul hakkında... Hakkındır.

REİS — Meclis Hariciye Vekiline söz verdi. Bittirmeden nasıl usul olur? (Sonra söylesin sesleri)

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Efendim; malumî âliniz istizah takrirleri reye konmak icap eder ve kabul edildikten sonra müzakere açılır. Bir defa istizah takrirlerini reye koyunuz. Meclis kabul ediyor mu? Sual takriri de işyledir.

MAHMUT CELÂL BEY HARİCIYE VEKİLİ (Saruhan) — Karesi Mebusu Abdülganî Efendinin sual takririni okuyorum:

Riyaseti Celileye

Hariciye Vekiliniz Yusuf Kemal Beyefendinin tahli riyasetindeki heyetin Avrupa'ya azimet ettiği bir sırada İstanbul hükümeti Hariciye Nazırı Ahmet İzzet Paşanın riyaseti altında da bir heyetin Avrupa'ya azimet edeceği evrakı havadiste görülmüş ve fakat bu seyahattan hakiki maksat ve niyana ne olduğu vazihan anlaşılammış olmakla Hariciye Vekâleti Vekili Celâl Beyefendinin bu hususta Meclisi Âliyi tenvir etmek üzere izahat ita buyurmalarını arz ve teklif eylerim.

5 . 3 . 1338
Karesi
Abdülğafur

Şunu ilâve etmek istiyorum ki Tahsin Beyin on beş...

TAHSİN BEY (Aydın) — İstizah takririnin Meclisi Âlice kabul edilip edilmeyeceğinin evvelâ reye konmasını teklif ederim.

REİS — Efendim müsaade buyurun. İstizah takrirleri mesnuu âliniz oldu. Meselenin fevkalâde nokta keti hariciyesine binaen celsei aleniyede bu takrirleri mevzu bahis etmeği Makâmı Riyaset mahzurlu buldu. Hariciye Vekâleti Vekili Beyefendi de ayon nokta nazardan mahzurlu gördüler. Şimdi beyeli âliye nize arz edildi, mesnuu âliniz oldu. Bu istizah takririni kabul veya ademi kabul yine Heyeti Âliyenize aittir. Reyinize arz ediyorum. İstizah takririni kabul ile Hariciye Vekili Celâl Bey tarafından cevap verilmesini kabul buyuraolar lütfen ellenni kaldırsın... (Ekseriyyetle kabul edildi) (Sual şeklinde sesleri)

TAHSİN BEY (Aydın) — İstizah takriri Heyeti Vekile Riyasetine varil oluyor.

REİS — Heyeti Vekileden istizahınızdan vakı olan şeye Hariciye Vekili Bey cevabını verecektir. Heyeti Vekile Hariciye Vekiline havale etmiştir. Mesul menur kendileridir, cevabını vereceklerdir.

Buyurun Celâl Bey

MAHMUT CELÂL BEY (Hariciye Vekili (Saruhan) — Yusuf Kemal Bey hareketlerinden evvel Heyeti Âliyenize bir tafsil maksadı seyahati hakkında izahat verdiği ve hile Avrupa'ya hareketinden maksadı aslı oradaki cereyan ve efkârı anlamak ve bizim maksat ve maralibi milliyemizi anlatmaktır. Yani bir kelime ile hüllûsa etmek lâzım gelirse siyasilen tenvir ve tenevvür için bir seyahat ihtiyar etmişlerdir. Düna ilâve edebilecek bir şey varsa o da İngilizlerle Fransızların arası açılmıştı ve bu açıklıktan istifade edip etmemek imkânı mevcut mudur? Bunun da tetkik eylenecek idi. Yusuf Kemal Bey bu izahatı esasında İstanbul'dan Avrupa'ya gideceğini Heyeti Âliyenize söylemekle hemen ittifakla itimadınıza da nazhar olduğunu ilâve ve kaydetmek isterim.

Takrirlerin nihai muveddâsı Yusuf Kemal Bey İstanbul'a niçin gitmiştir ve İstanbul ile temasına Heyeti Vekile salâhiyet ve mezuniyet vermiş midir? Bu tarz hareket bizim siyasetimiz üzerinde müzir olmuş mudur? Rendenizin anlamlığımlı hunkardan ibaretir.

Evet efendiler: Heyeti Vekileniz Yusuf Kemal Beyin İstanbul üzerinden Avrupa'ya geçmesini ve arz edeceğim esbap (inlayısıyle) Padışah ile görüşmesini tensip etmiş ve kendisine salâhiyet vermiştir. Bunun esbabi sevaikini de biraz maziye doğru ırcat nazar ederek anlamaktığımız lazımdır. Biliyorsunuz ki İstanbul'da bir Damat Ferit Paşa hükümeti vardı. Bunun vasfı mümeyyizini kısaca anlatmak için o hükû-

meun çıkardığı ve kendisinin sadaretine ait olan hatı hümayunu, meşihati işgal eden zatın çıkardığı fetvaları hatırlamak isterim. Onlar bütün milletin birbirine karşı kılıç çekerek kanını heder etmesini mübah kılıyordu. Bizim böyle bir hükümet yaşayamazdı. ve yaşayamadı. Onu bugünkü kabineyi teşkil eden Tevfik Paşa ve Tefvik Paşa kalinesinde en mümtaz bir sema olarak birtakım nüfuzasını istihlâf ettiler. İzzet Paşa mevkiî iktidara gelmez Anadolu ile temas etmek istemişler ve o temasında da, vakı okluğu zamanında da «Sevra» muahedesiinden dem vurmıştır. Kendisine maksadı mülimuz anlatıldığı ve üstünlük için uğraşıldığı ve Misakı Milliye temin etmekten başka memleket için felah olmadığı anlatıldığı zaman Anadolu ile yakından görüşmesini talep etmiştir ve haber göndermiştir. Kendisinin de bu talebi ıslaf edilerek Bilecik'te mülakat vakti olmuştur. Silecek'te mülakat esnasında Reis Müftüzememiz Paşa Hazretleri İsmet Paşa, bendeniz, Kılıç Ali Bey, Muhtarın Baha Bey, Hakkı Behiç Bey bulunuyorlardı ve biz itiraf edelim ki, orada tesadüfen bulunuyorduk. Mülakat Reis Paşa Hazretleri tarafından olacaktı. Ve ilk mülakatı müteakip Reis Paşa Hazretlerinin bizim de sıfatı mahusiyetimize hürmet ederek müzakeraya iştirak etmişler. Cerayın eden şevvali o zaman bir mebus sıfatıyla yakından gördüm. O zaman bize telkin etmek istedikleri dolayısıyla kâğıt üzerinde olan zayıf kalbi imanı ağızlarından da işirmek suretiyle muttali olduk. Bunlar karşımıza çıkışları zamanında Anadolu'ya geliyoruz efendiler efendiler demildi. Çetkilerinden mutlaka kuvvetli bir vaat aldıkları ve yeni kabine teşkil ettikleri için İstanbul'un siyaseti umumiyesinde müstemsin bir tahavvül vuku bulunduğu zannını besliyorduk ve on ahaf bir tabirle bu zevatın hiç olmasına efendiler «Sevra» muahedesini üzerinde ufak bir tadilat yapmak için vaat aldıklarını zannediyorduk. Kendileri ile karşı karşıya gelip ticaret sorulduğumuz zaman buyunlarını eğdiler ve kuzandılar. O halde efendiler buraya iştirak geldiniz suali kendilerine irat edilmek lâzım geliyordu. Hulâsa olarak bütün motalibi «Sevra» muahedesini kabul etmek ve ondan başka bir çareli hareket yoktur. Müzakeratımızı hulâsası ancak bunu göstermektedir. Orada müzakeratın dar bir sahaya inhisar etmesi arz edemediği için kenahlerine açık söylenildi ve denildi ki; siz İstanbul'dan geliyorsunuz. Garp siyasetini bize nazaran yakından takip etmişsinizdir, tenvir ediniz. Biz size nazaran Şark umuru ile daha ziyade ve daha çok malumunuz. Biz orada yaptıkları

rimizi size anlatalım. Gayet açık, gayet vazih malumat verelim. Gayet açık ve samimi bir kalp ile müzakere ve itba edelim. Kabul ettiler. Şark'taki vaziyeti kendilerini izah ve hikâyet ettiler. Onlar da Garp gibi hiç bir şeye istinat etmeyen vaziyetlerini hikâyeye ettiler ve şu neticeye vasil olduk ki ellerinde kendilerinin yapacak bir şey yoktur. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin takip ettiği siyaseti memleket için en nafi bir siyasettir ve şu neticeye vasil olduk ki onların İstanbul'da böyle bir heyet halinde muhafazaı mevcudiyet etmeleri bizim vaziyetimize dahi sui tevar etmekten halı değildir. Bunu itiraf ettiler. Şu halde biz Şark siyasetini - ki yeni başlamakta olan Şark siyasetini - açık kalble yürütmek mecburiyetindeyiz. Buyurun efendiler Ankara'ya; müzakeremizin mabandine orada devam edebiliriz. Misabrimizsiniz dendi ve burada alkonuldular. Birtaba bu zevat burada kendi ihtiyaçları ile kalmışlardı ve fakat burada kaldıkları müddette zann ediyorum ki kendilerinin bu sakat zihniyeti bu muhalede de telkin etmek cürretinden menî nefis edilmemişlerdi. Bu kendileri için cüret değil bir ihtiyat idi. Bu Ankara muhalede sizin kadar Misakı Milliye aşk ve imanla rabıta gösteren bir heyetin diğer bir heyetle temasından sonra dahi, fikir ve kanaatleri üzerinde bizim fikir ve kanaatlerimiz müteber olması lâzım gelirken verdikleri bir muhtıradaki; hâlâ İsmir'in muhtarıyeti idariyesinden ve beş sene sonra oranın şebli hükümeti hakkında karar verilebilmek lüzumunu taklif edecek kadar hafiflik gösterebildiler. Bunların buradaki vaziyetin temadisine o zamanki Hüvâli Vekile rıza ve muvafakat etmedikleri için, yani burada kalınmalarına ve İstanbul'a gitmelerine bazı kuyul ve şeriat tahtında müsaade etmedi. Müsaadenizle onu arz edeyim, belki Heyeti Celilenizin nizamı yoktur. Olsa da tekrar etmiş oluruz. Bunlar, siyaseti umumiyemizin ana hatlarında yani Meclisi Âlmin takip ettiği esasatın gayet doğru olduğunu itiraf ettikleri zaman «Bizi bırakınız, çoluğumuzla, çocuğumuzla beraber oturalım ve bundan vırsın katıyen vezairi hükümet ile meşgul olmayacağız» diye Heyeti Vekile huzurunda teminatla bulundular ve İstanbul'a gider gitmez işula edevoklerine dair tahriiri teminat ve bu teminat alındıktan sonra bunların burada temdidi şamelerine hiç bir mana kalmamıştır. Farziyle İstanbul'a salıverildi. Derhastır buyurumuz ki hunlar İstanbul'a gider gitmez bu sözlerini tuvar gibi işfa etmediler. Fakat az bir müddet sonra mevâlî iktidara geldiler. Mevkiî iktidara geldikleri zamanda

Anadolu'ya balâpervazane yazılmış bir telgraflarını derhatır ediyorum. O telgrafın içinde deniyordu ki: Biz nevkî iktidara gelince iki gün oldu fakat bu iki gün zarfında yaptığımız tesir ile Avrupa siyasetimize alt üst oldu. Hatta etkâri umumiyeye siyasetimize hüsni tesir etti ve İsmail'in tahliyesi bile nevkubahis oldu diyorlardı. Buna löyük olan cevap ve mîldi ve cevapta da: İnşallah vukuat sizi tekzip etmez. Çünkü siz memleketin mucibi, menfaati olacak surette heyani mütebâda bulunuyorsunuz. Fakat biz ise vaziyeti o kadar berrak ve saf görmüyoruz denildi. Ondan sonra Yunan İttifakı başlanmış. Bunu kısaca Heyet-i Celilemize arz etmekten maksadın; helki hıntlar İstanbul'un esaret lavasını çok teneffüs ettiklerinden dolayı müstekbir bir siyaset takip etmiyorlar, daıma sağa, sola kayıyorlar, helki bu zaafı idare orada bulunan cemelârin ziyâki mübümür. Binaenaleyh zikzak hareket eden ve siyaseti umumiyemizi muayyen bir veyhaya doğru tevcihi istikamet edemeyen bir heyet-i son bir ihtlar, son bir vazife vâlanıyye davet etmek üzere. Heyet-i Vekilâniz Yusuf Kemal Beyefendiye mazur görmemiş ve Yusuf Kemal Beyefendiye mazur görmemiş ve Yusuf Kemal Beyi, hıntlara nasihat ve milletin Müsâki Mîlisini umumiyetle müdafaaya kendilerinden söz almağı meımur eylesmişti. Yusuf Kemal Bey bunlarla ilk temâsında evvelâ muvafakat edile gibi bulunmuşlardır. Fakat kendilerinin böyle bir muvafakatname vermek salâhiyetini haiz olduklarını ve bu işin ancak Padîşahın aîti ve munhasır olduğunu ifade ve Heyet-i Vükelâda mevzubahis olacağını söylemişlerdir. Fakat Heyet-i Vükelâdan müshet bir notice çıkmamıştır. Bu müzakere esnasında İken Yusuf Kemal Bey derhakat İzzet Paşanın ziyaretine maruz kalmışlardır. İzzet Paşa, Yusuf Kemal Beyi bulduğuş honede ziyaret ederek kendisi Zâti Şahnenin görmek istediğini ve arzu ettiğini söylemişlerdir. (Gürültüler) Mi bade buyurunuz efendini. Süz alıp söylemek herkesin hakkıdır, dinkıyelim ve bendeniz de layıkıyla maruzatını ifade edyim. Asabiyet için her zaman vakfınız müsâbitir. (Devam, devanı sesleri) Yusuf Kemal Bey gece alatranga saat yedide İzzet Paşa, Teflik Paşa beraber olduğu halde - bilmiyorum, tabir caiz ise - huzura; çıkmıştır. (Handeler) huzura çıkarken yaver paşanın uradaki muhafızlara verdikleri omirden ve İzzet Paşanın uşağına sıki, sıkı yapığı tenbihattan ve mülâkâtın gece olmasından istisnâ edobiliyoruz ki

Bu meselemin onlarca gayet mahrem tutulması icap ve ıktiza ediyordu ve Yusuf Kemal Bey huzura çıkacağı zaman Sultan Mehmed Sâdis (Gürültüler)...

HÜSEYİN AVNİ (Erzurum) -- Reis Bey rica ederim, bu suretle idareî kelâm etmesim Meclis kabul ediyor mu, etmiyor mu? Ekseniyete istirham ederim onlar kadar biz de alâkadarız, lafuz ile oynama-sınlar.

MAHMUT CELÂL BEY (Dovamla) -- Yanına çıkacağı zaman Sultan Mehmed Sâdis siyah bir rodin-got giymiş ve iliki olduğu halde ayakta müstereked kabul ediyor. İlk söz olarak - ki taarruz buradan başlıyor - İstanbul'a geliğimizi ve henü ziyaret etmek istediğimizi Teflik Paşa söyledi, niyaset etmede müftehir bulunduğünü mütelimin bir ferdi de temastan mahzur oluyorum; yani Yusuf Kemal Beyi orada milletin bir ferdi sıfatıyla kabul ettiğini söylüyor ve ondan sonra kendisinin hayati maziyesi hakkında ve fakat herhalde günahlarını affettirmek istediği müsâbit bir şekilde bazı beyanatta bulunuyor. Bunun üzerine İzzet Paşa söze karışıyor ve diyor ki: Biz Teflik Paşa ile; böyle bir mülâkâtın mucibi menfaat olduğunu gördüğümünden tertip etmek diyor. Yani bununla Yusuf Kemal Beyin müracaatçı vaziyette olduğunu ve paşahın yanlış söylediğini kendine ihtlar olmak istiyor. Yusuf Kemal Bey: Büyük Millet Meclisinin makamı muabayi hıfâfeti tanınmazta olduğunu ve tanıdığını ve kendisinin de bütün matbıyye ile tanınmasını talep ettiğini ifade ediyor; dâklat buyuruldu, değı mi efendini? (Evet, evet sesleri) (Anladığı sesleri talep ediyor. Bunun üzerine kendisiyle millet arasında Yunanlıların geldiğini ve Yunanlılar memleketten mündefi olduktan sonra bu talebimiz şıyanı müzakere olduğunu söylüyor. (Handeleri) ve italia teriye vararak itidal ile hareket etmek lâzımdır diyor. Bunu da bana Jenerâl Pelle söyledi diyor. (Handeleri) İstirahat kabildinden şurasını Heyet-i Celile-nize arz etmek isterim ki: Jenerâl Pelle ile haşır olsun sadaları; Paris nümeasâlimiz Ferit Beyden bir rapor almış bulunuyoruz. Ferit Bey raporunda Jenerâl Pelle ile vukuatın mülâkâtından bahsediyor ve diyor ki: General Pelle beni ziyarete geldiği zaman kendisinden sanıym vaziyeti hakkında izahat istediğini ve dedi ki: Padîşahın siko de yapığı gibi İngilizlerle birleşerek bize anka çevireceğinden çok korkuyorum.

Şu halde efendileri; şu iki havadisi karşılaştırdığımız zaman, kâdimenin en hafif cehetiyle söylüyorum.

tarafından birisi yanlış söylüyor. İzzet Yusuf Kemal Bey bu şekilde yanlarından ayrıldıktan sonra İzzet Paşaya şikâyet ediyor; yalan söyledikleri yanlış hareket ettiğini protesto ediyor ve bir rapor halinde arz ettiğimi bu şeyleri bize bildiyor. Bu vaziyeti çözmek için Yusuf Kemal Bey'e bir direktif verdim ve o direktifi müsaadeleriyle zeynen okuyacağım.

«SURET»

İZZET PAŞA: Hazretelerine,

Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun millet ve memleketin hayat ve istiklâlini kurtarmak için takip ettiği mukadder davaya müdderiyatı zâhirenize bakarak sadık bulunduğunuz zannı ile zatî âlmizi ve rüfekanızı memleket ve millete karşı mesjûn bulunduğumuz vezatî hamiyet âfaya davet eddim. Meâlîcessuf beyanatınızdan binnetice mütefahhim olan manavî hakikî ve saray mübâkâlimin tarzi tertibi, bilhassa bizim Avrupa'da hulunacağımız zamanda sizin de Avrupa'ya gideceğinizi ziyareti etmek için suyahale kalkışmanız, bu suretle hasunlarımıza Türkiye'de Büyük Millet Meclisince istenilen geseitten dâim salih yapacak bir heyet mevcut olduğu ümidini vererek âmâl ve metâhîci milliyamızın tahakkukunu tahir etmekten ve içinde İstanbul halkı ile dahil olduğu üzere bütün efkârî milletin zarar ettiği vahidote sîrî sizin tarafınızdan ihlâl edildiğini göstermedikten başka bir şeyi yaramıyacak olan hareketiniz zannı mevcudun butlanını isbat olmuştur. Ben diyem miyim miyalayı bilâferî isgal eden zata ancak onun ciddi ve samimi talebi vukuunda lâzîmülteba hakıyıkî izah zîmininde görüşmeğe menun olduğunuzu söyleyüstem. Zati âlmizin rüfekanızla beraber hemî müracaatçı vaziyetünden göstermiş olduğunuzu bilâhare anladım. Bu tarzı hareketiniz zaten gayri meşru olan vaziyetinizle müterafik üğüldür, denemez. Miakaza bu mübâkâk paşîşahın efkâr ve sebâtu hakikîyeyine kesbi itîfâ etmiş olmak lâzîmülteba istifadesiz olmamıştır. Pek basîz anlaşılabilir mütefahim hakikî mümessilî olan ve mukadderatı millet ve memleketi şer'ân ve hukukan yegane vazîyet bulunan Türkiye Büyük Millet Meclisinin tanımayan, ibsa ile beraber, kuvvî maneviyenin kesri hüviyetiyle teddidatta bulunmaktaki herdevamınız. Binaenaleyh her türlü temasınızın ve bilcumle efkâr ve hareketinizin menafî âbîyeyi millet ve memleketi münafi ve muzır olduğunu Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetine arz ettim. imza: Türkiye Büyük Millet Meclisi Umuru Hariciye Vekilî

Yusuf Kemal

(Bravo sesleri)

Yusuf Kemal Bey bu mektubu Hilalihakmer memurlarından bir zat vasıtasıyla gönderiyor ve tesellî edidiğine dair imza dahi aldığını Heyet Vekilîne bildiriyor. Bu vakardan sonra dahi Efendiler, milletin matallibinin bir noktada temerküzü için Hariciye Vekiliniz Yusuf Kemal Beyefendi sarfî mesarîde hulunuyorlar. Bunlar Avrupa'da nisakî millîmizin Yusuf Kemal Bey tarafından müdafaası için istedikleri şeyleri yapacağız, yapmak istiyoruz, konuşuyoruz, konuşacağız. suretinde bir çok zaman zarfına mecbur etmekten sonra ve en nihayet kendilerinin de Avrupa'ya gideceklerini ve binaenaleyh Yusuf Kemal Beyin talebinin verilemeyeceğini söylüyorlar. Şurasını Heyet Muhterememiz, bilhassa nazarı dikkatine ve nazarı itilâna arz etmek isterim ki bu meselede dahi Yusuf Kemal Bey bunların sarfî yalancılıklarını yakalıyor. Son defa olarak Teflik Paşayı ziyareti esnasında; Teflik Paşa; İzzet Paşanın ifadesine atfen Gî Pelle ile mulakatında Gî Pelle'nin ve onun rüfekanının İzzet Paşanın Avrupa'ya seyahatini muvafık gördüklerini ve hareket etmelerini lüzumunun söylendiğini Yusuf Kemal Bey'e anlatıyor. Yusuf Kemal Bey hitabî mümessillerle dahi temasta bulunduğuna için bu vaziyeti garip buluyor. Bilâhare istiklâline göre İzzet Paşa, Teflik Paşanın yanından çıktuktan ve Yusuf Kemal Beyefendi bunu Teflik Paşadan işitip çıktuktan sonra Teflik Paşa İzzet Paşayı aratıyor ve o esnada İzzet Paşa İngitiz mümessilî ile görüşmek üzere olduğu cevabını alıyor. Yusuf Kemal Bey Gî Pelle'yi ziyaret ediyor ve bu vakadan kendisine bahsediyor. Bana Teflik Paşa; İzzet Paşanın ifadesine atfen böyle bir fikrinizin olduğunu söyletili diyor. Gî Pelle şaşırıyor ve hayret ediyor. İzzet Paşa ile konuştum, bana Avrupa'ya gideceğinden bahsetti. Bunlar işi sizin dediğimiz şekle soğumalarından dolayı mütehayyır ve hayretliyim diyor. Bundan bizim istiklâl otliğimiz mana; Efendiler, bunlar milletin muvacesesinde bütün milletin hukuk ve mukadderatına vazîyet olan meşru bir heyetin, memleketin talebini isal etmekten korkmuş bulunuyorlar ve zannediyorlar ki Anadolu mümessilleri bir şapkâlinin söylediği söze herşeyden kıymet ve ehemmiyet verir. Onun ecnebiyet tarafından Avrupa'ya seyahata tesvik edildiği esbap mazere olarak demeyen etmiş bulunuyorlar ve en nihayet Yusuf Kemal Bey teması ikatîtorok ve arz ettiğim bu mektubu göndermek suretiyle Pake kumpanyasının bir vapuru ile doğru Marsilya'ya hareket etmiş bulunuyorlar ve geçen Cumartesi günü İzzet Paşa Hz. de Yunan ordusunun nisadesiyle

Yunanlıların ıssal sahası olan Edirne'den Avrupa'ya girmiş bulunuyorlar.

YALIZA CALIP BEY (Kırşehir) — Cehenne min dibine gitsin.

MAHMUT CELÂL BEY (Devamlı) — Zanne diyorum ki hakikati Heyeti Cellenize arz edebilirim. Bunun esbabı muahhesini tahsil ve takyit etmek zâtı âhlesine aittir. Şurasını ikâyeye mecburum ki İstanbul ile tenis kararı verildiği zamanda bende ne Hıvutî Vekâilinde bulunmadığım için kemali cürretle söyleyebilirim. Heyeti Vekilenizi İstanbul'a karşı bu kadar mesru ve bu kadar fedakârlık içinde çırpınan bu memleketin bir milletin yegane talebi olan istiklâl meclisini kendilerine teklif ettikleri zamanda bunun reddi ile mukabele göreceğini hiç bir zaman hatir ve hayallerine getirememişlerdir ve arkadaşlarımız meseleyi bu kadar vatanperverane düşünmüşlerdir ve fakat maruz kaldığımız mesele budur. Yusuf Kemal Bey bunu söylediği gibi Avrupa'da enzan umunıyyeye vaziedecektir ve biz de bundan sonra kendiler ne arz edecekler, bunların mahiyetini olduğu gibi millete bildireceğiz ve celsei âleniyede isani münasiple arzı matnemat edeceğiz.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Yanlıştır fikriniz, çok aceledir, bomba olur millete bu. Her şeyin bir sırası vardır.

MAHMUT CELÂL BEY (Devamlı) — Milletten hiç bir hakikat gilenemez. Vekâli milletin aleyhine olsun, bir şey gözlönmüştür, nefise olsun.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Daha çok söyleyecek var, fakat onları saklıyorsunuz.

BEYANAT (Devamı)

1. — *Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hâzretlerinin vaziyeti askeriyeye dair izahatı üzerinde müzakere.*

REİS — Evvelâ Paşa Hz. teşrif etmeden evvel beyanattarı esnasında söz alan arkadaşlarımız vardır. Paşa Hz. nin beyanattı hakkında söz söyleyeceklerdir. O suretle devam edeceğiz.

TAHSİN BEY (Aydın) — Söz söylemek hakkımdır.

REİS — Evet efendim hakkınız mahfuzdur. Hariciye Vekili Reycendinin beyanattının müzakeresine de celsei hafiyede devam edeceğiz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim; Başkumandan Paşa Hz. vaziyeti askeriyeyi izah buyurduktan sonra belki vuku muhtemel tavırınız veya hat tarafımızdan vukubulacak hareketler muvaffakiyette neticeleninceye kadar cepheye bulunacaktır.

nini emir buyurdular. Anasimimülkalp kendilerinin muvaffakiyetlerini bütün Meclis temenni eder ve bütün hepimiz temenni ederiz. İnşallah sun ve şerefle güler ve şan şerefle avdet eder. (İnşallah vedaları)

Efendiler, gerek ordu ve gerek Meclisin yegane nimet ve istinatgahi birinci Allah, ikinci halkın itimadi ve üçüncü de ordusudur. Bu devlet yaşayacak İnşallah. Geçende arz ettiğim gibi yegane mukaddes tanrılığımız gaye etrafında yek kalb olarak bu kâfile halinde idama gidersak muvaffak oluruz. Bundan cuzi ihtiraz edersak müâkarrız oluruz. Böyle bir kimse içimizde katıyon tasavvur etmek olamaz. Çünkü henkesin fikir ve kanaati gayenî sadet ve selâmettir. Efendiler hareketi millîye Paşa Hz. nin buyurdukları şekle vekkâli tarîhiye bizi okuz etmişti. O harblo müşihat günleri hatıra gelmelidir ki Çanakkale bulmanı ne şahadetlerini gösteren millet bayrağını sarıdı koydu. Tiryordu. İşte bu efendiler kuvvetin kesildiği gündü, milletin azmi, imanı, imdadı kalbende idi, fakat içim yaktıyordu. Onu galevana getiren kendisi oldu. Yaşî millet sarımetini katıyon esirgeniyor son ümitsiz, meclisiz dünya görünken bakınız ki Allahın inayetiyle ne gibi kudretler meydana geliyor. Herbirimiz vatanı selâmetine Paşa Hz. kadar merbut ve her bir arkadaşımız da bu vekkâli, bu tarihî müdrikdir. Kendilerini temin ederim ki değı böyle nasihatları du'yanıyda ta ölümlerini mukadiles tanrılığımız gaye etrafında her zaman müttahidiz. Bizde düşmanlarımızın istifade edeceği hiç bir hareketi görülmeyiz. Düşmanlar daha burada ufak ufak kuvvetin halinde tebellür eden insanları artırmak istedikler. Fakat ona bile muvaffak olamadılar. Çünkü o kuvvetler hakken kalbenden kopmuştu. Sorarım Paşa Hz. ne Anvasya'da iken hangi orduya istinat ediyorlardı. Kendilerini Fovit Paşa takip ederken, telgraf telgraf izlenne. Tercanda takip ediyorlarken kendilerini kim tutuyordu. Evet millet idi. Binaenaleyh bu millet o gün özünü ilân etmiş ve muvaffak oluncuya kadar bundan ihtiraz eden ne kadar hiyud olursa olsun, Vekil bile olsa onu kahredecektir. Bu uğrunda ihtiraz imkânı yoktur efendiler. Gayemiz o mukadiles gayelerin husulü içindir. Bu mukadiles gaye yolunda ihtiraz edecek veyahut anlaşılmayacak bir hatamız olursa herbirimizi kazda mükellefiz. Avrupa'nın bizimle ne ahzıtası var. Efendiler Avrupa'nın işihasını artıran şu memleket meclisli herşeyden mahrum.

Avrupa'lılar görüyor ki bu mahrumiyetler içinde yaşayan milletlere yakışacak bir şey varsa esarettir.

Onun için bazı talimata koyduyorduk. Evet görüyor musunuz ne büyük imza görüyorsunuz ki Avrupa'nın o amaliyeti o arzusunun flüti ile tekzip ediyor. Avrupalılar bizim şeraiti esasımızda hâkim olur, emir olur. Fakat biz son nefesimizi son kanımızı sarfedinceye kadar şabıyız. İşte tekzip etmek efendiler Avrupalılar ben bir an için hatıra getirmiyorum bu memleket içtisinde İngilizler u sersemliklerini tekrar ederler. Efendiler bu memleketle bu kadar teşkilât iki senedenberi devam eden vaziyette hangi bir Türki yakalayıp kalbini açarsanız para almış bir şey almış değildiniz. Ya lümatkolünden ya sersemliğin den belki bir cinim ita emişti. Böyle bir adilik böyle bir kan bizim milletimizi içtisinde tasavvur edemiyorum. Katıyca kalpgühümü olan halk içinde uymadımız berkemâl ve herbirimiz efendiler onun muvakkibiniz, her fert, her Mebus böyle hâim bir kömreyi içinde taşıyacağı tasavvur edemiyorum, yer bulamaz ve bulamamıştır. Hatta bu milletin idraki asırlarda beri mukaddes tanıdığı makamı bilâfeten o eşna harekeden bile bir müddet için yaşatabilmüştü. Ondan sonra onlar da öldü. Bakıldık ki onun kırtisiyesinden u makamda kopacak şey değil orada oturanlar arlık misaller...

Ben burada geçen dakikalara acırım. Bilmem ne paşası idi, ne İzet Paşasından bahsedelim ne şahırap bahsedelim. Efendiler onlar hüçür, bir şabıdır. Vakti geldiği zamanda onların cozasını bir saat zarfında vermek kudretini nasıb üsbat edonz, o zaman belli olur. Bilmünasche yine arz etmişim ki efendiler biz mukamı muallafı hilafetin kudsiyetine hürmet ve mukaddes gayesi ile beraber henem içtihadının gayesinden doğan, kanından hasıl olma deriyada oturuyor. Hepimiz alekadarız. Onun için mukaddes tanınız, yoksa o imtiazımızı, emir ve fermanı ile bizim mantoklarımızı onr edecek, Ermenilerin yapacak bir adamın fermanları işolmez efendiler. (Bravo sadaları) O mukaddes makama kütür adamı getiriniz efendiler. Bu millet işte üsbat ediyor ki her ne kadar muhterem tanılusa tanıtın hiyanet ettiği zaman nezasını görüyor ve biz bundan daima mütenebbih olmalıyız. Evet bu bu günü her zaman gibi zannemiyormuz. Şu Mecliste Efendiler ne harp ve ne de adı bir zamanda düşmanlarımızı sermaye olacak bir defâiler verebilisün, imkanı yok vuku bulamamıştır ve harp zamanı nefer kadar bizim de burmınevreden İran gittiği zaman Paşa Hz. di Meclis namına gönderiyorsunuz. Onu temsil ediyor. Neferin kalbine o ruhu veriyor, muvaffakiyetdenim yerden göbe kadar

temenni ederiz, çünkü kendi muvaffakiyetimizdir efendiler.

BASRI BEY (Kareli) — Salkarya muharebesi esasındaki vaziyet ne idi?

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Burada kim ki kendisini azaların fevkinde daha yüksek, daha varanpervendir, dorse hen onu hiyanet varaniye addederim. Ben herkesi kendimden fevkinde görüyorum. Beden ziyade yandığına iman ederse ben de yandığına inanırım. Yüksa yalandır. (Bravo sadaları) Yalnız şunayı hatırlatmak isterim; demin bir sui tefehhim hasıl oldu. Paşa Hz. burada buyurdular ki; şu, şu kanun çıkarsa, Başkumandanlık, Müdafesi Milliye himmem hangi vesâlet bunu yapmakta mazundur, emri burası verir, mazaretini biz burada düşünür ve veririz. Paşa Hz. inden ihtarham edim ki bir neferin, bir zabitan, ihtiyacını zarurunu ben de kendileri kadar takdir edorum ve zabitan her zaman ve ahvali tevkâlâdede takdir ederiz, nasihatlerini bize ileği neferlere, zabitanlara vererek vaziyetin vahametini gösterirler. Çünkü ihlâlatgâhımız maalesef, zayıftır. Fakat imanımız kavidir. Köyü öklüzünü vermiş, nefes ovladı paraksız olarak yaşıyor. Yunıyocaktır, biz de kosaçğız, biz de verocğız. Bir zamanlar hikâye olmuştu ki efendiler, bunlar acı reurler, fena işler bilmektir, ben bundan korkaram. Paşa Hz. bundan korksunlar. Cavit Bey kanunu kendi yapar adâletuna evinden söylerdi.

Efendiler Paşa Hz. ni severiz, fakat emrimize itaat etmezler severiz, oksi takdirde parşalarız. (Bravo sadaları) O da iştirah olsun. (Bravo sadaları) Ben yine Paşa Hz. ne söylüyorum, kendilerini Cavide, Cahide, kimsene benzemiyorum. Çünkü o Cahidler, Cavidler daha bilmem kimler, İstanbul'da Ferit Paşanın bilmem kimlerin zilletini kabul ederek, hoyununu egerek onlara karşı isyan hayrağını çekti. Bilmünasche köylenmişim ki tecerrüt esb, geldi bize bir halk gibi çalıştı. Ümit edendim ki verilen rütbeyi kabul etmiyeydik. İnşallah, İnşallah bir gün gelecek neferlerde çalışacak ve iştirah edecek, bugün Başkumandanlık olsa da belki ihtizamına itaîlim, fakat Paşa büyüktür, undan nüktü edecektir. Vefevki müdar verim, çünkü umiyeydik. Çok şeref yalnız ona ileği efendiler, şeref Kemal temiyet şereftir. O bundan sonra yükselcek bir gay vardır efendiler, namına hoykel dikeriz. O vakit yükselir, bundan fazla yükselmek yok. Paşanın burada kat, kat muvaffakiyetlerini alkışlamıştık. İnşallah son zafarını da buradan alkışlayacağız. Herhalde hissüli ruylarından

emnim efendiler. Herhalde kabli saflar ki kendisini Allah muvaffak ediyor. Her hususta muvaffakiyetini temenni edersiz ve burada kamali hurmetle alkylariz. Kendileri de Müşirlik formasını da şuraya koymakla iftihar ederiz.

SALAHATTİN BEY (Mersin) — Muhterem efendiler, bendemz hoyanati maruzanın bir ilu noktasına karşı kendi fikrimizi arz etmek istiyorum. Hususu askeriye hakkında dormoyan ediken nulkun bir kısmı da hususati sıyasidir. Bunun bazı noktalarına akl fikrimizi söylemek istiyorum, evvela arz etmişim ve toyul buyurmuşlardı. Bu mutalakat sırf zalidur ve bir taahhüdü zimniyi Mecliste taahhüt etmiyor. Bunu kaydetim. İkinosai variyati askeriye hakkında biç bir kelime söyleyecek değimim. O İnşallah netayioi ile rebalkur eder de ve İnşallah hepimizin arzusu vechule husulpenir olur. Bu mülletin kanından, dışından, urmagından artırmak son imkânına kadar verdiği, vermekte olduğı bu meseleyi İnşallah hüsnü neticeye mal ederiz. Benim burada - eğer lazımsa - yalnız una edeceğim bir nakte var. Biz daha evvel hazırlanabilir idik, yahut hazırlanamaz mı idik ve İnşallah bu defadaki teğebbüs edeceğimiz tırnuzıla gımdıye kadar yapılmış muvaffakiyetlerin daha canlı ve daha neticeli bir şekilde arzı ederiz. Bu iki noktaya Başkumandanlığın nazarı dikkatini her Mehuz gibi bendemz de bir vacibe addedimim. Şüphesiz ki inkânlar yapılmıştır. Daha iyi inkânlar istenmek hakkımızdır ve birnetice bunu bir temonimden ibaret hıvılarak geçiyoruz. İfadati âliyeloni arasında hangi yoldan gideceğiz sualı vardır. Tahminen maşnikten başadık, garhe gidiyoruz. Yahut garhtan başlıyorlar, garbe gidiyorlar ve milleti kondi mehdelerinden başka mebdelere götürüyorlar ve bu tarzı idare memleketin hissiyatı, anonati alebaki ile müteariz olduğı için bu isbikamet bu mülleti saadete götürmüyor. Bu mevzu uzonunro burada uzun uzadıya söz söylemek zamanı değildir. İnşallah bunu bilhassa, çinkü, bu tesekkülü Hükümet ve gayei Hükümet meaulusidir, programlarımızın esasatıdır. Bunun üzerinde konuycağız ve bu mebdeleri çok güzel netekli edemim. Aldığımız mebdeler dala iyi tetkümü edimerek gidersak daha doğru olardı. Fakat acaba o yolda mı gidiyoruz. Acaba iftihar ettiğimiz esasat, tuttuğumuz umde haliken ahlakliyatını, iktisadiyatını, imtiyacatını temir ve eslaha doğru matul olan bedabini ahlakıye ve maneviye midir? Yoksa gıekli hükümeto vesaireye doğru giden eskâl midir? Ben bunu anlamıyorum ve binenaleyh bunun zaabını esonaya bırakıyorum. Uzun bir

bahistir. Başka bir meseledir. Vakit olmadığı için söylemiyorum. Yani hükümet nazariyokimden vesairenden habesimimustu. Fakat başka bir şekli tasavvur olunmuyor. husurulu. Bunda bendemzin dışındığıim hükümet islahının, nazariyesinin tebeddülü şekille olmaz demerek on iki senelik imkuleble tamamıye Kanunu esası tedvir ettik, tamamıye zarurimiza oldu ve memleketimizi kaybetmek ve taksim edildi. Biz ahlakiyati, anonati ve mütearizın kabliyetini islah etmeli ve binenaleyh yukselmeye çalışmalıyız. Bu da maarefle iktisadi ile vesaireye ehemmiyet vermekle olur. On iki senedir yapamadık. Binenaleyh bu noktada İnşallah ayn ve sakin bir zamanda görüşülecek ve bu noktada bendemz, şaklı hükümet değil islahı nefis meselesini ortaya sokmak meselesini isterim. Bu da mülletin ahlakem, ilmen ve iktisaden ihyası meselesidir. Bunu bırakıyorum. Şimdi efendim şayani ehemmiyet ve asıl mesele dahili cepheidir. Meclisi Âliniz defaatle bu hususta kendi kanadelerini ve arzularını ızar olmuştur. Şüphesiz ki efendiler dahili cephenin islahı, mülletin mesut olması ve terfih edilmesi ve arzu ettiğı şeylerin olmasınasıdır. Eger biz onu tarzı idareci hükümetimde, eğer takip ettiğimiz her türlü muamelatla bu gayeyi temin edersak dahili kale gibidir. Yalnız bunu halkın hıvniyetinden, halkın gayretinden istâahiri istersak ve bir semere vermeye üzere talep olarsak bu tehlikelidir, sakattır. Bir raddıye kadar dayanır, sonra gider. Binenaleyh memleketin kaidelerine hücum olmalarını temin edelim ve kaidelerini kuvvetlenilim. Bu esaslara niayet edecek bittabi Meclisi Âlidir ve Hükümetin idaresinden mesul Meclisi Âlidir. Binenaleyh humi Hoyoti Vekililer haklıyımın ve yaptıkları şeylere baktığımız zaman humun tamamıye tathik edildiğini görmeliyiz. Buna dair Hoyoti âliyenize yüz defa söylemişim. Dahili cephe idari meseledir ve idareden asılan mesele ya küfayettir, yahut zaman meselesi ortaya bir unsur olmak üzere anılıyor. Ben diyorum ki zaman meselesi mevzubahis olmaz. Yedi yüz senedir zaman bulamadı ki ademü küfaye vardır. Burada ehilore müraaat edelim diyorum. Bu noktada zannederim ki çalışmıyoruz. Ehlî meselesi şüphesiz ki şuradan, buradan içermekten vakif olanları alalım. Bu, ilen meselesidir. İlen yoluna gidelim, kimde gürssek ondan alalım. Bunu yapmamızdır. Yani sırf bir hudut dahilinde kalmakla zannederim idareci Devlet hususunda biz esasımızdan daha dün ve daha mahdut kaldık. İyi bir netice idrisal edemedik. Bunu da bırakıyorum. Yani dahili meselesi efendiler Meclisi Âlinizin iyi çalışması ve Ho-

yeti Vakıfların iyi çalışması ve idareî Devletın esaslı beşerî bir arada görülmüştür. Maaleessüf bunun için ne toplanmağa, ne görüşüneğe imkân basıl oluyur. Bu nükatı esasıyoyı hepimiz ihmal ediyorumuz. Umumi kusurumuzdur. Halbuki en evvel yapılabilecek odur. Efendiler diyorlar ki hesap olsun bîcân. İnşallah düzstektir. Efendiler harp bir şekıldir, ulak bir gayedir. Oca doğru yarımelidir. Bunun arkası vardır. Onu görmedi, ona doğru gitmedir. Onun için

3 — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Milli irdüya alınacak zabitan, askeri terfi kanunu ve inakım maasatı hakkındaki kanunun bazı maddelerinin tadili ve Heyet-i Vekilenin vazife ve sulâhiyeti hakkındaki kanunların müzakerelerinin tehihi.

REİS — Mevzu üzerinde muzakerata geçiyoruz.

Buyurun Hüseyin Avni Bey

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Askerî kanunları hasılı urun kanunları kanlı değil, rica ediyorun umumumuza ve hitabı hepimiz hunda dahiliz. (il isteriz. Millet onu görmek ister. Millet onu gördüğü anda çok sevecek ve çok yapışacaktır. Efendiler, o zaman ordularımız demir gibi olacaktır. Fakat bunu yapabilmek için 1300 senedir, sevdiği, sevmek istediği, tanıdığı âdat, imtiyazat köklendirilmeli, bunlara ümit verilmelidir. Böyle bir millet arzuya göre her halde üç beş gün içinde taklıp, tehditli hükümet veya teşkili hükümet edemez. Mevcut esasat, ananât, âdat ne yolda ise o yola gider. Zevahir ile yürümez. Altında esasat vardır. Ananât vardır. Ben deniz onun için bu noktada yani milletin sevdiği şeyleri anlamak ve ona göre yol vermek ve ona doğru gitmek lâzımdır.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Başkomandan) (Ankara) — Öyle yapılmaktadır.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Evet söz işlemiyoruz. Ben de öyle görmek istemekteyim. Hepimiz söylüyoruz. Ben de söylüyorum. On iki senedir maalesef bir şey çıkmamıştır. Askerî kanunlar hakkındaki mütelâatlı bazı noktalarını bendeniz inusip görürüm. Fakat muarız olduğum hüyük bir esas vardır. Bu kanunu tedvine memur edilen, encümen müntehap bir heyettir. Bu heyet bu nokat üzerinde imkânı kadar çalışmış ve lâzım olduğu kadar anlaşmış ve nihayet bu encümen mevzubahis olduğu zaman vekili mesulü Müdafaa-i Milliye Vekili Paşa eğer bu kanunun maksadı ordunun terakkisine veyahut halî hazır üzerine idaresine kâfi olduklarını his buyurdıkları halde pek âlâ diyeceklerdir, öyle dediler.

İhtisâsıyınıza delâlet edecek ne gibi gaye var. Ben bunu görüyordum ve asıl konduğum günü gününe boş vakit geçiriyordum. İharer olan hayattır ki müdâfâya bu hayatta bir şey yapamıyoruz ve yapamamaktayız ve memloketi zannoduyorum ki ikubadan hırpalanmış bulunduğumuz bu zamanda hiç olmazsa bu halîka ümit verecek gayelerini göstermek fikriyatını bir an evvel gösterebiliriz. Bu bahsin bu kısmını da bırakacağım.

KÂZİM PAŞA MÜDAFAA-I MİLLİYE VEKİLİ (Karesi) — Benim söylediklerimi nazarı dikkate almamışlardır. Kendi düşündüklerine göre karar vermişlerdir. Yoksa encümeninde söylediklerimi nazarı dikkate almamışlardır ve kâhili tatbik değildir.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — (Devamla) — Bu kanunun müzakeresinde Müdafaa-i Milliye Encümeninde Sanân safında bulunuyordum. Diraz bulunmuştum. Dinaenaleyh kendilerinin muarız olmaları hasebiyle bittabi bu mesele Başkomandanlığa talîlûku hasebiyle beraberce müzakere edebildik. Ve bu kanun Heyet-i Âliyye bir defa gelmiş, bir defa dolayarak bunun esasına muarız, bu da Hükümet ve Meclis karşı karşıya veyahut ordu ile Meclis karşı karşıya bir vaziyette buyurulmaktadır ki, bunu siz kabul etmezseniz, bunu kabul etmeyecek kimse yoktur. Bu Meclis karar verdiği her şeyi yapmaya mecburdur yaptırılır.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Başkomandan) (Devamla) — Kâhili tatbik olmayan bir şey yapılmaz. Orduyu izmihale sevk edenlerin efendim (Gürultular)

KÂZİM PAŞA MÜDAFAA-I MİLLİYE VEKİLİ (Karesi) — Salâhattin Bey deruhde etsin, şimdiki çıkışın tatbik etsin.

SALÂHATTİN BEY (Devamla) — Bendeniz esasen Müdafaa-i Milliye Encümeninde dahî bilittizâmî men'i arzu etmiş ve her hangi bir suretle bir kararda bütün yanlış bir noktayı nazarı takip ediyor diye ortaya bir söz atılmadan diyerek bulunmadım, bu Encümeninde. Meseleyi bilmiyorum. Muvazene Encümenince nasılsa geçen sene Heyet-i Aliyenizin gösterdiği arzu üzerine bulunuyordum. Oradan çekilmişim.

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Encümen her gelen kabul edilmez efendim.

SALÂHATTİN BEY (Devamla) — Sonra cevabını alırsınız.

Efendim geçen sene Beyler 23 idi. Ordunun o zamanki şekline göre maas miktarı, eğer kadroya göre dolgun bulunursa, bittabi bunda ulak tefek tenkihat

munikunse nazarı dikkate alınmış ve bu para aşağı yukarı imişdir. Bu suretle ordunun maaşlarını Meclisi Âlînin kabul etti. Tabii o zaman tenkisi ehline gitmedi. Bittabi o zaman Meclisi Âlînin kararına muvafak ederiz. Bendeniz bunun bir illüsü Maliye götürdüğünü biliyorum. Hatta bunu evvelce söylemiştim. Harbe devam tasarruf ile olur. Onu bir kere söylemişim. Hatta Müdafaa-i Milliye Vekili ve Erkânı Harbiye Umumiye Reisi Paşa Hazretlerine Mabaza Meclisi Âlînin arzu ettiği kenali şerh ile menafii nulliyeyi müdafaa eden orludan hiç bir şey esirgenmeyiz. Makam maaşını da aynı suretle tençiniyiv etmekte olan erhabî kıyakate ve ashabi meratibe kâfi derecede kalsın. Harışten gelmek arzu edenler için bir üniit.

HAFİZ MEHMET BEY (Trabzon) — Kanunu müzakere etmiyəcəğiz. zaten. Cüz müdir, değil müdir? Onu müzakere edeceğiz.

SALÂHATTİN BEY (Devanla) — Söylüyəcəğimi efendim. Bu kanunun çıkmasında ifrat tefrüt olmuş müdir? Bazı ifradat ve kelimat vardır. Veyahut ait oldukları noktalar bunun teneyvur etmesi lâzımdır. Eger vüsû mali bu paraların bugün verilmele olan adamlara aynen verilmesine imkân hasil ettiriyorsa bunu derulide edecek her hangi zat yapısın ve versin. Buna hepimiz razıyız. Bunda müarız olarak kimise görünüyor. Fakat bazı nokat üzerinde bazı şeyler fazla ve noksan olur. Bunun Heyeti Aliyenize gelmesi kanaati umumiye önünde muhakeme olması içindir. Onun için istediğimizi zammederiz. Bunun üzerine karara hüzum göstermemişiz.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Başkumandan) (Ankara) — Karar meselesi yoktur.

SALÂHATTİN BEY (Devanla) — Anlıyorum. Arzum başka noktadır. Arz eteceğimi, müvade buyurunuz vesale hususuna gelince bunu ait olduğu Encümen müdafaa etsin. Muvazeneri Maliye Encümeni bunu bir tahdit olmak noktası nazarından sesini çıkarmamıştır. Çünkü bununla alâkadar olduğu Encümene göstererek tasvibini almıştır. Onun için bunun mesuliyeti bize ait değildir. Filhakika hissen ve tamamen doğrusunun ve kalbini söyleyirim. Bu kanunda acaba bunun bazı şıklarını kıracak bir vaziyet mi? Acaba buna ne gibi noktası nazarı saik olmuştur? Sonra gördüm ki tabki makam maaşatında olduğu gibi bu sene bir az fazla gidilmiştir. Yine bunun ilerisine doğru gidilmeyeceğine yani hesaplı hareket edileceğine güveniliyor. Heyeti Aliyenizin takdir ve muhakemesine tabi bir meseledir ve herkes

nasıl biliyorsa öyle muhakeme eder. Binaenaleyh bunda şu veya bu adamların şu muhakemesi meselesi bendenize varır değildir. Bu kanunların harbio muhayetine kadar bazı aksanının tehiri müzakeresi mümkün olabilir. Meselâ terfi kanunu olabilir. Bendeniz de diyorum ki buna muhalif değilim. Bu bilâhare olabilir. (Öyle ise mesele yok sesleri)

Seferberlik zammı meselesine gelince; seferberlik zammı meselesinin kaldırılması vaciptir, farzıdır. Binaenaleyh orta yerde büyük bir şey yoktur zannediyorum. Şu halde meselenin pürüzlü görülen noktaları halledilmiş gibi geliyor bendenize; verilen izahatı mütakabile de.

Binaenaleyh bu kadarla iktifa ediyorum efendim.

HAKKI HAMI BEY (Sinop) — Şimdi efendim; bu kanun en ziyade Başkumandanlıkla alâkadardır. Binaenaleyh Başkumandan Paşa Hazretleri hemce harikete hazır bulundukları bir zamanda müzakeresinde alâkadar bulunan Başkumandanın bulunması herhalde lüzum ve zaruridir. Bu itibarla Başkumandan Hazretleri bir kanun kabul edilsin veya edilmesin veyahut müzakere edilmesin mahiyetinde bir şey değil, belki bugün için müzakeresi zamanı olmadığından dolayı Başkumandan burada bulunmadığı zamanda ruznameye itihaf edilmele suretiyle müzakereatına başlanırsa orduya başka suretle akseler, tam arçlı bir devirle tesirini yapar. Binaenaleyh müzakerenin tehiri lüzum gelir tarzında zannederim bir şey izhar etiler. Bu kanunidir ve zaruridir ve onun için kanunun müzakereatı esasatına girilmediği için mütalaa-tımız zandır. Ancak Paşa Hazretleri burada beyanatta bulunurken Encümene ait söz söylemedüklerinden dolayı söz söylemek isteyen arkadaşlar bittabi bak-larını istinâf etmek zarurî idi ve zannediyorum bendeniz için bunun müzakeresinin tehiri muvafak olur. (Muvafık, muvafık sesleri).

KÂZİM PAŞA (Müdafaa-i Milliye Vekili) (Karesi) — Efendim; mesele para meselesi değildir. 1338 senesi için zabitanın maaşatından yapılan tenkisi ve hüzmü de yaptığımız tenkisi arz edersem bu meselenin para meselesi olmadığı anlaşılacaktır. Yüzde yirmi umumî meyânında zabıtanın birâ itiraz ediyoruz. Bazı makamat vardır. Bir derece mafevk rütbe maaşatı almak suretiyle bir az fazla bir fark alacaktır. Bunlar geçen sene bir kaç derece mafevk rütbe maaş farkı alıyorlardı ve bunun için ordu itiraz edecek, zabıtan itiraz edecek diye bu düşünmüyoruz ve çünkü biliyorum ki o zabıtan para için düşünmezler ve onun için kendilerinden daha ziyade mu-

baraherin arefesinde bulunduğumuz bugünkü günde bu mülâzım almış lira alıyordu.

Şimdi bunun maaşı otuz yedi liraya iniyor ve ben biliyorum ki o mülâzımı kalben diyor ki maaşlarını- zı muntazama verirsiniz keşki milletün ihyacı bulunduğ bu zamanda yirmi lira verseniz der. Para meselesi mevzu bahis değildir. Bunun tehiri müzakerası Başkumandan Paşa Hazretleri tarafından teklif edilmiştir. Bu kanunlarda paraya taalluk etmiyor. Yalnız bunların meyasında seferberlik zmnını vardır ki on liradır. Gerideki zabitanın tenkisi hakkında Muvazenei Maliye Encümeninin bir teklifi vardır. Müdafaa-i Milliye Encümeni bunu ifa etti. Halbuki bunun tatbikinde de müşkülât yoktur. Bunun baş- ka paraya taalluk eden her ne varsa bunların hepsi kabul edilmiştir. Asıl müşkülât bu az ettiğim ve Salâhattin Bey biraderimizin de son sözlerinde beyan ettikleri kanunların böyle muharebe arefesinde bulunduğumuz bir zamanda tatbikine kalkışmak keyfiyettir. Nazı zabitanı kidentlerinden kaybedecek, bu suretle bazı zabitanın sevk ve gayretleri münkesir olacak, bazı kumandanlar terakki ümit ederken hü- niyetten zail olacaktır.

Bazıları Sakarya muharebesinde takdimname almış ve bugün bir fedakârlık göstereyim diye düşünürken, hayır sen terfi edeneceksin diye Meclisi Âlinizin alkışlarla taltif ettiği o zabitan o muharebedeki taltifi de keendemyekün olacaktır. Bunların hepsi cep- heye aksedince iyi tesir bırakmaz. Efendiler; zabitan isyan etmez, zabitan Meclisi Âlinize karşı hümmet- kârdır. Fakat Meclisi Âliniz yarın ölümüne sevkedeceği bu zabitanın hakkını da nazarı dikkate almalıdır. Efendiler; parayı istemiyor, paraya ark bünde bir şey yoktur. Para meselesi kemali emniyetle kabul edilmiş ve bu da zabitanın hamiyetlerine terkedilmiştir.

YUNUS NADİ BEY (Amir) — Efendiler, sebe- bi teşekkülümüz olan meselelerin yani mevcudiyet ve istiklâlümüzü tahlîse matul olan cıvânın yeni bir saf- hasının arefesinde bulunuyoruz ve Meclisin, milletin her şeyin fevkinde meşğul olacağı bundan ibarettir. Selâmetler ve muvaffakiyetler temenni ettiğimiz Baş- kumandan Paşa Hazretleri o mesele uzmanın selâ- meti namına sizden iki kanunun bir ay ve helki bir buçuk ay tehiri müzakeresini istiyor ve o kanun me- yanında da bizim arkadaşlarla aylarca uğraşarak ih- zar ettiğimiz mesuhiyet Vukela imihabı Vukela ka- nunları da vardır. Helki bir, bir buçuk aya kadar bu kanunların müzakeresine başlayarak istaç ödeme-

yiz. Tevhüründen ne çıkabilir? Rica ederim bu mel- hanesi kübraya karşı ifa olunan bu vazifeyi ve bu- nun ifa olunacak en çetin bir manzurası karşısında bunu kabul etmemek ve bunun üzerinde ısrar etmek üzere söylenilcek lâfî gıvaf bu Meclisin haysiyetini ihlâl eder. Bu, Meclisi Âlinin haysiyetine yakışır mı efendiler. (Ediyoruz sesleri). Rica ederim müza- kere kâfidir. Arzuları muvafık görülsün. (Kâfi ses- leri).

REİS — Efendim müzakerenin kifayetine dair takrirler vardır. (Müzakere kâfidir sesleri).

CEMAL PAŞA (Isparta) — Müdafaa-i Milliye Encümeni namına söyleyeceğim. Efendim Müdafaa-i Milliye Encümeniniz ismiyle müstenima olmak üzere ordumuzun muzafferiyetini, muvaffakiyetini temin için çalışan bir Encümenidir. Encümen ve bütçe ho- yeti bu kanun lâyihasını yaptığı vakitte evvelâ or- dan arz edeyim. Muvazenei Maliye Encümeni Mü- dafaa-i Milliye Encümeni ile de görüşüp bu bahstaki Müdafaa-i Milliye Encümeninin fikrini almak istedi ve o zaman da Müdafaa-i Milliye Vekili Paşa Hazret- leri bu kanunu okudu. Bu kanunun esas noktaı na- zarı millî ordularda, millî hükümetlerde en büyük mükâfat milletün teveccühüdür. Millet bu teveccühünü rüthe vermek, takdimname vermek, iki takdim- mede bir terfi yapmakla ızhâr edebür. Mademki Başkumandan Paşa Hazretleri bunun tehirini emir buyuruyorlar. Bu sırada da bunun tehirinde bir beis yoktur ve zaten bunun tehiri de en yukarı rüthelere aittir. Aşağı rütbede bulunanlar hatıra gelmedi. Nu- nun tevhüründe beis yok, Müdafaa-i Milliye Encü- menini bunu kabul ediyor.

Diğer mesele gelince; Kumandan Paşa Hazretle- ri teqrif buyunuyorlar. Muvaffakiyetlerini temenni ederiz. (Âmin sesleri). İzhâr buyurdıkları askeri va- ziyetten şimdiye kadar bendenizin anladığım iki nok- tai nazardan birisi yani İcra Vekilleri Reisi ve Er- kânı Harbiye-i Umumiye Reisi Paşa Hazretleri bu- rada buyurdular ki Yunanistan istahilinde emniyetsiz- lik vardır. Bizde yoktur. Bu vaziyet bizim muvaffa- kiyetimiz için en büyük bir zımandır.

İkincisi; Kumandan Paşa Hazretleri buyurdular ki Yunan ordusu şeritvarlı dizilmiştir. Bu ordu taar- ruz odemez. Bu vaziyet bizim için en mühim bir fir- sattir. Fakat bu zamanlar yine buyurdular ki vesait lâzımdır. Vesait-kâfi değildir. Bu vesaitin bir an ev- vol tedariki ile Yunanın şaşkınlığı zamanından isti- fado ederek büyük bir muvaffakiyet kazanılmasını Meclisi Âliniz namına temenni ederim. İkinci mese-

loye buyurdular ki, eski hükümetlerin idaresi ve eski hükümet adamlarının mullete karşı, hükümete karşı yaptığı işler, bendeniz bu eski hükümetler idaresinden en ziyade imparatorluk fikrinin hâkim olduğunu görünüm ve bu imparatorluk fikri bizim gibi bir hükümette yani içinizde bize ebedî ve ezeli düşman olan kavimler bulunduğu zaman tamamıyla İmparatorluk hissiyle, fikriyle hareket edilmiştir ki, bu doğru değildir.

(Çünkü Türkler ve itiraf etmelidir ki, Türk ve Kürt namı İslâm kelimesinin müteradifi olmuştur. Türk denildiği zaman İslâm hatıra gelir. Arap kavminin bile bir Hıristiyanı mevcut iken Türk Hıristiyanı işitilmemiştir. Binaenaleyh Avrupa bize bu noktai nazardan düşmandır. Bu düşmanlığın esası ta Polonya'lıların taksimatı zamanındaki Polonyalılar, Türkler ve Çinliler hep bu sıraya girmişlerdir. Polonyalılarda muvaffak oldular. Fakat lehülhamd biz de muvaffak olmaduklar ve olamayacaklardır. Polonya için muvaffak olduklarına sebep, evvelâ muvaffak olmak için Hükümet hududu tabiisini bilmişlerdir. Halbuki Polonyalıların hududu tabiisi olmadığı için gitti ve Ermenistan hududu tabiiye malik olmadığı için teşekkül etmedi).

Binaenaleyh milletin fikrine hududu tabiiyeyi muhtelif vesailde sokmalı. Bu hududu tabiiyeyi sokacak şimdiye kadar bizim hükümette mevcut olmayan bir Misakı Milli tertip edildi ki bu ilk defa hükümetin siyaseti hakikisini ve siyaseti haricîyesini çizmiştir. Bu siyaseti haricîyele hudud Türk ve Türklerle alâkadar olan milletlerin hududu dendi. Fakat bunu harita üzerinde tamamiyle çizmek lâzım gelirse bu hududun cenubunu Suleyman Şahın mezarının kubbesi ve şimalını Sultan Selim kubbesinde buluyorum. Oradaki Sultan Selim minaresinin alemim buluyorum. Bizim hududu tabiiyemiz bunlardır. Hududu tabiiye bir millette tarih ile coğrafyanın birleştiği noktadır.

Fakat bu hududu tabiiyeyi tutup tutmamak meselesi bugün milletin mukadelerına hükmeden Meclisin elindedir. Vaziyete göre hükmedebilir. Hududu tabii bir az yukarı bir az aşağı olabilir; bu Türklerin şarkla garp meselesi garbo doğru yürümek meselesine gelince; Tasavvur buyurulursa Asyayı Sügra'da kadimi medeniyet sahibi Rumalılar, ve Yunanlılar, İraniler, Bizanslar, gelmiş yani Asyayı Sügra Anadolu garp olmamıştır; Anadolu tamamıyla şark olmuş ve Anadolu'nun şarklılığını bu hükümet Türklerin idaresi altında yaşamaları. Hiç bir hükümet

Anadolu'da bir asırdan ziyade hükümet olmemiş. Türkler hükümeti eline bu sabada alıncaya kadar.

Binaenaleyh Anadolu hiç bir vakit garp olmaz. Anadolu daıma şarktır ve şark kalacak. Yalnız garbin füyuzatından istifade etmekte doğru olmaz. Kumandan paşa hazretleri buyurdular ki cephedeki muzaferiyet dahilindeki muzaferiyete tevemdir. Dahül muzaferiyeti de Meclisi Âlinizin itubadında tevhit buyurdular. Bendeniz derim ki Meclis Âliniz bu milletin sinesinden doğmuş değil tamamıyla sinesindedir. Meclisi Âliniz şimdiye kadar mütteliden hareket ettiğine ordumuzun muzaferiyati ve büyüdüğü şahittir. Eger ufak tefek bir vakayı hadıs olursa onu düzelmek başkumandan Paşa Hazretlerinin, yani Meclis Reisinin bastıracağına eminim. Binaenaleyh burada hiç müşkülât yoktur. Başkumandan Paşa Hazretlerinin muvaffakiyetlerini temenni ederim. Meclisin ittihadından emin bulunsular efendim.

REİS — Muzakerenin kufayeti kabul edenler lütfen el kaldırsın. Muzakerenin kufayeti kabul edilmiştir efendim. Takriri okuyacağız.

Riyaseti Celileye

Orduya başka suretle aksetürilmek ihtimaline binaen orduya muallak kavanin lâyhâsinin cepheye müttelâhi azimet bulunan Başkumandan Paşa Hazretlerinin avdetlerine kadar rıznameye icmal edilmeyecek tehir müzakere lüzumunu teklif eylerim.

Binaenaleyh müzakere kâfidir.

6 Mart 1338

Yozgat

Suleyman Sım

(Muvafık sesleri)

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Paraya taalluk eden şeyler tehir edilemez.

REİS — Efendim, şu hadde diğer takrirden müzakere edilmekte olan takrir okundu.

REİS — Başkumandan Paşa Heyeti Âliyenize beyanatında sarahaten ifade buyurdular ki bu rüchî askerîye kanunıyla keza ordunun şu sırada zihniyetini sükûneti fikriyle mesaisini ihlâl edecek bazı kavaninin tehir arzusu izhar ediliyor. Bu meyanda Heyeti Vekile vazife ve Mesuliyeti Kanunun avdetlerine kadar tehir müzakeresini arzu buyuruyorlar.

REŞAT BEY (Sarıhan) — İstirham ederim; burada bir kelimeyi izah edeyim.

REİS — Mevzu bahis olan, yalnız askerî kanunları değildir. Aynı zamanda Heyeti vekilerin vazife

ve mesuliyeti kanunudur. Bunun ikisini rey'e koyacağım.

REŞAT BEY (Saruhan) — Efendim, Heyet-i Celilenin istihkam ediyorunu 20 - 25 milyontuk tasarrufu mucip olacak kısımlar vardır. Bunların 1338 Mart ibtidasından mutber olması lazımdır ve yeni tertip edilen hütçeye Müdafaa-i Milliye encümenine vekâlet aidince bütçeye o suretle tekkik heyetince konulmuştur. Buna halî maliniz katıyen müsait değildir. Büyük rubbalardaki terfîlere taalluk eden kısımları tehîr edebiliriz. Fakat tahsisata, azım sarfiyata taalluk eden cihelleri ihmal edemeyiz. Bunun kemali ehemmiyetle nazarı dikkate alınmasını rica ederim efendim.

VASIF BEY (Sivas) — Efendiler, bu tertip edilen kanunlar aklı tane, lâyhada bunun bir tanesi terfîye taalluk eder. Diğerleri doğrudan doğruya paraya taalluk eder. Ayda bir buçuk milyon lira tasarruf... Harp ne kadar devam eder efendiler? Bu kanunun müzakeresi ne kadar zamanda meydana gelir? Buna nazaran tanzim edilen kısımların tehîri büyük vebaldir. Paraya taalluk edenlerin geriye kalması büyük bir vebaldir. (Kalmıyor sesleri). Übür kanuna gelince: bu kanun yapıldığı zaman düşünülen şu idi. Evvelî Fransız da bunu yapmıştır. Alsas löreni elde etmedikçe meydana muharebede hiç bir kimsede müstahab vermeyiz. Biz de bunu vermeyeceğiz demisük. Bizde bir tane birinci lenkimiz vardır. Muşır olacaktır, olmayacaktır. Biz de bunun hamiyetinden şöhretimiz ki o da muşır olmayacaktır. Bundan dolayı bir muşır olmayacaktır. Miralaylığa kadar terfî müstahab. Dahilde terfî ise kademem terfî edebilirler. Meydanı muharebede olanlar ise miralaylığa da terfî olunur. Doğrudan doğruya terfî hizmetine mukabil yalnız Paşalık kalıyor. Yunus barmımıza girenken biz Paşalık terfîye edenek istediğimizi değil, (Gurubalar). Amma terfîye meselesi o kâğıda

Yalnız buna karşı söylüyorum. İstanbul'da terfîye büyükler, İstanbul'da gelenler mücerrediyeye şöhretiyor, terfîye terfî ediyor. Paşa Hazretleri vakti tayyor. Bunlara terfî edilmeyeceğini söyleyenler bu kadar da şöhret ediyor. O niçinler meydana muharebede filân şöhret gösterenlere terfî edilmiş efendiler. (Zamane amma ve şöhret). (Doğru sesleri).

KEES — Efendiler, Efendim, numarası siz söylendi. Şimdi bu bülte Paşa Hazretlerinin Heyet-i Aliye-i Şerife usulü müstahabı kâğıtlarını terfîye müzakeresi hakkında Şikâti Beyin ve müdafaa-i terfîleri vardır.

Bunları rey'e koyuyorum. Şükrü Beyle rufekasının verdiği takrirler reddi mutazanınındır.

İSMET BEY (Şorum) — Hükümetin teklifi de vardır efendim.

KÂZİM PAŞA (Müdafaa-i Milliye Vekili) (Karesi) — Efendim; Hacı Şükrü Beyin takrirlerini hem deniz girdim. Bunda paraya taalluk eden bir şey yoktur. Yalnız ordunun şimdiki şeklinin tebeddülüne dair olan aksamdır ki, bunların tehîri müzakeresini istiyoruz. Bu takirde terfî diye yazılmıştır. Tehîri müzakeresi kaydıyla yapılsın (Tashih edilsin sesleri).

VASIF BEY (Sivas) — Hangi kanunun reddi ise tashih edilsin.

KÂZİM PAŞA (MÜDAFAA-I MİLLİYE VEKİLİ) (Devamla) — Para meselesi yok. Bir buçuk milyon lira para meselesi mevzu bahis değildir. Milli orduya alınacak umura ve zabitan hakkındaki lâyhalar kanuniyenin müzakere edilmeksizin reddi deniyor. Tehîri olacaktır. İstanbul'dan gelecek zabitan hakkındadır. Müsaade buyursanız bu takir hakkında izahat arz edeyim. Şimdi zaten İstanbul'dan zabitan getirilmiyor. Elimizde zabıt çoktur. Fakat bir muharebe olursa ve muharebe vardır. Zabıtlarımız kadrolarımız dolmuştur. Fazlası da hatta vardır. Bir muharebe olursa bu muharebedeki ziyatımıza mukabil İstanbul'dan zabıt getirmek mecburiyeti hasıl olursa o vakit böyle bir kanunla bunun takyit edilmesini ve mukayyet kalmamış olmak için tabii İstanbul'dan getiririz.

VASIF BEY (Sivas) — Binbaşından yukarısını getiremiyor.

KÂZİM PAŞA (Devamla) — Ajay kumandanlarından zayıf olabilir. Tabur kumandanlarından zayıf olabilir. Elimizdekileri terfî ettirirsek takımı kumandanı yetistiremeyiz. Terfî arzettiğim gibi sırf muharebelere inhisar etmiştir. Bu Martta kademem üzünden yapacağımız terfî cephele bilfiil ifayı hizmet kadar olanlara münhasırdır. Cephe münhalatına aittir. Geri mahallatta hiç bir kimsede hasretilmeyeceğini cephe kumandanından soruyoruz. Filân yere ne kadar yüzbaşı, şu fırkaya şu kadar binbaşı lazımdır diyebilir. Bunların ehliyetlileri arasından sicillöti ile müsait olanlardan gösterilen yerlere dahil ettireceğiz. Bu sunufu harp zabitanına aittir. Doktorlar filân, lezazim kadroları dereceleri başka türüdür. Bu uzun boylu merakı mucip olmuştur.

Tekrîfati de arz edeyim. Çok azaltıyoruz. Bunun miktarını bülge müzakeresinde arz edeceğim. Gel-

diğini zaman bulunduğum miktardan ne miktar tenzil edilmiştir ve asgari nereye vasil olmuştur. Bunlar bütçe müzakeresinde arz edilecektir. Emin olunuz azami tasarruf düşünülmüştür. Arkadaşlar askeri terfi kanununun ıka edeceği sui tesir üzerine bunun müzakere edilmesini ve reddini teklif ederini diyor. Buna tehiri müzakere denilmesi daha muvafaktır.

Efendim burada makam maaşat ve müteferrika hakkındaki teklifi kanununun beşinci ve altıncı maddeleri ki bu derece, mertebedir. Faraza bizim geçen seneki kadromuzda ordu kumandanı müşirdir diye gösterilmiştir. Şimdi ordu kumandanı mürliva ise ordu kumandanı mürliva ile müşirin arasındaki farkı maaş olarak alıyorlar. Bu sene bizim kabul ettiğimiz para bütçesinde mürliva bir derece mafevk rütbe ferik maaşının farkını alacaktır. Paraya taluk eden bu ciheti kabul ettikten sonra sırf kadrolarda kağıt üzerine girecek ve katabatla bulhassa istizazat yapabilecek olan bu iki maddelenin şimdi müzakere edilmemesi daha muvafaktır. Paraya taluk eden kısmı yoktur.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısarkı) — Muvazenei Maliyeye taallük eden kısmı istisna edilmek suretiyle.

VASIF BEY (Sivas) — Mafevk makam.

KAZIM PAŞA MÜDARAAI MİLLİYE VEKİLİ (Devanla) — Yoktur bir derece mafevk....

VASIF BEY (Sivas) — Vardır, ettibba mütehasısları.

KAZIM PAŞA (MÜDARAAI MİLLİYE VEKİLİ) (Devanla) — Bir cefvel var nihayetinde.

VASIF BEY (Sivas) — İşte o cefvel mütehasıslar alıyorlar. Tıp mütehasısları mülazım dahi olsa bile mafevk maaş alıyor. Alay tahibi derecesinde maaş alacaktır efendim.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısarkı) — Reis Bey; usulü müzakere hakkında söz istiyorum. Efendim, elimizde hutçe vardır. Binaenaleyh bütçeyi ikmal edinceye kadar zaten bir kaç ay geçecektir. Şimdiden zaten bir telhis karar vermeğe lüzum yoktur.

Madenki Meclis ruznamesini tanzim edecektir. Bu mesaili ruznameye ithal ederiz, hiter gider. Şimdiden bir emrivaki, bir kayıt altına girmiyelim.

REİS — Tahrirleri Heyeti Âliyenize okuyacağım. Kabul veya reddi sizlere aittir.

Diyarbakır Mebusu Hacı Şükrü Beyle rüfekasının tahrirleri vardır, okutuyorum.

Rıyaseti Celileye

1 — 1338 senesi milli orduya alınacak ümera ve zabitan hakkındaki lâyhaları kanuniyenin tehiri müzakeresini teklif ederiz.

Urfa	Bolu
Ali Sahip	Cevat Abbas
Gaziantep	Diyarbakır
Kılıç Ali	Okunamadı
Gelibolu	Diyarbakır
Celâl Nuri	Hacı Şükrü

REİS — Bu tahriri kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir.

Mudafaa-i Milliye Vekili tehiri talep ediyor. Bunu kabul edenler lütfen el kaldırsın. Ekseriyette kabul edilmiştir.

Askeri kanunlarının diğer kısmına ait tahrirlerden unera ve zabitanın terfiine dair tahrir vardır.

Rıyaseti Celileye

1 — Türkiye İstiklâl Harbının nihayetine değin askeri terfi kanununun ıka edeceği sui tesire binaen tehiri müzakeresini teklif ederiz.

Diyarbakır	Diyarbakır
Okunamadı	Hacı Şükrü
Gaziantep	Urfa
Kılıç Ali	Ali Salup

REİS — Bu tarzı tehiri kabul edenler lütfen el kaldırsın. Bu da kabul edildi.

Şimdi efendim müzakere kâfi görüldü ve Başkumandan Paşanın Heyeti Âliyenize lüzum gösterdiği kavayın hakkındaki nokta nazar da taayyün etti ve Heyeti Vekilenin vazife ve mesuliyetine ait kanunun tehiri mevzu bahis oldu. Reyî âlinize arzını teklif ediyorlar. Bu hususta bir tahrir vardır. Bunu reyî âlinize vezadecğini.

Rıyaseti Celileye

Terfi kanunu ile harışten celhedilecek zabitan hakkındaki kanun lâyhasına mütedair lâyhaları kanuniyenin Başkumandan Paşanın avdetine kadar tehiri müzakeresini teklif ederim.

Edme
Şerif

REİS — Bu tahririn son fıkrasını kabul edenler lütfen el kaldırsın. Şerif Beyin tahririnin son fıkrası ekseriyette kabul edilmiştir.

2 — *Hariciye Vekilisi Vekili Mahmut Celâl Beyin, Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey hakkındaki sul ve istizah tahrirleri hakkında.*

REİS — Bunday sonra Hariciye Vekili Beyefendinin verdiği izahat üzerine rüfekadan bazıları söz

istediler. Yalnız aleni müzakerede söz söylemek isteyen bir arkadaşımız vardır. Diğerleri hafi müzakerede söyleyeceklerdir. (Hayır aleni olsun sadaları)

SALÂHATTIN BEY (Mersin) — Bu Hariciye Vekili Beyefendinin beyanatının aleni bir celseye taliki icab ederse bendeniz de bir kelime söylemek isterim. Usul hakkında muarızıyım. Bu her şeyi bozar bir şeydir, bunu aleni celsede söylemek doğru değildir. (Gürültüler)

REİS — Her taraftan söz söylüyor. Tahrir ve rümlenmeden bir temenni izhar ediliyor. Mıfz ifade mümkün değildir. Ne arzu ediyorsanız bir tahrir ve rümleniz.

SALÂHATTIN BEY (Devamla) — Efendim; mesubiyeti Vukela hakkındaki aktunun tehirine bendeniz de taraftarım. Böyle mühum meselede karşı karşıya söz söylenmelidir ve hat ta bendeniz Harh Encümeni hakkındaki mütaalatımı biliyorsunuz. Doğrudan doğruya bunun ile alakadar olan Başkumandan olmaksızın söylemedim ve tehir etmişim. Binacaleyh mesubiyeti Vukela hakkında benim söyleyeceğim bir çok söder vardır ve Encümeniniz ilibarıyla de varittir. Onun için bendeniz bunun tehirine taraftarım.

Augüo Hariciye Vekili Beyefendinin mevzubahis ettiği mesele bendenizce gayet yarlıştır. Biz harbimizi edelim, muzaffer olalım efendiler. Bunu böyle yapmıyalım, hatadır.

Efendiler fena yola gidiyoruz. Ali, Veli fena adammış. Harpten sonra Lelli olsun. Tevfik Paşayı da sonra alkışlamaya mecbur olduk. Fedakârlık etti bu adam. Ben Alinin veya Velinin bugün şahsinin tehlil olunmasını veyahut talfil olunmasında bize ait hiç bir şey yoktur. O zamana kadar harp hakkındaki vaziyet tebellür eder. Bir kere orada

bazı müzakerat icra edilsin. Onun netayicini bekliye-
lim. Bir aya kadar bunun netayici, rengi belli olur.
İyi, kötü sözler söylenir. Sonra bu işleri biz toptan
konuşuruz.

Efendiler bugün böyle bir mesele cerideye akse-
derser pek vahim olur, millette nifak uyanır vahim
uyanır. (Bir şey uyanmaz sesleri)

HÜSREV BEY (Trabzon) — Bugün mevzubahis
olan Hariciye Vekili Beyin izahatının aleni mi olsun,
olmasın mı meselesi münakaşa olunuyor. Bendeniz
esasen bugünkü gazeteyi, okuyanlar gördüler ki bu
mesele zaten lüzumu kadar aleni olmuştur. Fakat
Mecliste hafi celseden sonra aleni celse olmaması
daha ziyade sui telefhümü mücip olabiliyor. Bina-
enaleyh aleni olmalıdır. Fakat bendeniz bir noktaya
takılıyorum. Bilmem Bey nasıl söylediler. Saray
meselesi yani bunu söyledi. Bu kısmı katıyen aleniye
sokmak taraftarı değilim. Çünkü efkârı umumiyeye
bizim kadar muhakeme edecek kabiliyette değildir.
Yoksa İzzet Paşa gitmiş, doğru değildir gitmesi, bil-
mem Hariciye Vekili şöyle söylemiştir. Ehemmiyeti
yoktur. Yoksa saray meselesini karıştırmıyalım.

REİS — Müzakerenin hafi olarak kifayetine ta-
raftar olanlar luffen el kaldırsın.

MAHMUT CELÂL BEY HARİCİYE VEKİLİ
(Saruhan) — Efendiler; biz bu meseleyi heyeti muh-
teremenize hafi bir surette arz ettik. Fakat bu ef-
kârı umumiyede çalkalanmaktadır. İstanbul matbu-
atı mülâkattan bahsetmektedirler. Hatta buradaki
gazeteci arkadaşlar arz ettiğim esasa hakkında telg-
raflar almışlardır. Biz memleketün menafiline mu-
vafık bir surette bunu efkârı umumiyeye arz etmek
isek işte o zaman asıl sui telefhümat meydana çıkar.
Onun için biz bu esasa ait ayrıca yazdığım vardır,
onu okuyacağım.

REİS — Teneffüs için celseye ara veriyorum.

DÖRDÜNCÜ CELSE

REİS : İkinci Reis Rauf Beyefendi

KÂTİP : Matmut Saht Bey (Van)

REİS — Colseyi açıyorum. Müzakere mevzumuz :

İSTİZAHLAR VE SUAL TAKRİRİ (Devam)

1 — *Hariciye Vekâleti Vekili Mahmut Celâl Beyin; Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin Avrupa seyahatine giderken İstanbul Hükümeti ve Halife ile yaptığı temas olâkaki sual ve istizahlara cevabı.*

REİS — İstizah ve suallere cevap vermek üzere öbz Hariciye Vekâleti Vekili Mahmut Celâl Beyefendinin. Buyurun efendim!

MAHMUT CELÂL BEY (Hariciye Vekili) (Saruhan) — Efendiler, muhterem arkadaşlarımızdan Aydın Mebusu Talasın ve Kırşehir Mebusu Yahya Galip Beyler ve nüfokasının ve kezaik Diyarbakir Mebusu Hacı Şukrû Beyin verdikleri istizah takrirlerini Trabzon Mebusu Abdülğafur Efendinin talebnamesi kemali dikkatle mütalaa olundu. Yusuf Kemal Beyin İstanbul tarihleriyle seyahatini ve orada vuku bulan temalarını mevzu istizah olarak verilen işbu takrirler hakkında Meclisi Âlînizi layikiyle tenvir edebilmek için biraz nazariye doğru inisi nazar etmek mecburiyetini görüyorum.

1 — Mahmutu bilinizdir ki İstanbul'da menafii memleket ve vatana aykırı hareketi hainanesiyle Türk ve İslâmî etkâri umumiyesi karşısında düşmanlarımızın ve bunların âmâl ve etkâri muzırrasına karşı ankastin ıktifa ve intiba eden mahafisin bile niyken de tutamadığı, aşkıtan açığa muzaheret ve sahabet eyliyemediği Ferit Paşa kabinesinin zaniri ve iztirarî vakı olan sikkutu üzerine Tevfik Paşa ve nüfokası mevkiî iktidara gelmişlerdir. Bu heyetin etkâr ve siyaseti umumiyeye üzerinde en kuvvetli ve yegâne âmîl ve müdiri gönülen İzzet Paşadır. İzzet Paşanın şayi olan gührolüne ustinat etmek isteyerek bugun memleketin hayal ve istikbâli namına bir rol oynamaya başladığı farhten beri bütün coşat ve safahata vakit olduğumuz ve şimdi izah eyliyeceğim hareket ve icraatı tetkik olursa kendisinin kuvvetü bir imana ve fikri sadime malik ve sağlam bir zihniyet sahibini

olması görüldü. İzzet Paşa ve nüfokasının mütevelvel vakı olan efal ve hareketi ve mevcudiyetleri bir heyet halinde bulunmaları ve düşmanların memleketimiz hakkında bestedikleri âmâl ve maksadı terviğ ve tahsile ve memleket içinde mefkûre tobariyete bir itirak tevliit ederek Sevr Muahedesi ahkâmına karşı açtığımız mukaddes mücadeleyi zaaf ve inhitâle düşürmeye maruf olmaktan hiç bir vakit hâli kalmamıştır.

2 — İzzet Paşanın bu suretle vazifesine başlamasını müteakip İstanbul'da Anadolu ile temas etmek arzuları da tezahür etmiştir. Evvelâ bilmühabere ve bilâhara hızaat ve karşı karşıya gelmek suretiyle vakı olan bilumum temaslarda en bânz hassasi mümoyyne olmak üzere memleketün halâsi namına düşmanlarımızın âmâline serfuru etmekte başka bir çare olmadığına iman etmiş olmaktan mütevellit bir zaaf nazari dikkati celbeder. Bu hale bize ilk defa bir zat vasıtasıyla şifahen teblig edilen notlar arasında şahut olmaya başlıyoruz. İzzet Paşa burada yalnız zaafını hissettirmekle kalmamış Anadolu'ya da telon etmeye tasaddi etmiştir. Mezkûr notlar arasında şayanı dikkat olan bir nokta; ve nasıl bir fikir ve maksatla işe başladıklarını ayenen göstermek suretiyle pek ziyade mühimdir. İzzet Paşa 26 Teşrinievvel 1336 tarihinde bizimle temasına tavassut eden zara kaydetirdiği muhtıradaki kendisinin ezzanü dil itilâf tarafı olduğunu zikr ve ispattan sonra aymen şöyle diyor :

(Bu sayede müsahahanemenin bazı şerâhi muzırrasının behvini mümkün gibi görüldü. Mahaza bu olmasa dahi çizilen hudud dairesinde müstakid ve terakki edebilecek bir hükümeti muntazama teşkil etmeyeceği bir çok rical ve adethurus İngilizler tarafından vaad olunmaktadır.)

Efendiler, bu fikre üzerine bilhassa nazari dikkatinizi celbetmek isterim. Bu recülü siyasi emûnalaha-

namenin bazı şartları müzirasının tehvini mümkün gibi görülsün surebinde hiç bir şey vaatmeyen mübhem bir cümleden sonra da «mahaza bu olmasa dahi çizilen hudut dışındakiler, Yani Sevr Muahedesiyle taayyün eden hudutlar dahilinde müstakil ve terakki edebilecek bir hükümeti muntazama teşkil etmizleceğiz» demekle bize Sevr Muahedesinin bir hakkı baka bahşemiş olduğunu tasvir ediyor. Efendiler, buna imkân var mıdır? Kendüsüne 9 Teşrinisani 1336 tarihinde aynı zat vasıtasıyla verdiğimiz cevapta hareketi milliyenin eshab ve sevâikini izah saâdetinde aynen şöyle demiştiler: «Harici düşmanlara karşı müdafai istiklâl ile başlayan mücadele hakiki bir inkılâbî dahili ile devam etmiş ve milletimizin vicdanında kanıyla mühürlenmiş yeni umdelerle yeni bir Türkiye vücuda getirmiştir. Yeni umdeler milletimizin ve iradesi milletini dahilî ve harcî istiklâli tam dâbilinde yapılar olmasi esaslarıyla hülâsa olunabilir.

Büyük Millet Meclisinin vücut ve tarzı hükümeti bütün cihana karşı Türkiye için bir emrivaki olduğu gibi Büyük Millet Meclisi Hükümetinin senebî askeri bulunmayan bir miltakada devamı hayati da münakaşaya devam olunmayan bir semereyi tecarup addolunur. Kezâlik düvelî âliyyeye karşı istiklâli tam dahilinde bir mevcudiyeti siyasiye, hayati milliyemizin rüknu esastır.»

Kendilerinde gördüğümüz zaafî izaleye medar olmak ve kuvvü kalb ve iman hasil etmek üzere de aynen şu fikrayı ilâve etmiştiler: «Müşir Ahmet İzzet Paşa gibi zevatin mucibi hayir olacağı ve milletini ecnubi silâhiyle istikrâr ettiren sâimî evlâtlarının müesses umdeler dahilinde birleştirilmesine imkân hasil olacağını ümit etmekteyiz. Bütün memleket, bütün vesairiyle din ve memleketimize kâdeden düşmanlara karşı tevhidi âmal ve mesai ederse muvaffakiyet elbette kalî ve serî olur.»

23.11.1336'da temasa tavassut eden zat vasıtasıyla İzzet Paşa tarafından görüşmek üzere İstanbul'da Anadolu'ya bir heyet izamına müsaade etmiştiler talep olunmuştu. 26.11.1336 tarihinde yazılan bir cevap ile kendisinin ve Salih Paşanın dahilî bulunmaları muhtazî bulunmuş heyetle en serî ve sehil olarak Bilecik'te mülakat mümkün olduğu tebliğ edildi. Bunun üzerine İzzet ve Salih Paşalarla süferadan Cevat Bey ve Fatih Mocadan mürekkep olan heyet refakatlerinde müşavir olarak bulunan Münir Beyle birlikte Bilecik'te geldiler. Kendileriyle olan Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hâzretleri ve İsmet Paşa, müteakiben bundeninin da-

hil bulunduğum Meclis azalarından mürekkep bir heyet müzakereye ve mükülemeye istikrar etti. İzzet Paşanın göndermiş olduğu ilâ muhtıradaki zaafî kalbin burada da sinâen şâhidî olmuşluk Bilecik'te kadar gelmek suretiyle ihtiyarı zahmet ettiklerini ve kendilerinin mülakat talebinde bulunmakta bizde memleket için hayirli olacak bazı esasat elde ettikleri zanni hasil olduğunu söyledik. «Sevr Muahedesi hakkındaki noktai nazarlarını izah ederken bir vaat almış olduklarını ve İzzet de bu muahedenin tadili ahkâmını mevcut olmadığını söylediler. Bu heyetin Sevr Muahedesi ahkâmını tahule bizi imaleye çalışmak üzere geldiği vazihan anlaşılmış bulunuyordu. Bütün arzu ve teklifleri yapılacak bir şey yoktur. Sevr Muahedesinin kabulü lüzumdur. cümlesiyle hülâsa olunabilir. Zaten İzzet Paşa bilâhıra matbuatla resmi mülakatlarında teyit eylemiştir. Mukaddes davamızın müstetir olduğu bütün esasatı hayatiye ve istiklâliyyeyi temelinden sarsan bu teklife karşı bühin müeyyidatımızı ve hareketi milliyenin eshabı sevâikini, şark ve garba ait siyasetimizin umdelerini izah etmek ve bu meselede müzakere ve münakaşanın mucidî istifade olacağından bahsiyle kendilerini serbest ve açık kalbe münakaşaya davet ettik. Epeyce devam eden müzakereden sonra bizim tarzı hareketimizi ve siyasetimizi habli bulduklarını, kendilerinin hatalı düşündüklerini, tuttuğumuz yolda yürünmeye devam edebileceğimizi ve bizimle henfikir olduklarını söylediler. Biz de emalemki bizimle henfikiriniz ve maddemki İstanbul'da bir iş görmemiz kabil değildir. O halde buraya kalınız» dedik ve burada ahkionulduklar.

Bu fikir Ankara muhitinde davayı millimizin umdelerini teşkil eden fikir cereyanlarını yakından takip etmiş oldukları, Misakı Milli ile muayyen olan gayemizin istislahi uğrunda sarf edilen fedakârlığı, teza hür eden azmî iman ve heyecanı milliyî reyülâyın gördükleri halde hile verdikleri muhtıradan, beş senelik bir devre hütamında ahâlinin ârayı unutmıyisine müracaat olunarak İzmir miltakasında bir hükümeti muhtıradî mahalliyeye teşkilî gibi fikirlerine tesadûf ediyoruz. İstanbul'dan gelen bu heyet burada buldukları müddetçe vazihan taayyün eden fikir ve mak-satlarına göre tesir ve propaganda yapmaktan habli kalmıyorlardı. Kendilerine son defa icra edilen bir mülakatta İstanbul'da yalnız hususi ve ailevî işleriyle uğraşacaklarını, hiç bir hizmet kabul etmeyeceklerini Heyetî Vekile huzurunda şifahi ve İstanbul'a gider gümeyz istifa edeceklerini de 7 Mart 1337 tarihli bir

vesika ile tahriri olarak tentin ettikleri cihette serbest bırakıldılar. Filvaki bu efendiler İstanbul'a muvasalatlarını müteakip burada vaki olan taahhütlerine riayet etmiş olmak için istifa etteler, fakat bu zevahiri kırtarmak için ihtiyar edilmiş bir hileden başka bir şey değildi. Çünkü bu istifa üzerine teşkil edilen kabineye girmekte tereddüt etmediler. Kabineye Kabineye bu suretle tekrar girdikten sonra İzzet Paşadan Yunan taarruzunun arifesinde aldığımız bir telgrafta : «Şu son zamanlarda ahvali siyasiyemizin kışkırttığı vehamete ve düvein milîsiyyece Yunanistan'a mukavemet emrindeki temayülün hütun memleket ve bilhassa İstanbul hakkında dai olacağı tehlikeye binaen, bilâstisna her taraftan vaki olan ihah ve ibranı üzerine mütaiminhallah Hariciye Nezaretini kabul ettim. İttifak ve hüdaf hükümetlerle heyeti mümessile tarafından hayırlıhalane bir kabul ve telâkkiye mazhar olduğu gibi iki gündenbergi Avrupa efkârında bir sukûnet ve seneden lehimize ve halûsa doğru bir tahavül hasil olduğu görülmektedir. Demilyor ve İzzet'in tahliyesinin mevzu bahis olduğu gibi nakbname mütafaat serlediliyordu. Buna mukabil kendisine 28, 29 N 1337 tarihli şifre ile cevap verildi. Bunu aynen okuyorum :

İstanbul'da Ahmet İzzet Paşa Hazretlerine :

Telgrafnamenizi Zonguldak istihbarat müdürü vasıtasıyla aldım. Vaziyetinizi Salih Paşa Hazretleriyle birlikte vermiş olduğumuz ahde muhalif görülmü. Yalnız bir nokta telhizde tereddüdünü mücip oldu. O da şudur : Demihale vazife etmekle hakikaten millet ve memleketin müteveccih ayni bir fenalığın önüne geçmiş olmanız ihtimalidir. Çünkü Ankara'ya teşrifinizden evvel hissu niyetle ve memleketin nâfi olabileceğiniz ümidiyle vazife terulide etmiş olmanız istinat ettiğimiz esbabın ne kadar zayıf olduğunu ilk mülakatımızda takdir ve itraf buyurmuşlunuz. Telgrafnamenizin muhteviyatı aza bu yeni vaziyete sevâden esbabı kâfi bir sarahalle gösteriyor. Tavsiye buyurduğunuz hususailen mecnafii millet ve memleketin ve akdettiğiniz muahedatın, velhasıl Misaki Millimize mutabık olmaları esasen nazarı dikkatle tutilmakta ve tedbirine tevessül edilmektedir. Binaenaleyh vaziyeti unutmıyeye ve Züb Devletimize telkin edilmiş olan efkâra nazaran evvelce olduğu gibi bu defa da işgal edilmiş olmaktan korkuyorum. Bu tahmin ve muhakememizi iptal edecek izahata mazhar

ve hadisata göre müsbet inkışafatına şahut olursak bahtiyar olacağımızı arz ederim efendim

Türkiye Büyük Millet
Meclisi Keisi
Mustafa Kemal

İstanbul'da Hariciye Nezaretci vazifesini İla eden bu zâtın bize yazdığı telgrafta ilerlemeyun etmiş olduğu efkâr ve mulataatın İddinanenin derecesine isabetli az zaman sonra vaki olan Yunan taarruzu pek güzel ve vazih bir surette gösterdi. Bu İstanbul'dakilerin perişanlı fikrünü tahakküm ve esareti havası içinde her on mütebeddi bir vaz ve siyaset aldıklarını pek iyi biliyorduk. İstanbul'da hüküm forma olan bu vaziyeti müşevve şeyi nazari dikkate alarak son defa olmak üzere kendilerini vazife, saraniye ve medaniyeleri ne davet etmeği, kendilerinin bir vazı meşruu olmadıklarını ve binaenaleyh Meclisin vazı meşruunu ve teşebbüsâtımızı teşviş etmelerinin imkânı eylemeye Heyet-i Meclilenin münaşip gördü. Binaenaleyh davayı müdâhatın meşruiyetini isbat etmek üzere Avrupaya giden Yusuf Kemal Bey efendiye İstanbul üzerinden geçerek mecedenlere bunları anlatması ve düşmanlarımızın aleti olmaksızın mücahede-i İzzetini, caddi ve hakikî arzı ve izhar edildiği takdirde Makâmı Hilâfeti temasa gelmesi salâhiyeti verildi. Çünkü efendiler biz Makâmı Hilâfeti tanıyoruz. Ve şerîi şerifin tanıtı münefesi veşile tanımakta da devâm edeceğiz. Bu takibetimiz esasat cümlesindedir. Makâmı Hilâfeti işgal eden zâtın da bütün mahiyetle Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından tanınması şarttır. Binaenaleyh Yusuf Kemal Bey İstanbul'da bu zevatla temas etmiş ve müteahiden hareket etmek lüzumunu karşısında memleketin yegâne meşru bir kuvvet olan Büyük Millet Meclisi hükümetinin mümessili sıfatıyla Avrupadaki seyahatı esnasında Misaki Milli dairesinde vaki olacak teşebbüslerin teşviş edilmenvezi hakkında müzakereye devâm olunduğu sırada İzzet Paşa 20 Şubat 1338 tarihinde akşam üzeri saat beş buçuk raddelerinde Yusuf Kemal Beyi bulunduğu hanedaya ziyaret ederek Paşanın kendisine girmek istediğini söylemiş ve mülakat vaki olmuştu. İzzet Paşanın gerek bu mülakat esnasındaki ifatları ve gerek mülakattan sonra Yusuf Kemal Bey'e verdiği cevaplar delaletle yulan enylenmiş olduğu vazihen anlaşmıştır. Yusuf Kemal Bey efendi Makâmı Hilâfeti işgal eden zâta «Nüvâye Büyük Millet Meclisi ve Hükümeti ta-

top ettikleri esaslar icabı Makamu Muallayı H. Lafeto mahafazai merbutiyet cılemektedir. Meclis'in tanınmasını talebeder.» demiş ve maalesef müphem ve mefûfi cevap almıştır. Bu mesele üzere İzzet Paşaya Yusuf Kemal Bey'öncü tarafından yazılıp gönderilen mektubu, tarzûhî keşiyet için aynen okuyorum.

İzzet Paşa Hıncîcerine, Türkiye Büyük Millet Meclisine ve onun millet ve memleketin hayat ve istikbâlini kurtarmak için tekîp ettiği mekaddet davaya müddüiyatı zaheretize bakarak sadık bulunduğunuz zarfı ile zahâlinizi ve nufûkanızı niemleket ve müfete karşı mediyet bulunduğunuz vezaili samimiyeti ifaya davet ediyorum. Maatteessuf beyanunuzdan hıncîce mütefehîm olan manayı hakûkî ve saray mülâkatının tarzı tertibi bübassa bizim Avrupa'da buluna çağımız zamanında sizin de Avrupa ricabını ziyaret etmek için seyahate kalkışmanız, bu suretle hasım-larımızca Türkiye'de Büyük Millet Meclisince istenilen feraheten dîn aulh yapacak bir heyet mevcut olduğuna umetini vorerek âmâl ve metâ'ibî müdîyerimizin ta-bakkukunu tevir etmekten ve içinde İstanbul hâli de dâhil olduğu üzere dü'ûhî fikârî mülâhîz izhar ettiği vahdetin sîrî sizde tarafımızdan ihlal edildiğini göstermekten başka bir gaye yarandırmayacak olan hareketiniz zarfı mevcudum buldunuzu isbat etmişdir. Ben de yevre Makamu Muallayı Hıncîce işgal eden zarfı ancak o kadar oğdi ve samimî talubı vukuunda İzzet Paşaya bakaydız izah zamanında görüşmeğe mezum olduğumuzu söylemişim. Zahâlinizin nufûkanızla beraber benî müraabaatçı vaziyetinde gözetmiş olduğunuzu bilâ-hare uladım. Bu tarzı hareketiniz zarfı gayet meşru olan vaziyetinizle mükerafik değildir, denemez. Mahaza bu mülâkat Padîşahın fikâr ve selâhî hakîkiyetinize kesbi ittila etmiş olmak itibarıyla istifadesiz olmamıştır. Pek bâlîz andaşdık ki müfetein hakîkî mü'messîbi olan ve mukadderatı mülâhîz ve memleketi şer'î ve hukukîen yercâno vaziyet bulunan Türkiye Büyük Millet Meclisini tanemakleken iba ile beraber kurven maneviyarın kesni hü'yasiyio tohdidatla bulunmakta bendonarmamız. Binaenaleyh her türlü temâsinin ve bîhâimle fikâr ve hareketimizin mevâdî aliyet millet ve memleketi mü'messîbi ve müzer olduğumu Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetine arz etdim.»

Türkiye Büyük Millet Meclisi Umuru
Hariciye Vekili Yusuf Kemal

Yusuf Kemal Bey bu suretle icra ettiği muhtelif mülâkatlar neticesinde İstanbul'daki bütün bizimle muvâhidin hareketi etmek istemediklerini anladıkları ve Tevlik Paşa ile sını bir mülâkat icra ettikten sonra

şayarı teessuf bir manârenin daha şevâhidine desteres olmuştur. İstanbul'dakiler İzzet Paşanın Avrupa seyahatini mü'lâhîz ve müşîp göstermek üzere bunun doğrudan doğruya kendü teşebbüsleriyle değil ve fakat bilumum mahafîzî siyasiye ve ecnebiyânın gösterdiği itizam üzerine ve sîrî bu mahafîzî'nin sevî ve teşvikâyile vakti olduğunu göstermek istemişlerdir. Bu itizam ve zaruret gösterdiği iddia edilen müphem har-makam da Yusuf Kemal Beyin vakti olan mülâkatı bu iddianın siddâ makrûn olmadığını isbat, ve bu makam İzzet Paşa ve rûfûkasının tarzı hareketine izharı hayretten kendini alamamıştır.

Efendiler; vaziyet şimdîye kadar vakti olan beyanlarımızdan anlaşılacağı, vâhile bizim tarafımızdan gösterilen hulusu niyete mükkabil çinkün ve mühîm bir surette İstanbul'daki mahafîzî mü'messîbi tarafından dışarı teşvik olmuyordu. İzzet Paşa Avrupa'ya doğru seyahate devam ediyor. Yunanîlilerin müvâdesiyetle Yunan işgalı altında bulunan araziden Yunan sungulârinin himayesi altında geçerek ve belki Yunan bayrağı altında şînenîforisten seyahatine devam ediyor. Kahrolsun sesleri.»

Yusuf Kemal Bey de Pirine'ye uğramayacak bir vâsîta ile denizden seyahatine devam etmektedir. İstanbul'un pek mahdut ve barîs bazı nırcîli tarafından müşkilata uğranmışa maksadına matuf olan bu hareketler elzi maksadımızın istisâhine doğru motin ve azîmkâr yürürmeklelen birer bir surette alıkoyamayacaktır. Cenabı hakîkin lütuf ve imâyüyle maksadı mükkaddesinizin istisâhî uğrunda mükkûlon şehî kantarının mukâfatsız kalımayacağına kamîz. Medof ve gayemiz her ne pahasına olursa olsun etmişmek azîmde bulunduğumuzu bir kere daha bu kü'mûden ilân etmişim. Milletimiz hıncîhaye mezarim ve şevâhic mezarı kalıktan evlâklarını ikaybeden anaların gözlenmeden kenli yaşlar akırken bütün bunlarla karşı hıncî ve camîl aşkısını çünren mahdut ve hel'cahe garîb bir zümrenin akıbelini, tarih kayd,decet ve millet hukmünü bittalrı ona göre verecektir.

REBİS -- Efendim musaade buyurulan mecliste ek-sarıyet yoktur. Hıncîye mühîm ve hayalî mesâil'in âvîlon bir kanara sabîrî doğru değildir. Bu babsdaki müzakere-nat ve mahafîzîyatın şîmîmî âtiye taktikî enkâr ederim) diyo Mersin Meclisi Salâhaddin Beyin bir telûhî vardır. (Kaç adam var, sesleri), (Sarıyız sesleri), (gürültüleri)

HARİCİYE VEKÂLETİ VEKİLİ CELAL BEY
(Devamla) — Celso açıldıkten eksarıyet vardı, şimdî

ekseriyet yok ise bile müzakereye devam hakkı ka-
nunen caizdir.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Vekil Beyefendi
evvelâ zâhirî ademi itimat beyan edermi. Oku-
duğunuz maskaralık nedir? Söz söyleyeceğiz.

REİS — Hafız Mehmet Heyin takririni okut-
yorum.

Rıyaseti Celileye

Meclise ekseriyet kâfiyatı ve mevzuî müzakeren-
in ehemmiyeti derkâr hükmüne olduğuundan meclisenin
yarın saat birde talâkını teklif ederim.

Trahzon

Hafız Mehmet

REİS — Musadele buyurun söz isteyen arkadaş-
ların esnasını okuyacağım.

Hafız Mehmet Bey (Diyarbakır), Tahsin Bey (Ay-
dın), Şeref Bey (Edirne), Mehmet Şukrî Bey (Kara-
hisarısahip), İsmail Şekki Bey (Burdur), Hafız Meh-
met Bey (Trahzon).

Bu kadar zevatın hakkı kelâmı var. Musadele
buyurun takrirleri reyeye koyacağım. Vaktin ademi mu-
saadesine mebnî celseinin yarına talâkını teklif ederim
diyor. Bu teklifi kabul edenler tutten ellerini kaldı-
rsın. Kabul edilmedi. (Anlaşılmadı sesleri.) Diğer
takrirleri de aynı ayta reyeye koyuyorum. (Yoklama
lüzüm sesleri.)

HAFİZ MEHMET BEY (Trahzon) — Yoklama
yapılın itimat reyini vereceğiz. Mutlaka ekseriyet ol-
malıdır. Hem tayini esamî ile olmak lüzüm gelir.

REİS — İcabederse onu da yaparız. Bu bapdaki
müzakeratin istinatı atıye terk edilmesi hakkındaki bu
takririn kabul edenler tutten el kaldırsın. (Anlaşılmadı
sesleri.) Efendim anlaşılmayan bir şey yoktur. Ek-
seriyet yok diye demin Salâhattin Beyefendinin oku-
duğum takririni aynı reyeye koydum. Ekseriyet hâsıl
olmadığı zannederim anlaşılmıştır. Yani takririn ka-
bul edilmedi. Tefrik Rüşti Beyin bir müracaatı var-
dır. Onu okutuyorum.

Rıyaseti Celileye

Hariciye Vekili Beyden başka bir hatip söz alma-
dan evvel meselenin teneyvürü için sükût ile geçitiri-
len bir noktayı sıral edeceğim. Suahime müsaade bu-
yurulmasını rica ederim.

Menteşe Mebusu
Dr. Tefrik Rüşti

TEVFRİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Sözümlü sı-
rasında söylerim.

REİS — Şu halde ekseriyetin mevcudu iddia
ediliyor ve müzakereye devam arzı olunuyor. Bazı

zevatta ekseriyet yoktur, yoklama yapılın diyor.
(Yoklama lâzımdır sadaları.) Yoklama yapacağım
efendim.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Usulü
Muzakere hakkında söz söyleyeceğim. Ekseriyet ol-
madığı halde devam olunur. Yalnız kararda ekse-
riyet aranır. (Doğru sadaları.)

HACI MUSTAFA EFENDİ (Ankara) — Usulü
müzakere hakkında iki kelimeye müsaade buyurun.
Efendim dârinizin anladığıma göre yanlış gittik. Evve-
lâ hâfi müzakerenin kifayeti meselâ bu meselenin
alenen müzakere olunup olunmamasını reyeye koymadı-
nız. (Konuldu sesleri.)

REİS — Koydum efendim.

HACI MUSTAFA EFENDİ (Ankara) — Hayır
efendim konmadı, yalnız kifayet kondu. Başka kon-
madı.

REİS — Aynı meselenin aleni celsede müzakere
edileceği tebliğ edildi ve bunu Meclis arif olarak ka-
bul etti. (Doğru, doğru sadaları.)

REİS — Efendim bu müzakerenin devam ve
ademi devamı hakkında iki sureti hal tebellür etti.
Biri karar alamayacağız ekseriyet yoktur. Yoklama
yaparız. Fakat müzakerenin devamı caizdir. Çünkü ek-
seriyetle açılmıştır. Müzakereye devam ediyoruz. Ka-
rar zamanı yoklama yaparız.

HAFİZ MEHMET BEY (Devamla) — Usulü mü-
zakere hakkında efendim. Söz evvelâ takrir sahipli-
ğine aittir. Nizamnamei dahili mucibince evvelâ takrir
sahipleri izah edeceklerdir. Buna riayet etmek lüzüm
gelir ki devam edelim. Değilse başka.

REİS — İstizah takriri veren Tahsin Beydir.

TAHSİN BEY (Aydın) — Efendiler, heindeniz
Hariciye Vekili Beyefendinin burada vukubulan be-
yanatına istinaden evvelâ Heyeti Vekilenin bu bapda
vazifesini hüsnü ifa etmediğini ispat edeceğim. Malumu
âlinizdir ki siyasi her bir teşebbüste bir gayeye isti-
nat edilir. Onda da bir netice husulü memul olursa
teşebbüs etmek lâzımı gelir. Bundan bir müddet evvel
Velâhdin Sakarya müzafferiyetimizi tebrik sadedin-
de yazmış olduğu telgrafa Heyeti Vekilimiz bir cevap
tertip etmiştir. Bunun keşidesine...

REİS — Tahsin Bey; evvelce hâfi celsede mev-
zubahis olan mesele burada tekrar edilmez.

ŞEREF BEY (Edirne) — Usulü müzakere hakkın-
da iki kelime söyleyeceğim. Meclisi Milli dünyanın
her tarafında her meclisinde de siyaseti hariciye mev-
zubahis olduğundan o kayda tabidir. İşte nizamnamei
dahili, o kaydın haricinde umumi münakaşa yapı-

nuz. Şu halde Meclisi Âliniz noktaî nazarını o meselede pekâlâ tespit etmiş ve Heyeti Vekileye bir vechiye tayin etmişti.

TAHSİN BEY (Aydın) — Tasavvur buyurunuz efendiler Yunanlıların memleketimize ayak basıkları gündenberi bir taraftan Yunanlıların bir taraftan İslâmların birbirini kırmak suretiyle belki bir buçuk milyon müslümanın mahvolmasına ancak Sultan Mehmedî Sâdis denilen adamın Hilafet bayrağını Yunanlılar eline teslim edip bizim üzerimize saldirmasından ve İslâmları yekdiğeri aleyhine isyan ettirip hükümeti nulliyeyi onlarla mücadelede mecbur etmesinden tevellüt etmiştir. Tasavvur buyurunuz efendiler, düşününüz efendiler. Bu adam her vakit bu hiyanetinin mesuliyetini ve millete karşı bunun hesabını vermek mecburiyetini düşünmekten hiran halî kalmayacaktır. Bu haleti ruhiyede ve bu zihniyette bulunan bir adama hitap etmek ve onlarla anlaşmaktan bir netice husulu kabili tasavvur mudur? İşte Heyeti Vekilenin birinci hatası buradadır. Acaba hükümeti milliyecî Meclisi Milli millletin noktaî nazarını almak mecburiyeti yok mu idi? Bizî kıvamete kadar Heyeti Vekile bu gibi gayri musip icraatıyla birtakım emrivakiler karşısında bırakmasına ilanihaye şahredek miyiz? Bu sahrın bir nihayeti yok mudur? Malumu âliniz siyasi mesailde hata bir diğeri tevfit eder. İşte ikinci hata da yine Hariciye Vekili Beyefendinin beyanatına istinaden arz ediyorum. Ahmet İzzet Paşanın mahiyeti ahlakıyesi ve onun haleti ruhiyesi, mekküresi buraya vukubulan ziyaretinde pekâlâ taayyün etmiştir. Halhukî hendenizin zannıma göre Ahmet İzzet Paşanın geçende buraya gelirken o sırada Hükümeti Milliye'nin Ruslarla müzakerat sırasında yekdiğeriyle akdi rabita eyledikleri sırada mucerret o siyaseti ısgal etmek merkezinde İngilizlerin maksadına alet olmak için o siyaseti ihtiyar, irtikâp etmiştir. Çünkü Hariciye Vekilinin beyan ettikleri vechile ne Avrupa hükümetlerinden bizim hükümetimizin maksadı lehine bir tebliğ almış ve ne de bize tebliğ edecek, tebrik edecek yalnız ve yalnız muvafakiyetimizi ihzar edebilecek bir hale koyacak yedinde bir sercâti harz olarak gelmişti. Bundan tamamen anlaşıldı ki maksadı Rusları vesveseye düşürmek ve aramızda cereyan eden müzakeratı akim bırakmak için yine İngilizler melanetine alet olmuşlardır. Milletın yüz binlerce nüfusunun kanını dökmek suretiyle istihsaline çalıştığı bir gayeyi takip etmek için ihtiyarı siyaset eden bir adamla anlaşmak için Hariciye Vekilimizi Heyeti Vekilemizin memur etmesi esasen bir hatadır. Sonra onun vasıtasıyla anlaşmak için Sultan Mehmed'e

onu göndermek, tentas etmek için mezuniyet vermesi aynı hatadır. Sultan Mehmed orada bir esirdir. Kabul ettiğimiz kaide budur. Bir esir alınmak istenildiği zaman onunla mı pazarlık edilir? Yoksa efendisi ile mi? Yani orada Anıral Harington ile mi anlaşılır? Sultan Mehmed'i almak isterse ona gider. Onunla anlaşmak lüzumdur. O bir esirdir. Onun efendisi Harington, onun efendisi Louis curç. Binaenaleyh İstanbul'da Sultan Mehmed ile muzakere etmesi doğru olur mu? Bu böyle? Sonra Hariciye Vekilinin velev Sultan Mehmed ile zaten gayri kabili hal bir meseledir. Tasavvur buyurunuz ki Sultan Mehmed bugün yüzbinlerce İslâmın kanını dökmeye sebep olmuştur. Bunların hesabını vermek mecburiyetindedir.

REİS — Sadede gel Beyefendi

TAHSİN BEY (Aydın) — Mevzu budur Reis Bey.

REİS — Mevzu hü değildir. (Tamamen mevzudur, sadaları.)

TAHSİN BEY (Devanlî) — Bu böyledir. Bu adamda behemehal mevkiinde bulunmak ve tutunmak için her halde İngilizlere istinat etmek mecburiyeti vardır. İlanihaye öyledir İngilizler, Arapların başına Emir Faysalî, Mekkelilerin başına Şerif Hüheyini musallat ettikleri gibi bizde de daima milletle saltanat arassına bir fitne ocağı bulundurmak için daima onu başımızda bulunduracaktır. Bugün İzzet Paşanın da yine Haringtonun tavsiyesi üzerine Londra'ya gitmek istemesi orada kendisi hakiki mümessil göstermek için olup bu da aramızda bir tetrika ihdas edecektir. İngilizler cihana diyeceklerdir ki efendiler bunlar kendileriyle anlaşması kabul olmayan bir millettir. Bundan bir müddet evvel Tefvik Paşanın eseri Hamiyeti ile bertaraf edilen bir müşkilin bugün yine karşısında kalacağız. İşte bu hatalar, bu vaziyetler beyefendiler Heyeti Vekilenin vazifesini müdrük olmamasından ve bu gibi mesailde de Meclisi Millinin iradesini istihsale lüzum görmemesindedir. Bunu bir defeat ve bilmüzakere yapıyor. Biz de tahammül ediyoruz. Binaenaleyh İzzet Paşa gibi huraca niyasyı malum olan bir adam ve hükümeti milliye'nin bir Hariciye Vekili sıfatıyla milletin mukadderatına vazüliyet bulunan bir milletin hukukunu muhafaza etmek için Avrupa'ya kadar anlaşmaya giden bir adam İzzet Paşa gibi bir adama karşı Jaha İstanbul'da aldanmaya başlarsa bendeniz onun âtusından doğrusu korkarım. Korkarım ki o da bize Bekir Sami Bey gibi birtakım emrivakiler getirirse onları da bertaraf etmek için aylarca uğraşacağız. Binaenaleyh bun-

dan evvel de arz etmiştim biz daima seyfen kazan-
dığımızı kalemle kaybederiz Binaenaleyh bu gibi
vaziyetlere düşmemek için bu gibi müşkil vaziyete
nihayet vermek için bendemiz Hariciye Vekilinin
heni geriye davet edilmesini ve hem bu Heyeti Ve-
kilinin artık devrilmesini talep ederim.

REİS -- Efendim istizah salihini söylemiştir. Ru-
yurun Şeref Bey.

ŞEREF BEY (Edirne) -- Efendiler; bendemiz
Hariciye Vekilimizi burada dinlediğim vakit hüyle
nazarım önünden bin üç yüz senelik bir tarih geç-
ti. Düşündüm hikmeti cıraftan tulu eden imanı is-
lamin bütün dünyaya saadet getireceğini iman ey-
leyen Halifeler birer, birer nazarımdan geçti. O kud-
siyeti gördüm. Bakımı ki bütün alemi İslâm bir nih-
raba doğru tevcih etmiş kalbini, fikrini nesî varsa
hepsini ona bağlamış, başta Halife olmak üzere.
Dört yüz milyon müslümanı bunun arkasına düşmüş
bir varlık gösteriyor. Fakat işyle Halifeler geçti ki
hiçbir varını yoğunu hepsini nesî varsa yalnız İslâm-
ın şeref ve ilâsına sarfetmiş, taşla yastlanmış, toprağa
düşmüş fakat İslâmın ihyasına çalışmıştır. Yine na-
zarım önünde öyle bir geçti ki Ulu Hakanın Ulu
Türk Hakanı Yavuz Sultan Selime hatip Minherde
ilk defa olmak üzere . . . (Müvakkil) haremeyneül şerifeyn,
derken başından destarını, titundan seccadesini atarak
toprağa kapanan ve Allahına secde eden o hüyük
Padışah ile şimdi bir sarayın müzlimi köşesine sığınan
şahsiyet didişen, çulgan, çirpınan, yaşamak isteyen
koca bir milleti ne hale getirdiğini düşündüğümü za-
man, Allahını büyüktür onu kâhredentler sanki saskar
ilahiyen ile mahvolacaktır, dedim. (İnşallah sesleri)

Efendiler, bütün İslâmların insanına, vicdanına
müracaat ederim. Sağ elinizi makâmı iman olan göksu-
nuz koyunuz. Hiç bir İslâmın kalbinde Makâmı Hi-
lafete tazimden, takdisden başka bir his yoktur.

O makâm ne kadar hüyükse, o makâma gelen bir
mekânın seciyesi İslâmî olmak şartıyla pek çok alçak
ulaşabilir. Fakat makâmın ilâliyetini onun fenalığı ka-
tıyen örtmez. Çünkü makâm kutsidir. Zira bütün
İslâmî âlemde alınmış ve nihayet efendiler mahbubü
hude olan fahrî risaletin makâmını hâiz bulunmuştur.
O makâmı kutsî. Fakat şahsiyet her vakit için selîl
ve nakâmîdir. Ben tahattur ediyorum ki ilk defa ol-
mak üzere mutarekenin akdini müteakip İngilizlerin
İstanbul'u işgal ettiği zaman işte hen o vakit ağladım.
Gördüm ki mensleketin içinden bir çok evlâdını İn-
gilizler topluyor. Düşman bunları sürüyorken pa-
dışah da sarayında kahkahalarla gülüyordu. Yalnız

efendiler; o gün bir faciaya rast geldim. Defteri
hakâniye giderek kendi emlakı hususiyesini - ki vak-
tiyle millet elinden almış - onun senedini taharri için
Refik Beyi göndermişti. İyi hatırlıyorum ki Meşru-
tiyetin hini ilânında ve şimdi içinizde bulunan ve
zulakemizin ser tacı olan Rıza Nur Beyefendi sarveti
şahane ve Hakkı millet diye yazmış olduğu bir ki-
tap üzerine millet hakkını aramış, emlakı almış ve
milletin hazinesine teslim etmiş iken işte en son sim-
diki bulunan şahsiyeti safîle bundan istifade ederek
o emlakı kendi üzerine çevirmek olmuştur. Efendi-
ler; işte düşününüz, ki bir millet yaşamak için çirp-
nirken uğraşırken mütareke denilen belayı sıyahı us-
tune çökdüğü dakikada ben milletin reisi bulunduğum
diyen zat kendi şahsî menfaatını temin için üç beş
parça binanın beş on parça tarlanın tapu senedini
çıkarmakla meşguldür. Efendiler hen isterdim ki
Ahmet Celâyirîyi Temürleng'e teslim etmektense ko-
ca muazzam bir saltanatın enkazı tarumarı üzerine
kapanmağı. Yıldırım Bayızit'in isa halefi, halefi bu
hal kadar alçalmamış. (Alkış) Efendiler, Sakarya
vadilerinde son kanını dökererek milletin namusunu
Aısancığın asırlardan hen şerefini nihayet İslâmın
mihrabını, kâbesini bu kutsî varlığını, müdafaa eden
mehmetçik bütün canıyla didişirken efendiler; saray
ve saltanatı bulunan şahsiyet halife ise genç müs-
tesna bir kadınla ızdıvaçtan vaz geçmiştir. (Allah
kahresin sesleri)

SALÂHİTTİN BEY (Mersin) -- Efendiler, bu
perdeler çok çirkin perdelerdir. Runtlar açılmalıdır.
Dir. (Doğru sadaları) (Gürültüleri)

HÂŞİM BEY (Çorum) -- Ben de şapkalı olarak
fotografını çıkaracağımı.

ŞEREF BEY (Devamla) -- Efendiler açılması
denilen perdeyi bir defa daha açayım efendiler. İyi
dinleyiniz. Şimdiki şahsiyeti Halifenin ayağına Mec-
lisî Milliden ve Heyeti temsiliyeden dört beş zat
gitmişti ki içinizde arkadaşlardır. Padışahın kendi-
sine vaziyeti hazırayı tanımasıyla anlatmış ve kendi-
sine denmişti ki - sen altı asrın şehnamesini taşıyan
bir varlığın başında bulunuyorsun. Ruyurun milletin
başına demişlerdi. Efendiler bu eşhas sarayın kapı-
sından çıkarken papas (Furu) haremü hümayunda mü-
zuruna kabul olundu. (Pek doğru) işte bir vakâyı
tarhiye. Binaenaleyh hen kendisinden hiç bir ümi-
dini yoktur. Yalnız hiç bir şahsî düşmanlıkla da alâ-
kam yoktur. Arkadaşlar; davayı millide iki senedir
gösterdiğiniz azmi metanetin büyüklüğünü görüyor-
sunuz ve semeresini de idrâk ediyorsunuz. Belki bi-

raz yıkacak ve belki biraz devireceğiz. Belki azop çökeceğiz. Belki aç kalacağız. Fakat efendiler davada zaaf yok. Onun için bu Meclis Âli zaafa ka bul etmez. Bu Meclis halk Meclisidir. Herkes bu Meclisten nasibini mukadderesi ne ise, bu Meclisten alır gider. Millet kararını vermiştir. Millet her vakit nakamı hilâfeti takdis ve takdir ediyor. Kaibinde nasıl ki mümtaz bir his varsa onu suistimal eden şahsiyeti halifeye karşı da hiç bir vakitte serfu etmez. mümkün değildir. Sonra vakianın sureti cereyanına gelince bendeniz bunu gayet çirkin bulmakla beraber zaten sarayın etrafında yetişenlerden bir şey ümit etmek kadar belbahitlik yoktur. Size yalnız bir vaka söyleyeyim. Balkan faciasını müteakip ordunuz Edirne'ye doğru ilerlerken Midye ve İnöz işgal edeceğiz dedikleri vakitte şimdi Hariciye Vekilinizin sıfat ve sanımıyetini suistimal eden İzzet Paşa ordu kumandanı idi. Katiyen hücum Sevr muahedesinde dediği gibi o gün de bizim bütün hakkı hayal ve istiklalimiz, yaşamamız ancak İngilizlerin dediği noktadadır. Onlar bize Midye İnöz hattını gösterdikler. Fakat işte hütün Anadolu'nun, Rumeli'nin husşar evlâtları onun bu sözünü çiğnedi. Onu cereyanına katarak aldı götürdü. Rüşeliyi eline aldı. Eğer onu dinleye idiler... Bugün bendeniz kendilerini pek iyi tanıdım, o kadar iyi tanıdım ki, bu zat islâm ve Türk muhibbi olmaktan ziyade biraz Alman dostluğunu çok şeye tercih eder. Kendisi Şam'da menfela Kotagası iken oraya gelen heyete iltica ederek Padişah'tan af istihsalı eyleyen ve o sayede kendisinin rütbesini terfi ettiren ve nihayet mensup olduğu milletin namusunu istiklâlini müdafaa edeceği yerde gidip de bir dilun ekmeğe arzı iftikar eyleyen bir odanın bu millete alakası yoktur.

ŞİKRİ BEY (Karahisarısahip) — Bu Heyeti Vekilece malum değil inmiş evvelce?

SEREF BEY (Devamlı) — Oraya (lanaklı) kelimeleri eyleyim. Musade buyurun. Binacnaleyh Bin yanı mersus gibi mcerami milliyi temsil eden koca bir milletin arkasında böyle yekdiğerimizle derdesti refahı olarak yürüdüğçe bu paşalarımızın, büyüklerimizin Avrupa'ya gidip bir iş yapmasının ihtimali yoktur. Fakat şu kadarını söyleyim ki Heyeti Vekileyi muhaze ederken biraz düşünelim. Heyeti Vekile bir zaaf göstermiş olduğunu kahui etsek acaba İzzet Paşayı biliyor mu, falanı biliyor mu idi? Hayır efendiler. Yusuf Kemal Bey huraya geldiği vakitte hütün menhadan istifade edeceğim demisti ve biz de mütefikan evet her menhadan istifade edebilirsiniz. Hatta her esen rüzgardan da istifade edeceğim ile

muştı. Biz de bildikavdi şart kendisine heyani ümit etmişik.

Yalnız halledilmesi ıktıza eden bir nokta var. Heyeti Vekile gelip Meclisin reyini almamıştır. İşte bu cihetten Heyeti Vekileyi şayarı muhaze görürüz. Fakat bir de inşaf etmeli ve düşünmelidir ki İstanbul'da Yusuf Kemal Beyi aldatan heyet acaba kazanırlar mı? Katiyen. Benim katiyen imanımı vardır. Hiç bir şey kazanmadılar. Efendiler, zan netmeyiniz ki bugün Avrupa İstanbul'da hes on şahsa munhasir kalan bir heyete, evet orada dürt duvar arasına saklanmış bir şahıs ile onun etrafına toplanmış heş, on kâselise hükümet namını veriyorlar. Hayır efendiler eğer vermiş olsaydılar yaptıkları Sevr muahedesini tatbik ederlerdi. İşte bu millet u Sevr muahedesini sungüsüyle yıktı. Peki onu yıkdığı halde bizzat Sevr muahedesine vazi imza eden (bu zevat niçin tatbik edemediler? Denek onu tatbik etmek için kendilerinde hiç bir kudret ve istilaat yoktur. Şu halde kudret ve istilaat yalnız ve yalnız milleti bilirik. Kin temsil eden işte bu meşru hükümetedir. Yusuf Kemal Beyefendinin bu bilfişak paçavrasının Büyük Millet Meclisi namına onların sıratına alması aynen davayı millimize karşı işte bu hainane emelleri besleyenlerin sıratına bütün milletin attığı bir darhadır. Arka düşününüz efendiler. Bir müsluman çocuğu tasavvur ediniz ki bütün Türkin abidatı mefahirini yaşatan Trakya'nın ortasından Yunan bayrağının altında bir trenle geçerken iki tarafta hoyununu hükmiş müzlum bir islâm kitlesi var ki hütün kalbini işte bu Meclise, işte burada çarışan şanlı orduya bağlanmış, ondan istimalat ederken trenin içinde Yunan bayrağı altında millete esaret getirmeye giden İzzet Paşayı görünce orada bulunan mümin kardeşlerimiz ona lanet etmekten başka ne yapırlar? (Şuhe yok sesleri) Yunan'ın sayı himayetinde Avrupa'ya giden İzzet Paşa emir olunuz ki hâip ve hasir denerken Büyük Millet Meclisi Hükümetini temsil eden vekiliniz bütün umurunda marıffak olarak gelecektir. Çünkü davamız haklır. Allah bizimle beraberdir. (Alkış) Bu tarih yaşayacaktır ve müelibeden yaşayacaktır. (Alkış)

MEHMET ŞİKRİ BEY (Karahisarısahip) — Seref Beyin pek parlak nutkundan sonra uzum söz söylemeye lüzümü yoktur. Yalnız şayarı dikkat iki nokta vardır ki Heyeti Âliyenizin nazarı dikkatını bu iki noktaya celbermek isterim. Efendiler, gerek İzzet Paşanın ve onun dahil olduğu heyetin ve gerek sarayın davayı millimize karşı yaptıkları hiyanet her kesçe malumdur. Bilhassa heyeti vekilece daha evvel

sabit olmuş bir hakıktır ki biz onları vaktiyle kulaktan kulığa işitirken onlarca bu bir hakikatı misupite olarak malum idi. Böyle hüviyetleri, mahiyetleri ve davayı millimize karşı bugüne kadar irkâp ettikleri rezail e dalavereler malum iken bu tarihlerden istifade etmek için Yusuf Kemal Beyi İstanbul'a sevk etmek ve bunu tahiri karara almak basiretsizliğini irkâp etmek doğru mudur? Rendeniz bunu basiretsizlik diyorum. Çünkü, affınıza mağruren, tamamen bunun basiretsizliğine kanım. Çünkü bunlarla temastan bir netice çıkmayacağı malum iken ve sarayın İngilizlerin tahiri esaretinde olduğunu ilân ederken, İngilizlerin hâkimiyeti altında bulunan bir yerden menfaat çıkarmak ümidini beklemek affınıza mağruren söyleyeceğim, basiretsizliktir. Bu basiretsizliğin irkâbı ve onun binnence tevhit ettiği şey memleket dahilinde milletin tesanüt ve itimadını bozmak için düşmanların ekmeğine yağ çalmak olmuştur ve bunun sebebi budur. İşte bu Heyeti Vekile'nin mühlisi mesul de Meclisi Âlinizin reyini almak icap ederken ve Meclisi Âliniz onlara vekile tayin etmek kudreti kanuniyesini haiz iken bunu hurula söylemek ve bunu Meclisi Âlinizden gizlemek, yapmış oldukları lâf meydana çıktıkları sonra bugün huzuru âlinizde anmışlardır. Efendileri mesul olacak orta yerde yalnız Heyeti Vekile vardır, istemiş oldukları cummu sayının günahını çekerek yalnız Heyeti Vekile vardır? Çünkü mahiyetleri bugüne kadar yapmış oldukları cinayetleriyle malum olan eghastan istifade etmek hevesine düşmüşlerdir. İşte Meclisi Âlinizin soracağı ve hesabı ve divana çekeceği şey budur. Onun üzerinde imali fakretmek lâzımdır. Bunun üzerinde beyanı mutalâk etmek lâzımdır. Yapılan her cinayetin hesabını somak vazifesiyle mükellef olan ve bilhassa ferdi işlerden dolayı sabirsızlık gösteren Meclisi Âlinizin bütün cemiyetimizi bütün milletimizi ızar edecek olan bu hâdiseyi tevhit ettiklerinden dolayı bendenz İstiklâl Mahkemelerine verilmelerini teklif ve talep ediyorum.

İSMAIL ŞÜKRİ EFENDİ (Karahisarşahi) — Arkadaşlar, hendeniz hâzi ufak noktalara işaret etmek isterim. Malûmî âliniz İslâmiyet şahsa merbut olmaktan çok uzaktır. Makamı hilâfetin kudsiyetini hepimiz tasdik ediyoruz. O makamı isgal eden zat hakkında şer'i şerif, mahkemei şer'iye hükmünü elhette verecektir. Fakat zannederseniz, mahkemei şer'iyenin hükmü vereceği zanneden henüz hütlül etmemiştir. Çünkü esaret, ikrah zail olmuştur. Birtakım esabap ve avamîl de bu hükmün tevhürünü zararı

kılmaktadır. Âmeli milliyemizin husulü zarureti bunu icap ettiriyor. Biz bir halk hükümeti ilân ettik. Halk bir taraftan namına dua ederken bize bu kürsüde şahsi ile oynamak icap etmez. Hukum verinceye kadar gerçi bendenz de kanım ki âmeli milliyet hilâfına gayet melumane dolaplar çevriliyor. Fakat bunun esbap ve avamîli suveri hakikisiyle meydana çıkıp mahkemei şer'iyece, mahkemei milliyet hükmünü verinceye kadar bizim gibi dinini, vatanını kurtarmak için kalbi çirpimen mehuslara düşen şey ağırkanlıktır. Zannederseniz bu hapta hareket biraz nezahatî hissiye edep ve terbiyei milliyet ve diniyemiz, kıtasındandır. Rendeniz bunu söylemekle hiçbir vakit onun müdafii olmadığımı da arz etmek isterim.

İSMAIL SUPHI BEY (Burdur) — Arkadaşlar, ben huzuru âlinize bu maksatla çıkmak istemezdim. Biliyorsunuz ki bir büyük seyyahatten avdet ettim. Ben size o seyyahatıma dair tevkifatımı arz ederken selâmlamak isterdim. Maatteessuf veyahut maşûkrun davayı milli uğrunda bugün sizin huzurunuzda daha evvel çıkıyorum. Demindenberi size nakletilen mazeretden anladınız. Yusuf Kemal Bey bir acap entrika muvacehesinde kalmış ve onun üzerine vazifesini yapmış Yusuf Kemal Bey Avrupa'ya giderken, davayı millinin müdafası uğrunda uzun bir seyyahata çıkmış bulunurken bizim de vazifemiz bugün Yusuf Kemal Beyin arkasında bunyanî mersus gibi müdafii olduğumuzu ehana göstermektir. Yusuf Kemal Bey bizim mümessilimizdir. Biz onu tutuyoruz. Bunun entrikalara rağmen tutuyoruz. Şimdi bir arkadaşımız, Hoca Efendi buyurdular ki bir şahıs ile uğraşmak doğru değildir. Fakat o şahıs bizim davayı milli uğrunda yurudüğümüz bir gün mücadele ettiğimiz zanneden ayagımıza takılmamak şartıyla, bize engel olmamak şartıyla biz ondan bahsetmemeyi malûkerah kabul ediyoruz. Halbuki daha bize, davayı millimize engel olmak istemişlerdir. Arkadaşlar, mütarekeden beri cereyan eden şeyleri birer birer gözünüzden geçiriniz. Mütarekeden sonra İttihat Terakki Kabinesi düştüğü zaman bu memleket yalnız ve yalnız bir noktaya gözünü dikti. O da saray idi. Acaba saraydan bir şulei ümit çıkar mı, acaba başsız kalan millet oradan bir hayir görür mü? Fikri herkesin kalbinde biraz yer tutmuştu. Pekâlâ biliyorsunuz ki saraydan ancak ve ancak Sultan Hâmid'in 10 - 40 yılda tesis edebildiği istibdadı iki yılda, bir yılda tesis etmek için bir takım entrikalar çıktı. Efendiler unutmayınız ki nerede köşede kalmış tozlu ricâl varsa onları çıkardılar. Kınbur İzzetler, Nemrut Mus-

tafalar, Dahiliye Nazırı Cemaller bilmem Kürt Mustafalar, bilmem Mustafa Sabriler, bilmem Dahiliye Nazırı Cemaller ... nereden çıktı bunlar ... bu tozlu ricali çıkardılar. Sultan Hâmid'in 30 senede tesis edebildiği istibladı bir yılda tesis edebilmek için unutmayınız arkadaşlar; İzmir işgali üzerine Şûrayı Saltanat diye bir şey tesis ettiler. Şûrayı Saltanatta ben de bulundum. Şûrayı Saltanat bir komediden ibaretti. Perde açıldı bir şahıs çıktı. Bir çeyrek saat sürmeyen üç beş kelime söyledi ve ondan sonra Damat Ferit ayağını ayağı üzerine attı. Ondan sonra bir şey okudu. Ondan sonra kimsese sual ve cevap hakkı vermediler. Yalnız herkes fikrini söylediler. Netice sıfırdan ibaret kaldı. Oraya biraz ümit ile sarayın kapısından çıkarken başları önlerine eğilmiş, meflur, hiyare, umutsuz... Nereye müracaat edeceklerini bilmiyorlardı. Hepimiz ağlıyorduk. Kalben ve hakikaten... Bundan sonra pekâlâ biliyorsunuz. Daha pek çok entrikalar geçti. İşte Anzavur hadisesi, Balıkesir'i arkasından vurmak isteyenler, işte İzmir cephesini kahpçe arkasından vurmak isteyenler. İşte Anlu hadisesi, işte çıkan vesâik, işte Konyayı işgal edenler, işte Yozgat hadisesi, bunları kimler yaptı efendiler? Rica ederim, bunları elbette ve elbette söylemeye mecburuz. Fakat maalkerahe... Biz şahıs ile uğraşmıyoruz, fakat bizi icbar etmesinler.

Arkadaşlar; ben uzak diyarlardan geliyorum. Her yerde ve her yerde sizin teşkil ettiğiniz, yoktan vücutta getirdiğiniz mucizevi hükümetin her yerde islâm, hıristiyan, Türk, Mecusi anlayan, anlamayan herkes takdirkârı oluyor. Herkes size duahan oluyor. Bir millet ki bütün dünyaya karşı istiklalini müdafaa için mucizeler halketmiştir, herkes ona takdirkârdır. Fakat İstanbul'da bulunan üç beş rezil bunı anlamaktan, anlayabilmekten âcizdir. Yılan giresi yürekleri, soğuk kanlı yürekleri harekete gelmekten âcizdir. Onlar kahpedirler, alçaktırlar... (Bravo sadaları) Arkadaşlar, bu defa ben İstanbul'a uğradım, zilemi görmek için. Koyun tüccarı sıfatıyla uğradım. İstanbul'dan Boğaziçi'nden geçerken feci bir hüznü duydum. Sarayın karşısında bir Yunan bayrağı çekiliyordu. Yunan hayrağının her gün bir silâh atılarak selamlamaktan ar hissetmeyenler acaba zanneder misiniz ki efendiler saray denilen şeyden insanlara saadet gelmiştir? Tarihi işhat edirim. Her memleketi ekseriya saraylar; milletsiz, mezhepsiz, rezil menfaat perestlerin yuvasıdır, muhtekirlerin yuvasıdır. İşte Rusya sarayı; ben Moskova'da Petmgat'la çarların saraylarını gezdim. Oralarda ne kadar feci entrikalar

olmuş? Kızanlık küşeler ve nihayet akibetlerini bulmuşlar. Adalet onlara garpmış. Alattı. Anharayı, Harzem sarayını, Mihara Emiri Harzemi hanı ne yapmışlar? Huzurunuzda söylemeye teccdüp ettiğim şeylere dair teiva çıkarılmışlar, sonra halkı kendilerine şigmal koyun istihaz etmişler. Vemedikleri me-lanet kalmamış. Türkistanın Ahmet Mithal Efendisi Behbur Efendiyi n zati katletmişler. Bir Türk me-ralayını katletmişler. Bu saray... Sonra bir kütüphaneye gidip te bir kitap istediğimiz zaman ceddi diye sizi idam ederler. Kendisi şeriatı elinde alet istihaz etmiş en şeni anabî için. Bu saray numunesidir. Aynı hal Harzem'de, saray da gözünüzün önündedir. Rica ederim arkadaşlar, ... sözü uzatmak istemiyorum. Ben Yusuf Kemal Beyin saraydan ne kadar entrika küşesinde kalmış olsa yine bizim kuvvetimiz arkasında olduğu için elbette Avrupa'ya giderken el-hette İzzet Paşayı gayri kabili kıyas derecede kuvvet sahibi olarak gittiğime eminim. Bütün dünya Yusuf Kemal Beyin Büyük Millet Meclisinin mümessili hakikisi olarak ve bu toprakların hakiki mümessili ve bu halkın mümessili olduğuna ve binaenaleyh bir davayı adilenin hakiki sahibi olduğuna şahittir. Binaenaleyh saray bu entrikasını yanlış çevirmiştir. Saray gibi rezil, milletsiz, mezhepsiz, menfaatperesiler aşağı benim azmini her vakit ispat etmiş olan milletin davası her zaman yukarı. (Alışları)

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Efendim, bendeniz meseleyi üç şekilde düşünüyorum. Hükümet Meclisi Âlinin malûmatı olmaksızın Hariciye Vekilini Padişahla görüşmeye memur edebilir mi, edemez mi? Bununla görüşmekte faide var mı, yok mu? Mazarrat mı var, faide mi? Bu meseleleri müzakere edelim, kararlaştıralım. Meclisi Âli kendi sarışhiyetini, hukuku esasîyesini tabiidir ki böyle yanlı halife ile, padişahla görüşmeye muhtaç olup olmadığını kararlaştırmak Meclisi Âlinin bizzat hukuku esasîyesidir. Buna Meclisi Âli muhtaç mı, değil mi? Buna kendisi karar verebilir. Yoksa Heyeti Vekile hiç bir vakit Meclisi Âlinin meşruiyetini, Meclisi Âlinin hükümetinin meşruiyetini tasdika ihtiyac olduğuna karar veremez.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Öyle bir şey yoktur. Böyle bir karar olamaz.

HAFIZ MEHMET BEY (Devamla) — Hariciye Vekilinin heyanatında vardır. Arz edeceğim efendim, biz müslümanız Makâmı Hilafete nierbutiyetimiz la-yezaldır. Buna şüphe yok. Fakat bendenizden mu-kaddem iradi nutuk eden rüfekamin tadat ettikleri

bir çok fevayih müsebbiplerinden olan ve kendi şahsî menfaatini milletin ve ıssal ettiği Makâmı Hıla fetin menfaatını da fevkinde tuttuğunu ispat eden Padişahın şahsına karşı bizim muhafazai merbutiyet etmişliğimizde ve muhafazai merbutiyet ettiği mızı dünyaya göstermişliğimizde mazarrat mı var, menfaat mı var? Çünkü bütün âlemi islâm nazarin da ve âlemi insaniyet nazarin da şöyle bir ithham altında kalacağız. Bizce birtarımızı katle teşvik eden bir çok mukarrelere sebep olan aranızda girip islâm kanına giren, fetvalarla, mahkemelerle bir çok ri calımızı mahkûm eden, fetvalar çıkarıp bizi bağı, âsi diye ilân eden... (Hıfızdır sadaları) Halbuki bizim maksadımız, gayemizdir kudsîyeti gayri kabili inkâr ikân bizi bu suretle âsi diye üzerimize ordu sevkettiği halde bugün yular ona sarılmak ve onun la barışmak ve onlardan bir anı meyyediyetimizin tas dikini istemek zannediyoruz ki bütün âlemi islâmı yet ve insaniyet nazarin da hâciz düşüceğiz. Dinan aleyh bu suretle bizim hiç bir menfaatımız olmadığı kanaatindeyim. Mazarrata gelince : Arz ettiğini gibi bir kere Türkler, kendi milliyetlerine, kendi hakliklerine sahip değillerdir. Mütlaka Padişahın esiridir. Türkler, hiç bir vakitte milliyetlerine ve kendi var liklarına karşı değildiler. Her daimi bunun bu öle rinden geçmedikçe, bunlara rehber olmadıkça bir şey yapamazlar. Burada iki senedenberi bu kürsüde, Reisimizin ve diğer hatiplerim... buğurdıkları mutlakları, feryatları hepisi hava ve hepsinin yalan olduğunu bu tün âlemi insaniyete karşı ilân ediyoruz. Çünkü fi liniz, ahvalimizin hilafıdır. Bu suretle bütün âlemi insaniyetle islâmîyet arasında meskününüzün icnezzü lüne bâdi olacak olan böyle bir harekete karar veren heyeti hükûmetle karşı bendiniz itimat edilemeyece ğim. Ve itimat ettiğiniz takdirde bu mesele burada mevzu bahis olmamalı idi. Olduktan sonra bu kadar sözler söylendikten sonra bu hükûmeti ihka etmek, harekâtını tasvir etmek demektir; bu doğru değildir. Bunun hakkında ilmen bir şey kafî hükûmeti iskat, Padişahı da hâlf... fakat hâlf hakkındaki kararımızın kabiliyeti tatbikiyesini düşünüyörüm. Kabiliyeti tat bikiyesi olmamasına binen bu teklifimi geri alıyo rum. Buna göre Meclis vaziyetini tanzim eder. Her halde Heyeti Vekilenin inkatı lâzımı gelir. Bu Mec lis mevknını muhafaza edecektir.

REİS — Efendim; daha çok söz olan arkadaşla rımız var. Müzakerehin kifayetini istiyorlar. (Hıfız sadaları)

FEVZİ PAŞA (Heyeti Vekile Reisi) (Kozan) — Efendim; Yusuf Kemal Beyin İstanbul'a uğraması ve

İstanbul'da Padişahla görüşmesi Heyeti Âliyenizin malûmatı haricinde, Heyeti Vekilenin verdiği karardan dolayı Heyeti Âliyeniz tarafınan muahaze olu nuyor. Malûmu âlinizdir ki Yusuf Kemal Bey, Av rupa'ya sırf maksadı millimizi, Misakı Millimizi teş rihi ve izaha gitmişti. Bu misakı milli dâhilinde İs tanbul'da bizim kabul ettiğimiz bir Makâmı Hıla fet vardır. Oraya uğramaksızın sıvışıp gitmek doğrudan doğruya bizim kuvvetsizliğimizi cihana ilân et mek demektir. Zaten bu hareketimizle Avrupa'da bizim aleyhimizde düşmanlarımızın yapmakta olduk ları teşvikatı, propagandaları doğrudan doğruya açarak ispat etmek ve bilhassa İstanbul'daki ahalinin doğ rudan doğruya ruhan bizimle olduğunu ispat etmek istiyorduk. Bilhassa İstanbul'a gittiğimiz, ispat ettik. Son ra efendiler; oradaki heyet bizi ikilik olarak gösteri yordu. Halbuki biz onu kabul etmiyorduk. Yalnız siz, bizi tanıyacaktınız; eğer Padişah, isterse ona da gideceğiz bu teklifimizi söyleyeceğiz. İstedik. Bununla ispat etmek istedik ki biz Türkiye'nin yegâne hükû metiyiz ve İstanbul bizim emrimize tabi olacaktır. Fakat bu vaziyette acaba muvaffakiyet var mı idi, yok mu idi diyerekten düşünmek caiz değildir. Biz doğrudan doğruya hakkımızı dünyaya ispat ettirmek için gidiyoruz. Orada gördüğümüz muamele İstan bul'daki heyetin düşündüğünü gibi ecebî bir taz yak altında olduğunu gösterdi. Bundan kuvvetsizliği değil, daha ziyade kuvvet kazandığımızı anladık. Ma mafilye Heyeti Âliyeniz hakemdir. Vukua gelen mu ameleyi arız ve amik tetkik edersiniz. Bu Heyeti Ve kilenin yaptığı bir harekettir. Ve şimdi bundan sonra da husnî netice hâsil olacağına kanım.

SALAHATTİN BEY (Mersin) — Geçen sene malûmu ihsanınız kânunusani veyahut şubat içeri sinde olacak... bu yolda İstanbul'dan Avrupa'ya bir davet vukubulmuştu. Bu esnada bir karar verilmiş ve bir tehlifat yapılmış böyle bir kararın Meclisi Âli nin ittilasına evvelî arzile hadethu ittihazı mukarrelat edilmesini bazı rufeka teklif etmişlerdi. Bendeniz de onlar meyânında bu teklife imzama koymuştum. Bu kürsüde uzun münakaşat ve muhahasat olmuştu ve bazı arkadaşlar bu cereyanı başka taraflara çevir mişti. O zaman Heyeti Vekile müttehiden bir daha Meclisi Âlinin böyle kararını almadan ittihazı mu karrelat etmeyeceğini burada söylemiştir. Yani Mec lisi Âli milletin böyle menafii esasîyesine müteallik olan hitususatla Meclisi Âlinin kararını almaksızın bundan, böyle bir işe girmemek istediğini ve binan aleyh evvelce ittihaz olunan mukarrelatı tebdil ede-

rek Avrupa'ya heyet izamı hususunu faydali bulduğunu ve tasvip ettiğini mütefakken kabul etmiştir. Bu Heyeti Vekile huraya hasha bir çehre ile geliyor bunu sorarım

FEVZİ PAŞA (Devanlar) — Yusuf Kemal Bey Avrupa'ya gideceği sırada Heyeti Celilenize geldi ve size izahat verdi ve her bir kuvvetten istifade edeceğini söylemişti. Bu dainde lâzım gelen malûmatı vermişti

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Paşa Hazretleri İcra Vekilleri Reisi yani heyeti hükümetin reisidir. Kendilerine soracak sualimiz tabii çoktur.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendiler, mevzubahis olan meselede tenkitlerin teveccüh ettiği noktaya dair ben de iki kelime söylemek istiyorum. Heyeti Vekilenin Hariciye Vekiliniz Yusuf Kemal Bey'e; İstanbul'da ifa edeceği vazife ve vermiş olduğu talimat, tamamen salâhiyeti ve mezuniyeti dairesindedir. Çünkü Meclisi Âlinizin bütün milletle beraber takip etmiş olduğu esasat cümlesindedir ki Makamı Muallayı Hilafete muhafazai merbutiyet elsin. Evet merbutuz, çünkü Makamı Hilafet ve saltanat herhangi bir şahsın değildir. Doğrudan doğruya bütün âlemi islâmın müzaheretıyla beraber Türkiye hakkındadır. O makam bizimdir. Muhafaza ettik ve nihayete kadar muhafaza edeceğiz. (Alkışlar) Binaenaleyh o makamda henüz calıs olup millet tarafından, Heyeti Celileniz tarafından hiç bir hükme şerhiye tutunmaktan uzak olan bu zat Meclisi Âlinizin mukadderatına, teşebbusatına, milletin âmaline mutabık hareket edeceğini söylemek üzere ciddi ve hakiki arzu ve taleple bulunursa o Makamı Muallaya ki merbutuz muracaatı edebilirsin, böyle bir mulakat yapabilirsin demek hepimizin salâhiyeti dahilindedir. Vekillerinizden murekkep olan heyetin de tamamen salâhiyeti dahilindedir. Binaenaleyh Yusuf Kemal Bevefendi bu noktada almış olduğu talimatı tamamen tatbik ve husnû ifa etmiştir. Ancak kendisine davet vukubulduğu anda bu daveti yapanlar ve yaptırınlar adı bir surette ve ifgalkâr bir surette entrika yapmışlarsa bunda Yusuf Kemal Beyin ne kusuru olabilir? Mahaza Yusuf Kemal Bey yine mülâkatı yapmakla kendisine tevecçüh etmiş vazifeyi yapmış bulunuyor. Bilhassa İstanbul'dan müfaretet etmeden evvel bütün vaziyeti teşrik ederek yapmış olduğu mektupla bu vazifesini husnû ikmal etmiş ve muhataplarının mahiyetli asiyelerini tamamen ızhâr ve ilân etmiş bulunuyor. İstanbul'da kahine halinde, Heyeti Hükümet halinde hiçbir vazî meşruları olmadığı halde memleketin ve milletin mukadderatına

alâka gösteren ve cihanda bu zavallı milletin terihi üzerinde teşvizat yaratan insanlara karşı vazife insanıyeye, vazife vicdanıyeye ve vazife hamiyete davet etmek için Hariciye Vekiline salâhiyet vermek bittabi Heyeti Vekilenin yapabileceği ve yapmakla mukellef olduğu vezairifendir. Böyle bir talimat verdiğinden dolayı Heyeti Vekileyi tenkitte isahet mevcut değildir. Efendiler İstanbul'da bir takım adamlar vardır ki zevahir halleriyle mürairdirler. Dünyayı aldatagelmislerdir ve bugün dahi aldatmaktadırlar. Binaenaleyh her nasılsa iktisabı şöret etmiş ve kendilerini hamiyete ve vatanperver tanıtmış olan bu insanların bizim okuduğumuz kadar bittin milletimizin ve bütün âlemi islâmın okumasının imkân ve ihtimali yoktur. Kazanabilmiş oldukları bu mevkim vermiş olduğu salâhiyetle dünyayı iftal etmektedirler. Biz ve milletimize ve âlemi islâma karşı bu zevahir ve bu mevaidi ifgalkârane ile hareket etmekte olan insanların iyuzünü göstermek vazifesiyle mukellefiz. Binaenaleyh Yusuf Kemal Bey bu hakikatın tecellisine ve bütün vuzuh ve tebarüzüne pek büyük hizmet etmiştir. Binaenaleyh Heyeti Vekilenizin hareketi bence doğrudur. Yusuf Kemal Bey kendisine teveccüh eden şeyi hihakkın ifa etmiştir. Binaenaleyh Heyeti Celilenizin yapacağı şey İstanbul ve İstanbul'dan Londra'ya gönderilenlerin teşebbüsâtı meşrus ve makulemizi ızzat etmek için vuku hulacak teşebbüslerinin hiç bir kıymeti ve ehemmiyeti olmadığını bu kursüden Heyeti Umumiyenizle beraber bütün cihana ilân etmektir. (Alkışlar)

REİS — Muzakereyi kâfi görendi lütfen el kaldırsın. Ekseriyeti azime ile müzakere kâfi görüldü.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Karar verilmesi için ekseriyet olması lâzımdır.

REİS — Müsaade buyurun.

TAKRİRLER

1. — *Menteşe Mebusu Yunus Nadi Bey ve riifetkasının Hükûmete itimadı mutazammun takriri.*

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. İstizahın kâfi görülerek ruznameye geçilmesini teklif ederim.

Trabzon
Hüsrev

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Verilen izahata göre hadise Yusuf Kemal Beyin İstanbul'da bir entrikaya maruz kalmasından ibaret olarak bunu müteakip yapılması lâzım gelen vazifenin dahi hakikiyle ve tamamıyla yapılmış olduğu anlaşılmıştır. Binaenaleyh gerek İcra Vekilleri Heyetine ve gerek Hariciye Vekilimiz Yu-

suf Kemal Beye beyanı itimat olunarak ruznameci müzakerata geçilmesini teklif ederiz.

Istanbul Çorum
Arif Siddik

Izmir

Yunus Nadi
Riyaseti Celileye

Bu mesele itimat ve ademi itimadı muciptir. Binachaleyh itimatın tayini esami ile olmasını teklif ederiz.

Maras	Bitlis
Tahsin	Yusuf Ziya
Karesi	Izmir
Basri	Süleyman
Karahisarısahip	Siirt
Mehmet Şukrî	Kadri
Karesi	Genç
Abdulgaffur	Haydar
Burdur	Mersin
Akil	Salâhattin
Bir İmza	Ertuğrul
Okunamadı	Necip
Saruhan	Karahisarısahip
Ömer Lütfî	İsmail Sükrü

Hakkâri

Mehmet Tufan

REİS — Efendim, tayini esami ile itimat edilme- si için 15 imza ile teklif edildiğine göre İcra Vekil- leri Reisi Paşa Hazretlerinden sual etmeye mechu- ruz. Bu takrirlerin hangisini kabul buyuruyorlar? Onu reye vaz edeceğim.

FEVZİ PAŞA (HEYETİ VEKİLE REİSİ) (Ko- zan) — Yunus Nadi Beyin takririni kabul ediyorum.

REİS — Bu takriri reyi Âlinize arz ediyorum ; Ka- bul edenler beyaz, etmeyenler kırmızı verecekler. Rey- lerinizi istimal buyurunuz.

4 — *Azay kiramdan yedi zata vazifet mühimmesi varaniye verdiğiine dair Başkumandanlık tezkeresi ve Kürdistan'da inhadülscelen bazı vekayi hakkında Bit- lis Mebusu Yusuf Ziya Beyin takriri*

REİS — Reyler toplanıncaya kadar bir mesele var onu arz edeyim :

REİS — Reyler toplanıncaya kadar bir mesele var onu arz edeyim :

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine
Siirt Mebusu Halil Hulki Efendi,
Van Mebusu Haydar Bey,
Muş Mebusu Rıza Bey,
Diyarbakir Mebusu Zülfi Bey,

Siverek Mebusu Abdulgani Bey,
Bitlis Mebusu Sadullah Bey,
Muş Mebusu İlyas Sami Bey,
Balâda muharrerulesami zevat vezâifi mühimmesi vataniyeye memur edilmisleridir. Arzu malumat cyle- rim efendim.

Büyük Millet Meclisi
Reisi ve Başkumandan
Mustafa Kemal

REİS — Efendim bu mevzu aittir Bitlis Mebusu Yusuf Ziya Beyin bir istizah takriri vardır.

Riyaseti Celileye

Bir iki gündüzenberi Meclisin kondorlarında Kür- distan'da bazı vahayin budurü ve tahaddüs celen va- kayın önüne geçmek için bir heyetio Kürdistan'a derdesti sevk bulunduğu rivayeti tevatürdür. İstib- barat dairisinin şuheler encumenler rüesasına vaki istihbarat listelerinde de bu rivayeti başka, başka su- retlerle muharrerdir. Bu rivayet ve ihbaratın mahiye- ti esasiyesi hakkında zırdeki mevaddin izahı ve istizah şekil ve mahiyetinde Dahiliye Vekâletine tevec- cüh eder. Kemali istical ve ehemmiyetle keyfiyeti istizah ederim.

1. — Meselenin mahiyet ve hakikatı nedir?
2. Gönderilen beyetren beklenen faide nedir ibaretilir?

3. Heyet Meclisi Âlinin azasından olmak üba- rıyla bunları istihdam ve izam hakkı mücerret Mec- lisi Âliye aittir İken Meclisi Âlinin bu babda rey ve ka- rarının alınmaması neye müstenitir?

4 Mart 1338

Bitlis Mebusu
Yusuf Ziya

REİS — Efendim, bu istizah takririni reye vaz- edeceğim. Fakat ondan evvel okunan tezkerede esa- mısı muharrer zevatı Büyük Millet Meclisi Reisi ve Başkumandan olıhapdaki salâhiyetine istioadea böyle bir vazifeye gönderdiklerini tebliğ ediyorlar.

YUSUF ZIYA BEY (Bitlis) — Reoderuz o mü- nasebule söz istiyorum.

REİS — Bu tezkerde Meclisi Âlinize bir malumat olmak üzere yazılmıştır.

YUSUF ZIYA BEY (Bitlis) — Vazâifi vataniye- den bahsedilmiş o hususta söz istiyorum.

REİS — Efendim, istizah takriri kabul edilmeden müzakere açmaya usutumüz müsait değildir. Çünkü muzakere açılmasını arzu etmiyorlar. İstizahı reye arz edeceğim.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Reis Bey, ufak bir noktayı izah etmeye müsaade buyururlar mı? Verilen takdirde bir heyet meclisi mevzu bahis. Arkadaşları temir için diyorum ki bir beyet gönderilmemiştir. Efendim, burada isimlerini okumuş olduğum arkadaşları mühim telâki ettiğim vazife için göndermişim. Yoksa beyet baliode giden bir şey yoktur.

REİS — Efendim, istizab takririni reyî âlinize arz ediyorum; diğer mesele bitmiştir. Kabul edenler bütün el kaldırırlar... (Ret, ret sedalan) Kabul edilmedi efendim.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Suale kalbediyorum.

HASAN BASRİ BEY (Karesi) — Rica ederim; o istizab takriri celâli âleaiyede okunmamalı idi.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Milletin en mühim bir dardını soruyorum.

REİS — Efendim Heyetin kabul etmediği mevzu üzerine söz veremem.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Bunun kabul edilmemesi nedir? Memleketin en büyük bir dardını soruyorum.

BASRİ BEY (Karesi) — Bendemiz usul hakkında söylüyorum.

REİS — Efendim; şahubî takrir istizabını suale kalbediyorlar; haklıdır. Makamı Riyaset tebliğ eder Dahiliye Vekâleti de lâzım gelen cevabı verir.

HASAN BASRİ BEY (Karesi) — Reis Bey, gündü bunun hakkında bir iki kelime söylediler rica ederim.

ÂZAYI KIRAM MUAMELÂTI

1. — *İzmit Mebusu Hamdi Namık ve Urfa Mebusu Ali Sâip Beylerin bazı ahzı asker subelerini teftiş memur edildiklerine dair Başkumandanlık yazıtı.*

REİS — Başkumandanlık yazıtını okutuyorum.

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Zinde isimleri muharrer rüfekarın kıram bazı ahzı asker müessesatını teftiş için memur edilmişlerdir. Arzu malumat ederim efendim. 531338

Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

Hamdi Namık Bey (İzmit)

Ali Sâip Bey (Urfa)

REİS — Efendim; Başkumandanlığın teşkiline dair yapılan kanunda, verdiğimiz salâhiyete binaen Başkumandan Paşa gönderiyor ve Meclisi Âbye malumat veriyor.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Meclisin söz söylemek hakkı yok mu? O halde hâkimiyet künde dir? Sizce soruyorum Meclisin salâhiyet vaziyeti ve hâkimiyeti nerededir?

REİS — Kanunu siz tanzim ettiniz verdiniz, reyler tasnif ediliyor. Neticesini arz edeceğim.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Yarın Depiye mezun olursanız... Meclisin hakkı baki.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Kanunda böyle bir salâhiyet yoktur.

REİS — Efendim, reyler tasnif ediliyor. Ara henüz hâkim bulmadı. Anı ruzaamesine ithal edilecek bir şey yoktur. Çabuk cevap olan işlerden hiç birisi intaç edilmemiştir.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarşahip) — Nevahi kanununu unutmayınız Beyefendi.

REİS — Bütçe var. Nevahi Kanununu da ruzamaya ithal ettik.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarşahip) — İşlemler umumiyetinde haricinde, iki gün tahsisini teklif ediyorum. Onu müzakere edelim. Evrakı varıde alınması.

2. — *Azayı kiramdan bazılarına izin verilmesi hakkında Divanı Riyaset tezkeresi.*

REİS — İzin tezkeresi var, okutuyorum ;

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Sıtkı Bey (Malatya) altı ay,

Esat Bey (Mardin) 1 Şubat 1338'den itibaren 2 ay,

İbrahim Bey (Mardin) 1 Şubat 1338'den itibaren ve temdiden 2 ay,

Hasan Tahir Efendi (Kangırı) 28 Şubat 1338'den itibaren ve temdiden 1 ay,

Hamdi Bey (Genç) 30 Kanunusani 1338'den itibaren ve temdiden 1 ay,

Bekir Sıtkı Efendi (Siverek) 1 Şubat 1338'den itibaren ve temdiden Nisan ipudasına kadar,

Hamdi Bey (Amasya) 1 Mart 1338'den itibaren ve temdiden 2 ay,

Hamdi Bey (Tokat) 9 Kanunusani 1338'den itibaren ve temdiden 1 ay. (Tabip raporıyla),

Fuat Bey (İzmit) 16 Şubat 1338'den itibaren ve temdiden 4 ay. (Tabip raporuna müsteniden),

Diyan Ağa (Dersim) 14 Mart 1338'den itibaren ve temdiden 3 ay,

Hacı Bekir Efendi (Konya) 3 mah,

Osman Kadri Bey (Muş) 4 mah,
Mehmet Hamdi Efendi (Adana) 5 mah,
Haşim Bey (Çorum) 4 mah,

Hakkı Hâmi Bey (Sinop) 6 mah.

Balıda esamisi muharrer zevatin mazereti vakıflarına hınaen isimleri nızasında mürekham müddetlerde mezuıyeden Divanı Riyasetü 4 . 3 . 1338 tarihinde müakıt birinci iclimauoda tenıp kılınmakta Heyetü Umumiyeın nazarı tasvibiye arz oluıur efendim.

6 . 3 . 1338

Büyük Millet Meclisi Reisi Saıısı
Hüseyin Rauf

REIS — Sıtkı Bey (Malatya) 6 ay... Kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

İbrahim Bey (Mardin) 1 Şubattan itibaren iki ay.

REIS — Kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Hasan Tahir Efendi (Kangırı) 28 Şubattan itibaren bir ay.

REIS — Kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Hamdi Bey (Gönc), 30 Kânunusani tarihinden itibaren bir ay.

REIS — Kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Bekir Sıtkı Efendi (Siverek) 1 Şubat tarihinden itibaren Nisan iptidasına kadar.

REIS — Kabul edenler... Kabul edilmiştir.

Hamda Bey (Tokat), 29 Kânunusani'den itibaren bir ay.

REIS — Kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Hamdi Bey (Amasya), 1 Marttan itibaren, tabip raporu ile bir ay.

REIS — Kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Fuat Bey (İzmit), 16 Şubattan itibaren tabip raporuyla dört ay.

REIS — Kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Diyyap Ağa (Dersim), 14 Marttan itibaren üç ay.

REIS — Kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Osman Kadri Bey (Muş), 14 Marttan itibaren 4 ay.

REIS — Kabul edenler lütfen el kaldırsınlar... Kabul edilmiştir.

Hacı Bekir Efendi (Konya), 14 Marttan itibaren üç ay.

REIS — Kabul edenler lütfen el kaldırsınlar... Kabul edilmiştir.

Mehmet Hamdi Efendi (Adana), 14 Marttan itibaren beş ay.

REIS — Kabul edenler lütfen el kaldırsınlar... Kabul edilmiştir.

Haşim Bey (Çorum), 14 Marttan itibaren 4 ay.

REIS — Kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Hakkı Hâmi Bey (Sinop), 14 Marttan itibaren altı ay.

REIS — Kabul edenler el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Efendim, Yunus Nadî Beyle rüfekasının Heyetü Vekileye itimadı mutazammın teklifinin oelucesinde (117) zat reye iştirak etmiş; halbuki o vakit tadat ettik kâtip Beylerle beraber. Oyle anlaşılıyor ki birçok rüfeka reylerini istimal etmemişlerdir. Oğun için kontrollü yoklama ile yapacağız.

YUSUF ZIYA BEY (Bitlis) — Benderizim istizab tahririni reye bırakıldı; ekseriyet yokmuş Mecliste... (Kabul edenler iki kişi sadaları)

REIS — İsimler okunarak reye arz ediyorum. Kur'a çekiyorum: Celâl Bey (Trabzon), Trabzon Dairesi intihabiyesinden başlayacağız reyler toplanmaya başlanacaktır efendim. Yeniden rey istisbal ediyoruz. Tahriri kabul edenler beyaz, etmeyenler kırmızı... Lütfen reylerinizi istimal ediniz.

Efendim; tenıp buyurursanız yana zaten Salıdır. Meclis yapacağız. Nevahi kanunu müzakeresine Salı gününü tahsis buyurdunuz. Bu reyi de yana istisbal ederiz, muameleyi itmam ve ikmal ederiz. Kararı sabık vechile tasbیب buyururuz.

YUSUF ZIYA BEY (Bitlis) — Reis Bey, bizim tahririmiz de reye konurken o zaman ekseriyet yoktu. Onu da yeniden reye koymak icap ediyor.

REIS — Yarın hermutat saat 11.30 da icluma edilmek üzere celseyi tatil ediyorum.

Hinarı Cebe : 8,00

İcimai ati nızamesi:

Mürakabe heyetü iudabr.

Ruznamei müzakerat meselesi,

Bazı askeri kanunlar.

1338 bütçesi.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

13 Mart 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HÜLÂSASI	46:47	2. — Mersin Mebusu Salâhattin Beyin;	
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	47	Hariciye Vekili Mahmut Celâl Beye ademi	
Azayı Kiranı Muamelesi	59	ittimali hakkında takriri.	49:53
1. — Mersin Mebusu Salâhattin Beyin Hariciye Encümeninden itifası	59	Teklifler	53,59
Beyanat	47	1. — Mersin Mebusu Salâhattin Bey ve	
1. — Heyeti Vekile Reisi Feriî Paşa Muhteremlerinin Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin Londra seyahatı ile alakalı zabıtların muvakkaten tehiri neşri hakkındaki beyanati.	47:49	rifekasının; herri bahri, havai sunufu muhtelifi uskeriye mensubin, memurin ve zabıtanına elbise ve teçhizat bedeli itasına dair teklifi	53:59
Takrirler	49,63:64	2. — 1338 senesi bütçesini hazırlamak üzere Muvazene-i Maliye Encümeni; Müdürinin inaaşının tezyidi hakkında teklif	59
1. — Erzurum Mebusu Salih Efendinin Heyeti Vekilenin ıskatına ait takriri.	49	Mazbatalar	59
		1. — Eskişehir Mebusu Husrev Bey hakkında Dördüncü Şube Mazbatası.	59:63

Cilt : 17

7 nci İnikat, 3 ncü Celse

YEDİNCİ İNİKAT

13 Mart 1338 Pazartesi

Üçüncü Celse

Bed'i Müzakerat : 4,20

REİS : İkinci Reisvekili Hasan Fehmi Beyefendi

KÂTIPLER : Mahmut Sait Bey (Muğ)

REİS — Celseyi açıyorum.

Fevzi Paşa Hazretleri hâfi celse ahtı talep et-

mektedir. Celseyi hâfiye aktüni reylerimize arz ediyorum; kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir. Şimdi zaptı sabık hülâsası okunacaktır.

I — ZAPTI SARIK HÜLÂSASI

UÇUNCÜ İNİKAT

6 Mart 1338 Pazartesi

İKİNCİ CELSE

Reisi Sâni Rauf Beyefendinin tahtı riyasetlerinde bilinikati. Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretleri vaziyeti askeriye hakkında izahatta bulundu ve aza tarafından irad olunan sualleri cevapladı. Taneffüs için celseye ara verildi.

UÇUNCÜ CELSE

Reisi Sâni Rauf Beyin riyasetlerinde inikat ederek; Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin izahatına bir müdet devam olundu ve müzakeratin kifayetine karar verildi.

Hariciye Vekâleti Vekili Mahmut Celâl Beyin Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin Avrupa'ya gidirken İstanbul Hükümeti ve Halife Be yaptığı temasta ilgili sual ve istizahlar üzerinde bir süre görüşüldü.

Millî Orduya alınacak Zabitan, Askerî Terfî Kanunu ve makam maaşatı hakkındaki kanunun bazı maddelerinin tadili ve Heyeti Vekilenin vazife ve sâlihîyeti hakkındaki kanunların tehiri müzakeresi kabul olunarak taneffüs için celseye ara verildi.

DÖRDÜNCÜ CELSE

İkinci Reis Vekili Rauf Beyefendinin riyasetlerinde inikat ile. Diyarıbekir Mebusu Hacı Şükrü Beyle rüfekasının, Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin esnaşı seyahatinde İstanbul'da bazı zevat ile vaki olan mülâkâtına dair İcra Vekilleri Heyeti Riyasetinden istihzah takriri ile Aydın Mebusu Tahsin Beyle rüfekasının Yusuf Kemal Beyin İstanbul'daki tarzı hareketine dair istiza takriri ve Trabzon Mebusu Hafız Mehmet Beyin Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin İstanbul'daki hareketine ve Karesi Mebusu Abdülğafur Efendinin İzzet Paşa Heyetinin Londra

seyahatı hakkındaki sual takrirleri, Hariciye Vekâleti Vekili Mahmut Celâl Bey tarafından cevaplandı ve yapılan müzakerat neticesinde Mentşe Mebusu Yunus Nadi Bey ve rüfekasının Hükümete istimadi mutazammın takririni okunarak reye arz olundu. Nisap hasıl olmadığından takrir isimler okunmak suretiyle tekrar reye vaz edildi.

Bitlis Mebusu Yusuf Ziya Beyin; Kurdistan'da tahakkid eden bazı vekayie dair istihzah takriri kıraat olundu. Reye arz ve ruznameye alınması reddolundu. Yusuf Ziya Bey istihzah takririni sual takririne kalbettiğini bildirdi.

Azayı kiramdan yedi zâta vazifei vataniyei muhimme verildiğine dair Başkumandanlık tezkeresi ittilaa sunuldu.

İzmit Mebusu Hamdi Namık, Urfa Mebusu Ali Saip beylerin bazı alızı asker şubelerini teftişe me mur edildiklerine dair Başkumandanlık tezkeresi ittilaa arz olundu.

Azayı kiramdan hazırlarına izin verilmesine mütalâir Büyük Millet Meclisi Riyaseti tezkeresi okundu ve izinler kabul edildi.

7 Mart 1338 Salı günü saat 1.30'da toplanılmak üzere ictimaa nihayet verildi.

Mütamâ Celse; Saat : 8,00

Reis	Kâtip
Rauf	Lâzistan
	Ziya Hurşit

Kâtip

Van

Hakkı

REİS — Zaptı sabık hakkında mütalâa var mı?... Kabul huyuranlar... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2 — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

Beyanat

1. — *Heyeti Vekile Reisi Fevzi Paşa Hazretleri nin, Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin Londra seyahati ile alakalı zabıtların muvakkaten tehirî neşri hakkındaki beyanatı.*

FEVZİ PAŞA HAZRETLERİ (Heyeti Vekile Reisi) (Kozan) — Efendim, hazı husus saatta Heyeti Aliyenize maruzatta bulunmak istiyorum.

Evveldenizde malumî alınızdır ki Hariciye Vekilimiz Yusuf Kemal Bey Londra'ya muvasalat ettiler. Orada İngiliz temsilyle müzakereye girişmek üzere bulunuyorlar. Bizim Yusuf Kemal Beyin İstanbul'dan geçtiği zaman vukubulan müzakeratları, mulakatları sebebiyle müzakere cereyan etti. Bu müzakere bismien hafî, kısmen celi cereyan etmiştir. Müzakeratı aleniye de İngilizlerin hakkında bihakkin şiddetli tenkidatta bulunulmuştur. Bunların zabıtları neşrolunacaktır. Fakat bu zabıtlar süratle düşmanlarınızın eline geçerek, süratle Londra'ya gönderilerek bilisifade oradaki heyetimize müşkülât ilka edilmesi vâridi hatır oluyor.

SELÂHATTİN BEY (Mersin) — Hükümetin aklı nerede idi.

MUSTAFA BEY (Tokat) — Dinliyelim bir kere efendim.

FEVZİ PAŞA HAZRETLERİ (Devanlar) — Bunun için efendiler, bu zabıtların neşrinin heyetinizin müzakeratta bulunduğu müddetce neşrinin tehirîni Heyeti Aliyenizden istiham ediyorum. (Pek muvafık sadaları)

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Reis Paşa Hazretlerinden sual soracağım. Mademki bendemizin işittiğine göre, Heyeti Vekile bu meseleyi kendi aralarında durdurmaz düşünmüş. Bahsolunacak İstanbul meselesini bir celse hafiyede müzakere olunmasını ve yalnız malumatın heyete arzını kararlaştırmıştır. Fakat buraya geldiği zaman bu meselenin yine celse hafiyede kalıp harice intişar etmemesi hususunda da hazırız ve bendemiz teklifte bulunmuştum. O zaman Heyeti Vekileden hiç birisi kalkıp da evet memleketin menafii aliyesi bunu iktiza eder ve biz zaten buna karar vermişizdir, demediler. Bu vaziyete meydan verdiler. Bugün diyorlar ki bu, böyle olmaz, Hariciye Vekilimiz Celâl Bey aleni olmasını talep etmiştir. Paşa Hazretleri bugün hafî olmasını talep ediyorlar. Heyeti Aliyenizin nazarı dikkatini celbederim, memleketin menafii aliyesi böyle mi idare olunur? (Gürültüler) (Devanı devam sadaları)

REİS Efendim; suatın cevabı verilsin ondan sonra sual sorarsınız.

FEVZİ PAŞA (Heyeti Vekile Reisi) (Kozan) — Efendim; bu müzakeratın şüphesiz hafî cereyanı lâzımı gelirdi ve biz böyle karar vermiştik. Aynı zamanda İstanbul'da İngilizlerin tevgikatiyle vukua gelen vaziyetin her halde bir aleni celsede izahı lâzım geliyordu. Onun için Heyeti Vekilede durdurmaz ne yolda neşriyat yapılacaksa o tespit olundu ve Hariciye Vekili onu kâğıt üzerine kaydettiler. Buraya geldikten sonra müzakere bir müddet hafî cereyan etti ve biraz sonra müzakere intaç edilmek üzere aleni celseye geçilmesi arzı olundu. Aleni celseye geçilmekten maksat tespit edilen mevaddın neşri nail olup idi. Fakat söz alan arkadaşlar celse hafiyede söylenmesi icabeden şeyleri aleni celsede söyledikleri için bu suretle bu mesele aleniye uğramıştır. Gerçi bunun neşri ve hakikatten ibaret olan mevaddın herkes tarafından bilinmesi lâzımı gelir, hüsbütünü ademî neşri değildir. Ancak bugün Londra'da bulunan heyeti müraahhasanızın Hariciye Vekilimizin müzakeratını işkâl etmemek üzere tehirî neşrini istiyoruz ve bundan düşman istifade etmesin, diyoruz.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Reis Bey, sual soracağım.

REİS — Olmaz.

SALÂHATTİN BEY (Devanlar) — İrs Vekilleri Heyeti Reisidir, memleketin menafii âliyesinden bahsediyorlar, sual soramayalım mı?

REİS — Sonra sorarsınız, buyurun Şükrü Bey.

MİFHMEY SÜKRÜ BEY (Karabısarısahip) — Efendiler, Paşa Hazretlerinin beyanatından bir şey anlamadım. Geçenlerde celse hafiyede aramızda mevzu bahis olan bu meselede nifekanın bir kısmı ve bendemiz de dahil olduğum halde bunun celse hafiyede konuşulup celse aleniye geçmesini teklif etmiş ve bunun da menafii memleket icabından olduğunu dermeyen eylenmişim. Fakat maalesef Heyeti Vekile namına söz söyleyen Hariciye Vekili bulunan Celâl Bey biraderimiz, hayır aleni celse olmasını kabul ederiz, dediler. Aleni olarak celsenin devanı arzı edilmediği halde aleni oldu. Sonra aleni celsenin müzakeratını gazetelere geçirmeyecek kadar da hatanızı daha o günden anladık ve bugün onun itirafını burada dinliyoruz. Paşa Hazretlerinin bugünkü beyanatı o hatanın itirafı sarihidir. Efendim, başka bir şey değildir. Tekrar ediyorum, o hatanın itirafı sarihidir. Den böyle olmak üzere telâkki ederim.

Karşımızda görüyoruz ki Heyeti Vekilenin sabit, ta-karrur etmiş bir kanaati yok. Heyeti Vekilenin ka-naati siyasiyesi de müayyen değildir. Şarka mı gidecek, garba mı gidecek; şark siyasetini mi takip ede-cek, İngilizlere mi yanaşacak, bunu da tayin etmiş değildir. Bunu da bugünkü beyanatı ile sarahaten söy-lemektedir. Bir memleketin siyaseti tespit edilmez, böyle günün esen rüzgârlarına, cereyanlarına tabi ola-cak olursa böyle Devlet idaresi olmaz, buna Devlet idaresi denilemez. Efendiler, tayin edilmelidir ve He-yeti Vekilenizin siyaseti şark mıdır garp mıdır? Bu-nu anlamak isteriz; bunu burada dinlemek isteriz. Bunu her halde bilmeliyiz. Bunu bildikten sonra, si-yasetimizin cephesini tayin ettikten sonra ona göre hareket etmek ve yürümek lâzımdır. Yoksa Londra konferansına giderken bir türlü, şarka giderken bir türlü, garptan esen bir rüzgârla zabılların ademî neş-rini talep etmek bir türlü, rica ve temennî ve tahtı karara almak bir türlü; yazıktır bu memleketin siya-setine. Alt üst oluyor, muzır olmaktadır.

REİS — Rica ederim, mevzu zaptın neşrinin te-hiridir. (Reye koyunuz sedaları)

TAMİN BEY (Aydın) — Efendiler, zabılların bir müddet için neşredilmemesi, talep olunan müza-kerenin neşredilmemesini havî takrirlerde bendenizin de imzam vardır. O takririn baş tarafında istizah olunan mevaddın celsei haliyede müzakere edilmesi şartı evvel olarak tarafı acıziden dermeyan olunmuş-tu. Hal böyle iken o istizah takrirlerinin neticesi ola-rak icabeden müzakerenin aleni olmasını Heyeti Ve-kilece verilen karar üzerine Hariciye Vekili Bey ne-zaketi siyasiyesi malum olan bu meselede iyice tecm-mül ve tekkik ederek bir karar vermesi lâzımı gelir-ken bunun aleni olmasına lüzum görmüş, karar ver-miş, aleni olarak burada dermeyan etmiş ve tabii ola-rak o heyanatı intaç etmiştir. Fakat bunu teslim et-mek icabeder ki bugün Londra'da gayemizi istihsal için İngilizlerle müzakerede bulunmak vazifesini de ruhde etmiş olan Hariciye Vekilimiz Londra'da bulu-nurken tabii İngilizlerin aleyhinde cereyan eden mü-zakerenin neşri doğru değildir. Bunu kabul ederim, daha bundan evvelki fahiş hatalarıyla beraber bir yev-mi hesapta sormak onlara yumruğumuzu göstermek şartıyla kabul ederim.

RESİM ATALAY (Kütahya) — Arkadaşlar, zan-nederim siyasetle en mühim ve lâzım olan şey hissi-yatını kelmektir. İçerisinde olan şeyi gizlemektir. Biz hilâkis kendi aramızda olan şeyleri gizleriz. Dostuz, düşman görünürüz; düşmanız dost görünürüz. Zem-

niederiz, medhederiz. Sonra siyasete geldik mi şî-zim Donkişot'casına yürürüz, kâinatı fethederiz (Bravo). Âleme ilânı halp ederiz. Yahu rica ederim, ne yaptık. Üç seneden beri bütün kuvvetimizle hü-cum ettik İngilizlerin aleyhine, bu kavme. Fakat ar-kadaşlar hissiyatımızı biraz kelmek icabeder. Da-ha bugünkü gazete Hâkimiyeti Milliye'nin - ki Hükû-metin nim resmi bir gazetesidir - makalesine bakınız. Ne kazanacağız bunu neşretmekten. Millet hılıyor. Arkadaşlar İngilizler müsluman âleminin, Türk âle-minin düşmanıdır, canavarıdır. Biz bunu biliyoruz. Fakat bunu her gün gazetelere yazmakta ne mana var? Sonra.

BİR MERUS — Şahsi bir mütalaadan ibarettir çıkar mından?

RESİM ATALAY BEY (Devamlı) — Müsaade buyurun efendim. Hükümetin nim resmi gazetesidir. Şimdiye kadar bizim bunlara karşı olan adavetimi-zi, kinimizi karnınızda saklamakla beraber yap-a-cığımız işi ona göre yapsaydık herhalde daha fazla kazanacaktık. Her halde daha faydeli şeyler kazan-mış olurduk. Bu bir hatadır. Gerek bizim, gerek He-yeti Vekilenin hatasıdır. Şimdi hata üzerine bir hata daha yapıyoruz. Heyeti Vekile bunu burada alenen müzakere ettirdi. Heyeti Vekile de neşredilmemesine karar vermiş, geldi burada söylüyor. Şimdiye kadar bir çok şeyler yaptınız. Bizim haberimiz olmadı bu-nu da bizim haberimiz olmadan neşrettirmeyin. Bu-raya kadar geldikten sonra hen korkarım her halde ısıtılacaktır. (Zaten ısıtılmıştır, gitti)

REİS — Efendim, söz alan daha yedi arkadaşı-mız vardır. İki tane de kıfayet takriri var. Binaena-leyh müzakerayı kâfi görenler lütfen el kaldırsın.

TEVFIK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — En esaslı işlerde müzakerenin kıfayetine dair takrir verilir mi?

REİS — Rica ederim, susunuz.

TEVFIK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Usulü mü-zakere hakkında söyleyeceğini.

REİS — Müzakerayı kâfi görmeyenler lütfen el kaldırsın. Efendim; müzakere kâfi görülmüştür.

TEVFIK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Reis Bey; bir kişinin söz söylemesine nizamname dahilî müsaa-de eder, nizamname sarıhtır.

REİS — Olamaz.

TEVFIK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Hakkımı vermeyiniz. Kabul ediyorum.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Müsaade buyurun, söylesin.

REIS — Rica ederim Şukru Bey sususuz, söz almadınız.

Efendim karar itti hazından evvel yalnız bir zata söz verilir. Fakat karar itti hazından sonra söz verilmesi yoktur.

TEVFIK RÜŞTÜ BEY (Devamlı) — Gayet iyi söyledin, teşekkür edeyiz. Hakımız yoktur böyle şeylerde.

REIS — Efendim, zabıtların muvakkat bir müddetle ademi neşrinin reye konularak ruznameye geçilmesine dairdir.

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Zabıt ceridelerinin bir zaman tehirini teklif ederim.

Malatya
Feyzi

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Zabıtın muvakkat bir müddetle ademi neşrinin reye konarak ruznameye geçilmesini teklif ederim.

13 Mart 1338
Kozan
Dr. Fikret

REIS — Efendim; Kozan Mebusu Dr. Fikret ve Malatya Mebusu Feyzi Beyin takrirleri aynı maldedir. Takrirleri reyinize arz ediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

Takrirler

1. — Erzurum Mebusu Salih Efendinin; Heyeti Vekilenin iskaına dair takrihi.

2. — Mersin Mebusu Salihattin Beyin; Hariciye Vekilî Vekili Marmut Celâl Beye ademi itimat hakkında takrihi.

REIS — Takrirleri okutuyorum.

Riyaseti Celileye

Fevzi Paşa Hazretlerinin beyanatı ve Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin işariyle teyyüt etmiştir ki bugünkü Heyeti Vekile siyaseti aliyet milleti tedvirde gâfilikâr bulunmuşlardır. Bu halde böyle bir heyetin mevkii ikbalde bulunması yine siyaseti aliyet millete münafi bulunduğundan Heyeti Vekilenin iskatını teklif eylerim.

Erzurum
Salih

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Reis Bey takrimini izah edeyim.

Riyaseti Celileye

Menafii âliyeti memleket hilâfına kursütü millette söz söylemesine imkân ve mahal veren Hariciye Vekilî Vekili Celâl Beye ademi itimat teklif ederim.

Mersin
Salihattin

SALÂHATTİN BEY (Erzurum) — Takrimini izah edeceğim.

OSMAN BEY (Kayseri) — Ademi itimat takririni var reye koyunuz.

REIS — Efendim; üç takrir var. İtimat, ademi itimat meselesini ihtiva ediyor. İkisi Hariciye Vekilîne Erzurum Mebusu Salih Efendinin; de Heyeti Vekileye (Gürültüler) Efendim müsaade buyurun. Bir istizah mevzuu olmadığı için evvelâ reye vaz edilip edilmemesini reyinize arz edeceğim. Şey olursa müzakere açarız. Şimdi bu takrirlerin reye vazı kabul edenler lütfen el kaldırsın. (Ret sedaları) Efendim ekseriyetle rededilmiştir.

SELÂHADDİN BEY (Mersin) — Reis Bey; o halde bendeniz de aleni celsede söyleyeceğim, müsaadenizle. Bu Heyeti Hükümelle sokağa çıkılmaz sokağa. (Şiddetli gürültüler)

REIS — Efendim. müzakerenin açılmasını ve reye vaz edilip edilmemesini reye koydum. (Ayrı ayrı reye koymak icabeder sesleri)

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Reis Bey; usulü müzakere hakkında bir şey arz edeceğim.

REIS — Efendim; Hariciye Vekili Celâl Beye olan takririn muameleye konması için müzakere açılmasını kabul edenler lütfen el kaldırsın. Ellerinizi indiriniz. Müzakere açılmasını kabul etmeyenler lütfen el kaldırsın. Efendim ekseriyet aksinedir. Yani takrirler müzakereye konulamaz.

SALİH EFENDİ — Hangi arkadaşımız ispat ediyor. Nizamnamci dahili buradadır. Bu cürüm...

LİTFİ REY (Malatya) — Memleketin hayati siyasiyesine taalluk ediyor. Müzakere açılmasında ekseriyeti azime vardır.

REIS — Müsaade buyurun. ekseriyet olmadı. Mevzu bitmiştir.

HAKKI HÂMİ BEY (Sinop) — Efendim, burda nizamname mers değilse yırtalım efendim.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Efendim reye vaz usulünde yanlışlık vardır. Nizamname sarıhtır. İki defa aksi reye konmaz.

BİR MEAUS — Şimdiye kadar yüz kere kondu, niçin söylemediniz?

REİS — Rica ederim, his ile Meclis idare olunmaz. Kötüp burada vazifesini ihlal etmiş. Tayini esamî ile reyinizde vazedeceğim. Ben vadedim mi şey edemem. His üzerine yapıyorsunuz.

HAKKI HÂMÎ BEY (Sinop) — Reis Bey, usul hakkında söyleyeceğim hendeniz rica ederim. Hâli fi kanun nasıl muamele yapılır? (Şiddetli gürültüler.)

REİS — Dairei intihabiyecinden başlayıyoruz. Hürriyet Vekili Celâl Bey hakkında ademi itimadı tazammun eden tahrir hakkında müzakere açılışını isteyenler beyaz istemeyenler kırmızı.

LÜTFİ BEY (Siverek) — Mesaleyi uzatmayınız. İtimat ve ademi itimadı reye koyunuz. Reis Bey.

SÜLEYMAN SİRRI BEY (Yozgat) — Rica ederim, bunda yanlışlık olacaktır.

REİS — Efendim, itimad, ademi itimadın reye vazı diyorlar. Halbuki bir mevzu yoktur.

HAKKI HÂMÎ BEY (Sinop) — Aynı şey hakkında hendeniz de istediniz neden vermediniz?

İSMET BEY (Çorum) — Arkadaşlar; his salâhiyeti teşriyenizi huturu muayyene dahilinde takip etmezsek işle bunun gibi işlerimizi bir mevzu yok iken mispet bir iş görmeyiz. Eğer Celâl Bey hakkında ademi itimad derineyan edilecekse sual, istizah yapılır, madde dermeyen edilir. Bunu hepimiz kabul ederiz. Ortada bir tahrir yokken, mevzu yokken bir sual tahriri vermek nasıl olur? Sualı tayin. (Gürültüler.) Havi olmazsa nasıl mevzu müzakere olur, rica ederim. Mevzuunu gösterebilir. İsimleri okuyunuz sesleri, şiddetli gürültüler.)

HAKKI HÂMÎ BEY (Sinop) — Efendiler; bütün bu gürültülerin yegâne sebebi maaleccesif nizamname ahkâmına riayet edilmesindedir. Arz edeyim: Malumu âliniz her hangi bir şeyi işari ile reye konduğu zaman eğer tereddüt hâsıl olursa Divanı Riyaset ikinci defa ayağa kalkmak suretiyle reye kor. Yine tereddüt hâsıl olursa o vakit tayini esamî ile reye kor. Reis evvelâ reyi işari ile reye koymuştur. Ekseriyet olup olmadığı hakkıyla kanaatini bilmiyorum. Bu sefer ayağa kaldırmak lâzım gelirken demişlerdi ki aksini kabul edenler el kaldırsın. Bu suretle nizamnameneye muhalif hareket etmişler ve ona tecavüzde bulunmuşlardır.

BİR MEBUS — Şimdiye kadar yüz defa olmuştur, neden itiraz edilmedi?

HAKKI HÂMÎ BEY (Devanî) — Efendim; hendeniz nizamnameneyi haksediyordunuz. Açık hakarsınız, eğer nizamname böyle değilse hendeniz sözlerimi geri alıyorum. Divanı Riyaset nizamnamenin tatbiki

ile mükellefse Nizamnamenin Dahili böyledir. Nizamnamenin sarahatı böyle değilse sözüm yoktur. Bu itibarla Reis nizamnamenin sarahatını teminatıyla tatbik etmeyecek nizamnamenin lâtifinde hareket etmek suretiyle bu meseledeki bitaraffığını muhafaza edememiş tarafgirliklerini ispat etmişlerdir. (Hayir su daları.) Bu itibarla bu meselenin müzakeresinde Reis Beyin bu makamda bulunmaları doğru değildir. İste hendeniz bunu söylüyoruz.

REİS — Evvelâ rica ederim, yerlerinizi muhafaza buyurun. Meclisi Âlinin şeref ve haysiyetiyle mütenasip hareket edelim.

HASAN FEHMI BEY (Gümüşhane) — Efendim, hendeniz Hakkı Hâmî Beyin nizamnamenin sarahatı tatbik edilmedi yolundaki mütalahasına cevap vermek istiyordum. Malumu âliniz Mecliste her zaman tayini esamî nunkinin olmadığına ve tayini esamîde bir saat, yarım saat kabil edildiği nazarı dikkate alındığı için muayyen bazı mesailde nizamnamenin sarahatı vardır. Bazı mesailde tayini esamîyi tasvîh ediyor. Nizamnamenin dahili tasvîp ediyor. Musarrah olmayan mevzuda da lâyhânın reye vazı on beş imza ile talep vakti aldığında tayini esamî mecburidir. Diğer mesailde reyi işariyi kabul etmiş ve eskâlini tespit etmiştir. Reyi işaride bilhassa böyle azası kesir olan ve daima hali içtimada bulunan bir mecliste hatan öyle zaman oluyor ki ekseriyetle akalliyet öyle bir bakışta, iki bakışta anlamak azını müşkülât ve tereddünu mucip oluyor. Bunun için yine nizamnamenin daima Divan kâtiplerinin dürdüğün mevcut olarak ekseriyetin takdiri hususunda Reis ile istişari surette, Reis tereddüt ederse müraaat etmeyi de emretmişiz. Bu meslede hendeniz reye arz ettim. Mesaleyi bir defa arz ettikten sonra tatbiki hususunu tesrih edeceğim. Reye vazettiğimde kâtiplerden Sait Beye ibtida reyleri saydırdım. Adedinin merkez sol cenah. Merkezde elli bir reyin tahririnin müzakeresine taraftar olduğu ve bu tarafta belki on beş yirmi kadar rey bulunduğu fikrinde idi. Fakat bu tarafını da Ziya Bey saydırdım. Rinaenaleyh Ziya Bey neticeyi ifade etmeden ekseriyet var dedi. Ben şüphelendim, aksini reye vazettim. Aksini reye vazettikten sonra Sait Beyle yine muşavere ettim. Evet yine ekseriyet olmadığını yalnız Ziya Bey ekseriyet evvelkinde idi dedi. Fakat ekseriyet bariz kanaatıma göre evvelki reyile idi. Şimdi ki kanaatıma da bariz, mutecelli bir surette ikinci defa reye vazındayım. Tabii ihtilaf ederse ikinci defa konur. Nizamname aksinin reye konulmasında

sakittir. Hakkı Hâmi Bey nizamnameye itirazı hususu haklıdır. Fakat Hakkı Hâmi Bey her hangi bir işin reye vazında takrir meselesinde Meclislerde bu güne kadar geçen ihtilâfî nazarıları ve Riyasete tereddüt ettiği zamanda nezdinde bulunan Divan kâtipleriyle beraber yaptığı istişare neticesinde verilen hakki takdirin bir an evvel nazarı itibare alınmış olsalardı aksinin reye konulması Reisin takdirini takyistir. Meclisi Âlinin hukukunu daha vazih bir surette tecessül ettirecek bir şahıdır. Nizamnameli Dalilinin tan zımında tadilinde İstanbul'da bulunan arkadaşlarımız pek iyi bilirler. bu mesele Meclisi Âliyi uzun boylu, o vakit makamı Riyaseti işgal eden ve pek muhterem tanıdığını ve hürmetle ismini yad ettiğini Halil Beyefendi ile Meclis arasında uzun münakaşası mucip olmuştur. Neticesinde madde olarak tespit edilmiştir. Fakat şimdi de arz etmek isterim ki diğer Reis çehilleri ki Nizamnameli Dahili encümeni henfiletir. Vakitte daima kendilerine ait olan takdir meselesini aksini reye koymak suretiyle tasrih edilmiştir.

Meclisin arasının tecellisinde ufak bir tereddüde meydan bırakmayacak surette daima aksini reye koymak suretiyle hakikatın imkânına hâdim olan bu usulün tatbikatta reddi kâhülî revaç bulunmamıştır. İstanbul'da böyle olduğu gibi burada da böyledir. İsterseniz Makamı Riyasete o husustaki salâhiyetini yani takdir hakkındaki mülkiyetini kabul buyursanız bir daha koymayız. Fakat benim şahsî kanaatıma göre Makamı Riyasete bulunan ve müzakerecisi idare eden arkadaşımıza bir imnâdî tanınınız vardır ki müzakereyi ellerine verdiniz. Fakat böyle olmakla beraber dimağın yorulmasında vücudun yorulmasında gurultu; uğultu içerisinde üç saat, beş saat işledikten sonra elbette o da bir müşkülata düşer. Bunu reye vaz edip aksini reye koymak hakikatın tecellisine daha ziyade hâdim midir, değil midir? (Hâdimdir sesleri.) Eğer hâdim değildirseniz, yapmayın isterseniz yapmayız. Fakat olabilir ki tereddüt ettiğimiz şeyler olabilir. Sizin lehinize ve aramızın hakiki olarak tecellisine hâdim bir usuldür. Nizamnamemizde sarahaten mukayyet değilse bunu sarahaten tasrih edin. Teâmüle şey etmiyorsanız.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim, Makamı Riyasetteki zevata hurmet edilmesi itibar edilmesi esastır. Ekseriyetin de izhar ettiği ara bunda müeyyettir. Şekli harici itibariyle geçen sene de mevzubahis olduğu üzere Riyasetin bitaraf olabilmesi ve kalbinizde ukde kalmaması için... Fikirlerden

tecerrihi ve Allaha kalbini rapteder. Hiç bir tesire kapılmaz. Biz böyle kudsi makamda kudsi zevat... Hasan Bey size namusumla temin ederim ki hilerek bu kürsüde zatı Âliniz tarafından defaatla vakıdır.

HASAN FEHMI BEY (Gümüşhane) — O şahsı telakkidir. Ben de size Hüseyin Bey namusumla temin ederim ki bilerek insan hatadan salımı değildir ve kasten hiç bir surette Meclisi Âlinin ekseriyetinin tezahuratına, arzısına muhalif hiç bir karar neticesi tebliğ etmediğimi namusumla temin ederim. Mademki sanımı görüşüyoruz. Biz de siyasi bir parti yoktur, mevcut değildir. Bir siyasi parti vardır, o da Misaki Millidir.

SALÂHAİTİN BEY (Mersin) — Hepimiz de onun azasıyız.

HASAN FEHMI BEY (Devamlı) — Bu Misaki Millinin etrafında toplanan da bu Mecliste bulunan zevatın heyeti umumiyesidir. Grup meselesi, nizamnamenin besateti de gösteriyor ki; sırf şekli müzakereye ait bir teşkilâtın ibaretidir. Bendeniz Hüseyin Beye şu cihetle derhanir ettirim ki Avrupa'da hiç bir parti yoktur ki, gerek Meclis Reislere, gerek ricâli Devlet hiç bir partiye salık olmasın.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Büyük Millet Meclisi bu hatadan kendisini tenzih eder.

HASAN FEHMI BEY (Devamlı) — Ve biz de, gerçi İstanbul Meclisimizde, o vakit muhterif kanaatler üzerine teessüs etmiş iki parti vardı. Meclisimizin Reislere görünüşte müzakereye iştirak etmederdi, fakat daima, hiç şüpheli yoktur ki siyasi partiler teşekkül ettiği vakitte Meclisin Reislere o partinin, gelecektir. Fakat bizde böyle şey yoktur. Neyi mevzubahis ederiz. Eğer şurada açık ve sarıh olan grup nizamnameli dahili ki hepinizin malumudur. eğer sırf idare şeklinde, yani ruznamenin tanzimi ve teshili hususunda müdaveci efkârdan başka bir şey olmayan o gruba Meclis Divan Heyetine dahil olanların devanını munasip görmüyorsanız devam etmeyiz. Çünkü feda edilecek bir kanaat esasıye yoktur.

REİS — Efendim; mesele bir takririn müzakeresine devam olunup olunmaması hakkındadır. Bu reye konacak. Aynı zamanda bir kaç arkadaşlarımız Usulü müzakere hakkında söz istediler. Yalnız usulü müzakere hakkında söz söylemek için kürsüye davet ediyorum. Esas hakkında söylenecek söz yoktur. Reye konacaktır. Buyurun Ziya Hurşit Bey; usulü müzakere hakkında.

ZIYA HURŞİT BEY (Lizistan) — Efendim, şimdi bendeniz burada söylediğim şayanı hayret bir iş

oldu. Bendenizin kanaatim. Meclisi Âlinin her tarafındaki azamın hepsi tahriri anlamadılar. Çünkü birinci reye konulduğunda kanaati katiyemi vardır ki, Mahmut Sait Bey de şahittir ki, ekseriyeti azime vardı. Aksı reye konulduğu zamanda yine ekseriyet vardı. Hem kabulünde ekseriyet var, hem de reddinde ekseriyet var. Bu çok şayanı hayret oldu. Sait Bey rica ederim, söyleyiniz. (Olamaz sadalar.) Birincide aksı reye konuyupla ekseriyet var denseydi ekseriyet vardı ve kabul edilirdi. Fakat ikincide, aksinde yine ekseriyet vardı. Tahrir kâfi derecede herkesce anlaşılıp rey istimal edilmedi. Zannedirim Sait Bey de aynı kanaattadır. Bendeniz bunu arz edecektim.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarşahı) — Efendim; bendeniz bir noktayı anlamak isterim : Paşa Hazretleri zabıtların tabedilmemesini söylediler. Zabıtlar cemii olarak geçti. Hattı ülinizdedir ki geçen gün bir karar verdik. Meclisin zabıtlarının tamamı ve nesri hakkında. Şimdi yalnız bu, bir kaç zaptı mı münhasırdır, yoksa umumi mi? Bunun tasrih edilmesi lâzımdır. (Hayır buna aittir sadalar.)

LUTFI REY (Malatya) — Efendim; zabıtların neşredilmek meselesi müzakeranın safahatı umumiyesinden en mühim kısmı Hâkimiyeti Milliye gazetesiyle neşredilmiştir. Bu, nim resmi bir gazete ile neşredilmiş olduğu halde, şimdi bunun neşrini arzu etmiyoruz. Şimdi bunun aleni neşrini talep etmek ve evvelce de aleni celsede müzakeresini istemek bir tenakuztur.

REİS — Efendim; yalnız usulü müzakere hakkında söyleyiniz.

LUTFI REY (Malatya) — Peki efendim. Şimdi bunun aleni celsede müzakeresine geçilmesi. Hariciye Vekili aleni celsede müzakeresinde mahzur yoktur, dedi. Şimdi bu mahzur yoktur, sözü milletin en mühim serairinin meydana çıkmasına sebep olmuştur. Bundan dolayı bir itimat ademî itimat meselesi tevellüt etti. Bu, reye vazıdılıyor ve bu reye vazında tavazuh etmemiştir. Bunun kabul, ademî kabul ciheli malum olmak üzere tayini esamî ile reye vazını teklif ediyorum.

REİS — Usulü müzakere hakkında söz isteyen arkadaşların hepsine söz verdim. Artık söz isteyen kalmamıştır zannedirim. Heyeti Âliyenizin zannediyorum daha fazla usulü müzakere hakkı da nokta nazarı mevcut değil ve hem de söz isteyen yok.

TUNALI HİLMİ REY (Bolu) — Söz istedim.

REİS — Rica ederim, siz esas hakkında söz istediniz.

ABDULLAH AZMİ EFFENDİ (Eskişehir) — Efendim; Hakkı Hâmi Beyin makamı Riyasete karşı vaki olan itirazı üzerine Hasan Bey indiler. Buradan cevap veriyorlardı ki bununla bir mesele hadis oluyor. O da, aksını reye koymak koymamak meselesi. Hakkı Hâmi Rey diyorlar ki aksını reye koymanın nizamnamede yeri olmadığı için bu, hilâfi hakikat olarak yapılmıştır, diyorlardı. Halbuki bu Meclisin lehindedir. Onun için Nizamname Dahilinin tadili hakkında tahrirler verilmiş, encüme gitmiş, orada onlar kalmıştır. Çünkü bir şeyin takarrür cimesi, o şeyin zıddıyla kanıdır. Ara yerde müstenkifler vardır. Belli olmaz. Nutilaka aksı reye konmalıdır ki ekseriyet tezahür etsin. Akalliyet ve ekseriyet nisbidir. Yekilîğesine nishle tavazuh eder. Nizamname Dahilide mevcut olmayarak Riyaset bunu korusa, bu Meclisin lehinde olur. Binaenaleyh bu Meclisin aleyhinde değil lehindedir. Yani bundan dolayı bunu mevzubahis etmeğlim hilâhara Makamı Riyaset ihtimal ki itiraz vaki oldu diyerek bir daha aksını reye koymaz. Bu hem Nizamname Dahilini tadil etmek üzere encüme gitmiş bir meseledir. Binaenaleyh bu itirazla bunun reddedilmesini ve daima bu kadeyi istilzam etmelerini temenni ediyorum Bendeniz. (Gurültüler.)

REİS — Musade buyurun efendim, muhavere mahallî değil hurası.

TAHSİN BEY (Aydın) — Reyi işari ile reye vazında şüphe hâsıl olunca tayin esamî ile reye konması Meclisimizce bin defa istiyat edilmiş bir meseledir. Makamı Riyaset de zaten tayin esamî ile reye koymaya karar vermiştir.

REİS — Efendim; müzakerenin kifayetine dair Yozgat Mebusu Süleyman Sırrı Beyle Malatya Mebusu Feyzi Efendinin tahrirleri var. Müzakerenin kifayetini kabul edenler lütfen el kaldırsın. İttifak ile kabul edildi efendim.

Mesele Heyeti Vekile Reisi Paşa Hazretlerinin malum olan hafî ve aleni celselerde, Yusuf Kemal Beyin seyahatine ait olan müzakere zabıtı ceridelerinin tehirini talep etmek yolunda başlamıştır. Bu hususta Heyeti Âliyenizce kabul edilmiştir. Bu mevzu bahis değildir.

Şimdi Hariciye Vekiline ademî itimat edilmesine dair verilen tahririn müzakeresine geçilip geçilmesi hususudur ve cereyan eden müzakere neticesinde tayini esamî ile reye vazı kabul edilmiş midir, değil midir? Bu vardır efendim. Uzun müzakere oldu, leh ve aleyhte söylendi. Hâsıl olan kanaat, tayini esamî

ile bu hususun müzakere edilip edilmesinin tayini lâzım gelir. Yani müzakere edilsin mi edilmesin mi meselesi tayini esamî ile reye vazolunacaktır. Bu hususta müzakereyi kabul buyurana zevat beyaz varaka müzakereyi kabul buyurmayan zevat kırmızı varaka verecekler. Anlaşıldı mı efendim. Yantışlık olmasın (Anlaşıldı sesleri)

(Ârâ toplandı)

REIS — Efendim ârâ tadat edilecektir. Rey vermeyen zevat varsa lütfen versinler.

Efendim âranın neticesini tebliğ edeceğim. Lütfen yerlerinizi ve hem ile sukûneti muhafaza buyurun. Efendim reye iştirak eden zevatın adedi 187, mevzu bahis olan takririn müzakeresini kabul edenlerin adedi 49, arzu etmeyen zevatın adedi de 131. 7 de müstenkil vardır. Şu halde efendim, müzakerenin devanı kabul olunmadı.

OPERATOR EMİN HİFY (Nursa) — Reisi tarafgirlikle itham eden arkadaşlara Allah ınsaf versin.

REIS — Efendim kapıları kapatınız. Müzakere mahrem devanı ediyor.

Paşa Hazretleri, arzuyu âliniz üzere zabıtların talih ve neşrinin tehiri kabul edilmiştir. Başka Heyete söyleyeceğiniz söz var mıdır?

Teklifler

1 — *Mersin Mebusu Salâhattin Bey ve rüfekasının: herri, bahri, havai sınıfu muhtelifi askeriyeye mensubın, memurin ve zabıtanın elbise ve teçhizat bedeli nasına dair teklifi*

REIS — Teklif hakkında söz Kâzım Paşa Hazretlerinin. Buyurun efendim.

KÂZİM PAŞA (Mudafaa-i Milliye Vekili) (Karesi) — Efendim, zabıtanın bir tenkihat dolavisiyle azalan maaşları hitabî sefaletlerini müdip olmak bir derecededir. İlhassa küçük zabıtanın. Annu bir dereceye kadar telâfi etmek üzere bazı arkadaşlarımız bir kaç takrir vermişler. Bu takrirlerin celsesi hâfiye de hemen şimdi müzakeresiyle bir karar verilmesini teklif ediyorum. (Muvafık sadaları)

SÜLEYMAN SİRRI REY (Yozgat) — O zaman feriat ediyordum da işitmiyordum.

REIS — Mudafaa-i Milliye Vekili Paşa Hazretleri, bu takrirlerin hâfi celsede müzakeresini mi arzu ediyorsunuz efendim?

KÂZİM PAŞA (Devamla) — Evet, hâfi celsede efendim.

REIS — Efendim Mudafaa-i Milliye Vekili Paşa Hazretleri bir kaç takrirden bahis buyurdular. Halbuki Makamı Riyasete verilen takrir yalnız Mersin

Mebusu Salâhattin, Sivas Mebusu Vasıf, Saruhan Mebusu Reşat Beylerin. Yalnız bir takrir efendim. Başka takrir yoktur. Bir takrir daha şimdi geldi efendim. Salâhattin Beyin takriri okunacaktır.

Riyaseti Celileye

Mudafaa-i Milliye bütçesinin maaşat faslına müte-dair kavanini cedide ile bir hayli tasarrufat temin edilmiş olmakla beraber zabıtanın ilbas ve teçhizi hususunda muhassetatı mütihakiyelerinin ademi kifayesi ihtimaline ve icabına karşı bir muaveneti lâzımler mahsusa olmak üzere zabıtan ve memurin ve mensubını askeriyeye verilen elbise bedeline mukabil ve takriben rayice muadil bir meblâğin senode bir defa toptan veya maaşlar meyanında mukassatan itası hususunun emri kabulüne dair berveçhi zir madde-i kanuniyenin tetkik ve kabulünü teklif eyleriz.

13 . 3 . 1338

Mersin	Sivas
Salâhattin	Vasıf
Trabzon	Saruhan
İfason Hüsnü	Reşat

1 — Herri, bahri, havai sınıfu muhtelifi askeriyeye mensubın, memurin ve zabıtanından kıdemli yüzbaşı rütbesine (dahil) ve muadillerine senode bir defa olmak ve defaten veyahur maaşat ile birlikte taksiti şehri suretiyle verilmek üzere melbusat faslından senevi 48 lira elbise ve teçhizat bedeli ita edilir.

2 — İşbu kanun 1 mart 1338 senesinden itibaren meriyulicradır.

3 — Bu kanunun icrasına Maliye ve Mudafaa-i Milliye Vekilleri memurdur.

(Diyarbakir Mebusu Kadri Rey ve rüfekasının takriri okundu)

REIS — Efendim; bu babda İstanbul Mebusu Numan Efendinin de bir takriri var. onu da okuyalım da ondan sonra söz isteyenlere söz vereyim.

Riyaseti Celileye

Salâhattin Beyin ve rüfekasının takririnin bilâmi nakşatı kabulünü teklif ederim.

İstanbul
Numan

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Efendim; Heyeti Âliyelerinin geçen celselerde kabul buyurduğu maaşat faslına ait kavanin ile bütçede teşkilâtın tamamına tevafuk eden maaşat yekûnu 23 milyon liraya hâliğ oluyor. Fakat muhayyel ve mutasavver... Dittabi onu dokuz milyon ve hatta bizim tenkizimizle 8 600 000 liraya indirmiştir. Binaenaleyh yapılan bu

tenzili, gayri mevcudun tenzili ve saniiyen mevcudun makul bir nispetle ve idare kabul eder bir şekilde mazbuten temini için hâsıl olmuş bir menfaattir. Bu hududun bir hüvudü makule olduğuna kanaatimiz oldukça ve tamamen vardır. Bununla beraber verilmiş olan maasat zabitanın kıfati nefisine kılayet edemiycek bir radidedir. Diğer taraftan mesele yalnız bu değildir. Teçhizat ve melbusat gibi hususatta, zabitanın bu ihtiyaçlarını temin edebilmeleri için muhimce bir para artırmalarına imkân yoktur. Binaenaleyh eskiden beri olduğu gibi ordumuzda küçük zabitanaya - yani umera hariç - verilmekte olan elbise bedelinin mukabil olmak üzere bir miktar muayyen paranın zabitanaya verilmesini ve kabulünü arz ve teklif ediyoruz. Bir zabitanın kış veya yaz, kıyda veya sahrada sarf ve istihlak edeceği melbusat ve teçhizatın bedelini bir kere düşününüz. Zabitan için bunun karşılığı yoktur, bütçenizde ve maasattan da yüzde yirmi kesildiğine nazaran - umum meyanında - artık hiç bir şeyi idare edemiycek bir dereceye gelmişlerdir. Bendeniz bu teçhizat bedelince mukabil olmak üzere - eskiden ordumuzda mevcut olan elbise teçhizatı masraflarının küçük rütbeli zabitanaya binbaşı hariç, kıdemli yüzbaşıya kadar, kıdemli yüzbaşı dahil, memurini askeriye ve mensûhin de dahil olmak üzere - verilmesini arz ve teklif ediyorum. Bunun balığ olacağı miktar 280 ile 300 bin lirayı aşmıyacaktır ve hiç olmazsa yüzde yirmilerin katından hasıl olan fark katiiyen duyulmıyacaktır.

Orduya toptan bir para verilecek olursa işlerine yarayabilir bir para olacaktır. Halbuki bu parayı kabul buyurmayarak zabitanın maasatına zam edilirse bu doğru değildir. Fakat her hangi bir şehri mikyas addederek memleketin her tarafına sınırdan tutarak aşağıya kadar teşmil etmek israfatı müeddi olur ve binaenaleyh bir nefer tayin bedeli diye bütçeye 720 bin liralık bir zammı mucip olacaktır. Halbuki bu parayı kabul buyurmayarak zabitanın maasatına zam edilirse bu doğru değildir. Fakat her hangi bir şehri mikyas addederek memleketin her tarafına sınırdan tutarak aşağıya kadar teşmil etmek israfatı müeddi olur ve binaenaleyh bir nefer tayin bedeli diye bütçeye 720 bin liralık bir zammı mucip olacaktır. Halbuki bu teklif 280 ile 300 bin lira arasında ve ordu zabitanasını memnun edebilecek bir bir meblâğdır ve makuldür efendiler.

Saniiyen yüzde yirmi tahsisatın katı keyfiyeti de, küçük rütbeli zabitan için heli olmıyacaktır. Yalnız büyük rütbelerde mahsus olacaktır. Binaenaleyh umu-

mi fedakâriyetler için ön saflarda bulunan küçük zabitanın ikdarını temin hususunda arzuyu âtilerini en güzel temin edecek bir şekildir. İzhâr olunan arzuları düşünerek en fâideli ve Muvazenci Maliye Encümeniniz için de en az bar olabilen, tekâlifî saire ile en az kabili telâfi olan bu teklifi Heyet-i Celilenize teklif ediyoruz. Kabulünü rica ederiz. (Kabul sesleri) Diyanîhekir Mehusu Hacı Şükrü Bey, İstanbul Mebusu Rıza Rey ve Karahisar Mebusu Ali Rey tarafından verilmiş bir takrir vardır. (Yok sesleri) O halde söz sahipleri vardır.

ALİ RIZA REY (İstanbul) — Tayinat hakkında arz edeceğim.

REİS — Ali Rıza Rey buyurun.

ALİ RIZA REY (İstanbul) — Salâhatin Beyefendinin teklifatıyla bizim teklifatımız arasında şu kadar fark var ki tayinat bedeli memleketin aksanı muhtelifesinde dört lira ile altı lira arasında tafavut ediyor. Bu itibarla bir zabitan elbise bedeli olarak mahiye hesaba kabul edecek olursak arada büyük bir fark yoktur. Yani bir tevacuz temin edilebilir. Yalnız bunların binbaşıya kadar olan rütbeye hasredilmesi, binbaşıdan yukarı olan timcranın mağduriyetini mucip olacağından - çünkü aynı tenkihata onlar da tabi olacaktır - (Hiç olmaz sesleri) Musade buyurunuz efendim, rütbesi büyüdükçe masrafları çoğalır. Bunların hepsi aileye karışmıştır. Diğerleri genç zabitanıdır. Bu cihetin nazarı ilikkate alınmasını bendeniz teklif ediyorum.

HÜSEYİN AVNİ REY (Erzurum) — Efendiler, geçenlerde Fevzi Paşa Hazretleri bize söz söylerken şüurî muslim bir vaziyet almışlardı. Ben de burada söze başlarken kalbim meytis, mükedder idi. Ümitsizlik doğdu. O sırada dışarıda Allahüekber, Allahüekber diye bir ezan sesi ruhumda cidden tesir yaptı. Bugün de bu vecheye hakınca yine Allahüekber Allahüekber diyecektim. Çünkü bütçemizi bir gaye için çiziyoruz, o da düşmanı almak meselesidir. Bir takım alaim de görüyoruz ki, inşallah çektiğimiz âlâm azap artık sona gelmiştir. Düşman tarafında bir takım karışıklıklar var ve diğer taraftan da biz daha hakikatî anlayarak haricî rüzgârları ref edecek kadar her şeye malikiz ve milletimiz buna karşı pek mütehitir. Nütun millet namına söylüyorum. Sonra düşmana karşı umumî bir fedakâriyet de var. Bunlar bir gayedir efendiler. O da düşmanı hudut haricine almak için. Bugün harp içinde bulunuyoruz. Vakıta bütçemize bakar ve hesap yaparsak gayri şüurî başladı. Fakat Allah böyle sonunu iyi yaptı. Bütçemize hak-

lığını zamanı azanî elimize geçecek para 20 - 25 milyondur. Bulçede 40 milyon. Biz buna can ve gönülden, can ve gönülden askerimiz, mebuslarımız hepimiz çalışarak düşmanı iki üç ay arzedip bir an evvel atmamız lâzımdır. Zannederim ki onun da arife-sindeyiz. Düşman gelmezse bile bizim bu vaziyeti ihdas etmemiz yani onu atmak kabildir. efendiler. Allah bize bu fırsatı verecektir. efendiler. (İnşallah sesleri) O kabiliyetten birisi de efendiler, neferi sevk eden zabıtlardır. neferlerimiz de mağuldur. Neferlenimizin de bir şey istediği yoktur. Bir gün evvel birirmek ve kamını doyurmak. Lohulbamd Harbi Umur müde o neferler muhterem grani (kasturba ile almış grani buğdayı cephesinde yedik, ben de yedim). Almış grani bulgur, seksen grani da etmek altı ay yedik ve vucudumuzu erindik. Üç defa yemek veriyor. millet bu fedakârlığı yapıyor. Meclis de bile bile bunun çıkması olduğunu biliyor. Dedğim gibi Allahüekber, Allahüekber; hiç başka çare yok. İstikraz yapmayız. milletin mukavemeti azalmış. Bunun için ne diyeceğiz biz efendiler. Evet bu hesap gayri şüphüldür. Müddeti muvakkate için bu şuardan tederrür edilecektir efendiler. Ya ki gayetize saklanmışızdır. Bir an evvel bu harpten kurtulmak için hepimize yeniden hazırlanmak lâzım. Sonra zabıtana ben bugün öldürülen için gönderdiklerimi, varın ne yapışacak telâkâsini vermek de doğru değildir. Felekzeile olmuş, İngilizler içerisinden gelmiş ve gözleri kor edilmiş olanları muhafaza etmek ve aramak ve benimizdir. Bunlara büyük bir ümit vermek lâzımdır.

Efendiler görüyoruz ki dünya, sungü üzerinde duruyor. Ne vakit olsa sungü bize lâzımdır ve o idare edilecektir. Binanaleyh bugün iki üç ay için fevkalâde tedabir alınmazsa meçhurdur. Sonra kuvvet azalıp paramız çoğalınca yine onlara bir şeyler yaparız. Fakat bugün için; bu işi üç ayda bitireceğiz müttelikden. Bunu göze alalım. Zaten bunu göze almıyacak başka bir şey yoktur; hesap meydanıdır. Bugün onların ümidini arttıracak bir kat elbise bedeli veriniz. İnkân olmadığı zamanlar vereniyoruz zaten. Öğünü veremedik, ne yapalım deyince o haşşlar efendiler. Mademki konduruyoruz, geçen seneden de her bir zabıtın bes aylığı var. üzerine bir daha koy efendiler. Allah bizi muzaffer ettikten sonra onların hepsini faiziyle veririz İnşallah. (İnşallah sadaları) İnşallah biz gidelim Edirne hudutlarına; o zaman onların her isediklerini veririz. (İnşallah sadaları) Bugün için bu teklif bir vaattir. Bu vaadi müttelikten kabul ederek Allah'ın inayetiyle zafere doğru bir an evvel yetiş-

mek hususunu can ve gönülden isteyip koşmalıyız. Başka bir şey yok. (Bravo sadaları)

REİS — Usulü müzakere hakkında siz istemiştiniz. buyurun Sırrı Bey.

SÜLEYMAN SİRRI BEY (Yozgat) — Usulü müzakere hakkında buradan arz edeceğim. Efendim hendeniz geçen gün zabıtanın maasatı hakkındaki müzakerenin bile gunah olduğunu - cebri nefsedemiyerek - söyledim. Sıram geldiği vakit ona dair maasatını arz ederim. Yalnız bu teklif tezyidi varidatı mutazamını bir tekliftir. Müvazenei Maliye Encümeninin de mutalâba alınmak lâzımdır. (Alınmıştır sesleri)

EMİN BEY (Ruma) — Alınmıştır. encümeni reisinin de teklifte imzası var.

SÜLEYMAN SİRRI BEY (Yozgat) — Ben Nizamnamenin Dalilüden bahsediyorum.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Girişğimiz müceddeleyi bize kazandıracak, hilâ sek ve şüphe küçük zabıtanın fedakârlığıdır ve her bir fedakârlık mukabilinde her kesin de bir şey istemeye hakkı vardır. Binanaleyh bu takdir hendeniz belki nakıs görüyoruz. Fakat bu hafta dört gün evvel kabul edilen bir kanununun henüz mürekkebi kurumamış olduğu halde ona bazı mevaddın tezyiline dair böyle bir teklifin tekrar gelmesini icabettirecek halin, bir daha tekrur etmek üzere olduğunu görüyorum. Kurkanım ki bu teklifi kabul edeceğiz. encümenine gödecek ve arkasından bir teklif daha gelecek. Onun için her zamanki istihmatımızı hendeniz tekiden ediyorum ki - birabi arkadaşlarımızın da kanaati bu merkezdedir. eğer nizamnamenin riayet etmiş olsaydık ve müstacelliyet kararlarını nizamnamenin sarahatına muğayir olarak kabul etmemiş bulunsaydık, bugün belki bunlara dair kanunlar herayı müzakere Meclise gelecek, müzakere edilecek ve tadil olunacaktı ve encümen de böyle yapmıyacaktı. Hissiyat üzerindeki harekât neticesinde çıkan bu gibi kanunların maatteessüf ihtiyacı gayri kâfi olduğu ve menleketere fenalık yaptığını görüyoruz. Tekrar ediyorum; Meclis Âhîden - İhtiyarımı her ne sebep tahtında oluyorsa - çıkan kanunlar, kanununun usul ve kavaidine muhalif olarak bir güvültü ile çıkıyor, muğayir olarak bir güvültü ile çıkıyor ve derhal nakıs kalıyor. Onun için hendeniz diyorum ki küçük rurbeli zabıtana tür takım elbise veyahut elbise bedeli vermekle onun ihtiyacını temin edemeyiz. Dediler ki efendim kifafı nefsedecek kadar bir para verdik, ihtiyacını icmin etmek ve elbise de vereceğiz. Sorarım Heyeti Celîlenize; bu kanun

mucibince bir mülâzimin alacağı 26 - 27 banknot ediyor; bir mülâzımı evvelin de alacağı 35 banknot bir yüzbaşının da alacağı 45 tir. Şimdi düşünün bugün 27 - 30 banknot maaş alan bir zat ailesini bu maaşla yalnız bir evde ikamet ettirebilir mi? Ve ailesinin yaşesini onun yalnız ekmeğini temin edebilir mi? Bir İstracinin 60 - 70 liraya çalıştığını gören bu munevver efendi ailesini dışarıda aç, sefil vaziyette hayatta iken görürse öldükten sonra onu para verilmişceğini düşünmez mi? Ona göre ihtiyârkârlıkta bulunmaz mı? Efendiler!.. Dünyada hiç kimse yok ki hen bugün hamiyetken bir fedakârlık yaparım fakat şu kadar ki menafii umumiye namına bir fedakârlık yaparım. Fakat düşünürüm, benim yaptığım bu fedakârlık sayesinde ve bu memlekete ben hizmet ettiğim zaman, benim evlât ve ahfadım güzel bir gün görecekler. Benim yaptığım fedakârlığın mükâfatını evlâdım görecekler, derim. Hen sağlığımda âilemin perişanlığını görürsem nasıl hamiyet olur, buna hamiyet denmez. İtiraf etmek lâzım bu, höyledir. Bunun hilâfını her kim söylerse bendemiz sıhhatına inanmam, bu hamakat olur. Onun için rica ederim, bu Muvazenet Maliye Encümenine gidecektir. Yalnız ehise bedeli vermekte bir Müşirden tutunuz bir zabıt vekiline kadar yüzde yirmi kestik. Şu suretle yapılan bir nispetmişliğe karşı, şu vechile yapılacak olan bir zamla zabıtın bir elbiselik parasını temin edeceğiz, edemediğine nazaran her halde bunların muhassasatını düşünmeye mecburuz. Eğer düşünmez, sek emsin olunuz ki iki ay sonra bir sızıltı olacak. Efendim; ben gerinde âilemin ev kirasını vermedim, ve şeyecek bulamadı, bilmem ne oldu diye göreceksiniz ki bu fer yas gelince Heyeti Âliyeniz yeni bir kanun karşısında bulunacaktır. Onun için bendemiz yüzbaşı rütbesi dahil olduğu halde zabıt vekili, mülâzımı sani, mülâzımı evvel, yüzbaşı, kıdemli yüzbaşı - kupek farksızdır - onun maaşı ve hatla mümkünse muhit dahil aranmaksızın binbaşılara kadar bugün Heyeti Celâline sorarım; bir binbaşı Ankara'da aldığı tahsisatla geçinebilir mi? Bir binbaşının aldığı azami elli altmış liradır. Bu para ile binbaşı kendi nefesini idare edemiyor. Rica ederim bugün bunu nazarı dikkate alınız. Bir adam açlığa mahkûm oldu mu pekâlâ bilir ki gericiye ölmek için hirsizlik etmek mübah olur. (Nasihât sesleri.)

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Trabzon) — Bunlar nasihat oluyor.

HAKKI HÂMİ BEY (Devamla) — Nasihat değil efendim. Dört gün sonra böyle bir kanun daha gelecek. Gelmemesi için bunun nazarı dikkate alınarak

bir kanun teklif edilmesini ve bir ay sonra tekrar Heyeti Meclilenin veyahut rufekayı kiramdan beş on arkadaşın ikide bir kanun bütçenamasını rica ederim. Benim temennim bundan ibarettir.

ALI ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Efendim, müsaade ile suze başlayacağım efendim.

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Trabzon) — Nasihata ihtiyacımız yok, vermişsin.

ALI ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Vaktiz kifayet takrirleri verilmece, her halde senin de takirde imzan varsa, nasihata ihtiyacın olduğu anlaşılıyor. Ben umuma söylüyorum. Şimdi efendim, mevclenin hakikatini görelim. Bu sene bilhassa bütçemizde tasarruf yapmak maksadiyle bilhassa bürgenizin mühim bir kısmını teşkil eden Müdafaa-i Milliye bütçesinde de tekkikat yapmak üzere Meclisi Âhîmiz bir encümeni mahsus teşkil etmişti. Bu encümeni mahsus lâzımı gelen bir şekilde bir maaş kadrosu getirildi. Fakat o zaman efendiler, encümeni mahsus inkâr edebilir mi ki o vakit maaşattan yüzde yirmi tenkihat ıstra edilmiş yordu. Binaenaleyh encümeni mahsusun yapmış olduğu maaş devveli yüzde yirmi tenkihat yapmadan evveline aitti. Yani encümeni mahsus zabitanın bundan evvelki maaşla geçinebileceğine kani idi. Fakat biz burada ne yaptık, bilâhirc geldik burada yüzde yirmi tenkihat ıstra ettik. Ondan sonra zabitanın maaşı kifafî nefse küfidir dıyorlar. Hatta kifafî nefse edemiycek bir dereceye inmiştir. Bazı yerlerde meselâ bunun kâfi ispatı da gûya bunu telvin eder bir şekilde buraya bir takir verilmektedir. Şimdi efendiler, takirini nazarı itibare alalım. Ben eminim ki Hükmüt tarafından verilen paraların hepsinden yüzde on heş, yüzde yirmi bir şey kesiliyor. Binaenaleyh mahiye hü itibarla verilen para üç, üçbuçuk liradan ibaret kalacaktır. Rica ederim üçbuçuk veya dört liranın hayatı maaşet üzerinde ne tesiri olabilir? Arkadaşlar. Eğer Muvazencî Maliye Encümeni bu takirini imza eden arkadaşlarımız, yapılan ve evvelce kabul edilmiş kanun mucibince zabitanaya verilecek maaşın kifafî nefse kâfi olmadığını bilendikten bu teklifi yapıyorlarsa yanlış bir hareket yapıyorlar. Çünkü mahiye dört lira bir zammın üç bir tesiri yoktur. Sonra geçen gün yine arz etmiş idik, müsaade buyurun efendim, nereden vereceğiz demiliyor? Butun bu teşkilâtın gayesi bu orduya istinae ediyor. O orduyu beslemeye mecburuz, icâbederse bir çok devâlinin fuzull teşkilâtını tağvedebiliriz. (Bravo sesleri.) Yine müsaade buyurun. Fakat efendiler, rica ederim uza sorarım; hepimiz biliyoruz ki vaziyet harboye bugün had bir

neveye gelmiştir. İhtimal ki on gün sonra fiili bir harbe gireceğiz. Fiili bir harbe girecek zabitanın efkâr ve hissiyatını, huhran içinele, düşünmek mecburiyetinde bırakacağız. Bu vatani her kes sever, vatanla alâkânı benim ailem ilodir. Ailem süründükten sonra bana o toprağın ne lüzumü var? Müsaade buyurun, rica ederim. (Şiddetli gurultular.) Efendiler, insani vatanına rapiceden bir takım revabit vardır. Bu revabitin en muhimmi de aile rabitasıdır, başka bir şey değildir. Burada tehlike görüldüğü zaman hepimiz birden ailemizi sevkeniz. Bincaenaleyh bu bir hissi insanidir. Bir dakika sonra yok olması ihtimali olan bir zabıt aleşe atılırken gözü arkada kalmasın. Efendiler, rica ederim, eğer tasarruf yapacak zabitanın maaşatını bırakın, iki ay sonra yapalım. Üç ay sonra yapalım. Maaşatı bu şekle kuyduktan sonra yine muntazam verebilecek miyiz? Hayır efendiler. Onu üç zannetmiyoruz. Hususî Avni Beyin heyanı vechile yapacaktık. Hatta geçen sene de bunu yapmalı idik. Lüzümü geldiği şekilde hazırlanıp ve her kesin karnını doyurup... Fakat bu şekilde devam edeceğimizi ben zannetmiyoruz. Burada bir çok celse hafiyeler akdettik, vaziyeti mahiyetimiz Mahiye Vekili ağzından istedik efendiler. O vaziyetin ızırarı, hani dolsun, bizim kudretimiz bunu hürmeteye kâfidir. Fakat bunu bir an evvel bitirmek lüzumdür. Fakat bu işi bitirmek için, her kesin vazifesini hakkıyla ifa ettirmesi için maddî, manevî menfaat ve kabiliyeti harz olmalıdır. Bu kabilyete asil orduyu sevk edecek zabitanın emicli düşüncesi muvaffakiyete ulaşmak olmalıdır. Bir düşmanı yenmek, muzaffer olmak, ailesini ve sarresini düşünmemekte olur. Bu itibarla kendiniz görüyorsunuz ki zabitanın maaşatını bu şekilde indirmekle rufekâyı kıranı. Bilâhirc hunun noksan olduğunu gördükleri için bir numir yapıyorlar, bir adım atıyorlar. Rica ederim, bu taniri bir az diye düşünacak şekilde yapmalıdır efendiler. Benim ricam bundan ibarettir. Şimdi burada bir takım var, deniliyor ki bütün erkân, ümera ve zabıtana bir tayin verilsin. Sonra diyorlar ki menetekoti manatika tahsîm olmak zor bir meseledir. Neden zor bir meseledir? Bincaenaleyh bu tayin zamanı veyahut ilga edilen yüzde yirminin tekrar verilmesi zannederim; ki kabili haldir. Memleketin pek mahduu aksanında zabitan mütekâsif bir hâdedir. Mütekâsif olan yerlerde rufekâr mevcuttur, pahalılık mevcuttur. Köhü galâ mevcuttur. Bincaenaleyh Ankara, Samsun, ve saire gibi yerlere bu yüzde yirmiyi tekrar vade ederiz. Veyahut tayin veririz. Veyahut başka bir şekil veririz. (Aynı şey olamaz sesleri.) Efendim, aynı şey de-

meyiniz. Bugün Samsun'da etmek yirmi beş kuruş. Belki Çorum'da beş kuruştur. Belki Kayseri'de on kuruşa yiyorlar. İnsaf edin, eğer biz paramıza göre iş görecekt isek bunu yapalım efendiler. Zonguldak buradan pahalı mıdır?

FEYZİ EFENDİ (Malatya) — Adana'ya da

ALI ŞÜKRÜ REY (Devamlı) — Adana buradan pahalı mıdır? Bu itibarla bu harbi, bu memleketi sevk ve idare eden heyetler, gerek zabıt, gerek memur olurun. Bincaenaleyh bu merkez de en pahalı bir yerdir. Bunların da mümkün mertebe ikdarı lüzumdür. Bunların da tayifalarının mümkün mertebe ikdar edilmesilâzımdır. İlk teklifin kabul edilmesini ve hiç olmaz, ya binbaşı da dahil olmak üzere diğer teklifin kabul edilmesini teklif ediyorum. Mülâzımı sanı, mülâzımı evvel, yüzbaşı, kıdımli yüzbaşı, ve binbaşı da dahil olduğu halde şu nifer tayiminin reye konularak kabul edilmesini teklif ediyorum.

REİS — Aynı zamanda bu hafta söz söylemek için isimlerini kaydettiğim Suleyman Sirri Bey, Vasif Bey, Behcet Bey, sair rufekâ vardır. Muzakerenin kifayetine dair olan takrirleri okuyacağım. Ondan sonra ayinize arz edeceğim.

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Kanunun heyetü umumiyesinin kabülüyle aleni celsede merasımı lâzimesinin icrasını teklif ederim.

Trabzon
Hüsrev

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Takrînin Müvazenei Mahiye Encümenine havalesini teklif ederim.

Beyazıt
Şeket

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir.

Malatya Mebusu
Fezâ

REİS - Kifayet takrirlerini de okudum efendim. Evvelenide muzakerenin kâfi olup olmadığını reye koyacağımı. Müzakereyi kâfi görenler ellenni kaydetsin. Müzakere kâfi görüldü.

Muzakere ekseriyetle kâfi görülmüştür. Salâhatin Beyefendi ile rufekâsinin vermiş olduğu takrir heyeti Ahiyenize arz edilmiştir.

SULEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Efendim; kendiniz vatanını seven vatanının selâmını düşünün zabitanın maaşıyla değil, inkisarı hatırlarını mucip olacak sözü ağzına alamaz demiştim. Ali Şükrü Bey

yanlış anladılar. Sonra maruzatım bu müzakerenin merasiminin aleni celse olmasını teklif ederim. bu çok muvafıktır.

YUSUF ZIYA BEY (Bitlis) — Bendenizin de takririm var efendim.

REİS — Efendim, takrirleri ayrı okuyacağım efendim.

KEŞAT BEY (Saruhan) — Efendim, bendeniz ilk okunan takriri, yani Salâhattin Beyin takririnin Maliye Encümenince kabul edildiğini arz etmek istemiyorum. Beyhude yere Encümene gönderilmesini Maruzatım budur. tevhide mahal yoktur.

SÜLEYMAN SİRRI BEY (Yozgat) — Muvazenei Maliye Encümeni hatasını tashih ediyor, yaşasın.

KÂZİM PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Karesi) — Efendim, bu meselenin mümkünse hügün burada neticelendirilmesi ve sonra arkadaşlarımızın buyrukları gibi ondan sonra celsenin aleni bir surette devamını rica ediyorum. Aleni bir hale kalmınde müzakere eder ve ilân edersek münasip olacağını arz ediyorum. Muvazenei Maliye Encümeni de bendenizin nokta nazarımı kısmen kabul ettiler. Bazı arkadaşlar Encümenin teklifinin gayri kâfi olduğunu derineyan ettiler. Bunun ufak bir tadilâta telâfisi mümkündür. Meselâ hesabın ködemli yüzbaşısıya kadar olanlara durdur yüz kuruş geliyor. Salâhattin Bey efendinin tekliflerinde diğer arkadaşlarımız bir tayin zammını esas ittihaz ediyorlar. Altı yüz kuruştur ve umumî şâmilidir. Eğer bunun behrine seyyanen, çünkü binbaşı ile yüzbaşı arasında maaş farkı da 7, 8 liradan fazla bir şey değildir. Maaş farkları tahsisatı fevkalâdedir. Maaşatı aslıyeden olduğu için ve maaşatı aslıye de aslında az olduğu için bu fark haizî ehemmiyet değildir. Bu bazı yerlerde beşyüz, bazı yerlerde yediyüze kadar çıkar. Tayin bedeli bu seyyanen ve unuma teşmilî ile beş yüz kuruş ita olunmasını rica ederim. (Doğru sesleri.) Heyeti Umumiye kabul ederse derhal aleni müzakereye geçelim. (Muvafık sesleri.)

REİS — Efendim; rüfekanın ayrı bir meseleye dair takririni vardır. Takrirlerin bazıları tadil mahiyetindedir. Bu takrirleri Heyeti Âliyenize birasıyle arz edeceğiz. azarı dikkate alırsanız. Salâhattin Bey ve rüfekasının teklifleriyle beraber bu tekliflerin Encümene gitmesi lâzımdır. usulen. Eğer nazarı dikkate almazsanız o zaman Salâhattin Bey ve rüfekasının teklifini reye koymak lâzımdır ki eğer o kabul edilirse bazı zevatın teklifleri vechile celse aleniye de merasimî mahsusatını yaparız. Şu halde evvelerde

bazı tadilatı bazı takrirler Heyeti Âliyenize arz edilecektir. Neticeî kararınıza göre hareket ederiz.

(İstanbul Mebusu Ali Rıza Beyin takririni okundu.)

(Bolu Mebusu Hilmi Beyin takririni okundu.)

(Bolu Mebusu Cevat Beyle İzmir Mebusu Yunus Nadi Beyin takririni okundu.)

(Bitlis Mebusu Yusuf Ziya Beyin takririni okundu.)

(Trabzon Mebusu Ali Şukrî Beyin takririni okundu.)

(Karabırsanşarki Mebusu Memduh Beyin takririni okundu.)

REİS — Efendim, takrir okundu, mesmuu âlîniş oldu. Eğer bunları nazarı dikkate alırsanız bunların Muvazenei Maliye Encümenine tevdi lâzımdır. Eğer nazarı dikkate almazsanız Salâhattin Beyin teklifini reye koyacağız. İyveleninde bu takrirleri nazarı itibare olarak heyeti umumiyesini Muvazenei Maliye Encümenine gönderilmesini kabul ederler lütfen ellerini kaldırsın. Ekseriyet yoktur efendim, yani nazarı dikkate alınmadı.

YUNUS NADI BEY (İzmir) — Heyeti umumiyesi birden reye konulmaz. Birer birer reye konması lâzımdır.

REİS — Heyeti umumiyesini reye koydum. Efendim, müsaade buyurunuz, esas teklif yani reye koyduğum teklifin heyeti umumiyesini kabul ederseniz Encümene gidecektir.

YUNUS NADI BEY (İzmir) — İçinde nazarı itibare alınacak teklifler var efendim.

REİS — Çok muhalif teklifler vardır efendim, burada telif ve tesbit imkânı yoktur. Teklifim anlaşılmadı mı efendim. (Anlaşıldı, sesleri.) Tekrar reye nize koyacağım. Efendim; takrirler nazarı dikkate alırsa Muvazenei Maliye Encümenine sevk edilecektir. Takrirleri nazarı dikkate alınız lütfen ellerini kaldırsın. Efendim ekseriyet vardır. (Bu doğru olmadı, sesleri.) Müsaade buyurunuz efendim, anlaşılmadı dendi ve Riyaset imare edildi. Reîs izahın anlaşılmadığına kani oldu, tekrar reye koymak lâzımını hissetti. Ve iki kütüp meyhanında tetkik etti, teklif ekseriyetle kabul edildi. Bazı arkadaşlarımızın arzına muhalif geldi ise bunu hazmettinler, ekseriyetin kanatına ittibâ ettiler. Şu halde bu takrirlerin heyeti umumiyesi Muvazenei Maliye Encümenine sevk edilecek ve oradan gelecek hülâsaya göre müstaceliyelle müzakereyi kabul olunursa, yarınki roznameye alınacaktır.

KÂZİM PAŞA MÜDAFAAI MİLLIYE VEKİLİ (Karesi) — İki dakika evvel bendeniz bunun bu-

rada neticelendirilmesini arz etmiştim. Şimdi ise Encümen'e havale olunuyor. Bu on beş gün sonra gelecektir. (Hayır yarın gelir sesleri) Yani bunun burada hâli mümkündür.

SALÂHATTİN BEY (Mersin — Zati Şifeli Muvazenei Maliye Encümenininin) — Muttehit olursanız encümen de onu kabul edecektir ve mesele bundan ibarettir.

KÂZİM PAŞA MÜDARİAAI MİLLİYET VEKİLİ (Devanla) — Encümenin bunun bey lira olarak tespitini ve binbaşı da dahil olmak üzere... Yukarıdaki üşâğısı heyeti unutmıyenin tepine kor ve ekseriyete bırakırım. Bunun burada hâli mümkündür.

REİS — Efendim, diğer bazı hususlar vardır. Mahrem, hafî celse mevzu bahis olacak, rica ederim sonunu terk etmeyin.

KÂZİM PAŞA (Devanla) — Ondan sonra Heyeti unutmıyence binbaşı da kabul olundusa olunur, olunmazsa olunmaz.

REİS — Efendim; Müdafaa-i Milliye Vekili müstaceliyet teklif ediyor. Yarıklı ruznameye illiyatını teklif ediyor. Kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. Kabul edildi efendim.

Efendim, daha bazı hususlar vardır. Mahrem, hafî celse mevzu bahis olacaktır.

Azıyü Kısmın Muamelesi

1. — *Mersin Mebusu Salâhattin Beyin Hariciye Encümeninden istifa.*

Riyaseti Celileye

Heyeti Aliyelerine takrimle maruz kamaatı beş zane mehmû Hariciye Encümeninde ifayı hizmete inkân görmediğinden affını rica ederim.

Mersin
Salâhattin

REİS — Hafî celsede kiraatın arzı buyuruyolur, arz ediyorum. (Esbabı nedir sesleri)

Teklifler

2. — *1338 senesi bütçesini hazırlamak üzere Muvazenei Maliye Encümenai Müdürlüğün ruznâmı tezyidi hakkında teklif.*

REİS — Mevzu üzerinde buyurumuz. Reşat Bey.

REŞAT' BEY (Saruhan) — Efendim, Muvazenei Maliye Encümenimiz bütçelerin tanzimî hususunda çok müşkül mevkide kalmıştır. 1337 senesi bütçesini Heyeti Aliye 1338 senesi için müsvedde telâkki etmiş ve müsvedde diye karar ittihaz etmiştir. Aynı zamanda Hükümetten de bütçeler gelmiştir. Bunların mecmuu 29'a buluş oluyor. Hükümetin teklif ettiği bütçelerde fasıl itibariyle ehemmiyetli tadilat vardır.

Bunun müzakeresine, fasıl, madde ve kağıt tetkikatına göre tetkikata başlayacak olur isek hüçce yoktur, yine önümüzdeki çibata kalacaktır. Razi yapılacak tetkikat var. Muvazene Encümenindeki arkadaşlarımızın vaziyeti buna müsait değildir. İhtisası dahilinde tetkikat ve tebliğatta bulunmak devairi aidesiyle temasta bulunmak lâzım geliyor. Bütçelerde pek büyük erkânı bulunduğuna kanaat oluyoruz. 1336 - 1337 bütçelerinin yekünü 150 milyon liraya balıg oluyor. Ken 1938 senesi hüççesine 66 milyon lira fazla tahsisat konulduğunu bugün son aldığı tahakkuk hesaplarından anlıyoruz. Bundan kurtulmak için ve Heyeti Aliyeye mümkün olduğu kadar sâlim ve sahih bir hüçce takdim edilmek üzere her vekâletün icabederse idariye ve hesabıye dolayısıyla iptidai ve ihtizari tetkikat yapılacak birtakım mesail bulunduğuna kanaat. Bunu ehil bir müdire tevdi etmek istiyoruz. Bunun için şehri 60 liradan ibaret bir tahsisat kabul etmişik. Divanı Riyasete arz ettik. Divanı Riyaset de tasvip etmiştir. Eğer Heyeti Aliye de muvafakat ve müsaade buyurursa bu kadroyu tatbik edeceğiz. Eğer maddi misaller emrederseniz onları da arz ederim. İzahat isteniliyor mu? (Hayır sesleri)

Esasen Meclisin 1338 senesi bütçesi Muvazenei Maliye Encümenince tetkik edilirken şehri 60 lira ile münhasıran Muvazenei Maliye Encümeninde çalışmak ve mühasa binbaşı rakama taalluk eden ve devairle teması ihtiza eden hususları tetkik ile mükellef olmak üzere iki kişinin lüzumuna kanaat olduk. Bunun için 60 lira tahsisat istiyoruz. Divanı Riyaset de bunu tasvip etti. Heyeti Aliyenizin muvafakati olmadıkça için bunun kabulunu rica ediyoruz. Bir çok işlerimiz var. 1338 bütçesinin vaziyeti itibariyle (Kahul, kabul sesleri) Bunun için Muvazene Encümeninin ruznamede bir mazbatası vardır. Müsaade buyurursanız namû okuyalım efendim.

REİS — Efendim, ruznamede ise şimdilik işte Reşat Beyetendi malumatı lâzımeyi ifa buyurdular. Hafî celsede daha mevzu bahis edecek evrak var. Bu husus malumatı aldınız, mahrem ehletleri arz etti ve pleni celsede de mevzu bahis olabilir. Sırası gelir, zaten hüçce müzakeresi oluyor. Bunun için müzakere yapılır. Yok, müzakereye lüzümü gören zevat varsa. (Hayır sesleri)

REŞAT' BEY (Devanla) — Efendim, icabederse bendemiz hafî celsede arz ederim.

Mazbateler

1. — *Eskişehir Mebusu Hüseyin Sami Bey hakkında Dürümlüğü şube mazbatası.*

REIS — Efendim; Eskişehir Mebusu Hüseyin Sami Bey hakkında dördüncü şubeden muhavvel mazbata vardır. Heyeti Aliyenize gelmiş. Tabii bunu hafî celsede Heyeti Aliyenize arz etmek lâzımdır. Bundan sonra Hüseyin Sami Bey bugün Ankara'ya muvasalat etmiş ve Riyasete kendi noktai nazır ve inüdafaatını ve hâzi hususatı arz etmiş olmak için bir takriri vardır. Bunlar sırasıyle okunacaktır. (Ekseriyet yok sesleri) Vardır, efendim. talep ederseniz, yoklama yaparız.

Riyaseti Celileye

Bir müddetten beri gerek mensup olduğum İstiklâl mahkemesi ve gerekse şahsım aleyhine vakti olan isnadın sabık dördüncü şube tarafından tahkikatına devam olunarak neticede Isparta'da ziyaa uğratılan koyunlar hakkında tahkikatı mütenimime icrası için azayı heyetten Yozgat Mebusu Süleyman Sırrı ve Ayıntap Mebusu Ragıp Beylerin memur edildiklerini haber aldım. Ragıp Beyi tanımam. Fakat kendisine muahede-i milliyede bir refikim olmak sıfatıyla hürmet ve itimat ederim. Fakat Süleyman Sırrı Beye gelince :

Atideki dört sebepten dolayı mumaileyhin bu tahkikatta bitaraf olamayacağı cihetle bir başka zarf ile tebdilini teklif ederim.

1. — Yozgat Mebusu Süleyman Sırrı Beyin Yozgat hadisesi isyanıyesinde İstanbul Hükümeti tarafından Hükümeti milliyeye aleyhine isdar edilmiş olan ve tarihin huzuru azametine bir hacalet: şer'iyeye teşkil eden mahus felvanın usat tarafından esnayı kiraatında hazır bulunması ve tahrik edilen kuvveyi tedbiye kumandanlığı tarafından mumaileyh hakkında tahkikat icra ve teziyesi derdest iken mumaileyhin sıfatı mebusiyetini vesile ittihaz ederek mucebî teziye bir hali olduğu takdirde mes'uliyeti Meclisi mülice takdir edileceğinden mumaileyhin hürriyet ve masuniyetini muhafaza ettiğim halde hakkında yapılan tahkikat ve muameleyi benden bitarak aleyhine isdarı hususete etmesi.

2. Tesic hususete icra için aleyhimde husule ~~gelen~~ ~~arayan~~ mutasallandan bilisifade güya Yozgat'a kinvesi tedbiye ile gittiğimi esnada bazı su hâlimin ~~sade~~ ~~bulduğundan~~ bahsile aleyhimdeki takrire ~~sade~~ ~~israr~~ ~~etmesi~~ ve bu mesele hakkında yine aleyhimde ~~ifaya~~ ~~şahadet~~ etmesi.

3. Kendi tarafından ihzar edilen ve şubeye havale olunan bu meselemin tahkikatını yine kendisine tevdi ettirerek istediği şekilde tahkikatı idare etmesi.

4. Şubede nisabı ekseriyet hâsil olmadığı halde müdafaaaneminin istimalına hacet hırakmaları Heyeti Celileye sevkinde israr etmesi.

İşte bir esbabi maruzaya nebni gönderilecek heyet meyanında mumaileyhin bulunması adaletin ta hakkukunu ishkâl edeceğinden başka bir zatın memur buyurulmasını Heyeti Celilenin vicdanı adaletinden istirham ederim.

12 . 3 . 1328

Eskişehir Mebusu
Hüseyin Sami

(Mazbatanın kiraatında Rauf Bey efendi Makamı Riyaseti terk ederek İkinci Reis Vekili Musa Kâzım Efendi Makamı Riyaseti isgal ettiler).

REIS — Efendim; nisabla hüyurun efendim. Dördüncü şubenin Yozgat'a ait bir raporu var. derdesti müzakereidir. Bir de Hüseyin Sami Beyin bir takriri var ki bu da Isparta'daki koyun meselesine aittir. Bunlar tekrir edilmiştir. ayrıca teklif memuru gidiyor. O tahkik memurunun şahsına itiraz ediyor. Bunlardan bir de heyeti tahkikiye Isparta'ya gideceğinden heyeti tahkikiye azasından birine itiraz var. Her ikisi de celse hafîye de okunması lâzım gelen evraklardır. Meseleyi halletmek için evvelâ mazbatayı okumak lâzımdır. Mazbata ise şubeden çıkmıştır. Derdesti müzakere olan mazbatanın kiraatını kabul edenler lutfen el kaldırsın. Efendim ekseriyette tereddüt ediyorum. meseleyi anlatamadık.

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Karahisarşarık) — Efendim usulü müzakere hakkındadır maruzatım. Mazbata her halde okunmalıdır. Hangisinin takdim olunaacağı sonra reyce vazolunmalıdır. Bir fikir edinilmeli ki ona göre meseleyi halletmeli.

Tevziho

Yozgat'ta Çapan oğlu hadisesi isyanıyesinde kuvayı milliyeye teşkiline menuren Heyeti Vekile kararıyle gönderilen Eskişehir Mebusu Hüseyin Sami Beyin livayı mezkûre muvasalatında orada hiç bir iş görmeden ve teşkilât icrası yerine 800 kilo afyonla bir sekiz araba halı, kilim ve seccade toplayarak hasralığını bilvesile üç gün sonra avdet ettiğine ve kendisine verilen harcırah nisbetinde iş görmek şüyle dursun magsup afyonla seccadeleri 18 000 liraya sattığının da şayı olduğuna ve bu hususta Yozgat Mebuslarının malumatlarına muracaat lâzım gelmekle beraber kendisine hizzat Yozgat mutasarrıfı sabıkı Şerif Beyin de şifahi beyanatta bulunduğuna dair Tokat Mebusu Mustafa Bey tarafından Makamı Riyasete takdimi kılınıp Heyeti Celile kararıyle berayı

tahkik tevdi ve havale buyurulmuş olan 25 kânunu sanı 1337 tarihli takrirle Meclisi Âlide bu hususta cereyan eden müzakeratı havi zahit cerideleri ve evrakı müteferriatı sair şubemizce bilmütalaa tahkikatı lâzimesi ibtidaiye icrasına mübâzeret olundu. Şöyle ki :

Mesalei mezkûrenin bilmühahere tahkik ve tamiri bir eniri duyar ve evrakı mevruddi mevcude münderecatında dahi cürmün subuluna delâli kâfiye mevcut olmamakta keyfiyetin mahallinde tahkiki lüzumu zaruri görülmüş ve binaenaleyh o esnada Akılag Madeninde müddeti mezuniyetinin hitamı dolayısıyla Yozgat tarikiyle avdet eimekte bulunan Yozgat Mebusu Rıza Efendi vasıtasıyla tahkikatı lâzima icra ettirilmiştir. Mumaleyh tarafında icra ve şubeyo tevdi kılınan tahkikat evrakı mefadına nazaran hadisei isyanıye esnasında (evrakı isticvabiye sahife bir) yağma ve gasp edilen emval ve eşya sahiplerinden ezumle Yozgat'ın Rum mahallesinden Kuyumcu oğlu Yuvan'ın cöbren mağrısı açtırılarak dört yüz seksen kıyyo afyon, iki balya kösele, bir sandık şeker, otuz kıyye kahve, elli kıyye kalay, iki yüz adet tiftak çuvalı, beş balya manafatura, on beş parça halı, kilim, elli adet asker kaputu ve Abdullah Efendi zade Osman Efendinin (evrakı isticvabiye sahife üç) dükkânının kepenkini kırarak eşyanın yağma edildiği ve Manacı zade Mehmet Ağanın dahi (evrakı isticvabiye sahife dört).

Kuvayı Milliye'den Kako Mehmet müfrezesinden bir kaç çetenin hanesine gelerek kendisini ölümle tehdit ve bir çok nükut, hulliyat ve eşya ile üç re's esbini gashettikleri ifade ve iddia olunmuş ve şu suretle memleket dahilinde gerek usata ait olup müsadere ve gerek ahali masumeden mağsup eşyadan mumaleyh Husrev Beyin halı, kilim, kösele ve afyon yağını arabalara tahminen Ankara'ya azimet ettiği mahallinde maalkaseni usucvap edilen şahıttan Nizani zade Ali ve Şevket Efendilerle İsa Bey zade Derviş Beyin müşahadat ve diğerlerinin mesnuata müstenit şahadetlerinden anlaşılmış ve bir kısım şahitler de memlekette vukubulan itisafati itirafıta beraber mumaleyh Husrev Beyin derecei atâkasi hakkında aile mi malumat beyan eylemişlerdir. Evrakı mezkûrenin bir fıkrasında vakıanın hudusunu müteakip mahalli mutasarrıflığınca bu bağıta tahkikatı lâzime icra ve evrakı tahkikiyenin mutasarrıflıktan Dahiliye Vekâletine icra kılınmış olduğunun zikredilmiş olmasına binaen evrakı mezkûre Vekâleti Müşarünileyhadan colp ve münderecatı tevkik olunmuştur.

İşbu evrak dosyasında mevcut vesakiteo polis merkez memuru Şevket ve eşrafıtan Tunuslu zade Asum Efendilerle diğer malumatlarına müracaat edilmiş olan zevaun ifadeleri tahkikatı vakıayı temamıylo tevit ve bir kat daha tevsih eylemiştir. Hakkında şubeye tahkikat icrasına ibtidar edildiği esnada mezuzeo memleketine giden ve keyfiyetin bu kere kendilerinden itisafatı lâzime tahkikatı olan mumaleyh Husrev Beye 29 kânunuvevle 1337 ve 17 kânunu sanı 1338 tarihlerinde baposta tahriren tevcih ve tokit edilen suallere henüz cevap vürut etmemekte beraber kendisinin lüzumu avdeti Makamı Riyasette 7 Şubat 1338 tarihli telgrafla tebliğ edildiği halde d'an muvasalat etmediğindeo isticvabına umkân bulunamamıştır.

Meclisi Âlinin devrei saniyei içtimaiyesinin bitimine bir kaç gün kalması ve evrakı mezkûrenin muhtelif şubeyo devri halinde tahkikatı hitamı bulmuş bir meselenin bir hayli zaman dahi sürüncemede ve mumaleyh Husrev Sami Beyin şu suretle tabii zan ve şaibede kalmasının muvafık olanıyacağı bedaheti karşısında kanaatimizce derecei tekamülü bulmuş olan işbu tahkikat evrakının Heyeti Celâyeye arzı zaruri görülmüş ve binaenaleyh cereyan eden tahkikat ve istihsal edilen netayice ve bâsil olan kanaatı kabileyi vicdanıyeye karşı mumaleyh Husrev Sami Beyin gerek Yozgat usatına ad ve gerek ahali masumei saireden mağsup eşyadan bir hayli kilim, halı, kösele, afyon ve saireyi müsteshuben ve terki vazife ile Ankara'ya avdet ettiği tobeyyün ve tahakkuk eimекle malikemei aidesine tevdi edilmek üzere işbu fezleke tanzim ve merbutatı kırk beş kita evrak ile maanı huzuru Celili Heyete arz ve takdim kılınmıştır.

28 Şubat 1338

Numara	Kita	Merbutat
1	1	Yozgat Mebusu Rıza Efendi tarafından tutulan on bir sahifelik evrakı isticvabiye,
2	29	Yekdigierine merbut tezkeresi cevabıye ve saire.
3	1	Makamı Riyasetten Mehdi Süleyman Sirri Beye yazılan tezkeresi.
4	1	Makamı Riyasetten Feyyaz Âli Beyo yazılan tezkeresi.
5	1	Tokat Mebusu Mustafa Beyin 25 kânunu sanı 1337 tarihli takriri.

Numara	Kita	Merbutat
6	I	Musrev Sami Beyin Adana'ya gittiğine ve sual verakasının vülayet vasıtasıyla tebliğ edildiğine dair Riyaset tezkeresi,
7	II	Yozgat Mutasarrıflığına tutulan evrak tahkikiye ve teferuatı.
	45	
	Kayseri Alim	Dördüncü Şube Kâtibi Yozgat Mebusu Süleyman Sirm
	Dördüncü Şube Reisi Trabzon Mebusu Tahkik tabirine muhalifim. Halûz Mehmet	Amasya Rıza
	Tazistan Mehmet Nocaü	Van Haydar
	Sivas Mustafa Talı	Kayseri Aul
	Muş Ahmet Hamdi	Siirt Hald Halki
	Sart Salih	Ayıntap Ragıp
	Siirt Mehmet Kadri	Siirt Mustafa Sabri
	Bolu Fuat	Trabzon Hasan Hüsnü
	Oğuz Celâl	Trabzon Celâl
	Eskişehir	Eskişehir

Erzincan
Evrak iltimal edilmediğinden dolayı muhalifim.
M. Hüseyin

Karahisarısahip
Murtafa Hulusi

Karahisarısarkı
Kablelistevap müahaze olunamaması reyindeyim.
Vasfi

Maras

Musrev Sami Bey hakkındaki tahkikat ve tezlekenin Yozgat Mebusu Süleyman Sirm Bey tarafından icra edildiği ve mumasleyhin ifadesi alınmadan istisnai muamele yapılarak Heyet-i Umumiyeye tevkedilmesi ve itihazi karara on sekiz zat mevcut olarak ekseriyet olmaması cihetle noksan muameleden dolayı iltisali muamele için tekrar şubeye havale buyurulması reyindeyim.

Maras Mebusu

Diyaribekir
İki noktaya muhalifim.

Tahsin
Karesi
Fahretin

Kütahya
Cemal

BESİM ATALAY BEY (Kütahya) — Usulü müzakere hakkında arz edeceğim Reis Bey.

Efendim, bu müzüm bir meseledir. Böyle dar vakitte burada müzakere lâayık değildir. Meselemin lâayıklıkla teklif edilmesi ve icnennir emesi için her halde taah günlerinde ayrıca bir celsenin tahsisini bendem. teklif ediyorum. Dar vakitte bunun müzakere kabül değildir. Çünkü yüzlerce kışının hukuku çıkmıyor.

BASRI BEY (Karesi) — Efendim bu gibi menâilî mühimme on dar bir zamana arkışırıyor. Rica ederim, serbest serbest beyanı mütalaa için serbest bir zamana bırakulsun.

HUSREV SAMİ BEY (Eskişehir) — Muhterem arkadaşlar; burada mevzubahis ettiğim ve sizden istihari ettiğim yegâne Süleyman Sirri Beyin mazide benim hakkımda heslediği kin ve adavetien dolayı bittaraf olamayacağını arz ederim. Bendeniz bilhassa istihram ettiğim ve bilhassa arz ettiğümün ki Meclisi Âliiden en ziyade güvendiğiniz zevatı bu işe memur ersünler. Çünkü bir arkadaşımızın namusu, şerefi, hayıyeti mevzubahistir. Rica ederim. Bir anket yapınız ne bu Meclisi Mâliide en güvendiğiniz zevatı intihap ve tayin buyurunuz. Çünkü bir arkadaşınıza uzun müddet tahli zanda kalmayın ve kalamayın. Bunu, bilhassa istihram ederim. Böyle tezviralat hayırdır kanunla, ademle karandığımız şerefi teda ederim.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Tezviratı ret ederim.

HUSREV SAMİ BEY (Eskişehir) — Her halde bu Meclisi Âliniz bu menlekette bunun intihaplarda âmîl olan bir arkadaşınızın hayat ve şerefini koruyacaktır. Rica ederim, bir anket yapınız ve Meclisi Âliiden en güvendiğiniz zevatı gönderiniz. Tahkikata memur edilen şube, mademki bir hoyon tahkikiye göndermeğe karar vermişür. Buna teşekkür ederim. Fakat bu hoyet meyanında Süleyman Sirri Beyin bulunması işkâli mucip olur. Bir zat hem müddei, hem hâkim, hem şahit mi olsun efendim?

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Efendim, şubenin yapmış olduğu mazbala ve onun üzerine ya-

pılacak müzakereyi tehir edin. Yalnız bu hoyet meyanında benim gidip gitmemem meselesine gelinece: Husrev Sami Bey doğrudur. Ben Yozgat Mebusuyum. Yapılan itihafat Yozgat'ta yapılmıştır. Tabii ben de bunun müddeisiyim.

HUSREV SAMİ BEY (Eskişehir) — Ben de senden evvel müddeisiyim.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — İhnu şubede ve Mecliste söyledüğüm halde beni buraya memur ediler. Şubenin kararı bir şey değil (daha) Bendeniz şimdi istifa ediyorum. Teşekkür ederim ki bunu ortaya atılsın.

REİS — Efendim, hoyet tahkikiye meselesi halidilmiştir. Süleyman Sirri Bey istifa etmişür, o mesele yoktur. İkinci bir mesele var ki şubeden verilen karardır. Müzakerenin tafayeti doğru olamayacaktır. Müzakerenin bu günük tehirini kabul edenler ellerini kaldırsın. Kabul edildi.

Efendim; müzakeresini tehir ediyorum. Efendim yarınki ruznamemizde Nevahi kanunu vardır. Bu günkü Müdafaa-i Milliye Vekâletinin istihramıyla Encümene tevdi ettiğünüz kanunun da müzakeresi vardır. Bunun da yarında içtimada müzakere olacaktır.

Yarın saat bir buçukta içtima etmek üzere celsiyi taahhüt ediyorum.

Celâyete Nâibiyet

3,30'dan sonra verildi.

TAKRİRLER

(Okunmamış)

13 Mart 1338

Riyaseti Celâyete

Fevzi Paşa Hazretlerinin beyanatı ve Hanıyete Velâhî Yusuf Kemal Beyin işariyeti tebyinât olmuştur ki bugünkü Hoyet Vekâletine şubeyi müddei tedvirde gâfiltekâr bulunmuşlardır. Bu halde böyle bir hoyet mevkii âkbalde bulunması, şubeyi müddei müdafii bulunduğundan Hoyet Vekâletine istihramı teklif eylerim.

(Yazıldı Mustafa)

Erzurum

Salih

Riyaseti Celâyete

Celâl Beye ibarat ve adetü ilimadın tayini esami ile rey ve vazını teklif ederiz.

Boyazıt

Küzabya

Okunmadı

Beşir Atalay

Oru

Mersin

Yasin

Setâbadkân

Elâziz

Malatya

Naci

Luhfi

Dersim

Malatya

Mustafa

Sıku

Elâziz

Kastamonu

Okunmadı

Beşir

Riyaseti Celileye

Riyasetle kitabının vazı bitarafisini muhafaza için zümre ve grup gibi teşkilâtlar içine dahil olmalarını selâmetli memleket ve vahdeti gaye noktası nazarından olzüm olmakla kabulünü teklif ederim.

Mersin
Selâhatin

Riyaseti Celileye

Heyeti Murahhasanın Londra'da İngilizlerle karşı karşıya geldiği şu sırada bizim burada Heyeti Vekileyi alet ederek Mecliste ahentkizlik izhar edememiz vatani selâmet ve menfaatine müvafıdır. Binaenaleyh ilerde birde itimat ve ademî itimat meselesini mevzu bahis muvafık olmadığımızdan, aletusul ruznameye geçilmesini teklif ederim.

Yozgat
Süleyman Sıvı

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Kanunun beyeti umumiyesinin kabulü ile aletî celsede merasimi lâzimesinin icrasını teklif ederim.

Trabzon
Hüsrev

Riyaseti Celileye

Selâhatin Beyin ve nüfekaşının takririnin bulâ müvakaşa kabulünü teklif ederim.

İstanbul
Nurhan

(Müzakere edildi. 14 münd.)

Riyaseti Celileye

Müzakeratı camyedeni hatayı sıyasisi sabit olan Hariciye Vakfı hakkında ademî itimat reyo itasını teklif ederim.

Tahsin

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir.

Malatya Mebusu
Fezî

Celse hafıyo :

İçtima : 7

Celse : 3

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Takriri Muvazenesi Malye Encümenine havalesini teklif ederim.

Beyazıt
Şevket

İçtima : 7

Celse : 3

Riyasete

13.3.1338

Müzakere kâfidir. Tahsisata taabukuna mebnî keyfiyetin envelemirde mustacelen müzakeresi zmnında Muvazenesi Maliyeye havalesini teklif ederim.

Yozgat Mebusu
Feyyaz Âli

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Reyo vazını teklif ederim.

Tokat Mebusu
Mustafa

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Zabıt veridelerinin bir zaman telurini teklif ederim.

(Yazıldı)

Malatya Mebusu

Fezî

Riyaseti Celileye

Menafii âliyei memleket hâsıfına kürsü milletto söz söylenmesine imkân ve mahal veren Hariciye Vekâleti Vekili Celâl Beye ademî itimat teklif ederim.

Mersin
Selâhattin

Riyasete

Müzakere kâfidir. Zaptın muvakkal bir müddetle ademî neşriyatı reye konarak ruznameye geçilmesi teklif ederim.

13 Mart 1338

(Yazıldı). Mustafa)

Kozan
Doktor Fikret

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

14 Mart 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1 — ZAPTI SABIK HULÁSASI	66:67
2 — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	67
<i>Lâyihaalar</i>	
1. — Mükellefiyeti Nakliyei Askeriye Ka- ımmu Lâyihası.	67:69

Cilt : 18

8 nci İnkıat, 3 ücü Celse

SEKİZİNCİ İNKAT

14 Mart 1338 Salı

Üçüncü Celse

REİS : Musa Kâzım Efendi Hazretleri

KÂTİP : Mahmut Sait B (Muş)

REİS — Celse küşat olundu

Mükellefiyeti Nakliyei Askeriye kanun lâyihası müzakeratının hafi celsede icrası talep olunmaktadır.

(Celse hafiyye lüzum yoktur sesleri)

İSMET BEY (Çorum) — Efendim, esbabını izah edeyim. Celse hafiyye lüzum var mı, yok mu?

(Lüzum yoktur sesleri)

NEBİL EFENDİ (Karlısarı Sahibi) — Millet bilmelidir. Atenide söylenilmelidir.

HALİM BEY (Çorum) — Efendim esbabını beyan huyuracaklar. Bir kere dinleyelim.

İSMET BEY (Çorum) — Efendim, bir takririmiz var. Sebebini dinleyiniz de sonra reddediniz (Gürültü). Efendim, takririmizi izah etmişsiniz mi, hiç söz söylemişim mi?

YUSUF ZİYA BEY (Rütis) — Dile müzakere reye konur, kaide budur. Nizamname sarıhtır.

CEMİL BEY (Kütahya) — Celseyi hafiye.

REİS — Müsade buyurun efendim.

CEMİL BEY (Kütahya) — Usulü müzakere hakkında söyleyeceğim.

HAKKI HAMI BEY (Sinop) — Arkadaşların temenniyatı nizamname talbik edilsinden ibarettir. Nizamnamede sarıhat vardır. Eger tadil edilmişse diyeceğimize yoktur. Fakat tadil edildiğinden habersizsiniz. Celse hafiye teklif edildiği zaman, teklifi havi takrir bilâ müzakere reye konur.

REİS — Efendim esbabı mucebisini izah ediyorlar.

HAKKI HAMI BEY (Sinop) — Eshabi mucebisini yazmalı idi nizamname sarıhtır.

CEMİL BEY (Kütahya) — Kanunî Esasının 78 nci maddesinde diyor ki: celse hafiye ya vükela'nın teklifi ile veya azadan 15 zatın teklifi ile olur (Bu da 15 zatın teklifidir sesleri) 15 zat ile ise o zaman doğrudur.

REİS — Efendim celse hafiye akdini kabul ediyorlar lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir efendim.

Evvülü zaptı sahik hülûsası okunacaktır.

ZAPTI SABIK HÜLÂSASI

YEDİNCİ İNKAT

13 Mart 1338 Pazartesi

ÜÇÜNCÜ CELSE

Celsenin açılışı

Saat : 4.20

İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendinin Riyasetlerinde inkat ederek; Heyeti Vekile Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin, Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'in Londra seyahatı ile alakalı zabıtların muvakkaten tehiri neşri hakkındaki beyanatı ve mevzu üzerindeki müzakeratı müteakip mezkûr zabıtların muvakkaten neşrinin tehiri kabul edildi.

Erzurum Mebusu Salih Efendinin; Heyeti Vekile'nin ıskatına ve Mersin Mebusu Selâhaddin Bey'in Hariciye Vekâleti Vekili Mahmut Celâl Bey'e ademi iltimat beyanatına dair takrirlerin ruznameye alınıp alınmaması reye vaz ve ekseriyetle red olundu.

Mersin Mebusu Selâhaddin Bey ve rüfekaşının; berrî, Bahri, havai sunufu muhtelifi askeriyeye men subin, memurin ve zabıtana elbise ve teçizat hedeli itasına dair teklifi kanunilerinin verilen takrirlerle birlikte Encümene havafesi ile Müdafai Milliye Vekili Kâzım Paşa Hazretlerinin teklifi kanunî hakkındaki müstaceliyetle müzakeresi talebi kabul olundu.

Mersin Mebusu Selâhaddin Bey'in Hariciye Encümeninden istifası okundu ve iltifa hasil oldu.

1338 senesi bütçesini hazırlamak üzere Muvazenei Maliye Encümeni Müdürünün maaşının tezyitli hakkındaki teklifin müzakeresi gelecek inikata hırakıldı.

Eskişehir Mebusu Hüseyin Sami Bey hakkındaki Dördüncü Şube Mazbatası ve Hüseyin Sami Bey'in müdafaaanesi kiraat olundu ve müzakeresinin baş-

ka bir içtimaa taliki teklifi kabul olunarak celseye 5.30'da nihayet verildi

Reis
Hasan Fehmi

Kâtip
Muş
Malimut Sarı

REİS — Zaptı sabık hûlasası hakkında mütalaa var mı?... Kabul edenter... Etmeyenter... Kabul edilmiştir.

I — MUZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — *Mükellefiyeti Nakhiyei Askeriye Kanunü lî yihası.*

REİS — Lâyihanın muzakeresine başlıyoruz
Buyurun İsmet Bey.

İSMET BEY (Çorum) — Efendim kanunun hıyeti umumiyesi hakkında beyanatta bulunan arkadaş larım kanunun aleyhinde bulundular. Halbuki biz kanunun eshabı mucibisini yazarken yalnız kanunun ehemmiyet ve müstahçiyetinden bahs ettik, sebebi sevkiyi gizledik. Bittahî kanunun hakiki sebebi sevki izah edilmeden rûfakâi muhteremim kanun teyhinde beyanı mütalaa etmelerine imkân yoktur. Bundan dolayı hafî celse teklifine mecbur kaldık. Çünkü bir zi rûfakâi Mudafaaî Mîlîye Bütçesinde ücreti nakhiye olmak üzere tahsisatı kâfiye vardır. Hükümet bununla nakhiyatını ücretli olarak temin edebilir. Yani bir mükellefiyet ihdasına lüzum yoktur mütalabasında bulundular. Halbuki tahsisat rakamıdır. Bunların mukabillerinde varidat olmayınca bu rakamın surî hususunda ne tesiri olabilir? Mükellefiyeti nakhiyei askeriyem sebebi sevki hâli malumdur. 1337 senesi Bütçesini bir sene tekkik ve müvakkâfı ettikten sonra nihayet bir avans kanunu ile kâpamağa nasîl mecbur olduk ve o avans kanunu üzerinde yine hafî celselerden, hâli malûmızdan ne kadar malûmullar olduksa, rûfakâi muhteremim onu tekrar ettirmek istiyorlar. 1337 senesinde vaziyeti maliyemiz bütün eplaklığıla bütün uryanlığıla rûfakâi muhteremimye arz edilirdi, yani varidatı umumiyemiz 1338 senesi için 35 milyondan ibarettir. Tahammül edeceğimiz zararı olarak tahammül edeceğimiz masarifat ise 80 milyonu tecavüz ediyor.

LÜTFÜ BEY (Malarya) — Elbette eder. Nafia daireleri, İktisat daireleri...

İSMET BEY (Devamlı) — Onları da ilga ettiğimiz zaman Mudafaaî Mîlîye Bütçesi 1338 tekkik encümeninin teklifi 60 milyon iken Muvazenei Mîlîye Encümeni en son inceleyerek, en son tekkikatını yaparak 55'e indirmiştir. Varidat 35 milyondur. Halbuki Bağkumandarlık Kanunü ile Bağkumandarlığa verilen salâhiyet üzerine Bağkumandarlık vesaiti nak-

hiyesi mecbure emri esasını vermiş ve bu memleketler surî vesaiti nakhiyesi, vesaiti, zürriyesi olan halka tahmil edilmiştir. Yani bir sınıfa tahmil edilmiştir ki o sınıf memleketin hayatını idame eden sınıftır.

ŞUKRÜ REY (Bolu) — Eziliyor, eziliyor.

İSMET BEY (Devamlı) — O sınıfı vesaiti malî şerî yalnız o vasıtasıdır. O vasıtasından başka bir şey yoktur. İşte kanunun sebebi sevki bu mükellefiyâin yalnız bir sınıfa gayri kanunî bir surette tahmil edilmesi ve ücreti nakhiye verememek mecburiyeti karşısında bırakılmasıdır. İşte ortadan şu mecburiyeti kaldırmak, az çoktehrinde vesaiti olanların marşetini temin etmek ve köylüyü de bu tahammül fersa teklifden kurtarmak için yapılacak çare nedir efendiler? Bunun çaresi bu mükellefiyeti bir sınıftan kaldırmak, bütün sınıfa, bütün halka teşmil ve tahmil etmektir. Teşmil nasıl olabilir efendim? Bu mükellefiyeti nakhiyei askeriyeye fîilen teşmil edilemez. Çünkü demin arz ettim, ancak elinde vesaiti olana fîilen teşmil edilebilir. Amma erbabı servet ortada kalıyor, âdetâ vesaiti olan gündü azını işlemiş. (pek doğru sedaları)

NECİR BEY (Ertuğrul) — Celseyi hâliyetinin eshabını söyle.

İSMET BEY (Devamlı) — Bu mükellefiyeti kaldırabilmek için bütçeye konulan tahsisat rakamlarının karşısına varidat koymak lazımdır. Yani o rakam oranda hiç bir mîna ifade etmiyor. Hükümet arzu etse dahi nakhiyatı ücretli olarak yapacağına söz verse dahi karşılığı yoktur, para yoktur. Bunu yapamaz. Şu halde mecburiyeti kaldırabilmek için bu mükellefiyeti nakde tahvil etmek ve bu parayı müvakkâfîan bu vazifeye vermek lazım gelir. Bu surette vesaiti zürriyete kurtarılmış olur. Bundan dolayı Hükümet bize bir mükellefiyeti nakhiyei askeriyeye kanunî getirdi bununla bir sınıf üzerindeki bârî azîmi tehvil olmak istedi.

Muvazenei Mîlîye Encümeni bunu kabule neden mecbur oldu? Elbette biliyorduk ki o rakamların karşılığı yoktur. Karşılığı olmazsa bittahî Bağkumandanlık emri devam edecek. Halbuki buna da imkân kalmayacak. Vesaiti nakhiye bitecek, köylü de bitecek.

ve bu irklâl mücahedemizin gayesine doğru giderken Hükümet mazallah fena bir vaziyete düşecek. Binaenaleyh bu kanunu sevk etmiş ve emümenimiz de bu esbabı mucibeyi gayet müvafık bulmuştur. Efendiler bunlar aleni celsede söylenebilir. Fakat aleni celsede bunlar söylenilmek için efendiler, hali malı, memleketin vaziyeti maliyesi şöyledir, bütçe deki o 80 milyonluk 90 milyonluk tahsisat rakamlarının karşılığı yoktur, demek bütün cihan düşmanlarımız bize ne derler? O 80, 90 milyonluk bütçelerimizin karşılığı yoktur. Havadır, okanedir, diyecek olursak ne olur? Yalnız bunu söylemek için celseyi hafiyeye teklif ettik ve bu da hakkımızdır. Çünkü 10 gün evvel buna mütalâa olan rufeka tekrar 10 gün sonra bu vaziyet üzerinde tanrı fikir etmeksizin, yani zararları vaziyetleri terkik etmeksizin teklif üzerinde rey ve mütalâaat demeyen cileceklerdir. Onun için mecbur olduk. Bundan sonra isterseniz, celseyi aleni yaparsınız, celseyi hafiyeye lüzumu yoktur. Bizim nokta nazarımız ve mesele budur.

BİR MEBUS BEY — Efendim ne tutuyor?

İSMET BEY (Devamla) — İki buçuk milyondur, efendim. Yani bakayası olmak itibarıyla iki milyondur. Bu mikyasları biz söyleriz. Tahmin ettiğimiz nisbette de mevcuttur. O kadar adlânelik, maddelere geçtiğimiz zaman anlarsınız. Arkadaşlarda hesap yanlışlığı vardır. Hesap yanlışlığı yapıyorlar. Bu hususta isterseniz celse hafiyenin lüzumu yoktur. Devam edolüm dersiniz onlardan da habisedilir. Yalnız heyet, umumiyesini maddelerin üzerinde istediğiniz kadar ızahlâ, istediğiniz kadar mütalâa emümenimiz mikyaslarını, bütün konaktı vicdaniyesini arz edebilir. (Çok doğru sedaları)

HASAN FEHMI BEY (Gümüşhane) — Efendim hendeniz evvelce vaki olan maruzatıma ilave etmek istediğim bir cihet varki o vakit söylenmeye çıktım, içtinap ettim sanisinin esimesi için. Hendenizce bu kanunun hakiki bir ihtiyacı vardır. Bu da nialümü âlimiz Mersin Limanı açıldığı zaman, daha doğrusu açıldıktan sonra bize büyük bir nimet gelmişteki nakliyatı askeriyeyi, Mersin tarikinden şimendifenden istifade etmek suretiyle nakliyatımızı temin edebiliriz. Biliyorsunuzki bir defa tecrübe yapıldı. Karadeniz iskelelerinden tahmil edilen Fransız Vapurunu Yunanlılar tarafından müsadere edildi. Son zamanlarda nazarı dikkânızı celbederim. Gazete matbuat ve istihbaratın hulasalarına dikkat buyurunuz. Yunan donanması son zamanlarda üzami faaliyettedir. Yine biz,

bu itibarla, Mersin tarikini açılmakla beraber, yine yapılan nakliyatımızı Samsun ve İnebolu yollarından getirmeye mecburuz ve mühim miktarlarda Samsun, İnebolu iskelelerinde lojantını askeriyeye iddihar edilmiştir. Getirmek için kâfi miktarda vesaiti nakliye yoktur. Kış zamanında hayvanların bir tarafa gidememesi dağ, bayıra sevk edilememesi dolayısıyla âzami istifade edileceği zamanlar da temin edilmediğine nazaran, ilkbahar, ki bundan sonra verilen bu beş para ile nakliyeyi bu iki yol üzerinde tutmanın imkânı yoktur. Bunu tezyit etmek paraya müvakkıftır. İhtiyaç bir noktada değil, bir taraftan para meselesi, diğer taraftan bu iki yol üzerindeki ücretleri tezyit ederek memleketin diğer kısmındaki vesaiti nakliyeyi bu yollarda teksit ederek kanundan âzami istifade temin gayesine matuttur. Bu kanunu, bir cihetten, arzettiğim gibi, bir kaç cihetten lüzumu ve ihtiyacı karşındayız kabul etmeliğiniz takdirde velev tadilen olsun nakliyeciler üzerinde 10 aydan beri temadî eden teklîfi milliye emrinin yine ilânihaye temadisine sebebiyet vereceğiz. Temin edemiyecğiz. Çünkü bahar gelmiştir. Vesaiti nakliye yoktur ve bu ücretle işlemiyecğiz. En ucuk bir günde elini bir vaziyet karşısında kalacağımızdan korkarız. Allah esirgesin, bunun için ne derecede istemeniz tadilat yapabiliriz. Herhalde esasını kabul zaruridir.

REİS — Müzakerenin kıfayeti hakkında bir takrir var (Ekseriyyet yok sedaları)

Kıyasenî Celî'ye

Müzakerenin kıfayetiyle, maddelere geçmek üzere kanununı roye vazını teklif eylerim.

Kudalya
Cemil

REİS — Efendim heyet, umumiyesinin kıfayeti ni kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... (Sekiz el sesleri)

EMİN BEY (Erzincan) — Efendim bu nasıl roye vazedir. Bir şey karara iktiran etmek için nisabı muzakere olması icabeder. Şurada 100 kişi yoktur.

REİS — Efendim ekseriyyet vardır.

EMİN BEY (Erzincan) — Burada mı ekseriyyet vardır?

REİS — Ekseriyyette açık, ekseriyyette devam ediyoruz. (Gürültüler)

YUSUF ZİYA BEY (Rütis) — Heyet umumiyosi tayini esami ile roye konmak ve ekseriyyet hasıl olmazsa bu netice çıkar.

REİS — Efendim, celse haliye kâli midir? (Kâ-
lidir sadaları)

HASAN FEHMI BEY (Gümüshane) — Efendim
Celse haliye takarrür olduktan sonra celse, aleniye
geçilmesi heyetin re'ssibi ile olur.

REİS — Efendim Celse aleniye geçmesine ka-
bul edenler lütfen ellerini kaldırsın.. Celse aleniye
geçilmesi kabul edilmiştir.

(Takrı okunmamış)

Riyaseti Celleye

Muzakerenin kıfayeti ile maddelere geçilmek üzere
kanunun teyze vaz'ını teklif ederim

Kutahya

Hasan

(Yazıldı. Celse 8/1)

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

16 Mart 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HÜLÂSASI	72	<i>dan Ruşu Hazretlerine sıhhat ve uliyet temen- ni telgraflı keşidesine dair taktır.</i>	76
2. — EVRAKI VARİDE	72	Tezkereler	72,76
Lâyller	72	1. — Ukrayna muahelenamesinin teatili için gönderilecek heyeti muahhasa hakkında İera Vekilleri Heyeti Riyaseti tezkeresi.	72:76
1. — Mükellefiyeti Nakliyye Askeriy- Kanunu lâyihası	72	2. — Teberru olarak terkine karar verilen Şubar maaşatının, özayı kiramı maaşatından ün taksitte kal'ına dair Divanı Riyaset tezke- resi.	76:82
Tahrirler	76		
1. — Mentese Mebusu Yunus Nadi ve Ge- libolu Mebusu Celil Nuri Beyin; Başkumân-			

Cilt : 18

9 nu İnbat 3 neli Celse

DOKUZUNCU İNİKAT

16 Mart 1338 Perşembe

İKİNCİ CELSE

REİS : Hasan Fehmi Beyefendi

KÂTİP : Mahmut Sait Rey (Muş)

REİS — Celsei hâliyeyi kusat ediyorum.
Zaptı sabık hülâsası okunacaktır.

1 — ZAPTI SABIK HULÂSASI

SEKİZİNCİ İNİKAT

14 Mart 1338 Salı

ÜÇÜNCÜ CELSE

İkinci Reis Vekili Musa Kâzım Efendi Hazretlerinin tahtı riyasetlerinde saat dörtte inikal etti. Mükellefiyeti askeriyeye kanununun sebebi teklifi hakkında Müvazene Encümeni namına Çorum Mebusu

İsmet Beyin heyanatı istima edilerek celsei aleniyyeye geçildi.

Kâtip

Muş

Mahmut Sait

Reis

Musa Kâzım

REİS — Zaptı sabık hülâsası hakkında söz isteyen var mı? Zaptı sabık hülâsasını kabul edenler... Kabul edilmiştir.

2 — MÜZAKERE DİLEN MEVAD

Layihalar

REİS — Efendim; müzakereye başlıyoruz.

1. — Mükellefiyeti Nakliye Askeriyeye Kanunu Layihası.

REŞAT BEY (Saruhan) — Efendim (kunanı) bu rapor vesilesi ile Heyeti Âliyenizden bir şey istihham edeceğim. Kabul ve tasdik buyurduğunuz Tacili Cibayet Kanunu ne demektir? Bu Tacili Cibayet Kanunu ile temin edilecek 5 milyon lira varidat ordunun mühimmat ihtiyacına hasredilmiştir. Ordunun ihtiyacını sairesile, bilhassa nakliye işleri için bugün maliyemizde kâfi derecede para yoktur. Hayatımız mesabesinde bulunan bu işlerin temin ve tesri için Heyeti Âliyenize takdim ettiğimiz Mükellefiyeti Nakliye Askeriyeye Kanununun bir an evvel neticelendirilmesi için müzakere ve tasdikini Heyeti Âliyenizden rica ediyorum. Bu kanun bir zafer meselesidir. Bir dakika tehir edilmemesi lâzım gelir. (Doğru sadaları)

REİS — Efendim, İcra Vekilleri Heyeti ve Erkânı Harbiye Reisi Paşa Hazretlerinin bir tezkeresi var onu okutturacağım.

MÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum), — Reis Bey, hususi bir şey arz edeceğim.

Tezkereler

1. — Ukrayna muahedenamesinin teatisi için gönderilecek heyeti müzahhase hakkında İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti tezkeresi.

REİS — Müsaade buyurun Avni Bey Efendim İcra Vekilleri Heyeti Reisi ve Erkânı Harbiye Umumiye Reisi Paşa Hazretlerinin bir tezkeresi var. Bu da okunsun da bu kabil mezuniyetleri Heyeti Âliyeniz kararlaştırınız. Evvelce celse hâliyede arz edildiği için okutturuyorum. Arzu edildiği takdirde aleni celsede de okuttururuz.

Adet

1842 Karar

6436 Kayıt

12 . 3 . 1338

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Ukrayna Mukûmetile munakit 2 kânunusânî 1922 tarihli muahedenamenin maddei ahresi mucibince tasdiknamelerinin üç ay zarfında Harkof'ta teatisi lâzım gelmekte bulunduğundan Silâhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekili Doktor Rıza Nur Beyefendinin taht riyasetinde Saruhan Mebusu Süreyya ve Trabzon Mebusu Recâi ve Binbaşı Yakub Beylerle bir kâtip ten ibaret bir heyetin izamı İcra Vekilleri Heyetinin

12 . 3 . 1338 tarihli içtimada tenzih edilmekle mezun addedilmeleri hususunun tenzih buyurulmasını rica ederim efendim.

İbra Vekilleri
Heyeti Reisi
Fevzi

REİS — Meclisi Âlinin bu hususta ittihaz ettiği usule göre bu zevatın mezuniyetlerini reye vazetmekle tasvip etmiş oluyoruz.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Reis Bey, müsaade buyurur musunuz? Meclisi Âli bu hususta böyle bir usul ittihaz etmemiştir. Bir arkadaşımız daıma böyle şeylere gönderilemez. Mâmafih Meclisi Âli kendi tarafından intihap ettiği iki arkadaştan kını intihap ederse o zaman onu göndeririz. Binaenaleyh bu bir tecavüzdür. Evvelce de söylediğimi vehile, bir tahakkümdür. Bir celbirdir. Eski bir zihniyettir. Bunı Millet kabul etmez ve hendenizde Meclis namına kabul etmiyorum. İşte arkadaşlarımızın da sükütu bunu teyid ediyor. (Handeler)

REİS — Efendim, evvelce bu mezuniyet meselesini evvelce de Londra'ya giden heyet münasebeti ile berayı malumat Heyeti Âliyenize arz edildiği ve bu hususta müzakere cereyan ettiği için, hendeniz, celseli hafiyede okuttum. Celseli âleniyeye kalınmasını Meclisi Âliniz arzı ettiği takdirde âleni celseye bırakırız.

HAKKI HAMI RİFA (Sinop) — Usul hakkında söyleyeceğimi. Efendim Salih Efendi arkadaşımızın burada gösterilen ve isimleri zikredilen arkadaşların mevzu bahis ettiklerine nazaran celseli hafiyede kararur ettikten sonra celseli âleniyede mevzu bahis olursa daha iyi olur. Mâmafih sınıdıye kadar cereyan eden teamüle nazaran Hükümetin gönderileceği heyeti kendisi arasında kararlaştırır. Listesini Meclisi Âlinize izin için gönderir. Heyeti Celileniz ile izin verir. Heyet gider. İzin verildiği takdirde tahiatile Hükümet onun yerine diğerini ikameye mecburdur. Fakat bir arkadaşın mükerreren bu gibi vezâifî deruhte etmesi böyle bir vazifenin ifasına mani teşkil etmez. Rifakis malumu âlileridir ki vezâifî siyasiye vezâifî ilahiliyeye benzemez. Mutlaka vezâifî siyasiyede meleke lazımdır. Meleke için de mutlaka tekrar ister. Mesela, bendenizi Avrupa'ya gönderirseniz bir defa Avrupa şehrilerinizle alışkasırım. Doğrusunu söylüyorum. (Çünkü görmedim; binaenaleyh bunda ne vardır? (Gürültüler) Musade buyurun bunda ne vardır? Bir teatiden ibarettir. Yani Avrupa'ya gitmiş görmüş ve az çok siyasiye hariciye

ile temas etmiş arkadaşların gitmesinde ne gibi bir mahzur vardır? Bendenizce yoktur. Anıma Heyeti Celileniz birisine izin vermezde Heyeti Vekile onun yerine bir diğerini ikame edermiş, eder. Ona hiç kimşenin diyeceği yok. Fakat mazeret teşkil etmez. mükerreren gitmesi.

REİS — Efendim, istirahat ederim. Mezuniyet meselesidir. Binaenaleyh mezuniyeti rcyınıza arz ederim. Başka söz vermem.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Rica ederim, burada mezuniyet verdiğiniz gibi. Rıza Nur Bey başkaları gibi birisini tevkil etmesin. Şimdiden arz ediyorum. Teamül yoktur. Enrı vaki olmasın.

REİS — Efendim, usulen müzakere yok. Mezuniyet meselesini evvelce Meclisi Âliye arz etmekle beraber, reye koymak ve izin verilirse.

TAHSİN BEY (Aydın) — Efendim, Hükümetten bir şey soracağım. O da tahsisat meselesidir.

REİS — Efendim, Hükümet tahsisatlarını istediği vakit de söylersiniz.

TAHSİN BEY (Aydın) — Bir defa 12 mebus gönderdik. Bu kerre müzakere icrası için yalnız Yusuf Kemali göndermekle iktifa olundu ve başkalarının terfiki muvafık bulunmadı. Bir refik terfik edilmesini heyet muvafık görmediği halde, bu defa bir muahedeyi teati merasimini ifa için dört kişi gönderiyor. Bunu mantıkla hal edilmesini istiyorum. Hükümetle mantık ya var ya yok çıksın meydana.

REİS — Efendim, tahsisatını tabii isteyecektir. O zaman söylersiniz. (Gürültüler)

TAHSİN BEY (Aydın) — Reis Bey, Müzakereatı sulhiye için Hükümet bir tek adam gönderdi. Muahede teatisi için de 4 kişi gönderiyor. Bunun mantık ve hikmetini Hükümetten soracağım.

REİS — Efendim, Hükümetin teklifi veçhile Rıza Nur Beyi mezun addedenler lütfen el kaldırsın. Rıza Nur Beyin mezuniyeti kabul edildi.

(Tayini esanı ile sadaları) Müsaade buyurun, Heyeti Vekilenin teklifi veçhile Saruhan Mebusu İbrahim Süreyya Beyin mezuniyetini kabul edenler lütfen el kaldırsın. (Ekseriye yok sesleri) Efendim, aksini reye koyuyorum. Mezuniyetini kabul etmeyenler lütfen el kaldırsın. (Aksi reye konmaz sadası) İbrahim Süreyya Beyin mezuniyeti ekseriyeyle kabul edilmiştir. Efendim, Heyeti Vekilenin teklifi veçhile Trabzon Mebusu Recai Beyin mezuniyetini kabul edenler lütfen el kaldırsın. (Dört taneye hacet yok sadaları), (Bir kişi kâfidir sadaları), Kabul edildi efendim.

Bir de Binbaşı vardır. Fakat mezuniyet bize taalluk etmez.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Takririnin okunmasını talep ederim.

REİS — Efendim bir takrir var. Mentese Mebusu Tevfik Rüştü Beyle rüfekası bu gidecek heyete Numan efendinin de iluhakını istiyorlar. Binaenaleyh takririn reyinize arz edeceğim.

Riyaseti Celileye

Okrayna'ya ve Kafkasya'ya muahedelerin teatisi için gidecek heyete mebusu olmak sıfatıyla ilaveleten İstanbul Mebusu Numan Efendinin dahi dahil olunmasını teklif ederiz.

Ertuğrul

Gelibolu

Ahmet Hamdi

Celâl Nuri

Menteşe

Dr. Tevfik Rüştü

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Efendim... (Gürültüler) Türkiye'nin menfaatini teminen teklifte bulunduk. Burada her mebus kendince düşünür. Burada hepimiz de âzami düşündüğümüzü zannediyoruz. Onun için sizden çok rica ederim. Benim de bu husustaki düşüncemi dinlemenizi rica ederim. Büyük Millet Meclisi'nin de doğrudan doğruya müteahhibi amele olarak intihap edilmiş bir arkadaşımız var. (Gürültüler)

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Trabzon) — Kim söylüyor Beyefendi?

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamlı) — Meclis düşünüyor. Ben Hükümeti düşünmem. (Gürültü) Zannetmeniki... (Şiddetli gürültüler) Müsaade buyurun. hen hitreyimi isteyen söyleyin. Ben zannetmeniki. Türkiye Büyük Millet Meclisi halkının köylünün efendiliğini ilan eden Türkiye Büyük Millet Meclisi Şark'tan Garp Cephesi zaferini tebci için, atış için de bombalarını, toplarını yapan amele kardeşlerinin hukuku tabiiyesini, itibariyesini inkâr edebilsin. (Gürültüler, patırdılar) Sonra efendiler, bugün Şark'tan gelen ve gelmekte devanı eden muavenetin zaferimize ne kadar tesirler yapacağını söylemeyi zati addettiğiro için, en iyi cemilekâr bir muamele olmasından sarfınazar, bilhakkın imalatı harbiyede yetişen bir mebus arkadaşımızın Rusya'da fabrikaları ziyaret etmesi ve alacağımız mamulatta... (Gürültüler) Rica ederim arkadaşlar dinleyiniz, memlekete daha iyi menfaatlar ve faydalar temin etmesine katı kanaatim vardır. Türkiye'yi bu Numan ustayı ilave suretiyle tenin edeceğimiz menfaattan mahrum etmek cesaretini gösterenler kabul etmesin. (Gürültü)

REİS — Efendim müsaade buyurun. Heyeti Vekilenin bu hususta bir mütalası var mı? (Kabul) (Alkışlar) Efendim reye arz edeceğim.

BASRI BEY (Karesi) — Reis Beyefendi. Tevfik Rüştü Beye söz verdiniz. Takririn izah ettiler. Binaenaleyh bendenizle diğer arkadaşlar da söz istiyoruz.

REİS — Efendim tekliflerinin aslı gidecek heyete bir zatın daha ilavesidir. Heyeti Vekilenin teklif ettiği 3 arkadaş ekseriyete ıktıran etti. Tevfik Rüştü Beyle rüfekasının teklifleri bir dördüncüsünün ilavesidir. (Etmeli sadaları) Bunun aleyhinde söz söyleyecek olan arkadaş varsa söz verdiğim.

Buyurun Cemil Bey

CEMİL BEY (Kütahya) — Efendiler, malum alınır. Şimdi murakere ettiğimiz Kars Muahedesinin imzalarına bakınız. Kars muahedesinin imzalarında bizim murahhislerimiz dört kişi, diğerlerinin ikiser kişidir. Bizim paramız pek mi çok da bu kadar adam gönderiyoruz? Rica ederim, bu israf nedir? Öte yandan hazinede 20 milyon 30 milyon açık bulunurken böyle 4-5 kişi göndermek doğru mudur? (Alkışlar, bravo sadaları)

HASAN BASRI BEY (Karesi) — Efendiler, Heyeti Vekile 3 zat meyhanında Numan Efendi arkadaşımızı da göstermiş olsaydı elbette maalfihhar kabul ederdik. Fakat Heyeti Vekile 3 kişilik bir kadronun bu işi yapabileceğine kanaat olmuş.

MFMED ŞÜKRÜ BEY (Karahisar) — Yani Heyeti Vekile yaparsa biz bunun aksini yapamaz mıyız?

BASRI BEY (Devamlı) — Müsaade buyurun. Beyim, bu üç kişinin 4 olması için meydanda kuvvetli bir esbap yoktur. Efendiler eğer Tevfik Rüştü Beyefendinin huyurdıkları gibi, her yere gönderilecek zevat arasında bir tasnif kaidesi düşünmek icabediyorsa, zannederim Meclisimizin şekli hazirına göre, bu tasnife ihtiyacı mübreni yoktur. Çünkü Meclisimizle bulunan zevatın ekserisi yani ekseriyeti azimesi halk mebusudur.

Efendiler; hatta benim kanaatime göre, oraya gidecek zevat Türkiye için bir takım maddi, manevi menfaatler teminine çalışmakta beraber, zannederim ki, orada birtakım tetebbuat icrasile de mecbur olacaktardır. Ben öyle düşünüyorum ki, zaten amele mebusu, amele mümessili olan bir zatı, bir arkadaşımızı göndermekten ziyade, bu 3 de dahil olmak şartile, eğer imkân olsaydı amele olmayan ve hatta Şark cereyanlarına muarız bulunan zevattan da bir tanesini işin içine katmak ve onun kafasile de tetebbuat yapmak icabederdi. Eger tetebbüat, tetkikler muhtelif tarzlarda, muhtelif vadilerde, muhtelif kafalarla icra edilmezse, zannederim netayıcı memleket hakkında o kadar faydalı olmaz. Binaenaleyh madamki

Heyeti Vekâletin 3 kişilik kadrosunu Meclis âli tasdik etmiştir. Ancak bu için 4 olmasını lazım yoktur. Binaenaleyh 3 kişi küfidir. (Çoktur bile sesleri.)

REİS — Bu taktir üzerine müzakereyi küfi görümler lütfen el kaldırsın. Müzakere küfi görüldü. Asıl mevzu gidecek olan arkadaşların dört olmasidir. (Gürültüler.)

Taktiri tekrar okutacağımı.

ALI SURURI EFENDİ (Karahisar) — Şarki) — Reis Beyefendi Binbaşı ile beraber beş kişi oluyor. (Tevfik Rüştü Beyin taktiri tekrar okındı.)

REİS — Efendim, bu taktiri kabul edenler lütfen el kaldırsın. Taktir kabul edilmiştir efendim.

Aynı zamanda Kütahya Mebusu Cenul Beyin bir teklifi var. O da az olmasını teklif ediyor. Zaten bunun gibi bir taktir de kabul edilmedi. Reyzine arz etmiyorum. Efendim, münasade buyurun. Mesele tahsisat değildir. Museyin Avni Beyin bu münasabette bir taktiri var. Rıza Nur Rey Okraynaya gideceğinden Sihhiye ve Muaveneti İhtimayeye kendisi gelinceye kadar bir Vekil intihabını teklif ediyor.

Riyaseti Celileye

Rıza Nur Rey Okraynaya gideceğinden Sihhiye ve Muaveneti İhtimayeye kendisi gelinceye kadar şimdi Meclise bir vekil intihabını teklif ederim.

Erzurum Mebusu
Museyin Avni

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Trabzon) — Efendim, zaten bunun aksi mütesavver değildir. Memalik ecnebiyeye, yani harice giden arkadaşlar yerine da hilde ifayı vazife ettikleri zamanla olduğu gibi, yerine vekil hareketimiz bizim usulümüzdür. Ancak bunun Heyeti Vekilece iradesi müteamel değildir. Zaten bir vekilin, Sihhiye Vekili Rıza Nur Beyin kadetine kadar umuru vekâleti ifa etmek üzere, Heyeti Celilenizce bir vekil intihabı alelusul teklif edilecektir. Bunun için ayrı bir karar ittihazına lüzumu yoktur zannederim. Vekil, muvakkat bir zaman için teftişe çiksa arkadaşlarından birini tevkil edebilir. Fakat memuriyetle gittiği takdirde intihabı Heyeti Celileniz yapar. Harice gittiği için zaten Heyeti Vekilece bunu yapmak imkânı yoktur. Tacil için teklif ediliyorsa, alelusul intihap yapılacaktır. Bu tabii bir şeydir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim, Hasan Beyefendinin hayurdıklarında dahil, harici iki şık çıktı. Bu iki şıkki kandırmadan yutturmalarının hiç manası yoktur. Evvelbecvel burasına cevap verdikten sonra, diğeri celsei aleniyece aittir. Bu baddaki fikrimi o vakit söylerim. Esasen bu yapılan

hala da müzakere olunur. Bu da müdahale etmesin. Ben teamul falan kabul etmem.

REİS — Efendim, Sihhiye Vekâletine muvakkat vekil intihabını celsei aleniyede tensip buyurursanız mevzu bahis ederiz ve o zaman taktiri kiraet ederiz ve rey e koyarız. (Hayir sesleri.)

VEHBI BEY (Rittis) — Haricrahtan başka tahsisat verilmesi diyor. Efendiler, millet bize beş para verilmekten âciz. Rıza ise on para verilmekten âciz. Tahsisatlar, liralar, hilmem neler, neler... Sonra yevmiye yüzler lira, ikişer yüz lira... Bu ne?... Her gün bir yere bir heyet gidiyor. Bunlara bir çok paralar veriliyor. Bunun manasını anlamıyorum. Eger maksadı iflas etmekse o başka. İlanı iflas edelim bitsin gitsin.

REİS — Efendim, Rittis Mebusu Vehbi Beyin taktiri var, okutuyorum.

Riyaseti Celileye

Gidecek heyete, usulu veçhile, yani itiyat edilen haricrahtan tam tahsisattan başka bir şey verilmemesini teklif ederim.

Rittis

Vehbi

REİS — Bu teklif hakkında Hükümetin bir sözü var mı efendim?

MAHMUT CELÂL BEY (Hariciye Vekili) (Saruhan) — Efendim, gidecek heyete münasirif yahut tahsisat, ne dersiniz deyiniz. Ortada takarrür etmiş bir şey yoktur. Binaenaleyh miktat taayyün etmedikçe ne suretle müzakereye devam olunacaktır? Harice giden heyete alelusul bir para verilmektedir. Fakat şimdi münasade ediniz, hepimiz arkadaşlarımızın şerefli bir suretle yaşamalarını arzu ederiz, sefalete düşmemelerini arzu ederiz. (Gürültüler.)

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendiler, buradaki tahsisatla arkadaşlarımızın bu gibi seyahatini icra etmesi doğru olmamakla beraber, beri taraftan da maalesef Yusuf Kemal Beyefendi giderken Hariciye müvazenesinin biraz doğru olmadığını görüyoruz. İşte arkadaşımızın arkasında dedikoduya meydan vermemenin ve kendilerini bilahare ızrar etmemek üzere Hariciye Vekâleti bu ciheti nazarı itibare alıp, onları ikaz etmeli idi. Bir takım arkadaşlara da, zannediyorum, lüzumundan fazla para verilmiştir.

Şimdi Rusya'ya giden arkadaşlarımıza gelince; biliyorsunuz ki Ukraynalılar buraya geldiler. Gördünüz ki pek çok para saçtılar. Onlara, politikada ne kadar bolşevik dahi olsalar, hâlâ o sistemden bir türlü

çıkamıyorlar. Ne ziyafetler... Bilmeyen biz onlara onlar bize mukabil ziyafetler. Hâli bu milletlerin ruhundan eski his çıkmadı, hâlâ bakı İnşallah Cenabı Hak o günleri gösterecek. Çarıkla gitmeyi iftihar ededecekler. Fakat bugün yok. (Aravo sadaları) Biz nispeten daha az masraf etmeye tahii mecburuz. Çünkü parayı alıp Ruslara karşı sallanarak gitmek de abestir.

OSMAN BEY (Kayseri) — Günahdır, efendim.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamlı) — İhtiyaçlarını gözönüne alacağımız arkadaşlarımızın herhalde re fahlarını temin edip mümkün olduğu kadar şereflerini muhafaza edip gelinceye kadar bir miktar tespit edecektir. Bunu şimdiden burada mevzuubahis etmeye yelim. Memleketimiz dahilinde hiç seyahat edenlere fazla para veriyoruz. Nerede kalı ki harice gidiyorlar. Biraz da arkadaşların şerefini gözetmek lüzumdur. Yalnız söyleyeceğimiz bir şey var. Hariciye Vekâleti muvazenesini sağlam ve iyi tutsun. İzzet Paşa sekiz lira alırken bizim Heyet 16 lira alıyormuş. Bu gayet fena (Çok fena sadaları)

MAHMUT CELÂL BEY (Hariciye Vekâleti Vekili) (Saruhan) Arkadaşlarımızın anlamadıkları bir mesele vardır. Şarka giden Heyette, garbe giden Heyet arasında herhalde fark vardır. Şarka giden arkadaşlarımız daha az para sarfedeceklerinden vereceğimiz para da bittabi daha noksan olacaktır.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bizim de istirham ettiğimiz budur. Hatta Celâl Beyefendilerin bir şey daha rica edeceğim. Muhtar Beyin zamanın da yapılan hesaba göre Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey o hesaptan arkadaşlarını götürmüştür. Arkadaşlar bu parayı çok görüyorlar. Rimaenaleyh sarfiyata göre tahsisat versinler.

MAHMUT CELÂL BEY (Devamlı) Herhalde arzunuzun nazarı dikkate alırız ve bittabi giden Heyette bunu nazarı dikkate alacaktır.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — O halde mesele yoktur.

REİS — Efendim; Heyete tahsisat vermek için tabii buradan mezuniyet isteyeceklerdir. O zaman tahsisat meselesi mevzuubahis edilmek üzere şimdilik taktirri bırakıyoruz.

Yalnız Yozgat Mebusu Feyyaz Beyin bir taktirri vardır. Mezuniyetlerin celsesi aleniyyede tekrar edilmesini teklif ediyor. Bunu Londra'ya giden heyet hakkında yapmadık. Mamafih Meclisi Âliniz arzu ederse bu Heyet hakkında yaparız. (Reye koyunuz sesleri) Efendim, taktirri iki fikradan mürekkep-

tir. Fikraları ayrı ayrı reyimize arzedeceğim. (Gürültü)

FRATİ BEY (Çorum) — Şimdi kabul edilen bir mesele üzerine tekrar müzakere açılmaz.

REİS — Efendim; taktirrin birinci fıkrası mezu niyetin aleni celsede mevzuubahis edilmesidir. Kabul edenler lütfen el kaldırsın. Efendim ekseriyet yoktur. (Gürültü)

ALİ SURURİ EFENDİ (Karahisar Şarkı) — Mezuniyetlerin aleni celsede mevzuubahis edilmesi asıldır. Nizamname sarıhtir. Rimaenaleyh asıl reye konamaz. Hilafı reye konmalıdır.

REİS — Efendim emsal olduğu için reye koyuyoruz. (Olmaz sesleri) Mezuniyetin celsesi aleniyyede mevzuubahis edilmemesini kabul edenler lütfen el kaldırsın. O halde efendim celsesi aleniyyede mevzuubahis edeceğiz.

İkinci fıkra ise Moskova Sefiri ile Karabekir Kazım Paşa ve Mustafa Durak Beyin gönderilmesi teklifini ihtiva ediyor. Halbuki bu teklif kararı evvelinizle açık bir tarzda teşkil ettiğinden reyimize arz etmiyorum.

Taktirler

1. — *Mençe Mebusu Yunus Nadi ve Gelibolu Mebusu Celâl Nuri Beyin; Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine sıhhat ve afiyet telgraflarını keşidesine dair taktiri.*

REİS — Efendim Yunus Nadi Beyle Gelibolu Mebusu Celâl Nuri Beyin bir taktiri var. Diyorlar ki Başkumandan Paşa Hazretlerine cevap olmak üzere, gerek kendilerine ve gerek Orduya sıhhat ve afiyetleri hakkındaki temennimizi ve selâmımızı iblâğ edelim. Meclis numına yazılsın. Kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir. (Bittitlak sesleri)

Tezkereler

2. — *Taberri olarak terkine karar verilen Şubat muayinatının âzayı kiram muayinatından bir taksitte kalına dair Divanı Riyaset kararı hakkında tezkereler.*

REİS — Efendim bir mesele var; Malûmu âliniz evvelce verdiğimiz bir karar ile âzayı kiramın Şubat tahsisatının kalını kabul buyurmuşunuz. Ahiret de tahsisatı fevkalüde şehriyeden % 20 tenzilât icrası hakkındaki kanunu kabul ettiniz. İşte gerek bu şubat tahsisatının sureti kalına dair ve gerek % 20 tenzilât icrasına dair kanunun Meclisi Âliniz hakkında tarzı tatbikine ait Divanı Riyasetin bir kararı vardır. Bu karar Meclisi Âlinize arz edilecektir. Yalnız arz edilmezden evvel bazı izahat vermek lüzumu hâsıl olmuştur. Meseleyi teşrih ettikten sonra, ister-

seniz aleniye bırakırız. (Musa Kazım Efendi makamı Riyaseti İlgal buyurdular)

HASAN FEHMI BEY (İkinci Reis Vekili — Efendim Şubat maaşlarının terki hakkındaki kararı âlinizi tatbik için düşündük, ki Şubat maaşları birden kat edilecek olsa, bazı arkadaşlarımız mevzuu nisfil tahsisata kesbi istihkak etmiş, Şubat için zaten tahsisatları yok. Bazı arkadaşlarımız vezaifi varaniye ile gönderilmiş, tam tahsisatla. Şu halde bunlara şümulü ve ademî şümulü karışık bir muamele. Çerçü kararınız şekli zahirişî ihbarıyla teherru mahiyetinde ise de, Meclisi Âlinin katı kararına itirap etmiş ve âdetle mecburi bir şekil ve mahiyet iktisap etlenmiştir. Yalnız bir taksitte katı mümkün olmadığına göre, Divan bunun yanı 200 liranın Şubattan hede edilecek on taksitte kat edilmesine karar vermiştir. İşte Divanı Riyasetin Şubat maaşları hakkındaki kararınızın tatbikatla kararı budur.

YUSUF ZİYA BEY (İlmi) Hasım Bey muসাade buyurur musunuz, bir şey sorayım. Tahsisat Şubat maaşı olmasındaki hikmet nedir? Biz bir maaş teberru ediyoruz. Şubat mevzuatuhisten naksat nedir?

HASAN FEHMI BEY (Devamla) — Kararı 1337 senesi zarfında itihaz buyurdunuz. 1337 senesinin son ayı Şubat idi. Ondan çıkıyor. Başka bir şey değildir. 1337 senesine ait olan meseledir.

Asıl ikinci meseleye gelelim : Tahsisatı fevkalâde şehriyeden % 20 tenzilatı hakkında kabul buyurulan maddeyi Kanunîye, malûmü Âliniz -Meclisi tahsisatı dahil- fikrasi ilâve edilmek suretiyle tedvin buyuruldu. Divan bunun tatbikatını düşünürken, üç fikir hâsil oldu. Birisi madde mutlakdır. Tahsisatı dahildir. Kemaline nispuftur. Meclisin tahsisatı umumiyesinden % 20 kesilmek lâzımı gelir, nokta nazardır. Diğer bir fikir, maddedeki fikra Meclisin tahsisatı dahil fikrasi mutlak görülyorsa da, mevzuu aslîsi tahsisatı fevkalâde şehriyeden tenzilat icra edilmek olduğuna göre tahsisatı asliye ile tahsisatı fevkalâde şehriye arasında bir fark aranmakta, diğer bir takım tali muamelât için lâzımı ve zarurî olduğuna binaen Meclisin kanunen muayyen olan tahsisatı saniyesini, ki 500 liradır. Bunu tahsisatı sabite addederék 1.920 lira üzerinden yüzde yirmi tenzilat icra edilmesi lâzım gelir. Niçin bu nokta nazır şey edildi? Malûmü Âliniz tahsisatı fevkalâde şehriye muvakkattir. Rugün vardır, yarı yoktur. Azayı kiramin harcirah muamelâtının istinat edeceği bir miktarı sahih lâzımdır. Bunu da kanun tespit etmiş

tır. 500 lira tahsisatı seneviye 4 bin kuruş maaşı şehri esası üzerine Kanun sarahaten tespit etmiş tir. İkincisi, Azayı kiramin mebus oldukları muddetçe memur iseler, tekaüt muddetlerine ilâve edilir. Tekaut Kanununa zeylen 1332 senesinde yapılmış bir kanun vardır. Eğer tahsisatı sabitelerinden aidatı tekaudiyelerini verirlerse, ileride tekaüt oldukları zaman, tekaüt maaşı olmak üzere tahsis edilen miktar üzerine icrayı tesir eder. Düşünüldü ki bunu şimdi hepsinden kesmek lâzım gelse orlada bir miktarı sabit yok. Tekaut meselesi için ne esas olacaktır, harcirah için ne esas olacaktır? Diğer bütün kavanın zirüzeber edilecek ve hepsini tahsisatı sabite addetmişiniz takdirde, ileride tekaüt meselesinde memleketin üzerine azım bir har teşkil edeceğiz. Bu da doğru değildir. Divanın ekseriyetinin fikri bu arzettiğim noktâ etrafında toplanmıştır. Tahsisatı sabite kanununun tayin ettiği 500 liradır. Madde tahsisatı fevkalâde şehriyeden kat edilmelerini âmir olduğu halde, gerek harcirah ve gerek tekaüt muamelesi için bir miktarı muayyenin, yani tahsisatı sabitenin tespiti zarurî bulunduğu cihette 500 lira tahsisatı asliye ve sabite ve mutihakisi tahsisatı fevkalâde olup, işte yüzde yirmi tenzilatın yalnız bu tahsisatı fevkalâdeden katı lâzım gelir. Diğer bir fikir daha hâsil olmuştur. Tahsisatı fevkalâde şehriyenin yekûnu 200 olursa, tahsisatı fevkalâdeye nispetle tahsisatı şehriyenin nispeti ne olur? (Yüz lira tesleri) Evet 98 ve 102 olmak lâzım gelir. Fakat divan bu fikre de pek itifat etmedi. Sebcbini arz edeyim. Çünkü düşündü ki o zaman harcirah ve tekaüt muamelesini 98 üzerinden yürütmek icabedecek ve bu suretle de niemi tekete bir bâni sabit tahsisatı etmiş olacağız. Halbuki vazı kanun olan Meclisi Âlinizin bu kanunu kabulünden maksadı tasarrufu temin idi. Halbuki buradan yüzde yirmi yüz lirada 20 lira tevkife mukabil harcirah ve tekaüt muamelesini 98 lira üzerinden yapacağız, ki tesiri belki bunun 8. 10 mislini tecavüz edecek. Halbuki vazı kanunun maksadı tasarruf idi. Bu itibarla vazı kanunun maksadı haricinde bir fikir olmak üzere telâkki ettik. Bu itibarla Divanın ekseriyeti 500 lira tahsisatı sabite, 1.900 lira tahsisatı fevkalâde adetti ve yüzde 20 tenzilatın 1.900 lira üzerinden icra edilerek o yolda tatbikata geçilmesine karar verdi. Aktalliyette kalan arkadaşlarımız bunun Meclisi Âliye olduğu için, tahsisatı sabiteyi dahi tenzil etmek için bilhassa Reisi sâni Raul Beyefendinin fikri ve nutalâhuları da o merkezde olduğuna mebnî her üç fikri de burada arz ve izah ettim. Ekseriyetin fikrini arzettiğim gibi, 500 lirayı tenzil

ettikten sonra üst tarafı üzerinden yüzde 20 katı kesimini verir.

CEMİL BEY (Kütahya) — 500 liranın maddesi lira olmasına karşı ne yapılmıştır?

HASAN FEHMI BEY (Gümüşhane) — Efendim, Cemil Beyefendi, vakityle 500 lira tahsisatı sabite 4 ay içindi, diyor. Hayır efendiler, gerçi fiilen öyle ise de, hükmen öyle değildir. Bendeniz kanunu izah ediyorum. Kanun müddeti içtima 4 ay diye tespit etmişti. Fakat temdit edilebilir. Bir senede 2 ay olabilir. İçtima aktedilse dahi yine başkaca tahsisat verilmezdi. Tahsisatı seneyiye olmak üzere hükmen bir sene içindir. Hükmen kanunun Kanunu Esasındaki o maddenin sarahatı vardır. Üç ay otururdu. Çünkü temditte tefsire kanun musait idi.

SÜLEYMAN SIKRI BEY (Yozgat) — Mebusanın tahsisatı yirmi bin kuruş iken mebuslar kaç kuruş üzerinden harcırah alıyorlardı?

HASAN FEHMI BEY (Gümüşhane) — Arzede yim efendim. Tahsisat yirmi bin kuruş iken 5 bin kuruş üzerinden alıyorlardı. Fakat o Kanunu Esasının 6. maddesi tebdil edildi. 200 lira olduğu zaman tahsisatı şehriye idi. Keza 300 lira olduğu vakit tahsisatı şehriye idi. 500 liraya ihlağ edildiği vakit de ilâve edilen miktar tahsisatı seneyiyedir. Tecil, temdit veya fevkalâde içtima edilse bile o seneci içtima için ayrıca tahsisat verilmez. Fikrasi ile aldığı son şekil ahkâmı sabikasının gayridir. . .

FERİT BEY (Çorum) — Efendim Hasan Fehmi Beyefendi üç şekil gösterdiler. Divanı Riyasetin ekseriyetinin istinat ettiği 500 lira tahsisatı aslıya ve 1.920 lira tahsisatı fevkalâde olması meselesinin muhik ve makul olduğunu söylediler. Tarz hesabında israf ile masraf ve maaşın 98 lira itibar edildiği takdirde... (Gürültüler) Müsaade ediniz. Sözümü kesmeyiniz. Siz de gelir fikrinizi buradan söylersiniz. Maaşın böyle 98 lira aslı olduğunu kabul ederlerse aidatı tekaüdiye meselesiyle yine hazinenin zararını istilzam edileceğini esas tuttular. Bendeniz burada bu iki nokta nazarı evvelâ şey edeceğim.

Bir kerre Tekâüt Kanununda mebusanın müddeti mebusiyetleri yalnız müddet itibariyle hesap edilir. Maaş itibariyle hesap edilmez. Çünkü bunun tatbikatını da pek iyi gördünüz ki mebuslukları hitam bulan ve memurını devletten iflan zevat mebus intihap edildikleri zaman aldıkları memuriyet maaşı üzerinden mazuliyet maaşı almışlardır. Binaenaleyh Tekâüt Kanunuyla isterseniz bunu mebusanın maaşı aslı 500 liradır deyiniz; diğer mebusanın esas iti-

bariyle tahsisatı aslıyedir ve bundan aidat vermez. Binaenaleyh tekaüt maaşı bu kanundan istifade etmez. Yalnız mebusanın müddeti mebusiyeti müddeti memuriyete zammı eder. 20 sene memuriyette hizmet etmiş bir memur ise 4 sene sonra 24 senelik bir memurdur. Hasan Beyefendinin bu maaşın yüksek tutmakta gördükleri bu mahzur gayri varıtır.

İkinci; harcırah meselesinde pek muhik bir şeydir. Çünkü vazii kanunun maksadı burçede tasarruf yapmak ve bu tasarrufu temin edeyim derken, bir taraftan harcırah mekadarını yükselterek fazla harcırah vermek doğru değildir. Yani maksadı kanuna münafıdır. Efendiler, demin Cemil Beyin suatine karşı verdikleri cevapta da buyurdular ki, bu tahsisat 4 ay için değildir. Bir sene içindir. Fakat eski Meclisi Mebusanı ile Büyük Millet Meclisinin sureti içtimasında büyük bir fark vardır. Orada diyorki müddeti içtima 4 aydır, temdit edilebilir. Temdit edildiği zaman fazla tahsisat almaz. İçtima fevkalâde olursa yalnız harcırah verilir. Mebus içtiması fevkalâdeye gelir, fakat tahsisat almaz. Şu delâletle bunun bir sene kâmile için verildiğini ve binaenaleyh bunun miktarı aslısını şuhura taksim edince ve bu esasa itinaen de maaşı aslıyı de dürtü olduğunu söylediler. Bendeniz 4 (100) esasını yine kabul ediyorum. İhtim tahsisatımız ötekilerine nakis olamaz. Çünkü ötekiler bir ihtimal ile davet temdit edilir. Fakat bu Meclisi Âli müstemirren bir sene her vakit içtima eder. Şu halde 4 ay zarfında ifayı vazife edip 8 ay işiyle, gücüyle, çiftiyle, ticaretiyle meşgul olan bir adamın maaşetini temin meselesi başkadır. Ben içtimde arkadaşlar bilirim ki çiftlik, çubuk salıbu. Buradan aldığı 2.400 liraya mukabil beş on lira kazanması ihtimali olduğu halde, çiftliği yuzustu kalmış değil intifa etmek harabiye yüz tutmuştur. Demin çiftim çubuğum yoktur. Bunu bilmiş olunuz. Fakat arkadaşlarımızın içerisinde böyle zararlıde olmuşlar var olduğu halde çalışmışlardır ve çifti çubuğu harajı olmuştur. Nitekim 500 lirayı 4 ay için tahsisatı şehriyeyi 200 lira yapıp, ay başı tediye esasını kabul etmezden evvel, bu devri içtimaiyeyi ikiye ayırmak istediğinizi tahattur ettirmek isterim. Birine dediniz ki tahsisatı devri Meclisi Mebusanın verdiği maaştan fazla olmasın, noksan da olmasın. Hatırı âlinizde olsa gerek, 800 lira tahsisatı aslıya, 750 lira da tahsisatı fevkalâde olarak kabul edilmişti. Fakat bu tahsisat devresine ait olmak üzere, ikinci devreyi tazminat devresi diye kabul ettiniz. O vakit de şehri 100 lira verdiniz. Yine 4.000 kuruş maaşı aslı olan bir zatın zamımı, tevkifatı nazarı itibare

alınır, yani bunu memur üzerinde düşünüyorum. Binaenaleyh aşağı yukarı 4 200 veyahut kusurlu bir şeydir. Binaenaleyh 4 000 kusura kurusun tahsisatı fevkalâdesi demektir. Yalnız aldığı tahsisata, sekiz ay zarfında, 300 kusura lira daha inzıam ediyor. Demekki 4 000 şehri, 350 - 500 lira da tahsisatı asliye var. Yani 850 lira. Şu halde bizim tahsisatı asliyemiz 850 ile 900 arasında bir şey olmak lâzım geliyor. Yine onların kabul ettikleri bir nispete göre eksik addetmek cihetini düşünmeksizin, 900 lira şehri, 200 lira kadar 900 lira şehri 80 lira kadar bir şey yapar. 12'ye taksim ederseniz 8 400 değil mi. Binaenaleyh hendeniz diyordumki, ikisini telif için evvelki yaptıkları hesap pek doğru olur; 98 - 100 tahsisatı asliye; yüz lirası tahsisatı fevkalâdedir. Binaenaleyh yüzde yirmi bu tahsisatı fevkalâdeden kesilirse maaş 180 liraya inerse Masan Fehmi Beyefendinin buyrukları mehzir kalmaz. Çünkü 4 000'dir. Tekâül meselesi mevzubahsolmaz. Çünkü mesele müddet meselesidir. Orada harcırah yine 4 000 üzerinden veriliyor ve hesap da, aşağı yukarı, yekdiğerine takrip edilmiş olur. Bu suretle Şubat maaşının mukassten tediyesi meselesi kalıyor, ki o da zaten Divanı Riyasetçe halledilmiştir. Esasen ona itiraz edecek kimse yoktur, kanaatindeyim.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) - Encümen namına Reşat Beyefendi söz almıştır. Müsade buyurursanız söylesinler. Ne gibi mukarrerat ve esas üzerine bir karar verildi?

NEBİL EFENDİ (Karahisarı Sahib) - Cereyanı meseleden iki meseleyi arzedeceğim. O gün 1338 Avans Kanununda kat olunacak diye bir karar yoktur. Yalnız Şubat maaşı kat olunacak. 1337'den bir aylık tahsisattır. Diğer meseleye gelince yine; orada Meclis muhassasatı dahil olmak üzere, fevkalâdesi tahteladesi bilmem ne adesi yoktur, bu mutlak Meclis muhassasatıdır. Tenzil ve tevkil riyasetin ekseriyetin illihaz etmiş olduğu bir karar mucibince biz mebuslar arkadaşlarımızın heyeti mecmuası oradan yüzer lira zarar edecek olursak ne lâzım gelir. Hiç bunun için münakaşa açmamalıyız.

SALÂHADDİN BEY (Mersin) - Bravo, bravo.

HAŞİM BEY (Çorum) - Biz ticaretle tevegul etmiyoruz.

REŞAT BEY (Saruhan) - Efendim, bu mesele nin nasıl olupla mevzuu müzakere olduğuna mütehayyirim. Bendenizce eğer bu gayanı müzakere ise bir kere bunun hafı celsede müzakeresi kalıyen doğru değildir. Zannedersem Divanı Riyasetin hiç bir işi

kalmamış kendiliğinden böyle bir şey ihdas imiş, heyeti âliyenizi bununla işgal ediyor.

HAŞİM BEY (Çorum) - Meclisin efkârı umumiyesine tercüman olmuştur.

REŞAT BEY (Devamla) - Bu mesele için gayp edilen zaman hederdir. Meclisin vakarına, haysiyetine mugayirdir. Kanun gayet sarıhtır. Efendiler müsaade ederseniz kanunu aynen okuyacağım.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) - Bravo, bravo.

REŞAT BEY (Devamla) - 1338 seoesını martından itibaren muvazeneri umumiyeye dahil ve haricinde maaş ve ücurata zamimeten Meclisin tahsisatı fevkalâdesi şehriyesinden, burada bitti Büyük Millet Meclisi âzası muhassasatı dahil % 20 kat olunur. Gayet sarıhtır.

ŞUKRU BEY (Bolu) - O halde harcırah 160 liradan verilmeli.

REŞAT BEY (Devamla) - Binaenaleyh tefsire lâzım yoktur. 160 liraya kadar olmak üzere bütçesini tanzim etmiş zihne naksetmiştir (Gurühüler) Zihne naksetmiştir. Bunun bir mesele olarak müzakere edilmesi doğru değildir. Bir de Meclis muhassasatına dair Meclisi Millinin küşadından beri hükümeti milliyenin teessüsünden beri tamam dört kanun geçmiştir. Bu kanunların hiç birisinde kalıyen maaş namı mezkûr değildir. Tamamen tahsisattır.

ŞUKRU BEY (Bolu) - Tahsisatı fevkalâdesi şehriye.

REŞAT BEY (Devamla) - Nasdki harcırahın % 40 kesilmesini nasdik buyurdunuz, aynı suretle bundan da, tamamına mahsus olmak üzere, % 20 kesilecektir. Binaenaleyh ele geçecek tahsisat 160 liradan ibarettir. Eğer dört bin kuruş maaşın harcırah almak lâzım geleceği meselesi meydana konursa bugün maaş ve tahsisatı fevkalâde olarak ele geçecek para 80 liradan ibaret olmak lâzım gelir. Heyeti Celile bunu kabul buyurursa, müzakereye buna göre devam edelim.

ŞUKRU BEY (Bolu) - O vakit 160 liradan vermek lâzım harcırahı.

SALİH EFENDİ (Erzurum) - Bendeniz beyeti celileden bir istihamda bulunacağım. Bunun üzerine kitap uydurmayalım bir bir maaşımızı teberru etmişiz ve bizim tahsisatı asliyemiz maktuan 200 liradır. Bir kerre bu 200 lirayı feda etmişiz, tahsisatı munzama falan yoktur.

Bizim maktuan 200 lira bir maaşımız vardır ve maaştır. Harice karşı her ne mana verirdik verelim. Bu iki yüz harabın % 20'si kat edilecek, 160 lira verilecektir.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — O halde 160'dan harcı rah veriniz.

SALİH EFENDİ (Devamla) — Şükrü Bey, şunu size arz ederim ki, eğer mülkleri hali vakti müsait ol- sa zaatî âlinize 160 değil 1500 lira maaş ve 160 lira- dan da harcırah vermesi lâzımdır. Han bizimdir, mülk bizimdir, millet bizimdir. Ayrımsız gayrimiz yoktur. Biz yetkilerimize müteselsile, merbut bir zenciniz. Buna bir şekil uydurmak günahdır. Aleni celsede de biz bunu ilân etmişiz. Binaenaleyh ayrı olur. Ben bu şekilde karar verilmesini arzı ediyorum.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendiler, Büyük Millet Meclisi fedakârlığıyla iftihar eder. Rica ederim, siz eğer 500 lirayı 4000 kuruştan kabul etmiş olsanız, o zaman sizin tahsisatınız bu kadar et- mezdi. İki senedenberi 200 lirayı ne nisabtan aldınız? 500 liradır bizim tahsisatı aslimiz diye biçin demedi- niz?

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Meclis müstemirdir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Müsaade huyurun, bcederiz bunun mukabilinde Büyük Millet Meclisinin de fedakârlığını söyleyeceğim. Her ne ka- dar bir sene ise de, Ferit Beyin buyurduktan gibi, bu 500 lira 4 aylık bir zaman içindedir. Bunu üç misline çıkarsanız 1500 lira altın parayı kâğıt para yaparsa- nız 7500 lira... İftihar edin. Millete böyle azim para mukabilinde fedakârlık ediyoruz. 160 lira ile vazife yapıyoruz. Bu surf vicdanın istirabati, şerefio muha- fazası maksadınadır. Efendiler, şu halde biz yüz lira için mi kararlarımızı bozacağız?

SALÂHATTİN BEY (Mersin), ŞÜKRÜ BEY (Ka- rahisar) — Brova, bravo.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Hiç bir za- man efendiler. Büyük Millet Meclisi azaları millete, dediğim gibi, eğer bu hak diye ibtiha etmek istiyor- sanız, o haktan çok kaybederiz. O hakkı iddia etmi- yoruz. Efendiler biz 7500 lira bir fedakârlık yapıyo- ruz. Binaenaleyh efendiler, bu iddia varı değildir. Bendeniz bir teklif veririm. Bunun aksini iddia ede- rim, Derim ki, Meclisin 4000 kuruş maaş üzerinden tahsisat alınması lâzım gelince 200 liracağız almıştır. Burada tahsisatı fevkalâde devası görenlere karşı.. (Gururlular) (Müstemirdir sesleri) Efendiler inimizan mahumu şifâkilerdir ki şuhre taksim itibarıyla 4000 ku- ruş maaşı aslı tasavvur buyursanız.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — İlayet buyurun.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Elcodim inayet buyurulursa tasarrufla buyurulması. Bu

misli veriyorsunuz. Eğer emir mendut ise bunun da mü- zakeresi menduttur. Onu asil itihaz edemeyiz. Sene- den seneye şu bu şekilde 100 lira için Meclisin o ka- rarını bozmak, ilân etmek Meclisin şerefini düşürür. Efendiler, öyle düşünenler doksan düşünüyorlar. O- fudakârlığı biz yapacağız. Daha fazla vereceğiz. Bi- naenaleyh şerefimizi muhafaza edeceğiz.

REİS — Divanı Riyasete gelmiş teklifler var, okutuyorum.

Riyaseti Celileye

Şifâhede arz ve izah ettiğim vechile tahsisatı as- liye 100 lira addedilerek diğer 100 liradan tenzilat yapılmasını teklif ederim.

Çorum

Ferit

Riyaseti Celileye

Tahsisatı fevkalâde ahvali fevkalâde dolayısıyla maaşata pahalilik zammı olarak münzamdır ve bu miktar bilhisap muayyen miktarda münzamdır ki alınan 200 lira maaşın içindedir. Tahsisatı fevkalâde 200 liradan tenzil edildikten sonra, bakiyesi maaş olmak lâzım gelir. Binaenaleyh memurun ve mustah- demin hakkında tatbik edilen bu muameleden istis- naen başka nazariye, başka muamele kabukü caiz de- ğildir. Binaenaleyh tahsisatı fevkalâde 200 lira meya- nından bilhisap tenzil edildikten sonra, bakiyesi maaştır suretinde meselenio tefsir ve kabulünü teklif ederim.

Breis

Yusuf Ziya

Riyaseti Celileye

Madde kanuniye tahsisatı fevkalâde şehriye cum- lesinden sonra bir mutarize dahilinde ayrıca ve sarifi bir surette Meclis muhasesatını aletidâk kayıt ve izah eylemiş olduğundan, bunun ne tefsiri ve ne de mü- zakereye mahallî olmadığını arz ve teklif ederim.

Saruhan

Reşat

BİR MEMUS — Efendiler, yiyeceğiz az yiyeceğiz ikendi paranızı yiyeceğiz. Allah versin çok para da size beser bin lira veritkin efendiler. (Müzakere kâfi sedaları.)

ALİ RIZA BEY (İstanbul) — Arkadaşlar kabul ettiğimiz madde kanuniyede katiyet vardır. Meclisin tahsisatından % 20'sinin kat'i mevzu bahisler ve bunu âmürdür. Meclisin maaşı yoktur. Meclisin aynı ile ku- hul edilen tahsisattir. Sureti katiyede Divanı Riyase- tin bunun hilâfında verdiği karar doğru değildir ve muhtacı tefsir değildir. (Kâfi sedaları.)

REİS — Muzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın... Kâfi görülmüştür efendim.

Efendiler üç taktır var. Hiisi bir mealdedir.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Celse hâfiyye-de reye vaz olunabilir mi doğru mudur? (Gürültü) Bu celse âleniyeye aittir ve orada müzakere olunur. Mesele bir mesele mahiyetindedir. Tayini esaslı ile olmaz lazımdır. Böyle olmaz.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Efendim...

HACI AHMET EFENDİ (Muş) — Müzakere kâfi, müzakere kâfi.

REİS — Efendim bir taktır daha var. Yozgat Mebusu Süleyman Sım Beyin.

Riyaseti Celileye

Gavallı aileden azade emirber veya yaver namı tahtında maiyetlerinde evladı vatan bulunduranlar için bu tahsisat kâfidir. Binacaleyh Divanı kararının reye vazını teklif eylenim.

Yozgat

Süleyman Sım

(Bravo sedalan, şiddetli alkışlar)

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Süleyman Sım Bey biraderimiz bu taktirle Muvazenei Maliye Encumenünde beni murad ediyolar, (Şiddetli gürültü, müzakere kâfi sesleri) Evvelâ bunu söylemek isterim. Meclisi Âlinin kanununu en evvel kabul etmekle müf-tehirim. Binacaleyh ben olmasam dahi İsalettayın şurada bulunan üç veya beş asker arkadaşlarımızı vesile ihtihaz ederek bu müstesnalığı yapmak isterseniz büyüklük değil küçüklüktür (Gürültü)

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Çok teessüf ederim Salâhattin Bey. (Küçüklük sözünü geri alıo sedalan)

ALİ SURURİ EFENDİ (Karahisar Şarkı) — O küçüklük sözünü Salâhattin Beye reddediyorum. Kabul etmiyorum. (Reddediyorum geri alıo sedalan)

VEHİ BEY (Bitlis) — Herkeso küçük demek adeta küçüklüktür. Salâhattin Bey bu kimseden her kese hücum eder küçük diye. Bu doğru mudur? Geri almasını istiyorum ve kendisine reddediyorum.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Süleyman Sım Bey biraderimizin verdiği taktirin istihdaf ettiği şeyin bir şahıs meselesi olduğunu gönerek... (Gürültü) Efendiler, ben kanuna mütevevat göstermiş bir adamım. Burada mevzu bahis olan tenzilatin âlehtlak mucmu muhaasasattan yapılacak maktuattır. Burada coneyan eden müzakere 40 lira mudur, 20 lira mudur

meselesi üzerindedir. Bu kadar ufak bir fark meselesi üzerinde... (Muzakere bitmiştir sesleri)

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Taktiri veron benim, benim de imzam vardır. Benim taktirum okunduktan sonra küçük tabirini bana tevcih edemez. Kendisine reddedim.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Halledeniz. Müsaade buyurun. Benim burada ibyay ettiğim baroket 40 veya 20 lira meselesinin bu Meclisi Âlide mevzu müzakere edilmesi meselesi, eğer doğru ise, ben bunu doğru gönenlerden değim ve bu meselede bu iki şık karşısında malik lehine fedakârlık, şahıs lehine fedakârlık cihetlerim mukayese etmek isterim. Bundan maksadım tumseyi tabir değıdör. Eğer benim kanaatim yardış ise küçüklük benim şahsıma aittir. Zannedirim mesele anlaşılmuştur. Binacaleyh şahsıma aittir. Bu benim iki kanaatimden birisidir. Bundan alıyorsunuz küçük benim. (Mesele bitir sedaları)

REİS — Geri aldı efendim, geri aldı Efendim Saruhan Mebusu Reşat, Çunur İsmet, Karahisar Mebusu Şukru Reyterio taktirini reye âlinize arz ediyorum (Gürültü)

Efendiler müzakereye imkân olmadıgından Cemariisi içtima etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

Taktirler

Riyaseti Celileye

Bitlis Mebusu Vehbi Beyio taktirinin tayini esamıyla reye vazını teklif eyleniz.

Bitlis	Kayseri
Vehbi	Osman
Bitlis	Ergani
Yusuf Ziya	İsmail
Ergani	Muş
M. Vehbi	A. Hamdi
Muş	Yozgat
Hamdi	Feyyaz Âb
Hakkâri	Erzurum
Mehmet	Salih
Bitlis	Karahisar
Mehmet	Şukru

Kastamonu

Hazan

Taktirler

Riyasete

Meznuvîyet maddeleri celsi âleniyede reye vaz edilmek Nizamnamei Dahili mübahise mecburidir. Celse hâfiyedeki meznuvîyet kâfi değıktir. Hali mâlîmize nazaran buradan bir beyet gondermekten ise

Kâzım Karabekir Paşa ile Fuat Paşanın ve Mezun
oğlu Durak Beylerin memur edilmek suretiyle emvali
milletin israfına kurtarılmasını teklif ederim.

1631338

Yozgat Mebusu

Faik Ali

Fıkraî usulü kabul edildi.

Riyaseti Celileye

Okrayna muahedatnamesini tasdikla gönderilerek
heyetin 4'ten 2'ye ve Heyeti Vekilenin Baş Murah-
hası olarak tensip ettiği Şahiye Vekili Rıza Nur Bey-
efendiye bir veya iki kişiden terfikiyle istifasını tek-
lif ederim.

Kütahya

Cemil

Riyaseti Celileye

Ayrı ayrı tayin usulü ile rey ve vaznı teklif oyle-

62

Kütahya

Besim Atalay

Bitlis

Hüseyin Hüsnü

Erzurum

Hüseyin Arzi

Riyaseti Celileye

Müzakerenin kifayetiyle maddelere geçilmesini
teklif ederim.

Kütahya

Cemil

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

18 Mart 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	84
2. — EVRAKI VARİDE	84
Tezkereler	84
1. — Teberru alınak terkine karar verilen Şubot maaşatının üzayı kirum maaşatından on taksitle kal'ına dair Divanı Riyaset kararı hak- kında tezkereler.	84:85
Mazbatalar	85
1. — Eskişehir Mehusı Husrev Sami Bey hakkında Dördüncü Şube Mazbatası.	85:95

Cilt : 18

10 ocu İaiyat, 1 nci Celse

ONUNCU İNKAT

18 Mart 1338 Cumartesi

Birinci Celse

Ned'i Müzakerat

Saat : 2 (Sonra)

REİS : Musa Kâzım Efendi Hazretleri

KÂTİP : Ziya Hurşit Bey (Lâzistan)

REİS — Ekseriyyet hâsıl oldu, hâfi celseyi kuşat ediyorum.

Zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1 — ZAPTI SABIK HULÂSASI

DOKUZUNCU İNKAT

16 Mart 1338 Perşembe

ÜÇÜNCÜ CELSE

Hasan Fehmi Uyyefendinin tahtı riyasetlerinde inkat elli. Okranya muahedenamesinin mübadelesi memuriyeti ile Harkof'a izanları münasip görülen Sinop Mebusu ve Sihhiye Vekili Rıza Nur, Saruhan Mebusu Süreyya, Trabzon Mebusu Recai Beylerin mezun addine dair Heyeti Vekile Riyaseti tezkresi kıraat ve kabul olundu. Mentese Mebusu Tevfik Rus, tü Beyin, İstanbul Mebusu Numen Efendinin de mezkûr heyetle izamlarına dair takriri reddolundu. Feyyaz Âli beyin mezkûr heyete memur edilen zevatin bir celsei aleniyede de mezuniyelerinin müvazabâh edilmesine dair takriri kabul olundu. Bitlis Mebusu Vehbî Beyin heyeti mezkûreye hâricîrah ve mebusluk muhassasatından başka bir şey verilmesine dair takrirlerinin muhassat meselesi mevzu olduğu zaman müzakeresi münasip görüldü. Erzurum

Mebusu Hüseyin Avni Beyin Rıza Nur Beye vekâletlen derhal bir zatın meclisce intihabına dair takrirleri Rıza Nur Beyin infikâki tarihine kadar tehirî muvafık görüldü.

Yunus Nadi Meyle Celâl Nuri Beyin Başkumandan Paşa Hazretlerine sıhhat ve afiyet temennisine dair bir telgraf çekilmesine dair takriri kabul olundu.

Bilahara azayı kıramın tahsisatlarına maaşlarının tefriki hakkında Divanı Riyasetce itihaz edilen kararın müzakeresi icra edildi. Müzakere kâfi görüldikten sonra tadil takrirlerinin reye vazı esasında görüldü tahassul etmesine mehni Cumartesi günü icma olunmak üzere celseye nihayet verildi.

Reis

Hasan Fehmi

Kâtip

Muş

Mahmut Saıt

REİS — Zaptı sabık hulâsasını reylerinize arz ediyorum : Kabul edenler... Kabul edilmemiş.

REİS — Müzakerata geçiyoruz

2 — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

Tezkerele

1. — Teberru olarak terkine karar verilen Şubat maaşlarının âzayı kıram maaşlarının on takritte kat'ına dair Divanı Riyaseti kararı hakkında tezkere

REİS — Geçen celsede teberru edilen tahsisatın ne suretle kat edileceğine dair görüşmüştük ve müzakere kâfi görülmüştü. Bu hususta arkadaşlardan tadilname verenler var. Sonra Divanı Riyasetini; ekseriyyet kararının reddine dair teklif var. Bunlar evvelce okunmuş ve fakat reye vaz edilememişti. Müzakerenin ikmalî bu güne kaldı. Şimdi takrirler bir defa daha okusun,

Abdülğafur Efendinin, Saruhan Mebusu Reşat Beyin Hakkı Mâmi Beyin takrirleri bir mealdedir. okutuyorum.

(Abdülğafur, Reşat ve Hakkı Mâmi Beylerin takrirleri okundu.)

REİS — Sonra efendini Tayini esami takriri var. Tayini esami takriri de şöyledir. «Bitlis Mebusu Yusuf Ziya Beyin takririnin tayini esamiyle reye vazını teklif eylerize diyorlar.

Çorum Mebusu Ferit Beyin de bir takriri var. okutuyorum.

Riyaseti Celileye

Şifahi arz ve izah ettiğim vechile tahsisatı aslıye 100 lira addedilerek diğer 100 liradan tenzilat yapılmasını teklif ederim.

(Çorum
Ferit)

REİS — Abdülhafız Efendinin. Hakkı Hâmi Beyin, Reşat Beyin ve daha birtakım arkadaşların teklifi. Divanı Riyasetin ekseriyet kararının reddini mutazammındır. Şu halde ret tahriri. takdimen reye vaz edilmeğe lâzımdır.) tahriri de 200 lira üzerinden katıyat yapılsın diyorlar. Bunda tayini esamiye hacet yoktur.

TEVFEK RÜŞTÜ BİR (Monteşel) — Celse hafiyyede tayini esaminin manasını anlayamadım.

SÜLEYMAN SİRRI REY (Yozgat) — Bu mesele meclisin unvanı dahilîyesindedir.

REİS — Reyi şarih ile reye vaz ediyorsun. 200 lira üzerinden katıyatın terasını ve Divanı kararının reddini kabul edenler ellerini kaldırsınlar. (Ret sadaları.)

Efendim, ekseriyette tereddüt ettim. Arkadaşlar da tereddüt ettiler. (Anlaşılmadı sadaları.) Efendim, Reye de tereddüt ettik. Nizamnamemiz vechile ayağa kalkmak lâzımı geliyor. Meseleyi müsaade ederseniz bir daha izah edeyim de tekrar reye arz edeyim.

Efendim, Divanı Riyasetin kararı 500 lirayı tahsisatı aslıye ve 1.900 kusura lira tahsisatı fevkalâdedir ve tahsisatın mesmûu 200 liradır. Bu 200 liradan katıyatı yapmak lâzımı gelir şeklindedir. (Anlaşılmadı sadaları.) (Anlaşılmadı sadaları.) 200 lira üzerinden % 20 kat olunsun, maksat temin edilmiş olur. Celse hafiyyeye hücum yoktur diyorlar. Bu teklifi kabul edenler ayağa kalkacaklar. Bu teklifi kabul edenler lütfen ayağa kalksınlar. (Çorum efendim.) Ekseriyet hâsil olamadı. (Hah sesleri.)

(Çorum Mebusu Ferit Reyin tahriri tekrar okundu.)

REİS — Efendim, Yusuf Ziya Beyin tahriri ile bunun aynıdır. Bu tahrirler mücburince 100 lira tahsisatı aslıyedir. Onları bir şey kesilmeyecek. Diğer 100 lira tahsisatı fevkalâdedir. % 20 ondan kesilecektir. 200 liranın yalnız 100 lirası üzerinden % 20 katıyatı kabul edenler ellerini kaldırsınlar. Ekseriyette kabul edilmiştir. (Alıştı.)

MUSTAFA HİLMİ EFENDİ (Niğde) — Reis Bey huna kıyasen meclise bir şey arz edeceğim.

REİS — Efendim, Mesele bitmiştir.

MUSTAFA HİLMİ EFENDİ (Niğde) — Bu meseleyle ait değil efendim. Buna kıyasen başka bir mesele.

Efendim, Meclisi unvanı azaları, Encümeni Daimi azaları da var. Bu tahsisatı fevkalâdenin kat'ında.

REİS — Efendim, O ayrı bir tekliftir. Celse hafiyyede okunması lâzım gelen. (Gürültüler.) İstirham ederim efendim. Söz söyletin. Sükût ediniz.

Mazbatalar

1. — Eskişehir Mebusu Hüseyin Sami Bey hakkında Dördüncü Şube mazbatası.

REİS — Celse hafiyyede okunması lâzım gelen hazı evrak vardır. Hüseyin Sami Bey hakkında 4 ncü şube mazbatası vardır. Arzu buyursanız bu gün celse hafiye akdedilmiş iken bunların da müzakeresine devanı edelim. Yahut ruzmaneye geçelim. Bunu reyi âlinize vaz edeceğim. Mazhataların bu gün müzakeresini kabul edenler ellerini kaldırsınlar. (Gürültüler.) (Ret ret sesleri.)

SÜLEYMAN SİRRI REY (Yozgat) — Celse hafiyyeye başlandı. Hafiye ait mesele bitmiş.

REİS — Celse hafiyyeye müteallik bazı evrak var. Onların bu gün müzakeresini ikmal etmek var veya ruzmaneye geçmek var.

Hüseyin Sami Bey hakkında bir mazbata ve Amasya İstiklâl Mahkemesi azaları hakkında diğer bir mazbata var. Bunların bu gün müzakeresini kabul edenler ellerini kaldırsınlar. Kabul edilmiştir.

Hüseyin Sami Bey hakkında şube mazbatasının müzakeresine başlıyoruz.

Hüseyin Sami Bey hakkındaki 4 ncü şube mazbatasını okutuyorum.

Fezleke

Yozgat'ta Çapanoğlu hadisesi isyanıyesinde Kurayı Milliye teşkiline memuren Heyeti Vekile kararıyla gönderilen Eskişehir Mebusu Hüseyin Sami Beyin li-vayı mezkûre müvasalatında, orada hiç bir iş görmeden ve teşkilât icrası yerine 500 kilo afyonla 18 araba hah ve kırım ve seccade toplayarak, hastalığını bilvenle üç gün sonra avdet ettiğine ve kendisine verilen harıralı nispetinde iş görmek şöyle dursun, mağ-suh afyonla seccadeleri 18 bin liraya sattığının da şayi olduğuna ve bu hususta Yozgat mebuslarının malı-matlarına müracaat lâzım gelmekle beraber, kendisine hızzat Yozgat mutasarrıfı sabıka Kaymakamı Şerif Reyin ile şifahi beyanatta bulunduğuına dair Tukat Mebusu Mustafa Bey tarafından Makamı Riyasete takdim kılınıp Heyeti Celile kararıyla berayı tahkik tevdi ve havale buyurulmuş olan 25 Künunusani 1337

tarıhlı tahrirle Meclisi Âli de bu hususta cereyan eden müzakeratı havı zahı verideleri ve evrakı müferriatı saire şubemizce bilmütalâa tahkikatı lâzımcı iptidaiye icrasına mübaşeret ulundu

Şöyleki : Mecele mezkûrenin bilimuhabere tahkik ve tamiki bir emri düşvar ve evrakı mevduai mevcude münderecatında dahi cürmün sübutuna delaili küfiye mevcut olmamakla keyfiyetin mahallinde tahkiki lüzumu zarurı görülmüş ve binaenaleyh u esnada Akdağ madeninde müddeti mezuniyetinin hitamı ulayısıyla Yozgat tarikiyle avdet etmek üzere bulunan Yozgat Mebusu Rıza Efendi vasıtasıyla tahkikatı lâzime icra ettirilmiştir. Mumaileyh tarafından icra ve şubeye tevdi kılınan tahkikat evrakı mefadına nazaran hadisei isyanıye esnasında (Evrakı isticvabiye sayfa bir) yağma ve gasbedilen emval ve eşya sahiplerinden, ezümle Yozgat'ın Rum mahalesinden Kuyumcuoğlu Yuvar'ın cebren mağazası açılarak 480 kıyye afyon, 2 balya kösele, bir sandık şeker, 30 kıyye kahve, 50 kıyye kalay, 200 adet tiftik çıvalı, 5 balya manifatura, 15 parça halı, kilim, 50 adet asker kaputu ve Abdullah Efendizade Osman Efendinin (Evrakı isticvabiye sayfa 3) dükkânının kepeneğini kırarak eşyasının yağma edildiği ve Manacızade Memet Ağanın dahi (evrakı isticvabiye sayfa 4) Kıvayı Milliyeden Kako Memet Bey müfrezesinden bir kaç çetenin hanesine gelerek kendisini ölünle tehdit ve bir çok nükud ve hülliyyat ve eşya ile üç ves'eshni gasbettikleri ifade ve iddia olunmuş ve şu suretle memleket dahilinde gerek üsata ait olup musadere ve gerek ahali masumeden niğsüp eşyadan mumaileyh Hüsrev Sami Beyin halı, kilim, kösele ve afyon yağını arabalara tahminen Ankara'ya avdet ettiği mahallinde maalkasem isticvap edilen şuhuddan Nizamzade Ali ve Şevket efendilerle İsa Reyzaile Derviş Reyin müşahedatı ve diğerlerinin mesmuata müstenit şahadetlerinden anlaşılmış ve bir kısım şahitler de memlekette vuku bulan itisafatı itirafıla beraber, mumaileyh Hüsrev Sami Beyin derecei alâkası hakkında ndemi malumat beyan etmişlerdir. Evrakı mezkûrenin bir fikratinde vakamı hudusunu müleakıp mahallin mutasarrıflığına bu hafta tahkikatı lâzime icra ve evrakı tahkikiyenin mutasarrıflıktan Dahiliye Vekâletine isra kılınmış olduğunun zikredilmiş olmasına binaen evrakı mezkûre vekâleti müşarüneyhadan celp ve münderecatı terkik olunmuştur. İşbu evrak dosyasında mevcut vesâikten polis memuru Şevket ve eşraftan Tunusluzade Asım efendilerle diğer maîumatlarına müracaat edilmiş olan zevâlin ifadeleri tahkikatı vakiyatı tamamıyla teyid ve bir kat daha

tevsiik eylemiştir. Hakkında şubeye tahkikat icrasına iptidar edildiği esnada mezunen memleketine giden ve keyfiyetin bir kere de kendilerinden istisfâri lâzime tahkikattan olan mumaileyh Hüsrev Sami Beye 24 Kânunuevvel 1337 ve 17 Kânunusani 1338 tarihlerinde haposta tahriren tevcih ve tekid edilen suallere henüz cevap vürüd olmamakla beraber, kendisinin lüzumu avdali makamı riyasetten 7 Şubat 1338 tarihli telgralla tebliğ edildiği halde elan muvafakat etmediğinden isticvabına imkân bulunamamıştır. Meclisi Âlinin devrei sanıyer içtimaiyesinin hitamına bir kaç gün kalması ve evrakı mezkûrenin müstahfâ şübeye devri halinde ve tahkikatı hitam bulunmuş bir meselenin bir hayli zaman daha sürüncemede ve mumailey Hüsrev Beyin şu suretle tahtı zan ve şairbede kalmasının muvafık olamayacağı bedahati karşısında kanaatımca derecei tekâmülü bulunmuş olan işbu tahkikat evrakının heyeti celiiyeye arzı zarurı görülmüş ve binaenaleyh cereyan eden tahkikat ve istihsal edilen netayice ve hasil olan kanaati katıyer vicdanıyeye karşı mumaileyh Hüsrev Sami Beyin gerek Yozgat usatına ait ve gerek ahaliye masumei sairreden niğsüp eşyadan bir hayli kilim, halı, kösele, afyon ve saireri müstashiben ve terki vazife ile Ankara'ya avdet ettiği tebeyyün ve tahakkuk etmekle mahkemei aidusine tevdi edilmek üzere işbu fezleke tanzim ve merbubatı 45 kita evrak ile macn huzuru celili heyete arz ve takdim kılınmıştır.

28 Şubat 1338

No.	Kita	Merbutat
1	1	Yozgat Mebusu Rıza Efendi tarafından tutulan 11 sayfalık evrakı isticvabiye .
2	29	Yekdiğerine merbute tezkeresi cevahiye vs.
3	1	Makamı riyasetten Mebus Süleyman Sırrı Beye yazılan tezkerce
4	1	Makamı Riyasetten Feyyaz Âli Beye yazılan tezkerce
5	1	Tokat Mebusu Mustafa İleyin 25 Kânunusani 1337 tarihli tahriri.
6	1	Hüsrev Sami Beyin Adana'ya gittiğine ve sual varakasının vilâyet vasıtasile tebliğ edildiğine dair riyaset tezkeresi.
7	11	Yozgat mutasarrıflığına tutulan evrakı tahkikiye ve teferruatı.

Dördüncü Şube Reisi Dördüncü Şube Kâtibi
Tahkik tabirine muhalifini. Yozgat Mebusu
Hafız Memet Süleyman Sırrı

Kayseri	Kayseri
Ârif	Âlin
Sivas	Van
Mustafa Naki	Haydar
Lazizan	Amasya
Memet Necati	Rıza
Sırt	Sırt
Mustafa Sabri	Memet Kadri
Antep	Sırt
Ragıp	Salih
Sırt	Muş
Mahil Mulki	Ahmet Hamdi
Eskişehir	Eskişehir
Trabzon	Genç
Celâl	Celâl
Trabzon	Bolu
Hasan Hüsnü	Fuat
Karahisarı Sahip	Karahisarı Şarki
Mustafa Hulusi	Kabletistevap muahaza ulunanması reyindeyim. Vasfi
Erzincan	Diyarbakir
Evrak ikmal edilmediğin- den dolayı muhalifim.	İki noktaya muhalifim.
Hüseyin	
	Maras

Husrev Sami Bey hakkındaki tahkikat ve fiziklenin Yozgat Mebusu Süleyman Sırtı Bey tarafından icra edildiği ve minnetleymen ifadesi alınmadan istisnai muamele yapılarak heyeti umumiyeye sevk edilmesi ve istihazi kararda 18 zat mevcut olarak eksteriyet olmaması cihetle noksan muameleden dolayı ikmal muamele için tekrar şubeye havale buyurulması reyiniyim.

Hasan Talısın

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Mazhata muharriri olmak dolayısıyla ilk söz henustur.

HACI ŞUKUKU BEY (Diyarbakir) — Süleyman Sırtı Reyefendi evclisi gün bu kürsüde hem hâkimi ve hem mudderumunı olamayacaklarını söylediler. Binnetnaleyh mazhata muharriri de olamaz.

HÜSREV SAMİ BEY (Eskişehir) — Rica ederim, bırak söyleyin.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Karşıda bir arkadaşımın haysiyeti ve ortada binlerce kişinin namusu ve ırzı paymal olmuş bir millet vardır. Allah aşkına olsun bir parça sükûtle dinleyin.

Husrev Sami Bey bana bir hiyanet isnad etti. Ben ona karşı vermiş olduğum takriri sebebi husumet olarak gösterdiği için maddeye cevap vereceğim.

Ben dedim ki : Husrev Sami Bey hakkındaki şu mazhata Yozgat meselesi hakkındadır. Ben ise Yozgat'ın bir mebusuyum ve memleketimin hukukunu mudafaaya mechorum ve bu suretle bir müddei sıfatına düşeceğim. Binnetnaleyh bu sebepten dolayı tahkikata gitmekliğim doğru olamayacaktır. Bu dakika dan itibaren istifa ediyorum dedim. Sözüm budur.

Muhterem arkadaşlar; bu sene iptidasında, geçen sene şubelere gönderilip de muamelesi intac edilememiş ve bizim dördüncü şubemize devredilmiş evrak nrasından birisi ahzi asker şubesine reisi binbaşy Hüsnü Beyin cehren goppeulen beş bin lirası hakkındaki tahkikat... Binnetnaleyh bu derececi alakam neticesi tahkikatta anlaşılacaktır ve bunu diğer bir şubeye devretmek mechoruğeyi hasıl olmuştur.

İkinci İsparta'daki ussala ait zannike bilmüzaye de satılan 7 bin kusur koyun hakkındadır.

HÜSREV SAMİ BEY (Eskişehir) — Bu kimin hakkındadır, tasvili et.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Devanila) — Bu Mahfiz İbrahim Bey, İstiklâl Mahkemesi heyeti ve Husrev Sami Beyin biraderi Fyup hakkındadır.

Üçüncüsü: Yozgat hadisesine ait olup şimdi okunan evraktır.

Husrev Sami Bey geçen günkü takririnde bende nize üç sebepten dolayı husumet iddia ediyordu. Yani ben kendilerine hasını olduğum için bu tahkikatı tutamaz imişim ve aynı zamanda berayı tahkikat gilmemi de münasib değıt imiş dediler.

Benleniz, musaademizle şimdi bunlara cevap vereceğim : Husrev Sami Bey İsparta'daki suistimal edilen koyunlar hakkında benim takrir verdiğimi ve bu takririmi dördüncü şubeye havale ettirerek yine şubeye tahkikata menur edildiğini söylediler. Malumu âliniz bu mesele hakkında Hukümet tahkikat yaptırmuş, neticesi tahkikatta mebus arkadaşlarımıza da derececi taalluku olduğu için Dahiliye Vekâletinin nazarı dikkatini celbetmiş.

HÜSREV SAMİ BEY (Eskişehir) — Mesele böyle değildir.

CELÂL BEY (Genç) — Böyle muhavere ile olmaz Reis Bey (Sonra söyleyin sesleri)

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Devanila) — Sonra efendim evrak Meclisi ütiye gelmiş ve Meclis de bâkur'a dördüncü şubeye havale etmiş. Dördüncü şube de neticesi tahkikatta bilmuhabere bu meselenin sura-

da tahkikatına imkân olmadığına ve bir heyet zamanına karar vermiş. Bendeniz de şubenin kâtibi olmak dolayısıyla tahkikat bana tevdi edilmiş ve muamele elimizde döndüğü ve muameleye bir dereceye kadar nüfuz etmiş olduğumuz için şube - ki yetmiş kişinin kararı ile - bendenizi, Ragıp Beyi ve Kadri Beyi mahallinde tahkikata memur etmişlerdir.

Yoksa bendeniz aleyhinde bir takrir vermişim ve takriri Meclisi âliniz tasvip etmiş ve şubeden de tahkikata memur edilmişim şeklinde değildir.

Hüsrev Sami Bey vermiş olduğu tiraznamenin bir maddesinde beni isticvap etmediler diyor. İşic karar burada Tehlifat vaki olmuş, üçüncü defa da telgraf verdik; mesmuatıma nazaran Ceyhan'da üç bin liraya istira ettiği çiftliğin zirazı ile istifat etmekte imiş ve onun için gelmemiş.

Hüsrev Sami Bey O da yalandır, hepsi yalan ve yalan olduğunu ispat edeceğim.

SÜLEYMAN SİRRI BEY (Devamla) — Sonra efendim; Yozgat meselesine gelince : Bendeniz aleyhinde takrir vermişim ve bu takririm şubeye havale edilerek; beni aleyhinde takrir verdiğim halde şubede de beni tahkikatı yapmışım. Bu da böyle değildir. Tokat Mebusu Mustafa Bey bir takrir vermiştir, bu takrirden Yozgat'tan on iki araba halı, kılıç gelmiş, bu takrir aletusul şubeye havale edilmiş, şube de heyeti umumiyesiyle beraber tahkikatı yaparak ve bendeniz burada kâtip olarak bulunmaklığım hesabıyla... Halbuki böyle bir şey olmadığı gibi, takrir Mustafa Beyindir ve havale eden heyeti celiledir. Bu tahkikatta meselenin halli için mahallinde isticvaba imkân yoktu. Şube bir karar verdi; dediler ki: Buradan bir heyeti tahkikiyenin gitmesi lâzımdır. Akdağ'da mezun bulunan Mebus Rıza Efendi avdet etmek üzeredir. Gelirken bittabi Yozgat'tan geçecektir. Binaenaleyh bir kararla kendisine istihdam edelim, talep edelim. Riyasette Rıza Efendiye emir verdi. Rıza Efendi gelirken urada oturdu ve tahkikatı yaptı. Rıza Efendi fezlekeyi, evrakı şubeye havale ettirdi. Şube, evrakı tetkik etmek ve tahkikatın bir fıkrasında vaktiyle mahalli mutasarrıflığına da bir tahkikat yapıldığı ve evrakı tahkikiyenin Dahiliye Vekâletinde olduğu işaret edilmiş ve bir karar vererek evrak Dahiliyeden istedi. Dahiliye evrakı bulamalı ve mahallinde evrakın aynıyle mevcut olduğundan evrak geldi ve tetkik edildi. Evrakta eski evrakı teyit eder gördükten sonra şube, tahkikat tekemmül etti etmiştir dedi ve vazifesi; evrakı mevcudiyeye nazaran neticeyi hulâsa edip ve fezlekeyi yapıp heyeti celileyi arz etmektir. Tirazlarında diyorlar ki: fezle-

kede imza ekseriyeti yoktur, imza olarak fezlekeyi yapmışım. Evet fezlekeyi imza ettirmişim. İşic imza müzdür efendiler. Bununla beraber asıl sebep olarak bendenize hiyanet isnat ediyorlar, diyorlarki: Yozgat hadisesinde Çapan oğulları tarafından fetva okunurken bendeniz fetvayı dinlemişim ve kuvayı tedbiye gelerek bu halcı muttali olmuş ve o vakit tahkikat sera etmiş, beni teziye ederlerken, sıfatı mebusiyetim bu fiillerini ademi icraya bûdi olmuş ve kendileri deliller ederek hayatımı esirgemişler. Bendeniz; o fetvanın okunduğu vakitte Akdağ madeninde kardeşim Kuyun gibi kesiliyordu, hareketi milliyet taraftarı olmak itibarıyla. Ve ben de hapishanede ömrümün nihayetine beş saat kaldığını düşünüyordum. Efendiler, hen bu vatana müdenile, nicfaatını le nihet değil; ailenle, kanunla, hayatımla nicbatım (Bravo sesleri) O suretle nasıl hen vatanperverlikte hiyanet ederim? Mademki bana da hiyanet isnat edilmiştir, arkadaşlar âdi olan bir adam âdi olan bir Mecliste durmaz şubeye havale edilir, hak kimde bir hüküm verilirse işını ben kendim çekerim. Aksi takdirde; hiyaneti bana isnat eden arkadaş hakkında o kanunun onuncu maddesi muhinde revfiki hareket edilir. Mütealettan anlaşılıyor ki kendisine husumetini yoktur. Muamele Meclisi âlinin, tahkikat şubenindir.

TANŞİN BEY (Aydın) — Dahiliye Vekâletinde böyle bir evrakın ziyasını şube; haber aldıktan sonra ne yapı?

SÜLEYMAN SİRRI BEY (Devamla) — O başka mesele.

TANŞİN BEY (Aydın) - Evrakı aslıya nasıl kaybolur Vekâlette?

SÜLEYMAN SİRRI BEY (Devamla) — Arkadaşlar; müsaade âlinizle, asıl Yozgat'taki tahkikatın esası olmak üzere merkez nicmurluğunun mutasarrıflığına verdiği takrir okuyorum (Gürültüler) Dinleyelim rica ederim. Telaş buyurmayın, bir Millet Vekilinin ağzından çıkan bir sözdür.

(Takrir okudu)

Bendenizin şu husumeti iddia bulunan muameledeki alakamı arz ediyorum.

HÜSREV SAMİ BEY (Eskişehir) - Bu rapor kimin tarafından veriliyor?

SÜLEYMAN SİRRI BEY (Devamla) — Komiser Şevket... Bendeniz hapishaneden çıktıktan sonra Ankara'ya geliyordum. Malumu âliniz, hapishaneden çıkar çıkmaz hayatının kurtulduğunu Meclisi âlinize arz etmişim. Makamı Riyasetten şahit sıfa-

tiyle bana soruldu. İste cevabını buradadır. Ankara'ya gelmek üzere Yozgat'tan çıktık. Bir saat beride Yozgat Mutasarrıfının ve Vergi Başkâtibinin ailesi geliyorlar. Kuvayı Milliye'den yaralı bir kaç efratta beraberlerinde. Saydım 18 araba... Bu arabalardan: Araya bir kaç araba mustesna olmak üzere diğer arabalarda muhafız efrat var. Lehaleb dolu... Hüsrev Sami Bey biraderimiz buradan giderken atla girmişti. Gelirken yaylı arabaya sığınmıyordu. Boru gibi ayakları dışarıda idi ve oradan gelirken bir çok atlar beraberinde getiriyordu. Bu atları nereden aldı? Sonra bir iki at felan heyeye göndermiş. Efendiler: Millet, hayatiyle uğraşırken, can çekişirken sana pazarlık yapan, sana hal satan kimi buldun? Hüsrev Sami Bey!...

SALİH EFENDİ (Devamla) — Şahsiyet...

SÜLEYMAN SİRRI BEY (Devamla) — Şahsiyete ait ne var?...

HÜSREV SAMİ BEY (Eskişehir) — Muhterem arkadaşlar! Dördüncü şube tarafından aleyhime tanzimi edilmiş olan şu mazbatada, evvelâ Yozgat'ta Çapan hadisesini renkil için bendenizin kuvayı Milliye teşkiline gittiğini deniyor. Halhukı hen Kuvayı Milliye teşkiline gitmedim. Bendenizi haska vazife ile memur ettiler.

CELÂL BEY (Genç) — O vazife nedir Efendim? İlah buyursunlar Reis Bey.

HÜSREV SAMİ BEY (Devamla) — Söyleyeceğim efendim, hiç bir hakikat mevcut kalmayacaktır.

REİS — Kesmeyiniz. Rica ederim. Sonra söz alır söylersiniz. Dinleyelim rica ederim.

HÜSREV SAMİ BEY (Devamla) — Mazbatada, vazifenin ifası yerine, bilmem ne kadar araba, halı, kilim ve sakre topladığını ve ilahire... Bu da yalandır.

Sonra hastalığı bahane ettiğini, avdet etmek için. Bu da yalandır efendiler. Bunu bugün millîti yeddi emsalinde tutan zevata sormak lâzım gelir. Hastalığımı hiç bir vesile ittihaz etmedim. 3 gün sonra değil 5 gün sonra avdet ettim ve akıncısına verilen harcıralı nispetinde vazife görsün şöyle dursun deniyor. Rica ederim, aldığını harcırah Dahiliye Vekâletinde mukayyedir ve aldığını harcırah da 50 liradır, efendiler. «Aldığım paraya nükabil iş görmemişim» deniyor. İğni, zannederimki, çok güzel görmüşümdür.

(Sağdan : O sadaları, handeleri) Esasa girecek olumak eğer, bendenizi çok maruzatım vardır. Benim bütün davam şubede yapılan şu fezlekte benim malumatıma müracaat edilmemesidir. Bunu da arz etmek istiyorum ve benim bu süyliyeceklerimde bir

çok hakayık var. Kı Meclisi Âlimiz buna müttali olunca, hemî masumiyetimi his ve tasdik edecektir. Benî dînememişlerdir. Bir keresi şahenin yaptığı bu fezlekte «Kuvayı Milliye teşkiline memurem» demiş. Bendeniz Kuvayı Milliye teşkiline gitmedim. (Gürültüler)

SÜLEYMAN SİRRI BEY (Yozgat) — Efendim, Heyeti Vekâletden şubeye gelen tezkere dir.

HÜSREV SAMİ BEY (Devamla) — Heyeti Vekâletden gelen tezkere de yanlıştır. (O.. sesleri. Gürültüler) Yanlış söylemiş diyorum. Eğer böyle söylemişse yanlış söylenmiştir. Benim aldığım vazife höy lüdi.

Sonra efendim, tahkikatı hep birlikte yapması lâzım gelen bir şube, tahkikatı oraya girdiğimize zaman orada bulunan Süleyman Sırrı Bey ve mezunen orada bulunan Rıza Bey gibi arkadaşlarımıza havale etmiş. Arzu eder misiniz ki bir mebus her hangi bir meclisün aleyhinde - Heyeti Âliyenizin kararı olmadan - tahkikat yapsın? Kim tahkikat yapabilir?

SÜLEYMAN SİRRI BEY (Yozgat) — O da fetvayı dinliyenlerdendir.

HÜSREV SAMİ BEY (Devamla) — İşte böyle bir fezlekte çizilmiş, fakat benim burada bir çok müşahedatımı vardır. Bu Hükumete bunları söylemişimdir, ve onun için arzu ediyorum, ki tahkikatı tamik buyurun. Benim de ifadelerime muracaat buyurun. Ben Süleyman Sırrı Beyi tezkiz etmiyorum. Süleyman Sırrı Beyin bilmediği, daha bir çok hakayık vardır. Onun için tahkikatın tamikini istiyorum efendim.

Efendim esasa girmiş olacağız mesele birrakım zevatin şahidlikleri lâzım gelecektir. Zannedirim bu Heyeti Umumiyyede halledilmez. Evvela bu meseleyi halledelim ki Heyeti Umumiyyeye tahkikat tam olarak gelen Heyeti Umumiyye tenessür etmiş bulunsun. Efendim bu mesele sırf böyle bir fezlekte ile gelmiştir. Bendenizin malumatıma müracaat edilmemiştir. Malumatıma müracaat olundu dediği 29 Kânunuevvel, 19 Kânunısanı 1338 tarihli telgrafta bunlar degildir efendim. Arzedeceğim. Şubede bir hara vardır. Bendeniz Isparta İstiklal Mahkemesine ait bir sual soruldu. 22 madile sualı havi idi. Bendenizi Antalya'da zannediyorlardı. Bu sualleri Antalya'ya göndermişler. Bendeniz Mersin'de bulunduğum vakit oraya gelmiştir. O vakit Adnan Beyin bir telgrafını aldım. Bu telgrafında dördüncü şube tarafından sorulmuş suallere cevap verilmediğinden dolayı bunu tesir ediniz deniyor. Sonra bendenize tahkirat geliyor. Şubatta telgraf açıyor. 5 Şubatta cevap veriyor. İşte telgrafhanelerden vesakım vardır efendim.

BİR MEBUS BEY — Ne diyeceğiniz varsa şimdi söyleyiniz efendim

HÜSREV SAMİ BEY (Devamla) — Efendim, hana derer rica ederim vesâikim var, sırf buna dair ve bir çok hakayık var, rica ederim, hakikat tezahür etsin 4 Şubatta efendim dördüncü şubenin Isparta İstiklâl Mahkemesine ait hazı esileyi, havi tahriratı 5 Şubatta alıyorum ve 5 Şubatta cevap veriyorum ve Aftana postasına veriyorum ve memhür bir vesikasını alıyorum ve orada bana Hükümeti mahalliye tebliğ ederken iniza alıyor. Ben orada iken bana Yozgat'a ait bir sual sorulmamıştır ki bendeniz cevaptan istinkâf eteyim. Sonra Makamı Riyasetten bir telgraf alıyorum. Dıyor ki «Dördüncü Şube tarafından bazı istizahat için serian geliniz» Derhal Makamı Riyasete cevap veriyorum: «Emri Sâmilelerini şimdi aldım. Dördüncü Şubenin 4 Şubat tarihli tahriratına 5 Şubatta cevap vererek postaya tevdiat arz ve takdim etmiştim ve bu cevaplar kâfi değilse hemen geleyim. Zira ailemin nakil ve iskâmı ile meşgulüm. Bana cevap veriniz» diyorum. Makamı Riyasetten hana hiçbir cevap gelmiyor. Bendeniz altı gün sonra katkıp geliyorum. Yani Şubenin tezlekesinde guya bu sualler bana sorulduğuna dair olan fikra hatadır sorulmamıştır. İçte efendim «17 Kânunusani, 29 Kânunuevvel 1337, 17 Kânunuevvel 1337 tarihlerinde hapotta tekid edilen suallere henüz cevap vurdulmadı. Etmekle beraber kendisinin lüzumunu avdeti. Makamı Riyasetten 7 Şubat 1338 tarihli telgrafla tekid edildiği halde, elân muvasafat etmemiş ve isticvabına imkân bulunamamıştır» diyor. Sonra aterkî vazife ile gelmiş diyor, ki bendeniz terka vasfe ile de gelmedim. Bir çok hakayık vardır. Meclis Âlinin Yozgat hadisesi isyanıyesinden dolayı tenevvür etmesi lâzımdır. Bu tarihe geçen bir hadisedir. Bendeniz zatîalınızden evvel bağrdığımı Süleyman Sırrı Bey emin olun ki ispat edeceğim. Bütün fecayit bendeniz arz edeceğim. Aftun şeyleri benîdeniz sizden ziyade biliyorum. On araba halî seccade değil efendiler. Onları da arzedeceğim. Daha büyük şeyler vardır. Rica ederim, bunların tahkiki lâzımdır. Herhalde istirham ederim bir anket yapınız. İçinizden en mühim zevattan intihap ediniz. Bu hakikat tarih nazarında çirkin kalmasın. (Dinliyelim, söyleyin efendim sesleri, gü rültüler.)

ALI ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Bir hakikat var, bir de mazbata var, bir de arkadaşımızın bir şeyi var ve diyor ki ben dinlenmedim. Tahiren sual edilmiş olduğum meselesi mevzuuhahis değil. Fakat bence

inudafası meşru bir hakktır, bir vecihedir. (Gürültüler. Mudafaa etsin işte sesleri.) Efendim, Meclis bunun hakkında bir karar versin. Dinlenmeden bir arka daşımız hakkında bir karar verilmesin. Meclis evvelâ bu kararı vermesin. Yani şube hem dinlemedi diyen. (Heyeti Umumiye dinlesin sesleri.)

CEFAAT BEY (Genç) — Heyeti Umumiye dinlemiştir.

ALI ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Müsaade buyurunuz efendim, Heyeti Umumiyede böyle şeylerin tahkiki imkânı yoktur. Bu şubeye verilmiştir. Usul budur. Bunun hakkında bir karar verin. Ondan sonra ne yaparsanız yapın.

HÜSREV SAMİ BEY (Eskişehir) — Efendim, nasibi ekseriyet meclesine gelince: bendeniz tahî burada bulunamadım. Yalnız arkadaşlarımızdan birisi şöyle bir şey yazmış, diyor ki: «Hüsrev Sami Bey hakkındaki tahkikat yapılmış. Mumâileyhin ifadesi alınmadan Heyeti Umumiyeye sevk edilmesi ve istihazi kararda ekseriyet alınması cihetiyle.» diyor. (Bunlar esasa ait değil sesleri.)

LÜTFİ BEY (Malatya) — İzahat veriniz bize.

HÜSREV SAMİ BEY (Devamla) — Rica ederim, tenevvür edeneyeceksiniz mesele karışıktır. Meselâ bendenize emir veren farz ederim ki İsmet Paşa Hâzretleridir. İsmet Paşanın ifadesine müracaat etmek İzinidir. Rica ederim, Heyeti Umumiye tami ki mesele etmeden nasıl karar verecek?

Şimdi efendiler, rica ederim meseleyi hulâsatan arz edeyim: Meclisi Âli tenevvür etsin. Bendeniz daha fazla hakayık meydana çıksın diye arz ediyorum. (Muhavere oluyor sesleri.) Şimdi efendim malumu âliniz Meclisi Millimiz imkad ettiği gunlerde yani (23 Nisan) tarihinden biraz evvel veya biraz sonra bir takım hadisatı ihtilâliye karşısında kaldı. Bu isyanların en müthişisi Yozgat isyanı idi. Çünkü Şark ile Garbi ayırıyor, Şarktan gelen bütün menabi, tecbi zatımızın Şarktan geldiği yolu kapıyordu. Her tarafta ihtilâl içinde bulunan kuvvetleri, ihtilâlleri teskin etmek istenirken Yozgat'ta da bu hadise isyanıye zühur etti, o zaman Hükümete bulunan arkadaşlar:

ALI ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Efendim, müsaade buyurur musunuz? Usulü müzakere hakkında söyleyeceğim. (Hayir sesleri) Mesele karışacaktır. (Hayir devam sesleri.)

HÜSREV SAMİ BEY (Devamla) — Efendim, dinlemezseniz söylemiycim. Efendi, burası engizis-

yon mehakimi değildir. Merkezini hakkı mudafaası vardır.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) Rica ederim. Meclis sıfatı hakimiyetini takinsin. Kenalı sülûn ile dinlesin. Ben burada hâkim mevkiide bulunuyorum. Kendimi sıkı bulmalıyım. (Handeler)

HÜSREV SAMİ BEY (Devamla) — Yozgat isyanını tedib edecek, tenkil edecek Eihem kuvvetlerini Hükümet buraya getiriyor efendim. Bunlar burada bir iki gün kaldıktan sonra Yozgat'a sevk edileceklerdi. O aralık kendilerini salimen Yozgat'a gönderecek bir kılavuz lâzımı idi ve kılavuz arıyorlardı. Müfrezeyi emniyetle götürülebilmek için hangi adamı almak lâzımı geldiğini Heyet-i Umumiyeden soruyorlar. O vakit İsmet Paşa Hazretleri, Erkânî Harbiye-i Umumiye Reisi idi. Hiç unutmam. Hayranı günü idi. Arkadaşlarımızla bir yerde otururken ben Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin bir tezkiresini alıyorum. Diyarlar ki: serian Erkânî Harbiye-i Umumiye Reisine muracaat ederek hareket ediniz. Bendeniz kalkıyorum hayranı günü gidiyorum Erkânî Harbiyye İsmet Paşayı meşgul olarak görüyorum. Bana diyor ki: Yozgat'a gitmeniz icap ediyor. için, dedim. benimi gitmenide ne fayda vardır? Ben mebusum. Gitmenide Hükümetçe ne gibi menfaat var? Dediler ki: orada vaktiyle bulununuz. Araziye vukufunuz vardır. Binaenaleyh her müfrezeye yanlış bir yer sevk edilecek olursa felâket olur. Keskin'e kadar emniyet münselip olmuştur. Hadise hüyüküştür. Azamet peyda etmiştir. Binaenaleyh sizin burayı bilmeniz dolayısıyla görüleniz lâzım gelir. Venden vazifenin birincisi bu.

İkincisi: bu kuvvet ütede beride, bittecribe sahib olmuştur ki, bilânehakeme adam idanı etmektedir. Senin vazifeti: bir Divanı Harp teşkil ediyoruz ve bu divanı harbin kararı olmadan katiben aklam azılmıyacaktır. dedi. Bunu tensin edileceksin. Bunu bendeniz tensin edebileceğini zannetmiyordum. Çünkü gayri mesul bir kuvvet üzerinde benim ne hakimiyetim olabilir. Bunu düşündüm efendiler ve uzun uzalıya düşündüm ve dedim ki: vaktiyle Yozgat'a menfi olarak bulunmuş Binaenaleyh benimi oraya gidişim iyi değildir. Yozgat tehovinden dolayı orada Emniyet kesti diye benim enişteni Yozgatlılar mahkûm dinlerdir ve akın akın İstanbul mehakimine giderek ifa-yı şehadet eylemişlerdir. Onadaki Mutasarrif Kemal Beyi adam etmişlerdir. Binaenaleyh benimi oraya gidişim, onların bir akı intikamı fikriyle gelir derler. Yozgat'ın toprağından, taşından Çapanoğlu çıkar dedim. aGürükükere İsmet Paşaya söyledim efendiler

SITKI BEY (Malatya) — Kemal Bey milletin kalbinde olmüştür.

HÜSREV SAMİ BEY (Devamla) — Ölmez bir tabii namını takdis ederim efendiler. (Devam sesleri) Dedim ki: gimeniz zaruri ve lâzımdır. Dedim ki, beyin bu iyi değildir. Çünkü ben bu memleketi iyi tanırım. Bana bir çok şeyler isnad ederler. Hayır dedi, memleketin menafii pek yüksektir. Bir fedakârlık olarak bunu kabul ettim efendiler ve atıma bindim ve o kahramanlarla beraber gittim ve o adamlar giderken kahramandı. Gittik efendim, daha Keskin'e vasil olur olunuz Keskin'deki bütün ahali usatı bekliyordu. Gayet müreheyyik bir vaziyette idiler. Nihayet efendiler bir süratli herkiye ile yani araba süratıyla değil. Çünkü az gider diye hayvanlara bindik ve Yozgat'a akşam üzeri vasil olduk. Çünkü müfrezemin araziye vukufu var. Bendeniz planı yapmışım ve güzölce her tarafı sardık. Saat onbuçuk idi. Akşam takarrup etmişim. Binaenaleyh müfrezeye kumandanına, içeriye bir teslim konusunu gönderelim. Teslim olsunlar, dedim. Vakit geçtir. Müsademe olursa ne yapacağız dediler. Ben o halde bir top atalım, onlar da çıksınlar, dedim. Bir top Nohut dağına doğru atılmıştır. Bunun üzerine bir müfrezeye içeriye gönderildi. Müfrezeye kasaba kenarına girer girmez kasabadan tüfek atıldı. Bendeniz topçu mevziinde bulunuyordum, tabii müfrezeler içeriye girmeye başladı. Etem Beyin heraden Tevfik Bey içeriye girdi. Efrat içeriye girer girmez usat tabii her tarafa dağıldı. Çünkü böyle bir dağıdır. Efendim, bir çok çukurluk vardır. Biz görüyorduk otuz oraya, üçüye yirmi süvari falan kaçıyordu. Tüfek sesi kesilmiyor, mitralyöz sesi kesilmiyordu. Nihayet akşama doğru usat bizim bulunduğumuz Soğukluk Tepeden, dağın içindeki ormanlardan bizi yarmak istedikler. Müsademe gece saat birbuçuktan yani alaturta birbuçuktan ikiye kadar devam etti. Oradaki müfrezemiz sıkıştı. Bereket versin müfrezeye ile verilen 80 neler ile mustacelen oraya gittik ve orada bir kısım efrat vurıldı. Bir kısmı da öldü. Biz gece saat üçte şehre girdik ve oradan his rapor işiyorduk ve rapor üzerine girdik. İçerdeki kumandan diyor ki: Belediyeyi, mektebi, Hükümeti falan işgal ettik. Fakat kumandan Hüsnüyan mahallelerinden tüfek sesi çıkıyordu. Evveliminde bu tüfek sesini kesmek icabediyordu. Kumandanla beraber birikte efradı menettik. Efendiler mahşarallah Yozgat'ın kadınları bizim müfrezenin efradı, liepsi Ruhi ve Enneni mahallesini yağma ediyordular ve Feri mahallesini yandı. Bir çok maktul vardı. Bunu huzuru âbinizde ıbrat ediyorum. Miktarını Allah bilir. Nihayet bir ev vardı ve orada müsademe devam

ediyordu. Orada Ermeniler 7 tane evlâdınızı şehit ettiler ve o ev de ihrak edildi. Sonra efendim; Harbi Örfiye ilân ettik ve Yozgat'ın istirdadını buraya bildirdik ve burada bir Divanı Harb teşekkül etti. Burası amirparentez. Süleyman Sırrı Bey arkadaşınız da fezlekede diyorlar ki yazdıkları gibi, bendeniz bu işi yaptım. Ben hiç görmeden Ethem'le müsterek hareket ediyordum ve Süleyman Sırrı Bey bizim hayatımızı kurtardınız diye minnet şükran göstermiştiler. Şimdi efendim Divanı Harp teşekkül etti. Mücümni aradık. Orada Hükümet teşekkül etmiş. Rayağı bir takliden... Oraya Reisî Hükümet, Maliye Nazırı, yok Dahiliye Nazırı ünvanlarıyla Hükümet teşekkül etmiş ve kimseyi de tevkif edememiş. Sonra birer birer Hükümetin taklidi ve taklidi ile yakalanan dört kişi oldu. Zannederim orada Hilâfet ordusu erkânından dört kişiyi Divanı Harbe verdik. Orada on on bir kişiden fazla asılmamıştır. Efendiler bu Divanı Harbi tevkif eden Hükümettir. Bendeniz yalnız Divanı Harp tarafından karar verilmesine nezaret ediyordum. Katiben Divanı Harp kararı olmadan yaptırıyordum. Hatta efendiler kemali fahrile söyleyebiliyor ki bir zâbânî idam ediyorlardı ve sehpaye koymuşlardı ve ipini de çekmişler. O sırada efendiler pencereye bağlamak suretiyle kurtardım. Çünkü kardeş gibi geldi ve bağlandı, dedi ki bilâmuhakeme asılıyor. İdam ediyorlar. Onun üzerine pencereye çıkarak bağlandı. Onlar da hayret ettiler ve herifi kurtardılar. Herif bilâmuhakeme asılıyordu ve asılmadı. Bunu da Heyet-i Âliyenize arz ediyorum.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Rıçare bir Erzurum'lu dükkânından evine giüerken tutunuz ve astınız ve sonra da beşyüz lira para verdiniz. (Hah hah seler)

HÜSREV SAMİ BEY (Devamla) — Ben kanunsuz hiçbir ferdî idam etmedim. Ben ne adam idam etmeye memurum ne de edilmesine müsaade ettim. Fakat kanunsuz hiçbir adam idam edilmemiştir. Müsademde vurulmuştur. Bendeniz Yozgat meselesinin tasfiyesinden mesul değilim efendiler. Ben bana verilen vazifeyi arz ediyorum. Evveleminde kılavuzlukla gidiyorum. Saniyen, divanı harpler teşkil etmek ve istisvap edilmekten, muhakeme edilmeden hiç bir ferdî idam edilmeyecek dedim ve idam edilmemiştir.

Sonra benim avdetim meselesi: Bu aralık tam Yozgat'a girdiğimiz zaman hâzır düğün tam karşısından çekilmiş olan kuvvet tedbiyeden bilistifade Salihiye ve Alaşehir'e doğru hareket yaptık ve Yozgat âlefinin asıl hiyaneti buradadır. Yani Yozgat

isyanını asıl mesru gösteren arkadaşlara karşı derim ki: Yozgat isyanında Yunanistan tarafından bazı noktâ istinadiye elimizden çıkmıştır. Şimdi efendiler; niçin bu felâkette iken arz ediyorum bu efendiler...

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Yozgat isyanı mesru değil, fakat masumdur.

HÜSREV SAMİ BEY (Devamla) — Şimdi efendim, bu mesele içerisine efradı müfreze girdiler ve sahaha kadar yağma ettiler ve bazılarını katlettiler. Ne buldularsa Rumlardan, Ermenilerden yağma ettiler ve bazılarını da katlettiler ve yaktdılar. Bunlar gayri ihtiyari olarak cereyan etmiş ve şursuz olarak yaptılar. Efendiler, ihtilâl içinde şursuz kuvvet bunu yapabilir. Süleyman Sırrı Bey arkadaşımıza derim ki gördüğü şeyler azdır. Yalnız arabalarla olabilir. Binlerce koyun, araba, sığır getirilmiş ve burada Meclis'in bir kilometre aşağısında satılmıştır. Efendiler rica ederim hakikatı görünüz. Hükümet o zaman bu kuvvete karşı bir şey yapamıyordu. Âczdi. Bunu irtaf edelim.

Şimdi efendiler, bendeniz bu izahattan sonra diyorum ki, Şubede bir de Haydar Bey vardır. Haydar Beyle bizim mazide tarihi bir husumetimiz de vardır ve Haydar Bey huzuru âlinizde bunu heş ay evvel bu kürsüden Meclisi Âlinize irtaf buyurmuşlardır. (Hangi Haydar Bey? Sözlere.) Van Mebusu efendim arkadaşlar, benim hiçbir mahkemeden korkum yok. Vicdanım açıktır. İstirham ederim bunu bir anket yapınız.

FUAT BEY (Bolu) — Haydar Bey, benim Hüseyin Sami Beyle bir husumetim var diye tetakki ediyorlar, bendenizin mütalâamı almıyarak karar vermiş dehi ve bulunmadı. Bunu arz etmeyin muvafık buldum.

HÜSREV SAMİ BEY (Devamla) — Pekâlâ efendim benim haberim yoktur. Şimdi efendim, bu fezleke muvabince dışardan herhangi bir zatı tutuyorsunuz, yani falanca zat senin hakkında şunu şunu söylemiştir, diyorsunuz. Rica ederim, bu nerede vakidir? Efendiler, benim en mukadder hakikim hakkı müdafaaamdır. Bir çok hâkayik daha çıkacaktır. Niçin efendiler ölmem sene başı, yok sene nihayet mi ne imiş.

Sonra diyorlar ki; bu efendiyi çağırarak gelmedi diyorlar. Bu doğru değildir. Ben gelmediğimden dolayı bu fezleke birden ihzar ve tespit edilmiş bilmedi. Bunu; mumaileyhin istisfâri lâzimesi tahkikatıdır, diyorlar. Bunu kendileri de irtaf ediyorlar. Binaenaleyh bendeniz rica ediyorum. Bunu bir şubeğe havale ediniz, hakikat meydana çıksın. Ben de söyleyeceğimi söyleyeyim de kararınızı veriniz.

Şimdi efendim onu da arz edeyim : Diyolar ki; ben IR araba ile gelmişim. Bu da yalandır. Bende nizin hayvanım var. O gün sıcak bir Ağustos günü idi. Ancak o gün yollara musade edildi. O güne kadar hiçbir ferdin harice çıkmasına musade edilmiyordu. O gün musade edildi. O gün muasarraf alesi bir de muallim ailesi iki araba da mecruh vardı. Ben de bir araba buldum. Kendime ait olmak üzere o arabaya onbeş liraya bindim ve bu araba ile geldim. Bu araba ile buraya geldiğimi gören ve bilen arkadaşlarım vardır. Buna yalnız iki kişinin şahadeti kâfi değildir. Bunu bilen ve gören arkadaşlarımız vardır. Onların da ifadesi alınmak ve onlara sorulmak lâzımı gelir. Muvafıkı adaleti budur. Bunu arz etmek istiyorum.

BİR MEBUS BEY — On sekiz araba yoktur.

HÜSREV SAMİ BEY (Devanla) — Değildir efendim. O yollardan herşey gelmiştir. O yollardan afyon, halı, koyun ve sair gelmiştir. Fakat bana ait olarak değil efendim.

ŞEREF BEY (Fulnel) — Efendiler bendeniz me-sekinin leh vealeyhinde değil, bir menlekkette canlar yakılmış, mallar alınmış, bu çok şeyler olmuş. Diğer taraftan da bunu yapmış bir arkadaşımız var. Divanı Âli var. Divanı Âliniz bütün dünyada mevcut olan mahkemelerin hence fevkiyledir. Mütteleni olan bir arkadaş, yani mütteleni mekkine getirmiştir. Bir arkadaş dinlerken, onu sükûtle dinlemek biricimimizdir. Çünkü Âli bir hükiimi vereceğiz. Hüküm vermek için malumunuzdur ki, her halde gayet bitaraf olmak lâzımdır. Arkadaşımız diyor ki, tahkikat noksandır. Evet tahkikat noksandır efendiler. Şubenin maksadı için hamini olarak hazırlamak ve hükmetmek değildir. Yani şu iş tahkikat etmiştir, diyemez. Şube delâli cemedir. Kanatını izhar eder. Menim cenetteğim delâli şudur, müddei bunu dedi şahit bunu dedi diye mazbatasını yapar. Ondandır da buraya arz eder. Arz eder etmez o arkadaş buraya gelir. Dinlenmedim derse, şu halde delâli şube ne ile mukayese etmiştir? Dinlenmesi icabeder. Dinlenmesinde bendeniz musırım. Zira bu usul noktasından noksandır. Şubei aidi bu arkadaş çağırılmalı. Demeli ki ey arkadaş, işte aleyhindeki delâli, işte iddia... Bu delâli ve iddia karşısında ne diyeceksiniz?

BİR MEBUS BEY — Şube de noktai nazarını bildirircektir.

ŞEREF BEY (Devanla) — Zati Âhize karşı cevap veriyorum. Binnelis zatî Âhize.

BİR MEBUS BEY — Bendeniz de şubedeyim, cevap vereyim.

ŞEREF BEY (Devanla) — Bunlar mahkemede söylenmez. Zira mebusanın masuniyeti kanuniyeti vardır. Mahkemeye sevk edebilmek için bir kere milletin ona verdiği kudret hakimiyeti nezedecektir. Onun için mebusa mahkemeye git diyemiyecaksın. Çünkü o kanaat hasil emelî kye ve o kanaati de Şube veremez. Meclisi Âli verir. Şube ancak delâli cemedir. Meclisi Âliye sevkeder.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahib) — Muhterem arkadaşlar, bu hususta hepimizin aklı huzulur. Sizin sükûnetle ierlik etmeniz lâzımdır. Meclisi Âlinizin mazide işlemiş olduğu bir hata vardır. Onun tekrar önemesi lâzımdır ve bu Meclisin şahsiyeti maneviyeti üzerinde tekrar etmemesi lâzımdır. Bu Meclisi Âlinin şahsiyeti maneviyeti üzerine elim bir darbedir. O darbenin z hayati şahidi işte benim. Efendiler, bilirsiniz ki hiç bir şubede hiç bir yerde hakkımızda hiç bir tahkikat cereyan etmeden Meclisi Âliniz beni İstiklal Mahkemesine verdi (Yalnız sen değilsin senleri).

Meclis üyesi, fakat bunun tekrerrü Meclisi Âlinin tarihinde yazılmış bir hatadır. Fakat bunun bir daha tekrerr etmemesi lâzımdır. Bununla beraber ben vaki olan hataların tekrerr etmemesini bu kürsüden teklifte bulunacağım. Bu benim ve bütün Meclis arkadaşlarımızın en mukaddes hakkıdır, en mukaddes vazifesidir. Bu gün bu arkadaş olduğu gibi yarın her arkadaşınıza da olacaktır. Ağızlarınıza birer tıpa tıkatmak için yapılacaktır, müteyakkız olmak lâzımdır. Bunun için her türlü hissiyattan tecerrüd ederek, her türlü şahsi endişelerden tecerrüd ederek bir arkadaş tarifi huzurunla Meclisi Âli huzurunda dinlemek, şubesinde dinlemek, şubesinde isticvap etmek ve onun söyleyeceği mudafaatı tespit etmek ve onun göstereceğini ve mudafaa şahitleri gösterecekse şube onları dinlemek, her şeyi dinlemek ve bütün delâlini toplayıp Meclisi Âliye sevk etmek icabeder. Efendiler, işte müddeinin söylediği, işte yapılan tahkikat hükem Meclisi Âlinizdir. Hükümü siz vereceksiniz ve hem de öyle mazide yapıldığı gibi mebuslukları köki kalmak üzere istiklal mahkemelerince isticvap ve yahut sair mahkemede isticvap etmek milletin hâkimiyetine ezi, ebedi bir darbedir.

ALİ SÜRURİ BEY (Karahisarı Şarkı) — Kanunidir, cürme göredir. Kanunu Esasının iki maddesi vardır.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Devanla) — O Kanunu Esasının o maddesini hem de okudum, ben de biliyorum. Şimdi ben de söyleyeceğim. Siziz okudu-

ğunuz Kanunu Esasını ben evvelce okudum. Efendiler, Meclisi Âlineze nizamnamesi dahili haddini, hududunu çizmişti. Bir arkadaşına isnat edilen cürüm cürümü âdi ise o Kanunu Esasının 79 ncu maddesi mucibince reyî işarı ile anı olduğu mahakını nizamıyede muhakeine edilmek üzere gönderilir. Eğer o arkadaşına isnad edilen cürüm bir cürümü siyasi ise ve vazifesi memuriyetinden mütevellit ve milletin tevdi ettiği bir vazifeden mütevellit bir cürümü siyasi ise onun muhakemesi, onun işkati ekseriyeti sülüsânî ârâ ile ve tayini esanî ile olur ve böyle yapılmamıştır. Yapılan şey o efendiler, (Gurültüler)... Ekseriyeti sülüsânî ârâ ile karar vermek ve sonra mahkemeye gönderilmek lâzımdır.

REİS Usulu müzakereye dair söyleyiniz efendim.

MEHMET SÜKRÜ BEY (Devanî) — Bunun usulu müzakeresine geliyorum. Yine aynı hataya düşmemek için, bu bizim için bir farz bir vazifedir. Ben demiyorum; bu arkadaş şöyle olsun. Ben de sizinle beraberim. Muakkibi ve davacıyım. Bu cinayetler bizim memleketimizde yapılmıştır. Fa o vakitler aramak için hepimiz de teşebbus etmişiz. Evet ben de davacıyım. Pekâla bilirsiniz ki bu koyunlar sukaklarda, bizim huzurumuzda bizim gözümüzün önünde satılmıştır. Aranacak şeylerimiz vardır. O gün aramadık. O gün helki zaiflik. Belki o gün bir mesele çıkarmamak için öyle yapmak mecburiyetinde idik. Fakat mazide olduğu gibi her yapılan hatayı örtmek caiz değildir. Bu gün olsa da arayacağız, yarın olsa da arayacağız. Bunların mesullerini icabederse asacağız. Hak ile asacağız, kanun ile asacağız. Fakat kanunu taahhüt ederek asacağız. Şunun bunun keyfi için asmayacağız.

YUSUF ZİYA BEY (Bulus) — Keyf için asılan da var.

MEHMET SÜKRÜ BEY (Devanî) — Binakaleyle arkadaşlar, bu arkadaşımıza isnat edilen bu ve diğer derdesti tahkik ceramı vardır. Bunlar içtimai ceramıdır. Pekâla bilirsiniz ki ve bununla işigat eden arkadaşlarımız pekâla tahkik ederlerki içtimai ceramıdır, tevhidî lâzımdır, tevhidî tahkiki lâzımdır ve böyle tevhidî tahkik için arkadaşımız bir şübcede istivaap edilmek, tahkik edilmeli, kendisine isnat edilen ceramı tahkik edilmelidir. Ondan sonra Meclise gelmelidir. Bunun hilafında verilecek karar elcheyen gayri kanunî bir dava olacaktır. (Bravo sesleri)

SÜLEYMAN SİRRI BEY (Yozgat) — Arkadaşlar, Hüsrev Sami Bey kuvayı millîye ile memlekete

geldiği vakit etrafa mîralıyozü topları tabiye ederek, evvelimde dahilî mukabele ettiğini, kuvayı millîyenin mukabele etmediğini heyan ettiler. Ondan sonra hapishanede ulumî top atıldı. Bütün hapishanede ki usat firar ettiler. Hatta kendi oğlum geldi. Kimse kalmadı, sizin de hapishaneden çıkmanızda bir namı yoktur. Dedî Memleket dahilinde ancak etradî âsiye firar ettiler. Katiyen mukabele etmediler.

Hristiyan evlerine gelince, yağmaya koyuldular. Herbin haykiri, mültü gidiyor. Pencereden bunları atıyorlar. İçinde gavurları yakıyorlar. Memlekette silah patlamadan hep firar etmişlerdir. Bununla beraber ben deniz Etilen'e söylediğimi vakit nedir bu yağmak. İki mümtaz tekelki ederken siz usata rahmet okuttunuz. Efendi bu bir infandır, dedi. Bunun güzergâhına kim gelirse şeker götürür, bunun müne geçilmez. Bunu söylemek için, bunu yapmamak lâzımı getir. Halbuki ise memleket katiyen müdafaa etmemiştir ve bunu yapanlar ve isyan edenler elyevni dahi gıksünü gerek karşılarında peziyorlar.

Sonra Hüsrev Sami Beyin hiç bir iş görmeden geldiğine ve Heyeti Vekilenin kararile gittiğine dair şubenin şeyi yoktur. Şubeye verilen esas evrakta münderiştir. Yani bunu şube kendisinden uydurmuştur. Şubeye gelen evrakı ihtilafiyede böyle münderi olduğu için şube tabii bunları bahsetmiştir.

Evet. Mükemmeli muvakkale teşkil ettikleri doğrudur. On iki kişi kelâmı kadını üzerine yemin ederek hükümet teşkil etmişler. Muteaddit silah depolarını kırmışlar, yağma etmişlerdir. Hapishanenin kapısını kırarak 370 hapis tahliye ettirmişler, Ziraat Bankasını basmışlar, 50 bin lira almışlar ve yemişler. Yine arzettiğim gibi, cezasını çekenler üç bey arkadaşdır ve onların cebir ve zulmüyle kerhen kendilerine kabul ettirilmiş. Kuvayı tedbiriyenin vürudunda kendileri (Gurültüler) Tabii memleketeri hakkında söylemeğe. (Gurültüler) Sonra Hüsrev Sami Bey getirilen eşyayı kendileri de itiraf ettiler. Şube tahkikatında kendisini dinlemediyse, mahallinde yapılan tahkikatı istifade etmiştir. Hüsrev Sami Beyefendinin buyurduğu gibi, memleket masumdur. İsyan eden Çarpan oğullarıdır. Evet cebhneyi zaiflettiren o mukaddes Bursa'nın sukutuna sebebiyet vererek şu siyah bezî örttüren yine onlardır ki, bundan evvel de söylemiştim, bir mesele dolayısıde. Vaktile memleket ferhat etti. Heyeti Celileniz bu lütfü masumî memlekettin esirgediniz.

HAKKI HÂMİ BEY (Sinop) — Efendiler, Hüsrev Bey müteaddit cürüm isnat ediyor. Bunlardan

bir tanesi ki Isparta'ya ait ve şubede devesi tahkikatı ve oraya da bir heyet gönderilmek üzeredir. Bir diğeri de şubeden gelmiş ve fakat henüz kendisi dinlenmemiş, her ne esbaba mevlâ ise gelenmiştir. Fakat bugün burada bulunuyorlar. Malumu âlimiz Meclisi Âli herhalde bir meseleye hüküm vermek için tarafeynin bu haftaki iddialarını ve müdafaatı evrak üzerine geçmiş ve o geçen müdafaatı üzerine kanaati bir noktada temerküz etmiş bir şube kararının bu zorunuza gelmesi selâmet maktafi nazarından daha muvafık idi. Malum ki arkadaşınız hakkındaki tahkikat elyevm devam etmektedir. Mutlaka bunları yekdiğerile tevhit etmek ve tevhit ediliği takdirde orada kendisinin istina edilmesi zarureti vardır. Çünkü bir yere gönderir iseniz ki tahkikat mahkemeye sevkedilmek lâzımı gelecektir. İsnat edilen cürümlerden dolayı böyle olması icabı eder. Mutlaka bunların tevhidü lâzımı gelir. Meselenin daha kolay ve daha selul halledilmek imkânı mevcut iken neden yapılmıyor? Bendeniz onun için söylüyorum, ki bu hususta bu evrakın tevhidü ve kâffesinin aynı şubeye havalesi lâzımı gelir. Bu tarzda muamele icrasına karar ihtihazını rica ederim.

HÜSEYİN AVNİ REY (Ezuru) — Efendiler burada arkadaşlarımızın kısmı özami Şubelerden 16 aydan heri iş çıkışlığından bahsettiler. 16 aydan heri bu meslede şubeye yattı. İhtimalki az kalıdır. Her ne hal ise efendim şimdiki bir şubeye havale edilmiş, o şube kanaatını izhar etmiş. Halbuki müdafaanın kudsiyetini kimse inkâr edemez. Arkadaşımız diyor ki, benim ita'lem alınmadı. Buradaki tavzihleri ile vaziyet bir dereceye kadar tevellül etmiş ve kendilerine isnat olunan meselede vazih bir surette burada dermeyan edilmektedir. Bendeniz burada arkadaşımızın kendisine isnat olunan şey üzerine bir hafta müsaade edelim. Tahrizi müdafaasına hazırlasınlar. Bu evrak şubeye gumesin. Vaki de uzamasın. Müdafaalarını biz burada sükûnet ile daha iyi dinleriz. Zannethiyorum ki Şubeye gulse bile yapacağı budur. Heyeti ecile de bu meseleyi evvelce kavramışlar. Şubeye gitmekten maksat da, tabiidir ki, cereyanı hâkîr. Bu cereyanı hale göre arkadaşlarımız birtakım edile dermeyan ediyorlar. Bunu cerhu iptal edecek esbab ve delâli mevcut ise Husrev Bey arkadaşımız da onu tespit ederler ve okurlar. (Pekâlâ sesleri) Müdafaatı burada okunur. Biz kemalî sükûnetle dinleriz. Bu suretle vereceğimiz karar daha salim ve daha esastır olur. (Pekâlâ, muvafık sesleri) Eğer böyle olursa efendiler, Meclisi Âlimi vereceği karar makul bir şey olur. Arkadaş

ınız için artık şube kararını izhar etmiştir. Dört kişilik bir heyete veririz. Bir haftaya kadar o meseleyi arkadaşımızın bir haftaya kadar müdafaasını, şahitlerini dinler. Kararı burada Meclisi Âlimiz verir.

CEMİL BEY (Kütahya) — Reis Bey söz isterim.

REİS — Rica ederim oturunuz.

CEMİL BEY (Kütahya) — Eğer şahsa göre söz veriyorsanız öyle olmaz. Ben de mebusum. Protesto ediyorum. Siz nizamnameye muhalif hareket ediyorsunuz.

ABDULGAFER EFENDİ (Karesi) — Reis Bey Kütahya mebusu olmak dolayısıyla bazı meselede alıcağardır, kendisi.

REİS — Meselenin esasına geçmiyoruz. Sözleri mukayyettir, burada.

CEMİL BEY (Kütahya) — Bazı rufakayı muhtereme dediler ki Yozgat Mebusu Süleyman Sırrı Bey hem müdeldir hem hâkîm. Efendiler yine arz ediyorum. Yine heyeti ecilenize arz ediyorum. Dördüncü şube yalnız Süleyman Sırrı Beyden ibaret deyildir. 69 tane muhterem mebus vardır. Öyle mebuslar ki hiçbir vakit Süleyman Sırrı Beyin reyde hareket etmezler. Bunun için böyle söylenen sözleri söylenlere karşı kemalî şiddetle reddederim. (Bravo sesleri)

REİS — Efendim meselenin esasını müzakere etmek için bir çok söz alan arkadaş var. Ancak usul hakkında maznun mekkide bulunan arkadaşımızın ifadesi alınmamış bulunmasıdır. Dördüncü Şubeden ibtas talep ediyor. Bu de Isparta, Kütahya, Yozgat hadisesinde üç cürümi isnat ediyor. Bunlardan hiçbir tevhit edilmemiştir. Cerami ihtimaliyedendir. (Gürültüler) Müsaade buyurunuz. Ben bir defa izah edeyim. Bir takir var. tevhit ve tahkikat icra edilmesi için. Bir takir de yedi kişilik bir heyette muhakemesini Meclisi Âlimin rica ediyor, ki bunu şimdiki reye koymayacağım. Çünkü lüzumu muhakeme kararından sanıdır. Bunu şimdilik ayırıyorum. Şubeye talevünde iki taktır ittifak ediyorlar. Birisi ifadesi alınmak üzere, birisi ifadesi alınmakla beraber diğerleriyle tevhit alınmak üzere. Takirleri okuyorum.

BASRİ BEY (Karesi) — Reis Bey sene iptidaında teşekkül eden yeni Dördüncü Şubede Husrev Sami Beye ait diğeri bir evrak vardır. Rica ederim dördüncü şubeden başka şubeye tevdi buyurunuz.

MEHMET ŞİKRİ BEY (Karahisarlı Salup) — Zaten ceramı ihtimal üzerine tevhitü lâzımı gelir, efendim.

Riyaseti Celileye

Hüsrev Sami Bey hakkındaki derdesti tahkikat olan evrak ile işbu tahkikatın içtimar ceramı karde sine binaen tevhidü ile arkadaşınız Hüsrev Sami Beyin dahi Şubece isticabını teklif ederim

Karahisarı Sahip
Mehmet Şükrü

Riyaseti Celileye

Müzakerenin kifayetsiz, diğer evrak ile tahkikatı ikmal edilmek üzere diğer evrakın bulunduğu şubeye havalesini arz ve teklif ederim

Sinop
Hakkı Hâmi

Riyaseti Celileye

15 Mart 1338

Hüsrev Sami Bey meselesi Meclisi Âlîde münakaşa olunabilecek hale gelmemiştir. Çünkü tahkikat gayahidir. Kendisi mademki buradadır. İfadesi alınmak, vicahî tahkikat icra olunmak hâsıl edilecek netice bamazbata Meclise bildirilmek üzere şubeye vade ve tevdiini teklif ederim.

Bolu
Nuri

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Tahkikatın noksanı meydanda olduğundan, ikmalî tahkikat olunmak üzere diğer bir şubeye havalesini teklif ederim.

Aydın
Tahsin

BASRI BEY (Karesi) — Efendim yeni teşekkül dördüncü şubede koyun meselesi var. Sonra Kutahya'ya ait yine Hüsrev Sami Beye taalluk eden bir mesele var. Yani yeni teşekkül eden dördüncü şubeye, bu da havale edilecek olursa doğru değildir. efendim.

SÜLEYMAN SIKRI BEY (Yozgat) — Yeni şubede bulunan evrak yalnız Emel ahzı asker şubeye reisinden alınan evraktır. Koyun meselesine ait evrak yeni teşekkül eden bir heyete devredilecektir. Şubede değildir.

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Hüseyin Avni Beyin teklifi veçhile ifadesi, zaptedilmeyen Hüsrev Sami Beyin bir hafta zarfında ifadesinin Meclise itasının reyce konulmasını teklif eylerim.

Bitlis Mebusu
Resul

REIS Takrir münderجاتı okundu. Dinlediniz. Şimdi Karahisarı Sahip Mehmet Şükrü Neyle Hakkı Hâmi Beyin takrirlerinde ittifak vardır. İsticab ve tevhidü münhakemesi için Şubeye vadesi talep ediliyor.

Hüsrev Sami Bey hakkındaki bamazbata ifadesi alınmak ve diğer ceramın tahkikatı yapılmak üzere Şubeye vadesini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Efendim Şubeye vade edilmiştir.

CEMİL BEY (Kütahya) — Aksını reyce koyunuz. (Eksiriyet yok sesleri)

MUSTAFA BEY (Tokat) — Nerede? Eksiriyet var. Yahu böyle yapmayın.

REIS — Arkadaşlar, eksiriyet vardır. Bey dakika tenellüs için celseyi tatil ediyorum.

Takrirler
(Okunmamış)

Riyaseti Celileye

Mezuniyet maddeleri celsei aleniyyede reyce vazedilmek nizamnamei dahili mucibince mecburidir. Celsei hâliyyedeki mezuniyet kâfi değildir. Mali malimize nazaran buradan bir Heyet göndermekten işe Kazım Karabekir Paşa ile Fuat Paşanın ve mezun olarak Durak Beylerin inemur edilmek suretiyle envali Milletın ısraftan kurtarılmasını teklif eylerim.

16 . 3 . 1338

Yozgat Mebusu
Feyyaz Âli

(Fikraî ulâsı kabul edildi)

Riyaseti Celileye

Ukrayna'ya ve Kafkasya'ya muallifelerin teatisi için gıdöcek Heyetle amole Mebusu olmak sıfatıyla, ilâveten İstanbul Mebusu Numan Efendinin dahi dahil olmasını teklif ederiz.

Ertuğrul
Ahmet Hamdi

Gelibolu
Celâl Nuri

Menteşe
Dr. Tevfik Rüştu

Riyaseti Celileye

Ukrayna Muadencnamesini tasdik gönderilecek heyetin dörtten ikiye ve Heyeti Vekâilenin Başmürâlihas olarak tensip ettiği Sahhiye Vekili Rıza Nur Beycendiyeye bir vova iki kişının terfiki ile iktifasını teklif ederim.

Kütahya
Cemil

Riyaseti Celileye
Müzakerenin kifayetiyle maddelere geçilmesini
teklif ederim.

Kütahya
Cemil

Riyaseti Celileye

18 . 3 . 1338

Rıza Nur Bey Ukrayna'ya gideceğinden Sıhhiye
ve Muaveneti İçtimaiyyeye kendisi gelinceye kadar,
gimdi Meclisce bir Vekil intihabını teklif ederim.

Erzurum Mobusu
Hüseyin Avni

Riyaseti Celileye

Gidecek Heyete usulü vechile, yani itiyad edilen
harcırahla tam tahsisattan başka bir şey verilmeme-
sini teklif ederim.

Bitlis
Vehbi

Riyaseti Celileye

Ayrı ayrı tayini esamı ile reye vaz'ını teklif ey-
lerim.

Yozgat
Ahmet

Bitlis
Hüseyin Hüsnü

Erzurum
Salih

Kütahya
(Okunamadı)

Erzurum
Hüseyin Avni

Riyaseti Celileye

Bitlis Mobusu Vehbi Beyin takririnin tayini esamı ile reye vaz'ını teklif ederim.

Kayseri
Osman

Bitlis
Yusuf Ziya

Ergani
Sirri

Bitlis
Sadullah

Ergani
Mehmet Emin

Bitlis
Vehbi

Muş
A. Hamdi

Muş
(Okunamadı)

Yozgat
Vasfi

Hakkâri
Tufan

Kastamonu
Hınlubi

Karahisarşahip
Şükür

Erzurum
Salih

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

20 Mart 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	100:101
2. — EVRAKI VARIDE	101

Mazbatalar

1. — Amasya İstiklâl Mahkemesinin murgayiri kanun hükmüleri verdiğiine dair iddia hakkında Dördüncü Şube Mazbatası.	101:113
---	---------

Cilt : 18

11 nci İnfak. 3 ncü Celse

ONBİRİNCİ İNİKAT

20 Mart 1338 Pazartesi

ÜÇÜNCÜ CELSE

REİS : Birinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi

KÂTİPLER : Hakkı Bey (Van)

Kuşad Saati : 5,15 (Öğleden sonra)

REİS — Efendim, celsesi hafiyenin akdi için evvelce karar verilmişti. Müzakere kuşad edilmiştir. Zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

I — ZAPTI SABIK HULASASI

ONUNCU İNİKAT

18 Mart 1338 Cumartesi

BİRİNCİ CELSE

İkinci Reîsvakılı Musa Kâzım Efendinin tahtı ri yasellerinde inikat etti. Meclis azasının tahsisat meselesi mevzubahis oldu. Neticede (200) liradan yüzünün maaş ve yüzünün tahsisatı addile % 20 tenzilatın yalnız (100) liradan icrasına dair Corum Mebusu Ferit Beyin takriri kabul edildi. Hüsrev Sami Bey hakkındaki 4 ncü şube nazbarası okunarak müzakere edildi. Neticede Karahisarî Sahip Mecbusu Sükrü Beyin takririni veçhile Hüsrev Sami Bey hakkında diğer evrakla tevhidin tertibini icra kılınmak ve mummaileyhin ifadesi alınmak üzere evrakın şubeyi iadesi kabul edildi.

Kâtip	Kâtip
Kayseri	Van
Atif	Hakkı

Birinci Reis Vekili
Hasan Fehmi

REİS — Zaptı sabık hakkında mütalaa var mı?

SÜLEYMAN SİRRI BEY (Yozgat) — Efendim: malumî âliniz. Hüsrev Sami Beyin, hendenizin berayı tahkik azimetime Miraz makamında vermiş olduğunu takrirdi; Yozgat'ta usat tarafınlan setva okunurken dinlediğimi ve binaenaleyh usata ıstırahak ederek hakkımda kuvayı tedbiye ile tahkikat yaptığımı halde bu kararı tarbika kendilerinin manı olduğundan bahis olunuyordu. Hulâsa bendinizi, Meclis Âlinize âsi olarak arz etmişli. Tahii bundan müreessir olarak bir takrir verdim. Bu zat bana böyle bir hiyanet isnat ediyor. Takririm bir şubeye havale olunsun. Mesele tahkik olunsun. Bu mesele tahkik etmediği takdirde cezasını kendisinin çekmesini

ıstırahak ederim. Takririni makamı rıyasatten okunmadı. Bilhassa ıstırahak ederim. Takririni okunsun. reye konsun. Vücdani âlinize müracaat ediyorum. Muknünüzü beklerim.

REİS — Efendim bunun zaptı sabıkta taalluku yoktur. Başka bir meseledir. Zaptıtan sonra ruznameye alınır ve müzakere edilir.

Zaptı sabık hakkında başka mütalaa var mı? (Hakki Bey sesleri). Zaptı sabık aynen kabul edildi.

Efendim, Süleyman Sirri Bey arkadaşımızın başka heyatları varsa şimili söyleyebilir. Fakat müzakere esnasında verilmiş bir takrir olduğuna göre o müzakere edilmiş edilmemiştir. Maamafih Meclisî Âli arzı ederse bu mesele resen takip edilir. Arzu eder ve tehir edilir.

SÜLEYMAN SİRRI BEY (Yozgat) — Bilhassa ıstırahak ediyorum. Celsesi hafiyeye her zaman yapılmaz. reye konsun. reye konmazsa, arkadaşımız huraya çıkar. Ben itira edim, aslı yoktur der. ben de vaz geçerim.

HAKKI HÂMİ BEY (Sinop) — Efendim, Meclisî Âlinizin bir çok müzakeratında asabiyette hepimiz zaman zaman..

SÜLEYMAN SİRRI BEY (Yozgat) — Rica ederim. Bunda asabiyet mi olur? Asabiyet değil, inisazı tahtında takrir veriyor.

HAKKI HÂMİ BEY (Devanlar) — Belki zaman zaman söylenmesi caiz olmayı sözleri söyleyebiliriz. Böyle her zaman şubelere sevkederek tahkikat

SÜKRÜ BEY (Bolu) — Söz değildir, takrirdir. tahrirdir.

HAKKI HÂMİ BEY (Devamla) — Müsaade buyurun efendim. Hüsrev Sami Bey, Süleyman Sirri Bey için hain dedise, biz bunu kabul mü ettik? Sü-

leyman Sırrı Beyin Yozgat hadisesinde başına gelen felaketi hepimiz biliyoruz. Bunu şubeye göndererek habbeyi kubbe yapmak lâzımı midir? Meclisin bu nazik zamanında hiç işi gücü kalmamış mıdır? Bendenizin zati âhıze, zatiâhının diğerine söylediği sözlerle meşgul olmak suretile mesali azımeyle unutmamak bilmem doğru olabilir mi? Buna karşı Hüseyin Sami Bey bunu asubiyette söylediğinden dolayı bu sözü geri alabilir.

ŞÜKRÜ BEY (Balı) — Söz değil, takrirdir, tahriridir.

HAKKI HÂMİ BEY (Devanlar) — Efendim, takriri de bugün geri aldığımız sonra bir mesele kalmaz. Ha takriri geri almış, ha sözü. Bu şube meselesi değildir. (Bizde biliyoruz ve öyle davamız sadaları) Binaenaleyh bu bahıdaki fikirlerimi tasliih ederler mesele kalmaz.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Reis Bey, bendeniz bunun şubeye tahkik olunmasından ihtar etmem, bir şeref addetmem. Yalnız rica ederim, benim de bir haysiyetimi vardır. İnzası tahtında bir takrir verir ise ve heyet umumiyete okunursa buna mevdan razı olur mu? Mevdanıza tevdi ediyoruz.

REİS — Efendim, bu meselenin tahkiki için bir şubeye havalesini kabul edenler lütfen el kaldırsın. (Tashih) Eysin sözünü kalidir sesleri. Efendim, tahkik için şubeye tevdiinde eksiklikler olmadığına göre, bu mesele bendenize halile kalir. Esas mesele hakkında müzakere cereyan ederken Meclisi Âli bu meseleyi de nazır dikkate alır.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Mesele bu mahiyette değil Süleyman Sırrı Bey orada iken ve orada fetva okunurken dinlemiş olsa bile iştirak etmiş değil ki bu manayı ifade etsin.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Reis Bey netice ne oldu rica ederim.

HULUSİ BEY (Karahisarı Sahip) — Gayri varit telakki ettik.

REİS — Bunun bir leke olduğuna kanaat olmadığı Meclisi Âli.

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Karahisarı Şarkı) — Mesele, Hüseyin Sami Bey, Süleyman Sırrı Beyin hıyanetine kana olarak ve onun manasını tamamen idrak ederek söylensin olsa bile, bu bir surcu lisandır, eseri zühüdü.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Söz değil takrirdir, tahriridir Reis Bey.

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Devanlar) — Müsaade buyurunuz. Hüseyin Sami Beyden nezaheti İhsaniye namına, edebi kelâm namına rica ediyorum. Bu sözü geri alsın.

ŞÜKRÜ BEY (Balı) — Söz değil takrirdir.

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Devanlar) — Bu şifâhen olduktan sonra geri alınır. Hatta takrir verilmele valiyi ilahı olmadı ya.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Hüseyin Sami Bey burada sözünü geri almakla tenezzül etmiş dersem ve bu Meclise devam edersen namussuzum (Gurultüler). Hain bir adam bu Mecliste bulunmaz.

HÜSREV SAMİ BEY (Eskişehir) — Efendim: mesele, beyhude gürültü ahıyor, bendeniz ona hain denedim. Böyle bir vaka geçmiştir. Binaenaleyh böyle bir vakadan dolayı hana muğher olabilir. Haindir denedim. Fervayı denlemekle hain olmaz. arkadaşlar (Gurultüler) Hain denedim. Böyle bir vaka geçmiştir, dedim. Bunda ne mana var?..

CELÂL BEY (Genç) — Hüseyin Bey, takriri geri alınız efendim. Geri alsanız ne olur?

HÜSREV SAMİ BEY (Eskişehir) — Arzuyu umumiyeye mutavaas ederim bendeniz.

REİS — Hüseyin Sami Bey; demodim diye tekrar ediyor. Binaenaleyh mesele bitmiştir.

HULUSİ BEY (Karahisarı Sahip) — Geri aldını diyor. Arzuyu umumiyeye mutavaas ederim diyor.

2 — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

Mazbatası

1. — *Anayasa İstiklâl Mahkemesinin mügayir kınun hükümler tevdiğine dair iddia hakkında Dördüncü Şube Mazbatası.*

REİS — Mazbatanın müzakeresine başlıyoruz. Buyurun Hüseyin Avni Bey.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendiler; Kocgiri heyeti gittiği zaman tedkikati esnasında buraya bazı mevalibde bulunmuştu. Bunlardan birisi

de; İstiklâl mahkemelerinin devanına nihayet verilmiş idi. Bu adliye encümenince takarrür etti ve bendenizin bir takririni vardı, geldi ruznameye ve bir gün de müzakere cereyan etti. O gün yine Hariciye Vekilinin bir meselesi araya girdi. Ruzname de yürüştü kaldı. Böyle birini ikmal etmeden diğerine geçsek, bu temadi edecektir. Menileketin emniyeti dahilîyesini şiddetle alâkadar eden ve haricin nazarını celip bulunan bu mevzuu, evvel beyval ruznameye

alınmış ve müzakere edilmiş olan bu meseleyi bir an evvel intaç edelim. Asker firarisine ait işler vühan bil- sin ki bu memlekette asayiş ve sükûn vardır. Bunu teklif ediyorum. Bilâhare söz söyleyeceğimi. Öteki me- saili bilâhare hallederiz. Haris itimat etmiyor. Da- hilde itimatsızlık var.

Binaenaleyh askeri meseleyi de ayrıca hallederiz. Efendiler, onlar üzerinde tazyik etmek icap ederse Meclisi Âli öyle karar verir, olur. Aksi takdirde ha- lâ bugün kumandanların emir ve fermanlarıyla asker firarilerinin ailelerinin uraya buraya nefyedilmeleri gibi eşnâ bir hareket vardır. Bu hale meydan vermi- yelim. Her şeye tercihan bunu müzakere edelim.

KEİS Hüseyin Avni Beyin teklifleri, bütiye en- cûmeninden istiklâl mahkemelerine ait olan mazba- tayı ruznameye alalım, tercihan müzakere edelim. Hafız celâdeki ruznameye, zaten zannederim, üç beş maddeden ibaretur. Bunu reyinize arz ederim. Amasya İstiklâl Mahkemesinin evrakı var. Hüseyin Avni Beyin tekliflerinin hıgünkü ruznameye alınmasını kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. (Ekseriyet yoktur efendi). O halde esas meseleye Amasya mese- lesine devam edeceğiz. Vaktimiz, olursa diğer mese- ile de geçeceğiz. (Şube tezkere mazbatası okundu).

Riyaseti Celileye

Amasya İstiklâl Mahkemesine ait olup 1337 se- nesi Dördüncü şubede müzakeresi bilâhale intaç kılınan mazbata ile evrakı mevcud müteferriatı he- yeti umumiyede tetkik ve müzakere edilmek üzere takdim kılınmıştır.

14 Mart 1338
1337 Senesi Dördüncü Şube
Keisi
Hafız Mehmet

KEİS — Efendiler, bu mevzudaki Şube mazba- tasını okutuyorum.

Fazleke

Amasya İstiklâl Mahkemesi heyetinin müzayırı kanun bir surette vermiş oldukları hükümlerden ba- hisle vuku bulan şikâyetler ve âzadan Çanık Mehu- su Emin Beyefendinin heyeti umumiyede ita etmiş olduğu izahat üzerine Amasya İstiklâl Mahkemesi azasından Şeket ve Nesati ve Bahri Beyefendiler hakkında talikkatı lâzime ifası heyeti umumiyenin tarihli kararile şubemizze havale olunması üzerine tahkikat mübaşeret ve olhaptaki evrak ve teferruatı tetkik ve mütalaa kılındı.

Şöyleki: Gerek Emin Beyefendinin heyeti umu- riyede vermiş olduğu izahattan ve gerek şubede ah-

zılunan itadesinden istinbat edildiğine nazaran mu- malileyh Emin Beyefendinin izahatıle şikâyeti sair berveçhi âti 14 maddede telhis kılındı.

1. Divanı Harbi Ortiden müdevver evrak üzeri- ne emiyatı mütelife ile maznun bulunan Küçük ağa ile 38 refikinin sureti idamları:

2. İstiklâl Mahkemesi heyeti azasından Bahri Beyefendinin müddetler meyanında bulunan birade- rile amcasına ve sair müddetlere verilmek üzere mü- him miktarı tazminat itası hakkında mahkemenin harici selâhiyet, hüküm vermesi:

3. Yine azadan muamileyh Bahri Bey müddet şahsi mevkunle bulunduğu halde heyet meyanında hâkim sıfatıle kendisine mütaallik davada hüküm ve karar intihaz etmemesi.

4. Cürümlerin Yuzgat dâhilinde vuku bulmuş ve mücrimlerin de livaya mezkûr dahilinde bulunmuş olmasına nazaran olhaptaki davanın selâhiyet kara- rıle Yuzgat İstiklâl Mahkemesine tevdi icabederken bu suretle tarık kanunıye tevessul olunmayarak Ja- iri kazaları haricinde bulunan davayı harici ez selâ- hiyet Tokat mahkemesinde ruyet etmeleri.

5. 316 tevellütlerinden asker firarısı Tokatlı Şahin nam şahısın ulanına vicahen hüküm ita etmiş oldukları halde merkumu aynı günde hilafı selâhi- yeti aittetmekle beraber, müyetlerine alıp beraber sezdirmeleri:

6. Asker firarilerinden Kâzım namındaki şahıs evvela Tokat'ta mahkûm olmuş oldukları halde, bi- lahare Amasya'da merkumun lehine bir hüküm is- dar edildiği ve bu haptaki kararlardan birinin defte- ri mahsusuna kaydı icra edildiği halde, diğer karar tespit edilmeyerek yalnız mahalline tebliğ edilmele iktifa kılınması;

7. Sivas'ta tevkif olunan 10 ermeni hakkında heraat kararı verilmiş olduğu halde merkumların bi- lahare tekrar tevkiif olunarak Amasya'ya izanı kılın- maları:

8. Zile eşrafından Rıza Beyin talitelifiz Tokat'a celbile hâtelu heraat ettirilmesi:

9. Sivas eşrafından Nalbant zade Ali Efendinin gıyaben onbeş sene mahkûmiyetine karar verildiği halde, firarı olmadığından bahsile, Amasya'da vuku bulan müracaatı üzerine bilâhale mahkeme diğer bir ka- rarın ittihaz olunması:

10. Tokat eşrafından müteveli zade Nuri Beye ait evrakın muameleye tabi tutulmuş olarak hıfzolun- ması:

11. Zile Belediye Reisi Bahri Beyin muhakemesi Zile'de icra edilmiş olduğu halde münasileyh karar Amasya'ya celbedilerek orada hamaat ettirilmiştir.

12. Rüşvet ahzı maddesinden maznun Amasya Divanı Harbi Örfisi azasından İsmail Hakkı Beyle maddci mezkûrede alâkadar olan diğer eşhasın istivabı icra edilmeksizin hamaat ettirilmesi.

14. İstiklâl Mahkemesi heyeti azasının şeref ve haysiyetleriyle gayri mütenasip ve müntire suretlerle öden ofat ve harokât itikâp eylemelerini.

Bâliâda tairud edilen maddelerden başka evrak mezkûre tamamen tetkik edildiği takdirde, mevaddi mezkûroye mümasil bir çok efalü tezahüt edileceği demeyan kılınması üzerine şubece salihuzzıklar maddelere dair icra kılınan tetkikat ve istivabat neticesinde husule gelen netayce herveğhi ahi tairud edilmiştir.

1. Divanı Harbi Örfiden müdevvot evrakta maznun bulunan eşhasın adedi 120'yi mütevaciz olup, eşhası mezkûre mühtelâ tarihle ve mühtelâ mahallerde isyan ita ederek bir çok eşhası kâfil ve emval ve eşyasını gasbu garret ettiginden, mübada hanelerinde de ihrak eyledikleri eihale bunlardan 39 kişinin vicesahen ve 24 kişinin de gayrihien idamlarına ve mütebakisinin de derrecatı mütefavidede malikümiyetlerine ve bir kısmının da berakatına hukmedilmediği görülmüştür. Filhakika eşhası mezkûrenin cinayeti müteaddide ita eyledikleri Divanı Harbiye mühtelâ evrak mühteracatından anlaşılıyor ise de mezkûr evrakı tetkikiyenin kısmen usulü dairesinde bulunmadığı halde İstiklâl Mahkemesi heyetinin tunciki maddelere hücum görmeksizin Divanı Harbin evrakını yalnız okuyarak nakıs bir evrak üzerine binayı ahkâmı emreleri kamın ve adalete mügayir görülmüş olduğundan, ilücece gayri salih bir evrak üzerine bilü tetkikat mühtelâ hükümler itası suretiyle vazifelerini birakkun ifa etmiş oldukları anlaşılmalıdır.

2. Azadan Bahri, iraderleriyle vesair müddetlere hukuku şahsiyelerinden dolayı müddetlerin kâfil mücerretli üzerine maznunların 7176 lira altın, 10510 lira evrakı nakdiye ve 1 milyon 108199 kuruş ta keza lik evrakı nakdiye olarak tazminat itasına mahkûm edilmesi ve bunların başka münasileyh Bahri Beyin hanesine hücum eden gâsiplardan Deli Hacı namı salih, esnayı tecavüde, maktul idüştüğü halde maktulu mezkûm hakkını da tazminat hükmedilmesi esasen yolsuz ve kanunsuzdur. Çünkü hukuku şahsiye davalarının hüyeti İstiklâl Mahkemelerinin külliyyen salihiyeti haricinde bulunduğu halde bu kadar mühtelâ

bir mühtelâ hakkında bilü tevrik ve tahkik hukuku ita etmek suretiyle heyeti mezkûre salihiyeti kanuniyeti haricine çıkmıştır.

3. Heyet azasından Bahri Beyin hem müddei, hem hâkim mevkiinde bulunması meselesi de gayri mühtelâ ve gayri kanunidir. İdam olunan eşhasın Küçük Ağa Divanı harbiye vermiş olduğu ifadatinin bir çok kısmında Bahri Beyin kendisiyle husumet ve adaveti olduğunu beyan etmişle beraber, münasileyh Bahri Beyin iraderi ve gerek istidasında, gerekse ifadelerinde mezkûm Küçük Ağanın kendisiyle biraderi Bahri Beye husumet ve adaveti olduğunu demeyan etmek suretiyle maznunu mezkûmun iddiasını teyit eylemiş olduğuna nazaran, Bahri Beyin müddei mevkiinde bulunduğu hakkındaki kanaatini teyit etmiştir. Her ne kadar heyeti mezkûre Bahri Bey hakkında nakdi hukukun istidası olmadığı eihetle, heyeti hâkimie azasında bulunmasında, mahzur görülmediğini beyan etmiş ise de ifade mezkûre ahkâmı umumiyeti kanuniyeye mügayeret, eihetiyetle sayarı ihücece görülmemiştir.

4. Maden evrakının Tokada gönderilmesi meselesi ise esasen maznunların bir kısmı Sivas ve Tokat dahilinde ikayit etmiş ve ora hapishanelerinde mezkûf bulunmuş olduklarından, vaktiyle mesele vaziyet olan Divanı Harbiye veraki mezkûreyi diğer mahkemeler salihiyet kararlarıyla tevdi etmiş olduklarından bu hususta müctibi mesuliyet bir hal görülmemiştir.

5. Tokatlı Şahin namındaki asker firarısının evvelki vicahen idamına karar verildiği halde, aynı günde mezkûmun mahallesinde gönderilip ibraz edilen ve ziri 3 mebus tarafından ita müsaddece bir şehadetname üzerine affına karar vermek suretiyle hıtafi kanun ve harici salihiyet bir muamele ifa kılınmıştır. Çünkü af muamelesi ancak Meclisi Âlinin cümle salihiyetinden olduğu ve İstiklâl Mahkemelerine böyle bir hak verilmediği halde, salihiyetleri haricinde eşhasın affına hükmetmek suretiyle de vazifelerini müstimal etmişlerdir.

Heyeti Umumiyenin tayin ettiği müddetli kalile zarfında ancak halâda zikredilen 4 maddile hakkında şubece tetkikat icra edilebilmiş ise de mütebaki maddeler hakkında yalnız alâkadarlar istivab kılınarak tetkikatı saire itasına zaman mümsit olamamıştır.

Binaenaleyh salihuzzıklar 4 maddenin itmamı muamelesiyle itifa kılınarak mevaddi sairenin de bunlarla tevhid edilmesi fakarrür etmiştir. Binaenaleyh

evrakın heyeti umumiyesinden istihraç olunan nota yice nazaran Amasya İstiklâl Mahkemesi âzasından Şevket ve Necati ve Bahri beyefendilerin hukuku şahsiyeye ait mesail hakkında hüküm ita etmeleri ve Şahin namı şahsı al cylemeleri ve Divanı Harbten müdevver evrak üzerinde binayı hukum eylemeleri ve Bahri Beyin müddet olduğu halde hâkim mevkîinde bulunması gibi gayri kanunî ve haricî salâhiyet muamelesinin ve heyeti mezkûrece ifâ kıldığı anlaşıl-mış olduğundan, diğer mevâilla birlikte mumaileytim hakkında takibatı kanunîye icra edilmek üzere mahkemei aidesine sevkleri ekseriyetle ve ancak heyeti umumiyeye hukuku şahsiyeden mütevellit zararların tazminine dair verilen hükmün telurine karar verilmiş ve İstiklâl Mahkemesinden verilen kararı mezkûrun muvafıkı maddelet görülemediğinden hükmü mezkûrun derhal refine şubemizce ittifakla karar verilerek olbaptaki evrak maateferriyat Heyeti Umumi yeye tahdim kılını.

Hukukî şahsiye ve al için verdikleri kararlar tamamen gayri kanunî ve gayri hukukî olmakla beraber, hukmü kanun ve hukuka ademî vukufian mütevellit bir hata olduğuna kailim.

Trabzon	Kayseri
Hafız Mehmet	Âlim
Kars	Maras
Fahrettin	Tahsin
Lâzistan	Bolu
Muhallifim,	Fuat
Mehmet Necati	Kayseri
Karahisarî Sahip	Okunamadı
Mustafa Hulusî	Sirt
Sinop	Memet Salih
Meniet Serif	Maras
Aniep	Muhallifim
Ragıp	Arslan
Batum	Konya
Ali Rıza	Ömer Vehbi
Kayseri	Sirt
	Memet Fevzi
Konya	Kozan
	İdam hükmünden dolayı muahazalarına muhallifim
	Dr. Fikret
Kütahya	Göç
Cemil	Celâl

Sivas

İdama Mahkûm Şahin ile Hasan'ın afflarından ziyade hilâsihuru kanunî mahkûmî edilmiş olmalarından dolayı mesuliyetleri tarafdarı olarak karara bu cihetten

Muhallifim,

Mustafa Taki

Yazat

Trabzon Mebusu Hafız efendimin gayri kanunî ve gayri hukukî fikrile hemfikirim.

Ârif

Diyarbakır

İki cihete Muhallifim

Zülfî

Yozgat

İtilamî edilen eşhas isyana iştirak etmiş ve cinayeti adide irrikap eylemişlerdir Binaenaleyh kendileri muhakkak idam olmakla beraber, yalnız haklarında cereyan eden muhakeme tarafatı kanunîye dairinde değildir.

Suleyman Sirtî

Ref: masuliyetleri hakkındaki birinci fikra red hukukî şahsiyeye dair refi mesuliyetleri kabul edilmiştir.

Birinci Reis Vekili

Kâşip

Hasan Fehmi

Hasan Hüsnü

İSMET REY (Çorum) — Reis Bey, usul hakkında söyleyeceğini Mazbatada muhallifim esbabı muhalefelerini tenvir etmişlerdir. Bizi nokta nazarlarından tenvir etsinler.

MUSTAFA HULUSİ REY (Karahisarî - Sahip) — Yahut yalnız isimleri söylensin.

REİS — Efendim, muhallifler yetli zattır. Dalis evvel alâkadar zevatin söz söylemesi lâzımdır. Figer mazharada muhallif olanlar namına bir arkadaş söz isterse evvela hunkara söz vereyim.

MUSTAFA HULUSİ REY (Karahisarî - Sahip) — İsimleri okunsun kâfidir.

MEMMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarî - Sahip) — Esbabı muhalefet varsa okunsun.

NECATİ BEY (Lâzistan) — Muhallif olanlar tahtı izahat vereceklerdir. Fakat hacet yoktur, ki ilk evvel kalksın orada beyanatta hulunsun. Muhalliflerin ifadelerine hacet yoktur. Ne vakit alâkadaran ifade verir? Kâfi gelmezse o vakit onlarda muhalefelerini söyler ve yahut söylemez. Mecbur değildir, ki muhalefet olan evvela söz söylesin.

SÜLEYMAN SIRTİ BEY (Yozgat) — Muahaze mi olunacak. İsrar ediliyor.

TEVFIK BEY (Sinop) — Efendiler, mazharı itmadımız olan Samsun ve havâlisi İstiklâl Mahkeme-

sine gönderdiğiniz bizlerden hendeniz, Bahri Bey, Nocaî Bey haklarında vuku bulan şikâyet üzerine haklarımızda tahkikatı İzzetî kanunıya ifa edildi ve Dördüncü Şube Mazbatasını verdi ve Meclisi Âli de şimdi okundu. Şikâyetname münderعاتı mahkeme temyizine karşı yazılmış eshabî nakiziyevî havâ lî lâyihâ temyiziye şeklindedir. Dördüncü Şubenin kararından da anlaşılacağı veçhile, bu karar mahkemeyi temyizden hemen nakzına müşâbih bir karardır. Şimdi efendim maddeleri çünkü müdâfaatımız mazbatada sordediğimizden, müdâfaatımız birer birer dinlenince olursa meselelerin mahiyeti, zannederim ki tamamiyle tezahür etmektedir. Bir kerre birinci maddede Divanı Harbî Örfiden mühtesef, cinayati muhtelife ile maznun Küçük Ağır ile 39 şerik n n ulamı, ki bir kerre bunlar 39 kişiden ibaret deyildir. 128 kişiden ibaretir ve bu evrak 128 kişiyi anlatır ve bunlardan 76 kişi mevkuf, diğerleri gayri mevkuf idi. Bunlar kimlerdir? Büyük Millet Meclisinin tarihî teessüsünde ona karşı isyan ve muhalefe eden Anadolî ağulları namile maruf bulunan ve Sakarya Muharebesi esnasında efradı 230'a halis olan budanların, eşhasın rüfkasıdır. Bunlar bîdayetden nihayete kadar nehir yapmışlardır? Zannediyorum ki Meclisi Âli'ye hemen tamamiyle denemek kaâfir bunlar marufdur. Bunlar yakmadık hanüman, katletmedik eshas, şehid etmedik nefes, zabir hatta cezaî, cerrahî bir şey israknamışlardır. Son zamanlarda belki işitmiş olacaksınız, bir şifrelerle buna vakif olmuşuz. Aynı şifrelerle denilen ve katil İlyasla birleşen bu cete efradı Şikâyet ibaret ve Galib beyin kumandasında bulunan bir müfrezenizi tamamiyle imha etmişlerdir ve bu vakâ üzerinde çok zaman geçmiştir. Pek yakında vukubulmuştur. İyemadam bulunan 39 kişi bunlardır.

Şimdi efendim şube yalnız divanı Harbî Örfice yapılan tahkikatı bizim kâfi gördüğümüz nazari dikkate alın ve yine şurada zabir bir kaç sayfasının imzasız olmasını nazari dikkate alalım. Halbuki efendiler Divanı Harbî Örfice tutulan zabıtlar heyaz ve müsveddeler ihtimalki heyazında imza yoktur. Bizler niçinleki mevkünde bulunmadığımız için, belki bunun imzasız olduğuna vakif olamamışızdır. Fakat müsveddelerinde, yani bizim mahkemelerimizde not denilen kâğıda azanın imzası tamamiyle mevcuttur. Bu noksan değildir, bu usulsuz değildir.

Sonra Divanı Harbî Örfinin yaptığı tahkikat üzerine hükmünü mü istinat ettirmişsiniz. Efendiler rica ederim Divanı Harbî Örfiler mahkemeler değiller midir? Eğer mahkemeler değilse şimdiye kadar bunları niçin tutuyoruz, niçin tuttuk? Bunlar şekil meselesi-

dir. Bendeniz, biz daha doğrusu mahkememiz Heyesi Divanı Harbî Örfileri bir mahkeme olarak tanıyoruz ve mahkemeler diyoruz ve zabıtnamelerini de kabul ediyoruz.

Sonra Divanı Harbî yedi sekiz aydır bunlar hakkında tahkikatını yapmış, bitirmiş ve hatta tezlekesini deli kurşun kalemile yazarak hazırlamıştır. Biz bu suretle aldık. Yalnız söyle zannediyorum ki bizim için yapılacak bir mesele vardı. Devren aldığımız Divanı Harbî Örfi zabıtnamini tamamen maznunlar hüzurunda okuduk ve münderعاتını yegân yekân kendilerine ictihâs ettik ve onlara münderعاتını tamamiyle tasdik edip emineyeceklerini sorduk. Bir gün müzâzda bulunmadılar. İki mühtakeme bu suretle cereyan etmiştir. Daha ne yapabiliirdik? Sonra bu divanı Harbî Örfinin zabıtnamesi, acaba yalnız Divanı Harbî Örfinin yaptığı muhtakeme ile mi kalmış? Hayır. Bir kerre efendim, Jandarına dairince tahkikatı istidaiye yapılmıştır. Sonra ikincisi buna dair bir çok zabıt verekalari tutulmuştur. Üçüncüsü tahkikati istidaiyeyi yapılmıştır. Maden kasabasında muhtakeme cereyan etmiştir, ve sonra Divanı Harbî Örfi sair kazalar mahkemelerine talimat verekalisi gönderecek alâ taraküsi nabe bazı şahısların ifadelerini almış ve muvacehelerinde okumuştur. Divanı Harbî Örfinin bu zabıtnameleri bunlarla deli teyyüt etmiştir. Halbuki bizim İhyancî kanununda bir esas vardır ve orada dediği, tahkikat yapılmıştır. Yeni bir tahkikatı lüzumu yoktur. Jandarına dairisinin tahkikatı kâfidir, diye kabul ettik. Jandarına dairisinin yaptığı bu tahkikatı iptidaiye üzerine şahıslardan bir ikisi ve fat etmiş olsa onların ifadelerini okumayacak mıyız? Onların tahkikatıyla ikufa emineyecek miyiz?

Sonra, ikinci mesele Bahri Beyin müddeiler meyanında bulunan biraderi ile amcası meselesi. Bir kere Bahri Beyin amcası burada müddetci olarak dahil değildir. Efendiler Bahri Bey biz bu işe vakıyed ettiğimiz tarihte kendisinin biraderinin bu işte müddei olduğunu ve binaenaleyh mahkemede kendisinin bulunmaması daha iy olacağını bize iddia etmişti. Fakat biz usul ve kanun dairesinde hareket etmeyi daha muvafık gördük ve Bahri Beye dedik ki reddi hükkâm ve reddi âza hakkında yegâne madde olan usulü muhakemesi Hukukîyeye Kanununun 62 nci maddesinde bir kere reddi âza meselesi iddia ve istidaya mütevakıftır. Muhtakemeye başlayalım. Eğer senin hakkında böyle bir istida gelecek olursa, ondan sonra diğer arkadaşımızı çağırır ve icabederse Meclisten diğer bir arkadaşını davet eder ve bu muhakemeye n suretle baş-

karı. dedik Reddi'ye istidasi gelmeden ve yalıt bir şikâyet gelmeden bir heyeti celilenizin itimalına maz har olan bir arkadaşı, zannederim ki, oradan çık diye kovamazdık. Bu muvafıki maslahat bir şey değildir.

Sonra efendiler; İstiklâl Mahkemesinden hüsbetini yoruz. İstirham ederim, nasıl olur da o arkadaşımızı oradan kovacağız? Ve sonra, bu hal yarın her İstiklâl Mahkemesinde de olursa ne yaparız? Bahri Beyin bu işte müddei olduğu beyan ediliyor. Maznunlardan yalnız Küçük Ağa denilen şahıs, Bahri Beyin müddei olduğu iddia ediyor. Müddei mevkiinde bulunuldu. Halbuki müddei ve müddet, şahıs olmak Usulü Muhakematı Cezaiye Kanununun 62 nci maddesini açınca görürsünüz ki; iddiayı şahsıde Bahri Beyin evrakı mevcudesinde ne bir istidasi, ne bir iddiası mevcuttur. Yalnız maznunlardan Küçük Ağa denilen şahıs şahitlerin taan ettiği sırada diyor ki Bahri Beyin hatırı için bunlar şahadet ediyor. Rica ederim. Bahri Beyin âzaliktan reddi için bu söz kâfi esbaptır mıdır. Değil midir? İkinci mesele de bu şekildedir :

Sonra üçüncü mesele geliyor. Efendim, İstiklâl Mahkemeleri hukuku şahsiyeye bakamaz. Halbuki biz bu maddede değil, diğer maddelerde dahi hukuk şahsiyeye bakmışızdır. Yalnız bunu istiraden kabulünden olarak arz edeceğim. Malumuâliniz hukuku şahsiye ikiye münkasemdir. Hukuk umumiyenin tevli ettiği hukuku şahsiyeler, meselâ Samsun'da altın kaçakçılığı yapan bir şahsın altınlarının müsaderesine hükmetmişiz.

HACI ŞİKRİ BEY (Diyarbakır) — O başka

ŞEVKET BEY (Devamlı) — Müsaderce hüsrur, istiraden arz ediyorum. Bir yanlışlık olmuştur da onu arz etmek istiyorum. Bu altınların müsaderesine hükmetmişiz. Buradan İstiklâl Mahkemesinin hukuku şahsiyelerinin tehiri icrasına karar verildiği zaman, oradan da altınların müsaderesi tehiri olunmuştur. Çünkü oradan yanlış anlaşılmuştur. Meselâ Sivas'ta Tahniye Komisyonu Reisi Muşbaşlı Salih Beyin tardı ile beraber, ihtilâs ettiği zehârin tazminine de hükmetmişiz. Tabii orada icrası da tehiri edilmiştir. Yani, burada bir yanlışlık olmuştur. Bunu bir maksatla arz etmiyorum. Sonra, hukuku şahsiyeye İstiklâl Mahkemesi bakar mı? Bakamaz mı? Daha evvelce bu mesele beynimizde görüşülmüştü. Bendeniz diyorum ki Usulü Cezaiye Kanununun bilhassa üçüncü maddesiyle mevaddi sairisinde hukuku şahsiye davası, hukuku umumiyeye davasıyla beraber ve bir mahkemede görülüyor. Acaba İstiklâl Mahkemeleri vaktiyle ceza mahkemelerinin gördükleri hiyaneti vataniye, vatanın

muaddi manevi felâketine sebebiyet verenler hakkındaki mevadda hukuku şahsiyeye hükmetmesi doğru mudur değil midir meselesi. Binaenaleyh bu mevaddı kanuniyeye tevfikân ceza mahkemesinde ruyet olunmakla olan bu maddelerin, ki ceza mahkemeleri gibi İstiklâl Mahkemelerinin de hukuku şahsiyeye bakması doğrudur, diye karar vermiş ve ondân sonra hukuku şahsiyeye bakmaya karar vermişiz. Fakat Heyeti Celileniz İstiklâl Mahkemelerinin hukuku şahsiyeye bakması veya bakamayacağı kanaatinde bulunuyorsa, bu da bir içtihattır. Bizim içtihadımızın nakisi olabilir. Fakat heyeti âliyeniz zannediyorum, ki şimdiye kadar hukuku şahsiye hakkında hiç bir şey zikretmemiş ve İstiklâl Mahkemeleri hakkındaki Kanunda da buna dair bir sarıhat mevcut değildir.

Sonra; dördüncü müddei cürüm Yozgat dahilinde vuku bulmuş olduğu halde evrakın Tokat'a gönderilmesi. İstirham ederim. Cürümün yalnız vukubulduğu

KADRI BEY (Sirt) — Bu mesele de mücbiri mesuliyet bir hal görülmüştür.

ŞEVKET BEY (Devamlı) — Şikâyet de vardır.

REİS — Efendim, sözü kesmeyin. Devam buyurun Şevket Bey.

ŞEVKET BEY (Devamlı) — Bunu şube cürüm addetmemiş ama, heyeti celile cürüm addederse. (Devamı devam sesleri) Halbuki yalnız mevki cürümde değil, mazunların ikametgâhi olan yerlerde ve yahut derdest ettikleri mahallerde dahi dava ruyet olunur. Biz Tokat'a gittiğimiz zaman bu 128 kişinin 76'sini orada mevkufl bulduk ve bunlardan ancak 6 ve ya 7 kişi Yozgat'lı idi. Mutebakısı Tokad, Yenihan, Zile, Sivas ve sair taraflardan, yani muhitimiz dahilinde ikamet eden kesandan ibaretti. Binaenaleyh artık bundan dolayı şubenin verdiği karar veçhile bizi mücrim addetmek doğru değildir, zannederim. Esasen bu meseleye dair salâhiyet kararı veren de biz değiliz. Maden mahkemesi, Maden müstantiki ve sonra Divanı Harbi Örfidir.

Beşinci mesele: Asker firarısı Tokad'lı Şahin nani şahsın idamına hükmettikleri halde, bilahara affına karar vermenin hilafı kanun ve harici salâhiyyet olması meselesi ve zannediyorum ki meselelerin en mühimi de budur. Sakarya muharebesi esnasında idi. Biz Tokad'a gitmeye mecbur olduk. Çünkü bizim muhitimizde mevcut olan - bize ait olan - 35 şubede çalışmaktığımız sayesinde 3 - 5 - 10 neler firarı kaldığı halde Tokat'ta 1 (100) kûsur ve fakat malum ve muayyen olarak, firarı mevcuttu. Bu mesele hakkında uzun uzadıya yazdık, fayda etmedi. Sonra biz

gittik ve yakından tekkikatta bulduk. Aynı oğulların efradı 230'a halîğ oluyor. Katil İlyas çetesi, Aziz çetesi ve rum eşkiyalari, asker firarileri de buna dahildi. Bunun için ne yapmak lâzım gelirdi? Şüphesiz muamele şedide icrası. Bunu düşündük ve evvelce yazdığımız beyannameleri nazarı dikkate alınarak tekrar bir beyanname daha yazdık, yine aldir madılar, itaat etmediler. Bu Şahin geldi. Şahin denilen bu çocuğun - bilâhara arz edeceğim mahkeme-deki etvarı harekâtına nazaran ahmak bir adam olduğuna anlaşılıyordu. Kendisine alay kumandanından gelen telgrafnameyi okuduğumuz zaman diyor ki «Alay kumandanı beni sever de onun için böyle yazmıştır.»

Bu asker firarisi olduğu halde, biz ekseriyetle idamına karar vermiştik ve muhakeme esnasında samimiyetinde mevcut bulunun Tokat mebusları Rifat, Hanıdı ve İzzet beyler bize müracaat ettiler. Dediler ki; bu Şahin denilen adamın kardeşi askerde şehid olmuştur ve kendisi de böyle arkadaşlarını teşvik edecek mahiyette değildi. Binaenaleyh, buna idam kararı vermeniz biraz müdafik olmanıştır, aynı zamanda kendileri mahallinden tanzini ve kendi taraflarından da tasdik edilen bir şahadetnameyi bize ibraz ettiler. Bu suretle biz de yeniden bir muhakeme açmağa mecbur olduk. İstiklâl Mahkemelerinin asker firarileri hakkındaki ahkâmına ait aksanını tekkik edecek olursak, zannederim ki, usulu muhakememiz hakkında bir şey yoktur. Bu bapta şerait mevcut değildir. Halbuki İstiklâl Mahkemesince idamına hükmedilen şahsın idam hükmünü derhal infaz etmek icabeder ve fakat biz de - bilâhara vakı olan müracaat üzerine - bunun nisumiyetine hükmetmiştik. Bu adamı her halde idamdan kurtarmak bizim için vacipti diye düşündük.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarşahip) — Evvelce neye idamına hükmettiniz?

ŞEVKET BEY (Devamla) — Esbabını arz ettim. Düşündük. Bu hususta Kanunu Esasiye nazarı itibara aldık. Kanun Esasiye fevkalüde mahkemeleri menetmiştir ve Kanunu Esasiye göre acaba İstiklâl Mahkemelerinin teşkili doğru mu idi, değil mi idi? Sonra mahkemelerden verilen bu idam ve af kararlarını biz yapabilir miyiz, yapamaz mıyız? Mesele burada idi. Asker firarileri hakkındaki kanunun son maddesini nazarı dikkate aldık. Orada diyor ki, bu bapta, mülkiye ve askeriyeye ceza kanunlarına tevfi kan hükmedebilirsiniz ve fakat icabettiği takdirde kendiliğinizden dahi itayı hükme selâhiyetlersiniz. Bu

selâhiyet nedir? Mahkemeye idam selâhiyetini veriyorsunuz da, acaba af gibi daha hafif olan bir şeyi, bir selâhiyeti mahkemeye ne için tevdi etmemiş oluyorsunuz? Bu cihetler hakkında, Kanunu Esasidaki hukuku hükümlerinin nazarı dikkate alındığı iddia ediliyor.

Sonra, asker firarisinin cezası idamdır. Fakat bugün halta üç, beş on defa firar eden askerleri bile idamı etmedik ve etmiyoruz. Mulla bunların tahfifi cezaları cihetine gidiyorsunuz. Asker firarileri hakkındaki hükümleri bu suretle tahfif selâhiyeti bizde mevcut mudur, deyil midir?

Halbuki cezanın tahfifi dahi, Kanunu Esasi mucibince hukuku hükümlerindedir. Şahin'io bu suretle idamı ve ahiren affı dolavisiyle bin üç yüz asker firarisi tuttuk. Yalnız 60 kişi kalmıştır ve bunlardan 47'si de ahiren rum eşkiyasının takibine kâderek 13 kişi kalmıştır.

Biz bu suretle cephesi harbe 30 bin asker firarisi göndermişizdir. Rakkamla sabittir ve bunlar içerisinde idamı olunan yalnız 14 neferdir. Fazla değildir.

Sonra asker firarilerinden Kâzım nam şahıs Tokat'ta mahkûm edildiği halde, Amasya'da lehine hüküm vermişiz. Esasen asker firarileri mesaili bir arkadaşımız tarafından idare ediliyordu. Askerlikle alakası olan Necati Bey tarafından, Evvelce merkez ordusu kumandanı ile görüşülerek, hakaya kalan efradın oralarda istihdamı ve asker firarilerinin cepheye sevkleri lâzım geleceği kanaati izhar ve takarrür ettirilmiştir. İşte bu şahıs da her nasılsa bekaya gösterildiği halde, firari gösterildi zanniyle cepheye sevki işaret edilir. Amasya'ya gittiğimiz zaman bize bir istida ile müracaat eden bu şahsın müracaatı kabul edildi ve şübesinden soruldu ve hekaya olduğu anlaşıldı. Ve ondan sonra da kendi alı ve silahıyla beraber süvari alayına gönderilmiştir ve bu bir hatadır ve hata da tashih edilmmiştir.

Sonra; Sivas'ta tevkif olunan 10 ermeni hakkındaki meseleye gelince; tevkif olunan on ermeni değildir, 31 ermenidir. Bu meselenin tafsilatına girmek uzun sürer. Beyhude yere tasdi etmiyeyim ve yalnız neticeyi arz edeyim. Bu 31 ermeniye isnad olunan madde hiyaneti vataniyedir. Fakat 1334 senesinde, yani mutareke esnasında yapılmış mevaddandır. Binaenaleyh haklarında şimdilik takibat icrasına mahal olmadığına ve bu suretle tahliyelerine karar verilmisti. Yani bunların cürümleri 1334 senesinde ika ettikleri cürümdür. Beraat ettirilmemişlerdir. Ahiren Hükümetten verilen takrir üzerine bunların eskiden hiyaneti vataniye ile alâkadâr oldukları ve el-

veyni dahi yine bu hal ile ötede herde doluxıkları işar olunması ve bu cihetin de tahakkuk etmiş olması üzerine 10 nefer ermeni şüpheli eşhasın addolunarak Harput'a nakledilmiştir. Çünkü bu 10 ermeninin cephe gerilerinde hulunmaları bittabi doğru olamazdı.

Sonra Zile eşrafından Rıza Beyin tahtelhiz Tokat'a celbiyle beraat ettirilmesi: Rıza Bey kaymakam tarafından Tokat'a tahtelhiz gönderilmiştir. Rıza Beyin mahkemesine Tokat'ta baktık. Evrakın okudu günüz zaman Rıza Beye isnad olunan şeyler şunlardan ibaret kalıyordu. Hükümet ianesine iştirak etmemiş, Nafianın hisse senedatını almamış, Aynacıoğlu denilen eşkiyaya yataklık etmiş, fakat bu üçüncü cihet hakkında delili katı mevcut değilmiş. Hükümet ianesine iştirak etmemek, hisse senedatı almamak bir cürüm değildir. Binaenaleyh bundan dolayı Rıza Bey hakkında bir günâ tahkikat icrası, zannederim ki, doğru olamazdı. Yalnız Rıza Beye isnad olunan eşkiyaya yataklık meselesi vardır ve bu meselele ile tahkikat ve hâzî şahitlerin ifadelerine lüzum görüldü. Binaenaleyh bunun tahkikatı icra edilmedikçe mevkul kılması bittabi doğru olamazdı. Esasen bazı mesailden dolayı Zileye gitmekliğimiz lâzım geliyordu ve hatta icabederse kişilere dahi gitmemiz icabediyordu. Fakat mümkün olamıyordu. Biz Zile kaymakamına veya jandarma kumandanına Rıza Bey hakkındaki evrakı tevdi edemedik. Zile'ye gittik. Hemen diychilirim ki bu salın kadar vası bir salonda Rıza Beyin muhakemesini yaptık. Butun kasabalı samiin olarak orada mevcut hulunuyorlardı. Rıza Bey hakkında şahit olarak gelen eşhas ademi malûmat beyan ettikleri gibi, bilâkis Aynacıoğullarının Rıza Bey hakkında olmadık tahkikatı yaptıklarını söylemişlerdir. İşte Rıza Bey bu suretle beraat etmiş idi. Acaba Rıza Bey zengin olduğu için biz beraat ettiremez mi idik?

Sonra Sivas eşrafından Nalbant zade Ali Efendi; bîdayeti inkılâpta üsilerin takibine gönderilmiş, fakat cepheleri bozmuş ve hakkında Divanı Harbi Örfice uzun boylu tahkikat yapılmış, fakat bu tahkikat Ali Efendinin olduğu zamanda cereyan etmişti. Ali Efendiyi celp ettik. Polis dairesinden kaştığı haber verildi. Yenihan'a tekrar müzekkere gönderdik. Fakat Ali Efendinin kaçmış olduğuna dair zahit varakası vardı. Ali Efendi bizim Sivas'tan hareketimiz zamanında istiman etti. Bittabi Amasya'ya gönderildi ve Amasya'da Ali Efendinin ilavasına bakıldı ve evrakı dava, muvaccesinde tamamıyla okundu ve tekrar edildi ve kendi hakkında bir takım detail mev-

cut ise de zail görüldü. Mahkûmiyetine kâfi görülmeydi. Binaenaleyh Ali Efendi asil hiyaneti vataniye meselesinden beraat etmiş ise de Ali Efendi diğer sebeplerden dolayı da malikûm edilmiştir.

Ununu madde: Tokat eşrafından mütevellî zade Nuri Beye ait evrakın muameleye tabî tutulmadan hifzedilmesi. Ben Nuri Efendi hakkında hiçbir şey söylemeyeceğim. Çünkü Nuri Efendinin şahsı hemem herkesçe, bir çok zevatça malumdur ve mebus Hamdi Beyin de biraderidir. Fakat Nuri Efendiye isnad olunan mesele nedir? Rum eşkiyasının takibine gitmiş ve orada diğer eşhasla beraber rum eşkiyası takibinde bulunmuş. Bunun tahkikatında Hükümetten sorduk. Yanı mutasarrıflık alıyordu ki: «Biz gönderdik. Çünkü hâzî için bu siyaseti takibetmek lüzüm geliyor, binaenaleyh Nuri Efendi hakkında hatta bu suretle karar vermişizdir.» Nuri Efendi hakkında teşekkül etmiş bir cürüm kanunî olmasına binaen takibatı kanuniye icrasına mahal olmadığından evrakının hifzına karar verdik. Mesele bu şekildedir. Bir müddet umumîye cürüm olmayan bir şey havale edilirse, müddei umumî cürüm olmayan bir şey için bunu takibe seyahat hifza kadar midir, memur mudur? Mezun mudur? değil midir? Zannedersem müddei umumîler yalnız cürmü takibederler. Halbuki mahkeme kanaat getirirse efendisiler, kanaati istikametinde karar verir.

Sonra Zile Reledeye Reisi Bahri Meyin beraat ettirilmesi. Evet, Bahri Efendinin muhakemesine Zile'de baktık. Fakat şahitlerinden sekiz kişi Amasya'da bulunuyorlardı. Bunları da berayı ticaret Amasya'ya gitmişlerdi ve orada oturuyorlardı. Düşündün, bu şahitleri Zile'ye celbedelim. Yuksa Bahri Efendiyi Amasya'ya mı gönderelim? Bahri Efendiden bir imza aldık. Dedik ki: «Eyi hatırımdadır 8 Kânunuevvel Perşembe günü orada hulunacaksınız. Gelmez isen muhakemene gıyaben hakacağız ve gelmeseydi hakikaten gıyaben hakacak idik. Fakat ne yapacaktık? Mesele sabit değildi. Bittabi beraat ettirecek idik. Acaba Bahri Efendi oraya geldiği zaman yoksa bu sekiz kişiyi Bahri Efendinin meselesinden dolayı Zile'ye mi celbedecektik? Mesele de bu şekildedir.

Sonra 12 nci müdde; ruşvet ahzı maddesinden dolayı Divanı Harbi Örfi şzasından İsmail Hakkı Beyin beraati meselesi. Bu mesele hakkında Bahri Bey yoktu. Biz diğer üç arkadaş tahkikatı icra ettik ve evrakını imzaladık. Yalnız maznun olan İsmail Hakkı Beyle bir de Vehhi Bey namında bir kay-

makamı müteakidi vardı ki onların istisvabı kalmıştı. Ahiren Bahri Beyin de dahil olduğu bir heyette İsmail Hakkı Beyi ve Vehbi Beyi celhiyle istisvap ettik. İnkâr ettiler. Mahkalarında diğer üç arkadaşın tutmuş olduğu evrakı tahkikiyeyi okuduk. Münteracalarına hitabî direazlarını yaptılar. Mesele İsmail Hakkı Beyin ruşvet almasına içtisar ettiği hakkında delilli kanuniye olmadığından heraat etmiştir. Vehbi Beyin alenen sui istisval cürmü teşekkül etmediği için ademi mesuliyetine karar verilmiştir. Hatta muhakeme edilmemiş, deniliyor ki Vehbi Beyin heyan ettiği bir şahıdı daha celp ile brada istisva etmişiz.

İşte efendileri bize isnad edildiği vechile usul ve içtihat hataları mevcut olabilir. İnsanlar şüphesiz hatadan salim değildir. (Eksenset yok sadaları) İşte efendileri: musaade ediniz. Bize isnad olunan maddeler bunlardan ibarettir. Binaenaleyh kasi mevcut değil ise, acaba hata müstelzimi ceza midir? Binaenaleyh içtihat hatasıdır diye bizi muhakemeye sevketmenin doğru olup olmayacağını heyet-i aliyenize terk ediyorum.

KADRI BEY (Sirt) — Suâl soracağım.

REİS — Necatî Bey söz istiyor musunuz.

RASRİ BEY (Karesu) — Denim Şahin isiminde birinden baholunurken Şevket Beyefendi bunun sininî mükellefiyette olanıyacak derecede çocuk tabirini kullandılar. Acaba sininî mükellefiyete dahil olsalar ceza verilecek mi idi?

ŞEVKET BEY (Sinop) — Efendim, çocuk tabirini mi söylüyorsunuz. Biz sahilde o suretle söylemeye alışmışız. Çocuk deriz, hatta zatâtilerine bile çocuk diyebiliriz. Ahstığımızdandır. Esasen 1336 tevellütüdür. Belki böyle bir şey olabilir. Sahil olduğu için böyle söyleniyor.

KADRI BEY (Sirt) — Muhakeme vicahen cereyan etmiştir. Bu muhakeme esnasında kardeşinin şahit... tayin etmedi mi?

ŞEVKET BEY (Sinop) — Hayır efendim.

KADRI BEY (Sirt) — Soruyadınız mı efendim, rica edenniz.

ŞEVKET BEY (Sinop) — Telgraf okunduğu zaman ifadelerini arzettim. Beni alay kumandanı sever de onun için yaptığımı diyor efendim.

KADRI BEY (Sirt) — Hükm edilen her bir şahıs için mebuslardan tezkîye varakası almaya ihtiyac var mı idi? Yani diyor ki, üç mebus bunların hüsnü bilâkına dair vekalet verdiler. Onu göre hükmedildi. Yani idamına hükmedilen her şahıs için bu cari midir?

ŞEVKET BEY (Sinop) — Öyle demedim. Mahallesiinden gönderilen bir şahadetname üzerindeki bu üç şahadetname üç mebus tarafından da musaddak idi.

KADRI BEY (Sirt) — Sonra tarminatı şahsiye meselesiyle bir yakut parçası varmış, bilmem ne imiş. Bu yakut parçası için 9000 altın kıymet takdir edilmiş. Bunu nasıl tahmin buyurdunuz?

ŞEVKET BEY (Sinop) — Efendim, meseleyi tamamiyle arzettim. Biz kanaatimizi tesbit ettiğimizi tamamiyle iddia ediyoruz. Fakat zati şâhleri münekkitt mevkisinde bulunduğunuz için şüphesiz bu kanaat izhar edemeyiz.

KADRI BEY (Sirt) — Hayır efendim, değil. Ben deniz söylemeyi hukuktan bildüğüm için, böyle 9000 lita kıymetindeki bir taş her halde kanun dairesinde onun kıymetini takdir etmek lâzımdır.

ŞEVKET BEY (Sinop) — Takdir ettirilmıştır. Bu na kanaat gelmiştir.

MUSTAFA TAKİ BEFENDİ (Sivas) — Efendim ben deniz evvel emirde şube nazıbatasına mincihetin muhalifim. O cihete muhalafetimi arzedeceğim. İki asker firarisi var. Birinin ismi Şahin, diğerinin ismi Hüseyindir. Zaten onların isimleri nazıbatada yazılmamış. Şahin isiminde bir asker firarisinin idamına hüküm oluyor. Sonra da affediliyor. Bu meseledeki ciheti muhalafetimi bu Şahin denilen kimsenin Rumlar tarafından hanesi yakılmış, bu adamı hüyük zabıtından nezun yyet istenmiş ki evime gideyim, çocuk çocuğum nerede kalmış göreyim. Bölük zabıtı peki sonra musaade ederiz denmiş. İstidatı tehhura uğramış. O sırada kıtası bunun bulunduğu mahalden diğer mahalle nakil olunmuş. Nakil olunurken denmiş ki: ben evime gideyim. Çocuk çocuklarını göreyim, yine kıtama yeteceğim. Doğru koye gitmiş (O adam Şahin değildir. Hüseyindir sedaları) Pek âli Hüseyin olsun. Zaten Hüseyin'i de süyliyeceğini. Fakat ihtimal ki Hüseyindir ve nakûsen isimler zihininde kalmıştır. Sonra dehalet etmiş ve dehalet ettiği de İstiklâl Mahkemesine bildirilmiş, filan adamı istivan etti denmiş. El-yevni mevkuttur. Bu adamı hakkında ne yapacağız demişler. İstiklâl Mahkemesi o gelen telgrafın kenarına merkumun mahallinde kurşuna dizilerek idamı hakkında bir nazıbata var diye bir derkenar yazmış ve hatta yandan yazılmış. Bu derkenar ile bir de nazıbata yapmışlar ve hiç bir delâile istisvat etilmemiş. Bu adamın idamına hükmetmişler. Sonra Tokat mebuslarının şefaatleri üzerine.

... (Amasya) — Öyle değildir hocam.

MUSTAFA TAKİ EFENDİ (Devamlı) — İki-
ni karıştırıyorum.

..... (Amasya) — İkisi bir meseledir. Hüseyin meselesinde Emin Bey, Şevket ve Necatî Beyler vardı. Onların imzasıyla İbeş tarihinde alınmış 6 tari-
hinde verilmiş bilahare affedilmiş. Birisi Şahin is-
minde diğeri Hüseyin isminde'dir. İki hüküm vardır. İkisi de istisna etmiştir.

MUSTAFA TAKİ EFENDİ (Devamlı) — Mer-
cilerinden resmen bildirildiği halde bunların idamına hükümlenmiş; sonra birisinin hakkında şafaatla di-
ğerinin hakkında da bu adamı maznundur diye gel-
miş, sonra bunların affına karar verilmiş. İsimleri-
ni karıştırıyorum. Bendeniz bu affın usulsüz oluşu-
nu bildiğim için mesuliyeti affediyorum isabet olmuş.
Fakat esasen bu adamlara hiçbir ceahi kanunî bulun-
maksızın idam hükmü verilmesi elbette harizî dikkat,
câlibî dikkat ve nikkattir. Esasen bu İstiklâl Mahk-
melerinin aleyhindeyim. İstiklâl Mahkemeleri demek,
kanunun hükmü verineye mezin ve selâhiyetler ma-
hal demektir, değildir. (O cihet, o mesele başka seda-
ları) İşte bu usulden dolayı bu gibi hatalar zuhur ediy-
yor. İki bu hatadan yalnız yapanlar değil, Meclis'in
heyeti umumiyesi de mesuldür.

EMİN BEY (Erzincan) — İstiklâl Mahkemesi ol-
mamış olsaydı cephele uç asker kalmazdı.

MUSTAFA TAKİ EFENDİ (Devamlı) — İşte
bu bir şahit, benidenize af kararlarının hatalılarından
sartı nazarda idam hükümlerinin refine bir karar ver-
nemek icabeder. Çünkü af kararları selâhiyet olduğu
için onu kaldırınca idam kararı haki kalır. İdam ka-
rarı ise bütün hilâfî kanun ve hilâfî adalettir. Onun
için refine bir karar verilsin. Meclis isterse doğru-
dan doğruya Meclise vermeli. İsterse Adliye Encüme-
nine havale etmeli. Tetkik edilsin ve bir refi kararı
çıkmalıdır.

Sonra efendim; diğer maddelere bendeniz muha-
lif değilim. Fakat o evrakta bir çok maznun daha
var. Şevket bey buyurdular ki yüz bilmem kaç maz-
nundur ve bir çok cinayeti var. Ki hatta idam hük-
mü bile az gelir. İdamdan büyük ceza yok. İdam bun-
lar için azdır. Çünkü feci cinayet yapanlar vardır.
Fakat bu feci cinayetleri bu maznunlardan hangi-
leri yapmış ve yaptıklarına dair ne gibi delail var?
Ne Divanı Harpçe tetkik edilmiş, yani tevsik edil-
miş no de...

BİR MEBUS BEY — 130 adam içerisinde hiçbi-
risi günahkâr değildir.

MUSTAFA TAKİ EFENDİ (Devamlı) — Divanı
Harbî kararına isabet edenler İstiklâl Mahkemesince
tevsik edilmiş demektir. Yani falanın delaili, falan
Ahmetin şu cinneti, şu cinayete müetti şu şu delail ile
sabittir. Böyle bir şey yoktur. İstidalat yoktur. Sırf
Divanı Harbî'nin karışık bir tahkikatı üzerine istinat
ederek bunlar böyle kararlarını vermişler ki 39'u
udandır. Diğerleri de muvakkat müebbet kurektir.
Böyle ağır ağır cezalardır.

Sonra hukukî şahsiyetin rüyeti bahsine gelince;
benim zehabime göre İstiklâl Mahkemeleri hukukî
şahsiyet davalarına bakmışlar. Başka mahallerdeki İst-
iklâl Mahkemeleri de ilimîal ki haklardıdır. Ben
deniz bunu gayri muhalif görüyorum ve bunu o selâ-
hiyetin gayri muhalif vermesinde buluyorum.

BİR MEBUS BEY — Öyle ise esasına muvaz-
sınız.

MUSTAFA TAKİ EFENDİ (Devamlı) — Evet.
Sonra efendim, Dâhri Bey biraderimizin bu hukmun-
da bu mahkemede bulunması. Deniliyor ki reddi
hükümî istidatında bulunmamış, onun için olmadı.
Reddi hükümî istidatı mevzuatlı hukukîyeye mahsus-
tur. Mevzuatlı cezaiyede hükümler alâkadar olan kim-
seler hükümîyede bulunamazlar. Bunu alâkadar olan
zevat bilirlen. Hepiniz ile bilirsiniz. Hukukta reddi
hükümî istidatı vardır; fakat o hukukî umumiye da-
valarında hukukî umumiyeye taalluk eder. Doğrudan
doğruya alâkadar olan kimse o mahkemede bulu-
nacak. Kendisi bulunmadığı gibi, diğer arkadaşları
da onunla beraber teşkilî muhakeme edemezler. Bu
da yanlıştır. Şimdi efendim, bunlar bilmeyorum na-
sıl hallolunacaktır? Birisi usulsüz hükümler, usulsüz,
kanunsuz hükümler; bu hükümlerin refi icabeder. Bu
bir meseledir. İkincisi, bu arkadaşlarımızın bu usul-
süz muameleleri yaptıkları buna da ayrıca bir ceza
mî lüzümü gelir ve bu ne derecede olacaktır. Bu da he-
yeli umumiyeye aittir. İsterseniz bunu Adliye Encü-
mine verirsiniz. Onlar da hükümlerin refi hakkın-
da bir karar ittihaz ederler. İsterseniz heyeli umumi-
yeye yaparsınız.

EMİN BEY (Erzincan) — Efendim muzakerenin
kıfayetine dair tekrar verilmiştir ve mesele tenevvür
etmiştir.

MEHMET ŞİKRÜ BEY (Karahisarî Sahib) —
Nerede tenevvür etmiştir, mesele. Kimi söylüyor bize
tenevvür etmiş diye?

EMİN BEY (Erzincan) — Siz rey vermezsiniz
olur biter. Reis Bey okuyun takrimatı, okumak mec-
buriyetindedir. Hatta siz de karışmalısınız buna.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Karışırım, beni pekâlâ karışırım.

EMİN BEY (Erzincan) — Karıştığınız zaman size ayrıca cevap veririm.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Nerede cevabını verirsiniz?

REİS — Gerçi kifayeti mazakere takrimi aldım. Daha alâkadar olan zevat sözlerini söylemediler ki diğer söz alanların sözlerini vereyim.

ALİ SURURİ EFENDİ (Karahisarı Şarki) — Bendeniz usule ait söyleyeceğini, Efendim Şubenin yaptığı tahkikat esas itibarıyla nokсандır ve şu tahkikat üzerine Heyet-i Umumiye hiçbir rey veremez. Çünkü Şube diyor ki bu arkadaşlara isnad olunmak istenilen maddeler 14'dür. Bunun biz dördünü tetkik ettik. Diğerlerini tetkikine imkân bulunmadık ve lüzum görmedik. İşle bunlar mazakere edilsin. Diğerleri de bu maddede de tesbit olunur. Rica ederim, bu demek ki, bu dört madde hakkında heyeti umumiyenin, bunlar hakkında herhangi tecrübe ve itiham kararını vereceğini kabul etmiş oluyor. Ne malum? Henüz heyeti umumiye reyini ihlas etmemiştir. Veleh ki böyle olmuş olsa bile, tevhidi tevheder. Herhangi madde ne kadar küçük olursa olsun, hakler tetkikten geçirilmek lazımdır. Binaenaleyh bendeniz talep ediyorum. Evraki tahkikîye şubeye tade olunmalıdır. Şube her şeyi tamiki tahkikat eder. Neticenin badehin heyete arzeder.

ZÜLFÜ BEY (Diyarbakır) — Efendim, Heyeti Celilenizin vermiş olduğu kararı hayranlanmak isterim. Heyeti Celileniz 15 gün zarfında bu mesele intaç edilecektir diye emretmişti. Bu 15 gün zarfında ancak bu kadar yapabildik. Marmarlı diğer mesele ehemmiyetsiz meseledir. Ehemmiyetsiz olanları tespit ettik. Bu gün ötek, evraki okursanız hiç ehemmiyeti yoktur. Mahlum olan 4 meseledir. Diğerlerinin ehemmiyeti yoktur. Evraklara verdikleri cevap isterseler okunsun. Mesele anlaşılır. Başka bir şey yoktur. Marmarlı Heyeti Celileniz hakemdir.

ALİ SURURİ EFENDİ (Karahisarı Şarki) — Reis Bey, şubeden bir sual sormaya münasade eder misiniz? Beyefendi bu 4 meseleyi siz mahlum görüyorsunuz. Evrak netice itibarıyla Heyeti Celile bu 4 madde hakkında müelâh, mesuliyet bir şey görmezse, diğer 10 madde ne olacaktır? (Gürültüler) Demek o halde Heyeti Celile hiç bir fikir edinmeden reyini verir. Sonra ne olur?

ZÜLFÜ BEY (Diyarbakır) — Kendimce 10 maddede bir şey yoktur.

NECATİ BEY (Bursa) — Arkadaşlar geçen sene İstiklâl Mahkemesi azalığına inuhap buyurduğunuz dakikaları biraz derhatır ederseniz bizi zannederseniz, 3 aydan beri azalı vicdanî içerisinde katıyyen ve katibeten bırakmadınız. Eğer hakkımızda itikâp, itiyat, sunat mal gayri kanunî olarak bir şahıs idamı vaki ise, bunun hakkında hatla delail gösteren varsa, bir tek kelimesi tahakkuk ederse, arkadaşlar ben şahıs itibarıyla rica ediyorum. Heyeti Umumiyenizden o dakikadan itibaren rica ederim, ki bu binanın kapısının önünde idam kararını verip idam edersiniz. Arkadaşlar, en hayati dakikalarda ve buhranlı ve buhranlı zamanlarda hayatımızı düşünmedik. Ailemizi düşünmedik. Tokat eyrafi ve mebusları arkadaşlarımız telgraf başında aletleriyle muhaberede bulunuyorlardı. Çünkü o zaman Tokat etrafını yedi, sekiz yete muhtelit kuvvetlerle her birerinin 150 - 250'ye kadar kuvvetleri olan bu çeteler muhasara altına alınmışlardı. Ha bugün basılacak, ha yarın basılacak şeklinde merkez ordusu komutanlığı ile istigarede bulunuyor idik. Hayatımızı katıyyen düşünmedik. Arkadaşlarımızın burada huzur ve sükûnla memleket hesabına çalışması için elimizdeki kanunu harfiyye tatbik etmek. Başka bir şey yapmadık. Katıyyen elendiler, böyle mulum zamanlarda bu memleketin dahili asayişle uğraştığımız kârlar. Garp ordusu Sakarya'nın en kanlı, en canlı noktalarında Meclis ve memleketin mukadderatının halledileceği bir zamanda 16 net fırkayı, yani bu Şahinî affettiğimiz fırkayı cephe harbe büyük bir kuvvetle soktuk ve bu az bir kararla olmuştur. Bendeniz askeri muamelâtı ile doğrudan doğruya alâkadarım. O salâhiyeti bendenize vermişlerdi. Lâkin kararlarımız eksersizlikle okunmuş, ve eksersizlikle okunan emmedikçe muamele yapılmıyordu. 4 ay zarfında firar ve bakaya olarak garb cephesine sevkettiğimiz kuvvet defterimizde kayden şahıs 30 bin neferdin. Bundan asker firarisi arkadaşlar 14 şahıs idam etmişlerdir. Eğer hakkımızda 14 maddede üzerine isnat edilen ceramiden ulak bir makte su istimal varsa, rica ederim, bu dakikadan itibaren kararımızı veririz. Bu Meclisin kapısı önünde, selâhiyet ismâ ulmak üzere, beni idam edin. Başka bir şey yoktur. Malum istihlâmın 3 aydan beri çektiğim azabı vicdanî beni yıpratmış. Arkadaşlar, bana Ankara vilâyetinde bir Ermeni çekipta Necati sunat yapı dememişler. Bu bana çok tesir etmiştir. Vallâh, bilâh hayata kadar işlemiş, ciğerlerime şurilerine kadar işlemiş, tesir etmiştir. İstirham ediyorum, mulum olan 4 madde idi. Diğer maddeler mahakimden ibarettir. Bir hâkimin vermiş olduğu ka-

rardan dolayı vermiş olduğu hükümlerden dolayı bir suinayet yoksa bundan dolayı İstiklâl Mahkemesi gayet millîniiz istihsal edilmiş zannetmiyelim. Arkadaşlar yine haşlamışlardır. Ben bu memleketi âcizane çalışmak isterim. Vallah meyas olurum. Nunun için istinham ederim 10 maddede okunmuştur. Şube okunmuştur. Bir şey yoktur. Buna emin olunuz. Bir şey yoktur. Müsterih olabilirsiniz. Biz İstiklâl Mahkemesi Büyük Millet Meclisi azası ufak bir itikâp ya parsâ kendi kurgunıyla intihar etmeli. Bu Meclisin kursüsüne çıkmamalı. Bu Meclisin içerisinde bulunmamalı. Bunun için arkadaşlar vicdanlarınıza muvacaat ediyoruz. Son kararınızı veriniz. (Alkışlar)

REİS — Efendim sözatan arkadaşlardan Şukru Bey, Rifat Bey kaldı. (Efendim, müzakere kâfidir sesleri)

Muzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsınlar. Muzakere kâfi görülmüştür.

..... (Isparta) — Esasen Meclisi galeyana getiren Emin Beydi. O da söz söylesin rica ederim.

REİS — Efendim usule ait olmak üzere Ali Sururi Beyin takriri vardır.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarî Sahip) — Efendim, siylenecek temenni edilecek şeyler vardır. Müzakere kâfi olamaz; (Gürültüler)

REİS — Evvelâ Emin Beye söz arzettim. Kifayeti; ondan sonra reyimize koydum. Buyurunuz Emin Bey.

Efendim; usule ait olmak üzere Ali Sururi Efendinin bir takriri vardır. Bir takrir de Karahisarî Sahip Mebusu Mehmet Şükürü Beyindir. Bir takrir de cncümen mazbatasının refi için var. Evvelâ usule ait takrirleri okutuyorum.

Riyaseti Celileye

Nüksan tahkikat üzerine karar verilmesi gayri kanunidir. 12 maddeden 4'ü tahkik edilmiştir. Sekizi geri kalmıştır. Sekiz maddenin dahi tahkikini talep ederim.

Karahisarî Sahip
Mehmet Şükürü

REİS — Karahisarî Şarkî Mebusu Ali Sururi Efendinin takririni okutuyorum.

Riyaseti Celileye

14 maddeden ibaret olan isnadalin yalnız dört maddesini tahkik etmekle, yani hakkında itayı rey etmekle imkânî kanunî ve vicdanî yoktur. Bir taraftan hukuku umumîye, diğer taraftan beraati zimmetleri asıl olan arkadaşların hukukları vardır. Binaenaleyh isnat olunan maddelerin cümlesi tahkikat icra ve ik-

mal olunduktan sonra iadesi zımîniyla külliyyen nakis ve itayı reye katıyyen gayri kâfi olan evrakin şubeye havalesini teklif ederim.

Karahisarî Şarkî

Ali Sururi

REİS — Efendim, takrirlerin ikisi de bir meal dedir. Şubeye havalesi bir meseledir. Şubeye havalesini kabul edenler lütfen el kaldırsın. (Ret sesleri) Ekseriyyete iktiran etmedim efendim. Diğer bir takrir şube mazbatasının reddine ve arkadaşların beraatine dairdir.

MUSA KÂZİM EFENDİ (Konya) — Efendim, şubenin mazbatası iki hüküm camidir. Biri hukuku şahsiye meselesi. Hukuku şahsiye meselesi sureti kütüpede rektedir. Fikrî ulâ reye konduktan sonra hukuku şahsiye ait olan şeylerin tahsiline karar verilmeden önce tahkikat için esas Meclis karar verilmiş için, bu cihetin ilamesi için ayrıca reye konulmasını teklif ediyorum.

REİS — Efendim, şube mazbatasının reye vazına zaman geldiği vakit de tabii olarak, hu uhret nazarı dikkate alınacaktır. Mevzul takrirlerden heyetle arazi malûmat ettikten sonra, şube mazbatasına sıra gelecektir.

Riyaseti Celileye

Muzakere kâfidir, mesele tenevvür etmiştir. Sırf bir ihtihat farkınına dolayı en müşkil zamanlarda tekniî hüdeimat ifa etmiş olan kıymetli arkadaşlarımızın itihamı doğru değildir. Binaenaleyh şube mazbatasının reddini ve arkadaşlarımızın ademi mesuliyetine karar verilmesini teklif ederim.

Erzincan

Lüzistan

Emin

Ziya Murşit

REİS — Bu takrir reye vaz olmaya lüzum yoktur. Bu takririn ihtiva ettiği ahkâmî şube mazbatasının iki kısma tefrik ile reye vazıdır. Zaten kabul veya redde iktiran eder. Binaenaleyh bu takrire lüzum yoktur efendim.

REİS — Şube mazbatasının kısmı evvelini reyimize arz ediyorum. Üç arkadaş hakkındaki mesuliyetin, yani Şevket, Necati, Vehbi Beyler hakkında tahkikat kanunîye icrasına müsaade edilmesini tazammun eden kısmını reyimize arz ediyorum. Kabul edenler lütfen el kaldırsın. (Ret sesleri)

Şube mazbatasının kısmı evvelinde ekseriyyet yoktur. Yani tahkikat kanunîye icrasına müsaade edilmemiştir. Kaldı hukuku şahsiyyeye ait verilen hükümlerin refi. (Gürültüler) Bunu reyimize arz ediyorum. Amasya İstiklâl mahkemelerinin Yorgad isyanı

dolayısıyla hukuku şahsiyeye mülkiyet verdiği tasmi nat kararlarının refiini kabul edenler kulfon el kaldır sın Eksionye azame ile hu eihor kabul edilirdi Bu mesele bitmiştir

Yalnız Diyarbakır mebusu Hacı Şükrü bey hu mesd'ünü müzakereyi dolayısıyla hademo idam karar larının Meclisten behemehal tasdikini teklif ediyor. Ma'ümu öliniz, zaten Hüseyin Efendi ruzanemei mü zaferemize ihaltimi teklif ettiği madde kanuniyedir.

MEHMET ŞÜKRÜ REY (Karahisarı Sahibi) —
Ey efendim: hepsi madde kanuniyedir. Bunu ne için reye koymuyorsunuz. Menlakotin mülkaderati mev zuubahis oluyor, birini da reye koynuz. Ömer Veh bi Boyın bir teklifi vardır. Hunkla anlaşılmıştır. In canların burada hayahile oynanıyor. Eneünien kara reni vermiş, Meclise gelmiştir. ne için okumuyorsu nuz efendim?

REİS — Salı günü istinfa etmek üzere Celkoi ta zil ediyorum

(Taktirler okunmamış)

Riyaseti Celileye

Fimabad bu gibi idam kararları istiklâl mahke melerinin hukuklarının Meclisce behemehal tasdik edilmesini teklif ederim.

20 Mart 1338

Diyarbakır Mebusu
Hacı Şükrü

Riyaseti Celileye

Noksan tahkikat üzerine karar verilmesi gayri kanunidir. 12 Maddeden dördü tahkik edilmiştir. Se-

kizi geri kalmıştır. Sekiz maddeden dahi tahkikına talep eylerim.

Karahisarsahip
Mehmet Şükrü

Riyaseti Celileye

14 Maddeden ibaret olan isnadatın yalnız döm maddesini tahkik etmekle hepsi hakkında itayi rey etmeğe imkânı kanuni ve vicdani yoktur. Bir tarafta hukuku umumiyec, diğer tarafta berasıi zimmederi zül olan arkadaşların hukuku var Binaenaleyh is nat olunan maddelerin cumlesi hakkında tahkikat icra ve iknâl ol'unduktan sonra idesi zimnoda kul liyen nakis ve itayi reye katıyen gayrikâfi olan cıra kin Şubeye havalemini teklif ederim. 20 Mart 1338

Karahisarı Şarki Mebusu
Ali Sururi

Riyaseti Celileye

Fimabat bu gibi idam kararları istiklâl mahke melerinin Meclisce behemehal tasdik edilmesini tek lif ederim. 20 Mart 1338

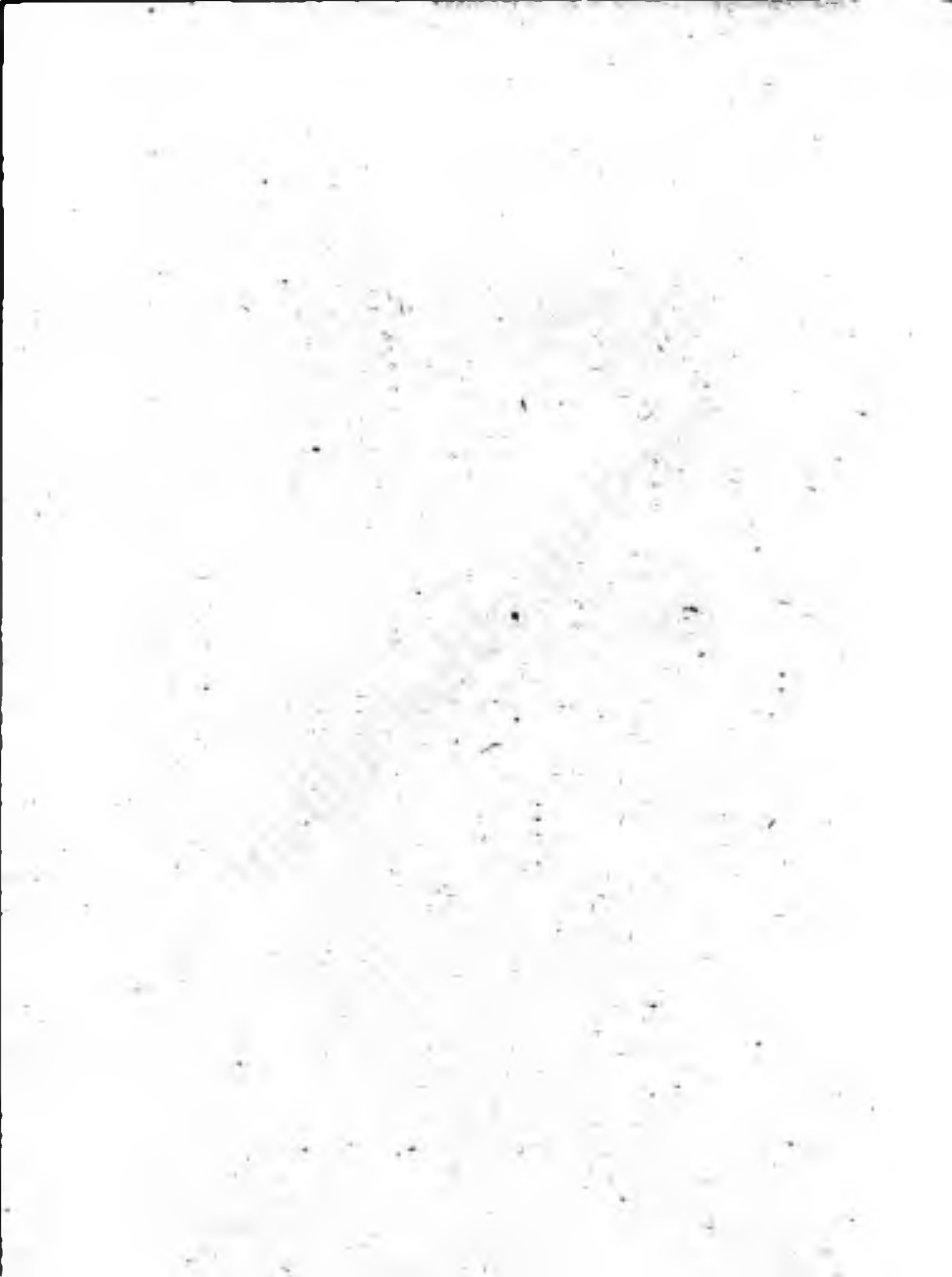
Diyarbakır Mebusu
Hacı Şükrü

Riyaseti Celileye

Muzakere kâfidir. Mesele tenevür cemîştir. Sırl her içtimat farkından dolayı en mukul zamanlarda pek mühim hizmet ifa etmiş olan kıymetler arka daşlarımızın ithamı doğru değildir. Binaenaleyh şu be mazbatasının reddini ve arkadaşlarımızın adami mesuliyetine karar verilmesini teklif ederim.

Lâzıdan
Ziya Hürşit

Erzincan
(okunamadı)

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

24 Mart 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZAPTI SABIK MÜLÂSASI	116:117	mevâd hakkında Hariciye Vekâleti Vekîlînin izahat verilmesine dair tahrir.	142:144
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	117	2. — Ergürüm Mebusu Hüseyin Avni Bey'in Ceriden Resmîye neşri hakkında tahriri.	144:145
3. — EVRAKI VARIDE	142		
1. — Düvelî mutlifeden mevzûl mütearife teklifi.	117:142		
		Mazbata	142
		1. — İspartı'da iğtîm edilen koyunlar ve bütün mevzuatı tahkik için intihap olunanlar; dan vaki istifa ile intihâl eden azatîğe Elâzîz Mebusu Kasım Beyin seçildiğine dair Dârülcüncü Şube mazbatası.	142
Tahrirler	142		
1. — Bitlis Mebusu Yusuf Ziya Bey ve tüktesim; ahvali hariciye ile alakalı müteahhid			

Cilt : 18

14 nci İnikat, 2. 3 nci Celse

ONDÖRDÜNCÜ İNİKAT

24 Mart 1338 Cuma

İkinci=Celse

REİS : Hasan Fehmi Beyefendi

KÂTİP : Enver Bey (İzmir)

REİS — Celse hafiyecü küşat edildi.
Zaptı sabık hülâsasını okutuyorun!

I. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

ON BİRİNCİ İNİKAT

20 Mart 1338 Pazartesi

ÜÇÜNCÜ CELSE

Birinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendinin tahri Riyasetlerinde bilnikad zaptı sabık hülâsası kiraat ve aynen kabul olundu. Eskişehir Mebusu Husrev Sami Beyin Süleyman Sırrı Bey hakkındaki hiyanet isnadının geriye alınmasına dair Süleyman Sırrı Beyin beyanati üzerine Husrev Sami Bey mümaileyh hakkında böyle bir kelime istimal etmediğini beyan etti. Bilahare Amasya İstiklâl Mahkemesi esasından Sinop Mebusu Şevket, Bursa Mebusu Necati, Yozgat Mebusu Bahri Beyler hakkındaki dördüncü Şube mazbatası kiraat ve müzakere edilerek kifayeti müzakere takarrür ettikten sonra, tahkikatın noksan görülmesi mülahazasıle ikmal için şubeye sadesi hakkındaki karar kabul edilerek şube mazbatasının birinci kısmını teşkileden mümaileyhim Şevket, Necati, Bahri Beylerin masiniyeti kanuniyelerinin sefe ile mahkeneyece sevkleri hakkındaki kısım reye vazolunarak ekseriyetle redifedilmesini müteakip Amasya İstiklâl Mahkemesinin eşhasa müteallik hukuku şaltisyonun mahkûmlardan tazmin ettirilmesine dair mazbatanın ikinci kısmı reye vaz olunup hükmü mezkûrlerin derhal redi ekseriyetle kabul edilerek celseye nihayet verildi.

Birinci Reis Vekili
Hasan Fehmi

Kâtip
Mahmut Sarı
Kâtip

REİS — Zaptı sabık hülâsası hakkında mütealza var mı? Zaptı sabık hülâsasını kabul edenler... Etmiyeller... Kabul olundu.

REİS — Efendim Adliye Vekilinden vuku bulan istizahın bir maddesinin hafi celsede müzakeresi ka-

rarlaşmıştır. Ona devam edeceğiz. Ona cevap vermektedir efendim.

EMİN BEY (Erzurum) — Fiski sözleriniz mah fuzdur değil mi efendim?

İVFAK EFENDİ (Köngür) — Reis Bey; Vekil Beyefendi bendeniz bulunmadığım halde söz söylemiş izahat vereceğim.

YUSUF ZİYA BEY (Balıç) — Kirk inize ile mesale hançere hakkında bir istizah takriri vardır. Tealim kabul etmeyecek derecede mühündür.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim Refik Şevket Beyin teklif buyurdıkları hafi celseye cevap ettiren mesele hakkında müzakereyi evvelâ oradan açalım da hafi celseye lüzum var mı yok mu? Ona ilk defa karar verelim. Ondan sonra müzakeresine geçelim. Evvelki karar müzakerenin devam etmesine göredir.

ZİYA HURŞİT BEY (Lazistan) — Efendim Meclisi Âlinin hafi celseye karar verilebilmesi için saminin tahliye edilmesi lâzımdır. Geçen gün saminin tahliye edilmemişti. Binacaleyh nizamın Meclisi Âli hafi celse kararını vermeymiştir. Şimdi reye konmalı.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Reis Bey; reye koyabilmek için icap ettiren şey nedir? Bu müzakere edilmeli halledilmeli.

ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) Vekil Bey izahat verdikten sonra ya celse hafiyede veyahut celse aleniye de konuşulmasına karar verilebilir. Vekilin vereceği cevap nedir? İzahat nedir? Bildim ki icap ettiriyor mu, ettirmiyor mu? Ondan sonra hakikaten celse hafiyede olması mükerret ise ona göre yaparız. Değilse celse aleniye de orada karar veririz.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Efendiler! ben deniz Heyeti Cehleden bir şey istihamı edeceğim. Bugün celse hafiyeyi gereği bu meseleden dolayı akdetmek lüzumı geliyordu ise de mutlaka bir mesele hariciyeden dolayı da akdi lüzumı geliyordu. Şimdi ben deniz o harici mesele müzakeratından evvel işgal edecek olursak enin olunuz sınırlar fevkalade gelişecek asil hayati olan o meselede yorulacağız ve bitab kalacağız. O vakit selameti fikirle münâkeretin hayatına taalluk eden bir meselemin takdimen ve tercihan müzakeresini istiham eylerim (Gürültüler)

HASAN FENMİ BEY (Gümüşhane) — Efendim zaten vaki olan saniumun terki mekki etmesi hususunda arzu edilen celse hafiyeye içindir. Heyeti Veki

le Reis Paşa Hazretleri henüz teşrif etmediklerinden onun için böyle olmuştur.

Diğer hususata gelince malumu âliniz hafi celse teklifleri bilâ müzakere reye vazedilir. Hasi olan reye göre ondan sonra esasata girilir. Bu hafi celse olsun mu olmasın mı? Bunda müzakere açılmasın. Efendim yalnız hafi celseler hakkındaki usulümüz bundan ibarettir.

ENİN BEY (Ercizanci) — Hasan Beyefendinin izahatından anlaşılıyor ki en evvelâ mühim olan mesele hariciyenin müzakeresinin tercih edilmesini arzu ediyor. Tahirinin esbabı Heyeti Vekile Reisinin burada bulunmaması idi. O ise şimdi gelmiştir. Bu meselemin tercihi ile onun müzakeresine geçilmesi lâzım gelir.

2 -- MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — *Düvelîğe mutahheden mevzu mutareke teklifi.*

REİS — Paşa Hazretleri gelmişlerdir. Bunun mu evvelâ takdimen müzakeresini tercih edeceğiz? Reşrinize vazediyorum. Harici mesele mu evvelâ müzakeresini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir.

FEVZİ PAŞA (İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ) (Kozan) — Efendim 22 martta Paris'te imkâr eden üçler konferansı üç devlet haricisine nazırlarından mürekkep bu konferansta bizim Yunanistan arasında bir mutareke teklifine karar vermişler ve İstanbul'daki komiserler vasıtasıyla doğrudan doğruya Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetine notalarını tebliğ etmişlerdir. Bu teklifati aynen arz edeceğim. Bundan evvel Hükümetin ne yaptığını ve ne mutalaka olduğunu arz etmek isterim. Hükümet bu teklifi aldıktan sonra imkâr etti. Evvelimide bu mutarekeye cevap vermek hakkının doğrudan doğruya Büyük Millet Meclisine ait olduğunu ve bade müzakere lüzumı gelen teklifat ile edileceği düşünülür. Ancak malumu âlinizdir ki mutareke meselesi doğrudan doğruya orduyu âlakadan eden bir meseledir ve orduya ait bazı şartlar da vardır. Şimdi okunacağı veçhile bunun için ordu Başkumandanlığının mutalabasını da almak lüzum gelir. Ancak ordu Başkumandanlığında vuku gelecek müzakerede verilecek karar doğrudan doğruya Meclisi Âlinizin temayülâtına muvafık olabilmek için istihari mahiyette olmak üzere Heyeti Âliyenize müracaata lüzumı gördük. Burada bugün vuku gelecek münakaşatı neticesi Heyeti Âliyenizin temayülâtını izhar edecek, bunun üzerine Heyeti Veki-

kilenin bir kısmı cephenin munasip bir tarafına, bir noktasına giderek orada Raşkımandanla münakaşa edecek. Takarur edecek şekli Heyeti Âliyenize arz edip burada karar katıye ıktıran ettikten sonra cevap verilecektir. Ancak bu müddet zarfında malumu âlinizdir ki mutarekeden bizim nullelin ağzı yandığı için ordunun daha ziyade bu gibi asabi gevşetici haberlerden müteessir olmasını için ordu kumandanı da orduya mahremâne bir talimat neçretmiştir. Bunun da yine sureti mahremânede Heyeti Âliyenize okuyacağız (Gürültüler)

REİS — Efendim müstade buyurun. vuku bulan teklif okunuyor. Rica ederim sükût ediniz (Puvankara Gırtan Şanzel) imzalarıyla vuku bulan teklif üç imzalıdır. (Gürültüler) İşdenmezseniz bir daha üç defa okuturum. (Şerâit okusun sesleri)

ADNAN BEY (İstanbul) — Mühim olan mukademesini de yazalım.

ZİYA HURŞİT BEY (Lazistan) — Paşa hazretleri bunu yarın gazetelere verecek misiniz?

FEVZİ PAŞA (Devamlı) — Hayır karar verildikten sonra.

(Sulhu iade etmek ve yenilen can ve mal zayi etmeden Asyayı Suğra'nın tahliyesi için teklifatta bulunabilmek maksadıyle Paris'te içtima etmiş olan üç devleti muazzamanın haricisine nazırları, ilk vazifelerinin şükâdâr olan Hükümetlere muhasamatın derhal tatilini müsrirâne tavsiye etmek hususundan ibaret olduğunu takdir etmektedirler. Teklif olunan mutarekenin şartları berveçhi âtidir.

İ. Muhasamat 1922... den gece nisfülteyde inkita edecektir.

2. Etyevni ordularının kıtaatı külliyesi tarafın-
dan işgal edilmiş olan hututu muhafaza etmekle be-
raher muharipler, müttelikin zahitanıyla Yunan ve
Türk kumandanlarının mümessillerinden murekkep
mahalli komisyonlarının itihaz edecekleri mukar-
rata tevlikan iki cephe arasında askerden hali hiç
olmazsa, 10 kilometre genişliğinde fasıla açmaya ve
her türlü itisalı hazfetmeye muisaile edecek bir su-
rette ileri kıtaatı geri alacaklardır.

3. Mutarekenin devamı esnasında mukabil or-
duların insan ve mühimmat itibarıyla hiç bir suretle
tahviyesi icra edilemeyecektir. Müteakkil cüzü tam
lardan hiç birisi kaldırılamıyacaktır.

4. Müttelikinin idareti müşterekesi altında icrayı
vazife eden komisyonlar muharip ordulardan her bi-
ri nezdine memur edilecektir. Bu komisyonlar ordu-
ların her birinde mütareke seratinin sureti icrasını
murakabe etmeğe ve zuhur edecek hadiseleri tesviye
etmeye hazır salâhiyet olacaklardır. Bu maksatla ara-
zî meşgulede eşhasın ve emvalin himayesini temin et-
mek işgal memurını nezdinde müdahale etmeye ke-
zalik hazır salâhiyet olacaklardır.

5. Yunan orduları ve Türk orduları kumandan-
lıkları müttelikin komisyonlarının hakemliğini hulus
ile kabul ve icra etmeyi taahhüt ederler.

6. Muhasamat üç ay müddetle tatil edilecek ve
muzakeratı sulhiyesi evveliyenin tarafeyni muhase-
meynce kabulüne kadar üç aylık müddet kendiliğin-
den tecdit edilecektir. Muhasemeynden birisi işbu
mukavelenameyi tecdit eylemediği takdirde tarafı di-
ğere ve İngiliz, Fransız ve İtalyan mümessillerine mu-
tareke müddetinin inkızasında, hiç olmazsa on beş
gün evvel ihbarı keyfiyet eyleyecektir.

Puvankare Gorzon Şanze

İşbu telgrafnameyi Büyük Millet Meclisi Huku-
metine tebliğ ederken İngiliz, Fransız ve İtalyan fev-
kalâde komiserleri hükümetlerinin mümkün olduğu
kadar kısa bir zamanda cevaba intizar ettiklerini il-
veye lüzum görürler. 21 Mart 1922

Pelle Rumbolt Horas Geroni

MAHMUT CELAL BEY (Hariciye Vekâleti Ve-
kili) (Saruhan) — Bendeniz efendim notanın verildi-
ğinden sonra bazı ajanların bu meseleye ait neşriyatı
ve hususi istihbaratımızı aynen...

VEHİDİ BEY (Bitlis) — Yusuf Kemal Beyden bu
hususla bir şey yok mu efendim?

MAHMUT CELAL BEY (Devamla) — Var efen-
dim oraya da geleceğim. Bu notanın tanziminden
sonra bu meseleye mutcellik Avrupa Ajanlarının ba-

zi tebliğatı var. Bizim de bazı istihbaratımız var. Mec-
lisi Âlinizin tenvirine meclat üzere okuyorum.
Bittabi bunlar gayri resmî mahiyetli haiz şeylerdir.

RAGİP BEY (Amasya) — Yusuf Kemal Beyden
resmî bir şey varsa evvelâ onu okursanız daha iyi
olur. (Gurultuları)

MAHMUT CELAL BEY (Devamla) — Efendi-
ler, kavga edecek işek hüddetli olan arkadaşlarıma
söylerim ki eğer bu yapılmak isteniliyorsa bendeniz
de kavga ederim. Fakat malumatını arz etmek isti-
yorum.

Evvelâ müsadenizle Yusuf Kemal Beyle Ferit
Beyden aldığımız telgrafları okuyacağımı Yusuf Ke-
mal Beyden şimdiye kadar iki telgraf aldık. Bunun bi-
risi muamelâtı Hariciyeye ve bazı vesayaya attır.
Kalenide muamelesi yürüyor. İkincisi Puankare ile
mülakatına attır. Telgrafın işi 3 Mart tarihlidir ve
hize 21 Mart tarihinde vasil olmuştur. İstanbul'a ba-
zın Paris'ten telsiz telgrafla geliyor. Oradan Zongul-
dak telsizi tevassut ediyor. Ekseriya burada kelime-
ler ve huruf alt üst olduğu için içinden çıkmak müm-
kun olmuyor. Bazın İstanbul'a posta ile ve Karahul-
dan bize tel vasıtasıyla geliyor. Fakat bu aldığımız
telgrafların hepsinin de ayrı ayrı metinlerini istedik.
Geldiği vakitte halledeceğiz. Şimdiye kadar aldığımız
telgrafların hiç birisi bir çok gayretlerimize rağmen
muntazam surette halledilememiştir. İhtimalki düşman-
larımız bazı malumatlar etmemek için sureti mahsus-
da tertibat yapmışlardır. İhtimalki telgrafhanelerin ha-
tasıdır. Bunu en seri vasıtalarla Yusuf Kemal Beye
yazdık. Ferit Bey, Celalettin Arif Beye yazdık. Si-
zin ancak Avrupa'da bulunduğunuz zamanda ve bi-
zimi milletimizin mukadderatı hakkında en mühim mu-
zakerat cereyan ettiği bir anda sizin bize söyleyece-
ğiniz ufak bir sözün büyük bir kıymeti vardır. Bi-
naenaleyh mühaberatomuzun sureti temini ıktiza eder.
Fakat öyle anlaşılıyor ki bu zatın dahi ıktidarı da-
hilinde olmayan fevkalâde ahvalden neşet etmiş bir
haldedir.

İfeyti vekilenize bir nota tevdi olunur olunmaz
ilk evvelâ Hariciye Vekilinizin Avrupa'da teması du-
layısıyla ve etan bu işi sırtında taşımış bir zat ol-
mak dolayısıyla onun mütalaasını almaya lüzum gö-
rülmuştür. İstanbul'dan en seri bir vasıta ile mütalaası
sorulmuştur. Aynı zamanda İstanbul'da bizim muhabe-
ratımıza delâlet eden zatın rica etmiştir ki artık her
ne vasıta ile sizin için mümkünse, bu temin edilirse
telgrafınızı o vasıta ile ve en seri bir surette telgra-
fımızı alınız ve onu isal ediniz. Cevabını alınız ve

bize bildiriniz demistir. Ninsenaleyh vaziyet bundan ibarettir. Size telgrafın hal olunabilen noktalarını okuyorum. 2 Mart tarihidir. Muhtelif ricali siyasiye ile vukubulan mulakatlar tafsilatı posta ile arz olunacaktır. M. Puankare ilâf-nâmenin, ki kilikya'nın ilâf-nâmesidir, harfiyen tathiki lüzumundan bahisle bunun iki memleket arasındaki ananevi dostluğun fevkalâde haiz ehemmiyet olduğunu ifade eylemiştir. Sonra Ayıntapta ve Mersin'de Fransız hıristiyanlarına tecavüz vaki olmuş Birtakım böyle muameleleri cariyyeden bahsediyor ki bunlar halledilmiştir ve kasınen elimizde derdesti haldir. Puankare'nin haiz ehemmiyet olan bu mülakatına şunu ilâve ediyor. Musyo Puankare beyanatında gayet ihtiyatlı bir zat olup muamafih sulh meselemizi, Ankara ilâf-nâmesi mehubatı dairesinde mütefikleriyle beraber... (Yine çıkmamıştır) ider-de) Belki niyet manasını ifade eder. İlâf-nâmenin umumi müahedeye dâhil olması lüzümü geleceği ve burası şayanı nazardır. Şimdiki fikra efendini... Fransa burada kuvvetli bir Türkiye isterse ancak ilâf-nâne bir sulh meselesini mütefiklerinin başka bir surette telâkki edeceklerini, nitekim İzmir şehrinde Rum ekseriyeti olduğunu beyan etti. Metalibi milliyeyi kendisine arız ve anlık izali ettim. İzmir şehrinin müslüman ekseriyeti gayri kabili muvakaşa olduğunu ve böyle olmasa hile İzmir'in Türkiye'den ayrılması Anadolu'nun bağazlanması olacağı yolundaki beyanatımı husnâ telâkki etti. Sonra İstanbul'dan Çukurovaya bir imtiyazat vesaire varmış. Bunları celbedmiş, tekkik edim. Bunlar Yusuf Kemal Beyin vesayasıdır.

İkinci telgrafı, ki bunda maalesef tarih bile yoktur. Çıkarabildiğimiz şeyler İngiltere'de muhafili siyasiye yavaş yavaş lehimize dönmektedir. Lord Curzon ile iki defa görüşüm. Bize karşı muamelesinde geçen seneye nispetle mülayemet vardır. İlk mulakatında sulhun esas prensipleri olmak üzere dermeyan ettiği şartlarla metalibi milliyemiz arasında büyük farklar mevcuttur. Anadolu'nun tahliyesi esas itibarıyla kabul edilmiş olduğundan... Bundan ötesi temamen karışıktır. Çıkmıyor efendim. İsrarı üzerine Hükümetine arz edeceğimizi bildirdim. Ferit Beyden de telgraf aldık. Ferit Bey'in bu halledebildiğimiz ve temamen halinde muvafak olmadığımız telgrafı şudur. Şifresinde haiz ehemmiyet görülen şunlardır :

Ajans Kurye'nin evvelce muhaberat ile kararlaştırmış olacağını beyan ve muavenet rica ettim. Görüşmeden söylemeneye mecbur olduklarını bildirdiler. Onun üzerine dedim ki müddeyatımız malûndur. Tahliye olunmadıkça mütareke akdi gayri mümkünür. Nikbin veya bertbin misiniz sualime karşı

Harcıye Müsteşarı buna cevaben nikbiniz dedi. Fakat siz de şüphesiz alemin kendimizin ihtiyacını ve sulhdan gelecek menfaaı, istifadeyi unutmazsınız. Harcıye Nezareti İngiltere siyasete yaklaştığına ve ancak İtalya devletinin hudûbin (Ondan sonrası çıkmıyor efendiler) Ferit Bey'in şifrelerinden aldıklarım bundan ibarettir. Telgraflar bunlardır. Yalnız şunu ifade etmeye mecburum. Paris'ten evvelki gün bir telgraf aldık. Bu telgraf açık idi. Telgraf orada Paris nümessilimizin Başkütübünün imzasıyla verilirdi. Bu telgrafta deniliyor ki : Lord Curzon'un siyasi hastalığı munasebetiyle konferansa iştirak edemeyeceği şayi olmaktadır. Kendisinin çekileceği mevzubahistir. Üstübu bu hakikat karşısında bu havadis tanı manasıyla suya düşmüştür.

Ajans Havas'ın bu mütareke teklifine ait ve üçler konferansına ait bir tebliği vardır. Efendiler bunun tercümesini aynen okuyorum : Mütareke teklifinin Yunanlılar ve Türkler tarafından kabulü takdirinde Türk ve Yunan kumandanlıklarının mümessilleri ile düveli mutelif mütefiklerinden mürekkep bir mütareke komisyonu İstanbul'da ıstıma ederek Asyayı Suğranın Yunanlılar tarafından tahliyesi şartlarını kararlaştıracaklarını Ajans Havas zannetmektedir. Tahliye 3 ay devam edecek ve bir tahliye komisyonu şerahi tahliye nezaret edecektir. Bilâhare müzakerati evveliyet sulhiyeye İstanbul'da ibtidar edilecek ve Düveli mutelif mütefikleri İzmir'in idare siyasetini tezekkür edecektir. Türkler İzmir'de hâkimiyetlerini tekrar jade edecekler. Fakat Valinin tayini vesaire düveli mutelif veya Cemiyeti Akvam tarafından tayin edilecektir. Bu gayri resmi Ajans Havasın neşriyatıdır.

İstanbul'da bizim işlerinize bakan Hikmet Pey ismindeki arkadaşımızdan 24 tarihli aldığım şifrenin halledilmiş kısmıdır. General Pelle, ki Fransız askeri komiseridir. Bugün nümessiller konferansında bulunduğum e hette henüz görüşemedim. Yarın kabul olduğu takdirde behemahal görüşüp Paris konferansının ilk müfreslatı notası hakkında hayırlı beyanattan tafsilât almaya çalışacağımı. Neticeyi arzedeceğim. Kaymakam Sarin'ki bu zat Franklen İlyo'nun refakatinde Ankara'ya gelmişti. Kilikya müzakeresinde hazır bulunmak üzere Kaymakam Sarin'in Ankara'ya geldiğini bildirmek üzere malûmat kabilinden berveçhiâti hulâsa ediyorum. Mütareke teklifinin kabulü halinde Anadolu'nun kuvvei müdafasını kesretmek, ademî kabülü halinde hâdis olacak hadisenin mesuliyetini Ankara'ya yükletmek olacak.

Bir tozak olup bu her iki tehlikeye mani olmak üzere Türkiye ve Yunanistan ve Düveli mütelite arasında tesisi arzı edilen sülhün şeraiti esaslıyesi evvelce tayin ve tespit edilmek şartıyla bir mütareke teklifi kabul edilebileceği tarzında bir cevap istası lâzım gelir. (Bir daha okunsun sesleri)

TAHSİN BEY (Aydın) — Lütfen bir daha okunsun

MAHMUT CELÂL BEY (Devamla) — Efendim bunlar mahiyeti hususiyeyi harizdir. Sırf istihbarattır. Binaenaleyh sırf Meclisi Âlinızı tenvir için söylüyorum. Kaymakam Sarı'nın bildirdiği veçhile tekrar okundu. Geçen akşam Atina telsizinin bir tebliği bizim telsiz almıştır. Onun tercemesini okuyorum. Bu mesele hakkında Yunan efkârı umumiyesinin veyahut Yunan hükümetinin noktai nazarını bize gösterebilir. Az çok gösterebilir, kayır ile arz ediyorum.

Burada tenin edildiğine göre mütareke müzakeresi için içtima eden meclisi nuzzar sülhün Yunanistan için idaresi temayülâtını yeni bir delili olarak mantiki olmasına rağmen tatılı muhasemat hakkında mütefekkiler tarafından vaki olan teklifi kabul edecekler. Matbuat mütareke teklifi münakaşatı umumiyesinde Yunanistan'ın bunu kabul etmesi beyan ve fakat bazı gazeteler kuyudatı ihtiyatıye dermeyan etmektedirler. General Papulas buraya çağırılmıştır. Ağlebi ihtimal buraya vasıl olacaktır. Bu kadar elen diler.

İstanbul'da hususi istihbaratımız : Fransız mu-messillığı Fransızca telgrafnamelerinde akalliyetlerin hukukunu layyederak berveçhizir tebliği arz etmiştir. Resmî bir tebliğdir. Üç Hariciye nazırı badezzeval aktedilen celsenin kısmı azamı gerek Asya ve gerek Avrupa'da ekalliyetlerin himayesi meselesine hasrcylemişlerdir. Bilâhare Türklerle Yunanlılara teklif olunacak sureti tesviyeye ilhal olunacak bir takım müfredatın heyeti umumiyesinde itilâf hâsıl olmuştur. Mezkûr itilâfın tatbiki halinde Cemiyeti Akvamı bu bapta teşriki mesaiye davet edilecektir. Şeraiti mu-salehanın kabulünü muteakip Türklerin de dahil bulunmalarını talep edecekleri nihtemel bulunan Cemiyeti Akvam berveçhiati mevaddın tatbikinde teşriki mesaiye davet edilecektir. ... komisyonu Asyayı Suğra'nın tahliyesi hakkındaki teklifatını üç hariciye nazırına bildirmiş, binaenaleyh mezkûr teklifat bunlar tarafından tasvip edilmiştir.

Diğer bir malûmat da efendim Paris'ten geliyor. 24 vusulü 25, Cemiyeti Akvam bilhassa ahalinin

nihtemat bulunduğuna mahallere komisyonlar gondereceğini ve bu komisyonların cemiyet rapor gondererek akalliyetler meselesindeki tecavüzatı bildiremeyeceklerini Ajans Havas zannediyor. Ermeni meselesi hakkında düveli mütefekkiler nazırları Ermeniler için de ... müşahih yerli bir yurt ihlasını tasavvur ettiler. Müsyö Puankare, Ivan ve Mr. Lort Gürzon Kükükya'ya teklif etti. Fakat M. Puankare'nin mukavemeti üzerine Kükükya'dan sarfınazar edildi. Konferans yarın Ermenilerin ikamet ettikleri mahallerde hukuklarını muhafaza edecek sureti tesviyeyi tetkik edecekler.

İkincisi, efendim, yine Ajans Havas'ın : Hariciye nazırları mülakatlarına devam ettiler. Mareşal Fışhın ziyaseti altında askeri kumandanları ve mütehasislerini İstanbul kumandanlığı tarafından ihzar edilen esanisi vesairesi tetkik edilmekte bulunan umumî şeraiti sülhiyemin teklifi şeraiti şerhesinin kabulüne müteallâk bulunan Asyayı Suğra'nın sureti muşihanedeki şeraiti tahliyesini tetkik ettiler. Sabah celsevinde hariciye ekalliyetlerin muhafazasını ve noktai nazarı müzakereye başladılar. Lort Gürzon'un ve Puankare'nin noktai nazırları tehaliif ediyor. Müsyö Puankare daha ziyade Sevr muahedesinin tadiline mütemayıldır. Bu mesele etrafında şimdiye kadar alabilmişimiz malûmat bundan ibarettir.

İsmet Paşa Hazretlerinin bu mütareke teklifi şeraiti üzerine orduya yaptığı tamamı göndermişlerdir. Müsaade buyurursanız onu malûmat kabîlinden okuyayım ve mahrem olarak okuyorum.

Süret

Murekkep konferans Paris'te inikat etmiştir. Avrupa'da bulunan Hariciye Vekilimiz netayici mülakatından sarih mana ifaile eden haber yoktur. Yalnız bu seyahat daima lehimize devam eden Fransız efkârı umumiyesini mütehariz bir vaziyete getirmiş ve İngiliz efkârı umumiyesinin bir kısmını da lehimize çevirmiş olduğu resmî işarattan anlaşılmuştur. İngiltere kabinesinde Hindistan nazırı olan Montagu'nun surceti istifası ve bilâhare fikrini ... izahatı ale-niye lehimizdeki tercyanı takviye eylemiştir. Üçler konferansında ... bu Montagu'nun, derhatır buyurursunuz ki, (Biliyoruz sadaları) üçler konferansında Türkiye meselesi nevzuubahis olmaktadır. Yunanlıların ahval ve idarei dahiliyesinde ademî intizam vardır. Bunun Yunan ordusuna sırayetli Yunan ve İngiltere'yi dışlandırmakta devam ediyor. Müsaade buyurursanız Paris mümessilimiz Ferit Beyden aldığımız bir telgratta ki kendisine tahsisen bir iki telgraf çekerek katıyetle işin anlaşılmasını tavsiye etmiştir. Ge-

rek Ferit Beyden aldığımız telgrafın gerek matbuat vasıtasıyla Conarısın Yunan Meclisi millisindeki beyanattan anlaşılıyor ki Yunanlılar itikraz akdine muvaffak olamamıştır. Bunun Yunan ordusuna sırasıyla Yunan ve İngiltere'yi düşündürmekte devanı ediyor. Siyasete ve bugünkü hasını bizi ve bizim tarafımızı iğfal edecek (burası çıkmamıştır) ve bu sayede Yunanistan idaresini ve inzibatını takviye ve istihzaratı ikmal ile beraber aleyhimize bir zemini siyasi vucut de getirebilecek kârlar zaman kazanmak düşmanlarımızın yaptığı tedabir cümlesinden addolanabilir. Nitekim bir müterake akdi teklifinde bulunacakları mevsukan haber alınmıştır. Bu habire bir iki güne kadar daha vazih malûmat istihsalı menatıdır. Dünyamızın ordumuzda ve gerek unvanı milletimizde gevşeklik ... tedabirini en dikkatli ve vesveseli tedabir ile karşılamak ve bu suretle sulh zeminine takrip etmek mümkün olacağı bütün akval ve etabimizle düstur itibaz etmelidir. İhtiyaç mülahazat ve vesayayı enliye delayısıyla hadi müzahara bulunan ordumuz düşmana fırsat vermemek için münasip zamanı fevri etmeyecektir. Buna nazaran buluncile ku mandanlar ve zabıtlar ve askerlerimizin her an müteyakkız ve her an muheyya bulunmaları tavsiye olunur. Budur efendim; Fevzi Paşa Hazretlerinin beyan buyurdıkları ve hile hitabı bu notaya cevap verecektir. Bu notaya cevap verilirken müterake teklifi olunurken ordunun da nokta-i nazarı anlılamak en birinci vazifemizdir. Meclisi Alîminin de bu mesele hakkındaki nokta-i nazarı bilmek, ordu Meclisi Alîminin nokta-i nazarı bildikten sonra ve kati şekilde Heyeti Vekilece tasdik olunduktan sonra o şekil darresinde yine gelip Heyeti Celilemize kati şekli arzedeceğiz. Binaenaleyh bu meselede tenzihimizi izahatımızı bekliyoruz.

EMİN BEY (Erzincan) — Şimdiki hakle hükümetin fikri nedir, Hükümet ne düşünüyor?

ZULFİ BEY (Diyarbakır) — Efendim, bu müterakeyi bize teklif eden hangi vasıtadır ve kimdir?

MAHMUT CELÂL BEY (Devamla) — Hakikaten arkadaşımızın sualleri mühimdir. Bendenizi af buyurunuz. Hariciye Encümeninde arkadaşlarımızla biraz meşgul olduğum için bu notanın ne suretle Heyeti Umumiyenize arz olduğunu göremedim ve zannediyorum ki şekilde mevzuhalis olmuştur. Onun için bu noktaya temas etmedim. Nota, İstanbul'dan aldığımız bu mesele hakkındaki girfe 23.24 mart tarihindedir. Fransız, İngiliz ve İtalyan mümessillikleri, Raş tecrümanlıktan namına nezdi aciziye gelecek ki

bunu yazan demin söylediğim Doktor Hikmet Beydir ve orada bizim işlerimize bakan zattır.

BİR MEBLUS — Hilali Ahmerde değil mi?

MAHMUT CELÂL BEY (Devamla) — Hilali Ahmer, evet efendim, nezdi aciziye gelecek sureti şide munderic notayı tevdi etmişler. Zati şahane hükümetine ile bir suretini verdikleri bu nota mundericinin Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetince mazharı kabul olarak mümkün meritebe süratle bir cevap umudunu izhar ettiler. Ferman.

Şekli telgraf böyledir.

EMİN BEY (Erzincan) — Bizim resmi memurumuzdur değil mi Celâl Bey?

MAHMUT CELÂL BEY (Devamla) — Fahri bir memurumuzdur. Bizim namımıza orada hareket etmektedir.

EMİN BEY (Erzincan) — Demek bizim namımıza bu mümessillerde de malûm bizim namımıza hareket ettiği.

MAHMUT CELÂL BEY (Devamla) — Şüphesiz.

TAHSİN BEY (Aydın) — Bunu kendi arasında münakaha etmiş. Bu habire kanaati neden ibarettir? Lütfen söyley misiniz efendim?

BİR MEBLUS — Heyefendi, bu meseleye ait Yusuf Kemal Beyden bir şey geldi mi?

MAHMUT CELÂL BEY (Devamla) — Yusuf Kemal Beyden maalesef gelmemiştir. Ondan değil Avrupa'daki mümessillerimizden hiç birisinden bir şey gelmemiştir.

ABDULLAH EFFENDİ (İzmit) — Reis Bey, bir sual sormaklığımıza muvafık eder misiniz? Avrupa'da bizim mümessillerimiz var. Bunlardan cevap alamıyoruz deniliyor. Ne mana vardır onları oraya bir telgraf alamıyoruz.

YUSUF ZİYA BEY (Mersin) — Acele etmeyelim. Hoca Efendi Hazretleri.

REİS — Efendim, muhavere şekline sokmayalım.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Hükümet bunun hakkında ne düşündü? Hükümetin düşüncesi belki burada epoyce münakahayı mucip olur. Ne vakit görüşmüş ve yanlış düşünmüştür? Ve belki de doğru düşünmüşlerdir. Hükmü Heyeti Celile verecektir. Heyeti Celilenin kanaat ve etkârı tebellür ettikten sonra Heyeti Vekilenin evvelce verdikleri karar zaten keentlemiyekundür. Ne düşündülerse düşündüler. Hükümet Meclisi Alidir. Şimdiki fikirleri bize bir mana ifade etmez. Belki boş bir münakahaya sebebiyet verir. Bizim arzumuz dairesinde yazacaklardır. Binaenaleyh şimdi bir mana ifade etmez.

MAHMUT CELÂL BEY (Devamla) — Rendeniz Hüseyin Avni Beyin fikrine istisak ediyorum. Heyeti Vekilece verilmiş bir karar yoktur ve olamaz. Yalnız bu notayı nasıl telâkki ettik? Onu arzedecektim. Mahaza o telâkkimizde helki benim fikri mahsusunu otalabilir. Telâkkimiz herhalde bu notayı böyle ortaya atmak suretiyle şark konferansı ve bilhassa İngilizler pek mühim bir rol, pek mühim propaganda zamanını ihzar etmişlerdir. Bu doğrudan doğruya propagandanın, notanın müderecatı herhalde bizi memnun edecek bir şekilden çok uzaktır. Fakat bunu doğrudan doğruya ret etmenin de büyük mahzurları vardır. Cihan efkârı umumiyasını Sevr muahedesinin tadılı için teşebbuse bulunan Hindistan'daki din daşlarımızı ve bizim lehimize hareket edenleri bizim reddimiz dolayısıyla aleyhimize çevirebilir ve helki aleyhimizde onlara işte görünüyorsunuz bunlarla anlaşmanın imkânı yoktur. Söz anlayamayacak derecede hafif adamlardır. Zemininde propaganda ihzar edebilirler ve sonra bu ret karşısında siyasiler Yunan ordusuna daha ziyade yardım etmek imkânını elde ederler. Fakat doğrudan doğruya kabul edildiği takdirde de azim mahzuru meydandadır. Şu hale bu azim.

Bu bir siyasi hiledir. O siyasi hileye karşı düşüncerecek akılâne hareket etmek lazımdır. Onun siyasi tedbir ile önüne geçmek iktiza eder. Yani bendeniz ilk bu tesir altında kaldım. İrşadınız dahilinde hareket edeceğiz. Getireceğimiz şekli bunu tatmin ve temin eder bir şekilde görürseniz tasdik edersiniz.

SALİM EFENDİ (Erzurum) — Celâl Beyefendi: REİS — Müsaade buyurunuz.

SALİM EFENDİ (Erzurum) — Hüseyin Avni Beyefendinin bu söyledikleri mütalâa varit bir meseledir. Ordunun ruhunu, ahvalı hakikiyeti, ahvalı ruhiyesini Raşkumandan bilir. Heyeti Vekileye bizde dahil değildir. Bu mesele hakkında bir kaç gündür aranızda konuştunuz. Bu şekil üzerinde ne kararınız varsa onu dinleyelim. (Daha kararları yok sadaları) Heyeti umumiyec buna hâkemdır. Söyleyiniz de dinleyelim.

Daha iyi Raşkumandan bilir ve hakikat mesele de bundan çıkacaktır.

REİS — Efendim, birinci olmak üzere sözü Müdafaa-i Milliye ve Hariciye Encümenleri mazbata muharrirlerine veriyorum. Meselenin ehemmiyeti dolayısıyla Hangisi isterse o söylesin.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Usul hakkında bir şey arzedebilir miyim?

REİS — Usul hakkında Ali Şükrü Bey söyleyecekler.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Efendim, Heyeti Vekile Reisi Paşa Hazretlerinin ifadatından anladığıma göre, bu nota bize tevdi ediliyor ve bunun hakkında müzakere yapacağız. Bu müzakerattan ordu Kumandanlığı, yani ciheti askeriye haberdar edilecek. Bunun üzerine bir formül hazırlayacaklar, bize getirecekler. Şimdi bendeniz anlıyorum ki, iş ters taraftan yapılıyor. Bizim burada iş görebilmemiz ve mütalâa beyan edebilmemiz iş görüp hakkıyla bir karar verebilmemiz için asıl oranın mütalâatını (o tarafın mütalâasını) almak lazımdır. Teminden başlamak lazim değildir. Çünkü mademki kararı kariye verecek burasıdır. Verebilmesi için her türlü vaziyetten askeri, siyasi her şeyi bilmek lazim gelir. Onun için bendenize ters taraftan işe başlanmıştır. Bunun için bizim bilmediğimiz, yani askeri vaziyeti vesaireyi bilmeden kalı kararı burada itihaz edemeyiz. Onun için şekli değiştirmeliyiz. Ve buna göre, Oradan lazim gelen malûmatı almalıyız. İyi düşünmekten karar vermeliyiz.

SALÂHATİN BEY (Mersin) — Efendim bendeniz Ali Şükrü Beyin mütalâasıyla müşterekim. Roy le gayet muhîm ve hayati bir mesele böyle derakap mevzuu müzakere olamaz. Bu meselenin bu müzakerecinin bizim üzerimize düştü ve kelimelerle gelmiş olan bir şekli vardır. Bir de bunun altında hıze bunun bu şekil ile yazıp gönderen bir ruh vardır. O ruh nedir, ne maksatla yazılmıştır? Bu nedir, bunu anlamadan cevap vermiş ve meselenin mana ve ruhuna göre hazırlanmamış oluruz. Hıcaenaleyh, bu mesele iyi malûmat alındıktan sonra hal olunabilir bir meseledir. Malûmat alınmadan bugün burada müzakere etmek heyecanlı, hissiyatla hareket etmeye ve binnetice Heyeti Celilenin bu mesele hakkında yanlış bir karar vermesini mucip olur. Onun için bu meselenin bugün görüşülmesi münasip olmaz. Ne mütalâa olursa olsun neticesi bunun bir karara çıkmaz efendim. Bendeniz diyorum ki; bu benim kanaati zatiyemdir, vicdaniyemdir. Belki başkası der ki şimdi halledilsin. Bınaenaleyh bendenizin teklifatım şunlardır: Meclisi Âli sulh meselesini anlamak için Avrupa'ya Hariciye Vekilini göndermiştir. Alefide bir zatı değil, kendü vekilini. Bizim Hariciye Vekilimizin oradan bize karşı hiç bir haberi gelmez. Sizin doğrudan doğruya bu işe atılmak doğru mudur? Bize bu telgrafı tebliğ eden Hükûmetler Hariciye Vekilimizin de 24 saatte bize telgraf göndermesini temin edebilirdi. Meclisi Âli Hariciye Ve-

kilini oraya göndermiştir. Anın telgrafını almadan mesele müzakere edilmeyecektir. Hariciye Vekilinin fikir, mütalâası ne ise bize bildirir ve Heyeti Vekile ona göre tevessül emelidir.

MAHMUT CELÂL BEY (Hariciye Vekâletü Vekili) (Saruhan) — Eklilmiştir efendim ona.

SELÂHADDİN BİY (Devanlar) — Pekâlâ efendim. Çok güzel bir kere bu lâzımdır. müzakere etmek için. Yusuf Kemal Bey acaba ne diyor? Yusuf Kemal Bey bu hile midir, yoksa samimi yazılmıy bir şey midir diyor? Bu anlaşılmalıdır. Mahallinden mesul Vekilden malûmat gelmeden işe atılmayız. Aynı zamanda Roma'da, Paris'te, Londra'da, şurada burada iyi kötü nümessifler var. Onların da ora mehafili ile temastarı var. Bunlar da bu mesele hakkında ne malûmat almıştır? Meclis bunları ne için oralara gönderdi? Höyle en hayati bir meselede, onların malûmatı gelmeden sakat bir karar vermek olur mu? Binacaleyh bu dahi sakatır. Bunlar Hükümetçe anlaşılmalıdır. İkinci bir mesele; mutarekenin neticesi yine bir mutarekedir.

REİS — Selâhaddin Beyefendi esasa girinceyiz.

SELÂHADDİN BİY (Devanlar) — Söz alan arkadaşların ... malûmatı mevcude ile bugün halî meselemin nünkün olmadığını arz etmek istiyorum. İkinci bu meselemin yekûnen neticesi bir mutareke akıdır. Bu mutarekenin akdi bir menfaati askeriyeye mi, bir mazarratı askeriyeye midir, nedir? Hızını için akde dersek menfaatını var? Yoksa Mazarratını var? Bu meseleyi Erkânı Harbiye Ümumiye Reisi Paşa Hazretleri veya Başkumandanı bildirmelidir. Meclis bunu bilmeden nasıl müzakere eder? Nasıl halleder? Kararı nihai kimindir? Meclisin midir, ordunun midir? O halde bu mesele hakkında Başkumandanlık bir za tenvir emelidir. Ve ordunun zatıyesi dahi okunabilmelidir. Çünkü bunlar belli başlı âmillerdendir. Onun için bu taayyun etmeden Meclisi Âli vaziyeti askeriyeye karar veremez ve mütalâa da yürütmeyiz. Çünkü leh ve aleyhde irat olunacak mütalâatın istinat ettiği hükümün oradadır. Makayikin başında duranlardır. Üçüncüsü vaziyeti hazıranın temdir veya ademî temdit meselesi. idari ve hayati meseledir. İşin malûmat geldiği zamanda Maliye Vekili Beyefendinin de hakiki ve başk vaziyeti maliyemiz hakkındaki malûmatını dinlemelisiniz. Çünkü arzetmediği gayet mühim şeyler vardır. Bunun arzı belki Avrupa'daki müzakerata sui tesir eder ve Meclisin heyecanını mücip olur diye biz tutuyoruz. Bu vaziyeti de dinlemelisiniz. Bu üç vaziyeti bildikten sonra herkesin düşünme-

sini ve Hükümetin malûmat tedarik etmesini teklif ediyorum.

RIZA NUR BEY (Sıhhiye Vekili) (Sinop) — Efendim. beyefendi buyurdular ki bugün mesele burada konuşulamaz. Ve karar ittihaz etmek şu esbabdan doğru niyama, dediler. Zaten Hükümetin bu meseleyi bugün halletmek ve karar almak fikri yoktur. Oyle de bir kayıt ve karar vaki olmamıştır. Burada Hükümet kabine meselesi, Meclisi Âli ordu meselesi katıyken yoktur. İki senedir takip ettiğimiz bir gayci mukaddesenin bir zamanı halî gelmiştir. Oyle mühim bir andayız. Bunda hiç şuphe yoktur. Bunda elbirliğiyle çalışacağız ve salim bir karar ittihaz edeceğiz. Onu da ariz ve amik elbet mütalâa buyuracaksınız, tahlil buyuracaksınız. Ondan sonra salim bir karar ittihaz edilecektir. Ve zaten Heyeti Vekile bu meseleye dâim vaziyet etmiştir. Dün öğle üzerleri idi. O zamandan ta şafak vaktine kadar meşgul olmuştur. Yalnız meseleyi teklif etmiştir, tenkil etmiştir, tezellil etmiş, tevsi etmiş, gözünün önünde bir takım husutu esasıye teressüm etmiştir. Fakat bir kararı katî vermemiştir. Höyle mühim bir meseledir. Her şeyi Meclisi Âli'ye arz etmek mecburiyetindedir. vazifesidir. Bugün arz ediyor. Mütalâa huyurursanız, Heyeti Vekile de istifade eder. Burası Şûrayı devlet değildir. Meclisi Âlidir. Kuvvei icraiye sahibidir ve her şeye hükümdir. Onun için Heyeti Vekile de, Hükümet de onun elinde bir memurdur. Tabii vaziyettedir. Arz etmemesi bir kabahattir.

ZİYA HURŞİT BEY (Lüzistan) — İstisari mahiyette dediler de.

RIZA NUR BEY (Devanlar) — Efendim Meclisi Âliye arz etmektedir. Tenevvür meselesidir. Kararı katî ittihaz edilmiyor ve biliyorsunuz ki Başkumandan Paşa Hazretleri de burada değildiler. Arzetmek isterim ki ordunun başından katıyken ayrılmak da doğru değildir. Olur ki bunlar başka türlü bir şeydir. Rehavete düşürür. Bakarsınız orada taarruz vaki olur. Mühim anlardır ve mühlik devreler geçirmek şeysi vardır. Felâkete de varabilir bir meseledir. Onun için Heyeti Vekile tenevvür ederse orada gider görüşür. Orada görüşüğünü de getirir. Heyeti Celilenize arz eder. Bu suretle zannedersen gayet iyi ve salim bir noktaya vasil oluruz. Bendenizin arz etmiş olduğum usul üzerinde, axil mesele hakkında değildir. Bu ayrı bir meseledir.

REİS — Şunu arz edeyim ki söz alan arkadaşlarım daha evvel söz alabilmek için usul hakkında deyip ısrar ediyorlar. Usul hakkındaki sözleri burada hitama erdirelim. Encümenler söylesin.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Ben o şah-
tekârlığı kabul etmem.

REİS — Hayır efendim, sizin için söylemiyorum.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Söz be-
nimi sözüm üzerine cereyan etti.

REİS — Hayır efendim, sizin üzerinize kastet-
medim. Zatı ülileri vesair arkadaşlardan 10 arkadaş
usul hakkında söz aldılar. Halbuki mütemadiyen tesell-
sül edecek. Bunun için daha iyisi encümenler söy-
lesin.

VASİF BEY (Sivas) — Şimdi biz encümen topla-
yıp görüşmedik. Binaenaleyh Müdafaa-i Milliye
Mazbata Muharriri sıfatıyla Encümenin fikrini mu-
talâasını arzemiş olmayacağım. Bir asker sıfatıyla
söyleyeceğim.

MUSTAFA KEMAL BEY (Fırtınalı) — Reis Be-
yefendi; Vasif Beyefendi Encümen namına söyle-
meceklerini bildiriyor, zatı mutalâalarını bildirecek-
lermiş.

REİS — Vasif Bey; o halde söz yoktur. Sıra-
nız geldiği vakitte söylersiniz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Söz istiyö-
rum, usul hakkında.

REİS — Efendim, Hariciye Encümeninin bir sö-
zü var mıdır? Hariciye Encümeni mazbata muhar-
riri veya reisinin bu mesele hakkında söz söylemek
arzusu varsa söz istiyorsa buyursun.

REİS — Buyurun Cemil Bey.

CEMİL BEY (Kütahya) — Rendenizin söyleye-
ceğimi Salâhattin Beyle Şükrü Beyefendi söylediler.
Binaenaleyh hendeniz de vazgeçtim.

REİS — Buyurun Hüseyin Avni Bey.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim,
denin usul hakkında arzedeceğim mesele şu idi.
Rendeniz de Heyeti Celilenin hâkim olmasını bitta-
bi biliyorum. Heyeti Vekilenin mukarreratını bur-
da mevzuuhahsedilmemesi. Yoksa Heyeti Vekileden
lâzım geleni almak zaruridir. Bugün dimağımızı dol-
duracak havadis alacağız. Askeri kuvvetin munase-
batı hariciyemizin hakkında daha esaslı bir surette
haberlar alıp bizi malûmatlar etmesi esas idi. Ha-
riciye Vekilimiz burada notalarını okudular. Fakat
bir arkadaşımızın işaret buyurduğu gibi Avrupa'da
çok mühim bir vazife ile doluşan Hariciye Vekili-
nizden bu husus hakkında esaslı bir malûmat al-
mak lâzımdır. Bunun üzerinde işleninceye kadar yal-
nız hissi bazı şeyler arzedeceğim, müsaadenizle. Bu-
gün esas hakkında Heyeti Celileniz bir karar vermek
için epüyce düşünecek ve bir şey yapamayacaktır zan-

nediyorum. Bugün yapabileceğimiz bir iş varsa o da
efendiler işte biz gösterdiğimiz vahdet ve azmi iman
sayesinde Cenâbıhak geven sene düşmanlarımızın
vermiş olduğu karar hilâfında olarak bu sene bir
oyun şeklinde olsa bile bizim hakkımızı tasdik et-
mekteydiler. (Aldanmayalım sadası) Evet efendim.
Biz bunu bugün bir hile diye kabul ederek memle-
ketin içerisinde ruhlu öldürecek bir murfin olmasını
demek isterim. Herhalde faydası kadar tehlikesi de
melhuzdur. Bunun üzerinde tanziki fikredelim daha
ziyade. Gerek orduya ve gerek halk arasına bir uyur-
şukluk verilmemeyi. Verilmemesi cihetini gayet ba-
siretkârane takip edelim. (Bravo sadaları) Efendiler
benimiz de arkadaşlarımızın fikrindeyiz. Bu müte-
reke hakkındaki fikirlerinizi oruludan alacağımız mu-
lûmat ve gerek Erkanı Harbiye-i Umumiye Reisi Pa-
şa Hazretleri ve Başkumandanlıktan alacağı malûmat
üzerine bize hilen kuvveti mukavemetimiz neden ibar-
ettir ve ne derecededir. Ordunun vaziyeti? Ledelhaç
reddedilirse tahallüs edecek vaziyet ve alınacak te-
dabiri, tecavüze karşı alınacak vaziyeti anlamak lâ-
zım gelir.

EMİN BEY (Erzincan) — Efendim; hen bu hap-
ta heyati mutalâa edebilmek için, rifekanın da söy-
lediği veçhile herhalde oruludan ve Başkumandanlık-
tan malûmat alınması zaruridir. Fakat şunu arzeti-
mek istiyorum ki ordunun kuvveti mukavemesinden
malûmat almak da Meclisi Âliye uyumsuzluk verecek
mesaldendir. Biz bu işe vaziyet ettiğimiz zaman hiç
bir gün, hiç bir dakika mebd'ce ordunun kuvveti
mukavemesini ve bu işi becernick için paranın mev-
cudiyet ve ademi mevcudiyetini nazarı ilibare alma-
dık. İlk işe sarıldığımız zaman imanımızla, azmimiz
le yurudük. Ehlisandülillatı hâyle bir muvaffakiyete
nail olduk ki bu benim için bir muvaffakiyettir. Şu
mutarekenameyi kabul etmek vallâhizim halkın uze-
rinde en fena tesiri yapacak ve emim olunuz sizi
buradan sopalarla kovalayacaktır. Halkı tetkik ediniz,
hatta mahalle kahvelerine kadar gidiniz. Halkın ağ-
zından işileceğiniz söz bu kadar muvaffakiyatı ih-
raz ettikten sonra neticeyi katıycıyı elde etmedikten
sonra katıycıyı teslimi silâh edemeyiz. İşte umumiye-
le halkın lisanında dönebildiği kadar söylediği sözler
hunnardan ibarettir. Binaenaleyh mesaili hariciyede
acaba İngiltere Hariciye Nazırı bize taraftar mıdır?
Yoksa ordumuzun kuvveti mukavemesi Yunan ordu-
sundan fazla mıdır, değil midir? Bunu sormaktan
işe şu mutareke şeriatını bize kabul edip etmeyeceği-
mizi muzakere etmeyi daha muvafık buluyorum.

RAGİP REY (Kütahya) — Efendim bütün soruların arkadaşların fikirlerine henüz de istişak ediyorum. Elimizde malûmat olmadıkça bu kadar mühim bir mesele hakkında heyatı mütelââ etmek birbirimizi tenvir edecek yerde hufûkî tağlî eder. Bendenize kalırsa evvelâ bizi tenvir edecek malûmatı elde edelim ve ona hümay fikirleyelim.

RIZA NUR REY (Sihhiye Vekâli) (Sinop) — Efendim, malûmat arzu buyarılıyor. Malûmat ne gibi bir malûmat olabilir? Mesalâ gayet büyüktür. Zaten onlar tekrar mevzuâtını edilecektir. Şimdi bir karar ihtihaz ediliyor ya. Zaten Heyetü Vekâle de henüz bir karara vasil olmamıştır. Oun için bugün elde bir teklif mevcuttur. O teklif hakkında meşhûr mütarekeyi kabul etmek mi, etmemek mi milletim memleketim menfaatine mairastır? Bu bir meseledir. Mütareke kabul edilirse bir şekilde mi, bu şekilde mi kabul etmek veya bazı tedbirler istemek menfaatinize mairastır? Bunlar izahı arzadıkça mevzuât müzakere olacak şeylerdir. O meyanda bir takım malûmat da lüzum ve ihtiyas mesederse o da takin edilir. Bugün elimizde bulunan teklif hakkında bizim Avrupa'dan hiç bir malûmatımız yoktur. Hariciye Vekâletimiz ki bu işle meşgul olmak için girmiştir. Ondan gelen malûmatı gördünüz, nakisür. Tamı olmasaydı yine nakisür. Meselâ şeraiti sulhiye nedir? Bunu bugün bilmiyoruz ve evvelâ vardiyyamıştır. Heyetü Vekâle bu noktayı düşünmüş ve bunun esas olduğunu Avrupa'ya yazmıştı suretinde bütün tafsilâtı şeraiti sulhiye hakkında ne malûmatları varsa buraya bildirsinler. Fakat gelmesi bir kaç gün mütavakküftir. Halbuki meselemin teahhütü mahalliyetlidir. Eğer biz cevabı beş on gün geçirsek ihtimal dışı manlarımız bizi mesul vaziyette bırakmak için fırsat ünlüz edecekler. Bakınız cevap vermiyorlar, kabul etmiyorlar diyorlar. Yani tehlikelidir mesele.

RİR MERİS — Zaman tayin ediyorlar mı?

RIZANURİ REY (Devamlı) — Zaman tayin etmiyorlar. Fakat diyorlar ki en kısa müddete. O şartı koymuşlardır. En seri bir surette cevabı mütlazım diyorlar. Malûmatımız bundan ibarettir. Elbette fazla malumat almak daha iyidir. Fakat o malumat vasil oluncaya kadar müzakerede bulunmamışlığımız da ihbarı değildir. Müzakere açılın, devam etsin, kanaatlar tecellî, fikirler tebellür etsin. Bu çok muvabî menfaat bir şeydir.

RAGİP REY (Amasya) — Reis Bey, bir soru mamâ müzade buyurulur mu?

RBİS — Efendim sıra ile. Söz Nevim Atalay Bey.

RESİM ATALAY BEY (Kütahya) — Bendeniz de malûmatın gelmesini istiyorum.

RAGİP REY (Amasya) (Devamlı) — Şimdi saat tamamı sekiz veya dokuz geldi. Yani alafiranga iki veya üç. Heyetü Vekâle 24 saat müzakere ettiği halde kendü fikrini söyleyemediği halde Meclis bir saatte nasıl söyleyebilir.

İkincisi: Acaba bunu tebliğ eden makama desilse ki evet biz henüz Hariciye Vekâletimizden cevap alamadığımızdan dolayı tehir etmeğe mecburuz. Ondan cevap alacağız ve size de bu malumatı suretinde aktaracağız temin edin. Bunu rei mi rahatlatırlar?

RIZA NURİ BEY (Devamlı) — Heyetü vekile zaten böyle bir cevap yazmıştır. Fakat işin uzamaya tahammülü olmadığı da malûm olmak ve şimdiden de müzakereye başlamak zarurî olduğuna kanaat getirmek lâzımdır. Bu muhakkaktır.

RAGİP REY (Devamlı) — Bu hususta karar vermeden malûmat lâzımdır.

RIZA NURİ REY (Devamlı) — Doğrudur. Fakat biz de demiyoruz ki bir saat kadar kararınızı veriniz. Bende bir teklif malûmatıdır. Bir kere karar meselesi mevzuâtını değildir. Mesele müzakere edilir. Durulmaz teklif edilir. Mesele bundan ibarettir. Halbuki zaten böyle müşkül bir şeydir ki Heyetü Vekâle 16 saat kadar müzakere ettiği halde bir karara vasil olamamıştır. Olmak ta istemez. Lâkin herhalde bir takım fikirler tebellür etmiştir. Binaenaleyh Meclisü Âliye de müzakere açılın ve mesele tenvik edilsin.

EMİN BEY (Bursa) — Erenüm Teşkilatı Esasiye Kanunımıza göre müdafaa vatan ilanı sulh akdi gibi şeyler Meclisü Âliye'nin salâhiyeti cümlesindedir. Binaenaleyh bugün İsmail ve teşri salâhiyetimiz toharüz etmiş oluyor. Yani Heyetü Vekâle bu meseleyi huzuru âlarize getirmiş bulunuyor. Heyetü muhteramenize bir şey hatırlatacağım. Pekâlâ bildirsiniz ki Mondros mütarekenamesinde muhlibî hayiyet ve muhlibî şeref bir şey yok iken ve o mütarekenameye düvelî garbiye mühmesilleri vazi imza etmiş iken bizi ne kadar elim kâhâre getirtiler. Nerde kaldı ki pek ağır şeraiti ihtiva eden şu mütareke şeraitini teklif ve müzakere edelim. Bendenizin şâhisi kanaatıma kalırsa bunun müzakereye değeri yeri yoktur. Bu reddi lâzım getir bir meseledir.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Efendim ben de sizin en ehemmiyet verdiğiniz şey Paris'te bulunan nüvnesvellerimiz tarafından şimdye kadar bize bir malumat verilmemesi hususudur. Bundan evvel de verilen malumatlardan bir fayda çıkmamıştır. Ben bil-

miyorum. şimdiye kadar arzu etmiş olsaydılar Şimdiye kadar deyim telgraf, cilli tane talimat gelirdi. Maahaza Heyeti Vekâlinin dün akşam meşgul olduğu mesele bize bugün okunan suretten ibarettir. Asıl bendemizi korkutan müzareke sözdür. Rundan evvel bir müzareke zamanı daha geçirdik. O zaman Ankara'da hulumuyordum. Ankara'da yüzlerce tabur asker mevcuttu. Bu müzareke tarafı çıkar çıkmaz taburları kimse tutamadı. Tufengini atan merdâcesine güdü. Bu müzareke bilmiyorum akliyeti valisini bir mesele hudus olmamasın. Ben bu hususta sahibi geliyorsa düşünmeli, neticesini Meclisi Alinize bildirmeli. Meclisi Aliniz ona göre müzakere etmeli ve karar vermeli. Benim noktai nazarı budur.

HAKKI HÂMİ BEY (Sinoplı — Efendim; ben deniz bunun henüz müzakeresi zamanı gelmediğini Heyeti Vekile namına Rıza Nuri Beyefendinin şu kürsüden vakı olan beyanatının bir fikriyle Heyeti Celilenize arz etmek isterim. Beyefendi şu kürsüden vakı olan beyanatı sırasında buyurdular ki 16 saat çalıştık. Fakat bir neticeye rapte edemedik. Bendenize niyet geliyor ki bu hal müzareke teklif edilir edilmez ilk söz kime ait ise o zatın dinlenmesinden neşer etmiştir. Malumu âlderi müzareke teklif edildi mi. birinci defa olarak siz ordunuzdur. Orduya denilir ki böyle bir teklif vardır. Ordunun bu haftaki noktai nazarı nedir? Ordunun noktai nazarı anlaşıldıktan sonra Hariciye Vekâletini noktai nazarını Heyeti Vekileye anlatır. Heyeti Vekile gerek ordudan, gerek Hariciye Vekâletinden aldığı malumat üzerine hututu esasinesini göster. Meclise gelir der ki: bize şöyle bir teklif vuku oldu. Hariciye Vekâletini dinledik, ortuyu dinledik. Heyeti Vekile şu kararı vermiştir der. Bunu dedikten sonra Meclisi Ali ya bu kararı muvafık görür ve yahut görmaz. Şu şu şu cihetlerden siz bu kararda isabet edemediniz. Şu cihetleri tadil etmeniz lazımdır der. Ya kabul eder, veyahut külliyen reddeder. Yoksa efendiler bu mesolenin müzakeratının esasına girecek olursak bir haftada bitmez. Isırham ederim bizim noktai nazarımız şöyle olsun, böyle olsun.. Fakat Başkumandan dесе ki, ben ordunun vaziyeti ilihariyle mütlaka şöyle idiyorum dесе Hariciye Vekâletisi de siyaseti hariciye itibariyle şöyle olsun dесе, bizim kararlarımız ne olacaktı? Niçin Meclisi Ali böyle olmalı ve çıkmaz yol üzerinde yunıyarak kıymetli vakitlerinin zayı ediyorlar? Anladık; teklif edilen müzareke şundan ibarettir. Biz de bunun üzerinde yunürüz. Bendeniz, kendi hesabıma sulh müzakeresine gilerken ordumuzun kuvvetli olmasını ve süngülerimizin par-

lamasını arzu ederim. Fakat bir şey anlamadan, bir şey dinlemeden efendim ben böyle isterim demek zayıdır. Bendeniz bu şekli her nasıl olursa olsun kabul ediyeceğim. Fakat benim kabul etmemekliğimle zatı âlinizin veyahut diğer arkadaşların noktai nazarlarını dinlememek işer etmez. Tabii diğer arkadaşların da başka birer noktai nazarları vardır. Belki benle siz bu şekli tadilen geldiği vakit ona muvafakat edeceğim. Heyeti Vekâlinin teklifi istisarı bir müzakere dir. Bunun müzakeresi için hututu esasiyenin hazırlanması lazımdır. Belki biz şunu yaptık, şunu teklif edeceğiz, nasıl görüyorsunuz der. O yok. Arkadaşlarımızın ustulu müzakere hakkındaki müzakereleri vardır. Eğer bu işin çabuk neticelenmesini Heyeti Vekile arzu ediyorsa neşer ederiz. Kuralla ordu kumandanlarıyla mi, Başkumandanla mi. Kimler ise ve Avrupa'da geçen arkadaşlarımızdan malumat alsınlar ve alamadıkları takdirde en nihayet kanadı katibeleriyle huraya gelsinler ve biz de diyeceğimizi diyelim.

SÜKRÜ BEY (Karahisarısahibi) — En mühim bir meseledir. Her kes kanaatını söyler. Neden tahdit ve takyit ediyorsunuz?

RIZA NURİ BEY (Sihhiye Vekili) (Sinoplı — Efendim müsaade buyursunuz. Hakki Hâmi Bey henşerim müzarekeden bahis buyurdular ve herşeyden evvel bunun orduya taatluk emriğini söylediler. Bendeniz katiben bunun böyle olması kanaatinde değilim. Malum müzarekelere iki türlü yapılır. Birisi sırf askeri mahiyettedir. İki düşman ordusu başkumandanları arasında üç gün 24 saat hilmem ne kadar müzareke akidederler.. Cenazelerin kaldırılması, bilmem ne için? Halbuki diğer bir kısım vardır ki sulh başlangıcıdır. Mesele budur. Buna nazarı dikkati âlinizi celbolirim. Malumat isteniliyor. Bizim de bu hususta malumatımız yoktur. Alamamışız.

SÜKRÜ BEY (Dolu) — Alınğa çalışınız.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Alınğa çalışıyoruz. Fakat alamadık. Fakat efendim aldığımız zamana kadar müzakere devam etsin diyoruz. Malumat gelmedünce. Biz müzakeratımızı iyi bir neticemete sevk ederiz. Neye o vakta kadar hoş duralım. Mesele budur. Şimdi bir müzareke şartları vardır elimizde. Bunlar malum, altı maddedir. Kimisi şöyle diyor, kimisi böyle diyor. Bunları tenkiri edemez miyiz? Bu bapla herbirimiz (iki mahsusumuzu söyleyemeyiz miyiz? Bir şey arz edeyim. Meselâ diyor ki müddet üç aydır. Üç ay sonra konulduğundan imtilad edecektir. Demek müddetleri altı ay oluyor. Altı ay sonra kıs geliyor. Kısta muharebe olmaz. Bir sene demekir böyle mi? Bir

sene gayri mutaharrrik durulur mu acaba? Neticesi ne olur? Yine bir şey daha arzedeymi. Diyorlar ki kontrol heyetleri müttelik zabitanından, iki taraf zabitanından olacak İçimize her tarafa girecekler. Acaba bu faydalı bir şey midir? Bizim için şayanı kabul müdür? (Hayir sadaları) Peki. Bir mesele daha: Esasatı nerede bulacaksınız rica ederim. Zati ahiz onu yöleyiniz (Her taraftan anlarız sadaları) Neyi anluyacaksınız rica ederim.

RİS MEBSUS BEY — Gerek Haneye Vekili Bey, gerek ordunun fikrini anlamadan ne söyleyelim rica ederim. Ne karar verelim?

RİZA NUR RİV (Devamla) — Cümlem etendim: bir karar için değildir, bu müzakere. Efendim karar istediğimiz yoktur. Dama ağıs söyleyelim efendiler biz bir çok şeyler düşündük. Bu malki muhterem arkadaşlarımız müzakere ederlerken işlerinden bir kaç kişi öyle güzel şeyler söyler ki öyle güzel fikirler dermeyan eder ki herşeye esas olur. Bunda hata mı ediyürüz rica ederim. (Doğru sadaları)

MAFİZ İBRAHİM EFENDİ (İsparta) — Efendim hendeniz mutarekenin esasına düşeceğim. Halâha zindaki teklif resmi bir mahiyette olmadığı için keem lemyekün hükmündedir. Çünkü Hilâli Ahnere. Hâmit Beye vaki bir teklifdir. Doğrudan doğruya kendi mu rahhasımız tarafından bir teklif olmanıştır.

Esas mütarekeye gelince velev ki, bir şekilde olsun, usul noktasından arzedeceğini, asıl mütareke doğrudan doğruya harp edilmiş bir hükümetle olur. Esas itibariyle bu bir fikirdir. Yunanistan esasen vaktiyle bizim muhasını bulduğumuz zümre itilafiyey meyanında bizimle harbetlenmişti. Bu devlet İstanbul Hükümetinin hini müzakeresinde doğrudan doğruya itilafı hukuk ve salahiyyet olarak İzmir ve Trakya'ya işgal etmiştir. Biz doğrudan doğruya memleketimize tecavüz etmiş bir hirsizi def için uğraşıyoruz. Bu mahiyette olan bir şekli, resmi bir şekle sokmak için mü tareke teklifi; Yunan ile bizim aramızdaki muhase matı İngilizlerin doğrudan doğruya resmi bir itale koymak için kurdıkları bir dulağıdır. Hendenizin noktası nazarınca. Onun için bu müzakerenin esasına muarızım.

REİS — Efendim malumu ölmiz daha esas müzakereye girmedik. Usule ait müzakere cereyan ediyor. Bir kaç ta takdir vardır. Söz alan da yirmi arkadaşımız vardır. Takdirlerin münderecatını arkadaşlarımız vakif olması için okuyorum.

İftis Mobusu Yusuf Ziya Boyın Takrii :

Riyaseti Celileye

Son sizü Meclisi Alinin diyecğine ve Meclisi Alinin vereceği karar kabili tayir olamayacağına binaen malumatı askeriyeyi alarak Meclise galmelerini ve meselenin o vakte kadar teohurunun muvafık olacağı kanastıyla tehirini teklif eylerim.

Bilis

Yusuf Ziya

Yozgat Mebusu Süleyman Sırrı Boyın Takrii :

Riyaseti Celileye

Cereyan eden müzakereden iki fikir tebellür etmişir. Birisi Ordunun fikir ve mütalaası alındıktan sonra Meclise arz ve amik müzakere ve neticeye rapit, diğeri si Hükümetin fikridir şimdiden. Meclisin fikir ve mütalaasını alarak ordu ile temas ve onca Ja müdaveler efkür edildikten sonra netice tekrar meclise arz edilmek şeklindedir. Binaenaleyh bu iki fikrin ayrı ayrı reye vazini teklif eylerim.

Yozgat

Süleyman Sırrı

REİS — Rica ederim arkadaşlar iki senedir milletin çektiği ve doktuğu kanın hesabını görüyorsunuz, bunun için okunan takirleri dinliyecek kadar bile zaman geçmiyor. Sahrediniz çok istisnam ederim sükküde dinliyelim.

TEVFIK RÜSTÜ BEY (Mençel) — Bu takirler aleyhinde söz isterim. Usul müzakere hakkında.

REİS — Usul hakkında daha söz isterseniz, ondan evvel söz olan daha yirmi arkadaşımız vardır. Tensip buyurunca müzakereye biraz daha devam edelim. Ondan sonra eğer esas hakkında müzakereye geçmeye lüzum görmez de neticeye başkumandan paşanın beyanatından sonraya tehir ederseniz o zaman bir karar vereriz. Şimdi on dakika teneffüs edelim. Tekrar bu mevzu üzerinde söz alan zevata söz vereyim. Bir teneffüs yapalım.

VEHİİ BEY (Karesi) — Efendim Meclisin icrai bir hakkı vardır. Farzet ki Heyeti Vekile bütün aldığı malumatı da Heyet Aliyenize arzetti. Burada bir karar verilmiş için değil de bir hasbital yapmak ve bundan sonra da yine Mecliste biz ne düşünmüş işek yine o tarafa düşünmek yani ne tarafa müzakere etmiş işek yine o tarafa müzakere emek ve Meclisin icrai vaziyetinden bilgilifade.

MAFİZ MEMET BEY (Trabzon) — Yani Hükümetin sorumluluğu üzerine almıyacak.

VEHİİ BEY (Devamla) — Alacak beyum alacak. Duraya malumat verilmeseydi ve Hükümet doğrudan doğruya ordu kumandanlarıyla müzakere et-

rikten sonra Meclise gelseydi, o vakit de sorulurdu ki burada neden Meclis boş oturuyor. Meclis boştan kalkulduğu mudur? Bunun için vize arzettik. Rica ederim. Alınan hutun malumatı Meclise tafsilatıyla arz etmek; bunun için de akıl akıldan el elden üstündür. Arkadaşlarımızın elde edilceği güzel müzalaatını nazarı dikkate alıp lazım gelen esasatı ittihaz etmekten sonra tekrar hüzzuru Alinize gelmekten ne bir karar it-

tilhaz etmek ne de ornlunun mütalabasını almıdan Meclisin üzerine mesuliyet yüklenmiş fikri yoktur. Hiçbir şey yoktur. Bu habihal Meclisin icrai sıfatından istifade etmektir.

REİS — Neş dakika teneffüsten sonra müzakereye yine devam edeceğiz.

Mitammü Celse 3.55 ügleden sonra

ÜÇÜNCÜ CELSE

Kuşat Saati : 4 (sonra)

REİS : Hasan Fahmi Boyefendi

KÂTİP : Eliver Bey (İzmir)

REİS — Celseyi kuşat ediyorum. Müzakeremize devam ediyoruz. Buyurun Abidin Bey.

DR. ABİDİN BEY (Lâzistan) — Bendeniz de diğer arkadaşlarımızın dediği gibi ve kendim diyeceğim ki bu teklifi yekten, hani şöyle demek istiyorum, yani hunda bir teenni ve üslup ile reddedilmek tarafdarıyım. Arkadaşlar, Yusuf Kemal Bey bize azami surette hizmet etmiyor ve etmeyecektir. (Ne biliyorsunuz sadaları) Ben söylüyüm maksadımı. Muhterem arkadaşlar; bu abdi âciz bir zaman İtalya'da yani Rakkan harbinde orada bulunuyordum. Teb'dili kıyafette gittim. Ben orada iken İtalyanca hiçbir şey bilmiyordum. Fakat orada İtalyan telgrafını 150 liraya satın almış ve muhaberesini yapmıştı. Manidkiye ile ve ona göre Dıraç iskeleleri bombardıman edilmiştir. Arkadaşlar, biz buna 100 bin lira verdik. Ve sarfedimiz dedik. İşte arkadaşlar Şanzelize meraklı olanları göndererseniz hiçbir iş yapamıyacaktır. (Şanzelize ne demektir sadaları) Yani Paris'teki güzel sokaklara ve güzel yerlere.

BİR MENUS — Reis Bey, sadete davet ediniz.

DR. ABİDİN BEY (Devamla) — Arkadaşlar, eğer bu arkadaşımız arzı etmiş olsaydı her nereye olursa olsun hundan haberdar olur ve bir kutiye koyar bize haber verirdi. (Kâfi sadaları) Kim bilir, kâfi olup olmadığını kendim bilirim. Binaenaleyh son vaziyette arkadaşlarımızın dediği gibi ordu ile ve ordu kumandanları ile bu hususta görüşmek lâzım mıdır, değil midir? Bendeniz istişare suretiyle sorulmak ve onlarla bera-

ber teşriki masai etmek tarafdarıyım. Fakat karar, emir yine Meclisi Alinindir. Onlar mecburdur herhermeğe, mecburdur ileri gitmeğe. En son kararı yine biz veririz. (Çünkü biz burada toplandığımız zamanda onlar yoktu. Hiçbir şey yoktu. Yalnız biz kendi kendimize ve onlar bizim etrafımıza hıplanmış idi. Erkânı Harbiye-i Umumiyesine de. Başkumandanına da biz emir veririz. İşgal et, yürü, ilerle, yürür. Kanatını budur. Bendeniz bu müzakereye hatta Yusuf Kemal Beyden ve sair menalimimizden, yani sırf bizim kanımızdan, çünkü şimdi İstanbul'dan gelen bizim kanımız değildir. Kıymetli değildir. O kan asil kanımızdan bızdan ayrılanlar ve bizim himal ettiğimiz 100 bin lira verdiğimiz şahsiyetler bize, buraya bildirmeli. Onları sonra biz görüşürüz. Şimdi biraz leyte bakalle ile geçirmek tarafdarıyım).

MURİTTİN BAHA BEY (Bursa) — Muhterem arkadaşlar, Juvah vilâyetinden hakledğimiz mütareke teklifi pek te intizar ettiğimiz haricinde olmadı. Biz elbette Lord Curzon'la Lord Curzon'ın ruhu halisinin yaşadığı bir meclisi siyasetiden bundan başka bir şey çıkmazdı. Lord Curzon, Lord Curzon pekâlâ bilirsiniz ki Türk düşmanlıklarını, hatta müslüman düşmanlıklarını ihsas etmişlerdir. Kendilerinin velinimeti olan Hindura'yı yapan İngilterenin kuvayı bahriyesini vucula getiren, servetini veren Hindistan için daha bir hafta evvel bir gazotede Curzon'un ifadesini okudum. Diyordu ki bizden altı bin kilometre uzakta olan bir milletin sözüle hareket etmeyiz. Efendiler

o milletin istediği şey müstahabın hukukunun muhafaza edilmesi, o milletin istediği şey silahına sarılmı, namusunu haysiyetini kurtarmak isteyen bir milletin, Türklerin yaşamalarını temin etmektir. Lord Gürzon'un istemediği üç efendiler. Haleri ruhiyesi bu kadar muayyen olan bize düşmanlığı detaylı şekilde siyle efali muhtelifesiyle zahiresiyle sabit olan Lord Gürzon'un bulunduğu bir heyetten çıkan herhangi bir teklifin asil olan bizim aleyhimize mevalidi ihu va etmesidir. Efendiler, hepimiz okuduk ve hepimiz dinledik. Burada bizim lehimize tek bir cümle değil tek bir kelime yoktur. Ne diyorlar? Üç ay mütareke - Burada yabancılara - Onlar Silahlar bizim malı askeri ve ruhi vaziyetimize biliyorlar. Üç mah mütareke ile şahsi mahiyetimiz tezahürüne uğramasını istiyorlar. Üç mah mütareke ile milletin üzerine tesis ettiğimiz azim kudretini ihlal etmek istiyorlar. Üç mah mütareke ile yarı geçirmek ve kısa doğru bu mütarekeyi götürmekle bir kıyı harbini hazırlamak ve bizim hazırladığımız kuvvetlerle malımızı emek ve ondan istifade etmemek istiyorlar. Efendiler, işgal ettiğimiz yerlerden on kilometre açık mesafe bırakarak efendiler düveli meşguliyete düveli itilafıye komisyonları gelecek müslümanların hukukunu muhafaza edecek. Efendiler arada bir komisyon gelecek buraya bir komisyon gelecek. Bizim ordumuz içinde İtalyanlar, İngilizler, Fransızların mümessili bulunacak bizim ordumuzu teklük ve telih edeceklerdir. Efendiler bu millete hakaret demektir. İstihza demektir. Biz ezeli düşmanlığını bildiğimiz, ezeli düşmanlığında şüphe etmediğimiz İngilizleri emuların bulunduğu Yunanlılar içerisine koyar da onun mahiyetini onun kuvvetini, onun mevcudiyetini göstermiyiz? Bu budalalığı yapıyoruz? Sanza efendiler, memnûn meşguliyete gidecekler, teklük etdikleri burak komisyonlarla arada hukuku muhafaza edecekler. Efendiler, Yunanlıları sanza. Fakat onları sanmak için yeni bir harp hazırlamak lazım. Elinizle düveli itilafıye mümessillerini memlekete sokup ta tekrar onları çıkarmak için mi uğraşacağız? İstanbul, Edine'de bin türlü emiyet izikap edip dururken, onların adaları, insanıyet perverdiği namına yapıp dururken, bir de buraya davet edip de bu masum anadolunun mülküne mi sokacağız? Düşmanları bir de elimizle işte mütareke yaptık bu yurdu memleketimize giriniz diye davet mi edeceğiz? Üç ay müddetle tarif edilecek. On dan sonra üç ay daha tenidit edilecek ve on beş gün evvel Yunanlılarla düveli itilafıye haber verdiğimiz. Altı ay zarfında neler olacağını biz de biliyoruz. Onlar da bizim kadar biliyorlar. Bizim durmağa

müsademize tahammulumuz yoktur. Böyle demekte havalata kapılmış, bütün hesabı mantığıyı altüst etmiş değilim. Efendiler, hen de Salahattin Rey arkadaşımın onun efkârına iştirak eden arkadaşlarımızın efkârını düşünmez değilim. Fikirlerini kısmen kabul ederim. Fakat düşündüğümü ve düşünmek istediğimi şudur: Bu mütareke teklifinden evvel yani dün akşam ve yahut bu sabah hiçbiriniz bu davanın kütiyet ve muhafazası namına Müdafaa-i Milliye Vekilini çağırarak ordunun kuvveti itaruziyesi, kuvveti müdafaa-sı nedir diye sormak kararını verdik mi? Yani bugün için böyle bir kararımız var mı idi efendiler? Her kes vücuduna müracaat etsin. Maliye Vekilini çağırıp üç efendi harp edebilir miyiz? Kuvveti mahiyetimiz nedir? Ne zamana kadar zahiremizi bizi idare eder? Ne vakta kadar bu ordusu ilbas edebiliriz? diye huna dair bir soru sorduk mü? (Kaç kere sadaları) Sordunuz, fakat bu şekilde sormak üşüğü efendiler. Eğer zaaf gösterirseniz eğer Müdafaa-i Milliye Vekili böyle efendim ne yapayım dersen eğer Maliye Vekili de ne yapayım dersen, Müdafaa-i Milliye Vekili ve Maliye Vekili şöyle söylüyor böyle söylüyor mu diyeceğiz?

HACI ŞÜKRÜ REY (Diyarbakır) — O zaman böyle yoktu.

MUHİTTİN HAHA BEY (Devamla) — Bütçe bizim haysiyetimizi, bütçe bizim imanımızı, bizim de vatanın kudsiyetini ihlâl etmez kahraman Hacı Şükrü Rey (Bravo sadaları) Efendiler hen bütçeyi nazarı dikâte almıyalım yahut Müdafaa-i Milliye Vekilinden ve Erkanı Harbiye-i Umumiye Reisinden sormıyalım demiyorum. Sorarız. Fakat onlar ne söylerse söyledikleri efendiler Yunan Ordusu buradan çıkacaktır.

BİR MEBUS — Hacı Şükrü Rey sizi tasdik ediyor.

MUHİTTİN HAHA BEY (Devamla) — Pekâlâ efendim.

Efendiler, bizi esir edecek mütareke kabul edilmiyecekler. (Alışlar) Eğer pek muhterem tanıdığım Müdafaa-i Milliye Vekili Kâzım Paşa ile Erkanı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretleri bugün gelip te efendiler çalışık, çabaladık, amma Yunan Ordusunun ayakları altında bu kadar felâketlere sürüklendiğimiz, esildikimiz, çocuklarımız, bahasından ayırdığımız bir efradımızı çığneteceğiz, artık bir şey yapamayacağız derlerse onların bu Mecliste de yeri yoktur, tarihte de yeri yoktur. (Alışlar) Haysiyet değil efendiler, çalıştılar ve bize sudenini verdiler. Efendiler herkes kânaatını söylemekte serbest değil ise bana söyleyiniz bırakayım. (Devam sesleri) Benim bildiğim, düşün-

duklerini söylemekle vazife tarihini, vazife vieda niyemi yaptığını zannediyorum. Bundan da eminim ki hiçbir zaman Müdafai Milliye Vekili Kâzım Paşa ve hiç bir zaman Fikâhî Harûyî Umumiye Reisi Fevzi Paşa bize gelip te hen bu ordusu düşmana gâneteceğini demiyecaktı. Efendiler tereddüt edecek neiniz vardır? 1338 senesi 23 Nisanında buraya toplandığımız ve hepimiz memleketlerimizden bin türlü hayallerle buraya geldiğimiz zaman Ankara'da maharri müllide ne gördünüz? Kaç tane askeriniz vardı? Ne kadar kuvvetiniz vardı? Kaç paranız vardı? Bugünkü düşmanları durduran ve düşmanları durdurmak vaziyetinde ve bugün için değil ise ön beş yirmi gün sonra düşmanı koymuşağıktıdır görün vaziyet nazariyle hakabiliniz. Bize bir sene iki sene evvel böyle bir mülarake teklif etseler kabul etmezdi. Efendiler hiçbir kuvvetimiz olmadığı zaman bize teklif ettikleri şey bundan başka bir şey değildi. Şimdi kabul etmediğimiz gibi o zaman da kabul etmezdi. Bu komisyonların mahiyetlerini biz pekâlâ bildik. Burada hüsnüniyetle delâlet eder hiçbir şey görmüyorum. Efendiler bize teklif ediyorlar. Üç muarzam devletin Hariciye Nazirleri ilk vazife olmak üzere alâkadar olan Hükümetlere derhal muhasamatın tatilini musırrane tavsiye etmek hususundan ibaret olduğunu takdir edeceklermiş. Vazifeleri bu iclâfi arkasını denizlere ve İngilizlere dayayacak ve dünyanın levazımı harhiyesini kendisine lâzımı olan eslihasını, cephanesini, erzakını dolduracak; bizim muhitimizi kuşatacak. Hiçbir yerden hiçbir şey getiremeyeceğiz. Evvelâ biz fedakârlığı kabul edeceğiz. Onları sonra mütarakeyi kabul ettikten sonra, muatıl kaldıktan sonra köylülerin kuvvet manevyesini kırıdıktan, köylüleri hayrete düşürdükten sonra bizimle beraber yürümüş ve sırf bize tahri olmuş adamların bize karşı netice bu mu idi diyecek vaziyete geldiğini teessüf, hicab ve hacallerle gördükten sonra üç ay geçecek. Yunanlılara diyecekler ki tahliye ediniz. Ya Yunanlılar tahliye etmezlerse ve tahliye etmeyeceklerdir. Zira onlar esbabı muvaffakiyeti kendilerinde gördükçe ve bizim zaafımızı anladıkça onlar tahliye etmeyeceklerdir. Onlar tahliye etmek isteseler İngilizler bin türlü dolaplarla tahliyeciyi tavik edecekler. Eğer bu adamlar bu düveli ulafiyeyi temsil eden adaletkâr, kan dökülmesini isteyen, artık Türkleri, müslümanlara acıdığını kemali hayretle gördüğümüz adamlar acımalarını söylemekle de insanlarla istihfaf ederek, bir milletle istihfaf etmeğe utanmayan bu millibiler eğer ufak bir hüsnü niyet sahibi iseler, devletleri;

bir İzmir meselesi var. İzmir'de ekaliyetlerin hukuku mevzuhalıdır. Bu meşkük ve muatıl bir meseledir. Bunun hemen hâli kabul ileğildir. Fakat sizin memleketinizin diğer aksamında öyle ihtilâf yoktur. İşte hepimiz diyoruz ki Yunan Ordusu Anadolu'yu tamamen tahliye edecektir. Ey Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti size teklif ediyoruz, kan dökülmemesini vesile vasıta olmak şerefi bizde kalmak için işte Yunanlılara diyoruz; Rumların hukudunun nerelerde himaye edilmesi mevzuhalı ise İzmir vilâyeti hududunda onun içerisinde girecekler. İzmirde toptiyacağız. Müstün Yunan kuvvetleri oraya girecekler. Mesele orada olacak. Çünkü ihtilâf oradadır. Daveli muarzamın vaki olan teklifinde umumiyetle mevzuhalı olan İzmir meselesidir. Mevzuhalı olan hakikaten İzmir meselesi ise. Fakişehri'de Yunanlıların üç ay kalmışında ne ihtiyâç vardır? Lari Girzon neden üç ay altı ay Anadolu'nun ortasında Yunan ordusunu bulundurmamak istiyor? İstanbul'da oturuyorlarmış isinler. Mütarake ancak böyle kabul edilebilir. Belki ahvali tayin ve tesnin etmek istediği bir husus varsa Yunanlılar yarından itibaren oraya çekilmeğe başlar. Ordumuz da istediği yerde serbest bir surette vaziyetini alır. Üç ay mı, beş ay mı mütarake mevzuhalıdır? Fakat Yunanlılar Fakişehri'de dururken; Bursa'da dururken mütarakeden bahsetmek bize hiç bir menfaat temin etmeden silâhlarınızı atınız demektir. Biliniz ki efendiler, şimdi Hariciye Vekilinin burada okuduğu bir teğrafta Fransızların lehimize, İngilizlerin malını olduğu için söylemiyorum; İtalyanların da muhtin olduğu mevzuhalıdır. Beş on gün evvelki bir gazete manzuru âliniz olmuştur. İtalyanlar Anadolu'da min takai nüfuz sevdasından vaz geçmemişlerdir. Memleketimiz dahiline sokacakları bu mümessil efendiler bu mintika nüfuzun rehberleri, mübeşşirleri, meşun müjdecileridir. Onlar için; Fakat bizim için müsibet habercileridir ki onları evimizin içine sokamayız. Efendiler bundan iki sene evvel buraya geldiğimiz zaman imanimizle, Türk'ün esareti kabul etmeyen âli ruhuna, esaret tevizi etmeyen müessesati aliyesine, ahkâmı âliyesine güvencere, ona ittibâ ederek, Allahın, Peygamberin mevaldine, evamirine dayanarak hilafeti kurtarmak, müslümanlığın hukukunu yeniden iade etmek, hür, istiklâline sahip bir millet olarak yaşamak için davaya başladık. O zaman maddi bir şeyimiz yoktu. O iman şuphe etmiyoruz bugün yine mevcuttur. Kuvvetimiz o günküne nispetle binlerce, yuzbinlerce fazladır.

MUSTAFA BEY (Gümüşhane) — Bunlar ma-
lum şeytendir.

MUHTETTİN BAHA BEY (Devamlı) — Efendi
bunlar malum şeytane ve siz biliyorsanız ben bilmi-
yorum, yahut düşünmek istiyorum.

Heyefeniler buluşu etmek isterseniz hendeniz için
bu mütareke teklifi bizi müsturnak isteyen bir tek-
liffir. Binaenaleyh esas itibarıyla kabul edilemez. Ma-
liye Vekâletinin vereceği malumat Mudafaa-i Mil-
liye Vekilinden, Ertkânı Harbiye-i Umumiye Reisin-
den alacağımız izahat ve tafsilat bu melun teklifin
mahiyetini tehdid etmez. Binaenaleyh ana hatları-
nı bugün de çizebiliriz: Yunan Ordusu çıkacaktır.
Yunan Ordusu İzmir hududunda tutunabilirse an-
cak kendince şahsım için söylüyorum (Trakya'yı)
unutma sadaları. Yunan Ordusu İzmir'e çekilecek
ondan sonra mütareke esas için konuşabiliriz. Gü-
sin İzmir kadar. O daire mezaka için girsin Baş-
ka türlü bunun üzerine müzakere edilmez. Maliye
Vekili ile, Müdafaa-i Milliye Vekilinden bir esas
dair malumata müzâr etmek muvafık değildir.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Efendiler öyle zan-
derim ki hâlâ biz mütareke içindeyiz. Diiveli itilâfı-
ya bizimle bir mütareke isdettiler. Hâlâ imzaları ku-
rumamışır. Bunların mütarekelerine imat ede-
rek ordularımızı terhis ve silahlarımızı teslim ettik.
Sonra Fransa Kilikya, Urmu, Maras cihâzlerinden üze-
rimize hücum etti. Yunanlı bir taraftan üzerimize
taslit vettiler. Biz bunların artık hangi teminatına im-
mat edip de bu teklif teklifleri mütarekeyi kabul ede-
ceğiz? (Alkışlar) Şimdi efendiler bugün İngiliz pek
âlâ biliyor ki bizim vaziyeti coğrafîye ve siyasiyemizi
zi nokta nazara alarak etimizde vesamî nakliyenin
bulunmadığı ve sonra bütün şimendiferlarımızın kis-
mi mülkümü düşmanımız elinde olduğunu biliyor.
Bundan dolayı bize öyle bir mütareke teklif ediyor
ki ordu hiçbir istihzaratta bulunamayacak ve kendili-
leri de muvakkala edecek, sevahile yığacak, bütün
mühimmat ve teçhizatı bütün kuvayı mütehasşî-
desini oraya yığacak. Üç gün içinde vapurlarla şimn-
diferle başımızın üzerine yığacak ve üç ay mütareke
içinde de yine sulh edeceklerini temin edecek bir
söz yoktur. Üç aydan sonra da bize eğer şey olursa
üç ay daha temin edeceğiz diyorlar. Şu halde gayri
muayyen müddetlerle biz mütarekeyi kabul edecek
olursak bizim için intihardır. Mademki bu intiharı
kabul edeceğiz, bunların teklifine karşı hıdayeten
sözlerine nasıl ve ne için muvafık ettik. Binaenaleyh
vatanın, milletin dökülen kanı heder değildir ve hiç-

bir vakit de heder edilemez. Şimdi biz hiçbir tarafın
irşadına muhtaç değiliz. Yalnız bize itilâfçılık edi-
yorlar denince maksadiyle bunların teklifini daha ma-
kul bir şekilde reddedebilmemiz için bunlara diye-
ceğiz ki sizin bize vaktiyle mütareke şartına ta-
mamiyle riayet etmediğinizden bu mütareke şartı-
na itmadımız yoktur. Bu mütarekeyi kabul edersek
ne ile temin edeceksiniz?

İkinci efendini mütarekeyi yine bizim kabul
edebilmeliğimiz için tespit edecekleri sulhün hu-
tunı esasıyesini fiili bir surette ispat vettinler. Yu-
nan Ordusunu bir kere Anadolu'dan tamamıyla çek-
sinler. Trakya'dan çeksinler; sonra bize yapacakla-
rı şartın sulhiye ne ise onu biz kabul edebileceğimi-
zi edemeyeceğimizi o vakit düşünebiliriz. Yoksa
meydana katıyen bize teklif edecekleri sulhün hu-
tunı esasıyesini tespit edilmeksizin böyle bir mühim
teklifat karşısında silahlarımızı teslim ediyoruz ve
intihar ediyoruz demektir. Bu teklifi katıyen kabul
edilemez.

NİCMET SÜKRÜ BEY (Karaman) —

Muhterem arkadaşlar; müzakereyi salim bir netice
ya rapredilemek için iki kısma ayırmak faydan
hali değildir. Birinci kısım şüphesiz bu günkü teklif
edilen mütareke üzerinde oynayarak herkes kanaatı-
nı hisil ettiği fikri hasbihal karşısında söylemektir.
Bu hiç zannetmem ki müzâr olsun. Esas cevap verile-
mek lâzımı geldiği zaman Salihattin Bey biraderimi-
zin fikrine tamamıyla iştirak ederim. Vaziyeti askerî-
yemizi ordu kumandanlarından ve sonra vaziyeti
maliyemizi, vaziyeti siyasiyeyi, umumiyemizi, dahili-
yemizi uzun boylu denlemek ve o zaman fikrimizi
de hisil ettiğimiz kanaatlar dairesinde beyan etme-
ğe hiçbir zaman bugünkü fikirlerimiz mani teşkil et-
mez. Ben bugün bunun üzerinde görebildiğim ve
hisil ettiğim kanaatları söylerim. Yarın da yine his-
sil olacak kanaatımı da o vakit ayrıca söylemek me-
cburiyetindeyim. Bugün görebildiğim bizim düşman-
larımız Yunanlılar mıdır? Yoksa Yunanlıları istih-
zar eden İngilizler midir? Evveliminde bir kere ma-
ziye nazar nazır ederek bunun üzerinde bir saniye
tavakkul etmek lâzımı gelir. Biliyorsunuz ki mütare-
kele İngilizler her tarafa mümessiller ve askerler
gönderdiler. Askerlerini gönderdiği imenkete va-
ziyet vettiler. Emisyonların müdafii hukuku oldular.
Kumların amalını tahmine çalıştılar. En nihayetinde İz-
mir'e Yunanlılar saldırdılar. Akdeddikleri Sevr mu-
ahedesinin bir ölesi cinayeti olan Yunan cesavarla-
rı Anadolu'ya saldirdılar. Bizim hakiki düşmanı-

muz bizim karşımızda davacımız ve uğraştığımız bendenizce Yunan değildir. O bir iletir. Benim bildiğim İngilteredir. Bu İngilterenin oynamak istediği ve geçen seneyi de nazarı dikkate alacak olursak sulh konferansını uzata uzata oraya imali nazarı edoddu olursak ikinci bir komedi. İstiklal edilmiş ikinci bir komedyadır. Geçen sene bizi şöyle ve dolayısıyla İstanbul marifetiyle Londra konferansına çağırmadılar İstanbul vasıtasıyla Ankara mümesilleri bu lunabödür şeklinde. Böyle biz ta Londraya kadar gittik. Orada konferans ve Londra mütekeratı devam ederken 21 Martta ikinci önünü taarruzu ile karşı yaptık. Efendiler eğer o vakitler Allah göstermesin ordumuz muvaffak olmasaydı Yunanlılar uradaki mümesillerimize ve bize dikte ettireceği şeyler pek aşırı olurdu.

Bugün hazırlanan ikinci komedyaya şark ile muvasebatımızı ihtilal etmek ve bizi böyle açığa ve yakınlık bırakmak, kendi nüfuslarını da ihtilal etmek, ondan sonra günün birinde hizi bir darbe ile paçavra gibi almak istiyorlar. Artık biz aldanmıyacağız ve çok aldandık. Çok cezasını çektik. Bundan sonra aldanmıyacağız. İnşallah.

Sonra bu mütekeratda şayanı dikkatli bir şey vardır. Bendenizin en çok nazarı dikkatimi celbeden bir mesele Asyayı süğradır. Trakya ne oluyor? Demek ki Trakyayı bu inulabreke şeyinden tamamen çıkarak bize Asyayı süğra esası üzerinde mütekeratı kabul ettirmiş evet taahhüt ettirmiş oluyorlar. Günün birinde konferansa ve yahu sulh konferansına bitirmiş zaman diyecekler ki efendiler mütekeratı esası şu esasa imstenilidir. Siz bunu taahhüt ettiniz. Asyayı süğra meselesi üzerine idi. Trakya meselesi yoktur.

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — İstanbul yok bile efendiler.

MEMET ŞUKRÜ BEY (Karahisarşehip) — Bu çok şayanı nazarı dikkattir.

Böyle bir mütekeratı biz böyle günde düşünmeyiz. Evet bizim de istediğimiz şeyler vardır. Mütekeratı da böyle reddedecek değiliz. Biz sulh olmak istiyoruz. Davamızı kazanmak istiyoruz. Davamız açıktır. Sarıhtır. Memleketi kurtarmak, Yunan canavarlarını İzmir'den çıkarmak, anavatanında düşman bırakmamak. Davamız bu olunca hüraya top zaman Meclis bundan feragat ediyor mu, elmiyor mu? Eğer davamızdan feragat ettiği kanaati geldi ise ve bundan azıcık intihaf olmuş bir şey varsa dava çürüştüğüdür ve biz iflas ederiz, Malımluruz. Rıtaen-

aleyh kanaatlarımız dünkü ideallerimiz ne ise bugünkü kanaatlarımız ve davamızdan hiçbir suretle feragat etmiyoruz. Davamızı istihsal biz burada sabit kadem olduğunca davamızı odip kurtarmak için edeceğimiz mütekeratda zahiremiz bizim cenabi hak olduğumuz gibi milletin azmu iradesi de buna kudretkâr olacaktır. İnşallah (İnşallah sesleri) Eğer biz kanaatlarımızdan, ideallerimizden biraz intihaf etmişiz ve misaki milliden vazgeçtiğimizi gösterecek olursak haricte şarkta da garpta da ve her tarafta cereyanlar husule getirecektir. Demek ki bunlar artık kanaatlarında zayıflamışlardır. Kanaatlarından da davalarından da vazgeçiyorlar. Kısmen feragat ediyorlar diye bir şüpheli bir şey altında bulundurmamak istiyorlar. Bunun arkasında böyle bir korku da görüyorum. Efendiler. Bu hususta maziyeye intihafı nazarı emmemizi rica ederek hatırlatmak istiyorum: Biliyoruz ki Fransızlarla yapılan itilafta az çok prensiplerimizden, misaki milliden şöyle fedakârlık eder gibi olduk. Fakat hiç şüphesiz ve hiçbir vakit itilaf kati bir mahiyeti ve davamızdan feragat eden bir şekli göstermiyordu. O gün için memleketimizin bir kısmına matul idi. Bu şekilde tabii şey yaptık. Fakat bizim dostlarımız üzerinde şarkta bir tesir yaptı. Dediler ki acaba bunlar misaki millilerimizden vazgeçip te Garba yanıyorlar mı? diye derhal bize muavenetleri hali inkıtaya uğradı. Bu sui tefahhümeti izale için Hükümet epy çalıştı. Hamdolsun muvaffak oldu. Bugün de muvasebat ve siyasetimiz hususü muvasebatla iyi olarak görünmektedir. Böyle yine davamızdan intihaf edecek bir mahiyette mütekeratı kabul edecek olursak bizi yaya ortada bırakmağa sayeden bir İngiliz melaneti ve şeytanatı görüyorum. (Bravo sesleri) Bu mütekeratda şüphesiz bendeniz demiyorum ki meseleyi bugünden alalım ya reddedelim. Kurumdanların, ordunun, Hükümetin noktalı nazarını, mümessillerimizden gelecek halküki malumatı ve Hancıye Vekalından gelecek halküki malumatı ve kanaatları dikkatliyim. Rizî tenvâr edecek belki kanaatlarımızın muhim ve misierir olacak şeyler olabilir. Fakat o zamanki hadiseler üzerinde mi, veyahut hügünkü mainakşalar, hasbihalimiz düşünmediğimiz emani midir? Hayır değildir. O gün de düşünemeliyiz ve daima düşünmek vazifesiyle mükellefiz. Memleketin hügütkü hali ve vazanı da nazarı dikkate almak mecburiyetindeyiz. Bu mecburiyetle beraber bu mütekeratın altında saklı olan melaneme hiç nazaramızdan kaçmıyor. Biz onkına diye biliriz. Efendiler, siz mütekeratı olmak istiyorsanız benim kanaatımızca böyle bir şey yapılabilir. Evet biz de mütekerat

yapmak ve sulh yapmak istiyoruz ve hedefimiz budur. Davamız da budur. Fakat çıkınız bizim memleketimizden ne duruyor sunuz? Yunanlılara tahliye ettiriniz, o vakit konuşabiliriz. Siz çıkmadan böyle Yunan ordularını biraz geriye alıp tahliye etmek ve İngilizleri memleketlere sokup eskiden olduğu gibi İngilizleri içimize sokup yine memleket dahilinde eski mutareke ahvalini bir daha görmemek üzere biz sizi görmek istemeyiz. Eğer siz hakikaten Şarkta hakiki bir sulh temin etmek istiyorsanız hakiki sulh temin etmenin yegâne çaresi Anadolu'dan Yunan kuvvetini Yunan canavarlarını çekmektir. Anadolu'yu tahliye ettirmektir. Bu şartlı bir defa prensip olarak ve onun icabı olarak teklif ediyoruz. Fransızlarla müdafat mukaddemi hükümleriniz Heyeti Vekilinin mukabil bir teklifi olmuştur. Bekir Sami'nin itilâfı üzerine ne demiştik? Biz Bekir Sami Beyin itilâfını reddetdik. Sizinle konuşuluruz. Metahabimiz şudur. demişlerdi. Efendiler biz şimdi onlara yine diyebiliriz. Biz mutarekeyi yapabiliriz. Sulh yapacağız. Sizin teklif ettiğiniz mutareke şartları altında bir takım gizli şeyler görüyoruz. Bizim esaslarımız şudur. Bu esasları kabul ediyorsanız Şarkta hakiki sulh yapmak için görüşebiliriz, deriz. Ondan sonra yeniden bir münakaşa anlaşma meclisi hasıl olabilir, o vakit kadar gerek Hariciye vekilimizin ve gerek mahafili hariciyenin, Şarkın, Garbın helinen noktalar nazarı bunların hakiki arzuları ne olduğunu daha iyi anlayabiliriz. Onu göre de tedabir alabiliriz. Sonra hiç şüphesiz mutareke mevalidi hepimizin manzumi oldu. Üç ay ve bitâhare de üç ay daha tenidit alınabilecek. Tabii bu üç ay müddet zarfında biz ve onlar nazarı dakate olacak ulunursa birisi muşbet birisi menfi olacaktır. Bizim vasfı hakkiyeniz bulunduğunuz hal hasta onların vasfı hakkiyeleri ve buldukları vaziyetleri pek baykadır. Zira bu üç ay zarfında biz pek az hazırlanabiliriz. Onlar üç ay zarfında pek çok hazırlanabilirler. Yani müktesen mütemasip bir surette tarafların için bir menfaat vardır. Bu gündün ordumuzun içine ve ordunun silahlarını gevşetecek hareketleri ihtilâl edecek bir tarzda bu fikri unkarak böyle üç ay orduyu geriye çekip rahat edip arap gevşedikten sonra harekete girebiliriz ve ordunun zabıtabliğini temin etmek bizim için daha güç olabilir. Onlar için daha kolay olur. Çünkü onların arkasında otomopilleri bitirmez, tükünmez İngiliz menahil vardır. Maalesuf bizim arkamızda hiçbir şey lüzumu kadar mevcut değildir. Onun için bendenizin nokta nazarı mutareke şeyi yine konuşulsun. Vakit boylar ordu kumandanı ile paşa haccetleriyle münaka-

kaşa olsinler, görüşsünler. Yusuf Kemal Meydan o güne kadar gelecek şeyler ve ordunun vaziyeti ve vaziyeti maliyemiz de düşünülün. Keoldikimizin de düşünebildiği ve ne suretle cevap verileceği hakkındaki kanaatlarıyla formüllerin huraya gabsin. O vakit hakiki kanaatlarımızı karşılaştırarak heyatı müddetle edebiliriz. Bugünden benim düşüdüğüm budur efendim.

TEVFİK RÜŞİÜ BEY (Menteşe) — Arkadaşlar bendeniz bugün tebliğ edilen mutareke şartları bendeniz İcra Vekilleri tarafından verilen mütemmimle ile tebliğ edilen ve cevabı verilmesi zaruri olan mutareke şartlarını anlayışuma göre kısaca reddetmek isterim. Zannediyorum ki verilecek cevabı bize yazdıracak olan yine bu tebliğ edilen mutareke şartlarını metindir. Hiç şüphesiz esasları dahilinde bizim için mühim noktalar kurulmuş olan bu mutareke, esaslarını tahimimizde kullanabiliriz. Şüphesiz yok ki mutarekenamenin heyeti umumiyesini iduayan her arkadaş iki tarafı kökten olan bu kırbacı derhal görmüştür. Bu nokta üzerinde fazla rahatsızlık vermek istemem. Kabulü bir felaket, cefakalem reddi pek mühim mahaziri dai. Ancak bu adamlar bize diyorlar ki (Şarkta karibte - sulhu kade etmek ve Asyayı Sügranın tahliyesi için teklifatta hulanahilmek için). İptida bu kelime üzerinde duruyorum. Mutareke sulh yapmak için yapılır. Mutareke ya sulh yapmak için ve yahut şartlı sulhiye akdedilmek için yapılır veyahut herhangi bir fülî askerinin imnâli için yapılır veyahut diğer meselede göndüğü müz gibi cenazelerini kaldırmak için yapılır. Yani mutarekeden bir maksat vardır. Bu mutarekeden maksat sulh esaslarını kurmak ise onun hakkında hiç bir kelimeye tesadif etmiyorum. Yahut bu mutarekeden maksat tahliyenin esaslarını görüşmek ise onun için de muallacısuf pek zayıf ve pek müphem görüyorum ve kölli kelimeye tesaduf ediyorum. Diyor ki Asyayı Sügranın tahliyesi için teklifatta hulanahilmek. Ne vakit, nasıl ve nasıl? Peki çok tesaduf ediyorum ki nihayet düveli muazzama Asyayı Sügranın tamamıyla bize ait olduğunu anlamış ve karı olmuş ve onun tahliyesi lüzumunu esasları sulhiyeden reddetmiştir. Bunu itiraf eden bu cümleyi kabul ediyorum. Tahliye maksadıyla yapılacak olan bu mutarekenamenin birinci cümlesi itiraf ve tasdik edilen bu hakperestane harekete tesadüf olmakla beraber tahliye şartlarının taayyün etmesidir. Bu kelimeyi tekrar etmekte lüzumla muvazade buyurunuz. Mutareke akdedilmesini için asil tahliye şartlarının esaslarının taayyün etmesi lâzımdır. Acaba bize kim temin edebilir ki

mütarekeyi kabul ettikten sonra tarafeyn ordularının terhisini teşkil edeceğiz.

Pek kolaylıkla Avrupa kabul edebilir ki Yunan orduları yalnız tahliye edilsin değil, terhis de edilsin. Fakat ona mukabil Anadolu ordusu da terhis edilsin. Esasatı sulhiye konuşulacağı zamanda bizim elimizde hiçbir şey bulunmamış olsun. Bilakis bu ihtimali temin edecek bir hakikatta vardır. Müterakenin üçüncü maddesi diyor ki müttefikin komisyonları muharip devletlerin herbiri nezdine me-mur edilecek komisyonlarla zuhur edecek hadiseleri hilmeye aynı zamanda takviyeyi menen ile kelimeler vardır. Şu halde bu cümleden tazahur eden mana şudur ki tahliye edilecek olan Yunan ordusu değildir. Karşı karşıya iki ordu. Muterakenin ruhunda tahliye edilecek nedir? ve ne halde neyi tahliye edeceklerdir? Yani polisler jandarmalar vesaireler mi? İstanbul'dan vali mi tayin olunacak? Yahut hezeriyeti müz-taribenin çehresine atılmış olan en mühim bir damı ılgal teşkil eden Cumhuriyeti Akvamı mı ne derler, yani bu son zamanda ağlayan insanlara karşı istih-zanın en kötü bir suretle çehresini teşkil eden o he-yelimi gelip idare edecek? Biz arkadaşlar sulhü ka-bul ediyoruz. Mütarekeyi kabul ediyoruz. Fakat mü-tarekedeki esasatımızı tanıyanıyla en nihayet milletin arzı bulandı önünde ve şarkın ve garbin dimağları, vade Şarkın değil, garbin da insaflı dimağlarında taayyün eden hakikatın önünde tazahur eden Asyayı Sugra'nın tahliyesi ve Şarki Trakya'nın bilâ kaydii şart tahliyesi esasatı esasatı tahliye olmak üzere ka-bul ediyoruz. Birincisinin bu cihet teşkil ediyor. Şüphesiz diyebilecekler ki bu şartlı tahliyenin muzakere ve tayin edilmesi lazımdır. () hususta da ajans Havas bizi tenvir ediyor. Nim resmi olan bu ajans diyor ki; İstanbul'da teşekkül edecek olan bir komisyon şartlı tahliyeyi tayin edecek. Onun altında ne kadar kirli emeller gizlenmiş olduğunu söylemeye lüzümü gör-mem. Fakat ona karşı bizim de diyecek çok cevap-larımız vardır. Bir defa görünüyor ki teklif edilen şart bile asgari müddette cevap vermek kudretine malik değiliz. Bu bizim kanaatımızda, tereddüdümüz, de değil vesaiti muharebenin müşkilâtından ne ka-dar sıkıntı çektiğimizi biz gördüğümüz gibi onlar da görüyor. Hüsnüniyetle gördükleri bu komisyon yani yapılabilecek olan bir tahliye şartlı komisyonu neilen Fiskışehir'le veyahut Ankara'da inkişaf etmesin? ve ne için muhaberatıki müşkülât bizim için bu nok-tada ısrarda kuvvetli bir vesile teşkil etmesin?

Üçüncüsü şartlı sulhiye Pekâlâ tefrik etmecliğimizin lazımdır ki, Avrupa ile yapılacak şartlı sul-

hiye değil, Yunan ile yapılacak olan şartlı sulhiye mevzubahistir. Halhukı biz her iki hâlde de amadeyiz. Bittahı hakkımız tanınmak şartıyla. Yunan Hükümeti ile şartlı sulhiye esasatı konuşulurken Trakya hak-kında bir kelime geçmemesi kabul olamaz. Çünkü Trakya'yı ılgal eden bilfiil Yunan Hükümetidir. Hal-buki Boğazları bilfiil ılgal eden Yunanlılar değil İn-gilteredir. Sonra yine hatırlanmışız lazımdır ki biz Avrupa ile sulh ederken hundan evvel akdedtiğimiz ve elyevni sadık kaldığımız bir muhadeneiname ile me-rbutuz. Boğazlar meselesinde bizimle bizden ayrı sulh yapmayı tahhül eden ve bizim kabul etmeyeceği-miz bir sulhu tanıyanmayı deruhde eden bir Huku-metin müsterek bir Cumhuriyetin iki olduğu gibi gör-niye istiyoruz, yani Sosyalist Cumhuriyeti Hükümeti-nin de diyeceği bir laf vardır. Bu cihetin de Genova konferansında bizim için onların pek güzel yaptığı gibi bizim yazacağımız cevapta onu nazarı itibara almanız bir kuvvet teşkil eder. Ondan sonra ordun vaziyeti husuruldu. Figer kabul olsaydı gönülüm isterdi ki muzakerat devam etmekle beraber, ceva-mızda onlardan daha fazla sefki dima'dan nefret ve tahliye esasatında ısrar kelimelerinde daha çok daha parlak cümlelerle beyanı mutalaata devam etmekle beraber yine gönülümü hiç şüphesiz isterdi ki Ordu-muz da henüz akdedilmeyen mütarekede vazifesini ifade devam etsin ve hadisatı harbiye de sözlerimize bir istinatgâh olsun. Fakat yine itirafa mecburuz ki bu dediğimiz şekilde devam edebilmek için herhalde ordunun lüzum gösterdiği ilzarat bir devrei istihza-rat olmalı ki hepimiz kadar idrak etmekte olan or-du bu şekli cereyanı bilfiil tatbik etmemekte bulun-muştur. Şu halde şartlı mütareke itibarıyla de ka-zanılacak bir gün meselesi meydana çıkıyor. Yani cevapta tahliye esasatı kabul olunsun. Yani onun şartlı esasatı taayyün etsin. Ondan sonra mütare-keyi kabul ederiz demek vardır. Bir de bu şartlı tahliyeyi takarrür ettirdikten sonra bir de kabili teni-dit olmak üzere esasatı konuşmak için beş on gün-lük bir mütarekeyi kabul etmek var. Bu cihette söz söyleyebilmek için hakikaten ordunun kanaatinin te-nevvür etmesi lazımdır. Netice itibarıyla de ikisi aynı yola gidiyor. Ancak istifade edeceğimiz köşe haceti-miz var mı, yok mu meselesidir. En nihayet gayri resmi telgrafta üç imza bulunmasına mebnî gayri resmi menabiden Paris'te akdedilen konferansın dört Hükümetten iharet olduğunu öğreniyoruz. Yani İn-giltere ile beraber Japonya'nın da bulunduğunu söylüyor. Bilnem burası doğru mudur? Müsade eder-lerse bu ciheti anlamak isterim. Eğer bu dört kişilik

konferansta Japonya da bulunmuş ise sebep göre miyordum ki neden Rusya ve Amerika da bulunmasın ve bir mukabil teklif olmasın.

REIS — Celâl Beyefendi Japonların bulunup bulunmadığı soruluyor.

MAHMUT CELÂL BEY HARİCİYE VEKÂLETLİ VEKİLİ (Saruhan) — Konferans üç devletli Hariciye Nazirlerinden mürekkeptir. Telgraf üç Marice

TEVFIK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Yani Japonya Hariciye Naziri bulunmuş diye malumat vardır.

MAHMUT CELÂL BEY HARİCİYE VEKÂLETLİ VEKİLİ (Saruhan) — Hayir efendim. Komisyon üç Hariciye Nazirinden mürekkeptir.

TEVFIK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Muzakeratta acaba bulunmuş mu?

MAHMUT CELÂL BEY HARİCİYE VEKÂLETLİ VEKİLİ (Saruhan) — Malumatını yoktur.

TEVFIK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Bu vesile ile de ufak bir istidral yapmak isterim. Maksadım tenkit değildir. Hele bugünkü beyanatta o cihete hiç yanaşmayacağına Binaenaleyh bir an evvel huzi ne kadar üzdüğünü görüyorum da her halde buradan Heyeti Vekilece bir Kurije çıkarılmasını ve Avrupa'da bulunan arkadaşlarımızın da Büyük Millet Meclisi Hükümeti hududuna en az müddetle dahil olacak kurjeleri birbiri ardı sıra her günün hadiselerini mahimul olarak bize yettirilmesini ve bunun devam etmesini temenni ederim. Öyle talimim ediyorum ki Karadeniz'den Köstence tarikiyle üç dört günde İstanbul'a, İzmir'e vasıl olacağı gibi Antalya'dan da kabul olabilir. Yani Akdeniz tarikiyle Antalya'ya da gelmek kabildir. Bunu tekrar tekrar rica ederim.

Cevabi notada nazari ehemmiyete alınacak bir husus daha vardır. Şeklinin, cümlelerinin kıymeti uzması olduğu gibi şekli tehliğin de kıymeti vardır. Görülüyor ki, mübareke şerhate, Avrupa notası bize geldiği vakit Yunan ajansı onun kabul edildiğini söylüyor. Acaba nasıl kabul ettiğini bilmiyoruz. Bugün zannederim Ali Şukrî Bey biraderimizin elinde görüldüğünü gazetedeki yazıyor. Avrupa bu ajansla daha bugünden bu şerhate sultihye lehine propogandali tebliğat yapıyor. Buna biz de şahit oluyoruz. Güya tahliyeciyi kabul etmişler. Esasatı kabul etmişler. Hemen bizden kabul bekliyorlarmış. Yani kabul etmemek bir günah imiş, bir kusur imiş gibi şimdiden bir propoganda var. Temenni ederim ki, Büyük Millet Meclisi de cevabi notasını tebliğ ettiği gün onun bir suretini bir çok Hükümet ve gazetelerin elinde buldursun. Temenni ederim ki, bizim ajansımız da ellerine

vermeden bizim cevabi notamızın lehinde fakat muhteviyatı meçhul olduğundan bahis üzere husunü niyetimizi gösteren beyanat ile meşbu ve mahmul olsun. Şüphesiz bize bu notayı tebliği mucip olan hadiseyi tahli ederseniz görürüz ki, nota ne kadar âdiliklerle, tuzaqlarla dolu ise o hadise şif bu tuzağı yapmış olmak için toplannmış bir şey değildir. Önu da ayak gürelini. Dünyada suratle gidebilmekte olan hadisatı umunuye, hadisatı iktisadiye hizim bunaldığı müz, kadar hakaretleri ile daha çok bunalan bir Avrupa var ki, sultih için bağiran cihana karşı tahmin için birakını şekillere müvacezat etmek zarureünde bulunuyorlar. İşte o şekiller, o zarureti tevbit eden eshab bu tuzak değildir, arkadaşlar. Tuzak o esbabı teşkil eden şeklin içinden kurtulabilmek için oldukça maharetle yazılan notadadır ve bu notanın muharrirlerinde Binaenaleyh müsaade ederseniz Avrupalıların pek ayırmıyarak üç vekilini de ithan ediyorum. Kabahati yalnız mahimulu kabahat olan Lord Gürzona değil, bununla beraber bu metni kabul eden yalnız Avrupa hükümetlerinin kendisi halâkıni da iffal eden vekillerine isnat ediyorum.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Bir dost.

TEVFIK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Bizim Avrupa'da çok kuvvetli dostlarımız var. Müsaade ediniz, o dostlarımız temin ederim yalnız Fransa'da değil, İngiltere'de dahi var. Hiç şüphesiz ki, Fransa'da daha çoktur. O da ittifak ile hakikati gören ve o da bu Hükümetten nefret eden halktır. Avrupa'da dostsuz değil, çok dostluyuz. Orada sefki dima'dan nefret eden, orada insan kanının zıyan olmasını istemeyenler var. Onların meclislerinde bizim kadar hakızların hakkını teslim eden, teslim ederkten bir gün evvel kansız sultihya isal etmek isteyenler var. Hakperestler vardır. Bittabi itiraf etmeye mecburum ki, Türkiye'nin hakkını tanımakta en ön ayak olan sosyalistlerdir.

Notamız verilirken istiyeceğimiz bir hakkımız daha vardır. Tahli müşterek kanaatla yazılacak olan notamızda dostumuz Rusya Hükümetinin vesaitinden istifade etmek hakkımız olduğu gibi bizimle Adana itilâfını yapan ve taahhüt altına giren Fransa Hükümetinden dünyanın mukadderatını idare etmek iddiasında bulunanların Meclisinde hakkımızı müdafaa etmesini talep etmek hakkımızdır. O halde cevabi nota yazılırken Fransa Hükümetine hitaben yazılacak sözlerimiz ve ona isal edilecek arzularımız vardır. Daha ziyade tatvil etmek istemem. Bu kanla idare ettiğiniz ve etmekte bulunduğumuz idalımızın yeni gir-

mekte olduğu safhasındaki muvaffakiyatımızı cevahi notamızın muhteviyatı ve şekli tahriri göstereceği gibi onu takviye edecek olan tedabiri tebliğiyeye kuvvetini de takviyede çok meulhaldar olacaktır kanaatindeyim.

İSMAIL SUBHİ BEY (Burdur) — Efendiler ben denizin nazarında üçler konferansının bize vakit olan su teklifi kaba Türkçe ile bir işıldak mahiyetindedir.

HİLMİ BEY (Bolu) — Ne... Ne... Kaba Türkçe mi?

İSMAIL SUBHİ BEY (Burdur) — Kaba Türkçe demek lisanı edebisi olmayan halkın konuştuğu lisan demektir.

HİLMİ BEY (Bolu) — Katiyyen. En mukaddes lisanıdır.

İSMAIL SUBHİ BEY (Burdur) — En mukaddes lisan olduğunu ben de tasdik ederim.

HİLMİ BEY (Bolu) — Halk dilini ne zaman öğrenecek olursak o zaman kurtulacağız.

İSMAIL SUBHİ BEY (Burdur) — Rica ederim. Rica ederim senden daha evvel ben Türküm. Onu biraz nazarı dikkate alınız... evet halkın görüştüğü lisanında işıldaktır. İşıldak ancak akvamı vahşiyeye ve çocuklara gösterilir, aldatmak için. İngilizler Afrika sahillerinde herkesin elinden altınlarını almak için nasıl yeşil boncuklar götürürlerse, mavı boncuklar götürürlerse bize de öyle yapmak istiyorlar. Fakat bilmiyorlar ki, bizim başımızdan bir Trablusgarp Harbi geçmiştir. Bir Balkan Harbi geçmiştir. Koca bir Mondros Mütarekesi vardır. Bizim ağzımız süten yanmıştır. Yoğurdu üflüyerek içeriz. Binaenaleyh biz bu tekliften ne seviniriz, ne yeriniriz. Bundan pa'yi metanetimiz zerre kadar haleldar olmaz. Biz az mimizde sabitiz. Ordumuz elimizin altındadır. Demin burada mevzubahis oldu. Meclis ni evvel fikri ni söylesin, ordu mu izhar etsin? Ordu bizim tahtı emrimizdedir. Heyeti Celileniz buraya toplandığı vakit ne ordusu vardı, ne silâhi vardı. O günleri size hatırlatırım arkadaşlar. Elbette siz memleketi hükümsünüz. Vazife sizindir. Mesuliyeti nihaiye de sizindir. Bu gün Heyeti Vekile kondisi karar veremediği vakitlerde sizinle istişare etmek istediği vakit siz elbette fikirlerinizi söylesiniz. Size gösterilen şeylere göre. Fakat yeni istihbarat gelirse yeni menabiden yeni haberler gelirse Başkumandanlığın da reyini alırsanız, ona göre bir karar nihai verirsiniz. Binaenaleyh meselenin bu gün burada konuşulması elzemdir. Bu itibarla da bendemöz söz aldım ve söylüyorum; şimdi meselenin bir resmî, bir de nim resmî şekli vardır.

Resmî şekli hepimizin sırada yazılığınız Avrupa devletlerinin tebliğidir. Bu tebliğin mukaddemesinde tahliyeden bahsediliyor. Bu aletde bir mütarekeden ibarettir. Ne tahliye vardır, ne de bizim hukuku meşruumuz mevzubahis olmuştur. Mütareke teklifinin mukaddemesinde mevzubahis olan tahliye meselesi teklifatta bulunabilmek üzere diyor. Ne gibi teklifatta bulunacağı tabii meşhûktur. Binaenaleyh Heyeti Vekilenin tabii bu noktaya nazarı dikkatini celbederim. Mademki bizimle istişare etmek istiyorlar. Bunun hiç bir taahhüdün ihvaya etmeyen bir sözden ibaret olduğunu kayıtlı buyursunlar. Yani üçler meclisinin kararı hiç bir taahhüdün tazammun etmeyen bir temenni mahiyetindedir. Teklifatta bulunmak üzere deniyor da bulunabilmek üzere diyor. İkinci pekölâ biliyorsunuz sıvasatta bir tavassutu cebrî vardır. Bir de tavassutu dostane vardır. Burada tavassutu dostane mahiyetinde, bilmem helki aşağıdır. Olsa olsa tavassutu dostane olabilir. Ne diyor burada diyor ki ilk vazifemizin muhtasımına teklî muhasemat tavsiyesinden ibaret olduğunu takdir ediyoruz. Bize niisüffane bir tavsiye ediyor. Avrupa demiyor ki şunu tebliğ ediyoruz, yapıyoruz, yahut müdahale ediyoruz. Kan dökülmesine nihiyet vermek için bu işe karışıyoruz. Şöyle yapıyoruz demiyor. Binaenaleyh Heyeti Vekilenin nazarı dikkatini bu noktaya da celbederim. Demek uluyor ki bendemizin bundan anladığım netice Avrupa'nın gayet ziyaf olduğu meselesidir. Pek iyi hatırlıyorsunuz ki Avrupa yani İngiltere, Fransa ve İtalya şimdiye kadar bizim meselemiz hakkında inışet bir ittifak, müsbet bir ittifak akdedememişlerdir. Ancak neticede işte bir şey yapabildiler. Yaptıkları şey de fiske ile vuruksa kırılacak bızulacaktır. Onda da nihayet itilâlları bize bir dostane tavsiyede bulunmaktan ibarettir. Bu nokta da mühündür. Rendenizin nazarında. Çünkü bizim mukavemetimizin devam ettiği takdirde ki devam edeceğine zerre kadar şüphem yoktur. Katiyyen haleldar olmayacaktır. Onların kararlarını niyetlerini bozarak bizim kararımızı kabul edecekleri noktasına varıyoruz.

Arkadaşlar bir meseleye daha Heyeti Vekilenin nazarı dikkatini celbederim. Bu tebliği resmî tahli Avrupa'da neşredildi. Bizim haberimiz olmasa bile, Fransız hükümetinin nim resmî vasıtai neşiri etkârî olan Ajans Hava's nim resmidir; bizim için bu mesele siyasiyede resmî bir ehemmiyeti yoktur. Fakat bizi tenvir ediyor. Diyor ki; Ermenistan meselesi masanın üzerine konacak, ey Türkler gözünüzü açınız. Mesele İstanbul'da müzakere edilecek. Fransızlar ta-

rafından gelmiş bir inşayı dustane olarak teskihi kabul ediyorum. Ey Türkler gözünüzü açınız sizin aranızda komisyon sokacağız Cemiyeti Alıvamı kızdıracağız? Her işinizce müdahale edeceğiz, diyor Binaenaleyh Ajans Havasın bu tebliği neşretmesini. İza bir ikaz mahiyetinde olarak, bendeniz alıyorum. Heyeti Vekilenin nazarı dikkatini celbederim. Biz Ermenistan dendumu kocunuruz. İstanbul dendumu kocunuruz. Kontorul komisyon dendumu kocunuruz. Binaenaleyh zaten devletlerin bu konferansta demin söylediğim gibi birbirleri ile zarfa bir itilâf akdetmeleri istabını arayırsak ajans havasın tebliğinin mahiyeti katıyen açığı çıkar. Pekâlâ bilirsiniz. İngiltere bu gün bizim katıyen itilâf ve Türkiye'nin bu harften kurtulması taraftarı değildir. Bu malum olan esbaptır. Yunanistanın artık müvafakat edememesi. Hını meselesinde bilhassa ve bilhassa İngiltere'nin vaziyeti iktisadiyesidir. Milletlerin kudreti istirayesi kalmamıştır. İngiltere'de fabrikalar kalmamıştır. Kapandı. Reamim 1 - 2 milyon işsiz vardır. Belki hakikatte 7 - 8 milyon işsiz vardır. Binaenaleyh milletleri kaldırmalı, milletleri yükseltmeli ki onlar işleyebilsin. Milletleri kaldırmamanın noktası da Türkiye'dir. Vaziyeti coğrafyası itibariyle müslümanlık itibariyle cihanda mühim mevki işgal eden Türkiye sulha girmedikçe ne fabrikalar işleyebilir. Ne de milletlerin kudreti istirayesini düzelebilir. Binaenaleyh İngiltere bizim düşmanlığımızda sabit kademi olup, lakin şeklen hashezharure bizimle itilâfı görünmek iztiharında kalarak Paris'e gelmiştir ve teklif ettiği şey de bizi suretle zahrede aldatici ve demin arzettiğim gibi bir işoldaktır. Hakikatte ruhan aleyhimize dir. Bütün Heyeti Celile kanaatını gösterdi. Ancak şu noktayı unutmayalım ki bu mesele Yunan ordusu aleyhindedir de Yunan ordusu bu kadar kan dökmüştür. Birtakım hayalata kapılmıştır. Bu hayalatin buz gibi eridiğini görünce ve kendisine mühimnat veren İngilizler tarafından bu teklifin vaki olduğunu görünce, elbette Yunanistanın kuvveti nıancıyesi berbat olacaktır. Biz bunu mızalmenunıye kendi hesabımıza kabul ve kaydederiz. İdediği bu iki taraflı bir silâh ise bizi kesnek istediği halde Yunanistanı kesiyor. Yani muhakkaktır. Onun için demin arz ettim ki ne seviniriz ne de yeriniriz. Biz çok tecrübesiz zannediyorlar, biz bilakis çok tecrübeliyiz. Aklimiz de yerinde, fikrimiz de yerinde, ordumuza da suhibiz. Kemali sukûnetle düşünürüz. Ona göre cevabımızı tahrir ederiz. Binaenaleyh bendeniz burada bir mesele hakkında Heyeti Vekilenin nazarı dikkatini celbeleceğim. O da Paris sefaretinden gelen bir tel-

grafname. Bu hata gayri kabili afdır. Nazarımda o da Lord Curzon'un temiruzu cihetiyle Paris konferansının ıstima edemeyeceği hakkında bir telgraftır. Bu meseleler bendenizin ıstittigime göre 22 Mart, belki tarihi değildir dediler Celâl Bey. Fakat ne olursa olsun istihbaratta bu hata olur şey değildir. Koca uçler konferansı göz önünde Paris'te toplanır, bizim sefaretin haberi olmaz. Hiç olmazsa biraz kulagini çekmek lâzımdır. Sefaretin bundan dolayı tecziyesi lâzımdır. (Simdi azletmeli sadaları) Heyeti Vekilenin bir noktaya daha nazarı dikkatini celbederim. O da madem ki bu devletlerin müracaatı üzerine ve İstanbul'dan komisyonların çekilen bu telgrafnamesi üzerine elimizde bizim malumat yoktur. Nasıl karar verebiliriz? Malumatı kâmile olmadan bilhassa bizim Yusuf Kemal Beyi dinlenmeden karar vermek makuldür. Kendileri İstanbul'a bir şey yazmışlar. Onda diyorlar ki, biz üçü bir surette cevap. Oraya bir şey ilâve eyleselerdi daha müvafık olurdu. Onda deneli idiler ki, siz telgraf hututunu açınız. Bizim orada bir mümessilimiz vardır. Onun reyini dinlememiz lazımdır. İstanbul hututunu açınız ki, biz Avrupa ile âcilen muhabere edelim. Aldığımızın cevabını verelim ve zannederim ki, bunu söylemeli idiler. Ve hugin dahi bunu söyleyebilirler. Bu noktaya da Heyeti Vekilenin nazarı dikkatini celbederim.

MAHMUT CELAL BEY (Hariciye Vekâleti Vekili) (Saruhan) — Yusuf Kemal Bey'e ilk iş olmak üzere bu noktaya dair bir telgraf yazdık. Şerati sulhiye hakkında mutareke hakkında ve ahvali umumiye hakkında istihbaratını istulâtı ne ise bize kauyetle bildir. Bu telgrafı İstanbul'a gönderdiğimiz zaman bizim muhaberatımıza tavassut eden zata dedik ki vereceğiniz cevaplar ancak seri bir surette geldiği zaman da nedir olabilecektir. Yani Yusuf Kemal Bey'den alacağımız cevabı seri bir surette bize göndermek için siz orada her vasıtaya müracaat edebilirsiniz. Ve aynı zamanda general Pelle'nin dahi vesaletine müracaat edebilirsiniz. Dedik ve bize suretle de cevap almayı tenin ediniz dedik. Binaenaleyh Heyeti Vekile bu noktası nazarı ihmal etmemiştir.

ISMAIL SUBHİ BEY (Devamla) — Şayanı şükrandir. O halde efendim bir kere daha müracaat edilsen belki daha faydası olur efendim.

Bir noktadan dolayı Heyeti Vekilenin nazarı dikkatini tekrar celbederim. Asiyayı Suğra'nın tahliyesi deniyor. Tabii Trakya'dan bahsedilmiyor. Onlar başkadır. Asiyayı Suğra deniyor. Lakin Asiyayı Suğra coğrafi tabirdir. Az yetmiyor dedikleri firenke bir

tabirdir ki ancak Lazistanda kukmuş burundan iş kenderun'a kadar havayı ihtiva eder. Vilâyeti Şar kıyyenin kısmı küllisini ihtiva etmez. Nazarı dikkatini şlinizi ve Heyeti Vekilenin nazarı dikkatini celbediyorum. Demek oluyor ki bir Ermenistan, bir Kürdistan, bir bilmem ne meseleleri kendi kafalarında vardır. Biz şüphelenmek hakkını hariziz. Arkadaşlar başka türlü çıkarsa o da başka. Fakat biz görünüşle gördükten sonra, elimizle yoklamadan sonra inanmıyoruz. O kadar Avrupa'dan ağzınız yanmıştır. Binaenaleyh arkadaşlar hen mutalâatını arz ettimi. Binaenaleyh bir müstetiz., sabit kademiz. Sun söz hizindir. Hiç kimse bizi aldatamaz. Bu propagandayı biz onların aleyhine çeviriniz. Biz onlara deriz ki, kan dökün ve kendi sinesi üzerinde en elim ve canharas zalimane harblerin cereyan etmesi itibarıyla dünyada en ziyade acı his eden Türkiye, hiran evvel silâha kavuşmaya hazırdır. Lâkin bugün için de evvel hükuku meşruası uğrunda, bu kaidar fedakârlık yaptığı hükuku meşruasının kâğıt üzerinde değil, mukabirinde kendisine meşru haklarının kabul edildiğinin bildirilmesini talep eder. Ondan sonra mesul olan Yunan ordusu derhal çekilmelidir. Bu şerait altında bir mutarekeyi kabul edebiliriz. Başka suretle ve illa felâh...

REİS - Efendim söz alan 35 arkadaşın 22'si söyledi. İlyas Sami Beyle 23 oluyor.

BASRI BEY (Karesi) - Efendim; mühim ve hayati mesele olduğu için söz alan arkadaşlarının köflesi söylemek lâzımdır.

İLYAS SAMİ BEY (Muşi) - Efendiler, bir mutareke teklif ediliyor. Mütarekenin mahiyetini, ihtiva ettiği meaniyi ve şimiliye kadar edilen tecrubeler kâfi derecede bize ruh ve zihniyeti anlatmaya burhan ve delildir. Efendiler bu mütareke teklifi harbi maddiden ziyade siyasi bir meseledir. Maddî taarruzdan evvel bir taarruzu siyatidir. Siyatî bir taarruzdur. Çünkü siyasi taarruzlarda silâhlar kaidar siyasetler de mühim safhalar geçirir. Binaenaleyh mesele burada tamamıyla tahakkuk etmiştir. Tenevvür etmiştir. Bu mütarekenin şindiye kadar olan tarihi hatı, nazıye ait acı bir hatıra olarak gerek içimizde ve gerek haricte tasavvur etmiyorum ki, kabulüne taraftar olsun. Ve onu mevzubahis etsin. Binaenaleyh o suretle kabulü halinde tasavvur edecek betbinane şeyleri tadadu mahal yoktur. Çünkü kabulüne taraftar olabilir. Bu mesele mevzubahis olduğu zaman arkadaşların hatırlarına ilk evvel gelen şey nedir? Bu hahta ordunun vaziyetini bilelim. Çünkü efendiler bugün

Kemali şükranla karşısında bulunduğumuz bu vaziyet milletimizin hakikati idrak ettiği gün tehaddüs eden heyecan ve vicdanî millîden doğan orduya müteşekkiz ve bu vaziyeti ona medyumuz. Binaenaleyh ilk hatıra ordunun vaziyeti gelir. Yalnız bunu ilâve etmek icabeder ki, mübesset ordu dimağı silâhla şu dakikaya kadar getirdiği vazifesini şu hakikatte de da siyasetle yapmıştır. Bu hiler siyasiyeye karşı da vazifesini yapmış, beyannamesini neşretmiş. Ordunun cfradına ve hütun zabitanı arasına reyakkuz ve hasireti tavsiye etmiş ve orduya uşşturucu. Avrupa'nın hize karşı itedenberi istimal ettiği hile ve desiseyi olduğunu söylemiştir. Bu suretle vazifesini yapmıştır. Efendiler bu gün şükran ile gördüğümüz şu vaziyeti biz neye medyumuz? Ordunun ve zabitanın bütün vazifesini gördüğünden medyum olduğumuz kadar hakikati de bu gün görünüşüne koyarak hileden, siyasetten şahsen tazerrül etmekteyizdir. Yani vaziyeti olduğu gibi görmekle kabul oldu. Bir kere hakikati gördük. Yani mukaddesatımız çöğneniyordu. Gördük ne yaptık? Heyecan ettik. Bir kuvvet resmîye meydana geldi. Bir ordu meydana geldi. Şu hakiki vaziyetimizin hücum mukâfatını görüyoruz. Fakat bu bir hiler siyasiyeden ibarettir. İnnemel hilyetu fı terk. Düşmanların en büyük hilesi, terki mühasematır. Terklerini, milletlerin en büyük hilesi hileleri terk etmek, işi ve vaziyeti olduğu gibi görmektir. Binaenaleyh işi olduğu gibi görmek için Heyeti Âliyenize hatırlatacağım şey, yine aynı vaziyete ait olacaktır. Mütareke nedir? İki kişi yekdiğerine taarruz etmiş, hükuku sarıhasını, kanını diğeri emmiş ve ortaya çıkıyor. Diyor ki hemmen ben sizi barıştıracağım. Hemmen bir mütareke yapınız. Ben sizi uytaştıracağımı diyor. Bu hissi kalbimizde duyduğumuz zaman mütarekeye verilecek cevap kendiliğinden doğar. Binaenaleyh kabulüne temayül Heyeti Vekile arkadaşlarımızın, Meclis Âliden aranişın, sa bu aranişınmalıdır. Bunun vaziyeti budur. Yalnız bu hiler siyasiyedir ki bizi siyaset çukuruna düşürdükten sonra arkadaşın da maddî taarruz kuvvetiyle düşürecektir. Hile darıma hasmın üzerinde de veran eden şahsın üzerine döndürmek için biz hileyle değil, vaziyetimizin hakiki olduğu şekle müracaat edeceğiz. Efendiler şunu evvelâ hatırı şfinize getirmeye mübaade buyurursun ki garbin hile ile aleyhimize çevirmiş, olduğu üzerimizde şimiliye kadar istimal ettiği silâhlar iflas etmiştir. 35 nci senei meşrutiyetini hususî, nülî bir şekilde idrak eden Ermeni milletinin en büyük hâmisî, en büyük mü-

dafii kasilen Avrupa Cemiyeti Akvanı diye orlaya bir şey çıkardı. Emeneğe bir şekli resmîyet vermek için uğraştığı zaman Karabekir Kâzım Paşa süngüsüyle tirpanıyla bütün âmalî siyasetini mahkûm ediyordu. Bu haberler Cemiyeti Akvanında okunduğu zaman tir tir titriyorlardı. Ve işler yalnız bir protestodan ibaret kalıyordu. Binaenaleyh sekiz yüz senedir kucagımızda beslediğimiz, bütün millî adat ve akidesine riayet ettiğimiz o Rumlar ki o Ermeniler ki hiyanetin en büyük cezası gayet elini ve derindir. Şimdi Rum kardeşlerimiz de uğrayacaklardır. Ne zaman buna uğrayacaklar? Ne vakit ki biz bu hakikatı olduğu gibi göreceğiz. Efendiler, Türkler arasında o kadar yoktur ki mübareke teklifine taraftar olsun. Hüyükah telâki edilen Fransız zabîri Saro'nun teklifi belki hayırlı bir tekliftir gibi kaldı. Çünkü arızatılardan hazisi üyle telâki etti. Konferans size şu teklifi ediyor, dermayen ediyor, musalahağa ait esasatınızı tespit ve ona muvafakat şartıyla muvafakat ederiz dersiniz daha iyi olur deyince arkadaşlar da ne iyi bir tavsiyede bulundu; ne iyi dediler, ne makul dediler. Efendiler şu kuvvet millîye vazifesi millîyetini ifa ediyor. Şimdiye kadar şükranından aziz kaldığımız şu vaziyeti bize ihdas ediyor. Şu kuvvet bize meşgul arazi tahliye edilse hile elden çıkacak, feragat edilecek bir kuvvet değil. Çünkü bizim maksadımız yalnız arazi değil - teklifin vaziyetinden de anlaşılıyor. Yunan menafinin en şiddetli müdafii olan hunların biz arazi delisi değil. Biz araziden feragat edeceğiz. İzmirdeki Rumun bir az hakkını muhafaza etmek ten başka bir şey yapmıyacağız. Fakat efendiler onlar mütecavizdir. Onların bir hakları olmadığına kail olurduk. Eğer bugün bu teklif bu suretle olsaydı Meclisi Âhiz değil, belki haricte hiçbir adam kabul edilmeyecekti. Feragat meşgulenizi kâmilten terk ve tahliye kaydıyla bir mübareke kabul ediniz diye aldatıcı bir mübareke kabul edilecek olmaz. Çünkü - müsaade buyurunuz - çünkü müsaka millî bizim vephemizdir. Hen müsaka millî kelimesini telaffuz ettiğim zaman hür ve müstakir bir Türkiye gelir. Hür ve müstakirin manası arazi demek değildir. Emin olunuz, biraz sobat gösterirsek bundan bilistifade buna razı olursa hunun uzemine onkularından tertis edelim, tecrit edelim; ikinci bir Mondiros, üçüncü bilmem ne... başımıza daha muhtemil bir iş açacaktır. Tarihe inkilâb edecek daha birçok hadiseker tahaddüs edecektir. Binaenaleyh mesele nedir? Mesele burada müstakir Türkiye şimdiye bize bir

muvazaa teklif ediyor. Muvazaa diyor. Diyor ki «Bu arazi sizin elinizde iken ey Türkiye'nin zemamdarını ben sana hınu terkettim. «Seni siyasetle vücuda gördüm. Heyecan karşısında durulmaz. Öyle bir kuvvettir ki bu hak mukaddesi, bu istiklalî vermiştir. Bu bir heyecanı müllidir» diyor. Bunların heyecanını söndüreyim. Ondan sonra orduları kalırsa bile ben komisyonları vesair heyetleri içenlerine soktuktan sonra... Nitekim eskiden vardı ve bu arazi, meşgul olan arazi elimizde idi. Bunu ben bir hile, yine bir desise ile sokarım. Binaenaleyh bunları istediğim ve bunların istediği yola götürçülürüm. Binaenaleyh mesele bendenzede vazih, vesuzdur. Bendenzin bu husustaki kanaatım vaziyeti hakiki görmektedir. Vaziyetimizi hakiki bir suretle gördüğümüz zaman ne görürüz? Karşımızda silâhi elinden bırakmış, ondan istihsal için çırpınmış, didanmış son kuvveti ağzına gömmüş bir vaziyet görüyorum. Bir levha, bu levhanın kıymeti yük. Yalnız önündeki mübarekenin hiç bir kıymeti yoktur. Buna verilecek kalî cevabı öğrendikler zaman; hilenin hasım üzerinde döndürülmesi için metin, mantiki bütün heşeriyeti ki - bu teklifle bütün beşeriyet aleyhimize çevrilmek isteniliyor - şu teklif beşeriyeti muhafaza edecek. Hen memnunum, yurdum sevinmiş, urdundan, içtimai vazifesini ifa eden şu kuvveren, şu mukaddes vaziteden feragat edemem. Meğer ki arazi meşgulenin terkî değil; hür, müstakir, kontrolsüz, bir Türkiye'ye mazhar olduğum gün - bunu da yapacaktır - biraz daha mukavemet ederek, dişlerimizi sıkarak hunlar hal olunacaktır. Bu sınır ve mukavemet ısıdır. Biraz daha şuy etmek istiyorum. Verilecek cevabın kabule şayan olmadığı gibi ceffalkalem refi değil, şu suretle bir teklif ile cevap verilmelidir. Meselede bu suretle tenovvür etmiştir. Bir şey ilâve etmekle huşurunuzda nihayet (.... Vela hükmen ve hasme itaat et. ne de tayin ettikleri hukmune de itaat et. «Ve ente») Hâzmi da hilebazlık ediyor. Tayin ettikleri hukm de hilebazlık ediyor. (Bravo sesleri)

TİNALI HİLMİ REY (Bulu) — Arkadaşlar; Meclisi Âliyi bütün ruhumla takdis, tebrîk ederken bir huçuk asırlık ismi meçhul bir şairin iki misralık bir sözü hatırıma geliyor. Zaaf, iman bir yana, davayı niçerden bir yana (Yaşa sesleri) zayıf imanın eserini bu Meclisin dahilinde değil haricinde hile göremeyiz. Çünkü harici kahraman Türkiye'dir. Dahili olduğu gibi... Binaenaleyh zayıf iman, belki düşmanlarımızda, Türkiye'nin haricinde vardır. Davayı

merdan nedir? Onu muaki milli göstermektedir. Arkadaşlarımızın tekrar ettiği vechile hakomane bir tarzda kabul ediyor muşu. gibi ret etmektedir. İşte o kadar. (Yaşa sesleri).

SALİH EFFENDİ (Erzurum) Teklifi vakii arkadaşlarımızın her birisi bir surette beyan cifter ka naatindoyim. Yalnız insanların barışı harpı ve ha zısı sulh taraftarıdır. Bendeniz sulh taraftarı de ğilim. Daima kanlı işleri severim. Herveşî peşin şü nu arz edeyim ki: Öyle biakıl olmuşum ki, şeytan dan . Beklerim. O melun İngiliz de. Fransız da. İtalyanı da domuz oğlu domuzlar bızı bir dam tez vire bırakmak için. yanmış ocağımıza sulh kovasıyla su döküyorlar. Bundan sonra bu vaziyet kalmamış tır. Bir çift çorap giyerseniz, burnu yırtılır. tabanı yırtılır. Boğazını 50 bin sene giyseniz artık o yırtıl maz. Zaten bize olan olmuş gelen gelmiş, yanan küyle rimiz yanmış geride kalmış çıplak dağlar. Teklif anlatılıyor ki, şimendifer hattını düşmanlar zabt et sinler, tutsunlar. İki ordu arasında 12 kilometrelik bir mesafe boşluk bırakılsın. Yani 12 kilometre daima geri gelmemizi teklif ediyorlar. Bu bir ma lanet bir hınzırlıktır. Teklifi birden hire ret etmek te kâri akıl değildir. Heyeti Vekile bizden bir ruh, bir his almak istiyor. Tabii kendilerinin de bir dü şüncesi vardır. Bendeniz son söz olmak üzere arz ediyorum ki, Heyeti Vekile eğer düşmanlarımızı meşgul arazilerimizden çıkarır, yalnız Rum ekseri yeti vardır yoktur diye - vakia bu bizce malumdur. Avrupa'nın bazı hınzırlarınca bitiltizam meşkül gö rülen İzmir'e Yunan ordusunu... Ve müterekeyi ya parlarşa hunu bizzatıre kabul ediyoruz. ve illa or dularımızı fiiliyattan geri çekmek, kendilerini sülle sözüyle hanbten soğutmak muzırdır. Birinci müta reke başımıza ne felaket getirdiyse, bu ikinci ondan 4 kat daha fazla felaket getirecektir.

Bundan dolayı Heyeti Vekileye şu ruhu - İfari ciye Vekili Bey düşünmüyorlar. - Vermek istiyorum ki eğer İzmir mıntıkasına kadar düşman çekilir de mütereke edecekse bunu kabul ediyoruz ve illa bu vaziyeti istemiyoruz. Allah düşmanın da belâsını vers in, teklif edenlerin de belâsını versin. İnşallah bir gün Cenabı Rahbülâlemin bu Müslümanların in tikamını bu hınzırlardan alacaktır.

OSMAN FEVZİ EFFENDİ (Erzincan) — Malumu âlinizdir ki, bu gün için bu mesele için intihap edil miş, buraya gelmişiz. İbuna nazaran bunun ehemmi yetine nazaran evvelki müzakeramız lâ hükmünde-

dir. Binaenaleyh şu başımızın üzerinde taşıdığımız (Veşavirühüm filemri) emri celiline riayet etmenizi rica ederim. Bir şey var ki karşınızdaki muhasımla muhabere edip ona galip olmak maksadını takip et mek bu bizim işimiz değildir. İkincisi, hitabetür. Ta hiata muvafık gelen bir mukaddemat ile mukabillik te bulunan bir kimseyi teşvik etmekten, tergiip et mekten ibaret. Bunun için bir konferans şeklinde uzun müzakere icabeder. Şimdiki meselemizin ehem miyetine nazaran ricam şudur ki cümlelen (Veşavirü hüm filemri) emrine inkiyat edelim. Bu nedir? Şura da bir kuş olsa, iki mühavir konuşurken hakikatı bir birine kabul ettirmeyi lütf yollu telâkki ederek o kuş oradan kaçtıyacak. Yani uzun boylu muhavere lerle vakit geçirmiyerek maksadını hülâsaten ve ga yet hakimane halimane birbirine teftlimden ibaret tir. Bendeniz rica ederim ki, bu meselede bu usulü takip edelim. Kısa kısa söyliyelini, bir birimizin fik rini anlayalım. İtiraz yolunu tutmayalım. Belki hiç ummadığımız bir refikimizin kalbinden ve ruhundan tulu eder. Bunun için çok rica ederim. Muşavere ta rik ni ihtiyar edelim. Bu hususta asıl maksat üzerine bendeniz mütaiaa arz etmiyorum. Yalnız ikinci arz edeceğim şey şudur ki, mesele'nin ehemmiyetine bi naen şimdi öyle anlıyorum ki ret tarafına giderssek olmayacak. Kabulü ise hiç olmayacak. Bir taraftan nutada tacil ediyor. Biz bu tacili kabul etmiyelim. Ama ne suretle? Bu zannımca mümkündür. Hükü metimizin 5 gün veya bir hafta mühlet talep etmesi yolu vardır; ta ki biz ordumuzun ahvalinden tama miyle malumatlar olalım; siyaseti dahiliye ve hari ciyemizi ve belki de Fransa'da bulunan sefirimizden havadis gelecektir. Böylece bir müddet talebinde zan nımca haklıyız. Zannederim bu talebi kabul ettirebi liriz. Bendeniz rica ederim. Eger mümkünse bize 5 gün ve yahut 10 gün bir hafta mühlet versinler. Eger mümkünse talebe de hacet yoktur. Eger bu müzake re devam edecekse badema mütalaaatımızı arz ederiz. Müzakere edelim. Teatli efkâr edelim, yanılmayalım. Bendenizin şimdilik maruzatın bundan ibarettir.

FEVZİ PAŞA HAZRETLERİ (Heyeti Vekile Reisi) (Kozan) — Efendim, Heyeti Vekile, Heyet Celilenizin, burarla söz alan ve söz söyliyen arka daşların sözlenne nazaran bir derece renevür etmiş tir. Verilen takrirlerin bize verilmesine karar ile bu yurursanız, onları da atır, onların da munderecatını nazarı dikkate alarakta - bu gece cepheye gidece ğiz - orduda müzakere ederek bir şekil tespit edip onu Heyeti Âliyenize getirelim.

REİS — Efendim, şimdilik kilyetü müzakereyi reyimize arz ediyorum. Müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın. Müzakere kâfi görüldü. Efendim zaten bu gün karar vermiyeceğiz. Cepheden geldiği zaman yeniden müzakere açacağız. Şimdi Divana verilmiş takrirleri okutuyorum.

Riyaseti Celileye

Düveli itilâfiye tarafından ulûtarıküttavassut dermeyan olunan mütareke teklifine itilâ hasıl olmuştur. Düveli itilâfiye mütarekesi (Yunanistan'la Asya-yı Süğra'nın tahliyesini teklif edilmek için) dermeyan cemekte bulunuyorlar. Tahliye teklifi gibi hevâleri zahîr ve neticesi meşhûk bir maksatla ikinci bir üç ay için dahi kabili temdit ve tenidit bir mütarekeyi bu şekliyle kabul etmekteğimize hitabı imkân yoktur. Bizim için musakı millî gaye olduğuna göre mütareke teklifi ancak Türk topraklarının tahliyesi esbabının kabulü ile ve mütarekenin yevmi iptidârinin itibaren tahliyeye başlanacağına dahi taahhüd edilmesiyle nazarı itibara alınabilir. Şurası da muhakkaktır ki bu suretle dahi mütareke müddeti tahî kabili temdit olmak üzere uzunî bir ay için kabul olunabilir. Takririmizin İcra Vekillerine tevdiini talep ederiz.

Corum
Ferit Celal

Eskişehir
Abdullah Azmi
İzmir
Yunus Nadi

Riyaseti Celileye

Mütareke meselesinin evvelâ Başkumandanlığın ve Heyeti Vekilerin mütalası alındıktan sonra müzakeresine devanı edilmek muvafık olacağını arz ve teklif eylerim.

Tokat Mebusu
İzzet

Riyaseti Celileye

Mütareke akdi hukuku harbiyeden olmakla Yunanistan'ın esasen zünire itilâfiye meyânında bizimle muharip olması ve İstanbul Hükümetinin mütareke akdi zamanında hilâfi usul ve hukuk olarak memleketlerimizi âdetâ şekavetkârane bir surette işgal ve tecavüz etmesinden dolayı Yunanistan'la yapılacak muahızat ancak zulüm ve itisafa nihayet vermek üzere topraklarımızdan taretmektir. Başka bir muahızate imkân yoktur. Ve mütareke akdi hilâfi usul ve aynı zamanda tecavüzü şekavetkârane denibaret olan bir meseleyi resmi bir şekle sokmak için entilika mahiyetindedir. Binbenaleyh bu hususun ademî kabulünü teklif ederim.

İsparta Mebusu
İbrahim

Riyaseti Celileye

Mutelifin konferansının mütareke teklifi ve şeraiti hakkında şarik mütteliklerimizin nokatı nazarı hakkında Hariciye Vekilimiz izahat verinemiş olduğundan bu noksanın ikmal ve mevzu bahis Asya-yı Süğra'ra itae edilmiş olmasına ve teklifin İstanbul Hükümetine de vukuu malum bulunmasına göre İstanbul ve boğazlarla sevgili yurdumuz Trakya mukaddaratının mülesmes ricalin ehemmiyeti ihnet ve hiyandine tevdiân ve dereceli ulûda bir sureti tesviyeye rapit demek olduğundan (feskalâde calibi nazardır) musakı millî dairesindeki hududu memleketten harîş bırakılan kıymetler eczayı vatan tamamen nazara alınmak şartıyla ve takrir edilecek sureti tesviyei muvassıta dairesinde hareket muvafık olduğundan (teklifin reddi musafık olamaz) Heyeti Vekilece bu cihetlere atfı ehemmiyet olunmak üzere takririmin Heyeti Müşarunileyha Riyasetine tevdiini talep eylerim.

Muş Mebusu
Mahmut Esat

Riyaseti Celileye

Uçlar konferansının Paris'te inikadiyle ilk vazife olarak mütareke teklifi hakkında bugün muttali olduğumuz mütareke şeraiti hermalde bir tuzak mahiyetinde olduğu ağılebi ihtimaldendir. Fakat şunu da anlıyoruz ki sîrlî İngiliz ve Yunan menafii hassesi için yapılan bu tuzakla diğer iki devleti muahızatın de bariz bir menafî olduğunu zannetmekteyiz. Şu halde ceflekalem kabul edilmesi kanaatinde müzir addedilen bu mütareke teklifinin reddini de o suretle menafî âliyei vataniye ile kabili telif bulmuyoruz. Binbenaleyh arzu edilen sulhün musakı millî dairesinden çıkmamak şartıyla şeraiti esasîyesi şimdiden tespit edilerek daha kısa müddet zarfında bir mütareke akdine taraftar olduğumuzun cevabı olarak müteakiben bildirilmesini teklif eyleriz.

Lüzistan Mebusu
Necati

Hursa Mebusu
Şeyh Servet

REİS — Efendim üç takrir de evvelce okunmuştu. Mündercâtı da Heyeti Celilenizin malumdur. Binbenaleyh mütareke meselesi hakkında kararı kati Meclisi Âlice âtiyon ittihaz edilmek üzere şimdilik bu takrirlerin Heyeti Vekileye tevdiini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Heyeti Vekileye tevdi kabul edildi.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Takrirler kabul edildi. Heyeti Vekileye tevdi kabul edildi.

REİS — Zaten takrirlerin havalesini reye koydum. Meclisi Âli kararı katiyi bilâhara ittihaz edecektir.

Mersin Mebusu Salâhaddin Beyin takririni okuyoruz.

Riyaseti Celileye

'Bervecihı atı maruzatın iptidâi olarak nazarı mü talaya alınmasını ve maahaza bu noktada bazı tedâ lâti dahi mümkün görçüldüğümü arz ederim.

Mersin
Salâhaddin

1. — Evvelâ Şarkı karıştı sulhü sukûnu temin için düveli muazzamanın vaki olan teşebbüsüne şimdiden teşekkür edilmelidir.

2. — Sakız senedir İstiklâl namına en müşkul şerâit altında harp eden milletin topraklarına sahip olmak hususundaki hukukundan düveli muazzamaca müştereken tanınmış olan esasatı bilmekten ve anlamadan yalnız Anadolu'da bir tahliye teklifatına mukabil altı ay müddetle ataletle mahkûm edilmemesi düveli mezkûrenin nazarı insafına vaz ve binacaleyh mütarekeden evvel bu esasatı müşterekenin tehliğini rica etmek.

3. Mütarekenin Anadolu'nun tamamen tahliyesi esasını şâmil bulunduğunu Hükümet senesi itihaz eder.

Bu senedin samimiyetini öğrenmek isteyen ve Yunanilerin Anadolu'daki fuzulî vaziyetlerini teessürle telâkki eden milletin ve Hükümetin mutareke suretiyle altı ay daha bu vaziyeti temdit etmesi için hiç

olmazsa ilk mutareke teklifine esas olarak Yunan ordusunun geçen 1921 temmuzdaki vaziyete olsun at dırılmasını ve Türkiye ordusunun keza tarihi mezkûrdeki vaziyetini alarak şimendiferine sahip olmasını düveli muazzamanın hissi adaletinden umit eder. Bu yolda bir teklifin ademi kabulü nihâi bir vaziyetin şimdiden tenzini ve kabulü kademe kademe tahliyenin tabii bulunacağı şerâitin mülteğe de görü lerek gayet asliye üzerinde tavahhodu mucip olacağı gibi bir çok hususî mesailin, vaziyetin de halle hadim bulunacağından Türkiye Hükümeti bu teklifin şayanı kabul bir esası mutareke olarak telâkki edileceği kanaatinde dir.

4. Müfredatın bilâhare taayyünü kabul olacağı anifilâz şerâit altında Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Yunan ordusuna karşı harekâtî hismaneyi üç ay müddetle tatile muvafakat edebileceğini tebliğ eyer.

Mersin
Salâhaddin

REİS — Efendim: tensip ederseniz bu takrir de Heyeti Vekileye tevdi edelim.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bir noktayı Hükümetin nazarı dikkatine arz etmek istiyorum.

REİS — Efendim: niisade buyurun; şimdilik bu iş hitti. Geldiği vakitte tabii olarak tekrar müzakere açacağız.

3 - EVRAKI VARİDE

Mazlata

1. — İsparta'da iftinan edilen koyunlar ve bütün mevzuunu tahkik için intihap olunanlarda vaki istifa ile inhilül eden azalığa Elâziz Mebusu Rasım Beyin seçildiğine dair Dördüncü Şube mazbutası.

REİS — Şubeden bir kâğıt gelmiştir. Celse hâfi iken Heyeti Celilenize arz edeyim. İsparta'da yapılacak tahkikat için Dördüncü Şube iki arkadaşımızı intihap etmişti. Süleyman Sırrı Bey istifa ettiler. Şube Elâziz Mebusu Rasım Beyi intihap etmiş. Rasım Beyin bu tahkikata memur edilmesini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir.

Takrirler

1. — Billis Mebusu Yusuf Ziya Bey ve rüfekasının; ahvali hariciye ile alakalı müteaidit meval hakkında Hariciye Vekâletini Vekilinin izahat vermesine dair takriiri.

REİS — Efendim, mücaddid imzalarla celsoi hâfi ye akdiyle Hariciye Vekâletinin bazı mesail hakkında izahatta bulunmasını talep ediyorlar. Okunsun.

Heyeti Celileniz müderecatına muttali olduktan sonra... (hacet yok sedaları) Yahut vakti ahara talik edersiz.

Riyaseti Celileye

Celsoi hâfiye akdiyle zirdeki mevatta Hariciye Vekilinin izahat vermesini teklif eyeriz.

1. Yusuf Kemal Beyin mesaisi hakkında alınan niatûmat neden ibarettir? Yusuf Kemal Beyle İzzet Paşa ve İstanbul ne suretle hareket ediyorlar? Noktai nazarlarında tahalluf var midir? Yusuf Kemal Beyden bu bapta alınan telgrafların müderecatı nedir?

2. İstanbul gazetelerinin menî duhulü esbabı nedir? Tefik Paşanın Vakit Gazetesine olan beyanati Hariciyemizde ne suretle telâkki olunuyor?

3. Efgan Sefaretine tayin olunan Fahri Paşanın Yenigün gazetesindeki beyanatına Hariciye Vekili muttali midir? Beyanati vakta noktai nazarına muvafik değil ise ittihaz ettiği tedabir neden ibarettir?

Müşarünileyhin beyanatından siyaseti umumiyemizin müteessir olacağı ihtimalı var mıdır?

Ritlis	Kayseri
Yusuf Ziya	Rifat
Yozgat	Bitlis
Bahri	Vehbi
İsmail	Çorum
Şükri	Dursun
Aydın	Rıza
Tahsin	Osman
Erzincan	Dersini
Mehmet Emin	Rıza
Malatya	Sivas
Lütfi	Okunmadı

Sizi

Kadri

NECATİ BEY — Efendim, bir defa başlanırsın. Başlandıktan sonra devam eder.

MAHMUT CELAL BEY (Hacîciye Vekili) (Saruhan) — Efendim; sefir tavîn olunan zevata umumî siyasetimiz hakkında vechâ verilir. Bu kaidet umumiyedir. Bu zevata dahi siyaseti umumiyemiz hakkında gerek şarka ait, gerek garba ait vechâ verilmiş ve tespit edilmiştir. O vechânin müzakeresi esnasında hakiki maksadımızı kemalî vüzhü ile anlayabilmesi için Heyet-i Vekilenin müzakeresinde bizzat kendisini hazır bulundurulmuş. Ve bu vechâler malumu âliniz inşa edilir. Hacîciye Vekâletinin gizli kasasında hifz olunur. Hatta sefir onu dimağına yazar. Biz bu zatın ikazını lüzumlu görümlükle beraber ve arzettiğini şekilde talimat vermekle beraber gazetede bu beyanatını okuduğumuz zaman kendisinin falih bir hatayı siyasiye düştüğünü derhal anladık. (Burada iken mi sedaları) Şurasını da arz edeyim ki kendisi gazetenin intişarı günü alessahabî bereket etmiştir. Binaenaleyh gazetede intişar eden bu beyanat hakikaten kendisinin midir? Yoksa gazete muharriri alırken hata mı etmiştir.

Bizzat soramadık. Çünkü hareket etmiş. (Gazeteyi sansür yaptınız mı sedaları) Gazetelerde hamiş olsun sansür yoktur. Binaenaleyh kendisinden istizah ettim. Alacağımı cevap üzerine karar vereceğim. Şunu da arz edeyim ki bu beyanat gayet hatalı bir beyanattır. Binaenaleyh Heyet-i Vekile ile şikâyet ettim. Kendisinden alacağınız izahat üzerine malumat veririz efendim.

LÜTFİ BEY (Siverek) — İstanbul'dan gelen gazeteler neden men edildi?

MAHMUT CELAL BEY (Devanla) — Başkumandanlığın emri üzerine men edilmiştir. (Sebebi nedir sedaları)

NUSRET EFENDİ (Erzurum) İstanbul'dan konsülerlerden bize vaki olan mütarekeden Rusya Hükümeti haberdar olur mu?

MAHMUT CELAL BEY (Devanla) — Rusya Hükümetini resmen haberdar etmeye mecbur değiliz. Fakat gayri resmi olarak ve kendisiyle yaptığımız muahednameye bir cemile olmak üzere bendeniz sureti mahsusada sefiri gördüm ve kendilerini malumatlar ettim.

NUSRET EFENDİ (Erzurum) — Teşekkür ederiz.

MAHMUT CELAL BEY (Devanla) — Evet budur. Çünkü şunu arz etmek lüzumunu görürüm ki Ruslar cepheye zamandan beri bize karşı yapmakta oldukları ve icrasını vaadettikleri muavenet için imsak gösteriyorlardı. Muavenet malumu âliniz kısmen para kısmen mühtümâttir. Muhimiyatımızın bir kısmını da yollarda bulunuyordu. Yirmi günden beridir ki onlar yürüyorlar sonra bize itasını taahhüt ettikleri üç buçuk milyon altın ruble bekaya kalmıştı. Bunu itada taahhüt ediyorlardı. Üç buçuk milyon ruble altın yani bir ruble bugünkü rayicemiz üzerinden 75 kuruştur.

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Trabzon) — 3.350 bin liradır.

MAHMUT CELAL BEY (Devanla) — Varakai nakdiye itibarıyla bir ruble 75 kuruştur. Bunu itada taahhüt ediyorlardı. Bunu şüphesizdir ki malumat katından arz ediyorum. Geçenlerde sefir sureti mahsusada bendenizi gördü. Binaenaleyh bu paraların yola çıkarıldığını ve geçen gün kendisine tekit ettim. Kendisiyle görüşüğüm zaman Tiflis'e geldiğini ve buradan bir kuruyemini yola çıkarıldığını söyledi. İhtilâli bunu celselî hafiyede olduğu için arz ediyorum. Hafî tutulması temenni olunur.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Reis Bey, musaa ile buyurunuz bir şey soracağımı para meselesi.

REİS — Müsâade buyurunuz Rica ederim susunuz. Salih Efendi.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Beş gün evvel Ruslar söz, kinie para verdiler? Bizzat cepheye göndermek için.

REİS — Salih Efendi nereden söz aldınız?

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Benden söz aldım. Para meselesidir.

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Trabzon) — Söylediği noktayı iki kelime ile izah edeyim. Bu üç buçuk milyon lira ile...

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Reis Bey sen daha böyle yaparsın Rauf Bey Riyasette olduğu zaman hiçbir vakit müşkülât çıkarmaz. Sen oldukça böyle yaparsın. Rica ederim bir ihtar daha veriniz ve bir de tardı muvakkat veriniz. Mülhakkımsın İstanbul Meclisi mebusamında alışkınsın.

REİS — Kanuna davet ederim. Ve arkadaşlarımızdan sonra söyleyiniz dedim.

ŞİKRÜ BEY (Bolu) — Suâl soruyorum. Siz manî oluyorsunuz.

BİR MENUS BEY — Öyle kebreñ söz almak ta ulmaz.

REİS — Her arkadaş söz almıştır. Söz söyleyecek ve bunu da nizamnamenin verdiği sarahata istinaden sıranız gelmeden söylemeyiniz. Sıranız geldiğinde söyleyin. demeyi tecavuz. addedeceksek rica ederim bendenizi nazur görünüz. Bendeniz rica ederim. Salih Efendiye humulan daha mülâyim nasıl cevap veririm ki arkadaşınız söylesin de ondan sonra söyler. sizden ne olabilirdi. Buna tahakkim demeye ne şey vardır? Elinizde bir kanun vardır. Ya meridir, ya değildir. Eğer meri değilse Nizamnameniz yoktur. istediğiniz, gibi hareket edebilirsiniz. (Mayır hayır sesleri) Daha evvel hatip söz almış. mevzu başlamış. takrir okunmuş. Takrir sahibi söyler. zatiâliniz de söylersiniz.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Mühim birkaç mesele hakkında izahat talep ediliyor. Ben de çıkayım izah edeyim. Yok kapanmıyacaksa tehir edeyim.

REİS — Efendim; bu Yusuf Ziya Beyle rufekasının takririnin bir kısmına cevap verdiler. Diğer mesele hakkında diğer celselerde izahat için müzakere açılmasını muvafık görenler lütfen ellerini kaldırsın. Efendim atı celsede bu mesele etrafında görüşeceğiz.

Meclis kabul etti. Buyurun Salih Efendi. (Salih Efendi dışarı çıktı sedaları.)

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Şunu sormak istiyorum ki geçen günler yüz bin lira meselesi dönüyordu.

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Trabzon) — Yüz bin lira meselesi deniyor. Hakikaten Rusya sefiri Aralof mevzuat olan yani uç huçuk milyon Rus altın rublesinin âcilen yola çıktığını haber verdiği zaman eğer sıkı bir ihtiyacınız varsa nezdimde bulunan paradan size bir miktar para verebiliriz dediler. Onun için kendilerinin vaadinden istifade ettik. Bize on bin altın yani 750 kuruş hesabıyla 75 bin liralık bir avans yaptılar. Buna bir miktar daha para ilâve ederek cepheye gönderdik. Salih Efendinin istihbar et-

tiği şey bu olsa gerek. Bu esasen haiz ehemmiyet bir şey değildir. Avans muamelesi yaptılar ve miktarı da yüz bin rubledir. Yani on bin altındır. (Mesele yoktur sedaları.)

2 — *Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Beyin Ceridesi Resutîye neğri hakkında takriri*

(Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Beyin takriri okundu.)

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendiler. Türkiye Büyük Millet Meclisinin istihbarat şubesi vardır. O başlı başına Türkiye Büyük Millet Meclisinin kanaatine tercüman olmak lâzım gelir. Arkadaşlarımız gazete çıkarıyorlar ve benim resmî gazete çıkarıyor. Onların bütün kanaatlarına yerden göğe kadar her ne yazarlarsa kendi kanaatlarına ve siyasetlerine ve içtihallarına var. kuvvetleriyle hürmet ederim. Öyle bilirim ki bizim siyaseti umumiyemizle mugayir içtihatla bulunabilirler. Binaenaleyh bunun içtihadına Büyük Millet Meclisi giremez. Nitekim geçen gün zabıt ceridelerinin burada tabını tehir ettiğimiz halde aynı mahiyette işatta bulunuyor. Yine hürmet ederim. Yalnız Hükümet siyasetiyle münasip olmayan bu gibi işatın belki munasebeti vardır. Belki bizim muvafık bulmadığımız hususatta onları Hükümet siyaseti haricinde görmek ve tehzip etmek lâzımdır. Binaenaleyh Hükümetin ya resmî ceridesi vardır, ya yoktur. Mutlaka olması için de bizim bir bütçemiz vardır. Hakimiyeti Milliye de nimir resmî gazetedir. Onun sütunlarına Hükümet... girmeyecek pek çok şeyler bendeniz kendi kanaatımca görmekteyim. Binaenaleyh Devletimizin siyasetinde bu gibi ne yazılsa herhalde Hükümetin hissesine kaydediyorlar. Fakat bir arkadaşımın beyanatı mutlaka bizim kanaatımıza tercüman olamaz. Şunu da diyorum ki yerden göğe kadar hürmet ederim. Herkesin kanaatine küfür de yazsın. Takyit etsin. Fakat bunları milletimiz namına yegâne sedadır. Bazı hususatta Hükümetin siyasetine taalluk eden hususatta Hükümet te tehzip etmemektedir. İyi olsun sena olsun herhalde Hükümetin kendi muavvici efkârı zannediyorum. Bazı hususları kendi hissesine kaydedemez. Bütçede bizim bu hususta paramız vardır. Buraya sarfedilerek hemen bir gazete neşretmeli. Yarın gazeteler açık olmalıdır. Efendiler İngilizler bizi acaba bu Hükümet siyasetine yakışacak mı yakışmayacak mı. Benim o gazetelere meslek tayin etmek hadidim değildir. Efendiler yalnız halkın bir ilham alacağı bir şey vardır ki o da Büyük Millet Meclisi Hükümeti. Bunu şu gazeteci arkadaşımız şöyle telâkki et-

ni's. Fakat mesleki nedir? Ve ne dereceye kadar bu nu işaa edecektir? Bugün efkârı umumiye ben sınıdı çıktım. Bazı gazete bir çok havadis veriyor. Buranın havadisine hiç uymuyor. Bu suretle fikirlerinin de yanlış olması doğru değildir. Biz efkârı umumiyeden ilham alacağız. Ve onun yanlış işaat. Emin olunuz bu telgrafların arkasından öyle tevziat, öyle yalan gelecektir. Biz husnû niyetle telâkki etmek mecburiyetinde olsak bile hayır, mutlaka bunun altında hile vardır. Hile yoksa talimimize bunun altında soğukkanlılar duredişane görmeye muhtacdır. İyi çıkarsa talimimize diyeceğiz. Onun için gazeteler kendi mesleklerinde gayet hüdürlü. Hiç kimsenin kanaatlarını tahdit edemez. Şunu yaz, bunu yaz diyecek hiçbir Hükümetimiz yoktur. Yalnız Hükümetin kendi siyasetini, kendi sistemini Hükümet kendi siyasetinde teklif edecek bir gazetesi olmalıdır. Bu bütçeye girecek gazete değil bugünden itibaren memleketimize girecek olan bonifalara karşı itimat esasidir ve resmî lisanda daha ziyade itimat tahşolunur. Herhalde böyle bir ceridenin intişarını ve yahut resmî gazete olarak kabul edilmesini teklif ederim.

CEMİL BEY (Kütahya) — Efendim bendeniz usulü müzakere hakkında söyleyeceğim.

REİS — Efendim tensip buyurursanız, kabul olduğu takdirde ait olduğu encümenine göndeririz veya hut ruznameye alınız veya kararı kalî verirsiniz. Me-

yatı Vekileye tevdi ederiz. Fakat vakit darlaşmıştır. Ruznameye ni alalım. Heyeti Vekileye mi tevdi edilini?

HÜSEYİN AVNİ REY (Erzurum) — Bu bapta Heyeti Vekile ne düşünüyor? Muvafık buluyorlarsa mesele kalmıaz (Ruznameye sedaları)

CEMİL BEY (Kütahya) — Heyeti Vekileye taadluk yoktur.

HÜSEYİN AVNİ REY (Erzurum) — Muvafık buluyorlarsa mesele kalmıyor. Esasen bütçede para var. (Gurultular) Muvazenei Maliye Encümenine gitmek ister efendim. (Gurultular)

FEVZİ PAŞA (Heyeti Vekile Reisi) (Kozan) — Efendim bu teklif muvafıktır, kabul ediyoruz.

REİS — O halde efendim Heyeti Vekile takririni kabul ediyor. Heyeti Vekileye havale ediyoruz. Takririni kabul edenler ellerini kaldırsın. Kabul edilmiştir. İcrası Heyeti Vekileye tebliğ edilecektir.

Efendim bugün için başka işe, zannederim ki geçemeyiz.

MEHMET SÜKRÜ REY (Karahisarı Sahibi) — İstizah meselesi kaldıraza

REİS — İstizaha devam etmek arzu olunuyor mu? (Hayır sesleri) Pazartesi günü dermutat iptima etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

Celsenin hitabı : 6.25

(Okunmayan bir takrir)

Riyaseti Celileye

Vukubulan mutarake teklifine ve metnine Meclisçe itila hasıl olmuştur. Mahiyeti itibarıyla bir mütareke olduğundan evvelkimizde Başkumandanlığın ve Paris'te bulunan Hariciye Vekilinin nikati nazarı mu-

fassalan alınarak Meclise arz edilmesi ve badehu bir karar verilmesini ve ruznameyi müzakereye geçilmesini teklif eyleyiz.

Beyazıt
Doktor Refik
Tokat
Mustafa

İstanbul
Ali Rıza
İzolu
Cevat Abbas

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

27 Mart 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULASASI	149	muvakkat bir müddet için ruznameye alınma- masına dair rakir.	149:150
2. — EVRAKI VARİDE	148		
Telgraf	148	Tezkere	150
1. — Düveli matlifeden mevcut müstareke teklifi mevzuunda İera Vekilleri Heyeti riya setinden mevcut telgraf.	148:149	1. — Meclisi Mebusun Reisi mütevaffa Reşat Hikmet Reyin mezarının yaptırılabilme- si için tahsisat usulü hakkında Divanı Riyaset tezkeresi	150
Tahrirler	149	İstisnah	150
1. — Lâzistan Mebusu Necati ve Oltu Mebusu Rüstem Beylerin Sual ve istizahtarın		1. — Adliye Vekili Refik Şevket Bey' den aleni celsede vaki istisnah tahririnin üçün- cü fıkrasının müzakeresi	150:161

Cilt : 18

15 nci fıkret 1 nci Celse

ONBEŞİNCİ İNİKAT

27 Mart 1338 Pazartesi

BİRİNCİ CELSE

Mebdesi Müzakerat : 159

REİS : Reisi Sâni Rauf Beyefendi

KÂTIPLER : Âtîf Bey (Kayseri), Hakkı Bey (Van)

REİS — Efendim, celsei hafî olarak kûşat ediyorum.

Bundan evvelki hafî celse zabıt hülâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

ON DÖRDÜNCÜ İNİKAT

24 Mart 1338 Cumartesi

İKİNCİ CELSE

Birinci Reîsvekili Hasan Fehmî Beyefendinin tahtı Riyasetinde bilnikat düveli mutelifeden mevru mutareke teklifi Heyeti Vekile Reisi Fevzi Paşa Hazretleri tarafından Meclise tebliğ ve bu bapta müzakere cereyan ederek teneffüs için celse tatil olundu.

ÜÇÜNCÜ CELSE

Hasan Fehmî Beyefendinin tahtı Riyasetinde bilnikat mutareke teklifi hakkındaki müzakereye devam olunup neticede kifayeti müzakere takarrür ettikten sonra bu hususta verilen takrirler Heyeti Vekilenin talebi ve hile Başkumandanlık müzakere edilerek cevabın şekli hatısı Mecliste takarrür etmek üzere şimdilik Heyeti Vekileye tevdi ile ıktifa olunmasına karar verildi. İsparta'ya gidecek heyet için Elâziz Mebusu Rasim Beyin azimetî hakkındaki şube mazhatası kabul ve Kahil Sefiri Fahrüddin Paşanın beyanatıyla ahvali hariciye hakkındaki Bitlis Mebusu

Yusuf Ziya Beyle rüfekasının ve Malatya Mebusu Lutfi Beyin takrirleri kiraat ve Hariciye Vekili tarafından kısmen cevap verildi ve mütebaki cevap celsei atiyeye talik edildi. ceridei resmîye neşri hakkında Hüseyin Avni Beyin teklifi kabul edilerek icrası Heyeti Vekileye havale ve Pazartesi günü ictima olunmak üzere celse tatil edildi.

Reîsânı
Hüseyin Rauf

Kâtip
Âtîf

Kâtip
Hakkı

REİS — Zaptı sabık hakkında söz isteyen var mı?

FERİT BEY (Çorum) — Efendim birinci celse de bendenizin murakabe heyetinden istifama dair bir takririm vardı O okunmamıştır.

REİS — Efendim; o aleni celseye aittir. Bu hafî celse zaptıdır.

FERİT BEY (Çorum) — Zabıtta birinci celsenin aleni olduğu kaydı vardır.

REİS — Bu hafî celse zaptı sabık hülâsasıdır. Başka söz isteyen var mı? (Hayir sesleri) Hafî zaptı sabık hülâsası aynen kabul edilmiştir.

2. — EVRAKI VARİDE

Telgraf

1. — Düveli mutelifeden mevru mutareke mevzu hakkında İcra Vekilleri Heyeti Riyasetinden mevru telgraf.

REİS — Efendim Heyeti Vekile Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin Sivrihisar'dan çıktıkları bir telgrafname var. Heyeti Âliyenize arz edilecektir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyasetine
Bu Akşam Başkumandan Paşa Hazretleri ve Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa Hazretleriyle mutareke notasına verilecek cevap hakkında Heyeti Vekilenin huzuru ile geç vakte kadar müzakere olunmuştur. Başkumandan Paşa Hazretleri Sivrihisar'a teğrif etmezden evvel cephede bulunan bircümle ordu ve

kulordu kumandanlarının dahi bu husustaki nokta nazarını hırc birer istisna eylemiş bulunuyorlardı? Cereyan eden müzakerede gerek Büyük Millet Meclisi tarafından beyan olunan mülahazatın gerek Heyeti Vekilenin fikir ve nazarının ve gerek Ordu kumandanlarının mülahazalarının henien aynı noktalar üzerinde temerkuz eylemiş olduğu anlaşıldı. Bu noktalar hülâsaten mütarekeyi, arazi meşguleyi tahliye ettirmek ve mukaddimatı sulhiyeyi tespit etmek maksadıyla kabul etmek ve mütareke müddeti tahliye müddetinden ibaret olmak ve ne orkunuz ve ne de nemi lekümüz dahilinde kontrol - etmenek, devlet mütefikanın nezaret ve kontrolünü tahliyenin tanzimi ve tahliye olunacak arazide emval ve eşyanın hayatına hasretmek ve müddetini spiremedi müzakeratı sulhiye esnasında ileri sürölmek gibi hususattan ibarettir. Yusuf Kemal Beyden bu gece kendisinin Cuma günü Şark Sürat katarıyla ve Burgaz - Inebolu yoluyla izahat vermek üzere yola çıktığından ve muvasalatından evvel cevap verilmesi hüvumundan bahis bir telgraf alınmış olduğu cihetle verilecek cevap hakkında kararın kati muşarümleyhin vücuduna talik edilmiştir. Müzakeratın geç vakte kadar devam etmesi hasebiyle bugün öğleden sonra Meclise yetişemeyeceğimize müzakeratımızın hülâsasını berveçhi bâli arz eyledik. Yusuf Kemal Beyin muvasalatında alınacak malumata göre mesele tekrar mevzubahis olacaktır efendim.

Heyeti Vekilleri Heyeti

Reisi

Fevzi

(Çok iyi sadaları)

Takrirler

1. — Lâzistan Mebusu Necatî ve Oltu Mebusu Rüstem Beylerin sual ve istizahların muvakkat bir müddet için ruznameye alınmasına dair takrir.

REİS — Efendim Lâzistan Mebusu Necatî, Oltu Mebusu Rüstem Beylerin istizah ve suallere dair bir takrirleri vardır. Heyeti Âliyenize arz edilecektir.

Riyaseti Celileye

Şu bir kaç gün zaman zarfında vatan ve memleketi pek ziyade alâkadar etmekte olan hususatın temini selâmeti için o kadar müstacel olmayan ve irtacı mübrem ve âcıl bulunmayan izah ve istizahların bir müddeti muvakkate için tehirini teklif eyleyiz.

Lâzistan

Necatî

Oltu

Rüstem

(Ret ret sesleri)

NECATİ BEY (Lâzistan) — Efendiler görülüyor ki gayet mühim...

HAFİZ MEHMET BEY (Trabzon) — Reis Bey bu mesele hafi celic ruznamesine dahil değildir.

REİS — Efendim hafi celsenin ruznamesi Heyeti Celilenize arz edilmedi ki.

HAFİZ MEHMET BEY (Devamla) Pekâlâ.

NECATİ BEY (Devamla) — Gayet mühim anlarda bulunuyoruz. Mühim huhranlar geçiriyoruz. Rundan dolayı bizi en ziyade işgal edecek hayati mesal vardır ki onların müzakeresiyle meşgul olalım. Bu sırada birtakım izah ve istizahlarla vakit geçirmek bu zaman için doğru değildir.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Zamana hiç taalluku yoktur.

NECATİ BEY (Devamla) — Tabii istizah eden ve ruznameye alınan bir mesele vardır ki hâlâ müzakeresine devam olunuyor ve ruznamededir. Bu teklifimiz ona ait değildir. Diğerlerine aittir. Meselâ ruznamemizde mütareke meselesi var. Mükellefiyeti Nakliye Askeriye kanunu var. bütçe var. nevahi kanunu var. Bunların müzakeresini yapmadan birtakım evrakı vâride ile suallerle istizahlarla vakit geçirmek Meclisi Âlinin maksadı esasisiyle de kabili telif değildir. Bunlardan vazgeçelim aul esas ve maksada devam edelim. Bunların intacından sonra hoş vakit bulursak onları da müzakere ederiz. Teklifimizle bunu demek istiyoruz. Tabii rey ve karar Meclisi Âlinindir. Bendenizin fikrim ve kanaatim bundan ibaretir. Kabul ve ademî kabulü de size aittir.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Efendim bu teklif, bundan sonra gelecek istizahlara aittir. Adliye Vekâletinin istizahı devam edecektir. Bununla beraber bendeniz derim ki; nizamname dahilinde mebuslara en büyük bir hak olarak verilmiş olan bu hak bir kararla kapatılabilir mi? Sonra mebusluğun manası kalır mı efendiler? Asıl böyle en mühim zamanlarda istizahlar tevcih olunur ve bu hal millet nazatında ispat eder ki vekillerimiz müşkül zamanlarda, bu gibi mesal ile ciddi bir surette uğraşıyorlar. Briyan Paris'te istinat reyini alıp ta «Kansa» gittiği zaman arkasından yapılan istizah neticesinde onu düşürdüler. İşte bu hal Fransızların en büyük şerefidir. Bizim için de millet diyor ki işte bizim intihap ettiğimiz vekiller Hükümeti böyle kontrol ediyorlar. Bu hak pek tabii bir haktır. Heyeti celileniz de en müşkül zamanlarda kontrolünü daha sıkı ve daha ciddi yapacaktır. (Bravo sesleri, alkışlar.)

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim; Ziya Hürşit Bey meseleyi izah ettiler. Şüphesiz bu teklifin Adliye Vekâleti meselesine şümülu yoktur.

Esasen adliye vekâleu istizahu mevzubahis olmuş ve bu mesele gazetelere geçmiş ve ilan edilmiştir. Arkadaşımızın da töhmet altında yaşamasını biz katıyen muvafık bulmayız. Diğer taraftan böyle bir takyit hiç bir zamanda caiz olamaz. Yani biz yalnız tesrii vaziyette değiliz. Aynı zamanda icrai salâhiyeti de haiziz ve biz, bizim namımıza yapılan işleri görüpte içmazı aynı mi edeceğiz. (O zaman Meclisi kapamalı sesleri.) Binaenaleyh bu teklif vekillerle mebuslar arasında halledilecek ufak tefek mesailin mahallinde ballı için isc bendeniz kabul ederim. Fakat bendeniz yine hürmet ederek bu mukaddes hakkın hiçbir zaman kayıt altına girmesinin taraftarı olamam. Hiç şüphesiz ki ile olamaz. (Bravo sadalar.)

NECATİ BEY (Lâzistan) — Takyit yoktur, tevkit vardır.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Şu cihette habri âlinize gelmelidir ki Türkiye Büyük Millet Meclisinin şahsiyeti maneviyesinin vechesi vardır. Vekiller her gün oradan vechesini alır ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin kararlarını icra ederler. Yoksa kazaat ve içtihadıyla kinise hareket edemez. Hiç kim senio ferdi siyaseti yoktur; Bizim Türkiye Büyük Millet Meclisi siyaseti üzerine hareketle mecburdur.

REİS — Efendim müzakerecinin kifayetine dair taktır var. (Müzakere kâfî) sesleri.) (Ret sesleri.) Efendim Yozgat Mebusu Feyyaz Âli Beyle Karahisarısahip Mebusu Mehmet Şükrü Beylerin taktirleri var ;

Riyaseti Celileye

İzah ve istizah hakkındaki taktir müzakeresi kâfidir. Taktirin reddiyle ruznamcye geçilmesini teklif ederim.

Yozgat
Feyyaz Âli

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir.

Meclisin hakkı istizah ve mürakabesi hiç bir suretle takyit edilemez. Binaenaleyh Necati Beyin teklifinin reddünü teklif ederim.

Karahisarısahip
Mehmet Şükrü

REİS — Efendim müzakerecinin kifayetini kabul edenler lütfen ellerini kaldırsınlar. Müzakerecinin kifayeti kabul edildi.

Efendim Necati Beyin taktirini reyinize arz ediyorum : Kabul buyruvanlar lütfen ellerini kaldırsınlar.... Kabul edilmedi efendim.

Tezkere

1. — Meclisi Mebusan Reisi müteveffa Reşat Hikmet Beyin mezarının yapılabilmesi için tahsisat itası hakkında Divanı Riyaset tezkeresi.

REİS — Efendim Divanı Riyasetün, Heyeti Umumiye arzını münasip gördüğü Meclisi Mebusan Reisi merhum Reşat Hikmet Beyin İstanbul'daki mezarına ait bir teklifi var. Münasip görürseniz celsei hafiyede arz edelim. Ve celsei aleniye de ayrıca mevzubahis ederiz. Muvafık mı efendim. (Hay hay sesleri.)

Heyeti Umumiyeye

Milletimizin hizmetinden pek ziyade istifade ettiği ve edeceği bir zamanda ve Meclisi Mebusan Riyasetünde hufunduğu esnaili irihali darı baka etmiş olan Reşat Hikmet Beyin kabrinin alâmet ve tağ rekzedilemediği için ayaklar altında kaldığı anlaşılmıştır. Bütün hayatı menuresinde ve Meclisi Mebusan Riyasetinde millet ve memleketle karşı son derecede ibrazı hamiyet ve sadakat etmiş olan merhumu müşarünleyhin fazail ve mezayayı aliyesine ve Türk milletine ifa eylediği hidematı bergüzideye hınacı kabri pürnurunun inşası için Türkiye Büyük Millet Meclisinden 500 liranın tahsis ve sarfına Divanı Riyasetün 8 Mart 1338 tarihli ikinci içtimasında karar verilmiş olmakla keyfiyet Heyeti Umumiyenin nazarı tasvibine arz olunur efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi
Reisi Sanısı
Hüseyin Raul

(Müzakereye lüzum yok sesleri.) (Kabul kabul sesleri.)

REİS — Bilâmuzakere divanın kararını kabul edenler ellerini kaldırsınlar. Ekseriyeti azime ile kabul edildi.

HASAN FEHMI BEY (Gumüşhane) — Müsaa denizle şekle ait bir şoy arz edeyim: Bu müzakereyi aleni celsemizde de tekrar edelim. Bir kaç arkadaş bu hususta söz soylesin.

REİS — Bu teklifi münasip görüyor musunuz? Efendim. (Hay hay sadaları.) O halde aleni celsede de müzakere ederiz efendim.

İstizah

1. — Adliye Vekili Refik Şevket Beyden aleni celsede vaki istizah taktirinin üçüncü fıkrasının müzakeresi.

REİS — Efendim hafî celse ruznamemizin 3 ncü fıkrası : Adliye Vekili Refik Şevket Beyin hafî celsede izahını arzu ettikleri istizahın dördüncü mad-

desine aittir. Bu madde hakkında kendileri izahat verecekler.

MAHMUT SALT BEY (Muş) — Usule ait maruzatım vardır. İstizah mevaddı malumu âliniz kısmen hafi ve kısmen aleni devam ediyor. Aleni celseye ait kısım müzakeratinin kifayet veya ademî kifayeti hakkında henüz bir şekil takarrur etmedi. Şimdi de hafi celseye geçsek tekrar bu meseleyi aleni celsede mevzubahis etmek doğru değildir. Müzakerenin tertibi itibarıyla evveleminde aleni celseye ait kısım hitam bulmalı. Bâdhu hafi celseye mutaallik kısma geçmelidir. (Mayıs sesleri.)

REİS — Efendim malumualiniz Adliye Vekâletinden vaki olan istizah aleni surette cereyan etmekte idi. Fakat Adliye Vekili Bey, istizahın bir maddesinin hafi celsede izahı lüzumunu beyan buyurmuş tular. Bendeniz de müzakerâ inkıtâa uğramasın diye samim mevcut iken bu teklifin muvafık olup olamayacağını heyeti celseye arz ettim. Heyeti üliyenizce ekseriyetle muvaffakat buyuruldu. Bundan sonra bazı rüfekaca bu halin nizamnamesi dahiliye niugayır olduğu hakkında söz söyledikleri mesmû oldu? O zaman hafi celsenin akdi için usulen icabeden merasimin yapılınmasında zaruret vardı? Münakaşa devam ediyordu. Müzakerâ inkıtâa uğrayacaktı. Binâ-naleyh nizamnamesi dahilinin sarîh olan maddesi alkâminı ifa için bu meseleyi yeniden reyimize arz edeceğiz.

Adliye Vekili Beyefendinin hafi celsede izahını arzu buyurdıkları maddenin hafi celsede izahını kabul edenler lütfen ellerini kaldırsınlar. Ekseriyetle kabul olundu.

Mahmut Salt Beyin de bir teklifi var.

HAKKI HÂMİ BEY (Sinop) — Mahmut Salt Beyin teklifine karşı usul hakkında maruzatım var.

Mahmut Salt Beyin bu mesele hakkındaki mütaalaaları varit değildir. Çünkü istizahın bundan evvel aleni celsede cereyan eden kısmının müzakeresine karar veripte mullaka neticesinin hafi olarak ikmalî lâzımdır. Çünkü hafi ve aleni kısımlar yekdiğerine merbuttur. Ancak Vekâlet alenen söylenmesini arzu etmediği bir şeyi celsede söylemeyi munasip gördü. Belki Meclisi Âli Vekilin izahını hafi olarak lüzum gösterdiği bir şeyin tekrar aleni celsede mevzubahis edilmesine taraftar olacaktır? Hafi kısım bittikten sonra aleni celse tabiatıyla devam edecek ve itimat ve ademî itimat ile neticelenecektir. (Doğru sesleri.)

REİS — Efendim Adliye Vekili Beyefendinin şimdiki hafi celsede 4 ncü madde hakkında hafi beyanat

(ta hulunmasına muvaffakat edecekler... (Karar verdik sesleri.)

Hafi celseye karar verildi. Fakat istizah vaki oldu. Efendim, Hafi celsede beyanatta bulunmasına muvaffakat edenler ellerini kaldırsınlar. Kabul edildi efendim. Buyurun efendim.

ŞEVKET BEY ADLİYE VEKİLİ (Saruhan) — Efendim sureti hafiye arzına lüzum gördüğüm meselelerin saiki aslısı en büyük mevkii alî hâkimiyette bulunan bir zatın en büyük mevkii adlide hulûğan bir zatın; iktidar ehliyet ve idaresizliğine muallik vesâiki ve malumatı sıyledikten sonra bu surede vaziyeti taayyun eden bir zatın o büyük mevkide bulunmasının caiz olamayacağına müstenittir. Nitekim şimdi vereceğim izahat Osman Beyin Başmüddeirüvumilik makamı âlinde suret ve tarzı idaresi itibarıyla vazifesini husnû ifa edemediğine dair keoldi eliyle yazılmış ve yekdiğerini nâkiz vesâika müstenittir.

Efendim Osman Bey Bagnuddüvumunu ikoo Sivas'ta bir vaka tahaddüs etti. Belki Sivas mebusu arkadaşlarıma bildirir. Hafız Mehmet Beyin zamanı vekâletinde idi. Temyiz azasından Asem Beyle Galip Bey uranın defterdarıyla bu evde oturmuşlar. Güya işret olmuşlar. Bunu haber alan Vali Osman Bey bunları yakalamak için bir tuzak kurmuş. Bunlar çıkarken yakalanmışlar diye buraya malumat geldi. Hafız Mehmet Bey bu malumatı alanca derhal şu teğrafi çakıyor : diyor ki; Hoyeü Temyiziye-den iki zatın böyle bir vakaya maruz kalması kamayen doğru değildir. Hakkında lüzum gelen muameleye ve tahkikata çabuk ifa edin» diyor. Osman Bey nâkâmı Vekâletin verdiği hu emre gerek vazifesi olmak noktai nazarından ve gerek hoyeü temyiziyenin ve binnetice Türkiye adliyesinin haysiyetiyle alakadar olmak noktai nazarından meseleye derhal sarılmak lâzımı gelirken verildiği cevapta her iklesinin âleyhünde bulundu. 23 mart 1337 tarihinde Asem ve Galip Beyler hakkında malumat istenmiş ve 7 nisvan 1337 de verilen cevapta: mumaileyhimanın daima münakaşası çâlisıye ihraz ve tabilî müyadında bulunan defterdar Faik Royle müddeiden memurun arasındakî mifaka da müdahale ile sıfat ve haysiyeti nezmişlerine niugayır cereyanlar husulüne sair olubukları diye cevap gelmiş ve 7 nisvan 1337 de çekilen cevabı teğrafile tahkikatin ikmalî ile evrakının hemten esali ve noticai tahkikata göre Vekâletçe haklarında istizah olunacak karara ve muameleye değin kendüsünün lüzum addoldıklarılarından vazifelerine devam etmemeleri lüzumu tebhig olunur» diyor. Fakat Hafız Bey'in bu

İkadar şiddetli verdiği bir emre rağmen, yani kendü-
beninin mazur olduğunu çok ikadar evmürü lüzimeyi
verdiği halde Başmüddetumumi buna nazarı alibare
almıyor ve 13 nisanda verdiği cevapta bu emrin he-
yeti temyiz hayıyordun iskat edeceği ve bundan sarfı
mazur olunması ve ancak şiddetlik müfettişlik gibi
münasip bir memuriyete tahvilleri suretiyle heyetin
mevki ve hayıyordun muhafazası ve mücazatin
alîye taliki ve bunlar hakkında yapacakları tahkika-
tın mezmum bulunduğu bildirilmektedir.

LUTFI BEY (Malatya) — Pek güzel cevap ver-
miş.

REFİK ŞEVKET BEY ADLİYE VEKİLİ (De-
vanla) — Fakat Hafız Mehmet Bey bunu muvafık
halmıyor ve gayet doğru olarak bana 16 nisanda
kaniyatıyla vazifasını müddet bir Adliye Vekilîye ver-
diği cevapta etevhummata müsteniden işar ve mü-
talaa muvafıkı maslahat olmadığından tahkikat ifa
übe bize bildiriniz demiş, emrini başmüddetumumi
takipalmıyor. Bendeniz burada heyeti vekilîye ge-
ymice mevle ile alakadar oldum. Bu tahkikatın icrası
tekit olunmuş en son Hafız Mehmet Beyin dediği
gibi tevchummata lüzum yoktur tahkikatınızı ikmal
ediniz, 15 Mayıs Haziranı kadar bir süçuk ay oldu-
ğu halde cevap gelmemiş. Bendenizin Vekâlele
başladığımdan 16/17 gün sonra bendeniz yazdım.
Bu tahkikatı ne yaptınız diye? Yine bendenize ver-
diği cevapta vakit geçmiş olması hasobuyuk tahkikat-
tan bir netice istihvâfî muvafık olduğu ifade olun-
muştur. Fakat bendeniz işar ettim. Ve bunun üze-
rine bu zat evrakı tahkikiyoyu gönderdim dedi. Galib
Bey hakkındaki muameleyi tespit etti. Evrakı tahki-
kiyoyu bu takibat üzerine ikmal etti. Bu takibat uze-
rine raporda Galip Beyin ve Asım Beyin aleyhinde
lüzum gelen delâli istihvâfî erdi? Asım Bey kuvvetli
değildi. Şahson o adamın biraz igbiran var. Fakat
Galip Bey hakkındaki boyanatta raki teptiği kabut
olmamakla beraber Galip Beyin karakola polislerle
götürün ve orada ifadesi alınmakta iken kapılı gibi
bir tahkim vaziyeti ... artık Galip Beyin sıfatı adliye-
siyle tahili telif olmadığını bendeniz takdir ettim.
Asım Bey hakkında bir muamele yapmadım. Zaten
unun hakkeninde Osman Beyin delili kavî idi. (Eski
hakkında delil kuvvetli idi ve Galip Bey zaten ev-
velce kendisi adliye müfettişliği istiyordu. Adliye
müfettişliğine tayin oldum. (mesle nedir seçer) Ya-
ni Osman Beyin vazifeli memurunu ifadaki lükaydi-
sine ve gerek Hafız Mehmet Bey tarafından ve gerçek
vaki olan şeyi bendeniz tarafından ifa etmemek

üzorine şeye masıldır. Birinci misal efendim Osman
Beyin masiyetine iki tane muavin tayin olunmuştur.
Birinci yine Hafız Mehmet Bey zamanında tenzilen
tayin olunan Halil Bey Mahkeme Temyiz azası iken
oraya Başmüddetumumi muavini oldu. Birik de Kas-
tamonuda İstinaf reisi iken Başmüddetumumi mu-
avini oldu. Bu zat nakamı Vekâlele yazdığı mektup-
larda ve gayri resmi tahkiratta...

ZIYA HURŞİT BEY (Lüzistan) — Elyovm bu
muavimler nerdedir?

ADLİYE VEKİLİ REFİK ŞEVKET BEY (De-
vanla) — Orada efendim. Efendim şu kavî
evvela gayri resmi yazdı. Malumu İstinaf Vekâlele
her zatın her hakim olanın bir dosyası var, Mektup-
lar resmi olursa dosyaya konur ve onların hâletü
ruhiyesini gösterir. Şimdi Osman Beyin Şükrü ve
Halil Beyler hakkında bize yazıları var. Diyor ki:
«Ben ses çıkarmamağa kasdem şim. Sükûta sebat
edemeyeceğim. Hüsnü niyatına ve samimiyetine kail
olduğum selefi İstinaf Hafız Mehmet Bey hize iki me-
mur hediye etti ki şimdiye kadar görülen halleri özü-
lenmi meyus etti. İzah olunduğu vechile burisi Şükrü
beydir. Mevzuatına nazaran Kastamonuda tabeyrun
uden azüne mebnî kabul olmaz de isafa eder ve ad-
liyoyu kurtarınız tasavvuru ile temyiz muaviniğini
tayin ediniz. Halibuki hâfî tayin Şükrü Bey al-
acele geldi. Bendeniz de terfîni meca ettim. Artık kü-
yasofî devletleri burisi hal hayıyordun diyor.

İkinci bir misale mevcut. İki nofer memuriyoti-
miz muaviniğine tayin edilmiş. Bu işe adamı kufa-
yet ve ehliyeti zatı devletemine de mahum olup bun-
ların her ikisinin fevkinda yedi yeminim olarak iş
gören ve takdim ve lütfen Memurülazim menkez
müddetumumiliğine terfî hayıyordun memeyyuz Hak-
iki Uoy do udon kaçımakla şimdi bütün meşakkat
şu ihtiyar arkadaşınızın duşu gayri mülahammalline
kaldı. bu hal ile meszi cevabeniye nazarı detaylık
binalarına arz olunan umur ve muameletün rüyet ve
tedvin bile pek müşküldür. Berveçli mebusat tektir-
kat ve takibatı mazurade dahi temini muvaffaki-
yet umud üzere muavin Şükrü beyin münasip bir
İstinaf niyasetine, muavin Halil efendimin evvelce
pek kolay kazandığı İstinaf müddetumumiliğine tah-
villeriye mezkûr muaviniğilere memurülye Hakkı ve
umuru cezaiye müddetü İbrahim beylerio nakilleri
diyor. Sonra bir de «Muavin Şükrü ve Halil Bey-
lerin hâletü berveçli muharret nakilleri mümkün ola-
mazsa bunların temyiz azalıklarına nakilleri daha eh-
ven kalır. Zira memurülazim devairde bir

sandalyaya döndürmülmek kâfidir. Bithassa burasını nazaran dilkatenize arz ederim. Efendim bu şekilde alayhinde bulunduğu ve aczini izraf ettiği ve aczinden dolayı tenzihini teklif ettiği bu zatı kendisinin mayasından alınıp diye mahkemei temyiz azası ikolhuk sandalyasına koymanın manayı adlisi nedir? (Ne yapımlar sesleri) (Inha resmüdir sesleri) Başmüddeiumumünin 12 haziran tarihli şifresi resmî olarak - baş tarafını okumuyacağım - ekidimli memurunu adliyedon olan başmüddeiumumü muavinlerinden Şükrü efendinin terfian Temyiz azalığına tayinini linha etmiş aken tayini Yani bundan iki nana çıkarıyor. Biniş; heyeti temyiziye başmüddeiumumünisi olan zat bulunduğu mevkin şerfi adlisini kıyk olduğu derecede kavranmış değildir. Elbette sesleri. Sonra ikinci bir mesele vardır. Başmüddeiumumü Osman Bey müteim gerek resmî şifrede ikadüğüm ve gerek şifahi verdiğimi izahatı söyledim ikendinin işi üzerine muavin İbrahim Efem beyi tekrar istiyor.

ZİYA HURŞİT BEY (Lüzistan) — Esbabı ne?

SITKI BEY (Malatya) — Orada ne esbab vardır?

REFİK ŞEVKET BEY ADLIYE V. (Devamla) — Efendim bendenizce hiçbir sebep yoktur. Ehliyetine dirayeten bahsetmekle beraber resmî 13 haziranda şunu yapıyor: Mumunbey Şükrü Beyin terfi ve İbrahim beyin menumiyeti sulikasına iadesi diyor. Esbabı budur. Yani İbrahim beyin tekrar kendi mayasına alınmasını istemesidir. Bunda her iki şekil vardır hatır olabilir. Ya kendisi üzerine bir tesir yapılmış olabilir, veyahut onun usulünü ikendi takdir etmiş olabilir. Şimdi bendenizin arzettiğim bu şifre 13 haziranda gelmiştir. Bendeniz Vekâlet 19 haziranda aldım. Yani o zaman Osman beyle aramızda müvazıfotı resmîye bile icaditibis olmuş değildir. Sonra bu olsa olsa kondisinin yanına almaya arzu olmediği zevatı muavin olarak geldiğini görünce iş yapmadıklarını görünce daha iyi iş yapan zevatı neroh etmesidir. Mesele bundan ibarettir. Yani buna başka mara vonilemez.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Hafız Memet Bey de zorla ve bir nica ile gönderdi. Tekaütlenin geçinmeleri oldu bizim Anadolu.

REFİK ŞEVKET B. (Devamla) — Sonra efendim Osman beyi bendeniz izminden tanırım. Eski adliyecilerdendir. Emektardır. Fakat bu zat hizmetli devlele bulunmasının kendisine bahsettiği hümet derecesinde fevkalâde zeki değildir. Fevkalâde tabirini zikrediyorum. Binazovalbyh bu cihetse kendisinin

bu Başmüddeiumumü muaviniun oraya gelmesiye ve vaveyla ve feriyadından anlaşılabilir. Çünkü Elaziz müddeiumumünisi olan Hakkı Efendi hakikaten çalışkan bir zattır ve müdavidir. Ve sonra Ethem Bey umuru cezaiye müdürü. O da gece gündüz çalışır bir çocuk. Aynı zamanda Diyarbekir istinaf müddeiumumünisi olan Nuzret efendi o da çok zeki ve malumatlı bir çocuktur. Yalnız kiiz bir adamdır. Umuru cezaiye müdürü olan Ethem Bey çalışkan ve bir de muavini çalışkan. Başmüddeiumumü muavini olan efendi çalışkan, bir de mümeyyed var çalışkan. Gıdıpte yerine kendilerinin yerinde bulunan kimselerde görülmesi lüzim gelin faaliyetü görmeince Osman Bey apıştı, kaldı ve ondan dolayı bu lüzim gelin faaliyetü gösterebilmek ve makamu vekâletü mütebayin ifadat ve işaratta bulunmak okketai nazarmdan ve bithassa iki zatın deşşeli mübayanetinden her vesileden istifade yazar, yazar, durur. Bu hal dedikodu sahası olmuştur. Bithem Siyastan geçen arkadaşlardan bu lafları ikadimiyon kaç kişi oldu? Heyeti temyiziye azaları bir birlerinin alaylına hadla son zamanda grup bile teşkil etmişler, onun için bendeniz bu Başmüddeiumumüyi şu esbabı mucibeye binaen başmüddeiumumüliği yapamuyacağımı anlayarak azalığa tenzil etim ve için en sayarı dilkate nazarı, aczinden dolayı tenzihem teklif ettiği zatı bir sandalyaya işgal etmiş diye en büyük mevki adli hakimiyete getirdi.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Kadisi de öyle yapmışın efendim.

REFİK ŞEVKET BEY ADLIYE VEKİLİ (Sarıca) (Devamla) — Hayır efendim hayır. Başmüddeiumumülikle azalık arasında katıyan bir fark yoktur, Osman Bey hakkında söyleyeceğim budur.

SITKI BEY (Malatya) — Efendim, bendeniz eşittim ki...

REİS — Efendim, müsaade buyurun. Bir noktayı istifsar edecek.

SITKI BEY (Malatya) (Devamla) — Vekâlete geçtikleri zaman Başmüddeiumumü Osman Bey ismini zikrettiğiniz zatlardan birisini bu vazıfeyi ifa edermiyeceğini buraya yazmış ve bize hurada okudunuz.

REFİK ŞEVKET BEY (Adliye Vekili) — (Devamla) — O zat kim efendim, ismini söyleyiniz. Celze hafidir.

SITKI BEY (Malatya) — Efendim, Umuru Cezaiye Müdürü İbrahim Bey Hakikatca zeki, muktedir bir zat olduğu anlaşılıyor. Vaziyetinden şahsı değil yalnız zatâliniz Vekâlete geçtikten sonra İbrahim

Reyi Umuru Cezaiye Müdüriyetine alıyorsunuz ve Başmüddeiumumiyec diyorsunuz ki, sizin istidatsız, iktidarsız gördüğünüz İbrahim Beyi ben Umuru Cezaiye Müdüriyetine tayin ettim. Zekidir, faaldir, muktedirdir diye yazmışsınız. Siz o oraya yazmaktasınız. üzerine Başmüddeiumumî Osman Bey de mademki muktedirdir, o halde Ethem Beyi tekrar memuriyetine gönderiniz diye yazmış. Onun üzerine zatîaliniz tenzili sınıfı Mahkemei Temyize aza yapmışsınız.

REFİK ŞEVKET BEY (Devamla) — Arz edeyim efendim, bendeniz bu Umuru Cezaiye Müdürü Ethem Beyi yanına almazdan evvel kendisi hakkındaki dosyayı teftih ettiler. Başmüddeiumumî Osman Beye yazdım dedim ki, senin muavini olan İbrahim Beyi Umuru Cezaiye Müdüriyetinde işhidam edeceğim. mütalâanız nedir? Yani oradaki mesaisi, ahlâki, evsafı lâzimesi itibarıyla mütalâasını sordum. Başmüddeiumumî bendeniz yazıyor efendim. Du zat için diyor ki; bu zat gayet çalışkandır, gençtir. Yalnız diyor ki genç bir adamın böyle bir mevkie geçmesi nazan dikkati celbediyor. Yani bu kusuru buluyor. Esasen bu baba Heyeti Temyiziye kanununda. Malumu âliniz geçen sene biz bu Heyeti Temyiziye teykil ederken adanı arıyorduk. Liva muavinlerini Başmüddeiumumî Muavini yapıyorduk. Sonra tespit ettik. Halbuki bu liva reisi idi. Tuttuk efendim, müddeti hizmeti adliyesine bakmaksızın bu emsali misülül Başmüddeiumumî muavini yapıldı, bendenizin zamanında değil.

BİR MERUS BEY — Encümeni müdiranı yaptı.

REFİK ŞEVKET BEY (Devamla) — Hiç de encümeni müdiranı değildir efendim. Dışarıda bir şey işittim. Osman Beyden bir telgraf gelmiş, onlar cevap verecek. Bendeniz vaziyeti daha şabuk arz ediveriyim. İş daha kestirme olur. Bir defa bendeniz bu yeni Başmüddeiumumî İhsan Beyin şahsen Türkiye'de sayılabilecek ulemayı hukuktan olduğuna kanırım. Bendeniz kani olmakla beraber, Türkiye Adliyesinde mevkii mümtazı bulunan Umuru Hukukiye Müdürü Tefik Nazif Bey, gerek kadılıkla ve gerek mesafî adliyede ihtias ve iktidarı bulunan Ankara Kadısı İsmail Hakkı Efendi ve kezalık Türkiye'de en benam hukukiyunları bulunan müsteşarım Tahir Beylerin ittifaklarıyla bendenizin bu İhsan Bey hakkında bunlardan toplamış olduğum malumata zamime olmak üzere oradaki Heyeti Temyiziye'nin de kanaatını alıp indelicap heyeti umumiyeye arz etmeye Başmüddeiumumî hakkında bir iliraz vukuunda Başmüddeiumumî hakkında nasıl bir cevap verebileceğime me-

dar olmak üzere Sivas Valisi Haydar Deye bir telgraf çektim. dedim ki; efendim, musaade buyurunuz, ay-nen olursam mesele hallolunur.

LUTFI BEY (Malatya) — Mahkemei Temyiziye-yi şahadeti kâzibeye davet ediyorlar.

REFİK ŞEVKET BEY (Devamla) — Efendim, karşınızda bulunan zat bir arkadaşınız, her şeyden evvel haysiyeti şahsiyesinin fevkinde, haysiyeti hükümet ve devlet gören bir adamdır. Mahkemei Temyizin mevkii takdir edemediğinden dolayı bir adam tenzil ederken Mahkemei Temyize şey emiştir gibi vakti olan isnadı rica ederim, evvelâ siz tezkir ediniz. Biz sizinle iki seneden beri arkadaşız. Yekdiğerimizin kanaat ve vicdan ve efaline yakinen mümasız. Bendeniz izahat veriyorum, rica ederim, beyim, Başmüddeiumumî İhsan Beyin...

ZIYA HURŞİT BEY (Lazistan) — Ne zaman, is-tihsattan sonra değil mi?

REFİK ŞEVKET BEY (Devamla) — Efendim, evet... Heyeti muhteremeyi tenvir edeceğim. Başmüddeiumumî İhsan Beyin iktidar ve malumatı ilmiyesi hakkında yarın Meclisi tenvir etmek ihtiyacı melhuzdur. Heyeti Temyiziye'nin dört reisini lütfen nezdi âlinize davetle beraber gayet mahrem olarak müşâ-rünileyhimin bu husustaki kanaat ve malumatlarının işarını rica ve mevkii alîi adlıca bulunan zevatın haysiyetini rencide etmemekle beraber bu istifsarımın suyuuna meydan vermeyiniz.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakır) — Yani iki gün sonra çektiniz. Bu emre ne cevap verdiler.

REFİK ŞEVKET BEY (Devamla) — Dikkat huyurulursa görülür ki verilecek cevaplar Heyeti Temyiziye'nin ne kadar yüksek mevkie bulduğuna gayet büyük delildir. Rica ederim.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakır) — Emrine gelen cevap nedir Beyefendi?

REİS — Söz alırsınız, sorarsınız.

REFİK ŞEVKET BEY (Devamla) — Efendim Ceza Dairesi Reisi Hasan Fahmi Bey... Cevabı okuyorum: (Azil ve nasip hakkı makamı âtilerine ait olduğundan bu hususta hiçbir mütalâada bulunmamacığı ve kendisinin bu bapta müstenkif addedilmesini rica etmiştir. Binaenaleyh demin aferin demiyordunuz Şukrii Bey, şer'iye ve istida daireleri reisleri kâmid ve Nazif beyler gerek ilmen, gerek ahlâkan (çrk-mamıştır efendim bir takım şeyler) muktedir ve fazil (yine bir takım şeyler çrk-mamıştır) ancak Osman Beyin hilâsebeap tenzili ve diğer Temyiz d'zayı kirami hakkında da mesbuk muameleden heyeti hazıra-

nin müteessir bulunduğu (diğer Heyeti Temyiziye meselesi buna ait değildir) Halil Reyin aza muaviniğine tenzili meselesidir. O da bendenize ait değildir. Hukuk Dairesi Reisi Abdullah Bey, yalnız şuna dikkat isterim ki Heyeti Temyiziye azaları içtihatlarında serbesttir. Heyeti Temyiziye emir verilebilir. Heyeti Temyiziye azaları gayet müteaddir gayet mühterem adamlar mütalâalarında serbest adamlardır. Bâzi arkadaşların fikirlere karşı söylüyorum.

LUTFI BEY (Malatya) — Mehakimin hepsi israrlıdır.

REFİK ŞEVKET BEY (Devamla) — Hukuk Dairesi Reisi Abdullah İhsan Reyin liyakat ve iktidarı takdir edilmekle beraber Osman Reyin vukuf ve ru-yetçe farkiyetini dermeyan etmişlerdir. Sonra Vali kendi en son mübâlaasında (İhsan Beyin Aydın Vilâyetinde şöhret ve fazileti kalbi acizide derin bir hürmet uyandırmış olmakla hakkında söyleyecek başka söz bulamam. Maahaza Osman Rey de cidden teveccühü âliyye lâyık bir gençtir.) diye tavsif ediyor. Şimdi efendim netice ne olmuştur efendim? Bu telgrafı çekmekle Heyeti Mühteremenize bütün Meclis namına icrayı kaza eden zevat hakkında lâzım gelen malumat verilmiştir. Bunı emir falan telâkki etmek doğru değildir.

FEYYAZ ÂLİ BEY (Kayseri) — İhsan Bey buraya İstanbul'dan ne suretle gelmiştir efendim?

REFİK ŞEVKET BEY (Devamla) — Mahkeme-i Temyiz âzası idi.

FEYYAZ ÂLİ BEY (Kayseri) — Mezunen mi geldi?

REFİK ŞEVKET BEY (Devamla) — Hayır. Oradan tayin olundu ve geldi.

ZIYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — İstanbul'dan mezuniyet alarak gelmiş buraya.

REFİK ŞEVKET BEY (Devamla) — Hayır. Karşiyen tehzib ederim efendim... İstanbul'da . . . âzası iken tayin olunmuştur. Teblig olunmuştur, gelmiştir.

ZIYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Tehcir müddeiumumiliği yapmış mıdır?

REFİK ŞEVKET BEY (Devamla) — Bendenizin bunun hakkında malûmatım yoktur. Bu zatın halâlinin hiçbir firkası siyasiyeye intisap etmek ihtimali dahilinde olmakla . . .

HACI SÜKRÜ BEY (Diyarbakir) — Kimin, bunun mu? Ferit Paşa zamanında . . .

ZIYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Kimin?

REFİK ŞEVKET BEY (Devamla) — İhsan Beyin ve şahsan yalnız . . . Başka sorulacak bir şey var mı efendim?

ZIYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Efendim istizahımızın dördüncü maddesi Başmüddeiumumi Osman Beyin tenzilen Temyiz âzalığine nakli ve yerine İstanbul Mahkemesi Temyiz âzalığında İhsan Reyin tayini idi. Vekili Beyefendi Hazretleri Başmüddeiumumi Osman Reyin tenzil eshabı mucibesi diye burada bir çok hususî mektuplarını okuttu. Dosyadan getirtti. Bendenizin kanaatıma en muvafık olan ciheti Sıtkı Beyefendinin buyurdıkları gibi vaktiyle onun maiyetinde bulunduğu zaman, yani müddeiumumi muaviniğinde bulunduğu zaman onunla iyi geçinememiş ve oradan ayrılarak Refik Şevket Beyefendinin zannederim chibbasından olduğundan dolayı maiyetinde elyevni umuru cezaiye müdürü olan zatı teris yapmasından bu adam bir çok gayri kanuni hareketini görüldüğü için kendisi de şey ederek, yani belki bundan bir az korkarak kendisini böyle müte-nakiz bir mektup yazmasına sebebiyet vermiştir. Hakikat budur zannederim. Yoksa resmî bir muamele bu Osman bey hakkında mahkeme-i temyizde Asım ve Galip beylerin haklarında geçen bir muameleden dolayı o meselenin olmayacağı aşikârdır. Heyeti Celileye kanaat gelmiştir. Vazife meselesi idi. Sonra asıl Meclisi Âlinin her vakit söylediği ve her vakitte ve her vekile bu münasebetle hücum ettiği bir mesele var İstanbul'dan memur getirmek meselesi. Bu İhsan bey İstanbul'dan getirilmiştir. Vekil buyurdular ki İstanbul'dan buraya doğrudan doğruya tayin etmiş ve oradan istifa ederek gelmiştir buyurdular. Halbuki Osman bey mezuniyet ihtiyatıyla geldiğini söylüyor. Yani mezuniyet alıyor geliyor Sivas'a ve gayet tayin buyurulmazsa yeniden mezuniyeti varya. Yine İstanbul'daki vazifesine devam edebilecektir. Yani ne derece merbutivelle geldiğine bu kâfi bir delüldür. Bendeniz onun iktidarı hukukîsi hakkında söyleyecek bir şeyim yoktur. Yalnız bir çok mühterem arkadaşlar buyuruyorlar ki Ferit Paşa zamanında tehcir mesalinden dolayı müddeiumumilik yapmış bir zattır bu zat.

Bir mebus . . . (Hayır, evet sadaları)

ZIYA HURŞİT BEY (Lâzistan) (Devamla) — Efendim arzedeceğimi. Sonra Vekil Beye burada istizah edildikten sonra ve istizahı takrin vekâleune tevdi olunduktan sonra orada bir baş müddeiumumi Osman bey meselesini görür görmez kendisini tebris için, yani kendisine Meclisi Âlide bir hak temio için derhal şifre olarak Sivas Valisine . . . Acaba tarihte böyle nümunesi var mıdır? (Alkıylar) Vali Mahkeme-i Temyizi toplasın da tenvir için şifreye Vali cevap versin. Hiç işidilmiş midir? yani bu sırf kendi

zati içindir. Teherri içindir. Meclisi tenvir edeceğim diyor. Hiç şimdiye kadar işitmemiştir ki bir Vali Temyiz heyetini toplayarak Adliye Vekilinin Mecliste maruz kalacağı sualleri orada düşünerek şifre ile buraya, oradan Meclise; şimdi bakınız. Başmüddei umumi Osman bey ne ifade ediyor? Evvelâ telgrafı okuyayım. Bu Meclisi Âlide bir çok zevatı muhteremeye çekilen telgrafın surtidir. Heyeti Temyiziye azasından Osman imzasıyla yani sabık Başmüddei umumi Osman istihaza maruz kaldığından bahsile Meclisi Âliyi tenvir etmek üzere, efendim istizahtan sonra istifsar var yani istizahtan evvel Vekil Beyin böyle bir şey hatırı hayalinden geçtiği yoktu. İş istizaha kaldıktan sonra... düşünüyor. Başmüddeiumumilikten isabet olması ve mezuniyeti ihtiyatı ile İstanbul'dan gelen halefi İhsan Beyin tezkiesi iltimasını ve mahrem kaydını havi Adliye Vekili tarafından Sivas Valiliğine gelen şifre ile müstacelen istihzah edilmesi üzerine Temyiz rüesasından istihbarla bunun Vali nezdinde içtima eden rüesayı müşarüin ileyhim keyfi olan bu muamelede isabet olmadığı ve bunda heyeti temyiziyenin rencide ve müteessir olduğunu ve Hükkâmı Temyiziyenin kadir ve haysiyeti ihlâl edildiğini ifade eylemiştir. Binaenaleyh Vali tarafından 24/25 tarihli şifre ile cevap yazıldığı anlaşıldığından cevabı mezkûrun dahi meydana çıkarılması maruz azizanemdir. Adliye Vekili her memlekette bir idare memurudur, her memlekette böyledir. Adliyenin en büyük adamı aranınca Mahkemei Temyiz hükâmı gösterilir, ve bugün bir çok memlekelerde bir çok devletlerde silsilei meratibe bakarsak en başta Mahkemei Temyiz Reisi gelir. Amerika'da bile Reisi Cumhur Mahkemei Temyiz reislerindedir. İinaenaleyh Temyiz Reisleri ile böyle eğlenilmez. Onlara karşı beni Mecliste istihzah ettiler, benden böyle bir mesele soruldu. Bu mesele hakkındaki fikrinizi yazınız ki Meclisi tenvir edeyim demek ve onları toplamak kadar onların kadir ve haysiyetlerini tenzil eden hiçbir şey yoktur.

Mahkemei Temyiz heyetini topluyorlar ve onlara diyorlar ki bu meseleyi söyleyiniz. Rica ederim o reis o azalar ki az evvel böyle mektup geldi falancanın aleyhinde bulundu, falancanın aleyhinde yazdı diye bu memlekette aksini iddia eden bir adam yoktur. İktidar ve namusu ile mutcarif bir adamın derhal Başmüddeiumumilikten tenzilen Mahkemei Temyiz azalığına nakledildiğini ve gayri kanunî ve keyfî bir surette, tabii ne surette cevap yazacağını biliyorlar, fakat rüesayı müşarüneyhimni hazeratı hakikaten bu cihetten bu meselede tecellüt göstererek keyfî ve

gayri kanunî görülen muameleyi bu memleketin tarihî adlisinde uzun bir mümarese ile yetmiş zevat yakından kavriyarak bildirmişlerdir. Heyeti Celilenizin burada göreceği bir şey var. Bir kere Adliye Vekili burada istihzah edildikten sonra kendi kanaatine güvenemiyerek, yani ben kendim Meclisi ikna edemeyeceğim, ona güvenemiyerek kendime zahir ve imdallar araması ve bunun için de efendiler namusu adliyi temsil eden Mahkemei Temyizi kendisine müşarîk görmesidir. Yani bu işi Temyiz ile işlat edecektir. Efendiler bu iş buraya gelmeseydi Mahkemei Temyizin azasını natik olan bu telgraf buraya gelmiyecekti. Burada okunmıyacaktı. O tabiidir. Temyiz azası ile Başmüddeiumumi ile nyanılmaz. Onun vakitliyle muavini olan böyle bir zatın kendili aleyhinde burada söylediği sözlerle o ne tenzil edilir, ne talif edilir. Şayet diğer temyiz azaları Galip ve Asım beyler meselesinde ise, o sırf memuriyete ait meselelerdir şayet sustimal varsa sade azalaktan oradan ortaya tenzil edilmez. Bakınız efendiler; bizim en büyük mehakimimizi, adliye umurumuzu tevkil ettiğimiz zat, adliyenin en yüksek mertebesi olan, resikârda bulunan mahkemei temyizi şayet rencide ederse siz bu memlekette nasıl adalet umarsınız? Böyle mahkeme rüesası gibi uzun bir silsilei meratip katkederik o mevkii balaya suut eden zevatı muhteremeyi biz burada bazıca edemeyiz. Buna her azanın yureği titrer, ve hepimiz, adalet ve vazife namına onların hukukunu müdafaa ile mükellefiz. Bunu müdafaa eden kimse her mebus kendisini bu vazifeden beri bulamaz. İşte kendisi de burada beyan ettiler. Ne kadar küçük bir sebeple bir Başmüddeiumumi tenzil ediliyor ve sonra kendisini tebriye için ne suretle bir heyeti temyiziye müşarîk gösterilmek isteniliyor ve bunlar Vali nezdine celbediliyor ve şahit göstermek isteniliyor. Bir Heyeti Temyiziyenin Valinin huzuruna gelmesi ve bunlar sırf vekil beyin Meclisi tenvir etmesi ve kâfi derecede kuvvî iknâyeye sahip olması için hususî, mahrem şifrelerle yazılıyor. Artık bunun takdirini Heyeti Celilenize bırakıyorum. (Müzakere kâfi sesleri)

EMİN BEY (Erzincan) — Bendeniz Refik Şevket Beyefendinin cesareti medeniyesinden onu beklerdim ki kendilerinden ne kadar bir sual varit olursa olsun icralleriyle göğsünü gere gere bu kürsüde cevap vermeleri lâzım gelirdi. Fakat gerek geçen günkü istizahta ve gerek bu günkü istizahta kendilerine bir hak temin edebilmek için daima eslaf zamanındaki usulsüzlüklerden bahsetmeleri zannedirim ki

kendilerinin zaafına delâlet eder. Celâli aleniyeye ait olan mesail içim tabii sözü mahfuzdur. Yalnız Ziya Bey izah etti. Ben de bir iki noktaya bir söz söyleyeceğim. O da her nasılsa tehcirciler, nezdinde fevkalâde hariz kıymet oluyorlar. Herhangi iddialarında olursa olsun kendilerine bir hâkimin sul istimalatından bahsedilecek olursa efendim beni ikaz etmediniz dediler. Tehcir müddetumumiliğinde bulunan, tehcir müddetumumiliğinde bulunanlar Ferit Paşa zamanında tayin edilenler, hatta bunlardan İhsan Bey de tehcir müddetumumiliğinde İzmirde bulunarak bir çok zavallıları bu suretle tehcir ederek sırf Ferit Paşanın emriyle ve Ferit Paşanın talimatı mahsusıyla gelmiş bir adamdır. Böyle bir adamı Mahkeme Temyiz gibi mühim bir mevkii ihraz edebileceği ve o mevkii muhafaza edebileceği iyakarı var mıdır? Böyle tehcircilerden birisi de bizim başımızda beladır. Onun hakkında celâli aleniyede izahat vereceğim ve o adamın bizim memleketimize ne kadar tela olduğunu arzedeceğim.

Refik Şevket Bey efendinin vicdanına, imanına, dine ve gayet milli uğrunda fedakârlığına himmat ettiğini temin ettireceğini bir zatın şahadetıyla şahadet ettireceğim. Binacaleyh bunu celâli aleniyede söyleyeceğim sözü mahfuz kalsın.

ZÜLFİ BEY (Diyarbakır) — Muhterem arkadaşlar; Heyeti Celileniz müsaade ederse Adliye Vekili Beyden iki şey soracağım. Birisi tenzili sınıf değil, bugüne kadar Mahkeme Temyizde tutması, diğeri de Osmanı isabet ederek buraya getirmesidir. Çünkü Osman Bey vaktiyle polislikten yetişmiş ve Tırnova'da polislik etmiş, mektebi hukuktan çıkmış, İngilizlere alet olmuş ve İstanbul Polis Müdürü Hatil beyle teatrik mesai etmiş ve işkencesiyle temeyyuz etmiş bir insandır. Bunu bütün vicdanınıza havale edeceğim ve Heyeti Celilenizin vicdanını hakem testacağım. Osman Bey böyle bir insan olduğu halde böyle Meclisi Âlinin namına icrayı hükmeden ve umumi mahkim olan Mahkeme Temyizle istihdamı edilmesine çok müteessifim. Ciminizin de teessüf edeceğinizi eminim.

İhsan beye gelince o da Ferit Paşa zamanında Mahkeme Temyiz azalığında bulunmuş ve Meclisi Âlinin meşruyetini kabul etmeyen ve hatta beyanatta bulunarak Yunanlılar insallalı hunları mahveder diye beyan eden ve Adliye Nezaretinde Ali Rüşdünün fevkalânen bir adamı getirip istinaf azalığına tayin etmiş olduğu öyle renksiz, seciyesiz adamları Mahkeme Temyizde aza görmek nasıl olur efendiler, (Bra-

vo sesleri) Bunları tamik ediniz. Böyle seciyesiz renksiz adamlardan bu memleket istifade edemez.

MUSTAFA BEY (Tokat) — Allah razı olsun.

REFİK ŞEVKET BEY (Adliye Vekili) (Saruhan) — Efendim bilhassa en son sözü söyleyen Zülfî beyin sözleri hakikaten hepimizin vicdanları üzerinde esaslı bir surette tesir yaptığını inkâr etmek kabul değildir. (Meclisin meşruyetini tasdik etmeyen sadaları) Söylenen sözler, bizim meşruyetimizi tasdik etmeyen bir şahsı Adliye Vekilinin tayin olması söylenen sözler elbette bizim bu günkü vicdanı millimizle kabulü telif işler değildir. Bu inkâr edilemez. Fakat efendiler; bir mesele vardır ki tehcir Müddetumumiliği yapmak bir cunha deyiştir. Mutlaka bir cürum değildir. (Mutlaka cinayettir sesleri) (Gurültüler) Tehcir Müddetumumiliğinde bulunan çok namuslu adamlar vardır.

LUTFİ BEY (Malatya) — Tehcir bir cinayettir. Bu söz bu müllele darbendir efendim.

REFİK ŞEVKET BEY (Devamla) — Mutlak tabirini kullandım. Rica ederim sarih söyledim. Kullandığımı kelimeyi söyleyeyim de kendi dairei intihabiyenizde de görmüşsünüzdür. Efendim öyle adamlar vardır ki tehcir Müddetumumiliği yaparken istikametlerinden dolayı meyvus olmuş ve tehcir esnasında müslümanlara iraei tarik etmiş müddetumumiler de vardır. (O da var sesleri)

EMİN BEY (Erzincan) — Terfi eden varsa nasıl ikisini istihdam ediyorsunuz?

REFİK ŞEVKET BEY (Devamla) — Tehcir hakikatinde, tehcir müddetumumiliğinde izahı fedakârı edenlerin hakkını da vermekle mükelleftir. Mutlak iyi değildir. Fakat mutlak da fena değildir.

EMİN BEY (Erzincan) — Yine o zaman da terfi etmişse

REFİK ŞEVKET BEY (Devamla) — Şimdi İhsan Bey meselesine gelince...

YAHYA GALİB BEY (Kırşehir) — Kaç İhsan var. Yalnız adliyedeki İhsan Bey mi var?

REFİK ŞEVKET BEY (Devamla) — Arz ediyorum ki İhsan Beyin tehcir müddetumumiliğinde bulunduğundan katıyen haberdar değilim. Fakat bu kadar haber aldıktan sonra...

ÖR MEBUS — Bu kadar tahkik etünüz de bunu anhyamadınız mı?

REFİK ŞEVKET BEY (Devamla) — Bu kadar malumat aldıktan sonra elbette bu vazifesi esnasındaki muameleyi bütün teferruatıyla öğrenmek benim vazifemdir.

ZIYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Geçmişür

REFİK ŞEVKET BEY (Devamla) — Sonra efendim gelelim Ziya Hurşit Beyin beyanatına. Şimdi bendeniz isterdim ki Ziya Hurşit Beyin Başmüddetumumiyi müdafaa ederken onun diyor mütenakız yazı yazmasına diyor belki adliye müfettişi Etem Beyin Adliye Vekili üzerinde yaptığı tesirattan korkarak yapmıştır diyor.

ZIYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Fakat Beyefendi daha sonra söylediğimi söyleyiniz. Efendim. Gayri kanunî muamelatiniz nümündür.

REFİK ŞEVKET BEY (Devamla) — Eğer öyle bir zihniyet varsa tamamıyla vazifesinden uzak ve idareî maslahata ayık olduğuna delâlet eder. Bir adam ki bir gün böyle söyler, diğer gün başka söyler en büyük mevkî adliden beri olmadığını Ziya Hurşit Beyin beyanattır.

REİS — Efendim muhavereye müsade etmiyorum.

REFİK ŞEVKET BEY (Devamla) — Sonra efendim İhsan Bey mezun olarak gelmiştir. Hayır gelmemiştir. Gibi sözlerle Adliye Vekilinin muhakemesi icra ediliyor vaziyetindeyim. Ben diyorum ki mezunen gelmiştir. Hayır Osman Bey böyledir diyorlar. Rica ederim bu Adliye Vekili ile Osman Beyin meselesi midir? Yoksa Devlet ve millet mevzuhalus midir? Bunu ayırmak lâzımdır.

HACİ ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakır) — İkişi de müdafaaaya lâyık insanlar değildir.

REFİK ŞEVKET BEY (Devamla) — Ziya Hurşit Bey diyor ki burada fazla iltimal almak için ve kendinizi müdafaa etmek için telgrafı yazdın. Bunun hakkında lâzım gelen cevabı verdim. Aldığım malumat Heyeti Umumiyenize lâzım gelen cevaptır. Binaenaleyh istizahtan evvel ve sonra olması yine namı âlinizedir. Sanıyen bir başmüddetumumiyi kendisinden soramazdım. Çünkü Başmüddetumuminin kendisinden mafavkı vardı. Vali Heyeti Vekilinin mümesidi olmak ve daima hüsnü münasabatta bulunan muhterem bir zat olmak dolayısıyla mesele istişarî bir vaziyette arkadaşım ile görüşmekten ibarettir. Nitekim mektubu aynen okudum. Telgraf ve sairiyi (Gürültüler)

REİS — Adliye Vekilinin izahatını ben işitemiyorum. Rica ederim oturunuz.

REFİK ŞEVKET BEY (Devamla) — Binaenaleyh bu hususta bilmem İhsan Beyi tezkiryede bulununuz gibi bir kaydı işaret olmadığını yazdığımı aynen

okumakla gösterdim. Binaenaleyh bir bir mebus arkadaşının ve vekili mesulun beyanatına kanaat etmiyerek, ehemmiyet vermiyerek Osman Beyin ifade siyle beni muahazaya kalkışmak bilmem ne derece kahil olur?

KADRI BEY (Sırt) — Siz mebusların sözüne ehemmiyet veriyor musunuz?

REFİK ŞEVKET BEY (Devamla) — Hangi sözüne ehemmiyet vermedim. Kadri Beyden bir soru soruyorum. Rica ederim Kadri Bey söyleyiniz.

MUSTAFA SABRİ EFENDİ (Sırt) — Mahkemeye emir vermek kâfidir efendim.

REFİK BEY (Devamla) — Efendim; Erzincan Mebusu Emin Bey benim verdiğim cevapta eslafla mukayese etmeği alameti zaafa delalet eder diyor. Vaziyetimin iyi veya kötülüğünü anlayabilmek için kendi mevkimde bulunmuş arkadaşların efal hareketiyle mukayese etmeği vazife addettim. Bundan selefte aleyhinde bulunmak manasını göstermedim. Bunda ne için zaaf alameti olsun. Eğer kuvvetli isem sayenizde kuvvetliyim. Değil isem yine sayenizde zaafım. Bu bendeniz için hiçbir vakit zaaf değildir. Ancak mukayesenin vereceği neticeyi Heyeti Muhteremenize arz etmekte. Sonra tehircileri himaye eder dendi. Himaye etmek sözünü katıyen kabul etmem. Tehirciler bu memleketin aleyhinde bulunanlarla teşriki mesai ettiklerinden dolayı hepimize nasıl menfur iseler, bendenizde de menfurdurlar. Sonra Emin Beyin de bu sözünü katıyen kabul etmem. (Kâfi sesleri)

TAHSİN BEY (Aydın) — Zati âliniz Mahkemei Temyiz Başmüddetumumisi gibi en mutena bir makama ve on beş milyon nüfusun hukukunun illicagâhı olan bir makama bir zati tayin ederken onun akide siyasiyesini öğrenmek mecburiyetinde değil misiniz?

REFİK ŞEVKET BEY (Adliye Vekili) (Saruhan) — Öğrendim.

TAHSİN BEY (Devamla) — Fakat burada diyorsunuz ki bundan sonra muttali oldum.

REFİK ŞEVKET BEY (Devamla) — Şimdi işitirim efendim.

TAHSİN BEY (Devamla) — Bu bir hata değil midir?

REFİK ŞEVKET BEY (Devamla) — Efendim; Umuru Hukukiye Müdürü Tefvik Bey İzmir mülkâsı Adliye Müfettişi idi. İşte İzmir mülkâsı Adliye Müfettişi olan Tefvik Nesip Beyin bu zat hakkında bendenize bütün teferruatı hayatiyesi itibariyle vakı olan malumatından sonra bu zati tayin ettim.

HAKKI BEY (Ergani) — Yanlış söylemiştir. Yalan söylediğinden dolayı onun da azli lüzümlüğüdür.

REFİK ŞEVKET BEY (Devamla) — Yalan söylemek başkadır, bilmemek başkadır. Herkesein havsalası malumatı bir olmaz. Bendenizin istilaatım demin de istimlerini verdiğim zevattan aldığım malumat üzerine ve bu adamın ehliyet liyakati ve dirayet ve ahlaki istikameti dolayısıyla geldi. Bu bir meseledir. Bu meseleye lükayı kalmak doğru değildir.

NUSRAT EFENDİ (Erzurum) — İhsan Bey vakıtle İzmir'in işgalinde İzmir'de bulunmuş bu idi?

REFİK ŞEVKET BEY (Devamla) — Hayır efendim.

NUSRAT EFENDİ (Devamla) — Buraya gelmeden tebdilhava geçirmiş mi?

REFİK ŞEVKET BEY (Devamla) — Hayır efendim. Tercümei halini arz edeyim. Bu zat buraya gelmeden evvel yani 1330 senesinde İzmir'de idi.

NUSRAT EFENDİ (Erzurum) — 1335 senesinde nerde idi?

REFİK ŞEVKET BEY (Devamla) — 1330 senesinde İzmir'de İstinaf Reisi idi. Yine 1330 senesinde İzmir'in Hukuk Ticaret Reisi. 1331 senesinde Mahkemei Temyiz Başmüddeiumumî Muavini.

NUSRAT EFENDİ (Devamla) — Buraya nereden gelmiş idi?

REFİK ŞEVKET BEY (Devamla) — İstanbul'dan.

NUSRAT EFENDİ (Devamla) — Kim tayin etti.

REFİK ŞEVKET BEY (Devamla) — Bendeniz tayin ettim.

NUSRAT EFENDİ (Devamla) — Adliye Musteşarı Tahir Beyle münasebeti var mı?

REFİK ŞEVKET BEY (Devamla) — Hayır efendim. Tahir Beyin münasebeti hususiyesi olduğunu bilmiyorum. Tahir Bey bu zatın muktedir, faziletkâr olduğuna şahadette bulunmuştur. Bu suretle faziletkâr olduğuna kanaat hasıl oldu.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Reis Bey efendi, müsaade buyursanız bir şey soracağım:

REİS — Efendim Feyyaz Âli Beyin bir suali vardır.

FEYYAZ ÂLİ BEY (Yozgat) — Efendim; Kırşehir müddeiumumiliğine tayin edilen Salih Bey Yozgat isyanından dolayı maznuodur.

REİS — Efendim, hafi celsede izah edilen mesele ile alakadar değildir.

FEYYAZ ÂLİ BEY (Devamla) — Hafi celse ile alakadardır. Efendim Kırşehir müddeiumumiliğine tayin olunan Salih Bey elyevm Kayseri İstiklâl Mahkemesince mahkûmdur.

REFİK ŞEVKET BEY (Adliye V.) (Devamla) — Bendeniz tanımıyorum, yeni tayin olunmuş.

FEYYAZ ÂLİ BEY (Devamla) — Bu Yozgatlı Çapanoğullarından Salih Reydir.

REFİK ŞEVKET BEY (Adliye V.) (Devamla) — Bendenizin haberim yoktur. Böyle bir şeyden malumat yoktur. Tabii tahkikat yaparız. Kırşehir Müddeiumumisi Salih Bey ismiade böyle bir zat olduğunu bilmiyorum.

TAHSİN BEY (Aydın) — Onları tanımadan tercümei hallerini bilmeden nasıl tayin ediyorsunuz?

REİS — Efendim; takrirler vardır. Hafi celsede kifayetine dairdir. Celsei hafiye müzakeratında kifayetine dair Kayseri Mebusu Osman Beyin takririni okundu.

Riyasetü Celileye

Celaci hafiye müzakeratı kâfidir. Celsei aleniye geçilmesini, eğer müzakere kâfi görülürse itimat ve ademi itimat reyinin mevki fiile koymasını teklif etlerim.

Kaysen
Osman

(Burdur Mebusu İsmail Suphi Beyin takririni okundu.)

Riyasetü Celileye

Hafi celse kâfidir. İstizaha aleni surette devam edilmesini teklif ederim.

Burdur
İsmail Suphi

REİS — Hafi celsenin kifayetine muvafakat edenler lütfen ellerini kaldırsın. Hemen ekseriyeti azime ile kabul edilmiştir.

Lâzistan mebusu Abidin Bey tarafından verilmiş bir takrir vardır.

(Okundu.)

Riyasetü Celileye

Diyarbakır Mebusu muhteremi Zülfî Beyefendi'nin izahı üzerine bunların her ikisi de, yani Osman ve İhsan namındaki şahısları cüyle olduğu ve müdümân düşmanlığını sanat ittihaz edindiklerini anlıyorum. Buna binaen ikisinin de gelecek Adliye Vekili tarafından azillerini teklif ve ayrıca da Adliye Vekiline ademi itimat reyini teklif ederim.

Lâzistan
Abidin

(Zülfî Beyin takriri okundu.)

Rıyaseti Celileye

REİS — Hafi bir celse ile alâkası var mıdır? (Yoktur sesleri)

Bu takriri muvafık görenler el kaldırsın. (Ret sesleri) Reddedilmiştir efendim.

Rafi celseye nihayet veriyorum. On dakika tenefüs.

(Takrirler okunmamış)

Rıyaseti Celileye

Düveli itilâfiye tarafından alâtarikuttavassut dermeyan olunan mütareke teklifine ittilâ hasıl olmuştur. Düveli itilâfiye mütarekeyi (Yunanistan'a Asyayı suğranın tahliyesinin teklif edebilmek için) dermeyan etmekte hulumuyorlar. Tahliye teklifi gibi besaleti zahir ve neticesi meşkûk bir maksatla böyle ikinci bir uç ay için dahi kabili temdit ve temdit bir mütarekeyi bu şekliyle kabul etmeğimize bittabi imkân yoktur.

Bızım için misaki millî gaye olduğuna göre mütareke teklifi ancak Türk topraklarının tahliyesi esasına kabulüyle ve mutarekenin yevmi iptidarından iöbaren tahliyeyle başlanacağına dahi taahhut edilmesiyle nazan icbara alınabilir. Şurası da mukarrerdir ki bu surette dahi mütareke müddeti - tabii kabili temdit olmak üzere - azami bir ay için kabul olabilir. Takririmizin İcra Vekillerine tevdimi talep ederiz.

Corum
Ferit

Eskişehir
Abdullah Azmi

Izmir
Yunus Nadi

Rıyaseti Celileye

Son sözü Meclisi Âlinin diyeceğine ve Meclisi Âlinin vereceği karar kabili tağyir olamayacağına binaen, malûmatı askeriyeyi alarak Meclise gelmeleri ve meselenin o vakte kadar tehirinin muvafık olacağı kanaati ile tehirini teklif eylerim.

Bilis
Yusuf

Rıyaseti Celileye

Berveçhiatf maruzatın istisnai olarak nazarı mütalâyaya alınmasını ve mahaza bu nikatta bazı tedilâti dahi mümkün görebildiğimi arz eylerim.

Mersin
Selâhattin

1. Evvelâ Şarkı kriptote sulh ve sukûnu temin için düvöli muazzamanın vaki olan teşebbüsüne şimdiden teşekkür edilmelidir.

2. Sekiz senedir istiklâli namına en müşkül şerait altında harbeden milletin topraklarına sahip olmak hususundaki hukukundan düvöli muazzamaca müstereken tanınmış olan esasatı yalnız Anadolu'da bir tahliye teklifatına mukabil altı ay müddetle adalete mahkûm edilmesini ve hafi mezkûrenin nazarı insafa vaz ve binaenaleyh müsterekenen evvel bu esasatı müsterekenin tebliğini rica eder.

3. Mutarekenin Anadolu'nun tamamen tahliyesi esasını şamil bulunduğunu Hükümet senet ittihaz eder. Bu senedin sanimiyetine isteyen Yunanlıların Anadolu'daki füzuli vaziyetlerini teessurle telekki eden milletin ve Hükümetin mütareke suretiyle altı ay daha bu vaziyeti temdit etmesi için, hiç olmazsa, ilk mütareke teklifine esas olarak Yunan Ordusunun geçen 1921 Temmuzundaki vaziyete olsun aldırılmasını ve Türkiye ordusunun kera tarihi mezkûrdaki vaziyetini alarak şimendiferine sahip olmasını düvöli muazzamanın hissi adaletinden addeder. Bu yolda bir teklifin ademi kabulü nihai bir vaziyetin şimdiden tenvirini ve kabulü kademe kademe tahliyesinin tabii bulunacağı şeraitin Milletce de görüldükçe gaye ashiye üzerinde tevahhüdü mucip olacağı gibi bir çok hususi müşkülât ve vaziyatı da halle hâdim bulunacağından Türkiye Hükümeti bu teklifini şayanı kabul bir esas mütareke olarak telâkki edileceği kanaatindeadır.

4. Müfredatın bilâhare tayini kabul olacak âni-fülâz şerait altında Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Yunan ordusuna karşı harekâtı hasmaneyi üç ay müddetle tatil edebileceğini tebliğ eyler.

Mersin
Selâhattin

Rıyaseti Celileye

Üçler konferansının Paris'te inikadiyle ilk vazife olarak mütareke teklifi hakkında bugün müttali olduğumuz mütareke şeraiti her halde bir tuzak mahiyetinde olduğu ağılebi ihtimaldendir. Fakat şunu da anlıyoruz ki sırf İngiliz ve Yunan metafii hasisesi için yapılan bu tuzakta diğer iki devleti muazzamanı da bâriz bir fenalığı olmadığını zannetmekteyiz. Şu halde ceffelkalem kabul edilmesi kanaatimizce müzir addedilen bu mütareke teklifinin reddini de o suretle menafii âliye varaniye ile kabili telif buluyoruz. Binaenaleyh arzu edilen sulhün, misaki millî dairesinden çıkmamak şartıyla, şeraiti esasıyesi şimdidin tespit edilerek daha kısa müddet zarfında bir

mütareke akdine taraftar olduğumuzun cevap olarak mütakabilen bildirilmesini teklif ederiz

Bursa Lâzistan
Şeh Servet M. İsmet

Riyaseti Celileye

Mutelifin konferansının mütareke teklifi ve şeraiti hakkında Şark Mütteliklerimizin nikatı nazarı hakkında Hariciye Vekilimiz izahat vermemiş olduğundan bu noksanın ikmalî ve mevzuuhâhsin Asyayı suğra irae edilmiş olmasına ve teklifin İstanbul Hükümetine de vukuu malûm bulunmasına göre İstanbul ve Boğazlarla sevgili yurdumuz Trakya mukadderatının mulevves ricatin ebedî ihanel ve hiyanetine tevdi ve derecesi ulûda bir sureti tesviyeye raptı demek olacağından (Fevkalüde calihî nazardır) misaki millî dairesindeki hududu memleketten haric bırakılan kıymetler cezayı vatan tanıyamen nazara alınmak şartıyla ve takrir edilecek sureti tesviyeci muhavassita dairesinde hareket muvafık olacağından (Teklifin reddi muvafık olur) Heyeti Vekilece bu cihetlere alfi ehemmiyet olunmak üzere takririmin heyeti müsarunileyha Riyasetine tevdiini talep ederim.

25 . 3 . 1338
Muş Mebusu
Mahmut Sait

Riyaseti Celileye

Mütareke meselesinin evvelî Başkumandanlığın ve Heyeti Vekilenin mütalâası alındıktan sonra müzakeresine devam edilmek muvafık olacağını arz ve teklif ederim.

25 . 3 . 1338
Tokat Mebusu
İzzet

Riyaseti Celileye

Vuku bulan mütareke teklifine ve metnine Meclisçe ittıla hasıl olmuştur. Mahiyeti itibarıyla bir mü-

tareke olduğundan, evvelemirde, Başkumandanlığın ve Paris'te bulunan Hariciye Vekilinin nikatı nazarı müfassalen alınarak Meclise arz edilmesi ve badehu bir karar verilmesini ve ruznamcı müzakereye geçilmesi teklif ederiz.

25 . 3 . 1338

Bolu Beyazıt
Cevat Abbas Dr. Refik
İstanbul Tokat
Abı Rıza Mustafa

Riyaseti Celileye

Mütareke akdi hukuku harbiyeden olmakla Yunanistanın esasen zümrei itilâfiye meyânında hizimle muharip olmaması ve İstanbul Hükümetinin mütareke akdi zamanında hilâfı usul ve hukuk olarak memleketterimizi adeta şekavetkârane bir surette işgal ve tecavüz etmesinden dolayı Yunanistanla yapılacak muamele ancak zulüm ve itisafına nihayet vermek üzere topraklarımızdan tird etmekten başka bir muameleye imkân yoktur. Ve mütareke akdi hilâfı usul ve aynı zamanda tecavüzü şekavetkârâmeden ibaret olan bir meseleyi resmî şekle sokmak için entrika mahiyetindedir. Binaenaleyh bu hususun ademî kabulünü teklif ederim.

25 . 3 . 1338
İsparta Mebusu
İbrahim

Cereyan eden müzakereden iki fikir tebellür etmiştir. Birisi; ordunun fikir ve mütalâası alındıktan sonra Meclisçe arz ve amik müzakere ve neticeye raptı ve diğeri ki, «Hükümetin fikridür» şümdüce Meclisin fikir ve mütalâasını alarak ordu ile temas ve oraca da müdavelei elkâr edildikten sonra netice tekrar Meclise arz edilmek şeklindedir. Binaenaleyh bu iki fikrin ayrı ayrı reye vazııı teklif ederim.

Yozgat
Süleyman Sırmı

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

30 Mart 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÁSASI	164
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	164
Teklif	164
1. — <i>Düveli muvelliñeden mevruñ şerâii sulhiyye dair teklif.</i>	164:170

Cilt : 18

17 inci Ümitat, 2 inci Celse

ON YEDİNCİ İNKAT

30 Mart 1338 Perşembe

İKİNCİ CELSE

REİS : Reisisâni Raul Beyefendi

KÂTİP : Ziya Hürşit Bey (Lâzistan)

REİS — Celsei hâfiye küşat edildi.

İngiltere, Fransa, İtalya Hariciye Nazırları Fransa'da sulh esasatına dair şurutlu esasıyeyi gösterir bazı tekâlifî Hükümet Mülliyemize teklif ediyorlar. Bu bapta Hükümet hâfi celse talep ediyor. Heyeti Muh-

tereme hâfi olarak kabul edeme hâfi olsun. (Hâfi sadaları) Celse hâfi olarak kabul olundu

Geçen celsei hâfiye zaptı sabık hülâsası okunacaktır.

1 — ZAPTİ SABIK HULÂSASI

ONBEŞİNCİ İNKAT

27 Mart 1338 Pazartesi

BİRİNCİ CELSE

Raul Sanı Raul Beyefendinin tahtı rıyaselerinde Bîhnikat zaptı sabık hülâsası kıraat ve aynen kabul olundu. Heyeti Vekile Riyasetinden mütareke meselesine dair gelen gifre kıraat olundu. Lâzistan Mecbusu Necatî Beyin bir müddet için istüzhann telorine dair teklifî bedelmüzakere reddolundu. Meclisi Mohusan Reisi İken vefat eden Reşat Hikmet Beyin mezarının inşası için Meclis veznesinde 500 lira tahsisine dair Divan kararı kabul olunarak mezkûr meselebin celsei aleniye de dahi müzakeresi musip görü-

ldü. Rifâhare Adliye Vokili Refik Şevket Bey, istüzhannın 3 nci maddesi hakkında izahatta bulundu ve celsei hâfiyenin kıfayetiyle celsei aleniye ye geçilmesine dair takrirler kabul edildikten sonra tenel füs için celse tatil olundu.

Reis
Reisi Sâni
Raul

Kâtip
Kayseri
Âtil

Kâtip
Van
Hakkı

REİS — Zaptı sabık hülâsasını reyinizde arz ediyorum. Kabul edenler... Kabul edilmiştir.

2 — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — *Düvelî inutelifeden mevrat şerâti sulhiyeye dair teklif*

REİS — Celseimiz hâfiyet küşat edildi. Söz Hariciye Vekilindedir.

MAHMUT CELAL BEY (Hariciye Vekâleti Vekili) (Saruhan) — Notanın suretli tab'editdi. Azayı kırama tevzi edilecektir.

Elendiler, geçenlerde okunan mütareke teklifinden sonra şerâti sulhiye hakkında da 28 Mart tarihli diğer bir teklif karşısında bulunmuş oluyoruz. Bu teklif İstanbul'da Paris Sulh Konferansı namına General (Pelle) tarafından 28 Mart tarihinde bizim işlerimize bakan Doktor Hikmet Beye Hilâli Ahmer binasında suretli resimiyede tevdi edilmiştir. Şerâti sulhiyeye ait olan bu notayı tamemen ve aynen okuyacağım. Bu tabı ve tevzi olunag nüshada bazı mürettip hataları olmakla beraber esasatında bazı keti-

melerde de tehalüf vardır. Hem takip buyurur ve hem de tashih ederimiz.

Yusuf Kemal Beyin huraya sureti muvasadati hakkında tahkikat ve tetkikatta bulundum. Muhaherenin tesri için çalışmakta olduğumuzu evvelce arzöylemişim. İstanbul nuameleye tavassut ve tesri edeceğimiz vadedmiştir. Yalnız Ferit Beyden müstacel işaretle bir telgraf aldık. Fakat o telgrafı okumaya hüzum görmüyorum. Çünkü bu kadar tafsilât karşısında Ferit Beyin verdiği malumat ancak bir fihrist kabildir, bir fihrist mahiyetindedir. Yanıma almadım. (Gürühüller) Arzu ederseniz ayrıca onu getiririz onu da okuruz.

Yusuf Kemal Beye gelince : Yusuf Kemal Beyin Çarşamba günü İnubolu'ya muvasadatinin memul olduğu bildirilmekte. Kendisinin Ruzgaz'dan İnubolu'ya nakli için İstanbul'dan bir Fransız torpidosunun Sa-

lı günü hareket etmiş olduğu ilâve olunmakta idi. Şu dakikaya kadar İnebolu'ya muvasalatına dair henüz bir haber alamadım. Mahâza İnebolu'ya muvasalatını müteakip oradan bize malumat verilecektir. Müsaade ediniz Şimdi notayı aynen okuyorum:

Sark Konferansının Hükümetinize teklifatı

Paris'te toplanmış olan nazırlar konferansı Reisinin talimatına tevâkin Fransa Cumhuriyeti fevkalâde Komiseri, Mösyö Puankare, Lon Gürzon ve Mösyö Şanzér'in Ankara Hükümetine irsal eyledikleri mefluf telgrafnameyi Hikmet Bey'e tevdi ile kesbi tahreyler :

28 Mart 1922

Dersaadet Fransa Cumhuriyeti
Fevkalâde Komiserliği

Biz mütefik üç devletin Riyuk Britanya, Fransa ve İtalya'nın Hariciye Nazırları Paris'te 22, 23, 24, 25, 26 Mart 1922'de toplanarak Şarkı karışıklığı vaziyeti, orada yeniden imtilazın ve müsaalemin hükümferma olduğunu görmek arzuyu har ve sınırsız ile tekkik ettik. İşbu tam tekkikten sonra binnetice vasıl olduğumuz tekliflerin mükemmel bir hulâsasını, bu teklifatı muhik gösteren esbabı işaret ederek, teffen size tehlif ediyoruz. Münessillerimizin kararlaştırılacak bir beldude yekdiğerleriyle birleşerek âhile işaret olunan teklifleri müstecken tekkik etmelerini temenni ederiz.

Zaten Dersaadet'teki Fransız, İngiliz ve İtalyan fevkalâde münessillerine alâkadar taraflar münessilleriyle birlikte hazır bulunmaları için mezuniyet itasına mütenayiz. Bu içtimain bilâtehir vukua gelmesi menfaati umumiyeye icabından bulunduğundan bu konferansların kışadı gününü işbu tahririn tarihinden üç hafta sonra için kararlaştırılabilmeyi arzu ederiz.

26 Mart 1922

Sanzer Gürzon Puankare

İcmal : Mütefik Fransa, İngiltere ve İtalya devletlerinin Hariciye Nazırları Türkiye ve Yunanistan'ın münessilleriyle akdenice görüştükten ve müzakerelerinin her meselesinde bu maksatla davet olunan askerî ve malî mütehassıslarla istişare ettikten sonra Şarkı karışıklığı vaziyeti arzettiği bilcümle eşkâl altında beş gün mütevatilen tekkik ederek Sarkı garip meselesine kendi yedi ihtidatlarında olduğu kadar en munsifane çareî hal olmak üzere arzettiği teklifatı âliye hakkında her üçü mutabık kalmışlardır.

Fikirlerinde daima hazır bulundurdıkları ve tekliflerinin istimat ettiği esas noktalar berveçhi atıdır :

Muhasımı Türkiye ve Yunan orduları arasında sulhu iade etmek maahaza her iki taraf bakımında insaf ile hareket etmek ve bir ademî muvaffakiyeti veya mağlubiyeti takip edecek çeraiî ukusinden hiçbirine tahmil etmemek arzu ederler. Tarihi ve pek şöhretli payitahtları İstanbul merkez olarak Türkiye'nin kuvvetli ve müstakil bir mevcudiyeti milliyeye tekrar iptidar edebilmesine müsaade edecek kuvasıyla Türk millet ve Devletini kendilerine ait addedilebilecek topraklarda tekrar iade etmek arzu ederler.

Müslümanlara en munsifane bir tarzı idare temin etmek ve Türkiye Sultanının cismani ve dîni sultasuu idanie etmek arzu ederler. Yunan milletine harp esnasında mütefiklerin davası için kabul ve ihoyar ettiği azim sedakârlıklar için bir taviz ve millî ve iktisadî terakkisi için serbestli hareket itasını arzu ederler.

İki millet birbirine temas ettikleri, kezaîk ebablerinin muhtelif oldukları havalide, istikbalde itimat, şeref ve haysiyeti mütekaribe çeraiî tahtında yaşayabilecek bir hale koymayı arzu ederler.

Gerek Avrupa'da, gerek Asya'da daha ehemmiyetli siyasi ve ırkî zümreler arasında mevzu bulunan gerek Müslüman, gerek Hıristiyan yahut herhangi ırk ve mezhepten muhtelif ekalliyetlerin umumiye ve himayesi için tedabir itihazını arzu ederler.

Ehircin hali harpte bulunmuş olduğu devletler ile Türk milleti arasında bir ihtilâfî misellahın avdetini menemek arzu ederler.

Bir çareî hal teklif ederken iki taraftan hiçbirinin lehinde tarafdarlık şüphesine maruz bulunmamayı, fakat her ikisi arasında teraziye metin bir elite muvazın tutmayı her şeyin fevkinde arzu ederler. Bu maksatla mütefikin nazarları sulh mecabisinin muvaffakiyetini ve uzlaşmaya mütenit bir suret tevsiyanın tahkikini tesvil edebilecek surette Asya'yı suğrada muhasım ordular arasında muhasematın tabiiî temin etmeyi ilk hedef tayin etmişlerdir. İmdi Türkiye ve Yunan Hükümetlerine Mareşal Foşuo riyaseti altında memurini askeriye tarafından kararlaştırılan ve her iki taraf için gayet itinakâr tarzda munsifane bulunan çeraiîe tabi bir mütarekenin akdünü tekkik ederler.

Yunan Hükümeti, bu teklifi kabul ettiğini şimdide değin bildirmiştir. Türkiye'nin kararı beklenmektedir. Mütareke teklifi Yunan kuvvetleri tarafından Asya'yı suğranın sureti muhafazatle tahliyesini ve bu havalinin mecmuu üzerinde Türk hakimiyetinin iadei tesisini temin etmek niyeti sarıhasıyla yapılmıştır.

Bu tahliye için ittihaç olunacak tedabir; şimdi teklif olunan umumi tarzı halin birinci merhalesi teklif yapıldığı esnada Mareşal Fısun riyaseti altında memurını askeriye tarafından tanzim olunmuş ve bunların bîlâmehtil mevkî icraya vazî mümkün bulunmuştu.

Yunan kuvasının kâmilin ve muslihane bir tarzda geriye alınması için muktazi zamanın dört ayı hafifçe tecavüz edeceği hesap olunuyor. Şurası mülahaza olunmalıdır ki: Bu teklîfin iki taraf carubinden kabulü takdirinde metalibi müdriyelerinin başlıca sını teşkil ettiği malum ve müberhen olduğu veçhile Türkler yeniden can ve nakit fedakârlıklarına mahal kalmayan Anadolu'yu tekrar ele geçireceklerdir.

Eğer bu ameliyede muvaffak olunursa Yunan ordularının şerefle çekilmesi icra olunduğca Akdeniz'den Karadeniz'e ve Boğazlara ve mavcrayı Kafkas'ın, İran'ın ve Mezopotamya hudutlarından Adalar Denizi sahillerine kadar Asya'da Türk hakimiyeti tamamen temin edilmiş olacaktır.

Gerek Türk vilâyetlerinde, gerek Avrupa'da Yunan arazisinde bazen pek kesretle bulunan ırkî ve dinî ekalliyetlerin hem esbabı tarihiye ve hem esbabı coğrafiyeden inhiyas eden himayelerini temin lüzumu katilini teslim eden nazırlar her iki havalide din ve ırk farkı olmaksızın ekalliyetleri himaye kâmilini temin için bir sıra tedabir teklif ederler.

Bu tedabir aynı zamanda mevkî meriyette bulunan muahedatla ve hazırlanmış olan muahede lâyhalarında ve alâkadar memleketlerin kavranını medeniye ve dinîyesinde mevcut mevadda müstenit olacaktır. Bundan maada nazırlar her iki havalide işbu tedabirin başlıca alâkadar cereasatlar hakkında icra ve tatbikine bîlhusus nezaret etmekle muvazaf komissurler tayini suretiyle bu programa muzaheret etmesi için Cemiyeti Akvamı davet etlemeye karar vermişlerdir.

Ermeni meselesi : Ermenilere karşı müttelikin devletler carubinden harp esnasında alınan taahhüdât ve bu kavmin çektiği fecî ızırabâtı dolayısıyla vazî yeterli sureti mahsusada nazarı mülahazaya alınmak lâzım gelmiştir. Binaenaleyh Ermenilerin bir millî yurt teşkilî hakkındaki ananevi emellerini tamâm için yukarıda bahsolunan ahkâm ile ekalliyetlere bahsolunan himayeden fazla olarak Cemiyeti Akvamın muavencili aranılmıştır.

Boğazlar ve Trakya : Musakemetin menafîi ve istikbalin emniyeti 1914'te ve sinini mütaakkibinde boğazların kapanması suretiyle Avrupa'nın kendisine

tahmil olunmuş olan muhatarat ve fedakârlıklara bir daha hiç maruz olmamasını sureti katiyede talep edilmektedir. Bu mevkide feda olunan sayısız iman hayatları ve sarf olunan büyük fedakârlıklar beyhude yere sarfedilmiş ulmianalılı. Türkler gayri askeri geniş bir muntika tesisi sayesinde bu havalide her gün muhasını tasavvıratı askeriye'yi gayri mümkün kılacak şerait tahında Çanakkale Boğazının Asya sahiline tekrar kabul olunacaklardır. Fakat boğazlara serbestçe dühulü temin için Gelibolu şibincezesine bir müttelik işgal kuvveti konulmalı ve orada kalmalıdır. Bu şibinceze kezaik gayri askeri bir muntika teşkil edecektir. Müttelikin garnizonu Çanakkale Boğazına dühulü temin etmek için kâfi bir kuvvet teşkil edecektir. Boğazlardan seyrisefain evvelce teklif olunduğu veçhile bir Türkün tahri riyasetinde beyemmel bir komisyonun nezareti altına tevdi olunacaktır. Bu komisyonda boğazlarda ticarete veya seyrisefaine alâkadar bütün başlıca devletlerin temsil edilecekleri ümit olunur. Boğazların Asya sahilindeki gayri askeri muntika şimdiki Çanakkale livadye tedahül edecektir. Anıki şibincezesi müstesna olmak üzere Marmara Denizinin Cenup sahilinde başka arazi gayri askeri hale ifrag olunmayacaktır. Karadeniz boğazının Asya sahilinde gayri askeri muntika şimdiki bitaraf muntikaya maksur olacaktır. Çanakkale Boğazının haricinde İmroz, Ruzaada, Limni, Semadirek ve Midilli adaları ve Marmara Denizinin bütün adaları kezaik gayri askeri hale konacaktır.

Marmara Deniziyle Çanakkale'nin Avrupa sahiline gelince üç devletin Hariciye Nazırları Şarkî Trakya'nın tahli meselesi mümkün ve vahimesiyle karışmıştır. Bir taraftan şimdiki kadar izah edilmiş olan esbaptan dolayı Gelibolu şibincezesini Türkiye'nin yedi ikadlarına tekrar vaz edecek bir sureti halde kabul edememişlerdir. Diğer taraftan İstanbul'un Şimal ve Garbında Türkiye'nin Avrupa'daki arazisiyle Yunanlılar tarafından işgal edilmiş olan Şarkî Trakya arasında şimdiki kadar teklif olunan hal hudutlardan bazılarının Türkiye'nin payitahtına istikbalde ya bir askeri istilâya maruz kalabilmesi ya ahdi karıştı kendüyle muharebe edilmiş olan bir devletin endişe âver kurbiyeti dolayısıyla gayri kâfi bir himaye temin edecekleri nazarını nazarı dikkate alması lâzım gelmiştir. Bu teklifetler en müessir bir surette şu tarzlar da defolunabilecektir :

1. Mutasavver hududun Derzaadot'ün kâfi bir mesafeye kadar uzaklaştırılması,
2. Bu hududun haricinde köm araziolo lîhen bitaraflaştırılması,

Bundan maada nazırlar hali hazırın gayrı kabili inkâr hakikatları ile karşı karşıya kalmışlardır. Şarkî Trakya'nın gayri musaddak Sevr Muahedesi mücibince Yunanlılara tevcihi mamulünhish bir senet ad olunsun, olunması Yunan kuvvetleri bu mintıkayı işgal etmektedirler ve Yunan Hükümeti bundan maada külliyyetli ve bazı noktalarda fark bir Yunan ahalisini ihtiva eden ve hayli müddet ihtiva etmiş olan bu arazinin idaresini icra etmektedir. Bu şart tahtında üç hariciye nazırı şurasını hatırlatmalı ki 1919'da İzmir'i işgale devletler tarafından davet edilmiş olan Yunanistan'a yalnız tekmi Anadolu'nun tahliyesini değil bundan maada bir de Şarkî Trakya'nın tamamını tahliyesini teklif etmek mesuliyetini denihte edemezlerdi. Ninneticce halüda serdolanın ve Türk Devletinin ve paytahtının emniyetini temin etmek arzuyu makulanesiyle hulûsa olunabilen mulâhazatı sevkulceyyinin ehemmiyetine inebni üç devletin hariciye nazırları kendilerini müstaleati fenniyeleriyle temin etmeleri için niemurini askeriyeyi davet etmişlerdir. Bu memurin Marmara Denizi üzerinde Ganus kurbunden Şimale ve Şimalışarki istikametine, Bulgar hududuna doğru uzanan ve Istranca dağlarının Garp sırtlarında işbu hududa vasil olan bir hattın çizilmesi ni tavsiye etmişlerdir. Bu hudut Yunan beldesi olan Tekfundağı'ni Türkiye'ye bırakacaktır. Babaeski ve Kırkkilise'yi Türk - Yunan hududunun Yunan tarafına vazetmektedir. Memleketin topografik teşekkülları hem Yunan hem Türk tarafından tekmi Şarkî Trakya arazisinin gayri askeri hale vazı ile de takviye bulacak olan hududun emniyetini temin eder. Böylece Yunanlılar İstanbul'u tehdit edemiyeceklerdir. Türkler Yunanlılara hücum edemiyeceklerdir. Bu mintikanın ve gayri askeri hale vazolunan diğer mintikaların muvakkaten teftişi Gelibolu şibincezinesindeki mütefikin kıtaatı askeriyesine mensup mütefikin zabitanı marifetiyle icra olunacaktır. Şibincezine'nin işgali Şarkta Tekfundağı'na kadar imtidat edecektir. Edirne şehri için ahkâmı hususiyeye imhazı lâzım olup olmadığı meselesini teftik edildi ve Şarkî Trakya'nın hemicivar arazısından tefrik etmek gayrimümkün olduğu kabul edildi. Türkiye'ye avdet eden İzmir'e Yunanlılar tarafından muhafaza edilecek olan Edirne oldukça müşabih bir vaziyette hulunmaktadır. Üç nazır Türk ve Yunan Hükümetleriyle iki haldemni gayri Türk ve gayri Yunan halkının, onların idaresine sureli muvakkaten de iştiraklerini temin edecek ve aynı zamanda Edirne'nin müessasat ve mebanî diniyesini muhafaza eyleyecek dostane bir ittifakın aktü zımın da dostane müzakerata girişmeye pek müvabıyıldır.

İçer. Üç nazır Trakya meselesinin bu sureti hali iki tarafın hiçbirince zararetle karşılanacağını düşünmek iddiasında değildirler. Bu mesele o kadar kolay tarzda halledilemez. Yalnız kendilerinin ailalet ve meselenin malum noktalarına en muvafık görünen bu teklifi teklifî unumiyet oihana tavsiye edebilirler.

İstanbul : İstanbul'a gelince üç Hükümet payı rahalarının Türklere iadesinden bilâhara feragat olunabileceği hakkında Sevr Muahedesi projesinde mevcut tehditten sarfı nazar etmek hususunda evvelce beyan etmiş oldukları tehditten sarfı nazar etmek hususunda evvelce heyan etmiş oldukları niyetlerini teyit etmeyi arzu ederler. Bu şehrin Padişahın Hükümennin tanı hüküm ve iktidarına iadesini teyit ederler. Ve bundan maada sulh muahedenamesinin tasdikinden sonra İstanbul'u işgal eden mütefikin askerini kâmilten çekmeyi taahhüt etmeye mütemayıldırler. Türk Hükümeti Sevr Muahedesinde tasavvur olunandan daha ehemmiyetli bir kuvvet teşkil edecek olan bir garnizonu şehir dahiline ikame etmeye davet olunacaktır.

Aritteki mesail kalıyor : Türkiye'nin istikbalde malik olacağı kuvvet askeriyeye nail olacağı istiklâli mali cenebilerin müstefin oldukları kapitülasyon hukukunun ilga veya tadili.

Ordu ve jandarma : Türkiye'nin kuvayi askeriyesine gelince : Hükümeti mütefika diğer muharip devletlerle munakih muahedelerde tatbiki zaruri tanınmış olan prensibi terk edemezler. Bu halde ahzı asker usulünün devamını ibkayı kabul edemezler. Bu Maahaza üç nazır Türk Hükümeti ile maan ve bir fikri dostane ile bu bapta bir müddet kararlaştırılmasını teftik etmeye amade bulunacaklardır.

İşbu müddetin inkızasında bu memlekette gönüllü kayıtlı suretiyle ahzı asker usulü tesis olunacaktır.

Türk Ordusunun kuvvei ailediyesine gelince : Nazırlar Sevr Muahedesinde mevcut olan veyahut bilâhare 1921'de Londra'da telkin olunan erkamin pek sayanı elenimiyet bir miktarda tezyidini bahsetmeyi teklif ederler. Elyevni inshaen teklif olunan kuvvetlerin erkamin şunlardır : Jandarma 45 000 kişi, muntazam ordu : 40 000 kişi yani ceman 85 bin kişi ki Sevr Muahedesi projesiyle layın olan miktarı pek mahsus suretle tecavuz eder. Eger Türk Hükümeti yukarda zikrolunan jandarma teşkilâtı için ecnebi zabitanının muavvenetini arzu ederse ki : Bu hal anın müessiriyetini bilâşak ziyadesiyle çoğaltmak neticesi tevhit edecektir. Nazırlar anları Türkiye'nin emrine vermeye amade bulunacaklardır.

Ahkâmî maliye : Sevr Muahedesi'nin ahkâmî maliyesi Türkiye'nin hakimiyeti esasını mütteliklerin menafii iktisadiyesiyle ve harpten evvelki Türk dünyasının ve Türklerin tediyesine muktedir olacakları makulâne bir surette farz olunabilecek bir miktarda tayin edilecek bir tazminatın mütteliklere tediyesini temin için lâzım gelen murakabe tedabiri ile telif etmekle beraber Maliye Komisyonunun teşkilinden vaz geçilecek surette tadil olunacaktır.

Harpten evvelki dünya komisyonu ihka olunacak ve zirde tarif olunacak vazifeyi ifa için bir hususî müttelik tasfiye komisyonu da teşkil edilecektir.

Elyevm mevcut kapitülasyon usulüne gelince Devletlerin kendi tebaaları menfaatlarının himaye meşruasıyla kabili telif istiklâlî iktisadiyi Türkiye'ye en vâsi tarzda temin arzusunadılar. Bu maksatla sulh muahedenamesinin mevku meriyete vazından itibaren üç ay zarfında İstanbul'da Britanya, Fransa, İtalya, Japonya ve Türkiye mümessillerinden murekkep ve kapitülasyonlardan istifade eden diğer devletleri temsil eden fennî müşavirlerin muavenetiyle maliyeye mütedair kapitülasyon hakâmını yeniden tekkik vazifesiyle mükellef bir komisyon teşkiline hazırdılar. Bu teklifat cenebi tebaasını müfritane vergilere ittibadan ve vergilerin tahsilinde sulh istimalilen vikaye etmekle beraber bunlarla Türkler arasında malî hususta müsavatı temin edecektir. Kezalik alâkadar devletlerin muvafakatiyle gumruk rûsumunda icrası zaniri lâzım olacak tadilatı yaptırılmaya matuf olacaktır.

Ahkâmî adliye : Adli mesailde kapitülasyonlara gelince müttelik devletlerin nazırları muvakkaten devam edecek olan kapitülasyon usulu yerine kaim olacak bir adliye istahatı planını hazırlamak için aynı müddet zarfında mümasıl bir komisyonun teşkili hakkında âdemce vuku bulan tekliflerini tekrar ederler. Teklif olunan planın mevku meriyete vazına intizaren Türkiye'nin dahil bulunacağı bu komisyona muhtelit veya tevhit olunmuş bir usulü adliye tavsiye etmekle muhtar olacaktır.

Hatime : Hükümetleri namına hareket eden üç devleti muazzama hariciye nazırlarının tavsiyesine mütehidan karar verdikleri usulün hututu umumî yesi ifidariyle böylece dir.

Bu teklifat şimdi evvelâ doğrudan doğruya met-haldar iki tarafın sanıyen daha az bir derecede olmak üzere cihani temeddünün muhakemesine vazolunur.

Şurasını ilâveye hacet yoktur ki; tarafgirlik şika-riyle bunları reddedecek olan millet veya Hükümet şayet böyle bir felâket zuhur ederse insanıyetin

efkârî âmmesi muvacesesinde çok ağır bir mesuliyeti, iki kırayı şimdiye değin o kadar derin surette alt üst eden ve avdeti yeni tahrihat ve yeni harabeler mey-dana getirecek bulunan ve Şarkı karibdeki örfler ve dinler arasında daimi bir ziddiyete müncer olacak olan bir mücadeleye tekrar bağlamak mesuliyetini yüklenecektir.

(Arifaki) nin aslı (Kapudağı) dir efendim. Burada sarıh bir azabı vicdanî hissediyorum. Aslında dünyu umumîye demiyor. Fakat bu olması lâzım. Başka bor-cumuz yoktur. Ruhu mesele budur.

Teceddudidir efendim.

TEVFIK RÜSTÜ BEY (Menteşci) — Tekerrürü olsa gerek.

MAHMUT CELÂL BEY (Devamlı) — Aslı Rıza Nur Beydedir. Aslı (renouvellement) dir..

HUSFİN BEY (Fâziz) — Ferit Beyin telgrafın dan bahsettiniz.

CELÂL BEY (Devamlı) — Yanıma almadım. Müsaile ederseniz ikinci bir ictimada Ferit Beyin telgrafını da okurum. Ferit Bey bunların baş cumlelerini almıştır. Şu mesele şöyle ve hu mesele böyledir diyor ve şurasını da efendiler ilâveye mecburum ki Heyeti Vekileniz bunu aldıktan sonra Yusuf Kemal Beyin avdetinden sonra notaya verilecek cevap hakkındaki kararını mülahaza etmekte ve bunun etrafın da düşünmektedir.

TEVFIK RÜSTÜ BEY (Menteşci) — Arkadaşlar müsaade buyurunca bir iki söz söyleyeyim. (Müzakere yok sadaları) Yani müzakere yok diye bu paçavrayı olduğu gibi kabul etmek ni (Hayır sadaları) O halde (Gurultular) (Devam sadaları) Memleketin en ciddi bir meselesinde de bir arkadaşınızı dinlemek lütfunda bulunmak istemez misiniz?

YUSUF ZİYA BEY (Bıtlı) — Efendim Yusuf Kemal Beyi dinlemedikten sonra kimseyi dinlemek istemiyoruz efendim.

TEVFIK RÜSTÜ BEY (Menteşci) (Devamlı) — Allah'a minnetle söylüyorum ki bu Meclisi Âlîde bulunan âzayı kıram okuduğu bir şeyi anlayabilecek derecededir. Yusuf Kemal Bey de gelip de malûmat verdiği vakit müzakeremize devam ederiz. Benim söylemek istediğim mesele maatteessüf evvelki tek-life cevap verilmemek yüzünden bir anda elimizde bulunan ikinci mesele ile tevhit etmek doğru değildir. Mütareke teklifi başka, bu mesele başkadır. Pek çok temenni ederdim ki kâşkı Yusuf Kemal Bey ve biz her hangi taraftan mütareke teklifine muttali olup da verebileceğimiz cevabı bunun gelmesinden evvel ve-

rebilseydik, hiç şüphesiz daha iyi olacaktı. Fakat kaybolan bu fırsatı kaybettik. Şimdi ise ikisini tevhit ederek yeni bir hataya düşmek doğru değildir. Birinci maruzatım şudur ki mütarekeye cevap hakkında Meclisin müstemmen verdiği kararda şüphesiz bunun mevcudiyeti nazarı itibare alınarak ve bir mesele addedilerek evvelki verdiğimiz kararla sebat etmeliyiz ve bunu ayrıca mevkii müzakereye koymalıyız. Her ne vakit bu Mevci Umumiyyede mevkii müzakereye konacaksa her mesele hakkındaki mütalâamı ayrı ayrı beyan edeceğiz.

HÜSREV BEY (İzmir) — Usulü müzakere hakkında söyleyeceğim. Arkadaşlar bu gayet mühim bir noladır. Memen bunu okur okumaz heyani mütelâa etmek çöcukluktur. (Bravo sadaları) Sonra zaman da bizi iki ayagımızı bir papuca sokuyor değildir. Allah ordumuza muvaffakiyet versin, yerinde duruyor. Soğukkanlılığı muhafaza edecek bir zamandır. Yusuf Kemal Bey de vâlidir, ve Hükümet çok doğru yapmıştır. O gelmeden cevap vermeyecek. Mütarekeyi zayıflar ister. Kuvvetliler istemiyor. Binaenaleyh müsaleha meselesi ile karışması doğru ve makuldür. İkisine beraber cevap verelim. Zaten bu mütarekeden tahliyyeyi murat ediyoruz. Muharebeyi murat etmiyoruz. Böyle ise yapacağımız iş bunları koymuza koruz ve okuruz. Fakat herize kimseye söyleyemeyiz. Kendi kendimize okuruz. Aramızda müdaveleci efkâr ederiz. Cumartesi günü ictima ederiz. Meclis, noktaî nazarı birer birer izah eder. Hükümet bunları nazarı dikkate alır. O zamana kadar Mustafa Kemal Paşa ile helâki vâdet eder. Meclis Reisi olmak sıfatıyla. Yusuf Kemal Bey de o vakte kadar çıkar. Bu mesele bir sekile girer, makul bir şey olur.

REİS — Büyük Millet Meclisi Hükümetine İttifak devletleri tarafından verilen nota üzerine — ki Hariciye Vekilimiz aynen okumuşlardır — bazı rufeka söz aldılar. Meclise hitap etmek istiyorlar. İsimlerini de okuyorum : Hüseyin Avni Bey, Operatör Emin Bey, Şeref Bey, Sükrü Bey bu husus hakkında söz devanı etmek istemek. Mevci Âliyenizin kararına tabidir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Reis Bey, söz isterim. Esas hakkında değil, usulü müzakereye dair.

Efendiler, henden evvel arkadaşlarımız ile bu hususta mütalâatta bulundular. Bir kere Sevr Ahitnamesini bundan bir sene evvel havadis kabilinden gelen Sevr Muahedesi elimize alalım. Bir de şunu elimize alalım. Efendiler; her ikisinin de saikini aramak lâzımdır. Bunun için intizar şarttır. Olduğumuz yerde

de ne oldum diye çöldürmemalı. Bugün Avrupa'daki efkâr nedir? Bunları hangi fikir hangi zaruret doğuruyor? Bunu imza eden Gürzon Sevr Ahitnamesini tektif etmiştir. Acaba bunun sebebi nedir? Türkiye Büyük Millet Meclisi düşmanın vaziyetini bilmeden bizim karşımızda biliyorsunuz Yunan değildir efendiler. Yunan'ı İngilizler getirmiştir. Davayı İngiliz davasıdır. Rica edenler İngilizlerdir. Bu ricatın esbabı nedir? Biz ne dereceye kadar ısrar edeceğiz? Daha ne gibi faydalar koparmak umudu vardır. Yusuf Kemal Bey ile ben gelmeden cevap vermeyin demesi işaa ve işar edemeyeceği sebepler vardır. Bu sebepleri anlayalım. Bunu soğukkanlılık ile anlayalım. Fıkra fıkra Sevr Ahitnamesiyle mukabele ederek okumalı. (Bravo sesleri) Ondan sonra bunun müzakeresi açılabilir.

MUSRAT EFFENDİ (Erzurum) — Hüseyin Avni Bey; bu muahelename Sevr Ahitnamesinin tersidir. Doğrusu; bunu reddedelim.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bununla onun arasında azim fark vardır. Allah'a şükrederim. Bu bizim bepinizim ve arkadaşlarımızın müntehiden ve müstereken vatan düşüncelerini düşünmelerinin mukâfatıdır. Günden güne artacaktır. Soğukkanla münakaşa ederek bunu direndisane müzakere edelim.

ŞERİF BEY (Edirne) — Aziz arkadaşlar, bugün milletin hesap günündeyiz. Yani bütün millet bugün bızilen bir şey istiyor. Hiç acele etmeyelim. Bendeniz bir şey rica edeceğim. Smirlemlerimizle değil kafalarımızla düşünelim. Çok rica ederim arkadaşlar Avrupa'nın bütün hağırıp çağırıldığı ekalliyetler meselesi dediği işleri mühim bir iş addediyoruz. Nöyyi, Versay, Sencermen muahedelerini tektif edelim. Bilhassa Nöyyi ile Sencermen muahedesinde ekalliyetlere dair mühim esaslar kaydedilmiştir. Sonra da Sevr muahedesini tektif edelim. Çok rica ederim. Bunların dördüncü bir yere getirelim. Mukayese edelim.

SALAHATTİN BEY (Mersin) — Hariciye Vekâleti hastasının efendim.

ŞERİF BEY (Devanla) — Emin olunuz milli istiklâlinizin en mühim noktasında bulunuyoruz. O Sencermen Muahedesinin saiki ne idi?

Sonra efendiler çok rica ederim; ekalliyetler meselesine dikkat ediniz. Fransa ile İtalya Nöyyi Muahedesiyile Sencermen muahedelerinde ekalliyet irkiyi ve mezhebiye lâfzını sokmuştur.

Onu için çok rica ederim. Yavaş yavaş, ağır ağır, hatve hatve hatta kelimesinde bile düşünelim. Acele etmeyelim. Hariciye Vekâletinden rica ederim; ötekî

muahedeleri ile tab ve tevzi ettirsin. Bunların hepsini elimize alalım. Aklen ve mantıken müzakere edelim. Çok rica ederim. Acele etmeyelim. Zararı yok. Cuma günü toplanırız. Kafa kafaya vererek düşünürüz.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Efendim ben deniz de bir nokta için Hariciye Vekâletinden rica edeceğim. Bu muahedemin ve bu mütarekenin esas olacağı mevaddı sülhiye var. Bunlar da ekalliyetler hoş gazlar ve sair denilmiştir. Bunlar için Avrupa şimdiye kadar diğer devletlere teklifte bulunmuştur. Bunların hepsi Hariciye Vekâletinde mevcuttur. Veya bu bulunması lâzımdır. Meselâ Şeref Beyin buyurdıkları gibi Versay, Senjermien Ahitnamesinde bunlar nedir? Bunlar arkadaşlarımızca ve hepimizce bilinmelidir. Bilâhare bu mütarekenin müzakeresi için buradan gidecek arkadaşlarımızın elinde bulunması lâzım gelen malûmatı esasıyeyi şimdiye kadar elbette Hariciye Vekâleti hazırlamıştır. Bunlardan tab tevzi lâzım gelenleri vermeli ve aîl olduğu encumenterde böyle yavaş yavaş imalı fikredilmelidir. Bize öyle esaslar veriliyor ki bu esaslar üzerinde şimdiden kolumuzu

sallayarak İstanbul'a veya her hangi bir yere boş gidiyorsa gayet fena bir yaziyette kalırız. İki seneden beri Hariciye ne hazırlamıştır, şimdi onu soruyorum. Sulh müzakeresi için elimize vereceği mevaddı esasıyeyi elimize vermesini rica ederim. Bakalım vazifesini yapmış mı?

REİS — Efendim Bitlis Mebusu Yusuf Ziya Bey'in bir tabrisi var.

Riyaseti Celileye

Mesele gayet mühim ve şayanı tekliftir. Rufekeyi kiramin teklifat üzerinde imalı fikretmesine ve karibin vürudu memul bulunan Yusuf Kemal Beyefendinin vüruduna kadar bu bapla müzakere açılmamasını ve müzakerenin tehirini teklif eylerim.

Bitlis

Yusuf Ziya

REİS — Efendim müzakerenin tehiri teklif edilmektedir. Kabul edenler... Etmeyenler... Tevhürü kabul edildi. Hâfi celse nihayet bulmuştur. Celse elelidir. On dakika teneffus etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

4 Nisan 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULASASI	172
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	172
Beyanet	172
1. — <i>Avrupa'dan avdet eden Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin ahvali siyasiye ve inlihaatı hakkında beyanatı ve suallere cevabı ve Mütareke teklifine verilecek cevabi nota.</i>	172:196

Cilt : 18

20 nci İnkılat, 2, 3 Celse

YIRMINCI İNİKAT

4 Nisan 1338 Salı

İKİNCİ CELSE

REİS : Birinci Reisvekili Hasan Fehmi Beyefendi

KÂTIPLER : Mahmut Said Bey (Muş), Ziya Hürşit Bey (Lazistan)

REİS — Celsesi hâliye küşat edildi.
Zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1 — ZAPTI SABIK HULASASI

ON YEDİNCİ İNİKAT

30 Mart 1338 Perşembe

İKİNCİ CELSE

Reisisani Rauf Beyefendinin tahtı rıyasatlerinde bilinikât düveli muhtelifi tarafından Hükümetimize gönderilen şerâit-i sulhiyeye dair nota, Hariciye Vekâleti Vekili Mahmut Celâl Bey tarafından kiraat olunduktan sonra meselenin ehemmiyetine mebni müzakeresinin ve verilecek cevabı notanın Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin Avrupadan avdetine kadar te-

hiri ve o zamana kadar Azayı Kiramin mevzu üzerinde arız ve amik düşüncelerine imkân vâğlanması karargır oldu.

Teneffüs için celseve ara verildi.

Reis
Rauf

Kâtip
Lazistan
Ziya Hürşit

REİS — Zaptı sabık hakkında mütalâa var mı? Kabul edender... Etmeyenler... Zaptı sabık aynen kabul olunmuştur.

2 — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

Beyanat

1. — *Avrupa'dan avdet eden Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin uhvali siyasiye ve intiharı hakkında beyanatı ve suallere cevabı ve mütarake teklifine verilecek cevabı nota.*

REİS — Efendim; söz Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyefendindir.

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) — Arkadaşlar; malumu âliniz Heyeti Celilenizin müsaadesi üzerine ihtiyar ettiğim seyahat, hakikatte bir tenvir ve tenevvür seyahatı idi. Yani millî davamız hakkında Avrupa'ya yakından malumat vermek ve bu babta izahatı lâzıma ita etmek ve onların bizim hakkımızdaki doğru ve eğri fikirlerini mümkün olduğu merteye anlayabilmek idi. Vazifemin birinci kısmı hakkında söz söylemeye lüzum yoktur. Çünkü neler diyeceğimi bir buçuk, iki seneden beri Meclisi Âliniz âdeta benim kafam gibi söylemiştir ve ben de sizlerin efkâr, mütalâat, mülâhazatınızı aynıyle söyledim. Misaki Milli mefhumunu elimizden geldiği kadar en gizli noktalarına kadar Avrupa'ya sokmaya çalıştık ve zannederim muvaffak olduk.

Asıl maruzatım tabii ikinci kısma taalluk ediyor. İkinci kısımda maruzatta bulunabilmek için en ziyade mühim olan kısım için maruzatta bulunacağım - ki bunların teferruatı hakkında maruzatta bulunmuş idim - bugün olan maruzatımda İstanbul meselesini ve İstanbul'da geçirdiğim on beş gün zarfında İstanbul adamlarıyla temasımı, İzzet Paşanın Avrupa'ya seyahatini ve İzzet Paşa ile cereyan eden sözleri bütün teferruatıyla nazarı âlinize arz etmek istiyorum. İşe vakit olsaydı uradan başlamak isterdim. Fakat sulhe müteallık istediğim şeyleri ve öğrendiğim şeyleri evvelimde arz etmek ve bugünkü vermek istediğimiz cevaba şiddetle taalluku itibarıyla onu takdim ediyorum. Mademki burada mevzubahis olmuş ve tekrar ediyorum, mademki benim gıyabımda mevzubahis olmuş şiddetle arzu ettiğim birinci meseleyi Meclisi Âlinizde bütün üryanlığıyla mevzubahis etmek isterim. Binacaleyh pek teferruatla girişmiyeceğim. Yani Ankara'dan İstanbul'a varıncaya kadar ve İstanbul ahâlisi de dahil olduğu halde bütün efradı milletten gördüğüm harekâtı size ayrıca arz edeceğim. Yalnız bunu musaadenezle bir kelime ile ifade ediyim. Bunların da Meclisin lisanını kullandığını gö-

zümle gördüm. Onların verdiği muhızlıların hulusaları İngiliz gazetelerinde neşredildi. Binacnaleyh şimdilik bunlardan sarfınazar ediyorum. İcap ederse diğer bir celse yaparız siyasi cihette mualimu öliniz ilk temaslarımız İstanbul'da oldu. İstanbul'da devletlerin komiserleriyle görüştim. İngiliz ve İtalyan komiserleriyle ve kendi tarafından vuku bulan davet üzerine Japon komiseriyle görüştim. İstanbul'da aşağı yukarı bizim hakkımızda neler düşünüldüğü anlaşıyordu. Yani hulusa edilecek olursa hükümetlerinden aldıkları talimattan ve istibarat neticesinde muntali oldukları şeyleri hükümetler ne arz edeceğim bildiren İngiliz komiseri Kumbold ile mülakatını sırasında aşağı yukarı gerahi sulhiyem ne olacağı onun tarafından biraz dokuliyordu. Bu sırada İngiliz komiseri Kumbold bir sual sordu. Bu nokta seyahatini esasında tekerrür ettiği için Meclisi Âlimizin nazarı dikkatine arz etmek istiyorum. Bir şey inşa etmeye kılâhiyetin yok mu dedi. O halde seyahatın bir temir ve tenevvürden ibaret kalıyor öyle mi dedi. Ben de evet dedim. Bunun üzerine Kumbold süfne bir an önce vasıl olmak için temenniyatta bulunmuş. Biz komisyon ikmaline hazırız ve komisyonun müâkerasının neticesini tabiiye hazırız dediler ve siz memnun etmek için sulh yapacaksınız. Bunun üzerine biz de bu teklifi aldıklarını söyledik dedi. Sonra Fransız komiseri ile görüşüğümü sırada dediler ki: Ankara itilâfnamesine merbut mekruh münderecatına göre hareket edeceğiz. Şimdi bu zıtlılığa hareket edilirse gayet iyi tesir hasil edecektir. İngiliz komiseriyle görüşüğümü zamanda bizim coğrafya yolunuzu yani İtrelizi tarikle Romanya orduların Paris'e Londra'ya geçeceğimizi söyledim. Ben başka cihetlerde temir edilecek noktalar varsa söyleyeyim dedim. Buna mukabil kendisinden bir teklifimizi tarafınızdan kabul edilmesine dair sözler söyledim. İtalya komiseriyle görüşüğümü zamanı aynı hal hikâyet ettim. Ne demek istiyorsunuz dedi. Ben dedim ki tamamiyle Türk veya ekseriyette Türk olan yordeni istiyoruz ve iktisadi idari, siyasi istiklâliyet istiyoruz dedim. Bizim ne tarikle hareket edeceğimizizi sordu. Ben de İtalya'ya uğriyacağımıza söyledim. Çünkü sizde kabine bahramı vardır dedim. Onun için sizinle ancak avdette görüşebilmeyi dedim ve vapur tedarik etilmediğimize daha bir kaç gün burada kalacağız dedim. Bunun üzerine İtalya komiseri bize vapur bulmağa çalıştığını söyledi. Fransız komiseri bizim İtalyan vapurlarıyla hareket etmeyeceğimizi anlayınca Bahriye Nezaretine yazayım, İstanbul'da... Zıtlılısı vardır. Onunla sizin gönderseyim

dedi. O sırada Yunanlılar Fransızların İspuvar vapurunu müadere etmişlerdi. Bittabi Yunanlıların işgal ettiği araziden geçmek bizim için mümkün değildi. Bu hüdise üzerine İngilizler ve İtalyanlar hiçbir hareket göstermediklerinden biz İstanbul'da bu yüzden on beş gün kışmağa mecbur olduk. Sonra buradan Paris'e hareket ettik. Biz istikbale gelen mübâharat rıhtımında kabul etti. Aynı zamanda Franklen Buyyon geldi ve görüştü. Paris'e gittiğimizde tabii ilk hücum gazetecilerden oldu. Onlarla ve bazı dostlar geldi. onlarla görüştük. Fransızlarla görüşüğümüzde söylediğim şeyler Franklen Buyyon ile görüşülen ve anlaşılan şeylerden başka bir şey değildi. Bunlar bana dediler ki Mısırya Puankare bir şey hen halâderim fikrinde bulunan bir adamdır, belki sizi kabul ettiği vakit sen ve şatır bulunmayacaktır. Fakat buna ehemmiyet vermeyiniz ve Mısırya Puankare size karşı kendi istediği gibi hareket edecektir. İki gün sonra M. Puankare ile görüştim. M. Puankare öyle onların dediği gibi henî büyük kabul etmedi. Pek sen ve şatır olarak kabul etti. Mülkâta başladığımız zamanda Fransızlarla yaptığımız itilâfnamenin bazı mahallerinin tatbik edilmediğini ve ercunle gümrük meselesine görüşüldü. Hatta bunu M. Puankare ile görüşmezdence evvel C. Gözo ile görüştük. Bu meseleleri zaten aramızda halâcemişik ve bunun tatbikinde karışıklık oldu dedim. Onu anlattılar ve biz bir komisyon ükmaline hazırız ve komisyonun müzâkerasının neticesini tatbik hazırız dedim. Bu teklif üzerine M. Puankare umumi meselelere girişti ve biz bu hususta uhdimize düşen kısmını sizin gibi harfiyen tatbik edeceğiz dedim ve adli mülki cihetleri görüştük ve kendisine Bogazlar meselesinde söyletmeğe çalıştım. Bunun üzerine dediler ki: Şimdi bu zıtlılığa hareket ediliğe gayet hususî tesir hasil edecektir ve Türk davasını müdâfaa edeceğiz. Ben Mr. Puankareye dedim ki: Bizim Mısaki Millide münderecatıptan ibaretir ve istediğimiz bir adalet sulhüdür ve devamlı bir sulhtur. Aynı zamanda Bogazların beynelâlet münasebetinde Karadeniz devletlerinin alâkadar olduğunu söyledim ve ekalliyetlerden bahsettim. Dinnetice yapılacak sulhün devamlı bir sulh olmasını söyledim. Bunun üzerine adamakıllı bir cevap veremediler. Mademki sulh teklifi gelmiştir ve orada sarahaten bunu istiyorsunuz. Fakat ekseriyetin sureti telakkisinde ihtilâf olabilir. Meselâ İzmir şehrinde Müslümanlar ekalliyettendir dedi. Dedim ki farzediniz ki İzmir'de ekalliyet Müslümanlar-

dadır. Fakat yalnız oradadır ve orası mülhakatıyla ekseriyetle Türktür dedim. Fakat biz bunu müttefiklerimizle halledeceğiz. Üstü Bu surette müttefiklerine karşı olan derecei merbutiyetini anlarsınız.

REIS — Teensip ederseniz Vekil Bey Hariciye Encümenine karşı izahatta bulunsunlar. Yoksa bunu kabul edeceğiz, reddedeceğiz, bu mevzuu bahis değildir. (Müzakereye devanı edeceğiz sözleri)

TEVFIK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Bu beyanata Hariciye Encümeni dinlemiştir.

REIS — Devam ediniz efendim.

YUSUF KEMAL BEY (Devanla) — Puan-kare ile olan mülakatımızın tafsilatına pek mahal yoktur. Mülakatımızın hülâsası Fransızlar tarafından bizim hukukumuzun müdafaası cihetidir. Puan-kare bana bu hususta teminat verdi.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim; bütün suallere Puankare tarafından verilen cevaplar bunu müttefiklerimizle görüşeceğiz tarzında mıdır.

REIS — Efendim; suallerinizi not alır, sonra yapsınız.

YUSUF KEMAL BEY (Devanla) — Hatta diyebilirim ki burada bunlarla beş altı saatten ziyade görüşemedim. Fransa'da ayandan birinin bana dediği gibi, anladık, Anadolu'da ekseriyet Müslümanlardır. Farzediniz ki İzmir'de ekseriyet hristiyanlardır. Fakat Müslümanlarla karışık olmak dolayısıyla bir tesavi hasil olsa bile İzmir'i herhangi bir surette Anadolu'dan ayırmak doğru değildir, diyordu. Bu suretle onlarca Türk'leri kendi taraflarına celbetmek arzusu uyanıyordu. Ha şimdi onlar bize Anadolu'nun tahliyesinden bahsediyorlardı. Ben de ona mukabil Misaki Milliimizi müdafa ettiğim. Yani İzmir'in Anadolu ile olan miinaszabetinin nazarı dikkate almak kuvvetli bir delildir. Bu hususta Fransa bunu tamamiyle müdafa edecek değil miydi Fransa bunu kabul edecek değil mi dedim. Yani İzmir'in ayrı bir idaröye tabi kılınmasının Anadolu'yu boğazlamak olduğunu söyledim ve ben de sizin karşınızda sizinle beraber muahede akdedecek devletlerden biri bulunuyorum. Onun için şimdi den bunu size söylemek, şimdiden umumi müsalahayı imza etmek. Tabii onu söyleyemem. Sonra M. Puankare'den sonra müsteşarıyla görüşüm. Müsteşarıyla daha açık, daha sarîh bir surette görüşüm. Onunla meselelerin biraz taferruata giristik. Uzun uzadıya ordu meselesini, kapitülasyon meselesini, Trakya meselesi-

ni görüşüm. Kapitülasyonların adli, mali cihetlerini görüşüm ve Boğazlar meselesinde onu söylemeye çalıştım. Boğazlar meselesinde şimdilik biz bir şey söyleyemeydik. Yani İstanbul'un emniyeti temin edilmek şartıyla biz, Boğazları herkese küşat etmek şartıyla Boğazları münakalatı alemine küşade bulunduruyorduk. Aynı zamanda Boğazların beynelmîl ni zamnamesinin tayininde Karadenize sahil olan devletlerin de söz söylemesi lazım gelirdi. Fakat bu umumiyet içerisinde muayyen bir şekil olmak üzere biz Boğazlara şu şekli veririz diye geldik. Müsteşar bana bir cevap veremedi ve sonra uzun uzadıya M. Bertin ile görüşüm. Mülakatımızın benim üzerimde ne tesir yaptığını sorduğu zaman fena tesir yaptım dedim. Ne için fena bir tesir yaptı diye sordu? Dedim ki : biz buraya Fransa'dan pek fazla ümit besleyerek geldik. Halbuki biz, Puankare'ye ne sorduksa ben bunu müttefiklerimizle halledeceğim dedim. Binaenaleyh sözleriyle müttefikleriyle hemfikir olduğunu söyledi. Müttefikler içerisinde bizim lehimize hareket edecekler yoktur. Bu suretle pek memnun olmadım. Sonra bana İzmir'de bir Rum ekseriyetinden bahsetti. Bu bahis beni müteccir etti ve bu beni bütün şüphelendirdi. Mer. Puankare bana teminat verdi ve ümitsiz olmayın dedi ve aynı zamanda Fransa'nın da halledilecek meseleleri olduğunu nazarı dikkaten dır tutmayınız dedi. Fakat Fransa'nın sizin hukukumuzu müdafa edeceklerinden emin olunuz dedi. Ayrıldık. Fransa'da, Paris'te pek çok kimselerle görüşüm. Fakat birtakımlarıyla beş altı saatten ziyade görüşemedim. Vakit kalmadı. Bazı zamanlar mülakatlarımız gecenin ikisine kadar devam ediyordu. Bu suretle geceleri altı saatten fazla uyku uyuyamıyorduk. Bunun da sebebi müracaatlar çok fazla oluyordu. Bilhassa gazetecilerin müracaatlarını reddedemiyordum. Hepsinin dilgir etmemek için birtakım zevat ile görüşemedim. Sonra oradan Londra'ya gittik. Londra'ya vardığım zaman şüphesiz gazetecilerin hücumuna uğradım. Bunlar tabii fırsattı. Onlardan alabildiğime istifade ettim. Teşekkür ederiz ki gazeteciler de namuskârane ve müstekimâne hareket ediyorlardı. Bizden duyduklarını yazıyorlardı. Burada bir heves gördüm. Yani Türk dostluğu burada yeni uyanıyor. Orada Türk dostluğunu kazanmak için Türkleri kendi taraflarına celbetmek arzusu uyanıyordu. Bu görünüyordu. Matbuatin kâffeten orada nesrettikleri şeyleri aldık. Onları isteyen, istedikleri vechile görebilir. Londra'ya gittiğim vakit Lord Gürson hasta idi. Lord Corcia Londra'da yoktu. Montegü hâdisesi yeni çıkmıştı. Montegü ha-

disesi de tahii malumunuzdur. (Hayır sesleri) Arz edeyim : Hindistanın muhtelif eyaletlerinin valilerinin reyleri alındıktan sonra Hindistan Hükümeti, Hindistan nazirına bir telgraf çekiyorlar ve Hintliler bu telgrafta diyorlar ki : Türkiye ile olan harbi biz kazandık. Bu harp için biz kanımızı akıttık. Binaenaleyh bu bapta söz söylemeye biz salahiyyettarız ve bu hakımızdır. Binaenaleyh biz Hindistan namına söylüyoruz ki, Trakya, İstanbul Türklere verilmelidir ve Türklerin makamı mukaddese ile irtibatları, münasebetleri kesilmemelidir. Anadolu'nun teklifi kabul edilmiştir. Yani Hindistanın bunlar sulh şartlarıdır dediler. İngilizler de bu telgrafi neşrettiler ve bu telgraf muhtiş bir tesir yaptı. Lord Gürson ile Montegunün araları bilhassa bundan dolayı açıldı. Gayet galiz la birlerle aralarında mektuplar tebliğ edildi. Sonra inon-tegü gitti, istifa etti. İstifasından sonra daire-i intihabiyesine gitti. Orada pek acı ve pek fena bir nutuk söyledi. İngiliz hükümetini hayrette bırakacak birtakım imalı sözler söyledi. Yani fena ithamât altında bulunduruyor. Meselâ para oyunları ve daha buna ait birtakım fena sözler söyledi. Bir fırtına koptu. Biz o sırada oraya vardık. Arz ettiğim gibi Lord Crc yoktu. Lord Gürson da hasta idi.

Paris'ten Nihat Reşat ve Reşit Sait Beyi beraber alarak götürmüştüm. Bir gün sonra Nihat Reşat Beyi temas için gönderdim. Ben, Nihat Reşat Beyi Hariciyeye gönderdiğim sırada Hariciye Naziri Reyhan idi. Reyhan'la görüştük. Bu zat İstanbul'da tercüman idi. Bu memlekete yaptığı fenalık kalınmıştır. Reyhan'la görüştüğümü şeyleri burarla uzun uzadıya arza hacet yok. Yalnız Rayan'ın tadili efkâr ettiğini, vaktiyle yaptığı şeyleri bir menzur olarak yaptığı için mazur görülmesi ıycap eder ve Sevr muahedesi bize hakkı hayat veriyorsa da istiklâl vermemekte olduğunu, bu gün ise bizim istiklâl istenmekte olduğumuzu ve Sevr muahedesinin gayri kabılı tatbik olduğunun vaktiyle kendisince söylenmiş olduğunu söyledim. Buna mukabil bunu istemediklerini, fakat öyle de olsa bugün vukuatın tamamıyla tebeddül ediyordu dediler. Fakat bunun esbabını izah etmediler.

Efendim; Paris'te toplanan konferans sulh konferansı olmayıp uç hariciye nazirinin akdettikleri bir konferanstır. Ben Paris'te gitmezden evvel bana bu ou Gl. Pelle tebliğ etti. Dedi ki: İngilizler şüpheleniyorlar, çekiniyorlar. Onun için Puankare de sizin konferans esnasında Paris'te bulunmanızdan çekiniyor. Paris'in civarında bir yerde oturmanızı istiyor. Öyle olduğu halde konferansın esnası inkadında ben Pa-

ris'te buldum ve hatta M. Puankare de benim Paris'te bulunmamı istiyordu. Bizim mutareke teklifi üzerine gösterdiğimiz vaziyetten sıkılmış idi. M. Puankare, git Versayda otur dediği halde bilâbâra barıcıyeden birisi gelerek otelde oturmamı dâba iyi olduğunu söylediler ve burada kalırsanız bile ehemmiyeti yoktur dediler. O hükmü tamamıyla kaybetmiştir. Bilahara öyle olmadı.

BASRI BEY (Karesi) — Beodenizli sualim oota-ya ait değildir. Avrupa'da bir gazeteye vukubulan beyanatınızı buradaki bizim gazeteler yazdılar. Türkiye Hükümetinin yeni birtakım hukuk ile, yeni bu şekilde yürüdüğünü, kavaninin Avrupa'dan alındığını ve alınacağını, Türkiye de muhafazakarlığın hiç bir mevkii olmadığına heyvan huyunmuşsunuz. Bundan maksat nedir? Eğer talmin ise acaba bu sözleno samimiyetine ni yoksa mahiyeti milliyemizle reaksizliğine mi vermelî? Sonra Avrupa'daki tekinat ne şekilde olacaktır?

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Efendim; bu şeyi mevzubahis eden Deyl Telgraf Gazetesinin diplomasi muhahiridir. Bu sualı sordu. (Cevab istemez sadaları) MUSADE buyurunuz cevap vereyim.

Basri Beyefendi bunu okuduğu vakitte yanındaki adama, ben Yusuf Kemal Beyin takip ettiği sıyasebatı tarafları değilim demiş. Bu adam bana orada dedi ki: Siz akaliyyetleri himaye edeceğinizden habsetmişsiniz. Ben de teokratik tabiri bizim Müslümanlıkça olmaz. Bu söz İhrisyanlığa, Papalığa ait bir şeydir. Hukuku önüne İslâmiyeye, teşkilâtı İslâmiyeye teokratik değildir. Teokratik tabiri sizin İhrisyanlıkta Papalık makamı, Papalık sıfatıdır. Ültihiyeten bir atâkası var. Ona Vahy oluyor. Bana dedi ki: Siz teokratik bir hükümetsiniz. Ben dedim ki; hayır teokratik bir hükümet değildir. Müessesatımız milli müessesat olacaktır dedim. Biz ahkâmı fıkhiyede buluruz, oradan alırız. Ahkâmı Garbiyede buluruz, oradan alırız dedim. Sonra yazıp da bunları bana imza ettirmedim. Gitti. O Türk düşünürü olan adam böyle yazdı.

Etmis olduğunu ve nazırların dahi tebeddül etmiş olduğunu Rayan'ın ağzından işittim. Rayan'a ayrılırken dedim ki; Lord Gurzon'la ne vakit görüşeceğiz? Şimdi gideceğim, haber alacağım size malumat vereceğim dedi. İki gün sonra Lord Gurzon tarafından kabul edildim. Lord Gürzon mukaddime olarak vaktiyle bize bir muahede teklif edildiğini, geçen sene sulh için teşebbüste bulduklarını ve bunun Yunanlıların kusurıyla geri kaldığını, Paris konferansına gitmek istediğini ve bu konferansa gitmezden evvel bi-

zimle görüşmeye nail olduğundan balıyıcı bulundugunu söyledi ve bu mukaddemeleri yapıp; Sonra sizi dilesem memnun olurum dedi. Kendisine bizim yaptığımız harbin nasıl bir harp olduğunu, yani müdafaa harbi olduğunu ve matalibi milliyetimizin asgari bulunduğunu ve daha lâzım gelen hususları söyledim. Gayet umumî bir tarzda söyledim. Neticede Büyük Millet Meclisinin henü Avrupa'ya bilhassa sulh için Avrupa efkârı umumiyesinin ne olduğunu anlamak için gönderdi dedim ve bu hususta İngiltere efkârı hakikiyesinin ne olduğunu söyledim. Memuriyetimin mühim bir kısmını bu olduğunu söyledim ve bunun için sizi dinliyorum dedim. Lord Gürzon, Müslümanların haklı olmadığını, Hindistan'da nazır olduğu zaman Müslümanlara dürüst hareket ettiğini ve bizim memleketi bir kaç defa ziyaret ettiğini, hatta bir defa Çanakkale'de kaldığını, Efkarın değiştiğini ve bilhassa İngiltere'de mühim bir kısmın sulh istemekte olduğunu, harp istemediğini, harpten bıktığını ve bir an evvel sulhe kavuşmak istediğini ve bizim Rusya ile olan münasebatımızda endişenâk olduklarını, bizim Rusya'dan mühimmat, para almakta olduğumuzu, bu aldığımız para ve mühimmat ile Musul'da harekâtı harbiye yapmak üzere bulunduğumuzu ve bunun kendilerini endişenâk ettiğini söyledi. Ben kendisine karşı dedim ki : Biz bir müdafaa harbi yapıyoruz. Müdafaa harbi yapan bir millet her türlü vesaitle müracaat fikrinde dir. Siz matalibi milliyetinizi eder bir sulh yaparsanız endişelere de mahal kalmaz dedim. Dedi ki : Sorduğum suale doğrudan doğruya cevap vermiyorsunuz, dolaylı cevap veriyorsunuz. Lord Gürzon benden bir şey almak istiyordu. Fakat ben onu veremezdim. Sonra Paris konferansına gitmek istediğini ve benden evvel İzzet Paşa ile görüşüğünü ve İzzet Paşaya Paris konferansında takip edeceği esasların neden iharet olduğunu söyledi ve onun zaptını okutturacağını söyledi. Ve zaptı okuttu. Lord Gürzon diyor ki : Evvelâ ekalliyetler hukukundan bahsediliyor. Bunlar mutlaka temin olunacak. Sanıyen Anadolu tahliye olunacaktır. Fakat İzmir cihetleri bir usulü mahsusâ tabii olacaktır. Salıscın Marmara'nın iki sahilinc sahip olmayı katıyıcı halıra getirmeyiniz. Rabian : Kapitülasyonlar meselesinde; iktisadî kapitülasyonlarda birtakım şeyler yapmakla beraber adli kapitülasyonlar için başka türlü hareket yapmak imkânı olmadığını, ordumuzun artık bundan sonra hizmeti mükellefe efrattan değil, gönüllü efrattan teşekkül edeceği lüzumundan bahsediyordu. Bu mülakat tabii bir buçuk saat kadar sürdü ve dedi ki başka mülakatımızda da sizi dinlerim.

Pekâlâ dedim. İkinci bir mülakat anına kadar biz burada bazı kimseler gördük. Müsaade ediniz ki, isimlerini sarf olarak söylüyeyim.

Bundan antadık ki : Avrupa'da bizim aleyhimize düşmanların kullanabileceği en büyük silâh bu ekalliyetler silâhidir. Binacaleyh ben ikinci gün kendisine gittim ve ilk evvel kendisine ekalliyetlerden bahsettim ve bunu ikiye ayırdık. Rum ekalliyetleri için mübadele esasını teklif ettim ve dedim ki : Biz devamlı bir sulh istiyoruz ve bunun için bu suretle bize onlardan, onları bizden emîn kılmaktır. Bundan sonra bizde kalacak Rumlarla harisî bir fikir vardır. Bir gün Türkiye'yi parçalayacağız, burayı oraya raptedeceğiz. Buraların Türkiye'de kaldığı sabit olmalıdır ki, birbirimizin elini tutalım. Birbirimizle iyi geçinelim. Bundan iyisi ise onları rahat yaşayabilecekleri yerlere göndermek ve Müslümanları da rahat yaşayabilecek bir yere celbetmek lüzumudur. Binacaleyh bu suretle bu meseleyi ezri bir suretle hall etmek demektir. Emin bir esas koymaktır ve Şark'ta böyle Müslümanlarla Hristiyanların münasebatı iyi olur dedim. Biz, bunu diğer bir şey olmak üzere teklif etmiyoruz. Nitekim Yunanlılar, Bulgarlarla bu babla bir muahede yapmışlar ve biz de vakıtle Venizelosla bir mukavele akdetmişizdir ve bunun için İzmir taraflarında Muhtar Beyin riyeseli altında bir komisyon teşekkül etmişti. İşte bunun sureti halî için size ilk teklifimiz budur. Bunun üzerinde dediler ki : Türkiye'de bulunan Hristiyanları kaldırıp da Yunanistan'a göndermek pek güçtür. Ben de dedim ki : Fakat evvelimizde İzmir civarında bulunan Rumlarla yapalım ve diğer aksami menalikte kalacak Hristiyanlar ise biz açık söylüyoruz. İtilâf devletlerini yekdiğeriyle veyahut muhasımlarıyla kabul edilmiş olan esasları biz de kabul ederiz. Bu da onlara teminat olsun. Üçüncü derecede hiç onlara hacet yoktur. Bizim Millet Meclisimiz Teşkilâtı Esasîye Kanunu yapmıştır. Bunda vilâyetlerin şahsiyeti maneviyesini kabul etmiştir. Yani vilâyetlerde halk idaresini kabul etmiştir. Vilâyetler meclisleriyle idare olunmaktadır. Nahiyelerde nahiyeler kendi kendini idare edecektir. Bunların muhtariyeti esasî kabul edilmiştir. Eğer bir nahiyenin ahalisi Rum ise bunlar kendi kendilerini idare edeceklerdir. Bunların üçü de teminatdır. Birisi bizim teminatımızdır. Biz onu size sormadan yapmışızdır. Diğer muhadele esasdır ki, meseleyi esasından halleder. Üçüncüsü de; başkalarının kabul ettiğini biz de kabul ediyoruz ve biz istiyoruz ki; bize diğer Avrupa milletlerinden gayri bir muamele yapılsın. Biz yeni Türkiye yeni esaslar istiyoruz. Esaki Os-

manlı İmparatorluğunun miraslarını istemiyoruz. Bunun üzerine ekalliyetler meselesinde, mübadele meselesinin tatbikinde müşkülât vardır ve kısmen de sureti hal vardır dediler. Bu biraz akla yattı. Ben zaten obür görüşüğüm adamlara bu hususu söyledim ve Gürzon'la onların vasıtasıyla görüşüyorum. Bu bizim mübadele esasını onların üzerinde iyi tesir yapmıştı ve dedik ki, biz kavvetli bir Türkiye istiyoruz. Sonra ordumuzun gönüllülerden teşkil edilmesine dair olan teklifine karşı dedim ki, bir defa gönüllülerle ordu teşkiline istisnâati mahiyetimiz müsait değildir. Sonra Türk ruhen askerdir. Her vakit askerdir. Hinaenaleyh bu, abesle işgal etmek demektir. Sonra mevki coğrafimizi, yani hudutlarımızı düşüncüm. Şimdi elde bulunan ordu ile hudutlarımızı mukayese edecek olursak bu asker, belki kâfi gelmeyecektir dedim. Sonra o Marmara meselesi ile diğer meseleler hakkında umumî bir surette kendisine cevap verdim. Affedersiniz orayı unuttum. Birinci mülâkatımızda bana dedi ki, Anadolu'yu tahliye ettireceğiz ve Yunanlılara kabul ettireceğiz. Bu benim elimdedir. Yalnız bana bir imkân veriniz ve bir müzareke kabul ediniz dedim. Siz o zaman buna cevap vermediniz dedi. İkinci mülâkatımızda Hükûmete yazdın mı dedi? Yazmadım dedim. Ne için dedi? Çünkü teklif adaletperverane bir teklif değildi dedim. Geçen Martta bizim heyeti müşahhasınız geldiği vakit bu müzareke teklifini yapmadınız ve sizlere bu müzarekeden bahsetmediniz ve bunu manalı söyledim ki belki kulaklarına başka bir şey söylemek istediğini ima ettim. Bu sene ise müzareke teklif olunuyor. Müzareke Anadolu'yu tahliye ettirmek içindir. O halde bir mesele mütekaddime olmak üzere bunu ortaya koyunuz ve Anadolu'nun tahliyesine karar verirsiniz. Yunanlılar demin buyurduğunuz gibi bunu kabul edecek ise eder ve bu suretle mesele hal olunmuş olur ve aynı zamanda bu tahliye meselesini bütün şeraitle beraber nazarı ihbara atacaksınız dedim. O halde şeraiti sulhiyenin bizim tarafımızdan kabul ve adeni kabulüne dair bir şey söylemeyeceğim. Dedim ki; sen herhalde Hükûmetine yaz, bize oradan bir haber getir. Şayet biz konferansta iken muharebe başlarsa iş neticelenmez. Başlarsa konferansın beş gün zarfında biteceğini söyledi. Ben dedim ki bunları umumiyetle bizim Erkânı Harbiyemiz bilir. Yalnız zannetmem ki bu beş gün zarfında Türk topraklarını seşini işitesiniz. Bundan ötesini bilmem. İsrar etti. Yaz Hükûmetine bir cevap getir. Lord Gurzon'un ısrarı üzerine ben bunu size yazıyorum diye buraya yazdım. Sonra Lord Gurzon ile ayrıldım. Yalnız ayrı-

larken bir daha tekrar ettim dedim ki: İngiltere Hükûmetinin Türkiye ile anlaşmak için söyleyeceği şeyler varsa onları da dinlemeye hazırım. Lord Gurzon hiç bir şey söylemedi. Lord Gurzon'un kalemi mahsus mudurü İngiltere Hariciye Nezaretinde yüksek bir mevki sahibi ve bizim işlerimizde fevkalâde mütehassıs bir zat idi. Zaten zabıt kâatlığını o yapıyordu. Şunu da arz edeyim ki, Lord Gurzon de ilk görüşürken mukaddimeyi filân Fransızca konuşmak Bilâhara Türkçe konuşuldu ve ben de Türkçe cevap verdim. Kendisiyle olan mülâkatlarımızdan bir şey çıkıyordu. İngiltere Hariciye Nezaretinde hususi olarak görüşüğümüz bu kimselerde sulhu yapmak arzusu var mı? Evet var idi. Lord Gurzon da da-bu arzu vardı. Yalnız bu zamana kadar bu binayı kurao Lord Gurzonda. Bu mesuliyeti deruhte ederek söylenecek bir söz değildir. Aynı zamanda Lord Gurzon ile beraber Lord Corc da vardır. Yani bu onların kurdukları binadır. Dedim ki, işittüğimize göre, Yunanlılar büyük, büyük taahhüdata girişilmiş bilmeyorunı sanımı değil mi? Ve İzmir tarafında bulunan madenlerin, yolların, akarsuların, bilmem nelelerin imtiyazları munferiden ötekine berikine vaad edilmiştir. Bunlar Lord Gurzon'la görüşüğümüz resmî şeyler. Gayri resmî olarak görüşüğümüz şeyler ise; İngiltere efkârı umumiyesi lehimize dönüyor ve bunu bizim orada bulunduğumuz zamanda İngiliz matbuatının neşriyatında gördüm. Konservatör adamlarla görüştim. Amele fırkasından olan adamlarla görüştim. Gördüm ki, İngiltere bu muharebe münasebetiyle mahrum olduğu ticareti anlamaya başlamıştır. Vaktiyle İzmirden bu kadar demir eşya gelirmiş ve İngiltere'den oraya bir çok eşya gidirmiş. Şimdi onlardan mahrumiyetini takdir etmeye başlamışlardır. Hatta İngiltere'nin şimalinden gelen bazı adamlarla görüştim. Bize ihracat yaparlarmış. Onlar şiddetle anlaşmayı arzu ediyorlar. Sonra Hindistan meselesinin elbette ve elbette tesiri oluyor. Âlemi İslâmın tesiri oluyor. Mareşal Lione ile görüştüğüm zaman dedi ki, Fas Sultânı Hilâfet iddia ediyor ve ben de Halifeyim diyor. Fakat buna inulabil hüün Faslıların gözü Anadoludadır. Kendi menfaatleri yani ticaret menfaati haşta olmak üzere âlemi İslâmın da tesiri olmuştur. Burada Meclûsî Âlinizin göstermiş olduğu gayret ve himmet boşa gitmemiştir. Büyük eserler vücuda getirmiştir. Ben mesuliyeti deruhte ederek ki belki hatırı âlinizededir, burasını umitle söyleyebilirim: ben Şarka ilk defa gidip geldiğim zaman ümidimizi kesmiyelim, orada bir âle-nü İslâm var demişim. Bu sefer de Garbe gidip gel-

dikten sonra da diyorum ki Türkiye Büyük Millet Meclisinin tuttuğu yolu ve gayret ve fedakârlığımızı Avrupa tasdik ve takdir etmiştir.

Bunlar beder olmamıştır. Ben bunu gözümle gördüm, hatta cimrisi de tuttum. Fikrî âmmede, İngiltere'de bunu daha ziyade çoğaltmak lâzımı gelir. Elhasıl bizim orada yedi günlük taamcumuz çok tesir yapmıştır. Vahia bunun mesubiyeti doğrudan doğruya bana müteveccibur. Haklımız var. Doğrudan doğruya ben ile gözümde gördüm. İngiltere'de şimdiki hükümetin mevki mütezelzil. Muhtelif taraflardan aldığımız haberleri göre gerek Lord Gürzon, gerek Lord Corc'un günleri artık sayılıyor diyorlardı. Konservatör fırkası Lord Gürzon'a bundan sonra zahur olmayacağını tahli karara almıştır. Eğer bu Cenova konferansı olmamış olsaydı zannederim şimdiye kadar Lord Corc isula ederd. Lord Corc istifa edecek olursa yerine konservatörlerden bir hükümetin gelmesi muhtemeldi. Onun için konservatör partisinin en yüksek adamlarından biri olan ve bu defa kendisine Hindistan nezareti teklif edilip de onu kabul emeyen ve gelecek hükümette ya başvekil veya hahariciye nazırı olması kuvvetle muhtemel bulunan Lord Derbidir. Lord Derbi bize karşı hissiyatı hayir bana besliyor.

Yalnız konuşmamız esnasında Boğazların bize karşı kapanmasına razı olmayız. Buna katıyen emin olunuz. Bir daha bize karşı Boğazları kapamanıza tahammül yoktur. Trakya meselesi bir az güçtür dedi ve Trakya'nın haritasını aradı. Bir harita bulduk. Harita üzerinde Trakya'yı tettiik etük ve kendisine lâzım gelen izahatı verdim. En son yine Boğazlar meselesinde dediğim vechile söylediler ve Trakya meselesinde bir az fikrini tadil eder gibi oldu.

Fakat Boğazlar meselesinde sabitini dedi. Yalnız size hususî olarak ve mahremane olmak üzere size şunu söylüyorum ki, ben Türk dostu ve Yunan düşmaniyum. Binaenaleyh icabında benimle gelir görürsünüz dedi. Maksat bu son sözü almaktı. Çünkü ne olur ne olmaz gelecek kabinede bir başvekil veya hahariciye nazırı olarak gelirse onunda tesisi münaşeret etmek maksadıyla ve milli arzularımızı ona biktirmek muvafık olacağını düşündüm. Onun için kendisine müracaat ettim. Aynı zamanda şüphesiz Kemterburi Baspekoposu ile de bir müâkâlat yaptım. Yalnız onun verdiği zamanla, Lord Derbi'nin verdiği zaman birbirine tevafuk ettiği için maatteessüf ben güdemedim. Reşat Hükmet Beyi lâzım gelen sözleri söylemek için gönderdim.

Bilirsiniz ki İngiltere'de Hristiyanlara böyle yapıyor, şöyle yapıyor diyen ve İngiltere'nin en büyük makamını işgal eden adanlardan buridir. Söylediğimiz söz, yani ben bir tarafı dinliyordum, diğer tarafı hiç dinlemenişim dedi. Bazı sözlerin kendisine pek büyük tesir yaptığını gördüm. Dilhasa biz Hristiyanların kiliselerini ahır yapmadık. Hristiyanlara hürmet ettik. Fakat Yunanlılar bizim camilerimizi yaptılar ve mukaddes kitaplarımızı talvas ettiler dedüğümüzde âdeta ürperiyordu. Onun için o müâkâlatı pek fâideli müâkâlat olarak gördüm ve lâzım geldiği suretle o müâkâlatı yazdık. Kendisine gösterdik, kendisi tasvip etti. Bu suretle Londra'dan kusa bir zaman varfında ayrılmaya mecbur oldum. Yoksa Londra'da çok kalmak lâzımdı. Orada çok çalışacak işler var. Yani arz ediyorum bu söylediğim sözler ileride fâideli olmak itibariyle Heyeti Celileniz tarafından bir sual olarak ve fakat benim mesubiyetimi de muvîp olsa hakikatı bilmeliyiz.

Yani orası herhalde fâide alınacak vechile çalışılacak bir mahaldir. Düşmanlarımız yok değil. Dostlarımız yok. Dostlarımız var. Maatteessüf Hindlilerden kimse yok. Yalnız Aga Han Hindistan'a gitmişti. Sonra bir İngiliz var. Marka Diktavore denilen ki bu, hen Paris'te iken beni gördü ve Hilâfet komitesi tarafından mahremane yazılmış bir kâğıt verdi. Âdeta ültimatim şeklindedir. Bunu yapmıyacaksınız diyor ve son cumlesinde diyor ki: bizce makamu hilâfetten maksat; Büyük Millet Meclisidir. Onun için orada Hindlilerden yalnız Seyyit Emir Ali vardı. Onunla görüştim. Seyyit Emir Ali müfit bir teşebbuste bulunuyor. Bizim muvafakatimiz olup olmayacağını sordu. Teşebbüsü İngiltere'deki Ermeni komitesi, yani Britanya Ermeni komitesidir. Yani demiş ki: biz sizin ile birleşip de Türklerde Ermeniler arasındaki husumetini izale edecek bazı tedabire tevessül edemez miyiz?

Yani bizim vilâyetlerde Hükümetin müsaadesiyle Ermenilerden ve Müslümanlardan muhtelit cemiyetler teşkil ederek oralarında bulunacak Ermenilerle halk arasındaki husumeti refedecek bir takım tedabire Hükümet müsaade eder mi diye Seyyit Emir Ali bana sordu ve daha muhtelif sualler sordu. Dedim ki biz böyle cemiyetleri buluruz. Bu cemiyetler teşekkül eder etmez türlü türlü şeyler yaparlar. Onun için ecnebi bir heyetin, bir komitenin iğimize karşımasını istemeyiz. Sonra ne isteyeceksiniz, siz de Ermeni yurdu mu isteyeceksiniz dedim. Hayır dedi. Uzun uzadıya gürüştüük ve dedi ki, biz Himililer gerek

Lord Gurzona ve gerek Lord Corca verdiğimiz kâğıtlarda ve diğer icap edenlere verdiğimiz kâğıtlarla Türkiye'de otonomi kabul edemiyeceğimizi bildirdim. Ne Ermeni, ne Rum otonomisi kabul edemiyeceğiz.

Binaenaleyh bu yapacağımız teşebbüs sırf Türkiye'de Ermenilerle Müslümanlar arasındaki husumeti kaldırmak için bir teşebbüsdür. Ve hakiki maksadı bunların bu sıra ellerinden silâhi düşürmektir dedi. Bu ancak bir müddet muvakkate için olacaktır ve bir nebze çıkıncıya da zahirdir. Bunu kabul ve tasvip eder misiniz dedi. (Anlayamadık sesleri). Yani Fransa'da olsun, İngiltere'de olsun Ermenilere bir yurt tedariki hususunda vakti olan muracaatlarını düşürmek için bir tedbir ve bir müdafaa silâhi olmak üzere isteliler. Ben de arzettiğimi şekilde tekrar kendisine cevap verdim. Ne ise. İngiltere'den kalkarak Fransa'ya geldik. Ha Lord Gurzon'un Fransa'da dedi ki, Ermeni meselesi üç suretle düşünülüyor veyahut nazarı itibara alınıyor. Birisi Ermenilere Kars ve Ardahan sancuklarının verilmesi. İkinci mesele sair aksarıda kalan Ermenilerin ekalliyet teşkil cumdeleri itibarıyla hazır olmaları hukuk. Üçüncüsü de Adana'da Ermenilere bir yurt tesisi. Biz, ovelâ Ermenilerle bir Gümrü müahedesi yapık. Bu müahede bir galibin bir mağluba kabul ettireceği bir müahededir. Ki sizin kabul ettireceğiniz müahede de ondan başka bir şey değildir. Sonra biz kendimizden bu müahedenin ahkâmında bazı şiddet olduğunu takdir etük.

Ermenilerin umuru dahilîyesine müdahale etmemek lâzım olduğunu takdir etük. Ermenilerle dostça Kars müahedesini akdettük. Kars müahedesinde Ermenilerle bizim aramızda muallak olan ve halledilmesi lâzım gelen şeyler halledilmiştir. Hatta müahedenin müddetlerinden birinin hirkümüne göre, şu ay zarfında 1918, 1920 soneleri müharebeleri mülttecileri hakkında bazı ahkâm vazodulmuştur. Ermeni hükümetiyle münasebatımız gayet iyidir. Ermeni hükümeti haricin kendi işine karışmasını arzu etmiyor. Hatta, biz, Ermenilerle zaman oluyor buğday, tuz gönderiyoruz ve bu suretle Ermenilerle bizim aramızdaki mazdekü husumeti kaldırmak ve bunlarla iyi yaşamak istiyoruz. Başka tariki selâmet yoktur. İkincisi; Kars no hakla, ne suretle Ermenilere verilmelidir. Bir defa ne münasebete Ermenilere verabilir? Bir defa Ardahan'ı bir tarafa bırakalım. Kars'ta nüfusun yüzde doli yedisi Müslimandır. Sonra bu no hakla binaen isteniyor? Oursda ekseriyet mi teşkil ediyorlar? Tarihi bir hakları mı

var, yoksa bizi mağlub ettiler de onun için bir hakları mı var? Dedim. Dediler ki: Buna dair hususi bir yerden cevap aldın mı diyorlar? Hususi bir yer nazarı itibara alınınca bu mesele katiiyen gayri kabili tahakkuktur dedim. Yani mevkiî Cile konamaz dedim. Bilhassa hakî hazır nazarı itibardan dur tutmamızı rica ederim dedim. Bunun üzerine Lord Gurzonun suratında azim bir tahavvül husule geldi. İkinci mesele olmak üzere, Adana'da Ermenilere yurt tesisini anlamıyoruz. Bu katiiyen olamaz. Hiçbir yer yoktur ki ekseriyetlerin olduğu bir yerde ekalliyetlere ait bir yurt tesisü etsin. Yalnız ekalliyetlerin bazı hukuku hazır olmaları vardır. Ermenilerin bu defa Adana'da ne kadar nüfusu olduğu fülân sabit oldu. Adana'da dört yüz kusûr bin Müslüman vardır. Bu katiiyen olamaz dedim. Üçüncü meselede Jahilde bulunan Ermenilerdir. Fakat söz sureti üddiye ve samimiyede ekalliyetler meselesini halletmek istiyorsanız bunun için tek bir çare vardır: O da mübadeledir. Başka bir çare yoktur. Bunun üzerine bana cevaben dedi ki: Ermeni hükümetiyle sizin aranızdaki hussiyatın şu derecede bulunduğunu işimekten pek ziyade meninun oldum. Bu sözlerinizle Ermeniler hakkında husnî muamele edeceğimizi anlıyorum dedi. Yalnız Kars'tan, Ardahan'dan bir şey vermezseniz belki başka taraftan bir şey isterler dedi. Başka türlü tefarruata girmiyorum. Sonra efendim, oradan kalkık Paris'e geldik. Ben Lord Gurzon'dan bir gün ovel geldim. İngilizlerin mütareke teklifi yapacaklarını biliyordum. Bu teklif, Londra'da olsaydı kabul olamayacaktı. Çünkü mevkileri sarılmıştı. Zaten dahilî meseâl pek karışık idi. Lord Corca mütarekeyi hazır olarak getirmişti ve bu tahliye ve mütareke teklifinin olacağını Puankare'ye bildirmişti ve bunun kabulü ile iki tarafa tebligatta bulunulması için söylenmişti. Sonra Puankare de bunu kabul olmuş. Yalnız Puankare tahliye teklifini mümkün kılmak için falan diye o tabiri koyabilmiş. İtalya Hariciye nazırı da bunu kabul etti. Ben bunun üzerine bir hareketle bulunmak istemedim. Orada yanında bulunan arkadaşlarıyla istişare ettim ve mübafakan artık Paris'i terkolmeğe karar verdik ve zaten konferans esnasında Paris'te bulunmamaklığımızı M. Puankare söylemişti. Mütarekenin akşam üzeri toblig olduğunu öğrendik. Ben bir şey aşmak istemedim. Benim bu hareket sözüm Paris'te top gibi patladı. Her taraftan adamlar gelmeğe, müteaddit telefon, telefon üstüne gelmeğe başladı. Bütün dostlarımız istiyordu

ki biz gitmiyelim Ben ise çabuk gitmek için emir var, onun için avdet ediyorum dedim. Fakat bu haberimiz Fransa ayanından ve mehusanından ve askerlerinden bir çoklarını M. Puankare'ye hücumu vesile oldu. O akşam biri geldi. M. Puankare sizi görmek istiyor dedi. Sabahleyin M. Puankare ile görüştum. M. Puankare, neden memnun olmadınız dedi. Bir kere mütareke teklifine mahal yok. Makasat tahliye dir. O halde doğrudan doğruya benimle karar verin dedim. Halbuki görüştüğümüzden bir gün evvel olan tebliğde, tahliye şeraiti şeraiti saire ile beraber mevzubahis oluyor diyordu. Uzun uzadıya konuştuk ve hen bir az sertçe davrandım. Zira sertçe davranmak lâzım geliyordu. Dedim ki: Biz Fransa'nın bize karşı olan taahhüdlerinin icrasını bekliyoruz. Dedi ki: Biz bütün kuvvetimizle onu yapacağız. Sonra dedim ki: Mütarekenin bir şartı vardır ki, bizim ordunun içerisinde sizden de bir komisyon memur ediliyor. Ona ne lüzum vardır; sonra bir taraftan sulh istiyorsunuz, diğer taraftan şeraitü sulhiyenin aylarca devam edeceğini farzediyorsunuz. Eğer başka suretle başa çıkamadığınız Türk Ordusunu kontrol suretiyle yavaş, yavaş salmak fikrino düşünüyorsanız bunu katiben yapamayacaksınız. Bunu ne Meclis ve ne de ordu kabul eder. Biz mütarekenin esasına muhalif değiliz. yalnız öyle bir mütareke olmalıdır ki yahut tahliye o suretle kararlır olmalıdır ki Tahliyenin sureti icrası mütarekeyi tevhit etsin. Dedi ki: Cevap vermesinler, mademki siz de gidiyorsunuz, biz de her türlü vesaitle müracaat ederiz. Yalnız siz de gidin, orada görüşün ve şu suretle cevap vermeğe hazırlanın dedi ve mülahezzatını bildirdi. Fakat o sırada gördüm ki M. Puankare hakikaten sıkışmış bir halde idi. M. Puankare azamelli bir adamdı ve herşeyi hen yaparım diyen Puankare düşünüyordu. Zira kendisi sukût ile tehdit emişlerdi. Yani hükümeti iskaf ile tehdit ediyorlardı. Yani Fransa'da hakikaten bizim için çalışan bir takım kimseler vardır. Tan Rasımşarriñ M. Herbenn B. M. Meclisi azasından farkı yoktur. Öyle düşünüyor. Bittabi yazarının tercümelerini okuyorsunuz. Biz ayrıldığımız gün bilhassa Buğazlar hakkında yazdığı şey Rusya'nın reyini tannin edecek bir şoküde. Yani Rusya'nın reyini ulmaksızın Boğazlar meselesi hallolamaz diyordu. Bu suretle bir Fransız gazetesi Puankare'ye şiddetli hücum yaptıktan sonra artık bizim Paris'te kalmamız doğru değildi. Konditoriyile görüştüğümde şimdiye kadar bir şeye karar verilmedi dediler. O halde verilen ka-

rarları Soylfa'da daha bildiriniz dedim. O sırada bu raya toblig ettirmişler. Bittabi şeraiti sulhiyeyi okuduğunuz zamanda mantık ve insancam bulamadınız değil mi efendim? Bu neden gelmiştir? Bu zamana kadar bizim milleti mahvetmek itibariyle şaheser denmeğe seza olan Sevr muahedesi gibi muahede yazanlar, Versay gibi eserleri meydana koyanlar, bunu da ortaya koymuşlardır. O halde bu yekdiğerini nakzedecek ifadeler nedir? Benim fikrimce Fransa hiç ulmazsa bu cihette teinayül göstermiyecekti. Her neden ise bunlar bize teblig edildi. Daha pek çok tafsilâu arzedeceğim. Daha dün akşam geldik Arkadaşlarla görüştük. Diğerlerini, gerek hususi ve gerek ayrıca bir celsede arzedeceğim. Şu ve şu maddi sebeplerden dolayı Paris'ten ayrılacağımın tahakkuk etmesi üzerine Ferit Bey vasıtasıyla Kunt İsforsiyaya ve Celâlettin Arif Bey vasıtasıyla Şanzery ile görüştum. Şanzery ile görüştüğümde Şanzery bana dedi ki: Biz İstanbul hükümeti ile bazı şeyler hakkında görüştük. Onları sizlerle de görüştülerim. İzzet Paşa buradadır. Onların bir suretini isteyiniz, bunun için akşama saat beşte kâtibi gönderirim dedi. Fakat akşam saat beşte kâtibi gelmedi ve o saatte konferans devam ediyordu. Ertesi sabah Müsyö Tuğarenin - ki Duyunu umumiyede İtalya dayimler vekilidir - bununla İstanbul'dan sureti mahsusada celbottikleri İstanbul sefaretü musteşarı geldiler. Bu musteşar ben Şanzeryle görüşmeden bir gün evvel gelmişti ve o gün inceden inceye meseleyi okuyordu. Ouz İstanbul'dan ne istiyoruz İstanbul'un yaptıkları şeyleri tesiri nedir? Bunları bana soruyordu. Dedim ki, siz bunlara ne karışyorsunuz? Siz bizimle haricen münasihatla bulunuyorsunuz, ona uyunuz dedim. Ertesi günü Şanzery, İstanbul ile bir şey yapmışlar da onu muteber kıldırmak istedi. Ben de dedim ki: bu gibi imtiyaz hakkında İstanbul'un yaptığı her şey keentlemeyekündür, ehemmiyedi yoktur. Arzettiğim gibi birinci konferans olduktan ve mütareke kararı teklif olunduktan sonra ikinci günü bu iki adam bize geldiler. Dediler ki, biz üç taraflı muahededen vaz geçebiliriz. Bunu hiç mevzubahis bile emiyeceğiz. Biz İtalya'nın ycgâne alü kadar olduğu bu üç taraflı muahedenin devletler tarafından ... Bunun üzerine Puankare demiş ki, biz böyle bir şeyi kabul edemeyiz ve demiştir ki ben bunun için ne bir şey ve ne de bir Fransız firangi sarf edebilirim. O da demiş ki: o halde ben müzakereyi terk ederim. Bunun üzerine de Lord Gürzon hiç ses çıkarmamıştır. Binaaleyh Şanzeryin bu teklifi suya

duşmüştür. İkinci gün bu adamlar, Şanzerin bu harekoti üzerine müzakereyi tatil etmişlerdir ve bunu bize nakletmişlerdir ve dedim ki galiba sizler yine bizim aloyhimizde çalışınız ve bir karar ittihaz ediniz. Bunun ehemmiyeti yoktur. Bu kararlar kötü değildir. Fakat öbür konferanslarda bunlar tadil edilecektir. Eğer aramızda anlaşma olursa İtalya tamamıyla sizin metali binizi o konferansla müdafaa edecek dedi. Konuştüğümüz vakitte dedik ki bize istediğimizin bir listesini yapın dedi. Bunun kabahati şüphelidir dedi. Eğer siz şimdiye kadar bunu takip etmiş olsaydınız, bu noktada bir şeye vasil olurduk. Maaşlı ben de ne istiyorsunuz bize bildiriniz. Dedim ki Muhtar Bey memur ediyim onunla görüşün. O bize bildirin ve eğer B. M. Meclisi mülayim bir karar verirse size yazarım. Dediler ki biz size Marki Garoni vasıtasıyla biz size tebliğ ederiz ve aynı zamanda hiç olmazsa bunlar hakkında bize bir mektup veriniz dediler. Ben de dedim ki: Size böyle bir mektup vermekte bir faide yoktur. Çünkü biz m. B. M. Meclisi Bekir Sami Bey itilâfnamesinden sonra pek şüphelenmiştir dedim. Şimdi benim tarafımdan böyle bir mektup verilmiş olsa sizin metali binizin kabul edilmemesini

muçip olacaktır dedim ve vermedim. O gün Muhtar Beyle görüştüler. İtalya ile olan şeylerimiz budur. Böyle bir şey yaptınız mı, yapmadınız mı demuşlar. İzzet Paşa demiş ki biz konuştuk. Fakat imza edilmedi. Sonra Van'da, Bitlis taraflarında petrol taharrüsi imzalarını istediler. Kabul etmedik ve aramızda katıyen imza edilmiş bir şey yoktur. Garibi şurasıdır ki benim gönderdiğim adam İzzet Paşa ile görüştükten sonra o akşam bize geldiler. Aramızda imza edilmiş bir şey yoktur dediler. Maaşlı bir liste verdiler. Muhtar Bey o listenin üzerine konuşmuştur. Şöyle teklif edeceğiz demiştir ve dedik ki İtalya bize bunun hakkında ne gibi teminat verebilir? Bunu yapacağınızı bizim nazımızda isbat ederseniz biz de o zaman mesuliyeti üzerimize alarak bazı şeyler söyliyebiliriz dedik. Bu olmadıkça o yola gidilmesinin muvafık olup olmaıcağını zannetmiyorum. Şimdi efendim asil imzayazlar meselesine geliyoruz.

REIS — Celseyi on dakika teneffüs etmek üzere tatil ediyorum.

Mücahit Celse

ÜÇÜNCÜ CELSE

REIS : Hasan Fehmi Beyefendi

KÂTIPLAR : Mahmut Sait (Mus), Ziya Hurşit (Lazistan)

REIS — Celse küşat edildi. Müzakereye devam ediyorum.

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) — Efendim, İhsan Bey soruyorlar ki, İngilizler bizden ne istiyorlar? Gurzon cevap vermediyse sair hususî yerlerden de buna dair cevap alınmadı mı diyorlar. Hususî bir yerden İngiliz Hariciye Nezareti memurlarından biriyle görüştük. O memur Paris'e mütehasıs olarak da geldi. Dedi ki; bunu istemekle bizden fazla emniyet istiyorsunuz, fakat onun daha zamanı geldi mi? Ben de dedim ki, o emniyeti isteyemez miyiz? Zamanı geldi mi diye cevap verdiler. Şimdi efendim; bu konferansın içüması neticesinde bulunduk ve iki teklif karşısında kaldık. Birisi : Mütareke teklifi, diğeri kendilerinin vüsta şikudatları dahilinde olan en hakkaniyet perverane sultî teklifidir.

Bu mütareke ve sultî teklifine tarafımızdan tabii cevap vermek lâzım gelirdi. Bu cevap iki, hatta üç suretle olabilir. Birisi, mütareke teklifine cevap vermek, diğeri, hem mütareke, hem de şeraitü sulhiyeye cevap vermek ve bunu mütemezzican yapmak. Aynı zamanda da bu tekliften mühhem suretle bahsetmek. Ben buraya geldim. Arkadaşlarla görüştüm. Arkadaşların bugün burada hazırlanmış oldukları şekli hazır buldum. Dün akşam bunun hakkında beraber görüştük. Ufak bir iki tashih yapmak suretiyle ben de arkadaşlara iştirak ettim. Bugün bu şekli Meclisi Âlineze arz ettik. Bunu cevap olarak gönderdim diye arz ediyoruz. Tabii manzuru âliniz olmuştur. Bunda şeraitü sulhiye hakkında cevap vermiyoruz. Onun mümalahasına girmiyoruz. Yalnız mütarekenin tahliye anında başlamasını bizim reyimize de muvafık oldu.

ğunu söylüyoruz. Bu kabul edildiği takdirde sulh mu-
rahtlarımızı göndereceğimizi bildirdik. Binaenaleyh
bugün Heyeti Celilenize arz olunan şey budur. Bil-
mem okuyalım mı?

REİS - . Aletusul okunsun. Muamele noksan ka-
masın, zapta geçsin.

(Heyeti vekilenin tanzim ettiği cevabi notanın
metni okundu) (Yazılacak. Nazarı dikkate.)

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Şimdi efen-
dim; benim Avrupa'daki seyahatimden edindiğim ka-
naate ve Fransa'da bazı dostlarımızın ettiği vesayaya
göre, evvelâ hakikaten cihan sulh istiyor, İngiltere de
hakikaten sulh istiyor. Buna binaen birinci noktaya
mükabil olmak üzere bizim tarafımızdan harbi bilâ
lüzüm idame ettirecek her türlü harekâttan tevekki
etmek lâzım gelir. Yani düşmanlarımızın harbi idame
etüren Türklerdir diyerek aleyhimizde neşriyat ve
propaganda yapacaklarına kauyyen kani olarak bu-
nun önüldü almak lâzım gelir. Bu surette cevabımız
bu noktaya dikkat etmek lâzım gelir. - ki arkadaşla-
rımız yazdığımız şeyde buna tamamıyla dikkat etmiş-
lerdir. Sonra bizim mütarekeyi tahliye olunmaksızın
velevki o teklif ettikleri takdirde kabul etmeğimizi
yani teklif ettikleri veçhule velevki teklif ettikleri şer-
aati mütareke tadil edilerekten - ki yani kontrol ka-
bul edilmiyerekten - kabul etmeğimizi ne gibi ne-
fayih husule getireceğini benden ziyade zannedirim
Erkânı Harbiye Umumiye Reisinin söylemesi lâzım
gelir. Evet Avrupa sulhu istiyor. Bütün mazı, bu sul-
hu isteyenler içinde bulunan İngiltere'nin bizi zaman
zaman bu gibi tatlı ümitlere kapıtararak diğer tarafı
takviye etmesiyle doludur. Binaenaleyh bu hususta da
daima müteyakkız davranmak lâzım gelir. Bilmiyo-
rum. Onun için kendi hesabıma zannediyorum ki,
tahliyesiz bir mütareke ve bizim bilâ kaydü şart ka-
bul edeceğimiz şeraiti sulhiye olmaksızın onların kar-
şısına gitmek muvafık olmaz. Onun için bir taraftan
kendilerine biz sülh müzakeratına girişmeye hazırız.
Fakat siz de hakikaten sulhu istediğinizi asar ve de-
laili maddiyesiyle ispat ediniz demek muvafık olur.
Nitekim ben Lord Gürzon'un yanından çıkıp da Os-
tan'da dedim ki, ne için bu tahliye teklifini kabul et-
muyorsunuz? Tahliye teklifi bir kere mütareke tek-
lifi bir hazırlıktır. Doğrudur dedi. Hakikaten ordunu-
zın ufak bir televvuku var. Ve bu suretle ordunun
televvukunu kabul etti. Onun üzerine dedim ki o hal-
de eiz mütareke teklifiyle zannedirim Yunanlılarla
muharebeyi nazarı dikkate alıyorsunuz dedim. Hayır
dedi. Yok bu var. Binaenaleyh tahliyeyi kabul edecek

olursanız evvelâ Büyük Millet Meclisine karşı ve
Türk Milletine karşı kendinizin hakikaten sulh yap-
mak hüsnü niyetinde olduğunuzu göstermiş olursu-
nuz. Bu elbette Millet Meclis üzerinde bir hüsnü tesir
icra eder. Saniiyen Yunanlıları da şeraitiyle çıkıp git-
mek cihetine muvaffak olursunuz. Salisem bugün sul-
ha teğne olan cihan efkârı umumiyesine karşı ve is-
lâm efkârına karşı da memnuniyetbahş bir hareketle
bulunmuş olursunuz dedim. Düşündü. Unu bir daha
Gurzon'la görüşeyim dedi. Fransa'da tahliye esasın-
dan bahsettiğimiz zaman Puvankare de içinde olmak
üzere hiç bir kimse demedi ki; şeraiti sairne ile be-
ber icra edilmelidir demediler. Yalnız Londra kon-
feransı böyle bir tebliğ yaptı. Onun için benim tak-
dirime göre bu sureti hareket belki İngilizlerce ka-
bul edilmeyecektir. Çünkü gayet tatlı sözlerin altın-
da, gayet mülayim kelimelerin altında tahliye teklifi
öyle ümit ediyorum ki : Tarzı tahrirdaki mülayemet
Fransa efkârı üzerine gayet güzel bir tesir yapacaktır.
Gelirken bana verdikleri sözlerde dururlarsa her tar-
raf hazırlanmıştır. Bizim cevap gelir gelmez araların-
da bizim lehimize bir fırtına kopacaktır. Onun için
böyle demişler ve bu tabiri kullanmışlardır. Fransa
dahî buna istinat ederek bizim hukukumuzu müda-
faa ederse ki İngiltere belki bunlar şeraiti sulhiye hak-
kinda bir şey söylemediler. Binaenaleyh bunları bu
tarafa imale ederiz gibi bir yola saparsa onlar tara-
findan da belki bir temayül bu cihete mümkün ola-
bilir. Fransızlarla İngilizler temayül etti mi İtalya'
dan bahsetmek zaittir. Onların da kabul edeceğine
eminim. Onun için bu cihet de bir tecrübe benim de
fikrime muvafık geldi. Bunun için arkadaşlara illi-
hak ettim. Burada tabii şimdi mevzubahis olur.

(İlave edilen son cümleyi okudu)

Bu da zaten ilave olunacaktı. Yani bununla ne
oluyor? Mütareke teklifine cevap veriyoruz ve gayet
mübhem bir halde de şeraiti sulhiyenin metnine ce-
vap veriyoruz. Bunun kabulü ihtimali de vardır. Red-
di ihtimali de vardır. Reddedilecek olursa cihan ef-
kârı umumiyesine karşı bu tarzı tahrir bize oyun oy-
natacak bir şekilde değildir. Onlar malumu âliniz ki
bunu reddedecek taraf cihan efkârı umumiyesine kar-
şı mesul olur. Biz diyoruz ki : Biz reddetmiyoruz.
Yalnız şu şu mulâhazalara, tecrübe binaen bu şekil
tahliye halinde olmalıdır. Tahliye olmazsa bu sulhu
getirmez diyoruz. Yani teklifimizin mülayim olması
ve esas itibarıyla mütarekeyi kabul etmesi noktaları,
onların bizim aleyhimizde istifade etmesine maru
noktalar. Aynı zamanda bizim de ergeç arz ettiğim
gibi esasen tahliye talebi olduğu tezahur edecektir.

Muharebe halinde bulunan bir millet mabaki milliyeti hiç mevzu bahis etmeksizin ve şimdiki kadar misaki milli diye bağırarak bir milletin ve bazı defalar misaki millinin esaslarını kabul etmedikçe biz sizinle müzakereye bile girmeyiz diyen bir milletin hiç ondan bahsetmeksizin yalnız tahliyeyi talep etmesi zannedirim bizim aleyhimize istimal edilecek delil olarak bir şey teşkil etmez. Muhtelif noktai nazardan bu cihet tahlil edilecek olursa bu bize bir zarar getirmez. Kabul olunacak olursa tabii güzel bir şeydir. Ve ben kendi şahsım itibarıyla bunu yazan arkadaşlarıma müteşekkirim. Çünkü ben de geldiğim zaman bu teklifi yapacaktım. Hatta şurasını da arz edeyim ki benim orada söylediğim şeyleri işittiler. Bu teklifi aldıkları vakit hayret edeceklerdir. Çünkü benim söylediğim sözlerle karşı Meclis kabul eder mi, etmez mi diye soruyorlardı. Şimdi bu zihniyetle hareket ettiğimiz gayet güzel tesir hasil edecektir. Burada Edirne meselesi dahil değildir. Şimdi Hariciye Encümenindeki arkadaşlarla bunu görüşüldü. Onlar da aynen kabul ettiler. Artık o bir tarafını bilecek, takdir edecek Heyeti Aliyenizdir. Ben başka cihetlerde tenevvir edilecek noktalar varsa sorunuz cevap vereyim. Soru şeklinde kısa izahatla alalım.

HAFIZ MAHMET BEY (Trahzon) — Sizin Paris'e muvasalatınız hangi tarihte miisadiftir.

REİS — Rica ederim; sualler cevabî noktaya ait olsun.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Mademki sulh teklifi gelmiştir. Ve orada sarahaten diyor ki Edirne Yunan içinde kalacaktır. Bunu bir cümle ile protesto etmeliyiz. Biz şimdi bir vaziyet karşısında bulunuyoruz. Bu teklifte Trakya mevzu bahis olmamıştır. Bu teklifte bundan bahsolinmeması bizim bir cümle ile protesto etmemiz lâzımdır.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Efendim; bu metinde şeraiti sulhiyeden hiç bahsedilmemiştir. Şeraiti sulhiyeyi kabul edeceğiz, reddedeceğiz bu hiç mevzu bahis olmamıştır. Trakya meselesi olduğu gibi daha diğer mühim mesail vardır. kapitülasyonlar vardır, boğazlar vardır ve daha şu ve bu vardır. Binaenaleyh burada şeraiti sulhiyeden ya tamamiyle bahsedilerek minakaya edilmesi ve yahut hiç bahsedilmesine...

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Müsaade buyurursanız izah edeyim. Diğer mesail Düveli muazzamaya aittir. Fakat Trakya meselesi yalnız Yunanistan ile bize aittir. Şimdi Trakya'nın tahliyesini de istemek lâzımdır.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Fransa'da ayandan birinin bana dediği gibi anladık, Anadolu tahliye edilecektir. Anadolu sizin olacaktır. Fakat İstanbul'da ve Trakya'da ne ile olacaktır? Bunu bana söyleyiniz. Bunu da size temin edeyim demıştır. Arz edebiliyor muyum? Şimdi rica ederim, tekrar tekrar rica ve istiham ediyorum, bizim burada yapacağımız şey gayet pratik olacak. Onlar bize Anadolu'nun tahliyesinden bahsediyorlar, biz de onlara Anadolu'nun tahliyesini teklif ediyoruz. Meclisi Âli-niz karar verirse o zaman Anadolu ile beraber Trakya'nın tahliyesini isteriz. Fakat bu ameli bir hareket midir, değil midir? Takdiri size aittir.

MUSTAFA LÜTFİ BEY (Siverek) — Bendeniz de Hüseyin Avni Beyin fikrine iştirak ediyorum. Cevabî noktanın 14 ncü satırında Türkiye Büyük Millet Meclisinin toprakları deniyor ki, bu topraklar Asyayı suğradan mı ibarettir?

REİS — Efendim, Heyeti Celilenin nazarı dik-katlerine bir şey arz edeyim. Müzakere notaya ait tashihat üzerindedir. Not alan zevat söyleyinler.

FUAT BEY (İzolu) — Bendeniz de Hüseyin Avni Beyin söyleyeceklerini söyleyecektim. Yunanlılar yalnız İzmir'de mi cinayet yapmıştır. Bugün Trakya'da dahi mezalim yapılmaktadır. Notada Türk toprakları denilmektedir ki bunda hiç şüphesiz Trakya da dahildir. İzmir tefsiri mevzu bir şeydir.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakir) — Yusuf Kemal Beyefendi beyanatında buyurmuşlardır ki, Puankara benim Paris'te bulunmamaklığımı arzu ediyordu dediler. Fakat bunun esbabını izah etmediler.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Efendim, Paris'te toplanan konferans sulh konferansı olmayıp üç Hariciye nazirinin akdettiği bir konferanstır. Ben Paris'e gitmezden evvel bana bunu general pelle tebliğ etti. Dedi ki, İngilizler şüpheleniyorlar. Çekiniyorlar. Onun için Puankara da sizin konferans esasında Paris'te bulunmanızdan çekiniyor. Paris'io civarında bir yerde oturmanızı istiyor. Öyle olduğu halde konferansın emayı inikadında ben Paris'te buldum. Ve hatta Müsyü Puankara da benim Paris'te bulunmamı istiyordu. Bizim mütareke teklifimiz üzerine gösterdiğimiz vaziyetten sıkılmıştı. Müsyü Puankara git Versay'da otur dediği halde bilâhare Hariciyeden birisi gelerek otelde oturmamın daha iyi olduğunu söylediler. Burada kalırsanız hile ehemmiyeti yoktur dediler. O hükmü tamamiyle kaybetmiştir. Bilâhare öyle olmadı.

RASRİ BEY (Karesi) — Bendenizin sualim notaya ait değildir. Avrupa'da bir gazeteye vuku bulan

beyanatını buradaki bizim gazeteler yazdılar. Türkiye Hükümetinin yeni bir takım hukuk ilc. yeni bir şekilde yürüdüğünü, kavainin Avrupa'dan alındığını ve alınacağını, Türkiye'de muhafazakarlığın hiç bir mevki olmadığını beyan buyurmuşsunuz. Bundan maksat nedir? Eğer tatmin ise acaba bu sözlerin samimiyetine mi yoksa mahiyeti milliyemizin renksizliğine mi vermeli? Sonra Avrupa'daki telakkiyat ne şekilde olacaktır?

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Efendim, bu şeyi mevzu bahsedene Neyl telgraf gazetesinin diplomasi muhahiridir. Bu suali sordu. (Cevap istemez sadaları) Müsaade buyurunuz cevap vereyim. Basri Beyefendi bunu okuduğu vakitte yanındaki adamı ben Yusuf Kemal Beyin takibettiği siyasetin taraftarı değilim demiş. Bu adam orada bana dedi ki siz ekaliyetleri himaye edeceğinizden bahsediyorsunuz. Ben teokratik tabiri bizim müslümanlıkça olmaz. Bu söz Hristiyanlığa, Papalığa ait bir şeydir. Hukuku amme-i İslamiyeye, teşkilâtı İslamiyeye teokratik değildir. Teokratik tabiri sizin Hristiyanlıkta Papalık makamının, papalık sıfatıdır. Uluhiyetten bir alâkası var. Ona vahyoluyor. Bana dedi ki siz teokratik bir Hükümetsiniz. Ben dedim ki hayır teokratik bir Hükümet değildir. Müessesatımız millî müessesat olacaktır dedim. Biz ahkâmı fıkhiyede buluruz oradan alırsak. Ahkâmı garbiyede buluruz, oradan alırsak dedim. Sonra yazıpta bunları bana imza ettirmesi gitti oturun düşman olan adam böyle yazdı.

FEVZİ PAŞA ERKÂNI HARBIYE REİSİ (Kazan) — Geçende vukuhulan celsesi hâfilyede Meclisten temayülâtını anladıktan ve verilen taktirler üzerine Meclisin kararı alındıktan sonra Heyeti Vekile cehhenin munasip bir yerinde Başkumandan ile görüştü. Başkumandanın yanında bilumum cephe ve ordu kumandanlarıyla görüşükten sonra ordunun ruhu ve fikri hakkını hakiki bir temas ile mücehhez oldukları halde Heyeti Vekile ile birleştiler. Neticei beyanatta mütarekenin olduğu gibi kabulü bizim için gayet muzır olacağı gibi Heyeti Âliyeniz gibi ordunun da aynı fikirde olduğu anlaşıldı. Bu suretle müterakenin hehemehâl tahliye ile beraber olması hakkındaki fikirde tevafuk hasul oldu. Başkumandanlığın Heyeti Vekile huzurundaki beyanatına nazaran ordumuz düşmanların her türlü tecavüzatına karşı vazifei vataniyesini tamamiyle ifa edecek bir haldedir. Ancak düşmanlarımızla musaddak olan bu tevffuku maddî ve maneviyi haleldar etmeyecek surette cevabın hak ve kuvvete müstenit olması sure-

tinde tasvip edildi. Bu suretle bu şekil hasıl oldu. Bu şeklin Hariciye Vekilimizin vüruduna kadar neşredilmesini tensip olundu. Burada vukubulan beyanattan da anlaşılacağı üzere Avrupa'da hasıl olan efkârı bizim bu şeklimizle tatmin edeceği anlaşıldığından o da bize ilihak etmiştir. Bununla bizim istihdaf ettiğimiz nokta ordumuzun tevffuku maddî ve maneviyesini haleldar etmeksizin siyasi cihette kazanmış olduğumuz cihetleri temadi ettirmektir. Siyaseten kuvvetli olduğumuz kadar ordumuzca da kuvvetli olmak lazımdır. Siyasetteki kuvvet malumu âliniz cabbharlık değildir. Daima efkârı umumiyenin arzusu olan Sulhperverliktir. Biz bunu şimdiye kadar gösterdiğimiz gibi bundan sonra da müsalenetspervergürünmeyi en büyük kuvvet addediyoruz. Dünyanlarımızın yapmak istediği tesiri maksûsuzale edecek vechede vereceğimiz cevapda efkâran mülyim gelecek şekli kabul ettik. Ancak bunun ruhunda bir şey var ki o da mütareke ile beraber tahliyenin de behemehâl takyit edilmiş olmasıdır. Takyit ettiğimizden murat az müdet zarfında bu teklifin mahiyeti hakikiyesini meydana çıkarmaktır. Avrupa eğer ciddenden sulhu arzu ediyorsa Yunanlılar üzerine bir ziyiki manevî ile ya çkilecekler veyahut reddedecekler. Reddedecekleri gibi zaten arada beyan ettiğimiz vechile bütün alemi medeniyet nazarında sulhşikenlikle olunacaklardır.

BİR MEBUS — İlk on beş gün zarfında Yunan ordusu çkilebilir mi? Bir kere bu mütarekeyi kabul ettiğimiz zaman bunu Avrupa Hükümetleri görüşerek Yunan ordusunu tebitten sonra on beş gün zarfında tahliye yapabilirler mi?

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Efendim; bu on beş gün müddet kabulünden itibaren değildir. Bizim teklifimizden itibaren değildir. Onlar kabul ettikten sonra arzu ediyorlarsa o müddete kadar tahliye keyfiyetini istihzar edecek komisyonlarını hazırlıyacaklardır ve Yunanlılar da ona göre hazırlanacaklardır. İki üç saat ykindir. Arzunuz nedir. Şimendifer hattını ele geçirmektir Yunan zaten duramaz.

SELÂHATTİN BEY (Messin) — Bu daha iyidir bizim için, şüphesiz ben de bunu kabul ederim. Hükümetin de düşünmesini temenni ederim. İkinci şık, şayet Yunan ordusu Avrupa'nın verdiği kararı kabul etmezse bir hafta yahut on beş gün sonra malumu âliniz Yunan ordusuna taarruz edecek istihzaratta bulunuyoruz. Düşmanlarımız bunu bildiği için eshap arıyorlar. Biz mümkün olduğu kadar az müddet zarfında düşmanın. Maksadımız zaten vakti taarruzumuzu gizlemektir.

Şimdi efendim bulunduğumuz vaziyet bizim acizimizi göstermez. Fakat bu hattın düşman elinde bulunması düşmana kuvvettir. Düşmanın bu hattan çekilmesi her asker... düşman hakikaten mutareke kabul edeceği kanaati hasıl olur. Bunu kabul ettikleri gün Yunan çekilecektir. Menabini bırakmış olacaktır. Fakat bizim için bu olmuş, olmamış zararı yok. Bizim ordumuz lüzumu kadar düşmanın karşısında hazır bulunuyor.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim bu bizim acizimize delâlet ediyor.

FEVZİ PAŞA (Devamlı) — Zannetmem.

REİS — Hariciye Encümenini namına mütalâa var, söylesinler.

VELİ BEY (Hurdur) — Hariciye Encümeni cevabı noktayı gerek üslubu, gerek mefhumu itibarıyla munasip görmüştür ve Hükümetin nokta nazarına tamamiyle iştirak etmiştir. Encümenin ekalliyeti üslup itibarıyla bazı noktalarda daha ziyade hissi noktalarda tadil teklif etmiştir. Yani bazı tabirat teklifinde bulunmuştur. Bu hissiyatın kutsiyet ve höyle bir metinde kendilerini mütevasşis eden elenlerin şiddeti hakkında gerek Encümenimizin şekli hazirile kabul eden kısmı, gerek Heyeti Celilemizin bütün azası şüphe yok ki mütefikler. Fakat lisan siyasetini, icabatı siyasetinin tahammül etmediği, hatta tahammül eise hile yekûnunu zikrinden daha faydeli gördüğü, daha munasip gördüğü bazı hususlar, bazı mevzuat, bazı ahvaldir? İşte o itibardır ki o his noktasından ilâve ve tadil istizanı vakitinde de metni aslıdaki gibi alâhalihî bırakmağı muvafık gördü ve Heyeti Celilenizi hitabî hakem ihtihaz etti. Nedir o? Hissi olan taraf şurasını arz edeyim ki metnin ahkâmına taarruz eden bir cehet yoktur, bu mevzu mu nakâşa olan meseledir. Sükût geçilse dahi, ilâve edilse dahi hükmi ayındır, tağyir yoktur. Biz bu hususla sükût etmekle müddeyatı mihiyemizden hiçbir şey vevle ki zimmen vazgeçmiş addedilemeyiz. Hiç bir siyasi size vermediği noktada şu meselede sükût etmişsiniz. Binaenaleyh filân noktadaki sükûtinuz bizi ilzam edecek bir lisan kullanmağı şu üslup ile bizi icbar edemeyecektir.

HAŞİM BEY (Corum) — Mahiyetinde demek istiyorsunuz (Handeler)

VELİ BEY (Devamlı) — Gâyet basit bir üslup. Cevabi notada arkadaşlarımızın iliştiği nokta şudur. (İzmir'e çıkan Yunan ordusunun... ilâ) cümlesinde diyorlar ki neden yalnız İzmir'e çıkan Yunan ordusu deniyor da, topraklarımızı istilâ eden Yunan ordusu.

Trakya'ya çıka Yunan ordusu denilmiyor? Kendi menafii siyasetimiz lehine bir maksadı siyasi vardır. Biz burada (Noktanın mefhumuna, maksadına giriyorum) sulhün bize ağır gelen ahkâmından mümkün olduğu kadar kaçmak fakat ipi koparmak lisanı kullanmak mecburiyetini görüyoruz. ve mesleciyi ancak mütareke ahkâmı üzerinde temerküz ettirmek cibetindeki fevaidi menafii siyasetimizi nazarı dikkate alıyorum. Şüphe yok ki bu şu noktanın mefhumunda mesulî ikiye tefrik ederek sulh tekliflerimizi teklif için tekrâr, edecek murahasalarımızı tayin olunacak şehire gindemeğe müleyya fakat kendi tekliflerini mevkii müzakere, münakaşaya koymağı hüsnü niyet ibraz emekte olduğumuzu ifade ile sulh ahkâmını dahi müzakere edeceğimizi, fakat bu müzakereye başlamanın şartı olan Yunan ordusunun memlekemizden çekilip gitmesini talep ettiğimizi ve bu talebimizi de Yunan ordusunun devletinin mesayihini delusale dinlemediğini ileri sürerek tahliyenin müzakere eden gayri kabili fek olduğunu ileri sürerek, şüphe yok ki kendi nokta nazarımıza daha ziyade hizmet etmiş bir lisan kullanmış oluruz. Çünkü en ağır yükümü bizim Yunan ordusuyla karşı karşıya bulunmaktır. Düvelî ihtilâlinin vasıtai tehdidi, vasıtai cebri tecrü oterinde ancak Yunan ordusudur. Nende bize teklif edeceğimizi şoraiti şu tabiri marufu ile cöbren tahmül etmek istediklerini ve ısrarlarında bulurlarsa bu ısrarlarında muvaffakiyet ihtimali Yunan ordusunun karşımızda bulunması takdirinde biz kendi sulh hatlarımızı mevkii tezekküre koymağı âvadeyiz. Fakat siz ki insanıyetperver hareket ediyorsunuz, bu hareketiniz, bu maksadı ulvîdir... ile siyaseti cememmek kudretini gösteriyor. Şayanı tebrükür, İbtida bizi bütün fecavie fecayia sehop olan Yunan ordusundan tahliye odiniz ve bütün cevabımızın ruhu selisini, hedefi yegânesini diyeceğim, bu tahliye meselesi teklif ediyor. Binaenaleyh tahliye meselesi davayı aslımızı teşkil ettiği takdirde sulhün en pürümü ahkâmı ile uzaktan yakından alakası olan hatırayı uyandırmak bir kelime ilâvesi suretiyle o kelimenin zikrinde bir zararı siyasi olmadığı gibi zikrinde sulhün en pürüzlü dediğim ahkâmı teşviği etkârı mucib olmak itibarıyla tahliyeyi... Bizim elimizde bugün zaman olan Trakya'yı da, Trakya meşgul arzisini dahi ihâl ediyorlar, onu da şamil tutuyorlar. Meazallah bunların ilü emedi vardır. Bu tahliyenin zımında nakasatı meşhulce, meşhürketeni demeleri ihtimalinden ihtiraz etmiş oluyoruz. İzmir'e çıkan Yunan ordusunun ilk harvesi şoraiti mem-

lektörümüzde İzmir'e atılmıştır. Usulü İbariyle şu metnin tadiline lüzum yoktur. Ben İzmir'i olmak İbariyle burada ruhları inleyen Trakyalı arkadaşlarıma söylerim ki Meclisin içinde mukaddes Edirne'nin girmesini arzu eden bir kimse yoktur. Binaenaleyh orasını daha kolaylıkla ve daha şahırlukla kurtaracak Türk ordusuna istinat etmeliyiz. Binaenaleyh ilk defa buralarını tahliye ettirmek lâzımdır. Hedefimize seri bir suretle vasil olmanız için hunun kabulü lâzımdır. Binaenaleyh şu metni şu İbarlarla aynen kabul etmek lâzım gelir. Tâki muhataplarınıza sulhperverliğimiz hakkında bir güphe girmesinden ihtiraz edelim. Binaenaleyh Encümenin askeriyeti namına ve kendi fikri şahsım olmak üzere dahi ısrar ediyorum. Tadile hacet yoktur. Ahkâmı saire hususatı askeriyeye taalluk ettiği için daha ziyade söz erbabı ihtisasa düşüyor.

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertugrul) — Efendim; burada yalnız bunun İzmir için mutasavver olduğu beyan ediliyor. (Bunu topraklarımızı ayak basan sureti de) kabul etsek daha iyi değil mi? (Gürültüler)

VELİ BEY (Devamlı) — Mustafa Kemal Beyin iradına karşı şu fikranın şumuhunu Heyobı Celâle-i ze arzederim. (Fıkra'yı okudu)

ALİ SURURİ EFENDİ (Karahısanşarhı) — Notanın metni çok muafiktir.

VELİ BEY (Devamlı) — Bizim Misaki Milli sahasında Garbin en ziyade ve belki yegane Yunanlığa merbut gördüğü saha İzmir sahasıdır. Bundan başka ilk hatve şenayi İzmir'de irfakp edilmiştir. Bizat kendilerinin gönderdikleri komisyonlarının raporlarına nazaran tevzi edilen fecayi İzmir'de olmuştur ve Yunan'la olan müsademenin mukaddimesi İzmir'de başlamıştır. Ve bu fecayi bütün düveli itilâfiye devletlerinin kalplerinde bir azap uyandırmıştır. Çünkü bu devletler Yunan'ı İzmir'e tasfi etmekle şerofyab olduklarını söylüyorlardı. Şimdi Hükümetü Milliye namına bütün akımı medeniyete karşı ve kendi isarı tecavüz ve gazaatlarına karşı söylüyorum. Onlar İzmir'e çıkan Yunan ordusunu isyan edenero karşı koymak ve ordan teskin comek için göndermişlerdi. Binaenaleyh Meclisi âlinizin nazarı dikkatî âline bir şey arzedeceğim ki bu mesele hayalî meselemizdir. Bunun intisar edecek cihedi vardır. Meclisin sarfemiyet ve mahremiyetinde kalacak doktaları vardır. Binaenaleyh bu lakdim etmişimiz takrimizde bunları temenni etmek efendim.

REİS — Efendim; şimdiye kadar Hariciye Vekili ve Erkânî Harbiye ve Umumiye Vekili beyanatta hulundular. Sıra azayı kırama geldi.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) Efendim; beendürio arz edeceğim şey, Hükümeti takdir etmek. Bundan büyük bir zarar mı vardır, faide mi vardır? Bu hususta hukukumuzu lüzumu kadar müdafaa etmişlerdir. Esas fikirlerinde tamamen beraberim. Benim iki noktâ nazâr dikkatimi celbetmişdi. On beş gün yerine acaba üç hafta olamaz mı? Bunu, Hükümetin nazarı takdirine arz ederim. İkinci nokta ise, bu çok arkadaşlarımızın takıldığı vecihle (İzmir'e çıkan) yerine (Ana toprak) denilmekle o iki kelime kalıka acaba daha iyi olmaz mı? Fakat zannımda ikinci şekil daha doğrudur. Üçüncü şerh ise (uzun müddet devam edecek kontrol... itâ) girişmek tabiridir. Yeniden girişmek tabiri nezâken isarıyeye muhalifdir. Bu tabirin düveli müazzanaya karşı munasip olup olmadığını Hariciye Vekâletinden soruyorum. (Ordumuz için uzun müddet...) fikri kabul ediyorum. (Sonra vatan müdafası ibaresinden sonrasını okudu) Acaba bu bir tarih mahasını mutazammın olur mu, olmaz mı? Bunu da Hariciye Vekilinden soruyorum. Başka bir şeyde itirazım yoktur. İzahatına ihtiraz ediyorum.

RIZA NUR BEY (SİHHTİYE VEKİLİ) (İstanbul) — Efendim, Salâhattin Beyo bir noktasına cevap vereceğim. Bu kadar fecayı ve ızdırabat çekmiş olan bir millet.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Bu cevap değildir. Bu cevabı kabul etmiyorum.

YUSUF KEMAL BEY (HARİCİYE VEKİLİ) (Kastamonu) — Efendim; Hariciye Vekili bundan daha şiddetlisini doğrudan doğruya Mesyo Puan-kare'nin yüzüne söylemiştir. Burada da bunu göstermek lâzımdır ve bunu eskârı umumiyeyi cihana karşı göstermek lâzımdır. Çünkü bize karşı iki tarafa da kontrol koyuyoruz dedikleri halde öbür tarafa müsavvata riayet etmek için diyorlar. Eğer eksik olmuş olsa idi ben bunu koyunuz diye rica edecektim. Zira biz notayı yazarken, notayı göndereceğimiz yerlerden merhamet, bilmem ne beklemiyoruz. Eskân umumiyeyi cihanın bize hak vermesi dolayısıyla böyle söylüyoruz. Emin olunuz şyasat âleminde en iyi sözler, gayet iyi tartılıp şiddetle söylenen sözlerdir. Ben ce bunda bir mahzur yoktur efendim.

REİS — Söz İzzet Paşa Hazretlerinin. Buyurun efendim.

YUSUF İZZET PAŞA (Ordu) — Arkadaşlar; cevabî nota hakkında şerhî umumiyede bazı emence münasip görülmüş olan cevabî notanın bazı nokta hakkında mücalaamı arz emmeden evvel davayı milletimizin haki kabisinde bulunduğumuz bir sırada ve

bilhassa mütarakeden başlıca mesul bir şahıs olmak itibarıyla Başkumandan Paşa Hazretlerinin burada bulunmasını talep etmek muvafık olacağı kanaatindeyim.

Bu kanaatimi arz ettikten sonra şimdi cevabi notanın metni ve daha bazı mevzuatı hakkında muvafakatımızı arz edeceğimi Arkadaşlar evvelâ bize vakı olan teklif bir mütarake teklifidir ve cevabi notamızda hemen on iki teklif bu mütarake tabirini resmî mülkiyet olmakla mütarake kelimesinin bütün şümülîyle - hukuk noktası nazarından - kabul etmiş oluyoruz. Bendenize mütarake kelimesi hukuk noktası nazarından meâl itibarıyla tenkid ve taktikî şayan bir noktadır. Bize vakı olan mütarake teklifinde ve mukaddematı sultana telîfatında mütarake kelimesi üzerinde İtilâf hükümetlerinin pek ziyade ehemmiyet verdiklerine bilhassa nazarı dikkatimizi celb ederim. Malumî dilimiz bu harbi umumi mütarake bir mütarake kelimesiyle, bazı nazarımlarda bu umumi mütarake elan devam ediyor ve bu umumi mütarake devam edip duruyorken, bir ikinci mütarake akid ve kabul etmek - daha hukuk noktası nazarından muvafık mıdır, değil mi? Bu benzer fevkalâde nazarı dikkatimizi celbettiği için bu hususî hukuk noktası nazarını Heyet-i Celîlâze arz etmek istiyorum. Demin de arz ettiğim gibi İtilâf hükümetleri bu mütarake kelimesine fevkalâde ehemmiyet veriyorlar ve bilhassa Yunanlıların İzmir'e çıkıktan sonra azim fedakârlığı kullandığı ve hukuku iknasından habûdiyorlar. İtilâf hükümetlerinin bahsettiği bu azim fedakârlık Yunanlılar İzmir'e çıkıktan sonra vukua gelmiştir. Kendi noktası nazarından, Binaenaleyh bu azim fedakârlık noktası nazarından bu mesleği yeniden bir hal harp akidisi edilmiş midir, yeniden bir mütarake kabul etmek lâzım mıdır, değil midir? Hukuk noktası nazarından teşrih ve taktikî etmek lâzımdır. Bu hususta benimiz - aldığımız oltuğumuz ki milletimiz umumi mütarakeyi müteakip şimdiye kadar asla umumi mütarakeyi ihlâl etmemiştir, kendisi en büyük mukaddesatını müdafaa halinde gelmiştir. Muhafazaya müdafaya sevk edilmiştir. Yunanlıların umumi mütarakeden sonra yaptıkları üç hariciye nazırı tarafından beyan edilen fedakârlığı hukukî noktası nazarından teşrih etmek lâzımdır. Yunanlılar İzmir'e çıkmamışlardır, devlet edilmişlerdir ve üç hariciye nazırı bunu kendileri iftiral ediyorlar. Biz Yunanlılarla karşı karşıya kalmış olsaydık, biz harbin sevki idaresinde serbest kalırdık, Yunanlıların hiç bir nefesi, hiç bir yenimizce çıkamazdı. Binaenaleyh Yunanlılar İzmir'e çıkıktan

sonra yaptıkları : Üç hariciye nazırı tarafından söylenilen azim fedakârlık iftiral hükümetleri tarafından Yunanlıların İzmir'e davetinden sonra vukua gelmiş bir ve bunun mesuliyeti tarihîyi İzmir'e çıkıktan itibaren yaptığı bütün fevkalâde mesuliyeti tarihîyi, şüphesiz İtilâf hükümetlerine atılır. Yunanlılar İzmir'e çıkıktan sonra en evvel mukavemeti şüphesiz ki halk yapmıştır. Milletimiz kendi sinesinden doğan hissiyatı valanperverane ile bu mukavemeti yapmış ve buna resmî makamı da iştirâk etmiştir. Karahisar Mahbûsu muhterem Ali Bey arkadaşımız ve diğer arkadaşımız Kâzım Bey şahittirler. 14 ncü Kışla'da resmî bir mukavemete dahil olmuş bir kuvvettir. Binaenaleyh resmî makamlar, resmî kuvvetler Yunana karşı bir mukavemet yapmakla bir mesuliyet tarihîyi ve yeniden bir harp vukuunu hali harp mesuliyetini deruhte etmişler midir? Bunları teftik etmek pek mümkündür. Bu bahis İtilâf Devletleri ne yapmışlardır? Bunu teftik etmek pek mümkündür. Bu resmî mukavemet, resmî bir nota ile başlamıştır. Bu resmî notadan Hariciye Vekâli Beyin malumatlar olmasını pek fazla bulurum. Resmî notayı Kâzım Paşa Hz. Bandırma'da İtilâf mümessillerine verdiği vakıta İtilâf mümessilleri hiç bir protesto yapamayarak derhal hususî bir vaparla İzmir'deki Yunan Başkumandanlığına ve emir vermek şahsiyeti İstanbul'daki Komisyon'a diğer ifadesiyle derakap İstanbul'a göndermişlerdir ve bir sene müddetle âcizleri orada bulunduğunda hiç bir İtilâf mümessili ve temsilcisi tarafından resmî bir protesto vakı olmamıştır. Yunanlıların bu halde yapmış oldukları azim fedakârlık dedikleri bir şey, Şahis gasbu gâret olduğu tabiiyle zahir bir şeydir. Harbi umumiye ilhâk edecek yeniden bir şey devam etmiştir ve Harbi umumiye müteakip muattessif devam eden ve varanımızı harabeye çeviren tekmil efil ve harekâtın içinde İtilâf hükümetleri, andan sonra Yunan hükümeti mesuldür. O halde benimiz mütarake tabirini Hükümetimizin kabul etmesiyle, binnetice yeni bir hali harbin de kabul edileceğinden endişe ediyorum. Bendenize kalırsa biz bunu bir fasılî sükûn tabiri kullanmamız daha muvafık olur. Yani rahîye minketince bir fasılî sükûn veya bir tatlı muhasamat kabul ederiz. Veyahut müddetince bir tatlı muhasamat kelimesinin kabulü tarafımızdır. Fakat hiç bir zamanda yeni bir mütarake tabirini kabul etmemeliyiz. Yeni bir mütarake tabiri yeni bir hali harbin kabul edilmesini demektir ve benimiz de endişe ediyorum ki tekmil İngiliz siyasatının endişesi bu bahisde mündemirdir.

TAHSİN BEY (İzmir) — Paşa Hz müzareke bir tabiri askeri değildir, yani tatili muhasamat manasına mutazammın değil midir?

YUSUF İZZET PAŞA (Devamla) — Hukuki bir manası vardır? Bu tabiri daha muvafık görüyorum. Çünkü biz evvelce müzarekeyi kabul etmişiz. İkinci bir müzareke kabul etmek demek, ikinci bir harbi kabul etmek demektir ve bunun notayidini de kabul etmek demektir ve arkadaşlar bendeniz öyle iddia ediyorum ki bu cevabi notamızda müzareke tabirini kabul etmişliğimiz ve umumi bir müzareke devrinde umumi harbi kabul etmişliğimiz itilâl hükümetlerine ait olan mesuliyeti itilâl devletlerini tahfif etmek demek olur. Bu cevabi nota hakkında müzareke kelimesi hakkındaki kelimatı muhtasaran ve mücmelen arz ediyorum. Bendeniz müzareke kelimesinin umumi bir müzareke içerisinde ikinci bir müzarekenin, ve dolayısıyla bir harbin vukuunu kabul etmiyorum. Fakat buna mukabil tahliye için herhalede bir fasıla sukut tabirini kullanalım. Tatili muhasamat için de hiç bir zaman müzareke tabirini katıyen kabul etmiyelim. Çünkü müzareke içerisinde ikinci bir hali harbin kabul edilmek ihtimali vardır ve bunun notayici siyasiesinden endişe ediyorum.

Şimdi cevabi notanın diğer mütüne gelince: Burada İzmir'e çıkan Yunan Ordusu tabiri vardır ve şüphesiz Yunanlıların mezalimi yalnız İzmir'de değil diğer aksama vatanda da vardır. Binaenaleyh bu tabirin çıkarılmasını teklif ediyorum ve zannedirim Hariciye Vekili Beyefendi ısrar etmiyor. demin de sıfahen söylemişim. Eğer bu tabir kalacaksa İzmir'e çıkmış tabirinin yerine çıkarılan denilmelidir veya talt ilâven edilen denilmelidir. Yunan çıkarılmamış davet edilmiştir ve bir mesuliyeti tahliye ve hukukiye vardır bunda. Cevabi notada tahliye müddeti için dört ayın Hükümetimiz tarafından da kabul edilmesini ben ancak belki Mareşal Foşa bir heyeti askeriyeye karşı, Fransız Genaralinin beyan ettiği heyeti askeriyeye karşı gösterilmiş bir nezaket, bir Fransız Mareşalın bir riyaseti askeriyeye karşı pek güzel bir suretle bir ay içerisinde tahliye edebilirler. Mamafih ısrar etmiyorum. Lüzumsuz bir nezaket addediyorum ve bilhassa şu fikraya nazarı dikkati âlinizi celbederim. Binaenaleyh B. M. Meclisi Hükümetinin müzareke müddetinin Anadolu'da tahliye müddeti olan dört ayı teklif ve şurasına nazarı dikkati âlinizi celbederim. Tahliye Nüamında müzakeratı evveliyeti sulhiye neticelenmemiş olurca

müzareke müddetinin kendiliğinden imtidadına muvafak eder. Bu hangi müzarekedir? Efendiler tahliye Nüamının müddetini zaten diyoruz ki dört ay da behemehal hımelidir. Dört aydan sonra bir müzareke var mıdır? Yoktur. Eğer umumi müzarekenin daha üç ay devamını denerseniz bunu kabul ederim. Binaenaleyh müzakeratı evveliyeti sulhiyeye zaten Yunanlılarla Hükümetimizin doğrudan doğruya müzakeratı sulhiyeye girişmesini kabul etmem. Bir sulh vaziyeti karşısında müzakeresine girişiyor ve sulh müzakeratına girişmeliyiz. Binaenaleyh biz devlet itilâfiye ile

TAHSİN BEY (İzmir) — Mondros müzarekesi vardır.

YUSUF İZZET PAŞA (Devamla) — Evet Mondros müzarekesi vardır. Binaenaleyh umumi bir müzareke kendiliğinden imtidat eder umumi bir tabiri ilâvesini teklif ederim. Üçüncü bir şey daha ilâvesini munasip görürüm. Eskışehir, Kutahya, Afyon, karadısar hâkiminin dahi ilâvesini ve muhterem bir arkadaşımın Baha Beyefendinin muhtem olduğum bir şey ile Bursa kelimesinin de ilâven ve diğer mevadda sureti umumiyede muvafakat ediyorum. Pek nezih yazılmıştır ve Hükümetin müsahemetperver görülmelerini tamamiyle takdir ederim. Ancak müzareke kelimesinin kabulüne şiddetle muarızım.

ZİYA HURŞİT BEY (Lüzistan) — Efendiler: Bendeniz bu müzarekenin bu cevabi notanın hükümler uzun bir suretle yazılmasına muhalifim. Esbabını da şimdi arz edeceğim. Yusuf İzzet Paşa Hz pek güzel bir mütalaa ile söze devam edegelon müzareke kelimelerini zikrederek bunun mahiyeti hukukiesinden bahis buyurdular ki pek doğrudur. Efendiler, müzareke demek bundan evvel kırk - elli sene evvel müzarekelere vardı. Daha Balkan harbinde müzareke vardı. Bir de Harbi umumiye ve 1916 tarihinden sonra müzareke gömlük. Tabii bunları Heyet Vekilemiz bilir. Efendiler; 1911 ten sonra ne kadar müzareke akdedilmişse o müzarekelende görürüz ki müzareke doğru, fakat şerati sulhiyeyi istihdâl etmiştir. Yani müzarakayı hasme kabul ettiren taraf şerati sulhivide neyi kurtulmak istiyorsa onu sokmuştur. İşte Bükres muahedesi, işte Mareşal Foşun salomonla yapılan müzareke. Halbuki eskiden müzareke sırf tatili muhasamat idi. Tarafeyn karşı karşıya silahları elinde dururdu. Son müzareke böyle değil, silahlarını alıyorlar. Bir takım hakikatlarını bozduruyorlar. Binaenaleyh eski müzareke pekli 1914'ten beri tamamiyle tahredül etmiştir. Bu böyle olduğken son-

ra Yunan Ordusunun İzmir'e çıkarılması - Yusuf İzzet Paşanın buyurdıkları gibi - doğrudan doğruya Mondros tatbiki için devlet mübalehesinin emniyeti çıkarılmıştır. Yunan Ordusunun İzmir'e çıkarılmasından o zaman istihdaf edilen gaye İzmir'in doğrudan doğruya Yunanistan'a ihakı değildir. Bize tahmil edilmek istenilen bir takım şeraiti sulhiyeye kabul ettirmeleri idi. Bunda pek ziyade yanılıyorlar. Vehbi Bey buyurdular ki Yunanlılar İzmir'de iddiayı temellük ediyorlar. En ziyade orayı havza dahilinde olarak iddia ediyorlar. Halbuki böyle değildir. Yunan hükümeti İzmir'in sahibi değildir. Yunan meclisi İzmir'i resmen ihak etmemiştir. Trakya ise, bu vakı değildir. Trakya'yı resmen ihak etmiştir ve mobuslarını bile almışlardır. Asıl en ziyade istihdaf edilecek nokta bu nota o kadar uzun ve o kadar tomtraklı yazılması pek ziyade bendenizce zararlı görüyorum. Dunu Avrupalılar bir senet makamında kabul edemililer. Gınaris, Londra'da bu kadar kâğıttan sonra o zaman matbuat vasıtasıyla biz anladık ki Yunan her zaman tahliyeye hazırdır. Biz sarahaten anlıyoruz ki Yunan Trakya'yı yani Anadolu'da yaptığı maddi fedakârlıklara mukabil Trakya'yı ve Marmara senahilini elinde tutmak istiyor. Fakat buna cevap verilmez. şu suretle gayet muhtasar olarak ve fazla kelime kullanılmıyarak tahliyeye başlamak üzere tatlı muhâsamat edeceğimizi Avrupa hükûmetine cevap olarak verilmemesindeniz dahi muvafık görüyorum. Bu kadar uzun bir şerh zararlı görüyorum.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendiler; bazı hakâyik vardır ki söylenmediği insan ağır görüyor. Deniyor ki Yunanlıları Avrupalılar gönderiler. Vakti biz biliyoruz ki Yunanlıları Avrupalılar gönderiler. Bunun cevabı efendiler zannederini Avrupalılara ilânı harp olabilir. Biz bu hakikate müttali olduğumuz halde mastrecsüs diyeceğimi ki biz bu vaziyeti ihtisap edememizi tabiidir ki bütün cihana ilânı harp etmek doğru bir şey değildir. Buyurdıkları gibi bu işte müstâf hükümetleri bize tavsiye ediyor. Yoksa Yunanlı bizim aramızda akdedilmiş bir mütarake değildir. Bu gün muhanip olarak hakikaten bütün cihana, fakat şerh Yunanlılardır. Yunanlılarla bizim aramızdaki harbe nihayet vermek için Avrupalıların vaziyetini hayırlıhane bir teşebbüsten ibaret kalıyor. Avrupalıların vaziyetini tabii biz biliyoruz. Onlar nasıl ki bize hıfzı, dülmebaşlı yollardan geliyorlarsa biz de onlara o yolda gideceğiz. Onların bizi düşürmek için takip ettiği maske ile yürüdüğü yollardan, biz de maske ile onların karşı yürü-

yeceğiz ve gayemize vasil olmak için ufak tefek şekilde fedakârlıkları ihtiyar etmeğe mecbur olacağız. Cepheden tarafe edemeyeceğiz. Bu gün onun cevabı nedir? İngilizler, Fransızlar, İtalyanlar bize Yunanlıları gönderdiğini, binasialeh biz size muhâsım vaziyetteyiz ve muhâsım devlet tanıyoruz. Ainaena İlah size de ilânı harp ediyoruz demek gibi geliyor. Onlar hilcelerini kütaba uyduruyorlar. Biz de hilemizde kitabımızla bu gün yegâne karşımızda bir Yunan kuvveti vardır. Bu kuvvet karşımızda inbilâl etmektedir. Bu günkü Türkiye B. M. Meclisi Hükümetinin vazifesi karşındaki düşmanı gözetmek ve onu tepeleyecek bir vaziyete getirmektir. Zannediyorum ki Lehulhamd kudretimiz, bununla icelli olmuştur. Düşmanlarımızın şu muracaatı ki bize Yunan mağlubiyetini gösteriyor. Bu mağlubiyeti daha iyi göstermek için karşımızdaki kuvveti inhilâl ettirmek ve bunları Trakya hudutlarına doğru yürütmektir. Az zayıf ve mümkün olursa bilâzayıf ileriyeye yürümek gayesine matuftur. Bu mütarake yani düşmanlarımızın geldiği yoldan biz de gideceğiz. Gayemiz bu olmakla beraber zahır olarak şunu yapıyoruz. Efendiler hiç bir zaman devletlerin kudret ve kuvvetini hağlanmaz. Böyle deriz, düşman çözüktür, arkasından gideriz. Millederin hayatında böyle kalbî basılmış senetler yoktur efendiler. Yani düşmanlarımız bu hususta bize o kadar meharretler göstermemiştir ki onlardan çok istifade etmişizdir ve onlara karşı kullanacak çok, çok istifade etmişizdir. Çok silah kuvvetlerimiz vardır. Efendiler mütarake tabiiğini istimal edelim, beis yok. Vakti bugün Yunanlılara kavlen ilânı harp etmedik. Fakat fiilen harp ettik. Onlar, Yunanlılar, memleketimizde, İngilizlerin İstanbul'u işgali mahiyetinde geldiler.

Rica ederim bugün mütarake devam ediyor duyursunuz. O halde İstanbul'dakiler, mütarakenin hangi maddesine istinaden orada oturuyorlar ve buna bir şey söyleyebiliyor muyuz? Yani bu gün yegâne yapacağımız şey; önümüzde bir maniamız var, onu atlamaktır efendiler.. Yunanlı karşımızda inhilâl ettirmeninken ve daha salim bir yoldan gayemiz doğru gitmekten başka bir şey düşünmeyin.. Yoksa ne Trakya dan vaz geçiyoruz, ne de diğer haklarımızdan.. Maksat, gayemize vusul için karşımızdaki kuvveti inhilâl ettirmektir.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Efendim; şu cevabı notanın gerek ifadesi ve gerekse memnû itibarıyla ilk defa olarak hükümetin, mesele hariciyede gösterdiği dürredüşlükten dolayı şahsım namına teşekkür ederim.

SALÂHADDİN BEY (Mersin) — O noktada henüz müterakî?

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamlı) — Yalnız müterakenamede arkadaşların istediği mülhim bir nokta vardır ki benim de nazarı dikkatimi celbediyor. Bu notayı ben de esas itibarıyla kabul ediyorum ve zannediyorum ki İzmir kelimesinin kaldırılması - müterakî noktaları nazarlara göre - herkesi birleştirecektir ve bu suretle maksat da ihşal olmuş olacaktır. Rica ederim. Hariciye Vekili veyahut Heyeti Vekile, burada şu İzmir kelimesini kaldırırlar ve bunun yerine «Topraklarımız» desinler, yine maksat hasıl olur ve muhtelif noktaları nazarı da tevhit edilmiş olur.

Benim de söyleyeceğim bazı şeyler vardır. Fakat müzakerenin başladığı zamandan beri vaziyeti ben deniz lâyihiyle kavrayamadım. Çünkü cevabı nota hakkında söz söyleyecek denildi. Söz aldığını vakitte de o zamana kadar söylenilen sözlerin heyeti umumiyesi hakkında mütalaa arz etmek için söz almıştım. Fakat şimdi görüyorum ki sözler; yalnız cevabı notaya tutuşar ettiriliyor. Bu itibarla başka söz söylenilenecek. Eğer müsaade buyurursanız bu günkü vaziyetle tomris örnek için bir şey daha arz edeceğim. Bu da, acaba bu gün Avrupa'ya gönderdiğimiz heyeti Murahhasınım ardedinden sonra Avrupa payitahtlarında ve bilhassa Londra'da bizim için çalışan bir heyet var mıdır, yok mudur? Yani Yusuf Kemal Bey'in bir az evvel mesuliyeti üzerine almak - hatayı üzerine almak üzere söylediği bir mecele vardır. O hatayı acaba bu gün de bîlfiil idame ediyorlar mı? Yoksa boş bırakıyorlar mı?

Benim zannediyorum ki bir dakka bile oraların boş bırakılması caiz değildir. Madem ki kendileri de burada itiraf etmişlerdir, bu şimtiye kadar bir noktadır ve bu noktayı da Yusuf Kemal Bey görmüşür. Zannediyorum ki yerlerine birisini hurakmalı idi, böyle bir kimse yoksa herhalde orada bizim hakkımızla müdafaa edecek, efkârı umumiyemize vakıf bir heyetin bulunması zaruridir. Bu kadar uzun süren müvadelemizin ihşallalı kemali muvaffakiyetle neticesine ermek üzere bulunuyoruz. Böyle bir sırada gayet faal bulunmamız lazim gelir. Söyleyecek çok sözlerim var. Fakat şimdilik bu kadar, fazlaından sarfınazar ediyorum.

RİS — Efendim; müzakerenin kifayeti hakkında takinler var..

ŞERİF BEY (Edirne) — Arkadaşlar; ben deniz bu notayı daha başka bir noktayı nazardan telkik ediyorum. Yani hulusu niyet ve husnı niyetle müterakî

lik ve tevfikatı Rabbaniyeye karşı muştak olarak adım adım birrada çalışan arkadaşlar yavaş yavaş millî gayemizi neticesine doğru gidiyorlar. Buna hiç şüphe yok. Bu notaların tezahüründen ve konferansların temadısından da anlıyoruz - zaten biliyordum - ve İman edtim ki artık garp berbat bir haldedir - ve Yunan kâhıbanları da kendilerini kurtaracak bir mevzide değildiler. Bu anlaşıldı ve Yusuf Kemal Bey efendinin demin buyurdıkları gibi evet siz böyle yaparsanız biz de şöyle yaparız. Efendiler; İslâm âlemi bizim davamızı kavramış, fakat umumu anlamadı. Asıl arz edeceğimiz nokta budur. Maalesef bizim davamızın teferruatını, müfredatını anı İslâm âleminin bir malumatı katıyen yok. Yusuf Kemal Bey efendinin demin dedikleri gibi İngiliz efkârı umumiyemizi de inkâr etmiyor. Montegü meselesidir. İşte bir kuvvet var, o kuvvet de İslâm kuvvetidir. Şimdi bu kuvvet mevcut. Ben istirham ediyorum ki bütün âlemi İslâmî hegemonyaya yani söz söyleyecek mevzâ teşkil eden Türkiye O.M. Meclisi Hükümeti bu kuvveti tenkid ederek bundan istifade etmelidir. Sıyasî deniyorum. Hiç sıyasî bir renk vermesin. Hatta ben yine biliyorum ki bu gün müfredatta davamızı müdafaa edenlerin elinde ve davamızın neden ibaret olduğuna dair müfredat yoktur. Zaten mevcut olan hayiyeti, milliyemizi kendi varlığımızla tarım etmiş. Ve şu vakit ve Yalnız demin Yusuf Kemal Beyin de şeret cıyeliği veçhile Rismillâhürrahmanirrahim Efendiler, biz talibi sulhiiz. Niçin? Çünkü bizi daima kasap oğlu olarak telakkî ettiklerinden nâsi hayır efendiler; biz kasap oğlu değiliz. Fakat memleketimizde yapılan muahedelerle vesairelerle siz böyle şeylerle bizi esir mişce bir şekilde bıraktınız ki işiniz gelmediği gibi memleketimizde niza çıkarırsınız. Binacnaleyh o zaman Allah belâsını versin bu Türklerin isteniriz. Biz de müdafaa edelim derken bu Türkler kasap oğlu, kasapla, bıçakla marufurlar derler. Demek ki mağdur ve masum olan hakkımızı anlatıyoruz. Bunun için evveliminde İslâm âleminin tenvir etmek lâzimidir. Demin Ali Şükrü Beyin buyurduğu gibi bu müterakîyi müterakî olarak kabul etmek doğru değildir. Bu taraftan da Hükümetle çok rica ediyorum. Avuç dolusu nice yollere istif ettiğimiz paralar var ve hiç feyiz vermeyen yollere attığımız paralar var. Halbuki bunların bir kısmını bir güzel teşkilât ile davayı millimiz gerek Garb âlemi efkârı umumiyesi önünde ve gerek İslâm âlemi efkârı umumiyesi önüne koyarak davamızın haklı olduğunu anlatmamız lazimdir. Ve kayıp edecek bir sanıymız yoktur. En çok noksanımız budur. Harici-

ye Vekili Beyefendi inkâr edemezler ki kendileri muhteddîr defa henimle mudaveler eflâr ettikleri vakit söylemişlerdir. Geçenlerde tekkik ettiğimiz zaman görülmüş ve hile hatla gelen telgraflar bile noksan geliyor. Bir vasıta istihbariyemiz bile yok. Halbuki bu dava böyle müdafaa edilir. Sonra efendiler ben de Hariciye Encumenindeyim. Renu müdafaa ettim ve bunu söylemek vazifesidir. Bugün yanan ve yıkılan evler, hehk edilen gasplar yalnız İzmirde değildir. Trakya'da yıkılan 40 000 hanedir ve son istilâ edilen yerlerden mecburu hicret olanların nüfusu 40 000 dir. Sonra bugün İstanbul'da bile İzzat Yunan tarafından yapılmadık nezaret kalmamış. Anadolu istilâsında yani Yunan işgalindeki her yerde bu fenalık vardır. Dedim ki Yunan ordusunun işgaline bir sebep göremedim. Fakat okulliyete kaldım. Dedim ki Yunanlıların işgal ettiği topraklarımızda yakıldığı, yakıldığı şunlar, bunlar hayır yalnız İzmir değil, bu doğru değil, katliyen doğru değil. Nedir? Güya İzmir sorununu ifade etmekte. İffet İzmir de benim için mukaddes bir memleketdir. Binacaleyn bunun tasahüh edilmesini rica ederim. Çünkü bir tasahüh edilmezse yalnız İzmirde yapılmış olur. Trakya meselesi umumî meselemizde halledilecek bir meseledir. O zaman tebdili kanaat ve tebdili niyet ederim. Ekallıyatta kaldığım için yalnız sükût ettim. Fakat bu cihet katliyen kabili tasahühür. Yani İzmir kaydının yerine Yunan Ordusunun işgal ettiği sahâ, yakıldığı, yakıldığı arzlar, evler diyelim. Bunun muvafık görümeniz.. (Muvafık sadaları) Efendim, söyleyeceğini budur.

REİS — Efendim; bir çok söz alan arkadaşlar var. Müzakerenin kifayeti hakkında da bir çok takrirler vardır.

TUNALI HİLMİ REY (Rulu) — (Sıdıklı gurültüler) Arkadaşlar; hangi gün için, hangi ay için. (Gürültüler, patirdilar) Ben büyük ve mukadder vazife için.. (Gürültüler) Nîçin Mehus intihap edildiğinizi size soruyorum. (İzmir için sestere) Bugün için arkadaşlar diğer vazifeler, diğer meşgaleler hep tarhiye.. (Gürültüler) İstî derecede kalır. (Ayak patirdilar) arkadaşlar vicdanınıza müraakat ediyoruz. Kaldınız, vicdanınız dîresin. Arkadaşlar, bu kürsüye çıkarınız. Üin bir kelime telaffuz ederim. Fakat bir kelime telaffuz ederim. Olabilir ki o kelime ileride pek büyük menfaat teminine yardım eder. Binacaleyn söz söylemek isteyen her arkadaş katliyen söylemelidir.

REİS — Efendim; müzakerenin kifayeti hakkında..

TUNALI HİLMİ REY (Dovanda) — Tarifi vazifeyi çok güzel taldeh ediyoruz.

YUSUF KEMAL REY (Kastamonu) — Efendim; gerek Ali Şükrü Beyin ve gerek dolayısıyla Şerif Beyefendinin sordugu suale cevap vermek istiyorum. Yani henden sonra orada bu vazife ile işgal edecek arkadaş bıraktı mı? Sonra bu vazife ile bilbassa Londra'da işgal etmek üzere birini bıraktı mı bırakmadı mı soruyorsunuz? Londra'da bu işlerden çok iyi anlayan ve Londra'yı pek güzel tanıyan Dr. Nihat Reşat Beyi memur ettim. Gidecektir. (Çok iyi sadaları)

REİS — Müzakereyi kâfi görenler el kaldırsın. Müzakere, ekseriyen azime ile kâfi görüldü.

SALÂHATTİN REY (Mersin) — Hariciye Vekili Yusuf İzzet Paşa Hz'nin mütalaalarına hiç cevap vermediler.

REİS — Tadilname ile ona dair güzel cevaplar var. Sonra Paşa Hz'nin temenniyatı da var.

Riyaseti Celileye

Cevabi nota müsveddesi hakkında verilen uzahat ve cerayan eden müzakerat kâfidir. İstihdad olunan maksada göre İcra Vekilleri Heyetince terkip kılınmış olan bu müsvedde muvafıktır. Aynen kabudü ile celcei aleniyeye geçilmesini teklif ederiz.

İspirita

Rundur

İbrahim

Veli

Çorum

İzmir

Ferit

Yunus Nadi

(Muvafık sadaları)

REİS — Diğer dört takrir de aynı mealdedir. (Okunsun sadaları)

Bir de aynen kabul teklifleri var.

Riyaseti Celileye

Cevabi notamızın İzmir'e çıkan kelimeleriyle başlayan fikraya bir (sayısız İslâm kanı) kelimelerinden mukaddem (ayak hesabıldıkları her yerde) kelimelerinin ilavesiyle ihasesinin (İzmir'e çıkan Yunan Ordusunun vıhan medeniyetinin malumu olduğu üzere ayak hesabıldıkları her yerde kalâm kanısı heder etmek ilâ) tarzına ifrazını talep ve teklif ederim.

Sivas

Murafa Takri

Riyaseti Celileye

(İzmir'e çıkan Yunan Ordusunun) yerine (Topraklarımızı çıkan Yunan Ordusunun) ifadesinin vazirü teklif ederiz.

Edirne

Edirne

Faik

Şerif

İstanbul

Uaküdar

Numaa

Neşat

Riyaseti Celileye

Cevabi notadaki âtiideki tadilatın ifasını teklif ederim:

1. Türkiye millî ve Mukümesi Harici Umumiyi mureakip akdedilen mütareke halinin elân devam ettiğine kail bulunmuş ve anı aslâ ihlâl emiemiş bulunduğundan ve bu umumi mütareke içinde ayrıca bir mütareke ifadosunun kabulü minnetice bir harbin ve anı bütün notayı hukukîyesinin de kabulünü tazammun ve bu hususta üfâl devletlerinin mesuliyeti tarihîyesini tahlif edeceğinden cevabi notada istimal ve on iki defa tekrar edilen mütareke tabirinin yerine (kat'i muhâşemat) tabirinin isimâli.

2. (İzmir'e çıkan) ifadesinin ya kâmilten hazfi veya (İzmir'e hükümatî itilâfiye tarafından davet edilen) tarzında tebdîli.

3. (Müzakerâti evveliyetî sulhiye neticelenmemiş olursa mütareke) cümlesindeki mütareke yerine umumi mütareke şekline tahvili.

4. Eskişehir - Kütahya hattı tabirine Bursa'nın da ilâvesi.

Bolu
Yusuf İzzet

Riyaseti Celileye

Notadaki (İzmir'e çıkan) tabirinin kaldırılması daha müfit ve manidar olacaktır. Teyyini teklif ederim.

441338
Bolu
Fırat

Riyaseti Celileye

Cevabi notanın tahtîye kısmında mütareke mebdendinden itibaren on beş gün zarfında (Eskişehir - Kütahya - Afyonkarahisar) hattı umumîsinin ve mütareke mebdendinden 45 güne kadar (Malikेशir - Bursa - Uşak - Alaşehir'in tahtîyesini dahi ibareler arasına ilâvesiyle tabliye müddetinin azami üç mah zarfında hitam hulmasını teklif ederim.

Batum
Edip

İbüyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine
Cevabi nota müsveddésinin sekizinci satırının bervechi atf tadilini teklif ederim:

İşgal ettiği bütün manatıkta Yunan ordusunun...
Bursa
Muhakkim Baha

Riyaseti Celileye

Anadolu'nun tahtîye müddetinin üç ay olmak üzere taksimini teklif ederim

Biga
Mehmet

Riyaseti Celileye

İzmir'e çıkan yevne (Memlekete ayak basan) «Cihani medeniyetin malumu olduğu üzere» den sonra (katliâm suretiyle) kaydının ilâvesi.

«Şükran» dan sonra (minnettarîye) lüzum yoktur. Kendisine fırsat vermesini terviş edemez demelidir.

Bilhassa mütareke teklifinden beri kaydından sonra (katliâmın daha şedit ve vâsi...) ilâvesi.

Ancak on beş günün sekiz gün yapılması.

Trabzon
Hüsrev

Riyaseti Celileye

Cevabi nota müsveddésinin sağ sahifesinin vasatını işgal eden satırlardan (Türkiye'yi yeni tedakârlıklara mecbur etmesi, diğer taraftan dahi âlemin sulh ve rahatını) ibaresini müteakip «tekrar» kelimesinin ilâvesiyle beraber (ihlâl eylemesi ihtimaline mebni) cümlesine tahvili. Şu halde «âlemin sulh ve rahatını tekrar ihlâl eylemesi ihtimaline veya mülâhazasına mehnis şeklinde olarak kabulü veyahut ikinci bir şekil olmak üzere (diğer taraftan dahi âlemin sulh ve rahatını tekrar ihlâl eylememesi için mütarekenin kendisine fırsatbahş teklifi tervişte düvelî muazzamanın Türkiye'yi mağdur edeceğeklerini ümit eylesi) mealinde tashihini teklif ederim.

Çorum
İHâşim

Riyaseti Celileye

Cevabi notanın ilk sahifesindeki İzmir'e çıkan kelimelerinin taylarını sonra ibare muhtel olmadığı gibi bütün makası da temine kâfi geldiğinden İzmir'e çıkan kelimelerinin teyini teklif ederim.

Malatya
Lütfü

HÜSREV BEY (Trabzon) — Tadil teklifleri içerisinde hakikaten pek mühim tadilat var. Gerçek üfâ ve gerekse sair suretlerle. Şimdi bunları ayrı, ayrı reye koyarsak Meclis haleti ruhiyesini lâyıkıyla anlatmış olamaz. Bunlar ehemmiyetli şeylerdir. Onun için bunların hepsini Haricîye Encümenine veririz veyahut Heyeti Vekileye veririz. Sahibi takrir olan zevat Encümeninde veya Heyet Vekilede izahat veririz efendim.

RIZA NUR BEY (İstanbul) — Arz edeyim efendim. Bir defa Encümen için bu kanaati haricinde olacak bir şey demektedir. Oraya göndermek te münasip olmasa gerekir. İkinci mühim bir mesele var. Asıl mühim olan nokta ki onu arz etmek istiyorum. Notanın cevabı çok geçmiştir. Onu arz etmek istiyorum. Bu cevabın itası miktarı kâfi geçmiştir. Fazla gecikemez ve biz istiyoruz ki bu akşam bunu sevk edelim. Heyeti Vekilenin maksadı budur efendim. Çünkü bu akşam göndermektir. Onun için çıkması tarafarıyız. Onun için uzayacaktır. Encümene giderse... Cevap çok geçmiştir ve zarar vardır. (Hayati meseledir sedaları) (Gürültüleri)

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Yusuf İzzet Paşa Hazretleri pek muvafık bir müzalaada bulunmuştu. Buna cevap versinler. Hariciye Vekili Bey efendi buyuruyorlardı ki tabiiyattan dört ay sonra temdidî mütareke olur. Tabiiye hakkında Ankara bu tezkibin manası nedir diye soruyorlardı. Bu söze bir cevap lâzımdır.

RIZA NUR BEY (Devanla) — Temdidî mütareke olmazsa malumdur ki bu müddet zarfında gerani sultüye müzakeratı başlayacaktır. Demek ki mütareke müddeti bittiğinden hali muhasemat avdet etmiş olur.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Anadolu'da düşman yok.

RIZA NUR BEY (Devanla) — İster düşman olsun, ister olmasın. Mesele hukukidir ve bu hukukî bir vaziyettir. Düşman ister olsun, ister olmasın. Onun önünü almak için bu vechile alınmıştır. Onun üzerindedir ki düşman ister olsun, ister olmasın. Devletler vardır ki kati muhasabat eder, birbiriyle kati muhasabat eder. Budur efendim. Ve o devam eder. Kati muhasemat da mühim bir meslemdir. Ticaret olur, bilmem ne olur. Mesele budur efendim.

REİS — Efendim; okunan takrirleri Heyeti Âliyeniz dinlediniz. Üç teklifi ihtiva ediyor. İzmir Tabininin tayini ve sonra da... (Hayır hayır sadaları)

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Tadilî muhasemat olmalı mütareke yerine. (Gürültüleri)

REİS — Mütareke mi dediniz üç aya hasrını Afyon ve Kütahya, Bursa, hattınan...

MUHİTTİN RAHA BEY (Bursa) — Bir çok reyler vardır. Bu husustaki İzmir kelimesi üzerinde müteaddit fikirler vardır. Hükümet bu kelimeye ısrar ediyor mu, etmiyor mu?

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) — Şimdi efendim, rica ederim. Meclisimi

zin teşkilâtına göre hükümetle Meclisimizin arasındaki değil mi efendim? Soora bazı noktalar hakkında mesele: bu İzmirle çıkıp tabiri hakkında; yanının tayini ile ibareye devam, biz bu hususta Heyeti Vekile arkadaşlarımızla konuştuk. Bazıları diyorlar ki kalsın hazırları diyorlar ki çıksa da olur.

YÜTFÜ BEY (Malatya) — Çıkarsa zaten mesele biter.

YUSUF KEMAL BEY (Devanla) — Binaenaleyh bunu Meclisi Âlinin reyine bırakırız. Takrir reye vaz edilir. Sonra Yusuf İzzet Paşa Hazretleri bir noktaya (mutareke) kelimesine itiraz buyurdular. Hakikaten evvelce başlıca devletlerle onların mütefiklere ve onlara iltihak eden devletler bir tarafta, Türkiye bir taraftan olmak üzere mütareke akdedildi. Mondros mutarekesi Türkiye'nin karşısında bulunan devletler karşısında hakikaten Yunan da vardır. Ve bir mütareke vardır. Bu yapılan ikinci şey mütareke midir, değil midir? Devletler bizden mütareke halinde teklif ediyorlar, mütareke yapıyoruz diyorlar. Sonra biz de diyoruz ki: Yunanlılarla bizim aramızda şimdiye değin fiilen hali harp var mıdır? Yani Yunanlılarla evvelce bir mütareke yapılmış olsa bile o mutarekeden sonra bizim aramızda hali harp vardır. Yunanlıların tuttuğu esirler ve bizim tuttuğumuz esirler hakkında yaptığımız muamele kaşifî harbiye muamelesidir. Şimdiye kadar yaptığımız muamele öyle değildiymiş. (Şüphesiz sesleri) O halde yaptığımız muamele hukukidir. Bir itiraz dermeyan ediyorlar. Yunanistan'ın bazı İtalyan, Fransız gemilerini teklif etmesi üzerine onlar demeyan ettiler ki biz sizi Türkiye ile hali harpte farz etmiyoruz dediler. Bir teklükiye tabi bir şey değildir. Onun için bu nokta o kadar ısrar edilecek fiili bir nokta değildir. Hükümet de bunu kabul etmiş olmakla zannederim ki hakkımızdan bir şey kaybetmiş olmayız. Mütareke yerine kati muhasemat desek zar ederseniz mutarekenin manayı hukukîsi kati muhasemat demekten başka bir şey değildir ve mütareke kelimesi pek âlâ bilirsiniz ki mütareke fiili hukuk sahalarını dahil olmaktan ziyade fiiliyat sahasına dahil olan bir şeydir. Hatta bazen olur ki devletlerin hükümetlerin, Meclislerin muvafakati istisnad olunmaksızın ordu kumandanları mütareke yapar. Onun için ben de burda hukukumuzu zayıf edecek bir mana görmüyorum efendim. Belki vardır. Fakat ben görmüyorum. İlimizde görenler var mı bilmiyorum? Bir ikinci hali harp kabul edemeyiz buyuruyorlar. O halde Yunanlılar eşkiya olarak buraya çıktılar.

YUSUF İZZET PAŞA (Rolu) — Elbette YUSUF KEMAL BEY (Devamlı) — O halde neye Yunan eserlerini burada tutuyorsunuz Hepsini idam etmiyorsunuz? Değil mi ya?

TEVFİK RUŞİTİ BEY (Monteşe) — Fransızlardan başka kimse ile mütareke yapmadık.

HARİCİYE VEKİLİ (Devamlı) — Ninaenaleyh fiiliyat sahasında zannediyorum korkulacak bir şey yok. Bundan başka sual de kalmadı.

ŞİKRİ BEY (Rolu) — Trakya hakkında bir şey söylemediler.

REİS — (Fevzi Paşaya hitaben) Reis Paşa Hazretleri tahrirler hakkında mutalaanız var mı? (Reye sodaları)

Efendim, Hariciye Encümeni azalarının bir takımı vardı ki bu cevabi notanın aynen kabulünü teklif ediyorlar ve gerek Hükümet Reisi de bunun aynen kabulünü teklif ediyor. (Doğru sesleri)

(Yunus Nadi Beyin tahriri tekrar okundu)

REİS — Cevabi notayı aynen kabul edenler lutfen ellerini kaldırsın. (İttifakla sesleri) Eksanriyeti azime ile kabul edilmiştir. (Tayini esamî ile sesleri)

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — İttifak değil efendim.

REİS — Eksanriyetle kabul olunmuştur. (Gürültüler)

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) — Ben imza edeceğim. Tayini esamî ile kabulunu isterim.

REİS — Efendim bir tahrir var. Reyinizde arz edeceğim. (Celsei aleniye olsun sesleri)

Efendim celsei aleniye den evvel bir teklif var; arz ediyorum.

(Karesi Mebusu Basri Beyin tahriri okundu)

HASAN FEHMİ BEY (Gümüşhane) — Efendim âleni celseye geçmek lâzumdur. Farzdır, vaciptir. İkili hüçuk senelik mesaimizin mahsulünü görüyorsunuz. (Doğru doğru sesleri) Şimdi celsei âleniyeye geçelim ve mesleciyi ikmal edelim. Hafta tayini esamî ile de karar verelim. (Şiddetli alkışlar)

Tahrirler
(Okunmamış)
Riyaseti Celileye

Mısır'ın istiklâle nail olduğu evrakı havadiste okunmaktadır. Bizimle alakadar olan ve ara sıra hilâli ahmecerimize yardımlarda bulunan bu İslâm diyarının kesbi istiklâl etmesi dolayısıyla Meclisimizin Mısır Hükümetini tebrik ve mücahit Milletimizin

selâmlarını tebliğ etmesini uhuvveti islâmiye namına teklif ederim efendim.

441338

Kütahya Mebusu
Besime Atalay

Riyaseti Celileye

Mütareke hakkında gönderilecek cevabi notanın muhâsim ve müttelik devletlerce kabul veya reddedilmesi ihtimali mevcuttur. Bu bapta vaziyeti askeriyemizin vereceği husus üzerinde mesneü kavi teşkil edeceği şüphesiz. Hâlinde olduğundan cevapnamenin Meclise tasvibine karar verilmezden âkdem Erkânı Harbiye Reisi Muhtereminin vereceği izahatı askeriyeye ile Meclisin tenvir edilmesini teklif ederiz.

4 Nisan 1338

Çorum Mebusu
Haşım

Biga Mebusu
Hamit

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Teklifin aynen reye vaz'ını teklif ederim.

Kayseri
Rifat

Riyaseti Celileye

Cevabi nota müsveddesinin sağ sahifenin vasatını işgal eden satırlardan (Türkiye'yi yem fedakârlıklara mecbur etmesi, diğer taraftan dahi âlemin sulh ve rahatını) ibaresini müteakip «tekrara kelimesinin ilâvesiyle beraber ihlâl eyleseniz ihtimaline mebnûs cumlesine tahvili şu halde «âlemin sulh ve rahatını tekrar ihlâl eyleseniz ihtimaline veya mülâhazasına mebnûs» şeklimle olarak kabulü.

Veyahut ikinci bir şekil olmak üzere (diğer taraftan dahi âlemin sulh ve rahatını tekrar ihlâl eylememesi için mütarekenin kendisine fırsat bahş teklif, tenvirde duveli muazzamanın Türkiye'yi mazur addedeceklerini iimit eyler) mealinde tashihini teklif ederim.

4 Mart 1338

Çorum
Haşım

Riyaseti Celileye

Cevabi nota müsveddesi hakkında verilen izahat ve cereyan eden müzakarat kâfidir. İstihdaf olunan niaksada göre İcra Vekilleri Heyetince tertip kılınmış olan bu müsvedde muvafıktır. Aynen kabulü ile celsei aleniye geçilmesini teklif ederiz.

İsparta
İbrahim
Çorum
Okunmadı

Burdur
Velâddin
İsmir
Yunus Nadi

641338

Riyaseti Celileye

Cevabi notanın tahliye kısmında mütareke mebdinden ibaren on beş gün zarfında (Eskişehir, Kutahya, Afyonkarahisar) hattı umumisinin ve mütareke mebdinden 45 güne kadar Balıkesir, Bursa, Uşak ve Alaşehir'in tahliyesinin dahi ibareler arasına ilâvesiyle tahliye müddetinin azami üç mah zarfında hitam bulmasını teklif eylerim efendim

Batını Mebusu

Edip

Riyaseti Celileye

Cevabi notanın İzmir'e çıkan kelimeleriyle başlayan fıkraya (sayısız İslâmî kanı) kelimelerinden mu kaddem (ayak basabıldıkları her yerde) kelimelerinin ilâvesiyle ibarenin (İzmir'e çıkan Yunan ordusunun cihani medeniyetin malûmu olduğu üzere, ayak basabıldıkları her yerde İslâmî kanını heder etmek...) ilâ âhir tarzına ifragını takip ve teklif ederim.

Sivas

Mustafa Takı

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Heyeti Vekilece tanzim edilen ve Hariciye Encümenince tasvip edilen cevabi notanın aynen kabulü ile ruznameye geçilmesini teklif eylerim.

Ankara

Semsettin

Riyaseti Celileye

Cevabi notanın ilk cümlesindeki İzmir'e çıkan kelimelerinin tayyından sonra ibare muhtel olmadığı gibi sübutu makasatı temine kâfi gelemediğinden İzmir'e çıkan kelimelerinin, tayyını teklif eylerim.

Malatya

Lütfi

Riyaseti Celileye

Mesele tamamıyla tenevvür etmiştir. Münakaşaya mahal yoktur. Müzakerenin kifayeti ile cevabi notanın aynen kabulünü ve tebliği hususunda Heyeti Vekileye mezuhiyet ifasını teklif eylerim.

Bilis

Yusuf Ziya

Riyaseti Celileye

(İzmir'e çıkan Yunan ordusunun) yerine (topraklarımızı çıkan Yunan ordusunun) ifadesinin vaz'ını teklif ederiz.

441338

İstanbul
Okunmadıİstanbul
NumanEdime
FarkEdime
Şerh

Riyaseti Celileye

Notadaki (İzmir'e çıkan) tabirinin kaldırılması daha müflit ve manidar olacaktır. Tayyını teklif eylerim.

441338

Bolu

Fuat

441338

Riyaseti Celileye

Anadolunun tahliye müddetinin üç ay olmak üzere taksirini teklif eylerim.

Riga Mebusu

Mehmet

Riyaseti Celileye

Cevabi notada şüdeki tadilatın ifasını teklif eylerim.

1. Türkiye milletini ve Hükümeti harbi umumiyi müteakip akdedilen mütareke halinin el'an devam etliğine kail bulunmuş o anı asla ihlâl etmemiş bulduğundan ve bu umumî mütareke içinde ayrıca bir mütareke ifadesinin kabulü binnetuce bir harbin ve onun bütün netayici hukukiyesinin de kabulünü tazanimun ve bu hususta itilâf hükümetlerinin mesuliyeti tarihîyesini tahlif edeceğinden, cevabi notada istimal ve (12) defa tekrar edilen mütareke tabirinin yerine(kat'i muhasemat) tabirinin istimalı.

2. (İzmir'e çıkan) ifadesinin ya kâmilen hazfi veya (İzmir'e Hükümeti itilâfiye tarafından davet edilen) tarzında tebdili.

3. (Müzakerati eveliyesi sulhiye neticelenmemiş olursa mütareke) cümlesindeki mütareke yerine umumî mütareke şekline tahvili.

4. Eskişehir - Kutahya hattı tabirine Bursa'nın ilâvesi.

Kolu

Yusuf İzzet

Büyük Millet Meclisi

Riyaseti Celilesine

Cevabi nota müsveddesinin 9 ncı satırının berveç-hiâti tadilini teklif ederim :

alışgal ettiği hütün menatıkta Yunan ordusunun ..

Bursa

Muhürün Baha

Riyaseti Celileye

İzmir'e çıkan yerine (memlekete ayak basan) Cihani medeniyetin malûmu olduğu üzere'den sonra (kathani suretiyle) kaydının ilâvesi,

(Şükran) dan sonra minnettarıyeye lüzumı yok.
Kendisine fırsat vermesini tertibi edemez denmektedir.

Bilhassa mutareke teklifinden beri kayırdan sonra katliamdan daha tehdit ve vasi ilâvesi.

Ancak on beş günün sekiz gün yapılması.

Trabzon

Hüsrev

Rıyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Encümenin ol bapdaki cevabi notasının aynen kabulünü teklif ederiz.

Yozgat
Feyyaz Âli

Kütahya
Haydar

Muş
A. Hamdi

Beyazıt
Sevket

Kangırı
Tevfik

Kastamonu
Hulus

Rıyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Hariciye Encümeni tarafından da kabul edilen mutarekename cevabi notasının aynen kabulünü teklif ederim.

4 Nisan 1338

Van

Hakkı

Rıyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Notanın aynen kabulüyle sulh esasları üzerine diğer celselerimizde müzakerata devam edilmesini teklif ederim.

4 Nisan 1338

Bursa Mebusu

Dr. Emin

Rıyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Hükümetin taahhüt ettiği cevabi notanın aynen kabulünü teklif ederim.

4 Nisan 1338

Çorum Mebusu

Sıddık

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

11 Nisan 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULASASI	198
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	198
1. — <i>Maliye Vekili Hasan Beyin vaziyeti</i> <i>Maliye hakkında beyanati.</i>	198:214

Cilt : 19

24 nolu İnkılat, 3 nolu Celse

YÜRMI DÖRDÜNCÜ İNKAT

11 Nisan 1338 Salı

ÜÇÜNCÜ CESE

REİS : Reisini Rauf Beyefendi

KÂTİP : Hakkı Bey (Van).

REİS — Efendim, celsemiz baki olarak küşad edilmiştir. Zaptı sabık hulasası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULASASI

YÜRÜMLÜCİ İNKAT

4 Nisan 1338 Sab

İKİNCİ CESE

Birinci Reis Vekâli Hasan Fahmi Beyefendinin tahtı niyasetenode bilânetik; Avrupa'dan avdet eden Hariciye Vekâli Yusuf Kemal Bey, ahvali siyasiye ve inâibaatı baharındaki beyanatını ve vakı suallen cevapladı ve düvce mütefemmen müstareko teklifine verecekti cevahl

nota kiraal olunarak üzerinde yapıdan müzakerelerden sonra nota tasvip olundu. Celseye nihayet verildi.

Reis

Kâtip

Hasan Fahmi

Miq

Mahmut Sait

Kâtip

Lâzizan

Ziya Hürşit

REİS Zaptı sabık hakkında mutalâa var mı? Kabul edenler, etmeyenler.. Aynen kabul olundu

2 — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Maliye Vekili Hasan Beyin vaziyeti Maliye hakkında beyanarı.

REİS — Vaziyeti Maliye hakkında söz Maliye Vekili Hasan Beyindir.

HASAN REY (Maliye Vekili) (Trabzon) — Efendim, ibendiniz. Maliye Vekâletini derünlü ettiğim zamandan beri muamelatı maliyenin zaman zaman arz ettiği safahat hakkında; usula heyeti celâlenize maruzatta bulunmayı, kaide ihtihaz etmişim. Geçen senen kaideye binacı; heyeti aliyenize müteaddit defalar, ahvali umumiyeyi Maliye hakkında maruzatta bulurdum. Yeni senede igirdi. Yeni senenin sinimi salıktaya ve geçen seneye nisbette malî hususattaki safahatı arz etmek için bu gün fırsat buldum. Ahvali maliye hakkında maruzatta bulunmadan evvel, heyeti celâlenize Müvazene-i Maliye Encümeni tarafından bazı müteahharata ihnaen tasdik edilmişen - bir marbata ile gelmiş bir avans kanunu mevcuttur. Bu avans kanunu; bu senenin ilk bir ayı için aldığımız avansa kıyasen; daha üç ay için muamelatı umumiyeyi devleti idareye kâfi addeddun bir miktara göre - 20 milyon lira olarak - tanzim edilmiştir.

Bütçemizin teklifatına Heyeti celâleniz mübaheret etti. Fakat bükün mesaiye ve bütün faaliyetlere rag-

mon ne kadar tesrii mesele edilirse edilsin, bütçe müzakeratının epey zaman daha uzayacağı muhakkak görülmektedir. (Şubata kadar sesleri) Çünki Heyeti aliyeniz henüz Dahiliye Vekâleti bütçesini tertek omış bulunuyor. Daha henüz bir milyon 900 bin liralık bir bütçeye tasdik buyurdunuz. Bütçe müzakeresi heyeti umumiyeye ruznamesine ginele de 35 gün olmuştur. Daha mühim bütçeler de birbirini voh edemekte gecmektedir. Dahiliye bütçesinin müteammimnizinden olan Emniyet umumiyeye bütçesinin henüz müzakeresine başlanmadı ve bunların müzakeresine geçmezden evvel Jandarma ile polis'in tevhidî hakkındaki teklifi kanunisinin müzakeresine de karar verildi ve bu hâlâ müzakere olunmadı. Zannedorum ki heyeti celâleniz bu sene Müdafaa-i Milliye bütçesini - ki bütçemizin yüzde seksenini teşkil eder - geçen seneki toptan, bildinmekaya kabul etmeyecektir. O bütçeyi ciddi surette tertek etmek için, fohkalade ahval arz eden şu devrede bütün zarımlarımızı Müdafaa-i Milliye bütçesinin müzakeresi üzerinde temenküz ediresek ibile, fakal ilk aya ahliyecimiz vardır. Bütçemizin en büyük suretle bile 3 aydan evvel Mevazene-i Maliye Encümeni ibendiniz ümid olmedüğüm için, ikinci bir avans kanununu teklife ve geçen senen Müvazene-i Maliye Encümeninin özspâ ettiği esasat dairesinde sarfiyat da

bulunmak karşısında kaldım ve esasen bunu teavilize olmeye de hakkımız yoktur. Müvazoneci Maliye Encümeni iki üç gün gibi kısa bir zaman zarfında Müdafai Milliye bütçesinin müzakere ve ikmal ünlüleri, diğer devair için ne kadar avansa ihtiyacı olduğunu anlamak ve ona göre bir avans vermek üzere bu şekilde bir nazıbarata yapmıştır. Ki bendemiz 3 ayda 5 ayda bütçe müzakere için ikmal edileceğini ümit etmiyorum. Binacaleyh bendemiz avans kanununun böyle büyük bir rakamla serkeldimatinin esabını arzemiş olduğum.

Müdafai Milliye Vekâletî yine bu ayın 10. Jasin-dan hem bizi sıkıştırmaktadır. Halbuki bana sene başında 5 milyon lira verdiniz. Her milyon lira ise zaman velen bütçenin bir aylığıdır. O zamandan beri de bu kadar müddet geçmiştir. Biz havaletimizle tevzi edilecek başka havaletimiz kalmamıştır. Müdafai masraflarımızı yapıyoruz. İktisat edelim ki bu bir ay zarfında Müdafai Milliye bütçesinin bu beş milyon lira havaletine Maliye Vekâletî her milyon lira tediyat yapmış iddiasında değildir. Fakat durum tahakkük etmiş ve havaletini kesilmiştir ve haklı olarak istimal edilecek tahsis kalmadığı için Milli Müdafai Vekâletî bendemizi sıkıştırmaktadır. Devlet havalet heyetini atıyorsa bu işi hani, Avans kanununun müstaceribi müzakere eder.

Vaziyet müayyeye gelince: 1337 senesinin heyet-i celîlimize arz edilen ve hesabı kendisine tahakkük avansı şeklinde kabul buyrulan masarî bütçesi yokluğu ile 1338 bütçesinin masarî yükünü arasında tahsisat nakilâtî nazarıdan bir fark yoktur. Adeta 1338 bütçesi ile 1337 masarî bütçesi birer seneye bir ve fakat ile iltihaz edilmekte olan bazı tedbir ile 1338 bütçesi ile 1337 ye nisbetle tasarrufla husule gelecektir gibi görünmektedir. Fakat ilk önce mühtemmeden ibaret olan ve tahakkükatında tahsisat nakilâtî fevkaladeye göre ne şekli alacağı şüpheli tahsin edilemeyen bütçelerde, hakikat başka, tahsinat başkadır. 1337 bütçemizi masarî hakikiyye nuktai nazarıdan yazmamak sizin, heyet-i celîlimize arz edilebilir ki 1338 bütçesinin hemen masarî ilercesinde kalmakla 1338 deki masarî tahakkükümüzü 1337 bütçemizdeki masarî tahakkükümüzün hemen bir nüshâne göstermiştir. Evvelce teyidi edilmemiş arz edilmiş ki Müvazoneci maliye encümeninin nazıbaratlarına nazıbarat geçen senenin başlığı 40 milyon olacağı tahakkük edilmiş. Halbuki fiyânda bunu masarî denarında açık olması için gendiğini tahakkük ediyoruz. Bunun üzerinde ısrar ediyordunuz. Şimdiye kadar 1336 ve 1337 senelerinden devron kal-

mış olan devronun devronun elde kalan miktarı bendemizin bu iddianında isabet mi göstermiştir. 18 - 19 milyon lira ile 1337 senesi nihayetine kadar olan bütçemizin devronun karşılayabilmek vaziyeti bu gün tahakkük edilmiştir. Şu halde görüyoruz ki fiyâta nakilâtî mühtemmeden hiç uymamıştır. Az çok bendemizin de geçen senenin masarî ve tasarrufları hususunda bir hizmetini olmuş olduğu gibi arkadaşlarımızın - ki daha ma mühtemmeden - yine bu husus hakkında gösterdikleri, mühtemmeden gösterdikleri tasarruflar ve gayretlerle tasarruflarımız alelade bütçe tasarruflarına nispeten geçmiştir.

Binacaleyh 1337 bütçemizi 40 645 000 liralık bir açık karşısında kalmamıştır.

1338 e gelince: Mevcut malumata istinaden arz ediyorum ki 1338 senesinin masarîfatı umumiyetinde 1337 nin masarîfatı umumiyetinin hemen iki misline baliğ olacaktır. Yani hakikatte 1337 bütçesinin hakiki masarîfatı 40 milyon lira ise 1338 de iki beşerhâl 70 milyonu geçecektir.

Bunun da sebebi: Vakıf teşkilatı devlette bir başkanlık yoktur. Bilakis Müdafai Milliye den maada devair masarîfatında tasarruf vardır. Tezayüt yoktur. Müdafai Milliye nin tezayüt masarîfatını ise mühtemmeden ordumuzun davayı millimizi emniyete ishâsî için yeniden vücade getiren teşkilatı icabetürmektedir. Ordumuz Sakarya harbinde mühtemmeden yavaş yavaş tezayütü başlayarak sene içerisinde, yani bu sene zarfında geçen senenin iki misline baliğ olmuştur ve Eskânî Harbiye Umumiye Riyasetinin yavaş yavaş iltihaz ettiği ihtiyatî tetbirlerle de gündün güne tezayüt etmektedir. Binacaleyh bu surede yapılan masarîfat bize taziyet etmektedir. Yine ordunun emniyetle kendine mevdu vezarî temin etmesi için mühtemmeden okluğu mühtemmeden ve teşhizat noksanını ikmal etmek zarfında heyet-i celîlimize maruzatta bulundu ve em mühtemmeden bir şekli olmak üzere de sene ibtidâsından itibaren tahakkük edecek olan tekâlifi cariyyeden tekasîti müayyeneye merbut olanlarının tahakküklerinin ilkasile derhal ve defaten tahsiline bir maddetle kanuniye ile müsaade buyurdunuz. Bu tarz ile tahakkük edilecek olan paradan tahakkük 5 milyon liranın, mühtemmeden ve teşhizat mühtemmeden karşı tutulması da tensip edilmiştir. Vakıf mezkûr kanunun metninde; tahsis edilecek olan paradan nereye sarf edileceği mühtemmeden değildir. Kanun, tekasîti müayyeneye merbut olan tekâlifin bilâ rakisit ve defaten tahsilini emretmektedir.

Fakat asil maksada tanzimi, ordunun nakis olan mühtemmeden ve teşhizat ihtiyacatını ikmal içindir. Şu-

bu da arz edeyim ki: bu paradan, yani defaten tahsiline başlamış olduğumuz paradan o kanunun inak-sadı sarfına müteveccih olarak henüz sarfiyatta bulunmadık. Çünkü Müdafaa-i Milliye ordunun teçhizat ve mübunmatına sarfedilmek üzere parasız değildir. Öteden beri elinde bir milyon lira kadar parası vardır. Henüz bunu bu suretle sarf edecek mahal bulamamıştır. Yani elinde bir milyon lirası olduğu halde onunla yapılacak olan iş henüz yapılamamıştır ve bu bahta Müdafaa-i Milliye Vekâletinin katıyyen kaba-batı yoktur.

Çünkü Müdafaa-i Milliye'nin yapacağı işler, kendi tahtı hâkimiyetinde olan yerlerde değil, bizim hiç nâfiz olamayacağımız memleketlerde ve hirtakım tahriyate, talihata, mümanecata karşı kaçakçılık suretille ve müşkül şerait altında mübayası lüzumı gelen bususata aittir. Bu suretle Müdafaa-i Milliye bir kaç yere bağlanmış bir kaç işi tasarlamış, fakat hiç birinde müvaffakiyyet hâsıl olananmış, hiç bir yerdin bir netice çıkmamış, volhası! elindeki parayı mavuzia lobine sarfetmek umkânı maddeten ve fiilen husulo gelememiştir. Sene ortasından itibaren tahakkuk eden ve defaten tahsil icabeden varidat; heyeti celilenin ile malumu olduğu üzere; aşar hariç olmak üzere; Emlâk, Ağnam, temettü vergilerinden ibarettir. Bu vergilerin sinini sabıkaya nazaran yekûn miktardan 8 milyon liradır. Bu 8 milyon liranın 5 milyon İrasını ayırıp Müdafaa-i Milliye emrine verdikten sonra devletin aşar ve gümrüklerden maada, hidermatı umumiyesine karşı, senenin geri kalan 6 ayında, başka bir varidat yoktur ve bu 8 milyondur.

NURİ BEY (Bolu) — Bunda harp kazançları vergisinden bakiyye kalan miktar da dahil midir?

HASAN BEY (Devamla) — Harp kazançları vergisinden bakiyye kalan ve henüz tahsil edilmeyen miktar 300 bin liradır.

REİS — Devam buyurun efendim.

HASAN BEY (Devamla) — Bu kanunun mevkii tabûka vazından itibaren her tarafa lüzum gelen tehlîgat yapılmıştır. Badetcebîlîğ biz taşraların, vilayetlerin, livaların, gayri kabûli tahammül itirazı ve serzenişlerine maruz kaldık. Diyolar ki: 1337'den buhassa memurın maaşatı hususunda - ki bu heyeti celilenizce malumdur - ne kadar tedahül vardır, bunu bilirsiniz. Şimdi de bütün varidatınızı cumuzden alıyorsunuz. Aşar zamanına kadar da başka varidat yoktur. Bir sene tedahül ile hizmet etmenin de umkânı ve ihtimali mevcut değildir.

Binaenaleyh biz hiç bir mesuliyet deruhde olmeyiz diye her taraftan feryat yağmaya başlamıştır. Bu vaziyet karşısında ağnamdan maada, Emlâk ve temettü ve arazi vergilerinden her livanın kendi vergilerini mahalline terk etmek mechuriyyeti hâsıl olmuştur. Fide bir ağnam vergisi kaldı; şunu da arz edeyim ki, bu verginin ile 1337 senesine nispetle nîkardarı tahakkuku nokstandır. Bunu eshabı asliyesinden biri ile; geçen seneden beri elimizden münbit ve zengin bir kaç livanın maalesef zayı olmasındır. Bilhassa ağnam varidatının geçen seneye nispetle yüzde 25 noksan olması, bu sahaların elimizden çıkmasından münbâisdir.

Derece-i sâniyede, geçen sene tekâlifî milliye şeklinde tatbik ettiğimiz ayniyat vergilerinin icra ettiği tesirâtı iktisadiyettir. Binzenaleyh senenin 6 ayı zarfında, arz ettiğim vergilerden maada - ki yekûnu 8 milyona halîğ olur diyorum - Devletin elinde kabûli cıbayet haşka varidat yoktur. Biz bu varidatla, geçen seneye nispetle iki misli olan ordu masarifatını idare etmek ve aynı zamanda mühim bir kısmını teçhizat ve mühimmatı tahsis etmek vesair masarifi mübremce ve tehiri gayri kabûl olan ve yeni masarifi umumiyeti devleti ifa etmek zaruretinde kalıyoruz.

Halbuki bu seneden itibaren ordu, masarifini temamen peşin para ile yapmak mecburiyetindedir. Bu bulunduğu sahada ne yaparsa peşin para virecektir. Erzak alınacak peşin para ile, ağnam alınacak peşin para ile. Bundan dolayı yalnız garp cephesinin ıazo tahsisatı bir milyon iki yüz bin liradır. Ayda tazarruf maksadile maaşatda heyeti celileniz hayîi tenkihat yaptı ve zamîni olarak arz edeyim ki ordu bundan epice miltazarrir oldu. Maaşlarını bu hale koyduktan sonra bir de maaş vermemeğe daha haşka tesirâtı dâir olmak ihtimali vardır. Mart maaşını yolladık. Nisanı da yollamak mecburiyetindeyiz. Yalnız garb cephesine gehri 400 bin lira maaş vermek mecburiyyetindeyiz. Haddi asgari 4 006 450 lira.

Binaenaleyh garp cephesi ayda bizden bir milyon 700 bin lira alıyor ve yalnız garp cephesinin diğer aksamında olan diğer kıtaat teşkilat merkezi ve sairresi ve yalnız ordu için ıazo ve maaş laakal iki milyon lira istiyor. Ordunun masrafları yalnız bundan ibaret değildir. Mevsim, mevsimi ihzarattır. Elbisesi de, teçhizatı da ve sairresi de hep bu zamanda yapılacaktır ve bu bahta Müdafaa-i Milliye Vekâleti mu-sirdir. Halbuki elimizdeki paranın yekûnu varidatı saireyi mahalline bıraktıktan sonra 3,5 milyon lira ağnam varidatı, Gümrüklerden de 1,5 milyon lira

alırsak 5 milyon lira. Yalnız 6 ay zarfında yani aşara kavuşuncaya kadar isterim. 12 milyon lira landama, ki ordu kadar emniyeti hariz ve asayiş memlekete alâkadar. Sonra devarı merkeziye ki 13 aydan beri kendilerine bir maaş verdik.

YUSUF ZİYA BEY (Hidiv) -- Sekiz aydan beri maaş almayanlar var.

HASAN BEY (Devanlî) — Hepinizin gözünün-de cereyan ediyor. Velhasıl vaziyeti maliye sırf geçen seneye nispetle masarifi Irakikiyenin mütezayit olmasına mukabil varidat da ehemmiyetli tenakus husule gelmesi ve bunun yerine konacak başka varidatın henüz ele geçmemesi, henüz başka bir menabih elde bulunmamasından dolayı müşkil bir vaziyete düşüyoruz. Ordu da maaşını ve masarifini ve maaşını muntazaman ve peşin olarak istemektedir. Başkumandan Paşa Muzakirlerinden gelen bir telgrafta diyorki - cebimde bir kalamla Harp encümeninde müzakere ettiğimiz ve karar verdiğimiz hep mesali maliyeye aittir. Ordumuz pek hassastır. İhtiyacatının tatmin edilmemesi büyük inkâsalar yapıyor ve bu kumandanların nazarı dikkatini celh ediyor. Nehem-hal bu gibi inkâslara sebebiyet vermeme için bütün gece toplanıyoruz. Neticeyi karar: Para, kasa, maliye.

Elendiler, bendeniz bütün vaziyeti maliyeyi müteaddit defalar bütün çıplaklığı ve ırsanlığı ile arz ediyorum. Yalnız şimdi arz etmedim, müteaddit defalar arz etmişim. Mezun olarak burada bulunmayan arkadaşlarımızın belki hatırında yoktur. Fakat burada olan arkadaşlarıma en ziyade acı bir lisanla söylenmesi nasıl kabilsen öyle söyledim. Bizim yekünü varidatımız 35,5 milyon lira. Fakat bunun haddi askari 5 milyon lirası gayri kabili talıftır. 30 milyon liranın iki mislinin Eylül'den sonra tahsil imkânı mehzurdur. Çünkü 15 milyon lirasını aşar teşkil eder. Gümrüklerin en ziyade faal olduğu, eshabî zürrain arazi vergisini en ziyade tediyeye muktedir olduğu zaman hep Ağustos'dan sonra başlar.

Çünkü memleketimiz ziraat memleketi. Bütün hayatı ziraiyesi, hayli iktisadiyesi, ticariyesi, sanaiyesi, maliyesi hep o hayatı ziraiyesi üzerine kurulmuş olduğu için tüccarın faaliyeti de, gümrüklerin faaliyeti de hep zürrain zahiresinin para elmiye başladığı devirden başlar. Bu memleketin önceden beri derti bu. Nisanın birinci nisfi daima kırsıdır. Pek kuru bir zamanda ağnam çaresiz oluyor. Diğer vergiler heman gayri kabili tahsil. Onlar da ikinci 6 ayta başlar. Halbuki bu kıs zamanında başlar. En ziyade

masrafın yapılması lâzım gelen devirde kuruşluk ve aralet zamanıdır. Sehebi, hücnun hayatımız çiftçinin mesaisi üzerine kurulmuştur. Bundan neşet ediyor. Başka hiç bir sebep yoktur.

Temenni ederim ki şu vaziyet karşısında bahusus mülafeke teklifinin ve saircesinin şu zamanında her türlü ihtiyacı emsule karşılayacak bir vaziyette bulunmak lâzım. Bunun için muhtaç olduğumuz mebalîği müsait şerait altında memaliki ecnebiyyeden istikraz suretilerile tedarik etmek kolay ve en ziyade kabili tatbik bir çaredir. Müteaddit defalar arz ettim, ki haricden istikraz hususunda Hükümet elinden gelen her türlü teşebbüsatta bulundu. En ziyade bu nevi teşebbüsün semeredar olması lâzım gelen memleket, ki Fransa'dır. Orada bendenizin selefim olan faal bir zat bulunuyor.

Bilhassa bu işle müteveggildir ve buna salâhiyet dardır. En nihayet o da artık kati umut emmiştir. Bendenize yazdığı en son hususi mektubunda ve bu sefer Kemal Beyefendi de mülafeke ederek bendenize yolladığı habetle de Fransa'da şeraiti lazıma tahunda bir muavineci maliye yapmanın ve temin eminin imkânı olmadığını bildiriyor. Ferit Beyin meşrebi hepimizce malum. Bıkılmaz, usanmaz nevmidi getirmez. daima üciz eder, daima çalışır bir tabiatte olduğu halde o bile yavaş yavaş bu ümide kaybetmiştir. Bendenize yazdığı mektupla diyorki (Perin) bankasile vaktile bir istikraz yapılmış.

Bendeniz meselenin istihsalı için lâzım gelen teşebbüsatta bulundum. Boş çıktı. Banka bize bakiyeyi vermek değil mütebaki kalanları koparmak için metelibatta bulunuyor. Fransa Hükümeti harbi umumi içersinile çıkardığı istikraz tahvilatını (de fanibi istunatal) unvanı altında çıkardığı tahvilatı Paris borsalarında sumek için çatılıyor ve muvaffak olamıyor. Fransız hükümeti bunu satmak için müessesau maliyeye müraaolat ediyor, muvaffak olamıyor. Paris belediyesi, ki senevi (20) milyonluk bütçesi vardır. Muhtaç olduğu mebalîği temin için Amerika'dan istikraz etmiş olduğu mebalîği, yüzde kaç kuruş alıyor bilmem, ihtimalki 85-90'a satıyor. Yani Paris belediyesi dahi % 10 faizde Amerika'dan para istikraz etmek mecburiyetinde kalıyor.

İtalya'dan bir şey umit etmek ihtimali yok. Zaten sermayece fakir bir memleket İngiltere'nin işa bize şu şerait altında para vereceğini akla getirmek, zannediyorum, safderumluktan başka bir şey olmaz.

Şaokta ki teşebbüsatımıza gelince, bizim münasebatı siyasiyemizin temel taşı olan ve münaasobemuz

gayet uhuvvetkârane ve sanımı olmak itibarıyla bütün ihtiyacatımıza vabûdîdılar ve onlara karşı teşebbüslerimiz daha sanımı ve daha katîdir. Bendenize gelen kanaate göre onların vaziyeti malîyeleri, iktisadîyeleri böyle bizim arzu ettiğimiz kadar muavenelette bulunmaya müsait olmadığını ilhamı etmektedir. Şimdiye kadar bize hiç yok dünümişlerdir ve çok muavenetlerini gördük. Para hususunda henüz bir ahde müsteniz olan miktarda muavencilerini tahsil edemedik. Bunlar vâidlerinde gayet kuvvetlidir.

Fakat hepsi şimdiye kadar vâit sahasından daha ileri geçmemiştir. Bu sahada ne müddet daha kalacağını da kesdirmek ihtimali yoktur. Haricte belen muhtaç olduğumuz âşar zamanına kadar masarifi umumîyeyi durdurmak için ordunun bilhassa âşar masarifi peşin para ile terarik etmek mecburiyetinde bulunmuşluğımıza binaen, para bulundurmamak hususunu temin için muhtaç olduğumuz parayı hariceten bulamayınca, iş yine memlekete kaldı diyerek memleketten aramak mecburiyeti karşındayız. Yani efendiler; daha açıkcası heyeti umumîyenin mühtelif vesait ile istifade etmek istediği ve heyeti umumîyesinin daima tekrar ettiği bir kanaat var, ki yani hayatını kurtarmak için millet gömleğini dahi satıp vermeye razidir. (Gönlekte yok sadaları) Eksikemiyecektir. Bendeniz bu anın hulul ettiğine kanıim.

OSMAN BEY (Kayseri) — Bunun da bir haddi vardır.

HASAN BEY (Devamla) — Haddi, maddi yoktur. Tasarruf hususundaki nokta nazarımı arz ettim. Bendeniz zannediyorum, ki ferden ferda umuru malîye ile alakadar olan arkadaşlarım, hangi taraftan beş para olsun temin edebilmek için çalışıyor. Bendeniz de elimden geldiği kadar yapıyorum ve Heyeti Âliyenizi zannedirim, âcizane sarfettiğim gayetini farkındadır. (Doğru sadaları) Yani vaziyetimi ve tarzı hareketimi izah için kendi halimi tespit edecek kelime ile ifade etmek istiyorum ve en ziyade teşkilâtî güze batan Müdafaa-i Milliyedir. Müdafaa-i Milliyeyi de temin edebilmek için harp encümenine iştirak eden arkadaşlarımın zehâdetine müracaat ederim. Kendileri de buradadırlar. Kendileri söylesinler. Fakat zannediyorum ki, belki bir çok söylediklerimin tesiri olacak. Artık masarıftan ya kabili tasarruf bir cihet kalmamıştır, ki doğrusu da budur, veyahut sözlerim bir tesir yapmamıştır. Ben elimden geldiği kadar tasarrufu temin için gerek masarıftan ve gerek hak olan muamelâttan ve hak olan şeyleri arz ettiğim

cihette elimizden gelen her şeyi yapıyorum ve sanımı olarak arz ediyorum. Heyeti Vekile arkadaşlarımın bu hususta gösterdikleri fikri iştirak ve mesaiye karşı müteşekkirim. Hepsi de benim gibi fikri tasarrufla mütehasıstırler ve böylece de hareket ediyorum onlardan hiç şikâyetimi yoktur. Yalnız derd büyük, yani küçük. Tabiri marufıyla işin peşin para ile görülmesi, bilhassa ordu ihtiyacatının peşin para ile temin edilmesi mecburiyeti vaziyeti malîyemizi daha ziyade fena bir hale koymuştur. Harp encümeniyiyle bir çok müzakereden sonra şimdiye kadar ordu rajesine sarfetmediğimiz ağnam tahsilâtının sarfına başladık. Bunun hepsini dahi sarfetsek varidat aylarımıza bununla idare ederek kavuşmanın imkân ve ihtimali yoktur. Yani fark büyük olduğu için, yani yalnız teşkilâtta, devairden tasarruf ile hali hazırdaki varidat, ki gündün güne azalmaktadır, masarifi de o seviyeye indirmenin imkân ve ihtimali yoktur. Bıdayetten beri ve hatta bendenizin vekalele geldiğim zamandanberi tedbirî teşebbüsiye olmak üzere bir çok levayihî kanunîyeyi Heyeti Celilenize takdim etmişim. Bir kısmı bendeniz zamanında olmak ve bir kısmı da bendenizden evvel Heyeti Celilenize takdim edilmiş olmak itibarıyla ondan fazla levayihî kanunîye mevcuttur. Bunların kısmı Muvazene-i Malîye Encümeninde, kısmı ruza-mededir.

BİR MEBLUS — Evvelî olmuyordu da şimdi neden fazla oluyor? Devairi sairede kadro fazlalığı mı vardır?

HASAN BEY (Devamla) — Efendim, arz ettiğim devairi sairede fazlalık yoktur. Fakat 1337'ye nispetle masarifi böyle % 40 -haddi asgari % 40 diyorum. tezayüdünü icap ettiren esbab, ordunun geçen seneye nisbette bir buçuk misli fazla olmasıdır. Hâlis asker topluyor. Beni mazur görünüz ve ben bilmiyorum ki söyleyeyim. Teşkilât yapıyor, Erkânı Harbiye lüzum gösteriyor. Çünkü karşımızdaki düşman da hazırlanıyor ve hepimiz işittiniz ki mütareke tekîfine rağmen, Yunan 1.5 milyar drahmî istikrazı dahiliye teşebbüs etmiştir ve bu mesele de olacaktır efendiler. Çünkü İngilizler Yunanlılara açılan açığa kendi piyasalarında, Londra piyasalarında istikraz yapmaya yardım etmektedir. Efkârı umumîyeyi kendilerinin alçyhine çevirmemek için bu hileye sarmıştır. Bu istikrazı dahiliyeye İngilizler, gizli olarak vesaiti hususiye ile yardım edeceklerdir. Müdafaa-i Milliyeye gelen telgrafı biliyorsunuz Yunan istikrazı dahiliyi temin için memlekette ne kadar kâğıt

çıkarmışsa damgalayacaktır. Her halde istediği paranın bir iki misli çıkarmıştır. Hepisini meydana tevdiinde para olmaktan çıkarmıştır ve razı olmuştur. Meydanı tedavülde bulunan Yunan kâğıtları getirilip Hükümete mühürlenilmedikçe para değildir, diyor. Bundan maksadı da bütün çıkarttığı paranın nisfini istikraza dahil olmak üzere almaktır. Bakınız düşman istikraza dahilisini temin için kendi memleketine karşı ne gibi tedabiri cebriyeye teşebbüs etmiştir. Nisif parayı tebeasının elinde bulunan nisif parayı almak için bütün serveti, yani bütün nakit halindeki parasını nisfi imzası olmazsa müteber değildir. Taki herkes bunu getirsin ve nisfini tabii imzalandıktan sonra sahibine verocaktır ve nisfini kendisi alacaktır. Emin olunuz ki efendiler, Yunan nüfesi gayet idealisttir. Bunu zulüm şeklinde de olsa kemalî meninuniyetle kabul edecektir ve yapacaktır.

REİS — Hasan Bey, beyefendi bir soru soracak.

ŞEVKET BEY (Bayezit) — Efendim: evvelâ İtalya tarikiyle Antalya'ya Hilaliahmer namına 300 000 lira para gelmiş. Bu paradan haberiniz var mı? Bu paralar nereye gitmiş?

İkincisi, ağnanın sebebi noksaniyeti, yalnız geçen sene alınan tekaliften dolayıdır. Başka suistimal yoktur. O ahali hakkı muvazeneden malurunu kaldığı işin suistimal olmuştur. Lütfen buralar hakkında da izahat veriniz.

HASAN BEY (Devanla) — Şevket Beyefendi, zati âliniz de bilirsiniz ki devlet mekânizmasının biraz gevşek olduğu yerlerde tekâlif emriyenin talisilinde de o kadar gevşeklik olur. Yani o gibi yerlerde gerek suistimal ve gerek bakaya miktarı nispetleri fazla olur. Hiç kimsenin inkâr etmez ki, biz memleketimizde ağnanın yükünü tamamen yazmıyoruz. Yazdığımız yerler de var, yazmaya muvaffak olmadığımız yerler de var. Onda birisi tadad edilemeyen yerler de vardır. Fakat bu esbap, yani hakkıyla ağnanı tadad edenin esbabı ununniyesi geçen sene de vardı, bu sene de vardır. Bu esbap daha şiddetli, daha mucessir midir? O aynı bir esbaptır. Fakat herhalde bendeniz ununu olarak iki sebep görürüm. Birisi, ağnanı zengin olan ve ağnanı tamamen tadad edilen üç, beş liva; ki bunlar istilaya maruz kalmıştır ve bu sebepten dolayı ağnanı 1338'de noksan buluruz.

ŞEVKET BEY (Bayezit) — Antalya meselesi nasıldır?

HASAN BEY (Devanla) — Ben Hilaliahmer namına hangi bankadan kaç para yollandığını bilmem.

Hilaliahmer namına gelen paralar maliyeden elinden geçmez. Çünkü bu bir müessesesi bayriyedir. Hatta buna ait olan paralar mukavelâtı duveliyeye nazaran bunlar, bir müessesedir. Başka memleketlerde teberrü olur, teberruattan toplanılan hâsılat ve beddilerine mevdu olan hususta -ki acezeye, yaralılara vesaire muavencettir sarfederler. Gelen paralar Hilaliahmer namına gelmiş onlardır.

ŞEVKET BEY (Bayezit) — Meclis namına gelmiş.

HASAN BEY (Devanla) — Onlardan malumatım yoktur.

ALI RIZA EFENDİ (Amasya) — Reis bey, bir soru soracağını Emlali mecliste bulunup arazi ve bağların bu halde kalması daima müzardır. Bunların furuhtu ile hirtakını para tedariki mümkün değil mi ki, doğrudan doğruya ahali üzerine yükletiyor.

HASAN BEY (Devanla) — Emlali meclisten sureti tatbiki hakkında Heyeti Celilenize taktim ettiğini ve Adliye Encümeninin kabul ettiği lâyiha burada müzakere edilmekte iken geri alındı. Başka bir lâyiha ile birleştirilsin diye encümce geri gönderildi. Muvazenei Maliye Encümeninde idi. O lâyiha oraya gitti. Muvazenei Maliye Encümenimiz mühim gördü. Heyeti celilenize bir taktir verdi ve bu mühimdir; bu meseleye adliye, Şeriye, Muvazenei Maliye Encümenleri karar versinler, dedi. Üç encümen birleşti ve verdiği karar emvali meclis gayip ve meclislerin emvalidir ki... (Gürültüler) Efendim, müsaade buyurun, müsaade buyurun; eğer şu zamanda arazi ve emlakı satmak imkânı olsa, yani değer fiyatıyla satmak imkânı olsa Hükümet, zaten kendisinin olan arazi ve emlakını satmak ister.

ALI RIZA EFENDİ (Amasya) — O imkân her zaman mevcuttur.

HASAN BEY (Devanla) — Bendeniz on kuruşluk malı bir kuruşa satamam. (Yok yok sesleri.)

RAGİP BEY (Kütahya) — Efendim, Maliye Vekili bey bir çok zamanlar olduğu gibi, bugün vaziyetimizin can damarına basmıştır. Yalnız Hükümetin siyaseti maliyesi maalesef memleketi tecziye ve davamızı adeta kasten denilecek derecede yıkmaya matuftur. Bunu ispat edeceğim. Memleketin sahibi salâhiyet mütehasşisından bazı zevalla konuştuğum vakit, elyevm elimizde bulunan memalikteki evrakı naktiye mecmuunu 15 ile 20 milyon arasında olduğunu söylüyorlar. Başta ucaret müdürü de dahildir, o da bilmez. Bilmeyen bir adamı Ticaret müdüriyeti

mevcuriyetinde bulundurmak bir hatadır. Bunu kul-
lanan Hükümetten bu lafı dinlemek istemem.

HASAN BEY (Devamla) — Yani ukalalık et-
mişlerdir. Bu bir tahmindir. Sen 30 milyon diyemez-
sin. Ben de diyemem. Bu bir tahmindir.

RAGİP BEY (Kütahya) — Bu tahmini yapanlar
sahibi salâhiyet insanlardır. İdaa etmek mecburiyetin-
deyim.

HASAN BEY (Devamla) — Muvazenei Maliye
Encümeninde henüz teklif edilmemiş, çıkmamıştır.
Kısmı de ruzaamei umumiyeye kadar gelmiş, vclhasil
bir çok tekâlifi kanuniye var ki bunlardan miktarı
muhammed olarak 10 milyon lira kadar bir varidat
görüyorum. İki seneden beri hâlâ çıkmayan ve bun-
ların müzakeresine maai olan ahvali fevkalâde de
eksik olmadığı için bir türlü bu lâyhâlardan istifade
etmek imkânı temin edilemeyen bir çok ahval var-
dır, ki şimdiye kadar müsmir olamamış, bir fayda
temin edilememiştir. Bendeniz heyeti celilenize kısa
olarak vaziyeti maliyeyi bu veşile arz ediyorum. Zan-
nediyorum ki iş yine memlekete kalmıştır. Davasını
kurtarmak yine memleketin evlâdına, memleketin ser-
vetine, memleketin menabihine inhisar etmiştir. Bu
vaziyeti kurtarmak için lâzum gelen tedabire âcilen
müracaat mecburiyeti vardır. Maliye Vekiliniz hey-
ti celilenize ne kadar itimadına mazhar olursa ol-
sun, şahsına böyle istimat istemesi mahzurludur ve
belki şayanı tecviz değildir. Fakat bendenizin şimdiye
kadar teklif ettiğim kanunlara dair olsun, gerek ye-
rinden kabili tatbik ve memleketin ahvali umumiyeyi
iktisadiye ve zirayesine tevafuk edebilecek ne ka-
dar tedabir varsa, bunlara âcilen başvurabilmek için
istihram ediyorum. Mesaili maliyenin timsali olan
istimat tamını haiz olması lâzum gelen Muvazenei Ma-
liye Encümeninizi salâhiyettar kılın, baş-başa vere-
lim. Kabili tatbik olan bütün tedabiri düşünelim ve
bulduğumuz tedabiri bir taraftan heyeti celilenize
arz etmekle beraber, diğer taraftan da tatbik edelim.
Bendeniz son söz olarak söylüyorum. Bendenize müs-
pet bir tedbir olmak üzere harp encümeninde sor-
dular. Harp encümeninde dedim, tekâlifi harbiye. Fa-
kat öyle bir teklif ki, buna ben de taraftar değilim.
Ciheti askeriye de taraftar değildir. Çünkü memleke-
tin ne dereceye kadar müsteit olduğunu hepimiz bi-
liyoruz, değil mi? Geçen sene efendiler; masarifi
umumiyemiz şimdikiinden % 40 - 50 derecesinde oldu-
ğu halde yine şimdiye kadar mevcut olan menabih
maliyemizle mi idare etük? Orta yere Sakarya har-
binden biraz evvel mustacelen teklif ettiğimiz Tekâ-

lifi milîye çıkmıştır. Bundan bizim kuyudu resmi-
yemize nazaran 8 milyon lira kadar bir temettü hâ-
sıl oldu. Mazbatalarda esas olan rayicilerin nisif nisifa
olduğunu kabul ederseniz memlekettin 16 milyon li-
ralık aynıyat aldık (20 milyon sesleri) Bendeniz had-
di asgarisini söylüyorum, demek ki geçen seneki ma-
sarifi umumiyeye 1338'den ehcmmiyetli miktarda nisif
nisifa dön olduğu halde, geçen seneki vaziyeti mali-
yeyi kabili hücum bir hale koymak için memlekete
tekâlifi harbiye şeklinde berbat, fena ve tesirali mu-
zirra ıka edecek şekilde 16 milyon liralık tekâlifi
cedide yükledik. Bu sene de yeni membalar aramak-
sizin varidatı umumiyemizle masarifi umumiyemizi,
bahusus bu şekilde getirmenin ihtimalini görmüyo-
rum. Bunun için bunu heyeti celilenize arz etmek
mevcuriyeti vicdanîyesindeyim. Müstacel işleri elim-
deki varidatla karşılıyorum. Fakat vaziyeti maliye de
budur. Bunun üzerine heyeti celilenin ruhu selimine
müracaat etmek ve ifa ettiğim vazife bendenize doğru-
dan doğruya heyeti celilenize merbut ve heycu muhte-
remeniz namına vekâleten idare edilen bir işten iba-
rettir. Onun her noksanını, her safhasını ve her ku-
surunu da size arz etmek mecburiyetindeyim ve kat'i,
âcil tedabir ittihaz etmek mecburiyetinde olduğumu
ve şimdiye kadar hasbel vekâle vakif olduğum mu-
amelâtı maliyeden binnetice istihsal ettiğim şeylerden
olmak üzere heyeti celilenize arz ediyorum. Tedbir
heyeti celilenize attır.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Teşkilâtı hâzıra kadro-
ları için maliye ne düşünüyor?

HASAN BEY (Devamla) — Bendeniz teşkilâtı hâ-
zıra için düşündüklerimi evvelce bilmunasebe arz et-
tiğimi zannediyorum. Teşkilâtı Esasiye Kanununun bir
maddesi var. O şimdiye kadar çoktan yapılmış olma-
lı idi. Bu ise sekiz vilâyetten altmış vilâyet çıkarmak
fikri mahza fenadır. Bendenizin kanaatına göre 20 -
30 bin lira varidatı olan bir mahallio 50 - 80 bin
nüfusla vilâyet olmasına ve vilâyet teşkilâtı ihtiva
etmesine Maliye Vekilinin aklı ermez. Binacaleyh,
bütün teşkilâtı devletin yeniden tanzim edilmesi ve
evvel bevvel teşkilâtı mülkiyeden başlanması lâzum
gelir. Memleketin tarzı idaresinde taksimatı mülki-
yede ne yapılması lâzımsa âcilen yapılmalıdır. Dah-
liye Vekâleti bu husustaki lâyhâsını hazırlamış ve
sevk etmiştir. Mamafih bendeniz yine arz ediyorum,
ki Dahiliye Vekâletinin kabul ettiği nispetler küçük-
tür. Öyle 150 000 - 300 000 nüfuslu bir vilâyet ol-
maz ve o masraflı kaldıramaz. O vilâyettlere şimdi ne
yapacağız? Nevahi kanunu ile mahalli hizmetleri umu-

nu temin edecek hiç bir mahallimiz yoktur. Menabi bulmanın da imkân ve ihtimali yoktur. Yani hiç bir vilâyet bir darulmuallimine bile nail olamaz. Den- denizce evvel emirde teşkilâtı evasiye kanununun meydana koymalıdır ve diğer teşkilâtı, adliyesini, ma- liyesini vesairesini o teşkilâtın icabına göre yeniden yapmak lâzımdır.

TUNALI HİLMİ BEY (Rolu) — Nevahi kanu- nu.

REİS — Hilmi Bey söz alınmadan söylemeyiniz.

SALİM EFENDİ (Erzurum) — Efendim, Huku- metin yeddi iktidarında olmayan sahalarda bir mil- yon lira paramız kalmıştır buyurdunuz.

HASAN BEY (Devamlı) — Bizim elinizdedir. Bu elimizde mevcut bulunan bir milyon lirayı Mu- dafai Milliye, Hükümetin tahli hükümiyetinde ol-mayan mahallere sarfetmek mecburiyetindedir. Mu- dafai Milliye kaçakçılık suretiyle yapacaktır, bir şey- ler kaçıracaktır. Berlin'deki bir milyon lirayı kasde- diyorsanız o ayıdır. Yoksa bir milyon lira elinizde- dir ve buradadır.

SALİM EFENDİ (Erzurum) — Onu sual ediyö- rum, ki 116 000 altın ne oldu, onun için hiç bir şey yapamıyoruz mı?

HASAN BEY (Devamlı) — Çok teşebbüsatta bu- lunduk efendim. Mühimmiyat ve teğhizatı askeriyeye mübayaası için Moskova'dan niemiuren gönderilen Saffet ve buradan gönderilen Nurettin Beylerin pek çok müşkilâtla oraya nakledebildikleri ve orada bir çok eşyayı askeriyenin mübayaası edilip Anadolu'ya nakledildiği İngiliz vesair venizelister tarafından haber alınmış, onların nakline imkân yok. Rusya tarafıyla nakline teşebbüs edilmiş, fakat şimdiki kadar ne olın- mış, ise hepsi yerinde duruyor. Buraya tahli vahi- de gelmemiştir.

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — Vekil Be- yefendi; 1337 senesine nispetle 1338 senesinde masarifi umumiyenin bir misli fazla olduğunu beyan buyur- dunuz. Halbuki 1338 senesinde 1337 senesine nispet- le bir teşkilâtı zarfe yapılmamıştır. Çe 20 tevkifat ya- pılmak suretiyle ve masarifi askeriyeden de seferber- lik zammı ve cephe zammı tenzil edilmiş suretiyle 35 milyon lira tasarruf edildiğini şu kürsüde beyan buyurmuşlardı. Zannederim, askeri niemiurlardan bir- risi. Bu paralar nereye sarf olunmuştur? Şimdi 20 milyon olduğunu kabul etsek bile, hatta bu tahmi- nin şimdi hakikaten tayin olduğunu gösterecek iz- ler gösterebiliriz ararsak 20 olduğunu kabul ettiği- niz takdirde... Malumu âliniz belki 22 - 30 mil-

yon altın vardır. Fakat altın vasıtai mübadele olmak- tan çıkmıştır, maldır. Onun zerre kadar muamelâti ti- cariyede kalıyen kıymeti yok. O zeynel olmuştur, çe- kilmştir. Elimizde yalnız evrakı nakdiyeyi vesatü mübadele olmak üzere kabul edeceğiz. Şu halde 20 milyon olduğunu kabul edildiği takdirde ahâluun elinden bunun külfetini çeksek alsak yalnız bütçemi- zin açığının nisfını kapamayacaktır. Teklif edilen ka- nunlar, ki bir taraftan meclisten çıksın, bir taraf- tan tatbik edelim buyuruyor Maliye Vekili. Ama yi- ne kendi kanaatine göre 8 milyon lira varidat temin edecektir. Bu 8 milyon lirayı dahi memlekette al- maktaki milletin vaziyetinin ne şekle gireceğini düşün- düğümüz vakit hepimizin de zihnine bir dehşet verecek- tir. Muhakkaktır ki memleketteki para Hükümetin va- ziyeti hazırasıyla devamını sonuna kadar takip ede- cek kıymette değildir. Memleketin menahii hazırası, hatta serveti umumiyesi bu davayı ikmal kâfi değil- dir.

Binaenaleyh muhakkak olan bir şey varsa önu- müzde en mühim ve tehlikeli bir vaziyeti maliye var- dir. Bu vaziyeti maliye daha geçen seneden beri bir- çok arkadaşlarımız tarafından takdir edilmiş, birçok kere aramızda mevzu bahsulmuştu. Fakat hiç bir va- kit ciddi müzakere, ciddi bir vadiye yürümemiştir. Memleketin mevcut menahii emilmiş, kurutulmuştur. Yeni bir menha icadı düşünülmemiştir. Vadiya buyuru- yurlar, ki istikraz en kolaydır. İstikraz için teşebbüs ettik. Evet ettiniz, mahrum kaldınız. Başka ne düşün- düünüz efendim, başka bir şey düşündünüz mü? Ver- gi, vergi üzerine binsin. Bütün menahii mevcudeyi emmek suretiyle memleketteki menahii mütemadiyen tasraya akittiniz. Acaba başka şekilde düşünülmez mi idi, başka bir suret bulunamaz mı idi? Maalesef bu Hükümetin, çünkü zihniyeti yanlışdır. Köylüye, halka saplanmıştı. Bundan dolayıdır ki başka bir menba, başka bir cihet aranmamıştır. İstikraz fikri- ne saplanmış ve nasıl bize para verir misiniz demuş. Onlar da vermeyiz, deyince ümidi kesilmiş. Şimdi ben- deniz yeni yeni para membalarının daha evvel bu- lunabileceği kanaatinde olduğum gibi, bugün dahi bulunabileceği kanaatindeyim. İttihadi tevessül edil- diği gün seniere vermez. Buhran başlamıştır, vakti geçmiştir. Vaziyet bizi tehvice başladıktan sonra, etek- levimiz tutuştuktan sonra başladık bile yalın bir za- manda somere vereceği ümit edilemez. Gümüşhane Mebusu Hasan Bey zinet eşyası Kanunu teklif et- mişti. Bu teklifin sebebi memlekette parayı muhafaz- zadır. Efendiler; görüyorsunuz ki Zinet Eşyası Ka- nunu zerre kadar tatbik edilmiyor. Çikmüklerden

akıp giden paralar için bir günden bir güne Maliye Vekili gelip de bu Kanun tatbik edilemiyor, bu Kanunun tatbiki şuna mütevakıftır, zira varidatı Hazine alıyor, kayboluyor denemiştir. Kezâlik bendeniz iki ay evvel kendilerine Ziyet Eşyası Kanununun ademi tatbiki hakkında bir sual tevcih olduğum halde, kendileri maalesef cevap vermemişler. Maalesef efendiler elyevm gidiniz bakınız, bütün Ankara mağazaları doludur, cevap verilmemiştir. Ne ay evvelki sualime efendim. İki aydır sualime cevap verilmemiştir. Eğer Ziyet Eşyası Kanununun hüsnü tahririne ilina edilseydi veyahut tatbik edilemeyeceği kanaati hasil olduktan sonra kaldırılıyadı, belki şimdi her mahalde efendiler üç, dört milyon nradan bir varidat vardı. Fakat maalesef.

Sâniyen efendiler, paramız yoktur ve memleketi servemi mevcudesi bu davayı sedenin sonuna kadar götürmei imkânı yoktur. Zannederim bu kanaat yalnız bende değil, Meclisi Âlinezin pek çoklarında mevcuttur. Bu kanaat bize geçen seneden beri varit olmakta idi. Şimdi memleketin nakitini - malını değil - vasıtali mübadele olan parayı memlekette çoğaltmak, veyahut işkraz suretiyle mümkün olmadığı maddelerin hiç birisini satmak mümkün olmadığı surette en kolay işlenebilecek bir ormana ve yahut bir madene vaziyet ederek işleterek memlekete para getirmek imkânı mevcut idi ve bugün de mevcuttur. Bu düşünülmemiştir ve düşünülüyor. Buna bir misal arzedeğim; Kastamonu ormanları senevi 12 - 15 milyon arasında varidat verecek ormanlardandır.

Sâniyen kırk kilometredir. Kastamonu ormanlarını satmak değil, Hükümet işletir efendim. Senden kim ve almıyorsa sen işletirsin, piyasaya vazdersin. Maalesef bir defa olsun bu ormanlardan istifade tariki düşünülmemiştir. Ne için düşünülmemiştir? Çünkü Hükümette bu zihniyet yok. Köylünün tepesine binmek, köylüyü soymak, parasını soymak ve binaenaleyh, olmadığı takdirde, her ne olursa olsun, köylü fedakârlık edeceğim dedi diye ve bu vaziyetle memleketi kurtarmak. Efendiler, sekiz milyon lira varidat temin edecek olan bu kauntlar mevkü tatbika konulur da memleketin daha sekiz milyon tekâlif tezyet edilcek olursa netice ne olacaktır, biliyor musunuz? Bizim ihtiyacımıza, sarflıyatımıza pek çok büyük medarı olmamakla beraber, memleketi tamamıyla durduracaktır ve bir gün bir an içinde her şey duracaktır ve maazallah budur ki bütün emellerimizi esasından yıkacaktır. Onun için bendeniz çok istihdam ediyorum, artık vakti geçmiştir, Hükümet düşünsün. Hü-

kümet şunu şöyle desin, böyle desin denek zamanı geçmiştir. Bunun için unumü bir müzakere açalım. Bırakalım şimdi Hükümet, tekâlif meselesini. Herkesin hatırına bir şey gelir. Mesela, bendenizin hatırına Kastamonu ormanları geldi. Diğer bir arkadaşın hatırına Ergani madeni gelir. Umumi açılacak müzakerat neticesinde zannediyorum ki memleketi yeni bir membaî varidat vücuda getirilmek ihtimal ve imkânı mevcuttur. Onu müzakere ve münakaşadan sonra tespit edelim. Vaziyetimizi kurtarmaya çalışalım. Yoksa Maliye Vekilinin teklifi vaziyetimizi kurtaracak değil. Daha mümkün; daha tehlikeli, daha müthiş bir hale koyacaktır. Onun için çok rica edenim. Hükümet bu meseleyi tekâlif ve saire meselesi yapılarak, unumü bir mesele telakki ederek, unumü bir müzakere ile yeni yeni varidat membaları bulmak Avrupa'dan, Rusya'dan para getirmek, her ne imkân varsa bunları ontaya atarak, açıkça konuşarak vaziyeti maliyeniz için azanrı değilse bile asgari olsun ve şu vaziyeti bir müddet daha idare ettirecek bir çare bulalım ve teklif ediyorum. Umumi bir müzakere açalım. Bu hususta umit edenim bir şey intaş olmuş olunuz. Şimdi hakınız; meselenin Hükümet meselesi olmadığını ve Hükümet zihniyetiyle yürünyeceğinizi ikinci bir misalimle arzedeğim. Maalesef çok acıklı bir misaldir. Fakat arz etmek mecburiyetindeyim. Geçen sene efendiler, Antalya ile Çay istasyonu arasında 100 kamyon işletmek için yerlilerden ve bir kısmı da mahallin erkân ve unerası da içinizde hulunan zevattan mürekkep bir şirket Hükümetinize müracaat etti. Şirket Hükümetten yalnız şunu talep ediyor. Üç aya kadar 100 kamyon getircekler. Hükümet de yolun bozuk olan aksanımı 3 ay zarfında tamal edecekler. Şayet yolun bu kısmını 3 ay zarfında ikmal olmazsa bize satırın, biz yapalım, diyordu şirket. Bir iki köprü, bir iki kilometre de bozuk yerler tamir edilecek. O zaman Karahisar'la Antalya arasındaki deve nakliyesi 10 - 10.5 kuruştı. Şirket, azami 5 kuruş otuz para kabul etti. Efendiler; eğer o şirket 100 kamyon bugün mevcut olmuş olsaydı, bilhassa sevkıyatı askeriyeye mühimmat sevkı hususunda çok büyük şeyler yapmış olacaktı. Antalya imanı da yapılıcaklı. Şimdi efendiler; Hükümet yol yapacaktı. Şimdi bu teklifler meyanında 70 - 80 teklif meyanında şu teklif de mevcuttu ki, en makuldür, ilahyada da mevcuttur. Artık takdirdenize vazedyorum. Dosyalar mevcuttur. Bilenler içinizedir. Adalarından birisi de Vehdi Beydir.

HASAN BEY (Trabzon) — İnhisar değil mi? İnhisar...

MUSTAFA KEMAL BEY (Devamla) — İnhisar değildir İspat edeceğim. Bakınız şu teklife dikkat buyurunuz. Ya otumubil giderken devleti öfkütürse bundan bir zarar görülüp ederse, kim tazmin edecek? (Mayra sadası) İşte bu teklifler vardır, dosyalardadır. Rica ederim efendiler. Bakınız Maliye Vekili inhisar buyuruyorlar. İnhisar değildir, devletler gelip gidecek. Şirketin teklifi inhisar değildir. Şimdi bu zihniyetle memlekette ne yol yapılır ve ne de bir menabii ceddide bulunabilir. Onun için çok rica ederim, tekrar ederek istirham ediyorum, umumî bir müzakere açalım herkes hatırına geleni söylesin, burada halledelim (Çok doğru sesleri)

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Efendiler, niçikle pek mühlük. Mühlük olduğu kadar da fecidir. Bendenizden evvel söz söyleyen bir arkadaşımı buyurmuştu. Hükümetin siyaseti maliyesi yoktur. Bendeğiz diyorum ki, Hükümetin hiç bir siyaseti yoktur. Siyaseti maliyesi değil, hiç bir siyaseti yoktur. Hükümet gününü gün etmek siyasetinden başka hiç bir siyasete malik olmamıştır ve bugüne kadar bu devanı ettiği için istikbal böyle karşınıza böyle malul, ağzını açmış bizi yutacak bir şekilde girmiştir. Vaziyet bu hale geldiğinde sonra, yani Hükümetin ağzından vaziyetin vahim olduğu söylendikten sonra tenkide lüzum görülmez. Artık mazi denilip geçilmek lâzımı gelin. Artık vaziyeti kurtarmak icabeder. Bunun için esas itibarıyla hendenizden evvel söz söyleyen arkadaşımın teklifine istirak ediyorum. Fakat bütün bütün tenkirsiz de bırakmak isteniyorum. Çünkü bugüne kadar yapılması lâzım gelen ve yapılmayan şeylerin bugün için dahi yapılması imkânı var.

Efendiler; evvelâ bütçede tasarruf yaptık diyorlar. Bendenize bütçede tasarruf yapılmamıştır. Evet maasattan tenkihat yapılmıştır. Fakat teşkilât eski teşkilâttir. Yapılan iş eski iştir. Çünkü biliyorsunuz ki; vanidatımızın bel eden yalnız devletin maas sarfiyatı değildir. Daha başka türlü sarfiyatı da vardır. Efendiler, bugüne kadar bu tasarruflar üzerinde hangi mürakabe yapılmıştır? Rica ederim, bunlar mühlük mü idi? Şimdiye kadar bunların içerisinde kısır işlenmiş de mesul olmuş kim var? Bendeniz; Heyatı Âliyeniz huzurunda açıkça burada isim zikri suretiyle bazı muamelatları bahsetmiştim. Mudafaa-i Milliye Vekili bunu kaydetmişlerdi. Bendenizi bilahare Mudafaa-i Milliye'ye çağırmış; izahat almışlardı. Ne oldu efendiler? (Hiç sadaları) İşte efendiler; hiçbir Binaenaleyh efendiler; biz, davamızın kutsiyetini ve bu davanızı neticeye isal etmek için, uğrayacak mecburiyetinde

bulduğumuz düşmanları düşünerek her hususta, her muamelelerimizde gayet müderrik hareket etmek mecburiyetinde idik. Fakat bunu yapmadık. Binaenaleyh kabahat yalnız Hükümet değil, yani doğru olan doğruya bu kabahat Hükümetin değildir. Bu kabahat bizde de vardır. Çünkü vazifeli murakabamız hakkıyla ifa etmedik.

Zihniyetten siyasetten bahsettiler. Geçenlerde zanlıları, birbuçuk sene evvel arzomuşum. Hattırlamak için tekrar arz ediyorum. Demin bir mukayese yaptılar. Memlekette 20 milyon kâğıt para var dediler. Efendiler; bir arkadaşın yanlış düşünüşü yüzünden memlekete bir sene zarfında girmesi ihtimali olan 60 milyon lira Yunanlılara verilmmiştir. Bu da Samsun'da bulunan iki Amerikalı grubunun rutub mübayaası için miracaat eyledikleri halde, muameleleri ticariyesinin ve defterlerinin İngilizce tutulmasına bu Hükümet razı olmadığı için, mübaheratin sansürüne tabii olmasına razı oldukları halde, mücaade etmedikleri için 60 milyon liralık bir tütün Samsun'dan çıkmamıştır, alamamışlardır. Girmişler Kavala'dan almışlardır. Yani 60 milyonluk tütün satılıp da parası memlekete girmedikten başka, o para düşmanlarımızın kesusine girmiştir. Zararı düşününüz, rica ederim. Sonra bu alınan tütün miktarını istikrar edeyiniz. 30 milyon dolarlıktır, istedikleri miktar senevi. Doların kıymeti efendiler, birbuçuk liradır. Bir doların onlarda kıymeti yoktur. Fakat bizim memlekette girecek para kâğıt itibarıyla 150 - 160 üzerindedir. Binaenaleyh 60 milyon girmiştir.

Sonra Samsun mebusları pekâlâ bilirler, ki Amerikalıların bu aldıkları tütümler memlekette işlenir. Öyle değil mi Şükrü Bey? Siz pekâlâ bilirsiniz 8 - 10 ay önceye para verir. Bu amele bu parayı yine memlekette bırakır. Biz İngilizce mektup yazılmıyacak - sansüre dahi razı oldukları halde - diyerekten vermedik ve alamadılar gittiler. Yunandan aldılar. Hatta ben bu mesele için yazdım. Şükrü Bey yazdı. Memleketin eşrafı yazdı. Cefakârı Arif Dey yazdı. Fakat Hükümete diplomemelik biz bunu. Dedik ki, efendiler, multaberesi ilzarine sansür vazediniz. Yapmadılar ve yaptırmadık.

MUSTAFA BEY (Gümüşhane) — Kim idi o şahıs?

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Efendim Hükümet erkânından bir zattır. Hükümet diyor. Doğrudan doğruya şahıs lâzım değildir. Hükümet de onun noktai nazarına sahip idi, ki bu kadar feryada kulak asmadı ve onun noktai nazarını kabul etti. Binaen-

leyh bugün memlekette 60 milyon lira yoktur, efendiler. Sebep kumdur? Yanlış zihniyete kapılan bir şahır,

Sonra efendiler, ıspıtıyorum ki: Adapazarı fabrikasına, şuraya buraya ciheti askeriye tarafından arabalar sipariş edilmiş, on binlerce araba Trabzon'da çürüyor. Rica ederim, aksamı hesabıysa çürümüş ise dingilleri ve saliresi mevcut değil midir? Bu arabalar için tamir edilip buraya getirilip kullanılmıyor? Yemin ederim efendiler, bu arabaların bir kısmı denizde dalga kıran vazifesiyle çürümektedir. Daha garibi bu sene Trabzon'a gittiğim zaman bir arkadaşım gösterdi. Bendeniz böyle şeyleri bilmediğim için gösterdi. Orada birtakım tekerlekler duruyor. Birtakım şeyler var. Bendeniz bilemedim. Bunlar nedir, dedim? Riliyor musunuz, bunlar nedir, dedi? Bunlar şeyyar mutfaklardır. Ağzını açtım baktım. Parı parı bakır yanıyor içenisi. Burada bunlardan bu kadar. Belki mübayaa ediyorlar. Almanya'dan ve sairlerden getiriyorlar. Efendiler velevki bize lazım olan herhangi bir şey için en ufak bir kısım mevcut ise onu kullanmak ve onun için beş lira sarfetmek bizim için cıaydttir. Bunlar yapıyor ve elyevm vaziyet yine aynıdır. Rus metrukâtından olan bu arabaların dingilleri gayet sağlamdır. Hatta yastık denilen bir şey vardır. O da (işaret ederek) şu kadar kalınlıkta kavuşmaktadır. O kadar itina ile yapılmıştır.

Sonra efendiler, semer yaptırıyorlar. On binlerce, yüzbinlerce semer hakkası var orada. Ben semerin şeylerini bilmüyorum. Kanca ve saliresi çürüyor. Bunun hiç kense görmüyor ve görmek de istemiyor.

Efendiler; benim aklımın ermediği ve bilmediğim o kadar levazım vardır, ki Ruslar tarafından levazımı harbiye olmak üzere uraya getirilmiştir. Bunlar çürümektedir. Halbuki burada çarıştırla çalışan bu millet onların aynını almak için bol bol para veriyor. Sonra efendiler burada birkaç bin defa söyledik, dedik ki mesela, elyevm Müdafaa-i Milliye Vekâletine sorulsa, efendiler benkâdım yalnız şahsi değildir. Hükümetin heyeti umumiyesine, siyasetine, zihniyetine aittir. Çünkü Müdafaa-i Milliye Vekili Hazretleri makamına daha üç gün evvel gelmiştir. Müdafaa-i Milliye Vekâletinden bugün sormuş olsanız, ihtimal der ki, şu kadar zabıt kadrosu noksandır, şu kadar zabıt şu kadar yüzbaşı noksandır. On beş defa deremiştir ki, İnebolu'da on, onbeş kumandan vardır, bunların vazifesini bir kişi görebilir. Efendiler memleketin inzibatına bakın bunlardır. Polis vazifesi ifa eden bunlardır. Sivil teşkât yapan bunlar-

dır. Sahilde deniz memurluğu yapan yine bunlardır. Halbuki bunların tekmil vazifesini bir kişi yapabilir. Şimdi bunlar orada dururken İstanbul ve yahut sair bir yerden zabıt getiriliyor. Efendiler; zabitanın maaş başında yapacağı vezifeli birçok siviller yapabilir. Fakat zabitanın kıtada yapacağı işi bir sivil yapamaz. O halde o zabitanı vezifeli askeriyesiyle işgal ettirmek lâzımdır. Bu zannediyorum ki, bu şekil yapılacak olursa maaş itibarıyla mahiye birçok tasarrufat olur ve birçok işlerin önüne geçilir. Rica ederim, ufak bir misalini söyleyeyim. Ufak bir yerde iskele kumandanı var. Yalnız kumandan olsa ümenna kabul ediyorum. Fakat mayesinde kayığı var, motoru var, kalemi var. Motorunun kaptanı var, gemcisi var, hepisi mevcuttur. Bunı terkik edecek olursanız mevcuduna mahiye 5 - 10 bin lira gidiyor. Buna ne lüzum var? Benim göndiğim yerlerde bunların vazifesi vapurlara gidip rakı almak, kolonya almak (Bravo sesleri) Daha buna mümasil Zıynet Eşyası Kanununun men ettiği inevadı çıkarmaktır. Demin arkadaşımın şikâyet ettiği zıynet eşyasını hep bunlar sevkiyorlar. Başka kimse değildir. Minaenaleyh arz ediyorum ki Hükümet bu noktai nazardan vazifesini katiyen ifa etmemiştir. Çünkü tekrar ediyorum gününü gün etmek siyasetini kullanmıştır. Başka bir şey yapmamıştır.

Sonra Maliye Vekili Beyden bir şey sormak istiyorum. Deminki beyanatı arasında Düyunu Umumiye varidatıyla Reji varidatından bahsetmediler. Acaba bunlar bir varidat temis etmiyor mu? Bunlar bu hoaba dahil değil mi? Onu anlamak isterim.

HASAN BEY (Trabzon) — Düyunu umumiyenin varidatı esasiniyi aşım ve şğıardan muhavvel olan kısım teşkil eder. Düyusu umumiyenin mevdu varidatı 10 milyon küsur liradır. Bizim ahmızda bulunan Düyunu umumiyeye şubelerinin bunun altı milyon üçyüz bin küsur liralığı aşındadır. 1,5 milyon liralığı ağınamdandır. Takriben üç milyon liralığı öteden beri Düyunu Umumiyyeye mevdu rüsumdandır. Minaenaleyh bendeniz şğıar ve ağınamdan bahsetirken yekün itibarıyla vergiyi erkâmin içerisinde düyunu umumiyeye ait olan hisse de dahildir.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Fakat üç milyon dediniz, diğer üç milyondan bahsetmediniz.

HASAN BEY (Trabzon) — Efendim; tuz, saydıkları ve bahri vesaire. Yani Düyunu umumiyeye öteden beri mevdu olan ve aklımda hepisi bulunmayan rüsumu sanenin yekün varidatı üç milyon liradır. Adı, yedibuçuk milyon lira kadar bir miktar da şğıar ve

agnamdan Dünyu umumiyeye muhavvol olan kusımdadır. Hesabı kabını de Dünyu umumiyeden almışımızdır. Hesabı çekmemesindedir. Demünki söylenen miktar haricinde aşar ve saireden üç milyon Tra...

ALI ŞÜKRÜ REY (Trabzon) — Varidat zikredilmemiş, onun için soruyorum. Demek ki varmış. Reji acaba ne kadar varidat veriyor?

HASAN REY (Devamlı) — Rejiden. Şşardan mada 1337 senesi zarfında 800 bin lira kadar bir para aldım. Bir milyondan eksik.

ALI ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Şimdi efendiler, Dünyu umumiyeye varidatı için bir şey söyleyeyim. Fakat Reji varidatından bu memleket büyük bir istifade temin edebilir. Fakat maatteessüf iş görmedikten başka, yani işini ilerletmedikten başka birçok fuzuli memurlar doldurmak suretiyle mütemadiyen masarifi artırmaktadır ve artmıştır. Bugün görüyorsunuz ki şu Ankara'da bile zaman geliyor ki sigara bulamıyorsunuz. Ankara, Merkezi Hükümet olan bir yerde sigara sıkıntısı çekildiği zamanlar olur. Sa daha içra ve kenar mevkileri düşününüz nasıldır? Tabiidir ki sigara gitmezse sarfiyat olmaz ve sarfiyat olmayınca bittabi varidat da olmaz. Halbuki benzeniz biliyorunuz ki bundan birbuçuk sene evvel memlekette amik tülin sarfiyatı, yani Rejinin yapmış olduğu tülin sarfiyatı az olduğu için sigara istihsali de kâfi gelmiyor. Binaenaleyh yeni makine getirilmesi lâzım geldiğini ve binaenaleyh bu husus hakkında birbuçuk sene evvel müfettişlerin raporu vardı. Birbuçuk sene evvel verilen müfettişlerin raporu ancak bundan bir ay evvelisi mevkî tathika konmuş ve bilmem işitüğüne nazaran makine sipariş edilmiş, geliyormuş. Binaenaleyh vaziyetin ciddiyetini ve âmirin mesuliyetini düşünen bir Hükümet nereden on para fazla çıkarıp biriktirmek lâzımsa onu düşünmek lâzım gelirdi. Mademki işte alâkadar olan ve akli eren bir memur, müfettiş hugünkü Rejinin sigara istihsalâtının memleketin ihtiyacına gayrikâfi geldiğini ve bunun için makine getirilmesini söylemiş; bir makine iki makine celbine lüzum göstermiştir. Anında bu siparişat celbedilmek lâzım gelirdi. Halbuki getirilmemiş. Efendiler, bu gayet ehemmiyetsiz görünür, fakat ehemmiyetsiz olmakla beraber en aşağı memleketin bir iki yüz bin lira girer bir meseledir. Binaenaleyh bu misali zikretmekten maksadım, bunu bu tarzda bir zihniyet diğer mesleği de yine aynı tarzda görür. Netice itibarıyla karşımızda gayet feci bir akıbet, ihtar eder bir şekilde çıkar. Binaenaleyh

buna karşı Meclis ne yapacaktır? Benzeniz zannediyorum ki Meclisi Alınım yapacağı bir iş değildir. Çünkü geçen sene de Maliye Vekili burada gayet acı hakikatler söylemiş. Fakat vaziyetin böyle müzakere derecesinde bizi mühtek bir şekilde karşımıza çıkaracağını, yani bu kadar tehlikeli bir şekilde çıkacağını ben hiçbir zaman umit etmiyordum. Binaenaleyh böyle tehlike karşısında yapılacak olan mesele artık el birliği ile çalışıp bu meseleye çaresiz olmaktır. Binaenaleyh deminden beri söylemiş olduğum memleketin yapılması imkânı olan şeylerin yapılması iddi ve bunu arz etmekten ibarettir. Harıçten acaba yapılmaz mı? Ben de kabul ederim. Harıçten ısıkrız yapılmasına intkân yoktur, bunu kabul ederim. Fakat harıçten başka şekilde memleketin bazı sermayedarının menabi temin etmek suretiyle para bulmak ibtimali mevcuttur. Size bir misal söyleyeyim. Efendiler harıçten evvel bir Amerikalı grubu surci hususiyede bahriyeye gelmişti. Diyordu ki: biz Antalya'da bir iş yapmak istiyoruz. Bunı temin ederseniz Yunanlılara satılmak üzere olan Kalkış vesaire zehülânın da bize satılmasını temin ediniz, diyorlardı. Sorduk bunlara, ben bilmiyorum Antalya iperisini. Orada ihlamur ağacı, zeytin vesaire varmış. Usulu sennisi dahilinde bu ormanları işletecekler ve işletecekleri kereste ve ağaçlardan lüzim gelen şeyi yapacaklar. Bunı mukabil bize yeti milyon Amerikan lirası veriyorlardı, onbeş sene için. Bugün 100 milyon Osmanlı lirasıdır. Binaenaleyh efendiler, bu tarzda acaba bir grup bulunmaz mı idi? Meselâ bakınız yine aynı bir misal meydana vardır ve yine Amerika'lı bir grup gelmiştir. Efendim Samsun'dan tutun almaktadır. Çünkü aldığı mala mukabil para verecektir. Bu itibarla acaba Hükümet böyle şeyleri aramış mıdır, bu tarzda iş görecektir sermayedarın (hayır sadaları) ben zannediyorum ki aramamıştır ve yine zannediyorum gelen sermayedarları bile ülkümüştür. Demin arkadaşımın burada söylediği gibi, doveyi ülkümüştüğü gibi, sermayedarları bile ülkümüştür, doveyi ülkümüştüğü gibi. Binaenaleyh ben harıçten para bulmanın kapısının da kapanmış olduğuna kani değilim. Fakat yine arz ettiğim gibi, gayet kati tedbir ile çalışmak suretiyle bu paralar yine bulunabilir ve memleketin hugun girilmiş olduğu bu muazzam mücahadeyi neticeye isal edecek kadar elde bir para temin eder. Yoksa arkadaşımın söylediği, yani benzeniz Maliye Vekili Beyin söylediği sözden bir şey onhyamalıdır. Muvazenei Maliye Encümeni ile dilinde dolayan tekâlifli harbiye yahut tekâlifli mübiiyedir. Ben zannediyorum ki efendiler, bu memlekette geçen se-

ne aldığımız tekâlifî milliyenin rubunu alabiliriz. Efendiler, tahassül edecek mazarratı maneviye ile bibaddî hesap görüyorum. Bu böyledir. Yalnız ne vardır? Millet, Hükümetin vazifesini hakkıyla yaptığina ve ifa eylediğine kana olursa, lâzım geldiği kadar fedakârlığını yapar. Efendiler; Mazhar Müfid Beye soruyorum, n da buna şahimdir. Kayseri taraflarında tekâlifî tarhik edilirken zevci askerde bulunan kadının ayagındaki şalvarını almışlardır. Bundan başka evinden kağıdı ile yağ almışlardır. Hükümet, bu suretle yapanlar ve halkı soyayanlar üzerinde ne gibi tedbirler yapmışlardır? Tahkikat yapmış mıdır, rica ederim? Yoksa halk bundan muğber olursa u halka biz gömleğini oasil ver diyebiliriz efendiler? Rica ederim; halkı ezmekten başka bir şey yapılmamıştır.

TAHİR EFENDİ (Kâğızı) — Her memlekette tekâlifî milliyede suiistimal oldu.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Sonra efendiler, tekâlifî milliyeye meselesinde bir adamın evinde yiyeceği olan on kıyve unundan bile tekâlif aldılar.

OSMAN BEY (Kayseri) — Peymir bile topladılar.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Evet efendiler bendeniz Kayseri'de bizzat gözünle gördüm. Bu itibarla maatteessüf bunlar acıdır. Bu tenkidata belki de lüzüm yoktur, bu tenkidattan maksadım Hükümeti şöyle yapalım, böyle yapalım diye söylemiyorum. Fakat mazide olan şu noksanları görüp ondan ibretbin alıp âti için ve âtîve âit olmak üzere el birliği ile çalışalım, ne lâzım gelirse rica ederim, arkadaşımın teklifini kabul ediyorum, ne yapmak lâzımsa bir şey bulalım, meycana çıkaralım. Çünkü aynı zihniyete malik olan Hükümeten böyle bir iş, yani bizim arzu ettiğimiz bir şekilde aklına bir şey geldi efendiler. Daha bundan beş on gün evvel bir ucakçı Romanya'ya kömür ihraç etmek istemiş, ucakçı kömürü yâkendiye yükletmiştir. Hükümet mazalesif müsaade etmemiştir. Efendiler yani, Romanya ile biz halî suhre değiliz. Yani Romanya'ya biz kömür vermezsek Romanya mahrukat bulmaktan mahrum mu kalır?

ALİ RIZA BEY (Amasya) — Biz paradan mahrum kalırız.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Evet efendiler biz paradan mahrum kalırız. Zannedirim ki daha on beş günlük meseledir. Hükümet oradan kömür çıkmasına muhalefet etmiş, müsaade etmemiştir ve elan göndermiyor. Fakat hen zannediyorum Hükümet imkânı varsa İngiltere'ye bile kömür satılmalıdır ve memlekete para gelmelidir.

OSMAN BEY (Kayseri) — Nitekim İngiltere bize silah satıyor. Memlekete para getirmiyoruz efendim.

YUSUF ZİYA BEY (Antis) — Efendim teklif gayet mühimdir. Söylenen sözler tesellup ettiriliyor. Mudafai Milliye Vekilinin de Heyeti Vekile Reisinin de hepsinin de Mecliste hazır bulunması lâzım geliyor. Halbuki hiç kimse yok. Bu kadar mühim bir teklif için Maliye Vekili Beyefendi buraya geldiği halde, Heyeti Vekilenin gelmemesi kendisiyle hem fikir olmadığını gösteriyor. (Çok doğru sadaları) Heyeti Vekile bulunmaksızın bunu muzakere etmek lâzım mıdır, değil midir? Ben bunu anlamak istiyorum.

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Trabzon) — Efendim; Haricîye Vekilinin talebi üzerine Heyeti Vekile Reisi, Heyeti Vekile erkânını müstacelen toplamıştır. Bendeniz de vaziyetin ne olduğunu bilmiyorum. Buradaki arkadaşlarımızın girmesinin sebebi de budur efendim. (Yarın muzakere edelim, Heyeti Vekile de bulunur sadaları)

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bendeniz de evvel usulü muzakereye dair arz edeyim.

REİS — Efendim Maliye Vekili Muhterem Beyefendi müşkülâtı mahiyeden bahsetti ve ne yapmak tasarrufunda olduğunu söyledi. Zannedirim sizden bir karar isteniyor. Son vaziyeti maliyeyi Heyeti Cehennize arz etmek istiyor ve arz etti. Heyeti Vekile ile burada münakaşa edip bir karar ittihazına lüzüm yoktur. (Karar istiyoruz sadaları)

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendiler müsaadenizle Hükümetin azaları hepsi burada olsun. Bu kümsüde Mudafai Milliye Vekili ve Erkânı Harbiye Umumiye Reisi Paşa Hazretlerine defaatle söyledim, ki bu teşkilât fazladır. Bu bizim için gayri kabili tahammül bir haldir. Şimdiye kadar ne semere verdi ki şimdiden sonra ne semere verecek.

OSMAN BEY (Kayseri) — Hiç efendim hiç.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Efendiler; bugün (davanızı) tehülhâmîd sonuna getirdik. Düşünüyoruz ki yalnız harp meydanında 40 bin - 50 bin evladımız gitti. Düşünüyoruz ki efendiler, düşmanın ayağı altında 16 livamız ve kardeşlerimizin 17 ve namusu hayatı her gün tehlikede. Ve düşünüyoruz ki efendiler; bu uğurda Anadolu'da yanmış yakılmış böyle millet yine 15 seneden beri harp içinde anaları babaları ağlayarak evlâllarını düşünüyor ve elinde bulunan bir avuç bulgurunu da cepheye veriyor. Yalnız şuraya oturduğumuzdan beri 150 milyon lirasını aldık. On-

lara bir gaye bir hedef gösterdik. Onların aşkını gösterdik. Bar bar bağardık. feryad ettik. Bugün elim bir vaziyet karşısında. fakat ümitbahş bir istikbal karşısında bulunuyoruz. Bendeniz de biliyorum. Sizler gibi düşünüyor ve diyorum ki; muahaza edilmek lâzım gelse, yine biz muahaza edilmeyiz. Fakat efendiler; vekâletler de iş yapamamışlardır. Kıyasat gösterememişlerdir. Bunu hepimiz biliriz. Fakat bu itiraf kâfi değildir. Efendiler; bu bizim lâkaydimizden neyet ermiştir. Eğer burada hata varsa heyci celilenizindir ve hepinizindir efendiler. İktisat Vekâleti kıyasat göstermiyorsa siz niçin kontrol etmediniz? Düşmana kapıları açtınız. Gümrük alacağız diye halkın paralarını soydurdunuz. Çürük malları alarak sirtimizde ezdiniz. efendiler. gümrüğü yalnız sey ettiniz. Milyonlarca paralarını Avrupa'ya aktırdınız. Efendiler; kapınızı kapata idiniz. Bu doğrudan doğruya size aitti. Mesul İktisat Vekâleti değil, sizlersiniz. Efendiler, ordumuz dediğiniz cepheye 20 bin kişi adam varken 20 fırka vardı. Efendiler; fazla israf vardı. Neden göz yumdunuz? Madenler verilmedi. Niçin İktisat Vekilini çağırıyor sunuz? Memur maaşı vermek değil vazifeniz. Orman harap oluyor ne düşünüyorsunuz? Niçin düşen ağaçlar için bir şirket mi lâzım, ne lâzımı bir vekile sormadınız? Bugün henüz ehliyeti yoktur. İktisat Vekilinin bugün de helki ehliyeti yoktur. Gelen emcibilerle temasta bulunarak menilekette bir faidei iktisadiye temin edecek mahiyette değildir. Ya kudrettedir veyahut kudretle değildir. Bunu Heyeti Celile bilmemiştir, yahut da bilmiyor.

Devletin teşkilâtı o da malum efendiler. 600 senenin bakiyesini lüzumsuz, lüzumlu olan o teşkilâtı, vekillerimiz geldiği zaman, Nâbiâlinin taklidi olarak burada teşkilât yapıp. Burada da biz lâkayt kaldık. Bugün efendiler, arz ettiğimi gibi, Allah'ın inayeti ve bu zavallı milletin ahu zarı bizi bugün yükseğe bir mevkiye bulundunuyor. Biz eski hatalarımıza istigfar ederek istikhal için hatı hareketimizi tayin ederek yine müllote büyük hizmet ederiz. Belki daha büyük şeyler düşünerdik. Lâkayt kaldık. Efendiler; vazifemizi yapamadık. Tesir altında şahıslardan müriyyet beklediniz; şahıslardan dirayet beklediniz. Bütün hukukunuzu bir kaç dimağa bir kaç ele terk ettiniz. (Bravo, bravo sadaları) Bin cereyan bin hileye kurban olduk efendiler. Fakat bana ümit veren, o zavallı halkın ahuzarı için Allahı utandırmayacak. Fakat her zaman vicdanınıza karşı haciliz. efendiler. Bugün davanın sonundayız ordu zabitanı için Maliye Vekilinin söylediği gibi 27 banknotunu vermemek elimizden gelmez. Efendiler, bir zabıt 27 banknotunu,

30 banknotunu almazsa olmaz. O ailesine validesine, pederine ve sairesine verecek. Yevmiye bir lira yiyecek. Kendi kevelerinizce müracaat edin. Hanelerinizi tasavvur edin. Kendiniz her an için istiyorsunuz. O zahit insan değil midir? Evlâdı gerile sefil bir yüzbaşı, uç çuçuğu ile, bir karısı ile, bir hemsiresi ile, bir annesi ile burada kırk lira ile yaşayabilir mi? Efendiler bunun parasını her han vermeye mecburuz. Kiminin evlâdı askerde ölmüş dön şehit ile kapanmış kalmış bir zavallı kadından alıp vermek menâbiliniz bu mudur efendiler? Her hangi birisinin karşısına çıksanız o menâhîe sadaka vermek mecburiyetinde kalırsınız. Hangisinin huzuruna çıksanız ağlamak mecburiyetindeyiz. Efendiler fedakârlık vicdana karşı. Efendiler üç gün düşünceksiniz. Bugün bir günlük programı düşünmüş dimağ yoktur içimizde. Maalesef Maliye Vekili evet cepheye her ay iki milyon lira veracağız. Efendiler düşününüz, ki Fevzi Paşanın buyurdıkları gibi yıpratma harbiyle düşman değil, biz bizi yıpratık efendiler. Davanın sonuna gelmişiz. Olabilir ki bizi bu suretle yıkamak isterler. Kimden aldık kime verdik? Halkın haline hakıyoruz. Altı ay süründürür. O ezilen, yakılan 16 livanın halkı çarmurlara sarılmış, zavallı gömleğini de verdi, sefil kaldı. Efendiler vallah çıplak, billah sefil, hiç bir şey yoktur. Bununla beraber düşmana karşı sabahlara kadar kollar arasında nöbet hekleyen neferin, efendi, bir tükâ ekmeğini vermez misin? 27 banknotunu çoluğuyla, çuçuğuyla ölüme giden zahite vermez misin? Zahitin aylığını vermez misin? Kimden alacağız efendi? Ha; bunun karşısında maalesef acı acı sefahat yapıları da gördünüz. Maliye Vekili acı bir sahne açıyor. Tarafının bir tarafını açıyor. Diğer tarafını kapatıyor. Efendiler; davanın sonlarını yaşıyoruz. Efendiler; öyle bir son ki, mutlak teveccüh emmiş, mutlak kazanmayı Allah nasip etmiştir. Bu zavallı halkın ihlasına (İnşallah sesleri) tekâlifli milliye denilen ve geçen sene maalesef halkın itimadını selbeden menbadan, buyurdıkları gibi 60 milyon alınır, 80 milyon alınabilirdi. Efendiler; iyi hesap yapalım, fakat faydasızdır. Ben hepsinden vaz geçiyorum. Vekiller niçin münasebatı iktisadiyeyi, Hata benim (çünkü dimağimin, aklımın mahkumu zillet olduğunu, benim aklım ermediğini). Şahsiyeti maneviyenin sıfır olduğunu gören insanlar kendinde kudret gördü, sizde kudret görünmedi. Emniyetsiz adamları getirdi, vekil etti. Efendiler; size vicdanınızın hilâfına rey verirdi. (Bravo bravo sadaları) Kudretkâr, işgüzar memleketi yürüyor, kapıdan olacak insanları bulacaksınız. Vekil bu demektir. Yapılmadı, bundan sonra yapıla-

maz efendiler. İnsaf ederseniz İçurizde bir İktisat Vekili yoktur. İnsaf ederseniz İçurizde bir Maliye Vekili yoktur. Daha buna yakın pek çok şeyler sayabilirim. Biz de gemiyi sabırla selâmete götüreceğiz. Kaptan olacak kadar irfanımızın noksanını idrak edecek kadar bir fazilet yoktur. Var mı bu fazileti izhar eden? Deruhde ettiğiniz vazifeyi vekâletle selâmeti millet, kos koca bir millet, bir milletin hayalüyle oynuyorsun. Bir gemi değil, bu öyle bir gemi ki içinde milyonlarca insanlar var. Bunda asırları şerefi var. Efendi oraya gidecek, yapayacak. Efendiler, maziyi karıştırdıkça çok şeyler çıkacak, çok galeyanlı işler var. Biz maziden vaz geçeceğiz, biz istikbal için çalışacağız. Ondan sonra onun karşısında tâid ve müstağfir olarak vicdanımıza bakın olacağız efendiler.

OSMAN BEY (Kayseri) — Zararın neresinden dönersek kârdır.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Bugün ofendiler, hatası sizce anlaşılan ve şimdi de yine zarar olan teşkilât menfidir, diyorsunuz. Niçin devam ettiriyorsunuz? (Eldönizden gelmiyor sesleri) Vekillerinize hiç bir şey demeye hakkınız yoktur. Onlarda kabahat yoktur. Onlar hiyancı olmadılar. Onlar ellerinden gelen işi yaptılar. Maharetleri, siyasatları, kıyasatları kadar iş yaptılar. Ellerinden o kadar geliyordu. Maharetleri, kıyasatları işte meydandadır. Niçin böyle demeyiniz. Çünkü ellerinden gelen bu kadar. Yapacakları budur. Çünkü gece yansına kadar çalışıyorlar ve yapacakları budur. Kendi ellerinde verdiğiniz cilt cilt kadroları doldurmaya mecbur idiler. Çünkü kurulan. Ancak onları ve bunu anlayacak dirayetle, usul kuracak bir halde değildiler.

İşte efendiler; davanın sonunda son bir fedakârlık bakılmış, mahvolmuş insanların fedakârlığını he der etmemek lâzım. Belki siz de burada çok zahmet çekmiş oldunuz. Gece yatmayanlarınız oldu. Sizin fedakârlığınıza kimsenin bir diyeceği yok. Evet fedakârlığınıza diyecek yok. Fakat düşünceimizde kusurumuz çok. Memur zihniyetinde memleketle ben fayda tasavvur etmem. Evet bir kaşık yağa kadar alacaktır. Çünkü benim ruhumdan kopmuş değildir. Efendiler; beni istihza ediyor, bir nahiyeye müdürü bir jandarma zabiti. Meclis diye burnu ile aley ediyor. Tabiidir ki o bir kaşık yağa alacaktır. Tabiidir ki o ihtilâs edecektir. Kanununu çiğneyecektir. Efendiler; iş, onlara fırsat vermemekte. Bugünkü vazifemiz efendiler; cepheye askerini karnını doyurmak ve halka ümit vermek. Halk başına parasıyla belâ alduğuna kaildir. Efendiler; bu zihniyeti onun dümağınla çıkar-

sanız bu millet daha çok biznet eder. Çok fedakârlık eder. Son nefse kadar çalışır ve bu davayı halleder efendiler.

Maliye Vekili huynudular ki, gömleğini satacak. Evet ben de diyorum ki halk, meselemin azametini anlayan halk diyor ki her şeyimizi vereceğiz. Fakat bir şey istiyoruz. Suistimal edilmesin, mahalline masraf olunsun. Bunu istiyor efendiler. Bunun çaresini de siz gibi âlicenap vekillerinden intizar ediyor ve kimsese itimat etmiyor. Bunun için de milletin bu âlicenap vekilleri kendi vekillerini eski sitem veçhile öyle sellemehüselam gayet serbest bırakıp da kontrol etmeden eski memur, eski zihniyette taşımaktan bu belâyı o adamın üzerinden kaldırmak çaresine bak-sın. Çünkü bunu yapacak ancak vekilleri olacaktır. İstikraz mümkün değil. Tekâlifi milliye ümitsizlik doğunuyor. Çünkü menfi gidiyor. Çünkü bir taraftan alıyor, bir taraftan satıyor. Benim bir kardeşimden tekâlifi milliye alınıyor, fakat satılıyor. Hazineye gitmiyor efendiler. Bunu halk görüyor. Bunda da isabet yok. Veridatı umumiyemiz 30 milyon, 20 milyon gelmesi mümkün. Ancak ocuların lâzımümediyeye etmek parası Muvazenei Maliyede görülmüştür. Komisyon teşkil edilmiştir. 17 milyon lira nefertenn yalnız ekmeck ve su parasıdır. Efendiler; bunu vermemek kimsenin elinden gelmez. Ta ki davayı kazanıncaya kadar. Hayvanat için günde verilmesi lâzım gelen yem parası. Sonra top ister, tüfek ister, harut, fişek ister efendi; mümkün değil.

PIR MEAUS — Neticeyi söyle

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Dava azımdır. Bunun neticesini ancak Heyeti Celile verecektir. Bendeniz efendiler, lâkaydiye nihayet vevrilmesini istiyorum. Netice bu. Netice bu olduğu zaman her şey olur efendiler. Geçen sene tekâlifi milliye 90 milyon iken, bu sene iki misline tezayüt etmiştir. Yüz milyon olmuştur. Köylüden ökliz, hayvan, vesâki nakliye olmak üzere 100 milyon lira alınmıştır ve sarf edilmiştir. Efendiler; bugün zannediyorum ki 100 - 150 milyon liralık bir masraf karşındayız. 60 milyon bütçe yapmışlardır. 60 milyonluk bütçe bu davayı yürüteceğine ben o kadar kail değilim. Fakat bunun mükabili olan 30 milyon lira var efendiler. Size ben gayet bariz çareler söyleyeceğim. Bu çareler de yapılan suistimali men etmektен ibarettir. Ufak düşünceler karşısında büyük şeyleri feda etmek doğru değildir. Köylüden alamayız. Çünkü yoktur efendiler. Köylü kadınların vergiden, aşardan, arazi vergisinden başka fazla olarak bir şey vermeye, hatta onu da ver-

mevâ vakti yoktur. Böyle olduğu halde bir de tekrâfil suretiyle öküzünü, arabasını aldılar. Bu, muhtaldir. Şimdi alacağımız bir merci vardır. O da selâhtedir. Biliyorsunuz efendiler, her şeyde bizi sulîhtimal yıkıyor. Askere aldığımız nefertlerden bedeli nakdi alınması hususunda geçen sene bedeli nakdi kanunu burada mezuubahis olmuştu uzun boylu. Ben de bilirim ki malı olan insanlarda malı olmayan insanlar müsavî olmalıdır. Fakat rica ederim; yalancı hatipler, yalancı müezzimler, okuyup yazmak bilmeyen imamlar, köylere yayılan güden bu kadar insan.. Hepsi bedeli nakdi verecek insanlardır. Bunlar hep yalancı..

Sonra efendiler, deveci kaydolmaları, sonra Hükümetin resmen yaptığı bir hata. Mültezim olanlar. Bilmem ne gibi böyle müteferrik memuriyetlerde hulan ve bedeli nakdi verecek iktidarda olan belki 10 bin kişi vardır. Efendiler, bu 10 bin kişinin biner lira. İkişer bin lira bedel vermek iktidarları vardır. Onlar yine hizmet etmiyor. Yine külfet çekmiyor. Yalnız sulîhtimal etmek üzere kenarda köşede dolaşıyorlar. Hükümeti ızdır etmek istiyorlar. Öteye heriye haraç veriyorlar. İşte bunlara hile yaptırmamalıyız. Efendiler, o parayı hazineye alırsınız ve 20 bin kişinin masarifini ordunun üzerinden kaldırırsınız. Daha müstmir bir yere sarf edersiniz. Çareler bunlar olabilir. Ey hocalar, size cesareti maneviye namına hitap ediyorum. İstihdam ediyorum. Dinleyiniz. Burada bir Müskirat Kanunu yapıldı. Fakat akşamları her gün rakı içiyorlar.

EMİN BEY (Dursa) — Bravo, yaşa Hüseyin Avni Bey.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Efendiler; meydana bir hakikat vardır. Bunun karşısında kendiri aldatmak hamakattır. Eskiden rakı içenler yine içiyorlar ve zavallı köylü üzüm yetiştiriyor eskiden 50 kuruşa satarken bugün 10 kuruşa satıyor.

SİLEYMAN SİRRI BEY (Yozgat) — Rakıyı içenler Müskirat Kanunu yapanlardır.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Üzümün kıyısı 50 kuruş iken 10 kuruşa tenezzül etmiş ve artık herkes bağ yetiştirmekten sarıncı azalmıştır. Memleketin içerisinde yine selâht insanları Yunanlılar vasıtasıyla gelen rakıları içmekte ve memleketten para serbestçe gidiyor. Ahkâmî şeriyeden olan menînuat itikâp ediyor. Yalnız bir şey edilmiyor. Efendiler, Mehmed'in sarıncıbezini alan Hazine menfaati çürüyor. Efendiler, biz diyoruz ki, dine karşı rakı imal edilmesin. Fakat efendiler, rakı imal ediyor. Rakı içiliyor. Hükümet vazifesini yapabilmek için

Meclis hakkı muvakkatını, bîhakkın kontrolünü yap-sın.

MUSTAFA EFENDİ (Sivas) — Bana edemez. HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Efendiler, rakı içenlere azim ceza yapın. Azim kontrol yapın. Hazineyi de ızdır etmek, rakıya müsaade etmek ka-dar cinayettir.

Sonra efendiler, ziynet eşyası. Efendiler, kolonyadan 900 kuruş gümrük almak lâzım gelirken, size 150 kuruşa istediğiniz kadar kolonya alayım.

OSMAN BEY (Kayseri) — Ziynet eşyası geçen seneden daha fazladır.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Efendiler; bütün ipekli kumaşları köylülerden mi, yoksa ocaklardan mi men ediyoruz? Onlar yine alıyor. Yine ismal ediyor. Efendiler, evvelâ kudretinizi istimal edecek kabiliyete olun. Sonra kanunu yapın. Efendiler, ahkâmî şeriyeye; saadeti insaniye, saadeti beşeriyeyi mütekeffildir. Sonra efendiler; ziynet eşyası gelmektedir.

OSMAN FEVZİ EFENDİ (Erzincan) — Efendim, bir söz söyleyeceğim.

REİS — Müsaade buyurun söz vermedim.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Ziynet eşyası hakkında ipekli kumaşlar gelmektedir. Gelmeyen bir şey varsa o da hazineye para. İşte efendiler; köylünün vereceği vergiyi böyle selâhtlerde alınız. Yoksa köylüden değil efendiler. Herkesin hissiyatı beşerî de vardır. Ben de ahkâmî şeriyeye herkes kadar vakıfım. Herkes kadar imtihanı girebilirim. Herkesinkini de o kadar mukaddes bilirim.

NECATİ BEY (Lâzizan) — Herkesden ziyade olduğunuzu iddia etmeyin. Hissiyat herkesle birdir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Hissiyatım da o kadar mukaddesdir. Herkesinkini takdir ederim. (Herkes de öyle sadaları) Rica ederim sözümü kesmeyin efendiler.. Ben.. (Gürültüler).

REİS — Hüseyin Avni Bey, fikrini söylüyor. Hüseyin Avni Bey kimseye emretmiyor efendim. (Gürültüler).

MAFİZ İBRAHİM BEY (İsparta) — Ben de fikrimi söylüyorum.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Efendiler, ben kimseye rakı için demem. Allah men etmiştir. Dine teheyyet eden onun hikmetine, gavamuzuna serfuru eder. Aksi takdirde olmaz. Bana hücum eden arkadaşlarımıza bana ıtlaz etti nazariyle bakarım. Efendiler; hissiyatını mukaddes tanıyanları ben hürmetle görmem. Fakat ben herkesin kudsî mukadde-

salına, herkesin abidesine, hissiyatına, vicdanına fevkalâde hürmet ederim. Rica ederim efendiler, galeyânı vermeyin. Biz Devletin açığı olan 60 milyon lirayı nereden dolduracağız, ne ile dolduracağız, bere deo çıkaracağız?

BİR MEBUS BEY () — Milletim bütün ser-
verini al

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Ben size hakikati arz ediyorum ki efendiler, sefihler diyorum. Köylü çalınmıştır. Mahvolmuştur, yakılmıştır. Çare arayın. Ne isterseniz çare bulun. Davamızın sonuna gelmişiz. Ben size mecali gösteriyorum. Ben kendimi aldarmıyorum. Ben görüyorum. Size çareler arz ediyorum. Dört evlâdı cephede şehit olmuş Ömer Ağa buraya gelmişti. 30 nüfusa bakıyorum, diyor efendiler. Ben bundan bir şey alamam. Sefih, sefahetinde berdevam, o versin efendiler. İpekli elbise giyen versin. Kolonya sürünen versin, köylü vermesin efendiler. Sefihten nasıl alırsanız o suretle alınız. Var, mevcut. Burada çare kimse yapamaz, bulamaz efendiler (Çare sesleri) Herkes bu gece çarelerin listesini yap-sun. Benim söyleyeceğim bunlardır. Fazla fazla sefa-hete meydan vermeyin. Fazla para sarf edenlerden kesin. Teşkilâtınızı kısaltın, halkı memnun edecek teşkilât yapın. Rundan başka çare yoktur. Bir an evvel Teşkilâtı Esasiye Kanununun tanzimine bakmalı.

Halkın artık hissiyatı gerilmiştir. O ya kopar ölür ve yahut isyan eder efendiler. Halkı iyi dinleyin efendiler. Halkı iyi görünüz efendiler. Şimdi çareler hakkında ben de son olarak ihtiham ediyorum. 60 milyon açığı. Bu davayı milliyetin sonunda kulları titre-yen müslümanlara koymak lâzımdır. Zamanı gelmiş tir efendiler. Oraya gitmenin çaresini yalnız ben de-ğil efendiler. Burada herkes fikrimizi tespit etelim. Herkes kanaatini yazsun, umumunu toplayıp yarı bir çözümleri, çaresi bakalım. Köylü % 40 mi, % 20 mi ve-

nemez efendiler. Ya ölür, ya isyan eder efendiler., bırakın bunu.

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Trahzon) — Efendim, mesele gayet mühimdir. Hükümet meselesi değildir. Milletim dendi, yarası meselesidir. Bunu hepimiz düşünmeye, hepimiz birlikte karar vermeye mecburuz. Tensip buyursanız bu müzakere yarın olsun. Heyeti Vekile hali içtimadadır. Ben de Heyeti Vekileye ilmek edeyim. Yarın Heyeti Vekile de benimle beraber gelsin, yarı da bu müzakere devam etsin. Uzun uzadıya düşünelim. Bendenizin vazifemdir, her şeyi arz etmek, yarayı bütün açıklığı ile göstermeye mecburum. Yarın Heyeti Vekile ile beraber hepimiz düşünelim. Heyeti Celileniz de terden terda düşünsünler. Bu meselemin yarın burada müzakeresine devam edelim. (Doğru sesler)

EMİR PAŞA (Sivas) — Heyeti Vekile ile kendi aranızda ne düşündüğünüzü, ne yapmak lâzım geldiği hakkında ne fikriniz varsa düşünür onları da beraber alıp geliniz. Rica ederim yalnız sizin değil, Heyeti Vekilenin de fikrini beraber alıp getiriniz efendim.

HASAN BEY (Devamla) — Efendim, malli meselede ben şahsım namına fikrimi söyledim. Ben Hükümet namına söylemedim efendim. (Yarın müzakere ederiz sesleri)

REİS — Müsaade buyurun efendim, on kadar arkadaşımız söz aldı. Maliye Vekili Beyefendi müzakere-
renin bugünkü için bu kadar olarak bırakılmasını rica ve yarın Heyeti Vekilenin huzuruyla müzakere-nin yarına tehinai teklif ettiler. Bugün söz ajan zevatın yarı da hakkı baki kalmak üzere yarın müzakereye devam edilmesi teklifini kabul buyuran zevat lütfen ellerini kaldırsın. Ekseriyeti azıme ile kabul edilmiştir efendim.

Yarı saat bir boşukta içtima etmek üzere celbeyi tatil ediyorum.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

12 Nisan 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÁSASI	215
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	216
1. — <i>Vaziyeti maddiye hakkında müzakere.</i>	216:
	241

Cilt : 19

25 noj İnzua, 1, 2 noj Celse

YIRMI BEŞİNCİ İNİKAT

12 Nisan 1338 Çarşamba

BİRİNCİ CELSE

REİS : Reisisâni Raul Beyefendi

KÂTİP : Âtîf Bey (Kayseri), Mahmut Sait (Mus)

REİS — Efendim; celse hafî olarak kûşat edildi. Zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1 — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YIRMI DÖRDÜNCÜ İNİKAT

11 Nisan 1338 Sab

ÜÇÜNCÜ CELSE

Reisisâni Raul Beyefendinin tahtı riyasetlerinde inikad ederek Maliye Vekili Hasan Beyefendinin vaziyetli maliye hakkındaki izahatını müteakip cereyan eden müzakerat neticesinde Heyeti Vekile huzurun-

da müzakere Çarşamba günü iclâma edilmek üzere celseye nihayet verildi.

Reisisâni	Kâtip	Kâtip
Müseyin Raul	Âtîf	Makkî

REİS — Zaptı sabık hulâsası hakkında söz isteyen var mı? Olmadığına göre zaptı sabık hulâsası aynen kabul edilmiştir.

2 — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1 — Vaziyeti maliye hakkında müzakerat

REİS — Maliye Vekili Hasan Beyefendinin beyanatı üzerine azayı kiramdan bazıları söz söylemiş ve o zevatın hakkı kelâmı mahfuz bırakılarak iclâma bugüne tehir edilmiştir. Dün söz isteyen zevattan birincisi, Amasya Mebusu Ömer Lütfî Beydir. Söz söyleyecekler buyursunlar. (Burada yok sesleri)

CEMİL BEY (Kütahya) — Acaba efendiler; Maliye Vekili Hasan Beyefendi buradalar mı? Bu 60 milyon lira olarak telakki ettiğimiz açık 1338 senesine... (İşitmiyoruz sesleri) Bu 60 milyon lira olmak üzere tahmin ettiğimiz açık 1337 senesine dahil olarak mı, yoksa yalnız 1338 senesinin açığı mıdır?

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Trabzon) — Bendeniz 60 milyon açıktan bahsetmedim. Hakiki 1338 senesi bütçemizin 98 milyon liraya baliğ olacağını, fakat varidat yekûnumuzun 38 milyon liraya baliğ olacağı, halbuki varidatımızın 30 milyon liraya baliğ olacağını zannederim, rüfekayı muhteremden Hüseyin Avni Bey biraderimiz beyan etti.

CEMİL BEY (Kütahya) — Pekâlâ efendim. Efendiler, şimdiye değin arasıra Heyeti Celilenize ihnas etmekten geri durmadığı vaziyeti maliyemizin hakikatini, Maliye Vekili Hasan Beyefendi dünkü gün meydana koydu. Rüfekayı muhteremede de çoktan beri bilinmesi lâzım şu vaziyeti müthişeyi bendeniz tamamille bir scoeden beri bütün etrafı ile idrak ediyorum.

(Bravo sesleri) Mayat nemat meselesi olan bu keyfiyeti düşündükçe doğrusu tüylerim ürperiyor.

İşte bunun içindir ki, daima bilvasıta tezyidi ve rıfat intaç edebilecek takrifler hazırlıyor ve Heyeti Celilenize takdim ediyorum. Belki bu hususta başınızı ağrıtlıyorum. Lâkin kendi kanaatimce tarih nazarında vazifeci vicdanıyemi yapmış olmaktan başka bir şey yapmış olmuyorum ve hâlâ da bu kanaatte sabitim. Fakat herkesçe bir kanaati umumiyeye vardır. O ilâ bütçe açığı halka bâr olacak tezyidi tekâlifle kapanmaz nazariyesidir. Evet bu nazariye rahatta bulunan bizim gibi hali harpten olmayan, Fransa, İngiltere, İtalya vesaire gibi parlamentolarına ve hatta 13, 24, 25, 26 seneleri Meclisi Mebusanımızda kabili tatbik olabilecek bir nazariye olabilir. Lâkin bu nazariye vatanını düşman istilasından kurtarmak vaziyetinde bulunan, bizim gibi yeniden istiklalini kurtarmak için mücahedeine atılmış olan bir Meclis için hiç bir zaman bir misal olamaz. Efendiler; Hükümetimiz istikraza muvaffak olmazsa ve mahreclerimiz düşman işgali altında olduğu için yine o Hükümetimiz tezyidi varidat çaresini bulamazsa ne yapılmak lâzım gelir? Elbette ve elbette tezyidi varidat esbabına tevessül etmek lâzımdır. Efendiler fakat biz bunda da geciktik. Çünkü hakikatı müthişeyi geç idrak etlik ve beyhude yere bir çok fırsatlar gaybeyledik. Bendeniz cidden şayanı merhamet olan biçare halkımızın on senedir maruz olduğu ahvali facia mevzubahis ol-

duğu zaman belki herkesten ziyade acıyorum ve hat ta bu hususta iğrenimden kanlar gidiyor. Lâkin o hal ki düşman istilâsından kurtarmak vazifesi bize tevce cüh ettiği için metin olmaya ve yeşe kapılmamaya çalışıyorum ve şunu misal olarak arzeyliyorum. Mü- hiş bir hastalığa giriftar oldum. (Geçmiş olsun ses- leri) Maalesef bir çok Elibba bunun çaresini bula- madılar. Benim şu halimle müteessir olan ehlibba ve eviddam bir tabibi hazık tahrik ettiler ve binnetice buldukları bu tabibi hazık beni tedavi edeceğini ve bu hastalıktan beni kurtaracağını söyledi. Lâkin 1 000 lira da ücreti tedavi istedi. Benim ise bütün serveti mevcudem ancak bin lira ılı. Ben ücret meselesinden haberdar olduğum zaman iyi olup ayağa kalkınca cepte beş parasız yaşayıp dışarı meskenet olmaktan- sa bu ücreti tedaviyi vermiyerek ölmeyi tercih ettim. Lâkin ehlibba ve eviddam benim şu münâhatıma ilifat etmiyerek bütün servetimi olan o bin lirayı doktora verdiler. Beni bir mevte muhakkaktan kur- tardılar. İadei ahiyet ayağa kalktığı zaman ehlib- banın şu aznunu ve tabibi hazikin hizmetini takdir ettim ve çalışarak eski servetimi tedricen ve hatta fazlasile yine kazandım. İşte bu gün bizim halkınız da bu suretle mevte muhakkaktan bir hastadır. Tabibi hazık ise ordu ve Hükmüettir efendiler. Elibba ve eviddası da bizleriz. Efendiler işte bu hastayı ölüm- den kurtarmak için onun bütün münâhatına rağmen biz lâzım olan ücretli tedaviyi ita ile o hastayı mevte muhakkaktan kurtarmaya çalışmalıyız.

Efendiler; bizim bütçe açığımızı kapatacak bir çok şeylerimiz vardır ve bunlardan birincisi efratı müslimeden bedel almak meselesi idi. Ağniyadan ve eşraftan Turgud Beyle fikaradan Satılmış Ağayı yan yana cepheye tutmak için biz bu bedeli nakdiyi al- madık. Hakikaten pek doğru gibi olan şu düşünce maalesef tatbik edilmeli. Yine cepheye fakir Satıl- mış gitti. kanını yine o dokta ve eşraftan Turgud Bey de iltimasla kendi meskatının şube yazıcılığında ve emsali de bunun gibi hep birer hizmetli şahitinde kaldı.

OSMAN BEY (Lüzistan) — Reis Beyefendi; cepheye fakir Satılmış'ın gittiği yoktur ve gidemez. Sözünü geri alsın. Herkes vacidani ile cepheye git- miştir, fakat Satılmış cepheye gitmemiştir.

KADRİ BEY (Diyarbakır) — Efendim; ismi Sa- tılmıştır.

REİS — Efendim; askere hakareti anız söz sar- fetmemiştir.

CEMİL REY (Devamlı) — Ve etmemi efendim. Ben Türk olduğum için, Türk adı söylüyorum. Fakat cepheye yine Satılmış gitti. eşraftan Turgud Bey yine kendi parasile maskatının şube yazıcılığında, emsali de hizmeti şahitinde kaldılar. Şimdi sorarım efendiler, biz bundan ne istifade ettik? Biz bu ka- nunun neresinden istifade ettik? Bu gün bizim ken- disinden kırk para tekâlifî cedide almağa kıyamadı- ğınız üstü haşı paçavralara dönmüş olan herhangi bir kişünün müteahhide sekiz yüz lira verip de deve kulunu yazıldığına ne diyelim? Efendiler bu da bir bedeli nakli değil midir? Bu da kendisini güzelle- niş köylünün sureti müthişede körükörüne ızarı değil midir?

Efendiler; siz ne kadar takyidal yaparsınız yine zengin cepheye gitmez. Çünkü Atalar sözü olan şu zZengin arabasını dağılan dağa aşırır, fıkarâ düz ovada yolunu şaşırır darbi meseli beyhude yere söylenmemiştir.

Efendiler müsaade buyurursanız biraz da men'i müskirat kanunundan bahsedeyim. Meclisi Âlinizin hakikaten en müsiip müliarreratından olan bu kanun sayesinde mehakimî adlide gün begün cinayatin azal- dığını maahiftihar adliyecilerden işittim. Efendiler bu cildden şayanı mütemennadı. Lâkin bizim şu kanunumuzla müskirat imalı acaba menedülebilmis midir? Hayır efendiler. Bunun bir kaç türlü imalini bilen huristyanlar onu imbiksiz ile çıkarmışlardır. Kanunun tatbikinden evvel seksen ilâ yüz elli kuruşa satılan Müskirat Kanununun tatbikinden sonra 400- 700 kuruşa kadar satıldı ve içildi ve bundan yine ek- serisi Pontuseu ve ekserisi Yunancı ve gayri müslim olan kimseler istifade etti. Biz bunun imalini menne- deveğimize katıyetle hafî, zleni istimalini menede- didik ve beher kilosundan hiç olmazsa laekat 2-3 li- ra resim alaydık. belki daha iyi yapmış olurduk ve zannederim hazineye bununla 7-8 milyon lira varidat getirmiş olur idik? Şu müteahhidandan dolayı beni men'i müskirat aleyhinde bulunuyor zannetmeyiniz. Kendiniz esas itibarile bu kanunun ilâ yevmalkıyam yapıldığını taraftarıyım. Lâkin denize düşen yılanı sarılır fehvasınca ve bütçe açığı nokta nazarıdan beher kilosundan 2-2.5 lira resim alınmak şartile ve hatta istimal edenlerden de nükeyyifat vergisi almak şartile yalnız bu sene için bunu tatbik etsek, men'i Müskirat Kanunu ahkâmını tehir etsek acaba müna- sip olur mu? Bunu arz etmek istedim.

Efendiler; biraz da ziynet eşyalarının men'i du- hulî hakkındaki kanundan bahsetmeme müsaade bu-

yurumuz. «Fevvah, ki hu bâzicele bizler yine yandık Zira, ki ziyan ortada bilmem ne kazandık» nişdu lunca; bunda biçare hazinemiz gümrük resminden senevi 2 milyon lira zarar etmiştir. Çünkü istihlâk menedilen eşya evvelkinden daha vası miktarında kaçak suretiyle ithal edilmektedir ve o meninin olan eşyalarla, çarşılar, mağazalar doludur.

Sâniyen vergi senevîsi yüz kuruştan ibaret olan herhangi bir icar, herhangi bir icar han sahibine senevi bir iki yüz lira varidat getirirken bunları eski hanıam, eski tas alâhalibi bırakmamız iki senedir biçare hazinemize büyük bir darbe teşkil eylemiştir.

Evraki resmîyet matbuasının fiyatlarına gelince; ne diyelim : Hükümetin kendisine heş kuruş mal ettiği icar ve isticar mukavelenemelerinin hâlâ kırışır paraya satmakta inat etmek ve hâlâ arzualat kaydiyelerinin zamana göre beş paradan başka kıymetli olmadığı halde heş kuruş almamak, uzınlaşma harçlarının iki kuruştan olması doğru mudur? Hazinemizin ihtiyacı şiddetli meydanda iken, ihracat resmini meydandan kaldırmak doğru mudur efendiler? Efendiler yine açığını düşünmeyecek olursak hayat mücadelemizde, mücadeleyi milliyemizi uzatmamak ve işbu uzatmak suretiyle halkı da kendimizden beyhude uzatmak ve usandırmaktan başka hiç bir şey yapmaz. Efendiler kanaatime kalırsa ordumuzun kudreti taarruziyesini artırmak için ne yapmak lâzımsa onu derhal yapmalıyız ve bir an evvel işgal altındaki topraklarımızı kurtarmalıyız.

Efendiler masarif bütçemize gelince; ben bunu da hali harple bulunmak, büyük bir ordu heslemek, vası rıkiyasta memleket idaresi mecburiyetinde bulunduğumuz için pek de şayanı istikrar derocede görmüyorum. Fransa Kilikya orduları için senevi 60 milyon madeni Fransız altını masraf ihtiyar etmişlerince, İstanbul Hükümetinin varidat masarif olarak altı aylık için 23 milyon lira kabul etmesi muvacehesinde bizim bütçemiz hatra yüz milyon bile olsa çok değildir. Lâkin oğlunun babasına bir akçaya deve alıver teklifine karşı «vaktim yok» cevabını veren bir babanın bilâhare «ben akçaya bir deve almaya vaktim var, kıt ale dediği gibi, vaktimizin müsait olmadığı teşkilâtı, herhalde, zamanında yapmak üzere tehir ederek bütün ehemmiyeti orduya hasretmek bizim için en kestirme yol iken, biz böyle yapmadık. Efendiler daima sekiz karpuzu bir koltuğa sığdırmak derdinden bir türlü vazgeçmedik. İşte bugün hakikati müthiş arzı endam edince her şeyi, her fedakârlığı iktihâm karşısında bulunan bizler inadı gayri müim-

lan pek çok fırsatları elden kaçırmakla edilen hata etmiş olduğumuzu anladık. Efendiler, bugün Ankara'dan daha pahalı ve hele mesken icarı noktasından Ankara'dan daha huhranlı bir memleket yok iken, Maliye Vekili şahiki Ferid Beyefendinin bahtiyar bütçesinin neticesi sermestisinden doğan...

REFİS — Cemil Bey saat oldu.

CEMİL BEY (Devanî) — Bitti efendim Bir kanunla Zonguldak memurlarının bir misli zammı maas ile hâlâ istihdamları doğru mudur? Lâkâal 60 bin lira gibi bir masrafla idare edilen Zonguldak maasatı meselesini bugün kaldırmak ve o kanunu lağvetmek bizim için hem fazl, hem vaciptir efendiler. Yalnız kendimi düşünüyörüm, ... görmeğe olduğumuz rahmet mali ile mesalemizin bugün... teykkir ederim ki beni alettevalı takrirden azade bıraktı ve hazırlarımızın da beni iktiradilekle itham etmekten kurtardı. Rakip olsun, ne yürden ötürse ölsün feli vası itibarıyla beni mahveden mesele mübînîleri maliyemizin istihlâkı artık hepimizin onzarımıza arzalı yörüm. Layiki veçhile tekkik buyurun. (Alkışlar)

RAGİP BEY (Kutahya) — Efendim usulu müzakere hakkında bir kelime arzedeceğim. Efendim mâlûmu âliniz vaktimiz dardır. Zayi edilecek vaktimiz yoktur. Bendenize kalırsa, suz alan zevat noklai nazarlarını gerek takrirderle tespit ederler, gerek lâyhâ kanuniye, inaddei kanuniye veyahut bir hatıra şeklinde tahriri olarak makâmı Riyasete vererek o takrirderini izah ederler. Zannederim ki, bu suretle hareket kolay ve daha ameli olur. Umumi mütalâa, zannederim ki, müsmir bir netice vermez. Müsmir bir neticeye vasıl olmak için şimdiden herkes Makâmı Riyasete bir takrir verir ve binacaleyh bu takrirder heyeti umumiyesi itihariyle lâzım olanları ait olduğu encümene havale edilmekle bir netice elde edilir.

EMİN BEY (Eskişehir) — Bendeniz teşhis edilmiş bir mütalâa arzedeceğim. (Meselâ sesleri)

Meselâsi, evvelâ Meclisi Âliden başlamak, eğer bir mahzuru yoksa her livadan ikişer âza bırakınok. Eğer mahzuru siyasisi yoksa hilemiyorum. (Gülüşmeler) Ve hurada kalanlar da yüzer lira maas oluk.

Sâniyen vekâletlerden bir çoğunu şimdilik tatil etmek. Ezcümle polisün lüzumu yoktur, Jandarma varken. Emniyeti umumiye şeklinde yapılabilir. Mahkemeler de, bu cıdalin nihayetine kadar, müntehap âzalarla idare edilmeli; eskiden olduğu gibi Bir sene, iki senede bu suretle idare edelim.

Sâlisen; biz bir şey kabul etmeliyiz, ki orduya alınacak elbiselere harice bir para vermemek için,

Erzurum vilâyeti 5 000 bin asker veriyor. Bu 5 000 askerın elbiselerini bulmak ve vermekle de mükellef tir. Bunun şekli nasıl olursa isbıyyün eder? Mescid fıkara yapar, halka mesai vergisi vermeli. Fakat halkın İktisadiyatını sarsacak derecede ilogil Zenginden yününü alırsın, fikarayı da çalıştırırsın. Olmazsa efendim, âcilen için de bir şey alınız ve biz bunu eminiz ki bir sene daha yaşarız. Bir sene edali uzattırma! için millet de para vardır. Fakat bendeniz arzı ediyorum, ki bugün diveli mülâfiye gibi gelip geldikten sonra, neticede İktisaden mağlup olmayalım. İktisadımız sarsılmayarak işin içinden çıkalım. Her ne şekilde gidecek olursak bu sene bir nasıl olsa alınız. Yüzde yirmi alınız. Bir şey yapar alınız. Para bulamazsak ayınayat alınız. Maliye Vekil Beyefendinin buyurdukları gibi, esasen havsalamı almıyan bir şey varsa muhümimize bakıyorum, insanlara bakıyorum, burada bol eklemek var, biz aç kalıyoruz. Bunda muhakkak bir idaresizlik vardır ve bu idaresizlik de diğer arkadaşların söylediği gibi, buradaki katalorin yapamayacağı bir şekil değildir. Bendeniz bunun herhalde yapılabileceğine dinime emniyetim kadar emniyetim vardır. Yalnız benim gibi düşünenler hüyle kendi noktai nazarlarını arkadaşlarına, rufekâyı muhteremisine hüsrû kabul edecek bir şekilde arzı malumatı edemiyor. Malumatı kafasında dimağında kalıyor. Ben istiyorum ki bunlar işlerini nasıl olsa idame ettirecekler. Eğer sulh ihtimali varsa, Maliye Vekilinin elindeki kanunları para yok diye düşünmeyelim. Aşağı yukarı kabul edelim ve bu suretle rayıcı belde ile hayvan alsın, zahire alsın. Yetiririz. Eğer memleketle hakiki bir iş yapmak istiyorsak bendeniz inkilâp diye buna derim, istiklâl buna derim. Biz gelip geldikten sonra İktisaden ezilmiş olursak dahi, nasıl olsa yine eğer iş yapmak ve memleketi kurtarmak istersek, bu işi iyi tutmalı. Bu iş güç olsa da sıkı tutmalı ve bu iş üzerine yurumeliyiz. Yalnız bir şey heyeti muhteremelerinden istirham edeceğim. Ne yapıp yapıp menzil ve levazım teşkilâtında mütehassıssından bir kaç kişi bulundurmalıdır. Çok yüksek, çok vatanperver ve çok namuslu adamlar gelir. Fakat emîn olunuz ki, bir ticarethanede altı ay hizmet görmüş kadar kabiliyetten malumdur. Yani bugün o kadar iman ediyorum ki, yanı bu muamelelerde yüz de doksan iskonto yapılır, şu muamelelerden. Ve baki Heyeti muhteremlerin hoyununa.

BESİM ATALAY BEY (Kutahya) — Arkadaşlar; eski derterleri eski yolsuzlukları tekrar etmek faydasız ise de, tekrarı insanda teessür bırakmıyor, insan bunları alimna yadediyor. Arkadaşları; bendeli-

zin buraya geldiğimin birinci ayı idi, ki ne yapacak sak kendi kuvvetimizle ölçüselim, kendi şeyimizle öl güşelim dediler. Maliye Vekili Bey sırtını ağara dayadı. Rica ederim, bir kere ahvalı havaiyyeyi de gözden kaçırmayınız. Bir kere çok büyük tehlike. Burada arkadaşlar, inanmayın, Enver Paşa seferberliği gibi, ezilecek yine köylüdür, yine Anadolu ludur dedim. Dedim diye şüphede altında kaldım. Arkadaşlar, ben şüphede altında kalamazdım, ben dört tane öksüz birağım geldim, ben bu toprağın öz evladı idim efendim.

Efendiler, benim yetmiş yaşında validem sair in liyor. Bugün hen bu memleketle şüpheli şahıs olamam arkadaşlar, olamazdım. Bugün ayağımızı yorganımıza göre uzattığımız için bunun cezasını çekiyoruz. Bana bir değil üç, dört, beş arkadaş hücum etti. Arkadaşlara sabir ile mukabele ettim ve yine edirim. Arkadaşlar; memleketi bugün görüyorsunuz. Tırnakları ile orı yiyor köylüler. Bunu ne vakit çıkaracağız, ne vakte kadar hız bunun altında inleyeceğiz. Halkın temettü vergisini bir taksime tahsil etmek üzere bir kanun yaptık ki ben biliyorum, kapanan dükkânları. Bundan halkın ne kadar şikâyet ettiği ne yakinen vakifim. Arkadaşlar, köylüden katıyen bir mietelik alamayacağız. Alarak köylüyü yakacağız ve yükacağız. Hüsrav Beyin söylediği gibi, memleketin istiklâlini kazanacağız inşaallah. Fakat memleketi mezarlara harabelere çevirdikten sonra istiklâl kazanacağız. Köylüye on para yükletemeyeceğiz ve yüklemek imkânı yoktur. Köylüleri yedik, yittik. Şimon sıra şehirlere geldi. Şimon de şehirleri yiyeceğiz. Bir şeyden korkuyorum. Maliye Vekili Bey sırtını ağara dayadı. Rica ederim, bugün ahvalı havaiyyeyi de göz önünden kaçırmayınız. Bir kere çok büyük tehlike karşısında Allahlı, Habibi hümmeline bize merhamet etsin. Arkadaşlar, mesle çok fenadır. Arkadaşlar inenabî köylünün sırtından bulmanın imkânı yoktur. Garpten istikraz imkânsızdır. Şarktan ha keza. Ne yapacağız arkadaşlar? Dışımızı, tırnağımızı ne yapıp yapıp, kuvvet edip taarruz edeceksek edelim, sulh edeceksek sulh olalım. Bu meseleyi bu defa bitirmezseniz felâketi azım. İsmi ilâhi bizim üzerimizde, halkı ezdik, öldürdük, bitirdik. Enver Paşa seferberliğinde halkı soydu, namusunu da bitirdi. Fakat hiç olmazsa halkın cebine beş on banknot soktu. Fakat bugün biz onları da emdik. O zamandan sağ kalan gençleri erittik. Öküzleri, merkepleri erittik yok ettik, mülhivettik. Arkadaşlar başka çaremiz yoktur. Taşma su ile bu değirmen dönmez. Ne yapacaksak yapalım, gebereğini gebertelim ne yapalım, yapalım.

Herhalde taarruz edelim. yahut sulu olalım arkadaşlar. Bendeniz bu fikirdeyim.

YAHYA GALİP REY (Kırşehir) — Efendim; Maliye Vekili Beyin teklifâtından bir şey anlamadım dersem baki görmeyin. Acaba Maliye Vekili Bey bu ihtiyacı malıyı yeni mi görmüş, ki şimdi Meclise arzetti. Evvelce de Meclisi Âliye arzelmisti. Bendeniz dedim ki Meclisi Âliniz burada işe başladığı günden itibaren iki ay kadar muamelâta âli bir vaziyette devam etti. Meselâ, Dahiliye Vekâleti için bir oda tahsis edilmisti. O oda içinde hem müsteşarı, hem kâtabi, hem müsevvidi toplanmış, ifayı vazife ediyorlardı. Ne oldu bilmem? Birdenbire muhtesem bir şekil aldı. Dahiliye böyle, Maliye de böyle, askeriye de böyle. O günden itibaren düşünmek lâzım geliyor, ki biz bu şekilde bunu idare edemeyeceğiz. Çünkü elimizde bulunan memleketlerden hâsıl olan varidat ile bu masrafı ikmal edemeyeceksek bunu o vaktin Maliye Vekilleri düşünmedi. Fakat Hasan Beyefendi Maliye Vekili olduğu dakikadan itibaren bu vaziyeti düşünmesi icabederdi. Maliye Vekili ne yapacak? Maliye Vekili vaziyeti malıyesini önüne koyduktan sonra Dahiliye bütçesi kendisine geldi mi diyecekti ki; efendi ben bu bütçeye bu kadar para veremem. Çünkü benim varidatım yoktur. Dahiliye Vekili de bu bütçe üzerinden para verilmezse bu işi yapamam derdi ve iş Meclise aksetmeli idi. Etilemedi, ettirilmedi. Ben biliyorum. Maliye Vekili ben bu paraya muhtacım diye Meclise müracaat ettiği zamandan itibaren vazifesini ifa etmemiştir. Acaba paraya muhtaç olmadığı zaman ben bu parayı filan yere sarfediyorum diye Meclise müracaat etmiş midir ki şimdi de param yoktur diye Meclise müracaat ediyor. Meclis kendisini Vekil itihaz etmiş ve bu vazifeyi ifa edeceksin ve benim paramı husnu istimal edeceksin, beyhude yere sarfiyat yapmayacaksın demiş. Maliye Vekili 1335, 1336, 1337 senelerinde ne tahsilât yapmıştır ve bu senelerde nakten ne masraf yapmıştır? Hangisini Meclise bildirmiştir? Sonra acaba kaç kişiye ne miktar avans vermiştir ve bu avansların ne miktarı tahsil edilmiştir ve ne miktarı eyadî nasda kalmıştır? Bunun için bize bir hesap vermemiş ki şimdi cefel kalem diyor; paraya ihtiyaç vardır. Orduyu idare etmek için hana para verin diyor. Bizim bildiğimizin on fazlasını bilmesi lâzımdır. Mademki paraya ihtiyacımız vardı, niçin bu teşkilâtı yaptı? Ne sebep vardı? Evet bugün orduya fevkalâde muhtacız ve onların hüsnü hizmetlerini her zaman lebeli ederiz. Allah vucutlarına afiyet versin. (Amin sadaları) Fakat gerideki teşkilât ne idi? Ben-

deniz böyle zannediyorum ki ordunun usfı derecede gerile masraf yapılıyor. Sonra efendiler; Meclisi Âlinizin vatanperverliği, emin olunuz, samimikâble söylüyorum. Hiç bir mecliste kabili kıyas değildir. Vatanı taallük eden bir mesele oldu mu, derhal bir karar veriyoruz. Fakat düşünmüyoruz ki bu tevkil eden millet o kararımız neticesinde ne gibi felâketlere maruz kalıyor? Sonra istedikleri vergileri bizden karar almaksızın çıkartıyorlar. Tekâlifî milliyeye. Tekâlifî milliyeye Meclisimiz karar vermemiştir. (Başkumandan vermiştir sadaları) Efendiler, soruyorum. Başkumandan verdiyse sizinle müsavere etmiştir. Heyeti Vekileden malûmatsız vermemiştir. Heyeti Vekile ile istişare etmiştir. Başkumandan yapın demeyiniz. Sorarım size, bugün tekâlifî milliyeden tuccardan alınan paralar, tuccardan mı alınmıştır, millettten mi alınmıştır? Efendiler tuccardan 40 paralık mal aldınız 40 kuruş zam etti. (Tuccar millettten değil mi sadaları) Millettten, umma tuccar olmayan millettten ve köylüden hazineye verdiğini maafiyet çıkardı. İhsal etmek lâzım gelir. Bugün millet dediğimiz zaman gözümüzün önünde köylüler tecelli ediyor. Tekâlifî milliyeye dediğimiz zaman köylünün malı, mülkü elinden gittiği gibi hayvanatı da elinden gitti. Bugün bu meseleyi neden başa çıkaramayacağız? Evet bu millet bir sene değil, yüz sene daha mutehammildir. Fakat diyor ki, ben vereceğim, malımı da vereceğim, canımı da vereceğim. Fakat benden çıktıktan sonra başkasının kesesini doldurmasını. Efendiler menafii milliyeyi takip edenler menafii şahsiyeden tecerrüt etmelidirler. Menafii şahsiyeden tecerrüt etmez iseniz, menafii milliyeye elde edilmez. Şimdi çare düşünmüyorsunuz. Ne yapacaksınız, çare nedir? Sorunuz şeye. Mutlaka bu teklifin arkasından bir teklif daha; vallah bilmiyorum, tahminen söylüyorum, gelecek diyecekler, efendiler idare edemeyeceğiz. Yüzde yirmi daha alalım. Nereden? Hayır ona razı değilim. Bugün eğer paraya ihtiyaç varsa, bu millet alâkaderül imkân yine verir. Fakat efendiler, bu parayı oradan alıpta burada koltukta oturanlara verirsiniz, dünya ve ahirette mesulsunuz. Bu teşkilâta ne lâzım var? Bu teşkilâtı kaldırsak ve yarın bu şeyleri kaldırsak bu millet yarın mahvolursa nerede barınacak? Nerede barınırsa barınsın. Bendeniz diyorum ki, tedbir olarak, bizim teşrii hakkımız keentlemeykündür. Hiç bir vakit de bunu icra ettiğimizi bilmiyorum. (İcrai sesleri) Evet, icrai kuvvetimiz ne vakiki müşkülâta tesadüf ederlerse gelirler, bizden bir karar alırlar ve o kararın kabiliyeti tatbikiyesi var mıdır, yok mudur? Onu düşünmüzcük.

Efendiler müşkirat beyiye resmine ben de müarız dım. Fakat düşündüm müşkirat beyiyesine mukabil Hükümet tuz resmine zammetti. Dedi ki nradan zarar edeceğiniz 3 milyon lirayı biz biradan vereceğiz. Sonra efendiler, müşkirat men edildi amma bunu imal ettiler, yine sattılar. Bundan kim kabahatlıdır? Ne vazifesi vardır Hükümetin, o elleri niçin kesmedi? Niçin kafasını kirinadı? Mallarını musadere etmedi? (Kendileri yapıyor sesleri) Efendim onu görmedim, iftira edemem. Benim hildığım nokta budur. Hükümet bizden aldığı kanunların işine yarayanını tatbik ediyor. İstemediğini tatbik etmiyor. Bundan dolayı Hükümet müttehim.

İkincisi, süs için olan eşya men edilsin. Memleketin parası çıkmasın. Denildi. Hasan Bey'e o vakit söylemiştim. Siz bunu tamamiyle icra ettiremeyeceksiniz, demiştim. Gümrük bundan mucessir olacak. Fakat kabahat kimdedir, o kanunu teklif edende mi? Estâğfurullah. O kanunu tatbik etmeyendedir. Maliye Vekili dükkünların içindeki tezyinatı görmüyor mu? Müzeyyenat eşyasını niye tahkikat yapmıyor? Beyannamelerine haksızlar. Evvelden vermedim dersinler, niçin vermediniz diye o halde musadere etsinler. Sonra getirmişim. Hangi gümrükten geçirdin. Kimin vasıtasıyla kaçırdın? İşte bunları takip etmeli. Hükümetin vazifesidir. Hükümet bunu sıkı tuta idi, ondan hâsil olacak üç milyon yerine altı milyon olurdu. Müzeyyenat için sıkı tedbir tuta idi. Gümrüğün alacağını paranın üç mislini bu yüzden alırdı. Hükümet yapmasın yalnız Meclisten para istesin. Ben kendi fikrimce buna Hükümet diyemem ve demek hakkında değilim, vallâhi ben Meclis ananata vakif değil, esasa vakif değil. Kimden kaç para tahsil edilmiş buna vakif değil. Kimde ne kadar paramız vardır, buna vakif değil. Bugün bir karar vereceksiniz, bir tedbir ittihaz ediniz. Bugün ittihaz edilen tedbirin üç ay sonra semeresi vücutte gelir. Lâf ile gelmez. Onun için Hükümet benim para hulamıyorum demesi Hükümetin, izharı aczetmesi demektir. Heyeti celile nasıl isterse öyle yapsın.

MUSTAFA TAKİ EFENDİ (Sivas) — Efendim, bendeniz, malî buhrana çare olarak bir şey söyleyecek değilim. Çünkü bilmiyorum. Yalnız Hüseyin Avni Bey biraderimiz men'i müşkirat kanunu aleyhine olarak bir süfaha vergisi yapalımı demek istediler. Yani bendeniz öyle anlıyorum ki o sözden müşkiratı istimal edenlerden ağır, ağır vergiler vaz'ile istifade edenlerden alalım dediler. Eğer bu böyle ise müdafaa edeceğim. Fakat hariçte feragat ettiğini söylödi-

ler. Feragat etmişler ise söylemeyeyim. Eğer feragat etmemişler ise söyleyeyim. (Feragat etmiştir sesleri) Pekâlâ ben de vazgeçtim.

REİS — Efendim, Kastamonu Mebusu Doktor Suat Beyler Billis Mebusu Yusuf Ziya Beyin bir takriri vardır.

(Takrir okundu)

REİS — Efendim, Ziya Beyle Doktor Suat Beyin takririni reyî âlinuze arz ediyorum. Muvafakat buyurulursa Heyeti Hükümetin mütalâasını alalım. (Hayir sesleri) O halde takriri kabul edenler lütfen el kaldırsın. (Ekseriyet yoktur efendim sesleri)

HASAN FEHMI BEY (Gümüşhane) — Reis Bey, usule ait bir kelime arz edeceğim. Eğer mümkün ise Muvazenei Maliye Encumenini de dinleyelim. Ondan sonra tamamiyle tenevvür ederiz. Hükümet fikrini söyledi. Encümenin de mütalâası varsa şöylesin de, ondan sonra müzakere edelim.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Lüzumu yoktur, bir senedir dinliyoruz.

ALİ ŞUKRÜ BEY (Trabzon) — Düün Maliye Vekili Beyefendinin beyanatı üzerine umumi hazı beyanatta bulunmuştum. Tenkidin zamanı olmadığına kana olmakla beraber, tenkid edilecek bazı nokattan elan istifade olacağını hildığım için, umumi bazı tenkidatta bulunmuş idim. Bugün aklıma gelen bazı muspet mesaili arz etmek istiyorum.

Fakat bundan evvel Hüseyin Avni Bey biraderimiz tarafından burada söylenen mesele hakkında gayet kısaca bir mütalâa dermeyan edeceğim. Bu söz Hüseyin Avni Bey tarafından söylenmeden evvel Meclis koridorlarında, hariçte her tarafta bu şey geziyordu. Yani memleketin bugünkü vaziyeti maliyesine bir çare olmak üzere men'i müşkirat kanununun ilgası... Guya bundan, işittigime nazaran, 8 milyon lira, bazı ağızdan da 10 milyon lira hâsil olacaktı. Efendiler, rakamların belagatı her türlü sözün fevkindedir. Hunu herkes bilir. Biraz evvel Muvazenei Maliye Encumenine gitmiştim. Elde bulunan bir Muvazenei Umumiye Kanunundan haribten evvelki bir seneye ait Müskirat Resmî umumisinin kopyesini, suretini aldım. Henüz idareimiz altında bulunduğu bir sırada Yemen, Ringazi, Makedonya vesaire muhtelif döyünü umumiye menatlığında aldığı rüsum, yani ispirotolu müşkirat vesaire rüsumunun umum yekûnu 12 000 000 kuruştur. Yani 120 bin liradır. (Yanlışlar sadaları) Müsaade buyurun, hesap yanlış ise düzeltirsiniz. Bugün kaybettiğimiz bu yerlerin sarfiyatı bize ait değildir. İstanbul'u, İzmir'i, Bursa'yı çıkarı-

cağ olursak 5 milyon kuruşluk resim alınmış efendiler. Bu alındığı zaman sordum. Bendeniz tabii bilmiyorum. Dediler ki altın para ile okkası ? 3 kuruştur. O zamanki rayiç ile alınan bir resim şu söyle diğim menatik için 5 milyon kuruştan ibaret imiş. Şimdi tahüür ki hangi resmi yaptıkça ve şimdiye kadar İstanbul'da da hangi resim yapıldı ise daima para ve rayiç arasındaki farka da ayar edilmiştir. Bu itibarla bugünkü rakı fiyatı, bugünkü para ile vasatı olarak kıymetini 42 kuruş hılacacağı. Yani rakının fiyatı o günkü paranın kıymeti olmuş olsa idi 42 kuruş olması lâzım gelirdi. Şimdi bu resmi artırırsınız. Ne kadar artırırsınız? Ben kendi hesabımla 10 misli artırıyorum. Fiyatla resim arasındaki nispet mültezirdir. Bunu hesap ediniz. Bunu hesap edecek olursanız zaten Maliye Vekili Ferit Bey de kendi tasavvur ettiği azami tezyit miktarını ilave ettiği halde 400 bin liradan fazla çıkamamıştır. Bakınız zaptı. Bilhesap benim de bulduğum 500 bin liradır. Aradağlar o nispette fiyata zammederseniz rakının okkası 420 kuruşa balığ oluyor. Binaenaleyh kaçak suretiyle 250 kuruşa bulabilen bir adam nasıl olur da Hükümetin resmi itibarıyla 400 ve 350'ye çıkabilir? Bu nazarı itibare alınacak olursa, buradan alınacak resim 5 milyon kuruş, 1, 5, 8, 10 misli ilâve ediyorum. yarım milyon lira diyorum. Fakat efendiler bilirsiniz ki biz bu kanunu yaptığımız zaman sırf nesli düşünmüştük. Neslin mahvolmamasını ve neslin terâkkisini düşünmüştük. Bu hesapla nesli kurtarmayı boynumuzun borcu olarak bilmıştık. Efendiler, bugünkü hahsedilen mahrumiyet, gömleğimizin satılması filan kimin içindi? Halk için. Binaenaleyh bu halk için bu kadar sedakârlığı yaptığımız halde, yahut yaptıkları halde kendileri için ve onların sıhhatleri için yegâne faydasını düşündüğümüz ve her tarafta hüsnü kabul gören bir kanunu nasıl olur da hıtalayacaksınız ve bunu nasıl serbest bırakabilirsiniz efendim?

NUSRAT EFENDİ (Erzurum) — Ali Şukrî Bey, az müsaade buyurun. Yani bu babta kurânı kerimde sarahat vardır. Bu babta bundan başka fazla imkân fikre katıyyen lüzum yoktur. Biz müslümanız; İslâm Hükümetiyiz. İsterse 100 milyon, lira fayda gırlırsın.

REİS — Söz vermedim.

ALİ ŞÜKRİ BEY (Devamlı) — Şimdi bendeniz bol bir hesapla 500 bin lira veriyorum. Fakat efendiler, şu milletin gençlerinin içkiye alışması pahasına ve bu kadar bir şoklarının hayatını, sıhhatini

pahasına, hülâsa neslin tereddüde uğraması pahasına, bu milleti 500 bin liraya satabilir misiniz? (Gürültüler)

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Müsaade buyurun. Hüseyin Bey benim arkadaşımıdır. Aleyhinde konuşuyorsunuz. Hüseyin İley müslümanlar demedi ki...

ALİ ŞÜKRİ BEY (Devamlı) — Hayır efendim. Hüseyin Beyden bahsetmedim. Nereden çıkarıyorsunuz. Bu kanunun ne kadar manevi tesiri olduğunu memleket dahilinde hiç bir kimse inkâr edemez. Senra bu kanunu tatbik etmesi lâzım gelenlerin ve tatbik etmesi namus horcu olanların müsemahası yüzünden bu raddelerle tatbik edilemediği halde, köylülerce yüzde elli tatbik edilmektedir.

Bundan sonra efendiler, istatistiklere bakacak olursanız vukuatı zabite yüzde doksan azalmıştır. Efendiler, mahakimin istiklâl vesaire suretleriyle bunun önüne geçilmiştir. Binaenaleyh hapishanelere bakacak olursanız bunun mesaisinin semeresini yine bu memleket ıktıfat etmektedir. Fakat ben zannediyorum ki daha bir çok menafî sayabiliriz. Bundan bir adını ileriye atılırsa maddiyatta ve maneviyatta da kaybederiz. Efendiler, bendeniz zannederim ki ta bidayettenberi bunu mudafaa etmekten maksadım dini islâmın menfaattan değil. Çünkü zaten o men etmiştir. Çünkü dinin emri şahsa aittir. Fakat ben...

MUSTAFA TAKİ EFENDİ (Sivas) — Şahsa ait mi söylüyorsunuz?

ALİ ŞÜKRİ BEY (Trabzon) — Ben içtimai zararı itibarıyla kanun yapılmıştır. Emirler şahsadır dedim, efendim rica ederim. Emirler şahsadır; nehiyler şahsadır. Heyeti içtimaiye ve millet itibarıyla bu kanunu bendeniz teklif etmişim. Fakat, bu hakikat inkâr edilmez ki bu milletin dini, dini islâm olmak itibarıyla, dini bir mecburiyeti katiye vardır. Şimdi dinen de memnû olan bir şeyi kanun ile tezyit etmiş olan Hükümet bunun manevi bir çok faydasını ıktıfat ederken, bunun manevi bir çok fevaidini görmüş olan hıristiyan Hükümetler tarafından bile tatbik edildiği bir zamanda, burada tartıktan rücu olunursa bu ne demektir efendiler? Buna imkân var mıdır? (Alkışlar) Kim diyor ki içsin... Rica ederim tatbik edilmiyor.

Edilemez meselesine gelince : Bendeniz bunu hükümet ağzından veyahut Meclis âzayı kıramının ağzından ıktıtmek istemem. Bir memleketin rüesayı me-murininin bunu tatbika kudreti yoksa nasıl oluyor da bir zavallı dul kadında kalmış olan resim resmi mırri itibarıyla mütebaki olan resmi tahsil için onun

sırtındaki gömleği alacak kârlar sıkı takibat yapıldığı halde, niçin bunlar üzerinde ciddi takibat yapılmıyor? Meselenin ruhu budur. Şimdi efendim müsaade buyurun. Hükümet kendi malını halkın sırtından almak için sonuna kadar dayandığı halde ve bu kuvvet ve kudreti kendisinde gördüğü halde nasıl oluyor da satılan rakıları, müskiratı görmüyor. Rica ederim müsaade buyurunuz. Biz işittiğimiz halde bence bu mesele kabiliyeti tatbikiye meselesidir. Rica ederim şahıstan bahsetmiyorum. Namusu idari meselesidir. Kanuna hakacak olursanız hâli, celi meselesini mevzu bahsetmiyorduk. Müptelası bulunanı içti. Bunu rüesayı memurından birisi işse hile, fakat satılmasına sattırılmasına şu kanun tatbik edildiği itibarla, sureti katiyede tatbiki namusa isallük eder. Bunu bu kadar söylüyorum. Bu kanun hakkında evvelce yapılan bir teklif vardı ki o maatteessuf kabul edilmemişti. Dünyunu usunuyeyim ve Rejinin yaptığı gibi ihbar edenlere cezadan bir kısmının verilmesi idi. Bu yapılmış olsaydı katiyen bu tatbikat müspet bir neticeye isal olunurdu. İnşaallah bundan sonra olur, hen bunu temenni ediyorum.

Şimdi efendim bir kanundan bahsedeceğim. 1336 tarihinde Rüşumu Bahriye Kanunu diye bir kanun verilmiştir. Maatteessuf bu kanun Muvazeneri Maliye Encümeninden çıktığı halde elan burada müzakere edilmemiştir. Bu da Hükümetin değil efendiler, Kendi kabahatinizdir. Bizim de büyük kabahatimiz vardır efendiler. İşte demin istemiş olduğunuz bir kanun ve şayet o resim alınması mutlaka zaruri ise bu Rüşumu Bahriye Kanunu, kabul edilecek olursa zannedsem vasatı olarak 200 - 300 bin lira varidat husule gelecektir. 1336 senesinde bunu kaybettik. Eğer bu kanunu çıkarmazsak bu sene dahi kaybedeceğiz. Bu resmin kısmı azamıdır da memleketimizde işleyen ecnabi genileri verecektir. Trabzon'dan İstanbul'a kadar bir kişi için 100 lira navul alan adamdan biz ton başına 20 para alacağız. Bunlar bunu vermeye mecburdurlar vesair daha bir çok resimler verecektir. Müspet bir teklif olmak üzere Heyeti Celilenizden bunu rica ederim. Hazırlanmış ve Kavanini Maliye ve Muvazeneri Maliye Encümenlerinden geçmiştir. Derhal tatbik olunsun. İşte size ufak tefek varidat menbaı.

Dünkü celsemizde teklif Milliyeden bahsetmiştim. Bugün de diyordum ki, öyle zann ediyorum ve onları kanun - anbarlarda Tekâlifü Milliyeden mütehakki bir çok eşya mevcuttur. Bunu zannediyorum dediğimmin sebebi buralarını bilmediğimlidir. Fakat Trabzon'da

toplarla kumaş yığılıdır ve buna rağmen biz bugün yine haricen kumaş mühayaa ediyoruz. Binaenaleyh elde mevcut kumaşların cinsine vesairesine bakılmasın ve harice 10 para kumaş parası verilmesin.

Sonra yine dün de bahsetmiştim ki, Şark cephesi mintakasında hatta cephede askerinin yanında değil. Trabzon'da çürümeye mahkûm bir takım seyyar mübahlar vesair buna mumasıl arahalar var deniyim. Şark cephesi mintakasında mevcut olan bu gibi eşyayı bu şarkta, bu garbtedir filan diye fark göstermeyerek Garp cephesine olan lüzumundan dolayı oraya naklettirelim. (O çok zamana muhtaç sesleri) Hayır efendim, hayır, bir ay içerisinde gelir, himmet lüzum. Gelecek eşya tekerleklidir zaten.

Sonra efendim. Rejiden hiç bir menfaat teklif etmediğimizi veyahut pek az, bir menfaat temin edildikimizi söylemiştim. Bunun da sebebi var. O da varidatı temin edecek tedabire tevessül edilmemesi ve yahut tevessulde geç kalınmasıdır.

İkinci de, lüzumsuz memurata Reji doldurulmuştur. (Evet sadaları) Binaenaleyh teklif ediyorum 1336 senesi nihayetinde ve 1337 senesi bîdayetinde Kastamonu Mebus sabıki Rüştu Bey, Samsun Reji Başmudürü iken yapılmış kadrolar vardır. Bunlar, Kumlar çıkarıldıktan sonra yapılmış kadrolardır. O kadrolar tatbik edilsin. Bu suretle zannedirim ki aşağı yukarı 100 - 150 bin lira daha temin edersiniz.

Bir noktayı daha arz etmek isterim. Rejiye bu sarfiyatı yapıyoruz. Mukabeleden ve cebinden para alıyoruz. Bunu zannetmeyelim ve zannetmeyelim ki bunlarla hesaplaşmak mecburiyetinde kalmayacağız. Binaenaleyh bundan yine biz kaybediyoruz. Bu fazla israfları millet kaybediyor. Sın berri Samsun'da iken biliyordum. - Fakat şimdi ne olduğunu bilmiyorum. - Ora Reji anbarlarında eski tünenler vardı ve eğer acele para lâzımsa bunu iki milyon kilosu Amerikalılara satılabilir. Hükümet derhal satın ve parasını alsın.

Sonra Hükümet menabii varidat bulmak mecburiyetinde olduğu halde bulamamıştır diye söylemiştim ve meselâ daha bir çok gün evvel Zonguldak'tan Romanya'ya nümune olarak ve tecrübe maksadıyla gönderilen kömür tutuldu demiştim. Bu meseleyi tahkik ettim. Royacı ocağı denilen bir ocağın kömüründen Romanya'ya nümune olarak 200 ton gönderiyorlar. Halbuki insalla düşünmek lâzım gelirse Zonguldak'a Fransız bandıralı ve daha sair bir çok gemiler geliyor. İstanbul vesair piyasalardaki kömürler bizim kömürle rekabet edemediğinden bu adam berayı tec-

rube Romanya'ya kömür göndermek istiyor. Efendiler, kömürün beher tonundan bir iki buçuk lira ib-
raç resmi alıyoruz. Rica ederim efendiler, bu kö-
mürden 20 bin ton çıkarsa ne zarar ederiz? Binaen-
aleyh bunu kim tutmuştur?

ŞİKRİ HEY (İzmit) — Liman Reisi.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Onu anlaya-
madığım zihniyet tutmuştur. Liman Reisi şikâyet
etmiştir. Ben meseleyi ortlaya korum. Buraya şikâyet
eden liman reisidir. Daha fazla tafsilâtı Heyeti Umü-
miyeye arz edebilirim. Ben Liman Reisinin buraya
vaki olan şikâyetinden hu meseleye haberdar olmu-
şumdur. Bu tutanın kim olduğunu bilmiyorum. Fak-
kat malûmu âliniz böyle şeylerle alakadarsız.

Sonra efendim, bir de fuzulî teşkilâtın ilkasını
teklif ediyorum. Geçenlerde Mudafaa-i Milliye bütçe-
si munasebetiyle de söylediğim veçhile, evvelce Mü-
dafaa-i Milliye Vekili olan Fevzi Paşa Hazretleri
ufak bir hücrede oturmuş yanında ihtimalki bir kâ-
tibi ve bir yaveri vardı. Fakat bugün onun yerine
müsteşar, Vekilin kalemi mahsusı, Müsteşarın kalemi
mahsusı var. Yaverlerde caba. Ve zannediyorum ki,
bugünkü iş Fevzi Paşa zamanından daha iyi dönüyor
değildir. Yine aynı tarzda dönüyor. Yine aynı iş dö-
nüyor. Binaenaleyh zannetmeyinki benim gördüğüm
şu teşkilât yalnız Mudafaa-i Milliye Vekâletinin mer-
kezinde olan teşkilât değildir. Buna kıyas ederseniz
bir çok nüfuzlu teşkilât mevcuttur. Binaenaleyh bu
teşkilâta el atmalı. Gerideki teşkilâti üz atmali, der-
hal vaz'iyet etmeli. Tabii cephe teşkilâtına kumse ka-
rışamaz. Ona el sürmek ceiz değildir.

ÖMER LUTFI BEY (Amasya) — Ya...

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Yası yok bu-
nun. Bu tabiidir ve yine dün demiştim ki, meselâ
İnebolu gibi ufak bir yerde 10 - 12 tane kumandanlık
vardır. Zannediyoruz ki bu kumandanlıkların bir ta-
nesi veyahut iki tanesi bunların hepsinin gördüğü va-
zifeyi görebilir. (Mersin'de de öyledir sadaları) Evet
Mersin'de de öyle, her yerde öyledir. Bu kumandan-
ların içerisinde ekserisi genç ve bir iş görebilecek
zabitandır. Ben yalnız Mudafaa-i Milliye teşkilâtında
fazlalık vardır, demiyorum ve iddiasında değilim.
Diğerlerinde de vardır. Efendim; şahıs mevzuubahis
değil. Fakat burada bir Sanayi ve Ticaret Müdürü
Uumumisi olduğunu işiyorum. Bunlar ne yapıyor
soruyorum? Burada teşkilât varken o vakitki cere-
yani muamelât ile bugünkünün arasındaki fark ne-
dir? Ben zannediyorumki Ziraat Müdürü Umumisi
nin bile yaptığı iş yalnız ziraat mektebinin üzerinde

uğraşmaktan ibarettir. Binaenaleyh bu evvelce mevcut
olmayan, bilâhara yapılan teşkilâtın ilgası taraftarı-
yım. Mademki vaziyetimiz dar ise, biz de lâzım ge-
len tedakürüğü yapmalıyız. Bendeniz burada sırası ge-
lince gerek mülki ve gerek askeri müdafaatla bulu-
nuyorum.

HACI AHMET BEY (Muş) — İstanbul dâ-
rûti haşmetini taklit etmeyelim mi?

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Binaenaleyh bi-
raz garip göründü. Teşkilâtın ilgası meselesi dolay-
ısıyla teklif etmeğlim. (Muvalık mı sadaları) Kimse
açıkta kalmaz efendiler. Sırası geliyor ki bizde za-
bitan yoktur diye İstanbul'dan zabitan celhedilyne. Bi-
naenaleyh mevcut ve işe yarayan zabitan cepheye
gider ve ilga edilen yerlerdeki müdürler vesaireler
pekâlâ bu işi ifa edebilirler. Yani onlar açıkta kal-
mazlar. Meselâ kabul ettiğimiz makam maası kanu-
niyle sabittirki bir çok yerlerde vekâleten idare olu-
nuyor. Halbuki asıl ile vekilin idaresi bir olmaz.
Asilin idaresi başkadır, vekilin idaresi başkadır. Za-
bitan İnebolu'da, Trabzon'da, Samsun'da, Mersin'de
hulunduğu halde onların yerine kendisine ait olan yer-
de vazifesini hakkıyla yapmamış olsun. Oradaki iş-
ler masa işidir. Memurini mülkiye ki masa işini pek
âlâ ifa edebilirler.

Sonra efendim maatteessüf, bendeniz, bütün mem-
lekette garip bir bir zihniyet görüyorum. Geçen se-
ne Kângırı tarikiyle İnebolu'ya gittiğim sırada gerek
Kângırı'da ve gerek Koçhisar'da bir takım kumaş
değâhları (= tezgâh) görmüştüm, sahipleri şikâyet
ediyorlardı. Şikâyetlerini dinledim. Bu destegâhlar ci-
heti askeriyeye kumaş yetiştirmek üzere açmışlar.
Kastamonu'da da açılmıştır. Bunlar evvela bin met-
reden başlamışlar. Beş bin metreye çıkarana var. 10
bin metreye çıkarana da vardır. Efendiler, bunların pa-
rası verilmemiş, fakat gelmeyen ve gelmesi ihtimali
olan kumaşlar için bir milyon lira Almanya'ya para
verilmiştir. Halbuki bu fikiraların paraları verilme-
diği için, bunlar işlerini destegâhlarını bozmaya mec-
bur olmuşlardır. Rica ederim, Avrupa'ya verilen bu
paraları biz vevlevki biraz kaha olsun, kumaş yapan
destegâh sahiplerine avans vermek mecburiyetinile
iken avans vermeyipte alacaklarını bile vermemek ...
Memleketi bilmem nasıl bir zihniyetle idare ediyö-
ruz. Binaenaleyh bendenizce bugünden tezi yoktur.
Bu adamların alacağı varsa verilmelidir ve mahsup
edilmelidir. Askerimize vesaireye bu yerli destegâhla-
rın dokuyabileceği kumaşı geydirmeliyiz. Yetişmezse
fazlasını harıçten mübayaa etmeliyiz.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Ne için yetişmesin.

ALI ŞÜKRÜ BEY (Devamlı) — Yine Trabzon'a giderken Ordu'da mulasarrıf söylemişti. Şark cephesi ordusunu kısmen terhis ettiği için veyahut onları mezun kıldığı için bir takım aşar ayrıyatı almak üzere alınmış ve anbarlarda bulunan mısırların çürümek üzere bulunduğu söyleniyordu. Geçen gün burada bir kanun yaptık. Memlekette aylık olduğundan harıştın un celbedelim diye. Eğer hakikaten bu tarzda olan yine orada çürümekte olan mısır mevcutsa rica ederim. Hükümet onları satın. Fıkara'ya versin. Hem fıkara parayı mukabilinde mısır alsın yesin ve hem o zahireleri hebasına Hükümet meydan vermesin. Yani demek istiyorum ki anbarlarda fazla zahire mevcut ise. Hükümet bunları satın. Nakil edemediklerini uzak mevkide olanları. Benim söylediklerimden her birinden 20 bin, 10 bin liralık bile Maliye Vekili Bey'in söylemiş olduğu itirazı karşı herhalde bir hizmettir. Herhalde bu beş liranın da bir kıymeti mahsusası vardır. Nunun kıymetini bilmeyenler, yani kıymetini takdir etmek istemeyenler... Haydi fazlasını söylemeyeyim. (Devam, devam sesleri) Efendiler, son söz olmak üzere...

AHMET HAMDİ BEY (Muş) — Ne kadar tasarruf ederlerse biz de o kadar tahammül edeceğiz.

ALI ŞÜKRÜ BEY (Devamlı) — Sonra efendiler, son söz olmak üzere bir noktaya temas edeceğim. Efendiler Mücadeleci milliyemizin husnü neticeye iktirarı için Millet icabederse gömleğini de verir dediler. Bu doğrudur, verir. Buna amenna. Fakat milletin ruhunu okşamakla, milleti kendimizden tenfir etmemekle bu olur. Geçen gün burada arzettiğim ve bilâhara da Mazhar Müfit Beyefendi tarafından teyit edilen tekkâfili Millîye tatbikatı, rica ederim, caiz midir? Bir kadının donunun alınması, kaşıkla yağ alınması... Sorarım size efendiler, rica ederim, bu tarzda muamele yapılırsa bu halktan gömleğini, sonra nasıl isteyebilirsiniz? Ben bununla rüesayı umuru da tenkit etmek istemiyorum. Tabii Kayseri'de, Bunyan'da Trabzon'da ciheti askeriyenin orada bulunan kumandlığının yapmış olduğu bazı işler itibarıyla bit olduğu makamata şikâyetler vaki olmuştur. Bu şikâyetler nazarı itibare alındı ve binnetice ne oldu bilmiyorum? Hiç bir şey olmadı. Maklarında şikâyet edilenlere hiç bir şey olmadı. Arkadaşımız Celâl Beyin evine de girdiklerini arz etmiştim.

REİS — Mesele Maliyeye dair rica ederim. Tevbi bir mali üzerine söyleyiniz.

ALI ŞÜKRÜ BEY (Devamlı) — Demek isterim ki halkın ruhunu güdmekliğimiz lâzım gelir. Bundan

uzun uzadıya bahsetmiyeceğim. Yalnız demek isterim ki şu hareketi millîye için ön ayak olanlardan biri Trabzon olduğu halde, sırf ciheti askeriyeyi şikâyet etti diye, böyle, yapılmaktadır. Ben bu kadarını söylerim. Memleketin böyle dar bir zamanda yani Yunan polisleri Trabzon'da bulunurken kıyam eden bu zevatin aleyhinde böyle haysiyet şiken bir şekilde muamele yapılırsa bunlara gömleklerinizi veriniz nasıl diyebilirsiniz? Söyliyeceğim bundan ibarettir. Yani en mühim mesele halkın rubunu okşamak ve kendisini tenfir etmemektir. Yani en mübim mesele halkın ruhunu okşamak ve halkı bize ısındırmaktır. Tevbih etmek degüdü.

ISMAIL SUPHİ BEY (Burdur) — Arkadaşlar; bendeniz burada her şeyden evvel hissîyattan ziyade akıl ve mantika ehemmiyet verilmesini rica ederim. Bu pek açık bir hakikattir. Lâkin unutmaya lımkı bizim Meclisimiz ekseri ahvalde cümlemizin itirafıyla de sabittir, ki hissîyata tabi ve mağlup oluyoruz. Biz mücadelemizin sonuna yaklaşıyoruz ve hiç bir şey kayıp etmemişizdir. Rundan sonra da bizimle olacak, bu muhakkaktır. Rinaenaleyh bu gün yapacağımız tedbirî kemali sükûnle düşünmeliyiz. Benim söylediğim şeyleri beğenmezseniz siz söylerseniz Sizin söylediğinizi beğenmezlerse o bir şeyler ve mesele de halledilir. Ben bu mukaddemeyi yapmağa lüzum gördüm. Zira sizden sükûn rica edeceğim. Kemali sükûnle birbirimizi dinliyelim, gürültü ile mesele halledilmez. arkadaşlar.

Matalı bir fikre nazarı dikkatinizi celbedeceğim. Deniyor, ki fazla teşkilât var, suiistimal var, Hükümet felan kanunu tatbik edemiyor. Arkadaşlar bu bu gün söylenen söz degildir. 24 ay evvel Meclisio ilk teşekkül ettiği zaman tayin ve intihap ettiğiniz Vekiller bir masa ve bir hokka ile iş başına geçtiği zaman, bu mesele o vakit de söylenmiştir. Her şey yürüdü yürüdü bugünkü teşkilât oldu. (Bravo sesleri) Bravo demekle acele buyurmayın. (Handeler) Ne için olmuştur, efendiler? Bir günde bağ yetişürülemeyi gibi, bir günde de milletin ruhu, idaresi degişmez. Onu siz yaptınız. Hükümet degil. Onu biz yaptık, kabahati üzerimize almalıyız. Biz dünyada mevcut Meclislerin, milletin en ziyade murakabe ve kontrol icra eden bir Meclisiyiz. En ziyade kontrolü biz icra ettiğimiz halde, her gün Hükümet ile bir kilo metre mesafede olduğunuz halde bu akibete varmışızdır. Hakikat höyledir. Rusya'da Bolşevizm oldu. Lenin uç sene sonra ne diyor biliyor musunuz? Biz Bolşevizmi nedeo tatbik edemedik? Diyorlar ki biz

başlıca üç sebepten dolayı tatbik edemedik Birincisi; her şeyi yaparız demeliğimiz; ikincisi, cebul; üçüncüsü, sui istimalattır. Demek oluyor ki, milletin asırdide ruhu idaresi bir günde değişemez. Evet biz pek güzel dövüyoruz, mucizeler hakkederiz, askeri teşkilât yaparız. Fakat idaresinde, fende, tatbikatta, iktisadiyatta yaya kalırız. Elbette yaya kaldığımızı görüyoruz. Altı ay evvel neden Maliye Vekili düşünmedi. İktisat Vekili neden düşünmedi ve biz ne için yapamadık? Murakip olduğunuz halde neden yaptırmadınız? İşin hakikati budur ve cevap da bundan ibarettir. Hisseyat perver değil, hakikat perver olmalı ve on göre davranmalıyız. Biz bu davayı şöyle de nisz, böyle de olsa, topal da yürüsek kazanacağız ve muhakkak kazanacağız. Fakat kazandıktan sonra bir ki, bu milletin ruhu idaresi terbiye ile zamanla, iktisadiyatı anlayarak değişecektir. Bu üç günde niמצ. Binaenaleyh kendi azmimizi bilelim. Siz Hükümeti tahtie ederken bir kere önünüze ruznameyi alıp bakınız, aylardan beri ruznamenizde neler vardır. Niçin bitiremiyorsunuz? Sizi kim tahtie etsin. Binaenaleyh biz kendi kendimizi tahtie etmeliyiz. Bunlar hakikattir. Efendiler, ruhu idare iş yapmak, iş becerememek veyahut iş becermek bir günde olur, bir günde değil meselelerden değildir. Biz fezalimizi de bilelim, kusurlarımızı da bilelim. Elbette kazanacağız. Lâkin bu davayı iki okka kuvvet ile kazanacakken beş okka kuvvet sarfediyorsak bu da bilemediğimizdendir. Ayıp değildir. Harıçteki düşmanlar ki, siz gayet iyi askersiniz, mucizeler hakkediyorsunuz, fakat zannederiz ve bize uzaktan öyle geliyor, ki siz iktisadiyatı bilmiyorsunuz. Bu bir hakikattir. Biz bu davaya başladığımız zaman altı ayda veyahut beş senede bitireceğiz diye düşünseydik, ona göre her şeyi hazırlamış olsaydık, bu gün böyle degirmenin suyu kurumazdı. Kurumazdı ve Maliye Vekili böyle eli höğründe gelmezdi. Çünkü yapamadık. Ne onlar düşündüler ve ne de bizler. Arkadaşlar; şimdi bunları söylemekten maksadım hiç bir zaman izharı yeis değildir. Asla me'yus değilim. Maksadım burası bir hakikat kürsüsü olduğu için, burada hakikati aklım erdiği kadar söylüyorum ve hiç bir kimse kanaatinden dolayı muahaze edilemez. (Çaresi ne sesleri) Çareye de geleceğim, sabir sizlik etmeyin.

Çaresi meselesine gelince; arkadaşlar, burada bir mesale mevzuu bahstir, ki o da; bu memleketin dahilinde mevcut olan para bizim idaremiz kâfi midir? Bir çok mütehasıstar diyorlar ki, gayri kâfidir. Bunu biz bir sene evvel, gelecek senec bir buçuk milyon lira kalacak diye düşünseydik çok iyi olurdu

Bunun için harıçten para celbi imkânını temin edelim. Bu gün yalnız bizim memlekette değil, her memlekette gayet kıymetli bir mata haline gelmiştir. Dün elimize tevdi edilen matbuat hulâsalarında Belçika Hükümetinden Türkiye Hükümeti 16 milyon frank istikraz etmek istemiş diye bir rivayet vardı. Belçika Hükümeti diyor ki, harıçten vakti olacak istikrazatın bedeli bizim memleketlerden alınacak şeylere hasredilmedikçe biz hoş vermemeğe ahdetmişizdir. O halde harıçten para getirmek gayet zordur. Dün biz bu işe başlamadık. Bu gün için başlayabiliriz zannederim. Ne ile başlayabiliriz? Mademki mücahedeci milliyemiz en kıymetli bir şeydir ve onun uğrunda feda edilmeyecek bir şey yoktur. Binaenaleyh onun uğrunda bir maden, beş orman feda edebiliriz. Mentese, Antakya, Bolu ormanları hakkında şimdiye kadar biz hava tarzında değil, elde program müspet şekilde hazırlanmış müşterî arayabiliriz ve zannediyorum ki muvaffakiyet imkânı vardır. Bu gün petrol kuyuları elde etmek için Amerikalılar milyonlar veriyorlar. Biz de şu şerait ile müşterî arıyoruz diye adam gönderip bunu temin edebiliriz. Büyük sermayedarlar, büyük şchirler nezdinde teşebbüsatta bulunabiliriz. Bu gün bu mesele geç kalmış ise de yine yapmamız lâzımdır. Zira harıçten para getirmek imkânı yoktur. Çünkü istikraz yapmak imkânı kapanmıştır ve bu lisani resmi ile söylenmiştir. Benim düşündüğüm budur.

Dahilde vergi meselesine gelince: Bendeniz üç mesele tasavvur ediyorum. Birisi, bu muskirat meselesi; ikincisi, kafa vergisi diyeceğim bir vergi, üçüncüsü, müsekkatat vergisi (Kafa vergisi nedir sadaları) Söylüyeceğim, müsaade buyurun da arz edeyim.

Arkadaşlar; bu kürrenin üzerinde hiç bir kimse yokturki dünyada muskirat iyi bir şeydir desin. Onu aklı başında olan hiç bir kimse söyleyemez. Bahusus müslimanlar söyleyemezler. Lâkin arkadaşlar, dün vaz ettiğimiz bir kanun, vicdanınıza muraacaat ediyorum, tatbik edilebilmiş midir? Bu tatbik edilememiştir. Bu bir hakikattir ve bu hakikati görmek lâzımdır. Efendiler, muskirat kanunu niçin tatbik edilememiştir? Muskirat mücadelesi bir millete şeref verecek büyük bir mücadeledir. Lâkin bu mücadele kem alat ile olmaz. Kemalat ile olabilir. Ni hayet güç bir mücadeledir. Bu gün Amerika'nın bile bu mücadelede de muvaffak olduğuna dair kat'i delâil henüz yoktur. Bizden çok mütemeddin olan Flolandiya gibi İskandinav, İsviçre memleketleri bile menî muskirata mücaheret edememişlerdir. Ne için?

Memleketlerini sevmedikleri için değil. Henüz tatbik edilecek bir hale gelmediklerinden. Şu halde mademki maksat menî mazarrattır. (Gürültüler)

MUSTAFA TAKİ EFENDİ (Sivas) — Menî müs-kirattan bahsediliyorsa bizim de söyleyeceğimiz vardır.

REİS — Efendi hazretleri, söz söylediğiniz hatibin hakkı kelamı vardır. Serbest söz söyleyebilirler. Kimseye taarruz etmiyor. Kanunun aleyhinde söz söylemekte serbesttir.

MUSTAFA TAKİ EFENDİ (Sivas) Ben de söyleyeceğim.

REİS — Sız sarfınazar ettiniz. Hatibin kursu- de hakkı kelamı vardır. Bunu kimse menedemez.

ALİ RIZA EFENDİ (Anıyay) — Burası İslim Meclisidir. beyefendi. Rumca bu söylenemez. Ne için seviniyomunuz?

ISMAIL SUPHİ BEY (Devamla) — Mazaraatı men etmek için iki tarık vardır. Birisi menî zecretmek, birisi de ağır vergi usulini koymaktır. Bunu her halde... (Gürültüler) Mademki bu memlekette kanun ile men edilemeyeceğini ispat ediyor. Bunu ağır vergi usulüyle men etmek her zaman elimizdedir. Arkadaşlar; menî muskirattan asıl maksat olan köylüyü himaye etmektir. Bu memleketin tehezi asliyesi olan köylüyü himaye etmektir. (Gürültüler) Asıl şehir halkı esbabı sefahet... (Ayak patırdıları) Zaafır, acizdir. Gelir burada söylersiniz, ispat edersiniz, mantık vardır burada.

MUSTAFA TAKİ EFENDİ (Sivas) — Allah ispat etmiştir. Söz yok.

ISMAIL SUPHİ BEY (Devamla) — Allahın ispat ettiğini ben de senin kadar bilirim.

MUSTAFA TAKİ EFENDİ (Sivas) — Allahın sözü üzerinde söz yoktur. İstihza olamaz.

ISMAIL SUPHİ BEY (Devamla) — Peki efendim, alt tarafını söyleyeceğim efendim.

ABDULLAH EFENDİ (İzmit) — Reis Bey, sözünü geri alsın. Bu Meclis hiç bir zaman âciz değildir. Bu Meclisin acizini ispat edemez. Geri alınız sözünüzü. Sız değilsiniz, bade dünyada halip. O sözünüzü geri alınız, teessüf ederim.

ISMAIL SUPHİ BEY (Devamla) — Sözümü geriye aldım. (Geri aldı sesleri) Müsaade buyurun yan-

lış anlaşılmasın sözümü. Hem halkın sıhhatini muhafaza etmek hem de bizim elimize nakit vasıtası geçirmek istiyorum. Ne için bunda hiddet ediyorsunuz?

Sonra, arz ettim ki bir kafa vergisi meselesi, dedim. Ondan bahsedeceğim efendim. Eğer munasip görülürse bu memlekette köylüye şâmil olmamak ve yalnız şehir halkına mahsus olmak üzere, bir kafa vergisini ihdas edebilirsiniz. (Gürültüler) Yani adede: nüfus vergisi. Nüfus başına iki lira, üç lira alırsınız. Kafa kâğıdı yok mu? Bu demek. (Gürültüler) Efendiler, ne için sınırlanıyorunuz? Ben sizden rica ettim, ki sükunla dinleyiniz. Niçin dinlemiyorsunuz? Eğer fikirleriniz bana uymuyorsa bile beni dinleyiniz.

Üçüncüsü: Bu memlekette bir Müsekkafat vergisi vardır. Mühimdir. İstanbul'da tatbik edilmeye başlanmıştır. Bunu da tatbik ediniz. Bundan da 4-5 milyon çıkar. Benim hatırıma gelen şeyler bunlardır. Kahul buyurursanız fikirlerimi hulâsa edeyim.

Bir kere haricden para celbi imkânı yoktur. Bunun için dahilde vergi almak. Fakat köylüyü ezmemek şartıyla. Şehirhilerden ve sefilhilerden vergi alınmasını teklif ediyorun. Ben köylünün sırtındaki gömleğini almaktan ise erbabi sefahetden vergi alınmasını tercih ederim.

ABDULLAH AZMİ EFENDİ (Eskişehir) — Efendim, varidat bulmak hususunda gösterilen yollardan birisi de Menî Muskirat kanununun ref'i olarak gösteriliyor. Her hatip bunu takip ediyor. Eğer bu mesele Muskirat kanununa kalmış ise, en sonraya bırakalım. Yani bu mesele en sonraya kalsın. Eğer onunla mevcudiyetimiz kurtuluyorsa onun üzerine ayrıca müzakere açalım. Vergi varidatı bulacak hatiplerden çok rica ederim. Bunu artık tekrar etmesinler. Yani malum oldu, niuayyen oldu. Yani bu Meclis, bu milleti muskirat resmiyle geçinir bir dereceye indirdik. Rica ederim. Adeta ondan başka bir çare yokmuş. Bu muskirat meselesi 99 ncu dereceye kalsın. Artık en sonraya müzakere edilsin. Eğer kurtulmak çaremiz buna kalmış ise, onu sonra düşünelim. Zararı yoktur. Bu mesele tekerrür etmesin. Anu haricden dayanarlarda, bu millet artık muskirat vergisiyle geçiniyormuş diyecekler ve bu, Meclis ile kabili tevfik olamaz.

REİS — 15 dakika teneffüs için celseyi tatil ediyorum.

İKİNCİ CELSE

REİS : Reisi Sani Rauf Beyefendi

Kâtip : Hakkı Bey (Van)

REİS Efendim, celse küşad edildi. Söz Hasan Fehmi Beyin.

HASAN FEHMI BEY (Gümüşane) — Reisi Bey: bendeniz usul hakkında arzedeceğim.

Efendim, bendeniz dün Maliye Vekili Hasan Beyin izahatından, kendi tarzı telakkime göre, anladığım bir notice varsa, o da; iki senec zarfında Heyeti Vekileden teklif halinde Meclise gelib-ile kısmen encümenlerden çıkıp Heyeti Umumiyede henüz suretle itilacını tevl edilmiş olan tekliflerin kanun halinde alınması uzun zamana muhtaç ise, umumi bir müzakere ile, umumi bir karar halinde gelip Meclisten bunlar hakkında müsaade almaktır. Fakat görüyorum ki Meclis bu çığırdan çıkmıştır. Henüz hiç mevzubahis olmayan ve Heyeti Vekileye hiç teklif halinde gelmeyen ve hiç bir arkadaş tarafından dahi tadilname verilmiyen birtakım hali maliyi islah etmek ve para bulmak suretiyle bir çok şeyler mevzubahis olmuştur. Tenkidatın, teşkilata müteallik müteallatın kısmi küllisi vârit olmakla beraber, malumu âliniz elimizde bir bütçe vardır. Bütçe ile beraber bunlardan mümkün olan tadilatı yapmak zâten vazifemizdir. Zaten tadilnamesi mevcut olmayan ve Heyeti Vekileden teklif halinde gelmeyen ve daima Meclisimizi sınırlendiren müşkirat kanunundan da bahsetmiye lüzum yoktur. Çünkü ortada bir mevzu yoktur. Teklif yoktur kanunu men edelim diye. Bu hususta bundan mali noktadan istifade düşünen arkadaşlar varsa aletusul bir teklifi kanunu yaparlar ve Meclise gönderirler. Meclis kabul eder veya reddeder. Bu ayrı meseledir. Şimdi hali maliyi islah için mevcut kanunlardan hangilerini kabul edebiliriz? Bunların üzerine müzakeremizi hasredersek, zannediyorum ki, az munda faydalı bir iş görmüş oluruz. Bu kanun ve bu teklifler nedir? Bunların hangisini Heyeti Vekile istiyor? Her kere bunlara dair vazih izahat versinler. Rize verdikleri teklifatın listesini bize gösterebilirler. Nedir? Bunların hangisi encümenlerden çıkmıştır? Hatta bendenizin hatırımında kaldığına göre bir kaç tanesi Meclisin ruznamesine girmiş zannediyorum ki, tevl edilmiş. Mesela Bedeli nakdi kanunu. Biliyorsunuz heyeti umumiyesi kabul edilmiş ve bir kaç maddesi kabul edildikten sonra, Meclisteki azabiyeti bir kaç gün durdurmak mümkün olmuştur.

ğından, hızzarır müzakeresi tevl edilmiştir. Mesela birtakım ticaret, vergiye müteallik kanunlar ithalattan ihracattan yüzde bir resim almak suretiyle bir teklif gelmiştir. Heyeti Celileniz onun heyeti umumiyesini kabul etmiştir. Fakat şekil itibariyle yalnız ithalattan müsait olabilir. İhracattan hiç müsait olamaz. Bunlar şokle ait meseledir. Binaenaleyh bunlardan hangisini tesbit edip hangilerini heyet umumiyesini tasvib ederek müzakeresini intaç etmek mümkün olduğunu müzakere ederek zannediyorum ki, faydalı bir netice elde edilmiş olur.

Ziyet eşyasından bahsettiği için iki kelime ile arzedeceyim. Ziyet eşyası kanunu tatbik edilmedi. Edilemedi. Bendeniz de bunu müterifim. Fakat efendiler, zannetmeyin ki ziyet eşyası kanunu memleketi tatbik edilmemesi tasavvur buyurdunuz gibi memlekette öyle büyük bir yekûn teşkil etmiş değildir.

REİS — Efendim, usul hakkında söz aldınız. Usul hakkında söyleyiniz.

HASAN FEHMI BEY (Devamla) — Bu noktaya cevap vereyim. Gerçi usul hakkında söz aldım. Fakat ikmal edeyim.

REİS — Efendim, iki kelime ile ikmal etmesine müsaade ediyor musunuz? (Hay hay)

HASAN FEHMI BEY (Devamla) — Olsa olsa (B) cetvelindeki 3 misli gümrük resmindeki ahkama tabi tutalım diyebiliriz. Fakat efendiler, kaçakçılığı gümrüklerin heyeti umumiyesinde arayınız. Gümrüklerin teşkilatı muntazam değildir ve olamaz. Bir kere şunu arzedeceyim ki denize hükim olmadıkça, denizde inzibatı ganbotlarla temin olmadıkçe gümrüklere tamamen hakim olmak imkânsızdır. Dahilde, yani karadaki muamelemizde gümrükler esas olarak bir islah muhtaçtır. Kaçak olarak gelen yalnız ziyet eşyasıdır. Esasen gümrük resmine tabi olan eşyanın kısmi azamı da gümrüksüz olarak geliyor. Bu umumi teşkilatı tevl fenaliktir. Sonra şunu ilâve edeyim ki ziyet eşyası diye dükkânlarda gördüğümüz şeyler, eşyayı memnuadan değildir. Biliyorsunuz ki ipeklî kıymatlar memnudur. Fakat geliyor, sonra kolonyadan bahsediliyor. Kolonya resme tabidir. Fakat memnu değildir.

YAHYA GALİB BEY (Kırşehir) — Ne kadar bir resimdir?

HASAN FEHİMİ BEY (Devamla) — Resim ağırdır efendim. Meinnüyet olmadığını izah için söylüyorum. Fakat bundan (D) celvelini (B) celvelindeki ahkuma tabi tutmakla, zannetmeyiniz. Çoğ bir şey kazanacaksınız. 50 bin lira, 100 bin lira bu günkü nispetle şey edilmelidir.

YAHYA GALİB BEY (Kırşehir) — Biz de usulu müzakere hakkında söz alıp cevap verebilir miyiz?

REİS — Efendim, Heyeti Umumiyesinin muvafakıyla söylüyor.

HASAN FEHİMİ BEY (Devamla) — Beyefendi, bendeniz sıra ile söz alıp söyleyebilirdim. Bendeniz esas itibarıyla bunun siheti malısını arz ediyorum. Diyorum ki mademki (S) celvelinde bir mahzur vardır. Fakat bunu böyle yapılmakla beraber, gümrüklerinizi tanzim ve ıslah esaslı surette inzibat altına almanız, gümrüklere tabi olan emvali umumiye dahi kaşak olarak memlekete giriyor. Bu hususta nazarı dikkati âlinizi celbediyorum. İşinize gelmiyor mu Yahya Galib Beyefendi?

YAHYA GALİB BEY (Kırşehir) — Efendim, benim maksadım o değildir. Hükümet hakikatı.

HASAN FEHİMİ BEY (Devamla) — Haricinde bulunan emlakın bir de emlakı mülâkatinin bey ve furuhu hakkında istifade edilecek fevkalî mâli vardır. Bunlardan bu gün için memleketi istifade edebilir. Bu kanunu da bundan evvel Heyeti Celilenize yine bir hafif celvede arz etmiştim. Bunu da yine süratle imaç edelim. Maliyeye salâhiyet verelim. Bu emlaktan mümkün olanları mübâdele etsinler. Bu gündün daha ziyade memleketin paraya ihtiyacı gımsı olamaz. Bunların 50 sene sonra parçası çıkarsa o zaman öderiz. Efendiler, o günleri düşünmeyiniz. Hülâsa: Maruzatım mevcut kanunların heyeti umumiyesi itibarıyla hangilerini kabul edebiliriz, hangilerini edemeyiz. Bu esas dahilinde müzakere edersük bir neticeye vasil oluruz.

REİS — Efendim, Hasan Fehimî Beyefendinin Heyeti Âliyenize teklifinin taslası, zannetiyorum, Hükümet müşahid olarak ne talep ediyorsa, Heyeti Âliyenize arz etsin. Onun kabili icra olup olmadığına dair müzakere edelim. (Muvafık muvafık sesleri) Aynı zamanda vaziyeti maliye hakkında söz almış 26 arkadaşımız vardır. Dinacnaleyh şimidi heyeti âliyenizin reyine vazieleceğim. Evvela Maliye Vekili Beyefendi noktaî nazarımı söyleyin, yoksâ vaziyeti maliye üzerine söz olan arkadaşlarımız mı söyleyin.

BASRİ BEY (Karesi) — Bu teklifin aksını söyleyeceğim. Müsaade buyurunuz.

REİS — Efendim, bunu reye koyacağımı. Kabul edilmezse o zaman söylersiniz.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Bendeniz de usul hakkında söyleyeceğim.

REİS — Müzakerenin kıfayeti mevzu bahis değildir. Ancak bu şekilde mi, yoksâ başka şekilde mi müzakerenin devamı muvafıktır? Eğer müzakerenin kıfayeti olsaydı, o zaman mesele başka türlü olurdu.

ABDÜLGAFFUR EFENDİ (Karesi) — Diğer arkadaşlar da müzakereatta bulunmak istiyorlar. Müsaade buyurursanız onları dinliyelim.

REİS — Efendim, işte onu reye koyacağım. Maliye Vekili Hasan Bey beyanatta bulunup bilahare azayı kıramın sözlerine devam etmesini kabul buyuranlar lütfen el kaldırsınlar. (Maliye Vekili Hasan Bey salâtazi) Ekseriyette Maliye Vekili, Hasan Beyin söz söylemesi kabul edildi.

HASAN BEY MALİYE VEKİLİ (Trabzon) — Efendim, alvâli maliye hakkında durkû maruzatım üzerine rufekayı muhteremenin vaki olan beyanattandır. Bendeniz kendi hesabıma, lüzim gelen istifadeyi temin ettim. Hükümete karşı şimdije kadar vaki olan tenkidatta haklı noktalar vardır. Haksız noktalar da vardır. Bu Heyeti Celilenizin niyatını, şimdije kadar yapılamamış, yapılmak imkânı olduğu halde ihmal edilmiş neler varsa bunları izah buyurunuz; vazilemişdir, yapılmı efendim. İhtimalki yapmadığımız bazı şeyler varsa yapmamaktan değil, belki hirtakımı ahvâlden mütevellit olabilir.

Bendenizin maruzatını şundan ibarettir: Senenin ilk parasız devrindeyiz. Ordumuzun ihtiyacı diğer zamanlardakı, yani geçen senelerdeki ihtiyacı ile kıyas kabul emiyyecek derecede büyümüştür. Sonra, hali hazırda kabul talisil olan varidatımız, cibayetimiz imaatleessuf azalmıştır. Esbabı tenakusu da dün arz ettim. Az çok varidatlı aylarımıza kavuşmak, kavuşmaya kadar muvakkaten karşılamak ve helki yarın bir hareketi askeriyeye başlamak ihtimali karşısında.

ŞEVKİ BEY (İçel) — Yalandır.

HASAN BEY (Devamla) — Hükümetin ağzından ve salâhiyyolar olan makamından, onu yakında dinlersiniz efendim. Belki her zamandan ziyade daha sıkı vaziyetlerimiz olacak. Şu girdiğimiz sıkı devirde kudret maliyeye ihtiyacımız var ve bunun için de lââkal 5-10 milyon lira bulmak mecburiyetindeyiz.

Bendenizin düşündüğü, müstacei tedahir olmak üzere, Heyeti Celilenizden şunu istiyorum: Şimdiye kadar varidatı cedide ve müzammaya müteallik olarak teklif edilmiş olan kanun layihalarının Muvazene-i Maliye Encümeninde bilmibakere müştereken kabul edilecek olanlarının herayı tasdik Heyeti Celilenize sevkıyla beraber, mutabık kaldığımız kararımızın tatbikine derhal başlamak.

İşte bunun için mezuniyet istiyoruz. İla ve neâm Heyeti Celilenize aittir. Bendeniz ikmal ettim.

ŞEVKİ BEY (İçelî) — Meclisten geçmedikçe olmaz?

HASAN BEY (Devamlı) — Bunların kıymı azamî Heyeti Umumiyyenin ruznamesindedir. Ticarete, vergilere ve emlake vesaitine ait olanı var. İstisnâk resmi var.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakır) — Bedeli nakdi?

HASAN BEY (Devamlı) — Hayır, bedeli nakdi dahil değildir. Ben buna dair bir şey söyleyemem. Bu hususta söz ehli askeriyenin, Erkânı Harbiyenin ve Baykumandanındır. Eğer bir mahzuru askeri görmezlerse, herhalde bedeli naktinin tatbikinden de ehemmiyetli bir varidat temin edilebilir. Şimdi bizim istediğimiz bilvasıta veya bilâvasıta olmak üzere birçok layihalarımız vardır. Bunların bir kısmının encümenlerce müzakeresi ikmal ve esasları tespit edilmiş ve ruznameye dahil edilmiştir. Bir kısmı da Kavâlini Maliye Encümeninden geçmiş, Muvazene-i Maliye Encümeninden geçmiş, Muvazene-i Maliye Encümeninden geçmek üzere bulunmuştur. İşte bu kanunların herayı tasdik Heyeti Celilenize arzı ile beraber, Muvazene-i Maliye Encümeniyle bir defa daha müzakere ile ve mutabık kaldıktan sonra, derhal mevkiî tatbika vaz'ı için, geçen sone müzafiyeti Askariye vergisinde yaptığımız gibi ve yapılmasına salâhiyet verdiğiniz gibi, bize bunlar için de salâhiyet vormenizdir.

Sonra biz Ziraat Bankasıyla uzun uzadıya görüşürük ve bu hafta bir lâyhâ kanuniye daha tasdik ettim. Kendisinin müflî bir suretle istimal edemediği (Hayır hayır sadaları) müsaade buyurun, elinizden almadım ya. Kabul edip olmamak elinizde.

REİS — Efendim, Maliye Vekili Bey nokta-i nazarı heyete arz ediyor. Teklif ettiği kanunu kabul ettirmek için ısrar etmiyor.

HASAN BEY (Devamlı) — Muayyen bir gümrük varidatıyla tesviye edilmek ve yüzde 8 faiz verilme üzere mesele filan mahallin gümrüğü Ziraat

Bankasına tahsis edilmek üzere hesabı cari suretinde 500 bin liraya kadar bir avans almak istiyoruz ve buna da İktisat Vekâlethinin muvafakâtı vardır. Gümrükteki tahsifat doğrudan doğruya oraya gelecek, hesabınıza geçecek.

YUSUF ZİYA BEY (Bilîs) — İstedğiniz alın para mı?

HASAN BEY (Devamlı) — Hayır efendim, kâğıt para 500 bin lira istiyoruz.

Sonra efendim, Emvali metrukenin ve mümkünse enavelemiriyenin, Emvali metrukenin eshahı namına furuhtu ve yahut idaresi hakkında bir lâyhâ kanuniyyemiz daha vardır ki, Adliye Encümeninden geçmiş, ruznameye alınmış, ahiren Muvazene-i Maliye Encümenine havale edilmiştir. O konunun da mevkiî tatbika konmasını istiyorduk.

Sonra Ziraat eşyasının men'î dühulu hakkındaki kanunun kulliyat ve sair müzir olan eşyaya ait ahkâmı baki kalmak üzere, ahkâmı sairesinin, yarı memnûiyete rağmen memlekete girmekle ısrar eden ve memlekette onları alınakta ısrar eden ve tedariki çaresine hezîl mesafî edilen eşyaya ait ahkâmının 1338 senesi nihayetine kadar tehiri meriyyetini istiyoruz.

Sonra Gümrük kaçakçılığı... Efendiler elimizdeki vesaitin noksanlığından, üdemi kifayesinden dolayı hakikî muhafaza edemiyoruz. Gümrüklerimizin hududu büyüdü. Mersin'den İrana kadar büyük bir hudut karşındayız. Bu hududu kesecek ordular ister masraf ister teşkilât ister. Bu da zamana ve paraya mütevakkıf. Noksanı vesait içerisinde bulunuyoruz. Ted'abiri zecriye ve kanuniye ile Gümrük kaçakçılığını men etmek mecburiyetindeyiz. Kanunun kuvveti teyidiyesi bu eşya tutulduğu zaman sahibinin ağır bir cezaya mahkûmiyyetidir. Halbuki bu kâfi gelmiyor efendiler. Bunun için biz gümrük kaçakçılığının hiyaneti vatanıye ceraiminden addedilerek, mütecasirlerinin İstiklâl Mahkemesine sevkini lâzım görüyoruz. Bundan maksadımız Gümrük kaçakçılığının haddi azamide tahdididir. Başka bir şekilde teklif ederseniz, onu da kabul ederiz. Yani az zaman zarfında az çok vaziyeti maliyemizin salâhına medar olacak varidat bulabilmek için bendenizin düşünlüğünü esasat bundan ibarettir ve bu hususa Heyeti Vekile arkadaşlarımız da iştirak etmektedir. Heyeti Celilenize teklif ediyorum. Sadır olacak karar mucibince hareket etmek vardır. Onu ifa ederiz.

RAGİP BEY (Amasya) — Bunlara mukabil, bu varidatı tezyid etmemize mukabil acaba, Heyeti Ve-

kilece kadrolarda bir tenkihat terası düşünülüyor müdür?

HASAN BEY (Devanla) — Beyefendi, siz o vakit burada yoktunuz. Sene cedidenin hülulünden evvel yine burada halî mübâhi mevzu bahis oldu. O zaman Heyet-i Celilenizin başını ağrıtacak kadar vaziyeti maliye hakkında arzı malûmat ettini ve buna bütün Heyet-i Celileyi şahit olarak gösterebilirim. Teşkilâtın esaslı bir surette tadili için Teşkilâtı Fevsiye Kanunu mücübince yapılması lâzımı şeyler vardır, ki bunları yapmak lüzumuna bendeniz hepimizden ziyade kanımı ve buna teşebbüs etmişizdir. Matlup olan teşkilâtı tesis için teşkilâtı mülkiyeden başlayarak, usulü idaremizde bir çok tecrübeler icra ederek, çünkü memurların talebından tasarruf kabul olmadığını takdir buyururuz. Geçen sene kadro encümenlerinin tesbit ettiği kadrolar bu gün bizim teklif ettiğimiz kadrolardan yüzde 20 fazladır. Denek ki kadro encümenlerinin arzı edilen neticeyi verememesi şekli idare ve muameleleri resmîye değiştirilme dâkçe memurların arzında esaslı tasarruf yapılamamasından mütevellittir. Binaenaleyh, evvel emirde şekli idareyi değiştirmek lüzumudur ve bunun için de hepimiz çalışıyoruz. Bendemiz de bütün arkadaşlarını da rica ediyorum ki, bir an evvel bunu çıkaralım. Her halde şekli islah etmek ıztırarındayız. Buna dair Mürafaai Milliye Vekâli Paşa Hazretleri...

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Efendim, bendemiz Hasan Beyefendiye şunu anlatmak isterim, ki bu günürük kaçakçılığını sahilde kayıklar filan yapıyor zannetmesinler. Bu meseleye alviri ita ile meşgul olan zevat vakıf olmuşlardır. Fakat hal dolayısıyla bunun her safhasını anlatmak lüzumdur. Hirsizlik gümrüklerindedir. Gümrükten başka...

REİS — Soru mu soruyorsunuz, yukarı mütalaat mı soruyorsunuz?

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Sualdir, bunun islahını istiyorum.

HASAN BEY (Devanla) — Bendemiz de sui istimal olmadığını iddia edecek değilim. Sui istimal maalesef zaruretten, seviye ahlakının noksanisinden ve sairlerden münbasir bir haldir ve bu her memlekette mevcuttur. Bu fevayih yalnız bizim memleketle münhasır değildir. Her memleketinde bunun filen emsalini görmüşüzdür. Bizde vesail noksanlığının da buna tesiri vardır. Hatta eşyayı askerîye müteahhütlerinin geldikleri eşya içerisinde, Hilalîahmer eşyayı içerisinde de kaçak eşya mevcut olduğunu istihbar etmişim. Ben Paşa Hazretlerinden rica ettim.

Musaade ettiler. Gümrük idarelerine tebligat icra ettim. Gerek Hilalîahmere ait olsun gerek doğrudan doğruya eşyayı askerîye olsun hepsinin muayene-neye tabii tutulmasını yazdır. Fakat şunu da arz ediyim ki, motor ve sair vesaitle sahillerde kaçakçılık eksik değildir.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Sahil kaçakçılığının men'i için ordulara lüzum vardır buyurdunuz.

HASAN BEY (Devanla) — Sahil kaçakçılığının değil; Cenup hudutlarının.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Sahil kaçakçılığının men'i için iki seneden beri Düyunu umumiye ile müştereken bir şey yapılacaktır. Neden yapılmadı? Ve niçin yapılmıyor?

HASAN BEY (Devanla) — Tebligat icra ettik efendim. Motor araştırıyoruz.

MUHİDDİN BAHA BEY (Bursa) — Beyefendi, ısıtıyoruz ki Nuri Bey namındaki bir zate bir milyon lira verilerek Avrûpaya gönderilmiş.

HASAN BEY (Devanla) — Dün o soruldu ve cevap verildi efendim.

MUHİDDİN BAHA BEY (Bursa) — Bir zate ile 500 bin lira verilmiş, İtalyaya gönderilmiş, o da soruldu mu efendim?

HASAN BEY (Devanla) — Hayır efendim. İtalyada böyle bir adamımız yoktur ve kimseye 500 lira verilmemiştir. Yatınız (Cami Beye diyorlar vesileri) Cami Beyde olan muameleler birtmiştir. Fakat kendisi henüz buraya gelmediği için kendisiyle bir hesap yapamadık. Aldıkları paralara dair geldikleri vakit de bir hesap yaparız.

HACI AHMET EFENDİ (Muş) — Efendim, Müdafaai Milliye teşkilâtı pek geniş ve pek vasidir. Bunun için Müdafaai Milliye teşkilâtının velev bir dereceye kadar olsun tahfifini düşündünüz mü?

HASAN BEY (Devanla) — Bendemiz dün de arzettim. Münkün derecede tasarruf için Kâzım Paşaya teşriflerinden heri her gün müracaat ediyorum. Paşa Hazretleri Vekâlete tayin buyuruldukları zamandan heri ehemmiyetli bir surette tasarrufat yaptığını, bir çok şeyleri ilga ettiğini; adedini eksilttiğini söylediler. Arzu buyurulursa kendisi de bu hususta ıztihalat verirler efendim.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Teşkilâtınızın kabulü halinde tediyatın muntazaman icra bulmanın ızalesini tenin buyurabilecek misiniz?

HASAN BEY (Devanla) — Şimdi efendim; bendemiz yekûn ilibarile ne kadar paraya ihtiyacı olduğunu söyledi. Elimde mevcut varidat miktarını

da ortaya koydum. Tekliflerimle istediğini paranın yekûn ihtiyacınıza tekabül ettiğini iddia etmedim ve tercihan her şeyden akdem orduyu, ordunun işesini, maaşını tercih etmek zaruretiyiz. Buraya sarfiyat icra edeceğim. Arzu buyursanız kontrol edersiniz. Merkezden gerek diğer mal sandıklarından şimdiye kadar gönderilen paranın hangi nevi masarife ekseriyetli azimesinin yüzde doksanının tahsis edildiğini bilmiş görüp kontrol edebilirsiniz ki, en hayati, en esas masarifi umumiyemize sarfetmişindir. Yapacağını budur efendim.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Şu hakla teklifiniz buhranı izale etmiş olmuyor.

HASAN BEY (Devamla) — Heyeti Celilenize tedabiri talih için vakit oldukça görüşürüz. Hepsisini birden yapmağın imkânı yoktur. Yani yapılması imkân tahtında olan şeyleri aramak ve Heyeti Celilenize arz etmek vazifemizdir. Heyeti Celilenize de resen düşünebilir. Bir kanun yapar da bize verebilir. Bu şekil de vardır.

DOKTOR MUSTAFA BEY (Kozan) — Teklif ettikleri kabul edilirse ne kadar varidat temin edecektir, ne kadar para elimize geçiyor?

HASAN BEY (Devamla) — Tahminatına göre 10 milyon liradır. Bu kanunlar ve sair tedabirden elimize 10 milyon lira geçince vaziyeti maliyemizde küllî salâh hasıl olacaktır. Yalnız tahminatı ihlâl edecek ahvali fevkalade zuhur etmesin?

ALİ RIZA BEY (Kars) — Beyefendi her vakit burada söylediğiniz Anadolunun yegâne varidat menbaı olan ağnam ve aşardır. Bunun artırılması için Vekâlet bir şey düşünmüş müdür, Efendim? Düşünmemiş ise şimdiden sonra verilmiş olan kanunların tatbikinde muvaffakiyet göreceğinize kani misiniz? Buna dair Maliye memurlarımızdan aldığımız bir şey var mıdır ki, bu kanunları tatbik edebileceksiniz ve muvaffak olacaksınız?

HASAN BEY (Devamla) — Efendim, şimdiye kadar aşarın ağırlığından, erbabı ziraate ne kadar bir kulfet tahmil edildiğinden, bahsedildiği ve biz de o kanaatte olduğumuz için aşarın tezyidini düşünmedik. Ağnam için dahi aynı mutalaca vardır. Binacaleyh ağnam ile aşarın tezyidi için yeni bir teklifte bulunmadık.

ALİ RIZA BEY (Kars) — Maruzatım yanlış anlaşıldı efendim. Yani aşarın terakki ettirilmesi için ahaliye Maliye bir yardım etmiş midir?

HASAN BEY (Devamla) — Arzedeyim efendim. Aşar hasılatının çoğalması, evvel becvvel zırrıyatın ço-

ğalması sonra feyiz ve bereketin derecesine tabidir. Bir çok mahallerde erbabı ziraat tohumluğa nihtilâştır ve tohumluk için iktisat bütçesine ve bu sene fevkalade olarak Maliye bütçesine biraz para koymuşsunuz. Şunu itiraf etmek mecburiyetindeyim. Masarifi mühremi askeriyenin teessüsü, onlara arzu edildiği nisbette yardım etmeye müsait olmamıştır. Elimizden geldiği kadar yapabildik. Fakat tamamen yaptığımızı iddia edecek bir mevkiide değilim, efendim.

ALİ RIZA BEY (Kars) — Tatbik edilebilecek mi bu kanunlar?

HASAN BEY (Devamla) — Efendim, kabiliyeti tatbikiyyesi olmayacak bir teklifi, tabiidir ki, imzaları altında Heyeti Celilenize arz etmek istemem. Tahminatında aldanabilirim. Fakat filiyataa aklımın ve derece nüfuzumun kifayet etmeyeceği bir takım esbab ve avanilin tahminatının fena olduğunu gösterebilir ve aldanabilirim. Yüzde yetmiş tahakkuk eder, de yüzde 30 tahakkuk etmeyebilir. Bunların hepsi ihtimal dahilindedir. Fakat bu kanunların hepsi semere verir, bunu temin edebiliriz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Kısa bir sual sormak isterim. Demin Muhiddin Baha Beyin sormak istediği Nuri Bey muamması... Dün buyurdunuz ki öte beri aldı, göndermesi müşkil. Bendeniz de soruyorum, bu eşyayı satıpta 2 - 300 bin lira zararı Heyeti Celile kabul eder. O bir milyonu 6 - 700 bin lira olarak buraya getirebilir misiniz? 400 milyon lira benden caba...

HASAN BEY (Devamla) — O eşyanın buraya getirilmesi ümidi bizde kalmadığı gün yapılacak muamele sizin buyurduğunuzdan başka bir şey değildir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Muhakkaktır.

HASAN BEY (Devamla) — Eğer ciheti askeriyeye bu eşyayı getirmek ümidini kaybetmişse.

OSMAN BEY (Kayseri) — Eşya alınmamış.

HASAN BEY (Devamla) — Alınmış efendim. Bize gelen malumatı göre eşya alınmıştır. Mahallinde satmak, yapacağımız teşebbislerin zaruri ulanıdır ve bunu yapacağız, müsaadenizle zarar edeceğiz. O başka.

REİS — Efendim, Maliye Vekili Beyin beyanatını isma buyurdunuz. Söz alan arkadaşlarımız da vardır. Müzakerenin kifayetine dair takrirler de vardır. (Mayır sadaları) Evvelâ müzakerenin kifayeti kabul buyuruyorsanız lütfen ellerinizi kaldırınız. Müzakerenin kifayeti kabul edilmemiştir.

Şu halde müzakereye devanı kabul edildiğine nazaran söz Erzincan Mebusu Fevzi Efendindedir.

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) — Bendeniz bu mesele hakkında söz söyleyelim. Başka bir mesele hakkında değil efendim. Bana teferruat lüzümü değil efendim, onu bilmenizi. Yalnız Avrupa'da bulunduğunuz zaman bir takım samimî dostlarınız bu meseleyi bendenize sual ettiler ve dediler ki; bir harp olacak. Sizin teferruatı askerinizi biliyoruz. Fakat kuvveti malîyemiz, ne haldedir? Ben tabii cümlesine karşı dedim ki, ordunuz kanaatkardır. Yeni sene de girmiştir. Yani vergilerin tahsil zamanı gelmiştir. Onun için o cihetten korkumuz yoktur. (O halde evan oluruz) dediler. Yani mesele gayet ehemmiyetli bir devirdir. Nemiz varsa bu sırada sarf etmek lüzümü geliyor. Yani Sakarya Muharebesi zamanında ben şöyle yaptım, böyle yaptımı diye bunlarla iftihar ediyorsak, bugün de aynı vazife karşısındayız. Bunu arz etmek bendenizin vazifesidir.

OSMAN FEVZİ EFENDİ (Erzincan) — Riyaset gayet kısa söylemeğimi tavsiye ediyor. Bendeniz de o mesleki ihtiyar ediyorum. Bir kaç kelime ile, tadat kabiliyenden, hüyeti celilenize arz edeceğim. (Çünkü benden evvel söz söyleyen Hüseyin Avni Bey Ali Şükrü Rey vesair rufeka süylenecek sözleri söylediler zannederim. Mazide ait arz etmişeceğim).

Şimdi bugün bir varidat bulmak : Müsaadenizle şunu arz edebilirim. Fakat şimdi istifade etmek mümkün müdür, değil midir? Rurasını hen bilmem. Devlet ilada; Tercan'da bir petrol madeni var. Buna talip olanlar peşin, bir çok altın veriyordu o vakit. Benim bir refikim de (akını de tavsiye ediyorlardı. Sonra olmadı, kaldı bu mesele. Acaba şimdi bu mümkün müdür ki, bu gibi bir sermayenizi şimdi biraz elven olarak taliplerine, yani müteahhitlerine vererek biraz para alalım ve bunu misal olarak arz ediyorum. Rurincisi bu. (Kaç kuruş veriyorlardı sâdası).

İkincisi, gerçi oldu ve kıymandanlarımızın reylerine muhavveldir. Fakat bazı bildiğim ve işittiğim ve kayı binaen şu cesaretle bulunuyorum. Bendenizden evvel bazı rufeka lisanından da işittiğim veçhile, zenginlerimiz ve erbabu servet nadir olarak cepheye girmişler. Şuraya buraya sokulmuşlar. Bu muhakkaktır. Yalnız kendi nefislerini kurtarmak şöyle olursun, elan sunistimat yapmaktadırlar. Kimi kâtip olarak, kimi de nefer olarak. Her biri bir yere sokulmuşlardır. Böyle pek çoktur. Biz bedeli nakdiyi kabul edelim, 500 lirayı, 1 000 lirayı verebilen versin. Yoksa doğ-

ru cepheye buyursun. Kan baharı, kan bahası diyoruz. Güya bunları kan parası almak için terk etmiş oluyoruz. Rica ederim, bunu kabul buyurun. Katra katra abı bakan akıbet derya olur. Binaenaleyh biz bunu kabul edecek olursak, azar azar varidatlardan pek çok şeyler teraküm eder. Binaenaleyh biz bunu kabul etmekle bir çok varidat temin etmiş olacağız ve bu kolay kolay kabul olunur, tahsil edilir bir şeydir.

Üçüncüsü gümrük varidatı - Gümrük kaçakçılığının önünü almak için rufekayı kıramdan bazıları buyurdular ki, hunları istiklâl mahkemelerine verelim. Hayır efendiler; böyle tahribat cihetini iltizam etmiyelim. İstifade cihetini iltizam edelim. Ne yapalım? Öyle bir gümrük kaçakçısı tutunca ağır bir cezayı nakdi ile tecrim edelim. Varidatımızı tezyid edelim, onu mahkeme istiklâliyyeye vermek, idam etmek, hapsetmek, bunlar katıyyen faide temin etmez. Bu tahribattır, yapacağımız cezayı nakdidir. Okkada şu kadar cezayı nakdi diye bir şey vazederseniz ve bu suretle buradan da bir varidat temin olacağı ümidinde yını.

Dalıb dördüncüsü; gücünme/seniz, Jarılmı/seniz söyleyeyim. Arzu buyurmasanız affınıza mağruren sözünü keseceğimi. Onu da arz edeceğim. Nisanın tadil edelim, şunu şöyle edelim, bunu böyle edelim değil, Ancak kanunun hükümünü icra etlim. Tadit edelim. Nedir? Kim sarhoş olursa 500 lira, kim satarsa okkada 500 lira, kim alırsa okkada 100 - 500 lira. Efendiler; hayattan pahalı bir şey yoktur.

REİS -- Osman Fevzi Efendi; bunu sonraya bıraktık.

OSMAN FEVZİ EFENDİ (Devamla) — Müsaade buyurun. Kinisenin yanında hayattan başka aziz bir şey yoktur. Bir kinise camı kaçırıyor, neden dolayı ya mahkûm olmuş veya mahkûm olacak. Veyahut da mahkeme istiklâliyyeye tevdi olunacak. Ondan dolayı hayatını kaçırıyor. Bununla beraber nerelere kaçmış olsa, biz onu tutuyoruz. Nereye sığınmış olsa biz onu buluyoruz. Efendiler; Hükümet ciddi bir şey tutunca mullak muvaffak olur. Şu halde nasıl oluyor ki, biz onu bulamıyoruz? Böyle bir cereami işleyen bir adamı biz tecrim edemeyiz. Gazetelerle de ilân ederiz, evet, kokulu bilmem ne satıyoruz. Rica ederim, bunu siz menettiniz idi. Bunu vicdanî pâkiniz arz ediyorum.

MAZHAR MÜFİT BEY (İttihâkâr) — Arkadaşlar; Maliye Vekili muhterem; Hasan Beyefendi arkadaşımız (O sadaları) o diyen beyefendi korkma, bir

şey söylemeyeceğim. Maliye Vekilimiz, muhterem arkadaşımız Hasan Beyefendi buhranı mali içinde bulunduğumuzu ve buhranın had bir devreye geldiğini ve buna çare olmak üzere ile geçen suncden beri muhtedit levayihî kanunîyenin bir taraftan encümen çıkıktan, heyeti celilenize arz edildikten, bir taraftan da Muvazenei Maliye Encümeni ile mutabık kaldıkları diğer aksamının tatbikine müsaade istiyor. İstenilen mesele hu, Soysallı oğlu İsmail Suphi Bey arkadaşımız, akıl ve mantıktan bahsettiler. Pekâlâ biz de hissiyattan kendimizi teerrid edelim de akıl ve mantık dairesinde görüşelim. Beyefendiler; bir milletin bütçesinde açık oluverince, hemen yegâne çare eğer vergiye zam edilmek ise, bunu her Devlet yapar. Hemün vergilere zam ederiz, muvazene hasil oluverir. Bunu yapılmasına nazaran, bunu Hükümet istediği zaman istediği vergilere zam edemez ve vergi vazedemez. Eger nazarıyattan bahsedeceksek, ilmi malinin en basit kavaidindedir, ki vazolunacak vergiler hakkında yüzde altıyı geçmezse buna en âlâ vergi denir, $\frac{1}{10}$ vergiye mütedil vergi denir, $\frac{1}{10}$ dan yukarı olana ağır denir, bizimki ağırın ağıridir. Çünkü buna $\frac{1}{10}$, $\frac{1}{6}$ 20 diyemiyorum. Ne Maliye Vekili, ne ben ve ne de haşkası. Serveti umumiyesini bilmeliyiz ki, serveti umumiyemize nazaran, vergimizin ağır olup olmadığını anlıyalım. Bu görle bunca sedaidi havaîye altında sapan elinde bütün gün tarlasında çalışan bir köylünün bir lokma ekmeğini de elinden aldığımızı görüyorum ve bundan anlıyorum, ki vergiler çok ağırdır. 12 - 13 kanun teklif ediyorlar ve diyorlar ki, buna müsaade edin. Bendeniz de diyorum ki, böyle 12, 13 kanunu tathika safâhiyeti tanıme versek, müsaade istesek, Maliye Vekilinin tatbik etmesini Meclisi Âli kabul etmiş olsa acaba efendiler; tatbik edebilecek mısınız? Rica ederim, biz de kabul ettik. 12 kanunu verdik. Hükümeti teşkil eden muhterem arkadaşlarımız Beyefendiler bunları tatbik edebilecekler mi? Ve tatbik edebilecek mısınız? Kırk haramî bir iki çiplağı soyamamış. Beyefendiler; Meclisin kabul ettiğini farzediyorum. Eger Heyeti Vekile tatbik edehiliriz derlesse buyursunlar, öyle kavaninle vergiye zannetmekle zannetmeyiniz ki, tatbik edehileceksiniz.

Şimdi efendim, yine malumunuzdur, ki bizim Hükümetin eskiden beri iki şeyi vardır. Yani bütçemiz de açığı oldu mu elinde iki silahlı vardır. Biri, memurün maaşatından kat; ikincisi, vergilere zam. Çok güzel. Biz de bunu yaptık. Fakat ne oluyor? Vergilere zam, memurün maaşatından tenzil yaparız ve bu iki ay gider. Üçüncü ay yine iş bozulur. Çünkü bir ta-

raftan maaşattan kesmekle beraber, diğer taraftan da teşkilât yaparız. Mesele efendim, bir hava müdüriyeti lazım. Hava lüzümü burada hava topluyacağız. Bir müdür lazım. Ahaliye hava tevzi edeceğiz. Efendim, bir müdür bin kuruşla, eli verelim ne olur. Yirmi gün sonra tevziata başlayacağız. Bir müdür onu da verelim. İrsalata tevzi müdürü lazım. Otu onu da verelim. İşte bu suretle kırk kişilik bir daire... Bir ay sonra efendim iş muhını: Müdüriyeti Umumiyeye kalbedelim. (Handeler) Bir çok memuriyetler ihdas ederiz, bir çok teşkilât yaparız. Şimdi maaşattan kesdik. Bu çare, bu sıfahî elimizde. Geldik vergilere zam. Bendeniz diyorum, ki mesele Ticaret Kanunu var, en mühim varlat getirecek. Malumî ihşanınız biz onu burada muvazere ediyorluk. Kıyamet kopmuş. Maliye Vekili Sabiki Ferid Bey büraderinize bir Meclis maaşatı olmak üzere kânunı reddetmemek için beraber oturuyorduk. Hükümet geri alıyor dedi, kanunu geri aldı. İrakırdır. Diğerlerinin içinde bir de arazi ve müsakkafat vergisi var. Bunda biraz taraftar uluyorum. Maliye Vekili Beyefendiye. Çünkü hakikat müsakkafat vergisi biraz dündür. Fakat burada Maliye Vekili Bey ne kazanacaktır? İki milyon lira çare olmayacaktır.

Sonra efendim, vergilere zam suretile böyle on iki kanunla, böyle bir çok kanunlarla halkı ızac etmektense hiç vergi tarlı etmemek evlâdır. Çünkü kavaidi ilmîyeden biri de vazolunacak kavaninin halkı ızac etmemesidir. Tahammülü fevkinde fazla bir vergi olmamak lüzümü gelir. Benim bir arkadaşımı dedi, kafa vergisi alalım, lâl hunlar cünüm. Zaten kafa kâğıdı var. Böyle muhtelif vergilerle halkı ızac edeceğiz ve tatbikatta biraz müşkilat da göreceğiz. Sünîyen; müşkilatta görsek, Maliye Vekili muhteremi Hasan Beyden soruyorum. Bu kavanini kabul edecek olursak ve yeni vergileri kabul edecek olursak, acaba bunlardan birinci ay zarfında bu günden itibaren kaç lira gelecek ayda? Ayda iki milyon lira lüzümdür. Olamayacaklardır. Bu kanunları kabul ediniz. Fakat bir ay sonra lüzümü olan iki milyonu tahsile imkân olmayacaktır, olmayacaktır. İkinci ay için arz ediyorum. (Çaresini söyleyin sadası) Efendim bir kere derdi söyleyelim de, ondan sonra da çaresini düşüneceğiz. (Devanı sadaları) (Rıza Nur Beyefendi bil-hassa doktorsunuz, derdi biraz teğrîş edelim. Sonra efendim ne yapacağız şimdi? Arkadaşlar para lüzümü. Vergileri kabul etseniz de yine iki milyon lira yok. Bakınız Hasan Beyefendi ne söyledi, him resmi olarak? Yarın belki taarruz başlayacaktır, ihtimal vardır, dedi. Yarın biz taarruza geçecek? Bu ihtimal her

vakit mevcuttur. Bu yeni kanunlar tatbik oluncaya kadar heklিয়েcek miyiz? Denekki bize pek muhtuş suretde tesir eden bu ahval hende o katlar mühim değıl. Çünkü her halde bir iki ay idare edebilecek bir parası vardır. Maliye Vekili Beyefendinin. Fakat olabilir ki, bu kanunlar tatbik edilirse bir aya kadar para gelmez. O ihtiyatkârdır, vardır.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Söyle Tatar ağası, hoşuma gidiyor

MAZHAR MÜFIT BEY (Devamla) — Şimdi efendim; bu maaşattan kesmekte de fayda yok. Vergiler şu şekil. Ne yapacağız beyefendiler? Umurunuz bilirsiniz pek basit kavattendir. Tezyidi vâridat istihsalatın tezyidine mütesakktir. Fakat bugün buna da çare yok. Ben bu gün de demiyorum, muhtaze de emiyorum ki, İktisad veya Maliye Vekilleri niçin madenleri salmadın, niçin omlantları işletmedin. Acil çare ni istiyorsunuz? Madenki paramız yoktur, madenki bu hal geçen sene. Muafakatı Müllîye Encümeninde bulunurken. Muafakatı Maliye Encümeni namına burada izahat verirken, müdafaa ederken Hasan Beyefendiye - ağzından nasıl oldu da kaçtı aheni bir müzakere idi. - Bu ay maaş veremezsin demiştim. Beyefendi bu ay maaş veremeyeceksin demiş ve bunu evvelce söylemiştim. Bugünkü mesele değıldir. 4.5 aydır memurlar maaş almıyor. Hatta sekiz aydan beri maaş almayan memurlar da vardır. Maaşları tasrada Şubati de alabilirler vardır. Binaena leyli bu bulhranı mali öteden heri mahsus idi. Rica ederim efendiler, altı aydan beri bu bulhranı mali denirken, parasızlık varken nasıl olur da Heyeti Vekileden, Hükümette bulunan rüfekayı muhterememiz her gün bir teşkilât kanunu getirerek her gün bir yeni teşkilât yapıyor. Pekâlâ nasıl böyle teşkilât yapıyorsunuz? Hasan Beyefendi biraderimiz hayırdı ki, bu millet bu davayı müllî için gömleğini vermeye azmetmiştir. Zati âlinizi tenin ediyorum. - Gördüm meşhudatım üzerine söylüyorum. - Bu millet davayı müllî için, yani vatanımızı çığmeyer, düşmanı atmak için gömleğini değıl, hayatını bile verir. Lâkin israfı tırnağını bile vermez.

ABDULLAH EFENDİ (Eskişehir) — Kime söylüyorsunuz? Söylüyorsunuz, söylüyorsunuz hep boştur.

MAZHAR MÜFIT BEY (Devamla) — Ne istiyorsun hocam? Rica ederim, bakınız israf var mı, yok mu? Bunu hepimiz takdir ederiz, hepimiz ispat ederiz. Hepimiz biliyoruz ki, geri hidematının ehemmiyeti hende ilcriden ziyadedir. Geri işlemezsse ileride

kaşır. Muhim olan geri hidematı kime tevdi edilmiş tir? Acaba geri hidematı kimler tarafından tevdi olunuyor ve ne oluyor? Arz edeyim, ki geri hidematı nızda nemiz vardır? Nokta kumandanı, Hat kumandanı, Menzil müfettişleri, Nakliye kolu kumandanı, Deve kolu kumandanı, Merkez kumandanı, Yalnız Ehli sünnet velcemaat kumandanı noksan. Kumandan kumandan. Bir de Ehli sünnet velcemaat kumandanı olursa tamam olur. Şimdi efendim, kânunusanı üstte, gece yarısı, Kırşehirine geldik. Karda yağıyor. Bir kafile asker gördük. Bir ahırın sâyesi altında. Ne heklilyorsunuz, dedik. Efendim burada yaşayacağız, dediler. Mevki kumandanına gittik, dedik; asker karda yatıyor. Ben yazdım. Mutasarrıf yer bulunca koyacağım, dedi. Ertesi gün ekmeğı getirdik. Birader bu çanırdur, dedik. Baş üstüne efendim, Kaymakam beye yazdım, taşlar tamir edilecek. Başkumandan Paşa Hazretleri emir verdi. Tetkik ediniz, bütün şubati bana rapor veriniz, dedi. Gittik, gezdik 50 deve var. Bu elli deve kaç aydır burada? 4 aydır. Ne yapıyorsunuz? Yatıyoruz, Neden? Mamulları eksik. Eh ne yaptınız? Yazdım efendim. Kime yazdınız? Hat kumandanına efendim. Ajâ.. Vazifesini yapmıştır. Baylardan rapor aldık efendim. Bu ahır develere müsait değıl. Büyük ahır bulmak için raporu takdim ettim. Hat kumandanı gayet namuslu muhterem bir kumandan. Cidden böyle Çağırdık. Beyefendi ne yapayını dedi. İşte ben de yazdım. Kime yazdın? Bilmem. Nakliyatı Umumiye bilmem ne kumandanına. Ne cevap aldınız, dedim? Derdesti irtaldir. Hâlâ derdesti irtaldir. Biz tabii raporunu yazdık. Her kısıni de derhal tahtı muhakemeye alın. Geldiler doğru mahkemeye. Yalnız müsanaha ettik.

Biraz birisine bilmem ne kadar ceza, diğerini İstiklâl mahkemesine verdik. Şu halde İstiklâl mahkemesi de vazifesini ifa etti değıl mi efendim. Ceza-yı verdi. Çıktıktan sonra dedim, ki arkadaşlar ya develer ne oldu? Herkes vazifesini ifa etti. Görüyorsunuz ki bundan maksadı maruzatım hudud. Görüyorsunuz ki Nokta kumandanı yer isteyecek, Mutasarrıfa, ekmeğ isteyecek, Mutasarrıfa. Bilmem ne isteyecek mutasarrıfa... Ondan sonra gel Belediye Reisi birlikte bulalım. Memurını müllîye diyorlar ki mademki her şeyi biz buluyoruz, Rica ederiz. Biz Belediye Reisi ve eşraftan mürekkep bir komisyon olsun, Bunlar gitsinler. Eğer biz yapamazsak bizi asın, diyor, (Bravo sadaları)

OSMAN BEY (Kayseri) — Hem parasız yaparlar.

MAZHAR MÜFİT BEY (Devamlı) — Meselâ; Beyefendiler, bir misal daha Kayseri'de mermiyatin nakli lâzım geliyor. 300 ton sikletinde olan mermiyati 5 günde nakletmek mecburiyeti askerisi hâsil oldu. 5 günde nakletmek mecburiyetinde idik. Efendini. Menzül noktaya yazdı. Hat Mutasarrıfa yazdı. Mutasarrıf bilmem kime yazdı. Bakdılar ki hiç bir şey çıkmıyor. Bunu Jandarmaya verdik. Köylü arabasıyla ayda 100 kilometre gidecek, bırakacak. Hani halka zulüm etmeyecektik? Allah razı olsun. Eşraf toplandı. Halka zulüm etmektense Rifat Bey, Ahmet Bey orada idiler efendiler bilirler. Halka zulümü etmeyiniz. Ne istiyorsunuz 300 - 500 ton mermi sevkedilecek. Dedilerki karışmayın. Vaz geçtik. Toplandılar. Eşraf parayı topladı. 5 günde sevketti. Bu sevkiyata bakınız. Beş günde (Yaşasın sadaları) Beş günde, ama ne oldu efendiler? Belediye nefere; git oğlum mermi al sevk et. Gidiyor. Kuy oğlum mermileri. Koydum. Hareket eisene, oğlum. Dur bakalım. Nokta kumandanı irsaliye mazbatasını mühürleyecek. İşte bu arabalardan 8 saat anbarın önünde bekleyen olmuştur. Dur bakalım vesika alıp gidecek diye. Rica ederim. Fıgar bu nokta. Hat, bilmem ne kumandanları olmasaydı şu memleketin eşrafına, memuruna bırakmış olsaydınız, hem o gün sevk olunacaktı ve hem de halk memnun, ne sopa ile, ne bilmem ne ile.. Niçin efendiler, böyle kolaylık varken ve elimizde vasıtalar varken, halkı memnun edecek vasıtalar varken, neden hır böyle paralar sarfiyle noktalar, hat'lar yapalım.

Size bir misal daha arz edebilirim. Şurada bir Beynam karyesi var. Hepiniz bilirsiniz. Beynam köyüne geldik. Bir bina. Nedir bu dedim? Bir nokta. Merhaba arkadaşlar. Bir kâtip, bir zabıt, bir Nokta kumandanı. Pckâlâ? Beynam'da bir bayrak gördük. Gitlik. Orada kâtip, çavuş, nefer bilmem ne. Anbar memuru filân. Teşkilât güzel. Muhafız taburunun arabaları da gelmiş bekliyor. Sordum hat'la, Kumandan Balâ'ya girmiş. Nereye Balâ kazasına. Ey Kumandan teşrif etsin bakalım. Ben tahii bunu görmek kabul etmem. Bu görmek değildir. Achemehal bizi şey ediyor. Kâtip efendiye sordum. Behemehal bu asker gidecek akşama dönecekmiş. Arabadaki çavuş da gelmiş diyor, ki hızı yolda uyudunuz diye hapsederler, diyor. Şu çavuşun eline veremem dedi. Çünkü anbar memuru ve onun emri olmadığı için bu çavuşa veremem dedi. Aç yahu bırakiver. Gelemem dedi. Belki çavuş gelir verir, dedim. Riz, ertesi sabah hareket ettik. Hâlâ gelmemiş. Belki vazife ile başka yere gitmiştir. Bilmiyorum. Beyefendiler, bu gün işinizde nokta, menzül, hat şu, bu irkâp, irsalât bile-

mem ne Kumandanları, fazla olarak Kayserili bir de menzül garp cephesi Müfettişi umumisinin bilmem murahhası askerisi diye bir binbaşı oturuyor. Bu ne dedim? Garp cephesi müfettişi umumisinin, muamelâti teltiş için orada oturuyormuş. Müfettiş umumi bilmem neyi orada takip edecek. Sonra kendisi de bana anlattı dedi ki, vallah gönderdiler, gidiyorum. Zavallı adam ihtiyat zabıtı imiş, bilmem ne var.

Şimdi gayet namuslu kendisine itimadım olan bir hat kumandanı var. Beni namuslu adam yok demiyorum. Çok namuslu adamlar var. Kendisi bana demmiştir ki aman beni buradan Allah rızası için kaldırın, ben burada ne yapayım? İş tam tıkır. Namuslu adamdır. Mudafaa Millîye Vekili Paşa Huzretleri isterse isimlerini verebilirim efendini. Rica etmişti. Ve kezalık Mucur'da bir ihtiyat zabıtı, çarhçı imiş. Bira-der dedi, ben kanun anlamam, Tornistan anlarım, vapurdan anlarım. Vallah denizden çıkmış balık gibiyim. Beni huraya gönderdiler. Vallah hastayım dedi. Kayseri'de bir fabrika varmış. Makinist lâzımmiş. Kayseri'de makinist bahriye zabıtıdır. O adam bahriyeden gelmiş beyefendi, diyor. Rica ederim, ben bahriye zabıtıyım. Bu, bahriye yüzbaşısı, Beyefendiler, rica ediyor. Bu namuslu adamı diyorki, bu benim işim ileğildir, yapamam. Filâhu nedir dedik. Müvakkat hastane.

Geçen künnünisanide heycile hastaneyi gezdük. Ş tane hasta yatıyor. Bu neferler nedir dedik? Hasta. Oğlum iyimisin? İyiyim. Koca camii içerisinde künni üzerinde. Arkadaş soba yok mu? Yazlık, dedi. Neroye yardımınız? Menzül müfettişine. Menzül müfettişi erkânıharb miralayı vardı. Ona yazılmıştı. Yine bir telgraf yazdık. Efendini. Hastalar camide yatıyorlar. Bu nokta kumandanı 3 telgraf çekmiş sobalar nerede? Memlekette bulunmadığından dolayı bilmem nereye yazılmıştır. Telgraf aldık. Bu gece gelecek. Sonra Kaymakama gittik. Belediye Moisini çağdırdık. Vaz geç sen şunun geleceğinden, gideceğinden. Şurada şu memleketin iki ağasına söyliyelim. Evlerden iki soba getirsinler, versinler. Ağalar sobaları kursuntar, dedik. Yaparım, fakat noktanın müsaadesi lâzım dediler.

Ey, beyefendiler; bütün incesabı mensurını mülkiye dururken ve ahali bulunurken memurunu askeriyeye, hat bilmem ne bunlar nedir? İfakala israftır, fakat bir şey var, bunları laşvetmekle elimize ne geçer? Söyle farzedelim. Haydi, bu nokta hat kumandanları kaldırmakla 100 bin lira kadar az bir meblağ elimize geçsin; öyle diyelim. Fakat biz uldia ediyor-

ruzki, yalnız bir kaç bin lira değil, yalnız masraflardan 100 bin lira değil, bir iki milyon lira tasarruf edilebilir (Çünkü israfat men olunacaktır. Sun istimalat men olunacaktır beyefendiler. Zira hiç bir zaman Müdafaa-i Milliye Vekili, Heyet-i Vekile Reisi celili bile lastikli araba almaya muktedir. Jeğlir. Şahsi olarak öyle 800 liraya bir hayvan alsın, bir araba alsın, doğrudan doğruya tanrı için Mersin'e göndersin, imkânı yoktur.

Beyefendiler bunu bir lûmbaşı yapıyor, yapıyor. Rica ederim; bu ne ile? Sanra demek oluyorki, bir kerre israf var mıdır? Hatta musaade buyurlarsa Müdafaa-i Milliye Vekili Paşa hazretleri, burası çok mühimdir. Hendeniz ahiz asker subelerinin de lagvine tarafıdır. (Pek doğru sözleri, alkışları). Beyefendiler, Dâli Şube Reisini tabii muhakemeye aldık. Tard ettik ve beş seneye mahkûm ettik. Bu kerre gelirken Bâli eşrafı hacı Mehmet Rey, Hacı Müseyin Rey yoluna istikbale çakmışlardır, beş saatlik mesafeden. Nereden duyulunuz dedim? Kirçiriden dediler. Allah bizi bir heladan kurtardı, herifin artık rütbe askerisi cef edilmiştir, adli bir adamdır, namussuz bir adamdır diyebilirsiniz. Canım, bu adamla dedik ki: Senden 8 hayvan istemişler, iki yüzer liraya alınmış bunlar ne oldu?

Sonra para aldınız, ne yaptınız? Ne yapalım, kaldı öyle. Ne yapacağız, dedi? Parayı aktık dedi. Evet Heyet-i teftişye geldiği zaman korktuk, diyor. Sonra yazıcı çavuşu Ahmet Nuri gelmiş saklanmış. Bûnbâsi efendi gelmiş sormuş, kağıtları çıkaralım, diyor. Köyden geliyor. Bûnbâsi efendi elhami o kuzular, koyunlar bizimiz öyle şey olmaz, eKasadan kopan kâğıt benzedir, diyor. Bu kâğıt bûnbâsinin başını yemiştir. Mahkemenize gelmişti, dedik ki: beyefendi utandı mı? Beyefendi burada ne namus var diyor. O da namusu öyle telakkî etmiş. Pekâla, şimdi şubatta mesela: şayanı şükrandir.

BİR MEBUS REY — Cezasını gördü mü?

İZZET REY (Tokat) — Bûnyan şubesi de öyle değil mi idi?

MAZHAR MÜFLİ' BEY (Devanla) — Cezasını görmüştür. Niğde sancagında gezdiğimiz yerlerde öyle müstekim şube Reisleri gördükki, hatta mahkûmü aidine teşekkür de yazdık. Şayanı şükrandirki öyle namuskar şube reisleri gördük, kabili inkûr değil namuslu. Oradaki ahali ile onlara hürmet ediyor. (Fazlalıkta sesleri, bahusus nüfus daireleri varken sesleni).

Sonra beyim ne oluyor şubatta? Eğer ordumuzun kuvvetine nakise vermeyecek ise derhal lagvi taraftarıyı. Eğer Ordumuzun kuvvetine nakise verecek ise onu salâhiyetler zevata bırakıyorum. Orasını bilmiyorum. Mühim meseledir.

Şimdi efendiler: hatun âlinizdedir, ki geçen sene bir bedeli nakdi kanunu vardı. Remdenizin bulduğum çareyi kabul edecek olursanız, bu israfatı men ederseniz iki milyon lira, bir de beddeli nakdi kanunu var; onu da kabul iderseniz oradan da 4 milyon lira var. Ceinan 6 milyon lira. Üki tarafını da arkadaşlarım bulsun. Aklım o kadar erdi. Geçen sene bedeli nakdi kanunu vardı. Nasıl oldu ise, tabiri amiyanesile Müdafaa-i Milliye Encümeninin mazbata muharriri oğlum ve bu kanunu müdafaaaya mecbur. Jum. O zaman diyordum ki: bedeli nakdi kanunu nedir? Ne için eşraf evinde otursun. Bilirsinizki uzun mücadelemiz var. Var abalıya değil, eşrafa vuracağız. Pekâla hatun âlinizdedir. Bunun aleyhinde idim. (Hata emmişiniz sesleri). Zararı yok, ben hatamı itiraf ediyorum. İstical buyurmayınız. Hatamın neresinden dönülürse kârdır. İsrar emiyorum. Hata emmişim. Zannederim, ki bu da bir fazilettir beyefendiler. (Bravo sadaları, alkışları). Ben hatamı itiraf ediyorum.

Beyefendiler: bedeli nakdi kanunile, hen zannediyorunkî eşraf cepheye de gidecek. İmkânı yok gitmiyor. Eşraf gidecek diyoruz, gitmiyor, memursuz kalıyen gitmiyor. İstiklâl mahkemeleri olduğu halde gitmiyor. (Handeler). Nasıl gitmiyor? Müteaddit muafiyetler var. Beyefendi nedir bu? Bin lira depozito ile aşar alacak. Askere gitmez mustesna. Sonra posta sürucülüğü, Rakkık, talibler birbirini kırıyorlar. (Çünkü bâdu hava. Neilen böyle oluyor? İstersen üstüne para vereyim, diyorlar. Osman ağa isminde Yozgat postacısı var. Bu adamla dedim, neden Osman ağa? Dedik bu iş için 20 adam tecil edecekler, 10 tane hana verecekler. Beher sürücüden (500 - 1 000 lira alıyor, 20 sürücüden ne alıyor? (20 000) lira alıyor ve bu suretle askerlikten kurtuluyor. Bunu nasıl ref edebilirsiniz? Ref edemezsiniz. Çünkü kanundur.

Bir şey daha gördük. Bir gün Şube Reisinin yanına ismini de söyliyeyim Rahmi Bey, namuslu bir adam oturuyoruz. Pek sevdiğimiz bir zati âli elinde bir arzihal ile gulerek geldi. Rahmi Beye dedimki nedir o? Bağ bekçiliği istiyor efendiler. (Aman arkadaş dedik, utandı gitti).

Sonra efendiler: hütün şubelere girdiniz şu, müteaddit yazıcılar görüldünüz, ki biz hepisini kaktır.

dık . Yalnız Kayseriyi söyleyemiyorum . Bu yazıcılar daima hatırlı adamlardır ve oralara girmişlerdir . Müteddil muafiyetler; akıl inmez . Müteddil sü istimaler ha babam rapurlar . Tabii bunları söylemek istemez , hepimiz biliriz . Sü istimalerle istersen askere gitmezsin . Bu böyledir . Şu halde beyefendiler; böyle binlerce lira ötekinin borikinin cebine giriyor . Bizim fikrimiz ne idi? Zenginler de gidecekti . Düşmanla çarpışacak kuvayı umumiyede eşraf da bulunacaktı . Efendiler bu kanunu tatbik edersek , acaba cephedeki kuvvete bir tesir yapar mı , yapmaz mı? Zannederim bu kanunun en mühim noktası burasıdır .

Beyefendiler , celse hafı olduğu için söylüyorum . Aleni celsede söyleyememi . 3 teşrifi evvelden 4 nisana kadar 6 ay zarfında İstiklal mahkemesinden maat-teessuf 2) bin karar geçmiştir . Bunı tabii olarak söylüyorum . Bir mahkemenin vazifesi yalnız ceza vermek değildir .

BİR MEBUS — Hafı değildir , alenidir .

MAZHAR MÜFİT BEY (Devamla) — Bu 21 binde esbap araştırırsak , hamdolsun , Allaha bin şükür olsun , bunların içerisinde yüzde ikisi dememiştir ki acız , şıblakız , ekisemiz yok . Bununla hem Meclis ifihar etsin , hem millet , hem Müdafai Milliye ifihar etsin . Biz de ifihar edelim . Bunun kısmı azamının bahanesi çoluğum , çocuğum var filan . Bunların içinden (Everek) kazasından bir köyden . Soysalı köyünün yanında bir köydür . Hüseyin oğlu Ahmet'e biz dedik ki oğlum: sen niçin kaçdın? Beşinci karar , beyefendiler , zannedersem bu askerlik ruhu bize çok şeyler öğretir . Dedi ki; benim köyümde beş dönümlük bir arazim var . İki senedir askerim , bir kıtuumun validem var . Bu araziyi ekemezsem mahvolurum . Fakat köyümüzün kazası olan Develide Meclisi İdare Azası bîmem filan efendinin bizim köyde 300 - 400 dönüm arazisi var ve onun çocuğu burada şubededir; görmüştür , dedi . O beş sene ekmezse aç kalmaz , geçinebilir . Böyle bir ağanın oğlu kalem de oturuyor . Ben de beş dönüm arazisi olan bir ferdim ve askerlik yapıyorum . Ben diyor , vatan haini değilim beyefendi , ister izin verin , ister öldürün , dedi . Sonra kıtasına sorduk , kıtası bereket versin bir ay kadar musaade vermiş ve onun üzerine haydi oğlum git haklı imişsin . Sana bir ay izin , git , beş dönüm arazini ek . Sonra beyefendiler bari para versek , o da yok .

Beyefendiler , bir çift öküzü olanın bir taksit almıştır . Köylerde pek çok rast geldim beyefendiler .

Tekâlifı milliyeye; bundan sonra bunu da koyamazsın , artık . İşte ismile söylüyorum . Dün Şükrü Beye biraderimiz de söyledi . Var mıdır efendiler? Tekâlifı milliyeye emrinde bir köyün evine girip bir kalıp sabun almak? Efendiler , tekâlifı milliyeye emrinde var mıdır . ki Boğazlıyan'da vakı olmuştur . Şubeye İstini olan on zarfla , on kâğıdı zavallı bir kâğıtçı dükkânından tekâlifı milliyeye diye alınır? Efendiler var mıdır tekâlifı milliyeye emrinde . Poyraz köyünden bir kadın ağlayarak anlatıyor . kadının ayakındaki donunu almışlar ve kadın ağlayarak işte donunu yok dedi .

EMİN BEY (Eskişehir) — Meclis namına muhakkeme ettiniz mi efendiler?

MAZHAR MÜFİT BEY (Devamla) — Emin beyefendi memurini rüesayı mülkiyeyi biz doğrudan doğruya muhakemeye alamayız . Biz ait olduğu makama yazarız . Tahkikat yapar ve bize verir , muhakeme ederiz . Mutasarrıf tahkikat yapıyordu . İşten el çektirilmişti . Beyefendiler , tekâlifı milliyeye suretile alınan malın kıymetini dün muhterem arkadaşını Hasan Beyefendi , zannederim , 8 milyon lira tahmin ediyordu . Böyle biraz mübalâğa varsa , bilmiyorum . (Bence deyil sadaları) Emin olunur , serveti umumiyenin üçte biri alınmıştır . Öyle 19 milyon lira değildir efendiler .

KADRI BEY (Diyarbakır) — Ne yaptınız onlara karşı?

MAZHAR MÜFİT BEY (Devamla) — Ne yapıcağız? Yazdık işte . Tahki muhakemeye alınız diye yazdık .

Sonra beyefendiler , görüyoruz ki bazı kalemler lağvediliyor ve bazı menziller lağvedildi . Biz de buna memnun olduk . Fakat Sivas menzâl müfettişi ve erkânı harp miralayı beyefendi biraderimiz . aynı zamanda ahbahamız da . Sivas'tan Kayseri'ye geliyordu . Kayseri mebusları da bilirler . Dedik , beyefendi memuriyetiniz lağvedilmiş , teessüf ettük , açıkta kalmışsınız . Hayır efendim açıkta kalmadım . Tekâlifı milliyeye müfettişi oldum . Nereye? Çorum , Kayseri , Yozgat tekâlifı milliyeye müfettişi oldum , dedi . Bir Kalem Reisi , ki eskiden mutasarrıflıktanberi ahbabım idi . Bu adamın da memuriyeti lağvoıldı . Sorduk bu adama , alay mı etti , artık bilmiyorum . Dedik ; nedir , memuriyetiniz? Dedi , memaliki meşgule ahvalı havaiye tedkikatı reisi . Memaliki meşgule tedkiki ahvalı komisyonu sahih mi dedim? Sahih dedi? Demek oluyor ki beyefendiler bu lağvılardan bir fayda görmedi , Para cihetinden hiçbir fayda hâsil olmadı .

Şimdi efendim şu tadat ettiğim şeyler hepimizce malumdur. Şimdi ne yapalım beyefendiler? Maliye Vekili bey biraderimizin teklif ettiği gibi, bendeniz 12 tane, böyle 15 tane kanun teklifine tarafdar değilim. Çünkü böyle muhtelif 12 kanun koyarsak halkın ruhiyatını bilmiyoruz denektir. Biz idare edeceğimiz halkı kendi kafamıza değil, bir az da onların kafasına uydurmak lazımdır. Sonra bugün halka gidiniz. İlan ediniz. Peşin para efendim, gel ver. Hiç bir kimse yanaşmıyor. Emniyeti yoktur. Oğlum gel peşin para. O angaryadır, diyor. Neden? O angaryadır. Efendim gelmem, onun senedi var, lilanı var. İşte teklifli milliye. Maatteessüf eskidenberi böyle Hasan Beyefendinin dediği gibi, 15 kanunun biriken tatbikatında bendeniz korkuyorum ki halkı soğutacağız. Halkı biraz tedlis edeceğiz. Zaten söyleniyorlar. Celsemiz hafidir. Herşeyi süyliyebilirim. Efendiler sizi temin ederim, Allah muhafaza etsin, herşeyi müşerif düşünmeyiniz. Bir de menfisini düşününüz. Muzafferiyetiniz muhakkak Sizin gibi benim de imanım var. Fakat arkadaşlar altalı muhafaza eylesin. Ayağınız sürütü mü, Kayseri'ye gidemeyiz, gidemeyiz. Arkadaşlar işte buna bal nıunu yapıştırın. Gilemeyiz, keserler bize. Bunu iyi biliniz. (Doğru sesleri)

Sonra beyefendiler, geçen sene buradan memurini hareketimde ayağım kırılıyordu, gitmiyeydim, orada Ahmet ağanın evinde kaldım. Siz Mustafa Kemal Paşa ve saire ile, Heyeti temsiliye ile beraber Erzurum'dan Sivas'a gelerek buradan geçtiniz. Nesneyi yediniz. Gördüm mü bilmeni ne. Şimdi neye kaçıyorsunuz dedi bana. Dedim ki arkadaş köymiyorum, vazife ile gidiyorsunuz ve bu sefer gelirken dedim ki kaçtık mı? Ha ilade. Yediğiniz nesne bitmedi. Çünkü burada köylünün arabasını alıp, köylü budala, köylünün seviyesi alçak, köylü aşağı. Sizi temin ederim. Köylü zeki, Arif Köylü eğleniyor bizimle bugün. Diyor, ki «Köylü milletin efendisidir» diyorsunuz. Biz öyle şeylere kanar mıyız? Ulan diyor bana, biz efendi isek. Jandarma gelip arabamı sopa ile almaz. Neresi efendidir bunun? Allah rızası için bir şey söylemek üzere gidiyoruz. Hayt kerrata diyor. Efendilik nerede bizile? Beyahu işte görüyorsunuz. Meclisinize inanıyor muyuz zannediyorsunuz? İşte beyefendiler, bana bu gibi şeyler Beynam'da söylenmiştir. Gidiniz görünüz ve aynı zamanda Heyeti Vekilei muhteremenin bir hususta nazarı dikkatini celbedeceğim. Her ne kadar bu şeye taalluk etmez ise de, çok mühimdir. Beynam'da otururken İmam efendi bize dedi, ki her gün atlı gönderiyoruz, bize haber

getirecekler. Akşam atlı gelecek. Akşam oldu atlı geldi. Parayı alınız dedi. Rakın ne havadis ve ne haber var? Bilakaydı şart Avrupa bütün Anadoluyu bezdirmiş. Demiş, ki alınız, behey Türkler. Biz sizinle başa çıkamıyoruz. Fakat B. M. Meclisi ile Hükümet bunu az görüyorlar. Kabul etmiyorlarmış, Anadoluyu verdiklerini kâfi görmüyorlar ve razı olmuyorlarmış. Ya ne istiyorlar mış diye sordum? Şarını mı, Hindistanı mı istiyormuşuz dedi? Evet böyle imiş dedi. Şimdi halk biliyor ki bütün Anadoluyu Avrupa bize vermiş de B. M. Meclisi buna razı olmamış. Kendilerine bunu nereden duydun diye sordum. Kâhvelerden duydum dedi. İmam dedum. İnanmazınız, yalandır bu. Fena propogandadır bu. Efendi, dedi, her haftada buraya iki Jandarma gelir. Ne olur beyefendi, rica ederim efendim para ile adam gönderiyorlar. Bilhassa Dahiliye Vekili Beyefendiye istihşamın para ile adamı aleyhimizde fena propoganda gidiyor. Şimdi bu 12 kanunun çıkarıldığında ve tatbikinde ne yapacağız? Bedelinakdi kanununun tatbiki ile 3-4 milyon lira varidat hasıl olacaktır, dedim. Fakat şurasını da arz edeyim, ki muafiyet kalkmak şartile, öyle bin lira vermeyenler gitmeyeceklermiş. Bilmem tecilat yoktur. Efendiler, veriyorlar bu parayı. Fakat efendim, vermiyelim de ordu takviye edilsin. Gitmiyor, imkân yok gitmiyor; gördük.

İkincisi, bu geri hüdematı çok mühimdir. Ehemmiyetile mutenasip bir surette tedvirî umur edilmiyor. Na ehillere tevdi edilmistir. Memurini mülkiyenin taahhüdü gibi ve bir çok rüfekaımızın da teyit ve tasdikı gibi, veriniz bunu beyefendiler belediye reislerine, memurini mülkiyeye, eşrafi menilekete. Fakat bir şart daha var. Ciheti askeriyeye, ciheti mülkiyeye ayrı gayri bir şey yok. Aynı şeydir. Beraber çalışmak üzere teşkilatlandırılabilir. Sonra arzu eder seniz içinizden bir iki muafetis gönderiniz. Bu heyetlerin yapacağı şeyi görünüz. Efendiler, bayramıo birinci gününden beşinci gününe kadar bütün Kayseri'de bulunan rüfeka dahi bilir. Bütün Kayseri kayıtle mukayyettir. Baş Kumandanlığa ve Mudafaa-i Milliye Vekâletine telgraf yazdım. Kayseri'den 5 bin nefer gönderiyorum. Bunun kısmı azamı de araha ile sevk edilmiştir. Ne ile, sizin vardığınız kuvvet ile. Millet Meclisi namına mebus gidiyoruz. Bu akşam 1200 kişi sevkıyata dolmuştu. Rifat Bey ile teftişe gittiğimiz zaman orada zavallı bir tebdilhava neler vardı. Bir tokat vurdu. İki mebus, karşısında tehdil havalf olan bir adama niçin tokat vuruyorsun, dedik. Baş Kumandan Paşa Hazretleri yazıyorki mermiye, askere ihtiyaç vardır, hemen gönderiniz.

1200 nefer vardır efendim, sevk edeyim. Şubeden iki tane yazıcı istedin vermediler. Künyelerin yşkara-lım. Mutasarrıfa yalvardım. Tabiriiraf kütübini getirtim. Bunları lıgıv etmeli, bırakınız memuriyeti beraber çalışmak şartı ile, bu işler olmayacak şeyler değildir. Şundan da zannediyorumki; hedefi nakdi de bu iki kanun lâakal asgari beş, altı milyon lira varidat hasil olur. Üst tarafı için riifeka söyledi.

Tezyinat kanunu: Müsaade ederseniz, ben de bir kaç söz söyleyeyim beyefendiler.

Hasan Beyefendi biraderimiz buyurdular ki, rüsumat kontrol edilemiyor. Rica ederim ne kontrolü? Rüsumatın bu gün parasından haberi yoktur. Vesa-iki resmîye ile isbat edeceğim. Rica ederim, iyi dinleyiniz. Rusumat Müdüriyeti Umumiyesi bitiyor mu, bilmiyorum. Maraş Rüsumat Müdüriyeti, Rüsumat Müdüriyeti Umumiyesine geçen sene 1337 senesinde 27 ağustos tarihinde cem'an 3 260 lirayı havale vermiştir. Kayseri Ziraat Bankasına bu bankanın ver-nedarı Hayri Efendi isminde birisi gelmiştir. Parayı almaya demmiştir, ki efendi biz Müdürü Umumi tasdik etmeyince senin imzanla parayı veremeyiz ve Müdürü Umumi Bey ile tasdik etmiş bu parayı verin diye. Bu paralar geçen on dört ay zarfında tediyeye edilmiş-tir. 6, 7 ay sonra, yani 22 Martta Rusumat Müdürü Umumisi Ziraat Bankası Müdüriyetine bir telgraf çekiyor. (Havale ile gelen 3 260 liranın kaydına tesadüf edilemediğinden, bu para kimin tarafından kabzedil-düğünün lutfen işarı.) (Hanileler) Beyefendiler, 22 Ey-lül 1337 de alınao 3 250 lira, 22 Martta kadar Kay-seri'ye girmiyor. Demek oluyor ki 3 250 lira yedi ay elde kalmıştır. Bilmiyorum yattı mı şimdi?

Sonra Banka Müdürü Umumisi de cevab veriyor ki: (C. 22 Mart 1337 de mezkûr) 3 260 lira Maraş Şubesi Muhasebecisi bey ile. Rüsumat Müdürü Umumisi İhsan Beyin tasdikını muhtevî senetle 15 Eylül 1337 tarihinde. Rusumat Müdürü Hayri Beye Kay-seri'de teslimi olduğunu söylüyor. Bey efendiler, 3 260 liranın altı ayda kaydı bulunmazsa, rüsumat idareleri kaçakçılık yapılmış filan nerede kalır. Binaenaleyh Vekil Beye bu gün bu meseleyi arz ettim. Bittahî kendisinin de kerameti yok ya, tabii nazarı dikkate alacaktır. Olabilirki kaydına tesadüf olunup da bu parayı buldular.

Şu halde efendim bedeli nakdi kanununun derhal tatbikına müsaade edelim. Tatbik etsinler, 3 mil-yon lira getirir. Bir taraftan para gelinceye kadar da diğer Kavaninini, Maliye Vekili Bey efendi getir-sin. Böyle gümbürtü ile yapmıyalım. Bulunabilen idari kanunlarını getirsin buraya, kabul edelim. Bir

ay idare et kanunları getirmek suretile. Ondan sonra bu gibi teşkilatı yapısın. Muvafık görürseniz bedeli nakdi kanunu zaten bitmiştir. Bir kere de alakadar olan Vekâletin mutalaasını aldıktan sonra...

BASRI BEY (Karesi) — Halkı ırşat etmek lâ-zim.

BİR MERUS — Gayri müslimlere de teşvil edi-lecek mi, yoksa muvafak olanlara da mı?

MAZHAR BEY (Devamlı) — Sonra Hariciye Vekili Beyefendi mühim bir şey söylediler, onu ce-vab vereceğim. Anıyurdularki Avrupada bulundu-ğum zaman anıtelevik askeriniz var, paranız var mı, ki muharebe edersiniz. Beyefendi de buyurdu larki; aşar ve ağnam var, Hariciye Vekili Beyefendi-ye ve diğer bütün vekelayı fâilhan arkadaşlarıma arz ederim, ki bu gıyuru bu memleketten def etmek için bu millette para var, verin lâkin israf için tınâğını alınızınız (Alkaslar).

YUSUF KEMAL BEY (HARİCİYE VEKİLİ) (Kastamonu) — Bazı yerlerden müteaddit suallere maruz kaldım. Onun için cevab vermek istiyorum. Elindeki bu teğrafı dün aldım. Ciddî ve resmî bir telgraf olmadığı için Meclisi Âlinize arz etmedim. Valiniz bakıyorum ki hazı endişeler, filanlar var. Onun için telgrafi olduğu gibi okunacağı muvalık gör-düm. Telgraf Hamit Beyden geliyor. (Telgrafın bir kısmı okundu) buradan aşağısı çok mahremdir. (O halde Meclise emniyetiniz yok mu, okusun sesleri, gurültüler).

EMİR PAŞA (Sivas) — Henüz bu resmî bir şey olmadığı için okunmamasını teklif ediyorum.

YUSUF KEMAL BEY (Devamlı) — Müsaade huşurun bundan aşağısı Hamit Beyin İstanbul'da bir komiserle vaki olan mülâhazatını nütiktir. Müsaade ederseniz bunu okumayım. (Gurültüler, okunsun ses-leri). Müsade ediniz arkadaşlar, hiddet etmeyiniz, rica ederim. Bu gayet hususî bir şeydir. Pek ziyade meraklı olan arkadaşlar yarın Hariciye Vekâle-tine gelir, benden öğrenir.

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Karahisar Şarkı) — Efendim Hariciye Vekili Beyefendinin söyledikleri ne kadar mahrem ve mühim olsa, Meclisi Âlinizden inahrem, mektunı tutulamaz. Şu kadarki verecekleri ancak malûmatdır. Binaenaleyh zabta filan lüzum yoktur. Celse tatil olunur. Ondan sonra malûmat veriler.

CELÂL BEY (Genç) — Meclisten hiç bir şey gizli olmaz.

BİR MEBUS BEY — Bunun gizli olduğunu inu-
him olduğunu söylemeyeceklerdi. Fakat bunu Mec-
lise inbar etmekten sonra okumamak olmas.

TAHSİN BEY (Aydın) — Okunmasın efendim.
bunu yarın gazetelerde göreceğiz efendim.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Mesele o
kadar muhim bir şey değildir. İsterseniz okuyayım
aynen. Fakat o kadar da izam etmişim mesele-
yi.

REİS — Efendim Vaziyeti maliyenin müzakeresi
derecesi vücudu Heyetinizce takdir edildi ve Maliye
Vekili Beyefendinin de teklifi malûmunuz oldu. Rü-
fekadan yirmiden fazla siz alan zevat vardır. Hakkı
kelamlarından sarfı nazar ettiklerine dair Riyasete

bir gûna beyanatta bulunmamışlardır. Şu halde bu
gün müzakereye devam olunup müzakereye kifaye-
tinden sonra hükümetin yani Maliye Vekili Beyefen-
dinin teklifi ile takrirlerin tazammun ettiği muayya-
nazarın bir karar ittihazına muvafakat buyuranlar
lütfen el kaldırsın... (İmkân yok, vakit dardır ses-
leri) Müsaade buyurun rica ederim. Reye koyuyo-
rum. Kabul edenter lütfen el kaldırsın... (Bu gün
iniacı kabul edilmeli efendim) Şu halde aynı mevzu
üzerinde yarın saat birde müzakereye devam etmek
isteyenler lütfen el kaldırsın. (İttifakla kabul edildi
efendim.)

Yarın saat bir de içtima etmek üzere celseyi tatil
ediyorum.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

13 Nisan 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULĀSASI	244
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	244
1. — <i>Vaziyeti maliye hakkında müzakere</i>	244:
	271

Cilt : 19

26 ve 27 Ülkat, 1, 2 ve 3 Celse

YIRMI ALTINCI İNİKAT

13 Nisan 1338 Perşembe

BİRİNCİ CELSE

Açılma Saati : 1,50

REİS : Reisi Sâni Rauf Beyefendi.

KÂTİP : Âtuf Bey (Kayseri)

REİS — Efendim okunuyoruz. Celseyi kışat emrelden evvel yoklama yapacağız. (Yoklama yapıldı.)

Efendim celseyi hafî olarak kışat ediyorum. Zaptı sabık okunacak.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YIRMI BEŞİNCİ İNİKAT

12 Nisan 1338 Çarşamba

BİRİNCİ CELSE

Reisi sâni Rauf Beyefendinin tahîr riyasetlerinde bilirlikat zaptı sabık hulâsası kıraat ve aynen kabul olundu. Bahara Maliye hakkındaki müzakereye devam olunarak teneffüs için celse tatil edildi.

İKİNCİ CELSE

Rauf Beyefendinin tahîr riyasetlerinde bilirlikat Maliye Vekâli Hasân Beyin varidatı mütalâik tevâ-yihli kanunyerin Müvazencî Maliye Encümeninde

teklifinden sonra muvakkaten tahîri için Mükünte-te müsaade itasına dair beyanatı üzerine müzakereye devam olunarak mabadi Perşembe günü ictimas ta-hîr edilip celseye nihayet verildi.

Kâtip
Van
Mahmut Sarı

Kâtib
Kayseri
Âtuf

Reisi Sâni
Hüseyin Rauf

REİS — Zaptı sabık hulâsası hakkında söz istiyen var mı? (Hayır sesleri) Kabul edenteler... Famiyen-ter... Kabul olundu.

2. — MUZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Vaziyeti maliye hakkındaki müzakere.

REİS — Efendim dün mesaili maliye hakkındaki görüşmelere devam edilmesine karar vermişsiniz. Devam ediyoruz. Söz Emîr Paşa Hazretlerinin.

EMİR PAŞA (Sivas) — Efendim; ben deniz üyesi düşünüyorum ki ben denizen bu mesele hakkında rüfâ-kayı kıram epeyce söylemişlerdir ve mesele de tenev-vür etmiştir. Meselemin ehemmiyet, azameti ve fevka-lâdeliği de anlatılmıştır. Ben denizce şimdi yekûlgerimizi tenkit etmek ve yekûlgerimizi şikâyetle vâkıf görüşmektense Heyeti Aliyenizce bir heyetin teşkîli ile bu mesele üzerinde düşünmek suretiyle teşriî teşriî gâlibi heyeti muhteremeye sevketmesini teklîf ediyorum. Bu meseleyi kısa kesiyorum. Yekûlgerimizi şikâyetle ve yekûlgerimizi tenkit ile vâkıf görüşmek tence mesolein ehemmiyeti ve azametine binaen Heyet Cedîlaruz bir heyet intihap eder. Bu meseleyi düşünürler. Yapacakları projeyi de Heyeti Aliyenize sev-

kedeler. Buna göre bir karar ittihaz edersiniz. Ben deniz bunu teklîf ediyorum.

YUSUF ZIYA BEY (H. His) — Ben denizin kanaatınıza göre en hayati bir mesele karşındayız. En alâ-kadar bir ağız, en acı bir hakikati kulaklarımız du-bunite bağırır ve haykırır. O sada bize şu hakikati ilân ve şühûd ediyor. Buhranı mülfî. Kabul ede-lim ki bu bir hakikattir. Hüsnâ edelim ki buhran şu-hûsâsının ikenarındayız. Efendiler dışınlarımız intizar ettiğî akıbet maazarîlah bu akıbetdir. Yıpratma gaye-say bu teklîf olunuyor. Arkadaşlarımızın bazıları me-seleyi bir Heyet Vekâle ve Hükümet me-elâsi şûh-nide tasvir ve teşriî etmek istediler. Ben deniz bu noktâ-ı nazara kanaat değilim. Başka yerde aramaya mahal yoktur. Hata ve sevap her ne suret varit ise şif bu Meclisi Âliye aittir. Ben denizden evvel söz söylüyor, arkadaşlarımız her şeyi söylediler diye ben deniz kana-atımda insaf etmiyicceğim. Yalnız söylemek için

müsaadenizi istihdam edeceğim. İki vazife karşın-
dayız. Bir buhran neden mütevellittir? Bunun neyda-
na çıkarmak ve o sebebin izaleini temin etmek de-
ğeri halkı rencile etmeyecek ve bugünden fazla har-
altını sakımayacak menafii vasıfını arıtmak. Buhran-
nın sebebi zihurunu tevellidünü tetkik edecek olun-
sak zannederim ki hal ve kanaatin tahayyülünü buhu-
raz. Hal ve kanaatin tahayyülüdür ki buharanı tevlii
etmiştir. Hükmeti vücudumuzu istihzan eden kanaat-
tan mukatazayına tevliki hareketi emelidir. Bu bu-
layı bulmuş mütahaddistir. Bir ehlîmi kan ve husume-
tin önüne varlığını, hayatımızı istikdamımızı müdafai
etmek, harame istikametimize kadar giren ehlîti
ezeli düşmanlarımızı koymak ve a dilediğimiz zaman
zannederim helki elimizdeki değneğe, edomedele
paraya istihmal ediyorduk. Harame sermaye ve harame
tahvil mübahatımız azını müdafimiz, sermaye zayıfımız
kuvveti bazımız idi. Bu sermaye ile bu kuvvet ile
ehlîmi kan ve husumeun önüne dikilen bir varlık ne
olabilir? Şüphesiz yoktur ki bir müdafaa varlığı. Bir
istiklâl varlığı olabilir. Fakat efendiler müdafaa
bu kanaatinin eseri ve izi üzerinde yapamamış. Bu
kanaatinin hüdudu vâsıta sâiklere dar geldi. Daha ge-
niş bir sahâ üzerinde bizi yürüttüler. Hedefimize o
noktadan gittik. Bir müdafaa bir istiklâl hayatından
bir saltanat hayatına geçtik.

HÜLUSİ BEY (Karalıhasarısalı) — Bizim müsa-
mahımız ile.

YUSUF ZİYA BEY (Devanlar) — Saltanat kur-
mak hevesiyle her gün yeni yeni teşkilât yaptık. Ye-
ni yeni masallar kurduk. Yenden yenye ihzâl ve is-
raf ettik. O kahine varlık düşüncesi, saf ve temiz ka-
naatımız etrafında kalın bir sis tabakası çekti. Her gün
bizi o noktaya çekti. Fakat uzaktan pek derin bir
nazarla bütün alıval ve hareketimizi tetkik eden düş-
manlarımız bizde doğan bu yeni hevese, bu yeni ar-
zuya bigâne kalmadılar. Gladston mektebinin yakiri-
leri derhal bunu hissettiler. Derhal bana mükül em-
ler Acip kapamak, kuvvetleri kudretleri dahilinde olan
bir kapıyı derhal açtılar. Her gün üzerimize mustehlik
ordularına saltanat düşüncesini sevkettiler. Efendiler
gariptir ki her gelen ve fakat daha doğrusu her ge-
tirilen bu fakir ağuzumuzda yer buldu. Memuriyetimi-
zin çok teskinde ruhu kabul gördü. Gelenleri mem-
nun etmek namına her gün yeni yeni teşkilât yeni
yeni memuriyetler ihzâl ettik. Fakat bir kere düşünme-
dik ki o kapıyı açmak, açmamak, u gelenleri geçirip
geçirmemek düşmanlarımızın yedi ihtiyarında ikon ne-
den o kapıları açtık, içimizi aynettik? Düşmanlarını-

za gaffet isnat edenezdik. Çünkü düşmanlarımız gafil
deyil idi. Müayyen müspet bir programları vardı.
Bizi gaffet içinde o programlarına doğru sürüklüyor-
lardı. Ve nasıl ki sürükdüler. Bu neticeyi tevlii et-
tiler. Bir Aralık (Ceradı müntesiresi) diye bağurdım.
İstihfal ve istihza edildi. Fakat bilmem ki zaman
bana mı hak verdi, yoksa beni istihfal edenlere mi?
İşte o ceradı müntesiredir ki harâmı mevcudumuzu ke-
mirdi. Bizi kurak bir vâdede bıraktı. Efendiler ge-
lenler bizim kardeşlerimiz, bizim yoldaşlarımızdı bu
gayri kabili inkârdu. Fakat Allah kardeşi, kardeş ke-
sesini ayrı yaratmış. Biraz sabredin demek lüzum ve
zaruretî karşısında idik. Çünkü onların varlığını, on-
ların hayatını, misaletini düşünmezden evvel bir mil-
letin varlığını ve hayatını düşünmek mechuriyetinde
idik. (Ayağını yorganına göre uzat) diye atalarımız
bu sözü uluorta bir söz olarak deyil pek güzel söyle-
mişlerdir. Biraz önde düşünmek için söyledikleri-
dir. Fakat itiraf edelim. Biz yorganımızdan deyil hatta
karyolanızdan da fazla ayağımızı uzatık. Hal ve kana-
atın tehvil ettiği bu noktadadır. Hal ve kanaatin
tebeddülü asarını hadâhâten görmek isterseniz 1336 se-
nesi Eylül devatını hatırlayınız. Hangi bir daireyi
ağsıydınız iki üç masalan iharet iki üç arkadaşın
idare ettiğine şahit olurdunuz. Bugün gidiniz aynı
dâirenin kapısını açınız. İçerisine girmeyince sayamaz-
sınız. Bilmem o gün mü Devlet makinesi iyi ted-
vir ediliyordu, yoksa bugün mü? Zannederseniz o gün
iyi domiyordu. Çünkü o günkü azmi iman döndürü-
yordu. Halbuki bugün makineyi beret çeviriyor. Ü-
cretle hareket eden kollar çabuk yorulur. Fakat azmi
üvanla hareket eden kollar yorulmak bilmez. İşte
efendiler buhranı tevlii eden maceranın mehdini,
sebebini teşkil edenin birincisi budur. Buhran bu
sebeple birinci derecede baş gösterdi. Fakat unutulma-
yalını ki her yeni gün yeni yeni teşkilâtlarla karşı-
laştığımız zaman itiraf edelim ki hepimiz sükût et-
tik. O sükûtten terekkup etmiş, o sükûtten tece-
süm etmiş bir buhranla bugün karşılaştık. Vakit na-
kütür, derler. Fakat itiraf edelim ki ne vaktin ne nak-
dın kıymetini bilmeyerek sifirliyed kaldık. Yine itir-
raf edelim ki saltanatçılığımızı ihzâl ettik, israf et-
tik. Hiç bir milletin tarihinde hayatı ıstihmalinde
olmayan acıber hükümet vâcude getirdik. Efendiler
öyle bir hükümet vâcude getirdik ki ne diktatörlük-
tür ne diktatörlükten mücerret bir şahsiyettir. Hemen
mücerret bir şahsi varlıktır. Geçen sene 45 milyon
lirayı ihtiva eden bir müdafaa bütçesiyle karşılaştık.
O 45 milyon lirayı ihtiva eden bir müdafaa milliye
bütçesiyle karşılaştık. O 45 milyon liralık bütçeyi ih-

tiva eden, o azim varidatımızı yiyecek olan bulguyu unvanına bağışlayarak bilâ müzakere ve bilâ imnâ kâşâ kabul ettik. Çünkü onun ihtiva edeceği unvan bütün arzularımızı, bütün kanaatlarımızı tatmin ediyordu. Fakat bir kere o unvanın altında gizlenen o bilsud ve biluzum mesarifi bir daha tetkik etmedik. Eğer tetkik etmiş olsaydık o günden unüne geçer bugün bu mesele ile karşılaşmazdık. Efendiler.. Müdafaa-i Milliye'nin azametini, haşmetini, şebeki saltanatını, unvan ordularını ileride aranıyınız, geride arıyınız. Ufak bir misal ile bunu arz edeceğimi, ufak bir misal ile maruzatımı teyit edeceğimi. Diyarbakır'da yarım saat oturduğum bir yerin önünden dokuz askeri kaymakananın geçtiğine şahit oldum. Efendiler bu dokuz kaymakananın hepsi mukellef, muvazzaf idiler. Her biri bir dairenin müdürü. Her birinin mayyetlerinde bin başından aşağı olmamak üzere dokuzar onar köşp müstahdemdir. Bunlar efendiler, unvan ordusunun ekâbirî, unvan ordusunun erkânî idiler. Geçen sene en âlakadar bir ağız bendenize şu suali irat etmişti. Merkez ordusu kumandanlığı, Elcezire cephesi kumandanlığı nedir? Bu kumandanlıklar aklarıyla, şübatıyla, erkânıyla, karargâhlarıyla, şasesiyle vesaire vesairesiyle milyonlara halig olurken bunların hayatı mucahedemizde mevkiî kuvveti neden ibarettir? Efendiler salime cevap veremezsiniz. Veyahut vermek istemedim. Fakat Heyeti Celilenize arz ediyorum ve bildiriyorum. İşte milyonların gömüldüğü defnedildiği hüfrelere onlardır. Bunlar etrafımıza çevrilen şebekelerin, etrafımıza çekilen çenberin Elcezireden, merkezdən geçen kollarıdır. Efendiler bir milletin hayatı içtimaiyesinde iki varlık sadası yükselirse o milletin varlığından, akibetinden korkmamak pek basiretsizlik olur. Yalnız bu kubbede bir hükimiyet sadası yükselmesi ve yalnız varlık bu kubbede olmalı ki akibetinden korkmamalıyız. Bu temin edilinceye kadar çok düşünmeli, çok düşünmek mecburiyetini hissetmeliyiz. Arkadaşlarımdan bazıları tekâlifî milliyeden bahsettiler. Bu mevzubahis olduğu vakit her birimizin ayrı ayrı kâhlerimizde onun muzmin puhtalanmış bir izi vardı. İnsan biliztirar söz söylemek ister. Çünkü o öyle bir akibet geçirmiş, çünkü onun hayatı öyle bir sey geçirmiştir ki his millet ilelebet unu unırtamayacak ve ilelebet nullfete şunu ver, bunu ver diyecek yüz bırakmamıştır.

Onun hayatının geçirmiş olduğu alebet âlakadarının keferi günahını ilelebet affedilmeyecek, ilelebet tenakus etmeyecek derecede günahla doldurmuştur ki geçen sene encümen azalarından müteşekkil büyük bir encümende Maliye Vekili mühteremi Hasan Bey bir

sualî mükaddere; tekâlifî milliyeye Heyeti Vekilenin kararıyla tarhedilmemiş buyurdular. Bu cevap ile sailllerini sukût ettirmişlerdir. Fakat sailllerinin sukûtuna rağmen bendeniz sukût etmiyor ve kendilerine soruyorum. Tekâlifî milliyeye tarhedildiği zaman bugünkü Heyeti Vekile mevkiî iktidarda değil mi idiler? Bu günkü Heyeti Vekile mevkiî iktidarda idiyeler, tekâlifî milliyenin tarhını nokta-i nazarlarına ne suretle muvafık buldular? Muvafık görmedilerse neden mevkiilerinde kaldılar? Efendiler şu kadarını arz edeyim ki tekâlifî milliyeden mesul olanların yalnız mesuliyet kelimesiyle değil çok büyük mesuliyetlerle onların mesuliyeti tarif edilmelidir. Binacaleyh şunu unırtmayalım ki millet, bu zavallı halk, bütün varlığını, namusunu, hayatını, istikbalini kurtarmak için ister ağlaya ağlaya, ister güle güle, ister hâh, ister mâhâh varlığının yoğunun bir kısmını verdi. Feda etti. Fakat efendiler yağma oldu, talan oldu, tarac edildi. Bunu unırtmayınız. Bir hissi mesuliyet de bize var. Çünkü bildiğimiz halde sormadık. Çünkü aramadık. Efendiler maruzatımı hulâsa ediyorum: Rutûn bu kursulden söylenen sözleri hulâsa ediyorum: Müdafaa-i Milliye Vekili teşkilâtı lâğvedecek mi, kaldırılacak mı? Şubeleri, noktaları kaldırılacak mı? Bu husustaki mütalaa nedir? Şubeler, noktalar fazla fazla askersiz biluzum unvan ordulara. Binacaleyh bu sualı Müdafaa-i Milliye Vekiline tevcih ediyorum. Sonra nakadımızla, gayemizle tavafuk etmeyen teşkilât için Heyeti Vekilenin fikri nedir? Biz devairimizi yalnız hayatımızı kurtaracak insanlardan mürekkep olmak isterim. Zannederim bütün riifekâyı kırımın fikri bu merkeztedir. Efendiler bu sualı da tevcih ettikten sonra müsaadenizle menabii varidat arayacağımı. Malumu âlimizdir ki ekser arkadaşlarımız bedeli nakdiden bahsettiler. Bendeniz de yine ondan bahsedeceğimi. Geçen sene bir bedeli nakdî kanunu vardı. Bu Meclisi Âlide müzakere ediliyordu. Elkâr ikiye ayrıldı: Birisi bedeli nakdî alınsın ve mevcut olan yolsuzlukların önüne bu kanunla geçelim diyordu. Kanunun aleyhinde olanlar vatan müsterektir. Vatanın insanları arasında tefrik yapılmayalım. Bir çiftçi, bir eşraf aynı siperde kucak kucuga can versinler. Efendiler bu elkâr ulviyedir. Fakat bunun ulviyeti, kalını takidir ile itkifa etmelidir. Bunun kabiliyeti tabikîyesi yoktur. Halatı ruhiyemiz buna müsait değildir. Ulviyeti elkâr bir şube reisinin, bir jandarmanın, bir doktorun kapısının içerisine girmeye ise onu zorla sokmanın imkânı yoktur. Zengin çocukları - sizi temin ederim ki bendeniz buradan Bülis'e kadar biliyorum - askere gitmemişlerdir. Birer vesile ile kurtul-

muşlardır. Ne vakit onların oğulları, onların yavruları askere sevkedilmemiş, onlar o maden paraları o sarı sarı cazip şeyleri erbabı tamam çehresine gözüne soktukları zaman evlâtlarını kafilerden geri almışlardır. Binaenaleyh onların babaları da evlâtlarını kurtarmakla beraber bu haldan meninin değildiler. Çünki zilletle kurtarıyorlar. Onlar istiyorlar ki verdiklerinin iki mislini versinler. Fakat serbest, hiç niyazsa - meşru diyelim - meşru bir surette kurtarınlar. Efendiler tetkik ediniz: cephede o tahayyül ettiğiniz veçhile bunlardan kimse yoktur. Bunların hepsi geride yerleşmiş birer nani birer unvan taşıyor. Binaenaleyh benim tahmin ve kanaatime göre bu iyi idare edilirse en aşağı 7 - 8 milyon lira varidat temin eder. Halkı incitmeyecek bir vandattır. Halktan kolaylıkla seve seve alınacaktır. Gerçi halk zihniyetçileri bunu hoş görmeyizler. Fakat bu bir lüzumdur, bir mecburiyettir.

İkincisi efendiler bir usul nizamnamesi var. Asurlardan beri gelen köhne zihniyetlerin mahsulü ortada bir nizamname var. Bu nizamnamenin bütün mündericati eğniyayı beslemek, zaıfayı etmek suretinde tefsir edilebilir. Her sene mütezimî namıyla fu-karayı ehalinin başına helâ ettiğimiz insanlar halkı birer bahane ile birer sebeple soya soya bitirdiler. Efendiler âşir nizamnamesinin beslediği insanları menlekellerinizde, kasabalarınızda parmakla şu mütezimdir diye gösteriler. Bizde yani havâlii şarikiyede agavat aşar şebekelerini geçmek için kanlı mücadeleler yaparlar. Demek ki aşarda mühim istifadeler var ki bu kanlı mücadeleler bu sefahet içinde yaşayan insanları yetiştiriyor. Binaenaleyh bu nizamname karşısında bir vazî mütevekkil almağa lüzum yoktur. Bunu tebdil etmek için asra göre, muahedemize, maksadımıza göre tanzim etmek halkın rahatını, halkın fazla bir şey vermemesi lüzumunu temin etmek, tenzil etmek lüzumudur. Gerçi bugünün işi değildir. Fakat bugün yapılmak lüzumudur ki o günâna yetişsin.

Efendiler sonra bir temettü kanunu var. O temettü kanunu ki Maliye Vekâletinin geçen sene bunun hakkında nazarı dikkatini celbetmişim. Bu temettü kanunu diyebilirim ki asil temettü edenleri, ticaret edenler himaye mahiyetinde vaz edilmiştir. Bunları tetkik edecek olursanız asil temettü edenler, asil para kazananları ve asil ticaret edenleri himaye suretinde yapılmıştır. Temettü kanunu gider bir hâmmacı, bir hancının mevcut bütün kazancını elinden alır. Temettü kanunu her gün % 10, % 20, % 30 di-

ye milyonlarca istifade eden insanların karşısına geçer ve bir sadeka alır. Çünki müstenidi icardır. Temettü kanunu bir lokantacının önüne gider. Lokantacı yüzlerce lira kazandığı halde bir eyvallah ile ıktifa eder. Fakat o lokantacının çirağının elindeki parasını alır. Temettü kanununun bütün mahiyeti garip bir vaziyettir. Tetkik ettiğiniz zaman bunun bütün garabını görürsünüz. Efendim temettüden maksat kazanç sahiplerinin vermesidir. Halbuki asil kazanç sahipleri ile Hükümetin arasında kazanç kanunu bir perdelik vazifesini görüyor. Geçen sene bir ticaret kanunu vardı. Temettü kanununun mevcudiyetine karşı ticaret kanunu çıkarılmak doğru değildir. Fakat bu ikinin mezcinden öyle bir temettü kanunu vücade gelir ki ancak bihakkin maksadı tatminine gelir.

Sonra icar vergisi, icar vergileri gerçi alınıyor. Akardan vergi alınıyor. Fakat efendiler; hanelerini, dükkânlarını, bağlarını faluş fahiş fiyatla icare veren insanlar yalnız akar vergisi vermekle ıktifa ediyorlar. Bu ise pek laşey ve pek elemniyetsiz bir şeydir. Binaenaleyh icar namıyla bir vergi almak halkı mutazarrir etmez. Erbabı ihtikârî mutazarrir eder. İşte bendenizin hatırıma gelen çareler bundan ibarettir.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Arkadaşlar zamanca vakitlerimiz pek kıymetli olmaktan ziyade son derecede dardır. Düünden beri bu kursüde söylenmekte olan sözleri açık söylüyorum, tekrar edilmektedir. Yaraya merhem, derde deva. Hangi arkadaşımız buna karşı müsiip bir cevap vermek ıktidarında ise gelsin. Burada fakat muhtasar surette mütalaatını dermeyan etsin.

İSMET BEY (Çorum) — Efendim; bendeniz arkadaşlarımız vaziyeti maliye ve idariye hakkındaki tenkidatena cevap verecek değilim. Hükümetin vaziyeti maliye hakkındaki izahatıyla rüfekayı muhtereminin bu bapdaki teklifat ve temenniyatını Encümenin mücmelen tetkik ve tasnit ederek neticesinden haberdar edilmesi ve bunların üzerinde kabili kabul olan kısımlarla kabili kabul olmayan kısımların tefrikinden sonra Encümenin bu esaslar dairesinde daha bir gün iyice çalışarak bu vaziyeti maliyemize çare olacak varidat kanunları ile tekliflerin matrahlarını Heyeti Âliyenize arz etmek ve arz edilecek esaslar dairesinde meselenin hâli hususuna çalışmasını Encümen tarafından teklifte menurunu. Rüfekayı muhtereminin takrir suretiyle teklif ettikleri çareleri hulûsa ve mahiyetleri itibarıyla tevhit ettik.

NECATİ BEY (Lâzistan) — Reis Beyefendi; bütün takrirler havale edilmemiştir. Hulûsa edilmemiş

tır. Bugün de takrir verilmistir ve herkesin sözü vardır. Bugünkü takrirler de okunsun.

REİS — Encümeninize bir takrir havale edilmiştir efendim. Söz alan zevatin hakkı mahfuzdur.

İSMET BEY (Çorum) — Efendim: yanlış anlaşıldı. Encümene takrir havale edilmiş şeklide bir şey söylemedim. Söylenmiş isim sözümü geri alıyorum ve tashih ediyorum. Encümen beyan buyurulan şekillere yakından mütalâ oldu ve bu şekilleri takip etti? Bunların müspet şekillerini arz edecektir. Daha müspet teklifler vuku bulursa Heyeti Aliyeniz onlar üzerinde beyanı mütalâa ettikten sonra isterseniz Encümeniniz de onları tetkik eder ve onlara ait olan noktai nazarını da arz eder.

ABDULLAH EFENDİ (İzmit) — Sözünüz kabili teklif değil. Müsaade buyurun bir gün durulmasını düşününüz. Halbuki bugün yarım olarak cevap verebilirsiniz. Halbuki takrirler havale edilmiştir.

İSMET BEY (Çorum) — Encümen şimdiye kadar vuku bulan izahat ile Maliye Vekilinin teklifini oldukça şiddetli bir surette takip etti. Ona ait mecmel ve müspet bir teklif vücuda getirdi. Bunları dinlersiniz ve daha rüfekayı kıramın müspet teklifleri varsa onları da dinlersiniz. Bu surette müzakeratı müspet bir şekilde cereyan ettiriniz. Bundan dolayı ben deniz Encümen namına söz alıyorum. Yani bu izahat ile maksat kısmen olsun temin edilmiş olur.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Reis Beyefendi; usulü müzakere hakkında söyleyeceğim. Heyeti Vekile Encümen ile birleşip bir şey söyleyecekti. Şimdi Encümen kendi kendine ne söyleyeceği.

REİS — Oyle bir karar yoktur.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Heyeti Vekilenin teklifi böyle,

REİS — Daha henüz kabul edilmiştir.

İSMET BEY (Çorum) — Efendim izahatları mahiyetleri itibarıyla müspet bir şekle koyduk. Binaenaleyh Heyeti Aliyenize arz ediyoruz. İsterseniz sonraya bırakırız. (Devam sesleri)

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Encümen münasip yapmamış.

İSMET BEY (Çorum) — Efendim Encümen bir kere tetkikatını ve alâkasını anlatmadı ki muvafık olup olmadığını iddia edebilirsiniz. Yani bu öyle bir meseledir ki bunların keyfiyet ve kemiyeti itibarıyla mahiyetini size lâyiki vechile arz edebilmek için sözümü kesmemek lâzımdır. Ya beni dinleyiniz ve ya lut zamanı gelmemiş dersiniz.

REİS — Efendim sorulan şeylere cevap vermeyin. Sözünüze devam ediniz. (Zamanı gelmedi sesleri)

İSMET BEY (Çorum) — Şimdi efendim arkadaşların ittihat ettiği en mühim nokta lüzumsuz teşkilât ve israfatın tefi ve mearı ile kat'i tasarruf kerasıdır. Varidatı cedide bulmak hususunda üç arkadaşımız cihat vergisi, istiklâl vergisi ve vatan vergisi diye mahiyette bir olan ve bir defaya mahsus olmak üzere vergi alınmasını teklif ediyor. (Gurültüler)

REİS — Encümenin vaziyeti maliye hakkında noktai nazarı var mıdır? Rica ederim onu söyleyiniz.

İSMET BEY (Çorum) — Efendim beyanatınız takririn Encümene havalesinden değil, müzakerat esnasında hasil olan kanaatlardan dolaydır.

LÜTFİ BEY (Malatya) — İstif hakkındaki noktai nazarınız nedir? Onu söyleyiniz.

İSMET BEY (Çorum) — Efendim: vaziyeti maliye, Maliye Vekili Beyefendinin verdiği izahattan daha fazla ehemmiyetlidir ve şayanı tetkiktir. Daha buluranki ve daha ehemdir. (Gurültüler) Efendim vaziyeti maliye hakkında Encümen izahat versin diyorsunuz. (Söylesin sesleri)

REİS — Encümenin noktai nazarı var mı? Maliye Vekili Beyefendinin Heyeti Muhteremeye izahatı üzerine Encümenin bu nokta üzerinde izahatı var mıdır? Bunun üzerinde söyleyiniz. Kimse sözünüzü kesmez.

İSMET BEY (Çorum) — Efendim: vaziyeti maliyeğe çare aranması hakkında Hükümetle Encümen mütahattir. Binaenaleyh rüfekayı kıram bu baptaki mütalâatını dermeyeran ettikten sonra Encümen izahat verir. Bundan evvel Encümen kanaatını verirse çok nakıs olacak. (Çık doğru sesleri)

MESUT BEY (Karaman) — Efendiler: Maliye Vekilinin izahatından benim anladığını şey parâ yok, istikraz da gayri mülkiyün. Buna karşı bir çare. Malîem ki biz hayatımızı, istiklâlimizi muhafaza etmek için mücadele ediyoruz. Bunda devam edebilmek için paraya ihtiyacımız vardır. Bu ihtiyacımızı muhakkak surette nüllet temin etmekle mükelleftir. Yar harptan sarfınazar edip esareti kabul etmek lâzım veya istiklâlimizi muhafaza etmek için paraya ihtiyaç vardır ve lâzımdır. Bu bapta hatırıma gelen şudur ki arkadaşlarımızın söylediklerini tekrar etmeği caiz görmüyorum ve fazla söylemeğe mahal yoktur. Bu bapta teklifini makâmı Riyasete takdim ettim. O teklifte diyorum ki efradı müslime ve gayri müslimeden muhtelif suretlerle bedeli nakdî alınsın ve arkadaşlarımız da bu hususta mütalâalarını söylemişlerdir.

Bir de sırf ağınyaya mahsus olmak üzere gerek merkeze kaza ve liva ve karyelerde bulunanlar ve iane cihadiye namıyla her livadan yirmişer bin lira miktarında bir iane cihadiye...

LÜTFİ REY (Malatya) — Kaçar bin lira?

MESUT BEY (Devanlar) — Yirmişer bin lira. Başka çare yok. Havadan para gelmez. Bir yerden de para alınmazsa bu ordu nasıl muharebe edecek?

YUSUF ZİYA BEY (Bulus) — Sen ne kârlar vereceksin?

MESUT BEY (Devanlar) — Bu orduya cephe hane lâzımı, işe lâzımı. Bir de hayvanatı ehliyeden ağnani gibi resim usûfa etmek (O zorludur sesleri) Evet olabilir. Sonra bir takım fazla memurlar var. Fazla teşkilât var. Bunların lâğvını teklif ediyorum. Yalnız bir yere nazarı dikkatinizi celbediyorum ki Ruslarla dostluk esası üzerine bir muahedename aksettik. Bize mali muavazenede buluncaklarını kaydettik. Bu kayıt mevcut olduğu halde bugün hiçbir şey yapmıyorlar. Bize muharebeye devam için lâzım olan parayı verecek kârlar bir kudreti maliyeti haizdirler. Bugün Rus içerisinde eliali istamiyeden almış olduğu parayı bize vermiş olsa muharebeye devam edebiliriz. Paranın verilmediğine bakılırsa demek tamamıyla ya bizden umun değil, veyahut vermek istenmiyorlar. Bunun da çaresini Hariciye Vekâleti Heyeti Vekile düşünüp ne için vermişler? Biz de ona göre düşünelim.

SÜLEYMAN SUDİ BEY (Beyazıt) — Efendim zannederim inesele tamamiyle tavazzuh etmiştir. Menabil varidat bulmak işi o kadar mühimdir. Bu mesele bir encüme havale edilsin. Encümen de teklifatını icra etsin. Sonra biz de mukabil tekliflerimizi arz edeceğiz. İlk defa Encümen bize tekliflerini getirsin ondan sonra müzakere edilsin bitsin. Meselâ o kârlar uzattıkça uzanır gider. Vaktimiz müsait değil. Hepimiz içtihadımızı söyliyeceğiz. Hepinizde bir takım esasat icra edeceğiz. Onun için Encüme havale edilirse iş bitmiş olur. Hacet kalmaz bir şey.

RİFAT BEY (Tokat) — Arkadaşlar; Maliye Vekilinin dediği gibi bundan böyle ahaliye vergi koymak zamanı değildir. Çünkü zamanı geçmiştir. Bundan böyle koyacağımız vergiler son nefes vergisidir. Çünkü bugün halk yalnız Hükûmete vergi vermiyor. Eşkiyaya vergi veriyor. Jandarmaya vergi veriyor. Eğer bu vergiler olmazsa bugünkü verginin bir mislini daha halk verir. Fakat bırakmıyorlar. Kendi hallerini. Meselâ tahsildarın köye ne zaman geleceğini bilen köylü eşkiyanın da ne gün geleceğini bilmiyor.

Birisi bir gün geliyor can korkusu veriyor. Diğeri geliyor veriyor. Ahali yağmış, ahali ile Hükûmet arasında bir hukuku müteakabile vardır. Hükûmet ahalinin malını, canını, ırzını muhafaza eder. Halk da istediği tekalifi verir. Bugün halk hayatından, malından emin değil ki Köyde otururken eşkiya geliyor. Kesiyor malını alıyor, gidiyor. Sonra jandarma geliyor. Nereden geldi nereden götürdü diye on beş gün de o yatıyor. Bir buluk jandarmasının hayvanları jandarmalar da on beş öküz yiyor. Hükûmete de haber vermiyorlar. Hükûmetin de bir şeyden haberi yok. Bütçenin muavazenesi için vergiler lâzımdır. Vergi alınmazsa şöyle böyle olmazsa muavazenenin inikâni yoktur.

Sonra efendim takririmde arz ettim. Taşra geri teşkilâtının lâğvı. Malumî âliniz gerideki askerini vazifesini mulkiye memurları görüyor. Meselâ araba lâzımı, talan lâzımı gel polis, git köye (Evet sesleri) Sonra nokta kumandanının başında bir teşkilât var. Ambar, yüzbaşısı, çavuşu askeri gibi bir kalabalık taşra teşkilâtının lâğvını teklif ediyorum.

Bir de geçenlerde ve belki hatırlınızdadır. Bulgarlar lüks eşya üzerine vergi koymuşlar. Meselâ kadın eldivenleri ve saire gibi eşyaların hepsine ayrı ayrı vergi koymuşlar. Gümrükleri serbest bırakmak buraya gelen lüks eşyalardan vergi almak daha kolaydır. Hem de ictisat olur.

Bir de bunu teklif ediyorum. Efradı gayri müslimeden bedeli nakdi aldık. Bütçeye bir menfaat olsun diye. Bedel vermeyenleri de amele taburlarına aldık. Yollarda bir kaç defa amele taburlarına rast geldim. Köylerde oturuyorlar. Neye çalışmıyorsunuz diye sorduk. Diyorlar ki, kazma, kürek, araba, vesaiti nakliye yok, su yok, bu yok. Hesap kitap, amele taburlarının yediği para, verdikleri bedelin on misli fazladır. Paraza efradı müslimeden bir milyon lira bedel aldı ise amele taburları iki milyon lira yiyorlar. Sınra işleri de yok. Bu bapta evvelce bir takrir de vermiştim. Dört aydır alahalkı duruyor. Müdafaa-i Milliye Vekâleti cevap vermedi.

İhtidenizin hatırına gelen çareler bunlardır efendim.

DURSUN BEY (Çorum) — Hükûmeti milliyemizin bilayeti teşekkülünden bu ana gelinceye kadar Meclisi Âlinin muakabesi maliye ve gerek sair hususatta almış olduğu vazir ve tavrin neticesi; iflâsı maliyi bugün, aknen ilan etmiştir. Bugün hiç bir Hükûmetin vaziyeti maliyesinde vuku bulmayan bir buluran karşındayız. Bu buhranın önüne ne gibi vesile-

lerle ve ne gibi çarelerle geçeceğiz? Bu buhranı öldür-
 gü yerde durdurmak kabil midir? Şayet elimize ha-
 riçten ve dalıldan bir para geçecek olursa o parayı
 da sarf ederek bir kaç ay sonra yine aynı buhrana
 aynı neticeye maruz kalacak mıyız? Bendeniz bunla-
 ra dair arzı malumat edeceğim. Meza mü meza. Biz
 pek çok kıymetli vakitler kaybettik. Milletın bütün
 malî ve hayalî varlıklarını, kuvvetlerini, kudretlerini
 israf ve imha ettük. Eğer biz iki seneden beri Hükû-
 meti şiddetli bir kontrol altında bulundurarak gerek
 malî ve gerekse hayalî kuvvetlerimizi israf etmeye-
 rek ve tevzin ederekten bu mücadele ve mücadele-
 mize devam etseydik eminim ki gerek kudretî hayalî-
 yemiz ve gerek kudretî malîyemiz bizi on sene daha
 bu gibi mücadelelere devam ettirecek bir mahiyette
 idi. Maatteessüf bu kürsüden bazı arkadaşlarını
 bendeniz de dahil olduğumı halde bir sene evvel,
 iki sene evvel, bu neticeye vasil olacağımızı bilip-
 va söyledik. Biz bunu söylerken sanımı bir vatanper-
 ver hissi ile; söylüyorduk. Fakat ayak patlıları ile
 ve bir takım taan ve tezyat ile karşılandık. Eğer bu
 zamanlar, bütün rüfekamızın söylediklerini hisleri-
 mizle değil; fikirlerimizle ve muhakemelerimizle din-
 liyerek hüküm verseydik bu mücadelemizi daha iyi
 devam ettireceğimize kani oluk. Efendiler harbi umu-
 mî neticesinde gerek Hükümet ve gerek millet nez-
 dinde bir çok emval kaldı. Bunlara sahip çıkmadık.
 Bunlar çürüdü. Ehemmiyet vermedik. Bu huyle ol-
 makla beraber mevcut olan kudretî malîyemizi de
 birtakım teşkilâta, lüzumsuz memurlara hasrettik.
 Lüzumsuz yerlerden memurlar ve müteahhisslar cel-
 belerek Ankara'yı bir saltanatı Süleymaniye devrine
 çevirdik.

HAMDİ BEY (Bıgı) — Bunlar söylendi. Çare
 nedir?

DÜRSÜN BEY (Devamla) — Evet bunlar hep
 söylendi. Fakat hiç bir vakit emin olamam ki bugün
 elimize istediğimiz kadar bir para da geçse yine hus-
 nû suretle istimal edemeyeceğiz. İki noktaya bilhassa
 nazarı dikkati âlilerini celbederim. Dahile, harice
 beyannameler neçrettik. Ankara Hükümeti milliyesi-
 nin kudretî malîyesini ötede beride ilân ederek İstan-
 bul'dan gelecek memurları besliyecek derecededir. Hiç
 bir zaman vaziyetî malîyemize zaaf tari olmaz diye
 ilân ettik. Saniyen, tekâlifî millîye namıyla milletın
 başına bir bela taslit ettik. Hep sükût ettik. Bunun
 mahazirini söylemedik. Vaktiyle bunun önüne geçe-
 bilirdik. Bugün tekâlifî millîye namıyla cemedilen bir
 çok zehair ululuğu gibi muddeharlarda duruyor. Fa-
 raza Çapakçurda ve sairde gerek tüccardan ve gerek

âyardan külliyyetî zehair alındı. Acaba biz onu nere-
 ye sevk edeceğiz? Orada ne lüzumu vardı. Bu ve bu-
 nun emsali şeyler hakkında Malîye Vekili Beyefendi
 ne düşünüyorlar? Malîye bunlara vaziyet edip nakile
 tahvil etmiş midir? Bunu bilmek isterim. Sonra bu-
 nun çaresi : Kısaca. Bu hem Meclis için hem Heyeti
 Vekile için bir vazifedir. Heyeti Vekile bugünkü var-
 datı, vergi ile vesair teklifat ile, sanat ile tezyit et-
 meksizin şu varikat ile şu işi idare edebilecek mi
 edemiyecek mi? Ve bu işi devam ettirebilecek bir
 takım teşkilât yapacak mı? Ve zevaidi tarhedebilecek
 mi? Bunlar hakkında Heyeti Vekile nuktâi nazarı
 bildirmelidir. Lâ ve naam bir cevap aldıktan sonra
 bendeniz müteahhissın mabûdına devam edeceğim.

Sonra bedelî nakilî meselesinin ademi kabulünde
 o kadar ısrar edildi. O kadar ısrar o kadar asabiyet
 gösterildi ki, gûya eğer biz bu bedelî nakdiyi almaya-
 cak olursak mütlaka müzaffer olacağız. Bütün mu-
 vaffakiyetimiz, bütün ümidimiz bu bedelî nakdinin
 alınmamasına müstaktil. İki sene evvel haylice müna-
 kaşada bulunduk. Bedelî nakdi almadık. Bir çok su-
 istimal kapıları açtık. Bedelî nakdi verecekler parala-
 rını verdiler. Fakat nereye? Gayri meşru yerlere. Son-
 ra askerlik hususunda yine biz israfatta bulunuyoruz.
 Bugün bizim yegâne maksadımız niemletkimizi mü-
 dafaadır. Malumî uluniz efrat iki kısım : Musellah,
 gayri müsellah. Musellah; soyyar müsellah, sahib mü-
 sellah. Cephe gerisinde eminim ki cephenin iki üç
 misli noktalarda, şubelerde, şurada burada lüzum ol-
 mayan yerlerde efrat vardır. Bunların cephe gerisin-
 de ne işleri vardır. Acaba bunların lüzumu var mı-
 dir, yok mudur? Bunları Müdafai Milliye Vekili iyi
 şey edip de sırf cepheye kuvvet vermek, cephenin ar-
 kasını hafifletmek, oradan masrafı tenkis etmeğe
 niyetinde midir? Değil midir? Bu da bilinmek lüzum-
 dur.

Sonra varidat meselesi asayiş meselesidir. Burada
 bir çok rüfekayı mühteremim de söylediler ki dahilî-
 ile emniyet yok, asayiş yok. Acaba bu asayişsizliği,
 emniyetsizliği, sirkatı, gaspı vücuda getiren esbab ne-
 dir? Hep bu askerliği geniş noktadan tutmak, müscl-
 lah, gayri müsellah, mühteremim hep toplamaktan
 ileri geliyor. Eğer biz hizmete salık olanları alıp da
 diğerlerini gayri müsellahlarını terk etmiş olsak bu
 derece sekavel olmaz.

Efendiler, biz huraya ilk meclis açılışında vakia
 bazı yerlerde bilmemezlikten aksiyameller vücuda
 geldi ve bu aksiyameller bilâhare anlaşıldı ve defedil-
 di. Millete büyük bir iman, büyük bir ümit vardı.

O şimdi de bizden bekliyordu. Her şey yolunda gidecek. Yunan'ı defedeceğiz. Dalıfı sayıyı tenin edeceğiz. Elhasıl millet bizden büyük bir saadet ve emniyet bekliyordu. Ve bize de son derecede merhattı ve itimadı vardı. Fakat geçenlerde daire-i intihabiyelerimizi dolayıkı, geçdik. Bunı gizlemeye lüzum yok. Gördüler ve antladılar. Tekrar ediyorum gizlemeye lüzum yoktur. Günden güne millet in bizden itimadı münscip oluyor. Efendiler, acaba bundan sonra olsun bu zail olmaktadır. İtimadı umumiyi yeniden tezyit edebilecek miyiz? Bunun da çaresine bakmalıyız. Hükümeti milliyetin teassusünden sonra yeni Hükümeti milliyetin teassusüne hizmet ediyen gerek milliyetkatta bir çok memurlar var. Buna bütün kuvvetleriyle çalıştılar. Bu şeyi vucuda getirdiler. Bu gibi adanların da bir çoklarını biz kaybettik. Bunlardan Kimisini tekdüze sekk ettik. Kimisini azlettik. Bunlar gayri meninundur. Efendiler bunların yerine oradan buradan adamı getirdik. Her bir yerde bir kaç tane şev vardır. Binaenaleyh ahvali ruhıyei memleketi nazarı dikkate alarak önümüzdeki yıl mücadeleyi, şu varidatı haziranınla eğer idare ettirmek imkânı var ve idaresi Heyeti Vekile söylüyor. Ona göre bir teşkilât yapmak ve mesarifi tenkis etmek çaresini düşünüyorsa bu mücadeleye devam etmek bizim için farz-

dir ve lâzımdır. Yok eğer bu çaresizlik karşısında ise biz harıçten ile, dahilden de biz istikrar etssek üç dört ay sonra yine bu vaziyete düşeceğiz. Binaenaleyh bu meseleyi açık ve sarlı ve katı olarak düşünelim. Bendeniz görüyorum ki bizim dahili idaremi kadar belki ondan daha herbat siyaseti haricimizizdir. Ne esastı bir surette Şarkta uyuştuk. Eğer uyuştuk ise oradan bize imdat ve menfaat çarçeri var mıdır? Bundan sonra gelecek midir? Sonra Garp ile olan münasebatımızda ne yulda devam edeceğiz? Şu sulh çaresi nedir? Bunlar da hendenize karşı gayet esrar âlud ve mektumdur. Nereye gidiyoruz, ne yapıyoruz? Neyiz bilemiyoruz. Ancak düzine düzine heyeti sefaretler, müsteşarlar hilmem neler gidiyor, geliyor. Yine gidiyor yine geliyor. Lüzumun faydası var mı? yok mu onu da anlamıyorum. Olsaydı şimdi görürdük. Binaenaleyh gayet ciddi düşüneceğimiz bir meseledir. İyi düşünelim, katı kararımızı verelim, hisse tabi olmayalım. Son neticeyi kararınız ne ise onun üzerinde müsbet bir surette açık bir programla yürüyalim. Yok yine karanlık yollardan yürüyecek isek, gidiceksek iki ay sonra, dört ay sonra yine bu neticeye geleceğiz. Binaenaleyh milleti kendi haline bırakalım.

REİS — Efendim on dakika teneffüs için celseyi tatil ediyorum.

İKİNCİ CELSE

Mebdesi Müzakerat

Saat : 3.25

REİS : Reisisâni Rauf Heye(fendi)

KÂTİP : Ârif Hey (Kayseri)

REİS — Efendim; celse küşat edildi.

Aynı mevzu üzerinde söz Necati Beyindir.

NECATİ BEY (Lazistan) — Efendiler; vaziyeti mahkememiz hakkında hendenizden evvel, gerek mülkiyati kiram ve gerek Maliye Vekili Beyefendi hazretleri pek çok mütalaaatta hulundular. Hatta Maliye Vekili mütalaaatında respit ettiği ve huzurunuzu on iki kadar varidatı maliye hakkında levayihli kanuniye geleceğini söylediler. Mesele bununla olup bitecektir diye bu kürsüden bildirerek indiler. Bendeniz tenkidatın, nazıyî muahazeden, ötekini berikini çekistirme-

den katıyen içtinap ediyorum. Bir kere hilmeli ki başladığımız zamanda hiç bir şey yoktu. O yokluktan bugün muazzam bir varlık meydana getirmişiz. Onun şükürünü ifa etmelidir. Hamdolsun bugün gayet iyi bir varlığa malikiz ve muzafferiyetin hemen hemen neticesine varmaktayız. Bu hal şayanı şükrandır. Efendiler bu hal olmasaydı da biz hiç bir beş para sarf etmemiş olsaydık acaba paramız yanmış da kaldı, kâr oldu, masraf etmedik; fakat neticeyi de kazanamadık ama parayı da sarf etmedik deseydik sevinecek mi idik? Şu hususta elbette lanet edecek-

lık Düşününün esareti altında biz paralarımıza lanet edecektik. Binaenaleyh her şey yerli yerinde olmuştur. Şimdiye kadar çok iyi çalışılmıştır. Muazzam bir ordu meydana gelmiştir. Heyeti Celileniz de bugün ahenç mevkii etmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi vucude gelmiştir. Şayanı şükrandır. Efendiler bilirsiniz ki, bizim mücahedeyle ilk başladığımızda bizim adımızı ne koymuştuk? Anadolu Esileri, Anadolu çeteleri koymuştuk. Efendiler yine bu esnada bir başlasaydık: iki kişi bir yere toplanmış, üç kişi bir dairede içtima etmiş; bilmem ne olmuş deseydik, acaba biz eşkiya çetesi denmekten kurtulacak mıydık? Elbette kurtulamıyacaktık. Biz muazzam bir Hükümet bir ordu meydana getirmişiz. Öyle bir Hükümet ki hiç kimsenin hatırı hayaline gelmemiştir. Bunun azamet ve şan ve şevkati lâzımdır. Sarf edilen paralar helal olsun. Binaenaleyh bugün (Gürültüler) binaenaleyh bugünkü günde bizim düşünecek şeyimiz nedir? Evet biz bir maliye buhranı karşısında bulunuyoruz. Lehülhamd bir buhranı idari karşısında değiliz. Bir buhranı askeri karşısında değiliz. Bir mevcudiyet buhranı karşısında değiliz. Buyle olmakla beraber maliye buhranı nazarımızda hiçbir ehemmiyetsizdir. Siz sağ oldukça, siz var oldukça her yerden bir para çıkarınız. Millet sağ olsun. Büyük Millet Meclisi yaşasın... Ordu var olsun... Hiç merak etmeyin arkadaşlar... Biz öyle bir şey çirmişiz ki... efendiler, istiklâl mücadelesi, herkesin nazarında din muhafazesidir. Binaenaleyh din muhafaza etmek için istiklâli muhafaza etmek için bu millet vergi veremez, falan veremez dememelidir. Efendim hen siz köylü lisanından - ben kendim köylüyüm - köylü lisanıyla söyleyeceğim : Millet zafer ve niak sadımıza nail olduktan sonra canını malını verecektir. Hiç bir vakit Anadolumuz, buhran içinde değildir. Sizi temin ederim ki bu muazzam gayemizi, bu muazzam muvaffakiyeti istihsal ettikten sonra bütün varımızı, yoğunumuzu verdikten sonra sırtımızdaki elbiseyi de çıkarıp vereceğiz. Binaenaleyh telaşa, futüre malial yoktur arkadaşlar. (Gürültüler) Müsaade buyurunuz. Varidat bulmak için bütün arkadaşlar günagün mütalaaatla bulundu. Evet bir mütalâa idi. Maliye Vekili kendi mütalâasını, kendi düşüncesini kendi mehkûresini söyledi. Elbette bunda bir istifade vardır. Bundan bir netice istihsal edilecektir. Şimdi bu düşünmeler dursun. Yalnız bir takrir de veriyorum. Bu hususta biz bir parça millîleşelim. Millîleşmiştik. Faka bir parça sarstık. (Gürültüler) Müsaade buyurun - şimdi bunun için de bir de millî ve dinî bir teklifte bulunuyorum. Millî ve dinî teklif nedir?

(Çihat burcudur. Bunu kim teklif edeceği? Âlemi İslâm'a. Bunu akarzi hasene derler. Yani âlemi İslâmı karşısına Büyük Millet Meclisi tarafından bir beyanname çıkarılsa.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Yani dilen dileğin kolayı...

NECATİ BEY (Devanî) — Müsaade buyurun. Burada kendi mütalâamı söylemek hakkımdır. Karzî hasene diyorum, efendiler. T. B. M. M. Hükümeti kim için harbediyor? Âlemi İslâm için harbediyor. Âlemi İslâmın âlemdir. pişevasıdır. Türkiye milletinin harbinden, darbından, muvaffakiyetinden, derdinden, hüğümlü halinde âlemi İslâmı mütenâimdir, mustefîdir. Hatta bunun emsali Hindistan'da, Mısır'da, ötede beride bunların İngiltere Hükümetine beyannameler vermesi, yüksek perdelere atması her halde bu Meclisi Celilenizin şanına layıktır. Yani Meclisi Celilenize atfen bunlar bu şeyleri yapıyorlar. Eger Heyeti Celileniz böyle teşekkül etmiş olsaydı, ordularını meydanı getirmemiş olsaydı; bunlarda hiç zımmı aşacak kabiliyet ve kudrette değildi. Bunun için mademki âlemi İslâm için harbediyoruz ve âlemi İslâm için kan döküyoruz. Varımızı yoğunumuzu veriyoruz. O adamların da seve seve bu karzî hasene iştirak edeceklerine katıyen umudim vardır. (Kendi yağınla kendimiz kavrulacağız sesleri) Yine kendi yağımızdır. Efendiler Misaki Millî diyoruz - bizim daha evvel bir misakımız vardır. O da Misaki Dini'dir. Bunlar Misaki Millîde de müsterektir. Bu teklifini yalnız takririmde de okunacaktır. Bunu düşünce zevat Heyeti Celilenizdir. Acaba arkadaşlar bu söylediğim sözler gerçi sizin nazarınızda ehemmiyetli değilse de bunu dinlemekle herkesin hakkına riayet etmiş olursunuz. Bu teklifla beraber bunu düşünce bir heyet, şark umuruna vakıf bir heyet meydana gelir. Buradaki sefaretlerle de görüşülür. Beyannameler yapar ve bir işle iştigal eder ve bu iştigalını her tarafa yazar. Ümit ederim ki gayet iyi bir fayda meydana gelir. Bundan semereyi hasene umit ederiz. Yoksa bir takım buhranı malimizi uzale edeceğiz diye bu milletin ruhuna dokunacak, hissiyatı diniyesine dokunacak bir mesele ile iştigal ederseniz, benim ruhumdan bir isyan feveren eder. Yani hissiyatı din yesine dokunacak bir varidat ile iştigal edilirse hepimizin ruhuna dokunacaktır. Şimdi yapılacak olan şey bunun için böyle bir heyetin vücudunu teklif ederim. Bu para alınır ve ileride biz bugün için harbedecek değiliz. Bilmediğimiz Misaki Millîmiz bitmiş olsaydı biz silâhlarımızı elimizden bırakmıyacağız. Ahdımız böyledir, misakımız böyledir, yemi-

niniz böyledir. Fakat bu iş bugünkü işimiz değildir. Ben de biliyorum fakat herhalde bugünün işine bir yardımcıdır. Böyle bir beyanname ile o âlemi istama çıkarsak bizim içimizde dahi bu kazı hasenî elde edebiliriz kanaatındayım.

CEMAL PAŞA (Isparta) — Efendim boranî maliye karşı çare aranırken rüfekayı mühtereme bir çok çarlar buldular ve söylediler. Bendeniz bunlar için de söyleyeceğimi mesele yalnız bedeli nakdîdir. Malumu âliniz islamlar için askerlik dinidir. Bunda Allahın nassı katîsi ve peygamberin bilfiil sünneti var. Bunları var geçmek mümkün değildir. Sonra bedeli nakdî bizim tuttuğumuz halkçılık yoluna da muhalifdir. Sonra bedeli nakdî fakarların menfaatinde değil nazaranıdır. Ben işi hatırlarım ki bedeli nakdîyi kaldırırken en ziyade saklı fakarların bedeli nakdî vermek için malını mümkün satıp vermesi idi. Binaenaleyh fakarayı yine muzayakaya sokacağız. Onların menfaati yoktur bu işte.

BİR MEHUS BİRİ — Zengin yoktur.

CEMAL PAŞA (Devanlı) — Huzuru âlâhîde zengin fakir hepsi birdir. İkinci mesele Müdafaa-i Milliyenin geri teşkilâtıdır. Bendeniz meseleyi böyle muhakeme ediyorum. B. M. M. Hükümeti bir maksatla teşekkül etmiştir. Bir maksatlı davaya milliyi halledecektir. Davayı millî halledilmeye için eyle bir kuvvet lazımdır. En evvel davayı millî için silâh lazımdır. Başka türlü olmaz. Bugün tehlikemal ordumuz mevcut, silâhımız mevcut; cepheye bir ordu olduğuna gibi gözle de emiyet lazımdır. Yani cepheyi hem taze etmek hem de cepheye hem fakir, hem de ruhunu, huzurunu hoşlamak lazımdır. Bunun için de geride bir teşkilât lazımdır. Malumu âliniz hükümeti milliyeye âlgürülmek istediği bir millet için en evvel ilimden, mektepten, orfandan evvel iktisat lazımdır. İşte Amerika'yı cenûbîde altı tane Cumhuriyet vardır. Onuz sene içerisinde onlar kesbi refah ve umran ettiler. İktisat sahibi oldular. Bugün işte Amerika'yı cenûbînin milyonlarla halkını dörtte biri okur yazar. Yani İngilizce okur yazar. İktisat malumu âliniz iki şeyle basit olur. İmmiyeti istihsal edecek iki vasıta vardır. Birisi jandarmaya diğeri adliyecektir. Binaenaleyh iyi bir jandarmaya ile iyi bir adliye lazımdır. Sonra suratı. Malumu âliniz; surat yollar ve vesatle olur ki bu zamanda husulunu temenni etmek dahi muhaldir. Şimdi bundan sonra bu ana kadar yapılan müzakerelerde, bendeniz yalnız Kâzım Mehsum muhteremî Ali Rıza Efendinin bir suali nazarı dikkatini celbettir. Aşar meselesi hakkında ne yapıldı?

Yani biz bu davaya başladığımız zaman kendi yağımızla kavrulacağımızı tabii hesap etmeli idik; Binaenaleyh iktisaden aşarın tezyidi için neler yapalım? Bugün bendeniz biliyorum ki Samsun'da nehi müdiriyetinde milyonla liralar yapar bütün mevcuttur. Ne için bedeli nakdî alalım. Evvelâ bunları alalım. Bir milletin vurduları nereden çıkardı? Aşarında, ağnâpından. Bunlar için ne tedbirler yapılmadı? Bir defa da İktisat Vekâletinden soruyorum. Mudafaa-i Milliyeye Vekâletinin şimdîye kadar bu meseleden anlaşılır ki Müdafaa-i Milliyenin geri hizmetleri lüzumludur. Geri teşkilât pek lüzumludur. Zaten ordunun garnirajıdır. derken. Ordu iyi taze edilmek lazımdır. Ordunun tazesini tenin için ordu gerisindeki teşkilâta bakkını olmak ister. Ordunun vereceği emri anlamalı. Ordunun vereceği emirden mesul olacak bir teşkilât lazımdır. Bu teşkilât çoktur. Bendeniz de kanını.

Sonra ahzı asker söyleniyor. Ahzı asker çokluğuna katını. Fakat nazarı dikkati âlinizi celbederim. İngiliz Hükümetinin bizim ordu için ilk teklifi ahzı askerini kaldırmasıdır. Bu ahzı askerdir ki harbi umumide (2.550.000) nefer seketmiştir. İyi bir alet olanıktan sonra katı netice verdikte katılık aletin ferahlığında değil iş onun sa'yı amelindedir. İstah edilmesinde bendeniz de beraherim. Yani bugün ahzı asker katımları çoktur. Ahzı asker heyetleri fazladır. Fakat şunu rica ederim ki bugün bunu nüfus memurlarına vererseniz şunu sorarım ki nüfus memurları evvelâ kendi işlerini yapıyorlar mı? Sanjiyen nüfus memurlarına deseniz ki bir iş size verdik. Bu nüfus memurları bunun için sizden bir teşkilât isteyecek. Bu teşkilât zaten üç nefer bir zabitten ibarettir. Yalnız bir ruh nakta var ki bunu da arz edeyim de ondan sonra hükümetinize veririz. Hatta bu bahstaki sözleri ulenize benanılan Sükrî Efendi Hazretlerine terk ederim. Çünkü talikat ve terkiyat yapmıştır. Bir nokta var efendim? Bunun ondulatın bir sırrı vardır. O da bir ordu ne kadar silâh çıkarabilir? Bir ordu nerede tecavüz eder? Ne kadar müddetle istima edebilir? İşte devletlerin milyonlarla mesture verip atajemillerle atışenavallar yapması bu maksatlardır. Hatta o sırta kadar mühamdir ki onu erkânî harbiye daireleri kolordu kumandanlarına kapalı zarfla seferberlik ilân edildikten sonra açılmak üzere kapalı zarfla bildirirler. Seferberlikten sonra onlar anırlar. Bu sırta silâhın efradı milletin İslâmı. Hristiyan gireceği bir daireye tevdi ediyorsunuz ki o sırta kabili telif değildir bu iş. Bendeniz hakikati arz ediyorum. Efendim. Yapılan iş, meseleinin ruhu budur. Ordu demek te bu demektir. Binaenaleyh bir ordu şimdi cepheye

mevcut iken ve bu ordu senelerce bütün milletin kalbinden ve sizin ruhunuzdan doğarak büyüyerek tam bir netice kalıyeye geleceğimiz bir zamanda böyle bir bedeli nakdi kanunu koyacağız. Gerideki ahzı asker şubelerini lağvedeceğiz. Derseniz doğru değildir. Ben bir asker ruhu ile söylüyorum.

NEBİL EFENDİ (Karahisar Sahip) — Paşa Hazretleri müsaade buyurulur mu? Bir sual soracağım; Almanya ve Fransa'da ahzı asker şubeleri var mıdır? Bendeniz yok zannediyorum.

CEMAL PAŞA (Isparta) — Var efendim; tevdi edilemez bir sirdir. Zaten şubelerde uç zat kalmıştır. Bir şube müdürü var? Bir muamele memuru var, bir de kâtip vardır. Üç kişidir. Bunlar kaldıkça iş kalır. Yani şubelerin adedi azalabilir. Bunlar mümkündür. Fakat şubeyi kaldırırsanız olmaz.

REİS Efendim Bitlis Medusu Yusuf Ziya Beyin müzakerenin kıfayetine dair bir takrim vardır. Aynı zamanda yirmi kadar arkadaşınız da söz almıştır. Yusuf Ziya Beyin kıfayete dair olan takrimini reyeye koyuyorum. Kabul edenler el kaldırsın. Ekseriyette kıfayeti noktası kabul edilmiştir.

Maliye Vekilinin teklif ettiği veçhete müteallik takrimlerle mevzu üzerinde konuşan azayı kıramın serdettikleri bir çok daha nokta nazar mevcuttur. Heyeti Umumiyeye hepsini arz etmeden evvel tabii Maliye Vekilinin teklifini Heyeti Umumiyenin reyine arz etmek lâzımdır. Ondan sonra vaziyeti maliye hakkında azayı kıramdan bazılarının verdiği takrimleri birer birer arz edeceğim.

İfukümetin Teklifi

1. Şimdiye kadar varidatı cedide ve munzammaya müteallik olarak teklif edilmiş olan kavanin lâyhalarından Muvazenei Maliye Encümeniyle bilmüşakere müştereken kabul edilecek olanların herayı tasdik Heyeti Umumiyeye arz edilmekle beraber derhal mevkiî tatbika vazii için mezoniyet itası.

2. % 8 faiz ile ve teminatı muayyene mukatulinde Ziraat Bankasından hesabı cari suretiyle beş yüz bin lira alınmasına selâhiyet itası.

3. Emvali metrukünin esbabı namına fûruht veya idaresine müteallik lâyihai kanuniyenin mevkiî meriyete vazına müsaade itası.

4. Ziyet eşyasının menü duhulii hakkındaki kanunun hulliyata ve sair müzir olan eşyaya ait ahzâmı baki kalmak üzere ahzâmı sairresinin 1338 senesi nihayetine kadar tehiri meriyeti.

5. Gümrük kaçaklığının hıyaneti vataniye cezaînden addiyle mütecasirlerinin İstiklâl Mahkemelerine tevdi hususunun kabulü.

Maliye Vekili
Hasan Hüsnü

REİS — Efendim takrimlerin hepsini okuyacağız.

SÜLEYMAN SİRRİ BEY (Yozgat) — Mademki müzakere kâfidir. Takrimin okunması istemez.

Riyaseti Celileye

Ahvâlî hazırlar harbiye dolayısıyla müzakere maliye malumdur. Bunun için tasarrufa riayet edilmek ehem ve elzemdir.

Ezmani safifeje olduğu üzere hisseî memurî ve müsarifin ve daha tertibatı varsa anın Ziraat Bankalarına nası ile buradan sarfettirilen muhasebei hususiyelerin lağvenilmesi ve bütün ziraatı olmayan mahallerde reji memurini istihdam olunduğundan bu memurlar hayilere bütün paketi satmaktan başka bir işleri olmayıp beyhude masş aldıklarından ziraat olmayan mahallerdeki reji idarelerinin bir miktar masş zanımıyle Duyunu Umumiye memurlarına ilâve ve tevdi olunması büyük yekûn teşkil eden masrafları maliyeyi müstefit eden Dahiliye ve Maliye Vekâleti âliyelerinde nazarı dikkate alınmasını arz ve teklif cyelerini.

Tokat
İzzet

Riyaseti Celileye

Memleketimizde para kalmamıştır. İhracat yoktur. İthalât pek çoktur. Bu hal bu sene tekrar ve devam ederse hemen elimizde bulunan evrakı nakdiye korkulacak bir dereceye gelsecektir. Amerika sermayedarları petrol membarı arıyorlar. Halbuki Bakü ve Musul cihellerinde çıkan petrol membarlarının merkezi Erzurum'un Kükürtlü namı mahallinde olduğunu eshabı sen keşfetmiştir. Bu mezkûr petrol madenlerini bir Amerika sermayedarlarına vererek memleketle haricîten para ve sermaye celbelliğini teklif eylerim.

Kars
Fahrettin

YUSUF ZIYA BEY (Bitlis) — Reis Bey: Babı Âliye benzer teşkilâtın ilgası hakkında Heyeti Vekilenin noktaî nazarına dair bir takrimim var. Lütfen emir buyurunuz okunsun.

Riyaseti Celileye

Buhranı hazırların esbabı izalesinden biri Müdafai Milliye'nin gerideki hizmetlerinden şubelerin nok-

tarafın, biluzum cephe ve ordu teşkilâtının ilgâsı olduğu kanaatine karşı Erkânı Harbiye, Müdafaai Milliye Vekillerinin fikir ve mütalaası nedir? Teşkilâtı mevzuca mülkîyeden Babı Âliyi takliden vücude getirilenlerden hangisinin ilgâsı mümkündür? Bu bapta Heyeti Vekilenin mütalaası nedir? Buralarının izahından sonra bu hususa mütalalık icabat hakkında Meclisi Âlînin arasına müracaat edilmesini teklif ederim.

Bittis

Yusuf Ziya

Rıyaseti Celileye

Geçen sene bir koy maddesi müzakere ve kabul edilen ve elyevni Meclisi Âlînin malî olarak mevcut bulunan Bedeli Nakdi Kanununun tüznameye ahziyle müsaraaten müzakeresini ve maddelerinden kabul edilentlerin ihtiyacı nazara göre tedvini temin edilmek üzere yeniden müzakeresinin arasına teklif ederim.

Bittis

Yusuf Ziya

Rıyaseti Celileye

Menleketimizin muahedesinde devamı için malî cihetin temin ne kadar tedabirden olmak üzere bazı memaliki istanbıyeden alınabilecek nokut ve înat hakkında şimdiden teşehhüsâtı faliyeye gürşilmesini teklif ederim.

13 Nisan 1338

Burdur Mebusu

Soysalı

İsmail Suphi

Rıyaseti Celileye

Mütareke ve müsalehenin mevzu bahis olduğu şu sırasla parandan bahsetmek tehlikelidir. Böyle 300 kişi arasında tedbir düşünmek inkâmı yoktur. Bu mesele Heyeti Vekile meselesidir. Heyeti Vekile bir tedbir ihtihaz ederek Meclise teklif eder. Munkaja bu teklif üzerinde yapılır. Daha senenin hidayetindeyiz. Zamanımız vardır. Bu meseleyi itidali deni ile müzakere etmek üzere müsait bir zamana talikini ve Heyeti Vekilenin bu mesele ile ilgili surette itigal eylesmesini teklif ederim.

12 Nisan 1338

Tokat

Rifat

Türkiye Büyük Millet Meclisi

Rıyaseti Celileye

13.4.1338

Maateessüf duçar olduğumuzu tamantın anta dığımız fecayin malî kısmında atıdaki teklifi kanuni

yi arz etmek mecburiyeti vicdan yesinde bulunuyorum. Benim kadar kalblerinin sıziyacağına bütün manası ile emin bulduğum arkadaşlarımın takdiratı vataniye ve hissiyatı mahsusası dıniye ve oamus kâranelerine müracaat ediyorum. Tarzi teklif ve maruzatımdan da anlaşılacağı üzere Reis, Muhterem mi Paşa Hazretleri başta bulunduğ halde uhdele rinde ordu ve kolordu, firka kumandanlıkları bulundurulacak olanlarla mümessillik vazifesini ifa edecekler dahil edilmek üzere emanisi merbut listelerde gösterilen azayı kıramın olbaptaki nisabı müzakere kanunu mücbince Meclisin fiilen ve müstemirren devamını temin şartıyla tahsisat alınmaları ve rufekayı kıramı mütebakiyenin dahr bir gına tahsisat talebine hakları olmamak üzere devain intihabiyelerinde ve arzu edecekleri mahalde miffelin muvaffakiyetine çalışmak ve himenaleyh icabatında şiktidar ve ihtisarı bulunduğları hidematı sairer vataniyede istihdam kılınmak hususlarını kabul buyurmak hamiyet ve mekûmını ibraz ve izhar eyledikleri takdirde pek büyük husni tesir ve aynı zamanda maenafii maddi ve manevî teminin inkünına kanını. Bir gına mahzuni hukuki ve siyasi olmayıp da bu suret karını tasvip buyrulduğu takdirde Maiye Vekilinin teklif ettikleri ve kısmen Meclis ve Encümenlerde bulunduğ anlaşılın kanunların müzakeratına devam olunmak üzere evvelen ve hasseten Müdafaai Milliye ve devain sairer merkezide âdil bir tensikat ve ciddi tetişat esasına inutaallik teklifi kanununun beşinci maddesinin kabulü suretiyle de pek çok tasarrufat icra edileceğine emnim.

« Teklifi Kanuni Müsveddedir. »

1. Nisabi müzakere kanunu mücbince Meclisin müstemirren devamına italel gelmemek üzere mevcut kadar azadan... Kadları davayı milli ve istiklâlinin muhafazasına kadar Ankara'da bulunacaktır.

2. Reis Paşa ile Ordu, Firka kumandanları ve memaliki emrekyede mümessillik vazifesini ifa edenler fiilen Ankara'da vazife görenler gibi telakki ve kabul olunur.

3. Azayı mütebakiye dairiyi intihabiyelerinde, veyahut Ankara'da bulunmak şartıyla bilâtahsisat mezun addolunurlar. Ancak badema vazife tarihine ve hidematı vataniye ve dıniye itibariyete bilfil çalışıenklar ile mezun addedilecek azayı kıram halen ve ahven aynı hukuka malik bulunacaktır.

4. Dairer intihabiyelerinde ve herhangi mahallerde mezun addedilecek azanın fiilen hidamatı vataniyeye daveli halinde derhal icabat edecek ve indelocap ib-

tasarı dairesinde teklif olunacak bir vazifeli Hukuk meclisi ve müfettiş kabul edilecektir.

5. Nihayet bir ay zarfında ikmal edilecek gariyle Meclis tarafından evvelen Müdafaa-i Milliye müteakiben devairi savcı merkeziye ve taşrada tensikat icra ve tefişata ibtidal olunacak ve tefişat netایجی de ikinci ay nihayetinde ikmal ve raporları Meclise tevdi edilmiş bulunacaktır.

6. İşbu kanun icrayı ahkâmına B. M. M. memurdur.

7. İşbu kanun tarihi kabulünden müteberidir.

13 Nisan 1338

Antalya Mebusu

Tahsin

REİS — Efendim, şimulî okunacak üste bu teklifi imza eden zevat değildir. Teklif merhur listedir.

Hilmi Bey (Adana), Zekâi Bey (Adana), Bekir Sami Bey (Amasya), Kasih Efendi (Antalya), Hacı Mustafa Efendi (Ankara), Hâmi Bey (Aydın), Şeref Bey (Edirne), Osman Fevzi Efendi (Erzincan), Hacı Süleyman Efendi (İzmir), Mahmut Esat Bey (İzmir), Cemal Paşa (İsparta), Ahmet Muhtar Bey (İstanbul), Ferit Bey (İstanbul), Adnan Bey (İstanbul), Emin Bey (Eskişehir), Abdullah Azmi Efendi (Eskişehir), Hüseyin Avni Bey (Erzurum), Necati Bey (Erzurum), Celalettin Arif Bey (Erzurum), Kemal Bey (Ertuğrul), Rustü Bey (Fergani), Necati Bey (Elaziz), Ali Saip Bey (Urfa), Yasin Bey (Oltu), Şevki Bey (İçel), Hafız Abdullah Efendi (İzmit), Edip Bey (Ratım), Süleyman Sudî Bey (Bayazıt), Yusuf Ziya Bey (Bitlis), Şeyh Servet Efendi (Bursa), Muhiittin Baha Bey (Bursa), Operatör Emin Bey (Bursa), Veli Bey (Burdur), Hilmi Bey (Bolu), Hamîd Bey (Biga), Hamdi Bey (Tokat), Nafiz Bey (Canik), İhsan Bey (Cebelibereketi), İsmet Bey (Çorum), Mazhar Mütiü Bey (Hakkâri), Yusuf Bey (Denizli), Diyab Ağa (Dersim), Kadri Bey (Diyarbakır), Hacı Mustafa Efendi (Süfri), Rıza Nur Bey (İstanbul), Rauf Bey (Sivas), Taki Efendi (Sivas), Bekir Sıtkı Bey (Siverek), Refik Şevket Bey (Saruhan), Hasan Bey (Trabzon), Ah Şükrü Bey (Trabzon), Yasin Bey (Çaziantep), Camil Bey (Kars), Vehbi Bey (Kayseri), Basri Bey (Karesi), Ali Sururi Efendi (Karahisarışarhi), Şükrü Bey (Karahisarışahip), Hulusî Bey (Karahisarışahip), Abdullâh Kemali Bey (Kastamonu), Yusuf Kemal Bey (Kastamonu), Mustafa Bey (Kozan), Vehbi Efendi (Konya), Musa Kâzım Efendi (Konya), Refik Bey (Konya), Mufit Efendi (Kırşehir), Ahmet Hıbrî Bey (Kayseri), Celal Nuri Bey (Gelibolu), Hasan Fehmi Bey (Gü-

müşhane), Ali Haydar Bey (Göç), Tefrik Efendi (Küngiri), Resim Atalay Bey (Kütahya), Esat Bey (Lazistan), Derviş Bey (Mardin), Selâhattin Bey (Mersin), Sera Bey (Mersin), Hasip Bey (Maras), Lütfi Bey (Malatya), Tefrik Rüştü Bey (Moteşel), Hacı İlyas Sami Bey (Muş), Ala Bey (Niğde), Haydar Bey (Van), Hakkı Bey (Van), Süleyman Sirri Bey (Yozgat).

13 Nisan 1338

Antalya Mebusu

Hasan Tahsin

Aza adedi : 83

BİR MEBUS BEY — Hasselen rica ederim Takrirlerini izah etsinler.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Takrirlerini izah etsinler (Gürültüler, rey koyun sesleri).

HASAN FEHMI BEY — (Gümüşhane) — Efendiler, istirham ederim. Sukûnetle dinleyiniz. Usul hakkında arz edeceğim. Arkadaşlar... (Reye koyun sadaları).

EMİN PAŞA (Sivas) — Aynen kabul ediyoruz. Müzakereye hacet yoktur. Rica ederim.

REİS — Efendim rica ederim mektilenizi muhafaza edin. Reye sesleri, Reye koymak Riyasete aittir. Daha takrirler okunmadı. Rica ederim sükkûneti muhafaza ediniz efendim.

HASAN FEHMI BEY (Gümüşhane) — Arkadaşlar hepimiz yekdiğerimize hürmet ve emniyeti mukabile ile merbutuz. Teklif kanunî hakkı her zaman bir hakki tabiidir. Derbahr buyurmuşunuz ki bundan... (Gürültüler) Müsaade buyurun. Efendim usul hakkında söylüyorum. Bundan evvel Tahsin Bey arkadaşımızdan evvel arkadaşlarımız bir teklif verdiler. Dediler ki Meclis nisabı müzakeresini tenzil edelim. İntihap kanununda olan adet kalsın. Diğer bir kısım arkadaşlarımız mezun kâtilar, tasarrufu temin etmiş olurlar. Bu teklifte bugünkü tasarruf mevzu bahis olduğu zamanda mana ve zühûrihanile aynı mana göre bir tekliftir. Yalnız arkadaşlarımız burada fazla olarak iftira vararak bir de bir esamî rıptelmış. Bunu saymıyorduk bağışlayın. Bizim de burada ismin mevcut olmadığı halde müteessir ve müteazzi olmuyoruz. Bir nebusun hakkı teklifi hiç bir şey takyit etmez. Yalnız bu merbutu cevvelî nazarı dikkate alınız. kendisine inde eder cevvelî mahiyeti bundan ibaret kalmış olur. (Şiddetli gürültüler).

REİS — Efendim Heyeti Celilenize arz edilmiş icap eden takrirler bitmedi.

YAHYA GALIB BEY (Kırşehir) — Reis Bey: müsaade buyurunuz. Bir zata söz verdiniz. Bana da söz veriniz.

Beyefendiler benim nokta nazarımda böyle bir takrimi Meclise arz etmek mübâhale sebebiyet verecek tariflerin birisini göstermek demektir. (Bravo sesleri, alkışlar) Teknül niyasta mecnunluktur. Bu takrimi verenler izahatı lâzime vernmelidir. İstiklâl Mahkemesine vernmelidir. (Bravo sesleri, alkışlar)

REİS — Antalya Mebusu Hasan Tahsin Bey buyurun.

ABDULHAK TELVİK BEY (Dersim) — Sahibi teklif takrimini geri alıyor. (Gürültüler, izah etsin sesleri)

HASAN TAHSİN BEY (Antalya) — (Kürsüye gelerek) (Gürültüler, ayak patırları, alkışlar)

REİS — İstihdam ederim, sükûtle dinliyelim.

HASAN TAHSİN BEY (Antalya) — Efendim ben deniz bütün Konatınla bu takrimi vasıfı âdiniz arz ediyorum. Kabul, ademî kabul Heyeti Âliyenize aitir. (Ayıpır sesleri) Nein ayıp oluyor efendim! O halde..... (Gürültüler)

REİS — Efendim takrimi geri almıştır. (Haber hastahaneye sesleri, gürültüler) Efendim, takrimler okunacak. Rica ederim sükûtle dinleyiniz. (Antalya Mebusu Besim Atalay böyle mifekasının takrimi okundu.)

Riyaseti Celileye

Pek âdil olan malî ihtiyağlarımızın tatmin ve temini için berveçhi zil kanunu teklif eyleyiz.

Kutahya Gaziantep
Besim Atalay Abdurrahman Lami
Heyazi
Şevket

Madde 1 — Eşkafı eşkafiye, eşkafı bekrafiye, eşkafı hayranıyeye ait erazi aşarının bu senelik Maliye Vekâleti tarafından alışı cihayeti.

Madde 2 — Maliye bütçesinin 81 inci faslına eklenen maddesine ait olan yüz yirmi bin lirayı Maliye Nazirliğine vâridat kaydı.

REİS — Müsaade buyurunuz takrimleri okuyalım. Eğer müzakereyi devamına lüzum görmüyorsanız bu talim veriniz. Celseyi tatil edelim. Çok rica ederim, erdiyetimizi, sükûnetimizi müvâfaza edelim. Hepiniz iktisattan tasarruftan bahsediyorsunuz. Bu mülletin bunda hakkı vardır. Kıymetli sarı atlar geçiyor. Binlerce liralık sarf olunuyor. Bir şey müzakere ve erdiyetle telâkki etmiyoruz. Rica

ederim sükûnetle müzakere cereyan etsin. Müzakere bir neticeye ıktıran etsin. Bu müllet sizi bu Meclise rapetmiştir. Eğer gürültü ile hangi meselemin imkânı dairesinde müzakeresini görüyorsanız söyleyin. Hep beraber yapalım. Belki birbirinizden daha çok gürültü yapacaklar vardır. Rica ederim sükûnetle devam edelim. Buyurun Kâtip bey.

Riyaseti Celileye

Buhranı maliye çaresi olacak Meclisi Âli olduğuna nazaran üzadan tensip buyurulacak zevatin hizzat dairesi intihabiyesine giderek berveçhi zil rapurun surut ve husnu tevsiyesi lüzumidir. Mutahhâtilere sarfedilen milyonlar hazinede kalmak mütalaasıyla berveçhi zil bir kanunun kabulünü teklif ederim.

Madde 1 — Eshabı bğnamın bu senelik tiftik ve yapığı mahsulunun hususu, rayici hazıra ile mübâhale edilip hadelharip her nevi tekaliften mahsubu icra olunmak üzere ıktıraz edilir.

Madde 2 — İşbu tiftik yapığı ile çurap ve dolak ve yal imal emirliip ordunun işbu ihtiyacatı sühûlletle refedilir.

Madde 3 — İşbu imalat pek az mesarifle kura ve kasahadan her haneye tevzi suretiyle icra ettirilir.

Madde 4 — İşbu kanun tarîhi neğrinden müteberdir.

Madde 5 — İşbu Kanunun teşvîsine N. M. M. memurdur.

Yazgat
Rıza'

Riyaseti Celileye

Buhranı malî hakkında berveçhi zil çarçî âcile tevessül edilmesini teklif eyleyirim.

Madde 1 — Harp kazançları vergisiyle mükellef olanlardan servetleri nisbetinde binden on bin liraya kadar istikrazı mecburî.

2. Bin kuruştan fazla ticaret vergisiyle mükellef olanlardan yüzden bin liraya kadar istikraz.

3. Mesken ve ticaretgâhından başka senevi bin lira ticaret olanlardan ayrıca maktuan beşer yüz lira istikraz.

4. İstirahatları uğrunda fayton takiplerinden maktuan yüz elli lira istikraz.

5. Gayri musimlerden elyevm silâh altında bulunsanlardan beher sene için yüzler lira bedelî nakdi.

Erzurum
Sâlih

Riyaseti Celileye

Milîli gayri müslimeden mükellefiyet dahilinde bulunan efradın bedeli nakli ita etmedikleri takdirde sanathâr olmaları bile memleketlerinde ademi istihdamları bir kanun ile kabul edilmiş iken her tarafta bir çok hıristiyan efrat darüssinaalarda istihdam edilmek suretiyle iki senede lâakal iki milyon lira zayi edilmiş olduğundan bu hususun menî devanının Mudafaa Millîye Vekiline tebliğini teklif ederim

13 . 4 . 1338

Maraş
Hasip

Riyaseti Celileye

Evvelden tayını esami ile heyeti umumiyesi kabul edilen ve bilâ sebebi kanunî müzakeresi teahhur eden bedeli nakdi kanununun muvcelliyeti askeriyeye kanunu yarınki ruznameye ihmal ve her şeye terahhan müzakeresini teklif ederim

13 . Nisan . 1338

Gümüşhane Mebusu
Hasan Fehmi

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Maliye Vekili Hasan Beyin teklifinin Ziraat Bankasına gösterilecek karşılıkla $\frac{1}{4}$ K faizle beş yüz bin lira istikrazı ihtiva etmektedir. Bu teklif hem ma kul ve hem de Ziraat Bankasının menfaatinin ve menfaati umumiye noktai nazarından doğru olmakla beraber şimdiki kadar bankadan istikraz edilmiş olan mehalîga dahi teminat verilmek suretiyle kabulünü teklif ederim.

13 Nisan 1338

Karahisarısahip Mebusu
İsmail Şukrî

B. M. M. Riyaseti Celilesine

Mesale tenevvur etti, derst anlaşıldı. Çaresi itikadınca berveçhi âtidir.

1. Mudafaa Milliyenin geriye ait teşkilâtını takdirilen bütçesinde beş milyon liralık bir tasarrufat yapılabacaktır.

2. Milki, idari devairi merkezlerde ve bilhassa İktisat, Nafia Vekâletlerinin tevhidini bunlarla ve gayri ez Dahiliye ve Maliye ve sair vekâletler müsteyar ve kalımı mahsuslarla mümkün müdiriyetlerin tevhidinde ve varidatı mesarifatına tekabül etmeyen liva ve vilâyetler kadrosunun varidatı nisbetinde tanziminden bir milyon liralık tasarrufat temin olunacaktır.

3. Meselâ efradı mükellefini askeriyeyi istamiyeden her ferdiyi veremeyeceği ve yalnız torular ve büyük

sermayeli tüccarlar velhasıl sermayesi on bin lirayı tecavüz edenlere hamul olacak bir bedeli nakdi kanunu ve millete ağır gelmeyecek teklîfler kanunlarıyla dört milyon liralık varidatı temin eder kavayim tanzim olunacaktır.

4. Baladaki dört maddeye göre Muvazenei Maliye Encümeni bütçede tasliât ve tasarrufat icrasına mezdur.

Muş
Ahmet Hamdi

Riyaseti Celileye

Lâzistan Mebusu muhterem Nevatî Heyefendinin teklifleri tetkika teemmüle şayanıdır. Benim fikrimde de mülayim gelmiştir. Binaenaleyh bu hususta teemmülatta bulunmak üzere Heyeti Vekilenin nazarı dikkatine nazari teklif ederim.

Karesi
Hasri

Riyaseti Celileye

Gayenin husulüne değin livaların kaza, kazaların Maliye hâfînde idaresiyle ana göre bütçenin taslihi ve tanzimini teklif ederim.

Nayazî Mebusu
Sevket

Riyaseti Celileye

Mali malimiz hakkında Maliye Vekili Heyefendi tarafından verilen malumat tesdidir. Bu bapta söylenmesi icabeden sözler de söylenmiştir. Binaenaleyh müzakere kâfidir. Ancak mevduatı aleyhinin nazarı dikkate alınmasını rica ederim.

1. Maliye Vekili Heyefendinin teklifi veçhile senet haliye bütçesinin taslihi ve tespitine kadar 20 milyon liralık avans kanununun kabulünü.

2. Her umura terahhan gerek ruznameye mevcut ve gerek encümenlerde bulunan teklîfler cedide lâyhalarının müzakeresine iptidar olunması.

3. Memleketin hali mali ve kıvadisını göz önünde bulundurmak bizim için en lirayati bir vazife iken şimdiki kadar bu noktaya lâyük olduğu kadar ehemmiyetin verilmemesi şayanı teessüftür. Muamalfih hatanın anlaşıldığı yerde taslihi icab edeceğinden ve böyle halıran halinde tecavüz eden mali müşkülâtın hal ve islahı çarelerini köhne ve asırdide idare zihniyeti tayin edemeyeceğinden bu gibi işlerde ilmi ve ameli ihtisası olan rufekadan şubelerce intihap olunacak ikiser zat ile kezaik haricden alınacak lüzumu kadar mütalassis zevattan mürekkep bir komisyon teşkil olunarak Maliye, Nafia ve İktisat Vekillerini

İştirakiyle hali malî ve iktisadının bütün ıslahî çarelerinin tetkik ve tespiti teklif ederim.

Canik Mebusu
Şükru

Riyaseti Celileye

Rütçe aygını kapatmağa medar ve 1338 senesine mahsus olmak üzere mevaddı atırcı kanuniyenin ka bulünü teklif ederim.

Madde 1. — Tütün istimal eden her şahıs senevi 200 kuruş keyf vergisi itibyle mükellefidir.

Madde 2. — İşbu keyf vergisi 1338 senesine mun hasır olup defaten tahsil olunur.

Madde 3. — İşbu kanun tarihî nesrinden müte berdir.

Madde 4. — Bu kanunun icrasına Maliye Vekili memurdur.

12 Nisan 1338
Bıça Mebusu
Mehmet

Riyaseti Celileye

Buhranı malî meselesi ne kadar hâzî ehemmiyet ise menabii varidat bulunmak da o derece mühimdir. Bu maddenin Heyeti Umumiyece müzakere ve tespiti bir çok vakte muhtaçtir. Esaslı bir teklif yapmak ve rüfekayı kirâmı nuktai nazarına tencümeni mahsusuna arz etmek üzere keyfiyetin Dütce Encümenine ve yahut intihap olunacak başka bir encümene havalesini teklif ederim ferman.

22 Nisan 1338

Beyazıt Mebusu
Süleyman Südi

Riyaseti Celileye

1337 ağustosundan beri vesatî nakhiye eshabının nakhiye yüz kilometre itibarıyla meccanen ifasına mecbur oldukları mükellefiyeti nakhiyenin yalnız bir sınıfa tahmil kaiden adaletle gayri kabili telif bir mecburiyettir. Bu mahzurun izalesi maksadıyle Hü kûmet tarafından teklif edilen mükellefiyeti nakhiye askeriyeye kanun lâyhâsının bir müddetten beri münkati olan müzakerata yeniden mübaşeretle bu kanun intacı ve siratı tasdikî tahtı vücuttur. Buhranı malînin mevzu müzakere olduğu şu zamanda bu kanunun da intamı müzakeresiyle mevku tarihîka vazi küllî faide temin ve bir sınıfa tahmil edilen yükün cepheci harbe ve menzil ihtilâfına uzak bulunan ve her türlü bari tekâliften variste kalan halka da tevzi ve taksimi suretiyle adaletin tevazunu temin edileceğinden Muvazencî Maliye Encümeninden cel-

biyle derhal ve tercihan müzakeresinin tahtı karara alınmasını teklif ederim.

İstanbul
Ali Rıza

Türkiye B. M. M. Riyaseti Celilesine

İlgil : 12 . 4 . 1338

Mahrem ve mühimdir :

Maliye Vekili Beyefendinin vaziyeti malîyemiz hakkında Meclisi Abruze arzı izahat ile 20 milyon liralık avans kanunu ile tekâldü cedide tarhi için tenzimi edilen takriben 10 milyon lira kadar varidat remim edebilecek olan kararının kabulü teklifinde bulunduğu işar kelindi. Vaziyeti malîyenin çaresizliği karşısında yeni menabii varidat bulan kanunların tatbiki için Meclisin Heyeti Vekileye salâhiyeti vermesini yegâne tedbir olarak mütalaa eyleyen Heyet Vekilenin ile kendisini müşkül vaziyette bulunduğu anlaşılıyor. Bu sırada Meclis ile Heyet Vekile arasında ihtilâfât zuhuru ve bilhassa Heyet Vekilenin çekilmesini mucip olacak herhangi bir vaziyetin pek müzir olacağı taktir buyrulur. 10/4/1338 tarihli notanıza Devletlerin cevap hazırladıkları ve bu meyanda Yunanların ihtilâl eylemek üzere bulunduğu dostlarımızın ifade oylamış olması harice karşı her noktai nazardan gayet kuvvettî bir cephe göstermemizi menafii memleket nuktai nazarıdan zaruri kılmaktadır. Binaemaleyh memleket ve unduyu idare edebilecek menabii varidatın tespiti ve Heyet Vekileyi icraat sızığa mahkûm kılınıyacak salâhiyeti ve serbestiye mazhariyetini rüfekayı kirâmdan hassatan rica ederim.

Başkumandan
Mustafa Kemal

Riyaseti Celileye

Merkez ve taşra teşkilâtı mülkiye ve askeriyesinin kırtasiyecilikle değil, mesalihu umumiyei müdde mütenasip bir şekilde ifrağı suretiyle fuzulî mesalihin önüne geçilmesini arz ve teklif ederim.

13. Nisan/1338

Dersim

Abdullah Tevfik

Riyaseti Celileye

Giriştiğimiz müzahede az mu iman müzahedesidir. Hiç yoktan müazzam bir ordu vücude getiren bu az mu imanın eğer sarılmazsa - ki sarılmıyacaktır - bu müzahedeyi daha senelerce idame edecek esbabı temin edebiliriz. Binaemaleyh zerre kadar yesü fütura düşünyelik her çareye bağunmak varıfımızdır. Müdenki bugün Yunan ordusunun sahipleri garp devletleri olduğu resmen itiraf olunmuştur. Mademki bi-

zım davamızla da âlemi islâmı ve Şarkı müstarek olduğunu bütün cihana ilân olmaktadır. O halde âlemi islâmın ve Şarkın ellerinden gelen müzahereyi bizden dinğ ermiyecekleri tahdidir. Yalnız bundan ne serrefle istifade kabli olduğunu kemali ehemmiyetle teklif etmek icap eder. Âlemi Islâm arasında Mısır ve Hindistan gibi zengin mallatlar de vardır. Diğer her çaresi bulunursa bunların bize iktilafiyetle surette nakdun muvazenede bulunacaklarına hiç şüphe yoktur. Binaenaleyh Islâm âleminden ve Şarktan (karşı hatıyen) suretiyle müslümanca bir istikraz ekidolmenin ve ya sair suretle istikrazde ömenun kabli olup olmadığını teklif etmek ve neticeyi teklifkatını bize bildirmek üzere âlemi islâm ve şarkı umuruna vakıf bir kaç arkadaştan mürekkep bir encümenin teşkilini teklif eyleyiz.

Lazistan

Oltu

Necazi

Rüstem

Riyaseti Celileye

Vaziyeti maliyenin hize arz etmekte olduğu müşkülâtı Maliye Vekili Rey söyledi. Bunun üzerine bir çok arkadaşlar sulüstimal ve idareten bahsetti. Bazı arkadaşlar da çare olmak üzere geri hizmetinin tanziminden ve bazı teklifi kanuniyenin serian müzakeresini ileri sürdü. Heyeti Umumiyyede bu mühtini meselenin halini mümkün görmüyorum. Hükümet bugüne kadar vaziyeti maliyenin islahi için bir şey düşünmemiş ve bir telbir de almamıştır. Bu gün bizim için yapılıcak yegâne şey istiklâl lalimizin temini mücadeler milliyenin muvaffakot ve muazferliyyete tetnuv için mallı nüvüküfâta bir çare bulunmak. Hükümetle beraber hepimizin vazifesidir. Binaenaleyh bu husus hakkında Hükümetle Muvazenei Maliye Encümeninin çare düşünmesini ve mütalaası ve teklifleri olan arkadaşların Muvazenei Maliye Encümenine bildirmesini ve müzakereye nihayet verilerek ruznameye göndermesini teklif eyleyim. 13/ Nisan/ 1338

Karahisarısahip

Mehmet Şükrü

Riyaseti Celileye

Rütçenin tevazünü için bazı fazla teşkilâtın il gası zaruret derecesine gelmiş ve Müdafaa-i Milliyyenin tasra teşkilâtı yani nienzul teşkilâtı esasen bu vazifenin en müşkül cihollerinin memurin mülkiye vasıtasıyla ifa ettirilmesine nazaran lüzumsuz görülüş olmakla menzillere ait vazifenin balodiye ve teklifi milliye komisyonlanınca ifa ettirilerek menzil teşkilâtının lağvı lüzumunu arz ve teklif eyleyim.

12 Nisan 1338

Tokat

Rifat

Riyaseti Celileye

Hükümetin tezyidi vandat için teklifi vardır. Bunlar da müvazenei Maliye Encümeninde derdesti tekliftir. İğin müstaceliyyetine ve vaziyetun ehemmiyetine binaen işbu levayihın icabedenleri Muvazenei Maliye Encümeniyle bilmüzakere hemem mevkii meiriyete vazî ve diğer taraftan dahı müstacelen berayı tasdik talbat edilecek mezkûr levayihın hemem Meclise sevkini teklif edorum. 12 Nisan 1338

Lazistan Meclüsü

Osman

Riyaseti Celileye

Müstacelen muhtazî mehalîği hemem elde etmiş üzere tedabiri atıyonun mevkii beraya vazinin lahtı karar alınmasını teklif eyleyim. 12 Nisan 1338

1. Silâhsız efrattan 200 efradı müslimedeni 400 lira hesabıyla bedeli nakli ahzı.

2. Vilâyet ve kaza merakızında mukim egniyaya biltevzi derhal tahsil edilmek şartıyla vilâyatın yir mişer bin lira sanet cihat tevzi ve tahsili.

3. Hayvanatı ehliyeden agham gibi tesim istifası

4. Lüzumsuz ve zait teşkilât ve memuriyetlerin hemem lağvı.

Karahisarısarkı Meclüsü

Mesut

Riyaseti Celileye

Büçgede tasarruf icra edilmek üzere nüfusu umumi 100 binden dun olan livalarla nüfusu yirmi binden dun olan kazaların lağvını teklif eyleyim.

Kütahya

Cemil

Riyaseti Celileye

Buhranı malimizi ihlas ettirmemek üzere Rusya'dan istikrazın mümkün olup olamayacağını Rusya Sofaretinden müsavere edilmek üzere Hariciye Vekilimize salâhiyet verilmesini teklif eyleyim. 13/4/1338

Sivasrak

Lütfi

Riyaseti Celileye

Ođunan takriderin Müdafaa-i Milliye Muvazenei Maliye ve İktisat Encümenlerince müstareken teklif edilmek ve neticeyi teklifkat az zamanda Meclise arz olunmak üzere mezkûr üç encümenle tevduini teklif eyleyim. 11 Nisan 1338

Kütahya

Ragıp

Riyaseti Celileye

Umuru maliyemiz hakkında iki gündür cereyanı müzakere nafı ve müsbel bir netice hasil emesi için bütün vakı oları şekil ve tükürlerle beraber Muvazenei Maliye Encümenince bir neticeye ıktiran ettirilmelerini teklif ediyoruz. 12 Nisan 1338

Elâziz Mebusu	Kângiri
Muhittin	Sait
Kângiri	Hakkâri
Ziya	Tufan

Riyaseti Celileye

Mükazere kâfidir. Maliye Vekâletinin olhabdaki teklifinin veçhe tayini suretiyle kabulünü teklif ederim.

Bitlis Mebusu
Yusuf Ziya

Riyaseti Celileye

Milletten mütemadî fedakârlıklar beklediğimiz bir anda kendilerimizin millete nümune olmasını tenicenni olacağını cihole aşağıdaki maddeleri kanuniyeyi teklif ederim. 14.4.1338

Kutahya Mebusu
Besim Atalay

1. R. M. M. Âzasının aylık tahsisatı yüz liradır.

Riyaseti Celileye

İstihsalâtı durmuş, vazifeleri kalmamış olan orman memurlarını ile haricrah almaktan başka faydaları bulunmayan ziraat memurlarının mensup olduğu İktisat Vekâletinin vilâyata mütaallık vezaretini Dahiliye ve Maliye Vekâletlerinde görülmek üzere tamamen ilgası

Ve kezalik hiç vazifesi işi gücü kalmayan ve çünkü bir karşı yol yapmak kabiliyetinde olmayan Nafia Vekâletinin vilâyat teşkilâtının kaldırılması.

Adetleri gayet rekessür öden ve günbegün inerkeden her ne sebep ile ise gönderilmekte bulunan zabitanla daha ziyade şayanı hayret nisbati bulan geri teşkilâtına ait lüzumsuz kaleni daireleri, menzâl, nokta, müfettişlik makamlarının üçer zabitten ibaret olmak ve rüosayı mulkiyonun Riyasetinde belodiyeye heyyetleriyle erbabi vukufdan intihap olunacak komisyonlar marifetiyle idare edilmesi suretiyle tasarruf edilmesi.

Ormanlardan istihsalat ile tezyidi ihraçat için halika teşkilâtı lâzime ifası ve bunun için teklif ettiğim iki kısıt lâyohat kanuniyemizi tesrii intacı Muvazenei Maliye Encümenininin 1337 senesi mazbatası müzoyyede sinde dahi boyan oylediğim halde henüz müzakeresine bile imkôn bulunmayan kanun lâyihalarının İktisat

Encümenince tesri intacıyla ikükaden gayet feci bu hale getirilen bir hakkın istihsalı teklife kabiliyet ıktisap edecek hale getirilmesi.

Sebepsiz bahanelerle ve bilâsalâhiyet İktisat Vekâletinin feshetüğü birçok orman mukavelenamelerinin idaresi meniyotı; kezalik İktisaden memlekete haricden para celbinden yegâne âmli bulunduğundan bunların dahi nazarı dikkate alınması hususlarını arz ve teklif ederim

Rulu
Şükri

Riyaseti Celileye

Maliye Vekili muhtaremünün hali malimiz hakkındaki beyanatı netice malumesine karşı çünkü cel sede durudiraz vakı olan beyannatta bugün bu hale çaresiz olacak tedabirin henkesin düşündüğüne göre arz oylemesi tensip buyurulmuş idi. Ana hınaen mütalaaı acizanem şu veçhiledir.

1. Jandarma ve polis hidematının vepie gerisin de müstahdem efradı askeriyeyi gayri musallahaya ifa ettirilmesi.

2. Şubelerde yazıcılık ve hesap ve inzibat memurlukları ve emirber neferleri kera efradı gayri musallahadan olmak üzere idare ve istihdam olurmali.

3. Efradı gayri musallaha evvelâ kamilen terhis edilip her ferri kendi memleketinde münavobe usulu ile üçer mah hizmet edilmek üzere hidematı maruzaya davet edilmeli ve bilâucret vave sove hem hizmet ederler ve hem de memleketinde istihkalata modar olurlar.

4. Ahzi asker ve menzil ve nokta kumandanlık vesair zabitanı ait umuru askeriyeye davayı millinin hitamina kadar mahalli sivil memurlarını ve Meclisi idare ve belediye marifetiyle idare ettirmeli.

5. Bu suretle idareden hasil olacak menafı cephe gerisine sarfedilen miktar ve jandarma, polis teşkilâtı mesarifati azimeleri miktarları neye balıg oluyorsa kamilen tasarruf edilmiş olacaktır ki milyonnara halıg olacağı varestei ıktisaptır.

6. Henüz kitaata revkedilmemiş olan ve efradı gayri müsallahadan ve hidematı sanıyeye tefrik edilmiş müslim efradı askeriyeden bedeli nakdi kabul edilmelidir.

7. Fazla teşkilâtın ilgası vesaire hakkında rufe kayı kirana taraflarından vakı olan teklifatı tekrar olmak tasallatı zaideden addolunmakla anlara da ıktisat ettiğimi arz ile ıktifa ve borveçhi balâ maktle

madde maruzatının kabulünü Heyeti Celileten rica ve teklif ederim. 12 Nisan 1338

Yozgat
Rıza

Riyaseti Celileye

Lira	Sınıfı	Eşhas adet	Verginin İsmi
1 000 000	1	1 000	İstiklâl Vergisi Binerlik
1 000 000	2	2 000	İstiklâl Vergisi Besyüz L.
1 000 000	3	3 000	İstiklâl Vergisi Üçyüz Küsür
1 000 000	4	5 000	İstiklâl Vergisi İki yüz
1 000 000	5	2 000	İstiklâl Vergisi Elli L.
1 000 000	6	5 000	İstiklâl Vergisi Yirmi L.
4 000 000	7	Nüfus başına bakiyesinden	Her liradan
<hr/>			
10 000 000			

Vaziyeti maliye için birçok dolayık yollardan yürümekten işe İstiklâl Vergisi namıyla yedi sınıf üzerine halâda müfredatı maruz on milyon liranın parası olmayandıktan rayıcı mahalliye üzerine muhtazı mevattan rayiç üzerine aynen hayvan, hububat almak suretiyle mümkün görüyorum. Sınıfların tefriki mahalli meclisi idare ve mal memurları ticaret odaları reisi Hükümetin Riyaseti tahtında icra ederler. Haftın ve Meclisi Âlinin nazarı dikkatine çarpan suidare istlah edilirse tatbikinde suhulet husule geleceği kanaatindeyim. İşbu taktirimin Heyeti Umumiyyeye arzını teklif ederim.

Eskişehir Mebusu
Mehmet Emin

Riyaseti Celileye

Ahiren müstakil liva haline konulan livaların mu kaddema merbut oldukları vilâyata raptiyle müsta kıl liva teşkilâtı yüzünden elviye ve merkezde fazla teşkilâtın tasarruf edilmesini teklif ederim.

13 Nisan 1338

Sivas

Mustafa Takı

Riyaseti Celileye

Okunan taktirlerin adedi çok olduğu gibi ihtiva ettikleri mevaidin içinde mühim olanları dahi var

dır. Bunların yalnız Muvazenei Maliye Encümenine havalesi kâfi olamaz. Binaenaleyh diğer encümen re islerinin ve Heyeti Vekilenin Muvazenei Maliye Encümenine itihak ederek işbu taktirlerin müzakere edilmesi ve neticenin Heyeti Umumiyyeye arzını teklif ederim.

Kastamonu
Dr. Suat

Riyaseti Celileye

Ragıp Bey biraderinizin mütalâası pek doğrudur. Artık bir takım teklâfi maliye ile millete yeni hayran harı teklâf tahmilı hususuna ne zaman, ne vaziyeti maliye müsait değildir. Binaenaleyh başka bir günde umumî bir celse kışat edilsin. O güne kadar rüfekayı muhtereme Devletin kudretini maliyesini tespit ve me-nabii maliyesini teklif edebilecek bir takım düşünce-lerini tespit ederek Riyaseti Celileye arz etsinler. Su suretle tespit edilen kanzatlar Heyeti Umumiyyeye kuraat olunduktan sonra şayanı kabul ve tervis olanları teşkil olunacak bir encümeni maliye havale ve bu encümenle Muvazenei Maliye ve İktisat Encümenleri hilâfırlak teklif ederek neticeyi Heyeti Umumiyyeye arz etsinler. Su suretle bir çareli maliye ile huhrana karşı durmuş olalım. Binaenaleyh maruzatım veçhile mevselenin arzını heyete vazî lüzumunu teklif ederim.

Yozgat
Süleyman Sırı

Riyaseti Celileye

Bir sene müddetle tatbik edilmek ve icrası halinde bir sene kabili temdit olmak üzere atıdiki tarzda bir kanunun kabulünü teklif ederim :

Madde 1. — Asker ve fukarayı halk müstesna olmak üzere erbabi yazardan (mudafaai vavatan) vergisi namıyla ve madde ikide mezkûr nispet dairesinde şahsî bir vergi olur.

Madde 2. — :

İradı senevîsi 200 liradan 1 000 liraya kadar 5 lira.

İradı senevîsi 1 000 liradan 5 000 liraya kadar 25 lira.

İradı senevîsi 5 000 liradan 10 000 liraya kadar 50 lira.

İradı senevîsi 10 000 liradan 20 000 liraya kadar 200 lira.

20 000 liradan yukarısı için beher bin lirası için 10 lira zammolunur.

Madde 3. — Bu vergi ile mükellef olanlar sınıri rüste vasıl olan evlâtlarının beheri için mükellef oldukları miktar verginin nisfini tediye ederler.

Madde 4 — Bu kanunun icrayı ahkâmına Maliye Vekâleti memurdur.

Madde 5 — Bu kanun tarihi neşrinden müteberdir.

Tahzın
Ali Şükrü

Riyaseti Celileye

Rüfekâyı kirâm tarafından verilen takrirler Muvazenei Maliye ve Kavanini Maliye Encümenterine havale edilerek yarınki Cuma günü her iki encümen ittihat ederek kabili tatbik ve şayanı müzakere olanlarının birer teklif cumartesi günü Meclise arzını teklif eylerim.

Gaziayınlap
Abdulrahman Lüni

Riyaseti Celileye

Şu vechile müzakerecinin kıfayecini teklif eylerim. İktisat Encümenterinden müteşekkil bir encümeni fevkalâde akdiyle bugünkü mesafeli mali ve buhrani maliye karşı bir çare-i âdil düşünmekle beraber sure-i halli hakkındaki kanunun müstacelen ilzâm ve Meclise tevdiini teklif eylerim.

Fizurum
Salih

Riyaseti Celileye

Mademki rütûn istimal edenlerle keyif vergisi alınacaktır. Enfiye çeken ve bargele için adamlardan dahi bu verginin alınmasını teklif ederim.

Süre Mebûsü
Kadri

Riyaseti Celileye

Masarifâtı harbiye ve hâfematı umumiyesi devletin temini ve zaferi nihaiyi istihsal edecek olan ordumuzun her türlü imhâlâkten muhafazası birinci derecede harzi ehemmiyet bir nokta-i mühimmedir. Halen had devreye vasil olan vaziyeti maliyenizin bugünkü buhranı izale etmek ve istiklâlinizin ve hukuku milliyemizin tasdik ve iadesini kasten tavik eden Garp emperyalizmlerinin ünidi âtilerini filen kesni iptal etmek, mukavemeti milliyemizin maddi ve manevi resanetini cihana göstermek R. M. Meclisinin âdem vezâifidir. Benileniz buhranı malinin izalesine matuf tedabir meyânında sefahat, mükeyyefat ve müzeyyenat esasatı dâhilinde fukarayı halka hâir ulmayacak rûsumun cibayecini ve zirdeki mevaddın birer birer reye vaz'ını ve kabul olunacak mevaddın derhal tatbiki için Maliye Vekilîne mezuniyet itasını arz ve teklif eylerim.

1. Ziyet eşyasının menü ithali hakkındaki Kanunun hulliyet hakkındaki ahkâmı haki kalmak üzere

meriyeti 1338 senesi maliyesi nihayetine kadar muvâkaten tedv edilerek mezkûr kanun ile ithali men edilen eşyanın gümrük tarifesinde mevzu resmin tazifen ahzı suretiyle ithali ve resmi alınacak eşyanın münasip suretle damgalanması ve damgası olmayanların esnayı furuhtunda müsaderesi.

2. Ordu ihtiyacı müstesna olmak üzere bilünüm yün ve liflik ve keten mamulât ile hazır elbise, forin, iskarpin, gömlek, boyunbağı, yün ve ketenden mamul kadın eşyası ve alelumum parçıklar ve basmalar hakkında tarifede mevzu resmin tazifi suretiyle ithali.

3. Çay, kahve, sigara kâğıdı ve alelumum konservelerle tuzlu balıkların ve her nevi peynir, yağ ve reçel ve balık yumurtası, havyar, baharat ve pirincin üç misli ve gaz ve şeker ve kibrit ve her nevi şakmâklara mevzu resmin bir misli tezyidi.

4. Bihreni derhadette tiyatro, sinema, lokanta, kahvehane ve sairere vaz'edilen sefahet vergisinin Türkiye R. M. Meclisi harzâi idaresinde dahi tatbiki ve her nevi sigara ve tütünlerden fiyatının bir rubu derecesinde resmi ahzı.

5. Resmi tarif ve tezyit edilen halâdaki madde lerde muharrer mamulât ve mekûlattan (Pirinc müstesna olmak üzere) elyevni dahili memlekette mevcut mevaddı muvasileten alınacak resim miktarında bir vergi ahzı.

6. Kabul olunan mevaddın tevayihü kanuniyeleri Meclise takdim edilmek üzere Muvazenei Maliye Encümeniyle mutabik kalınan şekilde derhal mevku tatbika vaz'i hususunda Maliye Vekilîne mezuniyet itası.

İstanbul
Ali Rıza

Riyaseti Celileye

Buhranı hazırı malinin izalesini teminen emsalî silah altında bulunan esnani askeriyeden bazı menatiki tahtı silâha davet edilmeyenlerden alınacak hizmeti askeriye bedeliyle gayri müslimlerden alınacak bedeli nakdinin cepheye maddi ve manevi tesir ika etmeyeceğinden berveçhizir kanunun derhal müzakeresini teklif eylerim.

Cebeliherket
İhsan

REİS — Efendim rüfekâyı kirâmın makamı riyasete tevdi ettiği takrirler aynen Heyeti Âliyenize arz edildi.

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Müsaade eder misiniz? Usule dair, Takrirler pek kesirdir. Arkadaş-

lardan bazılarının verdikleri takrirler nazaran bendenizin de bir takririm vardır. Okunmadı. Bunların heyeti mecmuasının Muvazenei Maliye Encümenine havalesini ve orada tetkikinden ve tasdikinden sonra Heyeti Umumiyyeye getirilmesini teklif ediyorum.

HASAN BEY MALİYE VEKİLİ (Trabzon) — Efendim; bendenizin ahvali maliye hakkında bidayeten vaki olan maruzatım üzerine Heyeti Celilenizde cereyan eden müzakere iki üç gündür devam ediyor. Bu hususta bir çok mütalaalar ve tedbirler dermeyan edildi. Rüfekayı muhteremlerin meydana koydukları tedabirin hututu esasıyesı verilen ve kiraat olunan takrirlerde mündericidir. Bendeniz bunları yakından dindirdim. Herhalde vaziyeti maliyemizin ordu ihtiyacatını emniyetle karşılayabilmesi için acilen bir çok tedabir ile takviye edilebilmesini istilzam edecek derecededir. Bunu tamamıyla arz ettim zannedirim. İhtimal ki de tamamen ifade nieran edemedim. Rüfekayı kiram tarafından dermeyan buyurulan tedabirin hiç biri yok ki şimdye kadar şu veya bu menbaa ait olmak üzere Heyeti Vekileniz tarafından teklif edilen tedabirden haric bir şey olsun. İki şey gördüm ki bunlara dair henüz bir şey yapmadık. Ve tetkikat imkânı var mıdır yok mudur araştırmadık. Birisi hedeji nakdi kanunu -ki eski bir kanun- mevcuttur. Bunun için yeni bir teklifimiz yok. Bu hususta da en ziyade ordunun ve ordu kumandanlarının noktai nazarını almak icap eder. Diğer de müşkirat meselesi. Bendeniz bunu da hatır ve hayalimden geçirmemişim. Bunun haricinde; tedabire temas eden ve belki onlardan daha vâsi olmak üzere bir çok teklif yapılmıştır. Vaziyetin bilhassa şu zamanda yani her zamandan ziyade ordu ihtiyacatının emniyetle ve selâmetle temini lâzım geldiği ve zaruri olduğu bir devirde bu ihtiyacatın temini için istihaz edilecek olan tedabirin müstacel bir mahiyette olduğunu arz ettim. Binaenaleyh yine intizam altındaki teklife rucu ediyorum. Oü tedabiri müstacele -ki ekseriyeti azimesi lâyiha halinde mevcuttur- ve kısım mühimmi de ruznamenizde dahildir. Bir kısmı bazı encümenlerde mütalaa edilmiş ve Muvazenei Maliye Encümenine kadar gelmiştir. İşte buna müteferri birtakim tedabir daha vardır ki onların da hututu esasıyesını arz ettim. Ancak vaziyeti maliyenin süratle selahına medar olacak olan tedabir cümlesinden bunları hutudum. Bu hususta bendeniz yalnız bana ve Heyeti Vekileye de salâhiyet istemedim. Heyeti muhteremenizin mutemedi olmak zaruri bulunan Muvazenei Maliye Encümeni ve arzu buyurulduğu takdirde bunların diğer encümenlerle veyahut diğer rüfe-

kayı müntelâhe ile takviyesi suretiyle bu müstacel olan tedabiri maliyenin güzlen geçirilerek yine Heyeti Celilenizin tasvibine arz edilmek üzere muvafakat olduğu günden itibaren mevkii tatbika konması hususundaki teklifimde musırrım. Bu husustaki teklifimin reye konmasını istihham ediyorum. İstihaz buyuracağınız karara nazaran arz edeceğim bir iki nokta vardır. Bunları da sonra söylerim.

HASAN FİHMİ (Gümüşhane) — Reis Bey; bir şey soracağım. Müsaade buyurulur mu? Efendim. Hasan Beyefendi ismini tadad ettiği lâyhaların Muvazenei Maliye Encümenini tetkikinden sonra mevkii meriyete vazini ve tatbik edilmesini ve ondan sonra da yine Heyeti Umumiyyede müzakere olunmasını söylediler ve teklifimde musırrımı dediler. Bendeniz bu musırrımı kelimesinden anladığımı yani bunların az bir zamanda intajı mıdır? Eğer Heyeti Celile bunları on on beş günde müzakere eder de müspet veya menfi bir karar verirse bu maksatları temin eder mi? Etmediği takdirde Meclisin Heyeti Umumiyesine ait hakki teşrii bir encümene devretmek gibi bizi müşkil bir vaziyetten kurtarmış olmazlar mı? Yani bizi bu müşkülattan kurtarmazlar mı?

HASAN BEY MALİYE VEKİLİ (Trabzon) — Müsaade buyurunuz efendim; bendenizin teklif ettiği şeyler emsalı nâmesbuk şeyler değildir. Geçen sene kabul buyurduğunuz muafiyeti askeriye vergisi tamamen arz ettiğim şekilde yapılmışsa, hatta encümenin muvafakatını daha beklemeden lâyhası o zamanki Heyeti Vekileniz -ki bendeniz dahil değildir- Heyeti Celilenize takdim edilmekle beraber o zamanki arkadaşlarımız o kanunı muvakkaten mevkii meriyete koymuşlardır. Tatbik edilmiş ve alınan paralar ensanete irat kaydedilmiş ise de kanun kesbi katıyet ettikten sonra iradi hakiki olarak kaydedilmiştir. Bunun bir iki emsalı daha vardır. Hasan Fehmi Beyefendiden rica ederim. Bir çok devre teşriyyede mebus bulunmuşlardır. Meclisi Methusanın ve o zaman Meclisi Ayanın nazarı tasdikına ıktiran etmeden Hükümetlerin kararname ve kanununu muvakkate şeklinde mevkii tatbika koydukları kavanin lâyhaları var mıdır, yok mudur? Bendeniz bunu soruyorum. «Var besleri» Yani şunu arz etmek istiyorum ki hiçbir menleketinde kararname şeklinde ve kavanini muvakkate şeklinde bazı cihkâmın mevkii meriyete konması, kanun şeklinde olan şeylerin kararname şeklinde icra edilmesi hiçbir zaman heyeti teşriiyenin salâhiyeti teşriyyesiyle zit teşkil olmak üzere telâkki

edilmemiştir. Bendeniz kararname teklif etmiyorum. Tatbikatına başlamakla beraber yine Heyeti Celilenize arz ederim. Sizin tasdikınıza ihtiran etmiş olmaya göre tatbik edelim. Evet ben on gün gibi kısa bir zamanda böyle adedi helki yirmiyeye bahiğ olan bir çok tekâlifî kanunîyenin tedabiri maliyeye mütâallik bir çok mütezad olan bazı nikata temas etmek itibarıyla Heyeti Celilenin bîhakkın nazarı dikkatini celbedecek olan ve hiç şüphe etmiyorum uzun uzadıya müzakereyi istilzam edecek olan bu tezyidi kanunîyenin...

HACI AHMET HANCI İFENDİ (Mus) — Ne için çıkamayacak?

HASAN BEY (Devamlar) — Bu tezyidi kanunîyenin on beş gün bir müddet zarfında bir neticeye ihtiran edeceğini ümit etmiş olsaydım bittabi Muvazene Encümeni veyahut muvakkat bir encümeninde veya bir müntehap heyetinizde muvakkaten tespit ve ihzâr mahiyetinde ve tedabiri evveliyeye şeklinde olsun mevkî tatbika konması salâhiyetini istemezdim. Fakat şuna kanunî ki ne öyle onbeş günde ne de bir buçuk ay zarfında bunların ikmal muamelesinin imkânî olmadığı kanaatindeyim. Ve bundan dolayı teklif ediyorum Heyeti celilenize.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Zarım) — Bu vâsi bir mevzudur. Derhal reye konunuz. Bendeniz söz istiyorum. Maliye Vekilinden sonra söz söyleyeceğimi (Gürültüler)

HASAN FEHMİ BEY (Günüşhane) — Yalnız bu mevzu üzerinde müzakere açmalıyız.

HASAN BEY MALİYE VEKİLİ (Trabzon) — Bu hususta yapabileceğimi şeyleri arz ediyorum ki Heyeti Vekilenizin vaziyeti başka şekli hükümetlerde olduğu gibi heyeti teşriyeden ayrı şekilde görmüyorum. Helki tarzi telâkkinde aldaniyorum. Bendeniz umuru maliyede kendimi doğrudan doğruya Heyeti Celile Vekili ve vekili icrai ve mutemmedi addediyorum. Ve o nitimed vekâleti mesnet buldukça maliye hususunda yapabileceğim şeylerin hepsine aksi karar olmadıkça Heyeti Celilenizin salâhiyeti icraiyesini istimal etmekten başka bir iş yaptığını kâni itegilim.

HASİP BEY (Maras) — Çok hata ediyorsun.

REİS — Vaziyeti maliye hakkında iki gündür hafif celsemizle müzakere cereyan ediyor. Ve bu bapta verilen takrirler de binnetice Heyeti Âhiyenize arz edildi. Bu meyanda Maliye Vekili Hasan Beyin Hükümetin teklifi serlevhasıyla teklifi de aynen okundu. Ben ne hususta müzakere açılmasını sarahaten isterim.

HASİM BEY (Çorum) — Başkumandanlığın teklifini reye koyunuz (Gürültüler)

REİS — Müsaade buyurunuz. Söz isteyen isimlerini yazdırın. Sonra hukuklarımız zayi oldu diye feryatla başlamayın. Hasan Fehmi Bey ne hakkında söylemek istiyorsunuz?

HASAN FEHMİ BEY (Günüşhane) — Umumi müzakere açılması hakkında.

REİS — Lehinde mi aleyhinde mi? Buyurun.

HASAN FEHMİ BEY (Günüşhane) — Maksadını Maliye Vekili Bey Muvazene Maliye Encümeninin tetkik ve ihzar eylediği lâyhâ kanunîyelerin bir celvel halinde tatbikına müsaade buyurun diyor. Halbuki bendeniz diyorum ki bunlar madeniki Muvazene Encümeninden çıkmıştır ve hatta bir kısmı yarı yarıya müzakere edilmiştir. Bir kısmı da ruza mededir. Müstaceliyet kararına ihtiran etmiştir. Bir kısmı henüz ruznameye alınmamıştır. Fakat bunların esası hakkında umumi bir müzakere icra edildiğine göre bunları kısa bir zamanda intaş edebiliriz. Fakat Meclisin Heyeti Umumiyesine ait olan vazifeyi teşriyeyi bir encümenine havale etmek gibi gayet sâkat bir işe geçmiş olmayalım. Maliye Vekili Bey bu hususta Heyeti Vekilenin nisir bulunduğundan bahsettiler. Bu mümkün müdür? Hiç olmazsa on beş gün müsaade versinler. Bu lâyhâlar hakkında 10-15 gün zarfında size müspet vaziyeti kararınızı verelim diyelim. Bu olmadığı takdirde bu mevzu etrafında müzakere açılmamaksızın ben Maliye Vekilinin teklifi reye ihtiran ederse arkadaşlar hiç üzerinde işlemediğimiz bu on beş kanunî kabul etmiş oluruz. Reddedtiğiniz takdirde Reis Paşa Hazretlerinin telgraflarında pek güzel izah ettikleri veçhile en ehemmiyetli bir zamanda bir hüsrânî vükeld karşısında kalacağız. (Ne olabilir sadaları) Bendeniz musırrını sözünden ne demek istediklerini anlamadım. Reis Paşa Hazretlerinin de telgraflarında beyan buyurdıkları veçhile en nazik bir zamanımızda bir sarsıntı karşısında kalacağız. Buna mahal kalmamak için Heyeti Vekileden çok rica ediyorum : Bizi bu kadar kısıktırak müşküflî karşısında hırakmasınlar. Mecliset hukuku teşriyenizden bir kısmını muvakkaten bir Encümene terkedersek fedakârlık yapın diye bir teklifle gelmesinler. Bize on beş gün müsaade etsinler. Bu on beş gün zarfında bir tezyidi varidata mütâallik olan kanunlardan şayanı kabul olanlarını kabul ederiz. Şayanı kabul olmayanları da akendilerini de ikna etmek suretiyle belki reddederiz. Ve zannediyorum ki menleketin derdini, herhalde kendileri kadar biz de müddükiz ve ihtiyacatını biz de tamamen biliriz. Bu

muşuruz sözünden on beş gün için sarfınazar buyur-
sunlar, biz de her işimizi tehir ederek ve müzakeratı
saireye takdimen bu mali kanunları ruznameye alır,
kısık müzakerelerle müspet veya menfi intaç ettirir
ve kararımızı veririz. Bu suretle bu iş de buhransız
ve sükûnetle halledilmiş olur. Yok alevve bu teklif
bu takdir reye konulursa müspet veya menfi nasıl
bir karar çıkarsa çıksın Heyeti Vekile müthiş bir
sarsıntı karşısında kalır.

ŞEVKET BEY (Bayezit) — Heyeti Vekile geniş
zamanda çekilmiyor. Ve böyle dar zamanlarda çe-
kileceğiz diyor.

REIS — Şevket Bey, rica ederim sükût edin
ve arkadaşlarınızın hakkı kelainlarına riayet ediniz.

HASAN BEY MALİYE VEKİLİ (Trabzon)
Meclisi Âlinin sıfatı teşriyesini muhafaza hususun-
da göstereceği kıskançlığa bendeniz de iştirak ede-
rim. Vekil olmak itibarıyla, Meclisi Âliniz azasından
haşka bir şekil iktisap etmiş gibi bir fikirde değilim.
Aynı salâhiyet kendi salâhiyetindir. Yani kıskançlığını
hissettiğim salâhiyet yine kendi salâhiyetimdir. Fakat
maruzatımı teyiden bu baptaki emsali mütaaddideyi arz
edeceğim :

1. Muafiyeti askeriye vergisi; 2. Naşukmandan-
lık kanunu; 3. Butçenin Muvazenesi Maliye Encü-
meninin tespit ettiği esasat dairesinde mevki icraya
konması için Heyeti Celilenizin bir kararla verdiği sa-
lâhiyet; 18 Haziran 1336 tarihli salâhiyetiniz. Bun-
lar gösteriyor ki: ahvalı fevkalâdede ve zaruri za-
manlarda, Heyeti Celileniz bu salâhiyetini, salâhiyeti
teşriyesini ya bir encüme veyahut Reisi muhteremi-
ne veya Heyeti Vekileye, Hükumete vermiştir. Yok-
sa salâhiyetin, salâhiyeti teşriyenin kıskançlığı hu-
susunda ben de aynı hislerle mütaahassisim. Hasan Feh-
mi Beyefendi on beş gün zarfında tedabiri maliye hak-
kında Heyeti Celilenin mevcut olan mali kanunları da
muzakere etmek suretiyle: lâ veya naam diye bir cevap
vereceğini beyan buyurdular. Bendeniz öyle daha on
beş gün zarfında kıyametin kopacağına kâni değilim.
Ve Maliye Vekiliniz fulusu ahmere muhtaç olduktan
sonra da karşınıza gelmiş değildir. (Handeler.)

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Ha şöyle; biraz ferahlık
ver.

HASAN BEY (Devamla) — Bendeniz tecrübemin
kısılgına, vukufunun azlığına, ademî iktidarımın ve
acızımın büyüklüğüne rağmen işi zaten böyle son ker-
teye getirip Heyeti Celilenizin huzuruna gelmek is-
temem. Ben vaziyeti maliyeyi ve şekli maliyi vaktü
zamanında ortaya koymak mecburiyeti vicdanıyesî-

ni düşünerek karşınıza gelmek ıztırarındayım. Elimiz
de henüz satmadığımız ve satılacak bir çok eşyalar var-
dır. Fakat bendeniz on beş gün zarfında Heyeti Ce-
lilenizin kanaatını izhar edeceğine kâni olamıyorum.
Teklifim kısık bir müddet zarfında tedabiri maliye hak-
kında Heyeti Celilenizin söyleyeceğini söylemesi ve
vereceği kararı vermesidir. Eğer on beş gün zarfında
bunu söyleyeceğini Heyeti Celile vadediyorsa ne
âlâ. Yoksa uzun müddet ve bu yoksulluk içerisinde
ordunun idaresini ve ihtiyacatını temin etmeği de-
ruhde eylemekten acızım. Zannedilmesin ki bu suret-
le ordu aç kalacaktır. Hayır efendiler ordu aç ka-
lacak değildir. Ordu vasıtasız kalacak değildir. Or-
du muhtaç olduğu şeyleri doğrudan doğruya ve kim-
seye sormadan alacaktır. Ciyaset, kıyasat, idaret or-
duyu bu vaziyete koymadan, ihtiyacatını usulu mun-
tazam tahtında kavanini mevzu ve nizamı ile hak-
ka istinaden tedarik ederek orduya vermektir. Bunu
yapmazsanız; ordunun ihtiyacatını kendi kendine ala-
cığına bir saniye şüphe etmeyin. Binaenaleyh işi bu
vaziyete düşürmemek için Heyeti Âliyenin yapması lâ-
zım gelen tedabiri bir an evvel ittihaz buyurması lü-
zumunu son bir söz olmak üzere arz ediyorum.

ALİ RIZA EFENDİ (Amasya) — Bizi tehdit mi
ediyorsun Hasan Bey?

HASAN BEY (Devamla) — Hayır efendim, tehdit
etmiyorum. Ben hakikatı söylüyorum. Efendi aç or-
du durmaz. İhtiyacatını kendi kendine temin eder.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Orduyu bun-
lardan tenzih ederiz.

HASAN BEY (Devamla) — Ordu nasihat istenmez
para ister. (Gürültüler.) İyi dinleyin bendenizi.

REIS — Efendim, sözünü kesmeyin.

HASAN BEY (Devamla) — Benilenizi dinleyin.
Bendeniz soylediğim sözleri tartarak söylerim. Yahya
Galip Bey. Siz de sonra söylersiniz.

Heyeti Celilenize arz ettim ki dört aydan beri or-
du tamamen peşin para ile geçiyor. Katıyen on pa-
ra verisiye aldığı yoktur. Ordunun peşin para ile idare
edilemediği bir zamanda muhtetin bir müşkülâtı
devam ederse tahii ihtiyacını kendi kendine temine
çalışır. Bundan yağınayı kastetmedim.

ALİ RIZA EFENDİ (Amasya) — Ya neyi söy-
luyorsunuz?

HASAN BEY (Devamla) — Sözümün gerisini din-
leyin. Ordunun elinde vesaiti kanuniye vardır. Orta
yerde mevcut mevki meriyete vaz edilmiş musaddak
bir tekâlifî harbiye kanunu vardır.

LÜTFİ BEY (Malatya) — O herkes için kabili
tatbik değildir.

HASAN BEY (Devamla) — Onun bukmü geçmedi, kanun mevcuttur. Kanunu ilga buyurmadınız. Binaenaleyh her an kabili tatbiktir. (Gurultular.) Müsaade ediniz Kanunu ilga buyurmadığınız için yapılacak tedabiri; ahkâmı kanuniyeye riayetle başka bir şey değildir. O salâhiyet mevcuttur. Kanunun ahkâmına her an müracaat kabildir. Fakat Heyetü Vekileniz o salâhiyeti kanuniyeye müracaat etmeği, memleketin menafını iktisadiye ve ahvali maliyesiyle pek kabili telih görmediği içindir ki başka tedabir maliye ile işi görmek cihetini tercih etmiştir. Yoksa tekâlifî harbiye kanununu tatbik etmekten bizi kim meneder?

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Kanun yoktur efendim.

HASAN BEY (Devamla) — Mevcut kanun hakkında bir şeyiniz yoktur ki.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Emrimizde yoktur. Kanun yanlış yapılmıştır. Salâhiyet almadan gasbetmişsinizdir.

HASAN BEY (Devamla) — Kanun her şeyi yapar, kanun yapar.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Nasıl yapar?

HASAN BEY (Devamla) — Nasıl yapamaz?

REİS — Hatıbin sözünü kesmeyiniz. Sukûtu ihlâl etmeyiniz.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Bu hususta bir sarahat yok ki.

REİS — Hatıbin sözünü kesmemek için sarahatı kanuniye vardır.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Kesiliyor, cevap veriyor.

REİS — Siz kesmeyin. Bîlâhara icabedense müzakere açılır ve söz isteyen buradan söyler efendim.

HASAN BEY (Devamla) — Binaenaleyh beyanatını hulâsa ediyorum : Binaenaleyh mevsimin mevsimi tahsilât olmaması, varidatımızın şu bir iki üç ay zarfında maalesef en ziyade muhtaç olduğu ve varidatımızın bu işin teminine kifayet edememesi ve yine arz ediyorum ki şimdiye kadar olan tedahullerin aksi tesir olarak halkın eskiden gösterdiği mûsamahakârlık muvakkat bir zaman için veresiye vermek gibi suretler yavaş yavaş ortadan kalkmıştır. Ordu ihtiyacını tazyik etmektedir. Dittabi bu tazyik vaziyetine Maliye Vekilî çare bulamadığını da arz ediyor. Ve bunun tevliit edeceği netice de arz ettiğim şeydir. Sonra yine de biz burada bağırıp çağıracağız. Memleketin menafiline muhalif yol tutulduğundan şikâyet edeceğiz. Bunun için arz ediyorum. Bunlara ma-

hal kalmadığı diye söylüyorum. Eğer Heyetü Celileniz bu on beş gün zarfında bu tedabiri maliye hakkında lâ veya nazım katî bir netice vermediği vaat buyuruyorsa ve her şeye takdimen bu işi tesri ve tecrih ederek hallemeği tenzip buyuruyorsa biz de on beş gün daha vaziyetimizi tehir ederiz. Fakat her halde bendenz vazifei vicdaniyemi ifa ettim. Vazifei mecburiyetümü ifa ettim.

REİS — Efendim; vaziyeti maliye hakkında müzakere cereyan etti. Ve tahrirler Heyetü Âliyenize arz edildi. Usulen tahrirler reye edilmesi lâzım geldi. Halbuki bazı arkadaşlar usulü müzakere hakkında beyanatta bulundular. Ve bunu müzakere tarzında devamını arzu ettiler. Tekrar müzakere açmak için Heyetü Âliyenizin kararı lâzımdır. Şu halde bir zatın talebi bence kâfi değildir. Bu mevzu üzerinde müzakereyi kabul edecekler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmedi.

Şu halde bu mevzu üzerinde müzakere kabul edilmemiştir.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Ne üzerinde Reis Bey?

REİS — Ne üzerinde olduğu gayet sarıdır, Yani bu tahrirler reye koosun mu, konmasın mı? mevzuu üzerine müzakere yapılacağına dair Hasan Fedri Bey beyanatta bulundular. Dinleyenler anlamışlardır. zanederim. Şu halde efendim Hasan Beyefendinin son ifadelerinde Heyetü Âliyenizce mevzubahis olan kavânî lâyihası on beş gün zarfında müzakeresiyle idracı kabul buyurulursa sarfınazar edirim dediler.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Reis Bey; sual soracağımı.

REİS — Sualler akşama kadar gider. Tahrir verirsiniz ona göre muamele yaparsınız.

HALİL İBRAHİM EFENDİ (Eskişehir) — On beş günde varidata mütaallik kanunlar için Meclisi sıkıştırıyor. Halbuki Meclisin tezahuratı birtakım lüzumsuz israfatın teklisini istiyor. Buna karşı Hükümetten suallerimiz vardır.

REİS — Buna dair tahrirleriniz buradadır. Bunlara karar verildikten sonra.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bir şey arz edeyim : On beş günde deniliyor. Halbuki Muvazenei Maliye ile Hükümetin iştirakiyle ya bu kanunların tatbikini kabul eder veyahut buradan kanun çıkmadıkça icra edilmez. Belki bir günde çıkarılır o idari ve talî bir karardır. Burada mevzubahis olamaz bir günde çıkarır bir senede çıkarır. Yani Meclis mu-kayyet değildir. Buradan kanun mutlak çıkacaktır,

ABDULLAH AZMİ EFENDİ (Eskişehir) — On beş gün süratle kınayadır. Bunda Meclisin izetünc dokunacak bir şey yoktur. Hakikaten sabahdan akşam kadar çalışır, çıkarırız.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Böyle bir takyit kabul edemeyiz.

ABDULLAH AZMİ EFENDİ (Devamla) — Takyit değil süratle kınayadır.

REİS — Salouu terkedip ekseriyeti kaybetmeyin ve bunu böyle bırakmayın. Günahı vebalı boynunuzdadır.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Efendim; Hasan Beyefendinin son ifadaundan maksadı tecelli etti. Teklif ettikleri kanunların sürati âcile ile çıkarılması ve çıkarılmadığı takdirde kendisiyle salâhiyet verilmesi Meclisi Âlioz bir kanunu murat ederse sürati âcile ile yine çıkarır. Hatip sözlerini kısa söyler, mesele üzerine heyânı fikredilir. Bu kavani vücade gelir. Yalnız anlayamadığım bir mesele var ki bunu böyle yapmazsanız buhran busule gelecek diyor. 400 kişilik bir meclisten hiç bir vechile buhran vücade gelmez.

HASAN BEY MALİYE VEKİLİ (Trabzon) — Ona güphe yok. Onu biliriz Yahya Galip Bey.

YAHYA GALİP BEY (Devamla) — Binaenaleyh beendenzin mektaî nazarımca bu kanunların müzakeresine başlanmak esas beyanatı imiş. Mesele böyle iken uzadı gitti. Evvelce bu teklifleri dermeyan etmiş olsaydılar bir saat evvel bu müzakere oticelenir ve bu bir iki gün zarfında bir iki kanun da oticelenmiş olurdu. Şimdi Heyeti Celilenizden istirhamım bu meseleyi uzatmayalım. Müzakeresine başlayalım. Mesele bitmiş ve bunun hakkında diğer arkadaşlarımızın teklifatı bir tarafa tevdi edilmiş onlara nasıl karar verirseniz onu müzakeresi de bir taraftan icra edilmiş buluşsun.

BASRİ BEY (Karesi) — Efendim; verilen takrir içinde Heyeti Vekile şu suratte istatıca istedikleri Levâhi kanuniyenin maddelerinde barış bazı tedabir de mevcuttur. İşte 300 arkadaşlardan mürekkep olan bir Mecliste muhtelif fikirler, muhtelif kanaatlar olmak gerektir. Bu gibi muhtelif fikir ve kanaatlardan, muhtelif içtihalardan bütakum hakikatler çıkmakta muhtemeldir.

ŞİKRÜ BEY (Bolu) — Aglebi ihtimaldir.

BASRİ BEY (Devamla) — Herhalde 11 arkadaşımızın zannedirim pek kısa bir zamanda yalnız süratle intaş istemek mahiyetindeki teklifleri kadar ve belki bundan pek fazla bu Mecliste tedabir dermeyan edilir, ve edilmiştir. Binaenaleyh mesele

REİS — Basri Bey teklifinizi söyleyiniz.

BASRİ BEY (Devamla) — Mesele, meselelerin mihverî Heyeti Vekilenin içtihalatı, lâyhaların süratle teklifi değil, buhranın izalesidir. Bu buhranı maliye izalesi keyfiyeti de berhalde bu takrirlerle alâkadar. Onun için hedefi, mihverî, yalnız bu levâhi kanuniye olmak üzere göstermek doğru değildir.

Saniyen memleketin, dinin menafini elbette hepimiz her şeyin fevkinde tutarız. Hepimiz bir an evvel gayeye vasil olmak derdiyle, endişesiyle yanmaklarız. Böyle ortada bir derd var. Böyle bir derde deva bulmak bir vazife ve muktazayı hamiyettir. Bizim kalblerimiz elbette hamiyette çarpıyor. Müddetle takyit meselesi zannederim ki doğru değildir. On beş gün müddetle diyorlar. Yalnız biz bunları 24 saatte çıkarırız. Belki o lâyhılardan daha faydalı ve maddeten ve neticeten daha nafi tedbirler buluruz. Bu tedbirler sayesinde milleti ezmeden buhranı maliye bir çare bulabiliriz. Binaenaleyh kabul edilmediği surette nokta nokta gibi şeylerle cümlelerle rica ederim karışımıza gelmesinler. Gaye müsterektir. Daha samimi olalım. Gaye, derd müsterektir. Meclis süratle bunları intaş etmeğe elbette çalışacaktır. Müzakerelere kâfidir. Takrir okunsun ondan sonra müzakeremize başlayalım.

RAGİP BEY (Kütahya) — Efendim; usulü müzakere olmadığına dair söz söylememeye müsaade eder misiniz?

REİS — Hayır efendim.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Efendim; iki gündür Meclisi Âlinin müzakere ettiği teklifli mevcuttur. Bendeniz diyorum ki bugün ne Maliye Vekilinin teklifine doğrudan doğruya cevap verebilecek vaziyettedir Meclis. Çünkü tenevvür edemediği bazı esaslar vardır, ne de burada mevcut olan tekarir yanı burada derakap okunmakla her birinin mahiyeti, bekâbi, tatbıkına imkân olup olmadığı ne vakit ve ne zamanda yaraya merhem olmadığı meselesi görülemez. Binaenaleyh şimdi burada aletimiyada takrir de okunamaz. Efendiler; esasa geçerseniz bu buhran bu tedabirle kabûlî tedavi değildir. Fakat bir kere Encümeninizi dinlemediniz rica ederim.

REİS — Esas hakkında söyleyiniz efendim.

SALÂHATTİN BEY (Devamla) — Yani ne bu takririn okunmak doğrudur, ne de Maliye Vekilinin teklifini kabul etmek doğrudur. Bu takririn bir yere vermiş. Beberinin kıymeti nedir? Kaç ayda kabûlî hesaptır? Değer mi, balki izaca değer mi? Kâfi mi halka? Yoksa daha iyisi var mı? Bunu bir kere size arz

elsin. Kabul buyurun. Binaenaleyh bendeniz bu takdirleri bir encüme havale ederek orada tasnif ve tertip edilerek ve değerleri yine Hükümetle anlaşarak huzuru âlinize bir içtimain mebtûinde arz edülin. Şunlar muvafıktır, şunlar degiktir, şunlar kabili kabul veya kabili rettir, denilerek bir mütalaa yürütülmesini ve o mütalaa da heyetin tebellur edecek kanaatine göre işin neticesini istiyorum. Doğrusu da budur. (Doğru sesleri)

İkinci bir mesele vardır. Tekâlifin hepsini burada bir kanunla geçirmek fevkalâde güç ve gayri kabili tatbiktir. Ne yapacağız o halde? Benim kani olduğum nokta şudur: Esasları Heyeti Âliyenizce kabili kabul görülen tekliflerin dahi miktarları burada görülebilir. Tekâlifi maliyedin bir kere asil ikinci maddeleri Miktar meselesidir hâzi ehemmiyet olan. Bu Heyet Âliyenizde burada sırasıyla müzakere olunarak bu kabul edildi mi ondan sonra artık kanun yazıdan ibarettir. Binaenaleyh bu takrirlerin neticesinde taayyun edecek notice Heyetimize arz edildiği zaman anlatırım burada münakaşa edilir. Miktarları ve baliğları da burada münakaşa olunur. Onlara rey verdiniz mi onlar bimmış demektür bendenizce. Ondan sonra yazısına gelir. Arz edebildim mi efendim. Artık basar venirez ellerine.

Üçüncü mesele şu beş on gün zarfında buna münhasır bırakalım. Tekâlifi maliyeden oliminde hulanarlara gecipim. Ezzümle çay kahve, şeker, gaz, petrol vesaire gibi İstihlakât Resmü iki milyon liradır. Niçin okumuyoruz? Niçin Maliye Vekili gecip de ayın iki veya üçünde bunun okunmasını söylemedi? Müzakeratı sairiyi bırakıp yalnız Maliye üzerinde görüşelim. Bendeniz bunu görüyorum. Bu suretle ben kanunlar çıkacak, hem kanunların yalnız esasları ve miktarları burada münakaşa edilecek. Her şey malumatı âlinizle ve fakat elzem olarak tatbik olunacaktır. Binaenaleyh bugün müzakereye mahal görmüyorum. Binaenaleyh bunu istediğiniz encüme vererek tatbik ettiriniz.

LÜTFİ BEY (Malîye) — Efendiler, Maliye Vekilinin hizo teklif ettiği kanunlarına karşı biz Maliye Vekilinden sual emik ki; bunlar bugünkü buhranı hâziri izaleye gayri kâfidir dedi. Biz şimdi ayı nazariyeyi takip ediyoruz. On onbeş güne kadar bunları çıkaralım. Pekâlâ.. Mademki bunlar buhranı izaleye gayri kâfidir. Hakikaten derde deva olacak bir şekilde bulunamıyız demektür. Şimdi esas mesele itibariyle yapacağımız şey herhangi bir kanunu vaz edeceksek tekâlifi maliye kanunlarından herhangi birini

okursa onun kabiliyeti tatbikiyesini inkısa edilebilmek için en evvel şu teşkilâtı muazzamayı bir kere hugin-den itibaren kökünden yıkmak lâzımdır. Mâlcere karşı sizim..

REİS — Rica edenim usulü müzakere hakkında söyleyiniz. Nasıl yapalım bundan bahsediniz. Teşkilâtın ve sairinden habsetmeyiniz efendim.

LÜTFİ BEY (Devamlı) — Esas itibariyle söylüyorum. Bir gün her hangi bir kanunu vaz edecek olursak bu kanunu tatbik edeceğiz. Kanunu bu mültele karşı tatbik edecek millet bizim bu israfımızı gördüğü zaman ne diyecektir? Şu 40 itibariyle aldığımız tekâlifi milliyetin bugün hesabı kâdsini alabildiniz mi efendiler?

REİS — Lütfi Bey ne teklif buyuruyorsunuz? Maliye Vekili Beyin teklifiyle Rüfêkrâyı Kıramın teklifi, ne nasıl muamele yapılsın bunu söyleyin.

LÜTFİ BEY (Devamlı) — Tarih ve tabii fevaidi ve mazarratı burada mevzuuhâzis degiktir. Bendenizin teklifim evveleminde tasarruf işlerini müzakere edelim. Sonra da vâridat kanunlarını müzakere edelim. Bir olmalıkça katiyen olmaz.

REİS — Ömer Lütfi Bey

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Bendeniz de efendim Salâhattin Beyin söylediklerini söyleyecektim.

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Trabzon) — Efendim, bendeniz de Salâhattin Beyin fikirlerini kabili tatbik görüyorum ve mütalaaına istarak ediyorum.

REİS — Efendim bu hususta başka söz isteyen yok.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Müsaade buyurursanız Reis Bey tasarruf hakkındaki fikrimi söyleyeyim.

REİS — Müsaade buyurunuz efendim. Takrirle ni okuyunuz.

B. M. M. Riyaseti Celilesine

Mesele tenevvür etti. Dem anlaşuldu Çarısı itikadimca berveği aodur :

1. Madafaai Milliyetin geniye ait teşkilâtını tasdiklen bulğesinde beş milyonluk bir tasarrufat yapılabıldır.

2. Mülki adil devairi merkezide ve bulhassa İktisad, Nafia Vekâletlerinin tevhidü de bunlarda ve gaynez Dahuliye ve Maliye vesair Vekâletler Müstesar ve kaleni mahsuslarla mülcükün müdiriyelerin tevhidinde ve varlatı masenfauga tekalüb emiyen ilva, vilâyetler kadrisunun vâridatı nispetinde tarzi minde bir milyon liralık tasarruf temin olunacaktır.

3. Meselâ efradı mükellefini islamiye-den hier ferid varemeyeceği ve yalnız Londra ve büyük sermayalı tüccarlar velbasd sermayesi oobin lirayı tecavüz edenlere has olacak bir Bodeli Nakdi Kanunu ve rüfeka ağır geteniyerek tokârl kanunlarıyla dört milyon liralık varidat temin eder kavanda lazım oluncaktır.

4. Balâdaki dört maddeye göre Muvazenei Maliye Encümeni bütçede tadilat ve tasarruflar icrasına mezurundur.

Muş

Abmet Hamdi

Riyaseti Celileye

Her gün sabah ve akşam iptimal umumî akdiyle tezdî varidatı aht kavandısı kısa bir zamanda Mec-lisün müzakere edilerek çıkarılmasını teklif eylerim.

Karabasan Sahip Mebusu

Mehmet Şükri

Riyaseti Celileye

Meclisün tezahuratını esas itibariyle israfat ve teşkilâun terkisi olduğundan bir taraftan varidat lâ-yihaları müzakere olunurken Hükümetin yapacağı tenkisi teşkilâun on gün zarfında iotacını teklif eyle-ri.

Antalya

Halid İbrahim

Riyaseti Celileye

1). Heyeti Vekileden müstacelen müzakereyi tek-til eden malî kanunların her işi terdihan nizamneye tahaliyle müzakeresini

2. Rükaka taraflardan verilen diğer takrirlerin aidiyet cehetiyle encümenlerine havale olunmasını tek-til eylerim.

Gümüşhane

Hasan Fehmi

Riyaseti Celileye

Maliye Vekilinin takririnde mezkûr varidatı ce-dide lâ-yihalarından Muvazenei Maliye Encümenin-ile hulumanların derhal Meclisün celâi aliyesinde mü-zakeresine başlanmak üzere Heyeti Umumiyeye vek-leri ve Heyeti Umurıye nuznamesinde bulunarlardı ulla her şeyi terdihan ve müstacelen müzakerelerine başlanılması ve mevcut takrirlerin Muvazenei Ma-liye Encümenine havalesiyle kabûli kabul olurlarla ol-mayanlar hakkında âcilen boyunu müstacelen edilmesi hususlarının kabûlünü teklif eyleriz.

Erzurum

Hüseyin Avni

Mersin

Salâhattin

Bursa

Muhittin Baha

Çorum

İsmet

Riyaseti Celileye

Takdim kılınan takrirlerden ekserisi tasarrufla ve dârisadîyata munaallaktır. Varidat kanunları müzakere edilirken aynı esasatı ihra ve eden tasarruflar kısmından da ihmal edilmeyerek birlikte müzakere edilmesini teklif eylerim.

Bolu

Şükri

REİS — Hasan Bey! Bu takrirlerden hangisini in-tihap buyunuyorsunuz?

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Trabzon) — Salâhattin Beyin takrirlerini efendim.

REİS — O halde efendim Salâhattin Bey, İsmet Bey, Muhittin Baha Bey, Hüseyin Avni Beyin takrir-lerini Heyeti Celilenize arz ediyorum Hükümet de 'bunu kabul ediyor.

(İsmet ve Salâhattin Beyle rükakasın takrirleri tekrar okundu.)

REİS — Efendim; takrir reyı konmadan evvel Ri-yaset bir şeyi Heyeti Celilenize hatırlatmak mecburi-youndadır. Heyeti Celilenizin kararıyla nuzname ter-tip edilmiştir. Bilâhare müstaceliyet suretiyle ter-haz buyurulan kararlar ocaesinde salname suretinde iki nuzname vucut bulmuştur. Biri müstacel, diğeri gay-rimüstacel olmak üzere. Bu takriri kabul ettiğiniz surette nuznamede mevcut müstacel ve gayrimüstacel 'bakiemle mevad alahaline terk edilecektir. Her şeyi takdimen ve hiç bir mazeret kabul edilmeyerek malî kanunlar müzakere ve iotac olunacaktır. Kabul eden-ler lütfen ellenni kaldırsın.

Ekseriyeti azime ile bu takrir kabul edilmiştir.

HÜSEYİN AVNİ REY (Erzurum) — Reis Bey; tasarruflar hakkında bir nokilai nazarı var musaa-de buyurursanız arz edeyim :

REİS — Musaa-de buyurun efendim.. Efendim bu arkadaşlar tarafından verilen takrirlerin birinde sabah ve akşam müzakeresi teklif edilmiştir.

(Karabasan Sahip Mebusu Şükri Beyin takriri tekrar okundu.)

REİS — Bu takriri reyı âlinize vaz ediyorum. Ka-bul edenler lütfen ellenni kaldırsın..

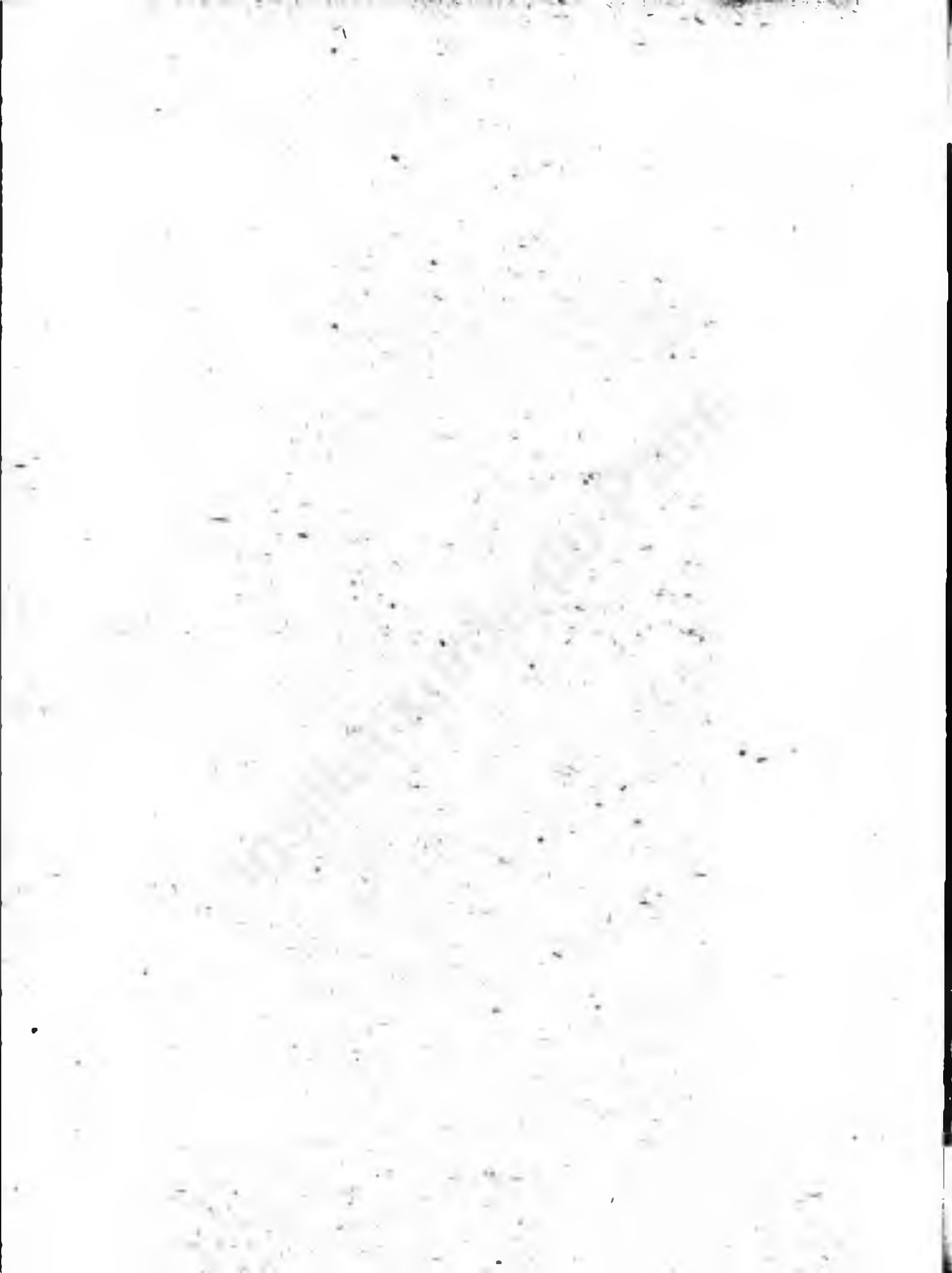
LÜTFİ BEY (Malatya) — Yapamayız bunu. Gel-mezler efendim.

REİS — Musaa-de buyurunuz efendim.. Ayağa kalkmak suretiyle.. Efendim her gün sabah ve ak-şam iptimal etmek suretiyle malî kanunların her an ev-vel müzakere ve iotacını kabul buyurdu zovaf lütfen ayağa kalksın.. Ekseriyeti azime ile sabah ve akşam iptimal kabul edildi.

Efendim sabah ve akşam deyince öğleden evvel ve sonra demektir. Ana biraomızda kullanılan budur.

HAKKI BEY (Van) — Ramazanı şerif takarrup ediyor. Hiç olmazsa bu akşam sabah kaybeden Ramazanı şerifin iptidasına kadar koymasını. (Ret sadaları.)

RETS — Efendim karan âbröz veyhile tabirin Eincümene gönderiyorum ve Cumartes günü öğleden evvel saat onda içüme etmek üzere cektayi tahl ediyorum.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

22 Nisan 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HÜLÂSASI	274
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	274
1. — <i>Düvelî inutelifeye verilecek cevabi nota</i> Ankârında	274:292

Cilt : 19

32 nci İhtisat, 2, 3 nci Celse

OTUZ İKİNCİ İNKAT

22 Nisan 1338

İKİNCİ CELSE

REİS : Reisi Sanı Rauf Beyefendi

KÂTİPLER : Hakkı Bey (Van), Enver Bey (İzmir)

REİS — Celseyi kışal ediyorum.

Efendim, Hariciye Vekâli üç mütefrik devletin 15 Nisan 1338 tarihıyla Büyük Millet Meclisi Hükümetine gönderdiği mütareke ve şerâhı sultânîye notasına cevaben ihzar ettiği notayı Heyet-i Aliyenize arz edilmek üzere Makâmı Kiyasete göndermiş bulun-

yor. Bunun evveliminde hâfîyyen müzakeresi arzu ediliyor. Heyet-i Alinizce hâfî müzakeresinin icrasını muvafık görürseniz lütfen ellerinizle işaret buyurunuz. İstifakla hâfîyyen müzakeresi kabul edildi.

Celsemiz hâfîye inkılap olmuştur.

Zaptı Sabık Hülâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YIRMI ALTINCI İNKAT

23 Nisan 1338 Perşembe

BİRİNCİ CELSE

Reisi Sanı Rauf Beyefendinin tahtı niyasetlerinde birinci zaptı sabık hülâsası kıraat ve aynen kabul olmuştur. Ahvâlî maliye hakkındaki müzakereye devam olunarak tenellûs için celse tatil olmuştur.

İkinci Celse

Rauf Beyefendinin tahtı niyasetlerinde birinci müzakereye bir müddet devam edilip müzakeresi kâfî görüldükten sonra takrîrler kıraat olmuştur. Verilen takrîrlerden Çorum Mebusu İsmet Bey'e Rûle kâzım varidatı cedâle lâyhâlarından Muvazeneri Maliye Encümeninde bulunanların derhal Meclisin içti-

marında müzakeresine başlanmak üzere Heyet-i Umumiyyeye sevketi ve ruznamodüklerin her şeyi terdihan ve müstacelen müzakereleri ve verilen takrîrlerin Muvazeneri Maliye Encümenine havalesiyle haklarında âcilen beyanı mütalaa edilmesi mealindeki takriri kabul edilip her gün öğleden evvel ve sonra olmak üzere ıptımaa karar verilip celseye nihayet verildi.

Reis
Reisi Sanı
Rauf

Kâtip
İzmir
Enver

Kâtip
Van
Hakkı

REİS — Zaptı Sabık hülâsası hakkında mütalaa var mı?... Kabul ederler... Zaptı sabık hülâsası kabul olmuştur.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — *Düvelî Mutelifeye verilecek cevabî nota hakkında*

REİS — Efendim, Heyet-i Aliyenizce münasip görürseniz bir taraftan cevabî notanın heyet-i umumiyyesi de burada müzakere edilip, diğer taraftan da Encümen bu nota hakkında tahtlıkâtını icra etsin. Muvafık ise, Encümene havale odolum. Müzakeresini tenzip buyurular lütfen el kaldırsın. Kabul oldu efendim.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Usulü müzakere hakkında bir şey arz edeceğim.

REİS — Buyurun.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendiler, şimdi elimize verilen şu cevabî nota dört beş sahilcedon ibaret bir şeydir. Bunu okumak, bunun inceliklerine vukuf etmek; Heyet-i Vekâle bunu bir haftada işleye, işleye çıkardı. Bunun hakkınıda cefkâlem olsun söz söylemek için zannediyorum ki iki saat olsun düşünmek lâzımdır. Huru lâyıkı veyhile müdavele edip satını bir yola gitmek için müsaade ederseniz lütfen müzakeresini iki saat sonraya bırakalım. Zannediyorum ki efendiler, bana cevaben Hükümet çıkıp diyecek ki bu cevap geç kaldı, her halde bu akşam gitmek lazımdır demesinler. Şimdiden

emri vakîi kapıya da yarın müzakere edelim. On-
Jar bir hafta tutulur, buz da bir gün tutulur, yarın
binden bire bunun müzakeresine geçiniz (Yarın tabi-
dir sözleri) Yani yarın 23 Nisan'dır, tabiidir, o birisi gü-
ne kalsın, imali fikredelim. Görüşelim, söyleyeceği-
mizi süztiyelim. Her halde böyle binden bire cevap
vermiyolam. Belki daha müzakere salim bir surette
cerayan eder. Böyle emri vakileri Meclisten çıkarmı-
yalım.

REİS — Müsaade buyurunuz. Riyasetin evle-
mirde vazifesi Hükümetin teklif ettiği ve Heyeti Ali-
yenizin hâfi müzakeresini kabul ettiği nota suretini
evleminde Heyeti Aliyenize arz etmektir. Bundan
sonra müzakerenin tohri talep edilir, kabul edilir o
başta şey. Şu halde evleminde notanın metni He-
yeti Aliyenize arz edilecektir ve edilmelidir. O halde
buyurunuz efendim.

**İttifak Devletlerinin 15 Nisan 1922 Tarihli Notasına
Verilecek Cevap Mütveddesi.**

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, 5 Ni-
san 1922 tarihli notasına cevaben Fransa, Büyük Bri-
tanya, İtalya Hükümetleri tarafından gönderilmiş
olan 15 Nisan 1922 tarihli müsterek notayı aldığını
beyan ile kosbi şeref eder.

Üç Devlet Hariciye Nazırlarının hâr ve samımı
surette şarki karibde sülhün teessüsü arzusunı beyan
eylediklerine ve diğer taraftan müzakerede teklifi dahi
ancak Asyayı suğrayı muslihaneye bir surette tahliye
etmektir maksadıyla yapıldığına göre Türkiye Bü-
yük Millet Meclisi Hükümeti müzakerede ile beraber
tahliyenin vukuunu takip edilen maksatların netayi-
cı mantığıyesine daha muvafık görmüş ve 5 Nisan
1922 tarihli cevabi notasıyla harbin ihtimali avdetini
reddetmek maksadını takip eden Düvelî müttelifika-
nın noktai nazarına tevfiqi hareket ettiğini zannıyla-
mıdır.

Filvakîi 23 Mart 1922 tarihli müzakerede notasında
üç Devlet Hariciye Nazırları muhasematın derhâl ta-
ahhüni musirrane tavsiye ederken «Şarki karibde sül-
hu iade etmek ve yeniden can ve mal zayı olmeden
Asyayı suğranın tahliyesi için teklifatta bulunabil-
mek» maksadını takip eylediklerini beyan ediyorlar.
26 Mart 1922 tarihli esasatı sulhiye notasında dahi
müzakerenin «Yunan Kurvveleri tarafından Asyayı
suğranın sururi muslihanede tahliyesini ve bu havalin-
in mecmuu üzerinde Türk hâkimiyetini iadeten
tesisini temin etmek niyeti sarıhasıyla yapılmış oldu-
ğu» zikredilmektedir.

Bunlara zamimeten Büyük Britanya Hariciye Na-
zır Lord Günzon teklif edilen müzakerede kabul edil-
diği halde bunu, Yunan Kurvvelerinin tedricen Ana-
doluyu tahliyelerinin takip edeceğini 30 Mart 1922
tarihinde Lordlar Kamarasında beyan etmişti.

Bu sözleri beyanatı nazarda tutan Türkiye baş-
ka müzakerede ile beraber Anadolu'nun tahliyesinde de bi-
lânetbil başlayacağını umit etmekte iken maatteessüf
15 Nisan 1922 tarihli tebliği ahırinde Düvelî mütteli-
fika müzakerede ile beraber derhâl tahliyeyi kabul ede-
meyeceklerini ve tahliyeyi şerâi sülhiye heyeti umu-
miyeninin kabulüne talik eylediklerini bildirmişler-
dir.

Yunan Hükümetinin «Müzakeranın bağlamasından
evvel bu kabil bir şartı kabulden imtina etmek ve
harbin Trakya'da yeniden başlayabilmesi» gibi Dü-
velî müzakerenin hâr ve samımı sülh arzulanca
hilfil muhalefeti ve dihan eskârı umumiyenin karşun-
da ağır takbihleri ve ithamları devlet edecek olan
harokâtı Düvelî müttelifikanın tahliyenin talikına se-
bebi olarak göstermiş olmalarını burada münakaşa
etmekten Hükümetim icinap etmek ister. Her hal-
de mezkûr sebepler tahliye hususundaki Türk nok-
tai nazarının sülh menafine ve adli hakka oo dere-
de muvafık olduğunu isbat etmektedir.

Yalnız Hükümetim şurasını rey'ide lüzum görür
ki bir zamanlar pek zengin ve mamur olan arazi
meşgûlele Yunan Ordusu her gün geçmekte şimşirye
kadar yaptığı yangınlara, tahriplere yenilerini ilâve
etmekte ve dökülen masum islâm kanlarını yeni kur-
banlarla tezyit etmektedir.

Yunan işgalinin Türk topraklarında yıkıp ba-
reteler ve müreffeh ehali islamiyyeye muoiç olduğu
na kabili tasvir (ceayi izmir ve havalisini ziyaret eden
bütün hıtaraf ecnebiyle birlikte Safibi Akmer mu-
rahtlarının dahi tahti şahadetindedir. Hıristiyan
ekaliyetleri himaye etmek hususundaki mezali in-
saniyeleri malûm olan Düvelî müttelifikanın Yunan
işgali altında inleyen müsliman okseriyetlerini bod-
bahit tahilerine dahi bir müddet terk etmek ve uzakta
seyirci kalmak isteyeceklerine Hükümetim inanmak
izlomez. Bu umit ile Düvelî müttelifika Hariciye Na-
zırlarını tahrik eden Hıristiyan insanıyyeye muracaat
ederék talisiz ve mazum islâm kardeşlerimize bir an
evvel hasmin tahammülsüz ve zalimane idaresinde
kurtarmalarını ve kendi niyet ve maksadları vehtale
müzakerede tahliye ile takip ettirmelerini Hükümetim
musirrane rica eder.

Vatandaşlarını bir an evvel hasmin pençesi zul-
mundan kurtarmak azimüvdeayete müteheyiş olan

Türkiye halkının tahliye şartları sülhîye heyeti umumiyesini kabulden sonra talih müvafakat etmemekte ne derece müzır olduğunu Düveli mütefekkânın suhuletle teslim edeceğini Hükümetim kaviyyen umı eder

Hükümetimin tahliye hususundaki noktaî nazarı kabul olduğunda 26 Mart 1922 tarihli notadaki davete imtiazaten şartları sülhîyeyi berayı teklîk murahhaslarını gözetmeğe amade olduğunu evvelce de bildirmek şerhini ihraz etmişim. Ancak mezkûr şartlar arasında Büyük Britanya Başbakanının 1918 de «Türkiyeyi paytahtından veya kıtan ekseriyeti hâkime ile Türk olan Trakya ve Asyayı süğrânın zengin ve meşhur arazisinden mahrum etmek için harp etmiyoruz» yolundaki resmî ve aleni teminatına ve mütefik devletler Hariciye Nazırlarının fakirlerinde daima hazır bulundurdıkları ve teklîfenin istiaat ettirdikleri prensiplere mübalif cehdet vardır. Mafatih «Türkiyenin kuvveti ve müstakîl bir mevcudiyeti millîyeye tekrar iptidar edebilmesine müsaade edecek kuvva ile Türk Millet ve Devletini kendilerine ait addetilebilecek topraklarda tekrar iade etmek ve müslümanlara en munsifane bir tarzı idare temin etmek vesaire gibi 26 Mart 1922 tarihli notada zikr olunan prensipler Türkiye halkının istisnası için bunca fedakârlıklar ihtiyar eylediği gayelerden ayrı bir şey olmadığına göre işbu prensiplere uymayan şartları sülhîyenin ana göre tashih olunacağından ve binnetice şartların faydalı umumiyesi üzerinde müvafakat hasil olacağından Hükümetim katî umîr etmek istemez

Türkiye halkı kendine ait topraklarda müstakîl ve emin yaşamaktan ve şimdîye kadar serbestçe terakki ve inkişafına manî olan siyasi, adli ve iktisadî zencirlerden kurtulmaktan ve hürriyetin nâiklerine tabii görülen hukuktan sırf müslîman olduğu için mahrum edilmemekten başka bir şey arnı etmediğini Hükümetim bir defa daha tekrara müsaadeniz rica eder.

Filhakıka harbi umumiyeye girmek yüzünden İmparatorluklar vüsâlindeki mümtezellere mahrum edilmek suretiyle mağlup devletler arasında en ağır cezaya duçar olan Türkiye halkının meşru ve mütevazî olan harveçhi balâ gayeleri Düveli mütefekkâca esas itibarıyla kabul edilmiş iken tahliyeyi şartları sülhîye heyeti umumiyesinin kabulüne talik umîneni şartları sülhîyeyi respit için geçecek aylar zarfında düşünme Anadoluda teveddi müstasemat iktidarını vermektен ve her türlü ifrazılan âri bir surette Türk

lere aidiyeti teslim olunan arazide müstevîlerin mütemadi ve mütevazîi tecavuzleri altından islâm namusu ve kan ve malının heder olmasına fırsat iltiz eylemekden başka bir netice veremeyeceğine Hükümetim kanîdir. Hususiyile şartları mezkûrenin kısmi mühtemi yalnız Düveli müstasami mütefikayı atâkadar eylediğinden Hükümetim bu husustaki hak münakaşasını tahdit için düveli mezkûrenin Anadolu'da bir Yunan istilâ ordusu bulundurmağa ihtiyacı olmadığı fikridedir.

Şurasını da beyana lüzum görürüm ki Düveli mütefekkâca şartları sülhîye heyeti umumiyesinden hangilerini noktaî hususiyeye telâkî eylediklerini tasrih etmemekle Hükümetim tereddüde duçar eylenmiştir.

Filhakıka muhtelif noktaî nazara göre muhtelif ihtibâtlara ve telisilere mütehammil olmasından naşî hüzarî taksim dahi mahzur ve mucibi münakaşadır. Rütin bu münakaşat ise belâni ahali üzerindeki bari işgalin temadii mürahhası mücip olacaktır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti tahliye hususundaki talebi esasının büyük bir mekyaşta tatmini hakkındaki beyanattan müteşakkîk olmaşla haberer mütebâzârı anife sevkîyle mütareke ve tahliyeye aynı zamanda başlanması lüzumunu tekrara kendini mecbur görmüştür. Şu kârlar var ki Muhaberat ile geçecek zamanları hazfetmek ve yeniden mal ve can zayi etmeden sulha vasıl olmak emrinde ileri sürülen muhtelif noktaî nazarin filhakıka kabili iclaf olup olmadığını şifâhen müzakere ile hal ve tayin etmek ve muhtacı tenvir olan nokatalar üzerinde doğrudan doğruya anlayabilmek maksatlarıyla evvelâ ihzârî şekâlele görülmek ve zencirli istilâ bulunduğunda derhal sülh müzakeratına mübaşeret eylemek üzere sahibi salâhiyet murahhaslarımızı respit oluncak tarîhte iznîi şehrintle Düveli mütefekkânın sahibi salâhiyet murahhaslarıyla buluşmağa amade olduklarını Hükümetim namına arz ederim. Ve bu telâhîye müvafakat olduğunda murahhaslarımızın isinledini bildirmek üzere işarını rica ile kesbi şeref eyleyim.

21 Nisan 1338

Türkiye Büyük Millet
Meclisi
Hariciye Vekilli

REİS — Hariciye Encümeni mazbatası gçli. o da okunacak.

Riyaseti Celileyo

Heyeti Vekilece tanzim ve Hariciye Encümenine tevdi olunan işbu cevabi nota müsveddesi Encüme-

nımızca bittetik merhûs takrirdaki tadilat ile kabul ekseriyet tarafından karargir olmuş ve berayı müzakere Heyeti umumiyeye arz ve takdim kılınmıştır.

Hariciye En. Reisi	Hariciye En. M. M.
Cemal	Veliyüddin
Kâtip	Aza
	Sivas
	Vasıl
Aza	Aza
Saruhan	Soysallı
Ibrahim Süreyya	Ismail Suphi
Aza	Aza
Maras	Mardin
Tahsin	Derviş

REİS — Hariciye Vekili Beyefendi bu bapta söz söylemek istiyorlar. (Müzakere açmıyoruz sesleri) Hariciye Vekili Beyefendi berayı müzakere Meclise arz ettiğini tebliğ ettim ve müzakeresi için Heyeti umumiyeye karar verdi. Hüseyin Avni Bey tehirini talep etti, fakat henüz okunmamıştı, okunduktan sonra müzakerenin ademi devamına dair Heyeti muhteremece bir karar verilmediğinden Riyaseti aksi karar verinceye kadar devam eder. O itibarla Hariciye Vekili izahat verecek ise buyursun.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Hariciye Vekili Bey benim teklifime karşı söyleyebilir yoksa heyeti umumiyesi hakkında söyleyemez.

REİS — Heyeti umumiyesi hakkında da söyleyebilir, sizin teklifiniz hakkında da söyleyebilir. Zati âlinizin sözü vardır, Yusuf Kemal Bey beyanı mütalaa ettikten sonra sizin teklifinizi de reye koyarız.

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili (Kastamonu) — Heyeti Vekile tarafından tanzim edilmiş olan nota Heyeti Celilenizin manzuru oldu. Nota gayet muvazzahdır. Bununla takip edilen mektuplar aşikâr görülüyor. Onun için zannetmem ki uzun uzadıya maruzatla başınızı ağrıtmaya ihtiyaç olsun. Esas maksat tahliye de ısrar, tahliye talehinde ısrar edenler Devletlerin notalarındaki mübaycnetleri göstermek ve tahliye teahhüt ettikçe onun müslümanlar üzerinde mucip olacağı hasarları ve zararları tadat etmek. Ujala doğrusu hasımlarımızın bize karşı cihanın hissi insanisini tahrik için kullandıkları silâha mukabil biz de pek haklı ve pek makul olarak silâh kullanmak istemek. birinci nokta budur. İkinci nokta; kendileri tahliyeyi şeraiti sulhiyenin heyeti umumiyesine kabulüne talik etmiş oldukları için o noktayı da alıp şeraiti sulhiyenin heyeti umumiyesi hakkında sözler söyledik, betahsis bazıları zikredilmiş gibi gö-

runuyor. Fakat dikkat huyrulursa onun hakkında da söylenilen sözler umumîdir. Yani söyledığımız sözlerle hakılacak olursa Misaki Milli muhteviyatı esas itibariyle hemen tekrar ediliyor. Onları bize şeraiti sulhiye üzere teklif ettikleri şeylere yine heyeti umumiyeye esas itibariyle cevap veriliyor. Her nokta belki biraz müphem, gizli kalıyor. Fakat o noktayı da bir kelime ifade eder. Yani ordumuz meselesi, orada da Türkiye halkını kendine ait topraklarda emin ve müstakıl yaşantak ve o sözü hem boğazlar meselesine karşı bir sözdür, hem de orduya ve kuvvetimize karşı bir sözdür. Çünkü ordumuz olmazsa, bir kuvvetimiz bulunmazsa orada serbest bulunamazsak elbette ve elbette bu memlekette serbest yaşayamayız. Onun için heyeti umumiyeye iuhariyle arz ettiğim gibi kendilerinin demeyan ettiği şeraite mukabele ediyor. Sonra bu mukabele deniliyor ki siz verdiğiniz şeraiti sulhiye notasında gerek arzı olarak, gerek prensip olarak şunu, şunu söylüyorsunuz. Tabii şeraiti sulhiye notasında manzuru âliniz oldu. Şunu istiyoruz, şunu istiyoruz diyorlar. Eğer bu istediklerine bakacak olursak Yunanlılara taalluk eden kısmını harice bırakınız, öbür tarafta hemen bize de sorsalar biz de bunu istiyoruz. Malûnu âliniz kuvvetli bir Türkiye'ye ait olan topraklarda kuvvetli bir Türkiye istiyorlar. Sonra bizimle onlar arasında tekrar muharebatın başlanmasını istiyorlar. Bunlar bizim de arzularımızdır. Fakat bu arzulardan netice olarak çıkarttıkları şartlar hiç uymuyor. Onun için kendilerine diyoruz ki prensipleriniz bizim prensiplerimize tevafuk ediyor. Onun için karşı karşıya gelip de konuşacak olursak ve böyle notalarla kendilerimizi iğfalde ise serbestçe konuşacak olursak bizim arzular sizin arzularınızdır ve binacaleyle bizim arzularımıza muvafiktir ve onların netayışı mantiki olarak bizim taleplerimiz olmak lâzımı gelir. Veyahut haliniz meydana çıkacaktır, bu gayet nazikâne söylemiyor. Bu itibardır ki zaruri olarak İzmir'e ihzarî bir konuşma istiyoruz. konuşma neticesinde itilâf hasıl olacak olursa şeraiti sulhiyeye geçeriz. İttüf hasıl olmayacak olursa artık böyle notalarla vesaire ile vakit geçirmeye havel kalmaz. Allah ne takdir ettiyse, ne yapılmak lâzım geliyorsa yapılır, notanın ruhu budur, icabederse diğerlerine cevap veririz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim; şu nota okunurken pek zayıf yazılmış ve bütün mehtalibimizi inceden inceye göstermiş gibi görünüyor efendim. Bendeniz demin de arz ettiğim gibi böyle siyasi kelimelerin altında mana ve mehtum itibariyle muhtacı tehsir şeyler vardır. Biz de buna müfuz ede-

lim. Mescidâ başlangıç iyi gitmiş - kendi içtihadına göre - son notada velev ihzarî bir suretle olsun izmit'te görüşçüm deniyor. Zannederim bu evvelki notanın kuvvetini kudretini düşünüyor. Nispetine bu nun Meclise de münakaşası lazımdır. Bizim evvelki notayı ve Avrupalıların notalarını karşı karşıya koyarak onlar ne demek istiyorlar, biz ne diyoruz? Bunu müzakâşa etmemiz lazımdır. Zannederim Heyeti Vekile arkadaşlarımızın nüfuz edemediği noktalara içimizde nüfuz edecekler bulur. Çünkü içimizde onlardan daha siyasi düşünceli arkadaşlarımız vardır. Onların da fikirlerini almak için isticat etmiyelim. Millet hayatıyla mukadderatıyla, tarihle oynarken çocuk mektepte kiraat okur gibi bir kiraat, altında alt tarafından bunu demek istiyoruz demeyelim. Bunun hakkında ariz amik düşünmek lazımdır. Heyeti Celilenizden istirham ediyorum, bu müzakereyi tehir edelim. Gece veya münasip zamanlarda arkadaşlarımız üçü beşi oturur onlar da Heyeti Vekile gibi birer birer grup teşkil ederler. Ya tasvip ederler veya şu, şu şekillerde daha iyi olur diyerek bizi tenvir edin derler. Daha iyi olur. İstirham ederim bunun müzakeresini bir gün daha tehir edilsin, siyasatler

buyle görüldüğü gibi değildir. Ben bunun içerisinde pek incelikler görüyorum, bunlara nüfuz etmek isterim.

REİS — Efendim, Hüseyin Avni Beyin bir teklifi ve Çorum Mebusu Dursun Beyin aynı maaalde bir takrimi vardır. (Yarın olmaz öbür gün sesleri).

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) — Efendim, fevkalâde ehemmiyetli bir işle Meclisi Âlinizin istediği gibi beyanı mütalaat etmesi tabii lazımdır. Yalnız öbür güne kadar talikte de zannederim mahzur vardır. Madamki yarın yevmi mahsusdur, içtima yoktur, onun için tensip ederseniz bir saat veya iki saat sonra içtima ederiz. (Çok doğru sesleri).

REİS — Efendim Çorum Mebusu Dursun Beyin takrimi, Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Beyin teklifine karşı Hariciye Vekili Beyefendi iki saat veya bir saat tatil münasip görüyorlar ve bunu teklif ediyorlar. Bu teklifi kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. Ekseriyetle bir buçuk saat tehiri müzakere münasip görüldü.

Bir buçuk saat sonra içtima etmek üzere celsayı tatil ediyorum.

ÜÇÜNCÜ CELSE

Mebdai Müzakerat : 1.45

REİS : İkinci Resvâkili Raul Beyefendi

KÂTIPLER : Hakkı Bey (Van).

REİS — Efendim, celse küğat edildi.

İkâf Devletlerinin 15 Nisan 1922 tarihli notasına verilcek cevabi nota üzerindeki müzakereye devam edilecektir : Söz Şeref Beyin.

ŞEREF BEY (Edirne) — Efendim; 5 Nisan 1922 tarihli nota ile başlayan bu müzakere; daha ilk notanın metnini okuduğumuz zaman bunun içinde hüsnü niyet mündemiş olup olmadığını anlarız. (1) vakit bendeniz düşünmüştüm; fakat âlemi siyasette yapacak ve daima yapmayacağı işi yapacağım diye söylemek ve yapacağı işi gözlemek olduğuna nazaran siyasi notalar; daima, her tarafa çekilen lâstikli sözlerle yazılır - bu bir kaidedir - o zaman Heyeti Vekilenin buna cevaben yazıpta buraya arz ettiği nota

da siyasi bir lisan kullanılmıştı. Bu seler verilen cevaba yazılan şu notayı bendeniz okudum ve şaşır-dım. Bu, siyasi bir lisan ile yazılmış bir nota değildir.

Çünkü siyasi nota bu lisan ile yazılmaz. Fakat bu maksadı mudafaa ve ifa için gayet güzel yazılmış ve gayet güzel tasvir edilmiştir. Çünkü notanın muhteviyatının birincisi, doğrudan doğruya onların hıze tebliğ ettiği cihatın mütenakız görülen nokatını ıvah, ikincisi, doğrudan doğruya propaganda, yani davamızı propaganda şeklinde onlara göstermek; üçüncüsü, bence gayet güzel ve kati sözü söylemiş olmaktadır. Çünkü İngiliz'ler Yunan'ların kuvvetini takviye etmek ve taarruz edecek bir hale getirmek gibi bir-

takımı işler yaptıklarını duyuyor ve işitiyoruz. Daima İngilizlerin siyaseti ötedenberi bildiğimiz ve hile e... İhtimali yoktur. Onun için böyle uzun uzadıya munakaşat ile göya başladığımız davada günden güne sulh sözlüleri memleketin içine girecek ve göya asabımızın günden güne bir taraftan gevşemek, diğer taraftan da hiç na kabili inkâr olan birtakım hain propagandalarında yol almak ve bizi nasıl olsa bir zaafa bırakarak istedikleri gibi birtakım ümitlerdir ki bunları her çok istihbaratlarında işitiyoruz.

Şimdi böyle uzun müzakere, münakaşa etmekten ise kati surette söylemek, ki efendiler; siz ne diyorsunuz? Biz şarki karibde sulh ve müsalimeti tesis etmek istiyoruz, artık cihanla sulh olsun... Âlâ : Biz, İslâm âlemi de diyoruz, ki biz de onu istiyoruz. Kasap oğlu değiliz, ki adam kesmekle meşgul olalım, biz de yuvamızı şenlendirmek istiyoruz, sizin istediğiniz bizim istediğimize tevafuk ediyor. O halde arada ne var? Arada şimdi böyle uğraşmaktansa, gel karşıma beyefendi; söyle istediğini, belki haklısın; çünkü verdiğim birinci notada sen Türkiye'yi canlı, hür, müstakil olarak kendi topraklarında yaşatmak gayesini beşliyorsun; diyorsun; bunu diyen, karşımdadı. Teklif ettiği şeraiti sülhiyeti tutmuyor. Bu nota onu gösteriyor ve iyi gösteriyor, ama en, sarı haten, zimnen gayet iyi gösteriyor efendim.

İkincisi; efendi, bu müzakere ile ne olacak? Mademki sulh istiyorsun gel karşıma; ben de söyliyeceğümü söyleyeyim, sen de söyliyeceğini söyle, belki anlaşılır. Notada lafız itibarıyla her iki yere itiraz ediyorum : Birincisi; diyorum ki dördüncü sahifede : «vissalındaki menilekterlerden mahrum edilmek suretiyle mağlup devletler arasında en ağır cezaya duçar olan Türkiye halkının...» Bendeniz Devlet ve millet için cezayı kabul etmiyorum. Bu «ceza» yeri ne en ağır zararları olmalı... Çünkü kabahat etmedik ki bize bir ceza versin. Onun için zarara tedbirli istihdam edeceğim.

İkincisi; «hınistiyân ekahıyutleri homaye etmek hususundaki mosai insanıyeleri...» Bendeniz onu insanıyetkâr bir mesai olarak kabul ve arzı etmiyorum. «İnsanıyeleri» kelimesini oradan kaldırıp yalnız «mesailer» denince nota tekemmül etmiş olur. İşte şimdi yarı perde nakabı yüzümden atacak ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin ilgili siyasetini isbat edecek ve hile yazılmış bir vusika bir esendir, bu, gayet güzel yazılmıştır. Yalnız bu iki kelimenin tasbihi için bir takrir takdim ediyorum.

HASAN FEHMİ BEY (Gümüşhane) — Bendeniz Şerif Beyefendinin ikinci defa olarak Meclisi

Alimize arz ettikleri iki kelime üzerine arz edeceğim. Sözlerimden sarıhaten ediyorum, çünkü Şerif Beyefendi izah buyurdular. «Mesailer» şeklinde tasbihiyi teklif edeceğim.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Efendim; henüz, bu notanın son fıkralarında hem bir tezat ve hem de bizim için bir çok mehzazı dai abval hassabyorum, Tezat hangi noktada olduğu, evvelâ bunu tespit edeceğim; Bunların bize, evvelki tebbig ettikleri mehzaz diyorlar ki: «İlhakika Yunan Hükümeti...» diyor. Esasen teklif bu olduğuna göre şimdi bizim cevabi notamızda ne diyoruz; «Şu kadar var ki muhaberati de geçecek zamanları... derhal sulh müzakerasına mubaşeret cılamak üzere sahibi salâhiyet murahhaslarımızın respit alınacak tarihte İsmail şehriode Düveli mütefikarı sahibi salâhiyet murahhaslarıyla buluşmağa...» vesaire. Şimdi demek oluyor ki biz, bu şeraiti sülhiyemın hututu esasıyesını zimnen kabul etmiş oluyoruz yalnız nokatı muhtelife üzerinde umâli fikrederek nokatı muhtelifeyi anlamak üzere bunlardan salâhiyettar murahhas istiyoruz. Nokatı muhtelife ise, esasen sülhiyemın hututu esasıyesından teşaaup edebilecek noktadır. Binaenaleyh; yalnız bu nokatı muhtelifeyi halletmek üzere beyedî murahhası istemek doğru değildir. Sonra esasen bunların bir tabi tutmak istedikleri oyalama siyasetinden, talik siyasetinden son derece kaçınmak lâzım gelecek iken biz şimdi bunlardan salâhiyettar mul-messiller istemek suretiyle meseleyi busubütün talik etmiş olacağız. Zira bunlardan birisi murahhas tayin edecek on beş gün sonra, birisi tayin etmem gelecektir bilânı diyerek, böyle bilmem ne dereceye kadar doğru olabilir. Bu ihzari konferansı buraya iki ayda toplanmıyacak efendiler... Halbuki bunlar bizi öteden beri bir talik siyasetine tabi tutmak istiyorlar. Biz elimizle kendi boynumuza bu tahki takmış olacağız. Bunun için biz bu tarz iki biyle, yalnız nokatı muhtelife üzerinde imali fikretmek ve yalnız nokatı muhtelifeyi anlamak için murahhaslar istemeliğimize, doğru değildir. Yalnız esasen sülhiye için murahhas isteyelim. Yoksa yalnız nokatı muhtelife üzerinde imali fikretmek ve bunları nooclandırmak için bir heyeti murahhasa isteyelim. Bu olmazsa aylar geçecek, bızda istedikleri altı ay müzakeremın dört beş ay geçecek ve bir şey nebecelenmiyecek. Binaenaleyh her halde bu son fıkraların tasbihi lâzımdır.

REİS — Efendim tasbihi için bir takrir verecek misiniz?

OSMAN NURİ BEY (Bursa) — Sureti tasbihi nasıdır, ne gibi yazılmaktadır.

LÜTFİ BEY (Malatya, devamla) — Şimdi efendim bu hayati bir mesele olduğuna nazaran tasahhüt edilmelidir. Sureti tadilde Heyeti Murahhasayı nokta mübâhemesini hallemek için isteniyeceğim. Esasatı sülhiye üzerine tespit edilecek olan noktanın bizce şayanı kabul olanlarına kabul şayanı kabul olmayanlarını net ile, bu suretle tasahhüt ederim. Eğer burada Heyeti Celileniz müsaade etlerse bu akşam nokta nazaranı tespit eder ve yarın Heyeti Celilenize arz ederim. Çünkü Heyeti Vekile bir hafta uğraşmış, çalıştı bize gönderdi. Ben ise yarım saat evvel notayı elime aldım. Böyle hayati müddetli bir maksat karşısında bir dakikada yazmam doğru olmaz, ve yazıp veremem. Mahaza bunu yarına bırakırsanız bu akşam nokta nazaranı tespit eder ve yarın Heyeti Celilenize arz ederim. Bu hususun Makamu Riyasetten reye kommasını rica ederim.

REİS — Efendim, evvelce reye kondu

LÜTFİ BEY (Malatya) — Yalnız tahdim edeceğim hulâsanın yarına tabk edilip edilmemesi meselesini reye koymanızı rica ederim.

MUSTAFA TAKİ EFENDİ (Sivas) — Düveli mutelifenin bize verdikleri notada şöyle deniyor: «Fihakka Yunan Hükümeti müzakerat başlamadan evvel bu kabil bir şartı kabulden imtina edebilir.» Yani tahliye kabulden imtina edebilir. Kabulü halinde ya tahliyeyle ledelik olmaz, yine harbe başlamak üzere kışkırtı harbiyesini Trakya'ya nakletmesine mümanaat etmek imkânsız olur diyorlar. Halbuki Anadolu'ya tahliye etmek meselesiyle (Eski nota sesleri) ... İmkânsız olur diyorlar. Halbuki Anadolu'yu tahliye sebepli olan kuvveti Yunan kışkırtı askeriyesinin tekrar Trakya'ya nakline mani olabilir zannedirim. Eğer bizim ile muhasebatın, muharebatın devamını arzu etmiyorlarsa Trakya'ya nakline de mani olabilirler. Şu halde buraya bir cevap verilmesi lâzım gelirse bu en son cevabi notada yoktur. Şimdi bizim vereceğimiz notada cevap verilmemiş olduğu anlaşılıyor. Bendeniz bir şey anlayamadım. Yani biz diyebiliriz ki siz Trakya'ya nakline de mani olabilirsiniz isterseniz. Böyle bir kaydın bu cevabi notamızda bulunması lâzımdır. Burada meşhûr anhtır. Burasını Hariciye Vekilinden soruyorum. Bir de efendim son notamızın üçüncü sayfasında «Hükümetimin tahliye hususundaki nokta nazarı kabul bulunduğu takdirde 26 Mart 1922 tarihli notadaki davete imtisalen şeraiti sulhiyeyi berayı teklif murahhaslarını göndermeye âmade olduğunu evvelce de bildirmek şerefini ihraz etmişim.» Yani şunları vaat ile Başvekilin beyana

niyetle tezat var diyoruz. Halbuki onların bize tebliğ ettikleri şeraiti sulhiyede böyle bir şart yoktur. Anadolu'yu biz tahliye ettirmeyeceğiz demiyor bu adamlar. Tahliye ettireceğiz diyorlar. (Trakya sesleri) Yalnız Trakya hakkında ise Anadolu'ya yazılmamalıdır. Bakınız «Trakya ve Asya'yı Suğranın zengin ve meşhur arazisinden mahrum etmek için harbetmişiniz.» Bu sözünüze muhaliflik teklifiniz, halbuki bu muhalif değildir. Burada Anadolu'yu tahliye ettirmeyeceğiz demiyor. Anadolu'yu tahliye ettireceğiz diyorlar. Bir de efendim Lütfi Beyin son ihzari konferans teşkili hakkındaki sözlerine bendeniz de iştirak ediyordum.

ÖMER LÜTFİ BEY (Anıyasa) — Bendeniz efendim «ceza» kelimesinin «zarar» kelimesine tehdidini söyleyecektim. Bendeniz burada yok iken Şeref Bey söylemiş, sözümden sarfenezar ettim.

REİS — Başka söz isteyen var mı?

EMİR PAŞA (Sivas) — Efendim, Düveli itilâfiye şeraiti mutareke ve Anadolu'nun derhal tahliyesini kabul etmiyorlar. Yunan bunu kabul etse bile ordularını Trakya'ya nakletmekten mümanaat etmiyorlar. Sonra sulh şeraitinin heyeti mecmuasının kabulünü müteakip nokta hususiyenin müzakere, münaaka hakkı mahfuz kalmaz şartıyla tahliye tarihi ileriye alınabileceğinden ve tahliye mübaheretten bahsediyorlar. Bendeniz yalnız şu cihetten nazarı dikkatünüzü celbetmek isterim ki: Herhalde sulh şeraitinin heyeti mecmuasını kabulden evvel tahliye teklifini kabulden imtina ediyorlar. Sonra yine şeraiti sulhiyenin heyeti umumiyesini kabulden sonra yani nokta hususiyenin müzakeresini kabul ediyorlar. Binaenaleyh dermeyeran ettiğimiz tahliye şeraitinde ısrar etmekle beraber sulha müteallik bir ihzari şekilde müzakereyi kabul ediyorlar. Bendeniz diyorum ki mademki şeraiti sulhiyenin heyeti umumiyesi hakkında bir şey söylemeksizin ihzari şekilde müzakereyi kabul ettikten sonra şeraiti mutarekeden olan Anadolu'nun tahliyesi hakkındaki ısrarımızı muvafık bulamıyorum. Bunda ısrar yani mutareke şeraiti olmak üzere kabul ettiğimiz Anadolu'nun tahliyesi meselesinde ısrar, iki suretle bendenizin fikrime dokunan cihetlerini arz edeceğim, ki birisi bu tahliye meselesinde ısrarda bizim için acaba aczi ima elmez mi? İkincisi, biz mademki mutareke şeraiti, şeraiti sulhiyeyi müzakere etmek için ihzari bir surette müzakere kabul ediyoruz. Biz de mütarekenin şeraitinde kabulü esası mahfuz kalmak şartıyla bazı hususlarının müzakere edilebileceği suretinde bir kayıt bırakmak

istiyorum. Mademki şerati sulhiyenin ihzari bir suretle müzakeresini kabul ediyoruz ve bunun için mu rahhas da gönderceğimizi söylüyoruz. Mutarakenin tahliye şeratinde ısrar etmeyerek kendilerinin şerati sulhiyenin heyeti mecmuasını kabulden sonra bir takım hususi nokata münakaşayı kabul ediyorlar. Mutareke şeratinin ... Aynı suretle bazı nokata münakaşaya ve müzakere edebileceğiniz ümidini vermekte hiç bir beis görmüyorum efendim. Bu Trakya şeratinin şeyini de müzakereye yol bırakarak mademki müzakere ihzaridir, bunu da o zamana bırakalım diyelim. Bu tahliye meselesinde aynı hakla biz bunları ne vakit olsa tahliye ettireceğiz. Fakat sulha oturmadan Düveli itilâfiyeye bunda ısrar etmek acaba bir zaaf tevhit eder mi? Yani sulh yapmamak gibi bir fikir işrap etmesin, bendenizin maksadım budur. Mademki müzakeremiz ihzari olacaktır. Bu cihetle de kendi fikrimizi tanımıyla ortaya koymak doğru bir şey değil, kendilerinin koyduğu kısıt ve şerat gibi bu cihetle de biz müzakere edebiliriz mealinde bir şey yazmak lâzımdır ve bu suretle tespit etmek lazımlı gelir. Diğer cihetlerine bir sözüm yoktur. Yalnız mütareke şerati olmak üzere tahliye esasının ısrarı meselesi bendenizi biraz düşündürüyor. Mademki bu müzakere ihzaridir, ihzari olacağına göre burada ısrar kaydı koymak doğru değildir. Bu ısrar kaydında bir defa Yunanlılara tahliye ettiremeyeceğimiz gibi bize bir zaaf tevhit eder, bümü ısrar etmemek fikrindeyini. Diğer cihetlerine bir şey söylemiyorum. Mamafih bendeniz bir şey yazabilirim. Fakat bu müddette yazılamaz. Arkadaşlar da bizim müzakeresini bugün Rabul ettiler. Bu cihetlerle herkes fikrini, mütalâasını beyan etmek bizim için hissediyorsanız ki lâzımdır, en hayati meseledir. Bu mesele hakkında herkes fikrini beyan etmek her halde lâzımdır. Bu böyle anı suretle olamaz. Bendeniz teklif ediyorum. Hiç olmazsa yirmi dört saat sonraya kalsın, zararı yok, herkes de mütalâasını beyan etsin, çünkü mühim meseledir.

ANIDIN BEY (İzmit) — Muhterem arkadaşlar, bendeniz hüün arkadaşlar gibi bu cevabı okudum. Dürün cevaplarda onlar bir şey anlatmak istiyorlar. Biz de anlamadığınızı gönderiyoruz. Fakat yalnız Ümer Lütfi Neyin geçişinden dolayı aşk ve hararete geldim ve söz istedim. Şu kadar var ki; den sonra gelen kelimeler o kadar güzel bir bombadır ki onlara o kadar iyi bir fişektir ki son derece. Hani bu harbe strikinin vermek gibidir. Arkadaşlar bunu yazan gayet iyi yazmıştır ve bunu kim yazmış ise doğrudan doğruya tebrik ederim. Arkadaşlar bu böyle

ledir. Çünkü şu aşağıdaki son fıkraların tamamıyla kabulümüzü rica ederim.

REİS — Efendim Hariciye Encümeninin bu bapla mütalâası var mı?

VELİ BEY (Burdur) — Aynen kabul ediyoruz, Encümen namına.

REİS — Efendim, Hariciye Encümeni aynen kabul ediyor ve bu bapla mazbatasını Meclise arz ediyor. Hariciye Vekili Rey evvelce Azayı kıram tarafından ilâve ve tebdili hakkında bildirilen bazı nokat hakkında malûmat veracaktır.

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) — Efendim, arkadaşlardan biri (Hıristiyan ekalliyetleri himaye etmek hususundaki mesail insanîyeleri) cümlesinden (insaniye) kelimesini kaldırıp (mesaisi) suretine kalbu, diğer (mahrum edilmek suretiyle mağlup devletler arasında en ağır cezaya) cümlesinden (cezaya) kelimesini kaldırıp yerine (zarara) kelimesi koymak hususunu teklif etti. Eger Hariciye Encümeni bunun tebdili muvafık görürse biz bunda Mükümet namına bir mahzur görmüyoruz. Vakti bunlar maksadı mahsus ile konmuştur ve aldimya konmanıştır. Malûnu âliniz mesail insanîye denmeyipte yalnız mesail denirse kuvvetli bir tenkit vardır. Yani siz yalnız onlar için çalışıyorsunuz. Bu ise insanîdir, değildir oradan bahsulunmuyor, bu var, sonra malûnu âliniz mağlup devletler arasında en ağır cezaya kelimesi, onlar daima kullanıyorlar ve zikrediyorlar. Mağlup oldunuz cezanızı çekmelisiniz diyorlar. Biz onun için koyduk, mamafih ceza kelimesinin yerine zarar kelimesinin konmasında ve mesail insanîyeleri cümlesinden insanîye kelimesinin kaldırılmasında biz arkadaşlarca mahzur görmüyoruz. Eger Hariciye Encümeni arkadaşlarımız da iluhak buyururlarsa ilâve edilebilir ki zaten Hariciye Encümeniyle Heyeti Celileniz arasındadır.

Sonra Ümer Lütfi Beyefendinin fikirlerinden heyeti muralıhasayı yalnız nokata hususiyenin tefriki için istiyorlarmış gibi bir şey anladım, halbuki bizim maksadımız o değil. Malûnu âliniz okunduğu vakit görünüyor, heyeti muralıhasayı nokata hususiyenin tefriki için isteniyoruz. Biz diyoruz ki siz böyle bir şey istenmiş ve bize heyeti umumiyesini kabul ettiğiniz anda tahliyeye başlattıracağız diyorsunuz. Fakat aynı zamanda nokata hususiyenin münakaşası mahfuz kalmak üzere diyoruz. Burada müphem olarak bir şey yapılmamıştır. Acalı bizim anladığımız gibi o heyeti umumiye dediğiniz şeyler bir takım cüzümler midir ve o cüzümlerin her biri bir nokta

hususiyeye midir ve binaenaleyh müphem olarak ut ettiğiniz fûân, fîlân değil müphem olarak irat etti. Biz nokatı hususiyenin münakaşası bizim nokatı nazarımızda bütün heyeti umumiyesini intaç edebilir mi, edemez mi? Bunlar gayri muayyen kalıyor. Yalnız bunu söylerken biz burada bir lakındı söylemek istiyoruz, bu cümlede en mühim olan odur. Düveli müttelifika şeraiti sulhiye heyeti umumiyesinden hangilerini nokatı hususiyeye olarak telâkki ettiklerini tasrih etmemekle Hükümetimizi tereddude düşür etmiştir. Biz sarahaten söylüyoruz ki bizce nokatı hususiyeye demek şeraiti hususiyenin heyeti umumiyesini teşkil eden noktaların her biridir demektir. Meselâ Trakya meselesi bizim nokatı nazarımıza göre bir nokatı hususiyedir, Kapitülasyonlar bizim nokatı nazarımıza göre bir nokatı hususiyedir. Boğazlar meselesi bizim nokatı nazarımıza göre bir nokatı hususiyedir, demek istiyoruz. Yalnız girizgâh olmak için, çünkü ihzari bir konferansa davet ediyoruz ve ihzari konferansa davet... Onların bizden istedikleri şeyi yapmıyoruz. Onlar bize demişlerdi ki murahasalarınızın işunlerini bildiriniz, biz murahasalarınızın isimlerini bildirmiyoruz. Çünkü yukarıda söylediğim vechile biz onlara ne dedik, evvelki notamızda yukarıdan aşağıya kadar tadat ettiğimiz sizin tarafınızdan kabul edildiği takdirde murahasalarımızı göndereceğiz. Şimdi bunun için bu ihzari konferansa bir girizgâh yapmak için. Zaten yukarıda söyledik, dedik ki : Sizin prensiplerinize bizim kaidelerimiz arasında fark yoktur. Onun için karşı karşıya gelerek mademki prensiplerde fark yoktur, o halde sizin tayin ettiğiniz şeraiti sulhiyenin bizim istediğimiz şeraiti sulhiyeye inkilâp edeceğinizi ümit ederiz diyoruz. Biz de bu girizgâhla diyoruz ki bunu tayin etmemekliğimiz içtihatta, tefsirde tereddütleri ima ediyor. Bu tereddütleri izale için ihzari konferans istiyoruz. Binaenaleyh ihzari konferans istemek nokatı hususiyeyi tayin ettirmek için değil, açık arz ediyorum, ihzari konferansı istemek bunların asil maksatlarına vakıf olmak ve oyunlarını ortadan kaldırmaktır. Çünkü milletin, çünkü memleketin uzun uzadıya böyle şeylere tahammülü yoktur. Biz bir an evvel ne yapmak lâzım gelirse, Cenabı Hak neyi takdir ettiyse o mukadderatı görmeye mahkûmuz ve mecburuz. Ha; bazı arkadaşlar dediler ki : İhzari şekilde olmasın, zannederim Sivas Mebusu Mustafa Efendi söylediler, ihzari şekilde olmasın da kati şekilde olsun dediler. Halbuki kati şekilde konferansa oturmak bizim pek işimize gelmez, fikirlerini iyice anlamadan evvel, zaten Lord Gürzon bu bizim sulhumuz hakkında ce-

reyan edecek devreyi üç devreye ayırmıştır. Kendi nokatı nazarına göre : Biri mutareke devresi, diğeri mukaddematı sulhiye devresi, üçüncüsü sulh muahedesidir. Bize evvelâ mütareke yaptırmak sonra mukaddematı sulhiyeyi kabul ettirmek ondan sonra da uzun sürecek, malûmu âliniz muahede yapılacak. Yalnız bunları kabul etmekle muahede bitmiş olmayacaktır. Bilirsiniz reddettiğimiz Sevr muahedesini dört yüz şu kadar maddedir. İçinde kıyamet kadar meseleler vardır. Teferruat vardır. Onun için üçüncü devre uzun sürecektir. Biz şimdi bu devrelere ya bir dördüncü devre daha ilâve etmek veyahut onların mukaddematı sulhiye devresini biz evvelemlerde ihzari konferans devresine kalbetmek istiyoruz. Onun için ihzari konferans demekteki maksadımız budur. Hatta Efendi Hazretlerinin fikrini tatmin için dedik ki ihzari konferansta bir zemini itilâf bulunacak olursa o konferans kati konferansa inkilâp eder. Onun için ihzari konferansı bir maksadı mahsusla binaen istedik. Sonra Sivas Mebusu Mustafa Efendi Hazretlerinin Lordcorcun Trakya'ya ait ibaresine olan itirazı, malûmu âliniz bu gibi meselelerde birinin sözü gibi nakledilirken aynen nakledilmesi lâzımdır. Onun içindir ki biz Trakya'dan ve Anadolu topraklarından, İstanbul'dan bahseden sözü aynen naklediyoruz. Fakat bu maddedeki maksadımız, müsevvi lehimiz doğrudan doğruya Trakya olduğu zahırdır. Sonra Emir Paşa Hazretleri tahliye hakkındaki ısrarı muvafık bulmuyorum, buyurdular, sebep olarak da bizim acımızı israp eder dediler. Halbuki biz tahliye hakkında ısrar etmekle diyoruz ki siz mademki bize karşı mal, can zayı etmeden tahliye ettireceğiz dediniz, öyle ise tahliye ettiriniz diyoruz. Biz tahliyede ısrar etmekle, cihana karşı sizce de müsellemlen olan tahliye keyfiyetinin harp ile meydana gelmesinden sulh ile gelmek evlâdır diyoruz ve bunda ısrar etmekle zaafımızdan ziyade kuvvetimizi göstermek istiyoruz. Çünkü bilmiyoruz, netice ne olacak? Çünkü bilmiyoruz karşıımızdakiler asil karşıımıza çıkmakla maksatları nedir? Karşıımıza çıktıkları vakitte Heyeti Celileniz ne suretle bareket edecektir, bilmiyoruz. Fakat kuvvet istimalinden evvel her türlü vesaiti sulhiyeye muracaat etmeye kendimizi, mecbur demesemde, o suretle hareketi muvafık göstermektir. Yalnız şuna dikkat buyurulsun ki biz tahliyeyi daima mütareke ile müteradif olarak söylüyoruz. Yani bize tahliyeden bahsetmez iseniz mütarekeden de bahsetmeyiniz. Biz size mütareke teklifini yaparken, şu, şu maksatlarla yapıyoruz gibi sözler de söylemiyoruz değil mi efendim?.. Onun için mütareke teklif-

fine müterafiktir, gayri kabili itiraktır. Bizce, mütareke olacak mı, tahliye olacak. Çünkü siz bizden mütareke yapmak suretiyle muhasematın, meninin, talikini, kan dökülmesine mani olmak istiyorsanız, biz de bu arzunuza iştirâkla beraber sizin hüsnü niyetinizin bir delilini istiyoruz. Söylediğiniz sözü yapmak, söylediğin söz nedir? Bize mütarekeyi teklif ederken tahliye yapacağız demelerini, ha dikkat bu yururlusa tahliye meselesiyle ihzari konferans meselesi ayrı ayrı bir şeyler olmuştur. Şimdi bir taraftan tahliyede ısrar ediyoruz, bir taraftan tahliye yapmaz iseniz sizinle konuşmak istemiyoruz, demiyoruz. Biz mütarekeyi ancak tahliye için kabul ettik. Sizinle konuşmaya başlasak da biliniz ki biz mütarekeyi kabul etmiyoruz. Yani bu suretle bir taraftan serbesti hareketimizi muhafaza etmek, diğer taraftan sulha serbestçe oturmak için her türlü temayülâti göstermek istiyoruz. Zannederim ki milletin bize tevdi ettiği vazifenin ifası da ancak bu suretle olur. Bir taraftan elimizde mevcut olan kuvveti yettiği kadar istimal etmek, milletin haklarını istimal için her ne elimizden gelirse onu yapmak, diğer cihetten de bunu yaparken cihanın efkârını aleyhimize davet etmemek. Her türlü sulh emellerini göstermek, her türlü temayülâtını göstermek ve neticayı Cenabı Hak'tan başka bir kimseye bırakmaktan başka bir şey olamaz. Onun için Paşa Hazretlerinin tahliye zaafımızı gösterir sözlerine biz iştirak edemiyoruz. Çünkü biz Heyeti Vekile, yazdığımız bu nota da bunu gösterir, arkadaşlardan itiraz eden noksan başka bir şey kalmadı zannederim.

MUSTAFA BEY (Kozan) — Burada siyasi ve iktisadi zencirlerden diyoruz da mali dememişiz. İktisadi deyince mali acaba iktisadının içinde midir?

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Devamla) — Biz iktisadi deyince mali mesaili de içinde farzettik. Fakat bilmiyorum, kaydı müfit olursa onu da koyabiliriz.

REİS — Salih Efendi, sual soracaksınız, buyurunuz.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Efendim beyanat sualime hacet bırakmamıştır.

MÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim tahliye esasını kabul etmeyip de ihzari konferans teklif etseler ve İzmir gibi bir yerde teklif etseler buna karşı ne gibi bir vaziyet alınacaktır? Bunlar, mütareke olmasın yalnız hususî bir ihzari müzakereye girişebiliriz, derlerse bunlara karşı o zaman ne gibi cevap verecektir Hükümet. İzmirli de istemiyorlar.

Edirne'de veyahut İstanbul'da toplanacağız dediler. Nu kayıtlara karşı mutlak olarak zikrediyoruz. Tabii ki bu gibi şeyleri mutlak zikretmek imkânı yoktur. Böyle bir cevap karşısında bulunursan ne yapacağız?

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Devamla) — Efendim, konferansın Türkiye'de olmasını zannederim Lordcorc nutkunda söyledi. Yahut Lord Güzon. Fakat daha ziyade onların maksadı İstanbul'dur. Konferansın İstanbul'da olmasını istiyorlar. Konferansın İstanbul'da olması bizim işimize gelmezdi. Açık esbabını vah edeyim. Çünkü, malûmu âliniz bir yerde bir konferans olursa o yerin Heyeti Murahhasa reisi küşat eder ve alekser onu Reis intihap ederler. İstanbul'da konferans olduğu vakitte mutlaka İstanbul Hükümetinden de birisi gelecektir ve onun riyasetinde olacaktır. İkincisi, biz İstanbul'da bulunduğumuz zaman bizim vaziyetimiz harp ediyoruz. Henüz İstanbul'dayız siz o bir tarafa gidiniz, biz burayı Vali ile idare ediyoruz, diyemeyiz. Binaenaleyh muhtelif nikatı nazardan İstanbul'da konferans olması ve o bildiğiniz Beyoğlu'nun binbir türlü entrikalı yerlerinde o konferansın inikadı bizim menfaâtımıza muvafık değildir. Sonra bu milletin hakkıdır, şerefi icabıdır. Büyük Millet Meclisinin tahtı idaresinde bulunan bir yerde konferansın olması. Onun için bir yer düşündük. Bunun en muvafık olduğu yeri İzmirli düşündük. Devletlere karşı aykırı bir hareketle hulunmuyoruz. Çünkü arz ettiğim gibi konferansın Türk topraklarında olmasına mütemayildir. Hatta ben Fransa Hariciye Müsteşarı ile görüşürken İstanbul'u teklif ettiği zaman, İstanbul'da olmaz dedim katiyen. Ya nerede olur dedi. Dedim ki Ankara'da yerleştirebilecek oturabilecek yerimiz olsaydı, Ankara'ya davet ederdik dedim. Verdiğiniz sözü yapıp da veyahut tahliye ettirmiş olsa idiniz İzmir'de yapardık dedim. Şimdi onun için Büyük Millet Meclisinin tahtı idaresinde bulunan bir şehirde konferansın inikadı, bizim için bir çok sebeplerle lâzım, buna imale edebilir isek bu bir muvaffakiyettir. İzmir'in tahsisi bazı müşkuller çıkarsa musaade ederseniz onu da iktiham ederiz - yani biz her vehile sert kıtmeyeceğiz, en mülayim halde gideceğiz, mülayim olmak âciz olmak demek değildir. Yalnız buna dikkat edeceğiz, mülayim olacağız. O mülayimel de acimizden değil, sulh arzumuzdandır. Sonra efendim, diğer bir şey vardır. Malûmu âliniz bu konferans mahalli bizim toprağımızda olursa, o konferansa gelecek bütün âzaların ibatesini, iagesini, esbabı istirahatını biz temin etmeye mecburuz, bizim

şehirlerimizde onları oturacak yerlerimiz pek yok. Evlerimiz hayata pek alışmamışlar biraz güç olur. İzmir'e büyük gemileriyle gelirler ve orada otururlar. Soora diğer bir mülhaza daha vardır ki - onu Heyeti Celileniz notaya bir karar verildikten sonra - onu arz edeceğim. Nota hakkında bir karar verilmez sizin onu arz etmek münasip değil. İzmir'in müzakere sahnesi olmasının daha başka faydaları da vardır. Yani şimdi umumî olarak arz edebiliriz. Heyeti Murahhasamızı daha kuvvetli teşkil etmek, daha açıkta, daha doğrusu, daha kalî suretlerle görüşmek imkânını bahşediyor, sonra İzmir'den Ankara'ya doğru dan doğruya İzmir merkezinden telgraf muhaberesi imkânı vardır ki en mühim noktalardan birisi de budur. Binaenaleyh İzmir'i intihap etmekten maksadımız da budur. Haricî huyurdıkları gibi İzmir'i kabul etmedikleri takdirde tahliye kabul etmeyerek başka bir şehre gelin derlerse onu da o zaman düşünürüz. yine Heyeti Celilenizde o zaman müzakere ederiz. O zaman kabul mu edeceğiz, ret mi edeceğiz? Bir karar veririz. Yalnız bizim taleplerimiz mukayyiden olduğu için o kayıtların haricinde bize bir teklifte bulunurlarsa tabii o teklife karşı bir cevap vermeliğimizde serbestî hareketi hariz oluruz. Çünkü bir şey ile mukayyet değiliz.

MÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Müsaade buyurursanız, suallerim ikmal olunmadı efendim.

REİS — Bir sual sordunuz, cevabını aldınız. Buyurun Emir Paşa.

EMİR PAŞA (Sivas) — Efendim; bu arzu olunan ihzari konferans tesis olunluğuna göre, ihzari bir müzakerecin temininin bütün manasıyla taraftarıyım, bendeniz onun için - mütarake şartından olmak üzere - tahliye meselesinde ısrar etmek fikrinde değilim efendim. Girizgâhlı bir surette söylemek taraftarıyım. Binaenaleyh zaaf meselesine gelince; bendeniz zaaf değil tahliyede kimsenin muavenetine ihtiyac mes etmeksizin tahliye kudretini hariz olduğumuz halde tahliye ettirmek için bu ısrar edişimiz hoşuma gitmiyor. Bunun bir zaafa hamledilmesinden çekiniyorum.

Evet; İngiltere'nin efkârı umumiyeye ehemmiyet vermek mecburiyeti devrini geçirdiği şöyle bir sırada, efkârı umumiyeyi iğfal edebilecek bir surette ısrar etmeyi ve serrişte vermekten çekinmeyi muvafık buluyorum. İhzari bir müzakereye de hâlel getirmemek için girizgâhlı bir surette bir cevap verilmeğe lâzım demek istiyorum.

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) — Ordunun mütalâası Başkumandanlığın Hükûmete verdiği izahata göre tahliyesiz mütarakeyi kabul edemeyiz, bu katıyen ve katibeten menfaatinıza arzumuza muvafık değildir.

EMİR PAŞA (Sivas) — Bu sulhu kabul etmek lâzımdır.

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) — Yok efendim, müsaade buyurunuz, rica ederim. Asıl meseleyi halledelim, mütarakeyi kabul edelim üç ay müddetle, uç ay müddetle neticele daha üç ay müddetle... «Haydi biz sizin dediklerinizi kabul etmiyoruz» dediler, bizi ileri surdüler. Rica ederim, bugünkü vaziyete göre menfaatinıza muvafık mıdır? Bu değil midir? (Katıyen sesleri)

EMİR PAŞA (Sivas) — Suâl soracağım müsaade buyurun.

MUSTAFA TAKİ EFENDİ (Sivas) — Efendim, «mesailer» yerine, «mesaili insanıyiler» yazılmıştır. Buna itiraz ettiler. İnsaniyet kelimesini kaldıralım da «mesaili insanıyev» kelimesini koyalım dediler. Zaltı âlileri de buna temayül buyurdunuz, bendeniz de o temayüle karşı ısrar ediyorum kaldırmamak daha muvafıktır, mesaili insanıyeleri, daha muvafıktır. Onun için bendeniz iphasını istihdam ediyorum.

REİS — Tadil teklifi mi vereceksiniz? Sorduğunuz sual değil.

MUSTAFA FEVZİ EFENDİ (Erzincan) — Efendim, kısa bir zaman ile tahdid ve bu zamanı tayin edeceğimize ufak bir kayit ilâvesi mümkün müdür? Bu suretle oyalamak mahzurundan iştinap etmek, kurtulmak suretiyle böyle bir şeyin buraya ilâvesi bu konferansın zamanını kısa bir zamanla tahdit etmek mümkün müdür ve muvafık mıdır?

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) — Efendim, malumu âliniz şimdi üç hafta zarfında murahhaslarınızı göndermenizi teklif ediniz, dediler. Bizim tarafımızdan da böyle bir zamanı muayyen, kısa bir zaman için istemek veya şimdi kısa bir zaman zarfında müzakerati bitirmek için maksatlarını bildirmektir değil mi efendim? Maksadı âliniz bu ise bunu böyle umumî hırakmaya müreccalı değildir, çünkü mahzuru (taikler değil) mi efendim? Bize bakınız, bunlar ne cevap verecek? Ya kabul edecek, ya etmiyecekler, başka bir şey değil. Kabul ettikleri takdirde gidilecektir, mesele yoktur. Kabul etmedikleri takdirde biz hyle şu zaman, bu zaman gibi çok söz söylemiş olmuyoruz değil mi efendim? Notamızda bir taraftan bütün efkâr ve âmâlimizi ifade etmek, cihanın efkârına müracaat etmek, fevkalâde sulhu gözükmekte, mümkün olduğu mertebede sul-

ha müheyya olmakla beraber. netancümüzü ima etmekte beraber her halde gerek halen; gerek istikbalen haysiyetimize gelebilecek ufak şeyleri düşünmekliğimiz lâzım. O mülahazaya binaettir, yoksa buyurdunuz gibi öyle bir zaman tayin edecek olursak daha kuvvetli tahdit edilmiş olsaydı bizim koyacağımız maksada daha iyi olabilirdi. Fakat ne cevap alacağımızı bilmediğimiz için böyle bırakmayı muvafık bulduk. Heyeti Vekile arkadaşlarınız dün akşam sırf bu cümle üzerinde arız ve anlık belki yarım saat düştüler. nihayetle böyle olması tesnip edildi.

HAŞİM BEY (Çorum) - Müsaade buyurulursa sözleri bir sual irat edeceğim: Acaba şu cevabi notada, yani kabul edileceğini farz ederek söylüyorum, yüzde kaç ümidimiz vardır? Düveli muhtelifle bunu kabul edecek, Hariciye Vekili Beyin elbette bir hesabı vardır, malumatı vardır. Onun için soruyorum.

YUSUF KEMAL BEY (Devanla) - Malûmu şliniz, umuru hariciye, bilhassa umuru siyasiye hesaba, saymaya sığar şeyler değildir. Bunun istatistiki yapılamaz. Binaenaleyh bunu şu kadar zamanda, bu kadar zamanda söylemekten acızım.

REİS -- (Haşim Beye hitaben) : Bir sual sormaya hakkınız vardır, bir sual sordunuz cevap da aldınız, minnakası, muhavere usulümüzde yoktur.

HAŞİM BEY (Çorum) - Bir sual ni efendim bu?

HASİP BEY (Maras) - Notanın ikinci sayfasında gerçi Yunan fecayinden bahsolunuyor ve bu da tahliye hususundaki ısrarınızın esbabı mucibesini teşkil ediyorsa da, bu fecayı düşmanlar işitince meninin kalıyorlar, bunun faydı mümkün değil midir? (Gürültüler) Bu, notanın tarzı tahririnden çıkarılsın (Gürültüler)

HARİCIYE VEKİLİ (Devanla) - Notanın tarzı tahriri pek rüna bir surette gösteriyor ki bu nota Devletler tarafından bize verilen o kısa bir nota değildir. Biz cihana karşı bu sözleri ne kadar tekrar edersek o kadar hakkımızdaki kuvvetimizi gösteririz. Hatta müsaade buyursanız şimdi son sualler bittikten sonra gayetü sef bir haber üzerine birer cümle daha ilâvesini Heyeti Celilenizden rica edeceğim? O da masun; İslâm kanlarını yeni kurbanlarla tezyit etmektedir, cümlesinden sonra (son günlerde ezvümle İtalyanın tahliye ettiği Sıke taraflarında köyleri yakmak ve ahaliyi katliâm etmek suretiyle irtikâp ettikleri mezalımı bu iddiamızın yeni bir delilidir) diyeceğiz, bu cumleyi ilâve edelim (Hay hay muvafık sâdaları)

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) - Efendim bu, zaman zaman geçmekle beraber şimdi Hariciye Vekili Beyefendi de buyurdular: Ordu sureti tahliye de tahliye esasını kabul etmiştir, Hariciye Vekili Bey; ordu alettir, ordudan fikir alınmaz, fikir meclisindir, ordu mecburdur. Bir kere bu bahsi kabul etmemi. İkinci, bendenizin sualilen maâsadım verilecek notada alınacak cevaba göre bizim şu teklifimiz de gibi aksedecektir, buna karşı tedbir alınmadan, ne inza edilir ve ne de verilir. Buyurdunuz ki, ne cevap gelirse onun da cevabını veriniz. Hayır, evvelâ gelecek cevabı düşünür sonra yazarız. Şimdi tahliyeyi kabul etmiyorum dedi. Biz bir şeyle mukayyediz, o da ihzari müzakere ile kabul ediyordunuz dedik. Şu şartla ki ihzari müzakereyi kabul ediyordunuz, deniyordunuz. Diyordunuz ki ihzari müzakere yapmak üzere bu hususta buraya geliniz. Şimdi onlar bizi tutacaklar, diyecekler ki, ihzari müzakere yapmak şöyle dursun müzakereyi de yapmayınız. İstanbul'da, Edirne'de veya hut Roma'da ihzari bir müzakere yapalım. Eğer bizim tarafımıza olarak yarın böyle bir müşkülât karşısında kalırsak Hariciye Vekâleti siyaseti umumiyesine tesnip edilecek gaye nedir? Bendenizin sualini bir idi. Buna dair bir cevap alamadım. Sonra şurada dördüncü sayfada bir kelime vardır. (Hoca Vehbi Efendiyi göstererek) Efendi. Hazretlerinin de nazarı dikkatini celbetmiştir. (Meşru ve mütevazî olan gayeler) Mütevazî olan gaye gerçi nisbeti millet amma, o kelime orada meşru bir mütevazîli olsa daha münaşıptir. Yani mütevazî gaye olamaz, çünkü gayeye maüstür. Mütevazî gaye muvafık oluyacağı tarzına ben de iştrak ediyorum. Siz de müsaade ederseniz meşru ve mütevazî kelimesiyle tashih edelim.

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) - Şimdi birinci nokta her daim tekrar edilmesi elzem olan bir şeydir. Zannederim Hüseyin Avni Bey biraderimiz de tamamıyla benini gibidir, her şeyi eline bırakmalıdır. Her şey hakkında karar vermeden evvel muhakkak milletin hayatı ve menatını elinde tutan ordunun reyini alınmadan, hangi Heyeti Vekilcinin; hangi Meclisin nefsülenini muvafık olur? Verdiği karar ne'stümlece tabidir. Rica ederim, burada ordu dediğiniz Başkumandanlıktır, ordu dediğiniziz Erkânı Harbiye Riyasetidir, ordu dediğimiziz Müdafaa-i Milliye Vekâletidir. Ordu dediğimiziz Ordu Kumandanı değildir. Rica ederim onları niçin vekil ettiniz? Erkânı Harbiye-i Umumiye Riyaseti yine vekâlettir, Müdafaa-i Milliye Vekâleti yine vekâlettir. Başkumandanlığı cümlesinin başına getirdik, ne için? Arkadaşlar düşmanı atmak için ise düşmanı atacak.

ların evvelâ kendisine sormak lâzımdır. Onda sorarız, benden değil.

MÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Hayır, onu sual sormadım.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — İkincisi buyurdular ki: Evet onda hakları olabilir. Siz bir teklif yapıyorsunuz. Amma bu teklife gelecek cevabın ihtimalatı müteaddidesini nazarı itibara alarak ve onların içerisinde mahzurlar da olacağını düşünerek bunlara karşı yanlış hareket ediyorsunuz. Bu sual sorulmalıdır. Bendeniz ne dedim: Gelecek cevaba göre düşününüz. Gelecek cevabı düşünürüz demek bu sözleri yalnız Hariciye namına söz söylemiyorum, aynı zamanda Heyet Vekile namına söz söylüyorum. Bunları yazarken elbette ve elbette Hükümet bunları düşündü. Fakat Meclis Âlînde, şu cevap gelirse şunu yapmak, bu cevap gelirse bunu yapmak mümkündür diye bunu izah etmekten ise o cevap geldiğinde mesuliyetini deruhte eden arkadaşlar, hiç Heyet Vekile böyle böyle ihtimalleri nazarı dikkate almıştı, şimdi şöyle bir cevap geldi. Buna göre hareket edeceğiz desük. (Doğru sesleri) Sonra efendim, eradaki söz (Meşru ve mütevazıdır) kelime balâporvazane değildir demektir. Müsaade buyurunursanız, bunu şay etmeğe de mecbur idik. Belki cümlede helki, tertipte iyi edobiyata vakit olmıyarsa bu hal olabilir. Biz bu kelimeleri yazarken dilma bunu Fransızca gönderildiğini nazarı dikkate alarak yapıyoruz. Eger ibarede düğüklük varsa bundandır. Fakat söylemek istediğimiz mütevazıdır. Bizim haklarımız meşrudur. Fakat balâporvazane değildir. Efendiler, biz Osmanlı İmparatorluğunun esni ile sizin karşınızda bulunuyoruz. Bağdat'tan Basra'dan Nefçka'dan olan yerleri istemiyoruz demektir. Onun için kelime mütevazıdır. Başka şeye lüzum yoktur zannedim. (Kâfi kâfi sadakarı)

Efendim bu cümlecin ilâvasını da teklif ediyorum, kabul edor musunuz?

REİS — Efendim, heyet umumiyesini reynize arz etmeden evvel Hariciye Vekili ikinci sayfanın dördüncü fıkrasında (Masum olan İslâm kanlarını yeni kurbanlarla tezyit etmektedir) cümlesinden sonra (Son günlerde ezumle İtalya'nın tahliye ettiği Sifre taraflarında köyleri yakmak, ahaliyi katlâm etmek cürresiyte İrtikâp ettikleri mezalim bu iddaimizin yeni bir delilidir.)

HASAN BEY (Trabzon) — Reis Bey; «Yunanlılar» kelimesini ilâve edelim. Yunan ordusunun İrtikâp ettikleri mezalim demek lâzım gelir. (Doğru sesleri)

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Reisââ, doğrudur...

REİS — Yunan ordusunun tekrar ediyorum - son günlerde ezumle İtalyanın tahliye ettiği Soko taraflarında, köyleri yakmak, ahaliyi katlâm etmek üka ettikleri efali iddia ettiğimiz mezalimin yeni bir delilidir, cümlesinin ilâvasını teklif ediyorum, Hariciye Vekili... Bu fikrayı kabul buyuranlar lütfen el kaldırsın; (Ekseriyeti azime ile kabul edildi)

Efendim, müzakerecin kifayetine dair takrir var, taahhüt teklifleri de var, Hasan Fehmi Bey'in, Lütfi Heyin ve Müseyin Avni Bey'in de hakkı kelimeleri vardır. Evvelomirde müzakerecin kifayetini reyî âlinize arz edeceğim. Müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın. Müzakerecin kifayeti ekseriyeti azime ile kabul edildi. Takrirleri okutuyorum efendim.

Riyasetü Celileyne

Heyet umumiyesi hakkında müzakere kâfidir, bir defa da Hariciye Encümenini dinleyerek tashih için verilen takrirlere göçilmesini teklif eyleriz.

22 Nisan 1338

Gümüşhane

Hasan Fehmi

İzmir

Mahmut Esat

REİS — Efendim, Hariciye Encümeni, marbata-siyte notayı aynen kabul ettiğini arz etmiştir, zannedim.

Riyasetü Celileyne

1. Müzakere kâfidir.

2. Cevabi nota müsveddesinin reye vaz ve kabulü

teklif eyerim.

Karahisarî Sahip

Mehmet Şükri

Canik

Emin

Biga

Hamit

Canik

Şükri

Riyasetü Celileyne

Müzakere kâfidir, nota cevabının aynen kabulünü teklif eylerim efendim.

22 . 4 . 1338

Ergani

Sirri

Riyasetü Celileyne

Nota müsveddesinin dokuzuncu fıkrası, kır dördüncü sayfada muharrerdir. İşte o sayfanın ikinci satırındaki «Cezaya» kelimesinin «azarlar» tabdilen tayyini teklif eylerim.

Muş

Ahmet Hamdi

Riyaseti Celaleye

Notada (ceza) yorino (zararlara) kolimesunun yazılmasını ve mesaii insaniyeden insaniyeye sözünün tayyini teklif eylerim.

Edirne
Şorci

Riyaseti Celaleye

22 . 4 . 1338

Cevabi nota heyeti umumiyesi ve tarzı tahiri itibariyle güzeldir, gayanı takdirdir. Yalnız berveşi âti ufak tefek kelime tadilatı yapılmasını lüzumlu görmekteyim :

İkinci sayfada alttan onuncu satırdan Hıristiyan kelimesinin kaldırılması; alelilak ekalliyetler demek kâfidir ve mesaii insaniye yerine yalnız mesai kâfidir.

Üçüncü sayfa üstten üçüncü satıra esasen Yunanistan ile âlâkai katiyesi olmayan şeraiti sülhiye suretiyle tasrih etmeli. Vakti notada aşağı tarafta da buna dair kayıt varsa da burada tekrarı da faydalı olur. Üçüncü sayfa alttan sırf müslüman olduğu için kaydı behemehal tay olunmalı ve bu sahriin başında ki Hıristiyan kelimesi yerine de (diğer milletlere) diye yazılmalıdır. Bu suretle arzu edilen mana zaten tahtında müstetirdir.

Esasen âlemi İslâm, Türk davasını kavramış ve pek iyi müdafaa etmektedir. Notanın bu kısmının âlâkali kalması âlemi İslama karşı propoganda yapmak maksadıyla yazıldığı anlaşılıyor. Bundan gelecek fayda zararından fazla olacağına kanım.

Dördüncü sayfa üstten ikinci satıra en ağır ceza yerine en ağır zarar komak daha doğru olur.

Beşinci sayfanın üstten beşinci satırın başına (... tarihli notada kendilerine salâhiyet ita olunduğu bildirilen Düveli müttelifika murahhaslarının tarzında yazılması bu lizmit içtimainin hiç bir suretle Düveli müttelifo notasında, mezkûr esasatı sulhiyenin kabulü manasını tazammun etmeyeceği ve tamamen ihzari mahiyette olacağı noktai nazarı daha sarıh ifade eder fikrimdeyim.

Trabzon
Hüsrev

Riyaseti Celaleye

Notaya yazılan cevap müsveddesi en muvafık bir şekilde olup ancak Ömer Lütfi Rey arkadaşımızın teklifi vechide «ceza» kelimesinin «zarar» kelimesine tahvilinden sonra aynon kabulünü arz ve teklif eylerim.

22 . 4 . 1338

Dersim
Abdulhak Tevfik

Notanın nihayeti olan (şu kadar var ki) den sonrası katiyeti ihlâl su götürür yeri bulunduğunu ima ediyor. Bu notaya muvafık cevap verecek olsalar belki ihzari müzakereye taliki mesale cemelerine sebep olacaktır. Böyle bir teklif ve tedbirin, notaların tevallü eteceği anlaşılırsa o zamanı yani nihayete sâkılanmasını ve (şu kadar var ki) ile başlayan son fıkranın tayyini teklif eylerim.

Ertuğrul
Necip

Riyaseti Celaleye

Şu kadar var ki fıkrasından sonra (esasatı sulhiye hakkında) bu fıkranın dâvesini teklif eylerim.

22 . 4 . 1338

Siverek
Lütfi

Riyaseti Celaleye

Düveli müttelifo murahhaslarının evveke demeyan ettikleri şeraitten ahiren vermiş oldukları cevaplara rucu etmiş olmalarını, müzerrret bizi oydamak ve bu sebeple düşmana daha ziyade iktisabı kuvvet için vâkıf kazandırmak istediği manasını veriyorum. Bir taraftan da lizmitle tarafeyn murahhasları arasında muhtelif nokatı nazar üzerinde münakaşa icrâsı için teklifana bulunmakta düşmana bu fırsatı biz vermiş oluyoruz. Binaenaleyh eğer bu surette imran evkat bizim için daha ziyade iktisabı kuvvet etmeyüp to düşman için daha ziyade istifade bahş olduğuna Hükümet kani ise notadan bu (lizmitle murahhasların içtima) fıkrasının tayyini ve cevabın daha kati verilmesini teklif eylerim.

Yozgat
Suloyman Sım

Riyaseti Celaleye

Arkadaşların bazılarının talebi vechide (mesaii insaniyeleri) terkibinden (insaniye) kelimesi tayyolunursa Hıristiyan ekalliyetlerin himayelerini ve binaen taassuhu Hıristiyanlıklarını yüzlerine vurmak gibi bir nezaketsizlik olduğundan mezkûr taleplerin reddiyle (mesaii insaniyeleri) tabirinin haliyle ipkasını talep ve teklif eylerim.

Sivas
Mustafa Taki

Riyaseti Celaleye

Cevabi notanın muhtacı tadil olan cihetleri hakkındaki mikatı nazarıma şifahan arz ettiğim vechide tespit olmak üzere ikmah müzakereoin yarına talikini teklif eylerim.

Melatiye
Lütfi

REİS — Hariciye Vekîî Beyefendi: bu bapta cevaplarınız var mı?

YUSUF KEMAL REY (Hariciye Vekîî) (Kastamonu) — Birer birer cevap vermek icâh etmez. Zannediyorum, ki kâfi derecede cevap verdim.

HÜSREV BEY (Trabzon) — Efendim, bendeniz mühim meselele, kullanmış olduğunuz usulle doğru yola çıkacağımızı zannetmiyorum. Bir usulumuz var. Rei veya kabul veyahut şunu istiyorum deniliyor. O takrirler bir mesele üzerine değil ki. Efendim görüyor ki Meclîsi Aâ; notayı heyeti umumiyetisiyle kabul etmiştir. Yalnız ufak, tokok kelimeler ilâve edilmek isteniyor. Bu iş, dostlar alış verişle görşün de ğildir. Mademki böyledir, binaenaleyh bendenize bu takririn heyeti umumiyetini Hariciye Vekîî Reye verelim. Lütfen mütalaa buyursunlar. Meclîsin Heyeti Umumiyetinin fikrini de alsınlar, ona nazaran yapınlar değil mi efendim? Hatta bazılarını, kabul buyurdıklarını da burada söylediler. (Doğru sesleri)

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekîî) (Kastamonu) — Efendim; bundan maksat müzakereyi tenkid ise doğrudan doğruya ona gidelim, onu mevzu bahis edelim. Yok, eğer tehiri değil de bu takrir ferio yegân, yegân telkiki ise verdiğimiz bendenize birer birer telkik edeyim. Yalnız zannediyorum ki bu takrirlerin aksinesine cevap verdim ve fikrini izah ettim. Binaenaleyh şimdi vereceğim cevapları öncelce verdim, zannedirim. Eğer Heyeti Celilen a. tasvip buyurur da tekrar telkik edilsin denirse onu da yapayım. (Hayır, hayır sesleri)

REİS — Efendim, Hüsv Beyefendinin beyanatına mukabil Hariciye Vekîî Reyin mütalaaatını dinlediniz. Buna nazaran Hüsv Beyin takririni reyinize arz ediyorum. Yarı takrirler Hariciye Vekâlatına havale edilsin; neticeyi, ayrıca müzakere edelim. Diyorlar. Bunu kabul buyuranlar lütfen el kaldırsın? Kabul edilmeyi efendim. Malatya Mebusu Lütfî Beyin takririni reye koyuyorum efendim. (Malatya Mebusu Lütfî Beyin Takririni tekrar okundu)

REİS — Kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmedi, efendim.

(Edirne Mebusu Şeref Beyin takririni tekrar okundu) (Hayır sesleri)

REİS — Burada iki fikra var. Birer birer reyimize koyacağım. Evvelâ notada oza yerine zararları kelimesinin yazılmasını kabul edenler lütfen el kaldırsın. Efendim tekrîk etmek mümkün değil; muvafakat edenler lütfen ellerini kaldırsın. Efendim; ellerini

rinizi indiriniz. Arkadaşlar rica ederim yerleriniz oturuyorlar. Diğer surede reye koymağı mecburum. Notada «Cezacı» yerine «Zararlar» kelimesinin yazılmasını arzu edenler lütfen ayağa kalksınlar? Efendim notada «ceza» yerine zararlar kelimesinin yazılması ekseriyetle kabul edildi.

İkinci (krasi, mesale) insanıyeden, insanıye kelimesinin tayini teklif ediyor. Bu tayini kabul edenler lütfen ellerini kaldırsınlar. Kabul edilmedi.

HÜSREV BEY (Trabzon) — Reis Beyefendi, usulü müzakere hakkında bir şey arz edeceğim. Maksadım şuydu ki, Şimdi Hariciye Vekîî Beyefendi, gerek insanı kelimesinin ve gerek zarar kelimelerinin Heyeti Vekilece kabul bulunduğunu ve yazıldığını söylemişti. Şimdi reye konduğunda hay, hay diye bağırışlık. Baş el kaldı. Onun için bununla oynamaya vaktimiz yoktur. (Gurultular ve handeler)

REİS — Efendim, muvafakat buyurun.

HASAN FERİDİ BEY (Gümüşhane) — Usulü müzakereye bir sövliyeceğim. Efendim, malumu âliniz mesele hariciyenin Meclîste müzakeresi için nizamnamemizde ayrıca bir fasıl temin edilmiştir. Bu diğer kanunlar gibi tadilname şeklinde müzakere edilmez efendim. Vakti tadilname veriliyor. Fakat Hariciye Encümenine Heyeti Aliyenice diğer encümenlerden daha fazla salâhiyet verilmiştir. Meclîsin nazarı dikâle alıp kabul edeceği her hangi bir takrir Hariciye Encümenini müzip görünmezse nizamnamenin tarzı tahririne göre Meclîsin ondan feruğat cimesi lâzım gelir. Bunun için iş uzatılmaktansa Hariciye Encümeni şu okunan takrirlerden hangisini kabul edecek veya tasahihler arasında hangisini kabul edecek ise bunu söyleyin. İki suretle hallâdelim. Bunun için Hariciye Encümeninin bir mevkîi mahsusu vardır ve onun reyine muracaat zaruridir. Nizamnamoye riayet ettiğimiz ta'firdir..

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — O İstanbul Meclîsinde

HASAN FERİDİ BEY (Devamla) — Hatıra gelir ki Meclîsin ekseriyetinin kabul ettiği noktâ nazarda Hariciye Encümeni akidini ittihaz etirse mutlaka idalâyetin reyini ile mi mukayyet olacağı? O vakit ofendiler, encümeninizi değiştirmek icâbeder. Yoksa mesele hariciyede alâkâlı her şeye karar verilmeyiz. Bunun için Hariciye Encümeninin hakkını teslim edelim. Hu telkiklerden hangisini kabul edebilecektir. Ondan sonra Meclîsi Alinin mutlaka ısrar edeceği noktalar varsa o ayrı bir mesele teşkil eder.

MÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim, cülden arkadaşlarımız mühim bir noktaya işaret buyurdular. Yalnız Hasan Fehmi Bey zannederim yalnız bir noktada Meclisimizin şekline isabet buyurdular. Çünkü Meclisimiz öyle buyurdukları gibi değildir. İçerisinde ishtial vardır. Zira bizim Meclisimiz her sıfatı camidir. Binaenaleyh bu tadilatnameler Encümene verilmeli ve bunun üzerine teklif edilmeli. Bunların dercinde fayda nedir diye bir mazbata ile gelirse isabet ederler. Fakat bizim Mecliste bir hassa, bir hastalık vardır ki o da alelacele bir iş çıkarmaktır. Bunda teemmül lüzümü ve teenni lüzümüdür. Bu tadilatnameleri Encümene verelim. Encümeni Hariciye iki saat sonra biz bunların dercinde bir mahzur varsa tekrar bize bittirilsin. Fayda varsa dercedilsin ve bitsin. Eğer biz bu zihniyetle müstacelen iş çıkaralım derseniz bu hata devam eder. Efendiler; o nizamname, yarın bizim ihtiyacımıza kâfi değildir. Bu günkü ihtiyacımız budur. Hariciye Encümenine veririz. Hariciye Vekili Beystendi ile bir saat, iki saat müzakereden sonra bizi ikna edecek delil ile gelirler. Bu ilharelerin ihtimalinde şu zarar var. Konulmasında şu fayda vardır diye mazbata ile gelirler ve bizi bu suretle tenvir etmelidiler. Takrir veren arkadaşlarımızın mütalaaası alınmadan takrirler rey'e kondu. Tabii bu müşküldür.

TEVFIK EFENDİ (Kangiri) — Usulü müzakere hâkikiyatında söylendi, yine aksi takarrür emî.

REİS — Niçin söylüyorsunuz efendim, söz vermedim. (Handeleri) Hariciye Vekilinden sordum. Ben bu takrirlerin okunmasına şifâhen cevap verdim buyurdular. Ayrıca tamkime ve mütalaaasına lüzüm görüyorunuz. Fakat teklifini Heyet-i Aliyeye arz ediyorsa ki o da şimdiki reyinizle arz olunuyorsa dediniz. Binaenaleyh Hasan Fehmi Beystendinin ifadelerine Hariciye Encümeninin mütalaaası varır olacağı söylenirdi. Hariciye Encümeninin rey ve mütalaaalarının sarıması lüzumuna kâfi olduklarını anladım. Onun için Hariciye Encümeni Mazbata muharriri bey bu hususta söz aldı, ona söz veriyorum. Bu suretle neticeye vasıl olabiliriz.

VELİ BEY (Nispeti) — Efendim, Hariciye Encümenimiz cevabı nota hakkındaki nokta-i nazarı mazbatasında bildirdi, ve dedi ki bu müsvedde aynen kabul edilmelidir ve Encümen ekseriyeti ile bu müsveddeyi tasdik etmiştir. Kabul edilmektedir. Encümen yine ekseriyetle müsveddeyi tespih etmiştir. Binaenaleyh Encümen hissiyatını, kanaatini, nokta-i nazarını bu mazbatada izhar etmiş bulunmaktadır. Bu kanaatini Encümen izhar ederken Heyet-i Cehlenin durudiraz mev-

zûu munakaşası olan kelimat, cümleler üzerinde mü-nakaşalarda hulundu ve Heyet-i Vekile tarafından getirilen müsveddenin ihtiva ettiği kelimelerde ve cümlelerde mevcut olan mananın ve oraya o kelimelerin konulmasını pek mütevazın, pek mahirane ve maksadı pek ziyade remine kâfi olduğu kanaatini izhar etti ki onu aynen muhafaza hususunda musur kalmıştır. Bunun için rica ederim bu gibi siyasi metinlerde kelimelerin ulu orta ilhamlarla tebdil etmekten ise kâni, etraflı, uzun ilâhuncelerin mahsulü olan motri adının ana fikirleri madamki mahfuz kalacaktır. Kelimatın mahfuz kalmasını itizam edelim ve Hariciye Encümeninin mazbatasını, Hariciye Vekili Beystendinin kabul ettiği bazı tadilat müstesna olmak üzere kabul edelim; bu takrirleri Hariciye Encümeni mazbatasına ile karşılaştırmak suretiyle Hariciye Encümeni Mazbatasını kabul edilsin ve motri aynen muhafaza edilsin. Bu suretle motrin aynen mahfuziyeti cihetini itizam etmiş olalım. Encümen bu nokta-i nazarı tasvibi aklilerine arz ediyorum, ve hepimizi tahrik eden endişelerin murim mahfuziyetiyle helegan inabalâğ remim edileceğini Encümen namına izhar ediyorum ve o kanaatta hulunuyorum.

REİS — Efendim, Hariciye Encümeni namına mazbata muharriri Beystendinin beyanâtı meşmu âliniz oldu. Kendi ifadeleriyle teyit ettikleri gibi şimdiki kadar Hariciye Vekilinin Söke vaziyeti dolayısıyla icra edilen mezalim hakkında teklif ettiği ve heyet-i umumiyeye kabul edilen fikradan başka Edime Mehmedî Şeref Beyin takririndeki ceza yerine zarar kelimesinin Heyet-i Umumiyesiyle kabul ve ikâme edilmesi suretini Encümen de kabul ediyor. Bundan başka diğer takrirlere karşı Encümenin bu baptaki mütabası üzerine mazbatayı Rey-i Alinize arz ediyorum. (Muvafık sesleri) Şu halde Makâm-i Riyaset Hariciye Encümeninin mazbata muharriri vasıtasıyla izah ettiği veçhile mazbatasını rey-i Şimîze vadediyorum. Hariciye Encümeninin kabul buyurulan tadilatta dalil olduğu halde ve Hariciye Encümeninin mazbatasını kabul edenler hülfen el kaldırsın, büyük bir ekseriyetle Hariciye Encümeninin kabul tarzında olan teklifi kabul edilsin.

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) — Arkadaşlar; bir nokta daha arz edeceğim. Deminki maruzatın sırasında denuştim ki (İstemiyürüz sesleri) İznilâlin mahallî icrında olmak üzere teklifi bir başka mülâhazaya mebnî denuştim ve onu nota Heyet-i Cehlenin tarafından kabul edildikten sonra arz edileceğini beyan etmiştim. Biz Heyet-i Vekile

arkadaşları düşünürüz ki İzmir'e gidecek Heyeti Murahhasamızın başında bizzat Meclis Reisi Paşa Hazretlerinin bulunması bir çok nükate nazir itibarıyla muvafık ve memleketin menafii ihtizasıdır. (Çok muvafık sesleri) Bunu tabii şimdiden Düveli müteali fevce bildirmiyoruz. Yalnız bir cevabi muvafık aldığımız zaman kendilerine bildireceğiz. Cevabi muvafık almadan bildirmek muvafık değildir. Yalnız şimdiden Heyeti Celilenizin malumu olmak üzere arz ediyorum. Çünkü malumu âliniz Meclis Reisi Paşa Hazretleri, Heyeti Murahhasanın riyasetinde gittikleri vakitte kendilerine verilecek selâhiyetname Hariciye Vekâletinden değil doğrudan doğruya Meclisi Âlinizden olacaktır. Yani Meclisi Âliniz bir kararı mahsus ile haz buyuracaktır ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin fevkalâdelikleri içte bu gibi kararlarla görülecektir. Onun için şimdiden Heyeti Celilenize arz ediyorum ve nevice olmak üzere budur. (İnşallah sesleri)

LÜTFİBEY (Malatya) — Böyle sahilde bulunan bir mahallâ Paşa Hazretlerinin girmesi doğru mudur bir mahzur yok mudur?

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Onların..

REİS — Efendim mükaade buyurursanız habi celsede Heyeti Aliyenize arz edilmek üzere Yusuf Kemal Beyin Kastamonu Mebusu sıfatıyla bir takriri vardır.

Rüyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Ahiren Avrupaya vukubulunan seyahatim esnasında Heyeti Vekile kararıyla adizlerine vermiş olan yevmiye mükârarının Meclisi Alice muvafık ve mühasup görülen hüdde tenzilini sureti mahsusuda növiz ve bu muamelemin habi bir celsede icrasını - dugmanfarca bu bapta yapılacak propagandadan ihiraze - ayrıca arz ve teklif eylerim.

11 Nisan 1338

Kastamonu Mebusu ve
Hariciye Vekili
Yusuf Kemal

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Devamla) Yalnız Mobus sıfatıyla değil aynı zamanda Hariciye Vekili sıfatıyla..

REİS — Efendim, Yusuf Kemal Beyin Heyeti Âlinize vaki olan maruzatına müttali oldunuz. Söz isteyen var mı? (Muvazenei Maliyeye sesleri)

ŞİKRÜ BEY (Karahisar Sahip) — Evvelce bu hususta karar verilmemiş midir?

REİS — Efendim cereyan eden muamele gayet sarıhür. Yusuf Kemal Beyefendi Avrupaya girdikten burada izahat vermiştir. Bu bapta Hükümet tahsisat teklif etti. Heyeti umumiye hatta Muvazenei Maliye

ye girmeğe lüzum görmeden müstacelen kabul ettiniz. Bu heyeti umumiyenin malumu olduktan sonra tahtı beyan etmek mecburiyetindeyim. Hariciye Vekili Beyefendi huku huku sözler söylemek suretile bu teklifi Heyeti Aliyenize arz ediyor. Heyeti Aliyeniz tenfisi muvafık görürseniz ona göre muamele yaparsınız. Muvafık görmüyorsanız yapılacak bir muamelesi olmuvacaktır. Bu takriri muamele görmek üzere muvafakat edenler lütfen el kaldırsın, heyeti umumiyeti bu takririn muvafık muamele bir şekli görmedi.

Efendim, habi celsenin kifayetine ve celsei Âliniyeye geçilmesini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir.

Lütfen arkadaşlar salonu terkalmesinler. Bir mesele hakkında İhtisat Vekâletine istisah takriri vardır.

Celsemiz âlenidir efendim.

(Okunmayan Takrirler)

22 4 1338

Riyaseti Celileye

Cevabi nota heyeti umumiyeti ve tarzı lahriri itibarıyla güzelidir. Şayanı takirdir. Yalnız berveçhi-âti ulak tefek kelime tadilatı yapılmasını lüzumlu görülmekteyim.

İkinci sayfada alttan onuncu satırdan ahristiyano kelimesini kaldırmalı. Alçıklık zekalliyetlere demek kâfidir. Mesai insaniye yerine yalnız mesai kâfidir.

Üçüncü sahife üstten üçüncü satır : Esasen Yunanistanla alâkai kalıycısı ulmıyan şerahi sulhiye ne suretile tasrih edilmeli. Vakıa notadan aşağı tarafta da buna dair kayıt varsa da burada tekrarı faydalı olur.

Üçüncü sayfa alttaki asiri Müsliman olduğu içine kayılı behemihal tay olunmalı ve bu satırın başında ki ahristiyano kelimesi yerine de adiger müctileres diye yazılmalıdır. Bu suretile arzu edilen mana zaten tabında müstefildir.

Esasen âlemi islâm Türk davasını kavramış ve pek iyi müdafaa etmektedir. Notaların bu kısmının alâhalihı kılması âlemi islâma karşı propaganda yapmak maksadiyle yazıldığı anlaşılıyor. Bundan gelecek fayda zararından fazla olacağına kaniim.

Dördüncü sayfa üstten ikinci satır : En ağır cezaa yerine en ağır zarara demek daha doğru olur.

Beşinci sayfanın üstten beşinci satırın başına (... tarihik notada kendilerine selâhiyet ile olunduğu bildirilen düveli müttefika murahhaslarının) tarzında

yazılması bu izmit içtimasının hiç bir suretle düvel mütelife notasından mezkûr esasatı sulhiyenin kabulü manasını tazammun etmiyeceği ve tamamen ihzârî mahiyette olacağı noktaî nazarına daha sarîh ifade eder fikrindeyim.

Trahzon
Hisrev

Riyaseti Celileye

Düvelî itilâfiye murahhaslarının evvelce dermeyan ettikleri gerattten ahiren vermiş oldukları cevapla rücu etmiş olmalarını mucerred bizî oyalamak ve bu sebeple düşmana daha ziyade iktisabî kuvvet için vakit kazandırmak istediği manasını veriyoruz. Bir taraftan da izmit'te tarafeyn murahhasları arasında muhtelif nikatî nazır üzerinde münakaşa icrası için teklifatta bulunmakla düşmana bu fırsatı biz vermiş oluyoruz. Bincañaleyh eğer bu suretle imrârî evkat bizim için daha ziyade iktisabî kuvvet etmiyip de düşman için daha ziyade istifade bahş olduğuna hükümet kani ise notadan bu (izmit'de murahhasların içtimâî) fikrasının tayyini ve cevabın daha kat'î verilmesini teklif eylerim.

Yuzgat
Süleyman Sirri

Riyaseti Celileye

Notaya yazılan cevap musveddesi en muvafık bir şekilde olup ancak Ömer Lütfi Bey arkadaşımızın teklifi veçhile acezas kelimesinin ezazarı kelimesine tahvilinden sonra aynen kabulünü arz ve teklif eylerim efendim.

22.4.1338
Dersim
Abdulhak

Rifyuk Millet Meclisi

Riyaseti Celilesine

Ahiren Avrupâ'ya vuku bulan seyahatim esnasında Heyeti Vekile kararıyle icizlerine verilmiş olan yuvniye miktarının Meclisi Âlice muvafık ve muvafık gönülen haddü tenzilini sureti mahsusada niyaz ve bu niyamelerin hafî bir cekte icrasını düşmanlara bu bapta yapılabilecek propagandadan ihzârâzen - ayrıca arz ve teklif eylerim efendim.

11 Nisan 1338
Kastamonu Mebusu
Hacıye Vekili
Yusuf Kemal

(Celse hafiyeye meyanında ruzmaniye 11.4.1338
Heyeti Umumiyye 12.4.1338)

Reddedilmiştir.
22.4.1338
Kâtip
Makki

Riyaseti Celileye

Cevabi notanın muhtacı tâdil olan dâhetti hakkindaki nikatî nazarımı şifaben arz etüğüm veçhile tespit üzere ikmalî müzakerenin yarına talikini teklif eylerim.

Malatya
Lütfi

Riyaseti Celileye

1. Müzakere kâfidir.
2. Cevabi nota musveddesinin rey'e vaz ve ka-bulünü teklif eyleriz.

Canik
Emin
Karahisarısahip
Mehmet Şukrî

22 Nisan 1338
Biga
Hamit
Canik
Süleyman

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Nota cevabının aynen kabulünü teklif eylerim efendim.

Ergani Mebusu
Sirri

Riyaseti Celileye

Tahliyenin sulha tekaddüm etmesini muhik gösterecek esbab ve delâlet niyanına âtidedki mealde bir noktayı ilâvesini teklif eylerim.

Eriğrul
Necip

Hadisenin izalesi sebebin refine mütevakkif bulunması kaidet külliyesine ve vaziyeti hazırıyı tevliid eden esbabın en mühimünü Mondros mütareke vaziyet ve şerhünün ihlâli olmasına göre dahi tahliyenin, yani o mütareke vaziyetine rücuun her şeye tekaddüm etmesi lâzime hakkaniyet olarak görülmeğe ıktiza eder.

Riyaseti Celileye

Heyeti umumiyesi hakkında müzakere kâfidir. Bir defa da Hariciye Encümenini dinleyerek tasih için verilen takrirlere geçilmesini teklif eyleriz.

22 Nisan 1338
Izmir
Mahmut Esat

Gümüşhane
Hasan Fehmi

Riyaseti Celileye

Arkadaşların bazılarının talebi veçhile (mesai insanîyeleri) terkibünden (insaniye) kelimesi tay olup hristiyan ekalliyetleri himayetlerini ve binaenaleyh taassubu hristiyanelerini yüzlerine vurmak gibi bir nezaketsizlik olacağından mezkûr taleplerin reddiyle (mesai insanîyeleri) tahirinin halıyla ipkasını talep ve teklif eylerim.

Sivas

Mustafa Taki

Riyaseti Celileye

Notada (ceza) yerine (zararlara) kelimesinin yazılmasını ve mesai insanîyeden (insaniye) sözünün tayyını teklif eylerim.

(Birinci fıkra kabul edilmiştir. Kâtip Hakkı)

22 Nisan 1338

Edirne

Şerof

Riyaseti Celileye

Notanın nahiyeti olan (şu kadar varki) den sonrası katiyeti ihlâl su götünür yeri bulunduğunu ima ediyor. Bu notaya muvafık cevap verecek olsalar bile ihzari müzakereye tabii mesele etmelerine sebep olacaktır.

Böyle bir teklif ve tedbirin notaların tevahi edeceği anlaşılıyorsa o zamana, yani nihayete saktanma-

sını ve (şu kadar var ki) ile başlıyan son fıkranın tayyını teklif eylerim.

Ertağrul

Necip

Riyaseti Celileye

Cevabi notanın müzakeresini yarına talik etmek mutalâa ve muhakeme için zaman kazanmak cihetünden münasip olacağından müzakerenin tehirini ve yarına talikini teklif eylerim.

Çorum

Dursun

Riyaseti Celileye

Nota musveddesinin dokuzuncu fıkrası, ki dördüncü sahifede muharrerdir. İşte o sahifenin ikinci satırındaki (cezaya) kelimesinin (zararlara) tebdilen tayyını teklif eylerim.

Muş

Ahmet Hamdi

Riyaseti Celileye

Şu kadar var ki fıkrasından sonra (esasatı sulhiye hakkında) bir fıkranın ilâvesini teklif eylerim.

22 4 1338

Siverek

Lütfi

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

25 Nisan 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa	Tezkere	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÁSASI	294		304
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	294	1. — Muş Mebusu Kasım Efendi hakkın- daki şikâyeti mutazammın Dahiliye Vekâ- leti tezkeresi.	304:305
Lâyhalar	294	3. — AZAYI KIRAM MUAMELÂTI	303
1. — Vâzifei mahsusı ile Ukrayna'ya gi- decek heyetin masarifi zaruriyesine karşılık olmak üzere 1338 senesi Hariciye Vekâleti büncesine mevzu talimat kummine müzayyet kanun lâyihası.	294:303	İstifa	303
		1. — Vâzifei mahsusı için Ukrayna'ya gidecek heyete dahil Sinop Mebusu Rıza Nur Beyin heyet üzaliğundan istifası.	303:304

Cilt : 19

34 nci İnkılat 2 nci Celse

OTUZ DÖRDÜNCÜ İNİKAT

25 Nisan 1338 Salı

İkinci Celse

Bed'i Müzakerat

Saat Dakika

2 3 (Sonra)

REİS : Reisi Sâni Rauf Beyefendi

KÂTİP : Enver Bey (İzmir)

REİS — Efendim; celseyi hafı olarak küşat ediyorum. Zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

I. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

OTUZ İKİNCİ İNİKAT

22 Nisan 1338 Cumartesi

İKİNCİ CELSE

Reisi sâni Rauf Beyefendinin tahtı riyasetlerinde bitinikâat mütareke hakkında hilâf devletlerine verilecek cevabî nota müzakeresine geçildi ise de mezkûr notanın henüz tevzi olunmasına mebni azayı kıyamca tetkik edilmek üzere bir buçuk saat sonraya tehiri müzakeresi kabul olunarak teneffüs için celse tatil olundu.

ÜÇÜNCÜ CELSE

Rauf Beyefendinin tahtı riyasetlerinde bitinikâat cevabî nota müzakere edilerek Hariciye Encümeninin

tadilatı veçhile kabul olundu. Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin muhassasatının tenziline dair takrirî karar olarak mevkii muameleye konulmasına karar verilip celsei aloniyeye geçildi.

Reis
Reisi sâni
Rauf

Kâtip
Van
Hakkı

Kâtip
İzmir
Enver

REİS — Zaptı sabık hulâsasını reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler... Kabul edilmiştir.

2 — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

Lâyhalar

1. — *Vnzifci mahsusı ile Ukrayna'ya gidecek heyetin masarısı zaruriyesine karşılık olmak üzere 1338 senesi Hariciye Vekâleti bütçesine mevzu tahsisat kanununa müzeyyel kanun lâyhası.*

REİS — Efendim, Hariciye Vekili Beyefendi Ukrayna'ya gidecek olan heyetin tahsisatı hakkında bazı nakatî nazarını ve metalibatım Heyeti Aliyenize hafı olarak arz etmeye lüzum gördüler ve bu tarzda makâmı müracaat ettiler. Bu heyetin masarısı seferiyeyi mübreneleri hakkında Hariciye Vekilinin Heyeti Âlinize hafıyca beyanatta hulûnmasını kabul edenler lütfen el kaldırsın. (Hayır, hayır alenen sesleri)

REİS — Efendim, müsaade buyurunuz, Hariciye Vekili söz söyleyecek.

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) — Efendim, müsaade ederseniz bu kanun bir

defa on beş bin lira olarak Heyeti Celilenize gelmiş ve Muvazene-i Maliye Encümeninden geçmiş ve bilâhare yedi bin beş yüz lira verilmiş (İşitmiyoruz sesleri) Bu kanun evvelce Heyeti Celilenize gelmiş. Muvazene-i Maliye Encümeni bazı mütalâata binaen ki onları uzun uzadıya arz edeceğim - yedi bin beş yüz liraya indirmiş ve bu Heyeti Celilenizden geçmiş. Şimdi buna yedi bin beş yüz lira daha istiyoruz. Meclisi Âlinin bu hafta, bu mesele hakkında belki arz, amik ileri geri sözler söyleyeceği için bunu tensip buyurursanız hafı celsede yapalım. Sebebini arz ediyorum. Takdir buyuracak yine Heyeti Celilenizdir efendim. Kabul, ret cihetleri tabii başkadır efendim, yalnız hafı veya aleni olmasını arz ediyorum. Müsaade ediniz efendim, evvelâ Meclisi Âliden tahsisat istenip de ondan sonra heyet, aza intihap edilmiş olsaydı daha iyi olurdu. Şimdi ise gidecek arkadaşlarımız

taayyün etmiş ve arkadaşlarımız Meclisten gidiyor. bunu bir an evvel göndermek lazım. Onun için ben Meclisi Âliden niyaz ve istirham ediyorum. Bizim burada sırf bütçe mülahazasıyla, sırf tahsisat mülahazasıyla söyleyeceğimiz sözlerin, Ukrayna'ya bir heyet gönderip göndermemek itibarıyla huska cihetlerden, haripten sui telakkî edenler de olabilir. Onun için münasip görürseniz halî olarak celse devam etsin. (Muvafık sesleri) Bu mülahazaya mehni arz ediyorum. Kabul, ret yine Hoyeti Celâlinize muhavveldir.

REİS — Yusuf Kemal Bey, Salâhattin Bey bir sual soracaktır.

SALAHATTİN BEY (Mersin) — Beyefendi bir şey sormak istiyorum. Zannediyorum, bu Encümen'den bir defa geçmiş bilhüde bir ikinci defa daha geçmiştir. Elbet bunun hesabına bakmışlardır. Ve bunu yapmaları; bu vazifelerin yapılmasından değil, ifa olun maseve kâfi görüldükleri için böyle yapmışlardır. Binaenaleyh vazife mi lazım, yoksa her hangi bir hususata zatiye mi lazım. Bendenizin anlamak istediğim şey budur. Bu meselede desilmesine dalı hacet yoktur. Meclis'in vakti de buna müsait değildir. Binaenaleyh verilen para ile iktifa edilmelidir. Niyle söyleri Meclise götürmek Meclis'in nezahet ve ulviyetine yakışmıyor. Bendenizce bu zaatır. Bu bapta hiç bir kelimeye mahal yoktur. Zati meseleyi uzatmayalım ve böylece gâlibi işbente uğraşmayalım. Bu bir hizmet meselesidir. İşleyen gider, isteyen gider. Bunun hakkında Vekâletî aidesi mülahazasını söylemeliydi. Mademki Encümen bu meseleyi bu suretle takdir etmiştir. Bendeniz bunun hakkında fazla uğraşmaya mahal görmiyorum. Yani bunlarla uğraşmayalım. Allâ ağına vakitimiz dardır.

REİS — Mesale Hariciye Vekilinin taklifi olan ve Ukrayna heyetinin tahsisatına ait harcırahın hafî celsede müzakeresi meselesidir. Kabul ederseniz ondan sonra bu mesele üzerinde müzakere açılır. Onun için hafî müzakereyi kabul edenler lütfen ellerine kaldırsın. Eksorisyette hafî müzakere kabul edilmiştir efendim. Celse hafî olarak kışat edilmiştir.

Vazifei mahyusa ile Ukrayna'ya gidecek heyetün masarifi zaruriyetine karşılık olmak üzere 1338 senesi Hariciye Vekâleti bütçesine mevzu tahsisat kanununa zeyilkanun.

MADDE 1. — Ukrayna'ya gidecek heyetün masarifi karşılık olmak üzere 20 Mart 1338 tarihli kanun ile 1338 senesi Hariciye bütçesine faslı mahsus olarak mevzu yedi bin beşyüz kırk tahsisat on beş bin liraya ibtilâğ olunmuştur.

MADDE 2 — İşbu kanun tarihi nehrinden mu teberdir.

MADDE 3 — İşbu kanunun arkaamında icrasına Hariciye ve Maliye Vekilleri memumdur.

İzra Vekilleri Heyeti	Şerîye Vekili
Reisi ve Entânî	Fetmî
Harbiye Umumîye	
Reisi	
Fozî	
Müdafaa-i Maliye Vekili	Aldıye Vekili
Kâzım	Refik Şevket
Dahiliye Vekili	Hariciye Vekili
Ali Fozî	Yusuf Kemal
Maliye Vekili	Maarif Vekili
Hasan Hüsnü	Mehmet Vehbi
Nafia Vekili	İktisat Vekili
Fozî	
Sıhhat ve Muaveneti İctimaiye Vekili	
Doktor Rıza Nur	

REİS — Vekol Beyefendi buyurunuz.

YUSUF KEMAL BEY HARİCIYE VEKİLİ (Karamonlu) — Arkadaşlar, Salâhattin Beyin söylediği ağır sözler beni müteessir etti.

SALAHATTİN BEY (Mersin) — Çok ağır değil.

YUSUF KEMAL BEY (Devanla) — Evvel erinde Meclisi Âlinizi böyle söylediler işgal etmek cehmeti altında buradukum.

SALAHATTİN BEY (Mersin) — Doğrudur, mu sırım.

YUSUF KEMAL BEY (Devanla) — Meclisi Âlinize her şey gelebilir, her şey gönderilir arkadaşlar. Meclisi Âliniz kabul eder, ret eder. Onun için Meclisi Âlinizi beyhude işgal emiyorum zannediyorum. Bilakis Meclisi Âlinizde her dendi, her tutumu arz edip onun takdirini Meclisi Âlinizden beklemek Hariciye Vekilinizin ve hele bir mehusun bir hakkı tabiîsidir ve hafî vazifesidir. Evvelimde arkadaşlar, ortada her şeyden evvel bir kanun meselesi vardır. Malumu Âliniz Meclisi Âlinize kabul edilmiş ve zannediyorum bir iki maddesi de Meclisi Âlinizde tadil edilmiş bir harcırahı karamanesi var. Bu harcırah karamanesinin 29 ncu maddesi hükümünce ki aynen okuyorum : «Bir hükümlerin resmî tetevvüünde veya müzakereyi siyasiyeye veya beyneymillet kongrelere iştirak etmek gibi fevkalâde muhüm memuriyetler için ne miktar harcırah verileceği Meclisi Vükelâca-kararştırılır.» Meclisi vükelâ şimdi Meyleti Vekilleridir. Bu zamana kadar teâmül bu vechile görmüştür. Her cihet arza müsaade ediniz. Mesele

ufak bir meseledir. Göreceksiniz ki ben öyle Meclis'in arzusu hülâfına gitmek isteyen vekillerden birisi değilim. Yalnız sükûn ile hareket edtim. Her şeyi Meclisi Âlinize arzı müsaade ediniz. Zira, takdir edecek Heyeti Celilenizdir. Onun için ortada bir kere bir kanun meselesi var. Bu kanunu Meclis tadil etmiş mi etmemiş mi?

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Kendimizi tadil ettik.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Zannediyorum ki Muvazene-i Maliye Encümeni Âlinin Meclisi Âlinize ilk gönderdiği mazbatada dermeyan ettiği hususat esbabı mucibe kabulünden kalır ve bunun filana şu kadar yevmiye, falana şu kadar yevmiye demesi zannederim kendilerinin tahsisatın hüku hakkında, heyeti umumiyesi hakkında bir takdir yapabilmek için muyarlardan ibaret kalır. Mesela ya böylece ve yahut bundan sonra bu gibi hususatta tayin edilecek bilumum yevmiyelerin Meclisi Âlinize gelmesi lâzım gelir ve bunların Meclisi Âlinize takdir edilmesi lâzım gelir. Bu böyle olunca; o halde haricrah kararnamesinin o maddesini bir kanun halinde ortadan kaldırmak icâh eder. Yani Meclisi Âlinizin her vakit her kanunun maddesini tadil etmek hakkıdır. Haricrah kararnamesinin 29 ncu maddesinin arzettiğim fikrasını ortadan kaldırın. Onun yerine diğer bir fıkra koyun. Ona göre tefiki hareket ederiz. Bu kanunun bu maddesi hükümünce takdir Heyeti Vekileye ait oluyor. Zannediyorum ki bu suretle Heyeti Vekilenin takdirini tensip etmek; etmekliğiniz icâb eder. Diyebilirsiniz ki sana Heyeti Vekile müfrit yevmiyeler tayin eder. Zaten... Müfrit yevmiyeler tayin eder Heyeti Vekile diyebilirsiniz. Kaldırın o hakkı ve zaten geçen gün sureti mahsusada ben kendi yevmiyemi hakkında ettiğim ricarun sebebi bu idi. Arkadaşlar, böyle bir kaide korsak çok iyi olur. Çünkü böyle bir kaide olmadığı halde bu kanuna tevfikân - bir meseleden diğer bir meseleye atıyorum - müsaade ediniz, Heyeti Vekilenin takdir ettiği bir yevmiyeyi alan bir arkadaşınız ta Paris'te o yevmiyenin kendisine çok görüldüğünü işitti. Bu iyi bir tesir yapmaz onun üzerinde. Çünkü o onu kanuna tevfikân alıyorum zannediyordu. Zannediyordu değil kanaati vardır. Çünkü yegâne istinat edeceğimiz nokta kanundur. Kanuna tevfikân az olur, çok olur. Kanun takdir hakkını Heyeti Vekileye vermiş tir. O baki kaldıkça onun öyle telâkkisi tabii değil mi? Onun için bir kere böyle bir nokta kanunıya var, sonra bu nokta kanunıyeden sonra büyük bir

müşki var arkadaşlar. Şurayı cümleleriniz biliyorsunuz. Fakat tekrar nazarı Âlinize arz etmeye mecburum. Hüdudun haricinde bu gibi hususat için hareket eden adamlardan hiç birisinin şahsiyeti yoktur. Arkadaşlar onların cümlesi doğrudan doğruya Büyük Millet Meclisi Hükümetini veyahut Teşkilâtı Esasiye Kanunumuz hükümünce doğrudan doğruya Meclisi Âlinize temsil eder. Onların iyi giyinmesi, onların iyi hareket etmesi, onların biraz hokca bahşis vermesi hepsi Meclisi Âliniz naminedir. Başka bir şey değildir. Avnıpa'da seyahat eden Yusuf Kemal değildir. Büyük Hariciye Vekili idi sizin vekiliniz idi. Onun yaptığı iyilik kendisine değil Meclise ait idi. Onun yaptığı fenalık kendisine ait değildi. Meclisi Âlinize ait idi. Onun için haricte bulunan bu gibi müncessillerimizin hareketünde daima bizi temsil ettiğini unutmuyalım. Diyebilirsiniz ki ey Hariciye Vekili sen de heri tarafı on beş günden beri en mübrem ihtiyacımız için köylünün en az zşeylerine varıncaya kadar vergi diye elimizi uzattığımızı da hatırla diyebilirsiniz. Hakkınız var onda. Onu da unutmuyoruz. Bunu isterken Hariciye Vekili yalnız Ukranya'ya gidecek heyet giderken siz yalnız yevmiyeleri nazarı itibara alıyorsunuz. Ben yevmiyeleri nazarı itibara almıyorum. Ben orada sizin haysiyetinize muvafık bir veçhile haysiyeti nazarı itibara alıyorum. Yevmiyeyi nazarı itibara almıyorum. Tekrar tekrar arz ediyorum. Sonra bazı noktalar vardır ki onların hepsi şimdiden görülmez. Bir heyet gider oraya vazifesini yapar. O heyete başka vazifeler de verilecektir. Yalnız Kiyef'te kalınıyacaktır. İleri geçeceklerdir. Rusya'da bazı vazifeler ifa edeceklerdir. O vazifelerin ifasında onun sarf edeceği para yalnız yevmiye değildir arkadaşlar. Belki başka paralar da sarfetmek mecburiyetinde kalacaktır. Bu gün hakkınız en basit en adi bir şey söylüyorum, siyasi ve diplomasi ve hariciyeye müteallik şeylerden bahsetmiyorum. Bugün aç olan bir diyarda büyük bir iane vermek lâzım gelirse bu heyetinizin nanunıza vermesin mi? Bunların hepsini Heyeti Vekile taktiyle takdir edipte sizden istediği 15 bin lira çok değildir. On beş bin liranın hepsini gidcek olan heyetin reis ve azalarına yevmiye olarak verecek değiliz arkadaşlar. Sonra rica ederim som aldığımız haberler eski Rusya değildir. Orada başka yerlerde olduğu gibi alış veriş başlamıştır. Orada pahalılık yüz göstermiştir. Bizim bir lira şu kadar bir lubre ediyormuş. Ben vaktiyle gitim, gördüm onu da. Evvelce bir kızağa bundığımız vaktte o kızağa kaç para veriyorduk, biliyorduk. Onun için bu taktir olunan para çok bir para değildir.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Az da değildir efendim.

YUSUF KEMAL BEY (Devanla) — Müsaade ediniz. Herhalde yedi bin beş yüz lira azdır ve heyetin vazifesini ifaya müsait değildir. Onun için rica ederim bu hususta heyeti umumiyesini nazarı itibara alınız. Sonra ikinci bir nokta vardır. Muvazene: Maliye Encümenine bu cihetler, bendeniz vaktiyle bulunamadım lâyikeyle arz edilememiş, lâyikeyle arz edilmiş olsaydı her halde esbabı mucibe lâyihasında da arz ettiğimi ve hile Muvazene: Maliye Encümeni mükim bir sefirin masarifatıyla muvakkaten bir yerde bulunacak bir heyete riyasat edecek bir reisün masarifi arasında her halde bir fark olacağını takdir etmesi lâzım gelirdi zannederim. Bu defa ikinci kanunun Muvazene: Maliye Encümeninden geçmesinde ise Muvazene: Maliye Encümeni benim bu ısrarın mecburi lütfen çağırıp bir bunları müzakere ediyordunuz demedi. Hiç benim haberi olmadığınız o nazbatayı buraya gönderdi.

İSMET BEY (Çorum) — Çağırdık efendim Celâl Beyefendiyi.

YUSUF KEMAL BEY (Devanla) — Muvazene: Maliye Encümeni burada efendim. İkinci kanun yazıldığı vakitte benim haberimi yoktu. Onun için Heyeti Celilenezi tekrar tekrar niyaz ederim. Yalnız maslahati nazarı itibara almayıncı. İş nazarı itibara alınmalı ve işi gören heyetin doğrudan doğruya Heyeti Celilenezi temsil ettiğini nazarı itibara almak üzere meseleyi bittakiler hükümünü vermenizi niyaz ederim.

REİS — Bir sual soracaktınız?

RAGİP BEY (Amasya) — Soracağımı suallere dair söz söyledim.

HASİP BEY (Maras) — Bendeniz de söz istemişim.

REİS — Efendim, kanunun heyeti umumiyesi hakkında söz isteyen Hüseyin Avni Bey idi. Mesele reye konmak için herayı tenvir söylenmişti.

MUSTAFA SABRİ EFENDİ (Siirt) — Bir sual soracağım efendim. Bir sene Rusya'ya baştan başa iki bin lira ile gelip gelen Soysallı İsmail Suphi Bey biraaderimiz Encümenimizde bulunurken (Yanlış yanlış) bu alâyiş, nümayiş davresinde olmadığımız bir zamanda böyle iki bin lira kâfi olduğu halde neden fazla tahsisat isteniyor? (Gürültüler)

YUSUF KEMAL BEY (Devanla) — Beyefendiyeye cevap vereceğim müsaade buyurunuz. İsmail Suphi Beyle beraber ben de vardım.

İSMAIL SUPHİ BEY (Burdur) — Hayır, hayır. Öyle bir şey söylemedim, yanlışlır.

YUSUF KEMAL BEY (Devanla) — Fakat o zaman Rusya'da hiç bir para istemiyen bizim sefaret bu sefer Rusya'da yalnız odun parası olmak üzere dört, beş bin lira istiyor. Sefarete kira verilmezdi. Giderdik orada bedava yataydık. Bugün sefaret için kira isteniyor. Sonra üç gün yemek, odun öledenberi tevzi ediliyordu. Bu gün onların kalktığı bize dâber veriliyor. Rica ederim. İsmail Suphi Bey de kendileri söylüyorlar ya bu güne makis olamaz zannederim. Doğrusunu söylesinler, hakikate vakıf olalım. Kimseye para kazandırmak istemiyoruz ve burada Meclise bunu tekrar etmesin. Demin bir iki yerden kulagıma geldi, tekrar etmesin. Bunları kaktırdım ve yahut bir kanunu mahsus yapınız. O kanunu mahsusla tevfiği hareket edelim.

İBRAHİM BEY (Karesi) — Bu gibi harcırah masarifatı Heyeti Vekile kararıyla.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Böyle bir kaç bin lira için Meclisin şanı alışanı nakisedar edilmemesidir.

İBRAHİM BEY (Karesi) — Bu gibi vandat ve masarifatı Heyeti Vekilenin tasvibine arz edilmekteki maksat nedir?

YUSUF KEMAL BEY (Devanla) — Efendim, malumun dliniz. Heyeti Celilece kabul olunan kanun Hariciye Vekâleti bütçesine faslı mahsus olarak şu kadar, azaya bu kadar lira masraf olarak verilecektir diye tasrihat yoktur. Hariciye Vekâlinin eline tatbik edilerek üzere gönderilen kanun ile, seron eline yedi bin beş yüz lira verdi, bu para ile bir heyet gönder diyorsunuz. Eski harcırah kararnamesinin salâhiyetine hincen, gönderilecek heyetin reiside yirmi lira mı takdir etmişsiniz. Halbuki Heyeti Vekile reise sana elli lira veriyoruz diyebilir. Kanunen buna hakkı vardır. Fakat bunu diyemeyiz. Çünkü her şey sizinle konuşmak, her şeyi size arz etmek ve her bir hususat hakkında sizin tasvibinizle hareket etmek istiyoruz. Maksadımız başka bir şey değildir efendim.

REİS — Heyeti umumiyesi hakkında söz Hüseyin Avni Beyindir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim, ben para kayısında değilim. Heyeti Vekilenin bu hususta salâhiyetler olacağına dair muhterem hocam Yusuf Kemal Beyin gösterdiği delil hakkında maruzatta bulunacağım. Zannediyorum ki; Heyeti Vekile ile bizim bildiğimiz Meclis Vekilâ başka başka şeylerdir. Heyeti Vekile denilen heyet, kendi kendi-

lenini nevania zavallı Bahiâli taklidinden çıkamamak ve Büyük Millet Meclisinin gayetini ve hikmeti teşekkülünü takdir edememek yüzünden kendilerine bir şekil ile bir padişah yaptılar, bir sadrazam yaptılar. Büyük Millet Meclisi bunların hepsinden münezzehtir ve müstakil hükümet eder, vekillerini tanır.

Hancıye Vekili Bey bu suretle mütalaatta bulunmuşlardır. Buyursunlar ki; giden heyete takdir ettiğiniz para az gelir. Bizim paranın kıymeti orada şu kadardır ve şu kadar sarf olunur tarzında idare kelâm emelî. İmanım da vardır ki amâlî ile böyledir, gayesi de böyledir. O da bizim gibi düşünür. Fakat şatasız bir takım arkadaşların arasına düşmekle sürüklenmiştir. (Onun sesleri) Efendiler, bizim Heyeti Vekile kabine değildir. Büyük Millet Meclisi, affınıza mağruren söylüyorum. (Gürültüler)

RIZA NUR BEY (Sinop) — Kendileri çok ihtalâdılar, orada oturdular. Öyle bir hakareti kabul etmiyorum, kendilerine ifade ediyorum.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Hakaret değildir o.

RIZA NUR BEY (Sinop) — Eğer Meclisi Âli bizi oraya lâyük görmüyorsa şimdi istifâ ediyorum. Böyle hakaretimiz sözler söylememelisiniz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Eğer öyle telâkî buyuruyorsanız geri alıyorum. İhtadadan maksadım, oraya gitiniz ve Bahiâli yaptınız, beyefendiler.

RIZA NUR BEY (Sinop) — Yani, hiç bir şey anlamıyoruz, ne demektir?

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — İkaz ediyorum.

RIZA NUR BEY (Sinop) — İkaza ihtiyacımız yok. Biz Meclisin arzu ve ânalini tamamiyle anlıyoruz. Biz de bu Meclisin içerisinde değiliz miyiz? Biz de anlayabınız. Bir şey bilmezsek mebusluktan da istifâ edenim.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Hayır efendim. Ben sizi müstakil vekil yaptım. Ben de hakkımı ıddia ediyorum.

REİS — Efendim, Hüseyin Avni Bey sarahaten ifade etmiştir. Sözlerinde hiç bir vechüle Heyeti Vekileye taarruz yoktur.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Ben haddimi bilirim. Ben mehtap ettiğim vekilime, benim âmalım şudur diyorum, benim arzım budur, milletin gayesi de şudur diyorum. İhtayı bunun için söylüyorum. Kime taarruz edeceğim; taarruz benim ne haddim. Vekiller yalnız benim vekilim değil ki. Vekil-

ler Heyeti Celilenizin vekilidir. Size taarruz demek, Heyeti Celileye taarruz demektir.

Hocamı Yusuf Kemal Bey buyurdular ki, benim de gayem. Büyük Millet Meclisi bu kanunu kendi yapmak istiyorsa eski kanunun bu imkânını sarahaten ret etsin.

Bendeniz de diyorum ki; biz onu fîilen ret etmişizdir. İcrâ salâhiyeti nefsinizde cemietmekle Vekillerinizin bize bir ihtihati vardır. O da vekiller yalnız bizim kudretimizi hâmil ve verdiğimiz salâhiyetlerle doğrudan doğruya icraya menurdurlar. Binaenaleyh, gidcek heyetin harcırah ve masarifatını takdirde belki Encümenimiz hata etmiştir. Biz yirmi lira demişiz, onlar da bu azdır otuz lira olsun desinler. Biz kendilerinden neyi esirgenmişizdir? Verdiğimiz paraların hesabını muakaddeyatını her şeyini kendilerine verdiğimiz ve bazan da bize sormadan kendi insafıyla bize bu hususta malumat verdikleri halde biz bey altı bin lirayı buraya esirgeneyiz. Kendümüz de takdir ederiz ki; bu gidcek heyet Heyeti Celilenizi temsil eder ve hiç bir az, giden heyet Rusya'da parayı kalmış da bilmem nereden bize telgraf verip para istiyorlar şeklinde bir muameleyi kabul edeniz efendiler. Mesale paranın miktarı meseledir. Fakat bu vesile ile yine Heyeti Vekile ile Meclisin salâhiyeti inezvabahis olduğu gibi ben şuruldum. Parayı takdir meselesinde, buyurdıkları gibiben de dahil olduğunu halile Encümeninde yirmi lira takdir ettik.

Vekil Bey de buyuruyorlar ki; bu para takdir edilmiştir, fakat azdır. Bu mesale de ilân edilmiştir. Bundan dönme de olmaz. Daha heyet gitmeden de bu para az idi, çok idi dedikodusu olmuştur ve hatla vekiller arasında bir fark fîlân.

Hayır efendim, haşa, vekillerin hepsi mizan übarıyla birbirinden zerre kadar farklı değildir. Vekiller bizim şerefimizdir. Hiç bir mebusun kalbünde şu mebus daha yüksektir, bu mebus daha dündür, şu vekil daha yüksektir diye bir fark yoktur efendiler.

Böyle bir fark gözetken kendi hakkı vekâletinde, kendi meşruiyetinde tereddüt etsin, şüphe etsin. Bizim nazarıımızda Yusuf Kemal Bey meşruyet, fazilet ihtiharıyla ne ise Rıza Nur Bey de aynı meşruyeti, aynı fazileti hâmiliktir ve bunu da para ile takdir etmiyoruz efendiler. Yalnız az para veriz, daha çok istifâde ederiz. Fazla paraya ihtiyâç varsa bunu Heyeti Celile takdir buyursun. On lira mı, beş lira mı? Her ne istiyorlarsa zammedulini. Voyabül avans suretiyle Sıhhiye Vekâleti umurunu tedvir ettiği bir sırada

Rıza Nur Beyin cebine para verirsiniz efendiler. Burada para meselesi mevzubahistir. Hıncamdan istiriham ederim; Meclisin bu ince noktalarına girmesinler. Burada zapta geçtikçe teamül oluyor. Bu teamül ve kanundan bu Meclis çok zarar görmüştür. Efendiler, bugün hakkı karamız yine iptal edilmiştir. İstiklâl Mahkemeleri azaları bu sözlerle bizim elimizden alınmıştır. Bu sözler buradan geçmesin.

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) — Hangi sözler?

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Meclisin kanunu meselesi. Mesele para meselesi ile bitsin. Para azdır. Yirmiyi otuz yapın deyin. Meclisi Âlîmiz vekillerinizin sözüne muvafık ederek Rıza Nur Beye yetmiş bin değil yetmiş bin lira da versek yeri vardır. Efendiler, kim ne demiyor? Meclis tevdi Vekillet ettiği adama, mukadderatını verdiği adama cebine para vermekten çekinmez. Biz bu kadar takdir ettik. Heyeti Celile daha fazla takdir ederse etsin. Vermeyse o da başkadır. Bunda vekillerin ne izzeti nefis meselesi vardır, ne de şeref meselesi vardır. Onların meziyetleri para ile tarulamaz.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Efendiler, bizim mesainizin elmesinden maksut olan şey her gün burada Hüseyin Avni Bey biraderimizin bir iki defa tekrar ettiği veçhile memlekette kanunu hâkim kılınaktır. Memlekette kanunu hâkim kılınmazsak mesainizin hepsi hederdir, başka bir şey değildir. Yalnız bunu burada laf olarak söylemiyelim, fufen yapalım. Efendiler, ben kanunun muhafazasını istiyorum, başka bir şey değil. Kanun ne ise onu yapın diyorum.

ŞEVKET BEY (Beyazıt) — Kanun alkâminin tabiki Heyeti Vekileye aittir.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Kanunu siz yaparsınız, tatbikini de siz yaparsınız. Şimdi elimizde harârah kanunu budur. (Gürültüler) Müsaade edin, elimizdeki harârah kanunu mevkii meriyette midir değil midir? Mevkii meriyettedir. Harârah kanunu mevkii meriyette olulışça onun içerisindeki Meclisi Vukulâ sözünü gördüğünü vakit ben bu kabine teşekkül eden bir yere ait ümiş, onun için burada manası yoktur. İhtimal olunmak lâzım gelir mi diyeceğim? Arkadaşlar, kanun hakkında söylüyorum, diğer husus hakkında, mukayese hakkında, şahıs hakkında, yevmiye hakkında başınızı ağrıtmıyacağımı. Yalnız diyorum ki efde bir kanun vardır, o kanun mütebince için mahiyeti zaten bunu icabettirir. Fakat siz o kanunu maslahata muvafık görmezseniz bu zamana ka-

dar vukuhulan tecrübelerle nazaran o kanunun bu suretle meriyetini muvafık görmezseniz kanunu tadil edersiniz, başka bir kanun korsunuz. Bunda yenden göğe kadar hakkınız var. Meclisi Âlîmiz yaptığı kanunla 15 bin lira çoktur. Bu yedi bin heç yüz lira ile olur dersiniz. Meclisi Âlîmin verdiği karar budur. Meclisi Âlî başka bir cihetlere şey etmemiştir. Sonra bilmiyorum benim ağzımdan ne gibi sözler çıkıyor da zapta geçiyor da o teamül oluyor. Acaba ben Meclisi Âlînin mahiyeti nazarasını tebdil ederek o bir tarafa bir kabine şekli mi getirmek istedim? Bugün o kabine şekline göre yapılmış olan kanunu acaba onun için mi müdafaa ediyorum? Hayır hayır.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Keşke onu yaparsınız.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Rica ederim, müsaade ediniz onu yapmıyorum. Efde huluhan kanunu tatbik etmek istiyorum, vâzifem budur diyorum. Çünkü yarın bir heyet daha gidet. O heyete yevmiye tayin olunacağı zamanında yevmiyeyi Heyeti Vekile mi tayin edecek, yoksa Meclisi Âlîmiz mi? Çünkü her vakit tahsisat istenilmez. Olabilir ki benim hüçgeme evvelce konyduğunuz paralar da kâfidir. Yevmiye tayin ediyoruz. O zaman ben Hariciye Vekili, Heyeti Vekileye meseleyi sevkederek Heyeti Vekileden böyle karar alırsam, onu tatbik edersen ertesi günü Meclisi Âlîmiz beni çağırırta sen bize sormanın diyerek ertesi günü beni mesul edecektir. Muhalif hareket ettin, binâenaleyh mesulsün diyoyorkunuz. Benim isteliğini nokta, nokta kanunuyodur. Yoksa Meclisi Âlîmizin salâhiyetine tecavuz kimsenin elinden gelmez. İkinden geçmez. Çünkü istenilen şey, kararınızın icrasidir; istenilen şey sizden bir karardır; başka bir şey değildir. Diğer emretteki mukayeseleri ve sair ve sairleri Hüseyin Avni Beye bir kelime ile söyliyeceğim. Bu kırsıiden işitnick istenmeyiz.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Giden heyetin her halde üç zattan müteşekkil olması maslahata muvafık mıdır?

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Hayır efendim.

REİS — Efendim, bu evvelce Heyeti Umumiyeye müzakere edilmiş ve intihap olunmuştur. Heyeti Umumiyenin ekseriyetiyle kabul edilmiş bir meseleyi tekrar mevzubahis etmek doğru değildir.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Mesele bunun üzerindedir efendim.

REIS — Bunu tekrar mevzubahis ettirmem. Burada harcırahın miktarı umumisi Heyeti Vekilenin kanunî salâhiyeti ile olmuştur; karar verilmiştir. Şu veya bu suretle olmuş değildir. Müsaade buyurun, karar verilmiş bir şeyi tekrar burada mevzubahis ettirmem (Gürültüler)

ABDULLAH EFENDİ (İzmit) — Encümen evvelce karar vermiş affedersiniz efendim

REIS — Rica ederim efendim. burada bir heyet intihap edildi. ekseriyetle karar verildi. Heyeti hükümet bir para teklif etti. Heyeti Umumiye bunu tenkis etti. Hariciye Vekili geldi; bunu esbabı mucibesiyle arz ediyor : Bu para kâfi değildir diyor. Bu şahsına ait bir mesele değildir. Paranın heyeti umumiyesi meselesidir.

ABDULLAH EFENDİ (İzmit) — Evvelce Encümen ve Heyeti Umumiye intihap olmuş, kabul etmiş. Encümen bu bapta bir şey demiyor. Sonra bunun hakkında Encümenin bir kararı var. Bu karara geçmiş. Bunu şimdi mevzubahis ettirmem demek anlamıyorum.

REIS — Rica ederim mevzubahis ettirmem. O meseleyi burada Hariciye Vekili mevzubahis etmedi, heyetün adedi meseleini mevzubahis etmedi. Toplan paranın yekünü umumisini kanun meselesi olarak mevzubahis olmalıdır.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Harcırah Kanununun mevzubahis edilmesi heyetün adedi üzerinedir efendim

REIS — Beyefendi, Hariciye Vekilinin beyanatı üzerine nazarı dikkatinizi celb ederim. Derh ki; bir kanun vardır. harcırah kanunu. Bu kanuna karşı Heyeti Vekilenin vazifesi budur. Biz böyle kanuna itaat etmek mecburiyetindeyiz. Heyeti Âlinize bunu arz ediyor. Bu kanunun ahkâmınca hareket etmek istiyor. halini istiyor. Sadet haricine çıkıp ta bir sene zarfında yapılan kanunu tebdil mi edeceksiniz?..

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Muvazenei Maliye Encümeninin vereceği tahsisatı kabul edecek değiliz (Gürültüler)

REIS — Müsaade buyurun efendim. cevap versin Ziya Beyefendiye

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Muvazenei Maliye vereceği tahsisat üzerinde gerçek keyfiyeten, gerek kemiyeten tahkikat yapamaz mı?

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kas tamonu) — Keyfiyeten, komiyeten yapacağı tahkikat, yani umum miktarı hakkında hakiki takilisini istemal etmek için, yani on beş bin istenmiş, on beş

bin azdır veyahut çoktur diye tahkikat yapacaktır. Fakat bu tahkikat esasında kendisinin koyduğu rakamlar ve bu esbabı mucibe halinde Meclise arz edilmiş olsun, esbabı mucibe halinde kalır. Aksi takdirde tekrar ediyorum; ben ileride iş göreceğim. Yarınki yevmiye takdiri Muvazenei Maliyeden geçmiyince, Meclisten tahsisat istiyeceğim. Benim hüccetide, yevmiye tahsis etmek için param var. Göndereceğim filan adaminkini de buraya getirecek miyini? Yoksa bu kanun dairesinde, Heyeti Vekile salâhiyetini istemal mi olmuş olacak?

NUSRET EFENDİ (Erzurum) — Beyefendi, 29 ncu madde mucibince amel etmek istiyorlar. Yani 29 ncu madde...

REIS — Muhavere oluyor efendim, müsaade vermiyorum. Zati âliniz bir sual soracaktınız

NUSRET EFENDİ (Erzurum) — Yani 29 ncu madde mucibince bu hak Heyeti Vekileye verilmiştir, diyorsunuz. Halbuki bu maddeyi Meclisi Âli Filen feshetmiştir. Çünkü Muvazenei Maliye Encümeni karar vermiş ve Heyeti Umumiye de mukarreratını tasdik etmiştir. Bu tasdik ile bunu filen feshetmiştir. Binaenaleyh, bu bir mesele müsbite şâhline girmiştir. Bu madde ile müdafaa edemezsiniz.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Müsaade buyurursanız cevap vereyim. Benim elimde iki madde var; birisi, filan, filan işler için gidəcək kimselere verilecek harcırahı Heyeti Vekile takdir eder, diyor; diğer madde kanuniye, Ukrayna'ya gidəcək heyetün masarifi seferiyesi için (7500) lira tahsis edilmiş, deniyor. Buradaki hukukşınacının birer birer reylerine müracaat ederim. Sonraki kanun, ilk madde kanuniyeye fesheder mi, etmez mi?.. (Eder sesleri) Efendim, hakkım var mıdır?.. Rica ederim, suali soran Efendi Hazretleri ne dedi? Kendisi verdiği cevabın doğru olduğunu teslim ediyor.

İSMET BEY (Çorum) — Reis Bey, müsaade buyurun, Encümen namına söylüyeyim.

HASIP BEY (Maras) — Yusuf Kemal Beyefendi, bu takdir edilen para ile bu zevat gitmek istemiyorlar mı? Yoksa bu para idare mi olmuyor?

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Arkadaşlar tekrar ediyorum, niyaz ediyorum, iltirham ediyorum, mesleği şahsi bir hale, gitmek, gitmemek haline. Haricîten hazırlarının ben bsdava görürüm. Ben bin liraya giderim sözlerine işi intikal ettirmiyelim.

İSMET BEY (Çorum) — Arkadaşlar, Muvazenei Maliye Encümeni Hükümetin evvelce teklif ettiği

15 000 liralık tahsisat tazyihasını Hariciye Vekili Celâl Beyin muvacehesinde...

MAHMUT CELÂL BEY (Saruhan) — Zati ilâhîlerinin muvafakatıyla...

İSMET BEY (Devamlar) — Soylüyüzüm, bu kadar acul olmayınız. Muvacehesinde tetkik ettik. Kendi hesap ve lüzumu tetkik ederek esbabı mucibe ile Heyeti Aliyenize arz etti. Hakikaten Celâl Beyefendi Encümenin hesaplarla gösterdiği lüzum derecesine muhalefet etti. Dittabi Encümen bu muhalefetin mahalli münakaşası Heyeti Celile olacağını nazarı itibara aldı. Heyeti Aliyede mütalaanızı serdedersiniz diyerek Encümen kendi noktâi nazarını tespit ederek sevketti. Bu teklif 7500 lira olarak kabul edildi. Hükümet ahiren 7500 liralık daha yeni bir esbabı mucibe ile tahsisat istedi. Bunda Müvazene-i Maliye Encümenini evvelce yapmış olduğu hesap ve lüzumu Heyeti Celilenize arz etmiş ve keshi katiyet ettiği için bunun üzerine uzun uzadıya başkaca mülâhaza sendirmeğe lüzum görmedi. Yalnız Hükümetin esbabı mucibesinde bazı noktalar olduğunu gördü ve bu esbabı mucibeyi Heyeti Celilenize arzı muvafık gördü ve arz etti. Yalnız Yusuf Kemal Beyefendi Hazretleri bir kanun meselesi ortaya atıldılar. Encümen elde mevcut bulunan harcırah karımamesine muğayir bir şey yapmış olduğu zehabında bulundular. Harcırah kararnamesine muğayirce müntikân muaddeldir. Muğayir değilse ki, bizim istikadımıza, kanaatımıza göre muğayir değildir. Neden değildir efendiler, o kanun alınacak tahsisatın alınacak miktarına göre takdirini Heyeti Vekiloye vermiştir. Yani bizden tahsisat istiyecek ve biz adlığını çokluğunu tetkik ettikten sonra vereceğimiz miktarı o kanuna tevfikân takdir edecektir. Binaenaleyh Encümenin ikabiyen tahsisat hususundaki salahiyetinin kanuna muğayireti yoktur ve mevzubahis değildir. Çünkü efendiler (pek doğru sadaları) Çünkü efendiler, Heyeti Vekili sarf edeceği paranın miktarını Heyeti Celileye bildirecek ve tahsisatı Heyeti Aliyenizden mutlaka istiyecektir ve istemeğe mecburdur. Bunu istediği zaman Heyeti Aliyeniz elbette tetkik edecektir kâfi midir, değil midir? Bunun hakkında salahiyeti mürakabesini ifa edecektir. Encümen de bunu yapmıştır, başka bir şey yapmamıştır. Binaenaleyh o kanun muvabince verilen tahsisatı o maddelere tevfik edecektir, başka bir şey yapamaz. Fakat efendiler; bu kanunlar Heyeti Celilenizin gösterdiği lüzum ve esbabı mucibe tahsisat maddesi katiyen o kanunu umumiyeye muhalif ve muğayir değildir ve onu terk etmiş de değildir. Bu

kanun meselesi bu suretle bertarafır. Yalnız müzakere edilecek şey, Hükümet esbabı mucibe gösteriyor. Olurki efendiler Encümen bu Hükümetin göstermiş olduğu esbabı mucibeyi o vakit mülâhaza etmemiş olabilir. Binaenaleyh, Heyeti Aliyeniz esbabı mucibeye kanaat hasil ederseniz bir şey ilâve ederseniz, olmazsa eskü kararınızda sehat ederseniz. Ortada bir kanun meselesi, bir Encümen meselesi, bir Heyeti Vekile meselesi yoktur.

TEVFIK RÜŞTÜ BEY (Menetge) — Söz istiyorum Reis Bey.

REİS — Buyurun.

TEVFIK RÜŞTÜ BEY (Menetge) — Efendim, ıprıda usulü müzakere için söz aldığım cihede arz etmek istiyorum ki Heyeti Aliyelerinin pişgâhı telukine gelen bir kanunun müzakeresi başka, Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey biraderimizin bu münasebette ileri sürdüğü mesele müstahare-i tesriye başkadır. Bunlar birbirinden ayrı meselelerdir. Binaenaleyh, bugün ikisinin birbirine karıştırılarak halledilmesi isahotli karar itibarıyla doğru değildir. Yusuf Kemal Bey biraderimizin ileri attığı mesele bir mesele müstahare-i tesriyedendir. Onun ayrıca bir encümende tetkik edilip, pişiribp buraya getirilmesi icap eder. Çünkü Meclisi Vâkelâya ait hukuk ve salâhiyet meyanında öyle maddeler mevcuttur ki Teşkilatı Esasîye kanunun vücudu Meclisin şekli mesâisinin ile vâmî bizâtlî mürteli olmuştur, bazısı tadilâta uğramıştır. Gerek mürteli olanlar, gerek tadilâta uğrayanlar henüz Meclisimiz tarafından usulü dairesinde takin ve tedvin edilmiş değildir. Binaenaleyh, selâmetli mesele selâmetli maslahat ve selâmeti karar için Heyeti Celileden, Yusuf Kemal Beyden rica ederim, evvelâ Ukranya'ya gidecek olan heyet hakkındaki müzakereyi bir an evvel ikmal edelim. Diğer hususu şimdilik tehir edelim. Esasen bu niemleketin selâmeti siyasiyesi ve menafîi milliyemiz için de lâzımdır. Ve en nihayet nezaketi düveliyenin en ipfidai hürmeti iubarıyla de lâzımdır. Reis Bey söz ve rivlerse zati mesele hakkında mütalaanızı arz ederim.

MAHMUT CELÂL BEY (Saruhan) — Bilmiyorum, hangi meseleye ait bir cehet hafiyode harcırahlar meselesi mevzubahis olmuştu ve Ukranya'ya gidecek heyetin de harcırahının mütedil bir surette hesap edilmesi hakkında Meclisi Ali arzu göstermişti. Bendeniz de bu hesapla Heyeti Celilenize Heyeti Celilenizin huzuruna çıkacağını Heyeti Celilenize arz

olmuşum. Fakat gerek Heyeti Vakiloye teklüfde bulunmazdan evvel ve gerek Meclisi Âlinize gelmezden evvel vaadim mucibince mutadil bir hesap yapabilmek üzere Encümen reislerinin müdalaalarına müracaatı muvafık buldum. Riyaset odasında Kavanini Maliye Encümeni Reisi, Hariciye Encümeni Reisi, Müvazene-i Maliye Encümeni Reisi, Maliye Vekili ve bendemiz de dahil olduğum hadde Ukrayna'ya gidecek harcırahının veyahut masarifi umumiyesinin neden ibaret olmasını müzakere ettik ve on beş bin lira ile bu işin görülebileceğini ve bu miktarın katıyen isletsar olunamayacak bir möblâğ olduğunu takarrür ettirdik ve o suretle Heyeti Vakileden geçirdik. Alâkadar Encümen reislerim de bu meselele reyleri munzam olduktan sonra Müvazene-i Maliye Encümeninin böyle bir karar çıkaracağını bendemiz bittabi hiç halmına gelinmemiştim.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyanbakır) — Reisler Encümenlere hâkim midir Celâl Rey.

MAMMUT CELÂL BEY (Devanla) — Efendiler, biraz da şikâyet edeceğim. Encümenlerin zamanı kıtlmaları saati meselesi muayyen değildir ve sonra alâkadar olan mevzu zevatı çağırıp o mesele hakkında onlarla da görüşmek teammül halinde olmamış gibidir. Müvazene-i Maliye Encümeni bu meseleyi kendiliğinden alarak müzakere ederken yanlış bir yola gittiklerini, yanlış bir karar verdiklerini haber aldım. Gittim, görüştim. Fakat karar verilmiş bulunuyordu ve hatta verilen karar da 2 500 liradan daha aşağı bir möblâğ kabul etmişlerdi. Bilâhaze bir miktar zam yaptılar. Meselenin safahatı umumiyetî böyledir. Bunda gaflet, hata ve israf katıyen yoktur. Esas meseleye gelince, tasarruf yapmak herkesin arzu ettiği bir şeydir. Bilhassa bu heyetin teşkil eden zevatı başlarında Rıza Nur Beyefendi olduğu halde, harcırahlarıyla ve masraflarıyla katıyen alâkadar olmadılar ve onların alâkadar olmayışları da bendemiz fazla ihtiyata mücum görmüşüm. Fakat bugün Müvazene-i Maliye Encümeninin verdiği 7 500 lira ile bu vazifenin ifa edilebileceğine, bu heyetin Ukrayna'ya gidip gelmeyeceğine şahsen kanaatim yoktur. Binaenaleyh, Meclisi Âli istediği kararı yerir.

İle REİSİNİN İfâsından dolayı müzakere-i hariciyeye nazarda takrir vardır. Aynı zamanda bir takririn de sözleri vardır. (Müzakere-i hariciyeye) Efendim, müzakere-i hariciyeyi rey-i âlinize arz ediyorum. Müzakere-i hariciyeyi kâfi görenler lütfen ellerini kaldırsın. Müzakere-i hariciyeyi kâfi görmüştür. Şu halde efendim, Ukrayna'

ya gidecek heyet hakkındaki kanuna zeyilen Mükümetin teklif ettiği kanunu rey-i âlinize arz ediyorum.

TAJİSİN BEY (Aydın) — Tavini esamî ile olması lâzım gelir.

REİS — Efendim, bir kere kanunun heyeti umumiyesini rey-i işari ile reyimize arz edeceğiz. kabul edeceğiz, kabul ederseniz aleni celsede tavini esamî ile reye vazedeceğiz ve zannediyorum celse aleniyyede uleri, geri söz söylemek celse hafiyenin hükmü vücudunu refeder. Buna muvafakat buyursanız, celse hafiyede müzakere edilip kabul edildikten sonra aleni celsede bunun merasimini yaparız.

Bunu nokta-i nazar olmak üzere arz ediyorum. Şimdi efendim verilmiş takrirler vardır, onları odayup rey-i âlinize arz edeceğiz.

Riyaset-i Celiloye

Heyeti mersule masarifatı zaruriyevine muhtazı sarf pusulasının heyet reisi ve azaları tarafından caizeli olarak heyeti umumiyeye hesap vermesi paritiyle Hariciye Vekilinin teklif buyurdıkları on beş bin liranın sarfına ait maddet kanuniyenin kabulünü teklif eylerim.

25 Nisan 1338

Beyazıt

Atıl

Müzakere kâfidir. Hariciye Vekili Beyefendinin teklifi vechile maddenin reye vazini teklif ederim.

25 Nisan 1338

Dursa Mebusu

Operatör

Emin

Riyaset-i Celiloye

Mükümeuniz ve milletiniz alâyişle nümayişle imrası evkat etmek istemediği ve iş görmekte idame-i hayal eylemek hayrı bahanesinde bulunduğu ve iki bin lira ile bir sene Rusya'yı baştan başa dolaşan İsmail Suphi Bey arkadaşımız da aramızda mevcut olması da verden tahsisatın kâfi olduğuna bürhan olduğundan teklifim reddini teklif eylerim.

25 Nisan 1338

Sirin

Mustafa Sabri

Riyaset-i Celiloye

Badehu hesap vermek jamiyle iki bin beş yüz liranın kabulünü teklif eylerim.

Erzurum

Salih

REİS — Efendim, takrirler mosmu alınmış oldu. Bu takrirlerden usulen evvelâ Hükümetin noktai nazarina muvafik olan takriri reyi âlinize arz ediyorum.

MUSTAFA SABRİ EFENDİ (Şirî) — Tay teklifini evvelâ reyî koymak lâzımdır.

(Mustafa Sabri Efendinin takriri tekrar okundu.)

REİS — Bu takriri reyi âlinize arz ediyorum. Kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. Ekseniyetle azıme ile reddedilmiştir.

Efendim, Bursa Mebusu Oparator Emin Beyin takririni reye koyuyorum.

(Oparator Emin Beyin takriri tekrar okundu.)

REİS — Bu teklifi kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. Ekseniyetle kabul edilmiştir.

Şimdi efendim, maddeleri reyi âlinize vazededelim.

Madde 1 — Ukranya'ya gidecek heyetin masraflarına karşılık olmak üzere 20 Mart 1338 tarihli kanun ile 1338 senesi Hariciye bütçesine faslı mahsus olarak mevzu yedi bin beş yüz lira tahsisat on beş bin liraya iblağ olunmuştur.

REİS — Kabul edenler lütfen el kaldırsın. Birinci madde kabul edildi.

Madde 2 — İşbu kanun tarihi nasrından itibaren müteberdir.

REİS — Bu maddeyi kabul edenler lütfen el kaldırsın. İkinci madde kabul edilmiştir.

Madde 3 — İşbu kanun ahkâmının icrasına Hariciye ve Mahye Vekilleri memurdur.

REİS — Bu maddeyi kabul edenler el kaldırsın. Kabul edilmiştir.

AZAYI KIRAM MUAMELÂTI

İstifa

1. — *Vazifeli mahsusun için Ukranya'ya gidecek heyete dahil Sinop Mebusu Rıza Nur Beyin heyet dışlığından istifası.*

RIZA NUR BEY (İstanbul) — Efendim, vaktiyle Heyeti Vekilde bu heyetin bir an evvel gitmesi lüzumuna ve Moskova'da bazı işlerin rüyetine bendenizi layin ettiler. Evvelce kabul etmedim. Nihayet kâhile mecbur oldum. Bir müddet sonra bu mesele hakkında, yani para için birtakım sözler oldu. Şöyle dedi, böyle bendi. Müstacelen gidilmek lâzım iken - çünkü o iş bunu istiyordu - bu vakte kadar kaldı. Bendeniz Heyeti Vekilde bir kaç defa ıstırham ettim, dedim ki; Beni bu meseleden affediniz. Kabul edilmeyince. Şimdi yine görüyorum ki bu mesele burada birtakım sözleri mücip oluyor. Sonra Salâhattin Bey bir şey söyledi. «Şuna buna para kazandırmak için...»

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Rica ederim efendim, ben böyle bir şey söylemedim. Ben şahsım namına söylüyorum, böyle bir şey söylemedim.

RIZA NUR BEY (Devanla) — Siz cevap verirken Yusuf Kemal Beyin sözlerini işittim, böyle söylüyorlardı. Sözünüzde bulunmadım. Sonra görüyorum ki ekseniyetle kabul edildi. Onun için bunu bir tezellül addediyorum. Şahsımı böyle tezellül altında bırakmak istemiyorum. İstifa ediyorum. Başka bir meselede de istifa ediyorum. Paraya mühtak değilim. Başka işi görmüyorum.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Şahsını mevzu bahis ettiler. Onun için nazâlesel söylemeye me-

burum. Bendeniz Yusuf Kemal Bey'e söylediğim. Meclisi Âli'nin böyle şeylerle işgal edilmemesini, burada bunun mevzu bahis olmamasını söyledim ve maksadım bunu zikretmek. Bunu zarf ederim zatı âlimiz. Meclisi Âli takdir buyurur. Eşhas ile bendenizin hiç bir münasebetim yoktur. Nazarımda hepsi muhteremdir. Bununla şunu veya bunu mural etmiyorum. Yalnız bir meseleyi ki Hükümet bir encüme ne vermiştir, oradan da Heyeti Celîleye getirmiş ve kabul edilmiştir. Ondan sonra tekrar bunu burada mevzu bahis etmek doğru değildir. Zaten âbrize söyleniyor. İster dinleyiniz, ister dilemeyiniz. Ben Heyeti Âli'ye arz ediyorum.

RIZA NUR BEY (İstanbul) — Şahsım üzerine söylemeyiniz.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Ben şahsımın üzerine söylemedim.

RIZA NUR BEY (İstanbul) — Fakat bana ait oluyor.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Arkadaşlar, kabul buyurmalısınız ki Heyeti Âli'ye kemalî emniyet ve samimiyetle kendilerini oraya gönderiyor ve bunların hepsini birer sufi sahir olmakla beraber hizmetkârdır. Ancak paranın itası hususunda bir müddet mühtak olmuş, az veya çok bir münakaşa cereyan etmiştir. Bu münakaşa bir meseledir. Fakat onları paraya ihtiyacı yoktur. Samimiyet ve meşiyetlerine karşı olan muvâcühlerimiz de başkadır. Her halde böyle bir fikir ve zihniyet ve böyle bir söz yoktur, meseleyi kapatalım. Böyle bir şey kalplerinden geçirmezler.

REİS — Bu kanunun hafı celsede heyeti umumiye ve maddeleri kabul edildi. Celse hafiyede de aynı esamî ile reyü âlinize vazedeceğim. Celse âleniyede münakaşa olacaksa celse hafiyemin sobetü vücudu kalmaz. (Münakaşa yok sesleri) Tekrar nazarı d'âkkarı âlinize vazedyorum.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Münakaşa olma.

Tezkere

1. — *Muş Mebusu Kasım Efendi hakkındaki şikâyeti mutazunimin Dahiliye Vekâleti tezkeresi.*

REİS — Bir arkadaşımız hakkında verilen bir istizahın tahkikatına dair bir malumat vürüt etmiştir. Hafiyen Heyeti Aleniyeye arzı lâzım geliyor. Bunu eğer muvafık görürseniz bir encümene bir şubeye havaleni lâzım getir.

Büyük Millet Meclisi Kiyaseti Celilesine
Gayet mahremdir

1509

Ankara'dan mükaddema dahile sevkedilmiş olan Manifaturacı Aleksî'yi celbettiirmek üzere Muş Mebusu Kasım Efendinin bin lira aralık aralık bir sene geçtiği halde ne merkumu celp ve ne de parayı iade olmaduğundan bahsile meblâğı mezburun mumarilyhten tahsilî Aleksî zevcesi Mîstest imzasıyla verilen arzihalde ifade ve bu bapta verip Ankara vilâyetince zapt ve tespit edilen izahat havı ovrak aynen arz ve takdim kılınmıştır.

5 Nisan 1338
Dahiliye Vekili
Ali Fetih

Ankara Polis Müdüriyeti Aliyesine
Maruzu cariyanemdir.

Tehir edilmiş olan zevcim Aleksî nam şahsı geöireceğinden bahsile cariyelerinden bin lira almış olan Muş Mebusu Kasım Efendi aradan bir sene geçtiği halde zevcimi götürmemiş ve meblâğı mezburu dahi meralebatı vaktama rağmen iadeden imtina eylemekle bulunmuş olmayla meblâğı mezburun tahsilî ile tarafı cariyaneme itası müstesta ve müsterhamdır efendim.

2 Nisan 1338
Hatip Sabaf Mahallesinde
mutasarrifen niukîme Aleksî
zevcesi
Mîstest

REİS — Efendim, malumu âliniz bu tahkikatın devam edebilmesi için Meclisi Âlinize karar irtihaz

etmek zarureti vardır. O kararı irtihaz etmek için de bir şubeye bunun tahkikatına lüzumu vardır. Eger Heyet Âliniz münasip görürse kura çekmek suretiyle bir şubeye havale edelim. (Hay hay sesleri) Muvafık görenler lütfen ellerini kaldırsın. Ekseniyeti azime ile bir şubeye havalesiyle tamiki tahkikat edülmesi munasip görüldü. (kura çekilerek) Efendim, Dördüncü Şubeye tahkikatı yapılacak.

Efendim, celsenin hafı olarak devamına lüzum kalmamıştır. Eger muvafakat buyurunsanız âleniyeye geçelim ve merasimini yapalım. Celsenin âleni olmasına muvafakat buyuranlar lütfen ellerini kaldırsınlar. Celse âleniyeye geçilmesi ekseniyetle kabul edildi efendim.

(Okunmayan takrirler)

Riyasetü Celileye

Hükümetiniz ve milletimiz alâyişle, numayişle imrari evkat etmek istemediği ve işi görmekte idamel hayat eylemek emeli hayırhanesinde bulunduğu ve ikübin lira ile bir sene Rusya'yı baştan başa dolayan İsmail Suphi Ney arkadaşınız da aramızda mevcut olması da verilen tahsisatın kâfi olduğuna burhan olduğundan teklifin reddini teklif eyleyim.

26 Nisan 1338

Sün

Mustafa Sabri

Riyasetü Celileye

Heyeti mersule; masarifati zaruriyelerine muktazi sarf pusulasının, heyet reis ve âzaları tarafından cazeli olarak Heyeti Umumiyeye hesap vermeni şartıyla Hariciye Vekâlimin talep buyurdıkları onbeşbin liranın sarfına ait maddî kanunyenin kabulünü teklif eyleyim.

1 Mayıs 1338

Beyazıt

Ali

Riyasetü Celileye

Müzakere kâfidir. Teklifin rey vazını ve maddelere geçilmesini teklif eyleyim.

Bah

Yusuf Ziya

Riyasetü Celileye

Müzakere kâfidir. Hariciye Vekili Beyefendinin teklifi veçhile maddenin rey vazını teklif eyleyim.

25 Nisan 1338

Bursa Mebusu

Opr, Emio

Riyaseti Celileye
Müzakere kâfidir. Makûlelere geçilmesini teklif
eyledim.

Erzurum
Salih

Riyaseti Celileye

25 Nisan 1338

Badehu hesap vermek şartıyla Akabobeyüz Lira-
nın kabulünü teklif eyledim.

Erzurum
Sahb

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

27 Nisan 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HÜLÂSASI	308
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	308
1. — Vazifesi mahsus için Ukrayna'ya gidecek heyet azasından Rıza Nur Beyin istifasının istirdadı hakkında.	308

Cilt : 19

35 nci İnkılat, 2 nci Celse

OTUZ BEŞİNCİ İNİKAT

27 Nisan 1338 Perşembe

İKİNCİ CELSE

Kuşat Saati : 4,35

REİS : Reisi Sâni Musa Kâzım Efendi, Hazretleri

KÂTİP : Mahmut Sait Bey (Muş)

REİS — Celseyi bakiye kuşat olundu.
Zaptı sabık hülâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HÜLÂSASI

OTUZ DÖRDÜNCÜ İÇTİMA

25 Nisan 1338 Salı

İKİNCİ CELSE

Rauf Beyefendinin tahtı riyasetlerinde bilünikad Ukrayna'ya azimet edecek olan heyetin tahsisatının tezyidi hakkındaki lâyhâi kanuniye bilmüzakere maddeleleri ve heyeti umumiyesi aynen kabul olundu. Mezkûr heyette bulunan Sinop Mebusu Sihhiye Vekili

Doktor Nur Bey istifa etti. Muş Mebusu Kasım Efendi hakkındaki şikâyeti mutazammın Dahiliye Vekâleti tezkeresi ile merbutu istida bakur'a Dördüncü Şubeye havale olunarak celsei aleniyeye geçildi.

Kâtip

İzmir

Enver

Reis

Reisi Sâni

Rauf

REİS — Zaptı sabık hülâsasını kabul edenler.
Kabul edildi.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAİD

1. — *Vazifei mahsusı için Ukrayna'ya gidecek heyet üzesından Sinop Mebusu Rıza Nur Beyin istifasının istirdadı hakkında.*

REİS — Celsemiz hafızdır. söz Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyindir.

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) — Arkadaşlar, hakkımda gösterdiğiniz teveccühü ve müsaadeyi bakan suiistimal ediyorum. onun için affınızı istirham ederim. (Eslağfurullah sadaları)

Malumu âtiâiz geçen gün Ukrayna'ya gidecek heyet için tahsisat istemiştik, kabul buyurdunuz. onun için Hariciye Vekâleti tekrar betekrar arzı teşekkür eder.

Yalnız orada istenilmeyen bir hadise oldu. Rıza Nur Beyefendi gümekten istinkâf ettiler ve kendileri istifa ediyorum dediler. Ben kendilerinden tekrar rica ettim ve edeceğim. Bu hususta Heyeti Aliyenizin bana heman muttefikân zahir olacağını ümit ederim. (Hay, hay sadaları. istifasını kabul etmiyoruz sadaları)

REİS — Efendim bu mesele bitmiştir. yalnız bir takrir vardır. «Mademki Ukrayna'ya gidecek heyet istifa etmiştir. Yeniden intihabını teklif ederim.» diyor. (Ret sadaları) Efendim takriri rey'e vazetmiyorum.

Celsei hafiyeye ait mesele kalmamıştır, celse alenidir.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

13 Nisan 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HÜLÂSASI	315
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD 310:315,315	

Layiha

1. — *Baykumandanlık müddetinin 5 Mayıs 1338 tarihinden itibaren üç mah daha temdidine dair karar.* 315:331

Cik : 19

39 ncu İnikat, 2, 3 ncu Celse

OTUZ DOKUZUNCU İNKAT

4 Mayıs 1338 Perşembe

İKİNCİ CELSE

Kuşat Saati : 2,20 sonra

REİS — İkinci Reisvekili Musa Kâzım Efendi.

KÂTIPLER : Hakkı Bey (Van) Âtîf Bey (Kayseri)

REİS — Efendim, on beş imzalı tahrir okunuyor, dinleyelim.

Riyaseti Celîdeye

Başkumandanlık kanununun hafiyyen müzakeresi için bir celsei hafiye akdini toklif eyeriz.

Eskişehir	İstanbul
Abdullah	Abı Rıza
Saruhan	Bolu
(Okunmadı)	Fuat
İzmir	İstanbul
Yunus Nadi	(Okunmadı)
Edirne	Tokat
Faik	Mustafa
Van	Karahisarısahip
Haydar	Ali
Bursa	Ertuğrul
(Okunmadı)	A. Hamdi
Edirne	Kângin
Şeref	Tevfik

Sivas
Hüseyin Raif

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendiler; buradan panorama gibi kanunlar çıkamaz. Ateni bir kanunun hafi müzakeresinin manasını arkadaşlarımdan sorarım.

Bir Başkumandanlık kanunu var; bir takım salâhiyetler veriyorsunuz. Bu salâhiyetler hakkında, aleyhinde idareci kelâm etmek memnu mudur? Hayır.

Binaenaleyh bu idareci kelâm; bir milletin isbatı rûstune delâlet eder, hakkını istimal ve sureti istimalini cihana ilân eder; der ki: Ben vazifemi şu şerait tahtında şu adama veriyorum. Bunun hafi celsede yapılması, öteden beri takip edilen sakim bir siyaset mahsulüdür, bundan artık sarfı nazar ediniz.

Efendiler Türkiye Büyük Millet Meclisi, ordularının Başkumandanı olmak üzere kendi tarafından birisini tayin ederken; ve bunun hakkında müzakere edilirken ben haykırarak diyeceğim ki efendiler, bu şerait dairesinde benim bakki teşriiyeme taalluk eden,

hukuku icraiyyemin şu kısmını ben vermiyeceğim diyeceğim.

Bunun hakkında söylenen sözlerin hafi celsede söylenmesi nedir efendiler? Manası nedir?... Ben efendiler; bu kanunların, bir millet olarak, bir milletin tercümanı hissiyatı olarak, Mebusu olarak; milletin hutün hukukunun sahibi bulunan bir Mebus sıfatıyla çıkıp burada diyeceğim ki: efendiler ben şu hakkımı vereceğimi, hakkımın bu kısmını vermiyeceğimi; şu yapılacaktır, bu yapılmayacaktır.

Bunları böyle hafi celsede oyuncak şeklide müzakere etmenin manası nedir efendiler? Ben bunun hafi celsede müzakeresini katıyen münasip görmüyorum. Her Mebus kendi kanaatini, içtihadını fikrini tanımalıdır.

SALÂHADDİN BEY (Mersin) — Millet de anlasın.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamlı) — Millet de bilsin ki batağa giderken de hesap soracaklar.

Binaenaleyh hafi celseler, mühim meselelerde olur, esrarı umumiyeye taalluk eden mesailde olur. Yoksa böyle eşhas hakkında şunun bunun hakkında söylenecek sözler burada serbest ve açık söylenir.

Hafi celsenin mahiyeti başkadır. Esrarı mühimmeye zararı olan mesail hakkındadır. Yoksa bir adam hakkında, yirmi adam hakkında, cilli adam aleyhinde söz söylenecek imiş. Bunlar efendiler en meşru hak'tır. Millet, herkesin vicdanını tanımalıdır. Rica edelim böyle panoramalardan vaz geçin. Her şey açık ve serbest olmalıdır ve gayet serbest idareci kelâm edilmelidir. Bu gibi mesail böyle kapalı celselerde müzakere olunamaz.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Efendim hendenizce celsei hafiye için verilen bu tahrir nabemahaldir, sırasızdır. Çünkü ortada müzakere edilecek bir kanun olur ve o zaman o kanunun müzakeresi için celsei hafiye istenir.

Nizamnameci dahilide gayet sarıhtir. Kanunlar evvelâ aletulus Lâyiha Encümenine gider, oradan ge-

lır; ruzname müzakerata alınır ve ondan sonra müzakeresine geçilir. Müzakerenin hafi veya aleni olacağı, kanunun ruznameye girmesinden sonra anlaşılacak bir iştir. Şimdi bu teklif de alelusul evrakı varide meyanında okunur. Lâyiha Encümenine gider, gelir ve ondan sonra ruznameye alınarak müzakerede edilir. Husyın Aynı Nev biraderimizin de buyurduğu gibi Meclis, bu işe bir fevkalâdehlik verip de kendi prensibini, Nizamnâme-i dâhilisini katiben bozamaz. Ruznamesini hiç bir vakit ihlâl edemez.

Binaenaleyh; teklif ruznameye alındıktan sonra müzakeresi aleni mi olacak. Meclisi Âli bir hususta kararını verir. Binaenaleyh evvelâ bu kanun alelusul Lâyiha Encümenine gönderilmelidir. Her halde fevkalâde, birinci derecede ikinci derecede diye bir şey yoktur.

CEMİL BEY (Kütahya) — Efendiler, bu kanun ilk defa müzakereye konulduğu vakit (Hangi kanun, kanun yoktur sesleri) Başkumandanlık kanunu (Öyle şey yok sadaları) bu kanun müzakereye konulduğu zaman bendeniz memnun oldum. Fakat ne zaman memnundum; Meclisin şahsiyeti maneviyesi Başkumandanlık Reisimiz Paşa Hazretleri de Başkumandan vekili olacak diye memnun olmuşum.

Sonra bir Hükümdarın hakkı olan Başkumandanlık vazifesini Reisiimize tevdiin doğru olmadığını düşündüm, ta o vakit müdafî rey verdim. Çünkü bu kanun ananemize, tecrübe kadimimize gayri muvafıktır.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Anane yok efendim, hepsi Meclis.

CEMİL BEY (Devanîta) — Anane millîye var. Fakat bugün arz ediyorum ki Paşa Hazretlerine verilmiş olan bunun geri alınması muhtemeldir. Hatta üç ay değil altı ay temdir edelim ki düşmanlarımız da bizim temamiyle hazırlanmış olduğumuza ve her şeyi gözümüze almış olduğumuza kana olsun.

HULUSİ BEY (Karahisarısahip) — Başkumandanlıkla çünkü düşmanı koğduk?

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trahzon) — Efendim Başkumandanlık kanununun ilk defa müzakerede edilip kabul edilmiş olan celsei hafiyeyi hatırlatmak isterim ve o zamanı gözünüzün önüne getirmenizi rica ederim. Düşmanın ne tarafa olduğunu ve vaziyetin o zamanki buhranını düşünelim. O buhran tahtında bile şu Meclis hukuku milliyeyi son demine kadar müdafaa etmeği düşünmüş, düşman orada dururken ve Hükümet Ankara'yı terkî sarahatini teklif ederken, bu Meclis yine hukuku teşriyemizden bir kıs-

mini öyle sellemehüselâmı vermemiştir. Bir çok müzakerat üzerine vermiştir. O vakit zannediyorum ki Meclisin teşriî salâhiyetinde de bir kısmının Başkumandanlığa verilmesi gayet muhikti. Bendeniz o noktaya istinaden muvafık olarak reyimi vermişim. Fakat o kanuna bugün bu şekilde ihtiyaç olmadığına kapını, (Hiç lüzum yok sesleri) Böyle bir kanuna yani Meclisin böyle bir devirde hukuku teşriyeyi, batta icraiyesini ufak bir nebze bile olsa gasp ve tahdit edecek bir kanuna bu gün lüzum yoktur. Fakat o gün lüzum idi. O zaman Başkumandan olan zat demişti ki bu gün kapınıza gelmiş olan düşmanın koğulmasını arz ediyorsanız bunun koğulması için bazı tedabiri fevkalâde ihtiyacına lüzum vardır. Eğer bedtiruku kabunîyeye tevessül edecek olursam çok zaman geçecektir. Halbuki zaman yoktur, binaenaleyh bazı mustacel kavanini çıkarmıyalım demişti. Biz de bunun doğru olmadığını bilerek fakat zaruret itibarıyla kabul etmiştik. Nitekim biliyorsunuz ki tekâlifî millîye gibi bu Meclisin hakkına taalluk eden kanunlar Başkumandanlık imzasiyle yapılmıştır. Fakat efendiler bugün vaziyet değişmiştir, bu gün müdafî bir devirde bir mekide değiliz. Tekâlifî millîye almak suretiyle, yani fevkalâde tedahir ile işi tedvir edecek devirde değiliz. Binaenaleyh Meclisin kendi hukuk ve salâhiyeti teşriye ve icraiyesine tam ve kâmil olarak sahip olması zamanıdır. O zamana malîsus olan bu hukukun geri alınması için bu kanunun yeniden müzakerede edilmesi ve sırf bir Başkumandanlık kanunu olarak kalması lüzumdur. Bunun için de zannediyorum hafi müzakereye lüzum yoktur. Müzakerede aleni olmalıdır, hafi nedir efendiler, kimden gizliyoruz? Bunu Avrupalılardan gizlemek... onların alâkası yoktur. Haricî bir şey olsa siyasetimiz değişir diye korkardık. Bu dahili bir meseledir, dahili bir mesele için hafi yapmak milletten korkmak demektir. Milletten korkacağımız bir işi yapmamak daha doğru olur.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Reis Bey bir şey öğrenmek isterim. Bu kanun ruznamemizde var mıdır, yok mudur? Ruznamemizde yoksa Meclisi beyhude işgal etmek günahtır.

TAHSİN BEY (Aydın) — Efendim zannediyorum ki müzakerenin aleni olmasında taraftar olacak adamı varsa ben birinci olarak kendini görüyorum. Fakat öyle zannediyorum ki bu günkü vaziyette...

HULUSİ BEY (Karahisarısahip) — Vaziyette bir şey yoktur efendiler. Hiç bir şey yok... Muğlak bir şekilde rüstemeyin... Onlar kuru mefharetir.

TAHSİN BEY (Devamla) — Kuni değil, şimdi bir takım müzakerati sulhiye.

HULUSİ BEY (Karahisarısahip) — Başkumandan olmazsa Müller var.

TAHSİN BEY (Devamla) — Bütün Avrupalılar için iş yüzünü gördüğümüz gibi bilmezler. Bizim kuvvetimiz, milletin Başkumandan ve makamı Riyasetin etrafında mülki bir kitle olarak bulunması ile tecessül eder.

HULUSİ BEY (Karahisarısahip) — Unvanla itibar olmaz.

TAHSİN BEY (Devamla) — Binaenaleyh bu gün Başkumandanlık salâhiyetinin tezyit veya tenkisi hakkında vuku bulacak müzakeratin aleni olması hiç bir vakit muvafık olamaz. Buna karar verelim. Olabilir ki Başkumandanlığın ihdasında ve bu kumandanlığın Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine tevdi zamanındaki şerait değişmiştir. Fakat yine Başkumandanlığın, muşalaha şeraitinin intacına kadar vücudu elzemdir. Bendeniz dahili meseleden dolayı değil, harici nakat nazardan müzakeratin hafi olması taraftarıyım. Bu bapta cereyan edecek müzakeratin hafi olmasını Heyeti Celüleden istirham ederim.

MEHME'İ ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Arkadaşlar; bendeniz de Ali Şükrü Bey biraderimizin fikrinde tamamiyle iştirakle beraber celsesi hafiye lüzum görmemekteyim.

Çünkü malumu âliniz bu gün Başkumandanlık kanunu bitmiştir. Bu kanundan bahsetmek doğru değildir. Müddeti munkazidir, kanun yoktur. Bu gün akşam üzeri bitecektir. Binaenaleyh bu günden itibaren kanun yoktur. O kanunun üç heş saatlik ömrü kalmıştır. Yeniden Başkumandanlığa lüzum var mıdır, yok mudur? Meclis Başkumandan yapacak ise Paşa Hazretlerini mi yapacak? Başkasını mı yapacak? Ne salâhiyetle yapacak? Bunlar ayrıca birer meseledir. Binaenaleyh zaten bu gibi mesalde görüştüğümüz zaman evvelâ celsesi hafiye görüyoruz. Sonra celsesi aleniye geçiyoruz. O kanunu orada müzakere ediyor ve kabul ediyoruz. Milletten hakikati ve Mebuslarının söylediği sözleri saklıyoruz. Ne ecnebilere karşı ve ne de başkalarına karşı hafi bir ciheti yoktur. Ancak kendi muvekkillerimize karşı sözlerimizi saklamış oluyoruz. Mesele bundan ibarettir. Çünkü kanunu hafi celsede müzakere ediyor, aleni celsede tayini esami ve reyî işari ile kabul ediyoruz. Ne için efendiler, aleni celsede bir komedyya oynuyoruz? Bunun mahiyeti bir komedyadan ibarettir. Ne için hafi celsede görüştüğümüzü aleni celsede kabul

ediyoruz. Komedyadan vaz geçelim. Celsesi hafiye lüzum yoktur.

TAHSİN BEY (Aydın) — Evet bütünü dünyanın kabul ettiği bir usuldür.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Dünyanın daha iyi usulleri vardır.

HULUSİ BEY (Karahisarısahip) — Kahrolsun bu dünyanın usulleri.

YUNUS NADİ BEY (İzmir) — Efendim, evvelâ celsesi hafiye akdolunsun mu, olunmasın mı mesele için halli lüzum gelir. Şimdiye kadar söylenen sözler kâfi derecede ıskat almıştır ki bu Başkumandanlık gibi en nazık bir mesleciyi bu şerait dahilinde bu sözleri aleni olarak müzakere etmek caiz değildir. Müzakere kâfidir, zannediyorum. Evvelâ hafi müzakere edelim, sonra aleniye geçelim. Müzakere kâfidir. Bu hususta diyecek başka bir şey yoktur.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bizde muşakkades şahıslar yok. Lehinde de söyleriz,aleyhinde de söyleriz.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Arkadaşlar; hakikaten milletin başına yapacağımız bir ameliyatı cerehahiyenin hafi surette yapmanın muzır olduğunu biliriz. Yani bu kanun. Bu gün zevale kadar gelir. Zevale gitti, kanun geçti. Bu gafil Hükümet; fakat bu sizin beğendiğiniz ve iyi takdir ettiğiniz gafil Hükümet hugun ticaret mümessili veya başka emellerle memleketin işerisine şapkaları doldurdular. (Sadete sesleri) Sadettir efendim. Bu Hükümet bunları zannediyor ki ticaret, tetebhuatı ilmiye için geziyor; halbuki o oğlu eller casus olarak geziyor. Hatta bu gafil Hükümet Fransızlarla bir sulh yaptı.

HAFİZ HAMDİ BEY (Diyar) — Salih Efendi sadete gel azizim. (Devam sesleri)

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Sadettir efendim. Bir dakika müsaade buyurun. Neyefendi Hükümet Fransızlarla bir sulh yaptı.

ALİ SURURİ EFENDİ (Karahisarısahip) — Efendim sadet harici soylerse Makamı Riyaset ihtar eder arkadaşların söz kesmeğe hakları yoktur. (Doğrudur sesleri)

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Fransızlarla bir sulh yaptılar. Halbuki bugün Fransız Erkânı Harbiyesi ta Prizantı'dan itibaren hattı işletiyor, yani bu deşetli bir iceliktir. Fransız Erkânı Harbiyesi Adana'da hattı işletiyor. (Gürültüler) Bunun Heyeti Vekile bizden saklıyor. Onun için her ne olursa olsun ben de kanunu aleni görüşmek arzu edenlerdenim. Fakat Meclise karşı bu Hükümetin tuttuğu hattı ha-

rekele karşı bu işi bir kere hafı konuşalım... Ondan sonra kabul edeceksek edelim. (Gürültüler)

Efendiler, müsaade buyurun hürden bir hak gasbetmek ise, Mustafa Kemal Paşa bizden o hakkı gasbetmek istiyorsa kendisini küçültür, biz de hakkı sarıhimizi vermiyecek iken verirsek aptalız. Bu işi halledelim sonra başka safhasına geçeriz. (Reye sesleri)

ALİ FETHİ BEY (DAHİLİYE VEKİLİ) — İstanbul — Efendim bendeniz esas meseleye girişmeden evvel Erzurum Mebusu muhterem Salih Efendi biraderimizin Hükümete sadet haricinde vaki olan tahkiramız ve gafil sözünü müsaadenizle reddetmek isterim. Efendiler...

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) — Bunu husun Heyeti Hükümeti işirak ediyor.

ALİ FETHİ BEY (Devanla) — Efendiler, Hükümeti tenkit lüzümü geliyorsa suçluk kanfıllıkla, muskle zikretmek suretiyle nezaket ve nezahat dairesine tenkit olunabilir, bizim de huysiyet ve şerefimiz vardır. Şimdi Raşkımandanlık kanunu mevzu bahis iken gafil Hükümet diye mütemadiyen tekrar etmek ve söylemekte ne mana vardır, ne de başka bir hikmet vardır. (Düğü sesleri) Sonra gafil olduğunu isbat yolunda söylediği sözlerde püya şapkaları bıraktığını adamlar geldiği söyleniyor.

Efendiler; onların hepsi haricte bulunan mütemadillerimizin tavsiyesiyle gelmiş adamlardır, hakların da tahkikat yapılmıştır. Lehinizde Avrupa gazetelerinde neşriyatla bulunmuş adamlardır, bilâhakkı gelmiş adamlar değillerdir. Sonra Matbuat müdüriyeti bunların her yazdığı şeyleri nazardan geçiriyor ve filhakika Hükümeti mütemadilerin ve Meclisi Âlihin azim ve meramını bunlar gayet fasih ve belig bir surette Avrupa efkârı umumiyesine tebliğ ediyorlar. Ötedenberi Hükümete atıf ve isnat olunan bir kusur vardır. O da Hükümeti löykü veçhile Avrupa'da propaganda yapamaz.

Efendiler, böyle yağınımıza gelmiş olan adamlar bahusus masrafsız gelon aılanmaları bu kadar güzel propagandalar yaparken böyle denildiği gibi bunların dahile kabulüne gaflette tavşif etmek zannederim ki bunların fidesini kabul etmemek demektir. Bundan başka bunların içerisinde muvâleketimizde gayet nafli teklifatı maliye ve iktisadiye ve nafıada bulunanlar var, efendiler; muvâleketimiz bu halde kalıyaz biz isteriz ki bir an evvel yollarımız yapılsın, limanlarımız yapılsın, şimendiferlerimiz yapılsın, niemle-

kele servet girsın, biraz da refah ve saadet hâsû olsun. Bu da en muvafık şerait tahtında bize vaki olan tavsiyeler üzerine huraya kabul edilmişlerdir ve gayet muvafık şerait dermeyan etmişlerdir. Bu şeraitte kabul edilmeyen evvel Heyeti Âtiyenizde uzun uzadıya tetkik ediliyor. Kendileriyle görüşebilmek imkânını temin edebilmek için de kendilerinin buraya gelmesi lâzımı oluyor. Bunda Salih Efendi gaflet yoktur, hizmet vardır. Vatana hizmet vardır, vatan aşk ve merbutiyeti vardır.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Efendim, yanlış telefhümü var, sui telakki var. Müsaade buyurun, sizi tezyif maksadı ile değil, gaflet maksadı; Heyeti Vekile bazan uyuyor.

ALİ FETHİ BEY (Devanla) — Siz de uyuyorsunuz.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Evet ben de uyuyorum. Gaflet bir şey değildir. Hatta gaflet Peygamberlerde de olur. Bunu zeni ve hakaret telâkki etmemelisiniz.

FUAT BEY (Rolu) — Birini tamir etmek işi iken ikinci bir hatada bulunuyorsunuz. (Gürültüler)

SALİH EFENDİ (Devanla) — Beyefendi, Zati Âliniz de Vekil olmak arzı buyuruyorsanız o başkadır. (Lâhni lâhmike, cismi cismike) orda kendilerine ayrılık veriyorlarsa ayrı değillerdir.

ALİ FETHİ BEY (Devanla) — O halde siz de dahilsiniz, kendinize de gafil deyiniz.

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) — Meclis gafildir, deyiniz.

HULÜSİ BEY (Karahisarısahibi) — Bunu Meclis kabul etmez. (Gürültüler)

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Hayır Meclis gafil değildir, ben gafilim diyorum.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Salih Efendi Meclis gafildir deyiniz ki Yusuf Kemal Beyin hoşuna gitsin.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Efendim, murtalı olduğum bazı şeyleri gölip Hariciye Vekilinin anlatması lâzımı gelir. Yusuf Kemal Beyefendi bu Pozantıda Fransız Enkânı harbiyesinin işlediği turen meselesini anlatsın. Buyursun izah etsin, ben gaflet afe-diyorum. Maruzatını hilâfı hakikate hakkımda verilecek cezayı da kabul ediyorum.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim, şimdi gafil meselesini bırakalım da bu elimizdeki işi çıkaralım. Ondan sonra bunlar hallolusun.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Bu meseleyi izah etsin, ondan sonra Söke meselesini soracağım.

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kasta monu) — Efendim... (Mevzu değışti sesleri)

SÜLEYMAN SİRRI BEY (Yozgat) — Efendim, bu meseleyi bir takriyle sorsun, ondan sonra cevap versin, böyle olmaz.

YUSUF KEMAL BEY (Devanlar) — Hükûmete karşı veyahut fuân, filân vekile karşı bu vekil şu ka bahatı yapmıştır, şu vekil şunu yapmıştır demek lâ zım gelir iken bunları tefrik etmeyip Hükûmete gafildir denirse bu doğru değildir. Gaflet kelimesinin altında başka mana varmış. Bihassa şu sırada gaflet hiyanelle tevemdir. Başka bir şey değildir. Bu söz söylendiği zaman kendimi mudafaya niçin mi saade etmiyorsunuz. Rica ederim şimdi musade buyurunuz. Zaman oluyor ki... (Gürültüler) Mesele daha hususi bir sahaya intikal etti. Hariciyeye müte alluk bütün soracağınız suallere Hariciye Vekâleti şimdi cevap vermeğe hazırdır. Söke meselesi itaklık da Sırrı Beyden bir sual aldım. Söke meselesi hakkında Hariciye Vekâleti ne zaman cevap almıştır diyor. Hariciye Vekâleti, şu tarihte cevap almıştır. Bu tarihte cevap yazılmıştır, demeğe hazırdır.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Biz neyi müzakere ediyoruz, celse hafiyeyi ne için yaptık, müzakere nedir? (Şiddetli gürültüler)

NEBİL EFENDİ (Karahisarısahip) — Hükümet buna cevap vermeğe mecburdur. O vakit gülüyorduk, orada iftihar ediyorduk. Eğer Hükümet gafil ise sen de ben de gafiliz. Mecliste gafildir. Gaflet görmekle mektu gaflettir.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — O halde Karahisarı ne için bıraktın geldin, eğer Hükümet gafil değilse.

NEBİL EFENDİ (Karahisarısahip) — Evet, ben bu gün senden fazla dilhundurum.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Malum, malum...

NEBİL EFENDİ (Karahisarısahip) — Bittabi gaflet görmemek, gaflettir.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Efendim; mevzu müzakere bir teklifi kanununun hafı veya aleni celsede müzakeresi meselesidir. Arkadaşlarımızdan bir zatın buyurduğu gibi ortaya gelen bir teklifi kanunudur. Bunun Meclisin ikâdesi mucibince Lâyihâ Encümenine gumesi lâzımdır. Amma, bugün so nuncu günü imiş, ayın dördü imiş. Bunu vaktiyle ve receklerdi. Dördünde yerine iğünde vermek lâzımdır. Binacaleyle, bu teklifi kanuni alelusul Lâyihâ Encümenine gider, oradan Meclise gelir. Ondan sonra

müzakeresini ister aleni, ister hafı yaparız efendim.

REİS — Efendim; müzakerenin kifayeti hakkında bir takrir var.

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — Elde ve meydanda bir kanun yok iken Riyaset müzakerenin kifayetini reye koyuyor. Binacaleyle aleni ve hafı olarak neyi müzakere ediyoruz. Evvelâ, Makamı Riyaset böyle bir teklif var mı? Bunu haber versin.

REİS — Efendim; Başkumandanlık kanununun temdidî hakkında bir teklifi kanuni vardır.

Şimdi efendim; üç şık vardır. Birisi kanunun aleni diğeri hafı, üçüncü şık ta Lâyihâ Encümenine gitmesi şeklindedir. Binacaleyle müzakereyi kâfi görümler... (Gürültüler)

TAHSİN BEY (Aydin) — Efendim; kerem buyurun. Bir kişinin söz söylemek hakkı vardır.

Dunun hafı veya aleni olması hakkında Hariciye Vekili nokta nazarını beyan etmesi lâzımdır, elzendir.

REİS — Müzakerenin kifayetini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Müzakere kâfi görüldü efendim.

Şimdi efendim bir takrir daha var. Kayseri Mebusu Rifat ve Osman Beylerindir, okunacaktır.

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir, celsenin aleni olması teklif edilmez.

Kayseri
Rifat

Kayseri
Osman

REİS — Efendim; bir de on beş imzalı celse hafıya takrir vardır.

SALÂHADDİN BEY (Mersin) — Efendim; ilk defa usule ait olan takrir reye korsunuz.

REİS — Efendim; zaten celsenin hafı olması teklifi var iken, celsenin aleni olmasını reye koymak doğru değildir. Çünkü aleni asıldır. İddia edilen şey de hilâfi asıldır. Bir usul meselesi var. Sonra, celsenin aleni olmasını reye koymağa lüzum görmüyorum. Zira celsenin hafı olması hakkında on beş imzalı bir takrir vardır. İlk defa bu takrir mucibince celsenin hafı olmasını reye koymak lâzımdır. Bir de, Başkumandanlık kanunu alelusul bir lâyhâdır. Lâyihâ Encümenine gitmesi lâzımdır deniliyor. (Hayır sesleri)

ZİYA HURSİT BEY (Lâzistan) — Teklife lüzum yoktur. Usulen gidacaktır.

REİS — Efendim; bu teklifin Lâyihâ Encümenine gidip günemesini reyi âlinize vaz ediyorum. (Şiddetli gürültüler)

BİR MEBULİS BEY — Reis Bey, celsenin şekli taayyün etsin.

REIS — Celsenin hafiyen devanını kabul huyuranlar lütfen el kaldırsın. «Efendim celsenin hafi olması ekseriyetle kabul edilmiştir.» Efendim, arkadaşlarımdan birisi ekseriyette şüphe etti. Diğer bir arkadaşım ise şüphe etmiyor. Binaenaleyh, mesdurun ehemmiyetine hinaen tekrar rey vazedeceğim. Baş

kumandanlık kanununun celse hafiyede müzakeresini kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... Efendim; ekseriyeti azime ile kanunun hafiyen müzakeresi kabul edilmiştir.

Efendim; zaptı sabık hulasası okunacaktır.

1. — ZAPTI SAHİK HULASASI

27 Nisan 1338 Perşembe

İKİNCİ CELSE

Reisâni Musa Kâzım Efendi Hazretlerinin tahli riyasetlerinde saat 4.35'te bilânikat; Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey, Ukraynaya gidecek heyet azasını

dan Rıza Nur Beyin istifası geri alınması temin edildiğini beyan etti ve celseye son verdi.

Reis	Kâdip
Musa Kâzım	Muş
	Mahmut Said

REIS — Zaptı sahiki reyimize arz ediyorum. Kabul edenler... Elmeyter... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — *Başkumandanlık müddetinin 5 Mayıs 1338 tarihinden itibaren 3 Mah Jaha temdidine dair Kanun.*

REIS — Kanunu okutuyorum.

Başkumandanlık Müddetinin 5 Mayıs 1338 Tarihinden İtibaren Üç Mah Dâla Temdidine Dair Kanun

Madde 1. — Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya Başkumandanlık tevveline dair olup iki defa üçer mah temdit edilmiş olan kanun üç mah daha temdit edilmiştir.

Madde 2. — İşbu Kanun 5 Mayıs 1338 tarihinden muteberdir.

Madde 3. — İşbu Kanun Büyük Millet Meclisi tarafından icra olunur.

SALÂHADDİN REY (Mersin) — Reis Rey usulü müzakere hakkında bir şey arz etmeye müsaade eder misiniz?

Efendiler; geçen sene burada bu Meclisi Âlide bu, müzakere edilirken - ki meselenin mebadisine müracaata lüzum görmüyordum. Bu kanunun lüzumunu ve ademi lüzumunu herkes anlamıştır. Anlamayanlar ise kendi noktâ nazarlarına göre ziddiyor. Esasen geçen sefer burda Meclisi Âlide bir İsyihai kanuniye verilmişti. Bu kanun nereye gitti? Doğru Lâyiha Encümenine Pekâlâ bu ne için gitmiyor? Başkumandanlık Kanununun temdidini mucip olarak esbabı mucibe nedir? Onu görelim. Ona göre bunu düğünelim. Sonra böyle bir mevzu münakaşa apansızın insanın karşısına çıkarılmaz. Onun için bendeniz bunun tarzı teklif ve sureti teklifi hakkında milletten mal kaçırma gibi bir şey addediyorum. Böyle şahsen kendi

mize verilmeyen; Heyeti Umumiyemize verilmek lâzım gelen bir hakkı, devren böyle ahara vermeyi menasız görüyorum. Fakat Başkumandan olan zat, Başkumandan olarak ifayı vazife eder. Yani, Başkumandanlık menfaat ve salâhiyeti ile ifayı vazife eder. Yani, Başkumandanlık sıfat ve salâhiyeti ile ifayı vazife eder. Fakat Meclisi Âliye ait olan hukuk ve salâhiyetiyle ifayı vazife eylemesini bendeniz anlamıyorum. Rica ederim, bu, milletin buhranlı anında fevkalâde yapılmış bir fedakârlıktır. O zaruret zail olduğunda bunun hükmü yoktur. Malûmu âlinizdir ki Sakarya harbinde zaruret böyle bir kuvvetin yani fevkalâde bir surette memleketin ve milletin kuvvetli bulunduğunu göstermek için Başkumandanlık makamının vekâleti tarzında bir muameleye lüzum görülmüştü. Ondan sonra hiç bir sebep olduğuna kani olmadığım için müteaddit defa vaki olan temdit tekliflerinde demıştim ki yeni bir taarruz icra etmek mi istiyorsunuz? Ve yeni bir harbin vukuunu mu melhuz addediyorsunuz? O zaman pekâlâ, hatırlarsınız ki taarruz yapacağız dediler. Bir buçuk ay sonra yapacağız dedi. Bendeniz yapamayacaksınız dedim. Dediklerim oldu. Bir buçuk ay sonra geldiler, yapamayacağız dediler. İki üç defa yapamayacağız dediler. İşin şekli başkadır. Bizim en büyük vazifemiz siyasi mesailde memleket ve milleti selâmete götürülecek bir tarzı harekettir. Ben arzu ederim ki Meclis Reisi Meclisteki vazifesine daha ziyade hasrû dikkat etsin. Lehulhağır ordumuz kuvvetlenmiştir. Müteaddit kumandanlar vardır. Ordu hadi azamisine varmıştır. Vaziyet iyidir. Ordu yanındakiler orduyu idare ede-

bileceklerdir. Bizim en büyük vazitemiz siyaset ve da ha sauredir. Milleti yaşatacak yalnız harp değildir. İda rei müktür. Bu nokta üzerinde ammenin terfahını ve hoşnudisini mucip olacak şeylerle uğraşmalıdır, hak ka doğru yürüyelim. Bilemem ki dünyada fert yoktur, millet vardır. (Bravo sesleri)

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Memleketi yaşatmak için telâkkilerin hepsine hürmet ederim. Herkes bir şekilde memleketin yaşayacağını hisse der. Ben de şu vadiye anlarım. Memlekete her kim ayağını basmışsa alâkaderlimkân o insan o memle ketin emri muhafazası için cehdetmektedir. Ben şah sı mücadele ve mücadelemi kimseye vermem. Başka arkadaşlarımız da kudreti beşerin fevkinde kudret ler tasavvur ve tahayyül ederek kendi salâhiyetleri ni... (Burada biçare yok sadaları)

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Ben size demiyorum, ben nazariyattan bahsediyorum. (Söyle sadaları) Ben insanlık nazariyesinden bahsediyorum.

MEHMET ŞUKRU BEY (Karahisarısahibi) — Efendim, bunu üzerine almaya mahal yok. Yani al datanlar diyor.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Bunları dü şünenler affedersiniz, salâhiyetini başkalarına ver cen ler diyorum. (Gurultular)

DR. MUSTAFA BEY (Kozan) — Benim itika duma hürmet etmelisin ve senin kadar herkes vic danlıdır. Bunu böyle söylemekten maksadın nedir?

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Hürmet edi yorum efendim. Seninkine de hürmet ediyorum.

NURİ BEY (Bolu) — Kim diyor beni sana bi çare diye.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Telâkkiniz yanlıştir efendim, maksadı acızanemi bir daha arz edeyim.

Her insan ayağının bastığı yeri muhafaza etmek için çırpınır diyorum. Bazılar kendisinde bu kudreti görür, bazı insanlar ise bu kudreti kendilerinde gö remez, diyorum. Rica ederim siz neye kendinize alı yorsunuz? (Doğru sadaları) Her insan Hindistan'da da var İran'da, Çin'de de var, her yerde var. Her kes kendi reyî önünde çırpınır. Bendeniz diyorum ki burada bir salâhiyeti üzerine aldı. O da memleket te kanunu hâkim kılmak ve milletin bana kuyut ve şurut tahtında tevdi ettiği vezâifi ifa etmektir. Ben den istediklerinden bir şeydir. Hukuklarını kimseye vermemektir. Efendiler tekâlifî milliyeye diye Büyük Millet Meclisinin salâhiyetini istimal edecek bir şah sı dünyada görmek istemem. Bu benim hakkı insanı

yetini ve şerefi insanıyetim. Bu henizi mebusluk şe refim. Rundan tecerrüt edemem. Binaenaleyh ben ken di salâhiyetim içerisinde çırpınırım, kendimden başka sinin... (Tahtır ediyorsunuz sadaları)

NURİ EFENDİ (Bolu) — Tahtır etti

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Efendim tahtır yoktur, arz edemedim. (Tahtır yoktur sada ları)

Efendiler ben yapacağım şeyi bana tevdi edilen şeyi ben kimseye veremem. Ben herkesten bu hakkı kıskanırım. Bu benim insanlığımın icabıdır. Eğer ken di şuuruma, aklıma itimat etmediğim gün namus be nim için istifa etmektir. Başkasına vermek değil, baş ka yola gitmek değildir. Ben ki o kudreti kendimde görüyorum ve namusum üzerine milletin vekâletini deruhde ettim, hakkı teşriiyemi elimde tutacağım. Onun hukukunu başının üzerinde tutmak için tırnak larım varken başkalarına verip de heder ettirmeyece ğim.

HACI MUSTAFA EFENDİ — Geçen sene neye ettirdi?...

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Geçen sene hen Bolu'da idim. Velevki bir zaruretle kabul etsem bile bugün o zaruret defolmuştur. Benim kanaatım budur. Siz de bunun aksinde söz söyleyiniz, dinle mezsem namerdim. Siz de deyiniz ki benim kudretim kâfi gelmiyor, benim aklım kâfi gelmiyor, ben ka nun yapamam, sen de benim için yap diyen mebus varsa bana söyleyin efendiler. Herkesin kanaatine hürmet ederim. İsterse acız olsun. Kendi nefsimde hâ kimim. Başkalarının hukukuna tecavüz etmeye hak kim yoktur. Ben kendi nefsimden mesulüm. Bu efen diler üç, dört defa tekrerrür etti. Halbuki salâhiyet hakkındaki kanun henüz gelmedi, bunda niçin çırpındınız? Hangi millet size salâhiyet veriyor ki hak kinizi kendiniz istimal etmeyin, başkalarına verin di ye kim söyledi, kim sizi böyle vekil etti?

EMİN BEY (Bursa) — Verdikleri salâhiyeti fev kalâdede bu da var idi.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Hayır efen diler, salâhiyeti fevkalâde vermedi. Böyle istimal edi lemez, böyle mebus tanımam, millet hakkını istimal için salâhiyet verdi, yuksa lüzumsuz yere ahara dev retmek için vermedi.

RAGİP BEY (Amasya) — Vekâlette devir yok tur.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Yoksa efen diler; hakkı teşriiyenin ne demek olduğunu ilân için cihani beşeriyet binlerce, yüz binlerce sene böyle mis

kin adamlar, böyle musibet adamların elinde inleye, inleye denizler kadar kan düktü. Siz zorla kafese, pençelere girmek istiyorsunuz, siz milleti rezi edeceksiniz (*) Milletın böyle salâhiyetini devretmenize imkân yoktur. Öyle mebus görmek istemem, herkes ıctihadını burada benim gibi söylesin. Ben de sizin gibi burada dinterim. Tabii ben kendi kanaatını söylüyorum.

EMİN BEY (Bursa) — Biz ile omuz silker geçeriz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devanla) — Ben size söylemiyorum, ben hakikatı söylüyorum. Ben mebusluğa söylüyorum. Burada kimse mevzu bahis değil. İnayet buyurun Paşam ben mebusluğu böyle tanıyorum, siz de kendi gönlünüzle böyle söyleyin beyefendiler.

Onların gözlüğü başkadır, herkese hurmet ediyorum. Heyeti Celile kendisinde kuvvet görüyor, her hakkını istimal ediyor. Menileketin muhatarasını; gözü önüne alarak bir haftada ün türlü tekâlif kanuniye çıkarıyor. Hangi mecburiyettir ki Büyük Millet Meclisinin salâhiyeti teşriye ve icrayesinden muhim bir kısmını böyle selmiettusselâm, bir kısım alıpta kim olursa olsun bir başkasına versin, ben akıl, dirayet, mekinet, itibarıyla Büyük Millet Meclisinin fevkinde bir kudret görevini. Bu dimağlardan yüksek düşüncecek kimse tasavvur etmem. Binacınaleyh maksadımız, gayemiz düşmanı terdetmektir. Burada çırpınan kalplerin hepsi o gayeye matuftur, bir fert tasavvur etmem ki sulistimal etsin. Fakat tekâlifi milliyeye gözümüzün önünde bariz bir hakikat parlıyor. Demek ki insanların sulistimal edebileceği salâhiyet ve kudret verilebiliyor. Herkesin yutacağı bir lokma vardır. Bir adama bin iş verilmez efendiler, hakkınızı kiskanınız. Efendiler müvekkillerimizin vermiş olduğu hakkı istimal çarelerini bulalım. Ben bunu, bu kanunu o gaye ile mütenasip bulmamaktayım. Fıkrü kumanda lâzım ise o başka bir kanundur. Fakat bu kanunun mahiyetli itibarıyla busbutün haşkadır. Gaye-

(*) Bu sahifede Hüseyin Avni Beyin iftilatında çizilen iki satır kırkinci ıctimada Reis Paşa tarafından vakı olan beyanat sırasında Hüseyin Avni Beyin bu yolda beyanatta bulunmadığını beyan etmesi üzerine Reis Paşanın o halde zabıttan çıkarılması lâzımunu beyan etmesine ve keyfiyetin bu kere de na zarı dikkate alınarak zabıttan çıkarılması Haşkâtip Recep Dey tarafından emredilmesine binayn zabıttan çıkarılmıştır. 11.5.1338

Hamit

miz, gözümüz menfai memleketidir. Yoksa haşka bu gaye yoktur. Hepimiz aynı gayedeyiz. Ancak salâhiyetimizi kiskanır ve kimseye vermeyiz. Ben yine vermiyorum. Salâhiyetimi vazife teşriyemi ben kendim burada namus hıldım. Bunun için ebediyen haykura çağım. Efendiler, hiç olmazsa ıctihadımı reddetmeyiniz. Ben sizin ıctihadınıza hurmet ediyorum, hakkımızı kendimiz istimal edelim. Raşkunandanlığa (uzum varsa ayrı bir kanun yapalım. Kanunlarımız Büyük Millet Meclisinin arasında da böyle farklı şeyler hâsil olmasın. O günün ihtiyacı kaybolmuştur. Bugün ona göre kanun yapalım. Biliyorsunuz ki Rüyuk Millet Meclisinin karşısında hiçbir kimsede yok, istediğini kaldırıyor ve istediğini indiriyor. Bu kudretkâr bir milli sadadır. Avrupa, cihan, milletlere hurmet ediyor, şahıslarda değil efendiler. Şahıslardan beklediğiniz hurmet payidar olmaz, milletlerle intihabına hurmet edelim. Kudretlerimiz bizimle bir olursa sulhu da biz yaparız. Milli kudret olursa harbi de o yapar efendiler. Yoksa şahıslar, fertler kurunu wâya ait bir takım zihniyettir, onlar ölmüştür. Beşeriyet onlardan ayrılmış ve çıkmıştır. Bunları yeniden icat etmeyiniz. Yeniden halkı zencirlere sarmayınız. Efendiler, yüzde kırk tekâlifi milliyeye alındığı zaman içimiz sızlıyor. Fakat ne yapalım verdik diyordunuz, işte bugün vermeyiniz. Efendiler bir daha tekerrür etmesin benim davam budur.

REFİK ŞEVKET BEY (Saruhan) — Hüseyin Avni Beyefendi, zatı âlinizin bu ıctihadına hurmet ve zifemdir. Fakat zatı âlinizin bir kanun var, teşkilâtta Meclisin haiz olduğu salâhiyeti haiz, teklif etmişiniz. Bununla onun ne farkı vardır?

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendiler, benim teklifim milletin nefinedir. Fakat bu teklifler milletin zararınadır, kendi kanaatımda. Ben onu bir zaruret olarak kabul ediyorum ve diyorum ki milletin üzerinde bari sakıl var. Verilen paralar he der ediliyor. Bunu bu milletin üzerinden silkin, aın dedim ve kanaatımı arz ettim. Herhalde kabul edemedim.

RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas) — Raşkunandanlık Kanununun ruznameye ithal edildiğinden bahsedildi. Böyle bir muamele olmamıştır. Ve Heyeti Âliyenize karşı ifade buyurulurken bana öyle geldi ki güya Divanı Riyaset ruznamayı, Heyeti Âlinizin arzusu dahilinde tanzim eden Reisisani bunu da, tabiri caizse, bir parlamento oyunu yaparak emri vaki halinde Meclise getirdi hissine düğüm. Fakat belki böyle değildir. Bir kere bu teclit teklifi ruzna-

memizin evrakı varidesi meyanındadır. Teklif mesele sine gelince : Bu Başkumandanlık müddetinin müin kazi olmakta olduğunu işitince ben şahsan endişe etmişimdir. Başkumandanlık makamının faslıya duşar olunmasını menafii memlekete müzir görenlerdendir. (Doğru sesleri) Böyle hayati meseilde bazı rü tekayı kiram ihtimalki buhranlar devresi geçmiştir. tehlike kalmamıştır. Ahvalı adıye tahtında işler tedvir edilir zannedenler de bulunuyor. Fakat efendiler bendenizce memleket en buhranlı zamanındadır. En hayati andadır. (Doğru sadaları) Başkumandanlık Meclisi Âlinizce hayati bir anda bugün Başkumandan olan zata tevcih edilmiştir. bendeniz hurada yoktum. ondan sonra üç defa teccid edilmiştir ve her teccidinde de teccid talep olunmuştur. Fakat Lâyiha Encümenine gönderilmemiştir. Burada Heyeti Umumiyyede müzakere edilmiştir. Şu halde şimdiye kadar yapılan muamelciden fazla bir muamele yoktur. Bendeniz zannediyorum ki bu kanunun Meclise sevkinde hüsnü niyetten başka bir fikir saik olmamıştır. Bendeniz Sivas Mebusu olarak bu kanunun bir an evvel teccidine taraftarım.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahibi) — Aynen mi teccidi taraftarısınız?

RAUF BEY (Devamla) — Bendeniz aynen teccidini teklif ediyorum. Çünkü efendiler affı âlinize mağruren şunu arz etmek istiyorum. müsaade âlinizle ve hepimizin şalışlarına müfrit hürmetim vardır. İkinci maddeye itiraz huyuruyorsunuz. eğer muvaffakiyetle idare edilirse hacet yoktur. zaten elinizdedir istediğiniz gibi yapabilirsiniz. Tetkik buyursunuz, isterseniz yaparsınız. isterseniz yapmazsınız. Allah onu bize göstermesin makûs netayıç verirse zaten kanunlardan ziyade silâh.

Çok rica ederim bugün ikinci maddeyi lağvederiniz. nîm ademi itimat olmuş olur. Bunun için çok rica ederim asker arkadaşlarımdan da. Hayati bir zamanda umum orduyu idare eden zata velev nîm ademi itimat ihsas etmek dahilde ve hariçte ne tesir nâsil eder? Bendenizin kanaatim hudur, benim hususiyatım bu noktai nazardandır. (Doğru sadaları)

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahibi) — Başkumandan meselesi mevzuu bahis değildir.

KAUF BEY (Devamla) — Efendim, Başkumandanlığa verilmiş bir salâhiyettir. Salâhiyetini tenkis etmek demek vazifeni hüsnü istimal etmedin demektir. sana itimadımız yoktur demektir. Zaman mütehammil değildir. Bendenizin kemali hürmetle arz ettiğim kanaatim budur.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Efendim, usulü müzakere hakkında söyleyeceğim. Bugün bendenizin kanaatimca ahkâmına riayete mecbur olduğunuz Nizamname Dahili ahkâmı ihlâl edilmiştir. Çünkü teklifi kanuniler ister tadil mahiyetinde olsun, ister teccid mahiyetinde olsun Lâyiha Encümenine gitmesi 39 ncu maddede ile gayetle sarıhtır. Diyor ki, Reis işbu teklifleri... (Gürültü, patırtı) Meclise badehbar Meclise tevdi eder. (Gürültü) Rica ederim dinleyiniz... Celse haliyeden maksat müzakereyi hafi tutmaktır değil mi efendim? Müzakere hafi olmak için bilâ müzakere reye konurdu. Binaenaleyh bendeniz diyorum ki mebus arkadaşlarımızdan birisi bu kanunun aleni celsede müzakeresi esnasında söz alır da istediğini söylemek isterse onu nasıl menedebilirsiniz? Çünkü Nizamname Dahilinin celse haliyeye ait kısmında bir çok hususat vardır. Mebusluk fırka azalığına benzemez. Firkada gizli konuşulur, gizli yapılır, sonra toptan karar verilir. Halbuki mebusluk böyle değildir. Her mebusu müncheplerine karşı bir borcu vardır. Mebus kürsüde reyini ihsas eder, ifadeleri zabıt ceridelerine geçer. Demek istediğim nokta hafi celseye ait sözleri mebus aleni celsede de söyler ve katıyen menedilemez. şimdiden söylemek isterim.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahibi) — Arkadaşlar, Başkumandanlık Kanununu doğuran hadise cümlemizce malûmdur. Hatırlarız ki Paşa Hazretleri Başkumandanlık vazifesini kabul etmediği halde Meclis kabulü hususunda müsriran ısrarda bulunuyordu. Bu suretle kabul edilmişti. O günkü zaruret de meydandadır. Çünkü o gün düşman ta Ankara önüne gelmiş. Hükümet bize bir haftaya kadar Kayseri'ye nakletmek lâzımdır diyordu. Halbuki Meclis de lâzım değildir. Meclis ordunun arkasında Erkânı Harbiye vazifesini görecektir ve ordunun arkasında burada çalışacaktır, kararını vermiştir. Binaenaleyh burada lâzım gelen tedabiri itihaz için sekiz on gün mütemadiyen içtimalar yapmış ve Başkumandanlık Kanununu yaparak işe başlatmıştır. O gün bu kanunu doğuran esbabı filhal Meclisten çıkarmak müşkülâtı nazarı dikkate alınmak suretiyle Meclis icrai ve teşri salâhiyetini Başkumandan Paşa Hazretlerine tevdi etmiştir. Hatta o hususta bir çok müzakerat dahi cereyan etmiştir. Tabii burada bulunan arkadaşların malûmu olduğu için onları izah etmek lâzım değildir. Bugün o zaruret mevcut mudur? Müsaadenizle tetkik etmek lâzımdır. Bendeniz öyle anlıyorum ki cepheden gelen arkadaşlarımızdan anlıyorum ki bugün o zaruret mevcut olsa bile dünkü kadar mevcut değildir ve belki de yoktur. Şu halde

manı zail olunca menüsü aydet eder. Bugün Meclis en mühim kanunları, en mühim tekâlifî üç gün zarfında çıkarmaktadır ve milletin sırtına üç gün zarfında çıkardığımız kanunlarla yüklediğimiz yükler meydandadır. Fakat o günler bunlar yoktu, bugün vardır. Paşa Hazretlerinin nesrettiği bir heyannâme veyahut bir kanunla tekâlifî harbiye, tekâlifî millîye çıkmış ve halkı ne kadar ızrar ettiği ve ne kadar suistimal yapıldığı hepimizin gözlerimizin önündedir. Hendeniz Kayseri'den buraya kadar gidip geldiğimi zamanda belki otuz kırk kişinin itahına uğradım. Nasıl bu salâhiyeti verdiniz buna bir mebus sıfatıyla cevap vermek müşkül oluyor. Çünkü millet bu salâhiyeti ferden ferda herkese vermiş değildir. Millet bunu bütün mebuslara vermiştir. Bu milletin mebuslarının şahsiyeti manevîyesinde mündemistir. Heyeti Âliyenizin şahsiyeti manevîyesinde mündemistir. Yoksa bu salâhiyetin feshi veya diğer şahsa tevdi salâhiyetini vermemiştir. Anıma zaruretle vaktiyle yaptırılmıştır. Amma zaruret vaktiyle yaptırmıştır diye bunu olmuyor. Yalnız bir şey var ki Başkumandanlık vazifesinin bugün dahi devamı zarurî ise, bu kanaatta bulunuyorsak Meclisin mesaisiyle taarruz teşkil ediyor, Meclisin mesaisiyle taarruz teşkil eden ve ara sıra Meclisin icraî ve teşriî olan salâhiyetlerinin bir kısmını refederek Başkumandanlık Kanununu mülgadır demek Meclisi Âlinizin icraî ve teşriî vazifesine Reis Mustafa Kemal Paşa Hazretlerini memur etmiştir diye tevcih etmek lâzımdır. Yine başka türlü taarruz teşkil ediyor ve Meclisin icraî ve teşriî salâhiyetlerini akamete mahkûm kılıyor. Binaenaleyh bundan bu defalık olsun eğer zaruret varsa, eğer bu kanaatta bulunuyorsak - ki o kanaatta bulunan arkadaşlarımızın bizi ikna edecek surette izahat vermesi lâzımdır - Başkumandan tevcih edildiği günden beri, rica ederim bize lâyikî veçhile ordunun vesairenin vaziyeti hakkında kaç kere izahat verilmiştir? Bendeniz dinlemedim, bilmem siz dinlediniz mi? Binaenaleyh bunun lüzum ve ademi lüzumunu anlamak için bizim te nevvür etmemiz lâzımdır.

Sonra Karahisarşarki Mebusu Mustafa Bey bira derimizin bu hususta bir teklifi varmış. O teklif benim noktaî nazarımıza muvafık bir tekliftir. Neden o teklif çıkmamıştır? Binaenaleyh o teklif de bugün çıkararak müzakere edilsin.

ALI ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Efendim; lüzumsuz münakağatın kısmı zıamı maaticeşşüf anlaşamazlık yüzündendir, bir kısmı Başkumandanlık ilga ediliyormuş, yani lüzum yokmuş, öyle hareket ediyorlar ve ayle söyleniyor zannediyorlar. Bir kısmı da

hakikaten Başkumandanlık lâzım mıdır, değil midir? Bu müzakere edilsin diyor. Birisi Başkumandanlığın bugün için devamı lâzım mıdır, değil midir? Bu taarruz ettikten sonra bu lâzımsa ve bu takarrür ettikten sonra Başkumandanlık Kanununun ilk kabul edildiği vakit salâhiyetin cumlesini haiz olarak mı Başkumandanlık olmalıdır? Yoksa Meclisi Âli o verdiği salâhiyeti teşriîyesini geri mi almak lâzımdır?

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Alınamaz, doğru değildir.

ALI ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Şimdi benim kanaatınca, ihtimalkî arkadaşlarım vaziyeti izah eder ve belki de beni ikna ederler. Bilmeyorum fakat benim kanaatince henüz Başkumandanlığa lüzum vardır. Başkumandanlığa lüzum yoktur diyemem, zaten hiçbir ordu Başkumandanlık olamaz. (Gürültüler) Müsaade buyurun şimdi efendiler; Başkumandanlık lüzumdur ve Başkumandanlık da malûmu âliniz makamıdır. Şahis ile kaim değildir ki - bendenizce Reis Paşa Hazretlerinin de Başkumandanlıkta kalması lâzımdır. Yalnız bendenizin bunda isnat ettiğim bir şey vardır ki en dar bir zamanda mevkiî iktidara getirmişizdir. Başkumandan yapmışızdır ve bir gayeyi istihşal maksadiyle, maalesef o gayeye vasıl olmadık. Binaenaleyh onu geri çekmekliğimiz, başka birisini onun yerine getirmekliğimiz onun o işini başkasına vermekliğimiz caiz değildir. Binaenaleyh sonuna kadar yani taahhüt veçhile Yunanlılar dökülünceye kadar Başkumandanlığın devamı icabeder. Şimdi gelelim şu kanun meselesine; arkadaşlarım bu bapta izahatta hulundular. Bendeniz de bu vaziyette izahatta bulunamayacağımı. Bilhassa Rauf Bey efendi Başkumandanlık lâzım mıdır, değil midir? Rence lüzumu vardır, dediler. Bendeniz de lüzumuna kanım. Fakat efendiler ikinci noktaî nazarına iştirak edemeyeceğim. O da mutlaka ikinci maddenin de ifası zaruridir, çünkü ademi itimat kaziyesini tazammun eder buyurdular. Katiyen efendiler. Her kaziyenin aksi sahih olmakla beraber o vakit de Başkumandanlığın Meclise itimadı yok demektir. Yani icra edecekleri kanuna itimadı yok demektir. Öyle midir efendiler? Ne o vardır ve ne de o vardır. Bir defa bu yanlış ve yalnız Başkumandanlık Kanununda o ikinci maddenin kuvvetlenmesindeki maksat dar bir zamanda Meclisin merasimî kanunîyesine tevfiğin fevkalâde tedabir ittihazı için muktazi kavanin çıkaramayacağından dolayı, o Başkumandanın âcil vazifesi karşısında bir an evvel işe başlaması ve bir iş yapabilmesi için Meclisi Âli böyle bir salâhiyet

vermiştir. Binaenaleyh demincek arz ettiğini ve hile Meclis o kadar kışkırtıcı davranmıştır ki o zaman kendisinin teklifiyle bir madde ilâve olunmuştur. Meclis istediği zaman geri alabilirdi ve Başkumandanın bunu teklifinde yapması Mecliste gördüğü huleti ruhiye üzerine idi. Bunu hepimiz biliyoruz. Binaenaleyh o zaruret hamdolsun bugün mündefi olmuştur. Yani efendiler bugün tehlike yok mudur? Tehlike yine vardır. Belki daha fazladır. Fakat bugün bizim hurada yani ordunun ihtiyacı için lâzım gelen kanunları yapmaya vaktimiz vardır. O zaman vaktimiz mevcut değildir. Vaktimizin mevcut olmadığı. Hükümetimizin bize sekiz güne kadar Ankara'yı terk mecbursunuz demesiyle sabittir. Binaenaleyh o vakit mecburluk. Hatta o vakit teşri hukukumuz kavanine muhalif dahi olsa teşri vezaifimizden dahi olsa icabatı maslahattan olmak üzere bir kısmını vermek mecburiyetinde idik ve verdik. Fakat efendiler bugün o vaziyette değiliz. bunu geri almakla ailemi itimat etmiş olmayız. Fakat bunun diğer bir şekli de vardır. Başkumandan Paşa Hazretleri buraya gelir de o zaruret mündefi olmuştur. Ben Ordunun Başkumandanıyım binaenaleyh Meclise salâhiyeti geri verdim derse o zaman ademî itimat nerede kalır efendiler ve zannedirim Başkumandan Paşa Hazretleri de takdir buyururlar... çıkarmak için herhalde Meclis müsaat zamanında müteaddit kanunlara muhtaçtır. Hatta malî kanunları on günde çıkardık. Binaenaleyh Mustafa Beyin verdiği bu kanun (bu itibarla, belki bendemir, bilmiyorum, burada yoktum) bu ikinci maddenin tadilini veyahut ilgasını tazammun ediyorsa bu teklif ile müzakere edilmelidir ve zaruret de yoktur. Çünkü Meclis artık zaruret zamanında ve muvakkaten vermiş olduğu salâhiyeti teşriyeyi geri almalıdır. Hakkımızdır binaenaleyh bu hakkı bize millet vermiştir. Bizim değil milletin hakkıdır. Bugün zaruret mündefi olmuştur, binaenaleyh o hakkınızı geri almamız lâzımdır. (Pek doğru sadaları)

MEHMET ŞİKRİ BEY (Karahisarısahibi) — Manî zail olmuştur, memnû avdet eder.

MUHİTTİN BAHA BEY (Bursa) — Efendim; Hüseyin Avni Beyefendi hukuku teşriyecilerin pek kıymetli olduğundan bahisle bunu bir vazife namus olduğunu söylediler. Bunu takdir etmemek kabul değildir. Fakat bunu Hüseyin Avni Beyin şahsına hasretmesi de caiz olmayan ve hurada usulü muaseret ve nezakete muvafık olmayan bir şeydir. Şimdi efendim birbirimizi lakırdılarla tağlit etmeye zannediyorum ki lüzum yoktur. Hüseyin Avni Bey biraderimiz dediler ki ben Başkumandanlık Kanununu

kabul etmek suretiyle hakkı teşriimi başka bir kimseye veremem. Bu veremem bendenizce bir vazife namus ve şerctir. Benim kabul etmediğim ve Şukrî Beyin iddia ettikleri kaziyenin aksi de sahîh ise ve makul ise Başkumandanlığa reyî verenler, bunu kabul edenler, vazife teşriyelerini başkalarına devretmiş olanlar, binaenaleyh onlar vazife namus meselelerini ifa etmemiş olurlar. Ben böyle anlıyorum.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Yanlış anlıyorsun.

MUHİTTİN BAHA BEY (Devamla) — O halde mesele kapanmıştır. Rence Hüseyin Avni Beyefendi kendi vazifelerini bihakkın ifa muktadir oldukları için hiçbir haklarını, hiçbir kudretlerini başkalarına veremeyceklerini söylediler. Ben kendi hesabıma arz ediyorum. Hüseyin Avni Bey biraderimiz gibi her şeyi icraya muktadir adam değildir. Binaenaleyh ben bazı haklarımı kendimden daha ziyade iyi idare edecekleri veriyorum. Fakat nefsimi itimat ederek murakabe hakkımı hakkıyla ifa ederek veriyorum.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Bu da başka bir içti hat...

MUHİTTİN BAHA BEY (Devamla) — Fakat efendiler; bu hak yani milletin bana vermiş olduğu hak sizin bildiğiniz gibi değil, milletin menfaatına vatanın emrettiği icabatı siyaset ve harbiyenin emrettiği hakkı vermektir. Efendiler burada hiç daima müteşekkil bulunduğumuz bir zamanda sunistimal eden bir adamı devirmek ve onu hakkı murakabeyle almak, tariki sebaba ıncâ etmek hakkımız ve vazifemizdir. Eğer bunda itimadınız yoksa ve tereddüdünüz varsa o başka. Hüseyin Avni Bey daima kendi vazifesini hüsûn ifa ettiğinden bahsederken...

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Hayır...

MUHİTTİN BAHA BEY (Devamla) — Ben böyle zannediyorum ki. Hüseyin Avni Beyde çok zaaf vardır. Kendi nefesine itimat eden, vazifesini bihakkın ifa ettiğine emin olan, vazife murakabesini fakat lüzumunda şahsî sevaikle değil icabatı menfaatı vatanın emrettiği zamanlarda vazife murakabesini bihakkın ifa etmesini bilen adam vazifesini başkalarına vermekte tereddüt etmez zannediyorum. Efendiler verdiğiniz salâhiyet ilk defa.

HÜSEYİN AVNİ BEY — Salâhiyeti teşriye

MUHİTTİN BAHA BEY (Devamla) — Müsaade buyurun. İlk defa yani Başkumandanlık vazifesini Reis Paşaya verdiğiniz zamanı takip eden 10 gün 15 gün zarfında bir defaya mahsus olmuştur. Ondan

sonra vazifesi teğrisiye buyuruyorsunuz. Devrettiği niz salâhiyetin içtihadatınız hilâfına olarak suiistimal edildiğini hiç bir kimsede burada söylemedi.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Öyle suiistimal bahsi yok.

MUHİTTİN BAHA BEY (Devanla) — Ondan sonra sizin içtihadatınız hilâfında bir hareket vaki olmuşdur ki bunu burada tekrar bahsediyorsunuz. Şimdi efendim dokuz aydan beri devanı eden bir vazifenin bir kısmının terkisi suretiyle ifa edilmesi Rauf Beyefendinin pekâlâ ifa ile buyurdıkları ve hule Başkumandan hakkında bazı tereddüdü, hiç olmazsa tereddüdü izale edecek bir haldir. Bunun dahil deki ordudaki bilhassa harici tesiratını ben Hüseyin Avni Beyefendi gibi telâkki etmiyorum. Bunun fevkalâde müzir olacağı kanaatindeyim.

LÜTFİ BEY (Malatya) — O da başka bir kanaat.

MUHİTTİN BEY (Devanla) — Evet, bu da benim içtihadımdır. Şüphesiz Hüseyin Avni Beyin içtihadı nasıl ki muvafık ise benim de içtihadım o kadar muhterendir.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Hay hay hepsine riayetsizlik.

MUHİTTİN BAHA BEY (Devanla) — Ziya Hürşit Bey celsesi hafiyede verilen kararların celsesi aleniyyede muta olunmasıyaacağı, burada Başkumandanlık intihabı aleyhinde ballunanların celsesi aleniyyede söz söylemek hürriyetlerini muhafaza edeceklerini iddia ettiler. Meclisin ekseriyetle verdiği kararın ta olmak lâzım gelir ve celsesi hafiyenin...

LÜTFİ BEY (Malatya) — O nereden çıktı. Biz bu zihniyeti kabul edemeyiz. (Şiddetli gürültüler) O başka zihniyet... dediğiniz gibi Meclisin kararı mudur. Şu halde kimse içtihadı malik değildir. Herkes kendi reyine sahiptir.

MUHİTTİN BAHA BEY (Devanla) — Şüphesiz efendim. Bu müzakerecin celsesi hafiyede ifa edilmesi lâzım geldiğine Meclis ekseriyetle karar vermiş midir, vermemiş midir? Bu işin celsesi aleniyyede müzakere edilmesinin sebebi nedir? Bunun gerek dahil de ve gerek haricte suitesir icra edeceği, ekseriyetin kanaatidir. Ekseriyet diyor ki bu alenen müzakere edilemez. Çünkü bu gerek dahil de ve gerek haricte suitesirat yapacaktır ve zâti şifheleri kabul ederek oturuyor ve hakkını muhafaza ediyor.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Muta olursa iliraz hakkı da sakıt olur. (Gürültüler)

MUHİTTİN BAHA BEY (Devanla) — Rica ederim, burada söz söylemeye hakkım vardır. Caım efendim hemen olunuz ya benim söylemekliğimle... Sız iddia ettiğiniz şeyi yapıyorsunuz. Biraktınız benim hürriyeti kelâmını vardır. Sız de çıktı celsesi aleniyyede söyleyiniz. Ben bunun meşruiyetine, doğruluğuna kanım.

ABDULHAK TEVFEK BEY (Dersim) — Mutası...

MUHİTTİN BAHA BEY (Devanla) — Sonra Beyefendiler Başkumandanlık.

ABDULHAK TEVFEK BEY (Dersim) — Beyefendi hulâsasını söyleyiniz.

MUHİTTİN BAHA BEY (Devanla) — Ben yapıyorum. Sız teğrif buyurunuz da söyleyiniz.

ABDULHAK TEVFEK BEY (Dersim) — Tafsili günlihi mücip oluyor.

MUHİTTİN BAHA BEY (Devanla) — Ne yapalım. Teklifi vaki icabatı zamana muvafıktır, bu kararın kabulünü teklif ediyorum.

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) — Efendim, bir ıkr telgraf muhteviyatı arz edeceğim, belki bu meseleye taalluk eder ve bu mesele üzerinde fikirlerinizde, reyleriniz üzerinde bir tesir hâsil eder. Yalnız demin Hüseyin Avni Beyin farzettığı arkadaşlardan biri olunuz diye evvel emirde bu teklifin kabulünden evvel mi sonra mı arz ediyim, onu anlamak istiyorum. (Sonra sadaları, Şimdi sadaları)

REİS — Telgrafların şimdi okunmasını kabul edenler lütfen ellerini kaldırsınlar. (Kabul edilmiştir)

YUSUF KEMAL BEY (Devanla) — Efendim: şimdi okuyacağımı telgrafta Yunan son derece ani bir kararla harp yapmak istiyor. Bu telgrafı okurken Hariciye Vekili, Başkumandanlık kanunu üzerine icrası tesir ettirmek içindir diye hatıra bir şey gelmesini zikrederim.

Arkadaşlar; bu telgrafı şimdi bir saat evvel aldım. Yunanistan'dan gelen son haberler, Yunan Hükümetinin son günlerde Anadolu'nun ademi tahliyesine ve birzaenaleyh muharebenin devamında karar verdiği merkezindedir. Bu suretle Yunan Hükümeti, İzmir'deki teşkilâtı milliyeye bir hikmeti vücut kalmasını, yani teşebbüsü kendi elinde bulundursun istiyor. Bu surede Yunan Hükümeti İzmir'deki Teşkilâtı milliyeye bir hikmeti vücut vermemek yani teşebbüsü kendi elinde bulundurmamak istiyor.

Yunan Hükümetinin bu kararını teşkilâtı milliyenin taazzuv ve tevessüüne meydan vermemek maksadıyla...

dına atfedener de vardır. Teşkilatı milliyenin Yunan ordusunu ifsat ederek Yunan idarici hazırası aleyhine tevcih etmesi korkusu var. Yunan Hükümetinin verdiği karar Yunanistan'ın her tarafında, köylerde papazlar politik işlerle meşgul olanlar vasıtasıyla tebliğ edildi. Venizelistler de bunlara yardım ettiler. Bu sayede Yunanistan'ın şurasındaki burasındaki fikirlerinden bir çoğu müracaatla cepheye izanlarına muvaffakiyet hasıl olmuştur. Şehirimizdeki yani İstanbul'daki Yunan mehalifi siyasetindeki dünkü ve bugünkü tahkikatına nazaran Yunanistan'ın sulh perver ve şeraiti sulhiyeye mütemayil olan siyasetinin harp siyasetine tahavül etmesine müsait beynelmül siyasetle yeni bir hadise olmadığı fikrindeyiz. Mamafih Gonaris'in bir İngiliz telkinatına tabi bulunması ihtimalini de deriş ediyorlar. Mesele her halde Gonaris'in Meclisi Millideki son beyanatının metni geldikten sonra istidlâl edilecektir. Atina'dan şehrimize gelen son hususi haberlerden birine nazaran Gonaris Cenovalıda iken Lord Corc'tan Yunanistan harbe devam etsin. Bir faaliyet gösterdiği takdirde Trakya meselesiyle İzmir'in muhtariyet meselesinde muvaffakiyet hasıl olacağı vaadini almıştır. Mamafih bu haberin mevsukiyeti katıyesi iddia edilemez.

Sonra nota hakkında Paris'teki Ferit Beyden şu telgrafı aldım:

«Fransa'nın teşebbüsü üzerine İtalya, teklif dairesinde müzakereye razı olmuştur. İngiltere cevabı ret vermiştir. Son nota muhteviyatında asla tadilat icra edilmeyerek behemahal mütarekenin kabulü ve müzakerenin şeraiti sulhiye heyeti umumiyesinin kabulünü müteakip başlaması esaslahtıyla ısrar etmiştir. Bunu müşterek bir ultimatom, ihlarname halinde bize bildirilmesini talep etmiştir. Hariciye pek şiddetli bir şekil alan Cenovalı konferansıyla meşgul olduğu için henüz verilecek cevabı tezekkür etmemiştir. Yeni bir cevap için teşebbüs edeceğimi ve alacağım malûmatı hemen bildireceğimi arz ederim.»

Au da İstanbul'dan geliyor : Oradaki komisyonerler sulh şeraiti için müzakereyi kabul ve mevkii müzakere olmak üzere Hükümeti matbualarına tevcih ettiklerini yazmışım. İngiltere şeraiti sulhiye nikati hususiyesi Türkler tarafından kabul ve mütareke akdedilmezden evvel müzakereyi sulhiyeye girişmekle meselenin uzatılacağını ve işin bir neticeye vusulü müteassir olacağını beyan ile evvelki nota üzerinden ısrar eylemeyi tavsiye etmiş ise de Paris ve Roma'nın buna itiraz eylemediğini, fakat işin uzamasına göre İngiltere'nin diğerlerinin nükta nazarının kabulünü

kaviyyen muhtemel bulunduğunu şimdi arz ettim. Alacağım malûmatı arz ederim.

Bunlar matbuata verilmiş şeyler değildir, bunlar tahvindir efendim.

VASIF BEY (Sivas) — Efendiler, Ferit Beyden gelen ikinci telgraflarda Tan Gazetesinin başmakalesinden gazetelerle intişar etmeyen bazı havatistler vardır ki buna müşahidli şeylerdir. Fakat bunlar resmî işlerdir.

REİS — Efendim müzakerenin kifayeti hakkında dört beş taktır var. Sonra söz alanlar da var.

SALİHAHATTIN BEY (Mardin) — Vasif Beyi dinliyelim efendim. Askerdir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendiler, ben mütalâtımı beyan ettim. Fakat bir asker ağzından da şurada ifade geliyor. Ben salûhiyeti teşriye ni kimseye vermiyelini diyorum. Dügün o Başkumandanlığın fardesi var mı, yok mu? Bunun müzakeresini yapalım. Ali Şukru Beyin mütalâası diye müzakereyi çabuk kapatmalıyım. Müttehassıs zevat söyleyin ve mesele tenevvür etsin. Ondan sonra kararımızı verelim.

EMİN BEY (Bursa) — Usulü müzakereye dair buradan arz edeceğim. Hüseyin Avni Beyin söylediği olabilir. Müzakerenin kifayeti reye konduktan sonra bir müttehassıs müzakerenin kifayeti aleyhinde söz söyleyebilir.

REİS — Müzakere kâfi görüldüğüne nazaran mesele yoktur. Müzakerenin kifayeti hakkındaki taktirleri okutuyoruz.

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Kanunun aynen reye vazını teklif ederim.

Gümüşhane

Mustafa

Riyaseti Celileye

Leh ve aleyhte kâfi söz sövlendi. Kanun maddelerinin reye vazını teklif ederim.

Bursa

Operatör Emin

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Zamanın ve vaziyetin ehemmiyet ve nezaketine mebni Başkumandanlık kanununun kemafissabık teccüt ve temdidine karar verilmesi lüzumunu teklif eyleyim.

Genç Mebusu

Hamdi

Kıyasatî Celiley

Müzakere kâfidir. Kanunun rey'e vazını teklif ederim

Kıyacı Mebusu
Valiya Galip

REİS — Efendim bu takrirler müzakerenin kıfayeti hakkındadır. Müzakerayı kâfi görerek maddelere geçilmesini kabul edenler lütfen ellerini kaldırsınlar. (Hayır, hayır sadaları) (Kabul, kabul sesleri)

Efendim müzakere ekseriyetle kâfi görüldü. (Ekseriyet yok sesleri) Efendim ekseriyet te, ittifakınız vardır, aksini rey'e koymaya hacet yoktur.

Birinci Madde — Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşaya Başkumandanlık tevcihine dair olup iki defa üzeri nahi temdit edilmiş olan kanun üç mahdaha temdit edilmiştir.

REİS — Efendim birinci maddede hakkında söz isteyen var mı?

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Efendim Başkumandanlık Kanununun rivaya ettiği mehzâr anlaşılması deniyor. Bendeniz bundan ne gibi mehzâr çıkacağını iki kelime ile söylemek isterim.

O da bu günkü vaziyeti askeriyenin masarifine Hükümeti askeriyenin tahanimül edenemesindeki Hükümetin aleyhine tetik edenemesidir. Efendim, çünkü buna elimizi uzattığımız gibi Başkumandanlık salâhiyettir diyorlar. Efendiler; bu gün vaziyeti halileyi bir fecaatla tasvir etmek lüzümü yok biliyorsunuz bunları. Bu vaziyeti idare edebilmek için memleketin kudreti yok. Bu ayyaşın görünüm. En uzak noktalara ellerimizi uzatarak topladığımız paralarla... toplanabilecek iki üç parayı bir araya getirmek istiyor. Acaba Meclis bu eline geçirebildiği varidatına ne kadar müddet ordusunu tutabileceğini zan ve tahmin edebilmektedir. Niçin bu konuşuluyor, neye konuşuluyor? Neye tetiklat yapıyoruz? Çünkü önümüze bir duvar çekiyor, hakkınızı verdiniz bunu soramazsınız diyorsunuz. Başkumandana aittir deniyor. İşte efendiler asil mühim olan ve korktuğumuz nokta Meclis müşafet ve serbestisini ve tetik edebilmek ve serbest görüşmek için bu serbestinin hiç bir takyidi kanuniye geçmemesi lâzımdır. Ben meseleyi eşhas olmaktan bir kere uzak tutarım kendi şahsıma. Fakat bunun bir mesele eşhas olduğunu gördükçe müteessir olurum. Bu kanunun tetik saik olan fikrin ne kadar ruhi bir fikir olduğu hepimizin kalbinin bir araya gelmesiyle anlaşmıştır. Fakat safahatı devanına bakılacak olursa idamesini mucip olan eşkal değişmiştir, kalmamıştır. Eger yat-

mız teşri bir vaziyette kalmak nazari bir şekil de kalmak olacaksa teşri hukukumuzu feda etmiyelim. Bu, ziyân değildir, bendeniz kanaatimin hilâfında beyanı mutalaa eden arkadaşlarımın fikirlerini kendilerine ait görmekte beraber doğru olmadığını eşkıya görmek söylemek isterim. Ordunuzda tasarrufat yapabilirsiniz. Vaziyeti mabeynî idare edebilirsiniz. Menliketler üzerine vaki olan vaziyetlerde kanun angaryayı meneder. Angarya yapıyorsunuz, doğru mudur? Mehkâmî teşkil olunur gider. Merhangi bir yerde birayı kaza eder. Bu doğru mudur? Makki kazaya kni vermiştir. Rica ederim, siz bunu verenler bunu devredin diye mi verdi? Orduda (*) ortada bir şey var ki belki hiç kimsenin şeyi olmaksızın ve müktezayı ahval devam edip gidiyor. Bu fesda doğru gider. (*) Yanlış olan şeyi ortada bırakmak lâzımdır. Yoksa burada herkesin birbirinden şüphe etmeye musade yoktur. Efendiler, bendeniz eşhas meselesini sıfır görürüm, bizim mevcudiyetimiz üzerinde her şey zaittir. Orta yerde tarih ile Hükümet ve millet vardır. Binaenaleyh hayatı heşer mahdut ve mükteddardır.

Binaenaleyh eşhas kuvvetini gözümüzün önünde hedef tutulmalı. Vaki icahatı siyasesini, icabatı unumiyeyi nazardan dur tutmak da doğru değildir. Onu da tutuyoruz. Onu da çığırıyoruz. Yalnız kendimizin hakkını ve kendimizin takayyüdünü artıralım. Dulçe üzerinde, idare memleket üzerinde sıfat ve salâhiyeti bir yoktur.

Bu ikinci madde oldukça bendeniz bunun mubahtiyetini ikinci madde tağvedirse bu şekil belki yapılabılır ve bir zaruret halinde idame etürülebilir. İkinci madde kaldıkça katyon rey vermem ve doğrusunun da bu olduğunu arz ederim. Bu mesele şahıs meselesi olmadığını tekraren arz ediyorum. Usul meselesidir, usul meselesi üzerinde münakaşat için Meclis serbest çalışabilmesi lâzımdır. Bu kanun onu takyit ediyor, ne dersiniz deyiniz. Tahir bulamıyorum, yani hürmeten idareten, takyiden birbirimizin çalışması tezaruzen mani oluyoruz. Efendiler; mesaili sarresini bırakınız. Mesaili esasitesi üzerinde yapacağımız işler için çalışabilmek için bendeniz diyorum ki karşınızdaki mesul bir şahıs görelimi, gayri mesul bir

(*) Bu sahifedeki orduda kelimesi asil zabıt müesseselerinde ortada olarak muharredir, bu cihelle tashih edilmiştir. Fesada doğru gider cümlesi ise 23 nci sahifede Hüseyin Avni Beyin ifodasında olduğu surette ve Başkibet emriyle zabıtın çıkarılmıştır. 11.5.1338 Hâmit

sıfatı haiz bir şahıyeti karşımızda görürsek muna-kaşa edemiyoruz. Sebepi bellidir. Arkadaşlar, bu mesele halledelim ve bu bizim ordumuz yegâne alemtimizdir, kuvvetimizdir. Onun için bendeniz Meclisi Âlinin kendi istediği gibi müzakere ve münakaşa edebilmesini isterim. Yalnız bu noktai aşkıncıdedir. Teferruatı idariyeye gelince : Sizin için malumdur. Angarya vesaire ile unuru maliyeye müdahale vardır, yoktur. Bütün bunlara Başkumandanlık kanunu te'aruz edince ellerinizi bağluyorsunuz, susuyorsunuz. Her ne olursa olsun haysiyeti teşriye itibarıyla de muzır görüyorum efendim. İkinci madde olmamak şartıyla birinci madde kabul edilebilir efendim. İkinci madde üzerine ilâve olunmamak şartıyla kabildir ve iltâ olamaz. Benim fikrim budur. Birinci madde bir kayıt ve şartla olursa kabildir ve iltâ olamaz.

KÂZİM PAŞA (Müdafaai Millîye V.) (Karesu) — Efendim, Müdafaai Millîye bütçesine ait arz edeceğim Malûnu Âliniz Vekâlet bütçesini yapar. Encümenide; tetkik eder ve intekim öyle olmuştur. Bunu Meclisi Âliniz tasdik ve kabul eder ve bu bütçe esastır. Bunda emin olabilirsiniz ki bunun mesuliyeti de Heyeti Celileniz tarafından bana tevdi edilmiştir. Bunda yapılacak tasarruflar ve tenkihatı ben düşürüyorum. Heyeti Celilenize karşı hen mesulüm. Başkumandan Paşanın bütçeye müdahalesi olmamıştır. Tenkisi yapıyorum, tadilatı yapıyorum ve arkadaşlarımin da muavenetine intizar ediyorum. Müdafaai Millîye Encümeninin orada tensip edilecek olan bütçe esasını Heyeti Celilenize getireceğim. Heyeti Celileniz onu kabul ederse tatbik edeceğim. Kabul etmezse tadil edeceğim. Buna emaleyh bu hususta müsterih olmanızı rica ederim. Bu hususta müdahale vaki olamaz.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Paşa Hazretlerinin bu ifadelerine karşı bendeniz arz ettiğim nikahta sabitim. Bizim tetkikatımız tabii Müdafaai Millîye tetkikatının geni hidematına inhisar eder. Ancak bizim tetkikatımız geri hidemata müvafaktır. Fakat bizim tetkikatımız ufak tefek furuata ait kalıyor. Fakat alelumum Meclisi Âliniz bunu münakaşa edecek mi ve kendisinin karşısında mesul bir zat göröcek mi? Çünürse acaba bunu müzakere edor ve muvafık bir ilzameye varabilir mi? Bu noktai nazardan mesul bir Heyeti Vekule karşımızda görmek isterim. Paşanın şahsiyeti mevzubahis değildir. Maksadım budur.

KÂZİM PAŞA (Devanla) — Arz edeyim (P) teşkilâtına ait meselede ihtilâfımız vardır. Bazı arkadaş

larımız bunun tadilini söylediler. Fakat Müdafaai Millîye bunun tadilini nabemeyim, nabezaman buluyor. Meclisi Âliniz halledecektir. Bütçe buraya geldiği zaman bu şekilde muhafazası geldiği biz arzu edeceğiz ve Meclisi Âliniz de bu şekilde muhafaza ediliyeyip de tadiline lüzumı gösterebilir. Esbabını söyleyecekler. Meclisi Âliniz bu hususta bendenizi tanıyacak. Bütçenin mesulü Müdafaai Millîyenin mesulü Meclisi Âlinize karşı benim.

ŞEREF BEY (Edirne) — Efendiler, celsei hafiye talâtine bendeniz de vaki imza etmişim. İlk defa olarak söz istediniz. Fakat maalesef müzakerenin kufayetine karar verdiniz. Ben âleni celsede kanaati vicdaniyemi bildireceğimi. Tamamıyla bütün etkârımı bildireceğimi. Bakalım benim sözümü kim menodecek? (Yaşa sesleri alkışlar)

Hafî celseye vazetmekliğimizin sebebi burakınız herkes kendi düşündüğünü kendisi söylesin. Ondan sonra kanaatlar tebellur etsin. Mademki siz kanaatlarınıca celsei hafiye de söyletmediniz. Şimdi bendeniz celsei âleniye geldiği zaman bütün kanaatlarınıca üryanlığı ile anlatacağım ve bir kümse beni menede miyecek. Sonra tam müzakere cereyan ederken hiç mevzubahis edilmeyen bir meseleyi Hariciye Vekûlinin burada mevzubahis etmesi de hiç kabul edilmeyen bir meseledir. Çünkü mevzubahis olan Başkumandanlık kanunu meselesi idi. Yoksa şey değildi. Şimdi Heyeti Umumiyenin sözleri hakkında hen sözlenmi celsei âleniye bırakıyorum ve orada tamamen söyleyeceğim. İkincisi...

HAFİZ MEHMET BEY (Trabzon) — Hayır efendim, bu inadde bütün sözlerinizi söylemeye müsattır.

ŞEREF BEY (Devanla) — Müsaade etmediniz ki... Celsei âleniye de söyleyeceğim.

Efendiler, âleni celsede söylemeniz doğru olmaz diyor Hafiz Mehmet Bey. Nerede duyduunuz efendiler, Meşrutiyet denilen mevcude dünyaya geldiği dakikadan bugüne kadar hü'nün çarpışan etkârı muhassalası neden ibarettir 'biliyor musunuz? Etkârının de sadasını işittirmeye çalışmaktan ibarettir. (Söyleyiniz sesleri) Rica ederim efendiler, dünyanın hangi kanunu esaslınde ve hangi hukuku esastıyede, hangi kanunu meşrutiyette gördünüz ki; etkârıyedin hakkı kelâmı yoktur. (Etkârıyedin sözü var sesleri, o burada yok sesleri, gürlütüler) Efendiler, Türküye Büyük Millet Meclisi firkai siyasiye değildir. Herkesin hakkı kelâmı vardır. Şu halde ben celsei âleniye de lüzum gelince tenkidatını yapmak üzere şimdi yabuz bir doklaya ilkiyorum.

İHSAN BEY (Cebeliherket) — Sadet haricinde söylediğin için ne bildiğin varsa onu söyle dinliyeceğiz bakalım. (Sadet dahilindedir sesleri)

ŞEREF BEY (Devanla) — Sadet dahilinde söyledim. sadet haricinde söylemedim. (Gurültüler, devam devam sesleri) Ekalliyetlerin hukunu muhafaza et....

HASAN BEY (Elâzız) — Yalnız bugün mü hatırına geldi?

ŞEREF BEY (Devanla) — Her gün gelir ve hatırla senden pek çok evvel... (Gurültüler) Hatla doğduğum günden evvel pek çok evvel gelebilir. Efendi, ben çok evvel bu menlekette idâkadarını. Senden pek çok, senden pek çok. (Alkışları Efendiler, hiç bir vakitte, hiç bir zamanda ordu bir kumandanı olmaz. Kabul değildir, mümkün değildir. Biz, ilim, kalim davasına girişmiş bir milletiz. Karşımızda en büyük düşman var. O düşman İngiltere'dir. Ben Yunan demiyorum. Yunan çok geri kalır. Okuyunuz, tetkik ediniz. İngiltere hükümeti Türkiye'nin imhatını kasdetmiştir. Şu halde bir ordu meydana gelmiştir ve orduya odare için bir kumandanı ihtiyaç vardır. Dünyanın hiç bir tarafında ordu kumandanının salâhiyeti tahdit edilmez. Onun salâhiyeti askeriyesi vası ve namûnelâhidir, ona karışmayız. Karışsak ne olur? Meselâ ne gibi: Beni götürüp ordu kumandanı yapmak gibidir. İsterseniz beni ordu kumandanı yapınız ve bir fırkayı batırmak isterseniz, beni kumandanı tayin ediniz.

HULUSİ BEY (Kazlıbaşsahip) — O da oluyor...

ŞEREF BEY (Devanla) — Onu bilmiem... Onun için rica ederim. Başkumandanlık kanununu tanımasıyla kabul etmek lâzımdır. Başkumandanlık kanununu lâzım değil mi? Ali Şükrü Beyin dediği gibi lâzımdır. Demin Şükrü Beyin isbat ettiği Başkumandanlık kanununu lâzımdır. İkinci derecede...

REİS Efendim, heyeti umumiyesine dair söz söylemeyiniz, maddeye dair söyleyiniz.

ŞEREF BEY (Devanla) — Başkumandanlık kanununu lâzımdır. Diğerlerinin heyeti umumiyesi hakkında celse aleniyole söyleyeceğim efendim. (Hakkın yok sesleri)

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendiler, malumu âkıldır ki müzakere edilen Başkumandanlık salâhiyeti kanunudur. Bu bir kanun olarak müzakere edilemez, bu kanunun müzakereci yanlıştır. Bu maddenin müzakereci, eğer Heyeti Celile o kanunu yeniden kabul etmek istiyorsa yanlış vadeden gidiyo-

ruz. Madde bir. Başkumandanlığa şu, şu salâhiyet verilmiştir. diye bu günden kabul etmek zarureti vardır; yoksa o kanun kabul edilmiştir diye geride kalan bir kanunu kabul yanlıştır. Kabul edeceğimiz ve edeceğimiz salâhiyet ne ise o kanun müzakere edilmiyor, bu tekliftir, bir temennidir. Bununla o kanun teclit olmaz, yanlıştır efendim, bu müzakere de yanlıştır. Eğer bunu kabul etmek istiyorsanız Başkumandanlık kanunu hitam bulmuştur, açarınız yine o maddeleri müzakere ile kabul edersiniz, böyle bilvasta kanun kabulü yanlıştır.

ARİDİN BEY (Lâzistan) — Efendim, şimdi arkadaşlarıma söyleyeceğimi iki şey var, fikrimi ve kalbimi söyleyeceğim ve kendime altır biraz.

Malumu âliniz hani yılan hikâyesi gibi bir zaman bizi hayvan tetkikine memur etmişiniz ya. İki arkadaşımı çekildi, ben kaldım, ben tahkikatımı yaptım adamı akıllı. Fakat arkadaşlar, bana müsaade edin o kâğıtları tamamen yırtayım, çünkü altında Çapanoğlu çıkıyor en sonra. (Handeler) Çiheti askeriyeye bir zamana kadar istemediler bana versinler tahkikatı. Ben onlara askerce sual sordum; suallerimin cevabını neticede aldım, fakat ben o zavallulara da acırım, çünkü neticede levazınatı Umumiye Reisine sordum ki: bir yüzde yirmi veya yüzde kırk toplanan hayvanatın toplandığı zamanda işesi ne idi ve siz müsavere ettiniz mi Başkumandanlıkla. Başkumandan sizi sağirdi mi, ki sizin ne kadar işesiz var ve yoktur, hayvan topladınız? Ben bu kadar hayvan toplıyacağımı.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Bolşeviklik yapıyorun.

ARİDİN BEY (Lâzistan) — Affedersin. Ben hiç bir vakitte bolşevik değilim. Lânet olsun; kahrolsun diyen. (Bravo sesleri, alkışları) Bir kaç köprün aleti olamam. (Alkışlar) Aşağı yukarı ben mestekimi gaip etmişim. Arkadaşlar, hendeniz en sonra Levazınatı Umumiye Riyasetine sordum; dediler ki; bu hayvanları nereden aldınız, nasıl aldınız? Dedim Başkumandanlığın on numaralı emriyle aldık. Pekâlâ siz almadınız. Başkumandanlık bu emri verdiği vakit, Sahra kumandanı Ordu kumandanının müşaviri sahibidir, siz de müşaviri askerisisiniz. Bunu müşavire sordunuz mu, sen ne kadar ay idare edebilirsin? Hayır doğru dan doğruya emir verildi ve alınmıştır. Efendiler... Bu hayvanlar tamamıyla ölmüştür ve ben bunları veririmem bütün arkadaşlar mesul olmak lâzımı gelir, halbuki, bu emir Başkumandanlıktan verilmiştir. Onun için ona göre düşünmek ve salâhiyet vermek lâzımdır.

VASIF BEY (Sivas) — Efendim. Başkumandanlık kanunu her orduda bir Başkumandan bulunuyor, ayrıca bir kanun yoktur. Dünyanın hiç bir tarafında bulunmaz. Başkumandanların vazifesi müteaddit kumandanların vazifesi değil. Kavanini askeriye nasıl muayyen ise Başkumandanlık vazifesi de o suretle muayyendir. Onun fevkinde bir şey yapmak fazla ve hıtlazumdur. Bu gün Meclisi Âliden bir Kolordu Kumandanının salâhiyetine dair bir kanun çıkmadı ve çıkmasına lüzum yok, çünkü ahkâmî askeriye, kavanini askeriye, ulûm hunu tespit etmiştir, hunun hududu muayyendir, salâhiyetin de, mesuliyetin de hududu muayyendir, bu böyle olduğu gibi Ordu kumandanlığının da hõyle hatla Başkumandanlığın da büyüledir. Şu halde bu kanun bir fevkalâdeliği gösteriyor ki o fevkalâdelik hırınca maddesinde değil ikinci maddesindedir. Yani büyük bir salâhiyet atfediyor. Tabii bu büyük salâhiyet lüzumu hakiki var mı? İcab ediyor mu? Memleketimizin menfaati var mı yok mu? Yoksa lüzumsuz mudur? Sakarya muharebesinde ordu büyük bir buhran geçirdiği için sen bazı tedabir itihaz edilmek üzere Başkumandanlığa böyle bir salâhiyet verilmesi lüzumu bu kanunun esas batinına sebep gösteriliyor. Büsbütün reddetilecek bir şey olmamakla beraber bu müthiş buhranlar gibi buhranları Fransız ordusu da geçirdi, Alman ordusu da geçirdi, Rus ordusu da geçirdi, hepî malumu bilinzdir. Fakat efendiler; yeni Başkumandanlık ve o Başkumandanlık için yeni salâhiyetler, hususiyetler icabettirmedi. Hususiyetle teşrii meclisler kendi haklarını vazife teşriyelerini vermediler. Bilâkis işlerinden heyetler ayırdılar. Ordunun içine soktular. (Bravo sadaları, alkışlar) Bu bir tahkikatı ilmiyedir ve tahkikatı ilmiyenin icabı budur. Kavanini askeriyenin icabı budur, değildir diye cesaretle bulunacak bir arkadaşımız bulunursa mutlaka hata etmiş olacaktır. Bunun icabı bu, bu icabata, sonra hakkı teşriyeye de rağmen ki salâhiyetimizi devretmek hakkını hariz edebilecek bu ikinci maddeyi biz ipka edebiliriz. Aksi halde ipka hakkımız değildir ve askerlik itibarıyla da hiç bir faidesi yoktur. Faidesi olmamakla beraber, mazarratı olduğuna dair misallerimiz mevcuttur. Şu halde hepimiz milletin selâmeti ve onun için hüsnü niyetle çalışmak istiyoruz. Şu halde milletin hukukunu muhafazaya memur olduğumuz hukuku sulüstemat edimiyebim. Zira bu kanun çok mühimdir. Cepheye memur olan bir Başkumandan ordunun genelde ihtiyacatına kumandan değildir. Ordunun noksanlarını ikmal gibi vazife buna ait en ağır işleri yapmak mümkün müdür? Adimühimkân-

dir. Zaman bize gösterdi. Biz yedi aydan beri yani Sakarya muharebesinden sonra işte hâlâ kıpırdayamadık ve kıpırdayamayacağız. (Bravo sadaları, alkışlar) Bir temasımız da kulmadı, olamadı ve olamayacak zannederim ki hunun sonu gelmez iyi düşünelim, nadim olmalıyım, fırsat elimizde iken selâmetle düşünelim. Vicdanî bir suretle düşünelim, bu ikinci madde fazladır, kaldırılını efendim.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Efendim, hendenizin arzı ettiğim izahatı Vasif Bey biradenmiş bir asker sıfatıyla söylediler. O da Başkumandanlığın tabii olarak lüzumuna konudiler. Bu husustaki noktaî nazarını biraz evvel heyeti umumiyesi hakkında söz söylerken izah etmiştim. Yalnız bu noktada bir şey arz etmek istiyordum. Bu da vaziyet icabından zarurethi bir teliftir. Şimdi orta yerde ikinci maddede meselede atılan fikirler ikidir. Birisi meselâ deniliyor ki Sakarya muharebesinden beri Başkumandanlık kanununun ikinci maddesinden Başkumandan hangisinden istifade etmiştir. Filen hangi mesaleden istifade etmiştir diyorlar, yani etmiştir demek istiyorlar. Etmemişir demek ki lüzum yok.

İkincisi deniyor ki şimdi bu salâhiyetleri almak bir ademi itimat manası. İzzanımın eder diyorlar. (Hayır, hayır, katiiyen sadaları) Bendeniz kendi kanaatinca varit değildir diyorum, fakat bu hususta bazı arkadaşlarımızın kanaatinca belki varittir. Bu itibarla ben diyorum ki biz bu kanunu şimdi müzakere edip ikinci maddeyi lâğvedersek fena bir iş yapmış oluruz. Her halde ikinci maddeyi hen rica ediyorum ki Başkumandan Paşa Hazretleri mademki istimal etmiyor ve istifade etmedi. Bu salâhiyeti kendi arzusuyla kendi talehiyle Meclise versin, böyle olmadığını farz edelim. Ben Meclisin selâmeti namına söylüyorum, ve bu kanunun şekli aksisiyle ve zayıf bir ekseriyetle kabul edilirse demin lissedilen ademi itimat kokusu bunda mevcut değil midir? Binaaleyh şimdi hepimizin noktaî nazarı birdir, bir iyiliğe doğru gitmek istiyoruz. Her halde arkadaşlardan bir kısmının kanaati, diğer kısmının kanaatına tamamiyle zıttır, onlarınki tehkür etmiştir, diğerlerininki de tebellür etmiştir. Bunun ortasını bulmak menafii milliyeye daha muvafiktir arkadaşlar. Çünkü eşâl itibarıyla bir tarafın (opstrikasyon) yapıp Meclisten çıkması, yahut rey vermemesi, müstenkif olması veyahut on, onbeş, yirmi, yahut kırk ekseriyetle kabul edilmesi deminki ademi itimat kokusunu tovit eder ve bundan da ademi itimat meselesi çıkar, bu caiz değildir efendiler.

Bir Başkumandan Meclisin müttelikini istemeyi hak etmelidir? İş böyle görülür, böyle olmazsa iş göremez, bir birimizi şöyle böyle yani muhalif ve mütevatir fikirle çarpıştırmak suretiyle değil, uzlaşmak suretiyle, Başkumandanı rey vermek suretiyle iş görelim efendiler... Bunun için Başkumandan Paşa Hazretleri mademki bu salâhiyeti bizzat kullanmıyorlar ve bu salâhiyetler teşri salâhiyetlerdir; buna lüzum yoktur, ben bunu size verdim desinler, bitsin.

LUTFI BEY (Siverek) — Diyemez.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) (Devanla) — Her Başkumandanı hak ettiği salâhiyetle, Heyeti Umumiye'nin itimadına mazhar olsun.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisar Sahibi) — Bu verilir mi? Alınır mı?

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devanla) — Müsaade buyurunuz efendim, alınmakta sizinle müttelikim, fakat diyorum ki...

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Devanla) — Yani neden alacağız?

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devanla) — Almak ta vermekle olur, fakat bu Meclisin kanaatları mütevatir olan iki kısım fikir arasında fikren fena bir çarpışmayı mücip olacak, heniz istiyorum ki her işte olduğu gibi Mecliste bu işte de bir vahdet tecelli etsin. Benim fikrim budur efendiler, benim bulduğum çare budur, bu husus için siz başka çare bulabilmeniz misalmenuniye kabul ederim.

REİS — Efendim, kufayeti müzakere hakkında takrir var, mesele tavazuh etmiştir, birinci madde hakkında kufayeti müzakereyi reyinize koyuyorum.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Bu madde hakkında bir takrir var, o takrimi müsaade ile size izah edeyim, isterseniz okunsun ondan sonra izah edeyim. Başkumandanlık kanununun ikinci maddesinin ilgasıyla kanunun boyunu esamî ile reye vazına dardır. Binaenaleyh bir esas teşkil eder, bu cihetin reye vazını teklif ediyorum.

FEVZİ PAŞA (Heyeti Vekile Reisi) (Kozan) — Efendim, bu kanun vaz olduğu vakitte ordunuza maddî ve manevî bir kuvvet izafe etmek maksadı, gayesi takip edilmiştir. Şimdi malumî atınız gerek giriştiğimiz müzakere siyasiyete, gerekse Yunanlıların yaptıkları harp hazırlıklarında daha büyük kuvvetli bir cephe göstermek lâzımı gelir, vaktiyle verdiğimiz salâhiyetlerden bir kısmını almak Başkumandanlığa bir zaaf iras eder. Rica ederim evvelce verdiğimiz salâhiyetten hiç bir şey kısmıyatım, bu suret-

le kuvvetli olarak müzakere siyasiyeye ve muharebeye girişelim, herhalde orduya bu zaaf gösterir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Paşa; Kuvveti Başkumandanlık Kanununda değildir, milletün azam ve imanında, süngüsündedir. Kuvvet milletün isbatı rüst cimesindedir, kuvvet hak ve hâkimiyetimizdir.

REİS — Sorulmuş mu?

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Evet efendim; sualdir. Sizi Erkânı Harbiye Umumiye Reisi yaptık, sizi Vekil yaptık, Orduların başına koyduk, siz düşmana cevap vereceksiniz, Ordu burada müdrik bir insan kitlesi, müdrik bir kuvveti âliye görmek ister. Başkumandanlığın kanunu ile işc vey halimize. Böyle anlaşılıyorsa arz ediyorum ki o kuvvet değildir. Paşam. Biz o kuvveti burada görmüyoruz. Avrupalıların nazarında burada resit bir millet görmek istiyoruz.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Efendim; ben denizin Paşa Hazretlerinden sorulduğum nokta arkadaşlarımızdan Rauf Beyefendi ile Muhurî'nin Baha Beyin buyurduğu şeydir. Yani her şeyi olduğu gibi bırakmak. Bunun mazarratının dokuz aydan beri çekilmediği kanaatında iseler bize iradi müzafferiyet etinler, dokuz aydan beri yapılan şeyde. Binaenaleyh bendeniz diyorum ki neden acaba hem Başkumandanlığın salâhiyetini muhafaza edelim hem de Meclis Âlinin hukuku, hürriyeti, teşriyesini kuvvetiyle muhafaza edelim. Bunu neden istemiyorlar, bana cevap versinler.

FEVZİ PAŞA (Erkânı Harbiye Kanuniye Reisi) (Kozan) — Efendim, bir ordunun sevki idaresinde vahdet ve komandanın büyük tesiri vardır. Hüseyin Avni Bey hürârimiz buyurdular ki Erkânı Harbiye Umumiye Vekili yaptık ve ona kuvvet verdik. Halbuki malumî âlimiz Erkânı Harbiye Umumiyede bu kuvvet var iken Başkumandanlık kanunu kabul edildi. Demek ki Müdafaa-i Milliye ve Erkânı Harbiye Umumiyeden mürekkep müzaaf kuvvet bir ekde tutulmak istenildi. Bundan daha basit bir şey yoktur. Saniiyen efendim, Jaima böyle işlerde büyük kuvvetten bir ele vermek her halde daha doğrudur. O el hem istifaz olan Müdafaa-i Milliye'yi ve hem de hareket mahiyetinde olan Erkânı Harbiye Umumiye'yi yakından kontrol eder. Bu hususta kuvvet vardır, zaaf yoktur.

ŞÜKRÜ BEY (Karahisar Sahibi) — Başkumandanlığın lüzumuna hepimiz kaniz ve lüzumuna kaniz bulunurken Meclis kendi salâhiyetini ve kendisinin orduyu takviye için istimal edeceği, salâhiyeti almak is-

terse. Başkumandanlığın salâhiyetini takviye mü eder? Yoksa zafiyeti mi mucip olur? Çünkü bu kanunu Meclis yapıyor ve Meclis yaparsa kavi olur. Paşa bir emirle yaparsa zayıf olur, ve zayıf olmuştur.

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Bendeniz demin de arz ettiğim ve hile Meclis bunu bilüzum görüp salâhiyeti aldığı gibi Başkumandanlığın nüfuzu düşünmüş demektir. Hem ordunun istihzarı hem de ordunun sevki hareketi.

VASİF BEY (Sivas) — Rica ederim. Müdafaa-i Milliye ve Erkânı Harbiye-i Umumiye gibi iki kuvveti tevhit etmek suretini münasip görüyorsunuz. Ordunun sevki ve hareketi esasen duyanın her tarafında Başkumandanlıkla onun karargâhını teşkil eden Erkânı Harbiyenindir. Bunlar cephe (otorite) sidi. Dahili (otorite) yi teşkil eden Müdafaa-i Milliye başkumandanlığına merbut değildir. Nasıl hazırlanmak lâzım geliyorsa Başkumandanlıkla görüşürler. Karşılığını hazırlarlar, esbabını ihzar ederler ve o harp (otoritesi) değil dahiliye otoritesidir. Âdeti Dahiliye Vekâli ne ise o da dahili otoritedir. Siz dahile karışmazsınız. Sizin vazifeniz doğrudan doğruya cepheye. Cephe ile meşgul olursunuz ve o zaman doğrudan doğruya ihtiyacınızı istersiniz; vatan da sizin ihtiyacınızı gönderir.

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Başkumandanlık da öyle yapıyor efendim. Başkumandanın yaptığı iş te budur. İki kuvvet birleşmiştir.

MUHİTTİN BAHA BEY (Rusya) — Vasıf Bey efendi demincek mühim bir meseleden bahsettiler ki hakikaten gayet mühim bir meseledir. Dediler ki yedi aydan beri Sakarya muharebesinden beri ordu bir adım ileri atmamıştır. Kemmiyeten, keyfiyeten hiç bir fark yoktur. İşte Başkumandanlığın yaptığı bundan ibarettir, bu hususta Meclis kuvvir buyurulsun.

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Her halde Sakarya muharebesinden sonra ordu kemmiyeten ve keyfiyeten pek çok terakkî etmiştir ve daima muvaffakiyet istihzalı için uğraşüyor ve buna emündür.

REİS — Efendim müzakerenin کیفیتi hakkında bir takrir vardır. Söz alan arkadaşımız da yoktur. Takrirden deniliyor ki, mesele tavazuh etmiştir, müzakere kâfidir. Birinci maddenin müzakeresini kâfi görendiz lütfen ellerinizi kaldırsın. Müzakere kâfi görüldü.

Efendim on beş imzalı bir takrir var. Salâhattin Beyle rüfekasının takriri :

Riyaset-i Celileye

Temditli teklif olunan Başkumandanlık Kanununun ikinci maddesinin idamesi Meclisi Âlinin salâhiyeti teğriyesini tahdit ve tenkis etmekle olduğundan bu maddenin lağvını ve lağvı hususunun tayini esamî ile reye vazını teklif ederiz.

Mersin	Erzurum
Salâhattin	Museyin Amiri
Lâzistan	Karahisarısahip
Ziya Hürşit	Hulusa
Dersim	Yozgat
Mustafa	Bahri
Siverek	Karahisarısahip
Lütfi	Melîmet Şükrü
Sivas	Yozgat
Vasıf	Feyyaz Ah
Amasya	Sivas
Mehmet Ragıp	Ziyaettin
Fergani	Kastamonu
Sirri	Besim
Kayseri	Genç
Ahmet Hilmi	Ali Vasıf
	Be yazıt
	Şevket

(Kabul sesleri)

REİS — Efendim, bu temdit edilmek istenilen Başkumandanlık salâhiyetinin reyi işari ile değil tayini esamî ile reye vazı teklif ediliyor. Bu kanunun mütebaki mevaddına devam edebilmek için evvel emirde bu cihet halledilsin diyorlar. Eger tensip buyurursanız bu kanunun heyeti umumiyesini tayini esamî ile reye vazetmeden evvel ikinci maddeyi reye vazedelim.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Bu madde reye vazedelirse sonra tekmil arzi toplanır? (Sonra ittifakla çıkar kanun sesleri)

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Bu madde kabul edilecek olursa kanun ittifakla çıkar o vakit.

REİS — Efendim, bu maddenin tayini heyeti umumiyesinden sonra toyalım. Efendim birinci maddenin müzakeresi kâfi görüldü. Maddeyi reyi âlimize arz ediyorum. Birinci maddeyi kabul edenler lütfen ellerinizi kaldırsın. (Birinci madde kabul edilmiştir.)

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Sakat oldu efendim.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim, sonra bu teklidin hiç reye konmasına lüzum kalmaz. Evvelce konması lazımdır. Çünkü kanun bir maddeyi ihtiva ediyor. Eğer bu takdir reddedilirse o vakit reye konur bu. Bu teklidimiz maddenin içindedir efendim.

REİS — Efendim on beş imzalı takrir ki Başkumandanlık Kanununun ikinci maddesinin tayıy hakkında ve tayini esamiiyi talep eden takriri reye koyuyorum. Tayıy kabul edenler beyaz kabul etmeyenler kırmızı pusula atırlar. (Gürültüler) (Anlaşılmadı sesleri)

REİS — Tekrar edeceğim efendim, müsaade buyurun. Efendim Başkumandanlık Kanununun ikinci maddesinin tayıy için on beş imza ile ve tayini es-

mi ile reye vazını teklif eden takriri reye vaz ediyorum. Biru tabii reye vazetmeye mecburum. Tayıy kabul edenler beyaz kabul etmeyenler kırmızı pusula versinler. (Gürültüler)

(Yoklama suretiyle reyler atıldı)

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Canım bu tayini esamii ile reye konamaz.

HAFİZ MEHMET BEY (Trabzon) — Efendim tayini esamii ile reye vaz edilemez. Celsci habiyede yoklama olmaz.

REİS — Efendiler yoklama bitmiştir. Reylerin istimal etmeyenler varsa lütfen etsinler.

Arâ tasnif edilmeye kadar on dakika tenellüs etmek üzere celseyi tatil ediyorum efendim.

ÜÇÜNCÜ CELSE

REİS : Reisvekili Musa Kâzım Efendi Hazretleri

KÂTİP : Hakkı Bey (Van)

REİS — Celse kışıl olundu. Efendim, Başkumandanlık Kanununun ikinci maddesinin tayıya dair olan teklife iştirak eden zevatın adedi (176), muamele tamam 12 müstenkil, 73 beyaz, 91 kırmızı. Binaenaleyh tay teklifi reddedilmiştir. Madde baktır.

Başkumandanlık Kanununun müzakeresi kâfi görülmüştür. Birinci maddeyi reyinize arz ediyorum. Kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

İkinci Madde — İşbu kanun 5 Mayıs 1338 tarihinden muteberdir.

REİS — İkinci madde hakkında söz isteyen var mı? (Ekseriyet yok sadaları) Şimdi yoklama oldu efendim, ekseriyet vardır.

İkinci maddeyi kabul edenler lütfen el kaldırsın... Ekseriyetle kabul edilmiştir.

Üçüncü Madde — İşbu kanun Büyük Millet Meclisi tarafından icra olunur.

REİS — Üçüncü madde hakkında söz isteyen var mı? (Hayır sadaları)

Üçüncü maddeyi kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Kanunun heyetü umumiyesini reyinize arz ediyorum. Kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kanunun heyeti umumiyesi kabul edilmiştir.

Bundan sonra celseimiz denidir efendim.

İkinci maddenin tayıy hakkındaki takririn reye vazında kabul eden şzanın esamisi

Hasan Tahsin Bey (Antalya), Ali Vefa Bey (Antalya), Mustafa Bey (Antalya), Mehmet Şerif Rey (Edirne), İsmail Remzi Bey (Isparta), Cemal Paşa (Isparta), Mehmet Nadir Bey (Isparta), Hacı Veli Efendi (Eskişehir), İsmail Bey (Erzurum), Hüseyin Avni Bey (Erzurum), Asım Rey (Erzurum), Mehmet Salih Efendi (Erzurum), Halil Bey (Erzurul), Necip Bey (Erzurul), Sırrı Bey (Ergani), Yasin Rey (Oltu), Feridun Bey (İşel), Hafız Abdullah Efendi (İzmit), Edip Bey (Batum), Şevket Bey (Bayazıt), Hüsnü Bey (Bitlis), İsmail Suphi Bey (Burdur), Mehmet Akif Bey (Burdur), Abdullah Efendi (Rolu), Hamit Bey (Riga), Hamdi Bey (Tokat), Rifat Bey (Tokat), Şukrî Bey (Canik), Dursun Bey (Çorum), Tufan Bey (Iktârî), Abdülhak Tevfik Bey (Dersim), Mazlum Baba (Denizli), Mustafa Bey (Denim), Vasif Bey (Sivas), Mustafa Lütfi Bey (Siverek), Ömer Lütfi Bey (Saruhan), Celâl Bey (Trabzon), Ali Şükür Bey (Trabzon), Hafız Şahin Efendi (Gaziantep), Fahretun Rey (Kars), İbrahim Bey (Karasi), Bâri Bey (Karasi), Abdülgafur Efendi

(Karası). Mehmet Vasfi Bey (Karahisarî Şarkî). Mustafa Bey (Karahisarîşarkî). Hulusî Bey (Karahisarî şahip). Ömer Lütfî Bey (Karahisarîşahip). Mehmet Şükürî Bey (Karahisarîşahip). Resim Bey (Kastamonu). Ömer Vehbî Efendi (Konya). Ahmet Hilmi Bey (Kayseri). Osman Bey (Kayseri). Ali Vasîf Bey (Genç). Fikri Fakî Bey (Genç). Saîî Bey (Kângırı). Ziya Bey (Kângırı). Fahir Efendi (Kângırı). Resim Atalay Bey (Kütahya). Cemil Bey (Kütahya). Dr. Abidin Bey (Lâzistan). Ziya Hürşit Bey (Lâzistan). Salâhattin Bey (Mersin). Arslan Bey (Maraş). Tahsin Bey (Maraş). Refet Efendi (Maraş). Mustafa Lütfî Bey (Malatya). Kasım Bey (Muş). Bahri Bey (Yozgat). Feyyaz Âli Bey (Yozgat).

Tay takririni reddeden âzayı kıramın esamisi

Hilmi Bey (Ardahan). Hacı Asım Efendi (Ankara). Ömer Mümtaz B (Ankara). Tahsin B (Aydın). Fakî B (Edirne). Seyh Hacı Fevzi Efendi (Erzincan). Enver B (İzmit). Mahmut Esat Bey (İzmir). Yunus Nadi Bey (İzmir). Hafız İbrahim Efendi (İsparta). Hüseyin Hüsnü Bey (İsparta). Ahmet Mazhar Bey (İstanbul). Hacı Arif Bey (İstanbul). Hüseyin Hüsnü Efendi (İstanbul). Ali Rıza Bey (İstanbul). Ali Fetî Bey (İstanbul). Nezet Bey (İstanbul). Numan Usta (İstanbul). Emin Bey (Eskişehir). Halil İbrahim Efendi (Eskişehir). Abdullah Azmi Efendi (Eskişehir). Mehmet Niyazi Efendi (Eskişehir). Mustafa Kemal Bey (Ertuğrul). İbrahim Hakkı Bey (Ergani). Hüseyin Bey (Elâziz). Muhittin Bey (Elâziz). Ahmet Fevzi Efendi (Batum). Ahmet Nuri Efendi (Batum). Afîk Bey (Batum). Dr. Tevfik Bey (Bayazıt). Süleyman Sudî Bey (Bayazıt). Operatör Emin Bey (Bursa). Muhirün Raha Bey (Bursa). Mustafa Fehmi Efendi (Bursa). Veli Bey (Nurdur). Fuat Bey (Bolu). Tunali Kilmî Bey (Bolu). Nuri Bey (Bolu). Mehmet Bey (Riga). İzzet Bey (Tokat). Mustafa Vasfi Bey (Tokat). İhsan Bey (Cebelibereket). Rasim Bey (Cebelibereket). İsmet Bey (Çorum). Haşım Bey (Çorum). Hasan Efendi (Denizli). Feyzi Bey (Diyaribekir). Kadri Bey (Diyaribekir). Rıza Vamık Bey (Sinop). Rauf Bey (Sivas). İbrahim Süreyya Bey (Saruhan). Reşat Bey (Saruhan). Refik Şevket Bey (Saruhan). Hafız Mehmet Bey (Trabzon). Hasan Bey (Trabzon). Hüseyin Bey (Trabzon). Kılıç Âli Bey (Ayıntap). Kâzım Paşa (Karası). Mesut Bey (Karahisarîşarkî). Ali Bey (Karahisarîşahip). Hulusî Efendi (Karahisarîşahip). Dr. Suat Bey (Kastamonu). Yusuf Kemal Bey (Kastamonu). Dr. Hâkret Bey (Kozan). Dr. Mustafa Bey (Kozan). Fevzi Paşa (Kozan). Musa Kâzım Efendi (Konya). Cevdet Bey (Kırşehir). Sadık Bey (Kırşehir). Yahya Galip

Bey (Kırşehir). Atif Bey (Kayseri). Hasan Fehmi Bey (Gümüşhane). Rusen Bey (Gümüşhane). Mustafa Bey (Gümüşhane). Seyh Fikri Efendi (Genç). Cevdet Bey (Kütahya). Ragıp Bey (Kütahya). Seyh Seyfi Efendi (Kütahya). Esat Bey (Lâzistan). Osman Bey (Lâzistan). Derviş Bey (Mardin). Mitat Bey (Mardin). Feyzi Efendi (Malatya). Dr. Tevfik Ruştü Bey (Menteşe). Hacı Ahmet Bey (Muş). Mustafa Hilmi Efendi (Niğde). Hakkı Bey (Van). Ahmet Bey (Yozgat). Rıza Bey (Yozgat).

Mustenkil âzayı kıramın esamisi

Ali Bey (Amasya). Hacı Mustafa Efendi (Ankara). Hüseyin Sami Bey (Eskişehir). Naim Efendi (İğci). Halil İbrahim Efendi (İzmit). Ali Şukru Bey (Diyaribekir). Hamdi Efendi (Diyaribekir). Ferit Bey (Sinop). Nehil Efendi (Karahisarîşahip). Dr. Ali Haydar Bey (Genç). Sadettin Bey (Menteşe).

(Dosyada bulunan takrirleri)

Riyaseti Celileye

Leh vealeyhte kâfi söz söylendi. Kanun maddelerinin reye vaz'ını teklif ederim.

4 Mayıs 1338

Bursa

Operatör Emin

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Celsenin aheni olmasını teklif ederiz.

Kayseri
Osman

Kayseri
(Okunmadı.)

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Kanunun aynen reye vaz'ını teklif ederim.

5 Mayıs 1338

Gümüşhane

Hasan Fehmi

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Kanunun reye vaz'ını teklif ederim.

4 Mayıs 1338

Kırşehir Mebusu

(Okunmadı.)

Riyaseti Celileye

Temdidî teklif olunan Başkumandanlık Kanununun ikinci maddesinin idamesi Meclisî Âlinin salâhiyeti teşriyesini tahdit ve tenkis etmekte olduğundan bu maddenin lâğvını ve lâğvı hususunun tayini esami ile reye vaz'ını teklif ederiz.

Lâzistan
Ziya Hürşit

Erzurum
A. Azmi

Mersin
Selâhaddin
Siverek
Lütfî
Karahisarî Sahip
Mehmet Şükrü
Yozgat
Feyyaz Âli
Kayseri
Ahmet Hilmi

Ergani
Sırrı
Yazıldı

Rıyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Zamanın ve vaziyetin ehemmiyeti ve nezaketine mebnî Başkumandanlık Kanununun kemafıssabık tevdit ve temdidine karar verilmesi lüzumunu teklif eylerim.

4 Mayıs 1338
Genç Mebusu
Hamdi

Rıyaseti Celileye

Başkumandanlık Kanununun temdidî hakkında bazı rüfeka tarafından teklifi kanununun tayini esami ile reye vaz'ını teklif eyleriz.

Kayseri
A Hilmi

Sivas
Mustafa
Yozgat
Bahri
Amasya
M Ragıp
Genç
Ali Vasıf
Kastamonu
Besim

4 . 4 . 1338
Kastamonu
Besim

Orta
Yasin
Mersin
Selâhattin
Çorum
Dursun
Genç
A. Haydar
Erzurum
Asım
Kayseri
Osman
Karahisarısahip
Hulusi

Sivas
Mustafa

Rıyaseti Celileye

Mes'ele tavazzuh etmiştir. Müzakere kâfidir. İkinci maddenin reye vaz'ıyla kabulü lüzumuna karar verilmesini teklif eylerim.

4 Mayıs 1338
Genç Mebusu
Hamdi

Kângırı
Ziya
Tokat
Hamdi
Denizli
Mazlum Baba
Erzurum
Müseyin Avni
Hakkârî
Tufan
Karahisarısahip
Mehmet Şükrü
Lâoimao
Ziya . Hüsnî

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

6 Mayıs 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULASASI	334
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	334
1. — <i>Vaziyeti askeriye hakkında Başku- mandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin izahatı ve vaki suallere cevabı.</i>	334;354

Cilt : 19

40 nci Ciltin, 3 üncü Celse

KIRKINCI İNİKAT

6 Mayıs 1338 Cumartesi

BİRİNCİ CELSE

REİS : İkinci Reisvekilî Musa Kâzım Efendi Hazretleri

KÂTİPLER : Ârif Hey (Kayseri), Hakkı Bey (Van)

REİS — Ekseriyyet var, celseyi küşat ediyorum.

Efendim, celsei hafiyeye zaptını okuyoruz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim, evvelâ celse neden hafî oluyor? Onu anlayalım. celsenin hafî olmasına karar verdik de undan sonra celsei hafiyeye olsun.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Başkomandan) (Ankara) — Ben arkadaşlarımda hususî hasbihal yapmak için celsei hafiyeye teklif ettim. (Muvaafak sesleri)

REİS — Efendim, celsenin hafiyenin devamını arzu edenler lütfen ellerini kaldırsın... Kabul edilmiştir.

1. — ZAPTI SABIK HULASASI

OTUZ DOKUZUNCU İNİKAT

4 Mayıs 1338 Perşembe

İKİNCİ CELSE

Musa Kâzım Efendi Hazretlerinin tahri Riyasetlerinde bilnikat kanunun ikinci maddesinin tayyî daha temdidî hakkındaki teklifi kanununun celsei hafiyede müzakeresine dair tahriri müzakere ve kabul olunduktan sonra mezkûr kanunun heyeti umumiyesi müzakere edilerek birinci maddenin kabulünden evvel ikinci maddenin tayyîna dair tahrir tayinî esami ile reye konulup ârâ tasnif edilinceye kadar celse tatil olundu.

ÜÇÜNCÜ CELSE

Musa Kâzım Efendi Hazretlerinin tahri Riyasetlerinde bilnikat kanunun ikinci maddesinin tayyî

hakkındaki tahririn 17 müstenkif ve 73 kabul, karşı 94 rey ile reddedildiği tebliğ olundu. Kanunun diğer mevaidi aynen kabul olunarak celsei aleniyeye geçildi.

Aynen kabul edilmiştir

6 Mayıs 1338

İkinci Reis Vekilî
Musa Kâzım

Kâtip
Kayseri
Ârif

Kâtip
Van
Hakkı

REİS — Zaptı sabık hakkında mütalâa var mı?... Zaptı sabık aynen kabul edilmiştir efendim.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAİD

1. — Vaziyeti askeriyeye hakkında Başkomandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin icazatı ve şualere cevabı

REİS — Buyurun Paşa Hazretleri.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Başkomandan) (Ankara) — Efendiler, Başkomandanlık Kanununun temdidî münasebetiyle perşembe günü cereyan eden müzakeratta, rahatsızlığım münasebetiyle, maatteessüf bulunamamıştım. Fakat cereyan eden müzakereye neticesi itibarıyla memnûn oldum. Neticesi yani meselesi nâtamam kalmış olması beni müzakerecinin safahatına dahi kesbi ittîlâa sevk etti. Bu münasebelle o müza-

kerede söz söylemiş olan arkadaşların tekmil sözlerini gözden geçirdim, verilen reyleri dahi teklif ettim. İnaenaleyh, bulunmuş kadar vakit olduğumu zannederim.

Efendiler, Başkomandanlık Kanununun yapıldığı gün hep beraber tahattur edelim : Yunan orduları bazı muvaffakiyetli harekâttan sonra Ankara istikametinde yürümekte idi. Ordumuz Sakarya gersine kadar gelmiş idi. Meclisi Âbiniz bu düşman ordusunu bertaraf etmek ve vaziyeti umumiyeyi tahlis etmek için bir çare ve tedbir düşünmek mecburiyetini hissetti. Bu tedbir ve çare beceresi Başkomandanlık ilidâsıyla ona salâhiyeti kâfiye ilası surcünde te-

celli etti. Başkumandanlık Kanunu yapılırken bu kanunun üç aydan fazla hakkı hayata malik olmamasını Heyeti Cellaize teklif eden doğrudan doğruya ben demez idim. Bu kanunla vucuda getirilen Başkumandanlık vazifesini deruhile ettikten üç ay sonra kanunun tenidüli veya lağın yine Heyeti Cellaize hüzarında münakaşa edildi. Başayette olduğu gibi bu münakaşa neticesinde de Heyeti Cellaizin ekseriyeti bu kanunun tenidüli taraftarı oldu. Ondan sonraki tedbirler de bu suretle neticelendi. Ancak mehdemde ve müntehasında dahi bu kanunun ademi lüzumundan yahut lüzumu idrîfinden bahseten ve Başkumandanlığın mevcudiyetinden müteakke olan zevat vardı. Mehdemde olduğu gibi müntehada da yani bugün de aynı müteakke yüzünden Başkumandanlık sıfat ve salâhiyeti hakkındaki münakaşa mahlumunuz olan son mazmura meclisüstü. Bendeniz lüzumsuz bir mevkiin, bir makamın mütlaka idamesi taraftarı değilim. Sonra herhangi bir makamın lüzumlu olacak salâhiyetlere malikiyetini temin edecek kanunların da idamesi taraftarı değilim. Ancak bu makamın ve bu makama salâhiyetli olan kanunun lüzum ve ademi lüzumunu düşündüğümüz zaman kendi nokta nazarımı da açık söylemek meclisüstünde bulunuyorum. Fakat meselele buyurduğunuz son nokta nazarımı söylemeden evvel meselemin mahiyetini teshih etmek için hâzırda tarzında bir kaç söz söyleyeyim ve sözlerimi bunun ademi lüzumu hakkında, bunun ademi lüzumuna dair söz söylemiş olan zevatın bazı sözlerinden de istihale edeyim. Meselâ Salih Efendi söylediği sözlerde bir hakkın gasbı mevzuubahistir. Mustafa Kemal Paşa bu hakkı bizden gasbetmek istiyorsa kendisini küçültür ve bir de o hakkı sarhimizi vermeyecekken vermiş aptalız.

Efendiler, Başkumandanlık Kanunu yapılmış mevzuubahis olduğu ilk gün bu kürsüde söylenilen sözleri hatırlıyalm. Ben hiç kimseye beni Başkumandan yapınız demedim, ben hiç bir kimseye bir salâhiyeti bana veriniz demedim. Bilakis bütün Meclis İsmi behemihal Başkumandanlık olurseniz dedim. Bugün en müteakke olan arkadaşlarımız bu kürsüden feriyat ettiler, dediler ki başka yapacak çare yoktur. Keşimezi Başkumandan yapalım. Onunla beraber, ordumuzla beraber zafere gidelim. (Doğru sadaları) Binaenaleyh benim hiç bu vakit hatırıma gelmedi ki Meclisi Ahnînin tamamı, kısmen cüzen salâhiyetini gasbedeyim ve böyle bir tasavvur benden uzak olsun.

Arkadaşlar, açık ifadeniden ibeni mazur görünüz. Her birinizin salâhiyeti fevkalâde ile müntehap olunmuş

si ve salâhiyeti fevkalâde ile müntehap zevatın burda bütün memleketin mukadderahına vazûliyet bir salâhiyeti kâsıp etmesine herkesten ziyade ben çalışmışım. (Doğru sadaları) Ve bunun için pek çokları bilmeyiz ki en yakın arkadaşlarımızla (İker müceddesi yapmışım ve bunu temin edebilmek için bütün hayatımı, bütün mevcudiyetimi, bütün şeref ve haysiyetimi en mühlik tehlikeye ilke etmişimdir. Binaenaleyh, bu benim eserimdir. Ben herkes gibi eserimi tezellil değil ilâ ile muvazzafım. (Teşekkür ederiz sesleri) Fakat daima kraldan ziyade kral taraftarım. Onun için rica ederim. Salih Efendinin hiç olmazsa henüz de kendisi kadar bu Meclisin hukukuyle aşkadır farzetisin.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Daha büyük bir mekânınız var.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Binaenaleyh, Meclisi bir hakkını gasbetmek sözünü tanımanın Salih Efendiye iade ederim. Böyle bir şey mevzuubahis değildir.

Efendiler, Başkumandanlık Kanununun veya meclislerin mevzuubahis olması lâzım geldiği zaman bu meselemin celseri hâfiyede müzakeresinin müntehap olacağına dair bir takrir verilmiş, bu takrir bir çok suretle de tefsire uğramış ve meselemin açık celsede olması hususunda söz söylenmiştir. Bu hususta Karahisarşahi, Mebusu Mehmet Sükrü Bey bazı sözler söylemiş. Yani celseri hâfiye ile hakikatı mülletten gizlemek hususunda bir temayül inna etmiş. Milletten hakikati ve mebuslarının söylediği güzel sözleri saklıyoruz demiş.

Efendiler, bir defa Meclisi Ahnîz alelade bir Meclis değil, bir Meclisi Mehusan değildir. Salih vefi teniyeyi de hâiz ve mahiyeti hazırası ile bir Meclis. Hükümetin, Dünyanın neticesinde görülmüşüne ki bir memleketin, bir devleti idare eden Heyeti Hükümet bütün mukareratını alenen idhar etsin. Bu dünyada mevcut değildir, bu olmaz. Binaenaleyh, bir nokta nazarından Meclisi Ahnîzin yapacağı öyle müzakereler ve mukarerat vardır ki buntarı derhal müllete söylemek derhal cihana ilân etmek gayri caiz olabilir. Bu pek mantıki ve pek makul bir şeydir. Başkumandanlık Kanununun ademi celsede mevzuubahis olmayıp da hâfi celsede mevzuubahis olması hâkim ve esbabı ise pek sülûlele mütalaa olunabilir. Tâkidli buyurduğunuz ki Başkumandan olacak zatın oldu üzerinde ve bilhassa ordunun karşısında bulunan düşman üzerinde hükmü, nüfuzu çok büyük görülmek lâzımı gelir. Binaenaleyh, haysiyeti çok büyük

olmak lazımdır. Halbuki kim olursa olsun bir adam bir memuriyete tayin olunurken onun leh ve aleyhinde söz söylenince onun tecrübe nüfuzundan hakikaten bir şey zayi ettirmek imkân ve ihtimali vardır. Nitekim, hâliyorsunuz bir valinin tayininde bile, her muvazaffer tayininde bile, bir zamanlar burada mevzuubahis ve münakaşa olmuştu. Buraya gelisin biz tayin edelim. Buna ademi lüzum ne idi. Çünkü filân adam şu, şu noktalarda şöyledir, böyledir, yapar, yapamaz, eder, edemez dersiniz ve bu suretle görürseniz tabii oradaki hüküm ve tesiri az çok mütezerri olur. Nerede kaldı ki bir dâva takip eden, bir ihlâl yapan, bir inkilâp geçiren bu millet düşman, karşıdaki ordulara Başkumandan tayin ederken düşmanlara karşı bizim Başkumandan yapar, yapamaz yaptı, yapamadı diye münakaşa eder. İyle bu vaki olmanın için, bu mahzur vaki olmamak için aleni celsede değil, hafif celsede münakaşa edilmesi tercih edilmek lâzımdır. Mamafih bizim Meclisimiz dünyanın en demokrat bir Meclisidir. Ben vicdânen arzı ediyordum ki, Meclisi Âlinizi teşkil eden azanın her bir bütün içtihadatını söylesin, bütün tenkidlerini yapsın, bütün gördükleri mahzurları ifade etsin. Binaenaleyh, celsesi aleniye talep etmek demek arkadaşlarımızı bu serbesti vicdandan, fikirden ve serbesti hürriyetten menetsiş oluyoruz. Biz bunu istemediğimizden dolayı mı şey ediyorsunuz. Uzun münakaşalar celsesi hafifcede yapılmış olmakla beraber, en ufak eheli aleniye intikal etmiş olmakla beraber yine bir mahzurdur. Faraza Hüseyin Avni Bey benim burada rahatsızlığımı mevzuubahis etmesi bile doğru değildir. Benim rahatsızlığımı burada ifade etmiş olması da mahzurludur. Benim hastalığımı buradan ilâna lüzum var mı? Belki düşman benim rahatsızlığımı işler ve üç beş gün sonra taarruza geçer. Benim hastalığımı düşmanın işmesi doğru mudur? Biz Kralın hasta yakışını bilmek için casus kullanırız. Binaenaleyh bu bile hatadır. Yoksa Mehmet Şükrü Beyin dediği gibi hiç bir vakit şu kürsüden söylenecek sözlerin, yapılacak tenkidlerin milletten gizlenmesi noktası nazarına matuf değildir. Bilâkis düşmanlarımızdan gizlemektedir. Yoksa burada söylenecek sözleri millete iştebirmek lâzım gelseydi ve bunda menfaat olsaydı, bir fayda bulunsaydı ve hen çok tercih edeceklerini ki buradan söz söyleyin ve hen de Mehmet Şükrü Efendi'nin sözlerindeki manayı vereyim. (Bravo sesleri)

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Varsa söyleyiniz Paşam.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devanla) — Şükrü Efendi bilsin ki millet onun gibi düşünmüyor. Şükrü

Efendi'nin dediği gibi komedyya oynamıyoruz ve biz buraya komedyya oynamak için toplanmadık. Efendiler komedyya oynamak isteyenler varsa kendisidir. Fakat efendiler emir olsun ki biz o komedyya kapılmıyacağız. (Bravo sadaları) Şükrü Efendi oynamak ve oynamak istediği komedi neticesinde kapıldığı kanun pençesinden ne kadar tezellülle kurtulduğunu unıtılabilecek kadar çok zaman geçmemiştir. (Doğru sadaları)

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Eştâğfurullah, serbesti kelâmı bu mudur Paşamızın?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devanla) — Şükrü Efendi diyor ki, cepheden gelen arkadaşlardan yaptığım tabkıkata göre Başkumandanlığa lüzum yoktur, olsa bile evvelki kadar değildir.

Efendiler, Başkumandanlık lüzumunun ve ademi lüzumunu Şükrü Efendi, ve Şükrü Efendi'nin arkadaşlarının takdimine ihtiyac yoktur. Şükrü Efendi ile arkadaşları ordunun yalnız ihtilâline yardım eden kuvvetlerdir.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Eştâğfurullah Paşam eştâğfurullah.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Cephe arkadaşlarımızdan kimler var Paşam?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devanla) — Siz de geliniz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Arkadaşlarımızın hepsi de muhteremdir. Böyle şeyler...

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Paşamı thâm altında bırakmayın, ne varsa hepsini söyleyin.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devanla) — Mehmet Şükrü Bey diyor ki, Başkumandanın yaptığı kamplar söyle oldu, böyle oldu. Efendiler hen kanun nesretmedim. Başkumandanlar kanun nesretmezler. Başkumandanlar emir verir ve ben emir vermişimdir. Kanun nesretmedim. Benim nesrettiğimi emirlerin tatbikatında süstimalât olduğu beyanındadır. Bu gayibizdir diyemem. Fakat yalnız benim emirlerimin tatbikatında süstimalât vardır demek caiz değildir. Belki bütün kanunların, bütün emirlerin tatbikatında onu tatbika menur olanların hataları, süstimalatları olabilir, bu vardır. Binaenaleyh, bu gibi süstimalatı erbabını tecrübe etmek de Hükûmete ve binnetice Meclisi Âlinize ait bir meslektir ve bir vazifedir. Binaenaleyh Meclisi Âlinizde hiç bir zaman bu gibi süstimalatı terviç eden kimse bulunmamıştır.

Sonra Şükrü Bey diyor ki; Başkumandanlığı tercih ettiğimizden bu güne kadar ordu hakkında hiç bir

izahat ve malumat verilmiştir ve yahut kaç defa verilmiştir. Bendeniz zannediyorum ıktiza cümlece Heyeti Celilenizi ordunuzun vaziyeti hakkında nispetli cepheye giderken ve bahusus beş on gün evvel de cepheden geldiğim vakit beyanatta bulunduğunu ve benim beyanatımı hakikaten ordunun vaz'î aslîsini ifade eder beyanattı. Eğer bu beyanat kendilerini tetmin etmüyorsa, beyanatı iptal etmeye muktedir değildi.

Abidin Bey de kendisinin bir hayvan terkikine memuriyetinden bahsettiği sırada suistimal vakti olduğundan ve suistimal olduğunu ima eder sözler söylemiştir. Kendisini tahrikattan menemiyorsa, hayvanlar ölmüş vesaire... Efendiler, kendisini ifade vazifeden meneden kimse olmamıştır. Hayvanlar ölmüşse bilmiyorum hangi freşyanlardır. Fakat emilenin malumu olduğu üzere vahayı tokarı vardı. Yalnız Abidin Beyin terkikine menur olduğu hayvanlar değil bir çok yerlerde bile ahalinin dahi onda aksanında böyle vefiyat vakitbulmuştur. Yani kendisini karıştırsak bir Çapanoğlu çıkarmamıştır. Bir Çapanoğlu çıkan bir meseleyi neden şimdiye kadar söylemedi ve şimdiye kadar hepimizi ve herkesi böyle altında Çapanoğlu bulunan bir mesele karşısında uyumuş oldu? Bundan dolayı kendisini vazifesi vekâletini ifa etmemiş olmakla itham ederim.

Efendim, Hüseyin Avni Bey kanun alehinde idareci kelâm ederken bir çok mütelâhi sözler söylemiştir. Bilhassa bu sözler meyânında benim nazarı dik katini cehbeden bir iki nokta vardır ki onu burada tekrar etmek nicehuriyetindeymiş Meclisi Âliye lita ben diyorum bu tarzı hareketle mülleri siz revil edersiniz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Hayır Paşam, öyle bir ifade yoktur.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Tabii Heyet, Aliye lita şitmiştir. Zabit burada okuydu, zabit burada yok.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Öyle bir sözünü yoktur, yanlıştır.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Öyle ise çayını tecessüflür ki zabıta böyledir. Sonra, misalimler sözü ve siz mülleri revil edecekeniz sözü vardır.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Hayır yoktur. Bir arkadaş diymiş ise söyleyin. (Hayır sadaka.)

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Şimdi efendim, Hüseyin Avni Bey diyor ki, vazifeler şahıs-

larla olmaz. Binaenaleyh, şahıs, ferti yoktur, millet vardır. Evet yani bir heyeti içtimayenin kuvayı umumiyesi Heyeti Celilenizde mütecellidir. Her yerde büyüktür. Fakat fertler vardır. Çünkü bu heyetler bütün memleketlerde bu işleri fertlerle ve şahsiyetlerle yapmaktadır. Bugün İngiltere Devleti Louis Corcu'yu eline almıştır. Öteki Puankare'yi almıştır, öteki bir Şanzeli'yi almıştır. Diğer öteki Lenin'i almıştır. Bunlar birer ferttir ve milletlerin fertten müteşekkili olduğunu düşünürsek (fertle olmadığı) sözünün doğru olduğunu anlaşılar. Ferdin mevcudiyetini inkâr etmek bir noktadan da caiz değildir. Nazarıattan tevakkü ve tesarrüf edelim. Fertler vardır efendiler ve bunları bu sözlerle inkâr etmenin imkânı yoktur.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Müsaade buyurduğunuz efendim.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Dur efendim, ne zikir ediyorsunuz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Zirzir kelimelerini kabul etmem.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Zirzir yapıyor muyuz ya.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — İstihdam ediyorum Paşam. Sözünüzü geri alınız.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Mahalle kahvesi midir burası?

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Mülleriin Kâhesidir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Öyle ise riayet ve hürmet ediniz Kâheye.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Ben hürmetkarım.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Efendiler, söz söyleyen bir zat da Salâhattin Beydir. Salâhattin Bey sözlerinin mukaddematında bize taarruz edip edeniyeceğimizi sormuş biz de edeceğimiz demişiz ve kendisi de edeniyeceğimiz demişti. En riayet edenimiyiz, kendi sözü olmuştu. Halbuki zannediyordum taarruzun esbabı rehirin. Heyeti Celilenizin hazırlığında bilvesile gerek ben ve gerek asker arkadaşlarım, yani Erkinin Harbiye Reisi, Müdafai Mîlîye Vekili defaale söylemişizdir. Tekrar edeyim; Sakarya Harbini mimeskip taarruza devam edemiyecek bir halde ipek. Bu esnada kıy hastı, kıy barınca ihtiyacatımızı temin edemedik. Böyle ihtiyacatı ikmal ve ihtiyacı edemeyince harekât kesbi hetaat etmiş ve yahut duşarı teahlük olmuştu. Bunu mahrem olarak arkadaşlarıma ifade ettiğimi zannodiyorum. Fakat bittabi bunu bütün dünyaya ilân edemeyiz efendiler. Lâkin

tekrar ediyordum, kararımız taarruz olmaktır. Düşma-
nı vatanımızın üzerinden teblih ve taretmektir. (In-
şallah sadaları) Ve bu kararımızda sabit bulunuyo-
ruz ve bunda tereddüd müstelzim hiç bir sebep
dahil mülasıfıvı değildir. Salâhattin Bey Başkumandan-
lığın lüzum ve ademî lüzumunu söylerken diyor
ki; ordu haddi azamîsine varmıştır. Evet ordumuz
mükemmeldir, fakat itiraf ederim, henüz haddi az-
amîsine varmamıştır. Binaenaleyh, bir asker arkadaş-
ımızın Heyetî Celîlenize ordumuz haddi kemale var-
mıştır diye beyanatta bulunması için ordunun mahi-
yeti aslıyesini ve içyüzünü bilmesi lâzımdır. Halbuki
diğer taraftan işte sahibi safâhiyet olan Erkânî Harbi-
yei Umumiye Reisi ve Mudafaa-i Milliye Vekili bu
noktada müsterck değildir. Bu ilâfiada bulunmak te-
blih müstelzimdir. Ben diyordum ki haddi azamîsine
dahil olmamıştır maatteessüf. İrsal ile uğraşıyoruz.
Salâhattin Beyden ziyade o ordunun başlarında bul-
unan kumandanlara aittir. Halbuki ordu hakkında bul-
unan arkadaşlar Salâhattin Beyle aynı fikirde de-
ğildir. Erkânî Harbiyei Umumiye Reisinden başlayın-
ca ordu kumandanlarına kadar, kolordu kumandan-
larına kadar böyle demiyorlar. Onlar diyorlar ki, bu-
nu sen idare edeceksin, sen kumanda edeceksin bi-
ze. Senin kumanda etmesine ihtiyacımız vardır. Bun-
lar çok namuslu ve çok iyi bir kalıp ve demağa malik
insanlardır ve bunu nezahetli vicdanîyeleri itibarıyla
itiraf ediyorlar, kumanda etmek zaruretindedir diyor-
lar bana. Onun için bu doğru değildir. Bundan son-
ra Salâhattin Bey diyor ki; bizim en büyük vazife-
miz siyaset yapmaktır. En büyük vazifemiz siyaset
yapmak değil, en büyük vazifemiz topraklarımızla
bulunan düşmanı tartırmaktır. Maahaza bir dakika
için Salâhattin Beyin sözlerini kabul edelim. Ben ma-
ni miyim, yahut Başkumandan mani midir? Bu sözün
Başkumandanlık Kanunu ile ne alakası vardır? Efen-
diler, bugün milleti yaşatacak harp değildir diyorlar.
Efendiler, bugün milleti yaşatacak yalnız harptir, baş-
ka bir çare yoktur. Maatteessüf onun için bütün
kudretimizi, bütün menabîmizi, bütün varlığımızı or-
duya vereceğiz ve harp yapacak bir iktidarda oldu-
ğumuzu dünyaya tanıttığımız ve ancak bundan sonra mil-
leti insan gibi yaşatmak mümkün olacaktır. (Çok doğ-
ru sadaları.)

Sonra Salâhattin Bey diyor ki; Bugünkü vaziyeti
askeriyenin mal olduğu masarılı tetkik etmek için
Başkumandanlığın mevcudiyeti bir setör, bir haldir.

Efendiler, bu doğru değildir. Başkumandan Heye-
ti Celîlenize menabîi maliyeyi tetkikten ne vakit men-
etmiştir? Ya Heyetî Celîleyi, ya Heyetî Hükümeti ve-

yahut Heyetî Hükümetten birisini nasıl menedebilir?
Bu mümkün olmayan bir iştir. Menabîi varidatımız-
la ne yapabileceğimize hakkındaki endişe herkesin
ziyade belki bizim kafalarımızdadır. Nitekim geçen
gün Harp Encümeninde bunu tetkik ettik. Paramız
nedir ve azamî ne yapabiliriz? Ben bir defa daha ri-
ca edim arkadaşlarıma ki; tetkikat yapınız, köyler-
de ve her yerde ne kadar tenkihat yapmak mümkünse
onları da yapalım, ancak mevcut olan paramızla ga-
yeye doğru yürüyalım. Hunn arz eden benim ve bu
arzumu tatbik ile istigal eden arkadaşlarımla yine
Heyetî Celîleniz içinde hazı rüfekaya müracaat etmek
suretiyle bunlar yapılmaktadır. Binaenaleyh, böyle
bir şey varit değildir.

Salâhattin Bey diyorlar ki; Acaba Meclisî Âli
eline geçirebileceği para ile ordusunu ne kadar müd-
det tatabilecektir? Hunn görüşmek ve tahmin etmek
lâzımdır.

Efendiler, menabîi Heyetî Celîlenizi bunun hakkın-
da görüşmekten meneden bir kuvvet yoktur. Yalnız
ben zannediyordum ki; bunu birçok defalar görüşmüş
bulunuyordunuz. Sabık Maliye Vekilinin bu kürsü-
den resmî ve hususî Heyetî Celîlenize mali hususta
verdiği izahat ve tafsilâli kulaklarımızı doldurmuş
bir haldedir. Binaenaleyh, kuvvet maliyemizi tahmin
etmektir, tahmin etmeyen hiç bir arkadaşımız yoktur.
Yalnız benzeniz buna bir şey ilâve etmek istiyordum,
biz ordumuzun mevcudiyetini mevcut paramızla mu-
kemle edemeyiz. Paramız vardır ordu yaparız, pa-
ramız bitti, ordu inhilâl etti; benim için böyle bir ne-
sile yoktur. (Alkışlar) Efendiler, para vardır, para
yoktur, ister olsun, ister olmasın ordu vardır. (Alkış-
lar) Bunu bir nusal ile arz etmek istemim. Benzeniz
ilk defa bu işe başladığını zaman, en âkil ve mütefek-
kir arkadaşlarıma bana sorular; yahu paramız var
midir? Yoktur, silâhımız var midir? Yoktur, yoktur
dedim. Ne yapacaksınız dediler ordu olacak ve bu mil-
let istiklâlini kurtaracaktır dedim. Binaenaleyh, hep-
si oldu ve dâha olacaktır. (Şiddetli alkışlar) Hunn
için ordumuzun mevcudiyetinin daha ne kadar para
ile devam edebileceğini ilâgemeyiz efendiler. (Bravo
sadaları) Kanunun memlekette angaryayı menettiğin-
den bahsediyorlar. Doğrudur efendiler. Fakat tehlike,
ihtiyac bize her şeyi mesru göstermektedir. Eğer or-
dumuzun ihtiyacı millete angarya yaptırılmayı da is-
tilzâm edecek olursa bunu da yapacağız ve en doğru
konun bu olacaktır. Binaenaleyh, kanun buna mani-
dir diye milletin ve ordunun mağlubiyetten tahliğini
istilzâm eden tedabiri almakta tereddüt olmıyaca-
ğım.

Salâhattin Bey en son sözlerinde diyorlar ki: or-
Juda bir ifsat var, ordü fesada doğru yürüyor.

SALÂHATTİN BEY (Merâm) — Hayır efendim
boyle bir şey söyledigini hatırlanıyorum.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devanî) — Maat-
teessüf böyle bir kelime vardır. «Orduda bir şey var
ki hiç bir kimsenin... ve mülküzayı ahval devanı edip
gidiyor, bu fesada doğru gidiyor.»

SALÂHATTİN BEY (Merâm) — Yoktur efen-
dim, benim lisanımdan bu kabil kelime çıkmamıştır.
Duyan arkadaşınız varsa söyleyin.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devanî) — Yoksa
pekkâlâ... O halde zabıtan çıkması lâzım gelir. Maat-
teessüf zabıtı vardır.

Efendim Vasif Bey sözlerine şöyle başlıyor. Di-
yorlar ki: her yerde Başkumandan vardır. Fakat
Baskumandanlık için ayrıca bir kanun yoktur. Mev-
cut kavanini askeriyeye her kumandanın olduğu gibi
Baskumandanın da vazife ve salâhiyetini tayin ve tah-
dit eder ve bunu ulumı tayin ve tespit eder.

Efendiler, malumu âlimdir ki devletler muhtelif
şekillerdeki hükümetlerle idare olunurlar. Şekillerine
göre başlarında İmparatorlar, Krallar, Çarlar, Padi-
şahlar bulunur ve bazılarının başlarında da Reiscum-
hurlar vardır. Bizim Hükümetimiz bugün için bunla-
rın hiç birisine tetabük emiyen şekli mahsusudur ki
hadisatin icbarıyla meydana gelmiştir. Her devletle
şekle göre Başkumandan, İmparatordur, Padişahır,
Çardır veyahut Reiscumhurdur... ve bu gibi memle-
ketlerde mevcut olan Meclislerde yalnız sıfatı tesriye-
yi haiz Meclislerdir ve bu isimlerini saydı-
ğım adamlar da en büyük kuvvet, en büyük kuvvet
icraiye ve salâhiyet ihraz eden, isgal eden insanlardır.
İşte Başkumandanlık o insanların uhdesindedir. Bi-
zimi şeklimizde ise Başkumandanlık sıfatı ve salâhi-
yeti ise Meclisi Âsinizin şahsiyeti maneviyesinde mef-
hımdır. Bir şahsi muayyen yoktur ki daimia onu tes-
lûs etsin. Manevîyeti şahsiyete vardır. Başkumandan-
lar vakit hâzarda hali faaliyetle bulunmazlar. Vakit
hâzarda memlekette kavanim mevcud, dâireninde
ruesayı memleketin mesuliyetleri talihinde idare olu-
nur. Fakat ilânı harp olduğunda nasıl ki, ordü
seferberliğe katbolunursa ve bunun için iradei hü-
kümdarı, Çarı, Padişahı her ne çıkarsa o suretle ya
o zat bizzat kumandayı deruhde ederler veya başka
bir zatı, herhangi birini tevki eder. Tevki ederken
bir idareî hükümdarı sadır olur. Dinaenalyh, Baş-
kumandanlığın mevcudiyeti hakkında kanun yoktur.
dediğimiz zaman, işte bu idareî hükümdarı, Çarı varit

olabilir. Eğer o adamı tayin eden her hangi bir me-
clis olsaydı, o meclisin ifadesine tabii kanun derlerdi.
Fakat şimdiye kadar dünya yüzünde böyle bir şey
olmamıştır. Meclis bir Başkumandanı tayin etmişse
onun ifadesi kanundur. O halde kanun vardır. Ta-
yin etmemişse, bir zat kendü kendini tayin etmişse
veyahut herhangi birini vekâleten tayin etmişse o
irade kanundur. Onun için kanun vardır ve mevcut
Kavanini Askeriyeye ki Ceza Kanunnamesiyle Dahili-
ye Nizamnamesinde kumandanların, malum kuman-
danların, kıta kumandanlarının ve biraz daha büyük
kumandanların salâhiyetlerini bu iki kanunla tayin
etmiştir. Şu kadar ceza verir, şu kadar izin verir,
vermez bu ceza ve salâhiyeti tayin eden bu iki kanu-
nu ben biliyorum, başkasını bilmiyorum. Fakat Baş-
kumandanların her memlekette, daima vezâfi tayin
olunmuşsa gayri muayyen olduğu içindir. Vasif
Beyin ulumı bunu tespit eder deyip başka mahiyette-
dir. Ulumı askeriyeye Başkumandanlığın salâhiyetini
ifade etmez. Başkumandanlığın salâhiyetini tayin et-
mez efendiler... Bu ulum ve fûnun Başkumandanlık
sıfatını ifade eden şeylerdir. Halbuki bizim mevcut
olan kanunumuzda da sanata müteallik bir şey yok-
tur. Bunlara lüzum yoktur galiba. Eğer o noktaî na-
zarla kanun yapmaya kıyam edilse idi hıkmeh lü-
zumumuzda ihraf ederim ki kanuna lüzum olmadı-
ğın bendeniz ile biliyordum. İlk defa Başkumandan-
lık Kanununu buraya yapmak lâzım geldiğini ve bu-
nu ben hiç tasavvir etmemişim. Yani bir kanun
lüzumlü, ben bunu hiç tasavvir etmemişim. Bu be-
nim hatırımdan geçmemiştir. Baktım ki arkadaşlar,
bir kanun yapmak lüzumundan bahsediyorlar, ben
dedim lüzumu yoktur. Lüzumu vardır dediniz, hayır
olmaz kanun yapacağız. Meclis tayin edecektir ve
Meclis sizi tayin ettiğine kanaî olacaktır dediniz ve iş-
te bizim işvîne kanun derler. Ben bilmiyordum,
ihraf ederim.

Vasif Bey diyorlar ki: bu gibi fevkalâde vaziyet-
ler Fransa'da, Almanya'da dahi olmuştur. Fakat hiç
bir vakit böyle bir tedbir alınmaya ve Başkumandanlı-
ğa bazı bir hususiyetler vermeye lüzum görülmemiş-
tir. Fransa'da ve Almanya'da ve İngiltere'de bilmi-
yorum. Vasif Beyin anlattıkları fevkalâdelikler eğer
Harbi Umumi içindeki fevkalâdelikler ise... arz etti-
ğini gibi: bu memlekette Başkumandanlığı alan, ih-
raz eden zevât esasen bir Meclis tarafından o salâhi-
yeti almış değildir. Bir Reiscumhur tarafından, bir
Kral tarafından almıştır ve bunu alırken tabii bir
iradeye iktiran etmiştir. Burada da onların salâhiye-
ti hakikaten bir Başkumandanda bulunması lâzım olan

salâhiyet mahiyetinde olduğuna şüphe yoktur. Fakat Fransa'da ve sair milletlerde inkilâbatı fevkalâde zamanlarda bu gibi şeylere lüzümü görülmedi denemek olursa efendiler, doğru değildir. Milletlerde her hangi bir adamı Başkumandanlığı almışsa ve o bunu kendüğünden almışsa ve onun hakkında bir kanun yoksa onun adına «Diktatör» derler. Yok o adama o salâhiyeti bir Meclis vermişse ve o adamın istinat ettiği bir meclis vermişse salâhiyeti vâsi olsun, mahdud olsun o vazifeyi kendisi yapmamıştır. Oda vazifeyi tevdi eden Meclis yaptırmıştır. Binaenaleyh, Meclisin tevdi etmiş olması kanundur. Çok teessüf edicim ki, bunun aksını iddia etmiş olan zat mutlaka hata etmiş olur, demiş. Ben diyorum ki ben bunu hata olarak değil, sevap olarak söylüyorum. ki bu, höyledir.

Sonra diyorlar ki, cepheye memur olan bir kumandan cephe gerisindeki ihtiyacata, gerideki kışkata kumandan değildir. Ordunun gerideki ihtiyacatına hâkim değildir, diyorlar. Cepheye hâkim olan veya her cepheye hâkim olmak zaruretinde bulunan bir adam, bir Başkumandan o cephenin gıdasıyla cephenin libasıyla ve o cephenin silâh ve sarfesiyle ve cephanesiyle, geriden bütün cephenin hareketiyle her türlü vesaitiyle alâkadar olmasın, her türlü levazımına hâkim olmasın, her türlü vesaitine âmîl olmasın, âmîr olmasın. Bu hangi kitapla, hangi sahada, hangi fihriyatta görünüştür? Kumanda edecektir ve kumanda eder. Dünyanın her yerinde ordunun noksanlarını İsmal gibi bir vazife ve buna imkân var mıdır, en ağır işleri yapmak mümkün müdür? Diyor. Adîmülinsikândır, kendilerini mazur görürüm. Fakat ben de bu mümkündür. Her şey yapılır. Başka türlü bunu yapmanın imkânı yoktur. Şüphe yok ki, kumandan yapar denedikten sonra kendisi kalkıp da bir defa oraya gider, işe işini yapar, bir defa oraya gider kumandanlık yapar, değildir. Yaptırır demektir ve yaptırılır. Efendiler, hakiki bir misal olarak bir şey arz edeceğim ve bunu da dunkü bir işi yapmamış, yapmamış olan insanlar kendilerinin göremedikleri bir işi, kendi yapabildikleri küçük işler gibi yapabileceklerini düşünürler. Çok tesadüf etmişim. Meselâ, yeni kolordu kumandanı olan firke kumandanı, ben burada mı bulunacağım, orada mı bulunacağım? Hayır ne orada bulunacaksın, ne orada bulunacaksın ve öyle bir yerde bulunacaksın ki hepsini idare edeceksin. E hen o zaman göremem... Tabii göremezsin, gözle rinle göremezsin, aklı ve ferasetinle göreceksin... O teppeyi al bu teppeyi de al, bu teppeye ait olan kuvvetleri ald al...

Vasîf Bey bundan sonra bir sözünde diyor ki, biz bundan sonra Sakarya Muharebesinden sonra işte hâlâ kıpırdıyamadık ve kıpırdıyamıyoruz. Bundan dolayı bravo sesleri ve alkışlar işitiyorum, bundan dolayı çok müteessir ve inülezi oldum. Yine tekrar olsa da söylüyorum, çok hicap duyuyorum. Ordunun kıpırdınamasını, kıpırdamayacağını alkışlamak ve bunu alkışlayacak olan insanların alkışlamış olması cidden çok gariptir. Bunu yine burada gömelim, kimse işitmesin.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Sebehi ne ise sorulsun.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Sus efendim.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Nası susayın.

HAMDİ BEY (Lazım) — Ne söylüyor san sonra söylersen. (Siz susunuz sesleri, gürültüler.) Sonra çıkar söylersen, ne söz söylüyorsun herif.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Sonra efendiler, sual tarzında söz söylerken diyorlar ki, Başkumandanlık cephe otoritesidir. Bu muabi hicap sözü alkışlamak dahill «otorite» dir. Ben itiraf ederim ki bunun niyeti ve medfûlünü iyi anlamadım. Fakat kendileri diyorlar ki, Müdafaa-i Milliye Vekâleti, Dahiliye Vekâleti gibi bir şeydir. Benim telakkim böyle değildir. Hakikat de böyledir. Müdafaa-i Milliye Vekâleti ile Dahiliye Vekâleti hiç bir vakitte yekdiğeriyile mukayese olunur şey değildir. Malumu âliniz Müdafaa-i Milliye Vekâleti ordusunun işesimi, ihzaratını, teslatimini, ihzaratını düşünen ve ordulara kumanda eden insanın noktai nazarına göre hareket eden bir vekâlettir. Binaenaleyh, onunla alâkası yoktur demek, o başka bir şeydir demek doğru bir şey değildir. Bir misal arz edeyim: Müdafaa-i Milliye Vekâleti böhmechal Başkumandanın noktai nazarına göre hareket etmek mecburiyetindedir. Ben istiyorum ki filan gün Sivrihisar'da manevra şu harp, şu şey ve şu, şu... Müdafaa-i Milliye Vekâleti, Mahiye Vekâleti Mecliste Heyeti Hükümet müzakereye başlar da benim filan gün dediğim beş gün teahhür ederse ve beş gün içinde düşman harruz ederse ve benim beş günde olmasını istediğim şeyin olmanasından dolayı bir ordu mağlup olacak olursa Heyeti Celilenizin ve meclletin talibi ne olur? Bu kadar muazzam bir meselede ben Müdafaa-i Milliye Vekâleti kendi noktai nazarından harîç hareket etsin, muvafakat edebilir miyim ve siz muvafakat edebilir misiniz? (Hayır hayır sadaları) İşte efendiler, Başkumandanlığın ademi lüzumuna ve bu haftaki Kanunun bahsettiği salâhiyetin

lağvını ispat etmek için söylenen sözlerin esasatı bundan ibarettir. Benim bu sözler karşı yapabileceğim izahat bundan ibarettir. Artık siz alt tarafını muhakeme buyurabilirsiniz. Belki ben zannediyorum ki mesele bunda değildir, mesele bu değildir. Ben hiç şüphle etmemi Meclisi Âlinizi teşkil eden her arkadaş behemehal Başkumandanlığın lüzumuna kâildir ve behemehal benim Başkumandanlığa muvaffak olmamı temin etmek için her fedakârlığı ifaya hazırdır. Arkadaşların böyle yapacağına eminim. Fakat bu emniyetime rağmen hütün ve hakikate rağmen bu tecelli ve tezahür ediyor. Yani nedir bu tecelli ve tezahür eden şey? Ben görüyorum ki Mecliste muhtelif istikamette yekdiğerine mütebahisat, yekdiğerine muhalif bir takım tezahürat vardır. Bu tezahürat mustelzam olan hissiyatı muhalife hak katte hiç bir maddeye istinat etmediği halde hissiyatın verdiği heyecanla her şeyi unutturabilecek kadar bir meseledir. Bunun neticesi de ne oluyor? Bunun neticesinde Başkumandan bir gün ve yahut iki gün muğlak ve muallâk kalıyor. Ordu kumandanıdır, ordudaki dakikada kumandanıdır. Eğer ben orduda kumanda ediyorsam gayri kanunî kumanda ediyorum. Çünkü derhal kumandanın kâfiyet etmek istediği Meclisi Âlinin tezahüratı üzerine Erkan-ı Harbiyei Umumiye Riyasetine ve Mudafaai Milliye Vekâletine dedim ki Başkumandanlığımı bitiriniz. Derhal bana Erkan-ı Harbiyei Umumiye Reisi Paşa dedi ki benim de beraber bitmiştir. Ordu kumandanısız ne kalacak, ne olacak? Binacaleyhi binakamamı ve binakimiyacağım. Fakat bu tezahüratı muhalefet beni iki günden her gayri kanunî Başkumandanlık yapmaya sevk etmiştir. Bu yapılan tezahüratın netayisi yalnız Başkumandanlık meselesinde değil efendim, o tesadüf etti, o oldu. Eğer başka bir şey tesadüf etmiş olsaydı zannederseniz aynı şeye düşer olacaktınız. Malumu Âlinizdir ki bir çok zamandan beri ben her hangi bir vekâlet için nazmet gösteriyorum. Yeminmiş kişi müstenkil, bu neden ileri geliyor? Evet bu bapta mevcut kanunun afvünde olabilir. Fakat her halde mevcut bir Hükümeti de idare etmek lüzumu vardır ve yapılan muamele doğrudur. Çünkü bir kanun vardır ve iddia ediyor ve bağıriyoruz ki biz kanun adanmışız, biz herkesi ve herşeyi kanuna muhtâk kılacağız. O halde hütün bu ısrarla gitmek için herkesten evvel kendimizin kanunperest olmamız lâzımı geliyor. Ben Heyet-i Celilemizin bahsetmiş olduğu zalâliyeti kullanıyorum, kanunperverane hareket ediyorum. Siz o kanuna karşı o kanunu tanıtmıyorsunuz, ne demektir. Bu halde bana emniyetiniz yoktur. O da caiz değildir. O halde yapılabilen

şeylerin iki şeyden biri evvelâ lâzımdır. Ya ben evvelâ iskat olunurum, benim yerime diğer bir zat gelir ve onun göstereceği nazmet üzerine ipka ve yahut evvelâ o kanun ilga olunur. Hiç olmazsa bir satır mülgadır ilga olunmuştur. Bu da yapılmadığı halde yapılan şey Hükümeti atalete mi mahkûm etmektir, Jurdirmek midir, yani Hükümeti atalete mahkûm etmek midir? Yani içinde böyle bir adam tasavvur ediyorum (Hayir, hayir sesleri.) Halbuki bu nedir efendiler? Hayir sen nazmet gösterdin, benim boşuma gitmedi. Efendiler, ya bana imnat vardır, yahut yoktur. Ben bir nazmet gösterirken zannolunabilir mi ki kendi keyfine, kendi hissiyatı göre adam intihap ediyorum? Bu hiç bir vakit de böyle olmamıştır. Ben herhangi bir nazmet gösterirken onun olursunuz ki sizden hepimizden belki daha çok düşünüyorum. Bir çok münakaşalardan, bir çok müdavele, efkârdan sonra kendi vicdanıma, kendi mantığıma göre, muhakemo ve kâni olarak bu daha iyi, bu ve bu ehvendir ve yahut en iyidir, kanaatime göre arz ediyorum ve size gösteriyorum. O halde bir kanaatın hilâfına mı olarak, yani kanaatının haricini mi arz edeyim ki bazıların hoşuna gitsin. Ben de vicdanımın, akıl ve muhakemenin haricinde hareket eden adanılardan değilim efendiler. Sonra hangi bir meselede rey verilmiyor, istikâf ediliyor. Halbuki mebusların en birinci vazifesi evvel emrde reyini izhar etmektir. Neden reyini vermektan çekiniyorsunuz? Menfi izhar ediniz. Efendiler, kimden çekiniyorsunuz? İzhar olunmayınca müspet veya menfi bir netice hâsıl olmaz. Halbuki netice lâzımdır. Bir niciliket, bir ordu, bir millet duramaz, tereddüt içerisinde duramaz. Şu ve ya bir diye rey göstermek lâzımdır. Binacaleyhi, rey göstermemek yüzünden Hükümeti âtil bir hale gelmiştir. Bütün bu maruzattan sonra son söz olmak üzere şunu söylemek istiyorum ki Hükümet idare edilemez, Devlet idare edilemez, ordu sevk edilemez. (Pek doğru sesleri.) Atalete mahkûm olur. Mehalik muhakkaktır efendiler. Çocuk oyuncuğu yapacak zamanda değil zannediyorum efendiler. Bir velsede Erkan-ı Harbiyei Umumiye Reisi size vaziyeti çok güzel izah etmiş olacaktır ve yahut Hariciye Vekihne gelmiş olan telgraflarda vaziyet ne olduğunu, vaziyeti askeriyeyi, vaziyeti siyasiyeyi pekâlâ biliyorsunuz ve sonra tahliik ediniz ve gayri da vaziyetin ne olduğunu düşününüz efendiler. Emin olunuz Sakarya tarafesinden daha tehlikeli bir zamanda bulunuyoruz, daha tehlikelidir. Yani muvaffak olduk ve neticeyi de elde tutuyoruz dediğiniz gün belki muzafferiyet elimizden uzak kaçabilir. Sizden onun için çok büyük fütür ile

çalışmak lazımdır. Binaenaleyh arkadaşlar, bu kesmeğe, bu anarşiye behemhal bir nihayet vermek lazımdır, böyle yürüyemeyiz, böyle yürünmez ve millet böyle yürümek için sizi buraya göndermemiştir, millet buna razı değildir efendiler. Maruzatını bundan ibarettir.

FEVZİ PAŞA (ERKANI HAKDİYETİ UMUMİYE RİFİSİ) (Kozan) — Efendiler! Başkumandan Paşanın uzun izahatından sonra benim söz alınacağını sırf Hükümete ait hakikatı söylemek içindir. Başkumandanlık kanununun ilk kabul olduğu sırada bunun maddi, manevî tesiri düşünüldükten hafi celsede görüşüldü ve bazı arkadaşlarımız S. 9 rey zannediyoruz, pek iyi bilemiyorum, muhalif kaldıktan sonra karar verildi ki, Başkumandanlık böyle muhalifete tahammül edenler. Harice kazı gayet kuvvetli görünmek lazımgelir. İttifakî ârâ ile bunun kabulü ciheti tercih olundu. Celse haliyede bir kaç arkadaşımız muhalif olduğu halde celse atılmıyorsa, ittifakî ârâ ile kabul edilerek celse haliyede de ittifakî ârâ ile kabul olunmuş şekli gösterildi. Bu neden idi efendiler? Başkumandanlığın, İmparatorluk, Krallık derecesinde büyük hukuka malik bir adanın, memleket dâhilinde muhalifete maruz kalacağı fikrinin araz edeceği zararı, zafiyeti izale etmektir. Bu fikir ufak bir mukayassa zihinlerde mevcut olduğuna gerek dahildir, gerek orduda, gerek haricte ondan beklediğimiz tesir mutlaka nakis olacaktır. Bu sehpetin son muvakerede bendeniz bu Başkumandanlığın lüzum ve bekasını müdafaa ettim ve burada netice ârâda ekseriyet fikrimize iştirak etti. Ne oluyordu aleni celsede tabii evvelki kararlarımız veçhile, aynı veçhile Başkumandanlığa muvafık bir karar ittihaz etmek lazımgelirken muhalifet ciheti tercih olundu ve yine alınan reylerde efendiler, ekseriyet Başkumandanlık kanununa muvafık olduğu halde bazı arkadaşlarımızın obstrüksiyon yapması dolayısıyla konun teahhur etti. Bu kanunun telhisinin harice, orduya ve dahili memleketlere işası demek büyük bir sarsıntı teşkil etmek demektir ki hiç bir kimse, ordu fikriyle meşbu olan bir adam katiyen kabul edemez ve bunu ilân edip de sonra tayin etseydik bile sonra onun nüfuzu kalmamış olacaktır. Bu noktai nazardan Başkumandanlığın lüzumuna kana olan bir adam Başkumandanlığın kalkmasıyla heraher yerinde durmaz idi. Başkumandan çökür çökmez ben de çökmeğe mecburiyetindeyim. (Katiyen olamaz sadaları) Efendiler, obstrüksiyon yapılabilir, fakat bizim burada sebebiçinamız nedir, maksadınız nedir? Memleketi kurtarmak. Onun temeli de ordudur. Orduya lazımgelir

kuvveti, maddi ve manevî kuvveti vermedikten sonra buraya niçin toplandık? Efendiler, nasıl muvafık olacağız ve nasıl dışkıları kaldıracacağız? Bu obstrüksiyon en ruhî, en hayatî bir meselede tatbik olunursa sonra Hükümet nasıl iş görecektir? Efendiler, bendeniz şu noktai nazardan, şunu Heyeti Aliyenize arz edeceğim; böyle hayatî meselelerde Parisienizm oynunu tabir olunan bu gibi şeyler yapılsa, artık Hükümet vazife ita edenler. Yalnız bizim Hükümet değil hiç bir Hükümet ifayı vazife edenler ve Hükümetle Meclise, her şeyi akamer arz olur ve ordu da mülahaz eder. Onun için bundan sonra böyle Parisienizm usulü katiyen tatbik edilmemelidir. Her halde mecliste hareket etmek lazımgelir. Aynı ben Hükümet âzından resmen ve vechânen söylüyorum, bu yapılsa burada celse haliyede her şey olur. Fakat celse atılmıyorsa kuvveti bir cephe göstermek lazımgelir. Üç dört ay evvel söyledim, karanlık ufak hâlâ aydınlanmamıştır. Efendiler şarktan, garpten gelenler çenisi geçmemiştir. Efendiler İngilizlerin gösterdiği hile siyasiye temamiyle tezahur etmiştir. Efendiler, biz ancak muvafıkayetimizi Meclisimizde ordumuzda göstereceğimize, hefonarme cephe ile göstereceğiz ve muvafık olacağız. Başka türlü olmayız efendiler. (Alkışlar)

ERFİYDULLAHİ EFENDİ (Holu) — Efendiler! Paşa Hazretlerinin bir sözü nazarı dikkatimi celbetti. Molla Cemi Hazretlerinin (Nasayihü muhtasara) isimle müsennea olan kitabının mukaddematında diyor ki, Hazreti Molla Cemi asanat çoktur, ulum çoktur, onur kıdadır, vakit müsaadesizdir, zaman kahirüllezzaatır, cezim (enim) tehlikelidir. Kısa ömürle hadisatı tecrübeye kalkmak, gayet müteassir olduğundan müverrahin tarih vazetiler. Estâfita vukubulan ahvali kendileri hakkında tecrübe etsinler, ya kendilerini o zamanda farzetsinler, yahut da o zamanda kendilerini zanetsinler de intibah hasıl olsun muamelâtta diyer. Su kaidei temin için tarih de diyor ki ve tarihî islâm şehadet ediyor ki, Hülefayı Abbasiyenin en kuvvetli Hükümdarlarından maddud olanlardan Harunürresşid rahmetullâhi aleyh Hazretleri ahir umurlerinde icra buyurdıkları bir muhalifetle kendilerine rahatsızlık ve hatta vakit türü yaklaştı ve pek ziyade rahatsız oldu ve Haşimi huzuruna celbederek kendilerine şu yolda nasihat irat buyurdular ki benî Haşime hitaben, nialumu âfildirid ki Benî Haşim ve Hazreti Harunürşidin etrafında Benî Haşim anımı zadei Peygamberi oluyor, onlara hitaben dedi ki, sizi bir tarika ırşat ederim, herkes, her genç ihtiyarlıyacaktır, her ihtiyar ölecektir, binaen-

leyli dünyanın kimseye vefası, sebati, devami yoktur. Bundan sonra size üç şey vasiyet ediyorum. Evvelki vasiyetimiz, vermiş olduğumuz muahedat karşısında katıyen sadakatten ayrılmayınız. Muahadedenize karşı sadakatten ayrılmayınız. İkincisi: Hıfzınıza karşı sadakatten ayrılmayınız. Üçüncüsü: vâdettten infikâk eylemeyiniz. Vâdettten infikâk eyleseniz içinde bulunmuş olduğunuz o mazzarı hükümet perişan olur, diye nasihat buyurmuş. Fıfaki müşerrihlerin bu nasihatının tebliğinden iki gün sonra Harunürreşî muhal olmuş. Şunu demek isterim ki, İptidan yani Meclis Âlimizin iptidısından buraya geldiğimizdeki olan bitimiz, emsalenize mahumdur, ne bir umissâle, ne geldiğimiz mahaldur. Gelirken yollarda ve buraya inenimiz zamanında buradaki bulunduğumuz zamanda efendülillâhî ve minne mevliya muhal Hazretleri tevfikâli sultabâyesini izhar buyurdular. Vâdettin hâzîne görüyorum ki, bir noksan vardır, bu noksanı muhataplarımızın atarmak ve muhataplarını hakkında söylemek için değil kendimde de vardır. Sizin hiç birinizde kabahat yoktur. Kendime atfî kabahat etmek isterim. Âteselâ, bu efendi çıkar kuzî muhabbetten bir söz söyle, bu ben di vicdanında hakikat ve doğru zannediyor. O ya kabul edersin, ya edilemez, ya hakta muvaffak olur, ya olmaz. Eğer hakta, hakikate muvaffak ise o bir umissâle kabul ederiz, hakta muvaffak değilse kabul etmeyiz. Bu bir gerginliği mücep olmaktadır. Çünkü teşettütü efkâr, itilâfî efkâr cemî hükümeti muahademenin bairi mübâlat ve inkarâz dînâyetin bairi izmitlâhî olmuştur. Gözümüzün önünde inkarâz bulduğuna bulduğuna Bizans hükümeti itilâfî efkâr yüzünden inhidam etmiştir. Hâfîyâ, Abbasîlerin beş yüz sene kadar umissâle eden hükümetleri böyle bir kavî hükümet olduğu hâlede mübâlat efkâr yüzünden inkarâz etmiştir. Bundaki sebebi arayalım. Amîlî manevî nefsin mahallî tevaccülünden nefsi geriye çekememektir. Şeriat İslâmîye üzerindeki istikmâyet safiyet eveliyesinde devam ederse o vakitte bizim cemî ahvalımız mütemmel ve muntazam olur. Eğer safiyet eveliyeden inhidat eder isek o vakit de aramıza perişanlık girer. İslâmîyetin emri celîlî bize, bir kimse bir kabahat işlese ve siz de gözünüzle görürseniz, reyülân müshahede ettiğiniz vakitte o kabahati işleyen adama, sen bu kabahati işledin diyerek söylerseniz, o da "Ben işlemedim dese sizin üzerine terettüp eden vazife nedir? Onu derhal tasdik etmektir. Ehli imanın cümlesi kardeşler. Şarktaki İslâmın menfaat ve nazarratı garpteki müslümâna aittir. Garpteki müslümânın menfaat ve nazarratı

şarktaki ehli İslâmı aittir. Böyle ise, ben bu kabahati yapmadım diyen, derhal yapmadı diyerekten ezim etmektir. Hazretî Ali Karimallahü veçle hazretleri; ben şeribi hamri gözümle görmeliğim lâzım gelse eteğimele setrederimi geçirim buyuruyorlar ve yahut o şeribi hamrine teğiyle setreder geçirdim buyuruyorlar. Bunun delâleti üzerine erbabi kubayih ten bir zat görüldüğü vakitte bir kabahat işlemiştir ve işlenmiş olduğu kabahati ben işledim diyor ve onu tasdik ediyormuş. Zira emri şeriat böyledir. Eğer şeriat emri böyle muazzazın izanını kabul etmek olduğu halde nazarı vaki kabul edilmezse Gayyulî diyor ki; şeriat bir gün Firavnuh'un yanına vardı, Kâhîni çağırdı, o da kim olduğunu sual etti. Dedi ki, sen Allahı elle teâlâ Hazretlerine küfrediyor, son tanzik devası ediyorsun, velhasıl kapısına gelmiyorsun, velhasıl mübâlatları zamanında dedi ki, ikimizden eser var mıdır? diye sual ettiği vakitte cevap olarak dedi ki, ikimizden eser kimse bir kimseye nazır ederse, muhatap kabul etmezse o ikimizden şerihler, cevapları verdiler. Şeriat mezkûrede ehli İslâmın yekdiğerlerine karşı hususiyetle Âbû senesinde menalekten çıkıp buraya gelirken öyle mütevellimane geliyordum ki, emâlini dinliyerekten ve gönülünü dinliyerek ve ehliandulillâhî buraya geldim, her taraftan ehli İslâm olarak buradaki içimati gördüm ve incinim oldum. Allahı teâlâ Hazretlerine şükrettim, bundan müftechir oldum. Fakat hikmeti hüda gönülleri hâzî aralıkta bir yerde görmekten mütevellim müteessir oluyor.

SALİM EFENDİ (Huzurum) — Gönül de mübâlatıttir, hepî de.

HOCA ABDULLÂH EFENDİ (Devamı) — Öyle olmasını temenni ederim, gönül öyle istiyor, gayretimiz sebep oluyor söylemekle. Velhasıl bairi itilâfî bir şey yoktur ortada. Cümlemizin dininiz, mesleğiniz, kitabınız, arzunuz birdir. Allahın istediği müz, zira ettiğimiz, gece gündüz uğladığımız bir şey vardır, o da düşmanı dinin, inhidanında... Hiç bir gönülde itilâf yoktur, birbirinden ayrı değildir ve infikâk yoktur. Şimdiye kadar Meclis Âlimizden hiç bir şey rica etmedim, itilâfî efkârı birakalım, mübarek Ramazan Şerif hürmetine samimiyeti kalbimizi muhafaza edelim. Hepimiz bir kardeşiz, hepimiz bairi evlât, evlât bairi kardeş kardeş helcede bir itilâf yoktur, cümlemiz birdir, arzumuz birdir, kiblemiz ve nıhâllî tevaccülümüz birdir. Allah gayemizze muvaffak eylesin, Allah tevfikatına mazhar buyursun. (Alkışlar)

REİS — Efendim, müzakerenin kâfi olduğuna dair iki taktır var.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bir nokta arz edeceğim.

HÜSEYİN RAUF BEY (Sivas) — Üsul hakkında arz edeceğim. Efendim, Başkumandanlık kanunu müzakere edilmişti ve rüfekayı kiranı müzakere esnasında söz söylemiştiler. Başkumandan Paşa Hazretleri rahatsızlıkları hasebiyle gelinmemişlerdi, burada hulu namamıştı. Geldiler, rüfekayı mühteremlerin sözlerine mukabelede bulundular. Bu iki türlü telakki edilebilir. Heyeti Aliyenize bir, nakatı nazarını söyledi telakki edilebilir reye vazedilir ve yahut buna karşı söylenecek cevap vardır, buna cevap verecek şahsı mütalaat vardır. Şahsı mütalaat yürütmek isteyen arkadaşlarımıza söz verilir, müzakere açılır. Bendeniz bunun halledilmesinin muvafık olacağını Heyeti Aliyenize arz ediyorum ve bir an evvel reye arz edilmesini rica ediyorum.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Hasbıhaldir esasen.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Efendim, Rauf Beyefendinin mütalâaları gayet varittir. Nendeniz de kendileriyle bir noktada hemfikirim, böyle muazzam mesele üzerinde uzun uzadıya kıylükole lüzüm yoktur. Meseleyi kısa kesmek lüzumdür; bunu anlatırım. Yalnız bir nokta var, onu arz etmek istiyorum, böyle Meclisimizle zaman zaman tahaddis eden cıkâr mütalâat hakkında Paşa Hazretleri mütalâada bulundular. Bunun da bir hikmeti vardır ki, bunu örtmek mi doğrudur? Desip de meseleyi burada halletişip hitirivermek mi daha doğrudur? Bendeniz bu noktayı nazardan onu demek istiyorum ki Meclisin kanaati üzerinde biraz tenevvür ederseniz mesele daha güzel olur, ıyı bir kanaat hasil olur ve illâ bu gecikirse sairleri gibi geçilmiş olur, âdetâ mesele kapatılmış demektir. Halhukî kapatmak doğru değildir. Anlaşılmayan nokta nedir? Meselâ bendeniz Başkumandanlık kanununun esasına, yahut ikinci maddesine muhalif olmuşum, buna sebep nedir? Denim şüphedar olduğum bir nokta var, mesele helki tenevvür eder. Binaenaleyh, mesele bir zemini ilmi üzerindedir. Bir iki nokta şahsiye varsa burada şahsı olacak nakatı mevzubahis etmişelim, fakat biraz istirahat ederiz, üç on dakika ilmi mesele üzerinde biraz munakaşa edelim ve zannederim ki faydelidir. Bundan sonra Meclisin hukukuna, salâhiyetine, heyetü unvan-vesine talâk eden yani reyden istinkâf ve sair gibi şeylerin ne olduğu anlaşılacak lâzıdır. İstinkâf, izharı mütale-

let ve sair gibi meselelerin ne olduğunu hendeniz ve arkadaşlarımızın söylenesi lâzım gelir, bunlar anlaşılmalıdır. Anlaşılmazsa efendiler üç beş ay sonra... Elbette bütün bunlar bir kanaatin muhassalasıdır. Bu kanaat tenevvür etmeyince bu tereddüt haki kâfir, bu baki kalmamalıdır. Buraya tecemmu eden arkadaşlarımızın hepsi vatan müdafasında müttelitler. Acaha bu ihtilâfı ekfâr neden oluyor? Bazılarımız tenevvür ediyor, bazılarımız ise tenevvür etmiyor, bazılarınun rehberleri var, münevverleri, mürşitleri var, bazıları mürşitsizdir. Binaenaleyh, tenevvür edelim ve onun kursusu de burasıdır celseye baş on dakikalık bir tatilden sonra bir nakat üzerinde konuşulmasını bu Meclisin sukûn ve saadeti ve tekâmülü namına lüzümü olan mesele bir an evvel lüzümü olan hususata anlaşılabileceğimizi nakat varsa onun anlaşılması, şahsı olan nakat için bugün konuşulmasını rica ederim.

Husnu kabûl ederler, yani esas üzerinde, madde üzerinde, anlaşsaks hayırlı olur. Bu da zannederim ki hayırlı ve doğrudur. Onun için bunun kabulünü rica edeceğim. Esasen ve zaten biliyorsunuz ki efendiler geçen sene de Başkumandanlık meselesinde onu ona bırakmış idik, şüphâli fevkalâde salâhiyeti tesriyeti üzerinde idi. Binaenaleyh bu nokta üzerinde biraz konuşur isek hakikaten anlaşmak lüzümü gelir.

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Bunu başka güne bırakalım.

SALÂHATTİN BEY (Devanlar) — Faydeli olmaz ve çünkü doğrusu efendiler madeniki söylenmek için güzel ruhsatı cereyan zannındayız. Ve bugün müzakeresi bunun için açılmıştır, kapanmasını müzakere cereyan etsin.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim, müzakere etmek Başkumandanlık kanununa lüzümü var mı, yok mu? Bunu anlamak Reis Paşa Hazretlerine gerek yanlış işaat dolayısıyla, gerek bendenize burada zırlamak deyinceye kadar - gibi hiddet buyurmuşlardır ve böyle bir şey varsa teskin buyurmak lüzumdür. Ortada ihtilâfımız yoktur. Paşa Hazretlerini teskin buyurmak için diyhibirimi ki, telakkileri gibi böyle bir gayede bir adam yoktur. Hepimiz bir gayedeyiz. Böyle yanlış hissiyâtlar Meclisin ruhuna girmemeli. Duyurdıkları hususata, burada birer birer şerh ederiz, gayet muhtasardır.

Yalnız kendilerine cevap olarak arz edeceğim mesele, burada grup var mıdır? Hayır yoktur. Burada Yunan'ı isteyen var mıdır? Yani bu gibi yanlışlıklar vardır. Bunları birer birer teşrih edelim. Arzu-

nuz her halde tecelli etsin. Başkumandan Paşa da emniyetle işine gitsin. Yoksa bunun altında bomba var diye telakki buyurmadan, mayet buyurulursa bendeniz birer birer rubu mealeyi arz eder ve kendilerini ikna ederim.

YAHYA GALİP BEY (Kuşehir) — Efendim, ayrıca müzakere açmak lüzum.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamlı) — Açıldı efendiler, belki yanlış zehabımız vardır. Her hakikat taayyün emelidir ve bunu müdahasalararak ve bahusus isimleri geçen nedir, onu anlatmıyalım. Paşa Hazretlerinin ferdiyetini inkâr değil, şimşiden çıkması dolayısıyla itibar etmesi ve bizim de itibar etmemizi bu suretle her şeyi arz edeceğim. Büyük Millet Meclisinin o eski zihniyetle beyan etmiş ve kurumu uluda olma gibi semavi kudret gibi kendilerini milletler üzerine hüküm addeden şahıslar gibi ferdiyetleri kabul etmediğimizi ve bugün bu fikrleri takip eden kuvvetlerle kâinat istilâsı etmekte, hatta Lüt Çörentaş da fidele bu emildedir. Halbuki Paşa Hazretleri Büyük Millet Meclisinin ruhundan çıkması dolayısıyla tert olabilir, salısen senayi tert olamaz. Yani benim maksadlarım baskadır. Arz edeceğim bu gibi noktalar vardır efendim.

HÜSREV BEY (Erzelen) — Efendim, zannediyorum ki Başkumandanlık kanunu meselesi arz ve artık münakaşa olunmuş ve artık bunun üzerinde söz söylemek lüzumu kalmamıştır. Fakat yalnız bazı arkadaşlarımız şahısları itibarıyla bazı suitefahimleri izale maksadıyla, zabatta söylediğini gibi değil, başka türlü söylemedim gibi, maksadım bu idi gibi söz söylemek isterler ki işte bunu söylememeleri zaruridir ve lüzumdur. Ninaenaleyh, şu bu noktalar nazardan kendi şahıslarını müdafaa etmek hususunda ki sözlerini yoksa Başkumandanlık kanununun izahı ve tefsiri saire bitmiştir. Artık bunlar için zaman yoktur.

REİS — Efendim, usul hakkında vereyan eden gerek Rauf Beyefendim, gerek Hüseyin Avni Beyefendim fikirlerini dinledik. Başkumandanlık kanununu dört beşguk saat müzakere ettik ve bugün de Paşa Hazretleri mütalâalarını dermeyen buyurdular. Yalnız Salih Efendi, Salâhattin Bey, Vasif Bey, Mehmet Şükrü Bey bunlar cevap vermek istiyorlar. Müzakere açmak isterseniz çok arkadaşlarımız vardır. Muhittin Baha, Yusuf Kemal, Rıza Nur Beyler daha bir çok arkadaşlarımız vardır. Müzakere açmaya lüzum var mı, yok mu? Müzakerenin açılması hakkında iki takrir vardır,

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Müzakere açılmıyor, yalnız sarf edilen sözler suitefahüme uğramıştır ve yalnız başka türlü anlaşılmıştır yanlış telakki edilmiştir veya zabıtlara yanlış geçmiş. Elbette benim iki dakikayı geçmemek üzere söz söylemek hakkımı vardır.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Müzakere açılmadan usulü müzakere hakkında takrir verilemez. Müzakere açılmasını lütfediniz de ondan sonra.

REİS — Müzakere kâfidir.

BASKİ BEY (Karesi) — Reis Bey, hem vahdetten bahsediliyor hem de kimseye söz söylettilmiyor.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendim, bazı arkadaşlar sözlerinin suitefahümü ve belki de suizanna uğradığını beyan ettiler. Bu caizdir. Fakat bunu söylemekle vukubulan ifadatum zaten maksadımı tayin etmiştir. Fakat diğer taraftan Hüseyin Avni Bey biraderimiz birtakım zihniyetler ve zehaplar varsa bunları izale etmek için de sanımı bir müzakere açmak lüzumı gelir diyorlar. Eğer caiz ise ben de bunu müvafık bulurum. Ancak bunu müzakere ile Başkumandanlık kanununa bit olan mesaili beraber mi yürütmek, yani bu ciheti tasrih ettikten sonra belki fazileli olur. Bu münasebetle denünki mütalâama bir emle ilâve etmek istiyorum. Başkumandanlığın muhafazası ve idamesi o kadar çok lüzumlu demiyim ki bunu bırakmam demiyim. Yani Meclisi Âliniz bu lüzumu behemahâl anlatmıştır ve bana bırakmaz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Yalnız bendense vaki olan bu hakareti geri alınız ve nezahetli lisanimizdan istihham ederiz ki bize hakaret etmeyiniz.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Hakareti fakıyla değildir efendim, hakareti fikriyle değildir.

MUSTAFA KEMAL BEY (Kastamonu) — Arkadaşlar müstade ederseniz Paşa Hazretlerinin söyledikleri sözlerden bir emletimi müzadesiyle hukuken tefsiri arz edeceğim. Buyurdular ki bir iki günden beri kanunı tevkinde ve kanunun haricinde olarak Başkumandanlık ediyorum dediler. Halbuki malumu Âliniz Meclisi Âlinizden çıkan kanun üç ay müddettedir, beş gubattan başlar. Hukukta bir kaide unutmuyordur ki, her ne zaman tayin olunursa o nehilde ilk gün ile son gün dahil değildir. Ninaenaleyh, Paşa Hazretlerinin Başkumandanlıkları o kanuna tevfikandır ve fevkalkanun hiç bir hareket olmamıştır. (Alkışlar)

REİS — Efendim, müzakeresi ikmal edilmiş bir kanun vardır. Bugün Paşa Hazretlerinin izahatı üzerine arkadaşlardan bazı şahıslarına taalluk etmek itibarıyla surefeli hümmi izale etmek itibarıyla.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Elbette söyliyse ğiz.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Ayrıca bir heshihal yaparız (Gürültüler)

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Burada sarf edilmiş bazı sözler vardır ki yanlış telakkî edilmiş ve yahut yanlış mana verilmiş. Her hangi bir ağırızan çıkan söz, bazan sıvaki, bazan söğük çıkar ve çıktığına göre de herkes kendi istisfadi veya arzusu nisbetinde bir mana çıkarabilir. Bendeniz bir hukukun gashını burada sarf etmişim diye Paşa Hazretleri emir buyurdular. Paşa Hazretleri bu meselemin bir bağ olduğunu ben bilirim ve kendisi de vicdanıyla bilir ki bendenizde üç yüz kusur şifresi vardır. Paşa Hazretlerinin bende. Yalnız tek ben kalmışındır. İşte Erzurum mebusları bilirler ki tekmi arkadaşlarım içinde ben kalmışındır ve bunu da Paşa Hazretlerine sureti katiyede bir gash vardır. Yani bu zat Başkumandanlığı gasbetmiştir dememiyendir. Örneği peşin şunu arz edeyim ki, Başkumandanlık kanununun birinci maddesinin hükmü tertibatı doğrudur, bu maddede doğru ve hakıktır. İkinci maddeye gelince:

ALİ VEFA BEY (Antalya) — Kanundan bahsedilmeyecekti (Gürültüler)

SALİH EFENDİ (Devamlı) — MUSADE buyurun, maddeyi teşrih etmeyeceğim, madde hakkında bir şey söylemeyeceğim. İkinci maddede ben öyle telakkî ve öyle zihniyeteyim ki, sureti katiyede Meclis Âlide kalması, natidir, enfadır. Başkumandan paşayı yormıyacaktı. Mezelemin birisi budur ki, her hışde ya zabattan ve yahut bir uyduran...

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Mesele hâli ledir.

SALİH EFENDİ (Devamlı) — Gaye üzerinde söylüyorum. Paşa Hazretleri emir buyurdular ki muhalefet yapıyor. Paşa Hazretleri bilirler ki ben muhalefet yapmam, ben bu Mecliste de muhalif değilim. Gaye üzerinde hiç muhalefet yapacak yoktur. Yalnız Paşa Hazretleri emir buyurdular ki, Anadolu'da ben eseri himmetimle yalnız bu işi ben yaptım, öyle ise bizi neye karıştırdınız.

Yalnız bu işi ben yaptım, öyle ise bizi neye karıştırdınız, karıştırdı. Benim hanım âdem tarumar olup gitti. Ya benim ne işim vardı. Sonra gideyim de diyor ki, salâhiyeti teşrih ve şerâhiyet yapımağa git-

tim. Fakat ben ne yaptım burada senin önünde ilâk üstre öten biziz. Paşa Hazretleri, sen bir kere. Nizi terâide et. Allahın seversen.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendiler, bir kere Meclis Âlide yanlış taban tabana zit veya neye meclis bilinen ki öyle sözler eşliyorum ki ben de nefret ederim. Paşa Hazretlerinin buyurdukları bu benim gayemdir. Fakat öyle salâhiyeti hariz olarak burada toplanmamıza ben sebep ve saâk oldum. O gayeyi istishal edinceye kadar ölmeyi vuduy ettim ve edeceğim. Paşa Hazretlerinin fedakârlığının derecesini bilmiyorum, kimse yoktur. Paşa Hazretleri bilirler ki kendileri bir dimağ ise vücudunu teşkil eden hüme ve bililer. Sen de zâğımız gaye itibarıyla efendiler, zaman zamanız bu ve vuz oldu, birinci gününden Şişli'ye de geldiğimiz günleri sanere mi görenek imamımız aritti. Gayede Şişli'de olan, bu gayeme hükmü da şifanen kaanımız, bu Meclise giremez ve hıman istishal, ya da zâni kuyretini ne suretle sarfetmek lâzımı gelirse onu da sarfetmek vazifesindedir. Biz zâniye inkâbi yapıyoruz. Öze hâkim olacak bir şey var tab. Olduğumuz kitabınah, sonra Allahın en büyük mevhibesu, lütfi olan aklımız. İhtimâh ederken söylemelisizem sebep gönderemediler. Bende bir kudret görüldü. Hukukumuzu şu şekilde mulla faa ediniz diye bize ihtisab ettiler. Vekâlet yanlış düşünce ise er Paşayı da biz yanlış imtihan ettiler. Bu nu hiç kimse böyle iddia edemez. Ben müdâkım Paşa Hazretlerini Heyeti Temsiliyeye gönderdim, âlem Maltaya giderken Paşa memleketini yaşatmak için bizim için ze geldiği zaman meclis kâmilin kendisine düşman idi. Paşanın bir fedakârlığının şâhidiyim. Paşa da ilama şunu kalben bilir ki o geldiğinde sizimize girer. Fakat sizimize girildiği zaman hangisi de değli gülleri ile kabul etmez. Paşayı bu şekilde kabul ederiz. Geçen gün burada arz etmişim ve dâni burada girişim ilâk ettiğiz ve işle haton kudretin Heyeti Celileye bir bulumması ve kendisi aralık bir arakudretine meclis birimliğinin amâlî şerâh terâkib ederim. Fakat efendiler, mütevelî yeti. Peşin gördüyorum. Üstiyorum ki Paşa bu gibi şeyleri istemez. Fakat Paşaya her ne söyliyorsen buradan ve meclisten, ecek bir lisana haykırıdım ve söylediğimi her şiddetinden Paşa Hazretlerinin monimen olduğuna kâim bulunuyorum. Ben her görüldüğüm hakikati büyük suretle harekeli viddanın kabul etmez. Seçiyem ama müsâit değli. Paşanın seçiyişini dâni ben böyle şâhidiyim. Bununla beraber bir gün için teâzül edip böyle meclis kamârinde giderek hüfâli hakikatı şeklinde Paşanın kamârinde söyliyeği asta kabul edilmem. Bu ayiptır ve

zillettir. (Dravo sadaları) Paşa Hazretlerinin göğsü kırığına söyleyenler olursa o da onlara tokat vurursa büyük vazifesini yapar. Orada başka her şeyi söyledim yine söylüyorum, salâhiyetini teyidleyemeye. Paşa hükümdar olmağa mecburdur. Ben de biliyorum ki. Başkumandanlık ünvanını zarfı Paşa Hazretlerine vardır. Burada Paşanın ailesine idare, kelâmı yoktur. Diyordum ki Meclisten ayrılmı ediyorum. Meclis mukaddeme verdiği bu salâhiyeti pek fazla veriyor. Hatta kendilerine misal olarak demin Paşa Hazretlerinin buyruklarını gibi biz Cezir, Petra, Napolyon gibi bîşyle efendilerle emreler çıkarmak istemiyoruz. Milletten azametini, kudretini temsil eden büyük Millet Meclisini. Hıçsesim, Hıç emrelerim, büyük makam ne olursa efendiler. (Dravo sesleri) Efendiler, Paşa herkesin kalbine bir girgeni kalbine girerken hangeri nedir efendim, manevî hangeri, benim salâhiyetimi alın, hata eder. Böyle fevkalâde salâhiyetleri istimal eterse pek doğru olmaz. Çünkü o da insandır. Belki çok iyiyetler verurur. Ben az iyiyet veripratmayın dedim. Ben Paşanın meharesine, kudretine, azmi imanına belki onkadarından daha ziyade kanlımı çoğundan daha evvel şübdem. Paşayı size ben prezante etim, bir çok arkadaşları. Paşanın elyolunde burada kimse bir şey söylemedi. Şüphesiz yoktur. Yalnız verdiğimiz salâhiyetin de, ezim, hıç medaveği hukmayı orada tutuyoruz, olguyoruz. Niçin hengun gibi şikâyetler ediyordunuz. Tekâlif müfâsile suistimal oldu. Efendiler bu paralar, millet parasıdır. Yaon bunlar son luğar. Verdiğimiz salâhiyetler dostur efendiler. Paşa Hazretlerinin kendileri ikinci defa cesaret ediyolamıyız. Kendileri de bunu anlamışlar ve bu suistimale şahit olamıyolar. Bunları aleyh, her zaman delişim gün. Avrupa, elhan üfürer ki müfâtek bir millet inkılâp adamı amıy, avrulan zihin yetimi ayagınay altına alacaklar. Paşamız bunun bayrakları oluokla ünvan etim. Paşayı biz yapıyoruz. Kendi yaşamığa, ka küer gün yaşamızlar. Biz de yaşamızlar. Biz kadış nasız. Biz Paşayı düşünmek istiyolendim deşiz. Çekış verimşiz. Yırtınım, dıyer. Biz verimk istemeyiz ve dışarıya istemeyiz ve bugün dışarıya karşı dışarıya istemeyiz. Hugla Mevzelos ötürse ben sayarım. Müdafâ Kemal Paşa da ötürse Yunanlı sınırlı. Ben Yunanlılarla kemtiki olamım. Bu Mecliste de öyle bir fikir taşıyacak kimse yaşamız veriyoktur ve bu fikri kimse taşıyamız. Paşa Hazretlerinin bazı hareketleri kanamıyız güre mızlar. İle olsa ovam meharatlarını kelâm ve soiretmikle müükellefiz. Ben hıç celseyi istem, benim hem hafi ve hem de ölent vel-

sele müdemi vardır. İca ederim bir kere okuyunuz, ne suretle idare, kelâm emişimi görürsünüz. Aleni celsede de ödüğü gibi söylemek isterim. Ben burada hata mı ediyorum? Hafi celse ile aleni celse bir müdir? Efendiler belki ben Paşa hastadır diye buraya gelmedi dedi. İsem bundan maksadım buraya gelmediğini işrap içindir. Belki burada hata yapmışındır efendiler. Biz buna arz ettiğimi gibi Paşaya vereceğimize istinayı tartmak istiyorduk. Paşaya vereceğimize salâhiyetleri not ediyorduk. Ben diyordum, sui hazma uğraş. Bunları Paşa memnuniyetine. Paşa da kalkıp benim böyle müdanim vardır. Jemelidir.

Rü Mebus Bey —

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — İnyet buyurun Paşanın memnuniyetiyle ben ifihar etim yorum, isterse olmesin.

YAHYA GALİP BEY (Kırşelir) — Akşamı kadar sunu mü dileyceğiz? (Gülüşmeler)

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Paşa Hazretleri de ifihar etmişler ki bize tevcih edebilecekleri vazife ile deliniyorlar, çarpınıyorlar. Bunun kıymeti vardır. Böyle. Başkumandanlık başka meclisler gibi oynamak deşiz, onlarla ifihar etim. Böyle bir oyun, çağış kuvvetli olmasa mı iyi, yoksa girilak girilğe gamması mü?

Fevzi Paşa Hazretleri buyurdular ki, biz müfâlefe ettireyiz. elhan da bilsin ki. Başkumandanlık kanununun ikinci maddesini Meclis fazla görüyor. Bunda ne var? Efendiler, biz gösermişiz ve da ma gösteriz. Avupalılar bir defa ... girdi ve girimk istedi. Tattı, tam nihayet emir çıktı. O müfâlefe, o cesaretle, o bitimay müfâlefe istem. memleketimizde gamıyolar, yürümüyor. İzzatımızla İngilizler Paşa Hazretlerinden evvel gelmiş. Acaba ahâidim yüzde kaç iyitirak etti efendiler, acaba yanında bir tara. Sulâh üler mü? Binaaleyh, bu Mecliste öyle müfâsiler yoktur. Meclis müfâlefe, Meclis dıma kendinden şüpheli edilmemesini istiyor. Evet müfâlefe istemiyor. Neden müfâlefe vardır, Evet müfâlefe icar edilmeyiş.

Geçen söze girip teşkil olunmuşsun, bir kısmı hariç bırakılarak.

Biz de içinde olarak. (Dravo sesleri). Bu müfâlefe kim yaratmış, kim icar etmiştir? Ben bunu o gün burada bağırıştım, bu yok yanlışdır. Rey toplayın, biz size rey verimiz. Kalbinize giriniz. Eğer Paşa şüpheli ediyorsa kendi çekilsin. Biz meharetini takdir ed-

yoruz. Bizde de irfan var, huzule de akıl var. Herkesin kudretine göre iş tartarak veririz. İşte bizde ihtilâf bundan doğmuştur. Namzetlik diye gösterilmistir. Bendeniz Paşa Hazretelerinden rica ediyorum, herkesin kalbine nüfuz etsinler. Salâhiyetini hukukları incediyorsa reddetsinler. Kendilerinin şerefine bizim muhabbetimiz arttırır. İşte ihtilâfların sebebi budasıdır. Namzediği biraksın, ikinci madde ise yine alın efendim. Almakla Meclisin şerefine veyahut Başkumandanlık şerefine bir şey gelmez, arttır. Meclis alıp veriyor, Meclis kendisini gösterir. Meselede ihtilâf falan yoktur, mesele bundan ibarettir ve böyle bir fikir taşıyan da yoktur.

SALÂHATİN BEY (Mersini — Efendim, mevzu bahis olan meselede benim zihnimin takıldığı nokta nedir?). Bunu tavzih etmek isterim. Meclisi Âlînin hissiyatına değil, mantığına müracaat etmekteyim. Bu nokta üzerinde helki tenevvür edebilirim, helki edemem. Yani bu hususu Heyeti Aliyenize arz etmek isterim. Keza ikinci bir mesele olarak da münakaşamızın mevzuu olan bu vazı ahir ve bunun izalei vesabiri hakkındaki fikrimi de arz etmek istiyorum.

Efendim, bendenizin düşündüğüm nokta şudur ki: biliyordunuz Başkumandanlık kanunu denilen şeyin, yani memleketin en müşkil en tehlikeli bir anında kuvayı müdafaaasını bir eyle ve Meclisi Âli tarafından tutularak kendi reisi vasıtasıyla teşhis edilme si lüzumunu Heyeti Aliyenize bir faide olarak arz edenlerden birisi de bendenizdir. Bu lüzumun Heyeti Aliyeniz tarafından dahi kabul olunarak hâsıl olan netayıcı mesude gözünüz önündedir. O zaman ki kanunun esnayı müzakeresinde, yani bir gün sonra bendenizin bu kanunun tenkidı hakkındaki söylediğim sözler de aklınızdadır. Her şeyi vermek, yani kuvvetleri tevhit etmek gayet doğrudur. Fakat salâhiyeti tevhit noktasına bendeniz muarızım. Zihnim niçin saplanıyor, bendeniz diyorum ki; masalihu miliyeyi devretmeğe biz mezum muyuz, değil miyiz? Yani bu nazariyattır denilebilir, fakat her ne olursa olsun bir kere fikrimi serdedeyim.

Hakkı icrai ve teşriimizi ahire devre mezum muyuz? Bu halde mukadderatı millete seyirci gibi mi kalınacak. Binaenaleyh hadisciden, fâilen bir menfaatın emiyen ve esasen bir çok ahvalde istimal olunmayan bu ikinci maddenin olmaması dahi maksadı kâfidir. Olması Meclisin şerefi için, bendeniz için bir nokta gibi geliyor. Binaenaleyh, bunun ulanmasında bendeniz kendi idrakımız, kendi kuvvümüz için faide görürüm. Malumu ihsanınız biz Halk Hükümeti-

yiz diyoruz ve bu Halk Hükümetinde hâkim olan köylüler kendi vekilleri ile masalihu milleti tedvir ediyor. Halbuki bu Mecliste bendeniz küfferi hukuku millete vaziyet olan Mecliste hukukan ona müadil olan bir zat görmekteyim. Bu şekil bendenizi istibahata tutmaktadır.

Yani istibahı demek istediğim bu şekil diğer şekle müterafık görmekteyim. Bendenizin düşündüğümü şudur ki: bizim bir Başkumandanlığa ihtiyacımız vardır ve halî vaziyette idare edildiği gibi yani şimdiye kadar orduları idare eden kuvvet şimdiden sonra da orduları idare etmelidir. Yalnız bu kuvvet teyri hukukta beraber bulunursa bendenize öyle geliyor ki bir Hükümet, bir daha hükümet bu bir tarzda, bu şekli tarzda anlayamamaktayım. Bu şekli arz ettiğüm gibi bendeniz kendi kabacısına ve kendi mantığına sığdıramıyorum. Mesalihu sairer askeriyeyi bırakıyorum, onun burada mevzu olacak zamanı değil, asıl ihtiyacın nokta biz ordumuzun menafii ve bakası için çalışırken ordumuzu yedi iktidarına tevdi ettiğimiz zatı Âlînin hukuk ve salâhiyetinin yüksekliğinden dolayı bir çok hukuk ve meselede kendisiyle münakaşa etmek istiyoruz. Yani bu vaziyet gayri müsaal geliyor. Onun için bunu esah bir surette münakaşa edilecek için karşımızda bulunmak istemiyoruz. Demek benim düşündüğüm hüküm nıkati nazar bu cihettedir. Maddeden zaten kullanılmayan bu ikinci madde bendenize bir emri ibardan ibaret kalmaktadır. Biraz zaitta, helki üç ay için lüzumdur.

Fakat bundan sonrası için lüzum kalmamıştır. İyi ve tenevvür edememişim. Hfak tefek mikat için bir şey demek istemiyorum. Bu gibi nikat mahiyeti zahiriyeye meselesidir. Malumu Âlînin akıllısı vardır ve binaenaleyh, hiç bir kimse yani herkes kendi bulduğu mantığı, kendi hududunu idrakını bilir, bu bir görmek meselesidir. Bir milletin mukadderatını idare edenler kadar, idare edenler vakıfi ahval nika hile esasen memleketi kimse idare edemezler.

Binaenaleyh idare edenler, edilenler veya emmeğe heveskâr olanlar birbirlerini ararlar ve birbirlerinden tenevvür etmek isterler. Bu nokta nazardan bendenize Meclisin, memleketin, herkesin tenevvür edebilmesi asıldır. İhtilâf tenevvür edememekten ileri gelmektedir ki tenevvür edememek meselesi Meclisi Âli için müşkil ızdırıp olmaktadır. Bendeniz bunun bir hukuk senedir göre göre anladığım nokta budur. Acaba neden? Bendeniz diyorum ki, tenevvür edememek için mevcut manialar ortadan kalkmalıdır. Bu manialar kimler tarafından müttehazdır. Bendeniz

müsaadenizle söyleyeceğim ve arkadaşlar müsaade buyursunlar. Fırka ekseriyet demek olan ve Mecliste yoktan icadedilmiş olan fırkanın hüsnü idare edilememesinden ilen geliyor diyeceğim. Bununla çok rica ederim. idare edenlere bir kasıt yoktur. Yalnız bir mahiyeti unutmıyede bu anlaşamamazlığın nereden ileri geldiğini göstermektedir.

Meselâ geçenlerde bir intihap veya sair bir meselede izahı rey etmemek meselesini öğrendim ve bir zamanı geldi kullandım. Yani görüyorum ki Meclis içerisinde mevcuttur, yani hakka türlü bir zihniyet mevcut değil, yalnız herkes tenevvür etmek istiyor. Tenevvür etmek için, edenler var, etmeyenler var, edenler tenvir etmiyor, ediyor, telhüt ediyor, doğru olmuyor - tabir tehdit değil, tahlüt ediyor - doğru olmuyor.

Halbuki ortada bir şey yok. Bendenizde ortada bir ademi omniyet yoktur. Bir meselede tenevvür etmek için muhalif olarak rey veren kimseler tenevvüre muhtaçtır, tenevvür ettirilmedir ve binaenaleyh mesale ilmi meselesidir. İlimi konuşacağız ve burada bu hususta arkadaşlarımdan biraz geniş olmağımızı temenni ederim.

Efendiler, herkes bir değildir ve böyle olmadığı için milletler böyle gelmiştir. Bendeniz esasen bir milletin bir kimse tarafından idaresi lâzım gelirse bendeniz meşrutiyetin olmadığına kanım ve kuvvanın yani milleti idare eden kuvvetlerin birer parça kuvvetle karşı karşıya anlaşma çekişme iş görmesi meselesini esas ittihaz ederim. Biz bu mevkiide miyiz? Değiliz, bu mevkiide gelemedik. Başka bir şekildeyiz.

Fakat aşağı yukarı ifadat serbesti olmalı, fakat hiç olmazsa şurada ekür, ifadat, tenevvür serbest olmalı. Görüyorsunuz, efendiler, Meclisi Âlide hiç bir şahıs, şahıs idemeyim, başka türlü tehellülat hiç yok ve bu Meclisin muvaffakiyetidir. Efendiler, bu Meclise politikacılık girmişdir. Hepsisi muhafazai meşrutiyet noktasındadır. Ufak tefek fikirlerde bir takım şey doluyor. Evet efendiler bunlar yalnız bir şey üzerindedir. Muhafazai meşrutiyet hukuku umumiyenin muhafazası kaydı, ve sair olan bazı mütaalaata hakkı cemaatin, hakkı umuminin, hakkı ferdinin daha yüksekliğidir. Bu noktaları da uzatmayacağım. Namzet meselesi meselâ buyuyorlar ki naniyelerde istinkâf vukubuluyor. Sebebi şudur:

Ekseriyet huku bir. Bu naniyeler kanunun tadından Meclis Reisi de bizimle birlikte. Bu kanun varken biz bunu yapmağa mecburuz. Ben diyorum ki kendileri bu kanundan vaz geçmek, yani teklif et-

mek, bunlar öyle noktalardır ki beyhude uzamakta olan bir meseleyi kısa kesmek de çok iyi olur, temadi etmesi de iyi olmaz. Temadi ettirilmesi meselesi kimsenin takdiri değildir. Bir kimse de düşünemez, fakat bu işleri düşünecek içimizde. Mecliste bir ekseriyet vardır.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — O vakit ben Erkânı Harbiye Umumiye Reisi olurum.

SALÂHATTİN BEY (Devamlı) — O arkadaşlarımız müttchiden çalışmaktadırlar. Başka türlü selâhete muamelenin hüsnü suretle tedvin imkânı yoktur. Esleni tevhirleri onlar teklif etmelidirler. Olmazsa o zaman deder ki bu adamlar Meclisten bir iş çıkarmak istemiyorlar. Fakat zannediyorum ki Mecliste bütün arkadaşlar memleketi nafi olacak kâfferi icraat ve tasavvurla münehit olmuşlar ve bu nokta üzerinde dün bazı münakaşat olmuştu, yoluyla tenvir edilememişti. Burada fırka ekseriyetten hiç bir zat çıkıp da bizi tenvir edememiş. Bir iki arkadaşımız söyledi, fakat tenevvür edemedik efendiler. Hatta Hükümetin izahatı da tenevvür ettirecek mahiyette değildir. Ben yine bu nükate istibahiyeye malikim.

Binaenaleyh, başka söyleyecek bir sözüm yoktur. Demek isterim ki Meclisi Âlimin kemakân, şimdiye kadar olduğu gibi müttchiden çalışması için hiç bir mani yoktur, mesale hiç bir şey meselesi değildir. Şahsiyat, hissiyat meselesi belki insanların kalbinde biraz yer tutabilir. Ben de inanırım. Fakat esas itibariyle bunların o kadar zayıf olduğunu görüyorum ki daha büyük kabahat birbirimizi anlamağa, gitmişimizde bir tarafın uzakta durması ve diğer tarafın hiç bir şey dinlemek istememesi, bu şekli zihniyet bu şekli istisna ve artık tahir bulamayacağım, ve bu şekil doğru değildir.

Binaenaleyh, kabahat bir noktadan gelmiyor. Kendini bilenler biliyor. Fakat memleketin büyük bir kuvveti toplanırlar, arkadaşımız o büyük kuvvetle memleketin en nafi yoluna doğru gitmekte biraz daha müsamahakâr ve biraz daha geniş olmalıdırlar. Efendiler, her şeyi birleştirilen ihlâfın esası da meseleyi geniş düşünmektedir. Bununla nicece ilmi umumiyeyi izah ettim zannındayım. Mesalâ hususiyeyi sairiyeyi bırakıyorum, çünkü hen söyledigimi bilirim ve ifadatımda bir kelime var ise onları bırakıyorum ve onları bahsedecek adam ben değilim.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Başkumandan) (Ankara) — Efendiler, Salâhattin Beyin endişesi vcdaniye ve dimağiyesini mucip olan nokta üzerinde miltalı olduğum bir vesikayı irae etmek istiyorum. Kendi-

leri Başkumandanlık Kanununun ikinci maddesi muhteviyatınca salâhiyeti teşriyesini devretmiş olmasının muvafık olup olamayacağı hususunda mutereddittirler. Benimi telâkkime göre bu gayri kanuni vaziyet değildir ve Meclis salâhiyeti teşriyesinin heyeti umumiyesini Başkumandana terketmiş vaziyette değildir. Malumu âlileri olduğu üzere ikinci madde hatırımda kaldığına göre, Başkumandan ordunun maddi ve manevi sevk ve idaresindeki rasanatını idare etmek için icabeden kuvveti Meclis namına fiilen istimaline mezundur. Yoksa kanunlar yapmak için fiilen mezuriyet verilmemiştir. Sırf orduyu takviye noktası nazarından Mecliste mevcut ve meknuz ve mündemiş olan salâhiyetin fiilen istimaline mezundur. Fakat istediği dâkıkada tabii o mezuriyeti refedebilir. Salâhiyeti teşriyemin heyeti umumiyesini haiz olan Meclistir. Yalnız ordu ve ordunun tezydi kuvvası noktasından o salâhiyetin tertibinde mezundur. Bu itibarla memba kendisindedir, bir şey vermiş değildir. Vermiş ise kendisi vermiştir, kanun yapmış vermişir. Binaenaleyh, kendisi için verilen bütün şeref, bütün asil olan salâhiyeti mahfuzdur. Bendeniz bu mutalaadayım. Fakat doğrudan doğruya Meclisi Âliniz gibi icral ve teşrii müsterek bir Meclis değil, sırf teşrii bir Meclis tasavvur edelim. Acaba bu teşrii Meclis salâhiyeti teşriyesini kısmen değil, tamamen ve bütün salâhiyeti teşriyesini bir adama, yahut üç, beş kişiye verebilir mi, hukuk noktası nazarından bunlar var mıdır? Bir de bu noktâ nazardan düşünelim. Bunlar varittir efendiler, malumu Âliniz veyahı büsbütün başkadır. Daima dünyada, beşeriyette hâkim olan hadisattır. Yeterki kendi arzusuyla olsun bir an için, bir zaman için olsun, bütün vezâifî teşriyesinde her hangi bir heyet serbest rey verebilir. Meselâ, elime geçen vesika şudur; 1916'da yani harbi umumiye girerken Fransa Meclisi Mebusanı 26 Haziran 1916 cehesinde, yani Heyeti Nuzzarine şu yolda beyanâtı etmiştir; Meclis Hükûmete bütün faaliyeti vatanı halâs edecek olan harbin hüsnü suretle devamı cereyanını temin için bu yolda salâhiyet ve faaliyete gelmesi için beyanât ıtmât eder ve salâhiyet bahşeder. Demek ki her şeyini veriyor. Yeter ki vatanı halâs edecek olan harpte hüsnü neticeye mazhar olabilsin. Demek ki vakidir ve sonra bunu Meclisin 440 azası vermiştir ve tamamen kontrolsüz olarak bu heyet ifayı vazife etmiştir. Sonra meselâ, İngiltere'de 1916'da otuz azadan mürekkep olan bir kabinenin içinden yalnız beş nazir her türlü mesuliyeti deruhde ederek bütün işlere vaziyet olmuşlardır ve kanun dâhî yapmışlardır. Hatta Meclis bu kanunları

tekrar mütalaaya bile lüzum görmemiştir ve bundan dolayı Taymis Gazetesi 16 Kânunuevvel 916 tarihli nüshasında tebrik ediyor. Binaenaleyh; efendiler, vatanın selâmeti için, milletin selâmeti için hatta icabederse bir meclis bütün salâhiyeti teşriyesini verebilir. Halbuki Meclisi Âliniz bu vaziyette değildir. Yani bence Salâhattin Beyin hakiki ve samimi olduğu anlaşulan bu endişesine mahal yoktur. Hâkimi aslı olan Meclisi Âlinizdir. Hiç bir zaman Başkumandanlığa bahşetmiş olduğunuz salâhiyet Başkumandanı lâyüsel bir vaziyette bulunduramaz.

VASİF BEY (Sivas) — Efendim, henderiz Meclisi Âliniz için bir hata vardır, onu tafsile çalışacağım

Fransa ordusu felâkete uğradığı zaman çekildiler. Bir çok felâkete uğradılar. Fakat orada Başkumandanlık salâhiyeti artırılmadı. Oraya Mebusandan bir heyet soktular, beraber çalışmışlardı. Onun üzerine Meclisi alkışlamış idi. Hatırladığıma göre böyle demiştim. Yoksa bizim ordumuz kıpırdanmadı, kıpırdamadılar. Binaenaleyh, bu doğrudan doğruya aciz değildir. Meclis aciz alkışlamamıştır. Zannediyorum, eğer söylediğim doğru ise zabıtta hatalar vardır. O zaptın tashihini teklif ediyorum. Yalnız Başkumandanlık Kanununa lüzum olmadığına dair Paşa Hazretleri de beyanatta bulundular ve misal olarak bizi ayırmağa sebep olarak bir vaziyet gösterdiler. Avrupa ordularında hükümdarlar ordularının kumandanıdır ve başkumandanıdır, hatta hâzarda hile... Bunların lüzumu kadar salâhiyeti haizdirler, mücehhezdirler. Binaenaleyh, orduyu ihzar etmeğe de muktedirler. Fakat hükümdarla idare edilmeyen bizim şu vazifei hususiyemiz Başkumandana nasıl bir salâhiyetle verilmelidir? Bu şekil doğrudur efendiler. Bir kralın Başkumandanlık hakkındaki vazifesi yino kavanini askeriye ile mukayyettir. Seferî nizamnamesi var, idare nizamnamesi var ilah... Bunların hepsi bir kanuna tabidir, mükâfatını yapar, mücazalarını yapar. Kavaidi harbiye sevk ve idaredir. Sevk ve idare meselesi, harbin idaresi bir emrû kumandadır. Bu ulumu askeriye ile mukayyettir. Onun emir ve kumandaya ait salâhiyetinin hududu yoktur, ne derse o yapılır. Şimdi asil mevzu bahis olan ikinci madde ordunun takviyesi yani orduyu tezyit, ifhası, teçhizi, iagesi ilah... noksanlarını ikmal etmek ve orduya istediğimiz kudreti harbiyeyi vermek meselesi... Bu kudreti harbiyeyi vermek için bir salâhiyet ister. Pekâlâ bu kudreti askeriyei kavanin verir. Çünkü hepsi paraya taalluk eder. Kavanin buna dair olarak ya-

pildiği zaman onun altına başkumandan diye imza koymuyor, altına ya Kayzer veya kral diye miza koyuyor. Yani başkumandan olduğu için değildir. Zaten o salâhiyet hükümetindir. Hatta terfi meselesinde bile, zabitanı terfi ettirdiğinde hile başkumandan diye imza koymuyor. İmparator, kral diye imza koyar.

Harekâtî askeriyeye bütün emirler başkumandanlığa ait emirdir diye nesredilir, diğeri iradî İmparatori ve hükümet emridir diye nesredilir. Sonra başkumandan cepheye hâkimdir, geriye hâkimi değil meselesi. Geriye hâkim değil derken maksat şudur: bilâkayı cepheye hâkimdir, orduyu sevk ve idare ediyor, geriye gelince, esasen başkumandanı teşkil etmiyor. Ordunun kuvvet ve kuvvetini başkumandan tayin etmiyor. Esas ordunun seferberlik plânlarını Erkânî Harbiyeyi Umumiye'yi hazırlıyor. O başkumandanlığın eline teslim ediyor. Onlar sonra orduyu takviye filân lazımsa başkumandan teklif ediyor. Memleketin alıvalı maliyesi şunu, husu ilâhî, müsakâ ise kabine ile müzakere ediyor ve kabul edileceğine ediyorlar ve derhal yapıyorlar. Müdafaa-i Milliye Vekâleti bu itibarla zaten başkumandanın her dediğini yapmakla mükelleftir. Fakat Müdafaa-i Milliye'nin emiri mutlak değildir. Her yerde ve her zaman çok şeyi oraya arz eder...

Avrupa ordularını başkumandan harbiye nazaretinin, imparatorların, hükümdarların arzı toklatırlıdır. Yani o doğrudan doğruya onun madun bir şekli gibidir. Memleket çalışır verir, bu gün de biz bu vaziyetliyiz, hazırlıyacağız ve vereceğiz Erkânî Harbiye Umumiye ile Müdafaa-i Milliye'nin müttehit den bir ede bulunması için Fevzi Paşa Hazretlerinden sorduğum şeye cevap olarak da; evet Dahiliye Vekâleti nasıl dahil bir otorite ise Müdafaa-i Milliye Vekâleti de öyledir. Çünkü burada başkumandanlık olmaz. Cephele muharebe bağlar, cepheledir. Ankaranın bugünkü vaziyetiyle burada bulunmak müşahade bir vaziyettir. Yarın inşallah İzmir elde edilirse burada katıyen kontrol edemezler, oraya gideceklerdir. Pekâki o zaman orada bulunan başkumandan aynı zamanda burada bulunan Müdafaa-i Milliye vazifelerini yapabilecekler mi, yoksa ben bunu isterim, şunu isterim, çabuk gönderiniz emrini mi verecektiklerdir? O birisi başkumandanlıktan emir belâkık olmak için cepheye kadar gidecek mi? Müdafaa-i Milliye Vekâletinin vazifesi harp başladığı andan itibaren dahilde ordunun aledüvâm ihtiyacını istihzarla meşguldür. Çünkü o dahilî otoritedir ve diğma ordunun ihtiyacatını temin için kabine ile müştereken çalışır.

Bu ihtiyacatı temin için de ordunun malıyası başkumandanlığın talâhi vâhididir. Çünkü ordunun ihtiyacatını bilen, ne isteyeceğini bilen başkumandanlıktır. Müdafaa-i Milliye bu itibarla onun emri altında çalışır ve mutlaka başkumandanlık ne istiyorsa yapacak. Meselâ başkumandanlık, ben orduyu baş yüz bin kişiye ihlâğ edeceğim dersen Müdafaa-i Milliye bunu doğrudan doğruya yapmağa mecburdur. Biz karşı mesuliyetini icap ettirebilir miyiz ve biz buna tahammül edebilir miyiz, istediği kadar bir orduyu yapabilir miyiz? İşte mesele'nin yanlış anlaşmış noktaları budur. Bunda bir maksat ve bir şahsiyet yoktur. Onun için tavzihle sustefehhümie mahal kalmamak için ve yine kanaatımı izhar ediyorum ki ikinci madde müstacelen orduyu kâhreden bir hâle getirmek gibi tedabiri atıya gibi mülâhazasıyla konmuştur. Esasen orduya yiyecek yemek parası ile erzaku bulsak, parasız hile altak mutlak günlerce nakledemiyoruz. Yemek derhal bulunmaz ki. Bu emri kumandanı meselesi değil, filân kıta şunu yapacak ve filân da şuraya taarruz edecekler meselesi doğrudur. Efendiler, zamana mütealliktir. Ordunun hazırlanması onun için üç gün müzakere cereyan ederse veya bir gün kahinede müzakere cereyan ederse vakıf kaybı olmasını icabettirmiş olmaz. Onun için çok rica ederim, esas kanunun, yahut bu maddenin aleyhihinde bulunmakla zanehilmesin ki Ruskumandan Paşa Hazretlerinin biz salâhiyetlerine muarız vaziyetteyiz. Hayır, hendeniz şahsını için çok şey söylemeyeceğim, bendenizi en çok kendileri tanımak lâzım gelir. Bir şeye muhalefet edersen veya muvafakat edersen ne gibi bir şeye muhalefet ve muvafakat edeceğimi ve ne uğurda nasıl çalışacağımı ve hatta hayatımı bir tek dakika bile çekinmeyeceğimi Paşa Hazretleri en iyi takdir ederler. (Bravo, alkışlar)

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ
(Ankara) — Vasif Bey biraderimiz rölyodânterî sözlerin kâffesi doğru ve vâhidir ve fakat bütün bu hakkayık, tamikarı müstetizim sebepler değildir. Yani bendenizin telakkim böyledir. Bu mütalaatım meyânında orduya bir takım hayeller göndermek suretiyle şöyle oldu, böyle oldu. Efendiler, malumu şliniz bizim meclisimiz de orduya heyetler göndermiştir. Garpte gönderilen heyetler, heyeti celilenizin göndermiş olduğu heyetler gibidir, yoksa bu heyetlerle ordunun sevk-i idaresine, tanzim ve sairesine müdahale vâki olmuş değildir. Yalnız şarkta müdahale vâki olmuştur. Yani Rusya'da hakikaten ordunun başına, her cüzü tamamın başına bir takım heyetler konmuştur. Hatta Rusya'yı arkadaş

İstemiz bana bunu fevkalâde tüzümü bir şey olmak üzere tatbikünü tavsiye etmişlerdir. Ben de kâzalarını- zın hasında bu heyetler vardır. Kimler demişlerdi? Kumandanların kendileri ve maiyetleridir dedim ve yaptığımız münakaşanın rengi şu idi; bir millet, bir meclis ve hükümet ordusunu kendisinden bulirse ve ona emniyet ve itimat ederse cüzütamlarının başında bir takım kontrol heyetleri bulundurmağa lüzum yoktur. Çünkü onların bulunduğu kontrol heyetleri bu niyate ve maksada'dır. Yoksa bir memleketin müdafaası üç meşgul olan bir ordu içinde heyetler dolaşamaz. Heyetlerin dolaştığı orduda nizam yoktur, intizam yoktur. Biz böyle bir ordu vücuda getirmek istemiyoruz. Sonra tabii pek samimi olarak düşünüyörler iki maksat, tabii hepimiz ordunun mevcudiyeti için çalışalım. Bu başkumandanlık kanunu üç bir zaman bu mesailden menabmez, bulakis memnun olur, ne vakit Meclisi Âliniz, ordunun varattı nakliyeseni tezyit için müzakere ve münakaşaya çıtız de başkumandanı buyur bunu ben düşünmedim, böyle bir şey demedim ve denilmez ve pek çok rica ederim ordunun ihtiyacatını tatmin ve temin için ne düşünülmeğe lâzım ise düşününüz ve bulacağınız tedabiri hep beraber tatbik edelim.

Yine Vasif Bey huyuruyorlar ki diğer devletlerde başkumandan aracı efrığı şeyi bildirir, hükümet derhal yapar. Hükümetten para ister, derhal hükümet parayı verir. Doğrudur. Fakat burada maatressüf bizim şartlarımız öyle değildir efendiler. Hükümet derhal veremeyecek derecede bulunamayabilir. Nââk'ını şimdi telgraf başına çağırmış'andı. Garp cephesi Kumandanı diyor ki; bu haftalık işe parası henüz gelmemişdir, telgraf başında cevap bekliyorum. Ne yapayım şimdi hen? Şimdi nerede para bulursam derhal vaziyet otacağım, onlu bir hafta aş duramaz. Maliye Vekili para bulacak diye hükliyecek miyim. İşte ani vukuat, getiririz telgrafı okuyoruz. Sonra buyurdular ki, hiç bir yerde Harbiye Nazırı doğrudan doğruya başkumandanlığın emrinde değildir. Her yenden daha çok burada harbiye nazırı yani Müdafaa-i Milliye Vekili Başkumandanlığın tabii emrinde değildir. Fakat her yerde olduğu gibi burada da değildir. Çünkü hiç bir zaman başkumandan, Müdafaa-i Milliye Vekiline yaptıracağı şeylerden dolayı Müdafaa-i Milliye Vekili ademî mesuliyete malik ve mazhar bulunmuş olmaz; her vakit ve her sual için Meclisi Âlinizin huzurunda hesap vermeğe ikendini mecbur bilmektir. Binaznahaleyh, ben kendisine bir emir veririm ve onu yaparsa, kendi aklına, ikendî dairesi mesuliyetinde sığdırıldığı bir şeydir. Eğer böyle değil ise

yapamam der ve gelir Hoyoti Âlinize der ki, Başkumandan bana bunu emretti, fakat ben bunu yaparsam, yapmaktan hasil olacak mesuliyeti kabul edemem der. Bizde her yenden daha çok olmak üzere Enkânî Harbiye Umumiye Vekili dahi böyledir. Halbuki dümyanın hiç bir yerinde başkumandan ve Enkânî Harbiye Umumiye Reisi murtebat olmaz. Fakat burada her ikisi de birdir. Demek oluyor ki benim hareketi askeriyem bile mukayyettir. Aynı zamanda istihzarata ait olan şeylerim bile böyledir. Zira ben onları yaptırmak için tebliğat yapacağım makamât Meclisi Âliniz huzurunda mesuldür. Yani başkumandan makamı bu kadar mukayyettir.

Sonra buyuruyorlar ki ordumuz şuraya, buraya veya İzmir'e gidersse tabii Başkumandan burada oturamaz. Bu bir meseledir. Eğer ordu İzmir'e gitse bile Başkumandan için orduların peşinde dolaşmaya ihtiyaç yoktur. Ankaradan da sevk ve idare olunur, Eskişehir'den de, şuradan buradan da sevk ve idare olunur. Fâzr cilelim ki İzmir'e gitsek bile burada bulunan Başkumandanın burada kalmaya meçhur olan bir Müdafaa-i Milliye Vekilini veyahut da geri hidemata hâkim olması için mütlâka orada bulunması demek değildir. Oradan vereceği emir dahi bu hususata tatmin ve temin edebilir. Binaznahaleyh, Vasif Beyefendi biraderimizin söylediği sözler etasen vaki şeylerdir. Lâkin bu meselelerin mahiyeti ile ve mahiyetinin tebdil ve tağiyrî ile benve alakadar olamaz. Bunlar başka şeydir. Mevzubahis olan şey ise büshütün başka şeydir. (Kâfi sesleri)

MEHMET ŞUKRU BEY (Karahisarısahibi) — Şimdiye kadar mevzubahis olan mesailden uzun uzadıya bahsetmeyeceğim Paşa Hazretleri.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Bahsedilen de ne olacak?

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahibi) — Yani asahiyette.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Asabiyet filan yok, haydi, haydi.

MEHMET ŞUKRU BEY (Devamla) — Asabiyette karşıladılar. Halbuki benim maksadımı, celsei aleyhiyede olmasını söylemekliğim, aleyhinde bir ademî itimat değil.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Aleyhinde kelimesine tenezzül etmem. Aleyhimde bulunur sam ne olacak?

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahibi) — Musaade buyurun, celsei aleyhiyede olsun demekliğini kanunun temdidinin lüzum ve ademî lüzumundan

bahsedilsin maksadına matuftur. Zaten kanun esasen celsei aleniyede kabul ediliyor. celsei hafiyede konuşuluyor. Celsei hafiyede konuşulmakta. celsei aleniyede söylemekte fark yoktur:

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Hakikaten senin için yoktur.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Ademi lüzumü aleyhinde söz söyleyecek olan arkadaşlar zaten sözlerini ordunun Başkumandanlığının iktidarına, şeyisine getirmeyecektir. Onun için böyle söylemişim sui tefehlüme uğramasın.

ABDİN BEY (Elâzistan) — Muhterem arkadaşlar, Başkumandanlığa emrû kumandayı şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra ve hatta İstanbul da alındığı halde yine lüzumu vardır. Binacnaleyh. Başkumandanlığın mukamında kalması taraftarını (Handeler.) Ben bunun için hiç bir zaman fenalık düşünmedim. Vicdanım buna tahannüt etmez. Fakat yalnız bunu söylerim ki ve pek yarık söylüyorum. evet ben bir hayvanat tetkikatı yaptım. bendeniz ve iki arkadaş da dahil olduğun halde birakkın tetkik ettik.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Başkumandanlığın ne kabalatı var!

ABDİN BEY (Elâzistan) — Başkumandanlık kanunun ikinci maddesi müteharrek hükmüyle hayvanat toplanmış. fakat işe yok. Ben bunun için şey ettim.

Sonra arkadaşlar, bir şey daha söyleyeceğimi. ben gruba dahildim ve grubun en sanını bir arkadaş idim. Baktım ki grubun vapurlar veyahut deniz sahilindeki fenerler gibi dön bu tarafa, dön o tarafa. Dön bu tarafa, dön o tarafa... (Alkışlar, handeler.) Bu heyeti idarenin işidir. Binacnaleyh. dedim ki pekâlâ böyle fenerler gibi dönelim. Neticede bir diğer gruptan, diğer bir kuvvet benden daha cesur, benden daha mert bir kuvvet çıkmış. O da bir selâmetli umumiyeye ve hem tedvir için tekrar bir kuvvet. Mutlaka bir vakit ben çekiliyorum. Ben bunu Paşa Hazretlerinden sorarım. Bundan bir buçuk sene evvel, bu grup ortada yok iken ve hiç bir şey yok iken tesanüt tam idi ve hepâi de beyaz vermek lüzumü gelirse beyaz, kırmızı vermek lüzumü gelirse kırmızı verirlerdi ve ben bu banaattayım. Arkadaşlar, Başkumandanlığın payidar olması elzendir. Zira Papulası, Kral Kostanüni yıkacak yine bu kuvvettir. (Bravo sesleri.)

REİS — Bir kaç arkadaşınızın sözü vardır. Kıfayeti müzakereye dair de tahrir vardır. Müzakerenin kıfayetini kabul edenler lütfen el kaldırsın, Efendim, izah ekseriyeti azime ile kâfi görüldü.

Efendim, tahrirlerin mütebakisi müzakerenin kıfayetinden sonra celsei aleniyeye geçilmesini teklif ediyor.

Rıyaseti Celileye

Perşembe günü celsei hafiyeden sonra celsei aleniyede cereyan eden müzakerenin neşredilmemesini teklif eylerim.

Elâziz

Hüseyin

HÜSEYİN BEY (Elâzızı) — Reis Bey, tahririmi izah edeceğim.

RAGİP BEY (Kütahya) — Efendim, bendeniz de usul hakkında gayet mühim ve nazik bir noktaya temas edeceğim. Malumu âliniz geçen gün istihali ârûdan evvel bir tahrirle kısıtlayım kabul edilmişti. Onun üzerine bazı arkadaşlarımız mevcut iken dışarı çıkmak istedikleri halde çıkmadılar. reylerini de istimal etmediler. Sonra muamele netanım diye celse tatil edildi. Halbuki burada usule muhalif ve zaten Meclisimiz çok zamanlar teamül Meclisi oldu. Böylece bir teamül olursa naazallah Meclisi bir uğruna sürükleyecek mevkie gelecektir. Bakınız efendim, geçenki celsede yüz kırk dört arkadaşımız reye iştirak etmiş, yirmi arkadaşımız da mevcut demiş, şu halde yüz yetmiş bir mevcut var iken muamele tamam değildir addolundu. Tasavvur buyurun ki herhangi celsede 102 arkadaşımız vardır, bunlardan ikisi reye iştirak etmezse, 100 kişinin reyi tekrar reye mi vaziedilmelidir? Bu gayret çirkindir. Onun için bu mesele halledilmelidir. Geçen celsede muamele tamam olduğun halde Meclisin yapıldığı doğru bir şey değildi, usule muhaliftir. Bu hem teamül olmamalıdır ve hem de badema istihali ârâ üzerinde mevcut denilmek dahi doğru olmamalıdır. Herhalde reyini istimal etmesi lâzımdır. Bu meseleyi Meclisi Âli herhalde halletmelidir.

REİS — Efendim, Ragıp Beyin mütalaası; mevcut olupta reyini istimal etmeyenlerin müstenkif olarak telakki edilmesi şeklindedir. Nizamnamei dahilinde bunlar mevcuttur. Böyle teklifler reye vaziedilemez. Rey yalnız celsei aleniyede vardır, başka müzakerede yoktur. Binacnaleyh, celsei hafiyenin celsei aleniyeye tahvilini teklif ediyorum.

HÜSEYİN BEY (Elâziz) — Efendim, bendeniz bu tahrirde diyorum ki; celsei hafiyeden sonra aktolunan celsei aleniyenin neşredilmemesini teklif ediyorum. Şimdiye kadar cereyan eden müzakereye ait olan mücadelede bunun harice işası demek değil, yani bu ademi memnuniyetin harice işasındaki tesiratsi

takdir ettiniz ve bu tesirat dolayısıyla bu celse müzakeratının neşredilmemesini rica ediyorum.

REİS — Efendim. Perşembe günü celse aleniye zabıtları neşredilmesin diyor. (O mesele başka sesleri.)

Efendim. celse aleniye geçiyorum.

ARDULLAH AZMI EFENDİ (Eskişehir) —

Efendim. teamül olmamak için bir noktayı arz edeceğim.

Efendim. mevcut olupta rey vermemek istinkâftır. Fakat Makâmı Riyaseti muamele tamam değildir diye tebliğ etti. Hükiim de tebliğdedir. Mademki böyle tebliğ edilmiştir, rey aleniye geçilecek ve tekrar rey toplanacaktır. Fakat bu teamül olmasın. Mata olarak tebliğ edilmiştir.

REİS — Efendim. şimdi celse alenidir.

(Dosyasında bulunan taktirler)

Riyaseti Celileye

İzahat kâfidir. Başkumandanlık Kanununun rey konulmasını teklif eylerim. 6 Mayıs 1338

Bayazıt Mebusu

Süleyman Sudi

Riyaseti Celileye

Perşembe günü celse hafiyeden sonra celse aleniye cereyan eden müzakerenin neşredilmemesini teklif eylerim.

Elâzız

Hüseyin

Riyaseti Celileye

Mesele tavazuh etmiştir. Büyük davanın halini deruhte etmiş olan Meclisimizin vazifesi aliyesini lâzım olduğu gibi ifa ve Başkumandanlık meselesini müttelikan ve müttehiden halledeceğinden emin olarak celse aleniye geçilmesini teklif ederim.

Bursa

Muhittin

Riyaseti Celileye

Mesele her türlü üryanlığı ile tenevvür etti. Müzakerenin devamı zattir. Binaenaleyh hemen 3r5-ya. müracaat buyurulmasını teklif eylerim.

Muş

Ahmet Hamdi

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

11 Mayıs 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULASASI	356	2. — Antalya Mebusu Mustafa Beyin; İtalya Hariciye Nâzırı ile vakubulan mülâkât ve İtalyan metalibâtı hakkında Ahmet Muhtar Beye verilmesi bahis konusu listeye dair Hariciye Vekilinden sual takriri.	357:359
2. — EVRAKI VARİDE	356	3. — Amasya Mebusu Rıza Beyin; Rusya'daki sefarethanemizin Rus Mükümeti tarafından taharrî edilip edilmediği, esbabı taharrî ve tarafların beynimdeki vaziyet hakkında Hariciye Vekilinden sual takriri.	359:360
Sualler ve Cevaplar	356		
1. — İzmit Mebusu Sırrı Beyin; Söke'nin İtalyan'lar tarafından tahliyesinden Mükümetin ne vakit haberdar olduğu ve tahliyede maksadı siyasi bulunup bulunmadığına dair Hariciye Vekilinden sual takriri.	356:357		

Cilt : 20

42 nci kâğıt, 1 nci Celse

KIRK İKİNCİ İNKAT

31 Mayıs 1338 Perşembe

Açılma Saati : 3, - 5 (Soru)

BİRİNCİ CELSE

REİS : Reisimiz Rauf Beyefendi

KÂTIPLER : Enver Bey (İzmir)

REİS — Efendim, Hariciye Vekili Beyefendiye Moskova Sefareti hakkında bir soru sorulmuştu, keza Söke'nin İtalyan'lardan tahliyesi hakkında bir soru vardı. Bu suallere kendileri hafiyen cevap

verceğini teklif ediyorlar. Müzakerenin hali olmasını kabul edenler lütfen el kaldırsın.. Müzakerenin hali olarak devamı kabul edilmiştir. Zaptı sabık hülâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

KIRK İKİNCİ İNKAT

31 Mayıs 1338 Cumartesi

BİRİNCİ CELSE

İkinci Reis Vekili Musa Kâzım Efendi Hazretlerinin tahtı Riyasetlerinde bilinik zaptı sabık hülâsası kıraat ve ayeten kabul oluodu. Başkumandalık kanununun temdidî hakkındaki kanun münazebetiyle serdedilen mütalaata Başkumandan Paşa Hazretleri tarafından cevap ita ve alâkadar aza tarafın-

dan iradı kelâmından sonra celsei aleniyye geçilmesi kabul edildi.

Reis
Reisvezili
Musa Kâzım

Kâtip -
Kayseri
Auf

Kâtip
Van
Hakkı

REİS — Zaptı sabık hülâsası hakkında söz isteyeceğim var mı? Olmadığına nazaran zaptı sabık hülâsasını reylerinize arz ediyorum; kabul edenler... Kabul edildi.

2. — EVRAKI VARİDE

Sualler ve Cevaplar

REİS — Yusuf Kemal Bey buyurun. YUSUF KEMAL BEY (HARİCIYE VEKİLİ) (Kastamonu) — Efendim, bugün Amasya Mebusu Rıza Beyefendi tarafından aldığım soru takririni şudur:

1. Rusya'daki Sefarethanemiz Rus Hükümeti tarafından taharrî edilmiş midir ve esbabı taharrî nedir ve ne gibi şeyler almıştır?

2. Hükümetimiz bu hale karşı ne harekette bulunmuşdur ve Hükümetleyken beyinde vaziyet nedir?

Balâda murakkam suallere Hariciye Vekili tarafından âcilen cevap itasını teklif ederim.

(Sual sahibi kumdir sesleri) Amasya Mebusu Ali Rıza Beydir. Sonra efendim, ikinci soru takririni İzmit Mebusu Sırrı Beyefendi tarafından;

1. Hariciye Vekâletimiz Söke'nin İtalyanlar tarafından tahliyesini ne vakit haber almıştır.

2. Bu menatık şu sırada tahliyyede İtalyanların ne maksadı siyasisi olabilir?

Keyfiyetin âcilen Hariciye Vekâletinden sorulmasını teklif ederim.

Bu üç soru. Zaten bende beş soru vardır. Birisi Şeref Beyin uzun bir soru zannederim cevabından vaz geçti.

İkincisi Aydın Mebusu Tahsin Beyin Ceneve konferansı hakkındadır. Kendisi ile görüştük. O da sorularını çeri aldılar. Ondan sonra Hariciye Vekâletinde benim bildiğim üç soru kaldı. Birisi Rıza Beyin, birisi Sırrı Beyin sorusu, diğeri de Antalya Mebusu Mustafa Beyindir.

Hariciyede olan sualler bu üç sorudur. Tensip buyurursanız sıra ile evvelâ Sırrı Beyefendinin sorularına cevap vereceğim.

1. — İzmit Mebusu Sırrı Beyin; Söke'nin İtalyanlar tarafından tahliyesinden Hükümetin ne va-

kit haberler olduğu ve tahliye maksadı siyasi bulunup bulunmadığına dair Hariciye Vekilinden sual takriri.

YUSUF KEMAL BEY HARİCİYE VEKİLİ (Kastamonu) — Sırrı Beyefendi dışolar kı; Söke'nin tahliyesi haberini Hariciye Vekâleti ne vakit almıştır? Cevap — Hariciye Vekâleti Söke ve havalisinin İtalyanlar tarafından tahliye edileceği haberini 13 . 4 . 1338 de yani 13 Nisan'da Matbuatı Umumiye vasıtasıyla Söke istihbarat memurundan, sonra 17 Nisan'da Hâmit ve Celâlettin Anif Beylerin telgraflarından haber alınmıştır. Celâlettin Anif Beyin telgrafı 14 nisan tarihlidir. Sualin ikinci kısmının cevabı bu menatiki bu sırada tahliye İtalyanların ne maksadı siyasi olabilir?

Ne olduğuna dair tabii bazı malumat verilemez, tahminidir. İtalya Hariciye Nezareti Umuru Siyasiye Müdürü M. Lagü'nün Cenevre'de bulunması bunun sebebiyle mi kanımında kalmış olan Başkâtip Hilmi Bey'e verdiği izahatına nazaran, İtalyanların burayı tahliyesi son şeraiti sultihye teklifinin izahatındanmış. Çünkü şeraiti sultihyede Anadolu'nun tahliyesi mevzu bahis imiş. Bu tahliyeyi Yunanlılara, bize de teklif etmiş. Soora M. Lagü'nün sözlerinde size karşı dostluğumuzu göstermek için vesaire de var. Alışınız, haberlerde bizim tarafımızdan tahliye etmeyiniz gibi zannederim bir muracaat bekliyorlardı. Milliyetperver Üyük Millet Meclisi hükümeti toprağını herhan gi bir suretle olursa olsun tahliye edilmemesini isteyemez. Binaenaleyh ikinci suale de bu mintikayı şu sırada tahliye İtalyanların ne maksadı siyasi olabilir sualine de cevabım bundan ibarettir.

BİR MEBUS BEY — Kaç gün evvel Söke işgal edildi Beyefendi?

YUSUF KEMAL BEY (Devanla) — Oraları bana ait değildir. Sureti resmîyede hülfen sorarsanız yine cevap veririm efendim, u zaman arz ederim. Şimdi sual edilen şeylere cevap veriyorum.

REİS — Sualdir, sual sahibinin soracağı varsa cevap verir.

YUSUF KEMAL BEY (Devanla) — Bir çok mesealde olduğu gibi bir meseleyi çok uzatılmayalım. Çok uzaklara gidilmesi zannederim iyi olur. Dahili mü nasebatımız itibariyle değil, ben sırf harici mü nasebatla söylüyorum. Orası takdir buyrulur.

2 — *Antalya Mebusu Mustafa Beyin, İtalya Hariciye Nazırı ile vuku bulan mütlakat ve İtalyan matbuatı hakkında Ahmet Muhtar Bey'e verilmesi bahis konusu listeye dair Hariciye Vekilinden sual takriri.*

REİS — Suali okutuyorum.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine
Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey geçen celsesi hafiyetdeki beyanatında Avrupa'da İtalyan Hariciye Nazırı ile vukubulan mütlakattan müphem surette bahsetmiş ve İtalyan metalibatinı dair Ahmet Muhtar Bey'e bir liste vermesini söylediğini dermeyan etmişti. Mütlakatı mezkûreye ve Ahmet Muhtar Bey vesaletiyle şimdiye kadar alınmış olan listeye Hariciye Vekâletinin şifahen izahat ita etmemesini teklif ve mütlakatı mebhusenin mahiyet ve manası sual ey lerim.

10 Nisan 1338

Antalya Mebusu
Mustafa

REİS — Buyurun Yusuf Kemal Beyefendi.

YUSUF KEMAL BEY (HARİCİYE VEKİLİ)
(Kastamonu) — Antalya Mebusu Mustafa Beyefendi'nin suali, İtalya Hariciye Nazırı ile vukubulan mütlakatında evvelce de muhtasaran arz etmiş olduğum vesile benzer Avnıpa'da Londra'da bulunduğum zaman gerek Celâlettin Anif Beye, gerek Ferit Beye telgraf çekerek o sırada Paris'e gelmek üzere bulunan Hariciye Nazırı M. Şanzer nezdinde heyanı mazere etmiştim. Ferit Beye, Paris'teki İtalya setiri Kent Sfürça'ya giderek benim Romaya da için gitmediğimi, ne için gideniğimi ve başka mana vermemelerimi izah etmesini kendisine yazdım. Bundan sonra Paris'e geldik. Paris'te Müsyii Şanzer'e bir kart gönderdim. M. Şanzer o kartıma cevaben kart gönderdiği gibi mütlakat arzı etti gittim, görüşüm. M. Şanzer İstanbul ile bir itilâf konuştuklarını, itilâf yaptıklarını, bu itilâfı biz de yaparsak iyi olacağını malumı âliniz hangi zaman İtalya devleti ile konuşursanız, size mukaddime olarak mutlaka Harbi Umumiiden cebri boş çıktıklarını, diğer mütteliklerinin cepleri dolu olduğu halde İtalyanların cebri boş çıktıklarını ve Harbi Umumi neticesinde ancak niyan fi tenim etmek istedikleri suretinde bir mukaddime serdedilir daima. Bunu serdedtikten sonra İstanbul ile bir itilâf yaptıklarını ve bu itilâfı biz de yapacak olursak sülh konferansı esnasında bize yardım edeceklerini söyledi. M. Şanzer dedi ki; bu itilâfnameyi İzzet Paşadan alsanız da görmeniz ve buna da bir şey filan deseniz... Dedim ki; bir itilâfname yaptık diyorsunuz. Bu itilâfnameyi siz bana göndermeniz daha iyi olur. Pekâlâ bu akşam kâtibimle gönderdim dedi. Daha bazı şeyler görüştük. Meselâ, sülhün lehimizde cereyan ettiğince ve saireye dair şeyler görüştükten sonra

ayrıdam. O akşam kendisinin vaadettiği kâtip gelmedi. Çünkü müzakere saat birden yediye, yedi buçuğa kadar devam etmişti.

Bunun İtalyanlar da orada idi. Başkâtip de orada idi. Ertesi günü, hayır o gün İstanbul Sefareti müsteşarı olan zat ile bir de M. Nogara isiminde öleden beri İstanbul'da konuştuğumuz adam geldi. Sefaret Müsteşarı İstanbul ile hiç bir şey yapmadıklarını söyledi. O şeyi bozdu. M. Şanzer ile görüşmeden İstanbul'daki sefaretin başkâtibi geldi. Mülakatı sırasında bizimle İstanbul'un anlaşması lüzumunda şiddetle ısrar etmişti. Ben şüphe etmiştim, bu neden, neden bu?.. Bu benim nazarı dikkatimi celbetti. Bu çok ısrar etti. Fakat İstanbul ile ne yaptıklarını söylemedi. Müsteşar İstanbul ile bir şey yaptık, siz de İstanbul ile birleşerseniz bizim İstanbul ile yapmış olduğumuz şeyi viz de kabul etmiş olursunuz tarzında fikrimi anlamak maksadını takip ediyordu. Ertesi günü M. Şanzer'in kâtibi yurtden gelmedi. Dâimî ertesi günü müsteşarla Nogara bizi görmeğe geldi. Nogara; böyle, böyle, M. Şanzer ile görüşmüşünüz, size bir şey gönderecekmış, dün konferansta meşgul olmaları dolayısıyla gönderemedi. Bunun için biz geldik, o meseleyi görmeğe, dedi. Ben kendilerine dedim ki konferans müzakeratı ilerliyor, siz bizi illicam edeceğinizi söylemiş olduğunuz halde diğer mütefiklerle beraber ve yahut bizim aleyhimize hareket etmekte olan devletle beraber mütefikçe teklifini imza ettiniz. Bizce katıyen gayri kabili kabul olan bir mütefikçe teklif ettiniz. Binaenaleyh, zaman ilerliyor. Halbuki siz, bizim sizden istediğimiz şeyleri vermemekte devam ediyorsunuz. Onun için âdetle görüşülecek bir şey yoktur demek istedim. Tabii diğer şeylerin de kabul, ne de reddi hususunda Büyük Millet Meclisinden bir salâhiyet almamışımızdır. Vakıa ret salâhiyete tasvekkuf etmez, red edilebilir. Fakat ben katıyen bu hususta şüphe müzakereye giremeni, burada anlaşacak bir şey yoktur demek de muvafık değildir, çünkü belki burada evvelce de arz ettim, gerek Hıseyti Vekile katarıyla, gerek Hariciye Encümeni muvafakatiyle M. Tevzi burada üken biz M. Tevziye dedik ki, siz bizden nefor istiyorsunuz, onları bize bildirin; ama bir muvakkat nüfus zihninizde tasavvur etmişsiniz, filân sancak; filân sancak, hanelarda ısrar etmeyin. Çünkü bu hükümet, bu devlet muntakâi nüfus ifade eden bir şey üzerinde katıyen görüşmez, katıyen bunu katıyen reddeder. Siz bize sureti umumiyede metalebinizi havi bir şey verecek oluştalık teklif ediniz. O zaman M. Tevzi bize, beni hükümetime izahatı

şifahiyyede bulunayım dedi. Meseleyi Hariciye Encümeninde hükâyı elum Hükûmüne izahatı şifahiyyede bulunayım ve talimat alayım dedi ve girdi. Hatta bunun için biz daima İtalyanlarla konuşurken biz daima İtalyanları mesul mevkiide tuttuk. Yani bizim aramıza bu şeyin girmesine sebep biz değiliz, sizlersiniz, çünkü biz sağladığımız müzakeratı bitirmek arzu ederken sizin memurunuz M. Tevzi Ankara'dan kalktı. Roma'ya geldi, Roma'ya giderken de bize talimat almağa gidiyorum deniyti ve bundan dolayı da hakikaten bize söyleyecek bir şey bulamadılar. Sonra dediler ki; biz size tahiri bir şey çıkaralım şimdi münaakaşâ edelim dediler. Ertesi günü Paris'ten çıkacak tım, kendisine dedim o tahiri şeyi getirirsiniz, doğrudan doğruya munakaşâ doğru değildir dedim. Çünkü munakaşâ yapan Nogara ile o Sefaret Müsteşarı idi. Elleriinde salâhiyetnameleri yoktu, benim de yoktu bir . ikincisi, elhette ve elhette. Hariciye Vekili Nogara ile ve şey ile görüşmezdi. Onun için dedim ki, ben gideceğim. Muhtar Bey kalacaktır, bu meseleyi Muhtar Boyle konuşurken, Muhtar Boye verdiğim talimatta yalnız dinlersiniz, olduğu gibi bu şeyleri Büyük Millet Meclisince ve Hükûmetle arz edeceğimizi söylersiniz. Vermiş oldukları şeylerin hulâsası şunlardır: İtalyanlar üç şey istiyorlar, birisi, Hükûmeti Osmaniye İtalya Hükûmetince tavsiye olunacak menabii varidat ve sinaiye tarafından arz olunacak istilfa nüfuz kılmak arzusuyla nazarı dikkate almağı ve bilhassa işbu hoyetlere bervoçhi atı menabii unu niyyeye muvafık olarak işletilmesini ve Ereğli havzasının imtiyazını ita etmeğı taahhüt eder. Bu hulâsa ediliyor. Ereğli havzaı talimiyeti denilen mühtâs gerektirilmeyen ve gerek mansabında bulunup henüz işletme hakkı verilmemiş olan ve yahut verilmiş imtiyazı veya işletme hakkı foshedilmiş veya sakıt olmuş veya hükûmetle rucu etmiş bulunan ve muvazzam şeyleri işletmek ve temin etmek için hükûmetçe istimalik olunabilecek Evvelâ bütün kömür maden veya talimatının işletilmesi - arzu ediyorsanız tafsilât vereyim, arzu huyurursanız hulâsa edeyim - birincisi Ereğli havzasındaki kömür geysini istiyorlar, ikincisi Bitlis, Van taraflarında petrol talimatını istiyorlar. Üçüncüsü de Menderes nehrinde işletmek ve orada birtakım tesnati zirariyyede bulunmak istiyorlar. Binaenaleyh, İtalyanların bizden istedikleri, muhterem Mebus arkadaşımızın sorduğu suale cevaben arz ederim. Bunları tabii Hariciye Vekâleti doğrudan doğruya ait oldukları vekâletlere arz etti. Vekâletler mütalâalarını bildirecekler, Hoyetli Vekile bittabi bir ka-

rar istihaz edecek. İcabeden şeyi, yani icabeden şey dediğim gerek (menfi) ve gerek müspet tabii Heyeti Celilenize arz edilecektir.

3. — *Amasya Mebusu Rıza Beyin: Rusya'daki sefarethanemizin Rus Hükümeti tarafından taharri edilip edilmediği, esbabı, taharri ve taharri beyindeki vaziyet hakkında Hariciye Vekilinden sual takriri*

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) — Üçüncüsü olarak, Amasya Mebusu Rıza Efendinin sualı: Hadise henüz kapanmamıştır. (Ne hadisesi sadaları) Sual Rusya'daki sefarethanemiz taharri edilmiş mi ve esbabı taharri nedir ve ne gibi şeyler alınmıştır? Hükümetimiz bu hale karşı ne gibi bir harekette bulunmuştur. Halı hazırda şimdi vaziyet nedir?

Şimdi bu suale hadisenin indiyetinden ta nihayetine kadar Hariciye Vekâleti ne aldı, ne verdi, bütün onları Heyeti Celilenize nakletmek suretiyle arz etmek vardır, bir de hulâsaten arz etmek vardır. (Mufassal sadaları)

ALI RIZA EFENDİ (Amasya) — Hadise henüz kapanmamıştır.

YUSUF KEMAL BEY (Devamlı) — Müsaade buyurunuz ben arz edeyim de ondan sonra arzu ederseniz bütün evrakı değil, hulâsa arz edeyim. Yok arzu ederseniz bütün dosyayı arz edeyim. (Hulâsa sadaları)

REİS — Yusuf Kemal Bey; Hariciye Vekâletinde hangisi daha münasipse onu Heyete söyleyiniz.

ALI RIZA EFENDİ (Amasya) — Harici siyaset için bir fena tesir varsa şimdilik sualinden vaz geçiyorum.

YUSUF KEMAL BEY (Devamlı) — Müsaade buyurunuz. Hariciye Vekâleti şimdiye kadar Heyeti Celilenize mühlüm bir şey arz etmedi. Tealîhürünün mesuliyetini tamamiyle idrak ederek arz etmedi. İnkâat gerek dün Grupla tesadüf ettiğim bazı arkadaşların söylediği sözler, gerek burada işittiğim şeyler haricte meselsinin izam edildiğini ve mahiyetinin değiştirildiğini bana anlattı. Onun için kendim, bugün kendim, hulâsaten arz etmek istiyordum. Maksadım da meselenin mahiyetini hulâsaten arz etmektir. İzam olunan şeylere Heyeti Celileye ehemmiyet vermemek, ne olmuşsa Meclisi Ahnin bilmesi lâzımdır. Fakat bu sırada bizim onlara, onların bize nota içerisinde söylediklerimiz sözlerin zikrine lüzum görmezsiniz. Müsaade buyurunuz hadise kapandığı zaman da mufassalan arz ederim. Evrakı Hariciye Encümenine arz

etmişimdir, okunmuşumdur. Ne olursa tabii arz edeceğim. Rusya'daki Sefarethane Rus Hükümeti tarafından taharri edilmiş mi? Cevap; sefarethane taharri edilmemiştir. Moskova Sefirimizin tabiriyle Sefarethanenin şubesi olan ve içinde kâtiplerimizden bazıları, ecumle atesemiliter muavinimizin bulunduğu daire çeka memurları tarafından müsellaban basılmış, üzerleri taharri edilmiştir.

LÜTFİ BEY (Siverek) — ESBABı nedir?

YUSUF KEMAL BEY (Devamlı) — ESBABı taharri nedir bilmiyoruz. Ne gibi şeyler alındı, bir şifre nişanlı alınmıştır. Hükümetimiz bu hale karşı ne gibi hareketta bulunmuştur? Dost bir devlete karşı riayet etmek icabeden her türlü hususata riayet etmekle beraber hukuku düvele ve ötedenberi bütün devletlere milletler tarafından kabul edilmiş olan örfeye göre vukubulan bu hareketten dolayı haysiyetini muhafaza ederek ne gibi tedabir icrası lâzımsa onu hükümetimiz yapmıştır.

Hükümeteye beyinde şimdi vaziyet nedir? Son bundan üç gün evvel Rus Sefiri Aratof gelmiş, dostluğunuz hakkında her türlü teminatı vermiştir, 7.5.1338'de gelmiştir. Bu ayın yedinci gününde Aratof'la mülakatınız esnasında kendisi mesele hakkında lâyıkıyla tafsilât alacağını söylemiştir. Çünkü Ali Fuat Paşa bize tarziye verilmediği takdirde Mayısın üçüncü günü merkez Rusya Hariciye komiserliğine yazılmıştır. Fuat Paşa döğulmüştür gibi birtakım sözler söylenmiştir. Bunların aslı yoktur, katiyen gayri varittir. (Ya ne olmuştu sadaları) O halde biraz tafsilât verelim öyle ise. Efendiler hadise şöyle olmuştur. Nisanın yirmi birinci günü Çeka memurları bizim kâtiplerden İdris Çora Beyin oturduğu Ziya Bey, Sami Bey, üseraya memur Emin Efendinin hazır bulunduğu bir daireye gelmişler. Onlar gelmezden evvel vaktiyle Rus harbiye mektepleri müdürlerinden veya memurlarından olupta bizim sefaret memurlarına harbiye mekteplerinden bazılarını gezdirmegi vaat eden ve ondan biraz evvel İdris Çora Bey ile görüşmek isteyen Ajasker namında bir adamı da orada bulunuyormuş ve ellerinde silâh olduğu halde...

BİR MEBUS BEY — Çeka memuru ne demek?

YUSUF KEMAL BEY (Devamlı) — İhmal emniyet memurları. Girmişler, memurlarımızın üzerlerini taharri etmişlerdir. Bir şifre bulmuşlardır. Sonra bazı evrakı resmîye diyor sefirimiz, onu bulmuşlardır. Bunlar çantaya konmuş, bir tarafı bizim memurlarımız, diğer tarafı onlar tarafından mübürlenmiş, Emin Efendiye tevdiat doğruca çeka idaresine

kötürmüşler. Fuat Paşa bunu haber almış, derhal protesto etmiş, çantayı iade ediniz ve Emin Efendiyi de gönderiniz demiş. Göndermiş olduğu kâğıt ertesi günü yani 22 Nisan sabahı olduğu halde o gün öğleden sonra saat iki buçukta Ali Fuat Paşanın nakline göre hariciye memurlarından, Hariciye Müdürü Paskof çeka dairesine giderek Emin Efendiyi çantayı vermediği cebretmiş ve hapis ile tehdit etmiş. Emin Efendi çantayı vermemiş. Sonra Paskof orada çıkılmış, altı kişi gelmiş. Emin Efendinin elinden çantayı zorla almış. Bu esnada Emin Efendi dayak yemiş ve Fuat Paşanın verdiği malumata nazaran Fuat Paşanın Rusya hükûmetine gönderdiği resmi kâğıdın muhteviyatına nazaran Emin Efendinin elinde asarı darp varmış, cerh varmış. Hadise bu suretle cereyan etmiştir. Yani döğölmüş, filan olmuş hadise hudur, başka bir şey yoktur. Binaenaleyh, mesele ehemmiyetsizdir biz burada ancak istiklâl ve haysiyetimiz için bulunuyoruz. Başka bir şey değil. Bizim davamızın başında hürriyet ve istiklâl vardı. Biz sevenler elbette ve elhette bu gururlu bu haysiyetine açık milletin hüsiyatına riayet ve hürmet edeceklerdir. Onun için şimdi burada müzakereye mahal yoktur. İyi ve fenayı takdirdе şimdilik mazuruz, bilâhare müzakere ederiz. Hadise bundan ibarettir. Fuat Paşa 3 Mayıs'ta çıkacağını diyordu. Çıktı mı, çıkmadı mı haber almadım şimdiye kadar. Kendisine tarziye verildi mi, yoksa tarziye verilmediğinden dolayı oradan çıktı mı, yolda mı? Henüz haber almadım. Fakat burdaki Rus Sefaretü her türlü teminatı veriyor. Hatta meselenin buradan halline taraftardır. Fakat tabii hükümet nasil icabediyorsa öyle yapacak, size bilâhare arz edecektir. Ümit ediyorum ki, inşallah tasvibinize mazhar olacaktır, tenkidinize değil.

Hariciyede başka bir sual kalmadı.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Teklifimize cevap gelmedi mi?

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Teklifimize henüz cevap yoktur. Ceneve konferansından son aldığımız haberler de malumu âliniz Rusya'ya birtakım notalar vermişlerdir ve onda da bize ait bir şey vardı, bir kayıt vardı. Rusları bizden çekmek istiyorlardı.

Şimdi aldığımız bazı haberlerde Çiçerin zannederim arzularına muhalif fikir cereyan etmiş.

ŞEVKET BEY (Beyazıt) — Efendim, İtalya'da dört yüz esir zabilimiz vardır. Onlar için bir teşebbüste bulundunuz mu?

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Evet, onun için teşebbüste bulunduk. Hıfâlı Ahmere verilen cevaplara nazaran zannederim alacağız.

SÜLEYMAN SİRRI BEY (Yozgat) — Efendim, Konferansa iştirak etmek üzere resmen mi gittiğiz? Celâletün Arif Beyin Ceneve'ye gittiğini buyurdunuz.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Hayır efendim, lâzımdı oraya gitmek değil mi efendim. Bekir Sami Beyi evvelce de arz ettim, hükümetçe bir vazifesi yoktur, mezunen gitmiştir. Meclisi Âlinize verilen mezuniyet üzerine ailesi yanına gitmiştir. Bekir Sami Bey meselesini Avrupa'da mesele yapanlar var, ligarazın mesele yapanlar var. Deyli telgraf yazıyor; bu bizim düşmanlarımızdır, onun için bunlara ebemmiyet vermeyiniz. (Cami Bey ne oldu sadaları)

Cami Bey meselesine gelince: son zamanda bir telgraf çekmiş ki; bir dava meselesi vardır, onunla meşgulüm. Onu hitamina kadar tehir edeyim mi etmiyeyim mi? Diye Makamı Riyasetten sordu. Makamı Riyaset de tekrar bizden sordu ki, kalması mı muvafıktır? Bugün cevap aldım Cami Beyin biran evvel gelmesi için, bizce o davayı başkası da yapabilir. Yani Celâletün Arif Bey de yapabilir. Makamı Riyasetten aldığımız emir üzerine Cami Beye tebligatta bulundum.

MUSTAFA SABRİ EFENDİ (Siirt) — Efendim, Siirt tüccarlarından beş, on kişi Halep'te tevkil edilmiştir. Müttekabilen affı umumî olduğu halde onlar affı umumiyeye riayetkâr değillerdir. Makamı devletlerine müracaat edilmiştir, ne gibi bir sermerc zuhur etmiştir. Rica ederim izah edin.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Rica ederim. Burada hasbihal ediyoruz. Bir haftadan beri bunlar ile uğraşıyoruz. Ne varsa burada söyledik. Hariciye Vekâleti bütün vazifesini yapmıştır elinden ne gelmiş ise.

REİS — Efendim, hafi müzakerenin kıfayelünü kabul buyuranlar lütfen el kaldırsın. Hafi müzakere kâfi görülmüştür. Müzakere alenidir efendim.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

18 Mayıs 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. -- ZAPTI SARIK HÜLÂSASI	362		
2. -- EVRAKI VARİDE	362		
İstibzalı	362		
1. -- Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey ve nüfuzunun Pontüs meselesi ve Trabzon Mü- dafaal Hukuk Cemiyetine dair Dahiye Ve- kilinden istihzah takriri	362:365	<i>den vesmir ve işletme hakları verildiğinin de- rreci sıhhati, hüyle haklar verilmiş ise bunun İtalya Devleti nezdinde protesto edilip edil- mediği ve Bahüdiye Milletlerarası hiçbir vaz'i hukukisi bulunmadığı hakkında ihteratta bu- lunulup bulunulmadığına dair Hariciye Veki- linden sıali.</i>	365:366
Sualler ve Cevaplar	365		
1. -- İzmir Mebusu Mahmut Esat Beyin: Bahüli tarafından İtalyanlara şimendijer, ma-			

Cilt : 20

44 nolu İstiklat, 2, 3 nolu Celseler

KIRK DÖRDÜNCÜ İNİKAT

18 Mayıs 1338 Perşembe

İKİNCİ CELSE

Açılma Saati : 2,50

RPJS : Rauf Beyefendi

KÂTİPLER : Ârif Bey (Kayseri), Hakkı Bey (Van)

REİS — Efendim, celse küşat olundu.

Evvelâ bundan evvelki hâfl celse zabıt hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

KIRK İKİNCİ İNİKAT

11 Mayıs 1338 Perşembe

İKİNCİ CELSE

Rauf Beyefendinin tahtı Riyasetlerinde bilnikat; Antalya Mebusu Mustafa Beyin İtalya ile olan mu-nasebete, Amasya Mebusu Ali Rıza Efendinin Mos-kova sefarethanesi ahvaline, İzmit Mebusu Sırrı Be-

yin Soke ahvaline dair sual takrirlerine Hariciye Ve-kili Yusuf Kemal Bey tarafından cevap ita olunarak celsei aleniyeye geçildi.

Reis

Kâtip

Reisvekili

İzmir

Rauf

Enver

REİS — Zaptı sabık hulâsasını kabul edenler... Kabul edildi.

2. — EVRAKI VARİDE

İstihzah

1. — Trabzon Mebusu Ali Şiikrü Bey ve rüfeka-sının Pontis meselesi ve Trabzon Müdafai Hukuk Cemiyetine dair Dahiliye Vekilinden istihzahı tak-riri.

REİS — Efendim Trabzon Mebusu Ali Şiikrü Beyle rüfekasının Dahiliye Vekâletinden bir istihzah takriri var. Bu takririn bazı fikiratının hugun alenen mevzu bahis olmasında belki menafîi milliyeyi ihlâl eder mahiyette bazı işaat vardır mülâhazası hasıl ol-du bende. Aynı zamanda Şiikrü Beyefendi de celse-nin kısmen hâfl, kısmen aleni devamını iltizam etti. Tensip buyursanız bir kere okunsun ve Heyeti Âli-yeniz hâfl veyahut aleni olmasını takdir buyursun. Belki memleket için mazarratı mucip olacak bazı işaat vardır. Tensip buyursanız okunsun.

Türkiye Büyük Millet Meclisi

Riyaseti Celilesine

Dahiliye Vekili Fethi Beyefendinin kanaati âc-zanemce memleketi maatteessuf lâyıkıyla tanıyama-sı ve halkın ahvali ruhîyesine vakıf bulunmaması ve hatta uzun müddet memlekettten uzakta bulun-ması dolayısıyla de teşkilâtı hazıralı milliyemizin te-ferruatını kavrayanmış bulunması yüzünden bugüne

kadar nazarı müsamahası önünde cereyanına müsaa-de ettiği kanunsuz, yolsuz ve istiklâl mücadelemizin ruhiyle gayri kabili telif icraatın bir müddet daha devamını menafîi milliyemize bilkülliye mugayir gör-düğümden atıdaki on bir maddenin miri mumaileyh-ten müstacelen istihzahını teklif ederim.

1. Dairei intihabiyem merkezi olan Trabzon şeh-ri ile havalisi askeri kumandanının icraatı keyfiyesi neticesi olarak gayri kanunî tevkifat, hapis, mesaki-ne taarruz, halkı mücellihan tehdit ve muayyen za-manlarda umumî ve hususî tarikleri set suretiyle de gerek şehir dahilinde ve gerek şehir ile mülhakat ara-sındaki müruru uburun tevkif ve muamelatı nasıl ta-til edilmesi. Bu maddeye müteferri vekâilin birer misali berveçhi atı tespit edilmiştir.

2. Yunıza nahiyesinin Şane karyesi muhtarı Aziz Çavuşun gayri kanunî olarak tevkif ve kalede hapsi, bilâhara tarafı acizanemden vuku bulan teşebbüs üzerine ciheti mülkiyeye teslimi ve müddei umumî-ligin menî muhakeme ve tahliye kararına rağmen tekrar kumandanlık tarafından tevkif ve kalede hapsi.

3. Mesakine taarruza misal olmak üzere rüfe-kamızdan Trabzon Mebusu Celâlettin Beyin hane-

sine zabıtların girmesini ve mahdumu Bedri Efendi'yi tehdidini ve Yımra Nahiyesi karyelerinden bir çoğunda girilmedik hane kalmadığını zikr ile ıktıfa ederim.

4. Değirmendere'de bir bakkaldan piyasanın dışında bir fiyatla şeker almak isteyen bir zabıtlın bakkalın muvafakat etmemesi üzerine bakkalı tehdidi ve tahaddüs eden münakaşası lisaniye üzerine istişhap ettiği dört müselleh neferi siperlere yatırmak suretiyle tehdidatı müsellehada hulfınması.

5. Şehir dahilinde vesika yüklemek hahanesiyle hem de alaturka saat on bir on bir buçukta bütün müdürü uhur ve münakaşaları tatil edilmesi.

6. Değirmendere yolu gibi Trabzon'dan Erzurum'a giden bir şehrahi katılmak suretiyle şehirle mülhakat arasındaki muvafakatın uzun müddet tekkil ve tatil edilmesi.

Madde 2 — Bütün bir yolsuz ve halkı ezici muamelât nebicesi olarak merkeze vukuhulan şikâyet üzerine Trabzon'a izah edilen tahkik heyetinin tahkikatından henüz bir netice çıkmaması.

3. Erzurum, Sivas Kongreleri mukarreratına tevfiқан intihap edilmiş ve memleketi ifa ettikleri hürdeniati mebrure herkesçe molunı ve müselleni olan Trabzon Heyeti Merkeziyesi muamelâtının sarahati kanuniye hilâfında Hükümet tarafından tetkik ettirilmesi.

4. Millî cemiyetler, bilhassa bugünkü teşkilâtımızın temelleri olan Müdafaa Hukuk cemiyetleri elde mevcut nizamnamei hususiyelerine ve cemiyetler nizamnamei umumisi ahkâmına göre doğrudan doğruya kongrelerine karşı sual ve bilhassa hesabatını kongrenin nazarı muhakeme ve tasvibine arz mecburiyetinde bulundukları halde Trabzon Müdafaa Hukuk Cemiyeti Heyeti Merkeziyesinden Hükümetçe hilâfi usul ve kanun hesap istenilmesi.

5. Trabzon Müdafaa Hukuk Cemiyeti Heyeti Merkeziyesinin muamelât ve hesabatını tetkike memur edilen heyetin tetkikatını garazkârane bir nizamda sevk etmek istediğini fark ve derk eden Heyeti Merkeziye Reisi ve azaları pek buluranlı geçici su son seneler zurlunda ifa edegeldikleri hizmetatı vatanperveranenin makûs bir tecellisi olarak telâkki ettikleri bu nolâyyık ve hayriyetşekence muamele üzerine derhal istifa ettikleri halde istifaları kabul edilmiyerek bir çok aylar sonra ortada mevcut nizamnamenin sarahati katıyesine rağmen Vali Vekili tarafından teşkil edilen bir heyeti mütecebbiseye devri muameleye tebar edilmeleri ve hatta Müdafaa Hukuk

Heyeti Merkeziyesinin hiç bir sıfat ve salâhiyeti kalmadığı yolunda karakollara kadar emirler vermek, ilânlar yapılmak suretiyle memleketin bu güzide, vatanperver ve hanıyetli evlatlarını tezell ve tahkirc kıyâmı edilmesi.

6. Alelhusus Trabzon meselesi namı altında hiç yoktan ihdas edilen meselede şahsen alâkadar olan Fırka Kumandanı epey zaman evvel mercince haşka bir mahale tayin edildiği ve yerine diğer bir kumandan gitmiş bulunduğu halde Vali vekili sıfatıyla hâlâ Trabzon'da hırakılarak kendi hakkında helki de pek muhik bir surette şikâyet etmiş olan Müdafaa Hukuk Heyeti Merkeziyesi azalarının yine bir kumandan vasıtasıyla manen ezdirilmek istenilmesi.

7. Bir lüzumu siyasi üzerine merkezce sahilde dahil nakilleri emredilen hıristiyanlardan asıl tehlikeli olan bazı münevver kimselerin Trabzon'da alıkonulmaları ve bazılarının da İstanbul'a gitmelerine müsaade edilmesi.

8. Merkezden verilen emre tebaan Akcaabat Kazasının Trabzon tarikiyle dahil sevk etmek istediği ve biraderi Amasya İstiklâl mahkemesince idama mahkûm edilmiş bulunan Entiyeci oğlu Vali tarafından kâfilden alınmak suretiyle ve Akcaabat kazasının itirazlarına rağmen Trabzon'da alıkonulmuştur.

9. Mündros müzarekesinden sonra Trabzon'da cereyan eden bir muhakeme esnasında aşımdiden sonra Türklerin buralarda hakkı hayati yoktur, buraları Pontus Hükümetine aittir diyen ve bu ifadeyi mahkeme kuvudatında bulunan genç bir komitacı (Dava Vekili Afrididi) nin İstanbul'a gitmesine müsaade edilmiştir.

10. Hükümet, yine bir lüzumu siyasi üzerine bu güne kadar Rumların hanice gitmelerine müsaade etmediği halde son zamanlarla Samsun'a giden Dahiliye Vekili Beyin bir hayli Rum ailelerinin İstanbul'a gitmelerine müsaade etmesi ve maharı müsaade olan ailelerin Yelkençi oğulları, Andavallı oğulları ve Entiyeci oğulları gibi hem pek zengin, hem de Pontusçülüğün pisvalarından olan ve erkânından bir kısmının Amasya İstiklâl mahkemesinde ihanetleri tahakkuk edip cezalarını gören ailelerden olması.

11. Trabzon'da hadis olan mesarılı yakından tetkik etmek üzere Trabzon'a giden Dahiliye Vekili Beyefendinin halk ile zerre kadar temasa lüzum görmeksizin yalnız Vali vekili olan Fırka Kumandanı beyle görüşmekle ıktıfa etmesi.

12. Bilhassa Pontusçü Rum eşkiyasının del'i muzaratı maksadiyle Canik havalesine azinet etmiş

olan Dahiliye Vekili Beyefendi avdetinde o havali mebuslarına ancak sekiz yüz kadar ve müteferrik mahallere dağılmış Rum eşkiyası mevcut olduğunu söylemesine rağmen Tokat havalisinde ve hatta Tokat şehrine iki üç saat mesafede bulunan çok İslâm köylerinin ve bu eşkiya tarafından yakılması ve el'an bu şakilerin Erbaa ve Samsun havalisinde hatırla Samsun'a girmegi göze alıracak derecede cüretkârane bir şekilde - icrayı şekavet ve melânet etmeleri.

II. Sureti mahsusada Canik havalisindeki şekavet men. maksadıyla o havaliye seyahat etmiş olan Dahiliye Vekili Beyefendinin icraatı hakkında şimdiye kadar Meclisi Âliye izahat vermemesi ve bu sukûta son fığaz hadisesinin delâlet ettiği manayı müessife de inzulam edince vukubulan seyahatin hoş ve sırf azat bir kalem masraf. menzilesinde kaldığının tahakkuk etmesi ve maatteessüf o civar müslümanlarının el'an daha ziyade zulüm ve itisafa maruz kalmaları.

Trabzon Mebusu	Canik
Ali Şükrü	Süleyman
Erzurum	Tokat
Salih	Hamdi
Beyazıt	Malatya
Atif	Lütfi
Beyazıt	Trabzon
Şevket	Celâlettin
Corum	Bursa
(Okunamadı)	Necati
Tokat	Van
Rifat	Tevfik
Siverek	Karahisarısahip
Lütfi	Ömer Lütfi

Bolu

Şükrü

REİS — Efendim, istizah takririnin tazanimun ettiği hususat malumu âliniz oldu.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Şekli hakkında bir şey arz edeceğim, müsaade buyurun efendim.

Zalî âlinizin heyet söylemiş olduğu mesele hakkında bir nokta var. Bendenizin evvelce verdiğim

takrir iki kısma havi idi. Yedi maddesinin müzakeresi aleni celsede olması ve müfletin duyması lâzım idi. Mütebakisinin yanı Pontüse ait mesailin de hafi celsede müzakeresini talep etmişim. Bilâhare iki şekil olmaz denince bendeniz onları silmiş idim. Zaten istizah da şimdiki kadar tehir etmeğimi menleketin selâmeti için idi. Rica ederim eğer istizahım kabul edilecek olursa yine evvelce arz ettiğim veçhile bu açık olan kısmının aleni ve mütebaki kısmının celse hafiye müzakeresini rica edeceğim.

REİS — Efendim, istizahın ne gibi hususata dair olduğu tabii malumu âliniz oldu. Buna dair bir fikri mahsus istihsal olunmuştur. Heyeti umumiyesi aleni celsede okunacak ve reye konacaktır. Bu suretle reye vazını kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. (Anlaşılmadı sadaları). Heyeti umumiyesini aleni olarak kabul edenler. (Gürültüleri).

Müsaade buyurun efendim, istizah okundu. İstizah kabul edilmek için aleni celse olması lâzımdır. Kabul edilmezse hafi celsede okunması lâzımdır. Şimdi aleni celsede heyeti umumiyesinin okunmasını kabul edenler...

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devanlar) — Müsaade buyurun efendim. Olmaz Reis Bey; rica ederim, lütfen ikiye ayırınız.

REİS — Müsaade buyurun o arzunuz da tatmin etmek için de reye koyacağım. Tekrar istizahın aleni celsede okunup hafi celsede müzakeresine tarafı olanlar lütfen ellerini kaldırsın. Bu usul kabul edilmedi efendim.

Şimdi sahibi istizah teklifinde ısrar ediyor ve diyor ki bir kısmının yanı yedi maddesinin aleni celsede okunup aleni celsede müzakere edilmesini ve diğer kısmının hafi celsede okunup hafi celsede müzakere edilmesini kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. Ekersiyet hâsil olmamıştır. Şu halde istizah takririni ne şekli alenide ve ne de şekli hafide müzakeresi kabul edilmemiştir.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devanlar) — O halde efendim; aleni celsede okuyacaksınız.

REİS — On dakika teneffüs etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

ÜÇÜNCÜ ÇELŞE

REİS : Rois Sanı Rıza Beyefendi

KÂTİP : Anı Bey (Kaysarı)

REİS — Çelşe hafı olarak küşat edilmiştir ve za bit ınılacaktır. Heyeti Unumiyenize Dahiliye Vekilinin kabul ettiği Şekli reyı Ölinize ıkıran etmek üzere vazdediyorum. Trahzon Mebusu Ali Şukru Bey ve rüfekası tarafından verilen istırah, ki mealı Heyeti Celilesinize malumdur. Dunun Trahzon Mudafası Hukukuna ait olan aksamı aleni müzakere edilmek üzere ve Pontüs'e ait olan aksamı hafı müzakere edilmek üzere Dahiliye Vekili Bey tarafından kabul ediliyor. Bunu kabul edenler lütfen el kaldırsın. İki suretle müzakeresi eksensiyette kabul edilmiştir.

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) — Çelşe aleniye tahvil edilmesinden iki küğı okuyacağım, inüsaade eterseniz.

REİS — Efendim çelşe aleni olmuştur. Hariciye Vekili Bey hafı çelşe talep ediyor. Kabul edenler lütfen el kaldırsın. Hariciye Vekilinin hafı çelşe talebi kabul edilmiştir.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Efendim. 11 Mayıs tarihinde Moskova'dan çekilmiş ve 17 tarihinde bize vasıl olmuş Őu telgrafı aldım. İmza Moskova Sefaret İkinci Kâtibi Zeki Hakkı. (Okundu)

Sualer ve Cevaplar

1. — İzmir Mebusu Mahmut Esat Beyin, Babüli tarafından İtalyan'lara şimendifer, maden, vesair ve işletme hakları verildiğinin derece şıbbatı, böyle haklar verilmiş ise bunun İtalya Devleti nezdinde protesto edilip edilmediği ve Babüliye Milleterarası hiç bir vazı hukukisi bulunmadığı hakkında ihtaratta bulunup bulunmadığına dair Hariciye Vekilinden suali.

REİS — İzmir Mebusu Mahmut Esat Beyin Hariciye Vekâletinden bir sual takriri var okunacak.

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Âbide münderic suallere Hariciye Vekâleti Celilesince cevap ita buyurubnasını rica ederim efendim.

1. Dabiâli tarafından İtalyan Devletine Anadolu'da şimendifer ve maden vesaire intilyınları ita edilmişine dair menabü muhtelif tarafından teyit olunan hadiseden Hariciye Vekâleti Celilesi haberdar mıdır? Ve bu hususta lütfen cevap verebilir mi?

2. Hadise doğru ise Hariciye Vekâleti meseleyi İtalya Devleti nezdinde protesto etmiş ve böyle bir mukavelenin beynelmilal hukukiyatça keentlemeyekün hükmünde olduğunu diğer dost Devletlere iblağ etmiş midir?

3. Milletın kavanin ve teşkilâtı esasıyısı mucibince memleketin mukadderatı hakkında hiç bir vecihle idare kelâm etmek ve taahhüdatta bulunmak hakkını malik olmayan ve bir vazı hukukisi bulunmayan Babı Âliye Mükümetinizce bu meseleden dolayı ihtaratta bulunmuş mudur? Hariciye Vekâleti Celilesi hu cihetleri lütfen tenvir ederler mi?

18 Mayıs 1338

İzmir Mebusu

Mahmut Esat

REİS — Efendim Hariciye Vekili bu suali kabul etti. cevaplarını vereceklerdir.

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) — Birinci suale haberdar mıdır diyorlar. Haberdarım. Yani haberdar sözü Babüli tarafından bize yazılmış veyahut İtalya Hükümeti Hariciye Nazaretinden tarafında mümessilimize yazılmış suretinde değildir. İstanbul'da bulunan memurumuz bize bu meseleyi yazmış.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakir) — Zatı Âliinize yazmışlardı.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Son mesele hakkında söylüyorum. Evvelce maruzatta bulunduğumdu geçende bir suale cevaben. Yani evvelce İstanbul ile İtalya Hükümeti arasında bazı müzakerat cereyan etmiş ve o müzakeratı bize Paris'te iken haber İtalya ile Babüli arasında mevzubahis olan noktaların bir listesini vermişlerdi. Onu da tabii geçen gün uzun uzadıya okudum Haberdarız.

İkinci suali hadise doğru ise Hariciye Vekâleti meseleyi İtalya Devleti nezdinde protesto etmiş ve böyle bir mukavelenin beynelmilal hukukiyatça keentlemeyekün hükmünde olduğunu diğer dost Devletlere iblağ etmiş midir?

Birinci kısım yapılmıştır. Yani mümessilimize emir verilmiştir. Fakat bunu protesto ediniz şeklinde emir verilmemiştir. Çünkü Büyük Millet Meclisinin kanunu İtalyan'lara malum idi. Biz İtalyan'lara gö-

rüşüğümüz zaman biz kabul etmiş olmaksızın İstan-
bul'un yaptığı mukavelatin muteber olduğunu kendileri de biliyorlardı. Bu gün görüşülmüyor. Na-
mahfih mümessilimize bu nokta söylenildi.

Yalnız bizim anlatmak istediğimiz nokta İtalya
öteden beri bizimle münasebette bulunduğu ve öte-
den beri İtalya Büyük Millet Meclisi Hükümetine
hayırhahlık ettiği iddiasında bulunduğu halde elân
İstanbul Hükümetiyle bu gibi şeylere teşebbüs etmesi
ve kalkışması bize mucibü teessür oldu. Sonra aynı
zamanda İtalya sizinle de yaparız diyor ve ısrar edi-
yor. Tabii arz ettim. Bizimle İtalyanların görüşmesi
meseleri tabii bu suale taalluk etmiyor. Yani der-
desttir, evet veya hayır. Sonra diğer Devletlere ib-
lağ etmiş midir buyuruyorlar? Bu usulu henüz tesis
etmedik. Hakları vardır. Umumî bir şey yapılmak
lâzım gelir. Fakat şu sırada ortada Büyük Millet
Meclisinin kanunu varken ortada Teşkilâtı Esasiye

kanunu varken kanunu esasımız hükmünde bulunan
diğer ahkâmı varken ve bunı diğerlerine de tebliği res-
mî olarak nesrolünmek lâzım idi. Onlara nesrolün-
mek suretine değil bizzet nesredilmistir. Onların nes-
riyatı da bizzet malumdur. Onun için ikinci usule he-
nüz gilemiyoruz.

Sonra diyorlar ki bir vazî hukukisi bulunmayan
Babiülye Hükümetimizce ihtaratta bulunmuş mu-
dur? Hükümetimizce Babiülye ihtaratta bulunması
zannediyorum Büyük Millet Meclisi yalnız bir me-
sele için ihtarda bulunmadı, Büyük Millet Meclisi
İstanbul'da bulunan heyetin vaziyeti ne ise onu ver-
di ve o esasta devamı edip geliyor. Bilmem kâfi mi-
dir? (Kâfi sadaları)

REİS — Celsemin hafî devamını kâfi görenler lü-
fen el kaldırsın. Celsemin aleni olması kabul edilmiş-
tir, efendim.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

10 Haziran 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULASASI	368
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	368
İstisna	368

1. — Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey ve rüfekaasının, Pontüs meselesi hakkında Dahiliye Vekilinden istizah. 368/412

Cilt : 20

51 nci Ciltin, 2 ve 3 nolu Celse

ELLİ DİRİNCİ İNİKAT

10 Haziran 1338 Cumartesi

İKİNCİ CELSE

REİS : Reisisâni Rauf Beyefendi

REİS — Celsei hafiyec kuşat olundu.
Zaptı sabık hulâsasını okuyoruz.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

ELLİNCİ İNİKAT

8 Haziran 1338 Perşembe

ÜÇÜNCÜ CELSE

Reisisâni Rauf Beyefendinin tahtı Riyasetlerinde bilimsik Trabzon Mebusu Ali Şükru Beyin Dahiliye Vekâletinden olan istizah tahririnin Pontüs meselesi hakkındaki kısmına devam edilip edilmemesi reye konularak vaktin geç olmasına mebnî cumartesi günü

devamı kabul olunup cumartesi günü ictima olunmak üzere celseye nihayet verildi.

Reis	Kâtip
Reisisâni	Muş
Rauf	Mahmut Sait
	Kâtip
	İzmir
	Enver

REİS — Zaptı sabık hakkında söz isteyen var mı?
Kabul edenler : Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

İstizah

1. — Trabzon Mebusu Ali Şükru Bey ve rifekâsinin, Pontüs meselesi hakkında Dahiliye Vekilinden istizah.

REİS — Efendim, istizahnamenin yedinci maddesinden itibaren, Pontüs meselesi ile alakalı kısmın müzakeresine başlıyoruz.

ALI ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Reis Bey, usul hakkında söz söyleyeceğim.

REİS — Okusunuz da ondan sonra efendim.

Madde 7. — Bir lüzumu siyasi üzerine merkezce sahilden dahile nakilleri emredilen hıristiyanlardan asıl tehlikeli olan bazı münevver kimselerin Trabzon'da alıkonulmaları ve bazılarının da İstanbul'a gitmelerine müsaade edilmesi.

Bu madde üzerine misaller :

1. Merkezden verilen emre tebean Akçaabat kazasının Trabzon tarafıyla dahile sevk etmek istediği ve biraderi Amasya İstiklâl Mahkemesince idama mahkûm edilmiş bulunan Enfiyecioğlu, vali tarafından kafileden alınmak suretiyle ve Akçaabat kazasının itirazlarına rağmen Trabzon'da alıkonulmuştur.

2. Mondros Mütarekesinden sonra Trabzon'da cereyan eden bir muhakeme esnasında «Şimdiden

sonra Türklerin huralarda hakkı yoktur, huraları Pontüs Hükümetine ittira» diyen ve bu ifadesi mahkeme kuyudatında mazbut bulunan genç bir komiteci dava vekili Akrididin'in İstanbul'a gitmesine müsaade edilmiştir.

REİS — Fethi Beyefendi hakkında Tokat Rifat Beyin de aynı meseleye dair istizahı vardır (Evet sadaları)

(Tokat Rifat ve Hamdi Beylerin tahrirleri okundu.)

ALI ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Efendim, bu istizahlar Heyet-i Celileye takdim edildiği gün iyi hatırlarsınız ki bendenizin istizahım yekpare bir istizah idi. Bunda Pontüs meselesi ayrılmış değildi. Yalnız bendeniz Pontüs meselesinin bilhassa şu zamanda aleni celsede mevzuubahis edilmesini muvafık görmediğim gibi ayrıca Reis Beyefendiye de şifahi olarak arz ettim. Bunun şu zamanda aleni celsede mevzuubahis edilmesinin mazarratını bildiğim için bu itibarla celsei hafiyede müzakeresini muvafık gördüğüm gibi Dahiliye Vekili Beyefendi de bu nokta nazarı tensip buyurmuşlardı. Zaten bir küll mahiyetinde olan istizahta şu menfaati vataniye endişesiyle iki kısma ayrılmıştı. Sonra esasen bendenizin istizahımda dikkat bu-

yurulursa hafi celseye bırakılan yalnız Pontus meselesi değil - Trabzon'da bulunan Pontüscüler meseledir. Yani istizah heyeti umumiyesi itibariyle bir küldür. Yani biz yalnız menfaati millîye dolayısıyla bunu yapmış idük. Geçen günkü aleni celsenin nihayetinde henüz müzakerenin kifayeti reye konmadan evvel söz almış ve beş on dakikada arz etmiş ve demiştim ki, Dahiliye Vekili Beyefendinin verdikleri cevap üzerine benim de beş on dakikalık sözlerimi vardır, bu nazarı itibara alınınsa vechile söz verilsin demiştim ve bu vechile verilmiştir. Yani istizahının yedinci maddesine mukadde ilâhileriyle ve o günkü karara binaen bendeniz Dahiliye Vekili Beyefendinin izah etmiş olduğu nikatı Heyeti Umumiye'ye arz etmişim ki hakikat tezahürü için Meclâza karar Heyeti Celîleye aittir. Zannediyordum ki karar da bu şekilde verilmiştir. Rica ederim, (Aleni celse zaten olmaktadır sadaları) Aleni celse olacaktır ve herkes söyleyecekse buna bendeniz de razıyım.

REİS — Ali Şukru Bey, fiibakkâkâ perşembe günü müzakerenin kifayeti mevzu bahis olduğu zaman karar alınmadan Heyeti Âliyenizde bazı ifadeleri olduğunu söylediler ve Dahiliye Vekili Beyefendinin sözlerine cevap olmak üzere söz söyleyeceğimi ifade etmişti. Bu ifadelerini Heyeti Âliyenize tekrar ifade ediyor. Bazı zevat da aleni celsede söylenmesi hususunda ızhârı arz ediyorlar. Şu halde evvelenizle Ali Şukru Beyin ilâve heyanatını aleni celsede kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. Ekseriyette kabul edildi.

Şu halde hafi celseye Dahiliye Vekili Beyefendinin beyanatıyla müzakereye başlıyoruz.

ALI FETHİ BEY (Dahiliye Vekili) (İstanbul) — Efendiler, rüfekâyı muhteremlerden Tokat Mebusı Kâfiyatı Beyle Hamdi Beyin Pontüs mescesetine dair vermiş oldukları istizahı takririnde diyorlar ki Rumları yeni baştan mütezayit bir gayz ve kin ile müslümanların başına bela etmeleri esbabını Vekil Reyden sorarız.

Bundan maksatları anlaşıldığına göre, bendeniz Rumları yeni baştan bu milletin başına bela etmişim. Eğer münakaşayı bu yola dökmek istiyorlarsa bunu itiraf etmeye mecburum ki bu bir mugalataдан ibarettir. Fakat mugalata ile davanın kazanılamayacağını iddia ediyorum. Cenabı Hakka arzı şükrederim ki kendileri de takrirlerinin metninde sözlerini birkaç defa yine kendi yazılarıyla tektizip etmişlerdir. Demişlerdir ki, harbi umuminin yani seferberliğin bidayetinden beri bu eşkiyaların yani Pontüs eşkiyala-

rının islâmlara yapmakta oldukları mezalim ve sair reye nihayet vermek maksadiyle uç livâ mebusları akdi içtima etmişler ve bazı mukarrerat itihaz etmişlerdir. Binaenaleyh, bendeniz Rumları bu milletin başına bela etmedim ve edemezdim. Böyle ağır ve mugalatalı bir itihamda bulunmak zannederim muvafık vicdan olmasa gerek. Harbi umuminin yani seferberliğin bidayetinden beri oradaki müslümanlara envar mezalim yapıldığı itiraf etmekte olan muhterem rüfekâyı şunu hatırlatmak isterim ki seferberlikten şimdiye kadar sekiz sene geçmiştir ve orada bulunan Rumların adedini yalnız Samsun livâsı dahilinde Samsun nüfusunu arz edecek olursam, seksen beş bin Rum vardır.

Binaenaleyh, sekiz seneden beri memleketin başına hakikaten helâ olmuş olan bu Rumları bir an evvel tahir etmek, temizlemek için bendeniz zannediyordum ki şimdiye kadar yapılmış olan tedabirden en müessirlerini ben yaptım ve şimilî ispat edeceğim ki bu hususta tehlülhamd bir dereceye kadar muvaffak oldum. Rivâ suretile bu bahse geçmeden evvel Ali Şukru Beyin vermiş olduğu istizahı takririnde hafi celsede müzakere edilmesi lâzım gelen bazı mevadda temas etmek isterim, o maddelerden birisi de geçen gün Meclisi Âlinize vaad etmiştim. Samsun'da bazı mesail için sokaklarda müruru uburun münkati olduğu vesaire hakkında bir madde vardı. Bunu aleni celsede arz ederim.

Trabzon'da vardır. Efendiler, bu muamele geçen senenin temmuzunda yapılmıştır. Binaenaleyh, bendeniz henüz Ankara'ya muvasalat etmediğim bir zamanda vaki olmuştur. Değil vekillüğim zamanında Ankara'ya vasıl olmadığım bir zamanda vaki olmuştur. Bendenizin acemliğime ve atıvalı mahalliyeye idenî vukufuma binâen memleketle böyle seyyiatı hal vukubulduğuna dair iddiada bulunanlardan rica ederim ki henüz Ankara'da değil iken vukubulan bu gibi mesail bana atfimes neler. Çünkü bana atfedilemez. Etilvaki malûmu Âliniz olduğu vechile geçen senenin haziran ayında Yunan'ın bazı gemileri Karadeniz ile bazı limanlarımızı topa tutmuştu. Bunun üzerine Heyeti Vekilece sahilde bulunan Rumlardan 15 ilâ 50 yaşında bulunanlardan eli silâh tutanların dahile nakilleri için bir karar itihaz olunarak bu karar Şark cephesi kumandanlığından Trabzon firka kumandanlığına tebliğ olunmuştur ki bu temmuz ayında vaki olmuştur. Trabzon malûmu Âliniz gayet büyük bir şehirdir ve vapurların memerrî olması hasebiyle orada cereyan edecek ahvalın harice aksetmek ihtimali vardır. Bunun üzerine mevki ku-

mandanı bu tedbiri icra etmek için bazı ihtiyatlara müracaat etmiştir. O vakit fırka kumandanı, elyevni vali vekâletinde bulunan Sami Bey fırka kumandanlığında bulunmuyordu. ondan evvel Miralay Sevfi Bey fırka kumandanlığı vekâletini ifa ediyordu. Bu dahildeki meseleyi hüyük bir şehirde tehcir şekline sokmamak için fırka kumandanı bir tedbir düşünmüş ve tevellütü müslim ve gayri müslim efradın ahzı asker kanunu mucibince Trabzon'da bir hafta zarfında mülhakatta da on beş gün zarfında şubelerinden askeri vesika almalarını ve aksi takdirde vesika almayanların meşkük addedilerek vesikasızların fırkanın en uzak noktalarına, mürettebatına sevk edileceği ilân olunmuş, bundan maksat da bu suretle vesika almayacak olan hıristiyanları bu suretle en uzak mürettebata sevk ve isal ile onları müretteplerine sevk etmektir. Bu yaptığı tedbir ile sırf Trabzon'un nezaketi mevki için icabeden tedbirin ifasından ibaret kalmıştır. Filvaki bu ilân yapıldıktan sonra Trabzon'da vesika alanlar almış, fakat alanların miktarı şehir dahilindeki nüfusa nazaran pek az olduğu için derhal fırka kumandanı zati maksadı emir olduğu vechile hıristiyan mahallerini taharri ettirmiş ve bu suretle hıristiyan mahallerine mensup olanlardan vesika aramıştır. Vesikasız olmayanları da derhal fırkanın en uzak yerlerine sevkedeceğim diyerekten hunları mahalli müretteplerine sevk etmiştir. İşte Mebusu muhteremin şikâyet ettiği muamele bundan ibarettir. Esas itibarıyla şayanı takdir olan bir tedbirden olan bu muamele evvelce de arz ettiğim vechile zamani acizanemden ve buraya muvasalatı acizanemden evvel vukubulmuştur. Esasen buna cevap vermek mecburiyetinde olmamakla beraber sırf Meclisi Âlinizi tenvir maksadıyla keyfiyeti arz ettim. İşte bu hal ki bu suretle mahallât heyeti ihtiyarileri vasıtasıyla memurini askeriye ve mülkiyeden mürekkep heyetle Trabzon hıristiyan mahallâtından yapılan taharriyatta 439 nefer derdest edilmiş bundan 256 kişi kamyonlarla, 173 nefer de yaya olarak sevk edilmiştir. Mesele bundan ibarettir. Bir lüzumu siyasi üzerine merkezden dahile sevkine karar verilen hıristiyanların asıl tehlikeli olan bir takım münevver kimselerin Trabzon'da alıkonulmaları ve diğerlerinin İstanhula gitmesine müsaade edilmesi ve buna mumasıl olmak üzere Enfiyecioglu namında birinin de Akçaabat kazasının itirazına rağmen Trabzon'da alıkonulmasıdır. Bu muameleden zerre kadar malûmatım yoktur. Yalnız Trabzon'dan keyfiyeti istifsa ettim, aldığım telgrafı size aynen okuyorum :

«Enfiyecioglu Mardiros'un emsali vechile dahile sevk edildiği maruzdur.» Emsali vechile dahile sevk edilmiştir diyor.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) -- Tarihi kaç efendi?

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — 3 Nisan 1338 tarihli dir. Emsali vechile kafileden alındığına dair malûmatı da sormaya mecbur oldum. Diyor ki, Akçaabat kazasında ki tamamıyla istizah takritlerindeki malûmata muhalif olarak bu adamların bir çokları tarafından Harbi Umumideki Rus istilâsında iken ahali islûmiyonin pek çoklarına muaveneti görüldüğünden dolayı onların vukubulan müracaatlarına binâen evvelâ Vali Hazım Ucy tarafından alıkonulmuştu, sonra da emsali vechile 24 Nisan tarihinde sevk edilmiştir. Filvaki kış esnasında sevkîyat tatil edilmişti. Yollar karla mestur olduğu için nakliyat yapılamamıştı ve yollarda da telefat vaki oluyordu. İnsani bir nokta nazardan sevkîyatın ilkbahara takviki tavsiye olunmuştu. İşte ilkbahardaki sevkîyat arasında bu da akran ve emsali arasında dahile sevk olunmuştu. Mondros müharekesinden sonra Trabzon'da cereyan eden bir muhakeme cinasında aşım diden sonra Türklerin burada hakkı hayatı yoktur diyen ve bu ifadesi mahkeme kuyudatıyla sabit olan genç bir dava vekili ve komiteci Akridistin İstanhula gitmesine müsaade edilmiştir. Efendileri ben denizce Mondros müharekesinden sonra her hıristiyanın ne dediğini ve ne gibi harekâta bulunduğuun hepsini bilmek malûmu âliniz imkân haricindedir ve bilemem. Yalnız mahallinden şu telgraf alınmıştır : «Razi muamelâti dahiliye için Dersaadete gönderilmesi takarrür eden Bankı Osmanî Hukuk Müşaviri Akrididi İnsitat Efendiye vesika verilmesi Trabzon Usmanlı Bankası Müdüriyeti tarafından itirazı edildiği Vali Hazım Bey tarafından veriliyor. Rittabi mahallin valisi bu adamın dediğini ve hayatının ne merkezde olduğunu herkesden ziyade iyi tahkik etmesi ve bilmesi lâzımdır. Bu geçen senenin kânunuevvel aylarına tesadüf ediyor, bu telgraf o zaman gelmişti. Böyle dahil ve harice seyahat müsaadelerini mis teşarımız bulunan Hamit Reye tevdi etmiştim. Hamit Rey malûmu âliniz uzun boylu Trabzon Valiliğinde bulunmuş ve uzun boylu Trabzon ahvaline vukuf peyda etmiş bir zattır. Bu zat benim namıma bu Akrididi Efendiye İstanhula gitmesi için müsaade etmiştir. Bu zat bilmez ve Trabzon Valiliğinde bulunan Hazım Bey de bilmez ise bu hususta bana terettüp edecek bir kusur yoktur ve olamaz ve kendileri de o zaman beni tenvir etmemişlerdi. Sonra

şunu arz etmek isterim, ki Bankı Osmanî hüguin memleketimizde bir müessesesi malîyedir. Zannederim ki Maliye Vekâleti bunun muavenetinden her suretle istifade etmelidir. Bankı Osmanînin her şeyini reddetmemek ve karşılanmak için Maliye Vekâletinden bize tavsiyeler vardır. Bu hususta her türlü sühuleti göstermek için Maliyeden bize tavsiyeler vardır. Bankı Osmanînin Hukuk Müşaviri sıfatıyla bazı muamelât malîye ve bazı muamelâtı hukukîye için İstanbul'a gitmesi istilzâmı olunan bu Akrididîyi bu sıfatla biz ve hankuya muavenet olmak üzere gönderdik. Dedikleri gibi burada bir kasıt veya bize hüsumetkârane bir vaziyet almış olan bu adamı mahza bir kasdı mahsusla İstanbul'a gönderilmiş şekilde göstermek hakikatı başka bir şekilde göstermek demektir ki bu doğru değildir.

ISMAIL ŞÜKRÜ EFENDİ (Karahisarısahip) —
Sonra gelmiş mi, gelmemiş mi?

ALİ FETHİ BEY (Devamlı) — Bilmiyorum. Dahiliye Vekâleti artık bu adamın ahval ve hareketini mütemadiyen takip edecek mi? Mukümesi yine bir lüzumu siyasi üzerine hüguına kadar Rumların harice gitmelerine müsaade etmeliği halde diyar. Samsun'da bir takım ailelerin, Yelkenli oğulları ve Enfiyeci oğulları gibi hem pek zengin; hem de Pontüsçülüğün pişivalarından ve erkânından olan bir kısmının İstiklâl Mahkemelerince ihanetleri talakkuk eden ve ailelerinin ceza görmelerini ... Şurasını arz etmek isterim ki evvelimde lüzumu siyasi üzerine hıristiyanların dahil ve harice gitmesi için bazı kuyudat vardır. Fakat hiç bir hıristiyanın harice gitmesinin menolunacağını dair bir kayıt yoktur ve bu husustaki malûmatları katıyen doğru değildir ve bu esas haddi zatında doğru bir hareket olamaz. Pek âlâ bilirsiniz ki pek çok rüfekadan bu hususta bazı müracaatlara maruz kalmışım. Bazı hıristiyanların fakrî halinden başka yerlerde temini maişet etmeye mecbur kaldığından bahisle bunların Ankaradan İstanbul'a veyahut başka yerden diğer bir yere gitmesine dair bir çok müracaatlar vardır. Bu müracaatların cümlesini nazarı dikkate almaya mecburuz. Hakikaten hastalığından dolayı ya berayı tedavi ve ya berayı ameliyat İstanbul'a gitmesi lâzım olan bir adam varsa ve bu adamın hayatını kurtarmak İstanbul'a gitmesini mucip ise bir mahzur olmadığını ve bu adamın hüsnü hali teheyhün eden ve polisçe dâli şüphe bir hali mevcut değilse bu adamın ifnayı hayatına ben vicdanen razı değilim. Böyle adamları da göndermek mecburiyetindeyim ve bunun aksini illizâm etmek gayri insani bir hareket olur ve Avrupa'

İlârin bizim hakkımızda hıristiyanlar için illihamlarına bihakkın maruz oluruz. Binacınaleyh, polisçe ahvalı tetkik ederek ve gitmelerinde bir mahzur olmadıkları teheyhün eden, bahusus hamile kadınların bazıları bu zikrettikleri aileler içinde İstanbul'a gitmelerine zaruret hâsıl olan bazı kadınların gitmeleri ve bu da mahallinin gösterdiği lüzum ve icap üzerinedir. Bendeniz Samsun'da iken müsaade ettim ve burada iken de eliyem bu gibi vakti olan müracaatlara da elan müsaade etmekteyim. Çünkü bunun bilâfındaki bir hareketin hem vicdanca ve insanîyetçe gayri mugayir addederim. Andavâli oğulları gibi bir takım ailelere mensubiyetleri olması mevzubahis ediliyor. Kocasının veyahut erkeklerinin bihakkın görmüş oldukları cürümlerden dolayı bunların ailelerini ve bütün efradı ailesini tecrim etmek ve zannederim muvafık değildir.

SÜLEYMAN BEY (Canık) —

ALİ FETHİ BEY (Devamlı) — Süleyman Beyefendi Hazretleri zati âlinize söylüyorum ki dört tane Ermeninin İstanbul'a gitmesi için bendenize müracaatta bulundunuz ve hen bunları İstanbul'a gönderdim. Şimdi bunların neden İstanbul'a gönderildiklerini soruyorsunuz ve takrirc vaz'ı imza ediyorsunuz. Sizin bu tarzdaki hattı hareketiniz ne kadar muvafık ve makbul ise tabii Jüger rüfekanın da hareketleri ve hüsnü şahadetleri o kadar makbuldür zannederim. (Bravo sesleri)

SÜLEYMAN BEY (Canık) — Rica ederim, nasıl müracaat etti isem ayrıca söyleyeceğim orada.

ALİ FETHİ BEY (Devamlı) — Trabzon'da hadis olan mesaili orada yakından tetkik etmek üzere Dahiliye Vekili Fethi Beyefendinin halk ile katıyen temasa lüzum görmeyerek fırka kumandanı beyle görüşerek ıktifa etmesi denimleri katıyen doğru değildir. Bendeniz Trabzon'a gittiğim zaman Trabzon ahali hanîyetmendânının hüsnü kabulüne mazhar oldum ve belediye dairesine gittim. Belediye dairesinde memleketin bilumum eşraf ve ağyanı ve müteberanı geldiler ve onlarla görüştim. Ahali ile temas etmek için başka bir tarık yoktur zannederim. Belediye dairesinde herkesi kabul ettim de gibi hükûmette bana müracaat eden her zatı kabul etmekten başka halkla temas için bir tarık bilmiyorum. Dükân, dükân geziple herkesin hatırını sormak da zannederim bir Dahiliye Vekili için kahil değildir. Burada kendilerinin kasdetmek istedikleri Müdafai Hukuk Reisi Hacı Ahmet Efendi ile belediye dairesinde görüşük. Belediye Reisi muhtereminin kendilerince müteşekkirim.

bana evlerinde yer verdiler. Hüsnü kabul ettiler. Onun evinde bir saat kadar görüştüm. temas ettim ve beni Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinde bir ziyafetle davet ettiler. düşündüm. bu daveti kabul etmemek için kendimce bir mazeret buldum. (Çünkü Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin kısmi azamî höyle ziyafetlere masraf olduğu için ve bu masraf paraların masraflarının hisasında da hangi zatın şerefine ziyafet verildiği mukayyet olduğu cihetle benim namının da bu tahsisat raporuna geçmesinc razı olmadığım için (Atkıslar) davetlerini kabul edemedim. İşte halk ile temas etmemek meselesi, halkın temasından kaçınmak meselesi, sırf bu ziyafetin ademi kabulünden neşet etmiştir. Mekteplerine gittim. müftülerine gittim. bilcümle devaire gittim, hükümet dairesinde ilan ettim ve kim arzu ederse bana gelsin ve arzihalini versin dedim. Halkla temas için başka suretle bir çare olacağını bilmiyorum, bir çare varsa lütfen bildiriniz de şayet başka bir maksatla seyahata çıkarsam o suretle hareket ederim. Efendim, bundan sonra Pontüs meselesine giriyorum; Pontüs meselesine geldim; bendeniz Dahiliye Vekili olduğum zaman maişümü âliniz merkez ordusu kumandanı vardı. doğrudan doğruya mesul olan makam orası idi. Merkez ordusu kumandanlığının takibi eşkiya hususundaki salâhiyetinin ciheti mülkiyeye devrinden itibaren suruti mahsusada ve gayet itinalı bir surette meşgul oldum. Askerlerin azlığından vesaireden bahisle mahallinden işaret varit oluyordu. Bu işaret buradaki rüfeka da teyit ediyorlar ve bir gün encunende üç liva mebusları ıçtıma etti. Bu ıçtımada ittihaz olunan mukarrefat; ür sınıf efrat silâh altına alınacak ve oradaki fırka takviye edilecek ve bunların kaput vesaire gibi ihtiyacatı ve mahalli muavencet temin olunacak ve takibi eşkiyaya kemali germi ile mubâseret edilecek ve bilhassa eşkiyanın yaprak mevsiminden itibaren, ormanların yapraklanması mevsiminden itibaren eşkiyanın tenkiline başlanacaktır. Bendeniz Pontüs şekvelinin sekiz senedenberi memlekette yer tutmuş olan bu Pontüs teşkilâtının kal' ve imhası için gösterdiğim itinayı, alâkai mahsusayı göstermek, daha ziyade takviye etmek için bizzat kânunusani nihayetlerine doğru seyahata karar verdim. Yola çıktığım zaman zannederim Kânunusaninin yirmi sekizine tesaduf ediyordu. Buradaki ıçtıma bundan on, on beş gün evvel yapılmış idi. Merkez ordusuna emirler verilmiş idi. Maatteessüf hen Keskin'e vardığım zaman bu efradın silâh altına alınmadığı ve buna merkez ordusunca lüzum gösterilmediğini anladım ve Erkânı Harbiye-i Umumiye Riyasetine maruzatta bulundum. O

andan itibaren o efrat silâh altına alınmaya başlanmıştı. Bu yolda mütemadiyen bu işle meşgul oldum. Merziton ve Havza'ya vasil olduğum zaman merkez ordusu baki kaldıkça bu takip meselesini ciheti mülkiyeye mi yapacak, yoksa ciheti askeriyeye mi yapacak? Bunu bir haysiyet meselesi haline koydukça bu işin doğru girmeyeceğini söyledim ve o zaman rüfekadan Asım Bey ile beraber idi zannederim. Bu hususta yine maruzatta bulundum. Orada gerek ahâlinin ve gerek askerinin itimadını haiz olan bir zatın fırka kumandanlığı sıfatıyla fırkaya tayin olunması ve merkez ordusu teşkilâtının lağvına lüzum gösterdim. Zaten evvelce de merkez ordusu teşkilâtına nihayet vermek Erkânı Harbiyeye mütasavver iken ve merkez ordusunun da ve gerideki teşkilâtın tenkisi Meclisi Âlînin arzusu ıktızasından bulunduğundan merkez ordusu ilga olunmuş ve Cemil Cahit Bey fırka kumandanlığına tayin olunmuştur. İşte asıl işe mubâseret Cemil Cahit Beyin fırka kumandanlığına tayininden itibaren başlamıştır. O zamana kadar hep müşkülûla mücadele etmeye mecbur kaldım. Cemil Cahit Bey Fırka Kumandanlığına tayin olunmuş ve tertibat almaya başlamış idi. Bu da zaman ile oldu. Şubatın 22 ve 23 ncü günüdür. İyi hatırlımda değil. O gün umumi takihata mubâseret olundu. Evvelâ eşkiyanın en zivade tahassungâlı olan Noyan dağına hareket yapıldı ve bu hareket tekrar edildi, bir daha tekrar edildi, bundan sonra diğer mintakalarda da hareket yapıldı. Ondan sonra Tavşan dağı istikametinde hareket yapıldı. Velhâsıl müteaddit cihetlerde, müteaddit hareketi askeriyede bulunuldu. Flan hareketi askeriyeye devam etmektedir. Bunun neticesinde istihşal ettiğimiz netayıcı arz edeyim; Efendiler, 15 Teşrinievvel tarihine kadar merkez ordusu kumandanlığının memuriyeti esnasında yapılmış olan vukuatla Teşrinisaniden sonra yapılmış olan vukuatı zikredeceğimi. Fakat şurasını da ilâveye mecburum ki 15 Teşrinievvelden vekâlete geldiğim sırada bu mesuliyeti kendi üzerime almak ve bilfiil işe mubâseret olunmak için epey zaman geçmiştir. 15 Teşrinievvel kadar ihrak olunan mebaninin adedi köylerde 3 303, merkez ordusu zamanında 3 300; katledilenler 1 700, dağa kaçırılanlar 1 037, cerholunan 148, dağa kaldırılanlar 145'tir. 15 Teşrinievvelden Kânunuevvel nihayetine kadar iki o zaman devri teğettut idi. 415 mebanî ihrak olunmuş, 69 katil, 51 cerh vaki olmuştur ve Kânunusani bîdayetinden 15 Mayıs nihayetine kadar bu istizah takrirı verildiği zaman ona göre hesabı yaptırmış idim, maatteessüf o günden bugüne kadar hayli zaman geçmiştir; 151 hane ihrak

olunmuştur. 82 katil, 26 cerh vaki olmuştur. 5 kişi de dağa kaldırılmıştır. Yekûn 3 864 hane ihrak olunmuş 1 199 ... 3 968 kişi ... 253 kişi cerhedilmiş ve 150 (224) kişi cerhedilmiş ve 50 kişi de dağa kaldırılmıştır. Binaenaleyh, merkez ordusu esnayı icraatında 3 330 haneye mukabil zamana icraatımızda yani vekâleti acizanem zamanında 1 566 hane yakılmıştır.

BİR MEBUS BEY — Hanu kim yapmıştır!

FETHİ BEY (Devamlı) — 148 katle mukabil bizim zamanımızda 131 kişi katlolunmuştur ve 147 cerhe karşı 77 45'e mukabil 5 kişi dağa kaldırılmıştır. Binaenaleyh, bu rakamlar da gösteriyor ki ben deniz Rum eşkiyalarını bu milletin başına musallat etmedim, hilâkis kuvayı muzibatıyı onların başına musallat ettim, onu da şimidi ispat edeceğim; 15 Teşrinievvele kadar eşkiyadan dehalet suretiyle hayvan ve meyyiten veya mecruhan elde edilenlerin miktarı, dehalet suretiyle 638, hayyen 332, mecruhan 24, meyyiten 53, ceman 1 518'dir. Şimdi efendiler bu tarihten itibaren olan rakamlara dikkat ediniz; 588 meyyiten, yekûn 1 397 29 Künunusuniden Marra kadar ki takibatımıza hüfil başkılığımız zamandır. 2 238 dehalet suretiyle, 1 275 meyyiten, 33 hayyen, 3 136 mecruhan (Aravn sesleri), ceman 6 782.

EMİN BEY (Çanık) — Acile elmeyin.

ALİ FETHİ BEY (Devamlı) — 20 Marttan 15 Mayıs kadar 1 150 dehalet suretiyle, 1 559 hayyen, 8 mecruhan, 3 777 meyyiten, yekûn 16 928 kişi ediyor ki bunun 1 588 kişisi merkez ordusu Kumandanına aittir, 15 340 kişisi de bendenizin zamanına aittir. Efendiler on beş bin kişinin hayyen ve meyyiten veya mecruhan elde edilmesi büyük bir meydan muharebesidir. Bizim burada bulunan farkamız mütema diyen gece ve gündüz deniyerek, dağ, dere demeyerek, kış, yağmur demeyerek eşkiyanın arkasını bırakmamış ve takip etmekte bulunmuştur ve bu suretle bizden de tabii ziyat olmuştur. Bizden ziyat bu nispette değildir. Gayet cüzi ve fakat fevkalâde şayanı esettir. İşte efendiler, bendeniz bu suretle eşkiyayı bu milletin başına musallat ettim. Yaptığımız takibat esnasında bu suretle tenkil ettikten sonra erzak depolarını, sairelerini kâmilan tahrip ettik. Malûmu âliniz onlar eskiden kendilerine güzel barakalar vesaireler tesis etmişlerdi ve rahat rahat yaşamakta iktiler ve hatta etrafında ziraat de ediyorlardı ve ziraatleri de biçiyorlar ve yiyorlardı. Şimdi bunlara hiç bir erzak hırakılmamış ve bunların erzak ihfa ettikleri mahaller kâmilan tahrip olunmuştur ve bu su-

rette bunları aç bir halde bıraktık. Aç bırakmak en müessir bir tedbirdir. Fakat bu tedbirin mahzurlu uhretleri de var. Rittabi aç kalan bu adamlar etrafa saldırmakta erzak tedarik etmek için vaki olan tecavüzleri bu itibarla vaki olmuştur. Bu hususta bilcümle mutasarrıflar müttetikler. Son tecavüzat kendilerine yemek tedarik etmek için vaki olmuş tecavüzattan iharetir. Fakat şu fark ile ki bundan evvel vaki olan tecavüzatta köyle tamaniyle yakılır ve köyün dahilinde bulunan mutcaaddir hayvanat celp ve sevk olunur ve köyün bilcümle zehairi sevk olunurdu. Şimdi ise kerarcın aldığımız telgraflarda reyit olunuyor. Vaki olan tecavüzler ahali tarafından şiddetle mukabeleye maruz kalıyor. Ekseniyette bir kaç kişi 6, 7, 8, 10 adedi tabii vakaya göre teheddul eder - telef ve esir verdikten sonra kaçmaya mecbur oluyorlar. Ve bazı kere de iki, üç hane vesaireyi yakmaya muvaffak oluyorlar ve bazı sefer de tesaduf ettikleri koyun sürülerini vesair mevâşiyi sürmeye muvaffak oluyorlar.

ABDÜLGAFUR EFENDİ (Karesi) — Hakiyeyi ne miktar tayin buyuruyorsunuz?

ALİ FETHİ BEY (Devamlı) — Musaaide buyurunuz, sırası gelince söyleyeceğim, bu hususta mutasarrıflardan aldığım malûmatı söylemeyeceğim. Çünkü mutasarrıflar Dahiliye Vekiline tabii öyle malûmat verir diyeceksiniz, orasını söylemeyeceğim. Lâkin eşkiyadan, kendisinden aldığım malûmatı söyleyeceğim. Malûmu âliniz o taraflarda ötedenberi icrayı şekavet eden Hasan Çavuş namıyla bir şakı vardır. Bu adam son zamanlarda gördüğü takibat üzerine müteessir olarak 38 kişi maiyeti ile beraber Hükûmete dehalet etmiştir ve orada bulunan Jandarma kumandanı ile uzun boylu görüşmüştür ve bazı teklifatta bulunmuştur. Mevzuu münakaşa etmezden evvel kendisinin ifadâtını okuyacağım ve Ruinlar zerinde bir nüfuzu olduğunu, bunlara karşı aldığı vaziyetlerden anladım. Ve bunun içindir ki Hasan Çavuş ve rüfekasını bir müddet için jandarma emrinde istihdam ettiğimiz takdirde ... bunların kazasını ve hatta merkez nevahtisinde ve oralara muttasıl yerlerde icrayı şekavet eden ... umum Rum çetelerinin rüesasını istiman ettirerek ... bunların marifetiyle ... Çarşamba'nın büyük bir köyü ile Kolludere karyesine getirerek iskân ettireceğiz ve bu şakiler vasıtasıyla bir iki köy teşkil edecek kadar kaldığını istihbar edilen silâhlı ve silâhsız ahaliyi de bu civara yakın bir mahalle indirmek mümkün olacaktır. Demek ki bunların miktarları Hasan Çavuşun söylediğine göre azami bir iki köy teşkil edecek kadardır. Bunların ahvalı hakkında yine o Hasan Çavuşun ifadesini zikredeceğim, bu

onların istiman etmelerine taraftardır, kendisinin de istiman etmesine taraftardır. Binaenaleyh, diyor ki; Hükümet Rumları iskâna müsaade ettiği takdirde Çete başı Pandelli bilmem, Aristo, sokrat ve Çarşamba Yuvaolı . . . Mülazım Sabri Efendi emrinde Büyüktü de oturacağım ve bunların bu suretle fenalıklarını ruesasından sorarak bu hususu tahti emniyete alacağım. Rumların dehaleti niaruz tarzda kabul buyurulduğu takdirde erzak ciheti cayı teemmüldür. Bu millet kâmilin ağıtır ve bunlardan dehalet edip gelmiş olanların ifadeleri bunu tamamiyle teyit etmektedir. Bunlar dahilde uzun müddettenberi otla ve yabani pancarlarla taayyüş etmektedirler. Hatta dehalet edenlere sıcak çorba Amerikan muavenet heyeti tarafından Samsun'da veriliyor. Bunlar hayli zamandır otla idareyi taayyüşe alıştıkları için çorba, ekmek vesaire yediklerinde telef uluyorlar ve günde dehalet edenlerden 30 - 40 kişi ölüyor. Bunların miktarının ne kadar olduğunu Abdülgafur Efendi Hazretleri sual etmişlerdi, Efendim, böyle aşıktan telef olmakta olan nüfusun miktarını tayin etmek için elimizde mesnet yoktur, bepsi telef olmaktadır, külliyyen telef olmaktadır. Elü silâh tutanlar ise tecavüzlerinde muvaffak oldukça götürebildikleri bir kaç koyun sürüsü ile infak etmektedirler. Bunların miktarı hakkında bendenizce sahih malûmat ita etmek mümkün değildir. Çünkü hiç bir esasa istinat etmeyeceği için doğru olmayacaktır. Komisyon bunların miktarlarını yedi, sekiz yüz kişi kadar olduğunu silvaki takrirlerinde bana atfen Tokat Mebusu muhteremi Rifat Beyefendi yazıyorlardı. Bunların miktarları hakkında katî malûmat vermek imkân haricindedir. Tahmini bir şey soracak olursanız ki bu tahminat kahilindedir silâhsız olanların miktarı sekiz yüz ilâ bin raddesindedir. Fakat bu ifadeyi verirken kendilerine tekrar tekrar söyledim ki bunu sırf bir malûmat kabulinden olarak söylüyorum. Çünkü bu hususta katî bir surette malûmat vermek imkân dahilinde değildir ve bunu size ne üzerine adetlerini söyleyim, mümkün değildir ki, dağlarda yaşamaktadırlar. Yalnız bu tahminatımda busbütün aldanmamış olduğumu da geçen gün Samsun Mutasarrıflığından almış olduğum malûmat teyit ediyor. Samsun Mutasarrıfı bu Hasan Çavuşun islimanı dolayısıyla vaki olan muhaberede diyor ki, Rum usatının kâfi miktarda tenkilini maksat ve gayeî milliyerin istihsal ettiği ve bu mntakada kalan Rumların ahaliî islâmiyenin yüzde beşini tecavüz etmeyeceğini ve hatta bu nispete bile balığ olmayacağını beyan ediyor. Bundan evvelki nüfusu evvelce arz ettiğim gibi Samsun livası dahilinde seksen

beş bin kadar Rum vardı. Şimdi ahaliî islâmiyenin nispetinin yüzde beşine indiğini yazıyor. Demek ki vaki olan takibat müsmir neticeler vermiştir, bu itikad dayım. Fakat diyorlar ki, bu eşkiya bitmedi, ne için bitmemediniz? Efendiler, benim vazifem eşkiyayı bitirinceye kadar takibatta devam etmek ve bu hususta itihaz ettiğim tedabirde kusur etmemektir. Şimdiye kadar itihaz ettiğim tedabirde ne gibi kusur vukubulmuştur ve şimdiye kadar hüsnü netice vermemiş midir, vermeyecek midir? Vermekte berdevamdır ve daima verecektir ve inşaallah bu suretle devam edecek olursa hunları kâmilin imha edeceğiz. Fakat bunun pek şahuk hilemeyeceğini eşkiya takibatıyla iltigal etmiş olan arkadaşlar pekâlâ bilirler ki bir çete bile müteaddit seneler takip edildiği halde tenkiline muvaffakiyet hâsıl olmaz. Değil ki böyle dağlarda ve namüenahi mntakalara dağılmış olan bir sahai şakaveti iki, üç ay zarfında tamamen ve kâmilin oraları tathir etmek imkân haricindedir ve bu kudretü beşeriye haricindedir. Benim vazifem bana verilmiş olan vesaiti askeriyeye ve inzibatiye ile azamî surette istifadeyi düşünerek eşkiyayı bilâarâm takip ve tenkil etmektir ve bu hususta zerre kadar kusur ve terahî gösterenleri şiddetle tecziyeden ibarettir ve zannedirim zerre kadar tekâsül gösterenleri tecziyede kusur etmem. Her nerede kusur etmiş isem lütfen söylensin. Efendiler, bu takibat neticesinde şimdiye kadar hepsi telef olmamıştır ve olamaz. Eşkiya bu üç livaya dağılmış, gayet sarp ve dağlık mntakaya iltica etmiş ve bir takım ormanlara ve mağaralara tahassun etmiştir. Bütün eşkiyayı hen iki ay zarfında kâmilin tenkil edemem. Bu hususta ümit besleyenler varsa fazla ümitlere kapılmış olacaktır. Fakat şurasını da temin ederim ki itihaz etmiş olduğumuz tedabir gayet müessirdir ve daimi surette de tenkil olunmakta berdevamdır. Yalnız Tokat cihetinde bir dereceye kadar bu tedabirde faaliyet görülememiştir, onu da itiraf mecburiyetindeyim. Oraya gönderdiğim Mutasarrıftan^o fevkalâde ümitler, muvaffakiyet-intizar etmekte iken maatteessül kendisi intizar olunan ümitleri tatmin etmemiştir. Son zamanlarda oraya daha eliyyetli bir kaymakam aradım, buldum ve onu oraya mutasarrıf olarak gönderiyorum, inşaallah onun vürudundan sonra daha yedit takibat yapılacaktır. Bu mutasarrıfın hatasını tamir ettirmek için elimden gelen tedabire de müracaatta kusur etmedim. Fırka kumandanına bir kaç defa rica ettim ve kendisi bizzat oraya gitti ve takibatta bulundu ve sonra fırka kumandanına bir kaç defa rica ettim ve kendisi bizzat Tokat'a gönderdi ve takibatta bulundu ve takibat neticesinde

de lehülhamd iyi muvaffakiyetler istihsal olunmuştur ki son aldığı telgraf bunu izah ettiğim rakamlar dahil olmamak üzere izah etmektedir. Dururdesle mutahassın usatın tenkili için 165.1338 rakamına kadar altı gün ve gece devam eden musademede usat fevkalâde mukavemet göstermiş ve bu mukavemetleri esnasında haricîten ve ahâlden usatın muavenetine dahi gelenler püskürtülmüşlerdir. Netice musademede gerek mağaralarda ve gerek sair yerlerde 226 asi meyyiten sayılabılmıştır ve 52 asi hayvan elde edilmiştir. 2 - Püskürtülen ve dağıtılan usattan kaçmaya muvaffak olabilenlerin takip ve tenkileri için piyade kumandanı Zühtü Nevvi esninde olarak kıtaat takibatına devam etmektedir.

3 - Bunlar hakkında tedahir itihaz edilirken Zuhri Vekîli Sivasslı İsmail Hakkı Efendi şehit ve alay (6 tabur) 'den müfrezim Abdüsselâm Efendinin de hayat ve memarı meçhuldür ki bilâhare bu zatın da şehit olduğu maatteessüf anlaşmıştır. Kıtaattan 25 nefer şehit ve süvari ondokuzuncu alaydan müfrezim evvel İskender Efendi ile 51 mecruh vardır. İlg hayvan mürit olmuştur.

İşte efendiler, takibat bu suretle yapıyor. Şimdi bu kadar şehit vermiş olan ve bu kadar meza hime kattanmış olan kıtaatımızın verdikleri raporların sahtedir, yalandır diye bir takımı istihlat altında kalmalarını hiç bir zaman kabul etmem ve bunun kemali giddetle reddederim efendiler. Hiç bir zaman düşmanla çarpışmaktan ve bu hususta kanını dökmekten çekinmeyen zabitanımızın ve efradımızın, yalan ve sahte raporlarıyla makamı alıeyi ifgal edeceğine ihtimal veremiyorum.

SÜKRÜ BEY (Karahisarlı) -- Huna ihtimal veren var mı efendiler?..

ALİ FETHİ BEY (Devamlı) -- İstizah takriminde vardır zannederim hatırlınızda kalmamıştır. Efendiler diyorlar ki, bir takım aceze ve nisvan Hükümet de dehalet etmiştir ve fakat diğerleri dağlardadır. Bu bize şehit ve mecruh verenler aceze ve nisvan mıdır? Rica ederim aceze ve nisvan deyin geçmeyiniz. Bilhassa hu uç liva mehusları pekâlâ bilirler ki vakitleriyle bu köylere yapılmakta olan teşvüzlerde eşkiyanın itihaz ettikleri bir tabiiye, bir hattı hareket vardır. O da ifgal etmek istedikleri ve silâhla hasmak istedikleri köyü derhal ablukaya alırlar ve ansızın gayet giddetle bir yaylun ateşine maruz bırakırlar ve zavallı ahali birden bire telâşa düşer ve bu telâştan istifade ederek bunların getirdikleri ve aceze dedikleri kadın ve silâhsız bir takımı erkekler derhal ev-

lerin içerisine girerler, maiyetlerinde bulunan kundakları evlere sokarlar ve o esnada ne kadar mevâşi, erzak vesaire varsa sırtlarına yükleterek giderler. İşte bunlar eşkiyanın kuvayı muavenesinden ibarettir. Bundan başka bu erzakı nakletmek ve icaheden mahallerde mahfuz mahaller yapmak ve sonra eşkiyanın yiyeceği zehair için tarla sürmek, tarla yetiştirmek için hep bu aceze ve nisvan denilen kısımlar kullanılır ve bunların teslimi olmasına eşkiya ümedenberi mümanaat ediyor ve bunları kuruntla tehdit ediyordu. Çünkü bunlar işlerine yarıyor. Hatta musal olmak üzere Balra civarında bir mağara vardır. Zannedersem Asa'ık isminde bir mağara. O mağarada takibat esnasında ki çıkılması gayet müşkuldür. Yirmi otuz metre irtifanda sarp bir kayanın içerisine açılmış bir deliktir. Kendileri iple çıkıyorlarmış. O mağaranın içeriside müsellağ eşkiya ile beraber silâhsız bir takım kadın ve çoluk, çocuk ve erkek vardır. Bunların teslimi olmasına sureti katilyede itina ettik ve esasen yapılan tedahir de, takiplerde bu mağaraya müteaddit defalar girilmiş ve nihayet bir ila beş gün durmuş ve neticede yorgunluk hüsul olduğu için bırakıp gidiyorlarmış. Bunlar da eskisi gibi gelip gidecektir zannıyla teslim olmadılar ve hiç bir kimsenin teslimine muvafakat etmediler. Hatta bizim ordaki zabitanımıza bir kaç defa gel, gel teslim olacağız diye istiza ettiler ve kurşun attılar. Bu defa mağarayı eşkiya telef veya teslim oluncaya kadar zerre kadar tarassuttan bırakılmamasını emrettik. Ve kırk gün sonra teslim olmaya meçhur oldular ve bunların içinde de kadın, çoluk, çocuk ve erkek vardı. Eğer bunlar kendi arzuları ile bu kadın ve çoluk ve çocukları teslimi edecek olsalardı hemen teslim olurlar ve mağaradaki erzakları da o nispette daha ziyade olurdu. Fakat onlar daima kurtulacaklarını ümit ediyorlar ve neticede de bu kadın ve çoluk, çocuk dedikleri kesanın muavenetlerinden istifade ümit ediyorlar ve onun için bunları daima yanlarında muhafaza ediyorlardı. Neticede kâmilan teslim oldular. Muhterem refikimiz Ali Sükrü Beyefendi Hazretleri bir vakai müessifeden bahsetmişlerdir ki İlgaz vakai müessifesi. O vakai müessife de Samsun, Balra ve diğer havalide yapılmıştır. Takibattan müteessiren bir çete herçibadabad ya ölüm veya halâs diyerek silâhlarıyla ve iki pırpaz da beraber olduğu halde bir gün Kızılıрмаğı geçmişler ve karşı tarafa atlamışlardır. Bu çetenin mevcudiyetine de İlgaz'da vakıf oldum. Orada ufak bir musademe oldu. Musademede eşkiyadan dört kişi telef oldu. Bizim Jandarmalardan da dört kişi telef oldu. Bunun üzerine derhal Kastamonu Jandarma

Alay Kumandanı Kaymakamı Tefik Bezi takip kumandanı yaptım ve civarda ne kadar kabili istifade jandarma kuvvetimiz varsa cumlesini bu çetenin intikasına saldırdım ve neticede bu çete ile takip kuvvetlerimiz altı defa müsademe bulundu. İlk müsademe Ilgaz karakolu civarında, Çerkeş civarında Hacılar karyesinde, kezaik bu civarda bir daha ve daha sonra Rulu mintakasında Tadiş yaylasında ve Düzce'nin Paşa köyü kurhünde hayır efendim bu değil bundan sonra daha ziyade malûmat varit olmamıştır. velhâsıl Kıyü karyesi civarında vesaire yedi defa müsademe vaki olmuştur. Bu müsademelerin neticesinde eşkiyadan 50 kişi tenkil edilmiş ve müfrezelerden 8 kişi zayıat verilmiştir. Biliyorsunuz ki Ilgaz silsilesi Karadeniz sevahiline muvazi ve sarp bir silsileden ibarettir. Bunlar daıma ormanlarda saklanırlar ve askerle temas ettikleri vakitte bir iki kurgun atıp derhal kaçırmaktan başka bir şey düşünmüyorlar. Maksatları da askerle teması kırmaktır. İl suretle her defasında bunlar tehdit edilmiş ve en sonra tamamıyla imha etmeye muvaffakiyet hüsil olmuşsa da bunlardan kısım, kısım firar edenlerin izleri takip edilmektedir. Son malûmatta 4.6.1338'de saat birde Karadere mintakasında haritada ismi olmayın Kürtçüler deresi civarında Geçerler yaylasının Kumluk nam mahallinde şaşırarak ve Kuruntı nam mahallede yolunu şaşırarak ... mahalli mezkûrde bulunan tarasut posta menziline teslim olmaktan imtina ile yolunu şaşırılmışlardır ve teslim olmuşlardır, bir çokları da ölmüşlerdir. Bunlara mensup Vezirköprüsünden Dimitri mecruhan derdest edilmiştir. Merkurum ifadesine göre 3.5.1338'de Karadere'nin Erenler mevkiinde müfrezelerinizle müsademeden sonra arkadaşlarını kaybetmiş ve mezkûr müfrezelerle mecruhan olan arkadaşının silâhını orada atıp müfrezeler tarafından alındığını ve arkadaşlarının da kâmilen dağılıp buluşmalarıklarını ve müsademede mevcut bulunanların altısı silâhlı, ikisi kadın, ikisi papaz olmak üzere on dört kişi olduklarını ve kendilerinin on dört gündür ot vesaire ile taayyüş ettiklerini ve iki gün evvel Karadere'de kestikleri bir manda ile idareli taayyüş ettiklerini, merkurum üzerinde zuhur eden manda etnik eden Dimitri aldığı cerihadan müteassiren ölmüştür. 5.6.1338 sabahı da alaturka saat sekizde dağılan eşkiyadan müsellağ ve diğer ikisi gayri müsellağ ve haritada yazılı Bulun'un Kuru karyesi civarına gelip dolaştıkları haber alınması üzerine ve müfrezemiz tarafından ikisi hayyen, ikisi meyyiten derdest Rulu ya sevkedilmiştir.

4 - Karadere'nin Erenler mevkiinde müfrezelerle müsademe ederken yollarını kaybetmiş ve Karadeniz mintakasındaki gayet kesif ormanlıklarda uyalanmakta olanları müfrezelerimiz şiddetle takibatta devamlı olmakta bulduklarını diyor.

Efendiler, işte bu çete arz ettiğim gibi elli kişi kadar takip olunmuştur. Mütebakısı de yollarını şaşırılmış ormanlarda utlarla taayyüş etmeye mecbur olmuşlardır. Pekâlâ biliyorsunuz ki böyle dağlık mintakada tahassun etmiş olanları müfrezelerle kaçırmak ve bir çeteyi kâmilen istediğiniz anda imha etmek güçtür ve pekâlâ malûmunuzdur ki bize mensup olan çeteler burası hafı celse olduğu için söylemekte mahzur görmüyorum. Yunan mintakası dahilinde senelerdenberi icrayı faaliyet etmekte ve bize muessir faidelelerde ve muavenetlerde bulunmaktadırlar ve Yunan kuvayı takibiyesi bir çare bulamamaktadır ve bir tesir icra edememektedir. Binaenaleyh, biz bu çeteyi his eder etmez üzerine saldırdığımız takip kuvvetleri vazifelerini ifa etmişlerdir. Müteaddit defalarda vaki olan müsademelerde cemanı yekûn elliye balığ olmak üzere zayıat vermişler ve kısmı küllisi de aç ve perişan bir surette dağlara, yaylalara ilica etmişler ve yer bulamamaktadırlar ve zannedersen muessir bir vaka yoktur. Burada şehit ve mecruh olan zabitan ve efradın harekûti kahremanesini yad etmek ve kuvayı inzibatiyenizi bütün müşkülâta rağmen müşkülât da vardır, onu da arz edeceğim - gösterdiği gayret ve faaliyeti takdir etmek lâzımdır. Yoksa böyle teessul etmek lâzım gelmez. Evet müşkülattan bahsedeyim. Kastamonu takip alayı kumandanı diyor ki kıtaati muhtelifede istiman edenler ... ve köylerin fakru zarureti hasebiyle parası olanların bile yiyecek tedariki hususıyla müşkülât çekmektedir. Müfrezelerin işesi ciktiken müteassirdir. Takibin talep etmekte olduğu ikdam ve faaliyet efradın ancak kuvayı hedeniyelerinin muhafazasıyla ve bu da işenin temini intizamıyla mümkün olacağı nezdî samilerinde müberhendir. Binaenaleyh, işenin esmanı bilâhare hesap ve tediyeye olunmak üzere efradın mensup olduğu kıtalarca veya civar kıtalarca veya hükümetçe temini ciheti ve hangisi karını tasvip olursa onu yapınız diyor. Tahii biz ile bunun için Müdafaa-i Milliye ve kâletine muracaat ederek efradın işesini temine çalıştık. Binaenaleyh, bu kadar müşkülâtlarla çalışmakta olan efradın istihsal etmekte olduğu muvaffakiyeti şayanı teessul değil, şayanı takdir ve şükran addederim ve bu hususta inaatteessüf kendilerinin fikrinden ayrılmaktayım. Başka efendiler Pontuse ait hatırıma cevap olarak bir şey varit olmuyor. Mamafih muhte-

lif rüfekarın söz aldıklarını biliyorum Bunların hatırladıkları suallere ve istizahlara cevap vermeye hazırım ve daha ziyade tafsilâtını da ikinci defada arz ederim efendim

MEHMET ŞUKRU BEY (Karahisarısahibi) — Muhtelif tesaddümlerle imha edilen bu çetenin bir kısmı dağlarda otlamak suretiyle perişan olduğunu söylüyorsunuz. bir kısmının da Yunan ordusuna iltihak ettiklerini söylüyorlar.

DAHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ BEY (Devamlı) — Bu malûmatınızı nereden aldığınızı sormak istiyorum?

MEHMET ŞUKRU BEY (Karahisarısahibi) — Şuradan, buradan.

DAHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ BEY (Devamlı) — O halde yanlıştır. Size şimdi takip kumandanının yazdığı raporu okudum.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trahzoni) — Efendim, istizahımın kısmi ahiri için söze başlarken Dahiliye Vekili muhteremü Ferih Beyefendinin bir mukaddimesine temas etmek istiyorum. Bu da gerek bendemizin ve gerek Rifat Bey biraderimizin istizahı takriminde alınıp olduğu bir madde üzerine demişler ki Pontüsçülük meselesi umumî selerberlik zamanındanberi cereyan etmiştir ve tahvil onların hesabını hen verememi, hen kendi zamanına ait şunu yaptını, bunu yaptını. Evet efendiler, Pontüs meselesi bu bir mesele maatteessüf o zamandanberi devam edip gelmektedir. Fakat Harbi Umumide Pontüs, Pontüsçülük vesairenin ne olduğu maatteessüf o zamanın hükümetince, rüesayı umurunca anlaşılmamıştır. Fakat bizim zamanımızda hükümeti milliyemizin zamanında bunların hepsi anlaşılmiş ve bütün mahiyetiyle meydana çıkmıştır. Binaenaleyh, malûmu âliniz yara lâyikiyle teşrih edilip, teşhis edilip meydana çıktıktan sonra tedavi tatbik edilir. Mahiyeti malûmı olmayan bir hastalığa tatbik olunacak tedahir o zaman yapıldığı gibi bir takımı ara sıra yapılan ve esaslı şekil tatlık edilmeyen bir çok inkıtaa uğrayan semeresiz tedbirdir ve şimiliye kadar da böyle olmuştur. Fakat zannediyorum ki yaranın mahiyeti tamamen anlamışızdır, ne gibi bir gayeye çalıştıklarını öğrenmişizdir. Bunların Avrupa'daki müzahireleri kimler olduklarını ve nasıl çalıştıklarını bunların tekmilini biliyoruz

Binaenaleyh, bunların defî mazarratı için bizim yapacağımız gayret o zamanki hükümetlerin yapacağı gayretin bir misli olmak lâzım geliyordu. Çünkü o zamanki vaziyetimiz daha vâsi idi. O zaman bizim arkamızda olan Almanya bize her istediğimizi veri-

yordu. Fakat şimdi biz kendi yağımızla kavruluyoruz. Haagi gâile olursa olsun biran evvel halletmek herkesin borcudur. Bunu mütemadiyen Dahiliye Vekili Beyin söylediği gibi takip edeceğim, tahlik edeceğim, etmekte kusur edersem o zaman benî mesul ediniz. Evvelce de burada Dahiliye Vekili Beyefendiye istirham suretiyle ıçtima yapmış olan arkadaşları söylediğine göre ilkbahar gelmeden evvel Pontüs eşkiyalarının imhası veya suveri aharte defî baktunda söz verilmiş idi. Oyle zannediyorum buna karşı hükümet kâfi kuvvetimiz yoktur, kuvvetimizi çepheye gönderdik, binaenaleyh, nasıl yapalım demişlerdir. O zaman Dahiliye Vekili Fethi Beyin söylediği gibi esnan dahilinde bulunanları silâh altına bizim arkadaşlarımızın tavsiyesi üzerine almışlar ve hatta bu ıçtimada Erkânı Harbiye Umumiye Reis Vekili Fevzi Paşa Hazretleri de bulunmuştu. Fevzi Paşa Hazretleri itiraz etmişler. Bendeniz arkadaşlarımız ifadelerini aynen söylüyorum. Askerimiz yoktur demiş, Bunlara da atâkadar olduğum için sormak mecburiyetindeyim. Binaenaleyh demişler ki askerimiz yoktur, paramız yoktur. Fihiseleri biz vereceğiz demişler ve yalnız Samsun yirmi bin lira vermiş. Bütün tekkâlinin fevkinde olmak üzere yani memketid her noktasında her ferdi milletin vermiş olduğu tekâlifi fevkinde olarak sırf kendi asayış ve isûrahatı ve bir takımı mezalimden kurtulmak için cebinden, vanodan, yoğundan artırılmış ve verilmiş şeyler ne ıçid vermiştir? Bu mesele ilkbahardan evvel basılması için verilmiştir.

NIR MERTİS BEY — Daha evvel de kırk bin lira verilmiştir.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamlı) — Bendeniz Samsun merkezini söylüyorum. Hükümet umumî bütçe dahilinde bu işi bastırmak vazifesi icahatından iken maatteessüf cephede uğraşması ve bir çok meşagil ile muhat bulunması itibarıyla ahali kalkmış kendi ihtiyacını düşünmüş, tabii ki kendi huzur ve asayişini temin için tekâlifi meşruasının fevkinde olmak üzere büyük fedakârlık etmiş, bu parayı çıkarmış vermiş ve kırk bin lira Samsun vermiş, bu parayı Elbise alınmış filân, bu fedakârlık neden idi? Tabii ilkbaharda bir çok hane yanımadan ve mevasî yanmadan tarlasına selâmetle gidebilmek için vermiştir. Bu olmamıştır efendiler ve elân devam etmektedir.

EMİN BEY (Canık) — Onu bendeniz izah edeceğim.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamlı) — Efendiler, evet eşkiyanın sığındığı havab gayet vâsidir ve dağlarda

muhattır. Fakat herkes bilir ki dağlarda tahassün eden eşkiyayı takip etmek için yaprakların olmadığı zaman aranır. İşte yaprak geldiği zaman hilâhare o babıse geleceğim ligazdan Mudurnu'ya kadar, bilmem nereye kadar gider.

DAHİLİYE VEKİLİ FETHİ BEY (Devamla) — Gider amma telef olur.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Telef olur ama benim nazarımda tek bir neferin kıymeti vardır. O kadar nefeslerin şehit olması meselesidir. Dört jandarmaya telef olmasıdır. Müessif dediğim budur. Hükümet vazifesini ifa edeydi, biçare janılama da şehit olmazdı. Vaktiyle imha edilmiş olsaydı. Efendiler, bendeniz bir nefesin kıymeti vardır. müessif dediğim, düşman karşısında vazifeli vataniyesini ifa ederken şehit olan kahramanların idaresizlik yüzünden, ta buradan 400 kilometrelik bir mesafeden 200 kilometre daha garbe geçecek katar bir gevşek idareden istifade eden bu adamların gelip burada cepheye gitmeleri lâzım gelen bir çok vatandaşlarımızı şehit etmesi bir müessif vakadır. Yoksa müfrezelerin kahramanlığını Fethi Bey katar bendeniz biliyor ve fevkalâde takdir ediyorum. Mesele bu değildir. Asıl müessiflik arz ettiğimi noktadadır. Bendenizin takririmdeki yedinci maddeye geliyorum. Burada demiştim ki efendiler, bir lüzumu siyasi üzerine merkezde vahilden dahile nakledilen hıristiyanlardan asıl tehlikeli olanlardan bazılarının Trabzon'da alıkonulması ve bazılarının da İstanbul'a gitmelerine müsaade edilmesi.

Çünkü izahatta Fethi Beyefendiye bir sual sormuştum. Fethi Beyden sonra bendeniz de izah etmiştim. Fethi Bey demişlerdi ki, eğer malumatım olmuş olsaydı koymazdım. Her halde Fethi Bey zannediyorum, şu umumî esas üzerine kimler gitmiş diye sorar ve anlayabilirdi. Bendenizin buraya koyduğum misaller bu tarzda yapılan sui istismalâtın bir nümunesi olarak konulmuş idi. Tabii bir gazete gibi yazamazdım. Fethi Beyefendi bendenizin müevver ve tehlikeli şahsiyet dediğim kimlerdir ve bunlardan Trabzon'da kimler vardır, kimler yoktur diye bir ke-re sormuşlar mıdır?

Bendeniz diyorum ki, ötedenberi Pontüscülükle, hatta canımızı almak için işgal eden adamlardan bir kısmı hamdulsun elimize geçip Amasya İstiklâl mahkemesi tarafından bu cezayı sczalarını görmüşlerse de bunlardan daha melunları elan orada oturmaktadır. Efendiler, evet dahile sevkolunacaklardır. Di-varcı Dimitri, Kiryaku bilmem ne gibi sersemler ve

ancak buradaki dimağı faallerin idaresiyle hareket edebilecek kabiliyetle olanlardır. Yani dünyadan bi haber, hayvan gibi insanlar ve yalnız sevki idare olunan insanlar. Asıl imha edilecek olanlar geride kalmıştır. Asıl imhadan maksat, onların fiili olan dimağlarıdır. Eğer Heyeti Muhtereme arzu buyurur ise isimlerini birer birer okuyabilirim (Hay hay sesleri)

Efendiler, bilirsiniz ki siyasiyat âleminde en büyük rol oynayanlar matbuat müntezipleridir. Size soruyorum. Seras oğlu Dimitri ile Seras oğlu Yorgaki gibi gazeteciler elyevm matbaalarıyla meşgul olmaktadır. Fakat şehitlik bu rüdeye geleceğini bilseydim, bunların neşrettikleri beyannameleri huraya getirebilirdim ve siz de ne şekilde çalıştıklarını anlardınız. fakat maatteessif getiremedim. Sonra Yuvanidi, Andon Pandeli - Trabzonlular bunun ne olduğunu bilirler. Dışçı Başer oğlu Manunuki - Avrupa'da tahsil etmiştir. komiteci değildir bu. Vafrali oğlu Vasil, Çekir oğlu İlyas velet, Kamzam ve Kirsas oğlu Hacı Panayuti Pançu - Elyevm belediye azasıdır ve mutemadiyen Vali beyefendiye ziyafetler vermektedir.

CELÂL BEY (Sarıkhan) — Bunu belediyeye kim intihap etmiştir?

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Onu arz edeceğim.

REİS — Efendim; hatibin sözünü kesmeyiniz, bana söyleyiniz.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Anastas Kiryaku, Nikolaki Mihaili, Simon oğlu Anastas, Camcı Vasil ve Eftiyadi bunun Kokidi asılmıştır. Onu da anlatacağım. Kinki'nin Damadı Kogdi Kokididi gençtir ve elyevm Trabzon'dadır ve bendeniz Trabzon'da iken Kokididinın Pontüs müşaviri adlısı olduğunu işitmişim. Hatta böylece imzasını da reyûlayın görmüşümdür. Gûya damadı çalışmamıştır, almış yaşındaki, yetmiş yaşındaki ihtiyar çalışmıştır, damadı çalışmamış. Öylemi efendiler. Bu adam bugün Trabzon'da hâlâ oturmaktadır.

Efendiler rica ederim, bendeniz burada Trabzon'da münevver kimselerin alıkonulduğunu söylemişim, Zannediyorum ki Dahiliye Vekili Beyefendi bunların orada ne için alıkonulduklarını sorması icabederdi ve bendeniz bunların isimlerini tamamen yazmak mecburiyetinde değildim. İcabetseydi yazardım. Efendim; yalnız eşhasa girmeden evvel günü da arz edeyim ki; sıkkakların kesilmesini ve muamelâtı nasıl tatil edilmesini Dahiliye Vekili Beyefendi ve bittabi oradan

aldıkları malumata istinaden şüphesiz - bu Rum tehoiri ile alâkadar huluyor ve bu hali de şayanı tebrik bir tedbir olmak üzere Heyeti Muhteremelerine arz ediyordu. Efendim, helki bunların tehirci sırasında böyle tedahir ittihaz edilmiştir. Fakat bendenin söylediğim, kendimin de orada bulunduğum zaman, maksatsız olarak yapılmış - ve hatta bir kaç kişiyi yakalayıp para sızdırmak için - bir şeydir. Amma bunu kumandan yapmışıştır, o da başka meseledir. Filan ve filan yerde birtakım asker kaçakları vardır diyerek onları aramak hükümetin vazifesidir. Fakat asker kaçığını arayacağın diye koca bir niçmetin bütün bir harekâtı da bir an için olsun durdurulamaz. Efendiler, kendini orada iken, olmuş bir vaka ki Trabzon Mebusları da nasıl muhterem bir adam olduğunu pekâlâ bilirler. Trabzon ulemasından müderris Ruşen Efendi bu yüzden camii şerife girmemiştir. Şadırvanda apdesti aldıktan sonra camie sokmamışlardır. Mesele bu kadar şiddetli olmuştur.

Efendiler, tabiidir ki Dahiliye Vekili Beyefendinin sorduğu sual üzerine orası mesele böyle olmuştur, şöyle olmuştur diyecek. Meselenin asıl ruhu: istizahı icabeden, ettiren esbab ve avamîl kimlerse, hangi makamı ise bu sualleri de onlara sorması ve onlardan aldığı malumatı Meclise arz etmesidir. Başka bir şey değildir. Meselâ bendemiz, Trabzon firka kumandanı Sabit Beyin yapmış olduğu şeylerden şikâyet etmiş idini ve bu zat şimdiki de orada vali vekili hulunuyor ve bu işler vali vekilinden soruluyor. Dahiliye Vekili Bey ondan aldığı telgrafları, cevapları burada okuyor. Rica ederim, efendim, firka kumandanı, vali vekili olduğu zaman bu işlerden tecerrüt etmiş midir?

ALİ FETHİ BEY (Devamla) - Bir kelime tasvihine müsaade buyurun. Bendeniz bu mesalî kendilerinden sormalını. Zati ilminizin de malum olduğu üzere oraya bir heyeti tahkikiye gitmiştir. O heyetin tahkikat raporuna istinaden bunları arz ediyordunuz. Bu tahkikat rapuru, müstekilerin ifadate üzerine yapılmış bir rapordur. Yoksa vali vekilinin sözleri üzerine yapılmış bir rapor değildir.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) - Efendim, noktai nazarım anlaşılmadı. Değirmendere'deki bakkal meselesini, Beyefendi Hazretleri kime sormuştunuz? Onu da sorarını demiştiniz, demek ki sordunuz. Eğer koyunlar meselesinin de sorulmuş olduğunu söylemiş olsaydılar...

ALİ FETHİ BEY (Devamla) - Koyunların meselesi tahkikat raporunla var mı, yok mu, iyice bilmiyorum.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) - İyice sorulan sualleri, asıl işle alâkadar olanlardandır. Yalnız Dahiliye Vekili Beyefendi geçenki istizahta ve bu gün de istizah ettiği bir nokta vardır ki benim zamanıma ait olmayan işleri bana atfediyorlar, ben bunlardan dolayı katıyen mesul değitim, diyorlar.

Bendeniz de geçenlerde bu nokta hakkında izahat vermiştim. Makam makamdır, şahıs katıyen mevzu bahis değildir. Makamın muamelâtı makama müteferkidir.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) - A! ne demek (A! ne demek sesleri)

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) - Resmî muamelât yazıldığı zaman Hilmi Beye hitap ediyorum. Dahiliye Vekâletine diye mi yazılır, Dahiliye Vekili filan beyefendiye diye mi yazılır? Dahiliye vekili filan beye diye doğrudan doğruya yazılmaz.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) - İstizah Vekilden yapılır.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) - Afedersiniz öyle ise anlayamıyorsunuz. Bir vekil bir vekâleti devraldığı zaman tabiidir ki selefinin bütün muamelâtını devralır ve o muamelât içerisinde fenaları varsa onları islâh etmek de vazifesidir. Binaenaleyh, o fenalıkları islâh etmez de âlâ halini ipka ederse o mesuldür.

Yani selefi zamanında cereyan eden muamelâtın kendisi de mesuldür. Bizim Dahiliye Vekilini muhatap tutmanız da şu esasa müptenidir.

Evet Dahiliye Vekili Bey firka kumandanının yaptığı fenalıklardan dolayı mesul değildir. Fakat o firka kumandanının yaptığı arz ettiğini sui istismalat idari sui istismalat hakkında arz ettiğim noktalar şahih ise o firka kumandanını elycim orada vali vekili olarak bırakmak elbet bir kabahettir. Yoksa firka kumandanının yaptığı icraattan tabii kendileri mesul olmaz, fakat sui istismalat kendi zamanlarında olmuştur. Tarih ile isbat edeceğim. Tarih olmasa bile mademki firka kumandanının yaptığı harekât bir çok şikâyet hadi olmuş ve bir çok muhaberata sebebiyet vermiştir, o firka kumandanının bugün Dahiliye Vekili Beyefendinin itimadını hariz bir vali vekili olarak icrayı hükmetmeleri elbette iyi iş görür kanaatine müstenittir. Binaenaleyh, onun yaptığı işlerden Dahiliye Vekili mesuldür.

Eli silâh tutanların - yani Rumların - dahil sevki için emir verildiğini beyan buyurdular, doğrudur. Ve Trabzon büyük olduğu için mahallâtı taharri meselesi hakkında filan da izahat verdiler. Maalesef

Trabzon o kadar büyük değildir, çünkü kısmi azamı yanmıştır. Efendiler, demin arz ettiğim gibi ve hepimiz de biliriz ki taşradaki şehirlerde Rum mahallatı - hatta İstanbul'da - müteferriktir. İslam mahallatı ile bir değildir, müteferriktir. İslam mahallatı ile bir değildir. Rum mahallatının taharrisinden şehrin münakalatı umumiyesi münkati ulmaz. Binaenaleyh, bundan şikâyetle mahal yoktur. Bendeniz değil tehcir, vesaiti nakliye tedarik için bile muamelâtı tatil ettiklerini görmüşümdür. Yani halk bir köynün sürüsüdür. Hükûmete muamelâtı yapmak için başka tarikler mevcut iken bu halkı dur diye durdurmak bir meseledir ve bu arz ettiğim gibi o kadar bariz şekilde yapılmıştır ki müderrisi muhterem Ruşen Efendi şadırvanılan apdest almış comie bile göndermemişlerdir. Bütün Trabzonlular bilir. Tehcir muamelesinde hiç bir şey yoktur efendiler, öyle söylenildiği gibi bir şey değildir. Trabzon dahilinde öyle zannedildiği gibi fazla Rum yoktur, haricinde vardır ve Trabzon dahilindeki Rumlar zaten bir yere gitmemişler. İsimlerini okudum, en fenaları, en mühilikleri gitmemişler. Soruyorum size; 60 - 70 yaşındaki Koki denilen adamın damadı elân durmaktadır. Binaenaleyh, zaten böyle Rum sevki için tedabiri fevkalâde ittihazına lüzum yok idi.

Asıl bendenizin söylediğim - kendim orada bulunduğum için - güya ihtifa eden kâhyayı bulmak için şehrin münakalatını muattal bırakmak meselesidir. Fakat bu arz ettiğim halk hükümeti tarafından her vesile ile tatbik olunmuştur. Efendim, Enfiyecioglu 24 Nisan tarihinde dahile sevk edilmiştir, diye Dahiliye Vekili Beyefendi cevap almışlar. Efendim, Enfiyecioglunun bir tanesi Amasya'da asılmıştır. Gerçi bu Polathanede sakindir, fakat Samsunludur. Enfiyeci oğlu oraya henüz gelmiş olan vali efendinin değil, ötedenberi, belki iki senederi Akçaahat kazasının başında bulunan kaymakamın gösterdiği lüzum üzerine sevk edilen 50 - 60 kişilik bir kafileye itah edilmiş ve o suretle berayı sevk Trabzon'a gönderilmiştir. Zaten bu şekilde sevkolunan Rum kafileleri Trabzon'a uğrar, ya sevk edilir veya edilmez ve ya dahile sevkolunur giderdi. Binaenaleyh bu tarzda gelen kafilerden birinin meyânında hulunuyordu ve bendeniz de Trabzon'da ilim. Enfiyecioglunun mahiyetini söylemeğe hiç lüzum yok. Enfiyeci oğlu namına taşıyan birisinin asılmasıyla sabittir. Fakat bu da o mintakada olsaydı asılacaktı. Bu enfiyecioglu Trabzon'a geliyor, kafilenin diğer erkânı kiş olmasına rağmen 60 - 60 kişi sevkolunur. Bir enfiyecioglu kişinin şedaidi ve mezahimine uğramasın diye sırf

bir hissi insani sevgiyle barı olsaydı - Enfiyecioglu Kürklü bir insandır - kişinin çıplak ve yalın ayak diğer halkı göndermemek lüzum gelecekti. Fakat Enfiyecioglu, Camcı Vasil aldırılıyor. Enfiyecioglu Nisan 24 tarihine kadar her halde bunda da ihtilâf olsa gerektir. Bendeniz telgraf çekmişim, maatteessüf kaybettim. Bayramdan biraz evvel gelmişti ki on gün evvel gönderildi diyordu. Bundan evvel Trabzon gazeteleri yazmıştır, burada da Yenigün yazmıştır. Bunlara rağmen yine gönderilmemiştir. Bu Enfiyecinin ne kıymeti vardır bilmiyorum. Bendeniz bunu anlamadım. Yenigün gazetesinde Enfiyecioglu hakkında bir bent vardı, yanı ikaz edilmemiştir deniyor. İkaz gazetelerle olur. İşte bu istizah yapıldıktan sonra bu da son zamanda yapılmıştır. Bendeniz istizahı verdikten sonra telgraf çekmişim. Onun üzerine on gün mü, on iki gün sonra mı hareket etmiştir diye cevap gelmiştir. Akrididiye de zannedirim iki veya üç ay için verilmiştir. O vakittenberi 5 - 6 ay oldu, gelmemiştir. Akrididi bugün Pontusçuluk için bir mağaza açmıştır. Kimin kefaletiyle gitmiştir? Efendim, zamanı geldiği vakitte onu da arz edeceğim.

Efendim, Rum meselesinin bu şeklini anlatmak için maatteessüf mecburiyet sevgiyle vali beyefendiden bahis mecburiyetindeyim. Geçenki istizahta da arz etmişim ki vali beyin şahsı gayet muhterem demişim. Yine iddia ediyorum, gayet namuskârdır. Fakat ihtiyarlık sevgiyle ve yine iddia ediyorum, derdi maizet ile ve yine iddia ediyorum, son zamanlardaki felâketlerin maneviyatı ve ruhu üzerinde icra ettiği tesirat ile idaresi biraz zaafa duçar olmuştur. Hristiyan mesailinde tamamıyla, hristiyan olan familyası amil olmuştur. Bu yeni bir şey değildir. Tarık kadın parmağıyla dönen yolsuzlukların, bir çok mesailin, felâketlerin müşahididir. İhtimalki bundan on sene evvel, beş sene evvel Trabzon Valisi Hazin Beyefendi henüz o kadar zaafa duçar olmadan evvel vekâriyle o kadına hâkimdi. Fakat bugün mesaili idare ve sairde maatteessüf o nna mahkûmdur. İşte Enfiyecioglunu kurtaran da o kadındır. Diğer adamların gitmemesine sebep olan da yine o kadındır. Fakat bunu tayip etmiyorum. Çünkü hemcinsidir, hemdindir. Kadın kendi hesabına gayet iyi yapmıştır. Acaba Vali Rey kadın nüfuzuna kapılarak bu işi bu şekilde yapması doğru olmuş mudur? Bendenizce doğru olmamıştır. Doğru olmadığını da inşallah ispat edeceğim. Valiyi gönderen kim olursa olsun - o nazariyeyi demin de arz etmişim - bugün ondan mesul olacak o makamda oturan şahsiyeti muhteremdir. Efendim, Dahiliye Vekili Beyefendinin

ifadaları aliyelerinde ki tenakuzu işaret ederek geçeceğim. Dahiliye Vekili Beyefendi Enfiyecioglu'nun Akçaabat kazasından sevk edildiği zaman kısa musadif idi. Binaenaleyh sedaidi havaiye itibariyle ve insani bir his ile .

ALİ FETHİ BEY (DAHİLİYE VEKİLİ) (İstanbul) — Öyle demedim. öyle bir şey demedim.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devanla) — Yani kıs münasebetiyle ilkbahara bıraktım dediler. Bendeniz öyle kaydettim. Demedilerse o başka. Fakat şunu arz ediyorum ki maatteessüf bu hissi insaniden o kafile müstefit olamamıştır. Yalnız Camcıoğlu balosunda bulunan bu Enfiyecioglu müstefit olmuştur. Yani o akşam müstereken bir halde vermişlerdi. Vali Bey familyasıyla . Binaenaleyh, hissi insani sevki ile olmuştur, hatır için olmuştur. Vali Beyefendinin yani açık söyleyeyim, para filan aldı demiyorum, bu hatırımdan bile geçmez. Yalnız zaafı icabatından olarak ve familyasına meslup olduğu için bu işi yapmıştır. Sonra efendiler zannediyorum sevk edildiği tarih ile Trabzon'un ilkbaharı düşünülürse Trabzon'un ilkbaharı çoktan geçmiştir. Etraftan vukubulan şikâyet ve gazetelerde neşrolunan feryat ve hüradan vukuu istisnâ edilen istizahtan dolayı bu adamı vali beyefendi göndermeğe mecbur oldu ve nihayet göndermiştir. Kalması icabederdi onların. Fakat bunun için de bir sebep var diyebilirdi ki. Mademki vali beyefendi göndermemişti, onun bütün ahvalını bilmesi lâzım gelen Akçaabat kazası niçin sevk edilmişti ki. Binaenaleyh, onun da gitmesi icap ederdi diğerleri ile birlikte. Hata olunmuştur.

Akredidi meselesine gelince; bendeniz müsteşarca verilen . Hamit Beyefendi meselesi değil . bendeniz makam tanıyorum. Fethi Beyefendiye gayetle hürmetini vardır, şahsı âlilerine karşı hiç bir diyebileğimi yoktur. Bendeniz onun ilbresine hücum ediyorum. İstizahtın şahısları ile alükası yoktur. Akredidi, yine bendenizi Trabzon'da bulunduğum bir sırada izin almıştır ve maatteessüf vapura binerken haber alınmıştır. Dahiliye Vekâletine telgraf çekilmiş, fakat telgrafın ne suretle çekildiği bendenize meçhulündür. Yalnız şu hakikat Trabzonlularca malumdür ki izin gelip malum olduktan ve vapura hindikten sonra malum olmuş ve vapura binerken tehir etmek için valiyi görebilecek kadar vakit bulamamıştır. Çünkü bunun mahiyetini şimdi arz edeceğim. Malumül mahiye bir adamdır. Yani gümrükten mal kaçıran şekilde izin alması, gitmesi filan bir anda olmuş ve vapura atılmıştır.

Efendiler, hakikaten doğrudur. Biz icabı kadar yardım eden Osmanlı Bankasına bizim de bazı müsaadedat yapmağımız icaheder. Bu siyaset meselesidir. Fakat Akredidi gibi Avrupa'da Yunanistan'da tahsil etmiş; mütemadiyen ruhu komitecilikle meşbu ve komitecilik etmiş ve hatta o kadar büyük cesaretle hareket etmiştir ki Pontüscülük meselesinde Trabzon Pontus olmadan müterekeden evvel Trabzon bizde iken İslâm mahkemesine . bir Türk mahkemesinde . buralarda sizin hakkınız yoktur . Demiş ve ifadesi zapta geçmiş bir melundur. Efendiler böyle bir melun İstanbul'a giderse zannedenim bize rahmet inkumaz ve onların asarını görüyoruz.

NURİ BEY (Bolu) — İstanbul'da zaten öyle melun çok, bir de o illihak etsin ne olur?

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — O halde hepsini de hırakınız, hepsi de gitsin. Çok iyi efendiler. Akredidi muvakkat bir mesele için güya hukukunu ve mahallî bir mesele için halli için veyahut mali bir mesele için halli için mezuniyet istemistir. İyice hatırımda kalmadı ya veya üç ay mukayyetle gitmiştir. Bu adamın ne işle meşgul olduğunu sormuştum, bu hafta aldığı telgrafları kaybetmişim. Gelen telgrafta filan yerde yazıhane açmıştır, arı kovana gibi işletmektedir diye. Bunu İstanbul gazetecileri de yazmışlardır. Ona da geleceğini Pontüscülerle birlikte çalışmışlardır. İşte efendiler. Akredidi sını mükeltefiyette hulunan bir hristiyandır. Soniyen bu tarzda İstanbul'a geçmiştir, güya mezunen fakat elân gelmemiştir. Bizim aleyhimizde eliyeni propağanda etmektedir ve buna da Dahiliye Vekâleti izin vermiştir. Şimdi efendim, Dahiliye Vekili Beyefendi huyurdular ki hristiyanların harice gitmesi meselesi esas itibariyle kati bir karara müstenit değildir, kararı idari filandır diye bir şeyler söylediler, hakkıyla zapt edemedim.

Efendiler, şimdi Samsun Mebuslarını işhat ediyorum. Bilhassa bırakınız aletide zamanları, şu inkişâp zamanlarımızda nakten diyelim, epeyce yardım eden Nemli Zade Celâl Bey kulâğını kaybettiği halde mezunen İstanbul'a kulâğını tedavi ettirmek için izin vermediler.

ALİ FETHİ BEY (DAHİLİYE VEKİLİ) (Devanla) — Ben ona da vermedim.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devanla) — Siyaseti idariye sinden bahis buyurdunuz, demek ki huranın siyaseti idariyesi o kadar mühimdir? Bu Celâl Beyi koğmuş olsan ve başka türlü muamelât ile çalışsanız yine bir yere gitmesi imkânı olmayan, Avrupa'da tahsül gören Nemli zade Celâl Bey namındaki genç bir zat sol

kulağını kaybetmiştir. Çünkü izin alamamıştır. Elyevni sağ kulağını kurtarabilmek için İsviçre'dedir. MÜteaddit ricalarına rağmen, ben bunu takip etmiyorum. Hükümetin siyaseti idariyesi icabınca İstanbul'a gidecekler hakkında böyle bir muamele yapmışız doğrudur, hakikaten şiddet göstermek doğrudur. Fakat Dahiliye Vekili Beyefendi Samsun'dan giden Pontusçular için dediler ki, Hükümet için böyle bir karar yoktur. Binaenaleyh biz bazı esbabı insaniye vesaire dolayısıyla icabedenleri gönderebiliriz dediler. Efendiler, zannediyorum ki Samsun'daki bu adamların girmesi gazetelere geçmiştir ve icabederse okuyacağım ve gazetelerde de serlevha olarak aksülamellerimiz şeklin de gazete başmakaleleri de hunlar üzerine yazıldı. Efendiler, propagandanın büyük bir silah olduğunu hepimiz takdir ediyoruz ve yapamadığımızı mücessir oluyoruz. Efendiler, propaganda malumu ünlü iki nevîdir. lehde ve aleyhinde. Aleyhte olan aksi propaganda'dır. Biz kendimizin iyi adam olduğumuzu ve ne kadar doğru olduğumuzu ispat etmek için ne kadar çalışırsak aleyhimizde bulunacakları o kadar menettir. Hükümetin ister katı, ister ıslah ve siyasi bir mahiyette bir kararı olsun. Buradan hırslı yanların Avrupa'ya gitmemesi ve bilhassa şu usulü mesele mevzu bahis olduğu zamanda gayet doğru bir siyasettir ve Hükümet şayanı takdirdir. Binaenaleyh, zaten aleyhimizde bir propaganda yapıp zaten bir dereceye kadar otuden beri yapılan propagandalarla meşbu olan ve maatteessuf onlarla müzakere etmek mecburiyetinde bulunduğumuz Avrupalıların, güya yeni hırtakım efsaneler ve hikâyelerle Avrupa efkârı umumiyesini doldurmak doğru değildir ve Hükümetin bunları göndermemek hususunda ittihaz ettiği karar gayet doğrudur ve musiptir efendiler. Herkes bilir ki, geçen gün bir Mebusu muhterem söylemiştir, Samsun'da da ve daha sair bazı yerde de bazı aileler vardır ki belki beher nüfus için bin, iki bin lira para verip gitmek isteyenler vardır. Fakat Hükümet bu hususta şedit davranacağını bilen memurlar bu işde sui istimal yapıp kimseyi göndermiyorlar. Fakat isimlerini saydığım ve adetlerini bildirdiğim zannediyorum ki, on beş aileye balığ olan, tabii adedini Samsun Mebusları daha açık söyleyeceklerdir, burada da izahat vereceklerdir. Şekirnoğlu gibi, vesaire gibi aileler öteden beri o kadar can atığı halde memurını idare cesaret edip İstanbul'a bunları gönderememişlerdir. Fakat Fethi Beyefendi Hazretleri Samsun'a gittikleri zaman o ailelere müsaale etmiş, o aileler gitmiştir. Diyebilirim ki Pontusçular

likle alâkâsı olduğundan dolayı bunlara mensup aileler tamamıyla idama mahkûmdur, idanı edilmiştir.

Efendiler, hepiniz beğersiniz, insansınız. Hissinize sorarım, bu tarzda bir aile İstanbul'a giderse, cihanı neresine giderse gitsin ne yapar? Oğlunu kaybetmiş, daniadini kaybetmiş, evlâdını kaybetmiş, zevcını kaybetmiş bu aile gider de rast gelenin ayaklarına kapanır da hallerini anlatırsa...

EMİN BEY (Canık) — Nitekim öyle yapmışlardır.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Bu günkü tahkik heyetinin müşebbihi hakikisi onlardır. Ondan sonra hadis olmuştur ve İstanbul gazeteleri Pontus aileleri diye yazmış ve bizim gazeteler de kısmen bunlardan ıktibas etmiştir. Eğer memleketin başına bu mesele, bir mesele siyasiye ise memleketin içinde kabul ve ademi kabulü halinde memlekete hiç olmazsa, bir zarar iras ederse esasını şu ailelerin İstanbul'a koyuverilmesinde aramak lâzım gelir. Efendiler, Pontusteki takibat iki uç senedenberi devam ediyor. Mektupla haber vermek imkânı her zaman mevcuttur. Çünkü sahilimiz vâsıdır ve maatteessuf Çarşamba ırmağı ağzına. Alda vapuru yanaşmış ve belki de cephane çıkarmıştır. Sonra yine aldığım bir mektupta bir arkadaşımı yazmıştır. Samsun'da on beş gün evvel Kuruyel önünde, Balık gölü önünde, Rafla limanında on beş gün kadar açıkta mütemadiyen bulunmakta idiler ve sahile inen bir gemi mevcut idi. Efendiler, zannediyorum ki sahile inmişler ve bir çok şeyler almışlardır. Bilmeyorum, inşaallah almamışlardır.

ALİ FETHİ BEY DAHİLİYE VEKİLİ (İstanbul) — Ne zaman?

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Bombardımandan on beş gün evvel. Sonra on beş gün mütemadiyen yirmi mil açıklıkta. Tabii kayıklar, gidip, gelen kayıklar vardır, hunlar görmüşlerdir. Geceleri sahile inmiştir. İhtimal muvaffak oldu, ihtimal olmadı, bilmem. O sahilin vüsati itibarıyla İstanbul ile Rumların muhaheresi vardır. Çalta taraflarına, Çarşamba ırmağı ağzlarına her zaman adam ve cephane çıkarılabilir. Çünkü denizler elimizde değildir, maatteessuf. Demek isterim ki geçen senedenberi bu takibat ettiği halde Avrupa'da bir tahkik heyeti izanı edecek kadar bir ehemmiyeti hazırlanmadığı halde bugün bu olmuştur. Doksan bin Rumun kesilmesi bu Rum ailelerin İstanbul'a gittikleri tarihten sonraya müsâdiftir. Eğer Taymis gazetesine mektup yazan, Pontus mezalimi hakkında mektup yazan bir Rum

olduğunu duymuş olsaydın, derdim ki bunlar mut-
laka gönderilen ve daha evvelce gönderilmiş olan
adamlardan birisidir. Gazete elimde yoktur. Bilmio-
rum, çünkü huraya gelmiyor. Sonra İstanbul gazet-
lerinde görülmüştür. İstanbul gazeteleri yazmıştır ki
Pontüscülerin gelen bazı Rumlar burada propaganda
yapmaktadırlar. İstanbul'da bu işle alakadar olmayan
muhabirlerin bile nazarı dikkatini çebedecek dere-
de propaganda yapılmıştır ve bugünkü tahkik talebi-
ster kabul edelini, ister etmeyelim, bunların sebebi
hakikisidir. Bunu yapanlar buradan giden Rumlardır
ve bu Rumların Trabzon'dan çıkmasına müsaade
edenlerdir. Yalnız Vekil Beyefendi hastalık dolay-
ısıyla, insani bir hisle diye söylediler, yani hastalık
için gönderiyoruz dediler. Efendiler, bendeniz Vekil
Beyefendiye söylerim ki, o şekilde hasta olanlar, ih-
tiyar olanlar vardır, onlar da gitmek isterler. İdama
mahkûm edilmeleyen bir çok adamlar da vardır. Af
federsiniz, dersemlik mi oklu, ne oklu bilmiem nek-
tubu arıyorum, bulamıyorum. Yalnız Ahanozların va-
lideti 75 yaşındadır. Dahiliye Vekili Ferih Beyefendi-
den bilhassa izin istenmiştir ve vermemiştir.

ALI FETHİ BEY DAHİLİYE VEKİLİ (İstan-
bul) — Öyle bir şey yoktur.

ALI ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — O halde ben-
deniz bir telgraf çekerim ve telgrafiyen cevabını alır
Heyeti Muhtereminize arz ederim. Hafız Mehmet
Bey biraderimize de gelmiştir. İsterse Heyeti Celile
Hafız Mehmet Beye telgraf çeker, mektubu getirir.

ALI FETHİ BEY DAHİLİYE VEKİLİ (İstan-
bul) — Sureti katıyede tehzip ederim.

ALI ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Hatta Hafız
Mehmet Beye gelen mektupta yazıyor; müteverrimce
bir genç kıza müsaade edilmiştir. Belki Dahiliye
Vekili Beyin mahkûmü yoktur, belki Dahiliye Vekâle-
tine gelmiştir de Vekil Beye söylememişlerdir.

ALI FETHİ BEY DAHİLİYE VEKİLİ (İstan-
bul) — Hayır efendim.

ALI ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Beyefendi zati
âliniz söylediniz. Herkes gelip zati âlinize yığın ye-
gân verniez, mutavassit vasıtasıyla.

ALI FETHİ BEY DAHİLİYE VEKİLİ (İstan-
bul) — Mükümetten başka bir mutavassit kabul et-
mem. Kim o mutavassit?

ALI ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Mutasarrıftır
efendim. Hastalık dolayısıyla bu ailelerin hepsi hasta-
lıklıdır, orasını bilmiyorum. Yalnız şurasıyı ilâve
etmek isterim ki efendiler; köylerde, şehirlerde bulu-
nan halk yığın, yığın camilere doldurularak yakıldığı

bir sırada masunların ızları payımal edildiği bir za-
manda, hıyanî vatanîye amillerine benim husî insa-
nım mevcut değildir efendiler. Efendiler, hastalıktan
geberseler bile zerre kadar müteessir olmam. Bizim
bu tarafta müslümanlar mahvolmaktadır. Efendi-
ler, ben bu hissi insanımdan mücerredim. Açık ve ale-
ni olarak söylüyorum. Fakat Dahiliye Vekili Beye-
fendi ihtimal daha ziyade rekikükalptirler. (Zaifükalp-
tirler.) Bendeniz de böyle bir kalp yoktur ve zannet-
mem ki, bu cinayati irtikâp edenlerin şeriki melancî
olanlar nasıl bizi imha etmek istiyorlarsa bunlar da
bizi imha etmek istiyorlar. Ben bunlara karşı hissi
merhamet besleyemem efendim.

YAHYA GALİP BEY (Kirşehir) — Mesaili sı-
yasîyeye aile karıştırılmazsa daha iyi olur.

ALI ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Efendim, Da-
hiliye Vekili Beyefendi, bendeniz Pontüs meselesi-
nin esasından bahsetmeyeceğim, daha salâhiyettar olan-
lar vardır, onlara bırakacağım. Yalnız bir nokta var-
dır ki onu ırah edeceğim. İcraat bugünkü vaziyetimi-
zin icabatından olan seri ve katı icraattır. Efendiler
Dahiliye Vekili Beyefendi bittabi aldığı malumata
ve raporlara istinaden şu sını zamanlarda küy yan-
mamıştır dediler, yanmıştır efendiler, binlerce islâm-
lar süürülmüştür, efendiler, islâmılar yine şehit edil-
miştir. Efendiler her halde bunlarda hugün bir hik-
met vardır. Maattecessüf arz edeyim. Bugün elimde
iki raporum vardır. Fakat kaybettim, ne olmuştur
bilmiyorum. Fakat bugün evrakım kaybolmuştur, o ra-
por da onların içinde idi. Bunların birisinde diyor ki
efendiler, Samsun'a girmek üzere 25 Mayıs'ta, hatta
Hükümet de bilir, çünkü makamı muhtelifeye gel-
miştir.

ALI FETHİ BEY DAHİLİYE VEKİLİ (İstan-
bul) — Hangisi ise söyleyin, takdim edeyim. Zati
âlinize, o kadar telâşa lüzum yok.

ALI ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Müsaade bu-
yurun, 25 Mayıs tarihindedir. Birisi Samsun'a gir-
mek isteyen usatın şu kadar kalletilmiş ve şu kadarı
mecruh edilmiş ve şu kadarı şırar etmiştir, çeklinde-
dir. Diğer bir raporda menatik vardır. Mıntıkai har-
biye gibi, Erbaa mıntıkasında demin bahis buyur-
dukları Lazlıdere midir, nedir orada müsademe ol-
muş, şu olmuş, bu olmuş ve şu köyler yakılmış,
bu köyler yakılmış, Çarşamba'da şunlar olmuş, Bal-
ra mıntakasında bunlar olmuş ve zannederim bu ra-
porları Emin Beye okudum vesair bir çok rüftekayı
kırma da okumuşumdur. Bu raporlarda köylerin es-
nisi de vardır. Değirmencik köyü yanmıştır temamiy-

le diye. Halbuki efendiler köyler yannıştır. Efendiler, bu 25 Mayıs tarihli rapordadır ve belki hatırım da kalmamıştır, 24'dür belki de efendim.

Pontüs teşkilâtına mensup olan Rumlar esasen mevcut nüfuslarının on misli dahi olsa bittahi azmedilmiş olsa ve katî takibat yapılırsa bunların bir tanesi kalmaz, gayet tabii bir keyfiyettir. Tabii matlup olan bu değildir. Matlup olan Samsun ahâlisinin rahat oturabilmesidir. Sabahlara kadar müsademe yürütülmesiyle uykusuzluk değildir. Haricte bulunan köylü halkın şehre gelip melce bulması değildir. Köylerin de ziraatle meşgul olması, mîzânetini temin etmesidir, yani ziraatını yapmak tutununu ekmektir. Fakat bunlar ulmanıştır efendiler. Arkadaşlarının arzu ettiği şekilde ve halka yaptırıkları fevkalâhlik şeklinde şiddetle takibat yapmış olsalardı zannederim ki ilk bahar geldiğinde bugünkü ahval olmayacaktı. Yine o raporlara istinaden söylüyorum ki bizim istizahımızdan sonra vaki olan bir musademede yedi yüz kişi ölmüştür. Yani bu istizahı takdim ettiğim zamandan sonrası raporlardan birisinde gördüm. Gelen raporlardan bunu hepimiz biliyorsunuz ve bunu hen açıkça söylüyorum ve Meclisin de bir muvaffakiyetini addediyorum.

ALI FETHİ BEY DAHİLİYE VEKİLİ (İstanbul) — Doğru değildir,

ALI ŞÜKRÜ BEY (Devanla) — Ben öyle söylüyorum, siz de cevap verirsiniz. Hulâsa bizim istediğimiz şey şu zamanın icabatına göre seri ve katî icraattır. Çünkü bunda hakkımız vardır, çünkü hükümet ne istemişse verilmiştir. Muvazenei Umumiye tesis edilmeksizin askerleri ilbas vesaire edecek fazla masarifin bedelini halk tamamen vermiştir. Binaenaleyh halkın hakkı vardır ve halkın siyanet edilmesi lâzımdır. Bunun için ilanihaye takibat lâzımdır. On sene sürse bile devam edilir. Bendenizce mevzu bahis olan budur. Efendim İlgaz vakası hakkında müessif demekle Dahiliye Vekili Beyefendi tevakkul bu yurdular. Buna biraz cevap vermiştim. Bendenizce müessif olan şey takihat şiddetinin tahfifidir. Burada takihatın şiddetini izah eden Dahiliye Vekili Beyefendinin bu şiddetli çember içerisinde çıkan seksen kişinin o vasi yerlere yayılarak, Yunanlılara iltisak peyda etmeğe uğraşacak kadar memleketin göbeğinden geçip gitmenin ne demek olduğunu (Gürültüler) Müsaade buyurun efendim, bu mesele Karaderede olmuştur.

NURİ BEY (Bolu) — Karadere şurada Boluda dur.

ALI ŞÜKRÜ BEY (Devanla) — Burada bir müdafaa mevzu bahis değildir. Yani oradaki çemberin gevşekliğini söylemektir. Efendiler, bendeniz siyaset meselesinde her türlü ihtimalâtın nazarı dikkate alınması kanaatindeyim. Hudanekerde bu adamlardan dört, beş yüz düşmana, Yunanlılara iltihak etlerce gerçi hiçtir, onların muvaffakiyeti maneviyesi yükselir, manevî tesiri buyur. Bu memleketimizdeki asayiş, bizim kudreti tenkilyenizi ve bizim memleketteki asayiş temin hususunda ki mevkiimizi gösterir bir işaretidir, bir işaretir, başka bir şey değil. Ta o suhadan kalkıp düşmana iltihak edebilmek. İnşallah iltihak edemeyeceklerdir, o başka mesele.

Sonra bendeniz Dahiliye Vekili Beyefendinin bilhassa Trabzon'a gittiği zaman yalnız vali vekili olan Fırka Kumandanı beyle temas etmekle iktifa ettiğini ve halkla temas etmediğini söylemiştim. Vekil Beyefendi de temas ettim ve hatıra bazı rûlekayı kıram tarafından da alkışlandını, bazı mesail dolayısıyla dediler. Efendiler, bu gayet tabiidir. Dahiliye Vekili gibi memleketin büyük bir icali bir yere giderse halk fevç, fevç gelir. Trabzonluların esasen adeli böyledir. Vekil Beyin söyledikleri doğrudur, gitmiştir efendim. Bu icabattandır, istikbal etmişlerdir. Nitekim Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti azası da gitmişlerdir. Sonra Belediyede elbette memleketin esraf ve ağyanı ve mütehayyızları gelip Dahiliye Vekili Beyefendiye heyani hoşmedî etmişlerdir. Bendeniz bunları murat etmiyorum. Belki diğer bir ziyafette bazı halkla temas etmiştir. Bendenizin bahsettiğim mesele, o halk meselesi değildir. Orada mesele vardır, onu tahkika gitmiştir. Burada bendeniz, icabeden şey nedir? Ne olduğunu söyledim. Dahiliye Vekili Beyefendinin biz zat görüp geldikten sonraki icabatını görmek mecburiyetindeyiz demişlerdi, zannederim bu işi yakından görmek üzere gitmiştir. Rica ederim memleketin en büyük reisi idaresinin bir tahkikat için bir yere gitmesi o meselenin ehemmiyetini gösterir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA BAŞKUMANDAN (Ankara) — O mesail ne imiş?

ALI ŞÜKRÜ BEY (Devanla) — Oraya tahkikata giden bir Dahiliye Vekili muhteremî Beyefendi...

ALI FETHİ BEY DAHİLİYE VEKİLİ (İstanbul) — Ne imiş o madde?

ALI ŞÜKRÜ BEY (Devanla) — İşte bu Trabzon mesailidir, bildiğinizi söyleyiniz.

MUSTAFA KEMAL PAŞA BAŞKUMANDAN (Ankara) — Mesailin mahiyeti askeriyesini söyleyiniz de ondan sonra izah ediniz efendim.

ALI ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Bendeniz neticesini arz ettiniz

MUSTAFA KEMAL PAŞA BAŞKUMANDAN (Ankara) — Hepisini söylemeli, burası millet kürsüsüdür.

ALI ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Bendeniz kâfiyesini söyledim. Eğer noksan kalıncı ve izah edilecek bir şey varsa, onları da izah ederim, onları da söyleyem? Yani Trabzon meselesini, Müdafaa-i Hukuk meselesini ciheti askeriyenin yapmış olduğu yolsuzlukları zikretmek eğer bunlara vakitimizi hasretmek lâzım geliyorsa evvelce izah ettim. Diğer mesarlı yakından tahkik yapmak üzere Sanık'ın oraya gitmişlerdir. Binaenaleyh bendenizin İskik ile temas etmemiştir dediğim bu mesele ile alakası bulunanlarla temas ve tahkikat icra etmek meselesidir. Binaenaleyh bunları yalnız İskik kumandanının kendisiyle görüşmeğe revatta görüşmüştür efendim ben bilmiyorum ne olduğunu memleket uyumaz. Böyle zatlar memlekette geldiğinde memleket bilir. Nalâhus böyle büyük bir zatın kiminle konuştuğunu, görüşüğünü bilir, görür, öğrenir. Hatta Giresun şark cephesi kumandanlığına Sami Sabit Bey hakkında tevkâlade takdir amız bir telgraf geliştikten Trabzon haberdardır ki bendenize haber verdiler, memleket uyumaz efendiler. Yani memleket uyumaz, iftihar etmelsiniz; gaflet içinde değildir. Bu itibarla Dahiliye Vekili Beyefendi oraya gitmişlerdir. Bu işe vaziyet edip çünkü malumu âliniz kemali bitaraki ile yapılacak bir tahkikatta hakikata vusul için mutlaka leli ve aleyhi te söz söylemek lâzım gelir. Binaenaleyh, bir kısmını dinlenmemiştir ve hiç görüşmemiştir. Evet Hacı Efendi gidip görüşmüştür. Bu sırf memleketten gelen büyük mühterem bir memuru muhtazayı nezaket hoş geldiniz demek için girmesinden ibarettir. Vazifeniz hoş geldiniz diye gelmektedir. Halk hükümetinin Dahiliye Vekili bulunan Fethi Beyefendi, hatta o kadar ki efendiler Dahiliye Vekili Beyefendi Trabzon'a gittiği zaman Vilâyet Meclisi Umumiyesi İskik inkikatta idi, onu bile ziyaret etmemiştir. Bendeniz niçin ziyaret edip etmediklerini bilmem, o zate aittir. Fakat Trabzon bunu haska bir şey işlememiştir. Çünkü Meclisi Umumiye azası bugün itihâm edilmiş istenilen Müdafaa-i Hukuk azasından birisinin biraderidir. Bu doğru değildir ve zannetmem ki Dahiliye Vekili Beyefendi bunu tahkik etsin, mesele orada değildir. İşte halk buna cestice yapar, her şeye bir kulp takar. Onun için zannı ediyorum ki memleketi iyi tanıyan bir adam bir yere gittiği vakit, yani vilâyetin merkezine gitmiştir, vilâyetin yalnız merkezini değil bilhas-

sa vilâyetin teknik mülhakatını gidip temsil eden vekillerle görüşmek bir nimettesadûf idi. Maalesef görüşmesi lâzım gelirdi, görüşmemiştir. Yani bendenize söylendi olduğum temas bu idi. Yoksa keddilerinin buyurdıkları gibi bakkala, çakkala gidip görüşmesi değildir. Ben bunu kastedmedim. Trabzon ahalisini temamiyle temsil eden Meclisi umumiye azasıyla görüşmemiştir. Sonra ziyafet mesalesine geleceğim efendiler, ziyafet verildiği zaman bendeniz oradan aldığım telgraf ve mektuba istinaden söylüyorum; işin içinde bir hâlâf vardır, bendeniz öyle görüyorsunuz. Trabzonlular namına davet etmişler, Vekil Beyefendi kabul buyurmuştur. Fakat akşam üzeri mazeret dermeyanıyla gitmemiştir.

Sonra efendiler, müteessir olduğum bir cihet vardır ki Trabzon'u tanıyanlar Trabzon halkının ne kadar mühterem olduğunu bilirler ve ne kadar misafirperver olduğunu takdir buyururlar. Dahiliye Vekili Beyefendiye verilecek ziyafetin bir misli büyüklüğünde bir ziyafeti burada bulunan vatandaşlardan şahsî masrafını deruhite edecek kabiliyettedir. Vekil Beyefendi yapılacak masrafın nereden verileceğini nereden biliyordu ki verilmeyen bir ziyafetin masrafını nereden verileceğini düşünmüş ve o ziyafete gitmemiş. Belki Ahmet Efendi kendi kesesinden o ziyafeti veriyordu. Fırsatını arz edeceğim. Trabzon'da verilen ziyafetler için Müdafaa-i Hukuk binasından elverişli bina yoktur. Hükümetten gelirler, İskikadan gelirler ve orada ziyafet verilerdi. Efendim, müsaade buyurun, gelen misafirin şekline ve mahiyetine göre Müdafaa-i Hukuktan da verilir, İskikadan da verilir, şahıs da verilir, ianeten de verilir. Binaenaleyh Dahiliye Vekili Beyefendi daha henüz davet edilen ziyafetin masrafının nereden verileceğini anlamadan bu Müdafaa-i Hukuk masrafına geçecektir diye gelmemiş. Bu tabii kendisinin bileceği bir iştir. Fakat bana böyle denişlerdir. Müsaade buyurun, rica ederim bunu adli ve şahsî bir mesele addedtiniz. Ben buna muhim olarak haklıyorum, en mühterem bir mesele addediyorum. Çünkü bu kürsüden halk efendileri denilmiştir. Efendiler, şu teşkilâtın esasını kuran Erzurum ve Sivas kongrelerinde uzun müddet çalışarak namusu ile teneyyüz etmiş ve kongre tarafından Müdafaa-i Hukuk cemiyetine aza itihâm olunmuş ve memleketle on beş sene helediye reisliği etmiş bu kadar mühterem bir zatın. Hacı Ahmet Efendinin davetine icabet etmemiştir. Efendiler, bendeniz halk hükümetinin Dahiliye Vekili olduğunu hatırlatmak isterim. Binaenaleyh, mesele görüşmek meselesidir.

ziyafet ve yemek meselesidir. Binaenaleyh Vekil Beyefendinin kendileriyle görüşmediklerinden dolayı halk muğber olmuştur. Binaenaleyh, gürsüde söylenen ve hepimizce tasdik edilen düsturu içtimai ile kabili

telif göremediğim için söylüyorum. Yanlış gördümse kabahat bana aittir.

REİS — Efendiler, teneffüs için celseyi on dakika tatil ediyorum.

ÜÇÜNCÜ CELSE

REİS : Reisisini Rauf Beyefendi.

REİS — Efendim, celse küşat oldu, hafiyen devam ediyor. Söz Rifat Beyindir.

RIFAT BEY (Tokat) — Efendim, bu Samsun, Amasya, Tokat sancaklarında müstevli olan Rum eşkiyalarının ufaklık bir tarihçesini ve yalnız Tokat'a ait olan kısmını biliyorum. (Eşitleniyoruz sadaları) Tokat sancığına müstevli olan Rum eşkiyalarının biraz tarihçesini anlatayım da Meclis Heyeti muhteremesi de bu meseleyi anlatsın.

Harbi Umumiyan birinci seteri nihayetlerinde efendim, malum ya o zamanlarda bunlar da askere alınmışlardı. Bu askere alınmalar tamamıyla firar ettiler ve geldiler. Karadüz savahtininin Ruslar tarafından işgali üzerine Çar Hükümeti bunlara siddet dağıttı. Bu firanlar ta Samsun ile Çarşamba arasından başlar gelir. Yeşil ırmağa, Tokada gelir... nahiyesinde müntehi olur. Bunun ortanlık bir dağıdır. Bu dağıda 70-80 bucak yakın Rum köyleri vardır. Bunlar tamamıyla teslihi edilmişlerdir, bomba ve sair hepsi vardır. Bunlar aklâde hırsızlık yapıyorlardı. O zaman islâm köylerinde de asker kaçakları vardı. Bazı asker kaçakları bunlara karşı köylerini vıkaye ediyorlardı. Aralarında müzakereler de oluyor ve birbirlerini öldürüyorlardı. Sonra efendim, mütareke oldu. mütareke olduktan sonra bu Rumlara karşı gayet ihtimalkâr bir siyaset takip edildi. Güya Rumlara işlenmişçok, Rumlara ilişkilere Hükümet mazamraz görecek, Rumların yaptığı cinayetleri Hükümet tabiatıyla bizzarına ihmal edecek, görmeyecek. Bunlar hükümetin vazdini anladılar. Ötede beride artık dünyada bir insan nasıl öldürülürse kazıklamak, ağaca bacağından asmak, yarmak, tünel, türlü işkencelerle kırada, bucakta öldürürler. Ne bir müskönumumü gödebilir, ne bir Jandarmaya gidemir. Orada ölürler toprak yüzü görmemişlerdir, toprağın süzümünde çürümüşlerdir. Hale ırmağa atılan müslümanların adedini alırlar. Yani bu mezalim o kadar çoktur ki, hükümet bilmiyor

efendim. Ne bir nahiyeye müdürü, ne bir kaymakam yazabilir, Hükümetin niyasetine dokunmuş. Hatta bendenizi Rum meselesiyle alakadar olmak üzere Erbaa Kaymakam vekâletine gönderdiler. Güdükten melasarrif ile Jandarma kumandanı oturuyorlardı. Bendeniz de görüştüm, dediler ki, Rumların yaptığı cinayetleri biraz görmeyiver dediler, niçin dedim; böyle siyasetimiz var dediler. Rumların yaptığı hırsızlıktan cinayetten dolayı bir çok müslümanlara iftira edilmiştir, kasten olmuştur ve bu müslümanlar Rumların yerine gelmişler ve hapis olmuşlardır. Ferid Paşa Hükümeti zamanında böyle bir şeydi. Boya-arcık dağından Pazar nahiyesine kadar teşkil eden bu kısımda yirmi kadar köy yani tamamen Boya-arcık dağının odumundan, otundan kütüf ve imüfa edenlerdi. Minelkadım ki arkaları bu dağlardır kendileri giderler, oradan odun keserlerdi. Beş sene dir oradan ne bir hayvan ne bir ulun keşedebilir, ne bir çöp golirebilirler, ne de bir hayvan yayalabilirlerdi. Önünde ufaklık bir mera varsa, var yani ekün anasında. Bundan başka orada hayvan da kalmadı, bir şey de kalmadı. bütün müslümanlar oldu gibi. Hâlâ hırsızlık kadar devam ediyor. 23 Mayıs tarihli bildiğim mektupla yine bir kaç tane köyü soymuşlar, kadınları koymuşlar. Sonra Serpin köyü var bu dağlar içinde yüz elli hanelik bir köy. Bunlar askerden kaçmışları delikanlılarla bu köyü beş saatir muhafaza ediyorlardı. Köyün etrafına siper kazmışlar. Geçen gün golirler, köyün hoş yüz tane mevazisini gördüler. Bir köyden hoş yüz tane mevaziyi giderse o köyden ne hayır kalır. İşte bu suretle bütün köylerde, ne kadar köy varsa bu dağdan mahrum kaldılar. övüfede ormediler. Niksar'dan bir posta vardır. Dahiliye Vahidî Beyefendi sorsun, bu sosanın üzerinden beş samedir insan geçmemiştir, ot bitmemiştir, devletin postası üzerindeki geçmemiştir ve altı saat uzaktan dolayıştır. Yani bu yol hâlâ bugün açılmamıştır. Yani maksat

dam Rum meselesi bitmemiştir efendiler. Fethi Bey buyuruyorlar ki, iki köy kalmıştır. Daha Tokatın bir deresinde 700 maktul vardır. Üç sancakta 800 silâhla var, diyor. Yalnız Tokat'ta 700 maktul var, 150'si de mecruttur. Bir köyden 850 tane adam tutulursa beride alınırsanız daha ne kadar var, bunu hesap edin, yani mühim meseledir. Bunu arz etmekten maksadım Heyet-i muhtereme meselelerin ehemmiyetini anlatsın dıyedir. Sonra yalnız şunu arz edeceğim ki gelen raporlar yanlış, 700 maktul var filan deniyor, acaba kaç silâh aldılar? Bizim tarafımızdan da tabii şehit var. Fakat bu 700 maktulun silâhları alınmış mı, yoksa onlarda mı? Biz burada artık neşar ikaldık efendiler. Çünkü efendiler biliyorsunuz ki mütarekeyi takip eden zamanlarda Hükümet gayet zayıf idi. Hükümet işte o mütareke sarımsın filan ordunun dağılması filan Hükümet inibati ele alamıyor. Sonra mütareke oldu, filan oldu, halk artık umudunu hükümetten kesmiş. Halbuki beri tarafta ordu teşkil edildi, davayı millî var, bununla uğraşyoruz. Biz zannediyoruz ki artık bu Rumların takip edileceği zamanlar gelmiştir, ordumuz hanıdolusun tesbi kuvvet etmiştir. Dahiliye emni asayışın idaresine çalışıyor ki mesele bütün Dahiliye Vekili Beyefendi ile Erkânı Harbiye Umumiye Reisini buraya çağırarak, dört sancak Melhusları arz ettik, kendilerine ki mesele budur, halkın artık çekecek vakti kalmamıştır. Emniyet yok, asayiş yok, köyden köye kimenin gitmemenin imkânı yoktur, bu ne olacak, dedi. Hükümet bunun önüne geçsin, arız ve amak müzakerelikte, yapılıcak tedbire karar verdik. Oradaki asker gayri kâfidir. Askerin tezyidi için oradan üç sınıf daha askerin silâh altına alınması takarrür etmiş ve bu suretle tehlîgat yapıldı. Sonra Fethi Beyefendi kendileri buyurdular, bizat gidip kontrol bu hareketin hakkında bulunacağım dedi. Dedik ki bunların horhalıde Manttan evvel bilmesi ve marttan sonraya kalınca bunların yertarı her tarafı ormanlıktır, onun için her halde Manttan evvel bilmiş dedik. Hay hay buyurdular. Eger böyle dememiş olsaydılar biz başka bir tedbir düşünürdük, veyahut yağmur duasına gider gibi bir dağın başına çekilir dua ederdik, başımızdan şu Rum şakîlerini kaldırın diye (Handeler) Ne diyelim. Güvendiğimiz bir hükümet var, o da bakmazsa bizim işimiz duaya kalır. Sonra Fethi Beyefendi buyuruyorlar ki yolda bir merkez ordusu meselesi vardır, o engel oluyordu, buyuruyordunuz. Halbuki merkez ordusu meselesini mutasarrıf tamim ile yazdı, hen Tokat'ta idim, haber aldım, Asayiş temin etmek meselesi, cihali askeriyeden alınmış ve buru Fet-

hi Bey mutasarrıflığa teblig olmuştu ve asayişten mulkiye memurları mesuldur diye. Bunun sonra ona göre hareket olun demişti. Şimdi diyor ki yolda giderken bu merkez ordusu meselesi engel oldu, bunu hallettim ve şu kadar uğraştım diyor ve bu işi uzatmam diyor.

ALI FETHİ BEY (Dahiliye Vekili) (İstanbul) — Başka şey söyledim efendim, anlamamışız. Mutasarrıf muhabereyi kestir, başladı Dahiliye ile muhabereye.

Bir Melhus Bey — Fena mı yapı?

RIFAT BEY (Devamlı) — Canem hen ona fena demiyorum efendim (Handeler) Sonra efendim, Samsun'a teşrif buyurdular. Rumun evvelini arz edeyim. Rumlarda iki kısım aile vardır. Birisi, o Rumların içerisinde silâh tutanların ailesi var, birisi de orada kocaşıkardığı bulunmuş olanların ailesi, yani silâh tutmayanların ailesidir. Silâh tutanlar ailelerini tutuyorlardı, silâh tutmayanlar yani boğaz düşkünleri olanlar gitmiş. Çünkü boğaz düşkünleri ayak bağı. Çünkü o aileler orada fakirler var, hen de gider dehalet edemiyor diyor. İşte o ailelerin boğaz düşkünlüğü dehalet ediyorlardı. Almasalardı onlar açlıktan öleceklerdi. Açlıktan teslim oldular. Onların alınca, ayakları serbest kalınca kimisi öteki ormana, kimisi şu, bu dağa dağıldılar. Bizim taraftaki ormanları keserek Samsun'dan bed ile tahribata başladılar. Takibat da Samsun'dan başladı. Bizim oradan emir veremediler. Rütüm oraya atıldı. Geldiler oralarda köy yakıldılar, ardam kestiler. Hatta burada variten kararda hareketin her yerle birden başlaması idi. Samsun'da evvel başlamıştı, 14 Martta emir verilmişti. Fethi Beyefendi ya Havza'dan veya Merzifon'dan Tokat mutasarrıflarının işarı üzerine emir vermişlerdir. Tokat, Sivas'tan Merzifon'a gitmek üzere iki yüz mevcudu bir tabur geldi. Mutasarrıf Fethi Bey'e yazdı, bu tabur gitmesin, buraya kalsın dedi. Sonra tabur orada kaldı, bu tabur on dört gün orada kaldı. 14 Martta daha emir verilmemişti. Yani Martta demedik mi ya, hareket her yerde binden başlayacak. Rinden başlamadığı için bu takibatta hata oldu ve Rumların da o boğaz düşkünlüğü, ayakbağı olanları teslim aldılar. Rütüm eskaya serbest kaldı. Serbest kalınca fazla bir kin ile bize musallat olmağa başladılar. Eger onların ailelerini teslim almamış olsalardı ihtimal ki on beş, yirmi gün sonra açlıktan müsedlâh olurlardı da teslim olacaktı. Hatta hen Tokat'ta idim, diyorlardı ki bu aileleri Rum karargâhlarına gönderelim, Rumların mübahassın buldukları yerlere göndereyim, hep-

si bir yerde dursunlar. Yani dehalatı kabûlinden bu aileler tozüm alamıyacaklar. Eklemek yedirmeden başka bir şeye yaramazdı çünkü. Yani mazarratları ne idi? Takribat devam edecek idi, fakat faldesizdi. Daha Rum'ların ne yapacağını aklıde görecektiniz. Asıl bunlar dağa tahassus ettikten sonra ne yapacaklarını görecektiniz. Bu gün o Rum'lara civar olan bütün köyülere dakli hare ediyorlar, Rum'ların gelecek mazarratından kaçıyorlar. Şimdi bir kaç madde üzerine İstizahına ilâveten söyleyeceğim. Fethi Beyefendi cevap veriyorlar. Bu harekâtın başında bizzat bulunacaklarını vaat buyurdular. Halbuki niçin bulunmuşlardır? Eğer vaat etmeseydiler yağmur duşuna çıkardık. Harekâtı askeriyeye muntıkasının her noktasından birden başlıyacaklardı. Askerin nuktası da ona göre tespit edilmiş, niçin ona göre hareket edemedi? Hükümet bir senedenberi bu Rum'ların üç sancak ilahilinde yaptığı mezalimlerin bir listesini istedi. Hükümetin kuyudu resmîyesinde ancak bunun yüzde kırkı mukayyedir, yüzde altmışı yoktur. Çünkü ölen öldü, bunları hiç kimse bilmez. Bu farkı zorla öğrenmişler ve haatta yazılın tamamında diyordu ki bunu Avrupa'da öğredebiz, bu vesüki mümkün mertebeye yazınız, gönderiniz ve her hükümetten yazılıp buraya gönderildi. Şimdiye kadar neşrolundu mu? Olmadı ise neşre için ne gibi teşebbüsatta hulanıldı? Şu bir kaç gün içerisinde Sabri dersinde 700 kadar Rum'un maktulan elde edildiğini buyurdular. Bu 700 Rum maktulan müellâh mı idi, yoksa gayri müellâh mıdır? Rum'lardan ulâh elde edilmiş midir? (Çürükler, ayak patlıları) İncun mu aşağı? (Devam sadaları) Benim için iş kolay. Duadan başka ne yapalım. Hükümet düşünmez, Meclis de düşünmezse başka kim düşünür? (Tokat Mebusu Musarafa Reye hitaben): benim dediğimde Hükümetin resmî raporlarına inanmayınız diye hem mevsuk esanlardan sana yazdılar. Çürük de güster diyen sen değil misin? Tokat mutasarrıfı şifre muhaberatı mevsesinde defalarca istifa etmiş ve istifasında ısrar etmiş ve kabul edilmiştir.

MUSTAFA VASFI BEY (Tokat) — Şimdi ben de söz isterim, sırası geldi.

RIFAT BEY (Devamlı) — Mutasarrıfın esbabı istifa nedir? Bunları soruyorum. Başka söyleyeceğim bir şey yoktur.

SÜLEYMAN BEY (Camık) — Efendiler, bendiniz. Samsun'un Mebusuyum. Buradan Fethi Beyefendi ile beraber gittim. Demnin kenilisine şunedi müracaatımı burada rica ettim; fakat şifrelediler. Bendiniz söyleyeceğim Romdunuz şimdiye kadar metin bir Dahili-

ye Vekili olduğunu zannedirdim. Şimdi efendim, buradan Samsun'a vasıl olduktan bir kaç gün sonra tabii bendinize bunlar geliyorlar. Aman bize müsaade alınız. Dedim böyle şeye kanımam. Tekrar geldiler, birisi bir ihtiyaredir, İstanbul'dan bir serc evvel gelmiş misafir suretiyle, sonra avdeti menedilmiş, yollar kapanmış, bunlar ortalık kalmışlar. Yine bir gün geldiler, ağladılar. Aldık biz bunların isimlerini, Vekil Reye müracaat etmek, bunlar gelmişler, ağlıyorlar, müsaade ediyorlar. Dedim ki; Süleyman Bey, böyle emsali çok olur, çok doğrudur dedi. Fakat işi yorum ki 3,5,49 ne ise bir günde on kişi gönderilmişti. Orada bendinizi hep tanıyorlar, Ermenileri tanıdığı gibi Rum'ları da hem tanıyorlar. Her gün müracaat vuku oluyor. Hattı Halvacıoğlu Vasıki isminde ihtiyar bir adamı ağlayarak gelmiştir. Romim oğlum Venizelos'un oğlu değil, torunu değil, Lüid Çurç'un yeğeni değil. Bunun ne kabahati vardır? Buraya bir çok kimseler geldi bu, niçin gelmiyor demiyor. Ona yine res cevabı vermiş ve kendisine de böyle bir müracaat vukuhulduğunu söylemişim. Buna izin verdimeniyimdir. Sonra buraya geleceğimize gün lazım sıklıdı. Çünkü Yekenci Yarı oğulları flân bunlar gitmişler. Yani Pontüscülerle alakadar olanlar. Beyefendi az teşrif eder misin. Buraya geleceğim gün idi, dedim ki bendiniz bu memleketliyim. Sizin yüzünüze ufaklık bir lekke gelmesini istemem, hiç bir vakit de tarafınız imam ve ayı bilirsiniz ki bu için işine mesul günliğini şimdi arz edeyim, benim hakkımla tekkikat yapınız, nasib tanınmış bir adamım. Eğer ufaklık bir şüphemiz varsa hakkımla tekkikat yapınız, ben ne beyden ne Paşadan şahsına hiç bir şey beklemem ve beklemek ümidiyle bu Meclise gelmedim. (Hiç birimiz değil savdeni) Hiç bir fırkaya marbut değilim. (Hiç kimse değil savdeni) Şüphesiz efendim. Söylediklerim şahsım içindir. Yani şuraya hopimizin toplanmaktaki gayemiz gayri milkiye içindir, bu şüphesizdir ve ne vakit gelir de size beni mutasarrıf yapmış dersam koğumuz bir yere mutasarrıf yapınız dersam. Çık dışarı Süleyman buradan gitsi desin. Pontüscü ailelerden haatta okullara imonhamel ve şefkatlerinden dolayı müsaade etmiş, bendiniz de şuraya buna müsaade edildikten sonra memnuniyetin manası nedir? dedim buna tehevür buyurdular. Memleketimizde çocukların guzloni oyuldu, hayvan gibi boğazlandı, yüz keşi hükümet ününe getirilip fotoğrafları çıkarıldı. Sonra Pontüscü ailelerden birisine müsaade ederlerse bu kadarlık bir sualî sıvmağa hakkım yok mu idi? Rica ederim, fakat

yine kendilerine hak veriyorum, yine kendilerine soy-
luyacaklarım bundan ibaruttur.

REİS — Muhittin Baha Bey.

MUHİTTİN BAHA BEY (Bursa) — Trabzon
Müdafaai Hukuk meselesi celsei aleniyyede tekrar
muzakere edileceği için ona dair söz hakkımı mu-
hafaza ediyorum. Evvelki gündən devam eden iş-
zah meselesinde başlıca nazarı dikkatimi celbeden
üç nokta vardır. Biri Müdafaai Hukuk Heyetinin hu-
kukuna taarruz edilmesi meselesi. Bu, celsei aleniye-
de mevzubahistir.

ZIYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Reis Bey,
onun müzakeresi kâfi görüldü.

MUHİTTİN BAHA BEY (Bursa) — Diğer İs-
tanbul'a müsaade edilmesi ki şimdi müzakere edil-
mektedir. Biri daha eskiyi meselesi de bu moyanda
dahildir. Fevzi Beyefendi Samsun'a gittikten zaman
hastalığı mevzubahis olan bazı kadınların İstanbul'a
girmesine müsaade ettiklerini söylüyorlar. Deniliyor
ki, bunların İstanbul'a girmesiyle İstanbul'da Pontüs
ait olan cereyan hasıl olmamıştır. Bu kadınların İs-
tanbul'a girmesi felâketi uzma teşkil olmuş memleket
için. Eğer hakikaten böyle ise, eğer Pontüs mese-
lesinin İstanbul'da böyle aksi tesir husule getirmesi
hakikaten bunların yüzünden ise hen de Fevzi Beyefendi,
işmâzâta bulunanlardır, onun iyi, kötü aleyhinde
söz söyleyenlerle beraberim. Fakat katıyen kanî ol-
duğum bir şey vardır ki Fevzi Bey bu kadınların İs-
tanbul'a gitmesi mevzubahis olduğu zamandan çok
övel Pontüs meselesi İstanbul'da mevzubahis olmak-
ta ise de Avrupa, Amerika her yer bu işle alâkadar
idi. Binaenaleyh, bu kadınların İstanbul'a gitmesi
başlı başına bir cürüm olmadığı gibi, başka bir cür-
mü ökmek adon müteferri bir cürüm de değildir. Bu,
olub, olsa bir içtihat hatasıdır. Ben de öyle telâkki edi-
yorum.

Eskiya meselesine gelince; Fevzi Beyin burada
okuduğu birtane aksi sabit oluncaya kadar bu vesikanın
mütaber olması lâzımdır. Zati âlileri bu vesikayı id-
zâmı göldüğü vechile dinlediğiniz gibi buna üdve ede-
cek bir şey bulanıyorlar. Efendiler, Fevzi Beyi ben
Mevlâde bir voya ikil defa görmüş ve konuşmuş bir
adamım. Fakat Fevzi Beyefendinin şahsiyetini çoktan-
ben itanıldığı için bir vezirî vicdanîye olarak söy-
liyeceğim. Fevzi Bey memlekete fenalığı dokunacak
bir şey yapmaz. Efendiler, herhangi içtihadî bir ha-
tadan dolayı şu veya bu adamı batırmak ve malen
öldürmek işiyorsa bunu icabedecek hareketi yap-
mağı muvafık görüyor isek yarın bu memlekete iş
göreceğiz kalmıyacaktır.

ALİ ŞUKRÜ BEY (Trabzon) — Asıl o zaman
iş görürüz.

MUHİTTİN BAHA BEY (Devamla) — Şubula-
rimıza ayrı ayrı hepimizin hümmet olmak bir vecibe-
dir.

ALİ ŞUKRÜ BEY (Trabzon) — Bir şey kalmadı
Reis Bey, memlekete hümmetsizlik değil.

MUHİTTİN BAHA BEY (Devamla) — Demek
ismiyorum ki istihzah ne için yapılmıştır? Bir hata
vardır.

ALİ ŞUKRÜ BEY (Trabzon) — Bihiyerek ya-
pılmıştır.

MUSTAFA BEY (Tokat) — Dinleyiniz yahu.

MUHİTTİN BAHA BEY (Devamla) — Şedit ü-
san kullanmak, sonra Trabzon'dan gelen her bağı
bir telgrafın sandalya kavgası şeklinde burada okun-
ması belki sui tefehhümünler vücuda getirmiştir. Be-
denince Fevzi Beyin hareketi bir içtihat hareketidir
ve bundan dolayı memlekete zarar da gelmiş değildir.
Bu zararlar zaten vaki idi ve eskiya meselesini, Pon-
tüs meselesini zaten biliyorlardı ve takip ediyorlar-
dı. Memleketin vaziyeti hazır ve şerâfi hazıraya kar-
şı bu kadar yapılabilirdi. Bundan fazla bir şey yapı-
lamazdı. Bu ihtarla ile, bu kuvvet ile bu kadar ya-
pılırdı. Binaenaleyh, vüsu haricinde şey istemek hiç
olmazsa adalete muvafık değil, binaenaleyh, ben ken-
di hesabıma Fevzi Beye beyanı itimat olunması taraf-
tarıyım.

HALİL İBRAHİM BEY (Antalya) — Efendim,
hendenizin söyleyeceğin sözler de celsei aleniyyeye ait
tır. Fakat böyle olmakla beraber yalnız bir şey işa-
ret etmek isterim ki o da Muhittin Baha Beyin mü-
tâlatına niatteessül iştirak edemeyeceğim. Bu gibi
mütâlat sui tefehhümü mucip olacaktır. Onun için
tashih etmek, yalnız şunu arz etmek isterim ki, hep
hangi bir vekile itimat etmekle beraber yine itima-
dınız zail olabilir. Fakat bu itimadımız o kelimenin
manayı lugavisinde değil, manayı istilahisidir. Ona
karşı itimadımız baki kalabilir, yani bu gibi mütâ-
latlar varit değildir.

ALİ ŞUKRÜ BEY (Trabzon) — Ağır bir sözüm
varsa ben şimdiden geri alıyorum.

İSMAIL ŞUKRÜ EFENDİ (Karahisarısahip) —
Bendenizin evvel söz söyleyen arkadaşımın beyan
ettiği vechile muhterem Dahiliye Vekili Beyefendiye
öteden beri olan hürmetim, şu bir iki günkü beya-
nâtı karşısında bir kat daha artmıştır. Kendisi ölü-
müktedir bir adam olduğuna dair olan kanaatım da
tezeltül etmiştir. Yalnız bir iki coklaya işaret et-

mek isterim, bendeniz anladım ki, şu zaman için Büyük Millet Meclisi Dahiliye Vekâletinin istizah ettiği vezâif maalesef muhterem vekili muhtedirin daha fevkinde bir recul ister. Bunun için vekili muhteremin...

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakır) — Bu Vekil kim olabilir Hoca efendi?

ISMAIL ŞÜKRÜ EFENDİ (Devamlı) — Müsaade buyurun, burada nichus olmak hasebiyle vatanın bendenize tahmil ettiği vezâif bugün istizah sebebiyle söz açılmış olmasından dolayı Vekili muhteremin esnayı Vekâletre tabiidir ki hilmiyerek uğramış ve sürüklenmiş olduğu hatalara kayıt ve işaret etmek bendenize büyük bir borçtur ve vazifedir. Şimdi sahibi istizah ve vekil yani her iki taraf kendilerinin noktai nazarlarını Meclise haklı göstermekte büyük bir meharret gösterdiler. Gerek sahibi istizah Ali Şükrü Bey biraderimiz noktai nazarını gayet güzel müdafaa etti, gerekse Vekili muhteremin izahatı esnasında kendisini çok müdafaa etti, çokça mesai sarfetti. Şu halde bunların arasında muhakeme vazifesinde bizler fazlaca bir sarfı zelün ve fikirle takip etmek bize düştü. Yalnız bu vesile ile bu mühim meseleyi şu mühim zamanda Dahiliye Vekâletini o kıymetli omuzlarına almış olan Fethi Beyefendinin memuriyeti esnasındaki - kanaatimce hasil olan meselelerini - arz etmek isterim: Enfiyeci oğulları meseleleri evvelâ tehcirden istisna edilmiş, sonra tehcir edilmiş. Acaba istisnanın sebebi ne idi? Sonra tehcir edilmesinin sebebi ne idi? Tabii bunu bilmesi lâzım gelirdi. Bu bir hükümetin hatası mıdır, yoksa maiyetinin hatası mıdır? Maiyetinin hatasından Dahiliye Vekilinin mesul olması lâzım gelir. Yalnız derecei mesuliyeti de yani kendisine ademi itimat mahiyetinde olup olmadığını takdir her arkadaşın kendisine verilmiş vazifedir. Buna karışmayacağız.

İkincisi; efendim, Bankı Osmaninin hukuk müşaviri olan o komiteci Ruma müsaade edilmiş, ona müsaade edilirken düşünülmesi icap ederdi. Bu kusunun kendisinde olmadığını beyan ederken bir şey söylememişti, ben bu vazifeyi Hamit Beye havale ettim dediler.

ALI FETHİ BEY (Dahiliye Vekili) (İstanbul) — Kusur varsa bendedir. Hamit Beye atfetmek için söylemedim.

ISMAIL ŞÜKRÜ EFENDİ (Karahisarısahip) — Şunu arz etmek isterim ki, maiyetindeki memurların bir şey yapmış olmakla kendisini tebriye ettiremez. Hatta asayiş hususunda bizim havza hükümetimiz

dahilinde her hangi bir noktada vukuhulan haksızlık ve zulümden Dahiliye Vekili kendisini mesul bilmeli ve bu kanaatta bu itikatta olmalıdır. Yoksa fiilan yerde olan şey olmuş, atfedile olan şeylerdir, demesi bendenize caiz değildir.

ALI FETHİ BEY (Dahiliye Vekili) (İstanbul) — Yalnız Müdafai Hukuk için olursa mesul değilim, çünkü geçen gün zaten âliniz öyle buyurdunuz.

ISMAIL ŞÜKRÜ EFENDİ (Devamlı) — Müdafai hukuk meselesinde noktai nazarımı arz ettim. Fethi Beyefendi burada bendenizi şey etmek istediler, fakat bendeniz noktai nazarımı, o gün tafsil etmediğim için, muhtasar beyanatta bulunduğum için, zaten âlinizde bu fikir hasil olmuştur. Ben Müdafai Hukuk tarafını ilzâm etmedim. Onları kontrol etsin ve bunlara bakmak için cemiyetlerin nizamnameleri ki dar sahadadır. Bendeniz yalnız onların haysiyetlerini, izzeti nefislerini rencide edecek şekilde kontrol edilmesini taraftarı idim. Çünkü onların vatana olan büyüklüklerini düşündüm. Yoksa Müdafai Hukuk cemiyetleri ne yaparsa yapsın, müstesnadır demek istemedim. Bendeniz o meselede Fethi Beyefendiye istizah ederim ve hiç bir fert kendisini mesuliyeti kanuniyeden kurtaramaz. Yalnız bu meselede kendisinde bir hata olmakla beraber bendenizin şahsi kanaatimce, kendisinin hatası kendisini selbedici değildir. Asıl hatayı bendeniz şu üçüncü noktada görüyorum, şimdi efendim gayet basit gibi görülen bu meselede buyurmuşlardı ki, bu isyan mintakası içindeki birtakım kadınlar hastalığı hasebiyle gitmesi için mezu niyet vermiştir. Nitekim bu mesele öyle olmuştur, olmasa burada Muhittin Baha Bey arkadaşımızın buyurduğu Pontis meselesi bundan tasavvur olunmazdı ve biz de gözetmeyiz. Yalnız insanıyetin bir derecesi vardır. Malumu âliniz İstanbul'a gitmek için müsaade edilmesi hiç bir mazarratı siyasi tevhit etmemiş olsa da ihtimalinin galebesine binaen büyük bir hatadır. Deniliyor ki; böyle tahtiyle edilecek olursa Mecliste bu işi deruhde edecek bir arkadaş bulunmaz. Eğer her vekâletin hatasına böyle sükûl edilecek olursa memleket harabiye, sükûta, izmihlale gider. Bugun hatalar bu kürsüden söylenmelidir.

MUHİTTİN BAHA BEY (Bursa) — İçtihat hatası dedim.

ISMAIL ŞÜKRÜ BEY (Devamlı) — Kimse demiyor ki, Fethi Bey bilerek bunu böyle yapmıştır. Ben de diyorum ki, içtihat hatası olarak bunu böyle yapmıştır. Ben demiyorum ki; Fethi Bey bunu istiyerek böyle yapmıştır. Yanlış olarak memleketi mah-

va. harabiye sürüklemiştir. Kendileri insani muamele dedi, alethusus kadınlar demişler. Halbuki şurada bir rezal yapıtı, dedi ki, bu kadınların böyle namuslu olduklarına kanaat getirilmiş, musade edilmiş. Bunu derken bu gibi istizahia maruz kalan bir vekil düşünmeli idi. İsyân mıntakasında niemuriyet eden bir memurun düşünmesi lâzımdır. Neyi? Burada gayet vâsi bir pontus meselesi çıkmıştır. Vesâkiyle tebey yüü etmiştir ki, 18 senelik bir faaliyete malik bir pontus şakileri var, dehşetli bir teşkilata malik pontus şakileri var. Anadolu'da şimdiye kadar böyle bir teşkilât doğmamıştır. Böyle 18 senelik işlenen isyanın kadınlara çocuklara kadar sırayet etmediğini kim bilir ve kim tenin edebilir? Resikârda bulunan bir memurun bunu düşünmesi ve anlatması lâzımdır. Arapça, İisani şeri ile söylendiği bir şey var «Alhazını süizzen», bunu düsturu hareket ihtiyaz etmek lâzım gelirdi. Biz ne zamanda yaşıyoruz? Bu zamanda daima hâzım-kâr olmalı. Bu zamanda her adama istediği yere seyahatine, ondan sonra mektupların sansursuz gidip gelmesine Hükümet musade edecek olursa bu memleketi harabiye sürükler. (Hayır sesleri) (Gürültüler) Evet gürültü yapabilirsiniz arkadaşlar, benim nokta nazarım sizin noktâ nazarınıza muhalif olabilir. Gerçi bir mebusun mektubu sansur olmaz.

BİR MEBUS BEY — Fakat bir pontüsünün ve sairinin olur.

ISMAIL ŞÜKRÜ BEY (Devanla) — Evet bir pontüsünün ve sairinin ve daha bilmiyim husiyeti meşhûk olan adanların mektubunun sansurundan dolayı Hükümeti tahkiye etmek doğru olmaz. Arkadaşlar, bu, nisfeti adalet değildir. (Bravo sesleri) Burada muhterem Fethi Beyefendi demişlerdi ki, asiler bir köyü bastıkları vakit yağma için silâh attılar. Kadınlara sokuldular. Köyleri ateş aldı. Demek ki benim bu kanaatımı kendi isbat etmiş oluyor. Şu halde bunlara karşı hazım-kâr olsalardı ki, kendi ağızları ile itiraf etmiş oldular.

ALI FETHİ BEY (Dahiliye Vekili) (Devanla) — Hayır hayır. O azım-kâr Aziz Çavuş...

ISMAIL ŞÜKRÜ BEY (Devanla) — Ancak pontüsüler mi oluyor. Eğer insani muameleyi o günkü aleni celsede müzakere ettiğimiz Aziz Çavuşun malikemenin tebriye ettiği Aziz Çavuşun tekrar eheti askeriyenin tahtı tevkife aldığı adama hasretseydi, bu insani muameleyi... Bu memleketi kanını, canını feda eden adamları askeriyeden kurtarsaydı ki, - vazifelen borcudur - Burada diyor ki, askeriyeye yapmıştır, ben mesul değilim. (Alkışlar) Dahiliye Vekili me-

suldür. İşte pontüsülere vukubulan insani muamele ne yapmıştır? Kendilerinin bu kürsüde itirafı veçhile 16 bin müslüman köylerini yakmışlardır ve harekâtı askeriyenin tehiri filân... Ne yaptı Hükümet. Amma belki Dahiliye Vekili sıfatıyla kendisini tebriye edebilir. Fakat Hükümet heyeti necmuasıyla o pontus meselesini biran evvel kurutmak mecburiyetindedir. Yalnız mesuliyet Dahiliye Vekilinin değil, Dahiliye Vekilinin istediği kuvvetleri vermiye diğer vekâletlerde de olabilir. Bunlar biran evvel imha edilmeli idi.

Şimdi burada bir şey daha arz edeceğim. Buyuyorlar ki; merkez ordusu zamanında şu kadar bir hane yanmıştır. Fakat ben idareyi aldığım zamanda 500 kusura hane yanmıştır, telefât budur diyor. Rica ederim, nisbet zamanlarla ölçülecek olursa ve eğer şu zamana kadar o nisbet muhafaza edilmiş olsaydı Anadolu'da bir tek köy kalmazdı.

ALI ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Zaten kalmadı.

ISMAIL ŞÜKRÜ BEY (Devanla) — Elbette o asiler kendi tahassun ettikleri mıntakaların civarını yakacaklar, sonra uzak yerleri yakmayacaklar mı? Eğer bunu kendisinin muvaffakiyetine bir delil şeklinde gösteriyorsa bu, hafadır. Meclis bunu kabul edemez ve yutamaz.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Meclis mi Hocâ Efendi?

ISMAIL ŞÜKRÜ BEY (Devanla) — Bendeniz Meclis söyledim. Sen belki iştirak edersin. İşte «Alhazını süizzen» düsturunu... bunun Fransızcasını bilmiyorum, bu dustur ilmidir. Bunun Türkçesini düşünseniz... «İhtiyatla hareket» Evet ihtiyatla hareket (fakat o da maalesef Arapça hazımın Türkçesi).

VEHİRİ BEY (Karesi) — «İhtiyatla»

ISMAIL ŞÜKRÜ EFENDİ (Devanla) — Evet ihtiyatla hareket etmektir. İşte insani muamele, birlerle hanüman söndüren Pontüsülere ve mensuplarına yapıldı. Müslüman ahaliye tatbik etmek lâzım idi, niçin yapılmadı? Çünkü birtakım müslümanların rencide edildiği rivayet olunuyor, bu bir cayı sualdür. Bir ikincisi; Büyük Millet Meclisinin şu zamanda Dahiliye Vekâletini idare edecek bir recütü hükümetün bendenizin kanaatimca ekalliyetlerin her birinin ayrı ayrı fikriyatına vakıf bir adam olması lâzım gelir. Maalesef hüsnü niyetine, iktidarına rağmen Fethi Beyefendinin ekalliyetler ahvaline vakıf olmadığı bu mesele göstermiştir.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Görünen köy kılavuz istemez Hocam.

ISMAIL ŞÜKRÜ EFENDİ (Devamla) — Sonra efendiler, bendeniz nasıl görmek isterdim. Anadolu havzaı hükümetinden Dahiliye Vekili bir kuş uçurtması; hiç bir havadısı dışarıya çıkartmasınlar. Malesef böyle olmuyor efendiler.

ALI BEY (Karahisarısahip) — Kabil mi?

ISMAIL ŞÜKRÜ EFENDİ (Devamla) — Bizim burada gazete muharrirleri gidiyor, casusluk ediyor. Bendeniz cepheyi çok kısıktırını. Oradan, İstanbul'dan bir muharrir geliyor, cephe gezdiriyor efendiler, ben buna razı değilim. Sonra efendiler, hufi celse olmakla beraber burada bu kadar söyleyeceğim.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Zati âlî-niz bendenize soylediniz. Ben dedim cepheye gideceğiz. Burada Dahiliye Vekiline ait bir şey yoktur.

ISMAIL ŞÜKRÜ EFENDİ (Devamla) — Yalnız burada Öğüd'de muharrirlik etmiş bir şahsa müsaade ediliyor, gidiyor İngilizlere casusluk ediyor. Bendenizce Anadolu'ya giren bir daha dışarıya çıkma malıdır. İstanbul'a gidip gelmek en namuslu tüccarlara hasredilmelidir. Çünkü iktisadiyatımız için lâzımdır. Hatta bunların da şeytanatta, mersedetten uzak bulunanlarına müsaade etmelidir. Buraya giren çıkmamalıdır, şu müşkül halbuluncaya kadar hırakılmamalıdır. Dahiliye Vekili ekalliyetler hakkında Mükümetin nasıl davranması lâzım geldiğini tamamiyle mudrik bir adam olmalıdır. Fethi Beyefendi bu noktada ademi vukufunu göstermiştir. Bendenizin kanaatınca bu noktadan Vekili muhterem Meclisin itimatını kaybetmiştir. (Gürültüler) Bendenizin kanaatına göre, müsaade buyurun, yanlış anlaşılmasın, bendenizin kanaatına göre Meclis itimat etmezse iyi hareket etmiş olur demek istiyorum. Rica ederim, bendeniz Meclisin tercemânı da değilim.

REİS — Efendim, bazı zevat söz istiyorlar, yalnız lehte ve aleyhte olduğunu işaret etmediler. Adetleri ziyadedir. Sıra ile okuyacağım, anlıyayım. Ziya Hürşit Bey (Lâzistan)

ZIYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Hakkında.

REİS — Süleyman Sırrı Bey (Yozgat) (Yoktur sadaları), Hasan Bey (Gümüşhane) Maliye Vekili (Yoktur sadaları), Ragıp Bey (Amasya)

RAGİP BEY (Amasya) — Aleyhte.

REİS — İevfik Rüştü Bey.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Lehte.

REİS — Tunalı Hilmi Bey.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Lehte.

REİS — Emin Bey (Canik)

EMİN BEY (Canik) — Aleyhte.

REİS — Hüseyin Avni Bey (Erzurum) (Yoktur sadaları) Celâl Bey (Saruhan) (Yoktur sadaları) Ferit Bey (Çorum) (Yoktur sadaları) Mustafa Bey (Tokat).

MUSTAFA BEY (Tokat) — Hakkında.

REİS — Siz Ziya Hürşit Beyindir.

HASAN FEHMİ BEY (Maliye Vekili) — Reis Bey, bir nokta var, Maliyeye aittir, bendeniz söz istiyorum.

REİS — Sıra siz geldiği vakit söylersiniz.

HASAN FEHMİ BEY (Maliye Vekili) (Gümüşhane) — Pekâlâ efendim.

ZIYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Efendim, bendeniz aleyhte söyleyecektim. Fakat Halil İbrahim Bey dediler ki, ben suzümü celsei aleniye saklıyorum. Demek ki, bir celsei aleniye olacak. Ben de celsei aleniye bırakıyorum.

Ancak Muhittin Baha Beye bir cevap vermek istem. Çünkü bu hepimize de dokunur. Diyor ki, «Şahsiyeti aleyhte». Şahsiyeti burada mevzubahis değildir, çünkü Kanunu Esasi mucibince bir vekilin şahsiyeti aleyhte bulunmak istersek doğrudan doğruya Kanunu Esasinin 31 nci maddesi mucibince ondan şikâyet ederiz ve onun doğrudan doğruya bir şubeye, bir Divanı Âliye tevdiini talep ederiz. Şayet o şube Vekili itham ederse o zaman Vekillikten istifia etmeden bir ademi itimat karşısında kalır. Demek ki, şahsi aleyhte bir durum isnat ederiz. İstizah ise bu mesele değildir. İstizah zaten kanaat ve içtihat hâtalıdır ki, tabii bunun için istizah ediyorsunuz. Fakat Muhittin Baha Beyin bunu bu kürsüden izah etmesini bendeniz anlıyamadım. Bugün gerek siyaseti dahiliye, gerek siyaseti hariciyede bir cürüm işlenmemle beraber bendeniz onun siyaseti idaresine muhalefet ederim, bunun için istizah ederim, bu doğru bir haktır. Muhittin Baha Beyin söylediği gibi mesele vaki olsaydı o zaman istizah yapmaz, başka türlü hareket ederdik. Binaenaleyh, Muhittin Baha Bey bu sözleri söylemekle bizim hepimizi âdeta Fethi Beye karşı müşkül bir vaziyette bıraktı.

MUHİTTİN RAHA BEY (Bursa) — Ben içtihat meselesini söyledim.

ZIYA HURŞİT BEY (Devamla) — İşte böyledir, Kanunu Esasiyi okursanız öğrenirsiniz Beyefendi.

HASAN FEHMİ BEY (Maliye Vekili) (Gümüşhane) — Osmanlı Baokası memurlarına lâzım gelen muavenet ve teshilatın ifası için Maliyeden müteaddit defa tezkere yazıldığı hakikaten doğrudur. (İstizah sadaları)

Osmanlı Bankasının memurlarına lüzüm gelen muavenet ve teshilatın ifası için Maliyeden mükerreren tezkere yazıldığını Fetih Beyefendi buyurdular. Hakikaten doğrudur. Malumu âlileri Osmanlı Bankası Devlet'in resmi bir bankasıdır ve hatta Hazine'dir, en mühim bir meseledir. Fakat ondan başka da bugün imtiyazlı devlet bankası namıyla başka bir müessesemiz yoktur. Banka imtiyazı mucibince meşru olan hesabı cariye mutareke üzerine kapılması doğrudur. İmtiyazın bitmesine iki sene kalmasına rağmen bankanın gerek İstanbul'da bulunan merkezi umumi, gerek onların daha fevkinde bulunan Paris komitesinin emri mucibince hesabı cari kapandı. Malumu âliniz memleketinizde nakli nükut muamelesi yapacak Osmanlı Bankasından başka bir müessesemiz yoktur. Trabzon'da, Erzurum'da bulunan bir parayı lüzümü anında Ankara'ya veya Garp Cephesine nakledebilmek için postalarımıza kalırsa vilayetlerle bulunan paradan bir huçuk ayda istifade etmek imkânı yoktur. Halbuki hali malimizi biliyorsunuz ki, her yerde mevcut olan paradan yirmi dört saat evvel istifade etmek mecburiyetindeyiz. Bunun için selefim beyin şahsi teşebbüsü ile ve merkezi umumisinin verdiği emre rağmen Anadolu dahilinde bulunan şubelerin ki direktörlerinin cesaretiyle nakli nükut ve gerek ufak miktarlardaki avans muamelelerinde muavenette bulunuyorlar. Tüccarlarımıza yaptıkları muavenet de haykandır. Onun için bunların listesi vataniyesi malum olmayan ve sıyasetle meşgul olduklarına dair elimizde bir zan ve şüphle bulunmayan memurları hakkında lüzümü gelen teshilatın ifasını Maliye Dahiliyeden mükerreren rica etmiştir. Hatta bu ricamı bugün dahi tekrar ederim. Banka memurlarından birinci, ikinci direktörlerle veznedarlar, sermuhasipler Harbi umumiden yani umumi seferberlikten bugüne kadar askerlikten tecil edilmişlerdir. Eğer şubenüzden oldukları takdirde bunlar muvaffaktır. Diğer bir noktayı daha bu vesile ile arz edeyim ki, Şark Cephesine ait bulunan mahallerde Ermeni hareketi iera edildiği zaman 100 tevellütlüne kadar celbedilmişti. Yalnız müslümanlar. Alınan hıristiyanlar da dahil olduğu halde çağırıldı ve bırakıldı. Ahiren Ermeni hareketından üç ay sonra 311 de dahil olduğu halde on iki tevellütlüne kadar efrat terhis edildi, müslimi ve gayri müslimi. Ahiren tebit emri verildikten sonra gayri müslimlerin bazı tevellütleri silâh altına davet edilmek vesilesiyle Erzurum'a celbolunmuştur. Haddi zatında oralar da bugüne kadar 312 tevellütlüne kadar efrat askere çağırılmıştır. Onun için şu veya bu banka memurlarının İstanbul'a

gıtmesi mevzubahis olamaz. Müsaadenizle bir iki noktaya daha bu vesile ile temas ederek şahsi kanaatımı zikredeyim. Trabzon'da kalan Rumlardan bir kaç isim mevzubahis oldu. Bunlardan Paço Rum olmak itibarıyla Rumluk hesabına bir şahsiyettir. Rus işgali zamanında Trabzon'da kalan müslümanlara Paço'nun nasıl muamele yaptığını, memleketi istirdat ve istihlâsı muteakip hicretten avdet ettiler. Orada kalan ahaliyle cilindikleri kanaate göre Paço'yu belediye azası intihap etmekle fikirlerini izhar etmişlerdir. Paço'yu belediye azası intihap etmekte ısrahet ettiler. Fakat dünyada bütün Rumlar da dahil olduğu halde memleketimizde bütün Rumları arkası geldiği vakitte Paço da yerin dibine girmelidir. Fakat Paço bu mesail etrafında yakinen biliyorum, zâkâdar olmuş bir şahsiyet değildir. Belki bütün müslümanların Rus istilâsı zamanında emniyet ve itimadını kazandı. Rus istilâsı zamanında bilhassa istilâlara karşı Rumları teşvik edenlerle, pontuscülüğü musallat edenlerle açıktan açığa mücadele etmiş bir şahsiyet idi. Onun için Trabzon'da bütün müslümanlar ekseriyeti ve eşrafı bendeniz mezun olduğumda Paço'nun hizmetini bir lisani takdirle yadediyorlardı. İstanbul'a giden aileler mahalli hükümetlerin yani vali ve mutasarrıfların mezuniyetleri dahilinde gidenlerin adedi, mezuniyetsiz firar surcünde gidenlere nisbet ederek hinde iki rakamını ifade edersem hakikati söylemiş olurum. Karadeniz'deki zabita meselesi efendiler, bugün duyulan donanması orada bulduğukça o bir derdi elimdir. Karadeniz'deki zabıtayı tesis etmek için gambotlarımızı, motorlarımızı ve hatta hafif bir filo bulundurmak mecburiyetindeyiz. Bundan yalnız Rumların İstanbul'a firar değil, gumburikten nekr kaybediyoruz ve bu kaçakçılığı maalesef menedemiyoruz. Bunun için hukmü nüfuzumuz cari olmayan mahallerde Karadeniz sahilindeki kaçakçılığı menetmek için hiç bir kimsenin iktidarında olmayan bir meseledir. Bunu menetmek için Yunan donanmasına hükimî bir donanma bulunmuş olsaydı zaten bu mesailin hiç birisi tahaddüs etmezdi. Hatta Pontüs mesaili bile tahaddüs etmezdi. Müsaadenizle bir parça da Pontüs meselesine temas edeceğim. Pontüs meselesinin tarihçesinden bahsedeceğim. Mutarekeden sonra her tarafta, bilhassa Karadeniz sahilinde Rumluğun kesif olduğu mahallerde, Trabzon, Samsun ve kısmen Giresun siyasi bir teşkilât, zaten mevcut olan siyasi teşkilâtın fülü kısmı silâhlanarak dağlara, kırlara çıktığı hepimizin malumudur. Hatta bendeniz hafızamda aldanmıyorsam, tehirci ve bunların imhası için Meclisi Âlinin küşat edildiği 336

senesinden itibaren zannedirim. bu meseleyi hafi celvelerde on defa mevzubahis ettik. acaba işgal altında bulunan müslümanlara aynı muameleyi tatbik eder mi veya kuvvetimiz kâfi midir? Diye burada uzun uzadıya müzakere ettik. Nihayet muayyen vakti nihatinun hilulüne talik edelim kararını biz verdik. Hatta Basri Beyefendi bir gün bu kürsüde o kadar müteessir oldular ve dediler ki, bilâ tereddüt Rumluk namı altında bu memlekette ne yaparsan imha edelim. Balıkesir'den Bursa'dan aldıkları mektupların tesiri altında, yine müzakeremiz neticesinde, kuvvetimizin kifayyet edebileceği bir zamana talik edilmesi kararını biz verdik.

BASRI BEY (Karesi) — Aynı kanaatte sabitim.

HASAN FEHMI BEY (Devamla) — Ben zannediyorum ki, Meclisimizde Rumluk dostluğunu, affedersöz kelimeyi hatırıma getiremedim; belki onu hatır ve hayalinden geçiren bir arkadaşımız dahî ta savvur etmem, fakat Ermeni tehciri yapıldığı vakitte memleketin dört tarafı muazzam ordularla çevrilmiş ve tehcirin ne demek olduğunu, bir milleti kaldırıp bir memlekette diğer bir memlekete nakletmek ne demek olduğunu Ermeniler bilmediklerinden ve daha doğrusu tecrubesini görmedikleri için derhal inkıyat ettiler ve birden tatbik edilmisti. Pontüs meselesini Heyet-i Vekile karar verdiği vakitte ondan iki sene evvel Rumlar silâhlanmış dağlarda, kırlarda her türlü vesatı ihzar etmiş, biz müdafaa vaziyetinde bulunuyorduk. Yani diğer tehcirler gibi anî ve birden yapılacak bir vaziyette değildik.

BİR MEBUS BEY — İdare etsedydik olmazdı.

HASAN FEHMI BEY (Devamla) — Fethi Beyefendi Samsun'a teşrif ederken o havali mebuslarından olmak dolayısıyla kendilerinden rica ettim ki, burada bu iş için silâh altına davet edilen efradın bu işe kâfi gelip belmiyeceğine ben şahsen şüpheliyim. İcabederse Şark Cephesinden motorlarla ve vesatı saire ile kuvvet celbedebilmek için Erkânı Harbiye-i Umumiyenin şimdiden muvafakatının istihsalı mümkün olursa belki bu işde daha kâfi muvaffakiyetle avdet nasip olabilir. Teşebbüs ettiler. Zanîan ve hadîsat şahsî mütalâam idi. Bendenizin şahsen verdiğim bu fikre muvaffakiyet elvermedi. Yani Pontüs meselesini bu suretle halletmeye, pontüs meselesini daha anî ve seri olarak bertaraf edebilmek için bir çare bulamadılar. Erkânı Harbiye-i Umumiye muvafakat edenicdi ve edemez. Bendenizce muhtelif safahat geçiren pontüs mesaili bugüne kadar ne için halledilemedi değil; bugün çare-i halli nedir? Bunu düşünür ve

vesatı hazıramız kâfi ise birân bertaraf edilmesi hususunda lâzımı gelen kâfi kararı verir ve ittihazı tedbir eyleyir işek memlekete daha hayırlı bir iş yapmış oluruz. Bu mesele harbî unumüde bir fırkamızı işgal etti, bunu pekâlâ hepimiz biliyoruz. Zanîan oldu ki bir alayımız bir yerden bir yere gidemiyecek bir vaziyet hasil oldu. Mütarakeden sonra da memlekete âdetâ hâkim olacak bir vaziyet ihdas ettiler. Ondan sonra her gün de bir fırkamızı meşgul etmektedirler. Bunun için, bu işi esasından halletmek için çare nedir ve ne lâzımdır, para hususunda ve asker hususunda ne yapmalıdır, ne gibi tedabire ihtiyaç vardır, bu bapra verilecek kararlar ne kadar müddet zarfında infaz olunabilir ve buna cesaitimiz kâfi midir, değilse ne yapmak lâzım gelir? Bunlara karar vermek bu veya şu şekilde temadi edip gelen bu mesaili birden halletmiş oluruz. Memlekette ara sıra Rumların zulümü ve kadrine uğrayan müslümanların istikhalini kurtanmış oluruz. Maamafih son zamandaki vaziyet, altı ay evvelkine nisbeten her halde yüzde seksen ta haffüf etmiştir. Fakat neden yüzde yirmisi kalsın? Bunu tamamen izale etmek için her ne lâzımsa düşünmekteyiz lâzımdır. (Bravo sadaları) Bendenizce ittihazı lâzım olan tedabiri bırakıp da bir şey yapıldı, yapılmadı, yapılamadı gibi mulâhazat fidesizdir. Tenkit ve muahazat hakkımızdır, fakat memleket için faydalı bir netice vermez. Faydalı bir netice meseleyi katiyen bertaraf etmekle mümkündür.

Diğer bir mesele daha mevzubahis oldu, ona da kısaca temas edeceğim. Bir vekilin vekâleti zamanına ait olmayan mesailin dolayî mesup olup olmaması meselesi. Malumu âhileri istizah, mesuliyeti siyasiyeyi mucip olan bir meseledir. Mesuliyeti cezaiye ayrıca ve Ziya Hurşit Beyin izah ettikleri veçhile, şikâyet üzerine yapılacak bir tahkikata istinat eder. Mesuliyeti siyasiyenin azamî ve en ağır cezası her hangi bir vekile vekâleti terk et demektir. Vekâletten her hangi bir sebeple çekilen ve bugün mevkuinde olmayan bir vekile ait hesabı halefinden sormak, yalnız bir ahzi malumat kabilinden olabilir. Yoksa bunda bir mesuliyeti siyasiye olamaz. İş hangi tarihte yapılmış ise bundan terettup edecek mesuliyeti siyasiye o zamanın vekiline racidir. Eğer bunun hilâfını iddia edecek arkadaşımız varsa bu hususta uzun izahata hazırım.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Müsaade buyurun, bir kelime sorayımı, mesele söylemiş olduğunuz şekilde olursa doğrudur. Fakat aynı hadîsat, aynı şahsî ve ayar vekil zamanında devam eder ve istizah esasında mevzubahis olan işlerin öteden beri devam

ettiği ve yanlışlığı anlaşılırsa; yeni vekilin de eski vekil zamanında cereyan eden, eski vekil zamanında başlayan ve kendi zamanında devam eden aynı şahıs elinde devam eden meseleden dolayı mesul olması lâzımı gelir. Yoksa ben de biliyorum ki, selefinin zamanında bitmiş olan bir mesele için yeni vekil mesul olamaz. Fakat mesele, aynı eşhas elinde ve aynı vekâlet zamanınıla devam ediyor ve bunu vekili lâhik dahi kabul ediyor, doğru yapıyor diyor ve tensip ediyor

ALI FETHİ BEY (Dahiliye Vekili) (İstanbul) — Bu mesele, vesika taharrisi meselesi bahanesiyle söylenmiştir, selefime ait bir meseledir. Vesika taharrisi meselesi Temmuzta yapılmış ve kapatılmış bir meseledir.

ALI ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Askeri icraat meselesidir.

HASAN FEHMİ BEY (Devamlı) — Efendim, bendeniz maksadı bilinizi anlatırım. Bu mesele, pontus meselesinde takibata devam meselesidir. Bunda vekiller tebeddül edebilir. Yalnız istizalıda fazla mucibi tenkit ve muahaze olan noktalar, için biran evvel ikmal edilemediği ve İstanbul'a bazı efradın firar ettiğine mütedbirdir. Bendeniz de diyorum ki, kafileden kaçarak, firar ederek, denize giren ve yuzerek ecnebi vapuruna giden ve bu suretle İstanbul'a kaçan ve oradan vekâletname gönderip emvali metruke kârununun Meclise kabulünden mukaddemi, Samsun'daki beş yüz bin liralık emlakını ve emvalini Amerikalılara bilhassa sattıran Ruinlar mevcuttur. Bunlar kimin vesikası ile gitti, rica ederim.

ALI ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — İzin verilerden halisediyoruz.

HASAN FEHMİ BEY (Devamlı) — Vesika meselesinde de Ali Şükrü Bey pekâlâ bilirler ki; Trabzon'da müstakil Rum olarak yalnız iki mahalle vardır, diğerleri mahalluttur. Yani şehirde her hangi bir vechile taharriyat lâzım gelse, şehrin kavak meydanına ve Değirmendereye nöbetçi ikame etmedikçe şehirde taharriyat yapılmasına imkân yoktur. Çünkü öyle bazı memleketlerde olduğu gibi, Trabzon, Rum mahalleleri, bir kısmı islâm mahalleleri ve bir kısmı da Ermeni mahallâti halinde değildir.

ALI ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Mahalleler semt scuttur. Memleketimi sizden daha iyi bilirim.

HASAN FEHMİ BEY (Devamlı) — Rica ederim. Şükrü Bey, mesele; memleketi iyi bilip bilmemek meselesi değildir. Her halde Trabzon'u ben de çok iyi bilirim. Yalnız bir sui tefehhüni hasıl olmasın

Şehirde taharriyat lâzım gelirse, arz ettiğim mahallere nöbetçi ikame etmek zaruridir. Çünkü mahalleler karışıktır ve Trabzon'u bitenleri iştah ederim. Denizin kıyısında müstakil iki Rum mahallesi vardır. Fakat o da yine islâm mahalleleri ile merbuttur, diğer mahalleler karışıktır.

ALI ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Yani mahalleler karışıktır, evler karışık değildir.

HASAN FEHMİ BEY (Devamlı) — Bazı mahallerde hatta evler de karışıktır.

NUSRET EFENDİ (Erzurum) — Taharriyat meselesine bendeniz de vakfım Trabzon'a geldiğim akşam Değirmendere'ye giden yol üzerinde bulunan askerlerin oraya giden mahalleri ahluğa altına aldığını reyulayın müşahede ettim.

ALI ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Sen de yanlış söylüyorsun Hocam.

RACİP BEY (Anıyay) — Efendim, bendeniz dairci intihabiyeme ait bazı şeyler söyleyeceğim. Pontüscülüğün tarihçesinden, teşkilâtından filan bahsedecek değilim.

Vekil Bey buyurdular ki; bu meseleye vaziyet ettiğini zaman toplu olarak köyler yakılmamıştır, tek tek haneler yakılmıştır, dediler. Halbuki; Vekil Beyefendinin Amasya'dan avdetinden sonra Abacı karayesi 200 - 300 kişilik bir Rum kafilesi tarafından basılarak ihrak edilmiş bir kaç şehit verdirilmiş ve hayvanatı hütun götürülmüştür. Bu, kendi ifadeleri ile tezat teşkil ediyor. Halbuki bu köyde de asker mevcutmuş. Asker mevcut olduğu halde yatıp uyuyormuş, yani eşkiya. Hükümeti uykuda halmuş. Yine kırk, elli kişilik bir çete Kinacak karyesini basarak ahali tarafından gördükleri mukabele üzerine ve bilâhare asker de yetişerek çeteler köye girememişlerse de 300 - 400 kişiye ait ağnani sürüsünü almışlar ve götürmüşlerdir.

Yine bu sene Ramazan içerisinde Güniüşhacı köyünün Çat köyünü basmışlar, oradan da oldukça ehemmiyetli miktarda hayvan sürülerini alıp götürmüşlerdir. miktarı bendenize malum değildir. Bunlar, Beyefendi huraya teşrif ettikten sonra vukubulmuştur. Sonra Beyefendinin huraya teşriflerinde vaki olan sualimize buyurdular ki; schiz bu kadar müsellahtan eşkiya kalmıştır. Bendeniz buna karşı bir hikâye nakledeceğim; Merkez ordusu kumandanı Nurettin Paşadan, arkadaşımız Ali Beyefendi sormuşlardı ki; ne kadar Rum eşkiyası kalmıştır? Efendim müsellahtan olarak pontüs mulutinde 600 kadar müsellahtan eşkiya kaldı demiş, buna karşı arkadaşım da beyefendi 6 000

kalmış ise teşekkür ederim demiş Paşa Hazretleri hayır 800'dür demiş, yine teşekkür ederiz Paşa Hazretlerine. Pekâlâ sekiz yüz tanesi nerede, hangi yerlerde tespit edebiliyorsunuz deyince, bunlar göçebe halinde dolaşıyorlar, yerleri malum değildir huyurmuşlular. Yine bugün huyuruyorlar ki, 800 filan kalmıştır. Demek oluyor ki, 800 eşkiyadan Vekil Beyefendinin burada beyanatta bulunduğu zamana kadar hiç bir kimse öldürülmemiştir.

ALI FETHİ BEY (Dahiliye Vekili) (İstanbul) — O zaman söylediğimi tekrar ettim.

RAGİP BEY (Amasya) — Şimdi ne kadar kalmıştır Beyefendi?

ALI FETHİ BEY (Dahiliye Vekili) (İstanbul) — Bilmiyorum, nereden bileyim.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Eli ile saymadı ya, bunu ne bilir.

RAGİP BEY (Amasya) — Arz edeyim efendim. Bundan bir ay evvel dairi intihabiyesinden aydıl etmiş olan bir arkadaşımız, bu eşkiyayı takibe namur olan kumandan müsellâh eşkiyayı iki bin tahmin ediyorum demiştir. Sonra ben bugün iddia ediyorum ki, iki bin değildir, dört bindir. Çünkü malumu âtileri... Bunun safahatı pek uzundur. Her Ru mun elinde bir silâh değil iki silâh mevcuttu, acaba üç aydan beridir kaç silâh almışlardır. Bu imha edilen eşkiyaların silâhları. Şu halde demek oluyor ki, eşkiyanın silâh mevcuduna hâlel gelmiyor.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Sopa ile harbediyorlar.

RAGİP BEY (Devanila) — Demek oluyor ki, miktarını tayin ve tespit edemiyor ki, takibatı da yap-sın ki, muvaffakiyatı da o nisbette hasıl olabilsin.

Beyefendi yalnız verilen malumata istinat ediyorlar. Yozgat'tan telgraf veriyorlar, Erbaa esrafı, müflütüsünü ve sairini ismi tavrâ ederak Amasya'da bulunmasını emrediyorlar. Bunlar Asaya'ya geliyorlar, Vekil Bey de Havza tarafıyla görüşü için hura esrafı da gelsin diyor, oraya gidiyorlar, görüşüyorlar. Rila harc avıttı Erbaa'ya uğrayarak halfe olmak üzere suz veriyor. Sonra oraya uğramıyor. Bu eşkiyanın takibinde muhtılın ahvaline vakıf olan adamların mualte-i istima edilerak o dairede hareket edilmezse bu iş bitmez. Nenden-zın kanaatim budur. Vekil Bey âde-ta bir tenezzüh yapmıştır, iş bundan ibarettir.

TEVFIK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Arkadaşlar; çok remenni ederdim ki, sıram Fatin Beyefendiden sonra gelsin, ondan sonra siyilyoyım. Çünkü bu dakika kadar bugün mevcubahis olan bu meseleyi leh

ve aleyhte olarak dinledim. Şimdiye kadar pek çok istizahtar cereyan etti, okseriyotle söze karışmadım. Bazan leh ve bazan aleyhte size söyledim. Bu dakika-ya kadar söylenen sözleri dinledim. Hiç bir vekile bu kadar hak vereceğimi zannedemiyorum. Dahiliye Vekilini hasılı görüyorum. (Gürültüler) Rica ederim, halledelim ve aynı söylenen mantıklarla muhakeme edelim. Bu kadar kuvvetli hiç bir meseleyi müdafaa edemeyeceğim. Denildiği gibi pönüs meselesi mühimdir, büyüktür ve bunun alelacele halli lâzımdır, neden hallolmadı? Bu, cidden doğru bir şeydir. Biz meseleleri muhakeme ederken ihtiyaçla mı, yoksa zaman, mekân ve imkânla mı muhakeme edeceğiz? İhtiyaç bir söki say olabilir, ihtiyaç bir manayı say olabilir. Fakat hiç bir vakit mikyası muhakeme olamaz. Eğer bu mikyası muhakeme olsaydı, millet kalkıp diyecakti ki, bizim lâmurle kavuşmamıza çok ihtiyacımız vardır. (Gürültüler) Biz onların karşısında ancak mekân ve imkânı gösterip, onların bize verdikleri vesaiti iyi kullandığımızı gösterebilmek almamız açık olarak çıkarız, gösteremeyiz hatulu, alınmış yere düşmüş olarak çıkarız.

Binaenaleyh, pönüs meselesinde varit olan şu su-alde ilk defa mekân ve imkândır. Maabicosuf Fethi Beyin muarızları bu işde en fena meseleyi intihap etmişlerdir. O itibarla ki, eğer bu memlekette eşkiya takibi mevcubahis olsaydı, okuluğa bu husurta en sahibi salâhiyet bir kaç zat varsa o da Fethi beydir. O burada olmasaydı, bulup, getirip takibe mamur olmasını rica edecektik. Eğer âlemde ihtisasın, tecrübenin kıymeti varsa, eğer takip meselesinde kazanılan şö-ruteleri, ünvanların, şereflerin, biz ameli insanların muvacehesinde bir kıymeti varsa elbirliğiyle Miraf edelim, insafli olduğumuzu gösterebiliriz. (Gürültüler) Rica ederim dinleyiniz. Açıkça bugün mevcubahis olan mesele takip ve takibin mahiyetidir. İkinciye izin meselesi. Bu gün hâlâ mevcut pönüs meselesinin devam ettiği hakikattir. Bir de söz arasında hayatı umumiyey-nin tevakkufunu mucip olan ahval geçti. Nihassa Trabzon'da bir yer aranırken bir zat mahdine bile yolışememiş.

Şikâti Hayle bir noktada birleşmek isterim ki, mümükün tertibe hayatı umumiyeyi tevkif etmiyecek tedabir ihlâz etmelidir. Memlekedimiz avuç içi kadar kalsa bile diünya ile alakasını kesemez ve onun kesilmesini arzu edenler kavanını idrimalıvden ve fatisakliyeden negafül etmek istiyenlerdir. Bu tabii kanunlarla karşılaşacak kuvvet yoktur. Eğer olsaydı bu kadar kuvvet toplayan Avrupa milyonlarla kuvvetleri cephelere sevkedebilir ve gönderebilirdi. Halbuki

efendiler, beşeriyeti kapıp sürükleyip jleri gülmekte olan kavranını iktisadiyeye karşı durulamaz, hayaldir efendiler. Binaenaleyh, hayati umumiye mümkün mer-tebe tevakkuf etmeyecek. Ali Sükrü Beyden İstirmek isterdim ki, filan, filan zatın içinde kalması değil ve belki bütün isten, gücün kalmış olan hüün halkın feryadını söylesin. Daha muterakki bir zihniyede ol-sun. Fakat yine kabul etmelidir ki, öyle icraat ve ha-rakât vardır ki, hızan ve muvakkaten hareketi umu-miyeyi tevkif ettirir onu. Ölçmek lüzumdur? Yoksa in-di ve umumî kaidelerle ölçmek değil, o günkü hadise-yi ve onun lüzumunu ölçmek lüzumdur.

İzin meselesine gelince: elbette muvafıktır, fakı buraya mecruh olmayın eşhasın dışarı zulüm ve meşak olmasına razı olmaları. Kincisi mucibi cürüm, idam olur asuruz. Fakat bu memlekette öyle adalet vardır ki, aksi sahib olmadıkça, - bidayeti İslâmdan beri biz Osmanlı Hükümeti, ta kuruluşundan beri buna o kadar riayet etmişiz ki, bugün Avrupa'ya kar-şı alını açık hüünüdür ve her salâhiyete hak verdiğimiz-i ziddia ediyoruz. (Gürültüler) Musade ediniz, size şahidi olduğum vakayı söylüyorum: Rus sefiri Aralof cepheye gelmiş ve orada Paşa Hazretlerine tesaduf dömiş. Gelip anlatıldığı hikâyeler meyanında bir hadi-se o kadar nazarı ilâkhatını celbetti ki o hadise ile ve dini milletimle iftihar ettim. O da, bilmeni Konya ta-raflarında bir yerde vakayle Çarlığın zulmünden kaç-mış bir Rus kitlemi dinini ve aynı zamanda lisanını muhafaza etmek şartıyla bu güne kadar kalmış ve bu-lün Anadolulara minnettar kalmıştır. Biz bu akıldan dönmeyiz (Gürültüler) Fena adanları kaçırmak, tıpkı ki iyi adamlara zulmetmek kadar cürümdür. Taki o adamların fenalığı sahib olsun. Eğer bugün fenalik-lardan habiretler varsa bunların fenalıklarını neden şimdîye kadar haber vermişiz.

EMİN BEY (Çankı) — Gavurların içinde maznun varsa.

TEVFIK RÜİSTÜ BEY (Devamla) — O vakı bir şey demeni, Müsaade ediniz ben şimdîye kadar olan sözleri muhakeme ediyorum. Augün izin verilip gön-derilenler içinde fenalığı sübut olmuş kimse yoktur. Maznun-yeli, mahkûm-yeli iddia edilmiş bir adam yoktur. Hüüzüm zalimdir. Ben gizli şeylerle herkesin kalbinde geçen şeyleri bilemem ve Meclis azarı din-lediğine göre hükmetmeğe memurdur. Yoksa tevhi-lüme lüzum yoktur. O halde daha ziyade sözlerimi uzatmamak ve daha ziyade rahatsız etmemeğe için hüüasa ediyorum. Söylenenleri dinledim ve anladım ki Fethi Bey vekûlele isabet edipre getirilmemiş ol-

saydı Samsun bombardıman edilince maalesef biz en acı şeyler görmüş üzere imişiz. Onları öğrendim ve bir defa daha Vekûl Beyefendiye teşekkür ediyorum.

EMİN BEY (Çankı) — Muhterem arkadaşlarım, muhterem refikim Tevfik Ruştü Beyin bilhassa par-lak beyanatından sonra filhakika pek sönük olacaktır. Yalnız aramızda şu fark olacaktır ki, hendeniz er-kana istinaden pontüs meselesini izah edeceğim. O, bizim izahatımızdan istidâlen bahsederek beyanatla bulunmak farkı hasil olacaktır ki herhâlde benininki kuvvetli olacaktır.

Muhterem arkadaşlarım, 329 tarihinden beri, yani mektepten tarihî neçtimden beri Rum'luk meselesi ile bedbaht memleketimin başında felâket olarak bu Rum'luk meselesini gördüm. Bilhassa bununla meşgul ol-mak ve bu uğurda her türlü zuhastlara ve tasavvur-lara maruz kalmak şerefiyle müşerref olmak haysiye-tiyle ve kanunun bana bahsettiği salâhiyete binaen Antasya İstiklâl Mahkemesinde şimdîye kadar maale-sef bunların hakkında tatbik edilmeyen ahkâmı ka-nuniyeyi bihakikân temin ederek dört yüze karış ko-mite rüesasını ve heyeti temsiliyetini ve heyeti idaresi-ni idama mahkûm etmiş olmak itibarıyla herhâlde bana sahibi salâhiyet olmak hakkını verecektir. (Ta-bii sesleri)

Muhterem arkadaşlarım, Fethi Beyefendi'nin bu-radaki beyanatını işitme atlıktan soora beninizin ha-tırına ne geldi bilir misiniz? Üç memleketim kur-utulmuştur, benim haberim yok, ben duymamışım. Halbuki maalesef hakikat böyle değildir.

ALİ FETHİ BEY (Dahiliye Vekâli) (İstanbul) — Memlekette asi kalmamıştır demedim. Bana atfen be-yanatta bulunmayın.

EMİN BEY (Devamla) — Müsaade buyurunuz efendim. Zafı âhîniyi hüremle dinledim Gösterdiğiniz erkama nazaran kalmamış demektir.

Rendeniz sizleri çok lasedi etmek istemem. Ben yal-nız bu izah vasilesiyle açıldığına çok memnun ol-dum. Derin hüyük ve elim bir mesele üzerinde tema-nıyla hakikatın olduğu gibi göstermek için ve maale-sef bazı arkadaşlarımızın pontüs meselesi nedir? Bu meselemin hakikatına vakit olmadıkları için gayet muhtasar olarak bu meselemin tarihçesini, yani, yarı pontüs nereleridir, maksat ve gayesi nedir, teşkilâtı nedir, dahili teşkilâti nedir, harici teşkilâti nedir ve bu teşkilâtille alâkatar olanlar kimlerdir? Ondan sonra da mülahazeden beri pontüs denilen ve inayeti hakla hiç bir vakit pontüs olmayacak olan ve pontüsten maksut olan gayeyi hiç bir zaman görmeyecek olan o muhtil

hakkında ve bugünkü vaziyet hakkında maruzatta bulunduğum istem ve maruzatımı bazı vesâik ile yedimde mevcut olan üçyüze kırıp vesâikten bazılarının bazı fikiratını okumakla ve bundan sonra vaziyette Dahiliye Vekili muhtereminin mütalaatına beyanatına cevap vereceğim.

Muhterem arkadaşlarım;

Pontüs işte şu haritada gördüğünüz veçhile Paris'te Sürpant sokagında 24 numarada merkezi umumiyesi olan Pontüs cemiyetinin neçir ve tevzi edip ve her Rumu hanesinde bir tane bulunan şu karta göre; Zonguldaktan başlayarak Batuma kadar yanı sıra hüdde Zonguldak, Sноп, Samsun, Trabzon, Gümüşhane livaları ve dahilde Yozgat, Çorum, Amasya, Tokat ve Sivas merkezini ihtiva etmek üzere şu haritayı yapmışlar ve bu gaye uğruna çalışmak üzere faaliyete ve teşkilâta başlamışlardır. Arkadaşlarım pek güzel buyurdular, bu teşkilât 1914'den itibaren başlamıştır. Şu liva merkezlerinden aynen birim Müdafaa Hukuk Cemiyetinin teşkilâtını kopye ederca bithasba mütarakeden sonra livalarda heyeti merkeziler, kazalarda heyeti idareler, İstanbul'da heyeti temsilîye ve merkezi umumi olmak üzere teşkilâtı ikmal ve itimam eylemişlerdir. Bu teşkilâtın ehemmiyeti ve azametini göstermek için şurada müsaadenile bir iki fikrayı okuyacağım. Diyur ki: Cemiyet bir reis ile iki azadan mürekkep bir heyetten teşekkül eder, mezkûr azadan biri mezkûr cemiyetin birinin namını.

HACI TEVFIK EFENDİ (Kangarı) — Müsaade buyurunuz efendim, bu gün de vakit geçiyor rica ederim. Dahiliye Vekilini mesul edecek ne ise beyanatınızı onlara hasır buyurmanızı rica ederim ve daha iyi olur zannederim. (Devam sadaları) Bunu gazetelerde de okuduk.

EMİN BEY (Devamla) — Efendim, müsaade buyurun. (Devam buyurunuz Emin Bey sadaları) Yani Hoca efendi maneviyatımı kirdi, İfca eferifi sizden beklemezdim.

Efendim, mesele gayet hassastır. Bu meseleyi dinlemiyen ve buna ehemmiyet vermiyen zevat lütfen dışarı çıkar ve dinlemiyebilir. Fakat buna ehemmiyet verenler, vatanın bir özümüne taalluku sebebiyle burada dinleyebilir.

HACI TEVFIK EFENDİ (Kangarı) — Okuyabilişiriz efendim. Fakat bunun aslını gazetelerde gördük, vakurumuzu öldürmüyelim.

ALİ VASAF BEY (Genç) — Biz bu meseleler için buraya geldik, kanun filân yapmak için gelmedik. (Devam devam Emin Bey sadaları)

EMİN BEY (Devamla) — Peki efendim, daha ziyade mümkün olduğu kadar ihisar edeyim.

Efendim, cemiyet evvelâ her bir kısım için en muhtedirlerinden bir âmir intihap edecektir. Cemiyeti merkezîye ile doğrudan doğruya temas etmüyenler veya cemiyeti merkezîyenin azasını tanımaksızın Hükümeti merkezîyenin dairei âmili heyeti merkezîyemin muvafakatıyla heyeti idaresini teşkil için dairei dahilinde bir heyeti idare intihap edilecek (Biraz ağır oku sadaları)

HAKKI BEY (Van) — Biraz ağır okuyunuz da zıpta geçsin Emin Bey.

EMİN BEY (Devamla) — İşbu idare heyeti merkezîyeden Müdafaa Cemiyetinin mührü ile memhur olarak talîki eyleyeceği evamirini icraya memur, şayet dairei âmiri diye intihap edilen şahıs cemiyetten çekilecek olursa cemiyet bunun yerine başkasını intihap edecek, şayet azalardan bir kaçının tebdilini arzu ederse cemiyetin zaman bir reis intihap edecektir. Her heyet bir içtımam umumi ile onbaşılarını intihap eder ve bunların esamisini merkezi umumiye bildirir. Onbaşının miktarı her dairenin nüfus miktarına göre talîki olunur. Her dairenin onbaşılarının esamisi cemiyetin tasvibine arz edilerek muhalif olanların esamisini mübâyin bir cıvel göndercektir. Daire rüesası âmirleri, heyetlerin azası ve onbaşılar cemiyeti merkezîyenin mührünü havâi mühtuplarla muhabere edecekler. Her onbaşı dahi dairei dahilinde on genç intihap etmeğe memurdur. Bu gençler onbaşının bölüğünü teşkil edip onbaşının emredebceği mahalle derakap koşmağa mecbur olacaklardır. Merkezin emri ni icra etmüyenler cemiyet merkezi tarafından tayin olunacak ceza ile tecziye edilecektir. Sonra Kadıköy uç kısma taksim olunmuştur. Filân, filân şehrin tebdilinden sonra aynı suretle kanyelerden yakınında ol cemiyetten onbaşı bölüğüne varıncaya kadar herkes İnceli şerif üzerine yemin edecektir. Yemin şudur: Hazretli İsa namına tensikati sir tınacağına ve evamirini harfiyen icra edeceğine, müdafaa milliyetin evamirini maalmemnunliye icra edeceğine, hata yüzünden veya ifa yüzünden tayin olunacak cezaya serîruriye mecbur olduğunu beyan ve temin eyleyecektir. İşşayı sir edenler veya yeminden nişkâl edince maazallah ihamet edenlerin tecziyesi için üç hafî mahkeme kurulacaktır. Hafî mahkemeler cemiyeti merkezîye tarafından tayin olunmuş bir reis ve dört azadan teşekkül edecektir. Allahın korkusuyla, ağraz ve hissiyatı şahsiyeden âri olarak hakkını maalkasem mahkemeler şühulun şahadetine şühadeni ile edeceği kararları mahkeme tahriiri olarak her cemiyeti mer-

İzmir'e müteselsilen arz edecek ve işbu kararların tasdikı itirafından sonra herşeyi infaz esasına gönderecektir. Tensikatın ikmalinden sonra 20 yaşından itibaren bilâstisna her şahsa esliha tevzi olunacaktır. İşbu esliha hedefâtı herkesin vaziyeti iktisadivesine göre üç kısma taksim olunur şöyle ki:

Tabakası sefîle, fakir olanlar eslihayı hedefâtı hakikiyesiyle alabilir. Diğer iki tabakadan alınacak esman kasada kalarak eslihanın derdestinde veyahut husule gelecek noksanın işbu nişkil için tütünü, sigarası ilâh.. Masarifati müteahhâkının kapatılmasına has redilecektir. Cemiyet ihtiyacatını temin için maaflar teşkîraz akdi kalâhiyetini hâz. bundan mütevellit mesuliyet cemiyete ait olacaktır. Vani mahkemeleri, heyeti merkezîyeleri velhasıl bir konuya için yapılması teahheden ne varsa hepsi yapılmıştır. Maksud ve gayesini biraz evvel arz ettiğimi vesilele daha ziyade şu mübarek vatanımızın şu kısmında bir cumhuriyeti Rumıye vücudunda getirmek. Bunun için de arz ettiğimi gibi teşkilâtı mevcuttur. Binaenaleyh, 20 yaşından itibaren her genç silâh altına alınmağa mecburdur ve yeminleri de şudur: Fikri milliyetimizle alâkadar olan bir vazifenin üzerine sadakat, itaat, mahviyet ve ke-tumiyetten zinhar ayrılmıyacağıma ve haricden duyduklarını hilâfi hareketimizle verdiğimiz cezayı bilâ tereddüt kabul edeceğimize ekâmını selâse kamını muşerrefimiz namına ahdu kaseni edeceğime. Yemin budur.

Şimdi efendim, bu teşkilâtı kimler idare ederdi? Bu teşkilâtın reisi her yerde Metropolit hanedeki reisi ruhani, yahut kâfide cumiatın reisidir. Bunu izah edebilmek için pek çok olan vesâikten birini okuyayım: Samsun'da çok mühterem peşer ve Allâhperver İskopos efendi Hazretleri, şerafetti efendim diye başlıyor. Mülâsa edeyim efendim: Çeteler diyorlar ki altında imzalar da mevcuttur, meskenimiz kalmadı, paramız da yoktur, bize lâzım olan cephaneyi gönderin. Bu kabul vesâik pek çoktur. Bunun altında mühür, imzası ve sâiresi mevcuttur. Kezâlik dahili teşkilâtla bunlar itifa etmiyorlar. Aynı zamanda harici teşkilâtla ehleniyet veriyorlar ve yapıyorlar. Bunun da merkezi Atina'dır. Harici teşkilâtın mühterem şu

HAKKI BEY (Van) — Muhaberat Rumca mıdır?

EMİN BEY (Devamla) — Rumcadır efendim. Bu teşkilât gerek pontüsde olsun ve gerek pontüscülük için hayatını feda etmiş ahdetmiş olanlara dahil bulunsun. Pontüsle hareketi askeriyeye bağlıacağı zamanda vova hüfânenle herhangi bir şekilde bizim zayıf olduğumuz zamanlarla bize hüfûm ederek derhal il-

hak etmek gayesine göredir. Bunun için de bir çok vesâik vardır. Okumak istemiyorum. Birimde diyor ki; İriyantus'a yazıyor Bu..

EMİR PAŞA (Sivas) — Rica ederim, bir tanesini okuyun canım.

EMİN BEY (Devamla) — Okuyayım Paşam. Diyor ki; Trapezon Metropolitine yazıyor, : Pontüsün istilası hakkında emirlerimizi şahırcülüğde bekliyoruz. Emin teşhür etmiyacağı kanaatindeyiz. Alna bölükleri hali içtimadadır. Bunlar meyanda bizim Yorgi dahi vardır ve tam bir asker sıfatıyla mevcuttur. Vazâfi askeriyesini hüsnü ifa ettiği için hıyakat nisani almıştır diyor. Aynı zamanda efendim, bu teşkilât kendilerinin kuvvet ve kudretiyle belki muvaffak olamayacağına kana olduklarından da bazı istâmlardan da muavenet ve muzaheret görmek umidiyle heyannameler neşrediyorlar. O heyannameler burada mevcuttur. Mütün Karadeniz'deki hemşehrilerine diyor: İşte siz İstanbul Hükümetinden şöyle, böyle zulüm gördünüz? Halbuki bizim emelimiz de yine Türk ve Rum hakimiyetidir. İşte reisicumhur bizden olacak, muavini sizden olacak. Binaenaleyh, İstanbul hükümetiyle münasebeti kesiniz. Ankara da sizi şöyle mahvelemek istiyor. Halbuki bizim maksadımız memleketi kurtarmaktır. heraber çalışım filan diye hezardan şarettir. Huna dair de bir çok vesâik vardır. Aynı zamanda haricteki teşkilâta kuvvet ve kudretlerini ihlas etmek için de herhangi bir ecnebiye kendilerinin kuvvet ve kudretini hakkında malumat verebilmek için muntazam programlar yapıyorlar. Size bunların birini okuyayım. Diyor ki; İriyantus, Amerika'da filan sizlerle temas ediyor, geliyor, görüyor-sunuz. Onlarla temas ediniz. Onlara deviniz ve vaziyeti gösterin ve kuvvetinizin miktarını da söyleyiniz. Onlar bize düşman değildiler. Bizim hilâsimizi isterler. Fakat bugünkü günde vaziyetleri itibarıyla bir şey diyemiyorlar. Sizin gayretiniz, faaliyetiniz devam ettikçe ki, mutlaka bir gün buna vasıl olacağız. Binaenaleyh, teşkilâtımız hakkında bunlara malumat verebiliriz" diye mütemadiyen nasihatlar yapıyor. Hatta efendim, Rum'lüğün tassubuhuna bakınız. muhaberatta Trapezon muhabhası siyâsî olan Hofadi efendi Giresun şubesi heyetine diyor ki; şubeniz tarafından gönderilen mektupların ziri Mavridi mahdumları diye Fransızca yazılmış, imzaların böyle gönderilmekte olduğu anlaşıldı. Fimabaat bu tarzı imzadan evvelki ile Mavridi isminin Rumca olarak yazılmasını bilhassa rica edenz. Yani bu ve huna mümasil üç yuz vesâikten de anlaşılıyor ki, hayatımıza, dinimize, nantusumuza olan ve mevcudiyetimize olan kasıfları

pek müchştir beyefendiler Bunları okuyupta titre memek ve bunları şimdiye kadar anlayamamaktan mütevellit hicap altında kalmamak mümkün değil Muhterem arkadaşlarım, çok temenni ederim ki yeni bir heyet teşekkül etsin, bu vesâiki dercedip neyetsin ve tabii ve tevzi etsin. Bu yapılsa çok iyi olacaktır. Tabii hüsnü tevir de yapacaktır.

HAMDİ REY (Genç) — Tabii bunları eşittiğimizden memnun olduk. Fakat şimdiye kadar neye teahhür etti. Vaktiyle bir celsâi hafiyeye istediniz? Bunu şu kadar teahhür cümenize teassüf ederim.

EMİN BEY (Canik) — Benim elimde değildir efendim, niçin böyle edersiniz. Bunu Hükümet yapacak. (Devam sesleri) şimdi efendim, muhterem.

HAMDİ BEY (Genç) — Eger eskiden bildirseydiniz bizi tenvir etmiş olurdunuz. Böyle bir senedit teahhür etmemeli idi.

EMİN BEY (Devamla) — Şimdi efendim, muhterem Vekil Beyefendi ile yalnız bir noktada ayrılıyorum. Bendeniz de Samsun'da nüfus kaydından anladığıma göre 229 857 müslüman vardır. 93 176 Rum vardır. Zati âliniz seksen filan diyorsunuz. Nüfus arz ettiğim maktardır. Bu kayde göre Rum nüfusu üzerinde nazarı dikkatinizi bilhassa celbederim. Bunun üzerinde mukayese yapacağını. Şimdi evvel ve evvel şurasını arza mecburum ki, bendeniz memleketimi bugünkü vaziyetinden birtabii müstcellimim ve bunun devam etmemesi için yine birtabii çırpınırım. Binaenaleyh; bendenizin mütebâhânda Beyefendinin şahısları katiyen mevzu bahis değildir. Zamânî âlilerinde değilmiş veya limiş diye katiyen mevzu bahis almıyorum ve düşünmüyorum. Yalnız Beyefendinin bazı noktalarda - ki zamânî âlilerinde olanların osamısını okuyacağım ve aynı zamanda bir mukayese yapacağım. Şimdi efendim, Samsun livası dahilinde mütarekkeye kadar katılunan müslümanların yokunu 588, ihrak edilmek suretiyle sureti feciada katılunanların adedi 760.

FERİT BEY (Corum) — Ne vakitten beri?

EMİN BEY (Devamla) — 1914'den beri. Eşyası gasbedilerek ihrak edilen çiftlikler 19'dur. Eşyası gasbedilen ve kâmilten ihrak edilen köylerin adedi 11, eşyası gasbedilerek kısmen ihrak olunan köyler 21, yağma olunan hane 145 dir ki, bu da kaydı resmîdir. Oradaki Jandarma Kumandanlığının ve Hükümetin kaydı resmîsâdir. Eşrakî nakdiye miktarı 110 190 (bir ra mı besleri) liradır efendim, monep 906, manda 1 788, öküz 1 337, sığır 2 476, yama hane 450, Köyün 9 036, mısır ve arpa 1 800 000 kito yağma edilekleri, at 487 adetden ibarettir. Yani mütareke gününe

kadar işbu sayılığımı ziyat lüteki vakidir. Belki bundan fazlası da olmuştur. Çünkü bu ancak Hükümetin kaydı resmîsâdir. Bendenizin yakinen bildiğim ve mütareke anında Samsun'da halî sekavette bulunan dört bin Rum vardı. Yani bu malumat bizim o zaman orada bulunan metropolidin, ve bizim de Rum hafiyelerimiz vardır. Onların ifadelerine nazaren mütareke zamanında dört bin kaidânı. Hepimizin malumu olduğu üzere Hükümetçe görülen lüzum üzere Rum'lar bîhakkın dahile nakle başlandı ve binaenaleyh, bu nakil keyfiyetinile görülen bazı idaresizlikler, bunları göya bizim temamiyle imha edeceğimiz kanaatini vererek hatla aceze ve nisvan da dahil olduğu halde mümkün olduğu kadar dağlara iltica ettiler. Hükümetin resmî kaydıyla arz ediyoruz. Giresun Ordu livalarında Rum'lar dahi dahil olmak şartıyla dahil naklulunan Rum'ların miktarı 45 bindir. Etkânî Harbivei Umumiyyede dahi kaydı vardır, muracaat olunursa anlatılır. Elyevm Samsun'da zikür, üns, çoluk ve çocuk bes bin nüfus Rumı vardır. Bafra'da kalmamıştı. Fakat ahiren dağlardan iltica eden çocuklar vardır. Alaçamda 13, 14 hane var, Çarşamba'da 160 kadar var. Demek ki, şehirde kalanlarla dahil gönderilenlerin mecmuu 65 bin arasındadır ki, bu gidenler arasında Ordu ve Giresun Rum'ları da mevcuttur. Benim yine bildiğime göre Ordu ve Giresun Rum'ları tarhedildiği takdirde Samsun livası dahilde yirmi sekiz bin bu kadardır. Kayılen tespit edilmiştir. Şimdi Samsun livası dahilindeki Rum'ların miktarı - Hükümetin mezuhiyetiyle kalanlar da dahil olduğu halde - 45 bin ile 40 bin arasındadır. Beyefendiler, 93 bin nüfus olan Rum'ların nisfina karip miktarı dahil sevk edilmiştir. Pektîlâ, mütebâkını nereledir? Bunlar dağlardır. Beyefendiler, dağla olduklarını tebat ederim. Beyefendi izah buyururken bir noktayı işaret buyurdular. Bendeniz teslim ederim. Çünkü Nisanın hilmem kaçına kadar dağlardan iltica eden çoluk ve çocukların adedi 15 bindir. Binaenaleyh, gerek bu hesaptan ve gerek bizim mahkemele indelicticvap aldığımız malumata göre elyevm dağlarda altı bin silâh vardır. Beyefendiler silâhkatla muhterem Dahiliye Vekili Beyefendinin buyurduğu gibi müsademat vakidir ve şüphesiz telefât da vardır. Fakat bunlardan yüzde doksan dokuzu silâhsız olan eşyasıdır ve silâhlılar pek azdır, yüzde bir nispetindedir. Bu yüzde bir nispetindeki silah dahi ekile edilememişdir. Kendilerinin birne verdikleri malumata dâhî meyvitlen derdest edilen eşyanın ekseriya silahları alınamamıştır. Çünkü Apustol öldürülmüştür fakat silahını Nikola almıştır. Halbuki biz onların elle-

ından silahını almak ve bunları imha etmek suretiyle bu işi başa çıkarabiliriz. Yoksa Apostol öldürülmeden sonra silahı başkasına geçerse hırsızın bir fahişesi çıkmaz. Dağdaki bu kadar Rum öldürülemez. Rumların üç yüzü müselliâh ise diğerleri gayri müselliâhtir. Şu halde müselliâh olanlar öldürülüyorsa silahlarını diğerleri alıyor. Beyefendiler, şekavet filhakika buyurdularını gibi sekiz seneden beri devam ediyor. Beyefendiye ne için devam ediyor diye bir sual sormadık. Fakat sekiz seneden beri devam eden şekavet bilhassa bir senedenberi had devresine, son noktasına vasil olmuştur. Yani sekiz senedenberi verdiğimiz za'yat ve telefat kâfi değilmiş gibi bu gün de böyle giderse sizi elemle hüzünle temin ederim ki Samsun İvası dahlinde tek bir müslüman kalmıyacaktır. Buralarında taarruza maruz kalmış, hayvanatı gasbedilmemiş ve yakılmamış bir islâmî köyü yoktur ve bu ahâlinin zenginleri terki dâri diyar ederek ya daha cesim müslüman köylerine hicret etmekte ve yahut daha içirilere girmektedirler. Biz sekiz senedenberi devam eden şekavetin bilhassa son devrinde aldığı şakîl itibarıyla dir ki Dahiliye Vekilinden bu hususta istizah ediyoruz ve ben de biliyorum ki nakhiyat devam ediyor ve onların başında bulunan kumandan pek müterem ve pek muktedir ve pek namuskar ve çok çalışmış bir zatır. Onu bilenler takdir eder ki pek büyük bir zatır. (kindir o sadıkları) Cemil Cahit Bey.

Şimdi efendim, Dahiliye Vekili muhtereminin zamanı Vekâletinde yakılan köyler şunlardır; Esenler, Omaklar, Ahaçlı, Kubaceviz, Çanâklı, Ayaçma. Bu köyler nüfusca da telefat vermişlerdir. Daha umumî söylemek için şunu arz edeyim ki, Kızıllımağın pek âlâ biliyorsunuz Bafra kızasının karibinden geçer. Kızıllımağın sağ sahilinde yalnız Gazibey köyü kalmıştır, başka hiç bir müslüman köyü kalmamıştır.

ALI FETHİ HEY (Dahiliye Vekili) (İstanbul) — Yani Kızıllımağın sağ sahilinde hiç müslüman köyü kalmamış mı diyorsunuz?

EMİN BEY (Devamlı) — Üç dört kalmıştır.

ALI FETHİ BEY (Dahiliye Vekili) (İstanbul) — Rendeniz gördüm, var idi.

EMİN BEY (Devamlı) — Bilhassa zati âliniz teşrif etkiniz Gazibeyden geçtiniz. Dört köy kalmıştır.

BİR MÜRUS BEY — Mecmuu kaç kityedir?

EMİN BEY (Devamlı) — 35 dir.

Şimdi beyefendiler, bu hal ne zamana kadar devam edecektir? Yani oradaki müslüman köyleri mahvolduktan sonra mı mevzu bahis edeceğiz. Ondan sonra mı bu mesele halledilecek? Rica ederim, bu

meseloye daha fazla bir ehemmiyet ve takihata gidilmiş olsa ve binaenaleyh, bir iki fikramız gelip cepheyi takviye etseydi acaba büyük büyük semerat iktifat edilmez mi idi ve sonra oradaki ahali ziraat oilemez, aç ve bîlaç kalırsa devlete vergi veremez, bu davaya, bu Hükûmete ve bu idareye rica ederim, şey edemez, yani garip bir vaziyette kalır, ölür ve ölecektir. Binaenaleyh, bizim onlara karşı merhametimizin biraz daha fazla tecelli etmesi lazımdır. Dahiliye Vekili Beyefendi buyuruyorlar ki herhalde şimdiki hal eskisinden daha iyidir. Hayır beyefendiler hayır. Size bendeniz Samsunlulardan aldığım mektuplarla isbat ederim ki, bugünkü vaziyet dünden daha elimdir. Her mektuplarında bize soruyorlar, ne yapıyorsunuz? Mebus efendiler, ne yapıyorsunuz, ne uyuyorsunuz, bez buğazlandıktan sonra mı uyanacaksınız? Beyefendiler, bendeniz hiç bir şeyle sizi belki ikna edemem. Yalnız yarın veya o birgün huzuru âlinizde kiraat olunan Bafra bidayet mahkemesinin Bafra Rum'ları hakkında ifadâtını bilhassa arz ederim, muttali olursunuz ve zaten biz onları biliriz. Niçin teşim olmuyorsunuz dediğimiz zaman biz hiç bir vakitte teşim olmayız. Bizim ölmeden başka bir gayemiz yoktur demişlerdir. Binaenaleyh, bendeniz buraya geldiğimde beyefendi söyledim, bunlar teşim olmaz ve olmayacaktır. Sınuna kadar devam ediyorlar ve edecekler. Bunu bana binlerce Rum kemali cesaretle söylemişlerdir.

Buyurdular ki itihaz ettiğim telabir ile bu işi bitireceğim. Hayır Beyefendiler, bu tedabir kâfi değildir. Riter, fakat o havalide de muskuman ve muskuman köyü kalmaz. Malbuki maksadı aslı bu değildir ve kendileri de bunu takdir ederler zannederim. Beyefendiler, buraya fazla bir kuvvet gönderip işi bitirdikten sonra oradaki kuvveti kâmilan huraya getirmek daha iyi değil midir?

TEVFIK RÜŞTÜ BEY (Menteşel) — Bu bir Hükmî meselesidir.

EMİN BEY (Devamlı) — Bendeniz de zaten onu söylüyorum.

TEVFIK RÜŞTÜ BEY (Menteşel) — Çok güzel. O halde evveleminde umumî bir hükümet sistemi, idare makinası kuralım.

EMİN BEY (Devamlı) — Dahiliye Vekili muhteremi buyurdular ki raporlar sahte olamaz.. Benim de gönlüm sahte demeğe razı değildir. Fakat Beyefendiler, zati âlikerinize arz edeyim; meselâ bundan evvel Samsun'da Fâra karargâhını itihaz olunan mahalde nöbet bekliyen bir asker dağdan inen şakiler

Derseadele gitmesinde mahzur yoktur, buna müsaade ediniz, diyorsunuz.

BİR MEALİS — Meselâ.

EMİN BEY (Devamlı) — Beyefendiler, müsaade ediniz, şimdikiye kadar ben bir Rum iyilik yapmış bir insan değilim ve buna yeminliyim.

İHSAN BEY (Cehelî hareket) — İfadatınız bunu anlatıyor.

EMİN BEY (Devamlı) — Hayır müsaade bu yurun arz edeyim. Samsun Mebuslarına kitap değildir.. Bunun Derseadele gitmesinde bir mahzur yoktur, sonra müsaade olunuyor. Halbuki ben o Rum kadınından beş yüz lira almış oluyorum. (İzah ediniz sesleri)

BİR MEALİS — Mebus lafı vardır, izah ediniz.

REİS — Ne Mebusların malumatı var, ne de Heyeti Vekilenin.

EMİN BEY (Devamlı) — Meselâ burada bir kumpanya var. Bu kumpanyaya Rum kadınları geliyor, pazarlık yapıyorlar. Meselâ.. (Gürültüleri) (Devamlı sesleri) Meselâ herhangi birine yazılıyor.

HASİM BEY (Çorun) — Yazanlar kim, burada kim, mülakat kim?

EMİN BEY (Devamlı) — Mesele bundan ibaret. Bundan sizin katayın malumatınız yoktur. Esasen buna tenezzül etmezsiniz. Efendiler, demek ki bu mesele samimiyetle ve Vekili muhteremin buyurduğu gibi sırf insani bir his ve mülahaza ile, hırsı ve vesaire ile verilen müsaade dahi bazı namussuzlar tarafından susturulmuş oluyor. İyle gerek arkadaşlarımızın uzun boylu beyan etmeleri ve yahut onların hissiyatı dinleyerek tahrik eden vaziyetler takınarak bizim aleyhimize tahkikata filan girişilmesi, her ne kadar böyle bazı su- istisnâlara maruz kalınması neticesiyle bu gibi şeyler yarı istisnai muameleler iyi olmuyor. Netice şudur beyefendi; Dahiliye Vekili Bey buyurdular ki; - meselemin halli gayet basittir. İstanbul'a müsaade gayet kolaydır. İstanbul'a müsaade isteyen bazı Rumların müracaatları nazarı dikkate alınmıştır. Fakat bazı rüfeka tavassut ettiler ve müracaat etmiş buyurdular. Kim bu Rum'lar için müracaat etmişse o refikeleri izah buyursunlar. Samsun'da tanidükleri ve samimiyetine güvenerek bu gibiler. Kimin İstanbul'a gitmesine tavassut edenleri tahkik ederler. Kimin müracaat ettiğini, Vekil Beyefendi tahkik etsin. Bu ailelerin gitmesine içimizde tavassut eden varsa işte arkadaşlarımızın namusiyle oynanmıştır. O arkadaş müracaat edip tahkik etsin. Mesele basittir.

Beyefendi buyurdular ki; bazı rüfeka müracaat etmiştir. Müracaat eden rüfekayı anlasınlar meseleyi..

Muhterem arkadaşlar, Dahiliye Vekili, bilmiyorum biraz fazla olur, fakat herkes hissiyatını söylüyor. Ben kendilerine hürmet ederim. Maksadım şahsi değil memleketin ve bütün memleketim dünden daha fenadır. Aldığım mektupları anlıyorum. Rica ederim, bunu başımızdan defetmek ve buna bir an evvel çare bulmak ve binaenaleyh, bu belâyı başımızdan defetmek lazim ve buna çare düşünmek lazim gelir. Bu güne kadar bir takım idaresizlik olmuştur.

ALİ FETHİ BEY (Dahiliye Vekili) (İstanbul) — Ne gibi idaresizlik efendim?

EMİN BEY (Devamlı) — Denizkoduya meydan verilmiştir.

ALİ FETHİ BEY (Dahiliye Vekili) (İstanbul) — İdaresizlik hususunda mı söylüyorsunuz? İdaresizliği tadat ediniz.

EMİN BEY (Devamlı) — Bir tanesini söyledim hepsi.

ALİ FETHİ BEY (Dahiliye Vekili) (İstanbul) — Takibat hususunu söyleyiniz.

EMİN BEY (Devamlı) — Daha fazla kuvvet gönderilseydi tahli iş bu dereceye gelmezdi. Binaenaleyh, bendenizin maruzatını şimdilik bu kadarlık.

REİS — Buyurun Fethi Bey (Müzakerenin kifa-yetine dair takrihter var sadaları)

ALİ FETHİ BEY (Dahiliye Vekili) (İstanbul) — Efendiler, Çank Mebusu muhteremimizin son temas ettiği noktayı mevzu bahis etmeden geçmek istemiyorum. Çünkü gayet mülayım lisan altında, gayet ağır ve o kadar namus ile alakası olan bir meseleden bahsettiler ki, bunu arz etmek istiyordayım, bunun üzerinde ısrar etmek meşhuriyetindeyim. Kendileri Samsun'dan çıktıkları ve darıma mazimakti ile, filanta ve Türkçesi pek kuvvetli olmayan mektubu kiraet ettiler. Uzun müddetlerberi Amasya İstiklâl Mahkemesinin bir reisi muktediri sıfatıyla bir çok eşhasın hukukiyle işgal etmiş olan Çank Mebusu Emin Beyefendi Hazretelerinden böyle bir vesikanın gerek bazı arkadaşlarıma ve gerekse beşinci şahsına ve azay Meclisten hazırlarını ve gerekse Samsun'da bulunan mukayyel bir kumpanyayı su-i zarı altında bulunduracak bir vesikayı böyle Millet Meclisinde kürsü Meclisten, dahi doğrusu burada okumasını kendisine yakıştıramadım. Kendileri Samsun Mebusudurlar, her vakit işi tahkik edebilirler, meseleyi tahkik edeceğim demişlerdi. Bu meseleyi evvel emirde

tahkik emelleri ve ondan sonra namusa ait bir meseleyi mevzubahis emelleri ıktiza ederdi. Öyle zannederim, yoksa öyle kumpanya var mıdır? Bilmiyorum, katıyen yalandır efendiler. Bana hiç bir künse sureti muntazamada ve bir sıyak üzerine filao adamı gönderiniz, falan adanrı gönderiniz diye müracaat etmemiştir. Cümlenizin tanıdığınız vardır, size de müracaat ediliyor, sizler de bana müracaat ediyorsunuz. Fakat bir kumpanya teşekkür etmiş ve Samsun'da bir şubesi varmış gibi, her gidenden şu kadar para alınıyormuş diye birtakım ağır ithamata bu Meclisin kursüsünden ileri sürmek doğru değildir ve muvafıki ihtiyat olmasa gerektir.

EMİN BEY (Canık) — Ben uydurmadım Beyefendi.

ALİ FEHMİ BEY (Devamla) — Siz uydurmadınız, fakat mektubu yazan adam uydurmuş ve bu mektubu tahkik etmeden hurada zatîalinizin bu sözü söylemesi doğru değildir. Rünü, zatîaliniz hendenizden daha iyi bilirsiniz zannederim.

EMİN BEY (Canık) — İsim tasrih etmedim beyefendi.

ALİ FEHMİ BEY (Devamla) — Bendenizi kasdetmediniz, teşekkür ederim. Şahsıma karşı hürmet beyan ettiniz, ondan da minnettarım. Fakat bugün herkesin ne zanda hulunacağını bilmiyorum. Velev pek uzaktan olsun üzerime bir suî zannın teveccüh etmesini kabul edemem. Herkes memleketine olan muhabbet ve merbutiyetle iftihar eder ve hissiyatımı o uğurda feda etmek isteyen bir adamım. (Siddetli alkışlar) Yoksa öyle Rumların paralarına, filanlarına tama edecek bir adım değilim.

EMİN BEY (Canık) — Size değil Beyefendi.. Sizden bahsolunmuyor rica ederim.

ALİ FEHMİ BEY (Devamla) — Ben ne böyle bir şeyi kabul ederim ve ne de gayri meşru amâli takibeden eşhasın elinde hazine olurum. Onu da size temin ederim. Evet geçen gün de yanı hundan evvel de arz ettim. Refikî muhtereminiz Süleyman Beyefendi bir kaç kişi için müracaat etti, ondan sonra sizin de pek çok sevdiğiniz bazıları müracaat ettiler, bir kısmını ret, bir kısmını da kabul etmeğe mecbur kaldım. Çünkü bunların elinde getirdiği vesakî; darıma tabip raporuna müstenit hastalık tedavî ve yahut bir ameliyat icraşı için İstanbul'a gitmesini irae ediyor. Dinaenaleyh, bu zevatın hiç birisine zerre kadar bir leke siirdürülmesine razı değilim. Emin Beyefendi.

EMİN BEY (Canık) — Müsaade buyurun Beyefendi, bir şey arz eedyim. Zatî âlinizden bahsetme-

dini. Samsun'da bunu bilmiyen yoktur. Böyle bir fikir vardır, tahkik buyurursunuz. Yalnız bir mektupla olsa hendeniz okunmazdı. Fakat beş altı mektupta ve gazetelerde tekrar ediliyor. Rica ederim, bunu tahkik buyurunuz.

ALİ FEHMİ BEY (Devamla) — Meseleyi gayet imalî bir tarzda söylediniz de onun için.

EMİN BEY (Canık) — Hayır, vallahi, billâhi, namussuzunı beyefendi, öyle bir şey hatırıma gelmemiştir. (Mesele kalmadı sesleri)

ALİ FEHMİ BEY (Devamla) — Bu bahse bu suretle nihayet verdikten sonra şimdiye kadar söz almış olan muhterem mütebanın sözlerine birer birer cevap vermek istiyorum.

Muhterem refikiniz Ali Şükürü Bey diyorlar ki; ilkbahardan evvel neden eşkiyayı tamamiyle imha etmemişim ve Samsun, Amasya, Tokat ahâliyelerinin hamiyetmendane bir surette bu kadar fedakârlık ettiklerini de ileri sürerek askere kaput vesaire tedarik ettiklerini beyan ederek henüz ilkbahardan, martın evvel eşkiya imha edilmemiştir diyor. Buna Canık Mehûsu muhteremî Emin Beyefendi itiraz ettiler ve dediler ki; tedbirsizlik olmuştur, eşkiya takip edilmiştir, evvelden daha fena olmuştur. Bunun için gösterdikleri çare de - sualine hincen - kuvvet meselesidir. Evet, fihtakika eşkiyayı tenkil için müracaat edilecek çare kuvvetten başka bir şey değildir. Fakat efendiler, bugün biz kuvvetimizi Yunan cephesi karşısında nî bulunduracağız, yoksa memleketin gerisine tahsîm ve tesvi etmek mecburiyetinde miyiz? Her halde bu hususta daha salâhiyetler bir surette söz söyleyeceklerin hakkına tecavuz etmek istemiyorum. Fakat bugün benim bildiğime göre memleketin işkubalı ve talî bu gün Çarpı cephesinde hallolunacaktır. Ve cepheyi bu gün herhangi bir surette zayıf düşürmek katıyen caiz değildir. Cephe bu hususta azamî fedakârlığı yapmıştır. İtikadındayım ve bize bir kaç süvari alayı tahsîs etmiştir. Bunun haricinde ayrıca cepheden Pontüs eşkiyasını tenkil etmek için bir kuvvet istemeğe bendenizin cesaretim yoktur. Yarın, öbür gün orada bir vukuat zuhur eder, maazallah fena bir hal zuhur ederse o vakit diyebilecekler ki, harp kaidesi mucibince bütün kuvvetlerimizi en ehemmiyetli yerlerde hulundürmek lâzım iken Dahiliye Vekilinin talibi üzerine kuvvetlerimizi parça, parça dağıttık, bunun için bu mesele böyle oldu, diyebilecekler ve hen bir mesuliyeti maneviye ve belki de maddiye altında kalabileceğini. Erkânı Harbiye Resî Paşa Hazretleri tarafından eşkiyanın takibi için verilen kuvvetleri bendeniz teşekkürle karşılamak mecburi-

yetindeyim. Fakat imkân nispeti olduğunca bu kuvvetleri tezyide ben de çalışmadım değil, çalıştım ve görüm ki bundan fazlasının imkânı yoktur, onun için bununla kanaat etmeğe mecbur oldum. Sırf mesele pontüs meselesi olsaydı ve yalnız bu şakavetli tenkil etmek için bütün kuvvetleri isimal edebilirdik, elbette o zaman dedikleri doğru olurdu. Fakat cephe varken, neden cepheden kuvvet almadınız, fazla kuvvet oraya göndermediniz ve bunları hüğüne kadar niçin tenkil etmediniz demek bugünkü vaziyete göre doğru olmaz zannedirim.

RİFAT BEY (Tokat) — Oradaki kuvvet fakirdir. Rumları tenkil etmeğe.

ALİ FETHİ BEY (Devamlı) — Beyefendi, galiba zatîalınız cereyan eden bahsi anlamadınız. Bendeniz dedim ki ne tedbir tavsiye ediyorsunuz? Dediler ki kuvvet... İşte kuvvet tedbirine karşı da arz ettiğim mülâhazat bundan ibarettir. Efendiler, bendeniz mevcut olan vesaitle isihâl olunan netayic şayanı şükran addederim. Şimdiye kadar isihâl olunan netice; on beş, on altı bin kişi hayyen ve mey-yiten derdest edilmiştir. Eğer rifaka bunu gayri kâfi görüyorlarsa bu kadar kuvvetle daha parlak netayic hâsil olursa derhal kararlarını ızhâr etsinler ve daha muvaffakiyetli iş görecek bir refaki muhteremini gelmesine ve ona terki etmeğe derhal hazırım ve bu suretle yükten kurtulmuş olurum. Onun için herfen siz kararınızı veriniz. Bu kuvvetle şunlar yapılabılır, daha parlak netayic elde edilebilir der-seniz o zaman inşallah az zamanda bu eskiye tenkil edilebilir. Fakat doğrusunu söylemek lâzım gelirse bendeniz bu kârları yapabildim ve zannedirim ki bu ginkil vesaitle bundan fazlası da yapılamaz.

Ali Şükrü Bey büraderimiz dediler ki; Hıyar meselesinde mucibi esef olan şey orada yedi kişinin te-lef olmasıdır. Hakikaten bizden ziyat olması velev cüzi de olsa, fevkalâde mucibi esefdir. Fakat eşkiyayı takip ederken, silâh ile müsellâh olan eşkiyayı takip ederken maktul vermemek, hümm imkânı var mıdır? Ziyat vermeden onları mihl etmek için bendeniz bir çare bilmiyorum. Eğer bir çare hulan varsa ve Ali Şükrü Beyin hatırına gelmişse süylesinler, o çareyi tatbik edelim ve ziyat vermesinler. Fakat zannedirim karşıdaki düşman kurşun atmaktâ iken bizde de tefefat olur.

REİS — Dahiliye Vekilinin beyanatını bazan burada eşitemiyecek kadar gürlütüler oluyor, rica ederiz dinleyiniz.

ALİ FETHİ BEY (Devamlı) — Münevver olupta Trabzon'da kalmış olanların isimlerini okudular. Onlardan birisi hakkında Trabzon ahvaline vüfufu der-kâr olan Maliye Vekili Hasan Beyefendi burada lâ-zım gelen malumatı ita ettüler. Korkarım ki, diğer mesailde de aynı mülâhazat vaki olabılır. Kendileri bir matbaacıdan bahsettiler. Hakikaten şimdiye ka-dar ben öyle bir muzır adamın orada kalmasını, ben-deniz kendilerinden ve memleketten hiç bir işar al-madık. Hakikaten muzır ise bunu bir dakika bile Trabzon'da tutmakta bence katiyen bir faide yoktur. Derhal dahile sevk etmek lâzımdır. Fakat şimdiye ka-dar malumatım olmayan bir şeyten filân, filân adam burada kalmış demek caiz olmaz ve bunlar hakkın-da tadat ettiğiniz isimler arasında derhal Maliye Ve-kili muhteremi itiraz ettüler ve bu adamın işgal esna-sında ahali islâmiyeye fevkalâde muavenet etüğünü de ifâve ettüler. Binaenaleyh, bunları ben orada bir-rakmak ve himaye etmek maksadını takip etmiyo-rum. Herhalde bildiğini şeyleri memleketin faydası-na muvafık olduğuna itilâ peyda ettiğim hususâtı derhal tatbik etmekte zerre kadar tereddüt etmem. Vesika meselesinde ısrar buyurdular dediler ki, bu vesile ile kendisini tebriye ve mesuliyetten kurtar-mak istiyor. Fakat seleflerinin mesuliyetinden ken-disini tebriyei nefis edemez. Bendeniz bu nazariyeyi çürük addederim ve bunun üzerinde çok dikkat ziy-amılan başka bir faide tevlit etmiyəcəğini zannedirim. Herkes kendi efaîinden mesul olur, başkasının efa-linden mesul olmaz efendim. Bu meseleden bası mü-talaat etmeyi de zâr addederim. Yalnız şurasını ken-dilerinden somrak istenmi ki, o zaman bu kadar mah-zurlu bir iş vekili aidinden istizah edip mahzurlarını önünü almak lâzım gelirken kendileri aylarca dinle-dikten sonra tevellüt eden mesuliyetten dolayı kendi-leri nasıl tebriyei nefis edeceklerdir? Yalnız bizim me-suliyetimiz olmakla beraber mebusların da mevcut olan fenalıkların önünü almak ve kimleri derhal mev-bul istizaha çekmek için mevkileri vardır. O zaman yapmıyapta neden şınıdı yapıyorsunuz? (Bravo, han-deler)

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Müsaade buyurun cevap verəcəğini.

ALİ FETHİ BEY (Devamlı) — Hıristiyan mahallâtında ve böyle vesika taharrisi dolayısıyla hu-ka-dar fenalık yapılmış olan bir adamın vali vekâletin-de bırakılmasından bahsettiler. Kendilerine evvelce de arz ettim. Vesika taharrisi meselesi bu kumandan zamanında değildir. Kumandanı bahik Miralay Seyfi Bey zamanında olmuştur. O da başka bir memuri-

yeti tayin olunmuştur. Ondan sonra Trabzon'dan gönderilmiş bir Enfiyecioglu ile bir de Akrididi namındaki bir adam hakkında ısrar ettiler dediler ki; benim ifadatinde tenakuz varmış; onu ileri sürdüler. Bir defa Enfiyecioglu'nun hissi insaniye tebean kafleden ayrılmış olduğunu bendeniz söylemedim. Enfiyecioglu ahalinin müracaatı üzerine ve bu zatın işgal zamanında ahalii islamiyeye yardım dokunduğundan dolayı kafleden ayrıldığını söyledim. Valinin işaretini bu merkezdedir. Bu işarata inanmak mecburiyetindeyiz.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Şimdi niye gönderdiniz içeriye? Demek ki hizmeti şildiye kadar کافی olmuş.

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Hizmetli kâfi gelmiş ve derhal içeriye emsaliyle sevkolunmuştur. Bunu gönderen de vali Hâzım Beydir. Vali Hâzım Beyin refikasının hristiyan olduğundan ve bu suretle mesalihin amniyeye icrayı tesir ettiklerinden ve hristiyanların hazırları (azla himaye etmişlerinden) bahsettiler. Vali Hâzım Beyi vazifesinde müstakil bir adam olmak üzere tarurını ve bu hususta bir takım tesirata tabi oluyacağına kanım. Bir zatın refikasının hangi mezhepten ve hangi milletten olduğunu burada bahsetmeyiz; de pek munasip bulamam efendim.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Abdü aciz de kolkola hristiyan olarak geçtiğini gördüm.

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Filvaki kişi hasebiyle sevkıyatın tatil olduğunu söyledim. Çünkü nakıyat Trabzon'dan Erzincan'a yapıyor, Erzincan'dan da Erzurum'a yapıyor. Orada biliyorsunuz istilâ dolayısıyla bir çok mebanî yıkılmıştır. Bunları yerleştirecek yer olmadığınınla bahisle bu sefer mahallî memurını bana müracaat ettiler ve sevkıyatın durdurulmasını rica ettiler. Ben de bunun üzerine bu kişi sevkıyatın önünü almak üzere olduğu yerde kalmasını tavsiye ettim. İkbahar gelir gelmez sevkıyata tekrar mübaşeret ettim. Mesele bundan ibarettir. Dediler ki, Trabzon'da o zaman ilkbahardı. Olabilir efendiler, Trabzon'da ilkbahar olabilir. Fakat Erzurum'da kıştır, oraya sevkolunacak onlar. O inbarla Trabzon'un iklimiyle, Erzurum'un iklimi arasında fark vardır. Trabzon'da ilkbahar iken Erzurum'da kıştır. Akrididi meselesi üzerine müsteşarı sabık Hamit Beyin ismini zikretmişim, bu baptaki mesuliyeti müşarünileyh üzerine yükletmek için değildi. Hamit Bey benim namına icrayı hazır olarak ifayı vazife eden bir memur olmak sıfatıyla değil. Onun o zaman yaptığı hareketin cumlesinden mesul benim. Hamit

Beyden bahsetmekten maksadımı, kendisi uzun bir zaman Trabzon'da vali bulunmuş olması hasebiyle Akrididi vesair bunun gibi zevatı tanımış olması lâzım gelir. Binaenaleyh, bu zatın yanı Hamit Beyin Akrididi'ye müsaade verdiğini ve binaenaleyh, Ali Şükrü Beyefendinin dediği gibi pek öyle mahzurlu olmadığını söyledi ve bunun için Hamit Beyi zikrettim. Yoksa mesuliyeti için zikretmedim. Hamit Bey uzun müddet Trabzon'da bulunmuş ve hristiyanlarla da ve hatta ecnebilerle de temasta bulunmuştur. Kimin iyi ve kimin fena olduğunu da tanır ve bilir. Bu itibarla onun şahadetinden istifade etmek üzere onun ismini zikrettim. Sünni mükellefiyette olduğundan dolayı ve ne suretle sevkolunduğundan dolayı cevabı da Maliye Vekili muhteremü Beyefendiye teşekkür ederim, benim yerime izah ettiler. Vaktin geçilmesi hasebiyle onun üzerinde tevekkül etmiyordum ve sonra dediler ki; nasıl oluyor da bu Akrididi'ye müsaade ediyor da Nemli Zade Celâl Bey gibi memleketin namı bir tüccarına izin verilmemiş? Efendiler, insaf ediniz. Nemli zade Celâl Bey ve bunun gibi kırk kişiye yani bendeniz bunlara izin vermek için burada bu kadar uğraşım ve neticede biliyorsunuz, merkez ordusunun bu haptaki salâhiyeti refedildi, merkez ordusunun o salâhiyeti refolunduktan sonra ve gerek bunun gibi diğer memleketin namuslu simaları kurtarılmıştır, halis olmuşlardır, istedikleri yere gitmişlerdir. Bu hususta bana atfî töhmet etmek kadar insafsız bir hareket olamaz zannederim. Efendiler, Pontüscü ailelere izin vermişiz. Bunun usmı de böyle oldu. Yani ne kadar Pontüscü aileler varsa hepsine izin vermişiz. «Tahkik meselesi» bundan çıkmış. Hakikati setretmek kolay değil. Ben de temin ederim ki, hakikati meydana kıymak için bütün mevcudiyetimle çalışırım. Bu pekâlâ madumunuz olduğu veçhile Harput'tan hareket eden «Yavel» namındaki bir Amerikanın işaati bedhahanesi üzerine çıkmıştır. Kadınlara izin verdiğimiz zaman zannederim martın iptidasına müsadiftir. Bittahi o zaman bu meselemin meydana çıkması lâzım gelirdi, buna o zaman öntizar etmek lâzım gelirdi. Binaenaleyh, hakikati bu suretle karıştırmak lâzım gelmez. Tağlita kalkışmak fâidesizdir. Çünkü bunların cevabını birer birer vermeye hazırım. Ali Şükrü Beyefendi.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Hay hay, ben de hazırım.

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Yalnız şurasını beyden beyana mecburum ki, pek istifadeli olarak Çanık Mehuse Muhteremü Emin Beyin verdiği izahattan da anlaşılır ki, bu teşkilât ötedenberi kök sal-

miş bir teşkilâttir. Bunlar aleyhimize propaganda yapmak için Samsun'dan bir kaç alif kadının İstanbul'a gitmesine intizar etmezler. Bunların Hatun'da, İstanbul'da, Marsilya'da, Paris'te, Londra'da, New York'ta merkezleri vardır. Bunlar, ötedenberi çalışmaktadır. Kadınların verecekleri malumatla değil, ötedenberi yapmış oldukları hazırlıklar sayesinde aleyhimize neşriyatta bulunuyorlar. Yoksa bu Pontus igalesinin tekmil mesuliyetini gönderdiğimiz bir iki kadına atfetmek hakikati seyretnmek demektir. Pontus meselesi hakkında diyorlar ki, bu «Pontus tahkik meselesi» şimdi çıkmıştır. Malumun âliniz düveli mütelüfenin İstanbul'daki komiserinin bize verilmiş protestoları vardır, notaları vardır. Bu eski bir meseledir, kadın meselesi değildir. Bu hususta teyiden söylüyorum ki; kadınların cümlesi rapor üzerine gönderilmişdir. Kimisinin yazı hamle kabul olmadığından, kimisinin maluliyetine binaen verilen raporlar üzerine tahkikat yapıp belhenuhal İstanbul'da anıciyat edilmesi lüzumuna kanaat gelmesinden, kimisinin deli, mecnun olduğu için yanında hizmetçi olarak gitmesine kanaat gelmesinden gönderilmişti. nazaretleri vardı, bunlara izin verdik. Yapacağınız cibayet, Pontus meselesini alevlendirmek için, yaptığımız kabahat bundan ibarettir. Bu hususta niemurini mahalliyenin tahkikatı üzerine - ki tamamen kendilerine itimadım vardır - bunların İstanbul'a gitmesinde bir mahzur olmadığı takdirde gitmelerine karar verdini. Bittabi niemurini mahalliyyeye salâhiyet vermek lâzımı gelir. Mahzur olmadığı takdirde gönderebilirsiniz, diyorum. Mahzuru olmadığı teheyhül etmekten sonra göndermişlerdir ve iddia ediyorunu ki bu gibi nazaretleri tahkik edenlerin İstanbul'a gitmelerinde, memurini mahalliyyeye tasdik edilenleri taziyk altında bulundurmaya bir sebep görünüyorum. Katiyen 75 yaşındaki bir kadının henden izin istediğine dair verilen mahrumatı tekkip ederini İstanbul'a bana getiriyorlardı. Eğer şahsın her birini bana getirselend, herbirini ben görecekt olsaydım, o zaman başka işleri görünezdim. kâğıtlar üzerine muamele yapıyorum. Kendisi hissi insaniden mahrum olarak hareket etmek lüzumunu ileri sürüyorlar. O da bir kanaattir. İhtikirdir. Fakat Hükümet sıfatıyla hareket edildiği zaman, bilakis hissi insaniden teverrit edilmez, zannederim.

Pontus takibatına gelince; Samsun'a girmek isteyen usattan da bahsedilirdi. Yani mesele o şekilde söylendi ki güya usat hazırlanmış. Samsun'a gireceklermiş, usattan bir kaçı telef olmuştur. Hayır efendiler, öyle bir şey yoktur ve böyle Samsun tedlike altında, tehdit altında değildir. Bu hususta zan var-

sa vardır. Samsun'a girmek isteyen asiler vardır, nedir? Bir kişi, iki kişi. Bunlar geliyorlar, Samsun'a giriyorlar. Bunlar arkadaşlarına erzak götürüyorlar. Samsun'a girmek isteyen asiler dedikten işte bunlardır. Geceleri karanlıktan bu istifade şehin keanodaki evlere giriyorlar, oradan erzak alıp götürüyorlar. Buna mukabil karakollanımız, gerek jandarma ve gerek efradı askeriyeden madüt olan karakollanımız şehir civarında ve daha uzak geçit yerlerinde pusu bekliyorlar. Bunlarla tek tük, hatta sık sık müademat oluyor. Bu gibi Samsun'a girmek isteyenler ilâf olunuyor ve yahut çıkarken derdest olunuyor. Güya bir eşkiya hazırlanmış ta Samsun şehrinin basmak istiyor, heyetinde gösterilen mesele bundan ibarettir.

Dediler ki; istislah takrimi üzerine Dahıbye Vekili telâş etti, aman şiddetli takibat yapınız dedi. Bunun üzerine 600 - 700 kişi kadar telef olmuştur. Bununla fahrediyor. Böyle bir şerefi kendilerine tevdi etmeyi pek ziyade arzu ediyorum. Fakat tarihler buna müsaade etmiyor. Rana tevdi olunan istislah takriminin tarihini tevdi 18 mayıstır. Bundan evvel okuduğum telgrafta da diyor ki; 165.1338 akşamına kadar altı gün gece ve gündüz devam eden müademode şöyle böyle ziyat oldu. Kendilerinin istislah takrimi vereceğinden haberdar olsaydım, belki tebriyi nefis için şiddetli takibat emrini verebilirdim. Maateccüf bu hüyle değildir. Haberin olmadan sekiz gün evvel başlamış bir hareket ki fırka kumandanının vücudıyla başlanmış olan bu hareket ve alıfao teribat on beş güne kadar tevekküf eder. Çünkü fırka kumandanı bütün kıtasını oraya toplanması zamanına muhtaçtır. Binaenaleyh, bu hususta kendilerine ayıracak bir hissi şeref maalesef bulamıyorum.

Gılelim efendini ziyafet meselesine; (Gümlüler) Mücadele huyunun. Çok esef ederim ki, bu ziyafeti kabul edecek bir vaziyette değildim. Bunu isterdim, çünkü güzel taullar ve börekler yiyecektim, hiç şüphesiz gayet nefis tatlı ve yemek yiyecektim. Sonra burada da bu izahatı vermekten kurtulmuş olacaktım. Fakat ne yapayım ki, bu heyet azası hakkında bir tahkikat yapılmış, mümkün olsa bu tahkikatı tevdi ederim. İhtiz ahval vardır ki hunun üzerine böyle aleli bir surette bu heyetle temasa gelmeye İhtikümetin haysiyeti ve şerefi namına münaaip görmedim. Naz kâne bir surette icabetten imtina ettim. Bu mesele, hügün bu kümüde mükerrenen mevzubahis olmuş bir ziyafet meselesidir. Fakat şunu söylemek istiyorum ki; Şukru Beyefendinin halk ile temastan imaksatları, yalnız Müdafası Mukuku vücuda getiren dört beş zat ise bendeniz o kanaata iştirak etmiyo-

rum. Halk dediğimiz zaman, bir takım müteallim-leri ve bir takım adamları anlıyorum, asîi halkı anlıyorum. Kendilerine hatırlatmak isterim ki (Bravo sadaları ve alkışlar) bu vesile ile kendilerine hatırlatma istiyorun ki, vekiller umumun vekilleridir. Halk, yalnız Müdafaa Hukuk heyeti değildir, bütün halktır. Binaenaleyh, bu itibarla Müdafaa Hukuk heyetinin ziyafetini kabul olmemiş isem halk hükümetinin Dahiliye Vekili olduğumu kendilerinden çok hatırladığımdan ileri gelmiştir.

NURI BEY (Dolu) — İskele hükümetini de nazari dikkate alması lazımdır.

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Rifat Beyefendinin nutuklarına geliyorum.

Niksar ile Tokat arasındaki çosada yokuluk münkati olmuş, tahrik ettim, Rifat Bey iddia ediyor 800 silâhli demişim. Halbuki bu yanlış, tekrar ediyorum. Efendiler, o zaman söyledim dedim ki bunu tahmin etmek müşkül ve güçtür. Benim tahminatına ve hissiyatıma göre 800 - 1 000 kişi kadar silâhli olmak lâzım gelir. Fakat efendiler 800 veya 1 000 kişi az bir kuvvet midir? Bu bin kişi elliyer kişilik birer çeteye inkisam etse yirmi çetelik bir kuvvet meydana gelmiş olur. Bunlar her gün yirmi tarafta bir takım şeyler ihdas eder. Sekiz yüz kişi az bir kuvvet değildir. Size de az bir kuvvet diyerek söylemedim. O zamanki dehalet edenlerin hepsinin ifadelerini alıyorsunuz. Filân çete ne kadardır? Şu kadar. Ontarın bildirilmesi üzerine hasıl etduğum malumat bundan ibarettir. Fırka kumandanı haşka türhü tahmin ediyor, o daha ziyade tahmin ediyor. Belki mutasarrıf başka türlü tahmin ediyor. Eşkiya bize muntazam kuvvayı umumiyeleri vermiyordu ki biz size kuvvayı umumiyelerini söyleyebilelim. Bir tahminden ibarettir. Her gün telef oluyor, bilmem ne oluyor. Biz nasıl tahmin ederiz. Fakat sekiz yüz bile olsa yine ehemmiyetli bir kuvvettir. Tokat'ta yedi yüz kişilik maktul verilmiştir. Bu maktullerin cünvesi silâhli değildi. Bunu da burada bazı arkadaşlarımız ve Emin Bey de izah ettiler. Bunların içerisinde silâhların adedi azdır. Fakat bundan ötekilere muavin olarak bulunuyordu ve birinin silâhi düşecek olursa diğeri alıyor ve karşı koyuyor idi. Müsademe devam ediyordu. İşte bu yedi yüz kişiden kaç silâh alınmıştır dendi. Bu silâh meselesine gelelim; filvaki şimdiki kadar elde edilen es-hiaların miktarı cüzidir, hatırlanmaz. Fakat zannınca, ancak iki yüze yakındır. Fakat bu silâh meselesi ilakik bir meseledir. Silâhin eyadî resmîyeye geçmesi için bir çok mevaki vardır. Evvelimizde eşkiya telef olduğu zaman silâhını yanındaki derhal al-

ıyor. Teslim olmaya mecbur olduğu zaman silâhını derhal bir çalı altına filan saklıyor. Çünkü silâhli adam silâhsiz teslimi olayım da belki daha az ceza göreyim diye tabii o silâhını atıyor ve orada kalıyor. Ormanları askerler taharrî ediyorsa belki bulabilirler, fakat taharrî etmezlerse tabiiyle orada kalıyor. Sonra ele geçen silâhların bir kısmı beldiyorsunuz ki ahali-miz de müfrezelerle mukavemet ediyor. Onlar da alıyorlar. Herkes silâhi kendine alıyor. Askerlerden de ellence geçen silâhları ya para ile, yahut hediye-ten arkadaşlarına veriyorlar. Binaenaleyh, resmî makamlara gelmekte olan silâhların miktarı gayet azdır. Fakat bugün okuduğum telgraftan anlaşıldığı vehtule tarafımızdan müteaddit şehit ve mecruh hasıl olduğuna göre düşmanın da müteaddit silâhları olmak lâzımdır. Binaenaleyh, yedi yüz kişi telef olmuş ise elbette bunların elinde müteaddit silâhları vardı. Fakat silâhlılar, öldüğünü gibi nadiren fırka kumandanlığına geliyor. Daha doğrusu bunlar ahalinin elinde kalıyor ve bu da daha ziyade muvafıktır. Çünkü müdafaaî nefis ediyor.

Rifat Beyefendi Hazretleri diyorlar ki; marttan evvel bu eşkiyayı tenkil vadedtim. Eşkiyayı bitirmek için çalışmayı vadedtim ve çalıştım. Yoksa kim vaad edebilir ki ve kimde o cesaret vardır ki; ben marttan evvel, filan muddete kadar kâmilen imha edeceğim. Ben böyle vaad etmedim. Mecnun bir hale gelmedim ki böyle vaade bulunayım. Fakat çalışmayı vaad ettim ve çalışıyorum ve bu vaadimi tuttum ve tutacağım. Bir çok adamları teslim almışım. Teslim almadım, kendileri dehalet ettiler. Dehalet edenler, Samsun'da vken bir beyanname nesretmiş idim, bir hafta muddetle Hükümet eşkiyaya tedabiri askeriyeye tevessül edecektir. Fakat bilâkaydüşart Hükümete dehalet edecekler varsa, dehalet için dedim ve filvaki bunun üzerine bilâkaydüşart dehalet edenler olmuştur. Hükümetin emrine ve kanunun icrasına itaat edenler hakkında icabî kanun ifa edildi. Bunların içerisinde de aceze guruhundan olanlar dahilile sevkedildiler. Bir kısmı surada burada yerleşmiş, bundan ibarettir, 14 martta ahvâk tabura emir vermişim, ben çok emirler verdim. Yalnız siz ora vakif olmuşsunuz galiba. Mütemediyen taburun harekâtta bulunmasını emrettim. Bir tabur Sivas'tan getirildi. Ondan evvel iki yüz kişilik bir jandarma kuvveti Sivas'tan getirildi. Ondan sonra mütemediyen Erbaa'ya emirler verdirdim. Yalnız marttan evvel verilen emirler değildir. Ondan evvelki emirleri biliyorsunuz.

RIFAT BEY (Tokat) — Ondan evvel verilme-
miş.

ALİ FETHİ BEY (Devanla) — Yanlıştır efendi-
dim. Bundan sonra diyorlar ki, marla kadar hıraz
genidir. Çünkü marıtan sonra bir daha harekât yapı-
lamaz ve bir faide yoktur, ondan sonra takip edile-
mez buyurdular. Fakat biraz düşünseydiniz, şu son
mayıs ayı zarfında takip ve inşa edilenleri, bu söz-
leri söylemezsiniz. Çünkü marıtan sonra pekâlâ takibi
oldu ve onlar da inşa edilecektir. Rifat Bey nu-
tuktan hitam verirken benilenize üç sual sordular,
bendeniz niçin harekât başında bulunmamışım. Fı-
velomirde Rifat Beye cevaben şunu söylemek iste-
dim ki, ben müfrezenin başında müfrezeye kumandanı
olarak veyahut fırka kumandanını olarak bulunamaz-
dım. Bendeniz takip harekâtına istikamet vermek ve
istikameti umumiyeyi gerek kumandanla ve gerek
mubasarrıfla beraber onların hareketini tayin etmek
için gittim. Mesuliyet benim üzerindedir ve bugün
yine benim üzerindedir. Behenahâl bütün müfrezeler
başında Dahiliye Vekilinin bulunmasının inkâ-
rı yoktur ve bundan bir faide de yoktur. Belki bir
mazarrat vardır. Fakat benim daha ziyade orada
bulunmaktığıma inkâr var mı idi? Zati âliniz Meclis-
te iken bendeniz Samsun'da idiniz. Samsun'a git-
mekliğim sebebiyle Hüseyin Avni Bey biraderimizin
mucibi münakaşa ve mucibi tenkit olduğundan ha-
berdar olmanız lâzım gelirdi. Uzun uzadıya Samsun'a
gitmekliğim ve Vehbi Beyefendiye vekâletini tevdi
etmekliğim mucibi tenkit olmuş ve derhal iskatini
teklif edilmişti. Benden evvel ve benilen sonra mü-
readdit defa vaki olan muamele üzerine ben eşkiya
takibi için Samsun'a gittiğimi halde burada Hüseyin
Avni Bey'in tenkidine hedef olmuşum.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Sevdiğim-
izalendir.

ALİ FETHİ BEY (Devanla) — Çok teşekkür ederim.
Bu muhabbatınıza bir parça daha başka arkadaşlarımızı da ilâve ediniz. (Mandeler) Samsun'da meş-
gul olacağım ve aranız vechile Tokat'a. Ferhan'ın
götürmeyi ben de arzı ederdim ve oranın ahaliyle
de müşerref olmak istordim. Fakat yolda iken muh-
terem refikim Vehbi Beyefendi bana telgraf verdi,
dediler ki; aman bir an evvel geliniz bütçe kalmıştır,
iskatımız teklif olunuyor, şöyle diyorlar, böyle diyor-
lar, bütçe Dahiliye Vekili geldikten sonra müzakere
edilecektir diyorlar, her şeyi bırakınız geliniz (Doğru
sadalari) Bu, benim kabahatim değildir. Meclis'in ka-
bahatidir.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Asabiyetidir.
ALİ FETHİ BEY (Devanla) — Evet efendi,
Tokat'a gitmek isterdim, hatta daha ileri gitmek is-
terdim. Amasya'da bir gün kalmışım. Mutasarrıfın
ısrarı üzerine. Ne yapayım başka vaktim yok idi. An-
cak güç hâl ile bir gün kalabildim.

Harekât meselesinde diyorlar ki; neden harekâta
her yerden başlanmadı? Bu da bir fikirdir. Fakat bu
hususla mulahassısların fikrine bendeniz daha ziyade
tabi olmak isterim. Mulahassıslar diyorlar ki; daime
kuvvetlerinizi daha ziyade en tehlikeli yerlere sevk-
ediniz ve onları mahvettikten sonra diğer tarafa tev-
cih ediniz, yoksa bütün kuvvetimizi parça, parça da-
ğılacak olursanız her yerde zayıf düşersiniz ve hiç
bir netice elde edemezsiniz, muvaffakiyete maruz ol-
mazsınız. Binaenaleyh, biz daha ziyade bunların fik-
rine teba yet ettik. Ona itibaan kuvvetlerimizi top-
ladık ve evvelâ Bünyan gibi ve sonra yerlerdeki min-
takalara ve saniyen ehemmiyetine göre diğer munta-
kaya kuvvetimizi sevk ettik. Yoksa kendilerinin zan-
nettikleri gibi öyle parça, parça yüzer, iki yüzer ki-
şilik müfrezelerimizi sevk etmiş olsaydık bu muvaffa-
kiyeti ve netayici istihsal edemezdik. (Pontüs'e dair
olan vesâiki neşretmek için ne gibi vesâiki müracaat
edilmişti) diyor. Bu hususta yazılmış bir kitap var-
dır. O kitabı tabi ve Fransızcaya tercüme ettirmek
için, çünkü daha ziyade Fransızcaya tercüme ettirmek
lâzımdır. Çünkü daha ziyade Fransızcaya tercüme et-
tirmek lâzımdır. Çünkü hakikatı biz biliyoruz efendi-
ler, daha ziyade ecneblerin bilmesi lâzım gelir. İki
buçuk ay evvel İstanbul'a gönderdik, Adnan Bey-
efendi vasıta olarak İstanbul'a gönderdik, orada tabi
etmekle meşguldür. Gayet nefis bir surette tabedil-
mektedir ki, daha kolay okunsun ve propagandaya
daha faydalı olsun diye. Daha bizim uğradığımız ha-
zarat ve zararı daha mükemmel bir surette toplama-
k ve daha mümkün bir kitap vücuda getirebil-
mek için Dahiliye, Hariciye Vekâletleri memurinin-
den mürekkep bir komisyon teşekkül etmiştir. Bütün
vesâiki toplamakta meşguldür. Enun Beyefendiye
rica ederim, ellerinde daha çok vesâiki varsa onları
da bize tevdi etsinler, bu komisyon bu kitabı telif et-
mekte meşguldür, bunları meydana getirmekle meş-
guldür. Bunu da bitirdi zaman bittabi vücuda ge-
rip neşredeceğiz.

Tokat Mutasarrıfının esbabı isulasını soruyor;
Tokat Mutasarrıfı kendisi hastalığa duçar olduğun-
dan ve saifeden nasi bana istifasınınını göndermiş-
tir. Bunun zahirinde bir şey varsa bilmiyorum. Res-
mî ciheti böyledir, başka bir şey yoktur. Muhterem

ref kimuz Karahisar Mebusu Şükri Efendi Hazretleri (yoktur sadaları) teveccühkârane ifadatta bulundular. Hakkı acizânenide cidden kendilerine müteşekkirim. Bu bapta affedemeyeceği bir takım hatalarımı da tadat ettiler. O da Enfiyecioğlunun istisnası meselesi. Yani yukarıda arz ettiğim Enfiyecioğlu namında bir Rum varmış, kafileden ayrılmıştır. Müsaa-de bıyurun arz edeyim. Bu valinin ifadesi. Akçaabat kazasının müracaatı üzerine kafileden ayrılmıştır. Valinin bu husustaki işarına îsmat etmek mecburiyetindeyim. Ondan sonra Hamit Beyin ismini niçin zikretmişim. Hayır; ikatîyen böyle bir şey olmamıştır. bu hatırımdan bile geçmemişör. hütün mesuliyeti bana aittir. Binaenaleyh, evvelce de arz ettim, Hamit Beyin ahvalı mahalliyeye vukufu hesabıyla, bu adam eğer İena adam olsaydı Hamit Beyin izin vermemesi lâzım gelirdi fikriyle Hamit Beyin ismini zikrettim.

Bir de İstanbul'a Pontüscü ailelerin gümesi meselesidir; efendiler, Pontüscü aile namıyla ayrı ayrı gitmiş binise yoktur. Pontüscü ailesi denilen. Hükkümete resmen vaki olan müracaat üzerene eşhası münferideye verilmiş iznler vardır. Ondan sonra (elhamzı suizan) düsturunu ileri sürdüler. Filtvaki bu düstura riayet etmekteyiz ve böyle usule riayet ettiğimizizden dir ki, ancak pek hüsnü hali tebciyyün olmuş olanlara izin veriyoruz. Eğer bu sui zanrı ele almamış olsak müteaddit, binlerce müracaatların hepsine cevabı muvafakat vermek ve hepsini göndermek ve binaenaleyh, aleyhimizde bir cereyana ve propagandalara vesile ihzar etmek lâzım gelirdi. Binaenaleyh, mümkün olduğu kadar az eşhasa izin vermek mesleketi takip ediyoruz ki bu da kendilerinin ileri sürdüğü düsturdan başka bir şey değildir. Akırdidi namında bir atılama olacak vannederim, izin vermişiz de Aziz çavuşu hapis etmişiz. Efendiler bu, bir kıyası maalfarîkibir. Biz İslâmî ahaliye, Aziz çavuş ve bunun gibi bir çok kimselere izin vermekte zorre kadar müşkilât çıkarmadık ve bu gibilere kâmilen izin veriyoruz. Aziz çavuş bir vaka yapmış ise ve bu vakadan dolayı tahtı tevkife alması icabederse, neden Akırdidi'ye İstanbul'a gitmesine izin veriliyor da sonra Aziz çavuş tahtı tevkife alınıyor diye bir kıyas yürütmez idik. O ayrı bir meseledir, bit da ayrı bir meseledir. Eğer İslâmdardan olan emsaline İstanbul'a izin vermiyorsak o zaman onu söylemeye hakkınız vardır. Yoksa birisi tahtı tevkife alınmış da bu böyle olduğu halde neden buna izin verilmiyor derlerse hiç doğru olmaz. Bilhassa kendileri ulemadan oldukları halde bu ikisimî kaştlırmakta bir mana göremiyorum.

Sonra dediler ki, binlerce hanüman söndüren Pontüscülere böyle muamele etmeksiz. Yaptığımız muamele. Bulduğumuz yerde onları itlaf etmek ten ibarettir? Fakat alil ve natüvan bir iki kadına yapmış olduğumuz muameleyi umuma yapılmış surette telâkki etmek doğru olmaz.

RAGIP BEY (Amasya) — Refiki muhterememiz dediler ki; köyler yakılmamıştır demişim. Bundan evvel köyler yakılıyordu, hayvanat alınıyor ve sürülüyordu. Şimdi ise köylere tecavüz vaki oluyor ve bazı kere de köyler yakılıyor. Biz de geri dönüyor, takip ediyoruz. Bazı sürüleri alıp sürüyorlar, biz de üzerlerine takip müfrezeleri gönderiyoruz. Bu sürülerin bir kısmı istirdat olunuyor, bir kısmı olunuyor. Eskiden vaziyetimiz tedafili idi, şimdi ise tecavüzü vaziyettir. Her nerele çkuya mevzul ise biz oraya tecavüz ediyoruz, arkalarından gidip gasbettiklerini geri almaya çalışıyoruz ve bir kısmı mühimmini alıyoruz. Bu suretle çalışıyoruz. Yoksa hiç köy yakılmamıştır denedim. Bunlar aç olduğundan mültemaliyen köylere saldırıyorlar. Erzak tedarikine mecburdurlar. Köylere saldırmanın esbabı muhimmesinden birisi de budur, dedim, eskisine nisbette fark vardır dedim.

RAGIP BEY (Amasya) — Beyefendi kâmilen ihrak ediyor.

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Yanmıştır efendim, şüphe yok. Müteaddit köyler aynı zamanda yakılıyordu. Tekrar sekiz yüz kişilik bir müfrez hakkında tekrar söylemeyeceğim. Dediler ki; hendeniz Samsun'a doğru giderken Erbaa'dan ahvalı mahalliyeye vukufu olan bazı zovalı istemişim, hakikaten istedim ve bunu İzzet Beyin tavsiyesi üzerine ve fikrinden istifade ettim, sonra kendilerine demişim ki, Erbaa ya gideceğim, inşallah beraber yaparız. Evvel, temmam böyle söylediyimi hatırlamıyorum. Belki buna benzer bir söz söylemişimdir ve Tokat'a gitmeyi istiyordum. Fakat şimdiden arz ettiğim esbaptan dolayı maallestüf gitmeye muvaffak olmadım. ne yapayım; Emin Bey biradenimizin ilk sözleri arasında dediler ki, Dahiliye Velûtinin nutkunu işittikten sonra niemlekette asi kalmadı zannı hasıl oluyor ve buna kanaat ettim dediler; böyle bir kanaat verecek ifadatele hufunmadım. itikadındayım. Çünkü hen memlekette asi kalmamıştır demedim. Eskiyaı takibe devam etmekle meşgulüz ve takip ediyoruz dedim. Binaenaleyh, bu ifadatomdan yanlış bir takım hütyalara sapılmamasını rica ederim.

Vesâiklin neşri meselesine gelince; bundan evvel arz ettim, Kendileri bu noktaya dokundular. İstan-

buluda bir kitap telif ettirmekle ve burada da bir kitap telif ettirmekle meşgulüz. Elyevm dağlarda altı bin, sekiz bin kaideler silâhlı vardır. diyoruz. Fakat yarıdan müsademeler hep silâhsızlarla vaki oluyor, diyor. Peki efendim öyle ise bunun silâhlıları nerceye saklanıyor ve bu mecrulular vesaireler kiminde oluyor. müsademe kâiminde oluyor. Bu muhakemenin in celâğı bendeniz pek anlamıyorum.

EMİN BEY (Çanık) — Öyle demedim ki.

ALI FETHİ BEY (Devanla) — Silâhsızlarla oluyor dediniz.

EMİN BEY (Çanık) — Hayır efendim öyle demedim : Dedim ki Anıstolun yerine Nikola silâh alıyor dedim. Vaziyet müsavidir.

ALI FETHİ BEY (Devanla) — Geçen seneki vaziyet bugünkü vaziyetten daha fena idi. İşte Samsun'dan aldığımız telgrafı okuyorum. 20 mayıs tarihidir.

BİR MEBUS BEY — Biz devamızı isbat ettik.

ALI FETHİ BEY (Devanla) — Geçen seneye nazaran asayiş çok iyidir diyor. Onlar saldırıyorlar, fakat buna mukabil bizimkiler de onlara mukabele ediyorlar. (Gürültüler) Tabii hiç duracak değildirler ya saldırıyorlar. Aileler içinde masum olanlar da var. Çok rica ederim zan alınmaz istiklâl mahkemeleri reis olduğunuz zaman böyle terhest idiler, yapmıyaldınız ve bunlara cezayı sevketilirmeyi vermeliydiniz ve böyle yanlış hareketlere sevk etmemeliydiniz.

EMİN BEY (Çanık) — Çok güzel cevap verdin. Devredik beyefendi.

ALI FETHİ BEY (Devanla) — Hükümeti mahal beyenin bunların mesuniyetine dair malumatı yoktur.

EMİN BEY (Çanık) — Olması lâzım gelirdi.

ALI FETHİ BEY (Devanla) — Efendiler, gerek Trabzon meselesine; gerekse Pontüs meselesine ve kendilerine izin verilmiş olan bazı oğhaya dair vaziyet bundan ibarettir. Bu hususta itikadını şudur ki : Bugünkü vevak ile azami surette ifayı vazife üdilmiş tir. Fakat efendiler herkes kendi iktidarı dahilinde iş yapabilir. Erzurümle Karahisar Mebusu Şükrü Beyefendi biraderinizin buyurdıkları bu yük ağırdır. Bendeniz de o itikadımı. Çünkü bu yük pek ağırdır. Rica ederim daha ziyade muktedir bir zat bulmanız derhal kınızı rey veriniz. Ve bendenizi lütfen kurtarınız.

REİS — Efendim. Reyit Ağa (Malatya). Doktor Fikret Bey (Kozan) ve Muş Mebusu (Hacı Ahmet Hamdi). (Genç) Mebusu Hamdi Beylerin müzakere nin kifayetine dair takrirleri vardır.

ALI ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Efendim icabederse üç gün daha devam edeceğim. (Gürültüler)

BİR MEBUS BEY — Reis Bey, üç saat oldu. Müzakere nin kifayetine dair takrir verdim. (Gürültüler)

REİS — Kifayetin aleyhinde hakkı kelam vardır. Rica ederim sukuneti muhafaza buyurun.

ALI ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Rica ederim efendiler müsaade buyurun efendim. Evvelki gün Heyet-i Umumiyenin verdiği karar üzerine akşama kadar kenali sukunette dinledik. Mahkuki biz düo akşamı ısrar ettik ki bunu neticelendirelim dedik.

BASRI BEY (Kasesi) — Gurultu yapıyorsa biz de yapalım Reis Bey.

ALI ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Efendiler dün şurada bir karar verdiniz, dönüyor musunuz karar nızdan soruyorum!

REİS — Efendim müsaade buyurun. Hafı celemenin kifayeti hakkında takrirler vardır.

ALI ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Müsaade buyurun efendim söz söyleyeyim. Efendiler burada Dahiliye Vekili Beyefendi bir çok söz söylemiş ve rufe kayı kınama yegün yegün cevap verdi. Şimdi efendiler bendeniz hepsine cevap versin demiyorum. Fakat bazı nokatı noksan söylediler ve bazı nokatta itiham ettiler. Aleyhinde bulunanlardan birisinin tenvir için söz söylemesi lâzım midir. Değil midir? Artık siz takdir buyurun. Bendeniz mesele nin gayet mühim olduğu kanaatindeyim. Maattecessül Refat Bey arkadaşımızın takririnin bendenizinkine tedahül etmesi meseleyi hiç şekle sevketmiştir. Bendeniz mesele nin hakikaten tenevvir etmesi için her halde rica ederim ki Dahiliye Vekili Bey de kendi sözülerine karşı vermiş olduğu cevabın cevabı olmak üzere hiç değilse bir kişiyi dinlemeleri lâzımdır. Kendileri bu kürsiden burada soruyorum diye bendenize sual tevrih ettiler. Kendisinin de şimuli kifayet verilmesine taraftar olmayacağını zan ederim. Ama kendisi kifayete taraftar ise u başka mesele. Bendeniz diyorum ki bu mesele hakkında bu itibarla müzakere kâfi değildir. «Kâfidir soalesi» Rica ederim hak ve hakikat meydana çukmalıdır. Eğer vaktin darlığından bir söz söylemeden bu meseleye kâfi denecek olursa parlamento manevrası ad ederim. Buna mukabil bir ma-

nevra olmak üzere... Eksiyon yaparsız, bu iş kalır.
(Şiddetli gürlükler)

REİS — Hafi müzakerenin kifayeti kabul edenler lütfen ellerini kaldırsınlar. Ekseriyetle hafi müzakeresi kâfi görülmüştür.

Şu noktayı da arz etmek isterim ki hafi celse de mevzu bahis olan ve müzakerenin kifayeti ile neti-

celenen hususat aleni celsede bahsedilemez ve bunu anıladığını halde Riyaset her türlü salâhiyeti kullanarak kalıyen men ederim. Bu hususta arkadaşlarımızın teemmüllü davranmasını rica ederim.

Efendim hafi celseye nihayet verilmiş aleni celseye geçilmiştir. Celse aleni olarak devam ediyor.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

15 Haziran 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SARIK HULÂSASI	414
2 — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	414
1. — Suriye ile yapılacak gümrük itilât- namesi hakkında Heyeti Vekile kararı.	414:434
2. — Moskova Seferatında cereyan eden hadisat hakkında teali olunan notalar.	434:450

Cilt : 20

95 ncj İntibak, 2 ve 3 ncü Celse

55 NCI İNİKAT

15 Haziran 1338 Perşembe

İKİNCİ CELSE

Kuşat Saat : 2,30

REİS : Hüseyin Rauf Beyefendi.

KÂTİPLER : Hakkı Bey (Van), Atıf Bey (Kayseri).

REİS Efendim; Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey Suriye gümrük meselesi hakkında Heyeti Aliye'nin hâfıyyen malumat itasını talep ettiler. Bu celse-

nin hâfı olmasını kabul edenler lütfen el kaldırsın. Hâfıyyen müzakeresi kabul edilmiştir.

Bundan evvelki hâfı celse zaptı hulâsasını okuyunuz.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

ELLİ BİRİNCİ İNİKAT

10 Haziran 1338 Cumartesi

İkinci Celse

İKİNCİ CELSE

Keisi Sani Rauf Beyefendinin tahli riyasetlerinde bilâhaz Trabzon Mebusu Ali Şükrü Beyin Pontus meselesine müccallik istizahına devam olunarak tenâffüs için celse tatil olundu.

ÜÇÜNCÜ CELSE

Rauf Beyefendinin tahli riyasetlerinde kuşat edilerek Pontus meselesine dair istizaha devam edilip ve bilâhaz kâfı görülmüş celsa aleniyeye geçildi.

Reis

Reisânî

Rauf

REİS — Zaptı sabık hakkında söz isteyen var mı? Söz alınmadığına göre zaptı sabıkı kabul edenler... Kabul olundu.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Suriye ile yapılacak Gümrük İtilâfnamesi hakkında Heyeti Vekile kararı.

REİS — Buyurun Hasan Fehmi Bey.

HASAN FEHMI BEY (Maliye Vekili) (Gümüşhane) — Malumu âtileri Fransızlarla akdedilen itilâfname mucibince Suriye ile bir gümrük mukavelenamesi akdedilmesi esası Fransızlarla akdedilen itilâfnamede kabul edilmiştir. Evvelce mahallinde tetkikatta bulunmak üzere Adana Mebusu Zekâi Beyin riyasetinde gönderilen heyet hudut üzerinde bir müddet tetkikatta bulundular. Ahiren Fransızlar muhtelif sebeplerle bu müzakerenin bir an evvel başlamasını ve mukavelenin akdedilmesini bize arastırarak muavenetli askeriyeye arastırarak maddi muavenetleri, bu müzakerenin neticesine talik ettiler. Hakikaten kabul edilen itilâfname mucibince bu gümrük müzakeratının bir an evvel akdi lâzım idi ve samimiyetimizi izhar edilememiz de lüzumlu idi.

Bilhassa Hariciye Vekilimiz de siyaseti hariciye noktai nazarından Fransızlara karşı şu zamanlarda fevkalâde cemilekâr bulunmaktığımızı arzu ve teklif buyuruyorlar. Hakikaten memleketin menafii âliyesi de bunu âmirdir. Ahiren Zekâi Bey bu komasyon riyasetinden istifâ ettiler. Fransızların Suriye'ye hareket edecek olan heyetin riyasetine bir general intihap etmeleri dolayısıyla hendeniz Adana'da bulunduğum sırada Heyeti Vekile zaten Beyrut'a hudut meselesini tetkik için giden Muhittin Paşanın bu işe de memur edilmesi tensip edilmiş ve verilecek talimatın heyeti umumiyeye ve hututu esasiyesi hakkında Heyeti Celilenize arzı malumat edeceğiz.

Muhittin Paşanın Riyasete intihabı keyfiyeti, Fransızların bir General intihap etmeleri dolayısıyla bizde de aynı rütbeyi hâiz bir Generalin tayin edilmesinden ibarettir. Esasen mütehasıs olarak Morsin gümrükleri Müdürü Kemal Bey İktisat Vekâletinden mütehasıs bir zat tayin edilmiştir. Hatta ayrıca da Ticaret ve Ziraat Nazırı eshakı Mustafa Şeref Be

Yin de muvafakat emirleri takdirinde bu müzakereye memur edilmeleri düşünülmektedir. Fakat henüz muvafakat cevabı alınamamıştır. Verilecek talimatın hutulu esasıya ve unumiyesini Heyeti Vekile şu şekilde tespit etmiştir :

«Suriye mukavelenamesine esas olacak talimatınca :

1. Türkiye ile Suriye arasındaki gümrük mukavelenamesinin hâzî müzakeresinde devlet nokta-i nazarından takip edilecek esasları unumiyeye 8 Mayıs 1338 tarihli İcra Vekilleri Riyasetinin tezkeresi ile tebliğ olunan (A) numaralı mefluf talimatnamede müsarrah olduğundan komisyonun mezkûr talimatnamenin ihtiva ettiği esasatından ayrılmamağa son derece gayret eyleseni mükazadır.

2. Gümrüklerimizde tarife usulünün tabiki menfaatin menafii iktisadiyesi itibasından olmasıyla Suriye ile yapılacak gümrük mukavelenamesinde de bu esasın muhafazası ve her ne sebep ve suretle olursa olsun tarife esasından intihaf edilmemesi lâzımdır.

3. Gümrük mukavelesinin ve bilhassa Suriye'ye hemicivar olan mahaller iktisadiyatında husule gireceği tesirata nazaran ziyen takip edilecek hattı hareketin tahihine fırsat bulunmak üzere müddeti mukavelede arzani her seneye tecavüz etmemesine itina edilmelidir.

4. Mevaddı buyunun münkabil olmak şartıyla hafif bir rüsumta tabi tutulması kabul olunabilir. Fakat bu mevât bilhassa zikr ve tadat olunarak mahdud maddelere intihaf ettirilmesi ve alınacak rüsum miktarının alelmüfredat hısalatında gösterilmesi lâzımdır.

A) Tarafeyn mahsulüti arzıye ve ziraiyesi.

B) İnşaatı mahsus kereste mobilya vesailı mamulüti hasebiye bu meyana dahil değildir.

C) Hayvanatı fersıye, hakariye, ganemiyeye ve fakariye.

D) Mahsulüti hayvaniye yani yağ, peynir, yoğurt, süt, yumurta.

E) Kirli ve yıkanmış yün ve yapağı, kıl, ipek, kuza.

5. Dahili menalekte en ziyade inkişafa müsait olan pamuk mensucatın himayesi için Suriye'den gelecek bu kabül mensucat her halde unumî tarifeye tabi tutulacaksa bu hapta hiç bir müsaade kabul olunmayacaktır.

6. Bir numaralı mefluf Hariciye Vekâletinin tezkeresinde tasrih edilen nevalihî mücavereden Anadol-

lu ile sıkı surette münasebatı iktisadiyesi olan mahaller yalnız Halep ve Antakya'dan ibarettir. Gümrük hususundaki müsadat Halep ve Antakya mahsulüti arzıye ve mensucatına mahsus olacağı cihetle bu hususa alfi ehemmiyetle edilmesi ve unumî Suriye'ye tesmîli talebi halinde bu kadar müsait bulunamayacağını söyletmelidir ve ehemmiyetle nazarı dikzate alınacaktır.

7. Suriye'nin el tezgâhlarında vücuda getirdiği iplik mensucattı yani yüzde elliden fazlası ipek olan mensucat bu haptaki memnuiyetin refiyle ve unumî tarife mucibince arzani resmî alınmak suretiyle ihaline müsaade esası teklif edeceğimiz sair mevât ve hususatin kabul ettirilmesiyle megrut kılınmalıdır. Bu mevâddın tasrih ve müfredatı tespit ve tayin olunan mukavelenameye raptedilmelidir.

8. Suriye iskelelerinden transit tarikiyle Türkiye'ye gelecek cenebi emtiasile Türkiye'den yine mezkûr iskeleler vasıtasıyla nicmaliki cenebiveye gidecek olan mevât ve eşyanın ahkâmı unumiyeye ve tarifeye tabi tutulması ve tarifeye tabi tutulması ve bilhassa transit tarikiyle ve Suriye emtiası namı altında Fransa emtiasının ithalını manî kuyudun mukavelename ve derci hususuna itina olunmalıdır.

9. Fransızlarla yaptığımız itilâfname mucibince bizim toprağımıza temas ederek geçen şimendifer hatının cenup platformu hudut ittihaz olunduğu ve istasyonlar platformu dahilinde kalmaması iktiza edeceğinden itilâfnamenin bu ahkâmının muhafaza edilmesi ve gümrük ve asayiş nokta-i nazarından mezkûr istasyonun behemnehâl hize teslimi iktiza eder.

10. Demiryollarına ait hususatin da gümrük mevâtı ile beraber ve menfaatınıza muvafık surette ihaline çalışmak lâzımdır. Fevzi Abdullâh Azmi Ali Ferih Rezik Şevket Dr. Adnan Hasan Fehmi Mehmet Velihî Yusuf Kemal Hasan Hüsnü Fuat.

Efendini; bu bir numaralı fıkrada işaret edilen Hariciye Vekâletinin Heyeti Vekilece tasvip edilen tezkeresi suretini de arz edelim. Bu da birtakım esasları ihtiva ediyor.

«Fransa Hükümeti ile şudolunan 20 Teşrinievvel 1921 tarihli itilâfnamenin on birinci maddesi itilâfnamenin tasdikini müteakip Suriye ile Türkiye arasında bir mukavele rüsumıye akdetmek üzere muhtelif bir komisyon teşkil edileceğini ve mukavele mezkûrenin şerait ve müddeti bir komisyon tarafından tayin olunacağını ve onun öklüne kadar her iki memleket serbestli hareketlerini muhafaza edeceklerini mübeyyindir.

Maddesi mezkûre mucibince teşekkül edecek komisyonu tayin olunan Türk Heyetinin vazifesi esasen Türkiye ile Suriye arasındaki münasebatı rüsumiyenin istinat edeceği esasatı ve her iki memleketin yüklediğine icra edecekleri ihracat ve ithalâtın tabii olacakları nisumu ve işbu nisumun hangi miyara nazaran tayin edileceklerini ve her iki memleketin de vâkıf rüsumiyesinde muamelâtı mukataziyenin mazhar olacakları teşkilât ve sairiyi tespit etmekten ibarettir. Komisyonun yapacağı şeyler nicyanında Devletin siyasi haricîyesine taalluk eden en mühim esasat şunlardır.

Evvülâ : Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti aldumum kapitülasyonlar ve bilhassa takyidatı kadime iktisadiyenin avdet edenememesini tenine azim olduğu cihetle gümrük muahedesi tanziminde betahis muamele müteakibî esasına riayet etmek ve tanzim olunacak mukaveleyi bir zaman ile tevkîf eylemek lâzımdır. Gümrük mukavelenemesinin tanzimiyi le tassüs edecek vaziyeti iktisadiyenin mukavelenemesinin müddeti meriyetince devamı ve andan sonra tarafeynin tekrar serbestî hareketlerini muhafaza etmeleri ununu tabiiyeden ise de kapitülasyonların mefuhiyeti bir metni sarılı ile Devletlere kabul ettirilmedikçe eskiden vaki olduğu vechile gümrük ve ticaret muahede mukavâtelilerinin inkızasından sonra kendilerinin ebeîf farzettilikleri uhudu kadime nehcinin tatbiki lâzım geleceğine dair müddeiyata maruz kalınmak muhtemel olduğuna ve kapitülasyonların mefuhiyeti sarahaten tespit edilmek şikkine mukabil devletlerle akdedeceğimiz muahedatı sulhiyede atideki münasebatı iktisadiye ve hukukiyemizin mukavelatı cedide ile tanzim olunacağını beyan etmek suretiyle kapitülasyonlar için zimnî bir mefuhiyet hükmiünün dercedilmesi şikkî dahi melhuz bulunduğu hinaen muahedenin müddet meriyeti hitanı haldüktan sonra yeniden bir muahede vucuda getirilinceye kadar her iki memleketin muamelâtı rüsumiyede serbestî hareketlerini muhafaza edeceklerinin bir münasebatı getirilerek bir maddeye dercedilmesi şayanı temennidir.

Münasebatı rüsumiyeye bir defa hülûn Suriye'nin bütün Türkiye ile münasebatı rüsumiyesi sanien; Türkiye ve Suriye hudutlarına mucavir mahallerin münasebatı rüsumiyesi mevzu bahis olabileceğinden ve Fransızların mahsadi bilhassa bu ikinci kısma matuf olduğu itilâfnamenin esnayı akdinde cereyan eden mukâlemat sırasında hissedilmiş olduğundan ve ahkâmı umumiye en ziyade mazharı müsaade millet

muamelesinin bilâhare düveli surece istihsal edilmesi halinde anlarca da müteakip olacağından sulhi müteakip maruz bulunacağımız ahvali iktisadiye nazari itibare alınarak diğer devletlere karşı kabul edeceğimiz ahkâm ve şeraitin Suriye'ye karşı da kabul edilmesini lâbütübe.

Müteavvir menatiki huldudiyenin münasebatı rüsumiyesine gelinece: Bu ahkâmı hukuku düvel kavaidi mucibince en ziyade mazharı müsaade olan milletlerce meksup olmanası için atiyen en ziyade mazharı müsaade millet muamelesi kaidesi mevzu bahis olduğka ekseri muahedatı teoriyede meşhûr olduğu nisbî işbu muamelelerin nevali müteavvir hakkınla ki ahkâmı istisnaiyeyi harîf birmek lâzım gelir. Mukavele rüsumiyenin Haricîye Vekâletine taalluk edilecek işbu esasatı umumiyesinden nisbata referuat hakkında Maliye ve İktisat Vekâletlerinden tafimatı lâzime alınmış olması tabiidir.

Surası bilhassa şayanı dikkattir ki Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetiyle Fransa Cumhuriyeti arasında akledilmiş olan itilâfnamenin bazı ahkâmı umumiye de ihtiva etmesine rağmen sıfatı kâşifî bilhassa bir mukavele mahalliyeye olduğundan ve Türkiye Hükûmeti Suriye huldudundaki muhasebatı tabii ve hali sulhu tesis etmek için hilen Suriye'ye müteakip olan Fransız Hükûmetiyle müzakere zaruretî karşısında kalmış bulunduğundan ve mukavelenamede Suriye üzerindeki Fransız hukukunun tanındığına delâlet edecek kayıtlar mevcut olmadığından ve bunun hini imzasında tarafeyn muahhasları canibinden imza edilen protokolün ikinci fıkrasında Suriye'nin vaziyeti hukukiyesinin tebeddülünden mütevellit kâffîri nakata müteakibî metail hakkında kayıtlı ihtirazî dermeyan edilmiş ve bu mesealin sulh muahedesi umumiyesinin akdî esasında hallolunacağı tasrih edilerek beyanatı mezkûreyi Fransız muahhasının kaydetmiş olduğu ve muharrer bulunduğundan Suriye Hükûmeti namına Fransızlarla icra edilecek müzakereatta bu noktai nazarın daima muhafazası ve Fransızlarla müzakere etmekle müteakibî Suriye'nin vaziyeti hakikiye hukukiyesi Fransız nıpasına tabiiyet şeklinde müteakibi olduğunun kabul etmiş gibi görünmekten kaçınması ihtiza eder.

Fevzi Abdullah Arzu Ali Fethi Refik Şevket Dr. Adnan Hasan Fehmi Mehmet Vehbi Hasan Hüsnü Fuat.

Mukavelede esas olmak üzere vaz edilmiş prensiplerden Süncüsü Heyeti Vekâletinin tasvibine itiraz eden Haricîye Vekâletinin tezkeresi ki şimdi okudum İkincisi günüklerde şimdiye kadar tarife usul

lünden hiç bir sebeple inhiraf edilmemesi yani kıymetli eşya üzerinden resim alınmak gibi son zamanlar da İstanbul'un kabul ettiği o usulü sakine tekrar rücu edilmemesi, sükleti eşya üzerinde ısrar olunması ki Fransızların da arzu eylediği meseleden birisi de budur ve kapitülasyonlarla mücavir memnuiyeti vardır. Bundan sonra üçüncüsü mukavelenin müddetinin mümkün olduğu kadar az olmasıdır. Azami olarak beş sene bundan daha az mümkün ise 2-2 sene olmalıdır. Eğer bu beş seneyi kabul ettirebilsek bundan önce mübini bir muvafakiyet ad ve telakki ederim.

Dördüncüsü müteakıl olmak suretiyle mevaddı atıyonun hafif bir resme tabii olması ki bu da bizden Suriye'ye giden ve Suriye'den bize pek az gelen mevaddır, o derece ki bunların hiç bir resme tabii olmamasını da kabul edebiliriz.

Çünkü ilâfnamede müsaite şartları bir gümrük mukavelenamesi akdedileceği esası kabul edilince bazı ıtlazlar dermayen edebiliriz. Dördüncü maddede tasrih edilen mevaddın hafif bir resme tabii tutulmasının müteakıl olması zahirî bir fedakârlık şeklinde gösteriyoruz. Fakat hakikatte hiç bir fedakârlık yoktur. Hububat, sebze, yağ ve bağçe mahsulü bizden Suriye'ye gider, Suriye'den bize gelmez. Mevaddı hayvaniye de aynı vaziyettedir. Fakat bunların bütün, bütün resimsiz olarak imarın da âli için muvafık bulmadık. Her halde hafif dahi olsa ufak bir gümrüğe tabii tutulmasını istedik.

Çünkü olabilir ki ileride Devletlerle akdedeceğimiz ticaret mukavelenamelerinde en ziyade mazharı müsaade millet kaydını teklif ederlerse hububat, mevaddı hayvaniye bütün bütün resimsiz girmiş olmasının Bunun için hafif bir resme tabii tuttuk. Hafif bir resme tabii tutulması da menfaatimiz için esastır.

Çünkü bizden onlara çok gider, onlardan bize çok az gelir. Hatta mahallinde terkikatta bulunan Zekâr Bey rüfokasının raporları ve o havale Mebuslarından Ali Cemali Beyle arkadaşlarının mütalaaatı dahi mütalaaı aciziyi mucyuttur. Bizden onlara giden çoktur, onlardan bize gelen gayet azdır. Kereste bizden gider, Mobilya eşyası İkonesteğe dahi değildir. Ham kerestedir. Bizden Suriye'ye gidiyor, Suriye'den bize gelmiyor. Asıl Fransızların bu gümrük mukavelenamesinin akdini müstarran istemelerinin sarkî hakikisi Suriye kumaşlarının resimsiz olarak Anadolu'ya ithalini temindir. Mukavelenin üssulesasını teşkil eden bu altıncı maddedir.

Fakat malumu âlileri ipeklü kumaşlar hakkında bizim şimdiki halde memnuiyetimiz vardır. Bu memnuiyetin refiyle bunun azami resme tabii olmasına dair Muvazenei Maliye Encümeninin de Meclisi Âlinize bir teklifi vardır. Bu teklifi Meclisi Âlinizin nasıl telakki edeceğinizi, bendenz şimdiden tabii takdir edemem. İhtimal kendilerine bir fedakârlık şeklinde göstermek için bu memnuiyeti refereder ve Suriye kumaşlarını azami resme tabii tutarak memleketimize ithal ederiz. Onun için bu mukavelenamenin neticesine kadar o kanunun müzakeresinin tehiri zaruridir. Çünkü bir Fransızlara karşı gümrük mukavelenamesini müsaite şartları tanzim ettiğimizi, bu bapları sadakat ve şanımiyetimizi memnuiyeti referemek suretiyle izhar etmek mecburiyetindeyiz. Çünkü bize ne veriniz diyecekler. Burada Avrupa eşyasının Fransız ve Suriye eşyası şeklinde gelmesi var idi hatır oldu. Onun için maddede gayet sarıh bir surette tespit edilmiş. O derecede ki Suriye'de el terzâhlarında dokunan ve 450'den fazlası ipek olan kumaşların nevi ve cinsi alelmüfredat bir cıvel şeklinde tespit edilerek komisyonunda bu cıvel üzerine müzakere icrası müstarran tavsiye edilmiştir. Dikkat buyurmuştur tabii. Haricîye Vekâletinin tezkeresinde hududa mücavir olan nevaliye bu müsaade bahşolunmalıdır, deniliyor. Fakat maaleessuf ilâfnamenin esasında böyle bir sarahat olmadığı için o vakit derhatır buyurursunuz ki çok ısrar edildi, günlerce müzakere cıveyan etti. Fransızlar mutlak olarak yani bütün Suriye'ye şamil olmak üzere maddede derç etmişlerdir. İlâfnamedeki ahkâmı bütün Suriye'ye şamil olmak mahiyetindedir. Gümrük mukavelenamesi nevalii maksureye şamil kalsa idi bit tabii daha müsaadekâr bulunabiliriz, yalnız Halep'le Antakya'ya ait kalsaydı daha müsaite şartları akdedebiliriz. Fakat umumî Suriye emval ve eşyasına şamil olacağına göre daha kışkıracı hareket etmemiz lazımdır. Fakat o ciheti de ihmal etmiş olmuyoruz. Müzakereye menur olan heyete diyoruz ki hududa mücavir olan Halep ve Antakya kumaşları ve mevaddı izermide daha müsaite bulunabiliriz. Diğer hususatta Fransızlar ısrar etmezlerse... Mamafih bunlar huturu unumiyodur. Müzakere başlandıktan sonra peytorpey alacağımızı malumatı birtabii Heyeti Celileye arz edeceğiz. Şimdiki halde kabul ettiğimiz nruddetin beş sene aşığa olmaması ve kumaşlar üzerindeki memnuiyeti diğer şart kabul edildiği takdirde kaldırabileceğiz. (Ne gibi şart? Sebeleri) Mahsulâtı arzıye ve mevaddı hayvaniyenin müteakıl olmak üzere hafif bir resme tabii olması esaslarıdır. Mukavelenamenin

hütutu umumiyesi bundan ibarettir. Bundan başka mucibi istilaz bir nokta varsa enredersiniz arz ederim.

NEBİL EFENDİ (Karahisarısahip) — Bugün teza kılınan şu mukavele mukavelename esaslarının Meclisçe tasvip edildiği tarzında mı telakki edilecek, yoksa murahhaslarımızın icra edecekleri müzakerat neticesinde tespit edecekleri mevad beravı tasdik Meclisçe gelebilecek müdir?

HASAN FEHİMİ BEY (Devamla) — Efendim, bu murahhaslara verilen talimatın hütutu umumiyesini Meclisi Âliye arz etmekten ibarettir. Müzakerat neticesinde bu esastan inhiraf edilmek lâzım geldiği takdirde pek tabii olarak derhal Meclisi Âli haberdar edileceği gibi binnetice aktürlünacak mukavelemin Meclisi Âliye arzıyla İktisat Encümeninin telkikinden geçirmek ve bir maddesi kanuniye ile Meclisi Âliye tasvip ettirmek lüzum ve zarureti pek tabiidir. Bu şimdiki halde murahhaslara verilen talimatın hütutu umumiyesini Meclisi Âliye arz etmekten ibarettir. Bu hütutu umumiyeyi arzu buyurursanız tasvip edersiniz, arzu buyurmazsanız kararınızı neticeye talik edersiniz.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Müsaadenizle bir şey söyleyeceğim. Efendim, tahriratta anlaşıldığını göre bu talimatı Heyeti Vekile 8 Mayıs'ta vermiş.

HASAN FEHİMİ BEY (Devamla) — Efendim, birinci talimat 8 Mayıs'ta değil Hariciye Vekilinin tezkeresidir. Heyeti Vekile Riyasetine gitmiş, Heyeti Vekileden Maliye ve İktisat Vekâletlerine tevdi edilmiş. Maliye Vekâleti, İktisat Vekâleti ile bu işi ettiren ikinci talimatı tanzim ve Heyeti Vekilinin talimatına ikisi birden dönük olan almıştır. Biz bu meselede mümkün olduğu kadar zaman kazanmak istiyoruz ve kazanmak ta menfaatinize daha muvafıktır. Fakat son zamanlarda artık bu işin, daha ziyade talakim mümkün olmadığı hudut meselesi için oraya gidildiğinde ve bu işlerin de onlar ile başlaması zarureti hasıl oldu. Bu talimatnameleri yaptık.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Gümrük mukavelenamesini totkik ve tanzim etmeğe ayrılan bir arkadaşımız tahminen altı yedi aydır oradadır. Binaenaleyh yedi ay evvel bu nokta esasıya taayyün etmiş. Bundan sonra ne konuşulacak. Bunu bendeniz ayılyamadım. Yedi ay sonra bu nikat taayyün edeceğime evvel edilmeği idi. Yani bundan sonra bunu halle etmek lâzımdır.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Bu arkadaşımız yedi aydır ne iş görmüştür?

HASAN FEHİMİ BEY (Devamla) — Arkadaşımızın raporları vardır. İki raporu vardır. Arzu ederseniz onları da okuyayım ve bu rapor yakın zamanda Mayıs içerisinde gelmiştir. Fakat pek mutavveldir. Aşağı yukarı raporlarda tespit edilimleri bu talimatname ibtila ediliyor. Talimatname helki bu raporların icmalinden ibarettir.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Efendim bunun heyeti umumiyesi üzerinde bir şey söylemek isterim. Bizim için fâideli olarak yazılmış şeylerdir. Bunun nesi eksik, nesi fazla tabii bu ihtisas mazeresidir. Bendeniz sekiz aydan beri böyle bir meselemin neden telakki edildiğini soruyorum, yoktur.

HASRİ BEY (Karesi) — Efendim, akdedilmek istediğimiz mukavele tabii Suriye ile akdedilecek mukavelenamedir. Halbuki arada başka vasıta görüyoruz. Eğer bu mukavele Suriye ile akdedilecek bir mukavele ise karşımızda Suriye Hükümeti bulunması icab eder. Eğer Suriye hesabına bir Fransızla mukavele akdedilmek istiyorsak bunların mümesulleri murahhasları olmadığı için buna salâhiyetimiz yoktur. Binaenaleyh bunun hakkında bendeniz şahat isterim. Sonra Ankara İtilâfnamesinin birinci maddesinde sarıhtır. Bunların serbestçe rey vermelerine talik edilmiş bir meseledir. Binaenaleyh bizim bunlar namına hareket etmeğe hakkımız yoktur.

HASAN FEHİMİ BEY (Devamla) — Efendim, Başrı Beyefendinin bu sualleri zannediyorum ki Adana İtilâfnamesi akdedilirken vaki olacak bir sual idi. Yekdğerimizi aldaktırmıyadı. Evet bir Suriye mukavalesi yapıyoruz ve karşımızda bir Suriye Hükümeti tanıyoruz Suriye namına muamele yapıyor. Fakat bugün hakikatte Suriye bir Fransız işgali altındadır. Fransızlar bugün Suriye namına hareket ediyorlar. Bu hakikatı zannedirim Hasrı Bey de Heyeti Celile kadar vakıfur. Binaenaleyh biz sizi tanımıyoruz. Karşımızda bir Suriye Hükümeti vardır o gelsin mi diyeceğiz? Bunun zamanı mıdır? Mesele yoktur. Onu dedikten sonra mukavele de yoktur, heyet de yoktur.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Heyette Suriye'den bir kimse var mıdır?

HASAN FEHİMİ BEY (Devamla) — Suriye'den bir kimsenin olup olmadığını tabii heyet orada anlayacaktır.

Dr. MUSTAFA BEY (Kuzan) — Mesaili maliye ve iktisadiyeciyi bizim heyete nefakat eden zat kavrayabilecek müdir?

HASAN FEHİMİ BEY (Devamla) — Bendeniz arz ettim. Zekâi Beyin istifası üzerine hudul mesaili

vesaire için Adana'da bulunan Muhiittin Paşanın bendeniz Adana'da bulunduğum sırada Heyeti Vekile bunu riyasete memur etti. Çünkü Fransızlar oraya bir general tayin ettiler. Bu zatın memur edilmesi zarurî idi. Muhiittin Paşa heyetin reisidir. Fakat Mersin Gümrük Başmüdürlüğü gibi gümrük memurlarının en kuvvetli ve en mütehassıslarından bir memurumuz mevcuttur. Diğer cihetten de arz ettimi ki Ticaret Nazırı Yahya Mustafa Şeref Beyin bu vazifeyi deruhde ettikleri takdirde ara sıfatıyla istirakleri takarrür etmiştir. Fakat henüz kendilerinden muvafakat cevabı alınmamıştır. Bilhassa Adana'yı alâkadar eden şimendifer mesaili gümrük mesailiyle halledileceğine göre Nafia Müsteşarı şahiki ve ölyevin Nafia Müfettişi Umumi Muhtar Bey de memur edilmiştir. Elde bulunan mütehassıslara nazaran meslek itibarıyla memleketin en kuvvetli şahsiyetleri tefrik edilmiştir.

ISMAIL ŞÜKRÜ EFFENDİ (Karahisarısahibi) — Zekâi Beyin esbabi istifasını zikreder misiniz?

HASAN FEHİMİ BEY (Devanla) — Bendeniz bilmiyorum.

ISMAIL ŞÜKRÜ EFFENDİ (Karahisarısahibi) — Suriye murahhasları bulunmadığından dolayı istifa ettiği söyleniyor.

HASAN FEHİMİ BEY (Devanla) — Hayır, efendim öyle değildir. Zannederim başka. Esbabi istifayı bendeniz görmeydim.

TAHSİN BEY (Aydın) — Mustafa Şeref Bey kabul etmezse kimni göndereceksiniz?

HASAN FEHİMİ BEY (Devanla) — Eger Mustafa Şeref Bey kabul etmezse onun yerini başka birisini göndeririz. Artık o bugünün meselesi değildir.

TAHSİN BEY (Aydın) — Karşınıza çıkacak olan murahhaslar Suriye murahhasları olarak mı çıkacaklar, yoksa Fransız murahhasları olarak mı tanıyoruz?

HASAN FEHİMİ BEY (Devanla) — Suriye murahhasları olarak tanıyoruz. Suriye-Türkiye mukavelenamesi akdediyoruz ve bütübü karşınızdaki murahhasları da Suriye murahhasları akdediyoruz.

HAMDİ BEY (Dığı) — Madeniki Fransızlar Suriyeyi işgal ettiklerinden dolayı Suriye namına kabul ediyoruz. Binaenaleyh sekiz aydan beri gönderilen heyeti murahhasa şimdiye kadar müzakereye girişip te itilâfnameyi meyılana getirmemişlerdir.

HASAN FEHİMİ BEY (Devanla) — Bendeniz demedim ki Fransızlar Suriyeyi işgal ettiklerinden dolayı Suriye Hükümeti namına hareket ediyorlar.

Suriye memurları suretinde telâkki ediyorum. Mukaveleneyi de böyle akdetmek mecburiyetindeyiz. Fakat hakikatten uzaklaşmıyalım. Yani ortada bir hakikat vardır. Fransızlara siz Fransızınız. Biz Suriye memuru istiyoruz karşınızdaki demenin manasını anlamıyorum.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Efendim ben denizin sualim, bu memlekete ilmi irfanıyla istihbar etmiş, ticaret ve ziraat yapmış olan bir zatın Muhiittin Paşanın tahtı riyasetine verilmesidir. Mustafa Şeref Beyin reis intihap edilmemesinde bir hikmet var mıdır?

HASAN FEHİMİ BEY (Devanla) — Efendim, evvelce de arz ettimi ki Fransızlar, bir general tayin ettiler. Hudut mesaili, gümrük mesaili, şimendifer mesaili olan bunların üçü de yekdiğerinden tefrik edilmiyor. Onlar, müzakereye memur komisyonun riyasetine bir general tayin ettikleri için, bizim taraftan da aynı mecburiyet hiss olunmuştur. Başka bir mecburiyet yoktur.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Reis Bey, sual tarzını değiştirdi. Ya müzakereye başlıyalım, yahut sual sorulsun?

REİS — Efendim: sual soruyorlar. Başka türlü hareket edemeyiz. Yahut Hasan Beyefendi, müzakere kışadını teklif ederler, o zaman uzun uzadıya istizah yaparsınız. Öyle olmadığı takdirde namütenahi söz vereceğim. (Tahii, soracağız sadaları)

... (Van) — Fransızlarla akdedilecek olan mukavelenamenin Şark hududu nereye kadar?

HASAN FEHİMİ BEY (Devanla) — Efendim, rica ederim, hudut hakkındaki mukaveleneyi birrada uzun uzadıya müzakere ettik. Cezirötül ibni Ömer'in...

... (Van) — Efendim, maruzatım o değil, bunu sualden maksadım oradan ütede rüsumat memurları var mıdır, yok mudur?

HASAN FEHİMİ BEY (Devanla) — Efendim, itilâfname mucibince, Suriye ile akdedilen itilâfname mucibince Şark hududuna müntehi olan budut neresi ise gümrük mukavelenamesi de oraya kadar vardır. Ondan ötesi Irak hudududur, serbesttir, umumî tarife ahkâmı bakırdır.

... (Van) — Şimdi orada rüsumat dairesi var mıdır?

HASAN FEHİMİ BEY (Devanla) — Vardır, tabii bir çok nevakiş ile beraber rüsumat memurları vardır. İnşallah yakında bütçesini tasdik buyurursunuz. İyi bir şekilde bütçesi tasdik edildikten sonra, tenlik istah edeceğiz.

REİS — Efendim, daha sual soracak var mıdır?

TANŞIN BEY (Aydın) — Suriye Hükümeti namına karşımıza müzakerata memur edilen Fransızlardan başka bir heyet çıkabilir. Fakat bunlar, Suriye Hükümetinin salâhiyetnamesini ihraz etmeyip de, Fransız memurlarının salâhiyetnamesini haiz olarak karşımıza çıktıkları takdirde ne yapacağız?

HASAN FEHMI BEY (Devamla) — Bunun cevabını Hariciye Vekili Beyden isteyiniz.

SOYSALLI ISMAIL SUPHI BEY (Rurdur) — Hasan Beyefendi; Zekâi Beyin istifası üzerine Muhittin Paşa, muvakkaten ve bizzarureten mi oraya geçirmişti, yoksa daimi bir suretle mi oraya intihap edilmiştir? Heyete iş bitinceye kadar riyaset edecek müdür?

HASAN FEHMI BEY (Devamla) — Efendim, bu Heyeti Vekilece tahtı karara alınmış ve ben Adana'da bulunduğum zaman, tebliğ edilmiştir. Heyeti Vekile de bendenizi bu kararlardan haberdar etmiştir. Şimdiki halde Muhittin Paşa heyetin Reisidir. Yarın belki de tebdil edilir, o başka mesele...

ALI SURURİ EFENDİ (Karahisarısarkı) — Vekil Beyefendi, bu heyet zannedenim gönderilebi 7 - 8 ay oldu. Bu 7 - 8 aylık mesaisinin neticesi yalnız iki rapordan mı ibarettir? Sekiz ayda bir heyet, Hükümetin yaptığı fedakârlıklara rağmen iki raporla mı iktifa etmiştir? Vekâletin celileniz yahut Heyeti Vekile bunu şey olmuş mudur, yani sormuş mudur? Onlar hakkında ne gibi tetkikat yapıyorsunuz? Tetkikat yapınız tetkikati, malumu şliniz, mütemadiyen rapor göndermekle olur. Halbuki rapor, Mayıs'ta gelmiştir. Şimdiye kadar, bu sokuz ayda heyet ne yapmıştır? Hükümet niçin bu kadar müsahhakâr davranıyor? Bu heyet ne kadar fedakârlık yapmıştır, rica ederim? (Kâfi sesleri.)

REİS — Efendim, söz isteyenler var, onların hakkı ne olacak?

HASAN FEHMI BEY (Devamla) — Efendim, gelen raporların birisinin tarihi 28 Nisan, diğerinin de 25 Şubat'tır. Postalar, bilhassa Aymetap cihetinden gelen postalar nazari itibara alınacak olursa görürsünüz ki yirmi beş, ilâ bir aydan evvel gelmiyor. Yani 28 Şubat, ki Mart demektir. Bu da Nisanda ancak gelebilmiştir. 25 Nisan tarihli rapor, Mayısın yirmi beşinde yahut nihayetinde gelmiştir. Fakat heyet orada bütün hududu gezererek, doluşarak tetkikatta bulunmuştur. Evvelce de arz etmiştim, ki bu meseleyi süratle halletmek bizim menfaatimize pek de muvafık olmayan mesâkiden idi. Bugüne kadar tehiri caizdi. Fa-

kat bugün için akdetmek zamanı gelmiştir. Bunu bir an evvel akdedeceğiz.

DR. TEVFIK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Usulü müzakereye dair söz söyleyeceğim. Reis Bey;

HACI ŞUKRÜ BEY (Diyarbakır) — Menafimimize neden muvafık değil?

REİS — Her halde müzakere edilmeyecek bir şey için, her zatın bir hakkı vardır.

ALI ŞUKRÜ BEY (Trabzon) — Maliye Vekili Beyefendinin bugün bu mesele hakkında okuduğu raporlar ve söylediği sözler Heyeti Celileye arzı malumat kabihnden müdir, yoksa Heyeti Vekile tarafından tertip edilmiş olan ve burada okunan şeyler için Meclisin bir tasvibini almak için midir? Bunu anlamak istiyorum. Anlaşılmadı ise tekrar edeyim.

HASAN FEHMI BEY (Devamla) — Efendim, Günlük mukavelesinin akdi esas itibariyle Heyeti Celilece müdafname ile kabul edilmiştir. Müzakereye memur olan heyete verilen tahmatnamenin hututu umumiyecini Heyeti Celilenize arz ediyoruz. Bu tasdik değildir. Birtabî tasdik, mukavele akdedildikten sonra esaslı tetkikat tara olunup, bir maddesi kanuniye ile tasdik edileceği zamanda olur. Heyeti Celilenize arzı malumat ediyoruz. Eğer bunların içerisinde hundan ilâhi müsait şerait derç olunsun, dersiniz tabii onu da yaparsınız. Tabii biz, en müsait şeraite tetkik ediyoruz. Bu hututu esasıye ile mukavele akdi imkânî olmaz da tadilâ tetkik ederlerse birtabî o tadilâtan da Heyeti Celilenize malumat vereceğiz. Şimdiki halde bu bir arzı malumatdır.

ALI ŞUKRÜ BEY (Trabzon) — Efendim müsaa-de buyurunuz, bendeniz tasdik demedim, tasvip dedim. Eğer maksat arzı malumatla müzakereye lüzum yoktur.

YUSUF KEMAL BEY (Haridiye Vekili) (Kastamonu) — Ben, Hariciye Vekili olarak ısrar ediyorum, Hariciye Vekili olmaktığım dolayısıyla söylüyorum, bu bir arzı malumatdır. Hariciye Vekâletine tevcih edilen suallerin mesuliyetini musırran ben derühte ediyorum.

TEVFIK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Bu Hariciye Vekâletine taalluk eder (Tasvip işi başka, kabul başka sorulardır.)

REİS — Efendim, müsaa-de buyurun, Hasan Beyefendi, Meclise geldi mukavele hakkında Meclisi Âhriye bazı izahatta bulundular. Meclis azaları bu baharda sual soruyorlar ve söz istiyorlar, söz de söylüyorlar. Bunu hangi nizamname ile menedeceğüm. Yoktur, şimdi benim vasıtai maniam...

MÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Reis Bey, usulü müzakereye dair söz söyleyeceğim.

REİS — Şükri Bey, sualinizi bitirdiniz mi?

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Anlaşılmadı ki...

HACİ ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakır) — Efendim; bu sekiz ay zarfında Maliye Vekâleti, ne gibi tetkikatta bulunmuştur? Lütfen izahı buyurunuz muşunuz?

HASAN FEHİMİ BEY (Maliye Vekili) (Gümüşhane) — Heyetin gönderilen raporlarını almış, memleketin menafii iktisadîyesini düşünmüş, tetkik etmiş, bu talimatı tamzım etmiş.

MÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim, arzi malumat mezar taşlarına olur. Biz mezar taşı değiliz. Bizim burada Hükümetin salâhiyetini tekevüz edip etmemiş olduğunu, mukavele ile itilâfnameye mutabık bulunup bulunmadığını tetkik etmekteyiz. İcabeder. Arzi malumat sözünü bir daha istemem. Bu arzi malumat sözü eski gayri mesul hükümdarlara mahsus hasma kalıptır idi. Bundan sonra öyle bir şeyiniz yoktur. Biz burada vekillerin her an hareket ve sekenatını murakabe etmek, yaptıkları geyin arzuyu millete muvafık olup olmadığını, salâhiyetleri itilâfında bulunup bulunmadığını tetkik ile mukellefiz. Benim telakkim bu şekildedir. Heyeti Vekilenin yaptığı şu mukaveleyi itilâfnameye muvafık değildir diye yitirabiliriz. Fakat arzi malumatla yitilmez. Çünkü mesuliyeti zatîye ve şahsiyetleri yoktur. Ben kendilerini tebriye ediyorum. (O başka sadakaları) Mesuliyetleri yoktur. Ever bizden aldıkları veçhe dairesinde hareket ettikçe mesuliyetleri yoktur. Mesuliyetleri yalnız terada vukubulan hatalarından dolayıdır. Yani arzumuzu ifa ederken arzumuz hilâfında vaki olan hareketlerinden dolayı mesuldürler. Yoksa kanaati zatîyeleri dolayısıyla, menleketlerinin mesuliyeti üzerlerine yüklenmiş, telâfisi gayri kabil zarar şahıslarının inhasını bile ehemmiyet bahsölümüyan mesuliyetler dünyadan kalkmıştır. Yalnız mesuliyetiniz veçhe haricinde hareket ettiğiniz zamandır. Yoksa mukadderatı millîti size değil, on milîtimize revdi etmek salâhiyeti bizde yoktur ve veremeyiz.

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) — Arkadaşlar, refiki mühteremini Hasan Bey bir söz söylediler, Hariciye Vekili sıfatıyla onun manasını tayin etmek isterim. Öteden beri Türkiye Devleti bilhassa Büyük Millet Meclisi Hükümeti sözünün erkdir. Verdiği sözü tutar, iniza koyduğu işi yapar ve bizim şanımsızdır, şerefimsizdir, namusumuzdur, bizzat Türklüktür. Türklük bundan ibarettir. Binaenaleyh biz Ankara İtilâfnamesiyle taahhüt ettiğimiz şeyi ya-

pacamız. Yalnız Ankara Mukavelesinin maddei mahsusası mucibince bu komisyon inkat edip mukavelesini bitirinceye karar tarafeyn serbestisini muhafaza edecektir. Dünyada her mukavele tarafıncı serbestiyi; takyit eden bir şeydir. Elbette serbesti kayda mukavehtir. Fakat söylediği söz...

REİS — Yani hülâsaten Tahsin Bey diyorlar ki buraya gelen heyetin karşısına gelecek murahasalar Fransa Hükümeti namına hareket ettiklerini muğîr vesika çıkarırlarsa ne yapacaklar?

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Mukavele name maddesi sarıhtır. Yapılacak mukavele Türkiye ile Suriye arasındadır. Fransa Hükümeti Hariciye Nezaretinden gelecek değildir.

TAHSİN BEY (Aydın) — Gelirse...

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Müsaade buyurunuz, gelirse gelir. Murahhaslarımız -u zaman geldi der. u zaman ona göre düşünürüz ve tayin ettiğiniz veçhe dairesinde hareket ederiz. Şimdiden buna karar vermek nabemevsindir.

TAHSİN BEY (Aydın) — Sörunüzu senet itihaz ediyorum.

HASAN FEHİMİ BEY (Maliye Vekili) (Gümüşhane) — Efendim bendemiz de zannederim ki Yusuf Kemal Beyin verdiği izahattan başka bir şey söylemedi. Mukaveleyi akdetmek için evvelâ hudut meseleleri tayin edilmesi lâzımdır. Zannedersem henüz kısmen hüsnü buldu, kısmen de bulmadı. Şimendifer mesele de bu mesele ile alakadardır ve Suriye dahi heyeti duman onbeş gün evvel ikmal olmuş. Bunun telirinde menfaat mevcut olmasını söylemekliğim esas itibarıyla mukaveleminin akdini telir değil, diğer mesele ile birlikte hal ve intaç etmek gayesine mütevakiftir. (Mesele yoktur sadakaları)

TEVFIK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Nasıl mesele yoktur, rica ederim. Harita o kadar mesele var ki; Meclisin şahsiyeti maneviyesine, bu Devletin görürük sıyasetinde takip edeceği bir iştir. Bu dakikaya kadar emcumentlerle itilâf edilerek şimdi gelmiştir. Bunda o kadar büyük mesele var ki bu gelen; tetkikat olsaydı belki hakkımızı affedecektim. Kendi şahsım namına söylüyorum. Fakat maatteessüf emcumentlerle itilâf etmesinin cezası... Alâcele beyan oylediğini tetkikatta gösterebileceğimi iddia ediyorum. Müsaade buyurun, maatteessüf henüz meseleye vakuf oldum. Ahnan notlarla arzi malumat mecburiyetinde kalıyorum. Bu nodur bu meseleye ahtır ve gönül işterdi ki...

ALİ ŞUKRU BEY (Trabzon) — Encümene gidecekti, onu arz edecektim arz edemedim. Bu müzakere edilecekse encümene girmelidir.

TEVFIK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Sözümlü lütfen kesmeyin kardeşim. Birincisi bugün mevzuu müzakere olacak meseleyi iki kısma ayırıyorum. Bir kısmı : Her ne olursa olsun encümene girmek zarurîdir. Alt kısmıdır ki gümrük siyasetinde Meclisin kabul edeceği veçhete aittir ki onun hakkında umumi beyanatta bulunmakla beraber her halde encümene gitmesi lâzımdır.

Düncesi : ki sözüme buradan başlayacağım. Bu meselenin şekli cereyanıdır ki bendeciz Maliye ve İktisat Vekillerini Meclise karşı kusurlu görüyorum. O da şudur: Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Fransa Hükümetiyle muvakkat bir itilâfname akdemiş ve itilâfnamelerin ihtiva ettiği ahkâmın birinde Suriye'ye ait gümrük mukavelenamesi müteakiben kabulünü taahhüt etmişler. Demek ki şimdi Devlet ayrı ayrı mukavele esasını kabul ediyor. Bu bir esaslıdır.

HACI ŞUKRU BEY (Diyarbakir) — İtilâfnamenin muvakkat olduğunu nereden biliyorsun?

KEİS — Hatibin sözünü kesmeyin efendim.

TEVFIK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Müsaade buyurun. Hiç şüphe olunmaz ki dünyada mübabbot bir mukavelename yapılabilsin ve böyle bir mukavelename bulunabilsin ve bu kusuru yer yüzünde hiçbir Heyet Vekiliye atfedecek kadar da insafım vardır.

YUSUF KEMAL BEY HARİCİYE VEKİLİ (Kastamonu) — Affedersiniz Keis Bey, hangi mukavelenameden bahsediliyor. Ankara İtilâfnamesinden mi bahsediyorlar? Bu muvakkattir.

TEVFIK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Ticaret mukavelenameleri muvakkattir. Binaenaleyh bu ticaret mukavelenamesinde verilecek talimatta Devletin kabul edeceği gümrük mesaili mündemiş bulunacaktır. Ondan sonra da tarife kabul edildiği takdirde mahallince yapılacak tekkikata mündemiş malumatı müteferrika da ancak talimatın müteferrika aksamını tedbir edilecektir. Burada Maliye Vekili Beyefendiyi dinledik ve Devletimizin takip edeceği hat ve harakot hakkında bir şey işitmedim ve söylediklerim de çok muvafık olmuştur. Çünkü Meclisçe bu hususta bir karar çıkmamıştır. Ancak müzakeresini teklif edebilirlerdi. Böyle bir esas tekrarrur etmeden de hiçbir mukavelename esasına girişmezdik. İkincisi, bu mukavelenamedeki maddesi malisusa ahkâmına oraya bir heyet gönderildi ve o heyet orada hem tekkike hem mu-

zakereyi oraya memurdur. Biraz evvel Huzuru Âli nizde cereyan eden mütebayın ve sonra Yusuf Kemal Beyin himmetiyle telif edilen beyanat resmen muamele yapılması kaldırılmış.

YUSUF KEMAL BEY HARİCİYE VEKİLİ (Kastamonu) — Ben Hasan Fehmi Beyin fikrini söyledim.

TEVFIK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Kaldırılmış ise de hakikaten bu yaşamıştır ve bu yaşadığı içindir ki sekiz aydan beri yapılamamıştır. Şimdi hiç şüphesiz hakim yoktur. Heyefendiler müsterekken reddettileri beyanat hakkında aksini iddia olmıyan ancak eserden muessire intikal etmeğe de benim hakim vardır. Binaenaleyh sekiz aydan beri bu hususta bu Devletin takip edeceği siyaset hakkında Meclisin hiç işgal edilmemesi, encümenlerin hiç kaale alınmaması, hülâsa. Bu gün sıkışık bir vaziyette Devletin esasına taalluk edecek bir iş hakkında Meclis ve encümenlere hiç bir haber vermiyem. Karar alırken düşünülmemiş bulunması bu işi uyutmağa çalışmak fikrinin her şeye rağmen mevcut olduğunu gösterir. Eğer bu siyaset ise eğer bu doğru ise neden Meclisin haberi olmadı, neden birlikte işgal etmedik? İkincisi, aynı meselenin mühim bir ikinci noktası da müzakereye memur olan heyetin birden bire tebeddülüdür. Burada Sururi Bey biraderimiz tarafından haklı olan suale karşı müsaade ederlerse burada olmayan arkadaşlarımızın namına da bir parça izahat vereyim. Oraya giden arkadaşımız çok çalışmış ve hatta aletacele tedarik edilen şu itilâfnamelerle Cenabı Bey biraderimizin zaten atâkadar olarak toplamış olduğu malumat teşkil etmiştir. Binaenaleyh o zat bu Meclisin kendisine verdiği salâhiyote ve vazifeye tamamiyle istihkak peyda etmiştir. Bunu daha evvel soracaklardı ve bu suale cevabı soracaklardı ki sualde gayet haklı idi. Cevabı ümit ederim ki Maliye Vekili Bey verecekti. O zat birden bire neden tedbiri fikir üliyor, neden istifa ediyor. Şuradan buradan istihbar emdiğimiz rivayette eğer varsa tabii Maliye Vekili Bey izah edecekler. Kendisine istenilmeden büyük bir hakaret olmuştur. Yani Fransa Hükümeti tarafından gönderilen müzakereyi memur Generalın karşısında küçük görülmüştür. Bendeniz istidraden arz oyleyim ki bu günkü Hükümetin, Fransa Hükümetinin ve bizim dostumuzun ihtıyacığı olduğu kadar bizim de o nisbette ona muhtaç olduğumuza kaniim. Bu maruzatımda kelimeyi bir fikri tahris değildir, bilâkis mukavelenamenin bir an evvel tarafeynin menfaatinin olarak ikmal edilmesinde tarafıtarım. Bu izahatı verdikten sonra ilâve

ediyorum ki: Küçük görülen bir arkadaşımız İsmail-yeti dolayısıyla memleketini ve mensup olduğu Hükümet ve memuriyetini müşkilâta maruz bırakmamak için istifasını vermiştir. Kendisini takdir ederim. Çünkü her halde arada küçük bir sütefehlüm olduktan sonra dostluklarla kabili istihsal olan bazı iyiliklerden memleketimizi mahrum edebilir. Fakat buna mu-kabil Meclisin de, Hükümetin de bir vazifesi vardı. Hakikaten biz de onu küçük görmemeliydik, yarı Vali Muhittin Paşayı ondan büyük gösterip tayin et-mekle fiilen itirafı tasdik etmek lâzımdır. Sonra de-niliyor ki hudut meselesi: Bu mesele yeni değil idi ki... Zekâî Bey varken mevcuttu ve o vakit Zekâî Bey pekâlâ rızasetinde devam edebiliyordu. Birden-bire mi her şey değişti? Sonra unutmayalım ki akde-deceğimiz mukavelename bu Devletin kapitülasyon-lara vuracağı ilk darbedir, uzun müddet ahengi tan-zim edeceğimiz bir şeydir. Hulâsa bu mukaveleyi akdeden ve orada çalışacak adamlar sulh devresine girdiğimiz gün bu Devletin birbirini müteakip ak-dedeceği bir silsile mukavellâta az çok esas kabul edebilecektir ve bununla demek istiyorum ki ve Hu-san Beyefendinin fikirlerine katıyen iştirak etmiştik-mü ki, bu mukavelename en ziyade mazhari mü-saade olan diğer mukavellâta da tercih edilecektir. Ha-zır efendiler, Ukrayna muahidesinde gösterilen data-yet, veyha ile artık bu memleket usulü atka veda et-miş olmalıdır. Biz Ticaret mukavelemizi her devletle ayrı ayrı akdedeceğiz ve işimize gelmediği gün onu kabul etmiyacağız ve onu yırtarken bir harp devresi açmış bulunmayacağız. Ticaret mukavelenameleri ne harp, ne de sulhnamelere merbut ve ne de en ziyade mazhari müsaade olan bir millet usulü ile bizden ev-velkilerden ibret almak lâzım gelirse 45 sene Fran-sa'iyi imleten usulü sakıme bu devleti yeniden düşür-mek hatasına düşüreceğiz. Binaenaleyh akdedeceğimiz mukavelename çok mühim olmakla beraber diğer mukavelenameler gibi mazhari müsaade olan millet esasında olmayacaktır, usulünce diğerlerine nispetine olmayacaktır. Hatta bilvesile Hariciye Vekili Yusuf Komal Bey malum olan dirayetlerinden bilhassa rica ediyorum ki, Rusya dostumuzla ticarî mukavelesiz-meyi akdederken tabii dostumuzla menafîj müteakabile ve münasehatı samîmanemize muvafık bir şekilde bir ticaret mukavelenamemizi her iki taraf saniniyolla akdedeceği için eski Rusya mukavelenamesinde mev-cut olan cümleyi, her ikimizin nefine olarak kaldırıl-masına delâlet etmesini rica ederim. Zann ederim ki inşaf ile düşünecek olurlarsa onlar da kabul edecek-

lerdir. Çünkü gidip de Suriye'de yapacağımız bir mu-kavelename aynen Rusya mukavelenamesine tathik edilmesi lâzım gelecek. neden? Artık bu usule dün-yanın veda edecek zamanı gelmiştir. Mukavelenun müddet meselesine gelince: Hakikaten mukavelename-lerde müddet ne pek uzun, ne de pek kısa olma-lıdır. Fakat bunu 5 sene kadar kısa bir müddetle ol-masını muvafık görürüm. Nihayet mütalaamı arz ediyorum. Görülüyor ki sekiz ayda tertip edilen sekiz ayda bozulan mukavelenameler her gün tekrar edile-cek ve her vakit yapılacak şekilde değildir.

OMER LÜTHİ BEY (Amasya) — Mesele hakkın-da mı söylüyorsunuz?

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devanla) — Evet

OMER LÜTHİ BEY (Amasya) — Reis Bey, usu-lu müzakere hakkında söz almışlardı.

REİS — Hayır efendim, söz almışlardı ve mu-talaalarını arz ediyorlar. Undan sonra Ali Cenani Bey var. Ali Cenani Beyden sonra da zati âliniz;..

MAHMUT CEMAL BEY (Saruhan) — Bendeniz usulu müzakere hakkında söylemek istiyorum.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devanla) — Şu balde arz ediyorum ki hugune kadar maksadını hulâsa ediyorum: devam eden şekil doğru değildir. Binaen-aleyh hatanın neresinden dönülse kârdır. Bunun için memleketin hakkıyla ve az çok mevcut olan vasatî ilmiyle bir heyet yapılması ve gümrük siyasetini Mec-lis ve Hükümet müştereken tayin ettikten sonra onu dirayet ve malumetle ve arkadaşlarıyla beraber yap-mağa çalışacak bir heyet tevdi edilmesini talep edi-yorum. İkincisi, bu veyha doğrudan doğruya Meclis-in hakkıdır. Gerek gümrük ve gerek talimatname meselesinin evvel emirde Muvazene, Maliye ve diğer Maliye ve İktisat Encümenlerine havale olunmasını ve ilk atacağımız adımların sağlam olması için bu-rada esastî surette müzakere edilmesini talep ederim. Radema Hükümetteki arkadaşlarımızdan bu gibi Dev-letin mukadderatına taalluk eden bu gibi işlerde en-cümen fikirlerinin kendilerinden daha yabancı ken-di hesabına söylüyorum ve kendilerinden daha az il-men aciz olsak ta memlekete alâkadâr olacak arka-daşların iştirakî mesaiden mahrum edilmemesini talep ederim.

ALİ ŞUKRU BEY (Traizon) — Efendim, bonde-niz evvelce sual şeklinde sorduğumu yine tekrar ede-ceğim. Burada bir talimatname okundu. Bu talimat-name üzerine gümrük mukavelenamesi müzakere olu-nuyor. Bu talimatnamede; biz böyle talimatname yap-tık, murahhaslarımıza bunu veriyoruz, murahhasları-

nuz da bunun üzerine hareket edecekler deniyor. Bendeniz bunu anlarım. Fakat okunan talimatname bizden tasvip şeklinde çıkacak ise usulü dairesinde artıldığı encümenlere gittikten sonra Meclise gümeli ondan sonra burada müzakere edilince tasvip edilip öyle gitmeli. Başka şekilde müzakeresinin imkân yoktur. Şimdi benizden soruyorum; talimatnameyi mevaddı, içimizde hatırlayan kimse var mıdır? (Hayir selori) Hafızamı o kadar kuvvetli olmadığınca ben deniz hatırlıyamıyorum. Eğer kabul edilmek icab ediyorsa neyi ve ne üzerine müzakere ediyoruz, bunu bilmiyoruz. Eğer Encümene giderse tetkik edilir, tabi ve tevzi edilir, ona göre belâi hayırlı ve hafî bir takım tadilat yapılabilir ve belki de kabul edebiliriz. Bendeniz arz ediyorum ki eğer bunun müzakeresi icab ediyorsa ve Meclisin tasvibi alınmak lâzım geliyorsa Encümene gitmeli, eğer bize malumat verilip murahhaslara tebliğ edilecekse edisin. Ondan sonra yapılan müzaveleyi tasdik hususunda tabi müzakere edeceğiz. Hakkımızı muhafaza ederiz, tasvip ederiz. Fakat bu tarzda ezberden bir müzakere çıkarmak doğru değildir. Eğer Meclisin tasvibi alınacaksa her halde müzakeresi icab ediyorsa Encümene gitmelidir. Bu kadar.

KEİS — Efendim, müşade buyurun; Maliye Vekili Heyefendi Heyeti Âlinize mufassal bir talimat okudu. Bu tasvip talibi olmasa da Heyeti Âlinizin noktai nazarını anlamak istenmesi lâzımdır. Başka bir şey değildir zannedirim. Bazı rüfeka da bu hâpâli noktai nazarlarını bildirmek için Riyasetten söz istediler bunu men etmek için de bir hakkı yoktur ve bu hakkı Riyaset kendinde güremez. Şu halde mesele öyle cereyan ediyor. Neticede bazı tekâlif olursa ona göre takrir muhteviyatlarını Heyeti Âlinize arz ederim. Ona göre Encümene mi gidecektir, yoksa müzakeresi ni kabul edilecek mesele taayyini eder.

MAHMUT CELÂİ BEY (Saruhan) — Bendeniz de aynı mevzu üzerine maruzatta bulunacağım. Biz bu hususta böyle beyanatta bulunarak Heyeti Vekileye malumatımızı söylemek suretiyle tenvir şeklinde mi hareket edeceğiz, yoksa bu fevkalâde mühim ve bizim Fransızlarla olan sıyasetimize ve dostluğumuzun devam ve addımı devamına dair olan mesele için dahi tesir yapacak olan bir meseleyi Encümene göndermeden burada bir noktai nazarımızı tayin edeceğimiz mesele budur. Eğer bu mevzubahis olacak ise burada doğrudan doğruya yalnız okumakla bunu ihata etmek her halde müşkül bir şeydir. Encümen bunu aletulusul

tetkik eder. Bendeniz de Ali Şukrî Beyin mütalaaına iştirak ediyorum. Encümene gider ve sonra buraya gelir müzakere cereyan eder, çünkü mesele çok mühimdir.

ISMAL ŞÜKRÜ EFENDİ (Karahisarısahip) — Efendim, Encümenin tetkiki meselesi gerçi mühim bir mesele olduğundan lâzım ise de bunun için aletulusul tabi olunmak tevzi olunmak lâzımdır. Çünkü her iki taraf arasında alınıp verilecek bir şeydir. Hâsimlar bunu anlar ve manevra çevirirler. Bunun için tabi ve tevzi netice itibarıyla aleyhimize çıkar. Bunun için evvelce encümen tetkik ederse tabi ve tevzi edilmeden hafî olarak müzakere etmek lâzımdır.

VEHHİ BEY (Karesi) — Tabi mesalesi bu bizim azami aşarı yapacağımız bir iştir. Bunun bir nüshasını biri alıp götürse ve Suriye murahhasına tevdi etse kâfi. Binaenaleyh böyle şeyler tabi edilemez. Fakat Meclisi Ali ve Encümen bunu uzun boylu müzakere edebilir. Onda bir şey yok. Fakat tabi meselesi doğru değildir.

HUSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim, bu müzakere veçhe müzakeresidir. Karar katî değildir. Biz bir talimatname müzakere ediyoruz ve bu da ihzari mühiyettedir. Aşağı yukarı ahkâmı da birce anlaşılmıştır. Şimdi veçhe hususunda Heyeti Vekile şu vadiide serbest midir, değil midir? Yoksa kararı katî verilecek değildir. O kararı katîye orada verecektir. Yalnız orada nafiz olmazsa ne olur? Bu bir talimatname ve veçhe müzakeresidir. Vekilin yaptığı şu muamele salâhiyeti dahilinde midir, değil midir? Vekil salâhiyetini tecavüz etmiş midir, etmemiş midir? Malîyeti budur. Bu vadiide müzakerenin cereyanını iltirham ediyorum.

REİS — Efendim, hata etmiyorsam veçheleri encümenler tetkik ediyorlar ve Meclise arz ediyorlar. Öyle olduğu halde de bunda bir makûsiyet var. Heyeti Umumiye 200 - 300 kişi veçheyi müzakere ederse günlerce devam eder zannederim. Meclisi Âlinin takip ettiği usul eğer hata etmiyorsam, tekrar ediyorum veçhe usulünü encümenler tertip ediyor. Onun için efendim, bu müzakere devam eder, takrirler vardır. Heyeti Âliyenin nazarı tasvibine arz ederiz. Man gisi kabul edilirse o suretle muamele yaparız.

ALİ CENANİ BEY (Ayıntap) — Efendim, bendeniz esas dahilinde maruzatta bulunacağım. Bendeniz Sezaî Beyin yaptığı tetkikatin noksan olduğuna dair bir arkadaşımızın beyanı fikretinesi üzerine söz almıştım. Fakat mesele diğer bir arkadaş tarafından beyan olunan bahse intikal etti ve bendenizin de ma-

luhatlar olduğuna dair bir bahis geçti. Onun için Heyeti Celileyi biraz daha tenvir etmek isterim. Sezai Bey hakikaten kendisine tevcehül eden vazifeyi bi-hakkın ifa etmiştir. Bendeniz gerek Adana'da iken ve gerek Kilis ve Ayıntaba geldiğim zaman ve avdetimde yaptığım tetkikatta hemşin kâmilin keshi vukuf ettim. Memleketin ohvâli iktisadiyesini, ihtiyacatını, gümrükler hakkında ne suretle bir itilâf akdedebileceğimizi bizim menafîi ilâiyemizi, memleketimizin ziraaatını, iktisadını, ticaretini muhafaza edecek esasları bi-hakkın tespit etmişiz. Yani bendeniz diyorum ki bir vazife tevdi edilmiş her hangi bir arkadaşımızdan daha ciddi olarak çalışmış ve bunda bir çok esaslar tespit etmiştir. Sezai Beyin gönderdiği rapor iki tane değil bir tane olabilir. Fakat o raporlar maksadı temainiyle itihâm edecek derecede mukemmeldir. Yapılacak itilâfın hututu esaslıyesine gelinece:

Heyeti Vekile gönderdiği komisyona terayı müzakereler için bir kararname, vahut, itilâfname yapmış ve tahtı karara almış ve Heyeti Celileye bunların hututu esaslıyesi hakkında beyanı malumat etmek üzere arz etmiş, bendeniz bunu şimdiden encümenlerde müzakeresinde teşahur cihetiyle belki fâideden ziyade zarar telâki ediyoruz. Bu gün Suriye ile akdolunacak itilâfın bizim tayin edeceğimiz derecede bir müzakere açılarak başlanabilir, başlanamayacağı cayı mülâhazadır. Olabilir ki bizim yaptığımız çok dar olur, onların metalibi de çok yüksektir olur. Eğer gönderilecek talimatname elastikiyeti haiz olmazsa arada bir burudeti mucip olur. Fâileden ziyade zararı muceddi olur. Bendeniz yalnız bu gösterilen hudut üzerine söylenick isterim ki bu çizilen hudut vakia pek müemeldir.

Bunun için tafsilât vermek icabeder. Fakat gönderilen heyeti muarrahısa muktedir ise bu hudut daîresinde menafîi memleketi muhafaza edebilirler. Yalnız arzu edilecek bir mesele vardır ki Fransa ile bu müzakere altı aydan beri devam ediyor. Henüz açılmıyor. Bizim bir takım metalibimiz onların istihna mani oluyor. Bahusus hudut meselesi bizim Suriye hududundaki mühim bir iki nokta bu müzakerenin başlanmasına taalluk ediyor.

Meselâ Kilis Kasabasının hemşin bey kilometre cenubundan geçen bir hal o memleketi âdeta mel-luç bir hale getirmiştir. General Goro ve Fransız heyeti oradan bize biraz müsaadekârlık yapıyor, fakat şurasını arz edeyim ki bunu mu müzakerenin bitmesine değil, başlanmasına talik ediyorlar. Orada

Keru dağında beylik bir nokta vardır ki bizim bunu elde etmemekliğimiz ileride bizim için büyük bir gayle açabilir. O meselenin hallini de aynı meselelerin yani itilâf müzakeratını başlanmasına talik ediyorlar. Diğer ihtiyacı askeriyeye var. Tabii bendeniz asker olmadığım için ciheti askeriyeye dair bendeniz malumat veremem. Müdafaa-i Milliye Vekâleti iyi bilir, onların da bir takım metalibi varmış ki onlar da yine bu müzakeratın başlanmasına taalluk ediyor. Şimdi yalnız Heyeti Celileye bu arzı malumat cihetinden gelmiş olan bu meseleyi encümenlere gönderip uzun müddet sürdürecektir işek hakikaten bendeniz bunu muvafık göremiyorum. Çünkü zaten altı aydan beri halledilmeyen bu mesele üç ay daha surecekse fena bir şekilde girer. Yani bu ciheti Heyeti Celileye arz etmeği muvafık görüyorum.

MÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim evvel be evvel Hariciye Vekili Beyden bir şey soruyorum. Fransızlar gönderilen Mebusun sıfatını Generalden küçük göröüklerini protesto etmişler midir? Hükümet buna muhtali olarak değiştirmekle sıfatı mebusiyetinin... Efendiler, Heyeti Celilenizin da hilde ehemmiyeti fevkalâdesi olmakla beraber haricte yalnız Türkiye Milletini bu vasıta ile tanıyor. Hükmüdar sıfat ve salâhiyetini ve bir rey ile bu sıfat ve salâhiyeti camidir. Ekseriyeti bir rey ile hasıl oluyor. Demek her şahsın reyinde hükümdarlık kudreti mevcuttur. Öyle cüzi ki kul ifade eder. Öyle cüzi ki reyyle kul ifade eder. Çünkü bir rey ekseriyeti ihraz eder. Musâadenizle tekrar etmek isturârında kalıyorum arkadaşlar. Arkadaşınız Zekâi Bey hakkında Fransızların dediği zaman yani onun sıfatı kendi Generallerinden din olduğunu iddia ettikleri zaman Türkiye Müstak Millet Meclisi Hükümetini tanımış ve hutabını bu millete yapmıştır. Türkiye'nin şahsiyeti maneviyesinin yegâne vasıtası Meclisin şahsiyeti maneviyesidir ve hutada tecelli eden bir şahsiyeti maneviyedir. Azada ve her azada cüzi olduğu halde külf ifade edecek kadar bir kudret mevcuttur. Heyeti Vekile tahtı olduğu bir azanın ve bir aza başında Hükmüdar kudretini haiz olduğunu hilip onlara protesto edilmeği lâzımı iken etmiş midir? Bunu soruyorum.

Sonra Heyeti Celileye bir şey hatırlatmak istüyorum. İhini teşekkülden beri hududu esaslıyesini ve vech-e diye bağırıldığı halde daha Devletin gideceği yolu henüz tayin edemedi. Bu sultı meseali hakkında Müvazene-i Maliye Encümeninin tahminen bundan iki ay evvel bir teklifi vardı. Hafı cesebe müzakeresi lâ-

zım gelirken maalesef şimdiye kadar bu cihet nazarı dikkate alınmamış ve makamı Riyaset Meclis tevdi etmemiştir.

REİS — Nedir efendim?

MÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Müvazenei Maliye Encümeni mütehasıs celhiyle gerek böyle mali ve gerekse gümrüklere ait ve gerek harici ve adli mesaili müzakere etmek için bir istihzaratta bulunmak teklifinde bulunmuştur.

REİS — Bu ahvali maliye hakkında Müvazenei Maliye Encümeninin mazbatasında mıdır?

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Hayır efendim öyle değil.

REİS — Bu mazbata dahilinde mi?

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Ayrı efendim.

REİS — O halde bu okunmuş ve havale edilmiştir efendim.

MÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Şimdi efendiler, geçen sene bu acı misal başımızdan geçti. Fakat içmazı ayan ettik Bekir Sami Bey heyeti Loid corca gittiği zaman loid corca ne istiyorsunuz demişti.

Deyince apışmışlar, efendim yirmi dört saat müsaade demişler. Efendiler Sevr muahedecisinin hangi maddelerini hangi suretle tadil istiyorsunuz, de seydi ve ahvali maliyenizi nasıl görüyorsunuz de seydi, efendiler Bekir Sami Bey kendi dirayet ve fetanetinden bir şey soylardı.

Fakat bizim için muta ve meşru olabilir mi idi? Rüyük Millet Meclisi şu zaruretlere gördükçe zannediyorum, bu hadizat bizi teyakkuza davet ediyor. Bu hadizat her halde yirmi dört saat Avrupa'nın vukubulacak sulh konferansı on gün sonra müzakeresine hazır olsun dediklerinde belki Hariciye Vekâleti kendi kanaat ve ihtihadına göre bir şey yapmıştır. Fakat Büyük Millet Meclisi bunu görmemiş ve inuttali olmamış hatta veçhenin manası bu suretle anlaşılacaktır.

Buradan sellomchüsselâm bir heyet kalkıp gidecek ve Heyeti Celilenin haberi olmadan orada bir şey yapacak, geldiği zaman efendim, biz bunu istemiyoruz, biz azamî, asgarî esaslar üzerinde istikbal için hudut ve hareketimizi çizmek mecburiyeti katiyesindediz, işte bir proje, bir talimatname geldi, bakınız, ne güzel bir misal oldu. Kaldı ki efendiler Heyeti Vekilenin salâhiyeti dahilinde midir? Suriye Devleti ile münasebeti nedir, buradan üç sual çıkar.

Suriye Devletini bugün Misaki millî hududu haricinde olarak bulundurmak iztirarındayız ve bize de

tekme vurdular, bunu unutmadık. Fakat bunu cahil yaptı, ecnebi tehaası yaptı. Fakat buna uhuvveti islâmiye tabii nefret olmuştur. Biz bu his tesiri altında kendi siyaset projemizi değiştiremeyiz. Ne olursa olsun biz oradan bir tekme yedik. Orada şahsiyeti maneviyelerini hariz bir Hükümet vardır. Benim karşıma gelen Fransız, Fransız'ı göndermeyecek, vazife ona düşer, ben orada hudut çizdimi. Misaki Millî böyle, orada ben kimi tanıyorum? Gelen bir Suriye meniidur.

Fakat Suriyeliler ne kadar insanlığa ve kendi namuslarına sahipler ise sahiplik kendilerine aittir. Ancak bizim buradan fuzuli söyleneceğiz, diyorum, kalbimiz sizler ve vatanınızın eccasındadır. Ne yapalım ki zaruret. Bu gün bir elde seksen kup tutulmaz. Biz tutmuşuz bu iztirar bizi mazur gösterir. Ciliana karşı ve Allaha karşı bir vazifesi yegâne ekseriyeti müslüman teşkil eden Suriye Hükümeti dolayısıyla o küfrani nimet emiş kısımdır. Allahın tenicini ederiz ki o kuvveti islâmiye bizi yine birleştirir. O başka meseledir. Yoksa o his altında burada şöyle midir, böyle midir? Suriye'ye ait bir meseledir. Vazife ontara aittir. Nize ait değildir. Yine Hariciye Vekiline karşı bir mesele söyliyorum. Bu Zekâi Bey meselesi dolayısıyla söyliyorum. Muhtar Bey efendini diplomatik sıfatı hariz olan zevatin Rusya'ya gelmesi tekesür etti. Bu nazarı dikkati calıp, gelecek adamlara adi pasaport verilmesi. Çünkü Rusya'da kanun yok. Asâyiş yok. Bunun için şu tahtada bir ilân gördüm. Bundan sonra Rus hudutlarından gelecek gelecek adamlar sıfatı diplomatikîyeyi hariz değil. Canım nasıl hariz değil efendim. Hâkimiyeti milliyeyi icâbında nefsinde bir rey ile taccemmu etmesi gibi ve bütün kudretü celbeden bir ferdin bu suretle tutulup müzakerattan çıkarılması. Muhtar Beyin bu işarı nazarı dikkate alınmaması lâzım gelirken bunun bize tebliğ olunmasının sebebini Hariciye Vekili muherreminden anlamak istiyorum. Bu Zekâi Bey meseles cihana karşı Hükümetin mevkiini düşürecek mahiyettedir. Çünkü 35 adam bir kabine, bilmem ne kimin hesabına eskiden bir Hükümdar olurdu, bir kabinesi olurdu. Evet, hayır ve şerri elinde bulunurdu. Fakat bugün gunlerinin bu sıfat ve salâhiyetinden munezzeh olduklarını unutuyorlar mı? Yani bundan benediz kendime bir paye.. değil efendiler. Bu milletin ve Meclisin şerefidir efendiler. Bunun için her Mebusun sıfatını hürmet etmek bu suretle milletine hüürmet etmek, varlığına, hissiyatına hürmet etmek bu bir zarurettir. Zati meselede noksanımız yalnız bu değildir, efendiler. Yalnız Suriye gümrükleri değil.

bu da esas olacaktır tabii umumdür. Binacaleyh her halde mütehasşis celbiyle alınacak neticeyi biz bugünden tekrarrür ettirmeliyiz, tayin ve tespit ettirmeliyiz. Her Vekil Kapütüasyonlar hakkında ne fikir vardır, umuru idare hakkında ne fikir vardır. Meclisin azanı fedakârlığı ne olacaktır? Hangi şerâit ve hesteler? Hudutlarımızdan buradan şu felekârlığı yaptık. Ratum'dan şunu yaptık. Diğer taraftan da bir fedakârlık mümkün müdür? Değil midir? Bunlar şimdiden vazifemizdir. Ahvali maliyeniz hakkında istikbalde duyunu umumiyeniz var, rejî var, bilmeni ne var, yüz bin sual var. Misaki Milli burada mana ifade etmez efendiler. Yani hissiyatınıza Misaki Milli kelimesi tercüman olamaz. Onun altında cilt, cilt kitaplar teşkil edecek usuller var. Zaruretlar var. Biz bunları tespit etmezsek Misaki Millinin hakkınızı dava ettiğine kani değiliz. Milli hudut başka, milli istikrar başkadır. İktisadi, mali, adli bir çok tazyik altında yız. Efendiler, belki Avrupalılar değil oraya kadar Viyana'ya hudut verir. İsmi nedir? İşte ismi Suriye hududu gibidir. Onlar milli istiklâlimizi yıkmak istiyorlar. Milli hududun ehemmiyeti yoktur. Bugün çerçevesi içerisinde İstanbul var. İstanbul'dan niçin soruyorsunuz, biz niçin İstanbul'a gitmiyoruz. İstanbul bizden değil mi? Misaki Millimiz dahilinde değil mi? Yani Suriye'yi mevzubahis ediyoruz böyle. Fakat zaruretlar, ihtiyacalar karşındayız böyle. El-hâsıl efendiler mesele bununla bitmez. Tefrik Rusî Bey güzel izah buyurdular. Gitmek isterarındadırlar. İstiklâl için her halde bunun... Meman tenin edecek şu takrirlerin âcilen müzakeresi ile işin halini teklif ediyorum.

REİS — Efendim. Hüseyin Avni Beyin bahsettikleri mütehasşislara ait Muvazene-i Maliye Encümeni niyazbatası hayli zaman evvel hafi celsede ruznameye dahil olmuştur. Şimdi tahkik ettini Maaleaef teahhur etmiştir. Çünkü molumu âlileri hafi celsede bahsedilmek lüzumu görüldükten sonra, hafi celselerde ruznameyi şimdîye kadar takip etmek imkânî hâsıl olamamıştır. Misali işte şimdi Maliye Vekili Beyefendi hafi celsede Suriye gımrükleri hakkında bazı heyanatta hulunacaklarını söylediler. Mustacel olduğunu söylediniz. Heyeti Âlinize arz ettim, kabul ettiniz. Hafi celse açıldı. Hâlû o münaakaşat devam ediyor. Bundan sonra da aynı mustaceliyetle Heyeti Âlinizi tenvir etmek isteyen Hariciye Vekili Beyefendinin beyanâtı devam edecek. Ruznamede bu belki de mevzubahis olamayacak. Bir celse hafiye için de ayrı bir gün olursa... Günlerimiz tarzı mesaiye taksim edildi ve Heyeti Âliyenize kabul edildiği için an-

cak bir talep ile veya mühim bir ihtiyac ile Heyeti Âliyenize arz olunacaktır. Yani zarureti mutlaka karşısında böyle oluyor. Faraza bugün Hükümetin verdiği bu programın lüzumunu hisseden Riyaset, hayır böyle şey olamaz, müzakeresi tayin edilen diğer mesail var diyebilir mi? Ben Makamı Riyaseti işgal etmek itibarıyla arz etmeğe mecburum ki bu tarzda giderse bundan başka türlü de idare dleniyor. Bunlar bir saniye hile hatıra gelmesin ki bir maksadı mabsusla yapıyor. (Hayir, hayir sesleri.) Yani imkân dairesinde çalışıyor ve biz de isteriz ki bunlar hemen hal ledilsin. Haftada beş gün kabul ettik bundan fazlası olamıyor. Çünkü Meclisin vazifesi malâyutaktır. İcrai tesri her umuru müzakere etmek salâhiyetinde olan bu Meclisin vazifesi tahammülsüzdür. Allah cümlemizi muvaffak eder inşallah. (İnşallah sadaları.)

YUSUF KEMAL BEY HARİCIYE VEKİLİ (Kastamonu) — Efendim. Hüseyin Avni Bey Hariciye Vekâletinden üç sual sordu. Birinci sual, Zekâi Beyin istifasına müteallikdir. Zekâi Beyin istifasına dair telgraf nanesi şimdî dairededir. Getirilebilmiş olsaydım mesele hallolunurdu. Yalnız mütevevâtından hatırımda kalanları arz edeyim. (Söylediğiniz sözler kâfi sadaları.) Uğrayacağı muamele aynı zamanda benim uğrayacağı muameledir. Çünkü hen Hariciye Vekilinizim. Mazallah Meclise bir hatar hakaret kelimesini kullanmak isteniyorum, olmanıştır ve olmayacaktır. İnşallah. (İnşallah sesleri.) Yani Meclise gelmesi lüzim gelen bir şey olursa evvelâ hana gelecek. Binacaleyh arz ediyorum. Meclise karşı bir şey olmuş ise oianı kendi üzerime alıyorum. Fakat emin olunuz ki olmanıştır ve Zekâi Bey biraderimiz henün nokta-i nazarıma göre birakkın çalışmış ve birakkın ifayı vazife etmiş ve menlekele karşı pek büyük bir fedakârlık göstermiştir. Zekâi Bey birinci telgrafında istifa etti. Sebehi ise Fransızlar'dan bir mektup gelmiş, onda diyor ki Suriye tarafından Gümrük Komisyonu için filân, filân menur edildi.

HAFİZ HAMDİ BEY (Riga) — Hepsi Fransız olmak üzere...

YUSUF KEMAL BEY (HARİCIYE VEKİLİ) (Kastamonu) — Menur edildi diyor. General Goro bu Komisyonun Riyasetine General Pellayı da menur etmek istiyor ve buna mukabil sizin bir zabıt tayin etmeği nazarı itibara alacağını tabii bir şeydir.

MAZ HAR MÜFİT BEY (Hakkâri) — Müsaade hüyyurur musunuz, bu mektup kime veriliyor?

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Bu mektup Hâmit Beye veriliyor. Hâmit Bey bu mektubu ya bir

hata eseri olarak veya ligarazın Zekâî Beyin eline veriyor. Zekâî Beyin tabii bundan fevkalâde müteessir oluyor ki yerden göğe hakkı varılır istifa ediyor. Bunu Heyeti Vekilde tezekkür ediyoruz ve Zekâî Beyin mesaisini takdir ediyoruz ve kendisini tekrar reis ihtihap ederek kendisinden kabulunu rica ediyoruz. O zamana kadar da malumu âliniz komisyon teşekkül etmemiştir. Yalnız Zekâî Bey memur edilmişti. Ahiren komisyon teşekkül ediyor ve kendisine tayinini yazmakla beraber kendi kalemiyle onun gönlünü alacak sözler yazıyorum. Fakat Zekâî Bey tekrar istifa ediyor ve diyor ki Heyeti Vekilenin hakkında gösterdiği şeye şöyle böyle şey ederim. Fakat bir defa bu nuamele vaki olmuştur diyor. Raportun hana karşı bir tarziyesiyle bunun önü alınabilirdi ve ben yine bizim Gümrük komisyonuna devanı edebilirdim. Fakat zati maslahat Hükümetimizin bu günlerde Fransızlarla olan münasebatı itibariyle ben başka bir zatin burada çalışmasını evlâ görüyorum, diyor.

TEVFİK RÜSTÜ BEY (Mençesi) — Çok tezimiz hareket etmiştir.

YUSUF KEMAL BEY (Devamlı) — Evet çok tezimiz hareket etmiştir. Ben kendi hesabıma Zekâî Bey'e karşı pek çok... Onun için Zekâî Bey'e karşı Hüseyin Avni Bey biraderimizin sorduğu sual itibariyle vukubulan muamele budur. Raportun bu sözünce bir hakaret manası vererek, hatibeyi kulibe yapıp bir protesto istemek zannediyorum istememekten daha evlâdır.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Böyle olduğu için ben de muvafık görüyorum.

YUSUF KEMAL BEY (Devamlı) — Cereyzen eden hadisat budur ve tekrar ediyorum. Gıyabında söylüyorum Zekâî Beyin hareketi gayet merdane ve bilhassa vazifesi itibariyle gayret müddekkikane bir harekettir.

Geçelim ikinci suali, dediler ki Muhtar Bey bir şey yazmış, bundan sonra Batum tarihiyle gidceklere ve ezcümle Mehus arkadaşlara diplomatik pasaport vermeyeceğiz diye yazmış. Zannederim tezkere Makamı Riyasettedir, istemiş diye yazdım Meclisi Âliniz de bunun muktezasını bize bildirdi dedi. Meclisi Âli verebilecektir der bize Hariciye Vekil ver der, ben de veririm. Bitti başka bir mesele yoktur. Yalnız Makamı Riyaset öyle tensip etmiş ise Makamı Riyasetin bileceği iştir, tabii. Sonra innaalleessif bazı Mehus arkadaşlarımızdan bazılarının ellerine vermiş olduğu pasaportların su istimaline uğradığını öğrendim. Bilmeyorum, benimkilerden mi, yoksa başkaları mı?

Tahkik ediyorum. Kuryelerimizden ticaret edenlerden yakalananları öğrendik. Onun için (Pasaport diplomatik)in önünü aldık. O suretle yazmaya mecbur olduk ve elbette ve elbette Hariciyeden giden bir memura (Pasaport diplomatik) vererek usulün haricinde ben ona verdim. Çünkü Meclisi Âlinizin kararıyla her isteyene (Pasaport diplomatik) evlesiyyetle verimini ikinci cevabını da bu.

Gelelim üçüncü cevaba. İki ehemmiyellisi de budur. Arkadaşlar, evvelâ bu mesele Hükümetten evvel Hariciye Vekilinden evvel Meclisi Âlinize aittir ve bendenize sual tevaccuh etmez. Çünkü ben Hariciye Vekili burada bir maksadı malîsus ile yani bana söyletmek için veya malumat almak için suallere maruz kalıyorum.

BİR MERLUS BEY — Bu sual sizden değildir.

YUSUF KEMAL BEY (Devamlı) — Geçen gün malumu âliniz Fahirne Mehusu muhteremü Faik Beyefendi Nihat Reşat Bey hakkında bir sual sordu. cevap veremeyeceğime mecbur idi. Fakat hana sorarsanız ben cevap vermek isteniyordum. Çünkü ısrar ettiniz, evet. Nihat Reşat Beyin mevkiini pek müşkül hale koyduracak sözler söylediniz. Söylemek istemezdim, fakat söylediniz. Söyle dediniz. Onun için benim bileceğimi Misakı Millidir. Arkadaşlar ben bir çaresini bulur da Heyeti Vekilenin muvafakıyyetle sulh için bir çare tesviye bulursam, açık söylüyorum, o tabii size gelecek, fakat ben pek mühim bir meseleyi mevzu bahis etmiş oldukları için ve bütün istikbali nazarı dikkate alarak mesuliyetten teberrî etmek arzusuyla şunu arz ediyorum ki bu pek ağır meseledir, pek ehemmiyetli meseledir ve bir sulhte azami ne yapacağız? Asgari ne yapacağız? Rica ederim. Bu hiç kimseden ademi ehemmiyeti istilzamı etmez ve yüz kişinin içinde konuşulmaz, âdet değildir. Binaenaleyh Hariciye Vekili tenaneten enrinize amededir. Hariciye Vekili sizin çizdiğiniz yolda gidecektir. Hariciye Vekili şimdiye kadar verdiğiniz programı çizilmiş müayyen yol Misakı Millidir, ahvâlî nazarı itibara alırsınız, her şeyi şey edersiniz. Misakı Milliye tetkik edip etmemiği nazarı itibara alırsınız, ona göre kararınızı verirsiniz, bana dersiniz ki; Hariciye Vekiline, Hariciye Vekili şu yolda gideceksiniz, ben öyle gideceğim. Milletın menafiline ufak bir çare bulupta mesuliyeti üzerine alarak bir şey yapabiliyorsa onu da bize getiririm, çare budur. Fakat tekrar tekrar arz ediyorum ihtisasa müteallik mesalde Hariciye Vekâleti dedikleri gibi hakikaten vesait malik değildir. Sonra arkadaşlar yine zannın oluyor, diyoruz ki; sonra diyor sunuz ki; siz vekiller hayır işinize geldiği vakitte

Meclisin sıfatı icraiyesi vardır. İşinize gelmediği zaman da her istediğiniz şeyi yapıyorsunuz, diyorsunuz. İki tarafta zannederim ki haklıdır. Fakat yalnız şurası sabittir ki burada öyle karşınızda kabine var. Durada bir Meclisi teşrii var. Meclisi teşrii Kabineye hiç karışmaz. Kahine; Meclisi teşriye karşı yalnız kanun hususlarında müraaat eder. Bir Heyeti Vekile yoktur. Onun için ihtisastarı olanlardan Hariciye Vekâletine bu bapta muavenet etmek isteyenler varsa Hariciye Vekâleti maaletmenününine, kemali minnetle bunu kabul eder. Maliye mesailinde, iktisat mesailinde vesair, vesair umumî meselede. Çünkü bunlar hakikaten noksandır. Hüseyin Avni Beyin dedikleri gibi Hariciye Vekâleti vazifesi olduğu için az çok bir şey yaptı. Tedebbire söylenecek sözleri hazırladı. Fakat bunlar kendi ihtisastarı dairesinde müteakim olduğu mertebeye hazırlanmıştır. Onun için su liman gayle olacaktır, bu liman böyle olacaktır, bu hususta Hariciye Vekâletinin ihtisastarı yoktur. Binaenaleyh iki kelimeye ile cevap veriyorum. Hariciye Vekâleti Meclisi Âlminin bu hususta temaniyle emrine mahdudur. Yalnız Hariciye Vekâleti şu noktada Meclisi Âlminin nazarı dikkatinizi celp eder ki şerhata sulhiyemizin azami asgarisi münasip veçhile görülmeli ve münasip veçhile tayin edilmeli. (Doğru sesleri.)

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Efendim, ben deniz her nevi azami ve asgarî mesaildeki beyanatı dinliyorsunuz gayet doğrudur. Bazı hükümetten istediğimiz Hükümetin bu mühim müzakerata gireceği zaman istihaz edeceği hatta hareket hâlinde istihaz ettiği bağlam malumatı hazır olup olmadıdır. Biz zannediyoruz ki hazır değildir, bunu Mecliste müzakere edemez. Fakat bunlara ihtisastarı şüpheleri lâzımdır. Bu lüzume her vekâlet temaniyle müteakim ve fakat bu hususta maliye için yazdık ki burada temaniyle aciziz müstesna. Çünkü bu bir ihtisastarı ve hukuk meselesidir, bunda aciziz. Hükümetten istediğimiz bizim nereye gideceğimizi bilmiyoruz, nereye doğru gütürüleceğimizi bilmiyoruz. Bu hususta lâzım olan doğru olan doğruya kendisinin ve ikinci derecede Meclisi Âlminin mesuliyetine taalluk eden bu istihzaratı yapışın. Yani müteahhasıslar celbetsin ve çalışsın aradığımız meseleyi kendisinde bulalın. Bu noktada Vekâleti Âliyelerini sulh meselesinde, sulh noktası nazarından alâkadar olduğu nazarı dikkatinizi celbediyorum.

YUSUF KEMAL BEY (Devanla) — Hariciye Vekâleti bundan çok evvel zannederim künunusunu içinde bir istihzaratı sulhiye komisyonu yaptı. Her dâreden birer arkadaş geldi, görüldü her arkadaşına ba-

zı sualler tertip edildi. Onların bazısına cevap aldık, bazısına almadık.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Hali işte. Sekiz aydır size cevap verilmemiştir.

YUSUF KEMAL BEY (Devanla) — Bazı arz edecek olan şeyler vardır, sonra arz edeceğim.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Sekiz aydır cevap verilmemiş vekâletler var.

REİS — Efendim, çok rica edenim müzakereyi bitiriniz.

İSMAIL ŞÜKRÜ EFENDİ (Karaman) — Efendim, Suriye gümüşük mukavelâti meselesi hakkında alın olduğu vekâletün beyanatını dinledik. Bunda meclisi heyeti muahhasıslara yani komisyonlara bir talimat imdadı, bunun bazı arkadaşlarımız encümenlere tevdi ve teklifini münasip gördüler. Bendeniz bundan sonra derece tevakküf ediyorum ve meseleyi şu suretle görüyorum. Bendeniz buna müteakim mesaili arz ettiğim gibi reşberce düşünüyünüm. Bu meselede bir reşber çarşıya satış için gönderdiği bir zabıta ve hayvanını gönderdiğinde diyor ki oğlum şu hayvanı sat, kaçta satayım? Bin beş yüz kuruşa sat. Almazlarsa nihayet bin kuruşa veriver, diyor. Efendim eğer müğteri bin kuruşa kadar demesini duyarsa bin kuruştan fazla bir para çıkmaz. Şu halde bu reşberle evlâdın arasında esrar olarak kalmadık. Bu mesele tabii ve tevdii, encümenlerde müzakereyi vesaire dolayısıyla eğer bizim gümüşük mukavelâti yapıcağımızı karşınzdaki bir heyet duyarsa her halde bizim siyasetimiz müteakim olur, ve bunun gibi mesail hakkında Meclis herayı malumat tedâkiki emeli, çünkü ikinci bir mesele dâire bu mukavele akdedildikten sonra Meclise gelecektir. O vakit hükmü katımsı verir, O vakit teklif eder. Bunun için evvel emrinle bu meselemin kapatılmasını teklif ediyorum ve nazrana müzakereyine gâhilmesini rica ediyorum.

HASAN FEHİM BEY (Maliye Vekâli) (Gümüşhane) — Efendim Heyeti Celbenize arz edilen talimâtununda evvelâ gümüşük tarife usulünün tatbiki ve devamı meniyetinin temini ve muddeli mukavelenin beş seneyi tecavüz etmemesi, nevalihî müteakiminde mahsulâtı arzıye ve movaddi hayvanıyerin hâlif etir resme tabii olması, Suriye tezgâhlarında el dokunması olan kumaşların nevi ve cinsi tasrihi edilmek suretiyle yüzde elliden fazla ipeklilik olan eşyaların memnuniyetinin refi ile azami resme tabii tutulması ve bu şerhata şimendifer mesaili, hudut mesaili ile birlikte hal ve intaç edilmesine dair olan bir talimâtın ibaretidir. Tevlik Rüşdî Bey arkadaşımız siyaseti iktisadi-

yamızın hususî malum olmaduğundan Heyet-i Vekile hangi istikamete doğru gittiğini bilmediğinden şimdiye kadar vechenin tayin edilmediğinden uzun uzadıya gükâyederde buhundu, siyaseti ikisadîye ve müdîrîymizin ne olduğunu sual ettiler. Bendeniz cevaben diyorum ki vech'e tayini doğrudan doğruya Meclisi Âliye ait vazâfi esasyedendir. İktisat Encümeni şimdiye kadar vecheyi tayin edip Meclisi Âlinin tasvibine arz etmediği kî, Bendenizin bir ay zarfında Maliy Vekâletinde gümrük meselesi hakkındaki Hükûmetin siyasetini tespit edip Heyet-i Celîlenize arz olan kusurî ihzârî bir şekilde olsun zannediyorum ki bir vakit ve zaman daha bulamadım. Şahsî kanaatımı sual ediyorlarsa bendeniz bilâ tereddüt diyorum ki ben himaye taraftarıyım. Fakat bu benim şahsî kanaatımdır. Meclisi Âli tayin edeceği vecheyi ya himaye esasını kabul edecek veyahut Tervik Rüşû Beyfendinin tababette olduğugibi ikisatîki ihtisâsîni vukufî tamları kûbanıyla serbestli mübâzele esasını belli kabul edebilir. Fakat bu Meclisi Âli vecheyi tayin edecektir. Adana idâfînamesi Meclisi Âlinin tasvip ve kabulüne iktiran edeli zannedirim. Âli ay geçmiştir. Gümrük mukavelesinin akdi o zamanki idâfîname ikisatîndandır. Bu güne kadar İktisat Encümeninde buhassa Tervik Rüşû Beyfendi ki 1337 senesinde o encümenin reisi bulunuyorlardı ve o sene de yine daha ziyade âlakadar bir encümende de bulunuyorlar vecheyi lütfan tespit ettirip Heyet-i Celîleye sevkettirmiş olsalar da ba naft ve daha esaslı cide etmiş olurduk. Zekâi Reyin eshabı istifası hakkındaki izahatı Hürriyete Veil Beyfendi izah buyurdular. Bendeniz Zekâi Beyfendinin fevkalâde hizmet ettiğini hatta Osmaniyeden ilerî şemendifer işlemediği halde o uzun yolu karadan gitmek suretiyle ve hâtin hududu doluşarak ve ehali mahaliyye ile temas ederek bir çok yorgunluklar ve nezahime kattanarak bir çok teslikatta bulunduğunu da arz ettim. Bu defa istifasından sarfî nazar ettirmek için Adana seyahatında kendisinden bir çok ricalarda bulundum. Hâmit Reyin hatası neticesi artık bu mektubu tam bir resmî de telâkki etmiyebiliydik. Çünkü bu ikinci konsolosun Vahiye hitaben yazdığı bir mektuptan iharetti.

TAHSİN BEY (Aydın) — Ne diyordu efendim?

HASAN FETİMİ BEY (Devanla) — Yusuf Kemal Bey izah ettiler. General Pelle şofinde bir tayin edildi, o sübey, hâiz bir Generalin tayini hakkında ikinci Konsolosun Zekâi Bey'e ait bir mektubu idi. Bundan Zekâi Beyfendiyi haberdar etmek lâzım gelmez iken Hâmit Reyin hatası neticesi bîhâdî bunu Zekâi Bey görüpte istifasında ısrar etmesi pek

tabii idi. Şerefini ve izzeti nefsini vaktaye için yapması zarurî idi. Muhallin Paşanın tayini de arz ettim ki zaten orada hudut meselesi ve sair meseleli görüşmek için Beyrutta bulunan Muhallin Paşanın hususîta üzere rino tayini zaruret kesbetliğini Heyet-i Vekile benliğiniz burada bulunmadığını zaman tasvip ettiler. Bendenize Adana'da tebliğ ettiler. Esasen Muhallin Paşanın tayini Zekâi Beyfendinin istifasında ısrar etmesinde ve ikinci defa istifasını tekrar etmesinden sonra müteaddid bir meseledir. Bîdaiyeten hiç varlığına dair bir mesele değildir.

Suñ meselesine ait vesâik ihzârî. Zannediyorum ki bendenizden evvel vakit olan Husin Bey zamanında İstanbul'a müsteşar olan Zekâi Bey gönderilecek İstanbul'dan bir çok vesâik celsedilmişti. Bunlar temamen ve ihtiyacatımızı kâfidir deniyordum. Fakat her halde daha esaslı bir surette İstanbul'dan bir takım vesâik cemederek bunları tertip tasnif edip Hürriyete Vekâletine vermek zarurîdir. Fakat düşününüz ki İstanbul'dan kayıtlı almak, bilhassa maliyyeyi en ziyade âlakadar edecek mesele Düyunu Umumiyye meselesidir. Bu gün Düyunu Umumiyye Dövelî mütevellînin tayinler vekîlinin tahtı idaresindedir. Bunlar öyle bir daireden suhuletle evrakı alıp istifade etmek gibi basit meseleler değildir. Bunlar zaman ve mesele meselesidir. Mamefih inihim bir mikrarda vesâik cide edilmiştir. Düyunu Umumiyye meselesi ki en ziyade maliyyeye âlakadar olan Düyunu Umumiyye meselesi zaten oldukça açık meseledir ve icad edecek vesâik için de lâzım gelen teşebbüsât devam etmektedir. Suñ ciddiyette mevzubahis olduğu sırada meseleli maliyyeyi de yakından âlakadar edecek Düyunu Umumiyye işlerinin inihayetullah hüzar edilmiş göröcekleriniz bunu Talimatnamenin Meclisi Âlice kabul ve edimini kâbilî mevkîsinin şimdilik müvâzereci bulunduğunuzca nabomovsindir. Çünkü pazarlıkta nazarı dikâkate alacağınız esaslar bunlardır. Belki bundan fazla menfaat koparılar. Venken talimatın bir hususu umumiyyeyi arz ediyorsunuz veyahut maliyyeyi ikbalinden tevkîli buyurursunuz bu Meclisi Âliye de tasviftendir. Fakat her halde zaman, vakit kadmanmıştır. Çünkü diim Heyet-i Vekileden çıkan bu meseleyi şimdiki dört saat geçmüksizin Meclisi Âliye arzoldu. Zannedilir bundan fazla da suhulet ve sünat olmazdı. Bu güne kadar ne için teahhur etti diyebilirsiniz. Bu güne kadar henüz evvel surette ne Suriyeden ne de evam taraftan komisyon halinde, Heyet halinde tayin edilmiş şahsî vâkîfî heyetler mevzuat değildir. Zekâi Beyfendii diğer bir nüsuvar yanına alarak idâkâta bulunmakta valûnî gâşrî ve Suriye heyeti

do henüz yakın bir zamanda tahakkük etmiştir. Buna enaleyh arz ettiğim talimatı tasvip buyurarak bunu şimdilik telgrafla kendilerine vakti geldiğini ve onlardan bu esas hakkında alacağımız malumat dairesinde, ufak tofuk tadilat ihtiza ettiği takdirde Heyet-i Celilenizi haberdar edeceğimizi ve ilmince mükâvelenmenizi Heyet-i Celilenizin usul ve Nizamnamesi dahilinin tarifine muvafık olmak üzere, teklif ve tasdikınıza arz edileceği pek tabiidir. Onun için tasvip buyurunuz, bu talimatınla şimdiden telgrafla heyete bildirelim. Müzakeraya başlasın. Diğer taraftan İktisat Encümeni nazarı dikkatten kapmış daha başka esaslar varsa bunları da lütfen teklif ve tasvip buyurunuz ve Meclise arz etmiş vesafet Matiyeye Vekâletine bildirin. Onları da bilâhare tebliğ ederiz; ve arz ettiğim gibi müteakibi de Heyet-i Celilenizin tasdikına arz ederiz. Binaleyh eğer bu talimatın nioyi o encümene göndermek için vakti olsandı elbette ben de evvelâ ncuмене götürürdüm, encümonde de teklif edilirdi. Orada da hasbihal ederdim. Encümenin fikrini alırdım. Onları sonra Meclise getirirdim. Fakat Heyet-i Vekâletten 24 saat evvel aldım ve aradan beş saat geçmeden Heyet-i Celilenize arz etmek mecburiyeti karşısında kaldım.

İSMAIL SUUHI BEY (Bardır) — Arkadaşlar, herşeyi meclisin yalnız bir emriyle mevzuatlaştırmak istiyorum. O da Zekâî Beyin çekilmesi ve yerine Muhittin Paşanın tayin edilmesi meselesidir. Kararlarında müzakereye giriştiğimiz devletin adamları bizim orada bulunan müfahazamızın yerine bir başkasının tayin edilmesi hükmünü ihlasla düşünmüşlerdir. Biz General (Paşa) isminde rütbesi büyük bir Generali müfahaza tayin etmek Binaleyh şundan da o mukarında o rütbede bilâfi gelsin.

Bunu gerek Hariciye Vekili ve gerek Matiyeye Vekili Boylensitler söylediler. Her neyse Zekâî Bey de bu meseleye muvafık olmuş. Zaten evvelce bilifa etmişken istifasında telkar ısrar oylamış.

Zekâî Beyin yerine tayin edilen Muhittin Paşanın riyaset ve adımı birkatı meselesi Barakof benzerdir, ve mühlüm olan bir net sudun. Büyük Millet Meclisi Azasından birisi bir heyet-i müfahaza riyasetinden çekiliyor ve onun yerine diğer bir zat geliyor. O zat asker olsun, sivil olsun, benim teklifime nazaran Türkiye'de Büyük Millet Meclisi azasından daha ziyade büyük mevkiî hâiz kimse yoktur. Binaleyh bizim yolu müzakereye başladığımız bir sırada zarı nederim ki? Müzakereye giriştiğimiz Devletin adamları ile aynı müsavi şart altında bulunmuyoruz. Çünkü

kü ekiden beri memlekette kapitülasyonlar جاری olduğu sıralarda Devletler ve buharra Düvelî muavazama; bizim müfahazalarımız hakkında ve sair hâllinde atınavı aha imabü nüfuz ederler ve istediklerine getirirlerdi. Bugün bunlar şüphesiz olamaz. Lâkin onlar kendi fikirlerini ihlas etkiyen sonra biz oraya yere Büyük Millet Meclisi azasından birinin riyaseti altında elhabî ihtirastan müstakkep bir heyet gönderse dikk bu gün bendemizin arz etmek istediğim zararı harici levellüt etmezdi. Bu gün bir zararı harici vardır. Büyük Millet Meclisi azasından birisi kaatmış - velve o adam İhtisasin istifa etmiş olsun - onun yerine mevkiî istinâisi mevkiî resmisi o kadar büyük olma yan bir zat geçirilmiştir. İhtisas meselesini ayrıca bir tarafa bırakalım. Onu mevzuatlaştırmak istemiyorum bu nokta da zannederim ki Heyet-i Vekile yanlış bir yola gitmiştir. Bugün bir zararı harici vardır. Karşısında müzakereye giriştiğimiz adamlar diyeceler ki istediğimizi yaptırдық. Büyük Millet Meclisi Azasından birisi kaatın. O Generalin karşısında o General derecesinde diğer bir General geldi. Kendilerinin de bir zabarı batıl husulüne meydan verdiğimiz.

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) — Söz isterim, bu noktaya cevap vereceğim. Arkadaşlar mademki istiyorsunuz. Ben mesuliyetle hiç bir kısmını denizde etmemek istiyorum. Her türlü mesaili Heyet-i Celilenize arz ediyorum. Rica ederim, zararı harici yoktur. Zararı harici vardır diyorlar. Bir zararı hariciyi defetmek maksadıylardır ki Muhittin Paşa oraya tayin edilmiştir. Bu kayıdano hepisi müteberr olmak üzere arz ediyorum. Bir zararı harici defetilmek maksadıylardır ki Muhittin Paşa mecburen tayin edilmiştir. Müfahazaları pek doğrudur. Büyük Millet Meclisi azasından birinin yerine Büyük Millet Meclisi azasından bir diğeri tayin olmalıdır. Doğrudur. Fakat bu olmamakla bir zararı harici davet edilincimıştır. Dedikleri gibi olsa idi belki daha iyi idi. Fakat arkadaşlar ayın on sekizinde Pankarı halkı bizim mesele ile görüşmek üzere Londra'ya geliyor. İstanbul'dan Beyrut'tan vesairedeo gümrük komisyonları bir an evvel teşekkül edip işe başlamadıkça filân, filân adamlar ismini bahsetmek stemiyorum. Onun için bunlar olabiliyor. Arkadaşlar eğer siz bu müfahazayı hariciyi bu idare cihetlerini deriş etmeyiz, bunu deriş etmemek bir hatadır dersiniz o başka mesele. (Hayir sadakan)

MUSTAFA SABRI EFENDİ (Sürt) — Şu halde zararı hariciyi bidayetce yapmış olduğumuz anlaşılıyor.

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Devamla) — Sualinizden bir şey anlaşılmamıştır ki efendim.

MUSTAFA SABRİ EFENDİ (Devamla) — Eğer mesele Zekâî meselesi ise bîdaiyetin zararı harici yapılmış anlaşılıyor. Zekâî Beyin umuru hariciyeti idare edemediğinden midir?

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) — Hayır, Zekâî Bey kendisi çekiliyor. Geri çekiliyor. Zekâî Beye tekrar tekrar arz ettim. İkinci defa olarak rica edildiği halde istifa etti. Yalnız burada arkadaşlarımızdan birisi diyor ki neye yerine Büyük Millet Meclisi azasından birisi Reis intihap edilmedi diyor. Evet ben de esas itibarıyla diyorun ki öyle olsa idi daha iyi olurdu.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menşeye) — Bir Meclis huzuru itidaina bir hakikatı tekrar arz etmek ve zaten malumu olan bir hatırayı tekrar yenilemek isterim. Vakıa itiraf ediyorum ki sanâtin doktorluk olmak itibarıyla iktisadîyat ile de merak dolayısıyla uğraştım. Hiç bir vakit onun makamını işgal eden zevat kadar bilmek iddiasına girecek cüretkârlardan değilim. Ancak hatıranıza getirmek istiyorum ki geçen sene Muvazeneî Umumiye Mâiyehâsı Meclâî Âlî-nuze tevdi edilirken Muvazeneî Maliye Encümeni lütfen bir eseri tevaccuh olmak üzere mazbata muharrıflığı bendenize vermişlerdi. O vakit bu hususta yardığınız, mazbatada şunu yazmıştık. «Sırası gelmişken rüsumat siyasetimiz hakkındaki kanaatimizi de bir iki cümlede hülsâ etmek istiyoruz. Gümrükler evvelâ bütçemizin mühim bir adedini teşkil eden esaslı vergilerimizden biridir. Sattığın mahsulâtı dahilyemizi himaye vasıtasıdır. Binnaenaleyh; esası mevcut olmayan masnuat için dahilde hayat fiyatının imkân dahilinde ucuz olması da başlıca endişemiz olduğundan bu gibi mevat hususunda gümrük rüsumu muhtaç oluğumuz vergiden fazla bir şey olmamalıdır ve aynı zamanda memleketi israfından kurtarmak istediğimiz mevat için de kapı kilidi hizmetini ifa eder. Bilâkis ithalini teşkil edeceğimiz makine vesaire için rüsumdan da vaz geçecek kadar serbesti taraftarız. Mesaili ticariye ve münasebati beynelmilele taalluk eden bu rüsumun tayini mükta-rında zaman zaman tadil ve taslûhi mümkün bir tarife usulûbun idamesi ve münasebatınız olan devletlerle ve bilhassa muhadele itibarıyla pek sıkı alakadar olacağımız hükümetlerle ayrı, ayrı mukavelâtı ticariye akdi, lüzumuna kail bulunuyoruz. Hülsâ; gümrük rüsumunun muhtaç olduğumuz bir vergi ol-

duğumu bir an nazardan dur tutmayarak ne serbestii mübadelesi nazariyatını, ne de himayeci esasın bir şekli karjide kabulüne taraftar olmayıp iktisadî millî ve maslahatin icabına göre (Opportunisi) hareketi kendimiz için daha mevafık buluyoruz. Bu gümrük siyaseti iki üç cümlede - tabii gümrük siyaseti ile uğraşan arkadaşlar bilirler ki - hududu esasıye çizmiştir. Binnaenaleyh burada yapacağımız tarifeler aynı mevzu bahis olacaktır. Binnaenaleyh Encümenin Meclîse takdim ettiği daha mutekaddem fikralar karara kıran, ettiği halde ve müzakeresi gelemediğinden dolayı kesbi katıyot etmenistir. Yoksa kali bir vec-heyi Hükûmete çizmiş olacaktık. O halde bir ayrı mukavele ticariye taraftarız ve dünya masnuatının mevcut olup olmadığını nazarı itibare olarak tarifeyi tarifini edeceğiz. O tarifede asgari ve azami gayeleri ona göre çizeceğiz ve orada yaptığımız fedakârlık mukabil, mukabil fedakârlık içindir ve hiç bir vakit bütün esyada himayeci deyip kendimizi gümrük rüsumu içinde hapsedecek değiliz. Yanlış kanaatlarla bizde mevcut olmayan esyaya beyhude gümrükler koyarak halkı gümrük vergisi vasıtasıyla soyacaklardan değiliz. Nitekim; üç gün evvel Hariciye Encümenine havale edilen seyrü sefaîni meselesinde Encümen bu noktâ nazarı, nazarı dikkate almış, küçüklü, Kabotajın ancak devletlerin kendi hak-ki olduğunu ve kimseye verilemeyeceğini, fakat onu cenahi sefinelerine vermeye mecbur olduğumuz müddetçe rüsumu bizim sefaîne tatbik ettiğimizele fazla koymuyarak, ihracatımızı beyhude pahalandırmamak esasını kabul etmiştir ve isabet etmiştir ve onunla demek isteniyor ki bu esas itibarıyla ancak bir vergi esasını kabul etmişizdir. Binnaenaleyh bu mukavele-nin akdi ve onun maddelerinin tayini ve tespiti meselesidir. Bu o kadar önce bir ihtisas meselesidir ki vâhî tayin ettikten sonra bile dahi gayet müteyakkız olmak lâzımı gelir. O kadar müteyakkız olmak lâzımı gelir ki Fransa ve Almanya arasında muhadele sulhiye âkdedilirken - ki Frankfurt Muahedesi zahir ediyoruz, Fransız muahelâsinin orada söyliyeceği cümlelerin ahiye tesir edeceği manaya vakif olunuyarak Alman muahelâsinin karşı aen ziyade mazharı müsaade» cümlesini teklif etmesi o memleketin otuz sene kıvrım, kıvrım kıvrandırmıştır. Binnaenaleyh, iddia ediyoruz ki bu gibi hususata vecih Meclîse taayyün ettikten sonra bile bu memleket mevcut ulmanın azamisini kullanmaya mecburdur. Çünkü onu sade biz değil, bizden sonra gelecek nesil çekecektir. Memleketin sahip olduğu malumatın ve memleketin nesli alisini ve çocuklarını mahrum et-

meğe hakkımız yoktur ve iddia ediyorum ki Muhi-
tin Paşa bu akdedilecek ilk mukavelenin mütehasarı
değildir. Hatta bizim kaslar ve hatta bu söz kadar
murakısları değildir. Binacnaleyh efendiler, ben bu ke-
limayı mahsus açını. Çünkü orta yerde bazı lâfız
cöreyan ediyor. Bizde daima bir kade vardır. Bir
Vekile tariz ettiniz mi, efendim, Vekâle istiyor. Bir
meseleyi tenkit ettiniz mi? Kendi gitmek istiyor. Bu
meselede kendini güçlük istemediğini gibi gitmek is-
tediğine dair hiç bir kimseye söylemiş isem gelin,
söylesin. Fakat, eğer bir yere gitmek insanın elinden
bir hizmet geliyorsa o vazifeyi bu menleketle ifa et-
mek için istemek hakkıdır. Hatta Vekil olmak iste-
mek hakkıdır. Şayet o hizmet etmeyi kendisinde gö-
rürse... Ve eğer bu ayıp bir şey olsaydı, o vakit ar-
kalarındanıza nasıl reva gördük bu makama oturu-
luk. (Bravo sesleri) Rica ederim, bununla oynama-
yalım.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Yağlı ho-
yalı fuğası kırılmıştır.

TEVFIK RÜŞİÜ BEY (Devanla) — Bina-
cnaleyh Hariciye Vekili Beyefendi bize burada çok gü-
zel soyledi ve her vakit bu gibi insafli mütalaaları-
nın meftunuyum. Dedi ki, keşke Büyük Millet Mec-
lisi azasından birisi gise idi daha iyi olurdu. Yani
bununla bize ispat etmiş oldu ki Muhiitin Paşanın
tayininde bir maksadı mahsusu harici yoktur. Bir
eseri teadiftür. Şu takdirde iddia ediyoruz. Bu
menleketle ilk akdedeceğimiz mukaveleyi menleket-
in daha nefine yapabilecek pek çok vasatı iktidarlar
vardır. Ondan daha pek çok nefi olacaktır ve bunda
ısrar etmek hakkımızdır.

TAHSİN BEY (Aydın) — Efendiler: malumu
âlinizdir ki Zekâi Bey aylardan beri kendine mah-
sus zekâi ile ve asabiyeti ile bunun telihbatına ve
mahallinde tetkikat ve tahkikatına hasrı nefsetmiştir.
Şimdi Fransız konsolusunun o mektubu ile yapmak
istediği roluki tam müzakerata haslanacağı bir sır-
da bizi böyle mühim bir zattan ve mühim bir vasat-
dan mahrum etmek gayesinden başka bir şey de-
ğildir. Hal böyle olduğuna göre bendenizce . ki bittabi
öyledir. Vekil Beyefendinin de buyurdıkları gibi
Zekâi Beyin istifası Konsolusun bu mektubunu bir
izzetli nefis meselesinden levellüt etmiş ise çünkü mu-
kabilimizde bulunan bir Devletin tam müzakerata
başlanılacağı sırada bu iş hakkında aylardan beri
temas eden bir adanla bizi müzakereden mahrum
olmak için yaptığı bir manevra ile her halde onun
şerefine ve izzetli nefisine taalluk etmemek lâzım ge-

lir. Fakat eğer bununla beraber Zekâi Bey yine bu-
nu kabul etmemekte ısrar edecek olursa bendeniz
Tevfik Rüşü Bey biraderimizin mütalaasına istisrak
ederim. Her halde bu, bir askerin yapabileceği bir
iş değildir. Bu sırf iktisadî bir meselelerin müzakere
meselesidir. Binacnaleyh, bu heyelin riyasetine, bu
işe ehliyeti olan diğer bir arkadaşımızın intihabına
tarafızım.

RİS — Kifayeti müzakere hakkında bir takrir
vardır. Söz isteyen de kalmadı. Müzakereyi kifayec-
tini reyî âlinize arz ediyorum. Müzakereyi kâfi gö-
renler bütün ellerini kaldırsın. (Fikseriyeti azime ile
kâfi görülmüştür.)

Efendim müteaddit takrirler vardır, okunacak-
tır.

Riyaseti Celileye

Memleketin hayati siyasiye ve iktisadiyesiyle je-
diden alikadar olan şu meselelerin Hariciye ve İktisat
Encümenlerinde tetkik olunduktan sonra Meclise
tüzekkür olunmasını teklif cyclerim.

Antalya Mebusu
Mustafa

Riyaseti Celileye

Suriye ile aramızda yapılacak olan gümrük tari-
fesine ait olan celveldeki hayvanat isimlerinin Türk-
çe yazılmasını teklif cyclerim efendim. 15.6.1338

Kütahya Mebusu
Besim Atalay

Riyaseti Celileye

Hariciye Vekili Yusuf Koniâl Beyin beyanati ve-
hile bu meselelerin berayi malumat Meclise geldiğini
kabul ile ruzmaneye geçilmesini teklif cyclerim.

15 Haziran 1338

Karahisarşahip Mebusu
İsmail Şukru

Riyaseti Celileye

Suriye ile akdedilecek olan gümrük mukavelesi-
nin akdine dair olan ve Mecliste okunan talimatna-
meninin ait olduğu encümenlerde hafiyen tetkikin-
den ve Meclise tasvip edildikten sonra murabhas-
lara gönderilmesini teklif cyclerim. 15 Haziran 1338

Karahisarşahip Mebusu
Mehmet Şukru

Riyaseti Celileye

Maliye Vekâleti tarafından tevdi edilen talimat-
namenin sırf Devletin gümrük münasebeti ve bu
vakaya dair hitutu esasıyesi tetkik edilmek üzere
Muvazenei Maliye ve İktisat ve Kavanini Maliye En-
cümencilerine havaleünü ve müzakereye memur ed-

len heyetin işbu husus için muvafık olmadığına niçini şifâhen arz ettiğim hususat dairesinde yerülen cerûbî ve badma Vekil beyler rüfekarımızdan bu gibi kanun ve usulümüz mucibince Meclis ve Encümenlerin mütalâasını istilzam eden hususlarda bu dakikaya ihtimam olunmasının kendilerine beyan edilmesini teklif ederim.

Menteşe

Dr. Tevfik Rüştü

REİS — Efendim, takrirler okundu.

NEBİL EFENDİ (Karahisarısahip) — Takrirlerden ruşnameye geçilmesi hakkındaki takrir evvelâ reye kormalıdır.

REİS — Efendim, üç takrir aynı maaldedir. Sonra Tevfik Rüştü Beyin takririni diğer maaldedir.

NURİ BEY (Bolu) — Reis Bey Meclisi rusabî müzakereye iblağ ediniz ve ondan sonra reye koyunuz.

REİS — Şükrü Efendi Hocanın takririni reyinizde vazedeceğini (Karahisarısahip Mebusu İsmail Şükrü Efendinin takririni tekrar okundu)

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Müzakere ettikten sonra herayı malumat olamaz efendim. Teşkilatı Esasiye Kanunu mucibince okunan bir şey tasvip ve bir vechê vermek lâzım gelir.

REİS — Bu takrirı kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın, takrir ekseriyeti azime ile kabul edilmiştir.

Efendim, on dakika teneffüs edilmek üzere celseyi ta'ül ediyorum.

4,25 sonra

ÜÇÜNCÜ CELSE

Açılma Saati : 4,45

REİS : Reisi seni Hüseyin Rauf Beyefendi.

KÂTİP : Ârif Bey (Kayseri), Hakkı Bey (Van)

REİS — Efendim, celse küşat edildi. Hafî olarak devam ediyor.

2. — Moskova Sefaretinde cereyan eden hadisat hakkında teati ulunan mazbatalar.

REİS — Malumu âliniz, bugün sual ve suallere gelecek cevaplar ve istizahlara mahsusdur. Fakat bir istisnai cihet var idi. O da, Heyeti Vekile tarafından veya Heyeti Celileden bir aza tarafından müstacel, hafî bir şey teklif edilecek olursa Heyeti Âlinizin kararı vechile o mesele takdimen müzakere edilecekti. Şimdiye kadar tahiri suallere gelen tahiri cevapların adedi 39'a balıg oldu. Çün çepükçe de bu adet tenakki ediyor. Bundan evvel Heyeti Aliyenizin bu bapla istihaz buyurduğu bir karar vardır. Bu da, cevapların aynen Heyeti Aliyenize okunarak istima buyurulması merkezindedir. Ahvale nazaran bunun imkânsızlığı - zannediyorum - anlaşıldı. Celsenin hitamından evvel tekrar maruzatta hulunuyorum. Hariciye Vekili Beyefendi, bu gün için pek mühim olan bir meseleyi Heyeti Aliyenize hafiyen arz etmek istiyor. Bunu her şeye takdim etmek talebinde buluyor. Hariciye Vekilini istima buyurmayı kabul

edenler lütfen el kaldırsın. (Hariciye Vekili Beyefendi istima olunacaktır.)

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) — Arkadaşlar, bundan evvel bilmünasabe Moskova'da sefaretinize ve dolayısıyla Hükümetimize ait bir hadise müessise vukua geldiğini arz etmişim. O hadisenin te'evvün ettiği zamandan beri gerek dostumuz bulunan Rusya'dan Sefirimiz orada iken doğrudan doğruya, gerekse burada Rusya Sefiri vasıtasıyla bu hadise hakkında birtakım notalar teati edildi. Hadise hâmen halidolunmuştur. Hallolununcaya kadar, bir şekil alincaya kadar Mecâsi Âlinize arzını muvafık görmedim, arza lüzum görmedim, zaman gelmedi. Onun için Meclisi Âlinize şimdiki arz ediyorum. Sırf bu hadiseye müteallik dosyası hudud.

Binaenaleyh referuattan bahsetmiyeceğim. Tabii ayrıca sual vaki olursa, istizah huyurulursa onlara da arzı malumat ederim. Yalnız burada Sefire gönderdiğimiz, Sefir tarafından da bize gönderilen notalar, hadiseyi mümkün meritebe izah ettiği, tafsil ettiği için ve bu notalarda hâlde imkân verdiği için.

evvelâ bizim burada kendilerine verdiğimiz notayı, onun cevabını, bizim cevabımızı sıra ile okumak istiyoruz. Biraz uzunca olacak ise de, bütün hadiseyi arz etmiş olacağız. Burada ilk verdiğimiz nota, dört mayıs sabahı verilmiştir.

«Rus Sefaretine Moskova Sefiriniz Ali Fuat Paşa tarafından bildirilen berrahî âli vekayü size ihbar etmek mecburiyeti müessifesindiyim.

20 Nisan (Çekyanın) mücellah bir kütası Türkiye'nin Moskova Sefaretihanesine muhtak bir hizada tahribat icra etmiştir. Sefaret memurları hüviyetlerini müsbet vesikalarını ibraz ettikleri halde tehdit ve müayene edilmiş, apartman dahili kâmilân taharri olunmuş ve bulunan bir şifre meftahı ile bazı evrakı resmîye bir menihur çanta deruhâl vazolunarak Sefaret memurlarımızdan bir bey Çekâ dairesine görülmüştür. Sefiriniz Ali Fuat Paşa hukuku düvele münafi olan bu harekâta muvafak olur olmaz Hariciye Komiserliği Vekili Müsyyü Karahan'ın nezline birinci kâtibini göndererek çantanın açılmadan Sefarete jadesini talep etmiş ve işbu talebi reddolunduğu takdirde Moskova'yı terketmek mecburiyetinde kalacağını beyan etmiştir.

Sefirimize talebinin isaf edileceğine dair mevaitte bulunulduğu halde Hariciye Komiserliğinden Çekya giden bir memur çantayı nezarete bulunduran memurumuzu tehdit, tahkir, darp ve kapı dışarı edilerek çantanın gasp olunmasına müsaade etmiştir. Bu vekayi üzerine ve fimalhaat Moskova'da kalmıyacağını heyan eyleseniz olduğu halde Sefirinizin tarzkiye ve tazminat talebini havi notası cevapsız kalmış ve dört gün sonra Müsyyü Karahan müsrâinileyli Hariciye Komiserlik dairesine davet ederek meselenin sureti hususiyede hali arzusunun izhar etmiştir. Ali Fuat Paşa, Tabii bu davale iacet etmemiş ve 3 mayısa kadar kendisine tarzkiye verilmediği takdirde Moskova'yı terketmeğe karar vermiştir.

Rus memurları tarafından yapılan bu harekâtın düveli acnebiye münoissilleri hakkında her zaman memur bulunmuş ve muamelâti beynelmütelâye ile tecvütü etmiş olan hukuk ve ihtiyazata karşı bir tecavüzü sarıh teşkil etmekte olduğu zatı alilerince moşul değildir. Balhusus taharriyat icra edildikten sonra, Ali Fuat Paşanın talohi vehtile, şifre meftahı ile evrakı resmîyeyi muhtevî çantanın deruhâl sade edilmeyip bilakis Sefirinizin Moskova'yı terketmek hususundaki kararını bildirmiş olmasına rağmen, memurumuz tahkir ve darp edilmekle çantanın müadere edilmiş olması derece şunul ve ehemmiyeti nazarı âli-

lerinden dur kalmıyacak esbâbı müteddededen ma'duttur,

Hükümetim bu harekât üzerine Sefirini Moskova'da hırakmamağı muvafak görmüş ve kendisine talep ettiği tarzkiye verilmesini takdirde Paytabu terketmek hususundaki kararını tasvip etmiş olduğunu tebliğ eylemiştir. Hükümetim kezaik marüzük harekâtın faili olan bilumum memurların müessir ve ibret âruz bir suretle tecvüsünü talep etmekte musıdır. Derbal tahvir edilmediği takdirde Rusya'nın Türkiye'ye karşı dostluk siyasetine nihayet vermek tasavvurunda olduğunu istidlale bizzanure mahal verecek olan bu vahim hadiseden dolayı size Hükümetimin kau protes-tosunu ıblâğ ederek Rus Hükümetinin bu mesele hakkındaki cevabını Hükümetimin sabırsızlıda umuzar çıktığını ilâve etmekle kebu şref eyletim. İhtiramat...»

Çekâ denek, fevkalâde idare, siyasiye demektir. Her nevi âli emniyeti umumiyeden ibaretür. Bu nota, dâhâ Fuat Paşa Hazretleri buraya gelmeden ve fazla malumat alınmadan veriliyor. Yani pek az malumat alındığı bir sırada yazılıyor. Rus Sefiri, bu notaya 23 Mayıs'ta cevap verdi. Şimdi o cevabı okuyoruz, efendim.

«Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beye.

3) Mayıs tarihli notanızı aldım. Mezkûr notada beyan olunan haberlerle bende mevcut olan haberler arasındaki karî adensi tebabuku kayit ve zikretmek mecburiyetindeyim. Moskova ile pek hafif bir imtibat mevcut olduğundan Sefir Ali Fuat Paşa ile orada cereyan eden hadise hakkında bir fikir bâsil edebilmeğe için yedimizde mevcut malzeme katıyen gayri kâfidir. Bu hal ise benim için olduğu gibi sizin için de hadiseyi künlü itihazıyla tekkike manıdır. Mesele ancak arılan bir kaç zaman geçükten sonra mevzubahis olabilir. Her halde, her ne vaki olmuş olursa olsun Ali Fuat Paşa ile olan hadisenin tamamıyla şahsi ve hususî bir mesele olduğunda ve Rus Federatif Sosyalist Şuralar Sovyetler Cumhuriyetinin müstakıl Anadolu Türkiye'si arasında uzun zamandan beri mevcut olan samimi ve muhadenekdâr dostluğa hiç bir suretle icrayı tesir edecek nahiyette olmadığından en küçük bir şüphe bile yoktur.

Hükümetimden aliliğim talimata binâen yukarıda beyan olunan hadisenin hiç bir suretle münasebatı dostanentli duçarı za'f edemeyeceğini ve edememesi lüzum geleceğini sureli katıyode heyan eder ve dostluğumuzun mütesarut ve lâyetegayyer olduğunu ve

Moskova muahedanesine ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Misakı millisine esas teşkil eden prensiplere sadık olduğumuzu hükümetim namına resmen teyit eylerim.

Dostluğumuz o kadar kuvvetli avamü istinat etmektedir ki Sovyet Rusya'nın Büyük Millet Meclisi Türkiye'sine karşı dostane siyasetine nihayet vermek niyetinde olduğu farz bile edilemez. Bahusus ki bugün Ceneve Konferansının mesaisinden sonra hakiki dostların dostluklarının faaliyetini ve tekiyyesini Cenevede «kolonizasyon» arzuyu şeditlerini hayri fiile isal edemiyen ve istiklâleri için muahade etmekte olan Şark menlekeleri üzerinde aksülamel vucuda gelme için diğer usullere müvaceh edilmek arzusunda bulunan enperyalist âlemi karşısında bir defa daha teyit etmek elzem olduğu bir sırada böyle bir şey ne Türkiye ve ne de Rusya için faydali değildir.

İhtiramla,

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — İnzâ kîmin efendim?

YUSUF KEMAL BEY (Devanla) — Rus Sefiri Aralot Yoldaşın, efendim. Biz bu notayı aldıktan sonra Fuat Paşa Hazretleri gelmek üzere idi. Onun gelmesini bekledük. O sırada iken Rus Sefirinden, ikinci bir nota daha geldi, o da şudur: 23 Mayıs tarihli ve 910 numaralı notama mütemmim olarak ve Moskova'da Ali Fuat Paşa ile vukua gelen hadise hakkında Hükümetimin nokta nazarından sizi haberdar edeceğime dair mezkûr notalarda vukubulan vaadime tevfikân Moskova'dan ilâveten alınan malumata nazaran hususâtı âtiyeyi pişi ittihaz. Şîrize vaza müsarraf eylerim.

1. Başkâtîp hiç bir şüdüme veya talikire maruz kalmamıştır.

2. Sefaret memurini hakkında hiç bir hasım muamelo vuku bulmamıştır.

3. Devlet idarei siyasiyesi memurininin hareketi gayet dürüst olmuştur.

4. Taharriyat hususu bir meskende ikamet eden ve bunun iki odasını isticar etmiş olan Türk Sefaret memurininin ikametgâhında vuku bulmuştur.

5. Taharriyat esnasında Devlet idarei siyasiyesinin mümesâleri tarafından şifrelerin zaptı sırasında işbu şifrelerin Sefarete aidiyeti mezkûr memurlar tarafından farz edilememiştir. Çünkü şifreler alclâde sefarette hîz edilerek münhasıran Sefirin tahti tasarrufunda bulunur, ve hususî bir ikametgâhta bulunmaz.

6. Devlet idarei siyasiyesi memurlarının Sefaret memurlarının ikametgâhına dâhilünde bu memurlar Rus zabıtları görmüşler ve bu zabıtlardan birinin şantâsıyla Türkiye bir mesul ile birlikte Rusya'da ve Karkasya'da bulunan Rus ordularının tahşidat haritaları bulunmuştur. Sefir alclâde hareket ederek şantânın açılması esnasında hazır bulunmak için memur göndermek hususunda hiç bir teşebbüste bulunmadığından dolayı şanta şîrize kadar kapalı kalmış olduğu için size bu hususta daha müfassal malumat veremiyeceğim.

7. Sefir Ali Fuat Paşanın Sovyet Hükümeti tarafından Türk sefaretiye karşı haricîz menleket imtiyazı tevâdi ihlâl edilmiş olmasından dolayı tevâdi etmiş olması bir esasa müstenit değildir. Çünkü balâda dâli deyin edildiği ve hile Sefaret memuru tarafından kiralanmış olan aparunan bir mahalli hususi olup hiç bir haricîz menleket alîmetini hariz değildir. Türk Sefaret binasına gelince, hukuku düvelin tevâdine göre mahalli mezkûr haricîz menleket kalınır ve bünye kalıktır. Rus Sovyet Hükümetinin ahkâmı mevzuası mucebince bilumum hukuku masuniyetten istifade eden bir cenebi heyeti mümesilesine ait Sefaret binasında hiç bir kimse ne taharriyat icra ve ne de vesâki ahz edemez.

8. Vakayii anîlenin izahı sadofinde Sefir Fuat Paşa tarafından verilen malumat Hükümetimden henüz aldığım malumatla hiç bir surede tevâfik etmemektedir. Menlaatlarının vahdeti itibariyle gayet samimi bir surette yukûtiğirine nisbet olup aralarında ki münasebatı dostaneyi ihlâl için mesaji azime sarfeden ve emellerine inuvaffakiyet halinde şark akvamını ezmek ve bunlar üzerindeki tahakkünlerini takviye eylemek için işbu dostlukta malûriane bir manevra ile inkisar vucuda gelmeğe çalışan düşmanlarına karşı mübarcezi müşterekte bulunan iki menleket arasındakiı samî ve amik bir dostluğa müstenit münasebatı uhuvvelküranenin prensibe gayri müteallik bir mahiyette bulunan ve bununla beraber temenniyle gayri kâfi bir surette tenvir edilmiş olan hususât yüzünden duçarı ihtisaf olabileceğini kabul etmek her halde gayri mümkündür.

9. Moskova'da vukua gelen hadisenin gayet kısa bir müddet zarfında hal ve intaç edilmeşi lâbüt bulduğunda hiç bir şuphe yoktur. Bu mesele hakkında daha tam bir surette icra edilecek talikata iştrak etmek ve bu suretle bu şayanı teassüf hadiseden mesul olup münasebatı hasenamizi ihlâl ediyen hareketleri neticesi olarak mücazat görmelerini icra

beden eşhası meydana çıkarmak için Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Türk heyeti sefaretinin Moskova'da kalmış kısmına içlerinden birini tayin hususunda emir vermesini sureti katıyede elzem ad denmekteyim.

Nezaketi muadeleniz hesabıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından bu hususta ittihaz edilecek tedabirden bizi vakıtle haberdar edeceğinize kanım, ihuramat... (Gürültüleri).

YUSUF KEMAL BEY (Devamlı) -- Rica ederim, hepsine ayrı ayrı cevap vereceğim. İçerisinde bazı noktalar var ki onlara da cevap vereceğim. İki bu notaya şu cevabı verdik:

Moskova Sefareti hadisesi hakkında mesal eylediğiniz 23 Mayıs ve 3 Haziran 1922 tarihli 910 ve 973 numaralı notaları aldığımızı beyan ile keşif şerh eyletini Moskova Sefaretimiz Ali Fuat Paşa ahiren Ankara'ya muvasalat etmiş ve hadiseye imtidadlık evrak ve malumat bizzat ibsal olunmuştur. Sizce dahi siyevni malumatı kâfiye ekle edilmiştir. Binacahale, biran evvel muluk bir sureti halliye ye ikiraniyi temin gayesiyle meselenin müalakası icap etmektedir.

Bunun için de evveleninde hadisenin sureti tekevün ve cereyanını meydani vuzuha koyacak nikati fiiliyye tespit etmek ıktiza ediyor. Sefaretimizin ita ettiği malumatı nazaran mukaddema mekâtibi askeriye mufettişi umumîliği tarafından Türk Sefareti erkânından bazılarına Mekâtibi askeriyye ziyaret ettirmek üzere memur edilmiş ve bir suretle mumaletinle muarefe peyva etmiş olan Olşefki 20 Nisan 1922 tarihinde sefaretihane memurlarından İdris Bey ile Atışeniliter muavini Ziya Beyleri Golsava Dimitroffka sokagında 16 numaralı hanedeki apartmanlarında ziyaret etmek istemişler. Bu apartmanı Türk Sefaretinden Hariciye Komiserliğine 9 Mayıs 1921 tarihinde tahriren vakubulan müraacaat üzerine Hariciye Komiserliği marifetiyle mumaletihime tahsis olunmuştu. Ziya Bey mumaletihni kabul etmek istememekle beraber ısrarı üzerine berayı nezaket ertesi gününü yani 21 Nisanda ziyareti kabul edeceğimi bildirmişler. Buna rağmen Olşefki 20 nisanda Apartmana gelmiş ve Ziya Beyi bulamadığı cihetle ertesi günü vakti muayyende avdet etmek üzere gitmişler.

21 nisan akşamı üzeri saat altıda Olşefki Atışeniliter muavini Ziya Bey ve Sefaret atışecileri İdris Cevat ve Saimi Beylerle usera komisyonu azasından Emin Efendinin müstemian buldukları bu apartmana gelmiştir. Kendilerine bir erkânı harp arkadaşını takdim etmek istediğini söylemiş ve odadaki te-

lefon işlenmediğinden yakında ikamet eden mumaletihni bizzat alıp gelmek üzere dışarı çıkmış, bir kaç dakika sonra arkadaşıyla birlikte avdet etmiştir. Bu arkadaş portföyünü koridorunda bırakmış ve her ikisi girdikten biraz sonra apartmanın kapıları müsel-lali eşhas tarafından zorlanmış ve bunlardan yedisi apartmana girerek diğerleri merdivenlerde ve buanın malibecinde kalmışlardır.

Hayduları taharri vazufesiyle mukellef olduklarını beyan eden bu eşhas odada oturanlara kuvildan-munatlarını ihtar etmiştir. Sefaret memurları nazikâne bir surette sıfatı resmîyelerini beyan ve diplomatik kartlarını irae etmelerine rağmen ağızlarını açmamaları kendilerine hiddetle ihtar olunmuştur. Saat altı sonradan ertesi günü saat iki evvel kadar bu muamele devam etmiş gerçek sefaret memurları ve gerçek apartmanın her tarafı taharri edilmiştir. Esnaya taharriyatta taharri icra edenlerin Şefi Hariciye Komiserliği ile muhabere etmiş, memurlarımızın hakikatden kart diplomatığı hamil olup olmadığını sormuştur. Memurlarımızın Sefaretle muhaberesi ise menabunmuştur.

Çeka memurları Olşefkinin arkadaşının portföyünden bir umumî Rusya haritasıyla Kafkasya haritası çıkarılmışlar ve bu haritaları Atışe müliter muavine bir manayı mahsus ile göstermişlerdir. Çeka memurları apartmanında buldukları evrak ve şifre ile memurlarımızın ve Rus zabıdelerinin üzerinde buldukları evrakı aynı çantanın içine koymuşlardır. Bu çantaya Türk ve Rus mühürleri vazolunmuştur. Rus memurları taharri ettikleri zabıt varakasını Ziya Beye imza ettirmişler çanta ile beraber Sefaret memurlarını da götürmek istemişler, nihayet yalnız Emin Efendiyi götürmekle iktifa eylemişlerdir.

21 nisan 1922 tarihini ve diğer birtakım imzalarla beraber Komiser Smirnof imzasını hâmil olan işbu grossa verhalife maretheyan apartmanında taharriyat icra olunduğu apartmanında bulunan bazı eşya ile evrakın alındığı Türk memurlarından yalnız Ziya Saimi ve İdris Cura Beylerin serbest ve kart diplomatikleri ellerinde bıraktığı, taharriyat esnasında işbu dört zatın diplomatik mümessiller oldukları nazarı itibara alınmaksızın taharriyat icra ve vesakin zapıtolunulduğunu beyan ile şikâyet ettikleri muharredir. Memurların hamil oldukları ve Hariciye Komiser vekilinin imzasını havi bulunan diplomatik kartlarda işbu kartı hâmil olan memurunun Rusya Sosyalist Fedoratif Sovyet Cumhuriyetinde siyasi mümessillerin hariz olduğu hildümüle hariciez nemketet ve masuni-

yet hukukundan müstefit oldukları misarrah bulunmaktadır.

Apartmanı taharriyatı hitam bulduktan sonra vakanın kadan baberdar olan Türk Sefiri 12 Nisan günü nün sabah saat üç buçukunda başkâtibi vasıtasıyla Hariciye Komiserliğine şikâyet ederek çantanın Emin Efendi ile birlikte iadesini talep etmiştir. Mösyö Karahan telefonla Başkâtibi vakit geç olduğundan ertesi günü saat on bir kadar musaafe edilmesini ve meselenin Sefaretin arzusu vohpile hallolubacağını bildirmiş ve iş ertesi güne kalmıştır.

Mösyö Karahan'ın vaadi infaz olunmadığını gören Sefir ertesi günü Hariciye Vekâletine tahviren müracaat etmiş ve çantanın halen iade edilmemesini protesto etmiştir. Saat bir doğru Emin Efendi polis dairesinde mevkuf bulunduğu odadan telefonla şarki karip seksiyonu şefi M. Başokof'un kendisine çantayı bırakarak daireyi terkedip avdet etmesini, aksi takdirde hapsedileceğini tebliğ etğini haber vermiş. Sefir de kendisine çantadan ayrılmamasını emreylemiştir.

M. Başokof'un mufarakatında sonra altı kişi çantayı bırakmasını Emin Efendiye tekrar ihtar etmişler ve istinkâfi üzerine cebren ve bilekleri bükülme suretiyle elinden çantayı almışlardır. Sefirimiz aynı gün vakanın tafsilâtını havi uzun bir nota ile numara 294 protestosunu tekit ederek tarzîye ve memurini mesulenin tecziyesini talep eylemiştir. 25 Nisan tarihine kadar Hariciye Komiserliği ne cevap ne de tarzîye vermiştir.

25 Nisanda M. Karahan, Sefirimize şahsi mükâleme ile ihtilâfin hallolunabileceğini, hasta olduğundan kendisini daha evvel davet edemediğini ve aynı gün veya ertesi gün Hariciye Komiserliğine gelmesini Sefirimize yazmıştır. Sefirimiz rahatsızlığı itibariyle 26 Nisanda ihtar etmiştir. Mösyö Karahan 28 Nisan tarihli ve 928 numaralı notasında Sefirimizin hastalığı hesabıyla meselenin Ankara'da müzakeresi Mösyö Aralof'a havale edildiğini Türk memurlarına ve vesaike ait diplomasiyenin ihlâli hususundaki heyanat hiç bir esasa müstenit olmadığını, bilâkis Devletle karşı idare edilen bir casusluğa iştiraklerinden dolayı İdris, Ziya, Saim ve Emin beylerin hukuku düvelin en basit kavaidini ihlâl ettiklerini Sefaret erkân ve evrakına masuniyet casusluk etmek için verilmiş olmayıp emriyeti sulüstimal ettüklerinde nezdinde buldukları Devletle hürmet ve riayetinden mahrum olacaklarını ve Devletin emniyeti muhafaza edilmek için cümü vaki ile müteasip tedabire müracaat olunabileceğini Hukuku

düvel kavaidide tamamen muvafık olan bu tedabir sırasında Rus memurlarının bareketi gayet dürüst olduğunu ve tart gibi haklarında daha şiddetli muamele edilmek mümkün olduğu halde serbest bulduklarını, yalnız cünümelerini musbit evrak kendilerinden almış olduğunu beyan ve memurini mezkûrenin memleketten çıkmasını talep eylemiş ve Türk Sefaret memurlarının casusluk etmelerine karşı beyanı teessuf etmiştir.

Bu notaya Sefirimiz 1 Mayıs tarihli ve 334 numaralı takririyle müdellelen cevap verdiği gibi çantanın açılmasında memur bulundurmak için Hariciye Komiserliğinin 29 Nisan tarih ve 938 numaralı not... vesâkin (antant) kaldığına kanaati olmadığından teklifi vakii kabul edemeyeceğini beyan suretiyle cevap vermiştir.

Balâda zikredilen nikatı fuliye hulâsa olunursa her iki tarafca müsellemler olmak itibariyle mütteliki aleyhtir:

1. — Rus memurları Türk Sefaret erkânı tarafından işgal edilen ve hükümetçe sureti resmîyede malum olan bir mahalle cebren dühul etmişlerdir. (Zahit varakası; Karahan'ın notası, sizin notanız.)

2. — Rus memurları Türk memurini sefaretine cebren kendi nüfuz ve hakimiyetleri altına alarak üzerlerini ve çantalarını taharri etmişler ve evrakı resmîyeyi ve hazı eşyalarını almışlardır.

3. — Apartmanı işgal eden Rus memurları esnayı taharriyatta Hariciye Komiserliğinin ifayı vazife eden Hariciye memurunun muntazaman talimatı ile hareket etmişlerdir.

4. — İsera Komiseri Emin Bey saat ikiye kadar mevkuf kalmıştır.

5. — Türk Sefaretinin mükerrer ve katî protestolarına rağmen çanta iade edilmemiş, tarzîye verilmemiş, memuru mesul tecziye olunmamıştır.

Su beş noktada hulâsa edilen ve tarafeynce inkârı kabil olmıyan ve benaberin tespiti için bir tahkikat komisyonu teşkili temamiyle zait ve bilüzum bulunan maruzzike nikatı fuliye hakkında hukuku beyneddüvelin verdiği hükümler gayet maruf ve meşhurdur. Mahaza bunun da bir defa daha nazır edilmesini (aideden gayri hali görmekteyim. Hukuku Düvelin umumiyette kabul edilen kavaidi mucibince Süferayı emubiyenin şahısları ve ikametgâhları taarruzdan masundur ve bu hususta kendilerinin haz olduğu imtiyazat aynen erkânı sefaretde şamildir. Bunlar, memleketine kabul edildikleri Devlet tarafından gerek ceza ve gerek hukuki hakımı

yeti kazaiyeden haric tedabiri inzibatiyeden muaf tutulur. (Oopenhayim; Londra edisyonu S. 578, fıkra 402) Memurini diplomasiyenin hariz olduğu imtiyazı masuniyet herkesin hariz olduğu masuniyet değildir. Bu imtiyazın, imtiyazatı diplomasiyenin birincisi addedilmesi becadır. Bu masuniyet umumi bir surette musaddaktır. (Fredrik Piyetri..... sahife 125) Sefir bulunduğu memleketin hakimiyeti cezaiyesinden harictedir. Sefirin cezaini ikamet ettiği memleket hükâmı marifetiyle değil, tariki siyasi ile cezalandırılır. Her hükümet aleyhine fitne tertip eden bir memuru siyasiye karşı kendisini temin etmek ve o memuru memleketine göndermek hakkını harizdir. Fakat hiç bir sefir, muamele cebir ve güddete kıyam ve elindeki silâh ile fiiliyata varmadıkça Hukuku Düvelin himayesinden haric addedilmek caiz değildir. (Pradre Federe C 2 S 45) «Sefirin masuniyeti ikametgâhı umuniyetle tanınmıştır. Bu masuniyet, vergiye ve emlak gayri menkuleye müteferri hukuk musicna olmak üzere memurini diplomasiyenin işgal ettikleri mahallerin hakimiyeti mahalliyeeye karşı istiklâlden ibarettir. Bu istiklâl bilhassa hiç bir idareî ümie memurunun ve kuvvei mucellehadan hiç bir memurun icrayı vazife etmek için bu otlere girmemelerinden ibarettir. (Pradre Federe C 2 S 78) Hukuku Düvel Enstitüsünün 1895 senesinde Kentbridge'te vukuhulan iclimainda, imtiyazatı diplomatikiye hakkında tanzim ettiği nizamname projesi dahi Hukuku Düvel ulemaının efkârını tebellur ettirmek itibariyle hu bapta şayanı dikkat bir vesika teşkil etmektedir. Bu projenin birinci maddesinde Siferanın masunu anıtaaruz olduğu beyan edildikten sonra, ikinci maddesinde masuniyeti merkurenin bir heyeti sefaretin bütün erkânı resmîyesinde şamil olduğu, üçüncü maddesinde bu memurların mukim buldukları memleket hükümeti anlar hakkında her pûna ademî riayet hakaret ve şiddetle istinkâfa mecbur olup haklarındaki hü kabil muamelata cüret edenleri şeriden cezalandırılması lâzım geldiği, dördüncü maddesinde imtiyazı mezkûrun eşyayı şahsiyeye, evrakı muhabereye şamil olduğu, beşinci maddesinde harp halinde bile devam ettiği beyan edilmekte ve altıncı maddesinde tadat olunan teşebbusat ise müdafai meşrua, tehlikeye ilkaı nefsi, nezdinde mukim buldukları Devlet tarafından müdafayı veya tedabiri ihtiyatiyeyi iltizam eden efali memnuya mücaseret hallerinden ibaret hulunmakta ve fakat lüzumu âcil hallinden maada hususatta Sefirin mensup olduğu Hükûmete; müracaat edilerek cezalandırıl-

ması veya geri alınması talep olunmak ve en nihayet mekoni ihata edilerek haricte irtibatın ve tezahüratı gayri meşruadaı memolunmak lâzım geleceği muharrer bulunmaktadır.

Nutun bu beyan edilen ahkâmı sarıha, Rus memurları tarafından Türk Heyeti Sefaretine ait imtiyazatın pek şayanı teessuf ve iki Devlet arasındaki revabıtı muvalât-kârane ile gayri kabil bir surette ihlâl edilmiş olduğunu isbat etmektedir. Acaba Türk Heyeti Sefareti tarafından bir fiili memou irtikâp edilmiş midir? Edilmiş ise bu fiili memnu silâhla fiiliyata kıyam etmek veya Rus Devletinin emniyeti aleyhinde fitne tertip eylemek gibi, masuniyet imtiyazının tatilini icabeten mahiyette bir fiil midir? Türk memurları, Rusya Devleti aleyhinde hiç bir fiili memnua ve hatta gayri dostane bir hareketle mütecasir olmamışlardır. Bizzat Rusya Hariciye Komisyonunun istinat temek istediği fiil, casusluk veya casusluğa iştiraktır. Ânde izah olunacağı vechile, Rus zabıtlarının esnayı taharriyatla Turk Sefaret memurlarına ait apartmanda bulunmaları Olgefski'nin 20 Nisanda ziyarete ısrar etmesi, taharri olunan şeyin 20 Nisan için tanzim kılınması, Olgefski'nin (20) de Ziya Beyi bulamaması itibariyle 21 de gelmesi o ziyaretin 21 Nisana temdit edilmesi, Sefaret erkânınca tanınmayan bir adamı getirmek istemesi ve bu adamın getirdiği eport foyu dışarıda bırakması ve bilâhare yakalanması ve bunların gelmesiyle beraber apartmanın basılması nazarı itibare alınırca işin tamantıyla mürettep olduğuna inanmak için, kararını kâfiye teşkil eder. Turk zabıtlarının Rusya hakkında malumat alması için Rus zabıtlarıyla görüşmüş olmaları, farz edilse bile bunun casusluk teşkil edeceği ildia olunamaz.

Malum olduğu vechile casus, tebdili kıyafet ve kelmi hüviyet ederek düşman lehinde malumat almak üzere bir memlekete ferceyabı duhul olan şahıstır. Aralarında dostluk caherig olan iki Hükûmetten birine mensup memurini resmîyesun diğerlerinin memurlarıyla, hatta onların talebi üzerine görüşmesi hiç bir vechile casusluk teşkil edemez. Böyle bir hal hile vaki olmadığı cihette bu mülahazanın beyanından maksat şu mürettep olduğu zannedilen hadise kâhren ve berren de... edilse bu hal devlet aleyhine bir ihtilâl veya fitneye ıfırak etmek gibi imtiyazatı diplomasiyenin tatilü müstelzim bir sebep olamayacağını tebeyyinden ibarettir. Rus kanunları dahi Hukuku Düvelin balâda beyan olunan ahkâmını teyit etmekte ve nitokum 21 Nisan 1920 ta-

rih ve 1169 numaralı Rus Kanununun üçüncü maddesinde necnebi siyasi mümessillüklerinin ve bunlarla azasının işgal etikleri mesakinin taarruzdan masum addolunması ve Sovyet memurlarını evvelce Hariciye Komiserliği ile anlaşmaksızın veyahut ait olduğu ecnebi mümessillüğünün musaadesi istisnal olunmaksızın bu mesakine giremez» denilmektedir. Bu kavuna nazaran, Hukuku Düvel kavaidine tamamiyle muvafık olarak masuniyet hususunda Sefir ile Sefaret erkânı arasında, bir fark gözetilmemekte ve bu husus Hariciye Komiserinin imzasını havi olarak memurlarımıza verilen kartlarda dahi musarrah hulusmaktadır.

3) Haziran tarihli notanızda hususi ikametgâh olduğu, hariciez memleket alâmetini haz bulunmadığı, yoksa resmi sefaret binası Rusya'da her türlü taarruzdan masum bulunduğu ve hiç kimsenin bunlara dâhil edemeyeceği beyan olunmaktadır. Apartmanın hususi ikametgâh olması meselesinden kat'i nazar edilince, Sefaretin şu beyanati hakikaten Hukuku Düvel kavaidinin ve bu kavaidi teyit eden marulbeyan Rus Kanununun hakiki ruh ve manasına muvafık olduğunu beyana ve bunu senet ittihaz etmeğe musaraat ederim. Sefirin ikametgâhına hiç bir kimsenin hiç bir suretle giremeyeceği teamül ve ahkâmı beynedduvele ait bir hakıktır. Nitekim Rus Kanununun maddesi de bunu müeyyutir. Sefirin imtiyazı ile erkânı Sefaretin imtiyazı, Sefirin meskeni ile erkânı Sefaretin meskeni arasında hiç bir fark olmadığı da gerek marüzzikr ahkâmı hukukiye ve gerek kavanini mevzuai düvel ve hassaten Rus Kanunu ile sabittir. Binaenaleyh Rus memurlarının girdiği apartmanın hususi apartman olması mülâhazası varit olmadığı gibi Hariciye Komiserliğine yazılan nota ile talep edilen ve Rus Hükümetince Sefaret erkânına tahsis edilen binanın hariciez memleket olmaması ve bu sebepten dolayı imtiyazattan istifadeti lâzım gelmemesi mülâhazası dahi katiyen varit olamaz. Notanıza nazaran, marüzzikr Rus zabıtlar Sefarete gelmiş olsalardı buraya Rus memurlarının Rus Kanununa ve Hukuku düvel ahkâmına nazaran giremeyecekleri sabit ve bu itibarla erkânı Sefarete isnat olunan cürüm Sefire isnat edilmiş veya erkânı sefaret, sefaretخانهde mukim bulunmuş olsaydı hariciez memleket imtiyazını tabile saik olacak ceraini mahiyetinde bulunulduğu tasdik olunuyor. Halbuki halâda da beyan olunduğu üzere ne hukuku düvel ahkâmı, ne de Rus kanunları bu hususta Sefir ile Sefaret erkânı veya meskeni ile erkânı sefaretin meskeni arasında bir fark gözetmediğini

den Rus memurlarının hareketi vakasının hukuku düvel kavaidi müessesesine ve Rus kanunlarına muhalif ve imtiyazatı diplomasiyenin ihlâli mahiyetinde bulunduğu, bu vechile Rusya Hükümetinin dahi tahti itirafında olduğuna şüphe yoktur. Rutun bu şayanı teessüf hadisede Türkiye Büyük Millet Meclisinin teccüratını tahfif edecek bir nokta varsa o da «Çekas» memurlarının evrakı muhabereyi görmüş ve Türk Hükümetinin Rusya'ya karşı münasebatındaki samimiyeti anlamış olmalarından ibaret olmakla beraber iki memleket arasındaki münasebatı vedatkâranenin maatteessüf Rusya Hükümeti gibi Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından dahi bir an evvel hal ve tamiri lüzumunu kanaati perverde edilen sektenin izale edilmesi hukuku düvel ahkâmına ve Rus kanunlarına muhalefeti derkâr olan hareketlerinden dolayı Rus memurlarının teccüratına ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin ihlâl edilen hukukunun ve hukukuna vaki olan tecavüzün tamiri için alelusul icaheden tarzıye ve tenminatın itasına vâbeste olduğunu beyana ve iki memleket arasındaki avamîli hakikiyeye müstenit ve dostluk ve kardeşlik muahedeleriyle müeyyet muhadenelin muhtel olmaması Büyük Millet Meclisince ahassî amâl olduğunun ibliğına musaraat ederim. İhtiramat...

Bu notaya şu cevabı aldık :

13 Haziran 1922 No. 4158

Vekil Beyefendi,

11 Haziran tarihli ve 2963 numaralı takririnize cevaben işbu hadiseye ait hücumle ahvali yedimde bulunan evrakı ve vesakin müsaif olduğu derecesile tetkik ve mütelâaa ederek tamamiyle bir mahiyeti mahsusayı hazir bir mesele karşısında bulunulduğu meşhut olduğunu nazarı itilainize arz ile kesbi şerç eylerim.

Gerek siz ve gerek bence malum olan ve hiç birimiz tarafından inkârı mümkün olmayan Hukuku düvel kavaidine müteallik olarak mucibi münakaşa hiç bir cihet yoktur. İşbu kavail bizim için daima lâyetetzelzel olduğu gibi öylece devam edecektir.

Sefaret memurlarından birinin işgal ettiği apartmana Rus Hükümeti memurlarının dâhulü madde sine gelince : Son zamanlarda Moskova'da tevessü eden haydutluk ile münasebetlar olarak elde ettiğim tamamiyle mevsum malumata nazaran Devlet idaresi siyasiyesi memurları haydukların tevkiifiyle mukellef olarak şehrin bütün mahallelerinde taharriyat icrasına emir telâkki etmiştir. Yevmi mezkûrda Türk

Sefareti memurininin geyirde ikamet eylediği mahallede diğer mahalleler gibi taharrü edilmiş olmalıdır. Rus memurları sefirin refiki mesaisi tarafından işgal edilen apartmanda diploması mesuniyetinin hiç bir alâmeti hariciyesini görmeyerek bittabi mahalli saireden hiç bir suretle tefrik olmeksizin işbu yeri de ziyarete karar vermişler ve orada tamamıyla gayri muntazar bir surette Rus zabıterleriyle karşılaşmışlar ve bu zabıterden birini evvelce mahkûm edilerek bir tecemmüğüha mevkufen bulunmuş olan gayet maruf bir niucrim olarak derhal tanışmışlardır. Bu cihet Rus memurlarının nazarı dikkatini celbermiş ve şüphede bulunmaya nihal olduğunu göstermesi sebebiyle taharriyatın icrası ta kararur olmuştur. Esyayı taharriyatta Rus memurları (Komiser Smirnov Hariciye Komiserliğiyle telefonla müzakeratta bulunduktan ve komiserliğe işbu apartman sakinlerinin üzerlerinde bulunan kam diplomatiklerin hakikaten hamili olup olmadıklarını sual ettikten sonra) fihakika bir diploması muafiyetinden mustefit zevat karşısında bulduklarına kaanı olabilmislerdir.

Fakat ilk hasil olan intibah ve bu esnada ellerinde bulunan (Rusya'nın ve Kafkasya'nın nizami harp haritaları gibi) vesâikin dercede elhamiyetinin tahli tesirinde olarak taharriyata devam edilmesi taharrür olmuştur.

Şekil noktaı nazarıından ceroyan eden bütün hadiseat hakkında en amik teccusufatını zamanıyla resmî bir surette ve Hükümetim namına olarak size beyan ederim ve lütfen kabulünü ve Hükümetimize tebliğini sizden rica eylerim.

Vekil Beyefendi.

Sefaret memurlarının hazırlarının bilâşüphe mahallatı oldukları sabit olduğundan (ezalidir ettiğinden) Rus memurlarının muamelelerinde Türkiye ve Moskova'daki Sefiri hakkında hiç bir hareketi hatmane görülmeyeceğini katıyeti tahtime ile beyan ve ilân etmeği vazifem gibi telâkîk ederim. Bu noktada Sovyet Rusya'nın vaziyeti bilârebedül devam etmekte ve yalnız akval değil efil ilbarıyla de saikakarı ve samimiyeti Moskova ihbuvet muahedesıyla Misaki Milliyet müessesen bulunmakta (istinat eylemekte ve bundan fazla olarak acizleri ve Hükümetin Sovyet Rusya'sını müstakil Türkiye ile Büyük Millet Meclisi Türkiye'siyle birleşiren revabıtı tarîhiyemü tevescü ve iktisadı meknot eylesmesi iktiza ettiğine kaantiz. Dunu müsterek mazileri ve âtinin ihtimalatı emretmekle dir. Bu istinat şundan ileği gelmektedir ki iki büyük

kavimlerimizin iritabatı mütakabili ve dostluğu eşhas hüsnü niyetine olduğu gibi bilhassa zamanımız tarîhi ve istiklalleri ve tentü taziyetdeki bilcümle akvamı mazlumenin saadeti için kavimlerimizin idare ettiği cidali azim tarîhi ile emredilmiş bir lüzümü müstahsen üzerine istinat olmuştur.

Dizat esası meseleye gelince: Alınan malumatın sonra memleketim aleyhine tevcih edilmiş harskâtın tesirkâr mahiyetini teslim etmek icabeder. Bahusus ki Ziya Beyi ziyarete gelen ve cüzdanında nizami harp haritası bulunan Olşefki vatandaş balâda bir kere daha zikredildiği üzere casusluğa mahkûmdur. Bu dakıka Olşefki refiki ve Türk memurlarından bazıları tarafından tertip edilen cinayetün azimetini sureci müayyenede tesis ve takdir müşkeldür. Bunun katıyetle tazini ancak taharriyat cinasında zabıterilen vesâikin muhteva çantının kuşadından sonra mümkün olacaktır. Neticeyi evvelden keşif iddiasında değilm. Fakat Şarkteki müstenlikâri şıvâsinden ellerini boşaltınak için hüsnü münasabatımızı imha için hiç bir vasıta önünde tevakkuf olmeksizin Türkiye ile Rusya arasında bir inkıtar münasabat ihdasına bilcümle kuvvâsıyla çalısan itilâf taraflardan müstetep karışık tesvilât imkânını kabul ediyoruz. O kadar ki memurlarımızın hüsnü olduğu gibi siz de muhtuzide kuvvet merkeziye heyetlerine ve keza ecnebi sefaretlerine ferceyabı duhuil olmağa lâyihakârı uğraşıkları pek acı bir tecrübeyle nazaran malumu müzdür. İtilâfın memleketlerimiz tevinünde bilhassa Ceneve konferansının mesaisi cinasında bir inkıtar münasabet ihdasına ferkalâde olâkadur olduğu nazarı itibare alınırsa hüyle bir feraziye o kadar mümkünüdür. Eğer mesaisi arzı edilen neticeye vasıl olsaydı bunun Rusya'ya ve zamanımız meselesi şarkıyosinde bir kuvvet merkeziye olan Türkiye'ye karşı vaziyetini tahkim edecekti. Bu mesale konferansın münakaya edilmesine rağmen yine kurıldorlarda mevzu bahis olmuş bulundu. (Asiyayı suğrada harp ve sulh hakkında Sovyet heyeti muahabasına itilâf devletlerinin mümessilleri tarafından vakubıdan tedlifat) Her ne olursa olsun ister Rusya tabaasından olsun ve ister Türk Sefareti memurlarından bulursanız bu hadisede methalilar olan ve efil ve harokâtiyle Rus ve Türk dostluğunu tehdit edecek bir tahliâte ihdas eden eşhasın sureci jedidede duşarı mücazat olmalarında acizleri için de, Hükümetim için de tercedüde mahal kalmaz. Bu maksatla Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti mümessilleriyle birleşikçe çarelayı açabilecek ve bu bapta dostane bir işbirlikle tahliâle icra

edebilecek suretle tayini eşhas hakkında Hükümetin talimatı lâzime ahzetmesi sureti muflakada elzem olduğuna muhtemeldir. Mucarrep olan nezaketinize binaen işbu takrirden derineyan eylediğim mesail hakkında itihaz edeceğimiz tedabirden acizlerimi vaktinde haberdar etmekten umtina edniyeceğinize kani olmak taq men'i oefs edzmem.

Müramalı fakramın kabulünü rica ederim. Vekil Bey.

Rusya Sosyalist Federatif Şûralar Hükümeti
Salâhüvkar murahhası Aralof

(Sefaret memurını hakkındaki fıkrayı tekrar oldu)

YUSUF KEMAL ÖFY (Devamla) — Yani Sefaret memurlarından, bizim memurlarımızdan olanlar kabahatli addolunmak isteniliyor. Onun için ayfın tenzime edilmiştir. Sefirin bu son notasına karşı bizim verdiğimiz nota da budur:

Rus Sefirine Cevap

13 Haziran 1922 tarih ve 4158 numaralı notanızı aldığımız beyanla kasbi şeref ederim. Şekil nâatâli nazardan cereyan etmiş olan her şey münasebetiyle tamamıyla resmi ve Hükümetiniz namına icbar eylediği teessüf amilî Hükümetime arz ediyim. Rus memurlarının Devletçe ahkâmına riayet edilmediği kâzîza eden ve notanızda sizce de gayri kabili inkâr olduğu bildirilen hukuku düvel kavaidini ihlâl ederek Büyük Millet Meclisi Hükümetinin hukukuna tecavüz suretiyle vuku bulan hareketlerinden dolayı pek amik münasabata vadekârane ile merbut bulunduğumuz Rusya Hükümeti tarafından izhar olunan bu teessüfî Hükümetim memnuniyet bahş addetmekle beraber cümlelerin müphemiyetinden dolayı teessüfî vakiin prensibe de şamil olup olmadığına tereddüt etmiş ve bu ciheti muhtacı tenvir görmüştür.

Haydut taharrüyle meşgul olan zabıta memurlarının sefaretimiz memurlarından bazılarının işgal ettiği apartmana girdikleri ve memurlarımızın diplomatik kartlarını göstarmeleri, ve Komiser Simirnofun Hariciye Komiserliği ile telefonla muhabbereti üzerine memurlarımızın hüviyeti tamamıyla tayyin ederek Komiser Simirnofça da diplomatik imtiyazattan müstefit kimselerin mirvacohesinde bulunduğü sabit olduğu mevzul notanızda zkrredilmektedir.

Ahkâmı cümlemizce müsellemlen olan Hukuku düvel kavaidi Simirnofun işbu masuniyete riayet ederak derhal Sefaret memurlarına karşı tabii amelîyat etmesi icabederken bunun hilâfına hareket edildiğü sizce de sabit olmuştur. Bahşeylediğimiz Rusya ve Kafkasya

ordularının haritasının bulunması ise bu ameliyeye devam için hiç bir mazeret teşkil edemez. Bahusus o haritaların Olşefskinin cüzdanından çıkmış olduğu yine notanızda bildirilmekte ve binaenaleyh Sefaret memurlarınızla hiç bir alakası olmadığı tebeyyuh etmektedir.

Diğer cihetten Türk Rus üsere mukalevesi hükümünce aynı diplomatik imtiyazattan müstefit olmaları lâzım gelen Emin Efendi zabıta memurları tarafından cebri şiddete maruz kalmış ve dögulmuştur. Binaenaleyh prensip itibariyle de, şokil itibariyle de şayanı teessüf olan bu hadisenin amilî olan Rus memurlarının tecciyeti icabederak noktada muflak kâzîzağınuzdan şüphle etmem. Hükümetlerimiz arasındaki münasabata dair olan beyanatınızı pek amik bir memnuniyetle kaydeder ve Hükümetimizin de aynı hüviyetle mütehasis olduğunu bir kere daha zatî âhlerine ihlâğa müsarraf eylerini. Düşmanlarımızın Türk Rus dostluğunu ihlâl için her tarafa pek çok mesail sarfettikleri bizce dahi malum ve hükümetlerimizin teyakkuzu sayesinde bu mesainin hiç bir sormaya vermeyeceğü hakkındaki itimadımız tamdır. Fakat bu hadise evvelî Olşefskinin vaktiyle Rus Hükümeti tarafından Sefaret memurlarımıza Rus mekâtibi askeriyesini gezdirmek üzere tefrik edilmiş olması, salıyen Ziya Bey yirmi nisanında kendisini kabul edenestliğü halde ısrarı üzerine yirmi bir nisan için niimailiyle niövüdi mulîkat tayin etmiş bulunması, salıyen ve bilhassa notanızda da beyan eylediğünüz gibi mevzubahis olan haritaların Olşefskinin cüzdanından zuhur etmiş olması, bahşeylediğünüz vaktî cariyaneye bizim memurlarımızın katıyen ıstıraf olmuştü olduğunu isbat eyler.

Fevkalâde idarci siyasiye dairesinde alikonulan çantının muhteviyatına gelince; Olşefski ve rolkinin cep cüzdanlarında bulunan evrak dahi onun derununa konulmuş olduğundan anın açılıp muhteviyatının totkikinden balâda beyan olunduğü veçhile bizim memurlarımız aleyhinde mucibi töhmet bir şey çıkarılmıyacağı zahirdir. Binaenaleyh bu hususta yapılacak şey yalnız çantada mevcut olup bizim memurlarımıza ait olan evrakın hiran evvel hize idenidir.

Türk Rus dostluğunun asarının daha ziyade kuvvülle düşmanlarımıza gösterilmesi lâzım gelen bu günlerde bu hadiseyi müessifeden biran evvel hiç bir eser kalmamasını benim kadar zatî âhlerinin de arz-u estigine emin olarak balâda maruz nâkale dahi serain muvafık bir cevap verileceğini ümit eder ve bu

vesile ile de ihtiramları fakatın kabulünü rica etmem istendim.

Vekil Reyfendi;

11 Haziran 1938 tarih ve 2763 numaralı notanıza cevaben elde mevcut malumatın musade ettiği de redede bu hadisenin sureti televvün ve cereyanı tetkik edildikte tamamen mahiyeti mahsusayı hariz bir mesele karşısında bulunduğumuzun tezahür ettiği zarfı illerine iblag ile kesbi şeref eylerim.

Her iki tarafça malum ve inkârı kabul olmayan Mukuku düvel kavayine gelince, bu bapta mucibi münakaşa bir cihet yoktur. Bu kavayit bizim için her zaman lâyetzelzel kalmış ve öyle kalacaktır.

Sefaret memurlarından biri tarafından işgal edilen bir apartmana Rus memurlarının dühulü meselesine göbince; Moskova'da ahiren tevassu eden haydutluğa ait olarak elde edilen malûmatı mevzukeya nazaran idareci siyasiye Devlet memurlarının haydutları tevkif vazifesiyile şerhün bütün mahallerini taharrî için onur almışlardı. Aynı gün Türk Sefareti memurlarının ikamet ettiği mahallenin dahi diğer mahallât gibi taharrî icab etmiştir. Türk Sefareti memurlarının ikamet ettiği apartmanın hacizce memleketi işaret ve alâim ni hariz bulunmadığını gören Rus memurları bittabi bu apartmanı da taharrî etmek istedikleri zaman karşılarında bulunan bir Rus zabıtlarını buldular. Bu evvelce mahkûm olmuş ve tecrimlûgihlerinde tevkif edilmiş bulunması itibarıyla maruf bir mucrimin bulunması bu zabıtlardan biri Rus memurları tarafından derhal ta'nindi bu cihet mezkûr memurların esnası taharriyatı ta' Kumiser Sınırlarının bu apartmanında ikamet edenlerin üzerlerinde bulunan kart diplomatiklerin hakaten bunlara ait olup olmadığını sorması üzerine karşılıklarında bulunan zarfın dipomasi masuniyetinden olduklarına kanaat getirmişlerdir. Fakat işbu zevat yedinde bulunan Rusya ve Kafkasya ordularının nizanı harbine ait evrakını (artı ehanmiyeyle ilk şüphelinin tahtı tesirinde olarak taharriyata devanî karar verildi. Cereyan eden vukuatın şekli hakkında en amik tecessülmü remaniyeyle sureti remniyede ve Hükûmetin namına lize heyvan eden ve kabulüyle Mukûmetinze tebliğ lütfunda bulunmanızı rica ederim.

Sefaret memurlarından bazılarının hiç şüphesiz kabahatli olduklarını nazarı dikkate alarak Rus memurlarının e'falinde Türkiye ve onun Moskova Sefiri aleyhine hasmane hiç bir hareket müzahafede ulfomiyecğini tamamiyle katî bir şekilde beyan etmeği ve zifom cümlesininol' aktledenim. Bu itibarla Sovyet Rusya'nın mevkiî gayri mütebeddil kalır. Yalnız söz-

de değil aynı zamanda e'falde olan samiyotu Moskova muhadencî muahedenamesine ve Misakı Milliye inustenictir. Oundan fazla olarak ben ve Hükûmetim Sovyet Rusyasıyla mustakîl Türkiye'yi, yarı Büyük Millet Meclisi Türkiye'sini rapreden lanhi münasebatı inkişaf ve tevakkî etmelidir. kanaatındayız; mazî müşterekleri ve ihtimalî istikbâl bunu amirdir. Bu emniyet her iki büyük milletimizin mürekabil rabita ve dostluğunun eşhası busöniyetünden ziyade bilhasse zamanımız tarihinin ve milletlerimizin kendi istiklalleri ve bilcümle taziyik edilen akvamın refahları için yaptıkları büyük mücadelenin icabettüğü bir üzümlü mesude istinat etmesinden münbaisür.

Asıl meselenin ruhuna gelince; Alman malumatıtan sonra memleketim aleyhine tevakkî edilen harekâtin tamamiyle tesirkâr bir mahiyette olduğunu tahmin etmek icabeder. Bahusus ki Ziya Beyi ziyarete gelen ve cüzdanında nizanı harp harizaları bulunmuş olan Yoldaş Olşefski balâda bir defa daha söylenmiş veyhile casuslukla mahkûm olmuştur.

Olşefski ile refiki ve Türk memurlarından bazılar tarafından işgal edilen cinayetlin vüsatını muayyen bir şekilde tespit etmek şu esnada mümkündür. Bunun fayını ancak taharriyat esnasında musadere edilmiş olan çantanın kuşadından sonra mümkün olacaktır. Her halde evvelce tahmin edenemikle beraber Türk Rus muhadencelerini inhilâlde uğratmak ve aramızda bir gerginlik husule getirerek şark mesalinde serbest bulunmak için hiç bir manîa önünde yılmak bilmeyen bütün kuvvetleriyle çalışan İtilâf Devletleri tarafından teşirp olunan bir entrika karşısında bulunmaktığımız mümkündür.

İtilâf Devletleri acı tecrübe neticesinde birbirlerini bîhakkın tanımış olan milletlerimizin gerek idareci merkezilerine gerek mümessilliklerine sokulmaktadır. İşbu zannı bir kat daha teyit eden bir kanaat ile bilhasse Ceneve Konferansı esnasında İtilâf Devletlerinin iki millet ve devlet arasında inkıtar münasebatı innaş etirecek bir gerginlik husule getirmeye çalışmış olmalarıdır.

Bu mesele muntebîhi muvaffakiyet olaydı Rusya'ya ve mesele şarkiyenin halinde kuvvei merkeziye ad dolunan Türkiye'ye karşı İtilâf Devletlerinin mevânî tahkim edilmiş olacaktır. Ceneve Konferansında her ne kadar mesele şarkiyeye revnen mevzu bahis olmamış ise de yine hususî ve hafî müzakere cereyan edenemiy değildir. (Asiyayı suğra'da harp ve sulha mütedair Rus heyeti muahhasına İtilâf muahhasları tarafından vakî olan toküfat)

Her ne olursa olsun gerek kendi namına ve gerek Hükümetin namına bu meselede mehtaldar olan ve bu hareketleriyle Türk Rus muhadenesini tehlikeye ilka eden memurun gerek Rus olsunlar ve gerek Türk Sefaretine mensup bulunsunlar her halde şiddetle tecziye edilmelidir. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından Rusya'ya gönderilecek Sefire Hükümeti mezkûre tarafından çantanın açılması ve tahkikata iptidar zımında Rus memurun Jostane bir surette teşriki mesai edecek memurinin tayini hakkında evamiri lüziminin itasını efzem edeceğim.

İşbu notada arz ve izah eylediğim meseleli hali hususunda itihaz edilecek mukararattan vakti zamanıyla haberdar edilmekliğimi müjercep olan ne kazotinizden ümit eyleyimi Hissiyah müfarrakatem kabulünü rica eyleyim Vekil Beyefendi.

Rus Sosyalist Federatif Şuralar Hükümeti
Salâhıyattar mümessili
Aratof

YUSUF KEMAL BEY (Devamlı) — Cereyan olan badise budur efendim. Son gönderdiğiniz şey de budur.

REİS — Efendim müzakerayı idare edebilmek için Hariciye Vekilinin beyanatına karşı söz isteyen arkadaşlarımız sözlerini söylesinler. Bilâhâre Hariciye Vekili Bey cevap versinler.

YUSUF KEMAL BEY (Devamlı) — Şimdi efendim, bendeniz cereyan eden mesale aynen arz edelim. Bu ya Meclisi Âlinizce kabul olunur veyahut reddolunur. Reddolunursa Hariciye Vekili gider. Münakaşa edilecek bir şey yok. Sual soruluyor, sualizinize istediğiniz kadar cevap veririm.

REİS — Şu halde efendim, söz şeklinizi izah şeklinde Hariciye Vekili kabul etmişlerdir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Hariciye Vekili aleyhinde söyleyeceğimizi ne bildiler. Belki leninde söyleyecek idik. Hi bir lıyanla söz söyleyecek idik, neden kırkçılık gösterdiler?

YUSUF KEMAL BEY (Devamlı) — Hayır efendim, mesalenin ehemmiyetini cumleniz benden daha iyi bilirsiniz. Arzı malûmat ediyorum. Ona göre umumî bir takdir yaparsınız. Ya kabul etmiyoruz dersiniz, yıkra söz söylemesini arzu ediyorum. Suallerimizi sonduktan sonra fikrinizi beyan edersiniz.

HAMDİ BEY (Biga) — Daima böyle oluyor, söz söyletmeyorsunuz. Meclise hiç gelmeyin bari.

YUSUF KEMAL BEY (Devamlı) — Neyi münakaşa edeceğiz efendim. Ben de Hariciye Vekilidim.

Bende sizin Vekilinizimi. Münakaşalar ne olacak. Bunlara iyi yapmamışsınız diyeceksiniz, iyi yazmışsınız diyeceksiniz. Fakat rica ederim eğer bazı noktalar hakkında izahat istiyorsanız onu arz edeyim. Fakat tekrar tekrar arz ediyorum, mesele doğrudan doğruya Türkiye Rusya dostluk meselesine aittir ve bu arada müessif bir hadise cereyan etmiştir. Takdir size aittir. Ben suallerinize cevap veririm. Siz yine bir karar verirsiniz. Nihayet olacak şey o karara tabiidir. başka bir şey değildir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Hürriyati kelamınca şey emesinler, belki aleyhinde fikir dermeyan ederek Rus müfarrakatinin katına ve fikirlerinin iskandil hukûm verebiliriz.

REİS — Efendim, Hariciye Vekili Beyefendi; tenevvür etmek isteyen arkadaşlarımız varsa cevap vermeye hazırım diyorlar. Yoksa uzun uzadıya münakaşasında malizur vardır, diyorlar. Müsade buyurun efendim. Hariciye Vekilinin teklifi veçhile tenevvür şeklinde müzakerayı kabul edenler lütfen el kaldırsın. Tenevvür şeklinde sual sorulması kabul edilmiştir.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Herhangi mümessil bir hadise olmuş Sefaretin usulü dairesinde çantanın açılması talebine dostumuz olan Hükümetin Hariciye Vekâletinin verdiği cevap, izhar ettiği hattı hareket dostluk kavaidine muvafık bir şekilde mi olmuş, yoksa değil mi? Anlayamadığını bir nokta vardır. Karahan'ın Sefarete vermiş olduğu cevap idamesi arzu olunan muhadenet ile katıyen muvafık olmayan bir cevaptır. Bunun tasrif edilmediğini görüyorum. Burası meskûttür ve burada dermeyan olunan arzu ile bendeniz şahsi bir nokta görüyorum. Anlaşılmamış, karşılık bir nokta vardır.

YUSUF KEMAL BEY (Devamlı) — Yani Karahan'ın vermiş olduğu nota mı efendim?

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Yani Karahan'ın hattı hareketi bu meselede gösterilmek istenilen esasatı siyasiyeye katıyen muvafık değil ve hınaenaleyh bu nokta üzerinde Hükümetimizin daha ziyade şey etmesi, anlaması lâzım gelir. Bu noktayı efrat üzerinde olan muamelât hallolunmuş gibi yarım bir şekil vardır. Fakat esas hallolunmamış zannındayım. Hallolunmuş kanaatinde mısınız?

YUSUF KEMAL BEY (Devamlı) — Sual değil efendim, hangisini soruyorsunuz? Müsyö Karahan'ın ilk günü Sefirimize geliniz, bu meseleyi görüşelim. İkinci günü Karahan'ın verdiği suale cevap mı istiyorsunuz? Yoksa onun için ne sual soruyor.

sunuz? Sizin memurların isnat ettiğiniz, şu şu harekâti müdafaa için memurlarınız da şunu şunu yapmışlardır diyorlar. Fakat beyri şimdi görürüz ki notalar gitmiş başka başka şekillere giriyor. Mösyö Karahan'ın bize karşı olan şahsi ve dürüştü muamelâtına göre mi bahsediyorsunuz, bunda ne münasebet vardır bilmiyorum.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Rendeniz burada eşhas değil, bir Hükümeti muntazamanın, yani müttelikimiz bulunan Rusya'nın Hariciye Vekâletini görüyorum ve tarzı hareketi baktığım zaman bunu yapılacak ifal ile pek mürettep görmekteyim. Binaenaleyh hiç bir suretle tevîl götürmez. Bu resmi devairin haricinde anlamadığını, karanlık nokta budur. Bu nokta vaki olan tevîlâtı izale edecek mahiyette midir? Onu bilmiyorum ve onu sizden soruyorum. Siz bunu yani tekmil hadîsatin hallolmuşluğu kanaatinde misiniz?

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Rica ederim, açık konuşalım bu nicimleketin menfaatinin yalnız muhafaza eden memur ben değil, siz de müdafaa ve muhafazaya memursunuz. Rica ederim açık konuşalım. Evvelâ suallerle işin içerisine başka şeyler giriyor. Yani burada başka bir Devletin Hariciye Vekâli hakkında şahsi bir soru soruluyor.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Müsaade buyurunuz, maksadını iyice arz edemedim zannederim.

HİLMİ BEY (Ruh) — Salâhattin Bey soru için söz alır fakat notuk ifal eder.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Üçüncü nota eşkâl üzerindeki muamelâti halletmiş görünüyor ve bir adımdır. Mesâilin cereyanı hakkında söyleyeceğim bir şey yoktur. Hükümetin mesâilini de şayanı şükran görüyorsunuz. Yalnız bendenizin maksadım bu değildir. Maksadı meramım niurettep ve musanna olduğunu teyit eden vesail vardır. Yani biz oyun karşındayız gibi geliyor, maksadım Hükümetimiz Hariciye...

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Şimdi elendim arada cereyan eden muessif hadîsenin ve edilmiş ve edilecek notaların halli ile meşgulüz biz. (Henüz hallolunmamış midir sadası) Hayır onu siz takdir edeceksiniz, yani Meclisi Âliniz şimdi karar verecektir. Benim notamı kabul edip etmemeyi. Bakınız tekrar ettim son söylenen söz budur. Tekrar ettim, aynen Fransızcası budur, Fransızca'yı içeride yazıyorlar. Fransızcada bir formel kelimesi var formel. Aynen tercümesini okuyorun.

Bakınız ne diyor :

Şekil itibarıyla biz böyle tercüme ediyoruz, çünkü formel var. Şekil itibarıyla cereyan eden hadîsattan dolayı size amik teessürümü beyan ederim. Bunu hukuka koydunuz mu şekil itibarı, esas itibarı diyor demektir. Çünkü şekil, esasa mukabildir. Sonra prensip itibarıyla değil demek, öyle mi değil? Çünkü bu Rusça düşünülmüş ve Fransızca yazılmış bir şey de olabilir. Nitekim Rusça ve Fransızca bilen bir zata... Fransızca kelimelerini tefsir ederiz ve bildiğimiz Türk ve Fransız hukuku ile meseleyi hallederiz. Yani Türk ve Fransız nazariyat hukuku ile kelimelere mana vermeye çalışırız. Elimizde başka bir şey yoktur. Rusça ve Fransızca bilen bir zata ve biraz da Rusçanın hukukunu bilen bir zata sordum Ruslar formelli jüridiski bir nevi silsile ve cümleli hukuka derler ki onların içerisinde prensip ve esas da odur dediler ve benim mesul memurum bunu söyledi. Onun içindir ki (Formel) kelimesinden Rusya Sefaretinin ne kasdettiğinden tereddüde düşmek tabiidir. Eğer o kelime olmamış olsaydı beyanı teessül ederim şeklinde olsaydı işte bu bizim için bir tarzıye mahiyetinde olabilirdi. Tarziye kelimesi, beni affedin kelimesi. Hükümetler arasında söylenmez. Şimdi sualler dolayısıyla esas meseleye gelelim. Bu ne için yapılmış, Rusya ile bizim dostluğumuz samimi midir? Değil midir? Sualler buralara gidiyor. Rica ederim, buralara girişecek işek istihkam ederim aynı bir minakâşai umumiye açalım. Anlamadım, rica ederim, anlayın ona göre cevap vereyim, yani maksadı âliniz nedir?

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Zano ediyorum ki arz edemedim.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Siz de çok kapalı söylediniz anlayamadım.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Beyefendi aynen ifadeti alıyorum. Kısa not tuttum. Size diyorlar ki Sefirin ifadesi yanlışdır, esassızdır. Binaenaleyh tebsüdu talep eder gibi yazı yazan doğrudan doğruya Karahan'dır. Yani bu tarzı hareketi, Hükümetimizin tarzı hareketini arzu ve illizam ederek yaptığını zannediyorum.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Beyefendi, ister biz inalım, velev siz olunuz buna karşı ne tarzıye ediyorsunuz? Kendileri bizim Sefirimizin mufarakatı için bir harekette bulunmuş olsalardı, rica ederim kendilerinden ne istiyorduk?

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Buna mahal yoktur.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Neye mahal yoktur.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Bu tarzda mahal yoktur. Yapışıkları tarzı nalâyıkta.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Ne yapayım, Hariciye Vekili ne yapsın? (Anlaşılmalı sâdaları) Suâl sorunuz efendim.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Esas anlaşılmalı.

LÜTFİ BEY (Siverek) — Kapalı geçildi.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Açık sorunuz efendim. Rica ederim kapalı hiç bir şey yoktur. Her şey açıktır.

REİS — Usul hakkında söz istenmiştir. Ali Şukru Bey buyurun.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Efendim, resmî bir şekilde Musyâ'da bir hadise oluyor. Bu hadiseler üzerine notalar okundu. Tabii bunun üzerine suâl itî harisiyle bizim istidlâl edeceğimiz noktalar yoktur. Çünkü bizim haşka me'hazınımız yoktur. Mesele böyle olmuştur deniyor. Böyle olmamıştır denemez. Çünkü bilmiyoruz. Binaenaleyh bu hususta şöyle yapılmış, böyle yapılmış diye bir şey deneye hakkımız yoktur. Sonra; Hariciye Vekili Beyefendinin okudukları şeyler üzerinde onu tenkide bizim hakkımız yoktur. Çünkü alınan malûmat üzerine yapılan iş gayet doğru ve musiptir. Yalnız bir mesele var, bu meseleyi bıraktığımız için söylüyorum. Her halde bu hadise bir hadise müessiftir ve Rus Sefirinin vermiş olduğu bu notalar içinde bizim için talibi dikkat noktalar vardır. Zannediyorum ki Ruslarla bizim dostluğumuzun kıymeti gayet büyüktür ve bu tezelzul etmenselidir. Onun için böyle hadisenin tekruruna mani olacak bazı şeyler düşünülebilir, vaziyet tenevvür edebilir. Hatta açık söyleyeyim Hariciye Vekâletini bu hususta, belki bazı nokatta da ikaz edebilirim. Onun için böyle suâl cevap olmaz, çünkü sorulacak suâl yoktur. Niçin böyle yapmadın denemez. Yalnız bu hundan ibarettir denebilir. Bunun için söz verilirse bazı şeyler hakkında söz söylenebilir. Bu da mesele nin esasını mevzubahis etmek suretiyle değil. Tekrar ediyorum; meseleyi biz kabul ediyoruz ki Hariciye Vekilimizde de itimadımız vardır, ne varsa onu bize söyler. Zaten beyanatını kâğıt üzerine yazmıştır. Onun üzerinde oynamaya mahal yoktur. Yalnız Rus Sefirinin vermiş olduğu notalarda - ki ben kendi hesabıma - söz itibarıyla mucibi içtihat görüyorum. Belki arkadaşlardan görenler vardır. Onun için bu hususta söz verilmelidir. Yoksa mesele Ruslarla dost olalım mı, olmayalım mı değil.

REİS — Şimdi efendim, bir kere Heyeti Âliyenize sarahaten arzettik. Söz vereyim mi, vermeyeyim mi

diye? Heyeti Âliyeniz karar verdi. Söz demek mevzu bahis değildir. Suâl ve tenevvür meselesine gelince : Hariciye Vekili Beyefendi notaları okurken bazı zevat dediler ki bazı noktaları anlamadık. Ben deniz de yalnız bu böyle midir, değil midir diye kısa suâllerle maksatlarını meçhul addettikleri noktaları tenvir edebilirler. Yoksa ayrıca behemahal muhafızlar göstermek şartıyla suâl sormak kasdı yoktur zannedirim. (Yok sadaları) Suâl ile tenevvür edilecek meseleler var ise Hariciye Vekili Beyefendi notaları okurken rüfekâde anlaşılmalı noktalar varsa Hariciye Vekili Beyefendiye o tarzda suâller tevcih buyurur ve cevap verirler. Başka sureti bilmiyoruz. Heyeti Umumiye tekrar mevzubahis mi edecek, bunun imkânı var mıdır? (Mesele birmişir sesleri)

Fevzi Efendi bir suâl soracaktır, buyurun.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Musade buyururlar mı? Efendim, Tabii vekillerin mebuslarına suâl sormak hakkı yoktur. Fakat bana suâl sorular da henüz vasıta ile öğrenmiş olurum. Ali Şükru Beyefendi dediler ki, Rus Sefirinin yazdığı notalar içerisinde bazı noktalar var. Onlar hakkında belki Vekilin nazarı dikkatini çekmek icabederse ikaz ederiz, buyurdular. O noktaları bize suâl tarzında sorular da henüz tenevvür etmiş olurum.

REİS — Efendim Vekil Bey diyorlar ki suâl sorular da cevap veririm ve sorarlar.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Reis Bey ben deniz suâl için söz istenmiştir.

FEVZİ EFENDİ (Balıne) — Efendim; Rusya ile bizim aramızda olan münasebatta her vakit tesir yapılabilir. Bu meselede de bize civar olan Mülkûmatı sağıra karışmış mıdır? Yani bir tesir yapılmış mıdır, yapmamış mıdır? Eğer tesir yapılmamış ise ve yalnız Rusya ile bizim aramızda vukubulan bir hadiseden ibaret ise, Hatum'da bazı islâmlar hakkında zulüm yapılıyor, bunu Gürcüler arkasından yaparak Ruslarla aramızdaki münasebati hozmak veya bozmamaya çalışıyorlar. (Ruzmanlık mevzubahis olur mu sadaları) Bu hususta Hariciye Vekâleti ne düşünüyor?

REİS — Matum meselesi ayrıca görüşülür, bu mesele ile alakadar değildir. Yalnız suâllere cevap verebilirler.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Efendim, birinci suale cevap verebilirim. Dediniz ki Ermenilerle Gürcüler Ruslarla bizim aramızı açmak isterler, değil mi efendim?

FEVZİ EFENDİ (Balıne) — Evet.

YUSUF KEMAL BEY (Devanlar — Aramızın açmak isteyebilirler, fakat ben burada filân Gürcü filân bilmem ne Ruslarla bizim aramızın açıyor diyenleri)

ALI ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Efendim, bir de fa anlamak istediğim bir şey var. Bu usula komisyonu Reisi Emin Bey kimdir?

YUSUF KEMAL BEY (Devanlar) — Komisyon Reisi değil.

ALI ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Bu zat kimdir, hüviyeti zati Şinizce malûm mudur?

YUSUF KEMAL BEY (Devanlar) — Ben bilmiyorum. Fuat Paşa Hazretleri buradadırlar, onlar söyleyebilirler..

ALI ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Azerbaycanlı Mehmet Efendi namında bir efendi var?

ALI FUAT PAŞA (Ankara) — Hayır, hayır değil efendim.

ALI ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Peki efendim, eğer o ise meselemin rengi değişirdi. Sonra bir nota var ki deminki maruzatında beraberdir. Şifre: Hariciyefetret kâtibinin nezdinde bulunur, dediniz. Nence bu valibi dikkat meseledir. Şifrenin Sefaret Haricisine çıkması caiz midir, değil midir?

YUSUF KEMAL BEY (Devanlar) — Şifrelerinizin tamamıyla Sefaret kasasında mahfuzdur. O vakit kâtip kendisi rahatsız olmuş ve üzerindeki şifrede istimalden sâkit olmuş. Şifrenin verdiği malûmat bu merkezedir.

ALI ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Yani mesele yok.

YUSUF KEMAL BEY (Devanlar) — Yok efendim.

FÂHSİN BEY (Izmir) — İstimalden sâkit olursa istihale edilir.

YUSUF KEMAL BEY (Devanlar) — Zaten hep si istimalden sâkittir.

ALI ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Sonra efendim, İhtifedârin Rusya ile bizim aramızın açmak isteyebilecekleri gayet bedihî bir şeydir. Esasen bunun asarını da gazetelerle vesâirelerle görüyoruz. Yalnız ne dereceye kadar sarılı olduğumu ve hangi membadan teressülü ettiğimi bilmiyorum.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakır) — Öyle şey olur mu?

ALI ŞÜKRÜ BEY (Devanlar) — Müsaade buyurun, öyle şey de olur efendim. Çünkü her gün hepimiz bazı şeyleri duyuyoruz ki bu şeylerin nereden geldiğini bilmiyoruz. Zira kulaktan kulağı gelmiştir, bunun membumu bilmek imkânı yoktur ve bildikten

sonra söylemekte hiç bir mahzur yoktur. Benim kulagına geldi ve anlaşılan bir çok kimseler de işitti, ki hemtlenizden soranlar da oldu. Güya Ruslar hakikaten bu işi tertip etmişler. Fakat Türk memurları böyle bir şey ile işgal ediliyorlar mı, etmiyorlar mı? Yani bizim bu işle meşgul olduğumuzu bilerek değil imtihan ve tecrübe için yapmışlar ve bu şekilde meydana getirmişler. Bunun için de evvelce orada bulunan Ateşemliler muavimleriyle görüşmüşler, ona da gelin görüşelim dediler ... şeklinde Ruslarla konuşmuştuğumuz için ki Ruslar yakalamışlar, esasen bizim memurlarımız bu şekilde bir şey taharri etmemiş, fakat sırf tecrübe için, acaba Türkler bu gibi işlerle işgal ediyorlar mı diye Rusların böyle bir imtihan yapmak istedikleri hakkında bir şayya vardır. İhtimal oradan çıkmıştır. İhtimal başka yerlerden çıkmıştır. Fakat herhalde bu şayiye şu kondorlarda işittim, binenaleyh bu hususta zati Şinizin malûmatı var mıdır?

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) — Azizini uzun boylu söyledim, bizim memurların sizin namınıza olarak yani sizin vekiliniz olarak her türlü mesuliyeti deruhde ederek çalıştıklarını ve bizim memurlarımızın katiyen kabahatı olmadığını iddia ederim.

ALI ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Yani bu şayiye işittiniz mi?

YUSUF KEMAL BEY (Devanlar) — Ben bu şayiye değil kırk bin türlüünü işittim, daha neler işittim Beyefendi.

REİS — Hüseyin Avni Bey hem sıra size gelmiştir, hem de usulî müzakere hakkında söz istiyoruz, buyurun.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — İkisim birden hulâsa edeceğimi, efendim. Şekli haricî itibarıyla dava gayet güzel yapılmıştır. Gerek Sefir Paşa Hazretlerimizin ve gerek Hariciye Vekâletinin alimane ve vakıfane yaptığı tedbir şayanı takdir ve şükrandır ve bu takdirde avzane ise de burada zikretmeyi bir vazife vâdolanıye bilirim. Usule gelince : Şimdi davanın şekli var. Bu şekli haricî itibarıyla neticeye itiraf ettirmek menafî memleket iktisâsıdır. Fakat bunun sebebi hakikisi var mı? Birincisi bu, derin bir meseledir. Eğer biz bunu karıştırsak altından başka şey araştırırsak zannederim bizim menfaatımıza muvafık olursa gerek, onun için yalnız şu nota üzerine dava şekle gurebirdir. Çünkü Ruslar da açılan açığa demin arkadaşlarımız buyuruyorlar ki kabahatin nevi muayyen değil, kabahat yok. Ruslarda canıyano

harekât var mı, alâkadâr mı inmiş, değil mi inmiş bu nu tetkik ediyor.

REİS — Bu usulü müzakereye dair mi efendim?

HÜSEYİN AVNİ REY (Erzurum) — İkisini de hulâsa ediyorum.

REİS — Hayır efendim, yalnız birisini söyleyiniz. Çünkü birine cevap verehilirdi.

HÜSEYİN AVNİ REY (Erzurum) — Efendim ikisine birden söz verdiniz, usul hakkında efendim bunun sebebini aramaya lüzum yoktur. Vazedilen mesele ortada, mevhum bir mesele vardır. Bu mesele de malûm, notalar. Bu notalar Hukuku düvel kavaidine muvafık bir tarzda verilmiştir, mesele neticelenmiştir. Bu şekli burada bırakalım, eğer başka bir sebep arıyorsak o sebebi ayrı bir celsede yaparız, o vakit o bizim dahilî bir meselemiz olur, bu mesele Rus meselesidir. Dahilî meselemiz varsa onu sual ve istizah tarzıyla meseleyi soralım ve kurcalayıp yarayı tedavi edelim.

REİS — Usul hakkında olmayan sözüünüzü söyleyin.

HÜSEYİN AVNİ REY (Erzurum) — Onu da He-yeti umumiyeye bağışlıyorum. (Handeler)

REİS — Efendim, Ragıp Beyden başlayarak on kadar arkadaşımızın sualleri var; (Müzakere kâfi sadaları) Müzakerecinin ve bu meselenin kufyetiyle diğer mesele geçilmesi hakkında da takrirler var. Reyî âlinize arz edeceğim. Sorulan sualler hakkında müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın... (Kâfi sadaları) Ekseriyeti azime ile muzakere kâfi görüklü.

Efendim Siverek Mebusu Lütfi Beyle, Kutahya Mebusu Cemil Reyin takrirleri vardır.

YUSUF KEMAL REY (Hariciye Vekili) (Kasta monu) — Arkadaşlar gayet mühim bir suali bendeniz sizden rica ediyorum, istirham ediyorum. Okuduğum notalarda da malûmu âliniz olduğu veçhile tarziye istedik, teminat istedik, tecziye istedik Hukuku düvel kavaidinde zikrettiğimiz hususunun aynen kabulü, bunlar hâyledir, böyle olacaktır suretine bizim ittifak zımnen bir teminat olabilir. Çünkü bundan sonra böyle hal vaki olmayacaktır demek ifi.

İSMET BEY (Çorum) — Son notanız cevaptan müstağni mi idi?

REİS — Efendim ekseriyeti azime ile suallere nihayet verdik. Hariciye Vekilinin verdiği izahat kâfidir deniliyor, yetişmez efendim.

YUSUF KEMAL REY (Devamlı) — Bana sara-haten bu yapılan şeyleri yani Rusya Sefareti tarafın-dan Rusya Hükümeti namına resmi olarak arz edilen tabirlerle beyan edilen teessüfün tarziye makamında

telâkki edilip edilmeyeceğidir, yalnız benim yazdığım üçüncü nota, yani en son nota, daha doğrusu tasvibi âlinize iltiran ederse tarziye hususunda, tecziye hususunda da reyî âlinizi vermiş olursunuz.

İSMET BEY (Çorum) — Fakat cevaptan müstağni mi addediyorsunuz?

YUSUF KEMAL BEY (Devamlı) — Hayır efendim, rica ederim demek dikkat buyurmamışsınız, öyle ise.

Üçüncü notadan okumuştur : « Pek amik münase-hatı vedatkârane ile merbur bulunduğumuz Rusya Hükümeti bize bu notasında şekil noktai nazarından cereyan etmiş olan her şeyi Hükümetimin tamamıyla resmî amik teessüfünü bildirim, bunu Hükümetimize bildiriniz ».

TANŞİN BEY (Aydınlı) — Bu da bir tarziyedir resmen.

YUSUF KEMAL BEY (Devamlı) — Müsaade buyurunuz. Ben buna yazdığım notada dedim ki Hükümetim bu teessüfün memnuniyetbağış telâkki etmiştir. Yalnız Fransızca metninde (O puvan dâ formülü) denmesi şekil noktasından bizi tereddüde düşürmüştür. Lütfen bunu da tenvir buyurunuz, bu birincisi ikincisi de kendisinin notasında tecziye hususunda Olşefski'nin mucazat vermesi, kendisine vermesi demektir. Olşefski casustur. Kendilerine casusluk etmiştir. Bunlar bizim Hükümetimize ait değildir. Bizim Hükümetimize ait olan mesele bu teessüfün zımında bir hadise itiraf olunmuyor. Teessüf arzu olunmayan bir şeyin yapılmasını ifade eder. Arzu olunmayan şeyi yapan da mucazat görür. Binaenaleyh kendi notalarında dermeyan ettikleri veçhile bizim memurlarımızın masuniyetine nail olduklarını gördükten sonra kendileri itiraf ediyor. Velev hangi surette olursa olsun ona devam etmeleri bu şayanı teessüf hali meydana getirmiştir. Binaenaleyh o memur mucazat edilmelidir. O memur mucazat edilirken onu mucazat edecek heyeti hâkime şu esbabı muşeddede tahtında bulunmuş imiş, şu eshabı muhaffefe tahtında bulunmuş imiş, ona onlar karışır. Sonra Emin Rey döğülmüştür. Elinde tabip rapuru var, bunu döğen de bilhassa odur. Üç; sonra tarziye, teminat, tecziye hususları bu suretle hallolduklarını yani temenni ediyorum ki gelecek cevap hoyle olacaktır. Rıza Yusuf Akınra Beyin verdiği izahata göre bu (formül) kelimesi onların noktai nazarına göre esasî ifade eden bir kelimedir. Tarziye ciheti, tecziye, teminat ciheti hallolunmuştur. Ondan sonra bir çanta meselesi kalıyor. Çanta meselesi vakia bir Olşefski... Vakia biz evvelce çanta meselesini iğitmiş idik. Fakat şimdi biz bugün sureti

resmîyede diyoruz ki; Hariciye Vekâliniz bütün mesuliyeti deruhde ederek ve kendi sefirimizden ve memurlarımızdan aldığımız katî söz üzerine diyoruz ki bizim almamız açık, bizi en ziyade memnun eden şey memurların üzerinde bulduğumuz evrakı görmemiz onların içerisinde hiç bir şey olmadığına kâni olmamızdır. Bundan sağlamlı bir şey olur mu? Nüfuzun sağlam söylenir mi? Bunu kendimiz söylüyoruz. Fakat bu yurultu ise onların bize istinat yolunda yazmış oldukları, aleyhimize neler söylendi ise hepsini aldım, hiç birini tevîl etmedim, hukuk noktası nazarından söyledim, sonra onun için çanta meselesinde, çanta kimindir? Hukuk noktası nazarından, hukukî mahiyeti itibarıyla çanta bizim değildir; bize ait değildir, vevakî hakkı temellükü bize ait olsun. Çünkü çantayı da oraya gelen zabıta memurları bir takım evrak yakalamışlar ve bu evrakı kıyasca bir mahfaza almışlar, o mahfazayı sonra bizim memurlarımız gerek isteyerek, gerek istemeyerek hare etmiş, istiare etmişler; onun içerisinde evrakı koymuşlar. O çantanın içerisinde itham edecek şey yoktur. Esasen çanta bizim değildir. Çünkü Olıçeskinin ve Refikinin üzerinde bulunan evrak ve haritalar bize ait değildir, onu da çantaya koymuşlar. Refikinin üzerinde helki hayka evrak da çıktı, onu koymuşlar. Bizim kâtipleri itham edecek kıyanet kadar evrak çıkıncı o evrak ya bizim kâtiplerin el yazısıyla veya bizim kâtipleri ciddi ve katî bir surette istama eden evraktır. Bu evrakı alıp gelirler bize, gidecek Sefirimize getirip verirlerdi. Çantadan çıkarmaya hacet yoktu, başka ne için çantayı açmalı, tahkik ettirmeli, çantayı açıp tahkik etmenin altında doğruları doğruya ne olur, sa olsun sizin kâtiplerinizin de kabiliyeti vardır, başka bir şey değildir. Binaenaleyh bundan dolayı benim noktası nazarıma diğer Heyeti Vekile arkadaşlarını da iştirak ettiler, çantanın istenmesinde açılmasında hiç bir faide yoktur. Çanta bize ait değildir, yalnız çantanın içerisinde bizim kâtiplerimize ait evrak da vardır ve hiç kemali emniyetle diyoruz ve evrakı sizin elinize bırakıyoruz, gönderiniz diyoruz. Vakıf Seferimiz tarafından verilen bu notalarda bu noktası nazar takip edilmemiştir. Fakat hakikat bundan ibarettir. Başka bir şey değildir. O noktası nazarın takip edilmemesinin sebebi de o sırada bize karşı vukubulan fena muameleyi bir an evvel tashih ediniz yani aldığımız şeyi hemen iade ediniz tarzındadır. Onun için bu son notam dört noktaya aittir ve temennî ederim ki Rus Seferi arkadaşım arkadaşım diyorunu çünkü çok iyi görüşüyoruz - o da bunu takdir eder, yalnız

bunların hepsinden evvel bunun için bana mezuniyet vermeniz lâzımdır. Çünkü mesele halledilecek

REİS — Müsaade buyurulursa bu hususta bir tahrir var.

(Yazgat Mebusu Feyyaz Âli Beyle Mersin Mebusu Ziya Beyin tahriri okundu)

REİS — Tahriri kabul edenler lütfen el kaldırsın. Fakriyeti azime ile kabul edilmiştir.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyaribekir) Başka bir sual soracağını

REİS — Neye ilair?

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyaribekir) — Hariciye hakkında

REİS — Ruznamede dahil değil. Efendim ruznamede sekiz kalem eşya var açamıyorum. (Haneleri) Efendim müsaade buyurunuz hafı celsede Heyeti Âlinize arz edilecek sekiz madde vardır. Malûni Âlinize... Çünkü kıyasca büyük bir mesuliyet tevaccülü ediyor. Malûmat bile vermek için Birisi vaziyeti Harbiye hakkında Siverek Mebusu Lütfi Beyin tahriri, diğer Karahisarısahip Mebusu İsmail Şükrü Efendi ile rufekası tarafından verilen tahrir... Adliye Vekâletinden mevru evrak var; Keskin madeni Rumlarının Kayseri'den ideleri sebebine dair Tokat Mebusu Rifat Beyin tahririne Dahiliye Vekâletinin cevabı dair meselesinden dolayı Erzurum Mebusu İsmail Bey hakkında Adliye Vekâletinden mevru evrak katil meselesinden vesaireilen maznun Adliye Encümeninden mevru Memduh Bey hakkında Adliye Vekâletinden mevru evrak, İstanbul'dan sulh meselesine dair evrakın celbi hakkında Muvazene Encümeni mazbatası, alivalı maliye hakkında Muvazene Maliye Encümeni mazbatası var ki gayet mühim nikatı ihtiva ediyor. Bunun üzerine tevakkufa mecbur oldum, gayet mühim bir mazbatadır, âza harcırahları hakkında Muvazene Maliye Encümeni mazbatası

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Reis Bey, daha niuhinimi var. Kumandanlar tarafından asker biletlerinin evlerinin ihrak ettirilmesi hakkındaki evrak var...

REİS — Bunlardan sonra geliyor efendim, ayrıca onları da Heyeti Âliyeye arz ederim, ayrıca onları zikrederim. Bugünkü hafı celsede Heyeti Âliyenize arza mecburiyet hissettığım bunlardır. Sonra efendim bunlardan birini âti celsede, diğerlerini başka celsede. Sonra efendim demin arz ettiğim gibi kırka yakın sual cevapları gelmiştir. Heyeti Âliyeniz bir karar itihaz etmişti rica ederim celsei âkeniyede okunsun ve vicahen istima edilsin. Nizamnamei Dahili-

lide bir kayıt vardır. Zabıtların nihayetine dercedilmesi tarzında, bunu kabul buyurmadınız. O kadar riayeten Riyaset bunları hifzediyor. Münasip fırsata intizar ediyor, bazıları dört beş ay eskidir bunu da herayı malûmat arz ediyorum. Bu malûmatı arz ettikten sonra sizin vereceğiniz teklifler ve takrirler üzerine bu cevapların okunup okunmaması laayyin eder.

LÜTFİ BEY (Siverek) — Reis Bey, bendenizin bir takririm var. Müzakere edilecek bir şey yok. Havale den ibarettir.

REİS — Efendim, Siverek Mebusu Lütfi Beyin vaziyeti harbiye hakkındaki takririni mahrem kaydıyla Erkanı Harbiyei Umumiye Riyasetine havale ediyoruz.

Efendim; arzı ederseniz aleti ruznameye geçilmesini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmedi.

Efendim cumartesi günü öğleden sonra saat bir buçukta ictima etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

Celsenin hitamı : 6,13

(Dosyada mevcut takrirler)

Riyaseti Celileye

Suriye Hükümetiyle müzakeresine mübaheret edilecek olan Gümrük mukavelesi müzakeratına memuren gelecek olan murahhasların selâhiyetnameleri Suriye Hükümeti tarafından verilmiş olmayıp Ja

Fransa Hükümeti tarafından mütâ okluğu halde murahhaslarımızın kendileriyle müzakerata mezun olup olmayacaklarının Vekâleti aidesi tarafından beyan edilmesini teklif ederim. 15 Haziran 1338

Aydın

Rahsin

(Hariciye Vekali cevap verdi)

Antalya Mebusu Mustafa Bey meselesinin Hariciye ve İktisat Encümenlerine havalesini ve Karahisar Mebusu Mehmet Şükrü Bey meselesinin ait olduğu Encümenlerde hafiyen müzakere edilmesini, Kırâhya Mebusu Resim Atalay Bey gümrük tarifesine merbut ketveldeki hayvanat isimlerinin Türkçe yazılmasını.

Menteşe Mebusu Tevfik Rüştü Bey talimatname nin Muvazenei Maliye, İktisat ve Kavanini Maliye Encümenlerine havalesini ve müzakereye menur Mevcut bu hususa muvaffak olmadığından Vekil Heyet bu hususun kanun ve usul mucibince Encümenlerinin mürolâsını istilzam edeceğinin kendilerine beyan olunmasını teklif ediyor.

Karahisar Mebusu Şükrü Efendi Hüca meselesinin malûmat kabulünden telâkkisiyle ruznameye geçilmesini,

Van Mebusu Hakkı Noyçendinin ruznameye geçilmesini.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

18 Haziran 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HÜLÂSASI	452	testo için Hariciye Encümenince hazırlanan	
2. — MÜZKERE EDİLEN MEVADI	452	metin.	452:470,471:481
1. — Memleketimizdeki ekalliyetlere mu- zalim icra edildiği iddiası ve İngiltere'nin teşebbüsü ile beynelmül bir heyeti tahkikiye teşkili istikametinde yürütülen hareketi pro-		Âzırı Kıran Muamelesi	470
		Mezuniyet	470
		1. — Mezuniyetler hakkında Divanı Ri- yası kararı	470:481

Cilt : 20

57 inci Ülkeler, 1 ve 2 nci Celse

ELLİ YEDİNCİ İNKİT

18 Haziran 1338 Pazartesi

İKİNCİ CELSE

Açılma Saati - 3.45

REİS : Reisi Sami Hüseyin Rauf Beyefendi

KÂTİPLER : Ahi Bey (Kayseri), Hakkı Bey (Van)

REİS — Efendim dünkü ıçtımadada bazı rüfeka tarafından verilen takrirler üzerine Avrupa devletleri mecalisi milliyesine tahkikatın iki taraflı yapılmasına dair protokolu gönderilmesi hususu takarrür etmişti. Hariciye Vekili Beyefendi bu hususta hafı bir celse

akdini teklif ediyorlar. Kabul buyursanız celseyi hafı olarak başlayacağız.

Celsenin hafı olmasını kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. Celse hafı olarak küşat edilmiştir.

Geçen hafı celsenin zaptı okunacaktır.

1 — ZAPTİSARLIK HULÂSASI

ELLİ BEŞİNCİ İNKİT

15 Haziran 1338 Perşembe

İKİNCİ CELSE

Rauf Beyefendinin tahtı Riyasetlerinde bilnikat; Suriye gümrükleri hakkında Heyeti Vekilece ittihaz edilmiş mukarreratı Maliye Vekili Bey tarafından tebliğ olunarak müzakere edildikten sonra mezkûr mukarreratın malumat kabilinden telükkisiyle ruznameye geçilmesine dair takdir kabul ve teneffüs için celse tatil olundu.

ÜÇÜNCÜ CELSE

Rauf Beyefendinin tahtı Riyasetlerinde bilnikat; Hariciye Vekili Beyin diğer mesele takdimen istimar kabul olunarak Moskova Sefaretinde cereyan eden hadise hakkında teatı edilen notalar Vekil Bey tarafından kıraat olup irade edilen suallere cevap ita edildikten sonra izahat küfi görüldü. Notalarla ittihaz

edilen tedabirin muvafık olduğuna dair Yuzgat Mebusu Feyyaz Ali Beyin takrimi kabul edildi. Siverek Mebusu Lütfi Beyin ahvali harbiye hakkındaki soru takrimi Erkanı Harbiye Umumiye Riyasetine tebliğ olundu. Celse hafıye ruznamesi Makamı Riyasetten tebliğ edilip ruznamedeki mesailin müzakeresine geçilmesi kabul edildiğinden Cumartesi günü ıçtıma olunmak üzere celseye nihayet verildi.

Aynen kabul edilmiştir.

18 Haziran 1338

Reis	Kâtip	Kâtip
Hüseyin Rauf	Kayseri	Van
	Ahi	Hakkı

REİS — Hafı celsenin zaptı hakkında mütalâa var mı? (Hayır sesleri) Kabul edenler... Fahiye... Kabul edilmiştir.

Aynen kabul edilmiştir.

2 — MÜZAKERE EDİLEN MEVAİD

1. — Memleketimizdeki ekalliyetlere meralin itera edildiği iddiası ve İngiltere'nin teyebbüvü ile heyetmelcel bir heyeti tahkikiye teşkili istikametinde yürütülen hareketi protesto için Hariciye Encümenince hazırlanan metin.

REİS — Söz Yunus Nadi Beyin

Rüyurun Yunus Nadi Beyefendi.

YUNUS NADI BEY (Hariciye Encümeni Reisi) (İzmir) — Efendim; dün birer sureti revzi olan notalarda (1) görmüş olduğumuz veçhile Avrupa milletleri Meclisi Mebusanına göndermek üzere Harici-

(1) Encümenince izhar ve Meclise takdim kılınan nota metni ile Meclis müzakeratı neticesindeki mu-sahhah metnin zaptını sununu merbuttur.

ye Encümenince 1 Haziran tarihinde tespit edilen notanın gönderilip, gönderilmesini, gönderilmesinde mahzur olup olmadığını münakaşa ettik. Malumunuz âliniz bir müddetten beri devletler İngiltere teşebbüsü ile memleketimizin dahilinde ekalliyetlere güya taarruz vaki oluyormuş diye bir tahkikat icrasını ileriye sürmüşlerdir. Bu mesele gittikçe ilerlenmiştir. Ara yerde bazı şerait müallâk olarak Fransa kabul ettiği gibi ahiretten yani 5 - 6 gün evvel Amerika dahi kabul etmiş bulunuyor. Binamenaleyh tahkikat mesalesinin İngiltere'ye tarafeyince tebliğ ettirecek kadar bir mahiyette olup olmadığını, mahiyeti hakikiyesini bilmiyoruz. Bunun üzerine Hariciye Vekili Beyle bu hususta görüştük. Kendisini, bu notanın Büyük Millet Meclisinden diğer meclislere sırasıyla gönderilmesi hususunda mütereddit gördük ve bundan dolayı bu celseli harfiyenin akli münasip görüldü. Hariciye Vekilinden alacağımız izahata göre ve Meclisi Âlîmiz tarafından verilecek kararın göre hareket ederiz, gönderilip gönderilmesini taarruz ettiriz.

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) — Efendim, bundan zahir mesele hakkında doğrudan doğruya söz söylemek istemezdim. Meclisi Âli karar vermiştir. Meclisi Âlinin kararı şüphesiz icra edilecektir. Yalnız iş bu dereceye kadar gelmiştir. Hariciye Encümeni Reisî Beyefendinin izah ettikleri ve hile malumunuz âliniz şu günlerde devletler bir tahkikat meselesiyle meşguldür. Yunus Nâdi Beyin söylediği gibi İngiltere bunu diğer devletlere de kabul ettirdi. Diğer devletler de müteakiben İngiltere'ye tekliflerde bulundular. Fransa tahkikatını yalnız Büyük Millet Meclisi Hükümetinin tabii hükmünde, tabii ifaresinde olan yerlerde değil, aynı zamanda Yunanlıların işgal etmiş oklukları mahallerinde de icra edilsin dedi. Vakti buna dair katil resmî bir şey olmadı. Fakat zannederim İngiltere de buna muvafakat etmiş. Amerika'nın ise tahkikatını yine müteakiben yapılmasına taraftar olduğu anlaşılıyor. Son aldığımız haberde ki bundan dört beş gün evvel de İngiltere Hükümeti tarafından İstanbul'daki komiserlerine bu işin suvereni tabikiyesini arkadaşlarıyla görüş diye emir verildiğini ve General Pelle'nin de buna cevaben hükümetinden henüz bu bapta talimatname alınmadığı merkezindedir. Bildiğimiz malumata resmîye budur. Onun için böyle bir teklifin zarfesinde bulunuyoruz. Bu hususa dair bizim tarafımızdan yapılacak her hangi bir hareketin buna bir vesile teşkil edip etmeyeceği sayı tektiktir, sayı müallâhazadır. Bu noktayı Heyeti Celilemizin nazarı dikkatine arz etmek isterim. (Çey kalmışsınız sadaları.) Rana

dün haber verdiler. Sonra bu nokta bitsin. Reis Paşa Hazineletinin İzmit veyahatı hakkında bazı dedi koldular var onun hakkını da malûmat arz edeceğim.

VIHABİ BEY (Karesi) — Acaba biz bu millet meclislerine bu notayı göndermesek İngiltere, kendi azimlerinden geri dönecekler mi?

YUSUF KEMAL BEY (Devamlı) — Bakınız bu gitsin, gitmesin İngiltere bize yapacakları tekliflerinden vaz geçeceklerdir demiyorum. Teklif bugün yarın gelecektir de demiyorum. Çünkü bilmiyorum geçen gün (Rapa) nin yani İngiliz başercümanı Rapa'nın Münih Beye müracaatla bizim mahabatın lisanından çıkayet ettiği sırada söylediği bir söz vardır. Çok ehemmiyet vermeye gelmez, doğruya Lord Curzon'a (Curzon) hücum ediliyor diye. Tekrar tekrar arz ediyorum kendisine fevkalâde ehemmiyet verecek bir şey değildir. Fakat arz ettiğim gibi buna mütefferirdir. Dıyor ki İngiltere böyle bir tahkikat teklifinde bulundu, diğer devletlerin de buna iştirakini istedi. «Bir devreî tevakkuf geçerken» diyor. Gazetelerin bu Lord Curzon'a hücum etmelerini anlamadık. Bilmem ne filân. Her halde bir devreî tevakkuf var. Bunun sebebi nedir, doğrudan doğruya malum değil. Fakat öyle zannediyorum ki onlar da anladılar ki; Büyük Millet Meclisi bu teklifi güç kabul edecek. Çünkü âfâda ettikleri şey olmuştur. Bu bir dereceye kadar oldu. Çünkü siz açık söylüyorsunuz. Meselâ burada Monjéne mümessil değil. Monjéne söylüyoruz. Evet Hükümet birakını müallâhazatı askeriyeye binen bir takım zaruretlere binen. Hıristiyanları falan yenden almış falan yere göndermiş ve bunlar bu yenden falan yere giderken memleketimizin icabatı ahvalı olarak butakim mahabimiyetlere duçar olmuşlardır, içinde ölenler de olmuştur. Fakat bu aynı zamanda Müslümanların basına geliyor. Yoksa Büyük Millet Meclisi hiç bir vakitte zihinden Hıristiyanların katli hakkında bir fikir geçirmemiştir. Dıyoruz Bunu söyledüğümüz zaman da doğru diyorlar. Nitekim geçen gün gelmiş; bana diyordu ki geçen Pazar günü Katedral Kilisesine katibini göndermiş katib gelmiş orada kilisenin dolu olduğunu ve butra Kilisenin hancinin de dolu olduğunu görmüş. Lâzkalı 500 kişi vardır, diyor. Bunu yazmış Hükümetine onların katiyen aslı esası yoktur. Ankara'da gördüğünü gibi Sivrihisar'da da Hıristiyanlar dükkânlarda işleriyle güçleriyle meşgul oluyor ve şüphesiz bizim içerimizden gelen yam içerilerden gelip gazetelerde, nesrettilen, meselâ Kayseride falan, bilmem nerede, filân nerede, filân diye meczatını şayiasını tektip yolunda bir takım telgraflar vardır. Elhette bunlar hakikattir. Evet o adam

ben varım diyor. Yok adamın imzası ile yazı yazılmaz. Onun için Hıristiyanların mevcut olduğu görülmüyor. Onlar ise artık Hıristiyan yoktur. Türkler biz bu işi adamakıllı yapamadık, bu sefer adamakıllı yapalım diyecekler, hepsini benzeceklerdir. Diye korkuyorlardı. O korkuların da olmadığı anlaşıldı. Ha... Bu teklifin sebebi aslısı, bilirsiniz ki, sulhünüzü tebir etmekti ve benim şahsi nokta-i nazarıma göre İngiliz kabinesinin mevkini tahkinde de bu teklifin tesiri vardır. Bu düşünce ile bu teklifi yapmışlardır. Maksudlarında da muvaffak oldular. Bu kabinenin muhalifi olan bir takım kimseler bu nokta-i nazardan da Yunan siyasetini sürmek tenadır, Türk siyasetini tutalım diye hücum edeceklerdi. Cenevre'den henüz avdet sıralarında bu vaka çıktı, İngiltere Parlamentosunda ve ligarazın çıkarıldı. Evet böyle bir vesile olmasaydı da bunlar yine başka bir şeyden çıkaracaklardı. Bilmiyorum belki hakikaten bir devrei tevakkuf geçirirken Hariciye Vekiliniz siyaseti hariciye nokta-i nazarımdan böyle olmak lâzım gelir deniyor. Meclisi Âlinizin nazarı dikkatine arz ediyor. Bu vesile ile ellerine bir vesika verilmiş olur mu olmaz mı? Meclisi Âlinizin nazarı dikkatini celbediyorum.

ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahibi) — Efendiler: malumu âlimiz biz bunun protesto edilmesine karar vermişiz. Hariciye Encümeni bunun müsvedesini kaleme almıştır. Rittabi hariciyenin bu hususta bir müralaası olmak lâzımdır. Bu hususta Hariciye Vekâleti ve Hükümet ne düşünüyor? Yani bunun çekişmesi ne gibi bir mahzur görüyor? Bu mahzuru ne gibi ıcaptan dolayı görüyor? Bu ciheti söylemelidirler. Tabii siz birçok mesele ile alâbedarsınız. Fârinizde birçok vesak vardır. Bunlara göre bize bir fikir söyleyiniz. Zaten âlinizin burada söylemiş olduğunuz ifadatta hiç bir şey söylemediniz. Bu çay nazar dır dediniz. Bunun ne suretle çay nazar olduğunu anlayabilmek ve bu bapta beyanı mutalaa edebilme için fikrinizi anlamak isteriz.

YUSUF KEMAL BEY (Devanlar) — Menin ve Hükümetin fikri ne olduğunu burada tamamen arz ettim ve hariciye olmak sıfatıyla bunun gitmesi caiz değildir deniyorum dedim. Meclisi Âlinizin nazarı dikkatine arz ediyordum dedim. Düşünecek. İcaheden izahatı yine benden isteyecek Heyeti Aliyenizedir.

ISMAIL SUPHİ BEY (Burdur) — Yusuf Kemal Beyefendiye bendeniz şunu sormak istiyorum ki; İngilizler kararlarında musindılar ve devrei tevakkuf geçmeleri müphem bir şeydir. İchimizde de olabilir, aleyhimize de olabilir. Binacnaleyh İngilizler şu vecihle musır olduklarına nazaran, biz böyle bir nota

ile İngilizlere fırsat vermemiş olsak dahi bu meydana çıkmayacak mıdır? Çıktığı takdirde dahi bu tahkikatın iki taraflı yapılmasını dahi ret edip emmeyecekleri malum değildir. Zannederim Heyeti Vekilde de bu tehellur emmiştir. Şu itibarla eğer biz reddedeceksek böyle bir notayı vermeyelim. Eğer ret emmeyeceksek verelim. Ret emmeyeceksek vermekte bir mahzur yoktur.

YUSUF KEMAL BEY (Devanlar) — Ret edecek vermeyelim. Ret edecek Meclisdir. Meclis uzadıysa burada müzakere eder kararını verir.

TAHSİN BEY (Aydın) — Hariciye Vekili Bey bu notanın verilmesi münsip olacak mı olmuyacak mı kendi reyinizi söyleyin.

YUSUF KEMAL BEY (Devanlar) — Tekrar ettim. Arz ettim. (Gurultular) Efendim musaaade buyurun rica ederim. Vermesi ni münsip vermemesi ni münsiptir. Ben yazdığım notalarım da bundan tevakkü ediyorum. Sanıkun bombardımanı münsabeliyle yazdığım notalarla hatırıma geldi söylemek ki bakınız. Hükümetimizin yaptığı tedabir ne kadar haklı imiş. Geçen sene Yunanlılar elân Karadeniz sahilinde bulunan Rumları teyrik ve tahrikte devam ediyor olmak lâzım gelirdi. İlemedim ben onu. Ya Yunanlılar bu hareketleriyle bir taraftan içimizdeki Hıristiyanları tahrik etmek istiyorlar, bir taraftan da Müslümanları heyecana getirmek istiyorlar. Onun için Yunanlılar işgal ettikleri arazideki cülmi siyasetine diğer taraftaki Müslümanlarla Hıristiyanların arasını bozmak siyasetini takip ediyorlar dedim. Bu defa da İstanbul hakkında protesto yapıyorum. Üssübahri yapılmışından dolayı ki - evvelce protesto emmişik, şimdi tekrar ediyorum. Sebebi budur, bir ihtiyat yapıyorum. Tekrar ediyorum bu ihtiyatla bunun önüne geçilecek miyiz? Fakat Hariciye Vekilinin gelen ve kendisinde müfîd addettiği her şeyi zannederim. Meclisi Âlime arza ve Meclisi Âlinizin nazarı dikkatine arz etmek borcumdur ve emeye mecburum ve katı olarak demiyorum ki gönderilmesin bu mesele bu şey demiyorum ve diyemem çünkü Meclisin verdiği karar üzerine bütün mesuliyeti ben deruhde ediyorum. Runtı yapmayınız. Yapıncasınız iyi olur. Arkadaşlar diycek kailar elimde kuvvet yoktur.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Şimdiye kadar sizin yaptığınız protestolarla bizim yapacağımız protesto üzerinde daha bir fevkalâdelik var mıdır?

YUSUF KEMAL BEY (Devanlar) — Şimdi efendim tabii meclislerin doğrudan doğruya diğer devletlerin meclislerine müraعاتı hususıyla bu gibi hakki

madelet yolunda müracaatları vakidir ve daime bundan faideler hâsıl olur ve meclisler beyinde münsabetteler hâsıl olur. Meclisler yekdiğerıyla görüştüğü zaman daha samimi daha açık görüşürler. Yani meselelerin esası hakkında Meclisi Âlinizden diğer meclislere müracaat hakkında benim diyeceğimi yok. Bu müfittir. Bu şüphesizdir. Bu vesile ile hen noktai nazarı arz ettim. Müzakere eder ve hakikat ve ekseriyet ne tarafta bulunursa ona göre...

REİS — Efendim bu mesele Mecliste müzakere edilirken iki tahrir verilmiş. Biri Mazhar Mufit Bey, Hariciye Vekâletince protesto edilmesi, bilâhare Tarzistan Mebusu Ziya Hürşid Heyin verdiği tahrirlerdir. Meclisi Âlice meclislere protesto edilmiş denmiş, Meclis de kabul etmiştir. Her iki de Hariciye Encümenine gönderilmiş. Fakat yalnız her nasılsa bir anlaşılmasızlık eseri olacak. Hariciye Vekâletinin bu hususta protesto noktai nazarı mevzu bahis olmamıştır. Bunu da berayi malûmat arz ediyorum. Yani Heyeti Âliyeniz iki tahriri kabul etmek suretiyle hem Meclisi Âlice, hem Hariciye Vekâletince protesto edilmedi...

İSMAIL SÜPHİ BEY (Kurdur) — Müsaade buyurursanız tahrirler buradadır arz edeyim. Esası iki tanedir.

SELÂHATTİN BEY (Mersin) — Efendim Hariciye Vekili Beyefendiden şunu sormak istiyorum. Burada tahkikat ıcrâ olduğuna dair, yani memleketimizde fecayı ıkrâ edildiği hakkındaki şayia birçok aydan beridir veyahut bir aydan beridir bu mahaburta devam ediyor. Acaba bu tahkikat teklifi ortada devredan ederken Fransızlara, Amerika'ya yazılmışken tahkikatı reddedip eleniyeceğimizi Hükümet düşündü mü? Düşündü ise hangisini düşündü, hangisini muvafık gördü ve kabul etti? Eğersek neden biz şimdiye kadar açık ortaya atmadık sesimizi. Gayri resmî olarak olsaydı ortada u hâlde hiç bir mesele yoktur. Sesimizi çıkarmamalıyız. Acaba edecek miyiz, edemiyecek miyiz? Binacualcyh hem görüyorum ki Hükümet ne yapacağını düşünmüştü kararlaşırarmış havaya bırakmış, uyumuş ve yarın öbür gün bunun karşısında Hükümetlerin teklifine karşı bizi gayet fena bir vaziyette hayır bir kabul edemeyiz dedirmeye mecbur edecek ve tahkikat teklifi kabul ettiğimiz takdirde inlâf hükümetlerinin, niharebe ettiği düşmanlarının kendi arzısı üzerinde hakimiyetini kabul etmektir. Bunu kabul edip edemiyeceğimizi, yapmayacaksak bizi bütün dünyanın ötekinin berikinin nazarında bir heyet gasıba ve zalime diye bizi

teşhir ediyorlar. O ithamlara karşı efkârı umumiyyeye ne diyeceğiz? Nedir ne oluyoruz? Nasıl tebriye edeceğiz? Neden birçok aydan beri etrafımızda dönen bu teşhirlere neden göz yumduk ve sesimizi çıkarmadık, ağzımızı açmadık? Onun için hem görüyorum ki biz uyuyoruz. Hariciyemiz ve Hükümetimiz uyumaktadır. İkinci vaziyette bir siyaset eseri olarak Avrupa'da böyle bir şey uyandı. Buyuruyorlar ki pek doğrudur. Bir kere Hıristiyanlık namına Avrupa'da bir cereyan uyandı mı? Protestan kilisesi ayakta. Taalluka meseleyle Amerika protestanları da ayakta. Bu sebeple siyasetle kendilerine zararının buyuyorlar. Sorarım hem her devlet kendi siyaseti için icap eden yaptığı halde biz neden kendi siyasetimizin neden yapmıyoruz? Avrupa bir devlet tevakkuf geçiyor. Ne vakit kadar sürecektir bu devlet tevakkuf? Naniyenahi mi diyeceğiz? Ordıyı mütemadiyen elde tutarak ve harp noktasından müspet bir gaye görmezmiyiz. Siyaset noktai nazardan da müspet bir gayemiz yok. Heriflerin merhametlerine muallak gibi görünüyor. Bu hususta Hükümetin siyaseti nedir soruyorum?

MUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekih) (Kastamonu) — Heyeti Vekile uyuyor diye sual buyurdular. Uyumak efendiler Haricinin dosyası şuradadır. Bir tahkikat heyeti gönderirsiniz ve tahkikat heyeti gitinceye kadar Hariciye Vekili Vekâlete devamda mahzurdur. (Hayir sesleri) Rica ederim uyumuyor ve uyumaz. (Gurullüler) Rica ederim. Sözümlü söyliyeyim. Uyuyor diyorlar uyumuyor. Şimdi efendim tahkikat teklifi hakkında kabul edeceğimiz, edemiyecek miyiz? Bunun hakkında Hükümet fikrini şimdiden bildirmelidir. Buyuruyorlar.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Çok evvelden bildirmelidir.

MUSUF KEMAL BEY (Devanla) — Bir buçuk ay evvelinden bildirmelidir buyuruyorlar. Hükümetin gönderdiği evrak ve vesak, verdiği talimatlarda İstanbul'daki kemiserlerden birisi muttali olarak, ittilye kâsıl olarak, dostlarından birisinden vesaya gelmiştir. Hariciye Vekâlet dosyasında var. Gerek Celâlethâ Ârif Beye gerek numessil Ferit Beye talimat verilmiştir. Uzun uzadıya muhabere olunmuştur, olunmaktadır. Dosyalar Hariciye Vekâletindedir. Rica ederim şimdi Selâhattin Beyefendiden soruyorum? Ben büyük Millet Meclisinin azasından olmak üzere millet vekâletini mesuliyetini deruhde omış olmak itibarıyla soruyorum. Şimdiden ben karşıdaki düşmanlarına bütün eshabı reddiyemi bildireyim de düş

manlar ona göre hazırlanarak başka entrika mı çevirsinler? Ha sonra ikinci bir cihet buyurlular ki u umumi siyasetimize aittir. Tahkikat meselesi hakkında arkadaşlar bize bir teklif vaki olmadan o teklifi Hükümete koymak Meclise getirmek ortada fol yok yumurta yok gibi çaya varmadan paçaları sıvamak gibi bir karar almak kabul müdür? Bu kabul değildir. Bu kabul olmayınca Hariciye Vekili ne türlü hareket edecektir? Tahkikat teklifinin bize geleceğini de katıyen kanı değildir. Arz ettiğini gibi bugün de gelebilir, yarın da gelebilir, helki de gelmez. Fakat biz tekdüme edelim mi? Onun için Hariciye Vekâleti uyumamıştır. Uyumadığımızı tahkik edersiniz ve vesakile sabittir. Ondan sonra Hariciye Vekili hakkında mesuliyeti dair bir harekette bulunursunuz. Sonra tahkikat meselesini Meclisi Âlinizde mevzu bahis etmek istiyorsanız her vakit mevzu bahis edebilirsiniz. Lüzim gelen tebligatı yaparsınız.

Sonra ikinci cihete geldiler. Orduyu bir sene daha iki sene daha hesleyecek miyiz, vesaire yapacak mıyız? Bu siyaseti umumiyyeye taalluk eder. Arkadaşlar onun için umumi müzakere aşmalıdır. Geçende kısmen bu mesele hakkında şeraiti sulhiye hakkında mevzu bahis oldu. Bu o meseleye teferru eder. Hariciye Vekiliniz Avrupa'ya gönderdiğiniz vakitte Hariciye Vekiline yalnız tenvir ve tenevvür salâhiyetini verdiniz. Hariciye Vekâletine imza salâhiyeti vermediniz. Arkadaşlar Hariciye Vekilimize birşeyle konuşmak salâhiyeti vermediniz (İstediniz de mi vermedik sadaları.) Venediniz ve bugün de veremezsiniz. Rica ederim bugün açık görüşelim, konuşalım çünkü asıl derdimiz buradadır. Avilet ettiğim zaman hen bu rada seyahatim esnasında neler gördüğümü arz ettiğim sırada bu noktada size nokta nazarımı arz etmiştim ve nazarı dikkatınızı bu noktada celbetmiştim.

BİR MERUS — Versek ne yaparsın?

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Versek ne yapabilirsin? O başka bir meseledir. Salâhattin Beye şimdilik cevabım yoktur. Başkalarına da cevap vereceğim. Yalnız arkadaşlar Meclisten müsrren Hariciye Vekilinin uyumadığı sabit olmak için, uyumadığını retkik için bir tahkik heyeti istiyorum ve o heyeti tahkikiyenin devamına kadar Hariciye Vekâletine devam etmeyeceğimi müsrren arz ediyorum. (Gürültüler)

HAMİT BEY (Biga) — Mondros müareskesi meşumasını takip eden günlerde İstanbul ile beraber ihtesabî dairei intihabiyemizi de İngilizler tarafından işgal edildi. Bu işgal takip eden zamanlarda da İngiliz

lerin kendi elleriyle tasit ettikleri Yunan canavarları dairei intihabiyemizin istiva etmekte olduğu beş kazada her gün için envai mezalim ve fecayit yapmakta olduklarını ve türki mühaberemizin mefkudiyeti hesabıyla bin mışkâlin de alınabilen malûnat merkezi müftü de dahil sahibi imişler olmaktadır. Hariciye Encümeni tarafından Yunan'lıların mukaddes imraklarımız üzerinde ıca ve ıka ettikleri canavarca mezalim ve şeraya hususunda muşavver olan bu protestonamede maalesef dairei intihabiyemiz hiç bahsedilmemiştir. Hen zannediyoruz ki bizini de zavallı dairei intihabiyemiz hiç bir zaman müsaki müftiden şikâyetimiz değildir. Meclisiniz buna hiç bir zaman tarafdar olamaz. Bunun uhâline rica ederim. Bu ilâmal edilmiştir.

TEMEK RÜŞİTİ BEY (Menteşe) — Arkadaşlar; ekalliyetler hukuku meselesinin ne vakit ve ne şerait altında çıktığını düşünürsek ekalliyetler hukukunu müdâfaa maskesini kullanan İngiltere'nin bu silâha ne vakit müraعات ettiğini düşünürsek pek çok zafiyetler meydana çıkar. Aynı zamanda Salâhattin İley biraderimizin bir suati vardı. O vakitten beri böyle bir meselemin çıkacağı ve geleceği varit ilen ve dünyanın mathnatı yazarken ve Hükûmoller arasında müzakere olurken biz acaba tedbir alabilir miydik, alınmaz mıydık? Ne tedbir aldık? İkinci sual de budur. Nihayet bu iki suale cevap verdikten sonra dedi ki bu gün Meclisin haki olarak karar verdiği bu protestonda isahet mi var, hata mı var? Bu meydana çıkar. Şimdi ikinci sualden başlayacağım. Daha ehemmiyetli olduğu için. Rize ne reddir aldık? Orta yerde böyle bir meselemin olacağı meydana çıkınca ilk hikmeti vazirimiz onu daha başlangıcında mefluc bırakmaktır. Meselâ buraya Salibi Ahmet dolosına geldi. Hıvaları darıtır fırsat beklediği vakit kalari meydana verecek. Çünkü Naval denilen henif buna seher olmaya da İngiltere yine böyle bu vesiteyi alacak. Fakat onlar gelirken bize öyle bir fırsat gelmişti ki o sahibi Ahmerlere mutat olduğu vesilele Hükûmot her yerde rehberlik edecek onların istediği şeyleri kendisine göstermek ve mezalimi olma dığını gösterecek ve bununla Avrupa'yı ihşas edecek. Rize tahkikat tebligatı nıklığı gün hukuku haki mişumize mugayir olarak reddedebiliriz ve korkmazız. Çünkü cemiyetli hayriye vapurları sahib olmuştur ki, çünkü bizde vukuat yoktur. Bu bir vakadır ki maaleceuf lehimize kulanırken aleyhimize kullanılmıştır. İkincisi Meclislerin Meclislere müraعاتı katıyen vakayı bizim çıkarılmaklığımızı icahettirmez. Uyyan yılanı uyandırmaktır. Menfaati olanlar onu

çıkarmışlardır. O menfaat zadı olmadıkça maksatla rından vaz geçemezler. Bu gün bir devren tevakkuf ta bulunuyorsak onun eshabını hadîsati umumiyede arayalım. O pek basit değildir. Esbabını ararken gu rürüz ki Devletlerin bir kısmını sürükleyebilmek için Devletlerin bir çoğu Yunanistan'da tahkikat yapılm asını ve bazı devletler de evvelce yapılan tahkikatla rını ne nence verdiğini İngiltere'den sormuşlardır yine İngiltere, devletleri etrafında sürüklerken unutmayalım ki Avrupa'da muhîm hadîsati cereyan etmektedir. O hadîsatin en başlıcasını Almanya, Fransa muhase bati, Japonya, yeni Lüben Konferansı şark garp meseleli ile sıkı alakadardır. Yalnız bir mesele ile vaz geçmiş değildir. O halde bunu tekkif eden eshabı hadîsata ne bir tehir işi eder. Protesto etmekteyiz ne bir damla kazanır yani ne bir damla ilâve eder, ne eksilir. Ancak bir hakikatı meclise çıkaracaktır ki Avrupa'daki hükümetlerin hepsi de millet meclisleri içinde bulunabilen, bulunması eksik olmıyan, her halde muhâl olmayan namuslu adamların nazarından sak ladığı hakayığı ona hitap etmek onun da insanlık izzeti nefsinin çıkması ve onu da muteyakkız etmek tir. Binaenaleyh bu noktanın tehir edilmevi değil, geç kıldığına kanım ve o kanaattayım. Yalnız bir mese leden müteessirin ki bir mesele muştahhâre çıkara cak kadar, Meclis karar verdiği halde o karar tehir ve onun üzerine müzakere açacak kadar mesele ihlas eden. Bu meselede Heyet-i Vekileyi görüşmüş ve bur da sanlı bir fikir beyan ederek görünmek isterdim. Hal buki aksine Maarif Vekili Beşir Hariciye Vekili Ne ye sorduğu sual şahidî akıldır. Yani mesele o kadar muhîm olsaydı konuşurlardı. Demek konuşmuyorlar demektir. Vekayi ve şevâhit artık bu hususta tamiki mütalaaya hâvel bırakmıyor. Ancak Yusuf, Kemâl Bey biraderimizden çok rica ederim ki kendisine arka daşımızdan biri sual suretiyle vakı mağlubu azaliyet dirayetiyle mucehhez suale cevap vermeği çekinmek suretiyle değil, bir çok defalar vakı olduğu gibi, haklı olarak muzakerenin şindin çekilip çekilmeyeği mu zakereden sonra kemâli sukûnta mevzuhalis emelleri ni ve vekillerimizden böyle hareket etmeği beklendim. Yoksa böyle aklfevri...

YUSUF KEMÂL BEY (Hariciye Vekili) (Kus tanonu) — Böyle bigayri hakkın uyuyorsunuz dem iken söz üzerinedir.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamlı) — Böyle bir arkadaşımız uyuyor der, fakat vekil de uyumsuzluğu kübae odor. İşte bu vakıttır ki biz muhakkikatımızı tevdi ettiğimiz vekillerin harchâtından emîn olu biliriz. Yoksa efendiler iyi bilelim ki milletler ve mec

lisler bilhassa hususati hariciyede hükümetleri sıkı bir mürakabe altında bulundurmaz onun her bir halini ve hareketini yakından takip etmez her haline işa ret koymaz nota vermezse emîn olunur ki hüküm ta rihler şabittir. Bir ekalliyetin bir hareketi, memleket i bin felâkete sürükler. Rütûn tarih bu vekayi ile do ludur ve tarihi umumî en yakın ve en açık bir misal dir. Hayır efendiler hüküm vekayii takyit mecburiye tindedir. Soracağını ve cevap vereceklerdir.

VİSİHİ BEY (Maarif Vekili) (Karesi) — Su nok tatanı tasbîh edilmesini rica edeceğim. Bendenizin sorduğum mesele o notanın verilip, verilmemesi hak lında değil (işitmiyoruz sadaları kürsüye sadaları, Efendim ıyıtırırım).

Efendim bendenizin sorduğum mesele Hariciye Encümenince sorulan nota üzerine — çünkü biz öyle bir mesele konuşmadık ve havale edildi on beş gün oldu. Ancak henüz yapmış geçiyor. Bunun kıymeti, ok ulfa buradaki tezahurat vuku bulur bulmaz, er te si gün cevap vazılacaktır. Bunun şifine kitabına he raber kabahat bulmaktayız, bulmak icabodiyorsa. Bina enaleyh o çünkü tezahurat üzerine bu gün on gün son ra vazılmış gelmiş ve bu gün cevap hafiye olacağını hep bizim bekliyoruz. Başka meselede bulunurken Hariciye Vekilinden bir şey sordum. Vekil Bey ka natımı söyledi. O kanaatını da bir ara, sıfatıyla sor dum. Acaba Dr. Bey bu mesele Heyet-i Vekilede gör ülmüşdür, görüşülmemişdür, kararlarıyla mı bili yordun.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamlı) — Sorduğunuz sualler üzerine, maatili suallerinizle.

VİSİHİ BEY (Devamlı) — Öyle ise sorduğum sualleri anlamamışım.

YUNUS NADİ BEY (Hariciye Encümeni Re isi) (Zimar) — Efendim, 3 Haziranda karar veri len bu kararın nfazi bilhakika teahhur etmiştir. Enc ümende bir takım meczuniyet hasebiyle, Encümenin bir taraftan nisabi azalmış, bir taraftan da heyet i idaresi kalmamıştır. Bunlar tekevün etmedikçe tabii ne içtima olur, ne de mazhata ele alınabilir, se bebi teahhurat budur.

REŞAT BEY (Saruhan) — Efendim, geçende bilimumasebe bir takdirle arz etmişim ki, bendeniz bu protestoların katiyen âleyhindeyim. Onun için evve lâ Heyet-i Vekileyi sonra da Meclisi Âliyi protesto ediyordum. (Bravo sadaları) Bunlar acızden başka bir şey değildir. Biz bu arduyu neden tutuyoruz, süs için midir? 30 milyon varidatı bu son zamanlarda 60 mil yona iblağ ettik. Nereye gidiyor, niçin mavuzaaley-

hine sarf edilmiyor, niçin ordu taarruz için lüzum olan kabiliyeti taarruziyeyi ıktisap edebilme için mesalyi bulamıyor, milyonlarca lira her sene heder oluyor? Bunun aleyhündeyim. Binaenaleyh en son söz orduya müracaat edilmelidir. Yoksa bizden başka hiç bir şey ifade etmez.

MUSTAFA REY (Tokat) — En doğru söz bu.

ZIYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Efendim bendeniz söylemek istediğim söz, Hariciye Vekili Yusuf Kemâl Beyefendi tahkikat meseleleri üzerine buyurdular ki; ben... Halbuki Hariciye Vekili olan zat, gayri resmî ve nîmî resmî menabiden aldığı havadisî göre hüvun katı kararını verir. Salâhattin Beyefendinin buyurdıkları böyledir. Bizim hazırlıksız bir zamanımızda, bu tahkikat teklifi gelirse, biz o zaman anî olarak ret edip müşkil bir vaziyete mi düşeceğiz? Yoksa kabul edip de memleketimizde salâhiyyetlar bir heyetin gezdirilmesine müsaade edecek miyiz? Bu bir buçuk ay içerisinde hazırlanılmamış olduğunu Yusuf Kemâl Beyefendi Mecliste söyledi. Sorulan suallere cevap vermemekle ispat etti. Sonra, Yusuf Kemâl Beyefendi oleden beri izin almağa, çekilmeğe çok heveskârdılar. Bunu derhal fırsat adedtiler. Yok bendeniz devam etmem, bilmem nedir, Meclisi Âli, bir zatı mütemadiyen tutmak için ısrar edemez. Meclisi Âli, kayıt altında, tehdit, altında hiç bir kimseye vazife ifa ettiremez. Memleketin siyaseti umumiyesine taalluk eden bir meselede biz, daima kendi başına hareket edeceğiz. Yoksa Meclisi Âlide karar verip de, onu bir vekilimize dikte ettirip de u dairede hareket edeceğiz.

Evvelâ bu birinci mesele, böyle bir zamanda Hariciye Vekilimiz böyle mümkün cevap vermek için mebusların hücumuna tahammül eder ve herkese cevap verir. İsterse kalır, yoksa tehdit eder vaziyette görünmek istemeyiz. Herkesi ikna eder ve herkese cevap verip ve kanaatini söyleyen zevatı ve Meclisi Âliyi bu cevaplarla tatmin etmelidir. Yoksa çekilirim, filân demek, yapamıyorum, demektir. Ondan sonra Reşat Beyefendinin buyurduğu gayetle doğrudur. Meclisi Âli, geçen sene Kutahya ve Altıntaş muharebatından sonra iki defa Müdafaa-yı Milliyyeye para verdi, hütçe verdi. Ondan sonra altmışar milyon lira - bu fakir millet - (120) milyon lira para verdi. Maksat bir ordu meydana getirip... (Yüzde kırkı unutmaya sadaları) Müsaade huyurun, yüzde kırkı bağışladık. Bu ordu daha 9 - 10 ay evvel taarruz edip vazifesini göremedi. Şimdi iki mesele kalıyor. Acaba millet şu orduyu ne zamana kadar besleyecek, bu

millet bu altmış milyon lirayı ne vakte kadar verecek ve bu evlâdını bu orduda tutacak?

REİS — Ziya Bey; Mevzubahis olan nota meselesidir. Rica ederim bunun üzerine muzakere açmıyalım. (Doğru sesleri) Bu protesto üzerine söyleyiniz, meseleyi çığrından çıkarmayalım.

ZIYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Hariciye Vekili Bey buyurdular ki; bu siyaseti umumiyeye meselesidir. Reisi sani Beyefendinin ihtar buyurdıkları pek doğrudur. Çünkü sual soracağımız makam burada yoktur. Burada söz söyleyeceğiz, ona cevap verebilecek makamı yoktur. Sonra siyaseti umumiyeyi tavzih etmeli idiler. Salâhattin Beyefendi, Hariciye Vekilimizin salâhiyyetini tevsi etmeliyiz, siyaseti tevdi etmeyiniz buyurdular. Erkânı Harbiye Umumiye Riyasetiyle birleşerek, yan yana gelerek ordunun kuvvetine göre ne için hazırlanmıştır? Evet biz, misakı millî için harhediyoruz. Bu pek doğrudur. Her ne fedakârlık icabederse yine misakı millîden dönemeyiz. Fakat misakı millîmizi idrâk için, en yakın yol nereden gider? Bu ordu vasıtasıyla mı, siyaseti tarikiyle mi, ne ile? Hiç kimse bu kürsüye çıkıp da Meclisi Âlinizi ve milleti bu hususta tatmin edememiştir.

BİR MEBSUS REY — Kim?

ZIYA HURŞİT BEY (Devamla) — Hariciye Vekili, yahut Heyeti Vekile Binaenaleyh vaziyetin her şeyden evvel tavzihi lâzımdır. Böyle müşkil zamanlarda daima çekilmekle bu vazifeyi ifa edemeyiz ve bu vaziyeti idame edeceğime dair bendenizin kanaatini yoktur.

İSMAIL SUPHI BEY (Burdur) — Bendeniz Tevfik Rüstü Beyin fikrine iştirâk ediyorum. Bu protesto notasını göndermek hiç bir zaman İngilizleri tasnim ettikleri yoldan döndürecek, yani tahkikatı heyeti göndermelerine saik olacak, vesile teşkil edecek değildir. Zaten o gelecektir. Bu notayı katıyen göndermelidir. Yalnız bu vesile ile demin bir sual sordum. Sualımı demin Salâhaddin Beyefendi tavzihan ırat ettiler. Buna karşı Hariciye Vekili Bey Vekâlet uyumuyor dediler, dosyalarında muamelâtı lâzime mevcuttur, dediler. Bendeniz şu noktayı arz etmek istiyorum ki; gelen dosyalar Hariciye Vekâletinin dosyalarında durmak için gelmemiştir. Hariciye Vekâleti daima zemini hazırlamakla mükelleftir. Ceneve konferansında bunun emsali adidesini görüyorsunuz. Ceneve konferansı olmazdan evvel Bolşevik hükümeti her yere ezimi ricâlini gönderiyor ve zemini hazırlıyorlar, biz de zemini ihzar edelim. Yoksa Meclisi Âli her meselenin teferruatına kadar karar vermek-

le mükellef değildir. Meclisi Âli vechhe tayin eder. Meclisi Âlinin vechhesi malumdur. Misakı Milli ile muayyendir. Bunun bazı noktalarında tereddüt hasıl olursa, bazı muahede akdi lüzum gelirse bunlarda da Meclisi Âli vechhesini sarahaten tayin eder. Yoksa uzaktan gelmekte olan bir dalgaya karşı kaptan seyirci kalmaz. Bu dalgaya karşı ne karar imhaz edeyim demez. Dalgâ geliyor, tehdu geliyor, hinenaleyh yağmur yağacağı zaman yağmurluk satın alınır tarzında değildir. Nota bize gelmiş de ondan sonra bu tahkikat meselesini mevzu bahis edelim, o zaman düşünelim, bu mevzu bahis değil. Hariciye Vekili Bey efendi bu haptaki fikrini evvelce tespit buyururlar. aldıkları malumat ile muahazirler, tereddüt ederlerse bize gelir sorarlar ve zemini hazırlarlar. Bendenizin vechhe meselesinden anladığını budur. Hariciye Vekâleti hiç bir zaman vasıta telâğ ve tebellüğ değildir. Burada mühtelif vekâletlerle aramızda ihtilâf çıkıyor, daima icabettiği yerde bize vechhe tayin edilmedi, biz düşünüyoruz. Meclisi Âli bir şey ittihaz etmedi, malumatımız olmadı. Bendenizce bizim vekillerimiz idare ettikleri işlere az çok bir şey karıştırmalıdır. Onlar orada mütebassir, derin düşünür, herşeyi görür adamıdır. Yoksa biz onları her gün ipleri burada, Mecliste hebek oynatar gibi iplerini çekecek değiliz. Bendenizin zamanı herhalde kendilerine husnî zan ve hüürmet gösterdiğimiz vekil arkadaşlarımız. İhtisasa memleketin en münevver zevatından bulunan Yusuf Kemâl Beyefendi da ima bu meselelerin ilerisini iletmemelidirler. Bizi tenvir etmelidirler ve zemini hazırlamalıdır. Bendeniz bunu anlıyorum.

Heyeti tahkikiye meselesine gelince: Bendeniz buna da lüzumı olmadığı fikrindeyim. Her vekâletin olduğu gibi sizin bir Hariciye Fincanmeniniz vardır, icabında herşeye kesbi istifa edebilir.

MEHMET ŞÜKRÜ ÖZÜ (Karahisarısahip) — Efendim malumu Âliniz bundan evvel bazı takrirler üzerinde Meclisi Âli bu hapta karar vermişti. Bu karar üzerine Fincümen bir şey yapmıştır. Hariciye Vekili Beyefendi bu hususta Meclisi Âlinin nazarı dikkatini celbediyor. Bu nazarı dikkati celbetmesi dolayısıyla müzakere açılıyor. Nazarı dikkati celbeden bu mesele hakkında elbette Hariciye Vekilinin düşüdüğü mahzurlar olması lâzımı gelir. İşte düşündüğü şu mahzurları Meclise arz ederek, şu mahzurlar dolayısıyla Meclisi Âlinizin nazarı dikkatini celbederim denmek lâzım gelir. Bu protestonun şekilip çekilmemesi hakkında ben şu mahzurları görüyorum. hükü

met şu mahzurları görüyor. Bugün bu çekilecek olursa ben bunun mesuliyetini deruhde edenem diye müspet bir şey söylemesi lâzımdır. Veyahut Hariciye Vekâleti bu hususta hiç bir fikir ve kanaat sabıbu değildir, hiç bir zaman terikakati yoktur ve bizi tenvir edecek bir malumatı ya hamil bulunuyor ve belki de bulunmuyor. Bulunmadığı halde bizim nazarı dikkatimizi celbediyoruz demesiyle nazarı dikkatimizi celbediyor. Ne ile celbediyor. Nazarı dikkatimizi celh için bu protesto şu tesiri yapar, buna inzıman eden malumatı mütekaddim şu merkezdedir. Bu itibarla şu mahzuru tevhit edebilir, bu itibarla bunu tehir etmek lüzumdur. Yalnız bir devrei tevekkül geçirmişmiş da ondan sonra heyeti tahkikiye meselesini diğer devletler bu fırsatla helki tesiri edebilmiş. Mayır biz tahkikat isteniyoruz, bizim memleketimizde yapılan mezalimi protesto edeceğiz. Avrupalılar ve bizim düşmanlarımız yüzbuherce cilt teşkil edecek mezalim icad etmişlerdir. Biz ise mezalim icat ve ihtira edecek değiliz. Mevcut olan mezalimin ve yapılan şenaaatın ve okutulan kanların binde birini söylemek için Avrupa milletlerinin nazarı dikkatini celbedeceğiz. Bundan ne mahzur tasavvur ediyoruz. Evet yalnız mahzur olabilir. Hariciye Vekilinin veya hükümetin haz olduğu vesaire hitabı biz malik değiliz. hitabı onlar bir çok şeye maliktir. Bizim vekillerimizdirler. Onlar o şeyden istinhal ederek Meclisi tenvir ederler ve biz de o tenvir karşısında kendimizce hasıl edeceğimiz kanaata göre fikrimizi kararımızı tehdit edebiliriz. Fakat fikrimizi, kanaatımızı tehdit edecek ortada bir şey yoktur. Efendiler; bu olsa olsa Hariciye Vekili nazarı dikkati celbederiz diyor. Bu ne oluyor? Âdetâ Hariciye Vekili yükü üzerinden atsınak ve mesuliyeti üzerinden silkinmek gibi bir şey oluyor. Yani ilerde bir tahkik komisyonu vesaire meselesi gelecek olursa ha; bu işde siz protesto çektiniz de bu ondan geldi idi, yahut diyecek ki ey; ne yaptım o zaman söyledim, tenkide başladınız, siz de bunu yaptınız. Yok efendiler böyle katıyen ilayı vazife edilmez. Vekâletin mesuliyeti bu suretle deruhde edilemez. Vekâletin mesuliyetini deruhde eden zat milletin işlerini yapmak için bu böyle lâzımdır böyle yapılması lâzımdır, veyahut bu böyle olmaz, olması da doğru değildir. Şu mahzurları vardır. Diye müspet söylemesi lâzımdır. Sonra Salâhaddin Bey arkadaşımızın sorduğu bir sıral üzerine, arkadaşlarımız da temas etti, Hariciye Vekili Bey bunu hakareti telâkki ederek istifa etmek istemişlerdir. Salâhaddin Beyin hatırlından böyle bir şey geçmemiştir. Buradaki uyumak kelimesi, yani hükümetli lâyi-

kiyle çalışmıştır tarzında söylenmiştir. Heyeti Vekile de ona göre dir. Tabii Salâhaddin Beyin maksatlarını Hariciye Vekili bunu bir sebep ittihaz ediyor. Bu da doğru değildir. Eğer Hariciye Vekâletinde dosyalar varsa ve Hariciye Vekâleti vazifesini yapmışsa rica ederim - Hariciye Vekili yapmış olduğu şeylerden bir nebzesini Heyeti Aliyenizi tenzir edecek bir noktayı söylemekten neden çekiniyor; ne mahzur vardır? Yani Meclisi Âli bu söylenecek sözle mahzur olanız mı? Şayarı itimat değil midir ki söylenilmiyor. Bendeniz hükümetin, Hariciye Vekâletinin müspet olarak bir mahzur demeyan etmediği takdirde bu şeyin, bu protestonun çekilmesini faide li görüyorum.

Eğer müspet olarak mahzurlarını gelir de söyleyecek olurlarsa bunun da çekilip çekilmiyeceğini müzakere ederiz, müzakere ederiz, ondan sonra karar veririz. Yukarı şimdiki şu zamana kadar cereyan eden müzakerata nazaran, bendeniz protestonun çekilmesiyle mahzur görmüyorum.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Efendim, sözlerim biraz giddetli olmuş veyahut «uyuyor» kelimesi fazla tefsir edilmiş zannediyorum. Bendeniz, Hariciye Vekâleti ve hükümet uyuyor dedim. Bunda belki muhtil olabiliyim. Çünkü Hariciye Vekili Beyefendinin icraatından ne Heyeti Celileniz, ne de Encümen arkadaşları vesaire malumatlardırlar. Ortada bunun esbabını iddia ettirecek esbab vardır. O esbabı şimdi söyleyeceğim. Bendeniz Hariciye Vekili Beyefendiye dedim ki; buna karşı bir hattı hareket ittihazı lazımdır. Tahkik heyeti kabul mü edecek, ret mi edilecek? Hangisi faidecidir; bu devlet ve millet için hangi çıkarına göre çalışılmalıdır? Eikârı ammeye şurada, burada, matbuatta çalışılmalı idi. «Hükümet uyuyor» kelimesinde ihtimalki akladım, fakat zannediyorum, aldanmadım. Buyuruyorlar ki süferaya talimat verdim. Dun kenilısından sormuştum, 25 mayıs tarihli Tando İngiltere Avam Kamarasında irat olunan suale cevaben hükümet memuru diyor ki Ankara Hükümeti Anadolu'da, yapılan mezalime dair tahkikat icrası hususunu kabul ettiğini İtalya'ya resmen bildirmiştir, ki bazı şartlar altında kabul edeceğiz. Sordum, böyle bir şey var mıdır? Belki Celâletün Arif Bey tarafından bazı şeyler söylenilmiştir, diyorlar. Burarla tahminen zaptettiğim sözlerden bu hususta ajanslarımızda bir tezkir yapılmadığını anladım. Bu, burada resmen söylenilmiştir. Binacaleyh hükümetin tahkikat icrasını kabul edip etmediği, bu kürsüde alenen söylenilmelidir. Hafi celselerde bunun hakkın-

da hiç bir şey söylenilmemiştir. Bendeniz dün sordum, buna dair bir şey yoktur. Bu Celâletün Arif Beyin fidesidir, buyurdular. Bu kadarsa bile bu gayri kâfidir. Faaliyeti siyasiye ile gazetelerle, ceridelerle, şunlarla, bunlarla milletin sınımasına bir ses gelmemiştir. Bu nokta nazardan telmihan bir ifadede bulun dum. Kendileri demeyan buyuruyorlar, bu mucibi teşekkülüdür. Arkadaşlardan diğer bir zat bu mevzalı hakkında tahkikat icrası talebine karşı memleketimize Salih, Ahmer heyetleri geldi, usura garnizonlarını getirmeye geldiler. Şarki karip heyeti filan gibi, memleketi gezen bazı kimseler vardır. Hükümet onları da telmihan kullansınlar, buyurdular? Hükümetçe ittihazı lâzım gelen hareket her ne ise bu Meclisi Âli de dahil evvelce telmihan ettirilmeli idi. Fakat ettirile miyecek kadar şayarı ehemiyet değilse, hükümet kendi elindeki malumat ve vesabine nazaran, ajanslarla her tarafa bunu ilân etmeye çalışmalı idi. Hükümet müttelhit olarak kendi karşısına çıkan Avrupa İttihadından ses çıkarmamalı idi, böyle bir karar ile yüklenmelerine meydan vermemeli idi. Bendenizin dediği müteaddil çalışmalarıdır. Müteaddil hareket etmelidirler. Benim itiraz ettiğim nokta budur. Kendileri Meclisi Âliyi ikna ederlerse, Hariciye Vekâletinin, kendisinin fali çalışmış, müteaddil çalışmış ve üzeleñize tevaccül etmiş bir tehlike ve lekeyle karşı - vaktiyle - tedabir ittihaz ettiklerini biz de anlamış oluruz. Yalnız bizim anladığımız köfi değil, aynı zamanda gazetelerin de neşretmesi lâzımdır. Bu süvri muhtelifle ile yazılacak bir şeydir. Bir nota cevabı verdik, bu hususta görüşükim, dediler. Mukaddematı sulhiye için hiç bir teşebbüsatta bulunmadık. Bunun için hiç bir taahhude girmemek üzere bir yerde görüşelini, dedik. İki ay geçmiştir, hiç aramıyoruz. Acaba aramıyor muyuz? Belki Hariciye Vekâleti arıyor. Fakat ben diyorum ki; herhalde nota ile, filanla biz bunu aramalıyız. Her halde ne olursa olsun, bir çok nikat üzerinde bizim görüşmeğimizin lâzımıdır. O vakit de, bu sulh müzakeratı esasında mali, iktisadi, adli bütün nikat üzerinde görüşülecektir. Bu nikat üzerinde tarafeyn arasında ilkeren bir zemini itilâf bulmak üzere resmi, gayri resmi müzakerat ve mukalemat başlamalıdır. Ordular bir taraftan harbetsin diğer taraftan niendekebin mali ihtiyacı hususunda, iktisadiyatımızın ne radeye kadar fedakârlık etmeye imkânı vardır? Bunda tabii en dar hudutlarımızda durmayacağız. Tabii vâsi, azami hudutlarımızda duracağız. Fakat Avrupa ile müzakereye başlamalıyız. Harp oluyor diyorsunuz. Ezümle Lond çorç, bu vesile ile Cenevre konferan-

sini da kapatıyor. Biz destek ki, ayol «Avrupa'nın imar ve islahı için (34) devleti topladınız. Şark hudutlarındaki eli sâhîhi insanlar, bir çok mahaller nispetlelikten, muhtelif değildir. Avrupa harap oluyor, diyorsunuz. Lond çarş Cenevre Konferansının neticesine dair güzel bir namık vermiştir. Bu nutukta harbin nasıl bir alet olduğunu ve bunun nasıl yola getirileceğini ve bu yolun ne derece makul bulunduğunu söylemiştir. Tam bizim sesimizin çıkacağı zamanda bize sormadan bir surat tevessül ediyor gibi geliyor. Binaenaleyh biz de söylemeliyiz ki, senelerden beri aleyh içinde olan bir millet saltanatı boğulmuşta. Onların tesülmâlerini dahi teahhüt ediyorlar. Heriflere bey para vermeyeceğiz, diyebiliriz. Binaenaleyh gerek tehdit ederek, gerek insani noktalara temas ederek bu atamlara verdiğimiz notaya niçin cevap vermiştürümüz. Rusya ile görüşmek istemeliğimiz yalandır. Mafim. Buna göre burada vaziyet tespit edilecektir. İşte bu noktada nazarda bir millet var, diyebiliriz. İşte buna kendisi şahıh mükkilâza görünmüştür. Fakat elân hiç bir netice görülmemiştir. Şimdi haziran ayıyla. Beyler önümüzde de iki aylık bir devre vardır. Mevsimler başka vadiye geçip gidiyor. Ne olursa olsun esaslı bir adımı atacağız zaman gelmiş ve geçmiştir. Marfesel mayıs ta geçti. Bu noktalar Meclisi Âlînde görüşülmeli. Yazacağız, ne ise ona göre müracaat ve o müracaatı yapmalıyız.

Arkadaşlarımızın söylediği bir nokta nazarda bu yolda bir şey gibidir. Fakat burada ilâve olarak söylemiş olduğum şey bilfiarz efkârı umumiyeyi ehâna müracaat etmiş olmak ve aynı zamanda Lond çarş kendi nitikle kendisine cevap vermek lâzımdır. Tahkikat bir meseledir. Şimdiye kadar ne yaptınız? Bir tinesini gösteriniz. Yoktur oyalanmak için mi uğraşıyorsunuz? Bu kadar memleketi ve siz resûlmâlinizi yıkıyorsunuz ve sizinde bütün mesul için serbest bir hâlide bütün taahhüdümüzden vaz geçeceğiz. Eğer harp istiyorsanız, biz harpten çekinmiyoruz. O destellerden hiç bir zaman kaçır adanılardan değiliz, demeliyiz. Arkadaşlar bendenize göre yazdıklarımız şey güzel olmakla beraber biraz uzun geldi. Bihassa üsûrine kuvvet ve sarahat vererek cevabınızın mütebariz olması lâzımdır? O noktada Lond Clonun kendi ifadesiyle verilmiştir. Tahkikat için ortaya atılan efkârı karşı yazılan hâise pek güzel şeyler yazılmıştır. Bu, encümenin vekâletle beraber bir daha gözden geçirilerek milket ifadesiyle tespitî lâzımdır. Zaten zimnen o notanın ifadesinde tasnîh edilmiş ifade aşağı yukarı bu noktadır. Bu noktaya

gölmekle teklif ederim. Maruzatım budur. Maruzatım tahtıye şahıhı değildir. Bununla hiç bir zaman flân, flân zatlara mürat etmiyorum. Fakat hükümet denilen heyet - ki bizdendir - onun mesaisi hususunda teşvik ettiğimiz gibi tahtıye de etmeliyiz. Bu noktadan kelime şedit olmuştur. Şedit oldu ise inşallah onlar daha iyi çalışmıştır. Bunun itabını bendeniz çekiyim ve bu olay benim için hiçtir. Elvenir ki memleket istifadesi için Heyet-i Celileniz çalışsın. Onun için arkadaşlarımızdan çok rica ederim, şahıslarına kâri olan hümetimi bitirler, sütevil buyurmasınlar, etmeyeceklerini de biliyorum. Hariciye Vekâleti başka türlü çalışacaktır. Şöyle veya böyle olması hususundaki hakki ruhanını Meclise bırakmasını bendeniz de doğru bulmuyorum. Elterinizdeki vesâile göre çalışmalıyız. Meselâ bu notanın verilip verilmemesi en evvel Hariciye Vekili söylemelidir. Binaenaleyh maruzatımın hususu telâkki edilmesini rica ederim. Bendenizin maruzatımın hüsnü telâkki olunursa nota bir kere rotuş görülebilir. Ne nokta üzerine istinâat edecek oraya bir parça daha hasmalıyız. Efkarı umumiyeye bir mazakere şeyi açmalıyız. Mevsim ilerlemiştir. Makûlümü hoş geçiriyoruz. Tekmil sene böyle geçiyor, demektir. Halbuki bu mesailin hiç hiç olmazsa esasları hakkında anlaşılmaya doğru gümeliyiz. Efendiler, bizim istediğimiz şeyleri Avrupa biliyor. Avrupa siyasi matâlibimizi tahrip etmek için bunu idame ettiriyor. Binaenaleyh bunun mevaddı esasıyesi üzerinde görüşülmelidir. Çünkü bir sulh, yalnız arazi meselesi değildir. Ekseriyetle biz yalnız, yalnız arazi meselesinde zannediyoruz. Böyle bir telâkki hatıra geliyor, değil. Bilakis daha mühim mesele var. Biz adli, mali, iktisadi, nikat üzerinde lüzumu kadar uğraşarak, onlara anlatarak dedikleri gibi bu meseleyi ne için uzatıyoruz? Onu izah ederim. Onun için bendeniz Hükümetin siyasetinde faaliyet dea ederim ve arz ettiğim delile karşı cevaplarını beklerim. Resmen tahkikat teklifini kabul etmiş midir? Etmeli ise neden teklif etmiyor?

MATMUT FSAT BEN (İzmir) — Efendim muhterem refikimiz Sâlihâttin Beylendî mühim noktalara geçti. Heyeti Umumiye bu protestonamenin gönderilip gönderilmeyeceği hakkında bir karar verdikten sonra Encümen noktalı nazarını izah edecektir. Meclis Âlden bu kararı beklemekteyiz.

İSMÂİL ŞUKRÜ EFENDİ (Karahisarsahap) — Efendim, bu protestonameyi göndermek, göndermemek meselesi hakkında şimdiye kadar muhtelif hatip arkadaşlarımızın beyanatından istidlâl ettim. Hariciye Vekili muhteremizin nazarı dikkati celp müracaat

tinu bendeniz söyle anlattım. Hariciye Vekili notanın gönderilmesinde mazarrat ihtimali görüyor. Fakat katiiyen kesturemiyor ki niuzisdir. Muzır olduğunu katiiyen teyakkun etmedikçe, ona dair vesaik elde etmedikçe bu böyledir diyemeziz. Mazarrat ihtimalinden bahisle Meclisin nazarı dikkatini celbettiğine nazaran bendeniz muhakememi notanın bir taraftan menfaat ihtimali var; bir taraftan mazarrat ihtimali vardır. Şu ihtimaller üzerine münakaşa edersék.

FEYZİ EFENDİ (Malatya) — Mazarrat ihtimali hiç yoktur.

ISMAIL ŞUKRU EFENDİ (Devamla) — Mazarrat olduğunu iddia ediyor ki bendenizce makuldür. Çünkü İngilizler tahkikat bahanesiyle içimize sokulup bir takım esrarımızı anlayıp bizi yıkmak istiyorlar. İhtimalki Düveli muzamama içinde bizim hukukumuzu menafimizi mudafaa eden adamlar da vardır. İhtimalki onlar, yani Fransızlar bu meselede İngilizleri tahkikat ikrinden feragat ettirmek üzere ise henüz feragat etmemişler. Feragat ettirmek kabül bir dereceyle ise bizim hüyyle bir talehimiz İngilizlere fazla kuvvet verir de tahkikat galebe eterse bir ihtimaldir bu. Bu tahkikatın neticesinde biz mutazarrır olur muyuz? Olmaz mıyız? Çünkü şekli tahkikat bizim uymıza sokulmak esrarımızı keşfetmek, bizi o suretlerle yıkmaktır. Şu halde mazarrat ihtimali bendenizce fazladır. Nota gönderilirse ne menfaat olur? Similiye kadar Avrupa bir takım jeneralleri ile vesaire ile bir çok mezarımı meydana çıkardı, vesaki neşretti, bundan ne çıktı, ne istifade ettik. Bendenizce bir şey istifade etmedik ve bir şey çıkacağını da bendeniz zan etmiyorum. Görü bir faide çıkmak ihtimaline karşı Meclis geçen gün bir karar vermişir. O günkü bir galeyana neticesinde bir tabii fikri vardır. (Refülme-fasıd...) Menfaat ihtimali olan şey, mazaret ihtimali olan şeye tercih olunur. Mademki aksi tesirinde bir şuphe vardır. Bir cümeli hikenliye vardır. (Dalma yürüdüke ilâ ma yürüdüke) mademki bir tereddüt var ve mazarrat ihtimali vardır. Bunu terk etmek hikmet ihtizasıdır arkadaşlar.

MEHMET ŞUKRU BEY (Karahisarısahip) — Şek ile yakın zail olunuz.

ISMAIL ŞUKRU EFENDİ (Devamla) — Bu bir siyaset meselesidir azizim. Biz Anadolu'nun mukadderatına hâkim bir mevkiyiz. Sonra Yusuf Kemal Bey mazarrat ihtimali var diye nazarı dikkati celbediyor. Mazarrat vardır domuş olsa vesaik soracağız, meydana çıkarıyacak. Bendeniz de olsam bu mevki-do henüz de hüyyle dedim. Bazı arkadaşlarım katli ka-naatla gelmelidir. Bu mesele demesi ilögri değildir.

Yusuf Kemal Bey çok doğru yapmıştır. Bundan başka bir şey olamazdı. Ancak Meclisin nazarı dikkatini celbedebilirdi. Yalnız Yusuf Kemal Beyefendi, muhterem fikri ile, meselesiyle Meclisi çok tenvir etmiş ve çok inşat etmiştir. Yalnız son zamanda Salâhattin Bey arkadaşımızın uyuyor demesine karşı velev şarta taahhan olsun çek ilmesini, bendeniz Yusuf Kemal Bey arkadaşımızın göstermiş olduğu faaliyetleriyle mütenasip görmüyorum. Bunu tahkil edersek evvelki gösterdiği iktidarın tam nakısını yapmış oluyor. Evvelce şu meseleyi Meclisin nazarı dikkatine atfediyordun demekte büyük bir iktidarı ilmi göstermiştir. Salâhattin Beyefendinin Hariciye Vekili uyuyor. Heyeti Vekile uyuyor demesine karşı çekilmesini bendeniz nasıl teşrih edayım. Nunu acaba her hangi bir mehuslan kendisinin taalluk ettiği bir vekâlet hakkın da tenkit edilme hakkını nezolmek istiyor demektir. Böyle tefer olunursa ki teferine müsandır. Evet ben çalıştım, çalıştığını isbat etmeli idi ve çalıştığını isbat etti. Fakat çalıştığını diye iddia etmek şu Meclisi kendisini çalıştırmazlık ile hükmetti mi, etmedi mi? Havir çalışmamışın diyen olmadı. Salâhattin Beyefendi arkadaşımız da kendisine karşı kemlekârane cevapta hululduğu halde ısrar etmesi doğru değildir. Ümit ederim ki, sözlerinden nice ellerler, varifelerine devanı ederler. Çünkü bir heyetin tahkik edip, bilmem ne idesine kadar şu mühim zamanda Hariciye Vekâletinin hoş kalması, yahut Vekâlet vekilü ile idare olunması doğru bir şey değildir. Vatanımızdır. Vatan aleyhinde bir hareketi, muhterem Yusuf Kemal Bey arkadaşımız da kabul etmez ve dönmek de kendisinin büyük bir kemâlidir. Bunu arz ediyorum ve bendenizin müddeiyatım bundan ibaretir.

HASİP BEY (Maras) — Efendiler, bendeniz bu protestonun venlip venilmemesi hakkında söylemişim. Ancak Reşat Bey biraderimiz Meclisi Âliyi protesto etti. Ona karşı bir iki söz söylemek istiyordum. Reşat Bey ısrafattan bahsettiler ve bir ısrafatın önünü almak için Meclisi Âli bütçe yaptı ki diyorlar ve protesto ediyorun dediler. Bu protestoya hakları yoktur. İhtimukabele henüz kendi tarafımdan kendilerini protesto edenim. Çünkü kendileri henüz Muvazene-i Maliye Encümeni Reisi bulunuyorlar, hem de Harp Encümenine ilahlı bulunuyorlar. Ne için? Orada protestolarını, orada yapmadılar ve yaptılarsa niçin haberdar etmediler. Bendenizin sözü budur ve bunu affetsinler ve cevap versinler.

REŞAT BEY (Saruhan) — Hiç bir dakika bu sözümün vaz geçmemi. Gerek Harp Encümeninde ve

gerçkse Muvazene-i Maliye Encümeninde bulunan arkadaşlar bu sözlerime her dakika şahitler.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Muvazene de her zaman söylerler.

HASİP BEY (Maraş) — Burada da söylemeli efendim. (Burada da söylediler sadaları)

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Efendim: bu protesto mesdeni müzakere edildiği vakit de zaten bendeniz bir şey çıkıncaya kadar oturmuşsunuz. Şimdi cenebi Meclislerine yazıyoruz, mezalimî protesto ediyoruz; cenebi hükümeti ne yapacak, tabii Hükümetinden sual edecek. Hükümeti de ona diyerek ki: esasen tahkikat meselesi müzakere edilmiş takarrür etmiştir. Onlar da yani Yunanlılar da bizim aleyhimize de şikâyet ediyorlar. Bakalım hangisi haklıdır, hangisi haksızdır diye tahkik edelim. Ondan sonra neticesini anlayalım ona göre hükmedelim, derse Meclis hayır sen tahkikat yapmıyacaksın. T. B. M. Meclisinin söylediği haklıdır ve T. B. M. Meclisinin sözünü mutlaka dinliyeceksiniz mi diyerek? (Hayır sadaları) Bendenize öyle geliyor ki Yusuf Kemal Bey düşünmüş ve Meclisin nazarı dikkatini celbetti. Bir Hariciye Vekili ne diyebilirdi, bu protestoyu yapmıyınız derse ne sıfatla söyleyecekti. Yalnız kendisi böyle diyebilirdi, çünkü bu Meclisin Vekilidir. Yalnız Meclisin nazarı dikkatini celbedecek ve nezaketen böyle yapmak lâzım gelir. Yoksa Meclis mutlaka ben bunu Meclislere göndereceğimi diye ısrar ettiği vakitte Hariciye Vekili yok yapmıyınız diyemezdi ve demek te istemezdi. Nezaketen böyle lezbederdi. Azalî sıfatıyla buraya gelir, yalnız bir söz söylerdi. Bundan dolayı Yusuf Kemal Bey burada Meclisin hakkı bir surette nazarı dikkatini celbetmiştir. Çünkü tahkikat meselesi sukunet keshbediği bir sırada helki şikâyetlenmesine vesile teşkil eder, helki etmez. Vesile teşkil ederse, meselâ onlar da bize cevap yazarlarsa evet mektubunuzu Kemal Pazinte aldık, okuduk. Onlar da sizin aleyhinde şikâyet ediyorlar. Binaenaleyh tahkikat bunu halletsin. Nasıl ki bir tarikten dışarı çıkabiliyoruz. Protestoyu verdim, kulay mesele, fakat mübarezini müzakere etmek lâzım. Sonra Hükümet meselesi. Herhangi bir meseleyi Hükümet nazarı dikkatini celbetsin, bu Meclise getirdi ise Hükümet meselesi olarak zulmür olmuştur. Hariciye Vekili uyuyor, Dahiliye Vekili hiç bir şeye bakmaz. Hep bir hücum. Peki ama efendim o da bizim arkadaşımız; o da alî kadreülünkân çalışıyor, ve bir de sual ediyoruz zatı âlterine. Hariciye Vekili idah edecek, bizi kurtaracak dersek ilk defa kendime teessuf ederim.

Hariciye Vekili bizi kurtaracak. Dahiliye Vekili bizi kurtaracak. Müdafaa-i Milliye Vekili bizi kurtaracak. Binaenaleyh bizim kurtulmamız, behenihal bu üç zatın inayetine müstazır, bir haldir.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Oyle olsaydı, biz buraya gelmezdik.

YAHYA GALİP BEY (Devamla) — Bunu ben anlamam. Hükümetin sevk etmek dolayısıyla değil bizim gördüğümüz neksanını. Hükümetten sormak dolayısıyla. Bu Mecliste mevzuhalis cuneklîğimizin lâzımı gelir.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — İyâ sorduk, Beyefendi.

YAHYA GALİP BEY (Devamla) — Müsaade buyurun: ben de aklımın erdiğini söylüyeyim. Yusuf Kemal Bey diyor ki: Hariciye Vekili uyuyor - sözü mü kabul etmiyim. Ben uyumadığımı evrakıyla isbat ederim, bu evrakı Mecliste okuyamam - çünkü Mecliste, tabii okuyamaz - meseleyi eğer iki yüz kişilerin içerisinde geçirmek için - zaten elhamüdhillâh üç kişisinin yanında konuştuğumuz bir şey dışarıya çıktığı halde - 300 kişi içerisinde konuşursak, sofanın ta öbür tarafına karşı ses giderse bilniem meseleyi ne kadar hali tutabileceğiz. Benim aklım ermıyor. Binaenaleyh söylediği doğrudur. Uyku uyumadığımı evrakıyla isbat ederim diyor. Pekâlâ, bir de uyku uyumadığımı ısrar ediyoruz ve kendileri de uyumuyor ve Salâhattin Beyefendi de ben uyku uyuduklarını kendilerini tahkik suretiyle söylemediğim, diyor. Oyle çıkmış bu mesele bu suretle halledilmeli. Yani Hariciye Vekâlet meselesi, bu notanın gidip, gitmemesine karşıtılmamalıdır. Sonra bunu müzakere etmelidir. Sonra bu notayı gönderdiğimiz zaman böyle bir cevap karşısında kalmıyacak mıdır? Eğer varit ise göndermiyelim, yüzde bir varit ise göndermiyelim.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısakip) — Gönderilip, gönderilmemesi meselesinde bir kelime müstade buyurun, arz edeyim.

ZİYA HURŞİT BEY (Lazistan) — Heyet Vekilinin nazbata muhareresi sıfatıyla söylüyor.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Bir arkadaşın telimle bir insan bir şey köylerse nazbata muhareresi mi oluyor?

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) — Arkadaşlar: malumu âliniz Hariciye Encümeninde bulunan arkadaşlar, haftada bir Hariciye Vekilini gelir, görür. Hariciye Vekilinden vubuat hakkında malumat sorar, Hariciye Vekili de elindeki ma-

lumadı arz eder. Binaenaleyh Hariciye Encümeni aza-
sından Tefik Rüşü, Şukrî, İsmail Suphi Beyefen-
dilerin sözlerine hiç cevap vermeyeceğim. Diğer ar-
kadışlarınızın sözlerine gelince; arkadaşlar ben öte-
denberi herkesin haysiyetine hürmet ederim ve bi-
hakkin kendi haysiyetime de hürmet etmiş bir aıla-
mım ve edeceğim. Binaenaleyh benim Meclisle olan
muamelâtım resmî bir muameledir. Meclis benim
muamelâtımı resmen teklif eder, bana mücazat eder.
Yoksa burada gelip te uyuyor, haysiyetsiz denemez.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Röyle bir tabir
yaktır.

YUSUF KEMÂL BEY (Devamla) — Rica ede-
rim dinleyiniz. Ben ile sizin gibi bir meselesi. Rica
ederim müsaade buyurun, yalnız vekili değilim. (O
söz yok sadaları) Binaenaleyh meseleye gidelim. Tef-
fik Rüşü Beyin vesaitinin sözlerine cevap vermeye
ceğim. Salâhattin Beyefendi ne olmuş sebebinin şimdi
anladım. Salâhattin Beyefendi bana bir nota verdiler.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Yok, rica ede-
rim.

YUSUF KEMÂL BEY (Devamla) — Yani mu-
messislerine bir talimat ver, dediler. O talimatın ısrâ
edildiğine dair galiba ben kendilerini görüp kalî ma-
lumatı veremedim. Teessirü bundan ileri gelmiş. Öy-
le anlatıyor. Avam kamerasında mesele resmen
(Çemberlayn) tarafından mevzuhalis olmuş, ben Ha-
riciye Vekiline sordum. Hariciye Vekilinin söylediği
sözler tamamiyle hatırımda kalıncı, diyor.

Bendeniz cereyanı vaktayı nukledeyiniz. Tan ga-
zetesinin bir nüshasında Londra'dan ısrar olunuyor,
diye bir fıkra vardı. O fıkra (Çemberlayn) soru-
lan bir suale cevaben; anket teklifinin yeni tahkikat
teklifinin Ankara Hükümeti tarafından kabul olun-
duğunu İtalya'ya bildirmişler. mealinde Londra'dan
Tan gazetesinin muhabiri, Paris'e ısrar ediyor. Bunu
böyle gördüm. Yine Paris'te çıkan ve bizim aleyhi-
mizde bulunan Deha gazetesi de (Çemberlayn) in
söylediği sözün resmî değil, nîm resmî olduğunu söy-
lüyor. Yani (Çemberlayn) Ankara Hükümeti tarafın-
dan tahkikat teklifinin nîm resmî bir surette kabul
edildiği İtalya'ya bildirilmişler, diyor. Bu gazetelerin
ikişini de gördüm. Nota meselesinin esasını biliyo-
rum. Gerçek (Doha) gazetesinin yazısından Çember-
layn'ın bir fıkrası ahireti de vardı. Şüphesiz bu fıkrayı
gören arkadaşlar, o fıkrayı ahireti de görmüşlerdir.
O fıkrayı ahirede deniliyordu ki; Anadolu hükümeti
tahkikat teklifini kabul ettiğini resmen veya diğer
rivayete göre nîm resmî bir surette kabul etmiş ise

de bir takım şartlara tabik etmiştir. Yani bu kabul
müteber değildir. O ibarenin nihayetinde. İlahî idi
Celâlettin Arif Bey denmiş ki; siz İzmir'de tahkikat
yaptınız ve resmen bu kararı ettiniz. Yunanlıların nie-
zetini ve bu günkü tahkikatı yapmak isteyen dört
devletin adamları idi, generalleri idi. O raporu yazan-
lar onun altında da netice hüküm olmak üzere ora-
ların tahkikatı lüzumunu gösteriyorlardı. Bu neticeyi
ne yaptınız, bu neticeyi veriniz de ondan sonra tah-
kikat isteyiniz. Yoksa biz memleketimizde tahkikat-
tan korkmayız denmişti. Aslı bu idi. Salâhattin Bey-
efendi pekâlâ bilirler ki; en güzel teklif, en doğru
teklif havâsinin çıktığı memhadan çıkan tekliftir.
Hariciye Vekili de bunu duyar duymaz derhal emri-
ni verdi ve bunu lâayık veçhile teklif etti. Hariciye
Vekâletinin dosyasında bunlar vardır. Binaenaleyh
burada Hariciye Vekilinden uyuyor sözü söylenme-
den evvel bir kere gelip Hariciye Vekilinden sorul-
malıdır. İki. Sonra bir nokta hakkında nazarı dik-
kati celdettiler ve kendilerine teşekkür ederim. Dediler
ki; Ha... Yine tahkikat meselesine müteferri
iki nokta var onları arz edeceğim. Salibi Ahmerler
var. Şarkı karip heyetleri var bunların nezdinde biz
çalışmıyoruz ve bunlarla yapmıyoruz dediler. Salibi
Ahmer üç dört aydan beri bu memleketi girmek is-
tiyor. Daha evvel zamandan beri. Ey efendiler...
sokmakta biraz tereddüt ediyoruz. Çünkü Salibi Ah-
merin kendi tabiriince; kızı olan bir müessese var-
dır ki o müessese de bu memlekettedir. Yani Hilâli
Ahmerdir. Salibi Ahmerin, Salibi Ahmer heyeti umu-
niyesinin bizim memleketi yapacağı işi Hilâli Ah-
mer yapar. Hilâli Ahmer Türkiye'nin muavenetidir.
Hilâli Ahmer belki muavenetini yalnız Müslümanlık-
ta yapmaz, hristiyanlara da yapar. Hilâli Ahmer
eğer burada bizim tobaamızdan müttel muavenet
hristiyanlar varsa, onlara da muavenet yapacak yine
Hilâli Ahmerdir. Ben Hariciye Vekâletine gelenilen
beni o meseleler çıkmıştır. Biz bunu, o yolu takip edi-
yoruz. Doktor (Kevonç) buraya geldiği vakitte gö-
rüşlüğünü zaman Doktor İsrar etti. «Rica ederim ben
sizin şüyle istinuzum. İkiyle bilmenme netizim» be-
ni gönderiniz, Samsun tarafındaki halî görevimi, de-
di. Ne yapacaksınız, orada. Sizin vazifeniz burada
dedim «burada biz Yunan esirlerini görmeye geldik»
dedi. «O tarafta Yunan esirleri yok» dedim. «Mua-
venet yapacağım» dedi. «Hilâhahmer yapars» dedim.
Muavenet yoluna gideceğim dedi. Çittü. Bize fevka-
lâde nota ile gelen ve düşmanımız bukmân Dr. (Ru-
vîh) raporunu yazdığı vakitte bir kısmı aleyhîmizde,
bir kısmı lehîmizde, burada bir takım adamları din-

lemiş o suretle aleyhimize yazmış. Dr. Revue mü saade mi olmalıydık? Salihahmerin İsranchul'daki rüprezamanı üç defadır buraya gelmek için benden müsaade istiyor. Eğer Heyeti Celileniz bana böyle müsaade verirse o Hariciye Vekili minnettar olur. Çünkü (illallah) denüştür şimdiye kadar olan müraaatlarında. Gelsin buraya tahkikatını yapsın. Heyeti Vekilede bu mevzu bahis oldu. Heyeti Vekile bana müsaade verdi. Fakat Hariciye Vekâleti bir takım şerâit taahhüt ederek müsaade verdi. Hariciye Vekâleti kendisi nazarratların hepsinin ününü alacaktır diye müsaade verdi. Onun için arzu buyurdukları Salihahmer nezdindeki mesai daima sarfediliyor. Fakat o mesaiye karşı böyle teklifler geliyor.

Gelelim Şarkı Karib hareketine : Burada hiç bir şey söylemeyeceğim. Çünkü bir geceyi sabaha kadar yalvararak geçirdim. Her mesele için zannetirim, fazla söylemeye hacet yoktur. Onu bilenler bilirler. Çünkü o adam buradadır. O adam nezdinde hükümet nezdinde ne yapmıştır? (Garuhüler) Efendim nak kadim Şarkı Karib Muavenet Cemiyetleridir. Heyetin burada adamları vardır. Hususiyile şimdi gelen reisi vardır. Mis Billings buradadır. Bu hadise üzerine Mis Billings nasıl telgraf çekti? Nasıl müraaat olundu? Rica ederim bunları bana birer birer hikâyeye okturmeyiniz. Salâhattın Beyefendi yalnız gelirse yan yana kendilerine hepsini anlatırım. Nihacaleyle isbatını arzu etdikleri şeyleri ya nisbettir, ya değildir. Müshet ise o cöze mahal yoktur. Müshet değike Hariciye Vekâletine (uyuyor) diyen zat tekrar ediyorum Hariciye Vekâleti hakkında tahkikat yapınız. Çünkü ben ona ehemmiyet vermem. Mesul edet. Tekrar ediyorum mesul eder ve ben bunu istiyorum. Oyuncak değil millet vekâleti... Siyaseti umumiyesine ait Hariciyenin mesaisi Salâhattın Beyefendi beni bu noktada tenzir buyurdular. Dediler ki: Canım biz bir nota verdik, bu notaya bir çok müddetten beri cevap gelmedi. Bunu tahrik etseniz... Biz zaten şimdiye kadar Avrupa'da bulunan bütün mümessillerimiz nezdinde daima bu protestoju takip ediyoruz. Bülhasa Paris'te çünkü en ziyade faaliyet sarfedilen yer orası... Çikimiyim... Fransa şu teklifi yaptı. İngiltere yapmıyor. Fransa tamife gidelim dedi kabul etmedi; Fransa oraya bir selime harbiye gönderelim dedi, cevap vermedi. Türklerle uhumatını teklif edelim dedi Fransa kabul etmedi. Bizini yapacağınız iş ne olurdu? Biz sizinde mütlaka görüşmek istiyoruz. Geliniz görüşünüz... dersin olmaz arkadaşlar. Ya biz o teklif ettiğimiz şeyleri sulhuyorum licyou umumiyesi yok mu? Bunun aşağısı yukarısı olur gelin görüşelim de

mel idi İngilizlere... Bunu diyebilir miyim. Hariciye Vekili şimdiye kadar Heyeti Vekilede olmadı. Hariciye Vekili bir şey yapmadı diyorlar. Meclisi Âli şimdiye kadar veçhe veçhe diye bu hapra Hariciye Vekâletine ne verdi? Rica ederim Misaki Milliden başka Hariciye Vekâletinin elinde ne vardır? Rica ederim buyuyorlar ki arkadaşlardan birisi Hariciye Vekili vasıta tebliğ ve tebelluğ olamaz Maatteessüf bunu söyleyen arkadaşımız da Hariciye Encümeninde uzadı ve burada Hariciye Vekâletinin şimdiye kadar yaptıklarını görüyor. Şimdiye kadar niçin benden şikâyet etmemiş? Niçin benim teziyemi istememiş? Fazlucup ediyorum. Çünkü öteden beri Encümeninde bulunuyor. Arkadaşlar doğru, Hariciye Vekili vasıta tebliğ ve tebelluğ değildir. Aşağı yukarı vazifesini müddetidir. Azı dahilinde Kendi hali nisbatında. Onun için lüzum gelen teşebbüslerde de bulunur. Fakat tekrar ediyorum Hariciye Vekili olsun, Hükümet olsun bu hapra başka yerlerde olduğu gibi mesuliyeti üzerine alarak sülh meselesinde büyük adamlar atabilecek sıra mıdır? Verin o salâhiyeti, arkadaşlar çok iyi olur. Vakti bu suali suran Salâhattın Beyefendi diyecek ki, evet ben evvelce bunu teklif ettim. Ben hükümetin böyle olmasını ve Meclisten böyle bir dereceye kadar müstakilen hareket etmesini ve bir kabine çekimini teklif ettim. O ayrı bir meseledir. Biz hali hazırı düşünüyoruz. Onun için daha ilerisine gitmek istemiyorum. Hariciye Vekili böyle zannediyorum epey mesai sarfetti ve kendisinin söylediği sözün amelî şekli verecek mesai sarfetti. Yani yalnız yazı ile değil, daha başka suretle mesai sarfetti. Arkadaşlarımızdan şikâyet etmeyeceyim, yine kendimden şikâyet edeyim. Şimdiye kadar bunda bir dereceye kadar muvaffak olmadım. Temenni ederim ki halatın olacak Hariciyenin arkadaşım muvaffak olur. Eftalel yoktur sadakam. Sonra arkadaşlardan rica ederim muvaffakatını tehdit ederek çağıracağız. Şu suretle çağıracağız buyuyorlar. Biz her türlü şeyleri yaptık. Buraya gelin sizinle konuşalım demekle maatteessüf düşmanlarımız geliyor. Elhette zaman zaman gelecek ki gelecekler. O zamana kadar Hariciye Vekâleti mümessillerinin nazarı dikkatini elbettektir. Bir takım hareketler de yapıyor. Rica ederim siz burada ne yaparsınız ben her şeyi söylemeyeceğim. Açık söylüyorum ama tabii benim vazifem bütün mesuliyetleri ben üzerine alarak söylüyorum. Kısasöylemeyeceğim. Demem millete karşı vazifelerimi nazarı dikkate alarak, hezumi vicdani mecburiyetlerimi nazarı dikkate alarak ne türlü zahmetler çekiliyor görüyorsunuz. Ben Heyeti Celilenizin

vezarîni ne suretle takdir ettiğini pekâlâ biliyorum. Fakat mesuliyeti maddiyeden korkunarak sırf mülfete karşı, tarihî karşı manevî bir mesuliyeti yüklenerek diyorun ki; rica ederim çok ısrar etmeyin. Az çok şeyler yapıyor. Sağa sola doğru neler çekildiğini kendiniz görüyorsunuz.

Sonra mebus arkadaşlarımızdan birisine daha cevap verdim. Diyor ki; Vekil Mebusan tenkit hakkını nezretmek mi istiyor. Hayır arkadaşlar, hayır bilâkis ben meşrutiyetin ilk gününden beri bütün mazim, bütün hâlim ve bütün salyim meşrutiyet aşkıdır. Mebus bütün kuvveti tenkidyesini istimal etmeli. Yalnız şurayı rica ediyorum. Mebus kuvveti tenkidyesini yaparken müle hasretmelidir, şahsî değil. Kullanılan kelimeler, daima fiili ifade eden kelimeler olmalı. Geçenin saat üçünde - yani maddî olarak cevap veriyorum - geçenin saat ikisinde, üçünde telgraf gönderen Hariciye Vekili pek iyi uyumuyor zannedirim. Açık söylüyorum arkadaşlar, bütün bunları ve netice olarak arz ediyorum. Tekrar ediyorum. Yusuf Kemâl çalışmayacaktır.

BASRİ BEY (Karesi) — Efendiler; denünden beri tekrar edilen beyanat ve ifadat bende haddünden çok fazla süren bir uyku hastalığı tesirini veriyor. Salâhattin Beyefendi tarafından Hariciye Vekili Beyefendi hakkında veya Heyeti Vekile hakkında uyuyorlar denmiş. İnsanlar efendiler; yeriz, içeniz, kalkarız, uyuruz, uyanırız. Bu kelimenin ne gibi bir naksarla sarf edildiği faili tarafından söylendikten sonra kemcit plavı gibi tekrar tekrar bu kelime üzerine basıp ta hunu bir izzeti nefis meselesi yapmıak münaşip midir? Değil midir?

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Harabzon) — Çekilmek istiyorum canım.

BASRİ BEY (Devanla) — Bu gün düşünün bu millet felâkete sürüklemek için uğraşiyor. Fakat dostlar bu kadar naz yapmasınlar. Rica ederim bizim bu felâketli zamanlarımızda böyle şahsî infialat, hissiyatı gıcıklayan kelimeleri bir izzeti nefis meselesiyle kalbirmek gunahdır, vehaldir. Efendiler Heyeti Vekile içinde, Heyeti Vekileyi teşkil eden arkadaşlarımızın hepsinden fazla olarak bu Meclis defaula ittifakla Yusuf Kemâl Beyefendiye beyanı itimat etti. Yusuf Kemâl Beyi en kuvvetli bur uzuv olarak tuttu. Salâhattin Beyin bir maksadı hakareti mutazammın olmayan uyku kelimesinin üzerinde ısrar etmek kanaat nokta nazarından değil; bu kelime noktai nazarından istifade etmek zannederim ki; iyi bir şey değildir. Bu gün şu müzakereyi yaptığımız za-

manlarda menaliki meşguleden cereyan eden acıklı hadise eğer düşünürsek efendiler bu gibi kelimeleri değil hatta bir çok şeyler hakkında fedakarlık yaparak bu menaliki meşguleyi kurtarmak neye mütevekkil ise bunun çarelerini aramaya başlayacağız. Bu gün menaliketimizde icra edilen fecayı o kadar çok ki biz burada bunları her halde düşünmek, onlara her halde çare düşünmek ile mukellefiz. Ve şu protesto müsveddesi de bu düşünceden, bu endişeden doğmuş bir teşebbüstür. Reşat Beyefendi bu protestonun bir fâidei amelîyesi olmayacağını söylediler. Asıl protestoya, fiili cevap süngüdüldü, dediler. Elhakika öyledir. Fakat efendiler bir taraftan mücedeleri millîye devanı ederken, bir taraftan da bu mücadelede haklı olduğumuzu bağırarak, dinduslarımız hakkında reva görülen mezalımı haykırarak, ayrıca en mühim vezarînişlendiri. Şimdiye kadar yapılan mezalımı ve fecayı hakâimle dışmanlarımız tarafından bir çok şeyler işan edilmesine rağmen biz hiç bir şey söylemedik. Yalnız geçenki notada Söke hadisesinden Söke mezalımından bahsettik. Bunu da dışman hukümetleri tehzib etti. Binaenaleyh hükümetler nazarında belki de bizim feryadımıza mülkes olan bir protesto kâğıdı yoktur. Binaenaleyh belki onlar nazarında mezalımı da yoktur. Biz ne kadar hakkımızı haykırır, ne kadar davamızın meşrutiyetini tekrar eder, mezalımı ne kadar acıklı satırlarla tekrar edersek zannederim ki hakkımızın meşrutiyetini Avrupa'ya, bütün milletlere tanıtmış oluruz. Esasen Efendiler bu teşebbüs ve bu mesele Heyeti Celilece zannederim. Hoca Şükri Efendi Hazretleri de dahil olduğu halde, bilittifak kabul edilmiştir. Böyle bir şeyin yazılması ittifakla kabul edildiği halde o vakit aleyhinde söz söylemeyecek te fâidesi yoktur demek, zannederim ki doğru bir mesele değildir. Fakatınır eden bir meselede bu gün ısrar edilmesi zaruridir. Şimdi bu protestonun çekilmesinde zarar var mıdır, yok mudur? Bu zararın mühakkak olduğunu Yusuf Kemâl Beyefendi de katî bir ifanle ile söylediler. Yalnız böyle bir şey hatırıma geldiğini ifade ettiler, ihvas ediler. Demek ki bu meselemin zararı müahz geçeceği sabit bir şey değildir. Diyorlar ki böyle bir teşebbüste bulunursak ekalliyetler hakkındaki müddüyatı talihika kendi ağzımızla vesile vermiş oluruz. Efendiler bir kere menaliki meşguleden Yunanlıların icra ettiği fecayı ve mezalımı bütün milletlerce sabit olduktan sonra eğer tahkikat için hükümetler bize mürazaat edecek olursa onlara karşı elbette bizim de vereceğimizi cevaplar vardır ve olacaktır. Biz kendilerinden şikâyet ettiğimiz adamların tahkikatta bita-

raf bulunacaklarına elbette kana değiliz. Nitekim bir çok tecrübe mazı bunu isbat olmuştur. Böyle bir çok acı tecrübe mevcut iken tekrar bunu tatbika kalkışmak elbette bizim zararımızdır. Binaenaleyh böyle bir doktrayı söyleyebiliriz. O vakit bu Meclis veya hut bu Meclisin hükümeti bunu söylemekten zannedirim tereddüt olmaz. Binaenaleyh benzerince bu protesto müzakere edildikten sonra herhalde yazılmaktadır. Vakiya bunun ameli ve kati bir faidesi yok-

tur. Bunu ben de testün ederim. Fakat efkâr üzerinde mühim tesiri olacaktır. Bundan helki yanan yıkılan dindaslarımızı az çok faide görmeleri umkânı vardır. Onun için benzerince mevzu ve sadede gelecek her halde bunun müzakere edilmesini muvafık bulur ve Heyeti Celilenizden rica ederim.

REİS — Efendim daha söz alan çok arkadaşlarımız vardır. Celse de pek uzadı on dakika tenefüs etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

İkinci Celse

Açılma Saati : 4 (Sumra)

REİS : Reisi Sani Rauf Beyefendi

KATİP : Âdî Bey (Kaysari)

REİS — Efendim celse kısıt edildi.

Aynı mevzu üzerinde söz Mustafa Taki Efendi; buyurun söz sizindir.

MUSTAFA TAKİ EFENDİ (Sivas) — Efendim; memaliki müstevliyimizde vaki olan Yunan mezalim ve tecavüzünü mülki mütelife meclisine bildirmek için protesto verilmesi Meclisin evvelki icmalalarında ta karrür eymiştir. Bu kararı bozma için o karar kuvvetinde ve daha fazla bir sebep bulunmak lazımdır. Karar verilmiştir ve katilidir. Yalnız evvelki kararı boza bilmek için o kuvvette bir sebep aranmalıdır. Şimdi bu sebebi muvazene edeceğiz ihtimali vardır, diyorlar. İhtimal üzerine söylüyorlar ve bunu da tamamıyla kendisi tahammül edenek hücum verilmesini de şükran etmiyor. Fakat Meclisi ikaz ediyor. Çünkü evvelki karar Meclis tarafından, itizini de müteyakız davranmamız elbette lazımdır. Biz şimdi eski kararımızda ısrar edip bu notayı vermemiz mi hayırlıdır, yoksa bu notayı vermememiz mi hayırlıdır? Bunu mucibi münakaşadır. Eğer bu münakaşa olunuyorsa ben diyebilirim ki bu şük hakkında ne fi ve zararı mukayese etmek lazımdır. Eğer hangisi kati ise o tercih olunur. Şimdiye kadar cereyan eden müzakerattan anlaşıldığına göre her ikisi ile kati değildir. Şu notayı vermekle biz menfaat göreceğ miyiz, görmeyecek miyiz? Bu meşhûkür. Kezalik bu notayı verdiğimiz halde acaba bir zarar vaki olacak mı, olmayacağı

mi? Bu da meşhûktür. Şu halde her iki şükü tekrar ediyor, her ikisi de meşhûk kalıyor. Biz hangisini tercih edeceğiz? O halde kaideyi fikriyemiz mucubince nefi zarar, celbi menfaattan evlâdır. Madem ki bundan bir zarar melhuz ise - ki bu münakaşa olunmalıdır. Bütün arkadaşlarımız bunun için söz söylemelidirler. Bu bapta ben esasa girmiyorum zararı varsa yoksa ben bilmiyorum. Bilenler varsa, söyleyinler. Zararı ile menfaati mukayese edilmelidir. Eğer zarar nafi ise bırakalım. Yoksa eğer zarardan faide mütesavver ise tercih edilmelidir. Yok eğer her ikisini de bir buluyoruz ve her ikisi de meşhûkiyete kalıyorsa zarardan nevaki eziyetimiz bittabi daha evlâdır. Bu böyledir.

İkinci şükta gelince : Vekil Beyefendinin Vekâleten muvakkat olsun istifasına gelince; Ben bunu yalnız Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyden değil, şimdiye kadar beş on defa vekillerimizde gördüm ve her gördükçe de teessürüm arttı. Mademki bu zevatı muhtereme bu, vekâletler gibi en mühim vazifeyi tahammül ve tekeffül ediyorlar ve üzerlerine alıyordular. Buna mukabil yapılan küçük bir serzenişe, küçük bir usruza tahammül etmelidir. Tahammül etmemeleri kendilerinin şamına yakışır mı? Elhette Mehûs Efendiler, zihniyelerine dokunan her cihole sual ve jelibah edebilirler. Eğer humların azıcık izzeri nefislerine dokunuyorsa - ki ben bu izzeri nefis kelimesini âdeta anla-

miyorum. Ya zende izzeti nefis yok, veyahut ben bilmiyorum (Ezâğfirullah sesleri) Canım Efendim kendi nefsinin izzeti için bir milletin hukukunu (İna mı emelidir? Bunu anlamıyorum. Eğer bu uğurda kendi izzeti nefsi haleldar ediliyorsa - ki bunu anlıyorum. O vakit yine kendisinin bunu tercih etmesi bir insanıyettir ve ben bunu insanıyet telâkki ederim. Hatta muhasım devletler başka, bizim müslümanlardan olan muhasımı haklı göstermek, kendi orada mülazem olmak daha insanı bir harekettir. Onun için bir izzeti nefis vakıye edeceğim diyerek iki şahıs arasında çabız bir nazariye değil iken benim nokta-i nazaruma göre ahlâkî bir meselede, bir milletin hukukuna taalluk eden meselede izzeti nefis meselesi nasıldır? Canım senin izzeti nefsin haleldar oldu ise onun izzeti nefsinin haleldar etmiyorsa bilmiyorum. Öyle bir şeyi arkadaşların hiç birisinden ümit etmiyorum. Bu kadarlık bir şeyi tahammül edemiyen başka hiç bir şeyi tahammül etmez. Heyetli Vekile veyahut Hariciye Vekâleti uyuyor. Ey canım, uyku isna'dı o kadar muayyit ve ağır bir şey değildir. Yalnız vazifesine ikdamızlığını israp edebilir. Kendisi ikdam ettiğini izah ederse mesele halledir ve mesele mündefi olur. Bunu izzeti nefis meselesi diyerek Ali İste ben çekildim diye her vakit böyle on kere, belki daha fazla her birerini de görüyorum ve her birinde üstüden müteessir oluyorum. Fakat böyle bir mesele için milletleri düşünen, vatanını düşünen; mademki tedaküriz diyorlar. Nasıl oluyor da böyle az bir meselede çekiyoruz diyorlar. Binacnaleyh Salâhaddin Revfendi de söylediği sözden, sözünü geriye aldığı andırır. Sözünü geriye almak manasını mukayyit sözler söylemiştir ve böyle teviller etmiştir. O mesele kalmamıştır. Yusuf Kemal Boyfendinin vazifesine devam etmesi lâzımdır. Bundan mesele çıkartılmamalıdır. Bir de harici siyaset ortaya çıkartılmamalıdır.

REİS — Efendim Hüseyin Avni Bey, Tahsin Bey, Mazhar Müfit Bey, Tunali Hilmi Bey, Ali Şükrü Beylerin sözleri vardır. Bir de müzakerenin kıfayetine dair takrir var.

EMİR PAŞA (Sivas) — Reis Bey, benim sözüm vardı. Her halde bu mesele mühimdir. Geçi bendeniz o kadar iktidarı değikeniz de.

REİS — Müzakerenin kâfi olduğunu reyeye koyacağım. Aleyhte söyleyecekseniz buyurunuz, söyleyiniz.

EMİR PAŞA (Sivas) — Evet efendim, aleyhinde söyleyeceğim, müzakerenin devamını istiyorum.

REİS — Müzakerenin kıfayeti aleyhinde ise hu yurumuz.

EMİR PAŞA (Sivas) — Arkadaşlar, bu iş gayet ehemmiyetli bir meseledir. Heyetli Vekilemiz evvelce bu meselede ehemmiyetini takdir ederek, tabiidir ki bunun hakkındaki fikrimizi, mütalaamızı şu kürsüde beyan edebilmek müteaccirdir diyebileceğim. (İytiliyoruz paşa sesleri) Ancak bu kürsünün ulviyete nazaran benzerinde de güzel söz söylemesi lâzım gelir. Fakat arkadaşlarım çok âli söz söyledikleri halde zatı âhlerinin istedikleri şey zabta geçmesini munasip görmüşler. Bendeniz o kâideye riayet ediyorum. Tabii konuşulduğu vakit ünlenmez ve işitilemez. Fakat arzu edilirse işilir. Bendeniz meselede ehemmiyetinden bahsediyorum. Arzu eden olursa lâfi dinlerler.

ALİ ŞÜKRÜ EFENDİ (Karahisarşarhı) — Arzu edildiği için söylüyorum.

EMİR PAŞA (Sivas) — Teşekkür ederim efendim.

ALİ ŞÜKRÜ EFENDİ (Karahisarşarhı) — Her şey değil efendim.

EMİR PAŞA (Sivas) — Meselede hılamına kadar arkadaşlarımız bir takrir vermişler. Hulbuki mevzu bahis olan mesele nota meselesidir, protesto meselesidir. Bu protesto vermek tüzümünü Heyetli Celeniz gördüğü zaman zannederseniz, yanılıyorsam, bu tahkikat meselesi mevzu bahis değildir. Haricte mevzu bahis idi. Bu tahkikat meselesini ret veya kabul etmek meselesi için Heyetli Vekilenin ne gibi bir karar itihaz edeceğini bilmiyordum ve hâlâ da bilmiyorum. Bu tahkikat meselesini ret mi edeceğiz, kabul mü edeceğiz. Heyetli Vekile ve Hariciye Vekilimiz ne gibi bir şey kabul ediyoruz. Hâlâ bilmiyoruz. Binacnaleyh bu notanın buna göre Heyetli Vekilemizin kabul ettiği ret veya kabul meselesini anlamadan bu notayı şimdiki yazdığımız gibi vermek mazarrat tevliht edebilir. Heyetli Vekilenin bu haptaki fikri anlayıldıktan sonra ki bu fikir çok lâzımdır. Çok tetkikat neticesi olarak Heyetli Vekile fikrini ortaya koyacaktır. Bunun etrafında muzakere ve müğavere etmelidir. Heyetli Vekilenin uyuyup uyumamak meselesi İngilterenin aleyhimizde yapmak istediği bir takım mesaili mühimmi vardır. Bunlar ne suretle, ne gibi şeylerle imdifa edilmiş? Bunun için ne gibi tedbirler itihaz etmişler? Hakikaten uyumuşlar mı? Uyumamışlar mı? O vakit anlaşılacak ve mevzu bahis edilecektir. Yalnız notayı gönderip, göndermemek meselesinde arkadaşlarımız beyanî fikir ederken mullaka gönderelim veya göndermiyelim. Kati olarak söz söylememişlerdir. Hariciye Vekilimiz de o sözü kati söylememiştir. Notanın gönderilmesi, gönderilmemesi bahasına gâfince (Usulü muzakereye dair söylosun sesleri)

REİS — Rica ederim müzakereni gayri kâfi olduğunu söyleyiniz.

EMİR PAŞA (Sivas) — Efendim: öyle ise hiç bahsetmiyelim.

YAHYA GALİP REY (Kırşehir) — O meseleden bahsedecek ki tenevür etesin.

EMİR PAŞA (Sivas) — Ben deniz müzakeresini gayri kâfi olduğunu işle su mütalaa ile ihsat edeceğim. Notayı şu şekilde göndermek müzirdir. Heyeti Vekile fikrini, reyini ortaya koyduktan sonra ve münakaşa ile tarzi ahvali vazikliği vakitte faislehdin. Binacaleyh münakaşa olmak fadeli midir, değil midir? Rica ederim söyleyiniz bu tarzda gönderirsek müzirdir. Fakat Heyeti Vekile reyini hitretkik ve gayet iyi düşünerek Heyeti Celilenize der ki; bu notayı göndermek müzirdir, değildir, seyahat heyeti tahkikiyeyi kabul edeceğiz veya etmiyeceğiz. Bu meseleler hakkında tenevür etmişikten sonra bu noktayı böyle ülefilde göndermek müzirdir şimdi. Fakat hitretkik Heyeti Vekilenizin reyini kâfi bahasıldıktan sonra ve Heyeti Celilenize müzakere yapıldıktan sonra notayı göndermek lâzımı geldiği suretleri böyle gönderilmesini İngiltere hükümetinin bizim hakkımızda yapmış olduğu ki çok hüfâir seveler yapmıştır. Şimdiye kadar muvaffak olanmıştır. Yalnız Cenevre Konferansında ve onun neticesinde milletlerin bizim aleyhimize çevirebilecek bir şekilde gelmiştir. Bizim de ona göre diyeceğünüz vardır. Bunun için Heyeti Vekile Heyeti Celilenize rey ve fikrini arz eder ve bundan sonra münakaşasını yaparız.

REİS — Efendim müzakerenin kifayetine dair takrirler. Müzakerenin kifayetine kabul edenler tarafı el kaldırsın. müzakerenin kifayeti kabul edilmiştir. Bu haberi takrirler okunacaktır.

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir, protestonanın parlamentoları tevduinden şüphesiz ki fadile memuludur. Hariciye Encümenince tanzim edilen meclis hükümeti müstecir bir daha gözden geçirilerek yalnız parlamentolara telhigini teklif ederim. 18 Haziran 1338

Trabzon

Kozan

Hüsrev

Dr. Fikret

Bursa Meclisi Operatör

Emin

Riyaseti Celileye

Yunan meclisini evvelce yapılan protestolara ilâveten Meclis tarafından parlamentolar nezdinde protesto olması mutekabil tahkikatın lüzum ve vücubunu teslim etmek manasını mutazammın olduğunu

dan bu yekil protestodan şimdilik sarfı nazar edilmesinin menafii memleket icabından olduğu kanaatindeyim.

Tokat

Rifat

Riyaseti Celileye

Yunanlılar, upki İzmir'in yevmi işgalinde olduğu zih. 129 günden beri yarı memleketimizde her dakika müvafık mezalim yapmakta ve bu fecayi ile bunlara karşı yapılan binlerce tazallümnâmeler ve protestolar bütün beşiriyetçe esasen malûm bilinmektedir. Binacaleyh bu gibi kuru protestolardan artık vaz geçilerek ordumuzun kahdiyeti taarruziyesinin hemen tezyii ve takviyesi ile harekete geçirilmesinin teminiyi teklif ederim. 18 Haziran 1338

Saruhan

Reşat

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Muhafızî ilâfiyetle devran eden tahkikat meselesinin hitamina kadar protestonun telhigini teklif ederim. 18 Haziran 1338

Karahisarşahip

İsmail Şükürü

Riyaseti Celileye

Müclim faaliyet siyasetine ve her hangi esbaba istinadın çekilmesine mütedair hususatin Hariciye bütçesinin münakaşasına taliki ile mevzu bahis olan notada şüpheli arz olunan nikatin da tevzihi suretinde tadilina karar verilmesini teklif eylenim.

Mersin

Salâhattin

HÜSREV REY (Trabzon) — Emin Beyefendinin takrirlerinde bendemizin de imzam vardır. Müsade buyursanız takririm hakkında arzı malumat odeceğim.

REİS — Efendim takrirler hakkında arzı malumata hacet yoktur. Takrirleri reye koyacağım ve müzakere açılması muvafak değildir.

HÜSREV REY (Trabzon) — Reis Bey yalnız takririni izah edeceğim.

REİS — Efendim anlaşılmayan bir şey yoktur. Anlaşılmayan bir şey varsa o vekil izah edersiniz.

Efendim iki nevi noktâ nazar arz edildi. Heyeti Aliyenize Birinci operatör Emin Bey, Kozan Dr. Fikret ve müfakasının diğerleri de Saruhan Reşat Bey, Tokat Rifat Bey, Karahisarşahip İsmail Şükürü, Mersin Meclisi Salâhattin Boyenin takrirleridir. Emin Beyle müfakasının takrirlerini bir daha hatırlatmak istemim. Encümenin hazırladığı müsveddelerin hükümet ile müstereken bir daha telkik edilerek verilmesini teklif ediyor. Salâhattin Boyin teklifi bu müsved-

denin kendilerinin şifâhen Heyeti Aliyenize arz ettikleri esas dahilinde kabulünü teklif ediyor.

SALÂHÂTTİN BEY (Mersin) — Emin Beyin teklifindeki fikrî saniiye bendeniz de iştirak ediyorsunuz. Yalnız bendenizin fikrî ulası ki Heyeti Celilenizi o kadar işgal eden Vekil Beyefendinin idermeyan ettiği eshaptır. Günün burada uzun boylu teklif etmeğe ihtiyacı görmüyorum. O Hariciye büncesine ait olsun onu geçelim.

Heyeti Celileye bir şey arz etmek isterim. Heyeti Celile doğrudan doğruya bir karar versin de ondan sonra.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Doğrudan doğruya Meclisi tenvir etmek lâzımdır efendim. (Gürültüler)

REİS — Müzakere edildi. Heyeti Celilenize arz ettim. Takrirler reye kondu. müzakere kâfi görüldü. Ayrıca müzakere aşmak zannettim ki doğru olsun.

İSMAIL ŞÜKRÜ EFENDİ (Karahisarısahibi) — Usul hakkında bir iki cihet arz edeceğim. İki kısım takrir mevzubahis oldu. Bunlardan bir kısmı şu şekilde verilsin diyor. Evvelenizde şu takrir reye konmak lâzım gelir. Muvakkat bir zaman için teturine müte-dair olan takrirler evvelâ reye konur. Net olunursa ikinci kısım takrirlerin reye konulmasını teklif ediyorum.

REİS — Heyeti Aliyeye protestonamenin devletlere yazılması talkarrür emiğli. Encümene havale edilmiş ve Encümeden geldikten sonra itası tasvip edilmiş. Encümeden geldikten sonra ise bazı mahaziri siyasiye tasavvur edilmiş ve Heyeti Aliyenize arz edilmiştir. Şimdi evvelâ takriri reyi âlinize vazodetirim. Kabul edilmediği takdirde makûsunu reye vazodetirim. Efendim takrirler okunduktan ve mesele izah edildikten sonra Riyasete bir takrir daha verildi. Onu da arz ediyorum.

Riyaseti Celileye

Dünya takrirleri Heyeti Vekileye göndermek ve Heyeti Vekilenin itihaz edeceği karardan sonra tekrar münakaşa edilmesi lüzumunu arz ederim efendim. 18 Haziran 1338

Sivas Mobusu
Emir

TALİSİN BEY (Aydın) — Reis Beyefendi usul hakkında arz edeyim. Bu takrirlerden birisini Heyeti Vekile ihtihap esin, hangisinin reye konulması bir de-fa sorulsun efendim. (İstizah değil sadaları)

REİS — Hariciye Vekili Beyefendi izah eder efendim.

Efendim şimdi Bursa Mobusu Operatör Emin Bey ile rüfêkasının takririni ki Salâhattin Beyin takriri ile tevhit edilmiştir. Bunu Heyeti âlimize aynen vazodiyorsunuz. Bu takririn kabul buyuranlar lütfen el kaldırsın. Ekseriyetele kabul edilmiştir efendim. Bu mesele bu suretle bu günlük intaç edilmiştir.

REİS — Celilenin hafî olması münasebotiyle aleniye geçmeden evvel Riyasetin Heyeti Aliyenize arz etmek istediği ve Heyeti Aliyenizin unumunun pek yakından âlakadar olduğu bir mesele vardır. Onu mevzubahis edeceğim.

REŞAT BEY (Saruhan) — Reis Beyefendi takririm hakkında bir iki kelime maruzatım vardır. müsaade buyurunuz.

İSMAIL SUPHI BEY (Dündür) — Yusuf Kemal Beyefendi hafî celsede İzmir meselesine dair izahat verecektir efendim.

REİS — Efendim sonra söylerler. Şimdi Divanı Riyaset teklimesi olunacaktır.

Azayı Kiranı Muamelesi
Mezuniyet

2 — Mezuniyetler hakkında Divanı Riyaset kararı.

Heyeti Umumiyyeye

Meclis azayı kiranından mezuniyet talep edenlere konunu muhtusundaki sarahate tebean ve son se-nce icimtaiye zarfında ihtihaklarına mahsuben üç mih mezuniyet verilmekte ve bundan fazla isteyenlerle esasen mezun olup tembit talep edenlerin malûpları ancak rapora müstenit esbabı sıhhiyeleri olduğu takdirde istif olunmakta ve bu suretle Meclis mevcut azanın haddi nisapından bir mertebeye inmemesine Divanı Riyasetçe çalışılmaktadır. Elyevm mezuniyet almamış olarak Ankara'da 197 aza mevcut bulunmaktadır ve otuz aza yeniden mezuniyet talep etmektedir. Meclis nisabı müzakeresinin 161 olmasına ve İhtikât Mahkemesi, Heyeti Vekile, Memurin Mülhazemat encümeni, Meclis idare heyeti mensubinin hesabvazife bazı ictimulata gelmemeleri methuz bulunması ve bundan inapda kalij bazı eshap talihî tevirinde her gün bir kaç azanın devamdan mazur bulunmaları ihtimaline hinen Ankara'da mevcut aza miktarı 200 olmadıkça hiç bir kimseye mezuniyet verilememesi tabii ve zarurî görülmektedir. Mezuniyetten avdet vuku hularak Ankara mevcudu miktarı maruzdan fazla olduğu zaman mezuniyet itasında talepler meyandan Meclisin küşadından beri hiç grümyenlerden başlayarak sıra ile mezuniyetlerden en evvel avdet edenlerin tercihi biltabi bu meyanda esbabı katiye sıhhiyesine müstenit mazeretlerin nazarı dikkate

alınması Divanı Riyasetçe takarrür ederek bu suretle muamele yapılmakta olduğundan Heyeti Celilenin nazarı itibarına arz ederim efendim

BMM. Reisi Sanisi
Hüseyin Rauf

REİS — Mesleği hulusatan nazarı önünce arz etmez isterim. Meclisinizin içtimaı memleket ve vatan için pek mühimdir. Bir mesele mevzubahis oluyor. Nisabi ekseriyet bulunmazsa Meclis müzakere edemiyecektir ve maazallah Meclisin amelden vakit kalmak tehlikesi görülecektir. Bir çok rüfeka hakikaten meşru bir sebep dolayısıyla mezuniyet talep ediyorlar. Arz ettiğim nisabi ekseriyet bulunamaması bizi mezuniyet itasından sarf nazar ettirdi. Buna zamimeten bazı rüfeka talip rapuru ile müracaat ediyor. Şu hale karşı Divanı Riyaset elim bir vaziyette kalmıştır. Hem rüfekanın elini vaziyetlerini takdir ediyor, aynı zamanda her ne hulusasına olursa olsun Meclisin hali içtimada hulusaması vucubuna kaidir. Mincaenaleyh Meclisi Alinin içtimaı lüzumunu her türlü şeyin fevkinde telakkî ediyor. Raporu olsa da nisabi müzakereye tesiri olduğunu görünce müalicel kendî kendini salâhiyetler görüp mezuniyet veremeycek ve hukuksal dahi Heyeti Aliyenize arz etmek mecburiyetinde kalacaktır.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Erbazan) — O halde memurlar çağırılma rica ederim.

SÜLEYMAN SIKRI BEY (Yozgat) — Tasradu bulunan arkadaşlara tebliğat icra edilsin ki haberdar olsunlar.

REİS — Efendim tasradu mezuniyet hükmü üzere bulunan arkadaşlara tebliğ edilmiştir. Aynı zamanda vilşiyatı şarkiyede memur bulunan zevattan üç kişi müstasna olmak üzere hakiki eshabı hincen diğer rüfeka davet edilmiştir.

MAZİHAR MÜFİT BEY (Hakkâri) — Mubayacılar.

REİS — Mubayacılardan bir kısmı, faaliyetlerine lüzum kalmıyanlar davet edilmiştir. Ahzı şeker şubelerinin teftişine memur zevattan bir kısmının hizmetlerine lüzum kalmamış olduğundan davet edilmiştir. Bunlar da Heyeti Aliyenizin ekseriyetini teşkil eden zevatın mezuniyetinin teminli noktaı nazarından Divanı Riyasetçe yapıyor. Efendim bir takrir verilmiştir.

1. — Memleketimizdeki ekalliyetlere mezalim icra edildiği iddiası ve boynelmisel bir heyeti tahkikiye teşkili istikâmetinde yürütülen hareketin protesto için Hariciye Encümenince hazırlanan metin.

REİS — Bundan evvelki müzakereye aidiyeti haşbeyle Heyeti Aliyenize arz etmek mecburiyetindeyim.

Riyasetü Celileyce

Selâhatın Beyin mürâalâti umumîdir ve en doğrusu Meclisi Aliye aittir. Menafîi memlekete mütcaaliktir. Yusuf Kemâl Beyin şahsına bir taarruz teşkil etmez.

Bir çok mükâlemate siyasiye ile mecafil vatanîyenin islahatı edileceği şu mühim anda Yusuf Kemâl Beyin hilasehâp istifası vatanperverlikte kabili telâf değildir. Rinaenaleyh istifasının keentlemeyekün addedilmesini teklif ederim. 18 Haziran 1338

Eskişehir Mebusu
Mehmet Emin

Ankara Mebusu
Şemseddin

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekâli) (Kastamonu) — Arkadaşlar bu takrir hakkında verdiğiniz karar bilmiyorum. Dışarıda bana bir çok arkadaşlar pek çok tevccüh gösterdiler. (Hepimiz iştirak ediyoruz sadaları) Fakat siz de görüyorsunuz ki ben rahatsızım, hastayım devam edemiyeceğim. Ziya Hurgul Beyefendi demin çok doğru söylediler. Büyük Millet Meclisi sağ olsun onun Hariciye Vekâletini yalnız Yusuf Kemale münhasır değildir. Yerine başkası gelir. Bendeniz de sayenizde istirahat ederim ve yine sizinle beraber çalışırım. (Hayır, hayır sesleri)

SALÂHATTİN BEY (Menin) — Reis Bey müsaade buyurun. Benim sözüm vardır söyleyeceğim. İstifaya hen vesile olmayayım.

REİS — Takrirî reyî alinize vazodeceğim. Neticeyi Hariciye Vekâli Beyefendiye tebliğ ederim. Ankara Şemseddin Hoyle, Eskişehir Emin Boyun takririni kabul edenler lütfen el kaldırsın. Ulittifak ekseriyete Yusuf Kemâl Beyin istifası keentlemeyekün addedilmiştir. Meclisin kararını kendilerine rebûğ ediyorun efendim. (Siddeteli alkışlar).

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekâli) (Kastamonu) — Olmaz efendim rica ederim.

REİS — Efendim demin Yusuf Kemâl Beyefendi Paşa Müziretlerinin seyahatü muvazenesiyle bazı tafsilât ve izahat verceklerini söylemişlerdi.

YUSUF KEMAL BEY (Devamlı) — Boyanı mazaret zamanına kadar olan şeyden tabii ben mesulüm. Onun için o devreye ait olmak üzere maruzatla bulunacağım. (öyle mesele yoktur artık sadaları) Paşa Habirelerinin İzmir seyahatinden dolayı türk, türlü sözler söylendi. Harici ve ecnebi bazı kimselerle görüşmek içindir diyerek söylenen bu söz Hariciye Vekâletine taakkük ediyor. Bendeniz şunu kağıt olarak

arz etmek isterim ki Paşa Hazretleri bu gün oraya gelecek olan Klod Farer'den maada hiç bir ehemmiyetle görüşecek değildir. Paşa Hazretleri zarardan telef için gideceklerdir. Bu hususa ait tafsilatı bilmiyorum. Klod Farer'in buraya gelmesi mevzubahis idi. Yalnız Klod Farer burada bir gün oturacak. Kendisi de o sırada İzmir'e gitmek üzere idi ve kendisiyle görüşmeği şiddetle arzu ediyordu. Onun için Klod Farer oraya gelmiş görüseyim. Yalnız Klod Farer ile kendi arasında tercümanlık etmek üzere İhsen Vekile içtimasını müteakip birini istedi. Ben bizim umuru siyasiye müdürü Hikmet Beyi teklif ettim. Hikmet Beyin malumu âlüniz kulağı ağıdır. Hikmet Bey bu işi yapamaz dediler. Diğer makturumuz ile mezu niyet istiyordu. Onu teklif ettim. Onu da ben tanıyıyorum. Şimdiye kadar ben Münir Beye alıştım ve onu veriniz dedi. (Kim bu Münir Bey sesleri?) Bizim müsteşar vekilidir. Zannedirim ki Münir Beyin gitmesi bu sözün çıkmasına sebep olmuştur. Münir Beyin gitmesine türlü türlü mana veriyorlar. Onun için Paşa Hazretleri ile görüşmek üzere gelecek. Benim bildiğim Hariciye Vekilinin bulunduğunu arz ediyorum. Ancak Klod Farer hatta Jeneral Püllemin vesairesinin gelmesinden bahsediyor ki bunun aslı yoktur. Arkadaşlar bu gün sabahın saat beşinde aldığım telgrafla aynece şöyle deniliyor.

Klod Farer Türk torpitosu ile gelecektir. Yanında Ercümenâ Fârem Reyle Ahmed Emin Bey bulunacaktır. İhtimalki Velit Bey, Hâmit ve Mucit Beyler de o torpitoda olacaktır. Başka kimseler yoktur.

YANILYA GALİP BEY (Kırşehir) — Macit Bey kimdir?

YUSUF KEMAL BEY (Devanla) — Macit Bey Hilâliahmerde öledenberi üsra işlerinde tercümanlık olmuş, Hâmit Beyin adamlarındandır.

REİS — Efendim Celâli haliyede bu gün müzakere edilecek başka mevazı kalmadı. Celâli aleniyye geçiriyoruz efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından devlet mutemedine Meclisi Mobisanlarına tebliği hakkındaki 3 Haziran 1938 tarihli celsede karar verilen ve Hariciye Encümenince ilzaz olunan Yunan mezalimine dair protesto notası.

1920 senesinde İstanbul'da icrîma eden Osmanlı Meclisi Mebasanınca ilan ve Türkiye Büyük Millet Meclisince aynen kabul olunarak misaki milli ile tespit ve tahdit edilen, Vilson prensipleriyle ve 1916, 1918 senelerinde Diritaoya Bağvokülü Masyö Lüit Çorç'un İngiltere Parlamentosu huzurunda irat etmiş

ği nutukla da nüfusça, tarihçe, harısca, ıktısatsça Türk olduğu ve Türk'lere kalması lâzım geleceği zâkir ve beyan edilen eski Osmanlı İmparatorluğu aksama memalîkından bir kısım mühtümünü Mondros mutarekesinin Hükümeti itilâfiye tarafından nakli suretiyle elyevm 4 seneye karış bir zamandır tekmi beynelmîtel kavâit hilâfına olarak Yunan Ordusunun tahı ıssalinde bulunuyor. Hukuku idavelce bir milletin hakkı istiklâl ve hürriyetine karşı itilâk olunmuş bir cürüm mahiyetinde olan bu pak haksız ıssalın bîdayetinden beri Yunan ordusu efrat ve zabilunı tarafından ıssal altında kalan Türk ve Müslüman ahali hakkında reva görülen mezalim ve fecayi Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti hükümeti itilâfiye nezdinde mükemeren protesto etti. İzzetir havalîsinin düveli muazzama himayesinde Yunan'ılarcı ıssalından kısa bir müddet sonra yine bu devletler canibinden mezalim tahrikatına niemur edilen ceneraller komisyonu muhik ve buharı raporlarıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin niarezikir mütevali şikâyetleri semerebahş bir netice veremedi. Bu gün dört yıldan beri ıssal minikasında kalan herbaht müsluman ahali beşerin en ıptıdâi devirlerinden beri tahim nâdirin kayıtlığı işkence ve mezalimin en malufuna, en şiddetlisine niuruz bir vaziyette bulunuyor. Yunanî esir âlemi medeniyetinin gözleri önünde hüğzlanmak, ifna edilmek istenilen bir milletin bu dehşetli facâi hayatı kurşısında daha uzun zaman sükküt edilemezdi. Butün bu vakayinin münehhibi olan itilâf Hükümetleri nezdinde mütevali teşebbüsât ve şikâyetlerin ve aynı devletlere mensup cenerallerden mürekkep bir komisyon tarafından 1919 da yazılan namuskürane ve bitarafane raporun hiç bir netice vermediğine büyük bir elem ve teassurle şahit olan Türkiye Büyük Millet Meclisi temsil emdekte bulunduğı milyonlarca imandan müteakkep mazlum bir müsluman külesinin matem alit vaziyetine artık bir nihayet verilmesini temin maksadiyle doğrudan doğruya milletlere ve onların mümesâllerine her yerde bir olan ve aynı adalat hissiyle mütehasis bulunan beşeriyetin vicdanına muracaat etmeğe 3 Haziran 1922 tarihli celsesinde itilâfıla karar verdi.

Bu dakikada azim bir insan mucmuası vicdanı beşerin tahammül edemiyeceği cühennemî bir zulüm ve vahşetin şikâri olarak dört yıldan beri âlemi insanıyetin huzurunda çaluk çocuk, kadın erkek, ve ihliyar domir ve ailesle inletilmektedir. Bîdayesi ıssalden beri her gün mütezayit ve mutemadi bir şiddetle artan ve sıyah ciltler vücûda gotirecek kadar pak olan bu can-hıraş mezalimi burarda birer birer zikretmek imkânı

yoktur. Ancak insanîyetin nazarı dikkatini lüzüm ol-
duğu derecede celbedebilmek için hınlardan bazıla-
rını nakledeceğiz. Menâsiki mesgilde bulunan mulla-
faaz ahalinin mücerret Türk ve müslüman olma-
larından dolayı haklarında Yunan ordusuna mensup ef-
rat ve zabitan tarafından irtikâp olunan bu pek vah-
şiyane muameleler bilhassa son ve yeni mutareke tek-
lifinden sonraki zamanlarda büyük bir şiddetle irza-
cana, mala ve bütün muhâşesatı dinîye ve millîyeye
tevhih edilmektedir. Bu meyanda Balıkesir, Aydın,
Bursa, İzmir, Manisa, Kutahya, Eskişehir, Edirne gi-
bi havalide hilâşehp veya uydumlu bahanelerle aha-
lîyi mesgillere dolularak yakmak, biri bir üstüne
kuyulara günerak ötürmek, köyleri ateşe vermek,
mahsulâtı imha etmek, efradı anı mesâyîyi sümek,
irza tasallut etmek, mal gasbetmek ve sahiplerini kat-
letmek gibi şâri insanîyet ve hukuku harp ile telâfi
kabil olmayan en canîyane hadîselerle Türk ve müs-
lûman ahali ifna edilmektedir.

Balıkesir, Aydın, Manisa gibi mahallelerde müs-
lûman eşraf ve ağniyası her gün teadedilen birer şehple
nefi ve tagrip ve hırpis olunmakta köylerde mesgiller
yakılarak imamlar sarhoş askerler tarafından sokak
sokak dolaştırılarak celben cezan okutulmak gibi
hakaret önüz muamelelere maruz kalmaktadırlar. Ma-
nisa civarındaki hayrîni manîzi esnasında canî bir-
olmuş ve Türkiye için musrat olmasında bulunulduğu
bahane edilerek canî demumundaki cemaat süngülen-
miştir. Son zamanlarda Menemen şehrinin islâmî ma-
hallâtı onsızın ihata edilerek halkı Yunan askerleri ta-
rafından soyulmuş, genç kızlarla kadınların irzlarına
alenen tecavüz edilmiştir. İzmir muzaferatından Bur-
nova nahiyesinde hanîle bir kadının evini basarak
soymakta olan Yunan askerleri ev sahibesini görünce
mezâureyi katletmiş, hanîle kadının cesedi sokak ir-
tasında kalarak nahiyede mukim İngilizler bu feci
vaktaya şahit olmuşlardır.

Ahırın Söke ve Kuşadasının işgali münasebetiyle
islâmî kadınlarına taaruz edilmiş ve çalgularla sokak-
larda gezdirilmişlerdir. Söke ve Torbalı civarında köy-
lere ateş verilerek yangından kaçmağa çalışanlar katle-
dilmiş kadınlar da ateşler içinile helâk olmuşlardır.
Masum kafaları süngü uçlarına tiftikarak köy köy teş-
hir edilmiştir. Karatömerin Sulmenli, Nirkün, Karan-
lan, Depir köyleri yakılmış ve ahalişi katliam edilerek
mezûr köylerden eser kalmamıştır.

Gençlik, Karanörsel, Yalova, Irama havafisinde
kasaba ve köyler taş taş üstünde kalmıyacak suret-
te tahrip edilmiş on binlerce nüfusu islâmîye katliam
olunmuştur. Bunların emsali pek çoktur.

Bizzat düveli ittâlîye zabitanının şehidi olduktan
bu vahşiyane ve cayı Avrupa Hükümetlerince de res-
men malumdur. (Fulâsa işgal) mantıkası müdafaasız-
ların, zayıfların kan ve kılal şahnesi olmuştur. Haklı
hayat ve istiklâli asrı hazır zihniyet ve medeniyeti
mudafazayı müdafaadan başka bir şey yapmayan Türk
milleti en iptidai devirlerdeki cinsi beşerin bile tema-
şasından elem ve hicap duyacağı bir düşmanın me-
zahimiyi karşı karşıya bulunmaktadır. Mamefuh Tur-
kiye Milleti böyle bir düşmana karşı aynı yolda mu-
kubete ermeği tarihine ve asrı hazır medeniyetinden
mülhem zihniyetin şiarına sığdıramamaktadır. Müsaa-
denle şu üföte işaret etmek isteriz ki Yunan ordu-
sunun zabitan ve efradı tarafından müdafaasız bir
hakk mecnusası hükâmında tathik olunan bu beymelmî-
tel ceraini ve enayete talih Sulh Konferansı mukar-
reratının 46, 48, 51, 52 ve 56 ncı, Burukvel konferan-
sının muharebatı beriyeye müteallik beymelmîtel be-
yannamesinin 38, 39, 40, 41, 42 ncı maddelerininle tak-
bilî ve nehi edilmektedir. Halî seferdeki onularına
âir talimatnamenin 32 ncı maddesiyle Şimalî Ameri-
ka Cemahiri Mutlef kısı gayrı, müsellâh düşman dev-
let tahbasının hürriyeti şahsiye ve haklı mülkiyete ri-
yâhî âmiridir. Asrı hazır hukuku düveli ve ulemasınca
kabul edilmiş bir hakikat ve bir prensüpür ku harp yal-
nız Devletten Devlete müsellâh bir hareketir. Mu-
harip ordulardan birine sulen mensup olmayan gayrı
müsellâh sivil ahalinin nis), mülk, irz, can ve mu-
kaddesatı her türlü taarruzdan masumdur. Halbuki
asrımızın muhassalatı medeniyeti denek olan bu gün-
kü hukuk zihniyeti önünde Türkiye'nin sâsamı mes-
gilesinde ve sozle Anadolü'ya medeniyet getirmek
vazifesıyla mükellef Yunan ordusu tarafından irtikâp
olunan ve olunmakta bulunan mezahim ve fecayı ku-
runu ulî hukuk telakkilerinin bile tevahhus edeceğğ
bir halî ore etmektedir. Asrı bir millet olduğu halde
hukuku düvele muhafif bir surette kendisine istiklâl
hakkı inkâr olunan müslûman Türkiye hakkına ferdi
haklı hayatta tanıntayarak bu gün imhasına çalışıl-
maktadır. Yalnız bu vaziyetin ihdasına sebebiyet ve-
renlerin değil, bu hale daha uzun zaman sükül ede-
cek olan cihanî medeniyetin tarih huzurundaki mesu-
liyetinin pek azını olacağı müsrâğni izahtır. Avrupa
Hükümetince Yunan ordusu tarafından Türklere
ve müslümanlara reva görülen bu mezahime karşı
şimlîye kadar sukûr ve zimnen muvafakat edilmiş ol-
ması ülemi islâmîda Türkiye'nin mücerret müslûman
bulunmasından ileri geldiği zahahını hâsil etmekte-
dir.

Halıhukı Türkiye, âsırı sabıkaya nisbetle medeniyetinin yüksekliği, bilhassa hürriyeti vicdanıyeye olan hurmetinde gören yirminci asrı ve bu asrın muhtelif dinlere salık bütün dünya milletlerini böyle bir itikattan tenzih etmek istemektedir.

Asrı hazır hukukiyatı vicdanının din ve sek tarkı olmaksızın milletlere tanıdığı istiklâl ve hürriyet haklarını kendi hakkında da mudafaadan ve bütün milletlerin hür ve müstakıl olarak mukadderatına sahip olmalarını istemekten başka bir gayesi olmayan Türkiye medeni dünyanın emperyalist gayeler peşinde yürüyen Hükümetlere zahir olmakta cihan için zarardan başka bir faide melhuz olmadığı kanaatinde dir. Türkiye'nin meşgul aksamındaki Yunan ordusu mezalimını yirminci asır medeniyeti ve harsı nomina protesto ederken Türkiye Büyük Millet Meclisi mileli mütemeddineden Hükümetleri nezdinde teşehhusatı lâzımda bulunarak bütün bir insaniyet tarihı için leketeşkil eden, kan ve yangınıyla ihdas olunan bu mühtiş işkencelere artık nihayet verilmeğe esbabını istikmâl öylemelerini rica eyler.

Relis	Mazbata Muharriri
Yunus Nadi	Mahmut Esat
Kâtip	Aza
Email Süptü	Gaziantep
Soyealü	Ali Cenani
Aza	Aza
Andkara	Kayseri
Semsetün	Atif
Aza	Aza
Karabısarısaklıp	Mazhar Müftü
Melumat Şükru	

İran'a, Irak'a, Azerbaycan'a ve Bütün Şark Milletlerine ve Fransız, İngiliz, İtalyan, Amerikan ve Bütün Mileli Mutemaddine Mecalisi Mebusanı ile Mezkûr Memleketter ve Alman, Mısır, Tunus, Cezayir Matbuatına, Hukuku Beşer, Hint Hilâfet Komitesi, İnzan Türk Yurdu Gibi Cemiyetlerin Kâffesine Verilmek üzere Paris Mumessili Ferit İbye Telgrafla Çekilecek Olan ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin 18 Haziran 1338 Tarihli Celasinde Verilen Takrir Mucibince Hariciye Encümeni Tarafından Yeniden

İhtar Olunan Yunan Mezalimine Dair Nota

1920 senesinde İstanbul'da ıstıma eden Osmanlı Meclisi Mebusanınca ilân ve Türkiye Büyük Millet Meclisince aynen kabul olunarak misakı millî ile tespit ve tahdit edilen, Wilson prensipleriyle ve 1918 se-

nesinde Birıtanya Başvekili Monsieur Lloyd George İngiltere Parlamentosu huzurunda irat ettiği nutukla da nufusça tarihçe, harsça, ıktisatça Türk olduğu ve Türklere kalması lâzım geleceği zikir ve beyan edilen eski Osmanlı İmparatorluğu aksanı memalikinlen bir kısım mühümni Afondros Mutarekenamesinin Hükümeti itilâfiye tarafından nakri suretiyle elyevni 4 seneye karip bir zamandır tekmil beynelmilêl kavait hilâfına olarak Yunan ordusunun tahtı işgalinde bulunuyor. Hukuku düvelce bir milletin hakkı istiklâl ve hürriyetine karşı itikâp olunmuş bir cürüm malıyetinde olarak maalesel düveli itilâfiye inunessillerinin güzleri önünde ve donanmalarının himayelerinde İzmir şehrinde binlerce masum İnanların dökülmesiyle başlayan ve halen en feci bir surette devam eden bu pek haksız işgalin bidayetinden beri Yunan ordusu efrat ve zahilani tarafından işgal altındaki yerlerde kalan Türk ve musulman ahali hakkında reva görülen mezalim ve fecayı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti hükümeti itilâfiye nezdinde mükerreren protesto etti. İzmir havasının düveli müttelika himayesinde Yunanlılarca işgalinden kısa bir müddet sonra yine bu devletler canbinde mezalim talikakahna memur edilen generaler komisyonunun raporlarıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin marulzıkır mütevali şikâyetleri semere balıs bir netice veremedi. Bugün dört yıldan beri işgal mintakasinda kalan belbaht musulman ahali beşerin en iptidal devirlerinden beri tarihın nadiren kaydettiği işkence ve mezalimin en mahuluna, en şiddetlisine maruz bir vaziyette bulunuyor. Yirminci Asır âlemi medeniyetinin gözleri önünde boğazlanmak, ifna edilmeğe istenilen bir milletin bu dehşetli faciayı karşısında daha uzun zaman sukût edilemez.

Bütün bu vekayinın müsebbibi olan itilâf hükümetleri nezdinde mütevali teşebbüsât ve şikâyetlerin ve aynı devletlere mensup generalerden mürekkep bir komisyon tarafından 1919'da yazılan raporun hiç bir netice vermediğine hüyük bir elem ve teassurle şahit olan Türkiye Büyük Millet Meclisi, temsil etmekte bulunduğu milyonlarca insandan murckkep mazlum bir musulman kütlesinin matem alut vaziyetine artık bir nihayet verilmesini temin maksadiyle doğrulan doğruya milletlere ve onların mümessillerine, her yerle bir olan ve aynı adalet hissiyle mütehasıs bulunan beşeriyetin vicdanına müracaat etmeye ittifakta karar verdi.

Bu dakıkada azim bir insan mecmuası vicdanı beşerin tahammül edemeyeceği cchennemi bir zulüm ve

vahşetin şikâri olarak dört yıldan beri, âlemi insanıyetin huzurunda çoluk, çocuk, kadın erkek ve ihtiyar demir ve ateşle inletilmektedir. Bidayeti işgalden beri her gün mütezaııt ve mütemadi bir şiddetle artan ve sıyah cildler vucuda getirecek kadar çok olan bu canhıraş mezalımı burada birer; birer zikretmek inkânı yoktur. Ancak insanıyetin nazarı dikkatini lâzım olduğu derecede celbedebilmek için bunlardan bir kaçını nakledeceğiz. Münatiki meşgulede hulunan mudafaasız ahâlinin mucirret Türk ve Müslüman olmalarından dolayı haklarında Yunan ordusuna mensup efrat ve zabitan tarafından irtikâp olunan bu pek vahşiyane muameleler son ve yeni mütereke teklifinden sonraki zamanlardı. Dahî büyüklük bir şiddetle ırza, cana, mala ve bütün mukaddesatı dîniye ve milliyeye tevrih edilmektedir. Bu meyanda Balıkesir, Aydın, Bursa, İzmir, Manisa, Kütahya, Eskişehir, Trakya, Biga, İzmit gibi havalide bilü sebep veya uydurma bahanelerle ahaliyi meşcülere doldurarak yakmak, bir biri üstüne kuyulara gömerek öldürmek, köyleri ateşe vermek, mahsulât imha etmek, efrada ait mevaşiyi sürmek, ırza tasallut etmek, meabidi soy-mak, mal gasbiyle sahiplerini katletmek gibi çarı insanıyet ve hukuku harp ile telifi kabil olmayan en canıyane hadiselerin Türk ve Müslüman ahali ifna edilmektedir.

Balıkesir, Aydın, Manisa, Trakya gibi mahallerde Müslüman eşraf ve ağınyası her gün icat edilen birer sebeple nefi ve tağrip ve hapis olunmakta, köylerde meşcüller yakılarak imamlar serhoş askerler tarafından sokak, sokak dolaştırılmak ve cebren ezan okut-turulmak gibi hakaret âniiz muamelelere maruz kal-maktadırlar.

Manisa civarındaki canlı Bayram namazı esnasın-da basılmış ve Türkiye için nusret duasında bulunul-duğu bahane edilerek derunundaki cemaat süngülen-miştir. Son zamanlarda Menemen şehrinin İslâm ma-hallâti ansızın ihata edilerek halk Yunan askerleri tarafından soyulmuş, genç kızlarla kadınların ırzları-na alenen tecavüz edilmiştir. Hamile kadınlar sokak ortalarında katlolunmuştur. Osmanlı Devletinin bi-dayeti teassusüne ait şehirlerden Bilecik ve Söğüt ka-sahalarıyla havalisi kâmilen tahrip edilmiş, Bursa'da müessesesi saltanat Sultan Osman'ın türbesi envai ha-karete maruz kalarak pederi Ertuğrul-Gazi Hazretle-rinin mekâtları dahî dînamitle behava edilmek gi-bi mekabire varıncaya kadar tecavüzatta bulunmuş-tur.

Ahiren Söke ve Kuşadası'nın işgali münasebetiyle İslâm kadınlarına taarruz edilmiş ve çalgılarla sokak

larda gezdirilmişlerdir. Söke ve Torbalı civarında köylere ateş verilerek yangından kaçmaya çalışanlar katledilmiş kalanlar da alevler içinde helâk olmuşlar-dır. Masum kafaları sungu uçlarına takılarak köy köy teşhir edilmiştir. Karahisar'ın Sulmenli, Süklün, Karaazlan, Deyer köyleri yakılmış ve ahalişi katli-âm edilerek mezkûr karıyelerden eser kalmamıştır. Gemlik, Karamürsel, Yalova, İzmit havalisinde kasa-ba ve köyleri taş taş üstünde bırakılmayacak surette tahrip edilmiş, on binlerce nüfusu İslâmiye katliâm olunmuştur.

Hulâsa : İşgal muntakalarında Yunanlılar tarafın-dan katlolunan mudafaasız ve masumı halkın adedi yuz hınlere balığ olduğu gibi bu meyanda yüzlerce köyler, müteaddit kasahalar, şehirler yakılmış ve eş-hası hususiyeye ait milyarlar kıymetinde servel gasp ve nehbedilmiştir. Bu meyanda yalnız ve kısmen Er-tuğrul, Eskişehir, İzmit gibi sancaklarla İzmit, Hay-mana gibi kazalarda şimdiye kadar icra edilebilen tahkikata nazaran mebanî resmîye ve dîniye hasara-tı ile emvali gayri menkule ve menkule ziyatı (252 585 179) Türk Lirasına balığ olmaktadır. Bun-ların emsalı pek çoktur. Gasp ve nehbın ve mezalı-mın bu suretle devamı halinde Garp ile Şark arasın-da pek muhim bir mevki işgal etmekte olan Türkiye'nin halen ve atıyen vaziyetinden bütün cihan ve bül-hassa Avrupa iktisadiyatı umumiyesinin rahinedar olacağı şüpheden varestedir.

Türkiye hakkında reva görülen bu azim haksız-lığı ve onun tabii neticesi olan işbu mahzurları evvel-den beri hükümetlerine karşı daima tekrar ve ihtar eden bazı haksınas Avrupa ricalı siyasetesinin ve me-busanının noktai nazarıları bu anda bir hakikat ha-linde iccedi etmektedir. Elyevni resmî vesaike muste-nit olarak işbu mezalımı tasvir edici cildlerle kitaplar vucuda getirilmektedir. Şu ciheti de ilâve etmek is-teriz ki; Hükümeti itilâfiye meyânında bazıların bu mezalımı de nazarı dikkate alarak Türkiye'nin meşru hukukunun tanınması hususunda şimdiye ka-dar gösterdikleri ve göstermekte oldukları temayüle karşı Türkiyeliler pek müteşekkirdirler.

Bizzat düveli itilâfiye irtibat zabitanının şahidi oldukları bu vahşiyane vckayı Avrupa hükümetlerin-ce de resmen malumdur. Ve mezkûr irtibat zabitanı tarafından imzaları tahtında mensup oldukları İstan-bul munessilliklerine gönderilen raporla da musad-daktır. 22 Mayıs 1921 tarihli raporunda heynelemelel Salibi Ahmer Cemiyeti murahhası Müsyö (Moris Keri) Anadolu'da bizzat yapıldığı mezalım tahkikatun-da bu hakayığı itiraf etmektedir.

Hulâsa; işgal mintakası müdafaasızların zayıfları kan ve kıtâl sahnesi olmuştur. Geçmiş zamanlarda bile bütün bir tarihte ekalliyetlerin ve zayıfların hukuk, haysiyet ve ananesine riayeti idaresine pek şerefli bir şiar olmak üzere telâkki eden Türk Milletinin bugün Yirminci Asır ortasında hakkında tatbikinden çekinilmeyen mezalımı tekmil insanîyet için elim bir hakarettir. Haklı hayat ve istiklâlîni asrı hazır zihniyet ve medeniyeti muktezası müdafaadan başka bir şey yapmayan Türk Milleti en iptidai devirlerindeki cinsi beşerin temasında clem ve hicap duyacağı bir düşmanın mezalımı ile karşı karşıya bulunmaktadır. Mamafih Türkiye Milleti böyle bir düşmana karşı aynı yolda mukabele etmeyi tarihine ve asrı hazır medeniyetinden mülhem zihniyetin şiarına sığdırarmaktadır.

Müsaadenizde şu cihete de işaret etmek isteriz ki; Yunan ordusunun zabitan ve efradı tarafından müdafaasız bir halk mecmuası hakkında tatbik olunan bu beynelmül cerami ve cinayet Lahey Sulh Konferansı mukarreratının 46, 48, 51, 52, 56 ncı; Brüksel Konferansının muharebatı berriyeye müteallik beynelmül beyannamesinin 38, 39, 40, 41 ve 42 ncı maddelerinde takbîli ve nehyedilmektedir. İtali seferdeki ordularına ait talimatnamenin 37 ncı maddesinde Şimalî Amerika Cemahiri müttelikası dahi gayri müsellâh düşman devlet tebasının hürriyeti şahsiye ve hakkı mülkiyetine riayeti âmirdir. Asrı hazır hukuku düveli ve ulemasınca kabul edilmiş bir hakikat ve prensiptir ki; harp yalnız devletten devlete müsellâh bir harekettir. Muharip ordulardan birine fiilen mensup olmayan gayri müsellâh sivil ahalinin mal, mülk, ırz, can ve mukaddesatı her türlü taarruzdan masundur. Halbuki asrımızın muhassalayı medeniyeti demek olan bugünkü hukuk zihniyeti onunde Türkiye'nin aksarı meğulesinde ve sözde Anadolu'ya medeniyet getirmek vazifesiyle mukellef Yunan ordusu tarafından irtikâp olunan ve olunmakta bulunan mezalim ve fecayı kurunu ulâ hukuk telâkkilerinin bile tevahhus edeceği bir hali arz etmektedir. Asrı bir millet olduğu halde hukuku düvele muhalif bir surette kendisine istiklâl hakkı inkâr olunan Müslüman Türkiye halkına ferdi hakkı hayat tanımayarak bugün imhasına çalışılmaktadır.

Yalnız bu loci vaziyetin ihdasına saik olduklarını, Türkiye Büyük Millet Meclüsü Hükümetine tebliğ ettikleri 26 Mart 1922 tarihli notalarındaki (Yunân Milletine mütteliklerin davası için kabul ve ihtiyar ettiği azim fedakârlıklar... İİ) cümlesiyle resmen itti-

raf eden itilâf hükümetlerinin şahsen değil, bu hale daha uzun zaman sükküt edecek olan cihanı medeniyetin dahi tarih huzurundaki mesuliyetinin pek azım olacağı mustâğniyi izahtır. Filhakika İslâm ve insanîyet âleninin muhimi bir parçası kan ve ateş içinde yakılırken medeni Avrupa milletleri buna nasıl tahammül ediyorlar? Avrupa hükümetlerince Yunan ordusu tarafından Türklere ve Müslümanlara reva görülen bu mezalime karşı şimdye kadar sükküt ve zimnen muvafakat edilmiş olması âlemi İslâmda Türkiye'nin mucerrel Müslüman bulunmasından ileri geldiği zehabını hasil etmektedir.

Halbuki Türkiye, usarı sabıkaya nisbette medeniyetinin yüksekliğini bilhassa hürriyeti vicdanîyeye olan hurmetinde gören Yirminci Asrı ve bu asrın muhtelif dinlere salık bütün dünya milletlerini böyle bir fikirden tenzih etmek istemektedir. Asrı hazır hukukiyati vicdanının din ve ırk farkı olmaksızın milletlere tanıdığı istiklâl ve hürriyet haklarını kendi hakkında da müdafaadan ve bütün milletlerin hur ve müstakil olarak mukadderatına sahip olmalarını istemekten başka bir gayesi olmayan Türkiye, medeni dünyanın emperyalist gayeler peşinde yürüyen hükümetlere zahir olmakta cihan için zarardan başka bir şey melhuz olmadığı kanaatindeadır.

Türkiye'nin meşgul aksamındaki Yunan ordusu mezalimini Yirminci Asır medeniyeti ve harsı namına protesto ederken Türkiye Büyük Millet Meclüsü milleti mütemeddineden, hükümetleri nezdinde teşehbûsâtı müessircede bulunarak bütün bir insanîyet tarihî için leke teşkil eden, kan ve yangınla ihdas olunan bu müthiş işkencelere artık nihayet verdirmek esbabını istikmâl eylemelerini rica eyler.

Reis	Mazbata Muharriri
İzmir	İzmir
Yunus Nadi	Mahmud Esat
Kâtip	Aza
Rurdur	Karahisarısahip
İsmail Suphi	Mehmed Şükrü
Aza	Aza
Kayseri	Ankara
Azif	Şemsettin
Aza	Aza
Gaziantep	Sivas
Ali Cenani	Vasif
Aza	Aza
Mardin	Hakkâri
Derviş	Mazhar Müfit

Aza Aza
Amasya Mentеше
Ömer Lütfi Dr. Tevfik Rüştü

(Dosyada mevcut takrirleri)

Reis Beyefendi.

Suallerin kifayetine karar verildikten sonra Hariciye Vekili Beyin son Rus notasından bahsetmesi sebebiyle yalnız bu notadaki bir mühim noktayı nazarı dikkate arz etmişliğime müsaade buyurmanızı rica ederim

Nurdur
İsmail Süplü Soysallı

Riyaseti Celileye

Hariciye Vekili Beyin beyanları ve suallere verdiği cevapları kâfidir. Suallere nihayet verilerek ruznameye geçilmesini teklif ederim. 15 . 6 . 1338

Kütahya Mebusu
Besim Atalay

Riyaseti Celileye

Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey tarafından bu hususta tebliğ olunan notalar ve son nota ve ittihaz ettiği bilcümle tedabir müvafık görülerek ruznameye geçilmesini teklif ederim.

Yozgat Mersin
Feyyaz Âli Ziya

Riyaseti Celileye

Moskova'da tahaddüs eden müessif hadise her iki memleketin daha doğrusu bütün Şark alıvanının hayat ve menaatıyla alakalı olup Hariciye Vekâletimiz tarafından pek müvafık bir surette idare buyurulduğundan şayanı takdirdir. Fakat mesele gayet nazik ve zaman müsait olmadığından ruznameye geçilmesini arz ve teklif ederim. 15 Haziran 1338

Siverek
Lütfi

Riyaseti Celileye

Bütün takrirleri Heyeti Vekileye göndermek. Heyeti Vekilenin ittihaz edileceği kararlaştıran sonra tekrar münakaşa edilmesi lüzumunu arz ederim; efendim. 18 Haziran 1338

Sivas Mebusu
Emir

Riyaseti Celileye

Meclisi Âlinin ita ve ittihaz buyurdıkları karar üzerine Hariciye Encümenince ilzar ve tab ve tevzi olunan Yunan mezalimine dair protesto notasının

ehemmiyeti itibarıyla her şeyce takdimen bugün müzakere ve intaç edilmesini teklif ederim

17 Haziran 1338

Karesi Karesi
Abdülğafur Hasan Basri
Karesi İzmir
İbrahim (okunamadı)

Riyaseti Celileye

Vekilin faaliyeti siyasiyesine ve her menfi esbaba iptinaen çekilmesine mütedaur hususatin Hariciye bütçesinin münakaşasına taliki ile mevzu bahis olan notada şifahi arz olunan nıkatın da tavzibi suretinde tadiline karar verilmesini teklif ederim

Mersin
Selâhaddin

Riyaseti Celileye

Yunanlılar; upki İzmir'in yevmi isgalinde olduğu gibi 129 gündür beri yarı memleketimizde her dakika lâzuat mezalim yapımakta ve bu fecayı ile bunlara karşı yapılan binlerce tazallınameler ve protestolar bütün beyeriyetçe esasen mahlûm bulunmaktadır. Binaenaleyh bu gibi kuru protestolardan artık vaz geçilerek, ordumuzun kabiliyeti taarruzyesunun hemen tezyit ve takviyesi ile harekete getirilmesinin temini ni teklif ederim. 18 Haziran 1338

Saruhan
Reşat

Riyaseti Celileye

Yunan mezalimini evvelce yapılan protestolara ilâveten Meclis tarafından parlamentolar nezdinde protesto etmesi müteakib tahkikatın lüzum ve vucubunu teslim etmek nihasını mutazammın olduğundan bu şekil protestodan şimdilik sarfınazar edilmesi menafii memleket icabından olduğu kanaatindeyim.

Tokat
Rifat

Riyaseti Celileye

Muzakere kâfidir. Mehalifi mülâfiyede devran eden hakikat meselesinin hitamina kadar protestonun tehirini teklif ederim.

18 Haziran 1338
Karahisarısahip
İsmail Şükru

Riyaseti Celileye

Meclisin 3 Haziran 1338 tarihli celseinde karar verilip Hariciye Encümenince tahrir ve azayı kırama

tevzi kılınan protesto notasının müstaceliyetine meb ni bugün muzakeresini teklif ederiz

17 Haziran 1338

Hariciye Encümeni

Mazbata Muhareresi

Izmir

Mahmut Esat

Burdur

Suphi Soysaltı

Riyaseti Celileye

Selâhaddin Beyin mutalâatı umumdür ve en iluğ rusu Meclisi Âliye aittir. Menafî memlekete mütealliktir. Yusuf Kemal Beyin şahsına bir taarruz teşkil etmez. Bir çok mükâlematı siyasiye ile menafîi vatanın istihsal edileceği şu mühim anda Yusuf Kemal Beyin bilâ sebep istifası, vatanperverliği ile kabili telif değildir. Binaenaleyh istüfasının kecnlemeye kOn addedilmesini teklif eyeriz. 18 Haziran 1338

Ankara Mebusu

Şemaettin

(İttifaka yakın bir ekseriyetle kabul edilmiştir)

18 Minh

Eskişehir Mebusu

Mehmet Emin

Türkiye Büyük Millet Meclisi

Riyaseti Başkatabehi

18 . 6 . 1338

Zabıt ve Kavanin Müdüriyeti

Adet

18/836 - 18/837

Hariciye Encümenine

İcra Vekilleri Riyaseti Celilesine

Parlamentolara gönderilmek üzere Hariciye Encümenince kaleme alınan protestonamenio Hükümetle müştereken bir daha gözden geçirilerek yalnız parlamentolara tebliği hakkında Bursa Mebusu Emin Beyle rüfekası tarafından verilip 57 nci iclimain üçüncü celsesinde kabul edilen tahrir ile Encümenince yazılmış olan müsvedde sureti mukaddemeleri raptlen takdim kılınıştır.

Recep

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Protestonamenin parlamentolara tevdiinden şüphesiz ki faide memüldür. Hariciye Encümenince tanzim edilen metnin Hükümetle müştereken bir daha gözden geçirilerek yalnız parlamentolara tebliğini teklif ederiz

18 Haziran 1338

Bursa Mebusu

Operatör Emin

Kozan

Dr. Fikret

Trabzon

Hüsrev

(Kabul edildi)

18 minh

Riyaseti Celileye

Yunanlıların fuzulî olarak el'an tahtı işgalinde hılandırdukları arazimizdeki dindışlarımızı ika edegeldiklen mezalimin, cihani medeniyete arz olunmak üzere Büyük Millet Meclisi tarafından bütün dünya mecalisi milliyesine iblôğının tahtı karara alınmasını teklif eyerim

3 . 6 . 1338

Lâzistan

Ziya Hurşit

Riyaseti Celileye

Amerika Cemahiri Muttefika Hükümeti Başvekili iken «Hindistan'da İngiliz müstemleke usulü» ünvanıyla neşrettiği bir risalenin ruhundan bahsedilerek bugün Cümhur Reisi bulunan Harding vedaatıyla Amerika ahalisine bir açık mektup neşredilmesini teklif ederim

Bolu

Tunalı Hilmi

Riyaseti Celileye

Yunanlıların işgal ettikleri menatika yapmış oldukları mezalimin bütün milletlerin parlamentoları nezdinde Meclisçe protesto edilmesine karar itasını teklif eyerim.

3 Haziran 1338

Karahasarısahip

Mehmet Şükrü

3 Haziran 1338

Riyaseti Celileye

Gazetelerde manzuru âlileri buyrulacağı veçhile Yunan vahşileri son zamanlarda memaliki meşgulede zulüm ve cinayetlerini haddi kusvaya götürmüşlerdir. Malıza soymak, milletimizin istikbalini sondürmek binlerce cşraf ve münevveranın bilâsehep tevkif eylemiş ve gûya Divanı Harp namıyla bir de divanı vahşet teşkil ederek müzevver bahanelerle bazılarını idam, bazılarını muhtelif cezalarla mahkûm ve nefi ve tagrip eylemekte ve bir çoklarını da bilâ sual aylarca mevkuf tutarak muhtelif vesilelerle soymakta bulunmuştur. Binaenaleyh bu mezalim ve mecayi hakkında - üleden heri perde insanıyet arkasına gizlenen diüveli muhtelif nezdinde, teşebbüsatta bulunulmasının tebliğini talep ederim.

Hakkâri Mebusu

Mazhar Müfit

(Meclisçe tahtı karara alınmadan Hükümete)

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Protestonamenin parlamentolara tevdiinden şüphesiz ki faide memüldür. Hariciye Encümenince tanzim edilen metnin Hükümetle müş-

tereken bir dâlis günden geçirilerek yalnız Parlamen-
tolara tebliğini teklif ederiz

Kozan Bursa
Dr. Fikret Operatör Emin
Trabzon
Hüsrev

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tarafından Duvelî Mu-
temettine Meclisi Mebusanlarına Tebliği Hakkında
) Haziran 1338 Tarihli Celsede Karar Verilen ve Ha-
riciye Encümenince Hızar Olunan Yunan Mezalimi-
ne Dair Protesta Notası

1920 senesinde İstanbul'da icrîma eden Osmanlı
Meclisi Mebusanınca ilân olunan ve Türkiye Büyük
Millet Meclisince aynen kabul olunarak misaki millî
ile tesbit ve talidit edilen, Wilson prensipleriyle ve
1916, 1918 senelerinde Britanya Başvekili Mînyö
Lord Jorjün İngiltere Parlamentosu huzurunda irad
ettiği nutukla da nufuze, tarihçe, harsşâ, iktisatça
Türk olduğu ve Türklere kalması lâzımı geleceği zikir
ve beyan edilen eski Osmanlı İmparatorluğu aksanı
memalîkînden bir kısmı muhîmını Mondros Mütare-
kenamesinin Hükûmatı itilâfiye tarafından nakli su-
retiyle elyevni dört seneye karşı bir zamandır tekmil
beynelhulêl kavait hilâfına olarak Yunan ordusunun
tahtı işgalinde bulunuyor. Hukuku düvele bir mil-
letin hakkı inkılâl ve hürriyetine karşı inkılâb olun-
muş bir durum mahiyetinde alın ve pek haksız işgal-
in bidayetinden beri Yunan ordusu efrad ve zabitanı
tarafından işgal altındaki yerlerde kalan Türk ve
Müslüman ahali hakkında reva görülen mezalımı ve
fecaiyi Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Hükû-
matı itilâfiye nezdinde mukerremen protesto etti.
İzmir havalîsinin duvelî muazzama himayesinde Yu-
nanlılarca işgalinden kısa bir muddet sonra yine bu
devletler canibinden mezalımı talikikatına niçun edil-
en generaller komisyonunun muhik ve bitaraf rap-
portariyle Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti-
nin Marazkîrî mütevalî şikâyetleri semerebalış bir
netice veremedi. Bugün dört yıldan beri işgal min-
takasında kalan belhalit Müslüman ahali, heşerin en
iptidâî devrelerinden beri tarihin nadiren kaydettiği
işkence ve mezalımın en mahutuna, en şiddetlisine
maruz bir vaziyette bulunuyor. 20 nci Asır âlemi me-
deniyetinin güzleri önünde boğazlanmak, ifna edil-
mek istenilen bir milletin bu dehşetli fecaiî hayatı
karşısında daha uzun zaman sükküt edilemezdi.

Bütün bu vakânın müsebbibi olan itilâf hükümet-
leri nezdinde mütevalî teşebbusat ve şikâyetlerin ve
aynı devletlere mensup generallerden mürekkep bir
komisyon tarafından 1919'da yazılan namuskârane

ve bitarafane raporun hiç bir netice vermediğine bu-
yük bir elem ve teessürle şahit olan Türkiye Büyük
Millet Meclisi, tenzil etmekte bulunduğu milyonlar-
ca insandan mürekkep mazlum bir müslüman kitlesi-
nin matematül vaziyetine artık bir nihayet verülmesi-
ni temin maksadıyla doğrudan doğruya milletlere ve
onların mümessillerine her yerde bir olan ve aynı ada-
let hissiyle mütehasis bulunan beşeriyetin vicdanına
müracaat etmeye 3 Haziran 1922 tarihli celsesinde itti-
fakla karar verdi.

Bu dakikada hazin bir insan nice muası vicdanı he-
şerin tahammül edemeyeceği cehennemi bir zulüm ve
valişetin şikâri olarak dört yıldan beri âlemi insaniye-
tin huzurunda çoluk çocuk, kadın erkek ve ihtiyar de-
mir ve ateşle inletilmektedir. Bidayeti işgalden beri her
gün mütezayit ve mütemadi bir şiddetle artan ve sıyah
ciltler vücuda getirecek kadar çok olan bu canhıraş me-
zalımı burada birer birer zikretmek inkânı yoktur. An-
cak insanîyetin nazarı dikkatini lâzım olduğu derecede
celledebilmek için bunlardan bazılarını nakledeceğiz.

Menatiki meşgulede bulunan mudafaasız ahalinin
mücerret Türk ve Müslüman olmalarından dolayı hak-
larında Yunan ordusuna mensup efrad ve zabitan tara-
fından inkılâp olunan bu pek vahşiyane muameleler,
hıliassa son ve yeni mütareke teklifinden sonraki za-
manlarda büyük bir şiddetle irza, cana, mala ve bü-
tün mukaddesatı dîniye ve milliyeye tevcih edilmek-
tedir. Bu meyanda Balıkesir, Aydın, Bursa, İzmir,
Manisa, Kutahya, Eskişehir, Edirne gibi havalide
bilâsebep veya uydurma bahanelerle ahaliyi meşcile-
re doldurarak yakmak, herbiri üstüne kuyulara gö-
nierek öldürmek, köyleri ateşe vermek, mahsulâtı im-
ha etmek, efrada ait mevaşiyi sürmek, irza tasallut
etmek, mal gaspetmek ve sahiplerini katletmek gibi
şâri insanîyet ve hukuku harp ile telifi kabîl olma-
yan en caniyane hadiselerle Türk ve Müslüman aha-
lî ifna edilmektedir.

Balıkesir, Aydın, Manisa gibi mahallerde Müslü-
man efrad ve ağıryası her gün icadedilen birer se-
beple nefi ve rağrip ve hapsedilmekte köylerde me-
scitler yakılarak imanîlar sarhoş askerler tarafından
sokak sokak doluşturılarak cebren ezan okutturulmak
gibi hakaretanız muamelelere maruz kalmaktadı-
lar. Manisa civarındaki Bayram namazı esnasında
cami basılmış ve Türkiye için nusret duasında bulu-
nduğu bahane edilerek, cami derunundaki cemaat
süngulemiştir. Son zamanlarda Menemen şehrinin
islâm mahallâtı ansızın ihata edilerek halk Yunan as-
kerleri tarafından soyulmuş, genç kızlarla kadınların

ırlarına alenen tecavüz edilmiştir. İzmir muzaferatından Bornova nahiyesinde hamile bir kadının evini basarak soymakta olan Yunan askeri ev sahibesini görünce mezkûreyi katletmiş ve hamile kadının cesedi sokak ortasında kalarak nahiyede mukim İngilizler bu feci vakanın şahidi olmuşlardır.

Ahırren Söke ve Kuşadası'nın işgali münasebetiyle İslâm kadınlarına taarruz edilmiş ve çalgılarla sokaklarda gezdirilmişlerdir. Söke ve Torbalı civarında köylere ateş verilerek yangından kaçmaya çalışanlar kaledilmiş, kalanlar da alemler içinde helâk olmuşlardır. Masum kafaları süngü uçlarına takılarak köy köy teşhir edilmiştir. Karahisarın Sülmenli, Süklüm, Karaarlan, Depre köyleri yakılmış ve ahalisi katliam edilerek mezkûr köylerden eser kalmamıştır.

Oemlik, Karamürsel, Yalova, İznik havâlisinde kasaba ve köyler taş taş üstünde kalmayacak surette tahrip edilmiş, on binlerce nüfusu İslâmiye katliam olunmuştur. Bunların emsali pek çoktur.

Bizzat düveli itilâfiye irtibat zabitanının şahidi oldukları bu vahşiyane vakayı Avrupa hükümetlerince de resmen malumdur.

Hulâsa işgal mintakası müdafaasızların, zayıfların kan ve kıtal sahnesi olmuştur. Hakkı hayat ve istiklâfını asrı hazır zihniyet ve medeniyeti muktezayı müdafaadan başka bir şey yapmayan Türk Milleti en iptidal devirlerdeki cinsi beşerin bile temasından elem ve hicap duyacağı bir düşmanın mezalimi ile karşı karşıya bulunmaktadır. Mamafî Türkiye Milleti böyle bir düşmana karşı aynı yolda mukabele etmeyi tarihine ve asrı hazır medeniyetinden müphem zihniyetinin şiarına sığdıramamaktadır. Müsaadenizle şu ciheti de işaret etmek isteriz ki, Yunan ordusunun zabitan ve etradı tarafından müdafaasız bir halk mecmuası hakkında tatbik olunan bu beynelmilel cereân ve cinayat Lahay Sulh Konferansı mukarreratının 46, 48, 51, 52 ve 56 nci; Brüksel Konferansının muharrebati berriyeye müteallik beynelmilel beyannamesinin 38, 39, 40, 41 ve 42 nci maddelerinde takbih ve nehyedilmektedir. Hali seferdeki ordularına ait talimatnamenin 37 nci maddesiyle Şimali Amerika Cemahiri müttelikası gayrumüsellâh düşman devlet tebaasının hürriyeti şahsiye ve hakkı mulkiyette riayeti âmiridir. Asrı hazır hukuku düveli ve üle-

masında kabul edilmiş bir hakikat ve bir prensiptir ki, harp yalnız devletten devlete müsellâh bir harekettir. Muharip ordulardan birincisi sünen mensup olmayan gayri müsellâh sivil ahâlinin mal, mülk, ırz, can ve mukaddesatı her türlü taarruzdan masumdur. Halbuki asrımızın muhassalâi nideniyesi demek olan hügünlü hukuk zihniyeti önünde Türkiye'nin aksami meggulesinde ve sözde Anadolu'ya medeniyet getirmek vazifesiyle mukellef Yunan ordusu tarafından irtikâp olunan ve olunmakta bulunan mezalim ve fecayı kurunulâ hukuk telâkkilerinin bile tevahlüşü eylediği bir hal arz etmektedir. Asrı bir millet olduğu halde hukukî düvele mühalif bir surette kendisine istiklâl hakkı inkâr olunan Müslüman Türkiye halkına ferdi hakkı hayat da tanınmayarak bugün imhasına çalışılmaktadır. Yalnız bu vaziyetin ihdasına sebebiyet verenlerin değil, bu hale daha uzun zaman sükül edecek olan cihâmî medeniyetin tarih huzurundaki mesuliyetini pek azım olacağı müstağni izahdır. Avrupa Hükümetlerince Yunan ordusu tarafından Türklere ve Müslümanlara reva görülen bu mezalime karşı şimiliye kadar sükül ve zimnen muvafakat edilmiş olması âlemi İslâmda Türkiye'nin mücerret Müslüman bulunmasından ileri geldiği zehatını hasıl etmektedir.

Halbuki Türkiye, asrı sabıkaya nisbelle medeniyetinin yüksekliğini bilhassa hürriyeti vicdaniyeye olan hürmetinde gören 20 nci Asrı ve bu asrın muhtelif dinstere sahip bütün dünya milletlerini böyle bir irtikattan tenzih etmek istemektedir.

Asrı hazır hukukiyatı vicdanının din ve ırk farkı olmaksızın milletlere tanıdığı istiklâl ve hürriyet haklarını kendi hakkında da müdafaadan ve bütün milletlerin hür ve müstakil olarak mukadderatına sahip olmalarını istemekten başka bir gayesi olmayan Türkiye, Medeni dünyanın emperyalist gayeler peşinde yuruyen hükümetlere zahir olmakta cihan için zarardan başka bir faide melhuz olmadığı kanaatinindedir.

Türkiye'nin meşgul aksamındaki Yunan ordusu mezalimini 20 nci Asır medeniyeti ve harsı namına protesto ederken, Türkiye Büyük Millet Meclisi milleti mütemeddinceden hükümetleri nazdinde teğebbûbatı lâzimedede bulunarak bütün bir insanıyet tarihi için leke teşkil eden, kan ve yangınıyle ihdas olunan

bu müthiş işkencelere artık nihayet verdirmek esbabını istikmal eylemelerini rica eyler

Reis
Yunus Nadi
Kâûp
I. Suphi Soysalı

Mazbata Muharriri
Mahmut Esat
Âza
Karahisarısabip
Mehmet Şükrü

Âza
Kayseri
Atıl
Âza
Gaziantep
Ali Cemani

Âza
Ankara
Şemseddin
Âza
Kırşehir
Mazhar Mülit

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

22 Haziran 1338 (1922)

Münderecat

	Sayı
1 — ZAPTI SABIK HULASASI	484
2 — EVRAKI VARİDE	484
1. — Ali İhsan Paşa'nın Ordu Komandanlığından çekilmesi.	484-486

Cilt : 20

60 mca İhtisat, 2 mca Celse

ALTMİŞ YEDİNCİ İNKAT

22 Haziran 1338 Perşembe

İKİNCİ CELSE

Açılma Saati : 4.10 (Sonra)

REİS : İkinci Reîsvekübî Müras Kâzım Beyefendi

KÂTIPLER : Ziya Hüsnî Bey (Lazistan)

REİS — Celseyi kıyaf ediyorum.

Efendim; bir takrir var. okutuyorum.

Riyasetü Celileye

Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri cephe-
den avdet etmiş oldukları cihetle vaziyeti askeriyeye ve
ordu hakkındaki meşhudat ve mahsusatı Meclise
bildirmesini teklif ederiz.

Burdur Mebusu
İsmail Süptü Soysallı

İstanbul Mebusu
Numan

İstanbul Mebusu

Ahmet Şükrü

İzmir Mebusu

Enver

Karahisarsahip Mebusu

Ali

Saruhan Mebusu

İbrahim Sureyya

REİS — Efendim, bu takrirden hafi bir celse ya-
pılması da teklif olunuyor. Celstrin hafi olmasını ka-
bul edenler lütfen ellerini kaldırsın. Celse hafi ola-
rak kabul edilmiştir.

Geçen hafi celse zaptı sabık hülâsası var, okuna-
caktır.

1. — ZAPTI SABIK HÜLASASI

ELLİ YEDİNCİ İNKAT

18 Haziran 1338 Pazar

BİRİNCİ CELSE (HAFI)

Reîs sanî Rauf Beyefendinin tahtı Riyasetlerinde
bilinikâat zaptı sabık hülâsası kıraat ve aynen ka-
bul olundu.

Protosto notası hakkındaki hafiyen müzakere cere-
yan ederken bu sırada Hariciye Vekili Yusuf Kemâl
Bey Hariciye Vekâletinde bir tahkikat yapılmaya
kadar Vekâlette hulumamiyacağını beyan etti ve bir
müddet müzakere eden sonra teneffüs için celse tatil
oluodu.

İKİNCİ CELSE (HAFI)

Rauf Beyefendinin tahtı Riyasetlerinde bilinikâat
protosto notası hakkındaki müzakere kâfi görüldük-
ten sonra, Bursa Mebusu Emin Beyle rüfckasının,

mercin Hariciye Encümeni ile, Hükümet tarafından
bir daha tetkikle parlâmentolara tevdi hakkındaki
takriri kabul edildi. Hariciye Vekili Yusuf Kemâl
Beyin istifasının keenkülmeyekün addolunması hakkın-
daki takrir kabul olundu. Mezumiyet hakkında Diva-
nı Riyaset kararı Meclise arz edilerek tasvip olundu.

Reîs Paşa Hazretlerinin seyahatları hakkında Ha-
riciye Vekili Yusuf Kemâl Bey tarafından izahat ita
olunduktan sonra celsesi aleniyyeye geçildi.

Reîs
Reîsîsâm
Hüseyn Rauf

Kâtip
Kayseri
Atif

Kâtip

Van

Hakkı

REİS — Zaptı sabık hülâsasını kabul edenler...
Kabul etmiyenler... Kabul edilmiştir.

2 — EVRAKI VÂRİDE

1. — Ali İhsan Paşanın Ordu Kumandanlığından
çekilmesi.

Buyurun Paşa Hazretleri.

KÂZİM PAŞA (Müdafaai Milliye Veküli)

(Karesi) — Efendim, cepheye gittim. Zabitan, elrat
ve kumandan arkadaşlarımızın hepsi ile görüştüm.
Cephenin ahvali umumiyesti iyidir. Arzı hürmet eder-

ler ve tebliğini de hendenüzden rica etmişlerdir. Arz
ediyorum.

Sonra cephe hakkında malumat isteyen arkadaş-
larımızın takririnde neye dair malumat istedikleri tas-
rih edilmemiştir. Kendilerinin takrir verdiklerini ha-
ber alınca sordum. Cevaben Ali İhsan Paşanın emir
ve kumandan çıkarılmasının ne sebebe mebni oldu.

ğunu öğrenmek istediklerini beyan ettiler.

Efendim, bu Orduya ve Ordunun zaptı raprtına müteallik bir keyfiyettir. Ali İhsan Paşa zaptı raprtı muhalif harekette bulunduğu için cephe kumandanını kendisinden Erkânı Harbiyei Umumiye Riyasetine şikâyet etmiştir. Erkânı Harbiyei Umumiye Riyaseti de Başkumandana yazmıştır. Başkumandan Paşa da vazifesi bağında devamı menuriyetini gayri caiz görerek emir ve kumandanı çıkartmasını hildirmiştir. Evrakın da usulü dairesinde tanzimi ile muamele kanuniyenin takibini enretmiştir. Evrak cephede ihzar edildi ve Erkânı Harbiyei Umumiye'ye gönderildi. Oraca emir ve kumandaya ait cihetleri tetkik edildikten sonra Müdafaai Milliye'ye verilecek ve orada muhakeme dairesinde tetkikat yapıldıktan sonra muamele usulü dairesinde cerevan edecektir. Bu meseleler heyeti umumiyesi ve şekli kanunisi budur. Bunun telerruatına dair şimdiden Meclisi Âliye malumat arz etmek lüzumu yoktur zannederim. Mâmalih.

İBRAHİM SÜREYYA BEY (Saruhan) — Paşa Hazretleri, bendenizin de verilen takrirda imzam vardır. Bendenizin sorduğu Ali İhsan Paşa hakkında değil, Ordunun kabiliyeti harbiyesi hakkındadır. Bunun hakkında malumat verilmesini rica ederim.

KAZIM PAŞA (Devanla) — Ordunun kabiliyeti harbiyesi hakkında böyle doğrudan doğruya nasıl sormak istiyorsunuz? Maksadınız nedir? Yani Ordu taarruz edebilir mi? Eğer maksat bu ise zannederim bunun şimdi mevzu bahis olması muvafık değildir. Şunu arz edeyim ki, Ordu Meclisi Âlînin emirlerini ifaya hazır ve dimindedir. Bunu bir kağıt olarak arz edebilirim.

Ali İhsan Paşa hakkında hususi mahiyette olmak üzere meselelerin şekli kanunisini arz ettim. Evrak henüz kanunî mahiyet ve şekilde Müdafaai Milliye vekâletince tetkik edilmemiştir. Esasen Orduya ait ve Ordunun inzibatına ait bir keyfiyet olduğu için şekli kanunisi hususi mahiyette bir hasbihal olmak üzere arz ettim ve bu kâfidir zannederim. Hususi surette oradaki arkadaşlarımı öğrenmek isterlerse hasbihal şeklinde söyleyebilirim. (Kâfi, zapta geçmesin sesleri) (Gürültüler)

TEVFIK EFENDİ (Kangırı) — Müsaade buyurun iki kelime söyleyeyim: Mesele Ali İhsan Paşa meselesi değildir. Ali İhsan Paşa askeri bir meseleden dolayı Başkumandan tarafından vazifeden affedilmiştir. Onun yerine başka bir kumandan getirir. Kor. Ben bu mülmüm bir mesele olmakla beraber Ali İhsan Paşa hakkında askerlerin ve sivillerin kısmı

şzamında muvaffakiyet büsi zabou vardı. Ali İhsan Paşanın geri çekilmesi inkısaı bayalımızı mucip olacak derecede bir hal mi? Runu bilsek de müsterih olsak iyi olur. Yoksa kumanda beyeti arasında bir rekabet midir? Değil midir? Sonra ahvali harbiyeden hizim bir parça malumatımız olmak lâzımı geliyor. Yaz geldi Dağlar aştı. Biz taarruz mu edeceğiz, sulu mu olacağız? Bizî tenvir edemiyorsanız, biz teevvür etmek istiyoruz.

BİR MEBUS — Zabıt kâtipleri çıksın.

REİS - - Efendim, esasen sual Paşa Hazretlerinin cephe hakkındaki ihtisaratına aittir. Sıralın şekli takririsi.

ISMAIL SUPHI BEY (Burdur) — Reis Beyefendi sual bendenize rüfukam tarafından verilmiştir. Paşa Hazretlerinin bize verebileceği malumatı vermektedir. Bendenize sualimi kâfi görüyorum.

REİS — Kâfidir efendim. (Gürültüler)

TEVFIK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Paşa Hazretlerinin verdiği malumatı biz malbuatta da okuduk. Eğer lütfen verecekleri fazla bir malumat varsa kemali sükün ile dilemeye âmadeyiz. Yoksa, bu kadar malumatı zaten Ordumuzun faaliyetini ve Meclise müvafık olduğunu ve kumandanın esbabı azlığı gazeteden öğreneceğimize vakıfuk. Bizim takririmiz.

REİS — Efendim sual sahipleri verilen cevabı kâfi görüyorlar. (Hayir kâfi değildir sesleri)

ABDULLAH EFENDİ (İzmit) — Takrir sahipleri cevabı kâfi görüyorlar. Jyorsunuz. Fakat takrir sahibinin takririyile olmuştur. Heyeti Umumiyenin kabulüyle olmuştur. Kâfi değildir. Heyeti Umumiye malumat arzu ediyor.

KAZIM PAŞA (Devanla) — Müsaade ederseniz arkadaşların bazıları merak etmiştir. Çünkü kanunî şekli henüz yapılmamıştır. Buna dair fazla malumat vermek, kanunî şekilde kabil değildir. Muzakere hasbihaldir. Zabıt tutulmasın. (Zabıt tutulmasın, hasbihaldir sesleri)

(Dosyasından Mevzu Takrirler)

Riyaseti Celüye

Cepheden avdet buyuran Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretlerinden ordunun vaziyetinden malumat vermesini teklif eyleyim.

Bitlis

Vehbi

Riyaseti Celüye

Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri cepheden avdet etmiş oldukları cihetle vaziyeti askeriye

ve ordu hakkında meşhurat ve mahsuratı Meclise
bildirmesini teklif ederiz,

Burdur
İsmail Süptü Soyseali

İstanbul
Mumaz

İstanbul
Ahmed Şukur
İsmir
Ender

Kazan Karabekir
Ali
Süleyman
(Oğuzhanlı)

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

17 Temmuz 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	488	ve malzeme mübayaası için giden Heyet hak-	
2. — EVRAKI VÂRİDE	498	kında Vehbi Beyefendinin Nafia Vekilinden	
Mazbata	488	sualı ve bu mevzudn mübayaâ heyeti azaları-	
1. — Vaziyeti Maliye Hakkında Muva-		nın izahatı.	502:504
zenel Maliye Encümeni mazbatası	488:501		
SUALLER VE CEVAPLAR	502	MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	488,504
1. — İtalya dan mübayaâ edilen şimendifer		1. — Müdafaa-i Milliye Vekâleti bütçesi.	488,504:
			513

Cilt : 21

79 nci İhtisar, 2, 3 ncu Celse

YETMİŞ BEŞİNCİ İNİKAT

17 Temmuz 1338 Pazartesi

İKİNCİ CELSE

REİS : Reisi Sanî Dr. Adnan Beyefendi.

KÂTİPLER : Âtîf Bey (Kayseri), Hakkı Bey (Van)

REİS — Efendim Müdafai Milliye Vekili Paşa Hazretleri bütçenin heyeti umumiyesinin müzakeresi esnasında bazı beyanatta hulunacaklardır. Celsei

hafiye akdini teklif ediyorlar. Kabul edenler lütfen el kaldırsın. Celsei hafiye akdi kabul edilmiştir. Celsei hafiyeye başlıyoruz.

1 — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Müdafai Milliye Vekâleti Bütçesi

ALİ CENANİ BEY (Gaziantep) — Bendenizin bir teklifim vardı.

REİS — Teklifinizi tahriri vermediniz.

ALİ CENANİ BEY (Devamlı) — Yok Encümen namına.

REİS — Ali Cenani Beyin Muvazenei Maliye Encümeni namına bir teklifleri var efendim. Hali maliye dair bir rapor varmış, onun tetkik edilmesini teklif ediyorlar. Malumu âliniz olduğu üzere bugünkü ruznamei müzakeratımız doğrudan doğruya Müdafai Milliye bütçesidir.

ALİ CENANİ BEY (Devamlı) — Doğrudan doğruya Müdafai Milliye taalluk eder efendim.

REİS — Meclise arz edeceğim müsaade buyurunuz. Eger Müdafai Milliye bütçesine başlanmadan evvel hali maliye ait raporun bir kısmı esasen celsei hafiye müzakere edilecek imiş. Celsei hafiye müzakeresini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Ekscriyetle kabul edilmiştir. O halde ilk önce onu müzakere edeceğiz. (Maliye Vekili yoktur gelsin sesleri)

Maliye Vekili Beye haber gönderilmiştir. Biz Encümenin nazbatasını okumuğa başlarız.

2 — EVRAKI VÂRİDİ:

Mazbata

1. — Varyeti Maliye hakkında Muvazenei Maliye Encümeni Nazbatası.

Muvazenei Maliye Encümeni

Adet : 107

9 . 5 . 1338

Muvazenei Maliye Encümeni Mazbatası

Varyeti maliyenin islahi çarçerlerinin taharri ve teminine dair Meclis azayı muhteremesi tarafından Heyeti Celileye takdim edilip Encümenimize tevdi buyurulan takrirler mütalaa ve tetkik edildi. Filhakika 1338 senesi varidatı muhamminesi olan kırk iki buçuk milyon lira ile masarifi muhammine olarak bütçe cetvelleriyle teklif olunan seksen üç milyon lira arasındaki farkı müthiş Encümenimizce derpiş edilmiş ve müteaddit defalar Heyeti Celileye arz olunmuştu. Hükümetin masarifi daimesine inzımam eden masarifi fevkalâde harbiyenin meydana çıkardığı bu müthiş farkı izale için işbu takrirlerde gösterilen tedabirden kabili tatbik olanları varidatın tezyidi ve masarifin tenkisi hususlarıdır. Encümenimiz tezyidi varidatı ait olarak Meclis azayı muhteremesi tarafından teklif veya Heyeti Vekileden tevdi edilen levayih kanuniyenin kısmı azamını tetkik ve ikmal ederek Heyeti Celileleride arz etmiş ve bunlardan bir

kısmı Heyeti Celilenizce müzakere edilerek kesbi kanuniyet eylemiş olup gerek bunların ve gerek atıyen müzakere ve iktisadı kanuniyet edecek kanunların tatbikinden husulü memul olan varidat miktarı zirde arz olunmuştur.

Tenkisi masarifi hususuna gelince; 1337 senesi bütçesinin esnayı tetkikinde devarı mülkiye kadroları haddi aşarıye tenzil ve hatta maliyenin muhakat kadrosu gerek evvelce mevcut olan ve gerek yeniden ihdas edilen varidatın tahakkukunu temin etilemeyecek derecede tenkis edilmiş olmakla bunlardan bütçe açığına çaresiz olacak derecede ehemmiyetli bir tasarruf imkânı görülememiştir. Mamafih Heyeti Celilece devair bütçelerinin esnayı müzakere ve tetkikinde zait bazı masarifi meşhud olduğu surette tay veya tenzil ve tenkisi tabiidir. Bunlardan azamı 700 bin lığa kadar bir tasarruf olabileceğini tahmin etmekteyiz.

83 milyon lığa tahmin edilen masarifi umumiyet hükümetin 56 milyonu Müdafai Milliye bütçesine ait olup devarı saireye sarfiyat icra edilmese bile varidatı umumiyet ile ancak bunun kapatılması mümkün olabilecektir. Bu müthiş yekünü teşkil eden ma-

sarifi, harbin icabatından olmakla beraber kâffesi faal ve sayyar ordunun masarifi zarurîyesi olmayıp Müdafaai Milliye teşkilâtının harbi umuminin son senelerindeki sui ütiyat neticesi olarak tevsiinden münbeis olduğunda şüphe yoktur. Binaenaleyh masarifi miktarının tenzili için en büyük çare faal orduya büyük bir faide temin etmenlekle beraber ahvâlî maliyeyi elim bir şekilde koyan geri hizmetlerinden tasarruf icrası hususundan ibaret olduğunu teeminül eden Encümeninüz Erkân Harbiyei Umumiye ve Müdafaai Milliye Vekilleri Paşalar Hazaratını ve Maliye Vekili Beyefendiye davet ile merkezde ve dahili memlekette mevcut teşkilâtta tasarrufu mümkün olan hususata müzakere ve zirde arz olunduğu ve teşhile tespit eyledi.

1. Hizmetleri sabite alan timera ve zabitanın tekaüde sevki.
2. Mütekatın iken tazvil edilen timera ve zabitanın tekaüde icrası.
3. Halihazırda bulunmayan menziller lâğvedilerek bunlara merbut nakliye kollarının cephe emrine verilmesi.
4. Adana havalisi Kumandanlığının tevessü eden teşkilâtının asgarî derecede tenkisi ve tadili.
5. Ankara Kumandanlığı levazımı vesaire teşkilât ve müessesatının nakil ve tahididi ve elyevni Ankara Kumandanlığınca işe edilen efrat ve hayvanat mevcudunun derecei lüzumuna ve zabitan hayvanatının haddi nizanîye tenzili.
6. Tahkimatta meşgul olmayan anacle taburlarının lâğvi ve efradının menatiki müayyenede mezun addedilerek hem masarifattan tasarruf icrası ve hem de müecceliyetli askerîye vergisine tahiri tutularak varidat temini.
7. Henüz talih silâha alınmamış olan bazı menatik efradının şimdilik bir ay daha talih silâha alınması ve ileride de lüzumu katî görülmeydiği takdirde müecceliyetlerinin temididi.

8. Teşkilâtı bahriyede tasarruf icrası.

9. Elcezire ve Şark cepheleğinde tadilat icrası.

İşbu mevad dairesinde bütçe üzerinde tasarruf ve tenkisi icra için Encümeninüzden ve murakabei Maliye Encümeninden Mersin Mehsubu Salâhaddin Çorunî Mebusu İsmet ve Sivaz Mebitsu Vasif Beyler intihap edilmiş ve 1 Mayıs gecesinden itibaren Müdafaai Milliye Vekili ile muvamelehim taraflarından Müdafaai Milliye Vekâletinde tetkikata mübaşeret kılınmıştır. Neticei tetkikatta niczûr mevaddın bütçede taalluk ettiği fusul ve mevadda tenkisi icra

beden mehalig bithesap tenzil edilecektir. Bu suretle Müdafaai Milliye hutçesinde heç milyon liradan ziyade tasarruf icrası mümkün olacağını umit ediyorum.

Balâda arz edilen mesâidede memul olan otecıyî arz eyleyiz

56 000 000	Matbu cetvellere nazaran Müdafaai Milli masarifi,
27 000 000	Matbu cetvelere nazaran devairi sairre masarifi.

83 000 000

5 000 000

Mudafaai Milliyeden memul edilen tasarruf.

78 000 000

Varidat

42 500 000

5 800 000

1337 tahmilâtına nazaran tahminat Ahiren ihdas ve tezyidine Heyeti Umumiyece karar verilen vergi ve rüsumdan,

2 700 000

Ihdas ve tezyidi Heyeti Umumiyece arz edilen ve arz edilecek olan vergi ve rüsumdan,

2 500 000

2 500 000

Fevkalâde varidat,

Hesabi cari,

56 000 000

78 000 000

56 000 000

22 000 000

6 000 000

Bütçe tasarrufatı olacağı tadmin ettiğimiz

16 000 000

Bu suretle bütçede on altı milyon lira açık kalmaktadır.

Balâda maruz hexapta bütçenin tatbikinde altı milyon lira tasarruf husulü memul olduğu gösterilmisti. Bütçe tasarrufatının tahakkuku murakabe heyetinin faaliyete getirilmesi ile hasil olabilir. Murakabe heyetinin mesâisi semeredar olabilmek için de heyete idari salâhiyet verilmesi ve sarfiyatın bu heyetle şedit bir murakabesi altında icrası muktazidir.

Heyeti Celilenin tezyit ve ihdası varidat hakkında hükümetin bütün teklifatını kabul etmesine mukabil Heyeti Vekilenin de ait olduğu Vekâletler bütçelerinde tasarruf projeleri ihzar ve tevdi etmek suretiyle

bütçenin açığına tehvine sarfı mesai etmesi lâzımdır.

Mamafih balâda arz edilmiş hesapat faal ordunun halî sükûnda bulunması nazarı dikkate alınarak tertip edilmiş olup harp vukuunda sarfı zararî olan mehalîğ işbu hesaptan hariçtir.

Heyeti Celileden muhavvel takrirlerin bazılarında istiklâl vergisi, Müdafaa-i vatan vergisi, vergi istikrazi gibi bazı fevkalâde vergiler ihdas ve tarhi teklif edilmekte ise de memleketin vaziyeti, hazıralı iktisadiyesi bu fevkalâde tekâlîfe mütehammil olmadığından ve müddeti devamı muayyen olmayan bir harp içinde memleketin menabii servetini kurtulacak tedabir, faideden ziyade zararı müddi olacağından Encümenimiz bu cihete taraftar olmamıştır. Ziraat Bankasından istikraz akdi hakkında hükûmetin teklifine gelince; Ziraat Bankası memleketin en büyük membaı varidatı olan ve ziraate pek cüzî de olsa hizmet eden yegâne müessesesi maliyemizdir. Ziraat Bankasının pek elim olan halî malisine yardım edecek yerde sermaye hazırasının kısmı kullısını elinden almak suretiyle faaliyetine hatime vermediği Heyeti Celilenin tasvip etmeyeceği kanaatindeyiz.

Ormanlarilan kereste ihracı, petrol ve maadin imtiyazlarının verilmesi, ormanlara ait mefsub mukavelâtin iadesi ve ahâlden veresiye tiftik ve yapığı alınarak köylerde işletilmesi gibi hazı tedabiri iktisadiye teklifleri varsa da bunların acil ve niûsmir bir netice vereceğinden ümitvar değiliz.

Bu münasebetle vakıf olduğumuz bazı hususat hakkında Heyeti Celilenin nazarı dikkatini celbetmediği bir vazife addeyledik. Almanya'da ve İtalya'da bazı muhayaatı askeriyede bulunmak üzere mühim meblâğ ırsal kilindiği halde ne mübayaatın elde edilmesi ve ne de paranın iadesi mümkün olmadığı ve hesabı da alınamadığı ve bazı taraflarda muavenet suretiyle elde edilen paraların (tamamıyla vasıl olmadığı) anlaşılmaktadır. Müdafaa-i vatanın temini için milletten muhtelif vergiler ihdası ile, para tedarikine çalışıldığı halde elde edilen paraların şunun bunun yedi ketmanında kalması pek elim bir keyfiyet olduğundan Heyeti Celilece her biri hakkında tedabiri ittihazi icabeder. Bu hususa müteferri tecmmül edilen tedahir berveçhi zîr arz olunur.

1. İtalya'daki mübayaata ait Cami Bey hesabının rüyet ve intacı hususunun Roma mümessilliğine tevdi.

2. Almanya'ya eşya mübayaası için gönderilmiş olan kaymakam Nuri Saffet Beylerin hesaplarını rüyetle mevcut eşya varsa sevki çarelerinin taharrisi ve

sevki imkân bulunmadığı halde satılarak bedelinin gönderilmesi ve eşya alınmamış ise mevcut paranın tahsil ve ırsalı zimmında Paris mümessili Ferit Bey'e talimat gönderilerek müddeti kalile zarfında intacı ile Meclise malumat verilmesi.

3. Şark cepesi hesabının tetkiki için bir heyeti hesabiye teşkiliyle mezunun o cihette bulunan mebusların nezareti altında hemen işe başlatılması ve neticesi tetkikat ve hesabın Heyeti Celileye takdimi.

4. Hazine-i maliye hesabında dahil bulunmayan Moskova Sefareti hesabının Rusya'ya azimet etmekte olan Rıza Nur Bey tarafından tetkik ve neticesinin Heyeti Celileye arzı.

5. Varidat hakkında Heyeti Umumiyece takdim kılınan levayihin tesri müzakeresi.

6. Umüt ettiğimiz altı milyon lira bütçe tasarrufatının tahakkuku için Mürakabe ve Muvazene-i Maliye Encümenlerinin mütekkaddim mazbataları mutabince mürakiplerin salâhiyeti lâzime ile işe başlatılması.

7. Kuyudu maliyenin mütezzep bir halde devamına mani olmak ve devletin varidat ve masarifi hakikiyesini salih ve seri bir surette tespit etmek üzere 1338 bütçe cetvellerinin ve Muvazene-i Umumiye Kanununun her işe tercihan müzakere ve tasdiki.

8. 1338 bütçe açığı olarak tahakkuk eden on altı milyon liranın kapatılmasını temin için Heyeti Vekilece istikraz akdi teşebbüsâtından geri durulması ve muamelât ve sarfiyatı umumiyelerinde daima bu açığın nazarı dikkate alınarak azami tasarruf temini.

Milli gayelerimizin husulü ırdumuzun kuvvetli ve maliyemizin faal ve seyyar orduyu ve masarifatı umumiyet devleti temin edecek derecede muntazam ve hazî kudret olmasıyla mümkün olacağından lüzumsuz veya imhali kabil her türlü teşkilât ve masariften tevakkî ve sarfı nazar edilmesi lüzumunu bu vesile ile de vezâifi hükûmeti deruhde eden Heyeti Vekilenin nazarı dikkatine vazeder ve işbu sekiz maddede teltis edilen maruzatımızın karara raptını Heyeti Celileden temenni eyeriz.

Reis	Mazbata Muharriri
Saruhan	Gaziantep
Rıçat	Ali Cenani
Kâtip	Aza
Çorum	Erzurum
İsmet	Hüseyin Avni

Aza	Aza
Edirne	Kayseri
Faik	Rifat
Aza	Aza
Sivas	
Rasim	

REİS — Raporun kiraatı hitam buldu.

Söz Ali Cenani Beyin. Buyurun efendim.

ALI CENANI BEY (Gaziantep) — Heyeti Celilenine bu mazbatayı arz ettikten sonra guzeran eden iki aydan ziyade müddet zarfındaki biraz tebeddülât arz etmekteyim müsaade buyurunuz.

Tabii bütçeler henüz tetkik edilmek üzere idi. Bu erkânda az çok tahvîvülü mucip oldu. Gerek varidat cihetinden, gerek masraf cihetinden varidatta yettiğimiz nokta (60) milyon liradır azanî. Bunun içinde fevkalâde varidat dahil olmak üzere masrafla (84) milyon liraya yakın oluyor. Bu suretle aradaki açık (24) milyon liradır. Mazbatamızda da arz etmiştik. Bundan altı milyon lira kadarı bütçe tasarrufu olacak idi. Çünkü bütçelerdeki mevcut erkâm tamamıyla sarf edilmemiştir. Her daire tabii 300 bin, 500 bin lira bir masrafı sarf etmez. Sene geçse bu para tasarruf olur. Bu suretle altı milyon lira kadar bir tasarruf mümkün olabilir. Asıl hakiki açık 18 milyon liraya varıyor. Fakat 18 milyon liraya yetişmek için onluda arz ettiğimiz veçhile Müdafaa-i Milliye bütçesinde bir tasarruf yapmak tasavvur etmiştik. Dernek Müdafaa-i Milliye Vekili Paşa Hazretleri, gerek Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisi Paşa Hazretleri, Encümende mazbatada okunan (4) madde üzerinde tasarruf mümkün olacağını ve icahden tasarrufun yapılacağını vaat buyurdular. Biz de encümenimizden iki arkadaşımızı oraya niemur ettik. Salâhatin Beyefendi ile, İsmet Rey On beş gece kadar Romazanda çalıştılar. Tasavvur edilen bu tasarrufun yapılması üzere olduğunu da gelip Encümene haber vermişlerdi. Fakat nihayetinde anlaşıldı ki yapılan tasarruf, her dâirenin lâğvından hasıl olan gerek efrat ve gerek zabitanı alıp diğer bir daireye yerleştirmekten ibaret oluyor. Müsmir bir netice hasıl olmuyor. Salâhatin Beyefendinin en son olmak üzere bize gelip encümene vermiş olduğu izahatta; elli altı milyondan aşağı düşemeyeceğini ve hatta bazı kısımlarda daha fazla masraf ihtiyarını ve bütçenin kabarmasını müstetizim bazı fikirler görüldüğünü söylemişlerdi. O halde bu (56) milyon liranın da Müdafaa-i Milliye bütçesine yetişmeyeceği anlaşılıyor. Şu halde mevcut 18 milyon açığın günden güne (20) milyona belki (24)

milyon kadar gitmekte olduğunu gösteriyor. Varidatta gayet sağlam olmak üzere, geçen sene için tahakkuk değil, tahsûlatı esas olmak üzere mümkün olan bildiği kadar, çünkü bazı sancaklardan cetvel gelmemiştir. Cetvel gelen sancaklardan aldığımız hesaba göre varidatı iyi tespit ettik. Bendeniz öyle kanaat ediyordum ki her halde (60) milyon lira varidat tespit edilmiştir. Bundan aşağı düşmez. Fakat üst tarafına güvenin imkânı yoktur. Şu halde bu açığı kapatmak için elimizde hiç bir çare yoktur. Vakti her devletin bütçesinde esas evvelâ masrafı tespit etmek, sonra masrafa göre varidatı aramaktır. Halbuki bizim içinde bulunduğumuz vaziyet varidat aramaktır. Halbuki bizim içinde bulunduğumuz vaziyet bunun aksini gösteriyor. Varidatta ne yapmak lâzım ise, ne yapmak mümkün ise encümenimiz cumlesini yapmıştır. Daha elimizde bir kaç lâyiha vardır ki bu da Heyeti Celilenince kabul edildiğinde nihayet üç yüz bin, beş yüz bin lira kadar varidat temin edebilir. Binaenaleyh elde mevcut olan para malumdur. Şimdi bu malum olan paraya göre masraf yapmaktığımız lâzımdır. Yoksa masrafı tasdik ettikten sonra mı para aramak icabedecek? Bendeniz, pek korkuyorum ki sene son sekiz ayı geçtikten sonra, son dört ayında müthiş bir muayyakaya düşeceğiz. Yine hendeniz korkuyorum ki o zaman asıl cephe masrafında müşkülât çekeceğiz. Bu meselede bütçenin şu şekli hazır ile tasdik suretinde, lâzım gelen paranın tedariki hususunda Maliye Vekilinin fikirleri nedir ve bu parayı bulacaklarına bir kanaatları var mıdır? Eğer hakikaten masrafata karşı olan parayı eğer Maliye Vekili Beyefendi bulabileceklerine emîn iseler, bendeniz o vakit müşkülât görmem. Eğer kendileri de bizimle aynı kanaatta bulunuyorlarsa ve bütçe sene nihayetinde on sekiz milyon lira açık verecekse, onu bugünden düşünmek lâzımdır. Yoksa o gün memleketi müthiş bir buhrana maruz bırakırız. Onun için bunun şimdiden tedbir edilmesi bizim gelir. Binaenaleyh bugünden ona çare bulmak lâzım gelir. Bunun için yeniden para mı bulacağız, yoksa masrafı mı tenkis edeceğiz? Evveliminde bu hususta Maliye Vekili Beyefendinin fikrini müsaade buyurursanız istihraç edelim ve ondan sonra bu bütçenin muzakeresine başlayalım.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Beyefendi; varidatı muhamminemizin 42 milyon lira olduğunu söylüyorsunuz.

ALI CENANI BEY (Gaziantep) — Varidatı adı yetir efendim.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Evet efendim, varidatı adiyedir. Fakat kanunda varidatın 60 milyon

lira olduğunu söylüyorsunuz. Yani zatîaliniz bir mazbata muharriri sıfatıyla ve Ayrıntılı Mebusu Ali Cenani sıfatıyla bunu bir senet olarak söylüyor musunuz?

ALİ CENANİ BEY (Devamla) — Varidatınız 60 milyon lira kadar tutar.

SALİH EFENDİ (Devamla) — Runu senet itibaz edebilir miyiz?

REİS — Salih Efendi bu sual olmadı.

SALİH EFENDİ (Devamla) — Tam bir sualdir.

REİS — Rica ederim Salih Efendi; sual bir yer anlaşılmayan bir şey için olur.

SALİH EFENDİ (Devamla) — Evet efendim; bendeniz temin ederim, bundan Muvazene Encümeni mesul olur.

ALİ CENANİ BEY (Devamla) — Rendeniz Mevki Celileye arz ettim. Biz varidatın tahmininde ki varidat bütçesini de Meclise verdik. Bir iki gün kadar varidat yekûnunu gelecek mazbatada görürsünüz. Tahsisatı esas itibaz etmek. Tahsilâtı esas itibaz etmek.

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — Gerek Encümen mazbatasında ve gerek zatîalinizin beyanâtı esasında 1337 senesinin tahsilâtı esas itibaz edilerek varidatın hesap edildiği beyan buyuruluyor. Halbuki varidatı müteahhikinin nazarı itibara alınmadığı anlaşılıyor. Bu varidatı tahakkuk ettirdikten sonra masarifatı bittensiz üst tarafı bekoyada kalması lâzım gelir, bu ne oluyor? anı varidatı müteahhikine ne dir?

ALİ CENANİ BEY (Devamla) — Bu bizim meclisimize mahsus bir derstir. Seneden seneye fark olur. Geçen senenin tahsilâtı içinde, evvelki senenin tahsilâtından bekaya vardı. Binaenaleyh bu senenin noksanını da geçen senenin tahsisatından tayıymek lâzım gelir.

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — Başlı başına bir senenin tahsisatının anlaşılması lâzım gelir. Diğer masarifat nazarı dikkate alınmaz.

REİS — Mustafa Kemal Bey rica ederim, söz alınız, söyleyiniz.

ALİ CENANİ BEY (Devamla) — Hayır bugün katî bir hesap yoktur.

HASİP BEY (Maras) — Müdafaa-i Milliye Vekili Paşa Hazretleri Meclisi Âli huzurunda Müdafaa-i Milliye bütçesinden azami tasarruflar yapacaklarını söylemişlerdi. Bu gelen bütçede ne kadar tasarruflar yapılabilmıştır?

ALİ CENANİ BEY (Devamla) — Efendim; bizim de kendileriyle konuşmuş olduğumuz beş milyon lira tasarrufl yapılacaktır.

HASİP BEY (Devamla) — Yapılmış mıdır, yapılmamış mıdır?

ALİ CENANİ BEY (Devamla) — Maalesef yapılmaya imkân bulunamadı.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Efendim; Muvazene-i Maliye Encümeninin mali raporunu dinledik ve Müdafaa-i Milliye bütçesi de elimizdedir. Bu bütçe ile mali raporu dikkatle nazarı tetkikten geçirecek olursak, Encümen mazbata muharriri Reşefendinin söylediği katî varidatı hemen tamamı tamamına Müdafaa-i Milliye bütçesi yiyor. Demin Ziya Hürşit Bey biraderimiz Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisi Paşa Hazretlerinin buradan bulunmasını arzu etmişlerdi. Rendeniz ile bunları muvafık buluyorum. Çünkü para bir miktarda göre sarf edilir, paranın miktarı malumdur. Rendeniz bununla teferruatını demek istemiyorum. Yanlış anlaşılmasın. Mutlaka esası itibarıyla bilinmesi lâzımdır diyorum. Bu itibarla Erkânı Harbiye-i Umumiye Vekilinin her halde burada bulunmasına zaruretî katîye vardır. Yani takip edilecek hedefin, gayenin ne olduğunu bilmeli ki; kırıp döküp, bu parayı toplayıp vermek lâzım mı, değil mi? Onu anlayalım da ona göre bu parayı verelim.

MEHMET VEHBİ EFENDİ (Konya) — Efendiler; Maliye Encümeni bir mazbata veriyor. Bu mazbata mincihetine gayet güzel yazılmış. Müncihetin de noksan yazılmış... Bazı zayı olmuş paralar var, onlar nerededir ve ne oldu diye soruyorlar. Fakat noksan ciheti... Meselâ, Almanya'ya Nuri Bey gitmiş, bu Nuri Beye ne kadar para verilmiş, bunu haber vermiyorlar.

ZİYA HURŞİT BEY (İlâzistan) — İki milyon lira.

MEHMET VEHBİ EFENDİ (Devamla) — Cami Bey İtalya'ya gitmiş; Cami Beye ne kadar para verilmiş, Runun miktarını söylemiyor; iki Rununla beraber efendiler; bir kazanın kırk elli bin lira varidatı olur. O kırk elli bin lira varidata bir sandık emini tayin etmek için Mükümet kefil istiyor ve kefil olmazsa hükümet kıyameti koparıyor. Maliye Vekâleti, Cami Heyden böyle bir kefalet almış mıdır? Nuri Beyi bir kefalete rapdetmiş mi? Nuri Bey kimdir? Nasıl oluyor da yedine bu kadar para teslim ediliyor ve teslim olalı kaç sene olmuş? Mazbatada burası sarıh değildir. Cami Bey gideli kaç sene oldu ve ne gibi şeyler gönderdi?

Efendiler; rica ederim şimendiler esyası almak üzere içimizden Nafia Vekâleti namına giden bir kaç arkadaşımızın hesabı dört tane Nafia Vekili değıştiği halde hâlâ hesabı görölmemiştir. Her gelen Nafia Vekili, evet görüyoruz, görmek üzereyiz diyor. Bunların hesabı elden gelmemiştir efendiler. Bunların hesabı kağıt bir surette görölmemeli, ne var, ne yok bilmeliyiz. Şimdi ben anlıyorum ki - şuraya ben bir iki söz söylemek, usulü müzakere hakkında söz alarak geldim. - Efendiler; şu mazbata hakkında Hükümet ne yapmış ve ne yapacak? Hükümet bir taahhüt vermeli ve bu paralar ne zaman tahsil olunacak? Bunlar hakkında ne gibi tedbir itihaz olundu? İşte böyle bir karar itihaz olunduktan sonra, Mudafaa-i Milliye bütçesini müzakereye geçmelidir. Şimdi mazbata inkundu. Bazı işlerde olduğu gibi oldu, ne oldu? Okuduk kulağımız duyuldu. Sınra ne olacak? Ne olacağını dair bir kararımız yok. Bunun ne olacağını dair bir karar verilmeli, ondan sonra Mudafaa-i Milliye bütçesine geçilmelidir.

REİS — Dışarıdaki arkadaşlar, çok gürültü ediyorlar, müsaade buyursanız dışarıdaki arkadaşları içeriye çağıralım.

RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas) — Efendim; rüfekadan hazıları Erkânı Harbiye-i Umumiye Vekili Paşa Hazretlerinin Meclise gelmesini arzı buyurdular. Celnenin hafi bulunmasından dolayı arzun da mahzur bulunmadığından ifade ediyorum ki Fevzi Paşa Hazretleri cepheye hareket etmek üzeredirler. Çünkü Heyeti Vekile içtimasında heyetimiz kanunu ahire tebeanı Mudafaa-i Milliye Vekili Paşa Hazretlerinin kendilerine vekâlet etmesini muvafık gördüler. Vekilleri Mudafaa-i Milliye Vekili Paşa Hazretleridir. İcaâden hususiat hakkında Meclis-i Âlîmize izahatta Vehbi Efendi Hazretlerinin beyanâtı meyânında Roma Müntessifi Canı Beyden Hükümetin kefalet alıp almadığını soruyorlar. Devletçe böyle bir usul yoktur. Maliye Vekili Beyefendi de milletin hazinesini idare ediyorlar. Kendilerinden zannederini kefaleti nakdiye talep edilmemiştir. Böyle şey de hatıra gelmez. Devleti temsil edecek kadar itimat edilecek bir zat hakkında kefaleti nakdiye talep edilemez.

ZIYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Nuri Bey ne oluyor?

RAUF BEY (Sivas) — Nuri Bey de ancak bu devleti temsil edecek kadar şayanı itimat bir zattır.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bu gibi mesaili Heyeti Vekile üzerine almasın, gayet pürüzlüdür. Rauf Beyefendi bunda münezzehtir. Kalsa daha

iyi olur. Rauf Bey bu işin içerisine girmesin. Seyyatı mudafaa kabul etmez. Rauf Bey hudud altına girmesin.

HASAN FİHMİ BEY (Maliye Vekili) (Gümüşhane) — 1338 senesi bütçesine ait mütalâatı umumiyeyi bendeniz varidat bütçesine talik ediyorum. Tensip buyursanız yine vaki maruzatımı varidat bütçesinde teferruata da temas etmek üzere arz ederim. Mudafaa-i Milliye Bütçesinin müzakeresi dolayısıyla hali mali hakkında Muvazene-i Maliye Encümeninin yazdığı mazbata üzerine görüşülmesini Meclis-i Âlî tensip buyurdu. Bendeniz temalen bazı maruzatı bulunayım.

Malumâtleri 1336 senesinde verilen son altı ayı için bir muvazone tanzim ediliyor ve seçimin nihayeti için yapılan muvazene şubatın yurta sekizinci günü tasdikî âliye ikhtiran emri 1336 senesinin hesabâtı neticesinde; bu hesapât, bir hesabı kağıt mahiyetini ifade etmekle beraber altı buçuk milyon kadar düyünü hazine 1337 senesince devredilmişti. Bu düyunun bir kısmı 1337 emvalinde müddeti mücerremimesi zarfında tesviye edildi. Bir kısmı henüz düyunu hazinededir. 1338 senesinde arzı icahat etmiyordum, çünkü Heyeti Celileniz 1337 senesine zik bütçeyi muhtelif sebeplerle hali mali bakımda vazih bir fikir edindiniz. Yalnız neticesini arz edeyim ki on iki milyon lira kadar düyun devredilmişti. 1338 senesinde, bu düyunun kısmı mahrumi 1338 senesi emvalinde, bir kısmı da 1337 senesi bekayasından tahsil edilmeğe üzere mart ve nisvan aylarında devreyi mütemmine zarfında tesviye edilmiştir. Fakat herhalde 1337 düyununun arkası tamamen alınmış değildir. 1338 senesi itibarında 1337 senesinden devredilen arz ettiğim on iki milyon liralık düyuna karşı gerek muassasatta ve gerek mal sandıklarında ve gerek vezne-i umumide, ordu ve zencinde mevcut bulunan oaktin yekûnu burç olarak devredilen paranın humsundan da daha çoksağdır. Belki şer ayımyatından bir miktar daha soy olabileirdi. Fakat bunların hesapları tahmini olduğu için herhalde 1337 senesi düyunu için 1338 senesi emvalinden veya emini sabika tahsîâtından 8-9 milyon lira ödemek mahiyetini katıyesindedir, vezne 1337 senesinde tahakkuk eden varidatı umumiyeyi devlet kırk yedi milyon liradır. Tahakkuk itibarıyla tahsîât kırk üç buçuk milyon liradır. Gerek 1337 tahakkukundan ve gerek sınımi sabika bekayasından, yani tahakkuk malumu şikâri bizim için bir mana ifade etmez. Malumu şikâri bütçe noktai nazarıdan bir sene zarfında on senelik emvalinde, gerek ordu

sabika bekayasından ne miktar para öbayet edilir mal sandıklarına ve vezne-i umumiye varidar gelir, hakiki varidar odur. 1337 senesinin kırk üç milyon altı yüz kuzur bin lira varidar öbayet edilmesine nazaran 1338 senesi için Meclisi Âlünün kabul buyurduğu yeni varidar kanunlarının tamamı edeceği varidar da nazarı dikkate alınmak üzere Muvazene-i Maliye Encümeniniz almış milyon liralık bir varidar bütçesi vücade getirdi. Fakat bu bütçede iki iki buçuk milyon liralık varidar vardır ki bunlar henüz Meclisi Âlünü tasdikine ukıran etmediği için bunlar varidattan addedilemez. Diğer bir kısım varidar da vardır ki bunlar da bir takım irade mahsuptan ibaret olduğu için. Meselâ imalâtı, harbiye fabrikalarına vücade getirdiği işlerin bedeli, Mudafaa-i Milliye bütçesinden mahsubu icra edilmek ve mukabilinde irat kaydedilmek üzere Mudafaa-i Milliye bütçesinden açılan faselbandır ki bunlar da hakiki varidar addedilemez. Yalnız bütçe noktası nazarı olan bir muameleyi mahsubiyeden ibaret kahir. Hakiki varidar bendenizin tahminime nazaran azami olarak varidar itibarıyla (50 - 52) milyonu tecavüz etmeyecektir efendiler. Belki bazı hazine uhlevindeki emlakten veyahut emvali metruke kanunlarının tatbikinden hasil olacak faidelerde 1338 senesi zarfında azami olarak hazineye girecek paranın miktarı (55) milyon lira olmak üzere tahmin ediyorum. Runt muamelâtı mahye dahil olmak üzere (varidatta zif seslen) memleketin uzun müddetten beri harp altında olmamış en mamur memleketlerinin zarfında huzur garbi Akadulü'nün düşman istilâsı altında bulunması, vergilerin ağırlığı, vergilerimizin nispetlerini ne derece ziyat edersen edersen bendenizin kanaatına göre bu memleketin sarveti umumiyesi müdehharatı, istihzarâtı nazarı dikkate alındığı takdirde bu mesele her ne yaparsak yapalım öbayet edebileceğimiz paranın azami miktarı (55) milyondur. Bunu evvelce arz ettiğim gibi (5) milyonu harz fevkalâde varidar olmak üzere tahmin ediyorum. Hakiki varidar (55) milyon liradır. Fakat hazineye girecek (55) milyon lira vergi şeklinde değil bunlar muhtelif yarı emvali metruke kanununa ve bazı kısım esya üzerine hemüz tatbik edilmekte bulunmasından dolayı ki neticesi yine emvali metruke kanununa taahhuk eder. Bu kısım bir takım muamelâttan neticede hazineye girecek (55) milyon liradır. Bu miktarın kanun yapmakla da tezyit edileceğine imkânı maddi görüyorum. Belki bir iki kanun tedvinine ihtiyac vardır. Bunlar büyük bir muameleyi mahiyeyi tazarrum etmeyecektir. Öbayetleli adedeti olduğu bir

dereceye kadar bertaraf etmekten ibaret olabilir. Meselâ Muvazene-i Maliye Encümeni Âlisi ticaret vergisi namıyla bir vergiden varidar bütçesine beş yüz bin lira ithal emiştir. Bendemiz bunu Meclisi Âli ne suretle telakkî buyuracak ve bunun kabulü tatbik olmayacağına zannediyorum. Yalnız inhisar icarlarından alınacak % 10 nisbetinde bir vergi ahzı hakkındaki Encümenin noktası nazırına tamamen istisna ederim. Bu bir dereceye kadar varidar tahmin edebilir ve bunu varidar moyanına ithal edebiliriz. Her ne kadar Meclisi Âli tarafından tasdik edilmemişse de Meclisi Âli bunların tasdikine muvafakat buyurabilir ve tedvin edebiliriz. Fakat bu kanunları tedvin etmekle beraber tahmin edilen varidattan başka bir varidar elde edileceğine ihtimâl yoktur. Bütçe açığının ne suretle bertaraf edileceği sual buyuruluyor. Malumu âhileri bütçe açığı iki suretle bertaraf edilebilir.

Birisi yeni vergiler ihdası ki bu hususta mahabat arz ettim. İkincisi; dahili ve harici istikrazlar.

Dahili istikraz: Bunun üzerinde hiç tevakuf etmiyorum. Harici istikraz: Zannediyorum ki uzun vadeli harici istikraz sulh akdedilmedikçe mümkün olmaz. Harbi umumiden evvel memleket daha mamur ve temin edeceği karşılıklar daha mazbut olduğu halde ne ağır ve ne azim şartlarla istikraz akdedildiği malumu ütilerdir. Bilhassa henüz sulhu akdetmeden uzun vadeli istikraz akdetmek bizim için imkânsızdır.

Çünkü çıkaracağımız hazine tahvillerini veya hisso senedatını hangi borsada satacağız. Dünyaya para ikraz eden hali hazırda üç dört merkez vardır. Meselâ Amerika, meselâ İngiltere meselâ Fransa. Amerika ile henüz münaschetle değiliz. İngiltere ile hukuk hali harpteyiz. Fransa ile tamamen sulhu akdetmedik. Kısa vadeli ve avans şeklinde bazı muamelelerin mümkün olabileceği memul olup fakat bunun şartının de gayet ağır olacağı ve bu ağır surette Meclisi Âlinin ne dereceye kadar muvafakat buyuracağı çayı tecmüldür. Kısa vadeli avans akdi bazı müessesat ile de mümkündür. Belki bazı inhisarlar vücade getirmekle ve bazı yeni imtiyazlar vermek suretiyle.

Fakat bu inhisar ve imtiyazları Meclisi Âli bilmiyorum nasıl telakkî edecek ve prensip itibarıyla bunlara ne dereceye kadar mülayim hulonacak? Bunların telerruatına şimdi girmiyorum. Haristen edindiğimiz his ve kanaata göre zannediyorum ki avans şeklinde yapılacak muamelelerin - şayet yapıldığı takdirde - kuyut ve şurutunu da memleket ve belki Meclisi Âli hazmedemeyecektir.

Bu itibarla efendiler bir netice kalıyor. Yağınuz la kavrulmak (Mesele işte budur sesleri).

Bunun için bittabi her şeyden evvel müdafai memleket lazımdır. Zaten hepimizin Ankara'da toplanmamızın hikmeti vücudu da budur. Müdafai memleket için icaheden parayı memleket dahilinden bulmağa çalışacağız ve eidden bunun için halkımız para vermekten ıstırap etmiyor.

Sonra; idareci hizmetleri umumiyeye için geçen sene sarf edilen paranın miktarı Muvazzen-i Maliye Encümeninin tespit ettiği 32 milyona karşı avanslar da dahil olmak üzere Meclisi Âli'nin kabul ettiği 25 buçuk milyon lira idi. Fakat zannediyorum, sarfiyatı hakikiye bu miktarı balığ olmadı. Eğer fevkalâde bir masraf zuhur etmezse - ki bittabi bu tahmin olunamaz - Muamelât-ı ruzumne için devrin mülkiyeye senei maliye zarfında sarfedilecek paranın miktarı senei sabıkadan farklı olmayabilir. Yani 25 - 26 milyon lira arasında hakiki bir sarfiyat olur ve hütçe muhammenatı üzerinde bir çok tasarruflar ta oiahtır meselâ 30 milyon liralık bir hütçenin sarfiyatı hakikiği 26 milyon lirada karar kılabilir.

Bu itibarla son tarzı hareket, senenin nihayetinde yine her çareye baş vurarak hiç bir şeyden netice çıkmadığını gördüğümüz takdirde 1337 senesinde olduğu gibi 1338 senesinde de halkın tamamı her şeyin fevkinde olduğunu bir defa daha anlayarak tedeyyun etmektir. Yani eshabı istihkakın bir kısmı malîyehunu 1339 senesine devretmekten ibarettir. 36'ya 37'ye 37'yi 38'e, 38'i 39'a devretmek. Sulh akdetmedikçe veya her ne bahasına olursa olsun haricden memleketi para girmesine muvafakat olmadıkça yapılacak iş bundan ibarettir efendiler.

Harp devam ettikçe, seneler tevâli eyledikçe her senenin ağırlığı, terakümatı senei atıye üzerine bir yük ilâve etmiş oluyor. Hakikat budur, hakikati görülmü.

HAMDİ BEY (Amasya) — Heyefendi masrafın tenkisini hiç düşünmüyor musunuz?

HASAN FEHMI BEY (Devamlı) — Masrafı tenkis hususunda kanunlar mevcuttur. Bunları müzakere eder ve tenfiz ederiz. Fakat netice itibarıyla teşkilâta ait kanunlar mevcut olduğca ve o teşkilât şekillen ve hukukan tehvil olunmadıkça bittabi o esas dahilinde hareket etmek mecburiyetindeyiz. Teşkilâtı tenkis yolunda Meclisi Âli hangi teşkilâtı mülkiyeyi tenkis etti de o tatbik edilmedi. nice etlerim. Meselâ Adliyede, adliye teşkilâtının hâkimi niünferit olması mı, hâkimi müsterek olması mı? Meclisi

Âlide uzun uzadıya münakaşalardan sonra tespit edilmiştir. Keza maliyede, meselâ muhtakatta bir muhasebeci bir kâtip mi veya dört kâtip mi lazımdır? Bu da uzun uzadıya tetkik edilmiş ve buna da bir karar verilmiştir. Diğer şubaları idarede bu esasa göre tanzim edilmiştir.

Orduya gelince efendiler; ordunun muharip kuvvetinin kudreti, ne kadar tezyit edilirse Meclisi Âli'niz bundan o kadar bir haz duyacaksınız. Çünkü dava hiran evvel halledilmiş olur. Bu itibarla zannediyorum ki mevzubahis olan muharip kuvvetin tezyidi değil belki cephe arkasındaki hizmetleri kabiledeki teşkilâttir.

İnnaenaleyh hütçe sizin elinizdedir. Siz hütçeyi ne yaparsanız biz onu tatbik ederiz. Fakat şunu da arz edeyim ki hizmetleri umumiyeye için bundan daha az bir teşkilâtle memleket yürünür.

Meselâ; jandarma teşkilâtı bugünkü ihtiyaca kâfi midir? (Değildir sesleri). Evet belki kâfi görmiyebilirsiniz. Fakat halî malî mevcut teşkilâtle iktifaya bizi mecbur kılıyor.

Ordunun gayri muharip kısmındaki teşkilâtin ne dereceye kadar tenkis edildiğine dair ümit ediyorum ki Müdafai Milliye Vekili Paşa Hazretleri izah verecekler. Bu hususta bendeniz kendilerinden bazı mesele sordum. Maâs şükran kendileri bu suallerime cevap verdiler. Bu şeylerin bir çoklarını kabul buyurdular. Ordunun geri hizmetindeki teşkilâtle münâkûn olduğu kadar tadilat yapılar. Bendenize verdikleri fikir ve kanaata göre ne yapmak lazımsa mümkün olduğu kadar yaptıkları zannındayım. Mamâhik daha fazla yapılıp yapılmıyacağına Müdafai Milliye Vekili Paşa Hazretleri izah buyururlar.

Meselâ misâl olarak arz edeyim ki; amele tahullarından hakiki bir faide hâsıl olmalı ve beyhude yere işe edilmekte olduğu yani bunların işsizlikle meydana getirdikleri işleri nazarı dikkate alddılar. Amele taburlarını kaldırdılar, diğer hususat hakkındaki tahii bazı malumat verirler.

Efendi Hazretleri suâl buyurdular ki; Avrupa'ya gidilen paralar için Maliye Vekili kefil aldı mı? Devletin siyaseti âliyesi tevdi odifen bir mümessile kefil ver de, mübayaat için size para verelim denilemez.

ZİYA HURŞİT BEY (İsizistan) — Bu parayı Maliye Vekili mi verdi ve zamanı ştimizile mi olmuştur bu mesele Beyefendi?

HASAN FEHMI BEY (Devamlı) — Efendim bu paralar mübayaat için 36 - 37 senesinde Müdafai Milliye Vekâletine usulü muhasebe kanununun salâ

hiyeti dahilinde avans halinde verilmiş ve onu da en mutemet addetdiği mümessil tevdi etmiş veyahut bir memur göndermiş veyahut ta usulüne tevfikân muamele yapmış. Bunlardan biri Berlin'de bulunan ve öreden beri Meclisi Âlîde dedi koduyu mucip olan levazimat; geliyor efendiler. Rusya'dan geçmiş. Karadeniz'e inmiş ve yakında da memleketimize dahil olacaktır. Bundan iki ay evvel hepimizi umutsizliğe sevk eden o para heder olmamıştır. Yani tahakkuk etmiştir, geliyor. Hesabı nedir, ucuzdur, hahalıdır, bu mal geldikten ve teslim alındıktan sonra anlaşılacak ve taayyün edecek bir meseledir. Hakikat olan bir mesele varsa para yenmemiştir, batmamıştır, heder olunamıştır? Levazımı askeriye mübayaa edilmiştir ve bu levazımatı askeriye kaçak suretiyle Almanya'dan Rusya'ya, Rusya'dan da bizim memleketimize ithal edilmek üzeredir.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — İtalya'daki Cami Beyin hesabını beyan eder misiniz?

HASAN FEHMI BEY (Devamla) — Cami Bey de bulunan hesap hakkında Meclisi Âlîde cereyan eden bu dördüncü müzakeredir. O günkü ne ise bugünkü yine odur. Cami Bey bir kısmı için muhakereme açmıştır. Diğer bir kısmını mübayaa etti. Vapurlarla sevk ederken Yunanlılar müsadere ettiler. (Kendisi nerededir sadası)

OSMAN BEY (Kayseri) — Kendisi Roma'da mıdır?

HASAN FEHMI BEY (Maliye Vekili) (Devamla) — Kendisi oradadır. Kendisinin avdeti hakkındaki Meclisi Âlînin göstermiş olduğu arzuyu Vekâlette kendisine tebliğ etti ve takip etti. Muhakemenin neticesine kadar bir müddet kalayım dedi ve tekrar tekit edildi.

NEBİL EFENDİ (Karahisarısahibi) — Varidat hakkında demin ifadatta bulunurken 1337 senesi zarfında cibayet ulunan varidatın kırk üç milyon olduğunu ve beş milyon lira kadar bokayada kaldığını söylüyorsunuz. Bunun içerisinde tekâlifî milliyeye dahil midir, değil midir?

HASAN FEHMI BEY (Devamla) — Değildir. Yalnız efendiler tekâlifî milliyeden bir kısmı dahildir ki; ona hakikaten tekâlifî milliyeye denmez. Âşar yüzde kırkları alındı, diğer taraftan mahsup edildi. Zaten onlar varidattan idi, nakden alınmıştır. Mahalası mevcuttur. Varidat haricinde, yani âşar yüzde kırkları haricinde alınantlar tekâlifî milliyeye dahil değildir.

NEBİL EFENDİ (Karahisarı Sahibi) — Ağır şart ile belki kısa müddetli bir avans almak ihtimali vardır, buyurdunuz. Bu bize kaç milyon lira temin edilecek? Bunun hakkında bize tafsilât veriniz.

HASAN FEHMI BEY (Devamla) — Efendim zannediyorum ki bir avans istediğim zamanda bunu söyledim. Şimdi ancak umumi bir tafsilât olmak üzere söyledim ki arz edeyim. Şerait ne kadar ağır olursa olsun yirmi milyon, otuz milyon lira istikraz mümkündür. Bugün mücadele ettiğimiz istiklâlî iktisadiden bir şey fedâ eder musunuz?

SALÂHATTİN BEY (Menin) — Ya o zaman böyle bir vaziyete kalırsak...

ABDULLAH EFENDİ (Lazım) — Efendim; ben deniz sual etmek istiyorum ki Maliye Vekâleti millîtin kesesidir. Buyurdular ki kendi yağımızla kavrulalım. Acaba bununla neyi murat ediler. Hükümetin borçlu olduğu adamların parasını senet atıyeye hırammayı mı murat ediyor, yoksa kadromuzu öldürüp devletimiz manasını mı murat ediyorlar?

HASAN FEHMI BEY EFENDİ (Devamla) — Efendim, ben deniz evvelâ memleketle bu günkü vaziyete karşı ağır şartla bir muamele. Maliyeye girmenin doğru olmadığını ifade etmek için kendi yağımızla kavrulalım dedim. Hatta biz sulhtan sonra bile müsait şartla istikraz akdedelim. Enebi sermayenin düşmanı olmayalım. Belki o vakit şimendiferlerimiz, vesairelerimiz için istimâl ederiz. Çünkü bugünkü vaziyette istikrazı kabul etmemek mümkün olmadığını ifade için bunu arz ettim. Tembihat hususunda Meclisi Âlî herhangi bir hizmetin hilûzum olduğuna kanaat eder, bunu kaldırırca Maliye Vekâleti üzerindeki yükünü kısmen tahfif etmiş olur. Maliye Vekâleti bunu maaş şükran kabul eder. Fakat bu, hangi teşkilâttir? Zannediyorum ki bu üç sene zarfında bu teşkilât üzerinde muhtelif zamanlarda muhtelif müzakereler aştık.

Fakat bundan daha dar bir kadro, bir hüçce ile memleketin hidematı umumiyesinin temini mümkün olamadığına kanaat ettik. Tedeyyün meselesinde zaten memleketimizde bu harple değil, belki asırlardan beri halkımızın alıştığı bir usuldür. Bazı memlekelerde de memurunun maaşınının 3-4 aylığını 1338 senesi emvalinden verdik. Bazı memlekelerde müteahhitler matlubunun bir kısmı tedricen ödendi. Bazılarında daha az, bazılarında daha çoktur. Yağımızla kavrulalımda murat ettiğim kendi seyimizle idare etmektir.

OSMAN BEY (Kayseri) — Efendim Roma'ya gönderilen paranın iki milyon lirayı mütecevaz bu-

lunduğu rivayet ediliyor. Bunun miktarı hakikisi hakkında bir şey söylenmemiştir. Sahi midir, değil midir?

İkincisi: Romaya mademki bir buçuk, iki milyon para gönderildi, bu zatın nezdine bir muhasibi mesul gönderilse ve paraya vaziyet ve önümü sarf o zat bulursa daha iyi değil mi? Vaktiyle bu yapıldı zannederim, yirnis, onuz bin lira bir masrafla bunun intizamı temin edilmiş olurdu.

HASAN FEHMI BEY (Devanla) — Berlin'e giden paradan mı bahsediyorsunuz? Çünkü Romaya Cani Bey'e giden para 300 kusura bin liradır. Berlin'e giden para ise 650 bin liradır. Öyle milyon değildir. Mütebakısı Moskova sandığından yine ihtiyacını askeriyeye için mübayaa edilecek levazımata sarf edilmek üzere ikinci kısım ilâve edilmek suretiyle sekiz yüz kusura bin liradan ibarettir. Bu para Ankaradan bağlanarak gönderilmiş bir para değildir ki; Beylerdinin buyurdıkları gibi bir muhasibi mesul zatın edelim. Müzayede ve münakaha ve pazarlık suretiyle mukavele akdedelim. Bu doğrultuda doğrusu Moskova'dan Berlin'e sevk edilmiş bir paradır.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Kimin emriyle.

HASAN FEHMI BEY (Devanla) — Bendeniz 1337 senesinde yapılmış bir muameleden bahsediyorum. (Gürültüleri MUSAATLE buyuruz: bu para henüz Maliye Muhasebatı Umumiyeye teklif şubesinde mukayyettir. Fakat vezneye varidat olarak hiç bir şey kaydetmedik. Çünkü mukabılı gelmeli, tahakkuk ettirerek irat kaydedilmelidir. Müdafaa-i Milliye bütçesinin faali mahsusundan tenzil etmeliyiz, ondan sonra irada geçmeliyiz. Paranın esası, tahakkuk emiş bir vandat gibi Muhasebatı Umumiyeye teklif şubesinde mukayyettir. Fakat hakiki varidatınız meyanında değildir. Çünkü henüz elimize geçmemiştir.

TAHSİN BEY (İzmir) — Beyefendi; Muvazene-i Maliye Encümeni Reisi Ali Cenani Bey izahat ederken 60 milyon varidat şeyttiler. Erzurum Mebusu Salih Efendi, kendisinden senet istedi. Bu hesap Meclisi Âhiye arz edilince, bir defa zati âliniz (52) milyon lira dediniz. Halbuki Muvazene-i Maliye Encümeni Reisi açığı (18) milyon lira gösterdi. Zati âliniz, (50) milyondan (7) milyonunun 1337 senesi tahakkukuna sarfedileceğini söylediniz. Şu halde bütçedeki açık (25) milyon liradır.

HASAN FEHMI BEY (Devanla) — Tabii.

TAHSİN BEY (İzmir) — Bendenizin eskî dimağımı önümek gibi bozan şey, Muvazene-i Maliye En-

cümeninin bu tahakkuk ettirdiği miktarda melâh. Maliye Vekâleti değil midir? Zati âlini de, bu bütçenin esnası tanziminde beraber değil midiniz? Bu, ara yerde (6) milyon açık var. Bendeniz, buna hayret ediyorum. Bunu lütfen izah eder mısınız?

HASAN FEHMI BEY (Devanla) — Efendim, bendeniz arz ettim ki: Muvazene-i Maliye Encümeninin varidatı devlet olarak tespit ettiği (60) milyon içerisine, henüz Meclisi Âhîde kabul edilmeyen ve kabul edilmesi kuvvetle ümm olunan bazı kanunların miktarı da muhammen olarak ilâve edilmiştir. Yine arz ettim ki: Muvazene-i Maliye Encümeni de, bazı muhommelen varidatı, hakiki varidat meyanına almıştır. Bu muameleyi mahsubiyenin icra edilmesi icabeder. Fakat bunlar hakiki para değildir. İzahatını sırasında arz ettim ki, meselâ Müdafaa-i Milliye Vekâletine merbut inşaatı harhiye müdüriyeti, yani fabrikalarının istihşâlatının Müdafaa-i Milliye bütçesinden mahsup edilmesi lâzım gelir. Bu usulü evvelce takip etmek lâzım gelirdi.

Fakat 1336 - 1337 senesinde takip olunmadı. 1338 senesinde bu usulü takip etmek lüzumu hissedildi. Bunu varidat olarak ilâve etmiştik. Fakat hakikat olarak kasaya girecek bir şey yoktur, mahsubattır. Bu rakamları, henüz kabul edilmeyen kanunları, ticaret vergisini, kabul edilmeyeceği muhtemel olan vergileri tenzil ettikten sonra, inşaiyeye para olarak girecek miktar, (55) milyon liradır. Bu da vergi namı altında, tahayüt edeceğimiz (50) ile 52 milyon lira arasında bir şey olabilir. Üst tarafı fevkalâde varidattır. Bunlar daimi vergiden nadut değildir, Muvazene-i Maliye Encümeni ile Maliye Vekâleti arasında bir fark yoktur. Bendeniz hakiki para olarak vezneye girecek miktarları tespit ettim.

FEYYAZ ÂLİ BEY (Yozgat) — Beyefendi; nku-nan halî mali raporunda, Moskova Seferi ile şark cephesi hesabının orada mezun mebuslar vasıtasıyla ruyeti gösterilmiş iken, Moskova'da dıycvm bir de muhasibi mesul bulunmakta iken, gımdıye kadar gerek Moskova'nın, gerek şark cephesinin hesabarı teklif edilmiş midir? Edilmiyisse zamanı vekâletinizde, bu hususta teşebbüt yapılmış midir?

Sonra efendim; Almanya'ya gönderilen paraya mukabıl levazımı geliyor, buyurdunuz. Böyle olduğu halde yevmiye (20) lira ile neden bir niemur gönderilmiştir?, Böyle bir memur göndermekten maksat nedir? Bunu lütfen izah buyurunuz.

HASAN FEHMI BEY (Devanla) — Efendim; Meclisi Âhînin kararıyla bir muhasibi mesul vardır.

Derbahir buyururlar ki; oraya gönderilen zat bir arkadaşımız idi, şimdi istifa etti. Gittiği Moskova Sefaretinin muntazam postaları yoktur. Bugüne kadar katı bir hesap, yani usulüne tevfiқан bir hesap alınmamıştır. Rıza Nur Bey, memuriyeti mahsusla da Moskova'ya ve Ukrayna'ya teşrif ederken, bendeniz kendilerine rica ettim. Bu hususta bir de tezkere verdim. Hesabata bakıp evrakı bize getirecek. Son zamanlarda Ali Fuat Paşa Hazretleri, bu meseleye dair bendenize izahat verdiler. Moskova Sefaretinde, sarfedilen paranın miktarı, büyük bir şey değildir, Fakat arz ettiğim gibi, evrakı müsbitesini alıp; hesabı katıyetle şudur, demek için Rıza Nur Beyin, o işe hakması rica oluna Rıza Nur Beyin avdeti lâzımdır.

Şark cephesi hesabına gelince: Şark cephesinde sene iptidasında, kasaların mevcudu usulüne tevfiқан maliye memurları tarafından tadat edilmiş. Usulü Muhasebe-i Umumiye Kanunu alikâmi tamamıyla tatbık edilmiştir. Diğer bütün ordularda olduğu gibi Şark cephesinde de, şark cephesi defterdarlığı ile kolordu muhâşibi mesullükleri mevcuttur.

Garp cephesinde, Elcezire cephesinde, Müdafaa-i Milliye Vekâletindeki muhasebe dairelerinin vaziyeti ne ise, Şark cephesindeki muhasebe dairelerinin vaziyeti de öyledir. Hatta sual irat buyuran arkadaşım, arzu ederlerse maliyeyi keşiflerinde sene iptidasında Usulü Muhasebe Kanununa tevfiқан, yapılması icabeden muamelenin tamamen yapıldığını ve nushateyn zabıt varakalarının da maliyeye geldiğini görebilirler. Malumu iliniz, Almanya'da muhtelif mesail mevcuttur. Bu, Roma'ya gönderilip henüz hesabı alınmayan para meselesi. Berlin'deki mesail, sonra harbi umumide İstanbul'daki zevazimatı umumiye tarafından bir miktar sipariş verilip henüz intaş edilmemiş muamelâtın ibaretidir. Bunların arkasını takip etmek için, bir arkadaşın Avrupaya gönderilmesinde faide vardır. Hatta şunu arz edeyim ki; harbi umumide, İstanbul Harbiye Nezaretinin, Almanya'da muhtelif fabrikalara sipariş olarak verdiği sipariyat avanslarının yekûnu, aşağı yukarı 2, 2.5 milyon lira arasında tahmin olunuyor. İstanbul Hükümeti, bunları muhtelif şekillerde takip etti. Almak istedi, alamadı. Bu arz ettiğim üç muameleyi Berlin'deki paranın esyaya kalbedilip, esyanın Rusya'ya nakledilmekte olduğu haberi, malumatı sahihası o vakit gelmemişti. Bu üç mühim işin arkasını takip etmek için Avrupa'ya bir arkadaşın gönderilmesi lâzımdır. Hatta kanaati acızaneme göre, hiç bir faide memul olamayacağını, on para istifade edilemeyeceğini bilsek

bile, bu işleri takip için, arkasından memur gönderip harircalı vermek ve bunu neticeye kadar isal etmek lâzımdır. Çünkü mevzubahis olan milyonlardır. Bu bizim için lâzımdır. Hiç bir zaman bir memurun harircalı ile milyonlar ölçülemez. Herhalde bu işi takip edip elimize bir şey geçmedi demek, zannedirim ki, doğru olamaz. Bu, hiç olmazsa takip ederdik bir kısmını elde ederiz, demekten daha hayırlıdır. Bunun için Heyeti Vekile kararıyla bir arkadaş gönderildi ve yine tekrar arz ediyorum ki; bu arkadaş Roma'nın hesabını görecektir ne alabilirse alacaktır. Ondan sonra Berlin'deki muameleyi takip edecektir, mübayaayı ilani, Fakat o yola çıktuktan sonra eşyanın alındığı ve Rusya'ya nakledildiği haberi geldi. Bittabi kalıp, kalmadığını, o arkadaşın oradaki tekkikatı gösterecektir. Fakat harbi umumideki siparişli takip etmek ve hiç olmazsa fabrikalara giderek İstanbul Hükümetine vermeyiniz, bu para millettindir, millet İstanbul Hükümetini tanımıyor ve tanımayacaktır. İlerle sulhu akdeder olmaz sizden zarar ve ziyân arayacak ve bu hakkını isteyecektir, diye olsun söylemek için dahi bir memur göndermek fâidelidir.

FEYYAZ ÂLİ BEY (Yozgat) — Roma'ya lüzumı var mı idi? Zannedirim yoktu.

HASAN FEHMI BEY (Devamla) — Zaten bir memur gidince oraya da bakabilirdi.

FEYYAZ ÂLİ BEY (Yozgat) — Roma'da bulunan zai da arkadaşımız idi.

HASAN FEHMI BEY (Devamla) — Onun bir sui istimali varsa ve parayı takip etmek, elde kalmış ise onu almaktır.

MERHİMED ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Yalnız bir şey soracağım. Maliye Vekâleti veznesine dahil olmayan ve bütçede mahalli sarfı olmayan para Maliye Vekâleti tarafından nasıl verilmiştir? Maliye Vekili milletin hazinesine vaziyettir. Onun hazinesine girmeyen, onun bütçesine girmeden on para verilemez. Eğer Maliye Vekâleti vermiş ise mesuldür. O onun varidatına kaydolunacaktır. Bütçe ile mevcut olacaktır. Maliye Vekâletinin malumatı olmadan herkes istediği paraya tasarruf ediyor, istediği gibi sevk ediyor. Bu gösteriyor ki, Maliye Vekâleti yoktur. Yani Maliye Vekâletinin vazifesine tecavüz edilmiştir. Maliye Vekâleti var mıdır? Yok mudur? Varsa niçin mevcudiyetine sahip olmamıştır. Yoksa niçin makamıyla oturuyor ve bu doğru mudur?

HASAN FEHMI BEY (Devamla) — Evvelî Şükürü Beyefendinin son sözlerine cevap vereceğim. Maliye Vekâleti vardır ve hukukuna sahiptir. Usulü Mu-

hasabı Umumiye Kanununun Maliye Vekâletine bahşedüğü devarı umumiyet devlet üzerindeki hakkı mürakabesini istimalle kadirdir ve bunu yapmadığı takdirde istifasını gelir Meclisi Âliye verir. (Bravo sadaları) Şükrü Bey, hiç bir zaman Maliye Vekâleti hukuk ve salâhiyetini çiğnemez. (Maliye aittir sadaları) Berlin'e giden para meselesi 336 senesi nihayetinde vardığı umumiyet devlet meyanında olmayan bize muavenet şeklinde dostlarımız tarafından verilen paradan naklen alın olarak, buradan gidecekse mühimmat olarak gusun yolundaki gayet âli bir mülâhazaya müsteniden erkânı askeriyeden iki mühim zat bu hususa memur edilmişlerdir. Fakat efendiler Avrupa'dan mühimmat almak ve bunu Anadolu'ya getirmek - bütün dünya size düşman olduğu bir sırada - Konya'dan Sivas'tan zahire alıp Ankara'ya getirmek kadar kolay değildir. Ne kadar müşkülât ve ne kaçakçılık ve ne yollara tevessul edilmek suretiyle bu muamele yapılmıştır. O giden efendilerden uzun zaman malumat alınmamak oradan gelen birtakım makûs vecreyanların, haberlerin burada bıraktığı aksi bir tesir hepimizi şüpheye düşürdü ki bunlar bu parayı israf veya heder ettiler. Fakat sonra anlaşıldı ki bu malî hakikaten muayyen etmişler Almanya üzerinde İngilizlerin saklı olan kontrol ve nazaratını zaman zarfında bu esyayı ele karip göndermek fırsatını kendilerine bahşetmemişler. O fırsatı bulduğu dakikada o malî naklettiler.

MEHMED ŞÜKRÜ BEY (Karabırsarıahap) - Bendenizin maksadını bu değildir. Zati Âliye Maliye Vekâletine yeni geçtiniz. Zamanı Vekâletinizden evvel olduğunuzu biliyorum. Maksadımı anlatamadım tekrar edeyim efendim. Çünkü izahatınız sualime cevap olmuyor. Onun için izah etmek mecburiyetindeyim. Efendim gerek muavenet suretiyle, gerek herhangi bir surette verilmiş olan paraların Maliye bütçesine kaydedilmesi lâzımdır. Lâzımı ise, bu para bize muavenet olmak üzere verilmiştir. Veriliğine nazaran niçin şimdiye kadar bütçeye ithal edilmiştir. Bütçeye ithal edilirdikten sonra bu gibi levazımı lâzım ise - ki lâzımdır, buna cümlemizin kanaati vardır - bu, bütçe dahilinde yapılmıştır. Bu gibi muamele doğru mudur, doğruluğuna kani misiniz? Maliye Vekâleti niçin vazifesini yapmamıştır?

HASAN FEHMİ BEY (Devamla) - Efendim; hiç şüphe yok ki bunu hale tabiide Usulü Muhasebe Umumiye Kanunu ile karşılaştırırsak, doğru bir muamele değildir. Fakat her ne olursa olsun şuradan, buradan mühimmat getirmek zihniyeti hâkim olduğu ve ordu teşkilâtı henüz başladığı devreleri de

duşunulm. Yani bendeniz o arkadaşlarımızı hiç bir zaman muahaza edemem. On paralık bir malî kırk kurusa, kırk liraya baliğ olsa dahi getirtilim diye hissiyatı vatanperverane size bağıştırmıştır. Düşünün, 1336 senesindeki ilk ordu teşkilâtı anındaki zihniyetlerimizi, düşüncelerimizi, Usulü Muhasebe Umumiye Kanununu harfî harfine tathik etmek için Maliye Vekili uğraşaydı. Belki o zaman n zati müşkülpesentlikle itham ederek çekiliniz derdik. Zarureti derecesiyle ölçelim ve zamana göre hüküm verelim.

ALI ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) - Trabzon heyetini muhakemeye verdiler.

BEIS - Efendim müsaade buyurunuz. Diğer sual soracak dört arkadaşımız kaldı. Bütün sözler karışıyor ve diğer söz alan arkadaşlar heklıyor. Bu suretle de haksızlık oluyor.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) - Efendim, bundan evvel Heyeti Âliye hitabetmiştim ve bu münasebetle Roma'da muamelesinizle Berlin'deki Müdafaa Milliye Vekâletinin memuru hakkında Hüseyin Avni Beyin vakı olan bir takım yolsuzlukları tarafımdan serre matuf olmak gibi, demek istedi.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) - Mayır efendim. Rız siz...

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) - Bu katıyen böyle değildir efendim. Şunu arz etmek istiyorum ki efendim bendenizin kanaatım; beraet, zimmet asıldır. Her kim olursa olsun hükümet memuru olarak ve İcra Vekilleri Heyeti meyanında hulunmak itibarıyla söylenen sözleri dinlemek ve tetkik etmek vazife asliyemizdir. Hüküm ile bir memura muamele yapılmak zannederim memurlar üzerinde yapacağı tesirler itibarıyla memleketi mazarratlıdır. Cami Bey hakkında burada bir çok sözler söylendi. Bendeniz Heyeti Vekilde Nafia Vekili bulunduğum zamanda; nımatleyhin memuriyete tayini dolayısıyla aynı mesele mevzu bahis oldu. Hiç bir künse Cami Bey söyle yapmıştır, böyle yapmıştır diye mesuliyet tahtında söz söylenmiştir. Cami Bey kendisine tevdi edilen vazifeyi hüsnü istimal etmiş olabilir veyahut etmemiş olabilir. Vazifesine hitam verilmiş, buraya daveti Heyeti Celilenize tenzip edilmiştir. Keyfiyet kendisine yazılmış ve hareket edeceğine dair de Hariciye Vekâleti cevap almıştır. Gelir, hesabatını verir. Eger harekâtında bu milletin kendisine tevdi ettiği vazifeyi müthiş bir hal görülürse aleyhinde takahatta bulunacakların en başında ben bulunurum. Fakat şimdi kendisi Roma'da. Şerefli bir arkadaş olarak tanırım.

Başka türlü hareket etmek mümkün değildir. (Doğru sadaları)

Berlin'deki Nuri Bey meselesine gelince; bu zat hakkındaki sözlere Müdafaa-i Milliye Vekili Paşa Hazretlerinin memuru olmak itibarıyla tarafların tabiidir ki cevap verirler. Fakat Nuri Bey hakkında da aynı prensibi tathik etmek lâzımdır. Eğer Müdafaa-i Milliye Vekâletince mucibi şüphe bir hâl görülürse şüphesiz o memur buraya celbedilir; hakkında tahkikat yapılır, bir şey yoksa hakkı kendisine iade, değilse tabii Müdafaa-i Milliye Vekili arkamız da en şedit muameleyi tabiidir ki hakkında tatbik eder. Fakat bu, benim kanaati hususiyem. Nuri Beyin muamelâtının uzun müddet devam etmesi ve bir semereyi faliye verememesi dolayısıyla hüsr olan asabiyet neticesidir. Maliye Vekili Bey arkadaşımızın pek güzel izah ettiği veçhile kaçakçılık muamelesinin içinde bulunmayanlar bunu anlayamazlar. Hendeniz hüflül çalışmış olmak itibarıyla arz ediyoruz. Netice istihsal edilince karar vermek lâzım gelir. Onun için maruzatım bir memurun, bir müntessilin günahını ketmetmeye niatlı değildir. Hakkı usulünde ve mahkemenin kararına istinat ettirilerek suretiyle tatbik edilmek lâzım gelir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Lüzurum) Efendim; böyle teferruatla meselelerin esasını unutuyoruz. Şu hesaba nazaran bugün otuz milyon bir açık karşısında bulunuyoruz. Bugün müzakerenin ehemmiyetini burası tayin edecektir. Arkadaşların buyurduğu şekil ki; yanlış yapılmış, yanlış olmuş, ne olmuş olmuş. Bunun muhakemesini atıya bırakalım. İstikbâl için bu otuz milyon lirayı ne ile kapatacağız? İstikrazın muhal olduğunu anladık. İşte mutalâatımızı bu noktadan yürütelim. Bir sene evvel kanunsuz olarak bir milyon lira bir adama teslim edilmiş. Bunu Müdafaa-i Milliye Vekâleti vaktiyle yanlış yapmıştır. Kendileri de burada yanlış olduğunu itiraf ettiler. Bunun mesulü kimse, o, mesul edilmelidir. Maliye Vekili midir, yoksa Müdafaa-i Milliye Vekili midir? Efendiler para ulduktan sonra her zaman Antalya'dan getirebilirdi. Fakat ne için ve hangi eshâp dolayısıyla getirilmemiştir? Bunu atıya terk edelim, bunun ucu gelmez. Yalnız otuz milyon lirayı nasıl kapatalım? Harp devam etmektedir. Teşkilât mı fazladır, orduda mı fazlalık vardır? Dört ay sonra orduyu müşkül mevkie düşürmemekliğin çaresi nedir? Biz düştük, altmış imzalı tahrir verdik, hülâsa şununla geldik. Tekâlifi milliye ve başka suretle varidat imkânı da kalmamıştır. Yalnız bir noktayı nazarı dikkatinize arz ederim ki; efendiler husnû istimal edemi-

yorsunuz dediğimiz zaman burada şiddetli güürültüle re maruz kaldık. Ordunun maneviyatına tesir yapıyorsunuz, ordunun kuvveti maneviyasını kırıyorsunuz. Filan... Size bir hesap vereyim. Geçen sene orduya 56 milyon para verdiniz. Şayanı şükrandır ki, bugün ordumuz geçen senenin bir buçuk misli fazladır. Son teyzenlerin haksızlıkları şimdi anlaşılıyor. Geçen sene bize hücum edenlerin mantıksız ve haksız olarak hücum ettikleri meydana çıkıyor. İşte efendiler ordu bir buçuk misli tezayüt ettiği halde masraf yine o masraftır. Geçen senenin suistimalını kâhül etmeliyiz. Bundan ne çıkar, efendiler bugün söylenen sözler istikbâl destek olur. Bugünkü söylenen sözleri de hen kâhül etmeyeceğimi. Bunun müdafaa-i karşısında bin türlü söz, parlak cümleler söylenecektir. Fakat hesaba gelince o sözler, o parlak cümleler ve o konferanslar gider, yalnız hesap kalır. Her halde Müdafaa-i Milliye Vekâleti bu sene geçen seneye nispetle azim fedakârlıkta bulunmuştur. Alât ve civevârı harbiye de geçen seneye nispetle bu sene fazla gelmiştir. Böyle olduğu halde geçen senenin bir milyonunun geç kalmasını ileri sürüyorsunuz. Geçen sene 60 milyon lira, hangi altmış milyon... Tekâlifi milliye namıyla ortaya bir bomba atıldılar, bütün memleketin serveti altüst oldu. Hastalıklar ve 20 nakliye vesaire, bugün kuvayı maddiye ve maneviyeyi rahnedar etmiştir. Böyle sellenemehussetâmı verilen kararların, acele yapılan icraatların işte böyle neticesi olur. Hesap ediniz ki yine o masarifi karşısında yine o orduyu yürütmek karşındasınız. Tekâlifi milliye aldığımız halde ordudan heklenen o aziz vazife yapılamamıştır. Alınacak menba da kalmadığına göre idomizi bu nokta üzerinde tevakkuf et tirelim. Ordu bir buçuk misli fazladır. Bu noktayı düşünerek, bu nokta üzerinde daha ziyade tevakkuf etmenizi istirham ediyorum. Ordu bir buçuk misli daha fazla olmasına göre tekâlifi milliyeyi geçen sene Maliye Vekâleti yirmi milyon dedi, Müdafaa-i Milliye on beş milyon dedi, bilmem başkası yirmi milyon dedi. Katiyen bunun içerisinde çıkılmadı. Ben anlıyorum ki vesaiti nakliyenin cehren istimali yüzünden tekâlifi milliye 20 - 30 milyon liraya balığ olmuştur. 20 - 30 milyon öyle, 56 milyon da bütçe suretiyle verildi. 86 milyon oldu. O vaktin ordusu bugünkü ordunun nisfi derecesinde değildi. Şimdi seksen altı milyon. Müdafaa-i Milliye Vekâleti korkarım ki, daha ziyade para istemek ihtiyacını ve bizim para vermeyeceğimizi de düşünerek ve üstteki müşkülâtü düşünerek bütçenin fasıllarını ona göre yapmıştır.

Avansa gelince : Tabii bu da ne kadar tasarruf etseniz Hasan Beyin hayundugu gibi devri batildir. Bu bizim için de imkânsızlıktır. Biz Maliye Vekâletinden ne istiyoruz? Teşkilâtı devlet hakkında, ordunun tezyidi hakkında söz istemeye hakkımız yoktur. Varidatı umumiye bu masarifi de budur. Bugün ne kadar avans vermişiz, veriniz, orduya verilecek 50

60 milyon ordu bütçesini mehmaimekân tesviye ile mükelleftir. Bendeniz bu hususta müteaddidim. Her deniz kendi kanaatına göre bu milyonlarda ihtilâf varit diyorum. Öyle defaten sandığı girecek paranın yekûnu elli milyon olursa çok bahiyardır. Memleketle elli milyon olursa çok bahiyarız. Bugün bütçenin nisfi aşiktir ve ten ziyade Müdafaa-i Milliye bütçesi kabarıktır. Beş milyon tasarruf terasını tasavvur ettik, onu da yapamadık. Binaenaleyh bu ordu vazifesini bir an evvel yapmalıdır. Ordunun Her an için idamesini biz de istiyoruz, his lüzuma biz de kanız. Fakat para nereden alınacaktır? Millet sağolsun, gibi cümlelerden ben anlamam. Parlak kelimeler bizim değildir. Burada bir çok parlak kelimeler işittik, bundan sonra parlak kelime değil hesap, rakam isteriz. Bu kürsüde çok parlak sözler söylenmiştir, fakat ondan pek çok zararlar görülmüştür. Bunlar havadır, bu sözler burada söylenmemelidir. Burada daima hesap ve paradan bahsedilmelidir. Meselâ on kurus filân yerde, yüz kurus falan yerde . . . Ya bize ordu şu vazifeyi filân zaman, filân yerde yapacaktır denilmelidir veyahut da ordu böyle devam edecektir ve ihtiyacatını şu membadan temin eleyecektir. Öyle membadan ki; millleti ızrar etmeyecek, yakıp yıkmayacaktır, denilmeli ve o memba gösterilmelidir. Ben bunu göremiyorum.

ZIYA HURŞİT REY (Lüzistan) - Efendim; vakitimiz heder oluyor. Yanlış yapıyoruz. Muvazene-i Maliye Encümeni Meclisi Âlinin kararı mucibince bize bir hali mali raporu getirdi. Bu raporda iki şey var.

Biri varidata mutcellik şeyler, diğeri hükümetin yapmak istediği bazı hususlar. - Kı madde, madde zikre dilmıştır. Meselâ Almanya'daki hesap vesaire . . . gördük ki maddede zikredilip yapılması lâzım gelen şeylerin cumlesi Müdafaa-i Milliye bütçesine aittir. Varidat ise masarifattan sonra müzakere edilecektir. Binaenaleyh bu meseleyi varidat bahsine bırakarak, Müdafaa-i Milliye bütçesinin müzakeresine geçelim.

REİS - Efendim, Ziya Hurşit Reyin teklifleri hakikaten doğrudur. Encümen lâyhası inkununca görüldü ki en büyük kısmı Müdafaa-i Milliye bütçesi ne aittir, diğer kısmı da varidat bütçesine dairdir. Esasen Maliye Vekili dediler ki; varidat bütçesinin müzakeresinde tafsilât ve ızhah arz edeceğim. Binaenaleyh tensip buyurursanız Müdafaa-i Milliye bütçesinin heyeti umumiyesinin müzakeresine başlayalım.

HASİP BEY (Maraş) - Muvazene-i Maliye Encümeninin tespit ettiği nikatı nazarı dairesinde bir hütçe gelmesi bizim gelir.

REİS - Efendim işte o nikatı nazarı siz tetkik edeceksiniz.

SALÂHADDİN REY (Menen) - Encümen nazmina arz edeyim ki; muvazene-i umumiye meselesi, bazı arkadaşlarımızın buyurdıkları gibi, varidat bütçesinde müzakere olunacak bir meseledir. Varidat bütçesinin hini müzakeresinde icabeden ızhahatı ve yapılan telerruâtı gerek Vekil Bey ve gerek Encümen'de çalışan arkadaşlarımız arz edeceklerdir. Tabii bu tasarrufu kâfi görüp, görmemekte Heyeti Celile muhtardır. Binaenaleyh bendeniz de Müdafaa-i Milliye bütçesinin heyeti umumiyesinin müzakeresine geçilmesini teklif ederim.

REİS - Efendim bu suretle Müdafaa-i Milliye bütçesinin heyeti umumiyesinin müzakeresine geçilmesini kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. Kabul edilmiştir. On dakika teneffüs için celseyi tatil ediyorum.

ÜÇÜNCÜ CELSE

Kuşat Saati : 4.10

REİS : Reisini Dr. Adnan Beyefendi

KÂTİPLER : Mahki Bey (Var), Âtîf Bey (Kayseri)

Suallar ve Cevaplar

REİS — Efendim celseyi açıyorum

2. — *İtalya dan mübayaâ edilen şimendifer ve malzeme hakkında Vehbi Beyefendinin Nafia Vekilinden suali ve bu mevzuda mübayaâ heyeti üzularının izahatı.*

REİS — Efendim geçen celsede Vehbi Efendi Hazretleri beyanatları arasında şimendiferler hakkında Nafia Vekâletinden bir şey sormuştuk. Bu arkadaşlardan Süreyya Beyle Dr. Mustafa Reyin şahıs larına taalluk ediyor. Onun için cevap verecektir.

İBRAHİM SÜREYYA BEY (Sarıhan) — Efendim, Avrupa'da mübayaâ edilen eşyanın hesabı konuşulduğu sırada şimendifer malzemesinin mübayaâ sı için de buradan bazı arkadaşlarımız gitmişti. Nafia'dan sorduk. Onlar halikında bir malûmat alamadık diye Vehbi Efendi Hazretleri buyurdular. Bundan dolayı bize fırsat verdiği için kendilerine teşekkür ederim. Malûmu âliniz bir seneyi geçiyor. Belki on dört on beş ay oldu. Harp sırasında idi. Acele, yani mübayaâ için bizi gönderdiler. Sonra burada munakaşâ olmuş. Hatta geldikten sonra zapta geçtiğini gurdüm. Şimdi efendim, biz giderken 110 bin lira tahsisat verdiler. Bu parayı biz Antalya'da aynen almadık. İtalyan liri ile ... bir lir frank demektir. Orada bankalardan töbdil ettiler, İtalyan frangi yaptılar, bize verdiler ve biz İtalya'ya gittik ve biz tüccar olarak gittik. Yani mebusluk yok. Bu parayı orada bankaya verdik, hanka üzerinden faiz yürüttük, yani menafitini muhafaza ettik. Aynı zamanda alacağımız eşya için buradan bize bir liste vermişlerdi. Bu listelerle belki üç, dört yüz kalem eşya vardı. En basit şeyden tutunuz da en büyük şeylere kadar...

ZIYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Listeyi buradan mı aldınız? Yoksa peşiniz sıra mı gönderildi?

SÜREYYA BEY (Devamlı) — Giderken verdiler, fen memuru olan arkadaşların elinde vardı. Bunları oradan mübayaaya başladık, bir kısmı pek acle idi. Onlar alındı, diğer kısımları verilen resimler üzerine, eskâl üzerine imal edilecekti ve bunlar da ismarlanmıştı. Bu paranın yekünü 110 000 lira idi ve bu paranın içinde hüzm harcırahımız da dahildir. Evvelâ şunu söyleyeyim, şübhü pek meraklı bir şeydir.

Biz orada bulunduğumuz müddet zarfında dört bin İtalyan liri mahiyede bize vereceklerdi. Bu bizim para ile 210 - 220 lira tutar. Bir de bize giderken 800 lira harcırah verdiler. Biz geldiğimiz zaman o vakit Nafia Vekili Omer Lütfi Bey arkadaşımız idi ki; gayet mudekkiktir, bilirsiniz. Dediler ki; ne masraf ettiniz?.. Dedik ki; şimendifere, vapura bunu verdik, bunu masraf ettik. Alelmüfredat hesabıttık. Hatta vapurda yapılan yemek masrafını dahi kabul etmemişlerdi. Bu suretle bize verilen 800 liradan 520 lir, hen kendi hesabıma iade etmişimdir. Bundan dolayı arkadaşımıza çok teşekkür ederim; bunu sual edip bize cevap vermeye fırsat verdiklerinden. Daha iki üç kalem eşya vardı, bunların ikmalî zamana mülevakkıftı. Biz bunları beklemeden huraya geldik ve malları buraya gönderdik ve musaddak faturalarını buraya teslim ettik. O gelen mallar ile sipariş edilmiş olan mallar da gelmiştir. İçinde bir mal gelmemiştir ki o da eşyastere dedikleri bir mal 25 bin frank kadar bir para tutar. O hesapta şimendifer idaresi, o para sarfedildikten sonra daha 60 000 lira kadar borçludur. Şimendifer idaresi bu parayı gönderirse piyaster de gelecek. Zaten bu piyasterin şimdîye kadar gelmemesi niimunesine ve malluba muvafık olmadığı için ve şartnamesine muvafık bulunmadığından o mal yeniden urada yaptırılmıştır. Orada aldığımız malları yağ vesaire gibi eşyayı kimyagerlere götürüyorduk ve bunların tahlillerini yaptırıyorduk. Raporları hurada vardır. Nafia idaresine verdik. Yani o mal hâlâ huraya gelmemiştir. O malın gelmesi için 50 - 60 bin lir kadar bir paraya ihtiyâç vardır. Belki daha 30 - 35 bin lir kadar bir borcu olur. Onu da şimendifer idaresinin bir milyon lira alacağı vardır, şimdî bu hesabın bu suretle kat edilmemiş olduğunu biliyoruz. Biz huraya geldiğimiz zaman 1 100 000 frank kadar hesabı buraya tamamıyla teslim ettik. Nafia Vekâletine verdik. Nafia Vekâleti vasıtasıyla şimendiferlerin muhasebecisi hazır olduğu halde bu hesap teklif edilmiştir ve buna dair bize vesika vermişlerdir. Eğer arkadaşlarımız arzu ederlerse bunu yegân, yegân gösteririz, elimizdedir. Daha sonra gelen malları nafia idaresinden veyahut doğrudan doğruya şimendifer idaresinden bakabilirler. Bu hesap için ar

Kadaşlarım benim olabilirler ki fazla arzu etdikleri tal ulâti, malûmatı her dakikada vermeye hazırız. Aynı zamanda şunu ikmâl edeyim ki, Vehhî Efendi buyu ruyorlar ki; oraya gönderilen adam - yani bendeniz için - Korsika'dan Sardunya'ya geliyor ve Sicilya'da geziyorlar. Halbuki Efendi Hazretleri bilirler ve bil meleri lâzım gelirdi ki; bir adam, bir memur bir yer de oturur ve oturduğu yerin adresini gönderir. Ah med Efendi filân yerde oturuyor diye; bendeniz Kors ıka caddesinde oturuyordum ve adresimi değiştiriy e bildiriyordum, Korsika'dan Sicilya'ya demek Erzu rum mahallesi ile Kangiri mahallesinde oturmak gibi bir şeydir. (Hândeleri) (Kâfi kesleri)

DR. MUSTAFA İBY (Konya) — Efendiler; bu meselenin açılmasından dolayı çok minnetliyim. Vehhî Efendiye bilhassa çok teşekkür ederim. Ancak ister dim ki bu, açıklanmış vakit hesap verilmiş tarzında değil, acaba verilmiş midir, verilmemiş midir diye Nafia Vekâletinden sormak teahhededir. Metlak bir fert sıfatıyla bir işi tetkik etmeksizdir olmamıştır de mek doğru değildir.

VEHhİ EFENDİ (Konya) — Daire müdesinden ben bunu bir kaç defa sordum, muhasebe bitmemişti cevabını aldım.

DR. MUSTAFA İBY (Devamlı) — Müsaade buyurun. Şimdi onu arz edeceğim. Efendiler; teahhet noktası nazaran bir şeyin ıstırası için bir tasfiyei hesap vardır, bir de hesabın kâmilî katı vardır. Şimdi bendeniz buraya ilk gelişiğim zaman o malların he yeti umumiyesinin, yani ne kadar eşya alınmışsa onla rın heyeti umumiyeti vasıl olmuş ve onların fatura sını kendim hanîlen getirdim. Hatta diğer vapura binmedim. Arkadaşların gelişiği motorla buraya gel dim ve biran evvel malları teslim ettim. Gelişiğim zaman bunu Nafia Vekâleti, kendisine mi alacak, yoksa şimendifer idaresine mi... bunu bilmiyorum. En nihayet bize şimendifer idaresine teslim ediniz dediler. Biz de teslim ettik ve şimendifer dairesinden gelen malları teslim ettiğimize dair fatura, makbuz aldık ve makbuz da elimizdeydi ve bu mallar geliyor kâmilî... Geldiği zaman tabii faturaları getirmek için her vakit bir adamı bulunacak değil, posta ile geliyor, gümrük baş müdüriyetine... faturalar oradan geliyor şimendifer idaresine veriyoruz makbuzumuzu alıyoruz. Bunaenabeyli bendeniz gümrükten evvel, yani teşrihsaninin nihayetine doğru bu faturaların heye ti umumiyetini şimendifer idaresine teslim ettik ve şu makbuzu kendilerinden aldık. Makbuzun biri bu, diğeri de o zamana ait, biri de şudur. Şimdi bunların

yekünü sun zamanlarda gelen var o da on beş his ki ceman bir milyon sekizyüz kırk dokuz bin frank ediyor. İtalyan Frangı. Şimdi bizim aldığımız ne idi. Yani bendeniz öyle zannediyorum ki biraz ticaretten anlam, mecburi bir tüccar oldum. Şimdi Yüz his lira meselesi vardır. Bize Antalya'da dediler ki; bunları alınız istediğiniz gibi bozdurunuz. Biz de hayır olamaz hükümetin kendisi bozduracaktır ve bize verecektir ve öyle zannediyorum ki hükümet bizim fikrimizi sonradan istinzaç etmekle on yedi his beş yüz lira hükümet kâr almıştır ve hükümet kendileri bunu bozdurmuştur. Biz değil sorabilirsiniz. Soora bu parayı aldığımız zaman Milano'ya ve Roma'ya çek havalisi olarak bankaya verdik. Oradan bu para almaz alınmaz anında Roma bankasına verildi. Roma bankalarının makbuzları hep yedimizdedir. Bunu memleketin bir mesele siyasiyesidir, gayet hâli tutulacaktır diye ve biraz da memleketle alakadar olan bir şey olması hasebiyle bunu çok düşünerek bu işi yaptık ve bunu bankaya verdik. Bankaya verdiğimiz zaman kendilerine dedik ki biz bu parayı istediğimiz zaman alacağız ve baki kalan miktar için de bize faiz vereceksiniz. Banka kuyudatı resmîye makbuzları elimizdeydi. Hulâsa şimdi gelen mallar, arz ettiğimi gibi alınan para bir milyon dokuz yüz seksen altı bin İtalyan frangıdır. Bunun bir milyon sekiz yüz kırk dokuz bin frangı için Nafia Vekâletine veya şimendifer idaresine teslim edilen malzemenin makbuzatı elimizdeydi. Faturaları da kendi ellerindedir. Baki yüz kırk beş bin frank kalmıştı. Fakat ismarlanan malın tamamıyla mütebaki parası verilip malların alınabilmesi için daha bir miktar paraya ihtiyaç vardır. Bendeniz mezun olduğum zaman buradan daha elli bin frank gönderilmiştir ve bu teahhurdan dolayı oradaki adamın ne çektiği de başka bir mesele. Ne ise onu söylemek istemem. Bu paralar gönderilmiştir o mallar da buraya gelmiştir. Geldiği gibi şimdi doksan beş bin frank kadar baki kalıyor. Bizim aldığımızdan sonra ikiyüz elli bin frank da vardır, ceman ikiyüz elli, dört yüz bin frank kadar bir şey. Bunların hepsi ile alınan mallar geldiği gibi bunların bütün hesabı Roma mümesilli Celâletin Arif Beye iki ay evvel verilmiştir. Bunların faturası şimendifer idaresine verilmiştir. Oradadır, bunlar geldiği zaman hesap katedilmiş olur. Hesap her zaman için tasfiye edilir. Yani alınan paranın şu kadarına mal alınmıştır, işte faturası, baki kalan para hankadadır, işte makbuzu deniyordu. Hesabı daima tasfiye edilir, hesabın katının teahhuru bir zaruret mülbromdur. Çünkü para vaktiyle hükümet tarafı-

dan gönderilmiştir. Bu kabahat te benim veyahut bir diğerinin değildir. Rinaahaleyh bundan dolayı şey etmeyeceğim. Fakat çok rica ediyorum ki; tetkik edil-

sin ondan sonra sual edilsin. Değil memleketin bu kadar parası, yüz milyon lirası olsa tenezzül edecek adam değilim. (Ravii sadaları)

MÜZAKERE EDİLEN MEVAD (Devam)

1. — Müdafai Milliye Vekâleti Bütçesi

REİS — Efendim Müdafai Milliye bütçesinin müzakeresine başlıyoruz. Vekil Paşa izahat verecek.

VEHBI EFENDİ (Konya) — Mazbata hakkında tenevvür istiyordum.

KÂZİM PAŞA MÜDAFAAI MİLLİYE VEKİLİ (Karesi) — Efendim burdan evvelki celsede bütçenin hüyeti umumiyesi hakkında izahatta bulunmak istiyordum. Fakat Muvazenei Maliye Encümeninin mazbatasına araya girdi. Bu mazbata da bundan evvelki celsede müzakere edildi ve hazırlık ve hazırlık umum nikatı Müdafai Milliye Bütçesine taalluk ettiği için hep ondan bahsedildi. Arkadaşlarımızdan o mazbata münasebetiyle söz söyleyenlerden bazıları bir takım sualler tevcih etmişlerdi. Onu ayrıca arz edeceğim. Şimdi asıl hâfi celsede vermek istediğim izahata başlıyorum.

Malumu âlinizdir ki ordumuz her taraftan muavenete mazhar olan ve büyük devletlerin hazinelerinin yardımına nail olan bir hükümetin ordusu ile muharebe etmektedir. Düşmanımızın malik olduğu muavenetlere biz malik olmamakla beraber bir çok büyük meydan muharebeleri verdik ve büyük meydan muharebelerinin hemen hepsinde düşmanı mağlubettik. Tahii bu muharebeler bir çok zayıfla mal olmuştur. İnönü muharebeleri gersi daha ufak mikyasta cereyan etmiş fakat Sakarya muharebesinde insan, hayvan ve malzeme cihetiyle ne kadar azim zayıfla uğradığımız cümlece malumdur. Bu muharebeden sonra ordunun hemen yeniden meydana getirilmesi ihtiza edecek bir vaziyet hasıl olmuştur. Bittabi bu vaziyette düşman zayıflarını daha evvel tedarik ve daha kolaylıkla telâfi edebildirdi. Bizim menabümüz memleket dahiline münhasır kaldığından muavenet ancak milletin fedakârlığı ve gayretine ve bizim de mütemadiyen çalışmamıza inhisar etmişti ve bu suretle biz kendi menabımızdan ve kendi milletimizin gayretinden istifade ederek karşımızda her türlü müsaadata mazhar olan bir düşmana tefevvük etmek üzere çalıştık ve bugünkü netice düşmana mütefvvük olduğumuz şekildedir. (Teşekkür olunur sadaları) Son zamanda hâkimiyeti havaiyeyi de temin etmişizdir. Karadaki hâkimiyeti de temin etmişizdir. Biz memleketimiz dahilindeki menabımızdan istifade et-

mişizdir. Memleketimizin, milletimizin gayretiyle meydana getirilmiştir. Düşman ise haricden kendisine muavenet eden, büyük devletlerin yardımı ile çalışmıştır. Efendim asıl bütçe üzerinde görüşüğümüz için, bu neticeye vasıl olmak için sarfettiğimiz parayı düşünlürsek, Yunan ordusunun yalnız âdi bütçesi bizim bütçesizin on misli olduğunu İrkânı Harbiye dairesi tahkik etmiş ve bana söylemiştir. Her halde böyle zannediyorum ki âdi sarfıyatı tabii haricden malzeme vesaire cihetiyle gördüğü muavenet başka olmak üzere âdi bütçe bizim bütçesizin on misli fevkindedir. Bizim bütçemiz geçen sene ne ise bu sene yine ona yakın bir şeydir. İşte asıl masarifatımızın azlığına rağmen böyle düşman ordusuna tefevvük eden bir hale kendi ordumuzu koymak, Heyeti Celilenin ve arkadaşlarımızın arzu etmekte olduğu tasarruf ve iktisada bir delildir. Bu bütçe ilk yapıldığı zaman tahii askeri kanunların istinat ettiği Teşkilâtı Esasiye var, meselâ bir neferin asker edilebilmesi için onu davet ederler. Bu çok derecelerden geçer, sonra ambardan erzak çıkarılması için hirtakım mazbatalar yapılır ve onların bir tanesi noksan olursa muamele kanunen noksan kalmış olur. İşte bu esastan, bu kavaninin istinat ettiği teşkilât, esasat tutularak Müdafai Milliye'nin yaptığı ilk kadro hali hazırda cepheye hulunan silâh ve kuvveti değil, hügünkü haliyle eski halile ile kalmış, tahammül edecek derecede vâsidedir. Bu kavanini esasiyemizin henüz tadilâta uğramamasından mütevellittir. Müdafai Milliye'nin kavanini esasiyeye istinaden yapılan bu vâsi kadroların üzerine yaptığı bütçe yüz milyonu mütejaviz idi. Bu sabık bütçelere göre yapılmış bir şeydir. Bundan sonra Meclisi, Âli bir tetkik heyeti intihap etti ve memleketin en büyük masrafını Müdafai Milliye yapmakta olduğu için tetkik heyetini asgarî bir nüktâ tahmin etmek üzere memur etmişti. Tetkik heyetine memur olan arkadaşlarımız hakikaten pek ciddi bir say ile az bir zamanda gerek şimdiki şekli bozmak ve kavanine riayeten işi yürütmek ve ordu asil cephedeki kuvveti mümkün olduğu kadar yanı ele ne kadar malzeme geçerse onun imkânını muhafaza edebilmekle beraber bütçeyi yüz milyonluktan altmış milyona kadar indirebilmiştir. Bu sayıyı şükrandır. Bundan sonra Muvazenei Maliye Encümeni

Müdafai Milliye Vekâletine ve tetkik heyetindeki arkadaşlarımızla yeniden müzakerede bulundu ve hâzî tenkihat ve tenzilât yapmak imkânı olup olmadığını düşündüler. Ben de beraber bulunuyordum. Müvazenei Maliye Encümeni de bir miktar daha tenzilât yapmağa muvaffak oldu nihayet bütçe telli dört milyonluk bir raddeye geldi. Şınkılı böyle yüz milyon götürebilir. Şimdi bu ordunun teşkilâtı esasıyısı ki elimizde mevcut kadrolara göre ordu elindeki tüfek adedini muhafaza edebilmek üzere yüz milyonluk bir bütçedir. Bunu bu hale getirebilmek için ne yapılmıştır ve nasıl yapılmıştır? Bunnu arz edeyim. Meselâ; bir yerde muhtelif jubaatın memurları var. Gerçi vazifeleri ayrı ayrı ve hakikaten de kanunen onlara ayrı ayrı vazife vermekte mümkündür. Fakat bir kişiye veyahut iki kişiye verilmiş. Fakat yine o iki zat elimizde mevcut kanuna göre kadro ve teşkilât ve muamele yapabilecek bir şekli muhafaza etmiştir. Sonra gerideki evvâsi teşkilâtımız nazarı dikkate alınmış, gayri muharrip kuvveti asgari bir hale getirmek ve bütün kuvveti cepheye vermek esası kabul edilmiştir. Malumunuz biz daha ilk buraya geldiğim zaman Meclisi Âlinin izhar ettiği his bir an evvel düşmanı memleketten koymaktır. Bunun için de düşman tabii memleketimizden kendiliğinden geri gitmez. Düşmana taarruz edebilmek için ondan fazla bir kuvvet, silâh kuvveti ondan fazla olmak lâzım gelir. Düşmanla temas edecek kuvvetin de tabii ona tefevvük etmesi lâzımdır. Bu tefevvuku tezyit etmeksizin meydana getirmek için silâh istimal etmeyenleri geriden alıp ileriyeye vermek vâresini düşündü. Bunun için bendemiz Meclisi Âliye gelip işte maksadımız, gayemiz budur, elimizdeki bütçeden Müvazenei Maliye Encümeninin tenkis ettiği miktar budur. Fakat buna daha beş milyon lira daha tahsisatı munzama ilâve etmek lâzım. Yani bir tahsisatı munzama istemek ıktiza eder dedim. Nitekim bu mesele sonra bütçenin içine girildi. İşte efendiler en son tadilât -ki Müvazenei Maliye Encümeninin raporunda beyan edilen teferruat hakikatte yapılmıştır. Yani para miktarı yine odur. Bütçenin miktarından tenzil edilmemiştir. miktar budur. Bu gerideki beş milyon cepheye gitmiştir. Ve bu beş milyon geriyeye verseydi, bunu cepheye koymasaydı bu beş milyon tahsisatı munzama olarak isteyecektik. Bu cepheyi takviye edecektir. Gerilerdekiler onu yiyecektiler. Fakat yine o raporda beyan edildiği ve hile askerın bir kısmını mezun addettik, amele taburlarını ki mazbatada beyan edilen çok şeyler, geri tenzilâtı yapılmıştır. Fakat bu tenzilât memleketleride bırakılanlar helki pek azdır, belki bir sınıf efrattır. Lâkin cepheye he-

men bunun bir misline yakın insan, top, tüfek, makineli tüfek gitmiştir. Cepheyi bu suretle takviye etmiştir ve hiç bir suretle bunun için tahsisatı munzama istenmemiştir. Geriden alıp ileriyeye verilmiştir. Tasarrufun şekli bu suretle hâsıl olmuştur ve tasarrufun şekli budur. Bu suretle yapılmıştır. Bu tabii ve zaruridir. Elânda bu suretle geride yapılan tasarruflardan elde malzeme, yani top, makineli tüfek, tüfek alıp bunları efradın eline verip cepheye koymak bir an evvel daha kuvvetli olarak düşmanı defetmek ve neticei katıyeyi istihâl etmek. İnşallah bu da kuvveti karibeye geliyor şüphesiz ve İnşallah bu da artık kuvveti karibeye gelmek üzeredir. Şimdi bu senenin bütçesinde tespit edilen son miktar azamî tasarrufların neticesinde husul bulmuştur. Yani azamî tasarruflar ne suretle yapılabilir, bundan ziyade tasarruflar nasıl olabilir?

Bundan ziyade tasarruflara karar vermek için, yani beş milyon daha almak için cepheye ilâve ettiğimiz beş milyonluk şeyi askeri alıp evlerine bırakmak, memleketlerinde tutmak, yani düşmana meydanı boş bırakmak demektir. Bunu tabii Meclisi Âli kabul etmedi ve bunu hissettirmemiş olduğu için ve bir an evvel düşmanı memleketten atmak lüzumunu izhar ettiği için Meclisi Âlinin nokta-i nazarına ve kanaatine göre yürüyoruz, böyle yürüyeceğiz ve İnşallah muvaffak ta olacağız. Kuvvetimiz tezayüt etmekte berdevamdır. Tabii neticei katıye haşlayıncaya kadar tezayüt edecektir. Muharebe esnasında da tezayüt edecektir. Arkadaşlarımızın tasarruflar hakkındaki mütalaaatlarına arz edeceğim cevap bundan ibarettir. Avrupa'daki siparişlerin biraz bahsetmek istiyorum, o daima mevcubahis olmaktadır.

Efendim Avrupa menabine maatteessüf kuvvetle hâkim olmadık, şimdiye kadar bize dost görünen ve düşman görünen hükümetler muamelede daima düşman görünmüşlerdir. Nice fedakârlığa rağmen hançteki menahiden temin ettiğiniz şeyler ancak kaçak suretiyle olan cüzi bir şeyden ibarettir. Asıl bizi kuvvetlendiren nicnabi evvelce arz ettiğimi gibi kendi menabimizdir, hariçten vukubulan mübayaat her memleket üzerinden, İtalya'dan, Fransa'dan, Rusya'dan, Almanya'dan, Avusturya'dan olmuştur. Bunlar da tabii bize pek emniyet etmiyorlar, bir mal gönderirsek paramızı belki vermezler diye... Bankaya teminat yatırmak istiyorlar ve bir muddet pazarlığa bile girişmiyorlar. Biz tabii elimize malzeme geçirmek istediğimiz için onların en ağır şartını hile hazı defalar kabul etmişizdir. Buodan ne netice hâsıl olmuştur? Meselâ dört yüz bin lira paramız bankalarda iki ay,

Üç ay kalmış, karşı taraf bir çok hileler desiseler yapmışlar. Fakat bu hile hissedilince derhal bertaraf edilmişti. Fakat yapılan hilelerden bazılarını arz edeyim: Şimdi bir kontrato akdolunuyor, ondan sonra fesholunuyor, teahhüt ifa olunmuyor, yirmi otuz bin liralık ihtimalki o mutcahhit olan fabrika, ihtimalki düşmandan elli bin lira almıştır. Bunun için bizi bir iki ay ümitte tutmak, paramızı belki bankada bağlı bulundurmak suretiyle belki bende de otuz bin liraya mukabil teminatı feda etmiştir. Bu böyle olduğu gibi bizimle pazarlığa girip düşmanlara işte Türklerin bu ihtiyaçları vardır. Meselâ tüfek, makineli tüfek ihtiyaçları vardır diye düşmanlara bizim hakkımızda haber vermişler. Bunların tabii hepsini anladık. Onun için ehven bir tarz kabul ettik ve bunun tabii yapılan bazı faidelerini gördük. İlk yapılan teşebbüsler; Nuri Beyin Almanya'ya izanı. İlk teşebbüs bu olmuştur. Nuri Beyden buraya geldiğim zaman aldığı malumat, malları aldık, hazırdır, gönderemeyinim, çünkü İngiliz kontrolü vardır. Malları çıkaramayacağız ne yapalım? Müşkil bir mevkiye kaldık mühim bir paradır. Böyle mühim bir paranın harekete durmasını muvafık görmediğim için kendisine yazdım: eğer malı getirmek mümkün değilse paraya tahvil edin. Fakat bunu yalnız bir kişi yapamazdı, o sıradaki Sabri Bey Meclisi Âhiden mezuriyetle Avrupa'ya gidiyordu. Ayrıca bir zala hareirah verip göndermekten ise kendisine rica ettim, seni de oradaki komisyona memur edelim, aza ol ve seni de o komisyonla çalış. Alınan mal memleketle gelebilecekse, her ne vasıta ile olursa olsun getiriniz. Eğer memleketle getirmek mümkün değilse tekrar paraya tahvil edin, elimize para geçsin. Paramız şurada, burada kalmasin. Paramız başka yerlerde kalmasin ve bu suretle heder olmasin. Efendim; Sabri Bey gitti, doğrudan doğruya Müdafai Milliye Vekâletinin meinuru değil, benim ricam üzerine bir teklifi, bu işi deruhde etmiştir. Sabri Bey gitti ve oradan verdiği telgrafta mallar buradadır. Bazı ecnebi kaçakçılarla temas ettik ve bunu vapura bindirdiğimiz zaman İngilizler haber aldı, mallar tekrar Danimarka sahiline geri geldi, binacnaleyh Rusya tarikinden başka tarik yok, bunu temine çalışıyoruz dedik. Pekâlâ dedik, bir şey yapın da ne yaparsanız yapın, gelsin de ne suretle gelirse gelsin.

Ya mal gelsin, yahut parası gelsin, bir şey olsun. Epey zamandır bunun için bir haber alamadık. Fakat bu sıralarda vaktiyle harbi umumide İstanbul hükümeti Harbiye Nezareti tarafından Almanya'da parası verilmiş bazı mallar vardır. Bunları İstanbul'dan haber adık ve İstanbul'a yazdık. Dedik ki; siz bu

malları istiyormuşsunuz, size hiç bir taalluku yoktur. Binacnaleyh siz oraya komisyonu göndermiyorsunuz. Onlar bize dediler ki: "Size lüzumlu olanları gönderiniz, lüzumlu olmayanları da bizde kalır." Çünkü Avusturlular vermezler dediler. Onlara bazı tokâtiltilan yaptık, hiç bir iş olmadı. Fransa'da bazı komisyonlarımız vardı, bazı siparişlerimiz vardı. O zamanlara kadar, yani bundan on beş ay evveline kadar bir şey göndermemişti, yani şu oluyor, bu oluyor. Bir çok yazılıyor, müşkilât gösteriyor filân diyor. Acaba oradaki memurlar mı sahtekârlık yapıyor, yoksa hakikaten mi müşkilât vardır? Yoksa orada ikamen mi istiyorlar? Hepsini hatıra gelir. Hiç bir şey söylemek doğru olamaz. Bir taraftan Romada bir çok muamelât olmuş, elyevim de bir şey geçmemişti. Doksan bin lira sigorta parası tahvil ettim diyor. Fransa'daki mübayaat için bunu emrederseniz vereyim diyor. Fakat bunlar hep öyle bir şey geçmemiştir. Bu zayı olan malın sigortasını dava etmiş olmuş, bunlar hep muğlak kaldı. Pekâlâ. Fakat bu kadar mühim bir para müphem ve bilmediğimiz şekilde nedir? Bunun net cesi harçteki memurlarımız mı teklüsül gösteriyorlar, yoksa hakikaten mi müşkilât vardır? Ne vardır? Buna netice vermek lâzım gelmiştir ki; oradaki hesabı tesviye etmek, bilhassa Almanya'dan vaktiyle İstanbul Hükümetinin yapmış olduğu siparişattan Anadolu için bir şey temin edebilmek için yeni bir arkadaş bulma izanı Heyeti Vekilece tekkârür etmişti. Heyeti Vekilece buna memuren askerden birisini gönderelim dedik. Oradakiler üzerinde nüfuzu olabilmek için bir nichis arkadaşımızı tercih ettik. Celâl Nuri Bey. Fakat o zaman Meclisi Âliye bir şikâyet vuku bulur diye bir şey diyemedik. Mumaleylem ne vazife ile diğerinin pesimlen gittiği şayi olmasın diye Meclisi Âliye bildirilmeydi. Bir arkadaş gimişti. İnşallah muvaffak olur. Celâl Hey ondan sonra haber aldık ki; Almanya'daki malzeme oradan Rusya tarikiyle yola çıkarılmış. Ve oradan da Novorossiye gelmiştir. Nuri Beyin aldığı esyayı Sabri Bey de yazıyor diyor ki; Rusya tarikiyle esya gönderilmiştir.

TAHSİN BEY (Aydın) — İstanbul'un vaktiyle sipariş ettiği maldan bir şey koparlamadı mı?

KÂZİM PAŞA (Devamla) — Rakalim işte Celâl Beyin avdetinde ne olacak? Bu mesele bu surettedir. Avrupa'daki şeylerin ne inenabine ne hesabalarına hiç bir şeyine hükim olamadığından Avrupa işlerini de bu suretle tedvir edebirik. Elimizdeki parayı tasarruf inkâni bu şekil dahilinde olabilir. Ma-

mafai diğer bazı siparişlerimiz vardır ki, neticelenmemiştir ki onlar da son zamanlarda husul bulmuştur ve sayarı memnuniyettir. Şimdi yalnız hariçteki paramızdan istifade edemediğimiz İtalya'daki meseledir. Ondan da belki yarın istifade ederiz.

YASİN BEY (Gaziantep) — İtalya'dan tayyareler gelmiştir.

KÂZİM PAŞA (Devamlı) — Onlar başka hesabat, oraya ait hesabat değil. O doğrudan doğruya yapılmış mübayaa şeklidir. Efendim bütçenin heyetü umumiyesi hakkındaki maruzatını bundan ibarettir. Arkadaşlarımızın bilvesile suallerine cevap vermiş oldum zannederim. Eğer arz etmediğini bir nokta varsa ona dair de izah ederim.

ZIYA HURŞİT BEY (Lüzistan) — Efendim: sual usulüne meydan bırakmayıdır.

REİS — Efendim müsaade ederseniz sual şekline meydan vermiyelim. Herkese söz vereyimi söyleyiniz. Çünkü sual olunca diğer arkadaşların sözü mahfuz kalmıyor. Yalnız bir nokta sorulursa olabilir.

HASİP BEY (Maraş) — Hendeniz bir noktayı sual edeceğim. Paşa Hazretleri zannedersen benim ifadelerime dikkat buyurulmalı. Denildi ki geldikten sonra memur göndermeğe başladım. Bu Avrupa'ya gideli, zamani âlinizde olmadı. İki sene oldu. Nuri Bey gideli.

KÂZİM PAŞA (Devamlı) — Düşman tarafından memur edilen bazı satıcılar. Bir takım alimlar dediğim budur. Yani bunlar bir takım şeyler teklif ediyor, diyorlar ki sana şunu vereceğim ve bankaya parasını yatırın biz de bankaya parasını yatırıyoruz. On beş gün sonra gelir diyor, gelmiyor. Mesele budur.

HASİP BEY (Maraş) — Nuri Bey bundan sonra değil iki sene evvel gitmiştir.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Efendim: arkadaşlardan birine Fransadan, alakadar olan zevattan bir mektup gelmiştir. Müsadenizle ne o arkadaş ve ne de gelen arkadaşın ismini söyleyemem. Çünkü bana o memnuniyeti vermedi. Mezkûr mektupta diyor ki; Paris mümessili Ferit Bey, Nuri Beyin almış olduğu eşyayı oraya nakletmek için vasıta satılmı bulmuş ve sigorta vesair muamelesini yapmıştır. Fakat Nuri Bey eşyaya nazaran tonajı ziyade olduğu için kabul etmemiştir. Binaenaleyh' Rusya tarikiyle getirmeğe mecburiyet hasıl olmuştur. Bunun aslı var mıdır, yok mudur ve bundan Paşa Hazretlerinin malumatı var mıdır? İkincisi; Almanya'da işlerin tasfiyesi için gönderilen zâtlar harbi umumî zamanında yapılmış olan mübayaat müstahsalası olan eşya hakkında ne gibi malumat vermiştir, bu husus hakkında Paşa Hazretlerinin malumatı var mıdır? Eğer malumatlar değilse ise hendeniz eşyayı mezkûre hakkında bazı şeyler arz edeceğim. Yalnız cevap lutfesinler de ondan sonra söyleyeyim.

KÂZİM PAŞA (Devamlı) — Mezkûr mektubu zâti âlinize yazan kimdir. Bundan malumatlar değilim. Fakat Paris mümessili Ferit Bey eğer vapur ihzar etti ise tabii hükümetin orada resmi mümessilidir. O daha fâdeli iken, diğerini tercih ettilerse hükümetle bildirecektir, ve bildirmesi de icabederdi. Buna dair, yani böyle bir muamele cereyanı etüğine dair gerek Paris mümessiliğinden, gerekse diğer makamata resmîyeden bir malumatı resmîye vurul etmemiştir.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — O halde hendeniz hakî payinizde hususi olarak o mektubun sahibini arz edeyim. Bunun üzerine tahkikatınızı yaparsınız efendim.

KÂZİM PAŞA (Devamlı) — Peki efendim. Almanya'da mevcut eşya hakkında malumatlar olan zevatin fikirlerine muracaat ettim. Rilelerden bir çokları bizim dairedendir. Sonra İstanbul'dan da sorduk. Daha sonra İtalya'da bazıları vardır ki bu işlemlerden haberdar ve malumatlılardır. Oradaki zevada daha iyi temas edip, onlardan daha sağlam cevap alınması için verebildiğimiz malumat bundan ibarettir.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Müsaade buyurursanız Paşa Hazretlerine bir noktayı arz edeyim. Giden memurun arkasından yazsınlar, yani menafii memleket noktai nazarından:

REİS — Ayrıca söz vereyimi söyleyin efendim.

ZIYA HURŞİT BEY (Lüzistan) — Efendim; Reisi Meclisin vazifesi müzakeratı hüsnü suretle idare etmektir. Herkes böyle sual soracaksa, söz söyleyecekler vakit kalmaz.

REİS — Efendim ne yapıyını, Meclis böyle arzu ediyor.

ALI RIZA BEY (İstanbul) — Efendim Almanya'daki malzemenin Rusya tarikiyle getirilmesi temin edilmiş olduğunu Maliye Vekili Beyefendi söylediler. Bunu zâti âlinizin ile teyit buyurmanızı rica ederim.

KÂZİM PAŞA (Devamlı) — Karadeniz sahiline geldi, ben söyledim efendim.

MUFİT EFENDİ (Kırşehir) — Hatta Novorossiysk'e geldi, ediniz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Orduda bazı terfiat vuku bolduğunu işliyoruz. Bu terfiatın

Defterleri niçin buraya gelmiyor ve bunlar buraca tasdik edilmedikçe sizce meşru mudur? Değil midir? Bunu izah buyurunuz.

KAZIM PAŞA (Devamlı) — Efendim; eldeki kanun ve tekmüle göre Meclise gelmiyor. Bu hususta tötedenberi cari olan muamele de budur. Bu zan nederim ki Heyce Vokilenin vazife ve mesuliyetine müteballık bir şeydir. Kanunu menkür muzakere edilirken Meclisi Âli bunun için ne suretle karar verir ve o suretle muamele yaparız.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Tenzim ettiriniz Paşam. İlu keenlemyekündür.

MUSTAFA KEMAL BEY (Eridüğü) — Efendim; geçen günkü gazeteler Mersin'e yansıtmakta olan bir vapurun içindeki eşyanın düşman tarafından zaptedildiğini ve içinde silâh ve otomobil varmış bunların yakalanmış olduğunu yazıyorlar. Bunun aslı var mıdır ve bize taalluku var mıdır?

KAZIM PAŞA (Devamlı) — Efendim; geçenlerde hakikaten Mersin limanına üç vapurumuz bu suretle geliyorlardı. Yunan torpitoları orada bulunuyordu. Bunlardan otomobili hamil olan bir vapur ki bu bizim kontratomuz dahilinde değildi. Bu adam buraya gelmişti. Otomobil getirirsem alırmısınız dedi. İtalyan idi. Biz de dedik ki getirirseniz buraya biz de parasını verir alırsınız. Gerçi evvelce bununla biraz görüşmüştük. fakat onun şeraitine inanamadık. Teklif ettiği şerait ile aldanmaktan korktuk. (İtalyan mı bu adamı sesleri) İtalyan'dır efendim. Hakikaten bu adam doğru diyormuş. Otomobilleri bindiriyor vapura, getiriyor. Bunları hamilen Mersin limanına girerken Yunan torpitosu gelip çeviriyor ve bu teslim olup gidiyor. Rize taalluku yoktur. Ne parasını, ne de bir şey verdik. Diğer bir vapur daha geldi. O vapur torpitonun müdahalesine ve hatta top atmasına bakmıyarak sürdü ve Mersine geldi ve hamulelerini çıkardı. Diğer bir vapur da Suriye'ye gitti. Malzemesini Suriye'ye çıkardı. şimdi karadan geliyor.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Paşa Hazretleri yakında Danimarka sahilinden bize gelecek olan cep hane vapuru yakalanmış mıdır, malumatınız var mı?

KAZIM PAŞA (Devamlı) — İşte efendim; Nuri Beyin malzeme meselesidir. Yakalanmış mıdır, yakalanmamış mıdır bize resmen bildirilmemiştir.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — O halde efendim Ömer Lütfi Beyefendinin söylediklerinde bir şüphâli vardır. Zannedirim ki Ferit Beyle aralarında bir mesele vardır. Bu itibarla bunu tahtlık buyurunuz.

KAZIM PAŞA (Devamlı) — Tabii efendim. onu tahtlık edeceğim.

BİR MEBUS — Eloczire cephesinde ordu teşkilâtından fazla bir teşkilât vardır. Buna lüzum var mıdır? Cephenin teşekkülünden beri bize ne gibi bir fayde temin etmiştir ve ilümesine lüzum var mıdır?

KAZIM PAŞA (Devamlı) — O ayrı meseledir. Fakat zati ünize şunu arz edeyim ki evvelce Eloczire cephesinde o muazzam teşkilât ahiren yapılan tadilatta başka şekle girmiştir.

BİR MEBUS — Halâ idame edilecek mi?

KAZIM PAŞA (Devamlı) — Nasıl olsun lâğv mi edelim efendim. Heni o başka mesele. fasılları geldiği zaman söylersiniz efendim.

ABDÜLGAFUR EFENDİ (Karesi) —

..... Malumat verirlerken Ichülhamdü velminne düşman ordusuna taik olduğunu ve düşmanı kogmanın kuvvei karibeye geldiğini söylediniz halde üç seneden beri memaliki meşguledeki dindâşlarımız düşman ayakları altında bin bir türlü fecayi ve mezalim içinde inini inini iniyor. Bu kuvvei karibeye geldiği cümlesinden henini anladığım daha üç ay mı devam edecektir? Bunu tasrih buyurmanızı rica ederim.

KAZIM PAŞA (Devamlı) — Hendeniz de memaliki meşgule. Mebusu olmak dolayısıyla teessürde zatâhleri ile beraberdim. Diğer arkadaşlarımız da memaliki meşgule mebusları olmadığı halde hepsi teessürlerimizle beraberdirler. Bütün gayretimiz bu işin bir an evvel meydana çıkarabilmektir ve mesaimiz de buna matuftur. Tabii zayıf bir kuvvetle düşmanın karşısına kimse çıkmasını istemez. Herhalde bunda mümkün olduğu kadar suretle oradaki vatandaşlarımızı, dindâşlarımızı kurtarmaya çalışıyoruz. Bütün mesaimiz buna matuftur.

SALÂHAADDİN BEY (Mersin) — Efendim; 1338 senesi Müdafaa-i Milliye bütçesi 1337 Müdafaa-i Milliye bütçesiyle mukayese edilmek lâzım gelince çıkışın...

HAŞİM BEY (Çorum) — Bir şey tahmin ediliyor mu Beyefendi?

SALÂHATTİN BEY (Devamlı) — Hayır bir tahmin değil, miktar arz edeceğim... Heyet-i umumiyesi iribariyle bütçe bir orduyu süngülü olmak üzere ve bundan daha fazla miktarda kuvveti olmak üzere besleyecek bir bütçedir. Geçen seneki bütçe malumu ihzarınız kırk üç milyon liralık bir bütçe idi. Fakat biliyorsunuz bilâhara zuhur eden bazı hadisat üzerine bu meblâğı on iki ilâ on altı milyon lira kadar

da ilâve edilen ve hatta bu kadar da taahhüt edemeyen bir de tekalifi millîye zammolmuştur. Binaenaleyh geçen seneki harp bütçemiz (60) milyon liraya yakın bir meblâğdır. (Daha fazla sadakaları Musade buyurun efendim. Kırk üç milyona on iki milyon daha ilâve edersemiz elli beş milyon lira eder ki bu miktar asgarîdir. Bunda asgarî miktar tahmin buyrulursa, bugün huzuru âlinize gelen bütçe elli beş buçuk elli altı milyon lira olarak geliyor. Nize diye coşsunuz ki; siz sıhrihar mısınız? Eskisinin bir buçuk misli kuvveti aynı esaslâ aynı meblâğla idareye nasıl imkân gördünüz? Filhakika efendiler bu bir sırdır. Tetkik edilecek nokta budur. Müdafaa Millîye bütçesi esas itibariyle iki mahiyettedir. Birisi siyaseti umumîye ve askerîye meselesidir. Yani bu masrafı neye ediyorsunuz? Ettiginiz şey maksada hizmet ediyor mu? Yoksa beyhude midir? Bu mevzuun zeminini doğrudan doğruya bir siyaseti umumîye ve siyaseti askerîye meselesidir. Bu mesele burada Heyet-i Âliyenin arzusu dairesinde hâlâ bulunmaktadır. Bendeniz onun mazbata muharriri değilim. Bunun asıl mazbata muharriri hükümettir. Doğrudan doğruya Müdafaa Millîye Vekilinden Başkumandanıdan başlayan bir Heyet-i Vekiledir. Binaenaleyh ona dair bendeniz hiç müdafaa da bulunmayacağım.

İkinci mesele idare ve tasarruf meselesidir. Şu kadar yüz bin insandan ve şu kadar yüz hayvandan ve şu kadar miktar bir heyet-i zabıhandan ibaret olan kuvvet kaç para ile işe olur, diye Heyet-i Âliyenize bendenize bir sual varit olursa; bendeniz cevabını mümkün olduğu kadar erkânı üzerine söylerim. Tabii devair, mütehasısı daha fazla izahat verir. Bu masrafların sureti sarf ve idaresindeki göreceğimiz yolsuzluklar mesul olan idarenin meharret ve ademî meharretine ait bir meseledir. Bu hana ait değildir. Encümen vazifesi şu kadar noktalarlık bir ordu bulundurma esbabı zarurîyei askerîye icabatındandır. Bu esbabı zarurîyei askerîye de beslenen kuvvet şu ihtiyaçlara, şunlara muhtaçtır ve o ihtiyaçları biz tetkik etmek. İhtiyaçlarımızdan bu memlekette bulunabilecekleri en ucuz telâhik edilecek olanlar için de kendileriyle anlaşarak az veya çok koyduk. Tabii bir azlık veya çokluk meselesi mevzu bahis olabilir. Biz hali malîmizi düşünerek, bütçeyi bu suretle terfî ederek Heyet-i Âliyenizin huzurunuza getirdik.

İkinci mesele ki Encümenimizin Huzuru Âhâzede müdafaa edeceği ve izahat vereceği nakıldır. O da tasarruf meselesidir. Tasarruf var mıdır, yok mudur? Binaenaleyh münakaşanın bu iki esaslı nokta üzerinde ayrı ayrı yürütülmesini rica ederim. Sonra siyaseti as-

kerîye meselesinde bendeniz Encümen namına temas etmek istemem. Belki çalışım namına söylemek isterim. Harbi bu millet ne kadar idame ettirecektir ve buna ne kadar tahammülü vardır. Bina dair bir hüküm çıkmak mümkün müdür, değil midir ve lâzım mıdır, değil midir? Bu bir akıl ve izan meselesidir. Memhalarımızı bilmek ve bu membalara göre kuvvet ve kudretimizi ölçmek lazımdır. Eğer kudret ve kuvvetimizi hesap etmeden lâyanıdır demek belki bizi doğru yola götürmez.

Eğer biz kudret ve kuvvetimizi ölçerek hesabımızı başka bir noktaya ilâhina ettirsek belki daha makul hareket ederiz. Binaenaleyh bu noktada durarak öyle mi yapılmıştır, böyle mi yapılmıştır? Muhtacı takdir, muhtacı münakaşaya bir yerdir. Bunun zamanı zannederseniz çok geçmiştir. Malumu ihsanınız ordu meselesi her şeyden evvel bir takım membalar üzerine istinat eder. Ve bu membalar da memleketin insanca, hayvanca, sanayice vs sair malzeme itibarıyla; Binaenaleyh vaziyeti huzura; ki vaziyeti askerîye hazırıdır. Bir de menabii noktadan terâk etmek vaziyeti, askerîyemiz ve siyasetimiz için elzemdir. Acaba bu harp bu menabii ile ne kadar idame edilebilir? Bu menabii memlekette lâyanî hale gelmişmek için biz üç seneden beri ne yaptık ve ne yapmak mecburiyetindeyiz? Bu nokta üzerinde uzun söz söylemeyeceğimi. Çünkü çalışım namına söyleyem yorum, vazifem Encümen namına söz söylemektir. Binaenaleyh getiriyorum. Yalnız Heyet-i Âliyeye bir zemini inza-kere olacak noktayı işaret etmek borcundadır. Menabii itibarıyla iki buçuk senelik mesamızda Üz peş çok şeyler yapmışızdır. Bunu vazîhi bildiğinden bilhassa çalışım namına rica ve istihbarî etmek isterim ki encümen de bu noktada muhtemeldir. Bizim menabii vazîhatımızı ve kudretî harbiyemizi idame ettirecek esbablar bu memlekette bulunmalıdır. Bu memlekette bunlar bulunmazsa hekeyi millî yoktur, hayâlidir ve bunu yalnız askerî süngüsüne ve bir takım adamların alâmi ve istihbarî istinat ettirmek doğru değildir. Bu memlekette bunlar recessus olmalı ve bu memleket za-natıyla yürüyecek ve yaşayacaktır. Buna çalışılmıştır ve pek güzel muvaffakiyetler de elde edilmiştir. Fakat esaslar elde edilememiştir. Üz memleketimizin istiklâline ne kadar kısıp bir surette mecburuz ve memleketi bu kadar ucuz fedakârlıklara sevk ediyoruz. Binaenaleyh top, tüfek, mühimmat ve malzeme harbiyenin esaslarını memleket itibarında yapacak müesseseleri bolontahâl istenmeliyiz ve vücude getirmeliyiz. Aynı parolar harice gidiyor ve memleketin içinde bu kudret ve kuvvet kalmaktadır ve aynı zamanda harice

bakarak oradan muaveneat temin olunduğu takdirde harp edebilmektedir ki; bu zamandırım kuvvet ve kudrete engel oluyor. İşte istiklâl, istiklâl; müddetimiz zamanında onun yalnız zavallı insanlardan ibaret olmadığını anlamlıdır. Bilmeliyiz. Fenden, ilimden vesairelerden olduğunu bilmeliyiz ve buna yürümeliyiz. Bu yalnız bu sene düşünülmemiştir, daha geçen sene Encümenince düşünülmüştür. Bilhassa Müsteşar esbabı mucibbe mazbatasında hazırlanmış. Âlinde muvakeret olmuştur. İmalatı harbiyenin müstakim olması, bütçesinin müstakim olması, hatta bana kalsa vekâlet olması - çünkü bizde yaramak lâzımdır ve her işi bir kişiye vermek doğru olmaz. Memleketle tesat vücutta gelir-mek lâzımdır, herkesin az çok çalışması lâzımdır. Memleketle az çok şeyler bulunmalıdır. Buna ister yazsın Sanayi Vekâleti deyin, elnasıl her ne dersiniz deyin, sivl ve askeri rhabri sanayiı toplayınız, tevhit ediniz, müde getiriniz. Oyle kuvayı muharrikeler bulunabilir ki - harbi umumde Almanlar nasıl yaptılar, onlar memleketten istifade ettiler. Bendeniz o cihetler kadar pek görmek istemiyorum. Fakat bu esasatı nazarı dikkate alarak bunu doğrulan doğruya müctahidlik için şimdiye kadar bakacak mesul bir arkadaşınız bulunsaydı, 25 seneden beri epey bir şey yapardı ve yapılmadığından tahtta edebildik. İstedikim şey idare-i umumiyedir. Bunun imkânsızlığı vardır, en büyük imkânsızlığı parasızlıktır. Fakat müstakim bir bütçe ile bir idare ile karşınızda bulunsaydı, bu işe dair ilk aldığı parayı daha iyi idare edebilirdi. Bize daha bu gibi şeyleri buraya atardı. Fakat şimdiye kadar verilen para'lar hergün için kutu lâyomula sarf edilmekte ve en esaslı mesel hal olunmamakta ve havada kalmaktadır. Uinaonaleyh imâlâtı harbiyenin memleketle tevhit edilmesi için vekâlet-i ahdinin sarfı mesai dunsini öncünce nazminde bendeniz temenni ederim. Kendileri de tabii bu esbapla mütefekkirlenir. Yalnız Heyet-i Âliyeniz burada göstermek isterim ki; esas harp menabii meselevidir. Menabii zenginleşirebilir misiniz, harp edebilirsiniz. Edemiyorsanız gidiyor. Sanayi azaldıkça kuvveti harbiyi azalmıştır. Sınırlı bu noktai nazardan içinde bulunduğumuz vaziyeti bir de alırlı banyık düşününüz ve buna göre nealunatı kâfiye elde edebilirsek o zaman harbin ne vakite kadar inüdat edebileceğini, intafı hususunda, kudretimizin ne olacağını evvelce bilir ve sıyasatı iki orta göre yürür. Ben öyle arzu edenim ki hükümet biddim karşımıza mütevazın bir hesapla gelebilir. Ya bugün bu vasile ile veyahut yarın bu vasilelerle bu noktai üzofinde bir hesap vorehilsin ve bu hesapları en çok kırılarak,

harpte lüzumsuz şeyalara meydan vermiyecek şekilde düşünerek ve fakat en ziyade tahrip edebileceğimiz noktadır. Bendeniz inüdatında hasılı mesabii meselelerinde tasarruflıkâr, idareli olmak ve alı için teminatı kâfiye sahibi olmalıyız. Bu teminat şimdiye kadar istiklâl edilmiştir dence edilmiştir fakat büyük fedakârlıklarla edilmiştir. Fakat muvakkat olarak edilmektedir. Bakınız geçen seneden bu seneye kadar bizi tutan şey menabidir, başka hiç bir şey değildir. Menabimiz lüzumu kadar olmuş olsaydı şimdiye kadar bu meseleyi halletmişdik. Yoktur, istisabat hep bundan ileridir. Binacaleyh sanayi memleketle beşimata vücutlandırılmaktadır.

İki umumi müstakim bütçeden sonra bendeniz esas hayati umumiye ve yine burada iki noktaya işaret etmek istiyorum. İşin aslı bir neticeye varduktan sonra mesele maliyeyi müvakkat olarak kalır. Yani şurada bir para sarf olunuyor, bu 55 milyon lira sarf ediliyor ve şu esbaba menabidir denmiş. Bu para nasıl sarf olunuyor, müstakim mi, mütefekkirlenmiş mi, hiferek mi, bilmeyerek mi işi ellerde mi? Yani Heyet-i Âliyenizin tetkik edeceği budur.

Efendim arzettiğim gibi bir neticeyle yani esas halledildikten sonra menabimiz nolordur, ne raildeye getirmek lâzımdır, harbi neticeye isal için düşman üzerinde faaliyet kazanarak insanca, adışçe, mütefekkirlenerek fark edilmek vesairece, yani bu mesele halledildikten sonra tedarik olunacak şeylerin tedarikine masraf olan paranın sureti tedariki gelir. Bizim burada meşgul olacağımız, yani Encümenimizin size vereceği nokta, bu noktadır. Heyet-i Âliyenizce esbaba masrafı lüzime yoluyla sarf olunuyor mu, olunmuyor mu? Anlamak istediğimiz mesel: bu maksat için Heyet-i Caileniz bir kanun kabul etmiş. Mürakabe kanunu. Bu kanun tatbik olunmamıştır. Fakat tatbik olunmak lâzımdır. Bunun tatbik edilmeden kimse menecilmes. Fakat bu işe menur olan arkadaşlar Divanı Muhasebat menurliğı yaparlar, yacaktalarını, çünkü vize ile iş yaparlar, yacaktıklarını, idari salâhiyet lâzım olursa vekilere yardım edebileceklerini düşündüler. Diğer taraftan da vekâletler düşünüyor. Gelen heyet sakittiyatandır. O halde benim salâhiyetim ne olacaktır? Diyor. Bu muhtacı temin mü bir mesele olmakla beraber herhalde Heyet-i Âliyenizin ergeç bu emel halletmesi lâzımdır. Çünkü bu kanun geçen senenin kanunudur. Bugün temin olmuş. Hiç bir kanun yapılmamıştır. Mürakabe menur maksat bir tatbik ve bir de muaveneat. Bendeniz herhalde bunun muaveneat esası üzerine müste-

nit olduğu kanasındayım. Yani mürakabe masarifi için herhalde bir heyeti muakkibe lâzımdır. Bu heyet Meclisinizden olmayabilir. Bir Divanı muhasebatınız olması lâzım gelir. O olmadı, herikini arzu ettiniz, o da olmadı. Bu kontrol meselesini intaç buyurun efendiler; çünkü hakikaten bu takdir zaruretle bulunan mülletin 50, 60 milyon lira varidatı umumiyesinin sureti sarfında mutlaka kontrol lâzımdır. O kontrol ile Heyeti Celileniz münevver olabilir ve sekiler sual sorabilir.

ABDÜLGAFUR EFENDİ (Karesi) — (17 ay evvel Heyeti Celilenizden takdimen müzakeresini rica etmiştim efendim.

SALÂHAUDDİN BEY (Mersin) (Devanlar) — Ben deniz de aynı heyette idim. Aynı maksat ile yanlış bir şeye adım atmamak için teahhüt ettim.

İnkisap; masraf dairesine kâfi ehliyetli ve ihtisap hazırmı var mıdır? Aranılacak mesele budur. Yani Heyeti Celilenizin tetkik edeceği hukuk bunlara ait olacaktır olabilir. Meselâ 20, 25, 30 milyon liralık mevzuat işi üzerinde icrayı muamele eden dairesi vardır. Kezâlik sair devair de vardır.

Tobaldül ile idare makinesi sarsılıyor mu? Yoksa hakikaten tecrübekâr ve cihil adamlar ellorun de mi? Sabit istikamet takip edilebiliyor mu? Her işi evvelki işinin tecrübelerine müstenil olarak yapıyor, yoksa o işi bilmiyorlar, aldanyorlar mı? Acemi adamlar mıdır? Demek ki tetkik olunacak arz ettiğim mesele. Yani mürakabe meselesine bir karar verilmesini, sonra ehliyet meselesinde de faaliyet itibarıyla vuku bulacak şüphelerimize vekâleti âidesinin cevap vermesini zarurî bulurum. Encümeniniz bu hususta hiç bir suretle niyâzet üddedilmez. Onu mevcudu içerisinde sayıyı dikkat olan kısmı iki esas vardır. Birisi beslenen insan miktarı. Bunun cepheyi harpte istinâl otunanıdır. Encümeniniz geri hizmetlere fazla efrat, fazla teşkilât bulunduğu nispetinde hayli meşgul olmuş ve vekâleti âidesi ile de müştereken çalışarak bu hususta diyebiliriz ki opeyce de tenkisat ve tenkikat yapılmıştır. Bunların her biri hakkında zâminî gönlüğü vakit ayrı ayrı cevap vereceğiz. Fakat şu suretle, geçenlerde Paşa Hazretlerinin de... yani 1200 zabıt 400 ilâ 400 bin raddesinde bir kuvvet kezalet 40 bine yakın hayvan geri hizmetlerinden tenkis etürdümüşler. Bunun bir kısmı da bizim tarafınızdan yapılmıştır ve tedricen tarrük olunacaktır. Lâkin bu kuvvetler, bu teşkilât bizim noktaî nazarımızca mevcudtan tasarruf olunacaktır ve şu suretle bütçede 5 bin liralık bir

tasarruf ve bir istifade temini mümkün göndüyordu. Fakat onduyu bir taarruza ihzar icabı, mevcudun takviyesi icabı makamı mesulisi bunları doğrudan doğruya buradan tasarrufla cepheye sevke imade etti. Bu kuvvet bugün faal bir kuvvet olmuş ve geride kalmamıştır. Birabi Encümeniniz de bu noktada müessir olmuştur. Vekâlet de bu noktada arzu ederek çalışmıştır. Şimdi mesele mevcudu umumiyetin maksada kâfi veya gayri kâfi olduğu meselesidir ki bu da yine arz ettiğim gibi harp meselesidir ve vaziyet ve netice meselesidir. İyi bu noktaî nazardan muhakeme etmek, vaziyeti doğrudan doğruya askeri olarak tetkik etmektir. Cephe gerilerindeki her nevi teşkilâtta azami suretle istifade isbhatı cihetne birer biz de çalıştık ve çok işlerde bir neticeye vâsil olduk. Gerek ahzı asker ve gerek meazil hizmetleri için ve gerekse sair teferruat için. Meselâ Ankara da görülen komandanlık için, yani göze görünen bir çok teşkilât için ve Konya'daki menzil teşkilâtı hakkında neler yapıldığını icabederse birer birer arz edeceğim. Bunları teferruatta yani maaş, tayin bahşinde ve daha sair bahşlerde arzı buyurulduğu zaman arz ederim.. Arzu buyurulan suallere cevap veririm. Yani esas mesele, bu badirenin intacı hususunda onduyunun bilfiil harekâta geçmesidir. Siz sorun ki neden geç kaldı? Desinler ki malzemeyi yetiştiremedik. Sizde deyin ki kaç aydır parası verilmiştir? Hinaanalaydı, esas mesele bendence harbi neticelendirmektir. Bu neticenin istihsalı için bu kuvvet kâfi değilse, daha fazla kuvvet tahtı seâha alacağız. Yani masarifi askeriyenin nazarı dikkate alınmasında bendence asıl nazarı dikkate alınacak olan mesele attemadi beyhude para sarfı mı lâzımdır, yoksa eşaslı bir para hazırlanarak şu işi şu zamanda intaç etmek mi daha doğrudur? Onu o zaman düşünmek lâzımdır. Yoksa bize mal veren adamların hüflü mudur? Malhaza onu bir kere almak için vekâletini sevk ediniz ve onları niembekte yetiştirmeye vekilini sevk ediniz ve bu harp intaç olmazsa gelecek sene için ihtiyat menabii malzemei harhiyeye nedir? Bunu sorun ve buna cevap isteyin. Asel sorulacak sual budur. Gelecek sene için lâzım olan ihtiyat malzemeleri, ihtiyat menabaları nerede ve ne suretle müdelihardır, miktarı kâfi midir ve abiyi temin eder mi, ne yapmak isteniliyor? Yani bütün sorulacak sualler bunlardır. Memleketi tesisat yapmak lâzım gelir ve illâ harp hava ile arzı ile temadi ettirilemez ve maazallah bu yanar şule gibi söner, gider. Halbuki bu mülleti bir gayeye doğru sevk etmekte, bu hesapları çok iyi anlamak tabiidir.

Bu hususta gayet musır ve kışkıracı bir suretle gizli müzakerata devam edelim. Bendeniz menafii menfaakat için en fâzdeli müzakerenin hunlar olduğuna kaniim. Bu zaruret ile harbi intaç edecek bir orduyu tesliih ve teşhir etmek ve hunu aletlenmedi idame için gelen menabii bulmak ve bunu istanise ettirmek ve bu hususta çalışmaktır. Bunun icabettirdiği masraf bir taraftan yapılırken bazı teşkilâtın menfaat aramıyalım mı meselesi varittir. Bunda Encümenimiz: meselâ imalâtı harbiye fabrikalarının aynı zamanda menfaat vermesini, yani mustohlik vazifesinde sırf urdu hesabına iş görmesini değil, memleketin iktisadiyatına hizmet için mazbatasıyla bir miktar avans alınmasını nazarı dikkate alarak bunu maliyeden rica etmişti ve bu husus için Maliye Vekili Reyfentli ve alâkadarlarıyla görüşmüştür. Maalesef bizim en büyük zaatımız efendiler, en canlı noktaları takip eden mesul bir zat vekil olsaydı bendeniz bitabahtı kanaatımı arz ediyordum. Bu parayı almadan yaşayamayacaklı ve fakat vekil Hazretlerinin o kadar işi vardı ki hunu yapmak için konituralarına hariceten ve dahilden maliyeden bir esas hazırlaması esasına müstenidtir. Hunu itiraf etmelidir. Cuzi bir para mukabilinde bir hayli tezgahları vardır, imalâtı harbiyonin. Bu memleketle bir hayli çivi, ağaç vesaire yani sanayiî basitede istimal oluncak bir çok şeyler dökülebilir ki; bu paralar harice dökülmektedir. Biz bu suretle epey bir miktar serveti dahili teimin görmektediriz. İmalâtı harbiyeyi daha imuntazam ve müfit bir şekle rica lüzumdur. Bu da salâhiyet ve isiklâtları arttırmakla olur ve kendisine muavenet ile olur. Salâhiyet ve isiklâtları biz arttırdık fakat elin bunun mesulü olan zat münhasıran vazifesine nevaris edememiştir. Mudafaci Maliyede daha başka vazifeleri vardır. Bu işle doğrudan doğruya çalışmıyız. Encümenin bilhassa bunu işi başında görmek istor. Bunu bilhassa Paşa Hazretlerinden istiham oylor. Maliye Vekili Reyfentli kondileri burada hazır değildiler. Kendilerinin sone başınılan heri bir şey vermediklerini maruz şikâyetle Heyeti Umumiyyeye arzederim. Ne Kayseri kühorçile fabrikalarından, ne barut fabrikasından hiç bir istifade olunmamıştır. Sonra memleketin Eğridir, Uluborlu ciherlerinde mevcut fabrika kuvvetleri vardır. Konya'da su kuvvetleri var. Buradan istifade ile burada Denizli helki yapılabirdi. Bazı şeyler memleketle lüzumdur. Bilhassa motor kuvveti lüzumdur. Tahniye için masraf vermeye ihtiyac olmaz. Su kuvvetinden istifade olunundu. Şu yerde, bu yerde bir çok işler var. Her Vekâletün işlerini toplayıp teklif edecek

bir vekâlet yoktur. Her vekâlet azami işiyle meşgul olmaktadır. Hunu kim yapacaktır, bunu yapalım efendiler. Hu elzumdur ve bunu söylemeği ben çok istiyorum. Fakat bu bir vesife olmalıdır. Bu müzakereden sonra bunun üzerinde imall fikredelimi. İmalâtı harbiye ve istelunium sanayiî andayan adanların ellerine verip yürütmek lüzumdur. Parasını kendi eline alisin kendi kullansın, yaptığını yapsın. Efendiler bu memleket yalnız buğday ile ve yalnız kir ile geçinemez. Geçmiştir artık. Havadan uçacaksınız, otomobil yürüteceksiniz. Artık kağıt yürünüyor. (Hunu İktisat Vekili yapacak sesleri) Bana kalıma iktisadi deşife ayırım. Bahriye meselesi geliyor efendiler, hüçenin bir faslı mahsusunu bir kısmı mahsusunu teşkil eden bahriyemiz az çok kendisine, yedinde bulunanı hası vesaitine karşı az çok nakliye hizmetini fedâkârane yapmıştır. Yalnız bahriye sınıfı hendenizce Jaha Hüyük hizmetere naniyet görmekteyim. Hu nokta üzerinde bahriye sınıfı lüzumu olan kuvveti alamamıştır. Bu bahriyenizin Karadenizde ve gerek Akdeniz'de daha muessir bahriye olabilir az masraf ile. Binaenaleyh bahriyenin bu nokta nazara göre sevk idaresini bilhassa rica etmek isterim. Bu mesele Erkanı Harbiye Umumiyyeye ait bir meseledir. Hu işler görülmüyor. Acaba istihlalın olunan memurun ve mevkinin ufaklığı midir? Hu da düşünülecek bir meseledir. Birde bahriye bir uzvu ötil gibi, yani müpyyon ve aldâde bir gemi ile yük taşımak vazifesini görmüştür. Bendeniz hüçle görmüyorum ve hükümetten başka şey beklerim. Bu bahsi burada tafsil etmek istenmem. Bahriyeyi daha başka türlü kullanmalı idi ve hunu kullanmayanları bu noktada bendeniz burada muahaze etmek istenmem. Daha ziyade sözünü uzalmak istemiyorum. Kezahtık bahriye zabitanının ihtisastarından başka türlü istifadeler lüzumdur. Hu da layikiyle istifade edilemiyor. Meselâ otomobil ve tayyare zabitanı için gemi ve makinist sınıflarından elektrik zabitanı vardır, hunlardan istifade lüzumdur. Hu istifadeler hususu iki senedir söylenmektedir. Fakat altı önemiyet edilememiştir.

Bir taraftan otomobiller gelmekte, diğer taraftan tayyareler gelmekte. Bunlar için lüzumu kadar ihtisarata bulunamadık, fakat çalışacağız.

İki daire yekdiğerinden ayrı bulunmamalı bu işleri beraber sevk ve idare etmeli. Bendeniz bu idareleri birbirinden ayrı, birbirine yabancı iki daire şekline görmektedirim. Bu ikişük aradan kadikansa daha güzel idare edilebilir ümükindoym.

„Kızalık bir kısım bahriye zabitanımız vardır ki Sidera bahriye kenitilerine mahalle ihtilam bulma maktadır. Bendeniz bunlara ordunun ikinci, üçüncü derece hizmetlerinde yer bulunabileceğini zannediyorum. Onun için bahriye zabitanının fazlasından, Mudafaa-i Milliye Vekâletinin istifade etmesini istihdam ederim. Kendileri de bu hususta müteahhirler ve bunu yapacaklardır.

Hasılı efendiler, Mudafaa-i Milliye bütçesi, bu sene senei sabıktan daha büyük bir miktarını teşkil eden bir orduyu yine aynı miktarda idare etmeye hadim bir şekilde yapmıştır. Bu hususta çok hasis davranılmıştır. Bu bütçe ile ordu idare olunursa; bendeniz idare edenlere çok teşekkür ederim.

Yalnız bu mekâdım çok fazla atacak olurlarsa o zaman da sarfiyatta biraz utaresizlik var veya, tertip yoluyla demek değildir. Bu hususta bahşederinde bürer birer tafsilât vereceğiz. Her bir iş için ne masraf takdir edeceğiz ve o zaman masrafların rayicî hazırı nedir ve o rayicî doğru mudur, değil midir? izahat verilecektir. Ordu bize lüzumdur, fakat müfil kullanılmalıdır. Şit tutulmamalıdır. İntaca doğru inşallah sevk ve idare edilmelidir ve hüyle edilmek üzere çalışılmaktadır. Onu arz etmek te burcumuzdur.

Ordunun idare ve aşesine bu parayı millet vermektedir ve verecektir ve heliceyi beklemektedir. Bizim düşüneceğimiz şey de utiye karşı ne milyon kıyayı iktisadiyesini sektedar etmek ve ne de vaziyeti umumiyenin bîhanmül edoniyeceği bir derrede eli böğründe boş kalınmak lüzumdur. Binaenaleyh uzağı çok ihtiyatlı ve dikkatli gormeliyiz. Çok tekrar etmek istiyorum; menabi meselesine atfî ehemmiyet etmek etzandır. Bunlar olursa İnşallah maksat la hasil olur ve orduya sarf olunan paraları millet bize çok görmez.

Teferruat hakkında vuku bulacak ifadala göre cevap vereceğim. Şimdilik bu kadarla iktifa ediyorum. Heyet-i Celîlenin arzı ve kanaatı üzerine ben deniz de arzı mütala edeyim.

Bütçe de bazı nokatı fazla ve tarihî lüzim olduğunu görmekteyim. Çünkü dört aylık bir tecrübe vardır ve bütçe marifetle yapılmıştır. Şimdi ise temmuzdur. Dört aylık masrafı da bendeniz tetkik ettim ve onları da ayrıca arz edeceğim.

Esas itibarıyla bütçenin heyeti umumiyesi hakkındaki sözlenden pek büyük faide yoktur. Asıl menfaat ve faide; bazı mevât ve maddeler üzerinde paraların yolunda sarf olunup olunamayacağını ve masrafın kâfi olup olmayacağını ve icraatı munakassa ve tenkidtir. Yoksa, heyeti umumiyesi itibarıyla bu millete bir Mudafaa-i Milliye bütçesi lüzumdur ve elli beş milyon liralık bir bütçe de çoktur. Geçen seneki hal de göziümüzün önünde olduğuna göre bendeniz bugünkü orduyu idare edebilirsiniz bendeniz çok teşekkür ederim.

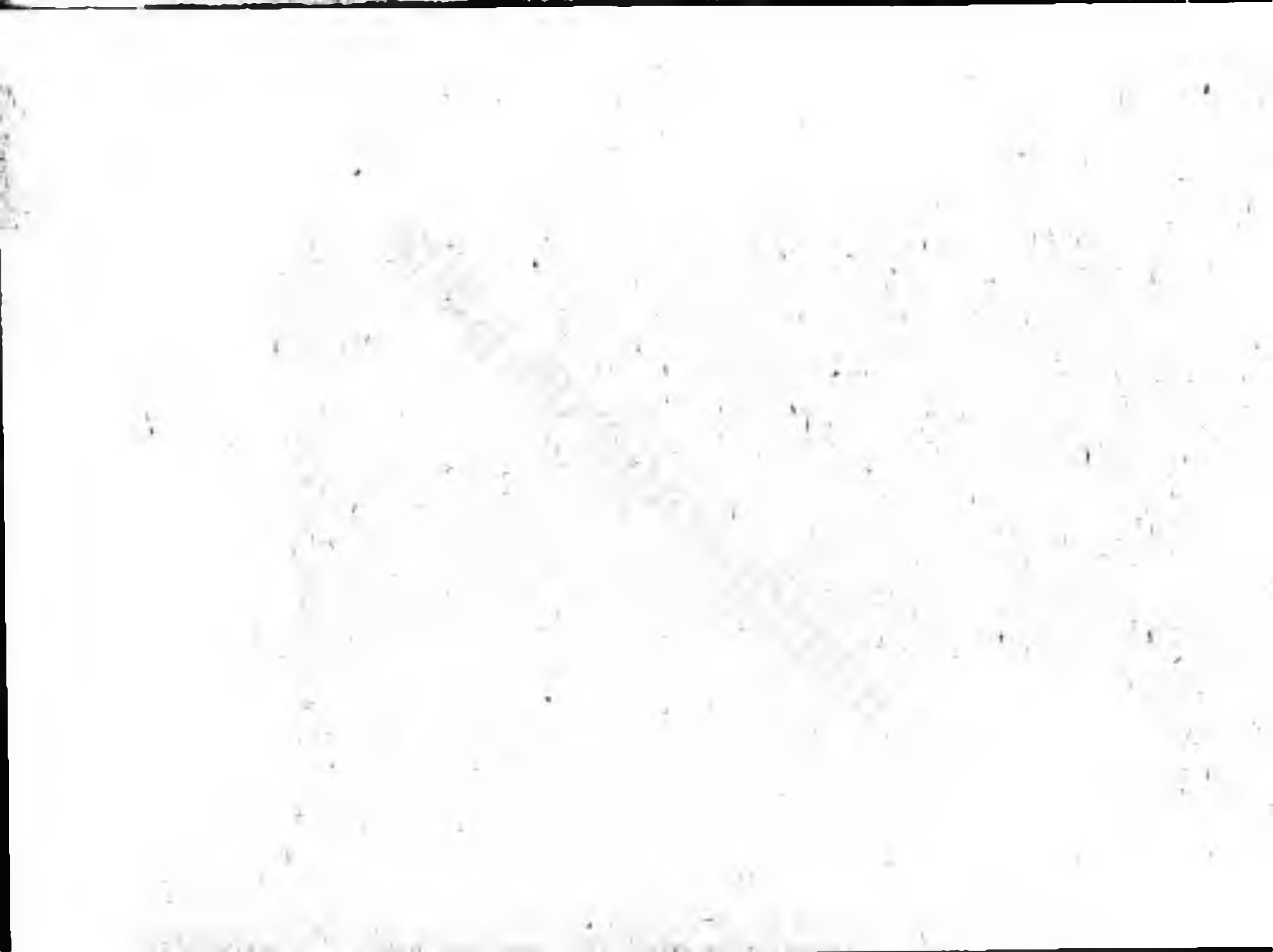
REİS — Arkadaşlar; Daha on beş arkadaş söz almıştır. Saat te heş huşuk, müzakerayı bitirmek imkânı yok, onun için müzakerenin devamını gelecek içtimaa tehir edeceğiz.

Hariciye Vekili Yusuf Kemâl Beyefendi, mühim bir mesele siyasiye varmış, velsei hatiyede Heyet-i Âline arz edilecektir. Zaptı hacet var mı Yusuf Kemâl Bey

YUFUF KEMÂL BEY HARİCIYE VEKİLİ (Kastamonu) — Hayır.

REİS — O halde çarşamba günü yine Mudafaa-i Milliye bütçesinin heyeti umumiyesi hakkında müzakerata devam etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

Hitami Celse : 5,30 anında

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

19 Temmuz 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1 — ZAPTI SABIK HULÂSASI	516
2 — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	516
1. — Bütçe Konumu lâyhası.	516:546
Λ) Müdafaai Milliye Vekâleti Bütçesi	516:546
2 — Trabzon İskele Kâhynası Yahyâ'nın sebebi kâli hakkında tahkikatın bulunmak üzere azayı kiramdan üç zımın istifasına dair İcra Vekilleri Riyaseti tezkeresi.	546

Cilt : 21

76 ncı İnkılat, 2, 3 ücül Celseler

YETMİŞ ALTINCI İNİKAT

19 Temmuz 1338 Çarşubası

İKİNCİ CELSE

Açılma saati : 2.25

REİS : Birinci Reisvekili Mısa Kâzım Efendi Hazretleri

KÂTİP : Hakkı Bey (Van)

REİS — Celse hafiye küşat olundu.

Yetmiş beşinci ıçtima celsei hafiye zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1 — ZAPTİ SANIK HULÂSASI

YETMİŞ BEŞİNCİ İNİKAT

17 Temmuz 1338 Pazartesi

İKİNCİ CELSE

Reisîsâni Doktor Adnan Beyefendinin tahîri Riyasetlerinde inikat ederek; vaziyeti aliye hakkında Muvazenei Maliye Encümeni mazbatasını üzerinde görüldü ve teneffüs için celseye on dakika ara verildi.

ÜÇÜNCÜ CELSE

Reisîsâni Doktor Adnan Beyefendinin Riyasetlerinde bilinikati İtalya'dan mübayaa edilen şimentifler ve malzeme hakkında Vehbi Beyefendinin Nafia Ve

tilinden suali üzerinde müzakereler cereyan etti ve Müdafaa Heyetine dahil bulunan azayı kıram mübayanın şekli ve mahiyeti üzerinde izahlarda bulundular.

Müdafaa Milliye Vekâleti bütçesinin müzakeresine geçildi ve üzerinde cereyan eden müzakerattan sonra mevzuun görüşülmesine Çarşamba günü devam olunmak üzere celseye saat 3.30'da son verildi.

Reis

Adnan

Kâtip

Mahmut Saat

REİS — Efendim, zaptı sabık hulâsasını kabul edenler, itmeyenler. Kabul edilmiştir.

2 — MİZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Müdafaa Milliye Vekâleti Bütçesi

A) Müdafaa Milliye Vekâleti Bütçesi

REİS — Müdafaa Milliye Vekâleti Bütçesi üzerindeki müzakerata devam ediyoruz.

Söz Ali Cenani Beyin buyurun efendim.

ALİ CENANI BEY (Muvazenei Maliye Encümeni Reisi) (Gaziyayıntap) — Efendim Müdafaa Milliye Bütçesi hakkında geçen gün de arz etmiştim. Bendeniz encümene daha gelmeden evvel, hattâ şimdi encümende bulunan rüfekarımızdan evvel müzakere ve Heyeti Celileye takdim olunmuş, bilâhaza Müdafaa Milliye Vekili Paşa Hazretleriyle Erkânı Harbiyei Umumiye Vekili Paşa Hazretleri encümende bir takım tasarruf icrasını vadederek, arkadaşlarımızı oraya göndermiştik. Geçen gün Salâhaddin Bey refikiniz ki; o da Müdafaa Milliye Encümeninde çalışmıştır ve arzı malûmat etmiştir. Müdafaa Milliye Vekili Paşa Hazretleri de mütalâasını söylediler. Şimdi burada mütalâasında arz edecek encümenin diğer kısmı kalıyor ki; bendeniz o nama söylemek istiyorum.

Efendim encümende biz kaviyen ümit ediyoruz ki; Müdafaa Milliye Vekili Paşanın vadedirmiş olduğu altı milyon liranın tasarruf edilmesi bugün de mümkündür. Bu tasarrufun yapılmamasına karşı beyan edilen esbab bizce varil görünmüyor. Heyeti Celile bize bunu hıyer birer arz etmek istiyoruz.

Geçen dokuz mesele ve dokuz madde üzerinde tasarruf yapılacaktır. Unun birincisi, hizmetatı sabite alan timera ve zabitanın tekaüde sevki. Mütakatı için tavzif edilen timera ve zabitanın tekaüde inen. Şu iki madde zabitan kadumsuna taalluk ediyor. Encümende biz, orduda bugün istihdam edilen zabitan adedi hakkında muhtelif zamanlarla, muhtelif erkam aldık. On binden başladık, bugün on dört bin yedi yüze çıktı. Daha yukarı çıkacaktır. Bunu kestiremiyoruz. Günden güne artıyor. Hesapları tamammyle alınamamıştır. Hesapların yanlışlığı midir, hakikaten böyle midir, yoksa daima zabıt geliyor da mı, biliniyor? Yalnız bildiğimiz bir şey varsa bu on dört

bin yedi yüz zabitan üç cepheden Şark, Garp cephesi, Elcezire cephesi...

SÜLEYMAN SUDI BEY (Reyazıt) — Efendim Müdafaa-i Milliye Vekilinin bulunması lâzımdır. Halbuki Vekil Bey yoktur.

ÂTIF BEY (Reyazıt) — Cenani Beyefendi bu bapta salâhiyettar bir zat intihap ettiniz gönderdiniz nasıl oluyor da bu eheti taayyün etmiyor? Anlamak istiyoruz.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Şahırlı olanuz anlarsınız.

ALİ CENANİ BEY (Devamlı) — Efendim rica ederim, sılsile-i kelâmımı kesmeyiniz, çok rica ederim. Onlar fikrini söylediler, bendeniz de fikrini söyleyeyim.

MAZİHAR MÜTTEP BEY (Hakkâri) — Reis Bey efendi Hükümetten kimse yok. Müdafaa-i Milliyeden de hiç kimse yok. Saracığını inuhim mevceleler var. Halbuki meydanda kimse yok. Mecbur degıldir Cenani Bey cevap versin. Haris Müdafaa-i Milliye Vekili Bey? (İşte geldi sadaları)

ALİ CENANİ BEY (Devamlı) — Müsaade buyurursanız bendenizin sesim çok çıkmıyor. Sesim çok çıkmadığı için bu kâşir söylüyorum.

Üç cepheyi yani şark, garp, elcezire cephelerini tıfrik edersek bu cephelerin cümlesinden de beş bin zabitanın istihdamı edildığını görüyoruz. Bu zabitanın çerisinde bir kısmı birinci sınıf ihtiyat zabiti, bir kısmı ikinci sınıf ihtiyat zabitidir. Bendeniz öyle zannediyorum ki şu cephelerde olan zabitanı tabii düşüncemiz. Fakat dahilde olan şu beş bin zabitanın herhalde, zannederim, üç bin taneisini tasarruf etmek imkânı vardır. (Şüphesiz sadaları) Bundan sonra esbabını arz edeyim. Her memlekette mevkî kumandanı olarak, merkez kumandanı olarak, şübe reisleri en küçük kazalara kadar en azında 7 - 8 zabıt vardır. Biz böyle müdafaa-i vatan için muhtem bir ordu beslemeye mecbur iken ve böyle yirmi beş milyon bütçe acığı varken...

ZIYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Encümeninde ihtilâf mı vardır?

ALİ CENANİ BEY (Devamlı) — Eşet ihtilâf vardır. (Gürültüler)

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Efendim şükûl ediniz, rica ederim, dinliyelim, en mâlîm mesele müzakere ediliyor.

ALİ CENANİ BEY (Devamlı) — Efendim bundan üç ay evvel çıkmış, encümenin malumiatı yoktur. Memleketin bütçesinde böyle yirmi beş milyon lira

lık açık varken, dahilde hiç lüzum olmadığı halde, hatıra bendeniz şüphelerin lüzumuna bile kâni değiliz. Ne ise bunlar şimdilik kalsın. Fakat Keskin gibi, Tu-hal gibi ufak mevkiilerde mevkî zabiti, nokta kumandanı, merkez kumandanı vesaire bütün mülhakları filân, hat menzili kumandanı, muavini filân 5 - 6 bin zabitan bu suretle istihdamı bendenizce maksadınıza münafidir. Yalnız yahışları olsa yine buna da kanaat etmek fikrindeyim. Fakat bir yerde bir ihtiyat zabiti veyahut bir inzibat memuru diye birisini koydunuz mu onun etrafında bir kadro kurmak mecburiyetinde kalıyorsunuz. 15, 20, 30 nefer, bir kaç adet yazıcı, merkez kumandanı yazıcıdan yanında hizmete mahsus neferler, kendisinin şahsına mahsus 7 - 8 tane nefer. Bir zabitan teşkilâtında bu arz ettiğimi 7 - 8 nefer istihdamı olunuyor ki, dahilde istihdam olunan neferlerin mecmuu, bendenizce elli binleri aşığı degıldir. İşte bütçeyi kabartan esbab ve avamıktan birisi de budur.

Sonra bu zevattan, meselâ ikinci sınıf ihtiyat zabitanından gayri müsellâh olan var. Bendeniz hileyiyorum: gayri müsellâh bir ihtiyat zabitiğin istihdamına ne lüzum var? Cepheye sevk edemeyiz, dahilde buna iş arayacağız. İhtiyat zabitidir. Bunu istihdam için belenmahal ona iş arayacağız. Binaenaleyh buna iş bulunuyor ve yerleştiriliyor. Hatta bir tane sana söyledim, haydar ihtiyat zabiti, bu defa celbedilmiş, diğerinde verem şüphesi olduğundan dolayı kendimi gere Dürze'ye göndermişler. Tekrar cesbedip muayene etmişler, yine hasta olduğu halde Dardav'la inzibat zabiti olarak göndermişler. Binaenaleyh bu gibi ikinci sınıf ihtiyat zabitelerinin orduda kalmasına kâfiyen lüzum yok. Biz bunları tenkis edeceğiz, dediler. Bunlar için verilen emri bendeniz tetkik ettim. Orada altı esbab sayıyor. Artık yerinden kalkamayacak derecede malul olursa, o suretle olanlar tetkik ediyor ve o suretle gayri müsellâhadan olanlardan terk olunuyor. Fakat asıl hizmeti hafif olanlar vazifede ipka ediliyor.

Sonra etadım, bu ihtiyat zabiteleriyle münasebetleri olmak üzere iki adet ihtiyat zabiti talimgâhi var. Birisi burda, birisi de zannederim Sarıkamış'ta, yahut Şark cephesindedir. Buralara alınan efendiler Harbi Umumi senelerinde yirmi yedi yaşını geçmemiş olan 102 tarhinden aşağı olanları almanuslardır. Harbi Umumi öidayetinden şimdikiye kadar yedi sene geçiği halde şimdi ihtiyat zabiti mektebinde, hatıra birinci derece intihabiyende üç sene evvel kaymakamlık etmiş 40 yaşında bir efendi bugün talimgâhtır, sıtâj görüyor. Şimdi efendiler 40 yaşında

bulunan bir efendiyi ihtiyat zabıtı çıkarıp nereye gündeceğiz? İhtiyat zabıtı mektebinden çıkar çıkmaz takım kumandanı olacaktır. Buna nealeyh bu cepheleyle sipere girecektir. Zannederim ki 40 yaşında bulunan bir efendinin sipere girmesine imkân vardır diye söyleyebilirler. Ve ikinci madde hakkında benim kanaatim budur. Dâimide müstahdeni 5 - 6 bin zabıtın maaşları ve bunların istihdam edildikleri hizmetler, bu bütçe için bir hâr oluyor. Bendenize kalırsa bunu taksir emeli ve bunları haddi asgariye indirmek çaresini bulmalı ve bu suretle tasarruf icrası mümkündür ve evvelce de öyle demiştik, yapılmıştır.

Üçüncü madde: burada hâlî hazırda lüzumu olmayan menziller lağvedilerek bunlara merbut nakliye kollarının cephelere verilmesi. Filhakika kısmen yapılmış ve cephelere verilmiştir. Salâhattin Beyefendi de bize o suretle malumat vermişlerdi, bunu geçiyoruz.

Aşağıda, Adana havâlisinde tevessü eden teşkilâtın asgari dereceye tenzili. Efendim Adana havâli kumandanlığı teşkilâtı için emniyette bendeniz işrar etmiştim. Adana'ya Muhiddin Paşa gönderildiğinden bu yana adeta büyük bir cephe teşkilâtı yapıldı. 100 kadar zabıt oraya yerleşti. Mütemediyen de oraya gidiyordu. Bîlahare, Encümen şeysi üzerine bendeniz Encümende bütün bütün tenzili teklif etmiştim. Fevzi Paşa Hazretleri asgari dereceye indiririz demişlerdi, yapmışlar. Bunun da kadrosuna bendeniz şey ettim. 137 zabıte indirmişim. Efendiler bilmem Adana Mehsumu Beşer buradadır. Adanalılar, menâkibi için mücadele ettikleri zamanlarda oraya göndermek için beş on zabıt bulanamamıştı. Adana'dan geçtiğim zaman, Adanalılar bana şikâyet ettiler. Dediler ki: biz harbettüğünüz zaman zabıt bulamadınız, bugün buraya üç yüz zabıt göndermişlerdir. 130 zabıt değil, 30 bile fazladır. Yalnız hududu muhafaza etmek için fırka ve o fırkaya mensup zabıtan bulunması kâfidir. Orada Adana havâli kumandanlığının vücuduna lüzum yoktur. Muhiddin Paşa orada otursun, maiyetinde ile beş on zabıt bulunsun, diğerlerinin istihdamına hacet yoktur.

VEHBI BEY (Mîlik) — Elcezire cephesine lüzum var mı?

ALİ CENANİ BEY (Devanî) — Ona da geleceğim aşağıda vardır.

Sunra efendim; Ankara kumandanlığı teşkilât ve kadrosunun haddi asgariye tenzili ve efrat ve hayvanun haddi nizanıya indirilmesi. Aramızda kararlaştırılan beşinci madde de budur. Burada levazım teş-

kilâtı hakikaten kaldırıldı. Öteki levazıma nakledildi. Bunda bir faide görmedik. Fakat Ankara kumandanlığından kâhîdik. Burada benim en ziyade nazarı dikkatime yarpan efrat meselesidir. Bazan diyorlar ki, Heyet-i Celilenizin içerisinde nazarı dikkatü celbedilmiş bir arkadaşınız yoktur. Geçende Maliye Vekili Beyefendi Encümende idi. Haziran zarfında bu radaki efradın maaşları ve işesinin 17 bin lira olduğunu söylediler. Bendeniz Ankara içerisinde 17 bin efradın beslenmesinde bir mana göremiyorum. Demiyor ki: Ankara sevkiyat merkezidir. Taşradan sevkiyat yapıyor, buraya geliyor, buradan Garp cephesine gidiyor. Bu olsa, olsa yevmiye beş on bin olabilir. Bunun kısmı azami lüzumsuz olarak hizmetçilikle meşgul oluyor. Hükümet bunlara boş yere para veriyor. Ankara kumandanlığının teşkilâtı tenzil edilmelidir. Efrat miktarı da haddi asgariye indirilmelidir. (Merkez kumandanlığı varken Ankara kumandanlığına ne lüzumu vardır senleri) Bugün Ankara şehrinin içindeki radya askeriyenin hizmetçilik yüzünden ne kadar dağılmış olduğunu, zannedeni hepimiz biliyoruz. Bu maddede tasarruf imkânı vardır. Muhim bir tasarruf yapılabilir.

Ayrıca madde efendim: mabzabatımızda arz ettiğimiz şeylerden altıncı madde, tanırılla meşgul olmayan amele taburlarının lağvı ve efradının muayyen müddet dahilinde nuzun addı. Bu suretle hem tasarruf icrası ve hem de müecceliyeti askeriyeye vergisine tabii tutularak vanda tenzimi; bunu vâid buyurmuşlardı. Hakikaten dokuz bin nefere varmış olan zannedim tabur (i bahiyle 2) taburdur. Amele taburları hâlâ yerlerinde duruyorlar ve işe ediliyorlar. Guya Nafia Vekâleti bunları ben nafia işlerinde istihdamı edeceğimi demiş ve üzerine almış, fakat nafianın bütçesinde buna karşılık sarfedecek parası yok. Müdafaa-i Milliye Vekâleti hâlâ bunları tesliyor ve eskiden yine hiç olmazsa iş görüyordu. Bugün bütün bütün boş duruyor. Hava geçen gün Sivrihisar'a giden bir arkadaşımız söylüyor. Bin kişilik bir amele taburu kürrek vesaire olmadıgından dolayı boş duruyorlar. Ellerini bir işe vurmuyorlar, bekliyorlar. Bu amele taburlarını bütün bütün dağıtmak lüzumdur. Müdafaa-i Milliye Vekâletinin amele taburları için para sarfetmesi katiben doğru değildir. Kendilerini kadrodan çıkarmıştır. Hâlâ duruyor, henüz tahti silâha alınmamış olan bazı menatik efradının bir ay daha tahti silâha alınmaması idi. Adana havâlisinde bir kaç ay tecül ettiler. Fakat şimdî lüzum üzerine alıyorlar. Tabati askeriyeden olduğundan dolayı tabii ona karşı bir şey diyemiyəcəğiz.

8 nci madde olarak teşkilâtı bahriyede tasarruf icrası Encümenimiz teşkilâtı bahriyedeki masarifi de fazla görüyor. Bunda da tasarruf imkânı vardır. Hatta bu halde kalsa bendemiz ona da bir ilereceye kadar razı olacağını. Fakat mütemadiyen geliyor. Hatta ciheti bahriyeden de geliyor. yalnız ciheti bahriyeden değil. Zabıt ne işe zabıta ihtiyacı vardır. Ümura geliyor, üç dört tane ümura kendilerine teklif olunan vazâfî kabul etmediler, geri gittiler. Kimseye yarar olmadılar. Fakat bahriyeden gelenler kaldılar. Biz den muvazene encümeninden bunun için harıralı istedikler. Biz vermedik. Fakat bilmeni, tahli harırahlarını almışlardır ve gitmişlerdir.

9 ncu madde olarak Elcezire ve Şark cephelelerinde tadilat icrası Elcezire ve Şark cephelelerinde böyle zanneshıyorum. Ki bu cephelelerdeki yapılan masarifi pek fazladır. Bendemiz yalnız Elcezire değil, bütün memleketin masarifatında tasarruf icrasını mümkün görüyorum. Yalnız Garp cephesini bastirmek ve onu yaşatmak için. Efendiler geçen gün Maliye Vekili Bey bir hakikat söyledi. Kendi yağınla kavurulmalıyız, dediler. Ousun masasını bazı arkadaşlarımız sordığı halde izah buyurmadılar. Onu bendemiz izah edeyim. 25 milyon açık vardır, bu açığı Maliye Vekili Bey efendi teleyyini etmek istiyorlar. Yani deyin olarak kalsın diyorlar. 25 milyon bir dört aylık bir masarıftır. Teşrinisâninin iptidasında mahiyetin kapılarını kapayacağız demektir. Efendiler bu vaziyette iken bendemizin düşünüşüğüni, bugünkü vatanın müdafaa kapısı olan Garp cephesidir. On dan başka hiç bir şey düşünmek doğru değildir. Onun harcında yapılan israfat hakiketen memleket için bir yaradır. Ordunun sıkıntısını hâdi olacak bir şeydir. Binaenaleyh bendemiz bu ordunun harcında yapılacak masrafların zarurî olanlarını yapmak taraftarınıym. Binaenaleyh gerek Şark cephesinde ve gerek Elcezire cephesinde, vethasil dâhilde yapılan masarifi ordunun kuvvetini tenkis eder. Bendemiz ordunun kuvvetini tenkise katıyen taraftar olamayacağım. Hepsinin maksadı içünümüz düşmanı atarak, vatanı kurtarmaktır. Binaenaleyh bütün paranzı orduya hasretmeliyiz. Dışarıda yapılan israfat orduya karşı adeta memleketin harabisini mücip bir haldir.

Şimdi bendemiz netice olarak arz etmek istediğim ki, burada Heyeti Celileniz bu meseleyi maddede teklif edecek birer birer hesap edip tenzil etmek imkânı dâhilde değildir. Heyeti Celile burada gunlerce bu işle meşgul olacaktır. Eğer Heyeti Celileniz, arz ettiğimi mesaili tasvip buyursanız Encümenimiz

izale buyurunuz. Encümen de bunu arz ettiğim tadilât ile Heyeti Âliyenize arz ve bu suretle beş altı milyon tasarruf ile bütçeyi Heyeti Celilenize getirir.

HACI MUSTAFA EFENDİ (Ankara) — Müsaade ederseniz bir şey sual edeceğim. Ali Cenani Bey şimdi sizin şu hulmuş olduğunuz şeylerden ne tasarruflar elde hasıl oluyor.

ALİ CENANİ BEY — Bey, altı milyon tahmin ediyoruz.

HACI MUSTAFA EFENDİ (Ankara) — Demek ki 50 dan tenzil olunacak, yoksa yukarıdan mı geliyor?

ALİ CENANİ BEY (Devanıla) — Hayır efendim, 60-60 milyon, 50 milyondan tenzil edilecek.

REİS — Efendim şimdi şu nicelocyi halledelim. Muvazenei Maliye Encümenini Reisü Beyin bir teklifi var, onu halledelim. Ondan sonra bütçeyi eğer muvazene edeceğiz, herkes sözünü söyleyin. Fakat şu ter teklifler reye konması lâzımdır, zaruridir. Kabul edip, emniyet Meclisine reyiledir.

ALİ RIZA BEY (İstanbul) — Müteakiben Müdafaa, Maliye Vekili Paşa Hazretlerini de dinliyorum.

KAZIM PAŞA (Mudafaa-i Milliye Vekili) (Karesi) — Efendim: Ali Cenani Bey efendinin raporundaki maddeler, esasen daha evvel nazarı dikkate alınmış ve bu rapordaki maddeler üzerine Muvazenei Maliye ve Müdafaa-i Milliye Encümeninden arkadaşlar intihap edilmiş, bir heyet teşkil edilmiş ve bu heyet mütemadiyen Ramazan'da meşgul olmuş ve diün arz ettiğini neticeyi meşdâna getirmişler. Bu maddelerde hemem yeni denemek bir şey yoktur. Ali Cenani Beyin yapılmıştır, dediği şeyler, hakikatte yapılmıştır, hepsi olmuştur. Hangilerinin yapılip, yapılmamış olduğunu müsaadenizle söyleyeyim.

Ali Cenani Bey efendi buyuruyorlar ki; daha üç bin zabıt tasarruf etmek imkânı vardır. Garp cephesinin kuvvet ve kudretli hazırasını ve silâh kuvvetini muhafaza edebilmek şartıyla, iki, üç bin zabıt tasarrufu katıyen sabit ve mümkün değildir.

ALİ CENANİ BEY (Gaziantep) — Bendemiz, Garp cephesine söyleyemiyorum Paşam, oraya dokunmuyoruz.

KAZIM PAŞA (Devanıla) — O cephenin yaşayabilmesi ve o cephenin idamesi hayat etmesi için bunun gerisindeki hizmetin mevcuduna lüzum vardır. Bu hizmetin asgari bir kuvvetle, asgari bir miktarda temini zarurî düşünülüş ve bu netice hasıl olmuştur. Her kasabada müteaddit şubeler, müteaddit inzi-

bu zabıtları kalmamıştır. Her kasabada müteaddit şube zabıtları yoktur. Her kasabada şube zabıtları olarak yalnız bir şube kâtibi reisini yedinci bırakılmış ve diğer zabıtların bir kısmı tekaüde ıscâ edilmiş ve bir kısmı da cepheye gönderilmiştir. Hiç bir kasabada, Ankara gibi, Konya gibi, Mersin gibi, Inebolu gibi büyük merkezlerden gayri, hiç bir yerde merkez kumandanı, inzibat zabıtları ve merkez kumandanlığı teşkilâtı yoktur.

HALİL İBRAHİM BEY (Antalya) — Antalya'da.

KÂZİM PAŞA (Devamla) — Antalya mühim bir mevki'dir. Oraya hazı vapurlar geliyorlar, öte ben çıkarıyorlar. Orada yalnız bir inzibat zabıtı vardır.

FEYYAZ ÂLİ BEY (Yozgat) — Ahzı asker kalem teşkilâtı.

KÂZİM PAŞA (Devamla) — Ahzı asker kalem riyasatlerinden dokuz tanesi lâğvedilmiş ve bunlar birleştirilerek daireleri tevsi edilmiştir. İtfak merkezlerinde inzibat zabıtı teşkilâtı esasen yoktur. Bu teşkilât, ne kadrosunda vardır ve ne de başka şeyinde mevcuttur.

MİTHAT BEY (Mardin) — Elcezire cephesinde mevcuttur.

KÂZİM PAŞA (Devamla) — Elcezirenin her tarafında bu teşkilât mevcut değildir. Ahzı asker subesi zabıtı orada inzibatı askeriyeye nezaret eder. Evvelce oralarda tekkiki hüviyet teşkilâtı vardı. Bunları lâğvedtik, bunlar kalmamıştır.

MİTHAT BEY (Mardin) — Hepsini duruyor.

KÂZİM PAŞA (Devamla) — İşte bu tasarruflardan, bu şeylerden sonra, en son hasil olan şekil üzerine mezuniyet suretiyle 1.200 - 1.300 zabıt geri çıkarılmıştır ve bunun üzerine iki bin zabıt cepheye gönderilmiştir. Yeni gelen zabıtlar meselesini de arz edeceğim. Gayri müsellâh ihtiyat zabıtlarına lüzumu yoktur, buyuyorlar. Nakliye kolları ve bunlara mümasıl hizmet gayri müsellâh zabıtlara ait hizmetlerdir. Yüzbaşılardan başka rütbede zabıt kalmamıştır. Bunların içinde hizmeti sabite raporları olanları doktorlara muayene ettiriyoruz. Evvelâ en birinci derecede, en fazla inzul olanlarını, hizmeti sabite raporlu olanlarını memleketlerine terhis ediyoruz. Tedricen yapılmakta olan teşkilât eğer daha ziyade zabıtların terhisine imkân bırakırsa, yine bu surette malûl olan, hizmeti sabitesiz bulunanlardan terhis olunacaktır. Bunların miktarının da tenzil edilmiş olduğunu ayrıca arz edeceğim. Seferberlik umumi olduğu için Vekâlet, her senenin efradını tahris silâha davet etmek mecburiyetindedir. Bir sene davet et-

mek, diğer sene bunları bırakmaya doğru değildir. Fakat bunlardan kitapta hizmet edemeyecek olanlardan mevcudundan istifade edemeyecek olanlardan terhis ediyoruz. Zaten arz ettiğim gibi, bunlar hakkında da o suretle teyşyon bir muamele yapmak daha iyidir. Bu suretle bırakmak muamelâtta karışıklığı mültepl olur. Geri teşkilâtta altı bin zabıt yoktur. Geri teşkilâtındaki efrat miktarı bile bunun iki mislin-den fazla değildir.

Adana havalisi kumandanlığında hâzretten teşkilât yapıldı ve orada teşekkül edecek kuvvetler, orada bir vazife derihte eder müfihazası ile bir kolordu mahiyetinde tutulmuştur. Fakat hâlâ hare oralarda böyle büyük bir kolordu teşkilâtına lüzum hasil olmadı. Bu lüzumsuzluk üzerine kolordu teşkilâtı lâğvedildi, o havalisi teşkilâtı lâğvedildi. Havalisi kumandanlığının maiyetinde yalnız üç şube kalmıştır. Erkan-i harbiyesi vesaili teşkilâtı mülgüdür.

ÂLİ ÇEVANİ BEY (Gaziantep) — 137 zabıttır, paşam.

KÂZİM PAŞA (Devamla) — Efendim 137 zabıtların hepsi havalisi kumandanının doğrudan doğruya emrinde olan zabıt değildir. O havalinin hiya ettiği muntakada, ahzı asker teşkilâtı vardır. O havalide yeni teşekkül etmiş kılâat vardır ki; Garp cephesine iltilhak ettiler. O havalide topçu taburları vardı, Garp cephesine iltilhak ettiler. Orada menzil teşkilâtı vardır. Bunun bunlar, Adana havalisi kumandanlığının, yani Müşirü'l- Paşanın şahsının şeysine tahsis edilmiş degillerdir, o havalideki teşkilât içindir. Teşekkür olunur ki; bu işi o otuz zabıtlar temin edebilirler ve hem menzil ve hem de şube vazifesini, hem de o memlekette inzibati askeri vazifesini bir kişiye vermek suretiyle işler yapıyor. Ama şube teşkilâtı... Bu filân vası teşkilâta lüzumu var mıdır, yok müdür? Efendiler; kanunlarımızın isbat ettiği esasat ve teşkilâtta bunlar mevcut idi. Kavânini askeriyemizi tadedilmeksizin bu teşkilâtı lâğvetmek imkânı vardır.

Ankara kumandanlığı mesalesi; Ankara kumandanlığı teşkilâtı esasen bir larka karargâhi teşkilâtı idi. Fakat kumandanlığın emrinde bir çok kılâat müessesat ve geniş bir çok teşkilât vardı. Müessesat vesaire bu gibi kendisine ait olmayan şeyler. Ankara kumandanlığı emrinden alınmış ve karargâhından levazim subesi, riyasati çıkarılmıştır ve karargâhında daha diğer ta'jilât ve tasarruflar da yapılmıştır, bir kaç zabıte inhisar ettirilmiştir. Ankara kumandanlığı karargâhi, meselâ şimdiki maiyetinde kılâat vardır, bu kılâatın muamelâtı ve sonra divanı hurplemî menolî olmak itibarıyla, mehakim subesi...

İBRAHİM İBEY (Mardin) — İki kumandan bir yerde nasıl olur?

KÂZİM PAŞA (Devanla) — Efendim; malumiyat; bir yerde icabında on tane de kumandan olur. Fakat bu kumandanlardan, biri diğerinden küçük olur ve yahut biri diğerinden merhi olur. Ankara kumandanlığının buradaki vazifesi bir inzibat vazifesidir. Fakat yarın cephede lüzum olursa, cepheye gider ve cephe vazifesini ifa eder. Onun maiyetinde bulunan merkez kumandanının vazifesi doğrudan doğruya şehrin inzibatını tenkidir. Yalnız bir merkez kumandanı kâfiyet eder derseniz, yalnız bir merkez kumandanı bir neferi divanı harbe bile veremez. Elinizde kumandan ve usulünüz burada bir neferi divanı harbe tevdi etmek ve divanı harp kararının tasdik hakkı doğrudan doğruya bir firka kumandanına bu salâhiyet verilmiştir. Ben de tasdik edemem. Burada bir nefer divanı harbe verilirse onun evrakını buradaki firka kumandanının salâhiyeti hazırlan zarf tasdik eder ve onun evrakı Çarp cephesine gider ve orada tasdik edilir. Bendeniz de kabul ederim, onun için burada yani bir firka kumandanlığı salâhiyetini hazırlamak makam var. Merkez işleriyle istigal ettireceği bir adamı tabii olacaktır. Yarı ismini isterseniz, Ankara kumandanı deneyiniz, başka bir ismi deyiniz. Fakat o hizmet lüzumudur. Merkez kumandanı derseniz yine o salâhiyetle iş görecektir. İş isminde değildir. Merkez kumandanı muavini diyeceksiniz, yarı ismini taddil etmekle iş dönmez.

İBRAHİM İBEY (Mardin) — İkisi bir teşkilâtla olur.

KÂZİM PAŞA (Devanla) — Sonra Ankara kumandanlığının emrinde on yedi bin nefer olduğu buyruluyor. Merkez Ankara kumandanlığında şimdiki hâle on yedi bin nefer kalmamıştır. Ankara kumandanlığının kendi kuvvetinin ne olduğunu arzettim.

Sonra işe kuvveti, yani Ankara'daki işe kuvveti bugün on yedi bine değil, on iki bine bile vâsıl olmaz. Bunlar hastane hademeleri, efendinin bir kaç tabur var. Meclis taburu, merkez taburu, suvari kıtaatı, hizmetkâr vesaire, vesaire. Bunun bunlar işte bu mevcudun dahilinde kalmıştır ve inhisar ettirilmiştir. Şubesi, askeri efradı budur ve bunun da tadilatı yine bu hususa hami salâhiyetler, hem müdrik olan arkadaşlarımızla görüştük. Ancak bu kadar tenzih edilebilmiştir.

Amele taburları meselesine gelince; Hakikaten Müdafaa-i Milliye bütçesine büyük bir bârdır ve bunların meydana getirilimleri iş, kendilerine sarf ettik-

leri iş ile müenasip olmuyor. Bunun için düşündük ki; meselâ burada hristiyan efrat var, bunları yani şimdi bazı memleketlerde hristiyan efradı alma İslâmî efradı al. fakat İslâmîlar rencide oluyorlar. Mecburi alınmış ve bunların hepsi vakitliyle alınmıştır. Masrafları hak katen meydana getirilimleri işten fazladır. Düşündük dedik, ki bunları memleketlerinde bırakalım. Hristiyan efradı ne yapacağız? Sonra bunların kendi sınında bulunan, emsali cephede harbediyor. Müslümanların sınında bulunan neferler de cephede muharebe ediyor. Biriki tarafta bulunan kayıtlı olduğu için terhis edilip evine gitsin. O vakit cephedeki askerler burada onu işitince müteessir olur. Bunun bu müşkilâtı düşünerek ve iktilâh ederek, hem cephede fena bir tesir yapmamak ve hem de bu masraftan kurtulmak ve hem de bazı yerlerde böyle yollar vardır ki; bu yollar sırf nakliyatı askeriyeye için muhafaza edilmesi zaruridir. Ahalinin nakliyatının muhafaza edilmesi için de zaruridir. Meselâ burada Kastanını - Anlu üzerinde bir köprü var, bu yıkılırsa, hem askeri noktalar nazarından fena, hem de mülki noktalardan fenadır. Nafia Vekâleti bu yolları yapsın dedik. Nafia Vekâleti dedi ki; amele taburlarını bana verin, ben kendi bütçeme alırım ve hesterim, dedi. Biz buna müteşekkik kaldık ve 15 haziranın itibaren onlara verilmesini Maliye Vekili ile de görüştük ve Müdafaa-i Milliye parasından bunlara verilen işe muhâfız Nafia bütçesine ilâve edilecek ve Nafia Vekâleti bunların istihdamına lüzum görmeyince, bütçesini kabartırsa, onlara mezuniyet verebilecektir. O vakit de bunun şeklini ona göre düşüneceğiz. Meselâ bunların içerisinde genç efradı, cepheye sevâ edeceğiz. Cephedeki ihtiyatlarına izin verir ve böyle sıradan rıhtanıyla çıkararak tesavi olmaz. Onun hensteveflüdü, cephede kalırsa iyi tesir bırakmaz. Binaenaleyh bunların gençleri cepheye gider, ihtiyak eder ve cephede en ihtiyar efrada mezuniyet vardır. Bu suretle hem muamelenin intizamı muhafaza edilir, hem de bu yolsuzluğa ve amele taburlarına mahal kalmaz. Mesele budur.

Teşkilâtı bahriyeyi buyurdular. Teşkilâtı bahriyeyi esasen bütçesinde ayrıca müzakere edeceğiz. Fakat esasen bahriyemizin hali hazırda sahillerin muhafazasına bile kâfi miktarda degeldir. Bu, cümlemizin malumdur. Yalnız bahriye teşkilâtımızın İstanbul nakliyatında - ki bizim hayatımız mertebesinde olan İstanbul nakliyatında - fevkalâde gayret ve himmeti vardır. Bugün bahriye zabitanının bir senede alacağı parayı siz temin ederim ki; yalnız bir defadaki nakliyatları ile kâmil temin etmişlerdir. Yani meselâ;

bu sene onlara iki bin lira verilecekse, emin olunuz onların bizim memleketimize getirdikleri toprakların dörtte birini para ile alsak o masrafın iki misli tutar. Yalnız bu kadarcık bir şey için bu heyeti buluyoruz. Balıhus diğer sahillerde bazı hizmetleri de ifa ediyorlar. Sonra bir bahriye teşkilâtıdır ki, devletin muhtaç olduğu ve muhafaza etmek zorunda olduğu bir teşkilâttir. Yarın o bir gün, inşallah bu halde kalmıyacağız, tabii diğer teşkilâtımız tevessü edeceği gibi bahriye teşkilâtı da artacaktır.

İstanbul'dan gelen berrî zabitan için buyuruyorlar. İstanbul'dan dört aydan beri uniera sınıfından hiç bir ferî Anadolu'ya girmemiştir ve tuttuğumuz usul de budur. Hatta ufak rütbeli zabıtanın bile cepheye bilfiil ifayı hizmete kadar olanlar gelebilir diye bir şey vardır ki; bu cephenin gerisinde gayri müessellâh vesair hizmetlere gelecek oluntara şâmil değildir ve bundan da ancak elle âği gelmiştir. Ümera sınıfından herhangi sınıf olursa olsun hiç kimse getirilmemiştir. Bunu geçende de kürsüde bilminasebe arzemiştiniz, yoktur. Yani kim vardır diyorsa ben diyorum ki; yoktur. Gelen ve gelip tanzif edilen büyük rütbeli zabitanın olmadığını iddia ediyorum.

Garp cephesinden gayri bütün askeri teşkilâtın kaldırılması ve bütün mesalin Garp cephesine inhisar ettirilmesi buyruluyor. Efendim, zaten bütün mesali Garp cephesine inhisar etmiştir ve bugünkü beslediğimiz kuvvetin, hatta dörtte üçünden fazla iniktarı Garp cephesindedir.

Şark cephesi var ki; orası da hüsbütün ihmal edemeyeceğimiz bir vaziyettedir. Her gün bir türlü meale çıkıyor, her gün bir şey olmak ihtimali var. Hemuz bir Ermeni kütləsi orada hazır bekliyor. Binaaleyh orada lüzumu kailar asker bırakmak icabediyor.

Elcezire cephesine lüzum yoktur denemez. Orada ihtiyas yoktur denemez. Çünkü karşısındaki düşmanın ne vaziyet alacağı belli değildir. İngilizlerin ne yapacağı malum değildir. Revandz cephelerinde geçende bir mübademe oldu, propaganda yapıyorlar. İran dañkünde faaliyette bulunuyorlar, aşairi teşvik ediyorlar. Nasıl kuvvetsiz bırakalım? Buna hiç imkân yoktur. Fakat bunların halı hazırdaki vaziyetlerine ve büçsemizin halı hazırına binaen mevcutlar asgari lâyetlenahiye inmiştir ve mütemadiyen bu mevcutlarla idare edemeyeceklerini söylüyorlar.

İBRAHİM BEY (Marşin) — Paşa Hazretleri Elcezire'de ne kadar asker var.

İKAZİM PAŞA (Devamla) — Sonra sorarsınız efendim. Bilenlerden sorar ve öğrenebilirsiniz.

Binaaleyh Garp cephesinden gayri teşkilâtın tamamı kaldırılması onun genî hizmetinin lağvı denektir. Bir usulün yaşayabilmesi için onu beslemek, onu genden askere, zabitle takviye etmek lâzımdır. Fakat bunu dediğimi gibi, asgari bir mahiyetle, asgari bir miktarda tennin etmek hususu düşünülmelidir ki; Meclisi Âlînin bana tevdi ettiği vazife de budur. Benim de yaptığım budur efendiler.

MUSTAFA SABRİ EFENDİ (Sirt) — Efendim buyruluyor ki; hiç bir vazifeye umura getirilmemiş bir Bâim yeni teşkil edilen tetkiki hesabat komisyonu kumandanlığı niyaseti var ki; bu mahza Asım Beyi kayırmak için teşkil edilmiş bir vazife değil midir, ya ni bunun vazifesi nedir?

KAZİM PAŞA (Devamla) — Bu zat daha bundan altı, yedi ay evvel İstanbul'dan buraya davet edilmiş ve Müdafaa-i Milliye Şunu muamelâtı hesabının tanzimi için davet etmiş ve ben buraya vekâlete geldiğimin birinci, ikinci günü idi ki; o da buraya gelmiş bulunuyordu. Yani Anadolu'ya gelmiş bulunuyordu. Buraya geldiğinde bu vazifeyi deruhte etti. Şimdiye kadar da bu vazife ile meşguldür. Mamafî bu hesabatı ikmâl ettikten sonra ona yeni bir vazife verilecektir.

HAFİZ HAMDI DEĞER (Diğal) — Paşa Hazretleri nispetli meşgule tetkiki efrat komisyonu diye levha görüyorum. Bu nedir, bunu ahzı asker şubeleri yapamıyor mu?

MUSTAFA SABRİ EFENDİ (Sirt) — Muhasebatı Umumiyenin vazifesi nedir şu halde? Mademki tetkiki, tevhidî hesabat kumandanı bu vazifeyi yapacak, muhasabatı umumiyenin vazifesi nedir?

KAZİM PAŞA (Devamla) — Şimdi efendim, malumu âlimiz, kâtaatta yeni usul muhasebeye göre ilk teşkilât henüz başlamıştır. Bundan bir kaç ay evveline kadar tabur kasaları mevcuttu, bu teşkilât tedricî bir surette fırkalara girmiştir. Hatta bir çok kıtaların muhasibi bile yoktu. Divanı Muhasabat yalnız cephe ile muamelâtını yapardı ve bu hesabat tedricî surette fırkalara girmiş ve bu surette taburların kasaları lağvedilmiştir. Bu taburların bir çok hesabatı vardır. Bir çok muharaheler olmuş, uhdelerine bir çok hesabat geçmiş ve muhasabat encümeni zaten bu vazifeyi deruhte ettiği zaman bu hesabatı tetkik edecek bir halde değildir. Şimdi tetkiki ve tevhidî hesabat komisyonu bunu deruhte edip meydana getirdikten sonra, bunu muhasabat dairesi tabiiyle deruhte edecek. Fakat henüz deruhte edecek kadar kâtaat muamelâtına nüfuz etmemiştir. Ancak bu zamana

kadar teşkilât tabii muhafaza edilecek. Çünkü memlekete bu teşkilât yeni girmişdir.

HAMDİ BEY (Biga) — Efendim bir levha görüyünüz; menelikli mesgule tekkîki efrat komisyonu namıyla.

KÂZİM PAŞA (Devanla) — Bunu zati mi görüyorsunuz?

HAMDİ BEY (Biga) — Tabii zattır, bu vazifeyi aha asker şubesi yapar.

KÂZİM PAŞA (Devanla) — Müsaade buyurun, o komisyon iki zabitten mürekkeptir. İsterseniz kaldıralım. Fakat düşmanın tahriği esnasında bulunan yerler ahâlisinden bir kısmı kırsala gelmiş, henüz kırsalda bulunuyor. Bir kısmı henüz memleket dahiline gelmiş hiç bir tarafta kavdi olmadığından askerden kurtuluyor, şuraya, buraya, ta uzaklara gidiyor. Memlekette bulunanlardan bir kısmı şehit oluyor, bir kısmı zayı oluyor, bir kısmı firar ediyor. Şube lerde hiç bir yerde kaydı yoktur. Yâni o bir gün insallahi memleketlerimizi istidat ettiğimiz zamanda, bunun anası, bahası kendi öğlunun ne olduğunu bilmesi kâzî eder. Cephe seyyar olduğundan şube bu gibi efradın muamelâtına bakamaz. Sonra geriye dağılmış. Elcezire cephesine girmiş efrat vardır. Şube bunların muamelâtını bulamaz. Sonra ileriyeye doğru insallahi hareket yaparsak oralarda hiç bir teşkilâtımız yoktur. Fakat bir çok efrat, kimi hâlî firmada kalmış olur. Binaenaleyh orada derhal yeni bir teşkilâtı başlatılabilir için bütün mesali başlı başına takip ve tedvir edecek böyle bir şube tekkîl edilmiştir. Bundan dolayı buna lüzum görülmüştür.

BAHİRİ BEY (Yozgat) — Paşa Hazretleri, bağlar da üç binden ziyade asker çalıştırılıyor, bunlar ne hesaba çalışıyorlar?

KÂZİM PAŞA (Devanla) — Bağlarda amele çalışıyor.

BAHİRİ BEY (Yozgat) — Hayır efendim, amele taburları değil. İslâm askerî. Hatta yedlerinde si fâhları da var.

KÂZİM PAŞA (Devanla) — Evet mücellâh kırsal vardır. Kendi ikametgâhları civarında tabii kendi işlerini için umlara müsaade ediliyor, hatta tarla da ekmişlerdir. Sebze de ekerler ve onu alır yerler. Çünkü bunun tamamıyla para ile teminî kabîl değildir. Böyle ikametgâhları civarını tamir, imar ederler, tarla da ekerler, vesâic şeyleri yaparlar.

BAHİRİ BEY (Yozgat) — Başkaları için.

KÂZİM PAŞA (Devanla) — Başkaları için yapıları memnundur.

BAHİRİ BEY (Yozgat) — Keçiören bağlarında bir de tavuk karargâhı vardır, o ne? (Mandeler)

MUSTAFA KEMÂL BEY (Ertuğrul) — Tekâlîfi millîye komisyonu tağvedildiği halde.

REİS — Beyefendiler müsaade buyrulursa dinliyelim. Böyle olursa bu sual kapısı kapanmaz. Sual soracak olanların isimlerini yazalım.

MUSTAFA KEMÂL BEY (Ertuğrul) — Sual varım kaldı.

REİS — Efendim Muvazenei Maliye Encümeni bir tekkîf yapıyor, bu tekkîf ya kabul edilecek, ya reddolunacak. Bu tekkîfe dair Salâhaddin Beyefendi izahatta bulunacak. Su izahatı dinliyelim, reyeye koyalım.

Salâhaddin Bey: söz sizindir, buyurun.

SALÂHAİTTİN BEY (Mersin) — Filhakika bu şîna hâzî dinliyorsunuz. Fakat ortada bir zaruret vardır. Mumâli arzû ederseniz ben çekilir giderim. Ben Mevri âlyenizin namı ve hesabına çalışıyorum. Yâni bir çok arkadaşlarımızın askeri bütçesi hakkında pek çok şeyler soracaklarını biliyorum ve herkes arzu ettiği şey sursun cevap verelim. Mevzubahis olan mesele, Alî Cenânî Bey biraderimizin geçenlerde verdiği takriri tekrar çıkıp söylemesidir. Kendileri buyurdular ki: bütçelerde, yani Muvazenei Encümenin hâlî malî hakkındaki bütçesinde, askeri masraf bütçesinde 5 - 6 milyon kabîli tasarruftur, dediler. Encümende hepimiz bu tasarrufu yapmaya karar verdik. Vekilleri çağırdık ve dâirelerine gittik, bu 5 - 6 milyon liralık tenkisatın esbabını aradık ve bulduk. Şimdi bu yapılmadı diyorlar. Doğrudur, yapılmadı. Bendeniz de bunu arz ediyorum. Bu yapılmadı. Şimdi Encümene bütçesini tekrar aldırıp, Encümen ne yaptıracak? Nîkat muayyendir, bir kere yapılmamasındaki esbab nedir? Efendiler, ordunun mevcudiyetinin tezyidini istiyor musunuz, ordu şu halde kalacaktır, diye bir karar verecek misiniz, vermeyecek misiniz? Meselâ buradadır. On defa Encümene gitsin, gelsin mesele buldur. Yani esas meseleyi söylemişim. Billiassa dün burada hâlî celsede... bu herhalde hâlî celsede konuşulacaksa memleketin - askeri noktai nazarından - siyasetini düşününüz, komuşunuz. Efendiler sekiz zabîti filân yerden filân yere kaldırmakla istidhar olmaz. Çünkü mevcuttur, nerede olsa parasını vereceksiniz. Bu memleketin bu zamana kadar elinin altında kalmış olan zabitanı aşağı, yirkarı, ya cepheye, ya geride istihdam ettiriyor. Onun maası yine verilecektir. Binaenaleyh bu idare ve ehliyet üzerinde yapılan ibradır, yârâ

idareye olan itirazdır. Ben diyorum ki; bunun ortada esaslı bir mesele vardır. Evvelâ hakın onu halledin, çünkü o mütemadiyen durmakla memleketin hürçesi üzerine hâr oluyor.

Sonra halledeceğimiz mesele; şimdiye kadar tasarruz yapılmamış ve bir seneden beri tasarruz edecek bir vaziyete getirilmemişse esbabı nedir? Bunda neye kusur edilmıştır? Tasarruz edilemeyecekse ordunun mevcudunu tenkis edersiniz ve kısa bir ordu ile idare edersiniz bu memleketi. Esaslar hallolunmadan filân yerile uç zabıtı vardır diye münakaşaya lüzum yoktur. Efendiler bu kusurlar olabilir. Hunlar birer, birer izah olunmak istense bitmez bir meseledir. Ben diyorum ki; bir kere esasla uğraşınız, sonra ihtisas ile uğraşabilirsiniz. Maddelerinde çalışılabilir bu husus için. Fakat heyeti umumiyesi muzakere edilen bu askeri bütçesi, bu hadde tutulmaz. Bu memleketin ordusunu şu halde tutmak için kâfi bir paradır. Tenkis olunamaz. Olunur, evet, askerden 50 bin mevcut tenkis ederiz, bütçeden de 50 milyon lira tenkis ederiz. Sonra bu tasarruf böyle devam edecek mi, bunun neticesi olmayacak mı? Efendiler tasarruz ederseniz artıracaksınız ve bunun için de bizim takdir ettiğimiz miktarları mevcut daha fazladır. Biz tenkis etmiyoruz, biz sebebi ahval dolayısıyla bugün ordunun mevcudunu takviyeye doğru gidiyoruz. Binaenaleyh heyetin arzusuna ve kanaatine nazaran ben bildiğim kadarını ve daire-i musofesi Heyeti âlîmizi tenkir edebilecek kadar malumat verebilir. Binaenaleyh, arz ettiğim gibi, bu siyaseti askerîye bizi gayet milliye isâl edebilir mi, bu menabî harbi idame edecek mi, bu menabî harbin idamesine medar değilse başka yerdan menabî aramak mecburiyetinde miyiz, diye sorunuz? Bunları sorunuz ve hunlar üzerinde konuşalım ve bu mesail hallolunduktan sonra, ordumuzun kaç zabıtı vardır, bunları söyleyelim, Ne yapabileceğiz, tenkizat mı, tezyilat mı, tadilat mı?

Sonra bütçe lâyhasında teklif olunan esbabı mu-cibeyi izah ve arzı malumat edeyim. Madde, madde Fakat evvelce arzettiğim veçhile asil bu esasları hal letmeliyiz. Biz en mühim ve en büyük ve en ciddî bir vazifemizi bırakıyoruz, teferuat üzerine geçmek teyiz.

MAZHAR BEY — Efendim suâl irat ediliyor, fakat cevap verilmiyor.

SALÂHATTİN BEY (Devamlı) — Efendim cevabını tabii, hükümet vermelidir. Ben Heyeti âlîye nize esas nikatı söylüyorum ve Meclis bu nikat üzerinde çalışmalıdır.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Sualler söylenildi mi, cevabı verilmek lâzımdır.

SALÂHATTİN BEY (Devamlı) — Biz ini cevap vereceğiz.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Hayır; zati âliniz tarafından değil. Zati âlimiz muvazasis statüyle bir encümünde tetkik etmişsiniz ve bizim olan şeyi Meclise ifade ediyorsunuz. Bu ifade nize üzerine makâmı bildirim cevap vermesi lâzımdır. Diğer bir arkadaşımızın suâl sormasına hacet yoktur. Bu suâllere, sizin buyurduğunuz makam cevap vermektedir.

SALÂHATTİN BEY (Devamlı) — Bu mesele mevzu bahis olabilir ve bu esas bir meseledir.

MUSTAFA BEY (Kızan) — Bütçe ile alakası nedir?

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Ne demek bütçe ile alakası mı? Bütçe kitabını iyi oku Mustafa Bey.

SALÂHATTİN BEY (Devamlı) — Arzettim Mustafa Bey, işte 50 milyon lira havale olunmaktadır. Tasarrufla idareden havale olunmaktadır. Bu para havale olunurken bir maksadı mevzuuna havale ediyor. Bu maksadı mevzu istihsal olunuyor mu, olunmuyor mu? Toplan meselenin tetkiki sudur ve benim sorduğum sualler de budur. Heyeti âlîyeden bu meselenin tetkikini beklerim.

Undan sonra alışı askerîye zabıt çokmuş, azaltalım buyurdular. Bu muayyenat bahsında gelecek mesaidir. Binaenaleyh siz 55 milyon lira ile beslediniz ordunun maksadınıza vefa edip etmediğini, mevcudu tezyidini, arzu edip etmediğini, tasarruz olup olmayacağı keyfiyetini, undan sonra muemmen olup olmadığı meselesini sorunuz ve cevap alınız. Mesele bundan ibarettir. Bittabi bu nikat üzerinde bendeniz izahatımı kâfi değildir. İzahatı kâfiye hükümetten alınmalıdır. Bu nikat üzerinde, sormak istediği nikat hakkında mümkün olamamıştır. Mümkün olanı dığından bunlar fiilen cepheye gönderilmiştir, fiilen tenkizat yapılmıştır ve fakat cepheye gönderilmiştir. Cepheye gönderilmesini biz dahi kabul etmeye mecbur kaldık. Çünkü bu lâzimeyi ancak Meclisî Âtinizde halledebilirdik. İsterseniz bunu şimdi birer birer arzı mütalaa edenim, isterseniz heyeti umumiyesi hakkında heyet tenevvür etsin, isterseniz maddelerinde bunu bildirdim. Nasıl isterseniz olur, yani Maksadım budur ki, Ali Cenani Bey biradenimizin tenzilât talebinde hakları vardır. Bütçe itibarıyla hakkı vardır ve hepimiz bunda müteahhiz ve bu para verilemeye

çoktur. Bu bir rakamdan ibaretir ve bu rakamdan ibaret kalacaktır. Bunda hepimiz mütefikün aleyhiz ve bu mesele yaranın büyüğünü teşkil eder ve maatteessuf daha tenamızdır, konuşacağız, bu ayrı meseledir. Bendeniz diyorum ki, ne kadar tasarruf ararsa Encümen haklıdır. Bendeniz de diyorum ki bu maddeler Encüme gitemelidir. Bütçe üzerinde tasarruf edebilirsiniz, bu maddeler üzerinde olamaz. Encüme gidecek bir şey yoktur. Sizin arzu ettiğiniz maddi bir şey yoktur. Siz burada arzu ettiğiniz nokat üzerinde murakabeyi menenir ederek arzu ettiğiniz daire ve nokat dahilinde yürünüp, yürünmediğini kontrol edebilirsiniz. Binaenaleyh yapılacak teklif; bütçe Heyeti âhıyeniden çıktuktan sonra Heyet-i âhıyenin arzusu dahilinde murakiplerin takvîkâtını murakabe için murakiplerin vazifelerine gönderilmiştir ki kanunu zannederim kabul buyurmuşsunuz. Bendenize esasa geçmek daha doğrudur. Maddeler üzerinde çalışmakta olur.

MUSTAFA DURAK BEY (Erzurum) — Şimdi efendim iki gündür henüz müzakere ediyoruz. Müdafaa-i Milliye Vekili Paşa Hazretleri söylüyor, Encümen söylüyor, Arkadaşlar bir şey söylememiştir, rica ederim. Biz söylüyoruz. Müdafaa-i Milliye Vekili Paşa Hazretleri dinlesin, Encümen de dinlesin. Kanıye sual sormasını, sonra herkes de fikrini söylesin. Rica ederim mühim bir mesele üzerinde müzakere ediyoruz. O zaman Müdafaa-i Milliye Vekili Paşa Hazretleri de cevap versin, Encümen de cevap versin. Yok eğer ikisinin arasına bircek ise, bizim hiç işiniz yoktur, ne yapacaklarsa yapınlar. İşin neticesi budur.

ABDULLAH EFENDİ (Izmit) — Reis Bey Sa'ibattın Beyin söylediği söz Müdafaa-i Milliye Vekili Paşa Hazretleri cevap versinler. Yoksa arkadaşların suallerini not etmeler.

KÂZİM PAŞA (Müdafaa-i Milliye Vekili) (Karesin) — Durak Beyin buyurdıkları doğrudur, yani yalnız henüz söylüyorum, Encümen söylüyor. Diğer arkadaşlarımız söylüyorlar. Fakat bütçe müzakeresine takaddüm eden bir şey var, o da başka bir keyfiyettir. Bizî buna icbar eden had budur. Yani bütçe müzakeresinden evvel Ali Cenani Beyin takrimi mevzu bahis oldu. Cenani Bey bu tasarruflar yapılsın da ondan sonra bütçe müzakere edilsin dendi. Münakaşayı açan sebep budur. Bendeniz Ali Cenani Beyin vermiş olduğu takrimdeki mevaddığı yapılmış olduğuna, altı milyon değil yedi milyon tasarruf edildiğini, fakat bu yedi milyonun herkesi evine bırakmak suretiyle değil, cepheye ilâve edilmek suretiyle ul-

düğünü arz ve izah ettim. Şimdi burada yapılacak iş cepheye ilâve edilmiş olan bu yedi milyonun ya cepheye ilâve edilmesi ve yahut geri alınması, ya da cephenin zayıflaması. Tabii bunu da Meclisî Âtınız kabul etmez. Şimdiki halde mademki Meclis düşmana karşı reyini izhar ve ihvas etmiştir. Buna binaen bu yedi milyon cepheye ilâve etmişsiniz. Buna kalırsa bütçe müzakeresine devam edelim, ondan sonra arkadaşlarımızın mutalaaları varsa onları da dinleriz ve bu iş bitiririz.

REİS — Şimdi müsaade buyurun Beyefendiler, sen mi söyleyeceksin, ben mi söyleyeceğim. Efendiler mesele teneyür etmiştir. Müvazene Encümeni Reisi şu kadar tenzilât mümkündür, bunu zaten konuşmuşuk, bu bütçeyi geri gönderin, bunun tenzilâtına çalışalım diyor. Salâhaddin Bey; evet bu tenzilât mümkündür, fakat meselenin esası bittikten sonra, Meselenin esası bitirse, haplarında, maddelerinde tenzil etmek mümkündür. Bütçe müzakeresine geçelim, bunları maddelerinde müzakere edelim diyor. Şimdi seninki fikir, Evvelhicessel Müvazene Encümeni Reisi'nin teklifini rey koyuyorum. Müvazene Encümeni Reisi bütçenin geri gitmesini ve tenkihat için uğraşılmasını teklif ediyor. Kabul edenler ellerini kaldırsın. Kabul edilmiştir.

Şimdi bütçeye geçecek, fakat müsaade buyurun, siz Hâriciye Vekili Bey bir telgraf okuyacak, telgraf okunsun, ondan sonra başlarız.

(Hâriciye Vekilinin telgrafı okundu.)

(Zapta geçmesine müsaade buyurulmamıştır.)

REİS — Efendim; bütçenin müzakeresinde söz Ziya Hürşit Beyindir.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Efendim, bugün Müdafaa-i Milliye bütçesinin heyeti umumiyesinin müzakeresinde bulunuyoruz. Bendeniz bunun hakkında söz söylemek için asabiyet gösteriyorum ve kendime de hak veriyorum.

Zannederim ki; bu Meclisin sebebi tezekkülü olarak müdafaa-i vatan ve Misak-ı Milliye istihşâl için meydana geldiği ve bunu yapabilmek için en ziyade Müdafaa-i Milliyeyi takviye etmesi kanaati hepimizde vardır. Daire-i intihabiyesine giden arkadaşlarımızın hepsi Müdafaa-i Milliye işlerinden bahsediler. Faraza arkadaşlarımız, daire-i intihabiyelerine gittikleri zaman Teşkilâtı Esasîyeden vazife ve mesuliyet kanunlarından evvel, ne zaman düşmanı atacaktır, hep onlardan, Müdafaa-i Milliyeden bahsettiler. Binaenaleyh zannederim ki; en ziyade heyecanlı ve harekette dinleyeceği ve meşgûl olacağı, bu Müdafaa-i

Müliye bütçesidir. Şimdi mevzuumuz Müdafaa-i Milliye bütçesi ile vaziyeti askeriye meselesidir. Salâhaddin Bey dediler ki; bu ihtisas meselesidir. Bendeniz aynı fikirde değilim. Askeri bütçesini yalnız mütehasşis asker arkadaşlarımız tetkik edip, onların vereceği karara tebaiyete biz mecbur kalsaydık. Nizamname Dahilide böyle bir madde olurdu. Bizim hepimizin hakkı vardır ve hepimizin sözü vardır. Hepimiz söylemek mecburiyetindeyiz. Hem vaziyeti askeriye hakkında, hem de ayrı ayrı maddelerdeki teşkilât hakkında.

Evvclâ vaziyet hakkında söyleyeyim. Bu Meclis Müdafaa-i Milliyesine bugün ittifakla ve ne kadar gayretle sarıldığını ve ne kadar para verdiğini, ne kadar cehti gayret ettiğini hepimiz gördük. Başka meselede Meclis beş yüz lirasını kurtarmak için dört beş saat müzakere ettiği halde, Müdafaa-i Milliye için beş milyon lirayı yek kalemde vermekte katiyen ter dükmedi ve derhal verdi. Bunun için bu Meclis bu kadar parayı verirken buna mukabil onlardan bir şey isteyeceğiz. Biz 1337 senesinin ve şimdi dahil olduğumuz 1338 senesinin hesabâtını isteriz. Tabii bu kadar para verdik, bunun hesabını alâkadar zevattan istemekle Meclis haklıdır.

1337 senesine girdiğimiz zaman; heyefendiler, görürsünüz ki; vaziyetimiz gayet iyi görünüyordu, gerek vaziyeti siyasiye, gerek vaziyeti askeriye. İlk defa olarak Hükümetimizin heyeti sulhiye, yani murahtısları istenmiş ve hügün oturmuş, konuşuyor. Aynı zamanda ordu vaziyeti muntazamasını almış. Birinci İnönü Muharebesini, ikinci bir İnönü zaferi takip etmiş, bütün memlekette zafer şüyle eli ile tutulacak bir hale gelmiştir. Herkes orduyu fevkalâde görüyor. Hattâ Erkânı Harbiye-i Umumiye Reis-i Fevzi Paşa burda kürsüde her zaman söylerdi ki; ordunun ne zaman taarruz edeceğini geç tebşir ederse ona müjdesini vereceğimi derdi. Biz de daire-i intihabiyemize gittiğimiz vakit, her yerde bul, bul vaziyetimizin fevkalâde emnü itimat içinde olduğundan bahsederdik. Hattâ o zaman pek haklı olarak söylerdik ki; millîleti ömründe Türkiye ordusu harp ettiği zaman, bu kadar müsait bir vaziyette harp etmiyordu. Arkasından şimendüferler, bilmem neçer, gayetle muntazam surette, sevkıyatı mükemmel ve üsâit bir vaziyette, kumandanları tatmin ediyor. Ordunun maneviyatı mükemmel, hattâ o zaan seferberlik ilân edilmemiş ve bir çok arkadaşlar biliyorlar ki; Fevzi Paşa Hazretlerine, şayet taarruz için fazla asker lâzımsa, fazla cefrat silâh altına alırdım, fazla fedakârlık yaptırılim diyorlardı. Fakat o kabul etmiyordu diyorlu ki;

hayır katiyen fazlasına lüzümü yoktur. O vakit millet bilseydi, fazla faaliyete ihtiyaç görseydi, rekâlifî milliyeyi daha sıkı zantında, kabul ettiği zamanda kabul etseydi, o zaman bir şey olurdu.

Bir de kumanda heyetine bakınız efendiler. Bu hatır meselesi değil, millîlet, memleket meselesidir. Çünkü beş yüz milyon lira erimiştir. İki kere yüz yirmi milyon lira vermek mecburiyetinde kaldık ve bir çok arzularımız gitti. Derken efendiler Kral Konstantin İzmir'de karaya çıktı. Ehlisalıp kumandanlarının çıktığı yente taarruz edeceğini ilân etti. Hiç böyle taarruz dünyada görülmemiş. Gazetecileri kabul etti, taarruz edeceğim dedi. Evvelâ orduyu hazırladı, sonra kendisi Uşak'a geldi ve taarruzu 10 Temmuzda yaptı. O zaman biz, tebliğ-i resmileri okuduğumuz zaman görürsünüz ki; - şayanı dikkattir - tebliğ-i resmimiz «Bursa cephesinden düşman dört farka ile taarruz etmiştir» sözünü kullanmıştır. Tebliğleri öyle gördüler. Fakat ne oldu? Kral Konstantin'e bir zafer temin edildi, bu muhakkaktır. Bu müstahkem mevkilerden ordumuzu geri aldılar, ordumuzu düşman geri aldı.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Manevra-ılayız, kazandık.

ZİYA HURŞİT BEY (Devamlı) — Hiç bir şey de kazanmadık. Butun ölümlü de biliyor. Kumanda heyeti ve Erkânı Harbiye-i Umumiyyeye bu hatayı yaptı. Memleketin mühim aracı, payımâl oldu. Bu kadar cehti gayretle çalışmış olan ordunun fedakârlığı tezelzile uğradı. Memleket yine bir çok yüklerin altında ezilmeğe mahkûm kaldı ve efendiler; bu Meclisi âlinin azmi olmasaydı, düşmanla belki Kızıllırmakta bile muharebe yapacaktı. Müsaade buyurun, bunu bütün millet bildiğinden bu Meclisin gayretini kurtardı. (Söylene sesteri) Hattâ celsedir. Aynı kumanda heyeti düşman ordusunu Sakarya'nın mütemadiyen desteklemesi ile ikinci büyük bir müdafaa yaptı. Gerek memleketin azami müdafaa, fedakârlığı, niukemmeliyeti sayesinde, vakra Sakarya harbi son verdiği netice itibarıyla köylerimizi yakıp, Yunan ordusu sapa sağlam çekilip gitti. Oturup ricat etmesi de bizim için iyi değildir. Ondan sonra ordusunun karşısına gitti, Meclisin kendisine başkumandanlık verilği zat o zaman düşmanı iki taraftan sıkıştırıyoruz, ve nerede ise atacacağız diyordu. O zaman radyolarla memlekete ilân edildi, gazetelerle memleket ilân edildi, dünyaya ilân edildi. On aydır oluyor. Milyonlarca para veriyoruz ve Başkumandanlık Kanununun tevsiinde aynı sözler söyleniyor. Her yerde on beş tütünlerden resini alıyoruz, harp komisyonları teşkil ediyoruz. Bütün Meclis terâpa sinir kesil-

miş. Meclisin en tabii hakkı olan sıfatı teşriyesini bile feda ediyor, fakat ortada hiç bir şey yoktur.

Efendiler yaz geldi, kış ta geldi, yine bir iş yapılamıyacaktır. Bu da olmadıktan mada yeniden bir gal yaptırılarak Süte ve havası işgâl ettirildi, orada da bir çok müslimanların can ve malları heder edildi. Biz bu kumandayı verdikten sonra bunun hesabını kumanda heyetinden niçin sormadık ve sormadıktan mada bir çok da ders aldık. Harbi umumi den efendiler bir çok ders aldık. Bugün karşımızda Yunan ordusu. Bütün gazeteler, bütün dünya böyle söylüyor. Biz de söylüyoruz. Ama bütün teşkilâtımıza göre pek farklıdır. Onların bir farkları bizim bir firkanın iki mislidir. Onun iki ordu karargâhı varsa bir cephe karargâhı ve bir Başkumandanı vardır. Filistin'de de düşmanın pek az karargâhları karşısında yalnız tam dokuz firma karargâhımız vardı. Yine aynı suretle hareket edilmiş, fakat asıl istihşâl edilmesi lâzım gelen şeye hiç varamamıştır ve elin bu zamana kadar katıyen hize, katı bir şüzle temin eden yoktur. Benim bildiğim bir çok Meclislerde ne kadar harpleri takip ederse İskâni Harbiyei Umumiye Reisi orduya mükemmel sözler söyler veya yapacağı derdi ve nitekim yapı ve yapırdı.

Kral Kostantin Altıntaş avarında böyle yapacağız, şöyle yapacağız diye mütemadi söyledi durdu ve nihayet bir şey yaptılar. Şimdi vaziyeti askerîye hakkında Paşa Hazretleri bize hiç bir suretle teminata bulunmadı. Halbuki elli beş milyon lira istiyorlar. Bu ordu böyle on ay kaldıktan sonra biz bu parayı ne için verelim. Yunan ordusunun Sevr hattından geri çekileceği zaten söyleniyor ve daha ileriyeye hareket yapamayacakları dahi söyleniyor ve bize de böyle bir kazaat geliyor. Böyle ise ne için bu elli beş milyon lirayı vereceğiz? Şayet düşmana karşı bütün istediklerimizi dinlettirmek için daha ne istiyorlarsa son danışmanı veririz. Yüz milyon lira para da veririz. Fakat bize vadedyorlar mı ki; bu yüz milyon lirayı aldıktan sonra düşman iki ay içinde atacaklar ve meseleyi halledecekler midir? Bu yaz mevsiminde, bu memleketin menabii daha ne kadar zaman tahammül edebilir bu orduyu beslemeğe?

Şimdi efendiler, bu vaziyeti askerîye hakkında Müdafaa-i Milliye Vekili ve Erkân-ı Harbiyei Umumiye Reisi ve Başkumandanı Paşa Hazretleri hizi talimat etmedikten sonra hen vekaletini deruhide ettiğini milletimizin bey parasını vermemi, ne olursa olsun.

Teşkilât meselesine gelince, ben tanışımıyla bu hususta Ali Cenani Beyle bir fikirdeyim. Salûhaddin

Bey arkadaşımızın fikrine müterizim. meselesinde bir çok askeri arkadaşlar gitmiş ve tekrar geri dönmüşler. Bu askeri arkadaşlarımız uzun senelerden beri müteveggil buldukları ve aynı fikri taşıdıkları bir meseleden kolay kolay geri dönmeyiz, bu pek tabii bir şeydir. (Handeler) Musaade buyurun efendim, böyle teşkilâtla memleketi müdafaa etmek, o Almanların çürük usulleridir. Ludendorfun harekâtı harbiye mevzu bahis olursa, onlar bir ordu karargâhı yapmışlardır. Bendeniz o vakit Hamburg'ta idim. Gümlerce zabitan oturmuşlardı. Fakat âlem de buna gülerdi, bu ise

Şimdi bundan tenkis edilebilir mi? Bendenizce edilir. Pek güzel buyurdular ki Adana ve havalisinde Fransızlarla harbederken Fransızların (Monjel) nandaki adanın kumandanı tabunda bir firma Ayın tep ve havalisindeki köyleri yakarken efendiler, bir kırk birinci firma vardı. Onun da zabitanı yoktu. Zabitan kadrosu tamami olmadıktan mada mevcudu da naksandı. Sonra neden orada yeniden bir kolordu teşkilâtı yapıldı ve bir çok zabitan gönderildi. Hatta bendeniz iyi biliyorum ki bir çok zabitan Adana'ya gidebilmek için gözleri ancak memaliki harreye musaittir, vücutu falandır, diye o suretle rapor alarak Adana'ya bir çok zabitan doldu. Bu teşkilât yani bu kolordu teşkilâtının Adana'da yapılması pek tabiidir. Efendiler sade zabitan göndermek ehmiyyeti değildir. Bir nefer bugün yemiyeye işte kendileri de tasdik bilmiyorlar bir zabitanı mal oluyor. Bir zabitanın sevisi, neferi bilmeden nesi vardır. Ayda bir nefer bize yirmi bir liraya mal olur. Düşününüz kalordu meydana yokken bunlara ne kadar para cebinizden vermek mecburiyetindeyiz. Bir taraftan yüzde beş, yüzde on nispetinde nezamiyet verilir.

Diğer taraftan gayri müslimlerin adedi mütenadiden tezyit olunur. Şubelere ve kalenlere hakacak olursak bir şubede bir zabitan vardır. Paşa Hazretleri böyle bıyırıyorlar. Evet benim daire-i intihabiyemi olan Adana kazasında şube reisi bir binbaşı vardır, fakat bunun dört tane vaziyisi vardır, sekiz tane neferi vardır.

Efendiler; bir mülâzımın maaşı (11) liradır. Bir nefer de (21) liraya mal oluyor. Bunda çok fark yoktur. Sonra bu şubeler için geçen sene süstemiştim, bu sene de söylüyorum. Bu şubeler asker toplamak, asker sevk etmek hususunda hiç bir şeye yaramazlar. Şubeler yalnız vakı hazaride bunların hazırlanması maksadını ve bir seferberlik ihtimaline karşı kitaları mal edecek yerlere sevk etmekten ibarettir.

Hatta en büyük devletlerle bu gibi şuhat yoktur. Bu bizim memleketin hususiyeti alıvalı nazarı itibarıyla alınarak İren hatlarımızın müntezamı olmaması itibarıyla Erkânı Harbiyemizin seferberlik şubasının hesaplarının karma karışık olması itibarıyla bu vazife böyle askerlerin eline verilmiştir ve bugün bu memleket azami seferberliğini yapmıştır, diyebiliriz ve o hale geldik. Bugün 98 tevellütüleri bile silâh altına aldık. Terhis meselesini düşünürken yeniden seferberlik yapabilecek vaziyette değiliz.

Şimdi şubelerin yaptıkları vazife: bir asker kaçarsa şube tahkikatını yapacak, kaymakamı güdürececek, kaymakam jandırılmaya verecek, jandarmaya tutacak, şube yine bir kâğıt kesip sevk edecek. Bugün bundan fazla vazifesi kalmamıştır. Yalnız Salâhaddin Beyefendi bir şeyden bahis buyurdular. Şuheden kalemlerden, geri teşkilâtta bulunanları alacak olursak bunlar yine tahsisatlarını alacaklar, maaşlarını almak mecburiyetindedirler. Hükümetten hakkı müteşsepleri var diyor. Bunu kabul ediyoruz. Fakat bu memleketi kurtarmak için bir kaç adamın hakkı müteşsehini düşüneceğiz diye memleketi fedâ edemeyiz. Cezri teşkilât günüdür. Bir kere cepede yüzbaşılar, alay kumandanları var. Cepede hizmet edemeyecek adamların hepsini tekaüde sevk ederiz. Bu acaba cephedeki efradın kuvveti maneviyesini takviye mi eder, yoksa düşürür mü?

Efendiler İsa, ilmi ahvalı ruh meselesidir. Efendiler ben bugün kendimi cepheye farzetmiş olsam, öteki arkadaşlarım da cepheye bulunursa benim maneviyatımı takviye eder. Çünkü ben de aynı zamanda inektepten çıktım, o da ve hepimiz bir vazife görüyoruz. Şüphesiz maneviyatımı takviye eder. Fakat cephedeki zabitanı geride görmekte bilâkis maneviyatım düşer. Hatta başka memleketlerde bu tetkik edile edile öyle bir hale getirilmiştir ki: cephe gerisinde hizmet eden zabitanın zabıtlık şerefini haiz değildir. Meselâ Alman ordusunda levazım, hesapat şubesinde çalışanlar, mülâzım yüzbaşı sıfatlarını taşıyamazlar. Bahriyede de öyledir. Limanda hizmet eder, mühendislikte hizmet eder, bunlar zabıtlık şerefinden mahrumdur. Bir insana zabıt denildi mi, o cephenin zabıtıdır ve harp eder.

Şimdi biz de bu cephede bulunanlara hem zabıt hakkı veririz, hem de maaşını veririz, fazla maaş veririz, şerefini temin ederiz ve cephe gerisinde de hakikaten işe yarayacak olanları tekaüde sevk ederiz. Cephe gerisi mevzubahis olduğu zaman levazım ve menziller ve Erkânı Harbiyeci Umumiyenin bazı

istihbarat şebekeleri vardır ki; bittabi bunlar masnun kalırlar. İbnaenaleyh bu teşkilât bu Meclisi Âhîde yapılabılır mı? Yani farza zabitanı tayinat meselesi kıldür, şube meselesi, alay asker meselesi kıldür, 250 - 300 kişiye ayrı ayrı bunun üzerinde madde yapmak ve müzakereye irca kabul müdür? Encümenlerin vazifesi zaten müzakereyi teşhildir.

Bugün Meclisi Âhînin hemen ekseriyeti - çünkü bendemiz hepsi ile diğer arkadaşlardan fazla görüşüğüm için - arkadaşlar hepsi cephenin takviye edilmesi taraftarıdır. Böyle olduğu halde, korkarını ki yine bu hüce olduğu gibi çıkıp gidecek. Adanmış bir liste gelmişliğinden bizim kanaatımıza göre hazırlanmadığımız için, bu pek dün bir miktarda kalacaktır. Bunun için Ali Cenani Beyin fikrine taraftarım ve bu fikir geçikmemiştir. Müdafaa-i Milliye bütçesinin heyeti umumiyesi neye sarıldıkça, maddelere geçileceği zaman bu kabul buyurulmazsa maddelere geçilecektir. Mem burada bir iş olmuştur ki; bu nizamnamenin dahili mahariyle gayet mühimdir. Malumu âliniz Müdafaa-i Milliye bütçesi için nizamname dahilinde bir hususiyet yoktur. Bütçe, herhangi masrafı taalluk eden bir şey ne olursa olsun Meclisten doğrudan doğruya geçmeden Mecliste resen müzakere olunamaz. Doğrudan doğruya bir encümenin güler.

BİR MEBUS ÜFY — Muvazene-i Maliye Encümenini ekseriyetle bunu buraya getirdi.

ZİYA HURŞİT BEY (Devanlı) — Encümenin resis muhteremi Ali Cenani Bey encümen namına söz söylediği zaman encümenlerin fikrine itiraz etmediler. Yalnız nazhatayı yazan Salâhaddin Beyefendi itiraz buyurdular. Zannederim bu nizamnamenin dahiliye göre nakis gelmiştir, gayri kabili müzakereci. Yalnız burada bir mesele vardır. Bütçe encümenine gidersen, yenilen yine para isterler ve yine bu para sarf olunur, gider ve bunun için encümenin azami faaliyet isteriz. Bunu on güne kadar bize getirsin. Hatta daha ziyade faaliyet gösterirse iki gün içerisinde çıkarır. Fakat otuzdan evvel vaziyeti umumiye hakkında Paşa Hazretleri bizi tatmin etmelidirler. Bu vaziyet hakkında ne düşünüyorlar, bu parayı alıp ne yapacaklardır? Yani on dokuz ay adamı mı hesliyecek, bir, onur soralım.

DURSUN BEY (Çorum) — Bütçenin heyeti umumiyesine dair zabıtı vermeden evvel bir mesale üzerinde nazarı dikkati çekilmek isterim. 1338 senesi mudafaa-i Milliye bütçesi için hükümet 102 milyon lira istiyor. Tetkik heyeti bunu 65 milyon liraya ten-

zil ediyor ve Muvazene-i Maliye Encümeni 55 milyon liraya tenzil etmiştir. Görülüyor ki bu rakamlar arasında ehemmiyetlice tafavut vardır. Bu tafavütlerden bendeniz şu neticeyi söyleyeceğimi Müdafaa-i Milliye kendi ihtiyacatını masarifatını temin için istediği paranın miktarını kendisi de bilmiyor. Sebep ise bu üç rakamın arasındaki kullu tafavuttur. İnaenaleyh bendenizden evvel iradı hitabet eden rufekayı kıramın dedikleri gibi bu bütçe müfredatı üzerinde ince tekkikat yapmalı ve bu israfatın menhalarım kurutmalı. Geçen sene, evvelki sene bütçelerinin müzakeresi münakaşa olarak gitmiş ve milyonlara lira verdik ve onun hâli hesabı bize malını değildir. Sarf edilmiştir. Yalnız geçen senelerde ve bu sene bandenizin bildiğini bir çok şeyler var ki, ezumle benim memleketime ait bir kaç illiyat zabite muallim olduklar, buraya kadar geldiler. Hararetahım yine burada kolayını buldular. Sonra buraya bir kolordu kumandanı gönderdiler, hararetahı verdiler. İkinci defa geçertiler, yine geldi. Vakti bunlar milyonlara, mesele ehemmiyetsiz bir şeydir, fakat bunun ardı doğulacak olursa bu yekûn itibarıyla ehemmiyetli ziyân ve hasardır. İşte bu ve bu gibi misallerden anlaşılıyor ki Müdafaa-i Milliye bütçesinde bir çok israfat vardır. Ne alındığını bilmiyoruz, ne verdiğimizi de bilmiyoruz. Ne verirse geniş müdelâ bir şeyler gibi, mülletin bir muşkilât ile, gerek hane ve gerek cebriyle verdiği şeyler bu müdede eriyor ve bu müdede bir şey çıkıyor. İşte vaziyet askeriyemiz, işte dahile idaremiz. Acaba biz bundan sonra olsun Müdafaa-i Milliye vereceğimize, hatta bütün vâhidatımızda bir defa olsun bu 55 milyon liryı masvazallahime sarf edecek bir usul, bir sistem koydura bilecek miyiz? Yoksa bu 55 milyon lira da şimdi sabıkada olduğu gibi heceler olup gidecek mi? Yine aynı vaziyet karpisında mı kalacağız? Bendemiz sırf vazifesi vâhidatıya olarak arz ediyoruz. Bendemiz gibi rufekayı kıramın da duyuyoruzlar. Bu mesele üzerinde gayet ince tekkikat ve mu lâhazatta bulunmalıyız. Cebbalkaleim milyonlar, bir ar için heder olamaz. Biz bilmeliyiz ki, sırf hayat, namus ve istiklâl için muşephede eden ve bütün varlığını veren, kadınlara varıncaya kadar sırtında cepkane, erzak nekleden bir mülletin vokali bulunmuyoruz. İnaenaleyh memleketin vaziyeti maliyesini, vaziyeti iktisadiyesini iyi düşünelim. Müdafaa-i Milliye Vokali Paşa Hazretleri, askerlikte iktisadiyat olamaz, buyurdular. Fakat bizim bütçemizin kısmı kullisi buraya gidiyor. Biz bütçemizle ne kadar tasarruf mümkünse, o nisbette tasarruf yapmalıyız. Bendemiz çok israf

fat olduğunu söylemişim. Nakhiyatta evvelenizde iki üç seneden beri ve şu ordunun nakhiyatı türlü türlü kalıba girer. Bilinseñ deve kolları, mukellefiyeti nakhiye şura, burası derken bir neticeye, bir usule rapte dilermedi. Buradan ta Samsun'a varıncaya kadar menzil teşkilâtında zabitan, mustahfıklar doldular ve yüzlerce efrat noktalarında, bir cepheye erzak, asker gönderiyorsunuz, cephane gönderiyoruz. Halbuki gönderdiğimiz noktalarda erzakın kısmı kullisi israf ediliyor, cepheye gitmiyor. İnaenaleyh bu nakhiyatta bir çok idaresizlik, sunstimalât vardır. Hatta husnû niyet te yok. Bu nakhiyatın üç yüzü deve kollarının, araba kollarının naklettiği şeyer bilimsen, şunların, bunların şeyleridir. Şimdiye kadar bu adamların nereden, nereye gittiğini kontrol ederseniz bir çok mesuliyetler, hatta birçok hiyanetlere tesaduf edeceksiniz. Efendiler geçen sene Sakarya harhi elimizin neticesinde bütün mülletin vesair nakhiyesi köylerden, cebren getirildi. Bunlar ne götürecektirdi. Belli değil ve ne götürdüklerini de bilmiyoruz. Çorum'da binlerce araba çorluk küçük elinde, o ateş, güneş içerisinde sahrada neklediler. Bunlar niye geldi ve kim getirdi ve götürdü. Bunları toplayan da belli değil ve ne götürecektirdi de belli değil. Bu böyle iken deve kolları şunun, bunun zimfir adamların ve menzildeki, kaledeki rüesayı askeriyemizi müşterek olduğu buğulayları Amasya'ya nakletmişim. Bu arzada böyle olduğu gibi, diğer yerlerde de aynı oldu.

Sonra mübayaatı mübayaatta bir çok sunstimalat olduğunu kanım. Mübayaatın da bir usule sâlimne rapte edildiğine de kanı değilim. Ne alınıyor ve ne veriliyor, kimden alınıyor, kimte veriliyor ve şimdiye kadar ne alınmış ve bunların fiyatları nedir? Meclis-i haka dair hiç malumatı yoktur. Bu bir ahıyereğiliftir, yine görüyoruz ki, seferberlikte orada, burada mallarında cephe gerisine muşkilat olan bir çok zabitan yine memuriyetle, aynı yerlere yerleşmişlerdir. İşte Ankara gözümüz önünde. Bunlar seferberlikte ne yapırsa, yine aynı muameleyi yapıyorlar. Bir mesele üzerinde nazari dikkatimizi celbetmek isterim.

Fasdi emezseniz bir mesele arzedeceğim. Bundan bir çok netice istisâl edilebilir. Hükümetin vaziyet emnesi lâzım gelen 160 deve evvelki sene Alaca'da birisinin yedinde emanet bulunuyordu ki:

OSMAN BEY (Kayseri) — Serbestçe söyleyiniz.

DURSUN BEY (Devamlı) — Müsaade buyurun; serbest söyleyeceğim. Arzettiğimi 160 deveye hiç istihkakı bulunmayan birisi vaziyet etmiş ki olan bugün mezkûr develer onun temellükündedir. (Kımdir ismi-

ni söyleniyiz sadaları? Söyleyeceğim efendim. Malumunuz Ethem'in isyanından sonra Yozgat ve havâlisinde Ethem'in mağlubatını alıp ta burada satan bir şahıs İstanbul'a bulunuyordu. İstiklâl Mahkemesi bu adam hakkında hüküm verdi. Bilâhıra İstanbul'dan avdetle Samsun'a gelen bu adam muvasalatı akebinde tahlihiyle buraya gönderildi ki: ben deniz o zaman Çorum'da bulunuyordum. Bu adam Samsun'dan Çorum'a kadar 20 kadar jandarmasının muhafazası altında geldi. O günlerde hendesinin de mezuniyetim bitmişti. tesadufi olarak peşi sıra ben deniz de gelmişim. Sıngurlu'ya muvasalatımda, kaymakamlığa chunu serbest bıraktım diye bir telgraf geldi:

HASİM BEY (Çorum) Nereden?

DURŞUN BEY (Devamlı) — Musade buyurun. Bunun üzerine o adam serbest bırakıldı ve serbestçe buraya kadar birlikte geldik. Burada da görüşüldü. konuşuldu, ne yaptı, ne etti... Nihayet buradan da kurtulup gitti. Samsun'lu Aleksandros'a ait olan develeri Alaca'da deveciler işletiyorlardı. Bu Samsun'a gilerken Çorum mutasarrıflığına bir telgraf veriyor. «Alaca'da filân yerde, filâncanın 160 devesi vardır. Bu adama teslim ediniz» deniliyor. Bunun üzerine mezkûr develeri de yedi teslimine alıyor, ki bendemiz 5-6 ay sonra bu vakaya müttali oldum.

İBRAHİM BEY (Karesi) Bir şey sorabilir miyim?

DURŞUN BEY (Devamlı) — Benzeniz enuimden mazbata muharriri değilim.

İBRAHİM BEY (Karesi) — Öyle ama, bu beyanatınızdan samim bir şey anlamıyor ki.

DURŞUN BEY (Devamlı) — Musade buyurun efendim, arzedeğim Alaca Kaymakamlığında, Çorum mutasarrıflığından verilen telgraf mevcuttur. Arzu buyurulursa talebeder, görürsünüz Hükümetim...

KÂZİM PAŞA (Mudafaa-i Milliye Vekili) (Karesi) — Dursun Beyefendi, vaziyeti açıkça izali olunuz ki arkadaşlar renevur olsun.

DURŞUN BEY (Devamlı) — Musade buyurun, netinde arzedeceğim. O aitan seferberlikte de burada nakliye müteahhidi idi ki: o zaman bir çok dalavere, ihanetleri vardır. Benzeniz geldiğim zaman; gerek Dahiliye Vekâletine, gerekse Kâzım Paşa Hazretlerinden evvelki Mudafaa-i Milliye Vekili Paşaya meseleyi anlattım. Bunun üzerine Samsun'dan o adamı buraya getirttiler. Uyuşmuşlar, görüşmelerden sonra bırakıp gittiği gibi, develer de yine kendi elinde kul-

du. Yine aynı şey, neye buraya celbedildi, neye serbest bırakıldı?

RIFAT BEY (Tokat) — Hesapları görmeğe gitir, bir şey değil.

DURŞUN BEY (Devamlı) — Mezkûr develerin bu adama verilmesi hakkında İstiklâl Mahkemesinin de Çorum mutasarrıflığı tahriat kalemünde bir telgraf mevcuttur. Arzu ederseniz celbeder ve görürsünüz.

TEVFIK EFENDİ (Kangiri) — Biraz açık söyleyin. Deve kimin, deveci kim?

DURŞUN BEY (Devamlı) — Arif Bey buraya gelin teslim olun, emrini veren de İstiklâl Mahkemesidir.

ZİYA HURŞİT BEY (Lüzistan) — Hangi İstiklâl Mahkemesi?

DURŞUN BEY (Devamlı) — Ankara...

ZİYA HURŞİT BEY (Lüzistan) — Ankara İstiklâl Mahkemesi nasıl olur da Çorum mutasarrıflığına emir verebilir?

DURŞUN BEY (Devamlı) — Buraya celbettirmek için emir veriyor. İstiklâl Mahkemesi, Ethem ile müşterek diye getiriyor. Sinra efendiler, nakliyat işleri.

EMİN BEY (Çank) — Biz Amasya'da Aleksandros denilen adamı idama mahkûm etmişizdir. Hükûm idam da icra edilmiştir ve bu develerin musade resine karar vermişiz. Binacaleyh, bu develer heytülmâlidir. İfadenizden mezkûr develere birim müdahale etmiş olduğunuz anlaşılıyor ki, bu mühim bir meseledir. Mudafaa-i Milliye Vekili Paşa Hazretlerinin izahat vermelerini rica ederim.

BESİM BEY (Kastamonu) — Acaba, develer hayatta mı, değil mi?

DURŞUN BEY (Devamlı) — Arzettiğim nakliyat meselesinde de görülmüyor ki bir çok idaresizlik ve sunstimalîti vardır. Binacaleyh, bunun önüne geçmek lâzımdır. Sonra bütçele tasarruf yapılmak deyip duruyoruz. Bilmeniz yine şuradan, buradan, İstanbul'dan zabitanı celhdilip te bir tarafa yerleştiriliyor mu? Çünkü, Mudafaa-i Milliye Vekâletinin evvelce bir kararı vardı ki: ümerada İstanbul'da müteakid olup ta, buraya gelenler olursa hizmete kabul edilmeyecektir. Bu kararın hilâfına binbaş ve binbaşından daha yukarı İstanbul'da müteakid olupta buraya vazife ile gelenler söyleniyor. Ne dereceye kadar sahips olduğunu bilemiyorum. Binacaleyh bu meseleye de hitam verilmelidir. Hizmetçi meferlerindeki ısrafat heinen, hemem ordunun...

İHSAN BEY (Cebelibereket) — Neye istiklâl Mahkemesi namına cevap vereceğim.

REİS — Bitirsinler.

DURSUN BEY (Çorum) — Hilmiyim efendim.

Sonra, muhtesiz kalan zabitanın ailesine hizmetçi vermek kadar mühim bir şey olamaz. Fakat bu hizmetçilik öyle israf ediyor ki; bir zabitan yanında üç tane asker var. Kimi hağında, kimisi de çuğunu gezdiriyor. Ankara'da görüyoruz. Sonra askerlikle hiç alakası olmayan kontrozistlerin, bilmem şunların, yanında da nefer var.

RAGİP BEY (Amasya) — Hatta muhülle muhtarlarının yanında bile.

DURSUN BEY (Çorum) — Bundan görülüyor ki; neferat istihdamında bir çok israfat var. Bu israfat bütçe üzerinde mühim bir tesirat yapıyor. Bendenize kalırsa gayri müsellâh efradı. Böyle birada burada israf etmektense, bunları terhis etmek ve efradı müslimeyi cephelere sevk etmek, orduyu müteharrik ve zinde bir hale getirmek lazımdır. Orduyu gayri müteharrik bir hale getiren enün olunuz ki cephe gerisindeki teşkilâttir. Cephe gerisine sürf oltuğımız paradan, creaktan orduya mühim bir miktarda muavenet edemiyoruz. Şimdi bu azim ve mühim bir yükünü Müdafaa-i Milliyyeye veriyoruz. Geçen sene de verdik, daha evvelki sene de verdik. Acaba Müdafaa-i Milliye, Erkânı Harbiye, orduda vazifesini ifa etti mi etmedi ni? Tabii arkadaşlarım bu cihetleri izah ettiler. Ordudan hiç bir niatlup faides amelîye çıkmamıştır. Meclisi âlinin asabiyetine dükünmamasını son derece rica ederim. Hiç bizim kuvvetimiz yokken, bu Müdafaa-i Milliye teşkilâtının iprudasında ahali kendi kendine mukavemet ettiler. Yunanlı inehmaontken mukavemet ediyorlardı. Fakat ordumuz mükemimel bir kadro şekline girdi. asker çığaklı. Cephemiz ne reye geldi. Sakarya kıyısına geldi efendiler. Acaba bu ordu kademe, kademe çekilirken kumanda heyetinde, hatalar oldu mu, olmadı ni? İştîyoruz ki; bir çok askeri hatalar olmuş oldu ne tahkikat yapıldı ni? Bu hatâkâr kumandanlarımız tecziye edildi mi ve bu kumandanlar olıyem ordunun başında midir ve buna dair ne gibi malumat var? Biz bir şey duymıyoruz. Yine eski kumandanlar, yine eski Erkânı Harbiye. Hiç bir hata olmamış sürf askeri maksatla asker getiriyö alınmış. Öyle duruyoruz. Ne Meclis bunun üzerinde takibat yapıyor, ne daire buna dair izahat ve

riyor. İşte bundan anlaşılıyor ki; bizim kumanda heyetimiz, Erkânı Harbiye heyetimiz bu badireyi gerek iktisadi, gerek harbi başa çıkarmak için icabeden kabiliyeti haiz değildir. Eğer olmuş olsaydı, bir eseri görebilirdik. Yine biz bu kürsüden en salâhüyetkar bir ağızdan vaktiyle ihtumâl bir sene evvel işittik. Eğer siz orduya elli milyon verirsiniz Yunan ordusunu denize döküceğiz. Kırk milyon verildi, elli milyon verildi, bu sene de (102) milyon lira isteniyor. Acaba o zaman ne imkânı vardı ki; Yunan ordusunu elli milyon lira verildiği halde denize dökülecekti, bugün yüz milyon lira verildiği halde düşman yeri denize dökülemiyor. Bunu da bilmek istiyorum. Hulâsa Müdafaa-i Milliyyede iyi bir tenkidat, cephe gerilerinde ne nefer, ne zabıt, bir tane bırakılmamalı. Onlar gitsinler köylerinde çalışsınlar. Çok lüzumlu yerlerde bir miktar inzibat için bırakılmalıdır.

Ordu (Fors Arme)'dir, ordu silâh kuvvetidir. Gayri müsellâh ve gerideki teşkilât ordunun silâh kuvvetini kesrediyor. Ordunun silâh kuvvetini sabit ve müstakkil bir yerde bulunduruyor, jeriye götürmüyor. Bu millet bundan yirmi beş sene evvel yine Yunanlılarla harbettir. Fakat memleket de harp var mı, yok mu; duymadı.

HACI TEVİK EFFENDİ (Kangırı) — (Fors arme) buyurdunuz. O ne olacak? (Tasrih etti ya sadaları)

REİS — Silâh kuvveti.

DURSUN BEY (Devamla) — Yine arkadaşlarımızın sorduğu gibi henüz de soruyorum. Biz tarruz ederken Yunan ordusunu yakın bir zamanda almanın imkânı var mı, yok mu? Varsa ne vaktidir ve bu ne gibi şeylere mütevekkildir. Eğer yoksa sürf tedafii bir surette kalacak isek, bu kadar masarif, bu kadar teşkilât altında bulunmak, beyhude yere arafata meydan vermek demektir. Bu cihet iyice tavazuh etsin.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Böyle şey mi olur.

REİS — Sorunu kesmeyin.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — A... Böyle söze karşı, nasıl söz kesilmez?

REİS — Hilmi Bey; müade buyurun.

DURSUN BEY (Devamla) — Anu anlatacağız, bu milletin hayatı meselesidir.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Eğer kuvvetimiz yoksa, silâhımızı atalım, mevcut askeri terhis edelim ve Yunanın kucagina alalım.

DURSUN BEY (Devamla) — Siz atılırsınız. (Devam devam sesleri) Görülüyor ki bu bütçe gayet acıklı bir bütçedir. Önünüzde göreceğiniz büyük, mühim ve vatanı bir iş vardır. Bunu yapabilecek miyiz, yapamayacak mıyız? Bunu düşünelim ve bu işi yapmak neye mütevekkiftir? Onu; bu bütçe üzerinde iyi düşünmeliyiz. İyi hareket etmeli ve ona göre karar vermeli ve hareket etmeli. Zamanın, milletimin, aklı ay, bir sene daha bu vaziyet karşısında durmaya

artık tahammülü kalmamıştır. Gidiniz, elleri görünüz ki, memleket ne hale gelmiştir, vaziyet meydandadır.

Maruzatım sınırlılık bundan ibarettir.

REİS — Efendim şahsına taatluk ettiğimi için İhsan Bey, o şifre meselesinden dolayı, Heyet-i Celilenize izahat verecektir. (Şahsı yoktur sesleri)

On dakika tenefüs için celseyi tatil ediyorum.

Celsomin hitamı : 45 (sonra)

ÜÇÜNCÜ CELSE

Açılma Saat : 4,25

REİS : Birinci Reisvekili Vehbi Efendi Hazretleri

KÂTİP : Hakkı Bey (Van)

REİS — Efendim celseyi açtım. Müdafai Milliye Vekâleti Bütçesi üzerinde müzakereye devam ediyoruz. Buyurun İhsan Bey.

İHSAN BEY (Cebelibereket) — Efendim bundan evvelki celsede Çorum Mebusu Dursun Bey arkadaşımız Müdafai Milliye Bütçesi münasebetiyle irat buydukları hitabede, Ârif Arslan Beyin Aleksandros namında bir rumun yanında veyahut Aleksandros namında bir rumda Ârif Beyin develeri varmış, Ârif Arslan Bey bir meseleden dolayı Ankara İstiklâl mahkemesine gelmiş, onun için bir defa Samsun'dan celbedilmiş, iade edilmiş, tekrar bir defa daha gelmiş, hünunla görüşmüş ve uyutulmuş, tekrar gitmiş, bunun üzerine Ankara İstiklâl mahkemesi, Çorum hükümetine şifre çekmiş ve Aleksandros Efendi yanındaki develeri Ârif Arslan Beye veriniz demiş. Ben deniz Mecliste bulunamadım. Rüfeyayı muhteremem yapılan müzakereyi bana söylediler. Onun için Dursun Beyden rica ediyorum, beyanattarı bu yolda midir? Lütfen bunu evvelâ bana söyleyinler. Yani bana nakledilen gibi midir? Mesele; bence evet veyahut, hayır demek kâfidir.

DURSUN BEY (Çorum) — Biraz noksanı vardır. Ârif Arslan Bey âsi Ethem Yozgat ve havalisine gidip te oradaki magsubatı toplayıp buraya getirirken Ethem ile münasebet peyda ediyor. 35 bin koyun; Sungurlu ve Çorum havalisinden, 5 bin karasığır hayvanatı, hepimizin gozuönünde buna kaldı. Bunun vasıtasıyla

bu bunlar satıldı, eritildi. Ârif Arslan'a gerek hayvanat bedeli ve gerek eşya bedeli teslim edildi. Ethem'in alayına levazım, teçhizat almak üzere tarafından bu paralarla Ârif Arslan İstanbul'a gönderildi. Kumaş aldı, söyle böyle etti. İstanbul'da bulunduğu sırada Ethem İsyan etti. Filân Ârif Arslan'ın bundan haberi yok. Samsun'a geldi çıktı. O çıkarmadan evvel geldiğinde tevkif edin diye buradan emir verilmişti. On jan darma ile Samsun'dan Çorum'a geldi. Çorum'da bir çok tanıdığı olduğu halde o derece tahyid ettiler ki; kimse ile ihtilâl ettirmediler. Sonra yola çıktı. Ankara'dan telgraf verdiler, serbest bırakınız diye.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Bu telgraf kimden geldi.

DURSUN BEY (Devamla) — Ben de peşi sıra geldim. Serbest olarak geldi. Ticarethanesi temin edildi.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Canım bu telgraf nereden geldi. Ankara'dan kimden?

DURSUN BEY (Devamla) — Müsaade buyurunuz; en salâhiyettar bir zattan.

İHSAN BEY (Cebelibereket) — Beyelendi Hazretleri; en salâhiyettar dediğiniz Mustafa Kumâl Paşa mı? Mahkemeden mi, Meclisten mi, yüksek makam neresidir, bunu söyleyiniz.

DURSUN BEY (Devamla) — Ticarethanesi filân temhir edildi ve nihayet serbest bırakıldı gitti. Müsade buyurun, giderken oraya Amasya İstiklâl mah-

kemesinde Pontus meselesinden dolayı idam edilen Aleksandors'un Çorum'da 160 küsur deve vardı. Tabiidir ki Amasya İstiklâl mahkemesi emvalini de deve erinin de hükümeti namına vaziyet edilmesine karar verdi. Hükümette buna vaziyet etti. Bir müddet sonra buradan Arslan Ârif Bey'e devlerin teslim edilmesi için emir verildi ve teslim edildi. Bugüne kadar çalışıyor. Çorum'da dosyaları vardır. O zaman Çorum mutasarrıfı Cemâl Bey şimdi Kâğızda mu tasarrıftır. Bizzat teslim eden Alaca kaymakamıdır. Yine orada Sait Beydir. Muamele nasılsa resmen Dahiliye Vekâlet vasıtasıyla gönderildi.

IHSAN BEY (Cebelibereket) — Yani efendim: İstiklâl mahkemesi tarafından şifre verildi, öyle mi?

DURSUN BEY (Çorum) — Evet öyledir.

IHSAN BEY (Cebelibereket) — Efendim iki seneye yakın bir zamandı Heyet-i Cebelibereketin gördüğü lüzum üzerine en ağır bir vazifeyi üstlendi. Üstüne üzerine almış, iki senedir Meclisinizin iki adamı kadar uzagındaki birada vazifesini yapmış olan Ankara İstiklâl mahkemesi ki; şahsi irade-i de Karabağlı çarşısıdır. Bunu hepimiz biliriz. Mahkememiz isterdi ki; harekâtının kontrolü lüzumunu hissedilsin ve evrakı tertib edilsin. Bunu çok arzu ederdik ve affe şümaze mağruren söylüyoruz, açık söylüyoruz. Ufak bir kusur olsaydı Meclisi şâide olan büyüklük muhabbetleri sevgiyle kendilerini ayakları altında parçalayacak ve ipe çekecek ve haysiyetlerini çiğneyecek arkadaşlar da mevcuttur. Yani, hata iftihar edebilirsiniz ki, Ankara İstiklâl mahkemesi kimse ile uyuşmaz ve kimse ile anlaşmaz. Kudretiniz nisbetinde her türlü cezaya ve idama bugün İstiklâl mahkemesi, muhakemesiz idama hazır olan Ankara İstiklâl Mahkemesinin Reisi sıfatıyla arz ediyorum ki; uyuşmak ve anlaşmak kelimesini kabul etmez. (Bravo sadaları) Efendiler: böyle imalı sözler, böyle anı valinde hoş görünecek sözler sarfından, içtinap edilince lüzum gelen lâkırdılarından, içtinap edilecek sözlerdendir. Bir adama bir mahkemeye uyuşmuş, anlaşmış diyorsunuz. O mahkemenin kuvvet ve kudretini idam ediyorsunuz veya idam ediliyor. Buna cinayeti maneviyeye derler. Tasvip ettiğiniz bütün kavaninde bir maznunu mahkemeye verirsiniz. İthamnamie okunur, maznun icabederse ve kil tutar. İthamnamieyi de ihzar ettiği gibi tariz eder. İbraz edilen şahitleri istediği gibi iskat için uğraşır. Müdafaatı kemali sukûnetle dinlenir, bundan sonra hüküm verilir. O gün maznun diye hüküm veriliyor. Yoksa nasıl, bir arkadaşınız çıkar da; uyuşmaz, anlaşmaz diyebilir. Rica ederim. Bu, münafii ahlaktır. Rica ederim bunu bu efendiyi ret ediyorum.

DURSUN BEY (Çorum) — Müsaade ediniz **IHSAN BEY (Devamlı)** — Ben fazla lâkırdı dinlemem, ben uyuşmam. Siz uyuşursunuz, hiç dinlemiyorum.

DURSUN BEY (Çorum) — Ben hiç dinlemiyorum.

IHSAN BEY (Devamlı) — Efendim; uyuşmak ve anlaşmak şeyini İstiklâl mahkemesi yapmaz ve anlaşmamıştır. Olumden korkmaz, bir İstiklâl mahkemesidir. İki senedir bir kusurunu bulsaydınız her şeyi yapardınız. Niçin yapmadınız? Uyuşmuş, anlaşmış böyle şimmettedarik lâkırdı söylenmez. Efendiler: Ârif Arslan Bey namında bir adamın emvalini huczederek Ethem'in garatıyla Anadolu'dan koyup sattığı eşya ile alâkadardır, diye mahkemeye verildi. Mahkeme adaletin tezahürü ve cidden yarasının sızlarına iştrak ettiği mazlumu Anadolu köylüsünün hakkının tezahürü için elden geldiği kadar uğraşmıştır. Fakat adaletin tezahürü aynı zamanda efendiler, koyunlar gelmiş dediler, burada bir çiftlikte koyunlar satılıyor. Ârif Arslan Beyi çağırın demiyor lâkırdı olarak, koridorda söylüyorlar. Çağırdık bu adamı; sen koyun satmışsın bu koyunların parasını ne yaptın, dedik. Ben koyun satmadım. Çerkes Ahmet namında Ethem'in ancağı mı varmış ne imiş, o sattı aldı, gitti, dedi.

OSMAN BEY (Lüzistan) — Kara bıyıklı, uzun boylu bir adamdır.

IHSAN BEY (Devamlı) — Katırlar varmış bunları sürmüş götürmüşsünüz, dedik. Katır, matır meselesi yoktur, dedi. Ne vardır, mesele nedir, bize söyle, dedik. Dedi ki; ben İstanbul'a gidiyordum. Ethem'in habası bana üç bin lira verdi. Reşit Bey benim askerime niatra, kaput, karavana getireceksin dedi, ben giderken hana 23 parça malı verdiler. Halıyı götürdüm. İstanbul'da sattım, eşya aldım, eşyayı da Samson'da nusadere ettiler. Bu kadar mı dedik. Evet, bu katlar, dedi.

Efendiler soruyorum; rica ederim bu işle alâkadarsınız. Ârif Arslan Beyin şu cinayeti yapmıştır. Ethemle işirâki vardır, diye ileri bes ay uzun uzadıya aleni devam eden muhakemesinde herhangi bir zat bize geldi, bir madde gösterdi mi, ihbar etti mi ve bir delil gösterdi mi? Dursun Beyefendiye soruyorum; icra ve tesrii salâhiyetin hazır bir mebus olmak sıfatıyla hucune kadar niçin sabretmişlerdir? Niçin şimdi Müdafaatı Milliye bütçesi tetkik edilirken bunu ortaya döküyor? O zaman mahkeme açıldı. Ârif Arslan burada muhakeme edilirken niçin gelip ic haber vermemiş, niçin bu, bunu yapmıştır, diye

gelipte nazarı dikkati celbetmemiş? Dursun Beyin bu nu haber vermesi vazifesi değil midir? İçinizde var mıdır Ârif Arslan Bey hakkında bir delil bulacak ve şikâyet etmiş? Olmayanca ne yapalım muhakeme muhakeme işi bir ticaret meselesine dökdüler. Bir hukuk davası mahiyetini alınca geçen sene on numaralı bir kararname ile hafi bir celse yaptık; bu bizim salâhiyetimiz haricine çıkmıştır, hüküki bir mesele halini almıştır, bunu mahkeme nizamıyeye tevdi etmek lâzımdır, dedik. Mahkeme karar verdi. Evrak ve dcavi ile beraber Ârif Arslan'ı mahkeme nizamıyeye tevdi ettik. Şifre lakırtısı mevzubahis olduğu zaman hayret ettik. Roştum Cevdet Beyi gönderdim; Hüseyin Beyi gönderdim, evrak yok. Mahkeme nizamıyeye tevdi edilmiş. Amma şifre var mı? Kâtibi buraya çağırttım. Ne şifre var, ne bir şey var efendiler. O halde hâlâ mahiyetini anlayamıyorum meseleyi netice itibarıyla İstiklâl mahkemesi salâhiyeti haricinde görmüş ve davayı mahkeme nizamıyeye vermiş ve yedinden çıkmış. Bu geçen sene olmuştur. Böyle bir davayı uyuşmalar tarzında ve böyle bir kayıta ve benim burada olmadığım bir sırada he yeti celilenize söylemeği ben nasıl telâkki ederim? Efendiler; iftihar etmelisiniz, ki iftina bu derece kıymet veren bir mahkemeyi istihdam ediyorsunuz ve bundan dolayı bizde gösterdiğiniz âsârı saassuhu, âsârı heyecanı mübah görmelisiniz. Efendiler mahkeme nizamıyeye İstiklâl harbine canını feda ederek girmiş heyet ten müteşekkildir. Ankara İstiklâl mahkemesi iki senedir 150 adam karşısında ifayı vazife ediyor. Ve icraatı Karaoğlan karşısındır. Heyeti Celilenin içerisinde kendi şahsının muarızlarının pek çok olduğu İstiklâl mahkemesi kânidir. Kusurlarını aramalı idiniz. Aramadığınızdan hata etmişsiniz, aradıysa bulamazsınız, demektir. Böyle bulunmayan hataları, görülmüş, anlaşılabilir gibi kayıtlarla ve böyle hiç bir mana ifade etmeyen karanlık sözler söylemeği ben bir mebusun mertliğiyle katıyen kabili telif göremem. Efendiler Ankara İstiklâl mahkemesi kimse ile anlaşmamış, uyuşmamıştır.

DURSUN BEY (Çorum) — Uyuşmalar sözü İstiklâl mahkemesine ait bir tarz değildir. Mevzubahis olan deve meselesidir.

IHSAN BEY (Devamla) — Mahkememize deve meselesi gelmemiştir. Mahkememiz deve meselesi ile uğraşmamıştır efendim.

DURSUN BEY (Çorum) — O zamanki Çorum mutasarrıfı Kângirî'de, teslim eden Alaca kaynakasını orada, tahkik edersiniz, işte bu kadar, mesele ta-

hakkuk eder. Sonra Emio Bey bu mesele ile alakadardır. Lütfen izah buyursunlar.

EMİN BEY (Çanık) — Müsaade buyurursanız müzakereye geçmezden evvel bir mesele açılmış ve bu mesele anlaşılmalıdır, şayanı tetkiktir. Bendenizin bildiğim bir hakikat var. Samsun'da Pontüs komitesi ne mensubiyeti dolayısıyla batevkîf Amasya'ya getirilmiş olan ve orada bilmuhakeme idamına karar verilen Aleksandros'un yüz bu kadar küsur devesine mahkeme aynı zamanda müsaderce kararı vermiştir ve bu develer beytülmalındır. Kararını veren bizim mahkeme eden biziz. Develere vaziyet edilmiştir. Nakliyatla kullanılmıştır. Bu böyle olduğu halde bugün bu develerin Ârif Bey namında bir adamın yedinde bulunmasındaki esbab nedir? Neden dolayı eline geçmiştir? Mesele hudud ve hu halledilmelidir. Mahkemenizin kararı üzerine develer beytülmalındır. Bunu aramak bizim vazifemizdir ve benim için de itlebet bir vazifedir. Bu develer ne olmuştur? Ya ölü, Müdafai Milliye Vekili Paşa Hazretleri buraya gelir, develeri aldık öldü der veyahut mevcuttur der. Bunun üçuncüsü yoktur. Bendeniz burada İstiklâl mahkemesinin bu işle alakadar olduğunu bilmiyorum ve zaten münasebeti de yoktur. Kararını biz verdik ve onların bu hususta verecekleri emir müta değildir. Filâna teslim edin diyemez, çünkü kararını biz verdik. Öyle bir şey olsa biz verecektik ki, bu da olmaz. Kararını biz verdikten sonra, nasıl olur da emir verebilirler? Binaenaleyh efendiler, develerin kıymeti 3-4 yüz bin liradır. Bunları aramalıyız. Bizi tatmin etmelidirler. Yoksa ben daima feryat ederim. Bu anlaşılmalıdır.

KAZIM PAŞA MÜDAFAAI MİLLİYE VEKİLİ (Karesi) — Efendim bu, deve meselesini dairisinden tahkik edeceğim ve Heyeti Celilenize arz edeceğim. (Anlayamadık sadaları) Efendim buna vakıf değilim. Mahkeme kararı ile ciheti askeriyeye verilmiş iken, başkasının uhdesinde olmasını anlayamam. Tahkik eder, arz ederim. Şüphesiz böyle ise doğru bir iş değildir.

ZİYA MURŞİT BEY (Lâzistan) — Bir mesele mevzubahis oldu. Arkadaşınız uyuşma dedi, diğer arkadaşımız ret etti, sonra öteki ona rade etti. Bu mesele halledilmelidir. Divana havale edersiniz. Herkesin namusu ile oynanılmaz, rica ederim, bunu halledin.

DURSUN BEY (Çorum) — Mahkemeye ait değildir efendim.

Dr. MAZHAR BEY (Aydın) — Efendim bütçe içerisinde şüphesiz en mühimmi Müdafai Milliye but-

cesidir. Bu noktâ nazardan söylenecek sözler de ihtisas dahildir, haricidir gibi, pek sözleri maruz kalmaması arzu edilir. Bütçede bugünkü derdimiz en ziyade tasarruf olduğuna ve tasarrufun da en ziyade Mudafaa-i Milliye bütçesinde olacağına Heyet-i Celile kâni olduğuna göre, iyi, kötü her arkadaş vatan meselesi telâkki ettiği, buçe meselesinde hatırına geleni söyleserse vazifesini daha iyi ifa etmiş telâkki edilir. Bu itibarla bendeniz de kendimce makul gördüğüm ve müntesibini askeriyeden ıstıflığım bazı hususları arz edeceğim. Bunların ne dereceye kadar kabili icra olacağına dair katı söz benim değil. Beş altı milyon derecesinde bir tasarruf icra edileceği dercedilmiş ve hilâhara Paşa Hazretlerinin vukubulan ifadelerine göre bu tasarruf yapılmış, diğer arkadaşların sözlerine göre yapılmamış. Her iki taraf da haklı. Mudafaa-i Milliye Vekâleti ben cepheyi takviye ettim, eskiden olan kuvvetime zam, beş bin, on bin, yirmi bin, zammettim. Binaenaleyh masrafım arttı. Bu tasarruf oraya gitti. Binaenaleyh şurada, burada sarf olubacak parayı maksadı aslı olan hususata cepheye tahsis ettim. Binaenaleyh nevanı tasarruf ettim. Diğer arkadaşlar da noktâ nazarlarında haklıdır. Diyorlar ki; bazı teşkilât vardır, fazla hâzî memuriyetler, makamlar vardır. Bunlardan hakikaten tasarruf kabildir. Bu geçen seneden beri Meclisimizi işgal etmiştir ve bendeniz de bu noktâ cıralında gerek kursüden ve gerek encümenlerde durdunuz söz söyledim. Bunlardan başka bir ikinci sınıf ihtiyat zabitanından tasarruf olacağına dairdir. Bu da geride yapılacak tenkihatın, dolayısıyla bunlardan bir kısmı menzîl vesaire teşkilâtı, bir kısmı da ahzî asker teşkilâtı. Bendeniz şahsî kanaatimle diyorum ki; ahzî asker teşkilâtı ve bahusus geçen seneden beri aldığı şekil ile cidden fazladır. Her kazada ahzî asker şuhesi ve her livada bir kalem rıyaseti ihdas edilmiştir. Tabii bunu ihdas edenler felsefesini de gösterirler. Fakat diyoruz ki; ahzî askerler yalnız dairesinde ifayı vazife edet. Defter tutar, o defterlerde ya imamların, muhtarların verdiği ilmihaberlerden veyahut diğer devairin, meselâ jandarmaların, nüfus dairelerinin kayıtlarından alır, bir dairedir. Binaenaleyh doğrudan doğruya bir asker eliyle tedvir edilen bir daire değildir. Bir kalem idaresi şeklindedir. Bunu da zikretmekten maksadım, geçen sene buradan geçerken İsmet Paşa Hazretlerine bu meseleyi arz ve amik arz etmiştim. Ahzî asker şubasının muhtelif şekilde tadil ve tashihinden lâğvına kadar nokatı nazarı arz ettiğim zaman epeyce bir münakaşadan sonra iki şey söylediler. Dediler ki; buradan ayıracağımız zabitan esasen

muvazzaf zabitanadan olacağından hükümet bunları kadromuzda mevcut bulunduğu muddelçe tahsisatını vermekle mükelleftir. Binaenaleyh bir ıktisat icra edilmiş olmaz.

İkincisi, ahzî asker bir askeri idaredir. Bilhassa böyle harp zamanında daha kudret ve kuvvetle, daha doğrusu bir demir elle yapmak ve bu itibarla nüfus idarelerine vermek veya belediyeye vermek doğru değildir. Bendeniz her ikisine de cevap verdim.

Birincisi ıktisat kabildir, dedim. Bu zabitanın ek seriyeti azimesi bilâhara alınmış, birinci derecede ihtiyat zabiti olan müteakidinden % 80-90'ı daha müstahdem ve gayyur olabilecek sin ve ıktidarda bulunan zevattır. Binaenaleyh bunların cepheye yapamadıkları vazifeyi cephenin gerisinde ve menzîl hizmetatında kullanılmak üzere hulundurduğunuz ihtiyat zabitanını terhis ettirirsiniz. Bundan bir tasarruf mümkündür ve şüphesizdir ki burada 60 yaşında kaymakamlar görüyoruz, bir kaç miralaylar vesaireler vardır. Sileri yüksek veyahut sinleri yüksek olmasa bile vücudça sağlam binbaşılar mevcuttur, ahzî asker dairelerinde. Bunlar bu vazifeyi ifa ederlerse, diğerleri terhis olunabilir ve oldukça bir ıktisat da yapılmış olur. Bunun manevi kazancı da olur ki, bunlar memleketlerine avdette âmîlî ticaret, âmîlî ıktisat olabilirler. Binaenaleyh müteneffî olur, bu istihkar edilecek değildir. Kazanç dedim, harbî umumide biliyorsunuz ki, ihtiyaç dolayısıyla bir çok yerlerde bir tek ahzî asker kalem rıyasetlerinde bölük kumandanı diye bir mü-lâzımı bırakılmış bütün vezâif yine yazıcılara neferlere terk edilmişti ve ihtiyaç bunu yaptırmıştı. Biz ise daha ziyade ihtiyaçlar dolayısıyla zarar getirmesi mel-huz olan tehlikeli iküsadîyenin karşısında bulunuyoruz. Binaenaleyh bunu daima düşünmek ve icra etmek mecburiyetindeyiz.

İkinci kısım ki; demirel meselesi idi; buna da taraflar değilim. Çünkü ahzî asker muamelâtında bil-fül zabıtçe hareket edilerek gidiliyor, sevk ediliyor, tutuluyor vesaire.. Askerliğe yararlı kuvvetleri kayıp edecek vaziyette değiliz. Bugün ve hatta her gün daima zem ve takbih ettiğimiz jandarmanın başka vezâifte kuvvet ve kudretini ne ise, o vazifede de kudretini odur. O vazifeyi ifa eden de odur. Binaenaleyh ahzî asker şuhesinin reisi ne kadar kuvvetli ve kudretli olursa olsun şube rüesası vazifesini ifa eden emirlerin ıktidarına kanidir. Bir demir ellilik vazifesini ifa etmemiştir. Mamafî bütün bütün lüzumsuzluğunu söylemiyorum. Belki zabitan kadrosu mül-

gadır. Efradını mühim yetiştirmiş olanlarını, yazıcılarını, çavuşlarını, başçavuşlarını tamamen mahalline terk etmekle, isterseniz yine askere yakın bir makam ile veyahut jandarma ile, nüfus memuru bile tevizi edeceğimiz herhangi bir şekil ile tasarruf caizdir. Gerek menzili ve gerekse alışı asker şubelerinde yapılacak tadilâta göre bütçede mühim tasarruflar icrasına kanırım. Bununla menleketin maneviyatında da başka tesisler yapılacağına da kanırım. Bunu herkes böyle göremez ve bilhassa halk yalnız gözü ile görcebildiğini görür ve birer olduğu bir zamanda yine harbi umminin sonundaki vaziyetin tahaddus etmiş olduğunu zannederek maneviyatında bir kırıklık peyda olur. Binaenaleyh bu noktai nazardan da tadilât faideli bir şey olabilir. Müdafaa-i Milliye bütçesinde bu noktai nazardan tadilât caizdir.

Sonra diğer arkadaşlarımızın söylediklerini tekrar etmek istemem. Adana'dan geçtiğim zamanda bir kolordu teşkilâtı vardı. Bunu Paşa Hazretleri de buyurmuşlardı. Bunlar idari mesele. Fakat bir şey daha var. Ben oradan geçerken en yüksek memurlarından, kumandanlarından vesairenden bizzat sordum. On iki tane mübayaa heyeti olduğunu anladım. Hilemiyorum bu ne dereceye kadar mantıklı ve doğrudur. Artık mantık ve idare hususatını daha müteahhis arkadaşlara terk ve havale ediyorum. Doğrudan doğruya levazım heyetlerinin bir elden mi idaresi daha iyidir, yoksa fırkaların kolorduların böyle ayrı ayrı levazım ve mübayaa memurları göndermeleri suretiyle mi? Bu cihete imalı fikretmeyeceğim. Fakat bunları vazifelerinden infikâk ederek gitmiş memurlar olduğu için, yevmiye de aldıklarını zannediyorum. Bu noktai nazardan da belki israf olur, onu hatırlatmak isterim.

Geçen sene Antalya'dan geçtiğim zaman aynı suretle 11 tane mübayaa heyeti vardı. Buradaki arkadaşuma uzun uzadıya mektup yazmıştım. Fevzi Paşa Hazretlerine de söylemiştim. Müsterih olsuntlar, düzeltiyoruz demişlerdi ve şunu da arz edeyim ki; bu on bir tane heyeti tetkik edecek olursanız bunlardan birisi köselenin okkasını 180, diğeri 210 kuruşa almıştır. Birisi sahunun okkasını 60 kuruşa almıştır. Birisi de 55 kuruşa almıştır. Bu kaideler muhtelif tezat var, var ki; tasavvurun tevkindedir. Binaenaleyh bu noktai nazardan daha tadilât ve tashihat yapmak, binaenaleyh tasarruf icra etmek mümkündür. Çünkü efendiler memurun ve zabıtana verilen taksimat ve maaşat ile tasarrufu görmek pek iyi olmaz. Bu arzettiğim yolsuzluklar ve idaresizlikler yüzünden en çok masraf

ve sıraf olmuştur. Milyonlar gitmiştir ve belki burada bile işlenmişsinizdir, bir arkadaş gelmiştir 3 300 liraya bir otomobil mübayaası yapılmıştır. Sonra arkasından 2 300'e hulunmuştur. Bakarsınız ki, gözönünde üç yüz tane otomobil ile biner liradan üç yüz bin lira güm diye gider. Bir meseleye daha temas edeceğim. Vakit kalmadan ülalesi icra edildiği için bendeniz takip etmedim. Meselâ, Mersin'de 20 - 30 kuruşa sabun mübayaa ediliyor, halbuki hükümetin elinde iki seneden beri mahvi heba olmakta bulunan yüz binlerce okka zeytinyağı mudahhirdir. Milas'ta, Aydın'da, İstanbul'da, Bu hususta bir çok müteahhiller, tüccarlar var. Diyorlar ki; hiç bir masraf olmadan bir okka zeytinyağına bir buçuk okka sabun vereceğim. Belki de daha fazla verecekler. Halbuki bugün hükümet zeytinyağının okkasına yirmi kuruştan müşteri bulamadı. Binaenaleyh on beş kuruş fiyatla bugün dahi bu mevcuttur. Maattecessuf bu hafta hatırladığımı arz edeceğim. Geçen günleri bilemiyorum.

Söke meselesini şöyle geçmiştir zannediyorum. Halbuki bu mühim bir faciadır. Hükümetin gözü önünde on beş gün evvelinden İtalyanlar tahliyeye başlamışlar ve zannediyorum ki; on beş gün evvel hükümeti merkezîyeyi de biz gidiyoruz diye haberdar etmişlerdir. Bu harekât cereyanı ihbarat ve istihbarat her şeyle Yunanlıların o havalıyı işgale hazırladıklarını ve müfrezelerin de işgal etmek üzere Aydın ve Kuşanlı sirtlarından Yunan askerlerinin topları kaldırarak Söke havalisine doğru geldiğini raporlarla bildiriyorlar. Nuna dair her gün şifreler, raporlar, kıyamet... Yunanlılar geliyorlar, gidecekler ve sair gibi makine başında ordu kumandanı mutasarrıfı çağırıyor, kırk sekiz saat sonra kendisi şifre ile malûmat veriyor. Neye telîs ediyorsunuz, zannederim ki; bu telîsiniz heyhudedir. İtalyanların mintakai mezkûreyi tahliyesi ancak Anadolu'nun tahliyesini takip edecektir. Artık bu gibi şeylerle bizi işgal etmeyiniz. İsterseniz Çarp cephesi ile konuşunuz diyor. Bilemem ki; kendiliğinden doğan bir fikir ile mi, yoksa mafevkünden aldığı malûmat ile mi mutasarrıf böyle tehligatta bulunuyor? Ne oluyor artık bilemiyorum. Fakat benim bildiğim bir şey varsa o da ben orada idim, gözümün önünde cereyan eden hadise bir facia idi ve bendeniz de belki bir faide olur diye İsmet Paşa'ya bir telgraf çektim. İtalyanlar çok mühim miktarla burada propaganda yapıyorlar. Binaenaleyh İtalyanların niiluzunu da arttırmış olmak ihtimali mevcuttur. Yunanlıların burasını istilâsı ile belki askeri mühim vaziyet hadis olmuş olmaz, fakat milyonlara balığ olan bir zarar vardır. Ayda 70 - 80 bin

lira para veren memleketi gaip edersiniz. Hıristiyanlardan yalnız bir ay zarfında üç yüz bin lira mücceliyet vergisi alınan bir memleketi gaip edersiniz, çok muhim bir servet gaip edersiniz, halkın itimadını gaip edersiniz. Hükümet halkın istihfâfı vaziyetinde değildir. Tabii hükümet bendenize cevap vermek mecburiyetinde değildir. Yalnız diyorlar ki, kırk kilometrelik bir cepheyi jandarma taburları muhafaza etsin. Bunu da ihtiyaten zikretmişim. Bunu ordu kumandanı emir buyurmuştur. Söke tehire uğramıştır. Sökemin içerisinde Kum köyleri vardır. Müteaddit defalar hükümetle mücadele etmişlerdir. Orada kesif Rumlar vardı, yüzlerce insanları vardı, kesif insanları vardı. Oranın bütün jandarmasını cepheye götürerek memleketin halkını da boş bırakmak doğru olamaz. Burada propagandalar yapmaktadırlar. Binaenaleyh bu hususta bazı fena şeyler olabilir. Rumlar hakkında tedabir ihtihazını herhalde hiç bir makam düşünmemiştir. Belki ordu, ben, maksadı aslıya istihdaf eden bir orduyu, bir kuvveti oradan ayırıp kendi kuvvetinden gönderdi ise bizimkiler de ayırıp gönderselerdi, belki kurtarırlardı ve belki bu cephe bu muhim istinatgâhımız sarsılmazdı. Fakat artık bu ciheti muhtassısını askerisine terk etmek mecburiyeti vardır. Lâkin hiç olmazsa bir şey, bir şey temenni etmek haklı olabilir, zannederim. Müdafasını ilimâl etmeye karar verdikleri bir memleketin ahâlisini böyle çıplak bir halde çıkarmak ellerinde değildir. Ahaliyi düşünün; o kadar şırı olmayabilir. Belki devletçilik, memuriyet zihniyetinde ahaliyi düşünmek meselesi unutulmuş olabilir. Fakat iki senecilen beri müdahhar olan kendilerinin zahiresi vardı, binlerce okka zeytinyağı vardı. Nakli olsun talebedilmedi. Acaba niçin? (Nakline ihtiyaç yok sesteri) Binaenaleyh Müdafaa-i Milliye bütçesinde iktisat meselesi, üç yüz tane ve yahut beş yüz tane zabiti tekaüde irca etmek meselesi değildir, milyonlar meselesidir. (Bravo sadaları) Böyle eski zaman yani evvelki bütçenin iki mislini, bir devlet bütçesinin iki mislini sarfeden bir Vekâlet var. Eski hükümet yirmi sekiz lira filan sarfedirdi. Demek ki elli altı milyonluk iki devlet bütçesini sarfeden bir vekâlet iste böyle şeylerle, büyük yekünler ortaya atabilir. Bu, kolay değildir. 30 - 40 milyon lira sarfeden bir levazım dairesindeki bir adamın harası yekden belki 3 - 4 yüz bin liraya oturabilir. Fakat millette yazıktır, günahır. Bugün yine zeytinyağları ordunun elinde dururken Mersin'den vesaireden yüksek fiyatlarla zeytinyağı mübayaa etmektedirler, sabunlarını ha keza... Memleketin dahilindeki menâhi kurutmak mı iyidir? Milas'ta (6 - 7) sabun fab-

rikası vardır. Altı ay uğraşmıştır. İki tane hıristiyan vücudu mu daha lâzımdı, yoksa (5 - 6) müessesesi sinaiyeyi mi korumak lâzımdı? Bir devletin idaresindeki iktisadiyatı, ticareti, sanayiı gözetmeyen insanlar, ancak o memleketi yıkmakla meşguldürler. Bilirsiniz ki; orduyu beslemek, müessesesi sinaiyeyi ziraiye ve ticariyeyi yetiştirmekle, tevsi etmekle kabül olur. Sarfedilen paralar gibi, âtide ondan bir şey beklemiyorsunuz. Bu yarın yine bize bunun mukabilinde bir şey vadetmiyor. Bir zahire, bir heygir vadetmiyor. Binaenaleyh bunları öyle, tam bir yerinde kullanalım ki; israf olmasın ve yalnız ordunun değil, memleketin bütün istinatgâhını, ziraatını mahvetmeyeelim. Yalnız şurasını arz edeyim ki, memleketin şu istihâl etmek istediği gayeye vasıl olmak için elinde bulundurduğu ordunun hayatını helki de gelecek sene de temin için muhtaç olduğu en mühim âgdiyesi idi. Ziraate ait idi. Bunun için Mücceliyeti Askeriye Kanununu çıkarınız. Bundan Kum istifade etti? Belki şimdiye kadar gelmiş olan bir kaç yüz senelik hükümet, halka daima sözünde durmadığını ve bu vaziyeti takviye edecek harekâtan kaçınmak bu Meclisin vazifesi olmalı idi. Biz bir taraftan mücceliyeti ziraiye kanunnamesi meydana koyduk, diğer taraftan ordu dairesi, müteaddit tamimlerle, tefsirlerle bunu tamamiyle baltalamıştır, kökünden atmıştır. Nedir bu? Ufacık bir şeydir, bunu evvelce arzemişim. Eğer hakikaten mücceliyeti ziraiye kanunnamesini neçretmekten maksat, ziraiye teksir etmek idiyse, ziraiyat ve tatbikatını ona göre yapmak lâzım gelirdi. Yoksa o nam ile büyük ziraiyat yapan adamların evlâdını tecil etmeyi düşünmemişlerdir. Zaten efendiler; memleketin servete malik olan aıamları turuku muhtelifle ile tecil ettirebilirlerdi. Bu hakikaten memleketin ziraatını arttırmak ve gelecek açlık ve kıtlık tehlikesini izale etmek esasına matuf idi. Ne yaptı? Bir emir verdiler dediler ki; bâtapu uhdesinde iki yüz dönüm kaydı olmayan ve fazla yapmış olduğu zeriyyat muteber değildir. Sorarım efendiler; memleketimizde bugün, yalnız şurada, gözünüzün önünde iki yüz dönüm arazisi olan Çifteler Çiftliği vardır ve bunun içerisinde 34 bin Tatar vesaire varılır ve bunların en aşağı iki yüz dönüm zeriyyatı vardır, hiç birisinin de tapusu yoktur. Efendiler hükümet, bunlardan hâlâ arazi icarı almaktadır ve bu adam altı yüz bin dönüm ekdiğinden dolayı bu mücceliyetten niçin istifade etmesin? Ve altı yüz bin dönüme iblağa çalıştığından dolayı, bu haktan istifade etmiyor. Niçin hükümet söz verip de aldatsın? Zarettikten sonra sen müccel ileğilsin demek... Bu ne insaftır? Aydın'

in en munbit Söke ovası beş bin koyden ibarettir ve o kadar zeriyyat yapılmıştır. Fakat tek bir insan bu ziraatten istifade etmemiştir. Koca Antalya livası dahilinde bir tek adam ziraatten istifade etmemiştir. İstirham ederim ne takip ediyoruz? Orduyu yaşatmak. Ne ile yaşatacağız? Ben askerim, orduyu yaşatacağız. Memleketin iktisadiyatına ehemmiyet veremeyeceğiz, yıkacağız, böyle şey olmak. Ben askerim başka bir şey bilmem. Ben askerimi barındırmak için kar, yağmur yağıyor, mektep, cami dinlemem, maarif dinlemem, bana ne. Bana buğday, arpa lazımdır. Ben aç mı kalacağım, ben aç kalmak bilmem, ben alırım dinlemem, bu böyledir. Böyle düşünürken bir de ötekünün şöyle demesi lazımdır ki; ey İktisat Vekili, ey Maarif Vekili ben bu vaziyette zaruret karışındayım. Memleketin menafii iktisadiye ve irfanîyesini de muhafaza et ki, ben de aç kalmayayım. Onlar da herhalde yapmayacakları derler ve yapmazlar, ordu da keyfemayınca hareket ederse Meclis ikisinden birisini çeker, düşünür bir karar verir. Fakat bu iş böyle cereyan etmiyor.

Biz memleketin ziraat ve iktisadiyatını yükseltmek tedabir beklerken, Meclisinizin hükümeti hıntanın iktisadiyatını yıkan, yakan ve yıpratın neticelere vasıl oluyor. Hangi devleti kurmak ve hangi devletin istiklâlini kurtarmak için çalışıyorsunuz? Teşlari dağları, yuva yapmak için mi, baykuşlara yuva yapmak için mi? Rica ederim efendiler; insanları askere alıyoruz. Yalnız esnan dahilinde olduğundan dolayı davet ediyoruz. Fakat rica ederim askeri meslekte Erkânî Harbiyenin, topçunun vesairenin raporunun kıymeti var da, bir doktorun raporunun kıymeti yok mudur ve olmamalı mıdır? Efendiler tabip iliyor ki; hafezi adlağı geçen dalaklara dokunmayınız. İni ölürler.

Fakat bugün orduda süreyi tecavuz eden adamlar azı askerlerdedir. Niçin acaba? İtu kadar hasta olan bir adamın, senenin kısmı azamını hastalıkla, hastanelerde yata, kalka ifa edeceği hizmet mi muhimdir, yoksa tarlasının başında on dönüm ekerek göreceği iş mi muhimdir? Şu halde zeriyyattan istifade edemiyoruz. Niçin acaba? Bu kadar iyiyi, kötüyü bir araya getirmekten âciz miyiz? Ben bilmiyorum ve böyle olduğunu zannetmiyorum. Ne hizmet görüyoruz? Ben bu hali tahminen söylüyorum ki, geride haddinden fazla efrat vardır. Kadro dolsun da... Hayır efendiler, mademki ben bugün yorganıma göre ayağımı uzatmak mecburiyetindeyim ve geçen seneki teklifim arasında bu da vardı. Metelâ ben bir miralayım, oto mobile binmek icabediyor ve nizamname kadro bu

hususla liana musade etmiştir. Fakat siz mecruhları nakletmek için kağı arabası bulunamadığı bir sırada, kağı arabasına siz de bininiz dersiniz haksızlık etmiş olursunuz.

Bunun gibi yine ben kadro mucibince iki üç sevis ve dört emirber istihdamına salâhiyetler iken bunun ikisi ile ifayı vazifeye muktedirsem ne için daha fazlasını isteyeyim. Binaenaleyh geri hidemattaki efradın nisfina yakın bir kısmını tenzile muktedir olursa, acaba memleketine daha mühim hizmet ifa ettiğine o zabıt kanî olmaz mı? (Hay, hay sadaları) Efendiler, böyle alehittak meslek, kadro meseleleri mi, yoksa esas hedef itibarıyla bu devlet, bu millet kurtulacaktır, nokta nazarından mı yürümek lazımdır. Eğer mutlaka kadro, mutlaka nizamname tatbiki icabederse efendiler, memlekette Yunan'ın öldürebildiğinden daha çok insan öldürsünüz. Buna çare arayalım, ne duruyorsunuz? Hiç açlık duymayan vatanımızın en zengin memleketlerinden biri olan Aydın livasında bizzat kendim gezdim ve sıhhiye müdüriyetinin raporları da vardır.

Üç beş aydan beri halkın boğazından bir lokma undan başka, bir lokma etmek, et girmemiştir, size yeminle, kasmemle söylüyorum. Kadınların bütün bacıkları çıplaktır, yama yapmaya iktidarları yoktur. İstirham ederim, çok istirham ederim, fakat demiyorum ki; Müdafaa-i Milliye bütçesini yıkacağız, indireceğiz, Bunun imkânı yoktur. Kendi kolumu kendim kıramam. Fakat iktisat çareleri ne ise onları arayalım. Orduyu yükseltirken, onun gerisindekini yıkmak doğru değildir. Bir çok şeyler tatbik edilmiştir. Tekâlifî millîye... Butün memleketi yıkmıştır. Yalnız tatbikindeki fenalaktan mıdır? Size, eğer taciz etmezsem, bir misal arz edeyim. Bir nahiyede deve miktarını ahzı asker baytariyle ve heycü fenniyesiyle tespit etmişler, mevcut beş yüz devenin, üç yüzü kabili istihdamdır, mütehakısı hastalıktır. Binaenaleyh alacağınız tekâlifî millîye kabili istihdam olanlardan olacaktır. Aynı günde ukalâ bir nahiyeye müdürü orduya fazla güvenmek ve terfi edeceğini zannederek beş yüz devenin var demiş, maluliyetten hiç bahsetmemiş. Şu henin yaptığı orduca kabul edilmemiş, çünkü şube iki yüz deve noksan göstermiştir. Mintaka lazım gelen borcunu ödemiş, fakat ordu dinlememiştir. Hayır size beş yüz deve veriyoruz denilmiş, dinlenmemiş. Binaenaleyh mecbur edilmiştir efendiler. Elindeki üç tane hasta devesini satmak için dolaşiyor, bir tane daha deve tedarik ediyor, dayaktan kurtulmak için borcunu veriyor. Bu derece elim cereyan etmiş ve edegelmektedir. Üzerini semer vurduğundan dolayı

neyet bir beygiri kabul ediyor, alâ, tuvana hayvanlar ... Tasavvur ediniz bu şekilde müteaddit baytarlar, mutasarrıflar ve kaymakamlar vesairenden mütezekkip beyetin huzuru ile itina ile intihap olunan bu hayvanlar bakıyorsunuz ki: on beş gün, bir ay sonra cayır, cayır tade ediliyor. Ordu zayıf hayvanları gönderiyor, bunları değiştirin, bunlar makbul değildir. Senio buradaki müdürü mesulüne istediğin kadar sen; gayet sağlamdır, komisyon huzurunla teslim etim de. Beyefendi mecbur muyum ki, senin çürük hayvanını değiştireyim? Öyle fecileri vardır ki hükümetin gözü önünde, hükümet ve belediyenin o hayvanın yularını o adamın eline verirken ona; al bunu çürüktür, bunun yerine başkasını vereceksin demesi doğru olamaz. Hayvan teslim edildikten iki gün sonra ölüyor. Fakat hükümet kabul etmiyor, hükümet yakasını bırakmıyor.

Bu adamlar seksen sene çalışmış olsalar, seksen lirayı bir araya getiremezler. Aydın'dan muhacir olmuş bir adam bana dedi ki; Beyefendi; şikâyet için hatirinize katıyen bir şey gelmesin, bizim bir darbu mesulümüz vardır, bununla belki zamirimi anlatabiliriz. Bir adamın karısı devlete lâzım olursa kocasından boş düşmüş. Hükûmete bizim atımız, merkebi müz lâzım olursa veririz. Fakat şu zulmi yapmasın. Benim elimden yüzde kırk, yüzde seksen almaya salâhiyettedir. Bu altığı şeylerin bir kısmını diğer ahalden, bir kısmı üzerine tevzi ederek, alacak ve binaenaleyh o elinden alınan atı hükûmete verecek. Lâkin yalnız almak ve kırmak mı lâzım? Biraz da yapmak yok mudur? Hiç bir kimsenin hakkı tahsil edilememiştir. 8 - 10 nufus ailesinin maaşlarını at ve merkeple temin eden kimseler namuslarını da ortaya atmak tehlikesine düşmüşlerdir. Bunlar hükümetin vazifesi değil mi? Binaenaleyh tatbik sahâsında düşünülecek noktalar zannediyorum ki; bunlardır. Beyefendiler, Meclisi Âlinize rica ederim. Şimdiye kadar Meclisi Âlinize bu hususta başka zamanlarda bir çok şeyler arz ettim. Vebayı bakarı meselesini de arz ettim. Vebayı bakarı meselesi memleketi mahvetmiş, kasmış, kavurmuş. Bu bir hatayı mahzin neticesidir. Hangi mesulün yakasını tuttunuz? (Hiç sesleri) Tabii buna mümasil, Müdafaa-i Milliye vesaire işlerin de buna mümasil bir takım şeyler vardır. Demin bir arkadaşım söylüyordu. Bundan iki sene evvel bir arkadaşımızı Konya'ya göndermiştik. Oradaki kolordunun idare reisi hâlâ geziyor; divanı harbi icra edilmiş. Bunlar yesin, bütün görürsün, batırsın, biz de burada; hayır beş yüz kuruş daha zam yaptık, üç yüz zabıt daha kadroya ilâve etti idik, etmedi idik

gibi şeylerle uğraşıyoruz, bunlardan bahsediyoruz. Binaenaleyh hakikati görelim, gözümüzü açalım, bunları görelim. Beyler, Paşalar, bunların cevabını versin. (Kim verecek sadaları?) Niçin Söke'deki üç buçuk zahiresini kurtarmamış? Niçin memleketi dahilindeki zeytinyağlarını kokuluyor? Satamadığı zeytinyağları ile sahun imal etmiyor? Niçin haricîden gelecek sâbunları fazla ücretlerle alıyorlar?

Bu arada bir de bahriye meselesi hatunma geldi. Salâhaddin Bey bundan daha istifade edileceğini söyledi. Bu meselenin takdiri herhalde zevatı mutabassısaya aittir. Fakat işin ne dereceye kadar doğru yurumekte olduğunu bilmiyorum. Bendeniz Antalya'ya giderken Fethiye'ye uğradım, orada bir gruba gittim. Orası bahriyelilerin en mühim bir grubudur. Bundan başka civar sahildeki iskelelerden bir kısmına da uğradım. Şikâyetten başka bir şey dinlemedim. Bir çok memurun belki bir maksadı mustakbele için oraya toplattırılmış da, şimdilik orada fazlaca olarak ve icabeden hizmet derecesinde olarak bulunuyor. Yelkenli bir sandalları var, bu sahil muhafazasına muhtastır. Onu kullanarak kadar da askeri vardır. Fakat efendiler; yalnız dedikodu çok. Ne dereceye kadar doğrudur, bilmiyorum. Hatta bazı devairi resmîye arasına da iş intikal etmiş. Bendeniz o esnada orada idim. Oradaki zabitan hiç bir iş yapmadığı halde, bir çok teşkilât yapmaktayız diye maliyeden on beş bin lira para getirmişler. Halbuki bunların çıkmayan maaşlarını doldurmak için alıyorlar, tarzında bir dedikodu dinlemişim. Orada bazı devairi resmîye arasında resmîyete girecek kadar şekle düşmüş bir çok vukuat vardır. Binaenaleyh bu şeyleri hakikaten musmır bir şekilde kullanmak lâzımdır. Orada bir vapur vardır. Bekler; bu memleketin ıktisadiyat meselesi, para meselesidir. Hükûmet geçen sene Antalya'ya gelen Turan isimindeki bir vapuru, Osmanlı bayrağını taşıyan bir vapuru Apranosyanlara aittir diyerek müsadere etmişti. Bu vapur bir kaç günler Antalya limanında kaldıktan sonra Fethiye limanına gitmişti. Murettebatı da var, hakkında bir karar da ıktiran etmemiştir. Ne yapıyorlar? Kömürlerini sattılar, mürettebatını bir müddet beslediler, kömürü kalmadı, mürettebatına verilecek para bitti. Ben oradan geçerken bunlar epeyce sızlandılar. Kimisi kibrit satıyor, kimisi lostracılık yaparak geçiyorlardı. (Handeler) Sonra artık onlar da vapuru terk etmeye başladılar. Vapurun içerisinde ne varsa hep bozulttu, bir şey kalmadı. Deniz de boş durmuyor. Müzipliğinde devam ediyor. Geçen sene buraya geldik

ten sonra meseleyi Kelet Paşa Hazretlerinin kendilerine arz etmiştim. Bahriyeye aittir denildi.

Zannediyorum ki o vakit bahriye dairesi Müdafai Milliye'de idi. Efendim onların bir çok eski ve yeni evrakını vesairesini halle medar olur diye buraya getirmiştim. Çünkü böyle alelâmya Apranoslara ait bir vapuru çekip atmak. Bu vapur ya Apranosyanlara aittir veyahür değildir, nihayet garip etlik demek doğru değildir. Bu vapur ayda 30 - 40 bin liraya icar edilebilir. İki seneden beri hükümetin omuzuna yüklenecek yükü, tazminatı tasavvur huyurunuz. Vapurda yapılan hu hasarat ve zararları yine bu gayet züğürt millet ödeyecek, bu zavallı millet ödeyecek.

BİR MEBUS BEY — Müsebbibi ödesin.

DR. MAZHAR BEY (Aydın) — Evet efendiler; bu mesele halledilinceye kadar hiç olmazsa bu zarar ve ziyarlardan korunmak, ikinci bir ziyana duçar olmamak için çalışmak lazımdır. İkinci bir faide vardı ki; o da o sahilde böyle bir iki kırmızı bayrağın sallanmasının düşmanlarımıza böyle bir zamanda çok büyük tesir yapmış olmasıdır. O sahilde İngiliz bayrağı altında işleyen vapurların mürettebatı kâmilan Yunandır. Bu, onlara karşı büyük bir darbe olacaktır. Hiç şüphesiz bu, çok manevi bir tesir yapacaktır. Fakat asıl biz, maddi kısmından bahsediyoruz. Dedim ki; hiç olmazsa bahriyede bir usul vardır. Biz bunu kullanmaya korkuyorsak, Yunan donanması herhangi bir gemiyi getir, elimizden alır, zapteder dersek geminin kaptanları, senetleri hamil olduğu için menfaat gördükleri halde kanunen ahırına icara salâhiyyetiar olurmuş. Binaenaleyh sağlam bir kazığa bağlayarak bir İtalyana icar edelim. Bu gemi sahilde işlemekle hem memleketimiz vesairemiz müstefit olsun, hepî de muhtemel, müstakbel zarardan kendimizi kurtarmış olalım. Fakat artık bu mesele, kanun ve mantika uygun düşmemiş olmalı ki, benden daha muhim düşünceli zevat, bunu nazarı ehemmiyet ve itibara almamıştır. (Maşallah sadaları)

Yine hunun gibi geçen gün arkadaşlarımızın birisinin söylemiş olduğu bir şey vardır. Aynı şeyi evvelce de arz etmiştim.

Denizli'de Pandozoflu fabrikası vardı. Efendiler; bugün Panilozoflu fabrikası deyip de geçivermeyelim. Yevmiye beş yüz çuval un imâl eder. İzmir'deki fabrikalarla rekabet eder, gayet iyi un imâl eder. Bu fabrika söküldü, Eğridir iskelesine nakledildi. İki seneden beri yağmurlarla kıymetli makineleri yıkamaktadır. Efendiler bunda da zarar ve ziyarının lazımı

natı meselesi vardır hatırdır. Bu, mühim bir makine den istifade etmek ihtiyacı bile hissedilmemiştir ve halen orada yatırlmaktadır. Bunu da geçen sene de varri aidesine arz etmiştim. Fakat nazarı itibara al mamış olacaktı ki, hâlî yerinde duruyor.

Netice efendiler; şunu arz etmek isterim ki; bunlar maddî mesuliyetleri icabettiren tazammun ettiren ahıvaldır. Hendeniz yanlış görmüş olabilirim, teveskil edilmiş olan işler intaş edilememiştir. Bir takım mevani zuhur etmiştir. Dittabi bir şeyler olmuş olabilir, fakat herhalde bu işi tavzih etmek, tenvir ve halletmek lazımdır. Sizler dahi benimle beraber olduğunuz halde ve bu işi intaş etmediğiniz takdirde müptezel müfsit, ne dersiniz deyiniz; milleün nazarında mesuliyetten kurtulamazsınız. (Evet kurultamayız sadaları)

Hendeniz hu kadar sözle iktifa ediyorum.

HÜSEYİN BEY (Elazır) — Reis Beyefendi Hazretleri; bendenizin deve meselesine dair iki sözüm var. (Handeleri) (Geçti sesleri)

Efendiler Dursun Bey arkadaşımız dediler ki; Çorum mutasarrıflığına buradan bir şifre yazılmıştır ve bunu da buradan İstiklâl Mahkemesi yazmıştır. Şunu arz etmek isterim ki; İstiklâl Mahkemesinin ne Çorum mutasarrıflığı ile, ne ile diğer bir livalarla şifre miftahı yoktur. Şu halde böyle bir şey yazılmamıştır. Dursun Bey biraderimiz bu meseleyi başka suretle söyledi. (Geçti sadaları)

DÜRSÜN BEY (Çorum) — Bu meseleyi burada uzatmayalım. Çorum mutasarrıfı orada, Çorum tahrirat kalemi orada, teslim eden Alaca Kaymakamı Said Bey orada... İhtimalki ben de yanlışım. Bu develer verilmiştir, gitmiştir. Buna teslim edin diye verilen şifreyi celbedip anlamak kolaydır. (Gürültüler)...

MUSTAFA DURAK BEY (Erzurum) — Efendiler; benden evvel burada söz söyleyen arkadaşlarını Müdafai Milliye bütçesinin geri hidematı hakkında uzun sözler söylediler. Fakat zannediyorum ki; Müdafai Milliye bütçesinin geri hidematı hakkında arkadaşlarımızın söyleyeceği değil, hendenizin söyleyeceği değil, bendenizden sonra söz alacak arkadaşlarımız bir sene söylerlerse, bitmez ve tükenmez. Çünkü o kadar bızuk, o kadar bulanık, o kadar berbattır. Bendeniz şimdi bu bütçeyi iki kısma tefrik edeceğim. Birisini bizzat harpte bulunan ordumuza, diğerini de geri hidematıta hulunanlara. Evet efendiler harpte bulunan zahitanımıza ne kadar verirsek azdır, ne verirek verelim, hepsini verelim. Hiç

kimse esirgemiyor. Millet de esirgemiyor. Efendiler iyi biliniz ki bugün inemleketimizde ne kadar dedikodu varsa, ne kadar hırslı, fenalık varsa, ne kadar süfduğü varsa, hepsi ordunun geri hizmetlerinden ileri geliyor. Memlekette asayişsizlik bundan ileri geliyor. Halk bizden, Büyük Millet Meclisinden müte-
neffirdir. Evet esbabi budur. Efendiler en huyuk yol-
suzluk Müdafaa-i Milliyenin geri hizmetindedir.

YASİN BEY (Gaziyıntarı) — Asayiş meselesinde beraberiz, tekrar et.

MUSTAFA DURAK BEY (Devamlı) — Efendi-
ler bir iki hususu size arzedeceğim. Bazı arkadaşla-
rım bunlara temas ettiler. Fakat benim de söylemek
borcum, vazifemdir. Efendiler: geçen sene buradan
İncobolu'ya gidiyordum. Kure helinde bir vakaya te-
sadüf ettim. Kure helini aşağı iniyordum ve o gün
İncobolu'ya yetişecektim. Çok rica ederim efendiler, sa-
mimiyetle arz ediyorum, iyi dinleyiniz. 40 - 50 mer-
keple gelen bir kadın kafilesini gördüm. Arkalarında
cephane sandığı olarak yukarı doğru geliyorlar. Kiş-
idi, Kânunusâminin üçü, beşi idi. Doğrusunu söyle-
mek lâzım gelirse, affı âlinize mağruren arz edeyim,
hıristiyan zannetmişim. Fakat yanından gelip geçtik-
leri vakit hıristiyan olmadıklarını anladım. O kafile
geçti. İkinci bir kafileye beş dakika sonra tesadüf
ettim. O kafilenin başında 80 - 100 yaşında bir çocuk
gidiyordu, şu çocuğu çağırayım bu nedir diye sora-
yım dedim ve çocuğu çağırdim, sordum. İsmi nedir
dedim? Dedi, ismim Yaşar. Bu götürdüğünüz nedir
dedim? Cephane dedi. Nereye götürüyorsunuz dedim?
Ne bileyim dedi, Büyük Millet Meclisi emir vermiş
biz bunları taşıyoruz, dedi. Büyük Millet Meclisi
demişler efendiler. Bu, böyle... Büyük Millet Meclisi
namına yapılıyor. Efendiler rica ederim dinleyiniz,
müteessir oldum. Dedim ki Büyük Millet Meclisinin
böyle bir emri yoktur. Fakat çocuğa ne söyleyeyim,
anlamaz. Bunu söylerken aşağıdan bir kafile çıktı.
Yanında bir jandarma, bir asker daha çıktı (O da mı
yaya sesleri) o da yaya. Jandarmayı çağırdim. De-
dim oğlum, niçin bu kadınlara cephane taşıtırıyor-
sunuz, sebep nedir, hikmet nedir? Efendiler bilmem
hen, ben muhafızım, hana ne soruyorsun, şu geride
bir adam vardır, muhtar, ona sorabilirsin. Düşündüm
ne sorayım janılamaya, askere... Fakat efendiler gör-
düğüm kadınlar şöyle görmüştüm. Yalın ayak, çiril
çıplak, bazılarının çocukları kucagında, kan tere bat-
mış. Valahilâzım, billâhikerim böyledir. Bu kürsüyü
muallâda söylüyorum, böyledir. Çocukları kucagında
olduğu halde yukarı doğru çıkıyorlardı. Müteessir ol-
dum, arabadan indim, başladımı ağlamaya. Muhtarı

çağırdim, dedim ki, bu kadınları nereye götürüyor-
lar, sebep nedir, bu kadınlar niçin gütüyorlar? De-
di ki, efendi ben ne bileyim Türkiye Büyük Millet
Meclisi böyle emir vermiş, kadınlar İncobolu'ya cep-
hane gütüyorlar. Çünkü İncobolu'ya cephane dolmuş
bunun acele gitmesi lâzımmiş, gütüyoruz. Ağa sı-
zin hayvanlarınız yok mu? Hayır yok, hayvanlarımız
öldü. Niçin? Cephane taşıya taşıya... Birer hayvani-
miz vardı, öldü, dedi. Muhtardan da ne soracağım,
soracak bir şey kalmadı. Gittim İncobolu'ya. Çolak
Zade Nuri Bey var orada, onun mağazasına gittim,
ona dedim ki, Nuri Bey, bu kadınlar buradan niçin
cephane taşıyorlar, acaba sizin hundan malûmatınız
var mı? Sız bunu mehuslarınıza yazdınız mı? Ha-
berleri var mıdır? Dedi, vallahi yazmadık, fakat yaz-
mak teşebbüsünde idik. Muteessir oldum kaymakamı
çağırdim. Kaymakam geldi, kaymakama da sordum
ki; kaymakam bey, bu kadınları bu cephaneyi taşı-
maya kim icbar ediyor, kim tahmil ediyor, kim gön-
deriyor? Altı saatlik yere gönderiyorsunuz. Ha; kay-
makama sormadan dediler ki; bunu askeriye yapıyor,
müteessir oldum, kalktım gittim telgrafhaneye; men-
zil müfettişi Osman Bey tanıdığımız namuslu bir
adamdır. Kastamonu'da görüşmüştük. Namuslu bir
zattir, onun namusundan eminim. Telgrafhanede Os-
man Heye sordum, dedim ki, böyle bir vakanın şah-
idi oldum, pek müteessir oldum, bu, Büyük Millet
Meclisi namına yapılıyor, böyle söylediler, Çok rica
ederim, eğer siz yapıyorsanız, niçin Büyük Millet
Meclisi namına yapıyorsunuz? Büyük Millet Meclisi
böyle şeylere hiç bir vakı de razı değildir. Fakat Os-
man Bey rica ederim. Heni dinleyiniz, sizden bir şey
soracağım. Osman Bey buradadır, çağırıp sorabilir-
siniz. Osman Bey bu kadınların bahaları şehit, kar-
deşleri şehit, evlâtları şehit, babaları gazii, evlâtları
gazii, kardeşleri gazidir. Biz bütün gün burada yatar-
ken, tüfeğini almış seni o heklıyor. Evet; biz bunu
çağırırken, evlâdını, karısını, çocuğunu, bıraktığı va-
kit gönderdiğimiz zamanda, biz bunu ne suretle gön-
derdik? Dedik ki; git, biz senin evlâdına, karına, ço-
luğuna, çocuğuna bakarız, ekmek de veririz. Fakat
böyle yapmadık, çıkarttık, inaklara yalın ayak, ba-
şı açık, karnı aç, perişan bir halde, cephaneyi de ver-
dik arkasına, gönderdik. Dedim Osman Bey, şimdi
bunların kocaları cephelerde bu hali iştirlerle, gen-
de bir karısı, bir çocuğu kalmış, yahut bir ihtiyar
annesi kalmış, yahut memede bir çocuğu kalmış,
onun da kucagina cephaneyi veriyorsunuz, o çocuğu
ile cephaneyi götürüyor. Bu adam şöyle bir düşünce,
ordudaki Mehmed Dese ki; şöyle bir kardeşim öldü,

yahut ben de yaralandım, bugün de tufek de elimde... Bu kış günü soğukta ben burayı bekliyorum. Ona da bir parça ekmecek verecek idiler şimdi, vermiyorlar. Onun arkasına cephaneye yüklendi, yani ata çağım bir kurşun varsa onu da karım, anam, bacım getiriyor. Şimdi bunlar oradan fırlar etseler de, bu dağ kesseler... (Allah esirgesin sesleri) Böyle giderse yaparlar efendiler... Bunlardan 200 - 300 kişi gelse pekiyi bunun neticesinde hükümetin kolu uzundur, eli uzundur derler. Hükümet de bir iki taburla bunların takibine gönderirse ve bunların bir kısmını öldürürse, bir kısmını da yakalasa ve Divanı Harbe teslim etse, Divanı Harbin de reisi olsanız - Osman Beye diyorum - bu askeri söyletiseniz... O asker de beyefendi; çok rica ederim, anamı gönderdin, karımı gönderdin, emmimi gönderdin, kimini öldürttün, kimini yaralattın, kimini topal ettin, beni de göndermişsiniz. Bir tek karım, bir tek çocuğum kaldı. Bunların da arkasına cephaneye vermişsin, kış günü çırpışlıklar... Ben ne yapayım dese. Hem namusum berbat oluyor, hem canım gidiyor, ben ne yapayım, ben kaçmayayım da ne yapayım, derse, rica ederim; sen buna nasıl hüküm verebilirsin? Aman birader ben titrerim, dedi. Buna karşı hüküm veremem ve bizim de bundan malûmatımız yoktur. Orada bir askeri kaymakamı vardır, emir veriyorum gelsin onunla meseleyi hallederiz dedi. Askeri kaymakamı geldi, görüştük. Dedi ki; hakikaten bundan bizim malûmatımız yoktur. Burada genç bir kaymakam vardır, biz vesaiti nakliyeyi ondan istiyoruz, o bize buluyor veriyor. Ne yapmış ise o yapmıştır. Gelelim sonra kaymakam beye gittim, belediye reisi de, esraftan bir kaç kişi de geldi. Kaymakam beye dedim ki, kaymakam bey Ruyûk Millet Meclisi namına cephaneye taşıttırıyor musun, bundaki esbap nedir? Eğer bir ihtiyaç görüyorsanız, bu cephanenin buradan bir saat evvel bu dağın arkasına aşır gitmesini ilk evvel kendi ailei muhteremeleri, ondan sonra belediye reisinin ailei muhteremesi, benim burada ailem varsa, benim ailem de bir sandık alsın götürsün, eğer kadınlar götürmesi lâzımsa. Yok bizimkiler böyle nazı nimetle heslensin, köylü çalışsın, ölen o zavallı köylü, canını, kanını veren, malını veren o köylü. Sonra karısı da cephaneye taşısın. Bunun nerede yeri vardır. O da itiraz etti, hayır itiraz etti değil, itiraf etti. Dedi ki; cephaneye biraz çok gelmişti, cephaneyi buradan kaldırmak icabediyordu, vali beyden, telefonla rica ettim, o da bu suretle münaşip gördü. Jandarmaları çıkarttım, gittiler, bu yakın köyleri gezdiler. Vakıa bunlarda hayvan kalmamış, şimdiye kadar cephaneye taşı-

ya taşıya merkepleri kalmamış. Erkekleri de yok, ey ne yapalım, bu kadınlara taşıtırmak icabetti. Bir kaç köye taksini ettik, bu cephaneyi bu dağın arkasına taşımaya mecburdurlar. Allah belâni versin, Allah seni kahretsin, verin dibine hat, Ruyurun efendiler cenaze namazına.

NURİ BEY (Bolu) — Ayağının altına alıp da ezmediniz mi?

MUSTAFA DURAK BEY (Devamla) — Ne yapayım gitti, orada bir delilik etti, derler. Efendiler bunlar hep namı âlinize yapıyor.

Şimdi efendiler bir mesele anlatacağım. Oranın teşkilâtında zannedirim 40 - 45 kadar zabıt gördüm, tetkikaria bulundum. Mevki kumandanı, merkez kumandanı, mübayaa komisyonu, sevk ve nakliyat komisyonu, tahkikat heyeti, tesellüm heyeti, ta gallüp heyeti, ne bileyim heyet, heyet, istediğin kadar say. Merkez kumandanı bir binbaşı idi. Tanımam onun. Yanında da bir kaymakam varmış, ismini bilmiyorum. Mevki kumandanı, onun yanında da on dört zabıt varmış. Sordum kaymakam kumandan beyden, ismiyle söylüyorum, Şeref veya Şerif Reydir. Soruyorum, beyefendi zatâliniz burada askerin en büyük kumandanı bulunuyorsunuz, burada zabitanı çok görüyorum, bendeniz anlamam, amma buradaki merkez kumandanlığının da zatâliniz deruhte etseniz olmaz mı? Bu teşkilât çoktur, bu teşkilât bizim ocağımızı batırıyor, dedim. Efendiler o zat aynen bana şu sözleri söyledi. Efendi, efendi bizim bu teşkilâtımıza siz değil buradan Ankara'ya kadar, dağlar ve taşlar gülüyor. Vallahilâzım teşkilâtımız bu kadar bızuktur. Bu İnebolu'da gördüğümüz vaka.

Efendiler bir yerde hayvan deposu vardı, bu hayvan deposunda hayvanın mevcudu yüz, neferin mevcudu yüz yirmi, zabitanın mevcudu on dokuz idi. Bu böyle devam eder gider. Efendiler bir nakliye taburu - isterseniz numarasını da söylerim - bir fırka Garp cephesine isteniyor, fırkanın da bir nakliye taburu vardır. Nakliye taburu fırkanın ağırlığını götürmek için zaten teşekkül etmiş bir taburdur. Fırka tabura emir veriyor. Diyor ki; Garp cephesine gideceğiz. Geliniz bizim eşyamızı kaldırınız. Nakliye taburu civarında bulunan mutasarrıflığa ve kaymakamlığa yazıyor, diyor ki; altmış arabaya ihtiyacımız vardır, bunu gönderin ki, biz kalsak. Efendiler bu böyledir. Günlünüz buna 55 milyon lira ile değil, bu teşkilâtı yıkalım, kıralım, yirmi beş milyona idare edeceğiz. Daha bu değildir söylenecek sözler, söylesem yarına kadar bitmez, tükenniz böyle. Hele buradan da sarfınazar edelim geçelim levazımata.

Levazımın işleri beceriksizlikleri. Efendiler bilmi nasebe bundan altı, yedi ay evvel burada yine söz söylerken levazım hakkında bir çok şeyler söylemiş tim. Şimdi onların bazılarını tekrar etmek isterim. Fakat bilmiyorum söylüyoruz, söylüyoruz, acı hakikatlerden bahsediyoruz, hiç bir şey yapamıyoruz. Hil memkû bu harbi nasıl idame ettireceğiz?

TUNALI HİLMİ BEY (Dolu) — Ha, hastın mı şimdi yaranın kurduna.

MUSTAFA DURAK BEY (Devamla) — Meselâ Salâhaddin Beyefendi, demin burada bir şey buyurdular. Dediler ki; biz burada bir ordu besliyoruz ne kadar müddet daha bunu idare edebiliriz. Bu mühim bir sualdir efendiler. O sorulan sıfak bir cevabını şimdi veriyorum. Efendiler: bizim kuvvet ve idaretimiz o yağı çarıkıdır, güveneceğimiz köylüdür. Şimdiye kadar ondan başka güveneceğimiz yoktur, uç senedir bundan başka nereden kuvvet aldınız? Nereden muavenet gördünüz, nereden imdat aldınız, kimden bez kuruş aldınız? Evet şunu da bilirim, evet bunu da ezelim, bunu da kiralam, bunu da mahvedelim. Alacağımız kuvvet oradadır. Fakat artık ezildi. Efendiler levazım işinde bir kör düğüşüdür güdüyor. Ne alan belli; ne satan belli, ne götüren belli. Efendiler her şeyin bir mutahassısı vardır. Ben bir doktor olamam, imkânı yoktur. Levazımda da ihtisası olan zatın iş görmesi lâzım gelir. Meselâ evvelce de söylemiştim. Bir zabıt efendi mektepten çıkıyor, çıktıktan sonra taburun ordunun başına 3 - 4 - 5 ay bir iş görüyor. Bilmiyorum, kazaen bir de erkânı harp olursa bu efendi kunduracılığından anlıyor, demirciliğinden de anlıyor, tabaklıktan da anlıyor, saatçilikten de anlıyor, yani dünyada ne kadar sanayi varsa hepsinden çıkarıyor. Hayir efendi, sen hiç bir şeyden çıkamazsın, senin çıkacağıın top, tüfekdir, harp ve darptır ve böyle lakdis ederim seni. Sen bunları bilmezsin. Meselâ bir mesele yapılıyor, o meseleye gitsen kazara mutahassis sıfatıyla mudahale etsen seni kuvar, halbuki katiyen hiç bir şey bilmiyorsun. Önüne dört kalıp sabun götür, bu ne cins yağdandır sor, katiyen anlamaz. Bunu mutahassisa verseler daha iyi olur. Efendiler bu, seferberlikten evvel eski ordularınızda - belki bana mürteci diyeceksiniz - isterseniz deyiniz - biz gördük, levazım, mevazım yoktu. Yalnız taburların birer vekilharcı vardı, konturatçıları vardı, bir fırkaya, bir orduya ne lâzımsa, yağını, pirincini, bulgurunu, iğneden ipliğe kadar hepsini, hepsini, her şeyi konturata verirlerdi. Yalnız taburların, alayların ve kilharçları gider onu konturatçıdan alır getirirdi. Süistimâl olmazdı. Evet süistimâl olmazdı. Pek az,

bir taburun hesabını rüyet ederlerdi, vekilharcın çalacağı dört yüz kuruş idi. Acaba bugünkü süistimâl dört lira mıdır, dört bin lira mıdır, dört yüz bin lira mıdır, dört milyon lira mıdır efendiler? Efendiler; üç senedir bu işe bağlamışız, uç senedir bu kadar şeyleri konturata vermişlerdir. Mübayaa etmişlerdir. Acaba bunun hesabını kitabını istesek ne diyeceklerdir? Diyecekler ki; zamanıma ait değildir. Nitekim buradaki Vekil Reylerden soruyoruz; hepisi diyor ki bunlar benim zamanıma ait değildir. Bunu kimden soracağız? Bu, senin zamanına ait değildir ne demektir, bunu kimi yutar? Neden senin zamanına ait değil, senin zamanına ait değilse, geçmiş zamanı tahkik et ve nasıl olmuş bize söyle. Soruyoruz, soruyoruz, altı tarafı yok. Zamanıma ait değil deyip çıkıp gidiyorlar. Nendeniz diğer bir arkadaşuma sorduğum vakit n da diyor ki, hırak zamanına ait değil. Ya kimden soracağız efendiler? Efendiler çok rica ederim biz İstanbul'daki Meclisi Mebusan azaları değiliz. Eğer kendimizi böyle zannediyorsak aldaniyoruz. Hayir Beyefendiler öyle değiliz. Efendiler gittiğin zaman görüyorsunuz, ki millet bizden hesap istiyor. Butün mukadderatı bizim elimizdedir. Biz eski Mebusan azası olsaydık, ey geldik bir şey yapamadık, başımızda Padışah vardı, vükelâsı vardı derdik ve şimdi geldik, Padışah bizi kovdu derdik. Şimdi kim koyuyor, niçin yapamıyoruz, sebebi nedir? Hüküm elimizde, ferman elimizde, hükümetimiz elimizde, sermayemiz elimizde, kuvvet elimizde. Fakat mesuliyet yok, hiç birisinden bir şey sormak yok. Bazan bizim vekil beyden kazara bir şey sorduğum vakit, oradan birisi, sus diyor, Allah, Allah efendi, ya ben dairi intilabiyeye gittiğim vakit beni tepelerler, ben kim şeyi tepelenmiyorum, beni öldürürler.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Hani bu millet n güne yetisse. Hani, hani, bu millet n güne yetişmezse ölecektir.

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Salih Efendi onbeş onbeş.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Onbeş daha var. Bu millet öyle yapmazsa zaten ölecektir.

MUSTAFA DURAK BEY (Devamla) — Efendiler geri hidematında, meselâ uç seneden beri amele taburları var. Çok rica ederim, bir iş yapıldığı zaman, kârını zararını güzumüzün ömine koyar, muvazene ederiz. Elimizde hesap var. Rakam üzerine yürüelim. Üç seneden beri amele taburları besliyoruz. Bundan ne faide hâsil olmuştur? Gelsin Nafia Vekili desin ki; biz şurada şu yolu yaptık, Müdafai Milliye Vekili Paşa Hazretleri desin ki, filân yerde

amele taburu şu işi yapmıştır. Hayır efendiler, bir ka-
rış yol yapmamıştır. Pek iyi böyle ise memleketin iktisadiyatını ne için bahv ediyorsun? Evinde bırakıp çalı-
ştırmazsın, zıtaatını yapmazsın, getirip burada bir
şey yapmazsın, getirip para yediresin. Ortada fal yok,
yumurta yok. Bu hesapları kim verecek? Millet biz-
den hesap istiyor.

Salâhaddin Bey demin bir şey daha söylediler. Bendeniz buna itiraz edeceğim. Efendiler dedi; geri teşkilâtı için söylüyorsunuz, amma bu zabitanı geri-
den kaldırıp ileriye verirsiniz, yine bunları besleye-
ceksiniz, dedi. Hayır Salâhaddin Beyefendi böyle de-
ğil efendiler, memlekette helki pek az okur yazar in-
sanlarımız kalmıştır. Bunlar da mekteplerde muallim,
şunlar bunlar. Bunları da yakalamışız, urduya getir-
mişiz, ihtiyat zabiti diye sokmuşuz. Fakat geride yüz-
lerce, binlerce zabitan keyif çatıyor. Oturup rahatına
bakıyor. Efendiler biz bunları neye topladık? Hazi-
ri bırak da memlekette maarife hizmet etsin, iktisadi-
yatına yardım etsinler, biz neden beslemeye mecbur
olalım. Evet bizimle fedakârlık edenleri besleyeceğiz
ve besliyoruz da.

İşte efendiler size bir hakikat söyleyeceğim; baki-
niz Erzurum'da bir zabıt gördüm. Efendiler ciğer-
leri parçalar. Üç yerinden yara almış, bacak gıtmış,
yüz gıtmış, ayak gıtmış. Bir gün arabaya koymuşlar
hükümet getiriyorlardı ve hunu halkı mulehayyic et-
mek için yapıyorlardı. Zavallı harpte yüzünü, bacağı-
nı, kolunu gaip etmiş, perişan bir vaziyette. İstan-
bul'da bir müddet kalmış, Erzurum'a gelmiş, şimdi
ona iki yüz, üç yüz kuruş maaş tahsis etmişler, bu-
nun maaşını vermiyorlar. Hâlâ gidip geliyor. Evrakı
Maliye Vekâletindedir. Bu defa da ben getirdim. Pe-
ki bu zabitanı beslemeye harcımız varsa, benim uğ-
rumda öleni besleyeceğim.

Dün İstanbul'dan çıkıp, bugün geliyor diye ikiyüz
lira, üçyüz lira harcırah, Efendi İncubulu'ya çıkıp, bu-
raya geliyor, geliyor ve harcırahını alıyor. Bu neden
böyle oluyor. Benimle beraber gel öneyim. Efendiler
Fahri namıyla bir adam, balyonun Çanakkale harbinde
ayağını vermiş, topaldır, bir sene evvel İstanbul'dan
Erzurum'a gelmiş dileniyor. Maaş alamıyor, bütün
memleketter böyledir. Bilmem neden sonra gelmiş-
miş, bir kanun varmış, bilmem ne imiş. Bu millet uğ-
runda canını, hayatını feda etmiş bir adamın parası-
nı vermiyoruz da, beslemiyoruz da bugün İstanbul'dan
çıkan adamı beslemeye ne mecburiyetimiz var-
dır. Efendiler nereden vereceğiz? Bu parayı kime ve-
receğiz, kimin malını veriyoruz. (Kanun var sadala-

ı) Tatbıkında belki hata olmuştur. Efendiler zan
getirmiyorum, hanginiz diyorsunuz ki harpte, başını,
kolunu, bacağına vermiş adama para vermeyeceğiz di-
yorsunuz? Tabii bunlara para vermek istiyorsunuz.
Bin türlü belâ ile çıkmış, Anadolu'ya gelmiş teşhir
ediyorlar. Niçin kalmış zavallı orada, tedavide bulu-
nuyormuş, yahut parası yokmuş, gelememiş ve bin
tür türlü belâ ile sürüne, sürüne gelmiş, arabalarla hükü-
mette teşhir edip duruyorlar. Diyorlar ki; bakınız
bunlara para vermiyoruz. Efendiler biz harbe razı
oluruz, arkadaşını Emin Beyin buyurduğu gibi Zira-
at Kanunu yaptık, ondan istifade edemedik. Efendi-
ler askerlik kim ediyor? Hepimizi gözümüzün önüne
getirelim (çiftçi sesleri) Zengin çocukları değil, tüc-
car çocukları değil efendiler, asker olanlar fukaralar-
dır, efendiler. Bu meseleler pek mühimdir, bunlar
üzerinde çok oynayalım. Tüccarlarımız, zenginleri-
miz bugün değil, dün de askerlik etmedi. Seferberlik
te de etmedi, hiç bir vakit etmiyor. Else de şubelerde
yazıcı kalır, depo hidematında kalır, kalemde kalır,
levazımda kalır, menzilde kalır. Efendiler Müdafaa-
i Milliye'nin bütçesinden bendenizce beş milyon değil,
on onbeş milyon kesmek çok kolaydır. Bu işden bi-
le değildir. Bendeniz bir şey demiyorum. Bir kere le-
vazımdan başlayınız. Bu vadiye yürürseniz, bir kere
levazıma süpürgeyi vurunuz. Süpürge ile, süpür, sü-
pür. Kökünden süpürelim, mübayaata süpürge vura-
lim, orduda ne lâzım. İğneden ipliğe kadar kontura
ta versinler. Memleketimizin iktisadiyatı da mahvolu-
yor.

BİR MEBUS BEY — Ahzı askere değil

MUSTAFA DURAK BEY (Devamla) — Ahzı
askere geleceğiz efendim. Yoksa efendiler, bu levazım
varken siz ne bütçeden bir şey tenkis edebilirsiniz
ne de bu istifimatin önünü alabilirsiniz. Benim hoy-
numu, kellemi kesiniz, size helâl olsun, alamazsınız.
İmkânı yoktur, çaresi yoktur.

BİR MEBUS BEY — Mademki olmayacak faz-
la söze lüzum yok.

MUSTAFA DURAK BEY (Devamla) — Mayır
yapacağını inşallah yapacağız.

BİR MEBUS BEY — Evvelâ kanunu islah ede-
lim.

MUSTAFA DURAK BEY (Devamla) — Neyi
islah etmek lâzımsa, ne kabil ise, bütçe müzakeresin-
den evvel bir kanun yapacağız. Ordu yalnız talimiyle,
terbiyesiyle, topu ile tüfegi ile uğraşsın. Rağımızın
üstünde yeri vardır. Canımızı, kanımızı feda ederiz,
Zaten ediyorlar. Bu millet etmiştir efendiler. Cephe-

deki zabitanı karşı hiç kimse bir şey söylemiş midir? Katiben ve katibeten ben duymamışım. Size ufak bir misâl arzedeğim; bendeniz harp zamanında Adana'da bulunuyordum. Şark ordusundan bir topçu alayı geldi, Filistine gidiyor, isterseniz alayın ismini de söyleyeyim. Fakat lüzum görmüyorum. Alay Kumandanı da bizim tanıdıklardan bir binbaşı. Gelmiş misafireten bizim eve. Evde buldum. Hoş geldin, hoş geldin, nasıl oldunuz, ne yapıyorsunuz dedim. İyiyiz dediler. Fakat o binbaşı dört senedir cepheden hiç ayrılmamış, o vakit cepheden zabitanile Filistin cephesine gönderiyorlar. Geriyi bu kadar görmüş. Dedi ki: neler gördün neler. Neler gördün dedim. Dedi ki: biz budala imişiz, cephece analarımızı ağlatmıştık, çekişe, çekişe geriye geldim, geride neler varmış. Hepsini bizim arkadaşlarımız, Gerideki faytonlar, arabalar, hademeler, haşmetler, debdebeler, daratlar gördüm. Kimi diyorsun, dedim. Dedi ki: filân, filân hepsini tanıyorum. Yalnız bu şimdi, hende ne kârlar tesir etti, dedi.

Bakınız orduda idim. Ordunun ileri kısıtı ile geride yaptığı tesirati göstermek istiyorum. Dedi ki: bu bize ne kadar tesir etti. Dedi ki: Gülek Boğazından geçiyorduk, orada arkadaşlarımızla bu meseleyi görüştük, konuştuk, yemin ettik, ölmüyeceğiz. Vallahi! İzzim, hillahikerim yemin ediyorum gideceğiz. Fakat orada ölmüyeceğiz. Neden ölmezsiniz dedim. Geride bunlar çayır, çayır saltanatlar, kursunlar, keyiflerine baksınlar, karıları ile, kızları ile, arabalarla, saltanatlarla yaşasınlar, ben cepheye gideyim öleyim, dedi. 19 zabıtım var, hiç biriniz ölmüyeceğinize şu haşında konuştuk, yemin ettik dedi. Bunlar cepheye gittikten sonra geldiler ve hakikaten hepsi de ölmüşler. İşte onun için bu geri hizmetlerini kaldırılın ve bu geri hizmetininin geri teşkilâtının orduya da büyük faidesi yoktur. Bakınız size misâl göstereyim. Meselâ 10 tane asker, 10 tane araba alıyor, ot getirmek için. Birisi bir kısım alır, birisi bir kısım alır ve diğer bir parça alır, derken bunların yarısı dökülür. Nihayet bu 10 araba beş arabaya iner. Belki beş araba gitmez. Çünkü askerlikte kırk arabada gidici, fakat onun getirdiği ot bir arabadır. Halbuki onun masrafını hesap edersek o otun bedeli on kere verilmiştir. Bire adam bırak bu senin için değildir. Bırak onu da köylü götürsün. Levazım için önüne koyun katarsın. Fakat onun şeyinden anlamaz efendiler, beceremez, yapamaz. Halatınıza getireyim efendiler; geçen sene söylemişim, bir daha halatınıza getireyim. Şarkta; harpte Karşı istidat ettiğimiz zaman, Şark ordumuz 146 bin hayvan aldı ve bu hayvanlardan

ordu 44 bininden istifade etti. Daha var söyleyeceğim. Yani ordunun defterine 44 bin geçmiş. Ne oldu şimdi. Bu hayvanların 300 - 400 ünü almış katmış. Mehmedin önüne Hasanın önüne, bundan Kars mebuslarının da haberi vardır. Burada buluşan arkadaşlarımız vardır. Meselâ uçyuz, döryüz, beşyüz, sekiz yüz hayvanı bir araya katmış, kış günü suya götürüyor. Anlayın ortalık kış, suyun üzeri buz tutmuş, hayvanlar suyun üzerine çıkınca, suyun altına on lanesi gidiyor. Mehmed anlamıyor ki. Meselâ şurada elli paradan ibaret olan otlan kı; onu onbeş hayvan, beşyüz hayvan bir götürüyor. Birden bire üzerine çok yük vuruyor hayvanın, hiç bir şeyinden hayır kalmıyor. Bu suretle o yüz bin kusur hayvandan ordunun 44 bin hayvan defterine geçmiş, o 44 bin de değişile, değişile onun yerine dana girmiş, şu girmiş, bu girmiş. Ancak ordunun istifade ettiği on, on iki bin hayvandır. Bundan mesul kimini göstereyim? Hiç bir kimseyi. Bendeniz o vakit orada vali vekâletinde bulunuyordum. Bir gece baytar bana bir tezkere yazmış. Diyor ki: bugün 1800 hayvan kesmek mecburiyetindeyiz, ne kadar kasap varsa bize gönderin. 1800 hayvan kesmek mecburiyetinde imişler, yani bunlar kesilmezse ölüyor. Demek ki bunlar mutahassısları değilmiş.

Hülâsa olarak levazımda pek çok yolsuzluklar oluyor ve olacaktır. Bunda Kâzım Paşa Hazretleri de işin içinden çıkamaz. Çünkü o bir adamdır, hepsi ile uğraşamaz. Çünkü burada otursa, Samsun'da bunlar ölüyor, Haber alamaz ve göremez, bunun imkânı yok. Bunun için geri hizmetininin, levazım teşkilâtını süpürmekten başka ve yeni bir kanun yapmaktan başka, bunu müteahhide devretmekten başka, bir çare yoktur. Eğer orduyu kurtarmak istiyorsanız, eğer bütçeden bir şey kurtarmak isterseniz ve biz bu orduyu bugün, yarın altı ay, bir sene sonra daha idame ettireceğiz ve düşmana mühim bir darbe indireceğiz diyorsanız; efendiler bir kere bu levazım teşkilâtını yıkmalı ve ne lüzum ise hepsini konturatoya rapdetmeliyiz. Çünkü bundan yalnız ordu istifade etmiyor, memleketin iktisadiyatı da istifade etmiyor. İktisat Vekilinin nazarı dikkatini celbederim. Eğer para kazanılacaksa, hususi ceplere, gayri meşru ceplere gitmesin, memleketin tuccarı kazansın.

REİS — Durak Bey daha sözünüz var mı?

MUSTAFA DURAK BEY (Erzurum) — Var efendim.

REİS — Efendiler Durak Beyin daha epey bir sözü varmış, sonra 19. 20. arkadaşımız daha söz istemiştir. Bu her halde bugün bitmiyecektir. Heyetli Ve-

kısmen bir tezkeresi vardır. Trabzon'a bir heyet gönderileceğine dair Heyet Vekûle'nin bu tezkeresi vardır. Şimdi bütçe meselesi parantezine kalmıştır.

2 — Trabzon İskele Kâhyası Yahya'nın sebebi kullu hakkında tahkikatla bulunmak üzere Şerhî kîramdan üç zatın intihabına dair İcra Vekûleri Heyeti Riyaseti tezkeresi.

REİS — Tezkerayı okuyoruz.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Trabzon'da iskele kâhyası Yahya Efendi'nin kâlli hadisesi mübâsebetle mahallinden vukubulmuş gıhtâyatı biletraf tahkik etmek üzere ve mülki ve askeri ve adli bilumum memurından bu hususta vazifelerini bitarafane ifa etmiyerek tahkikatla semeresiz kalmışta sebebiyet verenler varsa baklarında tahkikat icra eylemek ve memlekette mahsus olduğu anlaşılan ihtilâfat esbap ve sevak ve evamilihi meydana çıkararak bunların tamamen ızalesi için iktiza eden teovirat ve irşadâtı ifa etmekle beraber, lüzum gördükleri tedabiri idariyenin odeden ibaret bulunduğu muvazzahan bildirilmek ve masarifi seferiyeye ve zaruri-

yeleri Adliye ve Dahuliye vekâletleri harcırah tertibinde verilme ve mercii muhaberetleri İcra Vekûleri Heyeti Riyaseti olmak üzere Meclisî Âli azasından üç zat ile Adliye ve Dahuliye vekâletleriince tenzih olunacak birer zevattan mürekkep bir heyetin bu işe memuriyetleri İcra Vekûleri Heyetininin 18 . 7 . 1338 tarihindeki içtimasında tekrarr edilmek Meclis azasından heyete terfik edilecek üç zatın işanda müsaade devletlerini arz ve istirham eyleyem efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi
İcra Vekûleri Heyeti Reisi
Hüseyin Rauf

(Eksariyet yok sesleri)

REİS — Efendim müsaade buyurun, Heyet Vekûle Meclisi Âlinizden üç zatın yarınki günde intihabının icrasını kabul edeler lütfen el kaldırsın. Yarınti intihap edümesi kabul edilmiştir.

Yarın aynı saatte içtima etmek üzere cebeyi tahtil ediyorum

İttihap Cebesi : 6,10

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

22 Temmuz 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HÜLASASI	548	4. — Muş Mebusu Kasım Efendi hakkında ıcrarızları lisanıyla bulunmak maddesi ile alâkâlı Adliye Vekâletinden mevzu tezkeresi	549
2. — EVRAKI VÂRİDE	548	5. — Dersim Mebusu Abdülhak Tevfik Be- yin polisi tahkir maddesi ile alâkâlı Adliye Vekâletinden mevzu tezkeresi	549
Tezkereler	548	3. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	549
1. — Muş Mebusu sabıki Kasım Efendiye dair Müdafaa-i Milliye Vekâletinden mevzu tezkeresi	548	1. — Kırşehir Mebusu sabıki Dekir Efen- dinin istidası hakkındaki İstida Encümeni Muzbatasının tesri müzakeresine dair Der- sim Mebusu Mustafa Bey ve rüşekasının tak- riri	549:550
2. — Erzurum Mebusu İsmail Hakkı Bey hakkında darp maddesi ile alâkâlı Adliye Ve- kâleti tezkeresi	548	2. — Merkez Kumandanı Nihai Paşa hak- kında Adliye Encümeni marzbatası.	550:574
3. — Şarkî Korahisar Mebusu Memduh Bey hakkında katil ve sair maddelerle alâkâlı Adliye Vekâleti Tezkeresi	548:549		

Cilt : 21

YETMİŞ SEKİZİNCİ İNKAT

22 Temmuz 1338 Cumartesi

İkinci Celse

Açılma Saati 5.15

REİS : İkinci Reisvekili Adnan Beyefendi.

KÂTİP : Ârif Bey (Kayseri)

REİS — Hâfi, Celse açılmıştır.

Efendim Nihad Paşa hakkında Adliye Encümeni mazbatasının hafiyen müzakeresi için Heyetü Vekile câmiiden bir teklif vaki oldu. Bu teklifi kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. Kabul edilmiştir.

Efendim mazbatayı okumadan önce, müsaade buyursanız, celse hafiyeye havale edilecek evrak vardır, bunları havale edelim. (Celsenin sonunda seçleri) Pekâla celsenin sonunda olsun. Evvela celse hafiyeye zaplı sabıkını okuyalım.

1. — ZAPTİ SABIK HULÂSASI

YETMİŞ ALTINCI İNKAT

19 Temmuz 1338 Salı

İKİNCİ CELSE

Birinci reis vekili Vehbi Efendi Hazretlerinin tahiti riyasetlerinde bilindikad, zaptı sabık hulasası kiraat ve ayden kabul olundu. Müdafaai Milliye Bütçesinin heyeti umumiyesi hakkında müzakereye devam olunarak teneffüs için celse tatil olundu.

ÜÇÜNCÜ CELSE

Vehbi Efendi Hazretlerinin tahiti riyasetlerinde bilindikad Müdafaai Milliye bütçesinin heyeti umumiyesi hakkında müzakere devam edildi. İskele kâhyası Yahya Efendimin esbabı katli hakkında tahakkukta bulun-

mak üzere Trabzona iram edilecek heyete Meclis azasından üç zatın intihabına dair İcra Vekilinin riyaseti tezkeresi kiraatle intihabın perşembe günü icrası kararlı oldu ve perşembe günü içtima olunmak üzere celseye nihayet verüldü.

Reis
AdnanKâtip
İsparta
Huseyin HüsnüKâtip
Kayseri
Ârif

REİS — Efendim, zaptı sabık hakkında söz istiyen var mı?.. Zaptı sabık aynen kabul edilmiştir.

2. — EVRAKI VARİDE

Tezkereler

1. — Muş Mehusu şikâi Kasım Efendiye dair Müdafaai Milliye Vekâletinden mevru tezkeresi.

REİS — Efendim havale edeceğimiz şeyler gayet kısırdır. Müsaade buyursanız bunları havale edelim. Zaten celse yeniden açılıyor. Muş Mehusu sabıkı Kasım Efendiye dair Müdafaai Milliye Vekâletinden bir evrak vardır. Kura çekip onu havale edelim. Kura üçüncü şubeye isabat etti.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Dördüncü şubede evrakı vardır, oraya gitsin efendim.

REİS — O halde müsaade buyursanız, bilâkura dördüncü şubeye havale edelim. Dördüncü şubeye

havalesini kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. Kabul edilmiştir.

2. — Erzurum Mehusu İsmail Hakkı Bey hakkında darp maddesi ile alâkalı Adliye Vekâletine tezkeresi.

REİS — Darp meselesi hakkında Erzurum Mehusu İsmail Bey hakkında Adliye Vekâletinden mevru evrak var. Ba kura birinci şubeye havale ediyoruz.

3. — Şarkı Karahisar Mehusu Memduh Bey hakkında katil ve sair maddelerle alâkalı Adliye Vekâletine tezkeresi.

REİS — Katil vesâireden mahkûm Karahisar Şarkı Mehusu Memduh Bey hakkında evrak vardır.

HASİP BEY (Maras) — Onun evrakı üçüncü şubededir.

REIS — O halde müsadde buyurursanız bu evrakı da üçüncü şubeye havale edelim. Üçüncü şubeye gönderilmesini kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın.. Kabul edilmiştir.

4. — *Muş Mebusu Kasım Efendi hakkında tecavüzatı lisaniyede bulunmak maddesi ile alâkalı Adliye Vekâletinden mevcut tezkere.*

REIS — Tecavüzatı lisaniyeden dolayı Muş Mebusu Kasım Efendi hakkında diğer evrak vardır. Onu da dördüncü şubeye havale ediyoruz.

5. — *Dersim Mebusu Abdülhak Tevfik Beyin polisi tahkir maddesi ile nâkâlı Adliye Vekâletinden mevcut tezkere.*

REIS — Polisi tahkir maddesinden dolayı Dersim Mebusu Abdülhak Tevfik Beyin evrakı vardır. Üçüncü Şubeye havale ediyoruz.

3 — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — *Kırşehir Mebusu sabıkı Bekir Efendinin istidası hakkındaki İstida Encümeni Mazbatasının tasrii müzakeresine dair Dersim Mebusu Mustafa Bey ve nüfkasının takriiri.*

REIS — Kırşehir Mebusu sabıkı Bekir Efendinin istidası hakkındaki istida encümeni mazbatasının müzakeresi hakkında Dersim Mebusu Mustafa Beyle rüfûcasının tasrii müzakeresine dair bir takriiri vardır, bunu okutacağım.

Riyaseti Celileye

Kırşehir Mebusu sabıkı Bekir Efendinin Riyaseti Celileye takdim olup istida encümenine muhavvel ve Encümenin heyolü Umumiyyeye takdim olunup kızaet ve tasvip olunan istidasının müzakeresiyle müzakerasını teklif oylarız 2 Temmuz 1338

Dersim	Denizli
Mustafa	Mazlum Baba
Van	Dersim
Tevfik	Mustafa
Kütahya	Kângiri
Banım Atalay	Tevfik
Ergani	Ergani
Hakkı	Sirri
İçel	Tokat
Lütfi	Hamdi
Kars	Kângiri
Cavid	Ziya
Erzurum	Malatya
Salih	Hacı Bekir
Erzincan	Mardin
Mehmed Emin	Esat
İstanbul	Kırşehir
Arif	Yahya Galip
Bilal	Erzurum
Vehbi	Asım
Kırşehir	Kângiri
Rıza	Tahir

Kângiri	Kângiri
Behcet	Nezet
Rıtlis	Muş
(Okunamadı)	Atmed Hamdi
Maras	Bayid
Hasip	Azif
Ergani	Hakkâri
Mahmut Saik	Tufan
Muş	Eskişehir
Kasım	Mehmed Emin
Siverek	Ergani
Lutfi	Nizha
Canik	Eskişehir
Süleyman	Eyüp Sabri
İstanbul	Amasya
Ali Rıza	Rıza
Biga	Sivas
Hamdi	Ziyaeddin
Malatya	Kırşehir
Feyzi	Sadık
Karahisarısahip	Eskişehir
Ali	Hüsrev Sami
Saruhan	Çorum
İbrahim Süreyya	Dursun
Saruhan	Karahisarısahip
Avni	Ömer Lütfi
Edirne	Nigde
Şeref	Mustafa Hüsnü
Nigde	Kastamonu
Mohmed Ata	Hasan Sabri
Konya	İstanbul
Arif	Ahmed Şükru

REIS — Bunun ilk celsei hafiyede müzakeresini kabul edenler..

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Hayır elendim; celsei aleniyyeye aittir. Çünkü evvelce celsei aleniyyede mevzu bahis olmuştur. İnzihaba bittir. Bunun aleni müzakeresi lâzımdır.

REİS — Efenüm istüda Encümeninin mazbatası celse hafiyede okunmasını işaret ediyor, onun için.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Celse hafiyede tek lif eden arkadaşlar esbabını izah ettikten sonra niya yet reye vazeder. Bir defa esbabını izah etsinler.

REİS — Esbabını şimdi izah edecek arkadaş var mı? (Yok sesleri) O halde celse hafiyede olmasını kabul ediyor musunuz? (Hayır sesleri) Kabul edilmedi. O halde celse aleniyede müzakereye koyacağız.

2. — Merkez Kumandanı Nihad Paşa hakkında Adliye Encümeni mazbatası.

REİS — Nihad Paşa hakkında Adliye Encümeni mazbatası vardır okunacaktır.

Adliye Encümeni Mazbatası

Nüfuzu memuresini suiistimâl ve hilâfi kanun muamele icra etmek maddesinden dolayı işden el çektirilen Elcezire kumandanı Nihad Paşa hakkında icra kılınan işbu evrakı tahkikiye li celâlütekik heyetli umumiyede Encümeninize tevdi kılınmakta müralaa ve tekkik olundu.

İcra kılınan tahkikata nazaran müşarünileyhin hilâfi kanun olmak üzere icra eylediği beyan olunan efdâl, İslâmlardan bedeli nakdi almak ve rüesayı aşair ile ağavattan hediye alıp ve hediye vermek ve hayvanatı askerlere ray ettirmek ve mal sandıklarına zabıt okamesinde memurine maaş verdimemekt ve bazı katanı memleketterinden uzaklaştırmak ve gasbedilen nukudunu ahaliye tammîn ettirmek ve orduya odun vereceği bahaneyle Yümnî Beyi askerlikten tecid eylemek ve münakasaya koymaksızın erzakı askeriyeyi hanesinde ihale eylemek ve polişe muamelâtında kayın hırakelerini dahi teşrik etmek ve sahite veyka vererek bir zabıtı İstanbula göndermek ve Nusaybin kaymakamı Kadri Beyi himaye eylesesi yüzünden Gümrük varîdatının tenaküşuna sebebiyet vermek ve Mardin Mirika Kumandanı Hüseyin Beyin bütün suiistimâlâtına karşı himaye eylemek ve ceshahı cinayattan Haçor ve rüfekasını para mitkabilinde affeylemek maddelerinden ibarettir.

Evrakı mevcuda münderecatıa ve müşarünileyhin vermiş olduğu cevaplara nazaran İstanbul'un düveli mütelife tarafından işgali ve harekâtı milliyeye dolayısıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Anadolu'da teşekkülü üzerine tahrikatı ecnebiyeye pek müsarı olan Elcezire kıtasını millî ceryana istinâden hüsnü suretle idaresi vesâirayı mülazammın Heyeti Vekile kararı ile Büyük Millet Meclisi Riyasetinin 27/6/1337 tarihli talimatnamesi ahkâmına tevfiklan

Nihad Paşa bir takım vezâif ile Elcezire kıtasına memur tayin edilerek izam kılınmış ve memuriyeti müddetince muamelâtı, mahallinin kabiliyeti ve zamanın ceryanı, efkârın icabatına tevfik hareket ederek temini usayış ile, ordu teşkil ve tehziz ve ilbas eylediğini ve bütün icraatını halkın emniyeti müteakibilesine ve hükümeti milliyeye merbutiyetlerini temine ve malî muamelâtı dahi veridat nisbetinde idaresine ve ordunun tehziz ve ihlası hususunda ilihaz ettiği tedabiri, zamanın icabıyla tevfik eylemeğe hasrederek, usulü muvaffakiyeti temin eylediğini ve icraatı umumiyesini Büyük Millet Meclisi Hükümetinin evamır ve talimatına tevfik hareket eylemekten ibaret olduğunu ifade eylemiş ve encümenimiz dahi tahkikatı haziranın heyeti umumiyesi itibarile mahiyeti meseleyi tevzihe kâfi olduğu kanaatinde bulunmuş olmakla Heyeti umûmiyeye arz olunur. 15 Temmuz 1338.

Adliye Encümeni Reisi	Mazbala Muharriri
Canik	Eruğrul
Emlin	Mustafa Kemal
Kâtip	Aza
	Karahisarısahip
	İsmail Şükri
Aza	Aza
Sirt	Kırşehir
Mustafa Basri	Sadık
Aza	Aza
Karahisarı Sarki	Nişde
Vasfi	Mustafa Hilmi
Aza	Aza
Kayseri	Maras
Sabit	Mehmed Hasip

REİS — Encümen namına söz söyleyecek var mı? MUSTAFA KEMAL BEY (Eruğrul) — Efenüm Elcezire Cephesi Kumandanı Nihad Paşa hakkında vukubulan ihbarat üzerine Müdafası Milliyeye Vekâletince icra kılınan tahkikat neticesinde Müşarünileyhin mucibi mesuliyot bir hali olmadığına karar verilmiş, Meclisi Ali İbu kararın bir kere de Encümeni Adliyede tekkikine lüzum göstermiştir. Bu suretle de Adliye Encümeni evrakı tekkik bir ve zabıtta da muharrer olduğu on yedi, on sekiz kantar cürüm isnad olunduğu görüldü. Cürümlerin sureti itakını tespit etmezden evvel Heyeti Vekile kararı ile Reis Paşa Hazretleri tarafından müşarünileyhe verilen talimatı okuyacağım.

Kürdistan hakkında Büyük Millet Meclisi Vekiller Heyetinin Elcezire cephesi kumandanlığına talimatıdır.

1. Tetricen bütün memleketle ve vası mukyasia doğrudan doğruya hakk tabakatının alâkadar ve mües-
sır olduğu suretle idare mahalliyeler ihdası siyaseti
dahiliyemiz icabındandır. Kürtlerle meşhûr mezarlık-
ta ise hem siyaseti dahiliyemiz ve hem de siyaseti
hariciyemiz noktai nazarından tetricen mahalli bir
idare ihdasını illizam etmekteyiz.

2. Müslümlerin kendi mukadderatlarını bizzat idare
etmeleri hakkı bütün dünyada kabul olunmuş bir
prensiptir. Biz de bu prensibi kabul etmişizdir. Tah-
min olunduğuna göre Kürtlerin bu zamana kadar idare
mahalliyeye ait teşkilâtlarını ikmâl etmiş ve niyeta
ve mikneffizani bu gaye namına bizim tarafımızdan
kazanılmış olması ve reylerini ızhâr ettikleri zaman
kendi mukadderatlarına zati hakib olduklarını Tür-
kiye Büyük Millet Meclisi idaresinde yaşamaya talih
olduklarını ilân etmelidir. Kürdistan'daki bütün me-
sâlinin bu gayeye müteenni siyasete tevcihi Elcezire
cephe kumandanlığına aittir.

3. Kürdistan'da Kürtlerin Fransızlar ve tahsilen
Irak hududunda İngilizlere karşı husumetini müsallâh
müsâdeme ile gayri kabili lûdil bir dereceye vâdir-
mak ve ecnobilerle Kürtlerin mübâhata mani olmak, tetricen
mahalli idareler tesisi esbabını ızhâr etmek ve
bu suretle kalben bize mecburiyetlerini temin etmek.
Kürt niyesininin, mülki ve askerî makamatla tanzif ele-
rek, bize mecburiyetlerini tanzif etmek gibi huturu
umumiye kabul olunmuştur.

4. Kürdistan siyaseti dahiliyesi Elcezire cephesi
kumandanlığı tarafından tevhid ve idare edilecektir.
Cephe kumandanlığı bu bapta Büyük Millet Meclisi
Riyaseti ile muhabere eder. Vilâyetler tarafından takip
olunacak hattı hareketi tanzimi ve tevhid edeceğinden
niyeta memurını mülkiyenin bu hususta mercii de
cephe kumandanlığıdır.

5. Elcezire cephe kumandanlığı, idari ve Adli
veya mali tadilât ve istihata lüzum gördükçe bunun
kathakini hükümete teklif eder.

Elcezire cephesi kumandanı Mirvîya Nihad Paşa
Hazretlerine

Zata mahsustur.

Büyük Millet Meclisi Vekiller Heyeti tarafından
zati devletlerine mahsus olmak üzere Kürdistan hak-
kında tanzim edilen talimat berveçhi belâ rebliğ olu-
nur.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

TEVFİK EFENDİ (Küngiri) — Bir pey sıracâ-
ğım efendim. Nihad Paşanın çalınan eşyası ne miktar
imiş? (O nreseloye gelmedik daha sesleri)

MUSTAFA KEMAL BEY (Devamla) — Buyur
duğunuz meseleyi diğerlerini arz ederken, arz edeceğim
Şimdi efendim birinci maddeyi teşkil eden La-
lâmlardan bedeli nakdi almak meselesi.

Hakikaten bir senelik müeccebiyeti askeriye ver-
gisi olmak üzere Islâmlardan 300 lira bedeli nakdi
alınmış ve bunun esbabını sormuşlar 1336 senesinde
hükümeti milliyenin vaziyeti maliye, vaziyeti askeriye-
sini nazari dikkate alarak, her tarafta olduğu gibi pa-
ranın mevcudiyetine binaen müeccebiyeti askeriye na-
mi ile mukemmel bir ordu teşkil etmiş ve orduyu
ilbas ve işe etmiştir. (Hangi orduyu sesleri) Efen-
dim kendisi bu suretle yaptım diyor.

VEHÂİ EFENDİ (Bilîs) — Hangi orduyu, kaç
kişilik orduyu? Müstekileri niçin çağırmadınız?

MUSTAFA KEMAL BEY (Devamla) — Heyeti
celileniz hakımsınız. Bizim de fikrimizi almak lüzum
gelirdi. (Gürültüler)

BİR MEBUS BEY — Encümenin noktai bazarınu
söyleyiniz, siz okumuşsunuzdur evrakını.

MUSTAFA KEMAL BEY (Devamla) — Müda-
faasında ordunun göstereceği lüzuma binaen, para
olmadığına binaen bu paraları aldım. (Nüktü askerle-
ri işe ve ilbas inkârı olmadıkından lüzum gördüğüm
efendi aldım ve bu efendian hem dahili ziraat işçiyi
temin ettim, hem de dahilî inzibatını temin ettim.
Henri de ordunun işçisi için bir miktar para aldım, di-
yor.

VEHÂİ BEY (Bilîs) — Bir şey söyleyeceğim efen-
di. Arkadaşlar diyor ki; müdafaa okunması. İhtı-
maliki şubede bulunan arkadaşlar görmüşlerdir. Fa-
kat diğer şubedeki arkadaşlarımız meseleinin şekli
bilmiyorlar. Onun için okunması lüzumdur ve hepsi
okunsun. Ki bizce kanaat hasıl olsun.

MUSTAFA KEMAL BEY (Devamla) — Çok çok-
tur efendim, bizmez nükuzmez.

BİR MEBUS — İncir çekirdeği doldurmaz.

MUSTAFA DURAK BEY (Erzurum) — Efen-
dim malumatlar olnmazlık de üzerine karar verece-
ğiz.

REFİK ŞEVKET BEY (Saruhan) — Efendim bu-
nun emsali vardır. Nurettin Paşa hakkında da böyle
olmuştur. Suâller sormuşlardır, cevapları vermişler.
Lâaletayin bir nazbata ile, yahut nazbata muharri-
rinin siyliyecceği şeyle bir fikir hasıl olmaz. Böyle bir
zatin leylünde, alçeyhinde karar vermek doğru de-
ğildir. Haklı tasdik edeceğiz. Bir gün devam etsin, iki
gün devam etsin tek nice halî olunsun.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Müdafaaunu
aynen dinliyelim efendim.

VEHİ BEY (Bitlis) — Hıyeri Vekile Eleezire cephesinde ne gibi hususiyet görmüşür ve neden bu gibi talimata lüzumi görmüşür? (Sonra sadaları) Bunun hakkında encümen ne karar edinmiş? Bunu sormak istiyorum.

MUSTAFA KEMAL BEY (Devamla) — O. hükmüne ait bir meseledir.

VEHİ BEY (Bitlis) — Şu halde Hıyeri Vekile cevap versin efendim. Ne gibi hususiyet vardır? Biz böyle bir hususiyet görmedik efendim.

REİS — Efendim bir kere hüdasayı dinliyelim.

VEHİ BEY (Bitlis) — Bu talimat hakkında Adliye Encümeni ne fikir edinmiş?

REİS — Efendim müdafaanamesi bertafsil okunmuş dinliyelim.

VEHİ BEY (Bitlis) — Evveleminde Adliye Encümeni ne karar edindi, bu talimat hakkında? (Sonra söyler sesleri)

MEHMET BEY (Biga) — Adliye Encümeni talimat hakkında söylüyor.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Efendim Adliye Encümeni mazbata muharriri bitilisi encümenin noktai nazarını izah eder, bu izahat bittikten sonra kâfi gelmediği takdirde o vakit evrakın okunmasına lüzum görülür.

REİS — Rica ederim, mazbata muharririnin söz söylemesinde meydan vermiyoruz, evrakı okutuyoruz, mütemadi gürültü devam ediyor. Bir defa mazbata muharriri encümenin noktai nazarını söyleyin, kâfi gelmezse o zaman evrakı okuruz.

Müsade buyuruluyorsa mu efendim, mazbata muharriri izahat versin kâfi gelmediği takdirde bütün evrakı diğer bir celsede okuruz.

MUSTAFA KEMAL BEY (Devamla) — İslâmlardan bedeli nakûl, mesclisini arzottim.

İkinci mecele aşairden ve rüesasından ağavattan hediye alıp vermek mesclisi. Mihad Paşanın bu bapta vermiş olduğu ifadode, aşair rüesasına hükümet namına hediye alıp vermek âdatı aşiret ihtizasından olduğu için bu suretle kendisine bir takım hayvanat verildiği ve kendisi de bilmukabele savatlı gümüş olmak üzere tükafet verdiğini söylüyor.

OSMAN BEY (Kayseri) — Ne tükfeği vermiş, kimin malı imiş ne suretle vermiş?

MUSTAFA KEMAL BEY (Devamla) — Efendim tükfekler, askeri tükfeklerdir. Askeri deşusundan alınmış verilmştir. Mîri maldır ve gelen malı da mi-riye vermiş. Bunu alıp verdiğini kendi îkrar ediyor.

M DURAK BEY (Erzurum) — Hayvanatın miktarı nedir?

MUSTAFA KEMAL BEY (Devamla) — Hükümet namına alıyor. (Şiddetli gürültüler)

ALİ ŞUKRÜ BEY (Trabzon) — Efendim müzakere mi ediyoruz Muhavere mi? (Gürültüler)

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Bu gürültüden ne mazbata muharriri bir şey ifade edebiliyor ve ne de bir şey anlaşılıyor. Mazbata Muharriri Boyun sözlerini anlayamıyorum. İşitemiyorum. Binaenaleyh bu karışıklık, gürültü içersinde karar vermek zannedirim doğru olamayacaktır. Kararımızda şabel olamayacaktır. Onun için Meclisi âlinin sükûnetle dinlemesini rica ederim.

Sonra efendim, Müdafaaname okunup sonra müzakere edilmesini teklif ederim.

NECİP BEY (Eriugrul) — Efendim; suâller sonraya talik edilsin.

OSMAN BEY (Kayseri) — Reis Bey; hiç bir şey işitemiyoruz.

REİS — Efendim susarsanız işiteceksiniz, rica ederim müsaade buyurun.

Efendim malumu âliniz encümen mazbatası gelmiştir ve mazbata muharriri beyefendi encümen namına izahat vermek için burada söz söylüyor. Biraz sükûneti muhafaza ederseniz söylediklerini işiteceksiniz. Bu izahatı kâfi gelmezse bütün evrakı okuyacağız.

MUSTAFA KEMAL BEY (Devamla) — Nasıl arzu ederseniz Mazbatayı tekrar okuyayım mı? (Hayır sesleri) (Müdafaayı dinliyelim sesleri)

EMİN BEY (Çank) — Müsaade buyurunuz efendim; encümen icabeden teklifatı yapmıştır ve neticesi teklifatında elde mevcut olan talimatnameye nazaran ve iddia olunan mesail ile ona karşı alınan cevaplar nazarı dikkate alınarak binhoşce askeriyetle bu tahkikatın kâfi olduğuna karar vermiştir. Binaenaleyh şurada izah veya müdafa edilecek şu veya bu cihelin izah suretinde söylenecek sözler ihtimalkî; bu adamcağızın aleyhine bir fikir hasil edindir. Çok rica ederim, evvelâ müdafaanamesi okunsun, ondan sonra onun üzerinde müzakere ceryan eder.

RİDİS — O halde efendim, Encümen Rorisi müdafaanamenin okunmasını teklif ediyor.

M DURAK BEY (Erzurum) — Okunması lâzımdır, anlayacağız, hiç kimse günaha girmez tepsiniz anlayacağız.

REİS — O halde müsaade buyurursanız müdafaasını okuyalım. (Hay, hay sesleri) Efendim bağ

tan aşağıya müdafaanameyi okuyoruz. İnat olunan şeyi okuyacağız (Gürültüler) Efendim rica ederim sukûnu muhafaza ediniz

ATIF BEY (Bayazıt) — Burada okunandan da yekten bir fikir hasıl edilemeyecektir. Şubelerde olunsun. Beş şubemiz vardır. orada okunsun (Şiddetli gurultular)

REİS — Müdafaanameyi okuyoruz

«Cepheye memur olduğum tarihten itibaren bir sene zarfında 38 961 adet maa kasatura tüfek, ayrıca 38 402 muhtelifül cins kasatura ve süngü 11 000 000 on bir milyon piyade cephanesi, muhtelif çapta bütün teferruatı ile 18 kula obüs sahra, çebel ve tay yarım topu (971 732) atını muhtelif çapta top mermisi, 79 kula nizateterruat makindeli tüfek 2 969 parça makineli tüfeklere ait üstü vesaire makineleri, bir çok homba Sivas ve Maraş'a sevk olunmuş ve cephe muntikasında perakende mühimmat kânulen bu yük depolara celb ve ittihar edilmiştir. İmdi behet kilosuna 5-7 para ücreti nakliye verilen işbu mühimmatın vasi cephe muntikasının her tarafından celb ve cemiiyle Sivas ve Maraş'a sevkünun masarifi mecnuası ve bir de cepheye nakliyat parası olarak banka ile gönderilen ve bir kısmı Sivas'ta onuncu kolordu ahzı asker heyetince tevkif olunan 50 bin lira miktârındaki meblâğ mukayese buyurulursa, tecil ianesinin nasu bir maksadı meşru ve mübrem sarf edildiği takdir buyurulur ümidindeyim.

Cephenin vaktinde yetiştirildiği cephanenin İnönü muharebatının kazanılmasında bir ânîli nuessir olduğu Erkânı Harbiye Umumiye Riyasetinin cepheye vuku bulan işaretlerinden anlaşıldığı cihette cephenin her tarafca zaten alınmakta olan tecil ianesinin sureti, ubayetinün tanzimi ve husnü istimali emrinde müteahaz tedabiri idarînin derecesi isabeti anlaşılar. Cepheye tarihi muvasalatında tesellümü ettiğim çiplak, perişan orduyu, tesis ettiğim imalâthaneler sayesinde en muntazam ordular derecesinde giydirmeye ve askor ve zabitanın ahvali ruhiye ve noneviyelerini yükselterek muntazam bir ordu vücudu getirmeye ve bu suretle yar ve ağyar karşısında hükümeti milliyenin salvet ve şükretini iraeeye muvaffak olduğumu bahdîsi nimet sırasında kemâli fahr ile arz eyerim.

Garb cephesine vuku bulan cephaneye ve mühimmat nakliyatının (11) numaralı bir kâta cedveliyile cephenin bir piyade, bir suvari ve bir nakliye bölüğünün fotografılarını ve tesis ettiğim imalâthanedeki dokunan kumaşların birer nümunesini de askerin derecesi intizamına bir fakur peydası işbu leffen takdim ediyorum,

Hükümeti milliyenin cephem muntikası tesis ve takviyesi gayesine matuf ve bercehâi maruz müstür tedabiri idariyemin (tecil ianesi ahzı) diğer ceplerde dahi tatbik edilmiş olması ile yalnız heodeniz için mucibi muahaze ve mesuliyeti ahvalden addedeceğine inanmak istenmem. Hükümeti aduleti milliyemizden böyle bir zuhul sadır olamayacağına kanım.

2. Tarafınızdan ahvalden hazırlarına ve bilhassa rüesayı aşairi üzerinde «Elcezire kumandanı Nihad Paşanın yadigârıdır» yazılı tufekler ihda edilmiş ve hirtakim kimselere de iftihar madalyaları ile olunmuş.

C: Mütarekeden itibaren Fransız ve İngiliz zabitanının cephe muntikasında cevelân ile bilhassa Fransızların Urfa, İngilizlerin de Elcezire çölünde, Mardin, Midyat, Diyarbakır, havalisindeki aşairi urban ve okrad rüesasını hükümeti Osmaniyenin parçaladığına ve ordusunun silâhtan tecrid edildiğine ikna ettiğimi gördüm. Cepheye muvasalatımla beraber Bağdat'a kadar Mabeynennehreynde dolaşan urhan ve İngiliz ve Fransızlarla temas etmiş olan aşairi okrad rüesasına matbu ve gayri matbu beyan-nameler ve memurlar göndererek hükümeti milliyenin ve Hilâfetin ahvalinden ve düşmanlarımızın İstanbul, Anadolu, Adana, Suriye ve Irak'ta İslâma karşı yaptıkları mezallimden bahs ve hükümeti milliyenizin ânîli diyanetkâranesini şerh ve izah ve salveti hükümetin harbi umumuden evvelkinden daha yüksek olduğunu ve cephehatı muhtelifedeki muvaffakiyetleri neşir ve ışaa ettirmeye başladım.

Bunu müteakip her taraftan ve bilhassa çölden bir çok rüesayı aşairi Irak ve Musul'daki ihtilâl cemiyetlerinden murahhaslar bizzat hükümetin mevcudiyetini görmek için Diyarbakır'a gelmeye başladılar. Hükümetin ziyaretine şılap eden rüesaya hil'at giydirmek veya atıyye ile taltif eylemek hükümetimizin asırlık ananesi ve aşair ve zahâilin mevcudiyeti kadar eski bir adettir. Fakat Diyarbakır'da Rüesaya verilebilecek ve hükümetimizin şeref ve haysiyetiyle mütenasip düşecek kıymet ve nefasette kâfi miktarda meşlah ve teferruatını tedarike ümkân yoktu ve mevcut mixture akçasının gayet muktesidane sarfı mecburi idi.

Aşair nezdinde silâhın da kıymetler ve makbul bir hediye olduğunu bildiğim cihetle rüesaya, sadâh hediye etmeği her surette muvafık buldum. Verilen silâhların üzerinde «Nihad Paşanın yadigârıdır» denmiş, meselâ (Şemsiye şeyhulmoğaylı Asbiri Ferhad Paşaya ordu namuna yadigârıdır) yazılı küçük birer giymiş levha vardır.

Evvelâ mevcut filintaları verdim, malum olduğu üzere halkın elinde bu gün umumiyyetle nîrî uzun tüfekler olduğundan filintalar suvarî kitaatımıza bile verilemeyip âdeta teslihat kadrosundan hariç adde edilmiştir. Rûesadan bazıları uzun tüfekten daha ziyade memnun ikalacakları söylendiği uhette bu gibileri dahî tebdîle mecbur oldum. Verdiğim uzun tüfekleri haricîm vesairi hafîye ile satın aldığının surgu kollarını kullanarak cephe de mevcut mekanizmasız muattal silâhlerden intihap ettirdim. Yalnız cephe esliha tamirhanesinde cilalatarak zahiren müceddet hale koydurdum. Bu surede ordunun esliha kuvvesine nakîse iras etmedim. Bilâkis mübayaasına devam ettiğim mekanizmalarla silâh mevcudunu tezyid ettim. Bu gün cephe deki silâh mevcudu esliha kuvvesindeki miktardan bir kaç yüz fazladır.

Rûesaya verilen markalı tüfeklerin miktarı ise, bendemiz infisalen Sivas'a geldikten sonra Müdafaki Muliye Vekâletü istifasına cephe kumandanlığı vekâletinin cevabında 71 silâhtan ibaret olduğu kuyuda da müsteniden bildirilmektedir. Buna ait olan şîre surûti musaddakasını (num) işaretü ile meflufas meyanında takdim ediyorum. Bu miktara kırk ve azami ellü kadar, markasız düveli ecnebiye muhtelif sistemî tüfekleri ilâve edilmelidir.

Sivas vilâyetinde serzedei zuhur olan Yenihan ve Ümraniye hadiseleri üzerine usattan silâh toplanmaya başlanması, hükümeti milliyenin Kürdlerin silâhlarını toplayacağız suretinde işaa edilmiş ve bu şayiât cephe mîntikasında bir galeyân vücuda getirmiştir. Erkânî Harbiye Umumiye Riyaseti ile cephe arasın da bu bapta muhaberât mesbuktur. Erkânî Harbiye Umumiye dosyalarından suretleri alınabilir. Bu hadiselerin 1326 senesinde Arnavullukta bilmîyerek ihdas ettiğimiz vakaya müğabchevini ve tevessu etmek istidadında olduğunu görerek merkez ordusu mîntikasında tatbikine başlanan bu icrastın cephe mîntikasında teşmilinden sarfî nazar buyurulmasını Erkânî Harbiye Umumiye Riyasetinden musîrâne rica etmişim. Bir taraftan da mîntikamda dünyaya gelen her enkek çocuk için obevcynin bir silâh tedarik ederek beşîğinin başı ucuna asması hükûmeti milliyenin ehassî emeli olduğunu ve hükûmetin müslûmaların silâhını toplamak değil, bilâkis lüzumunu hissözikçe ve mesclâ teşkil olunan kuvayı milliyeye ve hizmetî mesbuk ve sadakati tebeyyun edenlere takîfen bittercih silâh vermekte olduğunu işaa ederek galeyân maruzu teskime hizmet ettim.

«Şummer aşireti şeyhulmeşayihî Âs ilimî Ferhan Paşayı ve oğullarını birer silâhtla taltif ettim. Buna

mukabil mîmaileyhin torunu bulunan ve mutareke den beri İngilizlere hizmet edip Nusaybin'e kadar olan sahada başı boş doluşarak İngilizlere tabî olmak istemiyen urbana tasbit edilen «Dehham bini Hâdiyi Cebve, Tayyî ve mîntikamızda bulunan Kerkerî aşairi üzerine tasaluttan Çölde hükümetin nüfuzunu tesis ettim ve aşairi mezkûrcunun bu vesile ile hükümeti milliyeye incributiyetini tein eyledim. Anenze aşireti rûesasından Müzvidî bini Kâşîşi taltif ettim. Fakat çöldeki diğer küçük aşair üzerine ötedenleri mezkûrcunun vaki olan gazve ve tecavüzlerini durdurdum. Ve kendisini bir kısım aşireti ile bizzat Dirî zorda Fransızlara ve taraftarları olan inçlîme karşı ilen kullandım.

Dirîzor'un şarkında ve Fîrat vadisinde Ebukemâl ve Âne ve Kave taraflarında cevdân eden akkidân aşireti rûesasını bir kaç tüfek, dört Osmanlı Sancağı ve bir kaç madalya vesair hedaya ile taltif ettim. Lakin bunları Fransızlarla daimî suretle muharip huldurarak Fransızları Fîrat vadisinde üç defa ciddi hezimelere uğratmaya (Erkânî Harbiye Umumiye de cebhcin harp raporlarına niûrcaat buyurulsun) ve cemian üç dört yüz Fransız askerini katil ve imha ve bir kısmı esir ettirerek iki topla 1K mîralyuz ve bir çok esliha, mîhîmmat ve nakîye hayvanlarını igtinam, on tayyarelerini tahrip ettirmeğe muvaffak oldum. Bu vechile Fransızlara Anadolu hükümeti ile uyuşmadıkça çöle hâkim olamayacaklarını acî tecrübelerle anlattım.

Cebve aşireti şeyhulmeşayihî Muht Paşayı ve biraderi Alcessultan maâş tahsisi ile ve oğullarının ve ikinci derece kabail rûesasını bir kaç silâhtla taltif ettim. Fakat Nusaybin'den Dirîzor'a kadar olan Habur nehri vadisinde yaşayan Cebve aşairini Fransızların her türlü vaduvaitlerine ve meşayih külliyetli maâşlar tahsisine rağmen - bu bapdaki Fransız ve sairî cephe dosyalarında pek çoktur. - Fransız tarafını iltizamdan men ve hükümeti milliyeye incributında tutarak Habur vadisinde nahiyeler tesis ile tekâlifî hükümeti (Aşar) tahsil ettirdim. Cepheden inçikâkim sırasında Fransızlarla itilâf ettiğimizin her tarafta şuyuna rağmen, Cebve aşairi içinde aşar memurlarımız ifayî vazifeye deva mediyordular.

Habur vadisinde tesis olunan nahiyeler, Hasıpcê, Fedgami, Suver nahiyeleridir. Viranşehir ile Martîn arasındaki aşairi okradın manîf rûesasına Diriklî, Hacı Nevim, Salih ve Davud ağalarda oğullarını ve ikinci derecede bir kaç agvatı birer silâhtla taltif ettim. Fakat Mîli rûesası 1336 agustosunda Viranşehir

zaptederek ilanı isyan ettiği zaman. Dirik aşâirinin Paşa zadelere iltihakına mani oldum ve Karaca dağıdaki takibata iştiraklerini temin ettim. Muahharan da Mili rüesası paşazadeleri cebeli Abdülaziz'de ikinci tediplerinde ve 16 Haziran 1337'de Kesülayn kasabasına Fransızlarla beraber hini tecavüzlerinde silâhları ve işçeleri kendilerine sit olarak bu ağalardan üç, dört yüz atlı ile Resülayn'da kuvayı askeriyeye iltihak ve hizmetlerini temin ettim.

1336 senesi nihayeslerinde Midyat'lı Haço isyanının teskininde kuvayı mevcudet müsellahaları ile takip müfrezelerimize iltihak eden uşair rüesasından Celebi, Gercüçlü İbrahim, Amerikan aşair rüesasından Ahmed Süleyman, Hahzi beyin aşiret reisi İzzettin ile bir kaç ekaribini silâhlarla taltif ettim. Fakat bu şâyede harbi umumînin tehvir devirlerinde Üzerlenno iki alay asker sevk olunduğu halde hiç bir mü-

vaffakiyet ihraz edemiyen ve bu defa Haço ile birleşmiş olan Midyat kazası süryani asilerini dağıtma-ya ve bir daha o muntıkada baş kaldıramamalarını bu nüesa marifetile istihâl ettim.

Midyat'la Sirt arasında Arapyan aşiret reisi Çelikli Abdülkerim'i celb ve tatyib eyledim. Fakat mumaileyle Dicle tarıkile Musul'a yapılan ve mühim bir varidat teşkil eden köreste nakliyatının, muntıkasından salâmeti imranını temin ettiği gibi, Diyarbekir'li Cenil Paşa Zadelerden Ekrem'i Musul'daki Nemrud Mustafa'ya iltihak etmek üzere firar ederken derdest-ile cepheye teslim ettim.

REİS — Efendim, okunacak evrak çoktur. Ten-sip ederseniz, heç dakıka teneffüs için celseyi kapatıyorum.

Kapanın Saati : 4,10 (sotora)

İKİNCİ CELSE

Açılma vakti : 4,15

REİS : İkinci Reis Vekili Musı Küdm Efendi Hazretleri

KÂTİP : Ârif Bey (Kayseri)

REİS — Efendim celse küşad edildi.

Nihad Paşanın müdafianamesinin kıratine devam olunacaktır.

«Cephe muntakasında müfret Kürççi tanılan ve İngiliz binbaşısı Tuvbel retakatinde kürt rüesasını ziyaretle ifsadeden ve Kürççülük tohumu ve fesadını sağan Ekrem'in bir Kürt aşiret reisi tarafından tutulması siyasete mühlîni addolunabilecek, dahilî siyasetimiz vekayidendir.»

Siverek Belediye Reisi Melimed Emin Efendiyi bir filinta ve madalya ile taltif ettim. Çünkü mumaileyh orduya üç dört nakliye esteri teberni ettiği gibi, Garp cephesine vuku bulan efrat sevkîyatımızın Siverek sancağı dahilinde işçelerini tanzim ve teshil ve Siverek'te her levaniımı ile mukenimel bir revir vücuda geürdi ve cephenin Siverek'ten sacıyağ, yün, çorap gibi mübayaatında ve teşkil olunacak suvari alayları için hayvan tedarikinde hizmet ve fedakârlıkları meşhud olmuştur.

Nusaybin kaymakamı Kadurik'i bir madalya ile taltif ve Anadololu Ajansı ve vilâyet gazetesile ilân ederek takdir ettim. Çünkü mumaileyh Habur vadisinde Ahsecebe mevkiine ikame ettiğim 200 insan ve 100 hayvan mevcutlu müfrezet askeriyenin bir aylık işçesini teburru etti. Cephe askeri için otuz bin arşın yazlık İngiliz kumaşını, beher arşımında madeni onar kuruş hazineyi mustelid etmek suretile Musul'dan celp ve cephe için yirmi bin yapıyağı, beher okkasında madeni beşer kuruş nefi hazine ile temin ve tedarik etti.

Elâziz askeri müteahhidü Şedde zade Fehmi Efendiyi bir filinta ile taltif ettim. Çünkü mumaileyh senelerden beri askeri müteahhidi olup emsalinden hiç biri kendi derecesinde fedakârlık göstererek asker müteahhidiğini ifa edememiş ve kendisi verdiği erzakın nefaseti ile daima ciheti askeriyeyi memnun etmiştir. Benim cepheye vusulumde Elâziz'deki tıbburla askeri hastanenin müteahhidi olan Fehmi Efendinin yirmi beş bin lira matlubu teraküm etmişti. Bir

taburla bir hastanenin idaresinde yirmi beş bin lira matlubu teraküm etmek ne demek olduğu takdir buyurulur zaonedirim. - 1336 ve 1337 senelerinde mukavele şeraii dairesinde tediyet yapılamadığından iffâs derecesine gelen bu müteahhit benim tavsiyem üzerine, taahhüdünü ifaya devam etmiş ve bu suretle orduya ve dolayısıyla hükümeti milliyeye en nazik ve buhranlı zamanlarında ibrâzi fedakârı ve hizmet etmiştir. İnfikâkım tarihi olan teşrîni sanı 1337 de ciheti askeriye Fehmi Efendiye yirmi bin lira yine medyun bulunuyordu.

Hizmet ve fedakârlıkların takdiri devletin muktezayı şem ve şerefi ve icabatı adaletidir. Bundan zuhul göstermek memlekette fedakârlık hissini imha eder. Âcizlerinin hep taltif ve takdir ettiğim rüca ve eşhas minkullivücuhi emsali meyanında sadakat ve fedakârlığı ile temayüz etmiş ve cümlesi hükümeti milliyeye hesabına kazanılmış kimselerdir.

1336 senesinde Anadolunun her tarafında Müdafai Hukuk Cemiyetlerince vesair makamatça teşkil olunan kuvayı milliyeye kıtaatına binlerce silâh veriliyordu. Alelekber ilk müsademeyi müteakip firarla dağılan bu cfrat bütün teçhizatı ile beraber sıfâhları da götürüyordu. Dendeniz rücasaya hediye eden versâğim bir miktar silâhla tesis ettiğim hüsnü münasebet sayesinde işbu rücasayı binlerle mevcudundaki müselleh avenceleri ile beraber fikri itirak beshiyen dahili asilerle harici düşmanlara karşı kıtaati askeriye, kumanda ve refakatte istihdama muvaffakiyetim ve bunun dahil ve haricteki tesirâtı siyasiyesi mukayese ve tecmmil buyurulursa işbu hedayanın mahalline masruf olduğu teslim buyurulur.

İltihar ve harp madalyalarını verebilmek ise ordu kumandanlarının dairesi salâhiyetinde bir keyfiyet olduğu gayri kabili itirazdır.

3. Haziran ve temmuz aylarında mal sandıkları hilâfi salâhiyet olarak mürakabe altına alınmış.

C: Cephenin 1336 ve 1337 seneleri ahvalı maliyesini gösteren ve (I) inci maddenin (I) numaralı merybutatı meyanındaki cedvelde görüldüğü veçhile 1336 senesi nihayetinde cephenin emvalden tahsil olunanıyan matlubatı (550) bin küsur lira idi.

1337 senesine mahsuben her ay verilen havalelerde emvalin dereceli istitaati nazarı dikkate alınmadan tertip olundukları cihelle tahsil olunamayıp seneli merkume ilk aylarında cephe bir seneden beri cfradına maaş verememiş, zabitanın beş aylıkları teraküm etmiş, buhranı ıaaze haddi marufu aşmıştı. Şöyle ki - asker, hayvanatın yemlerinden kat etme suretile ni-

sif istihkak arpa ekmeği yiyor, hastalar da pırınç yerine buğday kıması ile işe olunuyordu. Firka ve kıta kumandanları tesisi inzibattan ızharı acüle hizmetten alivlerini talehbediyorlar ve zabılandan sevki suretile istifâ edenler birbirini velyedyordu. Bu ahvâlin tasviri sadedinde Müdafai Milliyeye Vekâletine vuku hulân meyasane muracaatım vekûleti müşarinileyha dosyalarının tekkikile tebeyyün eder.

1337 senesinin üçüncü ayında seneli sabıktan müdevver mebalîğ ile cephenin matlubatı bir milyon ıraya reside olmuştu, ki o tarihlerde (Urfa livası hariç) cephe mintakasının ağnani, duyunu umumiyeye, günrük rüsumu; cephe ıaazesine hasr ve tahsis edildi. Malum olduğu üzere ağnam rüsumu çöl mintakasında daha şubat ayında tahakkuk ettirilirdi. İşbu rüsumu selâsenin duyunu umumiyeye rüsumu da hazîri ehemmiyet bir yekûn tutmuyordu.

1336 senesinin nihayetlerinde Musul üzerine tertip olunup Midyat'ta Haço isyanı sebebiyle teçhur eden ileri harekât hazırlıklarımıza İngilizler kesbi vukuf ettiklerinden Musul ile cephe mintakasının münasehatı ticariyesini kat etmiş buldukları cihelle, ancak kaçak suretile çölü dolaşıp gelen emtiayı ticariye memurını rüsumiyeye ve mulkiyenin gerçekliklerinden bilistifade günrük resminden kaçırıldıkları sebebiyle Cezairci ibni Ömer, Nusaybin ve Mardin günrük hasilatı da hiç mesabesinde idi. Musul tarafının kapanması ile muamelâtı ticariye Halep cihetine intikâl etmiş idi ise de Urfa sancağı günrük hasilatı Maraş'taki ikinci kulorduya tahsis edildiğinden bu rüsumu selâsenin tahsisi ile dahi buhran izale edilememiş idi.

Yeniden Müdafai Milliyeye vuku hulân müracaatlarım üzerine 12 haziran 1337 tarihinden itibaren cephe mintakasında yanlış leyli mektepler ve hapishaneler ıaaze ve tenviriyesinden mâda hiç bir tarafa tediyat yapılmayıp varidatı mahallinin emre amade tutulması tutulması Maliye Vekâletinin bilumum mal memurlarına ve Müdafai Milliyeye Vekâletinden de cepheye tebliğ edildi.

Cepheye mahsus olan rüsumu selâsenin henüz cibayet edilemeyen miktarı neden ibaret olduğu bilinmek ve ona göre idare askeriye tanzim kılınmak için cephe mintakasındaki memurını maliyeden malumatı mevsuka talep ettim. Memurını maliyenin kısmı ekserisi bu talebi layikile işgâ etmediği gibi, bazı yerlerde ve meselâ Lice mal memurunun ve Cezire, Nusaybin rüsumat memurlarının; maliyenin 12 haziran 1337 tarihli tamimine rağmen sandıklarında mevcut mehalîği derhâl memurin maaşatına sauf ettikleri

ve bu tarihten itibaren de ekser yerlerde cepheye mürettep olan aklâm varidatın mal sandıkları haricinde tahsildarlar üzerinde bırakılarak şahsi senetlerle memurun nizaşatına sarf edilmekte olduğu ihzâ asker şube rüesası ve mevki kumandanlıklarının raporlarından anlaşıldı.

Bu muamele kunun sıkıştane üzerine şube rüesası ile mevki kumandanlıklarına muayyen zamanlarda memurunu maliyeden hasılat hakkında malumatı resmîye ve mevsiha alarak cepheye bildirmelerini tamini ettim. Aynı zamanda cephe mintakası muameleleri maliyesinin tevhid ve tevdine Maliye Vekâletince memur edilmiş Diyarbakır İktisadîliğine de bildirdim. İşbu muamele memurunu mezkûrenin Maliye Vekâletine vuku bulan nabahtahül şikâyetleri ile mal sandıklarına vaziyet ve islahâtî maliye tecavüz suretinde telakkîye nazhar oldu. Memurunu maliyenin ahvali maruzaları hakkında Mudafaa Milliye Vekâletine de sevk edilmiş maruzatını çıkıtır.

İmdi, Halep ve Musul cephesinde harici düşmanlarla çarpışan ve dalıkkteki usuller, erbabi şaka vete karşı da dağlarda dolayarak ısrarı hayret eyliyen evlâdı vatan zaruret ve sefaletin en edna derekelerinde puyan olduğu ve marzayı askerîye hastahanelerin bakımsızlıktan bilâ mücip terkî hayat eyledikleri ve beş aylıkları tedahülde kalan cephe zabitanının durbin, tahanca, elhise, resniye, kaput gibi eşyayı lüzüme askerîye ve hatta ailelerinin çamaşırları çarşı ve pazarlarda sattırıldığı ve diğer cephelerdeki fedakâr zabitanın millete emanet ettiği aileleri sipariş nizaşatlarını alanıyarak sokaklarda difendiği halde, kısmi azami yerli olup evlerinde istirahatguzin olan memurunu mulkiye ve billihasa amvale vaziyet olan memurunu maliye ve rusumiyenin cepheye mahsus mebalığı mavusia lehinden gayriye sarf etmelerine mintakanın âmiri mesulü olmak sıfatı ile iğmaz edemeyizdir.

Mal sandıkları mürekabesine dair Mudafaa Milliye Vekâletinin 4 Temmuz 1337 tarih ve muhasebat 4427/3533 numaralı şifre mahlulü ile buna cevaben cephenin 9 Temmuz 1337 tarih ve 3981 numaralı şifresi suretlerini (ayın) işaretile leffen takilini ediyorum. Mütalaası ordunun içinde mezbuhane bir surette çırpındığı buhranı müşkilâtin derecesini erbabi mütalaanın nazarı husafına arz etmeğe kâfi addedilerek vesaiki mühimmedendir.

Cepheye hını memuriyetimde zata mahsus olarak Heyet Vekâletinin 27 Haziran 1336 tarihli Kürdistan hakkındaki talimatının beşinci maddesi aynen şöyledir,

(Elkezire cephesi Kumandanlığı idari adlı veya mali tadilat ve islahata lazımı gördükçe bunun tatbiki hükûmete teklif eder.)

İşbu maldede delâletile mintakadaki bilumum memurun üzerinde cepheye bir vazife murakabenin teveccüh ve tahmil edilmiş olduğu şüphe edilecek ahvelden değildir. Cepheden tarifi infakâkim olan 6 teşrinî sanı 1337 tarihine kadar işbu talimatı fesh edecek diğer bir emir telâkî etmediğim ise makamı aidesince malumdur.

4 Karpuz tepe (Kazık tepe olacak) karıyesine müfreze izamı ile Salih Efendi bilâ icabı kanunî derdest ve tevkil edilmiş

C. Cephe mintakasında aşar iltizamı agavat ile şehirlerde mukim müteahhizana inhisar etmiş bir keyfiyettir. Aşarın ihalesi her ne kadar kavanini mevzu daairesinde merkezi hükûmetle müzayede ve iniaç edilirse de, müzayedeye herkes iştirak edemez. Ve o sebeple bedeli sabıktan dün olmamak düsturuna istinaden köylerin aşarı kapatılır ve bu yüzde hazinesi devlet milyarlarla zarar görür. Agavat ve müteahhizeden her hırının eli altında emrine tabi ve derece nüfuz ve servetine göre nuktarı müteahhiz ve hükûmetçe hayyen, muayyen istisaline emir sadır olmuş canî, katil veya asker firarısından müsellâh adanları vardır. Ağanın iltizamı etmek istediği veya kendisine zamanında emirindeki adanları ile mütezim tehdit, zarar ve köylüsü marifetile envai itiraya maruz bırakılır ve muhtar kalınırsa itlaf edilir.

Agavat aynı muameleyi yekdiğerine karşı da yaptıklarından, zinüfuz olanlar diğerinin pey sürdüğü kuraya el uzatmaktan iştiraz ederler. Bu keyfiyet vilâyatı çarkiyemizin kavanini hazıraya göre reha bulmaz bir feciayı idarisidir.

1336 senesinde maruz kalınan müşkülât dolayısıyla 1337 senesinde mintakadan ıskız kazanın hububat aşarının aynen ihalesi Mudafaa Milliye ve Maliye Vekâletlerine kabul ettirilmişti. Bu sebeple sınıri sabıkada olduğu gibi aşarın kânnilen kapatma suretile ihalesine mahâl kalmamak için cephe, mütezimlere müzaheret edeceğını evvelden mahalli hükûmetler marifeti ile ilân ettilmişti. Mintakamda bu seneki aşar varidatının sınıri sabıkadan pek fazlaya balığ olmasının esbabı mucihesi budur. Orduğun bu vadi muavenetine rağmen, yine meselâ Diyarbakırlı Cemil Paşazadeler ve Süvanlı Seyfettin Paşazadeler ailesi gibi, birinci derecede eshabı servetin mülkü zatt köyleri ve etraf ve civarı kendi üzerlerine ihale olmuş ise de beş on kaül bestiyed kudretsiz aga-

vata karşı bir çok rakipler çıkıp aşar varidatını tez yide hadım olmuşlardı. Bu cumleden olmak üzere Diyarbekir Mehusu Nakip zade Bekir Sıtkı Beyin köyleri Dirikliler tarafından senci sabikin beş misli fazlasile iltizam olunmuş. Aşar zamanı Dirikli mült tezimlerin korucuları Kazıktepe kariyesine geldikte Bekir Sıtkı Beyin mültar zade Salih Efendi isimindeki adamı cinayete mültchemen halı fıırarda bulunan biraderi Ethem Diyarbekirli Recebî müstahsiben mült tezim korucularını darp ve kollarını bağlayıp işkence ederek Nakibin köydeki köşkünde hapsederler ve üç kısıraıkları de iki tufeklerini ve eşyayı sairlelerini gasp ve harmanlardaki zahirelerini kaçırtılar. Mültcezimin şikâyeti üzerine vakanın tahkiki için vilâyet merkezinden gönderilen jandarmalar da, merkez jandarma bölük kumandanının (hölük kumandanı kanbur Şevki Efendi isiminde bir yüzbaşı olup sulistimalâtından dolayı ordu divanı harbinde üç ay hapse mahkûm olmuş ve Diyarbekir dahilinde şeref ve haysiyetile gayri mütenasip ahvale cüretlerinden dolayı jandarmadan ihracı tarafımdan jandarma umum kumandanlığına işar edilmiş bir adamdır.) Nakibin lutul didesi Nakip de valinin gözdesi olduğundan dolayı zabıt varakasını, vakanın şahidi oldukları halde, Salih Efendiyi tebriyc ettirecek surette tertip ederler. Bu suretle mültcezimlerin hükûmiete alelusul müracaatlarına rağmen izalei mağduriyetleri mümkün olamaz.

Mültcezimler (12) numara ve 17 Eylül 1337 tarihli melfuf istida ile cepheye müracaat ettiler. Cephe Diyarbekir valisini ihkaki hakka sevketti. Vali meselemin iç yüzünü bildiği halde vakadan biraz evvel kendisi Ankara'ca azledilmek üzere iken tekrar ipkasını Ankara'da bulunan Mehus Sıtkı Beyin temin ettiği haber aldığı cihetle bu mesleciyi alâkadarane bir surette takip etmekten tevekkil etti ve Diyarbekir eşrafından birkaç zatı sulhen tesviyeye niemur eyledi ise de evrakı melfufe meyanında mevcut (13 numaralı) zevatı mezkûrenin raporundan anlaşılacağı veçhile hiç bir şey yapılamıyarak mültcezimler mağduriyetlerinde terk edildiler ve bunun üzerine evrakı melfufe meyanında 14 numaralı ve 1 Teşrinievvel 1337 tarihli istidaları ile tekrar cepheye müracaat ve orduyu infazı vade davet ettiler. O tarihte vali berayı devir haricte bulunuyor ve henileniz vekâleten vilâyete de bakıyordum. Vilâyetçe mukaddema intaş edilemeyen bu meselenin takibine mecbur oldum. Asayışı ihâl ve mültcezimlere işkence eden, esliha, eşya ve hayvanlarını gaspile aşar zahiresini kaçırdığı iddia olunan Salih Efendi hakkında ciheti askeriyeye bir tahkikatı evveliyeye icrası ile tekâsül ve taraftarlık

ları tebeyyün edecek memurun hakkında icabatı kanuniyeye tevessül edebilmek için mumaileyh merkez kumandanlığına celbellinilerek evrakı melfufe meyanında görülen ifadei evveliyesi aldırıldı. Evrak ordunun mahakim şubesince tetkik edilmekte olduğu sırada, iki gün kadar Salih Efendi merkez kumandanlığında ve zabitan odasında tahli nezarete kaldı. Bu sırada idi, Silvan'a gitmiş olan Vali Mazhar Bey avdet eyledi. Miri mumaileyh daha geldiği gün yol hâlile ziyarctime gelecek, kemâli telaşla Salih Efendinin tahliyesini rica etti. Nakibin biraderini ve icahedenleri çağırarak akşama kadar meselenin behemahal intacı şartile muvafakat ettim ve Salih Efendiyi valiyeye teslim ettirdim. Fithakika o gün zarfında, öğleden akşama kadar meseleyi intaş etti.

Dirik kazasında herşeyi takibat bulunmakta olan müfrezeden istifade ile mağsup eşya ve kısıraıkların buldurulmasını ve duçarı tecavüz olanların izalei mağduriyetlerini evvelece Dirik Kaymakamına ve müfrezeye kumandanına emretmişim. Müfrezeye cani Etem ve refiklerinin derdesti için civar köylerde jandarma refakatıyla bir cevclan yapmıştı ve hatırmında kaldığına göre, köyün mültarını da Diyarbekir'e göndermişti ki, merhum ve vakit Hükümeti mahalliyeye teslim olunmuştu. Mültcezimlerin ikinci istidatı üzerine keyfiyeti tekid eyledimdir. Evrakı melfufe meyanında Dirik Kazası Kaymakamının 15 numaralı ve 1 Teşrinievvel 1337 tarihli cevabı; mağsupların tamamen iade ve meselemin sulhen hâl ve tesviye edildiğini göstermektedir, ki mültcezm korucularının yedikleri dayak ve çektiği işkenceler yanlarına kâr kaılmış oldu. Sinini âtiye aşar iltizamında Hazine zararına olarak bu vakanın sui tesirâtı görüleceği tabiidir.

İmdi merbut vesâikin mütalazası ve meseleyi teşrih sadcedinde muhtasarın vukuhulan maruzatım Nakip'in adamı Salih efendinin iddia olunan darp, gasp, işkence fiillerinin mütecasiri olduğunu ispata kâfidir. Mintakanın muamelâtı mulkiyesine hakkı mürakabeni olması ve o sırada vilâyeti vekâleten deruhde olmuş hulunmaklığım ve jandarma vesair memurını inzibatiye dahli vilâyet valisinin muddetaleyh Bekir Sıtkı Beyin tahli nüfuz ve tesirinde olduğu muamelâtı cariye ile sabit olduğundan, tahkikatı iptidaiyeyi aşayışten aynı derecede mesul olan inzibati askeri memurlarına bizzarur yaptırılmış olmam hilâfı salâhiyet ve bitâ icabı kanuni bir hareket olarak telekkiye müsait değildir.

Ceheden infakâkimden sonra Dahiliye Vekâletinin istizahına cevabında valinin bu meselede bana taraf-

tarlık sanadı, kendi kabahatinin serine maruf bir fazlıdır. Vali Hüseyin Mazhar Beyin bu gibi muamelâtı vesair muhelli şeref hareketi Hükümeti Milliyeyi Diyaribekir efkârı umumiyesinde maattecessuf, gülünç bir mevkie düşürmüştür.

Ahiren Cemil Paşa zadelerle tesisi münasebeti sıhiye eyletiğinden dolayı o aileye mensup olan Mehmed Hacı Sükrü Beyin 30 Teşrinisani 1337 tarihli telgrafında valiyeye methû şitayişle bulunmasına aldanmamasıdır.

Beş altı aydan beri Diyaribekirde bulunmakta olan ve hızarlığında ve Hükûmete olan merbutiyetinde şüpheli olmıyan Ziya Cukalp Reyden, mumaileyh valî hakkında bir mütalâa sorarak vilayet hakkında ona göre karar vermek menafin millîye nükteziyatındadır.

Kurdistan vilayetleri ancak pek azif memurlar elinde Hükümeti Milliyeye isinirılabilir.

REIS — Efendim bir tükür vardır. Cebelibereket Rasim Beyle İstanbul Mebusu ve refiklerinin okutulurmuş.

Riyaseti Celileye

Ötuzbeş sayfa teşkil edilen müdafaanamenenin bir anda hafızada tespiti adınıulmıkdân olduğundan hulâsasının kiraatıyla iktifa edilmesi ve arzu eden bulunursa ayrıca izahat verilmesini teklif eyleyiz.

İstanbul	Cebelibereket	Kozan
Arif	Rasim	Mustafa

REIS — Yani hulâsa okunsun demiyor (Düğürcüleri.)

CAVIT BEY (Kars) — Mufassalan okunmasını isteyenlerden kimse yoktur, hepsi dışarıdadır.

REIS — Hulâsanın kiraatını kabul buyuranlar kitfen el kalırsın. Kabul edilmiştir, efendim.

VEHBI BEY (Bilis) — Reis Bey ekseriyet yoktur.

REIS — Mulasasını okutuyorum efendim.

Telhis ve Netice

Hakkı acızanemde mevzu bahis edilen mevad telhis edilirse :

1. Islâmlardan bedeli nakdi ahzı ihdas edilmiş yeni bir variyet olmayıp 1336 senesinde Anadolu'nun her yerinde hüküm süren bir taamül olduğu ve hile bununu gayri mesul ellerden ve daimi şikâyet bir şekilden kurtularak tevfiğ etmiş ve ordunun en müsbet ve hayatî ihtiyacatına sarf ederek mükabilinde senedi mahsusunu alıcısul envale vermiştir.

2. Asaîre silâh dağıtılması; 1336 senesinde her tarafta teşkil olunan Kuvayı Milliyeye binlerle silâh

verildiği halde cephenin yalnız aşair ve kabail nüsesından bazılarına verdiği ve miktarı yüzü tecavüz etmiyen bu esliha sayesinde binlerle musellâh aşair efraadını ordu emrinde istihdam ve aşairin Hükümeti Milliyeye hesabına kazanılmasına hâdim olmuş, her yerde ve her an teşebbüs olunan tedabir zümresinden bulunmuştur.

3. Mal sandıklarına mürakabe vazî; 1337 senesi iptidalarında ordunun bir milyon liraya reside olan havale matlubuna mukabil maliyeden tahsis olunan mîrakabe rûsumu selâse varidatının miktârı hakikîni anlamak ve o varidatın mal memurlarınca haşka tarafa sarfını men için talep olunan resmi ve mevzuat nâlemleri mumaileyhin bilützam bu şekle ifrag etmelerinden mütevellit bir keyfiyet olduğu ve zaten Kürdistan hakkında verilen hususi talimatta cephe kumandanlığına bütün muamelâtı mülkiye, maliye ve adliyede mürakabe hakkı bahş buyurulmuş olduğu cihetle böyle bir sualin vârit olması lâzım gelmeyeceği.

4. Kazıktepe'den Salih Efendinin bilâ icabı kanuni derdest ve tevkiî; Diyaribekir Mebusu Nakîp zâde Bekir Sıkkı Beyin köylerini iltizam eden Diriklî multezimleri, darp ve işkence ederek, silâh, hayvan ve cşayî sairelerini gasp ve asar mahiresini kaçırmak gibi cfalli cinaiye mütekkibi ve Mebusu mumaileyhin adanmış bulunan bu şahsı valî vekilî bulunduğum sırada gerek valinin ve gerek memurını zabitanın mebusun nüfuz ve tesiri ile hukuku ibadî ziyaa uğrattıklarına delâli ile muhtalâ bulunduğumdan asayıştan aynı derecede mesul memurunu inzihatiye askeriyeye marifetiyle derdest ettirmiş olmaklığım hilâfî salâhiyet ve bilâ icabı kanuni bir hareket addolunamayacağı.

5. İzolî aşireti reisi Hacı Kaya'nın biraderi Topal Mahmud ve refikinin Diyaribekir'e celbiyle yerlerine iade olunması; Topal Mahmud ve rûfekası 23 takımı evrakı cinaiye üzerine adliyce takip olunan cshartan olfuktarı halde Elâziz Valisi Abdülkadir Beyin Hacı Kaya'ya tesaluhî ziyaretinden, o vakte kadar Elâziz adliyesindeki evraklarının nükte muameleden kaldırılması ve mevkumunun İzolî nahiyesinde eskîya yataklığı etmek ve ahaliyi birbiri aleyhine kitale sevk eylemek cürmüne içrisarlarından dolayı derdest olunup Diyaribekir'e celhedilmeleri ve evrakı cinaiyelerinin maruzu resirat olduğu şahit olan Elâziz adliyesinden Diyaribekir muhakimine celbine kadar kendilerinin Diyaribekir'de ikamete mecbur tutulmuş olmaları cephe kumandanlığı için hilâfî salâhiyet ve dail mesuliyet bir hareket addolunamayacağı.

6. Külliye-i zati hayvanatın muhafazası için cadular dolusu asker ihtiladını ve hayvan ürühtü.

Siyaseten kendileriyle münasibet tesis edilen bazı rüesayı aşairin ananatu milliyeye tevfirkan cephe kumandanına hediye ettikleri hayvanat, bizzarur, kabul olunarak bunların bir kısmı hediye eden ve bir kısmı berayı terqip bazı zahitana mükâfaten verilip, on kadarı da yine icabında hediye edilmek üzere kendi namına alınılmış ve mütebaki bütün bu gibi teberriyatın gazetelerle iflânı ile beraber ordu kıtaaatına kaydedilmiştir. Cepheden infisâli ederken ihtiyaçtan fazla hayvanatımı eşyayı sairer misullü ürüht ettirmek muhilli şeret ve dairi mesubiyet olamayacağı. Kumandanlara at hediyesi âdetur ve emsali çoktur.

7. Elâziz erzakını konağıma celbolunan müteahhit Fehmi Efendiye hulâfı kanun şerâit dairesinde ihale olunması:

Elâziz erzakı vilayet valisinin riyasetinde bir komisyon marifetiyle ve benim cepheden infisalimden sonra ihale edidiği ve mukavelenamelerinin de üç ay sonra cephe kumandanlık vekâletince tasdikla iktiran eylediği vesakı, katiyesiyile sabit olduğu cihetle bütün hüvün esasları âri bir isnad bulunduğuy.

8. Elâziz müteahhidi Fehmi Efendinin Amerikalılara yaptığı polişe itikâdına kayın biraderimi terrike teşebbüs ettiğimi; Diyarbekir at koşusuna valinin daveti ile gelen Fehmi Efendinin avdetinde oğulları ile olan muarefesine mobâi ticaret mektebi talebesinden olan kayın biraderimio, kendileriyle birlikte berayı temezzul Elâziz'e giderek on gün kadar kaldığı ve bu müddet zarfında Fehmi Efendinin oğulları ile beraber ticarethanesine gelip gittiği ve bunun akabinde cepheden infisalen Elâziz'den geçerken henüz talebeden olan kayın biraderimi de birlikte alarak Sivasa getirdiğim doğru ise de Elâziz'e gidüşte Fehmi Efendi ticarethanesine terrik edilmek maksadının katiyen varit olmayacağı ve esasen böyle bir teşebbüsün bilmassa o mintakalarda bulunan bir ordu kumandanının şeret ve haysiyeti ile kabli telif bulunmasıya cağı, oralar ahvâline vakıf olanlarca takdir olunacak bir keyfiyet bulunduğuy.

9. Tekaüf vesikası ile İstanbul'a gönderilen bir zabıt marifetiyle eşyayı ucariye getirmek. Asker için matra, telgraf ve otomobil bölükleri ve cephe imalât hançları için malzeme ve edevat mübayaasına gönderilen bir zabıt, cephe mensuhu zabitan ve aveleri için de melbusat ve eşyayı beytiyeye müteahhit bazı şeyler almasına meczuniyet itasının ligarazın bu surette bir isnada esas tutulduğu cephe kumandanlık vekâletimin

Müdafıayı Milliyeye verdiği cevapla da sabit olduğu.

10. Eşkiya pususuna düşerek uğradığım ziyatı şahsiyetin ait olmiyan köylenden cebren istifası.

Akçadağ kazasında Kaymakamın işiraki ile yapılan takibata eşkiya ve yataklarının müsadere edilen emvalinden evvelü kaza halkının senelerden beri tenkil olunmiyan hu çete yüzünden vukubulan ziyatlarının daha takibat esasında ve mahallinde verdiği ve eşkiyanın henden gasbelliği, mesture parasının bir kısmını tavizan ve kendi arzuları ile daha akıbı vaka da veren kaza ağavatının işbu tavizatının da yine o vakit tesviye edildiği ve mağsubatı şahsiyetin en geri bırakıldığı ve halen bugün dahı tamamen isufa edilememiş bulunması, isnadi vakıin bunlarını ispat eyleydi.

11. Karakeçi ve Mili hâdisesinde yoksuzluk vuku.

1336 Ağustosunda zuhur eden Mili aşireti isyanı siyasi mahiyette ve tevessü etmek istidadında bir hareket olup serian bastırılması için ancak pek yakındaki kıtaattan istifade edilebilmiş ve hâdisenin vusatine mebnî aşairi sadıkanın muavenetine müracaat mezburiyet hâsil olmuştur. Miğ âsileri Karacadağda tahassün ettiklerinden, askerin bu takıbatla meşgul bulunmazından hilisufade civar aşairin kadim düşmanlıkları sevki ile ovada bulunan Mili köyleri mezkûr aşair tarafından yağma ve tahribedilmiş olduğu haber alındı ise de, buna mani olmanın ve o vakitki vaziyeti harbiye enkayisiyle imkânı görülemediği ve çöle kaçan Mili rüesası tarîhin delâleti ve eldeki vesâikin icabatiyle hain oldukları sabit ve kanunen hukuku medeniyeden sakit ve emvali tarafı Hükümetten haczedilmiş kesandan buldukları cihetle bunların tazmini zararlarının mevzuubahis olamayacağı.

12. Nusaybin Kaymakamı, Nihad Paşanın gazetelerle iflân suretiyle mazharı takdirli olmuş adamı olduğundan, Nusaybin gümrük hâsılatından Kaymakamın ihtilâs ettiği ve Nihad Paşanın da bunda müşterek bulunduğuy.

1336 senesi nihayetlerinde maddet mahsusunda münderiş olduğu veçhile İngilizler Musul'dan ihracatı menedikleri cihde Nusaybin gümrük hâsılatının azalmasi istifad edilemez. Kaymakamın talih ve gazetelerle mazharı takdir olması ise mumâileyhin askero külli miktarda erzak teberriyatında bulunmazından ve yine orduya kumaş ve yün mübayaasında Mâzînet Devleti yedi sekiz bin lira mütenellî eylemesinden mümbais bulunduğuy.

13. Nihad Paşa bir Mohuv takıbatına istidam ederek müştereken menafii külliye temin otlakları.

Bu Mebus, Musul Vahisi Abdülkadir Rey tarafından cepheye beraber getirilmiş Urfa Mebusu Ali Saip Bey olup Harbi Umumide Dızor Ester Suvarı Tahuru Kumandanı iken Elcezire çölünde icraat ve cesareti ferriyesi ile aşair üzerinde ihrazi nüfuz cumiş bulunduğunu öğrendim Cepheye aşayışi dahihde kullanılmak üzere teşkil olunan ester suvar müfrezesinin emri teşkil ve takibatında mumaleyhin kıymetler hidematından istifade edilmiştir. Hacı Şükrü Beyin muhterem rekiki aleyhinde açık telgraflarla vuku bulan ve hiç bir vakit ispatına kadar olamayacağı böyle bir isnatla daha ziyade Meclisi Âliyi Millinin şerefini ihlâl eylediği.

14. Mardin Mintaka Kumandanı Hüseyin Bey, Nihad Paşanın adamı olup Mardin ahalisini soyduğu, mintaka kumandanlığı lağvedilmiş iken Nihad Paşanın yine ipka ettiği, Hüseyin Beyin Musul'a gidecek tacirlerden vesika mukabili para aldığı ve Nihad Paşanın Mardin hükümeti nufuzunu kirdiği ve Nihad Paşanın Hüseyin Beyin hirsizliğine iştiraki.

Hüseyin Bey mümtaz suvari umerasındandır. Mili isyani tedibatının kahramanıdır. Mardin'de hizmet mesbuk olup mükâfaten liva kumandanı olmuş ve Mardin kalemi teşekkül edinceye kadar Mardin Kumandanlığında ipka edilmiştir. Mintakal harp addolunan Mardin gibi hudut üzeri mevakiide askeri polis teşkilâtının tatabiki tarihinden beri, Mardin ve havallim İslâm tacirlerinden ahvali ilai şüphe olanların hükümeti mülkiyeden istihsal edebildikleri seyahat vesikalarına rağmen, Musul'a girmelerine mumanaat olunması ve hasılatı orduya ait olduğundan dolayı gümrük kaçakçılığına müsaade olunmaması ve birçok casusların yakalanmış olması gibi memurini mülkiye ve intibaliyenin nez ve meskenetini meydana çıkaran icraatı askeriyeye tacir ve niçumunni mülkiyeyi ordu aleyhinde isnadata sevk etmiştir. Bu keyfiyetin mahallinde tatabiki ile anlaşıldığı ve Mardin'deki hamiyet ve kimselerin Hacı Şükrü Rey'i iffal ile kendisini Mebusluk şerefiyle kabili telif olmayan bu gibi harekâta sovk eylediği.

15. Haço, Abdülkerim ve Tanzalı Osman, bunca fakârlık ve takibat neticesinde elo geçmiş iken Nihad Paşa tarafından alınan külliyele para ve hayvanat mukabili affedildikleri ve silâh hediyeyle tahif olundukları.

İkinci firkanın Musul üzerine sevki sırasında Midyat'ta isyan eden Haço tenkil edilmiş fakat maat itessüf ele geçmemiştir. Devamı takibine de kıs mevsiminde imkân görülmediğinden, kazada idamesi.

no muvaffak olacağı aşayışizliğın devamı vaziyeti harbiye ve siyasiye dolayisiyle tecviz edilemeyip vuku bulan dehalen kabul edilmiş vo müsadematla şebot düşen dost aşair efradına, âdatı aşaire tevlikan, vermeğe mecbur olduğu tazminat telifi beyin komisyonu tarafından daha mahallinde, vereseye tevzi edilmiştir. Cephenin tarihi teşekkülünden beri Çelikkı Abdülkerim hakkında bir taraftan şikâyet vuku bulmamış ve aleyhinde takibatı askeriyeye de yapılmamıştır. Bîlâkis mumaleyh orduya aşayış hususunda hizmet etmiş ve Diyarıbekir'li Cemil Paşazade casus Ekrem'i yakalıyarak (Musul'a Nemrud Mustafa yanıda kaçmakta iken) orduya teslim etmiştir.

Tanzalı Osman'ın takibatı Everuh Kazası Kaymakamının Dahiliye Vekâletine işarı üzerine Erkanı Harbiye Umumiyecinin emriyle icra edilmiş ise de kaymakamın işaratının Osman'ın rakiplerini himayeten vaki olduğu bilâhare anlaşılması üzerine kaymakam azledilmiştir. Osman askere mukabele etmivercek firar etmiş ve cepheye dehalet eylediğinden dehaleti kabul edilmiştir ve hiç bir vakit merkum ele geçmemiştir. Bu üç şahsın hiç birine cepheden tutek hediye edilmemiştir. Cephe ve cephe kumandanı bakındaki bütün bu evastag âri mufteriyat detâili ile sabit olduğu üzere hep Elâziz'de valii sabik Abdülkadir Beyin mazhan tevccühü olan pespaye guruzunilan ve cephenin darbei adilânesine hedef olmuş Hacı Şükrü Beyin mahsulü isnadı olup casus Ekrem'in Hükümeti Milliyeye istihsalî affını temünev ve âcizlerinin cepheden uzaklaştırılmaklıgım gayesine istihdal eden isnadatı mürettebedendir.

Notice : İmdi Erzurum vilâyetine Van vilâyetinin kısmı Şimalisinden mada bütün Kürdistan arazişini ihtiva eden Elcezire cephesi mintakasının askeri ve siyasi bâri mesuliyetini deruhde ile cephe karargâhi itihaz olunan Diyarıbekir'e geldiğim zaman karşılaştığım ahvali müşkilenin bir kısmını münasip düştükçe haladaki mufassal mesnûdatımda arz etmiştim. Birhuçuk sene kadar devam eden muddeti memurinde güzzeran olan vakayı hakkında dahizatı devletlerini tenvir etmeyi lüzumlu gördüm.

Humen unumiyetle Elcezire cephesi mintakasının bundan ikiyuz sene evvelki derebeylik hayatını elân yaşamakta olduğu ve Müelmekin, Sason, Kulp, Garzan, Boşiri, Eruh, Biradi, Cezeire, Midyat, Savur, Dirik kazaları ile; kâmilken Dersim Hakkâri ve Siverek sancaklarının ve Malatya sancağının bir kısmında Har-

bi Umumiden evvel dahî henüz teessüs edememiş ha-
kiki nüfuzu Hükümet; Anadolu'nun Monduros Mü-
tarekesini takip eden İngiliz işgali hakikiyî ifsadatı ve
(Sevr) Muahedesinin Kürdistanı cisnî devletten tef-
rika matuf mevaddının fesatpiselere verdiği iimit ve
İstanbul'un hu iptidai ve icabatı zamanı takdirden âciz
halk üzerinde Hilâfeti nüfuzunu kullanarak Kürdis-
tania her tarafına saldırdığı, fesarcıların neticeî me-
saisi olarak büsbütün mefkud bir hale gelmişî. Silâh-
tan tecrid edilen ordu kıraatî kadro halinde bırakıl-
mış ve hizmetî askeriyeye tağvedilmiş ve hali sukunu
sukhte bile ihtiyacatı mahalliyeye tekabül edemeyen
jandarma kıtaatî efradının yerliden olması dolayı-
siyle, millî bir itirak cereyanı karşısında vücudu, ade-
minden muzır bir heyet idi. Kurveî teyidiye ve icrai-
yesi jandarmaya münhasır olan rüesayî memurını mül-
kiye ahvalın vchamotî karşısında ancak kendi canını
kurtarabilmek için imalî fikrile meşgul ve nüfuz ve
tesirleri de hükümet binası dahilinde mahsur kalı-
yordu.

Vilâyet merkezi o vakte kadar kolordu karargâhı
ittihaz olunan Diyarbekir'de kahve ve kiraathane gi-
bi umumî mahallerde yerlilerin kolordu zabitanına
«Türkler; sizii artık burada işiniz nedir, ne vakit de-
folup gideceksiniz?» demeye cüret yap olabilmeleri nü-
fuzu Hükümetin derecesiyile itirak fikrinin şümülü
ve vüsati hakkında bir idur peydasına hadimdir.

Elcezire çölündeki seyyar aşair, urban ise İngiliz
propagandası ile Hükümeti Osmaniyenin parçalandığı-
na ve Anadolu'nun işgal edildiğine ikna edilmişlerdi.
Cephe mintakası dahilinde seyri seyahatte halkın es-
kiya taarruzuna uğramaması bir eseri talih ve Hükü-
metin posta, askerî cephaneye kabilelerinin vitrulması
mükerreren vakî ahvalden idi. Cepheye dahil oldu-
ğum sırada bir çete müsademesiyle karşılaşmış ol-
maktığım asayişin derecesine miyar addolunabilir.

Ahvali idariye ve siyasiyesi bu merkezde olan
cephem mintakası müntchayı şarkında Musul - Cezire
üzerinde İngilizler ve müntchayı garbinden Halep -
Akşakoyunlu istikametinden Fransız askeri ve cen-
hunu ihata eden çöl sahasından da yine İngiliz ve
Fransız nüfuz ve tesirinde cereyan ile tehdit edil-
mekte idi.

İngiliz ve Fransız kuvayı askeriyesiyle hali temas
ve müsademeyi idare ve idame etmek, dahildeki si-
yasi cereyanları tevkif ve şakaveti menederek Os-
manlı İmparatorluğunun vahşet ve husunetiyle mü-
şarı hîlbenan dört vilâyetinde münileris olan salveti
hükümeti tesis için elimdeki kuvvetin bin beş yüz ilâ

iki bin silâhendası tecavüz etmediği ve bu kuvvetin
bir nisfî da yerli efrattan mürekkep bulunduğu nazarı
insaf ve teemmüle alınırsa deruhde eylediğim mesu-
liyetin derecesi azameti takdir buyrulur.

Âcizleri bu vaziyet karşısında urretul, tevekküle
sarılarak ihtihami müşkülûta bilâ arâm sayctım. Ana-
sırı muhtelif devleti birleştiren ve hükümeti Osma-
niyenin umdeî teşekkülü olan İslâmiyet siyasetini ta-
kip ederek hissiyatî itirakçıyaneyi, ref ile gayei mak-
sadı bigai İslâmi âlemi küfrün tecavüzünden siya-
nete matuf hulunan hükümeti milliyenin makasîdî
ulviyesini her vesaitte müracaatla halka ve rüesaya
telkin ederek, cihunun üç büyük kıtası üzerinde mü-
esses muazzam Osmanlı İmparatorluğu elim ve hunin
vekayi ile on beş senelik bir lemhaihasar tarihde
parça parça eden millet ve tefrika cereyanlarını mî-
ntakamla durdurdum. Çöldeki arap ve dağdaki Kürt
aşairî arasına saldırdığım memurlar ile hükümeti Os-
maniyenin kemalissabık hükümler olduğunu ilân ve
işaa ederek, bunun üzerine Diyarbekir'e koşup ge-
len aşair ve kabail rüesasının her cüma camiinde
bililüvam bulundurduğum ve en güzide kıtaatî Osma-
niyenin nümayişleriyle meshur edip salveti devleti
reyülâyî kendilerine gösterdim Şerzemmeî fesatpişe-
nin mintakanında son bir tecrüheî talih kabilinden
millî usatî ve Midyatlı Haçolar kıyafetinde karşıma
çıkardığı maniaları serian tarumar ve en ufak şaka-
vet, vekayilini en biaman ve seri darbelerle perişan
ederek hükümeti cedideî milliyenin tehdidini ikaa
kadir bir kültrete malik olduğunu fiilen ispat ettim.

En ilerî kıtaatîmız Cerablus, Urfa, Mardin, Nu-
sarbîn ve Cezirede bulunurken ve hattın 250 - 300
kilometre cenuplarına kadar uzanan sahayı tekrar iş-
gâl ve akabi mütarekede huralara yerleşmiş olan
Arap Hükümeti enkazını temizleyerek Dîrîzor şehri-
nin sur diplerine kadar Fıratın sol sahillerini küm-
len ve çöl urhanının mecmai olan Habur nehri valî-
sini tamamen işgal edip Hilâli Osmaniyi, mütareke-
den beri husul ettiği bu ehli tevhid diyarlarında te-
mevvue edirerek Elcezire çölünü bütün seyyar aşairle
heraber Hükümeti Osmaniyeyi irtibatına dahil ettini.

'Basra'ya kadar mabeynennehreynde İngiliz rifeî
esareline giriftar olmuş aşairin hissiyatî Osmaniyeler-
ini ihya ederek, İngiliz aleyhindeki isyan ve kanlı
müsademelerini idame ettirdim Irak'taki İngiliz hare-
katı ancak tayyarelerinin urban üzerinde pervazına
münhasır kaldığı devirler, aylarla devam etti Bağdat
ve Musul'da İngiliz sansürüî altında imisar eden Irak
gazetelerinin cephe istihharatında elân mahfuz olan
nüshaları sîdkî maruzatıma delildir.

Elcezirede Osmanlı Hükümetinin tecellisine şahid olan Irak Heyeti ihtilâliyelerinin hundan kuvvet olarak Necef'te bir hükümeti muvakkatesi teşkiline kadar ileri gittikleri görüldü. Gerek bu hükümeti muvakkate ve gerek Musul cemiyeti ihtilâliyelerinden gelen heyat ve murahhasların hükümeti nulliyemize olan maruzatnameleri tarafından Meclisi Şâriyasetine gifre ile mealen ve asılları posta ile mukerreren takdim olunmuştu. Diyaribekir'e gelen bu heyet ve murahhaslar itna ve ırzı edilerek Irak ve Musulfa şamil ve hükümeti Osmanıye irtibatında teşekkül edecek bir Irak Hükümeti İslâmiyesinin başına bir Osmanlı şehzadesinin getirilmesi ve onun varuduna intizaren niyâhet tarikile Seyh Sünuşi Hazretlerinin izâmı karargir olarak hükümeti milliyeye tarafından ledelarz. Sünuşi Hazretleri Diyaribekir'e selbolundu. Fakat müşâhürüleyhin neticesatları dört ay kadar teahhur ettiği ve tarafımızdan maddî kuvveti ile Irak ihtilâli beslenemediği cihette. Akıbet İngiliz ve sayasına zehun düşerek Necef Hükümeti muvakkatesi dağıldı ve teşebbüs akışı kaldı ise de Irak'ın merbutiyeti Osmanıyesi bu gün Faysal hükümetinin teşekkülüne rağmen, urhan ve aşair afakında elân her fırsat zuhurunda kendini göstermekten hâlî kalmadığı veçhile, esası bir mevzudiviyet halindedir. Mütarekeden beri her kazasına hakim siyâsiler göndererek İngilizlerin nüfuz ettikleri Musul vilâyetinde (Zaho, Musul, Kerkuk) gibi her kaç mevki müstesna (garanzonlu) her yerdeki İngilizleri ve İngiliz mensuhu yerli memurları katil ve imha veya firara mecbur ettirerek, oralarda meclisi idarelerin teessüsünü ve nihayet Süleymaniye'de Hükümeti nulliyemize tabi mahalli bir hükümetin teşekkülünü temin ve Revandiz'i müfreze ile işgal ettirdi. Bu gün Musul vilâyetinin bütün aşairi Anadolu'dan dala sağları ve hükümeti milliyeye dala merbut Osmanlıdır. Cepleden infikâkim tarihine kadar Musul Vilâyeti Faysal hükümeti tabiiyetini kabul etmediği gibi, İngiliz himayesinde müstakıl bir hükümet teşkili hakkındaki İngiliz tekliflerini de ret ederek, Hükümeti Osmanıye camiasına girmekten başka sureti tesviye kabul etmeyeceklerini İngilizlere bildirdiler.

Fransız cephesinde Fırat ile Halep arasında kıtaatı nizamiye ile takviye edilen Türk ve Arap aşairi aylar Fransızları işgal etmiş. Nahı Feye kazaları mukerreren kıtaatı askeriyemiz tarafından işgal olunduğu gibi, keşif müfrezelerimiz Halep'in haricindeki bağçelere kadar girerek işinamatta bulunmuşlar, Dirizor ve Fırat vadisine teveccüh eden Fransız harekâtı defeatı mükerremc ile akaniete uğratılmış ve

Fransızlar ancak pek büyük telefât ve tedakârluktan sonra Dirizor'a girebilmiştir. Dirizor şarkıoda Fırat nüfuz etmek isteyen Fransızlar, işlerine Osmanlı zabıtları gönderilen Galbidat aşairi tarafından üç defa ciddi hezimetlere uğratılarak, Türklerle uyumadıkça ne Halep, Suriye'de ve ne de Filcezire çöllerinde yerleşmeyeceklerini acı tecrübelerle anlamışlardır.

Mintakasında haribi ve dahili hüfün teşebbüsâtında aşair ve halk en muessir kuvvetimi teşkil ediyordu. Aşair rüesasının kabiliyetlerine nazaran görüldükleri hutul veya unfile muamele onları hükümeti milliyeye o suretle raptetmişti ki, her haagi bir hizmet için vuku bulan teklifimi hiç bir defa ret ile muamele görmemiştir.

Muhtasarın arz ettiğim teşebbüsâtın ilk zamanda 2 000 silâh endazdan ibaret ve sonraları garbi Anadolu efradının celbiyle nihayet 4 000'e kadar çıkan kuvveti askeriyeye (Beşinci fırka Ayıntap cephesindeki ikinci kolorduya verilmişti) ile başarılmasına imkân muhtasavver değildi. Cephe mintakasında tatbik ettiğimi İslâmiyet esasına mustenit âdilâne siyasetim, bilumumun aşairi kütlesi vahide haline koymuştu. Bio-enaleyh dahili ve harici düşmana karşı teşebbüsâtının esası ve kuvvetini ordunun istinad ettiği Kürt ve Arap aşairi teşkil ediyordu. Bu vaziyet karşısında hüfün siyâsi cereyanlar durdu. Kürdistan amâline hâdim olan tanınmış şumalar rüesayı ekrad ile tutularak hükümeti âdile milliyeye teslim olunmaya başladı. En zîrifuz bir mutkallibenin hedefi tığı gadri olmuş her âciz, en rehakâr ve müşfik himayeyi orduda görerek mübacaat ediyor ve mazhari adalet oluyordu. Fakat bu keyfiyet hiç bir vakit rüesa ve mütegalibenin hükümetten ruğerde olmasını mucip olmayacak bir surette idare olunuyordu. Öyle ki, 1337 senesi martında Avrupa'da inikad eden konferansta Kürdistan mescelesinin de mevzu bahis ve hararetle her taraftan takip olunduğu bir sırada, Kürtler hakkındaki söz söylemeğe yalnız Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin salâhiyetler bulunduğu rüesayı aşair tarafından konferanstaki düveli mutelife ve Türkiye murahhaslarına telgrafnameler keşidesiyle iltisâf edildiği meşhud oldu. Kürdistan muotakasında bilhassa cenup sahalarında büyük bir salâhi idare hükümferma oldu. Tekâlifli hükümet son akçasına kadar tamamıyla cda ediliyor, şekaveti âdiye - mintakanın mis'âl ve ahvâli hususiyesine nispeten hiç mesabesine tenezzül etmiş bulunuyordu. Henüz mintazain ve şayanı itimail bir nüfus kaydından mahrum olan bu yerlerden peyderpey 7 000 neler firari ve

bekayanın derdesti ile garp cephesi ve merkez ordusuna sevki gibi bu muhtakalarca misli namesbuk ahvâli mesude hayyizârâyı husûl oldu. Hükümeti Osmaniyenin salvet ve mevcudiyeti bütün Arabistan şibihceziresinde intişar etmiş ve şayı olmuş olacaktı ki, «Hail» deki ibnürreşit kasıdı mahsuslar göndererek İngilizlere ve ihnisuuda karşı himayesini rica ediyordu.

Umman'daki Şerif Abdullah ile tesisi muhabere edildiği gibi Hint Hulâfet Cemiyetinin Basra'daki heyetine mensup kimselerle de görüşülerek Fransız ve İngilizlerin endirekt bir surette dahi işgaline hasrı mesai edildi.

Görülüyor ki âcizleri; Kürdistan mıntakası gibi pek mübüm olan bir yere intihap olunmak suretile, hükümeti milliyenin hakkında gösterdiği eseri itimad ve teveccühe liyakatımı isbat için kudretli heşerin talâluk edeceği derecede her vasılaya müracaat ve teşebbüsle çalıştım ve «Haza min fadli Rabbio muvafak da oldum. Bundan huzuru vicdanı duymaktayım.

Arabistan ve Kürdistan'da memuriyet venmiş her fert hakkında varid olabilecek aleyhündeki isnadâtı ahirenin kabulünü tazammun eden intisâi muamelesi ile izzeti nefsim cerihadar ve otuz senelik lekesez hayyatı askeriyeme kasedilmemiş olsaydı, din ve devletime karşı ahir önürüme kadar medyun olduğum dini hizmetinin bir cürü lâyetecerzasına bile tekahül edemiyecek derecede neçiz olan bu mesaimi kendi elimle yazmak güçlüğüne ihtiyar etmezdim. Hükümetin resnî gazetesi addolunan Hâkmiyeti Milliye'de Erkânı Harbiyei Umumiye Riyasetinin Meclisi Milli huzurunda sukubulan beyanatına alfen hüsnîyet ve istiklâli millî için çalışılan böyle bir devri himiyet ve guşesi nihaide tahı muhakemeye alındığının bütün cihanı İslâmda Tanın endaz olacak surette neşrî ilânı, şeref ve haysiyeti müktesebe ve vekarı zatını rahîl etti. Dâkâf ve berahîni katıyaya istîrad etîndesü mevaddı mahsusasında mesrud maruzatım vicdanı selimleri üzerinde bir çayı kabul buldu ise cerihadar edilen izzeti nefsimin tamirine say edilmesini rica, aksı halde gazeteyi iddia ettiği veçhile Divanı Harbe tevdiımı arz ve istirham eylerim.

5 Nisan 1338

Sabık Elceziye Cephesi
Kumandanı Mirliva
Nihad

REİS — Mudafaaname hulâsasının kiraatı sona erdi.

Buyurun Lütfi Bey

LÜTFİ BEY (Siverek) — Muhterem efendiler; Nihad Paşa hakkında geçen sene bendeniz dairî intihabiyenle girip geldikten sonra bir sual takriri vermiştim. Bendeniz sual takririni izah ederken Heyeti Celileniz ittifakla bunun istizaha kalbini rica ettiniz ve bendeniz de kabul ettim. İstizaha kalbolundu. Bu takrirden iki üç ay sonra Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretleri geldiler ve dediler ki; Nihad Paşanın vazifesine hitam verilmiş ve kendisi tahtı muhakemeye alınmıştır. Fakat efendiler istizah nedir ve istizah kimden ediliyor? Bunlar, hepsi ört bas oldu gitti. Bendeniz şimül kanaatımı izhar ediyorum ki, Nihad Paşa Hazretleri hakkında yapılan tahkikat noksandır, tahkikat ve tetkikat mahallinde yapılmak lazımdır. Tahkikat noksan olmakla beraber şayanı tessüftür ki, Adliye Encümeni de onun müdafaanamesini kabul ederek, olâkadarını çağırıp ifadesini almanıştır. Yalnız onun müdafaanamesini okumuş, nasıl ki burada okunduğu gibi (pek doğru sesleri) Zannedersiniz ki; o kanaat onun beraetindedir. Fakat öyle değildir. Nihad Paşa müdafaanamesinin bir maddesinde diyor ki; o sırada rüesayı memurini mülkiye mütereddit olduğu cihetle, mıntakada hükümet nüfuzu hemen mefkuttu. Rica ederim. Diyarbekir var, Van var, Bitlis var, vesaire var. Bu kocca memleketi idare eden mülkiye memurları kâmilan teşkilâtı hazıraya karşı demek ki mütereddit imiş. (Değildir sadaları) Bu memleket yalnız Nihad Paşaya mı idi? Efendim bendeniz o günlerde orada idim, valisile görüştüm, memurini mülkiyeye mütereddit kelimesini siylemek ihanettir. Daha doğrusu vatana ihanettir, efendim.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Doğrudur, tereddüt yoktur.

LÜTFİ BEY (Devamla) — İşte vilâyati şarkiye Mehuru muhteremleri buyursunlar. Memlekellerimizde memurini mülkiye adamlarından mütereddit var mı idi? (Hayır sadaları)

NACİ BEY (Elâziz) — Bu Meclisi Âlinin meşruiyetini tasdik etmiş olsalardı, bizi buraya göndermezlerdi. Nihad Paşanın atfetmiş olduğu bu sözü kendisine iade ederiz.

LÜTFİ BEY (Devamla) — Memleketle tamâmîle inkıyad ettirilememiş olan bu Kürdistan mıntakasında halk zaten askerlikten muteneffir iken İstanbul'un işgalini muteakip hizmeti mecburiyet askeriyeyi ihlâl ederek şirazi askeriyi ihlâl etmiştir. Efendiler hügiin bendeniz Kürdistan Mebusuyum, Kürdistan hakkındaki böyle bir telâkkiyi katiyen red ederim. Kurdis-

lan abalısı ihanetti, isyanı katiyen hatirına gelirmemiş tir. Yalnız öteden beri hükümeti işgal, Kurt aşair reisleri arasında hissıyattan ibarettir. Bundan dolayı, yoksa değil hükümete karşı isyan. Bunu da Kürdistan namına kemâli şiddetle red ederim. Bu katiyen varit değildir. Kürdistan hakkında isyan kelimesi kullanmak günahdır ve vatana ihanettir.

Üçüncü maddesinde diyor ki; efradın musellahan firarları. Rica ederim. Bugün cepheden silâhla firar etmiyor mu, onlar da vatana ihanet mi ediyor? Hayır bir neferin, bir kimsenin vatana karşı ihanetini kabul etmemi. Yalnız sulidare neticesi olarak o zavallı askerler ailesinden ayırdımsı, ailesi de orada perişan oluyor. Kendisinin karnı doyurmuyor, ondan dolayı firar ediyor. Bunu da kabul etmemi. Bir askerın memleketle ihanet ettiğini, katiyen kabul etmemi ve Heyeti celileniz de kabul etmez.

Dördüncü maddesinde; kulliyetli esliha ve cephanenin her tarafa saçılması olup mintakada hemem Kürçülük tesirile mühibimati mezkûre tehlikeye maruz bulunuyordu. Efendiler, bunlar eğer hakikatte olsaydı, Nihat Paşa bunun önünü alabilir mi idi? Efendiler, Fransız ordusunu Urfa'da mağlûp eden hakikatte isyan telâkki ettiği Kürt askerleridir, hakikatte isyan telâkki ettiği Kürt aşiretleri sayesinde olmuştur. Nihat Paşanın askerleri sayısında değildir. (Kaş tane askeri vardı seileri)

Beşinci maddesinde deniyor ki; Muş, Bitlis, Sirt havalisinden de celbine teşebbüs olunan bir kısım muhibnematin celbine Kürtlerin munhanazatı kalkışması. Tehlikeci maruzetin derecesini ve aşairin buna teşahup etmek fikrinde olduklarını pek aşikâr bir surette göstermektedir. Bunu da kemâli sanumiyetle red ederim. Böyle bir koyfiyet olmamış ve utanmaz. Bilâkis davına depaları muhafaza etmeğe bütün aşair ve nüssa gayret etmişlerdir. Muavenet etmişlerdir. Değil ki, onlar hükümete karşı isyan olsılar.

Ahıncı maddede, gayni kamuna alınan bedeli nakdibonun Nihat Paşanın mal sandıklarına kumad olunuyerek doğrudan doğruya senetlerle para alınması. Müdafaaaya karşı cevap veriyorunı efendim. Usulü müzakere hakkında bir şey söylemiyorum. Büyük Mâkket Meclisi bütün müslümanlardan bedeli nakdi alınmasını rot ettiği bir sıratta, ne salâhiyette Nihat Paşa müslümanlardan batabi nakdi alıyor ve aldığı paraları mal sandıklarına yatırmış midir? Hayır. Hattâ bendemuz bir kaç tanesinin şahıdayım. Bedeli nakdi alınan efendiler, makbuz için mal sandıklarına nihracaat ettikleri vakit, bize para vermediniz ki bizden

makbuz istiyorsunuz. Kime verdinizse ondan istiyiniz diyorlar. Şimdi Nihat Paşa müslümanlardan aldığı bedeli nakdiyi mal sandıkları vasıtasıyla almış olsaydı, kenilisini bulki bir doruc şayanı tesamül göröbilirdik. Ve hazine mületc para girdi derdik. Halbuki Nihat Paşa böyle yapmamış, doğrudan doğruya buzat kendisi almıştır. Bu ise katıyıcı kanun hükmüdür. Runu kendisi de itraf ediyor. Binaenaleyh mahkemeye sevki lâzım olur. Bu hususta bir takrim vardır.

Ahıncı maddesinde diyor ki; hıltassa Kürdistan'da ihtikârın da fevkine çıkan gafâyı cesar dolayısıyla muhassasatı ile geçünmeye mecbur olan mustahdemini devletin şerati hayatiyesi pazarı dikkate alınma yüzlerce hayvan edinmeğe ve beslemeğe kimsenin kudretiyap olamayacağı aşikârdır. Biz demiyünüz ki; aşairden aldığı kısrakları Nihat Paşa keşirisi kesesinden besliyor, bilâkis bunları yine milletin evlâdı. Mehmedcikler işe ediyor. Filhakıka bunun Siverek mintakasında bir çok asker görürsünüz. Bunlar Nihat Paşanın kısraklarını rayeden askerlerdir. Binaenaleyh Nihat Paşanın kesesine bir şey dokunmuyor. Zavallı milletin boynuna yük olmuştur. Onlar, yüzlerce, yirmilerce, yahut onlarca kısrak saklayamaz. Fakat Nihat Paşa saklamıştır. On kısrak ta şeye gönderdi. Bunu kendisi ikrar ediyor. (Nereye gönderdi sadaları) kendisi nereye gidiyorsa oraya. Müdafaa-namesinde on tancisini sakladım, çünkü keceb mahumdur diyor. Sonra kısrak meselesini meşru bir hadde sokmak için diyor ki; emsalım kumandanlar da bu gibi muameleler yapmışlardır. Ezcümle 1334 senesinde ikinci unlu kumandanlığı ile Diyarbekir'e geldiğim zaman gurup kumandanı Ahmet İzzet Paşa Hazretlerinin on beş hayvanını hasında bir zabıt olduğu halde Marjın - Halep şimendifenile müşarunaboyh namına bendemuz sevk ettim. Demekki, İzzet Paşanın aşiretten hediye olarak kısrak almasını kendi hareketinin meşruiyetine delil olarak gösteriyor. İzzet Paşanın bu hareketi kendisi için hediye almaya meşru bir sebep oluyor. İzzet Paşa almış ise o da kanun hükmü olarak almış, o da mübete ihanet etmiş. Sonra mehdai tarihe karışmış bir takım humun vekayı ihdusu ile her devirde hükümeti Osmaniyeyi işgal etmiş olan Mâhi ve Karakeçi hareketleri Siverek'tedir. Paşa zâlelerin tenkil ve çöle firarlarından sonra riyasetten iskalları ile Milli hadrisatına hütome verilmesi ve ahadiniq muhtaç olduğu huzur ve sükûnet icraatı katıyeyi mübıye ile tamim edilmiş olması Siverek'teki mütegalibenin menafini külliyon ihlâl ve o havâli-deki aşair üzerinde nüfuz ve toğallıplemini ref eyle-

diğinden bendiniz hakkında diyor ki; Mebusu Mişarındeyh mütegalibinin iğfalına kapılarak hakkı âcizide gaym vasık isnadata bulunmuştur. Halhukî benim isnadatom gaym vasık değildir. Bulun vesâiki ise müsabettir ve Siverek'teki mütegalibonio iğfalâtına kapılmamışım, kapılmam. Onun isnat ettiği mütegalibe, ki, Jorjin müdafaaanamesinde okunuyordu. Siverek Babodıyc rouı Emin Boy, hu kadar hidematı görülmüş, bu kadar iade vermiş, hastahane açmıştır. O adamı babası ile beraber 1136 senesinde Diyarıbekir'de aylarca tevkif ettirmiş ve noticede rivayero gazaran, para alarak tahliye ettirmiş. Fakat o para baktında ben bir kaç defalar müracaat ettim. Gerek Mehemud Beyler, gerek Emin Beyler ve gerekse Sudi Paşalar olsun katiiyen adamı mahumat boyan etmişlerdir. Fakat işin içerisinde her halde para vardır. Çünkü yedi ay orada mahpus olmuşlar ve yedi ay sonra bunları tahliye ettürdikten sonra, bunları vatan perverlikle tavşal ediyor. Nasıl tavşal ediyor ki; bu adamı Diyarıbekir'de yedi ay babası ile beraber tevkif ettirmiş.

EMİN BEY (Bursa) — Hep vesâikimiz böyle müdür?

LÜTFİ BEY (Devanda) — Böyledir, evet hoşnuza giymeli mi?

Mebdei tanhe karıştıran Nihad Paşa, Mili aşair hareketini isyan tekkî etti. Rica ederim o Mili aşiretlerinin babası, ki vaktiyle Abdülhamid ona oğlum demmiştir. Hürriyetten bir sene evvel, iki sene evvel isyan etti. Hürriyet ilân edilmiş zaman takabat neticesinde vefat etti. Onun hareketine isyan namını vermek günahdır. İsyani; bir devlette karşı isyan demektir. İsyani eden adam Sultan Hamid'in oğlu olabilir mi? Şimdiki isyanlar da onun oğullarlığı. Mili aşairle arasında olan rekabet neticesinde buna isyan ni bu vurmıyelim, rica ederim. (Gürültüler) Hayır Kürdistanda isyan yoktur, Nihad Paşa sayesinde isyan ihdas edilmiştir. Daha da isyan ihdas edilmiştir. İbrahim Paşanın oğlu Mahmud Bey neden Nihad Paşanın zamanında Halep'te Fransızlara iltica etti? Nihad Paşa Hazretleri iyi bir adam olmuş olsaydı, neden böyle yaptı?

MUSTAFA BEY (Dersim) — Mahmud Bey yedi yüz deva de üç sene çalıştı.

LÜTFİ BEY (Devamlı) — Bunlar sui idare neticesidir. Gerek Mili ordu olsun, gerek de aşiret reisi olsun isyan katiiyen hatırına gelmez. Yalnız bir birlerine karşı olan adavetten dolayı hükümet memurları ve Nihad Paşa istifade etmiştir. Binaenaleyh

benim takririm lütfen okunsun ve bir karara raptini teklif ederim.

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Karahisar Şarki) — Efendim; bu evrak Adliye encümeninde tekkik edildiği gün bendiniz başka bir encümeninde müşguldüm. Bu evrakın tekkizinde bulunmadım. Müzakereye iştirak edemedim. Fakat anısalığına göre encümen tekkikatını yalnız tahkikatta noksan var mıdır, yok mudur, noktasına hasretmiş ve verilen kararın muvafakı kanuniyeti olup olmadığından bahsetmişim. Halhukî Heyeti Celile Adliye encümenine havale edilince, öyle zannediyorum ki tahkikatta noksan olup olmadığını tekkik ile beraber verilen karar kanuna muvafık mıdır, değil midir? Bu emret hakkında da mütalâta dermeyan olması matlub idi. Binaenaleyh şurasını da arz ediyorum ki kararın kanuna muvafık olup olmadığı hakkında Heyeti Celileye arz edilmiş muayyen bir noktai nazarı yoktur. Esnayı müzakere ile Heyeti Celilemin bu noktai mühimneyi nazarı dikkate alarak müzakereyi ona göre idare buyurmasını teklif ederim.

ALİ CENANİ BEY (Gaziayınlap) — Efendim; bendiniz bu hafta söz söylemeden evvel Heyeti Celileden rica edeceğim. Bendiniz esas hakkında mütalacanı beyan etmek için, evveleninde Adliye encümeninde hâli fikir var olduğunu söylüyüm. Mazbatayı tahdim edilen ekseriyet, bir de ekalliyettir. Binaenaleyh ekalliyetin de kendili fikrini, mütalacasını, eshabı muhalefelerini söyledikten sonra, kendi fikrimizi söyleyelim. Müsaade buyurulursa fikrimi izah etmeğimi rica edeceğim. Evvelenimde muhalif arkadaşlarımızı dinliyeelim. Esbabı muhalefeleri nedir, niçin muhalefet etmişlerdir?

MUSTAFA KEMAL BEY (Eruğrul) — Reis Bey; meclenin tenevvürü için encümen namına söz söyleyeceğim, müsaade buyurun mesole tenevvür esin.

REİS — Efendim mazbatanın zirinde bir muhalefet yoktur. (Var sesleri). Efendim varsa hinc imzada bulunmuşlar. Encümen reisi demin ekseriyetle karar verildiğini söylediler.

ALİ CENANİ BEY (Gaziayınlap) — Heyeti Celile fikrimi muvafık görürse, muhalif kalanlar fikrini izah etsinler. Ondan sonra sözümü söyleyeyim. Yok eğer dinlemeyecekseniz...

MUSTAFA KEMAL BEY (Eruğrul) — Reis Bey; müsaade buyurun encümen namına söz söyleyeyim,

ALİ CENANİ BEY (Devamlı) — Efendim Nihad Paşanın evrakını Adliye encümenine havale ettiğimiz zaman tekkik edildi. 2-3 ciltler vardı. Bu ciltlerden birisi Nihad Paşanın ithamını mücip eshas olup olmadığıdır. Diğerleri de muhakemenin tahkikatın usulünde devam edip olmadığıdır. Bendeniz zan nederim; encümen şu iki noktanın her ikisine de temas etmemiştir. Nihad Paşa hakkında tutulan evrakı tahkikiye bir evrakı tahkikiye mahiyetini haiz bir şekle girmemiştir. Evrakı tahkikiye, malumu iliniz bir şahsın hakkında dermeyan edilen ithamını ve o isnad edilen ifadalar alınarak ithamını tespit etmek lâzımdır ve ithamın tespit edildikten sonra ibraz edilecekleri delâli sübutiyeyi temin ederiz.

Şikâyat edecek veyahut ithamın dermeyan edecek olan eşhasın şehadetleri ifadaları dinlenir, dinlenir sonra evrakı tahkikiye heyeti tahkikiyenin veyahut müstahabın vereceği bir karar ile ithamın müncer olur ve yahut meni muhakemesiyle neticelenir. Nihad Paşa hakkındaki evrak katıyen bu şekilde değildir. Nihad Paşa Hazretleri hakkında tutulan şikâyetleri mahallindeki valilerden veyahut oradaki askerlerden sormuş ve onlar mütalâalarını beyan etmiş. Nihad Paşa da bu kısımın okunması ve kısmen okunmaması itiraznamesini vermiş. Muhakemat dairesi Nihad Paşanın lazımı muhakemesine mahal yoktur demiş.

Bendeniz zannediyorum ki; bu evrakı tahkikiye kanunı bir mahiyeti haiz değildir. Heyeti celileniz müdafaanamenin tamamını okunabilir. Nihad Paşanın vermiş olduğu müdafaanamesi tamamıyla okunmuş olsaydı, sayılan 15 maddeden kısmi küllisini zaten kendisinin inkar ettiği görülür. Hatta tahkikat evrakına hifo mahal kalıncaya kadar dermeyan edilen ithamın, kendisinin inkarı ile sabit olmuştur. Binnaenaleyh bendeniz muhakemat dairesinin bunda lâzımı muhakemeye mahal yoktur diye cevap vermesini pek acıyıp görüyorum ve lâzımı Adliye encümeninin de bu noktaya temas etmemesinin eshasını anlıyamıyorum.

EMİN BEY (Canık) — İsbabını izah edeyim kanunidir ve zati iliniz tekkifi üzerinedir.

ALİ CENANİ BEY (Devamlı) — Müsade buyurun arz edeyim. Nihad Paşa hakkında tutulacak tahkikat bir defa mahallinde kendisinin haklarında zulüm yapmış olduğu, cürumı ita etmiş olduğu, oradaki insanların ifadesinden başlar ve ondan sonra mahallinde yine onların ibraz edeceği delâli beyinmeleri isbima ve tekkik edilir. Ondan sonra muhakemat dairesi, veyahut heyeti tahkikiye tekkikisini yapar ve ka-

rar verir. Binnaenaleyh bendeniz bu evrakı tahkikiyeyi, evrakı tahkikiye mahiyetinde görüyorum. Adliye Encümeninin de bu noktaya temas etmemesinin eshasını kendilerinden soruyorum.

MUSTAFA KEMÂL BEY (Ertugrul) — Reis Bey; bir kere Adliye Encümeni, noktası bazarını söyleyin. Heyeti Celile de ona göre mütalâalarını yürütsün.

OPERATÖR EMİN BEY (Rıza) — Malumunuz, bendeniz doktordum. Fakat Mebus olduğuktan sonra, ara sıra vaktimi oldukça hukuk kitaplarını biraz karıştırdım ve anıyabildiğim kadânı arz edeceğim. (Gurultular, handeler) Müsade buyurulursa kısa söyleyeceğim. Hâkimiyet ile hükümet bir araya geldiği zaman adaletsizlik hemen mezcolumuş. Hemen, hemen bu noktaya benim de inanacağım geldi. Nurettin Paşa ve Nihad Paşa hakkında böyle iki karar verdik. Kararların ikisinde de bir isahetsizlik gördük ve bu verilen kararları biz hissiyatımıza kapılarak verdik. Şimdi bunu arzetmeliyim ki, fevkalâde zamanlarda, fevkalâde şeyler olur. Bu adam olabilir ki, ulak bir kusur, bir kabahat işlemiş. Olabiliriz. Fakat bunu fevkalâde zamana bağlamak vardır. Müdafaanamesini dinledikten sonra bu zatın mesul edilmesi değil, ancak takdir edilmesi lâzımdır.

LÜTFİ BEY (Siverek) — Evet, hükümetin verdiği ithamın üzerine yapmıştır.

OPERATÖR EMİN BEY (Devamlı) — Rica ederim, vesâikiniz varsa çıkar burada söylersünüz. Yalnız Nihad Paşayı muahaze etmek lâzım gelirse, kullandığı lisanın şiddetindedir. Bunu bendeniz askerliğince, sâniyen (inna ye'sel insanec...) diye başlayan bir beyit vardır. Bu beyit muvabince kullandığı... (Ovoo... O senleri) Binnaenaleyh efendiler biz bu işi uzatacak olursak, öyle zannediyorum ki; ilk defa hatâlara düşüreceğiz.

Efendiler, böyle üç dört adamınız vardır, onları da birer birer çürütümlerim, yazaktır. Bir kumandan otuz ilâ kırk sende yetişmez. En ulak bir kusurundan dolayı alıp, alıp yere vurmalıyım, dün yere vurduğunuz Nurettin Paşayı unutmuyalım, ki bu gün bir ordu kumandanı olarak gönderdik.

SALÂHADDİN BEY (Mersin) — Efendim; bendeniz mükafat ve bu müdafaata karşı boyanı mütalâa eden arkadaşlarımızın mütalâatını karşılaştırmak istiyordum.

Esasat birer birer tekkik edilecek olursa, bendeniz öyle geliyor ki; kâfi dercede nikat benemür edebektir. Bir memleketin, hususiyle 1336 senesinde bir

tarafıta yeniden bükümet teşakkül etmek üzere bulun-
duğu ve aşağı, yukarı bir çuk çarpışmalar ve karar-
suzluklar ve zaruret dolayısıyla kuvvet askeriyeyi tah-
kiki silâha almak için gönüllü asker toplanarak büyük
ve tehlikeli bir devreyi geçirdiği bir zamanda idare
başında bulunan insanların herkesi memnun edeme-
mesi ve her tarafa adaleti tamamıyla tatbik edeme-
mesi ihtimâli vardır. Fakat idare ve siyaset adamla-
rımız beyet-i mecmuasının efaline bakılarak savahı ha-
tasırlıkla ziyade ise o vechüle hükümlenir. Yoksa
mümkün değildir ki; böyle mühim işlerde bulunan
zevatin kâffesi ahval ve efalinde doğrudan doğruya
şikâyet olunmayacak vaziyeti temin edebilmek maz-
hariyeti müyessere olabilsin.

İBRAHİM BEY (Mardin) — Savaplarını da say-
sanız fena olmaz.

SALÂHADDİN BEY (Devamla) — Savaplarını
da sayacağın, hatasını da.. Ahî Cenani Bey birader-
rimiz buyuruyorlar ki, tahkikat usulü dairesinde ni-
olmuştur? Tahî Adliye Encümeni bu bapta mütalâada
bulunacaklardır. Meselâ; diyorlar ki, zulüm yaptığı
eşhası hepsinin ifadesi alınarak ona göre tahkikata
yürütmelidir. Efendiler, bir ordu kumandanı şahsen
kulmsöye zulüm yapmaz, çünkü doğrudan doğruya
kimse ile temas etmez. Binaenaleyh bir zulüm olmuş
ise kendisinin bir emri ile olmuştur, bu emir nere-
dedir. Bir zulüm yine bir memuru hükümetle olur, bu
memuru hükümet kimdir? Meselâ diyorsunuz ki Ma-
lalya civarında soyuldukları yerde bu paranın istisak
hususunda cebir ve şiddet gösterilmişdir. Bu, Malalya
Mebusu Feyz Efendi biraderimizi buyurduğu bir
meseledir. Efendiler o zaman Erge kaymakamı olan
zat tahkikat ve takibata çıkmıştır. Yanında iktiza eden
kuvvet bulunmuştur, eşkiyanın üzerinde mestureden
olan bin liranın 600 lirası bulurması, 400 lirası bu-
lunamamıştır. Bulunamayan bu parayı bir an evvel
bulmak ve kendisini şu suretle memnun etmek için
kaza kaymakamı, mütabaki parayı bir suretle temin
etmiş, senet almış. Bîlâhare tahakkuk ettirdiği adam-
lardan bu parayı derhâl tahsil etmiş ve alâkadarena
vermiş ve zannediyorum paraları tekrar aldıklarına
dâir senetleri vardır. Binaenaleyh, Erge kaymakamı,
devletin bir memuru rüşsi ve mülkisi elinde bir kuv-
vet askerîye ile bu parayı tahsil etmiş ve ashabına
vermiş olduğu tebeyyun olmuştur. Şimdi bana deme-
cektir ki; acaba Erge kaymakamı zulüm etmiş mi, aca-
ba bu parayı cebir ve şiddet ile mi tahsil etti? Demedi
efendiler. Bu, kime aittir, bundan dolayı vuku bulan

kabahat, doğrudan doğruya kendisine mi aittir? Bu
bapta....

YASİN BEY (Gaziantep) — Bizzat Nihad Paşa-
nın gönderdiği zabıt var.

SALÂHADDİN BEY (Devamla) — Bendeniz di-
yorum ki, Erge kumandanı Emin Bey denilen zat
takibe memur edilmiş ve eline bir fırka asker de al-
mıştır. İşte bu suretle takibat yapılmıştır, diyorum.
Bunun hilafını isbat ederseniz bendeniz de sözünde
olurum. Bu, böyle olmuştur. Bu zat buradadır. Hat-
ta zannedirim kalemi mahsusla falan bir yerdedir.
İşte bu bapta Erge kaymakamının takibatta yolsuzluk
ettiğini kendisi söylemiş ve tahkikata Malalya muta-
sarrafını memur etmiş ve bir de jandarma zabıtını me-
mur etmiştir. Binaenaleyh yolsuzluk olduğu sabit olmuş
zannediyorum ve kimlere zulüm edilmişse tahkikat
evrakı doğrudan Dahiliye Vokâletine gönderilmiştir ve
bir suretini Müdafesi Milliye Vekâletine, Erkânı
Harbiye ve Malalya mutasarrafılığına göndermiştir.
ve bir suretini de kendisi almıştır.

Kusur gördüğüm nokta da açacağım, savap gör-
düğüm nokta da açacağım. Temyizi size aittir. Bina-
enaleyh beyefendi biraderimizin buyurdukları gibi
zulüm yapan eşhasın meselesini orta yere mevzu et-
mek lâzım gelirse, efendiler bu on sene sürer, burası
mahkeme kapısı değildir. Bu, bir mesleki adliyedir,
kimin şikâyeti varsa mahkemeler açıktır. Bir istida
verir, bu gün muhakeme edebilir. Bir buçuk senedir
kumanda ettiği bir muntakada siyasi ve idari icraatı
umumiyesi nokta-i nazarından ya kabahatli çıkaracağız
veyahut tebrîe edeceğiz. Binaenaleyh mesele, esasat
noktasıdır. Yoksa benim hatırımı inciltilin veyahut
kusur yaptın. Efendiler; muhakkaktır ki kusur yap-
mıştır ve bu adamın idari kusurları olabilir ve bunu
hiç bir fert inkâr edemez. Lâkin bendeniz diyorum
ki; biz burda alelâde bir şahsın icraatı adiyesini mu-
rakabe olmak vaziyetinde değiliz. Elcezire kuman-
danı, ki İstanbul'dan 1336'da tayyare ile kaçıp gel-
miş, giderken soyulmuş, yaveri şehid olmuş, kendisi
yaralanmış ve kendisini bir can ile muntakasına atıl-
mış, orada iki piyade fırkası ile 300 mevcudu bir su-
varî fırkası bulunmuş. Beş para yok. Beş yüz elli bin
lira ordunun borcu var. Böyle bir muntakada idare
başına geçmiş ve vazifesini - leilhamd - diyeceğim,
çünkü kendi hulusi ile hulusu umum millettir - ifa
etmiş ve bir vukuat çıkmamıştır. En ufak ve en hic-
ra bir köşete kemâk sukûn ile bir buçuk sene idare
etmiştir. Biliriz ki o vakit Karahisar'ın aşağısında,
Adapazarı'nda vokayı varken ve bendeniz Refet Paşa

Hazretleri ile birlikte Sivas muntakasında bir takripce iken kendileri bunların arasından geçerek o muntakaya can atmış ve orada bir buçuk sene ifayı hizmet etmiştir. Binaenaleyh bendeniz diyorum ki; icraatı idariye ve siyasiye itibarıyla memleketimizin en vakir noktasında nüfusun geniş yayıldığı bir sahada yanlışlık çıkmış diye bir buçuk sene hoş bir surette halkı hükümetle, hükümeti halkla idare etmiş ve göpmüş bir hükümet, bir idare adamıdır.

Efendiler; mesclenin bir kere bu nokta nıvardan heyeti umumiyesini düşünmek lazımdır. Yoksa fiilen yerde zulüm yapılmış, tahsikat yapılmamış. Zulmetmiş se evrakını çıkarınız. Şahsen kendisi muatıp olsun. Malatya'da eğer yapıldığı iddia olunan şeyler, kendisi tarafından vaki ise hükümetten, Dahiliyeden, oranın mebusu olan arkadaşlarımız bir takripce suâl ederler. O takripce üzerine hükümet tahkikat yapar, bu surette hükümet ne zaman olsa bu adamı mesul edebilir. Sorulmadı diye herkes bir parmak atıkça, dünyada bu suretle kim tehlike edebilir ve bundan sonra hangi şekilde koyabilirsiniz? Binaenaleyh efendiler; meseleyi öyle ve böyle iki noktadan düşünerek, biz ne niçün karar vereceğiz? Bu meselede büyük esaslı hatası var mıdır? Her hangi bir adam zimmetine para geçirilmiş, vazifesi askeriyesini ihlâl, şeref ve namusunu lekelenmiş müdir? Efendiler söz söyleyiniz.

FEYZİ EFENDİ (Malatya) — Evet olmuştur.

SALÂHADDİN BEY (Devanla) — Hayir efendiler; bunu isbat edemezsiniz.

FEYZİ EFENDİ (Malatya) — Nihad Paşayı tanımam, burada gördüm. Memleketi sormuştum, burada söyleyeceğim.

SALÂHADDİN BEY (Devanla) — Efendiler; her hangi bir zat hakkında bu yulda imza kelimesi eden zatı aliye soruyorum ki; iki senedir vazifesi mebusiyetini ifa ederken neilen mahkemeye muracaat etmemiş?

FEYZİ EFENDİ (Malatya) — Beyüz, tane telgraf var. Hangi mahkemeye, hangi Heyeti Vekileye?

ALİ CENANİ BEY (Gaziyirintap) — Çiñzi benlik gibi Nihad Paşa mahkeme huzuruna çıkamaz.

SALÂHADDİN BEY (Devanla) — Efendiler; her hangi arkadaşımız beni mazbata muharriri zann ediyorsa, değıtim. Ben şahsi olarak fikrimi söylüyorum. Rica ederim, bildiğinizi zamanında burada söyleyiniz. Malatya Mebusu mütlkerini böyle bu yurduğu halde bendeniz, diğer iki Malatya Mebusunu dinledim. Tamamen haşka fikirde görmekteyim. Biz zat vakanın başında bulunan Hacı Beğir Ağa kendisi

nı hana mesele hakkında kâfi derecede (akıllarını) söylemiştir ve kendileri de buraya çıkar, buyurduklarının tamamen muküsu olan nihali söyler. Binaenaleyh hakikat nerede ise onu arıyalım. Binaenaleyh efendiler, bendenizin nokta nazarım budur. Biz burada neyi arayacağız? Tahkikat usulünde mi cereyan etmiş ve utulünde ceryan etmesi için bütün o muntakalardaki müştekilerin mütalâa ve ifadeleri alınmak lazımdır, deniyor. Bunun aklen ve mantıkan ne kadar muhâl olduğunu Heyeti Celileniz takdir buyurur ve bunun neticesine kadar ne menhe muhâl olduğunu takdir eden Heyeti Celilenin bir adamın şeref ve namusunun her hangi bir şey önünde lekedar kalmasına zannederim ki; vicdani selim arzı olmaz. Beraset zimmet asıldır. Eğer meselede delil varsa ortaya çıkmalıdır. Detail olmadığı halde hiç kimse sününmez. Aleyhinde bulunan adam mahkemeye gider. Burada bir buçuk senedir sizin emrinizle, sizin arzunuzla bir muntakada asayiş temin eden bir adamın efalimin ye-künü umumisini münakaşa ediyoruz. İhtimardan bedeli nakdi alındı deniliyor. O zaman da hangi yerlerden müdafaa hukukları para almadı, bize sorarım.

MUSTAFA BEY (Dersim) — Buralardan da alınılar.

SALÂHADDİN BEY (Devanla) — Endişeye mahâl yoktur. Efendiler Elcezire cephesine teğrini evrele kadar muhassetat olarak bir para verilmemştir. Hükümeti celileniz burada teşekkül etmiştir, nisana katılar bir para almamıştır. Ancak firibri olunan eşya ile geçinyorlardı, biliyorsunuz. İzzet Paşa İstasyonlara itede beride kezalık Malatya da vardı. Diyarbakır de, Oraların müdalliharatını sıatarak marfa kadar geçindiler. Mahiye yüz otuz bin lira havallesi var. Beş yüz elli lira para hükümetten alacağı var. Zabitan penişan bir vaziyette.

İBRAHİM BEY (Mardin) — Yüz otuz bin lira nereye sarf olunuyordu?

SALÂHADDİN BEY (Devanla) — Vallahi bilmiyorum, ordu kumandanı demiştir ki; para gündenmiyorsunuz, asayiş istiyorsunuz. Efrat alının altını dadır. Ben ne yapacağımı? Memleketin yalnız firarı yokünü aşağı yukarı yirmi otuz bin gibi gayet azını miktardadır. Uuntar hepimizin başında, biz de biliyoruz, aynı meseleyi gördük. Binaenaleyh bir çok kum-seler vardır ki onlardan bedeli nakdi alınıyorsa, hem tevdihusları zail oluyor, hükümete olan muhabbetlerine halel gelmez. Yani, yakalanacağız korkusu yoktur. Hom de ordu para alır ve kendini idare eder.

Bunu, makamına, mercine yazmışır. Şimdi diyorunuz ki, mercü kendisini menü tahsil olumsuz, bu bapla bir kanun yapıyor demiş. Binaenaleyh bu da, bunun lehine oluyor diye bir paranın alınmasına karar vermiş, emir vermiş. Kabahtar kimdedir? Sorun Müdafaa-i Milliye Vekâline. Neye sormuyorsunuz? Hayır ortada bir isim vardır, onu asmak lâzımdır. Onun için bendeniz görüyorum ki, bedeli nakli ne selesinde ortada kanunu bir esas kalmaktadır.

Şimdi efendiler bedeli nakli suretiyle ne olmuştur. Beşinci fıkranın Ayıntaba şekli bu şekilde. Efendiler ben orada Sivas'ta idim. Bunun vasıtasıyla kendi kolordumuzdan ve suverü muhtelifle ile içimizden para vermişiz. Keza yirminci kolordu komandanı bulunan Ali Fuad Paşa o zaman vermiştir. Kırk beş bin lira para gönderdik, cephe temin etmek, kuvvetimizi ve mevcudumuzu tahkim etmek için gönderdik. Böyle parasız bir zamanda, insanın tuşa saldıracığı bir sırada bu zat para vermiş ve göndermiş, hulmuş teçhiz etmiş, kolordu meydana getirmiş. El-caziire cephesine bir fırka göndererek müdafaya işbirlik etmiş, Garp cephesine cephane sevki etmiştir. Müdafaa-i Milliyeye böyle yapıyorum diye yazmış ve menedilmemiş. Siz bundan mesul ve müteahhim tutuyorsunuz. Binaenaleyh ve muhtacı mülahaza dağildir. Yani bendeniz diyorum ki, bunlar mevaddi ilhamiye meyanına dahil olur maliyetle değildir.

Şimdi efendim; tüfek ihdası mesalesi. Böylece bilirsiniz ki harpe bu bir zaruretler. Bu zaruretiler yaptık, tecrübe ettik. Bilhassa Garp cephesinde bu hep yaptık. O cihette biraz bulunmuşum. Meçhur idik ve ben dahi meçhur idim. Asaire vasaitine yardım. Kuvvetimizi bizzat kendileri üzerinde hissettirmiyecek yerlere nüfuzumuzu, para suretiyle silâh suretiyle onlara hissettirecek onlar sayesinde mühim bir kuvveti memleketimizin, devletimizin menfaatine idame etmek lâzımdır. Bahusus El-caziire cephesi gibi bütün bütün geniş ve sahası açık olan bir mirakada lâzımdır. Ve kendi muhabbâleri dahi buna zımanlıdır. Böyle bir zamanda rüesayı asaire tatyib etmek lâzımdır. Tatyib ettiğimiz nedir? Verdiğimiz paradır, tahsisatı mesture namıyla verdiğimiz paranın yekünü bir liradır. Binaenaleyh, onlara verilecek olan ve hoş gidacak silâhtir, o da mevcuttur ve onu vermekle salâhiyeti haricinde bir şey yapmamıştır. Bu zaten harpteki salâhiyetlerimiz meyanındadır. Miktarında yolsuzluk varsa, bu nazarı dikkate çarpabilir. Binaenaleyh dairi aideti de bunu tasdik ediyor, mahalline masruttur, diyor.

ALI CENANI BEY (Ayıntap) — Halap'te üç bu tane verdi.

SALÂHADDİN BEY (Devamla) — Efendiler; yalnız ben süyliyeyim ki Sivas mıntakasında eşkiya yelinde malcaet ellerindeki silâh miktarı bundan fazlasını depolardan alsaydı daha mı iyi olurdu? Bilâbis aşairin silâhla, filânla tatyib edilmesi, acaba daha hayırlı olmadı mı? Bendeniz Tokad'da yirmi neferli bir taburun, âlimallah, elimde kalmıştı. Tokad'ı ussat hasacaktı, ne vaziyette idik biz? İşte Emir Paşa da orada idi. Birer Yirmi yaşına gelmiş mektep çocuklarının eline silâh verdim. Halkın hamiyetini teliyis ölmeye ve kendilerinden istifade ölmeye çalıştım ve nakim kendilerinden, sonra dokuz sınıfı tahtı silâhla alıp memleketi müdafaa ettik. Böyle ahval olduğunda herhangi bir yerde isyan vasaiti görüldülerden istifade edecek, menfaat kapmak isteyenler, neler yapmaz? Binaenaleyh çok görmemelisiniz. Bir darül harekâta emniyet ettiğiniz ve salâhiyeti vasıta verdiğiniz bir adama şuna, buna silâhı verdim veya ulaştır nâhil olan adamların eline geçmiş ve binaenaleyh bazıları dilgir etmiş olursunuz. Bunda haklısınız ve ben de haklı görürüm. Fakat benim anladığımı göre, belli başlı, Şommer, Asir, Cerire gibi, Diyarbekirli, miliyatlılar... İis gibi orada bir çok aşairin rüesasına verilmiştir. Yani mahallene masruttur. Onun için bendenizce bu, idari bir meseledir.

Efendiler; bunun neticesinde idareci memleket şuristen, hulefelen masun kalmış, kalmamış ve bunun verilmesi çikânlıklar olmuş, olmamış, bunun yekününü düşününüz. Bunun yekününü pek çabuk görürsünüz. Anvna muvibi, tahlic olabilir. Adedini çok gören olabilir. Efendiler zaten atmışsınız vazifesinden, bir senedir sürünmektedir. Yalnız bu ceza kâfidir, daha ceza varsa verin, hükmetin. Muahaze olabilirse de esas itibarile curüm değildir. Vazifesidir, haklıdır, yapmıştır.

Mal sandıklarını neye müirakahe oluyordı deniyor. Arzediğini gibi bir milyon lira, yani cephe efendi 1337 senesinde beri bir xone masas almamıştır, zabitler bey altı aydır masas almamıştır. Yani yarı yarıya. Bunlar bu vaziyette bulunuyorlar, zannediyorum ki; 1336 senesinin temmuzlarına, haziranına doğru bunlar biraz olarak artık ne yapacaklarını, yapmış, masasını verin, denişler. Hükümet demiş ki; ağnam, aşar, bulmuş bazı rüsumu, teçhizatı askeriyeye gibi bir kaç rüsum vardır. Onlar kabili tahsildir. Bunun tahsil olacaklardı. Şimdi bunu cibayot, istiliyacı idare için

mecbur olmuş bu niktattan cinayet olunan para doğrudan doğruya bana aittir demeye. Bir adam ki; min takanın idare-i mülkiyesine de karışmaya salâhiyet vermişsiniz, Ren de aynı şeyi yapardım efendiler. Diğer arkadaşlarınız da böyle yapıyorlardı. Yani bu mesele zaruridir. Mal sandıkları murakabe olamaz. Olur ofondum. Anırdır, o salâhiyetinde vardır. Binaenaleyh mevzuu muhakaza olacak şey bu da değildir.

Zatî hayvan meselesi hen bir türlü teferruâtı ile bilmiyorum. Aşâirden gelen hayvanların bir takımılarını suvari takımlarına, bir kısmını da zabitanaya vermiştir ve beş on rees hayvan da yanında kalmış. Binaenaleyh bu mesele takdîrinize muhassel meseledir. Bu hususta söz söylemek istemem. Belki daha iyi olabilir şekil vardır. Ren bunu bilmiyorum, lütfi bir nakledir.

Efendiler Elaziz bir müteahhit, bir adama erzak ihale etmiş. Haberi yok alınacağıdır. Kaydına, tarihine bakıldığı vakit kendisi Sivrihisar muvasalat ettikten sonra erzakın ihale olduğu görülüyor. Onun için İstanbul'dan eşya celtirmişlerdir. İhtiyacı almak için bir zabiti İstanbul'a göndermek lüzumu. Fera Paşa Mükümeni zamanında bir zabıt İstanbul'a nasıl gidebilir? Milletkardır ve eline müteahhidir diye bir vekalet veriyorlar. Bu suretle gönderiyorlar ve tüccar sıfatıyla mal alsın, getirsin ve bu mal bizzat ordunun ihtiyacı için ve aynı zamanda zabitan için. Belirsizlik, Diyarbakır'da sınımdifer filân da yok. Şu halde zabitanı bu sefalardan kurtarmak için ordu böyle şeyler yapar.

Efendiler; elhasıl beyan ve zikredilen mevzuların benim anladığımı niktat bunlardır. Ben bunlarda mücbir mesuliyet bir şey görmüdim. Ren bu adamın vekalet resmîyesini sunmamış olduğunu görmüyorum. İdaroten bu adam hata etmiş olur. Bazı ayırtelleri kayıtlı etmiş ve bazı hususta cebri yiddet göstermiş olabilir. Malatya'da kendisinin öyle teşebbüs vakit olmuş bir takımı mezalim varsa, her zaman mübalece yapılabilir. Bu evrak üzerinde tahkikat yapılabilir. Her zaman herkes şikâyet edebilir. Binaenaleyh böyle bir takım şeyleri veya şunun bunun hakkı hususîsile meseleyi sonelerde uzatmak ve karşımızda size hizmet eden adamların zelil bir süründürmek, zannederim. Hoşofu aliyenin kalbi selâmine yatkımsız. Husyat nâzîli nazarı ile değil, mecnûnu efât nazarı ile bakınız. Her halde hata olan niktat ta vardır, sevap olan niktat ta vardır. Siz yekûnuna bakınız ve kararınızı veriniz. Ben diyorum ki; müdafaa ile iluzam olunan bazı niktattan, bazı arkadaşlarımız mecrulu kalp olmuş

tur. İnânınız efendiler; sizin gibi bu arkady ta memleketini sever ve bununla her hangi bir şahıs bir şey kasdetmez. Fakat bendiniz de biliyorum ki makamı müdafaa bulunan adam hukukunu müdafaa için bütün mevcudiyetini verir ve bu niktat ile bazı niktat fazla göstermiş ise bendinizce esasa taallük etmez. İnanlıktır. Onun için bendinizce esasa taallük etmez.

REİS — Efendim müzakerenin kifayetine dair bir takrir vardır.

FEYZİ EFENDİ (Malatya) — Müzakerenin kifayeti nasıl olur, olmaz (ayak patırdıları, şiddetli gü rultöleri) Reni buradan ölümüm indirim, müzakere gayri kâfidir. Bu cinayet memleketimizde olmuştur. Eğer cinayeti söyledikten sonra dayak vurmaya diğ mok lâzımsa emrediniz dışarıya gidelim. Burada hal kin alâm ve ekdarını söylemiyelim mi, halkın alâm ve ekdarını burada söylemek memnu ise ağızımızı kapayın. Lutfediniz beni dinleyiniz. Efendiler vallâhילה zım lillâhikem ben Nihad Paşayı tanımam, ben onu iki gün sonra gördüm.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Yemin noksan dir haca.

FEYZİ EFENDİ (Devamlı) — Nihad Paşa bizim memleketle geldi, seksen tane asker, bir top, bir zabıt, bir kaymakamı aldı. Kazaya çıktılar efendiler (Müzakere kâfi sadaları) müzakere nasıl kâfi olur? Cinayet bizim memleketimizde olmuştur. Eğer bunu söylememek istiyorsanız, gunahlıdır. Ren söz söyleyeceğim dinleseniz de söyleyeceğim, dinlemesiniz de söyleyeceğim. İteni burada ölkürün.

REİS — Feyz Efendi bir usul vardır. Müzakere nisâ ademi kifayeti hakkında söz aldınız, Müzakerenin kifayetine dair bir takrir vardır. Evvelâ onu reyce koyalım. Müzakerenin kifayetine karar verilmezse o zaman yine söylersiniz.

FEYZİ EFENDİ (Malatya) — Efendiler; cinayet bizim memleketimizde olmuştur.

REİS — Feyzi efendi senden önce söz alan çok zevat var.

FEYZİ EFENDİ (Malatya) — Efendiler; eğer bunları söylemezsem müzakerenin kifayetine nasıl karar verebilirsiniz? En mühim mesele mahvolursa, yazık değil mi?

REİS — Müzakerenin kifayetini reyî âlinize vaze diyorsunuz, on beş arkadaşımız söz almıştır. Müzakerenin kifayeti hakkında iki takrir vardır. Eğer gayri kâfi görürseniz müzakere devam eder.

HASİB BEY (Maras) — Müzakerenin kıfayeti bir taktirle reye konabilir mi?

REİS — Reye konur.

FEYZİ EFENDİ (Malatya) — İlk kurşun benimdir.

REİS — Efendim, kurşun mürşun yoktur.

FEYZİ EFENDİ (Malatya) — Reye koyunuz. (Gürültüler)

REİS — Ben söz veriyorum demiyorum, cebren söylüyor. (Şiddetli gürültüler) Bundan evvel on beş adam söz almıştır. Cebren söz veremem efendim. (Cebren değil sesleri). (Reye sesleri)

Efendim; müzakerenin kıfayetini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Efendim ekseriyetle müzakerenin kıfayeti kabul edilmiştir.

FEYZİ EFENDİ (Malatya) — Müzakerenin kıfayetinden sonra bir kişi söz söyleyebilir. (Handeler)

ISMAIL ŞUKRÜ EFENDİ (Karahisarlı Sahip) — Efendim rica ederim karıştırmayınız.

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — Müsade huyurun. Lütfi Bey encümeni adliye karşı bihakkin tahkikatı icra etmediğinden dolayı izharı teessüf etmiştir. Encümen bu teessüfe cevap vermek mecburiyetindedir. (Doğru sesleri) Çünkü zapta geçmiştir. Çünkü encümen tetkikatını yapmıştır.

REİS — Gaziyıntap Mebusu Şahin Efendi ve rüfekasının taktirini okuyoruz.

Riyaseti Celileye

Gerek Adliye encümeninin okunan mazbatasında ve gerekse mazbata muharriri tarafından verilen izahatı şifahiye nispeten husule getirdiği kanaata nazaran Adliye encümeni Nihad Paşanın müdafaanamesini kıraat etmiş ve heyeti umumiyenin encümene tevdi hakkındaki kararını tahkikata tevessül ve tamik noktasından kendisini vazifedar görmeyerek heyeti umumiye ye iade eylemiş olduğu anlaşılmaktadır. Evrakı tahkikiye munderacatına nazaran müşarünileyh hakkında mucibi istikâ olan mevadda ait müstekiler istima olunmadığı gibi, esbabı sübutiyeleri de taharri ve tamik edilmemiş ve müdafaanamesile de müşarünileyhin hilâfı kanun muamelâti tevessülü müevvelen itiraf etmiş olmasına binaen mevaddı müstekâbiha hakkında yeniden arız ve amik tahkikat icra ve esbabı sübutiyesini tesbit ve neticei hasılanın Meclisi Âliye arzı zmnında tekrar Adliye Encümenine havalesini teklif ederiz.

Gaziantep
Şahin

Gaziantep
Yasin

Gaziantep
Ragıp

REİS — Siverek Mebusu Lütfi Beyin taktiri vardır, okutuyoruz.

Riyaseti Celileye

1. Nihad Paşanın bedeli nakdi kanununu red eden Meclise karşı orada bedeli nakdi ahz ve onu hazinesi beytülmale teslim eylemediği.

2. Hazinesi milletten aşair rüesasına hediyeleten ita eylediği mevzerler mukabilinde gelen ve kendi ıkrarı tahtında bulunan kırsakları ordu emvali meyhanına konulmayarak etibbasından hazı zevata birkaç tane hediye vermesi ve kısmı kullisini emvali zatıyesi meyhanına ithal eylediği cevapnamesi münderecatile tahakkuk eylediğinden ve bu iki nokta müşarünileyhın mahkûmiyeti için detili kavi teşkil edeceğinden. Her halde heyetin yaptığı tahkikat noksan olup tavazzuh ve hadettavzih evrakın teccelümuhakeme mahkemeye sevkine karar verilmesi ve bu cihetler tamik ve tahkik edilmeyerek ve hiç bir ferdin ifade ve şahadetine müracaat edilmeyerek müşarünileyhın kavli mücceret ile menî muhakemesi yoluna gitmek muvafıkı kanun olamayacağından noksan tahkikatının ikmâli zmnında evrakın mensup olduğu mahkemeye sevk buyrulmasını selâmetli vatan namına arz ve teklif ederim. 22 . 7 . 1338

Siverek
Lütfi

İBRAHİM BEY (Mardin) — Reis Bey, Ali Sürrü Beyin bir teklifi vardı.

REİS — Var efendim. Şimdi Feyzi Efendinin taktirini okutuyorum.

Riyaseti Celileye

Nihad Paşa Hasan Çelebi nahiyesinde şakiler tarafından soyulur, şakilerin üçü meyyiten, dördü hayyen tutulduğu ve ahkıkları paraları aynen iade edildiği halde Nihad Paşa Akçadağ Kaymakamı Emin Beyle bir zabıt gönderilir. Bunlar şakileri bırakarak, etraftaki zengin rençberleri toplarlar dayakla iki bin beş yüz kırmızı lira cebren, kahren Sazlıca, Kurşunlu, Kızılyatak, Gürcan, Hekimhan ve daha sair kariyelerden tahsil edilmiştir ve yirmi beş hane ihrak ve bir çok davar, öküz satılarak almış hane kâmilen mahvedilmiştir. Bu cihetler hiç tahkikat yapılmamıştır. Bu ahalden alınan paraların tahkikatını teklif ederim.

Malatya Mebusu
Feyzi

FEYZİ EFENDİ (Malatya) — Efendim, taktirimi izah edeceğim. (Reye sesleri, gürültüler)

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Adliye Encümenini mazbatasının kabulüyle ruzname-i müzakerata geçilmesini teklif ederiz.

Mersin	Dersim
Salâhaddin	Mustafa
Malatya	Oryanbekir
Reşid	Hamdi
Kütahya	Genç
Besim Atalay	Ali Vasif
Ergani	Denizli
Sırı	Mazlum Baba
Sivas	Trabzon
Vasif	Ali Şukru

Malatya

Hacı Redir

FEYZİ EFENDİ (Malatya) — Meseleyi kapatırsanız İndallah mesul olursunuz.

Riyaseti Celileye

Nihad Paşa Mobus olmayıp bir askeri kumandanı olduğu cihetle müşarunileyh hakkındaki evrakın Heyeti Celilece müzakeresine mahal olmadığı ve evrakın icrayı icabı zmnında Müdafai Milliye Vekâletine havalesini teklif ederim.

Kütahya
Cemil

REİS — Efendim; takrirlerin birisi evrakın Adliye Encümenine iadesi, diğeri de mahkemeye tevdiidir ki; Mustafa Lutfi Beyin, Şahin Efendinin Adliye Encümenine tevdiidir. (Gürültüler) Takrirleri daha reye koymadım.

..... (Ayıntap) — Bu takrir hakkında iki lâkındı söyleyeceğim.

REİS — Efendim; sonra söylersiniz. Reye koymadım. Sonra efendim. İkinci takrir, Ali Rıza Beyin, Salâhaddin Beyin takrirleridir.

(Salâhaddin Bey ve rüfekasının takririni tekrar okundu.)

REİS — Bir takrir daha var, okutuyorum.

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Adliye Encümenini mazbatasının reyo konmasını teklif ederim.

22 . 7 . 1338

İstanbul
Ali Rıza

REİS — Müzakerenin kifayeti ile Adliye Encümeninin mazbatasının reyo vazını teklif ediyorlar. Adliye Encümenini Reisi, encümene mütaallik hususattan dolayı bir söz söylemek istiyor. Taavip ederseniz söyleyecek. (Gürültüler)

EMİN BEY (Canık) — Şimdi efendim, Lutfi Beyefendi arkadaşımız Adliye Encümenini ilham altında hırakılar ve beyanı teessüf ettiler. Lutfi Beyefendi bu meselede müddetî sıfatındadır. Kendi arz ve emellerine karar verilmediği için mü teessüf ediyorlar? Böyle ise bu teessüfe karşı beyanı teessüf ederim ve kendilerine ret ederim. Müsaade buyurunuz beyefendiler. İzah edeyim (Lutfi Beye hitaben) Ben sizi kemâli hürmetle dinledim, encümeniniz vazifesini yapmaktan başka hiç bir şey yapmamıştır. Ali Cenani Beyefendi arkadaşımızın imaeo söyledikleri gibi, hiç bir zaman encümen bu meselede şahsi tesir altında kalmamıştır. kalmaz ve kalamaz. Hiç bir itibarla bu tesir mevzuuhâhis olamaz. Şahsın ve arkadaşların namına söylemekten hiç bir vakit çekinmem. Beyefendiler, siz bize bu mesele için gömdermediniz, rica ederim. Okuyayım niçin gönderdiniz? Bu evrak buraya geldiği vakitte, uzun müzakere cereyan etti. Hanâ Ali Süruri Bey biraderimizin bu mesele nin tarafımızdan tetkik edilemeyeceğini ve çünkü menî muhakeme kararı olduğunu ve bizim tetkik ve temyize salâhiyetimiz olmadığını heyan buyurdular. ki gayet doğrudur ve kanunidir; o takdirde kabul edilerek encümene iade edildi. O takdirde Ali Cenani Bey buyuruyorlardı; Meclis teşrii ve icrai salâhiyeti hâiz olmasıa binaen Nihad Paşa hakkında vaki olan ithamata dair tahkikat icrası için vaki olan karar üzerine hâsil olan netice bizzat evrakı tetkik etmek suretiyle kesbi itilâ etmesi lâzım olduğundan, encümene gönderilmesi... Evrakın celbiyle encümende tetkiki.

Rica ederim kesbi itilâ etmek üzere encümene gönderiyorsunuz ve binaenaleyh encümeniniz kesbi itilâ etmiş ve tahkikatın kâfi olduğunu görmüş ve size arz etmiştir. Adliye Encümeninden başka ne istiyorsunuz?

REİS — Efendim Ayıntap Mebusu Şahin Beyin takririni reyinize vaz ediyorum.

ABDÜLKADİR KEMÂLİ BEY (Kastamonu) — Efendim, aleni celsede takrir okunsun. Eğer bizim itihaz edeceğimiz kararlar indelicap Nihad Paşanın afoyhindeki ithamati refedcekse tarihe karşı mesuliyet altında kalacaksınız. Onun için rica ederim, düşünerek rey veriniz. Buna çok dikkat edip ona göre reyimizi verelim.

REFİK ŞEVKET BEY (Saruhan) — Buna dair hiç bir kayıt yoktur. Menî muhakemeye karar verilebilir. Ledelhaço itihaz edilen bu karar, menî muhakeme ve ademî mesuliyet tarzında. Fakat, encümen

tayini muameleye mabul olmadığına karar vermiş. Encümen, zannederim ki, tayini muameleyi muvazır olmadi. (Hayır sesleri) O zat hakkında eğer takribatı kanuniye icabediyorsa ki böyle şey yoktur o zaman tayini muameleye hacet kalmamış olur.

REİS — Adliye Encümenine iadesine dair Şabun Efendi ile rüfekasının takriri veçhile encümene iadesini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmedi, efendim.

Siverek Mebusu Lütfi Efendinin takriri vardır. Mahkemei aidesine verilmesini teklif ediyor. Kabul edenler lütfen el kaldırsın... Ret edilmiştir efendim.

Efendim Malatya Mebusu Feyzi Efendinin takririni vardır tekrar okutuyorum

(Takrir tekrar okundu.)

FEYZİ EFENDİ (Malatya) — Takririmi arz edeyim.

REİS — Hayır efendim.

FEYZİ EFENDİ (Malatya) — İzahatım var, takririmi izah edeceğim.

Efendiler bir topçu zabiti, bir kaymakam, seksen tane asker alıp Nihad Paşa bir köye gidip, yirmi beş tane köy yabarsa, ondan sonra, oranın en büyük ağalarını getiripte döve döve para alan adamı. Bu gün ben teker teker söylüyorum. Meselâ... üç yüz kırmızı lira aldılar döve döve.

RİR MEBUS — Kim aldı?

FEYZİ EFENDİ (Malatya) — Diktatör Nihad Paşa Hazretlerinin seksen tane askerle gönderdiği topçu zabiti.

REİS — Diktatör Hazretleri yoktur.

FEYZİ EFENDİ — Peki efendim, geri aldım. Nihad Paşa Hazretleri Kızılyatak'ta bir (Gülbabar) diyorlar. Bu adamı dört gün hapsediler, ekme su vermediler. Bir beş yüz lira aldılar. Şimdi bu bir

cürümdür. Bu cürmü söylüyorum. Eğer bu cürmü haksız ise ben iltira ediyorum. İstirazından dolayı onun göreceği cezaya razıyım, ben gideyim.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Reis Bey yeniden muzakere açılmış ise biz de sövüleyim.

FEYZİ EFENDİ (Devamla) — Efendiler; bu iltira ise onun alacağı cezayı bana veriniz. Yoksa bu adamın cezasını verin. O herifler uç senedir yazdılar, şiddetler, Dahiliyeye. Hiç kimse itibara almadı. Dahiliyeye dosyalarla telgraflar geldi, maalesef hiç bir şey olmadı. Efendiler siz de burada bu gün nazari ehemmiyete almazsanız o milletin hali ne olacak efendiler? Efendiler; bu gün bir yüzüğü vardır. İki yüz elli liraya almışlardır. Hırsız da tuttular, hırsızdan aldılar, yine mahkemeye gönderdiler. Ben parasını aldım yüzüğü istemem diyor. Elyevm yüzük mahkemededir. Rica ederim, iki yüz elli liraya aldığı bir yüzüğü kendisine tale ediyorlar, ben yüzüğü istemem diyor. Bu gün elli lira eden yüzüğe iki yüz elli lira aldı. (Kâfi sesleri, şiddetli gürültüler) İsmet Efendi namında bir adamı getiriyor, hapsediyor. İki yüz seksen dört lirasını almıştır. Ben tahkikatın ikmâl ve itmamını teklif ediyorum.

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — Efendim Feyzi Efendinin dediği mesele şahsı hakkındadır. O mesele de Adliye Vekâleti geniş takibat yapsın.

REİS — Efendim, Adliye Encümeni mazbatasının tayini esami ile rey vazi hakkında takrir var. (Hayır sesleri) Tayini esami ile rey vazediyorum. Efendim Adliye Encümeni mazbatasını kabul edenler, beyaz etmiyenler kırmızı versinler.

Efendim celse hafiyeye ait bir şey kalmadı. Cel senin aleni olmasını rey âlinize vazediyorum. Kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

24 Temmuz 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1 — ZAPTI SABIK HULĀSASI	576
2 — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	576
1. — <i>Dörtçe Kanunu tayıhı.</i>	576
A) Müdafaaı Milliye Vekâleti Bütçesi	576:595
B) İktisat Vekâleti Bütçesi	595:596
2 — <i>Adana Kuyudu Mekanisi hakkında Maliye Vekilinin izahı ve mevzu üzerinde müzakerat</i>	596:603

Cilt : 21

79 ncu İmtakat, 2 nci Celse

YETMİŞ DOKUZUNCU İNİKAT

24 Temmuz 1938 Pazartesi

İKİNCİ CELSE

REİS : İkinci Reisvekili Dr. Adnan Beyefendi

KÂTİPLER : Atıf Bey (Kâyseri), Hakki Bey (Van)

REİS — Efendim, celseyi kısalt ediyorum. Müdafaa-i Milliye Vekâleti hütçesinin müzakeresine başlayacağız.

Evvelâ, celseyi hafife zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1 — ZAPTI SABIK HULASASI

YETMİŞ SEKİZİNCİ İNİKAT

22 Temmuz 1938 Cumartesi

İKİNCİ CELSE

Reis-i sani Adnan Beyefendinin tahtı riyasetlerinde bilnikad zaptı sabık hulâsası kıraat ve aynen kabul olundu. Mus Mebusu Kasım Beye ait iki evrak evvelki evrakla birleştirilmek üzere dördüncü şubeye. Karahisarı Şarki Mebusu Memduh Bey hakkındaki evrak üçüncü şubeye. Erzurum Mebusu İsmail Bey hakkındaki evrak bâkürre birinci şubeye. Dersim Mebusu Abdühak Tevfik Bey hakkındaki evrak üçüncü şubeye havale olundu.

Kırşehir Mebusu sabık Bekir Efendi hakkındaki istida encümeni mazbatasını celsei aleniyeye bıraktıldı. Nihad Paşa hakkında müzakere ceryan etti ve tenefüs için celse tatil olundu.

ÜÇÜNCÜ CELSE (Hafî)

İkinci Reis Vekili Musa Kâzım Efendi hazretlerinin tahtı riyasetlerinde bilnikad Nihad Paşa hakkındaki müzakereye devam olundu. Müzakere kâfî görüldükten sonra Adliye Encümeni mazbatasının tayini esamî ile reye vâzî on beş imzalı takrirle ta'lehd imkânla mezkûr mazbata tayini esamî ile reye vâzedilip, celsei aleniyeye geçildi.

Reis-i Sâni
Adnan
Kâtip
Atıf

Reis-i Sâni
Musa Kâzım
Kâtip

REİS Zaptı sabık hakkında mütalâa var mı? (Hayir sesleri)

Zaptı sabık hulâsası aynen kabul edildi.

2 — MUZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Bütçe konumu lâyhası

A) MUDAFAAI MİLLİYE VEKÂLETİ BÜTÇESİ

REİS — Müdafaa-i Milliye Vekâleti hütçesi üzerindeki müzakereye devam ediyoruz.

Söz Mustafa Durak Beyin.

MUSTAFA DURAK BEY (Erzurum) — Efendiler geçen celsede sözümü levazım hakkında söylediğim sözler üzerinde kalmıştı. Levazımındaki beceriksizlikler hepimizin malumudur. On seneden beri levazımda yapılan yolsuzluklar, hatalar memleketi kasımsı kavurmıştır. Bunun için levazım hakkında her halde bir komisyon teşkil ile levazımın kaldırılması ve askere lâzım olan her hangi bir şeyin mütâahhithlere verilmesi lâzımdır. Eğer biz bunu yapmazsak, inikâni yoktur, orduyu idare edemeyiz. Bugün müdafaa-i

Milliye Bütçesinde bir kısmı tenzilat yapmak istiyoruz. Arkadaşlarımızın bazıları diyorlar ki, belki biraz sıkışsaksak 2-3 milyon kadar tenzilat yapabiliriz. Ben deniz zannediyorum ki, üç milyon değil 20 milyon kadar bir tenzilat yapmak ihtimali mevcuttur. Müdafaa-i Milliye Vekili Paşa Hazretlerinden bir şey soracağım. Lütfen bendeniz sözümlü bildirdikten sonra buna cevap versinler. Şark Cephesinde bir teşkilât vardır. Bir cephe teşkilâtı vardır. Bendeniz şühsü hakkında söz söylemek istemiyorum. Yani şu kumandan, bu kumandan hakkında söz söylemek istemiyorum. Efendiler emin olunuz ki maslahata uygun doğru söylüyorum. Başka bir maksadım yoktur. Erzurum'daki teşkilâtı bendeniz iyi biliyorum. Şark Cephesinde teşkilâtı efendiler. Bugün oraya varınız bakınız bir fırka teşkilâtıdır. Evet bir kolordu teşkilâtı vardı.

Fakat kolordunun bir iki farkı elbet bir lüzümü görüldü buraya geldi. Niçin geldiğine dair söz söylemek istemiyorsun. Zaten malumdur. Acaba orada ne gibi bir lüzüm vardır ki bir cephe teşkilatı vardır? Yani bir kolordu ki bir kısmı bu tarafa gelmiştir ne gibi bir lüzümü üzerine ihtiyacı görmüşlerdir cephe teşkilatı yapmışlardır? Efendiler, bu cephe teşkilatının istihbaratına nazaran, böyle midir, değil midir. Paşa hazretlerinden soruyorum, lütfen buna cevap verin. ayda 200 bin lira masrafı varmış. Senele ne eder? 2 400 000 lira eder. Niçin veriliyor, ve sebep nedir efendiler? Orada iki ordu, ne kolordu teşkilatı varsa, evet biz bunu bir cephe teşkilatı kabul edelim. Bu şüslüne. Öyle bir teşkilatımız yoktur. Bendeniz daha geçen gün oradan geldim. Aşağı yukarı bir Türkümüz vardır. Aldanmayınız ki yeni hükümet talimatları aksakları teşekkül ediyor. Başka bir sevimiz yoktur. Şimdi bir kolordu karargâhı, bir de cephe karargâhı var. Bir tekim teşkilat cephe levazımı reisi, kolordu levazımı reisi cephe erkânı harp reisi, kolordu erkânı harp reisi ve daha bilmeni neyi var. Efendiler nedir? Yani biz nereye gidiyoruz. Orada eğer bir kolordumuz varsa, pekâlâ bir kolordu komandanı gider, ne olur beyefendi, pekâlâ idare eder.

OSMAN BEY (Karesin) — 17 bin komandan ne nereye yerleşecek?

MUSTAFA DURAK BEY (Devanla) — Vallahi işiniz komandanın işi değildir ve mesele idare-i muhtalat işi değildir. Geçen Mülkiye Vekil Beyefendi dediler ki, biz kendi yağımızla kendimizi kavrulacağız. İşte böyle parayı kayıt kayı serpinçlikle almaz. Kendi yağımızla kavrulacaksa teşkilatımızı kusuruz yorga-nımıza göre yağımızı uzatırız ve ona göre hareket ederiz. Başka türlü çare yoktur efendiler. Efendiler bu paraları kullandıkları alıyorlar? Bu hepimizin bilkiği bir şeydir. Efendiler Erzurum'da bir mevkî müstahkem vardır ve şimdi de o mevkî müstahkemi ihya etmek istedikler ve bir amble, iyi bilirsiniz ki Erzurum Anadolu'nun bir kapısıdır. Hepimiz bunu tasdik eder-siniz. Mevkî müstahkemeye pek ufak bir teşkilât lâ-zimdir. Belki ayda üç dört yüz lira lâzımlı, bunu ila-ya etmek için. Onu düşünürken, orada bir teşkilât yapalım derken bir daha bızdıklarımı isyitim. Bende-niz Erzurum'dan çıkarken acaba niçin bozuldular? Or-ta yerde 2 400 000 lira paramız sarf ediliyor. Ortada fol yok, yumurta yok. Fakat bugün bu ihya edilirse, ki yarın en müthüm bir kapımızdır, bu lağvedilince iş-teniyor. Bunun sebebi, hikmetini anlamıyoruz. Be-nim askerliğim yoktur. Askerlikten çıkıyorum. Fakat

bir iki kerre ik dört flunı bilirim ve bunu bilme-yen yok. Erzurum, öteden beri asırlardan beri mev-kî müstahkem olmuş ve mevki müstahkem varifo-sun görmüştür. Nelerce zaman toptarın güllelerin, kurşunların önünde kalmış ve o müstahkem mevkiiler mümkün olduğu kadar memleketi tutabilmişlerdir. Bugün bunu ilga etmek doğru mudur, değil midir? Bunun sebebi hikmetini anlamıyorum. Tabii Müdaf-ai Mülkiye Vekil Paşa Hazretleri buna cevap verir.

Efendiler bizim bir de müthüm bir varamız, bir derdimiz vardır. Yani buna şimdiye kadar hiç bir çare bulamıyoruz veyahut bulmak imkânını göremiyo-ruz. O da şubeler. Efendiler bendenizi mazur görü-nüz, şubeler bu memleketin hasına öyle bir belâdir ki böyle bir belâ daha yoktur.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Ahzı asker şubeleri mi?

M. DURAK BEY (Erzurum) — Evet efendim, ahzı asker şubeleridir. Ahzı asker şubelerinin senevi masrafı ne kadardır, bilmiyorum. Fakat Allahâlem her halde dört beş milyon lira vardır. Efendiler, ahzı asker şubeleri öyle bir belâdır ki, her hangi bir ka-sabada varsa, orada etrafında kaçakçılık da vardır. Efendiler ahzı asker şubeleri öyle bir belâdır ki, her hangi kasaba ve köyde varsa, o köy etrafında eşki-yalık da vardır. Çünkü istediğini cebreder, istediğini cennete, istemediğini cehenneme gönderir. Nerede bir şube varsa, o da ahzı asker şubesidir. Efendiler bu-nun gördüğün vazife nedir? Bendeniz bilmiyorum, asker değişim aşık bir hesaba, konyeyi çıkarmak ve onu da doğrudan doğruya jandarmaya, kaymakama yaz-mak ve onu teslim etmek, yine kaçırmak, bir daha teslim etmek, yine kaçırmaktır. Evet geçen sene bu-radan Erzurum'a gittiğim vakit bir köyde tanıdığını, birlikim bir şube reisi teahhütünde ismini de veririm. Fakat ne tünde zaman geçmiş. Kim yapacak, kim edecek? Zaten bizde geçmişe nazır derler. Mesuliyet yoktur, geçer gider. Hatun'dan ve esaretten bir nefes köyüne geliyor, mezumiyet veriyorlar. Şube reisi bu zavallı nefesim biraz idareli olduğunu anlıyor. Jandar-ma yuzbaşı ile anlaşılıyorlar. Bunı merkeze çağırı-yorlar. Onun beş altın lira - banknota tenezzül et-mez - hep altın lira alıyorlar. Ne ise beş altın lira ile yirmi kile buğday alıyorlar.

KÂZİM PAŞA (Müdafai Mülkiye Vekili) (Karesin) — Hangi şube reisi?

M. DURAK BEY (Devanla) — Paşa icabederse bendeniz zati âlilerine arz ederim. Çünkü bu mesele geçmiştir. (Söyle sesleri) Efendim Erzurum'un Aşka-

İç şube reisi: İsterseniz neferin de ismini vereyim. Şube reisinin ismini vereyim ve iş de meydana çıkar. Fakat olmuş geçmiş şeyler.

Sonra efendiler, bu paraları alıyorlar ve üç ay müddet veriyorlar. Fakat arasıra sıkıştırıyorlar. Kuzu geliyor, koyun geliyor. Bendeniz Erzurum'a gittim; biraz da neferler münasebetim vardır. Çocuk henü görünce arkadaşama düştü. Allah aşkına beni kurtar. Altın mu aldılar dedi, ki ağam şöyle böyle beş altın para mı, on heş kile buğdayını aldılar. Yine şöyle ettiler, böyle ettiler. Netice itibarile koyun getir, kuzu getir, diyorlar: hâîâ kurtulamadını. Dedim ki: o şube reisini gidersin, o yuzhaşıya gidersin dersin ki, benim paralarımı, benim şeylerimi, verecek misiniz, vermeyecek misiniz? Yoksa felân nebuse gidip söyleyeceğim. Çünkü düşündüm, kendimi gitsem, tekkikat, tahkikat şu, bu seneler geçecek, hiç bir şey ortaya çıkmayacak.

Çocuk gitti, muracaat etti, benim de akrabamı olduğunu biraz biliyorlar. Nihayet parasını ve on heş kile buğdayını verdiler. Elbette efendiler takip ederim ve icahederse gider döverim. Ben de hakimi yet vardır. Vazifemi mudrikim. Geçen gün burada İnebolu kaymakamı hakkında bir şey söylediğim zaman demişti ki, kaymakamın yerinde henü olsaydım gitmezdim. Nasıl gelmez bende hâkimiyet var. Ben vazifemi mudrikim. Kaymakamı gider, makamında döverim. Efendiler vallahi döverdim. Nihayet ne yapar benim evrakım buraya gelir, arkadaşlar beni idam ederlerse iftihar ederim, tek beni arkadaşlarını idam ettirsin.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Dövmek icahetmezdi, kanun dövmek salâhiyetini sana katıyen vermemiştir. (Gürültüler)

M. DURAK BEY (Devanla) — Kanun huradan çıkar ve kanun esmek için bir salâhiyet vermemiştir.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Meclis kürsüsünden söz söyleyen efendiler polisler döverler.

M. DURAK BEY (Devanla) — Kimi? Arkadaşlarına çok teessuf ederim ki o polisi vurmamışlar. Bir arkadaş kalkıp da o polisi orada öldürmüyor. Bu böyle beyefendiler. Efendiler çok rica ederim vazifemizi mudrik olalım.

Biz burada hükümdarlıkla duruyoruz. Bize her şey gelir. Biz her halde fena şeylere gitmeyelim. Kendimizi koruyalım. Fakat namus ve hâsiyetimizi de muhafaza edelim. Ben kimseye kaşın üstünde gözün var denem. Efendiler; bendeniz diyorum ki, hukukuma tecavüz ederlerse ve Büyük Millet Meclisi na-

minâ Hükümetim namına, milletim namına, vatanım namına, memleketim namına fenalık ederse, onları döverim. Kötülük ederse valiyi de döverim. Beni de öldürürler. Ben demiyorum ki herkesi öldürürüm, kurtulurum. Beni kurşun öldürmez. Kanun mu öldürür, kurşun mu öldürür, her ne yaparsa yapsın.

AHMET HİLMİ BEY (Kayseri) — Bu suretle bir nebuse zehniyeti olamaz. Rica ederim hep böyle olursa sizin fevkinizde birisi çıkar. Binaenaleyh hepinizin fevkinde kanun vardır. Rica ederim kanunu unutmayalım.

M. DURAK BEY (Devanla) — Efendiler; sokakta her geleni dövmüyorum. Çok rica ederim dinleyiniz. Ben diyorum ki vatanımı, milletimi, hükümetim aleyhine bir şey iştecek olursam, nerede görürsem, kuvvetimi yelerse gider döverim, öldürürüm. Belki henü bir kuvvet çıkar öldürür. Ben ona bir şey demiyorum. Şahıs üzerine şu adanı bu adanı döveceğim diye böyle şeyler ağızdan çıkmaz. Efendi, henü kanunun çok büyük taraftarınıdır. Acaba o günü görecek miyiz, ki kanun bu memlekette hâkim olsun. Ve o gün Allah benim canımı alsın. Kanundan habesdiyorsunuz. Evet inşallah o gün olsun. O gün olduktan sonra zaten bizim bu günkü gürültülerimize hacet kalmaz.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Kanun uğrunda çok sopa yenmiştir. 5 fi ay her gün 200 sopa yenmiştir.

M. DURAK BEY (Devanla) — İnşallah kanun hâkim olur. O günleri görelim.

Efendiler; bendenize öyle geliyorki şubelere uzun boylu vazife kalmamıştır. Maslahata doğru gidelim. Zaten olan olmuş, geçen geçmiş. Bundan sonra kimden soracağız. Biz bizim boynumuza bir hâri sakıldır. Sonra sade bizim boynumuza. Butçemize değil efendiler; Memleketin üzerinde de büyük bir yüküktür. Bu gün bir şube reisi bir kazata oturduğu vakit olunmu getirin diyor, kömürümü getirin diyor, ineğimi getirin diyor; diyor, diyor. Önüne çıkan, ona bir şey diyen yoktur. Halk muracaat ederse muracaatı seymesiz kalıyor. Bunlar heyhude şeylerdir. Bendenize kalırsa butçemizi revzin etmek için şubeleri ilga edelim, kaldıralım. Maslahata doğru gidelim. Hiç olmazsa bu suretle 10 kurşunumuz urduya fayda temin eder. Efendiler; geçen günde 27 ettiğim gibi, bu gün ne millet ne heyeti muhteremimiz, ne Hükümetimiz, Türkiye'yi teşkil eden insanların hiç bir tanesi ordumuz hakkında fena bir fikir beslemez, efendiler. Buna enin olubuz. Herkes ordumuzu hâşının üstünde getirir. Herkes ordumuzu takdis eder.

Herkes ordumuza en büyük, en samimi fedakârlıklarını göstermek ister. Çünkü bizim yaşamamız ki ilicimizdir. Başka şeyle değildir. Pek güzel takdir ediyoruzki eğer Avrupa yapmış olduğumuz muahedelere riayet etmiş olsaydı, bizim bu gün ta ciger-gâhımıza kadar sokulmazlardı. Bu gün biz ordumuza güvenerek, o kilicimize güvenerek bütün dünyaya isyan ettik ve bütün cihana karşı namusu milliyetimizi muhafaza etmek kasdındayız. Elbet bunu beceren yavrularınız, kardeşleriniz, ordunuzdur. Buna şüpheli yok. Fakat herkesin yürüdüğü yandıği bir tîm o paraya mahalline sarfetmeyişte halkın bazılarının ta cigerine kadar ettilikleridir. İşte beyefendiler bunlar da usulsuzluktan ve birtakım idaresizlikten ileri geliyor. Mademki maslahata doğru yürümek istiyoruz. Böyle hiç bir şeye yaramayan birtakım teşkilâtleri ilga edelim, kaldıralım. Bunların yerine faydalı şeyler koyalım. Efendiler; ordunun ilerisindeki kollarımızı, ilerisinde bulunan kahrâmanlarımızı daha büyük yardımlar edelim. Efendiler, bu teşkilâtın bir parça kısılam. Bir miktar keselim. O harpte fedakârlık eden zabitanın kesdiğiniz maaşlarına zammemelim. O kahrâmanlar kabadayıcı orduya kavga etsinler ve o kahrâmanlar evlât ve ayullarından, istikbâtlarından, rızelerinden enun bir surette çalışsınlar efendiler. Fakat artık geri teşkilâtını yıkalım. Yetişer artık. Allahh.

Geçen gün Mudafaa Milliye Vekili Paşa Hazretleri buyurdularki harışte bulunan paralar mübhenneyet içerisinde. Geçen gün diyorlardı ki, öte heri almak için harice birtakım paralar gitmiş. Bu paraların mübhenneyet içerisinde olduğunu buyurdular. Bendeniz istiyorumki bu mübhenneyetten maksatları ne idi? Bunu lüfen bir daha izah buyursunlar. Buna dair iyi bir malumat edinelim. Böyle iki üç seneden beri paralarınız harışte şurada burada kalıyor. Paşa Hazretleri hâlâ mübhenneyetten bahsediyorlar. Bu nasıl iş, biz anlamıyoruz ki. Bunlardan kimi mesul olacaktır? Avrupa muamelelâtına da hâkim olamadıklarınızı beyan buyurdular. Mademki bir muameleyle hâkim olamazsınız. Ne için onunla ifayı muamele edersiniz? Bunlar da bir mesele mühimmidir zannedersiniz? Eğer gücünüz yetiyorsa bir yere sipariş veririz, o işi yaparsınız? Gücünüz yetmiyorsa niçin yaparsınız? Sarfı nazâr ediniz. Fakat siz diyeceksinizki bir ihtiyacı mübrenni üzerine biz, bunları yaptık. Hayır efendiler; ihtiyacı mübrenni üzerine öyle hususî adanılar göndermekle şimdiki işleri yapmıyorsunuz efendiler. Eğer bunları müteahhithlere vermiş olsanız; ne paranız; ne hâkimiyetiniz, mübhenneyette kalır? Ve ne

de böyle senelerce sürünür? Ne de birtakım süisti maller vacude gelir.

Son sözümlü hülâsa olarak; geri teşkilâtını ne kadar mümkün ise levazını teşkilâtını ne kadar mümkün ise menzil teşkilâtını ne kadar mümkün ise bunları bir kere supurelim. Şubeleri kaldıralım efendiler. Şubelerin yerine başka usul ikame edelim.

Mudafaa Milliye Vekili Paşa Hazretlerinden bir şey daha sorup sözüme hitam vereceğim : Gerek Avrupa'da bulunan paralar için ve gerek şimdiye kadar suveri saire ile yapılan yolsuzluklar için Paşa Hazretleri ne düşünüyorlar? Bunlar hakkında ta kibatta hulûmacıklar mı yoksa Paşa Hazretleri de bunlar benim zamanıma ait değil de, işin içinden çıkacak mı? Çok rica ederim, Paşa Hazretleri de söylediğunuz şâillere bu benim zamanıma ait değildir diye kısa bir sözle cevap verip işin içinden çıkmasınlar. Biz tatmin edecek cevap ita buyursunlar.

REİS — Efendim, daha 13 arkadaşımız söz almıştır. Ali Fuat Paşa Hazretlerinin de müzakerenin kifayetiyle maddelere geçilmesi hakkında takriri vardır. (Hayır, küfi değil sadaları.)

ALI ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Reis Bey, usul hakkında bir şey söyleyeceğim.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Usulü müzakere hakkında müsaade buyurun. Efendim, malumu şîleri müzakereye başlarken ahvalı maliye hakkında müzakere cereyan etti. Ondan sonra Mudafaa Milliye butçesinin heyeti umumiyesine geçildi. Fakat ahvalı maliye halledildiniki bunun kifayeti kabul edelim. Bununla beraber burada çok söz söylendi. 20 milyon açık var dedi. Onun için bunları halletmek ister. Maddelere geçildiğinde bunlar telafi edilmez. Yani bu mesele şimdi halledilmelidir.

SALİM EFENDİ (Erzurum) — Benim de celsesi hafiyeye ait bir takrimim var, onu veriyorum.

ALI ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Efendiler, bu müzakere, zannediyorumki, doğru bir şekilde cereyan etmiyor. Celsesi hafiyeye akdını istilzani eden mesail, zannederim, müzakere edilmiyor. Arkadaşların söylediği sözlerin kısmı azaniki celsesi aleniyeye ait şeylerdir. Zannediyorumki Mazbata Muharriri Bey burada izahat verirken müzakeresi icabeden ve anlaşılması lâzımı gelen şeyler hakkında anlaşılması lâzımı Ziya Hürşit Bey biraderimiz de açıkça söylemişlerdi. Şimdi bizim bu tarzda olan unümü sözlerle bütçe üzerinde tasarruf yapmağımızın imkânı yok. Yalnız dert dinlemiş olacağız.

Bütçede yapılacak tasarruf ufak tefek tasarruflardır. Bunlar da ancak fasullar ve maddeler müzakere edilirken yapılabilir ve söylenen sözlerin kamu azamı da bunlara müteferri. Fakat esaslı bazı teklifler vardır. Bu esaslı teklifleri yapmak için zannediyorum ki Müdafaa-i Milliye Vekili Paşa Hazretleri burada bize yalnız başına cevap veremezler. Mesela bir harp yılı fesindeyiz. Ne olacağını bilmiyoruz ve meselâ pek baklı olan Durak Meyin talep etmiş olduğu ahzı asker şubelerinin lagij meselesini şu anda Müdafaa-i Milliye Vekili, hen karar verememiştir. Bunun şu dakikada imkânı da yoktur. Zannederim evvelce arkadaşlarımızdan bir kısmının söyledikleri gibi burada mevzuuhabıs olan mesele umumi mesaildir. Bu vaziyeti maliye hakkında Muvazene-i Maliye Encümeninin bir raporu vardır ve o rapor okunmuştur. Heyeti mütereme o rapora kesbi ittihaz etmiştir. bir

Sonra bu vaziyeti maliyeye karşı teklif etmişik ve demiştik ki; Erkânı Harbiye Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretleri de teşrif etsinler, burada vaziyeti askerîye vesaire hakkında lâzım gelen izahatı versinler. Eğer bu şekilde teşkilâtı umumiye üzerinde bir tasarruf yapmak imkânı varsa, umumi bir şey yapınız. Yoksa biz böyle onun için bu surla dert dökmekten ibaret kalıyor. Bunun hiç bir faydası yoktur. Sonra umumi olan mesail itibarile bir tasarruf meselesi mevzuuhabıdır. Burada Müdafaa-i Milliye Vekili Paşa Hazretleri daha evvel izahat verdiler. Encümen Mazbata Muharriri de izahat verdiler. Teşkilâtı umumiye haricinde, yani Başkumandanlık ile Erkânı Harbiye Umumiye Riyasetini de müştereken alâkadar eden meseleden ayrı olmak üzere sırf Müdafaa-i Milliye Vekili Paşa Hazretlerinin yapabileceği tasarrufları ye-künü beş milyon imiş ve onu da yaptım dediler. Zannederim ki onun kudretli ancak kendi sahası dahilince taalluk eden aksama müteallik olabilir ve bunu da yapmıştır ve bunu da alıp tasarruf etmemiş, bütçeye koymadım cepheye sarfetlim demiştir. Cephedeki kuvveti artırmışım demiştir ve bunu Mazbata Muharriri Salâhaddin Beyefendi de tasdik buyurmuşlardır. Demek ki şimâli Müdafaa-i Milliye Vekili Paşa Hazretleri kendi sahası dahilindeki teşkilâtın esasına taalluk eden mesailde bir çok şeyler yapmış ve yapabiliyor. Fakat olsa olsa bu bir milyon lira daha tasarruf hakkında söz söylemek ve buna karar vermek için zannediyorum ki, yalnız başına Müdafaa-i Milliye Vekili salâhiyetler değildir. Çünkü ordunun esasına, Teşkilâtımızın esasına aittir. Bunun için Erkânı Harbiye Umumiye Reisinin ve hatta Başkumandanının bunda reyini almak lâzımgelir ve icraatı bir şekilde mü-

zakere etmek lüzumudur. Eğer Heyeti mütereme söyle bir vaziyete işi esasında düğünüp değiştirmek arzu ediyorsa, yapacağımız işi Erkânı Harbiye Umumiye Reisi ve hatta mümkün ise Başkumandanı çağırarak ve bu bapla müzakere etmektir. Yok eğer bu tarafa umumi teşkilâtı bu gün değiştirmek imkânı bu gün mevcut değilse, yapacağımız zannediyorum ki derhal celsesi aleniyeye geçip fasullar ve maddeler üzerinde mümkün olan tasarrufları yaptırmaktan ibarettir. Onun için bundan bir netice alınmanın imkânı yoktur. (Mali mahi sesleri) Arzettim efendim. Efendim hâlî mahi ve hâlî malının karşısında bulunan vaziyeti arzettim. teşkilâtı askerîye için lazımı gelen mesaili müzakere edecek yalınz Müdafaa-i Milliye Vekili Paşa Hazretleri burada bir muhatap olamazlar ve salâhiyetleri haricindedir.

HASIP BEY (Maras) — Cemi teşkilâtı da mı Erkânı Harbiyeye aittir? Bizim istediğimiz geri teşkilâttir.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devanlar) — Müdafaa-i Milliye Vekili Paşa Hazretleri burada buyurdular ki Mazbata Muharririnin de talibi tasdikinde olmak üzere beş milyon mu, altı milyon mu tasarruf yaptım diyor. Fakat bu tasarruf para olarak bir yere konmuş değildir, cephedeki kuvvete sarfedilmiştir.

Yani cepheye lazımı olan bir şey için tahsisatı muvazana istemedim. Yapacağım tasarruflardan bunu temin ettim buyurdular. Fakat gerinde sizin dediğiniz gibi esaslı tasarruf yapmak için, meselâ ahzı asker şubelerini kaldırmak icah ediyor. Başkumandan gelse dese ki; hen bu teşkilâtın bozulmasına taraftar değilim, bundan dolayı mesuliyet kabul etmem derse ne olacak mininiz efendiler? Zannederim şu dakikada hepimizin hakikaten arzu ettiği büyük tasarruf mesuliyette büyük sorumluların önüne geçecektir. Bir tedbir olmakla beraber fiindeniz zannetmiyorum ki bunu yapabiliriz. Mademki yapamıyacağız, beyhüde yere burada tazaltımı hal etmeğe mana yok. Bunun için bizim yapacağımız şimdî celsesi aleniyeeye geçmek ve celsesi aleniyeeye fasul ve mevaid üzerinde azami tasarrufları yapmaktır. Sonra geri hüdelede Müdafaa-i Milliye Vekili Paşa Hazretlerinin hatırına gelmiyen daha vesaire yapabileceği tasarruflar vardır, ki bunları celsesi aleniyeeye söyleyeceğimi. Bunda lâzım gelen azami tasarrufların icrasını rica ederiz. Mesele bundan ibarettir zannediyorum.

KÂZİM PAŞA (Müdafaa-i Milliye Vekili) (Karesi) — Efendim Şükrü Beyefendinin buyurdukları pek doğrudur. Bundan önce habsettiğim vechile, teşkilâ-

himizi, kanunlarımızın istinat etmiş olduğu teşkilâtın vüsâline binaen gerilerde yapılabilecek olan azamî tasarrufla ancak bu hâle getirilebilmiştir ve bu tabii tezkur edecektir. İhtimal hâftada on günde yirmi günde bir zûbiri terhis olunur. Mutlakından yüz zabit daha terhis olunur. Meselâ cephenin kuvveti arttığa en eski senelerden gayri müvellâh olanlar terhis olunur, bu suretle bunlardan tasarrufları yapılarak cehet takrib olunacaktır. Şüphesizdirki gayemiz cephedeki silah ve ateş kuvvetini gün begün arttırmak için mecbur olduğumuz birinci sebep düşmanı her an mesul memleketimizden almak yani bu düşmana zarar etmek. Erkânı Harbiye Umumiye Reisî Paşa Hazretlerine de vekâlet ediyordum. Onun için Erkânı Harbiye Umumiye Reisî Paşamla da arz ediyordum. Bu günkü teşkilâtımız cepheye bulunan teşkilâtımız ve geride bulunan teşkilâtımızı esaslı bir suretle düşmanı hâli temasta iken ve bu gün varın büyük bir muharebenin başlaması inkâni mevcut olduğu bir anda tedbirlerle yeni teşkilât yapmakta pek büyük bir mahzurlar ve tehlikeler vardır. Bu hususta bu gibi mevcut teşkilâtı daha sükûtlü bir zamana bırakıp, şimdiki teşkilâtımızı harp kuvvetini ateş kuvvetini mümkün olduğu kadar tezyit edecek bir maddiyete idanî etmek mecburiyetindeyiz. Bu hususta arz edeceğim mesele bundan ibarettir.

Tam fırkalarımız silah, top adedi düşman fırkalarının mevcudundan daha az olduğunu bazı arkadaşlarımız söylediler ve binenaleyh bu fırkaları birleştirip daha büyük cüzi tamlar meydana getirmek ve gayrimuharip kuvvetleri, topdan ve tüfekten tasarruf yaparak, yeni bir teşkilât vücuda getirmek imkânından bahsettiler. Teşkilâtın bu kadar büyük tutulması esasen karşındaki düşmanın kuvvetine nazaranıdır. Yeni den elimize malzeme ve insan ve silah top geçtikçe fırkaları taburları teşkil etmeye mecburiyet hâsıl olmasızın bu teşkilâtın işine sokabiliriz. Nitekim bu günkü cephe teşkilâtının varı olmasının pek çok faydasını gördük. Ben Müdafai Milliye Vekâletine yeni geldiğim zamandan beri yenilen hiç bir fırka teşkil edilmemiş hatta bazı muharip kıtaatı lağvedilmiş olduğu halde, bu cüzi tamların içerisinde mevcudun üçte biri kadar silah ve nisfi kadar top ve makineli tüfek görmüştür. Binenaleyh bu teşkilâtın bu kadar büyük olması fayda bahsetmiştir. Bu da daha tezyit müsâle ve müstehtir. Şimdi bir muharebenin arifesinde iken bunu tadit edip başka şekle koymak, zamnedirim, tehlikeli ve mahzurludur. Binenaleyh bu hususta köyleyeceklerim bundan ibarettir.

Şubeler hakkında söz alan ekseri arkadaşlarımızın arzuları şubelerin lağvıdır. Daha bazıları menzil kumandanlıklarının, levazımının lağv edilmesini, kı sâlehtiler, Huaların hepsi bir müessesedir. Memleketin dahilinde bunları bazı kanunlara ve askeri kanunlara istinade tedvir ediyorlar ve bunlar cephedeki kuvveti maddi bir surette takviye etmek ve onca idare etmek için teşkilâtı esasîyemize göre vücude getirilmiş şekillerdir. Şimdi bunun heyeti umumiyasının bir den kaldırılması tabii arada bir açıktır. Böyle tehlikeli bir muharebe zamanında makineyi durdurabilecek büyük bir gelâk yapmak ve onun yerine başka bir şey de ikame etmek mümkün değildir. Mesela şube yapılar, firarilerin ismini alıp, jandarmaya vermekle mukâlell değildir. Malumu âliniz bir şubeye bir çok vazâif verilmektedir. Fakat tabii ki bir şubeye verilen vazâifin bir kısmı belediye'ye, bir kısmı Hükümet ve bir kısmı başka bir şubeye verilebilir. Fakat bunun hepsi bunun üzerinde tesad olunmuştur. Faraza, vesâli nakliyat bunlar sevkedir. Yalnız firarilerin künyelerini saklamak değil, yeni toplanacak efradın sevkediyor. Sonra jandarmayı gayri kâfi geliyor. Bir çok yerlere firar, takbatına geliyor. Sonra bu şubeler üç ayda bir köylere çıkar, talip eder.

ATIL İFSA (Rovazı) — Bir mülazımı sâni bunu yapamaz mı?

KÂZİM PAŞA (Devamlı) — Yapamaz efendim. Bizci yerlerde mülazımın da vardır. Fakat bizde ulak rüşheli zabitan muharebelerinde çok zayıf olduğu için bildiğussa cephedeki muharebe edecek kıtaatı hünye ulak rüşheli zabitanından mahrum bırakacak olursak maksat kaybolur. Onun için biz bunları asgari miktarda tenzil etmek, mesela bir yerde bazı arkadaşlarımızın buyurdıkları gibi 14 tane kumandanlık vardır. Evet, mesela bir menzâl, bir kumandanlık ihdas edilebilir. Kanunen hakkıdır. Sonra uhru askerî açıp bakarsanız onun kanunen hakkıdır. Bunları arz etdim. Bunların masraflarını yetkünü 5 hatta 7 milyon liraya bulmuş oluyor. Bunları lağvedip, mesela bu gün İnebolu'da hiç bir kumandanlık yoktur. Yalnız bir Merkez kumandanlığı ve Kadrosu, yani burda ile para alan yalnız Ankara'da vardır. Bir de Konya'da vardır. Akşehir'de bir şey olduğu halde, mada bir cephe kumandanı kadrosu tesis edelim, dediler. Onun ihdasına müsaade etmedik. Merkez kumandanlığına hiç birisine müsaade etmedik. Durak beyefendinin buyurdıkları Erzurum mevkii müstahkeminin lağvı, dediler. Belki müstahkeminin lağvı Erzurum kalesini hiç bir zaman lağvedenieviz. Her zaman Erzurum kalesi bizim kalemizdir. Yalnız oradaki scyyacı teşkilât kaleye mer-

bu Muharip kıtaatı tenzil orlık. Bu suretle nerede bir tarafta bir şey kalmış ise bunları tevhid ediyoruz. tenkis ediyoruz. Umumi olarak arz edeceğim bunlar. Öyle muharebe zamanlarında, muharebenin şid dedi bir zamanında, bu gün, her ihumale karşı, düşmanla muharebeye başlayabileceğimiz bir zamanda, makineyi birdenbire durduracak sarayınlar doğru ile gildir. (Teşkilâtın iktisad edelim sadaları)

İktisad ve tasarruf; Efendiler; arz edeyim. Bu günkü ordumuzun mevcudunu ve karşıdaki düşmanın mevcudunu nazarı dikkate alırsanız, bu iki ordu için sarfedilen parayı düşünürseniz, biz düşmanın onda birinden daha az sarfediyoruz. Yani bu vesilele müsbeftir. Tasarrufun azamısını yapıyoruz. İfamdolsun teşekkür olunurki milletimiz çok gayyur ve fedakâr. Onların hizmetleriyle ve gayretleriyle meydana gelmiştir. Eğer biz bunun lüponu, tüfenkini, cephanesini para verip alsaydık, bu seneki bütçe kâfi geimezli. Bunların hepsini tasarrufla şuradan buradan çıkarmak suretile yapıp tenin ediyoruz. Dört buçuk kuruşa bugday hesap edilmiş. Bu gün tüccar 8 10 kuruşa alıyor. Azami miktarında tasarruf, nerede mümkün ise orada yapıyor. Fakat böyle inakineyi durduracak vası mik yasta tasarrufata ne biz, ne de onlar gir şebilir. Orayı azveriyoruz, buraya çok veriyoruz, bu suretle aşgari bütçeyi idame etmek istiyoruz. Bu gün vasi mikyasta bir soy teklif etmiş, zannetmemki, Meclisi Atınız de muvafakat etsin. Umumi hususattan arz edeceğim bunlardan ibarettir.

Ankadağlarımızın söz alınığ ulanların sualleri bu umumi sözlerimizle cevabsız kalmıştır. Müsaade buyursanız müzakereye devam edelim. Arzu ederseniz maddelere geçelim.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Efendim, ben demizlin hafı celseye ait mühim bir takririm vardır. Şimdi okunsun cevab verin efendim.

(Erzurum Mebusu Salih Beyin dışarıya esliha ve mühimmat almak üzere giden şahıslar ve yapılan siparişlerle ilgili takirri okundu.)

KÂZİM PAŞA (Müdafaai Milliye Vekilii) (Karası) — Kaymadam Cemal ve Refet beyler doğrudan dışarıya Fransaya gitmişlerdi. Bunların alacakları şeyler; makineli tüfek, top, tüfek. Velahasil büyük mikyasta eslihai harbiye. Ta bu ilk zamanda Fransızlar bize hazır şeyler vereceklerini vadetmişlerdi. Hükiyet onun için bu adamlara bir miktar para vererek oraya göndermiş, bunlar da bu eşyaları mübayaa etmek için paraları bankaya yatırmışlar. Hükümet de zaten bu paraları onların ellerine değil, bankaya ver-

di ve orada Fransız Hükümeti vasıtasıyla ne gibi şeyler mübayaa edilecekse alın gönderin demiş. Fakat bunlara verilen bu siparişin haricinde yine Hükümet ayrıca bir miktar tüfek için diğer bir nama, ki bu Cemal ve Refet beyler işinden gayri diğer bir nama, bunları gayri bir nama 400 bin lira para verdi.

OSMAN REY (Kayseri) — Kimdir bu adam?

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Bulgur Palasista Habib Rey

KÂZİM PAŞA (Devamla) — O evvelki iş, Bulgur Palasista evvel. İsmi bilmiyorum, belki Maliye Vekili sabiki Hacı Bey bilir. İsmi unuttum. Bir adam demiş ki Ben size 20 bin tüfenk getireceğim. O adamı vakti gelince şahhudunu ifa etmemiş. İşte Bulgur Palas Habib Rey tekrar bir teklif yapıyor. Kendisi diyor ki, Ürenim elimde 20 bin tüfenk var ve fiyatı şundan ibarettir. Ben bunu şu kadar zamanla size teslim ederim. Bu Paristeki komisyonca kendi vazifesi haricindeki şu teklifi yazdık. Çünkü böyle şey değil. Makineli tüfenk filan buçka sipariş de var. Vaktinde veririm. Şu kadar zamanda size teslim etmezsem mukabil tazminat olarak 30 bin lira var. Bunu da bankaya yatırıyorum diyor. Bu şekilde haklık gayet müsait. Bir ay zarfında gönderecek. Günlermezse 30 bin lira mukabil teminat vardır. Bunu alacağız ve aynı zamanda diğer tarafta da sipariş veririz, ve para akreditif olarak verilir. Yahutia göndermek filan değil. Bu bir tüccar sıfatile bize teklifte bulunuyor. Nitekim bize böyle teklif yapan günde 4 5 kişi çıkar. Tüfenk getireyim, top getireyim, her gün çıkar. Habib bey de bunlardan biridir. Biz bunların hiç birine karışmıyoruz. Aradan bir ay geçti. Bu, ne oldu efendiler? Efendim, vapur hareket etti, su oldu bu oldu dedi ve daha bir hafta uyuladı. Bu cephane gelir dedik, biraz daha boşledik. Belki yola çıkmıştır, hazır. Daha bir hafta müsaade edelim, gelmezse mukabil paraya vaziyet edeceğiz ve hakükaten bir hafta daha gelmedi. 30 bin liraya bizle vaziyet ettik ve bankadan aldık. Habib beye de bir şey vermedik. Habib bey de bunun üzerine bizi yine ümide bağladı. Zarrımızda banka tahvil olarak kaldı. Mamafih diğer teşebbüsattan da geri kalmadık. Başka taraflardan da yine sipariş temin ettik. Şunra İstanbul'dan aldığımız haberlere nazaran Yunanlılara da böyle yapıyorlarmış. Yalnız Habib bey değil, hen Habib bey bunu yaptı diyemem. Kiminin günahına giremem ve katı olarak söyleyemem. Çünkü böyle herkes yapabilir. İhtimalki bu da böyle yapmıştır. Yunanlılara diyorlarki; Anadoludan şu kadar tüfenk için siparışı vardır, 30 bin lira teminat da vardır. Buna 50 bin li-

ra verirsiniz 30 bin, bana kalır 20 bin de gitmez. Bunu yapmış mı, yapmamış mı bilmiyorum. Fakat bunun gibi yapıların mevcut olduğunu söylüyorlar. Maddî bir vesika yoktur.

Diğer meseleye gelince: Cemal ve Refet Beyler mercesî. Bu zevat hakikaten 5 h aydanheri bütün gayretle geceli gündüzlü gayret ederek fedakârlık ederek kendilerine tevdi edilen vazifesi ve verilen parayı sarfettiler ve istenden malzemeyi getirdiler. Bu gün en son kafesi beklediklerini çıkmıştır. Alabildiği miz en ziyade muhtaç olduğumuz malzemedir. Onlar da cepheye geliyor. Habîb Beyin yaptığı iş başka. Bu Cemal Beyin yaptığı iş başkadır.

(Salih Efendi takrimini. An usul İzmitli. Habîb Fikrasi okundu.)

KAZIM PAŞA (Devamla) — İkamei dava etmek için elimizde vesika olmak lazımdır. Oyle vesika yoktur. Ben bunu hukukçuların arkadaşlarımıza sordum. Dedim ki, böyle bir şey yapmak bu hususta tahakkimat edebilir miyiz diye sorduk.

MEHMET ŞÜKRÜ BİTİ (Kamuhbaşısı) — Paşam 30 bin lirayı aldınız mı?

KAZIM PAŞA (Devamla) — Aldık.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Ben hüvanetî vataniyeyi isbat edeceğim.

(Salih Efendinin takriminden okudu.)

KAZIM PAŞA (Devamla) — O mahakime aittir. O orada halledilir. (Dört tahlelbahir iki nakliye gemisini.)

KAZIM PAŞA (Devamla) — Efendim, arzettiğim gibi bize her gün iste nakliye gemisi, tahlelbahir getirelim diyorlar. Fakat iki nakliye gemisi için hariz paramız olan gemiden daha müsbem ihtiyaçlarımız vardır. Buraya veremeyiz. 4 Tahlelbahir. Bunlardan daha müsbem ihtiyaçlarımız da vardır. Müreaddit teklifler var. Bunların hepsini dinleriz. Allahsa içinde şerhî malîyeye nâfi teklifler varsa, yani fi ay sonra parayı almak şartıyla öyle faydalı şerhî malîyeyi tercih ediyoruz. Çünkü masraf bir 2 aya girince yetiyor. Bu teklifler de onlardan biridir. 4 Tahlelbahir elimizde olsa iyidir ve ucuz olsak iyidir. Gayet ucuz almak mümkün olsaydı bu epise bir para ediyor. Bize bedava tahlelbahir getirmeyi ve orada hizmet etmeyi de teklif eden vardır. Biz istedik ki, henüz gel. Senin maaşını veririz ve o adam geleceği günü yazıyor. Daha böyle bir takım teklifler de vardır. Sonra silah, cephane, mühimmat harbiye umumi bir şeydir. Bizim bu gün cephaneye hamdolsun hiç ihtiyacımız yoktur. Sonra daha bir çok şeylere de ihtiyacımız yok-

tur. Böyle umumi şeyler için hafif şerhî teklif eden bir zat kendisi ihtimal İzmitli söylemiş. İzmit'te Mevki Kumandanı kendisine vaki olan müracaatı dinler ve bize yazar. Bu adamı der ki, ya bu şüphelidir ya bu hakikaten iş yapacak gibidir. Ondan sonra İstanbul'dan biz talik ederiz. Bu adamı kiminle görüşüyor ve bu işi yapabilir mi, yapamaz mı? Bu ariz ve amik teklifattan sonra, yine isimize gelirse ve şerhî hışumıza giderse o vakit gönder bir adam deriz. Kunturata akdedelim. O surette bu zatın da İzmit'te ki mevki Kumandanına teklifatını mufassalen dermeyan etmek için haber gönderilmiş olması bu sebepten dolaydır.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Acaba Paşa Hazretleri, bu tahlelbahirler vakile müracaatı zamanında gelseydi Samsun vakuati olabilir mi idi?

KAZIM PAŞA (Devamla) — Efendim, malumu İlimiz tahlelbahirler bir sahil, temsile muhafaza etmez. Düşman denanmasına karşı gider bütür. Fakat düşman denanması tahlelbahir orada olduğunu bilirse bir takım topa tutar bütür. Bu sahillerin 4 tahlelbahir ile muhafaza edeceğimize kanaatimiz olsa henüz bütün masarife terhan onu yaparız. O vakit en müsbem ihtiyac bu olur. Meselâ biz sahillerimizi muhafazası için yeni tedbir ihtiyaz ediyoruz. Biz tahlelbahir teklif eden var. Biz de gelin demişizdir. Sonra faraza sahillere gelen düşman gemilerine tecavüz ediyor. Halbuki biz zarar görmeyecek diğer vesaiti temine çalışıyoruz. Nitekim, geçenlerde bir iki tayyaremiz Kara denizde düşman denanmasına gılip bir iki bomba atıldı. Ve zarar verdiler. O daha faydalı geliyor. Yoksa 4 tahlelbahir değil 10 tane lazımdır. Yani bize zararı olmaz. Yalnız orada para ve ihtisad meselesi vardır.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Yalnız temenni ederim ki, bulgur polasin malına vaziyet etmememiz...

KAZIM PAŞA (Devamla) — Efendim, arkadaşlarımızın bazı sualleri vardı. Arkadaşlarımıza vereceğim cevaplar arasında birisi de bu idi. Ziya Hürşid Beyefendinin beyanına ki, aittir. Yani arzettiğini umumi teşhacini de mevcuttur. Ayrıca cevap arzına ihtiyac kalmıyor zannederim. Ziya Hürşid Beyefendi, mütevacin kuvvetleri teşhit etmekle daha az uzuv ve daha büyük cüz'î tamlar vücude getirmek mümkünüdür, değildir diye sual buyurdular. Ona umumi izahatım meyanında cevap verdim.

Dursun Beyefendinin bazı beyanları vardır. Bu beyanında Müvazenei Malîye Encümeni Müdafaa-i Milîye hütçesini tevzin ettiği esnada, birincisinde

102, ikincisinde 54 milyon olarak tevzin ediyor. Bu kadar farktan mütehayyir olduklarını gördü. Bunu zaten arz etmişim. Kâ Müdafaa-i Milliye kanunlarımızın istinat ettiği teşkilâtı esasıyeyi nazarı dikkate alarak kadroyu dolduracağına göre, bir bütçe yapmışır ki, o vakit bu günkü 54 milyon 102 milyon olabilir. Binbaşı, Kaymakam, efrat ilâve ettiler. Yani mevcut kanunların istinat ettiği kadra miktarı tespit edilmiştir. Bu mühayeney bundan dolaydır. Müvazene-i maliye encümeni ve tezkir heyeti bunu bırakmıştır. Yalnız mevcut ücretlere miktarları tespit etmişir. Sebhi budur.

Sonra Dursun heyetemi develerden bahsettiler. Bu develer hakkında yirmiyeye kadar topladığımız malumatı arz edeyim. Amasya'dan, Samsun'dan devaları aidesinden hatıra olarak bu kadar bir malumat alabildik. Mamafih Amasya ve Samsun'a yazılan telgratlara daha cevap gelmemişir. Yalnız bizim ilâhrede mevcut olan ve bu develer hakkında geçmiş olan kuyudat ve muameleleri arz ediyorum.

Oradan gelecek cevap Heyeti celilenizi daha ziyade rahmet edecek vaziyet de ise onu da arz ederim. (Amasya İstiklâl Mahkemesince...) (Develer hakkında iki notalarını okudu)

Efendim; şimdiki anlaşığına göre Aleksandras'a ait 82 deve varmış. Bunlara Hükümet vaziyet etmiş, ciheti askeriye değil. Amasya İstiklâl mahkemesi 13 Kânunuevvel 1337 tarih ve 467 numaralı telgraf üzerine bunları serbest bırakmış. Bunu Müdafaa-i Milliyeye bildiren Çorum mutasarrıfıdır. Buradan, yani Müdafaa-i Çorum mutasarrıfına sormuşlar. Orada deve var, cepheye göndermek istiyoruz. Demişki burada vardır. Bu 18 Şubat 1337 de İstiklâl mahkemesince serbest bırakılmıştır. Bizce cereyan eden muamele budur. İhtimal orada bulunan arkadaşlarımız bu hususta daha fazla malumat verirler. Sonra cephe hayvan istemiş, bize deve, at, araba verin; vesaire nakliye vesaiti gönderin demiş. Bu hayvan ihtiyacı üzerine..

MASAN BEY (Çarabron) — Acha mahkeme tarafından hiyaneti varanıyla idam edilen Aleksandro's'a bu develer ait olmadığını bittahkik anlayarak sahibi asısına iade şeklinde mi olmuştur, yoksa Aleksandro's'a ait olduğu sabit olduğu halde Amasya İstiklâl Mahkemesi bu develeri serbest mi bırakıyor? Müphem kalıyor tenvir edilsin..

KÂZİM PAŞA (Devamlı) — Müsaade buyurun. Bunu bize mutasarrıf yazıyor ve böyle anlaşılıyor ki mahalli mutasarrıfı bu işe vaziyettedir ve İstiklâl mah-

kemesite aralarında bir işbir ve istigare olmuştur ki bize ya bunları serbest bırakın veyahut vaziyet edin diyor. Bizim dairenin muttali olduğu mesele budur. Sebhi bu deve ve vesaiti nakliye istenildiği zaman oranın mutasarrıfının bize yazdığı bir tekeresi üzerine bir telgrafta emir buyurduğunuz 82 devayı serbest bıraktını diyor.

BİR MERUS BEY — Neresi yazmış?

KÂZİM PAŞA (Devamlı) — Amasya İstiklâl Mahkemesi Reisi, İhtimal ora mebusları bu hususta daha fazla izahat verirler ve tenvir ederler. (Aleksan dünya aittir) (Develer hakkında okudu)

Bizim bundan hiç bir malumatımız yoktur. İstiklâl Mahkemesi develeri teslim ediyor diyor ve develer teslim ediliyor. Hükümeti mahalliyeye zaten vesaiti nakliyyeye vaziyet etmez. Ciheti askeriye vaziyet etmez. Envâl-i imrâkiye bu mülkiye teslim olur. (Develer okudu) (Cephe..)

Şimdi burada 76'ya indii Çorum İstiklâl Mahkemesi bu develeri satılsız olarak gösteriyor. Bir defa İstiklâl Mahkemesi bunları sahibine iade edin demiş. Ondan sonra, mururu zamanla Çorum menzili müfettişi bu develeri satılsız almış. İhtimal o zaman iknâ mi edilmiş olmuyorum. Aleksandras'a ait 76 deve imiş ve eşkal defterleriyle celhedilmiş ve cepheye sevk edilmiş. Yani oradan Aleksandras'a ait gelen develerden gelen develer, eşkal defterleriyle beraber buraya gelmiş ve buradan cepheye sevk edilmiş (Kaç deve sevdeleri) 76 deveden elli dokuz deveye vaziyet edilmiş olduğunu bildiriyor.

MUSTAFA BEY (Dersim) — Yüz küsur deve dir paşam.

KÂZİM PAŞA (Devamlı) — Bizim dairede mevcut kuyudatta 82 deve diye bir maverası vardır. Fakat Müdafaa-i Milliye Vekâletinden hiç bir muamele geçmemiş. Şimdi buradaki arkadaşların beyanatı üzerine Amasya Mutasarrıfına ve Samsun hat kumandanına yazdım ki bu Arif yedindeki develeri kendisi mi almıştır ve kaç devası vardır ve ne zaman ve ne suretle tedarik etmiştir? Bunu tahkik edin ve bana bildirin dedim. Bunun cevabını daha şimalım. Bu cevap alınca heyeti aliyeniz daha ziyade temevvir eder ve bir notice hasil olur. Yalnız mevcut olan kuyudat, Müdafaa-i Milliye'den geçen muamelat budur. Yani bu develer hakkında mevcut olan malumat budur. Bu tabii kâfi değildir. Harita beni de tenvir etmemişir. (Emin Bey Canik'e hitaben) Yalnız Amasya İstiklâl Mahkemesine ait olan kısım için zatı âlliniz heyeti celileyi tevîr buyurun. Şimdiki kâfidir. Noticei tahki-

kat tabii tezahür edecektir. Bizde mevcut olan malumat budur.

REİS -- Efendim, zat-âliniz bu hususta izahat vermek istiyorunuz. Aynı zamanda İhsan Bey de zat-âhî vermek istiyor. Fakat Paşa Hazretleri izahatlarını ikmal etisiler de ondan sonra mı söylersiniz, yoksa... (Şimdi izahat versin sadıkları)

EMİN BEY (Çanık) -- Şimdi söyleyeyim efendim. Paşa Hazretleri henüz mahkûmî âliniz bu meseleyle vakıf olmamıştır. Bu meselede Aleksandros tevkîf edildiği vakitte... (İşlenmiyor, kursuya çek sesleri)

REİS -- Efendim, Paşa Hazretleri daha sözlerini ikmal etmediler. Bilâhase İhsan Beyi âliniz izahatınızı söylersiniz.

HASAN BEY (Trabzon) -- Reis Bey, mesele daha halledilmemiş. Paşa Hazretleri bu husustaki malumatın kendilerini daha tenbe etmedikleri hüvurdular. Bununca mesele için söylemeye lüzum yoktur.

KÂZİM PAŞA (Müdafaa Millîye Vekili) (Karesi) -- Pek iyi efendim, öyle ise izahatınızdan sonra söyleyeyim.

EMİN BEY (Devanlık) -- Şimdi efendim, bu Aleksandros tevkîf edildiği anıtan yazılmıyor, yüksek söyleyin sadıkları. Aleksandros Pontus meselesinden dolayı tevkîf edilmiş. Fakat kan başları. Bu esnada Çorum mutasarrıflardan mahkememiz tarafından tevkîf edilen Aleksandros'a bir devlet vardır. Ne yaptım dediler! Bircibi mahkeme serbestisin dedi. Yani bu adam hakkında mahkememizin bir hükmü yoktur ve devletlere dair de bir ilava yoktur. Devletler hakkında mahkememizin alakası yoktur. Serbesttir dedi. Adamın vekâli varsa istediği müramelevi yapısın. Devletler hakkında mahkememizin nokta nazarı yoktur. İstedikini yapısın serbesttir, demişik. Ondan sonra mahkeme mütahakkemesini yapmıştır. Gerek bu adamın gerekse İstanbul'da elçiyim firazen bulunan biraderinin ilâhına mahkememiz karar vermiştir. Mahkeme lâhaz ettiği bir karar vardır. İki vacihî kararlarında müadere karar vermemiştir. Yalnız gayihî kararlarında hem adamı karar vermişsin, hemde bunun emval ve emlakının müsaderesi kararını vermişsin. Demek oluyor ki biraderi hakkındaki karar üzerine biraderi de müşterek olan bu devletler mahkememizin kararı altına girmiştir. Paşa Hazretleri henüz daha... çünkü hendeniz Hissoyîni heyle temas etkin. O da... böyle kararınız yoktur zannındadır. Mahkememizin kararını vermiyor. Mahkeme bir kararını biraderi ve dolayısıyla devletler hakkında bu kararını verdikten sonra, biliyor ki bil-cümle emval ve eşyası barındırıyor ve bunlar beytülmalin-

dir. Devletler de nakliyat da istihdam olunuyor. Hal buki bilâhase Dursun Beyin söylediklerine nazaran bu devletler Arif Bey namında bir zatın eline geçmiş. Halbuki hendeniz burada duraz etmişim. Çünkü meselemin şekli arzettiğim gibidir. Bu yurdukları emir daha mahkeme kararını vermeden Çorum mutasarrıflarının bunları sorması üzerine verilen emirdir. Fakat mahkeme kararını verdikten sonra Jairel idesini bunlarla alakalar farz ediyor. Fakat alakadar olmadıklarını şimdi biliyoruz ve bunlar temâmile Beytülmalin altındadır. (Bu devletler ne kadar bir sesleri)

Ne kadar olduklarını kati olarak bilmiyoruz. 160 diyorlar, 180 diyorlar, 200 diyorlar.

KÂZİM PAŞA (Müdafaa Millîye Vekili) (Karesi) -- Mutasarrıfın yazdığı 82 dir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) -- Bilâhase Çorum mutasarrıflığında tahkikat yapılmış mıdır? Soruyoruz.

KÂZİM PAŞA (Devanlık) -- Evet yapılmıştır.

HASAN BEY (Trabzon) -- Mesele şimdi anlaşıl-mıştır. Devletler kabllektürüm. Arif Beyin eline geç-miyor. Hükmünden sonra devletlerin Arif Beyin elinde olduğu ve onun malî zannedildiği için Aleksandros ve biraderine zat emval ve müsaderesi lazım gelen eşyasın adlandırılmayarak Arif Beyin elinde kalıyor ve Arif Bey de bunun üzerine bu devletler üzerine su iç-miş oluyor.

EMİN BEY (Çanık) -- Tabiidir efendim.

KÂZİM PAŞA (Devanlık) -- Efendim, bunlardan biranesi gelmiş ve cepheye girmiştir.

İHSAN BEY (Cebelberke) -- Muhterem efendiler! Bir kaç gün evvelki cereyan eden bir celbe hakkında mevzu bahsalmıştık. O zaman bir refiâ muhterememiz... ki ifadesinin yanlış tekkikat üzerine olduğu bu gün tezahür ediyor. Arif Arslan namında bir zat Ankara İstiklal Mahkemesine bir defa çağırılmış buradan götürülmüş, Anlaşılmış, uyusulmuş sonra Çorum'a bir telgraf çekilmiş. Demiş ki, Aleksandros namında bir zatın devletleri vardır. Bu devletleri Arif Arslan'a teslim edin ve teslim edilmiş. Bu halde vakayı unutmasınız. Zira bendenizden ziyade heye-ti celilenizi bu mesele ruheyvâce dikirmişdir çünkü bir arkadaşımızın emalî sözler varından bendeniz ziyade sizin mücessir olacağınız tabiidir. Bunun üzerine ilk lüzum gelen müdafaaatla bulunduktan sonra, ilk işiniz Çorum Mutasarrıfı sahibine bir telgraf çek-mek oldu. Dedikki, size bir şifre gelmiş bu şifrede Aleksandros'a aite devletler Arif Beye teslim edilsin demiş. Böyle bir şifre size geldi mi? Ve geldi ise

hangi makamdan gelmiştir? Ve tarihi, metni nedir? Bildiriniz diye bir telgraf çektilik. Bu telgrafi şimdi aradım, fakat üzerimle bulamadım. Fakat metni hatırım dadır. Cevabını da bazı arkadaşlarla beraber okuduk. Mutasarrıf diyor ki; Aleksandros namında Amasya İstiklâl mahkemesi tarafından idama mahkûm edilen ve emvaline haciz vaz edilen - yani burada Emin Beyefendiyi bir noktada tenvir etmek istiyorum ki Mutasarrıf Beyden gelen telgrafta deniliyor ki aldama mahkûm edilen ve emvaline haciz vaz edilene Aleksandros'a ait burada deve bulunduğunu bize ihbar ettiler. Bunun üzerine biz de mahkemei müşarünileyha ile uzun uzadıya mühaberemiz cereyan etti diyor. Telgrafın metnine göre hükümden sonra haber almışlar ve ondan sonra haber göndermişler.

EMİN BEY (Canık) — Hayır, hayır.

İHSAN BEY (Devamlı) — Telgrafın metnini zârû alınız de okudunuz ya.

EMİN BEY (Canık) — Okudum, amma metin böyle değildir..

İHSAN BEY (Devamlı) — Metni aradım. Fakat yanımda bulamadım. Ama benim hatırım da kulan budur.

Sonra heyet-i celilenize arz ederim. Bu herhalde tahkik edilecek bir meseledir. Sonra, uzun uzadıya yapılan muhabere neticesinde mahkemei müşarünileyha develerle alakası olmadığını bildirdi ve biz de develeri serbest bıraktık. Arif Arslan namında bir adamın ne ismi sâhkelmiş ve ne de ismi bize malumdur, diyor. Sonra bir tarihte Müdafaa-i Milliye Vekâletinden bir şifre aldık, diyor. Bu şifrede bu develer müdafaa-i milliyeden soruluyor. 150 deve midir, yüzü mü, tecavüz yüz elliye yakın deve maslûb ve mahkûm Aleksandros'a ait iken Arif Arslan namına birisi tarafından vaziyed edilmiş. Bu muamele nasıl cereyan etmiştir bize bunu bildirin diye bir şifre ile «Mudafaa-i Milliye Vekâleti» soruyor ve bu Müdafaa-i Milliye Vekâletinin şifresine biz de berveçhi maruz cevap veriyoruz diyor. Yani size verdiğimiz cevap gibi 48 deve idi. Amasya İstiklâl Mahkemesine bildirdik. Mahkeme ile vukubulan muhabere neticesinde mahkemenin develerle alakası olmadığını anladık ve serbest bıraktıklarını anladık, dedik.

BİR MEBUS-BEY — 48 mi idetiniz?

İHSAN BEY (Devamlı) — Ya 48, veyahut 58 dir. Yani bunu arızdan maksadım, bir kerre daha Ankara İstiklâl Mahkemesinin bu develerle alakatlar olmadığını heyet-i celilenize arz etmektir.

REİS — Efendim anlaşılıyor ki bu develer hakkında.. (Mustafa Bey izahat vermiş sadaları)

MUSTAFA BEY (Dersim) — Beyler esasen Aleksandros'un işlerine bakan Arif Arslan'dır ve onunla da gece gündüz uğuran yine budur. Şimdi de defterleri yaklayınız. Aleksandros'un kendü malı olarak 10-15 bin liralık malı vardır. Hatta bu develer.. Bu develer Alacada Dere fabrika zade Ates Oğlunun develeridir ve bunların takımlarına da ahali 2.000 liraya kadar taliptir. Bunlar nerededir, nereye gitmiş? Ben Deniz buradâ ihbar ettim. Merkez ordusu Kumandanına da ihbar ettim. Hatta bu ihbar üzerine merkez ordusu develeri alıp kaçırdığından dolayı gerek mahkeme ve gerek ordu mahkûm ederek bir zabıtâ tareditti. Develerin yalnız 52'si (örüm) geliyor. Burası emir veriyor, amma Mudafaa-i Milliye Develerini Aleksandros'un veya başkasının olduğunu bilmiyor. Menzîl müfettişliğine emir veriyor, ki uradaki cephaneleri belhemahal ilk vasıta ile gönderiniz. Menzîl müfettişliği de 52 deveyi buraya gönderiyor. Develer de buradan cepheye gidiyor. Develerin üst tarafı da hugun Arif Arslan Meyin nezdindedir. İkerseniz Paşa Huzretleri vaziyed etkin. Bendeniz Aleksandros'un develerini getireyim. Bu develer nerede kalmıştır, Hükümetle mi kalmış, ihtimal o zaman baskaları mı kaçırdı? O zaman develer sâhipsiz kaldı ve yahut kaçmış mı? Torbaya mı girmiş? Ne olursa olsun. Onun için develerini getirtilim. Kaç deve cepheye gitmiştir ve on sekiz deve buraya gelmiş uyuz olmuş ölmüştür. O öyle gelmiştir. Üst tarafı da alan adamın yanında kalmıştır. Menzîl Paşa Huzretlerine develerinin isimlerini vereyim, tahkikat yaptılar, mesele hallolsun.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Reis hey müsaade buyurulur mu? Bu mesele de gayet muhim bir şey arz edeceğim. Bu develer için bundan iki ay evvel 6 bin lira nakliye için bu Arif Arslan'a para veriliyor. O halde demek ki bu para da ahârın devesini işlettiği için Hükümeti dolandırarak para almış oluyor. Bu adam ahâr bir adamın hem devesine vaziyed ediyor, hem de hükümeti dolandırıyor.

KÂZİM PAŞA (Mudafaa-i Milliye Vekîli) (Karesi) — Efendim, Mustafa Beyin verdiği izahata göre, cihet-i askeriye, murtalı olduğu halde kendisine Hükümet tarafından ücretli nakliye veriliyor. Doğrudan doğruya biz bir şey almıyoruz. Hükümetin gönderdiği develeri biz alıyoruz. Şimdi bu Arif Arslan'a ait olup cihet-i askeriye elinde para ile çalışan bazı develer varmış ve bu develerin arkadaşlarımızın rivayetine göre - baytümale ile olması lazım gelirmiş. Acaba bu develer kanunen beytümale mi alırlar, yoksa yine

Arif Arslan'ın mıdır? Bunu burada tefrik etmek mümkün değildir. Ben mahalline mutasarrıfa yazdım. Bu Arif Arslan'ın elindeki develer kimindir ve eline ne suretle gelmiş olduğunu sordum. Tabii neticeyi alıncaya kendim tedkik edeceğim. Hukuk müşavirliğine evrakı verip tedkik ettireceğim.

RIFAT BEY (Kayseri) — Hukuk müşavirine lüzum yoktur. Emir vereceksiniz. Hırsız, bu herif. Söniktir, bu herif. Emir verin gelin bu adam.

KÂZİM PAŞA (Devanlar) — Bu ne vakif olan muttali olan arkadaşlarımız malumatlarını beyan ederler. Kanunen, hukuken bu bilgimin elinden develer alınmak iktiza edilirse develer alınır. O develer bizimdir, alın dersiniz. Derhal alınır. Kendi kendinize ne suretle aldınız diye arkadaşlar hakkıyla muahaze ederler. Eğer bu işin burada hal ve tesmi arz olunuyorsa şimdi hüküm verin. Şimdi karar verin, şimdi mutasarrıfa telgraf yazayım ve mahkememüniyeye getireyim.

OSMAN BEY (Kayseri) — Develerle beraber gelin.

KÂZİM PAŞA (Devanlar) — Burada böyle ne salın halli mümkün değildir.

DR MAZHAR BEY (Aydin) — Bu adam satmakta gayet istia bir adam.

OSMAN BEY (Kayseri) — Bu adam şimdiye kadar 30-40 bin lira para almıştır, buna meydan vermemek lazımdır.

KÂZİM PAŞA (Devanlar) — Tahkik ederiz, ona göre muamele yaparız. Şüphesiz ben arzu ederim ki bize ait olan develeri para ile çalısın! Nasıl olur? Muameleye göre cezasını veriniz. Müsaade ederseniz efendim, cevaplarınıza devam edeyim. (Devam sesleri) Oradan gelecek cevap üzerine Meclis Aliye yine netice hakkında malumat arz edeceğim.

OSMAN BEY (Kayseri) — Deve meselesi halledilmiştir.

KÂZİM PAŞA (Devanlar) — Bu bizim ise, ta'as bizim develer.

OSMAN BEY (Kayseri) — 10 bin 15 bin liralık malı vardır. Paşa Hazretleri.

KÂZİM PAŞA (Devanlar) — Efendim. Dünün Beyefendinin bu deve meselesinden gayri buyurdıkları bir keyfiyet vardır. Ordunun şimriye kadar bir faideli amelîye temin etmiş olduğunu beyan ettiler. Bunun üzerinde fazla söz zait olur. Bendeniz zannediyorum ki, Ordumuz faideli amelîye temin etmiştir. Eğer bundan maksadları düşmanı atmaksa, inşallah bu da yakında olur. Fakat faideli amelîye - ki düşmanı da durdurmak bir faideli amelîyedir - düşmanın

karşısında bulunmak ve onun önünde görünmek bir faideli amelîyedir.

Mazhar Beyin beyanları da sureti umumiyyede bazı teşkilatın lügvine ve bazısının azaltılmasına taalluk ediyor. Bunun hakkında evvelce arzettiğim gibi, azaltık. Sureti umumiyyede lağv hususundaki nokta nazarını da arzettim. Yalnız Adana'ya müteaddit mübayaa komisyonlarının ve diğer mahallerde müteaddit teşkilatın bululuklarını söylediler. Mübayaa komisyonları Mersin'de falan kalmamıştır. Kâmilen lağvedilmiştir. Mevki kumandanlıkları, havali kumandanlıkları kâmilen lağvedilmiştir. Yalnız havali kumandanlığı mevcuttur ve karargâhı da, geçen gün arzettiğim gibi, fi'zihatten ibarettir. Erkânı harbiyesi de falan da alınmıştır. Mübayaa komisyonları yalnız merkezde tenkerüz ettirilmiştir ve merkezin erzak mübayaası için de daha salını olmak ve daha ucuz alabilmek için Levazım dairesinin değil, doğrudan doğruya Valinin tahli riyasetinde Maliye Vekâletinden, İktisat Vekâletinden ve Levazımından birer zat olmak üzere, bir komisyon teşkil etmek ve bu komisyon yapacağı mübayaaya daha ucuz alabileceği ve bu mübayaanın daha nâfi olabileceği tasavvur edilmiştir. Menleket dahilinde, malumu âlileri olduğu veçhile, memurun mülkiyetini tahli riyasetinde teşkil edilmiştir. Hatta menleketlerini tanıyan bazı arkadaşlarımız da bunları tefus etsin. Fıkralade bir gardilik yapılmaması diye kendilerine rica edilmiştir. Bu suretle bir askerî teşkilât ile yapılan şeyleri zabıttandan tasarruf etmek, mübayaattan tasarruf etmek için ve bu maksatla hemen çoğunu lağvedip bunları muhtelif komisyonlar vasıtasıyla tedarük çalısıyoruz.

Müteahhütlik meselesi, ki Dınak Beyefendinin sorularına cevap esnasında arz edeceğim.

MEHMET SÜKRÜ BEY (Kandıracaksahibi) — Mazhar Beyin bahsettiği Söke meselesi de mühimdir.

KÂZİM PAŞA (Devanlar) — Söke meselesi de vardır. Muteahhüt meselesi vardır.

Mazhar Beyefendi Zeytin yağlarımız orada külliye yetli miktarda bulunduğundan bahsettiler. Filhakika Zeytin yağları vardır. Bu Zeytin yağları hakkında tarihini hatırlanıyorum. Fakat burada kaydı vardır. Bir hayli zaman evvel ve hatta ben daha M. M. Vekâletine geldiğim ilk sıralarında, ilk anlarında külliye yetli miktarda Zeytin yağı mevcut olduğunu ve bunu maliyeye devredip satılmı demistik ve maliyeye devredildi. Fakat malîullenden alacak zühur etmedi zannediyoruz ve müsait fiyat da verilmedi. Bunun için

Maliye bunları satamazdı. Bundan bir cephe için 100 bin kilo aldıkları sonra 10 bin kilo daha istedik. Onu da cepheye alıp sevketmiştir. Elyesim orada mevcut yağlar elbette maliyenin elinde satılmaya arz edilen bir maldır.

DOKTOR MAZHAR BEY (Aydın) — Zehair de vardır.

KÂZİM PAŞA (Devanlar) — Evet Zehair de vardır. Zehair de aynı şekilde, vesairi nakliye gayet az bulunduğu için. Konyadan 65 kuruşa mal olan buğday o cihetdeki cepheye 10-15 kuruşa mal olur. Onun için ondan müsteğniyiz. Memleket tahliinde zehaire miktarı az ve pahalı olduğu için onu husbunun elden çıkarmayalım, yalnız Konya menâbinden iase ederiz, dedik. Sonra husbunun kütük derecesine maruz kalacağımızı düşündük. Bunları sırf bu noktai nazardan. Maliyeye devredip sattırmağı muvafık görmedik. Sahile indiriyoruz ve sahilde daha fazla mal olduğu halde hasat mahsülü alınmaya kadar sahile indirip fiatlı...

DR MAZHAR BEY (Aydın) — Bunların sevki için neye emir verilmiştir? Hükümet bundan haber dar idi.

KÂZİM PAŞA (Devanlar) — Şimdi Söke'nin ve Kuşadası'nın İtalyanlar tarafından tahliye edileceğini, ki bu mesele Müdafai Milliye Vekâletine aittir. Tabii Heyeti Vekileye dahildir. Harbiye Vekâleti bu hususta cereyan eden muhabazata daha ziyade vakıftır. O mahallerin tahliye edilecek emri ve hıze cemile olmak üzere, yani topraklarımızda gözleri olmadığımız ve oradan çekileceğini Celâletin Bey vasıtasile Heyeti Vekileye bildirmişlerdi. İtalyanlar yazmamış idi. Bu meselemin esaslı olduğunu anlamağa vakit kalmadan ve maânilih o esnada tahliye edileceği düşünülerek tedabir itihazi Erkânı Harbiyei Umumiyyeye tevessüi etmesi için cepheye emir verilmiştir. Erkânı Harbiyyeye de bize yarayacak olan şeylerin nakilleri için...

DR MAZHAR BEY (Aydın) — Yalnız zabitan ailelerinin nakilleri için emir verilmiştir Paşa Hazretleri.

KÂZİM PAŞA (Devanlar) — Evet zabitan aileleri ve ahalî ailesi ve orada duramayanların hepsi şüphesiz giderler ve elbette ki ailelerin tehlikete olan ailelerin tercihan nakli de zaruridir.

DR MAZHAR BEY (Aydın) — Bundan maksadım işgalin vuku bulacağını ve tehlikenin hissedilmiş olduğunu hatırlatmak lazımdır.

KÂZİM PAŞA (Devanlar) — Hatta benim ailem de Kuşadası'nda idi. Ben aileme geliniz denemedim. Ailem Yunanlılar gelmezden ki gün evvel çıktılar ve ben o zamana kadar kendilerine bir şey yazmadım ve duyduğum ki bu bir aksut, mel'hasil ederek bir heyecan tevlid etmesin. Mahdemi ve pederim tehlikeyi görünce çıktılar dedim ve intekim, hamdulsün. Öyle olmuştur. Bu esnada milliciyi erkânı harbiyenin haber aldığı zaman mümkün olduğu kadar nakledebilecek şeyler nakleddim. Edileniyenler maatteessüf...

DR MAZHAR BEY (Aydın) — Heçbir şey nakledelemedi. Hatta bir işte bile.

KÂZİM PAŞA (Devanlar) — Sonra...

MUSTAFA SABRİ EFENDİ (Sirt) — Oradaki tevazuv orduya varfedilmez mi idi?

KÂZİM PAŞA (Devanlar) — İfendim nakliyat müşkuldür. (Maliye satayalı sadaları). Tabii ve şüphesiz maliye de satılmamıştır.

Sonra Mürceeliyeti Askeriye Vergisi Kanununun hususu tatbik edilmediğinden bahis bayuruldu. Mürceeliyeti Askeriye Vergisinin Ziraatçılar hakkındaki kısmı...

İlhakika bu kanunda anlaşılmiyan bir cihet varlı ve bunu bendemiz daha iki ay evvel Meclisi Âliye telis için arzemiştüm. Çünkü bir çok halk bir çok arazi ekikleri halde bize müracaat ediyorlar ve biz ekıyoruz, fakat hıze tevlid etmiyoruz diyorlardı. İlhakika bunların tevlid lazımdır. Fakat bir taraftan da bazılar kentsinin hiç arazisi, zahirisi olmadığı ve çalışmadığı halde vasi arazisi olanlara müracaat ederek beni askerlikten kurtar diye bizerime 200 dönümü kaydedtiriyordu. Bendemiz bu suretle tevelliit edecek zararları duydum ve bu mesuliyetin derecesini nazari dikkate aldım ve bu hale bu mesuliyetin yüküne doğrusu tahammul edemedim. Çünkü yarın bu alanın ziraatı yoktur. Nasıl oldu da tevlid edilecekler. Onun için daha evvel Meclisi Âliye müracaat ederek dedim ki Meclisi Âli bu noktayı telis etsin. Bu tevlid araziye sahip olama mıdır? Yoksa araziye zeregene mi aittir? Bu telis Meclisi Âlide bir büyük aydan heri duruyor. Hatta bazı arkadaşlarımdan da bunun bir an evvel çıkarılması rica ettim. Tabii bu meseleyi Meclisi Âli acele olarak müzakere eder ve çıkarırsa mesele de şabuk hallolur.

YASİN BEY (Gaziantep) — Paşa Hazretleri, ahli askerler bu mürceeliyet için efradı mezeneyi kabul etmiyorlar. Kazaat firasını değil, bankaya katmışları da kabul etmiyor. Şu halde bundan 1296 te-

vellutlâfer mi istifade edecek? Meselâ 1305 h. 1306 h. ve 1310 h. efrâdından 200 dönümü olanlar müracaat ediyor ve şeraiti tecilîyye hâiz olduğu halde tertib edilmiyor.

KÂZİM PAŞA (Devanî) — Efiranî olmazsa onları kabul eder.

YASİN BEY (Gaziantep) — Efiranî Paşa Hararetleri ve emniyeti.

KÂZİM PAŞA (Devanî) — O zaman 200 dönümü olan herkes kurtulur.

ABDULLAH EFENDİ (Lazım) — Burada bir soru soracağımı : Bu tefsiri yazmaya siz mi göndereceğiniz? Bu mesele hakkında cefakâr alimîş okuyuşu haberi 200 dönümü arazi zereken kimseler için müceceliyet varmış ve siz buradan bir emir vermişsiniz ki kanun varken, araziye bapı mücazâf olanlar müceceledir diye. Bunun aslı var mıdır? Çünkü kanunda bapı kaydı yoktur. Fakat arazinin direksiyon bilmek lâzımdır.

KÂZİM PAŞA (Devanî) — Bu mesele Ziraat Encümeninde Müdafîat Millîye Encümeni ile beraber görüşüldü ve yine bir kararı tahtedilemedi ve mesele Meclisi Âhidedir. Biz de bu cihetle Meclisi Âhiden tefsirini istedik. Müceceleye askerîye vergisi kanunundaki 200 dönümü, 200 dönümü eken mücecele bulunuyor diye düşünerek, o suretle kabul etmek ve kanunı yaparken hepimiz bulduk. Ben de emir o cihetle tercih etmişim arz ederim.

ABDULLAH EFENDİ (Lazım) — Sualim o dediği tefsiri siz mi verdiğiniz?

KÂZİM PAŞA (Devanî) — 200 dönümü eken ister ovalı olsun, ister olmasın müceceleye kanunundaki bu meseleyi tefsir etmek lâzım gelir.

Sonra Mazhar Beyin beyanatları arasında İbranosyanlar'ın bir Turan vapuru meselesi var. Mazhar Bey bu vapur ismi içindeki adamların şunu yapmış, bunu yapmış diyorlar. Bu İbranosyanlara ait Turan vapuru bizim sahillerimize geldiği zaman İman reis tarafından tutuluyor. Maliye Vekâleti bu mahiyetinde diyor, emsalı mürükendir diyor. Vekiller de müracaat ediyor ve diyorlar ki bu bizim hakkımızdır, hukuku verescedendir ve şairidir. Şu dur budur. Daha bir takım şahıslar da zahir olmuş. Neticede meseleyi Şerîye Vekâletine tevdi etmişler. Bizdeki son kayıt : yinede hala bu vapur şerîye vekâleti emrinde. Yani Turan vapurunu şahillerimize geldiği zaman ilk defa zaptetmişiz ve ondan sonra Maliyeye devredilmiş.

DR MAZHAR BEY (Aydlı) — Maliyeye devredilinceye kadar bir sene geçti.

KÂZİM PAŞA (Devanî) — Bu meselemin tarihleri falan da vardır. Arzu buyrulursa arzederim. Sonra bu vapurun kapıları falan da satılmıştır. Bu vapur olan harap bir halde iskelede, sınırla duruyor ve onun adamları da şusunu husunu alıp alıp satıyorlar.

Durak Beyefendi'nin beyanatlarına cevap verirken yine sureti umumiyede diğer arkadaşlarımızın teşkilat hakkındaki şüphelerine verdiği cevabı tekrar etmek lâzım gelir. Yalnız bu cihetle uzun uzadıya arzlemiyeceğim. Şu kadar söyleyeyim ki teşkilatı umumiyeyi böyle birden bire makineyi bozacak ve durduracak bir şekilde tenkisi doğru olmadığı kanaatindeyim.

Şark cephesinin lüzumsuzluğundan bahis buyurdular. Bendeniz Firkânı Harbiye Umumiye Reis Vekili sıfatıyla arz ediyordum ki hala şark cephesi yeniden teşkil edilmiş değildir. Firkâden esasen bu teşkilat mevcuttur. Fakat bu cephe teşkilatından bahsetmekle şark cephesi teşkilatının lağvını murad ediyorlar zannederim. Bu da bu zamanda, bu sırada ve daha orada bir emniyet tehlikesi varken, esasen oradaki kıtaat askerîye müstahak : bir de teşkilatı lağvetmek hiç doğru değildir. Şark cephesi yoktur teşkilat kalktı diye emeniler yeniden başlarını kaldırırlar ve sonra yeniden yenije kuvvet sevkı zaruratinde kalırlar.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Müsbade buyruldu mu Reis Bey? Bahis bir mesele üzerinde bulunuyoruz. Bu şey arz ediyordum. Bendeniz teşkilatı lağvı taraftarı değilim. Eğer biz böyle teşkilat ile düşmanlarımızı idare etmek isteyorsak, hayır biz alda olmayız. Oradaki emeniler de ve diğerleri de orada başka kuvvetlerin mevcut olup olmadığını sizden yani zarf âlimizden ve bendenizden daha iyi biliyorlar paşa hazretleri. Bunlar beyhükdür ve söylediğimiz söz bendenizin maruzatına cevap değildir. Bir cephe teşkilatı cephenin yüksekliği ile olur. Bir iki kolordu varsa...

REİS — Durak Bey, bu şairi değildir bu mütaleade efendim.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Pekki öyle ise söylemekten vazgeçtim. (Devam sesleri)

REİS — Buyurun.

M. DURAK BEY (Devanî) — İzah ediyordum efendim. Buna cevap veriyorlar, ki teşkilata lüzum vardır. Lüzum nedir? Lüzum Reis Beyefendi, bu teşkilatın mevcudiyetile olur. Eğer orada üç dört kolordu varsa cephe teşkilatını kabul etmek zaruridir. Halbuki ben diyordum ki, orada bir firkamız vardır ve

onun için burada bir cephe tesis etmek nedir? Bunu düşünmüştük de biliyoruz, dostlarımız da biliyor. Orada cephe teşkilatı böyle iken, bu kadar masraftan maksat nedir? Bu, mühim bir meseledir. Sorularına bu soru değil midir nice ederim?

KÂZİM PAŞA (Devamla) — Efendim masrafı yapan oradaki kuvvettir. Cephe karargâhı masrafı yapmaz ve bu buyurduğunuz gibi, bu cephenin perisinde daha bir takım teşkilat vardır.

M. DURAK BEY (İzmir) — Genelde teşkilat (P) teşkilatından başka bir şey değildir.

KÂZİM PAŞA (Devamla) — O teşkilat mülgadır efendim. Böyle (P - H) teşkilatı yoktur efendim.

Sonra efendim, Durak Bey efendi müteahhitlerle müteahhitler vasıtasıyla işlerin daha ziyade görülmesi taraftarı olduklarını beyan ettiler. Bendeniz bu fikre tamamiyle iştirak ederim. Müteahhitlerle yaptığımız mübayaat hakikaten daha ucuz ve daha nâfi oluyor. Fakat ordunun kısmı küllünü alan cephe için mütaahhit bulmak mümkün olmuyor. Cepheye taahhit etmeğe kimse zühur etmiyor, geriler için zühur ediyor. Fakat onlar da bugünlerde azalmıştır. Zira bazı esbap dolayısıyla parasını alamıyor ve diyor ki; henüz mübayaat suretine alırım ve o suretle veririm. Fakat bu müşküllere rağmen, halta memleket haricinden getiririz otomobiller ve buna münasip mübayaat mütaahhit suretine temin ediyor. Binaenaleyh bu fikirlerine tamamen iştirak ederim.

Sonra cephe zam kanununa.

ABDULLAH EFENDİ (İzmit) — Reis Bey Hakanın (I) sözünden hatibin sözü işidilmiyor. Kahvehaneye döndürdünüz yahı.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Sözü geri al. Burası kahvehane değil, Meclis'tir. Hüca Efendi sözünüzü geri alınız.

ABDULLAH EFENDİ (İzmit) — Burada hatibin sözünden başka söz çıkmaz, red ederim sizin sözünüzü. Hatibin sözü işidilmemiş oldu. Bu söz zaten âlinize hitaptir. Kahvehaneye benzetmeyiniz diyorum. Kahvehane demiyorum. Efendim uradan kalktım, yakın diye buraya geldim yine işitemiyoruz. Allah birdir işitemiyoruz. Arkadaşlarımızı söyleyin den burada oturur muyunuz?

KÂZİM PAŞA (Devamla) — Durak Bey efendinin beyanatları arasında hariciye paralarımız müphemiyet içinde olduğumuz dolaylı bu müphemiyeti

bir az muhtacı tazyih gördüklerini anladım. Buna dair lüzumı kadar geçende izahat verdiğimi zannedirim. Hariciye işlerine yani Avrupa menabine hâkim değiliz. Lâkin hâkim değiliz diye, bütün ümitlerimizi kesmek de doğru değildir. Binaenaleyh biz yine oraya, buraya her türlü teşebbüsatta bulunuyoruz. Her türlü teklifleri kabul ediyoruz. Oradaki paralarımız hakikaten iyi yere mi sarfedilmiştir, alınmış mallar ucuz mu alınmıştır, pahalı mı alınmıştır? Tezlik ediliyor. Son zamanlar bazıları neticelenmiştir. Bu da mahalli hükümetin idarelerinden midir, yoksa ihdas ettikleri müşküllardan midir, bilmiyorum ve sair bulunmamasından midir, ne gibi esbaptandır; bunlar burada tartışılacak bir keyfiyet değildir. Bunun için müphemdir. Buyurdukları gibi hakikaten bir yolsuzluk vaki bulunmuş ise, bunu zaten anlamıza azmi ve zoru etmişizdir. Böyle bir soru istemiyorsanız bunu anlamak istemiyecem bir vicdan yoktur ve bu kadar yolsuzluk vaki olmuş ise bunu herhalde teziye edeceğimiz tabiidir. Benden evvel olmuş diyenleri. Benden zamanında olsun, benden evvel olsun memleketin zararına vuku bulan herhangi bir işi teziye etmek te mebus ta olsun, vekilde olsun vazifesidir ve bütün arkadaşlarımızın da vazifesi vicdanîyesidir. Maruzatımı bundan ibarettir. (Suallerimiz var sadakaları)

ABDULLAH EFENDİ (İzmit) — Şimdi Paşa Hazretleri soracağım. Muvazene-i Maliye Encümeni cepheyi daha ziyade takviye etmek üzere bütçe için bize vermiş beş milyon lira tasarruf edeceğimiz buyurmuşlardır. Zâti âliniz de buyuruyorsunuz ki, bunu indirmek olmaz. Pense tenzil etmek olmaz. Şimdi dört beş ay sonra âliniz hakkında ne düşünmüş yorsunuz? Yani dört beş ay sonra ne ile ulame edireceğiz? Buna dair cevap isterim.

KÂZİM PAŞA (Devamla) — Her hususta Meclis âli hâkimdir. Muvazene-i Maliye Encümeninde cepheye kuvveti hemini arzettiğim nisbet dairesinde ve arzettiğim şekilde mütemadiyen teziye edilebilir ve makineyi bozmamak ve durdurmamak şartıyla daha beş milyon tasarruf edeceğimizi beyan etmiştir. Amma olur ki, belki muharebe daha erken biter veya bir hadise zühur edebilir. Kâğıt üzerinde hesap üzerinde yapılmış, faraza cepheye şu kadar liva daha bu kadar bin top ve imsan mâve olduğumuz halde beş milyon da tasarruf edilebiliriz dersin o vakit, söz de Muvazene-i Maliye Encümeninin işte Muvazene-i Maliye Encümenindedir ve hakem de Meclis-i Âlidir.

(1) Yahya Galip Kargının o zamanki lakabı.

Efendim,, muharebenin daha ne kadar devamı olduğunu soruyorsunuz. Efendim muharebenin daha ne kadar devam edeceğini kestirmek mümkün değildir. Fakat her zaman arzettiğim gibi, bunu bir an evvel bitirmek ve bir an evvel intaç etmek mecburiyetindeyiz ve bunu istihşase uğraşıyoruz.

ABDULLAH EFENDİ (İzmit) — Hayır efendim, yanlış anlamışsınız. Bendeniz diyorum ki dört ay sonra orduyu ne ile besleyeceğiz? Arı için para var mı?

KÂZİM PAŞA (Devanla) — Bu Malîye vekillerine an bir soydur. Biz karşıdaki düşmanı hesap ederiz.

ABDULLAH EFENDİ (İzmit) — Siz de Heyeti Vekiledensünüz.

HAFİZ HAMDİ EFENDİ (İzmit) — Bu suniîni Meclisten sorarsınız. Müdafai Milliye Vekillerinden sormayınız.

REŞİT AĞA (Malatya) — Bizim şubede olduğu gibi, diğer şubelerde de vardır. Bizim şubede 4 - 5 yabancı neferi, bir şube Reis'i, bir müldüzim ve daha müteakıl ve misafir kaydolunan bir takım zabıtlar vardı ki bunların vazifelerini vazici neferler görüyorlardı. O misafir kaydolunan zabıtlar vazifelerine sevk edilmiş midir, o müteakıl olan zabıtlar orada olan beyhude yere maas alıyorlar mı?

KÂZİM PAŞA (Devanla) — Efendim, şimdi bu yaptığımız tenkât meyânında evvel beşvvel hizmetli maksure erbabından olan ilmiyat zabıtlarından hizmetli sabıte de onları memleketlerine bırakıyoruz. Onlara hiç maas vermiyoruz. Son ay zarfında, icab eder sonudur diye yanına demin bir cedvel aldım. Yalnız 24 haziranından 19 temmuza kadar iki kaymakam, dokuz binbaşısı, yirmi iki yüzbaşısı, otuz iki müldüzim, yedi zabıt vekili, iki namizer, iki hesap memuru, iki köşp, tekaüle nese edilmişler. Bu suretle müteakılını umumiyetle memleketlerine sevk etmek ediyoruz. Sonra ihtiyat zabıtlarının da bir kaç cins rapor alımları vardır. Hizmetli sabıte raporını alımlarını hadricen memleketlerine iktiyoruz. Heyeti umumiyesini binden tahii tekniit yapmak mümkün olamaz.

REŞİT AĞA (Malatya) — Misafir olacak.

KÂZİM PAŞA (Devanla) — İhtimal oradan gelip geçerken ve yahut mezuinen gelip kalan misafirlerdir. Hizmetli sabıte ise misafirler yoktur.

REİS — Efendim reyî âtimize müraaata ediyoruz.

ZAMİR BEY (Adana) — Efendim, 20 - 30 bin lira bir mihletin parası gımmettir. Niçin bunu korduruyor sunuz. Reis buy? 200 bin kilo Mersin'den Müdafai Milliye hesabına mübayaa edilmiştir.

REİS — Mücade ediniz. Suatınız yazıdır. Buyurun Yasin Bey.

YASİN BEY (Gaziantep) — Ahzi asker şubelerine gelen efrada tayinat bedeli bir nefere 60 kuruş veriliyor. Bir şubede gızzimle gördüm. Bito nefes görmüş 10 000 kuruş tayinat beledi verdimiş. Bu da asgarı. Ahzi asker reisi, baki ayda olur ki 150 000 kuruş olur dediler. Her ahzi asker şubesi ayda 1 500 lîra tayinat bedeli sarfediyor. Sonra ahzi asker şubelerinden sordum. Senin burada kaç kıtaat var dedim. Bir nefes yoktur, diyor. Bu etmek yedirdiği 1 500 lîra masrafa karşı, ahzi asker şubeleri kıtaata ne gibi bir cırad temin etmiş? Bunu Müdafai Milliye Vekillerinden soruyorum. Bu milyonlara balıg oluyor. Bunu alıyor musunuz?

KÂZİM PAŞA (Devanla) — Efendim, esphede on bin nefes değil şüphesiz yüzbinlerce nefes vardır. Fakat bunlardan bir kısmı firar eder, bir kısmı cepheye gider. Bunlar geçtiği yerlerde yerler. İhtimal memlekettten çıkarak cepheye gidinceye kadar yerler.

YASİN BEY (Gaziantep) — Nefesler yanıyor. Ahzi asker kötipleni, şube ahzi asker reisleri yiyor..

KÂZİM PAŞA (Devanla) — Orada bulunanlar ve oranın kadrosuna tabii olanlar orada yerler. Kendi istiklakları ne ise onu yerler. Miktarı tahii hordrolarla, icmallarla belli olur.

ZAMİR BEY (Adana) — Efendim, Mersin'de Müdafai Milliye hesabına 200 bin kilo benzine 33 kuruşa mübayaa edilmiştir. Halkıki bunu haber aldığı mızda 22,5 kuruşa talibi varmış. Ahdığım malumat böyledir ve tekrar 80 bin kilo benzine mübayaa edilmiş 25 kuruştan, buna da 17,5 kuruşa talibi varmış. Paşa hazretlerine geldiğimde arzettim. Bunun hakkında paşa hazretleri cevap almışlar mı? Neticisini bildirmelerini rica ederim. Çünkü 20 - 30 bin lira kadar bir para temin ediyor.

KÂZİM PAŞA (Devanla) — Efendim, mahzen benzine mübayaaı huranda bazı mütaahhıtlarla oluyor. Mersin'de bidayette bir iki mübayaa yapılmıştı. Evvelce böyle teklif oluyor. Mübayaa edildikten sonra diğer birisi çıkıyor, ben bu kadara vereceğim, diyor. O zaman da talip zühur etmiyor. Zamir beyefendi oradan teşrif ettikten zaman, kü üç dört gün evvel olacak, bu meseleyi anlatırlar. Yani daha ucuz almak imkânı varken daha pahalı almışlar. Binaenaleyh her halde ucuz verenden almıyıp ta daha pahalı verenden almanın hiç bir manası yoktur. Bunun ben tahkikini emrettim. Hiç şüphesiz daha ucuz varken daha pahalıdan almak doğru değildir. İyi hareket etme-

mezlerdir. Haklarında takibatı kanuniye yapılır efendim ve bir çok işler olur ki, takibatı kanuniyeyi istilzam eder. Şüphesiz onlar takip olunur ve tecziye edilir. İnsanları daima doğru zannetmek muvafık değildir kanaatındayım.

ABDULKADIR KEMALİ BEY (Kastamonu) — Ordu ihtiyacatını temin etmek için mütaahhillehden istifade edilmesi hususunda Durak Bey biraderimizin söylediği gibi, ordu ihtiyacatını temin etmek bahanesiyle yürübaşı Abdulkadir efendi namında bir zat, her biri beşeriyüz liralık olmak üzere on beş yirmi tane bankonolu halk içerisinde mütemadiyon çıkarak mübayaat için geldiğim söylediği halde, seferberlikte olduğu gibi fasulye ve saire muhayaa ederek menzile sevk ediyor. 6.5 kuruştan fasulyanın noktasını almak mümkün olduğu halde bu adam 8.5 kuruşa bir çok fasulye mübayaat ediyor ve istihbaratına nazaran bu da çürütülerek denize dökülüyor. Buna dair malumatınız var mıdır?

KAZIM PAŞA (Devamla) — Adana da mı?

ABDULKADIR KEMALİ BEY (Kastamonu) — Adana da.

KAZIM PAŞA (Devamla) — Müdafaa-i Milliye'nin mübayaat komisyonu Valinin tahtı riyasetinde.

ABDULKADIR KEMALİ BEY (Kastamonu) — Bu yeni Paşa Hazretleri.

KAZIM PAŞA (Devamla) — Ben Konya'ya gitliğim zaman Valiye nice ekim. Valinin tahtı riyasetinde muhasebeciden ve Ticaret Odasından ve Belediye'den birer zatın iştirakile ve bir de zabıt olmak üzere bir komisyon teşkil ettik. Ondan evvel Müdafaa-i Milliye Vekili mübayaatta bulunmamıştır. Ancak cephe göndüğü lüzum üzerine mübayaatta bulunmak üzere bir memur göndermiş olabilir.

ABDULKADIR KEMALİ BEY (Kastamonu) — Çarp cephesi veya menzül diye ayrı bir şey tasavvur etmiyorum. Çünkü hepsi müdafaa-i milliye meselesidir ve ancak ona aittir. Sonra fasulyalar fazla miktarda ve pek ucuz alınması kabil fikir, pek pahalıya alınmıştır ve bunu yürübaşı Abdulkadir bey isminde birisi yapmış ve bilahare işe yaramayacağı fasulyalar denize dökülmüştür.

KAZIM PAŞA (Devamla) — Efendim bu cihet bir kâğıt üzerinde bulfedememiz meseleyi tahkik ettiğiniz.

ABDULKADIR KEMALİ BEY (Kastamonu) — Menzilleri, şubeleri tutmak hususundaki idrar yüzünden memleketin kaybettiği şeyler namütenahi'dir. Bu memleket her gün altın doğunsa yine önüne geçemez.

KAZIM PAŞA (Devamla) — Bunun menzile talatlığı yoktur efendim.

ABDULKADIR KEMALİ BEY (Kastamonu) — Menzilleri, tevazum mu ne işe bilmem.

HASİP BEY (Maras) — Paşa hazretleri, Ankara'da mevcut bilumum hastahanelerin et ve süt ihtiyacatını temin için Ziraat Mektebi tarafından talep vuku bulunduğu halde, bu husus bir hristiyan kadına vermiştir bu bir.

İkincisi; cevabi âbiderimiz sırasındaki teşkilatı askeriyeye kanununda bahis buyurdunuz. Acaba bu bahis buyurulan kanun ta Basra körfezinden Adriyatik denizine kadar imtidad eden hududumuz zamanındaki kanun mudur? Yoksa şu bir avuç içinde bulunduğumuz yerler için olan kanun mudur?

KAZIM PAŞA (Devamla) — Şimdiki bulunduğu-muz zamana aittir.

HASİB BEY (Maras) — Fakat o zamanki kanunlar gibi tatabik ediyorsunuz.

KAZIM PAŞA (Devamla) — Etmiyoruz. Eltek bir çe daha çok kabarıp. Hasip Bey biraderimizin sormuş oldukları ikinci suali İktisat Vekili Arkadaşımız da söylemişlerdi. Bunun üzerine işi ehemmiyetli görerek tahkikat yaptım. Bilahare anlaşıldı ki mektep taahhur yapamazmış. Yani her gün müayyen miktarda şunu verebilirim diyemezmiş. Binaenaleyh hastalara her gün şu kadar süt vereceğim diye taahhüt yapamayacağı için, ihtimaldir ki bir gün hastalar sütsüz kalabilirler. İşte bu noktayı nazardan bir yolsuzluk, bir fonalık olur diye mektep taahhüdünde cesaret edememiş. Bu mesele bana aksodince, bendeniz dedim ki, siz bunu yapın ve ben iki vekil arasında mütaahhüt şeklinde meseleyi hallederim diyerek o suretle emir verdim.

HASİB BEY (Maras) — Yani gündüze kadar o hristiyan kadını veriyordu değil mi?

KAZIM PAŞA (Devamla) — Evet, amma Ziraat mektebinin teklifi de bir haftaluktur, eskil değildir. Bendenize İktisat Vekili bir hafta evvel telefonda bu meseleyi söylemişti. Bunun üzerinde tevazum dairesine abu teklifate ve talebi neye nazarı dikkate almadınız diye sordum. Biraz evvel arzettiğim esbabı söylediler.

CEMİL BEY (Kütahya) — Paşa hazretlerinden bir kaç sualem vardır:

İkincisi; gerek cephe ve gerekse cephe gerisi mesarifati şehriyeyi askeriyenin çekünü nedir?

KAZIM PAŞA (Devamla) — Anlayamadım efendim.

CEMİL BEY (Kütahya) — Gerek cephe, gerekse cephe gerisi mesarifati şehriyeyi askeriyeye miktardan nedir?

KAZIM PAŞA (Devamla) — Efendim, bunu kalın kaleni öğrenmek arzu edersemiz muhasebat dauresine sorar ve öğrenirsiniz. Zira bu paralar Maliye Vekâleti tarafından gönderilir.

CEMİL BEY (Kütahya) — Takriben.

KAZIM PAŞA (Devamla) — Takriben dört milyon liradır.

CEMİL BEY (Kütahya) — Pek âlâ. İkinci sualim: bugün cephede muvafak olarak mevcut kuvvetimizin miktarı nedir? (O nasıl söylenir olmaz sadaları) Memnu ise bilmem.

KAZIM PAŞA (Devamla) — Efendim iki tane ordumuz ve müstakil iki de fırkamız mevcuttur. (Cevaba hacet yok sadaları)

M. DURAK BEY (Erzurum) — İstanbul'da bir Millet Meclisi grubu varmış, bir de Felah

KAZIM PAŞA (Devamla) — Felah grubu

DURAK BEY (Erzurum) — Evet bir de Felah grubu varmış.

KAZIM PAŞA (Devamla) — Bunların nişanlı olduklarını arkadaşlarımızın da bilmeleri lazımdır.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Bunlar bazı şeyler gönderirmiş doğru mu?

KAZIM PAŞA — Çok şey gönderiyorlar.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Evet gönderiyorlarmış. Geçen gün zatî âlimizle harbîye dair mevî resî arasında bir münakaşa vaki olmuş. O gruplardan birisi bir malî 150 kuruşa gönderirken, diğer bir grup aynı malî 300 kuruşa gönderiyormuş. Bu husustaki malî malî devletleri nedir?

KAZIM PAŞA (Devamla) — Evet olabilir. Bazısı gider kapucunun nişanesini bulur. Birisi ise, gider zâbetini bulur. Bunları fark vukuu tabiidir. Orada bu grupların yaptığı işi size arz edeyim: Ordunun bu günkü en mühim âmîli muvafakiyettir. Vazifeden mühim ve aynı zamanda gizlidir ve kendilerinin emriyle yapılmıştır ve hakikaten bu ameliyet derecesinde fevkalade mühlîni hizmetatta bulunmuşlardır. Bunların yaptıkları muhasebat nâmayip sureti münasibede tenbidir.

M. DURAK BEY (Erzurum) — 150 ile 300 arasındaki fark nedir?

KAZIM PAŞA (Devamla) Arada farkın vukuu pek tabiidir. Bazısı kanaat edor, bazısı ise çok üstler.

REİS — Müdafaa Milliye bütçesinin heyeti umumiyesi hakkındaki müzakerecinin kifayetine dair bir takrîr vardır. Okuyorum.

Kıyasen Celileye

Müdafaa milliye bütçesinin heyeti umumiyesi hakkındaki müzakere kâfidir. Maddelere geçilmesini teklîf ederim.

24 Temmuz 1338

Ankara Mebusu

Ali Fuat

REİS — Bu takriri, yani heyeti umumiyesi hakkındaki müzakerecinin kifayetine kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın.

HASİR BEY (Maras) — Aleni celsede söylersek ienz olur.

ALİ SÜKRÜ BEY (Trabzon) — Aleni celsede hakkımız mahfuzdur.

REİS — Heyeti umumiyesi hakkında müzakere kâfi görülmüştür, efendim (Malî cehodetki kısım, aleni celsede söyleriz sadaları).

KAZIM PAŞA (Devamla) — Arkadaşlarımızın umumundan hassaten rica ederim. Malumu alilerinizdir ki insanlar her şeyden mütehasis olurlar. Bu gün düşman karşısında bulunan ordunun hususiyatını rencide edecek.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Orduyu takdis ederiz.

KAZIM PAŞA (Devamla) — Ve bilhassa düşmanlarımızı kuvvetimizin miktarı hakkında malumiyet edecek beyanattan tevkki etilsin. Meselâ, bu gün işe yekünü ve tayinat faslı şu kadar kuruştur ve bir neferin hissesine isabet eden dört buçuk kuruştur, demeni, o yekünü 4.5'a taksim edilince miktar meydana çıkar ve bizim de kuvvetimizin yekünü anlaşılar. Bunu casuslar anlarlar. Çünkü basit bir hesap neticesinde zahire ihrac kolaydır. Emin olunuz, ki Ankara'da da casuslar vardır ve ihtimal haberdar olurlar. Arzettiğim gibi, 4.5 kuruş üzerinden hesap yaparlar.

HASİR BEY (Maras) — Sıralı kuvvenden, işe miktarından bahsetmeyeceğiz. Sırf su istimalattan ve arkadaki teşkilattan bahsedeceğiz. Cebhoden katıyyen bahsetmeyeceğiz.

KAZIM PAŞA (Devamla) — Efendim, Bendenizin arz ve rica ettiğim, düşmanın haberdar olabileceği meretelerden, yani teferruat üzerinde oynamamalı ve teferruat hakkında çok izahat talep edilmemeli. Ezcümle bir nefet kaç kuruşa mal oluyor. Mesela: 21 kuruşa Bütçemizin yekünü de şu kadardır. Yekün 21'e taksim edildiği gibi, mevcudumuz meydana

çıkars. Onun için arkadaşlarından çok ıstırahm ederim. Aleni celsede bu hususta beyanatta hulululmasın. Daha izahat talep edecekler varsa şimdi burada söylesinler.

HAKKI HAMI BEY (Sinop) — Efendim, öyle anlaşılıyor ki şu kâfi görülen müzakere celsei aleniye için de kâfi görülsün deniliyor. Zannederim ki bir kısım efkâr da böyle. Halbuki celsei hafiyeye şu esbaba binaen istenmiştir. Celsei aleniye de söylenmesi caiz olmayan bazı hususları mühimmînin celsei hafiyede zikir ve tâdadi ve celsei aleniyeğe geçildiği vakit bunlar mevzubahis edilmeyerek...

BİR MEBUS BEY — Rıla münakaşa kabul edelim diye

HAKKI HAMI BEY (Devamlı) — Rica ederim. Rıla münakaşa kabul etmek de olamaz. Fakat celsei aleniye heyeti umumiyesi hakkında ordunun kuvvetini ve düşmana orduda sui istimal vardır. - Malumu âliniz sui istimal her teşkilâtı yıkar. - Sui istimal vardır diye düşmanın kuvveti maneviyesini artıracak mahiyette sözlerin söylenmesi de muvafık değildir. Efendiler celsei aleniye de ancak fazla teşkilât varsa şu fazladır denilir. Makamı aldı ise fennen fazla olmadığını ispat eder. Yoksa falan yerde 7 kuruşa iken, falan yerden 10 kuruşa falan şey alınmıştır, gibi kirli paçavraları meydana çıkaracak olursak, içerden içeriye kendimizin çürümüş olduğumuzu düşünme işi etmiş oluruz. Celsei hafiyenin âhdinden maksat, bu gibi mesâlin hafiyen müzakeresinden ibarettir.

Binaenaleyh tahrir celsei hafiyedeki heyeti umumiyesi hakkındaki müzakerenin kifayeti hakkındadır. Celsei aleniyeğe geçildiği zaman mutlak beinutlak heyeti umumiyesi hakkında bir kaç sözün söylenmesi lâzımdır. Bir taraftan tenkidatta bulunurken, diğer taraftan da milletın mütehiden ordunun arkasında bulunduğunu ilan etmek lâzımdır. (Bravo sadaları). (Öndan sonra maddelere geçilmesi lâzımdır. Yoksa falan faslin yekûnunu kabul edenler şaklında olmaz efendiler. Heyeti umumiyesi hakkında behemehal söz söylenilmelidir. Müdafaa-i Milliye Vekili Paşa Hazretlerinin buyurdıkları gibi, bütün arkadaşlar yekdiğerimize rica ederiz ki, ordunun zâfını icah edecek herhangi bir kelimenin telaffuzundan sakınalım. Cidden teşkilata fazla tenkisat icra edileceğini anlasak bile, söylemiyelim. Celsei hafiyede lâzım gelenleri söyleyelim, fakat celsei aleniye de hiçbir şey söylemiyelim. Bendenizin maruzatım bundan ibarettir.

REİS — Efendim, tahriri reyce koyuyorum.

FEYYAZ ALI BEY (Yozgat) — Celsei hafiyeye ait sual varken celsei aleniyeğe geçmek doğru değildir. Söylenecek sözler her halde hafi celsede söylensin. Yoksa aleni celsede söylenir.

SALAHATTİN BEY (Mersin) — Sualleri olan arkadaşlarım sözlerini söylesinler. Bu meselenin aleniye kalması hen denizce doğru değildir. Bendeniz diyorum ki, meselenin yarını saat evvel yarım saat sonra bitmesinde bir mahzur olmadığına göre, arkadaşlardan daha suali kalmış olanlar sorsunlar mesele ötsün.

REİS — Ali Şükrü Bey, buyurun.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Vaz geçtim.

REİS — Kecaî Bey, sözünüz var mıdır?

KECAİ BEY (Lemir) — Vaz geçtim efendim.

REİS — Buyurun Hasib Bey.

HASİB BEY (Maras) — Efendim, ulak bir keşif kolu karşısında firar eden bir binbaşının kaymakamlığa terfi edilerek kalenin riyasetine tayini doğru mudur? (Anlayamadık sadaları). Efendim cebheden firar ettiğinden dolayı mahkûm edilen bir binbaşının kaymakamlığa terfian ikmali müddet etmeksizin kalenin riyasetine tayini doğru mudur? İsmi de Besalet Beydir.

KÂZİM PAŞA (Devamlı) — Efendim, tard olduğuna dair bir malumatım yoktur.

HASİB BEY (Maras) — Efendim, tard değildir. Üç sene mahkûm olmuş ve mahkûmiyetinden sonra kaymakamlığa terfi edilmiş ve kalenin riyasetine tayin olunmuştur. Bu mesele doğru mudur?

KÂZİM PAŞA (Devamlı) — Efendim, mühareheden firar ederse 3 ay ceza tardı müstelzimidir. Muharebeden firar ettiğinden dolayı 3 ay mahpus olsa bir zabıt tard olunur. Binaenaleyh aslı yoktur. Her halde buyduğunuz bu zat halen müstahdemse ya mahkûm olmamıştır ve yahutla cürmünden dolayı tekaüden istihdam edilmiştir. Binaenaleyh tetkik ederiz. (Gürültüler) Yahut hüküm kesbi katıyyet etmemiş olur. Bunu talikik ederiz. Divanı temyize gelir evraki.

HASİB BEY (Maras) — Divanı temyiz teşekkül etmeli anıta.

REİS — Hüseyin Avni Beyin bir tahriri var. Heyeti aliyyenize arz edilecektir.

Riyaseti Celilöyle

Müdafaa-i Milliye Vekâletinin bütçesi hakkında hafiy celsede cereyan eden müzakerenin kifayetiyle, aleni celsede heyeti umumiyesinin müzakeresini toklif ederim.

Erzurum

Hüseyin Avni

KEİS — Efendim, bir taktir daha var. Muzakerenin kifayetiyle maddelere geçilmesi hakkındadır. (Gürültüler) Muzakerenin kifayetiyle celsesi aleniye geçelim deniyor. Binaenaleyh celsesi hâliyeğe nihayet verilerak celsesi aleniyeğe geçilmesini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir.

Müdafaai Milliye bütçesindeki hâli celsenin kifayetini ve aleni celseye geçilmesini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Ekseriyetle kabul edilmiştir. Celsesi aleniyeğe geçiyoruz.

B) İKTİSAT VEKÂLETİ DUTÇESİ

REİS — Hüseyin Avni Bey buyurun

HÜSEYİN AVNİ BEY (Lazurunu) — Celsesi aleniyeğe geçmiyelim. Bir maruzatını var. (Uçıldı sâdaları). Reis Bey, hususi bir maruzatını vardır. Efendim, memleketimizde maalesef vebayı bakarı devam ediyor. Bunun için İktisat Vekâleti müstacel bir teklif ile Müvazenei Maliye en cümenine geldi. Müvazenei Maliye encümeni bunu çıkardı. Heyeti umumiyeye gönderdi. Bir maddeden ibarettir. Celsesi hâliyede müzakeresi zaruridir. Çünkü aleni celsede bunun müzakeresi doğru değildir. 5 dakika içerisinde bunu çıkarabiliriz. Rica ederim, bunu çıkaralım. (Doğrudur, çıkaralım sâdaları) Sınıya kaçlar ki milyon liralık hayvan telefatı vardır. Bunu manî olalım efendim.

REİS — Hüseyin Avni Beyin teklifi vechile tensip ederseniz mazbatayı okuyalım. Mazbatanın okunmasını tensip edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir.

Eshabi Müdibe

Memleketimizin hazarını servetinden en mühimmini teşkil etmesi lâzım gelen hayvanatı bakariyetimizin simini vefireden beri vatani muazzezamızın dalini seferberlik halinde bulunmasından nâşi esaseseñ adetleri azalmış ve halen mühtelif menatikra salgın bir şokikte tahribat yapmakla olan vebayı bakarı bu neslin menabihini kurutacak derecede mahul bir şekit almış olmasına rağmen ve iltihâ ve teksirlerini mucip ve ne de vebanın kökünden ızalesine ait tedabiri cüd diyenin esaslı olarak iltihâz edilememesi bu glinkü avakibi elimoyı tefit etmiştir. İltihâ ve teksirden sarfunazar, mevcudun hederden vakayesi için ızalei nazarazı maluf tedabiri ve tekyıdatı fenniyenin ifasında biraz daha ihmal edilir ve geri kalınırca pek ziyade tevsi ve intişar istidadını göstermekte olan bu âfetin tahripkâr savletleri yüzünden ırkı bakarıñ niemlekette büsbütün hüzal ve inkırazını görmek muhtakaktır.

Çirği olan memlekette Anadolu da İlayatı ziraiye ve ikusadiyatımızı birahümanecemureñ bu mühtuş salgının temamiñdifer için zayı olacak vakit kalınmış ve hemen tedabiri şedide ve müstacel tedbirine selâmeti memleket namına mecburiyet görülmekte bulunmuştur. Esbabı müdafaai vatandan mühtüm amilü müessir olan bakaraumızın teminu sihhat ve selâmetleri uğrunda yapılacak her türlü fedakârlık vatani gayeleri istihâl eyleyen en kati ve esaslı mesaldendir.

Hastalığın şu sıradaki pek buranlı seyir ve intişarının şimdiden emri ifasunu teminu içre müfredatı inerbuten takdim kulunan mücadele teşkilâtına ait emrazı müstevliye mualesatından 40 bin fazla serum istihsalı maksadile kadroları terkiy edilgen serum darülistihzarlarının iki aylık fevkalade masarifatına karşılık olmak üzere hüçeyre mevzu tahsisattan madda on bin lira, ki ceman elli bin liranın (aslı mahsus ilüvesine mecburiyet hâsil olmuş ve iki tenipten şimdilik avans olarak yümi beş bin liranın itası derece cizeniyette bulunmuştur.

Kanun Lâyihası

Madde 1. — İktisat Vekâletinin 1338 senesi bütçesinin 282 nci faslının birinci emrazı sâriye hayvanıye maddesine kırk bin ve 288 nci faslın üçüncü serunı darülistihzarları maddesine on bin lira tahsusat ilüve olunmuştur.

Madde 2. — İşbu Kanunun icrayı ebkâmına İktisat ve Maliye vekilleri memurdur.

Madde 3. — İşbu Kanun tarihî neçrinden itibaren neriyyilicidir.

18 Temmuz 1338

T.B.M.M. İcra Vekilleri

Heyeti Reisi	Şerîye Vekil
Hüseyin Rauf	Abdullah Azmi
Müdafaai Milliye Vekili	Adliye Vakâleti Vekili
Köziñ	Rehçet
Dahiliye Vekâleti Vekili	Hariciye Vekili
Mehmet Ala	Yusuf Kemal
Maliye Vekili	Maarif Vekili
Hasan Fehmi	Mehmet Vehbi
İktisat Vekili	Nafia Vekâleti Vekili
Mahmut Esat	Reşad
Sihhiye ve Muaveneti	
İçtimaiye Vekâleti	Erkânı Harbiyei Umumiye
Vekili	Vekâleti Vekili
Fuat	Köziñ
Muvazenei Maliye Encümeni Mazbatası	

1338 senesi İktisat Vekâleti bütçesinin 82 nci faslının birinci emrazı sâriye hayvanıye maddesine 40

bu ve 288 nci faslının üçüncü serom darülistihzarları maddesine on bin lira ilavesi hakkında Heyetü Vekileden mevrut 18 Temmuz 1338 tarihli ve 1669, 6/971 numaralı Lâyhâi Kanuniye 19 Temmuz 1338 tarihinde Heyeti umumiyeden encümenimize havale buyurulmuş idi. Encümenin 23 Temmuz 1338 tarihli ehlîmunda mezkûr kanun lâyhâsı ve esbabı mucibe nazarı dikkata alınarak bütçesinin hini müzakeresinde tamiki mesele olunmak üzere şimililik, 292 nci faslın birinci emrazı sarıyei hayvaniye maddesine teklifin nisfî derecesinde olmak üzere 20 bin lira ve 288 nci faslın üçüncü serom darülistihzarları maddesine de teklif veçhile 10 bin lira tahsisat ilâvesi kabul ve lâyhâi kanuniye ona göre tadilen tanzim olunarak berayı tasdik heyeti celileye takdim kılınıdı.

24 Temmuz 1338

Reis	M. M.
Gaziantep	Erzurum
Ali Cenani	Müseyin Avni
Aza	Aza
Kayseri	Yozgat
Osman	Bahri
Aza	Aza
Yozgat	(Okunmadı)
Feyyaz Âli	

Lâyhâi Kanuniye

Madde 1. — 1338 senesi iktisat vekâleti bütçesinin 282 nci faslının birinci emrazı sarıyei hayvaniye maddesine 20 bin ve 288 nci faslının üçüncü serom darülistihzarları maddesine de on bin lira tahsisat ilâve olunmuştur.

Madde 2. — İşbu Kanun tarihi neşrinden itibaren meriyulicradır.

Madde 3. — İşbu Kanunun icrayı ahkâmına Maliye ve İktisat vekilleri memurdur.

REİS — Efendim mazbataların heyeti umumiyesini kabul ile maddelere geçülmesini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Madde 1. — 1338 senesi İktisat vekâleti bütçesinin 282 nci faslının birinci emrazı sarıyei hayvaniye maddesine 20 bin ve 288 nci faslının serom darülistihzarları maddesine de on bin lira tahsisat ilâve olunmuştur.

REİS — Efendim, birinci maddeyi kabul edenler lütfen el kaldırsın... Birinci madde kabul edilmiştir.

Madde 2. — İşbu Kanun tarihi neşrinden itibaren meriyulicradır.

REİS — Efendim müstaceliyetle kabul ediyor. İkinci maddeyi kabul edenler lütfen el kaldırsın... Üçüncü madde kabul edilmiştir.

OSMAN DEY (Kayseri) — Paranın Maliye Vekâletince hemen verilmesini de rica ederiz.

Madde 3. — İşbu Kanunun icrayı ahkâmına Maliye ve İktisat vekilleri memurdur.

REİS — Üçüncü maddeyi kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Efendim kanunun heyeti umumiyesini katıyetle kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Efendim celsei aleniyede layini esami ile reyimize vaz edilecektir.

2. — Adana Kuyulu Hakaniisi hakkında Maliye Vekilinin izahatı ve mevzu üzerinde müzakerat.

REİS — Müsaade buyurunuz Maliye Vekili konuşacaklardır.

HASAN FEHMİ DEY (Maliye Vekili) (Gümüşhane) — Efendim Adana meselesi hakkında müsaade ederseniz biraz izahat vereceğiz. Hakikaten Müseyin Avni Beyin aleni celsede heyân buyurdıkları gibi, kanun yapmaya lüzum ve ihtiyaç yoktur. Bu mesele için evvelen meseleyi kısaca arzedeğim.

Fransızlar vaktiyle Adana'yı işgal ettikleri zaman tapu idarelerine bir emir verilmiş ve bunda denmiş ki: Harbi Umumi içerisinde Ziraat Bankasına merhun olup da icra dairesi ile bilmurayede satılan ve esasen gayri müslimlere ait olan ne kadar emvali gayrimenkule varsa bunların kayıtlarını sahibi evveleri namına tashih edeceksiniz. Adana'da kalan ve Hükümet taslağı bulunan idare de aldığı bu emir üzerine kayıtları sahibi evvel namına kayıt ve tashih etmiş ve yedlerine de senedi hakanilerini vermiş. Hepsi sine değilse de bir kısmına senedi hakaniyi doldurarak vermiş, bir kısmının da yalnız kayıtlarını tashih etmiş. Bir işgal kuvveti kumandanının bu gayri kanuni verdiği emri bir kanun, Büyük Millet Meclisinin bir kanun kabul etmesi suretiyle tadil etmesi, o emre, o gayri meşru emre bir kuyemeti kanuniye atfetmiş oluruz. Bu tabii doğru değildir. Bu itibarla bendenizce bu mesele için kanun tedvinine lüzum yoktur. Fakat şâbei tezvirden salim olması lüzum gelen kuyudu hakaniyenin emniyet ve masuniyetini temin için idari bir emirle elde bulunan senedi hakaniler, yani bu şerait altında Fransızların verdikleri emirle verilen senedi hakanilerin hükmü yoktur, hükümsüzdür ve evvelce icra dairesi marifetiyle bilmurayede satılıp da eshabı üzerinden tadil ve tashih olunsun yolunda idari bir emir vermek de, zannediyorum.

rum, kuyudu hakaniyenin selâmet ve emniyeti noktasından muvafık görülmesi gerekir. Fakat böyle bir kapu açmak belki ileride herhangi bir suretle bunun sulüstimal edilmesi veyahut israf edilmesi vârid olabilir. Bunun en doğru bir şekli herhangi bir suretle olursa olsun verilen senedi hakaniyin feshü iptali için mahkemeden hüküm almak lazımdır. Halbuki bu adamlar hicret edip memleketlerinden çıkmışlardır. Kendilerinin bir sun'u taksiri olmaksızın haklarında bir kanınsuzluk ve işgalilen, işlûdan fevkalâde bir hadiseden tevellüt etmiş bir vaziyetteiler. Ben denizce evvelâ Maliye Vekili kanununu istirdad etmeli ve Meclisi Âli de o noktada icrai salâhiyetini ıstimal buyurarak, idari bir kararla Maliye Vekâletine emir vermelidir, ki Fransızların işgali zamanından evvelki vaziyeti iade etsin. Bu suretle evvelki mahzur bu itibarla bertaraf edilmiş olur. Yani herhangi bir emirle kuyudu hakaniye tasfihi edilmiş olmaz ve illâ Meclisi Âlinin kararı ile tasfihi edilmiş olur. Yalnız bu zaruret dolayısıyla tenzih buyurursanız lâyhayı ben de niz istirdad edeyim. Meclisi Âli de kararını versin, mesele bitsin gitsin ve kuyudat da istlah edilsin.

VASIF BEY (Sivas) — Efendim Hükümet oradaki Fransız Hükümetinin icraatını tanımıyor mu?

HASAN FEHMI BEY (Devamlı) — Hayır tanımıyor.

VASIF BEY (Sivas) — O halde bunu doğrudan doğruya Heyeti Vekile kendisi yapabilir.

HASAN FEHMI BEY (Devamlı) — Arzettim. Verilen senedi hakani Fransızın kullandığı senedi hakani değil, bizim orada bulunan senedi hakaniyedir. Bugün hızc her türlü tadil edilen kuyud bizim kuyudatımızdır. Maanîfah Meclisi Âli Heyeti Vekile İtalî sabıkı iade etsin diye havale etmesiyle İtalî sabık iade edilsin demesi arasında bir fark yoktur.

REİS — Bunun celsei haliyede müzakeresi. Maliye Vekili Rey tarafından teklif edildi. İtalî celsede müzakeresini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir.

Efendim, mesele şimdi şu şekilde cereyan etsin. Maliye Vekili Bey diyorlar ki ayrıca bir kanuna lüzum yoktur. Heyeti Celilenin bir kararına iktiran etmesi kâfidir. Bir kararla mı yapmak lâzım yoksa, kanun mu olmalıdır? Yoksa Heyeti Vekile bu işi kendisi mi yapmalıdır? Buna bir karar vermek lazımdır. Binaenaleyh bu uç şık üzerine müzakere etmek lazımdır.

ALI CENANİ BEY (Gaziantep) — Rendeniz kanun yapmaya ihtiyaç olmadığı kanaatindeyim. Hükû-

met kendi memurları vasıtasıyla yapması icabederdi. Şimdiye kadar durması hatadır. Meclisi Âlinin bu mesele hakkında ayrıca bir kararı idari vermesine lüzum yoktur. Maliye Vekâleti eğer terevüt ediyorsa, âzadan birisi buradaki muamelâtin böyle tebdil edilmesini Vekâletten sorar. Defteri hakani muamelâtını ne yaptın diye bir sual sorar. Maliye Vekili buna cevap verir. Heyeti Celileniz de tasvip eder. Aynı bir kararı idari vermeye lüzum yoktur.

HAKKI HAMI BEY (Sinop) — Şimdi efendim anlaşılamayan bir mesele vardır. Bir eşkiya gelmiş defteri hakani dairesinden Ahmet oğlu Mehmet'e falan yeri vereceksin demiş ve bir sened doldürmüş. Binaenaleyh bu senedin hükmü yoktur. Rica ederim hunların sahipleri yok mu? Gelip de Fransız kumandanının emriyle ben bunu aldım, çık dediğiniz vakit ne der? Mahkemeye müracaat eder, mahkemede bir usul vardır. Bir adam iki tapu senedi ibraz ederse tarihi, mukaddem olan tarihi muahhar olana müracaattır. Öneğin kıymeti yoktur. Zaten yapılan muamelede defteri hakani memurları demişlerdir, ki Fransız kumandanının falan tarih falan numaralı emri mucibince veya emri tahriri veya emri şifahi. Mahkeme bunu görürse bu mamulünbîh olmaz. İstirdam ederim, bunu Mecliste mevzuu bahsetmek doğru olmaz. Ne bir Vekili takviye etmek suretiyle ne Heyeti Vekileye şöyle yapın diye bir emir vermek suretiyle yapmak doğru değildir. Yapılacak bir şey varsa efendiler meruh emir verir, şahik senedi hakani mu teberdir der. Diğerlerinin itibarı yoktur. Ne bir karar ne bir kanun. Bunlar zaittir. Rica ederim ehemmiyeti hukukiye vermeyiniz. Bu bir Vekilin yapacağı şeyden ibarettir.

HASAN BEY (Trabzon) — Rendeniz zannediyorum ki herhangi bir kıtanın işgali askeri altında kalmış emlâkı hukukiye ihdas etmiş ve bu yeni vakı olmuş bir muamele değildir. Her zaman hazı memleketlerin bir kısım arzısı düşünün tarafından işgal altına alınmıştır. Buradaki muamelât işgal kuvvetlerinin oradaki o memleketin kavaninine tevfikân yürüttüğü muameleleri hukukiye vardır. Acaba bu muameleleri hukukiye malıza işgal kuvvetlerinin zamanında yapıldığı için keentemyekun müdür diyeceksiniz? Kavanini osmaniyyeye tebaan Adana'da Fransızların işgali askeri cereyan ettiği zaman cereyan eden alım satım muamelesi de bilcümle muamelâti hukukiye meri ve mu teberdir. Bu ahkâmı unumiyededir. Hukuku düvel bunu böyle kabul eder. Bir buçuk sene işgal altında kalmış olan bir memlekette kavanini osmaniye ile idare cereyan etmiş ve hızc de bu muamele makbul-

dür. Çünkü kendi kanunlarımıza tevfikan yapılmıştır. Bunlar iptal edilsin demek, hukuku tasarrufiyeyi şahsiyeti iptal etmek demektir. Bunun haricinde tashihi iktiza eden kısım işgal kuvvetlerinin kavanini mahalliyeyi nazarı itibare almaksızın ya arz suretiyle ve yaptırıldığı ahkâm varsa, bunlar keenlemeyekündür. Bu yahut kendi memleketlerinin kanunlarına tevfikan ikinci kısım ahkâmdır.

HAKKI HAMI BEY (Sinop) - Bu da odur beyefendi.

HASAN REY (Devamla) — Rica ederim, dinleyiniz, o değildir. Çünkü efendim, Fransız kanununda öyle bir muamele yoktur. Gayri müslimlere ait olduğu halde beyi ile ferah ile başkalarına ihale olan emvali gayrimenkulenin şahsi evvelerine iadesi ve bugün maalesef mevki meriyette bulunan İstanbul'un yapmış olduğu bir kararname iktizasındadır.

HAKKI HAMI REY (Sinop) — Meclis kabul etmemiştir.

HASAN BEY (Devamla) — Müsaade buyursanız 16 Mart 1336'dan evvel olmak hasebiyle Meclisi Âli de kabul etmiştir. Ne yapalım Heyeti Vekilde bir lâyiha var. O kararnamenin mevki meriyetinin kaldırılması için bendeniz tarafından yapılan ve Meclisi Âliye sevk edilen lâyihaj kanuniye, hasheticab tehir edilmiştir ve o kanun bugün meriyülahkîmdir. Mütadır. Bugün herhangi bir şahıs mahkemeye gidip de o kanun mucibince müracaat ve hakkını talep edecek olursa mahkeme iadeye mecburdur.

REFİK ŞEVKET BEY (Saruhan) — O ilga edilmiştir.

HASAN BEY (Devamla) — Edilmemiştir efendim, katiyen. Hatta hatırlarsınız ki, Hariciye Vekilinin gösterdiği lüzum üzerine o kararnamenin ilgası hakkındaki lâyihanın müzakeresi tehir edilmiştir ve hâlâ da duruyor. Binaenaleyh o kararnameyi tebliğ suretiyle muamele yapılmış ise, o da doğrudur. Ancak Ziraat Bankasına menhun olduğu halde müddetinin tezavüzünden dolayı satılan ve satılması iktiza eden ahkâm için keenlemeyekündür.

HAKKI HAMI BEY (Sinop) — Biz de onu söylüyoruz.

HASAN BEY (Devamla) — Keenlemeyekün olan muamele için söz yoktur. Fakat keenlemeyekün hukmünü verecek kimdir? Ortada tasarruf senedi vardır.

HAKKI HAMI BEY (Sinop) — Mahkeme verecek beyefendi.

HASAN REY (Devamla) — Sahibi senedi, ziyed, vaziyet diyor ki bu mal benimdir. İşte senedi hakaniyi. Şimdi Hükümet bu senedi hakaniyi bir kuvvet icraiyeye ile bir hükmü adli mevcut olmadıkça hayır dışarı çık diye söyleyebilir mi? Bu mal senin değildir diye sahibi evveline ne iade edecek? Bizim vaziyeti hukukiyemiz icabı iş tamamıyla mahkemenin eline düşer. O senedi hakaniyi bulanını keenlemeyekün olduğunu, gayri kanuni olduğunu tayin edecek mutlaka bir mahkemedir. Buyle hilâfi kanun iade edilirse bunun neticesi ne olur? Hüyle işgal zamanında hilâfi kanun kendilerine senedi hakani verilenlerin yegân yegân senedi hakaniyelerinin iptal edilerek asıl sahiplerine iadesi için, herkesin, yegân yegân mahkemeye müracaat etmesi lâzım gelir ve herkesin ayrı bir hüküm alması icabeder ve bununla binlerce adını mahkemeye sevk mecburiyetinde kalıyor. Kesbi istihkak etmek için mahkeme tarikini mi ihtiyar etmeli, yoksa keenlemeyekün olması lâzım gelen tasarrufatı, mahkemeye müracaata hacet kalmaksızın, bir kanun yaparak ilga etmek suretiyle mi herkesi malına sahip edeceğiz? Mahkemeye müracaat etmek için bu Heyeti Vekilde müzakere edildiği zaman bu lâyihayı buraya sevk eden Hükümetin ekseriyeti bu ikinci tarikin daha makul olduğunu ve herkesi yegân yegân mahkemeye müracaattan kurtaracak bir usul olduğunu kabul ederek bunu sevk etmişti. Eğer Heyeti Celileniz buna lüzum yoktur, elde mevcut hükim defteri hakani idareleri tarafından verilmiş olan ve hilâfi sabit oluncaya kadar tanınması lâzım gelen o senedi hakaniyelerin butlanını, herkesin mahkemeye müracaat ederek veya mahkemeye müracaat etmeksizin hüyle bakmak suretiyle Fransızların vermiş olduğu sabit olursa keenlemeyekün addiyle idarcıdan tashihiyi tensip buyursanız o şekilde gider. Fakat bendenizin kanaatına göre, tariki adli ve kanuni mahkemeye müracaat yoludur; buna lüzum kalmaması. Umu mi bir haksızlığın defaten ve bilâ zahmet ortadan kalkmasını arzu ediyorsanız bu iki tarikten hangisini ihtiyar eterseniz ediniz, bizim senedi hakaniyelerimizin keenlemeyekün olmasına imkân yoktur.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Ben Hasan Beyin şu lâyiha ile, söyledikleri sözleri bir türlü tev fik edemedim. Biz Fransız kanunnameğini terceme etmiş isek, Fransız hâkimiyetini menileketimizde ilân etmiyoruz. Renim kanunum Türkiye'nin kanunu. Kendi hâkimiyetiyile tayin olunmuş menurlar ve onun huzuru ile yapılan kanunlardır. Fransız devleti nraya bayrağını çektiği gün oradaki hâkimiyetimize hitam verilmiştir. Biz hâkim olmadığımız için oradaki ku-

yudu hakani tevzir edilmiş. Bunda bilhassa bizim memurumuz olmak şarttır. Ya izni sultanı veyahut Büyük Millet Meclisinin memurları olmak lazımdır. Selâlemehusvelâm bizim kâğıtlar dolmasıyla hiçbir zaman senedi hakani kıymetini iktisap edemez. Sonra bu Fransızlar ne yapıyor efendiler? Ziraat Bankasına terhin edilmiş eşya, emval, Ziraat Bankasınca ucuz satılmıştır, diyor. Rica ederim efendiler, madde buradadır. Biz bir mani izale ettiğimiz zaman avdet edecek memnu hangisidir? Herhalde onu halî hüzarına incedan başka bir şey değildir. Hükümetin yaptığı muamelâtın keentlemeyekün aiddedilmesi mukabilinde ne olabilir? Fransızlar hangi kanuna tevfitkan bu emri vermişlerdir? Bu emir bizim karşımızda bir kanun suretinde mi arzi endanı ediyor? Bunun imkünü yoktur. Hâkimiyet böyle bir şeyi kabul edemez. Binacaleyh burada da bir büyük seneyi hadde fasıl göreceksiniz. Katiyen orada böyle bir muamele yapılmamıştır. Fakat ne var? Fransızlar zamanında oradaki muamelâti hususiyeye hukuku düvel kavaidine tevfitkan yapılmamıştır. Şu mesele onun üzerine değildir. Hasan Rey mutalâasını o yolda yürütüyor. Onun kavanini umumiyesine tevfitkan işgal zamanında yapılan hukuku düvel kavaidine riayetsizlik değildir. Bizim Devlet tarafından yapılan muamelâtin keentlemeyekün aiddedir. Binacaleyh Hasan Reyin buyurduğu ile bunun yanı bu dava arasında hiç bir muamele yoktur. Biz bir büyük seneyi görmeyeceğiz. Üstün işgal edildi ve üstün yapıyor gibi onun hükmü olduğu gibi tade edilecektir. İşgal katiyen görülmez. Manidir o, zail olur. Avdet edecek memnu bu olur. Ahkâmı umumiyeniz gayet varlıktır. Maliye Vekâleti bu hususta bir sual karşısında kalmamak için, hendenizece bir ihbar mahiyetindedir. Hızilen karar almaya da lüzum yoktur. Kendileri bunu yapsaydı ne diye sual soracaktık? Fransızların orada yaptırıldığı icraatını bizim Ziraat Bankasının müzayedede sattırıldığı şu arazinin mutetler değikken şu sual karşısında kalacaklarını nasıl arkadaşlar tasavvur ederlerdi? Burası Yunan Meclisi değil efendiler. (Hravo setleri) Kalkıp da siz Fransızların yaptığı kanunu neden kabul etmediniz mi diyeceğiz? Binacaleyh benideniz kendilerinden istirham ederim, tereddüt göstermesinler. İşgal ettikleri gün. Şu mani üzerine bunayı hükmeder. Herkesin hukuku tasarrufiyesini tanırlar. Bu hususta da vaları varsa mahkeme halli faslelerler. Tereddüde lüzum yoktur, karara da.

HASAN FENMİ BEY (Maliye Vekili) (Çümüs hane) — Efendim, evvelâ Huseyin Asım Beyin izahatına cevap vereceğim. Bendeniz tereddüd ettiğimi

için bu lâiyhayı buraya sevk etmedim. Zaten Meclisin ruznamesinde mevcut bulunan bir lâiyhayı kanuniyenin müzakeresi dolayısıyla kanun olarak tedvinine lüzum olmadığını arz ettim ve ilâveten de dedim ki, verilen senedi hakani bizimidir. Her ne kadar bizim hâkimiyetimiz orada cari değilse de, yine kavanini osmaniyeye tevfitkan bir takım muamelât yapılmıştır, ki hunlar tarafeynin rızasıyla yapılmıştır. Bunlar üzerinde bir itilâfi nazar yoktur. Bugün meridir ve tashih kuyud için de bir taraftan muracaat vaki değildir. Yalnız Ziraat Bankasıyla bir de eşhasa ait olan devinlerinden dolayı icra tarafından satılan emvali gayrimenkul üzerinde Fransız kumandanının emriyle yapılan şu muameleyi tashih etmek icabeder. Bunu tashih ederken kuyudu hakaniyi tashih etmiş olacaktır. Bunda doğrudan doğruya herhangi bir zaman kuyudu hakaniinin tashihini israf edilir, mülahazasına mehni bunu Meclisi Âli tasvibin Heyeti Vekileye veyahut Maliye Vekâletine emretsin. Bu suretle ve receği emirle icrai salâhiyetini istimal etmiş olacaktır. Dedim. Bendenize için en ameli şekli budur. İfâlin mahkemeye sevki hiç doğru değildir ve esasen mahkemeye gönderilmesi arzu edilseydi bu teklif yapılmazdı. Bundan başka Adana'da işgal zamanında tahsil edilmiş vaziyet, kuyudu hakaniinin tashihini mesulünden iharet değildir. Bunu takip edecek diğer bir takım mesail daha vardır. İcra ve isticar mukaveleleri vardır. Eshabi orada olmadığı halde gayabi olarak Fransızların 8 - 10 sene müddetle başkalarına emlûklerini vermişlerdir ve hunların hepsi arz ettiğimi gibi, fevkalâde kararlarla halledilecek mesaildir. Herhalde bunun hakkındaki kararını âlinizi verirsiniz. Maliye Vekâleti mütereddüd değildir. İcraatını yapacaktır. Doğrudan doğruya yapın diye havale eder seniz, yine yapacaktır. Fakat tercihan yapılınsın diye gönderirseniz hukuku tasarrufiyenin emniyet ve selâmetini daha ziyade temin etmiş olursunuz.

ISMAİL SAFA REY (Adana) — Efendim, gerek Ziraat Bankası tarafından satılan ve gerek eşhasın alacağından dolayı mahkemeden hukuk alınarak icra dairesi vasıtasıyla sattırılan bir takım hırısbyan emlakları var. Fransızlar geldiği vakit bir emirle hunlar namına defteri hakaniide yapılmış olan şeyin sahibi evvellerine teslim ve tadesi gibi bu yolda tashihat yapıyor. Mesle İstanbul'a aksediyor İstanbul icra vasıtasıyla satılan muamelâtinin doğru olduğunu, tashih lüzum gelmeyeceğini Adana defteri hakani dairesine bildiriyor, vilâyete bildiriyor. Bu muameleden sonra Fransızlar tashihata devam olmuyor. Hatta Bremon evvelce vermiş olduğu emri istirdat ediyor. Yani Ada-

na'ila gerek Ziraat Bankasının alacağından dolayı sattığı ve gerek eşhasın mahkemeye müracaat ederek aldığı ilâm üzerine icra vasıtasıyla sattığı arazinin, emlâkin hepsinin kaydı tahrif edilmiş değildir. Bir kısmı edilmiştir. Bir kısmının İstanbul'dan gelen emir ve Bremon'un vermiş olduğu emrini istirdadi üzerine alâhalihî kalmıştır. Şimdi yapılacak tashihat o bir kısım üzerinde yapılan tahrifatı tashih etmektir.

Sonra en çok nazarı dikkate alınacak bir nokta var. Bizim mahkememiz, teşkilâtımız ve Devletin şubesi vasıtasıyla yaptırdığımız bir muameleyi tashihde tereddüde ve bir takım içli yollara saparsak, bugün dahi o muamele hâlâ devam ediyor. Bazı yerlerde Türkiye haricine çıkmış eşhası emlâkin emval ve eşyası aşara borçlarından veya eşhasa yahut da Ziraat Bankasına borçlarından dolayı satılıyor. Eğer biz bugün bu mesele üzerinde tereddüd müşkülât göstersek eşhasın alacakları, Hükümetin alacağı müteessir olacaktır ve kimse talip çıkmayacak, kimse almayacaktır. Binaenaleyh bunun neticesinde eşhas alacağını alamayacak. Binaenaleyh, mahkemeye sevk etmekte. Meclisten idarî bir karar almaktansa Maliye Vekaletine veya Heyeti Vekileye Meclisi Âli bir emir vermelidir. Onlar da tashih ettirmelidir. Mesele bugün diyelim ki, oradaki defteri hakani memuru herhangi bir adamın kaydı üzerinde tashihat yaparsa Meclisten bir kanun mu çıkarmak lâzımdır? Bir karar almak mı lâzımdır? Binaenaleyh doğrudan doğruya bunun tashihati için Meclisi Âli bir emir vermelidir. Meseleyi bitirmelidir. Bendenizin teklifim budur. (Müzakere hâfi sesleri)

REİS — Efendim daha söz alan bir çok arkadaşlar vardır. (Soylesinler sesleri)

ZEKÂİ BEY (Adana) — Efendim Fransızların işgali zamanında Adana'da senetleri, kaydı yine Ermeniler namına olan erazi ve emlâk meselesi, bendenin içtihadımca, Maliye Vekili sabıki Hasan Beyefendinin buyurdıkları gibi olmasa gerektir. Buyurdular ki Fransızlar tarafından yapılan tashihî kayıt muamelesi İstanbul'da meri olan ve bizim tarafımızdan da feshedilmemiş bulunan kanun ahkâmına muvafık bir muameledir. Bendeniz zannediyorum ki bu kanun tasfiye komisyonları tarafından vaktiyle harp esnasında tehcir edilmiş olan hristiyanların satılmış emval ve emlâkinin iadesi hakkındadır. Adana'da vaki olan hadiseler ise bu vakıalarla munasebettar olan mesailden değildir. Yani tasfiye komisyonları tarafından tehcir edilmiş Ermenilerin emvali satılmış, şunun bunun eline geçmiş değil; onların borçlarına

mukabil ya eşhasın doğrudan doğruya bilmuracaat mahkemelerden hukuk alarak dairci icra vasıtasıyla sattıkları emlaktır. Yahut Ziraat Bankasına olan borçlarından dolayı Ziraat Bankası tarafından vakit geldiği zaman satılmış olan emvaldir, ki mevzuu bahsolan kararnamenin veya kanunun dairci şumulünde değildir. Kaldı ki bu emri veren Fransız kumandanı hilâhare emrini istirdat etmiştir. Yani Hükümeti milîyenin İstanbul'a müracaat ederek ve İstanbul Hükümetinin Fransız kuvveti işgaliyesi kumandanına vukubulan müracaatı üzerine Fransız kuvveti işgalie kumandanı şöyle bir emirle Nisan 1919 tarihli kararname istirdat edilmiştir. Kavanini Osmanîye bilâtedilât meridi, yolunda bir ikinci emir nesrederek ondan sonra bu muameleyi durdurmuştur. Yapılmış olanlar da öyle kalmıştır. Binaenaleyh mesele buyurdıkları gibi İstanbul'da elyevm cari olan bizim tarafımızdan da feshedilmemiş bulunan hatta bizim tarafımızdan da hükmü mutâ'oması lâzım gelen mezkûr kararname ile münasebettar değildir. Borç mukabilinde esasen Ziraat Bankasının veyahut şahsı diğerin kavanini tabiiye Osmanîye dairesinde zaten satırmak salâhiyeti mevcut olan emvaldir, ki sahibi uhdesine geçtikten sonra, hittabi, hukuku adiyeye de sahip olur. Binaenâlâzalık bu muamelelerin tashihinin lâzım geleceği şüphesizdir. Ancak bu muamele ne şekilde tashih edilsin? Bir kanun ile mi, yoksa Meclisten çıkacak idarî bir karar ile mi tashih olunsun veyahut doğrudan doğruya Heyeti Vekile tarafından mahalline emir verilerek bu bâtil muameleyi tashih suretiyle mi olsun? Maliye Vekili Hasan Beyefendi bu muamelelerin Heyeti Vekile tarafından tashih ettirilmesi emniyet ve mahfuziyeti icabeder. Tutulması lâzım gelen kuyudatı hakaniye için o emsal teşkil edeceğinden dolayı yani âmir ve memur olan Vekillerin doğrudan doğruya hukuku tasarrufiyeyi ihlal eder veya tasarruf edilebilir yolunda vaziyet ihdas edecekleri şekilde bir muameleye zemin açacağından, munasip olmadığını beyan buyurdular, ki bu hakikaten hepimizi düşündürecek bir meseledir. Hukuku tasarrufiyenin tamamii mahfuziyeti için mutlaka bu gibi senedatin tadili meselesini bir mahkeme kararına tevfiik etmek ve istihsal edilmiş bir ilâm hükmüne istinat ettirmek lâzım gelir. Ancak yine arkadaşlardan bazılarının buyurdıkları gibi, bu yuzden mağdur olan kimselerin ilâm istihsali için mahkemeye sevklerini terviç etmek ve onları o suretle mahkemede suründürmek ilahi doğru bir şey değildir. Binaenâlâzalık Meclisi Âlinin hâiz olduğu kuvveti teşriyye ve icraiye itibarıyla verilecek olan emrin de bir kanun dairesinde

olacağına göre, bendeniz bu muamelenin tashihinin Meclisten verilecek bir kararla Heyeti Vekileye emredilmek suretiyle hem muamelâtın temini süratı noktasından bunu kendi kendine yapmalarını için kâfi görür ve hem de bu muameleyi tashih ettirmek için en kolay ve eshabını mağdur etmeyecek bir şekil olmak üzere ve mahkemelerde eshabını süründürmeyecek en kabili tatbik bir şekil olarak teklif ederim.

Yalnız bir mesele daha var. Heyeti Âliyenizin nazarı dikkatine arz etmek isterim. İşittigime göre Hükümet, Fransızlarla müzakere ederken, burada Fransız murahhasıyla müzakere ederken bizim murahhaslarımız protokollerin birisinde Hükümet tarafından bir sene zarfında, yani Adana'nın hize terkinden itibaren bir sene sonra tahai hristiyanıye hakkında vaziyeti hukukiyelerini hiç bir zaman tebdil edilmeyeceği yolunda bir taahhüt altına girmiştir. Oyle bir taahhüt varsa Hariciye Vekili veyahut Hükümetin bunu izah ederek bizi tenvir etmesi Meclisi de müşkül bir mevkie sokmaması lâzım gelir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Öyle şey yapamazlar.

ZEKÂİ BEY (Devamlı) — Böyle bir şey vardır. İzah etmek Hükümetin işidir. Tahii Meclisin verdiği bu karar, Hükümetin vermiş olduğu bu karar öyle bir taahhüt altına girilmiş olmasından dolayı Hükümeti müşkül bir şekle sokmuş olmaz mı? Rica ederim, Meclisi fena bir vaziyette bırakır mı, bırakmaz mı? Malûmu âliniz bir emvali mefruke kanunu kabul ettiniz. Bu Adana Vilâyetinde tatbik edilmiyor. Ne den edilmiyor? Bu mühim meseledir. (Müzakere kâfi sadaları)

REİS — Efendim, müzakerenin kıfayetine dair iki takrir var. Müzakerenin kıfayetini reyî âlinize vaze degeğim. Müzakereyi kâfi görenler küfen el kaldırsın... Ekseriyeti azime ile müzakere kâfi görülmüştür. Takrirler vardır, birer birer okuyalım. Ondan sonra reyî âlinize arz ederim.

Riyaseti Celileye

Fransız işgal devam ettiği müddette usul ve kanunini mevzuamıza uydurularak yapılan herhangi muamelâtın keenlemeyekün addile kuyudatı sabıkâ ve muamelâtı hazıraya itibar olunmasını ve bunun işir dat olunan mahallere temsilinin Heyeti Vekilece nasarı dikkate alınmasını teklif ederiz.

Gaziantep
Yasin

Gaziantep
Şahin

Riyaseti Celileye

Adana vilâyeti arzâii inşgulesi baş administratörü tarafından kabletâhliye negredilen kararname ile

sahibi evvelleri namuna iade kılınan emval gayrimenkule hakkındaki kuyudu tasarrufiye şekli sabıkâni muhafaza etmek suretiyle, sahibi hakiketen uhde lerine tashihen itca edilmek üzere Maliye Vekâleti celilesine emir ve havale buyurulmasını teklif ederim.

Mersin
Ziya

Riyaseti Celileye

Teklif olunan işbu lâyhâi kanuniye Fransız işgalinden mütevellit muamelâtı kabul ile bir şekli kanunide ilgayı tazammun etmek noktası nazarından asla şayanı kabul değildir. Binaenaleyh mezkûr kanunun İcra Vekillerine iadesiyle işgal kuvvetinin fuzulü bir surette ihdas eylediği muamelâtın keenlemeyekün addine ve hali sabıkânı iadesine karar tasarı teklif ederim.

Kayseri
Ahmed Hümi

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Mevzuubahis müzakere olan senedatı hakîni meselesi hakkında Heyeti Vekileye salahiyet verilmek suretiyle teklifin Heyeti Vekileye havalesini teklif ederim.

Kütâbiya
Cemil

REİS — Efendim iki türlü takrir vardır, bu takrirlerin hepsi iki noktada birleşiyorlar. Birisi doğrudan doğruya bunu Heyeti Vekile yapabilir, Meclise aid değildir tarzındadır. Yasin Beyle Hüseyin Avni Beyin takriri bu kısma dahildir. Diğer ise Maliye Vekâletine veyahut Heyeti Vekileye emir tebliği şeklindedir. Yani İcra ve İcraî salahiyeti haiz olan Meclis azasının takrirlemesidir.

HASAN FEHMİ BEY (Maliye Vekili) (Gümüşhane) — Müsaade buyunur musunuz, efendim? Ziya Beyin takriri maksadı kâfidir. Yalnız Adana vilâyeti deniz. Oraya Adana vilâyetiyle havahsi suretinde bir kayıt konulabilir.

HASİP BEY (Maraş) — Anteb'in de ilâvesi lâzımdır.

HASAN HÜSNÜ BEY (Trabzon) — Bilumum işgal olunan yerler diyelim, hepsini şâmil olur. (Doğru sesleri)

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Takririme dair bir şey arz edeceğim. Bu teklif takririme menfidir. Hükümetin bunu kabul etmeye salahiyeti yoktur. Vekil arkadaşlarımız bir hata yapmışlardır. Meclisin bu hataya düşmemesi için bunun kabul edilme-

mesi lâzımdır. Meclisin hakimiyeti darbelennmiştir. Başka medeni memleketlerde böyle bir meseleden dolayı Heyeti Vekile Divanı Âliye gider. Temenni ederim ki biz de Divanı Âliye gönderelim. Bu hakimiyetimizi hırpalamaktadır.

HAKKI HAMI BEY (Sinop) — Birincisi Hükümet tarafından herhangi bir takririn veya vaznu tercih etme hakkı ancak istizaahlarda vardır. İkincisi; bu gibi müzakerelerde şu yolda verilmesini talep ederim. mahiyetinde olan takrirler hepsine tercihan reye vaznedilcektir. Hüseyin Avni Beyin takriri bu mahiyettedir. Diğer takririn reye vazındaki hikmeti ben bilmiyorum.

REIS — Efendim, kim vazeni ki... Söylüyorum müsaade emediniz ki... Maksadım, Hükümetin fikrinin bu olduğunu demekten ibarettir. Eğer müsaade etmiş olsaydınız diyecek idim ki Hüseyin Avni Beyle diğer refiklerinin takriri tadil mahiyetindedir. Evvela bunları reyinize arz edeceğim. Neden istical bu yurdlunuz?

HASAN FEHMI BEY (Maliye Vekili) (Gümüşhane) — Efendim takriri tercih kastıyla söylemedim. dedim ki Ziya Beyin takriri maksadı temin eder.

REIS — Ever efendim, tercih yoktur. (Gürültüler) Müsaade buyurunuz efendim. Yasin Beyin takririni tekrar okuyorum. Bu da aynı mahiyettedir.

(Yasin Beyin takriri tekrar okundu.) (Hüseyin Avni Beyin takririni tekrar okudu.)

Diğeri de hemen bunun aynıdır. Matnafi Yasin Beyin takriri biraz daha muvazzahtır. Arzu ederseniz bir daha okuyayım.

(Üçüncü defa Yasin Beyin takririni okudu.)

Yani işi doğrudan doğruya Heyeti Vekileye bırakıyor. (Anlaşılmadı sadaları.)

NEBİL EFENDİ (Karahisarlı Sahip) — Müsaade buyurunuz usul hakkında söyleyeceğim. Mecliste ekseriyet yoktur beyefendi. Bugün Meclisi hataya sevk etmek ihtimali de vardır. (Ekseriyet vardır sesleri.) Ekseriyet olmayınca bu takrirlerin herhangi birisini reye koymak hatadır.

REIS — Efendim Heyeti Vekileye havalesini teklif ediyorlar.

EMİR PAŞA (Sivas) — Keenlemeyekün meselesi var.

REIS — Efendim, mesele o değildir.

HAKKI HAMI BEY (Sinop) — İstirham ederim. Usul hakkında söyleyeceğim. İki takrir okundu. Eğer bunları Nizamnameye tevfikkan muamele yapmak lâzım ise, ilk okunan takriri reye koymak lâzımdır. Evvelkinin reye konup konmadığını bilmiyoruz ki...

REIS — Efendim; Hüseyin Avni Beyin takriri o kadar muvazzahtır değildir. Ahkâmı kanuniyenin tatbiki diyor. O halde takriri tekrar okutuyorum. (Takrir tekrar okundu.)

REIS — Bu takriri kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. Ekseriyetle kabul edildi.

HASAN FEHMI BEY (Maliye Vekili) (Gümüşhane) — Ahkâmı kanuniyenin tatbikından Meclisi Âlinin maksadı nedir? (Gürültüler) Müsaade buyurun, mesele tavazzuh cisim. Elinde senedi hakanisi bulunanı mahkemeye göndermek midir? Meclisi Âli bunu mu murad ediyor? (Ever sesleri) Mesele tavazzuh etsin. Tatbikatından mütevellit mesuliyet bana aittir. Kanunen elinde senedi hakanisi bulunanın senedi hakanisi kanunen alınmaz. Fakat mahkemeye gider, mahkeme hükmeder, maksat bu mudur? Bu ilâzile Fransızların işgal zamanında, evvelce verdiğimiz izahat veçhile, ıvra daireleri marifetiyle yapılan satış muamelelerini keenlemeyekün adletmek midir?

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Mahkeme-yec aittir. Mahkeme halletsin.

HASAN FEHMI BEY (Devamlı) — O halde takrir sahibi mahkemeye aittir diyor. Meselenin tavazzuhunu rica ederim. Vazih bir karar verilsin.

NEBİL EFENDİ (Karahisarlı Sahip) — Dedigimi hataya geldiniz. Bu suretle davamı ispat ediyorum.

ABDÜLKADİR KEMALİ BEY (Kastamonu) — Reis Bey maksat anlaşılmadı.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Maliye Vekili Hasan Fehmi Beyin sualine cevap vereceğim.

HAKKI HAMI BEY (Sinop) — Rica ederim kavranını osmaniyeye tevfikkan yapılmayan muameleat keenlemeyekündür ve sahibi takriri de maksadı budur. Keenlemeyekün olan bir şeyin keenlemeyekün olmasına karar vermek fazladır.

REIS — Bu, bu kadar gürültüyü mucip olacak bir şey değildir. Akadağlar sözlerini söylediler. Rica ederim gürültü etmiyelim.

Müfrit Efendi hazretleri takriri reye vazı hakkında söz söyleyecektir.

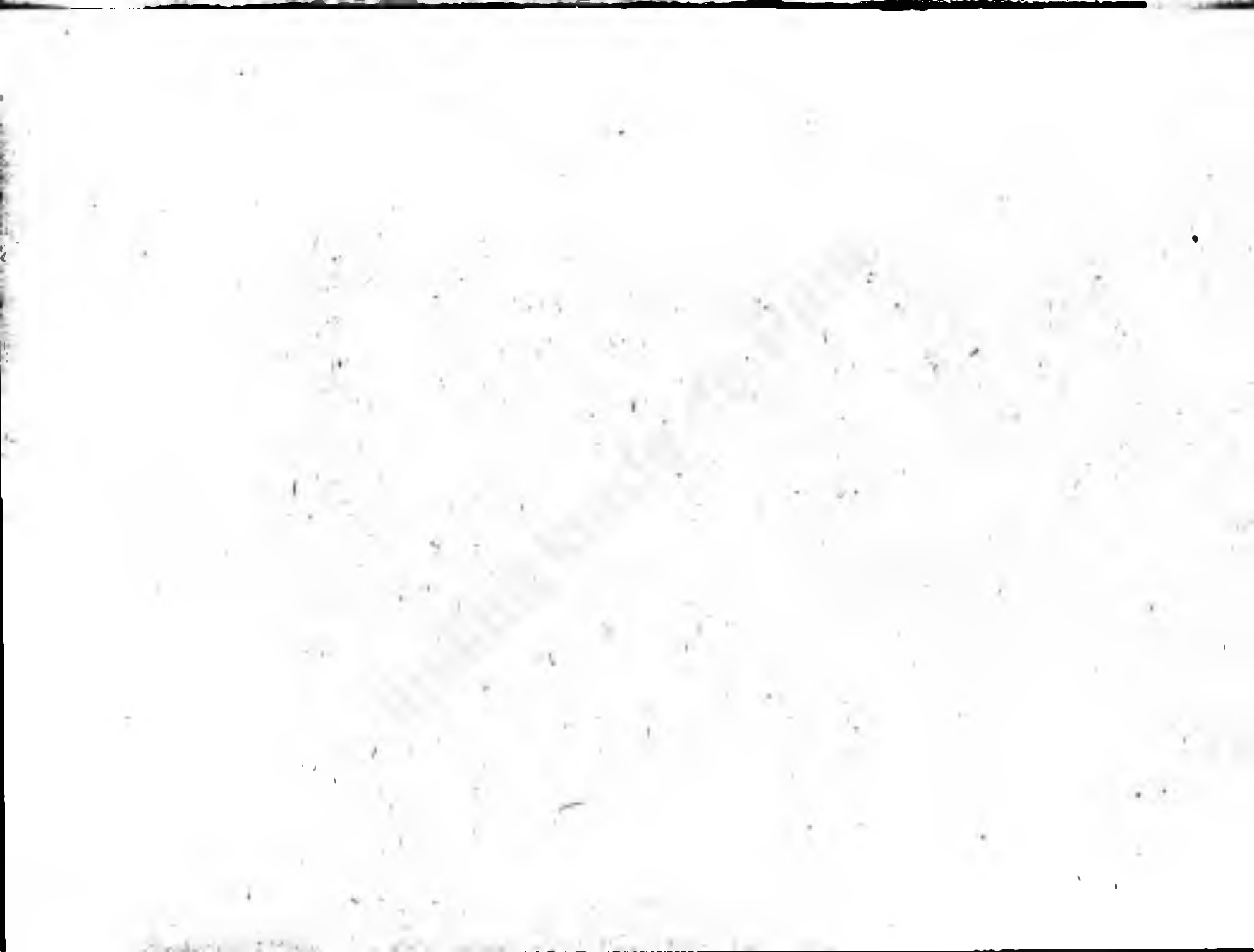
MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Efendim Meclisi Âlinizin kabul etmiş olduğu husus Hüseyin Avni Beyin takriri üzerinedir. Maliye Vekili Hasan Beyefendi bunun tekrar izahını Meclisi Âliden istiyor. Bence bu takriri meali ahkâmı kanuniye nuktâi nazarınla şudur ki; evvelce mal sahiplerinin bankadan istikraz etmiş oldukları paraya mukabil tertih etmiş oldukları malı parayı tediyemediklerinden

delayı ahkâmı kanunîyemize tevfikân Hükümetin usulü dairesinde satması ve bunu istira eden adamların yedine senedi hakını vermesi ve bu senedi hakını Me tasarrufu usulen sabit olan eşhasın malının etinden hilâfı kanun olarak alınması kecnlemeyekün dür, demektir. Şayet malın usulsüz satıldığını iddia eden varsa o şahsın mahkemeye müracaat etmesi vâpı eder. Ainaenaleyh bu iddiada bulunanların mahkemeye müracaat etmesi doğrudur. (Doğru sesleri.)

Avnı Bey zatîâliniz tahririnizi bu suretle verdiniz değil mi?

MÜSEYİN AVNİ REY (Erzurum) -- Tamamiyle böyledir efendim.

REİS Meclis: Âli Hüseyin Avnı Beyin tahririni kabul ederken meseleyi Müfid Efendinin izahı ve hile mi anlamıştır? (Evet sesleri.) Tahririn bu mealde olmasını kabul edenler lütfen ellerini kaldırın... Kabul edilmiştir.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

26 Temmuz 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPPI SABIK HULĀSASI	606
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	606
1. — <i>Yeni bir İstiklâl Mahkemesi teşkiline ilâri İvâ Vekilleri Heyeti tezkeresi.</i>	606:612

Cilt : 21

NO nci İnkılat, 2, 3, 4 ncu Celse

SEKSENİNÇİ İNKAT

26 Temmuz 1338 Çarşamba

İKİNCİ CELSE

REİS : Mecisi Sani Dr. Adnan Beyefendi.

KÂTIPLER : Ârif Bey (Kayseri), Hakkı Bey (Van)

REİS — Efendim; celse hafiye kışat edildi. Hafi celse icrası hakkında buyurun Rauf Beyefendi.

KAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas) — Efendim, Heyeti Vekile Amasya'nın vaziyeti mahsusasını nazarı dikkate alarak heyeti aliyenize müstacelen, saha ve hududu sâhil olmak üzere bir İstiklâl Mahkemesinin intihap ve izamını teklif ediyor.

Bu babilâ bir tezkeresi vardır. Bu müzakerenin hafi celsede müzakeresini teklif ediyorum. Eğer heyeti celifeniz kabul ederse hafi celsede ıcran etsin.

REİS — Müsaade buyurun efendim; bu meselemin hafi celsede müzakeresini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Hafi celsede müzakeresi kabul edildi.

Efendim, evvelâ hafi celse zaptı sabık hulûsâsını okuyacağız.

1 -- ZAPTI SABIK HULÂSASI

YETMİŞ DOKUZUNCU İNKAT

24 Temmuz 1338 Pazartesi

İKİNCİ CELSE

Musa Kâzım Efendi Hazretlerinin tâhîri riyasetlerinde bitirilen zaptı sabık hulûsâsı aynen kabul olduktan sonra Müdâfaai Milliye Bütçesinin heyeti umumiyesi hakkında müzakere cereyan etti. Müzakere kâfi görülerek celse aleniyeğe geçilmesi kabul edildi ise de celse aleniyeğe geçmeden evvel İktisat Vekâleti bütçesine tahsisat ilâvesi hakkındaki lâyhâi kanuniyenin müzakeresi ıcrâ edilerek maddeleri aynen kabul olundu. Bilâhara Adana vilâyetinde kuyudu hakkaniyenin tashihine dair lâyhâi kanuniyenin

müzakeresine geçilmiş ise de mezkûr kanunun reddile alikânî kanuniyenin tatbikinin emredilmesine dair Hüseyin Avni Beyin takriri kabul ve takriri izah eden Kırşehir Mebusu Müfit Efendinin beyanâtı da bir tasdik edilerek celse aleniyeğe geçildi.

Reissünü
Dr. AdnanKâtip
Kayseri
ÂrifKâtip
Van
Hakkı

REİS — Zaptı sabık hulûsâsı hakkında söz isteyen var mı? Olmadığına göre zaptı sabık aynen kabul edildi.

2 — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. -- Yeni bir İstiklâl Mahkemesi teşkiline dair İcra Vekilleri Heyeti tezkeresi.

REİS — Tezkerayı okutuyorum.

13 Temmuz 1338

Türkiye Büyük Millet Meclisi
Riyaseti Celilesine

Amasya ve havalisinde görülen lüzuma menbâ bir İstiklâl mahkemesi tesis ve dairesi kazanın sabık İstiklâl mahkemesi hududu dahili bulunması hususunun arzı İcra Vekilleri Heyetinin 18 . 7 . 1338 tarihindeki içtimasında takarrür etmekle, ifayı mukteza-

sına ve neticesinin işarını müsaade devletlerini istihham eylerini efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi
İcra Vekilleri Heyeti Reisi
Hüseyin Rauf

REİS — Buyurun Âli Beyefendi.

ALİ BEY (Dahiliye Vekâleti Vekili) (Niğde) — Samsun, Amasya, Tokat, havalisinde eşkiya olduğu malumu âlinizdir. bir çok eşhas derdest ediliyor, bunlardan bir kısmı Divanı Harbe verilmek istenilmiş, bir kısmı derdest edilmiş mehakimi nizamiyeğe ve-

riilmek istenilmiş (İşitmiyoruz sesleri Mühabere ediyoruz, bu eşkiyanın biran evvel cezalarını görebilmek için seri bir muameleye tabi tutulmak icabettir. Bu da hirtakım merasımı kanuniyeye tabi olmayan bir mahkeme-i tekkâlûde tarafından yapılması lâzımı geliyor. Bunun için Samsun muhasarrıfı ve Şark Cephesi komandanı lüzümü gösteriyor. talih tekkifine alınan eşhas nerede muhakeme edilecekler, yani tahti tekkifine alınan eşhas gibi muamele görecektir? Bunların işlerinin görülmesi pek uzamaktadır. İmkân yok muamele de bunu gösteriyor. Bunun için Amasya merkezinde bu işlere bakmak üzere bir İstiklâl mahkemesinin bulunmasını muvafık buluyoruz.

SALİM EFENDİ (Erzurum) — Bu eşkiya hangi sınıf eşkiyadır?

ALI BEY (Devamla) — Pontus eşkiyası. Bunu biran evvel intaç etmek ve haklarında lüzümü gelen cezayı tatbik etmek ve Amasya şehrinde bulunmak ve birt bu işlerle istigal etmek üzere bir mahkemenin gitmesine lüzümü göstermekteyiz.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Sabık mahkeme-yi dinleyelim, bir kanaatları var mı?

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Şimulî efendim: Dahiliye Vekâleti Vekili Ali Beyefendi Amasyaya bir İstiklâl Mahkemesinin guncesine lüzümü gösteriyorlar ve diyorlar ki Pontus Komitesine mensup bir çok eşhas derdest edilmiştir. Bu eşhasın muhakemesini icra etmek için bir mahkemeye ihtiyac vardır ve sonra tabii bunda sürat de lüzümdür. Derdest edilenlerin muhakemesi ve bu muhakemenin süratle intaç olunması Zammederim, eshabı muvabe olarak gösterdikleri budur. Eğer Dahiliye Vekili Ali Beyefendi buyursalardı ki Samsun İstiklâl Mahkemesi Pontus cemiyetine mensup dağlarda dolayan eşkiyanın evvelce derdestinde de bir muvaffakiyet gösterenemiytir ve bundan sonra da bunları takip edip derdest edecektir dese idi bir jandarma mahiyetinde ona bir diyeceğim yoktu. Fakat derdest edilmiş bir alıan mahkûm edecek bir mahkeme yoktur, serian icrai muhakeme etmek lüzümü geldiğine nazaran, muhakemenin serian intaacie matlup olan şeyi temin edecek kanunumuz yoktur demesün bendeniz katiyen muvafık bulunmadım. Çünkü bu kavanini mevzuu ve mevcudayı inkâr mahiyetindedir. Efendiler istiklâl mahkemelerinin tesis edildiği tarihi gözönüne getirecek ve bu mahkemeleri faaliyete sevkedecek saiki düşünecek olursak yegâne asker firarileri olduğunu görceğiz. Biliyorsunuz ki Meclisi Âliniz burada toplandığı zaman elinde kuvvet olarak elinde beş, on çe-

leden başka kimse yoktu. Bilâhare kuvayı muntazama tahvil zaruretinin hissedilen Meclisi Âliniz kuvayı muntazama tesis ettiği zaman, yani başında gayri muntazam bir çete istediği zaman işe giriyor, onları zabtû rabitinin temin gayri kabil olmakla beraber, bunların yani başında muntazam bir kıta tutmak gayri mümkün olduğu cihetle, şiddet göstermeye mecburiyet hissetmiştir ve bu şiddeti de kim ya pabiliyor? İşte kabul ettiğiniz istiklâl mahkemeleri kanuniyle o şiddet kayboldu. Bidayeten ve filhakika istiklâl mahkemeleri ilk faaliyete geçtiği zaman asker firarilerinin firarına buldukları muntakada oldukça mani olunmuş ve faideleri de görmüştür. Fakat sonradan sonraya itiral etmek lâzımdır ki onlar da maalesef hiçbir şey yapmamıştır. Yani bugün kemali teassurle ve teassüfle söylemek mecburiyetindediriz ki hâsıl istiklâl mahkemelerinin buldukları memleket dahilinde muhtelif muntakalarda hali faaliyette bulunmalarına rağmen, istigal edilmeyecek dercede asker firarileri vardır. Şu halde istiklâl mahkemesinin hiçbir kıymeti yoktur ve tesiri kalmamıştır.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Meğer ki jandarma da...

HAKKI HAMİ BEY (Devamla) — Sonra efendiler: istiklâl mahkemelerine takihata zamimeten, zannedirim 26 Ağustos 1336 tarihli bir zeyl ile bir vazife daha verilmiş ve maattecessuf mehakimi en ziyade ademi muvaffakiyete sevkeden sebep bu zeyl olmuştur. Çünkü o kadar gariptir ki bendeniz bu hususta istiklâl mahkemelerini mazur görüyorum, kanun o kadar elâstik, o kadar şimullü, o kadar yani hukuka mugayir tarzda tanzim edilmiştir ki bir hareket vaki olduktan sonra o hareketin failine esenin yaptığı hareket bir cürümdür diyor. Canım bu kâ-nunda da bunun bir cürüm olduğu yoktur. «Bilmem şu kanun ile Meclis bana salâhiyet vermiştir. Ben diyorum ki bu bir cürümdür.» Canım efendim kâ-nunda bunun cürüm olduğuna dair bir şey yoktur. «Ben arayı bilmem, işte salâhiyets diyor. Hakikaten o cürüm bu salâhiyete hımaen cürümiyeti mevcut olmayanlar dahi cürüm gösterilmiştir. İstirham ederim, cürüm olmayan bir hareketten dolayı beni tecziye ve muhazeye kıyanı ederseniz benim ne kabahatım vardır? Sen dediğin halde ben yaparsam tecziye edersin sen yap yapma diye bir şey dememişsin. Böyle bir tabir mevcut değilken ben buradan kalkıp gitmişim, sen buradan gittin diye bir cürüm istiat ediliyor. Bu Devletin kuvayı maneviyesini kesreder. Bi-

naenaleyh seni üç ay hapsediyorum. Denek kadar mantıksızlık olmaz. Böyle verilen bir zeyil ile istiklâl mahkemeleri maalevef tavuk hırsızlarına kadar el uzatmış ve bu dereceye gelmesine sebebiyet vermiş ve en nihayet kıymetlerini sıfıra indirmiştir. Yani bunu istiklâl mahkemelerinde bulunan arkadaşlarımızın kendileri ile itiraf ediyorlar. Ellerindeki kanun tamamen bu vaziyete kadar düşürmüştür. Bendeniz bunun hakkında bir şey söylemiyorum.

Şimdi istiklâl mahkemelerine lüzümü var mıdır, yok mudur? Cenabı Hakka hâmederek söylerim ki, şimdilik memleketimizin hiçbir tarafında istiklâl mahkemeleri, belki teskini müteassır, fevkalâde heyecanı teskin için ve fevkalâde ihtiyaçlar için saklanacak bir âlettir. Yoksa hiçbir tesiri olamayacaktır. Bu mahakimi alelâde bir mahkeme gibi tutacak olursak, efendiler, bunun hiçbir hükmü kalmıyacaktır ve sonraki hadisat da bunu bize gösteriyor.

Şimdi mevkufinin süratle muhakemesi meselesine gelelim. Efendim, mevkufinin süratle muhakemesi hususunda mahakimi nizamiye istiklâl mahkemelerinden daha elverişlidir. Derlerse ki, mevkufini adliye çoktur. Meselâ Samsun'da bin tane mevkufini adliye varsa efendiler bidayet mahkemesi buna daha süratle bakar. Efendiler bir mahkeme varsa bir daha gönderiniz, istiklâl mahkemesi göndereceğimize. Bir ise iki yapalım, iki ise üç yapalım. Süratle işlerini bitirsinler. Fakat böyle mahakimi seksen şekle sokmıyalım.

Pontüscülerin hareketine gelince; bunların hareketi hiyaneti vataniye kanununa tabidir. Hiyaneti vataniye kanunu ahkâmına tabii muhakemelerin size telim ederim ki istiklâl mahkemelerinden ziyade bidayet mahakimi neticelendiriyor. Biliyorsunuz ki bidayet mahakiminde hiyaneti vataniye mücrimlerinin muhakemesini 20 günde intay zaruridir. Binaenaleyh bidayet mahakimi 20 gün zarfında muhakemeyi neticelendirmek zâurettir. Neticelendirmediği takdirde, orada bir kayıt vardır, o kayıt mücrimince haklarında muamele yapılacaktır. Halbuki hiyaneti vataniye cürmünden dolayı iki senedir mevkuf olmaları gösterebilirim. Şimdi bidayet mahkemelerinde ne sürat bulunuyor, istiklâl mahkemelerinde mi? Sürat bidayet mahakiminde daha ziyadedir. İşte size madde olarak arz ediyorum. Bidayet mahakimi 20 günde neticelendirmek mecburiyetinde olduğu halde, istiklâl mahkemeleri hiçbir kanunun tesirine tabii değildir, diyerek, demek ki onlar da keyfi olarak uzatmışlardır, hattahi bazı nevakısı ikmal edeceğiz diye bir bu-

yük sene uzatmışlardır ve zannederim ki bunu kimse inkâr edemez. Sürat istiklâl mahkemelerinde midir, bidayet mahkemelerinde midir? Bidayet mahkemelerinin sürat itibarıyla istiklâl mahkemelerinden farkı yoktur. Sürat bidayet mahkemelerinden daha mı ziyadedir? Bu itibarla Dahiliye Vekilinin mütalâası vârit değildir efendiler. Sonra mevkufin... On gün evvel idam edilecek adamı on gün sonra idam eden bidayet mahkemesi, idam edilecek adamın muhakemesini 20 gün zarfında hukme rabtecektir. Halbuki Samsun'dan mahkemenin Amasya'ya gitmesi ve gelmesiyle 40 günde neticelenecek. Mücrimi ele geçse anasının, babasının ismini sormadan maksat ipe çekmek ise istiklâl mahkemesine lüzümü yoktur. 4 - 5 murgu adamı, asker gönderiniz, rasi geleni vursunlar. Mahkemeye lüzümü yoktur. Lüzüm varsa, adalet noktası nazarından bunu gösteriyorsanız memleketin teşkilâtında ve cihan nazarında adli teşkilâtın olmak üzere malikeme gönderilir. Esasen ona da lâzım gelen kanun eline verilmiştir. Kanun vardır. Binaenaleyh buna istiklâl mahkemesi bakar. Yoksa SCO mevkuf vardır, Samsun bidayet mahkemesi buna bakmıyor. Binaenaleyh bir istiklâl mahkemesi göndereceğiz, deneyi esbabi mücrime olarak hendeniz muvafık görmüyorum ve demek zaittir. Bu itibarla hendeniz rica ediyorum. Eğer Samsun'daki bidayet mahkemesi kifayet etmiyorsa oralarla miktarı kâfi bidayet mahkemesi tesis edelim. Kâfi ise istiklâl mahkemesi göndermeye lüzümü yoktur. İstirham ediyorum, istiklâl mahkemelerini, Allah bizi fevkalâde ahval karşısında bırakmasın, fevkalâde hale karşı kullanalım, ahvalı fevkalâdeye saklıyalım; sonra lâzım olur.

Arkadaşlar, sonra ahvalı fevkalâdeye karşı istimal edilecek silâhınız yoktur. Bidayet mahkemelerinde muhakeme cereyan etsin ve neticelendirilsin. Bendeniz Heyeti Celileden rica ediyorum, istiklâl mahkemelerinin kıymetini mutemadiyen millet nazarında düşürmüyelini. İstiklâl mahkemelerinin muvakkaten ilgası hakkında bizim takarrümüz vardır. Bu mahakim muvakkaten faaliyette alınmasın. Heyeti Vekileden de istirham ediyoruz; onların maksadına muhalif değil, süratle bitirilmesi bizim de matlûbumuzdur. Oralarda bir iki bidayet mahkemesi daha teşkil edelim, o işleri süratle bitirsinler ve harice karşı da terör yani tedhiş usulünün memleketten kaldırılacak kadar hali tabinin avdet etmiş bulunduğu hissini verelim, ki hiç olmazsa onlar da bizimle munasebatı iktisadiyede bulunsunlar. Efendiler istiklâl mahkemeleri memleketimizde baki kaldıkça bizimle kimse ticari muameleye girmez. İtiraf etmek lâzım gelir

ki adeta Rusya'daki Çekalara benziyor. Neden hen-
ziliyor? Neden henzediğini söyleyeceğini. Rusya'da
biliyorsunuz ki herhangi bir yerde bir istiklâl mah-
kemesi cürüm olmadığına kanaat getirdiği halde di-
ğer yerde idanı ediliyor. Yine istiklâl mahkemeleri
bir meseleden dolayı on sene kirege koyduğu halde
diğer taraftan alçıkda bir tebedülle iktifa ediliyor. Rica
ederim. bunlar nedir? Bu adeta Çeka mahiyetinde bir
şeydir. Eğer Rusya'da onların iyi bir hizmet ifa et-
tiklerine kana bulunuyorsanız ve Rusya'nın o halde
devamı munasebatı haricinin devamını temine ne-
dar olacağına kana bulunuyorsanız bunu biz de bi-
rakalım. Fakat ben deniz diyorum ki, gerçek munasa-
batı siyasiyenin tesisi ve tahsis munasebatı iktifa
diyenin harici cereyanının sıkı bir surette temini için
dahilde hali tabiiin aydınını gösterecek umreler
gösterememek. Avrupalılar da bizimle munasebatı pey-
dah etmez. Onun için çok rica ediyorum, istiklâl mah-
kemelerini muvakkaten faaliyetten alalım ve tekrar
ediyorum oraya tahdidiyorsa bir iki mahkeme daha
gönderelim.

HÜSEYİN AVNİ RİV' (firzurun) — Efendim
birinci gündünberi istiklâl mahkemelerinin aleyhinde-
yim. Bir kere T.B.M.M. ise Allahın verdiği salâ-
hiyeti kendisi başkasına verdiğine hayretleyim. Yani
Cenabı Hak T.B.M.M. ne hiç kimsenin rey-i hüdiyle
bir kimseyi asmak ve kanaati zatıyla asmak ve öl-
dürmek için o salâhiyeti peygamberlerine idahi ver-
memiştir. Fakat T.B.M.M. bunun fevkinde her salâ-
hiyeti vermiştir. Binaenaleyh aslen hâtil olduğunu id-
dia ederim.

Sonra, Anayasa meclesine gelince: biz ahvali fev-
kalide geçiriyoruz diye kendimize böyle bakarız.
Fransız bunu yapmıştır. İtali bu bunu yapmıştır. Ha-
yır efendiler onların milletleri bunu mecbur etmiştir.
Biz her türlü harekâtı teskin ettikten sonra her tür-
lü galeyânı teskin ettikten sonra asker firarisi dolay-
ısıyla fevkalâile bir mahkeme teşkil ettik.

Sonra şu casus geldi, bu geldi. Bugün istiklâl mah-
kemelerinin evrakını teftih ederseniz Pontus mesele-
si ciddi den ehemmiyetli, fakat ehemmiyetten sâkil bir
takım köylüler, fakirler, kalayıcılar iş edinmek için
mahkemelere doldurulmuş Adliyenizi muattal bırak-
mış ve Adliye bunun gölgesinde kensale istirahatle
uyumuştur. Memleketin asayiş ve ehemmiyeti maddi
ve mancevi olarak artık namütenahi söz ki ne kanu-
na girer, ne hiçbir salâhiyete. Hal böyle iken vâsi-
mikyasta halka karşı bir itimatsızlık, uyumsuzluk. Ne-
tice itibarıyla zannediyoruz ki asayiş mahfuz. Bir

Mukümet kalktı, mütareke akdetti ve bununla hep-
sinin imzası tahtında mütareke akdettik diye bütün
cihane ilân etti. Demek ki bu millette isyan istidadı
olsa değil T.A.M.M. memleketin elli tarafına hiç
kıymeti yoktur. Bu halkın kabiliyetidir. Tezvirat ve
tasviratı 40 günde anladi. Nutün sadakatıyla bize itaat
eden, merbut kalan haklımıza karşı itimatsızlık edip
de daha doğrusu iş edinmek iş görüyoruz diye görün-
mek, tarihte gülünç bir sahife teşkil edecektir ve is-
tiklâle bize ne iş gördünüz diye hesap sorarlarsa
cevap vermekten âciz kalacağımıza kanım.

Pontus meselesine gelince, efendiler burada kuv-
vet adliye vardır diyoruz. Daha kendi milletini idâ-
reden âciz, halkın da inkılâp nerede? İstanbul'dan
buraya kadar geldik yine o eski kanun, yine o millet,
o insanlar. Yalnız kendinize bir fevkalâdelik verdik.
Büyük bir inkılâp yapıyoruz, asker topladık bununla
cephiyi muayozuz. Esasen muhtemel bir tehlikeyi
unbunmazsak sonra bunun üzerindeki fevkalâdelik ne-
dir? Cihana karşı bunu istimal edecek insan yok.
Bizden adli teşkilât yoktur demek, bu da kapitülâs-
yonları vazetmek denektir. Herkes bir his altında-
dır. Samimi söylüyorum. Efendiler Ruslar'da görüyo-
ruz. Tarihlerle vardır. Fakat tarihteki bizim gibi de-
ğil. Sonra efendiler onlarda bir zaman işindi. Mem-
leketterinin istidadı ona göre idi. Memleketimiz üç
istiklâl mahkemesiyle mu idare ediliyor? Efendiler her
kazandı hıdayet mahkemelerimiz vardır. Cinayet mah-
kemelerimiz vardır. Memleketin bir tarafında kanaati
vcdaniyesiyle üç adanı idanı eder, diğer tarafında
hayatını idanı eder. Ne güzel muşavat, ne güzel ada-
let... Buna insan hayret eder. Bunlardan sonra millet
bizden hesap sorduğu vakit cevaptan âciz kalırız.
Efendiler üç istiklâl mahkemesi midir bu memleketi
idare eden? Efendiler, senede 30 bin firarı vardır. Üç
istiklâl mahkemesine ne isabet eder? Yanlış ve daha
doğrusu hissi, az düşünce ile husul hulmuş şeylerdir.
Yenadis için bir kanaat edinecek delil yoktur. Bel-
ki o hissin esiri o duygunun arkasından koşmaktan
başka bir manası kalmamıştır. Biz kendi hatalarımı-
za tashih edersek daha ziyade hazretkâr oluruz. Hi-
yaneti vataniye için bir kanunumuz vardır, Eğer ad-
limuz, kafi değilse, bütün milletı uyyanen yapalım. On
günde tatbik edilsin ve neticelensin. Halbuki adaleti
tatbik edesekseniz, böyle mahkemeleri kaldıralım,
memleketi bir adanı kalınyacak surette hepsini öl-
dürmek kudretimiz varsa bunu yapabiliriz. Eğer hü-
kümetiz diye siyanet ediyorsanız mahkemelerinizi her
yere gönderin. Pontustan ne şikâyet ediyorsunuz?

Pontüscüler hain imiş. İdare edin efendiler. Siz kelleyi beyinle idare edemediniz; demek kabiliyet yok.

RAGİP BEY (Kütahya) — Avrupa da böyle sizin gibi söylüyor.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Evet. ben Yunanlıyım. Teşekkür ederim.

RAGİP BEY (Kütahya) — Efendim. Pontüsü bizim çıkardık?

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Bunları terbiye edelim efendim, rica ederim.

RAGİP BEY (Kütahya) — Kanaatinizi değiştiriniz. yanlışır.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Benim maksadım sizin düşünceniz gibi değildir. Jandarmasını tesis et. hükümetini tesis et. Daha kendinize itimatlılık yapıyoruz. Adliyece itimatlılık yok diyen bir millet... (Gürültüler) Rica ederim. nasıl üç kişi ile bu memleketi idare edersin?

RAGİP BEY (Kütahya) — Pontüsün mahiyetini iyi anla.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Ben pontüsün mahiyetini bilirim. Ermenilerin de mahiyetini bilirim.

Şimdi efendiler; bendenizin kanaatime göre bu suretle kendi hukuku adlimizin olmadığını iddia etmektedir. Bu millet umuru adliyesi için iki buçuk milyon lira sarfediyor. Mekteplere para veriyor. Mektepte okutuyor ve yetiştiriyor. Mehus olmakla her türlü evsafa âliyesi, her türlü ilmi iktisap mı eder. rica ederim? Lâlettayın üç kişiye kanaati zatîyenizle siz hükmü verin deyip salâhiyet veren millet, ilmi inkâr etmek, hukukunu tepelemek demektir. İhtilâlin de bir hukuku vardır. Her milletin her zaman bir hukuku vardır. Hüner isyan ettirmemektedir. İsyân ettirdiği zamanda onun bir kararı vardır. Karşın Ermenistana hicret ediyorlar Beyefendi. Yarayı tedavi edin. Ben de bu milletin bir unsuruyum. Avrupalılar da böyle diyor. Avrupalıların söylemesini ihtar etmek lâzımdır. Avrupalılara dedirtmemek hünerdir. Ali Kemalın sözlerini tasdik ettirmeyin.

RAGİP BEY (Kütahya) — Ali Kemal de sizin gibi söylüyor.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Ben biraz küçük kalmışım. Affedeminiz. İdareden siz memnun musunuz. Beyefendi? Rica ederim. İdaremizi tashih edeceğiz. Bundan ben de mesulüm. Yine kendinizi başka görüyorsunuz.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Sen devam et benim. Seni anlamadan ne görebilecek?

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Efendiler, kanun hâkimdir. B.M.M. ordusunun kuvvetini sui-istimal etmeneli. Kanun hâkim olmalı. Şahısların hükimiyeti payıdır. Olamaz. Yarın gelirler üzerimize külekerler. Sanısun ve havalisinde lââkal 30 - 40 mahkememiz vardır. Bu mahkemeler ilimle mücehhezdir. Bu mahkemeler hâkim hakkını bîhakkın hâzirdir ve bu meslekte çalışan adamlardır. Bu vazifeyi meslek edinmişlerdir. Herhangi bir şahıs sanat yapmazsa mahkemeyi de yapamaz. Bu daha incedir. daha dâkiktir. daha mantıktır. Sellemehesselanı adam seçmek. intihap etmek. gününü yaşıyorım zannetmek ihtilâl doğurur efendiler. İhtilâli bastıracağız. Cihana asayiş getireceğiz. Hayır asayişsizlik değil, asayişe doğru gidiyoruz. Asayişe ne derece takarrüp ederseniz efendiler. sulha da o nispette yaklaşıyor olursunuz. Refaha da o nispette yaklaşıyor olursunuz. Düşününüz ki efendiler. Türk olarak 5 milyon nüfusumuz vardır. İslâm olarak 100 milyon nüfus vardır. Onun için hedefinizi isteyin. Elinizde bir kanun vardır. Bunu seyyanen tatbik ile mukellefsiniz. İçinizde hususi emel taşıyan, hükümetinizi yıkmak isteyen bu gibi kimselere kanunu cezamız gayet vasi cezalar tayin etmiştir. Bunları ehline tevdi ile ve mütehasıssını adaletle muvafık bir şekilde tatbikata muvaffak olursanız. hükümet manası çıkar. Yoksa onlara karşı muamele yaparsak hükümet sisteminden ayrılış oluruz. ki millet onu bizden istemez.

Millet hükümetten adalet ister. O vakit mesru ve kıl olduğumuzu isbat edebiliriz. Müstacel olarak istiklâl mahkemesini hükümet namına vuku bulan şu ahvali fevkalâdeden haricin ne dereceye kadar mu-teccisr olacağını Hariciye Vekâletinin neden haberi yok? Umuru dahiliyede fevkalâdetlik devanı ettikçe bu adaletsizlik artar mı. eksilir mi? Umuru Dahiliye, bunu nasıl telâkki ediyor? Niçin bunun farkına varmıyor? Adliye Vekâleti neden böyle memleketin umuru adliyenin refi manasında olan fevkalâde şeylere ehemmiyet vermiyor? Neden Şeriye Vekâleti böyle mesru olmayan ve Kavanini Umumiyyeye mu-gayir olan muameleye mani olmuyor? Ledelhacc hukuku verir diyerek siz bu hakkınızı nasıl ahara veriyorsunuz? Allah, Peygamberlerine bile bu kudreti vermemiştir. Siz nasıl hangi salâhiyetle veriyorsunuz? Onun için demin Hakkı Hâmi Beyin dermeyan buyurduğu mütalâatın ekserisine iştirak ediyorum. Herhalde memleketin artık istiklâl mahkemelerinin vazifelerine hitam verilmelidir. Memleketin kanunu hâkim kılmalıyız. Butün âlemi medeniyete karşı medeni sınırla veyhçe ile atılarak onların bizim alçı-

himizde propaganda olmasına, söz söylemesine imkân ve meydan bırakılmamaya gayret etmeliyiz. Milletimizin kabiliyeti gayet yüksektir. Öyle ihtilâl yapıyoruz zihniyetiyle, kendimizi iş görüyoruz zannıyla aldatmıyalım. İş görecektik cephede görelim. Bunlarda fevkalâdehik göstermeyin. Bunları, hem memleketin siyasîyatına, hem istikbale azını bir darbedir. Bu darbeler telâfi edilmez, zararlar düğundur. (Herhalde Hükümet müteyakkız olmalıdır. Bu fevkalâdeliğe nihayet vererek hali tabiiyi sade kılmaya sarı olmalıdır. Bunun aksi menâkâ, içinde zararlı mahz tevhit eder.)

REİS — Efendim: Nizamınanisi Dahili ahkâmınca; böyle çok söz alan olduğu takdirde, Heyeti Âliyenin reyine muracaat etmek Riyasetin vazifesidir. Yirmiyi müteavviz arkadaş söz almıştır. Eğer muvafık görüyorsanız söz alan zevatı tekte ve aleyhte olarak tefrik edelim, onu göre söylesinler. Sonra çok şey olacak. Efendim: leh ve aleyh suretiyle tefrik kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir.

Söz alan azayı kıranın leh ve aleyhte söyliyecek leni tefrik etmek zarureti vardır. Söz alan arkadaşların esamisini okuyorum. Lehinde ve aleyhinde olanlar lütfen söylesinler.

Salih efendi aleyhinde: Basri Bey, lehinde: İsmail Şukrî Bey (Yok sesleri), Hamidi Namık, hak kinla. Muhittin Baha Bey hakkında, Saib Bey aleyhinde: Dursun Bey, aleyhinde: Ömer Lütfî Bey.

ÖMER LÜTFİ BEY (Anıasya) — Bendeniz asayişin radesi hakkında söyliyeceğimi. İstiklâl mahkemeleri ister gusun, ister gümösin (o başka sesleri) (hakkında sedaları)

REİS — Rifat Bey hakkında: Nebil Efendi (Yok sesleri) geldiğinde sorarız. Mazhar Bey (Yok sesleri) ona da sorarız. Dıracık Bey aleyhinde: Ragıp Bey hakkında: Hilmi Bey, lehinde: Hamidi Bey, lehinde: Müfit Efendi, aleyhinde.

REİS — Reşit Ağa buyurunuz, usulî müzakere hakkında söyliyeceğiniz buyurunuz söyleyiniz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Arkadaşlarımız arasında suî tefehhüm var. İdaretsizlik denemişmidir, yalan söyliyorlar. İfademi vardır orada. Ben öyle demedim. İdaretsizlik yüzünden Mekke'den de kovulduk dedim. Yanlış anlıyorlar. Onu kabul olmuyorum. İdare bilmiyoruz, onu söyliyoruz. İyiye anlaşılın ve arkadaşımı tashih buyursun. Ali Kemal de böyle diyor bana arkadaşım. Bunu her halde tashih buyurmalarını şiddetle talep ederim.

REŞİT AĞA (Malatya) — Efendiler, bu mesele hakkında söz isteyen rüfekar kıranı çoktur. Zann-

dersim bunun müzakeresi akşama kadar sürecek. Hakkı Hamî Bey bir şeyler söylemişlerdi. O muvafık. O da eski İstiklâl mahkemeleri hakkında bir tahrir verdi, onunla beraber birleşmelidir. Onunla beraber müzakere edilmelidir. Ancak şu kadar varki, bu meselede Baş Kumandan Mustafa Kemal Paşa' da alâkadardır, o geldikten sonra müzakere edilmek üzere tehir ediniz. Cepheden gelinceye kadar tehirinî teklif ediyorum.

ZIYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Başkumandan Janlığın alâkası geçti, o ikinci madde uyudu.

REŞİT AĞA (Devamlı) — Askerlik meselesi vardır efendim.

VASİF BEY (Sivas) — Müdafaa-i Milhîye Vekili buradadır (Gürültüler)

REŞİT AĞA (Devamlı) — Bizi zevatın huzuru şarttır. (Ordunuz ayrı yoktur sesleri) O yine olsun. Ondan sonra müzakere olunsun. Sonraya kabul veya red ederiniz. Cepheden geldikten sonra her ikisi birleşerek müzakere olunsun. Eğer Dahiliye Vekilinin teklifi müstacel ise Adliye oradaki mahkemelere emir verir. Diğer maddelere tencihan onlara bakar, onun için bendeniz teklif ediyorum. İstersemiz kabul ediniz, isterseniz kabul etmeyiniz.

MAZHAR MÜFİT BEY (Hakkâri) — Reis Bey usule dair bir kelime buradan söyliyeyim. Mevaddı müstacelle için ayrı olarak cumartesi günümüz vardır. Bu gün bütçe günüdür. Niye bunu müzakere ediyorsunuz? Bütçe daha mı az mühimdir?

REİS — Efendim: Hükümet teklif ediyor.

MAZHAR MÜFİT BEY (Devamlı) — Bütçe gürültüye gitti.

REİS — Bütçe gürültüye günkenmiştir, niçin böyle söyliyorsunuz?

MAZHAR MÜFİT BEY (Devamlı) — Evet, ama hâlî celse deyince biz bunu zannetmedik. Eğer İstiklâl Mahkemeleri meselesi meydana çıksa idi helâki böyle olmazdı.

REİS — Ne olurdu?

MAZHAR MÜFİT BEY (Devamlı) — Bunu cumartesi günü müzakere edelim.

REİS — Efendim: iki zat aleyhinde söyledi, onun için Basri Bey lehinde söyliyecektir.

BASRI BEY (Karesi) — Efendim: İstiklâl Mahkemelerinin, ilgası ve şu muracaatın reddini teklif eden arkadaşlarımızın dermicyan entikleri bütün eshabı mucebeyi ben de tasvib eder ve bunlara tamamen iştrak cylerim. Yalnız acaba hâhsellikleri mahkemei uzandıye bu memlekette vukua gelen hadisatı fevka-

lâdeye karşı şimdîye kailar nâfil olabilirizdir, olamamışlardır? Zannediyorum ki olamamıştır. Şu muvacaatın aleyhinde idareî kelâm eden muhterem arkadaşlarımız inkâr etmezler ki hütün müessesatı resmîyemiz gibi müessesatı adliyemiz de baştan başa muhtacı tensik ve islahdır. Fakat bu ihtiyacı mühimmi temin edebilmek oldukça uzun zamana mütevakıftır. Bu uzun zamana acaba hadisat bekler mi? Ve acaba memleketimiz dahilinde davai millimizin aleyhinde çalışan bir takım anasır yok mudur? Efendiler; İstiklâl Mahkemelerinin ilk teklifi zamanında ben deniz hü teşkilâtın ne lehinde ve ne de aleyhinde idim. Müstenkiftim. Kati bir kanaatim yoktu ve bu gün şunu arz edeyim ki İstiklâl Mahkemeleri dahi memleketi arzu ettiğimiz gayeyi tamamiyle temin edememiştir. Fakat bu gayeyi tamamiyle temin edememiş olan İstiklâl Mahkemelerini bu mahzurdan dolayı ilga etmekte katiiyen doğru değildir.

HAKKI HAMI BEY (Sinop) Muvakkaten efendim; tamamiyle değil.

BASRI BEY (Devamla) — Ben de itiraf ederim ki bu memleket cebir ile zorla sopa ile yürünmez. Bu memleketi hakkıyla idare etmek için memlekette yaşayan insanların ruhlanna göre idareyi temin etmek ve ruhlarını kazanmak lazımdır. Bu hususta tamamiyle arkadaşlarımla beraberim. Fakat bu gün müessesatı idariyemiz tamamen bozuk bir halde durup dururken bir de İstiklâl Mahkemelerini kaldırmak, zannedirim memleket için pek de hayırlı olmaz.

Heyeti Vekile Resî ve Dahiliye Vekilî diyorlar ki; memlekette ve bilhassa bahsettikleri nuntakada İstiklâl Mahkemesine lüzum vardır. Bu söz, zannedirim ki salâhiyetler bir sözdür. Mâsuliyeti icra etmeyi teahül eden bir Heyeti Vekile, Amasya muntikasında İstiklâl Mahkemesine lüzum vardır derse, bunun aksini, daha vacih, daha açık ve daha katî delâil ile isbat etmek lazımdır.

İstiklâl Mahkemeleri sürekli bir surette devam ederse acaba mahakimi aklıyeden farkı kalır mı? Efv kalmaz ve nitelik kalmamıştır. Fakat İstiklâl Mahkemelerini mahakimi sairî nâmamiye ile mukayese edecek olursak efendiler; her halde tasdik ederiz ki; İstiklâl Mahkemelerinin teatîr nübür mahakiminden çok fazladır. Efendiler; köylerde bir söz vardır ve bilhassa köy ihtiyarları söylerler. Denter kö eskü-

den örf mahkemeleri vardı. Örf mahkemeleri anılda cezaları verir, hainleri asar, esbabı mesalihu öyle aylarca günlerce süründürmezdi. Örf mahkemelerine karşı köylünün ruhu tamamiyle ve ötedenberi alışmış ve bu mahakime karşı köylü huyuk bir aşk saklamıştır. Bu aşkın inkışafına hizmet eden şey de zannedilince müessesatı idareye adliyemizin şekli hazırdir. Adaleti biran evvel tecelli ettirmek en mühim bir vazifedir ve bu mühim vazifeyi köylü her halde istiyor ve bunu istemekte de haklıdır. Eğer İstiklâl Mahkemelerinde aylarca yıllarca kalan evrak varsa o evrakı çıkarmıyan veyahut insanları hapseden, saklıyan arkadaşlarımız varsa bunlar hakkında bir muamele intihâbiye yapmaktır lazımdır. Eğer böyle mahkemeler varsa, heyetlerini değiştiririz; bunlar bizim elimizdedir. Hattâ benim kanaatime göre İstiklâl mahakiminin mahakimi aliye menzilesine inmemesi mütlak iş ki mütlakdur. Derhal ekli yani mevcut İstiklâl Mahkemeleri yerine, ya yine onlardan veyahut diğer rufekadan olmak üzere yeniden intihabat yapabiliriz. Bazı yerlerdeki İstiklâl Mahkemeleri hakikaten iyi bir tesir bırakmıştır. Bazı yerlerde de makûs tecelliyat görülmüştür. Demek ki İstiklâl mahakimine intihap ettiğimiz zevat, serâfî matlubu haz ve B. M. M. nin mahakim nümessili olursa memlekette daha çok müfit olabilir. Aksi halde B. M. M. de bundan müteessir oluyor. Eğer bu nokta muhterem Meclîse de şayanı nazir ise derhal İstiklâl mahakimine tevdiden intihap ederiz. Ben buna taraftarım. Fakat İstiklâl mahakimini umumiyette kaldırmak lazımdır. Amasya muntikasında da İstiklâl Mahkemesi zahir denirse, bunun aksini ve bu iddianın doğruluğunu isbat edecek katî delâil göstermek lazımdır.

HAMDİ BEY (Bige) — Hükümet, oradaki İstiklâl Mahkemesini kaldırdıktan sonra bu ana kadar mahakemenin lüzumu vardır diye bir teklifte bulunmamıştır.

REİS — Halibin sözünü kesmeyin efendim.

BASRI BEY (Devamla) — Müsaade buyurun; hatta ben de açık söyleyeyim; kısmen İstiklâl Mahkemelerinin aleyhinde idim. Fakat Fevzi Paşanın bir cümlesi vardır: «Ordudan bazı efrat köylere mektup yazıyor, İstiklâl Mahkemeleri kalktı mı kalkmadı mı diye soruyorlar, eğer kalktı ise firar için bir fırsat göziyorlar. Kalkmadı ise burada kalacaklar... demiş-

tiş Fevzi Paşanın bu sözü benim hâlâ kulağımdadır ve hafızımdadır. Eğer böyle bir mahzur varsa İstiklâl Mahkemelerini lâğvyle memleketi yitlik yapacağız derken memleketi fenalık etmiş oluruz.

REİŞ — Efendim; on dakika tenellüs için celseyi tatil ediyorum

İkinci Hafi Celsenin Hıtamı
3,12 sonrada

ÜÇÜNCÜ CELSE

Kuşat Saati : 3,17

REİS : Musa Közm Efendi

KÂTİP : Atif Bey (Kâşeri)

REİS — Efendim Celseyi küşat ediyorum. Söz Ali Şükrü Beyindir.

MUSTAFA BEY (Dersim) — Reis Bey ekseriyet yoktur efendim.

RAGİP BEY (Kütahya) — Usulü müzakere hakkında bir şey arzedeceğim. Malumülfimiz lehte ve aleyhte olmak üzere usulü edilmiştir. Şimdiye kadar aleyhte söylenmiştir. Bundan sonra da lehinde ve haklarında söylemek lâzımdır.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (İstanbul) — Efendiler; İstiklâl mahakimî hakkında söz isteyen arkadaşların kâmi azanını aleyhinde ve ben de aleyhinde söz istedim. Lehinde söz isteyenlerden yalnız Basri Beyefendi söz söyledi. Görülüyor ki esas itibarıyla yakın bir fikinde bulunuyorlar. Lehinde bulunan arkadaşlarımızın nıkâti nazarını istinadettikmiş olduğum cihet İstiklâl Mahakimînin lâğvudur ve bütün mutalâatını bu esas üzerine söyledi. Halbuki aleyhinde bulunanlar İstiklâl mahakimînin lâğvını isteniyor ve ben de talep ediyordum. Biz muvakkaten tatil olmasını istiyoruz ve arkadaşlarımızdan bir çoğu da bu muvakkaten tatilin tehliktigine dair söz söylediler. Bunlardan en mühimmi inkâr mahâl yoktur ki İstiklâl mahakimînin bugünkü tesir ve nüfuzu ile hıdayeti teşekkülündeki tesir ve nüfuzu arasındaki şekildir. Çünkü bu uzun müddet devam ettiği cihetle, bununla halk istinas peyda etmiştir. Bizim fevkalâdehik itibarıyla istihdad ettiğimiz gayeyi bugün iktisaf edemiyor. Kimse inkâr etmez ki memleket hâlî tabiiye avdet etmiştir. Tealâhâre lüzum yoktur. İnkılabında bulunacak kimse yoktur. Yalnız fevkalâde ahvâle karşı fevkalâde tedabir ihtihazi ve bunun müsbet olması lâzımdır. Halk üzerinde icabeden tesiri yapması lâzımdır.

Biz görüyoruz ki yapmıyor. Biz onun için İstiklâl Mahkemelerini şimdilik şöyle rafa koymak istiyoruz. Dürsun. İnşallah lüzum olmaz. Fakat lüzum olacak olursa muvakkaten tatil ettiğimiz mahkemeyi yemden hâlî faaliyeteye getiriniz. Lâğvetmediğimizün sebebi Hükümetin talep ettiği yerlerde tekrar açabilmektir. Çünkü yalnız bu hususta bendenizin söylemek istediğini bir iki nokta vardır. Bir defa İstiklâl Mahakimî sınırları için, yani firarın önünü almak için teşkil edilmiştir. Eğer İstiklâl mahakimî kanununun hıdayeti nesrinden itibaren şu maksattan ayrılmayıp ta kanun sonradan yapılmış olduğumuz bir zeyil ile belli olmayan bir çok vazif de kendisine vermeseydi, ihtimalki bugün İstiklâl mahakimîne lüzum vardır. Yoktur meselesi meszuuhablis olmazdı. Biz hiyaneti vatanıye cürmüyle askerim firarını hırluşturdık. İstiklâl Mahkemesine verdik. Efendiler, bu doğru değildir ve bu itibarla bir çok yanlışlıklar yapılmıştır. Üç gün evvel muttali olduğum birisini arzedeyim. Efendim, üç gün evvel bendenize kadet halinde bir asker geldi. Tabii tanıyamadım ve soadım. Ben sizin komutanızım dedi. Bu ne haldir. Efendim, 11 aydır hapiste yatıyordum. İstehvap edildim. Hasta oldum. Zavallı verem olduğumu bilmiyor. Ben raporunda görüldüm. Şimdi hastanede bunu tertis etmiş geliyor. Öğünüm hapse girmene sebep nedir diye sordum. Sebebi bu adam yaralı olarak cepheden geliyormuş. Dikkat husurum, hastaneye girmiş, tedaviden sonra hâlî nekâhatteyken bir çavuş gelir, okumak yazmak bilmiyor. Bir fevkere yazarmısın der. Bu adam da yazmış. Sonra çavuş bu tezkereyi bir liraya - fazla paraya değil - satmış. Vay sen bunun şerki cürmüsün diye rek bunu hapse tıknışlar. BU arslan gibi adam cep-

hude vazifesini ifa etmiş, yaralannış, hastaneye gelmiş ve şu cürümden dolayı hifâsıl verem olmuş 11 ay hapsedenide kalmış, şimdi memleketine gidiyor. Şimdi, bu muvafık mıdır, rica ederim oldumu bu?

RAGİP BEY (Kütahya) — Bunu hapis eden de dinlediniz mi?

ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Müsaade buyurunuz onu da arzedeceğim.

AHMET İSTİKLÂL BEY (Kayseri) — Hangi mahkeme onu hapsedmiş, kim hüküm vermiş?

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Hüküm yoktur efendim, yatıyor. Efendim, bendeniz bunu sordum. Acaba bu adam gidiyor, yine mahkûm olacak mı? Kesb, ifakat bulursa tekrar mahkemesine bakılmıyacağı öğrendim. Bilâ muhakeme yattığı müddet kâfi görülerek bilâ muhakeme affedilmiş. Yani 10 ay yattığı kâfi görülmüş. Bir kısmı verem olmuş. Diğer kısmı da bunlarla beraber affedilmiş. Kimi affediyor, onu da bilmiyorum. Affedenleri de bilmiyorum. Bu mesail bu kadar girift ve karışık oldukça ve bu yol suzluklar devanı ettikçe bir çok gürhüz evlâdı vatanın verem olmasını ve hatta bir çok hastalıklara giriftar olmasını intaç edecektir.

Şimdi efendiler, bendeniz asıl meseleye geliyorum. Bugün Hükümet geliyor, bize diyor ki Pontüs eşkıyalarından bir kısmı yakalandı. Bunların muhakemelerinin süratle intaç edilmesi lâzımdır ve bunun için de Amasya'ya bir İstiklâl Mahkemesi gönderiniz. Pontüs eşkıyasının cürmü bir hiyaneti vataniye cürmüdür. Bizim şu mecmuaî kavaninin ikinci maddesi de hiyaneti vataniye kanunudur. Hiyaneti vataniye cürmünün mahkemesi de kaza bidayet mahkemesidir ve kanunun 7 nci maddesinde hiyaneti vataniye mücrimlerine ait muhakemat, bir sebci müctih olmadıkça, zani 20 günde hükme raptolunacaktır, diyor. Bendeniz zannediyorum ki İstiklâl Mahkemesinin sürati de ancak 2 gün olabilir, fazla olamaz. Yalnız şu cihet kalıyor ki, acaba o havatide bulunan bidayet mahkemesi yakalanan eşkıyaların adedinin çokluğu itibarıyla bunları az zamanda hükme rapt edecek miktarda mıdır? Değilse efendiler o mahkemin adedini artırınız. Bunun en mühim faidesi, faide siyasiyedir. Bir memlekette mahakimi fevkalâdenin vücudu, şüphesizdir ki, o memlekette fevkalâde ahvalin cereyan ettiğine bir delildir. Biz bugün mesaimizi yalnız harekâtı harbiyeye hasretmiş bulunmuyoruz. Tabii Hükümetiniz bir takım siyasi işler de görüyor ve görmek istiyor. Hükümetin bu işlerde muvaffak olabilmesi için, zannediyorum ki,

memlekette fevkalâde olmak da bir engeldir. Binaenaleyh biz bu istiklâl mahakimini memlekette devanı ettirdikçe memlekette fevkalâde olmak olduğunu intaç etmiş bulunuyoruz.

Sonra arkadaşlarımızdan birisinin işaret ettiği veçhile, memleketin ahvali iktisadiyesi, iktisadiyatı da bundan müreccis oluyor. Çünkü böyle ahvali fevkalâde olduğu sahîl olan bir memlekette hiçbir taraftan on para girmez efendiler. Binaenaleyh harbin de, darbin de hepsinin temeli para olduğuna göre, bu iktisat noktai nazarından da böyledir. Bu mahakimi fevkalâdenin, delâletindeki fenalık itibarıyla, hiç olmazsa bir zamanı muvakkat için tatih lâzımdır.

Şimdi meseleyi bendeniz ikiye ayırıyorum ve diyorum ki; Hükümetin bugün talep etmiş olduğu, fevkalâde ahval için talep eylediği İstiklâl Mahkemesi yerine bir fayet mahakiminin — zaten hiyaneti vataniye kanunıyla bu gibi cürümleri ruçete salâhiyattardır — ifayı vazife etmesini kabul edelim ve böyle yapalım. Emin Bey biraderimiz söylüyordu ki, Samsun havalisindeki bidayet mahakiminden, zannederim ki, yalnız Batra mahakimi bu kanuna tevfikân ıcrayı hükmediyor ve hükmü de Meclise gönderiyor. Diğerleri yapmıyormuş. Yani diğer havalide mevcut bidayet mahakimi hiyaneti vataniye kanununa tevfikân muamele yapmıyormuş. Bu suretle bir çok mesumların muhakemesi uzayıp gidiyor ve bunların temadî mağduriyetleri devam edip gidiyor. Halbuki Meclisi Âliye gelir ve Meclis te bunu tasdik eder. Binaenaleyh İstiklâl Mahkemesindeki merasımı kanuninin uzun zaman devanı etmemesi hunda da mevcuttur. Çünkü onda da istinaf yoktur. Mesele yine buraya geliyor. Binaenaleyh bendeniz teklif ediyorum. O havatide hiyaneti vataniye cürmüne bakılmayan diğer mahakim de bu işlere bakar, bir tamim yapılır, bunlar maznunları alarak mahkemelerine hakarlar. Şayet bunlar Muhakemat Kanununun bahsettiği zaman zarfında intaç edemezlerse, yani iş daha çok olursa bir iki bidayet mahkemesi daha gönderilir, muavin gönderilir vs. bunu bu şekilde halle delim.

Diğerlerine gelince : Aslına rücu etmelidir. Böyle birisine bir vesika yazdın diye evlâdı vatan hapsedilip kalmamalıdır. Sırf firariler için İstiklâl Mahkemeleri teşkil edilmelidir ve zaten İstiklâl Mahkemelerinin teşkilinden maksat ta-firarilerin önünü almak içindir. Fakat bu firarilerin önünü almak meselesinden böyle İstiklâl Mahkemelerinin fevkalâde işe yarayacağına bendeniz, kanaat değilim. Fiklen beklî bunların vücudu iyi bir tesir yapar. Firarın önüne geçer.

Fakat geçende Mazhar Müfrit Beyin söylediği gibi yalnız Kayseri muntakasında 12 bin firarı sevkettimdir.

MAZHAR MÜFRİT BEY (Hakkâri) — 12 bin değ. 22 bin

ALI ŞİKRÜLİ BEY (Devanîta) — Bilmem kaç tamonundan geçerken de 15 bin firarı sevkettimdir. Zannediyorum bir malikeme böyle 15 bin firarının üçine hakacak olursa iş güremez ve zannediyorum ki bundan Mudafaa-i Milliye Vekili de müstekindir. Binaenaleyh İstiklâl Mahkemelerinin hakmış olduğu firar cürümleri doğrudan doğruya cephe komandanları veya amirlerinin elinde bulunan firarilerin muamelesi cephe komandanlarının malûmatına müsteniden cereyan etmiyor. Yakalandığı zaman alelade bir firarı olarak geliyor ki yolda bir adam öldürmüştür ve belki cepheye bir adamı vurmuştur ve firar etmiştir. Bu şekilde İstiklâl Mahkemesi hüküm verip le tebriye ettikten sonra, o adam bir cürüm işlemiş ile olsa Divanı Harbe verilemiyor. Bu itibarla teklif ediyorum. Hükümetin müstacel olan teklifine karşı bir cevap olmak üzere derhal hıdayet mahkemesinin (Hiyaneti Vataniye) Kanununa tevfikan mevcut Pontüsçülerin muhakemesine hakmasını Hükümet tahli etsin, bu da karar verelim. Şimdiye kadar vazifesi olduğu halde bu işlere hakmayan hıdayet mahkemelerini de bu işe bakmalarını Adliye Vekili Bey tamimi elsin, icabederse Hükümet birden istesin. İmkânına göre ve muavin olmak üzere bir veya iki hıdayet mahkemesi teşkil edelim.

RİFAAT BEY (Erlak) — Hepsi beraat ederler sonra

ALI ŞİKRÜLİ BEY (Devanîta) — Musade buyurun. İstiklâl Mahkemesine gelince; İstiklâl Mahkemelerinin aleyhinde ve lehinde bulunan arkadaşlardan bir arkadaşınız söylemişti. Ben de arada o kadar büyük bir fark görmüyorum. Aleyhinde bulunanı hoşunu istemiyor ve lüzumu yanında bunları kollanmak istiyor. Yalnız bunların muvakkaten tatili faaliyet etmedini istiyor. Nitekim Meclis evvelce de bu şekilde bir karar vermişti. Lüzum olduğu zaman tatili faaliyet etmiştir. Evvelce lüzumu olduğu zaman Hükümetin talebi üzerine icabeden mahallente yine imdas edebilirsiniz. İstiklâl mahkemesinin şu iki şekilde reye konmasını teklif ediyorum (Müzakere kâfi sadaları)

RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas) — Efendim, cereyan eden müzakere Heyeti Vekilenizin Samsun'da bir İstiklâl Mahkemesi gönderilmesini lüzumu-

nun taklifi üzerine başlıyor, zannederim Zevati âliye meyânında hiçbir kimse yoktur ki; hayli zamandanberi ve bahusus harekâtı milliyecinin devamından itibaren memlekette bir Pontüs isyanı vardır ve devam ediyor. Arasıra tahaffüf ediyorsa da fırsat buldukça şiddetli surette devam ediyor. Malumu âliye rınızdır ki memleketin herhangi bir noktasında isyan zahir ederse, isyanın ifasını her medeni memleket kuvvayı askeriyeye tevdi eder, kuvvayı askeriye vazifeyi deruhite ve idare ettiği anda derhal o mahalde idare-i ürfiye ilân eder, takibatını, isyanı teskine memur olan komandanın emrinde bulunan kuvvet icra ve derdest olunan usatı İstiklâl Mahkemesine tevdi ederek bu suretle asayışı idare eder. Hükümetçe memleketin asayişini idare etmek üzere unsuru inzibatıye idare-i askeriyeye tevdi edilir. Bidayette merkez ordusu muntakası namıyla mevcut olan muntakada bir idare-i askeriye varmış. Bendemiz son devirlerine bile yetişemedim ve o zaman âsileri de o ordunun Divanı Harbe ne sevk etmek lâzımı geldiği halde, aynı zamanda bir İstiklâl Mahkemesine lüzum görülmüş, fakat ahiren Meclisi Âlîninizi gösterdiği lüzumu ve kararınıza o muntakadaki İstiklâl Mahkemesi ilga edilmiştir. Fakat isyan muntazı değildir. Her ne suretle ifade edilirse edilsin, hugun Samsun havalisinde Pontüs namı altında ve Devletin hayalına kasbedmiş bir gürub silâh hedefi olarak millette mücadele ediyor. Devletin mevcudiyetine isyan etmiştir. Şu halde efendim, Dahiliye Vekili Beyefendi de izah ettiler, bugün asker usat ile hali mücadelede. Usat hakkında da bir yeni karar isdar ve ilan edilmemiştir. Çünkü bu bapta Heyeti Âliyenizin bir kararı yoktur. İstiklâl mahkemesi yoktur, Divanı harp yoktur. Bidayet mahkemeleri ifade edildiği gibi, hiyaneti vataniye cürümüyle meşgul olamıyor. Şu halde Hükümet vaziyeti arzini anık tetkik ettiler. Bir takım rifekamız da esas itibarıyla İstiklâl Mahkemelerinin bazı hususattan nüsi tesirlerin kaybetmesine dair heyani müdafaa ederek İstiklâl Mahkemelerinin muvakkaten tatili faaliyet ettilirilmesi fikrinde olduğu halde, bilhassa Amasya'da bir İstiklâl Mahkemesinin vücuduna Heyeti Vekileniz lüzumu gördü. Heyeti Âliyeniz aksi bir kanaata, yani maruzatının kanaatine aksi olarak bunların tatili faaliyeti cihetine giderlerse herhalde Heyetiniz bu arzettiğimi noksanı itmanı için bir tedbir bulmalı, ondan sonra tatili faaliyeti de düşünmeli. Sonra, arzettiğimi gibi, alelusul Pontüs muntakasında yapılacak takibat pek noksan kalır. İcraat çok nakis kalır ve zannederim idare memurlarını ve

takibata menur olan kumandanları meyuz edecek bir şekli alır.

Bundan başka bendenize merkezde de bir İstiklâl Mahkemesine lüzum vardır. Çünkü mudafaa ve tahta meşgul olan umum millet her noktasında casusluğa ve ihanete maruz olabilir. Bunlar hakkında casusluk, hiyaneti vatanıye müteşebbisleri hakkında müessir ve mustacel takibat yapabilmek için. Ankara'da da bir İstiklâl Mahkemesi lâzımdır. Bendeniz bu kanaatleymim. Bu maruzatından sonra Müdafaa-i Milliye Vekili Paşa Hazretleri de ordu noktasından izahatta bulunacaktır. Heyeti Aliyenize bir arzani olmak itibarıyla, arza mecburum ki bu hususta Heyeti Vekilde ittifak ile bir fikir yoktur. Hatta ekseriyet denilecek derecede dahi bir fikir hasil olmamıştır. Dün arızü amik müzakere ettik. Meclisi Alinize nikati nazaranımızı arz ederek birahli alacağı mız kararına rayerikâr olacağız. Onun için bu hususta serbest müzakereyi kabul ettik ve neticeye razı olacağız. Ancak meseleyi sarih ve ihata edebildiğim kadar Heyeti Celifenize arzettim.

MEHMET ŞİKRÜ BEY (Karahisarısahibi) — Heyeti Vekildedeki fikirleri anlayabilir miyiz. Efendim?

KAUF BEY (Devamla) — Arzedeyim. Heyette bir takım rufekanın fikri muvakkaten tatili faaliyetle faidei azime elite edileceği kanaatinde, bir takım rufekayı muhteremü ile mahakımı adli noktasından düşünerek sıfatları icabi adliye ile fevkalâde mahkemeleri tevhid edelim. Müdafaa-i Milliye Vekili Paşa Hazretleri ve aynı zamanda Erkânı Harbiyeyi Umumiye Vekili Paşa Hazretlerine vekâlet buyuruyorlar. Kendileri de bazı tedvillatla muayyen ve müteaddi bazı noktalarda İstiklâl Mahkemelerine lüzum giistenyolarlar. Bendeniz de şahsen kanaatim Heyeti Aliyenize arzettim. Zannediyorum 4 - 5 kanaat vardır. Ekseriyet bile hasil olmamıştır. Zannedirim maksadımı izah ettim. İzah edemedimse sual buyurunuz arzedeğim efendim.

OSMAN ZEKİ BEY (Kayseri) — Kıyamı vaki ne vakittenberi devam ediyor?

KAUF BEY (Devamla) — Kıyamı vaki evvelce de arzettim. harakâtı milliyenin başında başlamış ve devam ediyor. Hazan azalıyor, fırsat bulunca yine kıyam şiddet peyda ediyor. Tamamiyle teskin edilmiş değildir.

OSMAN ZEKİ BEY (Kayseri) — Bundan 15 - 20 gün evvel Ah Şükri Beyin istizahına cevaben Dahiliye Vekili Beyefendi Pontuslular tenkil edilmiştir.

Pontus meselesi kalmamıştır buyurdular. Demek ki ne vakit imha edememişlerdir.

KAUF BEY (Devamla) — Efendim; bendeniz ne vakit ziyasette bulunuyordum. Fakat bundan - hatırlanır kaldığına göre - aynı istizahta deniliyordu ki felân Jazede, Tokat veya Amasya civarında, vaki olan müsademede 700 kusun kısının itlaf edildiği söylenmişti. Şu hale nazaran bunlar Heyeti Aliyenize arz edilmiştir. Pontus meselesi henüz bitmemiştir. Bunu Meclis takdir etmeli ve başka türlü olsaydı, arzettiğim Amasya İstiklâl Mahkemesine Heyeti Vekileniz lüzum göstermezdi.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Efendim, zatı-aliniz meseleye kemali suzuh ile izah buyurdular. Bendeniz bu bahia size bir sual soracağımı. O İstiklâl Mahkemesi dünyanın her devletinde var mı? Dünyanın her memleketi casus teşkilâtına, casus şebekesine karşı müdafaa ile bulunmuyor mu? Onlar buna karşı nasıl bir silâh kullanıyorlar? Biz o silâhı kullanamaz mıyız? Neden bir İstiklâl Mahkemesini kullanalım?

KAUF BEY (Devamla) — Arz edeyim.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Aynı bir Ankara'da ve Pontus teşkilâtı olan mahallerde idareî ürfiye teşkil eder ve orada mahkemelere adanıklı mütehasislar koru iş yapılabilir.

ABDULKADİR KEMALİ BEY (Kastamonu) — İstemiyoruz. Divanı harb istemiyoruz. Divanı harbin aleyhindeyiz.

KAUF BEY (Devamla) — Salâhattin Beyefendinin sualine cevap vereyim: Efendiler; haric ve dahilde düşmanlarla hayat ve memal mücadelesi yapıyoruz. En kuvvetli ve en yüksek düşmanlarla hali harpteyiz. Salâhattin Beyefendinin buyurdukları gibi, umum millet silâh bedest harice karşı hali harpte olunca, milletin mübarek vatanının heyeti umumiyesinde de idareî ürfiye ilan edilmek lüzumdur ve buna taraftar mısınız?... İngiltere, adaları tehlikededir, diye vatan müdafaaı yapılır ve mahkemeler teşkil edilir ve bir kanunu mahsus teşkil edilir. O kanunu mahsusla istedikleri yerlerde o adamları mahkemeye sevk ederek onları cezalandırabilirler. Fakat bugün cepheye bu kadar yakın olan Ankara'da bile divanı harb yoktur. Matbuat ve sairisi kavanini adliye ile meri olan kanunlarımıza teban ifayı vazife ediyor.

ZIYA HURŞİT BEY (Lüzistan) — Öyle değil.

KAUF BEY (Devamla) — Harb Umumiinin, hattâ bidayeti meşrutiyetten harbi umumiinin sonuna kadar ve aletulus payitaht da dahil olduğu halde bazı

aksamında uzun müddet idareî orfiyeye tabi bulunmasından mümkün olmuş ve idareî askeriyeye hakkinda iyi bir fikir peydah edilmiş ve bu nokta nazardan yanlış veya doğru mürehasis olabilmeli ve kabul edelim. Nitekim müllim vekil olan Heyetü Âliyeniz kabul etmiyor. İdareî askeriyeye kabul edilmeyince idareî orfiye ilâmi ve divanı harflerle asayişin teskinî imkânı yoktur. Yani Heyetü Vekile kâhili tetif görmiyor. Eğer Heyetü Âliyeniz memleketin idareî askeriyeye menatıkına tetfikini (Harir sadaları) ve Divanı harbi orfinin ilâmine istiyorsa başka illayir olamaz sesleri. Fakat, elân bunun başlığını şimdiki kadar düşünemediğimiz müeyyen ve zarurî görülen şeyleri istiklâl mahkemeleri vasıtasıyla müeyyen bir zaman zarfında müstacel ihbarı yapılarak ve isyan suçlarını teskin eder.

MÜFİD İFENDİ (Kırşehir) — Bendeniz bir şey sormak istiyorum. Heyefendi. Bu kanunu mahsus mucibince idareî orfiye usulü muhakemat hâcinde olan mahkemeleri bidayet mahkemeleri göreceği halde bunları diğer mahkemeye tesdi etmekle istiklâl mahkemelerine vermekle acaba hukuk ve fâil ve o bir nispetteki zararın hikmeti nedir? Lütfen izah ederiz.

RAUF BEY (Devanlar) — Efendim. Müftü Efendi arkadaşımızın arzusunu tamâm edemeyeceğimize çok müteessirim. Çünkü hukuk ve meselâ hukukiyede ihtisası yoktur. Bu hususla ihbar olan arkadaşlarla görüştüm. Adliye Vekilini bundan mürad ediyor. Bendenizde hâsil olan kanaat bir çok meselâ hukukiyeye tabi olacaktır. Hatta bir şey tasavevur bu yurultu. Müteaddit bidayet mahkemeleri sevk etmek ve bu suretle bu meseleyi Pontus havâlisindeki cezâ imi bir an evvel bitirmek için hâzır ve saire bir çok mehariz gösterdiler. Buna imkân görmedik.

MÜFİT İFENDİ (Kırşehir) — Kâbilir, derhal tathik ederler.

RAUF BEY (Devanlar) — Efendim. Bu hususta arkadaşlarımız zarâhlerini tenvir ederler.

M. DUKAK BEY (Erzurum) — Adliye Vekili Beyefendiyi de dinleyelim.

HÜSEYİN AVNİ B. (Erzurum) — Yeni teşkilat değil Beyefendi. Gonderceğiniz mahallerde 30 kaza vardır ve 30 hiyanet vataniyeye mahkemesi var. Bir mahkemeyi bırakıp da 30 mahkemeyi muattal bırakmak nasıl olur? Bunları dava ruyet imkânları sizin teşkil etmek istediğiniz bir mahkemeden ziyatedir. 30 mahkemeyi faaliyete getirmeli, onların vazifelerini devâm ettirmeli ve bu fevkalâdelik artık sönsün meselâsi vardır.

RAUF BEY (Heyetü Vekile Reisi) — (Sivas) — Efendim. arz ediyorum, eğer Mudafaa Milliyeye Vekili Paşa Hazretlerinin nokta nazarını istima buyurduktan sonra Adliye Vekili kabul buyurlarsa biz de de kabul edilir ve Heyetü Celilenizin vereceği karar bizzet müteberdir.

REİS — Efendim. 15 arkadaş söz almıştır. Sualleri okuma kadar devam edecektir.

KÂZİM PAŞA (Mudafaa Milliyeye Vekili) (Devanlar) — Efendim. bendeniz esasen bu mesele mevzu bahis olmamış olsaydı, Meclisi Âliye firariler hakkında istiklâl mahkemelerinin mesulünün tadili şeklinde bir teklife bulunmak niyetinde idim. Malû mü âliniz olduğu veçhile istiklâl mahkemeleri bidayetle firariler için teşkil edilmiştir. Ondan sonra diğer hususata teşkil edilmiş tabii bu mahkemelerin ilk teşkil zamanında herkes bu mahkemeleri fevkalâde kararlar utuhaz ederler, doğru hukuku verirler ve her suretle tesrin altında kalmazlar, bizi idam ederler, ağır ceza yaparlar diye korkmuş ve bu suretle firarî mahkemelerin içinap etmiştir. Bittabi bidayette bu mahkemelerin tesiri pek fazla iken bilâhare ilk tesiri zail olmuş olabilir. Fakat bugün firarilere hiç tesiri yoktur diye de idda edemeyiz. Bendeniz bir tadil teklifinde bulunmak niyetinde olduğumu arz ettim. Efendim bazıları cepheden firar ediyor ve bir kısmı da köylerde devrâlam yapıyorlar. Çünkü firarı sanat utuhaz edenler var. 20-30 defa firar ediyor. O daima gider, gelir. Cepheden firar edenler, Ali Şükrü Bey bu yurdunda görüp emayı firarında ilaha birtakım kâbahatler imkâbetmiş oluyorlar. Fakat firarî azamî umumî olduğu için istiklâl Mahkemesi ona ceza veriyor. Meselâ şu kadar deynek 15-30 deynek darp ve kıyasına müte ediyor. O kıyasına gidiyor, azamî umumî üzerinde istiklâl Mahkemesi tarafından ceza görmüş olan o adamı cepheye tekrar divanı harpler tarafından muhakeme altına alınmıyor ve bu suretle bu mücerim cezasız kalıyor. Bendeniz şunu rica edeceğim. İstiklâl mahkemelerinin şekli hâzırda vazifelerine devam ettiği müddetçe orduda firariler hakkında — çünkü çok olduğu için hepsini arzî anlık teklif edemiyorlar — cepheden soruluyor, bunlar ne yapmışlar diye cephe firarilerinin cepheye divanı harflerle ve diğerlerinin istiklâl mahkemelerinde ruyetim rica edeceğim.

MERHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Aleyhine oluğu.

KÂZİM PAŞA (Devanlar) — Bendeniz firariler hakkındaki şeyi söylüyorum. Diğer hususataki noktaî nazarını zaten söylemişim. Şimdi istiklâl

mahkemeleri firarileri muhakeme etmeli ve tatili faaliyet etmemelidir. Tatili faaliyet eterse ne olacaktır ve neden korkuyorum? Efrat cephede diyor ki acaba istiklâl mahkemeleri var mı? Bundan korkuyorlar ve korktuklarına katiben eminim. Binaenaleyh ben şundan korkuyorum ki, istiklâl mahkemeleri tatili faaliyet etmiştir diye birden bire meydana böyle bir şey çıkarsa bizim askerimiz malımı biraz da propaganda görevi olursa haydi bakalım firar edecek. Firari mahkemeleri lağvedilmiştir diye birer diğer firar başlayacaktır. Buna şüphe yoktur. Binaenaleyh buna mahal kalmıyacak bir kararın itirazını Meclisi Âlinizden rica edeceğim. Eger istiklâl mahkemelerinin muvakkaten tatili faaliyetlerine karar verilirse buna karşı ne olabilir? Gerilerde divanı harpler teşkil edilir. Divanı harplerin vazifesi şimdi istiklâl mahkemelerindedir. Bu vazifeler divanı harplere verilir ve divanı harpler teşkil olunarak muhakemeleri icra olunur. Divanı harpler hüküm verir. bunun o kadar tesiri olduğunu ben zannetmiyorum. Daha müessir olacak ve daha vasi salâhiyetli birer heyet Meclis namına icrayı faaliyet yapacak heyetler olsun. İsmi yine istiklâl mahkemesi kalsın. Salâhiyeti ben denizce Meclisi Âlinizin vekili icraisi olan Müdafaa-i Milliye Vekilinin o mahkemeye sevkedeceği firarilerin hükmünü çabuk versin. hence en seri ve en güzel usul budur. Cephede bulunan efrat orada istiklâl mahkemesi vardır diye korkar. İsmi istiklâl mahkemesi kalsın ve bu isim mevcut olsun. onlara bu mahkemeler kalkmış falan fikri gelmesin. Salâhiyetine binaen tevdi edilen firarileri onlara tevdi edilen firarileri onlar teccize etsin ve cephe firarilerini de cephe divanı harpleri faaliyete geçerler, bu suretle cephe firarilerinin hepsini cephe divanı harplerine güldürürüm. Diğer yerlerde tutulanları yazarım. İstiklâl mahkemelerine tevdi ediniz demim veyahut mahkemeci fevkalâdeye gönderiniz derim. Bu suretle ceraim hem daha teferruatına varıncaya kadar tahkik edilmiş olur. Tasavvur edilmiş olan mahzurlar bertaraf edilebilir. Bendeniz fikrim budur. Esasen daha ziyade firarlar geride oluyor. Cephede bulunan temasta bulunmadığı için gülersem asarlar diye korkuyorlar. Asil firarlar keşif mintakası cephe gerileri arasındadır. Orada onlar gelip gidiyorlar, devri daim yapıyorlar. Müsaade ederseniz arz edeyim : Bu muvazaneyi tutmak çok faydalı olabilir. Şimdi birden bire istiklâl mahkemeleri kalkmıştır dersek korkarım ki arz edeceğim miktar fazlalaşacaktır. Martta cephe gerisinden sevkıyat efradından % 16 ve cephe de % 2'dir. Nisanda cephe gerisindeki sevkıyatta

% 13 cephede % 2'dir. Çünkü geri ile temas etmiyorlar. Çünkü korkuyorlar. Gidermek şöyle olur, böyle olur diyorlar. Mayısta gerilerde % 9, cephede % 1'dir. Haziran sevkıyatını daha almadık. Cephede % 2,5'tir. Bu byda artmıştır. O da bir kıta gelmiştir, şöyle oldu, böyle oldu, bu % 1 - 2 vakitli haza da bile olur, hazi ehemmiyeti değildir. Bendeniz şimdi cephe gerisindeki firarileri istiklâl mahkemelerine, cephe firarilerini divanı harplere sevk ve cephe gerilerindeki firarileri fevkalâde salâhiyetli bir mahkemeye tevdi edebilmek için Meclisi Âlinizin itiraz edeceği fevkalâde bir karar en muvafık bir karar olacaktır. Arz ettiğim budur. Firarlar hukukundaki şekil ve firarilerin çoğalmasması için haddinde telbir olarak arz edeceğim budur. Yani gerideki firarilerin çoğalmasması ve mahkeme lağvedilmiş, takibat kalkmış diye bir fikir husule getirmek iyi değildir. Arz ettiğim şekil en muvafık bir şekildir. Meclisi Âli bunu nazarı itihaza alarak muvafık bir karar verirse bu mahkemeler münasip mahkemeler olacaktır.

MAZHAR MÜFIT BEY (Hakkâri) — Paşa Hazretleri, buyurduğunuz istiklâl mahkemesi olmuyor. Bu Müdafaa-i Milliye'nin emrinde bir mahkeme oluyor. Arzu buyurduğunuzun vereceksiniz değil mi efendim?

KAZIM PAŞA (Devanla) — İstiklâl mahkemesi bir firariye vaziyet ediyor. Sen ne günü firar ettin, nereden firar ettin? Niye gittin, niye kaçtın, ne olmuş? diyor. Ya idanı ediyor veya affediyor. Veyahut da on değneğe mahkûm ediyor. Bu firarinin kıtası içerisinde muamelâtını tekkike vakit bulamıyor. Ümri lerinden soramıyor. Binaenaleyh tahkikat noksan kalıyor. Bendeniz diyorum ki bu mesele mevzu bahis olmuş idi. Firariler hakkında Meclisi Âliye gelip istiklâl mahkemelerinin kararları hakkında şu şekilde muamele yapmalarını rica edecektim.

MAZHAR MÜFIT BEY (Hakkâri) — Divanı harpleri var.

KAZIM PAŞA (Devanla) — Kâfi değildir. Hem tesiri kâfi değildir ve hem de nüfuzları ilamaz. Salâhiyeti vasia olursa daha iyidir. Bu emrinde değildir. Tabii Meclisi Âlinin emindedir. Meclisi Âlinin icrai vekili olduğum için vazifeyi namına ben ifa ediyorum, muamelâtını ben takib ediyorum. Neden emrinde olsun?

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Efendim, bir şey soracağım. Gerideki firarilerin miktarı hakkında bir haddi vasat buyurdunuz. Zann ediyorum bu yollardaki sevkıyat firasisidir. Bu yollardaki sevkıyat

fırarisi de yollarıdaki jandarmaya efradını bilerek bil niyetle menfaat veya adem-i ikidar dolayısıyla elinden çıkardığı adamlardır. Binaenaleyh ben böyle zannediyorum ki bir firarın nuktası elli tane de İstiklâl Mahkemeleri var desanız yine azalmaz. İstiklâl Mahkemeleriyle azalmak meselesi başka bir meseledir. Böyle bir kaç mahkeme ile olmaz. Teknik meseleler de jandarmaya efradının istiklâl mahkemeleri ile çözülür. Şu halde bu ihtiyacı temin edecek istiklâl mahkemeleri olmayıp firariler yine zabıta mahallinden kaçar. En yakın yerlerde bakacak mahkemeler bulunmadıkça bu iş olmaz. İstiklâl mahkemelerine binlerce işler gelecek ve bakılmıyacak. Bendeniz fikir güzel olmakla beraber muvafık bulunuyorum. Kâzım Paşa zaten gerideki firariler gerideki kıtaat efradından değil, sevkıyat efradındandır. Efendiler, bu gerideki firar eden neferler firarı sanat ühaz edenlerdir. Polatlıya kadar gidiyorlar, haydi firar ediyorlar ve jandarmayı kandıriyor veyahut görünmeden kaçıyor. Cephedeki askerlerin içerisinde firar edecek askerler korkuyorlar. Geride takı Sata maruz kalacaklarını sanıyorlar. Şimdi cephe de bu kaatir firarilerden geride firarı takibatına karşı sekte verilmesi, koruyarım ki firarı çoğaltacak bir ve bu 2'yi gerideki hespe çıkarır. Benim korktuğum budur. Bendeniz kanaatimi yine İstiklâl Mahkemesi ismi bulunsun. Öyle asacaklar kesecekler diye cephe de bulunun neferler korkmalıdır. İnzibatın cepheye büyük tesiri vardır. İnsanlar üzerinde elbet de bir zaptî rapın tesiri vardır, bir korkusu vardır.

KÂZIM PAŞA (Mudafaa-i Mîliye Vekili) (Karesi)

— Firar cinnetine zaptî rapın tesiri varsa da bu korkuyu idame etmek için bu korkunun mevcut olduğu bana bendeniz kanım Meclisi Âli bir çare bulsun. Fakat alelade divan harfler bu korkuyu intilâremez. (Gürültüler)

SALÂHATTİN HİŞY (Mersin) — Bu kaç istiklâl mahkemesi tesisine muvafık görüyorsunuz yoksa? Jandarmanın muvafakatını muhtazaman vermek suretiyle de İngre iş gördürüp efrattan para almamayı muvafık görüyorsunuz? Mesele budur. Jandarmanın muvafakatını verirsiniz. (Maliye Vekâletinden sorunuz sadaları.)

REİS — Efendim, müzakerehin kifayeti hakkında takirler var. Kâfi değil sadaları.)

RİFAT BEY (Tokat) — Efendim, müzakere kâfi değil. Biz bu memleketle alâkadarız. Dinliyorum. Biz de söz söyleyeceğiz. Yahu memleket kana batıyor. Harp oluyor. Yine bize söz vermiyorsunuz Reis Beyelendi.

REHÇET BEY (Adliye Vekâleti Vekili) (Kangiri)

Evelce söz söyleyen muhterem arkadaşlarımız istiklâl mahkemeleri fevkalâde bir mahkemedir. fevkalâde bir zaman doğurmuştur. Bendeniz de o kanaatteyim ki bizde fevkalâde bir mahkeme vücuda gelmiş, fakat 2 - 3 seneden beri bu devanı etmek suretiyle halkın buna istinas ettiğine kanaat ederim. Bendeniz bir adliyece sifatiyle olarak buradan arz ederim ki, memleketinde daima kanun, daima hükmü cari olan kanunun hükmü hükümandır. O kanun daimi kullanılır kanun hükmünde hükümandır olur. Memleketimizde cari olan hukumu kanun olsun. Binaenaleyh gerek hiyaneti vataniye ve gerek sairleri daima adliye mahkemesinde halledilmesine taraftarım. İstiklâl mahkemesine taraftar olamam. Fakat İstiklâl Mahkemesinde bir vazife daha vardır ki, hunlar gerek zabıtanın ve gerek jandarmaya zabitanından ve gerek şube reislerinden de demat tecziye suretiyle yalnız efrada değil, efrat üzerinde hâkimî, nâfuz olanlar üzerinde bir hukum yürütüyorlar. Bugün her meseleyi mahkemeye verdiğimiz takdirde, hunlar hariçte kalacaktır. Çünkü bir zabıtın usulî muhakemesi ayrıdır ve keza bir jandarmaya neferinin de vazifesinden neçet eden bir efratın muhakeme edilmek lâzım gelirse İstiklâl Mahkemesine, mahkeme-i ihdaiyeye lüzum vardır. Mahkemelerin bu vazifelerle de derhal bu madde maddince 20 günde hükmü ifa etmek suretiyle anlar hakkında da hükmü nâfiz olsun ve mevalisi idareden lüzumu muhakemelerine karar verilme ihtiyacı olmasın dersanız, bu da olabilir ve mianafih muamelâhî nâz mütekerredir.

Şimdi Pontüs meselesi hiyaneti vataniyeden farz olunca memleketinde birçok çerami daha vardır. Vazife mütekerredir. Mahkemeler zaten kendilerine vazifeleri kâfi gelirken birçok vazifet rüyet etmek memleketinde kalacaklar, kifayet edemeyeceklerdir. Bunun için masrafl fazla olacaktır. Mahkemelerin taaddudunu iktiza eder ve bütçede bu sınıtı kabul ederseniz, arzu ettiğiniz mahallerde veyahut Dahiliye Vekâletinin arzu ettiği mahalde biraz mahkemenin adedini ziyâdeleştirirseniz bendeniz bunu kabul ederim. Kanunun bunu kabul ederim ve kanun namına da bunu kabul ederim. Daima kabul ettiğimi, kanun nâfiz olsun fevkalâde muhakemeye hiçbir vakit taraftar değilim.

DR. MUSTAFA BEY (Kızan) — Reis Bey, müsaade ederseniz bir sual soracağım. Memleket bugün uhvali tabiiyede midir yoksa ahvali fevkalâde de midir? Numu vekâleti aliyeleri ne sorulmuş telâkki ediyor? Size Adliye Vekili sifatiyle soruyorum.

BEHÇET BEY (Devanla) — Bendeniz evvelce arz ettim. bir Adliye Vekili olarak bendenizin üssü esas hareketim kanundur. Daima istediğim kanundur. Memleketin ilahî fevkalâdesini ihtiyacı fevkalâdesini ve siyasetini de düşünmek vazifesidir. (Cü rütlüler) Müstakillen kendi vazifesi dahilinde hulu nan zevatin göstereceği eshâp üzerine fevkalâdeliği kabul etmek vazifemdir. Bunda hepimiz sizinle beraber olabiliriz.

RATİF BEY (Heyeti Vekile Reisil) (Sivas) — Efendim. bir noktayı izah etmek istiyorum. Adliye Vekili Behçet Beyefendinin nokta nazarını istima buyurdunuz. Bendenizde bir fikir hâsil oldu. Tabii adliye olmak dolayısıyla ve bilhassa vazifesi olmak ve ihtisası bulunmak itibarıyla da kanunun tanıdığı tabii kinde Behçet Beyefendinin nokta nazarlarının isabetine şüphe yoktur. Ancak. istiklâl mahkemeleri gayri kanuni midir?

EMİR PAŞA (Sivas) — Fevkalâde kanunidir.

RAUF BEY (Devanla) — Müsaade buyurunuz. İstiklâl Mahkemeleri Kanunu da her kanun gibi Heyeti Aliyenizin tasvibinden geçmiş ve tasdik edilmiş bir kanundur. (Fevkalâde bir kanundur sadaları.) Müsaade buyurunuz.

Fevkalâde çıktına gelince. Heyeti Vekileniz Riyasetine itihabedilmek şerefine lâyık gördüğünüz âcizleri vazifemi müdrik olarak dünya ve ahiretleri avakibimi kabul ederek diyorum ki ahval fevkalâdedir. (Doğru sadaları) Yarın daha fevkalâde olacaktır. Bu milletin azim ve imanı inşaallah âliyüttarıkte bunu yitircek ve nura çıkacaktır. Bu ana gelinceye kadar ordumuz sungüsüyle düşmanın karnini deşinceye kadar bu ahvali fevkalâde devam edecektir ve her memleketin her noktasında fevkalâde ahval vardır. Kendinizi aldarmıyalım. Burada sükûnet vardır. burada sükûnet vardır demiyelim. Her şey vardır. Fakat herşeyin fevkinde de memleketle malî bir darlık vardır. Diğer bir ihali celsede Meclisi Âline vaziyeti maliyemizi. Muvazene. Maliye Encümeni sarahaten arz etmiştir. Jandarmadan bahsediyoruz. Sebepi parasızlıktır. Memurun 10 ay para almamıştır. su olmuştur. bu olmuştur. Bunların hepsi elim ve her beşeri eritecek ızırabattandır. Fakat milletimizdeki hamiyet, azim, din kuvveti istikbaldeki ümidi tutuyor ve hizi bir arada yürütüyor ve muvaffiyet hakkındaki birliği yaşıyor ve bir olarak yürüyoruz. Bu vahdetimiz tâ İran hududundan Rus hududuna kadar devam ediyor. Fakat efendiler. tâ Irak hududundan Rus hududuna kadar etrafımız düşmanlarla çevrilmiş ve her

noktasından memleketimiz ifaadata maruz kalıyor. Memleketin en genç cüziyle kahraman evlâtları cep hede geliyor. Jandarmamızın hali malûmdur. İslah için milyonlar lazımdır. Onun için millet vereceğini vermiştir. Demek oluyor ki bugün fevkalâde olduğu gibi. yarın o birisi gün daha fevkalâde haller olabilir. Binaenaleyh ona göre müdafaa lazımdır. Düşünmek lazımdır. Behçet Beyefendinin bir ifadelerinde. bendenizin anlayabildiğim şekli ile. kendileri Heyeti Vekile arasında muhakeme edeceklerini beyan buyurdular. Tabii Behçet Beyefendi Heyeti Vekilede muhakeme bir eskulasıyınz olmak itibarıyla Devletin siyaseti unsunmesini de beraber terlik ediyoruz. O nokta nazarından kanunun siyasetle ihtifî ehletini ifade buyuruyorlar ve buna kanaat ediyorlar. Tekrar ederim. Heyeti Vekileniz sözden kanunsuzluk talep etmemeyi ve talebini kanuni biliyor.

BEHÇET BEY (Adliye Vekâlet Vekili) (Kangiri) — Muhterem Ratif Beyefendi. Hazretleri. bendeniz. cular bu noktanın izahı için söyledim. (Reye sadaları) Beynimizde bir nokta nazar ihtilâfi var gibi tasvir efkâr buyurdular. Bendeniz mevcut bir fevkalâdelik yoktur demedim ve bu fevkalâdeliği itraf ettim. Fakat alelilâk. (Otursunlar sadaları) müzakere etmiş istiklâl mahkemelerinin lüzumu vücubuna ağırdı. İstiklâl mahkemesinin lüzumuna kanaat olup bulunmadığını arz ettim. Başka bir nokta nazar arz etmedim. bendeniz. Kanunun tamamî talbikinin takhine memurum. Eğer Heyeti Celileniz bu vazifeyi kanuni mahkemelere verirse bunu kabul edeceğim. (Çünkü kanun mahkemeleri değil midir sesleri) ve hence de bunun mümkün olduğunu söyledim.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Adliye Vekilinin teşkilâtına dahil olmayan mahakimî Adliye Vekili ne yapar?

BEHÇET BEY (Devanla) — Bu Heyeti Celileniz tarafından fevkalâde bir kanunla teşkil edilmiş bir mahkemedir. Birinci madde ile usul muhakeme sı tespit edilmiştir. vazife ve salâhiyetle hinhayedir. Binaenaleyh bu itibarla adliye usul muhakemat nokta nazarından. buna müsaade edeniz. Adliye usul vardır.

ZİYA HURŞİT BEY (Lüzistan) — Bravo Behçet Bey.

BEHÇET BEY (Devanla) — Bunu onunda bir yâs etmek doğru değildir. Vakti bunların ikisi de kanundur. İkisi de birdir ve aynı zamanda istiklâl mahkemeleri Meclisi Âliden itihab ediliyor. Onlar da hangileri itihab olunuyor. Her ikisi de aynı va-

tanın evlâdudur. Fakat vazife itibarıyla değişir. Vazifede şiddet var, vazifede kasır var. Bunları iltizam etmek suretiyle istiklâl mahkemesi bir mevcudiyet göstermiştir. Bu bundan ibarettir. Eğer nokta nazarımızda ihtilâl varsa bendeniz affımı istihham edeceğim.

RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas) — Belçeci Beyefendi ile aramızda nokta nazar ihtilâfi yoktur. Siyasette de müsterektir. Vazifeye kendileri mü nasıptırler. Ve her zaman ifa edeceklerdir. Hiç şüphe yok. Bendeniz gayri kanuni gibi beyan ettiler diye anladım. (Hayır hayır sadaları) Bendeniz buna gayri kanuni değildir diyorum. Ahvalin de fevkalâdeliği geçmemiştir. Eğer Belçeci Beyefendi ahvalde sukûnet vardır diyorlarsa (Öyle bir şey demedi sadaları) ahval fevkalâdedir ve bunu söylemeyeceklerine kanım.

REHMET BEY (Adliye Vekâleti Vekili) (Köngiri) — Eğer böyle denişsem affımı rica ederim efendim.

EMİR PAŞA (Sivas) — Ahvalin fevkalâdeliği olsa bile, ahvalin fevkalâdeliği olmak kahul edilse bile istiklâl mahkemesi mahakimni fevkalâdeden addedilmiş ve ona tevdi edilmiştir. Fakat istiklâl mahkemesinin devam etmesi ve o fevkalâde zamanlara ait olan bu vazifeyi ifa edemeyecek bir hale gelmiştir. İşte mesele buradadır efendim.

RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas) — Efendim, Emir Paşa Hazretlerinin ifadesine nazaran istiklâl mahkemeleri o vazifeyi ifa edemez bir hale gelmiştir. Zannederim bundan maksatlarının istiklâl mahkemesinin kuvveti kâfi gelmiyor gibi.

EMİR PAŞA (Sivas) — Hayır efendim. Devamından dolayı istiklâl mahkemeleri mahakimni übiye şekline girmiştir diyorum.

RAUF BEY (Devamlı) — Demek tesiri azalmış buyuyorlar. Eğer lüzumuna kani iseniz başka suretle tedabir düşünelimi. Binaenaleyh Emir Paşa gibi Heyeti Aliyeniz de tesirin zail olduğuna kani iseniz, tesiri fazılaştırarak bir şey düşününüz.

RIFAT BEY (Tokat) — Efendim, meselenin şeklini değiştirmeyiniz. Daha ortada istiklâl mahkemesi meselesi yok ki. Efendiler taadil ifade ediyor. Bir kanun var mı, yok mü? Buna bir karar verin. Bu mahkemeye lüzum var mı, yok mü? Bu meseleyi halledin bitsin veselâm.

ZIYA HURŞİT BEY (Lüzistan) — Reis Bey, Vekiller, Heyeti Vekilede daha iyi düşünselerdi iyi olurdu ve burada hep Vekilleri dinledik.

YUSUF ZIYA BEY (Mersin) — Birakınız, çokluk yapmayınız rica ederim.

ATA BEY (Dahibiye Vekili) — Efendim, memlekette hali tabii, yan hali sulhü rûkûn avdet etmediği ve hali harpde bulunduğu için görülen lüzumu fevkalâdeye binaen istiklâl mahkemelerinin teşekkül ettiği malûnu âlileridir. İstiklâl mahkemelerinin teşkili diğer mahkemelerin merasimi kanunuyesine tabi olmuyarak işleri seri çıkardığından dolayı tesis edilmiştir. Binaenaleyh...

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahibi) — O vakitler şerait böyle değildi.

ATA BEY (Devamlı) — Binaenaleyh istiklâl mahkemelerinin sureti mülakada daimi bir suretle kalması da muvafık olmayabilir. Ancak ahvali fevkalâdenin devam etmesine göre bazı niematıkta devam ederek diğer, mintakadan da muvakkaten vazifelerinden geri çağrılarak, işiye ettiği zaman gönderilmesi daha muvafık olur. Binaenaleyh Samsun ve havalisinde takip olunmakta olan eşkiyanın derdesi edilemlerin bir an evvel teçziye edilmek üzere hakikaten işi süratle intac eder bir mahkemeye katı ihtiyaç vardır. Bu da enisaliyle müsbettir. Eğer bunu temin edecek elde bir usul mevzuca iyi olur. Fakat bu olmadığından dolaydır ki hu talebedilmiştir. Binaenaleyh Amasya'da Samsun ve Tokat havalisindeki Pontüsçüleri mülakeme etmek üzere bir heyeti muhakeme gönderilmesi lâzımdır. Binaenaleyh bunların muhakemesi intac edilecek olursa asayişe de pek büyük hizmet edilmiş olacaktır. Binaenaleyh bunların, yani niemlelene fevkalâde hal yoktur diye hunların, bir an içinde kaldırılmasını bendeniz muvafık görmüyorum. Binaenaleyh Amasya'ya bir mahkeme gönderilebilir ve bir de Ankara havalisinde lâzım gelen hususati görmek üzere bir mahkeme kabılır. Diğer yerlerde bulunan mahkemelerin muvakkaten faaliyeti tatil edilerek getirilebilir. Binaenaleyh, bu şekilde kabulünde hiçbir mahzur yoktur. Zaten kanunen teşekkül etmiş bir mahkemeyi kanunsuzdur diye ravsif emez o da doğru olamaz. Bir çok arkadaşlarımız bazı yerlere fevkalâde mahkeme göndermek istiyorlar.

Adana mebusları arkadaşlarımız Adana'da vukua gelen bazı hadisat ve ceraimi müstacelen görmek üzere fevkalâde bir mahkeme istiyorlar ve buna da lüzumları katı gösterdiler.

M. DİRRAK BEY (Erzurum) — Onlar muvakkaten bir kaç gün için istiyorlar.

ATA BEY (Devamlı) — Binaenaleyh bu Pontüs ve havalisinde bulunan eşkiya mesailinin hâlli için müebbet suretle değri, muvakkal olmak üzere bir mahkemelerin gönderilmesini istiyoruz ve gönderilme-

sine lüzum vardır. Binaenaleyh bundaki lüzum ve zaruret pek aşıkârdır. Orada tahtı tevkiye alınmış ve işleri görülmemiş bir çok eşhas mevcuttur. Mahakimî nizamiye ve mahalliye bunların mahakemesine müstacelen hakamıyor ve rüyet edemiyor. Vukubulan muracaatla da tamamıyla teyid olunmuştur. Binaenaleyh Amasya, Samsun ve Tokat havalisindeki eşkiyanın işlerini rüyet etmek ve cezalarını vermek üzere bir mahkemei fevkalâde gönderilmesi ve Ankara ve havalisindeki fevkalâde bazı ahvalı rüyet etmek üzere mevcut mahakimin bırakılmasını ve bunun haricinde olan diğer mahakimin de muvakkaten tatili faaliyet etmesini hendeniz muvafık görüyorum ve bunun münasip olacağı kanaatindeyim.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Beyefendi Hazretleri, Pontus teşkilâtı Hiyaneti Vataniye Kanunundan evvel olduğuna kanısınız değil mi? Hiyaneti Vataniye Kanunu yapılmazdan çok evvel Pontus teşkilâtı vardı ve bunların mahakemelerini orada bulunan mahakimî adliye yapıyordu. Binaenaleyh Hiyaneti Vataniye Kanununun bir maksat üzerine yapılmış olduğunu bilirsiniz. Böyle cezaları adliye veyahut bu gibi eşkiya üzerine değil, bizim mefkûremizin hilâfına içtihadatta bulunan her hangi bir rüesa zühül ederse hiyaneti vataniye telâkki ederek o adamı mahkeme ile mahkûm edecekleri, idam edecekleri. Halbuki mahkemenin salâhiyeti haricine çıkarak bir çok işler yapmıştır. Binaenaleyh bugün istiklâl mahkemelerinin hiç birisine lüzum yoktur. (Sual değildir sadaları) Âtiyen adli kapıülâsyonu bir cürüm teşkil etmek. (Bu sual değildir, gürültüler) bir cürüm teşkil etmek zarureti var mıdır, yok mudur?

ATA BEY (Devamlı) — Efendim, mesele hepimizce malûmdur. İstiklâl mahkemelerinin sebebi teşekkülünü hepimiz biliyoruz. Hendeniz bugünkü hale göre, ihtiyaca göre vaktiyle o havalideki mesaili rüyet etmek için Samsun'a da bir mahkeme gönderilmiştir. Faidesi de görülmüştür. Bu faidesi görülen hususatin yeniden gitmesi her halde faidelidir. Muvakkaten gitmesini temenni ediyoruz.

HAKKI HAMI BEY (Sinop) — Efendim; hiyaneti vataniyedeki usulü mahakemeyi Vekâlet kâfi göremiyor, sırat için. Bundan daha ziyade süratü temin edecek kavanini mevzu meyânında hangisi vardır. Bu ciheti lütfen söylesinler. Ankara merkezindeki İstiklâl Mahkemesinin devamı hakkındaki esbabı lütfen izah buyursunlar. Hiç bir fevkalâde halin, 2.5 senedir tecelli etmeyen ve bu mahkemenin devamı nedir? Şu Ankara merkezindeki fevkalâde mahkeme-

nin devamındaki sebep ve hikmet ne ise lütfen izah buyurunuz da biz de ona göre şey edelim.

ATA BEY (Devamlı) — Birinci sualinizin cevabı mahkemei nizamiyenin takibettiği usul, bu işleri süratle intaç etmediği meselesi muhtacı izah değildir. 20 gün zarfında mahkemeyi intaç edemedikleri için müracaat vakti oluyor. Etselerdi zaten müracaat vakti olmazdı. Ankara ve havalisindeki hususat için mahkemenin kalmasına lüzum ise vekâleti âciziye teşrif buyursanız. Dahiliye Vekâleti makamından ve Erkânı Harbiye Riyasetinden aldığım malûmat ve tutulan adamları zati âlinize birer birer arz ederim. Kanaat hasıl olmazsa o zaman şeyediniz.

REİS — Efendim müzakerenin kifayetine dair tahrir vardır. 15 - 20 arkadaşımız da söz aldılar. Müzakerenin kifayeti hakkındaki tahrirleri reyî âlinize vazedeceğim.

Efendim Kırşehir Sadık Beyin, Mustafa Kemal Beyin, Genç Hamdi Beyin müzakere kâfidir, onun için müzakerenin kifayetini reyî âlinize arz ediyorum. Müzakerenin kifayetini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Müzakerenin kifayeti ekseriyeti azime ile kabul edilmiştir.

Tahrirler okunacaktır. Rica ederim dinleyiniz.

26 Temmuz 1338

Riyaseti Celileye

Pontus teşkilâtı lâyihası Hiyaneti Vataniye Kanunundan yani Hükûmeti Milliyemizin teşekkülünden mukaddemdir. Bunları takibe memur olanlar da muhterem askerlerimizdir. Bu halde bu me'untların mahkemelerinin askerî divanı harbi örfide rüyeti daha münasip olacağından İstiklâl Mahkemesi gönderilmesinden sarfı nazarla mahkemelerinin divanı harbi örfilere tevdiinin kabulünü teklif eylerim.

Erzurum Mebusu

Salih

(Doğru sesleri, gürültüler)

REİS — Efendim; müsaade buyurun, okunsun reye koymadım. Hepsini okunsun ondan sonra reye koyarız.

Riyaseti Celileye

1. Müzakere kâfidir ve İstiklâl Mahkemelerinin sureti umumiyede muvakkaten tatili faaliyet etmesini teklif ederim.

2. Pontus meselesi için Meclisi Âli tarafından ayrıca Adliye Vekâletine tahkikatı lâzime venilerek yeniden o havalide Pontus işi ile iştigal etmek üzere

bir veya müteaddit adliye mahkemesi teşkilini teklif ederim

20 Temmuz 1338

Lâzistan Mebusu
Osman Nuri

Riyaseti Celileye

Lüzum görülen yerlerdeki İstiklâl Mahkemesi azasının üç ayda bir tevdiden intihabını teklif ederim.

Ertuğrul
Necib

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Esasen mahkemei baki olan Amasya İstiklâl Mahkemesi azalarının Heyeti Vekilenin teklifi veçhile yeniden intihap ve tesbitini teklif ederim.

20 Temmuz 1338

Genç Mebusu
Hamdi

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Heyeti Vekilenin teklifi veçhile Amasya'da bir İstiklâl mahkemesinin teşkilini teklif ederim. 26 Temmuz 1338

İstanbul
Arif

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Yeniden teşkil teklif edilen Amasya İstiklâl mahkemesinin yalnız Pomüscülük cezaîmî ile asker firarilerine ait deaviyi rüyet etmek üzere teşkilini teklif ederim.

Ertuğrul
Mustafa Kemal

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. İstiklâl mahkemelerinin şimdilik tatili faaliyetleri hakkındaki mahkemi riyasete mevdu takririn reye vazını teklif ederiz. 26 . 7 . 1338

Mâkkarı Karşehir
Mazhar Müfit Sadık

Çanık
Emîn

Riyaseti Celileye

Amasya'ya bir İstiklâl mahkemesi izamını ve mevcut İstiklâl mahkemelerinin tevdiden intihabını teklif ederim.

Kayseri
Osman

Riyaseti Celileye

Yalnız Pontus meeslesiyle istigal etmek üzere Samsun ve Amasya ve havalisinde bir İstiklâl mahkemesi teşkil ve izamı ve diğer İstiklâl mahkemelerini muvakkat

ten tatili faaliyet eylemelerinin tahtı karara alınmasını teklif ederim.

Erzincan
Femin

Riyaseti Celileye

Amasya'ya bir İstiklâl mahkemesinin izamı hakkındaki Hükümet teklifinin reye vazını teklif ederim.

İstanbul
Rıza

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Takrirlerin reye vazını ile ruznameye geçilmesini teklif ederim.

Mersin
Salâhattin

Riyaseti Celileye

İstiklâl mahkemelerinin muvakkaten tatili faaliyet eylemesine dair mukaddeme verilmiş bir takrir de mevcut olduğuna göre Hükümetin Amasya mütakasasında yeniden bir İstiklâl mahkemesi teşkil yolundaki teklifinin mezkûr takrir ile tevhidini ve esasen bu mahkemelere ait kanunun mevzuunu asker firarileri teşkil ettiğine göre bir defa da Başkumandanlık dan ahzı malumat edileerek ona göre müzakeresi keyfiyet olunmak üzere Cumartesi ruznamesine taliki müzakere olunmasını teklif ederim.

Malatya
Rüştü

Riyaseti Celileye

İstiklâl mahkemelerinin mucibi şikâyet olan noksanı mezkûr mahkemeler için bir usul muhakeme ulmanalıdır. İşleri sürat ve ehemniyetle rüyet edebilmesini ihlal etmemek şartıyla bir usulü muhakeme kanununu tanzim ve mahkemi mezkûreya tevdi lüzumunu teklif ederim.

Sivas Mebusu
Mustafa Naki

Riyaseti Celileye

Mevcut İstiklâl mahkemelerinin lüzumunda tevdit edilmek üzere tatili faaliyetleri ve Heyeti Vekilenin gösterdiği lüzuma nazaran şimdilik yalnız Amasya ve havalisine bir mahkemenin izamını arz ve teklif ederiz.

Sivas
Vasif

Mersin
Salâhattin

Kayseri
Rifat

Riyaseti Celileye

İstiklâl mahkemelerinin lağvının firarilere cüret vermek ihtimalı vardır. Binaenaleyh idamesi maksa-

di asliyei zeyi etmekte bulunduğundan. Hükümetçe lüzum görülüp Meclisce tasvip olunduğunda faaliyete geçmek üzere yeniden bir veya iki İstiklâl mahkemesinin intihabını teklif eylerim. 26 Temmuz 1938

Fırsışehir Mebusu
Mehmet Emin

Rıyaseti Celileye

Ahvali (evkalâdenin doğurduğu İstiklâl mahkemesinin bu gün ahvali mezkûrenin zevaline binaen muvakkaten terki faaliyete etmelerinin tahtı karara alınmasını teklif eyleriz.

Istanbul	Karahisar
Arif	Mehmet Şükrü
İçel	Canik
Haydar Lütfü	Emin
Smop	Tokat
Hakkı Hami	Hamdi
Kastamonu	Yozgat
Besim	Bahri
Tokat	Yozgat
Rifat	Feyyaz Ali
Kângiri	Kângiri
Tahir	Ziya
Sivas	Batum
(Okunamadı)	Edip
Hakkâri	Kayseri
Mazhar Müfit	Osman Zeki
Maras	Lâzistan
Haxip	Esat
Saruhan	Canik
Ömer Lütfü	(Okunamadı)
Mersin	Mersin
Salâhattin	(Okunamadı)
Entübrul	Ayıntap
Mustafa Kemal	Ali Cenani
Sivas	Genç
(Okunamadı)	Celâl
İçel	Yozgat
Şevki	Ahmet
Erzurum	Kayseri
Hüseyin Avni	Nüzhet
Karahisar	Trabzon
Ömer Lütfü	Ali Şükrü
Erzurum	Genç
Mehmet Basri	Ali Haydar
Van	Karesi
Tevlik	Abdülgafur
Hakkâri	İzmit
Tufan	(Okunamadı)

Siverek	Lâzistan
Lütfü	Ziya Hürşit
Kütahya	Kütahya
(Okunamadı)	Cemil
Konya	Gaziantep
Arif	Rağıp
Erzurum	Erzincan
Hazım	(Okunamadı)
Tiblis	Denizli
Hüseyin Hüsnü	Hasan
Karesi	Kayseri
Vehbi	Ahmet Hilmi

YAHYA GALİP REY (Kırşehir) — Efsâsı reye koyunuz.

REIS — Efendim; takrirler okundu. Takrirlerin bir kısmı Heyeti Vekilenin teklifini, yani Amasya'da bir istiklâl mahkemesi teşkili içindir. Takrirlerin bir kısmı da doğrudan doğruya Heyeti Vekilenin teklifi, yani Amasya'da bir İstiklâl mahkemesi intihap ve izami lüzumunun reye varı. Bir kısmı da Salâhattin Beyin ve rufekasının İstiklâl mahkemesi azalarının terki faaliyete etmesi ve yalnız Heyeti Vekilenin teklif ettiği Amasya İstiklâl mahkemesinin kabulü. Tekrirleri saire de hu etrafta toplanıyor.

MUHİTTİN BAHA REY (Rusa) — Reis Bey; yanlış oluyor zannederim. Ankara İstiklâl Mahkemesiyle Samsun'da bir İstiklâl mahkemesi teşkili hakkındaki bir teklif vardır, onu tebliğ buyurmadınız.

REIS — Heyeti Vekilenin talebi tahricisi Amasya'da bir İstiklâl mahkemesi teşkilidir. Başka bir takrir yoktur. Mevzuu müzakere odur. Binaenaleyh hu nu reye koyacağız.

MEHMET ŞÜKRÜ REY (Karahisar Sahip) — Başka takrirler verilmiştir. İstiklâl mahkemelerinin terki faaliyeti hakkında onunla birleştirilmesi hakkında bir takrir vardır. Evvelâ tadil takrirleri reye konur.

M DURAK REY (Erzurum) — Reis Bey müsaade buyurulur mu? Bir şey arz edeceğim.

REIS — Müsaade buyurun, evvelâ ben sözüümü ikmal edeyim.

M DURAK REY (Erzurum) — Hükümetin teklifinin kabulüne dair bir takrir vardır. Onu reye koyunuz. Kabul edilmezse, sonra bütün bütün gider. Reddedilirse tadil edilir.

ALİ ŞÜKRÜ REY (Trabzon) — Evvelâ tadil takrirleri reye konur.

REIS — Efendim; müsaade buyurun. Ben hiç bir takriri daha reye koymadım.

MUHİTİN RAHA BEY (Bursa) — Hükümet her hangi bir tahririn reye konmasını talep edemez tahrir evvelâ reye konur. (Şiddetli gürültüleri) (İstihzah değildir sesleri)

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Efendim; müsaade buyurun, bu itimat meselesi değildir.

REİS — Efendim; müsaade buyurun Efendim; yalnız bir tahrir vardır. Bu bir dereceye kadar mesele müstehire gibidir. Ama kabul olunur, olmaz bilmem Malarya Mehbusu Keşiş Ağanın bir tahriri vardır. Demek istiyor ki Raskumandanın reyi alındıktan sonra. (Hayır sesleri) (Şiddetli gürültüleri) Mesele müstehire olduğu için reye vazetmek mecburiyetindeyim. Kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmemiştir.

Efendim; Hükümetin teklifini müaddele. Salâhattin Beyle rufekasının bir tahriri vardır. (Kabul sesleri) (Gürültüleri) (Müzakere kâfi sesleri)

REFİK ŞEVKET BEY (Saruhan) — Efendim; celse hafiyenin akdi, Heyeti Vekilenin vermiş olduğu bir teklif üzerinedir. (Tevhit edildi sesleri) Efendim; müsaade buyurunuz. (Tahrirleri reye koyun sadaları) Mevki müzakereye konulan teklif munasebetiyle beyan edeceğim mütalâatta, İstiklâl mahkemelerinin muvakkaten tatil faaliyetinde kalmaları denmeye olundu. Bu müzakereattan görüldüğü. (Müzakere kâfi sesleri) (Gürültüleri) Usul hakkında söyleyeceğim. (Usul olmaz sesleri)

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Siz lâzımsa tahrir sahipleri söyleyin.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahibi) — Neyi müzakere ediyoruz ki usul hakkında siz söyleyeceksiniz? (Şiddetli gürültüleri)

REİS — Efendim; İstiklâl mahkemi mevzu bahis oluyor. (Reye sadaları) (Şiddetli gürültüleri)

RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas) — Efendim bendeniz heyeti âliyenize arz ediyorum. Maksadımız Amasya'da bir İstiklâl mahkemesi teşkilidir. Bunun hakkında reylerinizi istimal buyurun. Arzu ederseniz diğer mesele için ayrıca görüşürüz. (Reye sadaları) (Hayır sesleri) (Gürültüleri)

(Kayseri Mebusu Rifat, Mersin Mebusu Salâhattin ve Sivas Mebusu Vasif Beylerin tahriri tekrar okundu)

REİS — Efendim; rica ederim. Yerinize oturun. reye müşkülât çekeceğiz. Belki ayağa da kalkacaksınız.

Şimdi efendim; tahrirleri reyi âlinize koyacağımı, anlamadım meselesi olmasın. (Susadım sesleri) Mer-

sin Mebusu Selâhattin Bey ve rufekasının tahriri tekrar okutuyorum.

(Salâhattin Bey ve rufekasının tahriri tekrar okundu)

REİS — İstiklâl mahkemelerinin tatil faaliyetleri ve Heyeti Vekilenin gösterdiği lüzuma nazaran şimdilik Amasya ve havalisinde bir İstiklâl mahkemesinin teşkilini kabul edenler. (Katıyen olmaz sesleri) (Şiddetli gürültüleri)

HAKKI HAMI BEY (Sinop) — Reis Bey Nizamnamenin tatbikini rica ederim.

ALİ BEY (Karahisarı Sahibi) — Bu ne edepsiz. (Şiddetli gürültüleri)

HAMDİ BEY (Tokat) — Tahakküm mü, hâlâ tahakküm mü?

REİS — Efendim; sukûnetinizi muhafaza edin, yoksa Meclisi tatil edeceğim.

FEYYAZ ALİ BEY (Yozgat) — Yeter yaptığınız Terbiyesizlik diye söylemiştir. öyle şey yok, sözünü geri alsın.

HAKKI HAMI BEY (Sinop) — Reis Bey; Nizamnamenin ahkâmı tatbik edilmedikçe vazifeye devamda nazurum. (Hay hay hep beraber sesleri) Çünkü milletin hukukuna tecavüzdür.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Reis Bey, terbiyesizlik dedi ise ifade ediyorum.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Müsaade buyurun efendim; rica ederim reye koyun mesele bitsin.

HAKKI HAMI BEY (Sinop) — Nizamnameye tecavüz vuku bulmuştur ve nizamname tatbik edilmediği. (Şiddetli gürültüleri) (Oturun sesleri) (Nedir bu sesleri)

REİS — Efendim; bir dakika müsaade buyurun, reye vazedeyim.

Tahrir iki fıkrayı içeridir. Birisi; İstiklâl mahkemelerinin terki faaliyeti, diğeri Hükümetin teklifi ve hile Amasya'da bir İstiklâl mahkemesi teşkil. Şimdi ayrı ayrı reye vaz ediyoruz, rica ederim müsaade buyurun.

Efendim; mevcut İstiklâl mahkemesi azalarının terki faaliyetini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Efendim; Meclisin mevcudiyetine nazaran bendeniz reye tereddüt ediyorum. Tayini esamî ile reye vaz edeceğim. Zaten tayini esamî ile reye vazolmasına dair şimdi bir teklif verilmiştir. (Hayır, hayır sesleri) (Tayini esamî ile koy sesleri)

HAKKI HAMI BEY (Sinop) — Efendiler; tayini esamî ile reye koymakta muayyen bir usul vardır. Eğer Riyaset şüphe etmiş ise ayağa kaldırmak suretiyle bir daha reye koyar. Yine şüphe edemez o vakit

tayini esamî ile reye koyar. Rica ederim usul böyledir. (Doğru sesleri)

REİS — Tayini esamî için takrir verilmiştir.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Reis Bey: rica ederim o söyledi ben de söz söyleyeceğim. Bu lâf değil, hayat memal meselesidir. Rica ederim, müsaade buyurun ben de söz söyleyeceğim. Efendiler bu hayat memal meselesidir, kim ne rey vermiş ise o ta-

ayyün etmelidir. Bu mesele masal değildir. Öyle şeyi Meclis kabul etmez ve öyle hareket etmez.

REİS — Efendini tarafeyn hararetlidir, hakkı tayin için tayini esamî daha muvafıktır. (Teneffüs yapalım sesleri)

REİS — Beş dakika teneffüsten sonra tayini esamî ile reye koyacağım.

DÖRDÜNCÜ CELSE

Açılış Saati : 5.30 (Sonra)

REİS : Rehbani Dr. Adnan Beyefendi

KÂTİPLER : Hakkı Bey (Van), Âlif Bey (Kayseri)

REİS — Efendim: celseyi açıyorum.

Geçenki celsede takririn reye vazî esnasında Mecliste biraz gürültü hâsıl oldu. Şimdi heyeti âliyenizden bir şey soracağım : Bu esnada arkadaşlar tarafından iki takrir verildi. Daha başka takrirler de verilmişti. Fakat hendeniz arz edemedim. Eğer muvafık görüyorsanız okuyalım. (Hayır sadaları.) Müsaade buyurun okuyalım ve arzu ederseniz reye koyalım, arzu etmezseniz... (Hayır sadaları.) Nizamnameye muliftir sadaları.) Evet nizamnameye muhaliftir.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Öyle ise pe kâlâ. (Mesele yok sadaları.)

REİS — O halde efendim takrirde mevcut alikâlâ mahkemelerinin tatilî faaliyetleri hakkındaki fikrayı tayini esamîyle reyî âlinize vazediyorum. (İkinci fikra ne oluyor sadaları.)

REİS — İkinci fikra kalıyor. (İkisini birden reye koyun sadaları.)

REİS — Müsaade ediniz, iki fikrayı ayırmaktan bir şey çıkmaz efendim. Takririn kabul edenler beyaz yazsın.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Yani tatilî faaliyeti kabul edenler beyaz, etmeyenler kırmızı rey verecektir.

REİS — Evet, takririn, yani tatilî faaliyeti kabul edenler beyaz, etmeyenler kırmızı verecektir.

EMİN BEY (Erzincan) — Reyî hafiye lüzum yoktur Reis Bey.

REİS — Reyî hafi yapmıyoruz efendim.

(Isparta dairesi intihabiyesinden başlamak üzere tayini esamî suretiyle ârâ istihsal edildi.)

REİS — İsmi Okunmayan zevat var mı efendim? Başka rey vermeyen var mı? Olmadığına göre ârânın tasnifine başlıyoruz.

(Ârânın tasnifi yapıldı.)

REİS — Efendim: 163 zat reye iştirak etmiş, 8 zat müstenkif, 76 takrirde mevzubahis fikrayı kabul edenler; 79 takrirdeki mevzubahis fikrayı reddedebilir.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Şu halde müstenkiflerde leyhe olarak nazarı dikkate alınacak olursa... (Handeler.)

İSMAIL ŞÜKRÜ EFENDİ (Karahisarısahip) — Reis Bey, bu takrir reddolundu, bendenizin takririni reye koyunuz. Takririmin reye konmasını teklif ediyorum.

REİS — Mesele daha bitmemiştir efendim.

SALÂHAETTİN BEY (Mersin) — Meclisi âli namına ifayı vazife edecek mahkemelerle 3 rey fazla ile ifayı hizmet edilebilir mi?

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Hayır, hayır mesele o değildir. Arada nisap yoktur. Reis Bey müsaade buyurun... Efendiler, muamele tamam değildir. 163 yarısı 81 eder. Halbuki kabul 79'dur. Binaenaleyh ârâda nisap yoktur. Takririn bir daha reye konulması iktiza eder. (Bravo sadaları, alkışlar.)

REİS — Efendim; malumu âliniz, müstenkiflerin addı ârâya ithal edilmez. Hüseyin Avni Bey birade-

rimizin söyledikleri bu nokta nazardan doğru değildir (Doğrudur, nisap yoktur sadaları.)

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendiler: arada müstenkif var. Müstenkifler reyini hangi tarafa izhar ederse o taraf kazanmıştır. (Öyle değildir sesleri) 163'ün yarısı 81 eder. Nisabın nisfından bir fazlası olmazsa muamele de tamam değildir. (Gürültüler)

REİS Arkadaşlar: gayet mühim bir meseledir. Dinleyelim.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devanla) — Efendiler: bir kanun yapıyorsunuz. Yapacağınız kanunlar ekseriyetli mutlaka ile olabilir. Bu meselede reye işli rak eden 163 olmasına göre ancak 82 kişi ekseriyeti temin edebilir. (Müstenkifler var sesleri)

REİS — Efendim: Nizamnamenin buna dair maddesini bulursunuz ve arkadaşlar ona göre söz söylerler.

BİR SES — Müstenkifleri çıkarırsınız.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devanla) — Müstenkifler çıkamaz efendiler. Müstenkifler çıkarsa nisap kalmaz. (Hayır sesleri) Efendim: ârâya iştirak eden 163 olmasına bunun nisfından bir fazlasıyla ekseriyetin temini lâzımdır. Müstenkifler reyini her tarafa izhar edecek. Yoksa ekseriyeti nasıl bulacaksınız efendiler? (Gürültüler)

REİS — Efendim: rica ederim herkes bundan söylese hiçbir netice çıkmaz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devanla) — Efendiler: mesele gayet âdi ve basit bir meseledir. Mecliste mevcudun ekseriyetiyle hükmü ita edilir. Dahusus nisabın ekseriyetiyle olsa dahi yine nisap yoktur. Bu meselede ekseriyet yoktur. Çünkü tahriri reddedenter 79'dur. 3 kişi de müstenkiftir. Müstenkifler letide ve ya aleyhde reylerini istimal ve izhar edeceklerdir. (Nizamname sarıhtır sadaları.) Beni nizamname ile ikna etmelidir.

YUNUS NADİ BEY (İzmir) — Müstenkif bir nevi rei midir?

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devanla) — Ne sayıyorsunuz efendim? Ya nedir?

YUNUS NADİ BEY (İzmir) — Dittabi bir reydir. Leyh ve aleyhde verin diye müstenkif olan zevatı bulacaksınız?

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devanla) — Evet efendim.

YUNUS NADİ BEY (İzmir) — Hayır olmaz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devanla) — Müsaade buyurunuz, ikinci defa reye konur bryefendi. Onun

usulü vardır. Mademki ârâda müstenkif vardır, o halde nisaba nazaran ekseriyet yoktur.

MUHİTTİN BAHA BEY (Bursa) — Nisabı müzakere vardır. Reyalar kazanmamıştır.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devanla) — Hayır, mevcudun nisfının bir fazlası olmak meşruttur.

OSMAN BEY (Kayseri) — O da 82'den ibarettir.

HAKKI HAMI BEY (Sinop) — Şimdi efendim: Eğer arkadaş beylerin dediği gibi müstenkifler dahil değilse niyevci 155 eder ki nisap yoktur. Halbuki nizamname sarıhtır. Müstenkiflerin reyini belli değildir. Müstenkiflerin ne leyhde ve ne aleyhtedir. Yani rey beyan etmeyen kimselerdir. Yalnız reye iştirak edenlerden leyh veya aleyhde sarahaten rey verenler muvazene edilir. Eğer sarahaten rey verenlerin adedi, ekseriyeti mutlakanın adedini bulmuş ise muamele tamamdır. Ekseriyeti mutlaka bulmamış ise muamele noksandır. 163 kişi reye iştirak etmiş 8 kişi müstenkif, 76 rei ve 79'u kabuldur. Halbuki ekseriyeti mutlaka 82'dir. Eğer 4 rey daha olsa idi ekseriyet hâsıl ve muamele tamam olacaktı. Ekseriyet olmadığı için tekrar reye konulması lâzımdır ve zaruridir.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Değildir.

HAKKI HAMI BEY (Devanla) — Değilse rica ederim malikeneleri ekseriyeti izafeye ile mi kabul edeceklerini?

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Karahisarısahip) — Efendiler: asabiyet göstermekle, zannediyorum, doğru bir şey yapmış olmuyoruz. İtidal ve sukûnet lâzımdır. Nizamnameye müracaattır ki şüphe olunan meseleyi layıkı veçhile halle medar olur. Nizamname dahilinin 100 nci maddesinden bir fıkrâ okuyorum: «Reyler toplanınca reis muamelenin hitamı bulunduğunu ilan eder. Muamelenin hitamından sonra reye iştirak edilmez. Rey kutularını kâtipler açıp her ikisinin içinde bulunanları tasnif ederler. Müstenkiflerin miktarı rey neticesi üzerinde icrayı tesir edemeyip bu letide ve aleyhde bulunanların miktarına göre tayyün eder.»

Binaenaleyh 163 arkadaş reye iştirak etmiş bunun 8'i müstenkiftir. Binaenaleyh bu müstenkifleri ne leyhde ve ne aleyhde mal etmek caiz değildir. Şu halde leyhde bulunanlar mı çoktur, aleyhde bulunanlar mı çoktur? 8 kişinin vücudundan fayda yalnız nisabı müzakereyi teminden ibarettir. Başka bir mahiyeti yoktur. Şimdi tahriri kabul edenler 76, etmeyenler 79'dur. Binaenaleyh tekrar reye konulması demek doğru mudur? Nizamname sarıhtır ve mesele bitmiştir.

EMİN BEY (Erzincan) Nizamname meselesinde zannederim arkadaşımız haklıdır. Bu meselede ekseriyeti mutlaka mevzubahis olmaz, ekseriyeti izafi yedir. Ekseriyeti izafiye ile takdir reddedilmiştir. Fakat ben zannediyordum ki bu mesele itimat, ademî itimat meselesidir. Yani İstiklâl mahakimine itimat ve ademî itimat meselesidir. Bunun vaziyeti hukukîyesini düşünecek olursak 3 rey ekseriyetle hiçbir ara u mevzûde kalmaz ve buna muttali olduğu dakikada istifâ eder. (Bravo sadaları) İdam meselesi gibi bir feridin hayatına hatime çekecek bir meseleyi, zannetmem ki, 3 rey ile bir kimse deruhte etsin. Binaenaleyh ekseriyet yok demektir. Mutlaka bu adamlar mevkilerimizde duracağız iliyorlar mı efendim, rica ederim?

YUNUS NADİ BEY (İzmir) — Bendeniz müzakere devam etmesinin esbabını anlıyamıyorum. Makamı riyaset müzakere hâkim değil midir? Bunun şüphesi mi vardır?

REİS — Bir mesele reye vaz edilince Meclis Âli de bir ihtilaf çıkıyor ve her zaman böyle oluyor. Bu böyle oluyor. Bu bir tefsir meselesidir. Şimdi efendim; ekseriyeti mutlakının hâsıl olup olmadığına tereddüt ediyorlar. Halbuki şimdiye kadar makamı riyaset kırk defa böyle olduğunu söylemiştir.

YUNUS NADİ BEY (İzmir) — O halde müzakereye mahal yoktur.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Efendiler; ben deniz tarafının çok asabiyet gösterdiğini görüyorum. Bilmem bu ne dereceye kadar doğrudur? Biz maslahata doğru yürüyorum. Arkadaşımın Enin Bey burada çok güzel ifade etti. Biz taşrada nihüm vazife verdiğimiz arkadaşlarımızı her halde müşkil bir vaziyette bırakacağız.

TUNALI HİLMİ BEY (Rolu) — Mushirat kanununun kulağı çınlasın. Bir rey ile ekseriyeti kazandı.

M. DURAK BEY (Devamla) — Böyle Meclisde 76 rey ile 79 rey ile karşı karşıya gelen iki zümrenin karşısında ifayı vazife edecek bir arkadaş a acırım. Efendiler; eğer taşrada kuvvet göstermek istiyorsanız bu doğru değildir. Fena bir yula gidiyorsunuz. Binaenaleyh zaten ekseriyet yoktur. Sururi Efendi vâkıa nizamnameyi okudu. Fakat bendeniz zannediyordumki aleyhinedir, lehine değildir. Çünkü R) olmaktadır ki ekseriyet olsun. Rica ederim, müstenkif olan arkadaşlar itimat mı ediyorlar, ademî itimat mı? Hangi tarafa diyorsunuz? (Gürültüler.) Her halde yeniden reye konulmak zaruridir ve müzakereye mahal yoktur.

TUNALI HİLMİ BEY (Devamla) — Ali Şükrü Bey'e söz veriniz Reis. Ney (Çünkü mushirat kanununu teklif eden odur, güzel tefsir ederler).

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Rakıyı 500 emi alıyorki onun için bağırıyor?

REİS — Efendim; nizamname sarıhtır. Rica ederim boşuna müzakere etmeyelim.

MÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Mesele gayet yanlıştır.

REİS — Böyle bir şeyde ihtilaf vukuunda Divanı Riyaset halleder. Burada ihtilaf varsa Divanı Riyasete gönderelim. Halletsin. Nizamname sarıhtır.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Zati Şahlerine bir hadise söyleyeceğim. 5 müstenkif, 15 ret, 20 kabul olduğu zaman kabul mü olur? (Kabul olur sadaları.) (Handeler.) Rica ederim demekki siz idamı salâhiyeti haiz olan bir mahkemeyi 3 rey ile mi yaparsınız?

YUNUS NADİ BEY (İzmir) — Evet; halta bir rey ile.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Ben o bir rey de vermem.

REİS — Efendim; nizamname sarıhtır. (Gürültüler.) Rica ederim; telaş buyurmayınız, nizamname gayet sarıhtır.

MÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendiler; müzakere devam edilecekse makamı riyaset reyini ihssas buyurmuşlardır. Reis tebdil olunmalıdır ve bu müzakere de öyle devam etmelidir.

REİS — Ben reyimi ihssas etmiyorum, nizamnameyi arz ediyorum.

MÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Nizamname gayet sarıhtır. Ali Sururi Beyin misali ile hak tezalih etmiştir.

ALİ SURURİ BEY (Karahisarısahip) — Bir suretine müsaade buyurulur mu?

MÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Buyurun.

ALİ SURURİ BEY (Karahisarısahip) — 79'un 76'ya hakkı galebesi bir hakkı riyaset müstenkiftir.

MÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendiler; elimizde bir ölçü vardır. Mushararat ekseriyet ile olur. Elimizde bunu tebdil ve tağyir edecek hiç bir şey yoktur. Ekseriyet de bunda yoktur. Nisap olmak için R) rey olmak lazımdır.

REİS — Efendim; bu suretle katıyen bir neticeye vasil olamayacağız.

MUSTAFA EFENDİ (Karahisarı Şarkı) — Bir şey arz edeyim. Ali Sururi Efendinin burada kürsüden okumuş oldukları misalde müstenkiflerin leyhde veya aleyhde olmadığına dairdir. Yoksa Meclisin ekseri-

yeti hâsıl olduğu nianasını ifade etmez. İşte 104 ncu maddenin buna dair olan fikrini okuyoruz: «Kâf-feri müzakere, tülusan ekseriyetle meşrut ulmiyan hususatta, hazır bulunan azanın ekseriyeti mutlakası ile kararır olur» (Bravo sadaları; alkışlar.) (Eyi okuyunuz sadaları.)

ALİ SURURİ EFENDİ (Karahisarî Şarkî) — Yan-
tış

REİS — Müsaade buyurun, esasen bu hususta başka bir yol vardır. (Gürültüler.)

ALİ SURURİ BEY (Karahisarî Şarkî) — Musta-
fa Efendi Hazretleri Hüseyin Avni Revî'nin sualine de cevap versinler. 80 kişi olursa ekseriyeti mutlaka ne olur? (Reddolunur sadaları; Gürültüler.)

REİS — Çok rica ederim efendim. Bu iş gü-
rültü ile hiç bir neticeye vâsıl olamaz ve bunun im-
kânı da yoktur.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehirî) — Efendim; mesele
elimizdeki nizamnamenin... (Gürültüler.)

REİS — Rica ederim, dinleyelim ve bu işi ne-
ticelendirelim efendim.

MÜFİT EFENDİ (Devanî) — Elimizdeki ni-
zamnamenin ilmi bir surette hâllî, teâbederse âhiyen
de tecelli edecek bu gibi hususların üzerinde yurime-
si lâzımı gelen müphemiyetin refine müstenkifler. Ali
Sururî Bey biraderimiz bir madde bularak müsten-
kiflerin reylerinin neticeye tesiri olmadığında ha-
histe mütalaa dermeyan oluyor. Haçî Mustafa Bey
pederimiz de 104 ncu maddeye istinaden diğer hu-
susatı iddia buyurdular. Akıl ve mantika şu iki mad-
deyi vuracak olursak, Mecliste müzakere edilen ne-
vad ekseriyeti mutlakaya ikhtizan etmedikçe mutaher
olur mu, olmaz mı? (Olmaz sadaları.) Yalnız Meclis
sin müzakere icrasına müsait olan müstenkiflerin vü-
cudunun bulunması müzakerenin icrasına bir musa-
deî kanunîye ve nizamîye demektir. Reye iştirak
edince neticede leylile ve âyleyle tesiri olmayan mu-
vakkıyeti tecelli eden tarafa katıyen tesiri olmayan
müstenkifler müzakerayı idare ettirmişlerdir. Rinaena-
leyh Meclisin mevcudunun 163 olmasına binaen bu-
nun bir nisfından bir fazlası ki, 82 olması lâzımı ge-
ler. Rinaenaleyh 82 rey hangi tarafda tecelli ederse
o taraf kazanır. Başka suretle buna niana vermeye
lüzümü yoktur. (Bravo sadaları; alkışlar.)

REFİK ŞEVKET BEY (Saruhanî) — Efendim,
mesele 76 rey ile 79 reyin hiç olmazsa nizamnameli
dahilin bahsedeceği bir istifade yani birisi, istifisal
ettiği muvaffakiyeti ilâmi etmek; diğeri, istifisal ede-

memiş olduğu muvaffakiyeti tekrar istihsale teşebbüs
etmiş olmakla hakikaten ehemmiyetsizdir. Şimdi bura-
da en son olmak üzere ve bilhassa mehusluktaki ki-
deni itibarıyla Mustafa Beyefendinin okunmuş oluk-
ları 104 ncu madde; evvelâ şunu arz edeyim ki efen-
diler; gayri kabili inkâr edecek derecede sarıhtir. Fa-
kat, kendileri musaade buyurlarlarsa; 104 ncu madde-
nin mukayyedi olmak üzere nizamnameli dahilinde
bir çok defa vukuu vardır. Eğer akâlfeci hususatta
azanın ekseriyeti mutlakası lâzım gelirse kaydını mut-
lak olarak kabul edersek o halde ikinci intihabın
3 ncu intihap ile ârâyi izafiyi temin eden şekle lü-
zümü yoktur. Bu bir misal 2 ncu ve ehemmiyetli bir
misal daha arz edeyim.

O da kabul buyurulan misalin aynıdır. Şimdi efen-
dim; 104 ncu maddenin ekseriyeti mutlakaya lüzüm gör-
düğü hususta ârâ içerisinde müstenkif bulunduğu
takdirde ne suretle hareket lâzımı geldiğini gösteren
100 ncu maddedir. Eğer bu olmasa idi; Mustafa Be-
yin mutaleatları gayet doğru olurdu. Diyorki «Ek-
seriyeti mutlaka lüzümdür» Fakat nisap hâsıl ol-
makla beraber, rey verenlerden müstenkiflerde bulu-
nursa nisap mevcut olmakla beraber, ancak mevcut
ârâya göre ekseriyet tecelli eder, diyor. Rinaenaleyh
100 ncu madde 104 ncu maddeyi istinkâf reyî veren-
ler bulunduğu zaman tabiiyet eden bir maddedir. (Ma-
yır sadaları.)

ÖMER LUTFİ BEY (Karahisarîsahip) — Muah-
her madde daha evvel gelen bir maddeyi tadil ede-
mez.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarîsahip) — Me-
sele bitmiştir Reis Bey. Esasen gayet basittir.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Şimdi efendi-
leri bir mesele vardır. Bazı arkadaşların buyurduk-
ları gibi...

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarîsahip) — Sin-
ri Bey meselesini hatırlatırım.

HAKKI HAMİ BEY (Devanî) — Bu nizam-
nameye muvafık olsa da, gayri muvafık olsa da,
Meclisi Âliye kabul etse de etmese de mutlaka ka-
bul ve tatbik edeceğiz diye fikir mevcut ise o me-
sele ayrı ve başkadır. Maalesef arkadaşlarımızdan
bunisi ahir rey daha fazla olsa, tatbik edilecektir de-
di. Ne demek istediler, öğrenmek isterim. Eğer Mec-
lisi Âli burarda mevcut ise, Meclisi Âliye arz edilen
şeyler ekseriyeti mutlaka ile kesbi katıyet eder. Eğer
mevcut değilse, o işi bir rey de, bes rey ile yapar. O
zaman Hükümet olmaz. Bendeniz iddia ediyorum ki,
memlekette bir Meclis mevcuttur. Bu Meclis hâkim ol-
dukça; Meclisin ekseriyeti mutlaka kararına itaata,

hürmete mecburuz Bunun hilafında hareket edenlerin verilecekleri, gidecekleri yer. İstiklâl mahkemeleridir.

MUSTAFA BEY (Karahisar Şarkı) — Refik Şevket Bey'e cevap vereceğim.

ZIYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Efendim, mesele başka yola getiriltili. Mecliste 163 kişi mevcut iken şimdi rica ederim ve Reis Beyden soruyorum: Bir meseleyi reye vaz'lediğinde 79 el kalkmış olsa idi, Reis Meclisi ekseriyeti görmeyince ne derdi? Tabiidir ki reddolundu derdi. Şimdiki mesele de anın aynıdır. Yalnız o zaman müstenkifler, müstenkifiz diye bağırmazlardı, âdet böyledir. Tayini esamiden mahkûl. Meclisteki mevcudun nisfından bir fazlası şarttır. Başka türlü olamaz. Yoksa şimdikiye kadar tavini esamî ile reye konulmuş olan ne kadar mevad varsa, bunların da kabulünü inkâr lâzımdır. Reis Bey'e tekrar soruyorum. Tayini esamîye müracaat etmeden bir şeyi reye vaz'lediğinde 183 kişi Mecliste varken 79 kişi kabul emiş ve geriye 80 küsur kişi, müstenkiflerle, kalmış olsa idi kabul olunduu diyecek mi idi?

MUHİTTİN BEY (Bursa) — Reddolundu derdi.

ZIYA HURŞİT BEY (Devamlı) — İşte bu da reddolundu. Binaenaleyh mademki tayini esamîye müracaat olunmuştur, ekseriyeti mutlaka hasil oluncaya kadar reye vaz'i mecburidir.

REİS — Efendim, bu tarzı müzakere devam ettikçe, öyle zannediyorumki, hiç bir neticeye vasıl olamayacağız. Şimdi benaheniz de bir şey söylemek istediğinizde arkadaşlar; Makamı Riyaset bir tarafı iltizam ediyor, diyorlar. Ne yapayım? Söylöyünüz, ona göre hareket edeyim. Şimdiye kadar yapılan muamele böyledir. (Taamül yoktur sadaları) Taamül budur, efendim ve hep şimdiye kadar bu suretle olmuştur.

NUSRET EFENDİ (Erzurum) — Usulu müzakere hakkında musaaadenizle buradan söyleyeceğim. Tarzı müzakere 100 ve 103 ncu maddelerin tefsiri şekli ve mahiyetini almıştır. Binaenaleyh bu maddeler mucibi tefsirdir. (Çünkü arkadaşlardan bir kısmı ekseriyet kelimesinin itlakı üzerine tefsir ediyorlar. Diğer bir kısmı takyit ediyorlar. Halbuki takyitle bir delilî cedide, bir delilî kat'i ibraz, odemiyor. Binaenaleyh bu hale göre, ekseriyeti mutlakadır. Mutlak itlakı üzerine terk olunur. Takyit için bir delilî zühur etmemiştir. Halbuki arkadaşlar bunu takyit ediyorlar ve fakat takyitle bir sebep gösteremiyorlar. Heyeti Celile arzu buyu-

zur ise bu maddeleri Adliye Encümenüne havale eder, orada hallolunur.

ALİ SURURİ EFENDİ (Karahisar Şarkı) — Efendim; reye konulan şey İstiklâl Mahkemelerinin faaliyeti hakkında bir tekliftir. Mustafa Bey buyuruyorlarki «Kâffei hususati mevcudun ekseriyeti mutlaka ile olur. Çok güzel. Fakat bu tedbir müzakere edilmiş ve reye konulmuş idi. O takdirde boyuz rey verenler ekseriyeti mutlakayı alamamışlardır diye tavzih buyurdular. Binaenaleyh mesele bitmiştir. (Hayır sesleri)

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisar Sahip) — Yeniden reye konulacak.

ALİ SURURİ EFENDİ (Karahisar Şarkı) — Binaenaleyh bir şeyin hali üzere kalması. (Günültüler) Öyle ise faaliyetlerine devam ederler. (Günültüler)

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisar Sahip) — İkincide de arâ hasil olmazsa üçüncüde reyî izafi ile olur.

REİS — O imihabda olur.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Beyefendiler; rica ederim meseleyi sukûnetle muhakeme ederim. Bugün bençe İstiklâl mahkûminin lağvı ve sairesinden ziyâd Hükûmetin müstamol bir teklif ile buraya gelmesi mevzuu hâhıştır. Rica ederim, biz bu iki rey üzerinde oynayacak olursak, maksat hasil olmaz. Kendi kanaatımı söylüyorum. Eğer bu iki rey ekseriyettir, ki benahenizce bu yoktur, demin arzomuşum. Eğer vardır diye karar verilirse bilhaccice bentim yapacağım arkadaşlar; ancak kırmızı vermektir. Arkadaşlarımı bilmiyorum. Fakat ikinci şıkta kırmızı vermek lâzımdır. (Tehdid mi sesleri) Binaenaleyh çok yanlış bir iş olur. Halbuki biz de iş görmek isteniz. Efendim esas itibarıyla bu takdirde kimsenin ihtilafı yoktur. Takrir diyor ki; «İcabında Hükûmetin gösterdiği lüzum üzerine teadit edilmek üzere İstiklâl mahkûmi tatilî faaliyet eder...» (Hayır sesleri) Müsaade buyurunuz efendim, kısmi olmak üzere diyor ki «Hükûmet hugün Canîk havâlisinde İstiklâl mahkemesini yapmağa lüzumu kat'i göstermiştir. Binaenaleyh bu takrir veren arkadaşımız kanaatına istinaden ikinci fıkrada diyorlarki; Biz ona razıyız ve rey vereceğiz. Müsaade buyurunuz, şimdi efendim. Eğer Hükûmet yine kalkar Ankara'da da lâzımdır dersen, gelir Meclisten onu talep eder ve Meclis onu yine yapar. Bir defa şıkta oynamıyalım. Çünkü yaptığımız kavaniini mer'îye haricinde vicdani hüküm vererek bir mahkeme' hoyuludur. Binaenaleyh o mahkemeye karşı arkadaşlarımız, buradaki reylerini istimal buyurdular. Rica ederim, bu

hususla arkadaşlarımızın mevcudu, zannederim, kendileri istifa ederler. Şimdi, bu nokta üzerinde (Gürültüler) Şeklin tefsiri hususunda lüzumsuz yere her iki taraf da ısrar edecek olursa, maslahat muğlak kalır ve hükümetin teklif ettiği mesele bu akşam inlay edilemez ve yarın, obirgün de bayram tatili olacaktır. O zaman yapılamaz efendiler. Bu ise Hükümete lâzımdır Memleketin menfaati bugün Amasya'da Hükümetin talebi üzerine bu İstiklâl Mahkemesini göndermek ise, her iki kanat sahipleri de bunda ıhtıyat ediyorlar ve bunun yapalım ve fakat iki rey için iki taraf da ısrar ederek şöyle olsun, böyle olsun şeklinde bu işi geçirmiyelim efendim. Bunu da bitirelim. Mukirat kanununun netayici hasenovini unutmayınız (Covapian müstağnidir sadaları)

ISMAL ŞÜKRÜ EFENDİ (Karahisarısahip) — Efendim; takririn birinci kısmı reyeye konulmuştur. Şikâi sanini kalmıştır. Neticeyi arada şu kadar rey ret, şu kadar rey ile kabul taraftan olmuş, fakat iki ekseriyeti mutlaka tutmuyor. Nizamnameyi dahilimizde bir madde vardır ki müzakerat behermal ekseriyeti mutlaka ile kabul oluyor, diyor. Diğer bir mesele var, o diğer bir maddesinde de müstenkifler bulunursa lehte ve aleyhde karar olunmaz, diğer bir maddede daha var, ekseriyeti mutlaka bulunmazsa bir daha konur. Üçüncüde ekseriyet kabul olunur diyor. Ekseriyeti izafiye, yeniden aletlak kabul olunur diye bir madde göstermişiz, bu takrir reddolunmuştur. Takrir reddolunmuş demek için nisfının, yani o müzakeroye iştirak eden azanın nisfindan bir fazlası kırmızı verirse reddedilmiştir. Bendeniz esasen bu teklifin reddi taraftarı olduğum için, kırmızı verdim. Fakat bu noktada muhakeme teklifin kabulünü iltizam edenlerindir, hak. Eğer varsaki bir madde şu meselede ekseriyeti mutlaka caridir. Şu misüllu meselelerde ekseriyeti izafiye caridir, diye nizamnamede bir şey varsa, siz doğrusunuz, fakat böyle birşey yoktur. Birinci şikâkin iki defa üçüncü defa reyeye konulmak lâzımdır.

Gelelim ikinci kısma: Şimdi ikinci kısmının reyeye konulması, yani Anayasaya istiklâl mahkemesi gönderilmesi meselesi vardır. Şimdi tekrar ediyorum. İkinci şikâkin reyeye vazolunsun. İkinci şikâkin da bitsin. Birinci şikâkin da gelecek iclimada reyeye vazolunsun.

REIS — Arkadaşlar girmeyiniz, bu meseleyi bitirmeden; mühimdir. Arkadaşlar nereye gidiyorsunuz. Reyeye koyacağız efendim (Ekseriyet yok sadaları) (Var sadaları)

Efendim; mevkiî riyasetten bir şey söyleyeceğim. Mesele çok mühimdir ve meselede ihtilâf hasil oldu

ve bendeniz bu meselede bir fikri sarıh peyda edemiyorum. Rica ederim, diğer bir Reis gelsin, geçsin de o söylesin (Hayır sadaları) Anlamıyorumki efendiler. O kadar müşkil. Bu mevzu göre nizamname sarıhtır. Bu meselede Divanı riyaset yarın toplansın ve o fikrini söyleyerek halletsin.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Divanı riyaset kanun yapamaz mutâ değıldir.

REIS — Tefsir eder ve kararını verir. Bunun kanunisi budur. Bu meseleyi Divanı Riyasete havale edelim, neticeyi arz edelim.

Bu ciheti kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir. (İkinci şikâkin reyeye sesleri)

REIS — Rica ederim; bu ikinci şikâkin yarın, öteki meseleye karar verildikten sonra reyeye koyalım. (Pekâlâ sesleri) (Ekseriyet yoktur sadaları)

Efendim celsei hafiyeye hitam verilmiştir. Celsei aleniyeye geçilmiştir.

İstiklâl Mahkemelerinin Taccü Faaliyet Kuvvetleri Hukukla Mersin Mebusu Sabattın Bey ve Rüfekaı Tarafından Verilen Takririn Birinci Fıkрасına Dair Rey Pusulaları

Takririn birinci fıkrasını kabul edenler

Mustafa Bey (Dersim), Şükrü Bey (İstanbul), Nusret Efendi (Erzurum), Mustafa Lütfi Bey (Siverek), Şükrü Bey (Canik), Feyyaz Âli Bey (Yozgat), Hacı Mustafa Efendi (Ankara), Rifat Bey (Kayseri), Mazhar Mufit Bey (Hakkâri), Hamdi Bey (Biga), Hakkı Hani Bey (Sinop), Müfit Efendi (Kırşehir), İsmail Bey (Erzurum), Mustafa Kemal Bey (Ertuğrul), Ali Şükrü Bey (Trabzon), Mustafa Ağa (Dersim), Ömer Lütfü Bey (Amasya), Emir Paşa (Sivas), Vehbi Bey (Bitlis), Şeyh Servet Efendi (Rumsa), Nadir Bey (Isparta), Celâl Bey (Genç), Nuzhet Bey (Ergâni), Salih Efendi (Erzurum), Süleyman Bey (Canik), Rasim Bey (Elâziz), Emin Bey (Canik), İbrahim Bey (Mardin), Abdullah Efendi (Bohu), Numao Usta (İstanbul), Hali Bey (Ertuğrul), Âkif Bey (Burdur), Haydar Lütfü Bey (İçel), Abdulgaffur Efendi (Karesi), Abdulgani Bey (Mus), Rıza Bey (Yozgat), Hamdi Bey (Tokat), Necip Bey (Ertuğrul), Mustafa Bey (Karahisarısarkı), Abdullar Efendi (Adana), Rasim Bey (Kastamonu), Hüseyin Avni Bey (Erzurum), Emin Bey (Erzurum), Ömer Lütfü Bey (Saruhan), Ziya Bey (Kângiri), Ömer Lütfü Bey (Karahisarısahip), Sait Bey (Kângiri), Sami Bey (İçel), Yasin Bey (Bolu), Durak Bey (Erzurum), Vasfi Bey (Sivas), Rifat Bey (Tokat), Ziya Hürşit Bey (Lâzistan), Mehmet Şükrü Bey (Karahisarısahip), Sirri Bey (Ergüni), Cemil Bey

(Kütahya). Sadık Bey (Kırşehir). Dursun Bey (Çorum). Hasıb Rey (Maras). Hafız Abdullah Efendi (Izmit). Osman Bey (İzmit), Nebil Efendi (Karahisarısahip), Mazlum Baba Efendi (Denizli), Asım Bey (Erzurum). Osman Bey (Karesi). Mustafa Rey (Antalya). Yusuf Ziya Bey (Mersin). Salâhattin Bey (Mersin). Arslan Bey (Maras). Hasan Tahsin Bey (Antalya). Kasım Bey (Muş). Bozan Bey (Urfa). İsmail Remzi Bey (Isparta). Tevfik Bey (Erzincan). Tufan Bey (Hakkâri). Dr. Mustafa Bey (Kozan). Cevat Abbas Bey (Bolu). Mehmet Rey (Niğde). Hacı Atif Efendi (Ankara). Ali Fuat Paşa (Ankara). Âtîf Bey (Bayazıt). Hasan Rey (Trabzon). Şükrü Efendi (Karahisarısahip). Ali Bey (Karahisarısahip). Hakkı Paşa (Niğde). Osman Zade Hamdi Bey (Ertuğrul). Aparatör Emin Bey (Bursa). Avni Bey (Saruhan). Dr. Mazhar Bey (Aydın). Kâzım Paşa (Karesi). Hamdi Bey (Genç). Atif Rey (Kayseri). Hüseyin Bey (Elâzöz). Hüsnü Bey (Bilis). Zekâi Bey (Adana). Zahir Bey (Adana). Hacı Mehmet Efendi (Bayazıt). Süleyman Sururi Bey (Bayazıt). Abdullah Efendi (Sinop). Hüseyin Hüsnü Efendi (İstanbul). Sabit Efendi (Kayseri). Ferit Bey (Çorum). Hamdi Namık Bey (Izmit). Hafız Şahin Efendi (Gaziantep). Mithat Bey (Mardin). Halil İbrahim Bey (Antalya). Hasan Basrı Rey (Karesi). Emin Bey (Eskişehir). Rasım Bey (Cebelibereket). Enver Rey (İzmir). İbrahim Hakkı Bey (Ergani). Eyüp Hayri Bey (Eskişehir). Hamdi Efendi

(Diyarbakir). Muhittin Baha Bey (Bursa). Dr. Eşref Bey (Adana). Mustafa Bey (Diyarbakir). Ali Sururi Efendi (Karahisarısahip). Hakkı Bey (Van). Yasin Bey (Gaziantep). Ragıp Bey (Gaziantep). Benim Bey (Kütahya). Tevfik Efendi (Kangiri). Feyzi Efendi (Malatya). Ahmet Bey (Yozgat). Tahsin Rey (Aydın). Halil İbrahim Efendi (Eskişehir). Haşım Bey (Çorum). Mehmet Niyazi Efendi (Eskişehir). Âta Bey (Niğde). Cevdet Bey (Kütahya). Hacı Süleyman Efendi (İzmir). Raul Bey (Sinop). Nun Bey (Bolu). Esat Bey (Mardin). Neşet Bey (Uskudar). Ahmet Mazhar Bey (İstanbul). Fevzi Efendi (Batum). Hacı Bedir Ağa (Malatya). Fark Bey (Edirne). Ali Rıza Bey (İstanbul). Halil İbrahim Efendi (Izmit). Yahya Galip Bey (Kırşehir). Reşit Ağa (Malatya). Abdulkadir Kemali Bey (Kastamonu). Refik Şevket Bey (Saruhan). İbrahim Süreyya Rey (Saruhan). Ahmet Milmi Bey (Kayseri). Rasım Bey (Sivas). Cavit Bey (Kars). İsmail Suphi Bey (Burdur). Hüseyin Bey (Kozan). Tunali Milmi Rey (Bolu). Yunus Nadi Bey (İzmir). Hacı Arif Bey (İstanbul)

Müstenkîler

Hasan Efendi (Denizli). Mehmet Vasfi Bey (Karahisarısahip). Ali Rıza Efendi (Amasya). Ziyaettin Bey (Sivas). Seyfi Efendi (Kütahya). Şeyh Hacı Fevzi Efendi (Erzincan). Mustafa Taki Bey (Sivas). Ali Vasıf Bey (Genç).

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

27 Temmuz 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK MULASASI	634
2. — EVBAKJ VARİDE	634
Tezkere	634
1. — Yeni bir İstiklâl Mahkemesi teşkiline dair İcra Vekilleri Heyeti tezkeresi.	634:637

Cilt : 22

81 teci İmtak, 2 teci Celse

SEKSEN BİRİNCİ İÇTİMA

27 Temmuz 1338 Perşembe

İKİNCİ CELSE

Açılma Saati : 2.30

REİS : Reisâni Dr. Adnan Beyefendi

KÂTIPLER : Hakkı Bey (Van), Ziya Hürşit Bey (Lâzistan)

REİS — Efendim, dünki hâli celsede mevzu bahis bulunan meselenin mabadının hükmü için celsel hâfiye akdediyoruz. Celsel hâfiye akdünü kabul edenler kuffen el hakkıdır... Kabul edilmiştir.

Efendim; evvelâ zaptı sabık hülâsası okuyacağız.

1. — ZAPTİ SABIK HULÂSASI

SEKSENİNCİ İNKİTAT

26 Temmuz 1338 Çarşamba

İKİNCİ CELSE

Reisâni Adnan Beyefendinin tahbîriyyatında bir İstiklâl Mahkemesi teşkiline dair İcra Vekilleri Riyaseti tezkeresi okunarak müzakeresinin celsel hâfiyede icrası kabul edildi. Zaptı sabık hülâsası kıraat ve aynı kabul edildikten sonra İstiklâl Mahkemeleri hakkında müzakere cereyan ederek teneffüs için celse tatil olundu.

ÜÇÜNCÜ CELSE

İkinci Reis Vekili Musa Kâzım Efendi Hazretlerinin tahbîriyyatında bir İstiklâl Mahkemeleri hakkında müzakere devam olunup müzakere kâfi görüldükten sonra Mersin Mahkemesi Salâhattin Bey ile nüfuzunun teride Hükümetçe izum gösterildiği takdirde yeniden teşkil edilmek üzere bitumen İstiklâl Mahkemelerinin tahbîriyyatında bir İstiklâl Mahkemesi teşkilî hakkındaki Hükümetin teklifinin kabulüne dair takririnin birin-

ci fıkrası reyî iş'arı ile rey'e konmuş ise de, Riyasetçe ekseriyet hususunda iş'abah hasıl olmakla ve tayini esamî ile rey'e vazî 15 imzalı bir takrirden talep edilmekle tayini esamî suretile rey'e vazolunacağı bittebliğ, teneffüs için celse tatil olundu.

DÖRDÜNCÜ CELSE

Adnan Beyefendinin tahbîriyyatında bir İstiklâl Mahkemeleri hakkında müzakere devam olunup müzakere kâfi görüldükten sonra Mersin Mahkemesi Salâhattin Bey ile nüfuzunun teride Hükümetçe izum gösterildiği takdirde yeniden teşkil edilmek üzere bitumen İstiklâl Mahkemelerinin tahbîriyyatında bir İstiklâl Mahkemesi teşkilî hakkındaki Hükümetin teklifinin kabulüne dair takririnin birin-

Reisâni

Dr. Adnan

Kâtip

Kaysen

Ali

Reisâni

Musa Kâzım

Kâtip

Van

Hakkı

REİS — Zaptı sabık reyimize arz ediyorum. Kabul edenler... Kabul etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — EVRAKI VARİDE

Tezkereler

1. — Yeni bir İstiklâl Mahkemesi teşkiline dair İcra Vekilleri Heyeti tezkeresi.

REİS — Söz Rauf Beyefendinin. Buyurun efendim.

RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Efendim, dün cereyan eden müzakere de ve bittebliğ nüfuz ile temasında anladığıma göre, Heyeti Umumiyye İstiklâl mahkemence mamulübnâ olan

kavramın bir kere daha teklifi kanaati izhar edildi ve bendeniz Hükümetçe Amasya'ya bir İstiklâl Mahkemesi intihabı izumu gösterilmeyi. Bendeniz bu intihabın tahbîriyyatında bir beis görmüyorum. Heyetçe icaboden teklifat nihayetine kadar intihabın tahbîriyyatında beis yoktur. Bunu Heyeti Aliyenize arz ediyorum.

REİS — Efendim, bu meseleye dair meseleli müstahara olarak bir teklif var. Müsaade buyurunsa, onu okuyayım.

Riyaseti Celileye

İstiklâl Mahkemelerine sevkedilecek devanın ev-
vâ ve mezkûr mahkemelerin usulü tahkik ve muha-
kemesi, ve mahkemeler muamelâtının Meclis sureh
sevki ve âlâmî ve heyetü teşkil edecek zevatın müd-
deti memuriyetleri hakkında azami bir hafta zarfın-
da bir tabmatname ihzar etmek üzere bir encümeni
mahsusun teşkilini teklif ederim.

Saruhan Mersin
Refik Şevket Safa

(Muvaafık sesleri)

REİS — Bu takdir hakkında söz söyleyecekler var
mı efendim?

RÖFİK ŞEVKETİ BEY (Saruhan) — Efendim,
geçen sene bu yeni İstiklâl Mahkemeleri gönderildiği
zaman ben Adliye Vekili olmuşum. İstiklâl Mahke-
melerin gönderilirken arkadaşlara, mahakimin mu-
amelâtını bir kayıt altına almak lazımdır diye kendi
hazırladığım mütalaatını beyan ederken, en çok ken-
dime tesadül eden kısımlardan tabii ismini hatırla-
mıyorum. İstiklâl Mahkemelerinin salâhiyetini ne
sıfatla tenkit ediyorsun, Adliye Vekili sıfatıyla söylü-
yorsun, ne hak ile buna dair mütalaa beyan ediyor-
sun diye adeta tehdit altında bu kürsüden inmişim
Fakat...

M. DURAK BEY (Erzurum) — Tehditle indigini
size teessüf ederim. Adliye Vekili Beyefendi (Han-
deler) Çok teessüf ederiz. Büyük Millet Meclisinin
Adliye Vekili tehditle kürsüden iniyor.

RÖFİK ŞEVKET BEY (Devanda) — Tehdit ke-
limesi burada muahaze manasındadır.

Sonra efendim, iki gündüncü ara sıra vukua ge-
len müracaattan ve Adliye Encümenine bazı evrakın
sureti sevkinden ve bilhassa pek hararetli cerayan
eden müzakerattan remanile tezahür ediyor ki hu-
dud ve salâhiyeti tesbit edilmeyen, icrayı mühakeme
ve tahkikatı bir porçin altına alınmayan, vazifedar-
larına bir müddet tayin edilce veya edilmiyen bu
mahkemelerin bazı zamanda ve bilhassa bu zaman-
da bunların konulması lüzumuna kanaat olduğu te-
zahür etti. Bunun şimdiki kadar devamında ise bir
şekli mazbuta girmesi hususunda dermoyan edilen
bu takdirdeki mütalaaat bendenizce şayanı tasviptir.
Yalnız memleketin nıskatıJeratı üzerinde asayiş üze-
rinde, hayatı üzerinde tesir olur diye idame ettiğimi-
z ve kendi aramızdan intihap edip göndereceğimiz
zevata ait bu müessesenin alelfevri bir takdirle tabii
salâhiyet ve yahut tenkidî vazâif gibi hususa karar ver-
mekteniz, asgari bir zamanda yine arkadaşlarımızdan

hakikaten ihtisaslarına vümat ettiğimiz zevatı bir
hafta zarfında, yani asgari bir zamanda bir encüme-
ni mahsusla bu işi bir şokli muntazam ve makule id-
rağında faide vardır. Bir hafta sonra müzakere edil-
mesi kabul olan bir mesele üzerine dünkü asabiyetle
üsvası bendenizce lüzumsuz idi ve buna hızzam yok-
tur. Bendeniz o takdirin ikabulünü arz ve teklif edi-
yorum.

BİR MEFRUS BEY — Bayram tatili geliyor.

REFİK ŞEVKET BEY (Saruhan) — Tatil zama-
nı içtimaa mani değildir zannederim.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim,
Müdafaai Milliyeye Vekili Paşa Hazretleri dün, malü-
mu âliniz, buyurdular ki, İstiklâl Mahkemelerinin
maksadı teşekkülü orduyu takviye etmek ve ordunun
gerilerindeki emniyet ve asayişin temin etmektir. Diz-
de şimdi bunun tadilini istiyoruz. Anlaşıyor ki, ge-
rek ordunun ve gerekse dahilin intizabı için fevka-
lâde bir tedbir-i tahazirde henüz devam etmek iz-
tirarı vardır. İddialarına göre, arkadaşlarımızın bu
teklifi de gayet makuldür. Çünkü hudut itibarile bir
kısım imkânlarla böyle nazıahdut salâhiyet verilmiş
katiyen doğru olmadığı gibi, tahkikat haklarında da
Encümen şey ediyor. Halbuki zannediyorum, bu
Adliye Encümeninde veya bir encümeni mahsusla
müzakere edilmiştir. Böyle encümeni mahsuslara kü-
zum kalmamasın. Eğer asayiş askerî nokta-i nazardan
şey ediliyorsa bunla en ziyade alakadar dahiliye; Mü-
dafaai Milliyeye ve Adliye kısımlarıdır. Halbuki bun-
ların üçünü de demek, hiç bir şey yapmamak, iş gör-
memek demektir. Bunların üçünden de bir encümen
teşkil olunursa; alâka itibarile yine o encümeni mah-
sus mahiyetine mürkalip olur. Mümkün olursa bir
de bunu teklif ediyorum, süratle yapalım.

REFİK ŞEVKET BEY (Saruhan) — Bir haftada.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devanda) — Bir hafta-
ya hasır var efendim. Fakat bayram geliyor. Me-
yeti Celile devam edemeyecektir. Eğer bayrama ka-
dar tadilat yapılmazsa gayet münasipdir. Bu üç en-
cümenden mürekkep bir encümen bugünden işe baş-
larda yarınki cuma günü de çalışırsa mesele bir an
evvel ibtilâş olur. Esasen de tadilat gayet mahdut ve
basit meselelerden ibarettir. Meselâ devleti uzar ede-
cek maddî ve manevî şeyler. Bunun hududunu gös-
terir. Bunun miktarının iki, üç, beş olduğunu muğir
teklifler olur. Bu bir veyahut iki günde huculenecek
bir şeydir. Müsaade buyurursanız bugünden salâhiyetle
geçsinler. Yarın da cumadır, çalışırlar. Herhalde bay-
rama kadar bitsin. Onun sonra müzakereye vazode-

lim Herhalde cumartesiye kadar bunu ikmal edelim. Samsun'da da böyle fevkalâde hareket varsa, onu da düşününüz. Bunu bir an evvel bitirdim ve bu mesele de tatilden önce pazar gününe kadar kalmış olur.

RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas) — Efendim, evvelce Amasya İstiklâl Mahkemesinin bir müddet tecrübesini Heyeti Âlinize arzettiğim zaman, bayram ertesine kalmasını ifade etmek istemedim. Yani mümkün olduğu kadar seri olmasını rica ettim. Bendeniz Hüseyin Avni Beyin teklifini muvafak görüyorum. Arkadaşlarımızın hamiyeti yarın için de çalışmayı kabul edecek derecededir. (Hay hay sesleri) Herhalde cumartesi günü müzakeresi imkânı hasıl olsun ve Amasya İstiklâl Mahkemesi intihabi neticelensin.

HAKKI HAMI BEY (Sinop) — Efendim, bu meselenin müstacelen intacı arzu ediliyorsa hakikaten böyle yapmak lâzımdır. Adliye Encümeni İstiklâl Mahkemeleri Kanunu üzerine epeyce uğraşmıştır. Bu bapta zaman zaman Heyeti Celilenizce tanzim edilen bir takım lâyhalar da vardır ve bittabi Heyeti Celile de cerayan eden müzakerattan da bir netice çıkarılmıştır. Adliye Encümenine tevdi edilmiş. Ona icabeden arkadaşlar Adliye Encümenindedirler. Bunun için bir encümeni mahsus teşkili lâzımdır. Eğer bunun intacı matlup ise ve İstiklâl Mahkemeleri Kanununun tadili lâzım geliyorsa, bunun bir encümeni mahsus havalisi lâzımdır. İstiklâl Mahkemesi Kanunu haddi zatında doğrudan doğruya Adliye Encümenine ait bir kanundur. Onun encümeni mahsusu vardır. Sürat matlup ise böyle, eğer süratle bitirmek istemiyorsanız istediğiniz encümene gönderebilirsiniz.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarşahip) — Efendim, meselenin ehemmiyeti derkârdır. Bizdeniz bu hususta uzun uzadıya söz söylemek istirdim. Fakat Meclisi Âlinizi üçgâ: emliyeceğim. Doğrudan doğruya mevzu dair söz söyleyeceğim.

İcra Vekilfen Reisi Reyefendi buyurdular ki, bunun bir an önce çıkması lâzımdır. Bunun arkadaşlar da bu hususta miltrehtiddir. Zaten İstiklâl Mahkemeleri Kanunu, üzerinde olduğu işlenmiş ve mazbatalarla esaslı hükümlere müsteniden yani vekayi ve hadisate müsteniden yapılmış raporlarla Meclisi Âlinize sevk edilmiş ve Meclisin ruzmanesinde müstacelen mevat meyanında mevcuttur. Bunlardan arzedeceğim İstiklâl Mahkemesi Kanununda iki ilkra var. Birisi indelicap müstekillen icrayı hükmetmektir. Buu hududu yoktur. Hududu olmiyaa mevzuatı kanuniye (Moeleye dair söyleyiniz sesleri) Müsaade buyurun, rica ederim efendim.

REİS — Efendim, mevzubatus olan mesele kanunun esası değildir.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Dovamla) — Müsaade buyurun, mevzu geliyorum. Bunlar hakkında mazbatalar vardır, vekayi mahsus mazbatalar vardır. Adliye Encümeniyle Meclisi Âlinizden ehliyet mahsusasına binaen, intihap edilecek arkadaşlar veyahut müstekillen intihap edilecek arkadaşların bu günden itibaren çalışıp mazbatasını ikmal ederek cumartesi gününe çıkarılması memleketin menfaaı icabındadır. Zaten mevaddı müstacelen meyanında bu kabilden bir çok evraklar vardır. Bunlar elde kalmaktadır. Bu kavaninde lâzım gelen tadilat yapılamadığından dolayı buna dair bir çok evrak Adliye Encümenine geliyor ve Adliye Encümeni bunları intaş edemiyor. Heyeti Umumiyyeye sevk ediyor. Bunlar da ruzmanede duruyor. Bu noktayı nazardan da kanun üzerinde tadilat yapılması zaruridir. (Müzakere kâfi sesleri)

REİS — Efendim, Hüseyin Avni Beyin müzakerenin kifayetine dair takriri var.

Riyaseti Celaleye

Müzakere kâfidir. Adliye ve Müdafaai Milliye ve Dahiliye encümenlerinden beşer azalık bir encümeni mahsusla İstiklâl Mahkemeleri Kanununun müstacelen tadiliyle Heyeti Umumiyyeye arzı için faaliyete geçmelerinin tahtı karara alınmasını teklif ederim.

Erzurum

Hüseyin Avni

REİS — Efendim, müzakerenin kifayetini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Ekseriyeti azime ile kabul edilmiştir.

Takririn ikinci bir bahsi vardır ki tadil ve takiride bir encümeni mahsus teşkili teklif ediliyordu. Bu da o bahsi izah ediyor. O da şudur : Adliye ve Müdafaai Milliye ve Dahiliye encümenlerinden beşer azalık bir encümeni mahsusla İstiklâl Mahkemeleri Kanununun müstacelen tadiliyle Heyeti Umumiyyeye arzı için faaliyete geçmelerinin tahtı karara alınmasını teklif ederim.

ALI SURURİ EFENDİ (Karahisarşahip) — Verilen bu takirinde beş kişi deniliyor. Üçer kişi olursa iyidir. On beş kişilik bir encümen iş göremez. Üç kişi kâfi. (Yok sadaları)

REİS — Efendim, müsaade buyurun; söz teklifiniz bir kâğıt üzerinde değildir, ne yapayım?

Efendim, Dahiliye, Adliye ve Müdafaai Milliye encümenlerinden beşer aza ile bir encümeni mahsus

teşkilatı kabul edenler hüfven el kaldırsun... Elzeriyeti azime ile kabul edilmiştir.

Şimdi den hemen faaliyete geçeceklerdir.

Efendim, celsei haliyenin kizumu kalmamıştır.

HÜSEYİN AVNI BEY (Erzurum) — Reis Bey emolimanlar hemen intihabatını yapın.

SALAHATTİN BEY (Mersin) — Düni usul noktasından bir mesele hasil oldu. Bunun ilmi bir surette hali kizumdur. Bu bapta verilmek bir talukir vardır. Bunun ya bir emolimane havale edro, veyahut Divanı Riyasete havale edilsin.

REİS — Bendeniz emu Divanı Riyaset namına talukir edeceğim.

SALAHATTİN BEY (Mersin) — Bu mesele çok muhim bir meseledir. Bu mesele emu hali için Nizamنامه Davull Encumenine havale edilme ve o mesele orada uzun uzadıya mübaleke edilsin.

REİS — Efendim, Salâhattin Beyefendinin teklifleri muvafık mudur? Muvafık görönder hüfven el kaldırsun... Muvafık görönder.

Efendim, şimdi celsei haliyeyi kâfi görönder hüfven el kaldırsun... Celsei haliyi almıştır.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

31 Temmuz 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULASASI	640	di Heyeti Vekile Riyasetinden suali ve He-	
2. — SUALLER VE CEVAPLAR	640	yeti Vekile Reisi Rauf Beyin cevabı.	640:642
1. — Ceheli Bereket Mebusu Rasim Bey		2. — Erzurum Mebusu Mustafa Durak	
ve rüfekaşını İngiliz Generali Tavsent'in		Beyin; Yunanlıların İstanbul'u işgal edeceği	
Ankara'yı ziyaretinin manayı siyasisi hakkın-		ve Fransızların buna karşı çıkışları hakkın-	
		daki şayianın mahiyetine dair suali ve Heyeti	
		Vekile Reisi Rauf Beyin cevabı.	642:643

SEKSEN ÜÇÜNCÜ İNKAT

31 Temmuz 1338 Pazartesi

ÜÇÜNCÜ CELSE

Kuşat Saati :

REİS : Reisişani Dr. Adnan Beyefendi

KÂTIPLER : Atıf Bey (Kayseri)

RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas) — Efendim Heyeti Aliyenizde hazır arkadaşlar General Tavsend'in buraya gelmesi eshabını makamı âcizinden sual buyurmuşlar. Bunun için ahenî celsede maruzatta bulunmayı muvafık görmüyorum. Ancak hafî celsede maruzatta bulunmayı daha miinasip görüyö-

rum. Heyeti Aliyenizde muvafık görürseniz hafî celsede arzı malumat edeceğim. (Muvafık sadaları)

REİS — Celsei hafîye aktırını kabul edenler lütfen el kaldırsın... (Kabul sadaları) Kabul edilmiştir.

Efendim, şimdi zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1 — ZAPTI SABIK HULÂSASI

SEKSEN BİRİNCİ İNKAT

27 Temmuz 1338 Perşembe

İKİNCİ CELSE

Adnan Beyefendinin tahîri riyasetlerinde bilâhikâz Amasya İstiklâl Mahkemesinin intihabının bir kaç gün tehirinde bir zarar olmayacağı İcra Vekilleri Riyasetince beyan olunarak İstiklâl Mahkemeleri vezâfî hakkında bir kanun ihzar etmek üzere Dahiliye, Adliye ve Millî Müdafaa encümenlerinden müntahap on beş kişilik bir encümeni mahsus teşkiline dair Merhûm Mebusu İsmail Safa Beyin teklifi kabul olundu ve İstiklâl mahakimine dair bilumum teklifatın da

inektir encümene havalesi karargâr oldu. Merhûm Mebusu Salâhattin Beyin bir içtima evvel arz meselesinde hadis olan ihtilafa dair tahriri Nizamnamei Dahili Encümenine havale olunarak celsei aheniyeye geçildi.

Reisi Şani
Adnan

Kâtip
Van
Hakkı

Kâtip
Lâzistan
Ziya Hürşit

REİS — Zaptı sabık hulâsasını oylarınıza arz ediyorum. Kabul edenler... Kabul edilmiştir.

2 — SUALLER VE CEVAPLAR

1. — Cebelibereket Mebusu Rasim Bey ve müfakatının, İngiliz Generali Tavsend'in Ankaru'yu ziyaretinin mahiyeti siyasi hakkında Heyeti Vekile Riyasetinden suali ve Heyeti Vekile Reisi Rauf Beyin cevabı.

REİS — Efendim; İngiliz Generali Tavsend'in ziyareti ile alakalı olarak Cebelibereket Mebusu Rasim Beyle Karahisarşarki Mebusu Mustafa Beylerin takrirî vardır. Okunacak.

Riyasetli Celileye

İngiliz ricacı askeriyesinden olup buraya gelip gitmiş olan General Tavsend'in seyyahatında elbetteki

bir niyaneti siyaset vardır. Bunun resmi olup olmadığını Heyeti Vekile Riyasetinden sual ederim.

Batuni
Fevzi

Karahisarşarki Mebusu
Mustafa

Cebelibereket Mebusu
Rasim

RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Efendim; bu takriri cevaben arz ederim ki General Tavsend'in Türkiye'yi ziyareti hakkında bir mahiyeti resmiyesi yoktur. General Tavsend'in kim olduğunu telhisen arz edeyim.

Malumu âliniz Harbi Umumiide Kütülmare'yi müdafaa ederken ordunuza esir düşmüş ve İstanbul'a

getirilmiş idi. o zaman fevkalâde husnû muamele edilmişti. Harbi Umumînin sonlarına doğru Duğar ordularının mağlubiyeti ve onun o zaman mütefleklerinin olan Avusturya ve Almanya devletlerinden ayrılmış ve gayet vahim bir vaziyete düşmüştü. Tensas çareleri aranıyordu. Bu sıralarda General Taysent o zamanki Hükûmete müracaat etti ve görüldüğü fevkalâde insanîyete karşı mukabelede bulunabilmek için bana müzâde ederseniz gideyim, tavassut edeyim ve Harbe idariyet verdim diyordu. O zaman Hükûmet muvafakat etti ve hakikaten her tarafta vakı olan müracaatlarımız menfi ve hatta red cevaplarla mukabele görünken, bu adam İngiltere Hükûmetine müracaat etti ve muhabere kapısı açıldı. O zaman böyle bir hizmette bulunmuştu. Bilâhâre memleketine avdârında bir kitap neşretti ve İngiltere ile Türkiye arasındaki muhaberede kendisinin bir suretle bir hizmeti olduğunu iddia etti. Haklı haksız İngiltere el-kürü ummîyeleri üzerinde bir mevkî sahibi oldu. Bilâhâre mebus intihap edildi. Bugün hepimiz biliyoruz ki İngiltere parlamentosunda bir mebusdur ve aynı zamanda İngiltere parlamentosunda takriben 60'a yakın mebusu olan müstakîl muhafazakârlar namu altında bir fırkanın azasıdır. Bu fırkanın bir azası da Mareşal Wilson isminde ve harbi ummîyle İngiliz ordularını Erkânı Harbiye Umumiye Riyaseti vazifesini gören bir zattır. ki geçenlerde İngiltere'de katledildi. Bunlar hemfikir olarak İngiltere matbuatına beyanatlarında ve sırası düştüğünde parlamentodaki beyanatlarında İngiltere Hükûmetinin Türkiye ile makul bir sulh akdinin elzem olduğunu ve bunun İngiltere'nin menafî hayatiyesinden bulunduğunu ifade ederlerdi. Her ikisi de bu gün mevkî iktidarda bulunun. Başvekil Lütfi Çorak'ın husnû görünüşleri buraya geldiğinde vakı bulan ifadeleri de bunları teyit etti.

Hatta bundan bir müddet evvel efendiym General Taysent Türkiye Ordusunda gönüllü olarak hizmet edebilmek arzusunu izhar etmiş ve Paris'te iken bunu Paris muvessitimiz Ferit Bey'e ifade etmiş, Ferit Bey kendisine Türkiye Ordusunda ceneli zabitanın istihdamını muvafık olmadığını beyanla beraber eğer arzu eder ve Ankara'daki zevat ile sureli hususiyede görüşmeye lüzum görürse bunu Ankara'ya bildireceğini söylemiş. Generalin bu arzuyu şidetle izhar etmesi üzerine buraya yazıyor. Buradan verilen cevapta mahiyeti hususiyede görüşülmek üzere misafir edileceği kendisine söylenmiş. Bunun üzerine Hükûmetin ademi müzâdesine rağmen ki manzuru âliniz olmuştur. Gazetelerde parlamentoda mesele vakı -

buraya geliyor. Geldiği vakit evvelâ Kudya'da Reis Paşa Hazretleriyle mülâki oluyorlar. Reis Paşa Hazretlerine Avrupa'nın sulhe pek arzukeş olduğunu ve Türkiye'nin de sulh taraftarı olup olmadığını anlamak arzusunda bulunduğunu beyan ediyor. Yine tekrar ediyorum, mahiyeti hususiyede olmak üzere görüşüyorlar. Kendisi kendi kanaatinin ki Türkler müdafîyiz değildir merkezinde olduğunu ifade ediyor ve bundan daha bir kat fazla bu kanaati fazla oluyor. Bilâhâre bendemizle eskiden olan muarrefimiz üzerine buraya gelmek arzusunu da izhar ediyor, kalkıyor, geliyor. Malumu âliniz olduğu veçhile burada meşken buhranından dolayı arkadaşımız Refet Paşa Hazretleri büyük bir nezaket izhar buyuruyorlar ve köşkerlerine bir misafir sifâtiyle kabul ediyorlar. Burada bulunduğu bir kaç gün zarfında görüştük. Bu mükâlememizde kendisi İngiltere İmparatorluğunun me-nafîni âlemi İslâmın hayati mesahesinde olan makamı ihlâf ve saltanatı hazır olan Türkiye ile bir an evvel akdi sulhemesinde görüldüğünü ifade etti, de-hil sezdetti. Bizim ne nokta-i nazarda olduğumuzu anlamak istedi. Biz de Mevâcî Ahvenînce malûm olan esas dâiresinde sulha hazır olduğumuzu ve harbi, harp olmak üzere yapmadığımızı ve sulhu istihlal gaye ve maksadıyla harbatlığımızı ifhamı ettik. Bu mevzuda kendisini izmitte bir iptidai mükâleme teklifi ni İngiltere Hükûmetinin reddetmesinden dolayı çok muhteşem olduğunu ve bu reddi İngiltere'nin menafîne muğayir gördüğünü ve Parlamentoda ifade ettiğini söyledikten sonra dedi ki sizin için ne gibi esas dâiresinde sulh akdedilir? Biz kendisine tekrar ettik ve dedik ki: Bizim Misakı Milli'miz vardır, muayyendir. Halbuki bize notada gösterilen hudut, Boğazların bir kısmı bize mâliyet ve mukaddesat itibarıyla tevdihası katıyen caiz olmayan Edirne'yi hâncete bırakıyor. Böyle olmakla beraber sulh müzâkeresine davette bizi kayt alımı alıyor. Bu suretle peşinen bir çok fedakârlığı talep ediyor. Bunun muvafık görülmemesinin bir sebebi de mevaddi mahsusadır, bu mevaddi mahsusanın ne olacağı anlaşılmalıdır için bunların ne demek olduğunu anlamak ve sulh müzâkeresine başlamak için istihari bir mükâleme istedik. Yoksa hiçbir zaman red nyanasını müzâzamanın değikliki. Evet dedi, red manasını müzâzamanın değikliki. Hata emittir vesaire. Bu zemin üzerinde tamamen şahsi ve hususi mükâleme yapıldı. Bundan bir telgraf çekti. Telgraf çekmesinden maksat esvelemide Parlamentoda Hükûmeti, Taysent'in, gayri mezun olarak Türkiye'ye gelmiş olduğunu bir mesele olarak yazmış ve aynı zamanda bunu düşür-

meye çalışmış olduğuna kanaat etmiş ve bunun önünü almak için İngiltere Parlamentosunun ikaz ve maksadı seyahatinden bir hayır ümid ettiğini inia için çekti. Fakat telgrafında dedi ki: eğer Yunan ordusu derhal Anadolu'yu tahliye ederse mesaili saire kolaylıkla hallolunabilir ve seri bir sulh ahtolunabilir. Ortaya böyle bir söz attı. Bendeniz bundan maksadını sordum. İngiltere efkârı unumüyesi harpten son derece usanmıştı. İngiltere Hükümetinin Türkiye müsallâhasında göstermiş olduğu müşkilâtı refte bir tesiri olacağını söyledi. Müşkilâtı refeden büyük bir tesir olacaktır. Bu telgrafın inşallah tehimizde ve İngilizlerin inadını kırmaya hâdi olacağı kanaatindeyim. Büyük bir tesir yapacağına hizde bir fikir vardır. Fakat Tavsent'in yazmasından hiçbir vakit Hükümetimizin ne resmî ve ne gayri resmî bir kayıt ve şart altına girmiş olduğu düşünülmemelidir. Tekrar ediyorum; tekmil görüşülen hususat bir İngiliz mebusunun hususi olarak bir arkadaşıyla musahabesinden ibarettir. Bir mahiyeti resmîyeyi haiz değildir. Bu hususta arkadaşlarımdan bazılarının suallerine maruz kaldım. Şimdi iki arkadaşın suali üzerine bir nokta hakkındaki Heyet-i Aliyenize malûmat arz etmiş oldum.

NECİP BEY (Erzurum) — İngiltere Hükümetinin snuarız davranması bu ciddi mi, yoksa ciddi değil mi?

RAUF BEY (Devanla) — Efendim; bendenize hasıl olan kanaat ciddidir. Filtvaki bir muvazaa suretiyle buraya gönderildiği hakkında da bazı hava dister vardır. Böyle bir haber İstanbul'dan da geldi. Fakat hata etmiyorsam, temastanından hasıl ettiğimi İngiltere Hükümetinin kendisi buraya hiçbir vazife ile göndermediği kanaatindeyim. Yani bir mahiyeti resmîyeyi ve muvazaa gibi bir şekilde ulmadığı kanaatindeyim.

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertugrul) — Beyefendi; Tavsent'in buraya hususi olarak geldiğini söylediniz. Hatbuki kendisine Hariciye memurlarının terfik edilmiş olması...

RAUF BEY (Devanla) — Arzedeyim efendim; Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyi Londra'da sureti hususiyede kendisi alıp misafir olarak götürmüştür. Tavsent kendisini ikaz ve ikram etmişti. dost olmak itibarıyla. Kendisi buraya gelirken de Hariciye Vekili Beyefendi Kalemî Mahsus Müdürünü sureti hususiyede, hatta Müdafaa-i Milliye Vekili de kendi mahiyetinde bir zat vasıtasıyla alıp kendisine misafir olarak, sureti hususiyede, götürmüştür. Bu da mahiyeti resmîyeyi haiz değildir. Bu nezaketi dostane den başka bir şey ifade etmez.

2. — *Erzurum Mebusu Mustafa Durak Beyin; Yunanlıların İstanbul'u işgal edecekleri ve Fransızların buna karşı çıkışları hakkındaki yayının mahiyetine dair suali ve Heyet-i Vekile Reisi Rauf Beyin cevabı.*

REİS — Mustafa Durak Bey, buyurun.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Beyefendi; Yunanlılarla Fransızlar arasında bir harbi olduğu söyleniyor. Bu hususta bize bir parça izahat lütfeder misiniz?

RAUF BEY (Heyet-i Vekile Reisi) (İstanbul) — Bu hususta Hükümete resmî veya hut memurlarımızdan nini resmî hiçbir haber gelmemiştir. Bugün itibaratta gördüğümüz malûmatın başka mevzukeyetine inmit edilecek hiçbir malûmat gelmemiştir. Yalnız şimdi istihbaratın verdiği bir malûmat vardır. Onu Heyet-i Aliyenize, derdest mevzukeyetini tashih etmemek üzere, arz edeyim: Burada telezinilen aliyor diyorlar ki: Fransız Hükümeti İstanbul'un Yunanlılar tarafından işgalını Fransa-Yunan maslahatgüzari Metâsas vasıtasıyla vakubulan müracaata menfi cevap vermişir. Paris'teki Yunan maslahatgüzari, göya İstanbul'u işgal edeceğiz diye Fransız Hükümetine bir nota vermiş, o da ademi muvafakat beyan etmiştir. Atınadan alınan bir telgrafta İngiliz maslahatgüzari Yunanlıların İstanbul'a bir hareket teşebbüsü aleyhinde teşebbüsatta bulunduğunu bildiriyorlar. Atınadaki maslahatgüzari de bu teşebbüsün aleyhinde bulunmuştur. Mansafih Yunanın bu teşebbüsü faal bir teşebbüsün mukaddemesi addediliyor tarzında bir şey telâkki edilmiş, bu da Burda telezininin malûmatıdır. Başka bir noktanın izahı arzu ediliyor mu?

VASİF BEY (Sivas) — Tarihi kaçır?

RAUF BEY (Devanla) — Tarihi 30 temmuzdur efendim.

SALAHATTİN BEY (Mersin) — Efendim, bendenizin rica ettiğimi nokta, bu gazetelerde görülen ve buyduğunuz mesele başka bir mahiyet alırsa Hükümet ne vaziyet alacak ve bu mesele hakkında şimdiden İstanbul'u veya Duveli İtilâfiyyeye bir suretle müracaat etmek icabetliyor mu? Yani Hükümet onu düşünmüyor mu?

RAUF BEY (Devanla) — Efendim, bendenizi bu hususta aletihirai cevap vermekte mazur görürsünüz. Malûmu âliniz vaziyeti coğrafiyemiz ve askeri-yemizi zati şileti, benim kadar takdir buyururlar. Bugün İstanbul'un Duveli İtilâfiyyeye işgalı hizde merdut olmakla beraber, futen İstanbul İtilâf Devletlerinin tahti işgalindedir. Buna karşı İtilâf Devletlerinin alacağı vaziyet taayyun etmedikçe, zannediyorum ki;

yani sabit kabaatimi arz ediyorum. nota ile vesaire ile teşebbüs yapmanın ne dereceye kadar tesiri olacağı şayanı teemmüdüdür. Maalesef arz ediyorum, Hariciye Vekilimiz fazlaca rahatsız olduğu için belki şimdiki hastahaneye girmek lazımdır. Bu babda fevkalâde bir hareket olursa Meclis Âdânize arz ederim.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Meclis kapalı olursa.

İBRAHİM SÜREYYA BEY (Saruhan) — İttîf devletlerinin vaziyetini ne suretle tesbit ediyorsunuz? Onların bir vaziyeti vardır. İstanbul'da işgal vaziyeti vardır. Bunu ne suretle idare edecekler ve bu işgal muvafakat edecekler mi, etmiyecekler mi?

RAUF BEY (Devamlı) — Süreyya Beyefendi demek istiyorlar ki İttîf Devletlerinin buna karşı vaziyetini tesbit edelim. Pek âlâ biliriz ki, İttîf Devletlerinin İstanbul'u işgalı bize müdultur, yani makbul değildir. Yani biz İstanbul'un Dıvaneli İttîf tarafından işgalini kabul ederek münasebata mu girizelim? Veyahut şu zamana kadar muhafaza edio mi diyelim?

İBRAHİM SÜREYYA BEY (Saruhan) — Sabit olsun ne yapacakları?

RAUF BEY (Devamlı) — Bu tarzda sabit olmaz. Tehlikelidir. Bu gayet mübim bir meseledir.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Benderimiz arzındaki maksat şudur : İstanbul futen kuvayı askeriyyeden tekrredilmiş olduğu için onun yerine oraya ikame edilen asker ile Dıvaneli İttîfîye huzu tekrredil ediyorlar mı, etmiyorlar mı? Etmiyorsa o zaman bizim kuvvetimiz vardır, yani bu nokta üzerinde bir muharebe açılabilir zannederim.

RAUF BEY (Devamlı) — Efendim, Sendeniz bu babda şimdiki Heyet-i Âliyenize bir nokta nazar bile arzına cesaret edemem. Çünkü gayet mübim bir meseledir. Heyetçe düşünülecek bir meseledir. Hariciye Vekilinin tekrir ve tekril edeceği bir meseledir. Arz ediyorum, Hariciye Vekiliniz hastadır. Benderimiz te-masa girerim, icabederse yapılacak bir işi yapacağız. Yalnız diyorum ki İttîf Devletlerinin İstanbul'da bulunan işgal kuvvetleriyle muameleye girmek, onlara bir salâhiyeti hukukıye vermek gibi olur. Bu da endişelidir. Bunu Heyet-i Cellezimiz bazan dikkatini celbederim.

REİS — Efendim, celsei hafiyede Rauf Beyefendinin beyanattan ütam bulmuştur. Celsei hafiyeyi kâfi görenler lütfen ellerini kaldırsın. Celsei hafiyeyi kâfi görülmüştür. Celsei âleciyyeyi geçiyoruz.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

19 Ağustos 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÁSASI	646
2. — MÜZAKERE EDİLEN İMEVAD	646
1. — İşgal esnasında Osmanîye Guvernör- lüğü yapan Fransız generalinin tercümanı Ma- raşlı İstefanoğlu Enil Peteyan'ın muhakeme- sinin teciline dair esbahi mucibe lâyihası,	646:651
2. — Jandarma Umumi Kumandanlığı Büt- çesine tahsisat ilâvesi hakkında kanun lâyihası,	651: 676

Cilt : 77

87 inci İncegat, 2, 34 Ocak Celseler

SEKSEN YEDİNCİ İÇTİMA

19 Ağustos 1338 Cumartesi

İKİNCİ CELSE

Açılma Saati : 2,20

REİS : Reisi sani Dr. Adnan Beyefendi,

KÂTİPLER : Ziya Hürşit Bey (Lâristan), Hakkı Bey (Van)

REİS — Efendim, Rauf Beyefendi'nin hafi celse akkedişmesi hakkında bir taktifi oldu. Bu hususta kendilerine söz veriyorum.

RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (İstanbul) — Efendim, Adana vilâyetleri Fransız kuvvetleri tarafından işgalı esnasında tebâai gayri müslimlerden bazı kesen kanuna muhalif hareketlerinden dolayı tahli mahkemeye alınmış. Bunlar meydanında bir celse

mevzubahis olacaktır. Bunun celsei alanıyede müzakeresini Heyeti Vekile mahzurlu görüyor ve bunun için bir celse hafiye aktını teklif ediyor.

REİS — Efendim, celsei hafiye aktını, Rauf Beyefendi'nin teklifi vechile, kabul ederler lütfen elinizi kaldırsın. Celsei hafiye kabul olunmuştur.

Şimdi zaptı sabık hüdasası okunacaktır.

1 — ZAPTI SABİK HÜLASASI

SEKSEN ÜÇÜNCÜ İNKAT

21 Temmuz 1338 (Pazar)esi

İKİNCİ CELSE

Adnan Beyefendi'nin tahli niyasetlerinde bîbâkât General Tamont'in Ankara seyahatine dair Cebelberek mebusu Rasim Bey ve nüfûsünün selâ taktifiyle Yunanilerin İstanbul'u işgal şayiaları hakkında soru

lan sualler İcra Vekilleri Reisi Rauf Beyefendi tarafından cevap ile olunduktan sonra celsei alanıyeye geçildi.

Reisani
Dr. Adnan

İktip
Ziya Hürşit

REİS — Zaptı sabık hakkında söz isteyen var mı? (Hayir sesleri) Zaptı sabık aynen kabul edilmiştir.

2 — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — İşgal esnasında Osmaniye Güvernörlüğü yapan Fransız Generalinin tercümanı Maraşlı İstecanoğlu Emil Petzyan'ın muhakemesinin teciline dair Heyeti Vekile kararı hakkında Heyeti Vekile Reisi Rauf Beyefendi'nin beyanatı.

REİS — Buyurun Rauf Beyefendi.

RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi ve Harbiye Vekili) — Arzettiğim mesele hakkında Heyeti vekillerin kararını aynen arz ediyorum: İşgal esnasında Osmaniye Güvernörlü olan Fransız komutanının tercümanlığında istindam edilen ve işgal zamanındaki esafından dolayı müctehem olup teyemm Adana istisnai mahkemelerinde muhakemesini derdeste niyet bulunan Maraşlı İstecanoğlu Emil Petzyan merbuten takdini kılınan lâyhada gösterildiği esbaptan dolayı tecili muvafık görüldük, bu bapta hafi celsede Meclisi Âliyenin müsaade kararı istisnai İcra Vekilleri heyetinin 30.8.1338 tarihindeki içtimasında tekrâr etmekle.

Efendim; nispeti hülasatın arz edeyim: Osmaniye havâlisinde tercümanlık ederken Adana'da mukabil mücadele cereyan ediyormuş. Bu adam tebâai Cismaniyeyi yekdigerine karşı tesliih ve teçhiz ve tesvik etmek cürmüyle itham edilmiş, evrakı temyizce sevk olunmuş, orası nakzetmiş, bugün bir hükme itiran etmemiştir. Malumu alileri bugün bir akalliyetler hukuku mevzubahis oluyor ve aynı zamanda emsali tahliye edilen mintakada bulunanlar affı umumiye mazhar olmuşlardır. Bu mintakanın biraz haricinde kalması hasebiyle muhakemesine devam olunuyor. Bu şahıs hakkında Papa tarafından da hükümeti milliyemize rica yolunda müracaatlar vardır. Suriye'de Fransızlar tarafından mahkûm edilen bazı dindaşlarımız hakkında gerek Adana vilâyeti vasıtasıyla ve gerek doğrudan doğruya hükümetimizin vukubulan müracaatlarını Fransızlar hüsnü telâkki ediyorlar. Bugüne kadar itham ettikleri bir çok zevat

tahtıyo etnikleri vakidir. Ümit ediyoruz ki, bu vesile ile mehalibinizde daha sühuletle muvafak olunuz.

Hariciye Vekâletininin Heyeti Celilenize arz etmek istediği en mühim nokta şu noktadır: Bunda Fransızlar çok itilâfperverane hareket etmişlerdir. Bu da itilâfname mucibince affı umumiyeye mazhar olması lâzım gelen bir ermeni, hatta eseri olarak idam edilmiştir. İtilâfnamenin imzasından sonra, Bu nu Fransızlar ehemmiyetle takip edip bir mesele olarak meydana çıkarmak lâzım gelirken, ufak bir tazminat ile işi ört bas ettiler. Yani bu hususta hakikaten itilâfperverane hareket ediyorlar. Hariciye Vekâletininin gerek bu noktadan, gerek akalliyetler meselesi mevzubahis olduğu noktasından bugün memaliki Osmaniyeye dahilinde hükümeti milliyenin hakkı kazası dahilinde bulunan bir yerde bir ermeninin asil düğünün dünyaya şayi olması menfaat yerine zararlar getireceği kanaatindeyiz. Bunu bir kanun ile ilânını da münasip görmelik (Kabul kabul sesleri) Eğer rey alınize iktiran ederse bu davayı tecil etmek istiyoruz. (Münasip sesleri)

REİS — Hükümet bu davanın tecilini talep ediyor.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarşarki) — Tecilin mahiyeti hukukiyesi nedir, hükümet bununla ne kasdediyor?

RAUF BEY (Devanlar) — Müsaade buyuramır izah edeyim. Hükümetin bundaki kası bu işi takip etmemektir. Hükümet iktiran etseydi hükmün tecili takibini istiyevokti. Hükümet yapılmemiş olmasına rağmen rakubi davanın teslimini istiyoruz.

ABDÜLKADİR KEMALİ BEY (Kastamonu) — Arkadaşınız tecil kelimesine itiraz ediyorlar. Filhakika tecil kelimesi bir mana ifade etmez. Yarın takip edilecektir, manasını taşıır.

RAUF BEY (Devanlar) — Efendim, hükümetin fikri, eğer Meclisi iliniz muvafak görürse, takibi davadan sarfı nazar etmektedir. Hükümet iktiran etmiş olsaydı affını talep edcektik. Fakat hükümet iktiran etmemiş olduğundan affını talep edemiyoruz. Takibatın sarfı nazar olunmasını talep ediyoruz. Daha kanunî bir ifade ile takibatın kanuniyeden sarfı nazar edilmesini teklif ediyorum.

REFİK ŞEVKET BEY (Saruhan) — Bendeniz Adliye Vekâleti zamanında belki 10, 15 defa Hariciye Vekâletiyle teatîi effkâr ve muhaberati mucip olan bu mesele hakkında Hariciye Vekâletininin verdiği izahattan anlaşılıyor ki bu şahsın ehemmiyeti siyasiyesi vardır. Fransızlar buna pek ziyade ehemmiyet vermişler-

dir, hatta Papa bile müracaatta bulunmuştur. Binaenaleyh bu zatı, dermeyan edileb esbabı siyasiyeye binaen serbest bırakmak menafii mevcudet icabatı dandır. Fakat bendeniz iki noktayı nazardan İcra Vekilleri Heyetinin noktayı nazarını celbedeceğim. Bir defa tecil olsun, af olsun, muayyen usuller mevcut iken, bu şekilde bir karar ile herhangi bir şekilde tedbiri biddatını ihdas etmiyelim. İkinci mesele Fransızlarla itilâfnamenin akdinden şu kadar zaman geçtiği halde, kendileri tarafından bize teslim edileceklerini vakti cilleri zevatı Fransızlar hâld teslim etmemişlerdir. Hiç olmazsa bu mesele mevzubahis olurken bu şahıslar hakkındaki mesaili hallemek için bu idam elinizde güzel bir vesile olsun. Gürzon'un kardeşi gibi, Zannederim hükümet de buna teşebbüs etmiştir. Bunu talep etmiştir, ötekiler gibi bunlar da talep edilecektir.

Gelelim asıl meseleye; tecil mi, af mı? Bir kerre kesbi katiyet etmiş bir cürüm affedilmez. Çünkü bu adam henüz ilâm olarak mahkûm olmuş değildir ki affedilsin. Belki tedelmuhakeme beraet eder. Beraeti nichuz olan bir adamı affetmek demek, kendisinin mahkûm olacağını kabul etmek demektir. Onun için bu adamın hakkındaki davanın tecili takibi bizce daha doğrudur, yani hakkındaki takibatın ferakattir. Sonra şurasını arz edeyim; bu zat Cebelibereket istinaf malikemesince muhakeme ve idama mahkûm edilmiş, sonra istinaf müddei umumi tarafından vakti talep üzerine ve yahut resen kabili temyiz olduğundan dolayı mahkemesi temyize gittiği, ancak temyiz de bu hükmü nakzetti. Bunun için muhakemesi menkuzen icra olunuyor.

Binaenaleyh, bu malumatı da verdikten sonra, bendeniz bir karar ile herhangi bir şekilde muamele ihlas edilmemesini teklif ediyorum ve bu şahıstan azanî istifade edilmesini Heyeti Vekileden temenni ediyorum.

RAUF BEY (HEYETİ VEKİLE REİSİ) (Sivas) — Efendim, Refik Şevket Beyefendinin Fransızlarla itilâfname akdedilirken bazı zevatın af ve tahliyeleri mevzubahis olduğu yolundaki ifadelerine cevaben heyeti aliyenize şu noktayı arz etmek isterim ki, bendeniz bu Penizyan'ın affı hakkındaki teşebbüslere maruz kaldığım zaman tetkikatı lâzımda buldum. Evvelce de arz ettiğim gibi, gerek Adana vilâyetinin ve gerek Hariciye Vekâletininin bu bapta müracaatlarının ıskaf edildiğini gördüm. Yani Refik Şevket Beyin buyurdıkları gibi, bu hususta teşebbüs vardır ve devanı ediyor ve bundan sonra da ehemmiyetle de-

vam edecektir. Yalnız kendileriyle bir noktada ayrı-
lıyorum. o da bükümetin bu işi alış veriş şeklinde
yapması pek muvafık görmüyorum. muvafıkı hal
ve maslahat göremiyorum. Yani biz hakkınızı onlar-
dan istüyelim. ısrar edelim. Yalnız alış veriş şeklinde
vaziyeti küçük göstermiyelim. Meclisi Âlinizin ka-
naatı varsa bunlar af olsun ve biz de arzumuzu li-
sanı münasiple musırran kendileriden talep edelim
ve temine çalışalım. Yoksa sizin mühim bir adamı-
nız vardır. onu bırakmak için şunu verirsiniz tarzın-
da böyle bir teklifi muvafık görmüyorum. (Doğru
sesleri)

HAKKI HAMİ REY (Sınp) — Efendim, tebe-
adan herhangi bir şahısı rehin tutmak, bu bir defa
hatırımından geçmez. Bu adam esasen kendi tebaamız
olmak dolayısıyla Fransızların bize bir muavevet et-
mesi için bir sebep teşkil etmez.

Sonra tecil meselesine gelince; tecil iki suretle-
dir. Yani mahkûm olan herhangi bir şahıs hakkında
iki tarik vardır. Birisi af, diğeri de tecil tarikiyle.
Hakkında hüküm sadır olmamış olan bir adam hak-
kında nasıl ki af kararı vermek caiz değilse, dava-
sının takibinde tecil etmek de caiz değildir. Davasını
tecil etmek demek ve bunun ifade ettiği ma-
na, sonra bu adamı diğer bir cürme cesaret ederse
bu suçundan dolayı da muhakeme olunacak demektir.
İkincisi bu cürümlen dolayı, yani bunun hakkında
teccize cihetinde gitmek için cürmü evvelin sabit
bulunması lâzımdır. Halbuki sabit olmuş bir şey yok-
tur. Bu itibarla eğer bir daireye dahil olacakların
adedi çok olacağına heyeti vekile kani olursa -
Fransızların teklifatı burada görüldü - böyle affe-
dildi tarzında bir sui şayıya meydan bırakmamak
için en doğru, en hukuki ve yapılacak en iyi bir şe-
kil cürme dahil olanlar hakkındaki mücazatın tecil-
dir. Mücazatın tecilli deyince; bir kerre bunlar tah-
liye ediliyorlar. Fakat muhakemeleri devam ediyor.
Evvelce İstanbul'da böyle bir kanun isdar edilmişti.
Hiç olmazsa bu adamın ikinci bir hareketi için bir
dizgin olur. İkinci bir defa daha cüret ederse cürü-
mü evvelle beraber kendisi de ceza hükmedileceğini
bilen bir kimse o vakit bundan sonraki hareketinde
hiç olmazsa âdilane ve kendisini koruyarak hareket
eder. Yoksa böyle körü körüne hakkındaki tahki-
katin tevkifi dersek bunun bir mahiyeti yoktur. Biz
tahkikatın tevkifine karar versek, yarın bir müddei
umumi tekrar bunun a'oyunla tahkiki dava edebi-
lir. (Öyle müddei umumi yok sadaları) Musaaade bu
yurunuz arz edeyim.

Bir Papanın dediği bir Fransızın dediği oldu tarzında şuna buna bir fikir vermemek, yani papa ile, Fransız ile değil, milletin takdiratı ile hareket eder menfaatini mudrik bir Meclis bulunduğunu cihant göstermek için mahkûm olanların, adedi çok değilse bendenizce şahıs tayin etmişyere, umumi mahiyette bir tecilli mücazat kanunu neşretmek memleketin gerek sıyaseten ve gerek idareten menfaati iktizasından görüyönünü. Bunun haricinde yapılacak karar ne mana ifade eder, bilmüyorum. Bu şekildeki teklifi hendeniz makul görmüyönümü.

HÜSEİN AVNİ REY (Erzurum) — Bir noktayı arz edeyim, hakimiyeti milliyeye ile alôkadardır. Efendiler tasavvur buyurunuz ki Fransız mahkemesinde bir Fransız bu şekilde muhakeme olunuyor. Devleti Osmanlıyeden 30 milyon bir imza ile şunu çıkarınız diye bir talep vaki olsa istiklâla adil ve mahkome istiklâle karşı Fransızlar bunu kabul ederler mi? Zannedirim ki kabul etmezler. Bugün kuvveti adliyemizin ellerinde oynacak olduğunu gösterir ve yarın memlekette adalet vardır dediğiniz zamanda; susun efendiler, bir rica ile, sizin mahkemenizde adam aldık, demezler mi? Siz bunu ne kadar hafı yaparsanız yapınız, bunu bizim Türkiye tebaasından bir adam çıkacak ve hapishanede bulunan yüzlerce adamlara duyuracak. Devlet benim kanunum sıyasettir derse, rica ederim, o hapishanedeki bulunanların hali ne olacak, feryadı ne olacaktır? Mahkemelerimize kadar sıyaset sokmak nedir? Papanın ve bilmem neyin hüsnü nazarı yere batsın. Onların hüsnü nazarı bu şekilde tecilli etmesin. Efendiler; onların teveccühü böyle tecilli etmesin. Hakimiyetimizle, haysiyetimizle gayri münasıptır. Bizden eğer teveccüh bekliyorlarsa, lanet olsun onlara. Hükümet bunu hüsnü niyetle düşünmüştür. Belki bundan bir faidei sıyasiye olacaktır. Böyle gelecek faidei sıyasiyeyi reddederim. Bu selâmeti âtiyemiz için fenadır, yarın İngiliz parnağına bir şey dnamış oluruz ve her ne vakit âzrimizi açarsak istiklâli mahakimimiz meydanıdadır. Bir selâmla hapishanemizden adamı çıkardınız ve evrakını mahkmeden aldınız idedirmemek için bendeniz bunun başka suretle hallini rica ederim. Adliyeye bu şekilde sıyasetler sokmayınız. Bu şekildeki sıyasetler gayet muzırdır. Hakimlere de yeis verir ve bu binlerce emsaline sui tesir yapar. Bunun mukabilinde haysiyeti adliyemizin Avrupa nazârında oynacak olmasına sebep olacak ve bu adamı çıkar çıkırtmaz emeniler hem bu adamı kazanacaklar, hem de aleyhinizde propogandaya vesile ittihaz edeceklerdir ve muzır cereyanlar yapacaktır. Dinaenaleyh.

beadeniz bunu kabul edilmemesini rica ederim. Hâ kimiyeti milliyemizi iyi düşününüz. Ben kiskanıyorum.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Efendim, bu meseleyi hakkında eğer Hüseyin Avni Bey biraderimizin buyurduğu noktai nazardan muhakeme yapmak icap ederse başka Refik Şevket biraderimizin söylediği noktai nazardan muhakeme edersek daha başka söz söylemek lâzımgelir. Fakat bu gün ortada Hükümetimizin teklif ettiği bir mesele vardır ki, siyaseten bu adam hakkındaki takibatın durması lâzım geliyor. Siyaset, biliyorsunuz ki icabında milleti kurtarmak için bir kaç kişinin feda edilmesini de bize kabul ettirir bir meseledir. Eğer İngilterenin, vesairenin bizim hilahate tedhiyedeki istifadimize, adliyedeki şeyimize karşı koymak suretiyle itirazından korkarak bu meseleyi geç edecek olursak, İngilizlere karşı da söyleyecek çok sözler bulunur. Yalnız hükümetin teklif ettiği mesele elimizdeki kanunların birisiyle telif mümkün mü değil mi? Burasını tenzih edelim ve burasını muhakeme edelim.

Şimdi bendenizin hatırıma gelen bir nokta vardır. Hiyaneti vataniye cürmünü irtikâp etmiş ve vadi fıarda bulunmuş, ağı fıarı irtikâp etmiş, dağda gezen şakilere bir müddetli muayyene içerisinde istismar ettikleri takdirde tecillerini bir kanun ile kabul ettik ve bu kanunu yaptığımız zaman dahilde icrayı şekavet eden bu gibi şakiler gözlerimizin önünde gezdi ve bilâhale ihtimalki o istinardan istifade ettiği galde bugün yine şekavet ediyor. Fakat bugün bir iki devlet binun hakkındaki davanın tecilini istimas ediyor, ki bendenizce bu adamın Heyeti Vekilenin yazdığı cürmünü şekline nazaran hiyaneti vataniye cürmile maznun olduğunu zannediyorum. O kanunu neşrettiğiniz zamanda da bu adamı hükümetin elinde görüyorum. O vakit, hakkında bu kanunun tatbiki lâzım gelirken unutulmuş; şimdi o vakit neşredilen ve o vakit mevcut olan bu adamın hakkında bu kanunun tatbiki mümkün olup olmadığını heyeti âliyeleri düşünür, mümkünse, mümkündür der. O kanunun bahşettiği salâhiyetten istifade etmek şartıyla mehmamken siyasetimizi de kurtarmış oluruz ve illâ böyle olmayacak olursa, bir maddeli kanuniye vücud getirmek ve o suretle istifade ettirmek daha kanunidir. O şekle sokmanızı Heyeti Celilenizden istirham ederim. Meseleyi bitirelim.

RAUF BEY (HEYETİ VEKİLE REİSİ) (Sivas) — Efendim, Hüseyin Avni Bey arkadaşımızın beyanatını kemali ehemmiyetle dinledim. O noktai nazardan

dan vaziyet mütalaa edilirse bakılaben çok hakları var. Fakat efendiler, Hükümeti milliyemiz bunu hususcebi taziyki diye kabul etmiyor. Evvelce de arz ettim, bizim Suriye'de bulunan bazı adamlarımızı Fransız mahakimi, mahakimi nizamiye ve askeriyesi mahkûm ettikleri halde, müracaat ettiğimiz zaman onları tahliye etmişlerdir. Bu suretle Fransız mahakiminin hukukuna veya Suriye mahakimliğine ve hükümetinin hakkı hâkimiyetine tecavüz edilmiş tarzda muhakeme edilmiyor ve edilmiş değildir. Eğer hükümetiniz bu tarzı muamelelerin, hükümetimizin, milletimizin hakkı istiklaline bir taarruz şeklinde telâkki buyuruluyorsa katiben böyle bir fikir yoktur ve böyle bir teklifte bulunulamaz ve hiç bir zaman bunu hatırına bile getiremez. Yani hükümet böyle mütalaa etmedi. Menfaati siyasiye gördü ve bittabi Adana'da affı umumî ilân edilmiştir. Bu, bu mintaka baricinde kaldığından affedilmiştir. Fakat hüküm mahkemeci temyizce tasdikla ıktiran emnenistir. Takibi davadan sarfı nazar buyurulmasını teklif ediyorum.

REİS — Efendim, müzakerenin kifayetine dair bir takrir var.

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Karahisarşarki) — Efendim, temas edilmiş en mühim bir nokta vardır efendim.

REİS — Efendim, müzakerenin kifayetini rica buyacağımı; ondan sonra söyleyiniz?

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Karahisarşarki) — Meselede tenevvür etmemiş en mühim bir nokta vardır, arz edeceğim.

REİS — Efendim, Ali Süruri Efendi tenevvür etmemiş bir nokta vardır buyuyorlar, buyurun efendim.

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Karahisarşarki) — Efendim, cereyanı muzakere meseleyi tavzih kâfi gelmemiştir. Mühim bir nokta, Refik Şevket Bey biraz temas etti. O da karıştı gitti. İlk müzakere başladığı zaman tecili takibat tahiri istimal buyurulmuştu. Maslumu âliniz tecili takibat, takibatın telhiri demektir ki bu, mahiyeti muvakkatıdır haizdir. Sonra bu tebeddül etti. Takibatın sarfı nazar ve ferakat şekline girdi. Bu, ebedi bir mahiyeti haizdir ve afdır. Hakkı Hanı Bey biraderimiz buyurdular ki, mahkûmiyetten evvel aff olmaz. Nazariyatı hukuki yeye müracaat buyursunlar. Herhangi bir şahıs hakkında takibatta sarfı nazar etmek o şahıs hakkında affı kabul etmek demektir ve bu böyle bir afftır ki malumu âliniz herhangi bir mahkûmuna metni kanunda ismi musarrab olmak şartıyla yapılacak aff, affı hususi olduğu halde; kablemahkûm bir şah-

si maznununda takibattan vâreste kalması için yapılacak kanun ona affı umumî hakkını bahşeder. Binaenaleyh, yalnız cezaî iskat edip de cezaya müteferri olan ahkâmı iskat ve ilga etmeyen affı hususî, o adam hakkında affı umumî şeklinde tecelli eder ve binaenaleyh, o adam affı umuminin affından müstefit olur.

Şimdi Rauf Beyefendi buyunyorlar ki affedilsin, takibattan kurtarilsin. Asıl hendenizin dokunmak istediğim nokta budur. Meclisi Âli böyle bir kararı idarî ile af demek olan tecelli takibat kararını vermez. Muvafıkî kanun bir şey değildir. Bunun ilânından ne için çekiniyoruz. Devletimizin siyasetsê bir kaç şahsın hakkını ilân edeceğiz ve bunun affı iktiza ediyor. Bunu gizlemekte ne fayda vardır. Bendeniz bunu anlıyorum. Hüseyin Avni Bey buyuyor ki adli kâpitülasyonlar vardı, bilinem neler vardır. Bu fena tesir yapmaz mı? Yani hâkimiyetimiz ihlâl değil midir? Hayır asla değildir. Eğer onlar mahkemeye tesir edip de kanun nazarında sabit olan bir cürmü setretmek ve o adamı heraat ettirmeye muvaffak olsalardı sözlerinde hakları vardı. Fakat bugün öyle bir af icabermiş, binaenaleyh kanun nazarında, anane dairesinde bir af çıkar; bunda hâkimiyeti ihlâl edecek ne vardır? Onun için heyeti celileden istirhamım mademki hükümetin siyasetsê böyle bir şeyi istilzam ettirmiştir. Bir inaddei kanuniye yaparız. Bunda çekincek bir şey yoktur. Bundan başka ne yaparsak gayri kanunîdir ve kararı idarî af mahiyetinde değildir. (Böyle şey yok sadaları) Vardır. Nazariyatı hukukiyede vardır, ispat ederim.

RALF BEY (İcra Vekilîleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Efendim, Heyeti Vekilîlerimizde bu mesele müzakere edilürken af teklifine dair olan noktaî nazar bütünün başka idi. Mahkûm olmadığı için af teklif edilmez, şeklinde Heyeti Vekilîlerde bir kararî hasıl oldu. Halbuki Ali Sarıoğlu beyin beyanatsê bu tenakuz teşkil ediyor. Eğer böyle ise ayrıca düşünülür. Mahkûm olmadığı için tecelli takibat teklif edilir. Tekrar ediyorum Heyeti Celîlenizce tecelli muvafık görülürse o şekilde yok af muvafık görülürse o şekilde maruzatının kabulunu rica ve teklîf ederim.

REİS — Efendim müzakerehin kifayetini reye koyacağım. Müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın. Müzakerehin kifayeti ekseriyeti azime de kabul edilmiştir. İki tekrar vardır okuyoruz.

Riyaseti Celîleye

Bu meselenin hiyaneti vataniye cürmünden dolayı takibati tecelli olunankar meyanına ihâlî suretle te cilden istifadetine karar verilmesini teklîf etyerm
19 . 8 . 1338

Kuşçur Mehmu
Müfit

Riyaseti Celîleye

Ermenilerden bir Bogos'un, bir Hatagya'nın bu yük helâlar getirdiğini, bu mülletin eliyem ne facalar yapmakta olduğunu pekalâ biliyoruz. Fransızların ve Papanın fevkalâde ehemmiyet verdiği bu adam da işte bu kabildendir. Hakkında muktazayı adlin ifasını, tecellîni reddini teklîf ederim.

Karasi
H. Barın

REİS — Efendim evvelâ Basri Beyin teklifini reye ilânize vazediyorum. Basri Beyin takrimini kabul edenler kâfi el kaldırsın. Kabul edilmiştir.

Binaenaleyh tecelli teklifi olan Müfit efendinin takrimini reye koyacağız.

(Tekrar tekrar okundu.)

REİS — Efendim, Müfit Efendi Hazretlerinin tecelli teklifini kabul edenler lütfen el kaldırsın. (Re sadaları) (Anlaşılmadı sesleri)

Efendim Müfit Efendi Hazretlerinin teklifini kabul etmeyenler el kaldırsın. (Anlaşılmadı sesleri) Efendim nasıl anlaşılmalı tekrar okunsun, rica ederim sükûnetle dinleyiniz.

(Müfit Efendinin takrim üçüncü defa okundu.)

HÜSEYİN BEY (Elâziz) — Reis Beyefendi bir sözüm vardır.

REİS — Rica ederim, Hüseyin Bey susunuz. Müzakere kâfi görüldü, takrim reye vazediyor. Efendim Müfit Efendi Hazretlerinin teklifi şudur: Tecelli Kanunundan bunun da işbifade etirilmeyi suretile tecellîni diyor. (Olmaz sadaları) Bendeniz bilmem, reye vazedeceğim.

HAKKI HAMI BEY (Sınp) — Efendim, takrim mütederecatına nazaran bir şüphâ hasıl oldu. Kanun olmadığı için tereddüt hasıl oluyor. Binaenaleyh takrimin manası yoktur. Evvelâ tecelli kanunu olup olma dığının anlaşılması her halde bu mesele halledilmedikçe bu takrim reye koyamaz.

HACI EFENDİ — Tecelli takibat hakkında kanun mevcuttur, efendim.

VENRİ EFENDİ (Konya) — Rica ederim, teklif takibat kanunu vardır.

(Kanun var sadaları)

REİS — Efendim, olmazsa bir defa da Hükümetin teklifini okuyalım ve rey'e vazedelim. Kabul olunmazsa ondan sonra..

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

İşgal esnasında Osmanlıya güvencileri olan Fransız kuvvetlerinin tercümanlığında istihdam edilen ve işgal zamanındaki efalinden dolayı mütehem olup eliyem Adana İstinaf mahkemesinde muhakemesi derdesti rüuyet bulunan Maraşlı İstefan oğlu Emil Peteryan'ın merburen takdini kılınan lüyihada gösterdiği ceza bapları dolayısı teklifi muvafık görülerek, bu bapları hakkında Meclisi Âtîden musaade kararı istihafî olarak Vekilleri Heyetinin 3 . N . 1338 tarihindeki işlerinde taktarrüf örnekle ifayı muktezasına ve neticesinin işarına musaade devletlerini rica ederim efendim.

Büyük Millet Meclisi İrs Vekilleri
Hoyeti Reisi
Hüseyn Rauf

İshabı Mucibe Lüyihası

Bağcı Kazanında hulululuğu esnada bazı zevatı nefotlörmek, anasını gayri müdimeye kılâh tezi ve itelâyi mukateleye tahrik etmek gibi bazı vicrimden dolayı Ömanıya mahkemesince cezanı eden muhakeme noticesinde Kanunu cezanın 56 ncı maddesine tevfikân mahkûmiyetine karar verilen ve hakkında şu suretle lâhuk olan hüküm Hoyeti teymize nakzedildiğinden nâşi dava eliyem Adana İstinaf mahkemesine naklettirilen İstefan oğlu Emil Peteryan hakkında Fransız Hükümeti tarafından müracaatı müteaddide de bulunulmak ve merkum hakiketsi takibatın idamesi Fransızlar yedinde bitinup tahliyeleri için küllüiyem'in teşebbüsâtı icrasından halı kalınnıyan müstümanlar üzerinde pek fena akv tevirat vücuda getireceği ve halbuiki Fransızların terlüvini talep ettiği Suriyelileri daha şurl bir cenule olmak üzere tahliye eyledikleri Adana Vilâyetinin tevanhi müteaddide vukua gelen müracaatından müstefat olmuştur. Merkumun tahliyesi hususunda Franca Hükümetinin maral boyan teşebbüsâtına Derzedette Papa vekili Müşyö Sezann tarafından Müllot Meclisi Riyaseti Celilesine mektubu nahsus göndermek suretiyle Papa namına dahi işürâk olunarak, Hirisıyanlık noktaı nazarından da alûka izhar olunmuştur. Peteryan, irükâp otuğu cezanı sahai işgal haricinde olmak hayeyetile Ankara İttisnameinin Üçüncü Maddesinde müdâric affı umunidan merkumun istihade edenıye-

ceği derkâr olmakla beraber, Adana Vilâyetince de beyan olunduğu veçhile, terhukini talep ettiğimize Suriyeliden Franca Hükümetinin tahliye etmekle olduğuna ve merkum hakkında vuku bulan müracaatın adımı istihafî, mukabeleyi ve binnetice eliyem tahliyeleri için teşebbüsâtla hulululan müstümanların temadı merkufiyetlerini istihzam edeceğine ve bundan başka Peteryan hakkında Papaya varıncaya kadar bu alûka izhar edilmiş olmak hasebile akalliyetler bukuku ehemmiyetle mevzaubahis olduğu şu suada merkum hakkında pek muhik olarak tatbik edilecek rücezatın hile tevilat ve tefsirâtı muzzımayı dai olması mucum bulunduğuna hınaen, gerek Suriyedeki Müstümanların hukukunu sıyanet etmek ve gerek herveçhi maruz propagandalara set çekmek üzere aleyhindeki tahabat kanunıyenin teclî muvafıkı menfaat görülmüştür.

REİS — Efendim, bu bir teklifur Rey alına vazediyorum. Hükümetin teklifini kabul edentler bitfen el kaldusun. (Kabul sadaları) Kabul olmuştur efendim. Şimdi efendim Müfit efendinin takririni rey'e koyacağız.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Reis bey; bacet yoktur, takririmi geri alıyorum.

REİS — Efendim Müfit Efendi Hazretleri takririni geri almıştır.

2. — Sunularına Umumi Kumandanlığı Dütçesine tahsilatı ilüveni hakkında kanun lüyihası

REİS — Efendim Malatya Mebusu Sıtkı, Tokat Mebusu İzzet ve Mustafa heylerle rüfekasının Amasyadan Pontus teşkilâtı hakkında bir şifreli telgraf aldık. Bunı aleni celsede okumak ve karar vermek muvafık olup olmadığına dair karar vermek de Hoyeti celilenizin hakkıdır. Binaenaleyh musaade buyurursanız okuyalım ve burada bunu halledelim. Uzun bir şey değil bir sahifeden ibarettir. Eğer celsede okunsun dersiniz, aleni celsede okuruz. Binaenaleyh aynı şifreyi Dahiliye ve Adliye encümenlerine de vermişlerdir. Dahiliye Encümeni de Hoyeti umuniyede okunsun diye bize vermişlerdir. İkisi de aynıdır. Malatya Mebusu Sıtkı ve rüfekasının yazılanı okutuyorum.

27 . 7 . 1338

Büyük Millet Meclisi Riyasetine

Kolay ve kabıl iken muhtazî teskin tedabiri itihaz olunamamasından cüret ve hunharlıklarını nihayet dereceye vardiyan Pontus teşkilâtına mensup eskiyanın son günlerde müstüman vası ve malıne yaptıkları şur kasıtlar halkıa maeviyatı tamamiyle sarırmıştır. Bir iki alay askere de karangâh olan kaza mer-

İzmir'den mütehaysızları menleketin pervasız bir surette dağıtılmaları, meliabeti Hükümetin icazetle, esasen mütecessir olan müşimânları ye'se dışarı etmiştir. Köyleri baştan başa yakılan zurna, çiftlikleri yağma edilen eşraf, emvali gasholunan tüccar, velhasıl her sınıf halkı artık cereyanın notayıca tabiiyasına tevdi mükadderat etmekten başka çare kalmadığını siyasete başlamışlardır. Vesatı müdafaa-dan mahrum, köylerin ise izlenim Hükümete ihbar ve istemat etmek ve istedikleri kıtlık erzak ve levazımı bazılmak suretiyle, ancak tecavuzlardan masun olabilecekleri zümrede maruz kaldıkları eşkiya tehdidini ister istemez kabul ve hükümünü infaza başlama larını, variyetini oluşturmuyor ve vehametini pek ziyade artırmıştır. Bu fucayzi yakından gören bizler Büyük Millet Meclisinin şimdiki karar mutlak olmadığı ahvalden haberdar ederek, kendi namına hareket ve icrayı muhafaz eden kuvveller elinde huzur, hukuku ahatinin de mertobe hıfız ve siyanet edilmekte olduğunun söyleyebilmesini sıfatı mübahasetimize mürettep vazâif cumlesinden gördük ve binacaleyh vesatı hâzıraya karşı itimat ve emniyetleri mümselûp olan halkın derinden gelen şikâyetlerini istima ve hu ana değin uhdelerine mürettep vezâif ifa ve maslahaten istikram eyledikleri tarafı tatbik edemiyen veya emniyet zevâlin maksadı müfahhar ve müsbûlânini exhabi sevâik ile izhar ve şekâveti imtia ve sikküncü memleketi temin edebilecekleri mütealeatı, doğrudan doğruya Meclisi Âliye arzıyla mükelâf Pontüs sahası mebuslarından mürrekkep bir hoyuzun bülentihap heman cevelângâhı eşkiya olan mahallere izami düzeninin Meclisi Âliye arzını vecibe bildik. Böyle bir hoyuzun Royaset kalemi mahsusunda (Dahiliye, Ertâni Harbiye, Müdafai Milliye vekâletlerinde mevcut muhaberattan pek çok istifade edebilecekleri zamanındayım. İstemat ve itimca makamının sonuncu mertobesini teşkil eden Meclisi Âlice izuralatı ahaliyi teskin ve izale edecek mesele ledolhace bizzat ve hüâ vasıta vaz'iyed ile yakından alâka gösterilmesi, hukmeti teşekkül ve mevcudiyetinin notayıca icabiyesi cumlesinden addedileceğine şüphe olunamaz. Şu suretle musırran iddia edildiğine göre hadîsatin cereyanı, bakikatın gayri bir mahiyette Meclisi Âliye iblâğına cunıyap olan zevat var ise, iderai memleketle pek muhtlık tesirler yapacak. Şu şayanı esef haroktan mütecessirleri meydana şakartarak, milletin bu yuzdan tezelâle uğrıyor hissiyatını takviye ve tahkim gibi vesâik digeride yapılması mustehil pek huzumlu tedbire tevessül buyurulmuş olur. Hükümetin metbuaya karşı muvaffakiyetle muhafaza olunan şekâvet silâhları tarihin her dev-

resinde celbi nazar etmiş, müdafaya sebobyel vermiş olduğundan bu meseleyi bir an evvel nihayete erdirmek millet ve memleketin mukadderatı bizzat yeddi iktidarında bulunan Meclisi Âlinin takdirine musibine kalmıştır. Keyfiyet Royaseti celbe ile Dahiliye, Adbiye, Müdafai Milliye encümenleri niyâsollerine ayrı ayrı arz edilmiştir.

Malarya Mebusu
Sıtkı
Tokat Mebusu
Mustafa

Tokat Mebusu
İzzet
İzmir Mebusu
Sun

REİS — Şifre muhteviyatına muttâb olduğunuz (Fethi beye havale sadaları) Şimdi efendim, müsaade buyurun. Hoyon aliyenizin vereceği bir karar var.

Bir kere celsai aleniyede müzakeresini kabul ediyor musunuz? (Hayır sadaları) O halde celsai hafiyede müzakeresini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Celsai hafiyede müzakeresi kabul edilmiştir.

Efendim; celsai hafiyede müzakeresi kabul edildikten sonra, malumu âliniz olduğu üzere, evvelki günkü bir kararınız vardır. Asıl bugünkü ruzneme bütçedir. Bugün bütçenin müzakeresine mi başlıyalım, yoksa bu şifreli telgrafın müzakeresine mi? Bendeniz onu buradan takdir hakkına mahik olsa idim ulurdu. Binacaleyh, bugün bu şifreli telgrafın müzakeresi devamını reyî âlinize vazedeceğim, bugün müzakeresi zarurcu varsa kabul buyurunsunuz (Hay hay sadaları) Bu şifrenin bugün müzakeresini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir. O halde müzakereye başlıyoruz.

EMİN BEY (Erzincan) — Bu da Amasya ve Tokat havalisinde olan Pontüs vekayiidir. Kaldığı bunun için hükümetin de bir teklifi vardır, bir jandarma katrosu meselesi var. Bunu onunla tevhit ederek müzakere edecek olursak ikisi de birden çıkmış olur ve hem de daha iyi olur.

RİFAT BEY (Tokat) — İptida jandarma meselesinin müzakere edilmesine zaten karar verdik. Onunla tevhitiden müzakere yapalım.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Reis Beyefendi, müsaadenizle bir kelime söylemek isterim. Orta da bir teklif ve arkadaşlarımızın da bir işarı da vardır. Epcy vakit oldu. Dunlardan bizim malumatımız kâfi derecede yoktur. Binacaleyh Dahiliye Vekili Beyefendi vaziyeti hazırayı bize izah ederlerse ne oluyor, ne bitiyor, onu anlatırız ve ondan sonra söz söyleriz. Her halde bu ciheti anlamak ve bilmek lâzimidir.

REİS — Tabii efendim, ilk söz Dahiliye Vekili Beyindir.

ATA BEY (Dahiliye Vekili) (Niğde) — Tokat'tan çekilen (İşitmiyoruz sadaları) Benim sesim de çıkmıyor efendim, bu şifre münderecatından benim anlayabildiğim, orada serayı şakvet eden rum eşkiyanın yapmış olduğu fenalık, bilmiyorum güya oradaki alâkadaranın hükümetle layık vechüle bildirmemesinden şikâyet ediliyor. Öyle değildir. Orada ne vaka cereyan etmişse mütasarrıflık hakiki vechüle olduğu gibi meseleyi bildiryorlar. Eşkiya hakikaten pek çok mezalımı yapmıştır. Eşkiyanın orada yaptığı fenalığı tamamiyle buraya bildiryorlar. Yani yazıldığı gibi, oradaki hadisat katmetulmüyor. Yani benim anlayabildiğim kadarı ile okunan şifre münderecatından böyle bir fikra veya böyle bir maksat münderic görünü. Anladığımı böyle, hakikaten oralarındaki zırah fenalık yapıyorlar. Dağlarda çalışan ahalden fidyei necat talebediyorlar. Yolculuk vardır, intizamsızlık çoktur, fenalık bundan ileri geliyor. O havalideki jandarma kuvvetini hükümeti kâfir görmemişinden dolayı, oradaki jandarma kuvvetini tezyid ve oradaki eşkiyanın hiran evvel tenkil etmek ve buna bir nihayet vermek maksadile mevcut jandarma kuvvetine 3 bin jandarma kuvvetinin ilâvesini teklif ve talep ettim. Bu baptaki evrak heyeti vetilaye gelmiştir. Eşkiyanın tenkili için onuncu firka memur edilmiştir. Bu iş de hakikaten firka da çalışmıştır. Fakat altı aydan beri matlub derecede bir fayda temin edilememiştir. Fırkanın, güya tetkikat yapıyoruz, mahallinden vukubulan işaret boykedir, mahallinden işesi temin olunamamış. Biz bunları da nazarı tebaya alarak burada evvelce istediğimiz jandarma kuvvetinin verilip verilmeyeceğini bilmiyoruz. Yalnız orada üç bin neferden ibaret bir kuvvet verilmiştir. Bu kuvvetle Amasya, Samsun, Tokat dahilindeki eşkiyanın tenkili için lâzım gelen tedabiri itihaz etmek ve bunların işesine muktazı paranın verilmesine de Maliye Vekili Bey mahalline tebliğ etti, çalışıyor, takip ediyor, hükümetçe lâzım gelen mübnele yapıyor ve hükümetçe mümkün olabilen tedbir yapılmıştır.

SAGDAN DIR MEBUS BEY — Tokat, Amasya'ya kuvvet sevketilmiştir mudur, olunacak mıdır?

ATA BEY (Devamla) — Olunuyor, ve olunmaktadır.

HAMDİ BEY (Amasya) — Olunmaktadır değil mi efendim? Halbuki rumlar altı yedi aydan beri orada yapmadığı mezalim bırakmadılar. Bu olunuyor, olundu sözlü nedir efendim? Olundu sözünü ne vakit işiteceğiz?

ATA BEY (Devamla) — Efendim, evvelce vardı. Olunuyor, olunmaktadır sözü yeni tebeddülattan deri gelmektedir. Yani aslında vardı, orada kuvvet vardı ve bu kuvvet de tezyid edilmiştir.

HAMDİ BEY (Amasya) — Tebeddülata uğrayacak bir kuvvetle rum eşkiyanının takibine imkân yoktur. Halk bilmiyor, mahvolmuştur.

ATA BEY (Devamla) — Eşkiya hakikaten böyle tebeddüle masruf kalan bir kuvvetle tenkil olunabilir mi, olunamaz mı meselesini Dahiliye Vekâleti düşünerek Meclisi Âlineze üç bin nefer jandarma kuvvetinin oradakilere ilâvesini talep etmiştir. Esbabı mücibesinde var. Takibat yapmak ve lâzım gelen yerlere karakollar teşkil etmek, sonra bir kısım kuvvetle beyyar müfreze şeklinde bu teklifi yaptı. Teklif kabul olunduğu surette bu üç bin jandarmayı bu üç liva dahilinde eşkiya tenkili hususunda istimal edecektir.

NEŞET BEY (İstanbul) — Mesmuatıma nazaran Tokat ve havalisindeki kuvvetlerin bu işte istihdamı için tarafı Âlinezden emir verilmiş ve bunun musip olmadığı da jandarma dairesince zatı Âlineze arz edilmiş ve bundan dolayı aranızda ihtilâf varmış. Böyle bir şey mevcut mudur?

ATA BEY (Devamla) — Hayır efendim, Nasil olabilir?

NEŞET BEY (İstanbul) — Tarafı Âlinezden oradaki kuvvetlerin işe girişmeleri için dağılması için emir verilmiş midir?

ATA BEY (Devamla) — Neredeki kuvvetler için? Hayır efendim, böyle bir ihtilâf yoktur. Amasya, Tokat oralarındaki kuvvetler mi?

NEŞET BEY (İstanbul) — Evet efendim.

ATA BEY (Devamla) — Hayır efendim, öyle bir mübnele yoktur. Jandarma Dairesi Dahiliye Vekâletine merbut bir dairedir. Nasil olabilir?

YASİN BEY (Gaziyıntap) — Dahiliye Vekili Bey, bir firka vardır orada buyurdular. Dahiliye Vekilinden soruyorum, bu firka kaç ayda vardılar ve işesini kim temin etmiştir?

ATA BEY (Devamla) — Efendim, bu yeni firka Dahiliye Vekâletinin emrine yeni verilmiştir. Yani benim zamanımda verildi. Fakat ben vekâlete geldiğimde anladım ki orada bu firka vardır ve oranın mübneletini tetkik ettiğimi zaman da firka hareket cisimlendiğinde firka kumandanı işesi için bu kadar kurşun lâzım, verilmiyor diye söylemiş. Biz de tabii Maliye Vekâletile esbabını görüştük, Maliye Vekâletile muktazı havaleyi verdiği halde, ora emvabodo para yokmuş denildi. Ona karşı Ankara'dan tekrar

ulmak üzere işlerine muktazi mebalığın ora emvalinden verilmesi Maliye Vekâleti tebliğ etmiştir.

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Efendim, gerek arkadaşlarımızın şu halledilmiş şifresinden ve gerek Dahiliye Vekili Beyin ifadesinden anlaşılıyor ki, jandarma kuvvetinin kâfi miktara iblağı ile olacağı anlaşılıyor. Teklif ettiği şey pek doğrudur. Evvelâ onu müzakere edelim, vakit geçmesin ve bu mesele halledilsin. Yoksa günlerce müzakereden bir fayda temin edilemez.

VEHİİ EFENDİ (Konya) — Jandarmadan hiç istifade olamaz, para boşa gider.

REİS — Efendim, iki teklif vakti oldu. Jandarmanın tezyidi hakkındaki lâyiha gelmiş, bunun müzakeresiyle beraber onu müzakere edelim. Eğer kabul ederseniz tevhidten müzakere ederiz. Bunu onunla tevhidten müzakeresini kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın...

DASRI REY (Karası) — Efendim, biraz müzakere edelim. Belki makul bir teklif denemeyan edilir.

REİS — Heyeti umumiyesinin müzakeresinde bunu müzakere ederiz. Reye koyacağım, bunun aleni de veyahut hafide olmak hiç bir vakit mahzur değildir. Hafide olması jandarma kuvvetinin tezyidi hakkındaki kanunu Meclisi Âli isterse celsei hafiyede müzakere eder, sonra celsei aleniyede tasdik eder. Bu mahzur değildir. Şimdi buradaki teklif tevhidten müzakere edelim. Bunu kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... Ekseriyetle kabul edilmiştir. O halde onu da beraber müzakere edeceğiz.

HASAN FEHİMİ BEY (Maliye Vekili) (Gümüşhane) — Reis Bey şimdi müzakere edecek miyiz, yoksa...

REİS — Şimdi onu söyleyeceğim efendim.

HASAN FEHİMİ REY (Devamla) — Efendim, eğer hafi celseye devam edilmeyecek ise, para meselesi ve bugün oradaki fırkaya verilmek üzere, Usulü Muhasebei Umumiye Kanununun Meclisi Âlinize sevkine dair bendeniz de izahatta bulunacağım. Onun için hafi celsede cevap vermek mecburiyetindeyim.

REİS — Efendim müsaade buyurunuz, verilen karar mucibince.

HASAN FEHİMİ BEY (Devamla) — Hafi celseye temas eden kısmı vardır.

REİS — Efendim, şimdi karar verilen mesele üzere biz jandarmaya üç bin kişi ilâvesine dair olan kanun lâyhâsinin müzakeresini kabul ettik. Bunun da şimdi müzakeresini kabul etmişiniz. Jandarmaya ait olan Tahsisatı Muvazame Kanununun da müza-

keresine başlayacağız. Şimdi celsei aleni de mi olsun, celsei hafide mi olsun, mevzuubahis oluyor? (Celsei aleniye olsun sadaları)

RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas) — Bu münasebetle Pontus meselesinden uzun uzadıya bahis edilmesi tabiidir. Celsei aleniyede, bilhassa bu zamanda teferruatile Pontus meselesini mevzuubahis etmek doğru değildir. Eğer Pontus meselesi mevzuubahis olacaksa jandarma bütçesinin de celsei aleniyede müzakere olunmasına Hükümet taraftarı değildir.

REFET PAŞA (İzmir) — Evvelâ bilinmesi lâzım gelen bir mesele vardır. Orada bir fırka vardır, ben Pontus meselesini biliyorum. Dahiliye Vekili Bey acaba üç bin nefer, yani jandarma ile yapacağını taahhüt ediyor mu etmiyor mu?

REİS — Efendim müzakere esnasında konuşacağız.

REFET PAŞA (Devamla) — Efendim, bütçe meselesi değildir, jandarma meselesi değildir. Pontus meselesidir.

REİS — Efendim müsaade ediniz, söz isteyenleri kaydedeyim efendim. Şimdi tatil etmedik, müzakere edeceğiz.

Efendim jandarmaya üç bin nefer ilâvesine dair olan lâyhâyi kanuniyenin müzakeresine başlayacağız. Bunun hafiyen olması için kararınızı alacağız. Hafiyen olması teklif ediyor. Hafiyen olmasını kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Üç bin jandarma ilâvesine dair olan lâyhânin heyeti umumiyesinin müzakeresine başlıyoruz. Aynı zamanda bugünkü şifre de müzakere edilecektir.

RIFAT BEY (Tokat) — Sekiz aydan beri pontus meselesile uğraşıyoruz.

REİS — Müsaade buyurunuz, bir kerre lâyhâyi kanuniyeyi okuyalım.

HASAN FEHİMİ BEY (Maliye Vekili) (Gümüşhane) — Efendim, Samsun ve havalisindeki Pontus meselesi, asayiş meselesi, şekavet meselesi hulâsa Rum meselesidir. Derhatır buyurulur ki, harbi umuminin ikinci senesinden başlayarak mütareke devresi ve teşkilâtı milliyeye dahil olduğu halde hügüne kadar temadı eden bir meseledir. Zaman, zaman fırkalar, alaylar, mühim kuvvetler orada bulundurulmuş ve fakat tamamen bertaraf edilmemiştir. Bendeniz tahsisatı muvazama hakkındaki teklife vâzi imza etmedim. Bu itibarla Muvazame Maliye Encümeninde teklif edildiği gün bendeniz hasta idim, yatıyordum, ve bu-

nun müzakeresi o güne tesaduf etti. telefon ettiler. çağırıyorlar. hasta idimi gelemedim. Bittabi bunu tehir etmediler, bunun için noktâi nazarıma orada arz etmedim. Noktâi nazarıma Heyeti Âliyenize arz ederim ve hakem heyeti Âliyenizdir. Böyle mühim kuvvetlerle sekiz seneden beri bertaraf edilmeyen bir işin iki bin jandarma ile yapılacağına kanaatim yoktur. İkincisi orada daimi bir fırka kadar askeri bir kuvvet bulunduğu halde bu kuvvetin bertaraf edemediği bir işi jandarmanın bertaraf edeceğine ben ümitvar olmadım. Üçüncüsü jandarmanın keminiyetinden ziyade keyfiyet kıymeti vardır. Yani bendenizce ehemmiyet verilmesine kanaat ettiğimi bir şeydir. Yani bu mevcut olan 35 - 40 jandarmaya daha iki bin kişinin ilâvesi, ki belki jandarmanın tensik ve ıslahı ile işe başlamak lüzumuna kanaat ettiğimi içindir ki... Bunun daha mühlimini, her birini ayrı, ayrı izah edeceğim.

Bir de şekil meselesi : Malînin Âlîrız bütçe bir kıldır. Varidat ile masraf arasındaki te'vazun veyahut aşığı nisbeti daima Malîye Vekâletinin gözetiminde bulundurulabilmek için Usulu Muhasebe-i Umumiye Kanunu her vekâlete bazı salâhiyetler bahşetmiştir. Her vekâlet masrafları bitirince bir zamanda Malîye Vekâletine gönderir. Malîye Vekâleti onları tevhit eder, lâihasını tanzim eder ve Destle-i bütçesini Heyeti Vekileye sevk eder. Heyeti Vekilede tetkik edilir. Heyeti Âliyenize gelir. Ondan sonra talîsâtı munzamına lâzımı geliyorsa ki öyle talîsâtı munzamına... Her hangi bir dairenin bütçesinin tasdik edildiği günün ertesi yani o ay zarfında talîsâtı munzamına istemek şeklinde değil; belki aradan epeyce bir müddet sonra ve bir ahvali fevkalâdele zuhur ederse, ki bu mesele fevkalâde bir meseledir, fakat bu bugün hadis olmuştur. Jandarma bütçesi zaten Heyeti Celilenizde müzakere edilirken bu mesele zaten mevcut bir mesele idi. Talîsâtı munzamına dahi yine Malîye Vekâletinden talep edilirdi. Malîye Vekâleti de ya karşılığını bulur evet der, veyahut karşılığını bulamaz, menfi bir cevap verir. O vakit vekili aidi bunu Heyeti Vekileye sevk eder ve Heyeti Vekile de karşılık düşünür veyahut karşılıksız olarak bütçe aşığı olmak üzere heyeti umumiyeye sevk olunur. Bu muamelede Malîye Vekâletinin rey ve mütalâası alınmadığı için, yani bu şekle ait bir kısımdır, Âliyen talep edilecek talîsâtı munzamalarda Usulu Muhasebe-i Umumiyelere tamamen riayet edilmesi için, vekâletleri bir de şekle ait noktadan bu lâihai kanuniyeyi imza etmedim.

Orada kuvvetin parasızlık yüzünden bir şey yapmadığı ve yapamadığı yolunda bazı işaret vakı oluyor. Bu işarete nazaran Dahiliye Vekili muhteremi Âlî Beyefendi arkadaşım da o işarete müsteniden Heyeti Celilenize arz ettiler. Malumu Âlîrız bütçe esasına göre bir neferin bir günlük yaşesinin ne kadar olduğu Heyeti Celilenizce malumdur ve orada mevcudun bir aylık yaşesinin miktarı da hiçce malumdur. Esasen asil şekavetin müzmin olan kısmı Tokat, Amasya, Samsun, yani bu üç livadadır. Livadın bazılarının aşırı, duyunu umumiyenin olduğu için varidatı sairisi bittabi hem mahallî masarifini, hem de firkanın ve jandarmanın ihtiyacatı umumiyesini temine kâfi gelmiyor. İşte bunun içindir ki Malîye Vekâleti 1338 senesi zarfında Ağustosun onuncu gününe kadar bu üç livaya sandık açığı olmak üzere orada eşkiya takibile meşgul heyetlerin masarifine medar olmak, orada pontus mesailile meşgul olan kuvvetin işe vesair masarifi umumiyesine medar olmak üzere rusumat, rejî, dünyanı umumiyeye, ki malîyenin mahallerinde cıvayet ettiği varidatın fevkiyedir. Merkezün tensibile bu üç muessesede yapılan muaveneti nakdiye 398 719 liradır. Garp Cephesi hesabına göre tam iki firkanın yaşesine kâfi bir paradır. İşte bu paranın miktarı da bendenizce malum olduğu için, bir para meselesi değil, jandarmanın azlığı meselesi değil, işi esasından halledecek esaslı teşkilâta malik ve daha büyük bir kuvvet lâzımdır. Yani bir firkanın fevkinde bir kuvvet lâzımdır. Bu itibarla düşündüm ki jandarmaya 3 bin nefer ilavesile zaten çok olan bütçenin içinde gayet azim müşkülâda, ilâresi mutecessir bulunan bütçe masarifimize daha dört yüz küsur bin lira, yani yarım milyona yakın bir meblûğ tahmilî ile de bir fayda hasil olmayacağı zannındayım. (Doğru sesleri) İşte bu müdâhaza bendeniz o lâihaya imza vazından menetti. Meseleyi esasından halletmek için iki, üç aylık bir masraflı icra edip esasından işi halledebilecek, mümkün ise, bir tedbir düşünmek lâzımdır. Böyle değil de mulaka bunı tezyid edelim dersiniz ve oradaki jandarma mevcudunun tezyidinde bir fayda melhuz ise Adana gibi sahası küçük olan bir vilâyetin ve fakat dört vilâyetin jandarmasına tekabül edecek kadar adedi 2 200 küsur mevcudlu bulunan Adana jandarmasının bin adedini buraya naklediniz, bu, muvafıktır ve mübâsıptır. Konya vilâyeti en vasi ve en geniş arazisi olduğu halde 800 jandarması vardır, yalnız merkez sancağın Adana'nın da arz ettiğim gibi 2 200 jandarması vardır. Oradan bin jandarma almak Dahiliye Vekâletinin salâhiyeti dahilindedir ve diğer vilâyetler-

den de bu 3 000 jandarmayı oraya gönderebilir. Bu işin yapılması mümkün ise, bu jandarmaların oraya nakli zaten mümkündür. Fakat ben zannediyorum ki, Fırkaların yapamadığı bu iş 3 000 jandarma ile yapılamayacaktır. Eğer yapılacağı kanaati Meclisi Âlî-nizde var ise ilâve buyurun. Parası için de bir çare düşünelim. Ya bir vergi tarh etmek veyahut bütçe açığından. Bunu da kambur üstüne kambur diye ko-yalım. Son meselelerin para meselesi olmadığını arz et-tim. Bu varıdattan başka, fırkanın işesile bu işin ber-taraf olması için, orada 398 000 kûsur lira kadar bir meblağ beş ay zarfında sarf edilmiş ve hiç bir netice hasil olmamasına göre, işin para meselesi olmadığı aclaşılıyor. İstevilen 3 000 jandarmanın ilâvesine mu-kabil, orada bir fırka mevcut olduğu ve o fırkanın daima mevcut kalacağı ve oradan her hangi bir kıta-ocın, fırka alınırsa onun yerine diğer bir fırkanın ik-a-me edileceği esbabı Erkânı Harbiyeyi Umumiyeye te-min edilmeyeceğine nazaran, iş acaba sevki idare noktasından bir mahzur olup olmadığı teemmül edit-di mi? Erkânı Harbiyeyi Umumiyeye Reisi ve Başku-mandan Paşa Hazretlerinin muvafakatiyle son hafta zarfında bu fırkanın sevki idaresi de Dahiliye Ve-kâletinin emrine verildi. Eğer bir iş yapmak müm-kün olursa jandarma kumandanlığının ve Dahiliye Vekâletinin işi idare etmesi suretiyle mümkün olabi-ler ve bu suretle de hallolmaz ise mesele, zannedirim, iki bin jandarma meselesi değil daha bir iki fırka, üç fırka asker meselesi şeklinde telâkki buyurmanız ik-tiza eder.

RİFAT BEY (Tokat) — Elhamdülillâh sekiz ay-dan beri bu meseleye Meclisi alâkadar ettik. Bugün minnettar ve müteşekkirim. Söylemedik, müracaat etmedik bir yer bırakmadık. Başkumandanı da tak-rir verdik. Gruplara da takrir verdim. Uzun uzadıya aclaattım. Ne için bu rumlar takip edilemiyor? Fakat anlatamadım. Elhamdülillâh bugün mevzu bahis oldu ve Meclis alâkadar oldu, minnettarım. Rumla-rın mezaliminden bahsettiyiyeceğim. Artık bunu bu-nun arkadaşlar biliyor. Son aldığım mektupta Maliye merkezi olan bir köyü bastırılmışlar, nahiye müdürü de korkarak gitmemiştir. Hükümeti merkeziye de gelip şehitleri tesbit etmemişler. Çünkü oraya gitme-ye korkmuşlardır. Çünkü Rumlar bir yere ayak bas-tılar mı, Hükümeten hiç kimse oraya gitmez. Ne Müdderumumi, ne jandarma, kimse gitmez. Lâşeler bir yığın teşkil eder ve çürür, kimse bakmaz. Bu bu-gün değil, dört beş seneden beri böyledir. Bugün rumlarla yakıldığı vilâyetlerin hiç biri aranmamıştır. Şimdi bu kadar kuvvet var iken bu rumlar için ta-

kip edilemiyor? Bu kadar alaylar, fırkalar, jandarma-lar varken ve indet bu kadar para verirken bu rum-lar niçin takip edilip de tenkil edilmiyor? Bunun es-babı nedir? (Gürültüler)

Eshabını arz edeyim : Dört arkadaş Tokattan yazıyorlar, ki, gelece raporlar yalandır. Bendeniz bu-radan istizah ettiğim zaman bu raporlar yalandır, de-dim. Meselâ gelen bir raporda sekiz yüz maktul şu kadar mecruh vardır gibi katiyen mübalâğalı şeyler vardır. Bunların aslı esası yoktur. Bendeniz müsa-demeden evvel gittiğim, 40 tane maktul var ve filân Rum evinde üç tane Rum maktul vardır, dediler. Git-tim baktım, ilân bir kadındır. Bu raporlar bu kadar mübalâğalı ve yalandır. Şimdiye kadar rumlarla mi-sademe edip bir bomba, bir silâh istirdat edilmemiş tir.

Eshabına gelince : Çünkü bu rumları takıbtan haberdar eden eller vardır ve bunlara erzak filân cihetinden yardım eden eller vardır, âmiller vardır.

ZIYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Müsaade bu-yurun efendim, biraz tasrihan söyleyin lütfen.

HASİP BEY (Maras) — Bu eller mesul mu, gayri mesul mu?

RİFAT BEY (Devamla) — Bendeniz onu sonra söylerim. Evvel emirde bu âmiller meydandan kal-dırılmadıkça bu rumlar katiyen takip edilemez. Çün-kü tenkil kuvvetlerinin hareketinden haberdar eden-ler vardır, öteden beri haber veren vardır.

Size filân noktadan şu kadar kuvvet geliyor diye haber gider. Onlar da başka yerlere giderler, sonra derler ki, filân mintakalar boştur, filân, filân evler boştur, basabilirsiniz. Onlar da geliyorlar o köyü ba-sıyorlar. Halbuki takip kıtaatı da onların kalktığı yer-lere gidiyor. Onun için bunlara muavenet eden eller vardır, Evvel emirde bunlar kaldırılmalı.

Diğer meseleye gelince...

REFET PAŞA (İzmir) — Bilmekliğimiz için bun-ları söylemeniz lâzımı gelir.

MEHMET ŞÜKRÜ DEY (Karahisarı Salıp) — Âmillerin bilinmesi ve yararnı tedavi edilmesi lâzım-dır. Celse hafidir, kimdir onları söyleyin (Gürültü-ler) (Âmilleri söyle sesleri)

ZIYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Rifat Bey söy-le, meçhulât üzerine iş olmaz.

REİS — Efendim sözünü kesmeyin, muhavere ol-masın rica ederim.

RİFAT DEY (Devamla) — Efendiler; bu Mecliste söyleyemem. Bir kaç arkadaş inuhap edin, onlara söyleyeyim. (A, A sesleri) Mahremâne bir kaç ma-

kama söyledim. öldüran olmurtı. (Korkuyor sesleri) Neden korkacağını. kâinata kimseden korkmam. (Gürültüler)

REIS — Rica ederim. sözünü kesmeyin. Rifat Bey muhavere etmeyin. Siz söyleyin dinlerler.

RIFAT BEY (Devanla) — Efendim evvelâ Tokat'tan gelen telgrafın müderrecatını tahkik için İstiklâl Mahkemesine bir suretinin tevdimi teklif ediyorum. En mühim mesele onun içerisinde. İkinci mesele : (Üçüncü meseleyi anlamadık sesleri)

REIS — Söylememek için bir cebir yoktur. Deminden beri arkadaşlarınız söylediler. Devanı edin. Rifat Bey ve nutkuna devam edecektir, tabii buyurun.

RIFAT BEY (Devanla) — Bu rum meselesi, üç Sancakta, bugünkü mesele değildir. efendim. Harbi umununun ikinci senesinde başlamıştır. Günden güne mütezayıt bir surette bugüne kadar devam ediyor. Bu hüyle İken Tokat'ta silâh toplamak için ilk defa ilân ettiler ve üç defa silâh topladılar, kimin elinde silâh varsa getirecek, getirmeyse idam edilecek dediler. Firka kumandanı Cemil Cahit Bey birisi. Tokat'ı müdafaa eden o milli kuvvetlerin elindeki silâhları bile aldılar. Nezir Bey isminde bir alay kumandanı, kendisi de eşkiya takibine memur olduğu halde, Tokat sancağı dahilindeki köylerin birinde bir adet silâh yoktur efendim, gençler kollarını sallaya sallaya geliyorlar, rumlar da köyleri gelip yakıp yakıp gidiyorlar. Bir kere Cemil Cahit Bey bu Nezir Beyden niçin Tokat dahilindeki silâhları aldıkları sorulsun. Rica ederim, niçin almışlar? Yani önceki yerlerde Samsun'dan almadılar, Sivas'tan almadılar, buradan niçin aldılar? Niçin Tokat'ta üç defa silâh topladılar. Hem bunlar takibe memur oldukları halde silâh çıkartlarını idam edeceklerini ilân ettiler.

Sonra efendim, şimdi geleceğini jandarma teşkilâtı meselesine. Eğer şimdi bu istenilen 3 000 jandarma, yedi silâhında bir cürmü olmayacak, mesele bununla bitmez. Çünkü şimdiye kadar hunutla bir şey çıkmadı. 25 yaşından yukarı 35 yaşından aşağı olmayacak diye bir çok kayıtlar efendim. O kayıtlar tahvinda jandarma yapacaklarsa hiç bir şey çıkmaz, öteden beri asker takibinde kendi cesaretini göstermiş adamlardan ve memleketin eşrafından jandarmaya yapılıp da bunlardan intihap edilirse, iyi para verilirse bu iş iki ayda biter. Yoksa böyle umumî jandarma kumandanının bilmeni ne kumandanının emri altında sevkilleceys, bilmem ne ceviş ile yine askerle takip yapılmaz, böyle boru ile moru ile. Rumları tepeliyecek

adamları bilirler. Onlardan jandarma yapmalı, iki ayın içinde bitirirler. Canım Tokat'ın içtode yüz tane silâhlı rum var efendim. Fakat hütün köyleri yakıyor, müslumanları korkutuyor. Hem kasabaya bir saat mesafede, yarım saatlik yerlerde. Eğer bu jandarmanın da, şimdiki jandarmalar gibi 600 kuruş maaşı altı ay verilmezse bu yapacağınız jandarmalar da milletin başına belâ olur, rumlardan haşka. Nitekim şimdi olduğu gibi. Altı ay maaş almazsa yine öyle olur. Jandarına bir köye gitti mi efendim, bunu bir niyret biliyor, şunu getir diyor, bunu getir diyor, eşkiyadan ziyade zulüm ediyor. Meclisi üleden istihlanı edeceğim ki, eğer bu üç bin jandarmayı kabul edecek olursanız ya hankadan veya diğer yerlerden temin etmeli. Bundan böyle maaşlarını vermeyecek olursanız, diğer jandarmalar gibi olarsa bunun menfaatından mazarratı dala çok olur. Çünkü efendiler, aç kimsi ölmeye gitmez. Çünkü benim evimde çoluk çocuğunu aç olduktan sonra, silâh çekte öl. Bilâhi de ölmem, tallahı de ölmem. Niçin öleyim efendiler? Aç efendim, aç? Ha; evvelâ ver parayı, sonra ver eline silâhı. Bir jandarma bunun için gidip de ölmüyor. Parayı verdin mi silâhı eline verirsin gider vurur. Böyle veresiye iş olur mu? Sonra Maliye Vekili Bey buyuruyor ki, bu üç sancığın varidatı mahalli masrafları idare etmiyormuş.

HASAN FERİD BEY (Maliye Vekili) (Gümüştane) — İki sancığın aşarı düyünü umumiyenin olduğu için, maliyeye kalan diğer varidat masrafları kâfi gelmedi. Marttan Ağustos iptidasına kadar merkezden yapılan kadro nincibince düyünü umumiyeden, rejiden rusumattan 398 000 lira bu üç sancağa sandık açığı olarak üzere verdik. Bunun sebebi de, yani bu kadar parayı sandık açığı olarak vermemizin sebebi o firkanın, oradaki jandarmanın işe ve paraya olan ihtiyacı için ve hır için bertaraf olması için. İradı masrafına kâfi gelmiyor. Demedim. Aşarı düyünü umumiyenin olduğu için dedim.

RIFAT BEY (Devanla) — Bir yerde asayiş olmazsa o memlekette para da olmaz. Meselâ odunun olduğu yerde rumlar var. Oduncu oraya gittiği zaman merkebinin alıyor, kendisini de kesiyor. Bugün iki yüz kuruşa odun yok. Asayiş mevcut olmayınca rumlara yakın yerlerden odun alınacak. Çünkü odunu almak için cesaret edilemeyecektir, rumlar hasılatı da gâsbediyorlar. (Çareyi söyle sesleri) Çareyi söyleyeyim efendim. Evvelâ âmirlerin kollarını, kânatlarını kırmalı. (Kimdir âmirler söyleyiniz sadaları) Söyliyeceğimi.

EMİN BEY (Erzincan) — Mevhum adamın kolu kanadı olmaz ki azırım, açıkça söyle ki anlıyalım.

KİFAT BEY (Devamlı) — Şimdi bu âmirler, bir de yapılacak jandarmaları (Âmirleri söyle sesleri, handeler) canını durun efendim!

REİS — Devanı edin Kifat Bey. Söyliyeceğim, söylemiyeceğim demeyin rica ederim.

KİFAT BEY (Devamlı) — Jandarına konununa tevfikân bilmem neli olmıyacak değil, maaşlarının her ay muntazaman verilmesi ve yerliden yapılması ile olur. Böyle olursa olur. Böyle olmıyacak olursa hiç bir suretle olmaz. Bundan başka türlü olamaz. Sonra bu üç sancağın hatta kendi sancağımız ne vergi vermeye, ne de varidat vermeye vakti kalmamıştır, bütün mahvolmuştur. Köyün reñçberleri kapıdan dışarı çıkamıyorlar.

ATÂ BEY (Dahiliye Vekâleti Vekili) (Niğde) — Efendim, Maliye Vekili Beyefendi mütalâa derneyan huyunurlarken, Usulü Muhasebe Kanunundan bâlûs buyurdular. Hakikaten bütçesi çıkan bir vekâlet ve bundan bir buçuk iki ay evvel bütçesi çıkan bir vekâlet bugün tahsisatı muvazamme istememelidir, buyurdular ki, hakikatca burada hakları vardır. Fakat arzet, zaruret ihtizaya mustenit olduğundan zaruret bizi buna sevk etmiştir. Jandarma haddi kifayecde olmadıgından dolayı vekâlet o kısımdaki jandarma kuvvetini tezyit etmek zarureti görüldüğü içindir ki tahsisatı muvazamme talep etmiştir. Kardeye muhalif olsa dahi zaruret buna sevk etmiştir.

Buyurdular ki, Adana vilâyetinde ihtiyaçtan fazla jandarmamız vardır. Buradan veya başka yerlerden alınarak oraya zammolunabilir. Adana vilâyetinin jandarmasının diğer vilâyetlerden fazla olmasının esbabı cumlenizce malumdur. Oranın mevkien olan ehemmiyetine ve nezaketine binaen fazla jandarma konmuştur ve bugün fazla jandarma olmasındaki sebep vekayi ve hadisat ile sabit olmuştur. O havalide birtakım vekayi ve hadisat oluyor ki, Adana'da bulunan jandarmamızdan kuvvet ifrazile takibat icrasına mecburiyet hasil oluyor. Binaenaleyh o havaliden kuvvet ifrazile jandarmanın tenkisine imkân yoktur.

Üç bin jandarma bu işi yapamaz, buyurdular. Eğer sıai malî buna müsait ise beş bin jandarmaya verin, on bin jandarmaya verin. Oradaki jandarma kuvvetinin halî faaliyetle gelebilmesi, kuvvetlerini göre takibat icra edebilmesi için bu kadar kuvvetin düvesini muvafık gördük.

Askerin yapamadığını jandarma yapabilir mi? Bu da bir mesele. Şimdiye kadar firkalar takibati ifa et-

tiği halde neden o havalideki takibat neticelenmemiştir? Sonra oradaki firkalar eşkiya takibinde muvaffak olur mu olmaz mı buyurdular? Bunlar hakikaten tevkik olunacak meseledendir. Binaenaleyh vekâlet, Tokat, Amasya, Samsun, Dahilindeki jandarmaları oraların telatını asayış ne kâfi gelmediği için bu üç bin jandarmayı talep etmiştir. (İş görebilecek mi seaları)

Rifat Bey de buyurdular ki, buradaki işin bitmesi için birtakım avamîl vardır, âmirler vardır. Onlar kalkmalıdır. Fakat o âmirler kimlerdir, onları söylemediler ki, ona göre bir cevap vereyim. Binaenaleyh vekâlet; her halde o havalideki jandarma kuvvetinin tezyidini ve jandarma maaşlarını almeseviye 1.500 kuruş olmak üzere katî suretle talep ediyor. Jandarmaya verilen nîaşat kâfi gelmiyor. Hatta buna mütemini olmak üzere, Adana ve havalisi jandarma maaşatına da zana istiyor. Çünkü, Adana jandarmasının, Iskenderun'daki fazla nîaşat olirken, müreffeh geçinirken; ona hemhudut olan bir vilâyet jandarmasının az para ile geçinmesi katıyon mümkün değildir. Bundan dolayı da 128 bin lira talebini havi diğer bir lâ-yika vardır. Bunu da Adana, Maraş, Ayıntap, Urfa, Mardin havalisindeki jandarma maaşatının gönüllü jandarmaya nîaşatı nisbetinde verilmesini Heyeti Celilenize arz ediyorum.

REİFET PAŞA (İzmir) — Mücavir vilâyetektir.

ATA BEY (Devamlı) — Şüphesiz efendim. Onlara da bütçe müsait ise verilmelidir.

MAZHAR MUFIT BEY (Hakkâri) — Yani bir üç bin jandarma ile Pontus eşkiya meselesini tamamen kefi ve izale edilebileceğine kanahten misiniz? Sureti katîyle bunu söyleyin. Ondan sonra reyinizi verebiliriz, mesele de bitirir.

ATA BEY (Devamlı) — Efendim, hepimiz de biliriz ki, üç bin jandarma takibati icrasını edecektir. Bu evvel meseledir. İşe yarayacak suretle birtakım âjamlardan tereküp etmek üzere jandarma tanzimi olunursa ve maaşatı muntazaman verileirse, ehemmiyetle idare olunursa elbette ve elbette tenkil edecektir. Fakat jandarma götürü yerlerde inşai domazın, sterdiği âşimların alınmasına müsaade olunmazsa biz nasıl yapalım?

JURAHİM BEY (Karesi) — Bundan bir kaç zaman evvel Amasya'dan bir adam bana geldi ve dedi ki: Amasya muhavarrifinin Pontuslularla beraber teşrihi mezar ettiğine dair Dahiliye Vekâletine, Başkumandanlığa müteaddit telgraflar vardı. Eğer bu baplıki maruzatım hilâfi hakikat çıkarsa, beni idam edin demiş; duyuramamış. Bu adam tektâl

mahkemesinin intihabından sonra gitti. Ne oluyor? (Bu kim sesleri) Hüdaverdi isminindedir. Bu ne oluyor?

HAMDİ BEY (Amasya) — O adam alçaktır, na mussuzdur, müfteridir. (Muhavere oluyor sesleri)

REİS — Muhavere oluyor, efendim müsaade bu yurun.

İBRAHİM BEY (Devanla) — Mademki bu adam müfteridir, Amasya mutasarrıfı hakkında istinatta bulunan bu adamın tecrübe edilmesi lâzım gelir.

ATA BEY (Devanla) — Zatiâlinizden ilk defa istiyorum, yani böyle bir hale ilk defa vakıf oluyorum. Elimdeki dosya da bu mevkie geldiğim gündən beri yaptığını tahkikat meyânında böyle bir şey duymamışım ve bir nek müraعات katiyen vakıf olmamıştır. Böyle mühim bir müraعات vakululurda onu infaz ve tekk etme üzere bir makama vazifedar telâkki etmem. Yalnız bildiğini bir şey varsa Amasya mutasarrıfının eskiyatın tenkilinde gösterdiği asabiyeti diğer arkadaşlar göstermişlerdir.

REİS — Müsaade hüvurun, daha çok sual var.

ATA BEY (Devanla) — Bu tahkik edilecek olan...

FAİK BEY (Cebeliböcek) — Bazı şerait buyurdular, vekil beyefendi, üç bin jandarma şu şeraitte olacak olursa bu işi yaparız buyurdular. Halbuki... İstirdat edecek olan Dahiliye Vekâletidir. Binaenaleyh sarfımız efendim, para meselesidir. Yani jandarmasının niyeti 1500'den aşağı olmamak üzere verilirse, takibatı müntazama ile bu mesele hallolunur ve muvaffakiyet hâsil olur. Bunu deruhde buyuruyor musunuz? Esas jandarmaya ilâveten mi ve işin nihaye o mevkie o jandarmalar hangi gelecek mi bu tarzda?

ATA BEY (Devanla) — Deruhde etmemek kabül mi?

ÂTİF BEY (Bayezit) — Diğerlerinden bir farkı olmayacak mı? Biz onlara fazla maaş veremeyiz.

ATA BEY (Devanla) — Onu âti bize gösterecektir. Menleketle işi bitirdikten sonra jandarmasının temadisine mecburiyet hâsil olursa...

ÂTİF BEY (Bayezit) — Yalnız bu iş için mi tahsis edeceksiniz?

ATA BEY (Devanla) — Evet, bu iş için.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Müsaade buyurur mu? Efendim, yeniden efrat yazmak meselesi biraz zamana mütevakkil meseledir. Meselâ üç bin efradın kaydı ne kadar sürecek? İstiklanına, toplamasına kadar geçecek müddet epey bir zamandır. Sonra zabıt bulacaksınız, bunlar menleketli iyice bir

tekkik edecekki müfit olabilirsiniz. O zabıt oraları anlayabilinceye kadar üç ay geçer. Onun için bende nice hu tedbir faydalı bir tedbir olmakla beraber derhal netice verecek bir fikir değildir. Mahkuki ordumuz üç ay sonra oraya daha kuvvetler de gönderilebilir. Bendeniz bunu hayırlı bulmakla beraber, takyid etmek istiyorum. Fakat yalnız şunu sormak istiyorum. Jandarmasının umumi bütçesinde mukarrer olan miktardan tasarrufla mevcudundan beş yüz bin lira gönderemez mi? Bu tarzda bu pek mühimdir. Takip alaylarını bir parça sıkmalı sonra bu sene ağustos nihayetinde mektepten çıkacak veya çıkmış olan sınıf efradını oraya göndermelidir. Evvelce bunu görüşmüştüm, gayri mümkün değildir zannedirim.

ATA BEY (Devanla) — Tefriki mümkün değildir beyefendi.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Acaba bu suretle şimdiden beş altı yüz kişi tefrik edilebilir mi? Beyefendim?

ATA BEY (Devanla) — Tefriki imkânı yok beyefendi.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Kayseri'den Giresun'a çıkan efrat ne oldu?

ATA BEY (Devanla) — Jandarmaya olan ümri yacımız o kadar fazladır ki bir yerden alırsak o bir yer boş kalıyor. Binaenaleyh böyle bir takibata 3000 kişiden az giderse, iyi takibat yapılmayacağına amuk bir tekkikat neticesinde vekâlet kanaat hâsil etmiştir.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Müsaade buyurur musunuz? Kuvvetin faydası olduğunu inkâr etmem. Sevk ve idaresi hakkında dikkat nazarınızı celb ederim, Bendeniz öyle arzu ederdim ki, jandarmasının umum kumandanı bu meseleler hallolunmadan oradan gelmesin. Ne işleri var? Hangi menleketin jandarmasıdır? Haydi zatiâliniz meseali mühimnie dolayısıyla merkezde bulunuyorsunuz ve ayrılanuyorsunuz. Fakat umum jandarmasının kumandanı orada muayyen bir mülki menleketle asayiş teminine bağlı bulunup sarfı hizmet edemezse, bendeniz anlayamıyorum, mahiyeti katemi efendisi mahiyetinde kalmaktadır.

ATÂ BEY (Devanla) — Beyefendi, yalnız jandarmasının kumandanlığının tesiri olacaktır...

BİR MEBUS — Hayır tesiri var.

ATÂ BEY (Devanla) — İcabeden kuvvetler ve nilerde eğer, mevcut zevat ve zabitan onu idare edemezse kumanda edemezse bizzat jandarmasının kumandanı, bizzat Dahiliye Vekili gider ve gitmesi lâzım

gelen her fert gider. Fakat elde lâzım olan kuvvet bulunmazsa bir şahsın, iki şahsın gitmesiyle ne gibi bir şey olabilir?

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Efendim, ben deniz suzu yennizde olsam yüz bin lira, seksen bin lira Meclisten kredi alırım. Bu mesele hallolunur, mesele yalnız para meselesidir. Para ve adam meselesidir.

REİS — Efendim müsaade buyurun, tarzi müzakereye dair bir şey arz edeceğim. Yirmi iki arkadaş daha söz almıştır. (Söz sahipliyeceğiz sadaları) Müsaade buyurun efendim söylemeyeceksiniz demiyordum. Bu yirmi iki arkadaş söz almıştır ve altı arkadaş sual diye söz söylemiştir. Bu sual meselesinde devam edip gidecek miyiz? Nizamnamei dahilinde hiç bir şey yoktur ki ona dair mütalâa dermeyeran edeyim. Bu hususta bu usulde devam edip gidecek miyiz? (Hayır sadaları) Meselâ, bakınız bunda ne var? Yirmi iki arkadaşın sırasına taarruz olur. Meselâ, ikinci söz söyleyecek Ziya Hurşî Beydir. Şimdi bir sual sorulur veya sorulmaz diye Nizamnamede bir sara hat yoktur. Teamül olmuştur.

MUSTAFA BEY (Karahisar Şarkı) — Nizamnamede hu gibi suallerin câz olunacağına dair sarabat var demektir. Çünkü ayrıca sualın resmîyeti, adedi kanunu mahsusunda tarif edilmiştir. Sonra bütçe müzakeresine gelirse, orada diyor ki bütçenin ait olduğu tasıllara ait Heyet-i Vekâleden, Meclisler her şeyi sorabilirler. Oyle her rast geldiği şey soramaz. Bütçede bile yalnız müzakere olunacak fasıl hakkında sual sorulacak, bu salâhiyeti veriyor. Bundan başka bir salâhiyet yok, bu müzakereyi ihlâl eder.

REİS — Şimdi efendim, bendenizin arz ettiğimi sorabilir, soramaz meselesi değildir. Yalnız bugün arz ettiğim sırt tarzı müzakere dir.

HAKKI HAMI BEY (Sinop) — Efendim, ben denizce sual sormak isteyen arkadaşlar hangi nokta

ya dair sormak isterse onları tesbit etmek ve tesbitinden sonra sırasıyla sual revoh etmek icâb eder. Yoksa bunun haricinde olmaz.

VEHABİ EFENDİ (Konya) — Efendim, genden söz söylentesisin, kursuden söylentisin.

HAKKI HAMI BEY (Devamla) — Efendim, söz başka, sual başkadır. Sual her hangi bir şeyi anlamak için sorulacak bir şeydir. Fakat söz, diğer suretle mütalâa dermeyeran etmektir ve bu itibarla sual soracak arkadaşlar sırasıyla soracağını, Reis kaydettikten sonra ve söz söylendikten sonra mesele hallolunmazsa o zaman her şey bitikten sonra, bu mesele bitikten sonra Reise arz eder.

MAZHAR MÜFTİ BEY (Hakkâri) — Efendim Nizamnamei dahilinde sual meselesi munsarrahtır. Mustafa Beyin buyurduğu gibi, sual ya bütçede olur, ya hat tabiri olur, bir de bütçenin fasıllarında olur. Bunun haricinde nasıl olur? Sual nasıl olacaktır, Nizamnamei dahilinde bu yoktur. Benim söyleyeceğim sözden ziyade söz söylüyor. Sual soracağım diye Sehep?

TALİSİN BEY (Zamir) — Zatiâliniz de sordunuz beyim.

MAZHAR MÜFTİ BEY (Hakkâri) — Binaenaleyh, hu gibi hususatta bunda yapılacak şey zannederim ki bir karardır. Bu hususta sual sormak isteyenler söz sahiplerine tercih edilemez. Söz sahipleri söyler. Sual sahiplerine sıra geldiğinde aynı söz alantlar gibi yazılsın sırası geldiğinde sorarlar.

REİS — Evet efendim, bu sual meselesinde Meclis de o kadar ısrar etmiyor. Azayı kırıandan çok ısrar edelim. İhtidârı söylendiği zaman, sual sorulacağı zaman söz söyleyin söz vereyim efendim.

On dakika teneffüs edelim, ondan sonra müzakereye devam edelim.

Tenneflüs için içtimaa on dakika ara veriyorum.

Hükâmî Celse Suat : 3.50 (Soora)

ÜÇÜNCÜ CELSE

Kuşat Saati : 4 (sonra)

REİS : İkinci Reis Vekili Musa Kızıncı Efendi Hazretleri.

KÂTİP : Hakkı Bey (Van), Ârif Bey (Kayseri)

REİS — Efendim selkeyi kuşat ediyoruz. Söz Ali Beyin.

ALİ BEY (Karahisarı Sahibi) — Hükümetlerin hikmeti vücudu, halkın huzur, asayiş ve emniyetini temin etmektir. Binaenaleyh bir Hükümetin vücudu behemehal halkın huzur ve emniyeti ile mütenasiptir. Yani huzur ve asayiş ve emniyet varsa Hükümet de var demektir. Bizim memleketimizde halk, ahali ötedenberi mütemadiyen asayişsizlikten, huzursuzluktan şikâyet etmekteydiler. Binaenaleyh hacizler, Asayişin vücudu için evvel emerde malumu âlimizdir ki Hükümet teşkilatının muvazana olması lâzım gelir. Bir Acire bizim memleketimizde teşkilî mülkiye gayet iptidai bir şekildedir. Yani sancaklar, kazalara ayrılmış, kazalar da büyük mükymata nahiyelere ayrılmış, nahiyeler de bir çok köylerden mürekkeptir. Köylerde alelade ayak vukuüsiyle nahiyelere merbuttur. Tabiidir ki asayiş teşkilî mülkiye itibarıyla temin edilmesi biraz müşkülcektir. Belki nahiyeye kantonunun yapılmasından sonra asayişin başka şekle temini çaresine bakılabilir.

Fakat halî vaziyette asayişin temini için ne yapmak lâzım gelecektir? Üzendeniz bu hususta biraz tecrübe görmüş olmaktığınız itibarıyla hayati askeri yeni ve talih çalışmaları itibarıyla, daima bu gibi işlerle uğraşmakta vakit geçirmişsinizdir. Zannederim bunun hakkında biraz vakıfane idareyi kelâm edebileceğinizi. Malûmu âlimiz sekavet üç türdür. Sekaveti nahiyeye sekaveti müstemirre, sekaveti siyasîye, Sekaveti ahliye alelade birtakım kaçakların gurada burada sıkılması ve fırsat düştükçe vukuat yapmasından ibaretir, ki bunu adı jandarma kuvvetleri tenkil edebilir. Çünkü bunlar için yataklar, kıyafet, emniyet bir melce bulunmaz. Bunların tenkili kolaydır.

Bir de sekaveti müstemirre ashabi vardır ki bir çok erbabı sekavetini emniyet, yünüsü, otuz bir araya gelip te icrayı sekavet etmesi. Bunların tenkili oldukça mühim bir meseledir. Çünkü bunlar herşeyden evvel hayatlarının teminini nazarı dikkate alırlar ve o noktayı nazardan kendilerine istikamet verirler. Hayatlarının temini için evvelâ emniyet yatakları lâzımdır. Dairesi sekavetlerinde kendilerine hâlî olabilecek, kendilerine tehlike teşkil edebileceklerinin imhası için

çalışırlar. Jandarmadan, nahiyeye müdüründen, ağalardan ve eşraflardan, bu gibi kendilerine mani olmak isteyenlerin vücudunu kaldırmayı esas ittihaz eder ve bu suretle daire sekavetinde kılavuz gibi kendilerine ihanet dolayısıyla vaki olabilecek fenalıklardan bertaraf eder ve ondan sonra yaşarlar.

Fakat bunların hiç bir zaman doğrudan doğruya kuvvayı takibiye ile müsademe etmez ve ona galebe çalmak, vuruşu hatırından geçmez. Bunlar yalnız tedafü vaziyette kalırlar ve bu tedafü vaziyette siyeri mecbur edilsen - muharebelerini, musademelelerini uzatırlar, fırsat bulurlarsa savaşurlar ve bu suretle fırsat buldukça yol kesmek, insan dağı kaldırmak gibi kendilerine müsait gördükleri vukuatı yaparlar.

Bir de sekaveti siyasîye vardır ki sekaveti siyasîye malumu âlimiz, bir maksadı siyasî takip ederek ve o maksadı maksadı siyasînin temini için müstemirre çalışmak. Bunun için de takibatın daha başka şekilde olması ve bunların nahiyelerin o suretle nazarı dikkate alınması lâzımdır. Bunların evvel emerde menafinini nazarı dikkate almak lâzımdır. Silâh ve cephaneye nereden tedarik ediyorlar, işesini nereden tedarik ediyorlar, kılavuzları nerededirler ve nasıl çalışıyorlar, ne türlü hareket ediyorlar? Bunlar nazarı dikkate alın ve ona göre de bir takibat tasavvur edilir. Şimdi bu gibi siyasî sekavetle hareket edenler için bilmek, tükenmek, nihayete ermek yoktur.

Çünkü bir taraftan birtakımı vurulmakla beraber diğer taraftan o maksadı idame etmek için yerine nakkaları kaim olur ve mütemadiyen sekavet devam eder. Şimdi bizim meselemiz Pontüs meselesidir, bu üçüncü nevi sekavettendir ve mahiyeti mahsusası vardır ve tabiatıyla fevkalâdedir. Binaenaleyh bunların izalei vücudu için behemehal fevkalâde tedabir ittihazı lâzımı gelir. Şimdiye kadar dinlediğimiz ve aldığımız malumata nazaran Pontüs vukuatı alelade jandarmaya ilâveten alelade askeri kıtaatle takibat yapılması fevkalâde değildir. Âdeta jandarma kuvvetini bir yere kadar takibiye etmekten ibaretti. Jandarma, bu gibi kuvvayı âdiye, acaba fevkalâde bir

mahiyeti haiz bir çekavetle izale edebilir mi? Edemez mi? Bunu nazarı dikkate almak lâzımı gelir. Jandar malar mahfumu âliniz, bir defa çok vazife ile mükel leffir. Bunların vazifesi mülkiyesi, idaresi vardır. Ve bilhassa memleketimizin vesaiti mahdud olduğu için mütemadiyen bunlarla uğraşırlar ve hiç bir vakit vazifesi aslıyesi olan asayişle istigal edemezler. Asayiş meselesine memleketimizin jandarması teşkilâtı kifa yet etmez ve edemeyecektir.

Binaenaleyh jandarmalardan böyle fevkalâde ve sureti mullakada asayişin tentinini heklemeğe doğ ru değildir. Yani onları bir semeresiz bir şey istemek tir. Aynı zamanda jandarmanın bu günkü mâiseri, idaresi de bu gibi vaziyeti ifa etmeğe müşkülât ıka etmektedir. Bu jandarma kısmını bırakıyorum.

Kuvayı takibiyenin yapabileceği takibata gelince : Malûmu âtileridir ki alâyi tahur, bölük gibi kuvvet ler her hangi bir istikamete bir ormanı, bir nuntika yı taharri etmek üzere sevk edilir, hülûktere istika met verilir. Bir bölük veyahut bir tahur bir köylen kalkıyor alelade bir yolu, muayyen bir istikameti ta kip ederek bir yere vasıl oluyor. Akşam olunca ta bi ya bir köyde kalacak veyahut bir ormanda, ale lade bir asker ikamet-i suretiyle geceyi geçirecektir ve ertesi gün de bir caddeyi yolu takip ederek gide cektir. Diğer birisi de bu suretle, yani pek açık bir surette eşkiyanın bir parça müteyakkız bulunmasıyla anılabileceği şekilde kollar açık hareket ediyor, eş kiya haberları oluyor. Belki biraz dikkatsizlik dola yışıyla bir yerde tesadüf edilirse onu sürabilmek ka lıyor. Yani askerin hareketi hiç bir vakit eşkiya ha reketini tanıyamen ihata edebilecek bir şekilde de ğildir.

Sonra şimdiki kıtaatta genç ve daha ziyade ace mi ve müptedi zabıtları vardır, asker daha hüyelerdir. Eşkiyayı takip etmek için maharetle, dikkatle ihli salla hareket lâzımı olduğu gibi eşkiyaya tesadüf et likten sonra eşkiyayı öldürebilmekte ikinci bir ne seledir. Çünkü eşkiya daha mahir, daha müteyakkız ve hayatını ucuz satmak istemiyen adamlardan te reküp etmiştir. Binaenaleyh lâatayın karşısına çı kacak bir kuvvet eşkiyayı öldüremez ve ortadan kal diramaz. Kısa söylüyorum. Bunun için ne yapmak lâzımıdır? Bu takip fevkalâde bir vaziyettir. Bunun için fevkalâde vaziyet almak, fevkalâde tedabir yap mak lâzımıdır. Bu takibatın bir merkezi, mercii ve aleddevanı sevk ve idare edecek bir mercii olmadığı anlaşılıyor. Halbuki mercisiz katiyen olamaz. Şu ale lade kuvvetleri sevk ve idare edebilmek için nuntika

onların başlarına işçilerine hareketlerine ve ahaliye karşı olan muamelelerine dikkat edecek ve eşkiyaya karşı vaki olacak harekâta nazaret etmek için mercii ve şimr lâzımıdır.

ZIYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Efendim adam vardır.

ALİ BEY (Devanla) — Bunun da olması an laşılıyor. Şimdi bir defa bu eşkiyayı takip etmek için mütehasis bir kuvvet ve mütehasis zabitan lâ zımıdır ve sırlı eşkiya takibinde mahsus olmak üzere bir kuvvet lâzımıdır. O kuvvetin yanında vaktiyle Ru melide şurada burada çalışmış, bu işle istinas hâsıl etmiş zabitan ve kumandanlar lâzım. Sonra, bu kuv vetleri iyi sevk ve idare edecek mahiyette bir heyet lâzımıdır. Malûmu âlinizdir ki, mülkiye mercileri, as kerî heyetleri takibat gibi hususî fevkalâdede yek diğerle anlaşamazlar. Mutasarrıf bir tarafa çeker jandarma bir tarafa hareket ediyor. Onun için jandar ma başka türlü hareket ediyor. Onun için o nuntika ya memurini mülkiyesine ve memurini askeriye sine ve kuvayı takibiyesine hâkim olacak bir heyet lâzımıdır, bunu ben böyle düşünüyorum. Jandarma ümerasından bir memurini mülkiyeden, mutasarrıf rütbesinden veya kaymakam rütbesinden bir askeri yeden bir ki üç kişilik bir kafile heyeti teşkil etme li. Fakat bunlar memleketin en namuskür ve şayanı himat ve ihtisası olan kimselerden ve uğraşabilecek lerden teşkil edilmelidir.

HAMDİ BEY (Bıgı) — Bir mütehasis ta Mec listen olursa (Sözü kesmeyin sesleri).

ALİ BEY (Devanla) — Bu üç kişi aynı salâhi yet ve aynı reyde imalik olmak üzere müstereken ve müteahiden avk ve idare etmelidir. Meselâ Amasya' nın herhangi bir nuntikasından hareket eden kıtaatı sevk ve idare ederken Samsun'a bir emir vermek, Diyarbakır'a bir yere emir vermek... Yani bu üçü bir komisyon halinde icliğ etmeli ve o makamlar ve o nuntikalar da bunların emirlerini kabul etmeli ve mukabil harekâtı yapmalı ve bunlar için de bir Divanı Harp veyahut bir istiklâl mahkemesi lâzımıdır. Onlar doğrudan doğruya uraya merhul olarak mu a melo kanunıyı yapıtırmalıdır.

Sonra bazı hususat hakkında oradan emir alma lıdır. Sonra bunlara lâzım gelen kuvveti vermek için şimdi Hükûmeti üç bin kişilik bir jandarma teş kilini istiyor. Bence üç bin kişilik jandarma yerine bir alâyi, üç tahurdan yani yedisiz yüz mevcuttu üç ta burlu bir alâyi teşkil edilirse ve bu tahurların birer bölüğü suvari miteralyöz filân verilmek suretiyle, ya-

ni Erkânı harbiyei umumiyeden veya Müdafaa-i milliyeden onun icabatına göre anlaşılabilir taburlar teşkil edilir ve bunların başında da en iyi mütehasşis bir alâ-y kumandanı bulunur. ki bu heyeti takibiye merbut olarak onların emri altında bulunur. Bu heyeti takibiye isterse taburları bir araya toplar; şiddetli takibat yapar, isterse muntakalara ayırır nümekâhilen karşılıklı harekât yaptırır ve o suretle eşkaya'nın esaslı bir surette takibini icra eder.

Yoksa, başka suretle bu jandarma ile ve vasatı saire ile Hükümetin bu işi başa çıkabileceğine kanaat değildim. Ötedenberi söylüyorum ve ısrar ediyorum. Eğer Heyet Celileniz taysip ederse Hükümetin talebi Müdafaa-i Milliye Encümenine Dahiliye Encümenine havale edilsin. Bu iki encümen birleşsinler, derhal esaslı bir teşkilât, su arzettiğimi şekilde veya ahvali mahalliyeye mutabık bir şekilde bu zemünde bir teşkilât, yapısınlar. Fakat bu işe devam etmek şartıyla...

ZIYA HURŞİT BEY (İzmit) — Dahiliye Vekili. Umum jandarmaya kumandanı getir, bilmiyorum ki ne oldu?

REFİK ŞEVKET BEY (Sarıhan) — Efendim hepimizin yüreğini yakayan bir pontüs meselesi vardır. Çok şükür ki bugün bu temamile ağıdır. Fakat ihtisasa hepimiz kanaat getirdik ki, bu meselemin katkından kalı meselesi temamile bir ihtisasa meselesi dir. Bu mesele ihtisasa meselesi olduğuna göre, bismillah kökünden koparılması ve lazım gelen hususları temin için, mekâm Ali Bey gibi mütehasşis zevatın mütalâalarına ihtiyac vardır. Kim olabilir bu mütehasşis lar? İdare memurluğunda bulunanlar, sahaları askeriyede bulunanlar ve vâkıf bu hususta mahallî vukufiyetli bulunanlar. Ali Bey'in teklifi veçhile; ki gayet müsaittir, salâhiyeti vasıta ile kumandanı tayin lâzımdır ve tayin edelim. (Yeni baştan mı sadaları) Evet yeni baştan. Bu meselemin Dahiliye Müdafaa-i Milliye encümenlerine havâfesiyle, diğer mütehasşis olan zevatın da mütalâası alınır. Dahiliye Vekili de bulunsun, onlar bir fikir elde ederek bize bir fikir versinler. Ona göre bir karar ihtilaf edelim.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Reis Bey, bugün ne kadar bir şey yapılmamıştır. Bunları tamamıyla bırakıp yüz üstü geçeceğiz değil mi? Antıyanıyorum, bu işi niçin bırakacağız? Musahipleri kimlerdir; hükümet ne ile sebep nedir? Antıyanım.

RAUF BEY (İzmit Vekili) Heyet-i Reisî (Sivas) — Efendim, Refik Şevket Bey arkadaşımız mevzuu müzakere olan Pontüs meselesinin encümenlere ha-

vale suretiyle hallini teklif ettiler. Bendeniz zannediyorum ki, Heyet-i Celileniz mesele-i mezkûrenin esaslı bir suretle hallini arz ediyorsa, müzakere-i âlinizi istima eden Müdafaa-i Milliye Vekili Paşa Hazretleri ile Dahiliye Vekili Beyefendi bir proje tertip etsinler, Hükümetçe düşünölsün. Nâdehu Heyet-i Celilenize teklif edelim. (Hay hay, muvafık sesleri) Ondan sonra cevabına bakarsınız. (Hayır sadaları)

ABDURAHMAN DURSUN BEY (Çorum) — Efendiler, Pontüs meselesi olanca netayıcı ve fecayii ile bugün Meclisi Âlinizin malûmu oldu. Bu, Pontüs meselesi üzerinde herkes bildiğini ve hususiyile alâkadar olanlar gördüğünü burada arz ve amik söylemeli. Kurultayımızın her ne teşekkül edecek ise ondan sonra olmalıdır. Efendiler, Pontüs meselesi bir kaç aydan beri en had bir şekle gelmiştir. İşte arkadaşlarınıza gelen mektuplar ve hususî istihbaratımıza nazaran; Çarşın kısmen Amasya, Tokat, Samsun livaları aleyhlerinde yanıyor. Yine bugün Sivas arkadaşımız mesele-i kureulâmmıy olavılı Tokat'ta bulunan mezun arkadaşlarımız bu meseleye dair bir ay evvel Hükümetin nazarı dikkatini celb edecek olan o şifreyi göndermemiş olsaydılar, ihtimal ki Meclisi Âli bir sene daha Pontüs meselesiyle alâkadar olmayacak ve bu mesele de daha müzmin bir halde gidecekti. Şimdiye kadar hadise-i mezkûrenin halledilememesinin eshabı jandarmaya maâş verilmemiş olduğundan, şöyle veya böyle olduğundan bahsedildi. Zannedersem bu maâş verilmemek meselesi beş altı aylık bir meseledir. Halbuki iki sene evvel dolgun dolgun maâşlar verildiği, her türlü tahsisat ita edildiği halde yine Pontüs meselesi halledilmedi. Çünkü hükümet bu mesele ile alâkadar olmadı. Hususiyile Dahiliye Vekâleti iki seneden beri memleketin asayişine lâkayittir. Yalnız harçtan olan vukuat Dahiliye Vekâletine ihbar edilir ve o haber ile bir malûmat پیدا eder, dus-yasına gider, işte o kadar. Cümlemizin malûmu âhilerdir ki, yakın vakitlere kadar lânetle andığımız devri istibdatı, o devri istibdatı ki hassası var idi. Birisi idliyesini diğeri de asayiş, ki bugün biz devri sabikin idliyesini tesis etmek, devri sabikin vücuda getirdiği asayiş hususundaki zihniyeti vücuda getirmek için, asırlar demeyeyim, senelere muhtacız. Yine devri sabikte de memleketin en hücre bir mahallinde, atakide bir katil vücuda gelir, katil mezkûrdan merkez mahayim haberler edilir, gün aşırı telgraflarla mesd oldu, tulu tutuldu mu, tutulmadı mu, Tutulmadı ise bir kaç güne kadar azliniz mukarrardır, denilirdi. Bunun üzerine o mesele halledilinceye kadar jandarma zabitanı, mülbıye memurları o muntakada katiyen

kasahada durmazlar. failin peşi sıra giderler ve yakalayıcaya kadar uğraşırlardı. Acaba şimdi gerek jandarma kuvvetimiz, gerekse mülkiye kudretimiz ve her ikisinin mevcut olan Dahiliye Vekâleti bu gibi meseledeki menlekenin mevcudiyeti istikbalıyla alakalıdır bu adı pontüs meselesi değildir; bu derece bir asabiyet göstermiyorsa ila hiç olmazsa istatistikini yapmak için etrafta olan vukuattan haberdar oluyor mu? Yine bu kürsüden en salâhiyettar Dahiliye Vekili pontüs meselesini halledeceğim dedi, gitti, aylarca oralarda doladı, acaba ne yaptı?

HAMİT BEY (Trabzon) — Burada yaptını demiydi ve beyanı itimat edilmişti.

DURSUŖ BEY (Devanla) — O Dahiliye Vekiline beyanı itimat edecek mısınız? (Edildi sadaları) Yine onun tayin etmiş olduğu memurları yerlerinde bırakacak mısınız?

HAMDİ BEY (Tokat) — Onu bırakınız, burada mesele bitmiş demistir.

DURSUŖ BEY (Devanla) — İdare dahiliyeniz de takip edeceğimiz zihniyet bir tarzda devam edecek olursa daha pek çok vekayir azime karşısında kalacağız. ki onun çok uzak olmadığına kanım. İşte Kängiri hâdisesi. Efendiler rica ederim. Kängiri'ya iki üç saat mesafede yetmiş altı bir eskuya çetesi çıkıyor, yolcuları tehdit ediyor, saatlerce tutuyor. Bu üç dört günlük bir meseledir. Orada müasarrıf yok mu, jandarma kuvveti yok mu?.. Bu yetmiş altı herelden gelmiş ve kimlerdir ve kimlerin hesabına geziyorlar? Acaba Pontüsteki mesele ile bu yetmiş altının bir alakası var mıdır, yok mudur?.. Hunlar anlaşılmalıdır ve bu hâliseleri terlik etmek mecburiyetindeyiz.

Bu mesele malumı olduktan sonra meselemin sureti haline gelince; bu ne asker meselesidir, ne kuvvet meselesidir. Ancak bir idare ve zihniyet meselesidir. O idare, o zihniyet meselesidir ki iki seneden beri fena yollara gittik ve bu eskiyulara kudret ve kuvvet verdik. Eğer meherinde bu mesele ile ve ciddi bir surette alakadar bulunsaydı ve vukuat baş gösteren yerlere de derhal eli emmiyetle kuvvetler sevk edileydi, bundan sonra da köylerde rahat ve sakin bulunan ve sırf köyü muhafaza için bulunan 50 - 60 haneli bir köyde 3 - 5 silah o namuslu ahalinin elinden zorla alınmamış olmalıydı. İşte bunun neticesidir ki, dağlarda gezen ve köylere gelemeyen eskuya, ahalinin silahı elinden alındıktan sonra köylere tecavuze başladı. Sonra köyler hoştur, köyü müdafaa'ya kadar zükür kuvvet kalmamıştır. Musellâh gayri musellâh kör, topal, fakir, geniş ihtiyar demedik hepsini topladık doldur-

dük cepheye gönderdik. Köylerde altmışlık, yetmişlik bir kaç ihtiyar, sonra sabı ve sıbyandan başka kimse kalmadı. Köy açıktır. Değil 50 - 60 rumi çetesi, 200 haneli her hangi bir köye musellâh iki adam gelse o köyü yakar, yakar gider. Nitekim ki böyle oluyor. Hükümet bu dahili asayissizliğe bu derece lâkayit kalırken, böyle emin olsun, ki ve bunu hissindeki cephe de o nispette zayıflıyor. Bendeniz cephenin kuvvetini efradın adedinde değil, nefsine kemali itminan ile itimat eden ve gerisinde ailesini, çoluğunu, çocuğunu düşünmeyen ve çoluk çocuğunun küyünde emniyet ve rahat içinde yaşayacağına emin olan kuvveti musellâhlarla kuvvet ve kudret beklerim. Halbuki askerler köylerde asker ailelerinin, ki hepsi asker ailesidir, hiç asker vermeyen hane yoktur. Usayışın olmadığını ailelerinin çocuklarının tehlikede olduğunu ve helki de tehlikeye düşmüş olduğunu biliyorlar. Rica ederim kuvvet maneviyesi bu derece endişe içerisinde bulunan bir askerden ne beklersiniz? Gözü darına arkadadır. Önündeki düşmanı görmez. Rinaenaleyh usayış meselesi cephe meselesidir. Biz dahili asayışı ne derece temine muvaffak olursak, ne derece inzibat altına alırsak o derece cepheyi kuvvetlendirmiş oluruz. Efendiler, yine bu usayış meselesidir ki Hükümetin milliyemizin mevcudiyet ve vakası meselesidir. Bugün pontüs meselesi diyoruz, olabilir ki bu mesele arkadaşlarımızdan hazırlarının ima etmiş olduğu vesile, daha başka hâdiselerle ihtilâl efer ve haza çıkarmayacağınız anarşiler husule gelir. Pontüs meselesi Sivas vilâyetinin cenup ehellerine sirayet ettiği gün siz pek büyük, içinden çıkılmayacağınız hâdisatı dahiliye karşılayacaktır. Mintakai mezkûreye de elli altmış kilometre kalmıştır. Oraya geçti mi başka şekil alacaktır. Çünkü Meclisi Âlmiz bugüne kadar bile Kängiri hâdisesinin esbab ve mahiyetine vakıf değildir. O görüldüğü gibi basit bir mesele değildir. Meselei mezkûrenin derinliğine nüfuz edilmemiştir ve elanda bilinmiyor.

MEHMET VEHRİ EFENDİ (Konya) — Dursun Bey tahkik memurları gönderdik rapor verecekler, okutuz.

DURSUŖ BEY (Devanla) — Memlekette usayış meselesini halledebilmek için bendeniz açık söyleyim. Bugün Anadolu'nun son vaziyetidir, bu hali ve bu vaziyeti tutabilirsek yaşayacağız ve bunu tutmak için de son derece çalışacağız. Bu Hükümet meselesidir. Bunun içinde memlekette milletin ruhu ile muvafık bir kuvvet bir Hükümet vücuda getirirseniz bu halledilmeyen bir mesele değildir. Bu ne komisyon meselesidir, ne de asker meselesidir. Esaslı bir Hükümet,

halka istinat eden bir Hükümet ve halka yeddi şef katini uzatıp onu okşayan; zalim şeklinde değil; şef karkâr bir şekilde okşayan bir Hükümet vücuda getirirseniz bu mesele hallolur ve siz de burada yaşar ve ilelebet tarihin şükranına mazhar olursunuz. Aksi halde tehlike yakındır, yani uzak değildir. Sun maru zatım hüdur efendim.

HASAN BEY (Trabzon) — İzah ediniz, ki anlayalım.

DURSUN BEY (Cvrum) — İki senelik hâdikatı takip ve tefrik ederseniz anlamış oluruz.

REFET PAŞA (İzmit) — Hendenizden evvel söz söyleyen arkadaşlarımız fikirlerine istinak ederim. Asayiş dahiliye meselesi cephe meselesinin esasıdır. Bendeniz Dahiliye Vekili iken de burada söylemişim. Cepheye firar olursa, mesul cephe kumandanı değil Müdafaa-i Milliye Vekili değil, Başkumandan değil benim demiştim. Çünkü cepheye askeri bağlamak hiç bir kumandanın, hiç bir zabıtın kâri değildir. Şimdi ki muharebeler insanları zincirlemekle olmaz. Elveriş ki nefer, geride hükümetin kuvvet ve kudretini bilsin ve geride yaşayamayacağını, yakalanacağını anlayarak ileriyeye gitsin ve ileriyeye ki ilerideki neferi geride bulunan ailesinin ırz ve namusunun, can ve malının masun olduğunu bilsin ve orada dursun ve geniş bir kalp ve vicdanla orada uğraşsın. Eğer neferin buna itikadı bulunmaz ve dahilde de asayiş olmazsa cepheye kuvvet kalmaz, olmaz ve bu noktaya nazardan mesul olan yalnız ve yalnız Dahiliye Vekâletidir.

Beyefendiler; orta yerde mevzu bahis olan mesele yalnız Pontus meselesi değildir. Memleketin baştan aşağı asayiş meselesidir. Pontus meselesi alelade hallolunacak bir meseledir. Evvelki gün burununuz dibinde Küngir'den buraya gelen yolcular sayılmıştır. Bendeniz iki defa Dahiliye Vekilliği ettim ve aynı zamanda İstanbul'da Umum Jandarma Kumandanlığında da bulundum. Şimdi Umum Jandarma Kumandanlığı makamını ihraz eden zat ve onun etrafındaki Heyet-i Vekile hendenizin emrinde idi. Umum Jandarma Kumandanlığında olan mimarîlâti tamamiyle bilirim. Bu efendiler yazıcılar ve yazıcıdan başka bir şey değildiler. Otururlar, yazırlar, yazırlar. Telgraf çekerler çekerler. Nihayet sıkıldıkları zaman da bir lâyiha yaparlar, ne dersiniz? Bir lâyiha kanuniye, bir bütçe, 3 000 jandarma isterler, bilmem ne kadar para. Bilirler ki siz ne üç bin jandarma verirsiniz ve ne de... Onları yazım kayıdederler.

OSMAN BEY (Kayseri) — Sen de yapamadın.

REFET PAŞA (Devamlı) — Bu üç bin jandarmayı verseniz, ki bunlar bir defa altı aydan evvel

toplanamaz, giydirilemez, sevk edilemez ve bu efradı idare edecek zabıt bulunamaz. Aynı zamanda jandarma evsafını haiz üç bin kişi de bulunamaz. Bugünkü açılan mekteplerden üç bin jandarma değil, ancak üç jandarma çıkıyor. Bu kolay bir şey değildir ve efendiler bu meselenin üç bin jandarma ile hallolunacağını kabul ederseniz Pontus meselesi altı ay daha uyumuştur. Beyefendiler, Pontus meselesi bir buçuk seneden beri vardı ve efendiler Pontus meselesi harbi unvanının ikinci veya üçüncü senesinde hadis olmuştur ve ihlas edenler de burada yabancı kimse yoktur. Ben pontüs te bulundum ve bizzat çalışım, bunu burada söylemek kendimi methetmek için değil, bunu ihlas edenler Türk hristiyanlar değildir. Filhakika orada patrikhanenin şunun bunun eli vardır. Fakat daha büyük ümit bizim elimizde olmuştur. Efendiler, orada benim ihraz ettiğim mevkiye bulunan zat bu işin en büyük ümitli olmuştur. Çalmak, çırpınmak, ırza geçmek için her şey yapılmıştır. Bu mesele İstanbul zamanına aittir. Bizim zamanımıza ait değildir.

Sonra beyefendiler mutarekeyi müteakip umum jandarma kumandanları olduğum zaman iki meselenin karşısında idim. Birisi, Balıkesir, Bandırma meselesi, diğeri de pontus meselesidir. Balıkesir, Bandırma meselesi için gittim, hallettim. Pontus meselesini halletmeğe hayalimi musur olmadı, çekildim. Fakat hilâhare kolordu kumandanı olarak oraya gittiğimde gördüm ki, yermişe Sivastan, Sanısun Jan Kavak'a giden cadde üzerinde asgari 40 kişi soyuluyordu. Sam sün mebusları buradadırlar, bilirler. Orada kaldığım 40-45 gün zarfında itihaz olunan tedabir sayesinde v. şol üzerinde bir tek vukuat olmamağa başladı ve etrafta da aynı zamanla vukuat kesildi ve beyefendiler, bu hal bir sene devam etti. Bir sene zarfında orada bir hadise olmadı.

Şimdi pontus meselesini bu haliyle uyudu diye bırakmak doğru mu idi? Hayır bırakmak lazım değil, di ve doğru değildir ve nasıl ki ben orada istifa edeceğim gün halli katıye adımı atacak idim. Fakat vaziyet mani oldu, oradan ayrıldım yapamadım. Fakat halletmek mutlaka lâzım idi, ama yapamadım. Zira vaziyet müsait değildir. Öpemiyeceğin eli kes derler. Kesmeğe karar verdiğim zamanda da tamamiyle kes derler. Biz kâfi kuvvetle meseleyi hallolmedik, işin içine gayri kâfi kuvvetlerle girdik ve gayri kâfi suretle hareket ettik. Uyarı yılının kuyruğuna basdık ve uyandırdık ve sonra nihayet günün birinde Dahiliye Vekili ve Umum Jandarma Kumandanı oraya gitti. Efendi-

ler, zannediyorum, buradaki izahatı benden iyi bilir-
siniz fakat bu izahat hiç te doğru çıkmadı ve bu işi
hen altı ay evvel biliyordum. Fakat vaziyet kendi ken-
dine tavazzuh etsin diye sesimi çıkarmadım. Orada
maatteessüf Dahiliye Vekilinin bulunduğu müddetçe
yedi şahıs öldürülmüştür. Bunda Dahiliye Vekili
mücrim değildir. Dahiliye Vekili aldığı tedbirleri ter-
tik etseydi bu hataya düşmezdi. Dahiliye Vekili al-
dığı raporları huraya getirmişti ve lüzum görmemiş-
ti ki acaba bu raporlar bedbinane midir, ve yine
lâzım lüzüm midir, değil midir diye tetkike hacet
görmemişlerdir. İşte onun hatası bundan ibarettir.

BİR MEBUS BEY — Zaten bundan kendisi me-
suldur.

REFET PAŞA (Devamla) — Vc o günden bu
güne kadar vekayı tevâlî edip gidiyor.

Şimdi beyefendiler, altı aydan yahut sekiz aydan
beri yeni bir değişiklik görmedim. Daha altı ay bu
halin devamı muvafık mı değil mi? Buna, siz hukme-
dersiniz. Mesele iyi değildir, mesele çirkindir ve me-
sele her gün daha ziyade büyüyor. Mesele genlere
sirayet ve intikal ediyor ve orası yalnız Pontuslîği
hıristiyanlar için değil, müslümanlar için de suris-
yuvası oluyor. Oradan intişar eden yeni kollar öteyi
beriyi fesada götürüyor. Üç bin jandarma ile bu me-
selenin halledilmesini umunmayacağını muhakaka erini-
yorum. Zira ne vakit tensip olunacağını ve ne vakit
toplanacağını bir türlü düşünmüyorum. Aynı zaman-
da henüz üç bin jandarmanın ne suretle istihdam
edileceğini de biliyorum. Zira umum kumandanlığıma
kadar jandarmalık etmiş bir kimsiyim ve bittabi bu
mevzuda herkesten ziyade hakiki kelama malik bir
kimseyim. Onun için diyebilirim ki bu kuvvetin üçü
oraya gidecek, dördü beriye gidecek, diğeri kayma-
kamin evine hizmetçi. Ondan sonra da mesele hal-
tolunmuyacak ve bu üç bin jandarma da arada gide-
cek. Eğer bunların defterlenme bakarsanız aynı me-
seleyi görürsünüz (Çaresi sesleri) Çaresi beyefendiler,
yine benden evvel söz söyleyen hatibe iştirak edemeye-
ceğim. Bu bir idare meselesidir. Kuvvet ben-
ce ikinci derecede âmildir. Belki bu silahlar
silâh parlatılmadan aşağı indirilabilirler ve belki
aşağı indirildikten sonra ifna da edilebilirler. Fakat
bu da doğru değildir. Onun için benden evvel söz
söyleyen arkadaşının yalnız bir fikrine iştirak ede-
meyeceğim. Bu da yalnız kumanda, iştirak kabul et-
mez. Böyle Ali Bey arkadaşımızın dediği gibi bir as-
ker, bir mülkiye memuru, bir adliye memurundan
mütesekkil bir heyet tarafından idare edilsin, deniyorki

bu doğru değildir. Zira arzettiğini gibi kumanda iş-
tirak kabul etmez. Kumandada vahdet icabeder. Ray-
kumandanlık kanununda da bahirmiştir ve kavga
öyle nezaketle yürütmez, kavga deli bir pençe ile olur
demişim. Onun için ister askerleri gönderin, ister
mülkiye idare kısmından gönderin bu mesele de asıl
iş bir hâkimi ve kuvvetli bir el, kuvvetli bir zihmet
ve tamamen hâzi immat bir şahsiyettir. Eğer hâzi-
immat bir şahsiyet göndermezseniz arkasından üç gün
sonra kuyru kazacaksınız ve burada bir İstiklâl
Mahkemesi hazırlayacaksınız. Onun için adam akıllı
immat ediniz ve içerden ve dışardan bir arkadaş bul-
lunuz. Kurbesine, kulemine bakmayın, sivil olsun,
asker olsun, ne olursa olsun. Eğer askerden korkar-
sanız idare memurlarından olsun; bir adamı bulun,
oraya gönderiniz ve onu yalnız bir yere değil, nere-
sini tedip ve istih etmek istiyorsanız o menatikin hu-
dudunu çiziniz. Meselâ Amasya Samsun, Tokat san-
caıkları gibi hayvan ucığı olan bu üç yerine idareci
mülkiye ve askeriyesini bu şahsiyetin eline veriniz ve
aynı zamanda asayişe tâluk edilen idareci mülkiye ve
askeriyeyi de tamamen o şahsiyetin eline veriniz. Be-
yefendiler, yaptığım işi işleri söylemek istediğim gibi
yaptığımı fenalıkları da söylemek isterim. Benim bu
memlekete yaptığım fenalık şudur, ki o da vakıf ile
vilâyetler vardı. Bu vilâyet ne için vilâyet olmuş, ben
bunu anlamadım. Dahiliye Vekili olduğum zamanla
düşündüm ki, eğer bir İsparta'yı Konya'dan ayırıp
başka yere verelim dersek Konyalılar kavga edecek.
Onun için her sancağı müstakil yapmak prensibini
takip ettim. Maksadım evvela her sancağı müstakil
yaptıktan sonra, makul bir tarzda bunları birleştirir-
rek yeniden büyük vilâyetler tanzim etmek idi. Bu-
şını yaptık, fakat nihayetini getiremedik. Günün bi-
rinde huraya bir kanun ile geldim, çabuk dediniz he-
men getirdim. Bilmiyorum ben de ne oldum, bura-
dan bir yere gittim, bilmem nereye gittim. Bu su-
rette Mufettişi, Umûmîlik Kanunu kaldı. Efendiler
böyle bizim memleketimiz buradan idare edilemez ve
bahusus bizde her şey vardır. Fakat Dahiliye Vekâ-
lotını yapacak adam yoktur. Bunların içinde
bittabi ben de dahilim. Çünkü ben de iki
defa yaptım. Binaenaleyh, Dahiliye Vekâletini ihraz
etse zevat bana hiç darılmazlar. Zira ilk defa ken-
dime bahsediyorum. Onun için ben Van'i bilmi-
yorum, ben İttisâi bilmiyorum, ben Harpu'lu bilmiyo-
yorum, gelmedim. Benim bilmediğim yer için benden
nasil fikir istersiniz? Bu, herhangi bir kimsenin bir dok-
tora gidip ben hastayım bana ilâç verin, ilâmesine

benzer. Halbuki doktora benim hastalığının ne olduğunu ne ne bilsin.

Şimdi efendiler, Samsun, Tokat, Amasya sancaklarının idareci mültkiye ve askeriyesinin bir ele verilmesinden bahsettiğim için bu meseleyi mevzubahis ediyorum. Bence mesele pontos meselesi değildir. Memleketin baştan aşağı yıkılan ve berhat olan asayiş umumiyesidir. Bugün bir tarafa adım atamazsınız. Asayiş o kadar herbattır. Fakat Dahiliye Vekâleri ben bu işi buradan idare ederim derse hata eder. Siz bir ayak övvel memleketin mühtac olduğu Müfettiş Umumiye kanununu kabul etlin, taksimatını yapın. Memleketin kendine mahsus nintakalarını ayırın. Meselâ Samsun, Tokat, Sivas, Çorum ve İsvahisinde, her nasil taksimat yapacaksınız, bugün elinizde bir müfettiş bulunmuş olsaydı bu iş hayle olmazdı ve zaten o adam jandarmasını, polisini toplar ve tekmil etrafın kuvvetlerini celp ve comeder. Herhangi bir hedefe doğru kuvvetli bir yumruk indirir ve bu işi hızden evvel görür. Biz ise burada ne yapalım diye düşünüyoruz. Hastalığı bilen var mı? Yıldan gelip geçen bir kaç arkadaş vaziyeti görüp bize telgraf çekiyor. Yani Samsun'dan geçerken yolda onları görüyor. Buna bina-yı efkâr ederek, burada karar verebilmek mümkün müdür? Tabiidir ki değildir. Esas itibarıyla memleketin asayiş umumiyesini memleketin hükümetin kuvvetini, kudretini ve hâkimiyetini temin etmek isterseniz müfettiş umumilik kanununu nazarı dikkate alınız. O kanun berhat olabilir. O kanunun kumün tarafından yapıldığını münakaşa etmeyiniz. Mesele o kanunun filân zat tarafından yapılması değildir. Varsın o kanun yapılsın. Bir şey arz edeyim ki geçen defada - bunun için buzulmuş idi - müfettiş umumilik veya valî umumilik, ki bu tabiri kabul ederseniz daha doğru olur. Fakat valî umumiliği içimizden mi yapalım diye düşünülünüş ve bunun için bu kanun şimdiye kadar tevhur olmuştur. Bu bir ilâre memurluğudur. Nitekim orduların kumandasını lâlattayın birisine vermediğiniz gibi, onlardan daha büyük olan umumî vilâyetlerin kumandasını ve idaresini dahi şunun bunun eline veremeyiz. Hepimiz müsaviyiz; amenna. Fakat hakta müsaviyiz. Ben nasıl hukukî sahada hukuk tahsil etmiş-bir kimse ile iddiayı müsavat edebilirsiniz, ki benim hukukta hiç bir mahumatım yoktur. Nittahi böyle bir iddia ahestir. Şimdi onu da nazarı dikkate alalım ve memleketli şeyden kurtaralım. Ondan sonra bugün için ne onları yapmaya kadar zaman geçirmemek için oraya bir adam bulun ve gönderin? Oraya gitsin, askeri ve mül-

ki ilâreyi eline alsın. Ona vasi salâhiyet verin ve kendisine imnat edin. Bu adam orada hemen işe başlasın.

Kuvvet meselesine gelince; oradaki iş üç bin kişilik nefer ile, belki bir fırka ile görülebilir ve belki ile bir tabur ile de olabilir. Bin nefer dahi bu iş için kâfidir. Biz Rumeli'de çok vaziyetler gördük.

ZIYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Paşam bunların hepki varlığı ve kuvvet de vardı. Hana 20 bin kişilik bir kuvvet dahi vardı.

REFET PAŞA (Devamla) — Evet, fakat maatteessuf takip edilemedi. Her şey ehline verilmelidir, naçhline değil.

HAMDİ BEY (Amasya) — Zaten âliniz Samsun'da Tokat'ta, Amasya'da bulundunuz ve bu meseleye vakıfsınız ve millet bugün bu işin hallini arzu ediyor. Rica ederim bu meseleyi siz kabul ediniz. Bu milletin hayati meselesidir. (Aravo sesleri)

HÜSEYİN BEY (Flâriiz) — Reis Efendi Hazretleri bir takrim vardır. Onu lütfen okuyunuz, çok rica ederim.

REFET PAŞA (Devamla) — Tevaccühünüze çok teşekkür ederim. Fakat ben çok hastayım.

YAHYA GELİP BEY (Kirsehir) — Tebdilhava olur Paşa Hazretleri.

REFET PAŞA (Devamla) — Müsaade buyurunuz, sözlüümü ikmal edeyim.

MAZHAR MÜFİT BEY (Hakkâri) — Hastalığınız burada boş durduğunuzdandır. (Doğru sadaları), (Kabul) buyurunuz.

REFET PAŞA (Devamla) — Müsaade buyurunuz. İncefendiler; üç bin asker mi lâzımdır, jandarma mı lâzımdır? Bu ancak orada bulunup vaziyeti görmekle olur.

Eyefendiler ben Dahiliye Vekili heyet başka bir sual irat edeceğim. Dahiliye Vekili Bey bütçesini yaptıktan sonra Pontos için üç bin jandarma lâzım olduğunu hissetmiş ve yeniden bir bütçeye fevkalâde tahsisat konması talehinde bulunmuştur. Pontos meselesi çikâli, bütçe çikâli ne kadardır? Bir buçuk seneden beri devanı eden Pontos meselesinin lüzumu hallini, çare hallini, Vekili hazır heyet söylemiyorum çünkü daha dün geldi ve yarın gidecektir. Vekil beyin şahsını muhat etmiyorum. Vekil heyet esasen dün geldi, ihtimalki vekilül vekildir, yarın gidecektir. Fakat orada bulunan kumandanlar, memurlar bu alâkadar olan insanların yüzünden şimdiye kadar bu işi halletmemişler. Bize top gönderin, bize para gönderin.

Biz de bunları gönderdiğimiz halde bir şey yapamıyoruz. biz aciziz iş yapamıyoruz, dediler mi? Hayır öyle demeyiniz bu gün 100 - 500 kişi, yarın 300 kişi öldürdük, bu kadar kişi kestik diye bizi işgal ettilerse, bu adamı yakalayınız ne için yalan söylemişiz, heyet Heyeti Celilenizi işgal etmiştir!

ZIYA HURŞİT BİY (Tâzistanî) — İsmâil rey almak için bunlar söylenmiştir. (Beyaz rey almak için sesleri) (Gurültüler)

REFET PAŞA (Devamla) — Bu işle alakadar ve meşgul olan kimseler var ise ne için bunlar bizi işgal etmişler? Bizden şimdiye kadar bir şey istediler mi, yoksa şimdiye kadar bize uzun boylu hükümlerle Hükümetin tehlîği resimlerinden, takibettim her gün astılar, her gün kestiler. Ne bitmez tükenmez adam varmış ve bu adam parasız bir şey yapamaz, oraya gidecek adama para ister, para ister, para ister. Parayı her şey için ister ve havale değil, boş havale değildir. Oraya girmek için para ister, maddî para ister. Daha buradan çıkmadan evvel bankaya onun hesabına 50 - 100 bin lira avans koymalı ve havalesi olmalıdır ve oraya gittikten sonra Tiflis'teki Haricîye mümessili gibi, öteden beriden para bulmak ile uğraşmasın. O zâta çok rica ederim, her kım ise ister haricîten, ister Meclisten olsun, parayı bankada görmeden adımını atmasın.

HASAN FEHMİ BİY (Maliye Vekili) (Gümüş hane) — Paşa Hazretleri kürsüden ifade ettiğim rakam Düyunu umumiyeden, rejiden, rüsumat varıdan, mal sandıklarının cihayetinden verilen paradan başka nakten verilen paradır, hakiki paradır, havale değildir. 389 bin küsur liradır, mariften beri.

REFET PAŞA (Devamla) — Benimi söylediğim sahte havale meselesi Maliye Vekiline ait değildir. Havaleden bahsözüdüğü için havale değil, paradır dedim. Sonra bu gibi işlerde tahsisatı mesture kullanılır. Beyefendiler, geçen gün burada tahsisatı mesture için münazaa ettiler. Birisi gelip de henden beş lira mukâfat aldıktan sonra ve henden senet aldıktan sonra bu suretle eşkiyanın mukâfatını kestirmek istemem. Gidecek adama tahsisatı mestureden para veriniz. Ne yapın yapın, takviye edin, meseleyi halletsin. Orada bu kuvvetini de bulur. Bence bu kuvvet az bir şey değildir, fakat çok da değildir. İcap ederse daha fazla kuvvet almalı, hâyile üç bin kişi ile bu meselenin hallolunacağına aldanmamalı. Oraya evvelâ salâhiyeti vasıa ile bir adam göndermeli, ondan sonra müfettişi umumilik kanununa bir netice vermeli. Çünkü memleket baştan aşağı karışıklık içerisindedir ve mesele gittikçe artıyor arkadaşlar.

ALİ BİY (Karahisarısahibi) — Efendim, Paşa Hazretleri kumanda istarak kabul etmez, bir heyetle takibat icra edilemez, dediler. Heyeti takibiyeden maksat bütün pontus havâlisinde olan malûmatı toplamak ve o malûmat dairesinde kısaya takibiyeye bir istikamet vermektir ve böyle bir heyete ihtiyacı koymazdır. Çünkü kumandan da nasıl olsa mayyetinde bir çok zabitan filân heyetler toplamak mecburiyetindedir. Ondan başka heyet, idama herkesin nazârında munezzeli kalmak için heyet lâzımdır. Çünkü görüyorsunuz, daima bu bapta söz oluyor. Bir kumandan olacak olursa Nurettin Paşayı temsil edecekler, aynı şerhî haz olacaktır. (Bravo sesleri)

REFET PAŞA (İzmir) — Efendim, bu mesele de benim söylemek istediğim söz gayet basittir. Askerlik hiç bir vakit istarak kabul etmez. Haşla kumanda bir olur. Onun mayyetinde istibbara heyeti de olur, mukâfemat heyetleri olur, muşavir olur. Her şey bu imâkiler. Yalnız bir değil, daha başka bir çok insanlar bulunur. Fakat muhtelif insanların muhtelif kanaatları içerisinde harekete geçmek meselesine gelince, bu tehlikeli bir şeydir.

ALİ ŞÜKRÜ REY (Trabzon) — Efendiler bu bu çok saatten beri bu kürsüden pek acı hadîsattan haberdar ediliyor ve hattâ bu hünlerden müteessir oluyoruz. Bendenizden evvel söz söyleyen arkadaşlar bu meselenin pontus meselesi değil, umumi asayiş meselesi olduğunu söylediler ve umunumuzun hiç bir salayı itiraz yükselmeli ve demek kabul edildi ki, menilekette asayiş yoktur. Nînaenaleyh, bu feci hal karşısında arkadaşlarımızın vicdanen müteessir olduğu ve muazzap olduğu kadar hendeniz de müteessir ve muazzehini. Yalnız memnun olduğum bir cihet varsa iki gün, iki gece burada uğraşıp söylediğim zihniyet meselesi ortaya çıkmıştır. Hundan dolayı bendeniz müteşekkirim. Beyefendiler, yangın başladıktan sonra o yangını söndürmek lâzımdır. İsyasını vesairesini araştırmak ikinci meseledir. Runu hen kabul ediyordum. Fakat aynı zamanda esbab ve avamîl itibarıyla siz söylenmeyecek olursa aynı hataya düşmemizin ihtimali ağırdır. Beyefendiler, en salâhiyattar olan zat bu kürsüden demistir ki; lâzım gelen tedabir bitmiş, aklıktan ölmek üzereyizler ve pek az zamanda ele geçerler. Bendeniz de ne zaman hiter diye sormuştum.

ÖMER LUTFI REY (Karahisarısahibi) — Müsaade faa edildi, beyaz kazandı.

ALİ ŞÜKRÜ REY (Devamla) — Müsaade buyurunuz efendim böyle dediği halde, bugün görüyoruz ki, daha bu işin mebedindeyiz ve daha feci bir şe-

kilde Bu mesele yalnız pontüs sahasında değil, daha başka sahalara doğru da girmektedir. Sonra şurada Maliye Vekili Beyin gayet açık söylediği vechile gönderdiğiniz münazarı bütçe dahilinde bulunan masrafların haricinde nakit olarak da 300 bin lira para sarfedilmiştir. Bu da heder olmuştur. Netice ne olmuştur? Sıfır. Neredede o arkadaşımız burada imat reyını almıştır. Söylemekten nihsat efendiler, bu tarzda bir zihniyet devam edecek olursa, o gün bir ay sonra Trabzon'da da aynı hal vukubulacaktır. Cebimde mektuplar vardır. Fakat zamanı değildir. Maatteessuf okuyamayacağımı. Çünkü arkadaşlarımdan, mebuslardanır. Hepiniz bilirsiniz orada vukubulan bir katil minasebetiyle buraya çekilen telgrafları. Bir çok arkadaşlar okumuştur. Hatiz Mehmet Bey müddehbir bir arkadaşlar, namuslu bir zatır. Kendileri de şöyle ithanatta bulunmuşlar ve demiştir ki, bunun önünü almazsakr sonr vahimdir. Trabzonlular vazifelerini kendileri yapmak istiyorlar. Fakat Hükümet vazifesini yapısın, dediler. Fakat efendiler ne olmuştur? Trabzon'daki hadiseleri çıkaran zihniyetin tesiriyle vakıtle Trabzon'da kuvvayı milhiyeye hizmet eden adamlardan bir çığı dağılara çekilmiş, neticeyi beklemektedirler. intizar vaziyetindedirler. Sonra Rizeli mebuslara soruyorum. Matariet Mehmet denilen adam bugün nerededir? Dağıdadır. Bugün şehre inmemektedir. Çünkü Yahya Kaplan öldürüldüğü gibi, sonra Tarısus'ta bulunan Rıza öklürüklüğü gibi kendisinin de öldürüleceğine kani olmuş. Bu bir zihniyet fehahatından sistematik bir hareket olduğuna kaniydirler ve kendisini korumak için yanındaki adamları almış köyünde oturmuş, şehre inmemiş dediler. Sonra Trabzon'da efendiler, rica ederim. Topçu parkı ile kışla arasındaki karakulun arasında üç takım öldürülüyor ve her birisinin üzerinde on bin lira bulunuyor. O vakitten heri iki ay geçtiği halde elan bir netice elde edilememiştir. Bu ne demektir efendiler? Bunu gören halk...

ZİYA MURŞİT BEY (Kazistan) — Asker elhise ve maskeli adamlar vurmuşlardır, vuranlar gözlerini mendil ile kapatmışlar.

ALI ŞUKRÜ BEY (Devamla) — Müsaade buyurun efendim, halk bu tarzda feci bir cinayet yapanları değil yakalamak, ufacak bir iz bile elde edilemediğini görüyor. Maatteessif şimdi yeni bir usul müdür nedir. Adana'da da birisini öldürmüşler, katil diye oğlunu tutmuşlar. Burada da birisini öldürmüşler. Sen öldürdün diye evladı maneviyesini tutmuşlar. Şimdi tahkikatı toplık ve ısgal etmek için başka bir yoldan gitmek moda mıdır bilmem?

DR TEVFIK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Heyetiniz ne yapıyor?

ALI ŞUKRÜ BEY (Devamla) — Heyetin ne yaptığını bilmiyorum.

MEHMET ŞUKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Tahkikat vukuf ve Lifayet meselesidir.

ALI ŞUKRÜ BEY (Devamla) — Müsaade buyurunuz efendiler, bugün benim korktuğum pontüs meselesi, malûni bir meseledir. Fakat bu meselede hükümetin azını görenler haşka yerde haşka mesail çıkarmak isterler ev belki muvaffak da olabilirler. Şimdiye kadar söylemiyordum. Fakat bendeniz inanmıyorum. Nereden isyan çıkarsa hükümetin idaresizliğinden çıkar diyorlardı. Buna inanmıyordum. Fakat bu seferki Trabzon meselesinde buna kanaat getirdim. Eğer Trabzon ahalisinin dirayeti, metaneti olmasa; eğer Trabzon ahalisinin şu Meclisin bir iş göreceğine kanaati olmasaydı efendiler Trabzon bugün kana hayranmıştı. yapılan idaresizlikler yüzünden. Fakat elhamdülillah Trabzonlular müdebbirdir, duredişir. Aynı zamanda Trabzon meselesi hakkında müteaddit telgraflarıyla diyorlar ki : Büyük Millet Meclisine imnadi tammımız vardır, her şeyi kemali adallele tahkik edip hakikatı meydana çıkaracaktır ve bu hale intizar ediyorlar ve onun için sukûnetle ve herkes muhterizane ve ihtiyatkürane duruyorlar ve Trabzon'dan çekilenler bir kaç kişi değildir, beş on kişidir. Bunlar da şu işin temelini kuranlardır.

Şimdi efendim, zannediyorum ki, bu mesele hakkında fazla süylenecek söz yoktur. Zihniyeti idare bir kere anlaşılmalıdır. Biz hâlâ imedenberi şikâyet etmekte olduğumuz kırtasiyecilikle vakit geçirmekteyiz. Hiç bir Vekalet hakkıyla vazifesini düşünüp ifa etmiyor. Eline gelen evrakı havale ile vazifesini bitmiş aditediyor. Binaenaleyh evvelâ bu zihniyeti kaldıralım ve sonra Refet Paşa Hazretlerinin teklif ettiği müfettişi umumilik kanununu yapalım. Bugünkü âcil işi görebilmek için de benim aklıma gelen tedbir, ahalinin elinden silahlarını almak değil, bilakis ahaliye silah vermektir. Efendiler; ahaliyi koruyamıyorsunuz, ahalinin evini yakıtırıyorsunuz, ahalinin irzini, namusunu müdafaa edemiyorsunuz ve güya nüfuz, yalnız onlar hakkında cari imiş gibi, ellerindeki iki üç çallıya da alıyorsunuz ve binaenaleyh ahali kendisini müdafaa edemiyor. Siz herhangi bir kuvvet ihzar edersiniz eliniz ve ne gibi istihaf yaparsanız yapınız, her halü kârda sizin kuvvetiniz o kadar sahayı ihata edecek derecede ve tamamiyle iş görecek bir halde ve mahiyette olamaz. Bu, tabii, zamanla hâsil olacaktır.

Siz ahaliye silâh vermelisiniz ki bu köyün yanından kaçan eşkiya öteki köyün yanına da duramayacağını anlamalıdır. Köylünün ve ahalinin elinde silâh bulunmalı ve köyünün yanından veya ötesinden geçecek olan eşkiyayı silâhi sayesinde oradan geçirmemelidir.

Eşkiya her tarafta mevcut böyle bir tedhire kani olursa, belki teslimi nefseder. Binaenaleyh bendenizce eğer Hükümetin elinde ahaliye tevzi edecek silâh yoksa, serbest bıraksınlar ahali silâh bulur alır. Fakat Hükümetin elinden bu silâhi almayacağına emin olmalıdır, ahaliye bu emniyeti vermelidir ve ahali de silâhlanmalıdır. Efendiler, biliyorsunuz ki Nisiantos Pontüscülerin, Pontus hükümeti hayalîyesinin reisi idi ve asılmıştı ve Trabzon'da idi. Fakat Trabzon'da ayağa kalkıpta bir rol oynayamamışlardı. Çünkü Müslüman halk tepeden tırnağa kadar müsellâh idi. Binaenaleyh ahalden silâh toplayacağımıza ahaliye silâh tevzi edelim. Takı bir taraftan Hükümet takibatını yaparken diğer taraftan ahali de lâzım gelen muaveneti yapsın. Bu itibarla bugünkü âcıl vaziyete çare bulmak için bendeniz de Paşa Hazretlerinin teklifine iştirak ediyorum. Bu havalîye salâhiyeti vasıla ile bir zat gönderilmelidir ve fenalığın önüne bir an evvel geçmelidir. Fakat aynı zamanda bizi ve makamâtı sairiyi yalan yanlış havadislerle oyalayanlar ve milletin hiç olmazsa yarım milyon İrasını bu yolda heba ederek çok kan dökülmesine sebebiyet verenler ile herhalde mesul olmalıdır. Eğer bunu aramaz isek biz de vazifemizi ifa etmemiş oluruz.

BASRI BEY (Karesi) — Efendim, mesele zannedirim ki oldukça tavazzuh etti. Bu meseleyi bugün de iyi bir neticeye raptetmeder, bırakacak olursak, saatlerden beri devam eden mesaimiz yine heder olmuş olacaktır. Onun için rica ederim, bu mesele ne suretle halledilecekse behemahal bugün neticelensin.

Bendeniz, şimdîye kadar söz söyleyen rüfekâyı kiramdan, yalnız bazılarının fikirlerine iştirak edeceğim. Vakıa Kefik Şevket Bey bu meselenin bir salâ-

hiyet ve ihtisas meselesi olduğunu söylediler. Bu hususta bizim salâhiyetimiz ve ihtisasımız yok ise de, Refet Paşa Hazretlerinin beyan buyurdukları bir mînakada bulunmak itibarıyla ve bir çok meşhudatımız olduğu cihetle, onlara istinaden, burada bazı maru zatta bulunacağım.

Dahiliye Vekili Reyefendi Pontüs teşkilâtını tenkil etmek üzere emirleri altında bir fırka bulunduğunu söylediler. Sonra Refet Paşa Hazretleri de salâhi yettar bir kumandanın idaresi altında olmak üzere muntazam bir kuvvei müsellâha sevki suretiyle bu derdin önüne geçilebileceğini beyan buyurdular.

Efendiler; Refet Paşa Hazretlerinin bahsettikleri Bandırma, Balıkesir, Çönen havalisinde ve bilhassa mitarebeyi muteakip devam eden müthiş şekavet ocaklarını söndürmek üzere hırvat Refet Paşa Hazretleri de Balıkesire kadar teşrif ettikleri ve bir çok kuvvetler sevk ettikleri halde maalesef hiç bir şey yapamamışlardır. Hatta henüz vakit Kayseri'de idim, belki Refet Paşa Hazretleri âdi ufak gazetelere ehemmiyet veriyorlarsa hatırlarlar ki; kendilerinin bu kürsüde söylediklerinden dolayı; ben Balıkesir'de bir şey yapamadıklarına dair gazetemde neşriyatta bulunmuşum. Böyle fırka jandarma bizim memlekette eşkiyayı tenkil edemez. Buna imkân yoktur. Bizim havalede vaktiyle toplar vardı, mitralyözler vardı, her şey vardı. Fakat şekaveti teskin mümkün olamamıştı. Efendiler Samsun, Amasya ve Tokat mebuslarının...

MUSTAFA DURAK BEY (Erzurum) — Mükümetten kimse kalmadı, muzika çalıyor, herkes dışarıda.

HASIP BEY (Maras) — Dahiliye Vekili yok.

EMİN BEY (Bursa) — Bu mesele ile alââdar olmuyorlarsa o başka. (Biraz teneffüs sadaları)

REİS — On dakika teneffüs etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

Celsenin bitimi saatı : 5,8 (Sonra)

DÜRDÜNCÜ CELSE

Bed'i müzakerat : 5,10

REİS : İkinci Reis Vekili Musa Kazım Efendi Hazretleri

KÂTIPLER : Hakkı Bey (Van), Ziya Hüseyin Bey (Lazistan)

REİS — Efendim celseyi küçat ediyorum. Buyurun Basri Bey.

BASRI BEY (Karesi) — Efendim denmiş Livanız dahilinde cereyan eden halikat hakkındaki meşhurlarımıza iptinaen bugün ne yapmak bizim geleceğine dair olan kanaati acizane mi söylerken Refet Paşa Hazretlerinin bu kursideki beyanlarına itikaf etmişim. Bu sırada Paşa Hazretlerinin burada olmadığını, bilâhare, anladığım için şimdi kısaca tekrar etmek istiyorum. Bendenizi tabii tesribe etti iseniz ettim. Refet Paşa Hazretlerini severim. Fakat hakikati daha çok severim. Refet Paşa Hazretleri Umumî Jandarması Kumandanı buldukları zaman, maksadım kendilerini tenkil değil, ahvali tenkitti. Umumî Jandarması Kumandanı buldukları zaman, filhakika Livanız dahilinde ve bilhassa Bahriye ve Gönem civarında şiddetle devam eden şekaveti tenkil etmek üzere Livanıza bir fırka askeriyeye gönderdi. Antakya, Samsun ve Tokat mebuslarına hakikaten çok acıyorum. Biz de o vakit İstanbul Hükümetine karşı bugünkü halde daha elim olmak üzere yalvarıyorduk. Aman bu firkaayı buradan alınız diye anlatamadık, dinletemedik. Bugün bundan dolayı elim İstanbul Hükümetinden muteneffiriz. Efendiler, bu firkaada bulunan bazı zabitan vardır ki, bunlar bugün yaptılar, bütün eşkiya yı davet ettiler. Onlar bir çok hediye getirdiler. O adamlar müthiş surette zengin oldular.

REFET PAŞA (İzmir) — Fırkanın Kumandanı kimdi?

BASRI BEY (Devamla) — Fırka Kumandanı değil, maiyeti idi.

REFET PAŞA (İzmir) — Demek ki fırkanın Kumandanı yoktur. Refet Paşa ile mühadebete yarılmış anlaşılıyor.

BASRI BEY (Devamla) — Hayır efendim.

REFET PAŞA (İzmir) — O vakit alay Kumandanı idim.

BASRI BEY (Devamla) — Zannediyorum, zitti ülilerinin jandarma Kumandanı olduğunuz sırada idi.

REFET PAŞA (İzmir) — Zan mı ediyordunuz?

BASRI BEY (Devamla) — İvet kuvvetle zanne diyorum. Belki zati ülilerinin malûmatı yoktur. Ben deniz celsei hafiyeye olduğu için şey ediyorum.

Sonra efendim, bilhassa bizim havalide (Çepni) ler vardır. Refet Paşa Hazretleri bilirler. Bunlar daha ziyade şekavete mütemayıl adamlardır. Çepnilerin içinden şebekeler icat ve teşkil edildi. Bu şebekeler bir taraftan eşkiyalık etti, bir taraftan zavallı masum köylüleri soydular. Bunı Mazhar Müfit Beyefendi de bilirler. Bütün bizim Karesi mebusları bu maruzatımın muayyidesi olarak hazırıldılar. Efendiler, bizim o vakitten beri yanan yüreklerimiz bugün yüzde bin kuvvetle ve kemali katıyetle iddia ediyorum ki, Ali Beyefendinin tasvir buyurdıkları veçhile şekavetin kuvayı askeriyeye ile tenkil edileceğine kanaati değildir. Filhakika millet Refet Paşanın teşriflerini şüda bir müncinin teşrifi gibi telâkki ediyordu. Maalesef o usul ile kuvayı askeriyeye usulü ile eşkiya yı tenkil etmek istedikleri vakit, Balıkesir'e kadar teşrif buyuruldular. Bendeniz ile gazeteci idim. Kendileri istasyonda bulunuyorlardı. Tabii bizim gazete şüda bir gazete değildi. Ses gazetesi, belki hatırlarında ufak bir iz bırakmıştır. Bazı nüshalarını taktım ettim. O nüsha liva dahilinde devam eden halisatı şekavete dair uzun uzadıya malûmat veriyordu. Fakat bu usul ile kuvayı askeriyeye usulü ile şekaveti tenkil etmek isteyen o vaktin umum jandarma Kumandanı Refet Paşa Hazretleri de muvaffak olamamışlardır. İstanbul, Balıkesir, Bahriye'de şekavet kesikli diye beyanatta buldukları zaman, bendeniz aynı surette ve fakat naçiz bir surette bu beyanata cevap vermişim ve kendilerine de bir nüsha göndermişim. Hakikaten Refet Paşa Hazretleri haklı idi. Eşkiya tenkil edilmiş gibi idi. (Çünkü Refet Paşa Hazretlerinin maiyetlerinde bulunan Manyaslı Hasan Bey isimindeki bir zabitan delâletiyle o meşhur eşkiya istiman eder gibi görünmüş ve fakat istiman ettikten sonra en müthiş fenalığı yapmıştır. Efendiler, bizim söyleye söyleye duyuramadığımız kati kanaatımıza göre, eşkiya yalnız bir vasıta ile tenkil olunabilir. O da; ahali kuvveti vasıtasıyla, ahaliyi teslihim etmek suretiyledir. Ahaliden şakiyi tenkil edenlere mükafatı naktiye vermeli.

VEHBI EFENDİ (Konya) — En doğrusu budur efendim.

HASAN BASRİ BEY (Devamla) — Efendiler, soruyorum o havalı mehuslarına, ki orada bulunan adamlara tecavizat vaki oluyor mu, olmuyor mu? (İmkânı yoktur sesleri) Acaba en çok tecavizat salâh tan tecrit edilmiş olan masum kardaşlarımıza karşı olmuyor mu? Rica ederim ahaliyi, bilhassa o havalinin ahalişini tesliş edelim, bunlara salâhiyet verelim, şekavet tenzili mebahtır diyelim. Bunları tenkil ettikçe herkesin hizmetine göre mukâfâtı naktiye verelim. Meclisimizde bir çok idare memurları vardır. Zannediyorum ki bunlar bu fikre taraftarlardır.

Efendiler, demin Dursun Bey pek acı bir ihtimalden bahis buyurdular. Bendeniz de bu ihtimal karşısında titriyorum. Bugün davanın son safhasına geçmiş olan ve aynı hakla bu davayı herhalde muzafferden intaç edecek olan ordumuzun genelerindeki bu vaziyetin devamı memleket için en büyük tehlikedir. Kuvvetli bir hükümet zamanın ve ihtilâlin mahiyetini lâ-yikiyle takdir etmiş, idrak etmiş bir hükümet lâzımıdır. Daha doğrusu mevcut hükümeti tahrik etmek, faaliyete getirmek lâzımdır. Efendiler, hen bu şerait altında eşkiyanın öledenberi tenkil edileceğine kani değilim. Şaki İlyas'ın affı ve tecili mucazatı müzakere olunurken hen burada söylemiştim. Böyle memleket dahilinde şekavet ediliyorken memleketi yakıp yıkarken Dahiliye Vekili Ankara'da oturamaz. Canlı bir Dahiliye Vekili burada duramaz. Bunun imkânı yoktur. (Berbat etti sadaları) Ehli olmazsa hakikaten berbat eder ve öyle Dahiliye Vekili varsa hemen onu değiştirmelidir. Katil İlyas'ı affı veya tecil edildiği ve kendisine tebliğ edildiği halde soruyorum, bu ref veya tecili mücazâtı kendisi kabul etmiş midir? Hayır, red delmiştir. Efendiler biz yaşamamalıyız. Böyle öğeri hiç para etmeyen bir şaki karşısında izharı aczedden Hükümet yerinde durmamalıdır. Hatta biz de durmamalıyız. (Doğru sadaları) Hükümet şekâvet, asayiş hususunda asker işe edilemedi, tahsisat alınamadı; ya hut alınacaktır, hilmem teşkilât yapılacak gibi şeylerden bahsetmek isteyen cezri hareketlerle bu işe mühaşeret olmalıdır. Esaslı işler yapılmalıdır. Razi zavallı arkadaşlarımız bir heyet gönderin diyorlar. Rica ederim, bir çok heyetler gönderdik. Acaba bu heyetlerin raporları burada okundu mu ve bunların gösterdikleri lüzuma göre burada mukarrerat iltihaz edildi mi? Acaba Heyet giderse bu heyetin fikri terviş olunacak mıdır? (Hayır sadaları) Arkadaşlarımız bütün milletin mukadileratine vazıyiyet olan Büyük Millet Meclisi diyorlar. Ben de böyle diyorum, bu hâyeldir ve hâyile ulmak lâzımdır. Fakat efendiler, iş meydana duruyor. Biz bu gibi mesaili mühimmetle;

ki bizim gayci teşekkülümüz budur, hikmeti teşekkülümüz bundan ibarettir; maalesef hep temenni mevkinde kalıyoruz. Pek mühim bunlarda, mühim mesail cereyan ederken affediyoruz ve sonlarında affederken biraz ciddiyetimiz zail oluyor gibi oluyor. Bunun sıralar temenniden ibaret kalıyor. Hakiki teraat bugün fiilen Büyük Millet Meclisi'nin elinde değil, Hükümetin elindedir. Nimaenaleyh fiiliyat Hükümetle, bütün teraat Hükümetin elindedir. Herhalde bu Hükümeti, velev teşri bir mahiyette olsun, faaliyete sevk etmek bizim elimizdedir ve bizim vazifemizdir.

Refet Paşa Hazretleri üç bin jandarma hakkında kemali ihtisarla cevap verdiler. Bundan fazla cevap verilecek söz yoktur. Üç bin jandarmayı teşkil etmek için altı ay kâfi dediler. Helki öyledir. Fakat ben bu şerait dahilinde altı ay değil, bir seneyi bile kâfi görmüyorum. Mütemadiyen sabrediyoruz. Acaba yarınımızın ne olacağını biliyor muyuz efendiler? Hukûsa şimdiki sistemle, şimdiki zihniyetle, şimdiki şeraitle şekavetin kalkacağına inanmak saffettir. İman edelim ki, bu şerait dahilinde şekavet kalkmaz ve iman edelim ki ahalinizi tesliş etmek, emin olunuz, bu işi Hükümetten çok üstte, çok kurnazca ve çok müdebbirane bir suretle bitirir ve memleketi de kurarız.

REFET PAŞA (İzmir) — Bereket versün ki benim mevzuu bahis olan şeyim ne Vekâletim zamanına ve ne de Büyük Millet Meclisi zamanına aittir. Fakat biraz mevzuuhâhis edeyim : Basri Beyefendi pek iyi buyurdular. Hakikaten harbi umumi esnasında pek fena bir hal alan Balıkesir ve havalisine 41 nefir karkayı memur etmişlerdi ve mütarekeyi müteakip ben Umum Jandarma Kumandanı olduğum zaman bu kuvvetin yarısı eşkiyaya verilmiş ve yarısının da dağılmış olduğunu öğrendim. Ben Umum Jandarma Kumandanı bulunduğum zaman askerinin yarısı eşkiyaya takip etmiştir. 40 kişilik bir çete İzmir ve Balıkesir hatında Balıkesir'e gelen şimendileri durdurmuş, bir kaç saatte 20 bin lira almışlardı. Şu kadar bir muddet zarfında yirmi bin lira alan askerler, askerlik giderine eşkiyalık etmeyi tercih etmişlerdir ve onlar da eşkiyaya iltihak etmişlerdir. Tarihin meçhul kalması lâzım gelen bir sahifesine temas ediyoruz. Mütareke gününce kadar memleket makinesini idare eden Hükümetin büyük çarklarından birisi, diğer büyük çarklardan birisi aleyhinde Balıkesir imintakasında bir fırıldak döndürmek istemiştir ve bu siyasi olan şeyin içine Reşit Beyin kardaşı İzzet Bey girilmiş ve orada asayişsizlikler başgöstermişti ve o dereceye varmıştı ki, burada çetelik meselesi ikinci derecede kal-

miştir ve böyle bir zamanda oraya memur edildim. O zaman da Devletin elinde tek bir asker, tek bir jandarma yoktu. Ben oraya gittiğim zaman her gün Bandırmaya gelen insanların onunun kahıgını kesik buluyordum. Ben bir yüver ve bir nefer ile bu gerat dahilinde işe başladım ve her gün düğün kaldırılarak rehlikesi mevcut iken - çünkü kasabamın içinde de eşkiya geziyordu - sırf şahsiyetimizin tesiriyle, nasıl ki insan şahsiyetinin tesiriyle Demirci Efeye hükim olur, nasıl ki şahsiyetiyle Asi Elbeyi Beye hükim olur, nasıl ki zihniyetiyle zeybeklere hükim olur. Ben de yalnız 700 lira sarfi ile vaziyete hükim oldum. 400 tane arnavut şakıyı vapura dolatıldım. İstanbul'a gönderdim. Belki Nasri Beyefendi bunu da bilir. Bir çokları istihyan ettiler. Ben orada jandarma ve askerlik teşkilâtı tesis edinceye kadar, hiç olmazsa zamanların kulaklarının kesilmesine muvakkaten mani oldum ve hükümete verdiğim raporda eşkiya ile mutareke aktettim. mutarekeden sonra harbe girişeceğiz, bana para veriniz, bana para verip de kuvvet teşkil ve memleketin asayişini temin edeceğim bir sırada Umum Jandarma Komandantlığından çekildim. Mesale bu tarzıdır. Nasri Beyin bunda kısmen değıl, belki tamamen hakki vardır. Fakat söyledigim gibi, ben işe başladığım zaman, eşkiya ile mutareke aktettim, tedip etmedim. Eşkiyayı dışardan indirdikten sonra çekildim. Sonra deminki söylediğim sözlerle Nasri Beyin sözleri arasında bu ... ahaliyi tesliş etmek vesaire yapmak ... Hunların hepsi mümkündür. Fakat bunların hiç birisi için buradan karar vermek doğru değildir. Bu ancak mahallinde olur.

Nasri Beyefendi bu şevden bahsetmeler; memur gün deriyoruz, tahkikat yapıyoruz, raporlar geliyor, raporları okuyoruz, bile, dediler. Efendiler, beyler raporlar yapacak, raporlar buraya gelecek, burada okunacak; sonra burada bir şey bulmayan bızler yanlış kararlar vereceğiz, mesele hallediceğiz. Efendiler, bu merkezietten biraz ayırdalım. Biraz iş mahallerinde hallettirmek cihetine ehemmiyet verelim. Gelecek raporlar üzerine binayî etraf ve amel etmekte ise müfettiş umumî'ye Kanunî gibi Kanunlar kabul edelim. Bu suretle merkezietten biraz ayırdalım. Ademi merkezietle iş gücümüz, mahalline fazla salâhiyet verelim ve pontus meselesi için de mahallinde iş görecektir insanlar bulalım.

BASRI BEY (Karesi) — Bir cümle arz edeceğim; evet istihyan eden o Arnavutlar tekrar şakâvete başlamış ve tekrar inonleketi ateşlenmiştir. (Çeymiş bu mesele sesleri)

EMİN BEY (Ezincan) — Efendiler, bizim hükümetimizin bir şairi var. O da ahaliye karşı zulum ile muamele yapmak zalimlere karşı mülayime davranmaktadır. Efendiler, şu Mecûs teşkil edilmezden evvel ahali tamamıyla müselâh idi. Bunu hiç birimiz inkâr edemeyiz. Efendiler, bizi bu Meclise onlar seçti, onlar bizi intihap etti. Biz onların nesinden korktuk ki elinden hilahare silahlarını toplarken neden eşkiyanın ellerinden, silahlarını toplamak esbabına tevessül etmedik? İşte hastalığın en büyüğü budur. Dikkat edünüz, her ne dede silah toplanmış ise ora halkı üzerine birçok eşkiya musallat olmuştur ve orada şakâvet her yerden ziyade artmıştır. Fakat her nerede ahali müsallah kalmıştır, oraya bir fert tecavüz edememiştir. Çünkü ahali kendisini müdafaa etmiştir.

Sonra eşkiyayı tenkile hiç zannetmem ki muhtazam kuvvetler muvafak olabilsin. Bunu Rumelide tatbik etmişler, muhtazam kuvvayı askeriyeler teşkil etmişler, fakat en nihayet çete teşkilâtı yapmak mecburiyetinde kalmışlardır. Eşkiyayı tenkil ederek ancak eşkiyadır. Bunu da yapabilmek mahallin ahvaline vakıf olan halktır. Asayiş buradan temin etmek iddiasından bir dakika sarfi nazar edelim. O salâhiyeti temaniile mahallerine tevdi edelim. Ahalinin ellerinden aldığımız silahları kendilerine iade edelim ve ahaliyi, Basri Beyin buyrukları gibi, eşkiyayı tenkile memur edelim. Bakınız o memlekette şakâvet kalacak mıdır? Bugün buradan Kayseri'ye, Kayseri'den Sivas'a, Sivas'tan Erzurum'a bir fert gidemiyor. Kimin haddi ki kafile halinde olursanız Sivas'tan Harput'a veya Mardin'e gitsin. Fakat ne oluyor, biliyor musunuz? Oradan birimiz geçiyoruz, daha büyük olduğumuz halde, eşkiyayı takip ederek elinden gasbetmiş olduğu eşyayı almıyoruz, o civar halkın üzerine bir de biz musallat oluyoruz. Bir defa da biz soruyoruz. Bunları eğer birer birer tadat etmek lâzımı gelirse hepsini tayin edebiliriz. Bence yapılacak tedbir ne kuvvayı askeriyeye; ne kuvvayı askeriyeye; ne jandarmaya. Ha jandarma meselesi efendiler; pekala bilirsiniz ki memleketin her tarafında jandarmaya karakolları vardır. Fakat nedir bu jandarmaya karakolları bilir misiniz?

VEHİ EFENDİ (Konya) — En büyük hırsızlık orada oluyor.

EMİN BEY (Devanla) — Efendiler, jandarmaya ikarakol denler, orada bir bina yaparlar ve o binanın içerisine heç sekiz nefer korlar, oraya ge-

Jen eşkiya ise 58 68 hatta 158 dir. O eşkiya akşam karakola gelir, selamün aleyküm der onhası veya çavuş hatta zabıt meçhurdur ona cıvallah demeye. Şimdi edendim, bakınız bizim jandarma nasıl eşkiya oluyor? O 158 kişi aştır, onhası bir kaç nefor alır, civar köye gider. Oradan on okka bulgur, beş okka yağ iki koyun getirir. O eşkiyanın güzelce karnını doyurur. İşte jandarma da bir şaki oldu. Çünkü hiç hakkı olmadığı halde köylerden yağ, koyun topladı, vesaire yaptı getirdi eşkiyanın karnını doyurdu. Eşkiya karnı doyuduktan sonra oradan gider. Erişesi günü mintaka kumandanı kazadaki jandarma kumandanına veya livadaki jandarma kumandanına bir rapor verir. Hanıdan sun mintakamda asayiş mükemmel ise de, filan taraftan bir eşkiya kuvvetinin geçüşü isuhhar edilmiştir der ve vârifesini ifa etmiş addedilir. (Çare, çare sesleri) Binacnaleyh, çare mahalline salâhiyet vermek, asayiş mahalline bırakmaktır. Eger mahallinde Emin Bey kardeşimizin huyurduğu gibi, eli silah tutacak adam yoksa yine jandarmalara verip o mahallin âmirinin emrine terk etmek ve işi bitirmek lâzımdır, başka çare yoktur. (Müzakere kâfidir sesleri)

EMİN BEY (Bursa) — Müzakerenin kifayeti aleyhinde bendeniz söz söyleyeceğim.

REİS — Müsaade buyurun, müzakerenin kifayeti hakkında takrirler vardır, reyî alınize arz edeceğim.

EMİN BEY (Bursa) — Bendeniz kifayeti müzakerenin aleyhinde söylemek istiyorum. Müsaade buyurun. Bendeniz esasata değil, Pontus meselesi dolayısıyla muttâfi olduğum bazı hakayığı arz etmek istiyorum. Bundan hem hükûmeti, hem de Meclisî Âlî-nizi haberdar etmek istiyorum. Müsaade buyurunuz, söylerim, müsaade etmezseniz söylemem. (Söyleyiniz sesleri)

REİS — Efendim, kifayeti müzakereyi reyî alınize arz ediyorum.

FEYZİ EFENDİ (Malatya) — Müzakerenin kifayeti aleyhinde söz söyleyeceğim, Hoca Efendi Hazretleri;

M DURAK BEY (Erzurum) — Reis Efendi Hazretleri, umumi menileketin asayişle, ordu ile hayatınızla alakadar olan bu meseleyi neden iki gün müzakere etmiyelim? Bu nasıl olur? Rica ederim, müzakere kâfi değildir, mesele tenevvür etmemiştir, müzakercimize devam edelim.

REİS — Efendim, müsaade buyurun, takriri reyî vazı meçhurum. Ben vazifemi yapıyorum; kabul edip etmemek Heyeti Celilenize aittir.

Riyaseti Celileyê

Mesele tenevvür ettiğinden müzakere kâfidir, takrirlerin kiraeti ile müzakerenin intajını teklif ederim.

19 Ağustos 1338

Kütahya

Cemil

Riyaseti Celileyê

Pontus meselesi hakkında Meclisî Âli esasen mahlumat sahibi olduğundan müzakerenin kifayeti halî mesele için tedabiri alıyonun ahzedilmesini teklif ederim.

I. — Müdafai Milliye ve Dahiliye Vekillerile Meclisî Âliden mutahassis olmak üzere takribi eşkiya hususunda mahareti meşhuk olan Refet Paşa Nazirlerinden mürekkep bir komisyonun üç gün zarfında vereceği kararın Meclisî Âliye iblağıle ona göre karar verilmesini teklif ederim.

20 Ağustos 1338

Lüzistan Mebusu

Osman

REİS — Efendim, şunlu kifayeti müzakere kısmını reyînize arz ediyorum. Kabul edilecek hüsn el kâfidir, sun. Kabul edilmemiştir efendim.

MEMDUH BEY (Karabük Şarkı) — Muhterem efendileri; Anadolu'nuzum mühim bir kısmını gerek halen, gerek âliyen mühim bir surette talihî tehditte hulundurmakta olan Pontus meselesi için bendeniz söz aldım. Vaktiyle o travalde üç buçuk sene kaldık oldukça mühim bir kuvvet brasında mühim bir mevkide bulunduğum için - Allah sayesinde - ve bu kere de dâire mübahıyanından avdet ederken müzakerede ulıval dolayısıyla oradaki tahkikat ve teklifetimin neticesi olarak bu mesele hakkında söz söylemeye meçhur kaldım. Müsaade buyurursanız meşhulâtımı ve orada yapılması lâzımı gelen tedabiri arz edeyim. Üvvel emirde orada bulunan Pontusçülenin takribi kırk hâli hazırdaki kıtaatı askeriye köfi değildir. Bu iş askerim bu günkü vaziyetle halledilemeyeceği gibi, âtide de bu vaziyet devam etükçe halledilemez. Esbabı ise: bu bapta bazı rufeka kıtaatı askeriyanın bu işte istihdamı olvurıştı olmadığı hakkında bazı sözler söylemiş iseler de, bir tabir eşkiyanın teşkilatı dâilîyeyi kıtazı 30 - 40 kişiden ibaret olan çeteleni teşkil etmez. Zira bunlar ufak, ufak kıtaat halinde bulunurlar ve kapalı arazi dahimle herhangi hâkim bir noktada

askerin hareketini takip ederler. Halbuki asker ise bir rahur harekette geldiği zaman, yalnız parikadan ibaret olan yallardan geçmek için o arazide bir yuru yüz koluna geçiyor ve yarını saatlik uzun bir zencir teşkil ediyor ve bunu eşkiya her taraftan istediği gibi görüyor ve şüphesiz kaşip kurtuluyor ve askerin hareketi akamete malikûm oluyor. Sonra da keşif rahurkâtı için verilmiş hiç bir rahur kendini muhtakasının haricinde eşkiyayı takip edemiyor. En ziyade mühim olan elbet, söylenecek lazımı gelirse, eşkiyayı takip edecek kuvvetlerin bazı mezarayı askeriyesi göz önüne getirilmesi lazımdır. Bilhassa burada zabitan ve cfradin kıymet ve mezarayı gözönüne getirilmeli ve o suretle bu mezaraya husule geldikten sonra bu asker eşkiyayı takip edebilir. Bu günkü zabitan ve cfradin vaziyeti bu işi görebilecek bir surette değildir. Binaenaleyh bunun yerine o mahalle vaktiyle bendeniz de bu bulunmuş zaman zaptı zaptı yerinde her askere kumanda ediyordum ve bu kuvvet azdı ve fakat o kuvvet ile bu günkü bir Fırka Kumandanından ziyade şöhretim vardı. Hatta bir Fransız zabitan geldi, beni o şöhretimden dolayı alıp Malıya götürmek istedi. Takibat, ufak bir kıta ile yapılmış olduğundan muvafakiyet hasıl oldu. Siz böyle büyük fırkalarla iş yaparsanız böyle olur. Binaenaleyh, böyle daha büyük kıtalar daha büyük masraflar oluyor olmektense mahallinde; bazı arkadaşların söylediği üzere, oralandaki silâhlar alınmamıştır, mazide ve bu gün halen de gösterilmiş ve gösterilecekleri, fevkalâde hizmetler. Mevlâ âli görsektir, ki bunlar yerli ahaldir. Bunlar kendi köylerinde müsellihi bir çetedir. Bunlar ızzatını kendilerini kendileri müdafaa ediyorlar.

MEMDUH BEY (Karahisar şarkı) — Hissâ millî vardır. Bunlar orada bir teşkilâta tabi tutulur da Pontüs aleyhine takibata sevk edilirse, emni olunuz ki üç him jandarmadan daha çok iş görürler. Sonra efendiler asayişini Karahisar şarkı Ordu ve kısmen Tokat Livasının Keşahiye kazası civarındaki asayişini ihlâl eden bir çete vardır. Bu çete vaktiyle Pontüscüler aleyhine istihdam edilmiştir ve Jandarma Kumandanının ve o havalinin ahallisini taziyâ üzere bu çete vaktiyle Rumlar aleyhine çalışmış ve bir çok muvaffakiyetler temin etmiştir. Bu son yarı oğlu çetesi. Müsade buyunuz bendemiz yolda gëbinken..

HAMDİ BEY (Tokat) — Vaz geçiniz çete meselesinden, l'zzeti biliyoruz.

MEMDUH BEY (Devanlar) — Ben söylüyorum, siz de vaz geçiniz. Neden vaz geçiyorsunuz? (Görülük efendim, görülük sadaları)

HAMDİ BEY (Tokat) — Gördük efendim, biliyoruz mevzu bahis ettiğiniz l'zzeti biliyoruz.

MEMDUH BEY (Devanlar) — Tanınan bu çete vaktiyle Rumlar aleyhine çalışmış, muvaffak da olmuştur. Fakat bu adamı onlar köyüne gittiği vakit o jandarma kumandanı, asker kaçağı bahanesiyle bunu bilâ lüzum baştan çıkarmış; girmiş, evinde otururken evini hasmış, dağa fırlatmış, şimdiye kadar Rumlar aleyhinde çalışmış ve Karahisar livasında Mesudiye kazası vardır. ki bu kaza bilhassa pontüsçüler aleyhine çalışan marif bir kazadır. İşte bu kaza yani Mesudiye kazası ihmal edilmiştir. Bu kaza aleyhine bazı hareket almıştır. Orada bulunan bazı idare memurları Rumlara himayekâr vaziyette bulduklarından bu çetenin takibine gitmişlerdir. Bu çeteyi ufak kuvvetlerle imha etmeğe çalışmışlardır. Etinden geldiği kadar muvafikane bir suretle pontüscülerin imhasına çalışan bu çetenin ufak kuvvetlerle imhasına çalışılmıştır. Halbuki bu çete oldukça mühim bir kuvvettir. Heman aşağı yukarı 150 mevcudu vardır. Binaenaleyh hükümetin her an için işine yarayan bir kuvvettir. Gerek bunun ve gerek o civarda bulunan daha ona benzer hiç yüz kişiden mürekkep o havalide yalnız firarilerin, sonra Havza, Samsun havzasında bulunan teşkilata tutularak pontüs aleyhinde alınması fevkalâde fevaidi temin eder.

Bir de bir mesele daha vardır. Bunların hissi de bu şaki denilen kuvvetler iyi kumandan ve müdebbirler tarafından idare edilirse bunların hali salâha ifrağı mümkündür ve tedricen muntazam bir kıta haline de alabilir. Bir gün bakarsınız ki muntazam ve bir hissi intikamla memur olduğu halde müthiş işler yapar. Nitekim bunun için bazı tedabir alınır ve alınmakta imiş.

SAGDAN BİR MERUS — Kış gelince öyle imiş efendim.

MEMDUH BEY (Devanlar) — Söz söylüyorum, siz de gelin söyleyin. Bu çetelerden bir çokları pontüsçetelerine kaşip sevkileceği noktalarına ikame edilmiştir ve oralandaki ikame edilmek istenilmiş ve traktörle araziye sürülmek istenilmiş. Raziurlar. Bugün Pontüs havalisi bir hükümet halindedir. Bunların arazi vardır, teşkilâti büyüktür. Bugün pontüscülerin hududu vardır. Bunu bilmek lazımdır. Nisan dahilinde ahali kuvvetlerini ve bu cesur kuvvetleri oraya götürüp.. Asker bugün bakıyorsunuz ki, hepsi birden harekete geliyorlar. Üç gün sonra eşkiya -yani o hudud dahilinde istediği gibi işesini temin ediyor, her geysisini buluyor. Binaenaleyh bir de takrîr ve-

riyorun; Sonyarı uğunun ve diğer rüfekasının -ki bunların hali salâha evdeleri de mümkündür- gerek bunlarla ve gerek köy ağalarıyla de görüştüm. anladım bunlar bu teşkilâta ümededirler ve anladım ki güzel bir teşkilât yapılır da işe başlanırsa enin otunuz ki iş bin kişilik künundan daha iyi bir iş görülmüş olur.

REİS -- Efendim, daha beş kişi söz almıştır. Saat altıya geliyor. Pazartesi günü işima etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

Hikmeti Celse

Saat : 5,52

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

21 Ağustos 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZABTI SABIK HULÁSASI	678
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	678
1. — <i>Jandarma Umum Kumandanlığı bütçesinde tahsisat ilâvesi hakkında kanun lâyihası.</i>	678:
	679
2. — <i>Pontüs meselesi hakkında müzakerat.</i>	679:707

Cilt : 22

88 nci Toplantı, 2, 3 nci Celse

SEKSEN SEKİZİNCİ İNİKAT

21 Ağustos 1338 Pazar

İKİNCİ CELSE

NEİS - Musa Kâzım Efendi

KÂTİPLER : Enver Bey (İzmir), Ârif Bey (Kayseri)

REİS — Efendim celseyi küşat ediyorum
Zaptı sabık hulâsası kıraat olunacaktır

1 — ZAPTI SABIK HULÂSASI

SEKSEN YEDİNCİ İNİKAT

19 Ağustos 1338 Cumartesi

İKİNCİ VE ÜÇÜNCÜ CELSE

Adnan Beyefendinin tahtı rıyasatlarında bilini-
kat, evvelce Fransızlara tercümanlık etmiş olan İs-
tephan oğlu Emul Penizyan hakkındaki davanın tec-
line dair Heyeti Vekileden mevzut esbabı mucibe
lâyihası kıraat ve müzakere edilerek aynen kabul
olundu. Pontüs eşkiyası hakkında Malatya Mebusu
Sıtkı Bey ve rüfekaşı tarafından mevzut şifreli tel-
graf kıraat edildikten sonra, o havalideki Rum eş-
kiyasının tenkili için tezyit edilecek jandarma kuv-
veti için jandarma bütçesine tahsisat ilâvesi hakkın-
daki lâyihası kanuniye ile bitteshit müzakeresine ge-
çilerek teneffüs için celse tatil olundu.

DÖRDÜNCÜ CELSE

Musa Kâzım Efendi Hazretlerinin tahtı Riya-
setlerinde hilnikat jandarma bütçesine tahsisat ilâ-
vesi hakkındaki lâyihası kanunininin müzakeresiyle
ıştigal edildi. Söz alanların kesretine ve vaktin geç-
nmesine mebnî mabadine Pazartesi günü devam olun-
mak üzere ıstima nihayet verildi.

Reis
Musa Kâzım

Kâtip
Kayseri
Ârif

Kâtip
Van
Hakkı

REİS — Zaptı sabık hulâsası hakkında mütalaa
var mı? Zaptı sabıkı kabul edenler... Etmeyenler... Ka-
bul edilmiştir.

2 — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Jandarma Umum Kurumandanlığı bütçesine
tahsisat ilâvesi hakkındaki kanun lâyihası.

REİS — Mevzu üzerinde söz Maliye Vekili Be-
yefendinin. Buyurun efendim.

HASAN FEHMI BEY MALİYE VEKİLİ (Gü-
müşhane) — Efendim bu gün Pontus mesailine dair
olan müzakerenin mabadine devam edileceğine göre
bundan üç gün evvelki aleni celsemizde Maliye büt-
çesinin müzakeresi dolayısıyla harp kazançları ver-
gisi hakkındaki kanunun adalete muvafık olmadığı-
ndan ve fazla miktarda hulunduğuna dair uzun bir
münakaşa açılmıştı. Dendeniz netice olarak arz etmiş-
tim ki, mevcut kararname tadil edilmedikçe bu ka-
rarnamye tevfiği muamele yapmak zarureti vardır ve
bu tadilâtı da Muvazenei Maliye Encümeninin ilac-
lılmüzakere Heyeti Celilenize sevkelmis olduğu maz-
bata tadilâtından bahsetmiyor. Gerçi bazı esasına te-
mas ediyor. Fakat her halde elde mevcut kararnamenin

tadili ıktıza eder. Tensip buyurursanız bu gün haf-
celse devam edileceğine göre kanunun dört maddesi-
nin tadilini havi bir musvedde kaleme aldım, bu gün
bunu müzakere edemeyeceğimize göre vakti kazan-
mak için Çarşambaya kadar Muvazenei Maliye En-
cümeniyle görüşerek matbaaya verelim. Arzu buyurur-
sanız şimdi matbaaya verelim. Muvazenei Maliye En-
cümeniyle de görüşülsün. Çarşamba günü müzakere
ederken, meçhulât üzerine müzakere etmeyelim. Yani
nasıl arzu ederseniz isterseniz yeniden matbaaya gön-
derelim, diye beyhude vakit geçirilmesin. Muvazenei
Maliye Encümeniyle bir kere görüşüldükten sonra
matbaaya verip tabettirip, Çarşamba günkü ruza-
meye yetiştirmekte faide tasavvur ediyorum. Şimdi-
den Heyeti Celilenize mal olduğundan tab ve tevzi ve
müzakere edemeyiz. Heyeti Celileniz tensip buyurur-
sanız mazbatayı tabettirelim ve Muvazenei Maliye
Encümeniyle de yarın sabah birleşelim. Orada muza-

kereden sonra mathaaya gönderelim. Çarşambaya yetiştirelim.

REİS — Efendim. Muvazenei Maliye Encümeniyle görüşüp tah ve tevzi ve Çarşamba günü müzakere edilmesini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir.

2. — Pontüs meselesi hakkında müzakere.

REİS — Söz Mülfi Efendinin

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Efendim. Pontüs meselesi hakkında bir çok arkadaşlarımız kendi vukufu tamına ve bir çok zamanlarda idareci umurda, inzihatta ve asayişte hizmet emellerine musteniden Meclisi Âlinize hazır beyanatta bulundular. Ezcümle Karahisar Mecbûsı Ali Bey biraderimiz, memleketin içerisinde daimi surette verayan etmekte olan şekaveti ilmi bir surette tahsini ederek, bunların iflası hakkındaki kendi kanaatlerini de Meclisi Âlinize arz ettiler ve dediler ki, şekavet üç kısımdır. Birisi Şekaveti adiyeye, birisi şekaveti müstemirre, birisi de şekaveti siyasiye. Bendimiz Ali Beyefendinin tahsini etmiş olduğu bu üç kısım şekavete memleketin, halkın ahalinin hepsini müteessir kılan bir meseleden daha bahisle bir şey ilâve edeceğim, ki onun adına da maalesef şekaveti resmîye diyeceğim. Makâmı âlileri, adı şekavet, hâşâ huzuru âlilerinden, bazı ufak tefek, bazı eşek hırsızlarının yaptığını şekavettir. Şekaveti müstemirre denilen Kanun Cezada kendine bir cinayet, kendilerine bir şekavet kürmü isnat edilen şekaveti müstemirre eshabıdır. Şekaveti siyasiye.

FEYYAZ ÂLİ BEY (Yozgat) — Ne Dahiliye Vekili var, ne Heyeti Vekile Reisi var, Hükümete aittir.

MÜFİT EFENDİ (Devanî) — Şekaveti siyasiye doğrudan doğruya bir emel, bir maksat takip etmek hususunda ittifak etmiş yüz, iki yüz, üç yüz kişinin daimi surette Devleti izaç etmek suretiyle bir takım gayelerini husule getirmek için, emellerini meydana getirmek için yaptıkları şekavet, şekaveti siyasiyedir. Şekaveti resmîye diye arz ettiğini meseleyi Heyeti Celilenize birer birer madde göstermek suretiyle arz edeceğim, ki asıl milletin bu gün kurtulmak istediği mesele o şekaveti resmîye meselesidir.

Şekaveti siyasiyeyi hükûm millet kendi askeriyeye, kendi jandarmasıyla, mevcudiyeti ile, varlığı ile defetmek mecburiyetindedir. Çünkü kendisinin vatanından bir kısmını ayırmak veyahut kendisinin istiklaline darbe vurmak veyahut kendisinin mevcudiyetini hitame erdirmek emelleriyle toplanmış birtakım kit-

lelerin takip ettikleri mesleklerdir. Bunu her fert uhdesine terettüp eden bir vazife vatanîye addederek def ve tenkil eder. Fakat şekaveti resmîye nokta nazarından arz edeceğim maddelerden bir tanesini Heyeti Celilenize arz etmek isterim ki bu gün orduya işe eden, bu gün Devletin teşkil etmiş olduğu Devlet makûsesindeki memurunun maaşatını temin eden Devletin masarifi mübremesini tedarik hususunda geceli, gündüzlü, kadınlı erkekli, çalışan, bize paralarını veren halkın asayiş nokta nazarından köyden şehre gelmemesi, evinde ailesiyle huzuru tam içinde yatamaması, ondan sonra Devlete vermeğe mecbur olduğu borçunu verirken bir de o borçu tahsil eden muhassılların ve o malı alan mültezimlerin elinde, bu halkın malı hatta ırzı, canı daimi surette tehdit altında bulunduğunun isabati meselesidir ki, bu mesele bizi en ziyade alakadar edecek mesailendir. Meselâ âşâri iltizam suretiyle Hükümet satıyor. Âşâri iltizam eden bir mültezimi meselâ bir kasabayı bin bey yüz liraya iltizam ettikten sonra, o kasabada âşâri rüyet için adamı, kolcuları o köye gidiyor. Bedeli iltizamı olan bin beş yüz veya iki bin lirayı doğrudan doğruya köylünün kasabadan getiremeyip kendi kariyesinde, kendisinin idaresini temin edebilmek için almış olduğu bir kaç parça bağından ve bir kaç parça ağaçından ve buna (güverci) veya tabiri şmıyanesiyle (hazar) hedeli dediğimiz bedelden bedel iltizamı almak, hububat noktasından bırakmak, bir kısmını doğrudan doğruya alacağı hubuhatı sırf temettü nokta nazarından bırakmak noktasına hasrediyor. Halkın üzerine bir vergiyi tarhediyor. Halk bu tarbedilen vergiden dolayı elinde mevcut bulunan kanun mucibince Hükümete muracaat ediyor ve diyor ki bize (hazar) bedeli olarak şu kadar lira tarhettiler. Bunu keşfettirin, tahmin ettirin, bu bizim için bir zulümdür. Bunu tahmin etmek için Meclisi idare azasından iki mahammün, kendi taraflarından da iki mahammün bulunmak suretiyle keşfolunuyor. Doğrudan doğruya köylünün öyleline ve hatta evvelki keşfinin fevkiye çıktığına pek çok defa tesadüf edilmiştir. Bu suretle köylülerimiz bağlarını sokmuş, ağaçlarını yıkmuş, köylerinde kendisini gösterecek bir manzarayı umumiye teşkil eden ağaç vesaire de bırakmamış ve bundan eser kalmamıştır. Bundan dolayı vukubulan muracaatlar yine acaba o mültezimlere karşı ne gibi bir kanunun ahkâmı tatbik edilmiş ve halk bu gibi şekavetlerden kurtarılmıştır? Alınmış olduğu buğdayı, arpasını kaldırmak ve yine Hükümete karşı borçlu olduğu miktarı seve seve evinde bırakacağı fazla miktarı satmağa acaba neden dolayı... Bu gün koynunda

evrakı resmîyesi belki mevcuttur. Efendiler onun da heyeti aliyelerine arz edeceğim.

YASİN BEY (Ayıntapi) — Âşâr faslında bunu dinleriz.

MÜFIT EFENDİ (Devamla) — Âşâr meselesine kadınlar dinlemeye mecbur değilsek, köylünün o suretle parasını, âşârını, malını alırsak ve bu suretle harp ettireceğim dersek, zulumden başka bir şey yapmış olmayız. Yalnız mevcudiyeti siyasetini tehlikeye koyan Pontüscülerle uğraşmak lâzım değildir. Onun bütün mevcudiyetini muhafaza etmek için, onun bütün malını, canını, ırzını muhafaza etmekle mukellefiz. İşte bu mesele niademi burada mevzuhalis oluyor. Mademki memleketin emni asayışı mevzubahis oluyor. Asayişin muhtel olmasına zannederim ki bu gibi meselelerde yine arınazar etmeyip köylüyü ve köylünün üzerinde sülük gibi yapıp onları kanlarını emmek isteyen memurlar hakkında yapılacak muameleyi ifadaki gösterdiğiniz tekâsüldür.

Efendiler; şimdi birisi tekâlifî millîye suretiyle İstanbul mebusu arkadaşımız Ziya Bey de Kirsehir'de bulunduğu bir zamanda idi. Bir katiyenin 50 40'ı daha idrak edilmeden evvel Hükümet (Sadet sesleri) Köylü vasıtasıyla...

REİS — Efendim; rica ederim Pontus hakkında söyleyiniz.

MÜFIT EFENDİ (Devamla) — Ben maksadımı Heyeti Celîleye misallerle arz etmeyeceksem huradan ineyim. Bendeniz bu kûrsüden şöyle yaparım, böyle yapmağa muktedirim, diye bahsedecek değdim.

REİS — Efendim Pontus meselesi mevzubahisdir.

MÜFIT EFENDİ (Devamla) — Rica ederim Pontus meselesi nasıl mevzubahis ise, Anadolu meselesi de böyle mevzubahisdir. Halkın tekâlifî millîye suretiyle vermiş olduğu 50 40 zahire bilahara mültezimin köylüye mahsup ettirmesi lâzım geldiği halde mültezim ben 50 40 borcumu mahsup ettiremedim, diye köylüden ayrıca 50 40 hedelet olarak köylüye zulmettiği ve köylü Hükümete muracaat ettiği zaman köylünün muracaatı nazarı itibara alınmalıdır. Bu mahsup mültezim kendi alacağına mahsup ettirdiği halde köylüye katiyen mültezimden kendisinin fazla verdiğini diyerek, köylüye fazla mahsup, zahireyi tahsil ettirmeyerek kendisinden tahsil ettirmediği halde... Efendi bu zulümdür. Köylü bize itaat etmezse hakkı var mıdır, yok mudur efendiler? (Doğru sesler.) Öyle ise şekavetî resmîye meselelerini doğrudan doğruya, halkın hukukunu kendile-

rinin eline verilen kanun dairesinde idare etmeyen bir takım memurini idare ve ailliyeyi, eğer Heyeti Celîleniz, Hükümeti merkezîyemiz, onları islah etmeyecek olursa, emin olunuz ki, geride o köylünün... Zira o köylü eşkiyayı gelip de sana, Hükümete haber verdiği zaman sen şakinin, Hükümet onun hakkında cezaî kanunîyi tanımasıyla vermediği halde o şaki bilahara gelir, köylünün malını, canını gasheder. Bir şey yapamazsın; sen de böyle asayiş beklersin.

Evet Pontus meselesi hakikaten mühim, bizim bütün hayatımıza kastedilmiş ve bizim mahvimize yegane çalışılmış bir mesele olduğunda hepimiz mütefikiz. Mından kurtulmak için jandarma mı, asker mi, başka kuvvet mi ne sarfedilmek icahedecekse Hükümetin düşünmesi lâzım gelir. Hükümet buraya bir proje ile geliyor. Diyor ki bana üç bin jandarma tahsisatı veriniz, ben bu üç bin jandarma ile Pontus denilen meseleyi mahveteceğim, söndüreceğim. Bu tahsisatı, üç bin jandarmayı istemekle beraber, heyeti umumîye Hükümetin bu talebi bu şekli, bu tarzki muvafık görmeyerek diyor ki, sen bu usul ile Pontus meselesini öldüreceksin. Bir arkadaşımız bir şekil gösteriyor. Diğer başka bir şekil gösteriyor. Şimdi Hükümet diyor ki: falanın gösterdiği şekli müzakere etmek için teklifi geriye veriniz, biz alalım. Bu neden neşet ediyor? Doğrudan doğruya Hükümetin bu suretle teemmül ettiği, ifasına çalıştığı bir meseleyi ya kendisi bir mesele mahsusı addederek, düşünmeyerek, vakit bulmadan buraya geldi, alelamıya söyledi veyahut bunları müzakere etmeden doğrudan doğruya bir mesele olarak verdiği anlaşılıyor. Hükümet meselesi olmamalıdır. Hükümet böyle bir şey mevzubahis eylediği zaman bunu kendisine mal etmemelidir. Çünkü bizimle Hükümet arasında asla fark yoktur. Şimdi Hükümet düşünürken ben düşüncemi terfî ettireceğim diye katiyen ısrar etmelidir. Bizim düşümlüklerimizi tespit makul bir şekilde ve onunla beraber meczderek taziyka çalışmalıyız ve ona kudretî kuvveti vermeliyiz de. Şimdi üç bin jandarma on beşer lira maaş vermek suretiyle, acaba Pontus meselesini, Anadolu'da diğer şekavet meselesini söndürebilecek mi, söndüremeyecek mi? Yani asayiş temin edilecek mi, edilmeyecek mi? Bunu muhakeme edelim.

Bendeniz geçiş seneden beri şahidi olduğum jandarmaların yapmış olduğu takihat ve vaziyetleri bu işin üzerine gitmemek, gidememek meselesidir. Yani jandarmalar gitmiyor, gidemiyor efendiler. Şaki bir tarafta bulunduğu zaman, jandarma o bir tarafa gidiyor. Binsenaleyh jandarma ile bu meselenin halli-

ne imkân yoktur. Hükümet kuvveti askeriyeye istihdam etmek suretiyle oradaki fenalığı ıfaya çalışıyorsa, nitelikim çalışıyor ve elan da orada mevcuttur. Onun o şekilde ifa etmek için serbest bırakılmalı ve kendisi ne sureti katiyede hareketinde serbest olduğunu bildirmeli ve Pontus meselesinin halini istemeliyiz. Fakat Pontus meselesi öyle zannediyorum ki, beş güne, beş aya haşredilmiş bir mesele değildir. Bu esaslı bir teşkilattir ve senelerden beri devam ediyor. Bunu mütemadiyen devam etmek ve taziyet etmek suretiyle halledebiliriz ve illa bir ayda, on beş günde söndürülebilir, demekle yapamıyoruz. Hinsenaleyh jandarmaya ilâve edeceğimiz para bu suretle hester olmuş olacaktır. Jandarma bu meseleyi halledemez.

Gelelim diğer eflâkta n da bu işi ahaliye gördürmek meselesidir. Bendeniz bu meselede biraz tereddüt edeceğimi ve tavakkuf edeceğimi. Evlâdının eline silah veren baba, evlâdı ihtimal ki o silahı istimal edemediğinden dolayı kendisini bir tehlikeye koymak meselesi mevzu-balus olabilir. Köylülerimize tevdi edeceğimiz bu silah, öyle, zanneriyorum ki, yarın karşısında husumet ettiği bir adamı aleyhinde istimal ederek başka fenalıklarda tevdi edebilir. Ahaliyi tanımasıyla teslihd edip bu işi gördürmek imkânı yoktur. Bunun sureti katiyede aleyhindedim. Yalnız, ahali ile iş gördürecek derecede kadar inmiş isek o vakit Hükümetle lüzum yoktur.

NASRİ BEY (Karesi) — İnnek ileğil çıkmaktadır.

MÜFİT EFENDİ (Devanla) — Eğer ahalinin bu meseleyi kapatacağını ve bu vazifeyi derulste edeceğini ve bu seviyede olduğunu biliyorsan kabul ediyorum ve biz o seviyeye geldiğini kabul ediyorsak, hata ediyoruz zannediyorum. Çünkü ahalden vaktiyle kendisinde mevcut bulunan silahları toplamak için bu Mecliste durudraz müzakere ve muvakaşa cereyan etti ve zannediyorum ki o vakit bütün arkadaşlarımız müttelikân ve müttelihden dışınerek silahları almışğa karar verdi ve gidip o silahları alabilmek ve lazımı gelen nasayılı vermek için heyetler de çıkardık. Biz bundan iki sene evvel vaziyetimizi, halimizi gözünü zün önüne getirirken, helki soba borularını top diye gösterdiğimiz, iğne ile kuyru kazdığımız zamanda burada elimizde silah olmadığı bir zamanda silahlarını toplayıp cephuye gönderilmesine müttelikden, müttelikân karar vermiş olduğumuzu unutmayalım. O silahları alıp cephuye verdiğimiz halde, bu gün ahaliye silah tevzi ederek bu meseleyi söndürmek için, acaba bu fikir bize nereden neşet ediyor? Ahali iki sene zar-

finda bu meseleyi halletti ve Hükümetimiz bu gün bütün askerini, silahını bütün vesaiti harbiyesini elindeki silahlarını alıp, artık bu silahlara ihtiyaç kalmadı ise bunları sahiplerine iade etmeğe taraftarım hendiz. Fakat bu silahlar vasıtasıyla bunlara asayiş temin etmek noktasından biraz mütereddidim. Yalnız olsa olsa bizle kır beşçileri tahir ettikleri, köy bekçilerine silah veririz. Zaten bir kanun vardır, böyle, iki, üç tane bekçi daha ilâvesi suretiyle Hükümetin nazareti tahtında bir kaç adamı bulundurulursa o köy bekçileri de köylere gelen şekaveti adiyeden dolayı gidip de mallarını çalan hırsızlara mukavemet edebilirler.

MEMDUH BEY (Karahisarı Şarkı) — Köylerde alınmış, yetmiş kişi vardır.

MÜFİT EFENDİ (Devanla) — Ben zannediyorum ki köylerde alınmış kişi kalmamıştır. Zannedirim alınmış kişi dediğiniz kadınlardan iharetir.

MEMDUH BEY (Ergani) — Altmış kişi firarı vardır.

MÜFİT EFENDİ (Devanla) — Eğer sen firarilerle bu menleketi müdafaa ettirmek ve o firarilerle eşkiyayı takip ettirmek ve o firarilerle Pontusü söndürmek istiyorsan, firariler mücrimdir. Mücrim ile bir cürüm söndürülmez efendi. (Bravo sesleri.) Biz emin olalım ki bu gün hizmetini, vazifesini ifa etmeyen herhangi bir sebepten dolayı vazifesinde ihüraz ederek kaçmış olan adamlar nazarı konusunda, nazarı millete, nazarı şeriatla mücrimdirler. Bu mücrimlerle gidip diğer mücrimler tedip etmek gibi fena bir şeyden daha büyük bir şey olamaz. (Doğru sesleri.) Daha büyük bir deri çıkarmak denektir.

REFET PAŞA (İzmir) — Hükümet mefhumuna mügayirdir.

MÜFİT EFENDİ (Devanla) — Şimdi efeodim bu mesele hakkında pek çok söz söylendiği için bendenizin yalnız rüfekayı muhteremeden istirahat edeceğim bir nokta vardır. Bu meseleyi Hükümetin revşihaniyetine tevdi etmeyi ve Hükümetin kendisinin yapacağı bir tedbir ile bu meselenin önüne ve bütün memleketterimizdeki böyle fena birtakım şekavetin, hırsızlığın menine ve arz ettiğini şekaveti resmîyenin de kökünün kesilmesine karar verilmelidir. Hükümet bu suretle maksadla muvaffak olur ve her şey biter. Ve illâ katıyca ve katıyca bu keşmekeşten kurtulmak için gidip gelmek meeslesinde bile kendimizi müteyakkız bulundurmaktan başka imkânı yoktur. Bendenizin söyleyeceğim budur. Bunu Hükümete terketmeliyiz.

VEHİDİ EFENDİ (Konya) — Efendim Müfîd Efendinin buyurduğu gibi, pek çok söz söylendi. Yalnız benim söyleyeceğimin birincisi; bu bir şahıs meselesidir. İşinizin başına iyi bir adam bulun ve o adam bu meseleyi halleder gelir. Oyle bir şahsiyet bulunuz ki bu adam gitsin bu meseleyi halletsin gelsin ve o şahsiyet binun ehli ve erbabi olsun. Birinci mesele bu. İkinci mesele; efendiler, bu gibi şikâyetleri asker hasdıramaz. Bunun imkânı yoktur. Çünkü dokuz taşı birden sıçrayan bir herife karşı sağ dur, selâmı dur mukabele edemez. Bunlar merasım işidir. Halbuki bu iş merasım işi değildir.

TAMŞİN BEY (İzmir) — Askerlik merasım işi değildir.

VEHİDİ EFENDİ (Devamla) — Rica ederim askerlik merasimleridir. Onun için asker karşısında başı bozuk lâfi istimal olunur.

REFET PAŞA (İzmir) — Bir sual soracağım. Acaba Vehhî Efendi Hazretleri Demirci veyahut Ethem çetelerinin Konya isyanını basdırmalarına muvaffak eder mi idi? Yoksa muntazam bir asker mi isterdi?

VEHİDİ EFENDİ (Devamla) — O başka meseledir. Paşa Hazretleri O buraya mukayed değildir. Onlar dağa çıkmış değildir, karşı geliyordu. Bu mesele başkadır.

Şimdi efendiler jandarmanın da bu meseleyi halledemeyeceğine bendenizin kanaatını vardır. Zannedersen ekser rûfekayı kiramanın da kanaatı bu yoldadır. Bu da olamaz. Şimdi ne kalıyor. O hulacağımız şahsa salâhiyeti vassıa vermeli ve o şahsiyet dahilinde kanallar açarak ve dahiliden teşkilât yaparak buna karşı ne gibi tedabir lâzımsa başı bozğu, başı bozukla karşılaşmaktan başka çare yoktur.

OMER LÜTFİ BEY (Karahisarısahip) — Hiç kimse gitmez.

VEHİDİ EFENDİ (Devamla) — Gider efendim gider. Efendiler burada üç söz söylesen söz tükenmez, bitmez. Bunu münasip ise, dünden bir arkadaşın teklif ettiği gibi, Dahiliye, Müdafaa-i Milliye Encümenleri birleşerek şu kürsüden soylenen sözlerden bir hülâsa alarak bir şey yapınlar, getirsinler bize. Ondan sonra halledelim. Yoksa böyle akşama kadar söyleyelim. Halbuki memleketin o tarafı yanıp gidiyor. Bu tarafı başka bir şey oluyor. Anın için bunu encümene havale edelim. Şu iki encümenin birleşip de bunu halletmesini muvafık buluyorum.

İL-YAS SAMİ EFENDİ (Muş) — Efendim; bu mesele üzerinde zannedelim epi lâf söylendi. Benim biraz seyahatim itibarıyla hâsıl ettiğim pek acı hatıralar, alâ-

kadıkları, daha ziyade lâyük olduğu ehemmiyetle nazarinizde tecelli ettirecek beyanatta bulundular.

Bu mesele vesilesile diyeceğimi ki, bütün mesaili iştimaie, hatta en nazık hayati mesele hile, maalesef arzedeceğimi, aflatırını istirham ederim; bütün acı safahatle ne kadar acı söylenirse söylensin, evvelce de tekrar etmiştim. Yine tekrar ediyorum. Bunların iki makası vardır. Bunun birisi sakat, birisi de zabıt ceridesidir. Bütün bu sözler, Müfîd Efendi Hazretleri heyeti umumiyesine, yani Pontüsü vesile aldederek, o bahse girdiler. Meclis rûfekayı kiramanı söze davet ettikleri vakit buşu gidiyor sözleri. Bu sakatı Meclise aksedecek sakatları ve sadaları bırakarak şu kürsüden vazifemizi ifa etmiş aldedelim. Bir kopya halinde eski, zâhiyetlerle bütün mesaili hallederek B. M. Meclisinin icrayı ve teşrii selâhiyetini hâiz ve büyük kelimesile artık kendisini görmesi meselesile mükellef olan ve artık vazifesini kopya gibi şöyle dönercek işleri halletmeğe, şöyle taraftar olmak bir netice istihsaline imkân vermez. Bendeniz, affınıza mağruren, yegâne bu hakikatı nazarinizde tecelli ettirmek için söylüyorum. Bu bapta hem oradaki aldığını şifahi haberler ve hem de buraya vürud ettiğini zaman aldığım mektuplar, onu maaziyade söylendiği için hiç hürisinden bahsetmiyeceğim. Yalnız şu niarazi iştimaının şimdiiye kadar teşep'up etilen muhtarap, çaresini söyledikten sonra sözume hatime vereceğim.

Efendim bundan bendeniz o kadar muhtarabım ki; bu mesele en basit, idare-i mülkiyenin en basit asayışı umumiye ve memleket noktai nazarından yapması icap eden vazifesidir. B. M. Meclisinin sahai iş tigtaline giriyor.

Hükümet kendisi de kanı olmadığı bir teklif ile geliyor. Zaten hep maziden ibret alıyoruz. Maalesef ölümler dirilere darıma tesirini yapıyor. Ölümlerle sağlar yaşayamaz. Yeni yeni hatveler atmak, lüzumu karşındayız. Daima günleri böyle geçirmişiz. Asıl ben ona acıyorum. Bu Meclise nasıl giriyor, ben onu arzedeceğim iki, üç arkadaşım esnayı seyahatte iki üç şey görüyor. Şimdiiye kadar vesile olmasaydı söylemiyecektim. Fakat şu Biraderinizin, memleketinizin idare-i dahiliyesi hakkında o kadar dolgun ve bir diritnavt gibi mücehhez hulacaksınız, ki o bahse şimdilik geçmek zamanı değildir. O arkadaşlarınız da muteessir olarak yazmışlar, kuvvet gönderiniz diye yazmışlar. Bunların huldukları çare bir kuvvet göndermekten ibarettir. İşte bu kadar. Bütün söylenen sözler, çareler hep bunun üzerindedir. İşte şu

kiliseye çıkan çareden bahsetmeli. Madem ki bu bahse girmişiz, esasa girmeli.

İşte size gayet âmiyane telâkki edeceğimiz ve ben- denizce gayet ciddi ve müceddidane ilk yapacağımız iş. D. M. Meclisinin oradaki bütün memurların az- letmek. Yapabilir misiniz? Bakınız ben bu memur- ların hiç birisini tanımam. Hiç birisi ile alakam yok- tur. D. M. Meclisinin alkışını işgal eden bu asa- yış meslesile iki seneden beri... (Gurültüler) asıl çare bu değildir. Asıl çareyi söyleyeceğim. Bu be- nim zihnime geliyor, ki iki seneden beri Meclisi bu Pontüs meselesile işgal ediyor. Hükûmetin oralar- da Mutasarrıfı var mı? Var. Valisi var mı? Var. Muhtelif livalarda mühim memurları var. Yalnız memurlar sandalyalarda oturmak için. Yoksa gel- Ahmed, Mehmed şu meseleyi halledereksin demiş de- makamı aidiinden ne yaptın diye sormuş mu? Yap- tığın lâyhada hudud. Ben bu meseleyi halledeceğim. Ben bunu gördüğüm vakit, havalii şarkiyeyi bunun büyük bir niyasyı addederek aklıgım ilhamlarla söy- lüyorum. Efendiler; bu yapılmış. Binaenaleyh yine söylüyorum. Söylediğim halde yapamazsınız. Çünkü ölümlerin sağlar üzerine icrayı tesir etmesinden feraget edemeyiz. Daima ahane ile yürümeği ayağımıza bağlamışız. Başka türlü hareket edemeyiz. Lakin ben asıl çare nedir diyorum. Ben artık on dört se- nelik tarzı kudını hayattan, refrikalı hayattan. Huku- metten bıkmış bir arkadaşımı. Bendeniz söylüyo- runu ki çok ben meylusunu. Meclisin aidiği vaziyete göre ilhamatına, sözlerime razıyını, beni âsi telakki ediniz ve ben diyorum ki, biz hali mücadelede miyiz? Evet. Hali harpteyiz. Bu üç yüz kişi zatene memle- ketin ancak üç yüz kişi münevveri, müterekkiri çıkar. Bunlara hali cihatta yalnız söz söylemek düşmüştür. Eyvah... Yazık! bize üç yüz mebrisa, böyle hepimize, burada Hükûmetten gelecek yollar üzerinde ni yür- rümeğe düşmüş? Ordu orada vazife mukaddesini ifa ederken, bizde şurada işimizi yapalım. Şu dahili emniyeti tutalım, demek için içimizde askeri teşkilât- çı var, mülki teşkilâtçı var, hepsi var. Pontüs mev- zubahis olduğu zaman garıptır; size bir hikaye arze- deceğim. Fakat iki kelimelik bir hikayeciktir. Ben- denize Tunuslu bir arkadaşımı dedi ki, İstanbul'a aya- gımı bastığımdan itibaren, benliğimi unuttuyorum. Çünkü kendi kendine müteferrik ayrı söz söyleyen çok... Efendim bendeniz dünden bu gün iyiyini. Ben diye oraya kendisini atan, yüksek nasıyesi ile, ben bu işin ehliyim diyecek adamı yok. Ben Meclisi Âli- nize hitap ediyorum, Meclisi Âlinizden bir şahıs çıkıp, da bir fert, ki üç yüz adamı ıshat edecek bir

adam, esiri ruha malik olmazsa işgal edemez. Bun- ları defterine kaydedecek adam mesuliyet de yapı- maz. Onun istiyeceği parayı vermeli, böyle bir adam, ki Dahiliye Vekilinden daha ziyade iş yapar. Bina- enaleyh burada bu suretle hâlen ve âtiyen zabıtlara akisler bırakacak, ben bu işi deruhte ediyorum ve şu şeraiti istiyorum diyecek bir adam yoksa, biz de bu davaya bu işe paydos diyelim, gidelim.

HAFİZ HAMDİ EFENDİ (Biga) — Pontüsçüler tenkil edilmiştir dedi, Dahiliye Vekili.

EMİN BEY (Canik) — Efendim; bendeniz der- ten bahsetmiyeceğim. Çünkü o kâfi derecede hep- mize malûm oldu. Beyefendiler bilir misiniz ki bu jandarma tahsisatı Meclise nasıl gelmiştir? Demek istiyorum ki Hükûmet bu mesele ile meşgul olma- mıştır ve olmuyor, olmayacaktır. Nu kanaati sizde hasıl etmek için misaadenizle bir iki söz söyleye- çim. Rica ederim, arz ediyorum; Dahiliye Vekili Fethi Beyefendi buradan itimat reyî aldıktan sonra, çok isterdim ki, burada bulunsular ve aradan yirmi gün geçtikten sonra tevâlî eden feryadlar, müracaat- lar üzerine tekrar Anıasya, Tokad ve Sivas mebusları ıçtima ederek kendilerini de davet etmişler ve lutfen gelmişlerdir. Hatta bendeniz söyledim, dedim ki; nazî mamuzi... Zati Âliniz itimat reyî aldınız, ekse- riyetin vermiş olduğu itimat itimatır. Biz de itimat vermiş telakki ediniz. Fakat itimat alınakla bu me- sele halledilmiş demek değildir, dedim. Rica ederim şu mektupları zati Âlinizle biraz okuyalım ve siz de bundan sonra olsun bir çare düşünürsünüz. Biraz tenvir ediniz ve arkadaşlardan hazî zevatın biraz asa- biyetle beyanı mütealeası üzerine bu zati muhterem şunu demiştir: «İstızaah yaparsınız. Heyeti Umumi- yede.» Dedik ki; Beyefendi çok rica ederiz, ıstızaah falan ilemiyoruz, lütfen bundan sonra memleketi kurtaracak işen hunun hakkında bize izahat veriniz. Vaz geçtik bir ümit vermesinden. Aynen şunu söy- ledi: «Hükûmet acizdir ve eselle şunu da söyleye- yim ki oradaki fırkada alınacaktır, yarın, o bir gün gelecektir, ordu kadrosuna dahildir, vaziyet budur».

Aman Beyefendi, biz bunu bilmiyorduk, eğer fırka da oradan alınacak olursa ne olacaktır? Bunun için bir şey düşünmediniz mi? «Hayır düşünmeyiz. Çünkü elimi, kolum bağlıdır, başka şey yapmak im- kânı yoktur dediler. Orada bulunan arkadaşımız jandarına vesaire ile burasını takviye etseniz nasıl olur? Dedik O da: «Düşüneyim bakayım; pek alâ- hir proje yapayım» dedi. Dedik ki; bu kadar yapı- lacak bir şeyi kabul ettiremezseniz, çok rica ederiz lutfen biraz evvel, bir hafta zarfında, bunu tertip

ediniz. arkadaşlara rica ederiz elbette onların da bizim kadar yürekleri sızıyor. bu meseleye vakıftılar. İşte malum olan şekilde encümenlere gittik. Arkadaşlara rica ettik. niyâhet bununuza yine bir proje huraya kadar gelmiştir efendiler.

Beyefendiler, eh ne yapacağız. her gün mektup. her gün telgraf. her gün feryad... Sonra bize diyorlar ki; abızı düşünmüyorsunuz bizim derdimize çare yok mudur? Ne yapalım. nereye müracaat edelim. diye feryat ediyorlar ve soruyorlar. Beyefendiler acaba bu eşkiya şimdiye kadar niçin tenkil edilmemiştir? Buna dair malumatınız var mıdır? (Hayır sesleri) Binacnaleyh bunu anladıkça hundan sonra da tenkil edileceğine kani değilim Beyefendiler. Bendenizin bildiğim malumatım budur. Amasya İstiklâl mahkemesine gittiğimiz günden itibaren. orada bulunan fırka kumandanı ile. mutasarrıfı ile Samsun'da keza Mutasarrıf ile Kumandan ile müştereken Riyaseti Celileye, arzu huyurursanız okuyabilirsiniz. her gün müracaat ettik. Her gün vaziyeti izah ettim. her gün şu. şu. şu yapılırsa önüne geçilebilir diye tabii ihtisas sahibi olan fırka kumandanı bir çok şeyleri buraya arzettiği halde hiç birisine cevap dahi alınmamıştır. Beyefendiler eğer mahallinde vuku bulan müracaatları mahallinde tetkikata müstenit mütalekâ buraya dinlettiremezsek. faide yoktur. İster heyet göndereyim. ister içimizden gitsin. kimi giderse gitsin esas buradadır Beyefendiler. Oranın Beyefendi kardeşimizin buyurduğu gibi. oranın memurlarını. kumandanlarını değiştirmekle buradaki ataletin. bu zafın önüne geçebilir misiniz?

Şimdi esas bu olduktan sonra, yani yazılan şeyler tertib edilmedikten sonra. vaktü zamanile askerın iagesi temin olunmadıktan sonra her kim giderse gitsin. hiç bir tesir yapamayacaktır. Bu hal devam edecektir. Binacnaleyh bendeniz öteden beri şöyle düşünüyordum. Oradaki kumandanın her bir işarını Dahiliye Vekili Beyefendi her ne şekilde olursa olsun. her ne his ile mütehasis olursa olsun kabule mecbur olsun. Böyle bir zat gönderebiliyor musunuz? O vakit dava halledilmiştir. Yahut bilmem fırka kumandanının. Dahiliye Vekilinin veyahut Erkânı Harbiye Reisinin bu işin şeyini dinlemezse bundan daha büyük bir mania yoktur. Fakat acaba bu gün hüyie bir zat da gitse onu talmine kâfi olabilir mi? Olamaz Beyefendiler. Çünkü Dahiliye Vekili de gitmiştir ve gider iken bu işide bitireceğim demıştır. Halka lînu söylemiştir. fakat bitirememiştir. Halk ne diyor Beyefendiler. aldığımız mektuplarda ne diyorlar. bilir misiniz Beyefendiler? Biz bu meslecden umidi kes-

dik ve biz bu Rumların kurbanı olacağız Çünkü Dahiliye Vekili dahi bunu bitirememiştir ve bu kanaat unutulmuşdur.

Efendiler bu kanaati herhangi bir zat gitmiş olsa bunu söylemez. Binacnaleyh Beyefendiler eğer böyle bir zat bulabilir veyahut Meclisi Âliniz herhangi bir arkadaşta bu kudret ve kuvveti verebilirse ya şahsiyet sahibi olup bızatıhi dinlettirebilir veyahut bu işe Meclisi Âliniz müttahiden bir arkadaş hulup gönderebilir, bu işi halle doğru giderse ikinci bir mesele kalıyor. O da halkın bize karşı olan adanmış itimadını izale etmektir. Bunu da zannın itibarıyla söyleyiorum. Buraya gidecek arkadaşlar tahsisat ister. falan hatırıma getirmiyorum. Merhalde o muhitin mehuslarda kısmen oraya gitmelidirler. Oranın âyan ve cırafıyle halkile temas etmelidirler ve artık onlara karşı ve daha doğrusu mazi niyamızı onları şöyle bir suretle tenvir etmelidir. ki onlar da dört el ile bu işe sarılabilirler. Burada Heyeti Aliyeniz de bu işi tamamille takip etsin. Bendeniz başka türlü imkânı hal hulamıyorum. Tabii bir çok surceti hal bulundu

Bendeniz demiyorum ki. mutlaka şu veya bu hal yapılsın. Bendeniz diyorunki artık - yani katî olarak anlaşılmasına nazaran - Meclisi Âliniz nam ve hesaba bina hareket etmek üzere bir zat. bir heyet göndermek surcetiyle kendiniz. bu meseleyi mal ederseniz. bu mesele hallolunur ve illâ felâdir ve çok yazıktır. Yani memleketimizin biliyorsunuz en güzel bir muhittir. Feyzu hareketi. her şeyi varken oradan maalesef ne tütün alınabilir. ne ziraat yapılabilir. Hiç bir şey yapılamıyor. Gece halk uyuyamıyor. Her şey hüttun mahvoluyor. Rica ederim. o halde biz neyi kurtaracağız? Biz şurada ne için çalışıyoruz? Ne için burada toplandık rica ederim? Şurada üç buçuk Rumu tenkil edemezsek biz niçin buraya geldik. niçin para alıyoruz. maaş alıyoruz? Rica ederim. bendeniz bir de takrir veriyorum. İster encümene gitsin. ister Heyeti Vekileden de bir iki zatın itihakile Meclisi Âliden üç beş zat ayırarak bir esasat ilairesinde bir şey halledip ve bu meseleye her halde netice versin çok yalvarırım.

REİS — Efendim; müzakerecin kifayeti hakkında bir takrir vardır. (Hayır sesleri. kâfi sadaları)

REİS — On beş arkadaş söz almışır.

REŞİD AÇA (Malatya) — Beyefendiler; şimdi müzakere olunan Samsun. Amasya. Tokat'daki Pontus meselesidir. Fakat asayişsizlik her tarafta vardır. Hatta benim dairesi intihabiyemde. Behişni kazasına 130 tane eşkiya gelmiş idi. Yolları kesmişti. Hükü-

meto ültimatum gelmişti. Yazdılar. çizdiler. Şimdi orada eşkıya kalmamış. İsa toprağına gitmiş, İsa toprağı oraya on iki saatlik, sanki Avrupa toprağına gitmiş. Yani bunu arz etmekten maksad, bunları jama ile askerle tenkil mümkündür.

Yalnız oraya gidecek, yani bunların üzerine gidecek zabıt bilmelidir ki bu vazifeyi ifa edemediği halde tardolunacak, idam olunacak, katlolunacak. Bunu katliyen bilmelidir. Seferberlik içinde beyefendiler dli tane çete üzerine iki tabur asker geldi, topu ile tefengi ile dört ay orada oturdular, müzâkalar çaldılar. Rakı içti ve asker ötede beride gezdi. Köylerde doladı tenkil edemedi. En nihayet Şahi Bayatı tenkil etti. Dört tanesi mecrulien, sekiz tanesi meyyilen derdest edilmiştir diye telgraf çekti.

Şimdi efendiler bilhakkın vazife ifa edecek olursa bu iş olur. Yalnız Dahiliye Vekili jandarmasının tezyidi için müracaat ediyor. Yani bu işin yapılabilmemesini bilmem. Yalnız kadro noksanıdır, kadro noksanını ikmal edilmesini rica ediyor. Mademki asiye inzibat kadronun noksanlığından ileri geliyor. Bundan dolayı kabul buyurunuz, ama olur olmaz. Bunu bilmeni (Gürültüler) Ahhalinin canını namusunu muhafaza noktası nazarından üç bin jandarmasının masarifini kabul edelim. (Gürültüler).

REİS — Ademi kifaye hakkında söyleyecek sözünüz. Halbuki asiye bahsediyorsunuz.

Ademi kifayesi hakkında söylemek için asiye bahsedeceğim. (Gürültüler: ayak patırdıları).

ISMAIL SUBHİ BEY (Burdur) — Maksadın ne ise onu söyle.

REŞİD AĞA (Devanla) — Maksadını müzakerâ kâfi değildir. (Ha sesleri) Denim arzettiğimi, yani bunların üzerine giden zabıt namuslu olmalıdır. Böyle olursa hepsi de tenkil olunur. Pontüs meselesi yeni çıkmamıştır, geçen sene çıkmıştır. (Gürültüler: ayak patırdıları).

REİS — Takrirleri okutuyorum.

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Müdafaa-i Milliye ve Dahiliye encümenlerinin müştereken. Heyeti Vekile huzuru ile, bu meseleyi tetkik ederek bu bapta ittihaz edeceği tedabiri Meclise arz eylesinisi lüzumunu teklif ederim.

İstanbul

Ali Rıza

REİS — Efendim, daha on beş kadar takrir var. Bunları ahkâmı hemen hemen hepsi de birdir. Şimdi yalnız müzakerenin kifayeti hakkındaki fıkrayı reye

koyuyorum. Müzakerenin kifayetini kabul edenler. Emeyenler. Ekseriyeti azımcı ile kabul edilmiştir.

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Pontüs eşkıyasının esbabı tenkilini bittirmemül Meclisi Âliye arzı teklifat eylemek üzere Maliye ve Dahiliye Vekilleriyle nüfekadan üç zattan mürekkep bir komisyon teşkilinin tahtı karara alınmasını talep ve teklif eyleyirim.

Canık

Emin

Amasya

Hamdi

Canık

Süleyman

Canık

Şükri

Riyaseti Celileye

Cumtenin malûmu ve Hükümetin de tahtı iurafındadır ki memleketin her tarafında asayişsizlik vardır. Bu halin devanını maazallah amâli müddiyemizde bir aksulamel vucude getireceğinden bunun biran evvel önüne geçilmek için hervechi âti teklifatımın müstacelen tahtı karara alınmasını teklif eyleyirim :

1. Samsun, Tokat, Amasya civarındaki asayiş temin etmek ve bilhassa bu mesele ile alakadar olmak üzere Meclisi Âliden bir heyetin heman intihabile havalii mezkûreye izamı ile ve bu heyetin mahallinde göstereceği lüzum üzerine lâzım gelen tedabirin ittihaz ile intacı esbabının ıstıkmalı;

2. Memleketin dahili ve harici mukadderatıyla bilhail alakadar olup icrai ve teşri kuvveti hazır bulunan ve yegâne mesgul bulunan Meclisi Âli memleketin her tarafına müfettişler izamı, yani memleketin muntakalara tefriki ile Meclisi Âliden üçer kişiden mürekkep birer heyetin intihap ve izamı sükûn ve istirahatı umumiyenin temini;

3. Meclisi Âliden gönderilecek heyet teftişçilerin vazife ve salâhiyetleri hakkında bir lâyhâi kanuniye tanzim etmek üzere Müdafaa-i Milliye, Dahiliye, Adliye encümenlerinden dörder kişinin intihabile on iki kişiden mürekkep bir encümeni mahsus teşkil ve nihayet üç gün zarfında lâyhâi kanuniyenin heyeti umumiyeye takdimini selâmeti umumiyeye namına rica ederiz

Erzurum

Mustafa Durak

Mug

İlyas Sami

Gaziantep

Ragıp

Bayazid

Süleyman Sudri

İçel

Ali Sabri

Tarsus

Şeyh Servet

Kağırı

Ziya

Maraş

M. Haşip

Karahisar Şarkı	Canik
Mesut	Süleyman
Dersim	Kayseri
Mustafa	Âtîf
Antalya	Antalya
Mustafa	Hasan Tahsin
Urfa	Isparta
Pozan	Mehmet Nadir
Mardıo	Çorum
Derviş	Dursun
Mardıo	Rayat
İbrahim	Mehmet
Ölü	Mardıo
Yasio	Necip
Mardıo	Yozgat
Mahat	Feyyaz Âli
Mardıo	Kastamonu
İbrahim	Abdülkadir Kemal
Malatya	Kırşehir
Resit	Rıza
Karahisar Sahip	Ergani
Ömer Lütfi	Rüştü
Ergani	Yozgat
Nüzhet	Osmani
Sımp	Erzincan
Abdullah	Tevfik
Geç	Malatya
Celâl	Feyzi
Bülis	Elâzız
Vehbi	Rasim
Ocaç	Sivas
Fikri Fakı	Taki
Elâzız	Muş
Hüseyin	Kasım

REİS — Rica ederim efendim. İyi dinleyin çok mühim ahkâmı var.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Takrım hakkında izahata vereceğim Reis Bey.

REİS — Efendim müsaade buyurun bir kere takrir okunsun da söz vereceğim.

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir.

Pontüs şekavetinin süratle itfası ve asayişin temini için lazım gelen tedabiri kırk sekiz saat zarfında bilmüzakere takarrür ettirmek ve Meclise arz eylemek üzere Müdafaa-i Milliye ve Dahiliye encümenlerince Meclis azası meyanından mütehasıs dörder kişinin intihabı suretiyle sekiz kişilik bir encümeni

muvakkat teşkilini ve keyfiyetini oraya havalesini teklif eylerim.

Burdur Mebusu
İsmail Soysal

Riyaseti Celileye

Tokat, Amasya havalisinde Pontüsçülerin ahali islamiyeye vuku bulan feci tecavüzleri malumdur. Ahali mahalliye ise yedinde lüzumu kadar esliha ve cephanec bulunmadığı cihetle kendini tamamiyle müdafaa ve mühafaza edememekte ve bu ahvalin tarti tesirinde kura mezruati cayır cayır yakılmakta olduğu mevsukan istihbar olunmuştur. innaaleyh oradaki kura için telâfisi gayri kabili feci bir âti ihzar etmekte bulunan bu hale karşı eşkıyanın tecavüzüne maruz mahaller ahalişine herhalde Hükümeti mahalliye vasıtasıyla levzi edilmek üzere Meclise tensip buyrulacak kâfi miktar esliha ve cephanenin Müdafaa-i Milliye Vekâletinden mahallerine tesriatı sevkinin tahti karara alınmasını teklif eylerim.

Mardıo
Necip

Riyaseti Celileye

Dahiliye ve Maliye Vekillerinin teklifat ve beyanatıyla söz söyleyen rüfekayı muhtereminin mütalâatını telkik ve binnetice yapılacak muameleyi tesbit ve heyeti umumiyeye sevk etmek üzere mevzu müzakere olan meselenin Dahiliye ve Müdafaa-i Milliye encümenlerine havale edilmesini teklif ederim.

Gaziantep
Yasin

Riyaseti Celileye

Pontüs meselesinin halli sureti malisusada mütehasısları tarafından tesbit ve ita olunacak mütalâata istinad edebilir. Meclisimiz şekavetün imhasında Devlet ve millete hizmetleri olmuş mücerrep zevata malikür. Şu takdirde bu müzmin ve milletimiz için gün geçtikçe felaketi olan derde seri ve katı bir tedbir ihtiyaz etmek ve önümüzdeki pazarın ışıltısında arz edilmek üzere bu hususun Dahiliye ve Müdafaa-i Milliye encümenlerinin ışıltı ile müzakeresinin tahti karara alınmasını teklif ederiz.

İçel
Ali Sabri

Afyon Karahisar
İsmail Şükrü

Saruhan
Refik Şevket

Riyaseti Celileye

Pontüs eşkıyası taklibatında, arazının ahvali ve şakilerin teşkilâtı dahiliyeleri ihtizası mahallinde yapılacak çete teşkilâtı daha semere verir. innaaleyh

Pontüs havâlisindeki Türk şâkilerin istinamı kabul edilerek, buna o civardaki müsalâhî firariler dahi itihak edilmek üzere bir teşkilât yapılmasını arz ve teklif ederim.

Şarkı Karahisar
Mecmduh

(Red, red Allah göstermesin sadaları)

Riyaseti Celileye

Pontüs meselesini sureti katıyede halletmek üzere Dahiliye Vekâleti emrine mucehhez bir fikrî askeriyeye verildiği ve yüzbinlerce lira masarif ihtiyar edildiği halde hiç bir şey yapılamamasına, bilâkis Pontüsülerin mezaliminin pek acıklı bir surette devamına sebebiyet verenlerle şekâvetin ifası için icap eden tedabirin Dahiliye ve Müdafaa-i Milliye encümenlerinde tesbit ve berayı müzakere heyeti unvanı miyye arzını teklif ederim.

Gaziantep
Yasin

Riyaseti Celileye

Pontüs meselesi hakkında Meclisi Âli esasen malumat sahibi olduğundan müzakerenin kufayetiyle, halli mesele için tedahiri âtiyenin ahzedilmesini teklif ederim.

Müdafaa-i Milliye ve Dahiliye Vekilleriyle Meclisi Âliden mütehasıs olmak üzere ve takibi eşkiya hususunda mahareti mesbuk olan Refet Paşa Hazretlerinden mürekkep bir komisyonun üç gün zarfında vereceği kararın Meclisi Âliye ıblâğıyla ona göre karar verilmesini teklif ederim.

İzmit Mebusu
Osman Nuri

Riyaseti Celileye

Pontüs yarısının kapatılması hakkında berveçhi âli maruzatının nazarı dikkate alınmasını teklif ederim.

Bursa Mebusu
Operatör Emin

1. Bilâfatei zaman Pontüs haritasına dahil mahallere şâmil bir valî unvanı ile ihdasıyla ve salâhiyeti kâmile ile münasip bir zatın izanını;

2. Efradı âilelerini Rum intikamına terk etmemek gibi bir his ile son defa silâhlarıyla firar eden cfradın alfedilmelerini ve ibunlardan teşkil edilecek bir iki alayın mahallinde istihdamı;

3. Pontüs meselesine yardım edenlerin derhal istiklâl mahkemesine tevdi;

4. İstiklâl mahkemesine salâhiyet ifası;

5. Ahalî müslimeden bazılarının kefalati müte selsüle ile teslifi. (Red, red sadaları)

Riyaseti Celileye

Pontüs eşkiyasının tenkili ve imhası tamim etmek üzere derpisi mülâhaza olunan tedabirin muhtevî olup kaleme alınan mecbul lâzhanın tetkik ve müzakeresini teklif ederim.

Karahisarı Sahip Mebusu
Ali

Riyaseti Celileye

Gerçek eşkâli sabıka ve gerek şekli hâzırıyla bu nizhiyeti muhimmî askeriyeyi hâzır olan Pontüs teşkilâtının imhası için burada tedabir icrası yme bîsüt olmak ihtimalinden tecerrüt edemeyeceğine hînaen, mahallinde tedükatı lâzime icra etmek ve ne gibi tedabir icrasına lüzum olduğunu Meclise rapor bildirmek ve ona göre hareket edilmek üzere Samsun, Tokat ve Amasya havâlisinde Heyeti Celile meyanından mütehasıs iki Erkan-ı Harbin izanını teklif ederim.

Kühahya
Cemil

Riyaseti Celileye

Mütehasıslarıyla (Karahisarı Sahip Ali Bey ve emsali) o havâli mebuslarından mürekkep bir encümenle icaheden tedabirin tesbit ve heyeti unvanı miyye sevkini teklif ederim.

Kozan
Mustafa

Riyasete

Pontüs meselesinin sureti halli hakkında cercyan eden müzakerat ve verilen takrirleri tetkik ve hüvâsa etmek ve bu bapra yapılması lâzım gelen hususları taraftarlaştıranak perşembe günü Heyeti Celileye arz etmek üzere Dahiliye ve Müdafaa-i Milliye encümenlerinden müntehap üçer aza ile Müdafaa ve Dahiliye Vekilinin istirakiyle teşekkül edecek komisyona havâlesi keyfiyet buyrulmasını teklif ederim.

Erzurum
Hüseyin Avni

Riyaseti Celileye

Pontüs eşkiyasının tenkili hakkında şâki ve canîlerden mürekkep hiç bir kuvvetin hizmet edemeyeceği on senelik tecrübelerden anlaşılmıştır. Binaenaleyh bu meseleye Meclis bizzat vazî yol ederek ve salâhiyet bir kumandanın izanını ve bu zatın lüzumunun Heyeti Vekilece tasvip edilmesini teklif ederim.

Batum Mebusu
Edip

VEHBI BEY (Bitlis) — Efendim; hepsinin meali birdir. Encümene gitmesini teklif ediyorum.

Kıyasatı Celileye

Tokat, Anıasya, Samsun havalisinde icrayı faaliyet eden Rum eskıyası bilhassa şu sırada kıyık yiyecek levazımatlarının temını tedarıki için ikarna mütecasır oldukları pek hunbarane ve melânelikârane tecavüzat ve cinayetleri tevali ve tanıdı etmektedir. Hergün bir türlü fecayün saik ve müvellüdi olan bu hanümansuz vukuatıo temadısioc artık millet ve memleketin sahir ve tahani müü kalmamıştır.

İki gündür Meclisi Âlide mevzuu müzakere olan bu husus hakkında Heyeti Vefsiyece bir karar katı itihaziye humen İhtıyara haşlanılmak üzere bu hale bir netice verilmesini selâmeti memleket namına arz ve teklif eylerim.

Tokat
Hamdi

REİS — Efendim; takirler bazı farklarla iki kısımdu. Birisi doğrudan doğruya Dahiliye, Mudafası Milliyec ve Muvazene encümenterinden müzâkepe bir hoyote tayın ve teklif etmektedir. Birisi de o havalı mebuslarından bazılarının malûmatlarından istifade olunmak üzere orada bulunmaları hakkındadır. Takirlerden hemen kısmı küllisi..

M. DURAK BEY (Erzurum) — Takirimi izah edeceğim Reis Bey..

REİS — Bendeniz evvelâ arz edeyim, undan sonra izah edersiniz efendim.

Takirlerde encümen olduğu gibi Refet Paşa ve yahut Ali Beyefendi gibi bazı şahıslar da gösteriliyor ve binaenaleyh takirlerin hemen kısmı küllisi bu meselenin herhalde encümünde tayın ve teklifine müteallindir. Bir de Karahisar mebusu Ali Beyin bir teklifi vardır ki evvelki gündü müzakere üzerine ve vukufuna binaen bir lâyiha ihzar etmiştir. Bu lâiyhanın da encümüne gitmesi lâzım geldiğinden o hususun da nazarı itibare alınmasını talep ediyor. O da encümüne gısm. Yalnız Dunak Beyin bir takiri var, ki çok fark vardır. Dunak Bey doğrudan doğruya bu gün hiç bir karar itihaz etmeksizin ve takirleri encümüne vermeksizin Meclisten bir heyet itihap edelim, o havalıye gısm, teklif etsinler, icabeden tevalihini buraya bildirsinler; ondan sonra karar verilsin diyor.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Öyle değil efendim, öyle değil. Efendiler müsaade buyurunuz izah edeyim. Kabul ve ademî kabulü Hoyeti aliyetizin kararına mütevalıktır.

Biz buraya bir karar verdik. Öncüme künk bir refik ile beraberdir. Efendiler, biz bu Hükümeti teşkil

etmişiz. Şu buraya toplandığımız gün acaba kanun ihzarından başka bir karar itihaz ettik mi? Hayır efendiler, katıyyen böyle bir karar itihaz etmedik ve böyle bir kararımız da yoktur. Memleketin inzibatından, asayışından, iktisadından, Nafiasından, harbindan velhasıl herşeyinden mesulüz. Bundan başka bir şey yoktur. Padişah biz, kuvvet biz, hakım biz, her şey bizim. Kuvvet bizim; kudret bizim, her şey bizim. Fakat hiç bir şey de yaptığımız yok. Burada sözlerimiz kapalı olarak oturuyoruz. Mesuliyeti idrak edelim efendim. Affınıza mağuren biraz da kaba da olursa benim kusuruma hakmayınız. Mesuliyetimiz çok büyüktür. Çok büyük bir yük altında bulunuyoruz. Fakat bundeniz maatteessüf anlıyamıyoruz. Mesuliyeti idrak mi edemiyoruz, yoksa ediyoruz da kale mi almıyoruz? Nasıl olur da böyle oluyor? Efen diler rica ederim. Memleketin her tarafında asayışsızlık meşhurdur. Bu Hükümetin de rahli tarafındadır. Bu nu inzar edecek hiç bir cihelimiz kalmamıştır. Bilhassa pontüs meselesi bir buçuk seneden beri devam edip gelmektedir.

Efendiler diyorsunuz ki mesele icnevvür etmiştir.

Rica ederim, hanginizin esaslı malûmatı var? Çıkınız buraya da malûmatınızı söyleyiniz. Hiç birinizin yok efendiler. Eğer Dahiliye Vekili Beyefendi burada pontüs meselesi hakkında katı ve tam bir izahatta bulunursa ben mücrimim. Orada ne olduğunu o da bilmiyor. Bunu hali hazırdaki Dahiliye Vekili de, ondan evvelki Dahiliye Vekili de bilmiyor. Nite kim Refet Paşa Hazretleri bu kürsüde itiraf buyurdular, bundan evvel Dahiliye Vekili Fethi Beyefendi de bu kursuden dedii ki, 1.700 kişi öldürdük. Bin bilmem kaç kişi açlıktan öldü ve bilmem ne oldu ve altı ay sonra hepsi açlıktan ölecekler, dediler. Mübayanete bakınız, rica ederim. Heyeti Vekilede bazı arkadaşlarımız, efendiler, bize bu gibi mesailde efsun okuyorlar ve bizi aldatıyorlar.

HAMDİ BEY (Canik) — Biz de zahır oluyoruz.

M. DURAK BEY (Devamla) — Efendiler, dünyevi ve uhrevî biz mesulüz. Allah da, kul da bunları bizden soracak.

HAMDİ BEY (Tokat) — Efsun okuyanlara itimat ettik.

M. DURAK BEY (Devamla) — Efendiler; biz bugün çok büyük mesuliyet altındayız. Memleketin asayışını, inzibatını, sukûnetini yerine getirmek için her fedakârlığı, her şeyi yapacağız. Fakat biz yapacağız. Bizden başka bir kuvvet yok. İşte efendiler; görüyorsunuz ki, bu gibi işleri Heyeti Vekileye tevdi

ettiğimiz halde yapamıyorlar. Çok rica ederim; üç ve neden beri memlekette yapılan yolsuzluklardan-dolayı şimdiye kadar kaç kişiyi tecziye etmişiz? Tecziye ettikleri bir adamı gösteriniz, meydana koyunuz. Memleket baştan ayağa kadar yanıyor. Efendiler; biz buradan kalkıyoruz. Memaliki Osmaniyenin, yani bugün işgalimizde olan memleketimizin yarısını kat ederek memleketin ta öbür tarafına gidiyoruz. Yani memleketin hemen ikide bir kısmıyla temas ediyoruz. Buradan kalkıp elviye selâseye kadar gidiyoruz. Bitlis'e, Diyarbakır'a kadar gideler ile vardır. Efendiler, emin olunuz doğru söylüyorum. Acı gelmesin çünkü doğru söz budur. Halk bizden memnundur, bir saat evvel ölüp gitmemizi istiyor. Çünkü işe sahip değiliz, milletin istinatgâhi yoktur, milletin müracaatgâhi yoktur, şikâyet edecek bir yeri yoktur. Rınu size ispat edeyim. Hepimiz ilâhi bir dest ile maluluz. Hanginiz dairi intihabiyenize girmiş olsanız ve kendilerine bir şey sormuş olsanız hiç bir cevap vermek tenez-zülünde hulunmuyor efendiler. Hanginiz memleketin yarası hakkında bir şey yazmışınız da cevabını almışsınızdır? Söyleyin, halk bağırır, memleket bağırır, mebus bağırır, belediyesi bağırır, o memleketi temsil eden meclisi umumisi de bağırır, fakat buradan çıkar çıkmaz kimse cevap vermez ve kaale olmaz. Fakat, mesuliyet bizim bizimimizdir. Efendiler, Türkte meşhur bir söz vardır, ve doğrudur: Davul bizim boynumuzda, çomak başkalarının elindedir.

ISMAIL SÜKRÜ EFENDİ (Karahisarı Sahip) — Nasıl yapalım, onu söyleyin.

M. DURAK BEY (Devanla) — Yapmak kolaydır. Şimdi ben size teklif ediyorum; kabul veya ademi kabul heyeti âliyenize aittir. Efendiler, bugün memlekette bir yolsuzluk, bir asyâsızlık görüyoruz. Bilhassa pontus meselesi. Bir huçuk senedir mutasarrıf bir kumandan, alay kumandanlarından bir kumandan, bölük kumandanları bir kumandan, jandarma kumandanları bir kumandan. Velhasıl ne başı belli, ne ayağı belli. Ne dahiliyenin haberi var, ne bir mem kumandanın haberi var. Ne kaymakamın, ne mutasarrıfının... Ne yapmak lüzümü gelir? Efendiler, çok rica ederim; vazifemizi müdrik olalım. İçimizden güvenilirimiz arkadaşlardan, imat ettiğimiz arkadaşlardan üç kişi seçelim, gitsinler, bizzat orada bulunsunlar. Aynen vakayı talip ve tahkik etsinler. Ne gibi tedabire ihtiyaç vardır, onu görsünler ve o tedabiri orada ittihaz etsinler. O arkadaşlarımızın buraya yazacaklarını ve orada müracaat edeceklerini biz de nazarı itibara ve dikkate alalım. Yoksa oradan habirsunlar, hağımınlar, biz de cevap vermeyelim, sonra

onlar da müteessir ve meyyus olsunlar ve dönüp gelsinler. Bu daha bir meseledir. Fakat her halde ma demki dışarıda yapılan her bir kötülük bizim namımıza, Büyük Millet Meclisi namına yapılıyor. Büyük Millet Meclisi bunu kaniyle temizlemelidir, hüyledir; haşka türlü çaresi yoktur. Efendiler, jandarma teşkilâtı hakkında, 3 000 jandarma teşkilâtı hakkında buraya bir kanun geliyor. Bendeniz bir şey soracağım. Orada bir fikrimiz var, acaba o firkai askeriyemiz orada, nerede müsademe yaptılar? Pontüscülerle nerede müsademe yaptılar ve nerede bozuldular, nerede bizimkiler muvaffak oldular? Dahiliye Vekili Bey buna dair izahat versinler. Hiç bir şey yapıldığı yoktur. Yapamazsın ki. Herkes kendisine bir mütaka ayırmış, orada duruyor. Pontüscülerin adedini 30 000 kişi diyen var. Yani adedi muayyen değil. Bendeniz bunları biraz mübalâğalı görüyorum.

ISMAIL SAFA BEY (Mersin) — Benimi işittiği me göre Tokat havalisinde de almış kişi varmış.

MUSTAFA DURAK BEY (Devanla) — Samsun'dan geçtimde hununla alâkadar oldum. Mükümetin pontüscülerle bir mütarekesi vardı ve bu mütarekeyi de orada bulunan bir zat, salâhiyetler bir zat bana söylemişti ve demişti ki bu dahiliyede dosyada mevcuttur.

MEHMET SÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Dahiliye Vekili bunu inkâr etmiyor ki...

MUSTAFA DURAK BEY (Devanla) — Hilmiyorum. O zat diyordu ki Çarşamba cihetinde 250, Bafra cihetinde 250 silah var. Silahın mevcudu bundan ibarettir, beş yüzdür. Şimdilik Çarşamba cihetinden mütareke ettik, 250 silahın 150'sini bunlardan aldık. Geriye kalan silah bunlarda kalacaktır. Bunlar köylerine gidecek, oturacaklar, bir fenalık yapmayacaklar. Hatta o zaman şehre gelmelerine müsaade edilmişti. Jandarma, askeri nobetçileri altında şehre geliyorlar, erzaklarını ve sairelerini de tedarik ediyorlardı. Mütareke aktedildiğinde efendiler, eğer bu makâmı resminin benzenize söylediği doğru ise, silah 250 olduğu halde niçin telâş ediliyor? Demek ki oralıkta kimi vurduya gidiyor. Ortalıkta bir şey yoktur, buna bir netice verelim. 390 000 lira sarf edilmiş. Bu para yarım milyon liraya yakındır. Ortalıkta fol yok, yumurta yok.. Bu ne iş, bu nasıl idaredir, Allah aşkına?.. Evet efendiler; bu sözleri burada çok söylüyoruz. Fakat tesiri olmuyor. Allah tesirini halk etsin. Bu kümiiden indığımız vakit bunu diyoruz, sonra hepimiz gidiyoruz. Fakat halk böyle ifûşünmüyor; halk soruyor, soruyor ve bizden soracaktır ve neticette

daha fazla soracak ve bizi mesul edecek. Bu işi ya palım ve bir an evvel çaresiz olalım. Şimdi efendiler, bendenizin çarei âcül olarak düşündüğüm - demin arz ettiğim gibi - müstacelen içimizden üç arkadaş intihap edelim. Fakat niçin üç arkadaş diyorsunuz diye bendenize sorarsanız, efendiler bir arkadaş olarak kime umuru tevdi etmek işe başa çıkaramadı. Bendeniz bir kimseye emin değilim. Kendime de emin değilim. Bendenize de hiç bir vazife vermeyin. Zaten benim bir vazife falan istediğim yok. Yani bendeniz kendime emin değilim ki başkasına emin olayım. Heyetü Âliyenizden üç kişi intihap olursanız gönderirsiniz. Bu arkadaşlarımız orada telkikatta hıtlunurlar. Mahallinde nasıl bir tedabir ittihazı lâzım gelirse o icra edilir ve Hükümete bildirilir. Hükümete ve bize yazarlar, icabederse burada onun için bir encümen olur. Onların yazdıklarını nazarı dikkate alır. Bir saat evvel bu eşkiya tenkil edilir. Bunun başka ilâç ve çaresi yoktur, bu bir.

Efendiler; takririmin ikinci maddesi; pontusun haricinde memleketin her tarafındaki yolsuzluklar, her tarafındaki asayişsizliğe aittir. Bu asayişsizlik bugün, dün değil; baylı zamandan beri devam ediyorlar. Efendiler; bizim memurlarımız - yine bu kürsüde söylediğim gibi - bizim bugünkü memurlarımız dünkü memurlarımız ta yirmi seneden beri bir çok inkilâplara maruz kalmış; çeşit, çeşit hükümetlerin kudreti altında kalmış memurlarımızdır. Efendiler; bunların içinde ihtimal iyi simalı, temis simalıları vardır. Bunlar memlekette inzibat ve asayiş temine kadir değillerdir, bunlar memlekette ihtilâs ve irtişanın önünü alamazlar. Ekserisi hirsizdir, ekserisi namussuzdur, halkı ezicidir. Ekserisi gece ve gündüz halkı mahvetmek taraftarıdır, ona çalışır. Bir köylü mahveder, fakat oradan on kurusluk bir menfaati kendine faide addeder, iyilik addeder; ekserisi böyledir. Bunların yanında kontrol lâzımdır. Kontrolsuz bu işi idarenin imkânı yoktur. İster istemez o şekle gireceksiniz. Fakat bugünden itibaren içine girer de onu almış olursak, belki memleketimize daha iyi hizmet etmiş oluruz. Bunun için yine takririmizin ikinci maddesiyle ve arkadaşlarımızla beraber teklif ediyoruz ki, memleketin her tarafına müfettişler izam ediniz. Çünkü halk Meclisi Âliden giden arkadaşlara itimat eder. Fakat taşradaki memurlara emriyet ve itimadi yoktur. Çünkü çok aldandırmıştır ve daima aldaniyor. Memleketi muntakalara ayırınız ve üç kişi intihap ediniz, bu muntakalara gönderiniz. Bunlar halk ile temas eder, memurların başında bir kontrol olur. Halkın derdlerini anlar, şikâyetlerini buraya yazar ve

mümkün olduğu kadar derdlerine bir çare bulur. Bunun için de şu veya bu şekli söylemiyorum. Arkadaşlar da söylemiyor. Diyoruz, ki Samsun, Tokat, Amasya ve havalisine gidecek heyet; ki pontus meselesiyle uğraşacak ve gerek bunun haricindeki memlekete gidecek arkadaşlarımız hakkında bir lâyhâ kanuniye kaleme alacaktır. Bu lâyhâ kanuniyede Müdafaai Milliye, Dahiliye, Adliye encümenlerinden dört kişi intihap edilsinler. On iki kişilik bir encümeni mahsus vücuda getirilsin. Üç gün içinde bunların vazife ve valâhiyetlerine dair bir lâyhâ kanuniye yapsınlar ve heyetü umumiyeye sevk etsinler. Ta hiş heyetü umumiyeye de hangisini kabul ederse o suretle iş cereyan eder.

Efendiler, hulâsaten şunu arz edeyim; sözüme hitam vereyim. İlk söze başlarken demiştim ki, ilk defa buraya geldiğimiz vakit, burada ne gibi kanunlar tanzimi ile meşgul olacağımıza dair bir karar ittihaz etmedik. Biz, yeni bir inkilâp vücude getiriyorduk. Inkilâp Hükümetinde her şeyi yapacağız, her şeyi edeceğiz diye gözümüze almış ve buraya gelmiştik. Fakat üç senelik tecrübe neticesi şimdiye kadar yapmış olduğumuz şekiller, nâfi neticeler vermedi. Bilâkis muzir aksulameller vücude getirdi ve getiriyor ve getirecek de.. Onun için bizim 250 kişimiz, burada gece gündüz oturup memleketin menafiline tatbik edilemeyen bir takım kanunları ve sairiyi yapacağız. Bir çok kanunlar yapmışız ki dolaplarda, köşelerde çürüyor, fareler yiyor. Bunlarla uğraşacağımıza içimizden on onbeş kişi, yahut 15 - 20 kişi arkadaşımız çıksa da memleketin yaralarını görseler, raporlarını tanzim etseler ve Meclisi de bundan raporlarla haberdar etseler fena mı olur, bunda fenalık var mıdır? Çok rica ederim, bunu nazarı itibara alınız. Bizim felâhimiz buradadır, haşka türlü çare yoktur. Yoksa vebalî azim vardır. Vebalî cümlemizin hoyundadır, vesse lâm.

REİS — Efendim İzmir Mebusu Tahsin Beyin bir takrihi var.

Riyaseti Celileyte

Hükümet halkın masuniyeti canı malü irzına memur ve bundan şiddetle mesuldür. Gerek pontus ihtilâli ve gerek bütün memleketteki asayişsizlik Hükümet için mucibi mesuliyeti âzimedir. Mutasarrıfları dağa kaldırarak, sıhhiye memurlarını öldürecek kadar ibtizle düşen şekavet, Hükümet hakkında mucibi esettir. Memleketin mukadderatına hâkim olan Türkiye B. M. Meclisi, köyler yanarken, köylünün malı ve canı heder olurken, Allah'a ve millete karşı deruhde ettiği vazife ve mesuliyeti vicdaniye muvace

hesinde meşiyedi idareyi yedi iktidarlarına tevdi ettiği İcra Vekilleri Heyetine bir ay müsaade ve pontus ve asayışı umumiyeye meselesinde istediği salâhiyeti kendisine bahşediyor.

Ne yapmak lâzım ise yapıp, su bir ay zarfında pontus meselesini bitirmez ve asayışı umumiyeyi temin etmezse heyeti hükümeti katiyen ve şediden mesul ve tecziye edecektir.

İzmir
Tahsin

RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas) — Efendim: zannederim bu arkadaşınıza da bu samimi hashihale iştirak hakkını verirsiniz. (Hay hay sesleri) İki gündür devam eden bu muzakerenin esası, Dahiliye Vekili arkadaşınız Atâ Beyefendinin üç bin mevcutlu bir jandarma kuvveti masarifini teklif etmesi ile başlamıştır. Rûfelinin bu husustaki beyanatının kısmi mühimmini kemali dikkatle dinledim.

Efendiler: pontus havalisinde, hakikaten elim bir vaziyet vardır. Fakat bu yakın bir zamanla hadis olmuş bir vaziyet değildir. İki havalide sekiz, on sene dir devam eden ve fakat maatteessüf bugün daha elim safahat gösteren bir sekavel, siyasi bir hiyanet ve memleketin bir kısmını vatandan ayırmaya müteşebbis bir şenaat teşkilâtı vardır. Bunu hepimiz biliyoruz. Bunun izalesi esbabını ittihaz etmek hususundaki müzakerat da arz ettiğim gibi, Atâ Beyin teklifi üzerine başlamıştır. Fakat muzakeratın eskalini değiştirmiş olduğunu hissediyorum. Zannediyorum ki, ve hepimiz mütefakkir ki memlekette bugün hakim olan şey hali harptir. Mesainin 75'inin vatanımızı kuvvetli bir ordu ile istilâ etmeye çalışan düşmanı hâk ile yeksen etmek hususunda olduğunu zannederim arkadaşlarımız benimle mütefaktır. Hali harp memlekette devam ettikçe, Durak Beyin biz buraya geldiğimiz zaman her şeyi yapmayı derühde ederek ve müteahhit olarak geldik. Fakat bir şey yapamıyoruz şeklindeki ifadelerini kabul ediyoruz. Biz bir şey yapamıyoruz efendiler: o da para yapamıyoruz.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Asayiş de yapıyoruz.

RAUF BEY (Devamla) — Asayişin ile istinat edeceği en mühim nokta paraadır, zannediyorum. Durak Bey biraderimizin ifadesindeki bazı nükata; fikren ve hissen iştirak ettiğimi arz ve ifade etmek isterim. Durak Beyin memurun hakkındaki söyledikleri sözler çok ağırdır. Memleketimizde on aydır maaş almayan memurun, yine farı hamiyette ve fedakârlıkla vazifesine

çalışmaktadır. Bu memurunun heyeti umumiyesi hakkında memleketi, milleti etmek için çalışıyorlar demek, zannederim Durak Beyin insaflarıyla kabûl teklifi değildir. Memurun içerisinde böyle bir iki kişi olabilir. Fakat rica ederim Durak Beyefendi -- bugün sizin hükümetinizin, Meclisinin memuru olarak bu vatanda fedakârane bir surette çalışan memurinin heyeti umumiyesine milleti eziyorlar, mahvediyorlar demek doğru mudur? Zannederim hiç doğru değildir.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Heyeti umumiyesine demedim. (Eksersine dedin sesleri) Eksersine söylemedim, istisna ettim.

RAUF BEY (Devamla) — Hükümetiniz pontus fecayininin safahatı muhtelifesine muhtabidir. Yine Hükümetiniz; Dahiliye Vekili Atâ Beyin teklifi üzerine 3000 kişilik bir jandarma kuvveti ile orada mevcut kıtaatin takviyesini münasip görmüş ve Heyeti Aliyenize arz etmiştir.

Yine arz ettiğim gibi, evvelce orada mevcut ve daha kuvvetli olan kıtaat kiş esnasında takibat yapmış ve maalesef muvaffakiyat hâsil olamamıştır. Bugün yine tekrar ediyorum: her şeyden evvel karşımızda büyük bir ordu ile memleketimizi istilâ etmek ve memleketimizi esaret altına almak isteyen bir düşman vardır ve daima nazarı dikkatte bulundurulacak o düşmandır.

Asayiş dahiliye meselesine gelince: Efendiler: birbirimizden saklamaya hacet yoktur. Bu para meselesidir. Çünkü on, on iki aydır maaş alamayan jandarmamız vardır. Mamafih bu yoksulluk nispetinde ve imkân dahilinde gece ve gündüz çalışıldığına da bendeniz kanîim. Eğer bunun hilâfında falan mutasarrif falan memur, falan jandarma kumandanı vazifesini yapmıyor ve bu dakikadan itibaren en şiddetli takibati yapacağız. Fakat efendiler, eşhas tayin etmeden umumiyette söz söylenecek olursa, bugünkü halin icabatının çok fevkince bir arzu izhar edilmiş olur ve bu bir zabıt ceridesinde kayıt ile kalır, ileriye geçemez. Çünkü imkânsuzluk vardır. Biz imkânı olan şeyleri düşünçüm. Jandarmalar eşkiya ile müsademe etmiyor, kaçıyor diyorlar, ahali de böyle yapıyor diyorlar. Ahalinin eşkiya ile müsademe edeceğini kim temin eder ve bunu ahaliden nasıl istiyebiliriz?

TAHSİN BEY (İzmir) — Maliye Vekili de yalnız şu havali için 390 000 lira verdim diyor.

RAUF BEY (Devamla) — Evet müsaade buyurun; o para verilmiştir ve orada kıtaata sarf edilmiştir. Çünkü orada büyük bir kuvvet vardır.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Demek para veriliyor. Mesele o değil mi?

RAUF BEY (Devamla) — Hayır efendim, oradaki takibat azami derecede yapılmıştır.

Tahsin Beyefendi, takirirlerinde, bir ay zarfında bu eşkiyanın tenkilini, Hükümet taahhül buyursun diyorlar.

TAHSİN BEY (İzmir) — Evet efendim, öyle istihdam ediyoruz.

RAUF BEY (Devamla) — Eğer bu işi bir ay zarfında bitirmeyi ve eşkiyanın tenkilini deruhde eden varsa, bendeniz bu işin kendilerine tevdiini heyeti âliyenize teklif ederim. Efendiler bir kimse diyemez ki, bir ay içerisinde, iki ay içerisinde, üç ay içerisinde veya muayyen bir zamanda bu işi tamamıyla izale ve bertaraf etmek mümkündür.

Efendiler, Tahsin Beyefendi zannederim, bu gibi hususatta bir çok zevattan daha fazla tecrübelidir. Rumeli'de şakavet senelerce devam etti ve 100 000 kişilik bir ordu Rumeli'de bu şakavetle uğraştı ve bir netice yine bir şey hasil olamadı. Bunu Tahsin Beyefendi pekâlâ bilirler. Onun için bu iş bir ayda bitim bulur ve bu kadar bir müddet zarfında eşkiya behemahal tenkil edilir demek, temennisi muhal olur. Bir ay zarfında Pontüs meselesi hal ve fasledilemez ve oradaki şakavet izale olunamaz.

TAHSİN BEY (İzmir) — Tabii gayet yanlıştır. O şakavet deği, ihtilâldir, Pontüs meselesi bir ihtilâldir. İhtilâller de bir aydan fazla devam etmez.

RAUF BEY (Devamla) — Bu hal sekiz senedir devam ediyor.

TAHSİN BEY (İzmir) — Bu ihtilâldir efendim.

RAUF BEY (Devamla) — Müsaade buyurun, siz de teşrif buyurun ve buradan söylersiniz efendim.

Yine Heyeti Âliyenizden muhterem arkadaşlarımızın ifade ve beyan buyurdıkları veçhile ve benim de bildiğim gibi, bu hal harbi umuminin hidayetinden beri devam eden bir şakavettir. İstenseniz ihtilâl deyin. Tahsin Bey ihtilâl bir aydan fazla devam etmez buyuyorlar. İhtilâlin bir aydan fazla devam etmeye ceği düsturunu ben de biliyorum.

TAHSİN BEY (İzmir) — Fakat fena oluyor.

RAUF BEY (Devamla) — Tabii fena oluyor. Fakat ne yapalım da bunu buyurduğunuz gibi bir ay zarfında halledelim? Eğer Tahsin Beyefendi bu şakaveti bir ay zarfında tenkil etmeyi deruhde buyururlarsa, bendeniz bu hususu kabul buyurmalarını kendilerinden rica ederim.

TAHSİN BEY (İzmir) — Yalnız bendeniz kabul etmem. Bendeniz Mecliste iki gündür arkadaşlarımızın geçirdiği âlâmi söylüyorum.

RAUF BEY (Devamla) — O âlâmi Hükümetiniz de bu vazifeyi deruhde ettiği andan itibaren hissediyor. Hükümetiniz bu vaziyete karşı gayri mütehasstır farz buyurmayın.

TAHSİN BEY (İzmir) — Hayır efendim, fakat bir şey yaptığı da yok.

RAUF BEY (Devamla) — Dahiliye Vekilinin fikrine Hükümetiniz istihak ediyor. Maliye Vekili Beyefendi de para yoktur diyor. Dahiliye Vekili Beyefendi de bana 3 000 jandarma verin, bu hususta azami faaliyetle çalışacağım diyor. Fakat hiç bir zaman şu kadar zamanda imha edeceğim demiyor ve diyemez, çünkü imkânı yoktur. Vaziyet budur, bunun için daha etraflı düşünelim.

Bazı rüfeka kuvvetler bir ele verilsin, bazı rüfeka da kuvvetler daha hususi bir teşkilâta tabii olsun ve istihbaratı takviye edilsin buyuyorlardı. Bunlar yapılacak işe o da düşünölsün ve bir karar ittihaz edilsin. Fakat her şeyden evvel Dahiliye Vekilinin teklifi ortadadır, bunun için bir şeye karar veriniz. Mevcut kuvvete 3 000 jandarma ile muavenet istiyor. Bunun hakkında heyetiniz bir karar ittihaz etsin.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Kullanacak kimdir paşam.

RAUF BEY (Devamla) — Müsaade buyurunuz efendim; son Erkânı Harbiye Umumiye ile Dahiliye Vekâletinin görüşmeleri üzerine tahakkuk eden bir keyfiyet vardır ki, Pontüs havâlisindeki takip kıtaatından asker olsun, jandarma olsun tamamıyla Dahiliye Vekâletinin emrine verilmiştir, vaziyet budur. Bundaki sebep, bundaki zaruret-i Meclisi Âliniz, salâhiyetli fevkalâdemni aleyhindedir. İdare-i askeriyenin de aleyhindedir. Bendeniz buna kanım. İdare-i askeriyenin aleyhindedir, nitekim idare-i askeriyeye o mintakada ilga edilmiştir. Salâhiyeti fevkalâdemni aleyhindedir; salâhiyetli fevkalâde sözünü ağıza almayas kimsenin cesareti kalmamıştır. Şu halde bu işi sık bir tarafa bırakılırsa ne varidî hatır olabilir? İdare-i mülkiye yani memurını mülkiyenin takihati için en büyük mülkiye memuru bulunan Dahiliye Vekili Beyefendinin dairesi emirlerinde hüsnü suretle idare etmektedirler.

HAMDİ BEY (Tokat) — Bugün üç bin tane değil, beş bin jandarma verelim. Pontüs meselesinin bir senede, iki senede arkasını alamazsınız. Yalnız bir şey olabilir. Millî bir teşkilât yapılır, verilecek bu üç bin tüfenkin 1 500 tanesi yine halkın namuskâr kısmına tevdi edilirse mevzii müdafaa yapılmış olur. Sonra eşkiyaya karşı da bin veya bin beş yüz mevcutlu bir

de unumı teşkilât ile eşkiyanın bulunduğu mahaller takip edilirse o vakit halk da kurtulur ve zannedirim pontüs eşkiyaları bir sene zarfında teşkil edilmiş olur.

KALIF BEY (Devanlar) - Halika emirlerle falan yerde, falan karakolda tokeleyeceksin, sonra taarruz edeceksin şeklinde idare edemeyeceğine hükümet kanıdır. Buyurduğunuz tarzla Dahiliye Vekili 3 000 jandarma ile karakollar tesis etmek ve takip müfrezeleri teşkil etmek ve bu suretle ise başlınmaya ahali yerine bunu daha nazih, daha müessir bir şekilde kullanmak istemiştir. Sizin söyledığınıze Hükümet olarak iştirak edilemez. Bu hapta kâfi derecede zannedirim söz testi edildi. Hükümetin fikri de malumdur. Takrirler de okundu, çok iyi ediliyordu. Hükümet bu meselede aynı Meclisi Âli kadar çok müteassırdır. Düşündüğünü, Dahiliye Vekilinin noktai nazarını Heyeti Âliyenize arz etmiştir. Meclisi Âlinin de daha müessir bir teklifi olur. Hükümetin noktai nazarını temin eder. Daha kâfi ve daha seri neticeler ve sonuçlarına kaanî olur ve umu tatbik eder.

Riyaseti Celileye

Pontüs meselesinin sureti halii hakkında cereyan eden müzakerat ve verilen takrirleri teklif ve hulûsa etmek ve bu hapta yapılması lâzımı gelen hususları kararlaştırarak perşembe günü Heyeti Celileye arz etmek üzere Dahiliye ve Müdafaa-i Milliye encümenlerinden muntelâp üçer üye ile Müdafaa ve Dahiliye vekillerinin iştirakıyla teşekkül edecek komisyona havale keyfiyet buyurulmasını teklif ederim.

21 Ağustos 1338

Ezizim

Museyin Avni

OPERATÖR EMİN İBİY (Hırsa) - Efendim; takririnde meskur olan bazı noktalar vardır. İzah edeceğim, müsaade buyurunuz.

REİS -- Efendim; 21 takir vardır. Hepsinin izahatına başlanacak olursa...

OPERATÖR EMİN İBİY (Hırsa) - Efendiler; içimizde pontüscüleri himaye edenler vardır. Söylemezseniz günahı boynunuzdur. (Geri al seslerini) Hayır almıyorum, ispat edeceğim. Neden hakayığı denlemek istemiyorsunuz? (Gürültüler) (Devamı buyurun sadaları)

Arkadaşlar, takirimi gayet kısa keseceğim, denizin mütehayyir olulum, bir şey söyledim. Şimdi ifademî tasrih edeceğim. Kısır ederim, söylediğimi heyeti aliyeniz. Hükümet ve Amasya'da işe başlayacak olan İstiklâl Mahkemeleri, lütfen nazarı dikkate alsın.

Şimdi efendim; asil söylemek istediğim nokta, gayet ağır bir takirdi sarfettirdiniz, evvela onu tasrih edeceğim. Pontüscüleri her taraftan, ilahilden, hariçten himaye ediyorlar. Hariçten malumu âliniz olduğu üzere, İngilizler Samsun'dan silah tevzi ediyorlar. Dahilden de bunların pek çok kuvvetli müzahireleri vardır. Nurettin Paşanın dusyasını teklif etmek salahiye tını lütfen veriniz, bir çok hakayık meydana çıkacaktır. Dahiliye Vekili Fetih Bey Samsun'a gittiği zaman musafir olduğu hanede bir takım rum hizmetçi kızları varmış, hepinizin evinde olduğu gibi (Mah sesleri) Bir hafta orada durdunuz müzakereler cereyan etmiş şuradan takibe çıkacağız, buradan çıkacağız gibi bir çok planlar tertip edilmiş, şöyle yapacağız, böyle yapacağız denmiş. Hep bu planlar rum eşkiyana ve rum kızları vasıtasıyla gitmiş. Sonra efendim Samsun veya Amasya müsavırlarının affediniz, memleket şidir, açık arz edeceğim - haremi bir mühtediye imiş. Bu hanım vasıtasıyla - her halde millete mehtur imişdir ki - dakikası dakikasına eşkiyaya haber verir imiş. Bunu da Hükümetin nezari dikkatine arz edeceğim. Sonra eşkiyadan meşhur kor Vasî isiminde bir herif varmış. Hükümetin beyannamesi üzerine kör Vasî'nin kızı istiman edenler meyhanında şehre girdikten sonra jandarma dairesi hunu tebli etmek üzere özen - burada bulunduğu için - söyleyeceğim; Samsun Mehusu Süleyman Heyin müdahalesi üzerine kör Vasî'nin kızı jandarma dairesinden alınmış ve sonra serbest bırakılmıştır. Doğrudan doğruya hahasına gitmiş ve bütün hareketi nezahir etmiştir. Bu madde bir

hüsnenaleyh ikinci madde - Eşkiyaya bir kayık silahı gelmiştir. Kızılmak nehrine girmiştir ve jandarmaya tarafından yakalanmıştır. Sonra efendim; bu silahlar müdafaa-i hukukundur. İlgildir diye bir çok müzakerat cereyan etmiş. Müdafaa-i Hukuk azasından birisi Reis veya azası belimşenmiş ve arkadaşlarını toplaşmış, amman arkadaşlar bu silahları kendimizce mal edelim, ahahim falan dıvdim demişlerse de arkadaşları katiyen muvafakat etmemişlerdir. Yine arkadaşımız Süleyman Heyin müdahalesi üzerine mesele meskur kalmıştır. Nazarı dikkati âlinize arz ediyorum. Ne yapmak icah ediyorsa yapın. Eğer fazla söylemek istiyorsanız söyleyeyim. (Söyle sesleri) Son defa cephei harbe dahil olması itibarıyla, iki alay cepheye sevk edilen efratın bir çoğu Bafralı ve Çarşamba'lı imiş. Bu efrat bugün Pontüscülere karşı silah istimal ediyorlar. Tabii onların uradan avırlmasıyla beraber en evvel rum eşkiyasının hedefi intikamı olacak onların aileleridir. Şu firar halini mazur görün. Onlar hakkın-

da bir affı umumî ilan ediniz. Bunlar yine Müdafai Milliye emrine verilerek yine oralarda istihdam edilmişlerdir.

Sonra arkadaşları Refet Paşa Hazretleri dün kesemediğiniz eli öpün demişlerdi. Bu pek doğrudur. Bu Refet Paşa Hazretlerinin sözü değil, fakat tekrar ettiği bir sözdür. Mebus Salâhattin Beyefendi orada kolordu kumandanı idi. İşte Salâhattin Beyin yaptığı, kesemediği eli öpmüştür. Yani teşkilâtı ikmal edememiş hali tedafüde kalmıştı. Sonra Nurettin Paşaya az veya çok salâhiyet verildi. İse vaziyet etti. Pontüs meselesini bu zatın hakikaten bastıracağına imanım vardı. Fakat her nasılsa o zaman bazı arkadaşlarımız bazı yanlış yollara sevkettiler. Nurettin Paşa aleyhine bir karar verdik; o adamı ezdik. Pontüs meselesi de uyudu. Pontüs meselesinde burada hulunmadığı için ismini söylemeyeceğim. Yüz bin lira ücretli vekâlet aldığı, emvali menkule ve gayri menkule olarak, söyleniyor. Binaenaleyh o zatın sülû zan altında kalması doğru değildir. Binaenaleyh İstiklâl Mahkemesine tebliğat yapılsın, salâhiyet veriniz, gerek Nurettin Paşa dosyalarını tedkik etsin ve gerek Süleyman Bey arkadaşımızı şayet bunu bana ihbar eden yalan söylemiş ise ben de bunu heyeti aliyenizden mücrim olarak teslim ederim ve ben de yanlış söylediğimden dolayı heyeti aliyenizden affı dilerim. Cenî mazur görünüz. (Alkışlar)

REİS — Süleyman Beyin şahsına dair söz söylenmiştir, söz veriyorum.

SÜLEYMAN BEY (Canık) - Şimdi rica ederim, buraya bindeniz devam ettiğimi gündün beri ikinci defa dire çıkıyorum. Rica ederim sukûnetle dinleyiniz.

Şimdi bir köür Vasil homşiresinden bahsettiler Samsun'un isanılama kumandanı gayet afif ve namuslu bir zattir. Bu mesleği onun namusuna tevcih ediyorum.

Rakınız mesele nasıl olmuştur: Bendeniz buradan mezunen gittiğimde ahaliyi ve askeri diledim ve gözümle askerin eşya satılıklarını gördüm ve bir nefer Ezzel'in resmini almış, adı ağaç üzerine yapılmış yaldızlı ve yağlı huya bir resim salıyor. Bunları bir Samsun'lu polik ile yakaladık. İsmail beye gittim. Nak ismi ile söyleyeceğim. Çünkü isim diyorsunuz, söylemiyorsunuz. Bu bilmem nedir, teferuatı diyorsunuz, ma'zine karışmış diyorsunuz, hiç bir şey söylemiyorsunuz. Mühtem hiç bir şey kalmasın. Çünkü ben gayet namuslu bir adamım.

EMİN BEY (Canık) — Süleyman Bey gayet namuslu bir arkadaşımızdır. Bu mesele hakkında rumla-

rin aleyhine çalışanların birisi budur. Nasıl olur da böyle itham ediliyor?

SÜLEYMAN BEY (Devamla) — Fırka kumandanı İsmail Beye gittim. Menleket nasıldır, Pontüsçüler ne şekildedir, dağlarda ne var? O bir şey yok, bir şey yok. İnşallah bir iki aya kalmaz diyordu. Ben de inşallah ama bir takım şeyler oluyor. Ahali böyle diyor, dedim. O emin olunuz, onlar edepsizdir, tezi-ral yapıyorlar, dedi. Sonra Müdafai Hukuk Reisi ile beraber yine gittik. Ha SÜ gün mü geçti, yalan söylemiyeyim. Bir akşam saat bir buçukta çiflik tarafından bir silah patırlısı, yani Çarşamba cihetinden bir de patladı, dindedik. Sekiz çete müselah gelmiş, söviz ev yanmak suretile mesele halledinüz. Bereket versin ki o esnada Bafra'dan tabipte hulunanlar olmasa idi ölü olamayıcaktı. Bu suretle 48 ev yanmak suretile sekiz eşkiya elile edilmiştir. Bunu takip buyurunuz; fırka kapısında neferi geliyorlar, vuruyorlar. Sonra nöbetçi silahı kurşunırken kazaen patlamış diyorlar. Bunu da sıvaselen kabul edelim. Fakat o isanılama ve fırka kumandanına ait değil midir ki o ceteyle o kurşun niçin tutmuyorlar? Fırka kumandanına Beyefendi, bu nedir dedim? Vallahi efendim, işte böyle oldu. Falan derken Nurettin Paşa geldi, Müdafai Hukukta görüştük. Müdafai Hukuk heyeti vesaire de var. Efendim dedi, Pontüsçülere ahali den yardım edenler vardır. Vardır dedim. Nasıl olur efendim, dedi. Çünkü sizin sevkettiğiniz kumandanlar eşkiyanın malını, parasını yağma ediyorlar, ellerine geçeni alıp götürüyorlar. Bunu gören halk bunlardan hiç fayda yoktur. Petri Nikoli benim komşumdur, onlar bana bir şey yapmaz, ne isterse veririm diyor, dediğim vakit lakırdıyı kesdi. Ferdası günü gittiğimde Nurettin Paşa dedi ki, Süleyman Bey; siz kumandanlar için söyle böyle dediniz, isimlerini veriniz deyince; cevaben dedim ki, benim söylediğim umum kumandanlar için değildir. Namus ve hayriyetle cephede çalışan kumandanların cumlesini biz biliyoruz. Halta efradına varınca kadar. Fakat onların sayı iftirhamını Kenilisine medar ittihaz eden bazı namussuzlar oraya dahil değildir. Nasıl ki siz benden isim veriyorsunuz, o halde buyurun: Size Demir Ali Beyin ismi dedim. Demir Ali Bey Samsun ve havalisinde alınıp olduğu hayvanatı Ankara'ya kadar getirmiş, satmıştı ve o vakit arkadaşım Şukû Royle Fevzi Paşaya gittik. İB beygir de Demir Ali Beyin maiyetinde idi. O taburun binbaşısı idi. Taburun binbaşısı beni burada gördü, gel hey dedi; şu çavuşu görüyor musun? Bu umumî bir dektir, yalnız Pontüs meselesi değildir, müsaade buyurunuz. 150 liraya Çarşamba'dan Kavaka'

gelirken bir at almıştır ve bu adamın o efrattan tanıdık larını hareketle iken fırka Kumandanı İsmail Bey bu nun tevkîf emrini veriyor. Demir Ali Bey Kaymakam gel hizını evde yat diyor ve bu tarafa gelirken gi diyor. evinde yatıyor. Neden ederini efendileri; hangiri miz şurada 150 liraya bir at satın alırken düşünme yiz. Acaba bir çavuş bu parayı nasıl buluyor ve bu çavuşu bu adam nasıl kaçırıyor ve bu çavuş zabıt ol muştur efendiler. Şikrî Nevler Fevzi Paşaya birlikte gittiğimiz vakit Kazım Paşa Fevzi Paşayı tevkîf ede lim dedi. Yok dedim, ihtimalki bize söyledikleri ya landır, tevkîfini Samsun fırka Kumandanlığından sual ediniz ve bu adamı hisse almayınız. Çünkü bu hisse deme kaçır ve bir az müsamahakâr bulursanız De mir Ali Bey bunu zabıt yapacak demuştim ve hamdols un ki en sonunda zabıt olarak ve eli kalemli oldu ğu halde Samsun'a gelmiştir. Balahire bura İstiklâl Mahkemesi mesele alı ulduğundan İzzet çıkarmıştır. Anlıyamadım? Hatta bu adamın şahitleri vardır hâlsâ Trabzon Mebusunu vuranların Hasan çavuşun arkadaşları olduğunu söylüyorlar. Samsun'a Ferih Beyle gittiğimizde. Baktım çavuşla bir geziyor. Ahaliden bazı şikâyet etti. Kumandan Cemil Cahit Beye de dim; o da dedi ki mahkemeye müracaat edin. Askeri ise askeriyeye nizanını ise nizanıya dedi. Hiç bir yere müracaat edemezler, bu meseleli yapan askeridir de nildi. Çünkü cepheden gelen bir zabıt hücum mevkut. Hatta burada kimse ile itilul etmemişler, halbuki burada serbest geziyor. dedim. Binadenaleyh bir mah kemeye müracaat ettiremezsek nasıl olur dedi? Evet dedim. kendisine kefalet ediliğinden, emniyet ve itim at ediliğinden bir de sivil muhafız veriniz. bunun üzerine haberim olmayınca bir şey daha yapamazsın dedi. Ben yalan söylüyorsam buradayım.

Sonra Kür Vasilin hemşiresi meselesini arz ede yim; (Asıl mesele o seslerdi) Binadenaleyh mezunun Sam sun'a gittiğimizde. Ora halkı bendenizi daha küçükten beri çektiğini, babasını hepisi tanır. - bazı adamlar var sizi görmek istiyorlar. dediler. Bunun üzerine Halil Beyle birlikte konuşuk ve gittik ve bu adamlarla Çi rümpinar mevkiinde görüştük. Yalnız gümedim efendi ler. Şimdi Adana'ya gitmiş ve bu işleri havalası almıdığından gümedim. İsmâ Tıpçı yüzbaşısı Cemal Beydir. Onunla birlikte gittik. Bu yüzbaşısı ile fırka ku mandanının nezline gittiğimizde; bu efendiyi hizmetini ze alırsanız çok büyük hizmet edecektir. dediğimizde; aman bunlar şarlatanlar, demuşti. Onun üzerine rica ederim, bir de bu şarlatanı tecribe ediniz. demış tim. Nurettin Paşanın 164 firarını meydana çıkarttım diye iftihar ettiği muvaffakiyet bu zabıt sayesinde

Maksizlik yapmasınlar, günahdır. Evet dikkat buyuru nuz bu da nasıl çıkmıştır? Kür Vasil meselesi, bu esa sen Kür Vasil değildir. O eşkıyanın İsmi Sava'dır. Binadenaleyh o tabiiye ettirilen Kür Vasilin değil, Sa va'nın hemşiresidir. Şimdi Cemal Beyle beraber gittik. Cemal Bey sivil idi. Hatta Abdülkerim isminde bir de neferi vardı. O da sivil idi. Cemal Bey dedim, siz askeriyeye görülecek yerlere dikkat ediniz. Peki dedik ve gittik. Eğri belde Gürpınar denilen bir dere içerisi ne Rağirdik, çagırdık; bunun üzerine bir kadın çıktı. Anlattılar, görüşüler. Nihayet çetenin bulunduğu köyden üç el silah atıldı, onu müteakiben birer el da ha atıldı. Fakat o vakit fark ettik ki etrafımız nokta ile sarılmış bulunuyordu. Bundan sonra 40-50 kişi bi ze Dağru gelmeğe başladılar, hepsi de müsellah. Bizim etrafımızda ise hiç bir şey yoktu. Yakına gelin. dedim. Ben sizin hepinizi bekliyorum, bizim silahımız falan yoktur, dedik. O arkadaşlara söyleyin, onlar gelme sinler. Kendileriyle görüşmeğe başladık. Kendilerinden iffal edildiklerinden ve Samsun'un idamı edilen üç carları bunları iffal ettiklerinden ve o zamana kadar rahat yaşamakta olduklarından ve buna sebep olan nedeni zannatıkları İngilizlerin - hatta höyle söyledi - size de bize dinsizlik getirdiklerinden bahsettiler. Bu nun üzerine Samsun'a İngilizlerin çıktığında artık sa hibinize geldi diye Hazreti İsa'yı bile unutturunuzdu dediğim vakitte hüngür hüngür ağladılar. Bu halî Ada na'da bulunmakta olan Cemal Bey de görmüştür. İçe risimden birisi silahını aldı. Efendi seninle ben şimdi görüşeceğim. dedi. Yok dedim, şimdi hen senü götüre meyim. Hükümetle konuşmalıyım, oradan alınacak em ri size söylemeliyim, biri birimizi aldatacak bir şey yok. dedim. Bunun üzerine tekrar görüştük. Bunlar arkadaşlarımızla görüşelim dediler. pek alâ dedim. Bunları arkadaşlarınıza anlatın. Ben ile sizin için, in saniyete hizmet için - çünkü bu şekilde Hükümet bir tebea kabul etmez - çalışacağım dedim. Bir ihtiyar çayırı koparmak bahanesiyle eğildi, konuşurmuyorlar - çete reislerinden halk korkuyor - çayırı kopardı. O da ağlanıyağa başladı. 1293 harbinde de böyle olmuş, ev veta anlamamışlar, sonra gelmişler, toprağı oymuşlar. Mükümet hak bize tarla verdi, biz meydana geldik. Allah seniden razı olsun. Bir dakımı hüyle şeyler daha.. Suzunil tamamlıyamadı, o sıra birisi ne yapıyorsunuz, dedi. Demir Ali Bey iste buradan geçti. Ben şu çalı nın içinde idam. Niye vurmadın dedim. Niye vurayım, deliyor, kime rast gelirse ona fenalık yapıyor, mal eline geçerse alıp gidiyor. dedi. Ne vurayım, fesenk atayım dedi. Cemal Bey yanımızda olduğu halde ak şama bir köye indik. O gece o köyde kaldık. İhtiyar

bir adam. baba dedim. bu takip müfrezesi geldiğinde niçin yardım etmiyorsunuz? Ah efendi dedi. gelenler bize çöte nerede diye sormuyorlar ki. Hize. gâvurun parası var mı? - Bu tabirle - Kızı var mı? Bunu soruyorlar. Baba yanınızda bir asker olsaydı bu sözü söylemezdim ya. dedim. Allah belasını versin dedi. Sonra efendim. yine Cemal Beyle Samsun'a geldik. O vakit Sava demmişti ki benim hemşirem vardı. Bunlar Samsun'da hiç kinise kalmadığını zannediyorlar. Samsun'da hiç bir hristiyan bırakılmamış doğru mu dedi? Hayır dedim. O halde hemşiremin ismini yazıyım. arayın. dedi. Peki yaz dedim. kinise anlıyalım. sana haber veririz dedim. İsmi yazdı. geldik Halil Beye söyledik. Bunun üzerine kadını çağırdılar. Kadının gözüne hakikatinde göze benzemiyor. Bunu gönderme dedim. Ben geldikten sonra Halil Bey göndermiş ve Halil Bey demmişti. iki adam giderse bir gâvur daha gider. gitsin; ne olacak falan dedi. Bendeniz huraya geldikten sonra gönderildiğini haber aldım. Mesale budur. Daha hayka bir şey varsa söylesinler. ben deniz buradayım

MUFTİ EFENDİ (Kırşehir) — 100 000 lira meselesinde. dava vekili arkadaşlarımdan biri var. ismini isteriz.

OPERATOR EMİN BEY (Rurşa) — Yüzbaşıdan Hükümet izahat istesin. İstiklâl Mahkemesi izahat al sun (Bir de silah meselesi vardı sedaları)

SULEYMAN BEY (Çanık) — Silah meselesini anlıyamadım. söyleyiniz.

ABDULKADİR KEMALİ BEY (Kadumani) — Yunanlılar namına silah gelmiş sözde siz kurtarmışsınız

EMİN BEY (Bursa) — İbrahim Bey isiminde Samsun'dan bir jandarma zabıtlından sual edilecek. Nafra'ya gelen bir sanık silah meselesini müdafaa hukuk vasıtasile bu meseleyi kapalmışsınız.

SULEYMAN BEY (Çanık) — Dünek bu meseleyi bendeniz kapatmışsınız.

EMİN BEY (Rurşa) — Evet.

SULEYMAN BEY (Devamla) — Şimdi silah meselesini size arz edeyim. Biz İethi Üyle beraber gitmişinizde Halil Bey isiminde birisi silah kaçırtmış ve bu adama mezuniyet vermişler. Trabzon'a gidiyor diye işitmiş. Trabzon'a değil İstanbul'a gitmiş. Silah da gelmiş diye bir lafırdı olmuş. Bendeniz firka kumandanı İsmail Beye dedim ki, asker ahaliye ahali akere atıyor. Birbirlerine ishadatla bulunuyorlar. Bendeniz takibe gideceğimi. dedim. Gidecek misin dedi, evet gideceğimi dedim. Müdafaa Hukuk Reisi

de beraberdir. Müdafaa Hukuk adamlarından 12 kişi hazırladık ve bunlara dedim ki, ne bulursanız Müdafaa Hukuka getireceksiniz, para bulursanız helâl olsun. Ufak bir kırsun kalem de bulursanız getireceksiniz. Müdafaa Hukukta cephane yoktu. Firka kumandanı dedi ki. Osmanlı yoktur. Rus silahı veriyim dedi. Biz ile pek ulâ dedik. Batumdan bir motor gelmişti. cephane getirmişti. O adamları gönderdik. Gittiler. ertesi günü de sekiz tane kestiler ve kulaklarını getirdiler. Ciheti askeriye gördüğü vakitte bir iki gün sonra.. hatta birisi kılından vurulmuştu. hastahanele yatıyordu. Bunu gördüğü vakit. bunu gönderdiğimiz zabıt istun ticareti yapıyor. O gün bir jurnal yapıyor. bunlar şakavat yapıyor diyerek Müdafaa Hukuk adamlarından 4 adama atarlar sıpayı. atarlar içeri. Müdafaa Hukuk reisi haber alır ve biz haber aldık. söyledik biraktırdık. Halil Bey üdi bir meseledir. münderecati. Bu silah meselesi bu kıldardır. üdi bir meseledir. Bunun haricinde bir şey varsa ben yine buradayım. Halil Bey Hükümetin karşısında bakkallık eden bir ermeni İçerde çöte ile mevkuf bulunan bir emicini ile bundan haber alır. Gardiyan yanında görüşüyor. Bir zabıt bunları içeri atıyor. Halil Bey görüyor. Halil üsul Hapıs ve tevkifi hiç kimse yapamaz. Bendeniz lözümlü gelen muameleyi yaptım; hayli gövğümü içine buş diyor. Giderken tekrar çağırıyor. gel öğlüm buraya diyor. Dinleyiniz ki bunlar esasa attır. Eğer mümkün ise değişik çetelere yazınız bu adamlara anlatsınız. Ben de kurtulmaları için gayret edeyim diyor. yazıyor. Ermeni çetesinden bir mektup geliyor. Efendi sizi bize birisi anlatı. emrinize amadeyiz diyor ve ermeni çeteleri takibe amade iken. bu kere. o bir tarafıki zabıt diyor ki. Kum çetelerine silah veren Ermeni çeteleri olduğu tahakkük etmiştir ve o tarafıki rumlar gelip Çarşamba'ya teslim olmakta iken İsmail Bey bunu haber aldığından merkezde Nurettin Paşaya haber veriyor. Oranlı hareketi askeriye de bulumunuz diyor. Biz diyoruz. aman İsmail Bey Hayır emir aldını. Mademki teslim oluyorlar. gelinler hana teslim olsunlar. diyor. Gelenler bekliyor ki is berhabir; tekrar dağıtıyor ve tekrar mektup yazıyorlar. Süleyman Beye diyorlar ki Süleyman Bey. eğer sen in sanıyet için çalışmak istiyorsan kend. namına size tavsiye edeyim..

YUSUF ZİYA BEY (Kâfi efendim kâfi. (Zahitlerin sesleri)

SULEYMAN BEY (Devamla) — Ankara'ya gideniz çalışınız. demis. Halbuki bendeniz o rumlarla görüştükten sonra rumlar demislerdi. ki Hükümet merseharice gidelim; istersen..

TAHSİN BEY (İzmir) -- Bunları can kulağıle dinlemek lazımdır. ademî muvaffakiyetin evası işle buradadır.

SÜLEYMAN BEY (Devanla) -- Hükümet bizi isterse harice gidelim. isterse asker olanları askere alsın ve mevkuf bulunanları rehin etsinler. Hükümet bizi kabul ederse biz istusun ederiz. Bendeniz sifre ile bunu Meclisi âlinize yazdım ve cevabını Çarın'la aldım. Dahiliyetin ve Meşerî Vekîlînin ichtimanda kabul edilmediğini buradan Paşa Hazretleri bildirmişler ve Nuretin Paşa bunların imdadı lazımı gelir denmiştir. Bendeniz de bunlarla alakalı görüşüğümü zamanı sulh meselesi vardı. Eğer sulh olsaydı Yunanlılarla bunlar silah omuzlu Samsun'a hareketlerdi. Birinci mükde bundan ibaret. (Kâfi sedaları) Yalnız Postulacılığın bize isnat eden kimse Emin Beydir. Her halde onu iyice dinleyiniz. (Gürültüler) İhtim mevzuu bahis oldu. soylesin sedaları (Şiddetli gürültüler)

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahibi) -- Mademki bir mesele ortaya atılmıştır. Muhakkak bir şubeye havale edilir ve tahkikat yapılır. Başka türlü olamaz. (Gürültüler.)

REİS -- Efendiler; bu şekilde müzakere edilemez; rica ederim gürültü yapmayınız.

FEYZİ EFENDİ (Malatya) -- Reis efendi, müzakere kâfidir. Akşam oldu, yarın müzakere edelim.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahibi) -- Reis efendi; her halde bir şubeye havale etmek lazımdır. Bu şube meselesidir. Şubeye verilir. Bunun için burada muhbir de dinlenecek, hepsi de dinlenecektir.

M. DURAK BEY (Erzurum) -- Efendim, mesele pek çirkin. Bir arkadaşımız itham ediliyor. Bunun bir şubeye havalesi doğru ve lazımdır. (Şiddetli gürültüler.)

EMİN BEY (Canik) -- Arkadaşlar; rica ederim, ya Canik Mebuslarını buradan kovarsınız ve yahutta bu mesele halledilecektir. Binaenaleyh ya bunu hallediniz ya heyetden ihbar edilelim.

MUSTAFA BEY (Dersim) -- Umum mületin mukadderatı ile uğraşılıyor.

OPERATOR EMİN BEY (Bursa) -- Ne bağırsın, yarın ba harif. Hen de bağırsın. Sen ne oluyorsun? susunuz. (Şiddetli gürültüler)

MUSTAFA BEY (Dersim) -- Hiç bir Anadolu yoktur böyle. (Sürekli gürültüler)

REİS -- Efendim; susunetsi muhafaza etemezseniz celseyi tatil mecbur kalacağız.

Celseyi beş dakika tatil ediyorum.

ÜÇÜNCÜ CELSE

REİS : Rüşî Süni Adnan Beyefendi

KÂTİPLER : Enver Bey (İzmir), Âtil Bey (Kayseri)

REİS -- Efendim celseyi açıyoruz. Müzakerata devan ediyoruz. Buyurun Müfîd Efendi.

MÜFİD EFENDİ (Kırşehir) -- Beyefendiler, istirham ederim. Hâşihâl kabilinden ilmin ile arz ettim. Fakat şimdi huzuru âlinizde resmen arz edemiyorum. Burada bulunan rufekâyı kıram yekdiğerinden farklı olmayan bir vucuttur. Bu bir vucuda karşı yapılan bir taarruz denektir. Elinizde bir kanunumuz var. Hukuku umumiyeye noktaî nazarından bir müterine bir cürüm isnat edildiği zaman, eğer isnadın ispat edecek delili, emaresi olmayacak olursa müddetumumiler onun hakkında takibi davada mühâyedir. İsterse takibi dava yapar, isterse yapmaz ve fakat münteyyizim iddiası kuvvelli ise, hitabî rakdî davaya mecburdur. Rugün burada bizim gibi muhterem olan

Emin Bey arkadaşlarımızdan Süleyman Beye ve ismini beyan etmediği bir arkadaşımıza böyle bir cümüm isnat etti. ki bu cürüm hepimize aittir. (İsnat sedaları) İsnat kelimesi tabiri kanunudur. Binaenaleyh bu isnat edilen mesele ve bu madde bey biraderimiz tarafından söylenirken ve kendisine ihbar vukubulduğu zamanında eshabî sübutiye temaniyle elde ederek Meclise arz emeli, Meclis eshabî sübutiyesi bir şubede tahkik ettirerek arkadaşımız hakkında icabeden muameleyi kanuniyeye tevessül ettirmeli idi. Ben diyorum ki, şimdi Emin Bey biraderimizin istihbar ettiği isnat malenyeşkûn kabilindedir. Çünkü efende eshabî sübutiyesi yoktur. Eshabî sübutiyesi elinde olmadığından dolayı musnedünileş olan arkadaşlarımız umumun nazarında müteherredir. Ancak ortada

bir şey isnat eden, bir arkadaşımızı lekelenmek isteyen bir arkadaşımız vardır. Emin Bey kendisini kurtarabilmek için, bugün arkadaşlarının haysiyetini muhafaza edebilmek için, bu davasını ispat edebilmek için Heyeti Umumiye halinde değil, bir şube veya bir heyeti mahsusa intihap edilir ve orada davasını ispat ettikten sonra, Meclis meselesi yapar, şubeye veririz. Rica ederim serin kanlılıkla şu teklifi kabul buyurun da mesele halledilsin. Her iki taraf da kendisini temizlesin.

ÖPARATÖR EMİN REY (Bursa) — Deminki tehayyücum oldukça zarı oldu. Onun için size serin kanlılıkla maruzatta bulunacağım. Bu kursüye çıktığım zaman nasıl gürültü içinde ve tehayyüc içinde arz etmiştim. Zabıtalarda duruyor ve okunacak kadar zaman geçmemiştir. Söylediklerimi hatırlıyorum. Yüz bin lira ücreti vekâlet aldı denilen arkadaşımız ve gerekse diğer arkadaşımıza vukubulan isnadat inşaallah tahakkuk ve taayyün etmez. İnşaallah bendeniz de kendisine tarziye veririm. O hana söyliyeni adamı da size teslim ederim. İtham ettiğim yoktur. Meclisi Âli nize ihlaştır. Çok rica ederim tahkikat yapılsın. Şu bedo ben bu ifadelerimi tekrar edeceğim ve bir taraftan da aynı zamanda Hükümet takibatta bulunsun.

ZIYA HURŞİT REY (Lâzistan) — İçimizde hi maye edenler var, dedin.

ÖPARATÖR EMİN REY (Devamlı) — Vatana ihanet eden kim olursa olsun, Nâzır olsun aynı zamanda ceza görmelidir. Bu mesele memleket meselesidir. Eğer vakî ise Süleyman Bey arkadaşımızın ipini ben çekerim. (Değilse seni ne yapmalı sadaları.) Değilse yine huzuru âlinizle kendisine tarziye veririm. (Şiddetli gürültüler.) İcabını siz yapın. İstermeniz ipimi çekin, istermeniz tardedin. (Öyle ise mesele yuk sadaları.)

REİS — Musaaade buyurunuz efendim. Bu kadar gürültü ile hiçbir iş yapmak imkânı yok. Böyle nice celseler geçirdik. Biraz sükûnetinizi muhafaza edin. Rica ederim, telâş buyurmayın, burada söylenenler anlaşılabilir. Biliyorsunuz ki, bir arkadaş, diğer arkadaş hakkında hazı beyanatta bulunmuş; sonra arkadaş dış çıktı, evet ben böyle duydum, bu tahkik olunsun diyor. Şubeye kendisi de kabul ediyor. Hakikaten Ni zamnamemiz ahkâmınca böyle bir isnat vakî oldu mu bir şubeye havale olunur. Bunun Meclis arzu ederse, tabii Meclisin kararıyledir, şubeden o tahkikatın neticesi gelince, o neticenin hallini yapacak yine Meclisi Âlinizdir. Şube o arkadaşları dinler, tahkikat ve tektikatını yapar ve neticeyi bir raporla Heyeti Celîlenize arzeder. Mevzu Heyeti Âliyede o zaman müzakere

edilir. Bendenizce bunun bakur'a bir şubeye havalesi icap eder.

HASAN FEHMİ REY (Gümüşhane) — Reis Beyefendi: İmza altında bir şikâyetname olmayınca şubeye verilemez. (Şiddetli gürültüler.) Diğer hirsini daıma. (Şiddetli gürültüler.)

REİS — Hasan Beyefendi: rica ederim susunuz. İmza atılacak bir şikâyetname yoktur. Burada ağzı ile söyledi. (Zapta geçmişir sadaları.)

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendiler: musaaade buyurun. Emin Bey arkadaşımız bir arkadaşımız hakkında fena muamele haber veriyor. Şimdi bu arkadaşlarımız halen mahiyeti mesele tezahür etmediği için, o muhbirler kimse, Emin Beye söyliyeni hakkında bu zevatin ifadelerinin kâzip veya sadık olduğuna dair bir emare olmadığı takdirde, arkadaşlarımız suizan altındadır. Bunun aksini kimse iddia edemez.

Sureti halle gelince: Emin Rey bu sözü söylemekle şimdi zannediyorum, ki bir mecburiyeti katiye karışındadır, bir ihbar eden zat kimse o adamı meydana vermemelidir. O adam hakkında tahkikat yapılacaktır. Acaba böyle bir adam mevcut mudur, yoksa Emin Bey müfteri mevkiine düşecektir. Emin Beyin o adamı meydana vermesi kendi menafii icabındandır. Şahsı sâlis denilen kimse bir mebus arkadaşımız hakkında söylediği sözü kendiliginden ni icat etmiştir, yoksa aslı var mı? Mesele buradadır. Şimdi Emin Rey bu adamı pençeri kanuna verecektir. O adam ya teberî nimmeti edecektir. Söylemedim dersen o vakit Emin Bey müfteri mevkiine düşecektir ve mesele nezaket Resbetmiştir. İddiasını ispat ederse o ispat evrakını haiz gelecek muamele o zaman diğer arkadaşlarımızı şubeye çağıracaktır. Bugün arkadaşlarımız yoktur. Bugün ortada berıyyüzzimme olmakla beraber, unlar suizan altındadır. Her halde Emin Rey de halî hazır itibarıyla bu adamı ele verinceye kadar müfteri mevkiindedirler. Binaenaleyh tahkikata başlayacağımız nokta bu olacaktır. Emin Bey o adamı ya verecektir, ya hut müfteriliğini kabul edecektir. O adam verildiği takdirde hakkında tahkikat yapılacaktır. O adam ya söyleyecektir, veya söylemeyecektir. Süleyman Rey karşı Emin Rey «ispat ederim» demistir. İspat etmesine göre şimdi o adam meydana atılmalı. Zâbta tahkikatını yapar, o adamların davası vahit olursa o zaman arkadaşlarımız maznun olur, şubeye verilir. Verilecek kimse yoktur, mesele vardır. Emin Bey müfteridir. Emin Bey adamı meydana çıkardığı takdirde müfteri mevkiinden çıkar, muhbir olur. O adam da

davasını ispat ederse kurtulur. Veyahut da Emin Bey'e söylediğini ispat edemez, Emin Bey ispat edemediği takdirde bu meselenin sureti halli budur. Şubeğe gidecek adamı yoktur; yalnız adam vardır.

ZİYA HURŞİT (Lazistan) — Emin Beydir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devanla) — Emin Bey muhbir olmak dolayısıyla.

FEYYAZ ALİ BEY (Yozgat) — Muhbir değil beyefendi, muhbir değil. «Çömürde Pontusçuları müdafaa edenler vardır» diye kanaati kâmileşmiş söylemiştir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bu ikinci bir mesele. Bu bir isnat olur.

FEYYAZ ALİ BEY (Yozgat) — Sarahaten söylemiştir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Sarahaten söylemiştir. Falan gününla müttehemdir veya bununla müttehemdir, mazmundur diye bu dakikada ispat edecektir. Bu dakikada hallolmazsa herkes ağzına gelene istediklerini söyleyerek, âlemi suizan altında bırakacaktır. Belki de vakirdir efendiler. Çok hata olabilir. Belki suistimal olabilir, belki sirkat olabilir. Kanuna mecbuslar için su tarik ne için konmuş. Ben denizce soğukkanlılıkla yapılacak şudur, başka şey yoktur.

REİS — Efendim; söz Sükrü Beyindir.

SÜKRÜ BEY (Canık) — Efendim; Emin Bey Süleyman Bey arkadaşınızın ismini tasrih ederek isnadatta bulundu. Hüseyin Avni Beyin izah ettikleri gibi, hep istihham ederiz; bu iddialarını ispat etsinler. Bundan başka denmişlerdir ki; aranızda Pontusçuları muhafaza edenlere var. Süleyman Beyin ismini tasrih etmekle beyler isimler meskûl kalmıştır. Müslümanlar da Pontusçuları himaye ediyorlar deniyor. Biz Samsun mehusları tamamıyla katiyen tenin ediyoruz. Samsun muhitinde ve İslamî sıfatında bir fert yoktur bu namussuzluğu kabul edecek. Bunu katiyen kabul etmeyiz. Yani kim iddia edecek olursa olsun onun üzerine reddederiz. Bunları da söylemelidir. İsmi tayin etmelidir. Yoksa bir memleket halkı böyle şelâmiye namussuzlukla itham edilemez.

Sonra efendim, Emin Bey bir evrakı tahkikiyeden bahsettiler. Eğer arzu ediyorlarsa bu bahsi tekrar edelim. Bu evrak üzerinde Mecliste haftalarla mütakere cereyan etmiştir. Bilmiyorum şimdi zamanımız buna müsait midir? Binaenaleyh biz memleketimizi bir gibi isnadattan tenzili ederiz ve çok istihham ederiz. Emin Bey bu isnadatta ispat etsinler. Kimdi, kimin tarafından söyleniyor? Böyle ortaya çıkıp da falanca şöyle

denmiş, böyle yapmış. Rica ederiz bu ahval karşısında ne sıfatla şey edeceğimiz? Vaziyetimiz ne olacaktır? Süleyman Bey pek namuslu ve niuhterem tanınmış bir adamdır. (Çok namusludur sadaları) Buna bu kürsüden her arkadaşımı da şahad ediyorum. Bütün Samsunlular bunu söyleyecektir. Bütün Canık ahalisi Süleyman Bey lehine hurada hendenizin söylediğim sözleri söyleyecektir. Bu böyledir.

Sonra efendim; Samsun veya Tokat mutasarrıflarının birisinin bir niuhtedi kadın tuttuğu söylenildi. Fakat her ikisi de yok. Samsun mutasarrıfı bekârdır. Evli değildir. Antasya mutasarrıfı ise İslâmdır, Samsunludur. Musa Paşanın kerimesidir zevceleri. Böyle şunun, bunun aleyhinde söz söylemek doğru olamaz efendiler. Her kevin namusuyla, haysiyetiyle uğraşılması; istihham ederiz. Bu takip edilmelidir. Taki bu mesele ispat edilmedikçe biz şimdi mazuruz, bilmiyoruz.

EMİN BEY (Canık) — Dun Pontus meselesi mevzu bahis olduğu esnada niuhterem Ali Beyefendiye müracaat ve istihham etmişim. Ledelhace, yarı arkadaşlarımız musip görürse ve biz rica edersek teğrif eder misiniz? Demiştim. Rana bir arkadaş demişti ki, Ali Beyi mi lekeleyeceğiz? Rica ederim; pek hakları varmış. Bu memleketle hizmet edenler hep böyle mi olacak? Bu memleketin evlâdını daima lekeletmek midir vazifeniz, rica ederim? Samsunlu Süleyman Bey kendisi söylemiştir ve söylemez. Çünkü onun kalbi pek temizdir, videdanı pek yüksektir. O söylemiştir. Muspadenizle hen söyleyeceğim.

Samsun'da iken, daha Kuvayı Milliye teşkilâtı hiçbir tarafa yok iken, Süleyman Bey çalışmış ve Süleyman Bey Runtlar tarafından idama mahkûmdur. Bu uğurda her türlü fedakârlığı gözüne almıştır. Bütün ricaret ve servetini bu uğurda mahvetmiştir. Böyle bir atama Pontusçu demek nasıl olur da kabul olunabilir? Beyefendiler; kemalî cürretle söylüyorum, eğer Süleyman Beye dair bir şey varsa ben istifa edip gideceğim. Hana lüzumu yoktur bu vazifenin. Süleyman Bey katiyen münezzehtir. Böyle şeyden. Sonra efendim; Hafız Mehmet Bey meselesi var. Rica ederim şu veya bu zatın veya herhangi bir zatın dostu vardır, düşmanı vardır. Beni sevniyen bir zatın sözleriyle şu kürsüde söylerse namussuzdur. Hafız Mehmet Bey para almamıştır.

ZİYA HURŞİT BEY (Lazistan) — Namusun kıymetini bilmiyenler söyler.

EMİN BEY (Devanla) — Hafız Mehmet Bey runtlardan onbin lira, yüzbin lira para almamıştır. Bendeniz daha buradan giderken bu sözü işittim.

Bazıları propayanda yapıyorlardı. Bendeniz gittimi tahkik ettim, sonmuşumdur, anlamışumdur ki katiyen yalandır. Olan ve her keşce bilinen mesali buraya söyleyenleri kirtlemek için mi geldik buraya? Her halde bu mesele halledilmelidir, ispat edilmelidir. Biz Samsun mebusları, zannederim, Şukru Rey namına da söylüyorunı (Hay hay sesleri) Biz Samsun mebusları istifa edeceğiz (Trabzon mebusları da istifa edecek sesleri)

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Efendim, mesele asabiyet gösterecek bir şekilde olduğu için tabii biraz asabiyet gösteriyor. Bendeniz şu kürsüden söylenecek söz arkadaşlarımızdan herhangi birisinin hiyanetle itham edecek bir mahiyette söylenmese idi çok doğru idi ve doğrusu da budur. Yani burada öyle şey söyleyenler hakkında Riyaset Nizamnamesiyle tayin eder. Mademki bir madde iki madde tayin ve tasrih ederek iki arkadaşımız hakkında isnadatta bulunmuştur ve bu isnat tabiri Müfrit Efendi Hazretlerinin buyurduğu gibi, bir tabiri kanunudur ve isnadatta bulunmuşlardır. Gerçi bu kürsüden söylenen sözlerden dolayı bir kimsenin mahkemeye terki doğru değildir. Fakat hiyanet itham edilirken, gerek Mecliste ve gerek hariçte isnat edilsin; Hiyaneti Vatanîye Kanununun zannederim 3 ncü maddesi; iftira edenlere aynı cezayı tertip eder. Eğer Hiyaneti Vatanîye Kanunu mucibince eğer isnat olunan cürüm bir mehus olduğuna göre, Kanunî Esasî mucibince muamele neticesinde mahkemeye sevki lâzım gelirse, ki bu hiyaneti vatanîye cürmüdür. İstiklâl Mahkemesine veya Hiyanet mahkemesine gönderilmesi lâzım gelir. Bu her halde halledilecektir. Çünkü bir cürmü mahsustur. Fazla vakit zayi etmek, fazla münakaşa ve asabiyet göstermeye hendeniz mahal görmüyorum. Bunun en doğrusu şubeye havale etmektir.

FEYYAZ ÂLİ BEY (Yozgat) — Kimin aleyhine şubeye havale etmek?

HAKKI HAMİ BEY (Devamla) — Müsaade buyurun efendim, Emin Bey buraya ilk çıktıkları vakit hepimiz de dinlediniz ve zabitanalarda mevcuttur. Efendiler, Pontuşçuları muhafaza edenler vardır, dediler. (İçimizde dedi sadaları) Müsaade buyurunuz; bi dayeten kendisi de söylenmemiş gibi müsaade ediniz de, biraz daha izah edeceğim dediler. İlimaye edenler var diye müphem tabirini Süleyman Bey ile diğer burada bulunmayan bir arkadaşını ortaya sürmüş ve her nasılsa isnat etmiştir. Şu halde Pontuşçuları muhafaza etmek isnadiyle tahti zanda bir Süleyman Bey, bir de Hafız Mehmet Bey arkadaşımız vardır. Bunlar hakkında isnadat vukubulduğundan bu isnadat ya

bitirilebilir veya değildir. Bu her halde bitirilebilir anlaşılacaktır. Onun için yapılacak en basit ve en doğru bir şekli hukuki, bunun doğrudan doğruya, zaten Reis Bey de evvelce söylediler, hakur'a bir şubeye havale edilmesidir. Bitirilebilir hakkında değil? Emin Bey, Süleyman Bey ve Hafız Mehmet Bey için isnatatta bulunmuştur. Bunlar hiyaneti vatanîyede bulunmuşlardır diyer. Rıftabi bu davayı halletmek için ispat edecek vesakı ihraz edecektir. Demişti ki, ihbar ettiği şey çıkmayacak olursa ben tarziye veririm. Efendiler bu adamı, bir adamı, idamı edilecek derecede bir durumu isnat ederse tarziye ile kendisinin affedilemeyeceğini bilir. Fakat, kanunun maddesinde der ki; Eğer isnat edilen durumu basit ve esas olduğu tebeyün ederse, müfrit dahi aynı cezayı görür. Şu halde bu bir vakidir. (Doğru, doğru değil), onu bilmem. Sahibi olursa, memlekete fenalık yapmak isteyen hazi zevat varsa çıkarmak suretiyle hizmet ederler ve ipini çekerse hizmet vatanîyelerini ifa etmiştir. Fakat aksi çıkarsa hilafî hakikat beyanatta bulunmak isteyen arkadaşların cezasını kanunî tenin eder. Bendeniz arz etmek istediğimi mesele zaman zaman birbirimizi hiyanetle itham etmiyelim.

Sonra da efendim, ithamı ettim ama sözümü geri aldım şeklinde hiysiyetinizi kesretmiyelim. Onun için ya vakidir veya değildir. Vaki ise efendiler, cezayı da kanunî tayin eder. Süleyman Beyi idam etmek kanunen bu millet hakkıdır ve Süleyman Bey de bir kanunun tatbikine kendisinin hedef olduğu için bunu şerh bilmelidir. Çünkü kanuna herkes mutidir. Değilsen aynı cezayı müfritlere tatbik etmek suretiyle adalet tecelli etmelidir. Efendiler, memlekette hakimiyeti kanunîye demek iste budur. İstirham edenim, Reis Beyin teklifi evveli mucibince bir şubeye havale olunsun. Müfriti muhbir vaziyetinde hugün, Emin Reydir. Müdileiyatını Emin Bey de ispat etsin.

REİS — Bendeniz demin havale olunacak filân bey, filân bey demedim. Mesele havale olunacak filân bey, filân bey yaktır. Ne olursak olalım, ister teşrii olalım, ister icrai vaziyette olalım, bu gibi meseleler bir günde, beş günde yüzelli kişiyüz kişilik Meclisin içinde hallolunamaz. Mesele evveliyatlı bir meseledir. Bir heyeti tahkikiyeye hen ne Süleyman Beyi, ne de Emin Beyi havale etmek istemiyorum. Bilmiyoruz ki hiç bir şey...

MÜFİRİ EFENDİ (Kırşehir) — Bir nokta hakkında söyleyeceğini Hüseyin Avni Bey büraderimiz bir nokta üzerine mütalâa dermeyen ettiler, ki bu gayet doğrudur ve gayet mühim bir noktadır. Bizim elimiz-

deki Nizamnamei Dahili mucihince mebus arkadaşlarımız hakkındaki yapılacak tahkikat, tahkikatı teşriiyeden ibarettir. İsnat dediğimiz kelimenin esbabı sübutiyesi elimizde olmalıdır. Emin Bey hıraderimiz doğrudan doğruya filân yerden istihbar ettim, bu böyledir diye söylemesi ilahıyla bu iddialarının sahibi olmuştur. (Men sehheke men bellaga) Sana kim teblig ediyorsa söven odur. Başka bir şey değildir. Bu müddeiyatını Emin Bey ispat edebilmek için buyurduğunuz meselelerin Heyeti Celilece tahkikatını icra ettirmek lazımdır. O bir arkadaşlarımız daha tahtızanda değildir. (Çünkü berahet zimmet asıldır. Sübuttan sonra onların havalesi lazımdır. Onlar hakkında muamele icabeder. Binacaleyh Emin Beyin bu iddiasının sabit olabilmesi için şubeye girmelidir.

REİS — Efendiler, esasen bendeniz bu noktayı aynı şeyi arz ettim.

HASİP BEY (Maras) — Müfrit Efendi Hocanın sözünü cerhedeceğini. Hoca Efendi Hazretleri yahut Hüseyin Avni Bey buyurdular ki, şubeye gitsin, bu mesele halledilsin. Ne için beyefendi şubeye girmeli? Emin Bey burada isnadatın bulundu. İspat etmeli ki, Süleyman Bey ile diğer arkadaşlar girmelidir. Yoksa diğer arkadaşları tebric için Emin Bey gitsin.

MÜFİR EFENDİ (Kırşehir) — Beraberiz öyle iş.

HASİP BEY (Maras) — Müsaade buyurun, Emin Bey davasını hiç bir delile ve emsareye istinat ettirmedim.

MÜFİR EFENDİ (Kırşehir) — Canım, bizim söyledikimizi söylüyorsunuz.

HASİP BEY (Maras) — Hariceten işittiğini söyledi. (Bizim söylediğimizi söyledi.)

REİS — Hasip Beyin söylediği şeyde ayrı bir şey yok. Aynı şeyi söylüyorlar. (Gürültüler) Müsaade bu-

yurun, rica ederim. Arkadaşlarımız arasında böyle bir şey olmuş, bunun tahkiki, lazım olduğunda herkes mütefektir. Şimdiye kadar burada, ispat eder, etmez meselesi yoktur. Böyle kabul değil yapamayız.

Efendim, şimdi bu meselelerin bir şubeye havalesini kabul edenler lütfen el kaldırsın... (Emin Beyin aleyhinde sesleri) Meseledir, mesele... Kabul edilmiştir.

Bakur'a şubeyi tayin edeceğiz.

(Kur'a çekimi yapıldı.)

REİS — Beşinci Şubeye çıktı. Beşinci Şubeye havalet edelim, efendim.

MÜFİR EFENDİ (Kırşehir) — Diğer meseleleri reye koyunuz, asıl mesele kaldı Reis Bey.

REİS — Efendim, asıl mesele bu araya girmiş bir mesele idi. Asıl mesele Pontüs meselesi idi. Hüseyin Avni Beyin takririni tekrar okuyalım.

(Takrir tekrar okundu.)

REİS — Dahiliye ve Müdafaa-yı Milliye encümenlerinden mürekkep üç azanın iştirakiyle müntehap bir komisyon teşkil ederek, Perşembeye kadar yetiştirilip ve Meclise arz edilmesini...

REFAT BEY (Tokat) — Biz de bulunalım.

REİS — Rica ederim, müsaade buyurun bu takriri kabul edenler lütfen el kaldırsın... Eksehiyeti azime ile kabul edildi.

Müsaade buyurunuz diğer takrirleri de o encümeneye havalet edelim. Encümeneye müzakere edilsin. Bunu kabul edenler el kaldırsın... Kabul edilmiştir efendim.

SALAMATTİN BEY (Mersin) — Reis Bey bu encümenin yarın içtimasını emir buyurunuz ki, yann kelsinler, içtima edelim.

REİS — Çarşamba günü saat birbuçukta içtima etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

(DOSYADA MEVCUT TAKRİRLER)

T. B. M. M. Riyaseti
Başkatıbeti Zabıt ve
Kavanin Müdüriyeti
Adet : 18-1363 - 1364

22 Ağustos 1338

Müdafaai Milliye Vekâletine
Dahiliye Vekâletine

Pontüs meşcesini tetkik ve perşembe günü Heyeti Umumiyye arz edilmek üzere bir neticeye rap tedecek olan Encümeni mahsusatı zatı ülilerin: de hulunmaları Heyeti Umumiyye kabul edilmiş olduğundan bu gün inkiat edecek olan Encümene teşrifleri rica olunur ve bu bapta Heyeti Umumiyye kabul edilmiş olan takrir sureti musaddakası leffen takdim kılınmıştır efendim.

Recep

T. B. M. M. Riyaseti
Başkatıbeti Zabıt ve
Kavanin Müdüriyeti
Adet : 18-1365 - 1366

22 Ağustos 1338

Dahiliye Encümeni Riyasetine
Müdafaai Milliye Encümeni Riyasetine

Pontüs mesdesi hakkında cereyan eden müzakerat ve verilen takrirler tetkik edilerek bu hususta yapılması lâzım gelen hususatın kararlaştırılması ve neticenin önümüzdeki perşembe günü Heyeti Umumiyye yetiştirilmesi Heyeti Umumiyye kararlaştırmış ve bu bapta kabul edilen takrir sureti leffen takdim kılınmıştır.

Dahiliye ve Müdafaai Milliye Encümenlerinden intihap edilecek üçer azadan mürekkep bir Encümeni mahsus teşkili ve Dahiliye ve Müdafaai Milliye Vekâletinin iştirakiyle icmalatları Encümen ve Heyeti Vekileye yazılmıştır.

Takrir suretleriyle bu hususa ait zabıtlar Başkatıbetten alınacaktır efendim.

Riyaseti Celileye

Pontüs meselesinin sureti hatlı hakkında cereyan eden müzakerat ve verilen takrirleri tetkik ve hulâsa etmek ve bu hapta yapılması lâzım gelen hususatı kararlaştırarak Perşembe günü Heyeti Celileye arzetmek üzere Dahiliye ve Müdafaai Milliye Encümenlerinden mümeħap üçer Aza ile Müdafaai Milliye ve Dahiliye Vekâletinin iştirakiyle teşekkül edecek Komisyonu havalei keyfiyet buyurulmasını teklif ederim.

21 Ağustos 1338

Erzurum

Hüseyin Avni

T. B. M. M.

Başkatıbeti Zabıt ve
Kavanin Müdüriyeti
Adet : 18-1367

22 Ağustos 1338

Beşinci Şube Riyasetine

Nirsa Mebusu Operatör Emin Deyin pontüs meselesinin esnası müzakeresindeki beyanatından tahaddüs eden meselenin Şubenizde tetkiki Heyeti Umumiyye kararlaştırılmış olmakla muktezasının ifası rica olunur efendim.

Recep

Encümeni Mahsusatı intihap edilen Aza
Müdafaai Milliye Encümenine intihap olunanlar:
Vasif Bey (Sivas).
Ömer Lütfi Bey (Karahisarısahip).
Ali Bey (Karahisarısahip).
Dahiliye Encümenine intihap olunanlar:
Tahsin Bey (İzmir).
Ali Bey (Kayseri).
Mustafa Durak Bey (İzmir).

Heyeti Umumiyye tebliğ edilmiştir. 14:2 numarada intihabat defterine muamele kaydıyesi ifa kılındı. 24 Minh.

Riyaseti Celileye

Ankara. 22 . 8 . 1338

22 . 8 . 1338 tarih ve 1366/3520 numaralı tezkere Riyaset penahileri üzerine Meclisi Âliye pontüs meşcesi hakkında ittihazı teklif etmek üzere teşekkül edecek Encümeni mahsusatı Aza olarak Sivas Mebusu Vasif, Karahisar Mebusu Ömer Lütfi, Karahisar Mebusu Ali Beyler ekseriyetle intihap olunmuşlardır efendim.

Müdafaai Milliye Encümeni

Mazbata Muharriri

Reisi
Sivas
Vasif

Namına
(İmza yok)

Aza
A. Mamdi
Trabzon
Ali Şükrü

Karahisarısahip
Ömer Lütfi
Gaziantep
Kılıç Ali

İstanbul
Ahmet Şükrü

14:2 numarada intihabat defterinin 67 nci sahifesine muamele kaydıyesi ifa kılındı. 22 Minh.

Rifat

Pontüs meselesini tetkik için teşekkül edecek Heyete Dahiliye Encümenince İzmir Mebusu Tahsin,

Erzurum Mebusu Mustafa Durak ve Kayseri Mebusu Ârif Beyler tefrik edilmiştir.

1472 numaralı intihabat defterine müccelâten cerivel küşat ve muameleler kaydıya ifa kılındı.

22 Mında
Rifat

Riyaseti Celileye

Asayışın teminine ait tedabiri Müdafaa-i Milliye Encümeni ile birlikte müzakere etmek üzere Dahiliye Encümeninden Tahsin Bey (İzmir), Ârif Bey (Kayseri), Mustafa Durak Bey (Erzurum) intihap olunmuş oldukları arz olunur efendim.

22 Ağustos 1338

Dahiliye Encümeni Reisi

İmza

(Okunamadı)

Aza

İmza

(Okunamadı)

Aza

Kayseri

Ârif

1472 numarada intihabat defterine kayıt muamelesi ifa kılındı.

Türkiye

Büyük Millet Meclisi

Başkatıbeti Zabıt ve

Kavanin Müdüriyeti

Adet : 1366/3520

Ankara, 22 . 8 . 1338

Müdafaai Milliye Encümeni

Riyaseti Âliyesine

Dahiliye ve Müdafaa-i Milliye Encümenlerinden intihap edilecek üçer azadan mürekkep bir Encümeni mahsus teşkili ve Dahiliye ve Müdafaa-i Milliye Vekillerinin de ıstirakiyle Pontüs meselesi hakkında cereyan eden müzakerat ve verilen takrirler tetkik edilerek bu hususta yapılması lâzım gelen hususların kararlaştırılması ve neticenin önümüzdeki Perşembe günü Heyeti Umumiyyeye yetiştirilmesi Heyeti Umumiyyeye kararlaştırılmış ve bu hapta kabul edilen takrir sureti leffen takdim kılınmıştır. Encümenlere ve Heyeti Vokileye yazılmıştır. Takrir suretleriyle bu hususa ait zabıtlar Başkatıbetten alınacaktır efendim.

T. B. M. Meclisi Reisi Sanisi
Dr. Adnan

Riyaseti Celileye

Pontüs meselesinin sureti halli hakkında cereyan eden müzakerat ve verilen takrirleri tetkik ve hulâsa

etmek ve bu bapta yapılması lâzım gelen hususları kararlaştırarak Perşembe günü Heyeti Celileye arz etmek üzere Dahiliye ve Müdafaa-i Milliye Encümenlerinden müntehap üçer aza ile Müdafaa-i Milliye ve Dahiliye Vekilinin ıstirakiyle teşekkül edecek Komisyonu havale-i keyfiyet bulunmasını teklif ederim.

21 . 8 . 1338

Erzurum Mebusu
Huseyin Avni

Aslına mutabaktır.

22 Ağustos 1338

(Resmî Muhur ve İmza)

Riyaseti Celileye

Pontüs meselesinin halli sureti mahsusada mütehasısları tarafından tespit ve ifa olunacak mütalâata istinat edebilir. Meclisimiz şekavetin imhasında Devletle Millete hizmet etmiş zevata maliktir. Şu takdirde bu müzmin ve milletiniz için gün geçtikçe felâketh olan denkle seri ve kati bir tedbir ıstıhaz etmek ve önümüzdeki Pazartesi ıstıhazında arz edilmek üzere bu hususun Dahiliye ve Müdafaa-i Milliye Encümenleri ıstıhazıyla müzakerasının tahtı karara alınmasını teklif ederiz.

İçel

Ali Sahri

Afyon Karahisar

İsmail Sükrü

Saruhan

İsmail Hakkı

Riyaseti Celileye

Pontüs meselesi hakkında Meclisi Âli esasen malûnat sahibi olduğundan müzakerenin kâfiyetiyle halli mesele için tedabiri Âliyenin ahzedilmesini teklif ederim.

1. Müdafaa-i Milliye ve Dahiliye Vekilleriyle Meclisi Âliden mütehasıs olmak üzere ve takibi eşkiya hususunda mahareti meşhuk olan Refet Paşa Hazretlerinden mürekkep bir komisyonun üç gün zarfında vereceği kararın Meclisi Âliye ıstıhazıyla ona göre karar verilmesini teklif ederim.

20 Ağustos 1338

Lâzistan Mebusu
Osman Nuri

Riyaseti Celileye

Mesle tenevvür ettiğinden müzakere kâfidir. Takrirlerin kıraatıyla müzakerenin intacını teklif eylerim.

19 Ağustos 1338

Kütahya
Cemil

Riyaseti Celileye

Mesele tanavvuh etmiştir. Müzakere kâfidir. Mü-
kümetin teklifinin rey ve vazetilmesini teklif eylerim.

Tokat

Rifat

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir, Müdafaai Milliye ve Dahiliye
Encümenleri müştereken Heyeti Vekile huzuriyle hu
niseleyi teklif ederck bu hafta itihaz edeceği teda
bir Meclise arzylemesi lüzumunu teklif eylerim.

İstanbul

Ali Rıza

Riyaseti Celileye

Pontüs meselesini sureti kâfiyede halletmek uze-
re Dahiliye Vekâleti emrine mücehhez bir fırkaî as-
keriye verildiği ve yüzbinlerce lira masarî ihtiyar
edildiği halde hiçbir şey yapılamamış, bilâkis pontüs
cülerin miazalimine pek acıklı bir surette sebebiyet
verenlerin de Dahiliye ve Müdafaai Milliye Encü-
menlerince tespit ve berrayı müzakere Heyeti Umumiye
ye arzını teklif ederim.

19 Ağustos 1334

Gaziyayınlap

Yasin

Riyaseti Celileye

Mütehasısları ile Karahisar Sahip Ali Bey ve em-
sali o havali mebuslarından mürekkep bir Encümen
de icaheden tedabirin tespit ve Heyeti Umumiyye
sevkinini teklif eylerim.

Kuzan

Mustafa

1. Kura muhafaza beğçi teşkilâtının tevsiyle es-
kiya taarruzuna maruz halkın teslihi,

2. Eşkiyanın takibi maksadıyle Müdafaai Milli-
yece üç taburluk Kuvayı Takihîye teşkili ve deruht-
te edeceği işe göre zabitan ve efradının hüsnü intih-
abı ve tehzizi,

3. Pontüs şokavet mıntikasında istikrarı asayişe
memur olacak zatın, üç kişilik heyeti istişarenin hü-
kümence bil'intihap Meclise mezun ailededilinelere,

4. Pontüs şokavet mıntikasında bulunan bil'cüm-
le memurini mulkiye, askeriye ve jandarmanın asa-
yış hususunda ve buna ait kâfferi tedabir ve hususat-
ta fevkalâde memurun tahtı emir ve nehyinde bulun-
ması,

5. Fevkalâde memurun tehcir hususu ve sair te-
dabiri fevkalâdele salâhiyeti kâmlileyi hariz ve Dahi-
liye Vekâletine merbut bulunması,

6. Tahsisatin maliyyece tesviyesi.

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Pontüs eşkiyasının esbabı ten-
kilini hitteemniül Meclisi Âliye arzı teklifat eylemek
üzere Maliye ve Dahiliye Vekilleriyle rüfekadan üç
zattan mürekkep bir Komisyon teşkilinin tahtı ka-
rara alınmasını talep ve teklif eyleriz.

Çanık

Çanık

Emin

Suleyman

Amasya

Çanık

Hamdi

Şükrü

Riyaseti Celileye

Pontüs eşkiyasının tenkili hakkında şaki ve can-
lerden mürekkep hiçbir kuvvetin hizmet edemiyec-
ği on senelik tecrübelerden anlaşılmıştır. Binaenaleyh
bu meseleye Meclis bizzat varîyede atarak mesul,
sahibi salâhiyet bir kumandanın izamını ve hu zatın
lüzumunun heyeti vekilece tasvip edilmesini teklif ey-
lerim.

Ratım Mebusu

Edip

Riyaseti Celileye

Gerek eşkâli sahika ve gerek şekli laziriyle bir
mahiyeti mühimmesi askeriyye hariz olan pontüs teş-
kilâtının imhası için buradan tedahir icrası yine bir'sut
olmak ihtimalinden tecerrüü edemiyeceğine binaen
mahallinde tekkikâtı lâzime icra etmek ve ne gibi te-
dabir icrasına lüzum olduğunu Meclise ba rapor hil-
dirmek ve ana göre hareket edilmek üzere Samsun,
Tokat ve Amasya havalisine Heyeti celile meyanın-
dan mütehasıs iki Eşkânı harbin izamını teklif eyle-
rim.

21 Ağustos 1334

Kutahya

Cemil

Riyaseti Celileye

Dahiliye ve Maliye Vekillerinin teklifat ve heya-
natıyla söz söyleyen rüfekayı muhteremenin müta-
lâtını tekkik ve binnetice yapılabacak muameleyi tespit
ve Heyeti Umumiyye sevkirmek üzere mevzu mü-
zakere olan meselenin Dahiliye ve Müdafaai Milliye
Encümenlerine, mevcut takrirlerle beraber, havale
edilmesini teklif ederim.

19 Ağustos 1334

Gaziyayınlap

Yasin

Riyaseti Celileye

Pontüs eşkiyası takibatı, arazinin ahvali ve şakile-
rin teşkilâtı dahiliyeleri iktizası mahallinde yapıla-
cak çete teşkilâtı ile daha semere verir. Binaenaleyh

pontüs havalisindeki Türk şakilerinin istinamı kabul edilerek buna o civardaki müslim firariler dahil olmak üzere bir teşkilât yapılmasını arz ve teklif ederim.

Şarkikarahisar
Mendulî Necdet

Riyaseti Celileye

Nursa Mebusu Emin Beyin Mebus arkadaşlarıımıza hiyaneti vataniye gibi en mühim bir cürmü isnat ettiğinden aleyhlerine cürmü isnat olunan arkadaşlar hakkında tahkikat yapmak üzere ve sayet emin beyin iddiaları muvafık hakikat çıkmaz ve etkili subutîye ibraz edilemezse Emin Bey hakkında tahkikat yapılmak üzere bir Şubeye havalisini teklif ederim

Lâzistan Mebusu
Ziya Hürşit

Riyaseti Celileye

Tokat Anıyaya havalisinde pontüsçüleri ahali islâmiyeye vuku bulan fecî tecavüzleri malumdur. Ahalî mahalliyeye ise yedimle lüzümü kadar esliha ve cephane hulunamailığı cihetle kendini tamamıyla müdafaa ve muhafaza edilememekte ve bu ahvalin talu tesinde kura ve nezruatı çayır çayır yakılmakta olduğu mevzuken istihbar olunmuştur. Binaenaleyh oradaki kura için telâfiye gayri kabîl fecî bir amil zar etmekte bulunan bu hale karşı eşyanın tecavüzüne maruz mahaller ahalisine her halde Hükümeti mahalliyeye vasıtasıyla tevzi edilmek üzere Meclisec tespit buyurulacak kâfi miktarda esliha ve cephanenin Mudafaa-i Milliye Vekâletinden mahallere tevzi sevkini tahtı karara alınmasını teklif ederim

18 Ağustos 1338

Mardin Mebusu
Necip

Riyaseti Celileye

Ermencilerden bir Bağcı, bir Hallağyanın, bir Noradokyanın ... Millet ve memleketimizin başına ne hüyük belâlar getirdiğini bu milletin elyevm ne fecialar yapmakta olduğunu pek biliyoruz. Fransızların ve papanın fevkalâde ehemmiyet verdiği bu adam da işte bu kâbidendir. Hakkında muktezayı adlin ifasını tevlin redini teklif ederim.

Karexi
Hasan Dastı

Reddedildi
19 . 8 . 1338

Kâtip

Riyaseti Celileye

Hükümet hakkın masuniyeti can ve mal ve izzetina memur ve bundan ibtille mes'uktur.

Gerek pontüs ihtilâfi, gerek butün memleketteki asayışsızlık Hükümet için mucibi mes'uliyeti âzime dir.

Mutasarrıfı dağa kaldıracak, sıhhiye müdürlerini öldürecek kadar iptizale düşen şikâyet Hükümet hakkında mucibi esettir.

Memleketin mukadderatına hâkim olan Türkiye Büyük Millet Meclisi köyler yanarken, köylünün mal ve canı heder olurken Allaha, millete karşı deruh-te ettiği vazife ve mes'uliyeti vicdaniye muvacehesinde mesiyeti idareyi yedi iktidarlarına tevdi ettiği İcra Vekilleri Heyetine bir ay müsaade ve pontüs ve asayışı umumiyeye mesailinde istediği selâhiyeti kendisine bahşediyor. Ne yapmak lâzımsa yapıp şu bir ay zarfında pontüs meselesini bitirmez, asayışı umumiyeyi temin etmezse heyeti hükümeti karîyyen ve şediten mes'ul ve teziye edecektir.

Izmir Mebusu
Tahsin

Riyaseti Celileye

Pontüs yarasının kapatılması hakkında berveçhizir maruzatının nazarı dikkate alınmasını teklif ederim.

21 Ağustos 1338
Hursa Mebusu
Opr. Emin

1. Bilâ ifatej zaman pontüs haritasına dahil mahallere süratle bir Valî umumîlik idaresiyle ve selâhiyeti kâniye ile munasıp bir ratın izanı.

2. Efradı ailelerini run intikamına terk etmemek gibi bir his ile son defa silâhlarıyla firar eden efradın affedilmeleri ve bunlardan teşkil edilecek bir iki alayın mahallinde istildanı.

3. Pontüs meselesine yardımı olanların derhal istiklâl mahkemesine tevdi.

4. İstiklâl Mahkemesine selâhiyet itası.

5. Ahalî müslimelerden bazılarının Lefaleti mütessesile ile teslini.

Encümeni Mahsus Riyasetine

Müfrez kumandanları veya askerleri tarafından tal bat dolayısıyla teklâfi milliye vesaiti nakliye veya raçe suretleriyle halktan herhangi bir talep memnu olduğundan bu hapta vaki olacak şikâyetten kumandan mes'uldur.

Balöğdaki maddenin yapılan lâyihaî kanuniye müsvehtesine ilâvesini teklif ederim.

23 Ağustos 1338
Erzurum Mebusu
Mustafa Durak

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidır. Pontüs şehavetinin sür'atle iftisi ve asayişin temini için tedabiri 48 saat zarfında bil'müzakere taharrür ettirmek ve Meclise arzylemek üzere Müsafaası Milliye ve Dahiliye Encümenlerince Meclis Azası meyanından mütehasıs dörder kişinin intihabı suretiyle sekiz kişilik bir Encümeni muvakkat teşkilini ve keyfiyetin oraya havalesini teklif ederim.

21 Ağustos 1338

Nurdur Mehusu
İsmail Suphi Soysal

Riyaseti Celileye

Tokat. Amasya. Samsun havalisinde icrayı faaliyet eden Rum eşkiyası bilhassa şu sırada kızlık yiyecek ve levazimatının temini tedariki için ikaina mütecasir oldukları pek hunharane ve mefânetkârane tecavuzat ve cinayetleri tevâli ve tenâdi etmektedir. Mergün bir türlü fecayilin saik ve mevludu olan bu hanumansuz vukubatin temadisine artık Millet ve memleketin sabrû tahammülü kalmamıştır. İki gündür Meclisi âlide mevzuu müzakere olan bu husus hakkında Heyeti Vekilece bir kararî kat'i intihabıyla hemen fülîyatına başlanılmak üzere bu hale bir netice verilmesini selâmeti memleket namına arz ve teklif eylerim.

Tokat
Hamdi

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Cümlenin malûmü ve Hükümetin de tahtı etrafındadır ki memleketin her tarafında asayişsizlik vardır. Bu halin devamı mazallah âmâli milliyemizde bir aksülâmeî vücude getireceğinden bunun biran evvel önüne geçilmek için herveçhâli teklifatımın mustacelen tahtı karara alınmasını teklif eyleriz.

1. Samsun, Tokat, Amasya ve civarındaki asayişsizliklerin emek ve bilhassa bu mesele ile alâkadar olmak üzere Meclisi âliden bir heyetin hemen intihabıyla havallî mezkûreye izamı ve bu heyetin mahallinde göstereceği lüzum üzerine lâzım gelen tedabirin intihabı ile intacı esbabının istikmalı.

2. Memleketin dahili ve harici muâdederleriyle bil'itil alâkadar olup icraî ve teğni kuvveti hazır bulunan ve yegâne mes'ûlî olan Meclisi Âli memleketin her tarafına Müfessihler izamı, yani memleketin nuntakalara tesliki ile Meclisi Âliden üçer kişiden mürekkep birer Heyetin intihab ve izamı sukûn ve istirahatı umumiyenin temini

3. Meclisi Âliden gönderilecek heyeti teftişiyelerin vazife ve selâhiyetleri hakkında bir lâyhâî kanunîye tanzim eylemek üzere Müdafaaı Milliye, Dahiliye, Adliye encümenlerinden dörder kişinin intihabıyla oniki kişiden mürekkep birer Encümeni mahsus teşkil ve nihayet üç gün zarfında lâyhâî kanunîyenin Heyeti Umumiyyeye takdîsini selâmeti umumiyeye namına rica ederiz.

Erzurum	İçel
Mustafa Durak	Ali Haydar
Gaziantep	İKangiro
Kagıp	Ziya
Bayazıt	Muş
Süleyman Sudi	İlyas Sami
Bursa	Manoş
Osman	Hasip
Karahisarısarkı	Canik
Ali Sururi	Süleyman
Dersim	Kayseri
Mustafa	Âuf
Antalya	Antalye
Mustafa	Tahsin
Urfa	İsparta
Esat	Mehmet Nadir
Mardin	Çorum
Doruk	Ali Rıza
Bayazıt	Ollu
Muhittin	Rüstem
Mardin	Mardin
Necip	Mihal
Yozgat	Mardin
Feyyaz Âli	İbrahim
Kastamonu	Maktya
Abdülkâdir Kemali	Reşit
Kayseri	Karahisarısahip
Rıza	Ömer Lütfi
İnganli	Ergalli
Rüşü	Nuzhet
Yozgat	Sinop
Bahri	Abdullah
Ferizuan	Gony
Tevfik	Celâl
Malatya	Bilâl
Feyzi	Vahit
Etâziz	Genc
Muhittin	Kadri
Sivas	Fâhîd
Taki	Hüseyin

Mus
Kasım

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Aliyyesine

Pontus eşkiyasının tenkil ve imhasını tenkin etmek üzere deriş ve mülahaza olunan tedabiri muhtelif olup kalime alınan merbut lâyhânin teklif ve müza keresini teklif ederim.

Karahisarvalı Mehmut
Ali

Takip teşkiya hakkında Kanun lâyhâsi

1. Huzur ve asayiş memleketi ihlâl eden şaka ve çetelerin takip ve tenkil ve imhası maksadıyle mütehasıs erkân veya ünvanı askeriyeden Sir Reis tahtı riyasetinde güzide bir mutasarrıf ve jandarma ümerasından müreşkep olmak üzere teklif bir Takip Heyeti fevkalâdesi teşkil olunmuşdur.

2. Heyetin vazifesi

Asayiş muhtel olan şaka ve çetelerin bulunduğu bölgede jandarma polisi belediye müfettiş ve Asayiş kuvvetlerini ve derdesti teşekkül takip kâatını şerâvetini sureti takvân ve derâyanına ve bu bapta vesâli muhtelif ile emri ve istihsal olunan malûmat ve tahkikatın icabına göre sevk ve idare ve eşkiyanın tenkil ve imhasını tenkin ederek esbabı tevossül etmektedir.

3. Takibi eşkiyaya hasretilen kâatın takip maksadı nazarından heyeti takibiyenin harekâtı takip heyete dair mühim kararlar icabında kâat kumandanı heyetin müzakorolarına iştirak ederler. İstihsal olunan malûmat ve tahkikatın icabına göre derdesti teşekkül takip kâatını şerâvetini sureti takvân ve derâyanına ve bu bapta vesâli muhtelif ile emri ve istihsal olunan malûmat ve tahkikatın icabına göre sevk ve idare ve eşkiyanın tenkil ve imhasını tenkin ederek esbabı tevossül etmektedir.

4. Takip heyeti fevkalâdesi icrayı vazife ve faaliyet edeceği muntakalarda asayiş noktâ nazarından ataleti ve idaricisizliği vesair esbab ve şerâit tahtında eşkiyanın tenkiline ve devâmı şerâvetine sui tesiri olan bölgede derdesti teşekkül takip kâatını şerâvetini sureti takvân ve derâyanına ve bu bapta vesâli muhtelif ile emri ve istihsal olunan malûmat ve tahkikatın icabına göre sevk ve idare ve eşkiyanın tenkil ve imhasını tenkin ederek esbabı tevossül etmektedir.

5. Ahaliden menfaatleri veya hususi mülahaza ve maksatları dolayısıyla eşkiyanın icrayı faaliyetine manen maddeten tesir ve imhasına mania teşkil edenler, esliha, cephaneye, mekullât, melbusat, teçizat ve sair tedarik ve yataklık, kılavuzluk, muhbirlik ve merkezlerle muhabere ve münasibetine ve harişle irtibatına delâlet ve alâkalı hissedenlerin hareketlerinin ve haklarında istihsal olunan malûmatın dere-

cesine göre derhal istiklâl mahkemelerine tevdi edilmelidir.

6. Takip heyeti fevkalâdesi takip noktasından faaliyette bulunduğu müddetçe takip muntakaları dahilinde bulunan bölgede rüesayı memurini mükiye ve inzibatiye ve askeriyenin asayiş noktâ nazarından mercidir. Heyet namına riyasetle muhabere edilir. Memurini mumaileyhin eşkiya hakkında istihsal edeceği malûmat ve vukuatı ve icra edeceği teşebbusat ve hareketini heyeti fevkalâdeye işar ve bu bapta ahiz ve telâkki edecekleri evamir ve talimatı icra etmekle mükelleftirler.

7. Takip heyeti fevkalâdesinin mercii Dahiliye ve Erkânı Harbiye Umumiye Vekâletleridir. İşbu makamât Heyeti fevkalâdesinin vazarı mevduatlarına müteallik hususat ve müraaatlarını ehemmiyetle nazarı dikkate almaya mecburdur.

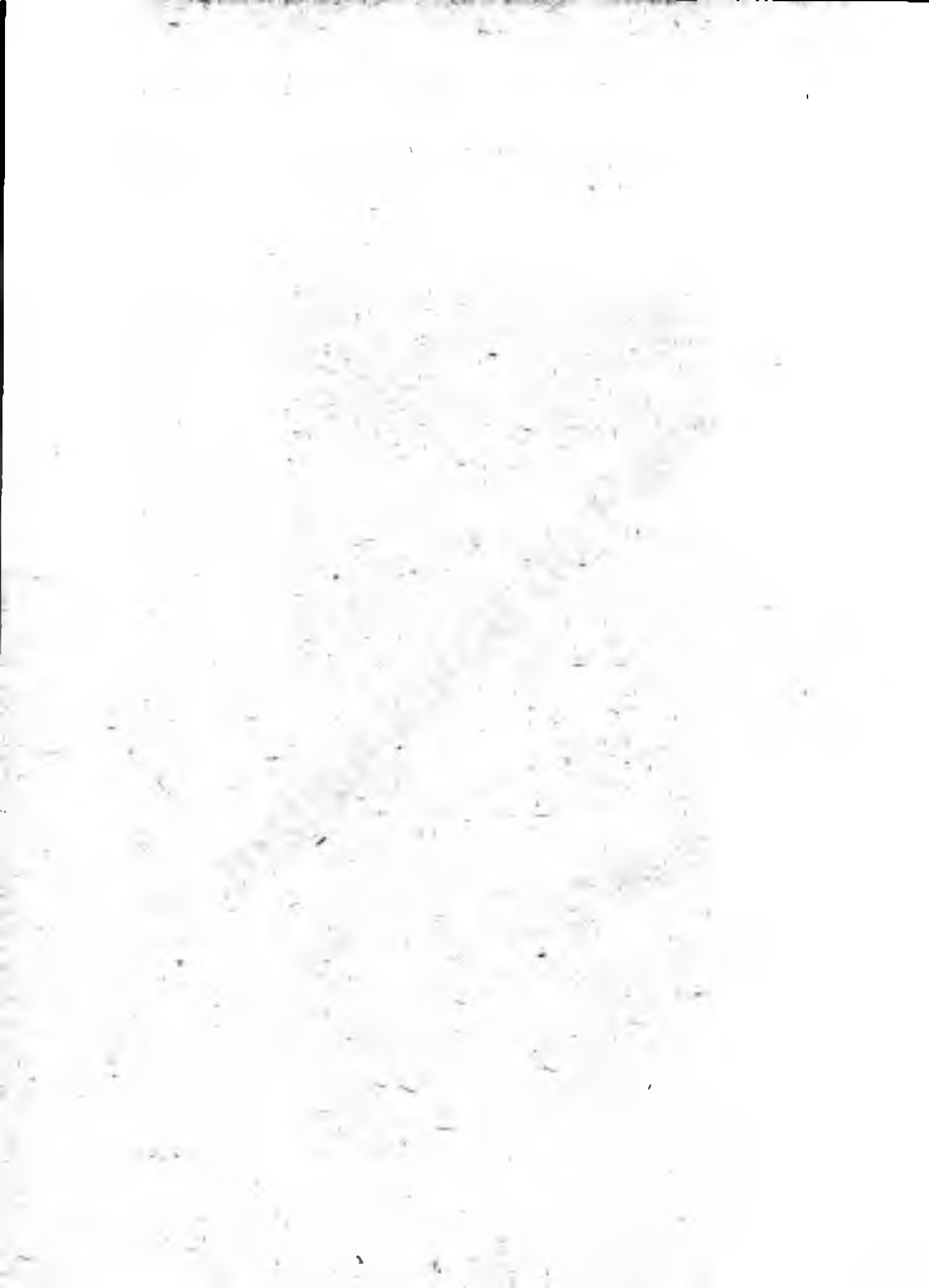
8. Takip Heyeti fevkalâdesi eşkiyanın tenkil ve imhası maksadıyle ahaliden şayanı istifade ve emniyet olanları istihdam edebileceği gibi, indeliktiza aynı maksat dahilinde bazı köyler ahalisini teşkil edebilir.

9. Takip Heyeti fevkalâdesi eşkiyanın tenkil ve imhası hususunda ve ihbarat ve kılavuzluk icrasında hizmetini mübâmmesi mesbuk olanları mükâfatı nakdiye ve sair saire ile taltif ve bunlardan daha büyük müstehak gördüklerini mercilerine arz ve inha ederler.

10. Heyeti fevkalâdesinin faaliyette bulunduğu muntakalarda eşkiya ile vaki olan müsademelerde şehit olanların eyran erâmiline fevkalâde mükâfat ve ya maaş tahsis olunur. Mecruh ve malûl olanların derecelerine göre munasip birer surette taltif ile beraber kanunu muhtesusa tevfikten muamele yapılır.

11. Takip Heyeti fevkalâdesi Reis ve Âzasının her birine mäsarrıfi seleniye ve harcırahlarına mukabil olmak üzere şehri . lira ve takip kâatı kumandanına ve takip zabitanına muhtesematı şehriyelerine zammieten şehri . lira ve seyyar takip efradının muayenatı şehriyelerine zammieten şehri . lira maaş verilir. Vazarî asiyesi sırasında takibata iştirak eden mahalli jandarma zabitan ve efradının takibata iştirak ettikleri müddetleri aynı veçhile nazarı itibara alınır.

Kılavuzluk vesaire suretiyle ihtiyaç üzerine takibatta istihdam edilen sivillere seyyar jandarmalar gibi muamele olunur.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

26 Ağustos 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULASASI	710
2. — BEYANAT	710
1. — <i>Vaziyeti askeriye hakkında Heyeti</i> <i>Yekile Reisi Rauf Bryin beyanatı.</i>	710:711
3. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	711
1. — <i>Pontüs meselesi hakkında lâyiha</i> <i>kanuniye.</i>	711:744

Cilt : 22

91 nci İnkılat, 2 nci Celse

DOKSAN BİRİNCİ İNKAT

24 Ağustos 1338 Cumartesi

İKİNCİ CELSE

Kuşat Saati : 02

REİS : İkinci Reisvekilî Vehbî Efendi

KÂTIPLER : Ârif Bey (Kayseri), Hukku Bey (Van)

REİS — Efendim, celse küşat edildi.

İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Beyefendinin bir maruzatı var. Buyurunuz efendim.

RAUF BEY (İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ) (Sivas) — Efendim; bugün içinde bulunduğu

muhtemel vaziyeti askeriye Meclisi Âlinize haliyen arz etmek istiyorum. Hafî celse akdini talep ediyorum.

REİS — Hafî celse akdini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Ekseriyeti azime ile kabul edilmiştir.

Şimdi, bundan evvel akdedilmiş bulunan zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1 — ZAPTI SABIK HULÂSASI

SEKSEN SEKİZİNCİ İÇTİMA

21 Ağustos 1338 Pazartesi

İKİNCİ CELSE

Musa Kâzım Efendi Hazretlerinin tahtı Riyasetlerinde bilnikat harp kazançları kanununun tadili hakkında Maliye Vekili Bey tarafından izhar edilmiş olan lâyiha kanuniyenin Muvazenei Maliye Encümeni ile görüşüldükten sonra tabî ve müzakeresi kararگیر oldu. Bilahare Pontüs meselesinin müzakeresine geçildi ve teneffüs için celse tatil olundu.

ÜÇÜNCÜ CELSE

Adnan Beyefendinin tahtı Riyasetlerin de bilnikat Bursa Mehusu Operatör Emin Bey tarafından vaki olan beyanat üzerine tahallüs eden meselenin taktiki bakura beşinci şüteye havale olundu.

Pontüs meselesi hakkındaki müzakere kâfi görül-
düktan sonra aza tarafından verilen taktiklerle cere-

yan eden müzakerenin taktiki ve Perşembe günü Heyeti Umumiyyeye arz edilmek üzere bir teklif kaleme alınması için Müdafaa-i Milliye ve Dahiliye Vekillerinin de huzuru ile Müdafaa-i Milliye ve Dahiliye Encümenlerinin üçer zattan müntahap bir encümeni mahsusun teşkiline dair Huseyin Avni Beyin teklifi kabul olunarak Çarşamba günü içtima olunmak üzere celseye nihayet verildi.

Reis
Reisîsânî
Musa Kâzım

Kâtip
İzmir
Enver

Kâtip
Kayseri
Ârif

REİS — Zaptı sabık hulâsası üzerinde mütalaa var mı?... Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2 — BEYANAT

1. — Vaziyeti askeriye hakkında Heyeti Vekile Reisi Rauf Beyin beyanattı.

REİS — Vaziyeti askeriye hakkında beyanatta bulunmak üzere buyurunuz Rauf Beyefendi.

RAUF BEY (İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ) (Sivas) — Efendim; Heyeti Âlinizce malûmdur ki; geçen sene düşmanın Hükümeti merkezîyemizin merkezini işgal ile kuvayı umumiyemizi dağıtmak kasdiyle vaki olan taarruzu Sakarya boylarında del'i ve tehdit edildikten sonra bu güne kadar kalî netice

istihsalî için ordumuz ikmalî nevâkis ile meşgul idi. Ve düşman ile yakın temas halinde bulunuyordu. Bugün Erkânı Harbiye-i Umumiye Vekiliniz Fevzi Paşa Hazretlerinden aldığım telgrafı aynen Heyeti Âlinize arz edeceğim.

(Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Zata mahsustur. Gayet aceledir,... İlh okudu.)

RAUF BEY (İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ) (Sivas) — (Allah muvaffak olsun sesleri) Efendiler; Milletimizin ve ailemum fedakâr halkımızın her

türlü muşkilâtı ıktihâm ederek vücude getirdi kahrman ordumuz dünyada misli bulunmayan kabiliyeti ve fedakâr insanlardan mürekkeptir. Kendilerine cevaben Hükümet namına ve Heyeti Âliniz namına ve millet namına maruzatla bulunduğum gibi, bu taarruzlarından dolayı millet ve memleketin tamamıyla hemfikir olduğunu arz ederim. (Şüphesiz sadaları) Davamız haklıdır, arzunuz adaleti ilâhiyenin yerine gelmesine sa'yden başka bir şey değildir. Milletimiz her türlü istiklâl hak kazanmıştır. Behenihal istiklâl hakkımızı, düşmanlarımızın yeddi garabından istihlâs edecektir. Cenabı Hak her türlü takdirin fevkinde bulunan kahrman ordumuza her türlü muvaffakiyet ihsan buyursun. (Ânın sesleri) Muvaffak olacağız. (İnsallah sesleri) Ordumuzun, azamî fedakârlık gösteren ordumuzun en yakın bir zamanda katî mu-

zafferiyyete nail olmasını Cenabı Haktan niyaz ediyorum. Bu hususta dua edilmesini, nusret ve muzafferiye için teklif ediyorum. Efendim müsaade buyursanız bir noktayı da Heyeti Aliyenize arz etmek istiyorum.

O da ordumuzun hüznillâhı taalâ tevfikatı suphanıyyeye istinaden taarruz ettiğini arz ettim. Bizim taarruzumuzun son derece mahrum tutulması icabâtı katıyıcı askeriyedendir. Yalnız harp başlamıştır, şeklide zaruret katıyıcı vardır, bir kaç gün için de taarruzu işe etmemek lâzımdır. Bunu da Heyeti Aliyenize arz ediyorum. (Pek doğru sesleri) (Kaumen İzmir Mebusu Süleyman Efendi tarafından dua kıraat edildi.)

REİS — Efendim celse hâfiye bitmiştir, celse aledir.

3. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Pontüs meselesi hakkında lâyiha kanunı.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Pontüs meselesi vardır efendim, hâfi celsede müzakere edilecektir.

REİS — Efendim, ruzamede, fakat bugün müzakere edilmek üzere kararlaştırılmıştı, zannediyorum. Şu halde celse hâfiye devam etsin. Pontüs meselesinin müzakeresine başıyalım, münasip görüyorsanız. (Muvafık sesleri)

Efendim esasen heyet umumiyesi hakkında bir çok sözler söylendi, başka söz söyleyecek var mı efendim?

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Lâyiha hakkında söyleyeceğiz efendim.

YASİN BEY (Ayıntap) — Lâyiha okunsun.

REİS — Daha başka söz isteyen var mı? (Bir kere lâyiha okunsun sadaları)

Esbabı Mucibe Nazbatası

Meclisi Âlice cereyan eden muzakerat ve kabul buyrulan takrirler neticesi teşekkül eden Encümenimiz, Meclisi Âlinin nıkatı nazarını, tekrâr ve evrakı muhavveleyi tetkik. Dahiliye ve Müdafai Milliye Vekillerinin izahatını istinâs ile icabını müzakere ve teemmül etti.

Evvelen - pek mühim nasarıfat ihtiyar edilmiş, pek çok da emek sarfolunmuş iken şekavetin senelerden beri devam edip pek çok hanümanın sönmesinin ve ağır zayıflık meddiyyeye meydan verilmesinin esbabını tetkik ve tahkik etmeği.

Sâniyen - Şekavetin süratî izalesiyle asayiş ve emniyetin istikrarı esbabının temin etmeği nazarı itibâ-

re olarak esas olarak mevaddı atıyyeyi münasip görmüştür.

1. Taaddiyat ve tecavüzatı eşkiyaya karşı tehlikeye maruz kura ve halkın temini masubiyeti için icap ve lüzum deresinde ahâlinin kefaletle teslihi.

2. Şekavetin senelerce devamında eşkiyanın bazı taraflardan müzaharat görmeleri başlıca müessir olduğundan bu bapta zan ve şüpheler tevliit eden eşhasın gerek munferiden ve gereke müctemian muvakkaten ve idareten şekavet mintakası haricine tabidir.

3. Fıilen hâlî isyan ve şekavette bulunup istiman ve dehalet etmeyenlerin şiddetle takip ve süratî tenkilîleri.

4. Şekavetin senelerden beri devamı esbab ve avamîlinin derinden derince tetkiki ile müdellelen zaîre ihracı.

İşbu mevaddı esasîyenin tatbiki hem şekaveti izale, asayiş iadeye hâdim olacak, hem de veliyülümûr nazarlarında şekavetin esbab ve avamîli devamını bunca nasarıfat ve emeklere, bunca zayıflık ve, fevayia rağmen dahilen ve haricen Hükümeti mevkii acze düşürmü müessirâtı meydanı sübûta çıkararak ibretbîn olmağı istilzam edecektir kanaatindeyiz. Encümenimiz pek mühim olan bu meseleye bizzat Meclisi Âlinin vazîyyet olmasını bu bapta en semerebahş bir yol teşâkki ettiği ve Meclisi Âlinin bu baptaki tezahuratını nazarı itibare olarak tanzim ve takdim ettiği lâyiha kanuniyede mevaddı atıyyeyi bilhassa esas ittihaz etmiştir.

Evvelen - emri takip ve tenkil bir kumanda meselesi olduğu için şekavet hükümferma olan Canik

Amasya. Tokat sancaklarında muvakkaten bir kumandanlık ihdası ve bu memuriyete doğrudan doğruya Meclisi azası meyanından bir zatın intihap ve tayinini rifakatine beraatı istişare ve muavenet Meclis azasından Meclisi Âlice müntehap üç zatın memur edilmesi.

Saniyen - İşbu Kumandanlığa 1, 2 ve 4 ncu maddelerin tathiki için salâhiyeti tamme itası ve 3 ncu maddenin tathiki için umuru takihyede temeyyüz etmiş mukdim ve faal zabitanın ve müntehap efrattan mürekkep olmak ve maksada göre hususi teşkilâtı ve sunufu muavene ve feniye ilhakıyla tam kudretü haiz takip kıtaatı teşkil etmek hakkının buluşu.

Sâlisin - Kanunen muayyen kumandanlık vezâifinin bühület ve süratı ifasını teminen şekavet muntakasındaki hücümle memurini Hükümeti işbu vezâife müteallik hususatta kumandanlık emrine tabi kılınmak ve memurini mümaileyhimden gerek kabiliyet ve kudret gerek suihal ve hareketi vesaire ile vazifeye müsait olmayanlarının icabında bilâ istizan, icabında talep ve teklifiyle makamıatı aidesince azli tebdile ve lüzuma göre mehakimi aidine tevdiine salâhiyatı tar bulunmak.

Râbin - Takip kıtaatının ve şekavet muntakasındaki kuvayı müsellehai Devletin musmir faaliyetlerinin temin ve idamesi istihbarat ve istilâatta muvaffakiyet ve hüsnü gayeret ve fedakârlığı mesbuk oñanların nakden de tabii maksadı ülânin sürat ve sühületi husulünü temin edeceği için son derece mühim. Bunlar ise para hususunda katıyen müzayakaya mahal verilmemek ile kabil olacağından kumandanlık bütçesinin süratı temin ve tesviyesiyle beraber her türlü fırsat ve imkândan hemen istifade zimminde kumandanlık emrine peşinen avans olarak münasip bir miktar para tevdi ile ve meselâ Samsun Rüşumat ve Reji idarelerine havale verilmesiyle kabil olduğu.

Hâmisin - Kumandanlığın işbu kanunla muayyen salâhiyetin temail istimaliyle muamelâtı Hükümetin selâmeti cereyanı zimminde bir gûna ihtilâfa mahal kalmamak üzere icabeden nikatı esasıyeyi ve bilhas-sa takip dolayısıyla ehalinin vesaiti nakliye ve işe namleriyle ızaç edilmemesini izahen İcra Vekilleri Heyetince ayrıca bir talimatnamei esası tanzim ve kumandanlığa tevdi ancak Encümenimiz aynı zamanda kumandanlığın serbestli harekât ve idaresinde doğrudan doğruya İcra Vekilleri Riyasetinin tahti emrine vazı suretiyle kuvvey icraiyesinin vazife ve mesuliyeti icraiyesine müdahale etmiş olmaktan içtinap

etmiş ve şu halde gerek kumandanı gerek üç refikini Meclisi Âlice mezun addedilmek münasip olacağı kanaatinde bulunmuştur.

Lâyiha

1. Çanık. Amasya ve Tokat Sancaklarında vatânin tecarzisi gayei hainanesini takiben icrayı şekavet eden erhabı fesadın tenkiline ve huzur ve asayişin temin ve istikrarına müteallik umur ve vezâife mükellef olmak üzere (Amasya ve havalisi kuvayı takibiye Kumandanlığı) ünvanıyla muvakkaten bir kumandanlık ihdas olunmuştur.

2. İşbu Kumandanlığa doğrudan doğruya Büyük Millet Meclisince azası meyanından mücerreb bir zat rey'i hafi ve ekseriyeti mutlaka ile intihap olunur ve kumandanlık doğrudan doğruya İcra Vekilleri Riyasetine merbut bulunur.

3. Büyük Millet Meclisince azası meyanından rey'i hafi ve ekseriyeti mutlaka ile müntehap üç zat işbu Kumandanlık refakatine memur edilir. Bu zevatın vezâifi bervecchi atıdır.

A) Umuru tenkiliye ve istikrarı asayişe ait tedahir ve mükarrerat ittihazıyla istihbarat ve istilâat hususlarında sırl istişari mahiyette olmak üzere kumandanlığa fikir ve rey ile muavenet ifası.

B) Kumandanlık evmire ve mükarreratının tatbikatına nazaret, vakayı ve hadisatı tetkik ve tahkik, kıtaatı takibiye ve memurini Hükümetin vazifeye müteallik icraatını murakabe ve teftiş gibi icrai umurda Kumandanlığa tevdi edilecek vezâifi fiilen deruhde ve ifa etmek.

4. Kuvayı takibiye Kumandanlığı emrine vazife mevduanın istilzam ettiği teşkilâtı hususiye ve kuvayı müntehibeyi haiz lüzunı kadar takip kıtaatı tevdi olunur. İşbu kıtaatın vezâifi Kumandanlıkça tanzim ve Heyeti Vekilece tasdik edilecek ayrıca bir talimatnamei mahsus ile tasrih edilir.

5. Kuvayı takibiye Kumandanlığı men ve tenkili şekavet ve temini istikrarı asayiş için şüpheli eşhası münferiden veyahut müctemian muntakası haricinde tebit ve ahali mazdunıyayı ve tıaddiyata maruz kurayı eşkiyaya karşı muhafaza ve siyaneten lüzunı gördüğü tedahiri teslihiyeyi de ittihaza salâhiyettedir.

6. Kuvayı takibiyesinin teşkili ve âcilin vazifeye mübaşireti ve devanı faaliyeti ve bu bapta muktazi masarifat Mudafaa Milliye bütçesinden hemen tefrik ve tesviye olunacağı gibi istihbarat ve mükâfatı nakdiye vesairenin istilzam edeceği mebalig dahi tahsis ve münasip bir miktarı daima avans olarak kumandanlık emrine tevdi olunur.

7. Kuvayı takibiye Kumandanlığı mintakasında ve mücaviri olup umuru takibiye de tevhlü meselesi tabii bulunan Liva ve Kazalardaki bilcümle memurini Hükümet takip ve tenkili çekiyaydı. Temin ve usulîkârı esasıyla. katabatı takibiye'nin teşhili hareketi ve vezâifine, nefi ve tehit ve teshili ve teşhizi umuruna müteallik Kumandanlık evamir ve mukarreratını bilâtelih ifaya mecburdurlar. Kumandanlık evamir ve mukarreratını infaz ve tenanmî tatbikte ihmal ve imhali, vazifede teklâsul vezi veyahut sui hareketi görülen memurini Hükümet Kumandanlığın talebiyle hakkında lüzuma göre takibatı kanunîye ifa edilmek üzere derhal azil ve tahkik olunur. Kumandanlık ahvali fevkalâdede bir gibilerine derhal isten el çekilmek salâhiyetini haizdir.

8. Kumandanlığın teşhili vezâifini muamelâtı Hükümetin selâmeti cereyanını teminen lüzum görülecek bir talimatnamenin esasî Heyeti Vekilece tanzimi ve Kumandanlığa tevdi olunur.

9. Kumandanlığın icraatına dair İcra Vekilleri Riyasetince Meclise her on beş günde bir malûmat raporu takdimi olunur.

10. İşbu kanun tarihi nehrinden muteberdir.

11. İşbu kanunun icrasına İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

Encümen Reisi	Mazbata Muharriri
Izmir	Sivas
Tahsin	Vasif
Âza	Âza
Erzurum	Karahisarısahip
Mustafa	Ömer Lütfi
Durak	
Âza	Âza
Karahisarısahip	Kayseri
Ali	Atif

REİS — Buyurun Hürşid Heyefendi.

ZIYA HURŞİT REY (Lâzistan) — Efendim; Meclisi Ali Tokat mebuslarının çektiği telgraf üzerine Pantus meselesine vaziyet ettikten sonra bu Pantus meselesi için bir çareli hal bulmak üzere Dahiliye ve Müdafai Milliye Encümenlerinden müteahap üçer zat ile yapmış olduğu Encümene bu işi havale etti. Encümen de lâyhayı Heyeti Umumiye'ye alıp getirdi. Biz bu lâyhayı tetkik etmiş olsak bazı kısmında Encümen haklı hareket etmiş olmakla beraber, bir çok kısmında Hükümet, icra işlerine katılmış ve bu suretle idarede teşevvüş vukua getirecek istidat görülmüştür. Bu lâyiha tatbik edilmek lâzım gelirse şimdi bendeniz bunu birer birer münakaşa edeceğim.

Evvelî; esbabı mucibe mazbatasında deniliyor ki; pek çok ve mühim masarif ihtiyar edilmiş ve şekavet senelerden beri hastırılmamış, devam etmiş, bu suretle bir çok müslüman, Türk hanımanı yarılmış harap olmuş, bu kadar ziyatı maddi yeye sebebîyet verilmiş. Bu neden bu kadar devam etti?.. Bu kangren neden üredildi?.. Bunda tabii Hükümeti mahalliyenin, Hükümeti merkezîyenin bir çok hataları vardır. Yahut askeri veya mülki Hükümetin kabahatidir. Bunu tahkik etmelidir, bunda doğrudan doğruya Meclisi Âli de hen de dahil olduğum halde hepimiz müttefikiz, temamiyle müsterekim, değil bizim gibi icrai ve teşrii, yalnız teşrii bir Meclis bile bu tahkik işini yapabilir. Bunda bütün aza müttefik olabilir. Bu hususta Hükümet söylemiş; hazin bu fırkaya, bazan bir fırkaya 159 000 lira mahalli varidatından, rejiden ve ayrıca gümrükten para veriliyor. Bazan iki, bazan bir fırkayı mütemadiyen takipte istihdam edildiği halde, neden bu muvaffakiyet elde edilemiyor? Bu muvaffakiyeti temin edememesi esbabını tahkik etmek Meclisi Âlinin vazifesidir. Binaenaleyh burada benleniz. Encümenin fikrine iştirak ediyorum. Fakat ancak burada takip işine girişildikten sonra başka bir işe daha girişiyor, diyor ki; bu işi Hükümeti nazıra ifadan âcizdir. Binaenaleyh biz yapacağız ayarı Encümen doğrudan doğruya kendisi yapacak. Hükümetin fikri görülmeden Meclis şey edecek, ayrı ayrı iki tane Hükümet teşekkül edecek. Encümen mazbatasında iki türlü şey gösteriyor. Esbabı mucibe mazbatasıyla mad deler arasında, son satırlarında büyük bir tezat vardır. Encümen diyor ki; esbabı mucibe mazbatasının son satırını okursak; diyor ki: İcra Vekillerinin işine karışmaktan içtinap etmek için Meclisi Âlice mezun olmasını kabul eder, yani biz bunu münasip gördük diyor. Yani oraya gilecek Heyeti tahkikiyenin, halbuki heyeti tahkikiye değil, pekâlâ böyle olursa mesuliyet İcra Vekillerinde kalıyor. Halbuki bu lâyhayı okursak görürünüz ki B. M. Meclisi azası meyanından re'yi hafı ve ekseriyeti mullaka ile intihap olundu mu aynı İcra Vekilleri Reisi gibidir, Reisin aynı salâhiyeti haiz olur. Bu Reis İcra Vekilleri Reisinin emri altına giremez, Dahiliye Vekâletinin emri altına giremez. Bu suretle o mintakada birkaç türlü Hükümet teşvüs eder. Bendeniz tabii Encümenin bu bap taki fikrine iştirak edemem. Encümen tabii Hükümetin de izahatını alır. Bu Hükümetin yani He-

yeti Hazret Vekillerinin serdetmiş olduğu mütalaat, Dahiliye Vekillerinin de göstermiş olduğu tedabir kendi makbulüne gitmedi ise Heyeti Hükümet ahvali hazıraya bir veyahı verecektir. çalıştırmak için veyahut değiştirmek için çalışacaktır. Demek ki bu adamlar âcizdirler. Bunlar kâfi değil acaba bu adamları göndersek bunlar mı yapacak, onları yapacak. Encümen bunalarını düşünmemiştir. Heyeti Vekileyi hiç görniyerek ayrıca mesuliyet taayyün edileceği hiç şimdiye kadar teşkilâtı Devletle yeri görülmemiş bir heyet ayırarak oraya gönderecek, Hükümet ne suretle İcra Vekilleri Reisine tabi olacak? İcra Vekilleri Reisinin ayrıca bununla yapacağı muhaberatı ne ile yapacaktır? İcra Vekillerinin ayrıca Erkânı Harbiyesi yoktur. Ayrıca mektupcusu yoktur, istihbarat şubeleri yoktur. İcra Vekilleri yine kendisine havale edilecek evrakı Dahiliyeye ait ise, Dahiliyeye, Erkânı Harbiyeye ait ise Erkânı Harbiyeye gönderecek.

FEYYAZ ÂLİ BEY (Yozgat) — Kalemî Malîsusları var efendim

ZIYA HURŞİT BEY (Devamla) — Kalemî malîsus da ait olduğu vekaletle gönderecek, onu Dahiliyeye ait ise Dahiliyeye, Malîyeye ait ise Malîyeye gönderecek. Bu heyet de teşkilâtı devletin kadrosuna dahil olacak. Bir valı de bu muhabereyi yapabilir. Hem Dahiliye ile, hem Malîye ile bir muhabere yapabilir. Yahut böyle müstakil bir komandan. Bendeniz bu bapta Encümenin fikrine iştirak edemem. Zaten nederim ki; Heyeti Vekile de bunu kabul edemez. Çünkü iki Hükümet demektir. Yani bir geminin iki kaptanı kabilindedir, birinci maddede yani Encümen tahkik maddesinde pek haklıdır, pek musiptir. Buna ne gaye ile başlanıldı ve ne netice verdi ve Hükümet buna ne suretle istihdaf etti? Bendeniz anlayıldığım surette arz edeceğim. Pontus meselesi ne suretle haşladı, gayesi ne idi ve ne oldu?

Efendiler; Pontuscülerin kendilerinin haritaları pek büyüktü. Büyük bir saha dahilinde müstakil bir karadeniz Cumhuriyeti tesis etmek isteyen Rumlar 1900 tarihinden beri propagandalar, teşkilâtlar mektepler, köy taburları, filan hepimiz biliyoruz. Bunlar 330 senesinden beri hali faaliyettedirler. Bunlar o zamandan bu zamana kadar tenkil edilemedi. Nihayet geçen sene bu Pontüs ocağını tamamen söndürmek için işe başlanıldı. Fakat bu Pontüs köylerinin yanmasına ve Pontuscülerin dağa çıkmasına rağmen yine bendeniz diyorum ki; Pontüs ocağını Hükümet söndürememiştir. Bilakis başka bir yara açmıştır.

Çünkü Amasya Tokat Mebusları bilirler ki Samsun ve havalisinde tehcir edilen Rumlar ve Rum aile yalnız Tokat ile Amasya arasında taarruza uğramışlardır. O zaman onları orada malları, canları vardı. Belki kadınları talon vardı. Efendiler darütamandır. Bunlar 10 bin hanedir. Bunlar Divrikte, Arapkirde, Kebanmadeninde vesairede birleşmişlerdir. Para kazanıyorlar, ticaret ediyorlar. Samsun'da sülelerine gönderiyorlar, yaşıyor ve yaşayacaklardır. Yarın harap hitince yine köylerimizde oturacaklardır. Emin olunuz ki bunların zayıflıktan fazla bizim zayıflığımız vardır. Hükümet asil Pontüs ocağını söndürmeğe muvafık olamamıştır. Harası vardır ve işte bu giden heyeti tahkikiyeye bu iş havale edilebilir. Hükümet bu ocağı söndürmedikten maada orada bir yara açmıştır. Milyonlarca İcra kıymetinde Türk ve müslüman malı ve aynı zamanda bir çok Türk kanı gitmiştir. Aynı zamanda bu mesele Avrupa'ya karşı tuhaf bir şey. Bugün buraya gidecek heyeti tahkikiyeye bir takım vesat tevdi ediliyor. Bir defa bu vaziyeti tahkik ederseniz, bir kere oraya gidecek olan heyeti İcra'ya. Bu üç kışıkla Kumandanlığa lüzum göstermez.

Efendiler; bu gün Pontüs işi ile meşgul olan Heyeti Vekilleri haziranın bir Hariciye Vekâleti vardır, Dahiliye Vekâleti vardır, Erkânı Harbiyesi vardır. Yani hem dahili, hem harici ve hem askerî vaziyeti bilir. Ona göre emir verir. Bu gün oraya bir tahkik heyeti gitmesi mevzuhabistir. Oraya gidecek tahkik heyeti ki, Heyeti Vekile her şeyden evvel haberdardır. Bütün vesat haberleri, havadis ve sair onlarda toplanıyor. Ona göre hattı hareket tayin etmiştir. Mithaki oraya gidecek heyet Hükümete sormadan her şey yapacak. - çünkü elinde kanun vardır. - burada muhtemalen, munferiden tehcirler yapacaklardır. Hükümetin bunları haberi olmayacaktır. Bu siyasetle nasıl kabili telif olur. Heyeti Vekillerinin vaziyeti ne hale gelir? Çünkü buradan gidecek olan heyet İcra Vekillerinden değil doğrudan doğruya Meclis tarafından re'yi İtali ile intihap edilecek ve bir Vekil kadar ve İcra Vekilleri Reisi kadar salâhiyeti hariz bir adam gidecektir. Binaenaleyh bu meseleye fevkalâde dikkat emeliyiz. Çünkü vakta şimdiye kadar tahkik heyeti Devletlerden gelmemiştir. Fakat bir gün olup gelecektir. Bu heyet gelirse Hükümet ne suretle hazırlanmıştır? Bunlara karşı Hükümet ne suretle cevaplar verecektir? Şimdi asil Hükümeti İhtiyat ve itham edeceğim noktalar var. Bu tehcir neden yapılmıştır ve bu suretle yapılan şeyler Avrupa'ya bir çok yaygaralarla gitmiştir. Aynı zamanda

tehir yapıldı. Hükümet bir çok masraflar ihtiyar etmiştir. Sonra birliklerle asker bulunduğunda halde köyler yakılmıştır ve Maliye Vekili Beyefendi de 139 bin lira sarfedildiğini söylüyor. Yani kıymetli bir para sarfedilmiştir. Eşer yakılmış ve bir çok şeyler olmuş bu sarfiyatın için yapılmıştır. Ancak Pontus neğini söndürmek içindir. Acaba Pontus söndürülebilir mi? Samsunlular birler 1293 muharebesinde Rumlar bir çok şeyler yaptılar ve kalkıp Rusya'ya gitmişlerdir. Bir müddet sonra gelmişlerdir ve tekrar yerleşmişlerdir. Şimdi tehir ettiğiniz adamlar ne oldu? Şimdi gitti Malatya'ya sıraya. Bunaya. Buna enaleyh tehir gayet acele ve hiç bir tecrübe görmeden, tecrübesiz olarak. Adeta görmemişcesine yapılmıştır. Bunun mesulu ve faili kim ise bunun cezası verilmelidir. Meclis Ali İsmi tahkik edip bu kadar yanan can ve malın müşahideli kim ise bunu bulup tecziye etmelidir. Bu memleketin teraati ve adaleti noktasından lazımdır ve bir talikattan Meclis Aliniz yapar. Fakat burada yalın bir hadise vardır. Bir çok köyler yanıyor. Rum eşkiyası taarruz ediyor. Buna ne suretle şey edeceğiz. Gömlereceğimize tahkik heyeti bunları yakından görür. Hükümete söylenebilir. Her halde bendeniz diyorum ki burada varıver o kadar kolay değildir. Takiplerini gördük, Kumandanlık vardı, müfrezeleri vardı ve takibatta yapıyordu. Hakikaten buna rağmen ne muvaffak olunanmıştır. Çünkü güçtür efendiler. Büyük ve sarı, kayalık ve dağlık bir mülka dahil ile malın arzını kaybetmiş bir halk ve hayatını da hem zaman tehlikede görüyor. Elinde de silâhi vardır. Bunu öldürmek gayet güçtür. Ceçen de Süleyman Bey arkadaşını anlattı. Samsun'un içerisinde sekiz tane şaki görmüş. Bütün Samsun halkı uğraytı. Jandarınası, Polisi hepisi uğraytı, eşkiyanın bulunduğu yerlere atış verdiler kırk elli tane ev yakıldılar, nihayet eşkiyalar ateşin içinde yandılar. Fakat bir çok müslümanlar da öldüler. Ateşler içerisinde mukavemet ediyorlar ve dehşetli bir harpeğiz yapıyorlar. İrfan'da misafiri görüyoruz.

Efendiler: emin olunuz bir memleketin nüfuzu Hükümetini tesis eden kuvvetiye değildir. Yani bir kazanın kırk tane Jandarınası var. Kaymakamı var. Bu sayede Hükümet sarveti maneviyesiyle idare eder bu memleketi. Yoksa bir kere halk artık son derece gelip elinde silâhiyle dağa çıkarsa artık onu bir daha mağlup etmek için fevkalâde uğraşmak lazımdır. Tarihte bütün bu misaller görülmüştür. Bir eşkiya çetesinin ne kadar uzun zamanlar şaklık ettiği görülmüştür. Bendenizce en ziyade lazim olan şey ihret olunak. Mesuliyet tesis edebilmek için bu teşebbüse

kalkındığı vakit bunun neden neşet ettiğini, yarı yarıya hatırları tahkik etmektir. Çünkü efendiler, yalnız Samsun'da bu yoktur, Giresun'da da vardır. Orada tehir yapıldı. Acaba oralar dağa neden çıkmadı? İşte bunu Heyeti Tahkikiye tahkik edip meydana çıkarılmalıdır. O zaman eşkiyalığın ve yanan köylerin sıv ve hikmeti çıkar. Orada dağa çıkmadılar. Hepsi orada defolup gitmişlerdir. Orada hiç bir müslümanın burnu kanamadı. Samsun mülkasında aynı olmaktadır. Olmamasının sebebi: (meselâ sesleri) İsmail kumanda edilmişmesi gibi. Meselâ Dahiliye bir adamı gönderir mühasarını, dahiliyeden bir talimat alır, bir zabıt Erkânı Harbiyeyi Ulanımyeden aynı bir talimat alır. Birisi çıkar hen kumandanım, benim daha fazla selâhiyetim var, hen yapacağın der. Çıkan başka bir adamı Komite teşkil eder. Adamın birisi Meselâ sesleri. Meselâ o da tutar «Transfer» ile mesgul olur. 4000 balya tutumu transfera olarak diğerlerine satış yapar. Amerika Konsolosluğunun önünde adamı öldürür. Tabii Hükümet o zaman Hükümet olarak vazifesini idare etmemiştir. Çete olsaydı daha iyi idare edebilirdi. Beş altı elden iş yapılsa işler böyle olur. Mesele meydandadır. Binaenaleyh Meclis Alinden herhangi bir Heyeti Tahkikiyenin bu işe vaziyet etmesi lazımdır. Tenkil ve takip işlerine gelince Hükümet vaziyeti tebdil etmelidir. Heyeti hazire Hükümet bizi tenvir etmelidir. Bize demelidir ki şu suretle elimizden geldiği kadar çalışıyoruz ve bizi kamatbalış bir surette tenvir etmelidir, sözüm bundan ibarettir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim; Hükümetimizin sekile göre vaziyeti hukukiyesine göre, vakta Meclis teşrii icrai selâhiyeti camii, fakat icra hususunda veçhe vererek, menurlar, Vekiller istihdam edegelmeğtedir. Vekiller ya vazifesini hüsnü ifa eder, muvaffak olamaz, vazifesini hüsnü ifa edip muvaffak olamadıkları da harekât ile sabittir. Şurada azantü iki, üç bin kişilik dağa fırlamış insanlar vardır. Bu adamlar hakkında talih müddet takibat yapıldı. Fakat maalesef hüsnü istimal edilemedi. Düşmanın iki üç misli kuvvet gönderildi, giden kuvvetler düşmanın tahribatından başka o memleketi küll haline koydu. Bu gün ittihaz edilmesi lazim gelen tedabiri Hükümet oraya eski sistemden başka bir şey yaptığı yoktur. Bir program çizip de Meclise gelmemiştir. Şu vadilen gideceğiz, bize üç bin jandarına vermişiniz, biz bu işi yapacağız mahiyetinde dedi ki, tabii bu Meclisi ümitsiz bıraktı. Çünkü Meclis size sekiz bini de vardı. Üç bin ile ne yapabilecektir.

HAMDİ NAMİK BEY (Lümi) — Reis Bey: usulü müzakereye dair biz söz söyleyeceğim. Müsaade buyrulur mu?

REİS — Buyurun.

HAMDİ NAMİK BEY (Lümi) — Malumu üleri söz alan arkadaşlardan bir kısmı lehde, bir kısmı aleyhde söyleyecektir. Bunlar tefrik edilirse zannederim sıra ile söylemiş olacağız.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim: malumu şiniz bu müsaadeleriyle şimdi söylenecekti. Bendeniz söz almadan evvel veya netice söylenirdi. Usulü müzakerenin en mühimmi söz kesmemektir.

Heyeti Celilede teşekkül eden Encümen bize teklifte bulunuyor. Bunda bizim şekli Hükümetimize biraz tearuz ediyor. Şimdi bu teklifin mana ve hakikatı itibarıyla bizde bir itimatsızlık vardır. Bunda da haklı mıyız, haksız mıyız? Bu meseleyi tefrik etmiyeceğim. Çünkü Meclisi ikna edecek Hükümetin bir teklifi yoktur. Ancak bir programı tespit ederek Heyeti Celileye arz ediyor. Şimdi bunda meraklıların sarfınazar bir şekil düşünülüyor. Bir hayali Kumandanı gitsin, bu havali Kumandanı Meclisten de intihap olursa veyahut Meclisin intihapgerdesi olan lera Vekilleri tarafından dahi intihap olursa onun mahiyeti çok değişmez. Mesuliyet her kime tevdi olunan vezniften dolayı o kimse o hususta hasil olacak mesumiyeti bizzat kabul etmiş ve kendi imtiyazını bu hususa feda etmiştir. Vekil arkadaşlarımızla kemali serbesti ile doğrudan doğruya, bu sıralarda oturan arkadaşlarımızın mesuliyeti arasında zanneliyorum, bir fark vardır, kendileri hem mesuliyeti cezaiyye biran için kabul ediyorlar bir vazifeden dolayı, hem de mesuliyeti siyasiyye. Binaenaleyh şinizden böyle bir mesuliyeti kabul eden kimse Vekiller gibi bir çok mesuliyeti üzerine almıştır. Fakat ne olacaktır? Böyle tefriki kuvada yani Devletin taksimi vezaif hususundaki bu salâhiyetler mercie karşı bunun mevkii ne olacaktır? Düşünülürse bu cihet yanlıştır. O seçeceğimiz adamı Dahiliye Vekili yapınız. Bu hususta kudret göstermedi. Yani kudret göstermeyen Dahiliye Vekiline itimatsızlık hasil olduğu zannını veriyor. O kudreti gördüğünüz başka adamı Dahiliye Vekili yapmakta serbestsiniz. Ondan daha evvel başka bir şey hatırıma gelmişti. Bu ciheti arz edeceğim.

Efendiler: şu bin adam ahzı - sar için münteküm, mefkûrevel insanlar dağı çıkmış ve kendi ihtiyacatını; islâm izzini payıml etmek, medîni yağma etmekle teskün eden canavar gibi insanlar doğmaktadır. Bunlar her şeyden tecrübeli olmuş yalnız inokâm tus-

siyle yaşıyor. Hiç bir emelleri kalmamış hatta kendileri için takip ettikleri emellerinin söndüklerine dahi kanıdırler, ki orada Pondüs Devleti teşkil etmek imkân hâminindedir. Bunlar Hükümet teşkil edemez. Yalnız bugün onlar bir işle bunu yapıyorlar, ki o da intikâm hissiyle. Hem gayesi sönmüş, ham emeli sönmüş sonra herşeyden niahrımı, mücerret kalmış müntakim, suâh cide onda emel yok artık. Belki istikbal için hayal diler. Şimdi böyle kimseler dağı başında ne dereceye kadar Türk kanı içmekle yaşayabileceğine hasretmişür. Bugün bunlar üzerine yürüteceğimiz kuvvetler, burada fikir olarak mahalli kuvvetler teşkil edilecektir. Biz biliyoruz ki teşkil edeceğimiz kuvvetler ne kadar füsunkür olursa olsun ne kadar inokâm altına soksanız ölmezler. Onlar da gıse yine böyle yanmış, yakılmış insanları soyarlar. Nitekim bunun takipte hulunan nisallen vardır. Jandarma gönderiyorsunuz bunlar da böyle yalnız her taraftan anı bir kudretle bir hücumu tertibi yapılmak için bu güne kadar bir plân yapılmamıştır. Ufak ufak kuvvetler gittiği zaman o iki üç bin kişi köylere dağılmış, yağmaya başlamışlar, filan işte hüyle bir vaziyet. Elbette bunu idare edecek ihtalaya kudretli bir kumandan istiyor. İhtiraf ederim ben bunu kabul ediyorum. En ziyade nazarı dikkati celbedecek bir nokta vardır ki, o da hancı vaziyetür. Hancı Runtarın bu misli Türk öldüğünü hiç bir zaman kimse duymak ve işitmek istemiyor ve imkân da vermiyor. Akıl da bunu icabettirmez, Jandarma kudretli, Hükümet kuvveti olan bir Hükümet içerisinde hüyle bir takım çıkan öki bin şaki (bunlar öldürülemezdir) diye bir şey kabul edilemez. İki bin kişi üçer yüz, beşer yüz takvim olunarak her gün on köy yakmak suretiyle bir hissi inokâmı bütün insanları orada kesmektedir. Ben bugün buna karuüm ki bir Ruma mukabil öki Türk ölmüştür. Fakat böyle hakikat olduğu halde Avrupa bunu bilmiyor. Foryat ediyor. Bir heyet göndermek istiyor. Bu vaziyet karşısında Hükümet daha ziyade siyasi ceryanlardan haberdar etmelidir. Buna karşı münasip ipe hali hazır itibarıyla düşüncem vardır ki onu arz edeceğim. Bizim için maddeten zararı yalnız bu iki bin kişiye inhisar eden bir kuvvet kalmamıştır. Bunlar için o muhitte bir muvaffakiyet istihsal edecek istikbal yok. Geçen senenin vaziyetinde değıktir bunlar. İhtimal iki yani takibat yapacağım diye daha bir çok köylere mezalime imkân kalmadan sureti habli var midir, yok mudur? Bendenizce esasen halk inibunlyto kalanları usarmış ve esabi zahniyyete nefret omuş bir kitle mevcuttur. Her hablo o öki bin kişiye muzaahir olamazlar. Herhalde biz hancı karşı bir vaziyet

almak ve Meclis bu işe yeniden müdahale etmiş gibi bir beyanname ile memleketimizin bir cüzünü ayırmak maksadıyla hareket edenler. vatandaşlık haklarından mahrumdurlar. Onlar için bu memlekette ebediyen yer yoktur. Onlar bu menlikette yapılacak takibatta zarara meydan kalmamak için şu limanlardan şu müddet zarfında def olup gidecekler.

HAFIZ HANCI EFENDİ (Biga) — Bunun hatasını gördük Hüseyin Avni Bey.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devanla) — Bu adamlar yine dağın başına çıkmazlar mı? Efendiler dağlarınıza sahip olun. dağlarınızın başını serbest bırakmayın. Bir de şu sulh anında bir avuç kalmış insanların bir avuç kalmış insan külesinin Avrupa'ya fena tesir yaparak sulhta bizim de ahalimize tesir yapmasını. Bunu yapmakla beraber bir taraftan da dört kişilik bir heyet göderelim. Oradaki İslâm ve Hıristiyan köylüler arasındaki münaferetli itfa etmek ve köylere yerleştirmek için üç kişilik bir heyet gömüştür. Diğer de efendiler ister Meclis tarafından, ister Hükümet tarafından bir heyet gönderilsin. Fakat bunda muvaffakiyet hasıl olmadığı gün tepelerine binmek için cihan davasında B. M. Meclisi şu vazifesi insanîyesini şu suretle yaparken imkân verilmesini kendisini mesuliyetten çıkarmak ve gelecek heyete bundan başka ne suretle muamele yapılabiliyordur. Bunun ebediyen her şeyden mahrumu kalması... nasıl benim kardeşim olur? Bunun ebediyen kalması bir iş değil midir?

İkinci şık aceze kısmıdır. Aceze kısmının benim halkımda anlaşılması için aradaki münaferetli söndürmek için Meclis vaziyet etmiştir. Bu insani hizmetleri yapan heyetler gönderilmiştir. Tabii bunların içinde Papazlardan faban ikinci, üçüncü derecede adanlar olur. Bunun aceze kısmını köylere yerleştirmek ve sonra her adam geldiği zaman İslâmlara karşı yapılan mezahimi daha iyi tecessüm etmek, daha iyi söz söylemek için bizim lisânımızı serbest bırakmaktır. Bunu ikinci derecede telâkki buyurunuz. Asıl telâkki buyuracağınız mesele tenkiddir. İnşallah ordumuzun yakında temin edeceği muzaferiyet hunlarının hopsine söndürecekler. Fakat bir de siyasi ciheti, bu da herhalde hakimiyet iddia eden milletler için elzemdir. HUD'ada lâzumdur, efendiler. Fakat bendeniz hakikat namına söylüyorum ki yapacaktır. Yani bunların yanına müzahir kalmış Rumlarla bu adamlar kaçacaktır. Çünkü onlar da böyle usanmış, onlar da istihlalâtten mahrum, yoksa böyle hayatı bahasına İslâm köylerini yakmak ve yağma etmekle bunun hu-

du du yoktur. Onlar da usanmıştır. Onlara muzabır olan Rum kitleleri de usanmıştır. Bunda çok ziyade, bu Rumları tarzi defa hizmet edecek kendi arkadaşları olacaktır. Bugün bu dağa çıkmış insanları dağın da memleketimize ve dağlarımıza sahip olup üçünü, beşini bir araya getirip teşkilâtımızı millî mefkûremizi vermeliyiz. Maalesef oradaki Rumların üç misli fazla olan yanı halen... maalesef Rumların aldığı hayalî zılamını huna ait hiç bir fikir edinmemiştir. Hükümet de böyle silâhiyle üç misli adam olmuştur. Hükümetin bundan sonraki talimatında muvaffakiyetim bilmeyorum. Fakat bu takibat uğrunda bir çok hanuman söneceğine kaniim. Bu herifler bugün için daha ziyade mezahtını teşdit edecekler. Görüyorsunuz ki bir seneden beri üç mîn denilen şey yare bu gün beş bin üzerinde yaşıyor. Yapılan tenkidlerin mahiyetini bilmeyorum. Yalnız o üçünün mahiyetini düşününüz ki müdafaaдан mahrum köylere savlet etdikçe o köylerin hali ne olacak? Ve her gün efendiler bizim himayesizliğiniz neticesi olarak orada mualliman kardeşlerimiz yanıp yıkılıyor ve malları gidiyor, mahvoluyor. Mahvolan köylerin adedi burada tespit edilirse pek çok tesir yapacaktır. Cihani siyaset ve bize çok tesiri olacaktır. Bir çok kardeşlerimiz kesiliyor, arz ettikleri gibi buna nihayet vermenin bir çaresine bakalım.

REİS — Efendim on beş arkadaş söz istemişler. Bazı teklif vardır ki leh ve aleyhte söyleyecekleri ayrıalım diyorlar. Münasip görürseniz söz alan zevatın esamini okuyayım. Leh ve aleyhte namlar söyleyebilir. ona göre söz vereyim. Refik Şevket Bey;

REFİK ŞEVKET BEY (Saruhan) — Aleyhte.
REİS — Şeref Bey.

SİREFF BEY (Edirne) — Aleyhte.

REİS — Salâhattin Bey (Diyarba sesleri) Hakki Hâmi Bey.

HAKKI HÂMİ BEY (Sinop) — Hakkında.

REİS — Hakkında olmaz efendim ya teyhte, ya aleyhte.

HAKKI HÂMİ BEY (Sinop) — Var efendim, nu zamnâmede var.. Hakkında.

REİS — Zekâi Bey.

ZEKÂİ BEY (Adana) — Aleyhte..

REİS — Şikri Bey.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karabırsansahip) — Hakkında.

REİS — Yahya Galip Bey.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Lehinde.

REİS — CEMİL BEY.

CEMİL BEY (Kütahya) — Hakkında

REİS — İsmail Safa Bey..

İSMAİL SAFA BEY (Mecsin) — Aleyhinde..

REİS — Ragıp Bey

RAGİP BEY (Kütahya) — Lehunde..

TAHSİN BEY (İzmir) — Reis Efendi Hazretleri;

Müdafaai Milliye ve Dahiliye Vekilleri de hazır bulunsalar daha iyidir, çünkü bu Hükümet meselesidir.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahibi) — En mühim bir meseledir, bulunmalıdırlar.

TAHSİN BEY (İzmir) — Esasen aleyhinde söyleyecekler de, maksat üzerinde söyleyeceklerdir. Binaenaleyh Hükümetin bulunması her halde icabeder.

REİS — Söz Refik Şevket Beyindir, aleyhinde;

YASİN BEY (Gaziantep) — Reis Efendi Hazretleri, mazbata okundu. Bu meselenin müzakeresinde en ziyade alâkadar olan Müdafaai Milliye ve Dahiliye Vekilleri mevcut değildirler.

REİS — Çağrıldılar efendim.

REFİK ŞEVKET BEY (Saruhan) — Efendim; bendeniz bu kanunun bir kanun mahiyetinde olmadığına kanım. Memlekette bir Pontus meselesi vardır. Bunun şimdiye kadar olduğu gibi bir çok emsali şekavetten farkı yoktur. Arnavutluk'ta, Arabistan'da olsun, memleketimizin diğer aksamında olsun, müstemir ve bir maksadı mahsus tahtında olan şekavetten hiç bir farkı olmadığına göre ve zaten Hükümetin maksadı tesisi, memlekette inzibat ve asayişin temini maksadına matul olduğuna nazaran, sırf asayişin temini ve eşkiyanın imhası için kanun ihzarının katiyen aleyhindeyim. Çünkü buna ait olmak üzere Türkiye kanun koleksiyonu, emsaliyle bir çok tehdidkâr cezaları muhtevi kavaninle doludur. Saniiyen bir kanun amali milliyenin tercümanıdır. Buradaki vukual tedabiri idariyeyi kanun şekline sokmuştur. Memurinin azlığı, ahâlinin teslihi, bilmem muzır eşhasın teddi, bilmem vekayı ve hadisatın tahkiki gibi bir takım şeyler vardır ki, esasen Hükümetin mapasında mündemice olan şeylerdir. Bunlar şimdiye kadar yapılmış olduğu halde, yapıldığını ne görmüştük, ve ne de işitmişizdir.

Yapılmaması meselesi; kanunların noksan olduğundan değil, kanunu tatbik edenlerin hüsnü vazifelerinin noksanıyetinden ileri gelebilir. Onun için bunun muhteviyatı itibariyle kanun olmaması lâzım gelir. Sonra efendiler, Harbi Umumiinin mesuliyeti içerisinde, Türk Milletine atfedilen kabahatlerin en büyüğü nakil ve tehcir gibi hadisedir. Butün milletin şahsiyeti maneviyasını kendisinde cem ve vaziyeti hukukiyesi cihanşümul olan Meclisi Âli tebtit gibi Harbi Umumi mesuliyeti şeklinde üzerimize yüklenmiş ve

fakat millet tarafından her zaman falan veya filan şahsa tahmilî kolay olan bu mesuliyeti hiç bir zaman millet üzerine almaz. Heyeti Aliyenize arz ediyordum. 1338 senesinin Ağustosunda bulunuyoruz. Tebtit olmayuyor mu, oluyor. Fakat Meclis bundan mesul değildir. Tebtit eden falan veya filân zevat, vekiller mesuldür. Bunu böyle bırakınız. Tarihte kendi imzamız tahunda kanun mahiyetinde bunu üzerimize almıyalım. Çünkü ebediyyen bizim için mucubi mesuliyet bir ittihamname olur.

BASKI BEY (Karesi) — Hem de aciz eseri olur.

REFİK ŞEVKET BEY (Devamla) — Evet çok büyük aciz eseridir. Efendiler, memleketum, hepimizin bildiği, Çakırcalı'nın memleketidir. Bu sebeple muhtelif tedabiri imhakâranenin sahai tatbiki olmuştur. Gözümüzle eşkiyaya yataklık edenlerin bazılarının mahkeme, bazılarının Selâniğe vesair yerlere tebtidini gördük. Bu gibi mesailde mesainin neticesine hakılır. Hüsnü neticeye iltiran ederse o vakit afezin denilir. Hüsnü neticeye isat edilmezse o vakit mesul olunur. Onun için hüsnü neticeyi istihsalı melhuz zevatın eline uldesine vazifeyi tevdi edelim. Emniyetimiz ona berkemal olsun. Onun ittihaz edeceği tedabirin şeklini tespit için kanun yapmaya kalkmıyalım. Hadisat, bazan düşünemeyeceğimiz tedabiri icabettir ki, elini hâğlamak zarureti, hasil olur. O noktai nazardan tedabiri imhakâranenin bir kanun mahiyetinde sayılamayacağından sarfinazar, bunun kanun haline girmesi ve o kanunu tatbik eden zevatın husule getireceği mesuliyetin bütün millete şamil olacağı da varittir. Meclisi Âlinin bu mesuliyeti kabul etmesi, eşhasın harekâtından hasil olan mesuliyeti de kabul etmek demektir ki, düşünölmelidir. Meclisi Âlinin icrai ve teğrii salâhiyeti haiz olması, umuru Hükümete müdahalesini istilzam etmez. Yani Hükümet içinde Hükümet tesisini icabettirmez. Heyeti Celileye şunu arz etmek isterim ki; nerede ki salâhiyeti fevkalâde meselesi mevzubahistir. Efendiler hiç bir zaman o salâhiyeti fevkalâdenin içerisinde ev yakmak, ev yıkmak, kasten adam öldürmek ve adam tebtit etmek salâhiyeti yoktur. Dikkat etmek lâzım gelirse efendiler, bütün salâhiyeti fevkalâdenin manası, memurun üzerinde hâkim olmakta kullanılır. Filân kumandanın salâhiyeti fevkalâdesi vardır, denildiği zaman o kumandan bilâfi kanun iş yapar demek değildir. Salâhiyeti fevkalâde demek; en çok memurun üzerinde azami nüfuzunu haiz olmak demektir. Yani o memurun üzerinde en büyük makamı aidinin haiz olduğu salâhiyeti haiz olmaktır. E bunu yapmakta ne mana var? Her hangi bir kumandan kendi mai-

yetindeki zabıtı derecesine göre açığa çıkarabilir. Bir alay kumandanı derecesine göre bölük veya tabur kumandanını açığa çıkarabilir. Keza bir vali bir muhtararfa, bir kaymakama, kanunu muhtusuna tevfi kan hini hacette işten el çekirebilir. Bir vekil bunu evlabittarik yapabilir. Binacaleylî salâhiyeti fevkalâde meselesi mevzubahis olduğu zaman memurlar üzerinde yukuk derecedeki zevata verilmiş olan azil ve tebdil salâhiyeti o zevata tevdi edilmek denektir. Onun için bu salâhiyeti kanunen tevdi etmektenise, kanunen o salâhiyeti istimal eden zat tarafından temin edilmesi hem daha kanuni olur ve hem de muvaffakiyet daha çok olur.

Efendiler; bu kanun mücrönce mutlaka işi Meclisten bir zata ve mutlaka Meclisten üç kişilik bir heyete havale edersek öyle zannediyorum ki, muşavi hukuka malik olan ve yetkileri üzerine şmrlük, memurluk mevkiinde bulunmayan bu zevat arasında zuhur edecek herhangi bir ihtilâfın hâli, bir Pontüs meselesi kadar ehemmiyeti olacaktır. Ve bu ihtilâf pek tabii olarak tahaddus edecektir. Sonra o Heyetin makûmatı muhtelifle ile zuhur edecek ihtilâfının hal için zannederim ki burada epeyce meşgul olacağız. Bir tarafın verdiği diğer tarafın yazdığı cevaplarla meseleyi hal etmekten zannederim ki esas davayı kayhedeceğiz. Halbuki biz, meseleyi kökünden bitirmek istiyoruz. Bunun için ne yapmak lâzımı? Bendenizce; vezâfi icrâya için Vekillenmiş vardır. Onlara birer vâche vererek (sen bu işi ifa edeceksin, vâchon bu olacaktır) diyebiliriz zannederim vazifemizi esas suretle yapmış ve telerrüza da girinmiş oluruz. Hiçşeyin Avni Bey biraderinizin de pek doğru söylediği gibi, eğer bunu Meclisi Âliiden bir zat yapacak diye diğer vekâlet kuvvetlerini istihlâf edecek olursak bunun zımında değil, sarahatında aitemi itaat vardır. Diyelim ki bu işin imhasında üç vekâlet alâkadardır. Topu, tufengi malzeme, haribiyetle, Müdafaa-i Milliye parasıyla Maliye, sevki idare ve nazaresiyle Dahiliye.. Bu üç Vekâletin bu işin hallinden müsteraken masuldür. Diyeceğiz ki bu işi hal için ihtihaz ettiğiniz tedabiri bize bildirin ve taahhüt ediniz, bunun üzerine bize diyecüklerdir ki biz bu işi halledeceğiz, fakat şu kadar paraya ihtiyac vardır.

— Onlar da anlamışlardır ki bu işin görülmesi jandarma ile inkân haricindedir. Bu şekil de vuku bulacak teklif üzerine bu üç vekâleti sıkı tetkikatınız ve dikkat; intibahımızla takip edersük ve onların Meclisin mazharı jtmadı olan Heyeti Vükelâli sairöden istifa edeceklerini tasrih edersük ve zannederim her-

hangi bir arkadaşta tevdi vazife hususunda serbest bırakılırlarsa ve o arkadaşın mesuliyetini o vekil kabul ederse tam Hükümetçe ve lâyikeyle iş görülmüş olur, kanaatindeyim. Yoksa bu şekilde bir lâyiha demiyorum. Bir talimatname ile Meclis kararnamesiyle - ki bu kanun olamaz. Bu davanın hallolunamayacağından kat'i nazar hallolunmadığı takdirde büyük bir mesuliyetin Meclise tevccüh edeceği ve tarih nazârında mesul olacağımızı zannediyorum.

REİS — Cemil Bey

Esasen efendim, bu kanun kabahati eghrasa bulmuştur. Sonra efendim, Umum Kumandanlığın itibarını Dahiliyeden almış da bilmem Riyaseti ulâya vermiştir. Aynı zamanda memurların azil ve tebdilini de düşünmüştür. Ahaliyi teclih gibi birtakım tedabir dahu düşünmüştür. Fakat ısrar ve tasdik etmek lâzımdır ki mesuliyet herhalde en küçük ve asıl işe temas eden zevattadır. Asıl o zevatın kollanının işlemesidir ki, yukarıki zatın mevkiini tahkim eder. Runtların iyi işlenmemesidir ki yukarıki zatın mevkiini düşürür. Hangi kudreti sohhare ve ne gibi bir feyizdir ki Meclisten giderek bir zatın veyahut bir heyetin tesiriyle bütün küçük memurlara jandarma neferinden en büyük memura kadar herkesi bir elektrik cereyanı ile kuvvet alarak hareket edecektir. Onun için bendenizce üç dört seneden beri farz, bir hale gelen ve sunistimal ede ede kaşarlandıklarını işittiklerimiz adamların sunistimali yapmaktan mütevekkil mezahiri idariyelerinin böyle Meclise matuf olması endişesini doğrusu kenili hesamina kabul edenim. Onun için Heyeti Hükümete kat'i tebliğat yapalım, bu işi halledük ve halletmesi için muntazam bir program ile bize gelsinler. Alçılılık üç bin jandarma ile bu işin hayarlanıyacağını Heyeti Vekile de anlamıştır zannederim. Gelsinler biz kendilerine para ve calâhiyet verelim. Onlar da çalışsınlar. Bu kanun bir kanun olmaz. Bunlar tedabiri idariyedir. Anyle bir kanunun, yani vazifesini hüsnü ifa etmesini bilen bir zat kumandan olsun, sivil olsun. Bunu hüsnü ifa edebilir.

RASRI BEY (Karesi) — Hatta Meclis-bundan haberdar bile olmamalıdır.

REİFİK ŞEVKET BEY (Devmla) — Evet efendim doğrudur. Onun için hendeniz bir takdir takdir ediyorum.

REİS — Efendini aleyhinde söylendi, lehinde Yahya Galip Bey var. Buyurun efendim.

YAHYA GALİP (Kırşehir) — Efendim; bu meselemin luhindeyim. Fakat lahunde olduğum ciheti la mamiyle tasrih edeceğim. Bugün milletin mukadde-

rahiyle alâkadar olan doğrudan doğruya Meclisi Âlinizdir. Heyeti Vekileyi tayin eden Meclisi Âlinizdir. Hatta diyeceğim ki hicra bir misalinde bir fakire yapilan ufaklık bir hakarettten dolayı mesul yine Meclisi Âlinuzü teşkil eden zevatı kiramdan her türüdür. Demek oluyor ki Hükümetin tekmil sikleti, millatin tek mil metalibini bu Heyeti Celile üsü hamiyeye almış. Şimdi bir Pontüs meselesi işitiyoruz. Bu Pontüs meselesi pek çok evvel başlamış, fakat zannederim ki bizim Meclisimiz ta Nurattın Paşa meselesi mevzubahis oluncaya kadar Pontüs meselesinden haberimiz değildir ve Mecliste buna dair bir müzakere cereyan etmemiştir. Pontüsçüler bir teşkilât yapacaklar, bir hükümet teşkil edecekler, şubü yapacaklar, bunu yapacaklar diye bunları işitiyorduk. Fakat eşhas tehcirini ve bu meselenin ortadan kaldırıldığını işitemedik. Bendeniz öyle görüyorum ki buna Meclis doğrudan doğruya vaziyet olmasınile yerden şuşe kadar haklidir. Çünkü Hükümet icbarı acezistir. Ama yindiki Hükümet mi? Hayır evvelki, ondan evvelki, hepsi, Heyeti Umumiyesi. Çünkü bu işi bir an evvel ortadan kaldıramamışlar, ıslah edememişler ve selâmetli memleketi temin edememişlerdir. Yalnız encümeni mahsusun yapmış olduğu İsviçre Kanuniyenin bazı mevaddını tenkit edeceğim. Efendiler! Emin olunuz ki her ne fenalık çıkmış ise salâhiyeti fevkalâde sünzünden çıkmıştır. Ben anlamıyorum, bir memleketi ıslah edecek o memleketteki kanunlardır. İmha olacak de kanunsuzluktur. Salâhiyeti fevkalâde demek mutlaka keyfen adam asmak, bilâdi tahrir etmek, önüne gelen evleri yıkmak, kârnatı talâket içinde bırakmak demektir. Çünkü bunu emsali adidesiyle gördük. İşte Pontüsün neticesi şeyyiesidir ki şekaveti nütremadiye halini iktisap etmiştir. Buna sebebiyet veren de fevkalâde salâhiyettir. (Aleyhinde oluyor sesleri) Hayır lehindeyim efendim. Buna Meclisin vaziyet etmesi taraftarıyım. Şimdi efendim Kumandan Pontüsçüleri takip edenlere emir veriyor. Şişile yapmayın, böyle yapın diyor. Halbuki burada bir İstiklâl Mahkemesi var. Bu gibi işlere o mahkeme vaziyet etmelidir. Halbuki orada tehcir yapılıyor, ov yakılıyor. Bu neden oluyor? Çünkü o işlerle meşgul olanlar çaldığı eşyanın hesabını vermemek için o evleri yakıyor. Bunlar emsali adidesiyle görülmüştür. Bir kaç günden beri Meclisi Âliniz doğrudan doğruya bu mesele ile meşguldür. Hüseyin Avni Bey birvâkterimizin dediği gibi hendeniz de diyorum ki Pontüsü İldas edenlere ve Pontüs için fenalık çıkartarlardan daha çok bizim içimizde telefât olmuştur. Bizim kendi içimizden onların

eşya ve mevayisinden ün misli daha çok gelmiştir. Pontüsçüleri tehcir edeceğim diyerekten yanı başındaki köylerin emval ve eşyasını ıslah gâsbatmışlardır. Bu mesele müühüm bir şeydir. Evet Meclis bu işe bu hemehal vaziyet etmeli. Meclis oraya bir heyet göndermeli. Fakat şakli böyle mi olmalı, başka türlü mü olmalı? Ben bu şekli beğeniyorum. İktisadî ederin takip kumandanı ve salâhiyeti fevkalâde ne demektir? Bunun da manası yoktur. Evet Meclis bunu ya içersinden seçer veyahut Heyeti Vekile tenşip edip Meclisi Âlinize arz eder. Veyahut Meclisi Âli doğrudan doğruya zabırası, maliyesi, multihyesi bulunan bir heyet intihap eder. Fakat bu Heyette adliye yoktur ha. Adliye katiyen bu heyete koyamayız. Zira Adliye hiç bir heyetin tahtı tesirinde olmaz. Adliye hariç olmak üzere maliyesi, askeriyesi, dahiyesi, polisi jandarması nevi varsa o heyete vonilir. O heyetin vereceği emre ittibâ eder. O heyet gider, hum veracağı emrin ahlını tesvik eder, her ne meseleyi ortadan kaldırmağa çalışır. Bir mesele tahaddus edince para meselesi tahaddus ediyor. Ben bunu anlamıyorum. Bu hefferin maksatları nedir? Mutlaka Pontüsü ihya mi edeceğiz diye terayı şekavet ediyorlar. Şimdi ki yaptıkları vaziyet bu mudur? Hayır herifler yaşayacağını diyor. Ölecek isem ben de karşındakini öldüreceğimi, yaşayacaksam, karşındakilerini soyacağım diyor. Şimdi ki ehet var ya onları Hüseyin Avni Beyin dediği gibi siz bizim nokta nazarımızla beraber değersizsiniz. Çünkü vatanda sizlerle beraber oturuyoruz. Yahut biz sizler gibi vatanımızı parçalayacak halinle ile birleşmeyeceğiz demeli. Veyahut nichaffi vataniyede müşterekiz, namuskârane oturursanız buyurun demek lâzım gelir. Onun, bunur ile ittifa etmiyorlar. Çünkü Hükümet verdiği sözü tutmalıdır. Bunlar arzı istiman ettikten sonra, onların kafasını kesmek alçaklıktır. Bunu Hükümet kabul olmaz, bunu ortadan kaldırmalıdır. Bu işi kim yapacaktır? Bugün tamamıyla tavazzuh etmiştir ki Dahiliye vazifesini ifa etmemiştir. Eğer ettim der ise ben kondisine soruyorum. Bir haftadan beri bu mesele burada müzakere ediliyor. Acaba bu müddet zarfında mahalleri ile ne şekilde muhtaberatta bulunmuşlardır? Acaba Mutasarrıfın, Jandarma Kumandanının fikri nedir? Oradaki heyetin eynelî inonkâkotin vaziyeti nedir? Bunu sormuşlar mı? Hayır sormamışlar anlamamışlar. Maatteessüf bizim Encümenimiz de karanlıkta ittihazı muakarrerat etmiştir. Çünkü Dahiliye Vekili bir şey göslememiş, eğer bunun nereden bağlanmış, ve ne muamele yapılmış ol-

duğunu sorarsak, bilmiyoruz ama Heyeti Celilenizi ikna edecek bir söz söylemiyeceklerdir.

Efendiler, kabahat nerededir? Kabahat ümür olan zatın binnetis icfuruatı umura kadar kendisinin mu teveggil olmamasıdır. Biz ne yaparsak yapalım bizim değirmenlerimiz kendi kendilerine dönmez. Mutlaka o ulunun sapını yapıcak ki geçirebilin. Höyle ol madığı takdirde seksen tane memur, doksan tane muşteşar olsun faide vermez. Dahiliye Vekili, Maliye Vekili ve daha ne kadar vekelâ varsa hepâ dairelerinde cereyan eden vukuatın mütedatına kadar vakif ol malıdır. Binaenaleyh netice itibarıyla bendenizin bulduğum şekil ister Heyeti Vekile mühap esim, arkadaşlarımızın esamısını vermek üzere, onun üzerinde intihap yapılsın, ister idğrudan doğruya yapılınsın. Dört kişilik bir heyet gelim, bu heyetin Riyazeti de tamamıyla taayyun etmesin. Onlar kendi içlerinden birisini bir ay reis yapmasın. Bu suretle bir meşaili tekkik etsinler. Kendilerine Jaha kuvvet icabederse, kuvayı askeriyeden istedikleri kadar kuvvâ alsındar. Icabederse jandarmaya muracaat etsinler. Icabederse ahali ile tamies etsinler. Velhâsıl bu meseleyi her ne şekil ve suretle olursa olsun ortadan kaldırınsınlar.

Boşefendiler; benim tahkikatına nazaran bu gün Rumların bir köyü kalmadığı gibi onlar da müteaddit köyleri yakmıştır. Bugün Rumlara tamamiyle emsaadetkâr vaziyet olan birtakım perişin olan köylerdir. Onlar da höyle yapınarlarsa köyleri yanmağa muhtümdür. Kesilmeğe mahkûmdurlar. Şimdi ne yapacağız? Üç bin jandarmaya isteniyor. Zannederseniz bu üç livadaki kurayı tekkik ederse üç bin köyden fazladır. Her köye bir jandarmaya mı konacak ki üç bin jandarmaya isteniyor? Nana öyle geliyor ki Jandarma Kumandanı üç bin jandarmaya lüzum göstermişiz? Dahiliye Vekili bu lüzum üzerine bimal takip ediyor. Binaenaleyh bu köyle değildir. Meclis Heyeti Vekileye bunu böyle yapacaksın demesi de salâhiyeti icabettir. Fakat netice itibarıyla Meclis buna vaziret emeli ve meseleyi tamik ve tekkik etmeli. Velhâsıl haricen gönderecek memurlar, kenali sarahatle söyleyeceğimi ki bizim noktâ nazarımızı bozan memurlardır. Ben buna taraftar değilim, Meclis bahemehal buna vaziret emelidir. Heyeti Vekile de bu meseleyi pişirmeli ve bunu yapıp bize arz etmelidir. Bunu bir an evvel neticelendirip bu heyeti göndermelidir. Heyet bütün mukarreratını yine Heyeti Vekileye söylesin, beis yok ha bu kardeşine söylemiş, ha o kardeşine söylemiş. Bunda katiyen beis yoktur. Sonra Meclisin Heyeti

Vokileye şöyle yapacaksın demesi Heyeti Vekâlenin onuruna dokunmamalı. Heyeti Vekile Meclisi âmur olarak kabul etmesi dolayısıyla oraya; o mevkie çıkmıştır. Herhalde onun ümür, zabitanın hâkimi Meclisidir. Ruhu kabul etmeyen arkadaşımız bizim sıralardan ayrılmaz. Ayrıca oraya birisini göndermek ve ona salâhiyeti fevkalâde vermek cihetine taraftar değildir.

Sonra tehcir meselesine gelince; herkeş şâhit olsun bendeniz kimsenin tehcirine taraftar değilim. Çünkü on o naki sene kadar menfaa kaldım. Menfa memlokerin içine büyük bir bombadır. Muhtis bir infialdir. Bunun asarı seyyecini biliyorum. Kay sene sonra ödiyebileceğiz. Bir heyet gönderelim de ister mecmu olarak, ister munferit olarak aklam nefyetsin. Ben buna katiyen taraftar değilim. Mücrimi olanları da mahkeme seçmeli, inasum olanları da mahkeme seçmelidir. Benim nokta nazarım budur.

REİS — Aleyhinde söyleyecekleri söz verdim, lehinde söyleyecekleri de söz veriyorum. Buyurun Hakki Hâmi Bey..

HAKKI HÂMI BEY (Sinop) — Efendiler, bendeniz hakkında söyleyeceğim diye işaret ettirdiğim hikmet; evvelü mühim masarifat ihtiyar edilmiş filan diye birinci maddede muharrer heyeti tahkikiyenin taraftarı olduğum için hitabı bunun lehindeyim. Hususati saire itibarıyla aleyhinde bulunulduğum için şüphesiz hâkinda söyleyeceğim. Şimdi efendiler; tehcir yapılır mı, yapılmaz mı? Tehcir yapılabilir, fakat bizim yapışımız gibi tehcir yapılırsa maalesef diyeceğim, bizim gibi dünya yüzü kara olur. Eğer tehcir cana kastetmek için yapılacak olursa üç efendiler o gayet çirkin bir meseledir. Bütün dünya nazrında bizleri tekedür eder. Zira o zaman Hükümet kendini müdafaa edemez. Maatteessuf bize bugün heyeti tahkikiye gelecek bu heyeti tahkikiye kabul edelim mi diye mütereddit bir vaziyete, seyne vazelilen ikinci bir meseledir. Bendenizce bu katiyen idğru değildir. Bendenizce Heyeti tahkikiye kabul etmek idğru değildir, müzirdir. Çünkü gözümle gördüm. Hem öyle fenalık yapılmıştır ki efendiler; bugün memurlarımızın yaptığı fenalığı emin olunuz. İngilizler yapmaz. Kavaklı vakasını biliyorsunuz. Bu hadisede yaralanmış olanlar, Sivas'a geldiği zaman yaralıları yaralı olmayanları bir köye doldurmuşlar. Orada bulunan Amerika mümessili jandarma Kumandanına gidiyor ve bu yaralıları buradan alıyor hastahaneye götürüyor. Tedavi ettiriyor ve her suretle yapılan icabın icabeden fotoğraflarını vesairesini eline alıyor

ve bunu orada bulunan ve evvelki jandarma kumandanını istihlâf eden bir zat söylemiştir. Sonra henüzümle gördüm. Kasten yapılıyor gibi azami on beş yaşında asgari on yaşında ve hatta altı yedi yaşında olmak şartıyla (Abdulkadir Kemali Bey biraderrimiz de buradadır) kadınlar ayrı, ihtiyarlar da ayrı olmak üzere ve her birisi de öğle üzeri şiddetli ve en fırtınalı, karlı, rüzgar zamanında Osmanlı Pankâsıyla bizim oturduğumuz daire arasında bir şeyden yarım saat durduktan sonra, envai işkence yapmak suretiyle Bankanın (belki bu ciheti temin için) fotoğraflarını alıyorlar. Bunu maalesef hılamıyorum. Runtı telefonda Mutasarıfı söyledim, polis müdürüne söyledim. Siz İngiliz'ler nam ve hesabına mı çalışıyorsunuz, ne olur yarım saat rahatımızı kaybetmeniz de şafak sökmüden bunları yerleğitirseniz dediğim halde maalesef hu hal devam etmiştir.

Efendiler, istese Heyeti Celileniz, Heyeti Umumiyonizin mecmuu oraya gidiniz, onlarla beraber gidecek misiniz? Tabii gidemiyebilirsiniz. Emin olunuz onlar smıılacaktır, dögülecektir, her şey yapılacaktır. İrzlarına tecavüz edilecektir öldürülecektir. Hem de götürölüp bizim hasımlarımızın önüne atılacaktır.

MUSTAFA SABRİ EFENDİ (Sirt) — Öldürceğiz ya. Tohumluk diye mi besliyeceğiz.

HAKKI HÂMİ BEY (Sinop) — Rica ederim. Hoca Efendi henüz de zati âliniz gibi bunların muzır olduğunu bilirim. Fakat heyeti tahkikiye göndereceğiz deniliyor. Cevap veriniz efendi.

MUSTAFA SABRİ EFENDİ (Sirt) — Memurlar İngilizler kadar fenalık yapmış sözünü geri alınız.

HAKKI HÂMİ BEY (Sinop) — Efendiler, Yahya Galip Reyefendinin bir sözü var. Tebîit ve tehcir yapmayalım diyor, rica ederim İstihlâf Mahkemesi var. Mahkemelerimiz vardır, tehcir niye yapılır. İttıabı bir şahsın tebidini icabedecek bir şey olmalı ki, tehcir edilsin; mutlaka mahkemeye verilsin, bir ilâmi kanuniyeye raptolunsun. O suretle nefyedilsin.

İRRAHİM SÜREYYA BEY (Saruhan) — Hangi mahkeme kanunıyla.

HAKKI HÂMİ BEY (Devanla) — Yoksa böyle Süreyya Beyefendi sizin dediğimizi henüz de söylerim. Fakat rica ederim nazıyı unutmayalım, üç yüz kişi oturup da ve hissiyat üzerine söz söylesin, hususunu hendeniz de zati âliniz kadar bilirim. Fakat rica ederim memleketi yıkan bu hale getiren kimseler Avrupa'da bilmem nerelerde dolaşıyor. Bu zavallı millet onun yaptığı fenalığı izale için çalışıyor, onların seyyesini çekiyor.

RAGİP BEY (Kütahya) — Onlar yapmaya iden bu kürsüde oturamazdın (Gürültüler)

HAKKI HÂMİ BEY (Devanla) — Efendiler; bendeniz diyorum ki, bu tarzı hareket memleket için muzirdir. Bu bendenizin ile kanaatındır. Herkes buna istihak mecburiyetinde değildir. Herkes zaten o kanaatte değildir. Biz maziden ders almak istemiyoruz. Sizin kanaatinize de hürmet etmek vazifemdir. Fakat efendiler rica ederim gözümüzü yummayalım. Bendeniz mazi üzerine söz söylüyorum.

RAGİP BEY (Kütahya) — Hakki Hâmi Bey siz de nazıyı kurcalamayın maddeye ait mutalâatta bulununuz.

HAKKI HÂMİ BEY (Devanla) — Ahfada ikinci bir şey mi terkedeceğiz? Onun için efendiler, Refik Şevket Bey ve diğer rufeka meseleyi hıhakkin izah ettiler. Filhakıka Meclisi Âli icraî ve teşriî salihiyeti hazırdir. Fakat böyle yapılacak olan bir tenkilde ne kadar itina ederse mutlaka yolsuzluk olacaktır. Meclisin bizzat el sokması fenadır. Sonra kim kimi tahkik edecek? Onun için kumandan tayin etmek ve hu hususta izrim gelen tedahiri ihiraz etmek için kavayini mevzu belagan niabelag kâfidir.

Efendiler; herhangi bir yerde isyan zuhur ederse jandarma kuvveti kifayet etmediği takdirde, jandarma en yakın bir kıtai askeriyeye muracaat eder ve bu kıtai askeriyeye de ona itaata mecburdur. Diyor. Rica ederim bu kanun meydana varken filan kanun vardır, fakat o tahkik edilmeli diye ikinci bir kanun mu yapalım? Demek kadar bir adam tayin edin demek kadar mantıksızlık olmaz. Hendeniz bugün eminim ki kavayini mevzu tatbik edilsin, sizin bu kanunu nesretmek suretiyle yapacağınız tedabir kadar orada tedabiri asayiş icra edilir. Fakat rica ederim. Üç kişi göndereceğiz, orada ne yapar, efendim. Göndereceğiniz hu üç kişinin hakikaten bu ateşi söndüreceğine kani iseniz istihram ederim. Dahiliye Vekili buradadır. O yerimde durayım diye ısrar etmiyor. İş orada değildir. Kângiri'de, Ilgaz'da vukuat oluyor. Oraya da bir heyet gönderin rica ederim. Orayı söndürmeye üç kişi gönderiyoruz. Diğer tarafa da mı bir heyet gönderirim? Biri tarafta bir şey olsa bir kumandan oraya, diğer tarafta bir şey olsa bir kumandan oraya gönderir. Öyle ise Dahiliye Vekâletini tağvedelim. Hükümetin manası yoktur, Hükümlü kaldıralım.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Hükümet Meclisidir. Meclis.

HAKKI HÂMİ BEY (Devanla) — Reyefendi Hükümet Meclisidir demek bir manayı ifade etmez.

Bendeniz diyorum Hükümet yok ise, fakat Hükümet varsa böyle bir kanun yapmak zayıftır. Ben bunun aleyhindeyim. Ben Hükümetin vucuduna kâilim. Şahsı değil efendiler, herhangi bir vekâlet vazifesini ifa etmiyorsa çekil deriz. O yeri ona tapu ile vermedik. Emin olunuz ve o işi yapacağını iktidar ve kıyaseti olduğuna kâni bulunduğumuz herhangi bir arkadaşu oraya getiriniz. Hem asayışı umumiye, bilmem ne olacak değil, emirle yapacaktır. Hem de orayı temin eder. Rica ederim ne için usubiyet gösteriyorsunuz? Tehcir mi lâzım, nakil mi lâzım her ne icabederse sonra o adam yapar. Salâhiyet verildikten sonra işi nizden kim olsa bunu yapar. Benim arz etmek istediğim mesele; mutlaka Meclisten gönderilen adam yapar ve vekâlete intihap edeceğimiz adam yapamaz demek değildir. O adamı o vekâlete getiriniz, o salâhiyeti veriniz yapar. Yapamayacaksa diğer birini getiriniz. Eğer kendi kanaati vicdanıyesini muvafık görürse tatbik eder, yapar, görmezse oradan çekilir. Yerine başkası gelir. Bittabi o tahkikat yapar. Fakat, tenkilât meselesini Meclis sureti katiyede üzerine almasın. Encümeni mahsusun beşinci maddesinde ve hatta icrai meslesini Meclis sureti katiyede üzerine almasın. Fındığımızdan dolayı şu yolda muamele yapılması muvafık görüldü diyor. Hatta Encümen bile Meclis icraya karışmaz diyor. Halbuki beşinci madde mucibince karışması manasızdır. Yukarıda karışır diyor, aşağıda karışmaz diyor. Binaenaleyh maddelerde tezat vardır. Son fıkrayı tayyetmişiz. Binaenaleyh Encümen dahi burada beyanatta bulunun arkadaşlarla birlikte dir.

TAHSİN BEY (İzmir) — Değildi.

HAKKI HÂMİ BEY (Devamla) — Rica ederim, fikrinde dir.

TAHSİN BEY (İzmir) — Değil, değil.

HAKKI HÂMİ BEY (Devamla) — Rica ederim, değil diyorsunuz, fakat yazdığınız hurada, yukarıda Meclisi Âli karışmaz deniliyor. Tekrar ediyorum sureti katiyede Meclisin buna müdahale etmesini memleketin selâmeti namına ve Meclisin aliyen yapacağı hizmet namına rica ediyorum.

TAHSİN BEY (İzmir) — Reis Beyefendi Hazretleri, bendeniz, Encümen namına ayrı ayrı heyetli umumiyesine cevap vereceğim. Fakat müsaade buyurun musunuz? Şimdiye kadar olan beyanata iki üç kelime ile cevap vermek isterim.

REİS — Hepsine bir cevap verirsiniz.

TAHSİN BEY (İzmir) — Hepsine bir vereceğim. Fakat iki üç kelime ile bir meseleyi arz edeceğim. Bu

mesele üç dört gün hurada mevzubahis olduğu sırada; Meclisi Âlinizde başka bir haleti ruhiye görülüyordu. Hatta doğrudan doğruya mutasarrıfların azlığı ne kadar gidildi. Bu mesele hakkında son ictimada yirmi üç taktir verilmmişti. Bu taktirlerden on yedi tanesi doğrudan doğruya Meclisi Âlinin bu meseleye vazir uliyet olması hakkındadır. Bithassa Durak Bey ve rüfekasının taktiri ki kırk bir imzalıdır, bu hususu teklif ediyor.

Meclisiniz, eğer Dahiliye Vekilinin üç bin jan darma ile bu işin uhdesinden geleceği hakkındaki teklifini; Meclisi Âliniz kabul edeydi, buyurun yapın der idi. Mesele de bitirdi.

Hüseyin Avni Beyin taktirinde ise; Dahiliye ve Müdafaa Encümenlerinden üçer zat birleşsin ve bu Encümene Dahiliye ve Müdafaa Milliyet Vekilleri de iştirak etsin. Bu mesele hakkında arız ve amik teklif yapılarak bize bir talimatname veya bir kanun, bir şey tanzim ederek versinler, tarzında bir teklif vardı. Biz de bunun üzerine toplandık ve bu lâyiha kanuniyeyi meydana getirdik. Halbuki şimdiki müzakerattan bendeniz anlıyorum ki, efkârı umumiye; bu iş Hükümete verilsin merkezine dönüyor. Evvelce verilen 23 taktirde arz ettiğim gibi, bu fikrin aksine idi. O günkü taktirler meyhanında bendenizin de bir taktirim vardı. Taktirim de diyorum ki:

Bu iş Hükümetindir ve bundan Hükümet mesuldür. Yalnız bendeniz taktirimde Hükümetin bu işi bitirmesi için bir ay müddet tayin ediyordum. Bir ay zarfında Hükümet asayişini temin etsin; bu bapta salâhiyet verelim, ne yapacaksa Hükümet yapsın. Meseleyi bitirsin. Biz karışmayalım, demıştim. Bendenizin bu mealdeki taktirim nazarı itibare alınmadı. Bithakis bu işe Meclis vazirüylettir. Bu işi Meclis yapacaktır. Artık Hükümete emniyetimiz yoktur, zira şimdiye kadar bir şey yapmamıştır, demıştiniz. Şimdi de eğer yine o fikirde iseniz zaten bu lâyiha kanuniyede o noktâi nazardan tanzim edildi. Meclise geldi; değil mi efendim?

Bunun tanzimi için biz de işimizi gücümüzü iki gün bırakarak hayli uğraştık. Encümene Dahiliye, Müdafaa Milliyet Vekillerini çağırdık, geldiler ve uzun tahkikat yaptık. Samsun'da seksen bin Rum varmış. Tokat'ta on bir bin Rum varmış; Amasya'da şu kadar varmış... Sekiz bin firarî varmış. Bunun şu kadarı müsellağ imiş filan... Sonra 25 Teşrinievvele kadar 1500 kişi öldürülmüş, ondan sonra da beş bin küsur kişi meyyiten ve diğer 4400 kişi de hayyen elde edilmiş 4461 kişi dehalet etmiş ve 17281 kişi de bu er-

habiri kıyam arasında ayrılmış . Bu tarzda bir çok malûmat aldık ve ondan sonra bu lâyhaya kanuniyeti tanzim ettik . Şimdi onu arz etmek istiyorum ki , bu taktirinin kabul edilen noktai nazarlarına göre bu iş için çalıştık . Eğer tekrar bu tarzın aleyhinde bir cereyan varsa ; heyhude yere müzakere ile uğraşmalıyım .

YASIN BEY (Gaziantep) — Efendim ; mesele gayet basittir . Burada ne kadar söz söylennmiş olsa , müzakere zattır . Hükümet , noktai nazarı teklif etti , Meclis kabul etmedi . Encümeni yeni bir nokta , nazar buldu , Hükümet bu noktai nazarı kabul ediyor mu , etmiyor mu ? Jandarma teklifinde ısrar ediyor mu , etmiyor mu ? Bu anlaşılmalı , mesele çabuk biter .

SEREF BEY (Edirne) — Efendiler ; Hükümeti meşruasına karşı silâh bedesti tuğyan dağa çıkmış bir eşkiya çetesi var . Meselenin ruhu bu .

Sonra bu eşkiya meselesi memleketin asayişine müteallik bir meseledir . Bunun için ne yapalım ? Meselesi mevzuubahistir . Benim anladığım bunun ikinci bir şikâi yoktur . Yalnız orada Rumlar kıyam ve isyan etmiş .

Bu meselenin iki safhasını görüyorum . Evvelâ birincisini arz edecek ve sonra lâyhaya müteallik mütalâamı heyan edeceğim ve esaslı bir noktayı da arz edeceğim . Dinlemenizi rica ederim .

Efendiler . Biliyorsunuz ki ; inşaallah şu ümmetin halâsi günü gelmiş , bunu görüyorsunuz . Yevmülhesap geldiğinde bütün hukukumuzu istihsal edeceğiz . Ona da şüphemiz yoktur . Hesap meyanına alınıncık çıkmak da iyi bir şeydir .

Pontus meselesini hen de işliyorum ve işlitim . Tokat , Amasya ve Samsun'lu arkadaşlarımı ve bütün rüfekamı dinledim ki , o civarda kul atış saçan bir isyan var . Ne islâmi köyü bırakmışlar , ne hristiyan köyü bırakmışlar . Bittabi «elhadî ezlem» olmasınasına mebnî müslimanlar durup dururken o hristiyanların köyünü yakmış değil , ortada bir taarruz olmuş ; hristiyanlar müslümanların köyünü yakmış onlar da o köyü yakmış , bu köyü yakmışlar . Hason veya Hükümet , yakmış yıkmış ; onu bilmem . Şimdi bilinen bir mesele varsa o da ; Hükümeti milliyenin tahti idaresinde bulunan Pontüs'de şu kadar yıkılmış köy var , şu kadar insan taktil ve tehcir edilmiş diye bir çok lâflar var . Bütün bunlar , bu sözler bize karşı sorulacak , sual edilecektir . Bu sözler karşı bu milletin , yani Hükümeti milliyenin tarihi ; cevap vermek mecburiyetindedir . Bu cevabı verehilmek için de ilk vazife ; vesîk toplamak ve hazırlamaktır . Nitelikim efendiler misal ile arz edeyim : General Tutleben Dağıstan köylerinden sekiz yüz tanesini tıraş etmiştir . Fakat tıra-

şını ne yapmıştır ? Vesîkaya rapetmiştir . Bu iş sorulduğu zaman işte vesîkası demmiştir . Yine General Hofman Buhara'da binlerce Tatar ve Kırğızları topa tutmuş , köylerini yakmış , yıkmış , fakat vesîkaya rapetmiştir . Sebebi ; Efendiler , malûmu ilimdir ki şüde ta bir hanede zühur eden koca bir yılan o hanec halkı nasıl ezerse böylece memleket içerisinde meşru bir Hükümete karşı isyan edenlerin de kafasını Hükümet böyle ezer . Bu hususta rahim ve sefkâtin yeri yoktur .

Dinbenaleyh evvelî bendenizin Meclisten ricamı ; Meclisi Âli ve gerek Hükümet erkânı olan zevatı muhterrem ; İcra Vekilleri arkadaşlar bizi ilerinde meydanı hesaba ak yüzle çıkaracak tarzda bu irtikâp edilen vekâilin faili onlar olduğunu ve Hükümeti milliyenin durup dururken taktil ve tehcir yaptığını , evlerini ve köylerini yakıldığını göstermeyecek surette vesîkîni ve dosyasını ihzar etmelidir . Nis bir . Bu şartı azamdir efendiler . Cihan efkârı umumiyevine karşı bu mesâlden dolayı biz hesap vereceğiz . Bu hesabı verirken elimizde vesâik hulummalıdır . Bu hususu İcra Vekilleri arkadaşlardan çok çok rica ederim .

Gelelim şekavet meselesine . Şekavet meselesinde en ziyade kelâfete maruz kalan bizim memleketimizdir . Oradaki memleketimizdeki şekaveti takip eden , tenkil eden ve emin olunuz ki bu hususta hayuk derayeller varlıklar , büyük himmetler gösteren arkadaşlarımız içimizdedir . İşte sayıyorum : Tahsin Bey efendi , Ali Bey efendi Bu zevatı ; şekavet bizim memlekette nasıldır ve nasıl başlamıştır pekâlâ bilirler . İşte Tahsin Bey Nahiye Müdürlüğünden başlamış . Valiliğine kadar şakî takip etmiştir . Elinde silâhi ve ayağında çarığı ile Ve eşkiya nasıl tenkil edilir onu bilirler . Şakî denilen şey efendiler , öyle mübahaset ile müzakârat ile şöyle yapalım , böyle yapalım ile tenkil edilmez , böyle şakî öldürülmez . Nerede şakî bulursan kafasını ezersin , tepelersin . Bunun ikinci bir şekli yoktur . Şimdi orada eşkiya türemiş ; bu meseleyi bitirmek Dahiliye Vekâletinin vazifesidir . Evet efendiler ; bakınız orada eşkiyayı tenkile memur olan kumandanın burada bir arkadaşımıza yazdığı sözlerle işte aynen ukuyorum : «Dahiliye Vekili benden bu iş hakkında tedbir soruyor , ben de Dahiliye Vekilinden bunlar hakkında takip ettiği siyaseti soruyorum .»

YASIN BEY (Gaziantep) — O kumandan Cemil Cahit Bey değil mi ?

SEREF BEY (Devamla) — Ben isim söylemiyorum , ben bir arkadaştan okuduğum mektubu söylüyorum .

TAHSİN BEY (İzmir) — Nasıl efendim? Bir daha okur musunuz?

ŞEREF BEY (Devanla) — Dahiliye Vekili benden bu iş hakkında tedbir soruyor. Ben de Dahiliye Vekilinden bunlar hakkında takip ettiği siyaseti soruyorum » diyor.

DURAK BEY (Erzurum) — Allahı hayırlı etsin.

ŞEREF BEY (Devanla) — Efendiler, bu şekavet memlekete bir helâ. Vatânın orta yerinde alevlerin göğe saçararak çıkan bir yangındır. Bu yangını herkes gidip sopası ile söndürmek mecburiyetindedir yahut. Bunun şekli diğeri yoktur. Sonra bu yangın kendi kendine bırakılınca muzmülezen bir yangındır. Yangının bir manası elim diğeri vardır ki o da, yangının bir millî mefkûre şekline girmesidir. Millî boya altında tahrikâtı harâbiyeye müstemiden, mefkûreyi bir şekil altına girmiştir. Binaenaleyh bu iş müstâz, tenâ midir? Bunu bir misal ile izah edeyim ki delâletir. Yani istikâr etmeyiniz. Çagır var da yalnız bir tek iptidai mektebi açılmıştır. 62 sene sonra Bulgaristan teşekkül etmiştir. Romanya'dan yalnız bir tek kuvvet geçmiştir. 62 sene sonra bütün Bulgaristan'da mefkûre teşekkül etmiştir. Onun için bu yangın da bu mefkûre yangınıdır. Bu mefkûre yangınıni söndürüp islâm diyarından atmalıdır. Sonra diyorlar ki bunları öldürmek ezmek şey etmek efendiler. Tutulmuş Dağıstan köylerini muhasara ettiği zaman toplanan teşeh etmişti üç yaşında, iki yaşında ve anasının memesinde bulunan çocuklara kadar hepsini öldürmüştür. Kaza Kırgızların içerisinde yine böyle yapmıştır. Bunlar tarihi vekâyidir. Bunları kimse soramaz hiç kimse diyemez ki bir devlete sen bunları ne için öldürdün tepeler, mahveler.

SOYSALLI İSMAIL, SUBHI İLİY (Hurdur) — Kırgızlar hakkındaki mütalâatınız yanlışdır. Onlar isyan etmemişler harp etmişlerdir. Tarih havâşhane sunar.

ŞEREF BEY (Devanla) — Yani yapmıştır. Binaenaleyh efendiler daha öncesi şimdi isyan etmiş bir adamı tehcir etmeyelim, öldürmeyelim, bunları ben dinlemem. Harbî umumî senesinde yapılan tehcirda isyan edenlerin kâffesini öldürmeli idik. Fakat öldürdükten sonra kapılarına bir kilit koymalı idik. Necessede şöyle demeli idi ki, bunlar Hükûmete isyan etmişti, işte vesâik. Fakat igneden ipliğine kadar malları buradadır, demeli idi. Böyle lâzımdı. Şu halde bu meselede biz Dahiliye Vekiline ne işi verelim. Millî Müdafaaya mı havale edelim? Demek manasızdır. Hükûmeti milliyenin bir heyeti icraiyesi vardır, o he-

yeti icraiye oraya gitmiştir. Dahiliye Vekili şu kûrsunün üzerinden ben Pontus meselesini halledeceğim demiyiz. Sizden tahsisat almış, oraya gitmiştir. Maiyetindeki adamlarla bu işe vaziyet etmiştir. Fakat Dahiliye Vekili ne yapmıştır? Bir şey yapmamıştır. Yaplığını da anlayamadım. Binaenaleyh şimdi Hükûmeti icraiye dururken, Meclisin buna vaziyet etmesi doğru mudur? Rendemiz Meclisin yalnız ve yalnız gayet bir taraf olarak ve hiç bir şey taalluk etmeyen bir mevcudiyet olması itibarıyla tahkikatın Meclis tarafından yapılması taraftarıyım. vesâikin toplanmasına taraftarım. Fakat bu işin doğrudan doğruya bir Kumandanaya verilmesi taraftarıyım. Çünkü o Kumandanın demir elini bu işe koyduktan sonra, Kumandan deyince bir asker murat etmeyiniz, bu işi yapabilecek müdebbir olucak adam. Bu yangın söndürülemez. Fakat efendiler, Meclisin kararıyla bu işin Hasan Efendi arkadaşımız, Mehmet Bey arkadaşımız gitsin demek, doğru değildir. Çünkü cevap verecek olan Meclistir. Vaki deniliyor ki, Meclis icrai ve teşrii kuvveti hazır olmak itibarıyla, icrai ve teşrii kuvveti hazır bulunduğu için oraya gitmesi lâzım gelirdi. Binaenaleyh giderse ne çıkar?

Efendiler, Durak Bey arkadaşımızın bir sözünü tekrar ediyorum. Müfettişi Umumilik Kanunu yapılmadan ta Müfit Efendi Hazretlerinin oturduğu yerde kalkarak bağırır ve dedi ki : Bu Müfettişi Umumilik Kanununu vaktiyle çıkarınız. Sonra bu kanunu çıkar madüğünüzden dolayı çok, çok belâlar göreceksiniz, demişti. İşte o meydana geldi. Eğer o kanun vaktiyle çıkmış olsaydı hiç bunlara lüzum kalmaz ve çıkmış kanun ile veçhe ve istikamet vardı. O veçhe ve istikamet dairesinde bu iş halledilirdi. Bunun için efendiler Tahsin Beyin burada verden göğe kadar hakkı vardır, burada takdir verirken - kim bilir kanaatleri itibarıyla vermişlerdir - ve burada Heyeti Vekile dururken, ey Hükûmet sen bunu yapamıyorsun ben bunu yapacağımı demek iki nokta nazardan, icrai nokta nazardan doğru değildir. Haysiyeti Hükûmet meselesidir. Hükûmetin haysiyeti vardır. Hükûmetin kahri tedmure kuvveti vardır. Hükûmetin vesâiti icraiyesi vardır. Teşrii sıfatıyla karışmak hakkını hazır buluyoruz. Kuvvet icraiyesimizi takyit etmişiz. Yalnız Hükûmet bir programla gelir ve der ki; ben şu işi yapacağımı ve şu kadar müddet zarfında bu işi şu suretle tenkil edeceğim, der. Biz onun tayin ettiği veçheyi dinleriz. Ona mütlâhaza ve mütalâa kabilinden yardım ederiz. Bu doğrudur. Buna sözüm yoktur. Yoksa buradan Hasan Bey gitsin, Müseyin Bey gitsin. Bu doğru değildir. Buna taraftar değilim. Fakat

asıl benim müdahale etmek istediğim efendiler; tarihimiz itibarıyla yapılmış ve yapılacak olan ve hepimizce az çok dedikoduları mucip olan bu Pontüs denilen işin müdellil surette vesaikinin cem ve derci ile yarın icabında bu vesaiki işle diyerek göstermeliyiz.

RAGIP BEY (Kütahya) — Efendim; malûmu âliniz Pontüs meselesi hadîsati fevkalâde hükümüne geçmiştir. Fevkalâde hadîsata, fevkalâde tedabir ittihaz etmedikçe önüne geçmek imkünü yoktur. Nitekim Hükümet şimdiye kadar doğrudan doğruya tedabiri adıyla hareket ettiğinden ve fevkalâde tedabir ittihaz edemediğinden ancak zaman zaman yaparak daha ilerisine gitmesinden dolayıdır ki bir iş yapamamıştır. Dahiliye Vekili Fevzi Bey bizzat oraya gitmiş ve takibat ve tetkikat icra ederek hize gelmiştir. Pontüs meselesini bitiriyorum ve bitireceğimi demişti. En son Pontüs meselesi ciddi siyasi ve asayiş noktai nazarından feci bir manzara almıştır. Binaenaleyh huna Hükümetin kavanini mevcuttur. Kavaninde her şey vardır. Hükümet şöyle yapmalıdır, böyle yapmalıdır, filan şöyle yapmalıdır, böyle yapmalıdır. Usul rek Hükümet ve gerek Meclis yine muhafazakârlıktadır, yol budur, diyerek anane perestlik ederek devam eder de bu fevkalâde hadîseye karşı, fevkalâde tedabir ittihazını nazarı dikkate almazsa maalesef bu hadîse ciddi hoklemediğimiz netayici verir. (Ya muvaffak olmazsan sadaları) Binaenaleyh Meclisi Âli Hükümet başka başka şeyler olmamakla her her ortadaki hadîseye bir tedbir koyması lâzımdır. Orta yerde bir hadîse vardır. Pontüs hadîsesi. Hükümet bu hadîseyi ifta etmekle mukelleftir. Bugün Meclisi Âlinin bunu başkalarının üzerine atması ile mesuliyeti âmme şöyle gelerekmiş, böyle olacakmış gibi bir takım lüzumsuz anane perestane mülahazat ile ihmâl ederse, vazifesini en mühim kısmını ihmâl etmiş demektir. Çünkü hadîse yalnız dahili bir hadîse mahiyetinde değildir. Aynı zamanda Avrupa'ya da alâkadar etmektedir. Binaenaleyh bir an için dahili ve hariciyi tatmin etmek mecburiyeti vardır. Bu kadar mühim bir hadîse karşısında İcra Vekillerinin vazifesi şudur; Meclisin vazifesi şudur. Meclis tarih nazarında böyle bisut ve bimana mütalâa ile hadîsati ihmâl etmek çok feci bir meseledir. Binaenaleyh bu hadîseye karşı tedabiri fevkalâde ittihaz ederek bir an evvel bunun halli lâzımdır. Fakat şeyisine göre hadîseye muvafık gelir veya gelmez.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Hepsine muvafık gelir.

RAGIP BEY (Devamla) — Hatta bu itibarla yani şu lâyhâi kanuniye; Meclisi Âlinize geçenlerde verilen kanunların bir zihdesi olmak itibarıyla müzakere için esastır. Ancak muhterem arkadaşlarımızdan bazıları gayet mühim bir meseleye temas ettiler. Hükümetle muhabere vaziyeti nasıl olacaktır? Tehcir bunun içerisinde nasıl olmalıdır? Binaenaleyh İstiklâl Mahkemesinin salâhiyeti ne olacaktır? Bu kadar salâhiyeti fevkalâdeyi haiz bir kumandan gittiği için... Bütün bunlar maddeler üzerinde kumandanın salâhiyeti, tehcir meselesi, kumandanın İcra Vekilleriyle aralarındaki muaherat, yani İcra Vekilleri arasındaki münasebat... Bunlar maddeler üzerinde muvafık ve münasip bir şekilde tadil edilebilir. Fakat öyle zannediyorum ki; şu lâyhâi kanuniye, memleketin geçen seferki; tezahüratına, temayülâtına karşı yapılmış değil, hadîse fevkalâdeye karşı, fevkalâde tedabir ittihazı olmak itibarıyla lâzımdır. Müzakere zemini budur, maddeler müzakere zemini. Meclisi Âliniz maddeler üzerinde istediği kadar oynayabilir. Şimdi tedabiri fevkalâde dedim. Yalnız bir noktaya nazarı dikkati âlinizi celhederim. Burada bazı arkadaşlarımız ahâlinin teslihiminden bahsettiler. Efendiler, bu takibi müessir eğer millete istinat etmezse, millet bu takip kudretinin muzahiri ve muavini olmazsa, Hükümetin yapacağına ve fevkalâde salâhiyeti haiz kumandanın yapacağına zerre kadar tesiri olmaz. Her halde Hükümet takibatında icraatında doğrudan doğruya milletin maddi kudretlerine dahi istinat etmelidir. Sebebini izah edeyim: Bugün efendiler; öyle zannediyorum ki o muhiti bilmem, fakat kendi muhitindeki hadîsati maziden intikalen söyleyeceğim. Orada Pontüs eşkiyasını muhafaza eden, onları gizleyen, onlara ekmeç veren, onları hiç sevmeyen yerli ahali ile köylülerdir. Çünkü onların şerrinden tahaffüz için, onların şerrinden siyanet için, onlar fevkalâde yapmasını diye mecburdur. Sebabi ise Hükümetin takibatından şimdiye kadar netice çıkmamış ve Hükümetten kat'i ümit etmiştir. Binaenaleyh bunlar kat'i ümit edince, onlara iltıvayı ve onları zararından kendisini muhafaza ve siyaneti evlâ hitlatik ihtiyar etmiştir. Alelumum eşkiya menâfakında da hal böyledir. Hükümetin takibatından kat'i ümit eden ahali eşkiyayı siyanet eder, eşkiyaya muavenet eder. Ta ki eşkiyanın şerrinden kendilerini masun bulundursunlar. Bugün Pontüs hadîsatinin cereyan ettiği mahallerde mesele bundan başka bir şey olmadığı kanaatindeyim. Fakat kendileri bilirler. O minlaka ahâliyi herhalde hınlara müzahirdir. Binaenaleyh evveleminde ahâliyi tatmin ederek bu mesele ile alâkadar kılmalı-

dir. Takip kuvvetleri ahali arasında muntazaman vü-
cude getirilmiş teşkilâtın müzaheretine de istinat et-
melidir. O zaman alihaye emriyet gelir ki, Hükümet
bunları tenkil edecektir. O vakit ahali onlara muave-
net etmez. Takip kuvvetleriyle birleşir ve bir an için
bu mesele de halledilir. Tekrar ediyorum, bu lâyiha
bir müzakere zemnidir. Maddelerde ayrıca uzun uzun
diya izah edirim.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahibi) —
Muhterem arkadaşlar, Pontus hadise ve vekayii cüd-
den menleketimizi üç kanunu bilhakkın bizar eimüş
ates ve felâket içinde bırakmıştır. Bunun içindir ki
bugüne kadar oradaki şekaveti, oradaki yangını söm-
dürmek için yapılan tedbir müessir olamamıştır. Bu-
nun müessir olamamasını beklemez Hükümet bu iş-
leri ciddiyetle takip etmemesinde görüyoruz. Yani
bugüne kadar Dahiliye Vekâleti bu mesele hakkında
lâyih olduğu veçhile malûmat etmemiş ve lâyih
olduğu derecede bu işleri takip etmemiştir. Demek
Şeref Bey arkadaşımız bir fikra okudu. Dahiliye Ve-
kâleti tedbir soracak değildir. Bugüne kadar anlaşıp
ve lüzim gelen şeyleri bildirmek vaziyetinde isen he-
nüz bugün ne yapılmak lazımı geldiğini söylüyor ve
siyasetini bildirmiyor. Sonra bir takım adamlar gön-
deriyor. O adamlar Pontus meselesini tenkil için gelen
adamlar tenkili şöyle bir tarafa bırakıyor. Evvelenir
de kesesini dolduruyor, yağma yapıyor. Sonra yapmış
olduğu cürmün delâlini malih için menleketle yan-
gınlar yapıyor. Bundan öten menleketin serveti mü-
liyesi müteessir oluyor. Bu fenalığa yapan adamlar
hakkında Dahiliye Vekâleti soruyoruz ne yapmıştır
ve kimi mesul etmiştir? Bir zaman sormuştük buradan,
o makamın Müsteşarı demişti ki, onun hakkında biz
tahkikat yapıyoruz. Tahkikatınızın neticesinde o ada-
mı mesul edeceğiz. Bilmiyorum, bu tahkikat nasıl tâh-
kikattır ki henüz bitmedi? Bugüne kadar o adamı me-
sul edilmedi? Bu adam gözümüzün önünde koca bir
ticarethane açtı. İşte bunun esbap ve avantını böyle
şeylerde aramalıdır. Yani Dahiliye Vekâleti fenalığa
yapanları mesul etmemesinde aramalıdır. Fenalık ya-
panlar, bu menleketle mesul edilmeliğe ve onları
nin mesuliyeti talih tenine alınmadıkça her giden
adam kesesini dolduracaktır. Yangını sönmeyecektir ve
bu suretle raporlarla Dahiliye Vekâleti ve biz işgal
edilmiş olacağız. Nitekim şimdiye kadar böyle cere-
yan etmiştir. Pekâlâ hatırlarsınız Dahiliye Vekili Fel-
hi Beyin istizahı esnasında demiştiniz ki, istihval etti-
ğiniz malûmat yanlışdır, size yalan söylüyorlar. Elayır
demiştir, bilâhare yalan olduğu tezahür etmiştir. Hen-
deniz bu noktadan için ciddiyetle tutulmasını bu yan-

gının söndürülmesi için en mühim âmil farz ediyö-
rum. Ciddi tutulmak için görüyorum ki, bu işe Mec-
lisi Âlinin vaziyet etmesi lâzımdır. Ne vakit ki, Mec-
lisi Âli ki Meclisi Âlinizle Hükümet ayrı ayrı şey-
ler değildir. - yapmış olduğumuz Teşkilâtı Esasiye
Kanunu meydandadır. Yani B. M. Meclisi Hükümet-
tir. Vekilleri vasıtasıyla icrayı hükmediyor. Bunun
mesuliyeti indallahi ve indelnas Meclisin üzerindedir.
Hükümet yapamamıştır, mesulu Meclistir, niçin yap-
tırmamıştır? Niçin o fenalığı yapanları mesul etmedi-
ğinden dolayı Dahiliye Vekâletine bir şey yapmamış-
tır? Niçin Meclisi Âlinin malûmatı olmadan, hatta
B. M. Meclis Hükümetinin ve hatta vekillerimizin ma-
lûmat ve rızasına mehalif bir takım adamlar kesil-
miş evler yıkılmış, onun feczati, onun istirabati kar-
şısında hepimiz titriyoruz. Niçin o adamları Hükümet
mesul etmemiştir? Niçin biz onları mesul etmediğim-
den dolayı Hükümeti mesul etmek cihetine gitmemi-
şiz? Bundan kim mesul? Hükümetin mesul olduğu ka-
dar biz de mesuluz. Bizim mesuliyetimizi refedecek
hiç bir şey yoktur. Kim elimizi ayaklarımızı bağlıyor-
du? Binacnaleyh işi ciddi tutmak lâzımdır. İşin ciddi
tutulması için de bu meseleye herhalde Meclisi Âli-
ninin vaziyet etmesi lâzımdır. Meclis işe vaziyet edin-
ce işi ciddi tutunca zannediyordum ki, yapılacak fev-
kalûde tedbir ite bu işin önüne geçilebilir. İşte bu-
nun içindir ki, Encümenin yapmış olduğu şeye istihak
etmiyorum.

Maddelerdeki fikirlerini ayrı ayrı söyleyeceğim.
Fakat esas itibarıyla o proje üzerinde müzakere ce-
reyan etmelidir. Yalnız bu bir kanun mahiyetinde mi
olmalıdır, yoksa bir talimat şeklinde mi olmalıdır?
Bendeniz kanun şeklinde olmasına taraftar değilim.
Şekavet gibi şeyler için B. M. Meclisi kanun yapmaz.
Onun kanunları vardır. O kanunlara göre şey eder,
yani o eyleyanın tenkili için elimizde de belagan ma-
belâğ vesaiti kanunımız vardır. Oraya bir İstiklâl
Mahkemesi gönderdik, onun fevkalûde salâhiyeti var-
dır. Oraya gidecek kumandan tutsun, işte bu muc-
rimdir desin, mahkeme vazifesini yapsın. Binacnaleyh
kanını olmalıdır. Burada müzakere edeceğimiz pro-
je Heyeti Vekileye verilecek bir veçhe olmalıdır. Biz o
veçheyi müzakere etmeliyiz ve tamamen o mahiyette
olmalıdır. Yani tamamen o şekli müzakere ve kabul
edildikten sonra Hükümete işte bu veçhe dahilinde
ifayı vazife etmenizi emrediyoruz. Bu suretle hare-
ket edeceğiz demeliyiz. Ondan sonra bu dairede
yapılıp yapılmadığını yakından ve munitinde takip ve
murakabe etmeliyiz. Eger yakından takip ve muraka-
be etmezsek yine aldanırız, yine aldatılırız. Çünkü ve-

killerimiz verilecek raporları gelip burada oturacaklar, yakından murakıplarımız olmadığı için kabul edeceğiz. Mesele berakis çıkacak. Meclis bu vekayii takip için bir murakıp, iki murakıp gönderebilir. Bu murakıplar aynı zamanda pek mühim olan bu fecayin sovaik ve avamilini takip ve tetkik etmek salâhiyetini verir. Böyle bir hazırlığa bugün olduğu kadar yarın da fevkalâde lüzum vardır. Lüzumu sıyasî vardır. Eğer bu vesait bugünden ihzar edilmezse yarın herhangi bir sulh masasına oturduğumuz zaman önümüze çıkacak meselerin bilhassa ekalliyetler meselesi olacağını bendeniz bugünden görüyorum. Onun için iyi vesait tedarik edilmelidir. Şeref Beyefendinin buyurdıkları gibi, efendiler bunu yaptık fakat onlar da bunu yaptır, demek lâzımdır. Yoksa Hükümet öyle bir vaziyettedir ki; ne yapalım bizim rıza ve malûmatımız haricinde yapılmış, kuzum sizin rıza ve malûmatınız haricinde yapılmış. Siz niçin yapanları mesul etmediniz? Bunlara mahal kalmamak için onun esbabı vesailini, ne gibi mecburiyet dolayısıyla yapıldığını ve mademki bugüne kadar mesul edilmemiş isticvap ve tahtı muhakemeye alınmamış, onun yaptığı bizim üzerimizdedir. O yapılmıştır. Fakat bunun için yapılmıştır. Şu zaruret karşısında yapılmıştır. İşte vesaik demek lâzımdır. İşte gidecek heyeti tahkikiyenin bu esas üzerinde vesaiki lâzime ihzar etmesi ve aynı zamanda mesul edilmesi lâzım gelen ehasın millet nazarında tarih nazarında, Büyük Millet Meclisi nazarında, Hükümet nazarında sahit olması lâzım. Bu noktâi nazardan bu heyetin orada hem bu vazifeyi yapmasını ve hem de Meclisi Âlinin murakıbi sıfatıyla yapılan takibatın Meclisi Âlinin maksadına muvafık olup olmadığını tetkik ve tahkik etmesini Meclisi Âlinizin menfaati ihtizasından görüyorum.

Yalnız kumandan meselesi - ki ikinci maddedir. Eğer Heyeti Celilenizce bu projenin müzakeresi kabul edilirse bunu orada söyleyeyim daha muvafık olur. Benim söyleyeceğim bu kadardır.

REİS — Efendim, rüfekayı kirandan bir şey rica edeceğim, evvelce Pontus meselesi hakkında malûmu âliniz, bir çok arkadaş söz söyledi. Bugün müzakereye ise şu lâyhâi kanuniyenin kabul ve ademî kabulü içindir. Yoksa şu mesele şöyle gelmiş, böyle gitmiş gibi şeyler zannederim zaten söylenildi. Şu daire dahilinde söz söylenilmesini ve bir de rüfekayı kiranın söylemiş olduğu sözlerin tekrar olunmamasını rica ederim. Çünkü biz burada günlerce vakit geçiriyoruz. Orada yangın yanıyor. Bunun için boşa zaman geçirmeyelim.

HÜSEYİN BEY (Elaziz) — Efendim bir kere Hükümet bu mesele hakkında noktâi nazarını söylesin. Dahiliye Vekili kürsüye çıksın. Bunu kabul edip etmediğini beyan etsin. Beyhude yere söz söylenmesin. Dahiliye Vekili ya kabul ediyorum veya etmiyorum desin. Herkes de ona göre söz söylesin. İstirham ederim, evvelki bu cihet taayyün etsin.

REİS — Sizden mütalâa istiyorlar buyurun. Atâ Bey.

ATÂ BEY (Dahiliye Vekili) (Niğde) — Efendim bu mesele Meclisi Âlinizde Tokat'tan gelen bir şifre munasebetiyle mevzubahis olmuştu. (Daha evvel sesleri) efendim son defa mevzubahis edilmesine o telgraf sebep oldu. Meclis arkadaşlarımızın Dahiliye Vekâletiyle Adliye ve Dahiliye Encümenlerine hitaben yazmış oldukları bir şifre telgrafname burada hafî bir celsede okundu. O münasebetle bu mesele mevzubahis oldu. Maksadını evvelden mevzubahis olmadığını iddia etmek değildir. Yani son defa olarak bu mesele'nin açılmasına bu telgraflar sebep oldu. Dahiliye Vekâleti oradaki eşkiyanın tenkili için Vekâletçe gördüğü ve tetkik ettiği hususatı ki jandarma kuvvetinin tezyit ve tahviyesinden ibaret idi. Bunun için tanzim ettiği lâyhâi kanuniyeyi de sevk etmiştir. Bunun üzerinde bir çok müzakere cereyan etti. Nihayet keyfiyet bir encümeni mahsusâ havale edildi. Encümeni mahsusun tanzim ettiği lâyhâi kanuniye esasatı hakkında Dahiliye Vekili sıfatıyla mütalâasını söyledim; ve dedim ki; bu gibi vezâifî doğrudan doğruya Hükümet ifa eder ve salâhiyetar olan vekâlet ifa eder. Meclisin böyle bir işe vazîüyet olması doğru olmaz dedim. Tafsilen fikirlerimi dermeyan ettim. Her madde üzerine Hükümet ittihaz edeceği tedabire zaten lâyhâi kanuniyede tafsilen arz etmiş ve istediği şeyi lâyhâi kanuniye ile Meclisi Âlinizden istemiştir. Burada cereyan eden müzakeratta bir çok hususattan habersizildi. Bu hususta bir çok fenalık husule gelmiş te samûh ve terahî vaki olmuş. Hiç bir vakit Hükümet yapılmış olan fenalığı tahkik ve tetkiki ciheline gidilmesin diye bir mütalâada bulunamaz. Her vakit için Heyeti Celile herhangi bir şekilde tahkikat icrasını emredebilirler. Hiç bir vakit Hükümet ona muarız bulunmaz. Fakat asıl mesele orada şekavet eden adamların tenkili meselesidir. Hükümet bunun için düşündüğü tedabiri Meclisi Âlinize arz etmiştir. Şeref Beyefendi bir şey buyurdular. Güya oradaki kumandanın Hükümet tedbir soruyormuş. Dahiliye Vekâleti böyle bir şey bilmiyor. Dahiliye Vekâleti o kumandanın tedbir sormamıştır. Eğer bu sözü benim zamanımdan evvel şifahi veyahut başka tarzda

vaki olmuş bir söze matuf ise bilmem. Yalnız eü me geçen muhabere esasına nazaran böyle bir şey yoktur. Kumandan tarafından da böyle bir sual sorulmuş ve telgraf da alınmış değildir. Hükümet oradaki kumandana ki zaten bu meselenin mevcut jandarma kuvvetiyle tenkil olunamayacağı müşahadeyle bundan bir kaç sene evvel onuncu fırka bu vazife ile muvazzaf kılınmış ve Dahiliye Vekâletinin emrine verilmiştir. Fırkanın bilâhare değiştirilmesi, benim Vekâlete geldiğim zamana müsadifti. Orada jandarma kuvvetinin tenkili eşkiyaya kâfi olamayacağını gördüğümden dolayı herhalde jandarmaya kuvvetuzzahr olacak bir kuvvetin lüzumu hususunda ısrar ettim. Zannedirim bir fırka kuvvet bulunduracaklarını temin ettiler. Sonra zannedirim ikmal ettiler.

BİR MEBUS — Zan ile söz söylenir mi?...

ATÂ BEY (Devamla) — Efendim; emir verilmiştir. Fakat fırka bir yerden, emir verilir, hareket eder. Zannedirim bugüne kadar onu ikmal ettiler. Malûmu âliniz olduğu üzere bir fırka teşkili bir dakika içinde olamaz. Çünkü askerlerin yeri değiştirilmesi vakte muhtaçtır. Şimdiye kadar yapılan takibatın üçü ve katı bir netice vermemesi esbabını araştırarak bilhassa işe meselesine ehemmiyet vererek, bu hususta muhabere ettim, fırka kumandanına dedim ki hatta Erkânı Harbiye Umumiyyeden cetvelini istedim ne kadar kuvvet veriyorsunuz diye liste istedim. Dahiliye Vekâletinin yapacağı tebligata katıyyen muvazaf etmesini, o dairede hareket etmesini tekdilen ve tevsihen kumandanlığa tebliğini rica ettim. Malûmu şîleridir ki, askeri kuvvet askeri makamının emrinde daha dikkatle ifayı vazife eder. Dahiliye Vekâletinin emrine verilir, fakat bir çok hususun yine makamatta askeriyeye ile yapılacağını bilirsiniz. Böyle bir teşhihurata mahal kalmamak için işin tevsihen ve tekdilen emir verilmesini rica ettim. Emri de verdiler. Fırkanın şehri işesi miktarını ve neye ihtiyaçları olduğunu sordum, ki tespit edeceğim. Aynı zamanda Maliye Vekâletinden bir itiraza mahal kalmamak için buradan verilecek emir ile işelerine kâfi miktarda paranın teahhur kabul etmez, bir yerden tevsiyesi esbabını istikmal eyledim. O cihete de tevessul ettim. Aynı zamanda Müdafaa-i Milliye Vekâletinden de orada mevcut fırkanın masarifi işesini sordum. İki cevap arasında büyük bir tehaluf vardı. Müdafaa-i Milliye Vekâletinin Muvazene-i Maliye Encümenince kabul edilen şekil ve surete göre tespit edilen miktar ile fırkanın gösterdiği miktar arasında nisf nisfa fark vardır. Bu da pek tabii ve zaruridir.

Burada tespit edilmiş bir fırka şu kadar ile idare olunur. Bilfarz 28 bin lira ile yani baturunda kaldığına göre Müdafaa-i Milliye Vekâletinin gösterdiği miktar 28 bin lira idi. Halbuki fırka kumandanı 60 bin lira ile şehri idare olunabileceğini söylüyordu. Esbabını sordum. Oradaki fiyatların buradaki fiyatları tutmadığını ve seyyar bulduklarından her şeyi pahalı aldıklarını dermeyer ediyorlar ve binaenaleyh buradaki fark ve tefavütün de Müdafaa-i Milliye Vekâletince teminini rica ediyorlar. Binaenaleyh Hükümetin bugüne kadar yaptığı tedabir bundan ibaret. Fakat cümlelerin de malûmudur ki kuvveti askeriyenin icabında kaldırılmasını düşünen Dahiliye Vekâleti oradaki menafiki kuvvetsiz bırakmayı hiç bir vakit tevvis etmediğinden dolayı esas jandarma kuvvetinin bir an evvel tevvis ve istikmalini ve üç bin jandarmanın ilâveren bilhassa Rum eşkiyasının tenkilinde istihdam edilmek üzere Heyeti Âliyenizden üç bin jandarma tahsisatı istedik. Bunun için muktazi tedabiri de Meclisi Âlinize arz ettik.

MIRALAY RASİM BEY (Cebelibereket) — Reis Bey muasale huyurunuz bir şey varacağım. Bütün bu söyledikleriniz malûm şeylerdir. Bunların hiç birisi sadre şifa vermiyor. Yapılan lâyhâ-i kanuniye hakkında nokta, nazarınız nedir? Meclisi Âli bunu istiyor. Ruhu bildiriniz, yukarı söyledikleriniz masaldır. Oradaki kıtaatın işesi şudur, falan budur, bunlar masaldır.

ATÂ BEY (Devamla) — Benim söylediklerim masal değildir.

RASİM BEY (Devamla) — Evet masaldır.

ATÂ BEY (Devamla) — Reis Bey söylediklerim masal değildir. Dahiliye Vekâletinin söyledikleri masal olamaz. Bunlar hakikate müstenit sözlerdir, resmidir. Eğer masal söylüyorsam, eğer burası masal söylenecek mahfel ise ... rica ederim. ... (Geri alsın sadaları)

ATIF BEY (Reyazıl) — Geri alıyor efendim, masaldan maksadı muamelâttir. Yoksa Vekûl Beyin söyledikleri değil ... bunlar fuzulidir. Esasa ait sözler söyleyiniz diyorlar.

ATÂ BEY (Devamla) — Efendim, esasa taallük eden sözümü başlarken ilk cümlede söyledim. Dedim ki Meclisi Âli keyfiyeti Encümeni mahsusla havale etti. Dahiliye Vekâleti bu işin mesul kılındığı Vekâlet ile yapabileceğine kanidir. Binaenaleyh Meclisi Âli bu işe vazîliyet olamaz şeklinde söze başladığımı belirtiyorum. Kavanini esasiyeye mugayirdir dedim. Binaenaleyh Dahiliye Vekâletinin bu mesele hakkında

da gördüğü tedbir ve mütealâ bundan ibarettir. Bunu evvel ve ahir Heyeti Celilenize arz ediyorum. Heyeti Celile bu tedbiri nakis görüyorsa, bununla bir iş görülemeyeceğine kana ise ne yapılması lâzım geldiğini bir lâyiha ile Heyeti Vekileye bildirmesi, yani İcra Vekilleri Heyetine tevdi buyurarak, ona göre hareket ederiz. Çünkü bu mesele Dahiliye Vekâletinin işi olmaktan çıkıyor. Binaenaleyh böyle yapılıyor. Yoksa Heyeti Celile herhangi bir mevkide tahallüs eden bir meseleye dair bir kanun yaparsa, bunun için ayrı ayrı tedbirler ittihazına kalkışacak olursa Heyeti Vekilenin mana ve mefhumu kalmaz, kanunatındeyini. Bunun daha nüfussalını Encümeni mahsusla arz ettim. Bir noktayı daha arz edeceğim ki; gariba arkadaşlardan Şeref Bey dedi ki, bu mesele gayet mühim bir meseledir. Buna müteferri mesail ve delâli cemelmeli, cihana ilân etmeli ve yaptığı hareketin meşruiyetini ispat etmeli buyurdular. Hükümet buna dair olan vesâiki cemelmıştır ve icabettiği gibi lâzım gelen tafsilâtı da etrafiyle neçir ve tabedecektir. Yani hiç birini ihmal etmemiştir. Başka söyleyeceğim söz yoktur.

EMİN REY (Canık) — Efendim; Dahiliye Vekili Beyefendi bendenizin anladığıma göre, demek istiyor ki; benim teklif ettiğim lâyihai kanuniyeyi kabul ederseniz ben bu işi ikmal edeceğim. Ben Beyefendiye soruyorum ki; Meclisi Âli Dahiliye Vekili Beyefendinin lâyihai kanuniyeyi ne kadar bir müddet zarfında bu meseleyi intaç edeceklerdir. Ve intaç edemediği takdirde şahsen mesuliyet kabul ediyor mu? Soruyorum.

ATÂ REY (Devamla) — Efendim, hiç bir Dahiliye Vekili tasavvur edemem ki ben bu işi şu müddet zarfında ikmal ederim, başa şu kadar müddet zarfında çıkabilirim, iliyebilirim. Heyeti Celilenizden tekrar tekrar rica ederim, katiyen yanlış yola gidiyoruz. Bu mesele bir itimat meselesidir. Bu mesele hepimize taalluk eden bir meseledir. Vekilliği, Dahiliye Vekilliğini nazara almayınız. Bunu bertaraf ediniz. Demir pençeli, kuvvetli, kudretli maktadır zat araniyor. Anlıyorum ki hütün bu mahavere, müzakerenin Heyeti Umumiyesi bu noktada come oluyor. Heyeti Celilenin içinde reyî hafî ile intihap edeceği kuvvetli bir arkadaş kim ise, ihdas ettiği umuru dahiliyeyi, yani emniyet ve asayişî dahiliyenin temini ile niükellef olarak ihdas ettiği veyahut tesis ettiği Dahiliye Vekâleti makamına o zatı getirsin de böyle hukuku esasîyeye mugayir hadîsatın zuhuruna imkân hâsil olmasın. O kuvvetli arkadaş

kim ise ben şu dakikada Heyeti Celilenizden istirham ediyorum, mevkünî o zatı terk etmekle en büyük va zifonî ifa etmiş olurum. Heyet ile, bir çok şeylerle, müsavere ile asayiş temin olunamaz. Heyeti Âliyenize bilhassa istirham ederim. Kimi bu mevkie lâyük görüyorsanız hemen getiriniz. Bu meselenin harekâtı ahire dolayısıyla ehemmiyeti azaltan müstâgnidir. Buna bir karar verin. Ne suretle olacak, veyha ni olacak, ne olacak, işimizde en elîl kim ise bendeniz rica ediyorum, o zatı gelsin bu işle iştiğal etsin ve bu mahkama otursun. Hemen icabeden işi yapsın. Dahiliye Vekilinden sen bu işi kaç ayda yapacaksın diye sormak doğru değildir. Vesait lâzımdır ve o vesaitin marufu ileyhi lâzımdır. Evvelî onları vermelidir. Gün tayin olunamaz. Bir kuvveti kutsiyeye taalluk eden bir meseledir.

REFET PAŞA (İzmir) — Vekil Beyefendinin sözlerinin bir noktası nazarı dikkatimi celbettiğinden, o noktanın diğer bir celsede mevzubahis olmasını ve o vakit söz söylemek üzere hakkımın mahfuz olmasını bilhassa rica ederim. O da Müdafai Milliye Vekâletinin hesabına nazıran 18 bin lira ile (28 bin sadaları) Pekâlâ 28 bin lira ile idare edilebileceğine zannedilen bu firkanın altmış bin lira ile idare edilmesi meselesidir. Herhangi bir müzakerede Müdafai Milliye bütçesinin mevzubahis olduğu bir zamanda söylemek üzere hakkımın mahfuz kalmasını istirham ediyorum. Bunu arz etmek istiyorum.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Efendim; Heyeti Âliyenizi böyle bir zamanda fazlaca tasdik etmek istemem. Bendenizi bu mesele için söz söylemeye ancak bir nokta nazar sevketti. Bu da bu meselenin bir ehemmiyeti mevkiye ve hususiyesi olduğu değil, başlıca bir mesele siyasiye olduğu ve menile kelimizde yüz seneden beri zaman zaman her tarafta türeyerek nihayet o kitaların fekkine mucip olacak şeylere benzediğini, binaenaleyh bundan 2650 sene evvel Hersek için, Girit için yüz sene evvel Mora için, 45 sene evvel Epir için, Bulgaristan için Ricali sabıka neler düşündüler ve fakat bunların hiç birisi kâr etmeyerek o kitalar nasıl birer birer ayrılarak, ayrı bir idareye mazhar oldularsa, korkuyorum ki; Pontus meselesi de iki senedenberi için müzmin bir hale getirilmesi ve işe yalnız mevzudur denilerek, ne yaparsak yanımıza kâr kalır denilmesi zannederim ki elimizden bu kitayı kayıp ettirecektir. Elimizde tarih var efendiler, tarifle bakalım. 150 seneden beri nereden kalkuk; nereye geldik. Nereye gidiyoruz. Tam bundan yüz sene evvel Epir meselesine, daha doğrusu Yunanistana temel atılmıştır. Vücuda gelen ve

ufak bir fikir müvesirini büyüyerek bir milleti idare etmesi yüzünden bu gün vücuda gelen Yunanistan Hükümeti hali hazırda Anadolu'nun göbeğinde bizimle harp ediyor

Efendiler bir bizim adaletimiz ve bizim mesaili ademi kabüldeki bazı hususatin yani dar zihniyetimizin muop olduğu felâketler şimdiye kadar yalnız böyle bir Yunanistan vücuda getirmesi değildir. 1821'de Odesada (.....) muvesiri görüyoruz. Aynı sene içinde Eflak'a giriyorlar. Asakiri musluncuyu katlediyorlar. O zaman Romanya bize ait bir yerdi. Bu gün 1922'dir. Yüz senedir. 1820'de bu Devlet Belgratta Miloşa bir Prenslük verir. Belgrat kalesi de bizim olduğu halde bu gün orada bir İslamî Hükümeti vardır. Biz nereden nereye gidiyoruz. Ufak bir Mısır meselesi 1831'de başladı. Yedi sene içinde Kütahya'ya kadar geldi. Az kaldı Hükümeti ortadan kaldırıyordu. Bu Hükümet başka vaziyetlere yani bu tarihte pek fena vaziyetlere girdi. Lutfihamid ora da kurtuldu. 1861'de Hersek isyanı oldu, biliyorsunuz efendiler. Hükümet bu işi bastırmak için o zaman Ali Paşalar, Server Paşalar, Gazi Ahmet Muhtar Paşalar gibi bir çok ricale malıktı. Bunlar için ne olduğunu biliyorlardı. Fakat nedir o isteyen makine? Bunyemizde bir maraz var. Tedavi edemedik, hükim öldüler. En nihayet anı muteakip başlayan Bulgar muharebatı bu yerleri elimizden aldı, götürdü. Yüz seneden beri zaten zayıflantı ve asri ihtiyattan azade kalmış olan milletimiz mütemadiyen Avrupa'nın tazyikatına maruzdur. Bu adamlar diyorlar ki sizden istihaf bekliyoruz. Bunlar bahanedir efendiler. Bendeniz de görüyoruz, fakat efendiler istemekte haklıdır. Biliyorsunuz emniyeti, izzet, mal ve namus, mahfuziyeti izzet mal 1839'da ilân olundu. Halbuki bizim 1300 senelik kanunumuz var. Saltanatı müstebite ve mutlaka ahlak mazesinde neler yapmıştı. Biz kavaninimizin istihaf esasını göya 1839'da vadettik. Tehtamızdan kimsenin ırah yağma edilmeyecek, rişvete asla itibar olunmayacak. Bunlar tarihimizin karşısında Şu hakikat meydandadır ki iyi bir idare tesis edememişizdir. 1878, 1890, 91, 92, bu tarihlerde memleketin her tarafı bayır çayır yanıyor. Bulgaristan içinde de bu ateşler vardı. Sırbistan'da da vardı. Bosna ve Hersekte de vardı. Yani memleketin her tarafı müstebit ateş bulunuyordu. Anadolu vesair yerlerdeki idarede müzmin bir maraz vardı. Hükümet bu vaziyet karşısında memleketi istihaf etmekten başka çarısı olmadığını söyledi. Memleketin Vükelesi evvelâ Kırsını muharcbesinde buna baş vurdu. Daha evvel Sultan Mahmut baş vurdu. Ordu vücuda getirmek ve şunu bunun elinden idareyi

almak ve Hükümeti tahkim etmek o kadar sonra sair yerleri düzeltmek istedi; yapamadı. Daha evvel bir Padişah bunun için şehit oldu. Yani 100-120 senedir bazı mertebeye istihafata tekâmüle gitmek istendi isede matlup derecede idare husule gelemedi. İdareimizdeki kusur bu suretle görüldükçe bizim üzerimize Avrupa Devletleri hücumu edeceklerdir. İstihaf ettirmek isteyeceklerdir. Bunda hakları var mıdır? Vardır. Tebaa diye bize dört el ile sarılan halkın seyyahatı izzet ve namus ve malını muhafaza hususunda vazifemizi kâfi derece yapamamışızdır. Fenalık edenler başkadır, onları öldürmek hakkımızdır. Efendiler, tedibatı istediğiniz kadar yapınız. Şimdiye kadar Sanstın'da bir şey var mı idi? Ne oldu bu kendiliğinden mi oldu? Elbette biz biliyoruz ki bunlar Yunanlılar tarafından işleniyor. Bunların teşkilâtları mefkûreleri var, Harbi Unvanıdır. 32'de tedibat gördüler. Mütarekede şımardılar, İngilizler geldi daha şımardılar. Fakat sonra bunların önüne biraz geçildi. Bunlar yüz bulamıyordu ve nihayet bunlar durdu. Bir şey yapılmıyordu. Ne oldu da bu yılan ayağa kalktı. Demek ki bunlar kaldırıldı. Buna sebep... Bunlar bilimelidir. Acaba R. M. Meclisinin arzusu mudur ki bütün gayri müslimler kalmasin, güge kadar sürülsün. Dünyanın karşısında böyle bir vaziyette yaşar mıyız? ve kalabilir miyiz? Yani hen ortada hallolunacak iki esas görüyorum. Ve bu işi esastan ibaret olduğu için bu esas ortaya koymak istiyorum. Mazur görünüz bizim hayatı milliyemiz bu noktanın halidir. Efendiler bir Hükümet, bir Hükümeti istihaf, bir Hükümeti Osmaniyeye ne deseniz deyiniz. Bir Türkiye Hükümeti, kendisinin emri altında bulunan bilâtefrik din ve cins ve mezhep ve bütün tebaanın Hükümetidir. Yoksa yalnız müslümanların Hükümeti midir? Seyanen adaleti yamayacak mıdır? Siz niçin imha siyaseti ortaya koyuyoruz. Yani imha şeklinde başka türlü olur. Bunun şekilleri vardır. Bunların yolları vardır.

OSMAN BEY (Kayseri) — Yağma siyasetidir, imha değil.

SALAHATTİN BEY (Devanla) — Efendiler evet yağma siyasetidir. İmha siyaseti değildir. İmha siyaseti böyle olmaz. Binaenaleyh ortada lekelenen kimdir efendiler? Zavallı millet. Bırakınız onları bakınız işte Laili Çorcu'nun bize karşı itihafnamesi. Yüz sene evvelki, iki yüz sene evvelki Türklerden bahsetmiyoruz. Bundan yirmi, otuz sene evvelki Türklerde bir zihniyet vardır. Onların yegâne siyasetleri kabul ve telhicidir. Hıristiyanları bunların eline tevdi edemeyiz. İzmir'i onlara eline artı veremeyiz diyor. Yunanistan'ın Türkiye'nin İzmir'i tahliyesi hakkındaki

teklife icabet etmemesi doğrudur diyor. Çünkü orada beş yüz bin Hıristiyanı kimlere bırakacak. Ve oraya kimler tarafından girmişti. Hepimizin tarafından birer heyet olarak girmişti. Sulh için Pontüscüler ne selesinden dolayı icra olunan harekâtın ortaya verdirilen yaygarası. İhtimal ki öyle değil, fakat ortaya verilen yaygara ile siz orada böyle yaptınız. Burada da böyle yapacaksınız, diyorlar. Muhtariyet kabil midir? Yunanistan bunu üç yüz senedir beri niçin yapmadı. Kabil mi? Neden onların eline bu delâli ve hüvesaiki verdik. Efendiler hangi milletin tarihinde öldürmek ne derece kadar medarı fahr olabilir. Bu, böyle değildir. İlimle, vesaire idarenin muhtelif yolları vardır. (Yunan da yaptı sadaları.) Onlar medenî surette yapmışlardır ve böyle yağlı hoya şeklinde yapılmamıştır. Yani efendiler mesele budur ki...

TAHSİN BEY (İzmir) — Efendim; Bulgarlar, Sırp lar, Yunanlılar böyle mi yaptılar?

SALÂHATTİN BEY (Devamla) — Efendim, ben deniz anladığını kadarını ve atıyen bu noktadan dolayı başınıza örülecek çorabi gösteriyorum. Çünkü biz bu gün dünyaya hâkimiz. Sulhümüzü kendimiz teşkil edeceğiz. Kendimiz yaşayacağız ve bütün asri vesai ki kendimiz yaparız. Kimseyi bırakmayınız, hepsini öldürünüz. Bunlara hiç bir diyeceğim yoktur. Bendeniz ile size iştirak edeceğim. Ben de beraber aletiniz olacağım. Fakat ya siz böyle değilseniz, hayal ve memalınız onların elinde ise ve sizin bütün ihtiyacat ve bütün vesainiz oradan gelirse yaşamamız için, harp etmeniz için iğnenizi bile oradan alıyorsunuz. Efendiler siz dinun, irkan, vicdanen, imen aillen, kâffelen, Avrupa medeniyetinin merbutu kalmışsınız, yani Avrupa'nın âlet-i itibarıyla bu haliniz nedir? Bu suretle dünyadan ayrı nasıl yaşayabileceksiniz? Sıddi Çin mi çukeceksiniz, etrafınızda bir Avrupa medeniyeti gibi Bahri scfidin kenarında bir Hükümeti adile ve muntazama kuracak bir millet mi olacağız, yoksa biz mintıkamızda gayri müslim olarak bir ferdi hariç bırakmayarak, gayri müslim itibarıyla hepsini mahvedecek bir insan kümes miyiz? Binaenaleyh biz birincisini yapmak, ikincisinden mücahebet etmek istiyoruz. İkincisinin yolunda yapılan bu fecayit sizin arzunuzla, rızanızla mıdır? Değilse bu arzunuz ve rızanız hilâfına bu hareketi kim yaptı? Mesele budur. Meclisi Âli daha bunu bilmiyor. Bu Pontüs vesaikini ve bu işyanda gösterilen haksızlık, yolsuzluk ve kudretsizliği, herhangi ciheti alırsanız alınız.

MEHMET ŞÜKRİ BEY (Karahisarlı) — Hükümet bile bilmiyor,

SALÂHATTİN BEY (Devamla) — Ha demek ki kitap yazılmamıştır. Acaba bir çok senedir, bu kitabın neşrolunmamasındaki kusur nedir? Rica ederim, bütün dünyanın Amerika'lıların raporlarıyla, onların ellerine kavı deliller verdik. Efendiler, bizim memleketimiz hakkında bundan otuz, otuz beş sene evvel metot, iki usul ortaya konmuştu. İki Avrupa Devletinden biri Türkiye'yi tutmak ve himaye etmek lâzımdır demiştir. Bunun için bu Hükümetle muavenet diğeri buna imkân yoktur. Bu zihniyet meselesidir. Hıristiyanlara buldukları mintikalarda ayrı idare vermişlerdir, demişti. Tarihe hakacak olursanız yüz senedir Bulgaristan'da, şurada, burada, ötede, beride yaptıkları şey nedir? Yarın Pontüs'de yapmak isteyecekleri nedir? Efendiler size bu mesaili siyaseti söyleyerek, yani muallak umumî nikatı izah ederek vazifenizin ne kadar Jakik olduğunu ve meseleyi ne guze ve nasıl yapmak ve nereye gitmek lâzım olduğunu arz etmek istiyorum.

TAHSİN BEY (İzmir) — Sey tedbirini de lilit fen....

SALÂHATTİN BEY (Devamla) — Tedbirini de söyleyeceğim. Hükümetin en esaslı olarak bir noktayı kendi kanaatimce söylemek istiyorum. Efendim tedbir hususunda ancak hitahi elinde bulunan Meclisin kendisine verdiği vesaikin elinde olması dolayısıyla, Encümenin fikri olmak üzere bir kanaati esas ittihaz etmiştir. Bendeniz bunu tenkit etmeyeceğim. Yalnız bir çok arkadaşlarımızın burada söylediği gibi bir kanun ile bir mintıkada esayışın temini için bir Hükümetin, bir Meclisin muhik görüldüğü bir işde Hükümetin serbest hareket etmesini elzem görenlerdenim. Bir de şunu düşününüz ki kanun ve azacık geri bir safhadır. Bu safhaya Meclisin biraz temas etmesi hilmem nasıl olur? Meclisin vaziyeti ne hale gelir. Avrupa yarın sulh meselesini müzakere esnasında itminannameleriyle kiminle konuşacak? sizlerle mi? Hayır. Eğer Hükümet şu zevattan ibaret ise ve herhangi bir eşhas ise, bunu yapmayın. Onları hıtlup mesullerini verdiğiniz zaman divanı adalete millet bundan... Binaenaleyh meselede Ali, Veli gitsin diye tarafınızdan tayinde isabet olabilir. Bu isabet Hükümetle de olabilir. Bunu bir Hükümete de gayri resmi surette de ifham ve ihsas edebiliriz. Binaenaleyh esasta Hükümetle birleşip kendisine iraei tarik ederiz. Fakat icraatta anı serbest bırakınız. Onun için bendeniz üç nokta üzerinde Meclisi Âlinizi celtbetmek istiyorum. Bunun için de bir takrir yazdım. Esbabı mucibe mazbatasında tavzih olunan esas dai-

resinde, yani esbabı mucibe dairesinde tedip içi güzel esasları ve itihaz olunacak hattı hareket hakkın da her şeyi mütevidir. Bu işi böyle uç bin jandarma ile yapmak meseleyi altı ay sonraya bırakmaktır. Bunun için de vaktimiz yoktur. Hükümetin mesuliyetine verilmelidir. Yani Hükümet bir Kumandan tayin etsin, ona muayyen bir salâhiyet versin, yaptırısın. Yalnız mazbatada tenkil ciheti gösterilmiştir. Halbuki efendiler veliyüleri olan Hükümettir. Halkın izalei tevahhusunu tatmin Hükümetin varifesiğidir. Binaenaleyh suveri suire ile de Hükümet çalışmalıdır. Dağlardan bir çok adamları şayanı emniyet bir ifade ile ve şayanı ehemmiyet bir takibin tesiriyle inebilir. Bu meselenin hali yalnız kanla değil, kılıçla değil, siyasetle de olur. Mümkün olduğu kadar Hükümet iki noktadan çalışmalıdır. Kan dökmeğe meydan bırakılmamalıdır. Vatandaş kanı dökülmez. Bendenizin kanaatını hudur. Fakat eğer hu olmazsa silâhbedest olarak dağdan inenlere suretle mukabele ve muamele edilsin. Şu halde Hükümet dünya efkârında da hakkı göstermiş olsun. Yapacağı işi sonuna kadar bitirmeli ve harbin netayicine kadar orada hiç bir şey kalmamalıdır. Şu halde asayiş meselesinin Hükümete bırakılması lâzımdır. Bendenizin bu husustaki fikrim bundan ibaretir.

İkincisi, bendenizin arz ettiğini gibi jandarma ile değildir. (Hükümet de jandarma ile yapar sadaları.) Öyle değil Beyefendiler, esbabı mucibe dairesinde izah olunan esas dairesinde olacağı musarraktır. Bendenizin dediğini beyan olunan mirattır. Hükümetin yapacağı şey hakkında Hükümete bunu yap diyorlar dediler. Burada kendileri de buyurdular ki; Meclisi Âli bize herhangi bir vechle verir biz onu yaparız. Filhakika pek doğrudur. Vechle hususunda Vekillerin Meclisi Âli ile jandarma meselesinde henfikir olmaları bütün bütün boş bir söz değildir. Fakat bu kendilerinin hal hazır, eder. Büyük görüyoruz. Hakikaten büyüktür, bendenizin o hareket muntakasında bulunan yerlerden gelen tanıdığını kimseler vardır. Onlardan anlıyorum ki bakılmazsa fena olacağını açık bir surette söylüyorlar.

REFİK ŞEVKET BEY (Saruhan) — Esbabı mucibe mazbatasında tebitde vardır, mazbatanın aleyhinde bulundunuz.

SALÂHATTİN BEY (Devamla) — Efkar dairesinde diyorum. Fakat bendeniz noktai nazarımı arz ettim. Hükümetin izalei tevahhusa tevassut etmesi lâzımdır. Bu hususta çalışmalı ve mümkün olduğu

kadar vatandaşların kaolarını dökülmesine mahal ve rülmemeli. Gönderilen harekâta karşı da silâhbedest olanlarla da şiddetle mücadele edilmemesi bususu vechle itihaz olunmalıdır. Bu Meclisten çıkabilecek bir sözdür. Binaenaleyh ancak Hükümet bu şekilde olursa bir şeye karar verebilir. (Esbabı mucibe yaz sadaları.) Yani ben öyle uzuo esbabı mucibe yazmıyorum. Al buyurunuz. Efendim ikincisi; bu meselenin ne olduğunu hilmek bu Hükümet için bir vechedir. Gerçi buyurdular ki, istihbarat ve matbuat dairesinde bunun kışelerini toplamışlar, basacaklar. Efendiler geç kaldık. Bu geç kalmamızı seyiyesi olarak izniride bir muhtariyet teşekkül etmiştir. Bunlar aleyhimizde böylece daba bir muddet, aleyhimizde daha neler teşekkül edecekler? İşte sulbu tehir ettiren esbab bunlardır.

Efendiler; sulhu daima aleyhimize yaptıracak ve okalliyetlere verilecek teminat diyorlar. Burada Loic Corzeun Konferansta, ekalliyetlerin himayesine müsaade istiyorlar diyorlar. Yani memleketin istiklâline bir adımı daha istikbalimizin önüne sui olarak atıyorlar. Kendimizi anlatmağı bilmemeliğimiz, hareketimizi vesikaya istinat etilmemeliğimiz, dahası meseleyi karanlıkta bırakmamızdır. Biz de karanlıkta yaz efendiler Müslüman kuyleri kim bilir ne olmuş. Biz bu vekayı hakkında ne biliyoruz? bir beyaz kitap, bir kırmızı kitap elimizde olsun, yani bir şey bilelim. Bu Hükümet kayıt ile, kuyul ile, muamele ile hiç bir iş yapamaz. Hükümet nasi geldiğini elinden ateyini alır. Şeyi, berisi yakabilir mi? Bu milletin, bu emanetin bir şeyi yok mu? Bunları hilmek isteyen ben, bunları görüyorum. Hükümette yoktur. Bunu asıl Meclis bilinci ve anlamalıdır. İki sene evvel orada bir tavuk hirsizliği olmazken bu ateşi kim yakmıştır? Bunu anılamaz lazımdır. Bu Hükümet niye yapmadı? Bu meydana çıkmalıdır. Ancak bu nitla sulh masasına oturduğumuz zaman vakti olan tehiratına karşı ben bunu yapıyorum. Eğer Hükümet daha evvel bunu denemese mesuldür. Bu denemese acze mahkûmdur. Onu tanımayan efendiler, 9) de onları karşılarına idahat ile çıkılık ve yapacağız dedük, hupsını söyledik yapamadık. Yapamadığımızın sebebi ise ilme, ve hakâyuku ilmıyeye ıktisaben bir kütles ilmıyeyi yuhıymieğe ehemmiyet vermemeliğimizdir. Esaslarda ihlûlâf üzere bulunup hâlâ halicemediğimizdir. Şu Meclisi Âli de bazı ihlûlâfatta bulunuyor. Ve hâlâ bunları hallisimeğe ehemmiyet vermiyoruz.

TAHSİN BEY (İzmir) — Salâhattin Beyefendim müsaade buyurunuz. Loic Corzeun şu nitku memleketimizdeki okalliyetleri himaye etmek değildir. Bu

bir kozdur. Eğer koz olmasa idi bir tarafta izmir, aydın havalesinde, öte tarafta, beni tarafta binlerce yünbıncı masum kanı dökülürken İngilizler de onun için bir kelime sarfedebilirlerdi. Koz üzere konuşalım. Binaenaleyh müberrir olmayınız. Beyefendi. Bu günkü vaziyet, o günkü vaziyot değildir. Onu ben deniz narkunıza başladığınız zaman başka türlü teklifi oldım, sonra başka türlü söylediniz. Zaten sizin buyurduğunuz ki Mora'da şöyle bir hal vardı, dikkat edilmedi, idare edilmedi, evet efendim. Habet Efendi binizir o zaman Hükümet vazifesine karışmasa idi Husrov Paşa Yunanları bırakıp ta Tepedelenlilerle uğraşmasa idi bu hal olmayacaktı. Mısırlı İbrahim Paşa İstanbul'a gel emerini almasa idi bu iş çabuk bitirdi. Rica ederim. Yani buyuruyorsunuz ki; bu işler olmasa idi, böyle olmazdı. Ve iş de bu vaziyete gelmezdi. Hiç kimsenin gidip de poluk çocuk kutulığı yapmaz. Beyefendi. Bu gün, o vaziyette değildir. Loit Corc'un nutku ile olmaz, onlar kozdur, efendim.

SELÂHATTIN BEY (Devamla) — Rica ederim. İbrendenizin istinat ettiğim nikat tarihidir, vekâyidir. Şimdi, efendim üçüncü meseleyi, nasıl idare edeceğiz. Bu memlekette iyi bir idare tesis meselesidir. Asıl şu üçüncü mesele en mühim ve esaslıdır. Efendim evvelce Refet Paşa Hazretleri, beyanatta bulunmuş ve meselerin en canlı noktasına temas buyurmuşlardı. Meclisi, Âliniz de iki üç sene için aynı fikirde olduğu halde neyden bir şey getirilememiştir. İdare umumiyeye telerruhiyle yeddi vahit ille idare ediyor. Vekâletimiz çok mesagile maruzduruz. Çabuk değişiyor, idaremizde devam ve istikrar yoktur. Filhakika Amasya'da bir Kuvvadan bu işleri takip ediyordu. Çoklık aldık, sonra yabancı bir kimsenin gelmesi, bu işi imkânı kadar kavrayamadı. Bir çok adamın eline bıraktı. Halbuki bu mesele münferit değil hepimizden ve bir el ile idare edilmesi lâzımdır. Böyle merkezden idare edilemezdi. Sonra oraya gitti, sekiz gün oturdu geldi, böyle olmaz. Bunun gelmesi ve gelmesi de haladır. Neden bir, bu işin başında bulunarak bu meseleyi azimeyi halledecek bir adam bulundurmuyoruz? Neden bunaya bir müfettiş göndermiyoruz? Bunun için uzun bir kanun çıkmasına vesaireye hacet yoktur. Memleketi esasen böyle bir merkezden idare edecek ve Hoyobiumumiyeye ve Dahaliyeye karşı mesul olacak bir yeddi vahit nolen bulundurmuyoruz? Bendenizin buradaki teklifim, o memlekete sahibi nüfus mümasip bir zatın intihalıdır. Bu suretle venilecek salâhiyetli muayene ne ise o da esaslıdır. Bu suretle bu zat mesuliyeti üzerine alır ve bu işlerle uğraşır. Hem de Hükümet oraya teşkil

için adam gönderir. Tedbiri yapar ve siz de burada bir heyetin vesâiki toplar bir araya gelinir ve bir evvel müdâmmehi vücudunda görürük bunların mesulüleri hakkında muamele yaparsınız. Efendiler eğer bu mesele'nin noktasını var ise onlar ikmal edilir. Milleti, Hükümeti tedbiriye eder. Bunun en iyisi bunlar Meclisi Alico yapılmalıdır. Meclis öyle bir şey karar verince biliyorsunuz ki efendiler Amenkâlıların müvâhedâti üzerine buna Avrupa Devletleri arasında karar vermişlerdir. Benim anlayışımıza göre Fransızlar ecümler menafimuzden bulunduğundan dolayı gerek bunun reddedilmemesini teklif etmişler. Halbuki bazı zevattan anlayışımıza göre onların hükümetleri doğru değildir. Deniyor. Bendeniz iki sene için oralarından uzaklaştım, bilmiyorum. Şu hale göre bu meseleye Meclisi Âliniz vaziyet olsun.

O tahkikat yaparsa, bunu üzerine geçilmiş olur. Onlara müteakibilen deriz ve zannederim ki, İzmir'e Sûkâ'ya, Trakya'ya, Makedonya'ya hemen gönderiniz. Biz de razıyız. Hali harekette biz ve Meclisi Âli göndermiştir deriz. Bu suretle bunun önüne bir set çekilmiş olur. Zannederim Salibi ahmîr vasıtasıyla vaki olan bu teklifat Hariciyede zannederim bir kaç ay yatmıştır ve ne olduğu da lâyiki ve hile takip edilememiştir. İş de bu suretle kapanır. Te'dibati efkârı maruz dairesinde Hükümeti bırakmak bir müfettiş umumî tayini ile bu salâhiyeti bir maddesi kanuniye ile ona bırakmak ve binaenaleyh bütün bu fecayin ne olduğunu bütün vesâikiyle gösterilerek yapılan icraatın ve buna Meclisi Âlinin memur edilmesi taraftarıyım ki, bu suretle sultî masasına bir şekil hazırlayalım. Teklifini de takdim ediyorum.

TAHSİN BEY (İzmir) — Meclisi Âli vaziyet olsun efendim.

HÜSEYİN RAUF BEY (HARİCİYE VEKÂLETİ VEKİLİ (Sinop) — Efendim; Selâhattın Beyefendi arkadaşımız, kıymetli beyanatı arasında İngiltere Hükümeti Reş Vekili Loit Corc'un nutkuna atfen kürsüden Heyeti Celilenize maruzatı ne derece samimi ve memleketin selâmeti kıyası için ne derece esaslı sözler olduğunu takdir etmekle beraber bendeniz de, Hariciye Vekâleti Vekili sıfatıyla şunu arz ederim ki; Loit Corc'un nutku o derece gayrisamimi ve o derece gayri varittir. Efendiler, müteakibenden bu güne kadar memleketimizde cereyan eden hadiselerin memba'i zannederim memlekette şurada burada sui idareden ziyade memleketimizi bir an evvel malî ve çalışan ecanip tesiratında aramak lâzım gelir. İzmir de Harbi umumide bile hıristiyanlar belki lüzumundan ziyade denecek derecede siyanet edildiği hal-

de mütareke şartına külliyyen mügayir olarak İzmir'e saldırdılar ve hınaenaleyh mütarekeye vaziihine olan Amiralın idaresinde Yunanlıları saldırttı. Bu suretle müslümanları boğazlatan kimselerdir? Bunun için bir katil teklifi vardı. Hıristiyanlar için bir tehlike mi vardı? Hayır külliyyen böyle bir şey yoktu. Bunun böyle olmadığı bir taraflı mütessesiller raporu ile sabittir.

Efendiler, müslümanları boğazlattılar, onların namuslarına itimat eden bu millet silâhını mütarekeye vazettiği imzaya sadık kalmak için eli kolu bağılı olarak üzerine saldırttılar. Bu millet bu kadar faciaya şahit olduktan sonra içindeki onların haricinde olduğunu bildiği insanlara karşı eli kolu bağılı olarak rızını, namusunu teslim edebilir miydi? Edemezdi, etmiyor ve etmeyecektir. Bundan maksadını Salâhattin Beyefendinin yapanlardan memleket dahilinde de yanlışlık varsa tahkikat yapıp teziye edilmek için müsebbiplerinin teziye edilmesini değildi. Söylemek istediğim. Loir Çorcu'nun beyan ettiği şey - bir madalyon tasavvur ederseniz - bu bir cephesi ise öteki cephesi de vardır. Bu gün kadar Efendiler, Türk milleti yalnız istiklâlini istedi, yalnız ırz ve namus ve mukaddesatını muhafazasını istedi ve bunda ısrar etti. Fazla bir şey istemediği halde silâhı tehir ettiler ve mesum vasıtalarla aranızı nifak sokmağa çalıştılar. Mukaddes taaidüğünüz mecrabi aleyhinize teşvik ettiler. Milleti ondan bahakkın tenfir ettirdiler. Bunlara biz lâyük mü idi. Külliyyen nihayet efendiler biliyorsunuz ki sukunet arzu ettiğimiz Pontis meselesinde hiç arzu etmediğimiz halde donanmalarıyla gelip bombardıman ettiler. Efendiler, bu kadar genayete maruz bırakılmak istenilen bu millet de insandır, herhalde insan olarak muhakeme etmelidir ve hak sahibidir. Nefsini müdafadan başka bir şey yapmıyor. Milyonlarca, namütenahi silâh ve ordusuna malik bir düşman ordusunu buraya saldırttıktan sonra hatta içerilere kadar bırakan hatta kalpgâhında casus teşkilâtıyla, müselleh kuvvetlerle cebir ve tazyike çalışırken tabiidir ki cebir ve şiddet kullanılabektir. İngilizlere tarihini telkik buyurun, asrı medeniyet denilen yirminci asırda tatbik edilen Hükümet tedbirlerini göz önüne getiriniz. Efendiler Hindistan'daki vekâyiden bahsetmiyelim. Hıncinleri öldüğünü ve yalnız aralarında dil farkı olduğunu iddia eden İngilizlerin İrlanda mescesini telkik edelim. Çiftlik binalarında birbirlerini yakıyorlar. Kilselerini tahrip ediyorlar, her kes birbirlerini öldürüyor ki; İngilizler istiklâlini temamiyle muhafaza etsin ve İngiliz hakimiyeti altında kalsın diye yapıyorlar. Yoksa dört

beş milyondan ibaret olan İrlanda'nın istiklâlini niçin vermiyorlar? Bugün İrlanda'lı olarak Amerika'da on beş milyon nüfus varsa, İrlanda adasında 4.5. 5 milyon insan vardır. Mutebakisi Amerika'ya kaçmıştır. Bu on beş milyon neden Amerika'ya kaçmıştır, adaletten mi kaçmışlardır? Muhakkak olarak zulumden kaçmışlardır, imha siyasetinden kaçmışlardır. (Çok doğru sadaları)

İngiltere kuvvetiyle, satvetiyle dünyaya hâkim olmak için, bu zulmu yapması haklı görülür de biz, ırzımızı, malimizi müdafaa için tedabiri lâzımede bulunmakta neden haklı olmamalıyız.

SALAHATTİN BEY (Mersin) — Bendeniz tedabiri mania aleyhinde söylemedim.

RAUF BEY (Devamla) — Size söylemiyorum. Loir Çorcu'nun nutkuna karşı söylüyorum.

SALAHATTİN BEY (Mersin) — Çok arzu ederdim ki; bu beyanatınız aleni celsede olmalı idi. (Aleni celsede söyleneceydi sadaları)

RAUF BEY (Devamla) — Efendim, müsaade buyurunuz. Biz inşallah gayemizi sözle değil, efallimizle istihlal edeceğiz. (İnşallah sadaları) Mesru hakları istirdat edinceye kadar söze ehemmiyet vermiyerek haklarımızı ve inşallah milletin azmü ve zeval bulmaz imanı bu hakkı bize gösterecektir. Ordumuzun elindeki silâh bu hakkı bize verecektir. Bu haklarımızı istihlal ettiğiniz zaman, Türklerin aşâleti, Türklerin medeniyeti hep meydana çıkacaktır.

Efendiler, Allah muhafaza etsin o günü idrâk etmekten bize menedecek herhangi bir sebep hasil olmasın. Öyle bir vaziyet hasil olursa ne kadar mert, ne kadar şeri ve ne kadar da adil olsak, öyle bir vaziyete düştüğümüz zaman her türlü şey bizim aleyhimize olur. Her türlü vesairi insanlar meydana çıkarır. Onun için bendenizin arkadaşlarımdan niyazını şudur, vahdetimizi gayip etmiyerek, gayemizde tereddüt etmiyerek yürüyalım. Aralıkta fenalık yapılmıyor değil, yapılıyor. Bu bizim, aile fenalığımızdır. Mucrimleri bulacağız, tepeliyeceğiz. Asil düşmanlar ki, her halde bizi yurtlarımızdan, vatanımızdan cüda bırakmak istiyorlar. Her türlü vesailde bizi yurdunuzdan koparıp atmak, şimendifer istasyonları boyunda hamal gibi çalıştırmak istiyorlar. Bunların tezirahı bunlardır. Bunların sözüne, tesvifatına ehemmiyet vermeyelim. Muvaffak olacağız, ondan sonra inşallah müdderiatımızı onlara isbat edeceğiz. Mazur görünüz, helki hıraz uzun söyledim. Zannederim ki; tercümanı hissiyatınız oldum. Salâhattin Beyefendinin hakiki ve samimi ifadeleri var-

dir, bunları da nazarı dikkate almalıyız. Vaki olmuş fenalıklar varsa bunlara mahal vermemeliyiz. Müsebbiplerini tecziye etmeliyiz. Ecnabilerin katıyen hakkı müdahaleleri olmamalıdır. Bir noktayı daha söylediler. O da tahkikat meselesine tenas bu yurdular.

Efendim; tahkikat meselesinin bir mukaddemesi vardır. Malumu âliniz yine İngilizler zaman kazanmak ve mesaili uzatmak sıyaseti icabatı konferanslardaki akamet oldukça, müzakerat akim kaldıkça, veya matlup oldukça, ortaya bir mesele atarak fenalığı şey ederek ve katı netayış olmaktan mahrumu edilerek esasatı siyasiye bu veçhe ile devam ederken, ekalliyetler hukuku mevzubahis olurken, İstanbul'da, Trakya'da şikâyet üzerine, Hilâli Ahmere bir müracaat vaki olmuş ki, Trakya'da tahkikat yapılsın. Burada fecayı vardır, müsebbipleri bu suretle tecziye edilsin. Meselenin tamamı budur. Diğer taraftan Heyeti Aliyenize matbuat vasıtasıyla olan mütalaa da malum olmuştur. İngilizler nezdinde muhtelif devletlerin yani itilâf devletlerinin zabitanından müteşekkil bir heyet tahkikiyatı emelini ortaya atmışlardır. Bizde gördükleri ve hissettikleri vazı muhalefeti fılten ret vaziyetine düşmemek için tekliflerini tahir caiz ise, öğündüler. Bilâhara bitaraf devletler mümessilelerinden ibaret bir heyet göndermek - efendim Heyeti Celilenize tafsilatıyla arz etmek zamanı gelince dosyasıyla gelip arz edeceğim - Bunlar bazı muayyen olan noktalarda tahkikat yapılmasını dediler. Bizim tarafımızdan yine temayül hissetmeyince, ondan da sarfınazar ettiler. Resmen tebliğat yapmadılar. Binaenaleyh meseleyi merkezi İsviçre'de bulunan Salibi Ahmer Merkezi Umumisine tevdi ettiler. Bu merkezin, bundan takriben on gün mukaddem, bu merkeze mensup bir müraxhasa İstanbul'daki mümessilimize geldi, müracaat etti. Fakat müracaatı resmî ve tahriri telakkî etmedik. Çünkü imza konmuş bir teklif mahiyetinde değildi. Güya sıfahi beyanatta bulunmuş ve cereyan eilen muameleye nazaran güya İtalya ve Fransa Hükümetleri bu şekli kabul etmişler, azasının ekserisi İsviçre'li olmak ve içlerinde İsviç ve Amerikalı birer de aza olmak üzere İzmir'de, Trakya'da ve Anadolu'da tahkikat değil, bilâtefrik cins mezhep muaveneti lâziminin tetkiki için heyet namı altında meimleketimize ve işgal edilen araziye girmek için müracaat ettiler. Hülâsaten; Salibi Ahmer muavenet şeklinde ve yapacağı muavenetin miktarını tetkik zimmında, memleketimize gelip işgal sahası da dahil olduğu halde tetkikatta bulunmak istemişlerdir. Tabii bundan maksat hakiki

bir rapor meydana gelecekti. Bu sultî meselesinde tabii bir sureti mücteliflere verilmezse ellerine geçmiş olacaktır. Ekalliyetler hukuku mevzubahis olunca tabii bu bir vesika olarak ortaya hakikat olarak ortaya konacaktır. Şimdi bu kabul edilmiş mi, edilmiş mi? Daha muhaberat tamam olmadığı için Hükümetin katı fikridir. Tamamiyle ve katıyetle karar verilmeden Meclisi Âliniz değil böyle bir şey itiraz etmek, hiç şüphe yok böyle mühim bir meselede mustakillen hareket edemez. Vesakî tamam edilince Heyeti Celilenize arz edilecektir. Yalnız şunu söyleyebilirim ki; resmî bir tebliğat gibi gösterilmiştir. Aynı mümessil Yunanistan'a da gitmiştir. Aynı teklif ile bir malûmat daha vardır. İstanbul'daki bir Cemiyetin Trakya fecayitinden bahsetmeci üzerine Salibi Ahmer Yunanistan'a müracaat etmiştir. Yunanistan'dan ademi muvafakat cevabı almıştır ve bunu resmî ceridesiyle de beyanı teessif zemininde yazmıştır. Tahkikat meselesi bir safhadadır. Bunun üzerinde bundan fazla söz söylemeği zati addederim. Çünkü bir faide tasavvur etmiyorum ve mahremi olarak arz ediyorum.

SALAHATTİN BEY (Mersin) — Arz ettiğim teklifatı zati âlileri muvafakat buyuruyorlar mı? Birincisi Meclisi Âlinin bu şeye.

İkincisi; Hükümetin mazbatadaki veçhile asayiş Hükümete hırakması üçuncüsü oraya muayyen bir salâhiyetle bir müfettiş izanı, muayyen salâhiyetle bir Kurbandan tayini düşünerek, asayiş hususunda bir lâyiha muvakkaten Heyeti Vekileye havale buyrulmasıdır. Bu üç noktayı zati âliniz kabul buyuyor mu?

RAUF BEY (Devamlı) — Efendim; bu hususta bendenzin fikrim, malumu âliniz, ahiren Meclisi Âliniz ahiren Amasya'ya bir heyet intihabıyla İstiklâl mahkemesi gönderdi. Mahalline azimet etmek üzeredir zannediyorum. İstiklâl mahkemeleri bu gibi mahallin icabettirdiği hususatı da tetkik salâhiyetini haizdir. Eğer ayrıca İstiklâl mahkemesinden başka bir heyet gönderilirse, arada vazife itibariyle zannederim tearuz olabilir. Bu nokta son derece şayanı teemmüldür.

İkinci bir nokta nazarı var; bugün Pontuse gidecek heyet tahkikatını serbest olarak tamik edebilecek bir mahiyette midir? Malumu âlileri tahkikat meselesi emin, salim ve sukûnetle icra edilir. Ya mesele orada temamiyle halledilmelidir, veyahut gerkavetia muze olamayacağı mebatıkta tahkik edilmelidir,

SALAHATTİN BEY (Mersin) — Bendeniz gitmek meselesini arz etmiyorum. Merkezde ve hurada üç kişilik bir heyet hurada, merkezde matbuat istihbarat başında bulunsun, baksın bu, efkârı âleme şayanı arz bir şekilde midir? Mesail ve vekayîin kâffesinin eshabı hulumuş mudur ve vesâik noksan mıdır? Sonra bu için tutması ne yoldadır? Rinaenaleyh büyük bu nikatı temamiyle camî olacak bir şey vücutta gelmiş mi? Bendenizin arz ettiğim, Samsun'da iş göreceğine kani değilim. Buraya hulumup icabında gider, bendenizce böyle bir encümenin teşkilîyle olabilir.

RAUF BEY (Devamlı) — Şu halde tahkikat heyeti değildir. Bu vesâiki cemdedip hakiki cereyan ve hadîsati tespit etmek için bir encümen şekli verilebilir. Bendenizce bunda bir mahzur yoktur. Meclisi Âli aramızdan bir encümen tefrik eder ve vesâiki derceder tespit eder, mukâbil müdafaaatı ihzar eder, bendeniz bunu kemali teşekkülle kabul ederim. Sonra bir şey daha buyurdular.

SALAHATTİN BEY (Mersin) — Asayiş meselesini Hükümetin eline bırakıyoruz. İcraatı lâzîmî teşkilîyi bu harbin nihayetine kadar bitirmek, meseleyi yalnız teskin değil, tatmin etmektir. Fakat mesele nin yalnız taktik olduğunu ilâhi nazarı dikkate almak lâzımdır.

RAUF BEY (Devamlı) — Efendini zannetmem ki Heyeti Celileniz de tasavvur buyursun. Hükümet mutlak ve mutlak orada önüne gelen her insanı asidir diye tepelenmek için düşünüyor, hayır katıyyen prensibimiz bu değildir. Prensibimiz Hükümetli milliyemize, teşkilâtı milliyemize müsellehan muhalefet ve mukavemet eden ve vatanımızın bir cüzünü vatanından ayırmağa çalışan bir hizbe karşı yapacağı bu insanları bu menilekette yaşatmak demek, menileketin kalpgahında Yılan beslemek demektir ki; bu millete ve memleketi hiyanet demektir. Noktai nazarımız budur, bunun gayri Meclisimizin kanunlarına ve milletimizin ananatına ve vatanperverlik hissine, bizimle iştirâk eden kimselere karşı aynı muhabbet ve hissi ühuvvetle mütehasşısız. Bu hissi gördüğümüz zaman kendilerine silâh yerine kucak gösteririz. Fakat şu şartla ki arz ettiğim gibi memleketin, kanunlarına milletin kendilerine gösterdiği kardeşliğe sülûl iştirâk etmelidir.

Bendenizin Meclisten ayrıca bir heyet intihabı ve bir kumandan ve diğer bir zatı yerine bir müfettiş izamı zannediyordum vahdet yerine ikilik husule getirir. Şunu arz etmek isterim ki; Heyeti Vekile Meclisi

Âlinin intihap ettiği rüfekanızdır. Diğer bir heyet yine Meclisi Âliniz tarafından intihap edilirse me-suliyet ve mercii heyeti Âlinizdir. Şu halde memleketin heyeti umumiyesi, Amasya mintakası hariç olmak üzere bir Heyeti Vekuleye mevcuttur. Samsun, Tokat, ve Amasya mintakası da diğer bir Heyeti Vekulenize mevcuttur. Heyeti Celileniz de dahil ve harice karşı tezahür eder. Sonra diğer mahzurlarını da arz edeyim; Eğer ihtilâfî nazar olursa gerek harekâtı idare edecek; zat ile heyeti umumiye arasında veyahut üç dört kişilik tasavvur buyrulan bir heyetin arasında ihtilâfî nazar olursa mercii hal neresi olacaktır? Yine Meclisi Âliniz burada hâkim olacaktır. İyi zannediyorum. Eğer hata etmiyorsam böyle bir tedbir pek iyi olmayacaktır. Evvelce de bilvesile arz ettiğim gibi böyle katî ve müessir bir harekâtı idare etmek için efkârı siyâsiyesini ve bu gibi işlerdeki iktidanna itimat olunan memur ve mesul aüdetmektir. Tabiatıyla bu zat itmadınız baki kaldıkça Heyeti Vekilenize aittir. Eğer bu zat âdelusul askeri bir müstika olarak tefrik edilecekse askerden olmalıdır. Yok idaresi mülkiye vesaitiyle tedvir edilecekse mülkiyeden olmalıdır ve Dahiliye Vekâletine merbut bulmalıdır. Bendeniz kanaatimi halisane düşündüğüm gibi arz ediyorum.

Şu halde lâyhada zikir buyrulan Heyetinizin Meclisten intihabında bendeniz ikilik göniyorum. Bu Hükümetçe şayanı kabul bir teklif olamaz. Bunu Heyeti Âliyenize arz etmek mecburiyetindeyim ki; Meclisi Âlinizin haricinden bir zat olursa, evvelki hâlisat dolayısıyla bazı rüseyi memurinin vazifeden çekilmesini intaç ettirir.

Takyide hakkım yoktur, kararlar ittihaz buyrulmuştur ve bu mecburum arz etmeğe haricden herhangi bir kumandanın icraatındaki zaafı ilâhilecek bir misal teşkil eder. Nurettin Paşa hadisesini doğru veya yanlış olarak muhakeme etmiyorum. Bunun arzı vazifemdir. Heyeti Âliyenize arz etmeğe mecburum. Bir Kumandan mesuliyeti üzerine almıştır. Harekâta başlamıştır. Yaparken belki bazı harekât bazı yanlış malûmat üzerine Meclisi Âlinizin ittihaz ettiği karar üzerine bu gün bir zihniyet vardır. Meclis haricinde bulunan zevatin haricte kendilerini müdafaa edememek mecburiyeti gûya kendilerini mazur bir vaziyette gösteriyor.

Onun için nefislerine katî bir itimat tamme ile hareketlerinde katî olarak devam edeceğine bendeniz de şahsi olarak arz ediyorum. Tereddüt vardır. Meclisten intihap ise affı Âlinize mağrureo söyküyo

rum; bunun intihabında tam isabet göremem. İntihap edilen böyle bir kumandanın tam olarak isabet olacağına hendenizce şahsen tam kanaat yoktur. Onun için bendeniz Heyeti Celilenize teklif ediyorum. Encümeniniz tetkik etsin, neticeyi Heyeti Âlinize arz edelim, tevsip buyurunuz. kabul ederseniz, tevsip etmezseniz, kabul etmezsiniz. Bir şekil alır. Yani bendenizin hülâseten arz etmek istediğini, Meclisi Âli hu işe Vazîüyet olursa bu işten çekilmek lâzım gelir. Bu gayet basit bir kaideyi esasıdır.

VASİF BEY (Sivas) — Beyefendi; bendenizin bir suabım vardır. Anket meselesidir. Komisyonu âliniz de zannederim çalışıyordu. Matbuat müdüriyetinde bir telif yapmak ve neşretmek istiyorlardı. Hükümet bunlara tevzi etmişti ve Mükümet bu hususta çalışıyordu.

RAUF BEY (Devamla) — Efendim; buyurduğunuz vazife Matbuat Müdüriyeti Umumiyesine tevdi edilmiştir. İcabedenleri kendilerine tevdi olunmuştur. Matbuat Müdüriyeti bazı vesaikin fotoğraflarını aldirip kitaba derç etmesini muvafık görmüştür. Bunları son tahkikatın neticesi kâğıtları ibzar edilmiş ve huraya gönderilmek üzere Lemif'e kadar gelmiş olduğunu akladım. Binacaleyh böyle bir risalenin tabedilmesi için icabeden tedahir ittihaz edildiğini akladım. Fakat henüz taba başlanmamıştır. Sonra Salâhattin Beyefendinin buyurdukları bendenizce gayet mühimdir.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Çünkü o eksiktir.

RAUF BEY (Devamla) — Evet efendim; bunu Meclisi Âlinize mensup bir heyetin bu hususta müstemirren ve mütefikan takip ve tespit etmelerinde atiyen inşallah muzafferin sulh konferansına bile gittigimiz bir zamanda bile fevaidi azimesi görüldü. Bendeniz de hemfikirim ve çok münasiptir.

VASİF BEY (Sivas) — Meclisin Pontus meselesine vaziyet etmesini sırf umuru takibiye noktai nazarından bir ikilik meselesi gibi telâkki edileceği ve bunun doğru olanıyacağını ve böyle bir Meclisin doğrudan doğruya umuru adliye vaziyet etmesini ve bu suretle istiklâl mahkemelerini teşkil etmesi ve aynı zamanda umuru harhiyeden mesul olan ve Heyeti Vekileye karşı Başkumandanını hızzat Meclisin tayin buyurulmasını nasıl telif buyurursunuz efendim.

RAUF BEY (Devamla) — Efendim; müsaade buyrulursa bu Başkumandanlık inuhabında malûmu âlileri hukuk ve salâhiyeti hükümdarı doğrudan doğ-

ruya Meclisi Âlinizdedir. Yani o salâhiyeti istimal edecek bir vaziyette değil, ve o salâhiyeti haiz değildir, o itibarla Meclisi Âlinize teveccüh etmiş bir vazife esasıdır. İstiklâl mahkemi mesailine gelince; malûmu âlileri efendim kavonini mevzuunun başka şeklide, yani aksarı tarikten gümek üzere ittihaz karar edecek bir heyetin milleti bihakkin temsil eden Heyeti Âlinizin intihabıyla vucut bulmasıyla teşekkülünde efkârı umumiyesi bihakkin tatmin edeceği mutalbası zannederdim zihinlerde hükim olmuştur. Bendeniz şahsen de isabet edildiğine kanım Yoksa idari bir mesele olarak telâkki edilmemiştir. Meclise merbutiyeti hükümi itasında değildir efendim. şikâyetleri Meclisi Âli vasıtasıyla icabeden makama bildirir. Fakat hükmünü itada Meclisten rey almaz. Takibat ve tenkidî meselesi ise busbütün başkadır. Harekâtı tanzim etmek, mukarreratı ittihaz etmek ve binnetice tatbik etmek; Meclisi Âlinizi tatmin etmekle doğru olacağı kanaatindeyim. Hatta Encümenin tertip buyurduğu İsyihada buraya gidecek heyetin İcra Vekilleri Riyasetine merbut olması mündericidir. Bu da doğru olanıyacağı kanaatindeyim. Malûmu âlileri İcra Vekilleri Riyasetinin idarei askeriye muamelâtını tanzim için şubalı mevcut değildir. Umuru vilâyatı muamelâtı tetkik ve tanzim için keza şubalı mevcut değildir. Bu kabul buyrulduğu takdirde İcra Vekilleri Riyaseti bir vasıta ve muaheratı tevzi merkezi olabilir. Başka bir şey olmaz. Bu suretle muamelât taahhur eder.

TAHSİN BEY (Lemir) — Beyefendi Reisc değil. Hükümetin şahsiyeti maneviyesinedir.

RAUF BEY (Devamla) — Şahsi manevi Hükümettir. Zannediyorum telgrafın başına İcra Vekilleri Riyasetine diye hana telgraf gelecektir. Ben ne yapacağım, iş Dahiliyeye ait ise. Dahiliyeye havale edeceğim. Ondan gelen cevabı makamına tebliğ edeceğim. Ben bundan başka ne yapabilirim. İsterse şahsiyeti maneviyeye, isterse cismî beşer olarak ben olayım, yani yapacağım başka bir şey değildir. Malhuki böyle kati harekâta velev kısa da olsa bir cevap verilebilir, bu itibarla diyorum. Eğer askeri noktai nazarından düşünülecekse, bir askeri kumandanın mercii askeri olmalıdır. Mülki noktai nazardan düşünenecek olursak memurını mulkiyeğin mercii mülki olmalıdır. Bu meyanda Heyeti Vekilece mukarrerat ittihaz edilirken tabii mesuliyeti müşterekemiz vardır. (Hükümet yapabilecek mi sesleri) Kemali iftiharla Meclisi Âlinizin arzu ve ümalını istihsal etmeğe çalışırız, efendim.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Beyanatı Âlî-niz den anladım ki; müzakere etmekte bulunduğumuz kanuna Hükümet taraftar değildir.

RAUF BEY (Devamla) — Öyledir.

MÜFİT EFENDİ (Devamla) — Ancak Hükümet Pontüs meselesinin halli için Meclisten bir vechte talebinde bulunduğunu hissettim. Rica ederim Pontüsün itfasi hakkında başka vechte vermeye lüzum var mıdır? Maksud anlaşımamış mıdır?

RAUF BEY (Devamla) — Efendim; malumu âlî-leri mesele; Meclisi Âlî-niz'de iki suretle tahaddüs etti. Amasya'daki rüfekamızın çektiği telgraf, diğeri Dahiliye Vekilinin Pontüste kullanmak için istediği üç bin jandarma muhassessatını istemesi yüzünden çıkmıştır. Encümeni Âlî-niz'in de maksadı, her halde muayyen miktarda takip taburları ve muayyen para vesaire suretinde olmuştur. Bu da uzun zamana tevakkuf eder. Efendim bu gün mesele kuvvet ve para meselesidir. Bugün oraya salâhiyetli ve kudretli gönderilecek şahsiyet meselesidir. Bu halde efendim Meclisi Âlî-niz'in, bu parayı Encümen vasıtasıyla tespit ederse miktar kuvvet vekilleriyle beraber görüşüp tespit eder ve vechte verir. Evlâbittarik muvafık görünür, maâlfihhar kabul eder, tatbika geçer. Eger bunu muvafık görmüyor iseniz Hükümete tevdi edersiniz. Biz şunu şunu istiyoruz. Bunu yapın dersiniz ve mailemki mesele Hükümete intikal etmiştir. Hükümet hitisatı esasıye üzerinde düşünür, yapabileceğini Heyeti Âliyenize arz eder.

DURAK BEY (Erzurum) — Beyefendi, bir şey soracağım, fakat bu sualime ne zati âlîleri hayeret buyurun, ne de arkadaşlarım, birden bire bir heyecan gösterisiler. Fakat şunu biraz anlamak isterim. Affı âlîlerine mağruren ihtimal ki bunda böyle düşüneceğini vakit bu yolda düşünüyüm de, bu yolda söyleyeyim. İhtimal ki arkadaşlar bu hususta tenevvür edeceklerdir. Hükümetimizin şekli nedir, tespit edilmiş midir?

RAUF BEY (Devamla) — Hükümetimizin şekli; Meclisi Âlî-niz'in icrai ve teşrii hususatta vekillerinizdir.

DURAK BEY (Devamla) — Hayır böyle değil; Hükümetimizin şekli meşrutî midir, yoksa başka bir şekil midir? (Gürültüler) Dünyanın hangi memleketindeki şekilde... (Gürültüler, o da var sadaları) Rica ederim heyecan göstermeyiniz, bendeniz şahsıma ait soruyorum. Bunu anlamak istiyorum. (Gürültüler) Daima Meclisten filan arkadaş, filan yere gönderelim.

RAUF BEY (Devamla) — Sual buyruldu şoy Hükümetin ne şekilde olduğudur. Vazifesini arz ettim, Hükümetimiz icrai hususatta Heyeti Âliyenin vekilidir. İcrai hususatta lüzumla kabul etmez. İhtimal buyuramazsanız o hayka. Yalnız şekli icraisi idariyle tarz ve şekli Hükümet, yani manayı hukukîsiyle arz etmek için Meclisi Âlî-niz'in kabul ettiği bir Teşkilâtı Esasıye Kanunu vardır. O Teşkilâtı Esasıye Kanunu vechile menileketi idare etmeye imkân ve zaman buldukça çalışıyor.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Nevi şahsına münhasır.

DURAK BEY (Erzurum) — Şimdiye kadar emsali yok bu şeyin...

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reis) (Sivas) — Nevi şahsına münhasır diye şimdîye kadar bir şeyden habissetmedik. Yalnız Meclisi Âlî-niz'in kabul buyurduğu bir Teşkilâtı Esasıye Kanunu vardır. Hükümetimiz o imkân dairesinde çalışıyor.

DURAK BEY (Erzurum) — Bendeniz bu hususta bir kaç söz söylemek isterim. müsaade ediniz...

REİS — Efendim; müsaade buyurun beyefendiler. On iki arkadaşımızın sözü var. Şimdi bir de Durak Bey söz istiyor, on üç. Müzakerenin kifayete dair de bir takrir vardır.

DURAK BEY (Erzurum) — Bendeniz bu mesele- nin tenevvürü için söz istiyorum. Bu meseleyi halletmek için bir kaç söz söyleyeceğim.

REİS — Efendim; Durak Bey on üç arkadaş söz istediler.

KİFAT BEY (Tokat) — Efendim; ademî kifayesi hakkında söyleyeceğim.

REİS — Beyefendiler; kifayet takriri var. Ademî kifayet için söz istiyorsunuz. Sonra gelen takrirler var. Olacak mesele malumdur, rica ederim, buyurun Emin Bey.

DURAK BEY (Erzurum) — Efendim; Efendi Hazretleri bu mesele için söz vermediniz mi?

EMİN BEY (Erzincan) — Efendim mesele tenevvür etmemiştir. Daha doğrusu neticelenmemiştir. Esbabı da şimdi elde bir lâyhah kanuniye var. Bu lâyhah kanuniye muhînce takibatı Meclise atalım diyoruz. Ben bu esas hakkında söz söylemeyeceğim. Vakıa söz almıştım. Lâyhah kanuniyenin aktyünde idim. Bir de Hükümete tevdi edelim meselesi vardır. (Gürültüler) Ademî kifayesi hakkında söylüyorum. Hükümete verilmemesi esbabı da geçen gün bahsolundu. Dediler ki; üç bin jandarma birden yazılmaz. Efendi-

ker üç bin jandarma birden yazılmaz, fakat bin beş yüz ve iki bin jandarma birden ihzar edilebilir. Bu nu da ne suretle ihzar etmek lâzım gelirse onu da ufacak bir misal ile arz edeyim : Rusün mevcut sey-yar alayları var, bir de benim dairi intihabiyemde var. Daha başka yerlerde, Harput'ta da var. Oralar-dan bir alayın teşkili emredilir ve suretle tahrik olu-nur. Onların yerine de İcra Vekilleri Ressi Heyin ve Salâhattin Reyin tavzih olmuş olduğu vechile üç li-vanın idareci mülkiye ve askeriyesi tevhit edilerek, oraya gönderilecek bir zat vasıtasıyla, bu iş tedarr edi-lir. Yani jandarma yazılmasının imkânı vardır ve mevcuttur. Ve o alaylar oraya tahrik edilir. Oralar-da yeniden lâzım olursa ondan sonra alayları teşkil ediniz, deoir. Bu alayların mevcut olduğu yerlerde askerlik buraları gibi değildir. Oralarda 312 liler hile mezundur. Mezun da jandarmada bulunabilir. Bu meseleye nazarı dikkatinizi celbetmek istiyorum.

REİS — Ademi kifaye için söyleyiniz.

EMİN BEY (Devamla) — İşte Sunu ademi kifa-ye için söyledim, söyleyeceğim söz budur.

RİFAT BEY (Tokat) — Ademi kifaye hakkında söyleyeceğim.

REİS — Ademi kifaye hakkında bir kişi söyler.

RİFAT BEY (Tokat) — Evvelce ben söylemişim alâkadarım...

REİS — Rifat Bey, rica ederim...

RİFAT BEY (Tokat) — Buz bu menleketle alâ-kadarız Hoca Efendi...

REİS — Kim söylerse söylesin, benim için men-faat var mı? Senden evvel Emin Bey söz istedi.

RİFAT BEY (Tokat) — Müzakere kâfi değil-dir.

REİS — Müzakere'nin ademi kifayesi hakkında Emin Bey sizden evvel söz istedi, söyledi.

RİFAT BEY (Tokat) — Müzakere kâfi değildir, çünkü ben söylemedim.

REİS — Müzakere'nin ademi kifayesi hakkında bir takrir var, evvelâ onu reyimize koyacağım. Ondan sonra bir kaç tane takrir var. Hepsinin meali bire varıyor, isterseniz okutturayım. (Hacet yok sesleri) Şimdi evvelâ bu müzakereyi kâfi görenler el kaldır-sın. Müzakere kâfi görülmüştür. Ondan sonra efendi-nin bir kaç tane takrir vardır. Mulfâsası : Salâhattin Reyefendinin takriri, müzakere esnasında anlaşıldı. Hepsı bir meale varıyor ki; Pontüs meselesinin hal-lini Hükümete verelim. Meclis buna vaziyet etmesin. Şimdi bu ciheti kabul edenler el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

MUSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Başka bir cihet var Reis Bey.

REİS — Şu halde şu lâyhâ kanuniyenin mahallî kalınmıştır. Ondan sonra Hüseyin Avni Bey ve Sa-lâhattin Beyin, Refik Şeker Beyin ve İbrahim Beyin takriri var. Bunların dördü de aynı mealdedir. Dördünde bazı noksan var ise de, esas şu meselede birleşiyor. Manafıdı görülmüş.

MAZİTAR MÜFIT BEY (Hakkâri) — Mademki Hükümete mesele'nin tevjine karar verdik, takrirleri de verelim.

DURAK BEY (Erzurum) — Alî ay devam eder. Yazınız tarihe geçsin. Hükümet bu işi yapamaz.

REİS — Efendim; nazarı dikkate alınmak üzere bu takrirlerin Hükümete havalesini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Efendiler sabah'tan beri siz söyluyorsunuz. Riya-setten de iki kelimecik dinleyiniz. Seferberlik ilânın-da ismini söylemiyordum. Avrupa Krallarından birisi dedi ki ahıydı ahâli Kütüğe gidiniz, kapanınız secdeye, yalvarınız Allah'a dedi. Şimdi zannederim saat ona geldi. Bundan sonra başka müzakereye bak-mıyacağız. Haydin Camiye gidin, kapanın secdeye Allahın inayetini isteyin. (Alkışlar)

Pazar'ta günü iptima etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

Hikmeti Celb : 510

(DOSYADA MEVCUT TAKRİRLER)

Riyaseti Celileye

Pontüs meselesi gibi müzminleşen ve bîhassa şı-yaseti dahiliye ve hariciye ile alakalı külliyesi bulu-pan bir marazın tedavisi vazifesini doğrudan doğru-ya Meclisin deruhte etmesi hikmeti vücudumuzla ve kavranını hazıranızla kabili telif değildir. Menleke-timizde şakavetin envar asırlardanberi zuhur etmiş ve bunların imhası için hep kuvvei Hükümet istimal olunmuştur. Şahavenin had veya müzmin olmasına göre muhtelif şekil ve suretlerin Hükümetçe tatbiki gayet tabiidir. Kuvvei icraiye'nin vazifesine müdahale mahiyetinde olan bu teklif Kanununun kabulünden ise, şakavetin biran evvel imhası için Maliye ve Da-hiliye ve Müdafaa-i Milliye Vekâletlerine tebliğat ifa-sı ve bu maksada vusuf için bu üç Vekâlet tarafın-dan dermıyan olınacak mütalâat ile bu mütalâaatin istilzam edeceği masarif hakkında teklifte bulunulma-sını teklif ederim.

Suruhan
(Okunamadı)

Riyaseti Celileye

Muzakere kâtidir. Pontüs meselesi için Hükümet tarafından teşkilî talep olunan üç bin jandarmının bulunması uzun zamana ve hayli masrafa ihtiyac bu-lundugundan ve meselenin keşbedtiği nezaket ve bur-çemizin muzayakası dolayısıyla uzun zaman intizara ve fazla masarifat ikaina zaman ve mekânın tahani-müllü olmadığından huralara mahal kalmamak üzere orada mevcut nizamiye fırkası mevcudunun üç bine iblağıyla doğrudan doğruya Dahiliye Vekâletinin em-rine itası ve meselenin Dahiliye Vekâleti vasıtasıyla hal ve faslettirilmesini arz ve teklif ederim.

Mardin
İbrahim

Adet
18/1338

26.8.1338

İcra Vekâletleri Heyeti
Riyaseti Celilesine

Pontüs meselesinin halli için Encümeni Mahsusça vücuda getirilen lâyiha bugünkü içtimada müzakere edilecek nazarı dikkate alınmış ve bu müzakere esnasında verilmiş olan takrirlerle beraber meselenin Heyeti Vekileye tevdiî ve Meclisin bu işe vaziyet et-mesinden sarfınazar olunması ekseriyetle kabul edil-miştir. Bu müzakere esnasında verilmiş olan dört tak-ririn suretleri de liffen takdim kılınmıştır.

Kâtibi Umumi
Recep

Riyaseti Celileye

Benînelkerim bugün harbin başlaması hasebiyle Heyeti Vekileyi teşkil eden arkadaşlarımızın vazife-leri başında bulunabilmeleri için cecreyan emekte olan Pontüs meselesini hal hususunda tedabiri âtiye-nin itihaz buyurulmasını teklif ederim.

1. Vatanın bir kısmında Pontüs devleti teşkil et-mek gayesiyle sîlaha sarılarak icrayı mezalim ve şe-kâvet eden âsilerin vatandaşlık hukukundan iskati ve bunların Türkiye'yi ebediyen terkettinmesi çare-sini teemmül ve isyana ihtiyari ile istihak etmiyecileri itaata davet etmek ve ahali İslâmiye ile aralarında mültehadis münafereti gidirmek ve köylerine iskân eylesenik üzere, Meclisi Âlice müntehap bir heyetin izamı yolunda bir beyanname neşrinin nazarı dikkate alınmasını.

2. İsyanda devam etmek isteyenler hakkında ge-rek askeri ve gerek jandarma ve ledelhace gönüllü kazaat teşkil etmek suretiyle acilen tenkil eylesenik üzere İcra Vekâletine salâhiyeti kâmile itası;

3. İşbu icraatta lâzım gelen sarfiyatta hulunul-mak üzere Dahiliye hüçesine yüz bin lira zam kabul buyurulmasını teklif ederim.

26 Ağustos 1338

Erzurum Mebusu

Müseyin Avni

(Hükümete havale edildi. 26 minh.)

Riyaseti Celileye

Meclisi Millinin son zamana kadar hatıyatı icrai-yeden heyet umumiyesini muhafaza etmesi, icraata umumî esas ve istikamel vererek tatbikini mesullere bırakması ve fakat murakabe ve indellüzum tebdil eylesenik esastır. Bu noktai nazarla :

1. Esbabı nuatbe niachatasında lavzif olunan etkâr dairesinde izalei şakavet ve teminî asayiş Hü-kümetin mesuliyetine bırakılmalı ve bunda yalnız ten-kilât emeti gözetilmiş olup, halbutki veliülemler olan Hükümetin halkın izalei tevehhus ve tatminine suveni saire ile de çalışması ve mümkün oldukça fazla bir damla vatandaş kanı dökülmesine mahal verilmeme-si ve gösterilecek tatminata karşı da sîlâh bedest ka-lanlara şiddetle ve sîratle muamele edilmesi veçhî itihaz olunmalıdır.

2. Şakavetin uzun müddet devamında tarafeynin ve Hükümetin tasavvurları olabileceğine nazaran idarei Mülkiye ve Askeriyenin kuyudat ve icraatına ve eşkıyanın mezalimine ve teşkilâtı fesadiyedenin

mahiyetine dair mevcut ve ele geçmiş vesâikin cem, tasnif ve necrî ve binnetice Meclisi Âlîmin marzisine muhalif harekete tevessül edenlerin, kını olursa olsun, meydana çıkarılarak tecziye ve te'dibi ile cihan en-zarı umumiyesine karşı masum ve mağdur milletimiz-in tebriyesi, Meclisi Millînin birinci derecedeki ve-caibinden olmakla bu baptaki hü'nün vesâike ve ziyed edilerek nezareti altında bu işi cem ve tefrik için mer-kezde Meclisi Âlîden üç zatın bilünhâp niemur edil-mesi ve Komisyonca indellüzum havalî mezkûre ile temasta Hükümeti mahalliye ile ve mahakımı mev-cude ile doğrudan doğruya muharebesine müsaade olunması.

3. Şekâvet muntakasında idare-i umumiyenin yedi vakfîle tedvir-i lüzum ve menfaatine mebnî müfettişi umumîlik meselesinin ya biran esvel intacına veya şimdilik muntakâ mezkûreye Hükümetçe bir muna-sip zatın intihap ve teklifine ve selâhiyeti beyyinesi-nin teklifatı vakıada derç ve tasrifine karar veril-mesi.

Mevaddı marızanın emri kabulünü arz ve teklif eylerim

Mersin
Salâhattin

Riyaseti Celileye

Mevcut İstiklâl Mahkemelerinin lüzumunda te'dit edilmek üzere ta'ülî faaliyetleri ve Heyeti Vekilenin göstendiği lüzuma nazaran şimdilik yalnız Amasya ve havalisine bir Mahkemenin izamını arz ve teklif eylerim

Sivas	Mersin
Mustafa	Salâhattin
Kayseri	Karahisarısahip
Rifat	Mehmet Şükrü

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. İstiklâl Mahkemelerinin şimdilik ta'ülî faaliyeti hakkındaki Makâmı Riyasete mevdu takririn reye vazını teklif eylerim

Hakkâri	Kırşehir
Mazhar Müfit	Müfit
Canık	
Nafiz	

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Takrimlerin reye vazıyla ruzna-mei müzakereata gopilmesini teklif eylerim

Mersin
Salâhattin

Riyaseti Celileye

Amasyaya bir İstiklâl Mahkemesi izamını ve mevcut İstiklâl Mahkemelerinin te'diden intihabını teklif eylerim.

Kayseri
Osman

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Yeniden teşkilî teklif edilen Amasya İstiklâl Mahkemesinin yalnız Pontüscülük cere mi ile asker firarilerine ait deaviyi rüyet etmek üzere teşkilini teklif eylerim.

Ertuğrul
Mustafa Kemal

Riyaseti Celileye

İstiklâl Mahkemelerinin muvakkaten tatili faali-yet eylemesine dair mukaddema verilmiş bir takrir de mevcut olduğuna göre, Hükümetin Amasya min-takasında yeniden bir İstiklâl Mahkemesi teşkilî yo-lundaki teklifinin mezkûr takrir ile tavlüdünü ve esa-sen bu Mahkemelere bir kanunun mevzuunu asker firarileri teşkil ettiğine göre, bir defa da Başkuman-danlıkta ahzı malûmat edilerek ona göre müzakere-i keyfiyet olunmak üzere cumarlesi ruzmanesine tali iki mukteza olunmasını teklif eylerim.

Malatya
Reçit

Riyaseti Celileye

Amasyaya bir İstiklâl Mahkemesinin izamı hu-susundaki Hükümet teklifinin reye vazını teklif ey-lerim.

İstanbul
Ali Rıza

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Esasen mahkemesi bakı-olan Amasya ve havalisindeki İstiklâl Mahkemesi azalıklarının Heyeti Vekilenin teklifi veçhile yeniden intihap ve teşbitini teklif eylerim.

Genç Mehûsu
Hamdi

Riyaseti Celileye

Lüzum görülen yerlerdeki İstiklâl Mahkemesi aza-sının üç ayda bir te'diden intihabını teklif eylerim.

Ertuğrul
Necip

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Heyeti Vekilenin teklifi veçhile Amasya'da bir İstiklâl Mahkemesinin teşkilini teklif ederim.

26 Temmuz 1338
İstanbul
Ârif

Riyaseti Celileye

1. Müzakere kâfidir ve İstiklâl Mahkemelerinin mümteli unumiyede müvakkâten tatili faaliyet etmesini teklif ederim.

2. Pontüs meselesi için Meclisi Âli tarafından ayrıca Adliye Vekâletine tahsisatı lüzime venlererek yeniden o havalide Pontüs işi ile ıstıgal etmek üzere bir veya müteaddit Adliye Mahkemesi teşkilini teklif ederim.

26 Temmuz 1338

Lüzislan Mebusu

Osman

Riyaseti Celileye

İstiklâl Mahkemelerinin mucibi şikâyet olan noksan, mezkûr Mahkemeler için bir usulü muhakeme olmamasıdır. İşleri süratle ve ehemmiyetle rüye edebilmesini ihtlâl etmemek şartıyla, bir usulü muhakeme kanunu tanzim ve mahakim mezkûreye tevdiî lüzumunu teklif eylerim.

Sivas Mebusu

Mustafa Taki

Riyaseti Celileye

İstiklâl Mahkemelerinin lügvinin firarilere cesaret vermek ihtimali vardır. Binacnaleyh idamesi maksadı aslıya rıyyi etmekle bulunduğundan, Hükümetçe lüzum görülüp Meclisçe tasvip olduğunda faaliyete geçmek üzere yeniden bir veya iki İstiklâl Mahkemesinin intihabını teklif ederim.

26 Temmuz 1338

Eskişehir Mebusu

Mehmet Emin

Riyaseti Celileye

26 Temmuz 1338

Pontüs teşkilâtı teimesi, Miyaneti Vataniye Kanunundan yani Hükümeti Milliyemizin teşekkülünden mukaddemdir. Binacnaleyh Pontüscü Rumların teşkilâtı adeta bir askerî teşkilât olmakla beraber, bugün bunları tasfiyeye memur olanlar da muhterem askerlerimizdir. Bu halde bu mef'unların muhakemelerinin askerî Divanı Harbi Örfide rüyeti daha münasip olacağından İstiklâl Mahkemesi gönderilmesinden sarfınazarla muhakemelerinin Divanı Harbi Örfide tevdiinin kabulünü teklif eylerim.

Erzurum Mebusu

Salih

Riyaseti Celileye

Yalnız Pontüs mesailiyle ıstıgal etmek üzere Samsun, Amasya ve havalisine bir İstiklâl Mahkemesi teşkil ve izamı ve diğer İstiklâl mahakiminin müvakkâten tatili faaliyet etmelerinin tahtı karara alınmasını teklif eylerim.

Erzincan
Emin

Riyaseti Celileye

Amasya İstiklâl Mahkemesi hakkında Hükümetin teklifinin kabulünü, merkezdeki İstiklâl Mahkemesinin azalarının vazifelerini hitam veriberek yerine her üç ayda bir tebedil edilmek üzere yeniden az intihabı suretiyle iphasını reye vaznu teklif ederim.

26 Ağustos 1338

Karahisarısahip

İsmail Şükrü

Riyaseti Celileye

İstiklâl Mahakiminin tesiri kabmadığı Yozgat, Kayseri, Ankara İstiklâl Mahkemesi mevcut iken katil İlyas macerayı malûmu cereyan etmiş olduğuna göre İstiklâl Mahakiminin kâmilan lâgvi ile yeniden icabeden yere icabeden tedabiri fevkalâdenin yeniden ittihaz edilmesi şimdilik mahakimi istiklâlin geri alınması icabeder.

26 Temmuz 1338

Sivas

Emir

Riyaseti Celileye

Amasya ve havalisi İstiklâl Mahkemesi mintakasında Sivas sancagı dahi dahil idi. Bu defa iadeten teşkilî Heyeti Vekileye teklif edilen İstiklâl Mahkemesinin Pontüs meselesi dolayısıyla teşkilî esbabı mucibe olarak gösterilmesine binaen, Sivas Sancagınının Amasya ve havalisi İstiklâl Mahkemesi mintakasından hariç bırakılarak Samsun, Amasya, Tokat sancaklarına intihabı lüzim geleceğini arz ve teklif eylerim.

27 Temmuz 1338

Tokat

Rifat

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Red veya kabul reylerine göre nizamnamenin dahili üzerinde tetkikatta bulunmak ve neticeyi Meclise arz etmek üzere ikinci şikkun, yani Amasya İstiklâl Mahkemesinin kabulünü ve intihabı icrasını teklif eyleriz.

Gaziantep

Yasin

Gaziantep

Şahin

Riyaseti Celileye

Mesele nizamnamenin sarahatı dahilindedir. Binacnaleyh müstenkifler reyinin bermucibi nizamname keentemyekün addıyla hasil olan 29 reyın ekseriyet

kabulünü ve tahmin diğer fikrasının reye vazını teklif ederim

Karahisarşarki
Ali Şükrü

Riyasetü Celileye

Ahvalı fevkatüdenin doğurduğu İstiklâl Mahakiminin bugün ahvalı menkûnenin zevadine binaen muvakkaten terki faaliyet üyelerimin tahtı karara alınmasını talep ve teklif eyleriz

Canık Mebusu
İsmail
İçel Mebusu
Haydar Lütfi
Tokat
Rifat
Yozgat
Feyyaz Abı
Kastamonu
Benim
Tokat
Hamdi
Kângırı
Tahir
Batum
Edip
Mersin
Salâhatin
Hakkâni
Mauthar Müfit
Maras
Mehmet
Saruhan
Ömer Lütfi
Genç
Celâl
Ayıntap
Ali Cenani
Erzurum
M. Nusret
Karahisarşahip
Ömer Lütfi
Erzurum
H. Avni

Sinop Mebusu
Hakkı Hanı
Karahisarşahip
Mehmet Şükrü
Yozgat
Bahri
İstanbul
Arif
Canık
Şükrü
Sivas
Ali Rıza
Kayseri
Osman Zeki
Kângırı
Ziya
Mersin
Yusuf Ziya
Yozgat
Rıza
İzmit
Esat
İçel
Mehmet
Sivas
Şemseddin
Ertuğrul
Mustafa Kemal
Trabzon
A. Şükrü
Kayseri
Rifat
Siverek
Lütfi

İzmit
Ali
Hakkâni
Mehmet Tufan
Van
Tevfik
Erzurum
Asını
Gaziayıntap
Ragıp
Kütahya
Cemil
İzmit
Ziya Hüsnü
Bitlis
Hüseyin Hüsnü

Kayseri
Sabit

Riyasetü Celileye

Ankara İstiklâl Mahkemesi azaları yeniden iktisap edilmek şartıyla Ankara İstiklâl Mahkemesinin ipkısı ve Heyeti Vekilenin teklifi mucibince Amasya ve Samsun havalisinde bir İstiklâl Mahkemesinin tesisi ve diğer İstiklâl Mahakimi varsa bunların vazifelerine hitam verilmesini teklif eder ve işbu teklifin reye vazını talep eylenm

26 Temmuz 1338
Kutahya
Cemil

Riyasetü Celileye

Tayinî esami ile reye vaz edilmesini teklif eyleriz
26 Temmuz 1338

Saruhan
(Okunamadı)

İsmail
Çorum
Feni
Genç
Hamdi
Ergani
Hakkı

Menteşe
Yunus Nadi

Hasan
Muhittin
Bolu
(Okunamadı)
Burdur
İsmail Suphi

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

6 Eylül 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HÜLÂSASI	746
2. — EVRAKI VARİDE	746
Tezlere	746

1. — *Garp Crphesindeki muharebatın kemali muvaffakiyetle devam ettiğini bildiren Erkânı Harbiye Umumiye Riyasetinden muvazat şifre ve buna dair İcra Vahilleri Heyeti Riyaseti tezkeresi.* 746:747

Cilt : 22

99 nci İnkılat, 3 ücül Celse

DOKSAN YEDİNCİ İÇTİMA

6 Eylül 1338 Çarşamba

ÜÇÜNCÜ CELSE

Saat 4.10

REİS : İkinci Reis Vekili Musa Kâzım Efendi Hazretleri.

KÂTİPLER : Aîf Bey (Kayseri), Makûs Bey (Van).

REİS — Efendim; Erkânî Harbiye Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin bir tezkeresi var; onu okuyacağız. Celsenin hafı olması icabediyor. Celsei hafı-

yeyi kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın.. Kabul edilmiştir.

Zaptı sahik hülâsası var, okunacaktır.

1 — ZAPTI SAHİK HULÂSASI

DOKSAN BİRİNCİ İÇTİMA

26 Ağustos 1338 Cumartesi

İkinci Celse

İkinci Reis Vekili Vehbi Efendi Hazretlerinin tahiti Riyasetlerinde bilinecek ve İcra Vekilleri Reisi Rauf Beyefendi tarafından harekâtı askeriye hakkında ma'lûmat ita edildi. Bîlâhare Pontüs mescesesi hakkındaki lâyhâî kanunîyenin müzakeresine geçilerek müzakere kâfi görüldükten sonra lâyhâî mezkûreden sarfı nazarla mezkûr meselenin halli keyfiyetinin heyeti Vekileye terkini ve müzakere osnasında verilmiş olan

takrirlerin nazari dikkate alınmak üzere irsallerine karar ita olunarak Pazartesi günü toplanılmak üzere içtimaa nihayet verildi.

Reis
Reisvekili
Musa Kâzım

Kâtip
Kayseri
Aîf

Kâtip
Van
Makûs

REİS — Zaptı Sahikî reylerimize arz ediyorum. Kabul edenler.. Emmiyenler. Kabul edilmiştir.

2 — EVRAKI VARİDE

Tezkereler

1. — Garp Cephesindeki muharebetin kemali muvaffakiyetle devam ettiğini bildiren Erkânî Harbiye Umumiye Riyasetinden mevruz şifre ve buna dair İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti tezkeresi.

REİS — İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti tezkeresi kiraat olunacaktır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi

Riyaseti Cellesine

Garp cephesinde Erkânî Harbiye Umumiye Vekili Fevzi Paşa Hazretlerinden nesrolunmamak kaydıyle şundi aldığım şifreli telgrafname sureti müsaddakası raptlen rakkâm edilmiştir. Paşayı Müşarüleyhanın arzuları veyhile Meclisi Alinin keyfiyetten haberdar edilmesini rica ederim efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi

İcra Vekilleri Heyeti Reisi

Hüseyin Rauf

Suret

Heyeti Vekile Riyasetine: Afyonkarahisar, Dum-lupınar büyük meydan muharebesinde düşman urduyu aslîsinin imha safhasını teşkil eden 10 Ağustos 1338 Muharebesi Aslıhanlar, Çal, Eminoren mîmîrkasında ve Çal köy şarkında hizzat birinci hafta, on birinci İrka nezninde bulunan Başkumandan Gazî Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin nezareti tahtında cereyan ve neticeî katıyeye iktiran eylemiştir. Bu muharebe harbin cereyanı umumisini mukaddes davamız lehine katıyelle tehdil etmiş ve Trikopis ve Anesi gibi en büyük kumandanları başlarında olduğu halde, düşman, urduyu aslîsinin enkazı tarumarını mütematliyen; her taraftan kıtaatımızın ağışu teslimiyetine atmıştır. Ordularımız için bir hatıraî tarihîye olmak ve Başkumandaomıza muhabbet ve merbutiyet ve lâye tozelzel itimadımıza yeni bir delil teşkil etmek üzere Mezkûr 30 Ağustos 1338 muharebesine Garp Cephe-

since Başkumandanlık muharebesi adı verilmiştir. Arzu malumat eder ve keyfiyeten Meclisi Millimizin de haberdar edilmesi ve maruzatının şimdilik neçre dilmemesini rica ederim efendim. H7 numaralıdır.

Erkânı Harbiyei Umumiye
Reisi
Fevzi

REİS — Efendim; bunun için Diyarıbekir Mebusu Kadri Bey bir takrir veriyor. Onu da okuyalım.

Kıyaseti Celileye

Başkumandanlık Meydan Muharebesinin icrası neticesinde düşman kuvayı külliyesinin imha edilmiş bulunduğu Kızıltaş dereesinin «Yunan Sındığı» namı tarihisiyle tevsimi ve haritalarda bu suretle tashihat ic-

rası için makamati aidesine tebligat ifasını arz ve teklif ederim.

Diyarıbekir Mebusu
Kadri

HÜSEYİN AVNİ DEY (Erzurum) — Efendim; bu harbi dimağ yapmıştır. Doğrusunu söyleyince tarih kendilerini altın yazı ile yazacaktır. Bu ihtisas, dimağ meselesidir. Lütfen anlayamadım. Daha doğrusu (Bu ihtisas meselesidir sadaları) (itiraz olmasın sadaları) Erkânı Harbiyesi böyle isim verilmesinde ittifak ediyor. Fakat ben deniz anlayamadım. (Bir dua edilsin sesleri)

(NUSRET EFENDİ (Erzurum) — Tarafından bir dua kıraat edildi)

REİS — Efendim, müzakere hitam bulmuştur. Perşembe günü ıçtima etmek üzere celiseyi tatil ediyorum.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

7 Eylül 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABİK HULÂSASI	750
2. — MÜZAKERİYE EDİLEN MEVAD	750
1. — <i>İtilâf Devletlerinin mütareke teklifi.</i>	750:753

Cilt : 22

97 nci İnkılat, 8 ncu Celse

DOKSAN SEKİZİNCİ İNİKAT

7 Eylül 1338 Perşembe

ÜÇÜNCÜ CELESE

Açılış Saati : 4,10

REİS : Birtuul Reisrekâi Vebbi Efendi

KÂTİPLER : Hakkı Bey (Van), Rauf Bey (Kayseri)

REİS — Celse kupaat olundu.

İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Beyefendi, mütareke mevzuunda İstanbul'da ifayı vazife eden Hâmit Beyden aldığı bir telgraf üzerinde hafî celse aktını talep etmişlerdir.

Hafî celse icrasını kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul olundu.

Geçen hafî celse zabıt hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

DOKSAN YEDİNCİ İNİKAT

6 Eylül 1338 Çarşamba

Üçüncü Celse

Musa Kâzım Efendinin tahtı Riyasetlerinde bilnikat icra edilen muharebâta Başkumandanlık muharebeleri unvanının Garp Cephesince ita olduğuna dair Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Haz

retlerinin sıfresi tebliğ olunarak celse tatil olunmuştu.

Reis	Kâtip	Kâtip
Reisi Sâni	Kayseri	Van
Musa Kâzım	Âtîf	Hakkı

REİS — Zaptı sabik hulâsası hakkında söz isteyen var mı?... Kabul edenler... Emiyenler... Kabul edildi.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — İtilâf Devletlerinin Mütareke Teklifi,

REİS — Söz Rauf Beyefendinin. Ruyunun efendim,

HÜSEYİN RAUF BEYEFENDİ (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (İstanbul) — Efendim, ahiren Hükümeti Millîye namına İstanbul'da ifayı vazife eden Hâmit Beyden Mutareke meselesine dair bir telgraf aldım. Bu hususta Heyeti Âliyenize arzı malumat edeceğim. Malumu âhilen birkaç günden beri gerek matbuatta ve gerek İstanbul'dan hususî istihbaratımızdan Yunan Hükümetinin İngilizlere mütareke teklifinde bulunduğunu - bu telgraf da onu teyit ediyor - Heyeti Vekilenizce ariz ve amik terkiyat neticesinde bunun mealinin aynen ve bu hususta en ziyade salâhiyetler taşıyan olan Ordu Başkumandanlığına nakledildi. Ordunun nokta-i nazarı anlaşıldıktan sonra Heyeti Vekilece tekrar müzakere edilecek ve üttihaz olunacak karar Heyeti Âliyenize arz edilecektir. Gelen telgrafı Heyeti Âliyenize aynen okuyorum :

Hariciye Vekâleti Celilesine

Rugün, 7 Eylül 1338 saat onbire çeyrek kalarak nezdi acizaneme gelen İngiliz, Fransız ve İtalyan baş tercümanları herveçhi atı ifade de bulunmuşlardır.

Yunanistan Anadolu'yu tahliye etmek şartıyla mütarekeye âmarle olduğunu İngiltere vasıtasıyla Düvel-i İtilâfiyeye bildirdiğinden bu hususa dair İstanbul'daki fevkalâde mümessillerle Hükümetleri arasında muharebe cereyan etmekte bulunmuş ise de ahvalin kesbetiği şekle göre Anadolu'nun bazı yerlerindeki ve tahsis İzmirdeki telaş ve heyecana ve şimî ahali bey-ninde muhtemel sefâkimaya mani olmak için fevkalâde mümessiller kemali surla teşebbüsatta bulunmaya mecburiyet görmüşlerdir. Binaenaleyh İzmir civarında hattı bitarafî üzerinde Hükümetimizce tayin edilecek askeri mütehassıslarla Yunan askeri mütehassısları arasında bir meclis akdi ve bu mecliste müzakere de hazır bulunacak General Marington ile bir Fransız ve bir İtalyan Generalinin de tarafeynin itilâfına hizmet ve muavenet eylemesi teklifinin en

seri bir suretle huzuru sânilerine arzına ve yine en seri bir suretle cevap ita buyurulması ricasına tavassut eylemekliğimi talep ve teklif etmişlerdir. Ferihan Hâmit

M. DURAK BEY (Erzurum) — Efendiler: rica ederim, dinliyelemin ondan sonra söyleyiniz.

RAUF BEY (Devanlar) — Efendiler: Yunan'ın İngiltere Hükümetine Anadolu'nun tahliyesi esası üzerine müzareke teklif ettiği muhakkaktır. Ancak bu tebliğin İstanbul'daki İttifak müessesilerine de geldiği anlaşılıyor. Fakat bu tebliğin müessesileri ile Hükümetleri arasında da müzahere cereyan ediyormuş. Aynı zamanda bazı heyecanlardan dolayı selki dimaya mani olmak için bu misafirperverler (handeler) müstacelen bir karar ittihazına mecbur olmuşlar. Yine müzaherelerine devam ede dursunlar. Kocaeli şibecizaresinde bir mütareke bitirafi olan yerde bir mütareke komisyonu teşkil edecekler ve bizim mütehasıs ve Yunan mütehasısı askerleri gidecekler. Yine mütavassut olarak müzakerin teşkil edecekler ve Anadolu'nun tahliyesi esası üzerine bir mütareke akdedecekler. Bittabi efendiler, Canabı Hak her türlü teşebbüslerinde ordumuzu muvafak etsin. Anadolu'nun kahraman ordusu yurdumuzu tahliyesini teyit etmiştir. (Hamdolsun, bravo sadaları) Bugüne kadar bizde hâsıl olan kanaat müzareke, müsaleha esaslarını aşağı yukarı ihtiva etmesi meselesidir. Evvelce de arz ettiğim gibi aynen naklediyorum. Heyeti Vekileniz alacağı cevap üzerinde müzakere edecek ve netice müzakeratını Heyeti Aliyenize arz edecektir. Tasvip buyurulduğu takdirde mukabil cevap olarak İstanbul'a arz edeceğiz. Aynı zamanda şunu da Heyeti Aliyenize arz mecburiyetini husus ediyorum ki telgrafta bahsedilen heyecandan ve selki dimaya sebebiyet vermek ihtimalinden ordumuz nokta-i nazarından endişe edilmesin. Kahraman ordumuzun her ayak bastığı mahallerde asayişin temin ettiği ve bu eracifin aylardan beri aleyninde bin türlü tertibatla bulunan menabiden mütevellit işaati bedihane oluşunu ve teabedilere bunların bildirilmesini Hâmit Beye Hariciye Vekiliniz namına yazdım. (Teşekkür ederiz sadaları) Heyeti Vekileniz ile muvafık gördü. Tebliğ ettik ve teabedilerinde de - Ordu Başkumandanlığı ile de müzahere ediyorsunuz - ilân edilebilir. Bugün hamdolsun ihtiyacımız yoktur. Evleri yakan, memleketleri yakan, emval ve hanımanları söndüren, zelifâne kağan düşmanlarımızdır. Ordularımız nereye ayak basmış ise can kurtarmış, hanıman kurtarmıştır. Kahraman dilaver insanlardır,

EMİN BEY (Bursa) — Efendim, sa'yimizin semeresini iktifat edece kanların hulul etliğini görüyoruz. (Muzakere yok sadaları) Tabii konuşacağız efendim. Vaktiyle biz hoşlanırken - Rauf Beyefendi Hazretlerinin buyurdıkları gibi - efendiler hazeratı karşısında söyleyebilir idik. Fakat kuvvellendiğimiz zamanı mükafal edince hemen meydanlığa kalkıştılar. Binaenaleyh hatırıma gelen bir şeyi bu munasehette arz edeceğim. Bugüne kadar bütün Meclis azayı kirami gibi bendemiz dahi hiç bir şeyden korkmuyarak, ölümü kabul ederek buraya gelmişim ve bugüne kadar hiç bir şeyden korkmadığım halde bugün sulh kelimesiyle korkuyorum, utuyorum. İşte desiseler başladı. Sulhün kendisinden değil, sulhün muhar olduğu tehlikelerden korkuyorum. Binaenaleyh uzatılacak, sânimi namlar altında uzatılacak ellerden, güzel yüzlerden çok korkuyorum. Bize bugün bir vazife terettüp ediyor. Biz bir Meclis Milli etrafında toplandık. Bu hususta hiç bir ihtilâfımız olmadı. Bugün bize terettüp eden vazife iktisadî, siyasi, ahlâkî, ne deriz deyiniz. Misalci Milli vapalın ve yürüyeceğimiz yollarda doğru yürüvelim. Şu munasebette dinliyelemin, taşınatım, bir hattı hareket tayin edelim.

REİS — Efendim müzakere edilecek bir mesele yoktur.

HÜSEİN AVNİ BEY (Erzurum) — Reis Bey: bendemiz de bazı hususları Hükümetin nazarı dikkatine arz etmek isterim. (Sonra sadaları) Rica ederim, bugün muhim kararlar ittihaz olunuyor. Arkadaşlarımızın hatırıma gelen şeyleri arz etmesini bir vacibe telakki ederim. Malumum üllileridir ki Avrupa hilelerini kuvveden fide çıkarmak için bin türlü yola sâpmışlardır. Biz Yunan muharebesi yaptığımızı kani değiliz. Her halde bu Avrupa harbidir. Biz lehülhamd ordumuzu taarruz ettiği günden daha kuvvellü olarak Anadolu'nun müntehasına gönderdik. Şimdi Yunanlılar bir müzareke istiyorlar. Bu diiveli itilâfiyeden midir değil midir? Diiveli itilâfiyeden ise bizim ta şuraya kadar - bize ilanı harp edip - memleketimizin içine kadar işgal emiklerine göz yumar, itilâf devletleri, hasta bitaraf menatiki bile işgal ettiler. İzmir'e bile geldiler. Kocaeli'nde şenâat yaptılar. Buntara da bugüne kaldılar. Bunların harp pişdarı olan Yunanlılardır. Düşmanımız perişan oldu, müzmahil oldu ve düşmanlarımızın eğer başka kuvvelleri olta idi her halde bir sene evvel, iki sene evvel getirecekti. Düşman ezzi mutlak içeresindedir. Böyle selki dima için memleketimizin içeresine bir küşesine dirnavut göndermek veya şunu bunu göndermek bizi vahşi tanıtmaktır, biz niedeni bir Hükümetiz. Değil İzmir'de buradaki ana-

sırı Hristiyanıncının hakımı ve onların hayatlarını idame ettirmektedir. Bunlar ahali arasında nereye sancağımızı dikersek onların hayatlarını kurtaran bir Hükümetiz. Hükümetin nazarı dikkatine arz edeceğimiz bir şey varsa biz İzmir'in ayağını elinize alacağız dedikleri zaman bizim nazarımızda İngilizlerle Yunanlıların hiç bir farkı yoktur, denicliyiz. (Bravo sadaları) Biz İstiklâl mücadelenizi arz ettiğimiz gibi bir mütarekeden bahsedemeyiz. Mütarekeden bahsettikleri zaman o mütareke pürünüştür. Yalnız Anadolu topraklarını tahliye için değil, aynı zamanda İstanbul aynı zamanda Trakya vardır. Yalnız şunu söyleceğimi ki bu adanlar bizi böyle sıyahi müşkülâta sokmak istiyecelerdir. Yarın bir mütareke şeraiti konyak mecburiyetindeyiz deyip düşmanınız olan Yunanlıların tekrar toplanmasına - gerçi bence ihtimal yoktur - ufak bir kuvvet ihzar ederek veyahut başka bir entrika çevirerek gün kazanmak istiyecelerdir. Tabii Başkumandan askeri vaziyete göre düşünür. Fakat Başkumandanın düşünmesi kâfi değildir. Meclis de karşısında kim ile uyulacağını bilmeli ve şimdiden hınu arız ve anık müzakere etmelidir. Yoksa irtizar vaziyetinde kalmamalıdır. Meclis bugünden kararını vermelidir. Tabii ordunun kuvvetine, kudretine ve Başkumandanından alacağı haberlere göre lazım gelen malumatı bize verir. Yarın için itilâf devletlerinin kuracağı entrikaya, bugünden hazırlanacağız ve Hükümetle bugünden şey vermek lazımdır. Efendiler, şunu düşünmek mecburiyeti vardır. Karşınızda ya onlar mücadele edecekler veya sahule firar edeceklerdir. Buna karşı Meclis Hükümete daima hâkim bir vaziyette devam etmelidir. Hükümet cevap verdiği zaman buna karşı Meclis de başbaşa vererek kendi kararını vermeli ve Hükümet anı cevap karşısında kaldığı bir zamanda Meclisin fikrinden mühlhem cevaplar vermesini daha münasıf görüyorsunuz.

İL YAS SAMİ EFENDİ (Mus) — Bendeniz müzakere edilecek şey olmadığını, mühür kimde ise Süleyman'ın olduğunu ve meseleleri ordunun süngülerine bağlı bulunduğunu arz ederim. Heyeti Vekile Reisi Beyefendi pek güzel söylediler. Yalnız Hükümetin, bilhassa Hükümet Reisinin nazarı dikkatini celbedecek bir iki nokta görüyoruz. Yunanistan'ın mütareke teklifinde bulunduğu sayısını birkaç gün evvel gazetelerde de görmüştük. Yunanistan mütareke için Anadolu'yu tahliye etmek suretiyle Düvelî İtilâfiye mümessillerine müracaat etmiştir. Yalnız böyle bir tahribat ile onlardan alınan bir haber ile bu şekilde böyle bir şey olmamıştır. Yani Yunan'ın müsaafaha işlerinde İstanbul'a meydan verilmemesini Hükümetin

ve Meclisi Âlinin nazarı dikkatine arz ederim. En mühlîm şey budur.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Efendim; vakıa urtada mevzu bahis ve müzakere hiç bir şey yoktur. Fakat arkadaşlarınız bu hususta bazı malumat dermeyan ettiklerinden bendeniz de İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Beyefendi Hazretlerinin bazı noktalar nazarı dikkatlerini celbetmek isterim. Malumu âlîleri aklında koldığına göre hukuku düvel dedikleri bir Kanun vardır. Bu kanun mucibince muharip devletler harp yaptıkları esnada kendisini zayıf gören mağlup gören devlet diğer bir devleti tavsil ederek galip tarafa bir sülh teklifi yapar. Fakat bunda da kaide bir devletin mümessilinin tercümanlarını göndermek suretiyle değil, onların mümessillerini doğrudan doğruya veyahut tercümanlarıyla bizzat beraber gelecek olanıyla suretiyle olur. Bunu biz resmi bir mahiyette olarak telakkî etmeyiz. Binaenaleyh böyle resmi bir mahiyette olmayan bir meseleyi gazetelere düşürüp de ilân etmek bizim de sülh teşnu olduğumuzu hanice ısrap ettirir. İmtihazasında bulunduğumuz bazı gazetelerin gazetelere geçirilmemesini ve milletin sayet şeriat ve millette kavî olduğunu, Yunan'ın Anadolu'dan kendi kendine çıkaracağını zaten yazmışlardır. Bunun gazete sütunlarına geçirmesini rica edeceğim.

MÜSEVİN RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (İstanbul) — Efendim; müsaale buyurursanız Müfit Efendinin sözlerine cevap vereyim. Evet bu gibi haberlerin vakitsiz ve mahemessini intişarı birtakım dedikoduları mücip olur. Yalnız şunu Meclisi Âlinize arz edeyim ki hafi celbe istihhamından maksat ila bu idi. Bunun neşrinin caiz olmadığı kanaatinde bulunduğumuz için Heyeti Vekile arkadaşlarınız hafi celbede olmasını muvafık gördü. Şunu da Heyeti Âliyenize arz etmiş olayım ki hanıdolsun ordumuzun ve milletimizin maneviyatı tasavvurun pek fevkinde bir derece kemaleddir. Bize düşen ise mahremiyatını kendi aramızda muhafaza edelim. Tabiidir ki gazeteciler de kendilerine düşen vazifeyi hamiyeti ifa ederler. Hükümet kendisinin malumatı olduğu her şeyi Meclisi Âlinize arz etmeyi bir vazifesi vicdaniye ve diniye ve uhdesine tevli ettiğimizi, vazifenin esası telakkî eder. (Müzakere kâfi sesleri.)

VASİH BEY (Sivas) — Efendim; bu teklif bir sülh esas olmak için ciddi bir teklif değildir. Bizim Hariciye Vekâletimiz ve İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti aynı zamanda bir hafta kadar oluyor ki devletlere müracaat etti, Yunanlıların yaptığı fecayit pro-

testo etti, bunların insanıyet namına önüne geçilmesi için teşebbüsle bulundu. Fakat hiç bir cevap almadı. Ancak Yunanlıların intibazını İngilizleri derhal bize böyle bir müracaata ve teklifle bulunmaya sevk eden mümessillerdir, mümessiller Hükümetlerine müracaat etmişlerdir. Talimat almak için... Şu halde hükümetleri ne diyebilecekler? Bu bizce malum değildir. Onun için bu bizce malum olmayan esasat dahilinde Yunanlılarla karşılaşılarak, hem de hattı fasul tabiri gibi bir tahrir kullandıkları bu mealde yapmak bizim için doğru değildir. Bu, vaziyete tabidir, biz buna karar veremeyiz. Ordu vaziyeti askeriyesine göre hükümünü verebilir. Hattı fasulün da bizce hükmü yoktur. Hattı fasul tabirini bizim kabul etmemize imkân da yoktur. Hattı fasul kendileri icat etmişlerdir. Biz yalnız eski vahdeti tanırız ve memleketimizin vahdeti tam olarak tanırız. Hakikaten hattı fasul bir parça unig ve o parçanın da bir hattı fasulü varmış, biz ona riayet ediyormuşuz, ondan ileri gidememişiz gibi bir zannı kabule biz muvafakat edemeyiz. Binaenaleyh biz ordudan soracağız, ordu karar verecek ve biz de devletlerin doğrudan doğruya müracaatlarını bekliyerek ondan sonra bir şey söyleyebiliriz. Şerhü esasıya de o zaman düşünülebilir. Bu gündeden düşünülecek ve gayanı kabul bir şey değildir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendim, gerek Muş Mobusu arkadaşımızın ve gerek Vasıl Beyin beyanatına bir iki sözle cevap vermek zaruretinü hissediyorum. İttifak devletlerinin temsilcilerinin İstanbul'da Büyük Millet Meclisi umurunu yürütmü

bir surette tedvire memur olan Hârit Beyefendi bir İstanbul entrikası meselesi şeklide olduğunu tasvir ediyorlar. ihtimali vardır. Efendim; fakat takip ettiğimiz meslek, intihap ve icmal buyurdüğümüz Hükümetimizin takip ettiği meslek ve böyle mesab mühim-meyi Heyeti Aliyenizle daıma istişare eder, gördüğünüz kusurları ikaz ettiğiniz anda kemali dürmelle kabule müheyya arkadaşlarımız, (Teşekkür ederiz sadaları) Ondan sonra buyurdıkları gibi hattı fasul ve saire gibi böyle imaan kabul ettürdümeye çalışılan hususları da Heyeti Vekileniz kabul edecek değildir. Allah hatırlasın hepimizi tamamen muhafaza etsin. Çalıştığımız hataya sebep ve vasıta olmamaktır. Hakkı kelamın ordunun olduğuna dair olan mütalaatı tamamen igurak ediyoruz ve demin aldığım telgraftı aynen Başkumandan Paşa Hazretlerine arz ve ordunun noktalı nazarını anladıklan sonra Heyeti Vekile noktalı nazarını tespit edecektir. Ve Heyeti Aliyenize gelecektir. O itibarla bidayette de söylediğim gibi şimdi de tekrar ediyorum, son hakkı kelam ordundur, ve son sözü ordu söyleyecektir ve ordunu her türlü istibaratımızdan muntazaman haberdar ediyoruz. Mümessillerimizden gelen haberlerden İstanbul'dan işbarratımızda ve memleketin vaziyeti umumiyesinde muntazaman ordu kararları umumisini haberdar ediyoruz. Orlar da bizim kadar vaziyeti siyasiye ve idariyeye vakıftırlar. Binaenaleyh şu halde icmal buyurun, inayeti Hak'la İnşallah hatasız bir karar ita ederiz. (İnşallah sesleri)

REİS — Efendim; celsei hafiye bitmiştir.

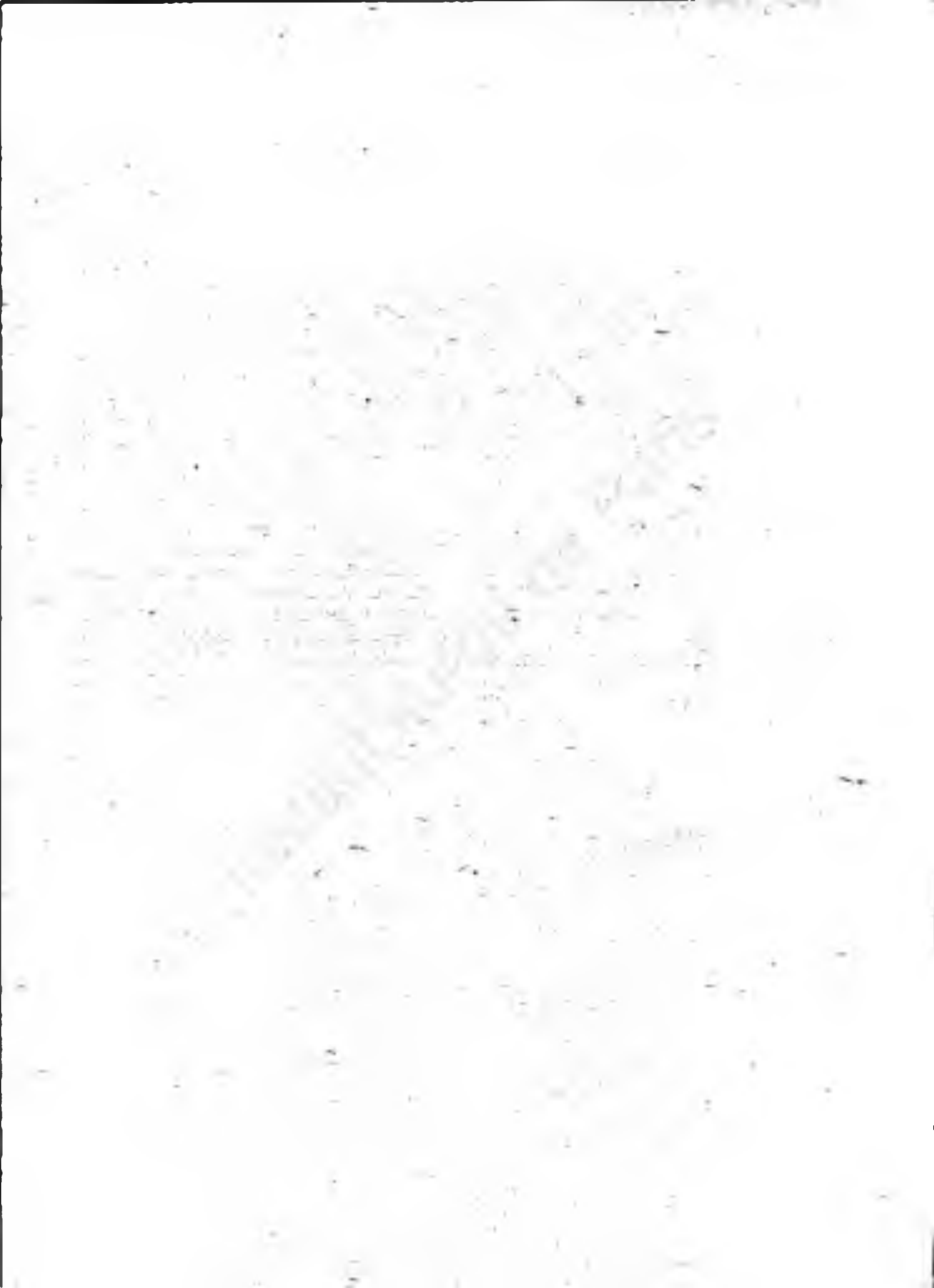

testo etti, bunların insaniyet namına önüne geçilmesi için teşebbüsatta bulundu. Fakat hiç bir cevap alamadı. Ancak Yunanlıların intizamı İngilizleri derhal bize böyle bir muracaatla ve teklifle bulunmaya sevk eden mümessillerdir, mümessiller Hükümetlerine muracaat etmişlerdir. Talimat almak için... Su halde hükümetleri ne diyebilecekler? Bu bizce malum değildir. Onun için bu bizce malum olmayan esasat dahilinde Yunanlılarla karşılaşılarak, hem de ehattı fasıl tabiri gibi bir tabir kullandıkları bu meâlde yapmak bizim için doğru değildir. Bu, vaziyete tabidir, biz buna karar veremeyiz. Ordu vaziyeti askeriyesine göre hükümünü verebilir. Hattı fasılın da bizce hükmü yoktur. Hattı fasıl tabirini bizim kabul etmemize imkân da yoktur. Hattı fasıl kendileri icat etmişlerdir. Biz yalnız eski vahdeti tanırız ve memleketimizin vahdeti tam olarak tanırız. Hakikaten hattı fasıl bir parça imiş ve o parçanın da bir hattı fasılı varmış, biz ona riayet ediyormuşuz, ondan don gidememiş gibi bir zaatı kabul biz muvafakat edemeyiz. Binaenaleyh biz ordudan soracağız, ordu karar verecek ve biz de devletlerin doğrudan doğruya muracaatlarını bakliyerek ondan sonra bir şey söyleyebiliriz. Şerhü esasıye de o zaman düşünülübilir. Bu şimdiden düşünülerek ve gayanı kabul bir şey değildir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devam'la) — Efendim, gerek Muş Mebusu arkadaşımızın ve gerek Vasıl Beyin beyanatına bir iki sözle cevap vermek zaruretini hissediyorum. İttifak devletlerinin tercümanlarının İstanbul'da Büyük Millet Meclisi umurunu ihtizası

bir surette tedvire memur olan Hürmit Bey efendi bir İstanbul entrikası meselesi şeklinde olduğunu tasvir ediyorlar, ihtimali vardır. Efendim; fakat takip ettiğimiz meslek, ihtihap ve rüfat buyurduğunuz Hükümetinizin takip ettiği meslek ve böyle mesul mübiremeyi Heyeti Aliyeye daime istişare eder, gördüğünüz kusurları ikaz ettiğiniz anda kemalî bürmetle kabule müheyya arkadaşlarımızız. (Teşekkür ederiz sadaları) Ondan sonra buyurdıkları gibi hattı fasıl ve sairü gibi böyle imacın kabul ettürilmeye çalışılan bususatta da Heyeti Vekileiz kabul edecek değildir. Adah hatadan hepimizi tamamen muhafaza etsin. Çalıştığımız hataya sebep ve vasıta olmamaktır. Hakta kelâmın ordunun olduğuna dair olan mütalaauna tamamen işurak ediyoruz ve demio aldığımız telgrafı ayeten Raş-kumandan Paşa Hazretlerine arz ve ordunun noktalı nazarını anladıktan sonra Heyeti Vekile noktası nazarını tespit edecektir. Ve Heyeti Aliyeye gelecektir. O itihapta bidayette de söylediğim gibi şimdî de tekrar ediyorum, son hakta kelâmı ordunun, ve son sözü ordu söyleyecektir ve orduyu her türlü istihbaratımızdan muvazaman haberdar ediyoruz. Mümessillerimizden gelen haberlerden İstanbul'dan istihbaratımızdan ve memleketin vaziyeti umumiyesinde muvazaman ordu kararları umumisini haberdar ediyoruz. Onlar da bizim kadar vaziyeti şyasiye ve idariyeye vakıftılar. Binaenaleyh şu halde itimat buyurun, inayeti Hak'ta İnşallah hatanz bir karar ita ederiz (Inşallah sesleri.)

RİS — Efendim; celsai hafiye bitmiştir.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

11 Eylül 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	756
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	756
1. — 28 Şubat 1338 tarihli Avaris Kanununun üçüncü maddesi mücibince bilimumu memurin ve mensubini askeriye maaşatından kareâlmekte bulunan % 20 lerin bundan sonra kesilmemesine dair kanun lû-yihası ve Müvazeneî Maliye Encümeni mazbatası.	756-766

Cilt : 22

100 nü Lü'lat, 2 nü Celse

YÜZÜNCÜ İÇTİMA

11 Eylül 1338 Pazartesi

İKİNCİ CELSE

REİS : İkinci Reis Vekâli Musa Kâzım Efendi.

KÂTİPLER :

REİS — Efendim, celseyi açıyorum.

Celse hâfiye akti hakkında söz Maliye Vekili Hasan Fehmi Beyefendinin. Buyurun efendim.

HASAN FEHİMİ BEY (Maliye Vekili) (Gümüshane) — Efendim; hâfi celse yapılmasını arz etmekten maksadım. üç teklif karşısında bulunuyoruz. Birisi Zabitan, mensubini askeriyeye ve esnafı askeriyeye bir nefer tayını verilmesi hakkında, diğeri yalnız ordu maaşlarından evvelce marifet kanunu mahsusla katedilen % 20 lerin jadesi hakkında; üçüncüsü de hutün tahsisatı mülkiye ve askeriyeden katedilen % 20 lerin hadema katedilmemesi hakkındadır. Bu üç

mesaleyi müzakere ederken hâfi mali, borcumuz, vâziyeti hazıramız, belki âemiz hakkında ihtimal ki bir çok noktalara temas etmek lâzım olacaktır. Tensip buyunırsanız bu mesaili evvelâ hâfiyen müzakere edelim. Tespit ettiğimiz şekil ne ise aleni celsede onun üzerinde tevakkuf edelim. Hâfi celseyi kabul buyurduğunuz takdirde hendeniz izahatımı arz edeceğim.

REİS — Efendim; Maliye Vekili Beyin izahatı ve hâfiye hâfi celseyi kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. Celsenin hâfi olması kabul edilmiştir.

Şimdi zaptı sabık hülâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

DOKSAN SEKİZİNCİ İÇTİMA

7 Eylül 1338 Perşembe

Üçüncü Celse

Birinci Reis Vekili Vehbi Efendi Hazretlerinin tahtı Riyasetlerinde bilinskat mütarake teklifi hakkındaki telgraf Hariciye Vekâleti Vekili Kauf Bey tarafından Mecliste kiraat olunmuş ve celse aleniye geçildi.

Reis
Birinci Reis Vekili
VehbiKâtip
Van
HakkıKâtip
Kayseri
Âsaf

REİS — Zaptı sabık hülâsası hakkında mütalaa var mı? Zaptı sabıkı kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1 — 28 Şubat 1338 tarihli Avâns Kanununun üçüncü maddesi muhtibince hilunum memurin ve mensubini askeriyeye maaşlarından katedilmekte bulunan % 20 lerin bundan sonra kesilmemesine dair kanun lû-yihası ve Muvazenei Maliye Encümeni mazbatası.

REİS — Söz Maliye Vekili Hasan Fehmi Beyin

HASAN FEHİMİ BEY (Maliye Vekili) (Gümüshane) — Efendim, birinci teklif zabitan; esnaf ve mensubini askeriyeye bir nefer tayını zammı hakkındaki rüfeka tarafından verilen teklifi kanununun müdafaa-i Milliye ve Muvazenei Maliye Encümenlerinin müştereken teklif ederek Heyeti Celilenizce müzakere edileceği sırada Meclislik Maliye Vekâletine

teklifi buyrulmuş tekliftir. Bunun üzerine Muvazenei Maliye Encümeninde Müdafaa-i Milliye Vekili Paşa Hazretleri de hazır olduğu halde biliftima tetkikatta bulundu.

Bunun tesiri malisini nazarı dikkate aldık. Hesaplar yaptık, neticede bazı tadilat ile Encümeninden çıkan şekil, Heyeti Celilenizin arzusu dahilinde bazı takyitler ilâvesiyle, tesiri malisi de mümkün olduğu kadar yapılmak üzere Heyeti Umumiyenize arz edilmek üzere tespit edilmiş idi. Onu arz edeceğim onada yalnız ordu mensubininin % 20 lerin jadesi hakkında teklif vaki oldu. Bunun diğeri ile birleştirilerek Muvazenei Maliye Encümenine jadesi kararı zuhur etti. Bu suretle o teklif hakkındaki mütalaaatımı arz edeme-

dim. Üçüncü teklif olarak da ordu da dahil olduğu halde umum memurinin % 20 lerinin ladesi meselesi karşısında kalılık. Bugün Muvazene-i Maliye Encümeninde toplandık. Muzakere yapıldı, neticede zannedirim ki; Heyeti Celilenize şu veya bu şekil diye musta'bi bir karar arz edemedi. Çünkü ara teşettüt erfi ihtilâfi âlâ hasil oldu. Encümen üç nokta nazar olarak mahsul eden ârânın hepsini birden arz ediyor. Muvazene Encümeni; Heyeti Umumiyede ne takarrur ederse o suretle olsun dedi. Müsaadenizle bu lâyhaların mahiyetini tahlil emelden evvel, kısaca evvelce arz ettiğimi gibi halî malımız hakkında kısaca malumat arz edeyim. Derhâtir buyrulur ki ve evvelce de arz etmişim ki 1336 senesinden 1337 senesine mühim miktarda düşünü Devlet devrettik. Keza 1337 senesinden 1338 senesine de devrettik. 1338 senesi için de bütçemizin varidatı umumiye cövelileri arasındaki fark heyeti celilemizin temamen malumudur. Bizim için haricîten istikraz yapmak mümkün olmadığını, mümkün olsa bile Heyeti Celilenizin tevizi etmiyeceğiniz gerâitü maliyeyi ihtiva edeceğinden kabul etmiyeceğiniz tabiidir. Bunun en doğru yolu yine milletimizin hanıyyetine istinad ederek düşüncümüzün böyle sulha kadar seneden seneye devretmek suretiyle - nasıl ki üç senedir yaptık - sulha kavuşmak yani kendi yağımızla kavrulmak suretiyle sulha kavuşmak cihetini ilzâm etmek cihetini arz etmişim. Hakâkaten eHaza min fadli Kabhis Anadolu'da Yunan Ordusu bulmuştur. Fakat zannedirim mesele bitmemiştir. Biz sulhun kuvvetle mevzuhalis olduğu zamanlarda halî hazinedeki kadar ve belki de onun daha kuvvetli bir orduyu elimizde bulundurmak mecburiyetindeyiz. Döktüğümüz kanların semeratını elde edebilelân. Bunun için daha bilhassa inşâ-i millimizi temamen istihlâs için daha göreceğimiz bir çok hizmetler vardır. Yani Mudafai Milliye bütçesine bugün için tahaffüf elmiş nazariyle hakmıyalım. Bu cümleyi arz etmek için diğer mükata tomas ettim. Memurine mülhakatta olduğca mühim denemek derecede Hu kümetin borcu vardır. Ahaliye mühim miktarda borcumuz vardır ki bunlar gerek mübayaattan, gerek taahhüddan, gerekse suveri sair ile mühim hususlar tahküm etmiştir. Şimuliyeye kadar halkın sabrı ve tahammülü vardı. Bahusus düşmanın böyle ta Ankara kapılarında bulunduğu zamanlarda bizden para istiyenler belki şakılarak istiyorlardı. Fakat bunların sonra her halde eshabı istihkak matluhunu istemekle kendisinde bir hak görecektir. Beideniz düşünüyorum ki ordu nasraftan, düşmandan elde edilen ganaim dolayısıyla tahaffül edecek kısmı, düşünü hakikiyeye hasriyle yani

memurinin mütedahil maaşlarının bir kısmını bir kaç ay zarfında tesviye etmek suretiyle hiç olmazsa onların da yüzlerini güldürmek ve onlara da mümkün olduğu kadar yaşantak hakkı verebilmeği temin etmek icabeder. Halbuki bu üç teklifin ihtiva ettiği esaslar ciddi esaslardır. Çok şayani arzudur ki, memurinemizi hakikaten maaşta hiç bir suretle müşküât çekmiyecek ve hiç bir vakitte muhtaç olmayacak bir surette şikar edelim. Fakat zannediyorum ki dün yapamadığımız gibi bugün de temamen yapamayacağız. Belki memleket halî tabiiye avdat edip, yararlarımızı sarıncıya kadar bunu bir muddet daha yapmak mümkün olmayacaktır. İstihsal ettiğimiz varidatın kısmı mühimmi biliyorsunuz ki ukuda, taahhüdata ve belki muahedeta mustenik bir takım muesssata a) paralardır. Gerçi onların hepsini masarifi harbiyeye sarfediyoruz. İhtimaldir ki bunların bir kısmını biz aulha üzerimizden alabiliriz. Fakat herhalde bunların tamamen bize ait olduğunu iddia edemeyiz. Onun için ihtiyatlır bulunmak mecburiyetindeyiz.

KİFAT REY (Fıkati) - - Yeniden memleketler aldık

HASAN FEHMİ REY (Devamlı) - - Evet, derhâtir buyrulur ki 1337 senesi nihayetlerine kadar olan vergileri istihlâs edilmiş ve edilecek memleketlerin bilâ vasıta cihavet edilecek vergilerini Meclisi Atinîz sa-karya muharebesini mutakatip kabul buyduğunuz bir kanun ile affermiştir. İstihlâs edilmiş ve edilecek tabiri altında olan o kanun bütün memlekete şamilidir. Elimizde aşar ile gümmük kalıyor. Herhalde bu varidat onlara sarfedeceğimiz paralara tekabül eder. Belki biraz da artar. Fakat bunun için sahih ve sulim olarak bir rakam ifade etmek zannedirim bugün için mümkün değildir. Bilhassa bu memleketler, yannış, yıkılmış; henüz ordu tarafından işe edilmek zarureti olan insan kitleleri çok mühimdir. Onların işelerine ve yardımlarına koşmak mecburiyetindeyiz. Senesi haliye yani 1338 senesi martında % 20 ferî ne gibi esbap ve şerâit altında teklif ettiğimizi ve o kanunu kabul ettiğimizi bir an için derhâtir buyurunuz. Bunun bu sene içinde ladesi, belki şeklen doğru olabilir. Yani bendeniz o kadar şekilperest olmayacağımı. Fakat diğer taraftan böyle harikalar izhar edecek surette muvaffakiyetler temin eden ordunun bendenizin zan ve tahminine göre umumi bir derece terfi etmek ve ayrıca da fevkalüde yararlıları görülenlere takdirname verilme suretiyle karar kılınacağına göre, gerek bu terfilerin, gerek bu takdirnamelerin tesiri malisimî bir an için göz önüne getirilimi ki bütçe üzerine yeni bir masarifi ilâvesi mecburiyetintleyiz. Eger bu-

rün memurinin ordu da dahil olduğu halde % 20'lerini sade ettiğimiz takdirde bütçe üzerine altı ay için yani Eylülden Şubat nihayetine kadar maliyeye yapacağı tesir iki buçuk milyon liradır. Bittahı bunla arazi müstahlasa memurini de dahildir. (Değil efendim, değil sadaları) Bendeniz şimdi söylemiyorum. Bütçedeki tahsisatı fevkalâdeye ve istirahat edilen mahallerin teşkilâtını da nazarı dikkate alarak arz ediyorum.

MAZHAR MÜFIT BEY (Hakkâri) — Bu tahsisatı fevkalâdeye'nin aslı on üç buçuk milyon lira değil mi? Bunun % 20'si ne eder?

HASAN FEHMI BEY (Devamlı) — Beyefendi yalnız bir nefer tayınının zammı hakkındaki teklif ki o teklifi ahiren Müdafaa-i Milliye Vekili Paşa da hazır olduğu halde Muvazene-i Maliye Encümeninde reddettiğimiz şekle göre hasıl olan miktar dört yüz bin liradır. O da yine bu altı aya mahsup edilmek şartıyledir. Yalnız nefer tayını zammı her tarafta muşavir surette beş yüz kurus olmak. Tahli muhakemeye alınan ile mezun olanlara verilmesi üzere onun tesiri malisi de dört yüz bin liradır. Yine derhatir hüvurur ki % 20'leri katederken biz ordu için elbise haddeli diye yeni bir zana kabul ettik. Şimdi bu vaziyet karşısında bendenizce zaten bütçe de otuz milyon açığı olan ve belki bütçe tasarrufatından ki arazi müstahlasada evvelki tediye bütçesini yirmi milyon lira olmak üzere arz etmiştim. Yine o miktarda sabitim. Fakat 1336, 1337 senelerinden müdevver olan duyun miktarını da buna ilâve edersak gayet mühim bir borç karşısında kalırız. Arazî müstahlasanın fazlası varidatını bu sene için kendi teşkilâtını yapıktan ve muhacirini memlekete'lerine iade ettikten sonra hiç olmazsa bu sene için onları yaşatabilecek bir surette yapılacak muavenetle sarfederek zannedirim bundan sonra yapılacak ve hize verebileceğini ifade edebilecek elimizde hakiki bir şey yoktur. Çünkü derecesi yakından bilinmediğince alınacak varidatın derecesi de tahmin olunmaz. Bendenizce memlekette hidematı umumiyet Devlette ifayı vazife edenler bu mücadelenin birinci gününden nihayetine kadar alelderecat hepsi mükâfata müstahaklardır. Fakat bu mükâfata tevzi zamanı bu gün gelmiş midir? Bunu düşünüyorum. (Gelmişir sadaları) Bu mükâfata tevzi zamanını arz ediyorum ki, umumi terfi olacağına göre ki tabii onlar bundan hariçtir. Fakat ayrıca % yirmilerin ya orduya veya umum memurine şamil olmak üzere yeniden verdiğimiz surette bunları senenin nihayetine kadar muntazaman tesviye etmek imkânı malisi olmadığını Heyet-i Celilenize arz etmek ben değil, herhangi bir Maliye Vekili için bir vazifedir. Eğer şim-

di mümkün olduğu kadar işlerimizi toplamak ve yine tasarruf ve iktisada mayetkâr olmak suretiyle müre dahil olan maasatı tesviye etmekte bendeniz nefsülemre daha muvafık görüyorum. Fakat Muvazene-i Maliye Encümenince tespit edilemeyen bu üç nokta nazardan Heyet-i Celilenize hangisi tespit edilecek? Eğer arz ettiğim gibi tesiri malisi dört yüz bin liradan ibaret olan şekil kabul buyurulduğu takdirde bütçenin bu kadar açığı içerisinde belki ona bir çare bulunabilir. Fakat hem o, hem de yüzde yirmiler iade edilsin, dersiniz (olmaz sadaları) gayet mühimlik bir rahne açmış olursunuz. Zaten Berhat olan bütçemiz büsbütün fevka bir hale gelmiş olur. Yalnız yüzde yirmisini iade edelim dersanız bunun tesiri malisini arz ettim. Yani iki buçuk milyon lirayı bu açık bütçe üzerine koymak hakikatte tedahül eden maaslara bir ay daha ilâve etmek demektir. Hakikatte, zavahirde zammemek, hakikatte bir ay daha maasları tehir etmek demektir. Rindanaleyh yeni vergi hususundaki nokta nazarı acizcemni daha evvelce de arz ettim. Bendeniz artık halkın sabrı ve tahammülü tükendiğine kanım. Yalnız şehir ve kasabalara hakmuyalını Köylerin ahvalini Pok âlü biliyorsunuz. Köylünün vermek arzusu olsa bile memlekette alınacak para yoktur. Nakit para kalmıadı. Onun için gayet nazik bir vaziyeti iktisadiye içerisinde az bir para ile dönmek mecburiyetindeyiz. Memurine fazla para vermek, mustehlik olan şehirlerin islahkâtını rezil etmektir. Bunun için, bunun da doğru olmadığına kanım. Mamafih takdir sizin dir. Bendeniz her üç teklifin tesiri malisini arz ettim. Bunun da tediyatı sırasında muhtilî ile tediyeye edileceği belki, bir ay daha maaslarının tedahülde kalmamasına sebhıyet vereceğini söylemek vazifem idi. Bunu da söyledim. takdir Heyet-i Celilenizindir. Nasıl arzu ederseniz öyle olacaktır.

HACI İLYAS SAMİ BEY (Muş) — Bütün şokilleriyle heyan ettikleri hali maliye nazaran netice Meclisin nazarinla tecelli etmiştir. Netice itibarıyla acuhafikrinizi söylemiyorsunuz. Yani buna müsait midir? Onu arz etmediniz. Bir milyon arzusıyla zaferin umumu gulkürmesi lazımı gelen bir anda ikiye ayırarak böyle söylenmesi. İhali malinin müsah olmağı malum. Bu husustaki kanaatinizi söyleyin.

HASAN FEHMI BEY (Devamlı) — Efendim bendeniz ikiye ayırmadım. Zannedirim ki ordu zabitanın terfi ve bir de, bir nefer tayını zammı hakkındaki teledi de Meclisi Aliye anlatmış oldum. Bir nefer zam tayını hakkındaki kanunun telkiki için bir defa istedim. Bu da telkik için Meclisi Alinin arabıyetle gösterdiği hake hınaen ve bir an evvel müzakere

edelim yolundaki arzuyu şedide istinaden hendeniz kanunu takyit etmek suretiyle hiç olmazsa sekiz bin lirayı veyahut vedi yüz elli bin lirayı dört yüz bin lira tenzil edebilecek bir şekil olmak üzere tespit ettim. Yoksa Maliye Vekilinizin noktai nazari tevzii mükâfatının zamanı gelmemiştir. Sulh kati olarak akdedildikten sonra bu herkesin hakkıdır. Ama orduya verilecek olan hak da terfidir, takdirdir. Terfiin, takdirin tesiri malısı ne olursa olsun mevcut bir kanundur, onu bozmak doğru değildir.

REİS — Efendim; bir ile Muvazenei Maliye Encümeni mazbatasını okunsun.

Riyaseti Celileye

Cıdali millinin istizanı eylediği nasarıfata kıs men karşılık olmak üzere 28 Şubat 1338 tarihli avans kanununun üçüncü maddesi mucibinde muvazenei umumiyeye dahil ve haricinde maaş ve ucurata zami meten verilmekte olan tahsisatı fevkalâde şehriyeden 20 katedilmekte olduğu malumdur ve fevkalâde zamanların ihdas eylediği bir çok müyâkât ve muhrumiyetler karşısında memurını mülkiye ve askeriyemizin ifa etmekte oldukları hizmet şayanı takdiridir. Ezcümle Türkiye H.M. Meclisi ordularının son harekâtı taarruziyesi pek az bir zaman zarfında muvafakiyetler ve muzafferiyetlerle televvüc etmiş ve milleti necebemizin istiklâl ve istikbalını tehdit eden mahaliki parçalamak için sarılmaz bir kitle olduğunu bir daha göstermiştir. Hicâzlarla ordularımızın ihraz ettikleri bu parlak muzafferiyet vesileyle (memurını mülkiye şimdilik müstecna olmak üzere) bilumum ordu zabitan ve mensubının maaşlarından katedilmekte olan 20'lerin badema tevkiif edilmemesi için berveçhi atı teklifi kanununun müstaceliyetle müzakere ve kabul olunmasını arz ve teklif ederiz. 3 Eylül 1338

Erzurum	Erzurum
Asım Fasfi	Dirak
Van	Rıfâ
Hasan	Hamdi
Siirt	Gângri
Mustafa Sahri	Tevfik
Saruhan	Bolu
R. Şevket	Tunalı Hilmi
Bursa	Erzincan
Şeyh Servet	Hüseyin

Elâziz

Mehmet Emin

Maddet Kanunıya

Madde 1. — 28 Şubat 1338 tarihli avans kanununun üçüncü maddesi mucibince bilumum memurını Devlet moyanında ordu, zabitan ve mensubını maaş-

tından katedilmiş olan 20 Eylül 1338 tarihinden itibaren tevkiif olunmayacaktır.

Madde 2. — İşbu kanun 1 Eylül 1338 tarihinden itibaren meryüfîcradır.

Madde 3. — İşbu kanunun icrasına Maliye ve Müdafai Milliye Vekilleri memurdur.

Van Mebusu
Tevfik
Tokat
Rifat

Burdur Mebusu
İsmail Suphi Soysalı
Maaş
Mehmet Hasip

Muvazenei Maliye Encümeni Mazbatası

28 Şubat 1338 tarihli avans kanununun üçüncü maddesine tevkiif kanununu memurını devlet moyanında ordu zabitan ve mensubını tahsisatı fevkalâde leninden katedilmekte olan 20'lerin iadelen şiası hakkında Erzurum Mebusu Asım Bey ve rüfekasının teklifi kanunıyesiyile işbu teklif memurını ve mensubını askeriyeye teymili halinde memurını mübriyenin de nazari dikkate alınmasına dair Tokat Mebusu ve rüfekasının takriri ve zabıtana bir neler zam raynu itasına dair olup işbu tekliflerle tevkiifden tekrar müzakere, zümünde Encümene havale olunan lâyhâ mü-talaa ve tevbik olundu.

Maliye Vekili Reyefendinin huzuru ile bu bapta cüroyan eden duruliraz müzakere ve münakaşat esnasında berveçhi atı muhtelif nükatı nazari dermeyan olmuştur.

1. — Gerek bir neler zam tayini ve gerek 20'lerin iadesi hakkında tekliflerin tomanen reddi.

2. — Zabıtana bir neler zam raynu hakkındaki teklifin terkıyla gerek zabitan ve gerek memurını şaire tahsisatından katolunan 20'lerin iadesi.

3. — Bir neler zam tayininin kabulü ile zabitan ve gerek memurını 20'lerinin iadesine dair olan teklifin reddi.

Encümeninizce işbu nükatı nazarin hiç biri üzerinde ekseriyet temin edilememiş ve hincanaleyh keyfiyetin Heyeti Celilelerince halli tabii bulunmuş olmakla bu haptaki evrak merhuten takdim kılındı.

Reis

M. M.

Gaziantep

Makkûri

Ali Cenani

Mahyar Mülfi

Kâtip

Azâ

Yozgat

Kayseri

Feyyaz Âli

Osman

Azâ

Erzurum

Muş

Azâ

İlyas Sami

Asım

REİS — Buyurun Hüseyin Avni Bey.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim; mukaddema usulü maliyemiz icabatı % 20'leri katotduğumuz zaman orduda birtakım dedikoduları mucip oldu. Ali İhsan Paşanın burada okunan takriri de o cümleden idi. Bunu dinledikten sonra ordudan elli imzalı bir mektup almıştım bendeniz. Büyük Millet Meclisinden istirham ediyorlardı ve bir hesaba veriyorlardı. O hesaba nazaran ben de kanaat ettim ki cepheye hulunan ve geride ailesi olanlara aldıkları para yetişmiyor, bunun üzerine Heyeti Âliyenize bir takrir vermiştim. Bu takrir de Heyeti Celilenize sevkolundu. Lehülhamd zafer üzerine arkadaşlarımız da % 20'yi teklif ettiler. Bu da tabii Encümen geldi. Burada nazarı dikkate alınacak bir kaç mesele var. Ordunun lehülhamd ahvali evvelki gibi değildir, efendiler. Dar bir yere sıkışmış her şey pahalı, geçinmek mügkül... Bu muzafferiyet üzerine zannederim ki ordu için her türlü vesait mebzul oldu. Ve inayeti hakla galebede onları dereceden terfi müstahaktır. Kısmi azami takdir edilerek terfi olunacaktır. Takdir olunacaktır. Bir de şimdi zam vermek meselesi geldiği zaman mutlaka herkes haklı olarak cihau mülkiyede gözönüne gourdır. Cihoti mülkiye de gözönüne getirilince vaziyeti maliye ahvali maliyeyi düşünmemek için de lehülhamd bir çok ganaim elde edildi.

Ordunun levazımına ihtiyacına medar oldu. Fakat efendiler, Mazhar biraderimizin burada tadat buyurduğu gibi o memleketler size geldi, ama yanık geldi. Şehirler harap olmuş, çok çok mezalim yapılmış, bütçemizde belki oraların aşarı dolayısıyla istifade ederiz. Fakat onun iki misli sarfiyat ihtiyacı da hasil olur. Bendenizce bunun müzakeresini bugün yapmaktan ziyade bir kaç gün tehir edelim. Bir kere oradaki masarifatımız ne olacaktır? Ganaim ordunun ne derece ihtiyacını temin etmiştir? Sonra bütçemizde artan para ile sefil olan ailelere, kardeşlerimize ne dereceye kadar muavenet yapabileceğiz. Bunları düşünüp hesap edildikten sonra bu neşeli zaferle hatalı bir şey yapmak ihtimali vardır. Beş milyon lira deniliyor, belki üç milyon olsun. Daha Çanakkaleye gittiğimiz zaman vaziyeti askeriyemizin ne olacağını da bilmiyoruz. Bendenizce inşaallah bir şey olacağı yoktur. Muvaffakiyatımız daha ziyade tevali edecektir. Memurlarımız bir ay daha sıkıntı çöksinler. Hasta mümkün olduğu kadar ordunun gayle inkişaf eden, vaziyeti hazırca dolayısıyla kendilerinin kalbindeki surur bu maası bile unutturmuştur. Müddeti muvafık

kate için bugünkü ganaim suyunu çekerse, orduya o zaman bir nefer tayini veyahut heyeti umumiyeye yüzde yirmi vermek meselesini bu hesaplardan sonra yapılması lâzımdır. Bir ay daha tehir edelim. Vaziyeti askeriye ve maliyemiz on beş günde anlaşılacaktır. (Ahval anlaşılır sesleri) Bu şuyü bulmasın ve aheni celselede de red gibi inkişarı mucip olacak şeyler de yapılmasın. Bunu meskûrünanhi bırakalım, müzakeresini on beş gün sonraya bırakalım. Vaziyeti maliye, vaziyeti askeriye inkişaf etsin. O vakit paramız artarsa bîhakkın, ödün zabıt kâtipliği yapan. Üç yüz kuruş maası olan bir erendi, on yedi lira alıyor. Bununla yaşamak adimülümkindir. Bugün bir zabıt bugünkü sururle bu terfiile sevinir. Fakat emin olunuzki ilâve edeceğimiz terfi filan da onun fedakârlığı nisbetinde refahı temin edemiyecektir. Bu hesap takatında belki yarın Müdafasi Milliye bütçesinden, beş on milyon lira tasarruf olur. Elbette bunu sarfedeceğimiz bir zabıt ve inemurinin terfiyidir. Belki askerimizde tenkis icabeder hunulan da istifade edeceğiz. Fakat hali hazırda ve şu an için bir his ile memurlar alsın deriz. Fakat yarın sıkışsık orada evleri yanmış, zavallı insanları düşünürsek, bu gibi insanları kâr önüne getirdiğimiz gibi apıyıp kalacağız ve geriden bir şey alamıyacağız. Onun için o sıkıntıya düşmemek üzere bu meselenin bir ay kadar tehirini rica ve teklif ediyorum.

MUSTAFA EFENDİ (Ankara) Doğru... (Evvelce sahibi teklif edilmiş sadaları)

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamlı) — Evvelce bendeniz teklif eylediğim halde bugün vaziyet değişmiştir, efendiler. Zabkanın evvelki vaziyet ile bugünkü vaziyeti arasında azim fark vardır. Bendeniz de maaşlarının azlığını itiraf ediyorum. Daha ziyade refaha muhtaçtırlar. Fakat bu mesele şimdiki bir ay kadar tehir edilmebidir.

KÂZİM PAŞA (Madafai Milliye Vokili) (Karesi) — Efendim; bu zam meselesinin mevzubahis olmasının, bir ihtiyaçtan tevelliit etmiş olduğu malumu elimizdir. Zabkanın maasının gayri kâfi olduğu, almakta oldukları yirmi beş, yirmi altı lira para ile, ne kendilerini ve ne de ailelerini hestiyemediklerini ve hatta şurada burada kögede bucakta zeytin, otmek yiyerek perişan olduklarını gören arkadaşlarımız, ve bu meyanda bizzat Hüseyin Avni Bey biraderimiz; meseloyu takrirle Medni Âliye arz ettiler. Meclisi Âli de derhal ve müstacelen bu iş meselesinin diye bir karar itlihas etti ki; bu kararın itihazi bir aydan ziyade oluyor.

Yani bu meselenin müstacelen hal ve intacı için Meclis bir karar ittihaz ettiği halde ve karar tarihi üzerinden bir ay da geçmesine rağmen bir şey yapılmadı. Arz ettiğim zabitanın zarureti düşünülerek bu mesele mevzu bahis olduğu için, bu işin bir müddet daha tehir ve taliki müzakeresi iyi bir şey olamaz. (Olamaz sadaları) Meclisi Âli bu meseleyi, müstacelen neticelendirmelidir ve mesele büyük bir iş de değildir, büyük para da tutmaz.

Malumu âliniz elli dört milyon liralık bir bütçemiz vardır. Fakat muzafferiyatı alire dolayısıyla düşmeden bir çok ganaim elde etmişizdir. İhtimal bu ganaimin mütealliki olan faslı mahsuslardan - ve inşallah - tenzilât yapacağız - bu faslı mahsuslardan bir iki milyon lirayı başka şeylere verebiliriz. Bu itibarla verilecek olan para çok bir yekûn tutmaz ve zabitan da, Meclisi Âlinizi gösterdiği hissiyatı inceseretperveraneye rağmen hepsi bize bir şey verecekler diye intizar ediyorlar. Bendenize kalırsa Meclisi Âli bu işi neticelendirsin. Bu mesele bütçeye fazla bir bar olmayacaktır.

BEYNAMLI MUSTAFA EFENDİ (Ankara) — Ama parayı da nefeslerin ailesi verecektir.

KÂZİM PAŞA (Devanlar) — Parayı verecek de millettir, alacak da millettir. Zabitan da bu milletin evlâlarıdır, ve kardeşlerinizdir. (Burada Mebus olan arkadaşlardan o ordunun içinde, kardeşi, evladı zabıt olan yok mudur?) Bittabi vardır. Efendiler, bin müşkülât ile yetiştirdiğiniz ordunuz, bugün vatani kurtarmışın, düşmanı mahcupperişan etmişin. Meclisi Âlinizin bugün ordu hakkında yapacağı şu himmet, onların hizmetleri ni takdir mahiyetini dahi geçer. Her halde arkadaşlarımızın bunu esingermeyeceğini ümit ediyorum. Zaten bendeniz hesap ettim. Nefer tayını itası veyahut yüzde tadisi esas itibarıyla büyük bir yekûn teşkil etmiyor. Eğer yüzde yirmiler tade olunacak olursa, bundan âletdenecat pek ziyade maaşatı kesilmiş olan, tenkilata uğramış olan büyük rütbeli zabitan da istifade edecekür.

Malûnu âliniz büyük rütbeli zabitan; diğerlerine nisbetle pek azdır. Küçük rütbeli zabitanı nazaran da bunlardan, bu son tenzilâtta pek çok para kesilmiştir. Esasen senenin nihayetine de altı ay vardır. Aldığımız yerlerden gelecek olan varidat da, bu yapacağımız zamların pek çok misli fazladır. Elimize geçen ganaim belki de bu hususta fazla bir masrafa hacet bırakmayacaktır. Dinaenaleyh muvafakatımızla % 20'ler tade edilirse çok muvafık olur. (Hayhay sadaları)

MAZHAR MÜFİT BEY (Muvazene-i Maliye Encümeni Mazbata Muharriri) (Hakkârî) — Efendim;

Hüseyin Avni Bey biraderimiz ordu muzaffer olduğundan eskisi kadar - böyle diyelim - paraya muhtaç değildir. Alellhusus hepsi terfi ediyor. Onun için bu kanunun müzakeresi bir ay kadar geri kalsın dedi. Bir kere acaba bu zaferden dolayı, bütün zabitan terfi mi ediyor? Hepsini terfi etmiyor. Rica ederim 16 bin zabitan hep hırden bu terfiden müstefit oluyor mu? Hayır.

Şu halde terfiden hepsi, müstefit olmuyor ki müstefit oluyorlar diye bunu yapmıyalım, ve bu kanun geri kalsın. Abdülhamit zamanında bir atıfet defteri çıkmıştı. Şimdi de denek onun gili her zabıt terfi mi ediyor? Hayır. Terfi böyle değil. Muharebatta fevkalâde fedakârlığı görülenler terfi ediyor. Belki böyleler terfi ediyor diye maası, münhal vukuunda verilecektir. Onu da bildiğimiz yoktur ha. Binaenaleyh Hüseyin Avni Beyin huyurduğu gibi bu zaferden dolayı ordu maaşatını temin etmiş, filân değildir bir.

İkincisi, celse-i hafiye olduğu için ismini söylemekte bir beis yoktur. Bir yerden gelirken Yakup Şevki Paşaya misafir oldum. Bu mesele hakkında bendenize gayet güzel şeyler söylediler.

— Efendim siz bizim % 20'leri kestiniz; âlâ... Biz bir şey dedik mi, hayır demedik. Sonra anladımız ki bu iyi olmadı. Ne yapalım dediniz bir ricat yapalım. Haydi bir elbise bedeli... Arkadan baktınız bu da olmadı. Azıcık durdunuz ne yapalım dediniz; haydi bir tayın zammı yapalım... Ya bu kararınızda - böyle söyledi - lök gibi duraydınız. Veyahut elbise bedeli, yem bedeli diye bir şeyler yapmaya idiniz, dedi. Ne için Paşa Hazretleri dedim. Dediler ki bana; kırtasiyeciliği artırdınız. Ve biliyor musunuz ki bizde maaş almak için ne muameleler vardır? Bir zabıt maaş almak için bir çok muamele; muayenattan muayenata, melhusattan melbusat kısmına, maaşattan maaşat kısmına... Nedir bu Allah aşkına. Ve ilâveten dedi ki; siz eğer bunları bizi memnun etmek için yapıyorsanız - ki elbise bedeli ile muayenatın necmuu - yüzde yirmiden fazla tutuyor - ve bu orunun lehine olmakla beraber yüzde yirmilerin katından dolayı, hasıl olan inkisarı telafi edemiyorsunuz.

Ne için dedim; bunlar daha fazla tutuyor...

Bilmem dedi, orduda böyle bir zihniyet var...

Siz bize bir şey yapacak iseniz; yüzde yirmileri kaldırınız, dedi. İşte bu sözlerim Yakup Şevki Paşanın aynen ifadesidir. Küçük zabitan da keza böyle söylüyor. Zabite bu elbise bedeli ve tayın bedelinin daha çok tuttuğunu isbat ettim ve birader senin bu zamların yüzde yirmiden fazla tutar dedim. Neme

lâzım benim yüzde yirmi mi kesmeyin diyor. Rica ederim şimdi bu yüzde yirmiyi iade edersek ki Müdafaa-i Milliye Vekili Paşa da râdenin muvafık olacağını söyledi. ne olur?

Efendiler: Maliye Vekili Beyin yaptığı tayin bedeli kanununa göre; tayin bedeli diye, gerek geride ve gerek ileride, cephe de olanlara maktuân beşer yüz kuruş verilecek. Acaba bunu böyle her tarafta maktuân beşer yüz kuruş olarak vermek doğru mudur? Bu usulü kabul edersek bir münakaşa olacak. Tayin bedeli deniyor, fakat bakalım her yerde buğday fiyatı bir mi? Bunu aynen vermeye kalkarsak bilmem o de ne dereceye kadar doğrudur?

Yakup Şevki Paşanın dediği gibi; Harbi umûmîde zabitanın pek kavi olan ahlâk ve necâbetini bozan; bu tayin kanunudur, dedi. Meselâ bir memlekette şekerin kıyyesi beş kuruşa, diğer bir yerde yüz kuruşa oldu mu, ve beş kuruştan bir şeker verdin mi, haydi herkes tüccarlık yapmaya kalkışıyor, ve bir orduda zabıt; şeker, buğday satmaya kalkarsa, o orduda intizam ve inzibat kalmaz dedi. Sözleri bilmiyorum ne kadar doğru...

Şimdi 14 ve 16 bin zabıtmız varsa, ve siz bunlar için maktuân beşer yüz kuruş tayin bedeli kabul eder seniz, yekûnu 400 bin lira mı ediyor, pekâlâ... Bu yüzde yirmileri umûmü veriresek...

OSMAN BEY (Lâzistan) — Umumdan maksat nedir? Memurını mülkiyede mi?

MAZHAR MÜFİT BEY (Devanla) — Evet memurını mülkiye de dahil olmak üzere yüzde yirmilerin iadesi; 1 300 000 lira ediyor. Çünkü umumî tahsisatı (tevkâlâde yekûnu 1) milyon lira tutuyor. Bunun yüzde yirmisi ne der, rica ederim, hesap edin.

Dün Müdafaa-i Milliye Vekili Paşa Hazretleriyle görüştüm; yüzde yirmiler iade olunursa bunu tabii geride bulunan zabitan da alacak fakat memurını mülkiye de geride bulunan zabitan kadar çalışmıştı. Neden memurını mülkiye bunu almasın; bu doğru değildir, dedi. Bendeniz de Paşa Hazretleri karşılık yoktur dedim. Faslı mahsusundan üç milyon lira kesin. Yalnız bu bir milyon altı yüz bin lirayı veriniz dedi. İşte Paşa Hazretleri buradadır, benim bütçemden kesiniz, bu ikiliği yapmıyalım. Bu harpte beraber çalışmış olan bir zabıtle, bir mülkiye memurunu ayırmak, yalnız mülkiye memuru zam almasın, bunu ben muvafık görmüyorum. Benim bütçemden üç milyon lira kesiniz, bu işi bitiriniz, buyurdular. Zan ederim ki, bunu Heyet-i Aliyeniz kabul eder. Paşa Hazretleri diyor ki, bunu benim bütçemden kesiniz, ikilik olmasın diyor.

RIFAT BEY (Tokat) — Efendim benim söyleyeceklerimi Mazhar Müfit Efendi Hazretleri söylediler. Yalnız nefer tayinini bırakalım, çünkü bu nefer tayinini yaparsak, bilâhara yüzde yirmilerin de zammı tabiidir. Sonra iki defa olmak üzere bütçeye bar olur. Nefer tayini kalksın yüzde yirmileri memurun ile beraber verelim. Yirmi milyon açık var diyorlar. Varsın yirmi milyon lira açık olsun birader.

VEHBI EFENDİ (Konya) — Efendim, müsaade buyunun, burada düşünülecek iki mesele var, birisi; yüzde yirmiyi katetmek zarureti, bugün mündefi oldu mu ki, bunun zammına kalkışıyoruz (Oldu sesleri) O günkü zaruret bugün mündefi olmuş ise pekâlâ hep beraber. Ben zannediyorum o zaruret bugün mündefi olmamıştır. O zaruret ziyadesiyle vardır. Bu bir, ikincisi; yüzde yirmiyi kestiginiz halde ay beay maaş verebiliyor musunuz?

MAZHAR MÜFİT BEY (Hakkâri) — Öyle de verilmiyor, böyle de verilmez.

VEHBI EFENDİ (Devanla) — Eger yüzde yirmiyi kesmek şartıyla verebiliyorsanız, zararı yok kesmiyelini, fakat rica ederim zaruret evvelkinden daha ziyadedir. Bununla beraber, üç ay, dört ay, beş ay müterakim kalıyor. Efendiler; cephe zammı yapmaya idiniz de keşke zabitanın her ay maaşını verse idiniz daha memnun olurlardı. Fakat maaşa cephe zammı ilâve ettik ve daha bir çok eshap üzerine masraflar meydana geldi, malîyemiz, hakkından gelemedi. Üç ay, dört ay ve hatta beş ay mariften, evvel maaş müterakimde kalan zabitan vardır. Bugünü bilmiyorum, rica ederim. Bunu çok verip de bir kaç aylar vermiyerek, memurını arada sefil düşünmekdensen, vereceğimiz kadar verelim fakat her ay verelim. Vermeyeceğimiz maaş tahsis etmek, tezyit etmek. Ben zannetmem ki, iyi bir şey değildir. Bu fena tesir ediyor. Bununla beraber Mazhar Müfit Bey bir şey söyledi. Paşa Hazretleri de huradadır, Paşa Hazretleri demiş ki; «Zabitanın ve memurının yüzde yirmisini verin, benim bütçemden üç milyonunu tenzil edin demiş. Eğer bu böyle ise Paşa Hazretlerinden soruyorum, böyle fazla bir parası vardı da, ne için Meclise o bütçeyi getirdiler. (Muzafferiyet dolayısıyla sesleri) Madem ki sonradan geriye verecekti.

KÂZİM PAŞA (Müdafaa-i Milliye Vekili) (Karesi) — Top ve cephane mübayaasına ait fasıldan verilecek.

İHSAN BEY (Cebelibereket) — Top ve cephane Hacı Anestiden bedava alındı.

VEHİBİ EFENDİ (Konya) — Sonra efendiler, mesele mühimdir. Zabitan için evet, bir nefer tayınına ben kendi şahsım namına muvafakat ediyorum. Fakat efendiler, memurinin yüzde yirmisinin radesine gelince; nasıl ki zabitanın maaşında ve bir nefer tayınında paranın alındığı yeri düşünürseni, memurinin yüzde yirmiyi radesinde daha ziyade düşünürüm. Efendiler, bugün cephede muharebe ve mücadele eden ve o zabitanın daha evvel kurşun karşısına geçen neferatı ailelerinin sırtında pazara getirmiş olduğu bir okka yoğurt, iki okka peynir, üç okka zahreden alıyoruz. Rica ederim onları yalın ayak başı açık, bugün ıgınenen ıplığı bulan tayınların, malını melâlini satıp da kendi evladı cephede kurşuna karşı can verirken onlardan kırkır para toplayıp da böyle kırkır lira vermek doğru bir şey ise cumhurluğun vicdanına müfaccat ediyorum.

İHSAN BEY (Cebelibereket) — Muhterem efendiler; Heyet-i Celilenize evvelâ kendinin ordu memurubunından bulunmadığını arzı lüzum görüyor. Bundan başka bütün hissiyatına hükim olarak zaferrin verdiği neşelerden mütevellit hissiyata kapılmıyarak ve Maliye Vekili muhtereminin vaziyet-i maliyemiz hakkındaki heyanatını da bir ehemmiyeti malîsusa ile daima göz önünde tutmaya da heyanatda bulunurken - karara vermiş mi.

Efendiler; ordu zabitanı hakkında yüzde yirminin radesi veyahut bir elbise bedeli veyahut bir nefer tayını zammı mevzuu muhakere olurken, zabitanın mükâfat edilmek sırası değildir. Mükâfatı vakit ve zamanına talik lüzumdur; sözü kadar - affınıza mağruren - bendenizce doğruluktan uzak bir söz yoktur.

Efendiler; bir yüzbaşı, mektepten Mülâzımı banı çıkan, kırk ilâ kırk beş yaşında ancak yüzbaşı olabilir. Bu yüzbaşının mullak ve mullak bir karısı, Allah'ın ihsanına göre bir veya iki de çocuğu var. Bu yüzbaşı efendiler; on beş sene mütemadiyen vazife askeriyesini yapmış ve mütemadiyen harp sahnelerinde ve talimhane meydanlarında vücudunu yıpratmış olan bu yüzbaşıya verdiğiniz maaş iki bin sekiz yüz seksen kuruştur. Maaşı aslısı üç bin dört yüz doksan kuruştur. 610 nı kesiyorsunuz, iki bin sekiz yüz seksen kuruş kâğıt veriyorsunuz. Müsâde edimiz hepsini hesapla görügelim. Bu yüzbaşı bugün cephede düğman karşısında, ailesi de geride bir kiralık evdedir. Efendiler hâli olduğu için alenen arz ediyorum ki, zabitan ailesinden tamdığı olan bir mebus var mıdır ki, o aile kızarak, utanarak ona gelip ondan borç almamış olsun. (Yoktur sadaları) Öyle ise tanıdığınız zabıt arkadaşınız da yoktur. İsim tasrih et-

mek, vaka göstermek doğru değildir. Bendeniz cephede öyle zabitanın tesadüf ettim ki; bana ağlıyarak İstanbul'dan gelen ailesinin mektubuunu gösterdi. Karısı diyor ki; «Artık ben hizmetçi oldum - diyor. Talihî nikâhında bulunan bir kadının hizmetçilik ettiğini gören; tahsilî âli görmüş on beş sene bir askerde ne şevk ve ne de maneviyat görebilirsiniz ki, bunların yüzde yirmilerinin kat'i hususunda bir merhametsizlikte bulunuyorsunuz. (Doğru sadaları) Ya ufak ruhbelliler böyledir, fakat büyük rütbeliler nasıldır? Kolordu kumandanı olan bir Miralay musafir olduk. Malumu iliniz askerlik ruhaftır. Topçu kumandanı kıtaatı teftiş edeceğim diye karargâhda misafir olur. Yani bunu Salâhattın Bey biliyor. Yediği kmeğin parasını almak yoktur.

Bu kolordu kumandanında otuz bin kişi muharip asker teslim ediyorsunuz. Topçusu ile, süvarisi ile, şeyri muharipleri de kaale alırsanız, bunun zekâsına, eline dimağına teslim ettiğiniz elli altmış bin caadır. Bu can memleketin en genç camidir. Yalnız bu kadar ibaret midir, bundan başka o kolordu kumandanının eline, Türkiye'nin istikbalini ve tarihini, şerefini, namusunu tevdi ediyorsunuz. Bu adam cephede karargâhdadır. Mülâzımının vaziyetinde acıyor, ve belki mülâzımından da para almıyor. Misafirinden de para almıyor. Karısı da ya Ankara'da kiralık bir evde, yahut da başka bir yerde kiralık bir evde bulunmaktadır. Efendiler Ankara'da kiralık bir evde bulunmağın ne demek olduğunu lütfen nazarı dikkate alınız.

BİR MEBSUS BEY — Doğru...

İHSAN BEY (Devamlı) — Veyahut da bir han odasında bulunuyor. Bu miralay veya kolordu kumandanına ne maaş veriyorsunuz? Efendiler bu miralay veya kolordu kumandanına cephe ve makam zammı da dahil olduğu halde hepsi 78 kâğıt veriyorsunuz. Şimdi bendeniz - affınıza mağruren arz ediyorum - müsrif bir adam değilim. Zevku safa ile de ünsiyet edecek sını geçmişim. Böyle bir adam olduğum ve ayda 160 lira maaş aldığım halde sizin temin ederim - temine de lüzum yoktur hepiniz biliyorsunuz - ay başını güç tutuyor. Emir Paşa nerededir, diye arayıp duruyorum. (Handeler) Rica ederim efendiler, elinizi vicdanınızın üzerine koyunuz, her şeyin fevkinde bir hak vardır. Mükâfat istemiyorum, fakat bunların şerefini hayatını, namusunu muhafaza da Heyet-i Celile için mukaddes bir vazifedir. Arzu eder ve ister misiniz ki; ölen ve öldüren bu zavallı zabitanın aileleri hâlâ hizmetçilikte işühdam edilmişler,

İster misiniz ki, kendilerini dilendiresiniz? Çünkü al-
dikları maaşla dilenecek vaziyettedirler.

BİR MEBUS BEY — Her sınıf öyledir.

İHSAN BEY (Devamla) — Değildir. efendiler
Eski bir ordu mensubından olduğum için söyleme-
ye utanıyorum. Her sınıfın maaşı bir nishette değil-
dir. Bir polise 35 lira verdiğimiz halde diğer tarafta
bir yüzbaşıya 28 lira veriyorsunuz. Efendiler; ve yüz-
başı ailesinin yanında da değildir. Ailesi hizmetçi mi-
dir "efendiler? Onun için arkadaşlar vicdanımıza eli-
nizi koyunuz, bu memleket bu din bu millet, bu tarih
için sabur ve mütevekkil hiç şikâyet etmeyen ve de-
dikoduya kulaklarını kapamış olan bu zabitanın aile-
lerini hiç olmazsa hizmetçilikten ve belki de fena yol-
lara sapmak ihtimallerinden kurtaralım. Bu bizim
için namus vazifesidir. (Bravo sadaları) (Müzakere
kâfi sesleri)

REİS — Söz isteyen bir çok arkadaşlar vardır.
Aynı zamanda müzakerenin kıfayetine dair de bir
takrir vardır.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Reis Bey kifaye-
tin aleyhinde söylüyeceğini.

HACI İLYAS SAMİ EFENDİ (Muş) — Kıfayet
var ise var, yok ise zannederim söz vermezsiniz.

REİS — Kıfayetin aleyhinde bir mebusa söz ve-
riyorum.

ÂTIF REY (Beyazıt) — Bu beyanat esasata ta-
alluk etmesin.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Mühim bir me-
seledir, müzakere ediyoruz. Mesele ne kadar tenev-
vür ederse o kadar iyi olur.

ÂTIF BEY (Beyazıt) — Herkese kanaat gelmiştir.

M. DURAK BEY (Devamla) — Bidayette de arz
etmiş olduğum veçhile yapmış olduğumuz müzakere
mühimdir. Bendeniz de İhsan Bey arkadaşınızın fik-
rine tamamiyle iştirak ediyorum.

ÂTIF REY (Beyazıt) — Pekâlâ.

M. DURAK BEY (Devamla) — Verilen takrirler
meyanında bizim de takririmiz vardır. Bendenizin de
o takrirden imzamız vardır. Fakat bendeniz Heyeti Cel-
lilenizden bir ricada hulunacağım.

Bunu ordu ve memurün diye ayırmıyacağım. Çün-
kü, memurlar da bu memleketin evladlarıdır. Me-
murlar da bu harpte hizmet ve fedakârlık etmişler-
dir. Sonra verdiğimiz bu para da esasen memurların
hakkıdır. Evvelce bu hakkı görülen lüzuma mecburi
kesmiş idik. Halbuki bugün vaziyetimiz, Cenabı Hak-
ka binlerce hamdü sena ederim ki, dünkü vaziyeti-
miz gibi değildir. Yüzde yirmilerden verilecek para
Maliye Vekili Beyin hesabına nazaran iki milyon lira

kadar imiş. Bendeniz bunun esas miktarını bilmiyo-
rum. Mazhar Müfit Beyefendi de, bir milyon liradır,
dedi. Sonra Maliye Vekili Beyefendi altı aylık hesa-
bettii. Zaten Eylülün bir kaç günü geçmiştir. Neç ay-
lık bir müddet kalmıştır. Demek ki, aşağı yukarı 7-8
yüz bin lira arasında bir para tutuyor. Buna mukabil
ise efendiler elhamdülillah varidimiz çoğalmıştır.
Yarın yalnız İzmir gümrüklerinden 10-15 milyon
lira gümrük alacağız. Bunu bu millettten bu ordudan
mi esirgiyoruz. Yine hamdolsun ki Bursamız da eli-
mize geçti. Acaba oradan da iki, üç milyon lira va-
ridat tenin etmeyecek miyiz? Çok rica ederim efen-
diler şu zafer üzerine ordu ve memurünümüze de mem-
nun edelim. Hepsinin de yüzde yirmilerini verelim.
Allah bize verecektir.

REİS — Efendim, müzakerenin kıfayetine dair
bir takrir vardır. Okuyoruz.

Rıyasatı Celileye

Müzakere kâfidir. Verilen takrirlerin rey-i konul-
masını teklif ederim.

Mardin

Mithat

REİS — Müzakereyi kâfi görenler lütfen ellerini
kaldırsın. Müzakere kâfi görülmüştür efendim.

ABDÜLGAFUR EFENDİ (Karsı) — Heyeti Ce-
lilenize arz etmek üzere uhdemde bir emanet var, efen-
dim; (Müzakere kâfi görülmü sesleri)

REİS — Efendim; Abdülgafur Efendi uhdemde
bir emanet vardır, maruzatta bulunacağım diyor. Hal-
buki müzakere kâfi görülmü. Tensibi âlinize iktiran
ederse söz verceğim. (Dinleriz sadaları)

ABDÜLGAFUR EFENDİ (Karsı) — Gayet
muhtasar maruzatta bulunacağım. Heyeti Celilenizin
emir ve tensibi veçhile Kurban Bayramından bir kaç
gün evvel Ali Fuat Paşa Hazretlerinin rıyasatı altın-
da Bendeniz de dahil olduğum halde cephe kuman-
danlarının kurban bayramlarını tehrîk etmek üzere
cepheye gönderilmişlik. Cephe karargâhına muvaza-
latımızda İsmet Paşa Hazretleriyle mülûkat ettik. Ali
Fuat Paşa Hazretlerinin bulunmadığı bir sırada Akif
ve Atif Beyler de olduğu halde ordunun ahval ve va-
ziyeti umumiyesinde malumat istedik. İsmet Paşa
Hazretleri ordumuzun ahvalı hakkında uzun uzadıya
izahat verirken söz yüzde yirmilerin kat'i meselesine
intikal etti. Bunun üzerine Paşa Hazretlerinden bu
katiyat, ordu üzerinde nasıl bir tesir yaptı diye so-
ruldu. Bu sualimize cevaben İsmet Paşa «Ordunun
üzerinde iyi bir tesir yapmadı; orduyu münkessir et-
ti; ordunun inkisarını mucip oldu» Fakat zabitanı-
mız, başta en büyük kumandanımız olduğu halde en

küçük neferimize kadar kendisinde azmi zafer mevcut olduğu için bundan dolayı o inkısarını izhar etmedi; dedi. Buna ilâveten dedi ki; arkadaşlarımızdan bazılarınin her bir zabıtı bir nefer tayini ifası hakkında lâyihai kanuniye vermiş olduklarını işitiyorum. Bir de elhise bedeli kabul ettiniz. Fakat bu kabul edilen elhise bedeli kanunu ancak yüzbaşılara kadardır. Mavelke ait değildir.

Nefer tayinine gelince; bu gerşi, umuma ait olacak ise de ben cephede bulunan ümera ve erkânı askeriyenin kat'olunan tahsisatı fevkalâdelerinin % 20'lerini hesap ettirirdim. Azami 56 yuz bin lira kadar bir şey tutuyor. Heyeti Celilece kabul edilecek olan gerek nefer tayini zammını hakkındaki kanun olsun, gerekse elhise bedeli. Ki elhise bedelinden ikinci derecede bahsetti. Asıl nefer tayini zammını hesap etti. Ve arada mülkünü bir fark yoktur. Bütün zabitan, erkân ve ünverayı askeriyeye ya elhise bedelini teşmil edin veyahut da ehemmiyetsiz bir farkı nazarı dikkate almıyarak yüzde yirmileri tade edin. Bu, zabitan üzerine fevkalâde tesir yapacaktır, dedi. Bunun üzerine arkadaşlarla birlikte munasip bir zamanda bunu Heyeti Celileye arz edeceğimizi vaadettik. Bu bizim için bir emanetti. Onu arz için buraya geldim.

REİS — Efendim, takrirler okunuyor.

(Mardin Mebusu Mithat Beyin takriri tekrar okundu.)

Mardin
Mithat

Rıyaseti Celileye

Bilumum ümera ve zabitanı askeriyenin cünlenizce tebarüz eden ihtiyacatını temine medar olmak üzere bir nefer tayin zammının kabulünü yüzde yirmi meşalesinin şimdilik reddini teklif ederim.

11 . 9 . 1338
Gaziantep
Yasin Sani

Rıyaseti Celileye

Yüzde yirmi zammın yalnız askerlere değil unum memurların ve tahsisat erbabına teşmilini teklif ederim.

Erzurum
Mustafa Durak

(Muvafık, kabul sesleri)

REİS — Müzakere kayet ciddidir. Halbuki gü rultü ile duymak inkânı yoktur.

Rıyaseti Celileye

Cereyan eden müzakerattan miltchasilil kanaate göre nefer zammından sarfı nazarla, umumiyetle memurların Devletten kesilmekte olan yüzde yirmilerin badeına kat'edilmemesi gerek askerî ve gerek mülki

memurların terfihî maksadını daha ziyade temin edeceğinden teklifi atının kabulünü rica ederiz.

11 Eylül 1338

Mardin	Urfa
Necip	Puzan
Malatya	Kırşehir
Hacı Bedir	Sadık
Muş	Mardin
Rıza	Esat

Karahisarsarkı

Mesut

Madde 1. — 28 Şubat 1338 tarihli ve 198 numaralı 1338 senesi avans kanununun üçüncü maddesi mülğadır.

Madde 2. — İşbu kanun 15 Eylül 1338 tarihinde müteberdir.

Madde 3. — İşbu kanunun icrasına İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

REİS — Efendim, Durak Beyle, Necip Beyin teklifleri hemen birbirinin ayındır. Yasin Beyin takriri tadil mahiyetinde olduğundan evvelâ onu reye koyuyoruz. Yasin Beyin takririni kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. Yasin Beyin takriri reddedilmiştir.

Şimdi efendim; Durak Beyle Necip Beyin takrirleri aynı mealdedir. Yalnız bir şekil farkı vardır, evvelâ Necip Beyin takririni.

HACI MUSTAFA EFENDİ (Ankara) — Müsade buyurunuz Reis Efendi. Bir kanunun aynı sene içinde reye varî doğru değildir. Nasıl reye vazedersiniz (Gürültüler)

YASIN REY (Gaziantep) — Maliye Vekilinin müdafaasını dinliyelim. (Dinledik sesleri) (Maddeyi reye koyunuz sesleri) (Gürültüler)

REİS — Efendim müsade buyurunuz, birinci maddeyi okuyoruz.

Madde 1 -- 28 Şubat 1338 tarihli ve 198 numaralı 1338 senesi Avans Kanununun üçüncü maddesi mülğadır.

REİS — Efendim biz % 20 tenkihat hakkındaki kanunun ilgasına dair olan şu maddeyi kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. Kabul edilmiştir.

Madde 2 — İşbu kanun 15 Eylül 1338 tarihinden müteberdir.

HASAN FEHİMİ BEY (Maliye Vekili) (Gümüşhane) — Efendim; madde kabul edildi. Aleni celsede tayini esami ile reye koruz. Yalnız (Tayini esamiye mahal yok sesleri) (var, var sesleri) Efendim, rica ederim. Yalnız iki madde daha lâzım. Kanunun tarihi meşiyetini gösteren. (vardır, 15 Eylülle sadaları),

Efendim, ya ayın mebdcini alıniz, veya nihayetini alıniz

(İkinci madde tekrar okundu)

REİS — Efendim; ikinci madde okundu. İşbu kanun 15 Eylül tarihüden itibaren meriyüücradır, mealdindedir (1 Eylül sesleri)

ATIF BEY (Beyazıt) — 1 Eylül'den itibaren olsun.

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Karahisar Şarkı) — Kanunlarda numara göstermek taamulumüze muhaliftir. Binaenaleyh birinci maddedeki filan numaralı fıkrasının tayyidilmesi lâzımdır.

REİS — Efendim; ikinci madde hakkında söz isteyen var mı? (1 Eylül olsun sadaları)

İTİSAN FEHMI BEY (Maliye Vekili) (Gümüşhane) — Efendim; biz yüzde yirmileri keselim. bir tasarruf yapalım derken, fazla olarak Martta yaptığımız bir kanun ile bir de elbise bedelini yükledik. O da üzerimizde kaldı. Binaenaleyh hiç olmazsa bu kanunun tarihi meriyetini teşrinievvel olarak kabul edinüz, hiç olmazsa şey olsun; bir teşrinievvel olmak üzere teklif ediyorum. (Muvafık sesleri)

RELİK ŞEVKET BEY (Saruhan) — Efendim; bu % 20'leri katından mütehasıl iğbirarın önüne geçmek için yaptığımız bu kanun inşallah arzu ettiğimiz hüsnü tesiri ifa edecektir. Yalnız bu gibi kanunların makabline teşmilinden ise, mabade ait olması daha doğrudur. Makabline teşmil edilebilecek kanunlar aİfa mütedair olan kanunlardır. Binaenaleyh ne bendeniz bu kanunun teşrinievvel iptidasından muteher tutulmasını teklif ederim.

MAZHAR BEY (Aydın) — Arkadaşlar, biz de yüzde yirmileri keserken, biz büyük bir zaruretin tahtı tesirinde idik. Biz o zaman kalben bir azap hissederdik. O kanunu kabil ettik. Bugün bu zaruret tamamen mündefi olmamışken fedakâr arkadaşlarımızın düçar oldukları zikri maişetleri dolayısıyla duyduğumuz tesirat, teessürat tahtı tesirinde bulunduğu zaruretle galebe şaldığı için bu kanunun ilgası cihetine gittik. Meclisi Âliniz bu hususta büyük bir eseri insani göstermiştir. Fakat bu eseri insaniyi gösterirken daha mühim menafii baltalayacak bir suretle yüksek sehavet göstermek de doğru değildir. Binaenaleyh biz % 20'leri keserken, elbise bedeli mevzubahis değildi. Elbise bedelini sonradan kabul ettik. Daha sonra bir nefer zam tayini ilâvesi fikri hasıl oldu. Bu ikisini cemettiğimiz zaman % 20'leri iade ettiğimiz zaman elbise bedelinin iptkası icinde olmayacak bir fikir tahaddüs edebilir. Binaenaleyh mesele

höyle iken yine elbise bedelini iptka etmeye Heyeti Celileniz razı oluyor. Şimdi yalnız bir 15 gün, bir ay meselesi kalıyor. Artık her halde 15 gün iletirye gidilmek lâzımdır ve şu tezahuratıan olarak bendeniz bir kelime daha ilâve edeceğim. Böyle olmak vaziyetinde olmayıp da yalnız ziyk bir maişet içerisinde bulduğundan dolayı hallerine muteessir olduğumuz zabitan ve memurını mülkiyenin maaşına kabil olduğundan fazla vermeye çalışırken elbette bunları doğrudan doğruya mallarıyla canlarıyle, terleriyle temin eden bu fedakâr insanlara, diğer ölüm vaziyetinde bulunan arkadaşlarımıza, valandaşlarımıza da yardım için para vereceğinizden dolayı çok mutesekkirim.

KÂZİM PAŞA HAZRETLERİ (Müdafaa) Milliyec Vekili) (Karesi) — Bu % 20'lerle beraber mevzubahis olan elbise bedeli dört yüz kuruştur. Bir mülâzım yüzbaşısıya kadar dört yüz kuruş elbise bedeli alıyor. Yani maaşına ayda dört yüz kuruş zammetti. Bu gün burada yapılan müzakere de elbise bedelini kaldırmak ve % 20'leri ilâve etmek mevzubahis oluyor ki, bu doğru değildir. (Hayır hayır sadaları)

REİS — İkinci madde hakkında müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın. Müzakere kâfi görülmüştür.

Efendim; ikinci madde hakkında tadilname var. Asım Beyle Relik Şevket Beylerin tadilnameleri var. Teşrinievvel olarak tadilini teklif ediyorlar. Teşrinievvel olarak tasrihini kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. Kabul edilmiştir.

Madde 3 İşbu kanunun icrasına İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

REİS — Efendim maddeyi kabul edenler lütfen el kaldırsın. Üçüncü madde kabul edilmiştir.

KÂZİM PAŞA (Devamlı) — Efendim Meclisi Âlinin yapmış olduğu bu muamele lütufkârinden dolayı bütün zabitan namına arzı teşekkür ederim. Kendilerine de Meclisi Âli namına yazıyorum. (Selâm yazınız sadaları)

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Nivas) — Efendim; Başkumandan Paşa Hazretlerinden İzmir'in ilgaline dair resmî telgrafı şimdi aldım, okuyorum.

SALÂHATTİN BEY (İzmir) — Efendim, bu telgrafa Meclis tarafından bir cevap yazılsın. Meclisin selâmı vardı. Bu telgrafa cevaben yazılsın.

REİS — Bu telgrafa cevap yazılmasını kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir. Efendim celsesi aleniyec geçiyoruz.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

14 Eylül 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULASASI	768
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	768
1. — 8 Kânunusâni 1336 tarihli kararın refi hakkında lâyihai kanuniye.	768:781

Cilt : 23

103 nci Sayfa, 2 nci Celse

YÜZ İKİNCİ İNKAT

14 Eylül 1338 Perşembe

İKİNCİ CELSE

REİS : Reîsîsal Dr. Adnan Beyefendi

KÂTİPLER : Ârif Bey (Kâyesri)

REİS — Celse açıldı. Maliye Vekili Beyefendi, aktini talep ettiği celsei hafiyenin eşhası mucihesini arz edecekler.

HASAN FEHMI BEY (Maliye Vekili) (Gümüşhane) — Harâmî Umumi içinde yapılan tehcire ait bazı kararnameleler mevcut idi. Gerek o kararnamelelerin mevkiî meriyetle ref'i ve gerekse tehcir edilen eşhasın tasfiye edilen menkul ve gayrimenkul emvaline ve tehcire tabi tutulan eşhasa Devlet namına tazminat itasına dair ve hususatı sairiyi muhtevi olmak üzere Düvelî mutelife mümessillerinin İstanbul Hükümetine vaki olan tazyiki üzerine 8 Kânunusânî 1336 tarihinde bir kararname neşredilmişti. Onun mevkiî meriyetten ref'i zamaânı gelmiştir. Yani bu kararname, Büyük Millet Meclisinin tarihi kuşadından evvel, İstanbul'un rasmen işgalinden evvel olduğu için... (1335 seneleri) Evet, 1335... Senei maliye itibariyle arz etmiyorum. Sepe itibariyle 1336'dır. 8 Kânunusânî 1336 tarihidir. Bu kanun maalesef bugüne kadar kanunlarımız arasında mevcut kaldı. 23 Nisan 1336 tarihinde reddedilip ve kaldırılıp atılacak kanun-

lardan birisi de bu idi. Bundan iki ay evvel zannedirim Maliye Vekâleti tarafından, bu kanunun mevkiî meriyetten ref'i için bir lâyiha tasnım edilerek Heyet-i Vekileye arz edildi. Oradan da tasviben Heyet-i Celilenize takdim olundu, ve Adliye Encümenine bavale edildi. Tâyyem Adliye Encümenindedir. Fakat ben-deniz zannediyorum ki bu kanun bir dakika rehri caiz olmayacak, zaman artık huloî etmiştir. Vaziyet şudur efendiler, akalliyetler mescelesi mevzuubahis olduğu zaman bize deseler ki...

REİS — Musaaide buyurun Hasan Bey; Heyete, bu mesele hakkında bir celsei hafiyeye olup olmamasını teklif etmedik.

HASAN FEHMI BEY (Devamlı) — Efendim, bu mesele hakkında bir celsei hafiyeye teklif ediyorum.

REİS -- Efendim, Hasan Fehmi Beyefendi, arz ettikleri mesele hakkında bir celsei hafiyeye istiyorlar. Celsei hafiyeyi kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... Celsei hafiyeye kabul edilmiştir.

Zaptı sabık hulasası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULASASI

YÜZÜNCÜ İNKAT

11 Eylül 1338 Pazartesi

İkinci Celse

İkinci Reis Vekili Musa Kâzım Efendi Hazretlerinin tahtı kıyasatlarında bilnikad ve tevhidin müzakeresine karar verilmiş olan zabitanın bir nefer tayini itası hakkındaki teklifle zabitanın maasatından yüzde yirmi katedilmemesine dair teklif müzakere ve

reddolunarak Mardin Mebusu Necip Beyin 28 Şubat 1338 tarihli Avans Kanununun üçüncü maddesinin ilgası hakkındaki teklifi kanunusı müzakere ve kabul olunarak celsei ahniyeye geçildi.

Reis

Musa Kâzım

REİS — Zaptı sabık hakkında mutalâaa var mı? Zaptı sabıkı reylerinize arz ediyorum; Kabul edilenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — 8 Kânunusânî 1336 tarihli kararnamenin ref'i hakkında lâyihai kanuniye.

REİS — Buyurun Hasan Fehmi Beyefendi.

HASAN FEHMI BEY (Maliye Vekili) (Gümüşhane) — Akalliyetler mescelesi mevzuubahis olduğu zaman; bu mesele hakkında kabul ettiğiniz ve bugüne

kadar tatbik ettiğiniz ahkâmı yine tatbik edin, başka bir şey istemiyoruz derlerse, buna karşı zannedirim ki vereceğimiz hiç bir cevap kalmaz. Çünkü bu, bütün kavanin ve ahkâmı esasıyemizi çiğneyerek, tehcir edilen eşhasa yani bir takım hukuk bahşediyor. Me selâ her hangi bir suretle müslümanların uhdesine

geçmiş olan emval ve emlakı derhal, hilâmuhakeme sahip olana veriyor ve bu kanun mucibince bundan tavellüt edecek maddi ve manevî bütün mesuliyeti maliyeyi de hazine ödemek mecburiyetinde kalıyor. Bunun ahkâmı kısmen tatbik edildi, kısmen de tatbik edilmeli. Fakat kanunun hükmü hakîdir. Yine bu kanun mucibince mahlûfat esası dahi kabul olunmayarak tahir edilenlerden nesli minkatı olanların emval ve emlakı, cemaata veriliyor. Gerçi bu kararname Meclisin tasdikine ihtiran etmiş bir kanun değildir. Fakat mevcut kararnamelerin ahkâmı fesih ve reddedinceye kadar, bu da kanun hükmü ve kuvvetini haizdir ve kanunlarımız mevzuunda mevkii meriyette bulunuyor ve bu bapta müracaat edenlere de kanunun bazı mevaddı üzerinden muamele yapılıyor. Bunun için 23 Nisan 1336 tarihinden itibaren bu kanunun ahkâmı mevkii meriyetten refolunmuştur demek pek doğru değildir. Bunun hükmünün ilgasını üç sene evveline tevcih etmek helki bazı teserrüfatı mücip olur. Onun için şimdiye kadar ne olmuşsa olmuştur. Fakat hiç olmazsa hakkımızda sulh ciddiyetiyle mevzu bahis olanlardan evvel bu kanunu öziümüzden atalım ve müdafaatı kanuniyemiz meyanından çıkaralım. Ondan sonra tasfiye kanunu üzerinde ne yapacağımızı düşünürüz. Bu kanun ahkâmının refi hakkında hüküm de şu olabilir : «Ahar mahalle nakledilen eşhasın tasfiyeye tabii tutulan emvali hakkında 11 Rebiyüthahir 1335 ve 8 Kânunusani 1336 tarihli kararname mevkii meriyetten refolunmuştur.

2. İşbu kanun tatbiki neşinden itibaren meriyütl icradır.

3. İşbu kanunun icrasına Heyeti Vekile memurdur.»

Yani ufak bir lâyhâ kanuniye ile bu uzun kararnameyi mevkii meriyetten refetmek lâzımdır. Bunu bendeniz çok mübrem ve müstacel bir husus olarak görüyorum. Hattâ bu kararnamenin şimdiye kadar mevkii meriyette kalmasına da kendi hesabıma müteessir ve müteessifim. Bu zaten bir kararname olmakla, mevkii meriyetten kaldırılması için bir maddesi kanuniye kabul etmekle mesele bitiyor.

Düveli mütelife müntessillerinin taziyki ile İstanbul'da yapılan bu kararnamenin münderecat ve muhtoviyatı hakkında zannederim hendelenilen fazla izahat istemecsiniz. Eğer arzı buyursanız izahat vereyim. Şunu da arz edeyim ki bu kararnamenin tatbikatı, kanunda mevcut olan ahkâmın onda biridir. Yani bir çok mevaddı tatbik olunmamıştır. Fakat bu kararname kanun olarak mevcut oldukça, halî tabii de

bulundukça tabii ahkâmı bize tatbik ettirirler. Onun için ahkâmının bir an evvel reddi icabeder.

REİS Hasan Fehmi Beyefendi, teklif ettiğiniz bu lâyhâ kanuniye, Adliye Encümenindeki lâyhâ kanuniyenin aynı mıdır?

HASAN FEHMI BEY (Devamla) — Kelime itibariyle helki bir kelime aşağı, bir kelime yukarı olabilir. İşin ehemmiyetine binaen eğer Meclisi Âli arzu ederse Adliye Encümenindeki lâyhâ kanuniyeyi de getirebilir ve ondan sonra müzakereye devam ederiz. Yapılacak olan muamele esas itibariyle, o kararnameyi bir madde ile mevkii meriyetten kaldırmaktan ibarettir. Bendeniz meselenin ehemmiyet ve müstaceliyetini Heyeti Celilenize arz ediyorum. Adliye Encümenine lâyhâ kanuniye iki ay evvel gelmiştir. İster bugün Encümenen onu celp buyurun, isterse bugün Encümen, bu lâyhâyı müzakere etsin. Bu, artık Heyeti Celilenizin hileceği bir iştir. Fakat her halde bu meseleyi daha uzun müddet tahir etmiyelim ve bir an evvel intaş edelim.

REİS — Maliye Vekili Heyefendi...

HASAN FEHMI BEY (Devamla) — Reis Bey bir kelime daha müsaade buyurun. Şu anda arz ediyim ki eğer bu mesele evsafında uzun müzakere yapacak isek, müzakereyi hâlî yapalım. Aleni bir müzakere ile harice başka bir his ve şekil ve fikir vermiyelim. Celsesi haliyede ne şekil tespit edilecek ise ondan sonra celsesi aleniyede de onu bir kere okur, geçeriz.

REİS — Efendim, Maliye Vekilinin iki teklifi var. Bir kere bu kanunun bugün, yani hemen şimdi müzakeresini teklif ediyorlar. Evvelâ bunun hâlî celsede müzakeresini reyinize koyacağım (Gürültüler).

HASIP BEY (Maraş) — O kararnamenin kalkması için böyle bir kanun teklif edilemez. O kararname esas itibariyle Meclisi Âlinin ruznamesine alınır, ondan sonra müzakeresine geçilir.

ALI CENANI BEY (Gaziyayıntap) — Efendim; bu mesele dolayısıyla Heyeti Celilenin bir mesele hakkında nazarı dikkatini celbetmek isterim. Nizamnamenin 90 nci maddesinde, nesrolunan kanunu muvakkatlerin, Meclisi Umumünün ilk oturulduğunda vukela tarafından lâyhaları ihzar edilerek Meclise tevdi edilmesi ve badetteki müzakere edilmesi hususu musarraktır. Her Meclis yenilendiği, o vakte kadar mevcut olan muvakkat kanunların listesi, Heyeti Vukela tarafından tertip ve tanzim olunarak Meclise tevdi olunur. Meclisin ruznamesine girer. Halbuki

Heyeti Celilenin iştirakından beri, mevcut kanunu muvakkatlerin böyle bir listesi, Heyeti Vukeladan Meclise tevdi edilmemiştir. Bugün bu kanunu muvakkat gibi belki yüz tane karamame vardır. Bunların hepsi de mer'iyülicradır. Binaenaleyh her halde bunların lâyhaları Meclise gelerek Heyeti Celilece müzakere edilmek icabeder ki bu da onlardan birisidir. Bunun için ayrıca bir kanun yapmağa lüzum yoktur. Muvakkat kararname lâyhalarını Heyeti Vukela Meclise gönderir, onlar üzerinde Heyeti Celile müzakere yapar. Arzu ettiklerini kabul eder, muvafık görmediklerini reddeder. Reddedilecek kararnameleer için de bir usul vardır. Bu hususta ayrıca bir karamame yapılır, bu karamamenin Meclise kabulü tarihinden itibaren, reddedilen kararnameleer mevkiî meriyetten kaldırılmış olur. Binaenaleyh bunun için ayrıca bir kanuna lüzum yoktur.

REİS — Usul hakkında başka söz isteyen var mı?..

ALİ SÜRURİ BEY (Karahisarısarkî) — Maliye Vekili Beyin teklifi yolundadır. Meclisin kararı vardır ki 16 marttan evvel Devletçe meri olan gerek kavanin ve gerek kavanin hükniünde olan kararı muvakkatler... (yoktur sesleri) Hinaenaleyh bunu iskat etmek için böyle maddi kanuniyeye ihtiyaç vardır. Şimdi Heyeti Vekile Ali Cenani Beyin teklifi vechile işini gücünü biraksın ne kadar karamame varsa hepsini toplasın teklif etsin. Yani bunun imkânı tatbiki var mıdır?

HASAN FEHMİ BEY (MALİYE VEKİLİ) (Gümüşhane) — Efendim, gerek İstanbul'da 24 seneşinden ta Ankara'da Büyük Millet Meclisi teşekkül edinceye kadar yani 23 nisan 1336 tarihine kadar neşredilen karamamelerin adedi ... kadar çoktur ki Heyeti Celilenize mevcut kanunlarınızın yirmiden on dokuzu kararnamedir desem yanlış söylemiş olmam. Bir kere en esaslıları, İdareî Umumiyeî Vilâyat Kanunu, Mükellefiyeti Askerî Kanunu, Temettü Kanunu ve saire ve saire.. Bunların şekli, mahiyeti kanuniyesi, Kanunu Esasinin tarifi vechile kararnamedir, her halde Meclisten tetkiki lâzımdır. Veyahut Meclisin 23 nisanda küşadını müteakip 26 veya 27 nci günü bir karar ittihaz etmiş idi ki 16 nisandan evvel mevcut olan kanunlar ve bilumum kararnameler mer'iyülicradır diye. O kararnamelere kanun şekli mahiyetini verdi mi vermedi mi? Bu ayrı bir mesele ve geniş bir mevzudur. Meclisi Âlinin onların o gün için kanuniyetini kabul etmiş olsa da olmasa da her

gün tadil ve tasfiye salâhiyeti dahilindedir. Bu esaslı mesaili bugüne kadar halletmedik, bunu halledelim dersek, en mührem olan bu meseleyi bırakmış oluruz. Şimdiye kadar mevcut olan ve hundan evvel yine derhatır buyurursanız ki gümrük kanununun iadei mer'iyetini bendeniz teklif ettim. Heyeti Âliyeniz iadei meriyetini kabul etmiştir. Bütün kanunlarımız, İstanbul'un mütarekeden sonra mevkiî meriyetten kaldırıpta bizim burada iadei meriyet için yaptığımız muameleler bu esas üzerinedir. Esas mesele hakkındaki Meclisi Âlinin noktai nazarı ayrıca geniş bir müzakerede tespit olunmak üzere bu meselenin tehire tahammülü yoktur, bunun hakkında bir karar verelim. Şimdiye kadar yaptığımız gibi Heyeti Vekile kararnameleri yine mevkiî meriyette kalmak, yeniden tetkik edilmek üzere Meclisi Âliye teklif etsin, zaten mevcuttur. İstedığı vakitte Meclis tetkik eder. Fakat bütün kararnameler mevkiî meriyetten ref'olunur dersek bütün muamelâtı deviririz. Arz ettiğim gibi bütün kanunların yirmide on dokuzu kararnamedir.

ALİ CENANİ BEY (Gaziayıntap) — Niçin şimdiye kadar kalmış?

HASAN FEHMİ BEY (Devamla) — Kalmış ve şunu da arz edeyim ki kararname mahiyetinde telakkî etsek bile Meclisi Âliden reddedilinceye kadar o yine hüküm ve icrasını icra eder. Kanundur, mevkiî meriyette kalır. Bendeniz de Ali Cenani Bey arkadaşımıza derhatır ettiririm ki İstanbul'da kararnameleri Meclis bir kaç defa açılıp kapandığı halde bir kere tetkik ve intaş edemedik, onlar mevkiî meriyetten kalktı mı? Hayır yine tatbik edildi. Meclis tarafından reddedilirse o zaman o tarihten itibaren kalır. Yalnız Mecliste böyle kalırsa ki böyle olmuştur. Bütün Meclislerde teşekkül ettirerek kalmıştır. mevkiî meriyette kalır. Bütün kararnamelere ait mesaili bu mesele ile karıştırarak halledelim dersek işin içinden çıkamayız. Bu mesele de teahhur eder.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Efendim; bu gibi mesailin müzakeresine badi olan Meclisi Âlinizin hüsnü niyetidir; Meclisi Âliniz teşekkül ettiği zaman bilmeceburkiye mevcut kavaninin meriyülicra olması meselesi geçti. Nihâhâre Maliye Vekili harp kazançları kararnamesini kabul ettireceğim diye fena bir çığır açtı. Meclisin bu babtaki efkâr ve âmali, maliyeye taalluk eden bir takım kararnamelerin tabii meriyülicra olması idi. Fakat hangileri idi? İsimleri ne idi? Tespit edemedi. O vakit henüz Hükümetli idare eden zevat da bunu düşünmedi. Dairina

kondisyonu dahil olacak kararnameleri ileri sürdü. Fena bir çığır açtı. İstanbul Hükümetinin mütarekeden sonraki zamana ait kararnameleri o kadar mülevves, o kadar pistir ki insan eline bile almağa tenezzül etmez. Halbuki Meclisi Âlinez öyle rezil bir idareyi devirdi, üzerinden çığnodi geçti. Şimdi bunun hakkında bir kanun vazederseniz, bunu tevâlî edecek kim bilir kaç tane kararname çıkacak. Bendenizce bir kanun yapıpta bu kararnameleri ilga etmekten se - çünkü esas Meclisi Âliden geçmemiştir - hangi kararnamelerin kabiliyeti icraiyesi varsa onların listesini Meclisi Âliye vermeli, kararnameleri Meclis müzakere ettikten sonra kanun şeklinde çıkmalı. Bu şekil atıyen bize yine mazarrat ıka edecektir. Binaenaleyh bu meselemin bu şekilde müzakeresinin aleyhindeyim. Bu suretle müzakeresine taraftar değilim.

ALİ CENANİ BEY (Gaziyatıup) — Efendim, gerek Ali Süvri Efendi, gerek Hasan Fehmi Bey arz ettiğim şekilde müzakerenin meseleyi tehir edeceklerinden bahsediyorlar. Halbuki katıyen varit değildir. Bendeniz diyorum ki gerek bu lâyiha ve gerek bundan maada olan muvakkat kanun lâyihalari Meclise tevdi olunur, fakat bunların hepsinin birden çıkmasına hacet yoktur. Bu müstaceldir madem, evvelâ bunu müzakere ederiz, hatta bugün getirirler. Bendeniz arz ettiğim kararnameler hiç bir zaman kanun mahiyetini haiz değildir. Heyeti Celilenizden tasdik olunmadıkça kanun mahiyetini kesbedemez, zaten muvakkattir, kararnamedir. Heyeti Celilenin burada 16 mart tarihinde kabul etmiş olduğu karar, mevcut olan kavanin ile muvakkat kararnamelerin yine muvakkat olarak tatbik edilmesi içindir. Muamelâtı Hükümet durmasını diye Heyeti Celileniz böyle bir karar kabul etmekle mevcut kararnamelerin hepsini kanun haline koymuş mudur? Hiç bir zaman bu olmaz. Çünkü mahiyetine vukufu olmadığı bir şeyi Heyeti Celile kabul eder mi? Tasdik eder mi? Binaenaleyh bu kararname esas lâyihadır, ya kabul olunur, yahut reddolunur. Onun ilgası için yeniden kanun yapmağa lüzum ve ihtiyaç yoktur.

İLYAS SAMİ BEY (Mus) — Efendim, ortada bir esas vardır ki Ali Cenani Bey ve Meclisi Âli kâmilen onun taraftarıdır. O da behemihal şu tasfiye kanununa müccallik maddenin bu günlerde her halde kalkması meselesidir. Buna Meclis her balde karar vermelidir. Şu esas bir kere tespit edilme ve kararlaştırılmalı. Her iki fikir de bir gayeye vasıl olur. Bir madde kanuniye ile refermek için şu tarih ve numaralı lâyiha merfudur demek ki

olur, yoksa buraya getirip müzakeresini yapmak mü lazimidir? Bu kavanio mademki mevcuttur. Heyeti Vokile bunların hepsi ile meşgul olabilir mi. Del'i mazarrat celbi menfaattan evvendir. Binaenaleyh bunun fevkalâde lüzumu olduğu Meclisi Âlice tabakkuk ediyor. Bu lâyiha şeklinde geçerek reddedilmesinin bir madde mahsusla ile kabul edilmesi bin kere daha iyidir. Bütün kanunların genrilmesi lüzum gelmez efendim. Netice itibarıyla üç teklif burdur. Makul olan reddi cihetidir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim; bendenizce bunun için kanun yapar ve diğer kararnameleri de Kanunu Esasinin 36 ncı maddesinin tefsirine bırakırsanız daha esaslı olur. Şimdi bu kanunu tağveder bir kanun yapmış olduğunuz gibi bu kanunun bugüne kadar meriyetini kabul etmiş ve muvakkat kanunları da kabul etmiş olursunuz. Halbuki bizim için zararlı olan kanunları tefsir mahiyetinde Kanunu Esasinin 36 ncı maddesi mefadına göre bu kanunlar yapılabilir mi yapılamaz mı? İşimize gelen kanunları, yapılabilir deriz. İşimize gelmeyen kanunlar için ise şu ve şu ahval dolayısıyla tatbik edilemez dersanız daha salim bir yolda gitmiş olursunuz. Bu suretle kanunun tesirini zail etmiş olunuz. Başka bir ihtkâm da tevelliüt etmez. Bendenizce bilbassa bu noktada, Adliye Encümeni, Kanunu Esasinin 36 ncı maddesinin dairesi şümulünde midir, değil midir, bunu tetkik etsin. Dairesi şümulü dahilde değildir dedi mi o kararname yine merfudur.

Çünkü öyle müşevves bir vaziyete gireceğiz ki hugünden itibaren bu kararnamelerin tağvini kabul ederseniz hugüne kadar o kararnamelerle ihtkâki hak etmiş insanlar vardır. Şimdiye kadar olmuş, bundan sonra olmasını demek esdabı mucibinin içerisinde giremez (Doğru sesleri) Halhukı tefsir olduğu zaman tedelhace yapılmış olan bir meseleyi bozmak mümkindür. Ben sizi temin ederim ki: Kanunu Esasinin 36 ncı maddesinin ruhu da budur. Efendiler, hata edilmiştir, tecavüz edilmiştir. Mazinin hatasını biz yüklenmiyolüm. Tasdik edilmemiş nice kanunlar vardır ki bunları da tasdik etmiş olmalıym. Nitelikim Harp kazançları kanunu da aynı şekildedir, geçenlerde müzakere edilerek neticelendirilmiş ve icabet edilmiştir. Bunun da başka suretle değil, tefsir şeklinde olması ve menafii valaniye için, böyle kapanması daha hayırlıdır.

HASAN BEY (Trabzon) — Usulü müzakere hakkında söz alındığı halde her kes fikrini izah ediyor.

REİS — Efendim, usulü müzakere bakkında söz söylenmektedir, rica ederem, açık söyleyiniz.

HASAN BEY (Trabzon) — Hiç birisi usulü müzakereye dair değildir.

REİS — Rica ederim, yerimde söylemeyin. Kalbin ve siz de söyleyin.

Bütün arkadaşlar bu kanunu mu yoksa başka bir kanunu mu müzakere etmeğimizin hakkındaki nokta-i nazarlarını ızah ediyorlar, bu usulü müzakere değil midir efendim?

BASRİ BEY (Karesi) — Efendim; şimdiye kadar söz söyleyen rüfekayı muhteremenin mütalaaları bir kaç kısma ayrılıyor. Bazıları; Karamameler Kanununu Esasının maddesi mahsusası mucibince Meclisi Âliye sevk edilsin ve bundan sonra tasvip veya red dedilsin, diyor. Bazıları ise; iki türlü mütalaa dermoyan ediyorlar. Evvelâ birinci mütalayı nazarı itibare alalım. Kararın doğrudan doğruya Meclise sevk ve Meclise teklifi ki; hakikaten Kanunu Esasının ruhuna pek muvafık bir şekildir. Fakat henüz hiç bir Heyeti Vekilenin böyle memlekete mazarratı sabit olan bir lâihayı Meclisi Âliye arz edeceğine kanaat değilim ve Meclisi Âlinizin de böyle hatta muhtacı teklif bile olmayatı bir lâihayı bir iki saniyede olsun müzakere edeceğine ihtimal veremem. Onun için henüz, ehveni şer olarak Maliye Vekili Beyin mütalaatına iştirak ediyorum. (Doğru sadaları)

Lâihanın gerek hâli ve gerekse celi herhangi bir cümlede müzakeresi eski bir şeyin tazelenmesi demektir ki bu katıyen doğru değildir ve belki de mahzuru vardır. Sonra Hüseyin Avni Beyin bu gibi kararların Meclisi Âliye sevk ve bu gibi meselelerin hülhasa tefsirini talep ediyorlar ki, bendeniz hülhasa tefsire ait olan mütalaaalarına iştirak edemiyorum. Diyorlar ki işimize gelen yerlerde, işimize geldiği gibi; gelmediği yerlerde de gelmediği gibi tefsir yapalım. Efendiler, eğer dünyada hukuk namına bir şey mevcut ise Meclisi Âliden böyle bir gün müsbet, ertesi gün menfi, makûs kararın çıkması doğru olamaz. Böyle mütenakis kararlar çıkmasına ihtimal yoktur.

Binaenaleyh bu mütalaa da doğru değildir. Bundan başka karamameleri büsbütün keelenmekün adkedelim diyenler de vardır. Efendiler, zannederim ki şimdiye kadar neşredilen kararları temamen keelenmekün addesek - zannederim - müşevveş bir vaziyet almış oluruz. Şimdiye kadar bu kararların Meclise sevkü lâzımdır. Bu kararların tatbihi olduğuna zamanları da nazarı dikkate alarak o vakitlerden beri keelenmekündür diye bağışmak lâzımdır.

Mesela karamameler içinde İdarî Umumiye Vi-lâyat kararnameci var. Bugün o karamame ile icraat yapıyorlar, sarfiyat oluyor, varidat cibayet ediyor. Yine mesela Tedrisatı İhtisaiye kararnameci vardır. İşte böyle bir takım kararnameci mevcuttur ki bugün memleketi kanun gibi meridir ve tatbik olunmamıştır. Eğer bütün kararnameci toplan keelenmekün addedelim ve bundan sonra umumî bir kanun yapalım dersek zannederim ki bir çok borçlu kısım da kalır oluruz. Bunun en iyisi sırası geldikçe icabeden karamameleri ortadan kaldırmak ve ummunu biriken feshetmemektir. Bendenizce Hasan Beyefendinin teklifleri diğer bütün teklifata nazaran şayanı tercihtir.

Şimdiye kadar bu kararnameci maalesef tatbik olunmuştur. Hiç olmazsa bundan sonrası için vaziyeti kurtarabilmek lâzımdır. Bir an evvel böyle kapalı bir madde ile bu karamameci mevkii meriyetten kaldırmak en doğrudur zannındayım, esasen tenail de vardır. Yani bundan evvel Meclisi Âliye tadil edilmiş kararnameci mevcuttur. Bendeniz Maliye Vekili Beyin fikirlerine iştirak ediyorum ve diğerlerinin mütalaatlarını doğru bulmuyorum.

HASAN BEY (Trabzon) — Efendim; bendeniz de mütalaatını usulü müzakere tarzında söyleyeceğim. Kanun mahiyetini haiz olan karamameler ve muvakkat kanunlar meselesi ki; bu mesele İstanbul Meclisi Mebusanında da mevzubahis olmuştur. Kanun Esasının maddesi mülumesi mucibince; Hükümet muayyen mesele üzerinde bazı ahval ve hususata müstacelede Meclisi Milliye Kanuniyeti teklif etmek üzere muvakkat kararnameci ile alikâm vazetmek salâhiyetini veriyor. Fakat bu mukayyetir. Ahkâmı esasîyeye ve hukuku esasîyeye mugayir olmamak gibi hususat şartıyla. Bir iki misal arz edeceğim. Mesela muvakkat kararnameci ve kanunlarla Hükümet hiç bir vakit vergi tarhedenmez ve böyle karamameler hiç bir vakitle kanun mahiyetini haiz değildir. Bizim hayatı meşrutiyetimizde bunun bir çok emsali vardır. Maalesef yanlıştır.

HASAN FEHMI BEY (Maliye Vekili) (Gümüşhane) — Hasan Beyefendi, maaşesof zatı alınız de ve bendeniz de üç senedenberi bunları tatbik edecek fik.

HASAN BEY (Devamlı) — Maruzatımın zatı alimize taahhuku yoktur. Sonra ahkâmı siyasiyemize, hukuku meşrutiyemize mugayir olmak üzere karamameci vazinin imkânı yoktur. Hakikat böyle olunca mevzubahis olan kararnameci veya kanunu muvakkat-

toki emvali metrukeye tazmine mütalak, Hristiyanların emvali metruke kanunu mucibince, harp içi- do yağmaya uğrayan mallarının kendilerine iade için düşmanlarımızın tazyikiyle İstanbul Hükümetinin yaptığı mevzu bahis olan kararname bizim ahkâmı in- denizemize tamamiyle muhaliftir ve Mecellemize raban tabana zıttır. Maliye Vekili Beyfendinin ret veya ilgasını teklif ettikleri kararname yeni bir şey değildir? Bundan tam bir sene evvel yine Heyetü Vekûde kartonlarında böyle bir madde vardı. Adana'nın istirdadı zamanlarında idi. O zaman bu kararname- nin ilgası ve mevkii meniyetten kaldırılması daha doğrusu reddi zımında bir madde mevcuttu.

Bunun müstacelen müzakere ve intacını bendeniz Heyetü Vekûde rica etmiş idim. Bunun üzerine Hazi- ciye Vekâleti, o zamanki munasebatı siyasetimize nazaran mahzuru siyaseti olacağından bahsiyle bir müddet tehirini ve Heyetü Vekile kartonlarında uy- nulmasını teklif etmiştili. O zamandan beri bu mesele uyumaktadır. Bilmeyin ki: Maliye Vekilinin mevzu bahis ettiği maddesi kanuniye o maddesi kanuniye mi- dir? Yoksa onu nazarı ilibare almiyarak yeniden tanzim ettiği bir lâyiha kanuniye midir? Bu mesele arz etmiş olduğum veçhile bundan bir çok sene ev- vel mevzu bahis olmuş bir meseledir. Bendenizce Ali Cenani Beyin hakkı vardır. Gerek kararnameler ge- rekse, muvakkat kanunları Meclisi Milli kuşat edi- lir edilmez, resen Meclisi muvazamesine dahil olur. Yeni bir teklife ihtiyac yoktur. Bu itibarla...

YASIN BEY (Gaziantep) — Biz de, o şekilde toplandı.

HASAN BEY (Devanla) — Bu esas itibariyle kararnamelerin ve kanunu muvakkatların ikâfesi bi- zim ruznameimizdedir. Yeniden onun teyidi hükmü veya mevkii meniyetten ilgası için Hükümetten bir teklif vaki olmasını beklemek mecburiyetinde değil- iz. Bu hususta Ali Cenani Beyin yerden göğe kadar hakkı vardır. Ancak:

ALİ SURURİ EFENDİ (Karahisarşarki) — Mec- lis ne zaman müzakere edebilirdi? Elzemî. Lâzima laktım etmek suretiyle çalışmıştır. Bundan yapama- mıştır.

HASAN BEY (Devanla) — Belki daha mühim işleri vardır, yapamamıştır. Bu zaman meselesidir. Yalnız Maliye Vekilinin bahsettiği bir hakikat var. Bu kanunun ifade ettiği ahkâm esasatı hükmüye de alakadardır. Sulh yakındır. Sulh meselesine başlamaz- dan evvel bu gibi şeyleri temuzlemek lâzımdır. Ben- deniz de bu hususta Maliye Vekili Beyfendinin fik-

rini tamamiyle iştirak ederim. Ancak teklif buyur- dukları madde gibi ve şekli ret ve ilga gibi olacak olursa o kararnamenin bidayeti tanziminden bu ana kadar olan muamelâtin o kararname mucibince mu- kayyer olması icabeder ki; ahkâmı medenüye onu reddederiz, reddederiz sadaları, bir kararname ol- mak itibariyle esasen bu doğru olamaz. Çünkü ka- rarname kanunu muvakkat şeklinde yapılması için kanunu Esasımızın cevaz verdiği sabada değildir. Bi- naenaleyh bu kararnameyi kökünden çürütmek lâ- zımdır.

Binaenaleyh maddenin şeklini bendenizce fâan tarihli kararname bittetik B. M. Meclisince redde- dilmiştir demek lâzımdır. Daha müstacel kararname- ler daha vardır ki; bunlar da Maliye Vekili Bey- fendiden istirham edeceğim. Çünkü onlar da sulh meselesi ile alakadardır. - ki o da bazı şimendiflerin Hükümetçe iştirasına dair yapılan kararnamelerdir. - ki bu da sulhun mevzu bahis edildiği bir zamanda Hükümetin malî olarak görülmesi - o kararnameler mucibince - bizim menafimizden aleyhinedir.

Çünkü o kararnameler mucibince Hükümet malî olarak, Hükümet yedinde hülunan bütün şimendifce- lerin bilâhâdel onların ellerine geçmesi neticesi çıkar. Binaenaleyh o kararnameleri dahi müstacelen mevku- meriyetten kaldırılmalı. Eski şirket şeklinde, eski va- ziyetlerine sokulmalıdır ki; orada vaziyetimiz sağlı- olabilsin.

Böyle bir işi kararname daha vardır ki oolan Meclise bir an evvel sevk etmeleri lâzımdır. Bende- nizce mesele şundan ibaret kalıyor. Maliye Vekilinin şu fikrine tamamiyle iştirak ediyorum. Fakat ref ve ilga şekliyle değil. Esasen kanunu muvakkat yapılma- sı inkâr olunmayan kararnamelerdir. Binaenaleyh reddi lâzımdır.

HASAN FETHİ BEY (Maliye Vekili) (Gümüş- hane) — Efendim, maksat bu kanun değildir, demek- tin ibarettir. İster ret kelimesi kullanılsın, ister ref kelimesi kullanılsın, isterse müzakere ettik de kabul etmedik denilsin. Fakat bunun heyetü umumiyesa hakkında müzakere açmağlığın muvafık olmağınu laktir buyurursunuz. Maksat budur. Hasan Bey- fendi buyurdular ki, ret kelimesi kullanalım ki kanu- nun bidayetinden nihayetine kadar tesiri hukukisi de- zail olsun. Hayır efendiler, olamaz. Kanunu Esasi mucibince ahkâmı refodilinciye kadar tesiri hukuki- si bakıldır. Bir çok emvali metruke vardır ki bende- niz onları da düşündüm ve arz etmişim veçhile mad- dede yazılıdır. «İşbu tarihli kararname 23 Nisan 1336

tarihinde itibaren mevki meriyetten refedülmüştür demiyim. Bıdayeten bu şekilde yazdığım halde sonradan bu kısmı çizdim. Bunun usulü hukukisini, tesisi kanunisini düşündüm. Ve bu hususta ahkâmı kanuniyetin müsaadesini göremedim. Şu tarihten itibaren mevki meriyetten refedür dedüğümüz zamanda fazla olarak bir çok da teşevvüsat meydana gelecektir ki o vakit daha mütebariz bir surette haricın nazarlarını üzerimize celbetmiş olacağız. Halbuki bugüne kadar iade ettiğimiz emval pek cüzdür. Binde yarım nisbetinde olmadığına göre, bunun için de yeniden birtakım teşevvüsat husule getirmekte bir mana görmedim. Onun için bu cümleyi çizdim. Mutlak olarak o güne kadar tesiri hukukisi tamamen mahfuz ve mazbut kalır. (Değildir sadaları) Müsaade buyurun efendim, şimdi mesele bu kanunun kanun olmadığına ifade etmektedir. Ne şekilde ifade ederseniz ediniz.

Şimendiferler meselesine gelince : Şimendiferler meselesinde bendeniz zannediyorum ki...

REİS — Sonra söylersiniz.

HASAN FEHMI BEY (Devamla) — Hayır efendim, kürsüde bu mesele de söylendi. İki kelime ile cevap vereceğim. Biliyorsunuz ki bir tarife meselesi vardır. Bunun için de bendeniz Nafia Vekâletinin bir kaç defa nazarı dikkatini celbettim. Zannederim, Nafia Vekâleti yakın bir zamanda böyle bir lâyiha ile gelecektir. Şirkete ait olan tarifeyi biz kendi kendimize yaptığımız bir kanun ile altı misline iblağ ettik. Bundan dolayı Hazneyi yarın sulhtan sonra, heş altı milyon lira borç altında bırakacağız. Diğer bir takım mesele vardır ki, mahvetti kararlarının dairi gumülüde bulunma birtakım nisumu tezyit ettik fakat hatırımıza gelmediği için bunlar bir madde ile 1336 senesinde yapıldı, ki bunları fevkalâde harp masrafı karşılığıdır demeyi ihmal ettik. Bugün duyuru umumiyeye karşılığı bulunuyor. Müvazene Umumiye lâyihasına da o yolda bir madde arz ettim. Çok rica ederim ki o da bir an evvel kesbi kanuniyet etsin. Eğer bütçelerin müzakeresi uzayacak olursa ve Müvazene Umumiye Kanunu sene nihayetine kadar teahhür edecek ise o maddeleri de avans Kanununa zeyil olmak üzere Müvazene Encümeninden rica ederiz, yaparlar, getirirler, kesbi kanuniyet eder. Şimdi bendenizin istediğim bunun kanun olmadığını ifade etmektedir (Hay hay sadaları)

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Karahusan Şartı) — Hasan Beyefendi bu maddeyi ruznamemizde ümiş gibi söylüyorlar. Mütalâalarında esasen ruznamemizde mevcuttur diyorlar.

REİS — Müsaade buyursanız bendeniz de söyleyeyim. Maliye Vekili Hasan Fehmi Beyefendi bu mesele için geldiler. Birlikte baktık. Anladık ki bu lâyiha henüz Adliye Encümenindedir. Bilmiyorum kaideleri hangi lâyihadan bahsediyorlar.

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Devamla) — Aslından bahsediyorlar.

REİS — Evet efendim aslı Adliye Encümenindedir. Şimdi efendim, ortada bir lâyiha kanuniye vardır. Bir de bu lâyihanın bu gün müstacelen müzakeresi teklif olunuyor. Ali Cenani Beyefendinin sözleri üzerine mesele bir usulü müzakere bahsi ağırdı ve iş bir meseleyi müstehire şeklinde girdi. Burada bu meseleyi müstehire şeklinde söz alan bir çok arkadaşımız var. İsterseniz bu meseleyi müstehire kararname mi olsun veyahut olmasın diye müzakereye devam edelim. Veyahut arzu ederseniz Hasan Beyefendinin iki teklifi vardır. Bunları reyî âlinize koyayım. Sonra asıl meselenin müzakeresine başlayalım. O zaman kararname gibi mi nedir anlaşılır. Efendim, bendeniz kalırsa bu meseleyi müstehirenin müzakeresinin kifayeti reyî koyayım. Eğer tasvibi âlinize ikûran ederse diğerlerini reyinizde koyayım.

Efendim; meseleyi müstehirenin müzakeresinin kifayetini kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... Müzakere kâfi görülmüştür.

Şimdi Maliye Vekili Beyin iki teklifi vardır. Birisi müstacelen bu meselenin müzakeresidir. Bu gün müstacelen müzakeresini reyî âlinize arz edeceğim. Bu gün şimdi müstacelen müzakeresini kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Bu meseleğin ilk defa hasbellüzum hafiyen müzakeresini teklif ediyorlar. Bunu kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... Kabul edilmiştir.

O halde müzakereye başlıyoruz. Teklif buyurduğunuz madde kanuniyeyi lütfen veriniz. Efendim, bir defa kanunun heyeti umumiyesini okuyalım.

Kanun Sureti

Madde 1. — Ahar mahallere nakledilmiş eşhasın tasliyeye tabi tutulan emvali hakkındaki 6 Rebiyulahir 1338 ve 8 Kânunusani 1336 tarihli kararname mevki meriyetten refolunmuştur.

Madde 2. — İşbu kanun tarihi nehrinden itibaren meriyulicradır.

Madde 3. — İşbu kanunun icrasına Heyeti Vekile memurdur.

REİS — Efendim, müsaade buyursanız bir şey daha arz edeceğim. Malumu âliniz geçen gün bunun gibi bir şey çıkmış idi ki bütün hüküm bir madde idi.

Bunda da arzı buyursanız heyeti umumiyeyi ve maddeyi birlikte müzakere edelim. Binaenaleyh heyeti umumiyesini...

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Öyle olmaz, heyeti umumiyesi kabul edilmiş olur. Bu suretle rey'e koymayınız.

REİS — Şimdi maddelere geçilmesini rey'e koyacağım.

Maddelere geçilmesini kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. (Maddelere geçilmiştir.)

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Efendim, ahar mahallere naklolunan eşhas hakkındaki muvakkat kararnamenin ilga edilmesine dair Maliye Vekâleti tarafından teklif olunmuş bir madde kanuniyeti bendeniz buç bir zaman varit göremiyorum. Çünkü teklif olunmuş kanun ya bir meseleyi âmirdir veya bir meseleyi nahidir. Ya bu meseleyi bu kanun mucibince yapacaksınız veyahut yapılmakta olan iş yapılmayacaktır. Müspet menî iki teklifi havidir. Şimdi Maliye Vekili Beyin teklifi bu kararname hükümünde ilgasının kabulü ve onun ortadan kaldırılması mucipur. Bendeniz diyorum ki ortada hükümünün ilgasında ve kendisinin kaldırılmasına dair bir kanun yoktur.

YASİN BEY (Gaziyantep) — Vardır efendim.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Merhamet ediniz efendim. Çünkü hukuku tasarrufiyye taalluk eden kavânin, vergilere taalluk eden kavânin; Kanunu Esasının 36 ncı maddesi mucibince Meclisi Mebusanca. Meclisi Âlice müzakere edilmedikten sonra kanun şeklinde ortaya konulamaz ve kararname ile tatbik edilemez.

BİR MEBUS BEY — Editenler ne oldu?

MÜFİT EFENDİ (Devamla) — Efendim, diğerleri böyle yapıldı diyerek bunlar da böyle yapılamaz ve biz böyle bir hataya düşmeyiz. Şimdi...

REİS — Muhavere oluyor, müzakereyi kesmeyin, rica ederim.

MÜFİT EFENDİ (Devamla) — Meri olan Kanunu Esasının 36 ncı maddesi «Meclisi Umumi münakit olmadığı zamanda Devleti bir muhtardan veya emniyeti umumiyeyi halelden vikaye için bir zarureti mühimme zahir ettiği veya bu bapta vazina lüzum gördüğü kanunun müzakeresi için Meclisin celbine vakit müsait olmadığı halde Kanunu Esasi ahkâmına mugayir olmamak şartıyla muvakkat bir kararname çıkar. Bu da Meclisin ilk içtümünde tasdik ettirilerek üzere kendisine verilir,» diyor. Şimdi ahar ma-

hallere nakledilen eşhasın emvalı idare etmek hususunda 1338 Rebiüvâli ve 1336 Kanunusani tatbiki olan bu kararname, rica ederim, Devleti bir muhtardan mı kurtarıyor? Rica ederim, Devleti siyaseti hususunda siyasi bir ehemmiyeti mi haizdir? (Elbette sesleri.) Müsaade buyurun; Kanunu Esasının 36 ncı maddesi hüküm ve kuvvetinde ve onun dairesi şumulünde olduğuna Meclis karar verirse elhette becum mutalaasını dinlemeğe mecburdur. Ben diyorum ki mu mesele Kanunu Esasının dairesi şumulünde değildir. Efendiler, emvali metruke kanunu varken ya oı gap hakkında ahkâmı umumiye bizim elimizde mevcut iken tagayyup eden bir adamın malı ne suretle idare edilecek ve ahkâmı medeniyede ve kitabülmekut ismiyle bir babı mahsus varken ve ahkâmı umumiye meydanda iken, bu ahkâmı umumiyeye muhalif olarak ve Devletin mefâlihine mugayir ve ayrıca Devletin zararını tazminini mucip bir kararname var diye kabul edecek bir şahıs tasavvur edemem. Hatta efendiler, edilmiş edilmemiş olduğunu yine ispat edeceğim.

Bu Mecliste geçen mesele emval üç emcumenin işi tirakiyle Emvali Metruke Kanununu müzakere etmek üzere Hükümet bir kanun daha teklif etti. Tasfiye Kanununu, Emvali Metruke Kanununu müzakere etmek için Hükümetin teklif ettiği o lâzıhayı üç encümen bir araya gelerek müzakere etti ve dedi ki ahkâmı umumiye mevcuttur, bu gibi mevkuflar hakkında ve onların emvali hakkında cereyan edecek muamele, mahakimdeki ahkâmı umumiyeye tabidir. Binaenaleyh böyle bir kanunun mevcudiyetini Meclis zabıtlarına geçinip te böyle muhalif esas kanunlar kabul edemez dedi. Bilâhare Hükümet bu kanunun müzakeresine lüzum yoktur, dedi, aldı gönürlü Maliye Vekili sabıkı Hasan Beyden sual ettim. Belki hendenizin burada bulunmadığım bir zamana tesadüf etmiştir. Böyle Emvali Metruke Kanununu Meclise getirdik ve kabul ettik dedi. Böyle bir kanun vardır diyor. Rica ederim, emvali metrukeye dair, tasfiyeye ait olan kanun bu meclise kabul edildikten sonra rica ederim bu kararnamenin hükmü kalır mı? Kalmaz mı? Bu Meclis bir Emvali Metruke, bir Tasfiye Kanunu kabul etmiş, ortaya koymuş. O kanuna muhalif olan bir kararname vardır diye teklif verir de onu ilgaya tasaddi ederse onu rica ederim, emvalce verdiği kararları teklif etmiyince, düşünüyerek yeniden karar vermiş olur. Binaenaleyh kararname yoktur. Yok olanı bir meseleyi ilga etmek esasen caiz değildir. Binaenaleyh vücudu olmayan şeyin beyeti umumiyesinin reddi lâzımdır.

MUSTAFA SABRİ EFENDİ (Sürt) — Mahkeme ilâri vermiş, meseleden bahsetmiş yoktur. Nasıl olur?

HAKKI HÂMİ BEY (Sinop) — Efendim, karar-nameler Meclise ne yolda gelir diye bir şey arz et-miyeceğim. Çünkü rüfekayı kıram bu hususta lâzım gelen şeyleri söylemişler. Ancak 16 marttan sonra İs-tanbul Hükümetince mevkiî meriyete vaz edilmiş ka-rarnamelere nazaran bundan evvel mevcut karar-na-meler Meclise tasdik edileceği evvelce ilân edilmiş demektir. Yani 16 mart 1336'dan sonraki kararname-ler ne olursa olsun yani Büyük Millet Meclisinin ma-lumatı haricinde olan ve arzusunun muğayir ve esa-sen gayri meşru olarak ifayı vazife ettiğine karar verdiğü İstanbul Hükümetinin kararlarını gayri mev-cut adlandırmıştır. Bir kanun ile bunu bütün dünyaya ilan etmişti. O vakit tasdik etmemekle onların yani karar-nameler hakkında Kanunu Esası ahkâmı da-resinde muamele icra edileceğini söylemiştir. Şu hal-de bizim yapacağımızı Meclis Âliden geçmemiş olan karar-nameler hakkında Kanunu Esasının gösterdiği yol dairesinde muamele yapmaktır. Kararnamelerin kâffesi ruznamede değildir. Fakat Meclis şimdye ka-dar bunlarla işgal edememiş. Pekâlâ biliyoruz ki Meclis burada teşkil ettiğimiz zamanda bu gibi ka-rarnamelerle uğraşacak zamanda değiliz. Ordu vü-cude geçecek, düşmanı atacak gibi mesaili hayatiye ile uğraşırken yapılmış olan bazı karar-namelerle uğ-raşmak için bittabi zaman bulamamıştır. O zaman vakit bulmamıştır diye karar-nameler kanun değildir demek de doğru değildir. Bu itibarla o karar-nameler Kanunu Esası mucibince ruznamededir. Maliye Ve-kili Bey de bugün böyle bir karar-nameden bahsediyor. Ruznamede Kanunu Esası mucibince bulunması il-tiza eden hükûm bunların müdaka mevkiî meri-yetten rolü lâzım gelir. Şimdi bunu ne suretle refe-delim, mesele buraya geliyor. Bendeniz bunun için yani intacı için bir tahrir verdim. Fakat ne yolda intaç edilmelidir? Mesele buradadır. Kararnameler mevkiî meriyetten refer edildi denemez. Malumu ah-rez karar-nameler unvanını taşıyıp kanun olmak için lâzım gelen eşkâlden geçmemiş yani merasimu kanu-niyesi tamamıyla ifa edilmemiş ve kanuniyeti tas-dik edilmemiş olduğu cihette kanun şeklinde olmiya-caktır. Bittabi henüz Meclisin tasdikine ihtiran etme-yen ve fofkalâde ahvalın icabetündüğü bir kanun ka-rarname suretiyle ifade ediliyor ki bu ya kabul edilir ya reddedilir.

'Bu karar-namelerin bir kısmı vardır ki kabulü za-ruridir. Bu gibi karar-nameler yapılır. Kararnamelerin negri de mesele biter. Mesuliyet doğrudan doğruya

Heyetü Vukelâya aittir. Meclise karar-nameler kabul edilir. Fakat mesele doğrudan doğruya o Heyetü Vo-kileye tevdi edilir. Kararnamelerin bir kısmı vardır ki tadil edilir, veya reddedilir. Ne yapılırsa yapılır. İşte bu da reddedilmesi lâzım gelen karar-namelerden birisidir. Bu karar-namelerden önceki şimdye kadar tathik edilmiş, şimdye kadar tathik edilmek sure-tiyle yapılan bir fenalık varsa doğrudan doğruya bu karar-nameleri neşreden Hükümete aittir. İnşallah ne vakit İstanbul'u ve Trakya'yı da ele geçirir. Misalü Milli dahilinde isûkâlâtımızı elde edersek bu kara-meleri neşrederek fenalık edenlerin hukukunu onlar-dan isteriz. Mesele budur. Onun için bunu bu suret-le reddetmekten ise böyle bir maddesi kanuniyeyi refer etmekten ziyade şu tarihli karar-nameler tekkik edil-di. Bu ahkâmı esasiyemize muğayir ve müllete bir çok mazarratlar ıka ettiği anlaşılmıştır. diye esbabı mu-cibe denmeyen adlierek kanun reddedilür ve hem de usulüne muvafık bir şekilde kanunun orta yerden kaldırılmış olmasına kanım bendeniz bir tahrir ver-dim. Bunun intacı ve buna benzer memleketin me-nafîni muhil ne gibi karar-nameler varsa bunlar listesi ile birlikte tekkik ve intaç edilmek üzere Meclise bildirilmesi istiham ettim. Bu tahririmin reye vazını ve kabulünü rica ederim.

NECATİ BEY (Erzurum) — Meselenin nevakısı noktaî nazarından bendeniz maruzatta bulunacağım. Biz bu karar-nameleri ortadan kaldırmakla bunu acaba sulh masasında refermiş olacak mıyız? Şüphesiz ola-mıyacağız. Onun için şu şekilde, şu usuldeki karar-nameler müfrit değildir, bununla uğraşacak mıyız? Me-nafîü memleketin halini müşir bir kanun tekkik olun-sun, o da tekkik edilsin (müncic bir tekkik alsın gelsin ve o da sulh esnasında mukabil tekkifatımızı müşir bulunsun.) Ancak bu şekilde olursa müsther bir ne-tice verebilir. Yoksa haydi bir karar-nameler kaldırdık, bun-dan ne olacak? Madenki beyneaddüvel bir mesele olmuş, sulh masasında mevzubahis olacaktır. Her-halde bu mukabil tekkifatımızdan ihni olmalıdır.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim, Basri Beyefendi maruzatını iyi anlayamamışlar. Ben-deniz 36 ncı maddesi kanuniyeyi keyfimize göre refer edelim demiyordum. Ancak Devlet ve Millet için mahzi zarar olan kanunların bugünden referisi huzu-mumu denmeyen olmuş ve bunların 36 ncı madde da-hlinde olmadığını arzobmişim. Halbuki buyurdular ki istediğimiz gibi karar-nameleri kullanalım, yanlış an-lanamamışlar, bunu tasbith etmişler. Sonra bu emvali metrukâ kanunun hangi bisle yapıldığını biliyoruz.

Maliye Vekili de bugün bu kanunun ilgasını teklif ediyor. Halbuki ilga itibarıyla bugüne kadar bu kanun devam edecektir ve bunun tahtında diğer kanunlarla 36 ncı maddenin dairesi şümulünü revisi etmiş oluruz. Bu maddenin, 36 ncı maddenin, dairesi şümulünde değildir, diye reddedersek evvelce yapılan muameleyi kabul etmekle beraber kendimizi bağlamayız. Taslihi edeceğimiz bir takım kanunun vardır. O kanunlarla bağlanmamak için denin de arz etmiştim. Bunu şu şekilde reddetmekten başka bir şey yoktur. Bu kanun 36 ncı maddenin dairesi şümulü dahilinde olmadığı halde yapılmıştır. Tahii Meclisin ruznamesi meyanında bulunması dolayısıyla reddetti. Daha buna mümasil ileride pek çok şeyler çıkacaktır. Kendinizi bununla bağlamayın. Bundan evvelkini bir hukuk diye tanıdığımız zaman 36 ncı maddenin dairesini kabul etmiş olursunuz. Ve azim bir hataya düşmüş olursunuz. Manası kölmaz. Fakat ne var? İdareci Umumiye Vilâyet belki memleketin faidesi kabahatindedir. Bugün buna göz yumarak belki kalmıştır, belki unutmuşuzdur, yahut sırası geinmemiştir. Buna göz yumunuz. Fakat hakimiyetimizi zararlıyacak hususlarla ecnehilerin tesiriyle yapılmış kanunları her halde reddederiz. Her halde arz ettiğim noktadan dolayı reddini teklif ederim. Bu hususta bir takririm de vardır.

ALİ CENANI BEY (Gaziyıntap) — Efendim. Hüseyin Beyin bahsa buyurduğu mevcut kararnamelerin hemen kısmı küllisi 36 ncı maddeye muhaliftir. Halkın suruti tasarruflıysına, emvali metrukeye taslihi eden kanunlar neşrolundu. Bunlar kümlen Kanunu Esasının 36 ncı maddesinin dairesi şümulü haricindedir. Evvelki kanununun mukayyet olması şartıyla bu kanunları kabul etmiş oldu mu? Verecek mi bunlara? Bu katiyen varit olanlar, bunlar muvakkattir. Yine nizamname dahilî müddetince Meclisin ruznamesindedir, istenildiği zaman müzakeresi icra edilir, kabul veya reddolunur. Reddolunacak kanunlar için evvelce bir usul itihaz edilmiştir. Her hangi kanunun Heyeti Celilece reddi takarrur ederse bir karar yazılır, falan kanun reddedilmiştir, denilir. Bugün mevcut dusturların içerisinde belki böyle 40 - 50 tane kararname vardır. Reddolunmuştur, madde kanuniyeye lüzum yoktur. Buna dair bir takrir yazdım. Kararnamemin şeklini gösterdim, takdim ediyorum. Bir de Erzurum Mebusu Necati Beyin bir fikri vardır ki bendeniz o fikre de taraftar değilim. Diyorlar ki bu kanunu mevkii meriyetten kaldırmakla buyu kaldırmış olamayız. mesele beyeddüvel bir şekilde girmişti. Binaenaleyh esasen burada müzake-

re edilmesi doğru değildir. Bendeniz bu meselemin doğrudan doğruya milletin menafisine müteallak bir mesele olduğuna kanım. Hiç bir zaman düvelî itilafı ile sulh masasında böyle bir şeyi müzakere edemeyiz. Çünkü istiklâlimize manidir ve katiyen beyeddüvel bir mesele değildir. Bu katiyen sulh masasına giremez. Hâkimiyetimize münafidir. Binaenaleyh bu fikir de katiyen merduttur.

ZEKÂİ BEY (Adana) — Efendim; bendeniz de Ali Cenani Beyi teyiden beyanı mütalaa edeceğim. Müfrit Efendi Meclise kabul edilmiş bir emvali metruke kanunu bulunmasından dolayı ayrıca mevzu bahis olan bir kararnamenin bir kararname de veya bir müddet kanuniye ile refine hacet olmadığını ve bunun zaten kendi kendine mefuh olduğunu söylediler. Halkukı mevzu bahis olan Emvali Metruke Kanunu, yani geçenlerde Meclisi Âlinin kabul ettiği Emvali Metruke Kanunu, evvelce mevcut olan tasfiye kanununun yerine kaimdir. Bu şimdiki refi istenilen kararname ise bütün bütün başka şeydir. Yani Meclisi Âli bu emvali metruke kanununu kabul etmiş olmakla mevzu bahis olan kararnameyi referunış değildir. Bunlar ayrı ayrı yerlerdir. Malumu âlileri evvelce bir tasfiye kanunu vardı. Bu tasfiye kanununa tevlikan o emvali metruke müzayede edilmiş ve satılmıştı. Sonra ihtimal ki bir tazyiki harca ile İstanbul Hükümeti o emvali metruke kanunu muvabince sanılmış, ahali İslâmîye eline geçmiş olan emvalin her kimsin yedinde bulunursa bulunsun bilâbedel elâden alınarak sahibi evvellerine radesi halikonda Hükümetin neşrettiği kararnamedir ki şimdi mevzu bahis ediliyor. Binaenaleyh o tasfiye kanununun yerine kaim olmak üzere Hükümetin bu defa ahvali harbiye seltebiyle mevkilerinden uzaklaştırılmış olan eşbasın emvali metrukelerinin ne suretle müzayade edileceğine dair kabul olunan kanun şimdiki mevzu bahis olan kararnamenin refini mucip değildir. Çünkü o başka bir kanundur. O bütün bilmüzayede satılmış olan emvale ziyet hulunanların ellerinden alınarak sahibi uslilerine bilâbedel ventmesine aittir. Kararname olmakla Meclisin ilk teşekkulünde Hükümet tarafından teklif olunarak kanuniyeti tasdik veyahut reddedilmesi lüzum gchrdi. Şimdiye kadar bu teklif edilmedi ve Hükümet de bittabi kararnameyi kanun olarak da teklif edemez. Ancak kararname mevcut olduğuna ve mevkii meriyette bulunduğuna ve bazı yerlerde tatbik de edilmiş olduğuna göre nefsî lüzum gelir. Bendenizce ahseni tarik Ali Cenani Beyin buyurdıkları gibi bir kararname ile falan tarihli kararname bilmüzakere

reddedilmiştir demek lâzım gelir. Zaten Hükümet bu-
nu teklif olmeye mecbur idi. Elyevm mevcut bulun-
ması Meclisi Âliye teklif edilmesi mevkiündedir. Bittet-
kik refedilmiştir demekle mevki meriyetten kalk-
mış olur. Yoksa böyle bir şekilde istik edilmeden,
denun buyurmuş oldukları vechüle emvali metruke
kanununu kabul etmiş olmakla Meclisi Âli bu kanu-
nun refini de şey elmiş olmuyor. Onlar ayrı ayrı şey-
lerdir. Elyevm tehcir kabul edilmiş olan ve bundan
sonra edülse ve edilecek olanlar ve ahvalı harbiye
ve siyasiye ile me'valarını terk etmiş olmaların emval
terahun sureti müzayodesine veyahut sureti idaresine
dair evvelce mevcut olan tasfiye kanunun yerine kaım
oluyor. Bu tasfiye kanunu ise o gibi emvalın sahip-
leri yedünden ibilâ bedel alınarak sahibi aslılarına iade-
si hakkındadır ki bunun tabii refi lâzımdır. Kararna-
me olduğuna göre yine buyurdukları gibi bir karar-
name ile refedilmiştir diye Hükümete tebliği lâzım
gelir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Ret için
esbabı mucibe ne olacak?

YASİN BEY (Gaziyıntap) — Hakikaten Maliye
Vekili Bey bu kanunu yaparken bir de esbabı mu-
cibe göstermeli idi. Fakat her hangi bir vekilin, her
hangi bir arkadaşın hakikaten böyle siyaseti devleti,
medalîi devleti zararlıda eden ve böyle bir kanunun
ref ve lügası teklif olunur olunmaz bir takım hukuk-
çu arkadaşlar efendim, falan kanunun şu maddesin-
de şöyle bir şey vardır, şu şekilde yapılması lâzım
gelir? Falan kararnamede böyle gidilmesi lâzım gelir
diye çıkarlar burada söylerler. Şu kararname ile bir
çok emvali metruke satılmaktadır. Hakikaten bu hu-
susta bir çok muamele yapılmıştır. Bir de Maliye
Vekili kendi parası gibi almış varmışır. Hatta bir
çok köylerde ibilützam bir çok kimselerin toplan
yekün alınmış ve toplan da Maliye Vekili almış mas-
raf etmiştir. Bazı arkadaşlarımız şimdi bunu refeder-
sok bundan evvelki muamele ne olacaktır, diyorlar.
Bu olmuştur efendiler. Ayrı bunun için müzakere ce-
reyan etse içinden yine çıkılmaz. Maliye Vekili de
senelerce uğraşsa yine içinden çıkamaz. Bunu bir şek-
le, usule bağlamaktan ise bunu falan usulde, falan
şey de deyiye müzakere etmektense Maliye Vekili-
nin göstereceği kararname veya esbabı mucibe ile
sundan dolayı, yani şu kararnameyi, şu emvali met-
rukoyi daha salim bir mecrada yürütmek için ma-
zaratı görülen şu kararnamenin reddi veya lügası
yoluyla maddesi kamuniyeyi Maliye Vekili Beycedi
tasarib ederler ve bu da ortadan çıkar. Yoksa bir usu-
le bağlarsak bir şey itağ edemeyiz.

REİS — Efendim; müzakerenin kıfayotunu rey-
n âlaize arz ediyorum. Kabul edenler lütfen ellerini
kaldırsınlar. Kabul edilmiştir. Efendim, bu madde-
ye taalluk etmek üzere iki taktır vardır. Husi de aynı
mealddir. Gaziyıntap Mebusu Ali Cenano Beyin
tahririni okuyoruz :

Riyaseti Celileyo

Ahar mahallere nakledilmiş eşhasın tasfiyeye tabi
tutulmuş emvalı hakkındaki 16 Rebiyulahir 1338 ve
8 Kanunusani 1336 tarihli kararname Kanunu Esa-
sinin 36 ncı maddesinin dairi şumulu haricinde ol-
duğundan reddedilmiştir. Balâda muharror kararna-
menin kabulünü teklif ederim.

Gaziyıntap Mebusu

Ali Cenani

REİS — Efendim, Mardin Mebusu Necip Beyin
tahririni okuyorum.

Riyaseti Celileyo

Cereyan eden müzakereata nazaran zirdeki madde-
nin kabulünü teklif eylerim

Mardin

Necip

Ahar mahallere nakledilen eşhasın emvaline dair
8 Kanunusani 1336 tarihli kararname Kanunu Esa-
sinin 36 ncı maddesinin dairi şumulünde olmadığın-
dan reddedilmiştir. 14 Eylül 1338

REİS — Görüyorsunuz ki husi de aynı mealde-
dir, efendim

HASAN FEHMİ BEY (Gümüşhane) — Reis Bey;
musaade ederseniz bu iki taktır hakkında iki kelime
söyliyeyim. Bendeniz reddedilmiş, ref olunmuştur ke-
limeleri üzerinde tavakkul edecek değilim. Refedil-
miştir, reddedilmiştir kelimeleri kullanışın. Yalnız her
iki taktır üzerine celbedeceğim Kanunu Esasinin
36 ncı maddesinin Heyeti Vekileyo, Hükümdara ver-
diği safâbiyete tevakkul etmediği için reddedilmiştir
diye bunu esbabı mucibe olarak kabul etmek ki
asil tehcir meselesi ve binaenaleyh tehcirde sonra
yapılan tasfiye kararnamesi ki tasfiye kanunu ma-
kamına kaım olmak üzere onların dahi gayri mesnu-
yetini bu esbabı mucibe ile kabul etmiş olursunuz.
Bunun için arkadaşlardan çok nca ederim, esbabı
mucibeyi deyişirsiniz. Çünkü tehcir için bizim eli-
mizde gönürü olarak şu veya bu kumandanın, Hük-
ümet veya millet veyahut memur bir tehciri yapmış
şekilde gösterilmemiştir. Doğrudan doğruya gos-
terilen kuzum üzerine Hükümet kanun vazederek Ka-
nunu Esasimize iotunadan bir kanun vazederek teh-
ciri yapmıştır, yolundadır. Müdafaatımız, Avrupa'ya

karşı boyledir. Bunun için davamızı güdüten esbabı mucibeyi burada kullanmıyalım. Esbabı mucibenin değişmesini teklif ediyorum. Bendeniz dairesi gümlünde mudur, değil midir? Esbabı mucibede İstanbul'a devletli cenabiye girdikten sonra Hükümete şöyle bir şey yapacaksınız. Hıristiyanların hukukuna taalluk eden mesail, Devletin emniyeti dahiliyevne ait bir mesale olduğunu hopımız takdir ediyorum. Kararnameyi salâhiyeti kanuniye noktai nazarından teklif ettiğimiz vakit esbabı mucibe yoktur. Esbabı reddi, esbabı mucibeyi başka yerden arıyalım veyahut bu kanun mevkiî meriyetten kaldırılmıştır veyahut reddedilmiştir, diyelim. Esbabı mucibeyi geri alalım.

BASRI BEY (Karesi) — Efendim; musaaade buyurunanız bir sual soracağını.

MÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bu davaya bundan başka esbabı mucibenin imkânı yoktur. (Vardır sadaları)

Müseyin Beyin buyurduğu diğer kararnamelere gelince : Acaba diğer kararnamelerin Heyeti Celilece reddedilmeyeceği ne mahim? Bugün ruznamemizde muallaktadır onlar. Bizim işimize bugün geliyor, onu da reddederiz. Esbabı mucibesiz bu kanunun çıkmasına imkân yoktur. Nhusus bu kanun demin Hoca Müfit Efendinin buyurdukları gibi Heyeti Umumiyyemizde böyle bir kanunun yapılması menduttur.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Abestir.

MÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Arz ettiğim gibi bu kanuna bu esbabı mucibeden başka bir esbabı mucibe bulmak da imkânı yoktur. Sonra buyurdukları meseleleri de helki onları da refedceğiz.

REİS — Efendim; musaaade buyurunuz. Takrirler okunduktan sonra Maliye Vekili Bey de gayet derin bir şey izah ettiler. Hakikaten bu mesele herkesin fikrini kurtaladı. Bendeniz usulü müzakereye ait söyliyorum, af buyurunuz. Mesele tavazzuh etmenştir. Encumene gitmesi lâzımı olan bir meseledir. Bendeniz nizamnameyi hatiriniza getiricim de ondan sonra müzakereye devamı edelim. Buyurunuz Refik Şevket Bey.

REFİK ŞEVKET BEY (Saruhan) — Müseyin Avni Beyin istinat ettiği nokta Hasan Beyin de izah ettiği veçhile bizim için katiiyen bu kanunun reddine esbabı mucibe hakikiye olamaz. Müseyin Avni Bey bir nokta ediyor, diyor ki : Bu kanun Heyeti Vekileye verilen salâhiyet mucibince çıkarılmıştır. Bir madde değildir ve bu mevad bizahtı esbabı mucibede bendeniz çok temenni ederim ki reddini veya refini veya ilgasını müzakere ettiğimiz bu kanun elimizde olsa idi...

HASAN BEY (Trabzon) — Uzundur.

REFİK ŞEVKET BEY (Devamla) — Uzun olduğuna bazarın bendeniz Hasan Beyden aktığım bir fikri ibtidaiyyeye ibsaen en kuvvetli esbabı mucibeyi bulabilirim. Maatteessüf bendeniz bunu okumadım. Onun tecarübünden istifade ederek söylüyorum. Esbabı mucibe Hükümet tarafından alınmış ise bu kanun mucibince menulerine, sahiplerine iade olunacak. Eğer sahipleri yoksa o adamların mensup olduğu cemaata verilecek tarzında böyle bir kayıt varmış. (Vardır sadaları) Efendiler eğer bu kanunda mevcut ise, eğer buna kanaatiniz varsa ki vardır, o halde ahkâmı siyasiye ve şeriyemize ve bunun nizamelaü idariyyemize muhalefetinden dolayı gayri kabulü tenfiz ve icra bir kanundur. Çünkü bilâvelet vefat edenlerin emvali umumiyeye doğrudan doğruya bizim esasatımıza nazaran beyilmali verilir. Bu kanun ahkâmı siyasiyyemize bizahtı muhaliftir, ahkâmı siyasiyyemize muhalefetinden dolayı da menduttur.

ALİ CENANİ BEY (Gaziyolap) — Esasını bilmediğimiz bir kanun nasıl müzakere olunur.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Esasa girmiyorumuz.

REFİK ŞEVKET BEY (Devamla) — İşte ref için eshabı hakikiye bunlardır.

ALİ CENANİ BEY (Gaziyolap) — Kanunu reddemek için esbabı aramıyoruz. Bunu bulmak için kanunu bilmek lâzımdır. Onun için bir kanun gelirelim veyahut maddelere girmiyelim.

REFİK ŞEVKET BEY (Devamla) — İkinci madde; Necip Beyin verdiği takrire Müseyin Avni Beyin izahatı. Heyeti Vekilenin salâhiyet dahilinde değildir. Efendiler; Kanunu Esasının o maddesinde muhatara tabiri vardır. Kanunu Esasını tefsir salâhiyetini haiz olan Ayan Meclisi veyahut her hangi bir Meclis muhataranın neden iharet olduğunu respit etmiş olsaydı Müseyin Avni Bey der iki ki; bu kanun esbabı muhatara teşkil etmez. Çünkü muhataranın manası şudur. Denek lâzım idi. Halbuki onu demiyor. Muhatara tabirini Heyeti Vukelânın nazarı itibara alarak kararname çıkaramaz, diyoruz. Bendeniz muhatara üzerene mesuliyet alan Vukelânın takdine vahstedir. Nilmuzakere kararname çıkaran Heyeti Vukela. Heyet huzurunda isbat ederse kararnamenin meriyeti iktiza eder. Edemeyecek olursa reddi lâzım gelir. Bu esbabı mucibe zayıftır. Diğerlerinde de şâmil olmak lâzım gelir. Bunu kabul etmek her birisi o noktadan muhakeme ederek ilgası lâzım gelir. Hukuku esasıyyemize münafi olmasından dola-

Yeni bu kanunun reddi lâzımdır. Esbabı mucibüye lüzum yoktur. Esbabı mucibüsini gelsinler zabıttan öğensinler.

İLYAS SAMİ BEY (Muş) — Esbabı Mücibe mecburiyeti nereden geliyor? Rica ederim.

BASRİ BEY (Karesi) — Efendim, müzakere çok uzadı. Bendeniz bir şey anlamak istiyorum. Memaliki mesgule - ki şimdi İhtilâhâd ihtilâs edilmiştir - bilhassa Yunanlılar geldikten sonra bu menhus kararname hem de pek şiddetli bir surette Yunan hükümeti tarafından oradaki Hükümet namı altında çalışan adamlara tatbik ettirilmiştir. Bilhassa bizim kıvamızı bu yüzden fevkalâde zarar gördüğünü işitiyoruz. Şimdi dedük ki böyle bir karamame yoktur veya ilga edilmiştir. Pek âli Yoktur diyecek olursa fena bir surette tatbik olunan yerlerden daha fena bir surette bu karamamenin tatbik olduğu yerlerde bugünkü Müslümanların vaziyeti ne olacak?

HASAN BEY (Trabzon) — Ahkâmı umumiye muvabice mallarına sahiptir.

BASRİ BEY (Karesi) — Benim sualim budur. Yani bir takım müthiş tatbikat yapıyor. Bu kanun muvabice Müslümanların hakkı yoktur mu denilecek? Buraya bir şey daha yapmalı ki bu tatbikat keemlenmeyecek addedilsin. Eğer buna imkân varsa bunu yapalım.

HASAN FEHMİ BEY (Maliye Vekili) (Gümüşhane) — Efendim; bendenizin anladığım Basri Bey arkadaşımız düşman işgalinden sonra bunu elinde bir serrişte itihaz ederek nüthîş bir surette Müslümanlar üzerinde tatbikat icra edilerek Müslümanlardan alıp gayrimüslümlere bu kanun namı altında vermesinden ibarettir. Bendeniz zannediyorum ki işgal altına geçen bir memlekette idareimiz durduğu zaman kanunlarımız da durmuştur. Düşman bizim kanunumuza istinaten her ne yapmış olsa dahi hükümsüzdür.

BASRİ BEY (Karesi) — Bu mütalaya Meclis de isterak eder değil mi?

HASAN FEHMİ BEY (Devamlı) — Pek tabii değil mi efendim. Düşmanın girdiği memlekette yaptığı muamelelerin meşruyetini kabul etmek değil, meşru kelimesini telaffuz edecek bir arkadaş bile tasavvur edemiyorum.

REİS — Efendim; Ali Cenabi Bey takrirlerini tasfih ettükler. Yani bu maddenin tadiline dair. Öteki de aynı mealdedir. Yalnız birisim rey vazedeceğim. Tekrar okuyorum :

Riyaseti Celileye

Ahar mahallere nakledilmiş eşhasın tasfiyeye tabii tutulan emvali hakkındaki 16 Rebülahir 1338 ve 8 Kânunusani 1336 tarihli kararname reddedilmiştir.

Balâda muharrer karamamenin kabulünü teklif ederim.

Gaziyıntap Mebusu Ali Cenabi

REİS — Efendim; kabul edenler lütfen el kaldırsın. Takrir ekseriyeti azime ile kabul edilmiştir.

Bu takrir kabul edilmekte karamame reddedilmiştir. Şimdi meselecin şekli kalıyor.

Henüz celse hafiyede olduğu için tamamen kesbi katiyet etmiş değildir. Denim Maliye Vekili Beyin gösterdiği lüzumu üzere müzakereyi celse hafiyede kabul etmişsiniz. Tabii celse âleniyeye intikal edince kararnameyi bir arkadaş teklif etmiş olacak. Kâşup Bey tarafından okunacaktır. Bendeniz de rey vazedeceğimi kabul edeceğinizi; mesele bitecektir. (Doğru sesleri) Bu suretle mi olacak?

ALİ SURURİ EFENDİ (Karahisarışarki) — Karar şeklinde mi çıkacak?

REİS — Karar şeklinde.

HASAN FEHMİ BEY (Maliye Vekili) (Gümüşhane) — Efendim; âleni celsede bir arkadaş bir teklif verir, o arkadaş falan tarih kanunum müzakeresini teklif ederim der, okunur, rey konur, arkasından da bu takrir okunur, kabul edilir veya reddedilir gider. (Teklif kim edecek sesleri)

REİS — Efendim; teklifi kim edecek deniyor.

HASAN FEHMİ BEY (Maliye Vekili) (Gümüşhane) — Efendim; bendeniz teklif ederim.

REİS — Şimdi celse hafiyeye için olan mesele bitmiştir. Celse hafiyeye bilip, âleniyeye gürilmelerini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir. Efendim; celse âleniyedir.

(Dışyatta bulunan takrirler)

Riyaseti Celileye

Cöreyan eden müzakereata nazaran zindcki madde nin kabulünü teklif eylerim.

14 Eylül 1338

Mardin Mebusu

Necip

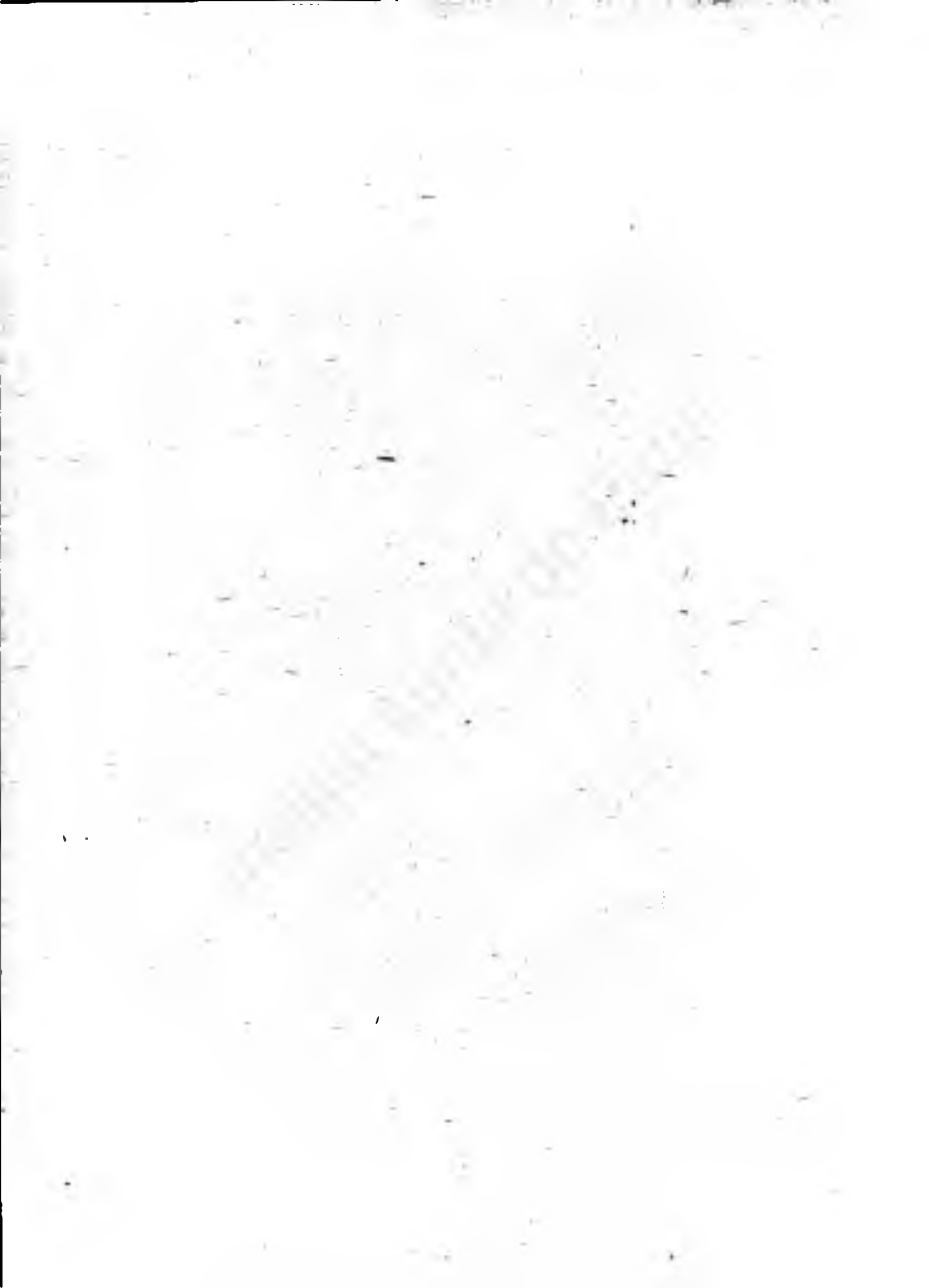
Madde 1. — Ahar mahalle nakledilen eşhasın emvaline dair 8 Kânunusani 1336 tarihli karamame Kanunu Esasının 36 nci maddesinin dairesi şümüku dahilinde olmadığından reddedilmiştir.

14 Eylül 1338

Madde 1. — Ahar mahallere nakledilmiş eşhasın tasfiye tabi tutulan emvali hakkındaki 16 Rebiyülahur 1338 ve Kânunusani 1336 tarihli kararname mevkiî meniyetini ref olunmuştur.

Madde 2. — İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren meriyülicradır.

Madde 3. — İşbu kanunun icrasına Heyetü Vekile memurdur.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

18 Eylül 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABOK HULASASI	784
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	784
1. — <i>Uaykumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin, vaziyeti umumiye Üzerinde mü-davelei eskûr da hulunmak ve tedahiri lâzıme için Heyeti Vekileyi cepheye daveti.</i>	784:789

Cilt : 24

104 ncu İnkılat, 2 nci Celse

YÜZ DÖRDÜNCÜ İNİKAT

18 Eylül 1338 Pazartesi

İKİNCİ CELSE

Açılma Saati : 2

REİS : Reisisâni Adnan Beyefendi

KÂTİP : Hakkı Bey (Van)

REİS — Celse küşat edildi.

Başkumandan Paşa Hazretlerinin, vaziyeti umumiyeye üzerinde müdavelei efkârda bulunmak ve tedabiri lâzime ittihaz için Heyeti Vekileyi davetü ile

alâkalı beyanatta bulunmak üzere söz ve buun için bir celsei hafiyeye aktıni talep etmişlerdir.

Evvelâ celsei hafiyeye aktıni reyimize arz ediyorum :
Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.
Şimdi zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YÜZ İKİNCİ İNİKAT

14 Eylül 1338 Perşembe

İKİNCİ CELSE

Reisisâni Adnan Beyefendinin tahtı riyasetlerinde bilinikati; 8 Kânunusâni 1336 tarihli kararnameun refi hakkındaki lâyihaı kanuniye üzerinde cereyan eden uzua müzakerelerde sonra takrirler okundu ve Gaziantep Mebusu Ali Cenanı Beyin teklifi aleni celse-

de kararname şeklinde müzakere olunmak üzere kabul edilerek celseye hafiyeye nihayete verildi.

Reis
Adnan

Kâtip
Kayseri
Ali

REİS — Zaptı sabık hulâsası hakkında söz isteyen?... Yok. Zaptı sabık hulâsasını kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin, vaziyeti umumiyeye üzerinde müdavelei efkârda bulunmak ve tedabiri lâzime ittihaz için Heyeti Vekileyi cepheye daveti.

REİS — Söz Rauf Beyefendinin. Buyurunuz efendim.

RAUF BEYEFENDİ (İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ) (Sivas) — Efendim; malumu âliniz Eylül on tarihüden düne kadar muhabereün imkânsızlığı yüzünde Karargâhı umumiyeye ile muntazaman muhabere edememişlik. Şu geçirmiş olduğumuz altı günlük tecrübe ve balı harbin bu gün memleket muamelâti umumiyesine hâkim olması Hükümetinizin ittihazı mukarreratta behemhal ordunun noktai nazarını bilmesiyle kabul olabileceğinden azim müşkilâta maruz kaldık. Bu esnada Paşa Hazretleriyle vaziyeti umumiyeye hakkında görüşmek zaruretini yazdım ve bir noktada buluşarak muamelâti umumiyeyi tetkik ve ordunun noktai nazarını anlamak istediğimizi bildirdim. Ahiren Başkumandan Paşa Hazretlerinden al-

diğim telgrafta zaruretli harbin kendilerini elyevni buldukları mevkiiden ayıramadığını ve binacaleyh kendisinin Heyeti Vekile ile müdavelei efkâr lüzumunu bizim kadar hissettiklerini bildiriyorlar. Kendilerine mülaki olmak üzere bizim bir müddet için harc ketimizi arzu ediyorlar. Tekrar ediyorunı, Hükümetçe Başkumandanlığın, yani ordunun noktai nazarını bilmek zaruretli katıyesi vardır. Harbin zaruretli do-loyisiyle ittihazı mukarrerat hususunda ordunun noktai nazarını bilmek şüphesiz pek kıymettardır. Binacaleyh burada ittihaz edilecek mukarrerat çok hatalı olur. Bu vaziyeti Heyeti Vekile arkadaşlarımla müzakere ettim. Kendileri de az bir zaman için Başkumandan ve Kumanda heyeti aliyesiyle görüşmek ve vaziyeti umumiyeyi tetkik edip ona göre neticeyi mukarreratı ittihaz eylemek ve Heyeti Âliyenize arz etmek hususunda mantıkulreydirdiler. Bunun için muvafakat buyurursanız bir müddet muvakkate için gidip gelmek üzere Meclisi Âlinize arz ve teklif ediyorum.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Efendim; yalnız siz mi, yoksa heyet beraber mi?

RAUF HÜSEYİN BEY (Devanla) — Hayır efendim. Heyeti Vekile : Berayı malumat arz ederim ki bazı istihbaratımıza göre devleti itilâfiye bazı nokatı izah etmek için Başkumandanlık nezdinde teşebbüsatta bulunmak üzere inmişler. Bu yüzden bir ön evvel vaziyeti umumiyeyi tetkik zaruretinin görüyoruz (O halde Meclisi kapatalım sadaları)

REİS — Efendim, İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Beyefendi celsei hâliye akdını talep etmişlerdi. Evvelâ celsei hâliye akdını kabul edenler, lütfen el kal dırsın... Celsei hâliye akdını kabul edilmiştir.

Şimdi söz alan arkadaşlar vardır. Buna dair tabii müzakere cereyan edecektir.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Efendim; İcra Vekilleri Reisi Rauf Beyefendi Hzretleri vaziyeti hazırada Hükümetin, ordunun kuvveti ve harekâtı muhtemele atıye hakkındaki imkânları, Başkumandanlıkla müzakere etmek için bir mukâfiye, şifâhen müdaveleye lüzum gördüklerini ve müdavele hususunda muhabere imkânsızlığı yüzünden Başkumandanlığın davetnamesini aldıklarını heyân buyurdular. İzahı hacet olmadığı üzere Husûnet Meclisi Âlinizdir. Heyeti Vekile Meclisi Âlinizin birer vekili umurdudurlar. Binaenaleyh görüşülecek meseil Heyeti Âliyyeye ait meseildir. Heyeti Vekilenin görebilecek iş hususunda salâhiyeti muayyenelerden derkindir. Fakat acaba görülecek iş nedir? Bu işi görmek için Heyeti Vekilenin müstemian orada bulunmalarını müstelzimi olan esbab nedir? Evvelâ bendeniz vaziyeti şu noktadan almağı hissediyorum. Hükümetin düşünmesi ve yapması lâzım gelen iş ve vazifeler nedir? Anadolu seferi yoktur, bitmiştir. Bundan sonra işi aksami me malikimize ait işlerdir. Hükümet ise burada mevcuttur! Ve Meclisi Âlinizdir.

Yalnız ikinci iş için biz iki suretle hareket edebiliriz. Birisi kuvvetle, diğeri siyasetle. Binaenaleyh merkez Hükümetinizdir. Kuvvetinize gelince, bunu anlamak lâzımdır. Bunun istimali icahederse ne raddede istimal olunur, sorulacak ve anlaşılacak nokta budur. Kuvvet icraye reisinin anlamak istediği nokta bu ise pek güzel anlaşılabilir bir noktadır. Bunun için bir Heyeti Hükümetin Meclisi bırakarak ve zamanı idareî havaya alarak, Heyeti Vekilenin onlara gidip gezmesi bendenizce ve bir şekli Hükümetçe muvafık değildir. Bendenizce bu hem manasız ve hem de asılsızdır. Bendeniz bunun manasını anlamıyorum. Esasen İzmir ile Ankara arasında sekiz gündenberi her

nasılsa muhabere tesis edilememesi bir eseri muvafakiyet değildir. Muhtelif telsiz istasyonlarımız, muhtelif otomobillerimiz, tayarlarımız vchâsıl sair vesaiti muteaddide ile Merkezi Hükümeti orduya raptetmek imkânı vardır. Binaenaleyh şimdîye kadar bir iki ufak telek firarilerin telgraf hatlarını kattermesi ve yahut yolda bir kaç otomobili tevkifi yüzünden muhabere münkati gibi eshab serî, muamelesine manâ oldu ise Ichülhamd bunlar zildir ihtimal ki bu gün doğrudan doğruya İzmir ile muhabere vardır. Bu ciheti her halde Hükümet izah eder mi? Şu hale pazarlık hikmeti Hükümet olan emri muhabere tesis oluduguna nazaran bir kere gitmek, bu külfet zaitür zannedirim. Muhabere temin edemeli ise bunun yolu vardır. Bu kadar vesaitle malik olan Hükümet birden izah etmek külfetine maruz kalmaz. Bu pek basit bir iştir. Zaruri olarak bir kaç günlük bir inkita olabilir. En mukemmel memleketler de de bu vakidir. Bazı manalar olabilir. Binaenaleyh zâî olmuştur. O bir kaç günlük muhaberesizlik geçmiştir. Fakat bir gün vakti zamanı değildir. Heyeti Hükümetin buradan gitmesine imkân yoktur. Tezekkür olacak meseil acaba nedir? Hükümet Meclisi Âlinizdir ve bu meseil hakkında heyeti Hükümet bir karar vermiş midir? İptidai olarak bu kararı vermek için de âmül olan eshaba gelince bu bir kelime ile anlaşılıyor mu? Acaba efendiler; kuvvet askeriyenin idaresi ve memleketin müdafaa noktai nazarıdan bunu bilecek bir zat bulunmuyor mu? Bunun mesuliyeti muayyene olarak ordu işlerini anlayacak bir zat bulundurulmuyor mu? Bulundurulamaz mı? Ve bu zat anlamağı muktedir değil mi?... Bendeniz bunun Hükümetin bu mehtleyle kabili telif görmüyorum. Bilhassa teşkil etüğünüz Hükümetinizin içerisinde Heyeti Vekilenin kalkipta doğrudan doğruya bilfiil kuvvet icraya vaziyet olan Meclis elinden mahrumi etmek kadar garip bir şey olamaz. Heyeti Vekile bizim elimiz, kolumuzdur. Biz kollarından mahrumi mu ediyorlar İcra aletleri nereye gidiyorlar? Hükümet burada işleyecektir. Kalkıp gidemez. Bir meselemin anlatılması için teatü efkâra lüzum olur. Heyeti Vekile arkadaşlar içinden bir zat niemur eder, gider, gezer anlaşır. Fakat Heyeti Vekilenin hepsi birden kalkıp gitmesi kabili kabul bir hikmete istinat edemez. Bunun için Reisi Muhterem Beyefendiden de bu meseil hakkında... Gayet basit meseil olabilir. Meselâ Hasan Beyefendinin buyurdıkları gibi fakat bendenizce basit bir mesele değildir. Binaenaleyh bu hususta hangi meseleyi anlamak istediklerini ve bu meselemin ne olduğunu ve imkân olup olmadığını bertafsil dinlemek isterim. Bize izah

hat versiler, bir sıfat gösterebilirlerse febiha. Hükümet buradadır. Vecfı harçket bittabi buradan verilir. Ordudan alıncak şey ise atı için kuvvette ibtiyâş hâsil olacak olursa bu da kabili haldir. Esasen Anadolu meselesi bilmıştır. Başka meseleler vardır. Bu meseleler ancak Hükümetin merkezinde ve ancak Hükümet ile kabili haldir. Ecebiler ise, onlarla temas etmek şeyleride gelince, onlar herhangi bir yerden bir delik bulsalar, oraya girmek isterler.

Fakat onun tariki vardır. Binaenaleyh turuku tathiriyyeden geçirerek onları dinlemek için yol vardır, imkân vardır. Telgraflar da vardır. Benleniz bu şeyi beca görmemekteyim. İptida harekûti askeriyeye esasında Hükümet biraz sıkıştı, muhabere edemiyordu. Tesisi muhabereye çalıştı, anlaşmak istedi. Pek tabiidir mazur görürüm. Binaenaleyh hattı tesis etti umidundayım. Etmedi ise bu husustur. Evvel be evvel tesis etmektir. Hükümetin gitmesini zail görmekteyim. Hükümet hurada çalışması lâzımdır. Hükümetin hurada Meclis ile beraber ve çok işler karşısında bulunduğumuza nazaran Hükümet de burada bir arada gece, gündüz vaktini kaybetmişlerdir. İhtiyaçlı işler esaslı hatlar çözmek lâzımdır. Kaybedilecek zamanımız yoktur.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Arkadaşlar, İcra Vekilleri Heyeti ve azası olan muhterem arkadaşlarımızı bu gün bu karara sevkeden mühim âmililer olduğunu arz etmek mecburiyetindeyim. Basit değildir. Gerçi sıkı temasımız bu son günlerde bilhassa sıkı temasımız olmadığından dolayı yeni mevzubahis olan meseleleri öğrenmek cihetine nail değilssek de her gün gazetelerin hepimizin gözünün önüne koyduğu vekili tetkik edince onları düğündüren sebepler ne olduğunu bugün Meclisin her azasının vukufu olduğu Hükümetin yapmakta iktidar gösteren Meclis bunu bilfiil her zaman isbat etmiş ve bunu burada teşrih edebilir kanaatindeyim. Binaenaleyh ordularımız tevlikati suphacıya de bakki galebe ettirdi. Anadolu tahliye olundu. Ajanslar bize haber veriyor ki bitaraf bir mintaka ile Elcezire gibi iki mühim mesele bizim kadar düşünmelerimizi de alâkadar edecek surette her tarafı işgal edildi. Yine şüphesiz düne kadar biliyoruz ki üç beş gündün beri tebliği resmilerin arası keşilmiş, vazib, devvar tebliğ alınamamış, bittabi malumat karargâhtan alınamıyordu. Tabiidir ki İcra Vekilli olan zat bugün müzafferiyemize mağruren önümüze açılan sahada her zamankinden daha ziyade mühim meseleler karşısında olduğunu idrak eden bu

arkadaşlarımız bilhassa bu iki mesele karşısında katı kararlar ittihazının yaklaşığını değil, geçmekte olduğunu görmekte müteessir olduklarını zannemekteyim. Binaenaleyh düşündüler, böyle bir karar verebilmek için Başkumandan ile temas etmek ve ordı Kumandanlarıyla temasla bulunmak, yani bizim her birimiz kadar memleketin mesuliyetini deruhle eden ve alçak dereceli birbirleriyle rekabet edercesine çalışmaları kanaatlerini bilmek istediler. Bugün bu noktalarda kendilerine hak veriyoruz. Aynı zamanda düşünüyorum ki bizim milletin sinesinden çıkan misakı milli gibi bir de Teşkilâtı Esasiye Kanunumuz vardır ki muhtelif rivayetlere göre noksanlarının şu veya bu şekilde olduğu iddia edilse de herhalde esasatı ve Meclisin icrai ve teşri olduğu ve Hükümetin küll olduğu, hurada inkisarı kuva hulunmadığı hakikatının ve kanunun elyevni meri olmasına istinaden katiyet vardır diyebilirim. O halde bu kadar mühim mesele hakkında karar alabilmek hakkı ancak küll olan bu Hükümete aittir. Onun cüzleri olsa olsa ancak istiknâhda bulunduğu tetkikte görüşmekte daha ziyade malumatı tetkik edip karar almak ve alacak heyete etraflı malumatı toplamak, getirmekle işle bu esaslı malumatı toplamakla işgal zarureti vardır. Şu halde Hükümetin küll içinde bir Heyet Vekileyi ayrı bir kuvvet icraiye ve kabine gibi görmemekteyim. Vakıa hümeti mahsusa ile yaptığımız Raif Beyefendi müsaade ederlerse her vakitten beri sual sorulan bir Vekiline ait suale kendileri, cevap vererek, siper olarak Heyeti Vekile şeklinde biraz nazik bir şekle ifrag ediyor gibi görünüyorsa da bu arkadaşlar yine muavenet içindir. Bu zahiridir. Yoksa bizim Vekillerimiz Devletin inkisarı ettiği devairin icra Vekilleridir ve heyeti umumiyesiyle Hükümeti teşkil ederler.

Bu takdirde mevzubahis olan meselenin taalluk ettiği vekâletleri düşünmek isterim. Pek tabiidir ki bu hafta en ziyade alâkadar olan zat Heyeti Vekile Reisidir. Müteakiben Hariciye Vekili gelir ve şüphesiz ne kadar isticlal ile şark ve garpten gelecek haberleri almak istiyorsa, harekâti askeriyeyi muzafferiyetle tetviş eden Başkumandanın karar almadan onları bilmek isterse becadır. Hiç hayret etmim. Rusya'dan gelmiş olan Rıza Nur Bey arkadaşımızın ve Avrupa'dan gelecek olan Fethi Bey arkadaşımızın vazifelerini itmam etmek ve buraya avdetlerinde diğer Vekil arkadaşlarıyla buraya gönderdikleri ve Meclise sevkedecekleri kararı itmam etmek arzusu meşru ve makbul olabilir. Yine isterdim ki Heyeti Vekile arkadaşlarımız buraya geldikleri vakit bize desinler ki

uzak ve yakında masa başında oturduğumuz gün ta mirat ve tazminat meselesi mevzubahis olduğu zaman tarümar olan memaliki meşgulimizdeki tahribatı tetkik ve tespit için birini memur ettik. Şöyle acele ediyoruz 20 - 25 günde bütün felâketlerin hesabını mad diyeyim huzurunuzda arz edeceğiz ve siz ey B. M. Meclisi Hükümeti, siz yarın sulh masası önüne oturduğunuz zaman indî hesapat ile değil, mevsub ve muteber hesapat ile, defterlerle gitmek esbabına tevessül etmiş bulunacağız. Bu kelimeleri de işitmek isterdim. Çünkü filan yerdan gelen elli milyon zarar ve ziyarı telâfi, filan yerdan gelen yirmi milyon zarar ve ziyarı hesapatı yarın hesap masasında harap olan vilâyetlerimizin temini idamuriyetini bize kaybettirir. Eger iyi hesaplarla insanlığın önüne çıkamazsak. Rinaenaleyh bütün bu neşetler için alâkadar olan üç, dört vekil arkadaşlarımızın Başkumandanlığın etrafında toplanmalarını, meselemin azamet ve ehemmiyeti ile mütenasip bütün malûmatları toplayarak düşünmelerini ve buraya gelip Heyeti Vekile arkadaşlarına, duyduklarını, gördüklerini, anladıklarını arz ederek, yeni kararlara nakledilerek, karar alıp Meclise sevk etmelerini pek makbul bulacaktım ve bu endişelerle kendilerini de tebrik edecektim; her zamanki tebrik ettiğim gibi... Fakat bugün Heyeti Vekile arkadaşlarımız, heyeti umumiyesiyle gidiyor... Ne oluyor? Hükümet inkisama mı uğruyor. Meclis burada, Hükümet orada... acaba ne oluyor? Yoksa acaba bendenizin haberim olmayarak geçen gün verilen bir takdir mucibince şer kararını verdi de onun için mi toplanacağız? (Oyle bir karar yok sesleri) Eger oyle bir karar yoksa ancak Heyeti Vekileden bir kısmının gittiğini ne kadar makul görüyorum, heyeti umumiyesiyle gitmesini de pek çok sui tefsire meydan vereceği itibariyle o kadar gayri makul görüyorum. Bilhassa her vakitten ziyade metanelimizi muhafaza etmek icabettiği bir zamanda harekâtımızı dikkatle takip eden Avrupa'nın önünde bizim için fena vaziyetler icabatomikten ürkenlendim. Bütün bunlara rağmen itiraf ediyorum ki Heyeti Vekile Başkumandanlıkla görüşmedikçe karar alamaz ve almamakta haklıdır. Fakat hepsinin birden gitmesi de makul olmaz. Onun için ifrat ve tefrite lüzum yoktur. Bir kısmı gider ve görüşülür, avdet edilir, o zaman icabederse Heyeti Vekile ile yekvücut olan Meclis de ileri kararını verir ve gideriz hak yükselir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bundan bir hafta mukaddem Avrupa'dan vukubulan bir müracaat üzerine Rauf Beyefendi buyurdular ki; bu meseleler için en salâhiyetlar olan Başkumandan ile an-

laşmak lâzım gelir. Binacaleyh oraya tebliğ ettik. Şimdi Hükümet burada zannediyorum ki bir tavassu, vazifesi yapıyor. Avrupalılar merkezi Hükümete müracaat ediyor. Hükümet Başkumandanlığa tebliğ ediyor. Başkumandanlık muhaberenin tesis olunmaması hasebiyle, fikrini buraya bildiremiyor. Avrupalılar ta Avrupa'dan bizimle muhabere ediyor. Biz cepheye Başkumandanlıkla muhabere tesis edemiyoruz. Bu acip bir şeydir. Medeniyetin bahşettiği telgraf ve telefon teşkilâtına malik olduğumuz halde ve vaziyeti harbiye bundan on beş gün evvel tutarı bulduğu halde Heyeti Vekile vaziyeti siyasiye hakkında şimdiye kadar ne gibi müracaat vuku bulmuştur ve ne gibi cevap verilmiştir? Ortada hiç bir şey yoktur, bunlardan malûmattar değildir. Bendeniz de diyorum ki; inayeti suphaniye ile Anadolu'da muharebe bitmiş, ordu, tevaçim ve ihtiyacatını ihzar ve ikmal ediyor. Başkumandanlığın cepheye bulunmasıyla, burada bulunması arasında, yani orada oturması ile burada oturmasında bir fark yoktur.

Demek İzmir'de oturmak ile, Ankara'da oturmak birdir, ikisi de birdir. Bugün mühim bir karar ittihaz edeceksiniz. Ordumuz Anadolu harbinin ikmal etti, Çanakkale'ye dayandı. Çanakkale'de veyahut Kocaeli mintakasında karşımıza bir İngiliz jandarması çıktı. Ağımız Misaki Milliye kavuşuncaya kadar, ordumuz faaliyetine devam edecek. Meclisi Âli çalışacaktır. Misaki Millinin istihsalı için benim kanaatıma göre, düşmanlarımız bugün askeri acz içerisinde. Bunları zaman kazandırmak doğru bir şey değildir. Bugün Yunanlıların müzmahil olmasından dolayı tabii bu anlar pek kıymetlidir. Ordu İzmir'i tuttuğu gün Başkumandan burayı tutacaktır. Gelecek vazife askeriyemizi şan ve şerefle ifa ettik, şimdi ikinci vaziyet hadis oluyor. Bunun halli için de şu fedakârlık lâzımdır, diyecektir. Biz de kararımızı ta o gün verirdik. Esasen Karahisar'da bozulan düşman bize İzmir'in haberini vermişti. Biz İzmir'e gittiğimiz gün Çanakkale meselesi meydana çıkacaktır. Çünkü orada bir düşman vardır, İngiliz vardır. Biz harekâtımızı, programımızı ona göre tertip etmek icabederdi. Buyurdular ki; Başkumandanlık ile destetlerin teması vardır. Olabilir, Kumandanlık ile askeri vaziyetler için temas olabilir. Siyasi vaziyetler için tabii Başkumandan Paşa Hazretleri cevap veremez. Vaziyeti siyasiye hakkında İngilizler şu şu daire dahilinde bir teklifte bulunurlarsa diyecektir ki, Hariciye Vekâleti vardır. Bundan daah mantıklı bir şey yoktur. Bu adamlar oraya müracaat ederken, Hariciye Vekâletimize müracaat etmiyorlar mı, yahut oradaki, temas hakkında

buraya malûmat verilmiyor mu? Nuruya iblağ edilmiyor mu?.. Buraya iblağ edilmiyorsa Hariciye Vekâli niçin oturuyor burada? Hariciye Vekâleti bu milletin munasebâtı hariciyesinde yegâne ağız ve her türlü müdahaleden masun bir makamdır. Bunun ordudan alacağı ilham vardır. İlham şudur : Yarınki vaziyette biz İngilizlere nota vereceğiz, memleketlerimizi tahliye edecek mısınız? Ya üç güne kadar memleketlerimizi tahliye ediniz, veyahut da harbi kahul ediniz. Düşmanio yarın Komanya'ya, o bir gün daha başka birisini karşımıza çıkarmayacağı ne malûm? Buna neden umkân bulsun.

Biz cihanın heklemediği bir surette berki hatif gibi yetiştik. Onlar birden bire sendeledi. Bunun üzerine on beş gün daha geçerse İngilizlere yeni bir vaziyet aldirmeden, karşımıza bir kuvvet getirmesine mi intizar edeceğiz? (Çok doğru sadaları) Ren yalnız; benim tahmin ettiğim gibi İngilizler bir parça mülayim hareket edeceklerdir. Fakat ordunun, düşmanın hazırlanmasına meydan vermesi ne kadar fenadır. Artık bendeniz, sonra Hükümetin gitmesi ki buradan havadis alamaz. Rica ederim Hükümet gidip mukarrerat icra edemez. Buradan posta ile mi görüşülecek? Buradan gideceklermiş, baş başa vereceklermiş, müzakere edeceklermiş... Orduda alelderecat kumandanlar var, idare ederler. İlaçe, ihzarat, talim ve terbiye bunların hepsi efendiler; vaziyeti siyasiye ve ikinci defa hazırlığını yapsın orada. Bir emir şu tevellüitten şu tevellüte kadar alacaksınız ve ordunun emrine intizar edeceksiniz. Bugün bu kadar görüyorum. Bunun bir gıkkı vardır. Mecliste oeraber Hükümet lüzum görüyorsa oraya gider. Fakat bunun harice ne dereceye kadar doğru olduğunu arkadaşlarıma terkediyorum. Heyeti Vekilenin gitmesi lâzım gelirse, Heyeti Vekilenin Meclissiz, dimağsız, bir karar vermez, çünkü dimağları Meclistir.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Bizim dimağımız yok mu?..

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamlı) — Hayır efendim. Tabii dimağınız vardır, maksadım o değildir. Heyeti Vekilenin dimağı Meclistir; iliyorum (Handeler) kü! Meclistir, karar Meclisten çıkacaktır. Harp kararı da, nota kararı da. Ne olursa olsun efendiler; yeniden açacağınız cidalin azametini düşünmek lâzımdır. Ne yedi adam ne de beş adam verebilir bunun cevabını.

Arkadaşlarımız ne kadar iyi düşünürlerse düşününler, ne kadar vatanperver olurlarsa olsunlar, bizim düşündüğümüz kadar düşünemezler. Meclisin düşündüğü herhalde iyidir, biz kötü düşünemeyiz, muhal

dir. Çünkü hak bizimdir. Eğer arkadaşlarımız, bu hakkın muvakkaten kendilerine devrine istiyorlarsa buna da bir karar vereriz. İttihazi mukarrerat etmemizi düşmanımız beklemes. Yirmi dört saat sonra Heyeti Vekilemiz yolda otomobil ile gidecek. Başkumandan ile görüşecek. Neticeyi gelip bize bildirecek. O meydana geçen müzakere için yeni bir müzakere açılacak günlerce uzanıp gidecek. Heyeti Vekile oraya gider, müzakere eder, yarım saat sonra bir İngiliz merci burası imiş şunun hakkında ne diyorsunuz, efendim müsaade buyurunuz. Heyeti Vekile burada yoktur, bu gayet çıkmaza gıder.

Heyeti Celile mustacel mukarreratta Heyeti Vekileyi salâhiyettar kılarısa olabilir. Bilmem ki bu salâhiyeti Meclis verir mi? (Meclisin vechesidir sesleri) Bu veché değildir, bu memleketin mukarreratına talâk eder bir meseledir. Sonra iki uç arkadaşın gitmesine bütün bütün muarızını. Oradan havadis getirmek için, buradan Hariciye Vekâlinin, şunun, bunun ayrılması doğru değildir, lüzumu yoktur, bendeniz Meclis namına müracaat edilsin. Vaziyetin vehameti dolayısıyla Başkumandanlığın vaziyeti ya vaziyeti siyasiye veyahut vaziyeti askeriye noktai nazarındandır. Hariciye Vekâleti ve Meclis Heyeti Vekile vasıtasıyla yapmak lüzümdür. Kendi makamına gelir, askeri vaziyet için ihtiyac yok. Siyasi mesailin halli için Paşa Hazretlerinin burayı teşrif etmeleri lüzümdür.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Efendim; meseleyi uzatmadan bir karar verelim. Bendenizin fikrimce Heyeti Vekile gideceğim diyor, pekâlâ git dersek ne yapacak Heyeti Vekile. Burasını müsteşarlara mı bırakacak? Devair ne ile, kim ile ifayı vazife edecek?

OSMAN BEY (Kayseri) — Meclis ne yapacak?

YAHYA GALİP BEY (Devamlı) — Şimdi Vekiller Vekili tayin olunacak ise o zaman mesele helki bir derece anlaşılacak. Fakat Heyeti Vekile oraya gidersen Mustafa Kemal Paşa ile görüşecek ve neticeyi gelip Heyeti Umumiyyeye arz edecektir. Neticeyi Heyeti Vekile mi getirecek? Haydi faz edelim ki telgraf-la muhabere yapılsın. Şimdi Heyeti Vekile dört gün asgari bir zaman içinde gider, dört günde ile gelir. Orada dahi iki gün görüşülür ve iki gün zarfında karar istihsalı ile çalışırlar. On iki gün olur. Binacnaaleyh on iki günlük mesai bir günde telgraf-la yapılabilir. Heyeti Vekilenin oraya gitmesi büyük bir zahmetten ibaret kalıyor. Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin buraya gelmesini bilmem belki mühim vazifesi vardır. Bunu hiç kale almayacağım. Anadolu se-

feri de henüz bitmemiştir. Arkadaşlarımızdan bazıları, Anadolu seferi bitmiştir diyorlar. Halbuki Üsküdar da Anadolu'dan maduttur. Eğer oraları da istirdat edilirse, o vakit Anadolu seferi biter, şu itibarla Anadolu seferi bitmemiştir. En kestirme tarik Heyeti Vekile buradan telgrafla muhabere eder ve Başkumandan ile meseleyi telgrafla halleder. Veyahut Meclisi Âliniz Heyeti umumiyesiyle kalkar gider ve heyeti umumiyesiyle meseleyi orada halleder.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Heyeti Vekilanzın müttelifan karar verdiği mesele Meclisi Âlinizce ya kabul veya reddedilecek. Bendeniz kabul edilmek ihtimalini nazarı dikkate alarak zohure gelecek mahzuru Heyeti muhteremeye arz edeceğim. Elimizde mevcut bulunan kanunlarımızda Vekillerden birisi vazifesinden ayrıldığı zamanında, diğer Vekil Heyeti Vekile meyanından ona vekâlet edebilmesi için, ona müsaade vardır. Eğer Vekillerden bir zat memleketten harice giderse onun yerine bir Vekil intihap edilmesi için de kanunda sarahat vardır. Fakat Heyeti Vekile, heyeti umumiyesiyle bulunları kalkıp da diğer bir mahalle gittiklerinde yerlerine Vekil tayini hususunda

- Kanunda bir sarahat göremiyorum. Kanunda bu sarahatı göremeyince, Ankara'nın eski tarihi vekayit hatırıma geliyor. O zaman bir fasılai saltanat vuku bulmuştu. Acaba yine mi fasılai saltanat vuku bulacak? Fasılai saltanatı bir saniye bu millet kabul edemez. Binaenaleyh müstemirren devam eden bu Meclisi feda edemez ve evet satiyen kabul edemez. Burada müstemirren devam etmekte bulunan Meclisin bu günkü umdesine, bugünkü maksuduna Cenabi Hakkın müyesser kulmasına müteşekkiren burada şimdi yapacağımız iş müsaleha akteceğiz. Evet Başkumandanlık makamı Celilinin askeri noktasından vazifesi başka, Meclisi Âlinin riyaseti noktasından başkadır. Kendisiyle makine başında teatir efkâr edilerek yekdiğerini ikna etmeye imkân var mıdır? Yoktur. Şu halde Heyeti Vekilenin de kâmilan gitmesinde imkân olmadığına nazaran bir veya iki arkadaşın gitmesi kalır. İcra Vekilleri Reisi Beyefendinin gitmesini de düşündüğümüz de, bizde makamı Sadaret dediğiniz Heyeti Vekile Reisi yerine bir kaymakam mı koyacak? Eskiden Sadaret Kaymakamı vardı. Bu olmaz. Olsa olsa Hariciye Vekilini gündereceğiz. Hariciye Vekilimizin yanına bir arkadaş refakatiyle gidilip noktai nazarlarını arzlayıp buraya gelmek ve burada bize anlatmak ve oraya gidip şu müşkül olan meselenin yine mütedil bir noktasını arz etmek üzere bu iş halledilebilir. Ne İcra Vekilleri Reisi ne de Heyeti Vekile buradan ayrılabilir ve ne de Meclis bırakır, bira-

kamaz. Gidecek işek de beraber; kalacak işek de beraber. Binaenaleyh gitmelerine ve ve gitmemize şimdilik imkân yoktur. (Aferin sadaları)

VEHİDİ EFENDİ (Konya) — Efendim; Başkumandan Paşa Hazretlerinin bugünlerde buraya gelmesi doğru değildir. Herhalde işler tamamen bitmemiştir. Binaenaleyh Paşanın bir müddet daha orada kalması lâzımdır. Şimdi kalıyor, Heyeti Vekilenin Paşa ile orada görüşmesi. Evet ordunun bazı hususatta reyine müracaat etmesi zarurîdir. Bu da inkâr olunur bir hakikat değildir. Heyeti Vekilenin mecmuunun görüşmesi bu da kabul olunur bir mesele değildir. Şu halde demek olur ki; arkadaşların bazılarının dediği gibi Heyeti Vekileden bir veya iki arkadaşın gitmek, her ciheti ariz ve amik görüşmek ve buraya gelip arz etmek suretiyle halicim ek en salim tarik olduğunu arz ediyorum.

REİS — Buyurun Rauf Beyefendi.

RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Efendim; bundan evvel maruzatta bulunurken, Başkumandan Paşa Hazretlerinin esthabı askeriyei zarurîyeden dolayı bulundukları mevkinden müfarakat edemeyeceklerini ve vaziyeti umumiyeyi hariciyemiz bir kere ordu kumanda heyeti Âliyesiyle görüşüp esas hatları tespit etmek zarurîtini Heyeti Vekile arkadaşlarınız hissetti, dedim. Salâhattin Beyefendi buyurdular ki; Anadolu seferi bitmiştir. Fakat efendiler; istihsal etmek istediğimiz mısakı millî hudutlarıdır. Bugün ordu muvaffak olmuştur. Bunu söylemekle Trakya'yı almakta tereddüt mü edeceğiz?

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Öyle bir şey yok.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) — Bu barekât böyle devam ederken belki bir takım teşebbüsata siyasiye yapılacaktır. Binaenaleyh bugünkü derece kuvvet ve kabiliyeti telgraf hututu üzerinde açık muhabere ile ve belki ekser zaman inkıtâa uğrayacak olan telgraf hatları üzerinde olur diyerek bugün Heyeti Vekile bir tarik tutabilir mi? Buna bendeniz kani değilim. Heyeti Vekile arkadaşlarımız da kani değildir. Bu noktayı arz ederken, bir noktayı Heyeti Âliyenize arz etmek isterim. Tevfik Rüşdî Bey arkadaşımız Heyeti Âlinize beyanatta bulunurken, bendenizin Heyeti Âlinizin teşkil ettiği Hükümet çeklinden başka bir şekilde görünür gibi bazı arkadaşlara siper olduğumu söylediler. Böyle bir şey hatırlamıyorum. Vekillerin mesuliyetleri ve sahai hudut ve salâhyyetleri muayyendir. Meclisi Âlinizce her zaman murakabe edilebilirler. Fakat aynı husus bak-

ında müştereken ittibazı karar ettikçe zannedirim, benim de bu hususta hakkı kelâmım vardır. Bunu rica ederim başka tarzda telâkki etmeyiniz. Yani refakatine mazhar olduğum arkadaşlardan birisi bir meseleden dolayı Heyeti Âlinize beyanatta bulunması ve ondan sonra benim aynı mesele ile müşterek olduğumdan dolayı gelip müdafaada bulunmaktığım hususunu tenkil etmiş olursunuz. Sonra Mufit Efendi Hazretleri bana tevdi ettiğiniz makam dolayısıyla bana bazı sıfatlar tevcih ettiler. Bendeniz öyle de telâkki etmiyorum. Bana verdiğiniz vazifeyi ve her mesuliyeti müdrik olmakla beraber gayet müşkül ve haddü gayri muayyen bir vazife ile tanzif ettiğinizi ve Heyeti Celilcyi meşgul etmemek için her türlü lazıktan dolayı hiç bir şey söylememek için beni tanzif ettiğiniz zaman Heyeti Vekile müzakeratını idare eder bir şekilde idi.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Kanunumuz vardır, ama istemiyorsunuz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — İstememek meselesini açmayalım şimdi. Bununla beraber her türlü mesuliyete mütehammil olarak çalışıyorum. Onun için Sadaret Kaymakamıdır, yok Sadaret makamıdır, meselesini döküp de şekil üzerinde oynamayalım. Mesele makamı salâhiyet meselesi değil, bu fedakâr millete uhdemize tevaccüh eden vazifeyi imkân dairesinde ifaya çalışıyoruz. O da milletin heyeti umumiyesinin emniyetidir. Bunu siz temsil ediyorsunuz, sizin ... Bilakaydû şart ifaya mecburuz. Rica ederim böyle düşünelim. Sifat ve salâhiyetler ve makamlar üzerinde, eşkâl üzerinde oynamayalım. Bunlar benim aklımdan geçmemiştir. Yarın emredersiniz, filan yerde nobet bekleyeceksiniz dersiniz, bu emrinizi kemali şerefle telâkki ederim. Giderim nobet beklerim. Rica ederim bunun için bu eşkâl üzerinde işi uzatmayalım. Muhabere meselesi emindir, buyurdular. Bendeniz bundan emin değilim. Belki bir saat emindir, on beş saat sonra inkıta eder. Vaziyetin nezaketini arz etmeye lüzumunu görmüyorum. Fakat tekrar arz ediyorum. Kumanda heyeti âliyesinin bilhassa ileridenberi bize rehberlik eden Başkumandan Paşa Hazretleriyle görüşmek, muhavere etmek zarureti görüyorum. Başkumandan zarureti askeriyeye dolayısıyla geleceğim diyor. Ben kendimde niçin gelmiyorsun, vaziyeti askeriyeye tehlike değildir, demeye salâhiyet görmüyorum. Binacnaleyh efendiler açık olarak arz ediyorum meseleyi bitmiş olarak telâkki etmiyorum. Mesele bitmemiştir. Boğazlar mıntakasına yaklaşmış olan ordunun karşısına beki de daha başka vaziyetler çıkabi-

lir. Hangi salâhiyetle Başkumandana kendisinin iş başında bulunduğu ve gelemeyecek vaziyette olduğunu söylediği halde öyle yapma, şöyle yap diyeceğim. Ben hiç bir vakit bu kadar ağır bir mesuliyeti üzerime ferdan alamam. Bitaraf mıntika ve Elcezire buyurdular. Efendiler; itimat buyurduğunuz Heyeti Vekileniz vatanınız üzerinde hiç bitaraf mıntika tanımıyor. Vatanımız dahilinde bulunan her nokta Türkiye B. M. Meclisi Hükümetinin irsen malik olduğu mukaddes topraklardır. Bir çıkıp ecanip gelmişlerdir. Kendi menfaatleri noktasından şurası bitaraftır, burası bitaraftır, demişler. Biz hiç birisini kabul edemeyiz. Biz gidersek vatanımıza gideriz. Fakat İstanbul Meclisi Mebusanında söylediğim gibi cihana kılıç sallayıp da beyhude tehditlerde bulunmayacağız. Sulhen kabil olursa mureccaktır. Fakat efendiler; eğer ecanip tehditlerle gayri kabil ve hicabiaver ve müstakil bir Hükümetin kabul etmeyeceği şekillerle bizi mukaddes memleketerimizden ayırmak isterlerse tabiidir ki; Heyeti Âliyenizin kanatı bu cıdalın bizlerin yaşaması için; bizlerin mesuliyeti için değildir. Biz bu uğurda öleceğüz ve fakat bundan sonra geleceklere hür ve müstakil bir memleket bırakacağız. Bunu kabul ettik ve bu yuldan gideceğiz. Arkadaşlardan hiçi de beyanatları arasında Hükümet telâşa düştü, dediler. Efendiler Meclisi Âliniz halı ıctımada iken Hükümet hiç bir zaman telâşa düşmez. Eğer dersek ki müşkülâta maruz kalmadık, bu da doğru değildir. Hakikaten müşkülâta maruz kaldık. Bugün Heyeti Âliyenize bil-muracaa âliyen aynı vaziyetin tekrar etmemesine çalışıyoruz.

Hüseyn Avni Bey arkadaşımız; beyanâtı âliyelerinin sırasında, siyasetimiz ... diyorlar. Benim resmi ve görülen mütareke şeraitin Heyeti Âliyenize arz etmiştim. Ondan sonra bir teşebbüs bilmiyorum. Yalnız efendiler; demin arz ettiğim gibi istihbar ediyoruz, ki ecnebi mümessillerinden biri Mustafa Kemal Paşa ile temas etmek ve bazı teklifte bulunmak istemişler. Bu, bizce malûm değildir.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Bu kabil değildir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Müsaade buyurunuz kabili kabuldür, değildir, meselesine gelince; Mustafa Kemal Paşa Meclisi Âliniz tarafından intihap edilmiş Başkumandandır. Ordu halı harptedir. Ordunun hedefi malûmdur. Misaki Milli hudutlarına karşı yürüyor. Onu istihsale doğru yürüyor. Bizde teklifte bulunalım veyahut sulhen tesviye edelim diyecek bir ecnebi, Başkumandan ile görüşebilir. Gö-

rüşmekle ittihası karar edip neticeyi tespit edecek değildir. Hiç kimse buna tabii görüşmeyeceksin diyemez. Binaenaleyh arz ve izah etmek mecburiyetin deyim ki; Başkumandanımız millî ordularımızın Başkumandanıdır. Herkes gider görüşür ve kendisi herkes ile görüşür. İttihası mukarrerat Meclise aittir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Görüştüğü hususları Meclise arz eder. Bunu da ilâve ediniz bu esastır.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Evet. Bendeniz maruzatımı tekrar ediyorum. Efendiler, Heyeti Vekile Reisi olarak söylüyorum, iki defa müzakere neticesinde hututu esasiye üzerinde konuşarak müstakbel hareketimizi tespit ederek, neticeyi hâsılayı Meclisi Âlinize arz etmek için, Heyeti Vekileniz Kumanda Heyeti âliyesiyle behemahâl görüşmek mecburiyetindedir. Heyeti Vekile arkadaşlarımız esnayı müzakereye müstemian bulunulması lüzumuna kail oldular. Namlarına olarak Heyeti Âliyenize arz ediyorum ki bu zaruret vardır. Heyeti Âliniz mukadderata hâkimdir. Fakat ben diyorum ki, muhabere ile bu kabil değildir, mullak görüşmek lüzümdür.

HAKKI HÂMİ BEY (Sinop) — Heyeti Vekilenin Başkumandanla görüşmek üzere İzmir'e gitmesini mütefelikan kararlaştırmış olduklarını evvelce Heyeti Celileye söylediniz. Devairi merkezîye o müddet zarfında terki faaliyet edecek midir?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Hayır.

HAKKI HÂMİ BEY (Sinop) — Terki faaliyet etmeyeceğine göre Heyeti Vekilenin kâlfesi İzmir'e gitmiş olmasına nazaran ne şekilde ve elde mevcut İcra Vekilleri Kanununun hangi fıkrasına tevfikân devairi merkezîyenin hali faaliyette bulundurulacağı hakkında Heyeti Vekile karar vermiştir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Heyeti Vekilenin kararı, Heyeti Celilenin tasvibiyle kabili icradır. Biz zannediyoruz ki; bir heyet olarak karar ittihasında da şey değiliz. Eğer bu tarzda muhakeme ederseniz, tabii Hüseyin Avni Beyefendinin murat etmeyerek dediği gibi hizi cismi camit yerine koyarak her taraftan nakledilen... Nakil ile mukellef addetmezsiniz. Biz buna lüzum gördük, Meclisi Âlinize arz ediyoruz. Kabul ederseniz kabili icradır. Etmediğiniz takdirde mullak yapacağız diye söylemek haddiniz de değildir. Arz edeyim diye geldim.

HAKKI HÂMİ BEY (Devamla) — Heyeti Vekilenin kavanini mevcude hilâfında kanunu tadil edeceğine bir karar ittibaz olması doğru mudur?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Kanunu tadil eder bir mahiyette karar vermemiştir ki; kendisinde öyle bir salâhiyet görsün.

Efendiler; noktai nazarımızı izah ettikten sonra diyoruz ki, mühim mesaili yine takiben gelir. Heyeti Vekile arkadaşlarımızın malûmatı olur. Evamiri mafevk rûbeye tebliğ ederler. Heyeti Âliniz muvafık görürseniz bu bir defa olmuştur. Heyeti Vekile müstemian bir kere daha aynı vaziyetin tesiriyle ve aynı vaziyetin icabatı olarak Sivrihisar'a kadar gitmiş, 36 saat kadar tegayyüp eylemiş. Bendeniz o vakit Heyeti Âlinizin Riyaseti sanisi makamında idim. Burada kaldım ve Meclis namına lâzım olan nikata temasta hududum. Ve idareyi temin ettim. Aynı suretle Reis Beyefendi, Musteşarlar, İcra memurları aynı vazifeyi görürler. Mühim mesailde yine vekâletler ile muhabere edebilirler.

REŞİT AĞA (Malatya) — Heyeti Vekile hep beraber gittiği zaman bu vazifeyi kim ifa edecektir? Heyeti Vekilenin tamamen gitmesi haricen ve dahilce sütesir yapmayacak mıdır?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendim; biz en büyük mahzurun izalesini şu tarzda düşüdüük. Ondan sonrası ferî kalıyor. Biz hututu esasiyesini tespit edip atıyen yine böyle bir müşkülâta maruz kalmamak için bu kararı verdük. Heyeti Âlinize arz ediyoruz. Bunu tecmül ederken tabii baricel ve dahilîl resiratı muhtemelesini de düşüdüük. Fakat daha mühim olarak Başkumandan Paşa Hazretleriyle icrâma edip esas üzerinde bir karar vermek lüzumuna kail olduk.

VEHİ BEY (Bitlis) — Bir kısmınızın giderek, diğer kısmınızın burada kalması olmaz mı?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendim; arız ve anık düşüdüük. Heyeti Vekileyi teşkil eden arkadaşların salâhiyeti aynıdır. Onlar da vaziyeti umumiyeyi müştereken müzakere ve münakaşa etmek arzusunda dırlar.

OSMAN BEY (Lâzistan) — Heyeti Vekile Meclisi Âlinin İcra Vekilleridir. Heyeti Vekile namına iki veya üç zat gitse bunda bir mahzur telâkki ediyor musunuz?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Şimdi arkadaşımız sordu, cevap verdim. Heyeti Vekilenin İcra Vekilleri Reisi de dahil olduğu halde salâhiyeti aynıdır. Her Vekil diğer arkadaşı gibi vaziyeti tetkik etmek ve hâsil ettiği fikre göre karar ittihas etmekte serbesttir. Bu noktaya göre muhakeme edüldü ve İcra Vekillerini teşkil eden her zatın bu icrâmada bulunmasına karar verildi.

TAHSİN BEY (İzmir) — Efendim; bu mülakat vo müzakerat ihtiyacı Başkumandan Paşa Hazretleri tarafında mı teklif edildi, yoksa Heyeti Vekile mi bu mülakata lüzum gördü. Bunu anlamak istiyorum.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Bıdayet-te celsesi hafiye talep ederken arz ettim. Tekrar ediyim, bu kadar mı efendim?

TAHSİN BEY (İzmir) — Bu kadar Heyeti Vekile lüzum gördü ise başkadır. Paşa Hazretleri lüzum gördü ise başkadır.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Tahsin Bey efendi, zannedersem evvelki içtimada hazır değildi. Beş, altı günlük muhaberenin inkıtar bize bir vaziyet tevhit etti. Müşkü görüldü, bunun üzerine Başkumandana müracaat ettim. Kendilerine esasat hakkında görüşmeyi teklif ettim. Bir mahalli münasip intihabını rica ettim. Cevaplarında vaziyet ve icabatı askeriyeye dolayısıyla, buldukları mevkiden ayrılmayacaklarından bizim buldukları mahalle gelmekliğimizi teklif buyurdular.

HACI İLYAS SAMİ EFENDİ (Muş) — Efendim; şu maddenin bir cihetinde bir şey vardır ki; beyanatında tahakkuk eden bir şeye göre o da esas seyahat teatli fikir ... vaziyeti hazıramız itibarıyla ne kadar mantukî ve ilmî esaslara istinat ediyorsa küllün, küll olarak gitmesi esasını dermeyan etmek kâfi gelecek kanaatındayım. Evet teatli efkâr mecburiyeti ve zarureti katıyyen sabittir... O cihet Heyeti Vekile arkadaşlarıyla karardan evvel Paşa Hazretleriyle muhabere ederken bu iki, üç kişi ile görülmez mi? Şimdi düşünsünler. Benim sualim budur. Kâmilen buraya ihmal ederek gitmek gayet fenadır.

Binaenaleyh ordu, kuvayı milliyenin başında bulunan Başkumandan ve Meclisin Reisi tabisi de şu mahzurı nazarı dikkate almak itibarıyla, şu mahzuru hallettiği dakikada onun da kani olacağı...

... üç dört kişinin kâfi geleceğine kanım. Şu cihet Başkumandanlıkça mı tespit edilmiştir...

İki üç kişi kanaat etsin.

REİS — Efendim; sual halini geçti. Ne sordunuz efendim?

HACI İLYAS SAMİ EFENDİ (Muş) — Sorudum ki; esas seyahat ilim beyahatine müstenit. Lâkin küllün küll olarak gitmesini dermeyan etmediler.

RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — İlyas Sami Efendi Hazretleri rica ederim, zannederim, üç defa tekrar ettim. Ben diyorum ki; vaziyeti arkadaşlarımla tetkik ettim ve arkadaşlarımla müzakere neticesinde Heyeti Vekile arkadaşlarımla müza-

kere neticesinde, Heyeti Vekile arkadaşlarımızın müstemian gitmesi tekrarrur etti ve tekrar ediyorum. Arkadaşlarınızın hiç birinin diğerinden fazla salâhiyeti yoktur. İttihazi mukarrerat için de salâhiyeti yoktur, efendim. Heyeti Vekile Reisi olmak. Heyeti Âliyenize Rauf'un kararı, Heyeti Vekile Reisinin kararı ile değildir. Hakki yoktur. Heyeti Vekile Reisinin kendi kararını buraya arz etsin.

SABA BEY (Mersin) — Bu mesele üzerinde...

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — İstiyorum efendim.

REİS — Rica ederim efendim, oturun igitilmiyor.

RAUF BEY (Devamla) — Delilimi de arz ettim, vaziyet muzakere edildi. Bu karara vasıl oldu. İcabat neden tevhit ettiğini de arz ettim zannederim. (Kâfi sesleri)

SABA BEY (Mersin) — Bu mesele üzerinde Hükmümetin katıyyen teklifi yoktur. Çünkü bu mesele.. Hükümetin Başkumandanlıkla teması zaruridir. Şüphesiz ki bu mesele için en kâfi kararı vermek için hepsinin gitmesine lüzum yoktur. Sonra Rauf Beyefendinin buyurdıkları gibi en kâfi ve en son kararı Meclis verecektir. Biz mademki Heyeti Vekilenin Başkumandan Paşa Hazretleriyle temas ederek vaziyet hakkında verecekleri işe istimat ediyoruz. Heyeti Vekile de işlerinden iki arkadaş göndererek, onların söylediklerini öğrenmeye ... üç kişi gitmeli kâfidir.

H. RAUF BEY (Devamla) — Bu sual değil, değil mi efendim?

SABA BEY (Devamla) — Sonra Rauf Beyefendinin buyurdıkları gibi bu mesele üzerinde Heyeti Vekile erkânının hazır olduğu salâhiyet gibi biz de salâhiyeti haiziz. Çünkü mesele umumîdir, binaenaleyh üç kişi gitmeli kâfidir. Bu hiç bir Vekilin kendi işi değildir.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Yahut iki zatın gitmesine taalluk eder efendim. (Gürültüler) Bu karar verildiği vakit...

REİS — Müsaade buyurursanız müzakerenin kıfayetine dair dört taktir vardır.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Reis Beyefendi; muzakere kıfayeti aleyhinde söz söyleyeceğim. Rica ederim müsaade buyurun.

REİS — Duyurun efendim.

REFİK BEY (Konya) — Efendim bendeniz de söz almıştım, eğer söz söylenecekse ben de söyleyeceğim.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Arkadaşlar Meclisin temayülâti Heyeti Vekileden üç dört zatın gitmesine taalluk eder. (İki sadaları)

REİS — Efendim şimdi kifayet aleyhinde Tunali Hilmi Bey söz söylediler... Şimdi müzakereyi...

TUNALI HİLMİ BEY (Devamla) — Efendim bu karar verildiği takdirde Müfüt Efendi Hocamızın bir mesele var, o meselemin muhalifli hakikat olduğunu söylemek zaruretindeyim. Musaaadenizle ya söyleyeyim, yahut evvelâ buna karar verin.

FEYYAZ ÂLİ BEY (Yozgat) — Ademi kifaye hakkında söyleyecek

REİS — Rica ederim, ademi kifayesini reye koyacağım. Efendim şimdi kifayeti müzakere aleyhinde Hilmi Beyefendi söylediler. O halde reye koyuyorum. Müzakereyi kâfi görenler lütfen ellerini kaldırsın. Ekseriyeti azıme ile müzakere kâfi görülmüştür. Takrirler var, hıret birer okunuyor.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Hakkı Rey şu taz hızlı okuyunuz

REİS — Efendim; konuşuluyorsa işitilmez

Riyaseti Celileye

Başkumandan Paşa Hazretleriyle görüşmek üzere Heyeti Vekilenin gitmesine lüzum yoktur. Heyeti Vekile Reisi Beyefendi ile, Hariciye Vekili Beyin gitmesi kâfidir. Bu suretle karar ittihazıyla ruzname müzakereye geçilmesini teklif ederim. 18 Eylül 1338

Beyazıt

Dr. Refik

Riyaseti Celileye

19.9.1338

Heyeti Vekilenin Meclisi Âliyi terk ile İzmir'e kadar seyahat icra etmesi Teşkilâtı Esasiye ve İcra Vekilleri kanunlarının ruh ve maksadı ile kabili telif olmadığı gibi, Hükümetin şekli ve mahiyeti hakkında hariç ve dahilde muhtelif suitefehihünlere de meydan verilebileceğinden Heyeti Vekilenin Meclisten uzakta ve ayrıca çalışmasına imkân bulunmadığının ve istizahı muktazi mevaddın bilvasıta kabili hal bulunduğunun tahtı karara alınmasını teklif ederiz.

Mersin	Erzurum
Salâhaddin	Süleyman
Sinop	Dersim
Hakkı Hâmi	Mustafa

Riyaseti Celileye

Heyeti Vekile memleketin herhangi bir noktasında ifayı vazife edebileceğinden Başkumandan Paşa Hazretleriyle müdavelei efkâr zımnında, Başkumandan

Paşa Hazretlerinin nezdine gitmek için vuku bulan tekliflerinin kabulünü teklif ederim. 18 Eylül 1338

Rıga Mebusu
Mehmet

Riyaseti Celileye

Heyeti Vekilenin Heyeti umumiyesiyle İzmir'e kadar gidip gelmesi muvafık olmayacağından ve yalnız Heyeti Vekile Reisi Beyefendinin Hariciye Vekili Beyefendi ile beraber İzmir'e kadar gidip gelmesi matlup vazifeyi ifaya kâfi ve kâfil olacağından olveçhile keyfiyetin reye konulmasını teklif ederim.

18 Eylül 1338

Kütahya
Cemil

Riyaseti Celileye

Heyeti Vekile Reisi Rauf Beyefendi ile Hariciye Vekili Yusuf Kemal ve İktisad Vekili Mahmut Esat ve Muaveneti İctimaiye Vekili Rıza Nur Beyefendilerin Başkumandan Paşa Hazretleriyle mesaili mevzuai mülümme hakkında müdavelei efkârda bulunmak üzere karargâhı umumiye azimelleriyle ve Avrupa'da bulunan Diethi Beyefendinin İzmir tarihleriyle avdetünün kendisine izburi o taraftan gelecek malumatın da suretle karargâhı umumide istimaini teşkil edeceğii cihetle matlup hâsil olmuş bulunacağından Vekiller Heyetinin hepsinin birlikte Ankara'dan infikâkiye lüzum kalmayacağı ve bu mesele de bu suretle karar ittihazını teklif ederim.

Menteşe

Dr. Tevfik Rüştü

Riyaseti Celileye

Muzakere kâfidir. Başkumandan Paşa Hazretleriyle ve Kumanda heyeti âlisiyle görüşmek ve noktai nazarlarını anlayıp Meclise arz ve iblag eylemek ve en seri zamanda avdet etmek üzere İcra Vekilleri Heyeti Reisiyle Hariciye Vekilinin Başkumandan Paşa nezdine azimellerine karar verilmesini teklif ederiz.

İzmir Mebusu

Yunus Nadi

Burdur

Veliyüddin

Riyaseti Celileye

Meslece lüzum olduğu kadar tenevvür etti. Heyeti Vekilenin ceman gitmesi velev ki muvakkat olsun küll halinde bulunan ve mesaili mühimmesi Devletin müzakere ve intacında yegâne sahibi salâhiyet ve merci olan Meclisten ayrılması caiz değildir.

Ordu Kumanda heyetiyle yakından temas etmek mesaili hazıra ve davayı esasımız hakkında noktai nazarlarını öğrenmek zarureti de mevcuttur. Binaenaleyh Heyeti Vekile Reisi ve Hariciye Vekili ve Suh-

biye Vekilinden mürekkep bir heyetin azimetini mak-sadı temin edeceğinden bu şikâti reye vazını teklif eylerim.

Kayseri
Ahmet Hilmi

Müzakere kâfidir.

Riyaseti Celileye

Heyeti Vekilinin gitmesine lüzum yoktur. Reis Beyefendi ile Hariciye Vekili giderlerse kâfidir.
Burdur Mebusu Mersin
İsmail Suphi Soysallı İsmail Safa

Riyaseti Celileye

Mesele lavazuh onüğinden müzakere kâfidir. Heyeti Vekilinin cumlesinin gitmesinde Jahili ve harici mahzur olacağı bedihiyatına göre Heyeti Vekile Reisyle Hariciye ve Sübhüye Vekillerinin Başkumandan Paşa Hazretleriyle telaküsü ve vazifelerinin burada kalacak Vekil arkadaşlarına tevliini teklif ederim.

Birtis
Vehbi

Riyaseti Celileye

Haris veya dahilde bir vazife ifası için malkamın dan ayrılacak İora Vekilinin intibabi kanunu İora Vekilleri Riyasetine de şamil olduğundan Reis Rauf Beyin de morkodden intikâk edebileceğinin kabulünü teklif eylerim.

Onlu
Tunalı Hilmi

Riyaseti Celileye

Başkumandan Paşa ile vaziyet hakkında müzakere etmek üzere giderek Vekil arkadaşlarımıza Meclis azasından da beş zatın bülentihap tarafını teklif ederim.

Mardin
İbrahim

REİS — Şimdi bütün teklifler iki mühim noktada birleşiyorlar. Birisi dört taktirin birleştiği bir noktadır ki, Heyeti Vekile Reisi Rauf Beyefendinin arz ettikleri noktadır.

H. RAUF BEY (İora Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Efendim, bir noktayı arz etmek isterim. Heyeti Vekile noktaî nazârını umumiyet itibarıyla Heyeti Âlinize arz etti. Daha başka erasatı Heyeti Âlinize arz etmek istiyerek, izahat vermek isteyen vekil arkadaşlarımız var. Rica ederim Heyeti Âliyenizden biraz daha vakitinizi haaretseniz de diğer arkadaşlar da söylediler. (Müzakere kâfi sesleri)

REİS — Rica ederim müzakereyi kâfi gördük. (Hayir sesleri) sonra arzu buyurunsaız tekrar müzakere ederiz. (Hayir sesleri)

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Emsal açmayınız rica ederim.

BİR MEBSUS BEY — Taktirler dolayısıyla dinliyebiliriz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Usulü müzakere hakkında söyleyeceğim. (Gürültüler)

REİS — Rica ederim taktiriniz olsaydı, izah edebilirdiniz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Hayir efendim, Heyeti Vekileye havale edelim diyecektim. (Reye sesleri, gürültüler)

REİS — Efendim rica ederim dinliyelim.

HAKKI HÂMİ BEY (Sinop) — Bizim taktir o mahiyettedir. (Gürültüler)

REİS — Efendim, rica ederim; bu suretle karar vermeyiniz. Gürültü oluyor.

HAKKI HÂMİ BEY (Sinop) — Meclis Âli bir defa Heyeti Vekilenin, heyet halinde gitmesine tarafıtar değil. Bizim verdiğimiz taktir de ancak bu mahiyettedir. Ancak diğer taktirlerden farkı iki zatın gitmesini tasrih ediyor. Diğer taktirler de iki zatın gitmesi kâfidir diye, giderek olan arkadaşlar tasrih ediliyor. Bizim taktir ise Heyeti Vekilinin Meclisi Âlinin arzusu dahilinde keyfiyeti hallolsun. Heyeti Vekile Hariciye Vekilini gönderir, Müdafaa Milliye Vekilini gönderir, yahut Maliye Vekilini gönderir.

REİS — Efendim; Hakki Hâmi Beyefendinin demek istedikleri; Heyeti Vekileye bırakalım, bizim taktirimizle iki zatın, üç zatın gitmesidir, yani aynı meseledir. Yalnız isim tasrih edilmemiştir. İki kişi, üç kişi gitsin. Heyeti Vekileye bırakıyoruz, bunu söylemek istiyorlar. Şimdi esas madde Heyeti Vekilenin heyetiyle gitmesi idi. Buna dair bir taktir var. Bittabi bunu en sonraya bırakacağım. Diğerleri tadil taktirleri sırasıyla reye koyacağım. (Beyazıt Dr. Refik Beyin taktiri tekrar okundu.)

REİS — Efendim taktirî reyi âlinize vazediyorum. Kabul edenler lütfen el kaldırsın. Ekseriyeti azime ile kabul edilmiştir.

Diğer taktirlere de mahal kalmamıştır. Efendim celse hâliye akdedilmişken arkadaşlarımızdan Erzinçan Mebusu Emin, Tokat Mebusu Rifat Bey, Çankırı Mebusu Sulcayman Bey, Erzurum Müseyin Avni Bey, Mersin Mebusu Salâhattin, Kastamonu Besim, ve diğer arkadaşlar - isimlerini okuyamıyorum - af buyurun bu arkadaşların imzasıyla taktir var, okuyoruz.

Riyasetü Celileyne

18 Eylül 1338

Hal ve mevkiin hazır olduğu ehemmiyet muhtacı arz ve izah olmadığından ve vaziyeti umumiyeti siyasiyenin gayet mahmul bulunduğu şüpheden beri olduğundan bir celsei hafiye akdiyle. Hükümetin izahı lâzimedede bulunmasını ehemmiyetle arz ve teklif ederiz.

Erzurum	Tokat
Emin	Rifat
Tozgat	Erzurum
Feyyaz Âli	S. Necati
Kastamonu	Canik
Besim	Süleyman
Erzurum	Mersin
Hüseyin Avas	Salâhaddin
Erzurum	Ralum
M. Nusret	Edip
Kayseri	Canik
Osman	Emin
Maras	Kırşehir
M. Hasip	Sadık
Lâzistan	Canik
Osman	Şükri

REİS — Celsei hafiye esasen akdedilmiştir. Bu günkü mevzu bahis olan şey de bu meseleden ibarettir. Bu meseleye aittir. Hükümetin bu bapta söyliyecikleri var mıdır?

H. RAUF BEY (ICRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ (Sivas) — Efendim; lütfen ne soruyorlarsa, tahrir sahibi lütfen sorduklarını tasrih etsinler ona göre cevap vereyim.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Efendim; vaziyeti siyasiyenin malûmı olan ehemmiyeti ve bu vaziyet hakkında hiç bir malumat alınamaması suretiyle Hükümetin şimdiye kadar seli itilâna varabilmiş olan malumatından Meclisi Âliyi de tenvir buyurmasını rica ediyorum. Bir kere temenniyatını, alemlak umumidir. Bize vaziyeti siyasiye hakkında, askeriye hakkında bize bildirilecek...

MUSTAFA EFENDİ (Siirt) — Anadolu ter te mizdir.

SALÂHATTİN BEY (Devamlı) — Anadolu seferi bitmiştir. Anadolu seferi İngilizlerin sevkettiği Yunan ordusu idi. Anadolu seferi bitmiştir.

REİS — Anadolu seferi denlenmiştir.

SALÂHATTİN BEY (Devamlı) — Pek âli efendim; bendiniz Hükümetten bir sual sormak istiyorum. Evvelâ arz ettiğim vaziyet hakkında bize

tenvir edebilirler mi? Vaziyeti umumiyeye bakımda aletumum ne biliyorlarsa, on beş günden beri ne geçmiş olabilir. Mühim mesail arifesindeyiz. Bu mühim mesail hakkında Heyeti Vekile ne gibi bir fikir tertip etmiştir ve meselâ Heyeti Vekile şimdi ordu nezdine Başkumandanla müzakere için bir iku arkadaş gönderiyor, soracağı ve görüşülecek mesaili tespit etmiş midir? Bunu soruyoruz.

TAHSİN BEY (İzmir) — Salâhattin Beyefendi tabii tespit etmiştir ki görüşmeğe gidecek. Hükümet...

SALÂHATTİN BEY (Devamlı) — Mayır efendim, öğreneceği şeyi tespit için değildir. İkincisi halli menfaat olan mesele; vaziyeti siyasiye olduğuna göre bu da doğrudan doğruya Hükümet meselesi değil midir? Soracağım başka bir şey değildir.

YUSUF KEMAL BEY (HARİCIYE VEKİLİ) (Kastamonu) — Efendim; demin Reis Rauf Beyefendinin arz ettiği veçhule şüphesiz Başkumandaalıklı görüşüldükten sonra, burada buyurdukları sualleri içsallab mufassalâk izah edecek cevaplarla Heyeti Celilenize geleceklendir. Yalnız müsaade ederseniz Hariciye Vekili olmak hasebiyle şimdiden ne gibi şeylerin mevzu bahis olacağı hakkında sizlerin de zâten malumu olan iki şey arz edeyim. Şimdiki halde meselelerin başında bitaraf mütaka devlen mütakaya bizim ordunun gidip gitmemesi meselesidir. Veyahut daha doğrusu, boğazların bu kadar sonra yino Türk kuvvetiyle seddedilip edilmemesi meselesidir. Bu mesele malumu âliniz gayet ehemmiyetli bir meseledir. İngiltere hayati ehemmiyeti veriyor. Fransa isukbatını düşünüyor. Yine helki Türkler Almanlarla birleşir ve şöyle kapatırsa, böyle kapatırsa diye. Yani şimdi mevzu bahis olan meselelerden en harî budur. Sonra bizim noktai nazarımıza göre bu müstakil. Onların noktai nazarına göre bu mesele ile mürtabit Trakya meselesi var. İkinci mesele bu meseledir. Bizce Trakya meselesi yoktur. Onlarca Trakya meselesi vardır. Fakat bizde Trakya meselesi dediği vakitte fiili, amelî, bir müdahazai askeriye var zannediyorum. Fiili, amelî, tabii Hariciye Vekili bu noktaların taferruâtına giremez. Sonra şu hale nazaran Devletimiz tarafından Hükümetimiz tarafından sulh için bir teşebbüde bulunmak muvafık mı? Yani diğer Devletleri tabrik etmek muvafık mıdır, değil midir? Yoksa onlar tarafından daveti mi haklemelidir?

Sonra Yunanüstana karşı muameleniz. Yunanistan'ı müstakil tanıyarak onu diğer Devletlerle gayri mütesanif tanıyarak mı, hareket etmek menfaatımı-

za muvafıktır? Yoksa diğer Devletlerle mütesanif olduğunu iddia ederek ve bunu ispat ederek mi hareket etmek muvafıktır? Çünkü malumu âliniz hâzır hadisele cereyan ediyor. Yunanistan'ın İstanbul'daki komiserini kabul etmemişlerdir. Yunanistan'ın İstanbul'daki Komiserliklerini çıkarmışlardır. Sonra bu gibi, yabı misaku milli vesaire meselelerine geçmiyorum. Şimdi mevzubahis olan meselelere geçiyorum. Sonra tabii bu meseleleri ıhzar ederek mümessilerimiz nezdinde teşebbüsatta bulunmaktır. O teşebbüsatta şimdi burada, şöyle böyle demek pek muvafık değildir. Zaten Hariciye Vekâletine tevdi ettiğiniz vazife odur. Başka bir şey değildir. Ha şurasını arz ediyorum ki, Heyeti Vekile bu meselelerde muayyen ve mukarrer cevaplar ıhzar etmiştir. deniyorum ve Selâhattin Beyefendi'nin ikinci sualine de cevap olmak üzere - zannediyorum bu - daha muvafık harekettir. Heyeti Vekile bütün malumatı topladıktan sonra karar verir. Rütûa malûmat o malumat içinde orduyun halî, orduyu mütalaaası da dahildir ve hiç bir kimse, hiç bir fert, şimdiye kadar nihâl kararların B. M. Meclisinden bariç bir yerde bir karar verdiğine dair bir söz söylememiştir, bir fikirde bulunmamıştır. Binaenaleyh Selâhattin Beyefendi'nin ikinci sualine cevap olmak üzere diyorum ki; bu suale cevap vermek bile zaittir. Çünkü nihâl Meclisi Âliyenizdir. İdarî, ıhzarî karar da Heyeti Vekileindir. Selâhiyattar olan hususatta nihâl kararlar Heyeti Vekilenindir. Bunlar zaten kavaninimizde muayyedir.

NUSRET EFENDİ (Erzurum) — Beyefendi 26 Mart teklifinde gerek tadilen ve gerek İngiltere Hükümetinin sarfı nazar eylediğine dair Enit Corca da bir emare mevcut mudur, değil midir?

YUSUF KEMAL BEY (Devanla) — Efendim; istikbal hakkında hüküm vermek doğru değildir. Fakat malumu âliniz siyaset daima bir muadde gibidir. Malumlar üzerine müesses meçhüller aranır. Bu gün 26 Martta tanzim edilen muadelenin malumları değişmiştir. Binaenaleyh muadde değişmiş, onun, yani onun sureti halli de elbette değişmiştir. İngiltere gibi, amelî, pratik hareket eden bir Hükümet elbette ve elbette bunu görür.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Beyefendi, sualın birincisine verdiğiniz cevap - ki ortada bir şey tenevür etti - mucibi şükrandır. Binaenaleyh biz de bir şey düşündük. İkincisi; soracağınız şeyler bir Hükümet meselesi değildir, dediniz. Yani ona cevaben daha evvel müteayyin olacak mesail odur? Yani buna da cevaben hazırladığınızı söylediniz. Mucibi

şükrandır. Pek âlî, bizce lâzım olan, ne ile istigal ediliyor. Binaenaleyh biz de istigal edelim. Şimdi hendeniz görüyorum ki, ta oraya kadar ihtiyarı zahmet etmek yapılabilişte de bir kere bitaraf muntıkaya girilip girilmeyeceği meselesi, yedi gün evvel halledilecek bir mesele idi. Çünkü ordu bu gün bitaraf muntikanın ya üstündedir, ya altındadır. Bu mesele çok geç kalmıştır ve İzmir'e giderseniz, bitaraf muntika zaten yapılmış olur. Binaenaleyh bu kısım zaten zait kalır. Esasen bitaraf muntika hakkında Meclisi Âlinin karar vermesi lâzım idi. Fakat istiyordu ki bu hafta Meclise bir şey teklif etsin. Çünkü bunun için her geçen zaman memleketi tereddüde sevk edebilir. Ordularımız muzafferdir. Çanakkale'ye, sahile yaklaşıyorlar. Pek âlî gelip Kolordu Kumandanına diyecekler, bu bayraklardan geçmiyen diyecekler. Ren tanımanı defter ve oraya giderler. Sonra onun neticesi Allah'a kalır. Onun için bitaraf muntika meselesi daha evvel halledilmeli idi. Bunun şimdiye kadar kalması doğru değildir. Çok geç kalmıştır. Neden müdahale etmediniz, dersiniz hakkınız vardır, Bu noktada siz beni muahaze edin, ben de sizi muahaze edeyim. Fakat vakit geçmiştir, Trakya'ya gelince; bu uzun bir meseledir. Yani bunun için verilecek karar bir karar askeridir, her zaman meselesidir. Bu gün halledilenecek mesele değildir. Hatta bunun için istihzaratı askeriyeye teşebbüs etmek lâzım gelir. Buna oîl teşebbüsâtı ben görmemekteyim. Binaenaleyh bu kısmı dahi sahîdir. Ya bunun dahi yeri necesidir, bilmiyorum. Bu Heyeti Âliyenin fetanetine terk ediyorum.

Suht meselesi hakkındaki teşebbüsât meselesine gelince; bu da Hükümet meselesidir, mahaza Heyeti Celile tasvip buyurmuştur. Bendeniz başkasını da arz ederim. Yani fikri acizanemi arz ediyorum.

YUSUF KEMAL BEY (Devanla) — Vakıta mütalaaanız doğru, fakat zamanı geçmiştir. Reisi müterememiz Beyefendi'nin bunun mufassalan arz ettiği veçhile biz, çektiğimiz telgraflara beş gün cevap alamadık. Dün cevap aldık, ilk telgrafı aldık. Bitaraf muntika meselesine gelince, henüz biz cevap vermedik ve veremeyiz. Ve bugün söz veremeyiz. Mesuliyetimi müdrük olarak söylüyorum. Bu gün hadise cereyan etmektedir, bu gün mühim şeyler cereyan etmektedir. Mesele kapanmış değildir.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — İşle onun için söylüyorum.

YUSUF KEMAL BEY (Devanla) — Açık bir haldedir, sonra Trakya meselesi de açıktır. Kapanmış de-

gildir; uzak da değildir. Zati âlinize sorarını müte-
ke teklifi vaki oldu. Ona, müteke teklifine cevap ve-
riliyor suretinde değil, Devletlere cevap suretinde ce-
vap verirsiniz. Trakya'dan bahsolvemiyecaksınız. (Ta-
hii sesleri) O halde, evveleminde müzakere edilecek
Trakya meselesidir. Siz Yunan Mukümeti, ordusunun
hümayesi suretiyle sizden istenilen herhangi bir fe-
dakârlığa karşı mukabilinde neler istiyecaksınız? İst-
riyecelerinizin birincisi, Trakya'dır. Binaenaleyh geç-
miş mesele yoktur. Yani bitaraf mintika meselesi, geç-
miş mesele olmadığı gibi, Trakya meselesi de her za-
man mevzu bahis olan bir meseledir. İleri meselesi
değildir. Yalnız demin arz ettimi; bana bit bir mesele,
yani benim anlayabileceğini bir mesele olmadığı için
teferruatına girmedim. Trakya meselesi, bitaraf minti-
ka meselesi; - zannediyorum - askerlik noktai nazarın-
dan pratik, ameli malumata mütevakkıf bir mesele-
dir. Onun için onun tafsilâtına girmiyorum. Bu hu-
susata, bu meseleler için ilâze şimdîye kadar bu iki
meselenin haricinde bir müracaat olmadığı için, bu
meselelerden başka - ezcehile dedim - daha bir çok
meseleler olacaktır. Sulh için müracaat vuku bulunduğ
zamanda - zannedirim - mesele bu notalara münhasır
kalmıyacaktır. Daha ihtivali olacaktır. Şimdî zanne-
diyorum, bunu mevzubahis etemiyorum.

NEBİ ZADE HAMDİ BEY (Trabzon) — Bitaraf
mintika hakkında vuku bulan müracaatımız resmidir,
bu ne şekilde vaki olmuştur?

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) Bitaraf
mintika hakkında vuku bulan müracaatımız resmidir,
Beye gelmişler. Devletlerin baş temsilcileri Hamid
Beye müracaat etmişlerdir. Hemen aynen bu sözleri
söylemişlerdir. Tamamıyla hafızamda yok. Devlet-
ler, mütefik Devletler geçen sene mayısının 19 unda
İstanbul ile Çanakkule'den bazı yerlerin bitaraf minti-
ka olduğunu ilân etmişlerdi. bundan bir buçuk ay ev-
vel bu bitaraf mintikaya Yunanlılar tarafından vaki
olan bir taarruzda müdafaa etmek istemişlerdir. Hun-
da B. M. Meclisi Hükümetinin malumata vardır. De-
ğil mi sual bu? Yoktur. Yani pek diplomatik bir li-
sansta, son bir ifade ile yazılmış bir notadır. Meclis,
ona cevap vermediği takdirde, biz de oaa in-
şallah lazım gelen cevabı veriniz. Şimdî Arz ediyorum
ki; bitaraf mintika yoktur. Yunanlılar oraya gindik-
leri vakitte habersiz olarak, şaki olarak girmişlerdi.
Biz evimize gireceğiz. Bitaraf mintika olsa olsa, dev-
letler biz buraya işgal ediyoruz, kuvvetlerimizi sok-

mayız derler, biz burayı kuvvetimizle işgal ediyoruz.
Sizi sokmayız derler.

HAKKI HAMI BEY (Sinop) — Efendim beede-
nizin sualime cevap verdiler onun için sormıyaca-
ğım.

DR. TEVFIK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Vekil
Beyefendiden bir noktayı rica edeceğim. Fakat rica-
cağım şey doğrudan doğruya Hariciye Vekili Beye-
fendiye ait değil.

OSMAN BEY (Lazistan) — Hariciye Vekili Beye-
fendi buyurdular ki; bitaraf mintika hakkında bu da-
kika için bir karar ittihaz edemeyiz.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Edemeyiz
demedim. Bitaraf mintika meselesi, Trakya mese-
lesi, amali mülahazatı askeriyeye bağlı bir meseledir,
dedim. Şu halde mülahazatı askeriyeye, cereyanı tabii-
de giden, kendi kendine hallolunabilecek herhangi bir
şekilden mütevellit mesuliyeti. Hükümet, muterif ve
kâbul ediyor demektir.

MÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim;
bitaraf mintikalar hilemem Trakya meseleleri mi
Mondros mütarekesiyle, meselesiyle taayyün etmiştir.
Hatta Trakya da dahil değildir. Rica ederim, biz mi-
saki millide Mondros mütarekesini kendilerinin teşeb-
büsü neticesi olarak yırttık, kendileri yırttı. Çünkü İ-
stanbul'u işgalı askeri altına alan, müteke ile edeh
düşman, bizim de ilanı harp edip naniuslu bir suret-
te müdafaa ettiğimiz misaki milli tahakkuk etmek üze-
redir. Her an için Trakya'yı, İstanbul'u işgal eden,
İngiliz olsun, Yunan olsun kim olursa olsun, bizimle
halledecek meseleleri yoktur. Bitaraf mintika üzeri-
ne Hükümetin vereceği cevapta, misaki milli dendi-
kten sonra, bitaraf mintika ilân, bunlar mevzubahis
olamaz. Şunun bunun kanaatıyla olacak şey değildir.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Zamanı ge-
lir müzakere ederiz efendim. (Gürültüler)

REİS — Efendim, müsaade buyurun :

FAİK BEY (Cebelilerceket) — Efendim; Trakya'
da pek çok mezalim yapılmıyormuş? Fakat son zaman-
larda tesdit etmişler. Bunun için Hükümetin ne gibi
teşebbüsata varsa bizi tenvir buyurun efendim.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Efendim,
biz bunu düşündük. Buradan doğrudan doğruya bir
protesto vermediği mübahisip görüledik. Çünkü şimdî bizim
olan ve bizim olacak olan şeyler hakkında karar itt-
haz edeceğimiz Trakya hakkında, orada göyle otur-
yormuş, böyle oluyormuş, siz bunları himaye edin di-

yo buradan yazmağı muvafık görmedik. Yalnız buradan, Anadolu'dan oraya kaçan Rumlar orada iskân edilerek ahalinin nüfusunun tahsiriye çalışılmış ve bunlar is müslüman ahalîye ikâi mezâlim ettiği hakkında Mamûr Bey kendisi tarafından lâzımı gelen yerlere protesto edilmesini..

REİS — Efendim mesail bitmiştir. Celsei hâliye din, celsei aleniyeye tahvilini kabul buyurular lütfen el kaldırın..

Celsei alenidir efendim on dakika tenoffüs.

Hitabı Celse

Saat : 3.10

(Dorsyada Bulunao Takrirler)

Riyaseti Celüeye

Müzakere kâfirat Reye vaznas teklif oylanın

18 . 9 . 1338

İstanbul

Ali Rıza

Riyaseti Calihye

Heyeti Vekillenin gidip gitmemesine Meclisi Ali karar verir ancak:

1. Her vekil yorine bermucibi kaoun ve teamül intihap yapılabilecek mü?

2. Müstesartlar, Vekiller gibi selâhiyeti baiz midir.

3. Heyeti Vekilleden biri bir memuriyete gitse bilke anan tevkile selâhiyeti yok iken bu ciheti nasıl baldehilocaklardır.

Edime

Mohmot Şeref

18 . 9 . 1338

Mahromdır

TBMM Meclisi Riyaseti

Başkütâbeti

Zabıt ve Kavanin Müdüriyeti

Adet

1/41

İcra Vekillen Heyeti

Riyaseti Calihosine

Başkumandan Paşa Hazretleri ile görüşmek üzere gidecek heyet hakkında Beyazıt Mebusu Dr. Refik Bey tarafından verildiği heyeti umumiyeye celsei balhyode kabul edilen talimat sureti musaddakası tarafım tarafından efendim.

Recep

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

20 Eylül 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	800
2. — MUZAKERE EDİLEN MEVAD	800
1. — <i>Düyunu Umumiyyeye muhassas varidat matrahlarına harp masrafları karşılığı olarak yapılan zammiyatın Düyunu Umumiyyeye hesaplarından tefriki ile muvazenei umumiyyeye intikaline dair Muvazenei Maliye Encümeni mazharası.</i>	800:803

Cilt : 23

105 nci İnkılat, 3 ücü Celse

YÜZBEŞİNCİ İNİKAT

20 Eylül 1338 Çarşamba

ÜÇÜNCÜ CELSE

Kuşatı saati : 4.45

REİS : Reisisâni Dr. Adnan Beyefendi

KÂTİP : Ziya Muhiyet Bey (Lâristan)

REİS — Celse kuşatı olundu.

Maliye Vekili Hasan Fehmi Beyefendi celse hâfiye icrasını talep ve esbabı mucibesini arz etmek istiyor. Sözü keşidelerine veriyorum.

HASAN FEHMI BEY (Maliye Vekili) (Gümüşhane) — Efendim; cıbayetü Düyunu Umumiyyeye muhavvel rüsum ve varıdatın B. M. Meclisinin zamana kuşadı olan 23 Nisan 1336 tarihinden itibaren bir çok kanunlarla zamaim icra edildi. Tuza, âşara, ağnama ve sairce... Halbuki Düyunu Umumiyyenin kanunlarla mullak olarak Heyeti Celilenizden çıktı. Halbuki Düyunu Umumiyyenin istikbalı sulhu umumiden sonra alacağı şekle göre taayyün edecektir. Şimdiden esas hakkında bir şey arz etmiyorum. Fakat biz bu rüsum ve varıdatın tezyidini, kanunlarla kabul ederken lâzım gelir idi ki, o kanunların her birisine işbu zamaim, masarifi harbiye karşılığı olmak üzere doğrudan doğruya Muvazenei Umumiyyeye aittir. Böyle bir fıkra veya bir madde ilâvesi lâzım gelirken her nasılsa

zühulen yapılmamış, şimdi Muvazenei Umumiyye Kanununu ile Maliye Vekâleti bir madde teklif etti. Bunun 23 Nisandan itibaren vaki olan bu zamaimin arz ettiğim şekilde harp masarifi olmak üzere ve bu nam altında hazineye ait olduğunu tespit etmek isteriz. Halbuki Muvazene Kanununun ne vakit şekli kanuniyet iktisap edeceği malum olmadığından Avans Kanununu ile tekrar ettik. Muvazenei Maliye Encümeniniz bunu kanun şeklinde değil, tefsir suretinde yapılmasının daha muvafık olacağı yolunda bir mazbata kabul buyurulacak şekil taayyün ettikten sonra aheni celsede yalnız bir okuyup merasimi kanuniyetini ifa etmek lâzım gelir. Bir hâfi celse akdini teklif ediyorum.

REİS — Efendim hâfi celsenin mevzuunu Maliye Vekili Bey arz ettiler. Hâfi celsenin akdini kabul ederler, lütfen ellerini kaldırsın. Kabul edilmiştir. Hâfi celse akdedilmiştir.

Zaptı sabık hulâsası kiraa olunacaktır.

I. — ZAPTI SABİK HULÂSASI

• YÜZDÖRDÜNCÜ İNİKAT

18 Eylül 1338 Pazartesi

İKİNCİ CELSE

Adnan Beyefendinin tahtı Riyasetlerinde bilnikat, İcra Vekâletleri Heyetinin Başkumandan Paşa ile görüşmek üzere cepheye azimeleri Rauf Beyefendi tarafından Meclise arz ve bu bapta müzakere cereyan ederek neticede yalnız Heyeti Vekile Reisi ile Hariciye Vekilinin azimeleri karargir oldu ve ahvali siyasiye ve harbiye hakkında sorulan suallere Rauf

Beyefendi tarafından cevap ita edilerek tenellüs için celse tatil olundu.

Reis
Reisisâni
Adnan

Kâtip
Van
Makki

REİS — Zaptı sabık hulâsası hakkında söz isteyen var mı?.. (Yok sadaları) Zaptı sabık hulâsasını reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

Şimdi esas mevzua geçiyoruz

2 — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — *Düyunu Umumiyyeye muhassas varıdat matrahlarını harp masrafları karşılığı olarak yapılan zamimiyatın Düyunu Umumiyye hesaplarından tefriki ile muvazenei umumiyyeye intikaline dair Muvazenei Maliye Encümeni mazbatası.*

REİS — Efendim şunu da arz edeyim ki: bu mazbata esasen suznameyi müzakereattan hanç bir şey değildir. Çünkü avans kanununa merbuttur, Avans kanununu demin çıkartmıştık, yalnız bu kal-

miş Binaenaleyh esasen ruznameyi müzakerata dair
hi bir şeydir.

Muvazenei Maliye Encümenini Mazbatasını oku-
yoruz.

Muvazenei Maliye Encümeni Mazbatası

Harp harının istisna ettiği masarifi fevkalâde-
nin temadı için bazı rüsum ve tekâliften masarifi har-
biye karşılığı olmak ve harp müddetince devam etmek
üzere muhtelif rüspetlerde vuku bulan zamana meyanın-
da cibayeti Düyunu Umumiye muhavvel varidattan
dağınca, tuz, saydı berri ve tahrii rüsumlerine ve Rejii
işbancasına sarmakta olduğu tütün ve sigaraların fiyatla-
rına bazı zamaim icra edilmiş. Encümenimiz işbu za-
maimi deama harp karşılığı olarak kabul ve muhtelif
mazbatalarda bu hususu kayıt ve işaret ettiği halde her
nasılsa Düyunu Umumiye idareleri esasen varidatla-
rını hazinesi nazaryeye vermekte olduklarından, harp
karşılığı olan işbu zamaim için hesap tutmadıkları ve
cibayet ettikleri harp karşılığı varidatı fevkalâde, va-
ridatı asbye meyanında hazineye teslim ettikleri ve
işbu zamaimin esas varidattan ayrıca olarak istifade
edilip edilmeyişinde tereddüt eyledikleri görülmüş
ve ehkâti hazretti düşmandan isturdat olunan vilâyet
ve Elviyedeki Düyunu Umumiye idarelerinin de ba-
dama cibayet edecekleri mezkûr rüsumu munzanıma
için ayrıca hesap tutmakta tekâsül göstermeleri mel-
huz bulunmuştur. Binaenaleyh Encümenimiz mevzu-
bahis rüsum ve tekâlîfe zanımın icrasına dair 23 Eylül
1336 ve 29 Eylül 1336 ve 16 nisan 1338 tarihli kanunlar
ve tütün, sigara fiyatlarına zam icrasına dair Teşrinisa-
nı 1336 ve Şubat 1337 tarihli Heyetü Vekile kararname-
leriyle cibayet edilen munzam rüsumun harp karşılığı
olarak vaziyet edildiği suretinde tefsir eylemekte ol-
duğundan Heyetü Celileye bu şekli tefsirin kabulünü
ve şimdiki kadar cibayet edilen rüsumu munzanıma
hesabatının tefsiriyle, miktarlarının tespiti, hademia ci-
bayet edilecek rüsumu munzanıma için de ayrıca bir
hesap tutulması ve zamaimi sairce nisli tütün ve si-
garalara yapılacak zamaimin de herhalde Meclis ka-
rarıyla olması hususuna itina edilmesi ve bunlardan
hasıl olacak muabâligin varidat bütçesine harp karşı-
lığı varidatı fevkalâde namıyla kışat edilecek 61 A
faalına irat kaydı hususunun Maliye Vokâletine teb-
liğini teklif eyleyiz.

Reis	M M,
Gaziantep	Hakkânî
Ali Cenani	Mazhar Mübîr
Katip	Aza
Yozgat	Erzincan
	M, Emin

Heyetü Vekilenin hürbobut za-
maimü mucubi mesuliyettin
Bu cihet işaretle imza ediyorum

Feyyaz Âli

Aza

İşet:
Mehmet Sami

Feyyaz Âli Beyin fikrine işi-
rak ediyorum

Mehmet Emin

Aza

Sivas

Ziyaeddin

Aza

Kaysen

Osman

Aza

Yozgat

Bahri

Aza

Lazise

Ziya Hürşit

REİS — Mazbala üzerinde buyurun Hüseyin Av-
ni Bey

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim;
tarzı ifade bu güne kadar hesap yapılmamasının
yanlış sebebini göstermiştir. Yani bu hususta me-
murun tereddüt etmiş değil de bütün Düyunu umu-
miye varidatı hazineye geçmiş olmakla hesap tutul-
manış denirse zannederim daha iyi olur.

HASİP BEY (Maraslı — Bu hesabı ayırmalı.

ALİ CENANİ BEY (MUVAZENEİ MALİYE
ENCÜMENİ REİSİ) (Gaziantep) — Efendim; Dü-
yunu Umumiye varidatı üzerine zamedilmiş olan rü-
sumu munzanıma, her nasılsa kapunların himi tedvi-
ninde zühul edilmiş, bunun harp karşılığı olarak ko-
nuldugu tasrih olunanmış. Encümenimizde bun-
dan üç dört ay evvel bu ciheti nazarı dikkate aldı.
Düyunu Umumiye İdaresiyle muhavere ettik, aynı
hesap tutuyor musunuz, tutmuyor musunuz? Ve
bunun miktarı ne kadardır diye sorduk. Aynı hesap
tutmadıklarını anladık. Fakat takribi bir hesap gör-
mek imkânını gördük. 1336 senesi için 6 Eylül 1337
senesi için bir senenin rüsumu munzanımenin miktarı
hakkında Düyunu Umumiye mazbatasına bir cetvel
raptettik. Heyetü Celileniz o cetvelde miktarını gö-
rebilir. O cetvelde her nasılsa varidat bütçesinde bir
faslı mahsus açılarak o faslı mahsus kaydolunmamış.
Bu hususta hem kanunda sarahat yok. Hem de bir
faslı mahsus olarak o faslı irat kaydolunmadığı için
Düyunu Umumiyenin umum varidatı neyanında
mahreç olarak kalması rejii paketleri üzerine zamm-
dilen miktar da aynı şekildedir. Onların da miktarı
hakikisiyi bulmak için bendeniz çok uğraştım. Fa-
kat bulamadım. Şimdi efendiler, Düyunu Umumiye-
nin vaziyeti malumu âlileridir. Bunun için zannede-

rim uzun uzadıya bahsetmek biraz külfet olur. İnşallah Ordumuzun kazandığı zaferi Heyeti Celilenin simdiye kadar ibraz buyurmuş olduğu siyaset sayesinde bir sulha nail olabiliriz. Sulh akdolunduktan sonra veyahut sulhun esnayı akdinde Düyunu Umumiye meselesi, herhalde mevzu bahis olacaktır. İstihzaratı sulhiye komisyonunda Heyeti Celileniz diğer rüfeka ile bendenizi de memur etmişlerdi. Orada Düyunu Umumiyenin miktarını ve bunların sureti tevziini arıyoruz. Her halde tevzi edildikten sonra Düyunu Umumiyenin bir miktarı bizde kalacaktır. Çünkü mamuldür ki Avrupa Hükümetleri Düyunu Umumiyenin ellerinde mevcut olan mukaveleler mücibince frank veya Siterling tesviyesini talep edecekler. Hükümetimizin göstereceği eshah meyanında Düyunu Umumiyenin karşılığı olarak rehlin olmak üzere gösterdiği varıdattan fazla olarak bir şey tahsis olunamayacağı, çünkü Devletin diğer varıdatı kendi masarifatını kapatamadığı eshahı muasbe olarak göstermek zarurctı vardır. Bu risusumu nunzanımanın şekli sabıkıoda kılması onların elinde senet olabilir. Bize derler ki Düyunu Umumiyenin varıdatını tezyit kabul olabilir. Nitekim siz bunun kısmını heş misli kısmını üç misli tezyit etmişsiniz. Dayınlarımızın elinde ve bizimle hali harpte bulunan ve henüz akdi sulh etmemiş olan Hükümetlerin elinde böyle bir senet bulunması bizim için müzir olabilir. Binacnaleyh bunu encümen, gerek varıdat mazbatasında gerek Düyunu Umumiye mazbatasında harp karşılığı olarak telâkki etmiş ve harp karşılığı olarak göstermiştir. Yalnız - kanunlarda bu sarahat yoktur ve tayin olunmamıştır. Hali harbin hitama ermesiyle hunun hali sabika iadesi lüzumuna kanaat ediyoruz. Maliye Vekili Beyefendi bir maddet kanuniye teklif etmişlerdi. Bunun için Encümen dedi ki; teklif oluncak bu madde eski kanunun bir defa vücudünü tasdik gibi olabilir. Sonra kanunun tarihi neşrinden muteber olması lâzım gelir. Tarih neşrinden muteber demiyerek maziye ait olarak kabul etmek hem kavaidi hukukiyeye muhalî, hem de sümnettedarik yapılmış gibi bir şey olur. Binacnaleyh biz dedik ki; gerek Düyunu Umumiyenin tezyidüne ve gerek varıdatı umumiyenin tezyidüne ve tütünlerin üzerine zammeddilen miktarı harp karşılığı olarak vazetlik. Harbin hitamiyle beraber bu vergiler kalkacaktır. Bir tefsir kabul edilir, varıdat bütçesinde buna dair ayrıca bir fasıl açılır ve o fasla irat kaydolunursa hu mahzur bertaraf edilmiş olur. Binacnaleyh bu tefsirin kabulünü teklif ediyorum.

HASAN FEHMI BEY (MALİYE VEKİLİ) (Gü-müşhane) — Efendim; Encümeni malî ile esasatta mütefekkiz. İstic maddet kanuniye şeklinde olsun, ister tefsir suretinde olsun, ihtilâf edilecek mesele değildir. Yalnız maksadı temindir. Bendeniz bunda da bir şey görmüyorum. Encümenin tefsir halindeki noktai nazarına iştirak ediyorum. Yalnız Encümen mazbatasının sonunda bir fikra ilâve etti ki, bunun tatbikatı münasip ve muvafık olamayacağını arz edeceğim. Malumu âlini tütün paketlerinin satışı hakkında tarifesini Maliye Nezareti tayin ederdi. Beşinci neviden başlayarak ekstra ekistra ekistraya - kadar olarak yedi nevi üzerine tertip edilmiştir. Onun fevkinde yeni olarak çıkarılacak sigaraların fiyatı tarife haricidir. Onlar muayyen bir fiyata da tabî değildir. Tarifinin fevkinde böyle lüks olarak sigara imali mukavele mücibince, intiyazname mücibince mahut şirkette müsaade edilmiştir. Asıl bendenizin ilignick istediğim nokta; Encümeni Âli diyor ki; hotbchot yapılmıştır. Evet, 1336 seneinde Ferit Beyin Maliye Vekâleti zamanında bu tarife ufak bir nisbette tezyit edildi. Bu tezyit elde mevcut inhisarı duhan kanunu mücibince Maliye Vekili Ferit Beyefendinin salâhiyetini istimal etmesinden ileri gelmiştir. () kanun taidi edilmedikçe o salâhiyet yine bakidir. Şimdi Encümeni Âli bu mazbata ile Inhisarı Duhan Kanununun o maddesini takyit etmek istiyor. O madde bunun satış fiyatlarının terfi veya tenzilünün Heyeti Celileye getirilmesinin her zaman için münasip olmayacağını izah eder. Malumu âliniz satış tarifesini tanzim etmek için yaprak tütün imaline ve ücreti nakliyelere dair masarifi imaliye nazarı dikkate alınarak bir tarife tanzim edilir. Halbuki - evvelterinden bahsetmiyeyim - son iki sene zarfında tütün batman ile alınıp satıldığı için ekserî piyasalarda beşden on sekize, yirmiyeye kadar çıkmıştır. Şimdi böyle senede muhtelif şekillerde piyasadaki şümmullerine göre senede on defa Meclisi Âliden satış tarifesi almak mümkün müdür ve doğru mudur? Yalnız mazbatada denilebilirdi ki; tenzil veya zam mevcut tarifinin % 20'sini veya ellisini tecavuz etmemek üzere Maliye Vekâleti yapar. Inhisarı Duhan kanuniyle de bir taarruz teşkil etmezdi ve böyle senede bir kaç defa da satış tarifesi için Meclisi Âli tasdi edilmiş olmazdı. Yani bunun fevkinde tanzim edilecek, tayin edilecek yüzde tenzilât fevkinde bir tenzilât veya zcmaim icrası iktiza ederse Meclisi Âliye arzı tensip edilir deseydi, belki mesele biraz daha basitleşmiş olsaydı, bu itibarla zaten mevcut olan bir kanunu tefsir ile takyit etmek olmayacağından bendenizce bu yolda

icra edilen zamaım, tütünlere icra edilen zamaımdır. Doğrudan doğruya ait olmak üzere olan kaydı baki kalmak, yani Dünyası Umumiye varidatı gibi baki olmak, yalnız tarifinin ileride tenzil veya zammı icabettiği takdirde, mullaka kanunla olacaktır, yolundaki fıkrasının tasyyedilmesi muvafıktır. Bununla İnhisarı Duhan Kanununu takyit etmiş oluruz. Fakat takyit etmekle fesih değil iğlak etmiş oluruz. Mütemediyen iki ayda bir, üç ayda bir tarifinin üzerinde zam, tenzil kanunu almak zarureti hasıl olacaktır ki; bu hem doğru değildir, hem de muvafık olmaz. Zamaım hazıneye aittir, hunda mütefikiz. Hatta bundan sonra yapılacak zamaım değil, daha evvelden yapılmış B. M. Meclisinin yevmi kışadından sonra yapılan bütün zamaım doğrudan doğruya hazıneye aittir. Zaten şimdi varidatı umumiyesini alıyoruz ya... O başka, ilerdeki tasfiye zamaım esnasında hazıneye ait olanını irat olmak üzere tefrik edeceğiz; bunda mütefikiz. Yalnız bir zam icabederse Urife üzerinden, bunun Heyeti Celilenin kararına talik edilmesini muvafık görmüyorum. Bu İnhisarı Duhan Kanunu ile taaruz teşkil eder.

MUSA KAZIM EFENDİ (Konya) — Efendim; bendeniz iki kelime ilâve edeceğim. Bunun tefsiren olması, hukukan da muvafıktır. Ayrıca bir maddeli kaonuiyeye hacet yoktur. Maliye Vekili kabul ediyor. Bendeniz bunu ızah etmek isterdim, tefsir meselesi kâfidir.

ALİ CENANİ BEY (MUVAZENEİ MALİYE ENCÜMENİ REİSİ) (Oziayınlap) — Efendim; mesele yaldız. Rejiinin türün tarifesiine tezyit veya tenkisine art olsaydı, refiki mühteremim, Maliye Vekili Beyefendiinin fikrine bendeniz de iştirâk ederdim. Filhakıka reji idaresiinin tütünü tarifesi üzerinde ya-

pacağı zammıyat ve tenzilât, Maliye Nazırının muvafakati ile tathik etmek tarafı buyurduktan gibi İnhisarı Duhan Kanununda mevcuttur. Fakat mazbatanın esası tütünü ve sigara fiyatlarına zammıedilen miktarın harp karşılığı olmak üzere tayin edilmiş olduğu sarahatında bulunduğumuz için biz bunun takyidına lüzüm gördük. Kaonunla ancak bir vergi tarb oluğabilir, esası üzerine kaonunsuz bir vergi tarb olunamaz. Anu Maliye Vekili Heyeti Vekile yapamaz demegi mecbur olduk.

Esasen biliyorsunuz, doğrudan doğruya bu cibetler düşünülmiyerek, bugün tarifesi Maliye Vekili ve Heyeti Vekile tarafından yapılmıştır. Fakat biz onu Reji idaresiinden bir varidat olmak üzere kabul etmediğimiz için, harp harp karşılığı telakki etdiğimiz için bunu halbehot yapamazlar, demek zaruretiinde kaldık. Binaenaleyh bundan sonra yapılacak zamaımın de yine bu şekilde yapılması için kanun teklif etmek lüzumuna kabi olduk. Binaenaleyh zannedirim Maliye Vekili Beyefendi bizimle ittifak buyurlar.

REİS — Efendim; söz alaa kalmadı.

NECİP BEY (Mardin) — Müzakere kâfidir.

REİS — Bir tadil teklif tahriri de yoktur. Mazbatayı reye koyacağım, efendi; mazbatayı tekrar okunmasını arzu ediyor musunuz? (Hayır sesleri) O halde mazbatayı reye âlize vazdediyorum.

Mazbatayı aynen kabul buyuranlar lütfen el kaldırsın. Mazbata aynen kabul edilmiştir. Efendim bu mazbata şimdi tekrar celsei aleniyede müzakere mevzuu yapılacaktır. Zannediyorum ki verdiğimiz karar mucibiince, bülâmünakışa reye vazdedilecektir. O halde celsei baliyeye lüzüm kalmamıştır. Celsei baliyenin tamamını kabul buyuranlar, Lütfen el kaldırsın., Celse alenidir.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

23 Eylül 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HÜLÂSASI	806	2. — Harîriye Vekili Rıza Nur Beyin:	
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	806	ahvali siyasiye hakkında beyanatı.	812:821
1. — Diğman işgalinden kurtulmuş bulunan		3. — Başkumandanlık karargâhı ile irtibat	
Bursa'lıların Meclise vaki davetinin kabul veya		tesisi ve alınacak malumatın Meclisin haber-	
ademi kabulü hakkında kırkbeş imzalı tahrir.	806:811	dar edilmesi hakkında Burdur Mebusu İsmail	
		Suphi Susyallı ve Mersin Mebusu Salâhattin	
		Beyletin tahrirleri	821:822

Cilt : 23

107 nci İnikat, 2 ve 3 ücü Celse

YÜZ YEDİNCİ İNİKAT

23 Eylül 1338 Cumartesi

İKİNCİ CELSE

Kuşat Saati : 2

REİS : Reisisâni Dr. Adnan Beyefendi

KÂTIPLER : Ziya Hürşit Bey (Lâzistan), Ârif Bey (Kayseri)

REİS — Takrir okunuyor.

Rıyaseti Celileye

Ahvalın fevkalâdeliğine ve dört, beş gündür Meclise hiç bir haber alınamamasına binaco Hükümetçe izahat verilmek üzere hâfi celse akdini teklif ederiz 23 Eylül 1338

Karahisarı Sarki

Mesut

İzmir

Enver

Kozan

Dr. Fikret

Maras

Mehmet Hâşp

Erzurum

M. Durak

Batum

Edip

Isparta

Mehmet Nadir

Burdur

İsmail Suphi Soysal

Bolu

Nuri

Malatya

Reşit

Genç

Celâl

Kayseri

Osman

Erzurum

Süleyman Necati

Bayazıt

Süleyman Sudi

Mardin

Necip

Mardin

A. Mithat

Cebelibereket

Kasım

REİS — Efendim bu hususta bir hâfi celse teklif ediyorlar. Hâfi celse akdini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Hâfi celse kabul edilmiştir. (Mukumetten kimse yoktur sesleri)

Efendim Hükümetin olmadığı hana ait değildir. (Gurültü) Arz edeceğim, musaade buyurun efendim. Şimdi Hükümet burada yoktur, tabii şimdi ihbar edilecektir ve gelecektir. Veyahut tedrisatı iptil dâye kanını vardır, onu muzakere edelim.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Hâfi celse de okunacak diğer bir takrir vardır. Emrediniz, getirsinler efendim. Bursa'ya dair bir takrir vardır efendim.

Musaade ederseniz şimdi zaptı sabık hulâsasını okuyalım.

1. — ZAPTI SAKLIK HULÂSASI

YÜZ REŞİNCİ İNİKAT

20 Eylül 1338 Çarşamba

ÜÇÜNCÜ CELSE

Açılma Saati : 4.45

Reisisâni Dr. Adnan Beyefendinin rıyasetlerinde bilinikâti; Düyunu Umumiyyeye muhassas varidat matrahlarına harp masrafları karşılığı olarak yapılan zammıyatın Düyunu Umumiyye hesaplarından tefriki ile Muvazencî Umumiyyeye intikaline dair Muvazencî

Maliye Encümeni mazbatası kiraat ve badel müzakere aynen kabul edilerek celsei hâfiyyeye nihayet verildi.

Reis

Adnan

Kâtip

Lâzistan

Ziya Hürşit

REİS — Zaptı sabık hulâsasını reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MUZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — *Düşman işgalinde kurtulmuş bulunan Bursa'luların Meclise vaki davetinin kabul veya ademi kabulü hakkında kırkbeş imzalı takrir*

REİS — Efendim; celsei hâfiyyede okunmak için bir çok imzalı bir takrir vardır. Okuyalım da celsei

hâfiyyede müzakeresini tensip ederseniz müzakeresine başlarız. Bursa seyahatı hakkındaki kırk beş imzalı takrir okutuyorum.

Rıyaseti Celileye

Evvel emirde celsei hâfiyyede muzakere edilmek üzere Bursa ahali muhteremesi tarafından vuku bu

İn davete icahet lâzımdır. Bu meselenin bugün müzakeresini ve tayini esamî ile reye vazını teklif edeceğiz.

Trabzon	Gümüşakın
Nebizade Hamdi	Mustafa
Tokat	Tokat
İzmit	Mustafa
Diyaribekio	Şarki Karahisar
Kadri	Mesut
Sinop	Kara
M. Şükrü	Cavit
Trabzon	Sirt
Hasan	M. Sabri
Mardin	Kırşehir
Derviş	Yahya Galip
Cebeliberket	Muş
Rasim	İlyas Sami
Bolu	Kırşehir
Nuri	Cevdet
Bilis	Burdur
Hüseyin Hüsnü	Soysallı İsmail Suphi
Hakkâri	Tokat
M. Tufan	M. Rifat
Ergani	Ertuğrul
Nüzhet	Halil
İzmit	Malatya
Halil İbrahim	Reşit
Bayazıt	Urfa
Süleyman Sudi	(Okunamadı)
Ergani	Isparta
Rüşti	M. Nadir
Isparta	Antalya
Remzi	Mustafa
Mardin	İçel
İbrahim	Naim
Niirt	Sinop
Halil Hüskü	Abdullah
Yozgat	Muş
Ahmet	Ahdülgani
Van	Ertuğrul
Hakkı	M. Kemal
Gaziantep	Gaziantep
Ali Cenani	Kilinc Ali
Karahisarı Salup	Adana
Ali	Eşref

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Hunun mânası yok.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Niçin mânası yok efendim, sizin için mânası yoksa, bizim için, yani imza edenlerce mânası vardır.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Efendim; Bursa'ya gitmek meselesi, usulü müzakere hakkında arz edeceğim.

YUSUF ZİYA BEY (Mersin) — Reis Beyefendi bu takrir hafî olarak müzakere edilecek mi?

REİS — Efendim; bir defa bu takrir okundu, celsei hafîye malumu âliniz. (Gürültü) rica ederim efendim, müsaade buyurun efendim. Bir defa bu takrir celsei hafîye ait olan takrir okundu ve celsei hafîye ait olarak, malumu âliniz bunun için âkdolunmuş değildir. Yalnız Hükümet gelinceye kadar boş durmamak için bir takrir vardı onu okutturdum. Bunu bir kere kabul edip cimeyeceğini reye koymak lâzım.

YUSUF ZİYA BEY (Mersin) — Evet; evet...

REİS — Müzakeresini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Efendim; geçen günü Burcalıların daveti üzerine Bursa'ya gitsin mi, gitmesin mi diye mevzu bahis oldu. Mesele reye kondu ve reddolundu. Reddolunan bir mesele sonesi geçmedikçe tekrar müzakere olunamaz. Böyle bir kaoun var. (Hayır kanun değildir sesleri) (Gürültüler) Nizamnamede böyledir. Hinaenaleyh Meclisin sayahat yapacak vakti yoktur.

M. DUKAK BEY (Erzurum) — Reis Bey; bugün müzakeresini reye koydunuz. Böyle reye konmamıştı, hüsrandıydınız ki o gün müzakeresi reye konmamıştı.

REİS — Efendim; arz edeceğim. Bir defa o gün idi müzakeresi reye konan, ikincisi de bu takrirler için bir defa reddolunursa bir daha reye konmaz diye bir kayıt yoktur. Meclis de nizamnamede ne kanunlar da...

Efendim; sonra bir çok arkadaşlar söz almıştır, rica ederim (Aleyhde söyleyeceğim sesleri) (Gürültüler) bu kadar gürültü içinde müzakereye imkân yoktur efendim.

REİS — Yunus Nadi Bey; aleyhinde mi, lehinde mi?

YUNUS NADİ BEY (İzmir) — Aleyhinde

REİS — Selâhattin Bey; aleyhinde mi, lehinde mi?

SELÂHATTİN BEY (Mersin) — Aleyhinde

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Lehinde

OSMAN BEY (Lazistan) — Lehinde

HAKKI-HAMİ BEY (Sinop) — Aleyhinde.

VEHBI BEY (Konya) — Lehinde

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Hakkında

MUFİT EFENDİ (Kırşehir) — Hakkında

M. DURAK BEY (Erzurum) — Hakkında

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Aleyhinde

İSMAIL SUPHİ BEY (Burdur) — Hakkında

TAHSİN BEY (Aydın) — Aleyhinde

EMİN BEY (Erzincan) — Lehinde

MUSTAFA BEY (Tokat) — Aleyhinde

BASKI BEY (Karesi) — Aleyhinde

MUSTAFA LÜTFİ BEY (Siverek) — Müzakereye hacet yok, her kes tahii aleyhinde

ŞÜKRÜ BEY (Karahisarşahip) — Hakkında (Gürültüler)

REİS — Rica ederim; nizamınamai dahili ahkâmını mı tatbik edeyim, ne yapayım, birinci defada ayağa kalkacağım ikinci defada Meclisi tatil edeceğim. Bu kadar gürültü içinde müzakere yapılmıyacağı.

REFİK BEY (Konya) — Aleyhinde

EMİR PAŞA (Sivas) — Lehinde

MUSTAFA SABRİ EFENDİ (Siirt) — Lehinde

DR. MUSTAFA BEY (Kozan) — Hepsi böyle lehinde mi, aleyhinde mi diye reyde koymaz ki... Bir şey kalmamıştır, kimi lehinde, kimi aleyhinde... Bunu nasıl yapacaksınız?

REİS — Rica ederim efendim, böyle bir usul yoktur ki; müsaade buyurun.

Nişin böyle söylüyorsunuz Mustafa Bey?

HACI TEVfik EFENDİ (Kângri) — Reis Bey beni yazmadınız

REİS — Buyurun Yahya Galip Bey..

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Efendim, meselemin şekline nazaran burada (Gürültüler)

REİS — Arkadaşlar, rica ederim sükuneti muhtaza edelim, yoksa bu suretle müzakere edemeyiz

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Aleyhinde dermeyanî efkâr edilmesini bendemiz bait görürüm, affı âlinize nağruren, Bursa eyadî düşmanîtan tahli-si nefsediyor. Teşekküren Meclisi Âlinize bu telgrafi yazıp davet ediyorlar. Bilmeyorum ki âletâde bir ilâvate bile icabet lâzım gelirken, senin bu davetini ben kabul etmem denemek mesâifden imi bu! Bunu anlamıyorum. Bursa Ahalisinin Meclis Azayı kıramını davet etmesi, tabii bir meseledir. Meclisin de buna Cumhuriyen icahet etmese bile, hiç olmazsa arkadaşlarından iki üç kişiyi tefrik ederek göndermesi ve onlara karşı siz hepimizi birde davet ettiniz; ama biz işleri birakıp şimdilik gelececeğiz. Binacaleyh bu arkadaşlar Meclis makamına kaim olmak üzere dört beş kişi tef-

rik ederek gönderelim. Sonra buna ne fena bir şey deniyor. Bunun aleyhinde, arkadaşlarımız söz alıyor, bunu anlıyamadım. Arkadaşlarımızdan herhangi birisi bir fikir iletmeyen gelecek olursa, derhal bazı arkadaşlarımız tarafından saçma olur, lüzumsuz olur, manasız olur, münasebetsiz olur, olur deniliyor. Neden lüzumsuz olsun efendim? Her zarı fikrine huttur eden, menâlic mulabik olduğunu hissettiği, bir şeyi müzakere eder, Meclisi, Âlinize arz eder Meclisi Âli ya kabul eder, ya reddeder. Şimdi mesele; Meclisin buradan kaldırılıp Bursa'ya gitmesi meselesi değildir. Bursa'nın davetine karşı hikâyde kalmamak lazımdır. Yoksa onların cerihadar olan kalplerini mi tatmin etmek icabeder. Meclisi, Âlinize bunu sormak istiyorum.

YUNUS NADİ BEY (İzmir) — Efendim; burada bir Bursa'lıların Meclisi Âlinize Bursa'ya davet etmeleri meselesi var. İkinci olarak, bazı arkadaşlarımız da Meclisi Âlinin Bursa'da müzakeresine devam etmesini arz edenler vardır, ve celli de denebilir. Açıklan aşığı görünmektedir. Meclisi Âliye gelmiştir, hendeniz de bir telgraf aldım. İzmir'den de davet ediyorlar. Meclisi Âli müstahlas olan memleketlerimizin cumlesini görmekle buhtıyar olmak ister, ona şuphe yoktur. Ancak Meclisi Âlinizin ifasına meduv bulunduğu vazairin en nazık zamanlarında bulunduğu da unutmamak icabeder. Bizim için Bursa'ya gidip ziyaret etmek ve onların rencide hatırlarını tatıp etmek fihakkiki muarrez olursa da bundan daha mühim vazairi vataniyenin olduğuna da hiç şuphe yoktur. Binacaleyh Meclisi Âli, bir vazirî nezaket ve bir vazirî vataniye ile ve bir vatandaşlarını görmek için gösterdiği, lâzım addolunabilecek bir vazirîyi ifaya gitmek için, vazairi atliyesini ihmal edemez. Biz buluruz. Bursa'da ikinci bir meseleyi mevzu bahis etmeğe bilmem mahal var mı? Bursa'da olsun... Ona mahal yoksa hendenize Meclis Heyeti Umumiyesi, Bursa'ya seyahat etmesi, yeralli müşkile içinde geçireceği on on beş gün zarfında tahaddus edecek hadisatı fevkalâdeyi müzakere etmek helki icrimaa vakit bulamaz. Bundan tevellüt edecek mahzird olabilir. Bilâhare telâfiye imkân bulunamaz. Dahilide ve haricde Meclisi Âlinin bu davayı millîye atfettiği ciddiyetle kabul edilmiş diye helki korkulabilir. Onun için bendemiz kendilerine münasip cevap verilmesini ve bizi burada tutan vazairi vataniyenin de kendilerine anlatılması lâzım gelir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendiler; herkes gibi ben de yeşil Bursa'nın manzarasına hasrolim. Kardeşlerimizle kucak kucağa sevişelim, anla-

şalım, dinlesem, fakat bu sevmek günleri takarrup olmamıştır. Zannediyorum ki sulh olmadan.

BİR MERUS BEY () — Aleyhinde söylüyor sunuz..

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Evvelâ gitmek istiyordum; bendeniz yındı gitmemek için, söylüyorum, yani hem gitmek, hem gitmemek, yani hakkında söylüyorum. Bitaraf demek.. Efendiler bunu Yunus Nadi Bey çok güzel buyurdular. Efendi bu gün yarın, biz yolda iken ne gibi hadisata maruz kalacağız? Heran için sulh teklifi var. Yalnız efendiler bizim burada bir şeyden haberimiz yok, havadisten haberimiz yok. Demin arkadaşlarımızın verdikleri taktir gibi acaba uhdemize terettip olmuş bu an için mustacel vccat nedir? Bunu bilmek lazımdır. Biz bu yula sevkeden, havadisten habersizizdir. Daha doğrusu yapacağımız işleri bilmemizden ileri gelmektedir, efendim. Yani şunu iurham edeceğim ki Bursa'ya gitmeyi bendeniz de arzu ederim. Fakat bunun saati vardır, bu hızla kalsın efendiler, fakat bu gün mü, yarın mı bir hafta sonra mı, gidelim, bunu sonra görüşürüz. Bu da muayyen değildir. Heyeti Unumiyemiz mi gideceğiz, birer birer mi gideceğiz? Bu da yine başka bir meseledir. (Aleyhinde söylüyor sadaları) Efendim, bu iki taraflı bir sözdür. Bugün bununla vakit geçirmiyelim. Yunus Nadi Beyin buyurdıkları gibi kendilerine münasip bir cevap yazılır. İnşallah işlerimiz, hafifler, artık bizim yullarda geçireceğimiz zamanda relatifisi gayri kabil zarar levellile etmeyeceğine Heyeti Celile karar verirse - ki bu gün vermez - hadisatı bilmiyorlar. Onun için bu gün bununla vakit geçirecek zamanda değiliz. Yüründe mühim mesail çıkacaktır. Yarın, o bir gün netayiş çıkacaktır. Herhalde bunun müzakeresini bile on, onbeş gün sonraya tehir edenek hadisata göre karar verelim.

REİS — Efendim, müzakerenin kifayetine dair üç tane taktir var.

EMİR PAŞA (Sivas) — Efendim, bendeniz yalnız Bursa'ya değil, İzmir'e de gitmek ihtizumunu hissediyorum. Vakit dardır, bilmeni nedir?

REİS — Efendim, müzakerenin kifayeti aleyhinde söyleyiniz.

EMİR PAŞA (Devamla) — Meclisi Alinin bir kısmı aleyhinde, bir kısmı lehindedir. Şimdi ilaha lehinde söz söyleyecekler sözlerini söylemişsiniz ki fayet kararı vermek doğru değildir. Bincancalyh bendeniz diyorum ki, burada merkezi Hükümet tesis etmiş değiliz ve bir şey yapmamışız. İzmir, Bursa, Anadolu'nun her tarafı bizim için, merkezidir, yani biz sey-

yar bir meclisiz. Binaenaleyh demin Avni Beyin dediği gibi biz burada vakit ve zamanında haber alamıyoruz diye vaktin nezaketinden bahseden efendileri; günü gününe haberdar etmek lazımdır. Halbuki Bursa'da İzmir'de her şeyden ziyade günü gününe haber alırız aynı zamanda, geçen gün de bir müzakere cereyan etti. Heyeti Vekilenin İzmir'e davet oluroması meselesi uzun uzadıya müzakere edildi, ne netice verdi? Nihayet iki zatın gitmesi kararlaştırıldı. Meclisi mi orada bulunursa bu gibi şeylere hacet kalmaz. Bu gibi müskilât olmaz. Binaenaleyh bendeniz diyorum ki, Bursa'ya gidelim, orada kalalım. Yahut İzmir'e gidelim, orada kalalım demiyorum. Sebükbar bir halde gidelim. Tarihi bir meseledir? Meclisi Alinin Bursa'ya gidip Meclis kurması tarihi bir meseledir. Tarihi bir mesele olduğu için gitmek elzemdir. Burada oturup ne yaparsınız, burada ne yapacaksınız? Mühim mesele oradadır. Avrupa oraya yakındır, sulh meselesi yapacağız, orası daha yakındır. Tarihi böyle bir şey yapılması elzemdir. Burada oturup ne yapacağız (Şiddetli gürültüler) her halde Bursa'lının davetine değil, davetsiz de olsa bile gitmek lazım gelir. Bendeniz bu fikirdeyim. Riva ederim leh ve aleyhdekiler fikirlerini söylesin. Ondan sonra bir karar verelim. Yalnız şurası var ki burada ailesi olan arkadaşlar vardır. Maale Bursa'ya gidemez. Ailesini bıraksa, olamaz. Bir yere gidemez ailesini götürmesin. Gerçi bu insanlar için zordur, bu inkâr edilmez. Fakat siyasiyata, idtimiyata hiç bir tesiri yoktur. Yalnız şahsi bir menfaat meselesidir.

REİS — Efendiler, müzakerenin kifayetine dair taktir altı tane oldu. Arz ediyorum Meclisi Alinize. Daha buradan on dokuz tane söz olan vardır. Arzu buyursanız taktirleri reye vccetmiyeyim. Bu on dokuz kişi söz söylesin? Bendeniz yalnız taktirlerin geldiğini haber veriyorum. (Reye sesleri) Müzakerenin kifayetini kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. Ekseniyeli azime ile müzakere kafi görülmüştür.

EMİN BEY (Erzincan) — Seksen beş imzalı bir taktir vardır, onun okunmasını teklif ediyorum. Şimdi aleyhde bulunan zevatin imzalarını havi bulunan bir taktirdir. Onu okuyunuz.

REİS — Rasri Beyle Abdülgafur Efendinin taktirleri.

Riyaseti Celileye

1. Müzakere kâfidir.

2. Meclisi Alinin Bursa'ya kadar gitmesini, oradan sevgili memleketimize de lütfen geçmesini çok arzu ederiz. Fakat en mühim vccdi mesailin mevzu-

bahis olacağı şu sıralarda Meclisin seyahatini doğru bulamayız. Eğer Meclis mutlaka Bursa'ya teşrif eder de Balıkesir'e gelmezse gücenmiye hakkımız vardır. Bunu da arz ederiz

Karesi Karesi
Abdülğafur H. Rasri

Karesi
İbrahim Cevdet
Riyaseti Celileye

Bursa hakkındaki müzakere kâfidir. Meclisin şu sırala geçinmekte olduğu muhim anları bu gibi seyahatlarla geçirmek muvafık olmadığından raznameye geçirilmesini talep ederim. 23 Eylül 1338

Genç Mebusu
Ali Vasif

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Bursa'lı hemşehrilerimize münasip bir teşekkür telgrafı çekilmesini teklif ederim.

23 Eylül 1338

Karahisarşahip
Mehmet Şukri

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir.

Mesaili muhimmenin mevzubahis olduğu şu sırada bir dakika bile vazifeden ayrılmak caiz değil iken her halde bir kaç ay Hükümetizliği icabettirecek şu teklifi kabul etmek bu anı muhtemmelik layık olduğu kıymeti vermek ve binnetice menleketin menafii âliyesini ihlâl eylemek olacağı cihetle Bursa ahali muhteremesinin davetine icabet etmek yolundaki teklifin red dini arz ve teklif ederiz. 23 Eylül 1338

Sinop Mebusu Ergani
Hakkı Hâmi Sırrı

Dersini
Mustafa

Riyaseti Celileye

Heyeti Vekilenin Bursa'ya gitmesini vakti münasibe talik edilmesini teklif ederim.

Adana Mebusu
Zamir

Riyaseti Celileye

Vaziyet tamamıyla inatım olmamasından beş on gün kadar tehrini teklif ederim.

Malatya Mebusu
Reşit

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Takririnlemin reye vazını teklif ederim.

Maraş Mebusu 23 Eylül 1338
Mehmet Hakkı

Riyaseti Celileye

Bursa'ya yahut başka bir mahalle gidip gitmemesi meselesinin müzakere ve takrimi hususunun yirmi gün sonraya talikini teklif ederiz. 23 Eylül 1338

Karahisarşahip Erzincan
Ali Sururi Teflik

REİS — Efendim, aynı meseleye müteallak bir çok imzaya havâ bir takrir daha vardır. Onu da okutuyorum.

İSMAIL SUPHI BEY (Burdur) — Ümmün ayrica müzakeresi icabeder. (Okunmıyacak eskidir sesleri)

EMİN BEY (Erzincan) — Okunsun. Onda Suphi Beyin de imzası var.

R. M. Meclisi Riyasetine

Milletimizin büyük mücahedeğinde rehberi olan Meclisimizin kurtarılan yurtlarımızı yakından görmek ve zulfunvide halkımızla tenas ederek derinlerimizi anlamak için Eskişehir'den ve Bursa'dan başlayarak düşman tırnağından kurtarılmış sevimli şehirlerimizin başlıcalarında talih vakteler akdetmek üzere İzmir ve Adana'ya kâfiar hemen bir cevâlin icra etmesini teklif ederiz. 10 Eylül 1338

Mersin Mebusu

İsmail Safa

İçel

M. Sami

Ne yazık

Atık

Genç

Celâl

Muş

Abdülğani

Van

Hakkı

Genç

Dr. Haydar

Bitlis

Vehbi

Adana

Zekâi

Tokat

Hamdi

Kârgın

Nezet

Şehitliherket

Rasim

Siirt

M. Sabem

Siverek

Lütfi

Erzincan

M. Emin

Adana

Zamir

Genç

Fikri Fakı

Kârgın

Teflik

Bursa

Muhittin Baha

Yozgat

Feyyaz Âli

Mardin

Esat

Tokat

Mehmet Rifat

Hakkârî

Mazhar Müfit

Diyarbakır

M. Âli

Reşit

İhtisâ

İsruhan

Mustafa Necati

Orga

Hamdi

Gaziantep

Kılıç Ali

Karasi	Sinop
M. Vehbi	Ahduallah
Hakkâri	Kayseri
M. Tufan	Avif
Üsküdar	Canik
Hüseyin Müslü	Şükrü
Canik	Kırşehir
Ertun	Müfit
Cebelibereket	Bolu
Dişan	Cevad Abbas
Kırşehir	Sivas
Rıza	Ziyasetin
Yozgat	Eskişehir
Bahri	Hüsrev Sami
Lâzizan	Kastamonu
Eso	Besim
İBursa	Maras
Operator Ermin	Mehmet Haşip
Bolu	Kayseri
Nuri	Sabit
Kangırı	Mardin
Tahir	Necip
Biga	Ardahan
Mehmet	Server
Sinop	Ertuğrul
Mehmet Şevket	Osmanzade Hamidi
Karahisarı Sahip	Diyarbakir
Ali	Kadri
İBeyazıt	Trabzon
Dr. Refik	NeHzade Hamidi
Siverek	Cebelibereket
Sirri	Faik
Konya	Kırşehir
Hacı Bekir	Yahya Galip
Mersin	Karahisar Şarkı
Yusufl Ziya	Mesut
Urfa	Sivas
	(İmzası yok)
Pozan	Efendi
	Hüseyin
Konya	Isparta
Anf	Mohmet Nadir
Antalya	Isparta
Mustafa	Romzi
Erzurum	İsmir
Asım	Halil İbrahim

Kozan
Mustafa

REİS — Efendim; rica ederim sükûnetinizi muhafaz buyurun. Meseleyi halledelim, günlükler.

EMİR PAŞA (Sivas) — Nahiye kanunu çıkarıcağık...

REİS — Rica ederim Paşa Hazretleri idare memurusunuz, şimdi efendim iki taktır de aşağı yukarı aynı mealdedir. Birisi daha evvel verilmiş, diğeri de şimdi verilmiştir. Yalnız bu mesele mevzu bahisdir. Taktiri veren arkadaşlarımız, bunu tayini esami ile reye vazedilmesini teklif ediyorlar.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Bendeniz de aleni celsede tayini esami ile reye vazmi teklif ediyorum.

REİS — Efendim; müsaade buyurun. Aleni hafi celse yok. Meclisi Âliniz hafi celseyi kabul buyurmuştur. Bendeniz de hafi celsede yapmağa mecburum.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Reis Bey, müsaade buyurun; bu meselemin müzakeresinin tehlini teklif eden arkadaşlarımız vardır. Bu taktiri evvelâ reye vazelmek lâzımdır.

REİS — Efendim; iki taktır vardır ki, tadil mahiyetini haizdir. Bu iki tadil taktirini şimdi tekrar okuyacağım. Eğer bu taktirler kabul edilirse tadili kabul edilmiş olur. Binaenaleyh tayini esami ile reye vazelmeğe hacet kalmaz. Eğer kabul edilmezse asil taktiri tayini esami ile reye koyacağımı.

HAKKI HÂMİ BEY (Sinop) — Efendim, müzakerenin kıfayeti ile ve şu suretle kabul edilmesini teklif eden taktirler diğer taktirlere tercih olunur. Bendenizin taktiri ettiğî taktir de müzakerenin kıfayetiyle taktirin reddini teklif ettim (Günlükler). Nizamname de bu cihet, âmirdir.

REİS — Rica ederim; Hakkı Hâmi Bey efendi; Rei taktirlerine tadil taktirleri daima tercih olunur. (Karahisarşarki Mehusu Ali Suruçi Efendinin taktirini tekrar okundu) (Adana Mebusu Zamir Beyin taktirini tekrar okundu)

REİS — Efendim; şimdi müsaade buyurun, bu taktirlerden birisi kabul edildiğî takdirde teklif tadil olunmuş demektir. Tadil olunca artık diğerlerinin tayini esami ile reye konmasının lüzumu yoktur. Tekrar ediyorum. Sonra itiraz buyurmayın.

Adana Mebusu Zamir Beyin taktirini reye koyuyorum. Bu taktiri kabul edenler lütfen ellerimi kaldırsın... Kabul edilmiştir efendim.

Efendim; Hariciye Vekili Bey dosyaları getiriyormuş, beş dakika teneffüs edelim.

ÜÇÜNCÜ CELESE

Açılış Saati : 3 (Sonra)

REİS : Birinci Reisvekilî Vekilî Efendi Hazretleri

KÂTİPLER : Ziya Hüsnî Bey (Lazistan), Ârif Bey (Kayseri)

REİS — Efendim, Meclis açılmıştır. Söz Hariciye Vekilî Beyefendimize. Dinleyelim.

2. — *Hariciye Vekilî Rıza Nur Beyin; ahvali siyasiye hakkında beyanati.*

Dr. RIZA NUR BEY (Hariciye Vekâleti Vekilî) (Sinop) — Efendim; yeni ahval ve vaziyetten o kadar malumatımız yoktur. Bu da, işte ahval ve vaziyet malumdur, yollar iyi işlemiyor. Çnk zaman telgraf muhaberatı olamamıştır. Bu başlıca sebep teşkil ediyor. Onun için bizde mevcut olan muamelatı arz edeceğim. Şimdi birden olduğu için belki bir derece nakıs olur. Arzu buyursanız hıddığımi ve elde mevcut olanı arz edeyim. İsterseniz yarın daha tafsilatlı dosyaları tekkik edeyim, öyle arz edeyim. (Şimdi dediği kâfidir sadaları) bu gün ulantarı söylüyeyim :

Şimdi efendim; muzaffer ordumuz takibatına ve vatanımızın bütün eczasını istirdata devam ediyor. Nihayet Çanakkale tarafından mıntıkai bi nufuz, mıntakai bi tarafı denilen yere kadar vardı.

FAİK BEY (Cehelibereket) — Mıntıkai binufz daha doğru oldu.

RIZA NUR BEY (Devamla) Dil dönmüyor. Reis Paşa Hazretleri İzmir'de bulunuyorlardı. Ben deniz de henüz yeni gelmişim. Heyeti Vekile muhaberatı olamamasından telaşta idi. Bundan dolayı İzmir'e kadar seyahat etmek fikrinde bulunuyordu. Nihayet Meclisî Âlinin tensibi üzere Heyeti Vekile Ruisi ve Hariciye Vekilî gittiler. İzmir'e alclâcele General Pelle gitti ve gelen malumatla bir heyetten bahsediliyor. İhtimal Pelle'nin yanında bir heyet te vardı. Fakat bu heyetin mahiyeti, mevcudiyeti hakkında henüz sarıh bir malumat bizde yoktur. Orada Reis Paşa Hazretleriyle aralarında müzakere cereyan etti. Bu müzakerenin bütün safahatını bilmiyoruz. Fakat bu hususta hazır malumat mevcuttur. İptida; ordumuz Çanakkale'ye yaklaştığı vakit İngilizler bir büyük telaş ve heyecan gösterdiler. Bu hususta aldığımız malumata göre İngiliz Kabinesinde âdeta geceli gündüzlü müzakere cereyan etti. Bir taraftan İngilizler vesabî hususiye ve resmî şeyleriyle bütün âlemi kendi etraflarına toplamak için lâzımı gelen her şeyi yaptılar, propagandalar yaptılar. Res-

mî tebliğler ile tehisiz telgraflarla malumat verdiler. Sefirleri vasıtasıyla öteye beriye müracaat ettiler. En ziyade uğraştıkları da Fransa'ya ve İtalya'ya kendilerine bendenmek ve maksatları da kuvvet müsellahaya müracaat etmek ve karşımıza bu kuvvet koymaktı. Fikrileri anlaşılın bu idi. Bu hususta donanmalarına emir verdiler, takviye edeceğiz dediler. 60 bin kişi gündereceğiz dediler. Velhasıl çok şeyler. Sonra eskî Sırbistan olan Yugoslavya'ya müracaat ettiler. Bu gazların serbest olması sizin de menafiniz ıktızavındandır dediler. Hatta İstanbul'daki Sırp Sefiri oradaki Hükümeti milliyenin mümessili olan zatla görüşür ve ona der ki; biz de bulunmalıyız. Tenin ederiz ki Türkiye aleyhinde bir karara iştirak etmeyiz burada bulunmalıyız. Ona mümessilimiz sorduğu ve Kit vesaben derki; Tuna bizim elimizdedir, der. (Hanedeler) Çin de, tabii kendine göre elbette böyle bir bahane bulabilir. İngilizler Romanya'ya der ki; siz harbi umumide boğazların kapanmasından büyük bir felâkete uğradınız ve kanınızla bunun serbestisini temin ettiniz. Ninaenaleyh bu serbestinin muhafazası için kılâhınızla iştirak etmelisiniz, dedi. Hâsılı bu tarzda bir çok şeyler yaptılar. Fakat aldığımız malumat şöyle ki : Fransa Hükümeti bu işe katıyen karışmıyor.

Bu mesele musalemetle halledilebilir, diyor. Bu fikrinde ısrar ediyor. Bu bapta Fransa ile birtakım nutalar teati edilmiştir. İtalya da böyle bir sifâhla müdahaleye iştirak etmiyor. Fakat hunların her ikisi de boğazların serbest olmasında mısırdırlar. Zaten o dava bizimdir, biz de aleyhinde değiliz. Herkesten evvel bunu dünyaya biz ilân ettik. Ahval bu merkezde iken Lord Gürzon Paris'e geliyor. Orada Puankare ile görüşüyor. İtalya'nın oradaki sefiri de bu müzakerede hulunmuş, mevzubahis mesele yine bu. Şün aldığımız malumata göre orada Fransa'nın nuktai nazari galip olmuş. Yani kati değil, katıye ya kın bir halde ve bu gün bu meselenin sulhan tesviyesine duveli mütehlfe karar vermiş bir halde bulunuyor. Hatta onlar resmî beyanatlarında bu meseleyi sulhan tesviye edeceğiz ve yakında bunun için bir konferans teşkil edeceğiz diyorlar. Yine resmîdir. Konferansta Fransa, İngiltere ve ondan sonra Yugos-

lavya, bilmiem Japonia kadar çağırıyorlar (Rusya var mı? Sesleri) Rusya yoktur. Onların fikrince böyledir. (Yunan sesleri) Yunan'dan malumat yoktur. Bir malumatla Yunan'dan bahsediliyor.

MUSTAFA DURAK BEY (Erzurum) - Yunan'ın ne alakası vardır?

RIZA NUR BEY (Devamla) - Onlar öyle düşünüyorlar. Fakat bir defa da T. B. M. Meclisi Hükümetinin düşüncesi lazımdır, değil mi efendim. Her taraf onlarca, bir taraf da burasıdır. Hükümeti ne diyeceğiz tabii onların demeleri kendileri ne aittir. Ve bizim tarafımızdan kabul edilmiş demek, değildir. Onlar ne vakit ki bize bir nota verecekler, ona göre elhette bir cevap tabii verilecektir. Mesele nihayette şu reddeye gelmiştir. En son malumatı söylüyorum. Reis Paşa Hazretlerinin İstanbul tarafıyla bize verdiği malumattan anlaşılıyor ki, telgrafların İstanbul tarafıyla gelmesi daha kolay oluyor öyle geliyor. Fakat bendeniz hayret ediyorum. Rusya'dan ve bizim sefirlerden Hariciye Vekâletine ve yine Rusya'dan Rus sefirine gelen bir takım telgraflar İstanbul'a tutulmuş, sansür ediyor. Fakat bunlar nasıl oluyor da oradan geçmiş bulmuyorum. Bu hususta lazım gelen tedabiri muhaz ediyoruz. Reis Paşa Hazretleri Pelle'nin seyahatının necesini şu şekilde söylüyorlar. General Pelle iptida hitaraf münakaya müayyet edilmesini ve girilmesini şay etmiş. Paşa Hazretleri de buna lazım gelen cevabı pek güzel bir surette vermişlerdir. (Ne demiş saydılar)

FAIK BEY (Cebelibereket) - Telgraf aynı okunamaz mı?

RIZA NUR BEY (Devamla) - Hay hay efendim: zaten huraya getirildim. Heyeti Umumiyye arz edeceğim. Heyeti Umumiyye işitise tabii başka türlü olur. Başta isterseniz müdumlerini seçtim. Sıra ile okuyayım. Bir takım ajans haberleri vardır, bir takım malumat vardır. Hatta bu gün ordumuzun Çanakkale'ye girdiği ve müsademeye olmadığı ve daha bir takım şeyler vardır. Fakat ajans haberlerine ne kadar itibar edilebilir, epvi sualdir. Onun için onları arz etmiyorum. Ajans haberlerini bir malumatı resmîye telakki etmekte mazurum. Bunların bazısı doğru, bazısı yalan çıkıyor. Asil elimizde vesairi resmîye mümessillerimizin, adamlarımızın verdiği telgraflar ve malumatı resmîyelerdir.

SOYSALİ İSMAIL SUPHİ BEY (Burdur) - İzmir ile henüz telgraf yok mudur ki, telgraf İstanbul tarafıyla geliyor.

RIZA NUR BEY (Devamla) - Vallahi bilmiyorum.

İSMAIL SUPHİ BEY (Burdur) - Hâkimiyet var diye yazıyor.

RIZA NUR BEY (Devamla) - Evet, biz de güçlük oldu ise dünden beri olmuştur. Elimizde hakınız Paşa Hazretlerinin son telgrafları 22 Eylül'dür. Son telgrafları 22 Eylül'de geliyor. Bu gün 23 değil mi efendim? Demek ki bir takım mevâni mevcuttur. Muhabere muntazam olamıyor. Bu kadar teahhür de yoktur. Bu kadar harp edildikten sonra İngilizler bize bir nota vermişlerdi. Gazeteler daha evvel neşrettiği için arz etmedim. Eğer isterseniz onu da burada aynı okuyayım. Ve ajansla da neşredilmiştir. Çünkü İstanbul gazeteleri daha evvel neşretmiş ve ajans da almıştır. Vesairi resmîye o kadar şahuk malumat veremiyor. Buradan Paris mümessili Ferit Beyden bir şey vardır. 15 Eylül 1338 tarihlidir. (Paşanın telgrafı sesleri) O nihayette olduğu için en son telgraftır. Onun için şurada heş on telgraf vardır, sırasıyla okuyayım. «Hoğazlar ve Trakya hakkında Fransızlarla görüşmek hususundaki emirnameleri 15 Eylül'de vasıl oldu. Müsaade buyurursanız isimleri zikretmiyeyim. (Hay hay saydılar) «Görüştük boğazlar, İstanbul ve Trakya hakkında, Fransa'nın Türkiye hakkında boğazlar için metalibatını bulunduran sureti halle taraftar olduğunu, boğazların serbestisi prensibine sadık kalmakta beraber bu hususta Londra'ya da bildirdiğini söyledi. Ve bu mesele hakkında her birinden malumat istedim. Kendisinden her bir mesele hakkında ayrı bir tafsilât istedim. Bu bapdaki kararlarını ilân etmek, konferans masasında muhafaza etmek istedikleri vaziyeti hitarafiy, muhil ve hinaen aleyh nüfuzlarını ihlâl edeceğinleri, bundan içtinap etmiş olduklarını ve fakat hüğüne kadar olduğu gibi Türk menfaatinin muhafaza edileceğine itimadımızı rica etmiştim. Mamafih mükâlememizin tarzı ceruya nından boğazların serbestisini temin için Türkiye hakimiyetinde kalacağını ve Gelibolu'da bizim de dahil olacağımızı bildirdikleri bir garnizon bulundurulacağı bir kıta askeriyemizin de dahil edilmesi fikrinde olduklarını, boğazların derhal tarafımızdan kapatılmaması arzusunda, İngiltere'ye katiben iştirak ettikleri ve bunun haricinde aleyhimize kuyudat ve tedabir muhazında ısrar etmeyecekleri anlaşıldı. Kuvveti kararlarda olan Fransa'nın boğazları bahren açmaktan ziyade bir köprü makamında bırakarak rakibi İngilizlerin karşısında Fransa'yı Asya'ya rapleden yolu muhafaza olduğunu, binzenaleyh boğazlar üzerinde bizim hakimiyetimizi azami derecede takviye, kendilerinin menafii katiyelerinden bulunduğunu iddia ettiler. İngiltere ile halı hazırda mevcut münâ-

sebetlerimizin unutulması ve tamamen ayrı bir meslek ihtiyarı kabul edilemeyeceğini söyledim. Trakya için Meriç hududundan tahsil edildi. Dedeağaç Bulgarlara verildiği takdirde üzerinden serbest transit hakkını kabul edip etmeyeceğimizi sordu. Meselâ on sene sonra illerde bir hat yapmaları şartıyla kabul edebileceğimizi söyledim. Bu mukâlemeden Fransa'nın bütün şarkî Trakya'yı Türkiye'ye iade etmek fikrinde olduğu anlaşıldı. İtalyanların da bu hususta Fransa'yı tehit ve teyit etdiklerini ilâve etti. Konferansın tacili hususunda üç defa olmak üzere İtalya da ısrar ediyor. Gerek İtalyanları, gerek Fransızları konferans hakkında istifrar ettim. Vekayin sureti inkışafı, vekayin inkışaf ettiği ve binaenaleyh konferansın tacili iktiza ettiğini ve İngiltere'yi taziyet ettiklerini söyledi. Bugün Cuma, İngiliz kabinesi mukarrer mesailin ittihazı için inkişat edecektir. Konferansın günü henüz tespit edilmemiştir.

MUSTAFA DURAK BEY (İzmir) — Bunlar bir malumdur, zapta geçmesine lüzum var mı? (Devam devamı sadaları)

RIZA NUR BEY (Devamla) — «Konferansa diğer küçük devletlerin iştirak meselesini görüştüm. Bizim bir konferans akdetmeyeceğimizi ve hattâ mümkün ise her devlele ayrı ayrı muahede akdetmek istediğimizi söyledim. Müsterek muahedeler hakkındaki kararlarımızı tecrübe ettiğimiz ve her halde küçük devletlerin alâkadar olmadıklarını beyan ettim. Hendeniz, İngilizlerin hakimiyeti kabule icbar edilme lerini ve hakkımızın kabulü için İngiliz kuvayı azimesinin yerleşmeden Çanakkale'nin işgalini lüzumlu gördüğümden, Çanakkale'nin düvel-i itilâfiye tarafından işgali meselesini görüştüm. Matbuat, Fransız kıtaatinin geri alınması emrinin verildiğini yazmıştı. Din gece Mösyö Puankare Fransız gazetelerine bu yolda emir verdi. Mamafih için hakikatını sordum. General Pelle'ye verilen emir şu tarzdadır:

Katiyen lüzum olmayan mevakiden kıtaatı, mümkün suretle geri alınız. «Ve bu hususta da bazı malumat var. Fransızlar bazı yerlerden kıtaatı geri almışlardır» bu emrin katiyen işinize kâfi gelmediğini ve bütün Asya sahillerinin derhal Fransızlar tarafından tahliyesinin muvafık olacağını söyledim. Bu meselenin kendisiyle son derece hüsnü münasebet idamesini arzu ettiğiniz Fransa ile araya girmemesi için, General Pelle'ye emir verilmesi lüzum geldiği hususunda ısrar ettim. Fransa meselenin sulhan haline son derece taraftar olmakla beraber, İngilizlerin suî niyetlerini üç senedir, tecrübe ettiğimizden söz

ve hareketlerine itimadımız olmadığını ve hukukumuzu muhafaza zaruretinde olduğumuzu ve binaenaleyh arazimizi işgal hakkı sarhimizi söyledim. İstical etmenekliliğimiz lüzum geldiğini ve İngiliz mızacıını yirmi beş sencedir tekkik ettiğinden hiç bir şeyi suretle anlamak kabiliyetinde olmadıklarını ve fakat anlaşmaları dakikadan itibaren suretle hareket etmek ve işi tehir etmemek ve İngilizlerin anlaması zamanına kadar hırakmak lüzum geldiğini söyledi. Bugün «Deylem» muhabirinden naklen Paşa Hazretlerinin neşredilen heyanlarından bu hususa ait fikrâyı İngilizlerin anlayacakları, meselâ 2-3 haftalık bir müddet bekliyeceğimiz ve ondan sonra harekete mecbur olacağımızı ve binaenaleyh bu müddete intizar etmeksizin, Fransa askerlerinin Anadolu sahilini tahliye etmelerini rica ettiğimi bildirdim. Mukâlele esnasında mütakal hitarafı kelimesini kullandı. Bunun nereden çıktığını, bizim böyle bir şey tanımadığımızı eğer Devletlerin aralarındaki kararlar mutlak olmak lüzum gelirse Paris konferansında mütakal hitarafı inkımedililiği holde Yunanlıların niçin Meriçten öteye çıkarılmadıklarını söyledim. Dedi ki: evet hakkınız vardır. Fransa bu gün kullandığını mütakal hitarafı tabirinin hiç bir taahhüdü müstakbeli tarahmun etmediğini İngilizlere de bildirdim. Bunun resmen bize de bildirilmesi lüzum olduğunu söyledim. Balkanlıların, bizim Edirne'ye geçmenize resmen itiraz olup olmadığını sordum. Ve bu güne kadar hiç birisinden itirazname alınmadıklarını, meselenin Londra'dan çıktığını ve hattâ taaccüp ettikleri için, bu bapta küçük Hükümetlerden, istilâmi keyfiyet ettiklerini söylemiştir. Şimdi bunlar 17 tarihli şeylerdir.

«Tirbuna Gazetesinin neşrettiği nim resmi tebliğ aynen maruzdur.» Boğazların serbestisini temin için İtalya daima müttelikleriyle mütesanit, hulunacaktır, fakat müzakeratı sulhiye aşarak men'ic çalıştığı bir mücadelenin vukuu anında kıtaatinin, mukabelesine razı olamayacaktır. «Sırbistan Hariciye Nazırı siyasetimizi müdafaa edeceklerini, Trakya'da, hududu sahilimizin işgalinden memnun olacaklarını, Bulgarlarla uyuşmayıp kendileriyle beraber çalışacaklarını, Yunanlıları sevmediklerini, fakat Yunan ve Bulgarların münafcreti daimesi için garbi Trakya'nın Yunanda kalmasını menafii müstereke iktizasından bulunduğunu, muhaberatın şimdilik Paris'te iki Sefaret arasında tesis olunmasını, falan diye bir şey vardır.» Yani Sırpılar pek taraftar değillermiş. Bir derece bize iyi ve taraftar imişler. «Ajans Royter tebliğinin mühim nokatı aynen maruzdur.» Malumu âk-

leridir ki bu, İngiliz ajansıdır ve İngilizler o ajansa bir tebliğ yapmışlardır. İngiltere Hükümeti Boğazların fülî ve daimî serbestisini bir hücumu hayati adde ederek, bunun için mesaili sarfına müheyya bulunmak tadir. Mesaili saire şayanı kabul bir surette halline fastı edildikten sonra İstanbul Türkiye'ye iarte edilmiştir.

Nazarı dikkati iliniz, celbederim. İşin içinde Trakya yoktur.

BEHZET BEY (Kangırı) — Lütfen bunu bir defa daha okuyunuz.

RIZA NUR BEY (Devanla) — Mesaili saire şayanı kabul bir surette hal ve fastedildikten sonra İstanbul Türkiye'ye iarte edilecektir. İngiltere süratle bu konferansın akdini arzı eder. Fakat İstanbul ve Çanakkale'yi muhafaza eden muntikar bitarafîye Kemal kuvvetlerinin tarruzu mezzuhulus olmadıkça bu konferans ne işe başlar. Ne de eziz muvaffakiyat ile devam edebilirler. İngiltere, Fransa ve İtalya muntikar bitarafîye tamamen rıyay için, boğazların serbestisini tenin için komitetlere emir verdiler.

MUSTAFA KEMAL BEY (Firtuğrul) — Bunları gazete de yazdı.

RIZA NUR BEY (Devanla) — Doğru, fakat bunu nota ile söylediler. Devam ediyorum. «Fakat Kemalilerin heyecanı ve metalebi müfritdeleri karşısında yalnız diplomatik taahhütü nazri müfide teşkil eder, ve tehlikelidir.»

HAKKI HÂMİ BEY (Sımp) — Bu gazete neşriyatıdır.

RIZA NUR BEY (Devanla) — Cihana karşı propaganda yapıyorlar, devam ediyorum. «Kuvvet askeriye lâzımdır ve boğazları mudataya müheyya olmalıdır. İngilizlerin bu suretle kuvvetle İstanbul'dan çıkması büyük bir hizmet olacak ve Türklerin ne memûl olan bu muvaffakiyetleri, hütüm İslâmları ve mağlup Devletleri, harekete sevkeder. Bından maada galip Türkler Balkanlarda bu suretle gayet ciddi bir vaziyet ihdas eder. İhtimal ki; son derece tahrip edilen menatik da, vâsi derecede kan dökülmesiyle neticelenecektir.» «Romanya boğazlarla alakadardır. Türkler, Bulgar itilâfi Yugoslavya ve bahusus Sırbistan için netayici mühlîke ile mesailidir. Bilhassa bu meselede Yunanlıların, menafii alakadardır. Binaenaleyh İngiltere muntikar bitarafînin müdafasına bu Devletleri davet etmiştir. Boğazları mudataya çağırmıştır. İngiltere'nin İstanbul'u işgal kuvvetleri, Raykumandanı, General Haringtonu derhal icabında kuvvayı küliye ile takviyeye karar vermiştir ve General de munt-

kaî bitarifideki her harekete ve Avrupa'ya geçmek teşebbüsüne her vasıta ile mümanaata emir almıştır.

Şimdi okuyacağım, on sekiz tarihli dir.

MUSTAFA KEMAL BEY (Firtuğrul) — Beyefendi; bunlar nereden geliyor, ajanstan mı?

RIZA NUR BEY (Devanla) — Ben size resmî malumat söylüyorum dedim. Ajans okumuyorum. Resmî vesak diyorum. Ajansların bir kısmı da buna benzer. Binaenaleyh bunlar vesaiti resmîye ile gelen şeylerdir. Bizile de hünlon hayka bir havadis yok. Okuyorum efendim. «İngiltere İmparatorluk akşamına vaki davetine karşı vaziyet berveçhi atıdır.»

FAIK BEY (Cebelibereket) — Bu nereden bu da ajanstan mıdır?

RIZA NUR BEY (Devanla) — Hayır efendim; resmî memurlarımızın malumatıdır, ajanstan bahsetmiyorum. Okuyorum efendim. «Avustralya, İngiltere'nin bitaraf muntikarın müdafası için vaki olan davetine karşı vaziyeti berveçhi atıdır. Avustralya, Gelibulu'daki Avustralya mezarlığının Türk eline geçmesi için İngiltere'ye muaveneti askeriyede bulacağını bildirmiştir.» «Kanada kabinesi müzakereye lüzum yoktur. Fakat, Şifrede burası iyi çıkmamıştır. Alt tarafını okuyorum. «Bu suretle memleketin iki defa harbe düşeceğini söylenmiştir.»

Yani onun niyeti yok gibi denek. «YeniZealand; hale müzakereye imiş. Hindistan ve cenubi Afrika'nın muavenet emniyetleri matbuat tarafından tahmin olunuyor. İtalyanların Türklere karşı tecavüzi ve tedafii hiç bir harekete bulunmayacağını bildiren notanın Londra'ya vusulünü ajanlar yazmıyor. İngiltere ile yalnız boğazların serbestisi meselesinde müsterek olan ve bunun yalnız siyaseten hallüni isteyen Fransa Londra'nın diin gelen harpcuyane notasından nieminin olmuştur. Matbuat Londra'yı tasvip etmemektedir. Bu haftaki malumatı resmîyeyi Çarşamba günü zevatı resmîye ile müzakereden sonra arz edeceğim. Matbuat ve ajanslardan muktebes malumat işe yarar mülahazasıyla takdini edilmektedir.»

İstanbul'dan aklığınız, yine resmî ve bizim için şayanı ihtimat olan şey... on sekiz tarihli dir, okuyorum. «Bugünkü ajan telgrafnamelerinde bitaraf muntika hakkındaki malumatı okuyacaksınız. Yalnız İtalya'nın noktai nazarını sansür çıkarmıştır ki, o da şudur: Boğazların serbestisi için İtalya diğer devletlerle müttehittir. Sülh konferansı mesaisine rağmen eğer itilâfi müsalah talassül ederse ordularını bu işe karıştırmakta mazurdur. Diğer taraftan gayet mevsuk

bir mahalden haber aldığımızı göre, İngiltere 60 bin kişilik bir ordu göndermeğe karar vermiş ve Londra'da silâh altına asker almağa başlanmakta bulunmuş tur.

Bu hususta İstanbul'a ya dün, ya evvelki gün yazdım. Dedim ki; İngilizlerin muharebe hazırlıkları var mı, varsa nerede, ne yapıyorlar, donanmaları ne hal dedir? Kuvvet sevk ediyorlar mı? İstanbul ve boğazlarda vaziyet nasıldır diye yazdım. Ve acilen bildirmelerini de kaydettim. Daha bir haber almadım. şimdiki 19 tarihli makamata geliyorum, okuyacağım.

«Paris'ten : İngiliz notası akamete mahkûm gibidir. Bir memuru resmi onu gülünç diye tasvir ediyor. Bu notadan İngiltere Hariciye Nazaretinin bile haberi olmadığını Fransa'nın Londra Sefirine ihbar etmişlerdir.»

Yani bunları demek ki; İngiliz kabinesinin arayış umumiyesinden, harış olmak üzere Loit Çorç bu notayı kendi kendine yazıyor demektir. Ve öyle yapılmıştır.

«Fransa Kabinenin fikri alınmadan, umum namına neşrolunan bu mukarrerata iştirâk edemeyeceğini ve sulhan yapılacak sehil bir mesele için hu kadar askeri hazırlıkların, talep edilmesine taaccup ettiklerini bildirmişlerdir.»

Fransızlar da o notaya böyle cevap vermişlerdir. Alt tarafını okuyorum. «Fransa'nın fikrinde Loit Çorç mağluptur. Boğazların serbestisini esasen kabul ettiğinizi rasmen beyan ettikten sonra, Hükümetinizin, bu beyanını resmîyesi, İngiliz Hükümetini hezimetle kalbedebilir.»

Şunu da arz edeyim ki, Heyeti Vekilde böyle umumî bir beyanname neşrolunması mevkiî tezekkürü kopuldu. Muhteviyatında denildi ki; zaten meseleyi sulhan, bitirmek istiyor idik, bu kadar müddet bekledik, fakat sulhan meselenin bitmeyeceğini anladık, notalarla oyalandık. Sulhun elde edilmesi başka suretle mümkün olmayacağını, anlamak suretiyle taarruzumuzu yaptık ve bu gün de boğazların serbestisi için, bir takım yaygaralar koparılıyor. Malbuki herkesten evvel bizim prensibimiz, boğazların serbestisidir. Bunu tekrar ilân ediyoruz, bunu ihlâl eden ise İngiltere'dir. Yani lisani münasiple hu ruhda bir şey düşünülmemektedir.

HACİM MUHİTTİN BEY (Karesi) — Rıza Nur Beyefendi, İzmir'de neşredilen beyannameden Hükümetin haberi var mıdır?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Hangi Beyannameden...

HACİM MUHİTTİN BEY (Devamla) — İzmir'de böyle bir beyanname neşredilmiş. Heyeti Vekilece malumat yok mudur?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Benden evvel oldu ise onu bilmeyorım ve malumatım yoktur.

HACİM MUHİTTİN BEY (Karesi) — Bu malumat bu gün işitilmiştir.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Bize öyle resmî bir şey gelmemiştir.

HACİM MUHİTTİN BEY (Karesi) — Hükümetin resmi bir beyannamesi İzmir'de neşredildiği söyleniyor. Bundan demek Heyeti Vekûlenin haberi yok.

RIZA NUR BEY (Devamla) — İptidadan beri arz ettim ki; muhaberât doğrudan doğru olanıyor. Vaziyet malûm. Burada Reis Paşa Hazretlerinin iki telgrafı var ki, burada şimdiki yirmi bir geldi, yirmi tarihli yok... Okuyorum.

Hariciye Vekûletine : aşağıdaki telgraf Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Başkanından Müşvir Gazî Mustafa Kemal Paşa Hazretleri tarafından ben-denize yazılmıştır ve bir sureti tarafı devletlerine işarı müşarunileyh tarafından emir buyurulmuştur, ferman imzası Hüsnü İngilizlerin sureti zahirede boğazların serbestisini ileri sürerek hakikatta İstanbul'da kalmaları... Gelibolu da bir Cebelüttarik, vücuda getirmelerini tekrar eylediklerini icabedenlere tekrar söylemekliğiniz lüzumdur. Esasen, boğazların serbestisine hızden ziyade taraftar olan yoktur. Fransa ve İtalya'nın noktaî nazarına zerre kadar ihtilâf olmadığı gibi, herkes gibi seyyanen... Serbesti temin etmek isteyenler, bizimle beraber, olmalıdırlar. Serbesti bahsederek hakikaten boğazlarda... tesis ederek ve İstanbul'u elde bulundurarak, İslâm ve Türk âlemini, destî tazyikleri altında bulunduran, İngilizlerin siyasetini de maske etmek (yani iç yüzünü ortaya koymak) Hükümetin bu siyaseti tasvip etmeyeceği ümidindeyiz. Binacaleyh hüsnü vesaitlerle bu hakikatleri neşretmeliyiz! Ve bu hakikatlerle bizim sulhperver olduğumuzu ve boğazların, gayet meşru ve mütedil, bulunduğunu ve boğazların serbestisine mani olan biz olmadığımızı ilâve etmek muvafıktır. İngiliz Hükümeti boğazlarda ve İstanbul'da işgali idare etmek ve bizi metalip ve âmali milliyemize kavuşmaktan meneylemek, siyasetü istimal edildiği halde bu siyasetin bütün mesuliyetine katlanması ve fakat boğazların, serbestisine mani tahakkümü kabul edemeyeceğimizi bilmesi, lâzımdır.

MÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bu neye cevabendir acaba.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Bu efendim, hepimiz biliyorsunuz ki İstanbul'da Hâmit Beye Düvel-i İttihâtiye Komiteleri müraعات ediyorlar. Onunla temastadırlar. Ya kendileri çağırıyorlar, ya kendileri geliyorlar. Veyahut kendileri adam yolluyorlar. Hâmit Beye onlara söylenmek üzere yazılmış bir şeydir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bir teklifi veyahut sözlerine delâlet eder, bir şey varmış ki...

RIZA NUR BEY (Devamla) — İngilizler diyorlar ki, bu muntıkaya girmeyiniz şöyle yapınız, böyle yapınız, asker sevkedeceğiz diyorlar. Fakat şu hakikatı bilmeliyiz ki: İngiltere evvelâ bu işe silâhla mükahele etmek istemiştir. Bu muhtakkaktır. Fransa ve İtalya'yı kazanmak ve ondan başka bütün dünyayı kazanmak için çalışmıştır. Fakat muvaffak olamadığı görülmüyor. Ondan iş taslamaya başlamıştır. Diğer ajanlarla hakacak olursanız, İngiltere bu gün sulha yanaşıyor. Müdafaa etmeyecek ve çabucak bir Konferans akdiyle orada bize hatta Trakya'yı müadede edebileceklerdir. Yine Hâmit Beyin bir malumatı vardı. İngiliz Generali Harington görüşmek üzere çağırılmış. Hâmit Beyi denmiş ki sakın girmeyiniz, giderseniz harp edeceğiz. İngiltere her türlü eshaba tevessül edecektir. Bu gün kazandığımız o şanı serâf gidecektir. Bir çok kan dökülecektir. Bu işi yapmayınız. Kısmen olursunuz demiş, o da bu tarzda ve bizim bildiğimiz esaslar dairesinde güzel cevaplar vermiş ve ayrılmışlar. Ve bir şey hâsil olmuş, giderken, onun Erkânı Harbiyesi Firpin arkasından koşmuş, yakalamış, gel fi lâh demiş, odasına sokmuş, orada tekrar denmiş ki yapmayın, etmeyin, o da demiş ki nasıl olur, olmaz misaki millîniniz vardı. Yunandan memleketimizin tahiri lâzımdır. Filan, nihayet şu şeye varmışlar ki Hâmit Bey siz eğer İstanbul'u Trakya'yı bizim memurlarımıza teslim ederseniz, biz şimdiki halde muntıkai bitarafîye tevazzuh etmeyiz, denmiş ve bunun için de acilen Üsküdar'daki bir Konferans mükat etsin demiş. Harington denmiş ki bir kâşif bekle etmeyin bunlar olur, mümkündür. Ondan tabii pek bir şey çıkmaz. Aldatmak için söylerler.

KADRI BEY (Diyarbakır) — Yalancı millet.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Zaten diplomastide yalan söylemeğe cevaz vardır. Bihassa bunlar İngiliz (Handeler) Hâmit Beyin diğer malumatı bu, 23 tarihlidir.

Hariciye Vekâletine : Bir sureti Zâti Sâmililerine gönderilmesi emri buyurulan, malumat herveçhi zar maruzdur, Hâmit.

Suret : General Pelle ile mülakat neticesinde zannediyorum ki, hepsinin hulûsası ve sahibi şudur.

Mevaddı aliye tavazzuh etmiştir. General İngilizlerin boğazlara tekarrübümüzü vesilesi harp addedeceklerini (İşitmiyoruz sesleri) Ben korkuyorum ki, dışarda birtakım adamlar var işitirler.

1. General Pelle ile mülakat neticesinde mevaddı aliye tavazzuh etmiştir. General İngilizlerin boğazlara tekarrübümüzü vesilesi harp addedeceğini ve müttefiklerini de harbe sürükleyeceğini ve Türkiye'nin uzun tehlikeye maruz kalacağını ifade etmiştir. Baştan başa zulme maruz kalan milletimizin kardeşlerinin elan düşman elinde bulunduğu tahammül edemeyeceklerini, binaenaleyh Yunanlıları Edirne'ye kadar takip etmek mecburiyetinde bulunduğumuzu söyledik. Boğazlara gelince, bunların serbestisi Fransa ve İtalya tarafından olduğu kadar, Türkiye'nin de arzu ettiği ilân ettik. Boğazların serbestisi değil, bütün cihana karşı zaptını ve seddini isteyen İngiltere Hükümeti vardır, dedim. Fransa'nın ve İtalya'nın iddia ettikleri prensip, onların bizim aleyhimize değil, bizim ile hareket etmeleri istizâmı edeceğini gösterdi. Hali harbe gelince, biz esasen, Kılıkya İttihâtnamesi mucibince, hali muhtasamatın hüsnâ erdiğini ahden ifade etmiş olduğumuz Fransadan maada Hükümetlerle hali harpte bulunmaktayız.

(Çünkü bir şey vardı, oradaki İngilizler, İzmirde İngiliz konsolosluğu hallolup olmadığımız meselesini mevzu bahis etmişti. Reis Paşa Hazretlerine, bundan çıkıyor, bu Yarı esir mi edeceğiz tilân gibi...

İngiltere'nin yeniden hali harp ikaidinden bahsetmesi bizimle Fransa'yı yeniden hali harbe sevk etmek niyetinden başka bir şeye marul olamaz. Boğazları seddetmek, İstanbul'u elde bulundurmak, ve Trakya'yı bize vermemek, kararında musır bulunan İngiltere Türkiye'yi imha etmek fikrinden zerrece vaz geçmemiş olduğu gibi bundan sonra da yeddi iktidarımızla buluncak vesitle kendimizi müdafaa etmek mecburiyetindeyiz. Binaenaleyh belki yeni bir tehlike karşısında bulunduğumuzu zannetmiyoruz. (Handeler) Fakat Kılmukabele serbest kalan vesati harbiyenizle her yerde faaliyet aramağa ve düşmanlarımızı, sulha icbar etmeğe çalışacağız. General Pelle beyanatımızın muhik ve makul olduğunu teslim mecbur oldu. Vaziyet bundan ibarettir, sonra şikâyetimizi İngilizler boğazları seddetmek, İstanbul'u illebet işgal etmek ve Yunanlıları Trakya'da ipka eylemek ve Türklerle ilâni-haye sulh yapılmıyarak, onları imha etmek fikrinde musırdır, zemininde olacaktır. Biz ise biran evvel

sulh yapmak istiyoruz. Bunun için ise Yunan'larla, harokâti askeriyesiz, Trakya'nın ve İstanbul'u T. R. M. Meclisine teslim etlemek şartıyla Boğazların serbestisini şimdiden katıyetle ilan ediyoruz. Merhangi Devlet arzu ederse bu serbestinin şekli ve tarzını müzakereye başlayabilir. Türkiye harekâti askeriyesiz, Trakya'nın ve İstanbul'un tahliyesini ve boğazların serbestisini emrin edecektir. Hulâsâi efkâr bundan ibarettir. Demek ki, efendim İzmir'de şöyle bir müzakere filan bir şey oluyor ve bir müzakere devam ediyor. Paşa Hazretleri buradan Hariciye Vekâletinin Hukuk Müşavirini de istemişlerdi. O da buradan hareket etmiştir. Hıdıgımız bunlardan ibarettir. Mesele de zaman nederim ki oldukça tevazzuh ediyor. Başka bir şey arzu buyrulursa sorulur.

MUSTAFA DURAK BEY (Erzurum) — Beyefendi, ben deniz Hariciye Vekâleti sıfatıyla zatîâlinizden bir sual soracağım. Fakat soracağım suale arkadaşlarımın da bilhassa nazarı dikkatlerini celbederim. Soracağım sual şudur: Ordumuz tehühamid muzafferan ilerliyor ve bugünkü ajans malumatına nazaran Çanakkale'ye de girmiştir. Girmemiş ise de İnşallah sabaha alısama girecektir. Çanakkale'nin zaptı neticesinde bizim tevcih edeceğimiz istikamet tabii İstanbul'dur. Çanakkale bizim elimizle olduktan sonra İstanbul'a üç gün beş gün on gün sonra gireceğimizde hiç şüphe yoktur. Zaten bugün cereyan eden müzakerenin neticesi de bunu gösteriyor. Şimdi ben soruyorum ki; Ordumuz İstanbul'a girdiği vakit B. M. Meclisinin ve Hükümetinin vazifesi nedir? (Oo, Oo sadaları) Efendiler, O'yu çıkar da burada söyleyin oho diye burada araba sürmüyoruz. O ha nedir rica ederim?!

Ben mühim bir meselemin etrafında dolaşıyorum. rica ederim. Dikkat edin ve hem de bu meseleyi müzakere ve münatasa ediniz. Beyefendi, Ordu İstanbul'a girdiği vakit, Hursa'ya girdiği gibi bir vaziyet karşısında bulunmayacaktır. İzmir'e girdiği vakit gibi bir vaziyet karşısında bulunmayacaktır. Onun için Ordumuzun muzafferan İstanbul'a girdiği gün -ki İnşallah pek yakındır- B. M. Meclisinin ne Ordu ile beraber bulunması lâzımdır. Çünkü o zaman İstanbul'da hatır ve hayale gelmiycek vaziyetler ve vakayı hasıl olacaktır.

DR RIZA NUR (Hariciye Vekâleti Vekili) (Sinop) — Efendim, vakta Hariciye Vekili Heyeti Vekile azasındandır. Fakat bu mesele Hariciye Vekâletinden ziyade Heyeti Vekilenin umumuna ait

tır. Umumuna italluk eder bir meseledir ve cidden mühimdir. Şimdiden bunu düşünmek lâzımdır. Bendeniz şimdi Heyeti Vekile namına bu husus hakkında bir şey diyemem. Mazur görün..

MUSTAFA DURAK BEY (Erzurum) — Bendeniz de çok rica ederim bu mesele çok mühimdir. Ehenimiyetini zati âliniz de takdir buyunursunuz. Bunun için Heyeti Vekile de bu meseleyi müzakere eder, ve bu bapta bir şey kararlaştırır ve bizi tenvir buyunursunuz, bunu çok rica ederim, mesele mühimdir.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Beyefendiden şunu soracağım ki acaba Hükümet Garbi Trakya ve Musul havalisi için, gayet İzmir'de görüşülüyorsa (ki görüşülüyor buyurdunuz) bir şey müzakere olunuyor mu? Malumu âliniz Misaki Millide bu husus hakkında müddetler vardır. Biz Misaki Milli ile Şarki Trakya'nın doğrudan doğruya bize ait olduğunu ve Garbi Trakya'da da İrani umumiye müraacatı kabul etmişizdir. Bu iki mesele hakkında yeni bir malumat var mı?

RIZA NUR BEY (Sinop) — Hiç malumatım yoktur ve bir malumatı resmîye mevcut değildir.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Fakat Beyefendi, şimdiye kadar bizim tarafınızdan vakı olan ifadatta, yalnız Şarki Trakya mevzu bahis edildiği ve Garbi Trakya'dan bahis olunmadığı için; bu vaziyet zannederim bir emri vakii kabul şeklinde telâkki edilirdi (yo sadaları).

RIZA NUR BEY (Devamla) — Daha resmen bir şey konuşmadık efendim, bir defa sulh masasına oturalım, böyle bir emri vakı filan katıyen olamaz.

ÖMER LÜTFİ BEY (Devamla) — Bu bapta teşebbüsümüz yok mu?!

RIZA NUR BEY (Devamla) — Heyeti Vekilece hiç bir teşebbüs yoktur.

TAHSİN BEY (Aydın) — Beyefendi, zati âliniz aylardan beri siyasi bir maksatla, siyasi birtakımı ve zail ile Rusya'ya gezdiniz, dolaştınız ve günlerden beridir aydet emriy bulunuyorsunuz. Zannedersem, bu Meclisi Milli zati âlinizin Rusya'daki müddetli seyahatiniz esnasında hasıl ettiğiniz intibaat ve malumatı dinlemek ve öğrenmek salâhiyetini harızdır. Bunu teslimi buyurmaktığınızla beraber; bu günler zarfında zati âlinizin oraca hasıl ettiğiniz intibaat ve kanaatleri ve ezcümle boğazlar meselesi ve mısralı sairre hakkında Rus ricalinin nukatı nazarına dair ihtisastınızı Meclise arz etmeniz lâzım gelir. Dinaenaleyh zati âlinizi bu vazifenin ifasına davet ederim.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Efendim; bir kere bendenize Meclisi Âlinin bu gibi şeyleri bilmek

hakkıdır ve vazifesidir. Çünkü her şeye hâkim olan odur ve onun bütün ahval ve etrafıyla muhakkak surette bilmesi lâzımdır, zaruridir. Bendeniz geçen defa Rusya'ya seyahatimizde, o seyahat dolayısıyla elde ettiğim malumatı, olan ahvalı Meclis Âliye hükûye etmek istiyordum. Fakat öyle bir zaman geldi ki Es kişeler ricatı oldu ve tabii her şey unutuldu. O vakit müdafaa düşünceleri her şeyin fevkinde idi. Onun için bu izahat geri kaldı.

Bu sefer Rusya'da tekrar bir seyahat yaptık ve bize bu hususta para verildi ve orada birtakım tekkikat yapıldı, birtakım işler ve mukalemeler oldu ve şüphesiz bunların da Heyeti Celilenin bilmesi lâzımdır. Fakat bendeniz kendimi doğrudan doğruya bir şey söyleyemem. Heyeti Celileniz bu hususta bir karar verir ve bir gün tayin olumir ve bendeniz de o gün seyahatimizin bütün safahatını arz ederim.

TAHSİN BEY (Aydın) — Zannederseni bu hususta bir karara falan ihtiyac yoktur. Zaten Hariciye Vekâletinin her onbeş günde bir gelip, Meclise ahvali siyasiye hakkında izahat vermesi Meclisin cümleli mukarrefatındadır.

RIZA NUR BEY (Devanlar) — Bendeniz Hariciye Vekâleti Vekâletini birkaç gündür yapıyorum ve çok iş içindeyim, meşguliyetimi pek fazladır. Rusya seyahati hakkında vereceğim izahat da öyle beş on dakikada bitecek şey değildir. İkinci ve belki de dört saat devam eder. Onun için ayı bir celse tahsis buyurur ve emrederseniz, bu izahatı vereceğimi tabiidir.

REİS — Efendim: müsaade buyurursanız bu meseleye ait bir şey arz edeceğim. Tahsin Bey mülbis bir meseleden bahis buyurdu. Bu hepimizin arz ettiği bir şeydir. Münaşip görürseniz, Rıza Nur Beyi Pazartesi günü dinliyalım. (Hay hay sadaları)

SALÂHAETTİN İLİY (Mersin) — Efendim: gününü kendileri tayin etsinler.

DR. MUSTAFA BEY (Kozani) — Suali onlamadık ki...

REİS — Efendim Tahsin Bey Rıza Nur Beye diyor ki: beyefendi biz size para verdik, harcafah verdik. Moskova'ya gittiniz, birçok malumat öğrendiniz, bizim onlardan hiçbir haberiniz yoktur. Ne için bizi haberdar etmiyorsunuz? Diyor.

Rıza Nur Beyefendi de diyor ki: Ben buna her gün hazırım. Meclisin arz ettiği bir gün gelir izahat veririm. Fakat bu izahatı kısa bir zamanda vermek imkânı yoktur. Her halde birkaç saallik bir celse ister diyor. Ben de arkadaşlarıma diyorum ki; münaşip ise Pazartesi günü kendilerini dinliyalım.

TAHSİN BEY (Aydın) — Malumu âliniz mühim birtakım safahat önünde bulunuyoruz. Reiki beyefendiden alacağımız malumat, bu safahat üzerine daha iyi bir tesir yapar. Bu izahatı Çarşamba, Perşembe atmaktır bir mana yoktur. Beyefendi teşri edelim gün oldu. Elan bir şeyden malumatımız yok. Hiç bir izahatta bulunmadılar. Biz ne için bu gaffet içinde vakit geçirelim.

RIZA NUR BEY (Hariciye Vekâleti Vekili) (Sinop) — Ben izahattan kaçınmıyorum. Tahsin Bey... Bu izahatı ben kendi kendime veremem. Heyeti Celile karar verir ve şu gün izahat vereceğimi derse bu olur.

OSMAN BEY (Lâzistan) — Bendeniz zati âlinizden iki sual soracağım. Birisini Tahsin Bey sordular. Fakat bendeniz Reis Beyefendinin buyurduktan gibi, Pazartesi celsesinde diye izahat için Meclis böyle bir gün tayin etmesine taraftar değilim. Yalnız Meclis Âli tarafından zati âlinizin huraya gelip, izahat vermesinin tahti karara alınmasını teklif ediyorum. Çünkü tabii ki vereceğiniz izahat, şümülü itibarıyla Heyeti Vekileye de art olabilir.

TAHSİN BEY (Aydın) — Onu o vakit düşünürüz.

OSMAN BEY (Devanlar) — Heyeti Vekile Reisi ve Hariciye Vekili ise izimdedir. Onun için Meclis yalnız zati âlinizin bu bapta izahat vermeniz hususunda tahti karara alır, bir...

İkincisi İzmir'e giden Heyeti Vekile Reisi ile Hariciye Vekili Beyin ne zaman avdet edeceklerini soruyorum. Eğer zamanı avdetlerini bilmiyorsanız mümkün mertebe seri bir hareketle teşriflerini yazınız...

RIZA NUR BEY (Hariciye Vekâleti Vekili) (Sinop) — Efendim: ne zaman avdet edeceklerine dair bir haber yoktur. Fakat mümkün mertebe seri dönmeyecekleri şüphesizdir. Bendeniz müstakillen çarşabuk gelip diye nasıl diyebilirim. Bu benim salâhiyetim dahilinde değildir ki.

OSMAN BEY (Lâzistan) — Münkün olduğu derece...

RIZA NUR BEY (Devanlar) — Meclis karar verirse o başka...

HACİM MUHİDİN BEY (Karesi) — Oradaki işleri kalmaklıklarını icahediyorsa ne yapsınlar...

OSMAN BEY (Lâzistan) — Cebren buraya gelinler ve emir verilsin deniyoruz ya...

RIZA NUR BEY (Devanlar) — İzahat kâfi mi efendim?..

Dr. MUSTAFA BEY (Kozan) — Rusya'nın vaziyeti hakkında bir şey söylendi. Bu mesele karşı Rusya ne vaziyet almaktadır?

RIZA NU'R BEY (Devamla) — Arz edeyim efendim, malumu âliniz bu bapta, boğazların serbestisi meselesinde pek ziyade alâkadardır. Fakat şimdiye kadar bu husus hakkında Rusya'dan resmî bir şey de varılmamıştır. Zaten biz ahden Rusya'ya merbutuz ve boğazların sîlatüsünde. Rusya'nın ve diğer sahil devletlerin, vaziyetleri hakkındaki mevad da malumun âlinizdir. Statüde mevcut mevad dahilinde bu mesele halledilecektir diye kabul etmişizdir. Rusların bu konferansta bulunması, bizim menafîimize muvafıktır. Ama bunu İngilizler hesaba katmıyorlar. Bakınız beyanâtından bu da anlaşılıyor. İhtimal konferansta Rusların da bulunmasını da teklif ettiğimiz vakit bunda müşkilât zuhur edecektir. Malumu âliniz Ruslar Cenevre Konferansına bizim de iştirak davetimiz hakkında müracaat etmişlerdi. Ondan dolayı bizim de onları davet etmemiz lâzımdır. Fakat bu davet yeni bir müşkilâtı dâirdir ve yeni bir hâdise de çıkarınız zannındayım.

VASIF BEY (Sivas) — Doğrudan doğruya Fransızların bir teklifi mahiyetinde buraya intikal eden İzmir'deki o mesele nedir?..

RIZA NU'R BEY (Devamla) — Orada resmen bir müzakere cereyan ettiğine dair bir şey yoktur. Fakat General Pelle'nin İzmir'e gittiği malum ve kendisiyle görüştüğüne dair Paşa Hazretlerinin de beyanâtları vardır. Anlaşılıyor ki İzmir'de birtakım görüşmeler falan oluyor. Fakat öyle resmî bir konferans mahiyetinde değildir. Öyle olduğuna dair hiç bir malumatımız yoktur.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendiler; Hariciye Vekili Beyin bir saatten beri verdiği malumatı yekun ettim, cihânın kendisiyle ve mukadderatıyla uğraşan bir milletin emellerini tamîn edecek bir mahiyette bulmadım. Scfirlerimizin verdiği adl havadis ajanları resmî bir mahiyeti haiz değildir. Yalnız birer imzalarını haizdir. Anlaşılıyor ki Türkiye milletini temsil eden o mümessil heyetlerin temayülleri sokaklarda ve kahvelerde dolaşan ajans kâğıtları mahiyetinden başka bir şey değildir. Sonra vaziyeti siyasiyenin yekununu bilmiyorundan ibarettir. Bizi tatmin eden şey Paşa Hazretlerinin İstanbul'a yazdığı bir muhtıra bir mektup ve mahiyeti malum olmayan bir şeydir. Siz Pelle'ye veyahut İngilizlere söyleyiniz ki; Türkiye D. M. Meclisi mukadderatını şu suretle tespit etmiştir. Siz söyleyiniz ki; biz İngilizlerin dolahına düşmeyeceğiz. Bu dolaba ehem-

miyet vermeyeceğiz. Bunlar bin defa söylenmiş sözlerdir. Bunlar siyasi mahiyette sözler değildir. Sonra siyasi bir ağızdan çıkmış sözler de değildir. efendiler. Böyle üç dört sene kan dökmüş. Allah'tan başka kimselebin indat görmemiş..

KILINC ALİ BEY (Gaziantep) — Hariciye Vekili burada yok.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Hariciye Vekili gibi bilmiyorum. diyen arkadaşına ben hiç bir şey söylemem ki bana ajansı tebliğ eden müvezzi mahiyetinde ifadede bulundular. Başkumandanın ifadesi de Hâmit Beyden gelen bir mektup da, siz şöyle söyleyin, böyle söylevinden ibaret.

Efendiler, cihân siyaseti vardır ve bir âlemdir. Sonra efendiler, bunun binlerce şubesi vardır. Böyle sellenmişselâmî bir millet namı ve hesabına söz söylenemez. Bir millet namına kimseye vesâiki tarihiye verilemez. Sonra insanlar ne kadar hayırlı iş görürse görürler, yekdiğerine kademe kademe, her kese bir vazife verilmiştir. Hariciye Vekili Başkumandan olamayacağı gibi, Başkumandan da Hariciye Vekill vazifesini yapamaz. Ne kadar kudreti siyasiyeyi haiz olursa olsun, milletin siyasi ağız ancak Hariciye Vekâletidir. Münasebatı hariciyedir, münasebatı siyasiye o kanaldan idare edilir. Yusuf Kemal Beye bir ordu teslim etmeni. Evet; Hariciye de Paşa Hazretlerine, siyasiyatta bir söz söylemeye müsaade ve salâhiyet vermedikçe söz söylemek lüzumı gelmez. Salâhiyet verilmelidir. O vakit söyleyebilir. Rugun İzmir'de muhabere oluyormuş, İzmir'den buraya henüz muhabere tesis olunmamış imiş. İstanbul'dan bazı telgraf ve mektuplar geliyormuş ve ajanlarda da şu havadisler varmış. Ey müzaffer ordu! müzaffer millet! Bütün cihân bizimle uğraşıyor. Mehmed'in hüğziyle kazandığı bu zaferi maazallah kaybetmeye niyet edeceksiniz? Kuvvet ve kudretinizi kime verdiniz? B. M. Meclisi bu şeyi tathik etti mi?

Efendiler; R. M. Meclisi için bu köfi nedir? Müjgen diyor ki eskiden Türkiye'de iki Hükümet vardı, şimdi, bugün üç Hükümet oldu. Vukubulan teşebbüs ve söylenen sözler bize daha iblâğ edilmiştir. Ben bilmiyorum bir söz benim kulağıma girdiği halde Heyeti Vekilede Hariciye sandalyasında oturan bir zat nasıl bilmiyor, Hariciye Vekili o sandalyada nasıl oturuyor? Bir söz benim kulağıma girmeden, başkasının kulağına girerse hen urada oturmam. Oturursam namendim. Bizim Hariciye Vekâleti böyle şeylerden bihaber mi olacak? Sonra bizim vekâleti meşruamızı haiz olan bu zat vazifemi yapıyorum mu diyecek?

OSMAN BEY (Kayseri) — Geldiğinde söyle..

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devanla) — Ben Meclise söylüyorum, Meclisi Âli kudretine sahip olsun, rica ederim. İzmir'de bir müzakere oluyormuş. Hukuk Müşavirine naklediyor da ne müzakere edildiği Meclise arz edilmiyor. Ben hayret ediyorum, bunda Meclis kendisini nasıl tatmin ediyor. Avrupa'dan gelen adam kimdir? Bizden ne istiyor, ne söylüyor? Bize ihlâk etmek için ihmal mi edeceğiz, bu nasıl vaziyet? Nasıl siyaset? B. M. Meclisi vekilleri vaziyeti siyasiye ve hariciyenin ne mahiyette olduğunu bilmeyince demekten başka elinizden ne gelir, şahsiyeti naneviyenize diyorum. Ben de içinde dahilim, bilmiyorum. Efendiler, rica ederim herkes bu memlekette haddini hududunu bilmezse iş şirazeden çıkar. Memleketin âtisini yine müşkilâta sokarız. Onun için buradan giden arkadaşlarınız bize malumat vermek için gittiler. Onlarla biz muhabere edemiyoruz. Avrupa bizimle muhabere ediyor. Biz İzmirle muhabere edemiyoruz. Dahiliye Vekili nerede? Hani bu Devletin postası... (Uyuyor sesleri.) Devlet milleti gönderiyor ve ordusunu sevkediyor da nasıl...

VEHİ BEY (Karesi) — Muhabere başlamıştır. Hüseyin Avni Bey.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devanla) — Yirmi günden beri vaziyeti siyasiye hakkında bize haber yok.

REKİ BEY (Konya) — İnsan bize haber yok demeye sıkılır efendim.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devanla) — Heyeti Vekile Reisi bana burada ne söylerse beyhude. Bugün onbeş gündür iş bitmiş, İzmir'e girilmiş ve onlar ne söylüyor, siz ne söylemişsinizdir diyorum. Belki gelmiş söylenmiştir. Çünkü Hüsnü Beyden gelen kâğıttan şu mana çıkıyor. «Şim vaziyeti siyasiye budur, herkesin vazifesini kendisine tevli edelimiz. Herkesin vazifesini kendisine tevli ediniz. Herkes kendini ve kendi milletini düşünsün. Sonra bu muzafferiyetler sizi müşkilâta sokar. Bununla neşveyap olmayınız. Cenabı Hak herkesin hakkını verir. Fakat her şeyden mukaddes olan kendi salâhiyetimizi...»

MAZHAR MÜLLİ BEY (Hakkâri) — Kimse söylüyorsunuz, bu derileri biz biliyoruz. Heyeti Vekileyi çağıralım da onlara söyleyelim.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devanla) — Biz entriavki karşısında ve müşkilât karşısında bulunmamak için bu günden söylüyorum ve söyleyeceğimi vazife mize müdahale ettirmiyelim. O hümmetler aksiye müinkalip oluyor.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Kimse denmediği yok.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Lütfen siz haber verin ne söylediler. Vadiyeti siyasiyeden ve Hariciye Vekilinin onbeş günlük siyasetinden bizi lütfen tenvir buyurunuz. Ben ihmal etmiyorum. Meclis ve bu Hükümet ihmal edilmektedir. Bunun neticesi vahimdir, bu kadar söylüyorum.

REİS — Efendim; müsaade buyurun Hariciye Vekili Beyin heyanati üzerine Hüseyin Avni Bey burada söz aldılar. Söyledi ve tekrar söz söylemek üzere Tefik Ruşû Bey var. Osman Bey var. Ziya Nurşit Bey var. Yasin Bey var. Fakat müzakere açacak kime karşı? Hariciye Vekili gitti, kime karşı söz söyleyecek? Münasip ise başka gün müzakere edelimiz. (Heyeti Vekile yoktur sadaları) Rica ederim beyefendi kime söz söyleyeceksiniz? Münasip görürseniz müsaade buyursanız iki taktır var, onları okutuyorum.

3. — *Başkumandanlık Karargâhı ile irihai tesisi ve alınacak malumatın Meclisin haberlar edilmesi hakkında Rurdur Mebusu İsmail Suphi Soyvalı ve Mersin Mebusu Salâhatin beylerin takrirleri.*

Riyaseti Celileye

Böyle hayati dakikalarda her şeyi günü gününe ve hafta saati saatine R. M. Meclisinin vâkıf olması lâzım geldiği halde İcra Voküleri, Heyetinin Reis Paşa ile telgraf muhaberesi henüz temin edemedikleri Hariciye Vekâleti Vokili Heyefendinin ifadesinden hayretle anlaşılır.

Mukadderatı memlekete vaziyet ve hakiki Hükümet olan T. B. M. Meclisinin asla karanlıkta bırakılmamak ve vazife âliyesini ifa edebilmek üzere İzmirle hemen ve her ne suretle olursa olsun muhaberenin temini hususunun Heyeti Vekileye havalesini teklif ederim.

23 . 9 . 1338

Rurdur Mebusu
İsmail Suphi Soyvalı

REİS — Efendim bu takrir Heyeti Vekileye gönderiyor musunuz? Münasip görenler lütfen ellerini kaldırsın. (gürültüler) Efendim, telgraf hattı tesis etsinler diyor.

MUSTAFA BEY (Tokat) — Heyeti Vekileye havaledilsin.

Riyaseti Celileye

İzmirle muhabere telgrafiye iki haftaya karış müddetten beri teessüs etmiş olacağından günü gününe vaziyeti siyasiye hakkında malumatı kâfiye istih-

sal ve teminiyle icabına göre Meclisin tenzihinin Hariciye Vekâletine tebliğini teklif eyerim.

Mersin
Salâhattin

REİS — Kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... Kabul edilmiştir. Hariciye Vekâletine gönderiyoruz.

Efendim celse hariciye ait mesail bitmiştir. Celse aleniyece tabvül olundu.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) Reis Beyefendi; helik, Hariciye Vekili Bey ifadatımı dinlemek istiyorlar..

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Bir daha mı söyleyeceksiniz?

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Hayır.

REİS — Efendiler rica ederim, celsenin aleni olmasını kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir. Celse alenidir.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

25 Eylül 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÁSASI	824
2 — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	824
1. — <i>Heyeti Vekile Reis Vekili ve Şeriye Vekili Abdullah Azmi Efendi Hazretlerinin Ahvali siyasiye hakkında beyanati.</i>	824:829
2 — <i>İçel Mebusu Naim Bey ve rüfekaşının; muğtenem eslihadan mebusana birer adet filinta verilmesine dair takrir.</i>	829

Cilt : 23

108 nci Ciltin 2 nci Celse

YÜZ SEKİZİNCİ İNİKAT

25 Eylül 1338 Pazartesi

İKİNCİ CELSE

Bed'i Müzakerat : 3,55 (Sonra)

REİS : İkinci Reis Vekili Musa Kazım Efendi Hazretleri

KÂTİP : Hakkı Bey (Van) Ârif Bey (Kayseri)

REİS — Celseyi küşat ediyorum.

ABDULLAH AZMI EFENDİ (Heyeti Vekile Reis Vekili ve Şeriye Vekili) (Eskişehir) Efendim; celse bafiyeye akdinde dair olan teklifimize sebep, Rauf Beyefendiden aldığımız telgrafı, verdiğimiz cevabı, tekrar aldığımız cevabı... (İşitemiyoruz sesleri)

Efendim; celse haliye akdindeki sebebi arz ediyorum. Rauf Beyden aldığımız telgrafı kendisine müs-

tacelen yazdığımız cevabı, tekrar aldığımız cevabı Heyeti Âliyenize okumak içindir ve sebebi teklif de budur.

REİS — Efendim; celse'nin hafi olmasına kabul edenler ellerini kaldırsın. Kabul edilmiştir.

Celse hafi olarak inikat etmiştir.

Bundan evvelki celse haliye zabıt hulâsası okunacaktır.

1 — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YÜZ YEDİNCİ İNİKAT

23 Eylül 1338 Cumartesi

İKİNCİ CELSE

Adana Beyefendinin tahtı Riyasetlerinde bilhikâat, ahvalı hazretî siyasiye hakkında Hükümetten malumat alınmak üzere hafl bir celse akdedilmesine dair on beş imzalı tahrir kıraat ve kabul olunarak Heyeti Vekileye haber gönderildi.

Bursa'ya bir seyahat icrasına dair tahrir kıraat ve müzakere olunarak neticede meselenin münasip bir zamana taliki karargir oldu ve celse tatil edildi.

ÜÇÜNCÜ CELSE

Vehbi Efendi Hazretlerinin tahtı Riyasetlerinde Bilhikâat Hariciye Vekâleti Vekili Dr. Rıza Nur Bey tarafından ahvalı siyasiye hakkında izahat ita olundu.

Mersin Mebusu Salâhüttin Beyin Başkumandanlık karargâhı ile tesisi muhabere edilip, alınacak malumatın her vakit Meclisio haberdar edilmesine dair tahriri kabul edilerek Hariciye Vekâletine tevdi olunup, celse âleniyeye geçildi.

Reis
Birinci Reis Vekili
Vehbi

Reis
Reisâni
Adnan

Kâtip
Van
Hakkı

Kâtip
Lâzistan
Ziya Hürşit

REİS — Zaptı sabık hulâsası hakkında mütalâa var mı? Kabul edenler... Etmeyenler... Zaptı sabık hulâsası kabul edilmiştir.

2 — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Heyeti Vekile Reis Vekili ve Şeriye Vekili Abdullah Azmi Efendi Hazretlerinin Ahvalı siyasiye hakkında beyanatı.

REİS — Buyurun Abdullah Azmi Efendi.

ABDULLAH AZMI EFENDİ (Heyeti Vekile Reis Vekili ve Şeriye Vekili) (Eskişehir) — Efendim; Rauf Beyefendinin bundan evvel iki telgrafı daha vardır. Fakat o yoldaki intibası ile, memurların bir an evvel izamlarına daırdır ve kanunun dahi

bir an evvel çıkmasına mütedairdir. Bunları mahallerine tebliğ ettim. (İşitemiyoruz sesleri)

Efendim; Rauf Beyefendinin yoldaki intibalarına dair bir iki telgrafı vardı. Birisinde memurını dahiye ve adliyenin bir an evvel gönderilmesini, diğesinde kanunun bir an evvel çıkarılmasını yazıyor. Bunları mahallerine tebliğ ettim, telgrafı okuyorum.

«Muzaffer ordumuz Mitaki Milli ile muayyen olan milli gayelerimizi istihsal edinceye kadar vazife vataniyesini kemali emniyetle ifadan geri kalmıyacak

ise de her vakit olduğu gibi bu safhada dahi vesatî sulhiyeyi istimal etmesini ve silâha müracaat zaruretini katıyesini olmayan ordumuzu tahrik etmemek Başkumandanlıkça vacibürrıfaya vefnukaddes bir dustur ittihaz edilmektedir. Ahiren Paris'ten Başkumandanına Franklen Büyüyon imzasıyla varan iki telgrafnamide mumaileyhin iki güne kadar İzmir'e muvasalat edeceği bildirilmektedir. Cereyanı sulhtan Mösyö Franklen Büyüyon'un elyevm Paris'te Mosyö Puankere ile İngiliz Hariciye nazırı ve İtalya sefirinin Fransa Hükümeti ile birlikte ittihaz edecekleri mukarrerat hakkında itayı malumat edeceği, vaciferi resmîye ve itilâlcuyanesini deruhde eylediği tahmin olunmaktadır. Amalî umumiyemizi tatmin edecek biletinle siyasi teklifleri kemalî ehemmiyetle nazarı dikkate almak lazımeden olduğundan mumaileyhin geleceği teklifatı berayı tetkik acizleri ile Hariciye Vekili Yusuf Kemal ve ahiren Avrupa'da teşebbüsatta bulunmuş olan Dahiliye Vekili Fethi Beylerin İzmir'de tematül ikametlerine zaruret hasıl olduğunı ve neticeden itayı malumat edileceğini arz ederiz » diyor. (Tarihi nedir sesleri)

23 Eylül akşamı üzeri verilmiştir. Dun Heyeti Vekileyi sabahleyin II de çağırdu, müzakere ettik. Badelmuzakere tahri kararına aldığımız şeyi kendilerine makine başında tebliğ ettik. Bu tahah erken aldığımız cevabı da ve bizim yazdığımız cevabı da okuyacağın. Hariciye Vekili Heyden de ayrıca Hariciye Vekâletine bir telgraf varlık. Onu da Vekil Rey okuyacaklardır.

RIZA NUR BEY (HARİCİYE VEKİLİ) (Sinop)
— «İzmir 23: Hukuk Muşaviri Münir Bey, Franklen Büyüyon ile görüşüldüğü zamanda tercümanlık etmek ve zabıt tutmak için istenilmiştir »

Evvelce de ayrıca bir tegrasta istenmişlerdi ve hareket etmişlerdi. Okunmaya devam ediyorun. «Franklen Büyüyon'un muvasalatından evvel burada bulunması lâzımdır. Memen hareketinin kendisine tebliğini rica ederim. Başkumandanlıktan icabedenlere emir verilmiştir.

2. Hâmit Beyden bugün Başkumandanına gelen telgrafnamide Fransız askerinin çekilmesi için resmen emir aldıklarını ve İtalyanların da aynı emri aldığını istihabar eylediğini ilâve ettiğini bildiriyor. Bu gibi haberleri oraya da yazacağı, tabii olmakla beraber berayı malumat maruzdur »

Cevap olarak yazdığımız şeyi okuyacağım efendim: «Heyeti Vekile mukarreratı olmak üzere müzakeratı siyasiyenin Ankara'ya nakli hususunda Me-

yeli Vekile muttehidulrey bulunmaktadır. Mecliste ahiren vaki olan talep üzerine verilen izahat esnasında bu cihet muhtelif tarzlarda..... ve vaziyeti hazıralı. Hükümet noktai nazarından tamamen tatbik edilmiştir. Diğer taraftan orada vaki olacak teklifatin tetkiki ve bir neticeye raptı Heyeti Vekilenin kararıyla olacağından muhaberatın halı hazırı bu müzakeratın muhaberatla idamesi mümkün olamayacağı gösterdiğinden Franklen Büyüyon'un Ankara'ya gelecek müzakeratın burada cereyanı lâzım olduğunı ve binacaleyh derhal merkeze avdet buyurulması, bu müzakerat esnasında Reis ve Başkumandan Paşa Hazretlerinin de müddeti muvakkate içre de bulunmalarını zaruri ad ve telakkî ettiğimizi arz ederiz. Mamafih müzakeratı ibtidaiye sulhiyenin İzmir'de icrası teklif ve tarafımızdan teklifi vaki kabul ediliyorsa bu müzakerata murahhas olarak bulunacak zevatin Heyeti Vekilece tayin edileceği ve her vakit ki gibi Meclise tasvibi icabedeceğinden o cihetin işarı rica olunur » Yani böyle bir teklif varsa bunu makine başında sual ettik. Bu sabah aldığımız cevabı telgrafı da okuyacağın:

«İzmir Vekilleri Reisi (Ali Beyefendiye : Şifre cevabıdır.

Malumî âhileri olduğu üzere İzmir'e hareketimizden maksat Başkumandan Hazretleriyle vaziyet harbiye ve siyasiyeyi tetkik ve neticesi tetkikatı Heyeti Vekile ve Meclise arz etmek idi. Evvelki telgrafnamede arz ettiğimiz ve hile buraya vusulümüzde doğrudan doğruya bir dost sıfatıyla Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine bir telgraf çekmiş olan Franklen Büyüyon'un İzmir'e gelecek üzere bulunduğu anlaşıldığından ve sebebi vürudü da buraya azimetleri icabeden vaziyeti siyasiye ve hariciyemizle mulfak olarak alâkadar olduğu katıyyen memul bulunduğundan Hariciye Vekili Yusuf Kemal ve Avrupa'nın son siyasi kararlarına vakıf bulunan Dahiliye Vekili Fethi Beyefendi ile intizara necburiyet gördük. Aksi takdirde seyahatımızdan maksut olan şeyden istifade edilemezdi. Ancak Franklen Büyüyon'un Ankara'ya katar seyahatının muvafık olup olmayacağıнын mumaileyhin buraya muvasalatında anlaşılacaktır »

Ki son fıkramıza cevap veriyor. Sulh için henüz bir taraftan teklif edilmiş değildir. Şu halde murahhas nievesesi nievzubahis olamaz. Franklen Büyüyon İtilâf Devletleri namına bir teklifte bulunursa temhidatı evveliyede bulunarak malum metafibi milliyemize muvafık görülürse berayı tetkik bittabi evvelâ Heyeti Celile Vekileye ve Meclisi Âliye arz edilecektir. Başkumandan Hazretleri rüfekayı kırama ve

bilumum Meclisi Âli azayı muhteremesine kalbi ve samimi selam ve temennilerini takdim eyler. Bir an evvel Ankara'ya gelmek emelinde buldukları ve fakat bugünkü vaziyet henüz arzuyu şedidelerini tatminc müsait bulunmadığını, inşallah Franklen Büyüyon ile görüşülmesini müteakip birlikte Ankara'ya avdeti mümkün olacağından kuvvetle ümitvar bulduğumu ve intizar olunan zatın buraya vusulüne kadar bizim burada bulunmaktığımızın menafii memleket noktai nazarından zaruri olduğunu arz ederim» (İmza kimin sesleri)

İmza Rauf Beyindir, efendim. Zaten muhabercimiz hütnü Rauf Beyledir. Bunları aldığımızı müteakip saat 11,5 de telsizle İstanbul'da bulunan münesilimiz Hâmit Bey tarafından, telsizle bir nota tebliğ olunduğunu söylediler. Bir az bekledik, nota tercüme olundu. Heyeti Vekilce aramızda hiç bir müzakere sehkât etmeksizin Meclisi Âliye arz etmek üzere Vekil Beyefendi tercümesini arz edeceklerdir.

İSMAIL SUPHI BEY (Burdur) — Rauf Beyin bu telgrafı üzerine hiç bir müzakere cereyan etmedi mi? Ne onun üzerine, ne nota üzerine müzakere cereyan etmedi mi?

ABDULLAH AZMI EFENDİ (Devamla) — Bu sabah aldık efendim.

RIZA NUR BEY (HARİCIYE VEKÂLETİ VE KILI) (Sinop) — Efendim; telsizle son gelen bir notadan sonra, arz olunan malumatın ne kadar ehemmiyeti kalmıyor ve her şey bu notada tekasül ediyor. Anlaşıyor ki Franklen Büyüyon da bir şey getirmemiş tir, belki de hususî bir takım şeyler getiriyor.

Bugün alınan telsizle bir nota geldi; fakat bu notanın bir kısmını iki üç dakika kadar telsiz alamamış ve nota nakıs kalmış. Nihayet o nakıs kısmı tel ile almağa teşebbüs ettik ve o kısım da geldi, nota tamam edildi ve tercümesi yapıldı. Şimdi Heyeti Âliyenize arz edeceğim. Evvelâ okuyacağım şey Hâmit Beydendir:

«Hariciye Vekâletine : 24 . 9 . 1338.

Jeneral Pelle'ye bugünkü notayı tebliğ eden Puankere'nin telgrafnamesi herveşli atıldı : Konferansın hulâsai mukarreratı olarak gönderilen notayı » Ya da üçler konferansı içtima etmişti ya, bu o konferansın hulâsai mukarreratı «hulâsai mukarreratı olarak gönderilen notayı, İstanbul'da Büyük Millet Meclisi Hükümeti mümessiline vererek, birer nüshasını İngiltere ve İtalya komiserlerine tevdi ediniz. Lüzum gördüğünüz takdirde bir nüshasını da Babı Âliye verebilirsiniz» (Handeler) İmza ; Hâmit

Bu telgraf Puankere'den Jeneral Pelle'ye gelen bir telgriftir. Şimdi okuyacağım kısım da yine Hâmit Beydendir : «İzmirde Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi ve Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: Ankara da Hariciye Vekâletine: Bugün vakti zevalde, Fransa Devleti fahimesi tevhâşde komiseri Jeneral Pelle tarafından bendenize tevdi edilen nota berveşli ait maruzdur. Vusulünün işarını istihrani ederim; ferrihan.

24 . 9 . 1338

İmza
Hâmit

Nota da şudur :

Üç müttelik Hükümet salâbiyeti tamrocyi baz bir mümessili Venedikte veya sair bir mahalde vukubulacak bir içtimaa balâteahhur göndermeğe muvafakat edip cimiyeceğini kendilerine işar eylesin. Büyük Millet Meclisi Hükümetinden rica ederler. Bu içtimaa Türkiye mümessilleriyle beraber Büyük Britanya, Fransa, İtalya, Japonya, Romanya, Sırp İstirvat ve İstlovan «Yani Çekoslavakya İstlovan devleti ve Yunanistanın muraahsaları dahi meduy bulunacaklardır. Bu içtimaa alâkadar Hükümetler tarafından tertibatı lâzime alınır alınmaz vuku bulacaktır. İçtimain gayesi Türkiye ile Yunanistan ve Düveli Müttefika arasında bir muahedei sulhiyei katıyenin müzakere ve akdi ile işğal etmek olacaktır. Üç müttelik devlet, Türkiye'nin Meriç ve Edirne'ye kadar Trakya'yı tekrar teşahüp arzusunu hüsnü nazarla telâkki eylediklerini beyan için bu fırsatı vesile itihaz ederler. Müzakeratı sulhiye esnasında, Ankara Hükümeti, Düveli müttefikanın muvakkaten bitaraflığını . . . Muvakkaten kelimesine nazarı dikkatinizi celp ederim. Eskiden bu tabir yoktu, bu noktaya ilâve etmişler (Muvakkaten bitaraflığını ilân ettikleri muntakaya, ordusunu göndermemesi şartıyla, üç devlet konferansında, mezkûr hududların Türkiye'ye verilmemesini maalmemnuniye müdafaa okur musunuz?

EMİR PAŞA (Sivas) — Bu cümleyi lütfen bir daha okur musunuz?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Peki «Müzakeratı sulhiye esnasında, Ankara Hükümeti, Düveli Müttefikanın muvakkaten bitaraflığını ilân ettikleri muntakaya, ordusunu göndermemesi şartıyla, Üç Devlet konferansında; mezkûr hududların Türkiye'ye verilmemesini maalmemnuniye müdafaa edeceklerdir. Esasen şurası mukarrerdir ki muahedede, Türkiye ve komşularının menafininin vikayesi, sulhün muhafazası

için, bilâhare tayin edilecek bazı menatıkin gayri askerî bir hale vaz'ı, Türk hâkimiyetinin muntazam ve musihane bir surette yeniden teessüsünün istihşası ve nihayet Cemiyeti Akvânın himayesi altında Roğaz içinin serbestisini ve ırk, din akaliyetlerinin emniyeti için muahazade bilittifak tedabir ihtihaz edilecektir. Zaten üç devlet Türkiye'nin Cemiyeti Akvâna dâhulünü menunüyetle müdafaa edeceklerdir. Muahade mevkii icraya vaz olunur olunmaz İstanbul'daki Müttelik kıtaının geri çekilmesi hakkında geçen marta verilmiş olan teminatı tekrarda üç Devlet mütteliktir. Üç Hükümeti müttelika konferansın küşadından evvel Türk ve Yunan memurini askeriyesi ile bittirâf Müttelik Hükümetler jeneralleri tarafından tespit edilecek olan bir hat üzerine Yunan kuvvetlerinin çekilmesini temin etmek üzere nüfuzlarını istimal edeceklerdir. (Tekrar sadaları).

«Bu müdahale mukabilinde Ankara Hükümeti, ne konferanstan evvel ve ne konferans esnasında muvakkat bitaraf olan olunan mintikalar dahilinde asker göndermemegi, ne boğazları ve ne de Marmara denizini geçmemegi taahhüt edecektir. Yukarıda mevzubahis olan hatın tayin ve tespit için Mustafa Kemal ile Müttelik jeneraller arasında Mudanya ve İzmir'de derhal bir içtima vukuhulabilir. Müttelik Hükümetler davetlerinin sennü itibare alınacağına ve bütün insarıyeti müteneddiminin arzukeş bulunduğu bir sulhün tesisi için müttelikleri ile olduğu gibi Türkiye ile de tesriki mesai olacaklarına kanidiler.»

Paris 23 Eylül 1922

Puantara
Hof

Gürzon
Keyhiston

Efendim, bu henüz yeni geldi. Arz ettiğimiz veçhile Heyeti Vekilece bir müzakere cereyan etmemiştir. Tabiidir ki bir müzakere cereyan edecek ve Heyeti Aüyenize arz edilecektir.

ZIYA HURŞİT BEY (Lazistan) — Hangi Heyeti Vekile? Buradaki mi, yoksa İzmir'deki mi?

RIZA NUR BEY (Devanla) — Efendim, bir çaresi düşünülecek ve çalışılacaktır. Zannederim ondan sonra mevzu müzakere olunur. Yalnız arzı malumat kabulindedir.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisar Sahip) — Biz Heyeti Vekileyi burada biliriz, başka yerde olduğunu bilmeyoruz.

TAHSİN BEY (Aydın) — Elyevmi mintikâi bitaraf denilen mintikanın Anadolu'da bulunan aksamı bizim tabii işgalimize geçmiş midir, geçmemiş midir?

RIZA NUR BEY (Sinop) — Bu hususta bir malumatı resmîye yoktur. Ne merkezdedir bilmeyoruz.

TAHSİN BEY (Devanla) — Bunun tabiiğini nica ederim.

ETHEM FEHİMİ BEY (Menteşe) — Çanakkale'ye mutasarrıf tayin olduğunu bugün gazetelerde gördük.

RIZA NUR BEY (Sinop) — Yok efendim. Orası işgal olduğundan dolayı değil, oraya hendeniz de bir doktor tayin etim. Fakat eskiden de bilyorsunuz ki Çanakkale'de Düveli Müttelika vardır. Yine bizim her türlü memurlarımız vardır. O Çanakkale'de olabileceği gibi merkezi başka tarafta da yapabilir ve orada iş umuru muamelatı baleklar emniyet için ifayı vazife ederler.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Bu mesele hakkında zatı âlileri ne zaman müzakere yapmak ve ne suretle müzakere edilmesi cihetini aranızda takarrür ettirdiniz? Bunu anlamak isterim. Yani nüfeyayı sairiniz de buraya gelecekler ve bu işi müzakere edecekler mi? Bu husus için Heyeti Vekile onları celp ve davet ediyor mu? Yahut Meclisün yanından sonra itihşası karar etmesi mi daha doğrudur? Bu hususta Heyeti Vekile arasında bir şey takarrür etmiş midir? Bunu anlamak isterim.

RIZA NUR BEY (Devanla) — Henüz Heyeti Vekile arasında bir fikir teati olunmak için lâzım gelen zaman hulunmamıştır, henüz yeni aklak. Yalnız gelmemiştii onu istimal ettik, tercüme ettik ve Heyeti Celilenize arz ediyoruz. Rıttabi evvelce İcra Vekilleri Heyeti Reis Vekili Efendi Hazretlerinin arz ettiği veçhile, buradaki Heyeti Vekile istiyor ki Heyeti Vekile tamam olsun ve bir an evvel müzakereye başlansın. Onun için daha henüz ne vakit müzakere edileceği hakkında bir karar itihşaz edilmemiştir.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Efendim; Hükümet geciktirse niye gecikti diye burada çençen ele-riz... (Günültuler) (Çençen nodur; geri al sadaları) (Günültuler) Geri aldım.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim; bu notanın tarihini lütuf buyurmadınız.

RIZA NUR BEY (Sinop) — Okudum efendim, dikkat buyurmanızdır. Paris: 23 Eylül 1922 dedim. Hatta imzalandan evvel okuyacak iken sonra okudum.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devanla) — Frakten Büyüyon'u olacak (21) de İzmir'e geldiğini gazeteler yazıyor. Bugün 4 gıttadır İzmir'de olmasına nazaran... Müsadeo buyurun, İzmir'e gelmiştir. Frakten

Büyyun Paris'ten hareket ettiği vakit henüz Paris'te içtima etmiş olan Düvelî mütelife konferansı hitam bulmamıştı ve mukarreratını irtihaz etmemişti. Bendenizce keendemyekün bükümündedir. Asil mesele notadır, budur.

TAHSİN BEY (İzmir) — Efendim; bu notada, konferansta İngiltere, İtalya, Japonya, Sırp, Çekoslovakya, Hirvatya, Yunan bulunacağına nazaran acaba Ruslar boğazlar meselesinde mevzubahis oldu mu?

RIZA NUR BEY (Sinop) — Bu tabii mevzuha bis değil. Fakat evvelce arz edebilirim. Biz Misaki Millide Boğazlar statusunun yani şeraiti ne ise ma'lum ona şarhı derler, umumilemiş bir tabirdir. Bunu bütün sahil Devletlere şamil olarak kabul ediyordunuz. Sonra Rusya ile bir muahede yaptık. Arada bir muahede mahsusı vardır. Rusya'nın da dahil olduğu halde sahil devletler boynünde yapılacaktır. Rusya'nın konferansa davet edilmesinde zaten ahtende hocluyuz ve Hükümetimiz bu Düvelî mütelifeye, Rusya'nın da davetini teklif edecektir. Amma ben şimdi zannediyorum ki, onlar Rusya'nın davet edilmesini kabul etmez. Bendeniz cidden biliyorum ki; Rusya'yı kabul etmeyeceklerdir. Fakat biz vazifemizi yapacağız. Nitekim bu, bize bir taraftan lüzumlu olduğu gibi diğer taraftan da Rusların Ceneve konferansında bizi davet etmelerini teklif etmek itibarıyla de nezaketen lâzımdır. Amma o zaman Ruslar teklif ettiler, onlar kabul etmedi. Şimdi de Rusları kabul etmezlerse nasıl ısrar edebileceğiz? Aynı meseledir. Fakat davet etmeğe mecburuz ve edeceğiz.

TAHSİN BEY (Aydın) — Efendim; Ceneve konferansında Ruslar...

YUSUF ZİYA BEY (Mersin) — Müzakere yok ki; bu sualler nedir?

TAHSİN BEY (Aydın) — Efendim; Ceneve konferansında müzakereye iştirak etmek için bizim de iştirakimizi temin etmiş değillerdir. Rusların bizimle olan muahadenet ahitnamesinde bitâhare vukuu muhtemel olmayan Ceneve konferansında bizim de temsil edilmemizi teklif etmeyi bizim o konferansa iştirakimizi talep ederdi. Bize gelince; biz bu muahede mucibince bazı meselede Rusların muvafakati olmadıkça ve onların muvafakati inzıman etmedikçe bir muahede kabul etmeyeceğimizi onlara karşı tazahhüt ettik. Binaenaleyh bu yapacak. Konferansta Rusların vucudu olmadıkça, bizim de o muahedat ve müzakereye iştirak etmemiz lüzumunun muahede iktizasından olduğunu nazarı dikkatten dur, ruhma-

maklığımız lâzımdır. Aksi halde biz muahedemize riayet etmemekliğimizi göstermiş oluruz. Sonra o muahede de yalnız....

MUSTAFA DURAK BEY (Erzurum) — Efendim; bu müzakereye dair bir şey arz edeceğimi müsaade buyurunuz.

MAZHAR MÜFİT BEY (Hakkâri) — Efendim; henüz müzakere etmemişler.

MUSTAFA DURAK BEY (Erzurum) — Efendim; daha bu nota yeni gelmiş. Vekil Beyefendi diyorlar ki; biz bunun üzerinde hiç bir müzakere ve münakaşa etmedik. O halde bizim burada sözumüz boynünde gidecektir, açılacaktır. O vakit bunu inşallah müzakere ederiz. Yalnız bendeniz bir şey rica edeceğim. Şimdiye kadar gelen notalar ne kadar kapalı geliyordu. Elhamdülillah bu gün bir ışıklı nota gelmiştir. (Işık) değil sesleri. Cenabı hakka hamdü düa edelim, şükürler ederim.

BOZAN BEY (Urfa) — Musul için bu notada bir şey yoktur.

Dr. RIZA NUR BEY (Sinop) — Şimdi efendim Musul için bir şey yoktur, buyuruyorlar. Bu, bizim tarafımızdan yapılmış bir şey değildir. Onlar tarafından yapılmış bir şeydir. Onlar Paristedir. Fakat efendiler buna tabiidir ki; buna emin olunuz. Hükümet her tarafı düşünecektir. Bu notaya verilecek cevap ta tabiidir ki Heyeti Celileden geçecektir ve arz edilecektir. Diz yalnız ne düşündük? Acilen Heyeti Celilenin haberi olsun diye arz ettik.

REİS — Hariciye Vekili Bey izah ettiler efendim. Tabii bunun için müzakereye lüzum kalmadı. «Hayir sesleri».

OSMAN NURİ BEY (Lâzistan) — Başka bir meseleye dair bir temennimiz var.

SALÂHATTİN BEY (?) — Rûfokayı muhteremelerini bir an evvel davet etsinler. (Câleli aleniyeye geçilsin sesleri).

ABDULLAH AZMİ EFENDİ (Eskişehir) — Rûfokayı sairimizi davet ettik, tekrar edeceğiz. Çünkü mühim meseledir.

HASİP BEY (Maras) — Efendi Hazretleri bunun berayı malûmat gelmesi de nazarı dikkatinizi celbet-sin.

MAZHAR MÜFİT BEY (Hakkâri) — Burada müzakere edilecek, davet ediniz.

OSMAN BEY (Lâzistan) — O vakte kadar cereyan eden mesele için hareketlerini tehir etmişlerdi. Bu dilşüncelen makul idi. Fakat bu nota geldikten

sonra Franklen Büyüon'u bekleme için mana yoktur. Durayı teqrif etsinler, arzu ederse buraya gelir.

ABDULLAH AZMI EFENDI (Eskişehir) — Efendim öyle zannediyorum ki bu nota aynı zamanda her iki tarafa da tebliğ edilmiştir. Her halde ar-kadaşlarımız bizim kadar düşünürler. Binacnaleyh hareket ettiklerini zannediyorum. Franklen Büyüon'un bu notaya karşı kıymetli kalmıştır efendim.

REİS — Efendim; bu mesele kapandıdır. Celsei hafiye dair bir takrir var.

2 — İçel Mebusu Naim Bey ve rüfekaşını; muğ-tenem estihadan mebusana birer adet filinta verilmesine dair takrir.

Riyaseti Celileye

Lehülhamâ velminne muzaffer ordunuz. Düşma-nı bâni mübarek Anadolîmüzdân temizlemişir. İş-bu zâferimizin vahibi Cenâbı vahibülalaya ve âmilî milletimizin ordusu ve hâmisî de Rüyûk Millet Mec-lisidir. İşbu Meclisi Âli arzayı kıramına bir hatırai zâfer olmak üzere düşmanı Yunanından ıktınanı ed-

len lüfenklenden bir adet filinta ile beşer yüz. İşenk ihdasının Müdafaai Milliye Vekâletine tasviben tebliğini teklif ederiz efendim.

25 Eylül 1338

İçel Mebusu
Naim
Kayseri Mebusu
Osman
Tokat Mebusu
İzzet

Malatya Mebusu
Reşit
Durdur Mebusu
İsmail Suphi
Siirt Mebusu
Mustafa Sabri

REİS — Müdafaai Milliyeye tasviben göndere-lim. Takririn tasviben Müdafaai Milliye Vekâletine gönderilmesini kabul edenler lütfen el kaldırsınlar... Kabul edilmiştir.

Celsei Hafiye bitmiştir. Celsei aleniyeye geçilmesini reyinize arz ediyorum. Celsei aleniyeye geçilmesini kabul edenler lütfen el kaldırsınlar... Celsei ale-niyeye geçilmiştir efendim.

Hicami Celbe

Saat : 4,30

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

27 Eylül 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SÂBIK HULÂSASI	832
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	833
1. — İzmir'de bulunan Rajkumandan Mustafa Kemal Paşa ve orada bulunan Vekillerin Ankara'ya avdelleri ve mesaili siyasiye, İngilizlerin Trakya ve İstanbul'daki hareketleri ve Üsere mübadelesi hakkında müzakerat.	833:836

Cilt : 23

109 ncu Ciltin, 2 nci Celse

YÜZ DOKUZUNCU İNİKAT

27 Eylül 1338 Çarşamba

(KINCI CELSE)

Acülma vakti : 2.30

REİS : Başvaci Resmî ve Müsa Kâzım Efendi Hazretleri

KÂTİPLER : Ârif Bey (Kayseri); Hakkı Bey (Van).

REİS — Celseyi açıyorum.

Hafız celse yapılması hakkında huyurun Abdullah Azmi Efendi.

ABDULLAH AZMI EFENDİ (İcra Vekilleri Heyeti Reis Vekili ve Şer'iye Vekili) (Eskişehir) — Efendim: Başkumandan Paşa Hazretlerinden Meclisi Âliye gelen bir telgraf vardır. Rize herayı malumat

geldi, asıl Meclisi Âliye gelmiştir. Tabii Meclisi Âli namına geldiği için Meclis Kâtipleri okurlar. Sonra Hariciye Vekâletine de ayrıca mevzuat Çanakkale'ye ait bir telgraf vardır. O da okunacaktır.

REİS — Efendim; celse hafize talep ediliyor. Celse hafizeyi kabul buyuranlar lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir.

Sahih zabıt hülâsası okunacaktır.

I. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YÜZ SEKİZİNCİ İNİKAT

25 Eylül 1338 Pazartesi

(KINCI CELSE)

Musa Kâzım Efendi Hazretlerinin tahtı Riyasetlerinde bilinikât zaptı sabık hülâsası kiraat ve aymen kabul olundu. Heyeti Vekilenin mesaili siyasiye hakkında İzmir'de hulunan İcra Vekilleri Heyeti Reis İsmail Beyefendi ile vukubulan muhaberatıyla Hükümetimizin konferansa davetini mutazammın Düvelî mütelif Hariciye Nazırlarının telgrafları Meclise arz edildi. Bir hatıra zafer olmak üzere düşmandan müğtenim eslihadan Meclis âzasına miktarı kâfi fişgiyle birer filintabın itası hakkındaki takrir kabul olunarak Müdafai Milliye Vekâletine tebliğ edildi ve celse aleniyyeye geçildi.

Reis
Korısânî
Musa Kâzım

Kâtip
Kayseri
Ârif

Kâtip
Van
Hakkı

REİS — Zaptı sabık hakkında söz isteyen var mı? Kabul edenler...

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Efendim; Meclisi Âlide geçen hafiz celsede kararı alınan bir mesele'nin aynı'nın gazetelerde aleni olarak yazıldığını görüyorum. Bunu Divanı Riyasetten soruyorum.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Divanı Riyaset bunu tahkik etmeli ve mesullerini bulup tecziye etmelidir. (Çok doğru sesleri)

ABDULLAH AZMI EFENDİ (İcra Vekilleri Heyeti Reis Vekili) (Eskişehir) — Efendim; her halde bir vermedik.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Bilmiyorum efendim, nereden olursa olsun Divanı Riyasetten bunu sual ediyorum. İcra Riyasetinden değil, bunu Divanı Riyasetten soruyorum. Hususati mahreme ve kayri mahreme fâş olunmuş. Bu için fâş olunmuştur, soruyorum.

REİS — Efendim; hendenizin bu hususta malumatım yoktur. Salâhattin Bey söylediler, şimdi vâkıf oldum.

REFİK BEY (Konya) — Hepimiz de okuduk efendim.

REİS — Efendim; tahkikat yapacağız. Divanı Riyaset bunu şey eder. Efendim; zaptı sabık hülâsası hakkında başka mütalâa var mı?... (Tashih edilsin sesleri) Zaptı sabık kabul edilmiştir efendim.

2 — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — İzmir'de bulunan Başkumandan Mustafa Kemal Paşa ve orada bulunan vekillerin Ankara'ya avdelleri ve mesaili siyasiye, İngilizlerin Trakya ve İstanbul'daki hareketleri ve Üseru mübahaleleri hakkında müzakereat.

REİS — Reis Paşa Hazretlerinde gelen telgraf okunacaktır.

1/846

26 . 9 . 1338

Makine başında

Türkiye Büyük Millet Meclisi
Riyaseti Celilesine

Harekâtı askeriyemiz İzmir havasına, Marmara sevahiline, ve Boğazlar mintakasına dahil olduğu günden itibaren safî veya ciddi harekâtı siyasiye ile memnuç ve mütedahil bir vaziyete girmiştir. 9/9/1338 tarihünden itibaren hemen her gün kıtaatımız itilâf kıtaatıyla ve konsoloslarıyla temas etmekte ve mütemadiyen harekâtı askeriyemizin tehricine matuf teşebbüsata maruz kalmaktadır. Başkumandanlık bir taraftan harekâtı askeriyeyi tehirden ve bu suretle kazandan muvaffakiyetlerin askeri netayıcı katıyesini ziya'dan vikaye endişesinde bulunmakta ve diğer taraftan harekâtı askeriyemizi durdurmaya matuf itilâf teşebbüsâtı siyasiyesini her hangi bir oyuna girmemeye harekâtı askeriyeye sebebiyle aleyhimize bir güne cereyan ihdasında ve hadisatı ciddiye zuhurundan içtinabı umumiyi temin etmeye çalışmaktadır. Hükûmete tebliğ olunan resmî notadan maada Başkumandanlığı vukubulan temastar munhasıran harekâtı askeriyeye müteallik mevaddır. Harekâtı askeriyeyi tesirâtı müzakeresi siyasiyeden kurtarabilmek için itihaz edilen askeri kararlar gayri kabili tehirden günden Heyeti Vekilenin bir kaç gün için kâmilan burada bulunmasına ihtiyacı katî mevcut olmakla beraber Meclisi Âlinin Heyeti Vekile Reisi ile Hariciye Vekili o esnada Başkumandanlık nezline gönderilmek suretiyle gösterdiği muaveneti saniniyi de lissânî şükran ile tezkâr ederim. Son itilâf notasında münderiş ve Yunan ordusunun Trakya'ya çekileceği bir hududun tayini maksadına matuf olarak Mudanya'da kumandanlar arasında inkadı mevzubahis olan askeri konferansın mühteraleyleti olan mülâhazatı bir defa M. Franklen Buyyon'dan dinlemek askeri ve siyasi vaziyetin tenvirini için fidei esasıyıcı haiz olduğu kanaatındayım. Perşembe günü vürüdü memul olan mumaileyh ile mülâkattan sonra Başkumandanlığın vaziyeti askeriyeyi mutalâhasında küsayış hasıl olacağından Rauf ve Yusuf Kemal Beye

lendilerin undan sonra Meclisi Âliye avdelleri lüzumu tasvip buyurdular. Mahaza Halî hazır vaziyeti unumiyesi harekâtı askeriyeye netayicine mübtehi olup harekâtı mezkûre ise lehülhamd her gün cihan bazârında daha ziyade şayarı hürmet bir surette tecelli etmekte olduğundan vaziyeti siyasiyenin Büyük Millet Meclisi ile onun Hükûmeti tarafından âmali milliyeye muvafık bir surette halledileceğine ümüdü katî mevcut olduğunu arza müsaereat ederim. Celsei hafiyede Meclisi Âliye kıraat olunmak üzere Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine ve beraysı malumat Heyeti Vekile Riyaseti Celilesine takdim olunmuştur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi

Reisi

Başkumandan

Mustafa Kemal

ABDULLAH AZMI EFENDİ (İzra Vekilleri Heyeti Reis Vekili) (Eskişehir) — Efendim: Rauf Beyefendiden de bir şey vardır. Biz geçen celseden sonra arkadaşlarımızı davet etmiştik. Buna cevap veriyorlar. Diyorlar ki, mühim kararlar itihazi mechuriyetinde bulunduğumuzu biz de tanımayla takdir ediyor ve biran evvel avdet etmek istiyoruz. Fakat Puan-karcenin malumatı tahtında Franklen Buyyon İzmir'e geliyor. Paşa Hazretlerine çektikleri haşka bir telgrafla kendisiyle görüşmeksizin hiç bir karar itihaz edilmemesini Başkumandan Paşa Hazretlerinden menafii umumiyeye nanına rica ediliyor. Franklen Buyyon ile vuku hılacak mülâkat hizi son nota hakkında tenvir edecektir ki, bunun ehemmiyeti Heyeti Celilenize de takdir buyurulur. Mumaileyh en seri vasıta ile Perşembe günü gelecek. Muvasalatında en sarîh bir surette görüşülerek o gün akşamı olamazsa Cumartesi sabahı hareket edeceğimizi arz ve bu suretle iki gün daha müsaade buyurulmasını rica ederim.

Bu ana gelinceye kadar biz üç defa telgraf çektik. En son gelen cevap budur. Bunu Meclisi Âlinize bildiriyoruz. Çünkü başka cevap gelmedi. (Muvafık sadaları) Sonra Hariciye Vekili Beyefendiyeye gelen telgraf da vardır.

RIZA NUR BEY (Hariciye Vekâleti Vekili) (Sinop) — İstihbarat olarak şöyle bir haber almıştık. 26 . 9 . 1338 İstanbul'dan bu sabah general Marinton'un Hâmit Beye gönderdiği mektubun hülâsasıdır. Alkı bin Türk süvarisinin Çanakkale civarında ve bitaraf mintakada bulunan Türk süvarisinin Erenköyüne geldiğini ve Çanakkale'deki İngiliz ku-

mandanı Türk kumandanına bitaraf mintakadan çekilmesini teklif ettiği halde henüz çekilmediğini. Kezalik Biga'dan da bin Türk sınavısının bitaraf halta tecavüz eylediğini beyan ile Çanakkale İngiliz kumandanının verdiği notada her türlü vesite ilana ile bitaraf mintakanın gerisine çekilmek ihtimali kalmadığı takdirde bahri, berrî, havai kuvvetlerden istifade etmek hususunda kendisine salâhiyeti tamme verildiğini bildirmiştir. Ondan sonra şu telgrafi aldım. Gayet aceledir.

Ankara Hariciye Vekâleti Vekili

Rıza Nur Bey

İmza Başkumandan Mustafa Kemal Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyefendi taraflarından - sırası ile ökümlük için öyle şey ediyorum. - Dersaadette general Haringtondan İzmir'de Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine yazılan 26 . 9 . 1338 tarihli nota ikinci maddede nişarunileyh tarafından yazılan cevap maruzdur. Üçüncü maddede de berayı malûmat maruzdur.

Madde 2 — İzmir'de Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine.

26.9.1338 Erenköy ve Biga'nın garbinden süvarimizi geriye celb için sizinle derhal muhabere etmesini Hâmit Beyden rica ettim. Her gün bir hadiseden içti nap için pek ziyade endişenakım. Binaenaleyh müzakerata taliken kıtaatinızı bitaraf mintaka haricine çekmenizi rica ederim. General Harington.

Üçüncü madde İstanbul'da General Harington'un 26.9.1338 tarihcesi İzmir.

Bitaraf bir mintakanın şimdiiye kadar B. Millet Meclisi Hükümetiyle alakadar Hükümet arasında ta karrur ettirilmiş olduğundan haberdar değilim. (Nra ve sesleri) süvarilerimizin ve kıtaatımızın harekâtı mağlup Yunan ordusunun Harokâti takibiyesinden ibarettir. Malumu Devletleridir ki Anadolu'yu baştan başa tahrip ve ihrak etmiş ve yüzbinlerce nüfusunu melceiz ve gidasız bırakmış olan Yunan ordusu Trakya'da bir taraftan aynı mozalime devam ederken diğer taraftan her geçen günden istifade ederek yeniden teşkilâta ikdam etmektedir. Yunan kuvveti harbiyesinin bir mintaka bitarafı kuyudu altında bulunmadığına en yakın bir misal olarak 23.9.1338 zovalde Yunan tayyarelerinin Ezinc civarında Türk toprağında faaliyetleri harbiyele hulunduklarına ve Yunan donanmasının daha 26 Eylülde bile İstanbul limanında demir almış olduğunu zikredebiliriz. Madisat vukuuna meydan vermemeye bizim gayretimiz hakiki ve samimidir. Çanakkale'deki Britanya kıtaati

tarafından Erenköy ile Çanakkale arasında arazinin üzerinde tahribat yapmış Çanakkale katabatını civarında binaların hednis, bize ait olan esliha ve mühimmatın imhası kıtaatinız civarında top, bombha endahları bizi Yunan ordusuna isal eden yol üzerinde tahkimat yapılmakta olması ve bu tahkimatla ahali islaniyenin geliştirilmesi gibi harekâtin esbabını anlamakta ciddon duçarî müşkülât oluyoruz. Türk millotinin boğazların serbesüsüne riayeti daima olan emmiş olduğunuzu ve bu vesile ile de tezkâr eder ve samimi olarak netayici müsbite ümit ettiğimiz müzakeratı karabeyekadar sul tevhühüm husulüne manı olacak vâziyet ihdasını zativedicilerinden rica ederim.

Başkumandan

Mustafa Kemal

Sun vaziyet budur efendim.

REİS — Efendim. Burdur Mebusu İsmail Suphi Beyin bir takriri var. İnkısalım da, eğer celsei aletniyye inkal olunsun denirse ona göre hareket etilecektir.

Büyük Millet Meclisi Kayasatı Celilüsine

Düvelî Mülteife tarafından Büyük Millet Meclisi Hükümetine verilmiş olan sul teklifatını havı son netaya cevap verilmeye kadar bir hafta zaman geçmek mecburiyeti olduğu görülmektedir. Halhukı İngiliz kuvayı berrîye, bahriye ve hayaiyesinin bitaraf mintaka dedikleri boğazlar havalisinde cem ve tahşidne devam edilmekte olduğu gibi Türkiye'nin payitahtı İstanbul şehrinin emniyet ve masuniyeti aleyhinde Rum patrikhanesi başta olarak bazı anasırca mehinane istihzarat ve tertibat alınmakta bulunduğu işiılmektedir. Şu hallere nazaran T. H. M. Meclisi Hükümetinin cevabı varıncaya kadar her türlü tahşidat ve tahkimatı askeriyeden sarfı nazar olunması ve İstanbul şehrinin emniyet ve masuniyetine itina edilmesi hususlarının Düvelî mülteife İstanbul mümessillerine hemen iblağ edilmek üzere keyfiyotin Hariciye Vekâletine havalesini rica ederim.

Burdur Mobusu

İsmail Suphi Soysalı

RIZA NUR BEY (Hariciye Vekâleti Vekili) (Sıriop) — Efendim, takrir salibi muhterem arkadaşlarımızın arzularını zaton yapmıştık. Bundan iki gün evvel Hâyeti Vekilde müzakere edildi. Beideniz Hâmit Beyc şöyle bir telgraf verdim. «Arddeki hukusatın Büyük Britanya mümessiliğine şifahan tebliği maabvuta tevdi ve bundan Fransa, İtalya mümessillerine malumat ilası Büyük Britanya Hükümeti tarafından Çanakkale ve İstanbul'da yapılmakta olan

taahhüdün arzu etmekte olduğumuz sulhu işkât mahiyetinde olduğunu beyan ederim.

Zaten böyle bir şey yapmıştık.

ISMAL SUPHI BEY (Hürdur) — Rıza Nur Beyefendi; yalnız tahririnde ikinci bir hüküm vardır. Bondenizin tahririndeki İstanbul'da bazı tertibatı mehinane yapıyor.

RIZA NUR BEY (Hariciye Vekâleti Vekili) (Devamla) — Şimdi biz onu da nazarı dikkate aldık ve dedik ki taahhüd kelimesini hepsini cernidir. Çünkü İstanbul'dan haber aldık. Kesmi değildir. Bunlar ajans habercilerdir. 40 000 kadar Rum ve Ermenilerden nürekkep asker cemediyorlarmış. Bir takım tertibat, yangın, kâthâm ve falân yapacaklarmış. Ne dereceye kadar mevzukeyi olduğunu bilmiyoruz. Tahdis; kelimesi o tertibata falân hep imanı olacak bir kelimedir. İste bu vesile ile arz edeyim ki bondenize bunu söylemek vesile oldu. Demin hatırladığım Rıza Bey bir zaman İstanbul'da bulundu. Çocukluk falân denildi. Halbuki Yunan'ın Trakya'da mezalim icrası hakkındaki fikrini de tahrir sahiplerine bondeniz verdim. O arkadaşlarda itiraf olurlar.

REİS — Efendim, İzmir Mebusu Hamdi Beyin ümera hakkında da bir tahriri var? Tensip ederseniz celisi aleniyede yapalım.

HAMDİ NAMIK BEY (İzmit) — Efendim, üleri celbede okunması icabeden bir tahrirdir. Manufalı arz edeyim? Heyet-i Celileniz nasıl arzu ederse böyle olsun.

Tahririni aynen okuyorum.

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Müddeti esaretileri iki seneye bahig olan sağlam üseranın memleketlerine terhisı veya bitaraf bir devlet arazisine nakilleri Beynelmilet Salibi Ahmer Heyetinin 1907 talimatnamesine zeyl olan 1921 martında Cenevre'de ittihaz olunan mukarreratin 7 nci maddesi ahkâmından bulunduğu cihette ve ahânet neticesi olarak Edirne'de esir olan ve 25 Temmuz 1338 tarihinde iki senelik müddetlerini ikmal etmiş bulunan Kolordu Kumandanı ve Edirne Mebusu Miralay Cafer Tayyar Beyle diğer ümera ve zabitan ve efradın ya terhisleri ile memleketimize sadeleri veyahut bitaraf bir devlet arazisine nakilleri için Yunan Hükümeti nezdinde bilvasita teşebbusatı lüzumede hululması ve bu suret kabul edilmediği takdirde mükademe Heyet-i Celilerince tasvip buyurulan teklifi acizi veçhile Yunan üserasına nispetle kemiyet itibariyle hiç mesabesinde bulunan esirlerimizin bir kısmıyla

mübadelesi esasının istikmalı hususunun Heyeti Vekileye tebligini teklif ederim efendim.

İzmit Mebusu
Hamdi

Efendim, şimdi malumu âlileridir ki Trakya'da esir olan arkadaşlarımız 25 Temmuzda iki senelik esaret müddetlerini ikmal ettiler. Beynelmilet Salibi Ahmer Cemiyetinin ittihaz ettiği kararın 7 nci maddesine göre iki sene müddeti esaretini ikmal eden zabitan ve efradın ya memleketlerine terhisı ve sadesi veyahut bitaraf memleketlerden birine nakilleri bu kararın iktizasındandır. Geçen defa yine tarafı acizden vukubulan ıstırahân üzerine Heyet-i Celilece bunların mübadele edilmesi teblig edilmişti. O zaman Hükümet Cafer Tayyar Beyi ancak bir Kolordu kumandanıyla mübadele edebileceğini söylemişti. Halbuki bu beynelmilet Salibi Ahmer Cemiyetinin ittihaz ettiği mukarrerat sureti katüede meriyülcra olmakla beraber malumu âlileri olduğu üzere beynelmilet Salibi Ahmer heyetlerinin hükümeti medeniyeye üzerine manevi bir nüfuzu vardır. Binaenaleyh böyle muharip iki hükümet tarafından vevçki bir protokol ile teyit edilmemiş olsa bile ve Yunanistan'ın bugünkü vaziyetine göre Hükümeti milliyensiz tarafından yapılacak bilvasita bir teblig üzerine bunları ya memleketimize iade eder veya bitaraf bir memleket arazisine nakleder. Binaenaleyh bu cihet İstanbul'daki ittılâf komiserleri vasıtasıyla Yunan hükümetine teblig edildikten sonra şayet bu husus kabul edilmezse esasen oradaki esirlerimiz Yunan üserasına nispeten kemiyet itibariyle hiç mesabesinde olduğundan iki seneden beri ve daha doğrusu 26 aydan beri elim bir vaziyette bulunan oradaki esirlerimizin mübadele edilmesini teklif ediyorum. Binaenaleyh bu tahririm Heyeti Vekileye götsün. Eğer bu beynelmilet Salibi Ahmer Cemiyetinin kararı veçhile bizim memleketimize gönderirler veyahut bitaraf bir memleket arazisine naklederlerse ne âlâ veyahut bunları kendi memleketimize göndersinler. Onlardan da şimdi bir kısım gönderilir.

RIZA NUR BEY (HARİCIYE VEKÂLETİ VEKİLİ) (Sinop) — Bugüne kadar Yunanla hâlî harpte bulunduğumuz müddet epeyce uzundur ve hugun ve sulh kapıları açılmış gibi görünüyör. Bu iş en ziyade sulh müzakeresinile yapılacaktır. Bizim Yunan'ın elimizde bulunan esirleri sulh müzakerati zamanında bir kuvvettir ve bunu bırakamayız. Sonra bu esirler canidir, katildir. Belki de bunları mesul edeceğiz. Cinayati mühtisdir. Memleketi tahrip etmişlerdir. Bunları

nasıl hırakız? Yani hırakamayız. Yani bendenizce de Hükümetçe de bunları bırakamayız. (Doğru sadaları) Bu mevzu bahis olamaz. (Kâfi sesleri)

MAMDİ NAMIK BEY (İzmit) — Efendim: Rıza Nur Beyefendi yalnız bir noktasına cevap verdiler. Bendeniz de kabul ediyorum. Fakat bendeniz de diyorum ki birinci fıkrasında Salibi Ahmer Cemiyetinin kararları vardır. İki sene esaret müddetini ikmal edenler bitaraf bir memleket arazisine veyahut da memleketlerine terhisleri lâzım. Bitaraf bir mıntika dahilinde bırakmak lâzım. Heyeti Vekileden istirham ediyorum. Yani bir teşebbüs yapmak bir şey midir? (Gü-

rültüler) Rica ederim. Heyeti Vekileye gitsin. Bu Rızasını için Heyeti Vekilede mümkün ise bir şey yapabilir. Gayri mümkün ise istemiyorum.

REİS — Efendim; bu takririn Heyeti Vekileye havalesini kabul ederler lütfen el kaldırsın... (Reye lüzum yoktur sesleri) Kabul edilmemiştir efendim.

Efendim; celse hâfiyeye müteallik evrakımız kalmadı. Celsei aleniyeye geçilmesini kabul ederler lütfen el kaldırsın... Celsei aleniyeye geçilmiştir.

Efendim; celse alenidir. Acş dakika tenellüs için celseyi tatil ediyorum.

(Dosyada bulunan takirler)

Türkiye Büyük Millet Meclisi

Başkıtabeti

27 9 1338

- Zabıt Kalemi

Şifre

Müstaceldir

Başkumandan Paşa Hazretlerine

Kauf ve Yusuf Kemal Beyefendilerin M. Frankten Buyyon ile görüşüldükten sonra Ankara'ya gelecekleri hakkındaki telgrafnameyi devletlerinin ve kıtaatımızın mıntakalı bitarafiye girmesi meselesi hakkında General Harinkton ile icra edilen muhaberat suretlerinin Heyeti Umumiyede okunarak Meclisçe hüsnü telâkki edildiğini arz eylerim efendim.

İmza

25 9 1338

Buyuk Millet Meclisi

Rıyaseli Cehlesine

Müddeti esaretleri iki seneye baliğ olan sağlam üseranın memleketlerine terhisi veya bitaraf bir dev-

let arazisine nakilleri; beynelmül Salibi Ahmer Heyetinin 1907 talimatnamesine zeyl olan 1921 Martında Cenevre'de ittihaz ulunun mukarreratın 7 nci maddesi ahkâmından bulunduğu cihetle bir ihanet neticesi olarak Edirne'de esir olan ve 25 Temmuz 1338 tarihinde iki senelik esaret müddetlerini ikmal etmiş bulunan Kolordu Kumandanı ve Edirne Mebusu Miralay Cafer Tayyar Boyle diğer umera ve zabitan ve efratın ya terhisleri ile memleketimize iadeleri veyahut bitaraf bir devlet arazisine nakillen için Yunan Hükümeti nezdinde bilvasıta teşebbüsâtı lâzımede bulunulması ve bu suret kabul edilmediği takdirde mukaddema heyeti celilenizce tasvip buyulan teklifi azizi veçhile Yunan iherasına nispetle kemmiyet ühâriyle hiç mesafesinde bulunan esirlerimizin Yunan iherasından bir kısmı ile mübadele esbabının istikmalî hususunun Heyeti Vekileye tabliğini teklif ederim efendim.

İzmir Mebusu

Hamdi

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

30 Eylül 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa	Telgraf	Sayfa
1. — ZAPTI SARIK HULÂSASI	838		840
2. — SUALLER VE CEVAPLAR	839	3 — EVRAKI VARİDE	840
1. — <i>Burdur Mebusu İsmail Süphî Soy-</i>		1. — <i>Naşkıniandan Mustafa Kemal Paşa</i>	
<i>sallının; Buhara sefirinin vâzife mahalline gi-</i>		<i>ve İzmir'de bulunan Vekillerin Ankara'ya mü-</i>	
<i>demeyerek Trabzon'da kalması eshabına dair</i>		<i>tevvüccihen hareket ettiklerine dair telgraf.</i>	840
<i>sualı ve Hariciye Vekâleti Vekili Rıza Nur</i>		4 — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	840
<i>Beyin cevabı.</i>	839:840	1. — <i>Türkiye Büyük Millet Meclisi Büt-</i>	
		<i>çesi.</i>	840:857

Cilt : 23

111 nci İmtihân, 2 ve 3 nci Celse

YÜZ ON BİRİNCİ İNKAT

30 Eylül 1338 Cumartesi

İKİNCİ CELSE

Mebdci Müzakerat Saat : 3

REİS : Birinci Reis Vekili Vehbi Efendi Hazretleri

KÂTİPLER : Âtîf Bey (Kayseri), Hakkı Bey (Van)

REİS — Celse kâğıt okundu. Rıza Nur Beyefendi celsei bahiyec esbabını arz edecekler.

İSMAIL SUPHI SOYSALLI BEY (Burdur) — Reis Beyefendi evvelâ müsaade buyurun. Suat tahriri okunsun.

RIZA NUR BEY HARİCIYE VEKÂLETİ VEKİLİ (Sinop) — Efendim, İsmail Suphi Beyin verdikleri tahririn mefadi, Buliara sefareti neden şimdiye kadar Trabzon'da kalmıştır. Bu kadar masraf neden boşuna ihtiyar edilmiştir? Meselenin birtakım yerleri vardır ki aşikâr söylenemez. Onun için rica ederim ki celse hafî olsun.

HACI TEVFIK EFENDİ (Kângiri) — Celsenin hafîliğine biz de razıyız. Lâkin bize şimdiye kadar

yaptırdığınız celse hafiyeleri buradan dışarı çıktığıımızda yahut buradan dışarı çıkmazdan evvel herkesin lisanında ve ertesi gün de matbuatta aynen görüyoruz. Celsei hafiyeye mullaka olmamak kabul değildir. Lâkin mesleketin resmi, nım resmi gazetelelerinde bunlar görülecek olursa aylık teşkil etmez ve iyi netice vermez. Matbuat Müdüriyeti, Hariciye, Dahiliye Vekâletleri bunları nazarı itibara alarak bunların nesredilmemeleri esbabını düşününler ve temin etsinler.

REİS — Evvelâ celsei hafiyec akdini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Efendim, celsei hafiyec kabul edilmiştir; devam edeceğiz.

Şimdi zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1 — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YÜZ DOKUZUNCU İNKAT

27 Eylül 1338 Çarşamba

İKİNCİ CELSE

Musa Kâzım Efendi Hazretlerinin tahtı Riyasetlerinde hilinikat tahtı sabık hulâsası kiraat ve aynen kabul olundu. Başkumandan Paşa Hazretlerinden mevrit ve İzmirde bulunan İcra Vekilleri Heyeti Reisi ve azasının muhtemel hulunan Mösyü Franklen Büyüyon ile görüştükten sonra Ankara'ya hareket edecekleri hakkındaki şifreli telgraf kiraat olundu. Burdur Mebusu İsmail Suphi Beyin İngilizlerin Trakya ve İstanbuldaki vaziyetleri hakkındaki tahriri kiraat olunarak Hariciye Vekâletince cevap ita kilindi. Hamdi Namık Beyin mübadecî üsera hakkındaki tahriri okunarak kabul edilmedi ve celsei aleniyeye geçildi.

Reis
İkinci Reis Vekili
Musa Kâzım

Kâtip
Kayseri
Âtîf

Kâtip
Van
Hakkı

REİS — Zaptı sabık hulâsası hakkındaki söz isteyen var mı?.. Kabul edenler... Aynen kabul olundu. Buyurun Rıza Nur Beyefendi.

RIZA NUR BEY HARİCIYE VEKÂLETİ VEKİLİ (Sinop) — Efendim, Tevfik Efendi Hazretlerine cevap vereyim.

Resmi şeyler mutlaka Hariciye Vekâletinden matbuata teltiğ edilir. Verilmecse yazamaz. Eğcr matbuat yazıyorsa mutlaka başka türlü çıkar. Yani Hariciye Vekâletinden doğrudan doğruya verilmiş ve matbuata yazılmış olanlar çıkar. Sureti hususiyede yazdırılmış olamaz. Bunun imkânı yoktur. Fakat sureti hususiyede geçer. Bunun için ne diyeyim, bir şey söyleyemem.

HACI TEVFIK EFENDİ (Kângiri) — Matbuat müdüriyetinin manası zannediyorum ki Hükümetin hafî tutması lâzım gelen şeyleri...

2 — SUALER VE CEVAPLAR

1. — *Burdur Melisu İsmail Suphi Soysalî'nin; Buhara sefirinin vazife muhallyne gidemeyerek Trabzon'da kalması esbabına dair suali ve Hariciye Vekâleti Vekili Rıza Nur Beyin cevabı.*

REİS — Buyurun Rıza Nur Beyefendi

RIZA NUR BEY HARİCİYE VEKÂLETİ VE KILI (Sinop) — Efendim; bundan altı ay kadar evvel Buhara'ya bir heyeti sefaret tayin olunduğu malumu âlileridir. Bu sefaret de Galip Paşa

İSMAIL SUPHI SOYSALİ BEY (Burdur) — Takririm okunsun, arkadaşlarından bir kısmının haberi yoktur.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Okuyayım efendim; «Ayatları beri Buhara sefaret heyetinin mahalli memuriyetine gidemeyerek Trabzon'da kalmaları ve tahsisat almaları gayri muvafık olduğundan bu mesele hakkında Hariciye Vekâletince ne düşünüldüğünün ve ne yapıldığının Vekâleti müşarirleriyle dan izahını teklif ederim»

Altı ay kadar evvel Buhara'ya bir heyeti sefaret tayin edilmisti. Sefir olarak da Galip Paşa tayin edilmisti. Galip Paşa buradan kalktı ve Trabzon'a kadar gitti. O vakit Buhara'da Ruslarca ihtilâf denilen şiddetli bir ihtilâl fişid oldu. Buhara hanlığında kısmi şarkıde Fergana da denilen bir yer mevcuttur ve arazisi dağlıktır. Şarşı ve garbi Fergana diye iki kısma ayrılır. Bunların garp cihetinin bütün ahali Türktür. Bunlar Ruslar âlemline kıyanı etmişlerdir. Seneler vardır bunlar millî istiklâl isterler ve Ruslarla müsademe de bulunuyorlardı. Bunlar, «Basmacı» zaten basamak masdanından burada biz baskını diyoruz orada baskı yani eski Türkçeyi kullanıyorlar. Bu adamlar 20 ilâ 30 bin raddelerine kadar bir aralık çoğalmışlardı. Etrafa hücum ediyorlardı ve yakın zamanlara kadar Rusları izaç ediyorlardı. Nihayet son zamanlarda Enver Paşa oraya gider ve bunların başına geçer, teşkilât yapar ve bunlardan dört beş bin kadarını asker haline kor ve orada burada baskın yapar. İlk zamanlarda Enver Paşa orada miktarı kâfi Rus kuvveti bulunmadığı için ilerler. Bu muntazam kuvvetlerini bir taraftan, çetelerini de bir taraftan dağıtır ve hatta Buhara'nın merkezine kadar girerler. Şehrin bir çok yerlerini bizzat zabeder. Hatta pişdarları Hivenin merkezine kadar ilerlerler. Fakat Ruslar çarçabuk hunların karşısına muhtelif cihattan altı bin kişilik bir kuvvet sevkettiler ve Enver Paşayı büyük bir mağlubiyete duçar etti-

ler. Nihayet yine şark tarafına Fergana dağlarının en sarp yerlerine kadar çekildiler. İptidaları Efanlılar Enver Paşaya yardım edeceklerini söyledikleri halde sonra bırakırmışlar, yalnız kalmışlardır. Onlar da ayrıca bir bahis teşkil ediyor. İşte bu esnalara tesadüf etmişti ki Galip Paşa o zaman Trabzon'da faaliyet bulunuyordu. O vakitki muamelâti pek iyi bilmiyorum. Yusuf Kemal Bey her halde daha iyi bilceklerdir. Ruslar teşebbüsâtı siyasiyede bulunmuşlardır.

FAİK BEY (Edirne) — Vekâlet bilmiyor mu efendim?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Hususi suretle istan kim bilir ne türlü yapılmış. Derken efendim; Buhara sefirinin girmesine mani olmuştur. Yani bizinkiler Buhara sefirinin Trabzon'da kalmasını kabul etmiştir. Buhara heyeti Trabzon'da kalmıştır. Binacaleyh bunlardan bir kısmı kâtibi ve yanında bir adam daha Batuma geçmiş, fakat Batum'da da duramamış, avdet etmiştir. Mesele böyledir. Şimdi altı aydan beri sefirimizin bir defa mahalline gidemeyip de orada kalması hakikaten Devletin haysiyeti namına pek fena bir şey. Diğer taraftan da hunlara az veya çok bir para verilmesi çünkü millet parayı hizmet mukabil veriyor, bunlar bir para alıyorlar. Hakikaten fena bir şey. Bilmem neden kalmışlar, hendeniz henüz heş altı gün oluyor; vekâlet ediyoruz ve bu sual takriri henüz verilmemiştir. Nendeniz bu meseleyi tetkik ettini ve şu suretle hallettim. Şimdi Buhara Sefaretini ilga etmek olamaz. Tabii o da Devlet namına iyi bir şey teşkil etmez. Bir gün girmelidir. Halbuki şimdide kadar gitememiştir, gidemiyor. Binacaleyh orada durması da muvafık değildir. Hendeniz şöyle bir sureti tesviye buldum ve Heyeti Vekileye müracaat ettini ve orada şu suretle karar ita edildi. Buhara Sefareti kadrosu haki kalmak üzere mevcut nemurin şimdilik hizmetlerinden affedildi. Sefir Galip Paşaya da esbabı Sıhhiyesinden dolayı istifa edilmesi lüzumu teklif edildi ve kendisi de kabul etti. (Çok güzel sadaları.)

İSMAIL SUPHI BEY (Burdur) — Kadro baki kalmak şartıyla, değil mi Vekil Beyefendi?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Evet efendim. Herde yine gider. Kadro baki kalmak üzere. (Pek âlî sadaları.)

REFİK BEY (Konya) — Yalnız geç kalmış

RIZA NUR BEY (Devamla) — Kabahat benim değildir.

REİS — Efendim kâfi görüyor musunuz?

İSMAIL SUPHI BEY (Burdur) — Bendeniz söyleyeceğim Reis efendi. Arkadaşlar Türkistan'ın en mühlüm kısmı olan Buhara ile Türkiye arasında mu-nasebatı dostanenin vücudu pek lüzumludur. Bende-niz de buna taraftarım. Hatta Buhara'da Türk Sefa-reti tesisini ipiida bendeniz teklif ettim. 1337 senesi-nin Ocak ayı üzerine burada nazarı dikkate alınmıştı. Ancak bizim sefaretin şimdiye kadar oraya gidememe-si ve Trabzon'da kalması hem haysiyeti Devlet na-mında ve hem de haricenin zararı namına tevzi edil-meyecek bir şeydir. Bunu Hariciye Vekâleti sual tak-

ririnden daha evvel nazarı dikkate almış, halletmiş. Bendeniz bu hususta kendisine teşekkür ederim. Fa-kat Buhara ile ve ailemum Türkistan ile bizim mü-nasebetimiz gayet mühim bir meseledir. Temenni ederim ki Hariciye Vekili her an için bunu nazarı dikkatte bulundursun ve anı musait hâsıl olur ol-maz derhal sefaretü göndersin ve önümüze çıkan ma-nileri daha ızale etmeğe çalışsın. Çünkü zannederim ki daha ziyade mevani ihdas ediliyor.

REİS — Mesele bitmiştir efendim. Hafi celse-de müzakere edilecek de bir şey yoktur. Celseyi aheni-ye tahvil edeceğiz. (Meclis bütçesi var sesleri)

3. — EVRAKI VARİDE

Telgraf

1. — Başkumandan Mustafa Kemal Paşa ve İzmir'de bulunan Vekillerin Ankara'ya müteveccihen hare-ker ettiklerine dair telgraf.

REİS — Efendim; Başkumandan Mustafa Kemal Paşanın İzmir'den hareketine dair bir satırlık bir şey var; o okunacaktır. Lütfen dinleyelim.

Makine Başında

İzmir

29/9/1338

Buyuk Millet Meclisi Riyasetine

Başkumandan Paşa Hazereleri ve Dahiliye Vekili Fethi ve Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyefendilerle beraber 29/30 . 9 . 1338 nisfilleyde İzmir'den An-kara'ya müteveccihen trenle hareket edilmiştir. Af-yunkarahisarından hangi tarikin takip edileceği bilâ-hara arz edilecektir, efendim.

İcra Vekilleri Heyetü

Reisü

Hüseyin Rauf

REİS — Berayı malumat arz edilir.

4. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Türkiye Büyük Millet Meclisi Bütçesi

REİS — Hafi celsede müzakere mevzu olarak ru-znamede Meclisin bütçesi var. Meclis bütçesi malumu âlîdir ki, hafi celsede müzakere olunur. Münabip görürseniz şimdi hafi celsede onu müzakere edelim.

NEBİL EFTENDİ (Karahisarısahip) — Ruznamede daha değil. (Gümüşkâğıt)

REİS — Efendim; bu celsede Meclisin bütçesi nin müzakeresini kabul edenler lütfen el kaldırsın.. Kabul edilmiştir. Muvazoneci Maliye izahat verecek mi?

MAZHAR MUFİT BEY (Halkkâri) — Efendim; sorarsanız o vakit izahat veririz.

RİFİS — Efendim maddelere geçilmesini kabul edenler lütfen el kaldırsın.. Kabul edilmiştir. Maddeleri okuyoruz.

Altıncı fasıl .

Türkiye Büyük Millet Meclisi Bütçesi
1337 senesinde Muvazene
Maliye Encümenince kabul
olunan :

1 071 363

1338 senesi için Divanı
Riyasetine teklif olunan 997 015
Encümenince tasarruf olu-
nan 19 690

1338 senesi için En-
cümenince kabul olunan 977 375

Büyük Millet Meclisinin 1338 senesi bütçesi balâ-da da gösterildiği ve hile Divanı Riyasetin teklifine nazaran 19 690 lira tenzih ile 977 375 lira olarak ka-bul edilmiştir. 1337 senesine göre tenzilat 95 988 tiradır.

30 Ağustos 1338

Muvazoneci Maliye Encümeni namına
Mazbata Muhtarcisi
Mazhar Müftü

Faisil	Madde	Nevvi Muhassarat	1338 Senesi için		
			1337 Müvazonei Malîye En'ince kabul olunan	Divanı Riyasetce teklif olunan	Müvazenei Malî- ye En'ince teklif olunan
		Büyük Müllet Meclisi			
	1	Riyaset maaşları	12 000	10 800	10 800
	2	Azalar tahsisatı	770 000	693 000	693 000
	3	Harcirah ve yevmiye	103 265	80 000	103 265
	4	İstiklal mahkemeleri masarifi	25 000	50 000	17 471
	5	Riyaset masarifi, mütevevvası	15 000	15 000	
	6	Memurların maaşları	13 383	14 817	14 637
	7	Memurların tahsisatı fevkaladei şehriyesi	30 350	26 056	25 810
	8	Müstahdemlerin ücretleri	7 350	8 280	8 280
	9	Memurların inzibatiye melbusatı	800	800	800
	10	İnşaat ve tamirat	10 000	10 000	10 000
	11	Mefrusat	5 000	5 000	5 000
	12	Tevvir ve tahsin	4 000	5 000	5 000
	13	Müteferrika ve kırtasiye	12 000	10 000	115 000
	14	İcarat	—	500	500
	15	Müstahdemlerin melbusatı	600	1 000	1 000
	16	Matbaa müstahdemlerin ücretleri	34 615	36 812	36 812
	17	Matbaa tesat ve masarifi dâimisi	30 000	30 000	30 000
		Yokün	1 073 363	997 056	977 375

SALAHATTİN BEY (Mersin) — Efendim; madde madde neye kimsin iş bitirsin.

HACI BOKIR EFENDİ (İdare Memuru) (Konya) — Efendim; 10 800 lira 12 000 lira idi. % 20 liralı oldu da ondan bu kadar kaldı. Şimdi teşrinievvel übtikasından % 20 ler katedilinceye kadar bu haranın ora güne tasvül edilmesi lüzümü gelir. (pek âli sadatın) Bu madde 11 300 lira olacaktır.

ZIYA HURŞİT BEY (Lazistan) — Efendim; malumu âhriiz bu bütçe Mukümmet hütlgesi olmadıği için göz söyliyobiniz. Azalar tahsisatı 770 000 lira olarak hesap edilmiştir. Bilâkine % 20 ler katedildi, 693 000 lira olmuştur. Halbuki teşrinievvel übtikasından da % 20 ler verilinceye kadar üç yüz kırk azaya bu beş aylık verilince % 20 ler 347 000 lira tutacaktır. Bunun için bu madde 727 700 lira olacaktır.

MAZHAR MÜFIT ÖBY (Hakkâri) — Efendim; üçüncü madde harcirah ve yevmiye 103 265 liradır. Gözetim sene ne iye bu sene yine aynıdır kopyayoruz. Fakat malumu âhriiz 18 Mart 1338 tarihli celsede Heyet-i Aliyemiz vergi meselesi mevzu bahis olduğu zaman maaşımız yüz liradır, tahsisatımız yüz liradır diye ka-

rar verdiniz. Bugün harp vergileri, mücezzat, askeriyeye, tarık bedelati o karardan itibaren yüz lira üzerinden kesiliyor. Halbuki harcirah kırk lira üzerinden veriliyor. Ya harcirah da yüz liradan verilir veya hut vergiler yüz lira üzerinden alınmaz. Harcirah kırk liradan vergiye gelince yüz liradan En'inden düğündü ve idare memurları da muvafakat oldu. Mademki vergiyi yüz liradan veriyoruz ve bu seneye maaşınızın 100 lira olmasına karar vermişsiniz. Binacın harcirahı da 100 lira üzerinden almak lâzımdır. (Öyle öyle sadatları)

HACI BOKIR EFENDİ (İdare Memuru) (Konya) — Efendim; buyurmuş oldukları doğrudur. Şimdiye kadar verilmiş oldukları harcirahlar 40 liradan verilmiştir. Yani şimdiye kadar böyledir. Kâmilten kırk liradandır. Teşrinievvelden itibaren 100 liradan veriniz. (Öyle şey olmaz, sadatları) 1338 bütçesi teşrinievvelden itibaren alınmıştır. Başka türlü hesabın içinden çıkamaz. Teşrinievvelden itibaren heyet-i idare namına kabul ediyorduk.

MEHMET ŞÜKRİ BEY (Karaltısarısahibi) — Zaman zaman Meclisi Âli tahsisatıyla oynadığı ve yoldığı gibi muhalif ve mücezzat kararlar verdi. İlk

devrede malumu alınır. 1250 lira tahsisat kabul edilmişti. Sonra bu miktar 200 lira olmak üzere yani seçiri maas gibi 200 lira olmak üzere tespit etti ve bir memur gibi maas yaptı ve iki yüz liraya iblağ etti. Halbuki Mebusun muhassessati maas değildi. tahsisattir. Bunun hepsi tahsisattir. Binaenaleyh maas safiyle tevkifat yapılması katıyen doğru değildir. Yalnız Kanunu Esasının eski bir maddesinde boş bin kuruş maas alan memurlar gibi (dört bin sadaları) evet dört bin kuruş alan memurlar gibi harcırah dört bin kuruş üzerinden verir kaydı olduğu için bu da harcırahın dört bin kuruş üzerinden olmasını kabul edicük. Sonra geçelerde maasımız yüz liradır diye - Mevhar Müfah Bey birademizin izah ettiği üzere - 100 lira üzerinden harp vergisi, müecceliyeti askeriyeye ve sairesi tevkif edilmektedir. Bu suretle kırk lira üzerinden de harcırah hesap edilmektedir. Bu da doğru değildir efendim. Yekdiğerine mütezat iki şekildir. Bu iki şeklin tevkihi lâzımdır. Ancak benden de Kanunu Esasinde muayyen olan 4 000 kuruş üzerinden harcırahı alacaktır şekli baki kalarak yüz lira maasın ta dülün. tekkif ederim. Mebusların adığı maas değildi tahsisattir. Çünkü ne tekaüdiye ve ne saire...

HASAN FEMİ BEY (Maliye Vekili) (Gümüşhane) — İstorse varır.

SÜKRÜ BEY (Devamlı) — Müsade buyurunuz efendim. memur olanlar evvelce tekaüdiye ve saire verdikleri için, kaybı unutmak için onlar isterken verirler. Kayı bunun içindir. Mebusların hepsi memur değildir. Doğrudan doğruya hakın içerisinde bulunmuş, ticaretle şununda bununla uğraşmış kişilerdir. Onların sıfırı resmîye de alâkaları yoktur. Binaenaleyh tekaüdiye maasları yoktur ki tevkifat versin. O tevkifat verebiller kaydı memurlar içindir. Binaenaleyh Mebusların şubri maasları yoktur. tahsisatları vardır.

SÜKRÜ BEY (Bolu) — Maasını yoktur beyim.

MEHMET SÜKRÜ BEY (Devamlı) — Vardır. 18 tarihli bir karar verdimişti, evvelce.

SÜKRÜ BEY (Bolu) — Maas diye değil, tahsisatı asliye tahsisatı munzamma diye karar verilmişti.

SÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Tahsisatı asliye, tahsisatı munzamma; buda da kimsenin akli ememiştir. Ben bu tefriki anlıyamıyorum ve kimse de anlıyamaz ya.

İSMAIL SUPHI SOYSALLI BEY (Burdur) — vaktiyle sen de karar vermiştin.

MEHMET SÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Hayır ben karar vermedim. Bu tevkifatın 100 lira

üzerinden yapılması doğru değildir. Binaenaleyh harcırah misilli 40 lira üzerinden tevkifat yapılması lâzımdır. Eski şeyin tashihi lâzımdır.

MUSTAFA BEY (Tokat) — Ben soyliyeyim Reis Bey. Altmış lira zabaya verdim, seksen lira da kâr ettim. 40 lira üzerinden bile fazladır. Yazık değil mi milletin parasına. Neden millet fazla para versin. Ben seksen lira kâr ettim. Giderken 60 lira verdim. Yağma yok, öyle fazla para olmaz. Hayır hayır ben bir kere gittim, bana seksen lira fazla kaldı.

OMER LÜTFİ BEY (Anıyay) — Efendim; ben deniz başka bir safahattan bahsedeceğim. On bin kuruş şeyine karışmam. Meclisi Âli nasıl kabul ederse öyle olur. Ancak bir mesele vardır. Kanunda deniyor ki her aza senede bir defa izinli gider ve kendisine de bir defaya mahsus olmak üzere harcırah verilir. Bir defaya mahsus olmak üzere azimet, avdet harcırahı verilir, diye kanunda bir kayıt yoktur. Fakat Divanı Riyaset bitâhâre - bilmem hakkı tefsiri var mıdır, yok mudur - bu kanunu tefsir etmiştir. Azayı muhtereme dairesi intihabiyesine giderlerse alırlar, gitmezlerse almazlar diyorlar. Bazı misaller arz edeyim. Faraza benileniz; Amasya Mebusuyum. Dairesi intihabiyeni olan Amasya'ya gidersem bana harcırah verirler. Amasya'ya gitmeyip de Çorum'a gidersem harcırah vermezler. Daha az olduğu halde harcırah vermezler. İllâ ve illâ Amasya'ya git ve ondan sonra al derler. Sonra bu dairesi intihabiyeye gidis meselesini Meclisi Âliniz bir memuriyet ad ve telâkki edip de ona göre harcırah veriyorsa o zaman giden azanın buradaki yevmiyesinin de katedilmemesi ve gittiği yerde de arâm yevmiyesi alması lâzım gelir. Şu halde dairesi intihabiyeye gidis meselesi hususati umumiye için addolunmuyor demektir. Hususati zatiye için gidiyoruz demektir. O halde hususati zatiyesi dairesi intihabiyesinde olan zat gider ve işini tesviye eder ve harcırah alır. Hususati zatiyesi için başka bir mahalle giden zatın da dairesi intihabiyesine gitmediği için harcırahtan mahrum kalmaması icabeder. Ancak dairesi intihabiyesi faraza Kângiri, Kângirili bir mebus buradan kalkıp da başka Şam'a kadar giderse bittabi Şam'a kadar harcırah verilmez. Kângiri harcırahı tesviye olunur. Gideceği yer Kângiri değil, Keskin olursa o zaman Keskin'e kadar verilir. Kângiri'ya kadar verilmez. Bendeniz öyle düşünüyorum ki harcırah itasının behemhal dairesi intihabiyeye gitmek suretiyle takyit edilmesi hususati zatiyesi başka yerde olan azaların diğerlerine nazaran mağdur bırakılmıştır. Kanunda alelittlak her mebus gittiği zaman harcırah alır denmiştir. Divanı

Riyaset fuzulen tefsir etmiştir. Kanunda her mebus gider ve harcırah verilir denmiştir. Divanı Riyaset bunu tefsir etmiştir. Kanunu açar bakarsınız. Ben derdi ortaya koydum. Verirsiniz, vermezsiniz, o başka mesele. Ben gittim ve harcırah almadım ve almazdım. Yalnız yapılan muameleyi biraz yolsuz görüyorum.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Efendim; yalnız yapılan muamele her neden ibaret olursa olsun bunu keyfi yapmamak lazımdır. Mebusanın aldığı şey esasen tahsisattır. Temini maaş için verilen bir paradır; maaş da denilebilir. Tarihi hatırım da değil. Bu sene içerisinde mevzu bahis edildiği, denildi ki bunun yüz lirası tahsisatı aslıyedir, yüz lirası da munzammadır. Bu karar verildikten sonra heyeti idare mecbur idi arkadaşlarımızdan intihap ettikleri mahalle gitmek isteyenlere behemehal 100 lira üzerinden harcırah vermeye. Bir kere Meclisimiz Meclisi Mebusan değildir. Meclisi Mebusan kırk liradan verecektir diye karar vermesi bu Meclise ait olamaz. Bu Meclis Büyük Millet Meclisidir. Heyeti idare bunu ne salâhiyetle tefsir etmiştir, kendi keyfine. Hiç bir vakit de hakkı yok. Madem ki bu meseleyi halledemedi, Meclise vermesi lazımdır. Binaenaleyh hangi tarihte 100 lira tahsisatı aslıyedir, hangi tarihte tahsisatı munzammadır kararı verilmiş ise o tarihten sonraya ait olan ve yalnız dairesi intihabiyesine giden arkadaşlara o para üzerinden harcırah verilir. Sonra harcırah behemehal dairesi intihabiyeye aittir. Çünkü gidecek olan mebus dairesi intihabiyesindeki ahalinin ahvalini, sıvarını tetkik edecek, vazifesi odur. Sonra bir şey oldu, bunu heyeti idare katiiyen nazarı itibare almanmıştır. Meselâ dairesi intihabiyesine gitmek üzere harcırah almıştır ve dairesi intihabiyesine gitmiştir. O harcırahi sarf etmiştir. Nereye kadar gitmişse oraya kadar harcırahi hiç olmazsa hesap etmek icabederken bunu da nazarı itibare almamışlardır. Elan arkadaşlarımızda mevcuttur. Buna dikkat etmek de vazife esasıysa icabatından öten buna da dikkat etmemiştir. Netice itibariyle hangi arkadaşımız dairesi intihabiyeye gideceğim diye harcırah almış ve gitmemiş ise onun istirdadı lazımı gelir, bir. İkinci: O karar verildikten sonra hangi arkadaşımıza kırk lira üzerinden harcırah verilmiş ise onun yüz lira üzerinden tasliih edilmesi lazımdır. O olamaz sesleri) Böylece, hiç bir vakit de tagayyür etmez. Ama keyfi muamele yapılacakmış; bunu Meclisi Ak kabul ederse kimse itiraz edemez. Benimi de itiba etmekten başka çarem yoktur efendim.

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — Heyeti idare namına mı söylüyorsunuz?

ZİYA HURŞİT BEY (Lazistan) — Hayır efendim; kendi namına. Efendim; harcırah ve yevmiye faslında bundan iki sene evvelki seneler Mecliste başka bir usul ve başka bir hesap üzerine harcırah veriyorlardı. Heyeti idare bu senenin martından itibaren tabîkâ başladı. Aynen Nafia Vekâletinden harıraları, getirerek Nafia Vekâletince yazılmış usullerle memleketin muhtelif muntıkalarına ayırarak o suretle harırah vermeye başladı. Filhakika geçen senelente verilen harcırah fazla düşüyordu. Fakat bu sene verilen harcırah da eksik oldu. Bazı yerlerde temamiyle eksiktir. Geçen sene faraza bizim Rize'ye giden bir arkadaşın 267 lira harcırahi veriliyordu. Fakat bu sene 120 lira katar tenzil edildi. Üzerine 30 lira daha düve edilse birinci mevki vapur parası 70 liradır. Ona göre hesap ediniz. Bu suretle harcırah ve yevmiye faslı madeniki geçen sene 103 000 lira kabul edilmiş bu 103 bin lira çok fazladır. Yarı boğuna Meclis bütçesinin yekûnunu kabartmamak için 103 000 lira çok fazladır. Divanı Riyasetçe 81 000 lira kabul edilmiştir. Bendenize bu daha tenkis olunabilir. Onda başka çok tasarruf edeceğiz. Bul harırah zamanında 103 000 lira ile bu mesele olmuş ve bu kadar memurün gitmiş ve bir çok para yine artmıştır. Bu daha aşağıya indirilebilir. Bir de harcırahi verilmesi hususundaki usul çok yanlışdır. Her mebus meselâ meşgul memalik mebusları vardır. Harırahi buradan dairesi intihabiyesine doğru gittikleri zaman meselâ bir Amasya Mebusu buradan Çorum'a giderse Çorum'a kadar harcırahi almı. Fakat bir Amasya mebusu buradan Antalya'ya giderse hiç bir harcırah alamaz.

OMER LUTFİ BEY (Amasya) — Çorum'a giden alır da Antalya'ya giden neden alamaz?

ZİYA HURŞİT BEY (Devamla) — Şehbi : Bunun hesabı ne kadar tevşis edeceğimiz zahurdir. Uzun uzadıya tetkik yapılacak. Bu pek tahii idamazlı. Harcırah faslı da giden zat dairesi intihabiyeye istikamete ne doğru giderse, yani o istikamete harırah almı. Bir de 100 lira üzerinden harcırah almak meselesi var. Şayet harcıraha yüz lira üzerinden verilmesi lazımdır gelirse ki bendeniz tarafıtar değilim.

MANZAR MÜFİT BEY (Hakkâri) — Neden tarafıtar değilsiniz? Burada imran var.

ZİYA HURŞİT BEY (Devamla) — Arz edeceğim. Çünkü bu yüz lira sonradan çıkmış bir şeydir. Meclis Ali İstanbul'da Meclisi Mebusan üren bile 500 lira olan senevi tahsisatını bir kararla ne memurine verilen tahsisatı munzammaya tevşikan, ne de

bir kanunda olmayarak 500 lirayı 1250 liraya çıkar-
mıştır.

YAHYA GALİP BEY (Devamla) — Harbi umu-
mide alım olarak almışlardır.

ZIYA HURŞİT BEY (Devamla) — Harbi umu-
miden bahsetmiyoruz. 500 lirayı 1250 liraya çıkardı.
Meclisi Âli Ankara'da teşekkül ettikten sonra tazni-
nat namıyla 100 lira verdi. Görüyoruz ki Meclisi Âli-
nin aldığı maaş ne tahsisat ne de harcırah ve ne de
tazminatlar. Muhasebeci Umumîye kanununda ve ne
de yalnız memurine verilen maaş müsullu bir mua-
melâyeye tabii değildir. Demek ki Riyâset Millet Meclisi-
sinde bu suretle istisnai bir şekil verilmiştir. Hatta
Kanunu Esasîyede bile dört bin kuruş üzerinden har-
cırah verir diye tasrih edildiği zamanda bile 4 000
kuruş maaş alan memurlar tahsisatları ile beraber yüz
lira alırlarken biz iki yüz lira alıyorduk. O vakit onu
çok alıyorduk. Şimdi de az almamıza razı olmalıyız.
Hangi Kanunu Esasîde sadaları? Hele bu tahsisatin
marttan itibaren 100 lira tahsisat vermek, yani bunu
makablene teşmil etmek gayet az olacaktır. Tabii
idare memuru Hacı Bekir Efendi izahat verecektir.

REFİK BEY (Konya) — Kanunu Esasî buyurdu-
nuz. Halbuki Teşkilâtî Esasîye kanununda 200 lira
olarak tasnî ediliyor.

ZIYA HURŞİT BEY (Devamla) — Müsaade buyu-
rudunuzda onu da arz edeyim. Teşkilâtî Esasîye Kanunu
henüz senin mebusluğunu temin olmamıştır. Senin
masumiyeti teşmîyen Kanunu Esasî sayesinde temin
ediliyor. Henüz onu ikmal olmamıştır. Beyefendi
onu açıp bir kere bakınız. Masumiyetiniz vardır di-
ye et'an daha Kanununu Esasînin 48 nci maddesi
sayesinde serhertiniz. 48 nci maddeye mediyarsunuz
onu da nazari dikkate alırsınız. Bu devakus ikmal edil-
sin ondan sonra.....

REFİK BEY (Konya) — Masumiyeti temin et-
miştir.

ZIYA HURŞİT BEY (Devamla) — Efendim, ben
cevap vermekten kendümü müstağni addediliyo-
rum. Yine böyle ötede beride kendimizi azametli ya-
pacak işek o başkadır. Fakat bendemiz bilhassa bu sözü
Refik Bey arkadaşımızdan işitmek istemezdim. Ne
ise bazı istiklâl mahkemeleri Meclisten hiç bir karar
çıkılmadan bu takririn kabulü üzerine, halbuki takrir
kararı mahiyetinde olmamakla beraber, Muhasebe
Kamerasına girmez. Hacı Bekir Efendi söylediler. 100
lira üzerinden harcırah almışlardır, yani bu vakti ol-
muştur. (Kime sesleri) Bu yüz lira üzerinden harcırah
alanlardan bunun istinadını lâzım gelir. Sonra nerede
kaldı ki ikendi harcırahlarımızdan, kendi tahsisatı-

mızdan geçmiş şeyden dolayı mümkün mertbe teşmil
etmeği bendemiz kendi şerefimize kabul etmiyoruz.
(Bravo sesleri) Meclisi Âlinin de şerefi buna müsait
değildir. Şayet teşrinievvelden itibaren olacak olur-
sa ki bendemiz ikabülüne taraftar değilim - bu 80
bin lirayı 103 bin liraya Encümen çıkarmıştır. İdare
heyeti de 60 bin lira kabul ediyor. Buna idare me-
murları cevap versin. Bu sene memur az gideceği için
60 bin lira iktifa edecektir. Harcırahları bir misli aş-
ğı tenzil etmişlerdir. Evvelce 220 - 260 lira harcırah
alıyordu. Fakat bugün 123 bin lira çok aşağıya indir-
ilebilir. Efendiler. Bunun hakkında idare memuru
gelsin, izahat versin. Binaenaleyh bendemizin fik-
rince teşrinievvelden itibaren mahlara bu 100 lirayı
teşmil etmek doğru değildir ve olmaz. Ondan sonra
senede bendemiz taraftar değilim. Kanunu Esasînin
4 000 kuruşluk maddesi dururken, bendemiz de Meh-
met Şükrü Beyin buyurduğu gibi böyle 100 kraluk
takrir kabul edilmiş olduğu için kabul edilmemiştir.
Zaten Mezi almışımız para hiç bir memurun ne ma-
aşında görülmemiştir....

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarrahap) —
Maaş değil tahsisattır, bu diğerlerine teşmil olunamaz.

ZIYA HURŞİT BEY (Devamla) — Bu dört bin
kuruş pekâlâ kâfi gelir ve harcırah da pekâlâ idare
eder. Binaenaleyh Encümenin teklif ettiği 103 bin li-
ranın 60 bin bin lira olarak kabulünü teklif ediyorum.

MAZİTAR MÜFİT BEY (Hakkâri) — Efendim;
Ziya Hürşit Beyin sözlerinden birine hayretle cevap
vereceğim. 100 liradan harcırah verilmesine taraftar
değilim diyolar. Encümente 100 liradan harcırah ve-
rilmesini hararetle kabul eden ve burada imzası bu-
lunan Ziya Hürşit Beyefendimin şimdi burada 100 li-
radan taraftar değilim demesini anlayamıyorum. (al
kışlar) Rica ederim, imzanız buradadır. İşle Muva-
zemei Makiye Encümeni azaları burdadırlar. En ziy-
da hararetle söyleyen sizdiriz.

ZIYA HURŞİT BEY (Devamla) Ben söyledim
ki marttan itibaren 100 lira harcırah verilsin, so-
ruyorum.

MAZİTAR MÜFİT BEY (Hakkâri) — 100 lira-
dan harcırah verilmesini taraftar değilim dediniz.

ZIYA HURŞİT BEY (Lazistan) — Amasya İstik-
lâl mahkemesi azalarının aile harcırahi için de itiraz
eden ben idim. Mugalata yapıyorsunuz.

MAZİTAR MÜFİT BEY (Hakkâri) — Böyle de-
diniz, mugalata değildir. Teşrinievvelden daha evve-
line taraftar değilim buyurdunuz, taraftardınız.

ZIYA HURŞİT BEY (Lazistan) — En çok Encümende uğraşan bendim. Encümen azaları söylesinler. Şimdi burada muhakeme ni edeceğiz. Sen kendinden bahset.

MAHZAR MÜFİT BEY (Hakkâri) — O başka mesele; tekrar ediyorum efendim. Ziya Hurşit Bey biraderimiz şimdi burada buyurdular ki teşrinievvel den itibaren 100 lira harcırah verilmesine taraftar değilim buyurdular. Böyle değil mi? (Evet sadaları) Encümende teşrinievvel den itibaren verilmesini hararetle müdafaa eden ve burada da imzası bulunan Ziya Hurşit Beydir. (Handeleri)

HASAN BEY (Trabzon) — Efendim, müzakere harcırah meselesi üzerine cereyan ediyor. Bendeniz zannediyorum ki meseleyi salim bir tarzda halledeninin yegâne çaresi harcırahı ahkâmını müstemsit olan esaslı tespit etmektir. Bir kere şunu arz etmek isterim ki bizim ahkâmı malîyemizde, mevzuatı kanunîyemizde mezuniyet ile harcırahın imtiyaz ettiği vakit değil. Bunun biz geçenlerde bir istisnasını yaptık. Tebdili havaya muhtaç zabitanı Müdafaa Milliye Vekâletinin bir teklifi üzerine bir maddesi kanunîye ile harcırah kabul ettik. Bendeniz bunu pek hatalı görüyorum. Çünkü tebdili havaya muhtaç zabitanı mahallere göndermek için Müdafaa Milliye Vekâleti onları harcırah kanununun geçirmekten müstağni olabilir. Pekâlâ nakliyat kabûlinden nasıl ki mecruh zabitan ve efradı tedavi ve mahallerine nakledinceye kadar sarfiyat yapabiliyorsa tebdili havaya muhtaç zabitanı da gidecekleri yere kadar nakliyat tedbirinden icra ederdi ve kanuna muhalif olmazdı. Mezuniyet hakkında bu vehile ahkâm yapılmadı. Tebdili havaya gidecek zabitan için mezuniyet verilerek harcırah esası kabul edildi. Meclisi Âlinize hatırlattırım ki, böyle bir takdir vaktiyle Enver Paşa tarafından Meclisi Mebusana sevk edilmiş, fakat bir çok müdafaa rağmen bilhassa Muvazenei Maliye Encümeninin müdafaaı karşısında lâyhayı geri almaya veya hut yırtmaya mecbur olmuştu. Hulâsa bizim ahkâmı kanunîyemiz harcırah ile mezuniyeti imtiyaz ettüremez. Eskiden mebuslara senede bir defa gelip gitmeleri için dört bin kuruş üzerinden harcırah verilerdi. Çünkü o zaman devre teşriiye senede dört ay idi. Dört ay bittikten sonra bir mebusu Meclis açılınca vazifesine kadar getirmek. Meclis kapanınca dairesi intihabiyesine; evine kadar iade etmek tabii bir vazife idi. Bunun için kabul edilmiş bir harcırahtır. O zaman verilen harcırah mezuniyet harcırahı manasında değildir.

MUSTAFA DURAK BEY (Erzurum) — Bu mezuniyetler gayri tabii midir?

HASAN BEY (Devanla) — Müsaade buyurun efendim fikrimi iyi izah edebilenlerdenim. Yani eski zamanlarda da verilen harcırah, mezuniyetle harcırah verilir mahiyette değil; muvakkat zamanlar için istima ettiğinden mebusları toplamak için, kapandığı vaktiyle de mebusları dairesi intihabiyelerine kadar göndermek için bir vazife şeklinde, bir hizmeti umumîye şeklinde cereyan ettiği için harcırah verildi. Vakti ki senede dört ay, altı ay istima etmek şekli burada zail oldu. Meclisin Büyük Millet Meclisinin istiması müstemir oldu, mütemadiyen burada istima etmek lâzımgeldi. O vakit de her mebusun gerek hususî zatiyesi için ve gerek dairesi intihabiyesine müteallik hususî teşriiye için memleketlerine kadar gitmek mecburiyeti hasıl oldu. Yine bizim verdiğimiz harcırah mezuniyet alan mebusa mezuniyet aldığı için değil nisabı müzakere kanununun 7 nci maddesindeki sarafata tevfikân dört bin kuruş üzerinden bir mebusa senede bir defa dairesi intihabiyesine kadar avdet ve azime harcırahı kabul ettik. Demek ki Meclisi müstemir yapmakla beraber vazifesi teşriiye leri icabı dairesi intihabiyeleriyle temasını muhafaza etmek mecburiyetini nazarı itibara alarak sarafaten nisabı müzakere kanununun bir maddesiyle yine harcırahı kabul ettik. Ve miktarını da tespit etmek üzere sınırlı nisabı müzakere kanununun 7 nci maddesinden başka mebusanı kiramin ancak Büyük Millet Meclisinin azayı kiraminin harcırahı için başka bir madde yoktur. O maddede diyor ki; dört bin kuruş üzerinden senede bir defaya mahsus olmak üzere avdet ve azime harcırahı verilir diyor. Dairesi intihabiyeye kaydına gelince; öyle bir madde yok efendim.

NUKI BEY (Bolu) — Var efendim.

HASAN BEY (Devanla) — Nisabı müzakere kanununda biz tahsisatı tefrik edip de 1317 senesinde tahsisatı 200 liraya çıkardığımız zaman ve üç ay mezuniyeti kabul ederek gidis ve gelis için geçecek müddetin harcında, üç ay zarfında nisabı müzakere kanununda nisif tahsisatı kabul ettiğimiz bir madde vardır. Nisabı müzakere kanununun 6 ncı ve sekizinci maddeleri yerine kaim olarak iki madde kabul ettik. Ne diyor; onda dairesi intihabiyelerine azime ve avdet için yolda geçecek zaman müstesna olmak üzere nisif tahsisatı veriyor. Demek ki nisif tahsisatı almak mezuniyeti zarfında nisif tahsisata kesbi istihkak etmek, dairesi intihabiyeye ile mukayyetir. Dairesi intihabiyesine mezunen giömiyen azı, nisif tahsisata da müstehak değildir. (Bravo sesleri) Kanun gayet sarif.

tır. Nisif tahsisata müstehak olmayınca harcırah nerede kalır efendiler. Bundan daha büyük karine, bundan daha büyük sarahat mı istiyorsunuz? Bendeniz ce değil harcırah, dairei intihabiyesine gitmeyen mebus arkadaşların, nereye giderse gitsin, hususatı zaıyisi için gitsin nisif tahsisata dahi istihakları yoktur. 6 ve 8 nci maddenin yerine ikame ettiğimiz iki maddelik kanun 1337 tarihlidir. Açılsın, okusun ve oradaki dairei intihabiye kaydı bariz bir surette maddede iğrisine sıkışmış duruyor. Nisif harcırah dahi dairei intihabiyesine gitmekle mukayyettir. Binaenaleyh harcırah evleviyette kalan bir hükümdür. Maruzatım bundan ibarettir.

REİS — Söz Hacı Bekir Efendininidir.

HACI BEKİR EFENDİ (İdare Memuru) (Konya) — Efendim, Ömer Lütfi Rey biraderimiz dairei intihabiyeye gitmekle mukayyet değildir, buyurdular. Hasan Rey biraderimiz onun cevabını verdiler. Bendeniz oradan geçeceğim. Yahiya Galip Bey buyurdular ki dairei intihabiyesine gitmek üzere huradan harcırah alıp da dairei intihabiyesine gitmeyiip hayka yerde oturuyorlar ve idareden de harcırah alıyorlar buyurdular. Bendezaizin bildiğim bir kaç heyler gitmemişler ve gelmişler. Demişlerdir ki, biz oraya kadar yani dairei intihabiyesine gitmeyecek falan yerde kaldık ve oraya kadar Divanı Riyasetçe de verilmesi mani mahzurdan dolayı gidemedikleri tahakkuk ettiginden fazla aldıkları paraları iade ettiler. Bizim fazla malumatınız yoktur. Mebus beyler de zannedirim irtikâp etmez. Eğer ki, bizlere böyle bir şey isnat ve iftira edenler ya hu kürsude bu sözü ispat etmeli ya değilse sözü geri almalı, İdare katiyen böyle bir sözü kabul edemez. Biz bilmiyoruz ve böyle bir şeyi de mebus beylerin irtikâp etmeyeceklerini biliyoruz. Yapanlar kim ise onları burada söylemedi, göstermeli, ibraz etmeli, ispat etmeli. Zannederim Heyeti Celile de bunu kabul etmez.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Yüz liradan harcırah alan var mı?

TEVFİK RİŞTİ BEY (Menteşe) — Ya İstiklâl mahkemeleri?

HACI BEKİR EFENDİ (İdare Memuru) (Konya) — İstiklâl mahkemelerinin de henüz hesabını almadık ki cevap verelim.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Reis Bey, dördüncü madde hakkında şimdiden söz istiyorum.

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Karahisarşarki) — Efendim; harcırahın on bin kuruş üzerinden verilmesi hakkında iki noktaı nazar vardır. Birisi mebusanın maası aslısı on bin kuruştur diye Meclisçe ittihaz olu-

navak karar tarihinden itibaren verilsin denildi. Diğer hayır undan verilmesin. Teşrinievvelden itibaren verilsin diyor. Nisabi Müzakere Kanununun 7 nci maddesi Hasan Beyefendinin söyledikleri veçhile gayet sarıhtır. Maddede şöyle diyor : Büyük Millet Meclisi azasına senede bir defaya mahsus olmak üzere dört bin kuruş üzerinden azimet ve avdet harcırahına olunur. Şimdi bu sarahatı kanuniye meydana iken Meclisi Âlinin mahza tahsisatından katolunacak miktarı tayin imkânını hasıl etmek için verdiği kararı serrişle tutarak bu maddci kanuniyeyi mühmel ve muattal bırakmak asla caiz değildir. (Doğru sesleri) Meclisin verdiği karar ne mahiyettedir? Eğer bir kararı tefsiri dersiniz tefsiri kararlar makabline de şâmil olur. Şu halde Meclisin ta iptidayı küşadından beri verilen harcırahları yine on bin kuruş üzerinden verilmeli ve bunu lâğv etmeli. Buna imkân var mı? Yine malumî âlileridir ki tefsiri kararlar ancak sarahatı katıye olanıniakla makbul olabilir. Bu ise maddci kanuniyede sarahatı katıyeyi muhtevidir. Şu halde bu tarihe kadar harcırahların on bin kuruş üzerinden hasasına cevazı kanuni yoktur. Bu böyle. Bundan sonra verilmesi hususuna gelince . Bendeniz bu seneye mezun gitmedim. Fakat kiden arkadaşların bir çoğu zannedirim ki, geçen seneki miktarda verilmiyormuş. Daha az mı, daha anıudî tarik mı itibar ediyorlarmış, ne imiş, onun için harcırahın idare etmediğini arkadaşlardan bazılarında ıstınmış idim. Filhakika harcırahlar idare etmiyorsa Kanuni Esası Encümenini me-mur ederseniz bu maddci kanuniyeyi onlar tadil eder ve tadilden sonra tarihi meriyetinden sonra onar bin kuruş verirsiniz ve illâ bu madde mevcut iken tekrar arz ediyorum, on bin kuruş üzerinden harcırah alalım ve Maristan itibaren teşmil edelim dersiniz pek ayrı bir şey olur.

REİS — Söz Hacı Mustafa Efendininidir.

HACI MUSTAFA EFENDİ (Ankara) — Benim söyleyeceğimi Ali Süruri Efendi Hazretleri söylediler. Yani on bin kuruşa nasıl karar verdiğimizizi Heyeti Aliyye pekâlâ bilir. Bildiği için yine dört bin kuruştan verilmesi lâzım gelir. Efendi Hazretleri müdellelen arz ettiler.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Efendim Ali Süruri Bey biraderimizle Hasan Bey biraderimizin sarahatı kanuniyeye müsteniden vuku bulan beyanatına bendeniz de iştirak ederim. Mademki kanunda mebuslar için verilecek harcırah esası dört bin kuruş olmak üzere kabul edilmiş, bu sarahat var iken bunun fevkinde, bunun dâününde harcırah verilmesi ayrıca bir kanun yapmak iktiza eder. Fakat mebus-

ların tahsisatı şehriyesinden alınması lâzımı gelen müccelliyeti askeriyeye vergisi ile diğer vergiler var. Onlar hangi esastan alınmak icabeder? (Yüz lira üzerinden sesleri)

MASAN BEY (Trabzon) — Dört bin üzerinden

MUFIT EFENDİ (Kırşehir) — Devamla — O halde yüz lira üzerinden alınıyor. Düzelmek lâzımı gelir. (Gürültüler) Eğer...

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Karahisar Şarki) — Müccelliyet vergisi zaten maaş aslı ve tahsisatı fevkalâdesi dahil olduğu halde alınır. Bu unvanı menurinden alınır. Onun için bu medarı istinat olamaz.

MUFIT EFENDİ (Kırşehir) — Tahsisatı fevkalâdesinden alınmayan vergiler alınması lâzım gelmeyen vergiler vardır. Onun üzerinden de alınırlar. Yüz lira üzerinden de alınırlar. Kanunun bir tarafı işimize yarıyor, onu tatbik ediyoruz. Diğer tarafı yarantadı mı, orayı mekûl bırakıyor. Binaenaleyh bu maddeyi Kanunu Esasî Encümenine göndermek ve orada hallettirmek lâzımı gelir.

MAZHAR MUFIT BEY (Hakkâri) — Efendim! Ali Süruri Efendi Hazretleri davasını ispat için nisabı muzakere kanununun yedinci maddesini gösterdiler. Fakat şu bu kadar kavri olan nisabı muzakere kanununun yedinci maddesi var iken nasıl Heyeti Aliyeniz 18 Martta tahsisatı şehriyeniz yüz liradır denildi. Binaenaleyh bundan kesilecek diyerek düşünüp de o vakit Kanunu Esasî Encümenine havale etmediniz? Vergiye gelince için Kanunu Esasî Encümenine havale etmediniz de o vakit yüz liradan kabul edip karar verdiniz? Bravo sudaları, gürültüler! Eğer müsaade buyurun deve kuşu gibi olmaz efendim. Bu vergiye gelince, yüz lira, şuna gelince otuz, buna gelince şu kadar lira olacağını... İtirazsızlık oluyor. Eğer böyle olacak idi ise bizim harp vergilerimizi, tarık bedelâtımızı bilmeyi ne vergilerini hep bu maaş üzerinden kesmeli idi. Madem ki sarıh bir karar vardı, niçin derhal yüz lira yapıyorsunuz? Bugün neden yapamıyorsunuz? Yüz lira harcırahı o vakit nasıl yapamadınızsa, neden Kanunu Esasî Encümenine gitsin? O zaman nasıl yaptınızsa şimdi öyle yaparsınız.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisar Sahibi) — Hatadır, onu tashih etmek lâzımdır.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşel) — Efendim, müsaade buyurursanız bir nokta hakkında arzı müalâa edeceğim. Zahir haklıdır, bütün söyleyen arkadaşlarımız her biri bir maddeye veya bir vakaya veya bir hadiseye istinat ederek noktai nazarını müdafaa

ettiler. İşte yalnız şu vakanın vücudu bizim mebuslara taalluk eden hususunun neden gayı umumî içinde olduğunu gösteriyor. Harcırah için yedinci maddede sarahat var deniyor, fakat o sarahat maaş miktarına hiç taalluk etmez. Binaenaleyh Meclis kalkmış harcırah hakkında da ayrı bir karar vermiş.

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Karahisar Şarki) — Aferin, aferin.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devanla) — Müsaade buyurun. Binaenaleyh ortada mevcut olan hata şudur ki mebusların maaşları miktarı, harcırahı miktarı, tahsisatı miktarı hakkında yekdigeriyle telif edilmesi lâzım gelen müferit mukarreratin önündeyiz. Binaenaleyh üç gün üç gece burada bir hatip söz söylese kendi noktai nazarını ispat için ya bir esasatı kanuniyeye müstenit olmalı, veyahut bir hâdiseye veya bir vakaya istinat edecek bir şey bulabilecektir. Bu da gösteriyor ki maaşların ve harcırahların kifaye ve ademî kifayesi ayrıca mevzuubahis olmak üzere evveliminde bunları telif etmek için mesele müstacelen Kanunu Esasîye Encümenine girmelidir. Yoksa her vakit kendi şahsına taalluk eden bir meseleden dolayı ucuz hucacı çıkmayan bir muzakereye maruz kalacak ve bunları böyle hepimiz görüyoruz ve muhtelif haricilerin sözleriyle işhat ediyorum ki azami fedakârlığa hazır olduğumuz halde ve hepimiz bunun eksilmesine çalıştığımız halde istemiyerek Meclisi hüyle milletin indinde hacil ve kahahatlı göstereceğiz. Çünkü diyecekler ki illallah bu mebusların harcırahı ve maaşı bimez mi? Bunların başka işi yok mu? Çünkü çok rica edenini arkadaşlar bu mesele nihayet vermek ve hiç birimizin böyle günahkâr olmağınız hâkte böyle millet huzurunda taan ve teşni ile günahkâr olmanız için herayı telif maddeler Kanunu Esasî Encümenine girmeli ve önümüzdeki hafta burada müzakere edip bir kararı kanuye iltiran etmeli. Yoksa müzakerenin nihayeti gelmez.

REİS — Efendim müzakerenin kifayetine dair bir takrir var. (Muzakere kâfi sesleri)

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Efendim; ben Hacı Bekir Efendiye cevap vereceğimi. Efendiler; ben burada meseleyi tasvir ettim. Dedim ki Heyeti İdare keyfi bir vazife yapamaz. Bilmem Meclisi Mebusanda cari olan bir usulu burada tatbik etmek için yüz lira tahsisatı esasıyedir. Diye Meclis karar verdikten sonra bunun üzerine kırk lira üzerinden hesap edip harcırah vermesi doğru değildir. Heyeti İdarenin yapacağı bir muamele dairesi intihabiyesine gidecek arkadaşlarımızdan parayı alıp da girmeyenlerden istinat etmesi lâzımdır. Bunu yapmış mıdır? Diye

sual ettim. Bununla maksadım bu işin yapıp yapılmadığını anlamaktır. Ben burada yok iken Hacı Bekir Efendi buna cevap vermişler. Buyurmuşlar ki bazıları böyle yaptılar ve bunları sonra iade ettiler. Rendeniz şu eşhas bu zat bunu yapmıştır demedim.

BEKİR SITKI REY (Malatya) — Ama isimlerini söylemelisiniz.

YAHYA GALİP BEY (Devamla) — İsim tasvir etmek hiçbir vakitte ahlâkım iktizasından değildir. Bilsen de söylemem ve kimse de beni söyle diye ısrar edemez. Yalnız Hacı Bekir Efendi diyorlar ki, belki bir kaç zat aldı reddetti. Soruyorum alan zat, reddeden zat her kim ise dairesi intihabiyesine kadar aldığı harcırahın heyeti umumiyesini mi reddettiler, yoksa bakuyesini mi reddettiler? Buna cevap versinler. Cevaplarına cevap vereceğim.

HACI BEKİR EFENDİ (İdare memuru) (Konya) — Gıtlığı yerlere kadar harcırah verilmesi Divanı Riyasetçe takarrür etmiştir. Biz de o yolda muamele yapıyoruz.

YAHYA GALİP BEY (Devamla) — Efendim mazeret mevzuubahis değildir. Harcırahi iade etmek lâzımdır. Yine Heyeti İdare yanlış muamele yapmıştır. Benden istediğiniz nedir? İzah edin de ben cevabını vereyim. Ben usulden bahsediyorum. (Gürültüleri) (Müzakere kâfi sesleri)

OMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Efendim Hasan Beyin bir sözüne cevap vereceğim. Hasan Bey efendi buyurdular ki dairesi intihabiyesinin haricine giderler harcırah almak şöyle dursun nisif tahsisat bile alamazlar. Böyledir. Fakat o maddede diyor ki mebuslara mezuniyetleri zamanında nisif tahsisat verilir. Bu müddet hangi müddettir? Bu müddeti tahdit edebilmek için kanun diyor ki, dairesi intihabiyesine gideceği zamanla geleceği zaman hesap edilerek müddeti hizmetlerine göre nisif harcırah verilir. Efendiler ben yalnız Amasya'nın Mebusu değilim. Ben bütün memleketin mebusuyum, badelintihap Binaenaleyh ister isem Kângiri'ya giderim, ister isem Adana'ya, Adapazarı'na giderim. Her yerde benim hakkı ırşadım vardır. Her yerde vazifesi teftişim vardır. Hangi hak ve salâhiyetle benim tahsisatımı diğerine şey ederek nasıl kesersiniz? (Bravo sesleri) Farkımız nedir? Ben ihtimal ki dairesi intihabiyeme gidemeyeceğim. Belki de harcırah almadım. Fakat mutlaka beni dairesi intihabiyeme gideceksin diye beni takyit edemezsiniz. Ben istediğim yere giderim. Mele tahsisat meselesi şöyle dursun.

ALİ SÜRUKİ EFENDİ (Karahisar Şarkı) — Efendim, ne kadar arzu eder idim ki Mazhar Müfit Bey efendi arz ettiğim mütalâayı haklı bir suretle tenkit etmiş olsun. Fakat maalesef öyle olmadı. Bende nız yedince maddeyi okuduğum zaman, yedinci maddede Büyük Millet Meclisinin maasatı asliyesi dört bin kurustur, diye bir fıkra okudum. Öyle bir şey de yoktur. Yalnız o maddede Büyük Millet Meclisi arasına dört bin kuruş üzerinden harcırah verilir diyor. Rendeniz iddia ettim. Mazhar Müfit Bey bu yuruyorlar ki niçin Meclis böyle bir karar vermiştir. Yani on bin kuruştan, Meclisin kararı gayet mantıklıdır. Meclis şöyle hesap etmiştir. Bir Hükümet memuru tahsisatı munzamma ve maası asli ile beraber yirmi bin kuruş maaş alan bir Hükümet memurunun maası aslisi nedir? Esas tutarak Meclisi Âli, şu kararı çok makul olarak vermiştir ve mantıklı olarak on bin kuruş hesabı bulmuştur. Binaenaleyh tenkidî âlinizin varit olmadığını arz ediyorum. Bendenizden evvel de Ziya Hürşit Beyi tenkit buyurmuştunuz. Fakat onda haklı idiniz. Ziya Hürşit Bey encümeninde kanaatlerini istimal etmişler, fakat burada kanaatlerini değiştirmişlerdir.

MAZHAR MÜFİT BEY (Hakkâri) — Ziya Hürşit Bey zati âlinizi dava vekili mi tuttu?

REİS — Efendim müzakerenin kıfayetine dair tahrir vardır. (Kâfi sesleri) Müzakerenin kıfayetine dair tahrirler var. Onu okuyacağız :

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Maddenin reye vazını teklif ederim.

30 . 9 . 1338

Mardin

Esat

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Dördüncü maddeye geçilmesini teklif ederim.

Isparta Mebusu

Mehmet Nadir

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Muvazenei Mahiye ve Divanı Riyasetin kabulü veçhile on bin kuruş üzerinden harcırah itasını teklif ederim.

30 Eylül 1338

Menteşe

Ethom

Riyaseti Celileye

Derdesi muzakere harcırah meselesinin tezriniev vel idrisasından itibaren yüz liradan harcırah verilmesinin kabulünü teklif eylerim

Malatya Mebusu
Reşit

Riyaseti Celileye

Harcırah ve yevmiyenin kemakân kırk liradan hesap edilmesi mücceliyeti askeriye ve sair vergilerin dahi kırk lira üzerinden icrası suretiyle muamelenin tevhidini teklif eylerim

30 Eylül 1338
Mehmet Şukru

Riyaseti Celileye

Yüz liradan tahsisat kâhulüne mademki 18 Mart 1338 tarihinde kanun tanzimi edilmiştir. Harcırahların o tarihten yüz lira üzerinden hesap ve itası muktaizdir/ Ona göre harcırahların hesap ve tesviyesinin tahti karara alınmasını teklif eylerim

30 Eylül 1338
Mardin Mebusu
Necip

REİS — Müsaade buyurun Beyefendiler; bir kere muzakereyi kâfi görenler lütfen ellerini kaldırsın. Müzakere kâfi görülmüştür. Bundan sonra Karahisarı Sahip Mebusu Şukru Beyin tahririni tekrar okutup reyimize vaz edeceğim.

DR. MUSTAFA BEY (Kozani) — Bu tahrirler reye vaz olunmaz. Fesil hepsi birden reye vaz olunur? (Hayır sesleri) (Karahisarı Sahip Mebusu Mehmet Şukru Beyin tahriri tekrar okundu.)

REİS — Bu tahriri kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. (Anlaşlamadı sesleri) efendim tekrar ediyorum. Şukru Beyin teklifi askeriye ve sairinin hepsinin kırk liradan hesabının icrasını teklif ediyor. Kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. Tayin etilmedi.

Kabul edenler lütfen ayağa kalksın. Oturunuz efendim. Kabul etmeyenler ayağa kalksın. (Boyle şey olmaz, böyle şey yok sesleri) (Gurultular) (Tayini esami ile sesleri) efendim hâlâ tefrik edemedik. Tayini esami ile tefrik edeceğiz.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Ekseriyet vardır. Rica edenim Hoca efendi (Siddedi gurultular).
ZAMİR BEY (Adana) — Tayini esami ile reye koymak zarureti vardır.

NERİL EFENDİ (Karahisarı Sahip) — Şimdi yüz lira üzerinden maaş olarak kabul olup de yevmiye ve harcırahı da bunun üzerinden vermek lâzım gelirse ki bu yeni bir tekliftir. Tezyidi masarif demektir. Bunun her halde tayini esami ile reye vaz şarttır, lâzımdır. Kabul edilmediği surette de tenzili masariftir.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — (Fangi nizamname ile yapıyorsunuz?)

REİS — Efendim tefrik edemedik. Tayini esami ile reye vaz edeceğiz.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Makamı Riyaset kendisi yaptırmak isterse yapalım. Böyle olmaz.

REİS — Efendiler, şu tahriri kabul edenler beyaz, kabul etmeyenler kırmızı rey vereceklerdir. (Ârâ toplanmaya başlandı.)

REİS — Efendim reyini istimal etmeyen arkadaşlar varsa istimal etsin. Ârânın istihsalı hitam bulmuştur.

Efendim kabul eden (71), reddeden (79), bir de müstenkâhtır. Reye istimal eden yüzelli bir oluyor ki muamele tamam değildir. Tekrar reye koymak lâzım gelir.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Nisap yok ki müzakere olsun.

REİS — On dakika teneffüs etmek üzere celseyi tahlil ediyorum.

ÜÇÜNCÜ CELSE

REİS : Birinci Reisvekili Velibî Efendi Hazretleri

KATIPLER : Hakkı Bey (Van), Ârif Bey (Kayseri)

REİS — Celse küşat edildi. Yoklama ile reyleri toplayacağız.

ZIYA HURŞİT BEY (Lazistan) — Yarın reye konulması lâzımdır. Nizamnamei Dahili musarraktır.

(İstanbul Dairesi iditahabiyesinden istihsalı âriya haylandı)

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Karahisari Şarkı) — Bu tayini esamî hareirah meselesi için değil mi?

REİS — Evet efendim.

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Devamlı) — O halde muamele doğru değildir. Malumuâliniz nizamnamei dahilinin hilâfindadır. İçtimaî âtide reyî konulması zaruridir.

REİS — Bu da içtimaî âri değil mi Reyefendisi?

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Devamlı) — Nizamnamede sarahat vardır. Aradan bir içtima geçecektir.

CEMİL BEY (Kütahya) — Reis Bey: muamele doğrudur. Çünkü bu celsei âtidir.

ZİYA MURŞİT BEY (Lazistan) — Reis Bey: bir defa nizamnameye hakınız.

REİS — «Ertesi tahir nizamnamede olduğundan pazartesi günü içtimaı tehir ediyoruz. Üçüncü madde pazartesi günü tekrar reye konacaktır. Mehmet Şükrü Beyin takriri bilâhare reye konmak üzere dördüncü maddeye geçiyoruz. Dördüncü madde okunacak.

Madde 4 İstiklâl mahkemeleri masarifi 25 000 50 000 17 471.

ZİYA MURŞİT BEY (Lazistan) — Efendim. İstiklâl mahkemeleri masarifi olarak verilecek paraya karşılık gösterilen parayı bendemiz, lüzumsuz görüyor ve bu maddenin tayyi taraftarı bulunuyorum.

(Ekseriyyet yok sadaları) — Rendeniz, şu sene İstiklâl mahkemelerinin lüzumuna yani önümüzde kalan bu ay için İstiklâl mahkemeleri lüzum olmadığı fikrindediyim. Kanaatımı arz etmek ve Meclisi Âliyi bu hususta tenvir edebilmek için bendemiz diyeceğim ki : İstiklâl mahkemeleri yeni kabul edilen şekil mucibince, yani şekli muaddel mucibince eski 1336 senesinde asker firarilerine mahsus olarak yaptığımız İstiklâl mahkemeleri şeklinden çıkmıştır. Yeni İstiklâl mahkemeleri birçok hususlarla kanunlar içerisine sıkıştırılmış, eski salâhiyetli vasıası kaldırılmış, heyete bir de müddei umumi ilâve edilmiş ve bundan başka pek tabii olarak bir de avukat ilâve edilmiştir. Bu suretle mahkemeler mezkûra intihap edeceğimiz azalara, kendilerinin meslekleri itibarıyla başka bir şekil verilmiştir. Hatta öyle bir şekil almıştır ki : İstiklâl mahkemelerine intihap edeceğimiz Reis ve Müddeiumumi ve hatta azaların mutlaka hukukla müteveççil olmuş zevattan intihabi iktiza edecektir. Çünkü icra edilecek herhangi bir mahkemede bir avukat çıkacak ve belki dört saat mütema-

diyen söz söyleyecek, mevzuatı kanuniyeden bahsedecek, bilmem ne edecek. Büyük Millet Meclisi Azasından olan bir arkadaşımız ona göre karar ita edecektir. Bunları pek tabii samim de dinleyecektir. Meclisi Âli arkadaşlarımızdan muktedir rüfeka vardır. Fakat, bir ekseriyyet teşkil edemez. Ancak 5-6 arkadaş vardır. Lâkin harhin nihayetine yaklaştığımız gayeye doğru yanıştığımız, mühim ve tarihi kararlar ita edeceğimiz ve harbe tesir icra edecek kararlar vereceğimiz bir anda Meclisi Âliyi bu gibi kıymetler arkadaşlardan mahrum etmek zannederim doğru değildir. Kezâlik zevatı muhteremlerin fikrinden mutalaatından istifade etmek ve Meclisi Âlide hukukla müteveççil böyle fevkalâde temyizim de fevkinde bir mahkemede reislik edecek, müddei umumiyyet edecek, azalık edecek arkadaşların Meclisi Âlimin içinden ayrılmasına bir razı değilim. Zannederim ki : Herbir arkadaş da buraya hâkimlik için değil, koca bir Milleti mukadderatı ile uğraşmak için gelmiştir. Bu mukadderatın mevzu bahis olduğu bir zamanda arkadaşlar da hırakip gideceklerdir. Böyle hukukiyundan olan arkadaşımız böyle intihaba razı olmayacaklardır zannederim. Başka arkadaşlardan ise kimyon intihap edemeyiz. Hukukla müteveççil olmayarak valilik etmiş, bilmem ne ne etmiş arkadaşlardan ise intihap etmeğimizin imkân dahilinde değildir. Çünkü arz ettiğim gibi avukatlar kabul edildikten sonra ve avukatların müdafaaları nazariyatı hukuka ve kanuna müstenit olan uzun müdafaalarına karşı karar verecek hâkim isterlin ben . . . Böyle bir hâkimin bilâhase Büyük Millet Meclisi Âzalığı da uhdesinde bulunursa rica ederim müthiş bir tesir yapar. Nispetlik dahilinde Büyük Millet Meclisinin gönderdiği hüküme bakınız derler. Çünkü eski İstiklâl Mahkemesi Kanununda ki Müddei Umumi yok idi. Mahkeme kendi kendine sekiz satırlık bir kararla mühim bir meseleyi halletir giderdi. Fakat şimdi öyle değildir. Mahkemede bir de avukat bulunacaktır. Avukat çıkacak . . . Yarın Meclisten Reis ve Müddeiumumi seçersek Meclisi en kıymetli arkadaşlarımızdan böyle mühim anlarda mahrum bırakacağız. Bu Mecliste mühim bir rahne açacaktır. Rendeniz tekrar sehâf ediyor ve diyorum ki : Mukadderatı milletleri halli anı geldiği bir günde, böyle kıymetli ilmiyesi, kıymetli hukukiyesi ve tabii hukuk ile istigal ettikleri için hukuku ilmiye ve hukuku esasiyede ve nispetlikin temel taşı olan Teşkilâtı Esasiyesini, Kavanim Esasiyesini kuracağımız bir zamanda böyle yüksek ilimli arkadaşlar ipimizden ayrılmaya esasen kendileri razı olmayacaklardır. Eğer kendileri gitmeye razı olsu-

lar bile, bilmem ki millet nazarında dâire-i intihabiyesi nazarında, koca bir dâire-i intihabiyenin vekâletini ne derecede deruhte etmiş bulunacaklardır. Bu sene bu mühim anda istiklâl mahkemeleri masrafı diye Meclis hütçesinde böyle bir faslın kabulüne ben demiz taraftar değilim. Yalnız şimdîye kadar üç, dört ay müddetle istiklâl mahkemeleri vazifelerine devam ettiklerinden bunların bu zamana ait masrafları bir tabii Meclis muhasebesinde tespit edilmiştir.

O masraf bilmecburiye kabul edilir. Fakat yeniden İstiklâl Mahkemesi göndermeye lüzum yoktur. Çünkü böyle mühim bir zamanda milletin işlerini bırakarak böyle mühim arkadaşları içimizden birtaraf göndermeye kim cesaret edecek? Böyle Hâkimler ve müddetumumiler göndererek Meclisin kudretini ilmiyesini tenkise hangi bir mebus arkadaşımız razı olacak ve ayrılan hangi bir arkadaş böyle mühim bir zamanında bu mahkeme işleriyle istigal edecektir? Sonra bu mesele gayette mühimdir. Bu kanun kabul edildiğinde Meclisten İstiklâl bey mahkeme gidecektir. Ve bu mahkemeler için de hüküktan anlıyan en iyi arkadaşlarımızı seçmek mecburiyetindeyiz. Eğer böyle yapmazsak Meclisi Âlinin şerefi de tezelzul edecektir. Hangimiz ister ki Meclisi Âliden bu mahkemeler için müntehap herhangi bir arkadaşımızın vereceği kararı, arkadaşımızın katışına çıkacak olan bir avukat darmadağınık edecektir. Kimbilir bu mahkeme heyeti ne gibi hadiseler görecek ve mathuat sunularına neler geçecek...

DOKTOR MUSTAFA BEY (Kızan) — Müddet umunu de müdafaa eder.

ZİYA HURŞİT BEY (Devanla) — Doktor raporu yazmıyoruz. Rica ederim Mustafa Bey. (Devam sesleri.) Şimdi yalnız bir şey kalıyor. Bendeniz bu anı mühimde İstiklâl Mahkemelerinin azalarının Meclisten tefriki imkânsız olduğundan gönderilmesi aleyhinde bulunduğunuz sonra, ikinci defa söyledim ki, o da şimdîye kadar yapılan masraf tespit edilip hütçeyi geçirir. Fakat idare memurları beyler buradadırlar. 'Bu masarif tespit olunabilir mi? Şimdi arz edeceğim: Hepimiz şalib oluyoruz ki filân vekâletten, falan zat, filân yere gidince dört buçuk lira fazla almış, on sokiz lira eksik almış... Falan vekil de yüz lira vermiş bu gibi yolsuzluklardan dolayı milletin bir santimini müdafaa etmekle ıftihar ediyoruz. Bu gibi sebeplerden dolayı arkadaşlarımız burada sadence siz söylüyorlar. Fakat efendiler, idare memurları bu paranın hesabını henüz vermemişlerdir. Bundan dolayı idare memurlarının şahıslarına karşı bir şey söylemiyorum. Şimdi idare memurları İstiklâl Mahkeme-

leri, masarifatının hesabını şu ana kadar vermedik. İçine nazarın bizler nasıl olup da yarın vekillerden herhangi birisini 12 filân yere para verdiniz, şu kadar para fazla sarfettiniz diye bileceğiz? Rica ederim, Meclisi Âliyi gerek heyeti vekilemez nazarında ve gerek millet nazarında küçük mi düşüreceğiz? Soruyorum idare memurlarına bu para nerededir? Bu paranın hesapları yoktur. Yine soruyorum İstiklâl Mahkemelerinden açık olarak yirmi bin lira vardır. Bunu da Hacı Bekir Efendi bizzat söylemişlerdir ki tabiiyle bu paranın hesabını herhalde vereceklerdir. Meclis, Âli ki hepsi teşrii ve icrai salâhiyeti haizdir ve milletin burada bir santimi müdafaa etmek en büyük bir hakkıdır ve bunun için bizler buraya toplanmışızdır. Değil böyle Meclisi Âlinin sekiz yüz bin liralık bütçesi, Divanı Muhasebatı olmadığına göre doksan milyon liralık masarif bütçesi ve altmış milyon liralık varidat bütçesini hesap edecek ve bunu santimine kadar düşünecektir. Bunun için Encümenler geceli gündüzlü çalışıyorlar. Sonra Meclisin saati mübetehin liraya mal olan celseleri bu paralar için irukat ediyor. Kusveti teşriyenin en büyük vazifesi murakipliktir. Efendiler, dünyada Hükümetin şan ve şerefini yükseltmek için dünyanın hiçbir tarafında malî bir müfettiş Meclisin hesabına katışamaz ve umuru maliyesine müdahale edemezler. Fakat bugün mademki idare memurları vardır ve Meclisi Âlinin kendisinden müteşekkil tekkiki hesapat heyeti vardır, divanı vardır ve Mecliste böyle bir para hesabı himsenin hatırından bile geçmez. Meclisi bu para işlerinde firar ve mahkeme işleriyle uğraşacak kadar ıflak gösteremez. Meclis fevkalâde müncezzeh ve yüksek bir makamdır ve Milletin son itargâhidir. Meclis kendisi hem müddetumumunu, hem de hâkim olamaz. Bütün hukukiyun bunu, böyle düşünmüşlerdir. Halbuki görüyoruz ki biz kendimiz, herhangi bir vekilin idare-i umurunda yirmi bin lira kadar açığını görsük ne yaparız? Rutabi hemen ademi itimat lâzım gelmez mi? Böyle yirmi bin lirayı bir vekile kim bağışlar? Halbuki Meclis kendisi yirmi bin liranın hesabını bulamamıştır. Bulundu ise nerede? Şimdi yeniden İstiklâl Mahkemeleri göndereceğiz. Bu suretle yeniden para açıkları ve yeniden Meclisi Âli namına bilmem neler. Bu hallerin devamı belki de Meclisin şan ve şerefini nakisedar edecektir. Bendeniz tekkil ediyorum.

MUSTAFA BEY (Tokat) — Bu para kimin üzrindedir? Onu söyle.

ZİYA HURŞİT BEY (Devanla) — Bilmiyorum. Bendeniz arz ettim ve tekkil ediyorum. Bu sene için

şimdiye kadar İstiklâl Mahkemesinde sarf olunan parayı bittabi kabul edeceğiz. Onun için söz yok. Fakat bundan sonra kabul etmeyiz ve İstiklâl Mahkemesi de göndermeyiz. Yalnız şimdiye kadar olan açığı kim kapatacaktır? Bunun sarfı kimdir? Bunu kim temin edecektir? Bendeniz teklif ediyorum şimdiye kadar hesabını vermeyen İstiklâl Mahkemesi azalarına ne tahsisat, ne harcırah, ne de para vermeyeceğiz. Bu arkadaşlarımız gelip idare memurlarına hesaplarını versinler. Yoksa efendiler biz bir daha hiçbir vekili ne tenkit edebiliriz, ne de üstühtza edebiliriz, ne de adem-i itimatta bulunabiliriz. Buna hakkımız olmaz.

MAZHAR MÜFİT BEY (Hakkâri) — Efendim, Muvazene-i Alâhiye Encümeninin takdim ettiği şu bütçede bir İstiklâl Mahkemesi masrafı var. Bu masrafı Muvazene-i Mâbiye Encümeni kendi kendine koymuş ve icat etmiş değildir. Zann ederim ki : Divanı Riyasetin teklifi dahi Heyeti Âliyenizin Amasya İstiklâl Mahkemesinin kabulünden sonradır. Siz, bir Amasya İstiklâl Mahkemesi kabul buyurdunuz ve intihabâtı da icra buyurdunuz ve o adamlara da Heyeti Vekilenin arzusu üzerine aserian maballî memuriyetinize gideceksiniz dediniz. Heyeti idare de sizin bu kararınız üzerine bilmecebuniye bu Mahkemenin masrafını bütçeye koyunuz demişür ve yine Heyeti idare her ihtimale karşı Ankara'da da bir İstiklâl Mahkemesi teşekkülünü nazarı dikkate alarak o Mahkemenin de masrafını tahmini olarak bütçeye vaz etmiştir. Biz de iki mahkemenin masrafını tahmini olarak bütçeye koyduk. Fazla koymadık. Şu halde Ziya Hürşit Beyin kanaati bana ait bir mesele değildir. Fakat Encümen nokte-i nazarından heyanatın bir kıymeti yoktur, arz edeyim. Kendileri de pekâlâ bilirler ki : Şimdi okuyacağım bütçenin müfredatını, kâtiplerine varıncaya kadar maaşatını tespit etmiş ve Encümenle beraber bunu kendileri de kabul etmiştir.

ZIYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Encümene bir şey demiyorum efendim.

MAZHAR MÜFİT BEY (Devamla) — Demek oluyor ki : Encümeninize sizin kabul ettiğiniz bir mahkemenin masrafı gelmiş ve Encümen de onu koymaya mecbur olmuştur. Yoksa Heyeti Âliyenizin bir kararı olmasa idi ve bunu Meclisi Âliniz kabul etmiş olmadığı halde buraya koysa idi o zaman denbilirdi ki : Encümen bunu neye kendi kendine koymuş ve neden bunun tayyi cihetine girmemiştir? Mesalâ, Ziya Hürşit Bey biraderimize soruyorum. Buradaki heyanatı âliyelerini Encümeninde : şu nokta mev-

zubahis olurken ve kadro tespit edilirken, ne için bizi lütfen ikaz etmediler? Ve neden bunu orada imzalediler? Demek ki : Yirmi dört saat zarfında bu günkü güzel fikri hasıl ettiler. O günkü fikrinden ruca ettiler. Olabilir efendim Şimdi :

MUSTAFA BEY (Tokat) — Bu mesele başkadır rica ederim.

MAZHAR MÜFİT BEY (Devamla) — Neden bağırıyorsunuz Mustafa Efendi.

MUSTAFA BEY (Tokat) — Yirmi bin lira var.

MAZHAR MÜFİT BEY (Devamla) — Ne anlar sin sen. Ne söylemek istiyorsun çık da burada söyle. Bunu anladığın da yok, okuduğun da yok. Ne söylüyorsun? Beyefendi pek haklısın buraya çıkar söyle. Sizin Zatiâliniz nizamprestsiniz (Gurultüler).

MUSTAFA BEY (Tokat) — Evet, nizamprestleri görüyoruz. Hazıncıyı da görüyoruz.

MAZHAR MÜFİT BEY (Devamla) — Şimdi efendim, bize teklif olunan kabul ettiğiniz Amasya İstiklâl Mahkemesiyle belki kabulü muhtemel olan Ankara İstiklâl Mahkemesi masrafıdır. Bu masraf nedir? Bizim yaptığımız bîrdür. Kabul buyurduğunuz Amasya İstiklâl Mahkemesi için bir başkâüp koyduk. 25 lira maaşla. Çünkü bunu da Encümede müzakere ettik. Bazı yerlerde maaşat muhtelife veriliyor, şöyle oluyor, deniliyor. Bunlara hacet kalmaması diye bu maaşatı da tespit ettik. Bir başkâüp koyduk. 25 liraya, bir zabıt kâtibi 20 lira, tabii bir müddet ününü ilâve huyırdüğunuzdan 20 liraya bir kâtip, en liraya da bir mukayyit koyduk. Evvelce üç kâtip ve daha fazla vardı. Yani Encümen tasarrufla niyet etti. Evvelki İstiklâl Mahkemelerinin kırtasiye vesair masraflarının miktarı yoktu, istediği kadar alındı. Biz onu da tahdit ettik. Ayda otuz lira koyduk. Beş lira müteferrika, on lira da hedeli icar koyduk. Bazı yerlerde icar veriliyormuş. Tenvir ve teshin için de elki lira koyduk. Ona göre bir hesabâtı tespit ettik. Burada ki yekûn heyetimizin kabul ettiği bir mahkeme ile kabul edeceğimiz muhtemel olan bir mahkemenin masrafıdır ki şu esbabı maruza üzerine yapılmış bir yekûndur. Ama Heyeti Âliyeniz kabul olunan mahkemeye de lüzum yoktur deyip onun üzerine tay öderseniz bütçeden çıkar o sizin bileceğimiz bir iştir.

ISMAIL ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısâhip) — Efendim; bundan evvel müzakeresi derdest olup itmâl edilmeyen, istirdat olunan memlûkollero gönderilecek olan İstiklâl Mahkemeleri Kanununun yekdiğeriyile alakadar olduğumu görüyorum. İstiklâl Mahkemeleri aleyhinde bendemizden evvel söz söyleyen Zi-

ya Hürşit Bey arkadaşımızın kanaatlarını da bendeniz şey ederim. Yani ona itiraz edecek değilim. Yalnız biz istirdat olunan menlekete gittik. Burada muvakkat bir zaman için biz İstiklâl Mahkemesini elezlem gördük. Arkadaşlar, üç kişi düşman âmâline hizmet etmiş, üç yüz kişi dama fıkalını, bunları bizim şimdiki mahkemelerimizin şekli haziriyle mahkemeye verirsek bir seneye kadar bicürüm adamların mevkufl kalmaları lâzım gelecek. Askeri Divanı Harplerin de hali bellidir. Biz İstiklâl Mahkemesini istedik. Malumdur ki İstiklâl Mahkemeleri fevkalâde mahakimdir. Bunlar fevkalâde ahvalı sebebiyet veriyor. Bendeniz fevkalâde zamanın geçtiğine kanaatım yoktur. Yalnız buna aleyhtarlık eden arkadaşlarımızın da söyledikleri takiridatları da gayet mantıklı ve makul buluyorum. Başarıla ki, ben de bazı menafıkta İstiklâl Mahkemelerinin lüzumuna dair olan kanaat tezelzul emenmiştir. Binaenaleyh biz istesek de arkadaşlar, mademki Meclisin yarı yarıya bir taraf istiyor, bir tarafda istemiyor. Her iki taraf da iştihadından doğuyor. Biz bu maddeyi kabul etsek, esasen bu madde azdır. Ziyadestirmek lâzım. Kabul etsek, ziyadestirmek de aza intihabı meselesinde müşkilât çekeceğiz zannediyorum. Arkadaşlarımdan istirhamı ediyorum. Bizim mahakimin şeklini değiştirelim. Biran evvel değiştirmek lâzım. Bu hususta mümkün ise ittifak edelim. İstiklâl Mahkemelerini istiyoruz. Lüzum vardır. Dairei intihabiyeme de. Fakat anlıyorum ki aza intihabında muvaffak olanıyaşagiz ve intihap de edemiyecğiz. O noktada arkadaşlarımızın dediği de doğrudur. Bunları kaldıralım. Fakat mahkemelerimizin şeklini değiştirelim.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Efendim, dördüncü madde İstiklâl Mahkemeleri masarifi diyor. Bu itibarla İstiklâl Mahkemelerine lüzum olmadığı mevzubahis ediliyor. Bendeniz bu cihetün bahsetmiyeceğim. Meclis isterse lüzumı görür, gönderir. İstemezse kaldırır. Yalnız bu masarifatı İstiklâl Mahkemeleri masarifatı diye koymaya lüzum yoktur. Masarifi mütenevvia ve fevkalâde denirse daha birtakım masarifatlar var ki yapıyor. Fakat Meclis bütçesinden değil. Diğer devair bütçesinden yapıyor. Meselâ Hasan Beyi Trabzon'a gönderdik. Kimi verdi masarifini? Meclis verdi.

PEYYAZ ALİ BEY (Yozgat) — Vekâlet verdi.

YAHYA GALİP BEY (Devamla) — E, nasıl olur, onun masarifatını Vekâlet verir mi?

MEHMET ŞUKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Onu Hükümet gönderdi. Meclis göndermedi. Onun için orada alır.

YAHYA GALİP BEY (Devamla) — O Meclisten alır. Tahsisatını başka yerden almaz. Onun için burada İstiklâl Mahkemeleri masarifi demeden ise masarifi mütenevvia ve fevkalâde demek daha evlâdır. Sonra Ziya Hürşit Beyefendi buyuruyorlar ki İstiklâl Mahkemeleri olan hesap vermemiştir. Bendeniz bu beyanatı âliyelerine hayret ettim. Acaba Meclisin ciheti idariyesi, ciheti maliyesi, Usulü Muhasebatı Umumiye Kanununa tabi midir, değil midir? Eğer tabi değilse mütalaa doğru olabilir. Ben diyorum ki Meclisin muamelâtı maliyesi de, Usulü Muhasebatı Umumiye Kanununa tabidir. Öyle olunca verilen para avans mahiyetindedir. Üç ay nihayetinde Heyeti İdare avans verdiği takdirde hesabını isteyecek idi. Üç aya kadar hesap vermezse, onlara badenia avans vermeyeceklerdi. Hiç kumse danılmısin. Bendenizin şu mütalaaatından hiçbir kumseye zerre kadar tecavüz yoktur. Yalnız kanundan bahsediyorum. Mademki Meclisi Âliuz kanun üzerinde binayı muamele ediyor, eğer üç ay nihayetinde verilen parayı aramadı ise, Usulü Muhasebatı Umumiye Kanunu mucibince Heyeti İdarenin tazmin etmesi lâzım gelir. Yoksa bu hesabı vermiyor diye vermeyenlerden maaşını kaletmek salâhiyeti yoktur. Bu hesap niye alınmamıştır? Demek anlaşılıyor ki idare vazifesini yapmıyor.

EMİR PAŞA (Sivas) — Beyefendi Meclisi Âliuzun azalarını muhasebe ketebeleri gibi zannedmiş.

YAHYA GALİP BEY (Devamla) — Estagfurullah o sözünüzü geri alınız.

EMİR PAŞA (Sivas) — Sen sözünü geri al.

YAHYA GALİP BEY (Devamla) — Azaların cumlesi gayet muhteremdir. Milleto vekilidir. Her bir şahıs milletin vekilidir.

EMİR PAŞA (Sivas) — Çok rica ederim, siz öyle kabul ediyorsunuz. Bir memuru memuriyetünden azletmek gibi bir şey mi zannettiniz?

YAHYA GALİP BEY (Devamla) — Kanunda tazmin var.

EMİR PAŞA (Sivas) — Tazmin etmek lâzım. tazmine hükmedersiniz? İdare heyeti kendine ait olan vazifeyi pek âlâ bilir. Eğer idareye ait bir mesele varsa, tazmine her vakit hazırdır. Yoksa bu bir tecavüzdür.

YAHYA GALİP BEY (Devamla) — Ziya Hürşit Beye söyleyiniz.

EMİR PAŞA (Sivas) — Tazmini vaktü muhtemel bir mesele varsa idare her zaman tazmine hazırdır. Fakat bir Tertibi Hesabat Encümeni tayin etünüz siz.

MEHMET ŞUKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Esasen vardır.

EMİR PAŞA (Sivas) — Zaten o zati muhteremler gelip işleri ne bakmamışlarsa...

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Yazaydınız.

EMİR PAŞA (Sivas) — Tetkiki Hesabat Encümeni azaları Meclisin hesabatını tetkik etmek için tayin edilmişlerdir. İdare Heyetinin vazifesinden çıkmıştır o Hesabatını vermeyen arkadaşların tahsisatından kısmak, avans vermemek meselesini o vakit tavsiye ederiz beyefendi.

YAHYA GALİP BEY (Devamla) — Ben kanundan bahsettim.

EMİR PAŞA (Sivas) — Rica ederim. Kanundan bahsettiniz ama siz İdare Heyetini memurlar gibi tetkiki ettiniz.

YAHYA GALİP BEY (Devamla) — Arkadaşlarımıza bunu tavsiye eddedim.

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Karahisarışarki) — Tetkiki Hesabat Encümeni hangi tarihe kadar hesabata bakmıştır. 1336 - 1337 senelerine ait hesapları olsun görülmüş müdür?

EMİR PAŞA (Sivas) — Efendim bunu tayin ettiğini Encümen azalarına sorarsınız. Onlar cevap verirler.

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Karahisarışarki) — Siz İdare Heyetinden değil misiniz? İdare Heyeti namına söylemiyor musunuz?

EMİR PAŞA (Devamla) — Evet İdare Heyeti namına söylüyorum. Fakat Heyeti Celileniz onları ithap etmişler. Onlar cevap verirler.

HALİL İBRAHİM EFENDİ (Antalya) — Kim onlar?

EMİR PAŞA (Devamla) — İşte Heyeti Celile kimler olduğunu pekâlâ biliyor.

TEVFIK RÜŞTÜ BEY (Monteç) — Arkadaşlar, vaziyet değiştiği vakit her mantuk sahibi olan mahkukat kararını değiştirmek lüzumunu da eğer o hadise icabettiniyorsa tebdil eder. Binaenaleyh Amasya İstiklâl Mahkemesini Meclis kabul ettiği günleri hatırlayınız ve birtakibi İstiklâl Mahkemesi kabul olunca Muvazene Encümeni de Müfit Bey biraderimizin dediği gibi tahsisatını inkıymak mecburiyeti var idi. Fakat bugün pek büyük memnuniyetle görüyoruz ki o gün ile bu tarih arasındaki fark azımdır. Ordularımız bütün Anadolu'yu düşmandan tahar etmiş. Ve tekrar ediyorum - memleket dahilinde hıkmeli vücudu, Büyük Millet Meclisinin ve onun Hükümetinin tesisine matuf olan İstiklâl Mahkemeleri ve ka-

nunları da dahilî ve haricî düşmanlarla beraber sükut olmuştur. (Bravo sedaları) O kanunu ilk defa müdafaa edenlerinizdir.

TEVFIK BEY (Konya) — Halta ilk teklif eden.

TEVFIK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Evet... ve halta arkadaşlarımız hatırlarsa o kanunu ilk teklif eden ben idim. O vakit kendi kanaatinde düşünmüştüm ki: En haklı bir davayı deruhde eden Büyük Millet Meclisi, evveleninde umuru dahilîyesinde kanaat ve azimli bir taraftan teklif ederken diğer taraftan da etkili vasıtayı ile hareket ederek memleketi ihtilâlden ve dahilî kışkırlardan kurtarsın. Tetkikin kendisine bahsettiği faydalarla dahilî büyük musademaatın ve ihtilâlin önünü alsın.

Filhaliki bu tarzı hareketle musip düşünen Meclis tasavvuratını bir kanun şeklinde meydana getirdi ve şimdiye kadar da bunun faideli amelîyesini gördük. Fakat hıkmeli vücudu, ancak Büyük Millet Meclisinin ve Büyük Millet Meclisi Hükümetinin tesis ve tekaririne matuf olan bir kanun, bir devayı küldüğüdür. Şu halde memaliki müstahlasamızda mevcut özel ihtiyaçlara, elimizde bulunan kanunlarımızın bir çok eşkalinden veyahut teşkilâtî nichakime ait noksanlardan dolayı, bir cevap veremiyor isek bu hususta evvelce iyiliği dokunan bir vasıtayı, bir alet, devayı küll gibi kullanarak onun da şiddet ve heybetini mahvü berbat etmiyelim.

Hepimiz biliyoruz ki; bu ihtiyacatın her biri için cevap ve istihaz eden tedabire tevessül olunursa çaresiz olunmuş olur. Eğer memaliki müstahlasadaki müstacel derter için, onları bilmeden, anlamadan, ezbere bir karar itihaz etmek suretiyle, veyahut bu hususta faideli amelîyesi görülüp ve fakat devayı küll olmadığı her birimizce muayyen olan bir şekli tebdil ka katkısızca yanlış hareket etmiş oluruz. Bu bapta en iyi bir çare bir an evvel üç beş arkadaştan mürekkep bir heyeti teklîkiyeyi oralara göndermek ve onların ihtiyacatını kâfil olacak çareleri Meclise teklif etmek veyahut bu çareler hükümetçe teklif olunmak suretiyle itihaz edilecek resirlerdir ki iyi bir hareket yapılmış olabilir. Binaenaleyh memaliki müstahlasada itihaz olunacak tedabir ve çare meselesini; bugün bütçede mevzu bahis olan İstiklâl Mahkemesi masarifinden ayırıyorum. O İstiklâl Mahkemesi masarifi de; onun matuf olduğu mahkemeler hakkında Meclis karar verirken; başka bir tarihte ve başka şerait altında alındığı için ve bütçe müzakereatı doğrudan doğruya teşkilâtın bir kısmının kabul veya ademî kabulüne ait mukarreratın da zemini müzake-

nesi olduğu cihetle rica ediyor ve arkadaşlarıma arz ediyorum ki; artık hükmetti vucudu zail olan bu mahkemelerin masarifini kaldıralım.

HACI BEKİR EFENDİ (Konya) — Efendim, İstiklâl Mahkemeleri masarifi olarak butçeyi konulan; on yedi bin dört yüz yetmiş bir lirayı; Meclis Âli Amasya İstiklâl Mahkemesini kabul ettiği için buraya koymaya mecbur olduk. Fazla konulmuş bir para yoktur. Eğer sayışt ilerde diğer İstiklâl Mahkemeleri teşkilî lüzumunu hasıl olursa onların masarifi için de, Meclisten verilmek lâzımı gelirse Meclisten ayrıca tahsisat isteyeceğiz. Yok eğer harıçten verilmek lâzım gelirse masarifini harıçten vereceğiz. Bu mesele için bu kadar vakit zayi oldu. Halbuki bu para, Heyeti Celile Amasya İstiklâl Mahkemesini kabul ettiği için mecburi olarak konulmuştur. Başka bir şey yoktur. Her halde bu mahkemelerin kabulü ile diğer maddeye geçilmesini teklif ederim.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim, evvel beevvel, tekkiki hesabat meselesinden arz edeceğim. Bendeniz 1336 senesinde bir şubeden Tekkiki Hesabat Encümenine memur edilmişim. Diğer üç arkadaş bu gün mezun bulunmaktadır. Biz ilk evvel tekkikata başlarken bize, beş bin liralık eşya gösterdiler. Fakat bu eşyanın nerede olduğunu bulamadık. Tabii o mesele kalktı. Sonra vazifemiz, 1338 senesi martından itibaren, her ay için vaki olan masarifatı tekkik olduğundan - sarıyatın kanun dairesinde olup olmadığını tekkik olduğundan - biz iki üç ay kadar tekkikatımızı yaptık. Fakat İstiklâl Mahkemeleri hesabı henüz gelmemişti. İstiklâl Mahkemelerinin hesabı, arkadaşlarımız geldikten sonra idareye verildi zannederim. Tabii idare, verdiği avanslar kararı için vesakı alacaktır. Bu vesakı bugün bile daha toplayamamıştır. Hatta bugün iki arkadaş idareye gittik. Bu hesabat daha yeni çıkarılıyor ve vesakı aramıyor.

İstiklâl Mahkemeleri için verilen avansların sureti sarfi idarece anlaşıp da bize rapuru verilmedikçe; biz bir şey yapamazlık. İdare bu mesele ile halen meşguldür, hesabatını yeni tekkik ediyor. İdare daha sarfiyata art vesakı elde edememiştir. Tekkikati ikmal ettiği zaman tabii neticesi Heyeti Âliyenize arz edilecektir. İşte Tekkiki Hesabat Encümeninin vaziyeti budur. İstiklâl Mahkemelerinin...

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Arkadaşlarımız kimlerdi?

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamlı) — Arkadaşlarım Şemseddin Efendi ve Yusuf Ziya Bey, Ragıp Bey idi. Bu zevat şimdi mezurdur.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Şu halde Encümen tamam değildi.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamlı) — Evet, tamamı değil.

ALİ SÜRÜRİ EFENDİ (Karahisarşarkı) — Şimdiye kadar söyleseydiniz olmaz mıydı?

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamlı) — Biz bir heyet halinde vazifemize bakacak idük. Tabii bizim reisimiz falan malum değildi.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Bu noksanı bir aza sıfatıyla haber verebilirizdir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamlı) — Sonra efendim, İstiklâl Mahkemeleri hakkında arkadaşlarımız gayet vazih surette mütalaalarını beyan buyurdular. Bu mesele elkâra en ziyade hâkim olan nokta; memleketten düşman tart edirken hasıl olan galeyân esnasında ciheti askeriyenin şu veya şu kimseleri, bir lüzumı görerek hepsetmesidir. Fakat bugün oralara ilk mahkemeye gittiği zaman tabii müddeumumusu bu adamlar için hapsedilmiştir diye soracaktır. Eğer mevkuf adamlar hakkında mevkufiyeti müstelzim bir delil ve eminare varsa tabii onlar mevkuf kalırlar. Olmayanlar da tahliye edilir. Arkadaşlarımızı tetbiğ eden mesele şudur: Karahisarşarkı'te veya Eskişehir'de bir çok cinayet olmuş, şu olmuş, bu olmuş diye bir galeyandır gidiyor. Sonra ekseriyetin ne suretle tezelli ettiği de malum. Gruplar dolayısıyla tehhakkını vardır. Çığu da kanı olmadan bu reyî vermektedir.

Şimdi efendiler; ciddi olarak aranılacak bir mesele var. Memleketi müstahlasaya, evsafı matlubeyi haiz bir heyeti hâkime göndereceksiniz. Bunu hepimiz etab etmeliyiz. Ben asker değilim, doktor değilim, Ben avukatım. Herkesin de böylece kendi ihtisasını bulması lâzımdır. Her arkadaşım iddia odemec ki; ben hâkimlik yaparım. Sonra hâkimlik yapacak zevatın da bu Mecliste daha ziyade kendilerinden istifade etmiş isteriz. Şimdi mesaili mühimmesi siyasiye, sulhiye ve hayatiye mevzubahis olunken, böyle arkadaşlarımızın içimizden ayrılarak harıçte hâkimî vaziyetinde ifayı vazife etmesi doğru değildir.

Efendiler; adli kanunlarımızda noksan varsa, İstiklâl Mahkemeleri kanunlarını diğer mahkemelere de verebilirsiniz. Çünkü o mahkemeler de adam aşmaz, adamı mahkûm eder. Eğer mevcut mahkemelerimizin usulleri bozuk ise, usulu muhakematta noksanlar varsa, bugün İstiklâl Mahkemelerinde olan usullerin tabiki hususunda diğer mahkemelere de salâhiyet verebilirsiniz. İhtisası olmayan içine yal-

nuz mukaddes bir sıfat olan mebusluk; şahıslara fazla bir ıstıyaz bahsetmez. Mecliste öyle arkadaşlarımız vardır ki; onların, bugünü hayatı mesulü mühürüne mevzu bahis olurken aramızdan ayrılmamaları lâzımdır. Siz, yanlı devletın şeklini çizceksiniz. Seksen tane şaki, bunlarla uğraşacak zamanda değiliz. Siz ölmüş bir tarihi meydana getirdiniz. Bu tarihin istikbalde yaşaması için tarikini çizceksiniz. En mühim bir anda bir arkadaşımız burada sekiz şaki için kalmış ve gidicek. Efendiler böyle zamanda zararı aramayınız. Çünkü oralarda urdumuz var. Eğer hak aramak istiyorsanız bir milletle haklıyı gözetiniz. Yoksa bu şahsın hakkı böyle gözetilmez. Sekiz şahsın hakkı bununla ölçülmez. Sonra arkadaşlarımızın buyurdukları gibi en nazik meseleler geçiyor. Biz Avrupalılar; sulh masasında siz kapitülasyonları kaldırdınız, kendi mahkemelerimize kendi ümadınız kalmadığı halde içimizde üç beş mahkeme ayırıp ta oolardan adalet beklerken, nasıl olup da siz bir kapitülasyonların ilgasını teklif ediyorsunuz demeler mi?

Biliyorsunuz ki bu Pontüs meselesi için müzakere edilirken mütefakken oraya İstiklâl Mahkemesinin gitmeside karar verdik. İkinci intibaha konduğu halde bugün bu mahkemelerin ademi lüzumuna kâil olmaya başladık. Demek bu mahkemelerin lüzumu azaldı ve bunu her ikis takdir etti. Yani Pontüsçüler de his etmişlerdir ki; burada Yunan ordusu humişter ve esasen Pontüs meselesi de kalmamıştır.

O hapse gursin de altı ay sonra yapılacak yapılır. Bunu artık reddetmemelidir. Ne tahşis ve ne tazyikin manası kalmamıştır. Sizi temin ederim ki; adliye müze çok yanlış nazarla bakıyorsunuz. Cohan nazariyede adliye müze, en mümtaz nazarla yaşayan mahkemelerdir. (Bravo sesleri) Mahkemelerimizin kararını takdir etmemek zannederim kadırmasaktır. Üst ve hukukta vesâirede müterakkî bir milletiz, tıbbî ile, hukuku ile bu millet üfuhar eder. Ondandır sonra bendenizce askerliği gelir. Bu bir hakikattir. Böyle bir milletin mukaddes bir hakkına taalluk eden ve bu kadar fevkalâde üdorek adalet mahkemeleri olan bir millete, adalet yoktur diye bağırarak bilmem hangi hisler, gayet yanlıştır. Eğer bizim adliyesimizin ufak bir hatası varsa adliyesimizin o kusurlarını bugün güzelce tadul ve tashih etmeliyiz. Usullere gelince : Efendiler bizim usulümüz gayet basit şöyledir. Yatmaz bir şey varsa istinaf ve idemyiz müddetlerinin fazlalığıdır. Bu madde ile onları da tenkis ediyoruz, isterseviz İstiklâl Mahkemeleri salâhiyetini veriniz, İstiklâl Mahkemeleri Kamusu ile beraber etsin. Şimdi

17 bin lira 2 mahkeme için konmuştur. Hepimizin de kanaati vardır ki; bunun ne Ankara'da manası kalmıştır, ne Pontüs muhitinde ve ne de işgal ettiğimiz vakada fevkalâde mahkeme teşkil edecek orada bu şey yoktur. Fevkalâde tedahir itihazından vâbeste olan şu masrafı çıkarmak milletin karşı azim hizmet edilmiş demektir. Şu esbaptan dolayı efendiler, hükimiyeti milliyeniz ve ötedenberi iddia ettiğiniz istiklâli oldunuz, evet efendiler, salâbetü adlimiz namına şu 17 bin lirayı çıkarınız. Efendiler açık söylüyorum; grup hisleriyle istiklâli nullimizi darbelemeyiniz. Ekalliyetin ekseniyece tabii olması vicdanı tazyik altına alınmak demektir.

HÜSEYİN BEY (Elâziz) — Bu nerede?

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Dünyanın her yerinde, bizde de.

REŞATİ BEY (Sarılıhan) — Tarif aşırıdır, biraz tasrih buyurunuz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Ben umumî söylüyorum, sözlerim umumdur. Ben de dahilim.

ALİ SURURİ EFENDİ (Karahisarışarkı) — Zatiâliniz, herhangi bir vazife şahiplerinin zaman, zaman vazifelerini tetkik etmişsiniz. Zati âlimizden şahsım ühâriyle soruyorum : Tetkiki Hesap Encümenü hesabını kaybettiği halde aylardanberi bunu Meclis Aliye haber vermemek...

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Belâ tetkik edememişimdir.

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Karahisarışarkı) — Bu helki bir kusura. Hangi aya kadar baktınız?

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Mart nisân. İki ay hesaba bakıldı ve mayısta da kapandı, şeysini imza etmedik. O hesapların kapanması için yani marttan itibaren hesapların kapanması için bütün İstiklâl Mahkemeleri hesabâtının gelmesi lâzımdır. Her ay İstiklâl Mahkemelerinin masarifi var idi. Bunlar gelmedikçe hesabâtının tespihine imkân yoktur. İstiklâl Mahkemelerinden idare hesap istiyordu. İstiklâl Mahkemeleri de oralardan hesaplarını gönderiyordu. 1336 - 1337 senelerine ait hesap, iki senenin hesabâtı görülmemiştir. 1338'den başladığımız zaman iki senelik hesap kalacak. Bunlar yücüsü kalmıştır. Henüz bunun bile kararını vermedik. Sebabi de arkadaşlarımızın mezunen gitmesidir. Arkadaşlarımızın dediği gibi biz eskilerine ni bakacağız, yonısına mı? Vazifemize, nuzarınâme ühâriyle 1338'den bakmak lâzım. 1338'i bulabilmek için 1336 - 1337 senelerine ait olan hesabı bulmak lâzımdır. Bu da böyle muvabaktır. Ben de arkadaşlarımıza haber ver-

mediğimden dolayı kusurumu sırf eder ve affınızı isturham ediyorum.

REFAİK BEY (Konya) — Hüseyin Avni Bey, bir her ay hesap göndermişizdir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Runu tetkikine koyduğumuz zaman verip vermediğiniz anlaşıdır. Yarın bize idare colveller gelmiştir, diyor. Çünkü her ay için muntazam hesap lüzumdu, colveller gelmemişti. Biz de hesabın tetkikini tamamlayamadık.

HÜSEYİN BEY (Elâzığ) — Mecliste dahi ekalli yet ekseriyete tabi değil midir?

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — O değildir efendim. Burada aleyhinde olup ta lehine reyleri is-

limal etmez. Aleyhinde ise aleyhine rey verir. Benim arkamdan küçükleneyeceksin, demez.

FKRET BEY (Kuzan) — Fakat o kanun mülâdır.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Müsaade buyurunuz, efendim kanun cebir ifade eder. Esasen bu mesele mevzu değildir.

REİS — Efendim, dördüncü madde hakkında şimdiye kadar müzakere cereyan etti. Daha söz söyleyecek çok arkadaşınız vardır. Şimdi kifayet kabiri de yoktur. Yarından sonra arkadaşların sözü bakı kalmak üzere, pazartesi günü içtima etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

Hitam : 4.35

(Dusyuda bu'anan tabirler)

Izmir : 29.9.1338

(Makina hasında)

Büyük Millet Meclisi

Riyasetine

Başkumandanı Paşa Hazretleri ve Dahiliye Vekili Fothi ve Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyefendilerle beraber 29/30.9.1338 nisfülteyde İzmir'den Ankara'ya müteveccihen trenle hareket edilmiştir. Akyonkara hisarından hangi tarikin takip edileceği bitâhire arz edilecektir efendim.

İzra Vekilleri

Heyeti Reisi

Hüseyin Rauf

Açılım

30.9.1338

İmza

Okunamadı

Heyeti Umumiyece

arz edildi

30.9.1338

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

4 Teşrinievvel 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SARIK İÜLÂSASI	860
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	860
3. — <i>Düvelî mutelifeye verilecek cevabi notanın müzakere ve kabulü.</i>	860:872

Cilt : 23

112 noj İnkılat, 2 nci Celse

YÜZ ONİKİNCİ İÇTİMA

4 Teşrinievvel 1338 Çarşamba

İKİNCİ CELSE

Kuşat Saati : 445

REİS : Reisi Sani Adoan Beyefendi.

KÂTİPLER : Ârif Bey (Kayseri), Hakkı Bey (Van)

REİS -- Celseyi açıyorum efendim. Buyurun Rauf Bey..

MUSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) -- Efendim; bir mesdenin müzakeresi için hafi celse talep ediyorum.

REİS -- Sami'nin salonu tahliye etsin efendim (Salon saminden tahliye edildi).

REİS -- Devam buyurunuz Rauf Beyefendi.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) -- İtilâf Devletlerinin 23 tarihli gönderdiği notaya verilecek cevap

Meclisi Âliye arz edilecektir. Bunun hafiye mütalâasını talep ediyorum.

REİS -- Efendim. Malumu âliniz celse aleni idi. Hafiye tebdil etmiş. Rundan evvel bir kaç arkadaş Paşa Hazretlerinin beyanatı dolayısıyla söz almışlardı. Şimdi Rauf Bey celsenin hafi olmasını teklif ediyorlar.

RİR MERUS -- Efendim; rica ederim hafiye nücip bir şey yoktur.

REİS -- Celsenin hafi cereyanını kabul edenler. Kabul etmeyenler. Kabul edilmiştir.

Şimdi zaptı sabık hülasası okunacaktır.

1. -- ZAPTI SARIK HULÂSASI

30 Eylül 1338 Cumartesi

YÜZ ON BİRİNCİ İNKAT

İKİNCİ CELSE

Vehbi Efendi Hazretlerinin tahtı Riyasetlerinde bilânet Burdur Mehuru İsmail Suphi Beyin Ruhara sefaret heyetine dair sual takriri Hariciye Vekâletli Vekili Rey tarafından cevap ista olunduktan sonra Meclis bütçesinin müzakeresine geçilerek birinci, ikinci maddelerinin müzakeresinden sonra bütçenin harcırah maddesine dair Karahisar Mehuru Şükrü Beyin takriri tayin osamı ile reye konuldu. Raşkumandan Paşa Hazretleriyle İzmir'de bulunan Vekil Beyle rin hareketlerine dair Rauf Bey tarafından mevruz telgraf berayı malumat kiraat olunarak teneffüs için celse tatil olundu.

ÜÇÜNCÜ CELSE

Vehbi Efendi Hazretlerinin tahtı Riyasetlerinde bilânet bütçenin üçüncü maddesi hakkındaki takririn reye vazında reye iştirak edenlerin nisabı ekseriyeti doldurmadığı ve içtimaı aüde tekrar reye konulacağı tebliğ edilerek dördüncü İstiklâl mahkemeleri maddesi müzakeresine geçilip mabadine Pazartesi günü devam olunmak üzere içtimaa nihayet verildi.

Reis	Kâtip
Birinci Reis Vekili	Kayseri
Vehbi	Ârif

Kâtip

Van

Hakkı

REİS -- Zaptı Sabık reylerinize arz ediyorum; Kabul edenler.. Etmeyenler.. Kabul edilmiştir.

2 -- MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. -- Düveli Mutelifeye verilecek cevabi nota

REİS -- Buyurunuz Yusuf Kemal Beyefendi.

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Sinop) -- Efendim; üç müttelif Devletin 23 Eylül 1338 ve yahut 1922 tarihyle Hükümetimize teklif etmiş oldukları Notaya Heyeti Vekilece hazırlanan cevabi notayı

Meclisi Âlinize arz ediyorum. (Tab) olundu mu sevgileri) Efendim; meclisde imiş, şimdi tabi ve tevzi olunacaktır.

REİS -- Beş dakikaya kadar, nota okununcaya kadar tevzi edilecektir efendim.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Notayı arz ediyorum, efendim Okuyorum:

T. R. M. Meclis Hükümeti üç müttelik Hükümete tebliğ ettikleri 23 Eylül 1922 tarihli nota dan dolayı beyanı teşekkür ve bu notaya menşe olan fikri, yani T. B. M. Meclisi Hükümetinin İstiklâl mücadelesine başladığı andan beri ızhar ve ilândan hali kalmadığı azim ve iradeta o kadar tam bir surette tabakül eden adilâne ve müstemir bir sulh arzusunun kemaliyle takdir eder.

Nota iki nevi mevadda matuf bulunmaktadır: Vaziyeti hazırlı askeriyeye bir sulh muahedesi akdi için müzakerat icrası.

Vaziyeti askeriyeye hakkındaki noktalar nazarını 9 Eylül 1922 tarihli nota ile tebliğ edilmisti. Bu notanın neticesi olan Mudanya konferansı 3 Tesri niyevle inkat etmiştir. Bu konferansın illihaz eyileyeceği mükarrehatın, aynı iniza eden Hükümetler tarafından temamiyle icra edileceği tabiidir.

İkinci noktaya gelince: T. B. M. Meclisi Hükümeti, Türkiye ile Düveli müttelika ve Yunanistan arasında sulhu katı muahedesini muzakere ve akdetmek gayesiyle vuku bulacak olan ıstımaa niurahaslarını göndermeyi müsarafaten kabul eder.

Hükümetim, üç müttelik Hükümetin notalarında ıstımanın Venediğin gayri bir şehirde de vuku bulabileceğini kabul etmiş olmalarından bilistifade ve muzakeratı sulhiyenin daha ziyade teskil ve tesriini temin edeceği mulahazasıyla konferansın İzmir şehrinde inikadını pek faydalı telükkü ettiğinden bu şehrin mahalli ıstımaa olmasını ve tarihi akı olarak tesrinievelin yirmisini teklif eder.

Üç müttelik Hükümet tarafından konferansa davet olunan devletlere gelince; Hükümetini inüla hazatı atıyeyi denneyan etmek mecburiyetini his seylemektedir.

Düveli erbaai muazzama ile Yunanistan'dan maada devletlerden yalnız ikisi ıstımaa müstakbelde hazır bulunmağa davet edilmişlerdir. Bundan istid lâl edilir ki, mezkûr iki Devlet muharip oldukla rından değil, belki yalnız Türkiye sulhiyle hallolunacak bazı mesele sureti niurahasada alâkadar addedildüklerinden dolayı ıstırağ ettirilmek istemiyor. Bu mahiyette hullaanan yegâne mesele ise boğazların atıyen tabi olacağı usulden iharet olmağa bu iki Devlet müstakbel konferansa davet edildikleri halde sahillerinin inidadi inihariyle mürezzike usulün tes pitinde büyük bir alâkası bulunan Rusya'nın ve keza Ukrayna ve Gürcistan'ın unutulmuş olmasını

Hükümetim hayretle müşahede etmekten menî nel sedemez.

Marelbeyan usulün tanzimine hu Cumhuriyetle rin ıstırağı usulu mezkûreyi daha ziyade müstemir kılmağa ve her güne inihilâfatı müstakbele esbabını izale etmeğe hâdim olacağı şüphesizdir.

Binaenaleyh Düveli müttelikanın filhal davete karar vermiş olduğu iki Hükümet gibi mezkûr cumhuriyetler niurahaslarının da mütesavver olan kon feransa davetini T. B. M. Meclisi Hükümeti sureti mahsusada teklif ve konferansın karip olan ıstı maina kadar bu davetin vuku bulacağını lümit eder.

Hükümetim; Trakya üzerindeki na kabili münaka sa olan hukukunun teslim edilmiş olmasını mem nuniyetle kayit ve bu münasebette Hükümeti müttelikaya beyanı teşekkür eyler. İstanbulun ve Marmara denizinin temini masuniyeti şartıyla bo ğazaların serbestisi ve ekalliyetlerin hukukunun Tür kiye'nin hâkimiyet ve istiklâli ve şarkta sükûn ve müsalemeti hâkûiyenin tesisiyle kabili telif olacak bir surette temini bizce de mütezenî olduğundan hu hususta esas itibarıyla inihilâf görülmemektedir.

Türkiye R. M. Meclisi Hükümeti Cemiyeti Ak vama kabulü hususunda vaat buyrulan müzaheret ten dolayı Hükümeti müttelikai selâseye teşekkür ve hu hususa ait noktalar nazarını vakti münasibinde bildirceğini ilâve eder.

Hükümetim, Hilâfeti islâmiyenin makarrı olan İstanbulun asakırı müttelikadan tahliyesine muteal lik teminatını teccidini memnuniyeti azime ile senet inihaz eder. Mahaza bu vaadin bir an evvel tahakk ukuna ne derece sahipsizlikle inizar olunduğunu Develi müttelikanın takdir etmekte olduğuna inih kümetini lanildir.

Hükümeti müttelikanın notası nihayetindeki hit rap T. B. M. Meclisi Hükümetini şiddetle mütehas sis eylesmiştir. Metalibi meşruası tatmin edilecek olan Türkiye'nin hutun beşeriyeti mütemettinece matkup bir sulhın tesis ve idamesi hususunda her vechile muavenet edeceğine ve muharebenin açığı yaraları tedavi etmek için herkesin deruhte etmek mecburiyetinde bulunduğuy faaliyeti müsalemetküra neye anında kemali sıdk ve inihâs ile ıstırağ eyliyece ğine Devletler inimat ve kanaat edebilirler.

İİŞEYİN RAUF BEY (İzra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Mesele, malumunü âliniz ehemmiyet li ve müstaceldir.

REİS — Celse hafı olunca hitrabi bu süzlere ma hal kalmıyacak. (Yarın devam ederiz sesleri). Efen

dim celse hafiyeyi kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Efendim; Mii Jafaai Millîye Encümeni de Paşa Hazretlerinin bu lutfuna karşı iki kelime ile beyanı teşekkür etmek isterdi. Binaenaleyh bu hakkını geçilmemesini rica ederim. (Celse hafiyen devamı etmiştir.)

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Şimdi ar kadaşları; notayı alalıdan beri epey vakit geçti. Cevabın bu zamana kadar teahhürünün esbabı cümle nice malumdur. Araya siyasi olmaktan ziyade askerî, daha doğrusu doğrudan doğruya askerî mevzu lar girdi. Demin Başkumandan Paşa Hazretleri bu ciheti izah buyurdular. Paris'de inikat eden konferansta Düvelî müttelifika murahhaslarıve henelikir olarak Mösyö Franklen İzmir'e geldi. Kendisi ile görüşüldü. Aynı zamanda demin Paşa Hazretlerinin izah ettikleri veçhile nidumuz da Çanakkale'ye dayandı. Binaenaleyh hiran evvel Mudanya konferansını toplanmak, davet etmek icabetti. Başkumandanlık Ordunun hareketinin tevkif emrini vermekle beraber İzmir'de İcra Vekilleri Riyasetine gönderdiği bir tezkere ile Hükümetçe bu bapta yapılması icabeden şeyin yapılmasına lüzum gösterdi.

İcra Vekilleri Heyeti Riyasetinden, Hariciye Vekâletine havale olunan bu tezkere üzerine Hariciye Vekili doğrudan doğruya, yani Mösyö Franklen Buyün vesâletiyle, doğrudan doğruya Mösyö Puankare'ye bir telgraf çekti. Aynı telgraf suretini İstanbul'da Hâmit Bey vasıtasıyla Hükümeti saireye tebliğ etti. Notada mevzu bahis olan 29 Eylül tarihli notamız odur. Müsaadenizle onu da okuyayım. Bu konferansa memur cencrallerin isimleri bize gelmedi. Yalnız kendileri fiilen düs, Mudanya'ya geldiler. Malumu âlinizdir ki, bize verilen 23 Eylül 1338 tarihli notada Trakya'nın bize verilmesi için Devletlerin konferansta müzaheret edeceği zikrolundu. Aynı zamanda Yunan askerlerinin Trakya'dan çekileceği hattı tayin için Mudanya'da veya İzmir'de bir konferans akdi teklif ediliyordu. Yunan askerlerinin ve ordusunun çekileceği hattın tayininden bahsediliyordu.

Fakat Trakya'nın bize tesliminden bahs olunmuyordu. Yani, Devletler bir taraftan konferansta şartı mahsus ile, yani nanzuru âliniz olmuştur ki; Hükümetiniz şu şu cihetleri temin etmek için, Trakya'nın bize iadesi için, çalışacaklarını, müzakerette bulunacaklarını vaadediyorlardı. Biz ise, bu ikisinin arasında bir sureti hal bulduk. Bunu teklif ettik. Yani Trakya'nın teslimini konferans zamanına kalmamalıdır. Trak-

ya derhal bize teslim edilmelidir. Yunan ordusunun, hattın o bir tarafına çekilmesi, Trakya'nın idaresinin muhtelif bir heyete, Düvelî müttelifiye verilmesi icab etmez.

Binaenaleyh Trakya bizim memurini idarenize derhal teslim edilmelidir. Dedik. İtikat etmiş olan Yunan askerlerinin Trakya'da yapmış olduğu meza limi ileri sürerek bunun hiran evvel hallolunmasını istedik. Mudanya konferansının derhal davet edilmesi, yani perşembe günü öğle vakti İzmir'e gelmiş olan Franklen Buyyonla görüşülmüş olduktan sonra gerek Meclisi Âlinize, gerek Heyeti Vekildeden bu bapta uzun uzadıya istizan edilerek mezuniyet almak vâhetlerine gidilemedi.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Schep?..

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Arz ediyorum efendim; müstacel idi. Çünkü askerlerimiz İngilizleri Çanakkale'de ihafa etmişlerdi. Çünkü İngilizlerden şedidülmeâl sözler işitiliyordu. Çünkü bu doğrudan doğruya hariciyeye ait değildir. Doğrudan doğruya Başkumandanlığa aittir. Kendileri de demin burada fikirlerini arz ettiler. Benim hurada izah etmeliğime lüzum yoktur. Belki, bu bir zaruret idi. Belki mesele bir muhranlı vaziyet almaktadır. Bu zaruret bir ki hizi bu yola sevketti. Bir cihet var ki; biz buradan giderken bir Heyeti Vekile arkadaşımızın söyledikleri süze de hareketimiz tamamen muvafıktır.

Narekimi dün Heyeti Vekile arkadaşlarımızla bunu görüştüğümüz zamanda doğrudan doğruya Hariciye Vekâleti bunu makamı Riyasetten sordu. Arkadaşların bize verdiği direktif hareket muvafık mıdır, değil midir diye soruldu. Lütfen muvafıktır, cevabını aldık. Yani yapılan hareket bir zaruret tahtındadır ve memleket için helki bir tehlike tevhit edebilir, korkusu ile ve aynı zamanda işin bir an evvel önünü almak için Trakya'nın hiç olmazsa memurini mülkiyetimize teslimini temine matuf idi. Meclisi Âlinizden hiç bir şey nihan kalmamalıdır. Her şeyi Meclisi Âlinize arz ediyoruz. Öyle ümit ediyordum ki bütün geçen vukuatı arz edebildim. Mesele bundan ibarettir. Artık (akdir) Heyeti Aliyenize aittir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Reis Bey usule dair bir şey söyleyeceğim. Vekil Beyefendi Vasıf biraderimize bir şey soruyor ve bir fakır (tanım) ediyor, henini de ikanaatime muvafık geliyor. Yani şurasını izah buyurunuz ki bu notayı konferansın necticesine kadar tehir etmek, muvafık olmaz mı? Yani konferansın hitamına kadar bunu göndermezsek olmaz mı?

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Efendim; Meclisi Âlîniiz öyle evrederse pekâlâ olur. Yalnız İngilizler bundan istifade etmek istiyorlar. Türkler nota tamiza cevap vermediler cevap teahhur etti diye başka fikir hissi etmek ihtimali vardır. İstanbul'dan olsun. Paris'ten olsun. Müsyö Putankare'den olsun. bir an evvel cevap verin meclisindedir. Zaten nota bu gün respit edilecek olursa cevap yarın açık olarak keşide edilecektir. Şimdi musaade hüyurun hafı olarak burada hasbihal kabilinden biraz daha deri güdehilinz. Düşünülecek noktalar vardır. Mudanya konferansı ya bir karara ıktiran eder, veyahut etmez. Bir karara ıktiran ettiği takdirde - ki ümit ediyoruz - mesele yoktur. Bir kararın ıktiran etmediği takdirde artık..

SELÂHATTİN BEY (Mersin) — Biz de cevabı vermiş oluruz.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Başka türlü harekete girmek icabedecek. Acaba bu hareketle beraber konferans davetine icabet mümkün değil midir? Yani konferans dahisine icabet bu hareketten ayrı bir şeydir. Şurayı tekrar tekrar Heyeti Celilenin nazarı dikkatine arz ederim - ki güphesiz takdir hü yurursunuz - Karşımızda üç müttelik Dövelü müttelikayı görmek onlara karşı harp vaziyetine geçmek uzun uzadıya düşünülecek bir şeydir. Hakkımız olmakla beraber arız ve amik düşünmek mecburiyetindeyiz.

VEHİİ EFENDİ (Konya) — Yusuf Kemal Bey notayı tacil edin diyorlar. Halbuki onlar bizim İmtihananıza altı aydır, cevap vermediler, biz de üç gün tehir edelim, sonra olsun.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Beşdeniz usule dair bir şey soracağımı. Vekil Beyefendi ajanlar bunu temin eder zannederim. Vaziyeti hususiyeti vardır. Heyeti Vekile makâmı Riyasete vermişiz diye bir ajans çıksın, iki gün geçerse emri vaki karşısında kalınyalım. İmtihanınızla tutuluyalım.

TEVFIK RÜSTÜ BEY (Menteşe) — Reis Bey, bunlar mütalaaaya aittir.

REİS — Usule aittir, efendim.

ALİ CENANİ BEY (Gaziantep) — Efendim; bendentiz usul hakkında değil nota hakkında söyleyeceğim.

NEBİ ZADE HAMDİ BEY (Trabzon) — Efendim; Hariciye Vekili Beyefendi diyorlar ki mecliste mahzur yoktur, halbuki bendentizin fikrinde mahzur vardır. Mütareke konferansı ne gibi şartta altında olacaktır? Vaziyeti ne suretle respit edilecektir? Sonra

mutareke de aktedilen şartın bu nota üzerinde tesiri olabilir. Binaenaleyh bu nota verilmeden bir kere mutareke şartını anlayalım.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Efendim; Hariciye Vekili mahzur vardır, yoktur diye bir şey demekle. Hariciye Vekâleti muhtelif taraflardan nota cevabının verilmesini tacil edilmesi teklif ediliyor. Tacil edilmesi muvafık olur. Fakat herhalde Meclisi Âlîniiz Hariciye Vekilinden ziyade mahzuru daha iyi bilir.

REİS — Yusuf Kemal Bey, Hüseyin Avni Bey bir şey sormuştu.

FAİK BEY (Cebelibereket) — Tehirde mahzur var mı efendim?..

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Tacili tay dalı oluyor. Sonra efendim Hüseyin Avni Beyin ajanlarla temin edelim hüyurdular. Efendim ajanlar temin eder etmez, karşımızdaki adamların o adamların o ajanları nasıl kullandıkları malumdur. Onlar o yolları bizden iyi bilirler. Onun için meseleyi değiştirmek, Mecliste müzakere olursa olur. Bunda teahhur ediyor diye ajanlarla da hesredilmesine hü lüzümü yoktur. Fakat arz ettiğim gibi bu cevabın verilmesi herhalde faideyi müstelzimdir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendim; baştan ajagiya kadar Hariciye Vekili Beyefendimin vermiş olduğu icazeti dinliyedim. Fakat, bu notaya cevap vermediği Mudanya konferansı neticesine kadar talik etmek gibi bir temayül vardır. Benim bildiğimi ve hissettiğimi arz edeyim. Bu notaya bir an evvel cevap vermek, muvafakat vermek lüzumdur. Bu notaya verilecek cevap ile Mudanya konferansının neticesinde hü bir alâka ve munasele yoktur. Bu nota iki noktayı ihtiva ediyor - demin de arz etmişim - birisi doğrudan doğruya harekâtı askeriyeye aittir. Bu nota muhtesiyatına göre itilâf Devletlerinin talep ettiği şey Yunan ordusunun tayin edilecek herhangi bir hatta çekilmesi amelîyesini göstermekten ibarettir. Halbuki biz, bu teklifi fîlen kurmuş bulunuyoruz. Hilakis Mudanya konferansını büsbütün başka ve daha vâsi esaslar üzerinde içtima ettirmiş bulunuyoruz. O esadlar Trakya'nın bir an evvel tahliye edilip hize teslim edilmesinden ibarettir. Buna mukabil boğazlardan ordularımızın geçmemesine aittir. Şimdi Mudanya konferansı ister müsbet, ister menfi neticeye ıktiran etsin, hü bir an evvel sulh masasasının başına geçmeliyiz. Binaenaleyh neden dulayı içtinap ediyoruz. Biz Mudanya konferansı menfi

çıkarsa sulh konferansına girmekten kaçınır mı dedik? O zaman bir taraftan hareketi askeriyeye devam eder, diğer taraftan da müzakeratı mühlîye devam eder. Onun için tehirinde bir fayda yoktur. Sanıyem dün gecedeki İsmet Paşa ile muhabere etmekteyiz. Şimlîye kadar bu müzakere edilen mevzuu kendisini bana söylemiştir. Nevama bizim teklifler onlar tarafından da hazır yerler aynen teklif edilmiştir. Ancak münakaşatı mucip bazı hususlar vardır. Bu gün de o noktalar üzerinde görüşüyoruz. Lâkin henüz gördüğüme göre onların tekliflerini kabul etsek dahi yine bizim lehimizdedir. Bu adamlar asıl o konferansı bunun cevabına talik ediyor. Burada hâsıl olan temayül onun neticesinde bunu talik edelimden ibarettir. Onlardaki temayül de onun neticesinde bunu talik ediyor. Yani biz bu cevabı tehir ettikçe onlar o konferansı tehir edecekler ve ben bunu göndermeğe ve yazmağa mecbur oldum. Hükümetçe verilecek cevap konferansa muvafakat edileceğine dair cevap derdesti ırsaldır. Ve binaenaleyh ben zannederim ki bunun hiç münakaşaya lüzumu yoktur. Buna derhal cevap vermek lâzumdur.

ALİ CENANİ BEY (Gaziantep) — Efendim; bendeniz notanın tehirinden ziyade...

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamlı) — Bunun tehirinde mazarrat vardır ve bunu düşününüz başka noktalı nazaratlar da vardır.

ALİ CENANİ BEY (Gaziantep) — Bendeniz notanın metninden ziyade Hükümetten bir cihetle teminat almak cihetini arz edeceğim. Paşa Hazretleri zannederim, ona iyi teminat ile buyururlar.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamlı) — Bendeniz, Hükümet namına vermiyorum. Bendeniz olsa olsa Meclis Reisliği sıfatıyla Meclisi Âliye bu hususta Hükümetle vechle vermesini teklif ederim.

ALİ CENANİ BEY (Gaziantep) — Bendeniz de arz ettiğim vaziyeti askeriyeye hakkında, sulh masasına gittiğimiz zaman bendenizin bir parça fikrimde dokunan cihet, şimdiki halde itilâf hükümetlerini birbirlerinden ayrılmış bir vaziyette görüyorum. (İşin yoruz sadalan) İngiliz'leri; bizim abayımızda, Fransızlarla, İtalyan'lar tehirinde gibi bir vaziyettedirler. Halbuki sulh masasına bilhassa umuru mahiyede Fransız'larla fevkalâde bir mücadele girmeliğimiz muhtemeldir. Vakit uzadıkça ve sulh masasında umuru mahiyeden dolayı Fransız'larla da bir ihtilâf zühur edecek o vakit İngiliz'leri, Fransız'ları ve belki İtalyan'ları karşımızda müfeshhâk olarak görmek mah-

zuru olduğu için İstanbul'un vaziyetinin şimdiki halde değişmemesi temin edilebilir mi? Yani bu yapılacak müzakerat ile temin edilebilir mi? İşin yoruz ki İngiliz'ler mütemadiyen kuvvet göndermekte olduklarından ve gönderdiklerinden bahsediyorlar. Eger sulh masasında anlaşmadığımız bir zamanda bu günkü vaziyeti askeriyemiz muhafaza ve temin edilmişse notayı kabul edip sulh masasına geçmekte elbette fayda vardır. Biran evvel tacil edip sulh teklifini kabul ederek gitmek muvafıktır. Fakat o cihette tahli temine alınmaz da İngiliz'ler mütemadiyen kaçakçılık suretiyle veya haşka suretiyle İstanbul'da birtakım tahkimat yapılarak vaziyetlerini kuvvetlendirecek olursa sulhün uzamasından bilhale mazarrat tevellüt etmek ihtimali vardır. Bunu Hükümetin nazarı dikkatine arz etmek isterim.

TEVFIK RUŞTU BEY (Monteşel) — Arkadaşlar evveliminde notanın heyeti umumiyesi hakkındaki kanaatlerimi arz edeceğim. Yoksa bence de hakikaten bu konferans, nota meselesi başkadır, askeri konferans hüsburun başkadır. Ancak şimdiki Reis Paşa Hazretlerinin de bize çok güzel hatırlattığı gibi o konferansın arzunuz gibi nihayet hulması ihtimaline mukabil olarak hulmuması noktası da vardır. İşle notanın tepesinde iptida nazarı nihare alacağımız cihetlerden biri de budur. Heyeti Umumiyesinde kabul edilen üslup de düşmanlarımız bütün âlemi insaniyete hitap edercesine bir şive ifade kabul ederek igfalkâr bir vaziyet alırken ona karşı izhar ettikleri ve izhar etmeğe ancak A. M. Meclisinin ve ordularının ve milletin kahramanlığı sayesinde mecbur oldukları hisleri yalnız takdîrî teşekküllerle atıf edilmemesi nakis kalir, za'mindeyim. Hakkımız olan bir şey ne kadar tekrar edilirse o kadar faydası olacağı cihetle ve efkârı umumiyele o kadar yer yapacağı cihetle filayla da sabit olan hakkımızın bu notada bir defa daha tekrarını gösteren cümlelerle âlemi insaniyete biz de hitap etmeliyiz ve âlemi insaniyete karşı bunun mesuliyetini hiç olmazsa işaretlerle iynâ etmeliyiz, zannoduyorum.

İkincisi; yirmi teşriniovvel meselesidir. Bu tarih bence çok mühim. İnşallah Trakya sulhan tahliye olunup da bize teslim edilecektir. Bu manevra cüdlen doğru bir manevradır. Askerî manevrada çok muvafak olan kumanda heyeti ve bilhassa Başumandan Paşa Hazretlerini de bu münasebette tebrik ederim. Fakat onun tahliyesi bir ay, bir buçuk ay sürer de bugün Trakya'da pejmürde bulunan Yunan askerleri yerlerine, İngiltere, Fransa ve İtalyan'larla müfeshhâk

olarak ısgal etmiş bulunursa bunu da düşünmek farkedilen halı değildir. zannediyorum. Bu sebeple 20 Teşrinievveli hiç olmazsa teşrinisanının ilk haftasına zammak pek az zararlıdır zannediyorum. Bahusus evvabini müstacelen verdiğimizde onun bir hafta geç ve ileri olmasındaki mahzurunu siyasileri idrâk edelim.

Üçüncü ibiceğim nokta Rusya'nın davetine dair olan benttir. O hendi biraz mucibi münakaşa görüyorum. Hiç şüphe yok ki İngiltere baştan aşağı suikastla malî olan İngiltere daha dün Başvekilinin nurekunda tahşidattan, sundan bundan en fena maksatlardan bahseden İngiltere sahai şahamette kaybetliğini sahai siyasette kazanabilmek için tabii vermiyeceğimiz zamanı Kazanmak, fakat aynı zaman da tahşidat filân vesaire ki onlar hususatı askeriyedir - ki kendimin karışmak hakkını göremiyorum. Fakat sahai siyasette buzi tecrit etmek hedefini takip edecektir. Tecrit etmek demek Fransa ile olan münasebatımıza ve Rusya ile olan münasebatımıza ait olan cümlelerimizi, kelimelerimizi gayet vâsi bir surette malik olduğu propaganda heyeti ile her türlü sütevilâta kapı açarak mahiyette ilga etmek olacaktır.

Şimdi hiç Yunanistan'dan nıada, başka Devletleri karıştırdıklarından dolayı girizgâhi ile iktifa edecek olursak onun cevabı nasil taraf edememi bu vesile içinde mündemimdir. Makedonya meselesi namıyla harp eden Devletler pek tabiidir ki konferansa davet ediliyorlar. Şu halde Rusya için yer yok demektir. Unun için zannediyorum, orada vazâeşimiz cümle ve girizgâh gerek mütefikerimizle ulâkadâr olduğu gibi, gerek onların vereceği cevabı teshih ve ya ısgalde daha münasebetar bir girizgâh bulunması ve hatta kabîse mevzuatıdır olacak bu meseleler meyhanında boğazların da müzakereyi tabii olduğundan sahidâr olan Devletler filân filân hükümetlerin davet edilmesi lüzumunu isteriz. Veyahut muvafık olur şektine kalbedilmesi münasebatı siyasiye miiz itibarıyla daha doğru olur zannediyorum. Çerçbu notada nazarı itibara alınacak meselelerden ziyade Fransızların hassasiyetidir. Hiç şüphesiz ki Ruslardan fevkalâde hassas olan Fransızın önünde ve onun reisi bulunan konferansa behensihal Rusları davet edelim, cümlesini kullanırken çok ve çok düşünmek lâzım gelir. Yazanların da çok düşünülüklerine eminini ve hak veriyorum.

Ancak, o kadar çok düşünce neticesi olarak, bu yandaki münasebatın müsait olabileceği bir seviyeye vardığına kadar olan noktaya kapılmaktan kendimi

kurtarılmıyorum. Unun için bir taraftan Franklen Büyük ile olan dostluğumuzun bilistifade diğer taraftan Paris mümessilimiz vasıtasıyla Fransa münasebatını idare eylerken, bizden çok uzakta bulunan Moskova'ya bahusus her daima, her mümessili buraya nakletmiyen havadisleri, Moskova'ya maade-ussul bence gördüğüm tecrübeler odur. Moskova'nın da her mümessili burada gördüğü hakikatı, Moskova'ya nakletmemiştir. O Moskova'ya İngiliz telgraflarıyla havadisler ıgae edilirken, havadisler yazılırken, pek çok süteville mucer olacak bir çok propagandalardan ve bu suretle İngiltere'nin sahai siyasette çevirmek, istediği dolabı sahai askerile olduğu gibi ukim hırakmak, yanlış olunsa gerektir. Bilhassa notanın heyeti umumiyesi hakkındaki maruzatım bundan ibarettir. Çabuk gitmesine tamamiyle taraftarım. Her ne olursa olsun bizim haklarımızı ve ne kadar sulhpencer olduğumuzu bir defa daha zımercek verişinin bir defa daha intişarı dama haklı olarak davamızın ve milletimizin lehindedir.

SALÂHATTİN BEY (Menem) — Fieadim: bendeniz cevabı notada bazı nıkata cevap verilmemiş olduğunu görüyorum. Unun için bunların zikrolunmanasındaki esbabı ve zikrinde mevcut bir fâide tasavvur etmekteyim. Neden sarfinazar bulunduğu anlaşılsın. Evvelâ mütefik Devletler bir mülakat istiyorlar. Buna biran evvel icabet etmek sulhpencerlik neştar nazarından şayanı arzudur. Bu nokta bir tarafta hırakılırsa, yani mütefikin ile görüşmek meselesi kendisinden sarfinazar olunamayacak bir meseledir. Bunu biz alır yedi ay evvel takdir etmiştik. Fakat verilecek cevapta mütefikinin 23 Eylül tarihli notasında bize kabul ettirmek ister esasatı eğer tet ve cerhetler gibi, olmazsa kendi elimizle kendi ayağımızı bağlamış oluruz, gibi geliyor.

Bendeniz notada göre çarpan, ıçtımaa davet olunan birtakım devletler vardır. Bu fazla devletler yani bize muhasım olan devletlerin reyinde ekterreyet kazanmak üzere reylerinin adestini yükseltmek için tertip olunmuştur. Meselâ İngilizler, Japonya'yı, Romanya'yı, Fransızlar, Yugoslavya'yı, Çekoslovakları kendilerine ikişer rey olarak alıyorlar.

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Sinop) Çekoslovakya yok...

SALÂHATTİN BEY (Devamlı) — Yok mu, o halde Fransa bir rey alıyor. İki rey İngiltere alıyor. Bir de Yunanistan'ı kendine alıyor, bir de... aldığımıza göre İngiltere dört rey ile, Fransa iki rey ile, İtalya bir rey ile ve eğer İngiltere ve Fransa birleşirse üç rey

ile İngiltere dört rey ile bulunuyor. Böyle bir konferansı kabul etmek bizim için acaba faide temin eder mi, etmez mi? Esasen bunların bazılarının alâkası meselesi muhtacı nazardır. Bunu reddetmek tamamiyle elimizden gelmezse hiç olmazsa menafimiz noktai nazarından bizim için faydalı olabilecek bir şeye Hükümeti tavsiye etmek doğrudur ve lâzımdır. Fakat kaç Hükümet girse girsin bir de ortaya yeni ilâve edilen ekalliyetler himayesi, Irak himayekârlığı ve memleketimizdeki tebaamız üzerindeki adli, iktisadi hukuklarımıza taarruz, mali mesalimiz hususunda hepsi hizi soymaya çalışacaktır. Binaenaleyh yalnız bizimle doğrudan doğruya muharebede bulunmuş olan ve yalnız bizi dâvet etmiş olan devletlerle karşı karşıya bulunabilmek bizim için çok büyük faidedir. Yedi devletle anlaşmaktan elbette daha kolaydır. Çünkü bunlarla uğraşmak müykildir. Yalnız oldukları vakit karşımızda tek rey ile kalacaklardır. Böyle olursa para meselesinde yedisi birden boğazımıza çullanacaktır. Bundan dolayı acaba bunu derhal kabul etmek doğru mudur? Yoksa buna hazır kayıt ve şart ilâve ederek, bundan ucuz kurtulmanın çaresini aramak mı icabeder? Bu nokta hakkında Hariciye Vekilinden cevap isterim.

İkincisi, devletlerin Trakya'yı ordumuzun o tarafta geçmemesi bitaraf kalmak şartıyla bilâhare vereceklerini ümit ediyorlar. Şimdi buyurulduğu gibi ordumuzun durması matluptur. Sulh müzakeratının devam ve intaç olunacağı müddet içinde bu orduyu beslemek mecburiyetindeyiz. Bu müddet zarfında acaba müttelikin İstanbul'daki kuvvetlerini ve vaziyet askeriyelerini tezyit edecekler mi? Vaziyet askeriyelerini tezyit etmemek, takviye etmemek esbâbına tevessül edecekler mi?.. Buna dair bir teminat var mı?.. Yani bizim ordumuzun ileri geçmemesi keyfiyeti kabili katıldır. Fakat bize teminat lâzımdır. Zaman geçtikçe, şayet bu iki memleket ellerinde kalırsa - ahiren Trakya hakkında bazı şeyler söylendi. Ona da geleceğim - şayet Trakya'da kalırlarsa bizi bir umut ile durdurmuş olurlar. Mukabilinde hiç bir teminat vermeksizin ordularını takviye ederler. Teminatı maliyede hepsi müttelik olurlar. Neticede biz suya düşmüş ve hinaenaleyh meselede sifirülyed kalabiliriz. Şuna karşı ne gibi teminat vardır. Bendeniz Mudanya Konferansının Trakya'nın inşaallah bize teslim edeceğini işitmekle hissi meseret ederim. Tabii bu güzel bir fayda temin eder. Şayet böyle olmazsa notada acaba biz orduyu ileri geçirmeyi zikretmek doğru değil midir? Müttekabilen biz ordumuzu ileri geçirmemeyi kabul ediyoruz. Fakat sizin dahi kabul ettiğiniz ve teslim

ettiğiniz Misaki Milli hudutlarında yani 1914 hudutlarında vesaiti Hükümet, Hükümeti milliyeye ve zabitanuz bulunsun. Yani bu notaya derç olunmalıdır. Aynı zamanda birtakım kuva ve vesaiti harbiyenin tezyiti cihetine gidilmesin. Şu iki nokta notaya derç edilecek olursa bu tam bir eser olur, itikadındayım. Bunlar derç edilmezse bir teminatın havaya kalacağı anlaşılr. Çünkü bunun mukabiline Hariciye Vekâletine hana bir teminat irae edemez. Bendenizin asıl ehemmiyet verdiğim üçüncü noktadır. Gerçi bu lâf ise de ikinci nokta mühim ve fülî bir meseledir. Fakat üçüncü noktada 23 Eylül tarihli notada diyorlar ki; esasen şurası mukarrerdir his demek ki Düveli Müttelika arasında tekkarrür etmiş esas vardır ki muahede Türkiye ve komşularının menafinin vikayesi sulhün tasdi için bilâhare tayin edilecek bazı menatik gayri askeri bir hale gelmelidir. Türk hakimiyeti muahedeye bir surette yeniden tesis olunmalı, Çanakkale, Marmara boğazı serbest kalmalı. İrk, din, ekalliyetleri himaye edilmeli ve bunları temin için bu devletler muahede ile bilâfare karar itihaz edeceklerdir. Demek ki cevabi notada bilâfare karar verdikleri ve kendilerince tekkarrür etmiş nikati notada bize söyledikleri budur. Bunları kabul edecek miyiz? Notada kuyudu müttekabile idermeyani lâzımdır. Kuyudu müttekabile olarak bendeniz burada çok kısa bir ifade görmekteyim. İstanbul'un ve Marmaranın temini masuniyeti suretiyle boğazların serbestisi ve ekalliyetlerin hukukunun birce ile şu suretle temini müstelzim olduğundan deniyor. Zannediyorum ki o kadar kuvvetle talep edilen bu meseleye bu kuvvetle bir cevap değildir ve sudan geçme bir cevaptır. Halbuki bizim en çok dikkat edeceğimiz nokta budur. Çünkü köprü başı serbest değil, asker olmayacak, köprüden insan geçmeyecektir, iskelelerden yani Marmara Denizinden geçmeye hukukumuz olmayacak. O halde bizim Marmara Denizinin öbür yakasındaki vaziyetimiz güllünc bir şeydir. Bunları tekkarrür etmiş esasat diye söylerken bunları bizim için gayri kabili kabul olan bu hususu bizim hakimiyetimiz de gayri kabili kabul olduğunu işaret etmek horcumuzdur ve lâzımdır. Bilhasa din ekalliyeti meselesiyle ortaya sürülmek istenilen meseleye kısmen cevap verilmiştir. Fakat ırk meselesine ait bir kelime görmüyorum bendeniz. Binaenaleyh Hariciye Vekili Beyefendiden soruyorum İrk ekalliyeti iddiasına karşı kemali şiddetle bu devletin bökasına taallük olan bu noktada milletimiz cevabi hüngünden iblâğ edilecek olursa bizim için getirilecek müzakerata da iyi kapı açılmış olur zannındayım. Sair noktada nezaket vesaireye itura ile beraber bun-

da gayri kabili tezelzul olan arzuyu milletin ızharı lâzimidir itikadındayım. Arkadaşlarımızdan Tefik Rüştü Beyefendinin bir fikranın tarzı ifadesine dair bu yunduğu şeyde bendenizin de samiyama bir şey çarpmıştır. Vekil Beyefendi bu mesele hakkındaki fikirlerini bildireceklendir. Hayretle müşahedesiz kalan; bendenizce talep etmek lâzimidir. Birinci maddeye cevap olarak boğazlar meselesini zannederim ki biz Rusya ile müteahhüliz Rusın için zaten boğazlara ait olan meseilde bahri sıyahla alâkadar olan devletlerin sözü vardır. Biz bunun maliki ve sahibiyiz. Yani sahibi aslısı, fakat bunu sınıma ait bir mal gibi telâk ki ediyorum.

Bir mal, hatta dünyaya ait bir mal addediyoruz ve bu devletlerin iştirakini talep ediyoruz. Bunların hepsinin çağırılması lâzım. Boğazlarda temini hakimiyet etmek isteyen esasen ve aslen İngiltere'dir. Çünkü onun donanması Karadeniz'e geçerek oradaki hükümetlerin hayatına, iktisadiyatına tesir edecek hakim olacaktır. Binaenaleyh Düveli sairé hiç bir devletle kabili kıyas derecede bahriyesi olan yerlerde, bilhassa Karadeniz'de tefevvikunu arzu etmeyecektir. Karadeniz hükümetleri bu arzu ile bu darbeyi kabul etmeyeceklerdir. Anın için bu husustaki nikatin vücudunu arzu hususundaki talebin biraz ısrarlı, yani notanın balâsında bulunmasını temenni ettiğini bendeniz de kemali kuvvetle talep ederim. Sureti umumiyede söyleyeceğim budur. Suret bunları söylerken 29 Eylül tarihli nota Hariciye Vekili tarafından tebliğ olunmuştur. Kendi lînzası altında mıdır? Bu tarzda bir nota tevdiine Meclisi Âliyi İttihadar etmeksizin Hariciye Vekâleti yaparsa kendi salâhiyeti dahilinde bulunduğu kail midir, buna da cevap isterim.

İSMAIL SUIPİLİ BEY (Burdur) Efendim, bendeniz cevabi notanın ziyadece teşekküller ettiğini gördüm. Lisanın biraz daha kuvvetli olması taraftarıyım. Ondan sonra cevabi notada bir kaç nokta meskûl geçilmiştir. Bunların da evvelden ızharı edilmesi ve evvelden anlaşılması lâzım geldiği kanaatindeyim. Devletlerle bir an evvel akdi sulh etmek lüzümü vardır. Bu hususta ıstıcalı gayet beca görüyorum. Şu kadar ki iyice anlaşmadan sulh müzakeresine, sulh masasına geçmek ve İngiltere ile diğerlerinin entrikalarına meydan vermek bizi müşkil vaziyete duçar edebilir. İngiltere şimdiye kadar sulhü uzatmak ve bizi bilhassa müşkilâtı maliye içinde çirmek için türlü vesait başvurdu ise de bundan sonra da sulh masasında, etrafında yine aynı suretle sulh müzakeratını uzatarak, bizi müşkil vaziyete duçar edebilir. Bizim tulu müd-

det ordumuzu silâh altında tutmağımız ve müşkilâtı maliyeye duçar olmağımız işimize getmez. Bunun için diyorum ki, bize gönderilmiş olan 23 Eylül tarihli birinci notaları üzerinden evvel becvvel anlaşmak lâzimidir. Vakıa bundan evvel geçen yaz devletler tarafından bize gönderilen notalar üzerinde Biz Türkiye R. M. Meclisi Mukumeti ızharı bir konferansa taraftar olduk. Şu kadar ki bu ızharı konferans o vakıtki vaziyetin icabı idi. Bugün vaziyeti askeriye külliyyen değişmiştir. Anadolu'da bir düşman neferi yoktur. Hatta ordumuz Çanakkale Boğazına dahi hâkimdir. Şu itibarla evvelce metedeleyi pişirerek sulh konferansına esaslı ihtilâfı noktaları hallederek işi bir an evvel bitirmek için gitmek muvafıktır, zannediyorum. Demin bir arkadaşım işaret ettiler 23 Eylül tarihli notada bilhassa tayin edilecek bazı menatığın gayri askeri bir hale ifrağısı bir noktadan bahsediliyor. Bu menatık hangi menatıktır? Bu menatık boğazlar menatığı olduğu gibi Şarki Trakya'nın Garp kısmı yani Meriç Nehri etrafı olabilir. Kezalık Musul, Elcezire mintikası da olabilir. Nitekim Sevr Muahedesinde hu gibi ahkâm vardır. Binaenaleyh bu noktanın cevabi notada zikredilmesi ve Türkiye'nin böyle boğazların serbestisinden maada katıyyen gayri askeri menatık kabul edilemeyeceğinin kendilerine anlatılması lâzım gelir kanaatindeyim. Anılan sonra yine geçenki notada Cemiyeti Akvamın himayesi altında Çanakkale ve Marmara ve boğazların serbestisinden bahsediliyor. Halbuki biz boğazların serbestisi Türkiye'nin hakimiyeti ile ve Payitahtı olan İstanbul'un emniyetiyle kabili telif olması şartıyla serbestiyet vermeyi taahhüt etmişizdir. Bu suretle âleme ilân etmişizdir. Cemiyeti Akvamın himayesi altında bir serbesti tanımıyoruz. Bu nokta dahi zikredilmek lâzım gelir fikrindeyim. Ondan sonra irki, dini ekalliyetlerden bahsediyor. Bizim Misaki Millimizi Türkiye dahilinde sakin ırkan, dinen, menfaaten, mültehit olan milletin, Türk milletinın hukukundan bahsedilmiştir. Dini ekalliyetler tanınmıştır. Fakat irki ekalliyetler asla mevzuuhahis olmamıştır. Çünkü onlar İslâm kelimesi altında menfaatlerini tarihen, ikreduden her suretle mültehit görüyorlar. Bu noktanın dahi bilhassa tasrih edilmesi lâzımdır. Buna da bir cevap verilmek lâzım gelirdi. Bu noktaları da işaret ettikten sonra cevabi notada Rusya ile Federe olan Kafkasya hükümetlerinin davet edilmemesi hususunda biraz fazla uzun cümleler bulunduğu fikrindeyim. Moskova Muahedesinin beşinci maddesi muvabince, bilhassa o muahedenin İstanbul ve boğazların serbestisine müteallik beşinci maddesi muvabince biz

müstakil sulh konferansına Rusya'yı davete ve onun huzuru olmadan bir sulh imzalanamaya katıyen mecburiyeti ahdıyemiz yoktur. Moskova Muahedesinin ancak beşinci maddesi hoşgajlardan murur hakkına dair bir talimat, nizamname mahiyetinde ve birâhare yapılacak bir konferansta kararlaştırılacak bir şeydir. Biz Rusya ile müttefiklerini, yahut federe olan devletleri Ukrayna ve Gürcistan'ı olsa olsa - bir mecburiyeti ahdıye için değil - kendi menfaatimizi teşkil etmek ve bizimle hemfikir, hukukumuzu müdafaa edecek birkaç devlet daha bizimle beraber sulh masasında bizimle bir cephe teşkil etmesi için Rusya ile federe olan devletleri yani - Ukrayna ve Gürcistan'ı olsa olsa kendi menfaatimiz noktasından davet edebiliriz. Buna taraftarım ve şunu arz edeyim ki bu Rusların bize Cenevre Kongresinde göstendikleri cemileye de güzel bir mukabil teşkil eder. Fakat zannediyorum ki bizim böyle bir talebimiz Düveli Mutelife tarafından kabul edileceğini pek zayıf ümit verir. Binaenaleyh bu meselemin müsrifane bir lisanla değil, daha mütedilâne bir lisanla zikredilmesi taraftarıyım. Çünkü zannediyorum ki bu noktayı kabul ettirebilirsek bizim için pek muvafık olur. Fakat zannediyorum ki kabul etmeyeceklerdir. Bir nokta daha mühimdir. Bugün dahi Mudanya'da imkâta elmekte olan ve belki bugün ve yarın mütareke protokolünü imzalıyacak olan konferansta Trakya bize teslim edilecektir. Fakat İstanbul devletlerin elinde kalacaktır. İstanbul'un devletlerin elinde kalması bizim için en büyük mahzurumuzdur, zannediyorum. Birisi, İstanbul'da bulunan ve pek ehemmiyetli - yarım milyon kadar - bir yekûn tutan Rum ve Ermeni ırkının orada kemâkân oturmaları ve bu adamlar - ki bize daima hiyanet vataniyede bulunmuşlardır - başlarını Patrikhane bulduğu halde her şeyi yapmışlardır. Bize istimali sülûh da etmişlerdir. Bu adamların kemâlî huzur ve rahatla bize ilerde her zaman bir çihan derdi, bir yara derdi açabilmeleri ihtimaline binaen bu hal ve vaziyette müsterrahane kalabilmeleri meselesi bizim için endişeye dair oluyor. Ondandır İstanbul devletleri elinde bir rehine olarak kalacaktır. İstanbul'un işgali askeri altında kalması, hıfssa sulh masası orada bizim için, kapitülasyonlar için olsun, umuru nâsiyede olsun, umuru iktisadîyede olsun. Devletler tarafından behemehal tekrar edilecek olan birtakım müddeiyat ve şeraitin önümüze daha kuvvetli olarak konulacak gibi geliyor bendenize. Binaenaleyh temenni ederim ki, Mudanya Konferansında kararlaştırılan yahut bu notada mevzubahis edilsin. İstanbul hiç olmazsa idarî mülkiyeye oihetyle B. M. Meclisi

Hükümeti eline kablesulh verilseydi, davanın uzaması yüzünden İngiltere'nin hâlî muzmarı olduğunu zannettiğim, işi süruncemeye düşürmek meselesine kani olmak hususundan hayırlı olurdu.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Beyanı mütalaa eden arkadaşları dinliyorum. Hepsinin baştan aşağıya kadar söylediği sözlerde isabet vardır. Bütün endişeler varittir. Bendeniz bu noktai nazarı ikmal etmek üzere şunu arz edeyim ki: fihakika her saniye, her dakika ve her türlü teşebbüsatiyle namütenahi entinkalar yapmakla meşguldurler ve bizi aldatmak için hiç bir an fikirlerini geri bırakmamışlardır. Bununla meşguldurler. Fakat düşünelim ki, her geçen gün bu adamların teşebbüsâtına vusât vermeğe medar olabilir. İngilizler bunu arzu ediyorlar. İngilizler istiyorlar ki biz bunun cevabını uzatalım ve cevabımıza tekrar onların cevap vermesini isulzam etkin. Muhaheratta böyle küğit üzerinde namütenahi münakaşalar yapalım. Bütün münakaşat ile bizim sulh arzusunda cihana propoganda yapsın. Binaenaleyh bunun cevabını tehir etmek veya hut vereceğimiz cevapta müdafaa edilmesi, tasrih, tespit edilmesi lâzımı gelen bir çok noktalar vardır. Bunları yazı üzerinde ortaya koymak suretiyle işi uzatmanız İngilizlerin menfaatindedir. Binaenaleyh buna mani olmak için bence yapılacak şey bir an evvel konferansı akdettirmek ve bütün mütalaaatımızı ve müdafaatımızı ve metalibatımızı orada ortaya koyup münakaşa etmektir. Yoksa bunun her noktasına itiraz etmek mümkündür. Hatta hence mümkün ise hiç bir noktasına cevap vermeli, bütün cevaplar konferansta ita edilmek üzere geleceğiz.

SALAHATTİN BEY (Mersin) — En doğrusu budur.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamlı) — Diğer noktalara cevap vermek için bendeniz buraya çıkmadım. Belki Hariciye Vekili fazla izahat verirler. Yalnız arkadaşlarımla bütün noktai nazarlarına iştirakimi söylüyorum. Fakat bunları muhabere ile yapmıyalım. Hatta şimdi Hariciye Vekili Cevap versin ki konferansa gelmeğe hazırız. Rusya meselesi haizî ehemmiyettir. Bunlar bir takımlarını davet etmiştir. Bunlara reddetmek varidî hatırdır ve kuvvetli bir sebeptir. Lâkin bunu İngilizler istiyor. Biz bunları reddettiğimiz zaman onlar ısrar edeceklerdir. Biz hakikaten ısrar edersak konferans olamaz. Binaenaleyh ısrar etmek doğru değil. Ancak Rusya'ya karşı verilmiş sözümüz vardır. Bu taahhüdümüzün icabatını sureti katıyede yapmak mecburiyetindeyiz. Onun

içindir ki bu notada onu zikrediyoruz ve ihtimal ki konferansa dahil olduğumuz vakit hakikaten Rusya vesaire davet edilmemiş bulunuyorsa konferansta dahi sureti kaliyede bu nokta nazarımızı tekrar dermeyan etmek muvafık olacaktır. Yani Rusya'ya karşı olan taahhüdümüzü bütün imkânlarımızı istimal ederek yapmak lâzımdır. Mamefih her halde sulh yapmak için de başka hiç bir mani tasavvur edemeyiz.

YUSUF KEMAL BEY (HARİCİYE VEKİLİ) (Sinop) — Arkadaşlardan; Ali Cenani Rey zannederim evvelâ söz söylüyerek, bazı endişeler izhar ettiler. Başkumandan Paşa Hazretlerinin de buyurdukları gibi... tutuluyor, tutulmıyor değil, kuvvetlerinin takdiri vesairesi hepî buna mani tedabir de ittihaz edilir. Başkumandan Paşa Hazretlerince de zannederim yalnız bu noktaya şey ettiler.

Tevfik Rüşdü Beyefendi başka bir noktaya temas ettiler. Heyeti umumiyesinde teşekkür edilmiş diyorlar. Hakikaten biz farz ettik ki efendim biz Türkler kuvvetimiz ziyadeleşükçe mahviyetimiz artar, tevazuumuz artar. (Bravo sesleri) Filana teşekkür ederiz demekle bir şey çıkmaz. Sunu bizden pek âlâ biliyorlar ki bu gün Anadolu'da kendilerinin pek ziyade muhafaza etmek istedikleri boğazlarda Türk süngüsü vardır ve bu çok kuvvetli bir süngüdür. Sunu biliyorlar, bilmiyorlar değil. Onun için bir taraftan süngümüze davranarak diğer taraftan teşekkür etmek Heyeti Vekile arkadaşlarınıza muvafık gibi geldi. Onun için yazdık (Çok muvafık sadaları)

Evet sonra bir nokta buyurdular ki o nokta hakikaten hukukî bir noktadır. Dediler ki Rusya'yı davet için neden böyle girizgâhlara mahal vardı, haşka girizgâhlar bulunmuş olsaydı dediler... Fakat onlar bize, buraya sizinle harp eden Devletler gelmiştir diyeceklerdir. Hakikaten bunu biz arkadaşla uzun uzadıya düşündük.

Malumu âliniz arkadaşlar; onların bu konferansa davet ettikleri Devletler, bütün bizimle hali harpte degildirler. Meselâ Belçika vardır ki bizim tarafımızdan ilân harp olunmamıştır. İlân harp yoktur, fakat konferansa davet edilmiştir. Bu davetin sebebi ise aşîkârdır. Söyledikleri gibi asıl Trakya meselesinde, boğazlar meselesinde kendine zahir yapmaktır. Aynı zamanda Salâhattin Beyefendinin suatlerine de cevap vermiş olacağız. Bu Devletlerin heyeti umumiyesi bizim nazarımızda birdir. Yani konferansta ekseriyeti ârâ ile karar verilecek değildir. Konferansta biz, bir taraf olacağız; bizim karşımıza da iki Dev-

let gelsin. Beş devlet gelsin, yirmi devlet gelsin, onlar da bir taraf olacak. Arkalarında konuşurken onlar ekseriyet kesbedek, bu taraf ekaliyete kesbedecek.

Fransa, İngiltere'ye karşı ekaliyette kalacak, mülahazası vardı, onu Fransa ile düşünmeli idi; Türkiye değil.

BİR SES - Dava Türkiye'nindir Beyefendi...

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Onlarla karşı karşıya geldiğimiz zaman bizim için; hepî birdir. Onlar aralarında konuşurken dediğiniz mülâhaza varit olabilir. Fakat siz de benden pekâlâ bilirsiniz ki Yugoslavya'nın rey-i Romanya'nın vesairesinin reyleri, İngiltere'nin reyine müsavi değil, Fransa'nın reyine müsavi değil.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) -- Boğaza sokacak orduları vardır.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Boğaza sokacak orduları varsa, beri tarafta da hazır Türk ordusu vardır. Sonra, tabii notada, dikkat buyuruldu, bu girizgâh lâzımdır.

Bu iki Devleti çağırınız sebebi, bizimle muharip olması değil, sebebi; bir boğazlar meselesi halledilecek, onlar da o boğazlar meselesinde alâkadar olacaklar.

Re insafsızlar; o mahdut menfaata malik olan iki Devleti çağırırsınız da, onlardan daha fazla bu meselede, menfaata malik olan Rusya'yı, Ukrayna'yı, Gürcistan'ı, hilmem neyi neden çağırmasınız demek ve bu hususta hayret kelimesini kullanmak en muvafık olur. (Doğru sesleri)

Onun için bu girizgâha girdik. Salâhattin Beyefendi bazı noktalara cevap verilmemiştir, buyurdular. Birinci mesele, reyleri meselesi idi. Reyler meselesini arz ettim. Biz filan filan Hükümetleri hali harpte bulduğumuz filan filan Hükümetleri, konferansa kabul etmiyoruz. Onlarla sulh yapmak istemiyoruz, diyeceğimize, onlar gelince filanlar da gelsin demeyi tercih ediyoruz.

Orduların takviyesi meselesi, yine aynı mesele efendim. Yalnız, bu noktada esasen şurası mukarrerdir ki; şenoktasına nazari dikkati elbededeğim Meclisi Âliye tevzi edilen tercüme, buraya Fransızca telgrafla gelen parçalardan alınmış, fakat orada bir hata olmuş... virgül yerine bir nokta konmuş ve bu suretle aşağıdaki cümle yukardaki cümleden ayrılmış... Onlar diyorlar ki bu konferansta Trakya hudutlarının size şu şartla verilmesine müzaheret edeceğiz. Sonra onun altında da, oraya bir nokta kon-

muş, onun altında başkaca şu ve şu olacak demek istiyor. Halbuki hakikatta orada nokta değil, bir virgül vardır ve bu bir şeydir. Asıl bize İzmir'de; Fransa Amiralı tarafından tevdi olunan notada yukarıdaki cümle aşağıdaki cümleye merbuttur. Türkçe tercümesi şöyle olmak lâzım gelir zannediyorum. «Muahede» Türkiye'nin ve komşularının menafîini muhafaza ve tayin edilecek bazı mıntıkaların sulhün idamesini teshül edecek bir surette vazî, Türk idaresinin intizam ve sükûn ve tekrar tesisinin istihsalı, velhasıl Çanakale boğazının ve marmara denizinin ve Karadeniz Boğazının serbestlisi ile irki ve dini ekalliyetlerin himayesini Cemiyeti Akvamın nezareti altında müessir bir surette tedabir ittihaz edileceği zaten mukarrer olduğundan - yani başkaca mukarrer olduğundan - Ankara Hükümeti müzakeratı sulhiye esnasında ordusunu müttelik Hükümetler tarafından muvakkat bitaraf mıntika ilân edilen mıntikalara göndermemek şartıyla Hükümeti müttelikai selîse balıdaki hudutların Türkiye'ye verilmesini konferans- ta memnuniyetle müdafaa edeceklerdir» şekli hasıl olur. Bu cihetle nazarı dikkatinizi celbettikten sonra bendeniz öyle zannediyorum ki bir kere mukarrer olan şey bunlar değildir. Tabii dikkat buyruldu, mukarrer olan şey bilittifak tedabir ittihazıdır. Mukarrer olan şey yani filan için, falan için «Don kommenekon» yani bizim de muvafakatımız istihsal edildikten sonra Türkiye'nin komşularıyla hudutlarının muhafazası ve sulhün akdi için bir takım gayri askeri mahaller tayini vesaire için yapılacak tedabirin kâf-fesi «Don kommenekon» yani bizim muvafakatimiz istihsal edildikten sonra olacaktır. Yani böyle hemfikir olarak tedabir ittihazı mukarrer olduğundan onun içindir ki, şurası mukarrer demekle biz bunu bu itibarla esas ittihaz ettik. Binaenaleyh bu notaya cevap vermekle siz de onu kabul etmiş olacaksınız demek değildir. Zannediyorum cevabî notada hınlara cevap verilmiştir. Burada ne bahsolunuyor? Gayri askeri mıntikalar yapmak. Ne için? Boğazların temini muhafazası için, veyahut İsmail Suphi Bey biraderimizin söylediği gibi Musul meselesi için belki Trakya için vesaire için gayri askeri noktalar yapmak. Musul'da vesairede gayri askeri mıntikalardan bahsetmedik ve nazarı itibare almadık, onlar istediklerini yazsınlar. Mademki bizim muvafakatimizle olacak demektir, istediklerini yazsınlar. Ona cevap vermek Hükümetimizi hiç bir vakitte ilzam etmez.

İSMAIL SUPHI BEY (Nurdur) — İbare bu yolda tashih edildikten sonra bizim söylediklerimize mahal kalmaz, nota ifade eder.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Sonra en mühim mesele olan boğazlar meselesi hakkında misaki millimizin maddesi ne ise onu tekrar edeceğiz. İstanbul'un ve Marmaranın emniyet ve masuniyeti temin şartıyledir. Binaenaleyh hukukumuzu bu suretle muhafaza ve müdafaa edeceğiz. Sonra ekalliyetler meselesine gelince: ekalliyetler hukukunun Türkiye'nin hâkimiyet ve istiklâli ve Şarkta sükûn ve müsalemeti hakikiyenin tesisi ile kabılı telif olacak bir suretle temini, diyorum.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Irki ekalliyeti kabul ediyorsunuz, sureta; reddemiyorsunuz.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Gayri müslim ekalliyetler.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Etendim, müsaade buyurun şimdi biz oraya gideceğiz. Irki ekalliyet ya vardır, ya yoktur. Halbuki bugün irki ekalliyet bizde yoktur. Sonra bu söylediğimiz şey hatta yeni hadiseler eski şeyleri tadil etmiş olduğu için «Misaki millî» hududunu da bir derece tadil ediyor. Çünkü biz misaki millîde Sevr ve Nöyyü muahedelerinin ve Lehistan ile akdedilen muahedeyi esasen kabul etmediğimizi ilân ettik. Gerek misaki millî ile gerekse Fransızlarla Akdettiğimiz itilâfta. Onun için bence böyle bir notada yukarıda arz ettiğim gibi bu gibi hususat için ittihaz edilecek tedabir müttelikten vaki olacağına nazaran bu notada tedabiri mezkûreyi kabul etmiyoruz diyerek tafsilâta girmek muvafık değildir. Sonra Salâhattin Beyefendi bir nokta daha sordular. Dediler ki; 29 tarihli notayı Hariciye Vekâleti Meclise sormaksızın vermişler. Buna dair cevap versinler, buyurdular. Hariciye Vekili bu gibi suallere maruz kalacağını bildiği için daha evvelce bu hususu izah etti. Zannediyorum ki bu gibi noktada ve sırf askeri olan hususatta ve müstacelen yapılması ihtiza edilen mesailde birazcık olsun Hariciye Vekilimize veyahut diğer Vekilimize itimadınız ve emniyetiniz vardır. (Hayhay sadaları)

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Emniyet meselesi başka...

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Zatı âlî'nizin suali mükâdderine cevaben hen meselesi olduğu gibi izah ettim ve tabii izahatı mezkûrenin bir ehemmiyet ve manası vardır. Bundan başka İsmail Suphi Beyefendinin sözlerine cevap vereyim.

SALÂHATTİN BEYE HİTABEN — Zannederim ki, olduğunuz suallere cevaplarını verdim.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Cevabınızı anladık, fakat tatmin etmedi.

YUSUF KEMAL BEY (Devanla) — Menalikin gayri askeri bir hale ifragı hakkındaki sualinize cevap verdim. Sonra Cemiyet Akvamın himayesi ve serbesti meselesine notamızda cevap verilmiştir.

İrki ekalliyetler meselesi arz ettim. Sonra Rusya ve mütteliklerinin daveti hakkında da maruzatta bulunduğum. Binaenaleyh daha fazla başınızı ağrıtmayayım.

ISMAIL SUPHI BEY (Burdur) — İstanbul meselesi?

TEVFIK RÜŞTİ BEY (Menteşel) — Konferans tarihi hakkında..

YUSUF KEMAL BEY (Devanla) — Evet, zati âliniz konferans tarihi hakkında biraz daha tehir edelim buyuruyorsunuz. Fikri âliniz budur, fakat Paşa Hazretlerinin de izah buyurdıkları veçhile konferansın bir an evvel inkatı talebi müstebiddir. Biz de istiyoruz ve anlayalım ki; akımla kara mı bilelim. Karşı ikarıya gelelim ve işi anlayalım. Onun için mümkün olduğu mertebe çabuk olması lâzımdır. Hatta bir, tarihin on beş olmasını istiyorduk. Fakat bazı hazırlıklar lâzım. Eğer İzmir'de inkatı kabul edecek olurlarsa bizim için bırakım külfetleri yapmak lâzım geliyor. Onun için (yirmi) diye yazdık. İstanbul meselesine gelince, bunun için orada - İzmir'de olan mükalemelerimizde bütün kuvvetimizi sarfettik. Sulh konferansı inkat emri zamanında bütün kuvvetimizi de sarfedeceğimiz tabiidir. Temenni ederiz ki onların koyduğu mehilten, yani muahedelerin mevkii meriyete vazı tarihinden evvel İstanbul'un askeri müttelika tarafından tahliyesini talep ettiğinizde, tahliyesini emrederler.

TEVFIK RÜŞTİ BEY (Menteşel) — Bulgaristanın; sâhildar Devletler arasında akdedilmesi faide li midir, zararlı mıdır? Trakya itibarıyla.

YUSUF KEMAL BEY (Devanla) — Efendim, Bulgaristan sahilde bir Devlet değildir. Fakat bizim misaki millimiz de malumdur. Bulgaristanın da konferansta bulunup bulunmaması meselesi kendince - Bulgaristanla - düşünülecek bir noktadır. Biz menfeatinize muvafık surette hareket etmek vazifesimizdir. Bunun böyle olmasını münaşip gördük. Sualde devam buyurnayınız nice ederim.

M DURAK BEY (Erzurum) — Usulü müzakereye dair söz isterim.

REİS — Usulü müzakereye dair ne söyleyecek iseniz oradan söyleyiniz.

M DURAK BEY (Erzurum) — Efendim; ben demiz zannediyorum ki bu cevabi nota hakkında bir

çok sözler söylemek mümkündür, bir çok sözler söylemek imkân ve ihtimali mevcuttur. Her arkadaşımız türlü türlü şeyler söyleyebilir. Bunun için cevabi nota yalnız sulh konferansını kabuldün iharet bir kâğıttır. Sözlerimiz kâmilen mahfuzdur. Süngülerimiz Akdeniz'de, Karadeniz'de düşmanın gözüne batıyor. Sulh konferansına geç giderssek hunda mazarrat olduğu Başkumandanı Paşa Hazretleri de burada beyan ediyorlar. Bunun için madem ki sözlerimiz kâmidün mahfuzdur. Zaten gireceğimiz bir pazarlıkta bunu kabul ederiz. Bir an evvel murahhaslarımızı tayin eder, oraya göndeririz. Şayet orada pazarlığımız uymazsa yine süngülerimiz cevap verir. Bunun için müzakerenin kifayetinün reye konulmasını bendeniz teklifli ediyorum.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Efendim; kuvvetlerin tezyit olunup olunmayacağına dair bir şey buyurunuz.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Ümit ederim ki Mudanya konferansında o hususlar tespit olunacaktır. Tahkikat yapılmıyacaktır, şunu yapılmıyacaktır, bunu yapılmıyacaktır. (Müzakere kâfi sesleri).

REİS — Arkadaşlardan sorarını söderinden vaz geçerse kifayeti reye koyarım. İrfık Bey Konya buyurmuş.

REFİK BEY (Konya) — Mesele tenevvür etmiştir, bendeniz sözümün vaz geçiyorum.

REİS — Müfit Efendi Zati âliniz..

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Rendeniz de vaz geçiyorum, efendim. Durak Beyin fikrine iştirak ederek bir an evvel reye konulmasını teklif ediyorum.

REİS — Tahsin Bey Zati âliniz..

TAHSİN BEY (Aydın) — Vaz geçtim efendim.

REİS — Veli Bey Zati âliniz..

VELİ BEY (Burdur) — Vaz geçtim.

REİS — Sirri Bey Zati âliniz..

SİRRI BEY (İzmit) — Bir sualim var. Ruslar Cenevre'de bizim de bulunmaktığımızı istediler. Fakat aldıkları cevap üzerine yine müzakereye devam ettirer. Çünkü böyle bir mukabil cevaba maruz kaldıktan sonra devam etmenek için bizimle aralarında akdedilmiş bir muahede yok idi. Bu meselede hız; Rusya'nın Ukrayna'nın, Gürcistan'ın da davet edilmesini istiyecğimiz. Cevabi ret aldığımız takdirde müzakereye devam hususunda Ruslarla aramızda bir şey olup olmayacağını şimdiden düşünmeğe ihtiyacımız olacaktır.

YUSUF KBMAL BEY (Harfciye Vokali) (Sinop)
— Rica ediyorsanız biz de düşünürüz.
SIRRI BEY (İrmit) — Teşekkür olunur.

REİS — Efendim, müzakerenin kifayetine dair teknikler vardır. Fakat bunları reye koymaya hacet yoktur. Zira başka söz alan arkadaş yoktur. Şimdi cevahî notayı reyi âlinize arz ediyorum. Kabul edenler lütfen elbenni kaldırsın. (Kabul edilmiştir).

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Bu şekilde olmaz ki. Teklifimiz var.

REİS — Hangi şekül efendim. Başka şekil olmaz.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Bu izahat ve yahut kısa cevap verilmesi lâzımdır. Rica ederim, bir de aynen kabul ediliyor.

REİS — Müsaade buyurunuz efendim. Cavit Bey arkadaşımızın bir tadil teklifi vardır. Çok teessüf ederini zuhulen kâğıtların altında kalmıştır. (Geri alır sesleri).

CAVİT BEY (Kars) — Geri alıyorum.

REİS — Herkes sözünü geri aldı. Efendim yarın saat bir buçukta içtima etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

Hitamu Celse
Saat : 6.15 sonra

(Dosyada bulunan takrirler)

4 . 10 . 1338

Riyaseti Celileye

Cevabi notadaki izahat mühumdür. İhtimali uzun görülürse nisakî mülli kuyut ve şurutu dairesinde müzakereye memur izam olunacağına dair kısa bir cevap istasını teklif ederim.

Mersin
Salâhattin

112/2

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Cevabi notanın reye vazını teklif ederim.

3 Teşriievvel 1338
İstanbul Mebusu
Arif

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

5 Teşrinievvel 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HÜLASASI	874
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	874
1. — <i>Muvazenei Umumiye Kararı Lâyihası</i>	874
A) <i>Büyük Millet Meclisi Bütçesi</i>	874:891, 892:893

Cilt : 23

113 nolu İnkâr, 2 nolu Celse

YUZONÜÇÜNCÜ İNKAT

5 Teşrinievvel 1338 Perşembe

İKİNCİ CELSE

Kuşad Saati : 3,15

REİS : Reisîsani Dr. Adnan Beyefendi

KÂTİPLER : Hakkı Bey (Van)

REİS — Celseyi baki olarak açıyorum efendim. Zabıtı sabık hülâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI KABUK HÜLÂSASI

YUZ ON İKİNCİ İNKAT

4 Teşrinievvel 1338 Çarşamba

İKİNCİ CELSE

Adnan Beyefendinin tahtı Riyasetlerinde bilânkat Düvelî mütellettoya verececek cevabi nota müzakere ve ayrıca kabul olunarak perşembe günü iptima edilmek üzere celse tatil olundu.

Reis
Reisîsani
Adnan

Kâtip
Kayseri
Atif

Kâtip
Van
Hakkı

REİS — Efendim; zabıtı sabık hakkında söz isteyen var mı? (Hayır sesleri) Kabul edenler... Kabul etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD -

1. — Muvazencî Mâlîye Kanun lâyihası

A) Büyük Millet Meclisi Bütçesi

REİS — Efendim; Meclisin bütçesinin müzakere için evvelden karar verilmiş. Ounun için celse bakiyeyi tekrar reye koymuyorum.

Şimdi efendim; Meclisin bütçesindeki harcırah tasulunun bakiye kısmı ile reye vaz olunmuş, eksanîye hasul olamamış, yine reye vaz edilmiştir.

FEYYAZ ALİ BEY (Yozgat) — Diğer madde leri okuyalım da ondan sonra.

YAHYA GAJİR BEY (Kirşehir) — Reis Beyefendi Hazretleri bu mesele harcırah değildir.

REİS — Efendim; reye konulacak şey şu takrirdir: Harcırah ve yemiyenin kemakân kırk liradan hesap edilmesi ve müccelîyeci askerîye vesak vergilerinin dahî kırk lira üzerinden ilası suretiyle muamelelerin tevhi dine teklif ederim.

Takrir budur efendim.

Arzu eder misiniz yanlışlığa mahal kalmamak üzere takriri bir kere daha okuyayım. (Takrir tekrar okundu) (Okunsun, hayır sesleri)

REİS — Lütfen reyinizi ihtar buyurunuz. Efendim kırk lira olmasını kabul edenler beyaz, etmeyenler kırmızı vereceklerdir.

Şunu da nazarı dikkati âlinize arz edeyim ki ikinci reyde nisabı ekzanîye dahi olmasa, bu defa kaç kişi rey vermiş ise o nazarı dikkat alınız, nizamnamesi dahili mucibince.

Efendim araya 138 zat işbirlik etmiştir 96 zat kırmızı, 39 beyaz 3 müstenkîl vardır. Bu hesabca takrir reddedilmiştir.

(Nisab yok, müzakere yapamayız sesleri)

MAZHAR MÜFİT BEY (Hakkâri) — Nizamname sariftir.

REİS — Arzodacağım efendim. Niçin reîş ediyorunuz? Müsaade buyurun. İkinci defa rey'e vazolunduğundan dolayı bu, bitti, nizamname sarıhtır. Fakat bu suretle anlaşılmasın bir şey vardır ki o da Meclisi Âlinizde okseriyot yoktur. Dinacmaloyh tekrar yoklama yapmak ve müzakereye o suretle devam etmek mecburiyetindeyiz. Dinacmaloyh yoklama yapacağız efendim. Çünkü birçok arkadaşlarımız dışarıdadır.

(Yoklama yapıldı.)

REİS — Efendim; isimleri okunmayan arkadaşlar var mı efendim?..

Efendim, yoklamada bulunmayan arkadaşların isimlerini tekrar okuyacağız.

Efendim; okseriyet vardır, devam edeceğiz. Efendim malumu âliniz bu takrir reddedildi ve bunun reddedilmesiyle bir şey kabul edilmiş oluyor. Onun için maddeyi rey'i âlinize vazetmeden evvel, madde hakkında Encümenin nokta-i nazarı ne idi?

EMİN BEY (Erzincan) — Encümen Divanı Riyâ setin şeyini kabul etmiştir.

REİS — Encümen bu madde içerisinde harcırahları yüz liradan itibaren mi kabul etmiştir?

HASAN BEY (Trabzon) — Hangi tarihten itibaren?

REİS — Soracağım efendim.

MAZHAR MÜFIT BEY (Hakkâri) — Orada takrîrler var efendim.

REİS — Hangi takrîr (Gürültüler)

MAZHAR MÜFIT BEY (Hakkâri) — Bilişiminin kabulü tarihinden itibaren.

REİS — Efendim; tarih meselesi tabii bilişiminin kabulü tarihinden itibaren olur.

MUSTAFA SABRİ BEY (Sirt) — Makale şimil olmaz.

REİS — Yalnız şimdi 40 lira diye bir teklif vardır. Fakat 40 lira kabul edilmeyince ne kabul edildiği malum değildir. Encümen bunu yüz lira olarak görmüştür.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Sarıhtır efendim. Evvelce kararımız vardır, kabul edilmiştir. Tahsisatı asliyi on bin kuruştan itibaren olarak kararımız vardır efendim.

REİS — Yahya Galip Beyefendi; şimdiye kadar hiç bir vakit yüz liradan harcırah verilmemiştir.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Verilmemiş, ama kendi keyiflerine verilmiştir.

REİS — Efendim; Kanunu Esasinin maddesi mahsusası vardır. Onun için verilmemiştir.

NECİP BEY (Mardin) — Toklifio var efendim.

REİS — Müsaade buyurun efendim. Bendenizin anlamak istediğim başka mesele var.

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertugru) — Toklifio yüz lira üzerinden olduğu için..

REİS — Efendim; musaado buyurdu, burada pek çok takrir var. Anlamak istediğim o değildir. Bendenizin Muvazene Encümeninden sormak istediğim şu madde: Harcırah ve yevmiye (10).265) lira vardır. Bu madde (100) liradan mı hesap edilmiş?

MAZHAR MÜFIT BEY (Hakkâri) — Yüz liradan hesap edilmiştir.

REİS — O halde maddeyi rey'i âlinize koyduğum zaman kabul edilince o vakit tezyidi masarifen tekrar bunu da reyini esami ile rey'i âlinize koyacağım. Bu kabul edilince yüz liradan kabul edilir (Gürültüler)

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) Müsaade buyurun. Usule dair bir şey söyleyeceğim.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Meselede bir yanlışlık olmasın. Mevcud kavanine göre bu şekli tashih etmek lâzım gelir. Malumu âlâlıdır ki Meclisin maası yoktur, tahsisattır. Eğer harcırahı da tahsisatı üzerinden almak lâzım gelirse bugünkü tahsisatı şehriyeleri üzerinden alması lâzım gelir. (O takrir reddolundu sesleri) Malbuki ise, mevcut olan şekli kanuni gerek Kanunu Esaside ve gerek nisabi müzakere kanununda geçen gün Hasan Beyefendinin gayet güzel irah buyurmuşlardı. sarahaten nisabi müzakere kanununda kırk liraya olarak kabul edilmişti, nisabi müzakere kanununun yedinci maddesi yeni bir madde ile tadil edilmedikçe, burada herhangi bir şekilde karar verilirse verüsin, burada Divanın ve Meyeli Idarenin para vermek imkân ve ihtimali yoktur. (Doğru sesleri) Bu itibarla eğer biz harcırahının şeklini tedvin etmek isterssek nisabi müzakere kanununun yedinci maddesini tadil etmek lâzımdır.

MUSTAFA SABRİ BEY (Sirt) — Neden?

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Bu madde ile tadil edilmeden, bu lâzım yapılmadan yüz lira üzerinden harcırah almak doğru değildir.

NECİP BEY (Mardin) — Meclis kabul etmiştir efendim.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Meclisin kabul ettiği dediği şey yüzde yirmi beklifal üzerine bazı arkadaşlar Meclisin tahsisatı yüz liradır, diğer yüz lirası munzam bir tahsisattir. Onu da diğer nisabi müzakere kanunundan çıkararak idda etmişlerdir ve bu

şekilde kabul etmişlerdir. Yani bizim tahsisatımız yüz liradır efendiler? (Hayır sesleri) Yüz lira mı alıyoruz? Eğer bizim tahsisatımız yüz liradır diye bir karar verilecek olursak, kararımız mucibince yüz liradan almak lâzım gelir, buna razı mısınız? Hayır, bizim kararımızda tahsisat olarak yüz lira değildir. Meclisi âlînin kararı mucibince iki yüz liradır. Eğer harcırahı da tahsisat üzerinden almak lâzım gelirse iki yüz lira üzerinden almak lâzım gelir. (Hayır, hayır sesleri) Yüz liradan harcırah alınmaz. (Şiddetli gürültüler) Binaenaleyh bu doğru değildir. Yani yüz lira zaten sakattır. Yüz lira tahsisat - yani kabul edilen şekil, zaten o şekil sakatlı - tahsisatımız yüz liradır, diğeri munzamdır der. O surede bir karar verilmiştir ki esasen sakatlık buradadır. Bu sakatlık üzere bir bina yapmak, sakat üzerine sakat yapmaktır. Halbuki bu, doğru değildir, belki maksûdunaleyh ulaşmaz. Eğer harcırah meşalesini esaslı bir surette tabii etmiş istiyorsak, eğer harcırahalar kifayet etmezse, Meclisi âlînin ekseriyetinin kanaati bu merkezde olduğu tecessül etti, onu tadil ederek Nisabi müzakere kanununun yedinci maddesini tadil ederek, yeni bir madde koyarak yüz liradır, yüz elb liradır, iki yüz liradır deniz, ne demek o olur. Bu bizim elimizde, yaparız. Doğrusu budur.

MAZHAR MUFIT BEY (Hakkârî) — Efendim, Şukrî Bey biraderimiz Kanunu Esaside muayyen olduğu için dört bin kuruş.

BAİR MEBUS BEY — Nisabi müzakere.

MAZHAR MUFIT BEY (Devamla) — Onu da söyleyeceğim Soruyorum efendiler zâti âlîlerine. Mademki Kanunu Esasi meselesidir, Kanunu Esasiye muğayir olarak (Bravo sesleri) nasıl zammotunuz efendiler, niçin Kanunu Esasiyi nazarı dikkate almadınız? O zaman tahsisat da nazarı dikkate alınmadı?

Sonra Hasan Beyefendi buyuruyorlar ki, Nisabi Müzakere Kanununun yedinci maddesini, zannederim, o bir kanun ise bu da bir bütçe kanunudur. Efendim; rica ederim Beyefendi bütçe kanunudur. Nisabki bir tane emsal vardır elimizdeki kavaninde ve bu kâriüden de müzakere edilmiştir. Elimizdeki kavanime taanz eden bütçe maddeleri buraya gelmiştir. Burada denilmiştir ki, kanuna muğayirdir. Ama bu da kanundur, onu feshediyor. Zahirlerde böyle bir tane emsal vardır. Yedinci maddeye ise bir tane emsal vardır. Burada bir bağırıncak siz de bir kanundur dediniz. Bunun için bir kanun vardı ve hakikaten de öyledir. Bütçe de bir kanundur ve bu kanunda,

yani bütçe kabunu ile o yedinci maddeyi değiştiriyorsunuz.

HASAN BEY (Trabzon) — Hangi kanun; o kanunu okur musunuz?

MAZHAR MUFIT BEY (Devamla) — Sizin yaptığınız, Maliye Vekili Beyin yaptığı bütçe kanunudur.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendiler, Büyük Millet Meclisi tahsisatını maalesef maşa kalbemiştir. Yani tahsisat alırken yüz lira maas kabul edilmiş ve yüz lirası da tahsisatı fevkalâde mahiyetinde olmak üzere burada tespit edilmiştir. Şimdi arkadaşlarımızın buyurdıkları kanunî nokta nazardan terlik edilecek olursa, bir kerre, bir madde mevcuttur. Dört bin kuruşta harcırah verilir diye bir madde mevcuttur. Bilâhare bu kanundan sonra tahsisat meclisi maşa kalbedildiği zaman maas yüz lira olmak lâzım gelir, ki mahiyeti kanuniye itibariyle bununla yedinci maddeyi lağvettiniz. Çünkü tahsisatı maşa kalbottünüz. (Karardır sadaları) Karar değil tefsiren yapıldı.

NEBİL EFENDİ (Karahisarî Sahib) — Ferit Beyin bir takriridir, kanun yoktur.

SALÂHAUDİN BEY (Mersin) — Kanun bunu ifade etmez.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Rica ederim, takrir, makrir, karar, marar ne olursa olsun, neden dolayı yüz lira maas alıyorsunuz? O surede almıyor musunuz? Almıyor iseniz, öyle ise yüz liradan niçin yirmi lira kestiriyorsunuz da kırk lira kestirmiyorsunuz? Beyefendiler usulsüz yapılan muamele; iş zirzibor oluyor. İşin içinden çıkılmıyor. Mesele buradadır. Müstacel kararınızla itihaz buyurduğunuz şeyler işte böyle çıkmaza varıyor. O yedinci madde de mahiyeti itibariyle değişmiştir.

NEBİL EFENDİ (Karahisarî Sahib) — Nerde değişmiştir?

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Bir kere Meclis, tahsisatı itibariyle maaslı memur derekesine getirilmiştir, o kanunla. Bir kere bu yanlıştır. Sonra maas olduğu zaman maasın icabatı da Muvazene Encümenince düşünüldü. Maas yüz liradır. Bunun icabı olarak harcırah ta böyle dediler. Bundan yedi ay evvel Muvazenei Maliye bir tefsirde bulundu. Hatta bunun idareden tesviyesi ve Meclisten geçmesine lüzum kalmaması da ekseriyetle kabul edilmiştir. Muvazenei Maliye Encümenince, bizi buna senkoden ne idi efendiler? Tahsisatımızı maşa kalbottük ve bunu da yüz lira maas, yüz lira tahsisatı fevkalâdedir ve demek ve böyle bugüne kadar icra ederek maas al-

manız. hüküm ifade eder. Kanundur efendiler. Yani buradaki kararlar, kanunu anlamıyorum. Eğer kanun değilse niçin ayda yüzde kırk verdiğiniz de yüzde yirmi verdiniz?

SALÂHADDİN BEY (Mersin) — Memurından ceza aldık.

ZIYA BEY () — Hatadır.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Hata ise, burada hükmü icra olunmaktadır. Buradaki karar hüküm ifade etti mi kanundur o ne karar. Ya o kanunu tebdil edeceksiniz. Şimdi yine bu iki yüz lira tahsisattan kırk lira, kanunı mucibince, kesilmesi icap eder. Ya onu ifade edeceksiniz efendiler, veyahut da maaşları sarfınazar ederseniz, yine tahsise gelirsiniz, yine iki yüz lira üzerinden onu tesviye ettikten sonra buyurdukları yedinci maddenin hükmü cari olur. Çünkü berikinin tebdili onu tefsir etmez. O vakit yedinci maddenin hükmü caridir ve illü tahsisatı fevkalâde ile memur vaziyetine düştüğünüz gün yüz liradan harcırah almak zaruridir.

REİS — Efendim müzakerecinin kâfiyetine ihtisâs var. Fakat bendemiz de Makâmı Riyaset namına fikrimizi söylüyeyim. Neyi reyeye koyacağım da ne netice olacağına aklım ermemiştir. (Üçürtlüler) Efendim müsaade ederseniz biraz daha işi anlayalım.

Efendim Muvazenei Maliye Encümeninin takririni reyeye koyacağım.

MUSTAFA KEMAL BEY (Ereğli) — Takrir vardır efendim.

REİS — Burada daha birçok tarifler vardır efendim.

NEBİL EFENDİ (Karahisarı Sahib) — Milletin karşısına nasıl olsa bir maddesi kanuniye ile çıkaracağız, başka türlü çıkmanın imkânı yoktur.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Rica ederim meseleyi iyice muhakeme edelim. Bu tahsisat mevzeleri bir kaç safhalara girdi. Yalnız bundan evvelki safhadan sarfınazar ederek yüzde yirmininin katı zamanında Meclisimizde bir halat hasil olmuştu. Bunun yüz lirası tahsisatı asliye, yüz lirası tahsisatı munzamama diyerek yüz lira üzerinden tevfiikat yapılmıştır. Sonra arkadaşlarımızdan bazıları yüz lira maaş olarak kabul edilmişler, diyor. Maaş olarak kabul edilmiş değildir. Maaş olarak kabul edildiğinden itibaren tevkiifat vermek mecburiyetindeyiz. Çünkü kanunda maaş tevkiifata tabidir. Eğer yüz lirayı maaş olarak kabul etti iseniz, ben o vakit kabul etmedim. Tahsisatı asliye, tahsisatı munzamama diye kabul etmişim.

Maaş dediğiniz tarihten itibaren bugüne gelinceye kadar ne kadar tekaüdiye verilecek ise tekaüdiye vermek lâzumdur ve bunu sizden bazime alır ve batta güzeran eden yekûnlar için de sizden para talep eder. (Doğru sesleri)

Sonra nisabı müzakere kanunu çıkıyor. Nisabı müzakere kanununun bazı mevadını kabul ediyorsunuz, bazı mevadını kabul etmiyorsunuz. Bunu anlayamadım. Nisabı müzakere kanunu geçen sene müzakereye konduğu vakit kabul etmemişsiniz. Çünkü o da seksen kişi ile icrayı hüküm edebiliyordu. Onda o madde de mevcuttu. Bunun hakikatı mülkemki serenin ibtidasında yüz lirayı tahsisatı asliye, yüz lirasını da tahsisatı munzamama olarak kabul edilmiştir. O halde harcırahı da bunun üzerinden hesap etmesi lâzım gelirdi.

SALÂHADDİN BEY (Mersin) — Yüzde yirmi de verilmesi icap ediyordu.

YAHYA GALİB BEY (Devamla) — Rica ederim efendim; yüzde yirmiden de veriliyordu. Yüze yirmiyi işte o hesapla ve hesap üzerinden verdi.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahib) — Tahsisat denince her ikisinden vermesi lâzım.

YAHYA GALİB BEY (Devamla) — Birisi tahsisatı asliye, birisi tahsisatı munzamamadır. Yok eğer hepsini tahsisatı munzamama dersiniz o vakit iki yüz lira üzerinden yüzde yirminin verilmesi icap ediyor. Hergün başka şekilde yanlış, galat muameleler oluyor. Sonra beri tarafta heyetü idare kalkıyor, kırk liradan harcırah verelim diyor. İstikrar ediyor. Diğer taraftan iki yüz liranın yüzde yirmisini istikrar ediyor. Yüz hrasına başka bir nam veriyor. Karmakarışık bir vaziyete girmişler.

Efendim bunun en iyi kesümü tariki: Yine o eski kabul ettiğiniz gibi yüz lirasını tahsisatı asliye olarak kabul ederseniz, yüz lirasını da tahsisatı munzamama olarak kabul ederseniz. Bundan evvel harcırah alanlar vazgeçerlerse diyeceğim yoktur. Bu kanun da makabline sınırlı olmaz ve o zaman mesle hallolur gider. (Müzakere kâfi sesleri)

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Karahisarı Şarkı) — Efendim; demin tayımı esamü ile reyeye konan takrir üzerine hasil olan âradan anlaşılıyor ki dört bin kuruştan harcırah ilası kabul edilmedi. Şimdi Muvazene Encümeninin kabul ettiği veshile bürçenin reyeye konarak on bin kuruş üzerinden harcırah kabul edilmesi bendemizde, zannediyorum, ki muvafıkı usul olmayacaktır. Çünkü Nisabı müzakere kanunumuz yo-

diinci maddesi sanılmır. Dört bin kuruş üzerinden harcırah verilir diyor. Mademki dört bin kuruş üzerinden harcırah verilmesi kabul ediliyor, şu halde o maddenin tadilı lazımdır. Bunun için bir tahrir taktim ettim. (Günaltılar)

ETHEM FEHMI BEY (Menteşe) — Dört bin üzerinden kabul edilmedi.

REİS — Efendim; tahririn reddedilmesi on bin kuruş olmasını ifade etmez.

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Devamla) — İfade etmediği gibi tadil de olmaz. Verilecek alelade kararlar bir maddeli kanunıyeyi tadil kuvvetini hazırlar mıdır? Bunu kabul ettiğimiz gün bir tezebzübe dustuğumuz gündür. Usule taalluk etmek itibarıyla bendeniz bir tahrir taktim ettim. Bu maddeyi Kanunu Esasi Encümenine havale buyurunuz. Encümen bir madde kaleme alarak iki gün zarfında Meclise taktim eder. Ondan sonra müzakere buyurursunuz.

Hüseyin Avni Beyefendi diyorlar ki; on bin kuruş maaşı kabul etünüz. Böyle bir şey kabul cumuduk. İki yüz liradan yirmi lira kasdın diye verilen karar bu tazammun olmaz. Nisabı müzakere kanununun bir maddesinde tahsisatı şehri iki yüz liradır, diyor. Diğer maddesinde de harcırah dört bin kuruş üzerinden verilir diyor. Demek ki, o başkadır, bu da başkadır. Yalnız bugün dört bin kuruş üzerinden verilen harcırahlar kifayet etmiyor, muhtacı tezyid görünüyor. Bunun da tarihi kanunusü encümeni aidine havale de oradan gelecek maddeli kanunıye de celsei aleniyede mi olur, celsei haliyede mi olur ona göre müzakere edilmesi icap eder. Usul nasıl ıktıza odıyorsa o su rolle müzakere edip halletmekten başka yapılacak bir şey yoktur. Şu halde bu maddenin Kanunu Esasi Encümeninden gelecek tadile tıvıkan diğer maddenin müzakeresine geçilmesi lâzım görür. (Doğru sesleri)

REİS — Efendim; usulü müzakereye dair Süruri Efendinin tahriri vardır. Eğer arzu buyursanız bu tahriri okuyayım. Eğer kabul edilmezse yine müzakereimize devam olunuz.

Arkadaşımızın tahriri mealen şöyledir:

Bunu Kanunu Esasi Encümenine havale, harcırah meselesini ve yevmiye meselesini de diğer maddenin gelmesine taallık edelim. Bu tahriri kabul olunuz lütfen olitorini kaldırsın. Kabul edilmiştir.

Efendim, şimdi bu maddenin müzakeresini bırakıyoruz. Burada birçok tahrirler vardır. Münasip görürseniz onları da Encümene gönderelim. (Hay hay sesleri)

MAZHAR MÜFIT BEY (Hakkâri) — Fakat şimdi Muvazene Encümenini tenzir buyurunuz. Bundan sonra yapılacak zammın kanunu hep böyle mi olacaktır?

REİS — Hayır efendim. Bu böyle değil, bu başka bir meseledir. Muayyen bir şoyı tadilden ibarettir.

MAZHAR MÜFIT BEY (Hakkâri) — O halde kanunen muayyen olan bir şeyin üzerine zammın yapıyoruz. Bu gibi zammı şimdiye kadar nasıl kabul ediyorduk?

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Karahisarı Şarkı) — Efendim, tahririn Encümene verilmesini buyurdunuz. O vakit tahrirlerin rey vazedilmesi icap eder.

REİS — Efendim; heyeti umumiye namına değil, bir mülâhaza kabilinden olarak gönderiyoruz. Çünkü Encümen, heyeti umumiyenin arzısına göre tadil edecektir. Fikrini bilmek lâzımdır. Aynı zamanda onu da bildireceğiz ki kırk lira da kabul edilmemiştir. Bundan sonra İstiklâl Mahkemeleri masarifi vardır ki yekünü 17 471 liradır.

SALAHADDİN BEY (Mersin) — Efendim; yalnız yirmi bin lira meselesi vardır. Buna dair heyeti idare izahat vermedi.

HACİ BEKİR EFENDİ (Konya) — Efendim; o, 1336, 37, 38 hesaplarından güya... (Kürsüye sesleri)

1336, 37, 38 senesinden İstiklâl Mahkemelerine giden azayı kiramin borçları ve Salahaddin Beyin buyurmuş olduğu 1336 senesi hesabı tamamen bittik. Tetkik Divanı Riyasete taktim edildi. Heyeti Âliyenize de müzakere olunacaktır. 1337 senesinin kü de yarın hesabı bitiyor. O da heyeti umumiyeye sevkolunacaktır.

SALAHADDİN BEY (Mersin) — İdare neden üç seneden beri hesabını riyet etmiyor?

HACİ BEKİR EFENDİ (Devamla) — Efendim; Tetkik Encümeni gelip tetkik etmediğinden ve İstiklâl Mahkemeleri de gelip hesaplarını, defterlerini, senellerini tamamen vermediğindendir.

YASİN BEY (Gaziayntab) — Efendim bu eski hesabın bu maddeye hiç taalluku yoktur. Zaten biz, işleri bu umumî cereyan arasında görmediğimiz işlerden dolayı şimdiki işleri de birbirine karıştırıyoruz. Bu tetkik heyeti iş görmemiş, vaktiyle tetkik edememiş, hesabını verememiş. Bu ayrıca bir meseledir. Sonra bir de bunun içerisinde müstahläs memleketele gidecek İstiklâl Mahkemelerinin...

NEBİL EFENDİ (Karahisarı Sahib) — O geçti. Onun buna taalluku yoktur...

YASİN BEY (Devamla) — Şu tasılda heyeti idarenin verdiği malumata göre, bir Amasya İstiklâl

Mahkemesinin, bir de muhtemel olan Ankara İstiklâl Mahkemesinin karşılığı konulmuş. Biz bunu müzakere edeceğiz. Ankara ve Amasya İstiklâl Mahkemelerine karşı konulan şu meblağın karşılığı olup olmadığını tetkik edeceğiz. Eski hesabı karıştırmak, sonra eskiden gönderilen İstiklâl Mahkemesinin esas meselesini karıştırmak ne suretle doğru olabilir?

FEYYAZ ÂLİ REY (Yozgat) — Bütçe arasında her şey mevzuubahis olur.

YASİN REY (Devanlık) — Feyyaz Âli Bey kardeşimiz çok doğru söylüyorlar amma; bu mevzu bahisler ki içtimalın saati dört bin lira olduğu halde dört gündür şu İstiklâl Mahkemelerinin maddelerini müzakere ediyoruz. Yazık değil mi Meclisin vakitine?..

Saniiye; bu tetkike memur olan bilhassa bu arkadaşlar neden dolayı şimdiye kadar hesabı tetkik etmenin bir manii olduğunu vaktiyle söylemediler? Ne sebep varsa açıkça onu niçin söylemediler de bu bütçeyi dinlediler ve bütçenin bu zamana kadar tehirine sebebiyet verdiler? Asıl şâyânı tevessül onlardır. Binaenaleyh o eski hesabı ve İstiklâl Mahkemeleri nazariyesini ayrıca müzakere edelim. Bir kere şu maddeleri çıkaralım. Başka türlü müzakere edilmesinin imkânı yoktur.

SALAHADDİN REY (Mersin) — Efendim; ben deniz idareden, kendi hesabımızı neden görmediğini soruyorum. Arkadaşlardan filân veya filânın zimmeti varmış, yokmuş, benim hiç bilmediğim şey. Fakat ortaya bir mesele atılmıştır. İstiklâl Mahkemelerinin yirmi bin lirasının hesabı görülmemiş ve kalmıştır. Deniyor. Şimdi biz bütün dünyadaki devarı devletin her türlü muamelesine tevessül etmeyi vazife addederiz. Biz kendi idaremizin vazifesini ifa etmemesini neden mevzuubahis etmiyoruz? 1336 senesi hesabını ruçyle memur olan heyet ve zevatın hususunda, Zannedirim, Hacı Bekir Efendi idi. Binaenaleyh kendilerinden soruyorum. Neden dolayı şimdiye kadar bu hesabı yapmadınız, almadınız?

HACI BEKİR EFENDİ (Konya) — Hiç bir İstiklâl Mahkemesi getirip hesabını vermezse kimi katşına alıp hesap yapayımı?

SALAHADDİN REY (Devanlık) — Aman efendim; benim anlamadığım mesele de budur. Kime hesabını vermiyor? Ben ne yapayım demek mazaret midir? Ve eğer böyle ise hangi defterdar kimden hesap alabilir efendiler? İdare kimsenin parasını vermez. Bizim idaremizin mahiyetini anlamıyorum. Efendiler, idare hiç bir yere kimsenin beş parasını vermez, vakı

taki hesabını almayınca. Runu yaparsa, idaredir. Binaenaleyh açık bir kasa rastgele alsın. Bu olur mu efendim? Ben söylüyorum ki, İstiklâl Mahkemeleri masrafı ne yedi bin lira, yirmi bin lira her ne ise... Bence şu Meclis bir şahsiyettir ve bu hesapta, kılıpta, tetkikatta, intizamda nümune olmalıdır. Neden olamıyoruz? Bu meseleleri tayinini istiyorum. (Doğru sesleri)

EMİR PAŞA (Sivas) — Efendim; Salahaddin Bey biraderimiz, idare ruçio hesabını görmüyor diyor. (İşitmiyoruz sesleri)

Salahaddin Beyefendi buyurdular ki, idaremizin hesabı niçin görülüyor ve neden dolayı bize hesap vermiyorsunuz? Biz idaremizin hesabını veremiyoruz, veremedik diye bir şey söylemedik. Yalnız idaremizin hesabını tetkik için bir kontrol heyeti tayin buyurdunuz. İdare memurlarının hesaplarını ruçet için bir tetkik komisyonu tayin ettiniz. Bu komisyon tabii bizim hesaplamıza bakacaktır. Hesabatımız arasında görmüş olduğu bir usulsüzlük olursa ve varsa gelir Heyeti Umumiyyeye arzeder. Zannedmem ki sizde tayin ettiğiniz kontrol memurları bizim hakkımızda size bir şikâyet, hesabatımızda bir fenalık vardır desin. Bu hususta alınız açıktır ve demiyebileceklerine hiç şüphemiz yoktur. Yalnız İstiklâl Mahkemeleri hesabını veremediğinden ve burada bulunmadıklarından dolayı bu hesabın da kontrol heyetine tevdi edilmesi ve bu hesabın alınmasına karar verildi. Heyeti idarenin hunda bir şey yoktur. Binaenaleyh beyeti idarenin 1336 ve 1337 senelerinin hesabını da vereceklerini arkadaşımız söylüyor. (Ne vakit sesleri) Şu halde fazla meseleler vardır. Bu zimmettir, değildir, bu meselelerin muhakemesi, müdafaası ayrıca bir meseledir. Biz size bir bütçe takdim ediyoruz. Bu bütçemizde noksan, fazla bir şey varsa onu Meclisi Âli müzakere, münakaşa emelidir ve asıl maksad budur efendim. Yoksa İstiklâl Mahkemelerinin hesabının ademî ruçetinden dolayı İstiklâl Mahkemeleri azasının zimmeti vardı, yoktu, bu mesele ayndır. Mevzuubahis olması doğru değildir. Eğer bunu istiyorsanız tetkiki hesap komisyonunda arayın bunu. Bize tayin etmiş olduğunuz kontrol heyetinin, bizim hesaplamıza bakmıyorlar diye bir şikâyetimiz olamaz size. Hakımız yoktur. Biz size hiç bir şeyde şikâyet etmiyoruz. Hesabat her şeyde açıktır. Herhangi bir komisyonla, herhangi bir heyetle bu hesabı görmek istiyorsanız bugünden hazırız. İstiklâl Mahkemeleri ayrı bir meseledir.

HÜSNÜ BEY (Bitlis) — Beyan buyurduğunuz Tetkiki Hesabat Komisyonu teşekkül etmeseydi siz

İstiklâl Mahakimi azalarını celp ile kendilerinden hesap almakla mukellef değil misiniz?

EMİR PAŞA (Devamlı) — Biz istedik efendim. Bize hesap veremediler.

HÜSNÜ BEY (Bilis) — Niçin Heyeti Umumiye ye bildirmediniz?

EMİR PAŞA (Devamlı) — Bu mesele doğrudan doğruya Divanı Riyaset kararıyla tetkiki hesabat komisyonuna tevdi edilmiştir.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahib) — Meseleün canlı noktasını Hüsnü Bey biraderimiz sordu. Fakat buna verilen cevap kâfi gelmedi. İstiklâl Mahakimindeo hesap istemek şüphesizdir. Çünkü bir para verilmiş ve bu paranın tabii hesabı da istenir. Parayı veren de İdaredir ve hiç şüphesiz hesabını arayacak olan da İdaredir. İdarenin; ben hesap sordum, fakat vermediler demesi vazifesinin icra edildiğine ve vazifesinin tamamıyetine delâlet etmez. İdare; onlar hesap vermeyince meseleyi Heyeti Umumiye arz etmek ve bu suretle muameleyi intiac ettirmek vazifesi karşısında ıdır. Binaenaleyh İdarenin bu hususta tekâsülü vardır.

EMİR PAŞA (Sivas) — İdare bu hesabı istemiştir. Fakat esasen İdare bu hesabı almakla mukellef değildir. Çünkü Divanı Riyaset kararıyla, bu hesap, tetkiki hesabat komisyonuna havale edilmiştir.

REFİK BEY (Konya) — Paşam bir sualim var.

REİS — Efendim; müsaade buyurun. Sızden evvel söz alad var.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahib) — Bu meseleden siz mesulsünüz; idare mesuldür.

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Karahisarı Şarkı) — İstiklâl Mahakimi hesabatına Tetkik Hesabat Komisyonu baksın diye karar nereden verilmiştir?

EMİR PAŞA (Sivas) — Bu babta Divanı Riyaset kararı vardır.

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Karahisarı Şarkı) — Bu Divanı Riyaset kararı; Heyeti Umumiyece tasvip olunmuş mudur?

EMİR PAŞA (Sivas) — Hayır. Olunmamıştır.

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Devamlı) — Bu karar ne vakit verilmiştir?

EMİR PAŞA (Sivas) — Tarihi vardır.

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Karahisarı Şarkı) — Ya bu sene mi?

REİS — Geçen sene..

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Devamlı) — Şimdi zati âlileri. İdare memuru olmak itibarıyla ve usul ve nizam hesabı icabı, kendi hesabatınız. İstiklâl Mah-

kemeleri beyetleriyle görmek mecburiyetindediniz. Divanı Riyasetin kararı - ki Heyeti Umumiyenin tasvibi ne iktiran etmemiş - hem muhalıfi usul ve nizam olduğu gibi, hem de âdeta sizin vazifesizi de ihlâl edecek bir mahiyettedir. Sız, bu kararı nasıl kabul ettiniz? Ve hiç olmazsa Heyeti Umumiye ye niçin demediniz ki, Divanı Riyasetin böyle bir kararı vardır ve bu karar ile, hesabatın alt üst olması ve tetkikin teahür etmesi veyahut hesabatın diğer bir komisyona havale edilmesi, bizim muamelâtımızı teşviş ediyor diye neden müracaat etmediniz? Bu sizin hakkınız değil mi idi? Bu babtaki mütalâatınız nedir?

EMİR PAŞA (Sivas) — Arz edeyim Divanı Riyasetin o kararı, biz hesabatımızı alamadığımızdan ileri gelmişti. Biz hesabatımızı alamadığımızdan dolayı müracaat ettik. Bunun üzerine hesabatın, Tetkiki Hesabat Komisyonuna tevdi edilmesine karar verildi.

Tetkiki Hesabat Komisyonu, İstiklâl Mahakiminden hesap istemiş istememiş, hesap vermişler, vermemişler meselesi de mevzuubahis değil. Muameleyi biz ancak haricen takip ettik ve haricen takip ettiğimiz halde yine neticeyi temin edemedik ve daha 1336 senesi hesabatını bile ikmâl eyleyemedik. İstiklâl Mahkemeleri heyetleri veyahut onların azayı kiramından birisi; zimmetini vermediği takdirde, İdare heyetinin şu kanun ile onu terie etmesi ve hakkında şöyle bir muamele yapması lâzım gelir vesaire diye elde bir şey mevcut değil ki..

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Karahisarı Şarkı) — Meseleyi, Heyeti Umumiye ye arz ve tevdi ile mukellef idiniz.

EMİR PAŞA (Devamlı) — Müsaade buyurun. Sız, Heyeti Umumiye kararı ile bir heyet teşkil ettiniz ve sizin meseleyi bize sormamanız ve teşkil ettiğiniz Tetkiki Hesabat Komisyonuna sormanız lâzım gelir veyahud meseleyi, o komisyonun size arzı icap ederdi.

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Karahisarı Şarkı) — Tetkiki Hesabat Encümeni, bu işe Meclis memur etmiştir ki.. Sız memur etmişsiniz.

EMİR PAŞA (Devamlı) — Eğer heyet, hesabata bakmamış ise mesul odur. Onu muahaza etmeniz lâzım gelir.

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Karahisarı Şarkı) — Hesabatı rüyele sız memurdunuz, hesabata sız bakmaya mecburdunuz.

NECİB BEY (Mardin) — Biz efendim, Kayseri İstiklâl Mahkemesi, hesabatını vaktü zamaniyle göndermiştir. Hem de Kayseri'den göndermişizdir.

REIS — Efendim; Kayseri, Yozgad diye ortada bir şey yok.

EMİR PAŞA (Sivas) — Evet efendim; Kayseri, Yozgad diye bir tasrih yok. Hesabatını mahkemelerden bazıları vermiş, bazıları vermemiş.

REFİK BEY (Konya) — Nendeniz de Necip Beyin dediklerini söyleyecektim. Yani Kayseri İstiklâl Mahkemesi hesabatını göndermiştir efendim.

FEYYAZ ÂLİ BEY (Yozgad) — Tetkiki hesabat heyetinin vazifesi, mevcut hesabatı kontrol etmekten ibarettir. Halbuki Heyeti İdarenin vazifesi de; kendilerinin sarfettikleri paranın evrakı müşbitesini kontrol heyetine tevdi etmektir. Bu meseleden, kontrol heyetine mesuliyet terettüp etmez. Eğer Heyeti İdare, evrakı müşbitesini hazırlamış da, komisyon ona bakmamış ise, o zaman mesuldür. Fakat siz uç senedir burada olduğunuz ve o arkadaşlar da gelip gitmiş halde hesabatı almamaktaki mana nedir?

EMİR PAŞA (Sivas) — Meseleyi tekrar tekrar söylemeye lüzum yoktur.

FEYYAZ ÂLİ BEY (Yozgad) — İdare heyeti, vazifesini yapmamıştır.

EMİR PAŞA (Devamla) — Tetkiki hesabat komisyonu bu hesabatı alanı olmadığından dolayı bir mesuliyet varsa, mesul onlardır.

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Karahisarı Şarki) — Hesabatı siz alacaksınız.

EMİR PAŞA (Devamla) — Çünkü hesap almak, idareye aid değildir. Farzen bittakdir, bu hesabatın alınmasını idareye aid olmak üzere kabul edecek olmanız bile; İstiklâl Mahkemelerinden daha yüksek bir mahkeme yoktur ki, mesullerini oraya sevk edelim.

FEYYAZ ÂLİ BEY (Yozgad) — Mesullerini heyeti umumiyeye verirsiniz.

EMİR PAŞA (Devamla) — Zannedirim ki bunu, Heyeti Umumiye halledemez. Meselâ Heyeti Umumiye; bu paraları vereceksiniz diye bir karar verecek olsa, onlar da diyecekler ki, biz bu paraları yollara, jandarmalara, polise verdik. Diyecekleri bundan ibarettir. Zannetmeyiniz ki İstiklâl Mahkemesi heyetleri bu parayı kendi zimmelerine geçirmişler. Bu parayı kendi zimmelerine geçirmiş değildirler. Öyle bir şey aklınıza gelmesin. Fakat İstiklâl Mahkemeleri, istiklâliyeti dolayısıyla kendilerine verilen paradan, ikramiye olmak üzere polise vermişler, jandarmaya vermişlerdir. Bu, o suretle sarfedilmiş bir paradır, zimmet değildir. Ben böyle zimmet diye bir şey kabul etmiyorum.

Sonra İdare Heyeti; heyeti hâkime değildir. Biz, idare memuruyuz. Bu hesabat meselesinde şâyâki dikkat bir şey varsa; o da mahkemelerin aldıkları paraları, mevzualehinin gayrına sarfetmeleridir. Yoksa ben demiyorum ki zimmelerinde bu para kalmıştır.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Hesabı verilmeyen her para zimmettir.

EMİR PAŞA (Devamla) — Sizin teşkil ettiğiniz komisyon, bu işe bakmaya memurdur. İdare bu hususta mesuliyet kabul etmez.

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Karahisarı Şarki) — Komisyonu sual teveccüh etmez. O zaman, idarenin de makâmı kalır?..

ALİ CENANİ BEY (Gaziyıntah) — Devletin varidat ve masarifatına vaziyet olan bilimum memurun, kendi zat ve zaman hesablarını, usulen Divanı Muhasabata verirler. Divanı Muhasabattan, beraati zimmet için bir mazbata alırlar.

Fakat Millet Meclisinin, kendi idare memurlarının tahtı nezaretinde olan sarfiyatına, Hükümet karışmak hakkını haiz olmadığı için Millet Meclisi, kendi içinden olan idare memurlarının ve onların maayyetinde bulunan muhasebe memurlarıyla veznedarların hesabını; Divanı Muhasabat gibi tetkik ederek, zat ve zaman hesaplarını heyeti âliyeye tasdik ettirmek üzere içinden bir Encümen seçer. Heyeti Celile de böyle bir Encümen seçmiş. Bu Encümenin, vazifesini ifa etmemesi veyahud ifa için vakti müsaid olmaması gibi hususlar, âmiri sarf olan idare memurlarıyla, parayı sarfeden veznedar ve muhasebecinin hiç bir zaman beraati zimmetini temin edemez. Binaenaleyh Meclisin idare memurları, kendi sarfiyatlarına aid olan hesabatı tanzim ederek ister Meclise, isterse Meclisin tefrik ettiği Encümene tasdik ettirmeye mecburdur. Çünkü hesabatı tasdik ettirmeyip de beraati zimmet mazbatasını almadıkça, hesabatın mütemadiyen mesul kalacaklardır. Şu halde bu meselede Encümeden ziyade, idare memurları, kendi hesabatını Meclise sevk etmek zaruretindedirler. Eğer Encümen, mütemadiyen toplanmazsa; idare memurları kendi hesabatını Meclise arz ederler ve Meclisten hesabatı tasdik eden bir karar istihlal ederler. Yoksa kendileri mütemadiyen mesuliyet altında kalırlar; beraati zimmet için tahtı zanda bulunurlar. Binaenaleyh bu mesele halli için; Heyeti Celilenin bugün yapacağı hiç bir şey yoktur. İdare memurları; İstiklâl Mahkemelerinden hesap istemeye ve hesabatını vermeyenler bulunursa onlar hakkında da Me-

yeti Umumiye vasıtasıyla hesap istihşâlini temine mecburdurlar. Bu yüzden, bütçenin tehir edilmesi zarı bederim ki doğru değildir.

İdare memurları; kendi hesaplarını takip ederler ve eğer hesaplarını vermeyen olursa onları da Heyeti Celileye arzederler. Binaenaleyh bu husustaki müzakereyi kâfi görerek bütçeyi çıkaralım. İdare memurları maruzatım dairesinde Heyeti Celileye arzedecektir.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Efendim: İstiklâl Mahkemeleri masarifi müzakere edilmesi dolayısıyla ayrıca da için arasına bir iş karıştı. Heyeti İdare İstiklâl Mahkemelerinden hesap alınamıyış; bunu izah edeyim : İstiklâl Mahkemeleri azayı kiramına, İdare bir harcırah verir, nerede ifayı vazife edecek ise ora muhasebesinden para almak üzere. Malumunuzdur ki İstiklâl Mahkemesi azası ne suretle alacaktır bu, taayyün etmiştir. Aldıkları parayı cüzdanına kaydettirir ve oraya sened verir. Şimdi efendim İstiklâl Mahkemeleri azayı kiramı bu cüzdanı getirip irae etmiyorsa, Heyeti İdare için bir kolaylık vardır. Maliye Vekiline müracaat eder. Maliye Vekili herhangi daireden para almışlarsa hesabatını getirir, hakikat neydane çıkar. O zaman efendim, sen şu kadar maaş alacaktın, şu kadar harcırah alacaktın, binaenaleyh sen şu kadar fazla para almışsın, aldığın para zimmetine aittir, ya zimmetini eda edersin veyahud senin zimmetin vardır, Meclise arzederim diye söyler ve mesele hallolunurdu. İstiklâl Mahkemeleri hesap vermiyor diye artık Mecliste her gün bunu müzakere etmekte manayı şerif yoktur, mesele gayet kolaydır. Paşa, bu zimmet değildir diye burada patırdı edip duruyor. Bendeniz diyorum, ki her bütçe haricinde sarfedilen para zimmettir. Eğer defterde gösteriliyorsa - ki tabiiyle aldığı parayı bir defterde gösterecektir - zimmettir, zimmetten ne vakit teberri edebilir? Ne vakit ki hesabatını bütçede-mevzu erkam üzerine istinat ettirebiliyorsa tamam, hesabını vermiştir. Efendim, ben jandarmaya maaş verdim, jandarmanın aylığı orada münderiç değildir. Ben jandarmaya mükâlat verdim. Meclisin müsaadesinde bu yoktur, bunların hepsi zimmettir. Binaenaleyh eğer arzu etmiş olsa idi, bu hesabatı elli defa alırdı ve verirdi.

Sonra kontrol vazifesine gülince : Meclisin gönderdiği arkadaşlar hesabatı tertik edecek, bu para doğru mu sarfedilmiştir, yoksa fazla mı verilmiş, bunun üzerine ayrıca binayı muhakeme edecek ve Meclise arzedecektir. Fakat idare memurları her aya aid

birer cetveli hesabiye tanzim etmekle mükellef idi. Fakat şu hesapça şunu yapmamış bu bedihidir. Bunu yapmak için de çalışıyormuş, çalışacakmış.

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Karahisarı Şarkı) — Meclis dağıldıktan sonra mı?

YAHYA GALİP BEY (Devamla) — Bunda (17 471) lira muharrerdir, bundan sonra Meclisi Âli karar verir. İstiklâl Mahkemesi göndermez, yahud fevkalâde bir hal olur, göndereceğim ver, der. Eğer bundan sonra İstiklâl Mahkemesi göndereceğim derse burada muharrer erkam yoktur. Yani bunun için tahsisat yoktur, ayrıca tahsisat istemek lâzımdır. Arkadaşlarımız tahsisat için suveri saire ile bazı yerlere gönderiliyor. Bunun parasını da Dahiliye bütçesi veriyor. Bu doğru değildir. Bunu düzeltmek lâzımdır. Bendenizce bir gün burada, bu saatte yapacağımız muamele şu meblağ kâfi midir ve buna İstiklâl Mahkemeleri masarifi namı mı verilmeli? Buna daha başka bir meblağ ilâve edilmek suretiyle İstiklâl Mahkemeleri tahsisatı fevkalâde mi yoksa masarifatı fevkalâde mi, her ne ise, bir şey demeli, herhalde bir şey ilâve etmelidir. Mecliste bulunan azayı kiram harcırah olsun, ücret olsun Meclisin bütçesinden alabilir. Ahar bütçeden alması doğru değildir. Meselâ ciheli askeriye memur gönderiyor. Askeriye bütçesinden para alıyor. Dahiliye memur gönderiyor, Dahiliye bütçesinden para alıyor, bu manasıdır. Eğer Meclisin paraları müstakil olmaması lâzım gelseydi Maliye bütçesi meyanında Meclis bütçesi de çıkardı ve bu bütçe tanzimine mahal kalmazdı. Bu mahkemeler Meclis namına gidiyor, Meclis Azasıdır, Meclis emir verip gönderiyor.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahib) — Mezuniyet alıyorlar.

YAHYA GALİP BEY (Devamla) — Ne olursa olsun, bendeniz esasa itiraz ediyorum. Şimdi bizim müzakere edeceğimiz cihet şu (17) bin lira kâfi midir, değil midir? Mesele budur. Öteki idareye aid olan hesabat ayrıca bir hesaba aittir. Bu, ayrıca bir müzakereye tabi tutulmalıdır. O da yapıyor ve iş neticelenmek üzere buluyor. Yalnız bu maddede 17 bin lira kâfi midir, değil midir? Ona karar verelim ve geçelim.

REİS — Müsaade buyurulursa bendeniz usulü müzakereye aid bir şey arzedeceğim.

EMİR PAŞA (Sivas) — Efendim Ali Cenani ve Yahya Galip Beyefendilerin söylediklerine cevap vereceğim. Biz nakden para vermiyoruz, havaleten para veriyoruz. Biz Maliyeye kerraten yarılmışızdır. Maliyeden hesap gelmiyor.

REIS — Efendim; müsaade buyurunuz Meclis Bütçesi müzakere edilirken, İstiklâl Mahakimi masarifi maddelerinin müzakeresi esnasında bu bir mesele müstahare olarak zühür etti. Yani bütçe ile alakası yoktur. Onun için bu meseleyi ayrıca müzakere edelim. Bütçeye hiç taalluku yoktur (Alâkası yoktur, vardır sadaları), (Gürültüleri) Tetkik edilsin diye hep bu yola gidiyoruz. Fakat hâlinin bütçe ile alakası yoktur.

HAKKI HAMI REY (Sinop) — Efendim, yani bu talep edilen paranın - Yalıza Galib Beyin buyurduğu gibi - kâfi gelip gelmeyeceğini müzakere edelim. Rica ederim. İstiklâl Mahkemelerinin matlubatı ile bazı rüfekanın buyurdıkları gibi zimmi anlaşılardan ne verilecek? Yirmi bin lira olacakları varsa Heyeti Cellaie cebinden mi verecekler? Bu mesele bütçe dâhilinde sarfiyat yapıp yapılmayacağı meselesidir.

REIS - Ona aid değildir, bu ayrı bir meseledir. Tetkiki hesabat komisyonu namına kim söyleyecek?

MUSTAFA BEY (Karahisarî Şarkî) — Efendim; bendeniz 1336 senesi Tetkiki Hesabat Komisyonuna memur idim. Eğer ona dair söylemekliğimi istiyorsanız söyleyeyim. 1336 senesinde Maliyenin bütçesi olmadığı için Meclisin tetkiki hesabâtı için de bir Encümen teşkil edilmemişti. 1336'nın Temmuzuna kadar hiç bir şey ortada yoktu. Luştadan gelen paralar hazineye giriyor, oradan da sarfolunup gidiyordu. Biz Karahisarî Şarkî Mebusları Maliye Vekâleti bir kanuna rabt olunmadı, bütçe yapılmadı diye bir takrir verdik. Bu takrir üstüne Maliye Vekili tebeddül etti, yerine Ferit Bey geldi. Maliye bütçe tasvir etti ve Meclise Temmuzda takdim etti. Mecliste yine bir şey yok. Meclisin hesabâtını tetkik için kimse yoktu. Onun için o zaman yine bir takrir verdik. Tekrar olvakit şubelere havale edildi. Beş kişiden mürekkep 1336 senesinin hesabâtını tetkik için bir Encümen teşekkül etti. Bu Encümede beş kişi idik, birisi Hacı Bekir Efendi, birisi Yozgad Mebusu, birisi de Reşat Bey, velhasıl beş kişi idik. İçtima ettik. Reşat Bey devam etmedi hâzân dürdümüz, bazan üçümüz içtima ettik ve 1336 senesinin hesabâtını tetkike başladık. Amma 1336 senesi bitmek üzere idi. Çünkü derakab tayin edilmedi. Biz 1337 senesinde bunun tetkikine başladık. İyi kişî; tarihi hatırımızda değil, bunun tetkikine başladık. Baştan aşağı idare memurlarının tuttuğu defteri tetkik ettik. Faraza kağıt parası olarak Hacim Beye gönderilmiş, bilmem kaç bin kuruş; Onun bir kısmı sarfolunmuş, bir kısmı da Bursa'da yağmaya uğramış, o oyle gitmiş. Su-

ad Beye bilemem elektrik için demir kurdurmuş, beş on lira oraya gitmiştir...

VEHÂİ EFENDİ (Konya) — Suad Bey değil, Sureyya Bey vermiştir. Ben onu soracaktım.

MUSTAFA EFENDİ (Karahisarî Şarkî) — Hesabat olarak defterde belli başlı bunlar yazılı, mülâhazatımızı tabii söyleyeceğiz.

MUSTAFA REY (Gümüşhane) — Daba şimdî ye kadar söylemediniz mi?

MUSTAFA BEY (Devamla) — Onu söylemek için daha çok iş vardır. Biz hepsini tetkik etmek için hülâsa olarak, bîdayetten beri Maliyeden ne kadar para Meclise verilmiş bu esas anlamamız lâzım gelecektir ki, bakalım sandığın zimmeli var mı, yok mu? Aldığı para nedir? Buu anlayacağız. Fakat bunu bir türlü anlayamadık. Maliye buu cevap vermiyor, ne kadar verdiğini bilmiyor. Ancak idare memurlarının defteri var, ne kadar para aldıklarını onlar biliyorlar. Ona görülür. Biz idare memurlarının hesabâtının tetkikine memur edildik. Bunda başka hususatin tetkikine memur değildik. Bizim, Maliyeden ne kadar para verildiğini bilmekliğimiz lâzım idi ki, buna göre idareden hesap alacaktık. Buu anlayamadığımızdan, vezneye ne miktar para girdiğini de bilemedik, alacak idik. Buu anlayamadığımızdan, vezneye ne miktar para girdiğini de bilemedik. Maliye Vekâleti, bu hesabı veremedi.

MUSTAFA BEY (Gümüşhane) — Kaydı yok mu imiş?

MUSTAFA BEY (Devamla) — Bilmiyorlar, kaydı yok...

MUSTAFA BEY (Gümüşhane) — Nasıl olabilir?

MUSTAFA BEY (Devamla) — Olmuş, efendim. Nasıl oluyor bu söz mü?

Netice; biz hesabı bir kat tasarladık, sanki gördük. Yani, veznedeki mevcudu, defterini muayene ettik. İstiklâl Mahakimi bir çok paralar almıştır. Mezkûr paraların hesabâtını, idare heyeti; İstiklâl Mahakiminden talep etmiş. Fakat, İstiklâl Mahkemeleri vermemiş. İş Divanı Riyasette tetkik etmişler, neticede, hünların hesabâtına (Tetkiki Hesabat Encümeni) haksın denmiş ve karar verilmiş... İstiklâl Mahakiminin o vakitki heyetlerine, ki hepsi yedi mahkeme idi; haber ettik, biri geldi, diğeri gelmedi. Velhasıl böylece kaldı ve o zaman ben dedim ki; biz, kanun mucibince hesabâtı tetkike memuruz, hesap görmeye memur değiliz. Çünkü, kanunda diyor ki; Meclisin bütçesine muvafık sarfiyat olup olmadığını tetkik için bir (Tetkiki Hesabat Encümeni) teşkil ediliyor. Kanu-

nun işbu maddesi mucibince hesabı, biz; ancak tetkike memuruz. Sizin gördüğünüz hesap; doğru mu, muvalıkı kanun mu, bütçeye muvafık mı diye tetkik edeceğiz. Biz, başkasına memur değiliz. Siz; evvelâ İdare Heyeti ile hesabınızı görün, dedik. Bunun üzerine muhasebeci Necmettin Bey onu çağırdı, bunu çağırdı. Hesaplar görülemedi. Biz de kararımıza muvafık bir cevap alamadık ve hesapları da göremedik. Bu bir kerre böyle yüz üstü kaldı.

İkincisi; İstiklâl mahkemesine giden zevatin, ne hesap üzerine harcırah aldıktan da gayri matumdur. Buna dair de malumat yok. İstiklâl mahkemesine gidecek olan heyetlerde bazıları Makamı Riyasete takrir vermişler ve takrirolarında beher mahkeme için 450 lira masarifi gösteriyor. Malumu âliniz maas zaten yok. Her mahkeme için 450'şer lira masariften 7 - 8 mahkeme için masarifi yekûnu tahminen ve takriben 7 - 8 bin lira ediyor. Biz, nazarı dikkate aldık ve İdare heyetinden o kararları talep ettik. Bunun üzerine o kararları çıkardılar. İdare heyeti, gidecek memurların takriroları üzerine para vermiş. Fakat, bunu tabii bir kanun şeklinde olarak değil, alehusus avans tarzında vermişler ve ellerine birer pusla veriyorlar ve mukabilinde istedikleri kadar para alıyorlar. Şimdiye kadar bu suretle ne kadar para alınmış, bunu da bilmiyorlar. Çünkü, o memurlar hesap vermiyorlar ki.. Bu iş de keza böyle yüzüstü kaldı. Bendeniz, bir takrire Divanı Riyasete dedim ki: Giden heyetler, şimdi şu kadar kuruştan para almak için takrir vermişler. Riyaset de havale etmiş. Bunun üzerine kendilerine para vermiş, bu para fahiştir. Bunlara bu kadar harcırah ve masarifi verilmesi doğru değildir. Bunu Heyeti Umumiyeye arz edin. Heyeti mezkûre verilecek harcırah veyahut masarifi fevkalâde her ne ise bu talep edilsin ve Heyeti Umumiyeye takrir karara alınsın. Ondan sonra buna göre hesabı görelim ma'âlunde bir takrir verdim. Divanı Riyasetten komisyona cevaben yazıyorlar ki: Evet; bütçede bunlara verilecek harcırahın miktarı tasdik olmuştur ve hincanaleyh bütçe de bir kanundur ve bu meseleyi tekrar Heyeti Umumiyeye arz etmek muvafık değildir. Halbuki, bütçe masrafı vukuunda altı ay, bir sene sonra yapılmıştır. O bütçe, hazır olacak da ve kabul edilecek de mezkûr bütçeye tevlikten sarfolunacak olursa o zaman doğrudur. Fakat, bütçe tasdik edilmeden, kanunsuz masraflar nasıl doğru olabilir? Bu da böyle yüzüstü kalmıştır.

Sonra biz, idare memurlarına hergün girip çıktık, hesap görülemedi. Heyeti Umumiyeye verelim dedik,

mahkeme onlara hesap vermedi. Onlar da, bize hesap vermediler. Biz, nereden hesap görelim? İstiklâl Mahkemesini arayıp da mı hesabı alacağız? Yoksa, idare heyetinin defterleri üzerine mi tetkikat yapacağız? Bu esbaptan dolayısı ki hesaplar yüzüstü kalmıştır. 1336 senesi hesabı böyle olduğu gibi, 1337 senesine hiç bakılmamıştır. Keza, 1338 senesi hesabına da bugüne kadar hiç bakılmamıştır. Ne yapmak lâzım ise siz yapın.

HÜSNÜ BEY (Rütis) — Neticeyi tahkikatınız Heyeti Umumiyeye neden bildirmediniz?

MUSTAFA BEY (Devamlı) — Ha bugün, ha yarın hesaplarını verecekler diye intizar ettik. Bu bir senelik iştir. Adı 1336 senesi amma, arada bir se ne geçmiştir.

MUSTAFA BEY (Gümüşhane) — Bu işi, bu kürsüden söyleyebilirdiniz.

MUSTAFA BEY (Devamlı) — Efendim; yenmiş, içilmiş bir şey. Şimdi ne yapayım? Benim onu heyete söylemem..

MUSTAFA BEY (Gümüşhane) — Bu suretle vazifenizi hüsnü istimal etmemişsiniz.

MUSTAFA BEY (Devamlı) — Ben hiç bir vakit vazifeyi suiistimal etmedim ve etmem. Meselede mümruru zaman da yoktur. Eğer, isteyenler varsa bir takrir verebilirsiniz.

EMİR PAŞA (Sivas) — Bu mesele mi, bütçe mi müzakere edilecek? Eğer bu olacak ise bu olsun. Yok bütçe işi o olsun. (Gürültüler)

REİS — Arkadaşlar, rica ederim oturalım. Müsaade buyurun, müzakereyi kâfi görüyorsanız buna dair takriroler var, onlara geçelim. (Kâfi sadaları)

Efendim, müzakereyi kâfi görenler küfen ellerini kaldırsın. Müzakere kâfi görülmüştür.

Şimdi, buna ait takriroleri Heyeti Aliyenize arz edeceğim.

Riyaseti Cehileye

Yirmi bin lira kadar mükrim bir mablagın uzun zamandan beri cshas zimmetinde kaldığı ve heyeti idarenin rüyeti hesabı benimseniyerek bunun temadikine sebebiyet verdiği ve bundan böyle de heyeti idarenin bu hesabı intaç edeceği anlaşılmaktadır. Muhtasiran bu hesabı rüyet ve intacıyla isgal etmek üzere Heyeti Umumiyeye beş kişilik bir heyeti intihabını teklif ederiz.

Muş
Abdulgani

Büla
Hüseyin Hüsnü

Riyaseti Celileye

Devletin muvazenesi umumiyesine vaziyet olan Meclisi Âtının üç senelik hesabının rüyet edilmemesi caiz olamayacağından, heyeti hesabiyenin derhal navakısı ikmâl edilerek hesabının rüyatıyla Meclisi Âliye arz edilmesi hususunun tahtı karara alınmasını teklif ederim.

30 Eylül 1338
Kırşehir
Yahya Galip

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. İstiklâl Mahkemelerinin hesabını teklife menur olan heyetten noticesi teklifkâdının ilk celsei hafiyede Heyeti Umumiyyeye muvazahan arz etmelerinin mezkûr heyete tebliğiyle dördüncü maddenin reye vazını teklif ederim.

5 Teşrinievvel 1338
Gaziyanıtap Mobusu
Yasin

Riyaseti Celileye

İstiklâl Mahkemelerine giden arkadaşların elân hesabını vermedikleri zahirdir. Binaenaleyh derhal bu hesabın teklifini teklif ederim.

Aynı zamanda İstiklâl Mahkemesi azalarından bazıları yüzer liradan harcırah almışlardır. Bütün bu hesaplar teklif edilinceye değin hesabını vermemiş olan İstiklâl Mahkemesi azalarına tahsisat ve harcırah namına hiç bir şey verilmesini teklif ederim.

Lazistan
Ziya Hürşit

(Doğru, muvafık sadaları)

HAKKI HAMI BEY (Sinop) — Bir tahrir daha olacaktı.

REİS — Neye dair tahrir arıyorsunuz Hakkı Hami Bey?

HAKKI HAMI BEY (Devamla) — Geçen gün bir tahrir vermiştim de..

MAZHAR MÜFIT BEY (Hakkâri) — Hesabını vermemiş İstiklâl Mahkemesi ne demek? Hesabını vermiş ne demek? Hesap vermemek ne demek tir? (Gürültüler)

EMİR PAŞA (Sivas) — Hesap vermiyenler hakkındadır. Bir karar verirseniz, vermeyeniz diye..

REİS — Mazhar Müfit Bey ne diyomunuz?

MAZHAR MÜFIT BEY (Hakkâri) — Efendim diyorum ki; «Hesabını vermeyen İstiklâl mahkemeleri deniyor. İdare memurlarından soruyorum: Hesaptan maksatları nedir?

EMİR PAŞA (Sivas) — Biz hesap var diyoruz. Siz yok diyebilir misiniz?

MAZHAR MÜFIT BEY (Hakkâri) — Bendeniz diyorum ki Kayseri İstiklâl Mahkemesi olarak (Tasnih yok sadaları) Her ay ne para sarfetmiş ise buraya bildirmiş, aldığımız paranın senedatını vermiştik. Şimdi bizden, daha ne hesap istiyorlar? (Sukuto değil efendim, sadaları) Böyle değil. Biz, senedatı gönderdiğimiz halde, hesap vermediniz diyorlar. İdare diyor ki; hesap vermek, senet göndermek değilmiş. Ya?.. Karşı karşıya gelinecekmiş. Mahkuki bakarsın hesaba da, bir noksan, muhalifi kanun bir şey varsa bana o zaman söylersin. Heyeti idare hesabını böylelikle vermemiştir.

HACI BEKİR EFFENDİ (Konya) — Reis Bey müsaade buyurun, herhangi bir mahkeme doğrudan doğruya bir cemel yapmış ve senedatıyla birlikte bana bir cemel göndermiş. Bunun içinde pulise on lira verdim diye veyahut jandarmaya eklemek yedüldüm diyerek beş on lira olursa ve yahut da jandarma kumandanına da harcırah verir ve bununla beraber kırk liradan harcırah alacak iken yüz liradan harcırah almış bulunursa ve yevmiye 150 kuruştan harcırah alacak iken 180 kuruştan harcırah almış olursa bu hesaba karşı biz ne yapalım? (Gürültüler)

NEBİLİ EFFENDİ (Karahisar Sahip) — Açık söyleyelim efendim.

MAZHAR MÜFIT BEY (Hakkâri) — Reis Beyefendi.. (Gürültüler)

REİS — Çok rica ederim. Bu tarzda müzakere nin imkânı yoktur. Heyeti Umumiyyeye ihtar ediyorum. Sukûneti muhafaza edelim. Böyle müzakere edilemez efendiler. Her kcs söz söylüyor.

MAZHAR MÜFIT BEY (Devamla) — Bendeniz diyorum ki, efendim bu olmuş, şu olmuş. Bunu tasnih etmek lâzım. Mahkemeyi zikretmek lâzım. Ben de bu mahkemelerin içindeyim. İsim tasnih etsenler, Rica ederim. Heyeti Umumiyye bundan haberdar mı? (Hayır, bilmiyor sadaları)

Bak hilmiyorlar, benuni de yüzüne bakıyorlar.

REİS — Fazla asahiyyet göstermeyiniz.

MAZHAR MÜFIT BEY (Devamla) — Fazla asahiyyet göstermiyelim. Fakat Heyeti Umumiyye meseleyi bilmiyor.

REİS — Mazhar Müfit Bey; rica ederim. Meselo böyle değildir. (Razı İstiklâl mahkemeleri) deniyor.

MAZHAR MÜFIT BEY (Devamla) — Bu, bazılardan bittik. Ayagınızı öperim.

REİS — Etraflurullah.

MAZHAR MÜFIT REY (Devamla) — Mesele meydana çıksın, tasrih edilsin. Bana bakıyorlar efendim. Zannediyorlar ki, jandarmaya parayı biz verdik (Handeler).

MUSTAFA BEY (Kozan) — Evet, onların da hakkı vardır.

REIS — Efendim, rica ve istirham ederim, sulûh buyurunuz.

MUSTAFA BEY (Kozan) — Mazhar Müfit Bey'in de hakkı vardır. Mesele mühim olduğu için tenevür etmelidir. Bu, hangi malikemelerdedir ve kimlerdir, anlaşılmalı.

EMİR PAŞA (Sivas) — Kimler hesap vermemiş ise meydana gelir.

HÜSEYİN BEY (Elâziz) — Rica ederim, bazı sözünü kaldırırlar.

REIS — Müsaade buyurunuz efendim, böyle müzakere olmaz, rica ediyorum.

HÜSEYİN BEY (Elâziz) — Tekrar rica ediyorum, bazı sözünü ortadan kaldırırlar.

HACI BEKİR EFENDİ (Konya) — Reis Bey, müsaade buyurun, bu 1336 senesi hesabını çıkarttık. Divanı Riyasettedir.

REIS — Müsaade buyurunuz, bir dakika da ben söyleyeyim.

Evet 1336 senesi hesabı buradadır. Fakat mesele orada değildir. Umum hesabattan bahsediyorlar. Yalnız 1336 yoktur ki, 1337 - 1338 senesi hesabını da istiyorlar.

Rica ederim burada bir mesele var. Müsaade buyursanız, bendeniz hülâsa edeyim. İstiklâl mahkemelerinin hesabı değil, bugün Meclis'in üç senelik hesabı mevzuu bahis oldu. Böyle mi idi efendim? (Fıvet sesleri) Demek ki, bütün hesabın, yani Ad Cemali Beyin buyurduğu gibi hükûm Meclis'in hesabının tatkiki mevzuu bahis olmuştur. Bütün Meclis'in hesabı tatkik olunursa İstiklâl mahkemelerinin hesabı da beraber tatkik olur. Burada böyle olmuş, şöyle olmuş bu ehlîmiş filân yoktur. Bunun hesabının tatkiki vardır. Bütün hesabın tatkiki mevzuubahis olunca ayrıca İstiklâl mahakimi hesabı alamaz. Hepsi bunun içindedir. Şimdi burada takrirler vardır. Bunları ayrı ayrı reyinize koyunca mesele anlaşılacaktır.

Malumu âlimiz, tatkiki hesabat meselesini biz göyloco 180 kişi oturup da yapamayız. Bu tatkiki şüphesiz bir heyet yapacaktır. Bu heyetin münhalatı burada okunacak, ya kabul veya reddolunacak veya bir de mesul olan adamlar mesul olacaktır. Bunu

uzun uzadıya müzakere etsek, hatta sabaha kadar müzakere etsek, neticede hiç bir şey elde edemeyecektir. Binaenaleyh, bütün bunlar boşur. Görüyorsunuz, şimdi takrirleri okuyacağım ve reyî şüruze vakt edeceğim.

Yine çok istirham ederim, yalnız istiklâl mahakimi hesabı mevzuubahis olmamıştır. Bütün hesabat mevzuubahis olmuştur. Şimdi Tatkiki Hesabat Heyeti, Nizamname-i Daiili mucibince şubelerden intihap olunmuştur. Bunu da arz etmeliğime müsaade buyurun. Geçen gün Hüseyin Asmi Beyin takrihi üzerine bu tatkiki hesabat heyeti azalarından münhal kalan üç veya dört azanın tekrar teccidi için şubelerin intihap yapmasına karar verdik. Tatkiki Hesabat Encümeni usulen eskiden mevcuttur. Vazife de onundur. Ayrıca bir heyet yapmaya lüzum yoktur. Fakat, bu defa şubelerden intihap olunurken bendenizin de bir istirhamım var.

İHSAN BEY (Cebelibereketi) — Mahkeme hakkında maruzatta bulunacağım Reis Bey.

REIS — Rica ederim efendim, buna lüzum yoktur. Bendeniz deminden beri bunu arz ediyorum.

İHSAN BEY (Devamla) — Mahkeme hakkında söz isterim.

EMİR PAŞA (Sivas) — İstiklâl mahkemeleri hakkında söz yoktur.

REIS — Efendim, bu suretle müzakere olmaz ki..

Rica edeceğim bir şey var. Şubelerden bu işe arkadaşlar intihap olunurken en az meşgul olan arkadaşlardan intihap edilsin ki, bu işlerle meşgul olabilsin. Sizi temin ederim ki bu kolay bir iş değildir. Bunu hesaptan anlıyan arkadaşlarımız bilir. Bakılacak hesap belki üç milyon liraya balığ oluyor. Bunun için, bunun ile istigal edecek arkadaşları vakti müsait olanlardan intihap edelim ve bu vazifeyi kendilerine tevdi edelim, baksınlar.

Şimdi bunun ikinci bir meseleni vardır. Heyet-i idare istiklâl mahkemelerinin hesabını alamadım diyor. Değil mi efendim.

EMİR PAŞA (Sivas) — Evet efendim.

REIS — Alamadık diyorlar. Alamadığımızın sebebi ise arkadaşlara müracaat etmek diyorlar. Kimi burada yoktur diyorlar.

EMİR PAŞA (Sivas) — Maliyeye de yazdık.

REIS — Hesabı maliyeye verecek değildir.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahısan Sahip) — Vakıf ile burada idir. Fakat bugün burada yoktur.

REIS — Evet efendim, bugün var yarı yok. Baza arkadaşlar buradadır, bazıları da mezunca gitmiştir. Bazıları da tekraren İstiklâl mahkemesine girer bilsem ne oldu, diyor. Bunun için bir karar ihtihaz ederseniz Heyeti İdare memnuniyeti tatbik ederiz diyor. Hesabını vermeyen arkadaşlar mevzuubahis olmuştur. Veren arkadaşlar asla mevzu bahis değildir. Vermeyen arkadaşlar vardır diye heyeti idare iddia ediyor. Bunun aksini iddia edemeyiz. Şimtili vermeyen arkadaşlar için bir karar verirsiniz, onu da heyeti idare memnuniyetle tatbik ederiz diyor. Geçen gün İstiklâl mahkemeleri evrakı meselesi mevzu bahis olduğu zaman ile bendeniz burada aynı suretle düşünmüştüm. Bir arkadaşınız bir şey yapmak istemezse bizim yapacağımız Heyeti Celileye arzdan ibarettir. Bizim elimizle başka bir kuvvet yoktur.

ALİ SURURİ EFENDİ (Karahisarî Şarkî) — Reis Bey bir noktaya müsaade buyurunuz. Beyanata âliyeniz tanıyanıyla muvafaktır. Yalnız bir nokta kalıyor. Enür Paşa demiştir ki, Divanı Riyaset karar vermiştir, ki mahkemeler hesabatına Tetkiki Hesabat Encümenini baksın. Bu karar haddizatında muvafık değildir.

REIS — Değildir efendim arz edeyim. Kabul ettilik.

ALİ SURURİ EFENDİ (Devamla) — Binaenaleyh İstiklâl Mahkemelerine muhatap olacak tabii idare memurlarıdır.

REIS — Onu da arz ettim efendim. Bu sıralınız haberine geldiği için onu da arz ettim idi. Şimdi efendim Yasin Beyin bir takririni vardır.

(Yasin Beyin takririni tekrar okundu.)

REIS — Şimdi böyle bir heyet mevcut değildir. Binaenaleyh Yasin Beyin takririni muvafık değildir. Meclis hesabatına bakmak için bir heyet mevcut değildir. Yalnız hüsnü hesabatın tetkiki için bir Tetkiki Hesabat Heyeti mevcuttur ve bu Meclisimizin Divanı Muhasebatıdır. Binaenaleyh bu takririni reyeye koyamam.

İkinci takrir Kırşehir Mebusu Yahya Galip Beyindir.

(Yahya Galip Beyin takririni tekrar okundu.)

REIS — Bunu reyî âlinize vaz ediyorum. Kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. Kabul edilmiştir. Demek ki... (Bitti sadaları) Daha bitmedi efendim. Demek ki şimdi Tetkiki Hesabat yani umum hesabat, ki İstiklâl mahkemeleri hesabatı da dahildir. İptidandan bugüne kadar Tetkiki Hesabat Komisyonunca bakılacaktır. Ancağ şubelerden tekrar, tekrar rica

ederim, buraya işi az ve claima çalışabilecek arkadaşları intihap etsinler. Beş kişiden ibaretler. Derhal bunun hesabata baksınlar. Şimdi bu birli ve kabul edildi. Simra Bitlis Mebusu Hüsnü Beyle Muğ Mebusu Abdülkani Beyin takrirleri vardır ki aynı mealdedir. Halbuki ona lüzum yoktur. Zaten o komisyonun başka bir işi yoktur. Vazifesi budur.

ALİ SURURİ EFENDİ (Karahisarî Şarkî) — Bu Tetkiki Hesabat Encümeni de 1336 senesinden itibaren mu hesabata bakacaktır, yoksa...

REIS — Hayır efendim, onlar gelmiyor, işiyle emeller. Bunlara zorla yaptırılmaklığına da imkanı yoktur. Efendiler; şimdi diğer bir takrir var ki İstiklâl Mahkemeleri azalarının bazılarının hesabatını vermediğini, hepsini demiyorum, bazılarını vermediğini idare memurları söylediler. Bunun için arkadaşlardan birisi bir çare bulmuştur ki Lâzistan Mebusu Ziya Hürşit Beyin takririni bunu ihtiva ediyor.

(Ziya Hürşit Beyin takririni tekrar okundu.)

REIS — Yani heyeti idare bunu müzakere etsin, derhal tetkik etsin. Heyeti İdare de diyor ki : Derhal tetkikata başladık ve hakukaten 1336 hesabatını Riyasete derhal vermişlerdir. Bu hesabat buradadır. Bunu tetkik edecek değiliz. Divanı Riyasetten buraya gönderilmiştir. Fakat yanlış. Bunu da Tetkiki Hesabat Encümenine veriyorsunuz. Binaenaleyh şimdi 1337 - 1338 hesabatı kalıyor. Bunun için bir çare teklif ediliyor. Aynı zamanda İstiklâl mahkemeleri azalarının bazılarının yüz lira üzerinden harcırah almıştır, bazıları yüz liradan aşağı almıştır. Bunlar birçok şeyi tabiidir. Yani hesabatın tarzını gösteriyor. Bunların da hükmü yoktur. Takrirden bütün hesabat tetkik edilinceye değin bu arkadaşlara tahsisat verilmemesini teklif ederim diyor. (Pek doğru sadaları) Şimdi efendim, bu bir çaredir. Bunun kabul ederseniz tabii Heyeti İdare tatbik eder. (Reye sadaları) Bunu reyî âlinize vaz ediyorum ve yine tekrar ediyorum. Düşününüz ki bu, oldukça ağır bir karardır. Azalardan hesaplarını vermemiş olanlardan ve fima baad vermemiş olanların.

YASİN BEY (Gaziantepî) — Kasıl yoktur, belki nazaret vardır.

REIS — Mazhar Müfit Beyde de bir şüphe kaldı. Hesabatını vermemek, ne demek? Pek müteessir oldum. Biraz daha komisursam sesim çıkmıyacaktır.

Hesabatı vermemek ne demektir? İzah edeceğim. Hesabatı vermemek şu demektir : Bazı İstiklâl Mahkemeleri hesabatı cetveller halinde göndermişlerdir. Heyeti idare bu cetvelleri açmıştır, görmüştür. Fakat izah edilecek noktalar vardır. Bunun için arka-

daşları davet etmişlerdir. Gelip bunlara cevap vermek, hesap vermek demektir. İdareye gelip izahat vermezse, hesap vermiş değildir. Onlara cevap vermek lâzımdır. İşte cevap vermeyen arkadaşlar da bu takdirde dahildir. Arz edebildim mi efendim? (Hay hay sesleri) Eğer bu takriri kabul ederseniz Heyetü İdareye bu salahiyeti veriyorsunuz demektir. (Hay hay sesleri) Reye koyuyorum. Takriri kabul edenler lütfen el kaldırsın... Ekseriyeti azime ile kabul edilmiştir.

Efendim; şimdi İstiklâl Mahkemelerine ait bütçenin bu maddesi kaldı. Bendeniz yalnız anlayamadı-

ğım bir noktayı nazarı dikkatinize arz edeceğim. Dünyanın her memleketinde en az münakaşa ile çıkan Meclis bütçeleri olduğu halde, görüyorum ki bizim Meclis bütçesi en çok münakaşa ile çıkıyor. Bunu bir mukaddime olarak arz ettikten sonra, malumu âliniz nizamaamei dahili mucibince reye yalnız fasıllar konur. Bundan evvelki celselerde bulunmadığım için bu maddeleri ayrı ayrı reye konulup konulmadığını bilmiyorum. Öyle ise İstiklâl Mahkemeleri masarifi hakkında söz isteyen var mı? (Yok sesleri) O halde beşinci maddeye geçiyoruz.

Fasıl Madde	Nevi Tahsisat	1337 senesinde Muvazenei Maliye Encümenince kabul olunan	Divanı Riyasetce teklif olunan	Muvazenei Maliye Encümenince teklif olunan
5	Riyaset masarifi müteevviasi	15 000	15 000.	0
6	Memurîa maaşatı	13 383	14 817	14 517
7	Tahsisatı fevkaladei şebniyesi	30 350	26 056	25 720

MAZHAR MÜFİT BEY (Hakkâri) — Yedinci madde tahsisatı fevkalâdeî şebriye yüzde yirmileri iade edildiği için yirmi sekiz bin sekiz yüz on liradır.

REİS — 28 800 lira olarak okuduk efendim.

Fasıl Madde	Nevi Tahsisat	1337 senesinde Muvazenei Maliye Encümenince kabul olunan	Divanı Riyasetce teklif olunan	Muvazenei Maliye Encümenince teklif olunan
6	Müstahdemün ücreti	7 150	8 280	8 280

HACI BEKİR EFENDİ (Konya) — Müstahdemün ücretine beş hademe ilâve edilmiştir.

REİS — Ne kadar?

HACI BEKİR EFENDİ (Konya) — Beş yüz liradır.

REİS — Müstahdemün ücreti 8 780 liradır. Efendim başka söz isteyen var mı? (Hayır sadaları)

Dr. MUSTAFA BEY (Kozan) — Beşinci maddedeki on beş bin lira bu cemin içerisinde dahildir. Cem edildiği zaman göreceksiniz ki bu on beş bin lira dâhildir.

REİS — Encümenin tespit ettiği makbuldür. Encümende sıfırdır.

Dr. MUSTAFA BEY (Kozan) — Arz edeyim efendim.

REİS — Buyruvous efendim.

Dr. MUSTAFA BEY (Kozan) — Beşinci maddedeki bu on beş bin lira cemin içinde dahildir. Cem ederseniz görürsünüz. Bu on beş bin liranın orada yazılması lâzımdır.

Fasıl Madde	Nevi Tahsisat	1337 senesinde Muvazenei Maliye Encümenince kabul olunan	Divanı Riyasetce teklif olunan	Muvazenei Maliye Encümenince teklif olunan
9	Memurini inzibatiye melbusatı	800	800	800
10	İnşaat ve tamirat	10 000	10 000	10 000
11	Mefruşat	5 000	5 000	5 000

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Efendim bu mefşurat için beş bin liraya hayret ediyorum.

Cünkü geçen sene aynı beş bin lira yine mefşurat için para verildi. Oturdüğümüz yerler meydan dadır. İki tane kanape vardır. Tekmil pamukları çıkmıştır. Salondaki sıraların altında ot. üzerinde ve bir bez parçası olduğu halde beş bin lira demek ki geçen sene sarfedilmiştir. Bu sene acaba nereye sarfedecektir? Rica ederim, hümn hakkında izahat versinler.

HACI BEKİR EFENDİ (Konya) — Yeni yapılan bina için beş bin lira konmuştur. Bu para bunun içindir. Başka bir yer yoktur.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Yeni bina için teklif edilmiş ve heyet kabul etmiş ise ben de diyeceğim.

REİS — Efendim başka söz alan yok. On ikinci maddeyi okuyoruz.

Fasıl Madde	Nevi Tahsisat	1337 senesinde Muvazenei Maliye Encümenince kabul olunan	Divanı Riyasetce teklif olunan	Muvazenei Maliye Encümenince teklif olunan
12	Tenvir ve teshin	4 000	5 000	5 000
13	Müteferrika kırtasiye	12 000	10 000	10 000
14	İcarat	0	500	500
15	Müstahdemın melbusatı	600	1 000	1 000

(Bu icarat nedir sesleri.)

REİS — İcarat hakkında izahat istiyorlar.

HACI BEKİR EFENDİ (Konya) — Divanı muhakemat oturuyor. Mimiyei Etfalde. Oraya veriyoruz.

REİS — Tertik heyeti vardır. Orada onun için bir de Muvazene Encümenine de vereceğiz. Onun için ikisine beş yüz lira isteniyor.

Efendim müstahdemın melbusatına bin lira konmuş. Söz isteyeo var mı? (Hayır sadaları.)

Fasıl Madde	Nevi tahsisat	1337 senesinde M. M. Encümenince teklif olunan	Divanı Riyasetce teklif olunan	M. M. Encümenince teklif olunan
16	Matbaa müstahdemın ücreti	34 615	36 812	36 812
17	Matbaa tesiseet ve masarifi daimesi	30 000	30 000	30 000

REİS — Efendim, şimdi yekünü umumî bir milyon on bin dokuz yüz yetmiş lira.

HACI HEKİR EFENDİ (Konya) — Bir milyon on bir bin üç yüz yetmiş lira.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Efendim; yekünü reye koymadan evvel matbaa hakkında bendeniz bir parça izahat isterim.

REİS — Esasen koyamam ki (çünkü bir maddeyi) Encümen'e gönderdik.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Matbaa meselesi hakkında bir az malumat alması hakkında Heyet-i Âliyeye izahat versenler.

REİS — Buyurun Hacı Bekir Efendi.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Matbaa tesisat ve masarifi dâime otuz bin lira nedir? Bunı anlatınlar.

HACI BEKİR EFENDİ (Konya) — Buna Başkâtip Bey cevap verecek.

REİS — Efendim; müsaade ederseniz bu mesele ye Başkâtip Bey daha vakıflmış, izahat versin.

RECEP BEY (Başkâtip) — Efendim; sual buyurulan şey matbaada çalışan müstahdeminden gayri olan madde aksamı hakkında bir meseledir. Malumu âhleri matbaanın elyevm müesses bir şekli vardır. Bu şekil daimî olarak işletmek için daimî surette malzeme vardır. Sonra elyevm müesses olan şekli daha mükemmel bir şekle ifrag etmek için yeniden mevcude ilâve edilecek malzemeyi mübayaa etmek meselesi vardır. Kı Salâhattin Beyin sordukları matbaa tesisat ve masarifi daimesi maddesi bu arzettiğim şeyleri ihtiva ediyor. Yani burada gösterilen otuz bin lira ile bu sene zarfında hem mevcut makine ve malzemedeki noksanlar ikmal edilecek. Yani tesisatı mevcude ikmâl edilecek. Şimdi mevcut olan hem de ilâve edilmiş olan şeylerle, vesait ile çalışıldığı takdirde sarfedilecek, istihlak edilecek şeylerle malzeme tedarik edilecek. Yani bu on yedinci maddede arzettiğim şeyleri ihtiva ediyor. Bunun tafsilâtı hakkında başka izahat arzu olunursa arzedeğim.

MİHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarlı Sahip) — Matbaanın mevcut tesisatı var. Mevcud tesisatın masarifi daimesi, yani yukarıda müteferrika ve kırtasiye var.

HACI BEKİR EFENDİ (Konya) — O idarenindir efendim.

RECEP BEY (Devamlı) — Müsaade buyurun. Matbaa tesisat ve masarifi daimesi, bir kere matbaa daimî terakki ve tokâmül etmektedir. Matbaa, malumu âhiz. Meclisin âh teşekkülünde küçük bir pe-

dal makine ile teessüs etmiş ve her sene o makine... ve o makinenin istilizam ettiği kadar murettip, hurufat vazetlik. Şimdi bu makinenin ve mucellidhanenin teessüsü nisbetinde makine ve malzeme ihtiyacı lazımdır. Buradaki tesisat olarak kullanılmış olan ifade burada mevcut müessesata ilâve edilecek malzeme kısmına aittir.

İkinci kelime, matbaanın alacağı şekli umuminin sarfiyatıdır ki bunun içinde kâğıt, mürekkep vesaire dahildir. Benzini de dahildir. (Kâfi sesleri)

MUFİD EFENDİ (Kırşehir) — Bendenizce anlatılmak üzere mesele bu manayı müfit değildir. Matbaa müessesidir. Müesses olan matbaanın navakısını ikmâl için (Tesisatı cedide ve masarifi daim) denilmektedir oraya.

REİS — Matbaanın tesisatı denince yerde matbaa tesisatı cedidesi denirse daha muvafık olur diye bir teklif vardır. Cedidesi kelimesinin ilâvesini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir. Matbaa tesisatı cedidesi denmiş, şimdi bütçe bitmiştir.

MAZHAR MİFİT BEY (Hakkân) — Ne için efendim Yekün var.

REİS — Okuyunuz efendim.

KÂTİP — Bir milyon on bir bin üç yüz yetmiş beş liradır.

REİS — Beş yüz lira dört hademe için demin denilmişti. Heyet-i Celileniz ses çıkarmadığından kabul tarzında telâkki edilmiştir. Eğer kabul etmiyorsanız tenzil ederiz.

HACI BEKİR EFENDİ (Konya) — Yeni binanın dört aylık hizmetçi maaşları için bu beş yüz lirayı koyuyoruz efendim.

REİS — Bu beş yüz lirayı kabul ediyor musunuz efendim? Kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir. O halde efendim yekün bir milyon on bir bin üç yüz yetmiş beş lira oluyor. Maatteessüf celsei aleniyyede ve celsei hafiyede bu rakamı bendeniz henüz reye koyamam. Biliyorsunuz ki üçüncü maddede bir ihlâl vardı. O mesele halledilmek üzere Kanunu Esasî Encümenindedir. Öğleden sonra bunun reye konması lazımdır. Mamehik usule hiç muhalif olmaz. Bütçe çıkar o da tadil edilir. O vakit yüz verir.

Yalnız bir nokta var, onu arzedeğim. Ondan sonra ister kabul ediniz, ister kabul etmeyiniz. Bu harcırahı faslındaki 103 265 Ara Muvazene Encümeninden sordum. Yüz lira üzerinden harcırah hesap ettik, eğer o şey kabul edilmezse - ki kabul edilmiştir - yüz lira meselesi bu 103 265 üranın tenzili

lâzım gelecek. Fakat bir az daha tenzil veya tezyid edilmiş hiç bir fark yoktur. Eğer bütçenin çıkması- nı arzu ediyorsanız celsei âleniyeye tahvil edelim.

MAZHAR MÜFIT BEY (Hakkâri) — Nasıl olur efendim.

SÜKRÜ BEY (Dolu) — Encümenin teklifinden fazla bir şey yoktur.

MAZHAR MÜFIT BEY (Hakkâri) — Öyle şey olmaz. Efendim şimdiki kadar Şeriye bütçesini bitirdik. Niçin reye koymadınız? Maliye bütçesi bitti, niçin reye koymadınız? (Çünkü ona merbut hüççeler var. Onun için Şeriye bütçesinin bir faslı şimdiki halde ne için Encümene havale ediyorsunuz? Bütçeyi ihtiva eden mevattan birisi halledilmeden bütçe reye konmaz.

REIS — Arzatom Beyefendi.

MAZHAR MÜFIT BEY (Hakkâri) — Auyurdu- ğunuz usule mugayirdir.

REIS — Peki bendeniz size söylüyorum, yalnız usule mugayir olmaz diyorum. Fakat 103 265 lirayı kabul etmekle mesele nakis. Zati âtiniz istemediği- niz için böyle arzu ederseniz tehir edeyim. Encümen- den gelsin, sonra reye koyalım. Tekrar arz ediyorum. Meclis bütçesinin müzakeresi bitmiştir. Celsei âleni- yede bilâ münaakaşa şu fasıl reye vazedilecektir. Bu suretle kabul buyuruluyor mu efendim. (Kabul sada- ları)

O halde celsei hâfiyeye lüzum kalmamıştır. Cel- sei hâfiyenin niyayetine kabul edenler küffedilirdir. Celsei hâfiye nihayet bulmuştur. Celsei âle- niyeye geçiyoruz.

Hücum Celse

Karabasan Sahip Mebusu Mehmet Şükrü Beyin; Âza Hürerâtilen Makkündaki Takrîrinin İkinci Defa Reye Vaz'ında Verilen Reylerin Neticesi

(Takrîr Reddedildi)

Mebus sayısı : 337
Reye iştirak edenler : 138
Kabul edenler : 39
Reddedenler : 96
Müstenkifler : 3

(Kabul Edenler)

Ankara	Çankırı	İstanbul	Mehmet Vehbi Ef.
Abdullah Ef.	Behçet B.	Ahmet Mazhar B.	Rifat Ef.
Zamir B.	Tevfik Ef.	Dr. Adnan B.	
Ankara	Dersim	Hüseyin Hüsnü Ef.	Kozan
Ali Fuat Paşa	Mustafa B.		Dr. Mustafa B.
Hacı Âtil Ef.	Erzurum	Karabasan Sahip	Mersin
Hacı Mustafa Ef.	Halil B.	Mehmet Şükrü B.	Salâhatun B.
Ömer Mümtaz B.	Erzurum	Mustafa Hulusi Ef.	Niğde
Şemseltin Ef.	Mustafa Kemal B.	Nebil Ef.	Atâ B.
Bayazıt	Nusret Ef.	Kayseri	Vehbi Ef.
Dr. Refik B.	Süleyman Necati B.	Ahmet Hilmi Ef.	Sinop
Bolu	İçel	Konya	Hakkı Hami B.
Nuri B.	Ali Rıza Ef.	Arif B.	Şerif B.
Burdur	Ali Sabri B.	Hacı Bekir Ef.	Yozgat
Mehmet Âtil B.	Haydar Lûtfı B.	Kâzım Hüsnü B.	Ahmet B.

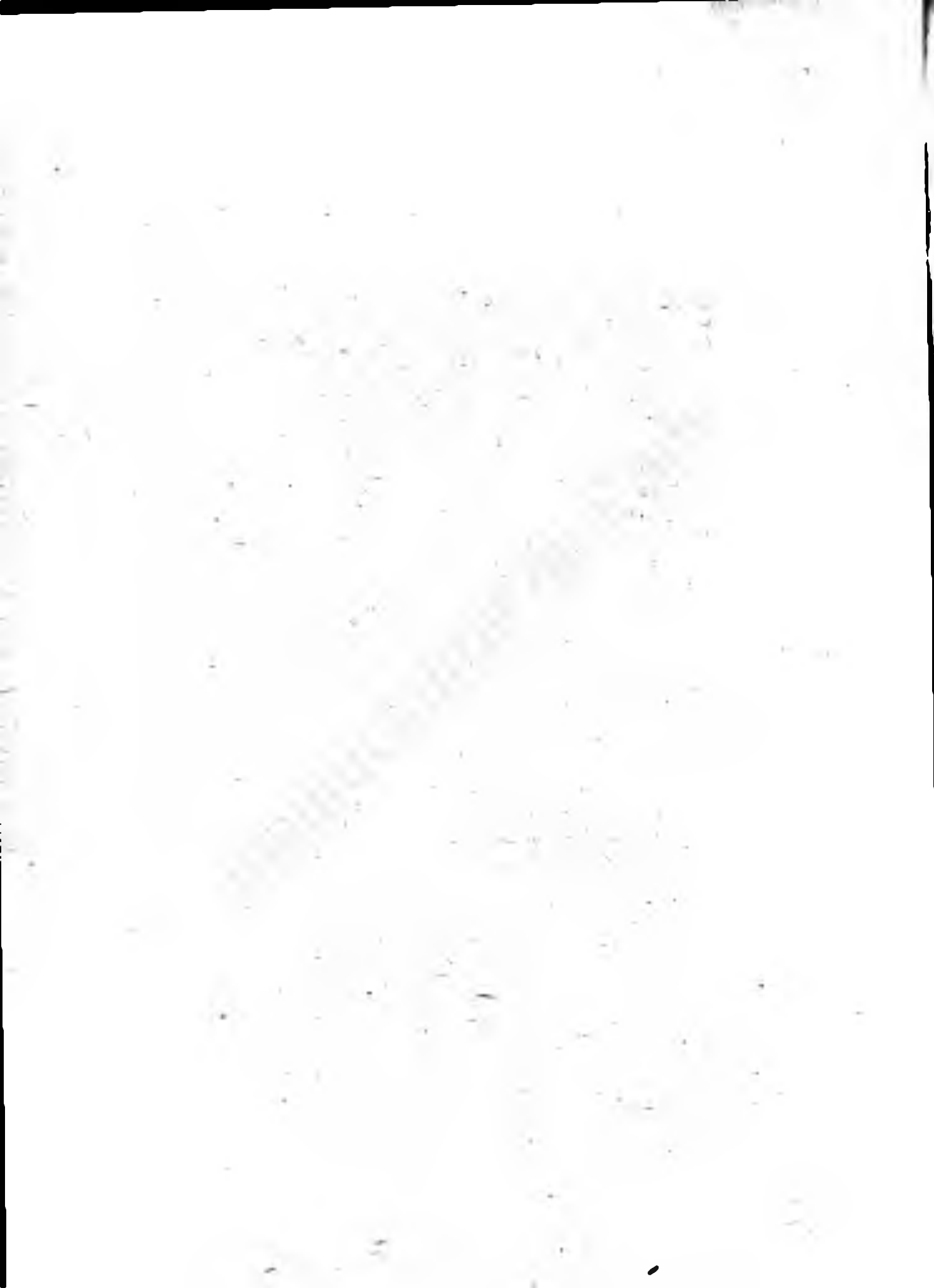
(Reddedenler)

Antalya	Çankırı	Ergani	Gümüşhane
Mustafa B.	Süleyman B.	Nüzhet B.	Mustafa B.
Ardahan	Şükrü B.	Rüştu B.	Ruşen B.
Osman Server B.	Cebeliherket	Erzincan	Hakkâri
Batumi	Faik B.	Ahmet Fevzi Ef.	Doğan B.
Ahmet Fevzi Ef.	Rasim B.	Emin B.	Mazhar Mufit B.
Ali Rıza B.	Çankırı	Tevfik B.	Isparta
Edip B.	Tahir B.	Erzurum	Hacı Tahir B.
Bayazıt	Denizli	Asım B.	İsmail Remzi B.
Hacı Mehmet Ef.	Yusuf B.	İsmail B.	Nadir B.
Süleyman Sudi B.	Diyarbakır	Mustafa Durak B.	İçel
Bile	Fevzi B.	Eskişehir	Naim Ef.
Hüsnü B.	Hamdi B.	Hacı Veli Ef.	Sami B.
Bolu	Mustafa Akif B.	Gaziantep	İstanbul
Cevat B.	Eskişehir	Hafız Şahin Ef.	Ali Rıza B.
Dr. Fuat B.	Faik B.	Geç	Numan Usta
Şükrü B.	Şeref B.	Ali Vasıf B.	Şükrü B.
Tunalı Hilmi B.	Elâziz	Celâl B.	İzmit
Burdur	Naci B.	Fikri Faik B.	Sırrı B.
İsmail Suphi B.	Rasim B.		

Karalisan Sahip	Sadık B	Mençege	Sivas
Ali B.	Yahya Galip B	Dr. Tevfik Rüştü B.	Mustafa Taki Ef.
Karalisan Şarkı	Konya	Ethem Fehmi B	Ziyaettin B.
Ali Şuuri B	Refik B.	Sadettin B	Siverek
Mehmet Vasif B.	Lâzistan	Muş	Mehmet Sirri B.
Memduh Necdet B.	Esat N.	Abdulgani B.	Mustafa Lütfi R.
Mes'ut B	Malatya	Kasım B.	Tokat
Mustafa B	Hacı Karip Ağa	Osman Kadri B	Izzet B.
Kars	Neşit Ağa	Rıza B.	Rifat B
Cavit B	Sıtkı B	Sürt	Urfa
Kayseri	Maras	Hacı Nuri B	Pozan B.
Ârif B	Hasıp B	Halil Hulki B	Van
Sabit B	Şükrü B.	Kadri B.	Hakkı B.
Kırsehir	Mardin	Mustafa Sabri Ef.	Haydar B.
Cevdet B	Ibrahim B.	Sinop	Yozgat
Müfit Ef.	Necip B.	Abdullah Ef.	Rahri B

(Müstenkifler)

Karesi	Olhu	Sivas
Mehmet Vehbi B.	Yasin B.	Hüseyin Rauf B.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

7 Teşrinievvel 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	896
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	896
1. — <i>Mıdanya Konferansı</i>	896:907

Cilt : 23

114 ncü İnkıat, 3 ncü Celse

YÜZ ONDÜRDÜNCÜ İNİKAT

7 Teşrinievvel 1338 Cumartesi

ÜÇÜNCÜ CELSE

Açılma Saati : 3.40 (Sunra)

REİS : İkinci Reîsvakîl Muso Kuzını Beyefendi

KÂTİPLER : Hakkı Bey (Van), Anf Bey (Kayseri)

REİS — Celse kışad olundu.
Efendim, Hariciye Vekîli Yusuf Kemal Rey cel-

kahul edenler lüfen el kaldırsınlar. Kabul edilmiştir.
Şimdi zaptı sabık hülâsasını okutuyorum.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YÜZ ONÜÇÜNCÜ İNİKAT

5 Teşrinievvel (1338) Perşembe

İKİNCİ CELSE

Adnan Beyefendinin tahtı Riyasetlerinde bilini-
kat Meclis Bütçesinin müzakeresine devam edilip
Karahisarı Sahip Mebusu Mehmet Şükrü Beyin aza
harcirahlarının kırk lira üzerinden itasına dair tak-
riri reddedildi. Bunun üzerine Nisabı Müzakere Ka-
nununun aza tahsisatlarına dair maddesi tadil edil-
mek üzere Kanunu Esası Encümenine havale olundu.
Meclisin bütün hesaplarının rüyet edilmesine dair
Kirşehir Mebusu Yahya Galip Beyin takriri ile İstiklâl
Mahkemeleri hesaplarının görülmesine ve he-
sap vermeyen İstiklâl Mahkemeleri azalarına tahsi-

sat ve harcirah verilmemesine dair Lazistan Mebusu
Ziya Mürşit Beyin takriri kabul edildi. Meclis Bütçe-
sinin diğer mevadî dahi İkmâl olunarak müzakeratin
hitam bulduğu ve harcirah maddesinin Kanunu Esa-
sı Encümenince hallinden sonra Heyeti Umumiyesi-
nin içtimai âleninde tayini esami ile reye konulacağı
Makanı Riyasetten tebliğ ve bir şekil Heyeti Umu-
miyece kabul olunduktan sonra Cumartesi günü iş-
tima olunmak üzere celseye nihayet verildi.

Reis
Reisâni
Dr. Adnan

Kâtip
Van
Hakkı

REİS — Geçen celse hafiyeye zaptı hülâsasını ka-
bul buyuranlar... Kahul olundu.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Mudanya Konferansı

REİS — Mudanya Konferansı hakkında Harici-
ye Vekîli Yusuf Kemal Beyefendi üzahatta bulun-
maktadır.

Büyurunuz efendim.

YUSUF KEMAL REY (Hariciye Vekîli) (Sinop)
— Geçen günkü maruzatım sırasında Mudanya'da
generaller arasında bir konferans inikat ettiğinden
bahsetmişim. O konferansın içtima gününden şimdi-
ye kadar konferans Riyaseti ile Raşkumandanlık
arasında teati edilmiş olan muhaberatı aynen malu-
matı kabulinden olmak üzere arz edeceğimi Tabii
bunların içerisinde bazı malumat vardır ki, belki
kısmen gazetelerde okumuşsunuzdur. Başınızı ağrı-
tırmazsam sıra ile okuyacağım.

Raşkumandanlığa

Bugün saat üç sonrada müttelikin generalleri ile
müzakereye iptidar olundu. Müttelikin namına ge-
neral Harinkton tarafından serdedilen bir mukaddi-
meden sonra evvelce beyinleninde takarrür etmiş
olan ve bir sureti Ştiye dercedilen projeyi verdiler.
Müzakere sureti umumiyede müttelikin namına ge-
neral Harinkton bir tarafta ve âcizleri bir tarafta ol-
mak üzere cereyan etmiştir. Maruzatını devam ede-
cektir.

Garp Cephesi K.
İsmet

Mudanya Mukarreratı Askeriyesi 10. 23 Eylül
1922 tarihinde Kuvayı İtilâfiye tarafından Ankara
Hükümetine hitaben gönderilen notanın mefadına
tebcan bir taraftan müttelik generaller Büyük Bri-

tanya namına General Harinkton, İtalya Generali Monbelli, Fransız Generali Şarpi, diğer taraftan Ankara Hükümetinin müessesili olan Mustafa Kemal Paşanın mürahhası İsmet Paşa ve Yunanistan namına jenerel aralarında 3 teşriievvel 1922 minh Mudanya'da bir ıçtima aktedilmiştir.

2. İçtimain hedefi; şarki Trakya'da Yunan kuvvelerinin genye çekilmeye davet edilecekleri hattı tasrih etmek tarzı tahliye ve o havalide zapı raptın ıçtışaat ve tahribatin menini ve sureü umumiyede zapı raptın idamesini ve asayışı umumiyenin teminini ihzar etmektir.

3. Evveleminde şu takarrur elmiştir ki; tahlinde Türk ve Yunan kuvveleri her türlü efali harbiyeye nihayet veracekleri, işe ve mübadeleyi röleve için, icabeden kıtalar müstesna olmak üzere, bütün kıtaların harekâtını toskif edicekleri.

4. Mukavele hüzarının mevkii meniyete vazin dan itibaren Trakya'da Yunan kıtalarının genye çekilmeye mukellef tutulacakları hattı Meriç teşkil edecektir. Kuleliburgaz'dan itibaren ve mezkûr noktadan men cihetinden Sivringraı, Cesir Mustafa Paşaya kadar Meriç'in sağ sahili müddadınca mevzuat demir yolu parçası hususi bir mukavele ile tarzını oluncak, bir nezaretle tabı tutulacaktır. Bu nezaretle Edirne havalisine dahule müsaıt istbu demir yolu parçasının serbestii mururunu hıranınıha idante ile mukellef müttetiklin ve Yunan memurları tarafından icra edilecektir.

5. Yunan, Hellene Trakyasının greşpul kuvveleri tarafından tahliyesine mümkün mertbe tabuk başlanacaktır. Bu tahliye bizzat kıtaların kendisinde muhtelif hizmetatta ve teşkilâtı askeriyeyi ve mal zomdi harbiye, cephanes, mevaddı işe depolarından ibaret olmak üzere istok edilmiş her türlü tevazınatı ihtiva edecektir. Bu tahliye on beş gün olmak üzere tesbit edilen aşgari müddet zarfında hitam bulacaktır.

6. Her nuntakai idarciden Yunan memurını çekildüğe mezkûr mintakanın umuru müflkiyesini müttetiklin memurlarına tevdi, onlar da mümkün olduğu kadar aynı günde umuru mezkûreyi Türk memurlarına teslim edicekleri, Trakya havalisinin heyeti umumiyesi için işbu devir ve teslim nuwanelesı mümkün olduğu kadar kısa bir müddet içinde azami 30 günde nihayete ermeledir. Ankara Hükümetinin memurlarına, miktarı tayin edilecek mülli jandarma kuvveleri refakat edecektir. Bu kuvveler işbu arazide umuru idariyenin tevdiı büttedire icra edildüğe mezkûr menatiki idariyenin beherinde zapı raptın idamesini temin edicekleri.

7. Gerek bu devri teslim, gerek Yunan kıtalarının muhtelif harekâtı ric'iyesi başladıkça, merkezde yerleşecek olan müttetiklin heyetlerinin tahtı murakabesinde icra edilecektir. Mezkûr heyetin vazifesi devri teslimin ve balâda mezkûr harekâtın icrasını teshil maksadile tavassutlan ibarettir. Bu müttetiklin heyetleri her hangi bir taraftan husule gelebilecek her cinh idrarın önüne geçmeye yardım edecektir.

8. Bu heyetlerden başka Trakya'da Meriç'in şarkında o havalinin en mühim merakizine müttetik suvarı ve piyade müfrezeleri gönderilecektir. Bunlar orada zapı raptın idamesini temin edicekleri ve halûta mezkûr beynel müttetiklin heyetlere zahir ve hem de tedelicap Osmanlı jandarma kuvvelerine istinat olacaklardır. Bu müfrezelerin miktarı bilâhare tayin edilecektir. Meriç hattının nezaren müvur noktalarını tutacak ve bu nehrin sağ cihetine göçmeksinin mezkûr noktaları tarassut edecek suvarı ve müvavet ve mevduı olduğundan bu müfrezeler esas itibarıyla başlıca merakizde muştemi bulunacaktır.

9. Unsuru idariyenin devri teslimi temin edinceye ve Yunan kıtalarının Meriç garbine kadar tahliyesi tahakkuk edinceye değin bu heyetler yerlerinde kalacaktır. Sulh muahedesinin mevkii meniyete vazina kadar müttetiklin müfrezeleri yerlerinde idame edilecektir.

10. Trakya'nın tekrar işgali münasebetiyle o arazide terküp edilmiş mugayiri kanun, usul enpresyon haklarındaki adliyyeye müteallik meseil müttetik jeneralleri tarafından toskif edilmiştir. Burdakin mütehasıs adliyyeye havale edilmeleri icabedecektir.

YÜSUF KEMAL BEY (Mancıye Vekibi) (Devanla) — Devam ediyorum.

Başkumandanlığa

Mabazir.

Bir saatlik fasıla ve mütalaaadan sonra kıtaların memlekette ipkısı sebebiyle, proje, şarki Trakya'nın Türkiye'ye idesini kabul etmediği ve yalnız Yunanlılardan tahliye için istihdal etilgi görüldüğünden, tahliyeden nuda Türkiye'ye idenin kabul olunup, olunmadığını sordum. İngiliz 23 notası kabul olunursa evet, İtalyan, idade mevzuhatını degildir, Fransız, idade bir mesele siyasiyedir, ona tenias edilemeyeceğini, fakat alınan tedabire bu maksadın kendiliğinden halolunacağını söyledi. Müşkil bir zemine giren müzakereler neticesinde bir aylık mühlet hitamında kıtaların ipkısı bize sühulet maksadiyle olduğundan ar-

zu ettiğimize göre kıtaatın kaldırılacağını, yalnız Meriç şarkındaki setir kıtaatının kalacağını söylediler. Yunanlılara karşı mevzubahs olan bu setir kıtaatına bedel Meriç Garbinda müttelikin tarafından bir mütakanın işgali esasını müdafaa akşama kadar, cümle Müzakere devam etti Şarkı Trakya'yı tahliye edildikten sonra, Garbe de kuvvet geçiremeyecekleri, Meriç nehrini suhuletle müdafaa ve geçileri sealdile teshih maslahat müvâhazatını ve müttelikler notasınınla mevzubahs olmayan bir zemini siyasiyeye giremeyeceklerini söylediler. Esasen setir kıtaatı Şarkı Trakya'nun temini arzusundan münbais olduğunu tekrar ettüklerine göre, eğer biz orduyu geçirememek şartıyla Yunanlılara karşı bu setir kıtaatından vaz geçsek onların da vaz geçecekleri ihtimalini ilhas ettim. Akşamleyin müzakere, yarın öğleden evvel saat onda buluşmak ve bizim bir proje teklif eylemek kararı ile tahlil olundu. Teklifatımızın, onların projesinde tadilat şeklinde olmasını, ikinci derecede memurlar, birbirlerine ifade ettiler. Harıktan bu gün 23 notasını kabul edip etmediğimizi tekrar tekrar sordu. Hükümetimin vereceğini söyledim. Seri bir sulha varmak için müzakerat esasının kabul olunduğu ve buna delil olmak üzere harekâtın tatilinde tekaddüm etüğümüzü ve Mudanya konferansı için teşebbüs aldığımızı bildirdim. Ayrılrırken 23 notasının kabulü esasına göre bitaraf mintaka için ne düşündüğümüzü sordu. Harekâtın olduğu yerde tevakkufu kabul olunduğundan başka bir düşünceye hacci kalmadığını bildirdim. Çanakkale'de mahalli kumandandığının yokluğu ile arazi üzerinde sui telehümata mani olacak tedahir takarrür emrülerini teklif etdi. Şimdiye kadar verdiğimiz emirleri bir daha tekrar edeceğimizi söyledim. Aynıldık.

Franklen Büyükn saha ve akşam iki defa gayet teklifsiz bir surette bizimle görüşmeye geldi. Onun mütalaasınca 15 gün sonra İzmir konferansı akdini temin etmek meselei esasıye ve diğer mesail kâmilten taferruatta. Şarkı Trakya'nın iadesi notada kabul edilmiş, jenerallerin bu meseleye karışmaya hakları yoktur. Garbi Trakya'da mintaka işgaline generaller karışamayacaklardır.

Hülâsa teklifatı bize kabul ettirmek zemindedir. Benim müşahedeme göre Meriç garbinde bir mintaka işgali aramızdaki esas farktır. Bir de müttelikin yalnız Meriç'ten bahsettiklerinden Karaağaç istasyonu için de münakaşaya ihtiyaç vardır. Daha geniş bir mintaka tabii mevzubahs değildir. Bir de mukarreraun heyeti umumiyesinde Yunanlılarla biz

bir taraf ve müttelikin mutavassıt şeklinde. Fevzi ve Refet paşaların ayrıca Franklen Büyükn ile mütakatlardan aldıkları intibah göre, Fransızlar hizi her defasında fedakârlığa icbar etmekte ve İngilizler de geçen zamanlardan her suretle istifade ederek, vaziyete hâkim olmaktadır. Fevzi Paşa Büyükn'ün müttelikten tebdilî fikir etmesini mürettep ve gayri zemini bildirmektedir. 4 Teşrinievvel sabahı 8'de Franklen gelecek saat 10'da konferans toplanacaktır. Bizim mukabil projemiz Lemir'de Franklen ile takarrür eden talimat olacaktır. 6 nci maddenin hazırlanmış maddelerinden bazı kibar ve kelimelerin sırasının değiştirilmesi gibi ehemmiyetsiz fark vardır. Bu projede ısrar edeceğiz. Edirne kelimesiyle bizim düşündüğümüz şehir varoşları Karaağaç istasyonu.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Bundan sonra buna birzey geliyor.

No : 5

Şehir varoşları Karaağaç istasyonu olduğunu tasvir etmek Meriç garbindaki emniyet mintakası temini, inkıtaa sehop olmak ihtimali vardır. Yunan jenerali yarın başka gelecekmiş. Doğruca müzakerata iştiraki veya evvela kendi arzusunda halletmekliğimiz şikâından hangisini terahil edeceğimizi sordular. Mesele kendilerine taalluk eder, dedim. Trakya'dan alınan haberlere göre kırk köy yanmış, müttelikin İstanbul'dan bir kaç gün evvel komisyonlar göndermişler. İstanbul'da İngiliz etradı mütehakkim ve mütecaviz imişler. Şurasını ilüve edelim ki, bizim yapacağımız protokola, Hükümetlerimizce tasvip olunduktan sonra mevkii nicriyete konacaktır. İtalyan jenerali ile Fransız jenerali sureti umumiyede İngiliz teyit uttılar. Bazan İtalyan jenerali daha gayri müsait idi. 4 teşrinievvel, saat 1 (evvel) de yazılmıştır.

Garp Cephesi K.

İsmet

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Dün bu raporı aldım diyor. Kendi ihtisaratına dair Başkumandanlığa telgraf yazıyor.

Başkumandanlığa

Konferans raporudur.

Sahaletayın İzmir'den Franklen ile takarrür eden projemizi verdik. Franklen ile hararetli ve uzun görüşlük. Diğer mukabil proje ile iştima geldiler. Sureti ânde münderiç teklifatı yaptılar. Bunu münakaşa ve tahlil otlık ve intihal kıtaatı ile münasebatın tanzimi için madde ilâvesi lüzumunu söyledim. Bir pok mevat tasvir olundu. Ânde mevaddi esasıye muallak kalmıştır.

Evvelü Yunanlılarla tatili muhasebatı maddesiyle her nevi kıtaat hareketi ve sairinin durdurulması maalinde olan maddeden Yunanlılarla kat'i muhasebatı fikrini kabul edeceğimi, fakat bu sebeple kıtaat hareketini durdurmaya sebep görmediğimi söyledim. Bir çok mülahazatı askeriyeden sonra İngiliz bu meselâyı itilâf kıtaatı ile Türk kıtaatı arasında münasabâtın tanziminden sonra kabul edebileceğini ve bu bapta bir proje teklif edileceğini söyledi.

Sâniyen. Trakya'ya gidecek jandarma kuvvetlerimizin miktarını zıkr ve tahdid etmek esasını kabul etmedim. Tekrar görüşülecek.

Sâlisin. Trakya'ya gönderilecek 7 tabur kadar itilâf kıtaatının bir ay kadar yerlerinde kalacağını alet-ülak tasrih ediyorlar. Memleket tarafımızdan peyderpey teslim edildikçe itilâf komisyonlarıyla beraber itilâf kıtaatının çekilmesi icabedeceği ve işgal için de bir idareci muvakkat zaman için olsa da teviz olunamayacağını söyledi. Yunana kaldı.

Râbian: Yunanlıların çekilecekleri hat Bulgar hududuna kadar Meriç diye tasrih edildi. Edirne ifadesiyle Karaağaç istasyonunu ve cenupdaki tabiyeler hatına kadar olan araziyi Edirne'den addetirmeye çalışıyorlar. Meriç garbine iler hangi bir suretle geçmeyi kalifiyen reddediyorlar.

Hâmisin: yapacağımız protokol Hükümetler tarafından tasdik olunduktan sonra mevkii meriyete konacağı müddesine cevaben meriyet zamanına kadar hareketi askeriyemizin serbest olması tabii olduğunu ifade ettim. O zamana kadar hareketin muallal kalmasını İngiliz teklif etti. kabul etmedim. Bundan münaakaşatı medide çıktı. Ve endişe ettiğini söyledi. Bu hadise çıkınması için şifahiye kadar evamiri lâzuma verilmiş olduğunu ve ancak avans olarak verdiğimiz teklifi hareketin Mudanya konferansı ile hâsım bulunmak fenni ve zaruri olduğunu ifade eyledim. Üç gün zarfında Hükümetlerce tasdik fikri dermeyeran oldu. Mesele muallaktır. Müteffikler aralarında uzun uzun görüştüler. Yarın saat 11 evvelde konferansı ve daha evvel İngiliz jenerali ile mülakat olacaktır. Konferans suhulatte ve müşhet bir hedefe doğru müteveccih değildir. İngiliz müphem ve bizo zararlı maddeler için de Trakya idaresini işgal ve kontrol altında koymak temayülündedir.

4 Teşrinievvel 1338 saat 11 sonrada yazıldı.

Garp Cephesi K.
İsmet

Mudanya Mukavelesi askeriyesi :

1. 23 Eylül 1922 tarihinde Duvelü itilâfiye tarafından Ankara Hükümetine hitaben gönderilen notanın mefadına tebean Büyük Britanya namına jeneral Harington, İtalya namına jeneral Monpelli, Fransa namına jeneral Şarpi, Mustafa Kemal Paşanın mürâlıhası İsmet Paşa Yunanistan namına jeneral Marazaki arasında 4 Teşrinievvel 1922'de Mudanya'da bir içtima akdedilmiştir.

2. İçtimain hedefi Trakya'da Yunan kuvvetlerinin gerisine çekilmeye davet edildikleri haru tasrih etmek, Edirne de dahil olmak üzere Şarkı Trakya'nın Ankara Hükümetine bilahire tevdi makasadı ile tarzi tahliyesini ve o havahide zuhur edebilecek iğtişaat ve tahribatın menini mürakabe ve sureti umumiyede zapı raprın idamesini ve asayışı umumiyenin temini ni ihzar etmektir.

3. Evvelimide şii takarrir etmişür ki, mukarreratı haziranın mevkii meriyete vazedildiği tarihte Türk ve Yunan kuvvetleri her türlü elafi harbiyeye nihayet verecekler. işe ve mübadele için icabeden bitalar müstesna olmak üzere kıtaatın her nevi hareketini tevkif edeceklerdir.

4. Mukavele haziranın mevkii meriyete vazından itibaren Trakya'daki Yunan kıtaatının gerisine çekilmeye mukellef tutuldukları hat Bulgar hududuna kadar Meriç teskil edecekler. Kuleli Burgazdan itibaren ve mezkûr noktadan niemba cihetinden Sivilingrat Üsri Mustafa Paşaya kadar Meriç'in sağ sahili imtidadınca mevcut demiryolu parçası hususî bir mukavele ile tanzim olunacak bir nezarete tabi tutulacaktır. Bu nezaret Edirne havahisine dâhile müsait işbu demiryolu parçasının serbesti münarunu bitanama idareci ile mukellef tutulacak beynehmüttefikin bir Yunan muhtelif komisyon tarafından icra edilecektir.

5. Şarkı Trakya'nın Yunan kıtaatı tarafından tahliyesine mümkün meritebe çabuk başlanacaktır. Bu tahliye bizat kıtaatın kendisini, muhtelif hâdemat ve teşkilâtı askeriyeyi, malzemesi harbiye cephanesi, mevaddı işe depolarından ibaret olmak üzere stok edilmiş levazimatı ihtiva edecektir. Bu tahliye azami olarak tahminen 10 gün zarfında icra edilecektir.

6. Her muntakâ idariyeden Yunan memurini çekildikçe mezkûr muntakanın umuru mülböyesi Müteffikin memurlarına ve onlar mümkün meritebe hemmen aynı günde umuru mezkûreyi Türk memurlarına teslim edeceklerdir. Trakya havalisinin Heyeti umu-

miyeti için işbu devri teslim muamelesi mümkün olduğu kadar kısa bir müddet zarfında azami 30 günde nihayete ermelidir. Ankara Hükümetinin memurlarına miktarı (A) tahkasında irac edilmiş milli jandarma kuvvetleri tahvil edileceklerdir. Bu kuvvetler işbu arazide umuru idariyenin tevzi bizzat icra edilince mezkûr menatları idariyenin beherinde zaptı raptın idamesine temin edeceklerdir.

7. Gerek bu devri teslim, gerek Yunan İhtilâlinin muhtelif hareketi icrâsı başlıyacağı merakize yerleşecek olan müttelikin heyetlerinin tahiti muvazenesinde icra edilecekler. Mezkûr heyetlerin her hangi bir taraftan husule gelebilecek her cins ifratın önüne geçmeye yardım edecekler.

8. Bu heyetlerden başka Trakya'da Meriç'in şarkına müttelikün piyade ve süvari müfrezeleri gönderilecektir. Bunlar o havâlinin en mühim merkezine işgal ve orada zaptı raptın idamesini temin edecekler ve balâda mezkûr beynelmüttelikin heyetlere zahir olacak, hem de tedehace Osmanlı jandarma kuvvetlerine istinat teşkil edeceklerdir. Bu müfrezelerin miktarı (B) tahkasında irac edilmiştir. Meriç hattının nezaretli mürur noktalarını tutacak ve bu nehri sağ cihetinde geçmeksizden mezkûr noktaları tarassut edecek süvariye muhavvel ve mevdu olmayacağından bu müfrezeler esas itibarıyla başlıca merakizde müctemi bulunacaktır.

9. Sıltı muahednamesinin mevkiî meniyete vazına kadar Edirne'de kalacak olan Edirne heyeti müstesna olmak üzere müttelikin heyet müfrezeleri oldukları yerlerde bir ay kalacaklardır.

10. Mukarreratı hazıra Hükümeti müttelikalarının tasvibine arz olunacak ve bu mukarreratın mevkiî meniyete vazı tarihini Hükümetler tesbit edeceklerdir.

YUSUF KEMAL BEY (Devamlı) — Bunun üzerine Başkumandanlık tarafından şu telgraflar çekildi :

1. Mudanya Konferansı Reisi Cephesi Kumandanı İsmet Paşa Hazretlerine,

2. Mudanya'da Erkânı Harbiye Umumiye Riyasetine

Düvelî Müttelikinin 23 Eylül tarihli notasında müttelik devlet Türkiye'nin Edirne ile beraber Meriç'e kadar Trakya'yı tekrar tesahup arzusunu hüsnü nazarla telâkki eylediklerini beyan etmek için bu fırsatı vesile ittihaz ederler. Fikrasiyle üç hükümeti müttelika konferansın teşvihadından evvel Türk ve Yunan memurini askeriyesiyle biriktirilmiş Müttelik Hü-

kümetleri tarafından tesbit edilecek olan bir hat üzerine Yunan kuvvetlerinin çekilmesini temin etmek üzere nüfuzlarını istimal edeceklerdir, sarabatı mevcuttur. Mudanya Konferansının lüzumu vuku da bu hususun tesbiti için olduğu mezkûrdur. Notanın yalnız bu cihetine ait olmak üzere Hariciye Müddetimizce Paris Konferansı Niyasasına 24 Eylül 1338 de verilen cevapta da Trakya'nın Yunan ordusunun işgali ve hükümetlerin idareci altında bir gün fazla devamı hayati her günün mehalzâi ve Türlüye halkınca gayri kabili tasvir izharı dair olduğuundan Edirne dahil olduğu halde Meriç garbine kadar Trakya'nın derhal tahliyesi Büyük Millet Meclisi Hükümetine teskinini belden talibik eylemek icabını mekturdur. İşbu müstamel hususata telâkkür odur ki üzere Mudanya'da müttelikün generalleri de bir konferans akdine dair olan eskilimiz üzerine teslini evvelki üçünde başlamış olan konferansın dunc kaidat mevzuu müzakereat öylediği hususattan düvele müttelikün notasında ki vakt ve arzuların dairinde ve hükümetimizce pek müstamel telâkki edilmiş olduğu tasvîh olunan hususatin tesbit edileceği kaviyen limiti edilmektedir. Ancak 5 Eylül (Etkin) dümü müzakereatla Fransız generalinden notada İngiliz ve İtalyan generallerinin Trakya'nın teslimi hususunda şâhî heyetler olmadıklarını ifade eylemelerini müctibi istigrahımız oldu. Mudanya Konferansına gelen generallerin şâhî heyetleri esasî bittabi düvelî müttelika notasının muhteviyatına muhalif olamazdı. Mezkûr notada Trakya'ya ait düvelî müttelika noktalarını yukarıda aynı şekilde zikredildiği gibi pek sarîh olup, hiç bir vakit ve hiç bir sebep ve suretle Trakya'nın düvelî müttelika kuvvetlerinin tahli işgal ve muvazenesine alınacağına dair katıyen bir fikir ve bir fikra mevcut değildir. Yunan ordusunun çekileceği hat Meriç garbi olarak tesbit edildikten sonra mezkûr harza kadar minikinin Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetine bütün manaşile intikali tabii ve zaruridir. İngiliz ve İtalyan generallerinin buna münafî telâkkatı bize kabul ettirmek istemeleri düvelî müttelikinin tarafımızdan hüsnü telâkkî ile 4 teşrin evvelinde cevap vermiş olduğumuz notası ahkâmına muğayyirdir. Mudanya konferansı düvelî müttelika notası ile menafîi hakkiyemizce ve bittahassa icabatı askeniyeye ile gayri kabili telif tekkifiat ve bu tekkifiatın müvazenesi ile dört gündün beri meşgul olduğu sırada diğer taraftan İngilizlerin Çanakkale boğazının Asya cihetindeki piyade ve topçu kuvvetlerini tezyit etmekte ve müttelikün tel ügüleriyle tahkiye eylemiş tahdimat vücude gelirmekte ve Çanakkale gelininde ahali salıncıyı evlerinden çıkararak bazı tahvîlat icra eylemekte ve İstanbul'da ve Marmara'da tedabiri

fevkalâde askeriye almakta olduğuna dair malumat ve müstahharat vardır. Aynı zamanda Yunanlılar tarafından Trakya'da dahi yeni kumanda heyetleri ile büyük miktarda teşkât ve istihzaratı askeriyede bulunduğu ve ahali islamiyeye zulmü ve işkence yapıldığı ve köyler tahrip ve ihrak edildiği alınan malumatla teyyüt etmektedir. İngiliz generalinin Mudanya konferansı müzakeratının uzamasına sebebiyet verecek nota ahkâmına muğayir teklifatta bulunması, diğer taraftan ordumuzun tevkifi ile geçen her günden istifade edilerek Yunanlıların istihzarat ve faaliyeti askeriyede bulunmalarına müsaade edilmesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin muhtesab olduğu sulh perverane husiyatını rencide etmekte ve bu tarz hareketin ilâf devletlerinin de arzusu hilâfına olduğuna hükmetmektedir. Bilhassa Başkumandanlık icabatı askeriye tabiatındaki teahhüdün hiltakkin endişeye mahal bıraktığı zannındadır. Bilhacınaleyhü düveli müttelikarın 23 Eylül tarihli notası ve Paris konferansı r. ya serine verilen 29 Eylül tarihli cevabımızdaki sarahat dairesinde

1. Yunan ordusu ve Yunan idaresinde Edirne ve Meriç'in garbına çekilmesi.

2. Derhal Türkiye Büyük Millet Meclisinin mezkûr mintakayı teslim etmesi lâzımdır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin tahli idaresine geçecek olan Trakya'ya hiç bir taraftan bilhassa mağlup Yunan ordusu tarafından her türlü tecavüzün vaktü düveli müttelikaca tekeffül edilmesini ne mukabil mukarreratı sultanye aktölmünceyaya kadar boğazlardan ve Mannara denizinden asayış ve inzibat kumandanı başka kuvvet geçirilmeyeği kabul ederiz. Bu gün 6 teşrinî evvel saat iki buçukta inkıad edecek olan konferansta zikrolunan nika prensip olarak tarafeyince kabul edilmediği takdirde müzakeratın bundan sonra devam edeceği gündende harakati askeriyemizi zin mahkûmı atabet bırakılması bizim için müvini ve gayta kabul telafi mahzurları tesli edebileceğinden tabii harakât hakkındaki salâhiyetimiz, 6 Teşrinî evvel öğütten sonra saat altıdan itibaren rüfedilmiş olduğuna tebliğ ederiz.

Garp cephesi kumandanlığına ve Enkânı Harbiye Riyasetine yazılmıştır.

Başkumandan
Mustafa Kemal

(Bravo seslen)

YUSUF KEMAL BEY (Devanî) — Aynı zaman da şebelon diğer telgrafı

Garp Cephesi Kumandanlığına

C. 5101338

1. Teşrinî evvelin altıncı mukarreratı içtimainuzda Trakyanın, İzmir'de tesbit olunan esasat dairesinde Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetine tedabiri kabul etmedikleri takdirde tasavvur buyurulduğu vechile 617 de henüz İstanbul üzerinde harekete geçiniz. Üçüncü kolordü yakınından daha iki kolordü ile takip olunmalıdır. Çanakkale buğazına tahsis olunan piyade kuvvetleri de boğaza bir günlük mesafeye takip olunabilir. Küçük piyade kıtaatının dahil olduğu boğaz üzerindeki bazı noktalar da piyade ve topçu ile takviye olunabilir. İzmir Liman tahkimatına ehemmiyet verdiriniz.

2. Müzakere menfi neticelendiği halde İngiliz generaline Trakya'daki düşmanı takip için İstanbul ve Çanakkale üzerinden icrayı harakât edecek kıtaatımızla İngiliz kıtaatı arasında bir suv tefhüm vukûuna moydan bırakılmak için icabedenlere şimdiden evamir ve talimat vermesi muvafık olacağını bildirmiş. Bu teklifi Fransız ve İtalyan generalleri muvacesinde yapmak muvafık olur.

Enkânı Harbiye Umumiye Vekâletine ve cevaben Garp cephesi kumandanlığına yazılmıştır.

Başkumandan
Mustafa Kemal

Mudanya Konferansı Rusi Garp Cephesi Kumandanı

İsmet Paşa Hazretlerine

3. Teşrinî evvel tarihli telgrafnameninze Mevci vekile ile Başkumandanlığın müsterek cevapları berraketi âlidir.

1. Karaağaç Edirne şehrinin bir mahallesidir.

Yunan ordusu ve idaresi Edirne şehrinin tamamın garbine çekilmelidir ve orada bütün şarkü Trakya'da olacağı gibi Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti reosüs emelidir.

2. Trakyanın talih ve bize teslimi kalîyen gayri muayyen bir zamana talik olunamaz. Teslimi derhal başlayacak ve bilâ inkıad devam edecek ve azami 30 gün zarfında teslim hıkmı bitirecektir. Teslim edilten her noktadan ilâf kuvvetleri ve komisyonları derhal çekilecek ve 30 gün hitabında da ilâf komisyonları ve kıtaları bütün Trakya'ya terk etmiş bulunacaktır.

Trakya'ya tecavüzün menfi tedabiri hakıca teemmül ve tespit olunmalıdır. Bu tedbir mutlaka kuvvet istihdamını zarurî kılmaz. Düveli müttelikarın bu hususu icabedenlere ihtarı ve bize karşı tekeffülü bile

maksadı temin edebilir. Düvelî müttfikânın bu tarzı teminatı hilafında hareket edenlere karşı ordularımızın derhal Trakya'ya geçirilmesinin hiç bir manaya tesadüf ettirilmeyeceği de tabiidir.

3. Yunan ordusunun gerek Anadolu'dan ve gerek Trakya'dan alıp götürdüğü silahsız ahaliyi Yunan Hükümeti mukavele askeriyenin imzasını müteakip derhal iade etmelidir. Esiri harp olan zabitan ve efradımızın da bu aynı zamanda iadesini talebederiz.

4. Ekalliyetler hakkında verdiğiniz cevap muvafıktır. Filhakika bu mesele Mudanya Konferansı müzakeratı hududu haricindedir.

5. Tatili muhasamat için Trakya'nın yalnız Yunandan tahliyesiyle iktifa mümkün değildir. Her halde badettahtiyeye hükümetimizin orada teccus etmesi zaruridir. Yunandan tahliye edilecek olan Trakya'mızın itilaf devletleri tahtı işgal ve murakabesinde kalmasına hiç bir sebep ve lüzum yoktur. Şarki Trakya'nın Fransızlar tarafından işgalı de mevzu bahis olamaz. Ancak Şarki Trakya ile Yunan ordusu arasında Garbi Trakya'nın veya bir kısmının Fransızlar tarafından işgalı mucibi emniyet olur.

6. Prensiplerde ihtilaf hasil olup müzakerata devam halinde dahî İngilizlerin boğazlarda tezyidi tahşidatı ve tevsi tahkimattan ve emniyet bahş olunan tedabiri askeriye ihtihazından sarfinazar etmelerini talebederiz.

Mukavele askeriye akdinden sonra da İstanbul ve Çanakkale'de İngiliz tahşidatı şayanı kabul değildir.

Başkumandan
Mustafa Kemal

YUSUF KEMAL BEY (Devamlı) — Bunlar açık olarak çekilmiş Rt. şifre olarak Başkumandanlığa yazılmış.

Başkumandanlığa

Konferans raporudur.

İstanbul'a giden gemiler hâmilen geldiler. Henüz konferans toplanmadı. Franklen Buyon'un dediğine göre Londra ve Paris hükümetlerinin mukarreratı 7 Teşrinievvel öğleden evvel her halde burada olacak imiş. Şimdiye kadar teahhürü madde ve daha evvel hükümetler mukarreratından haberdar olmak kabil olmamasından imiş. Mezkûr mukarreratın bu akşam hangi saatte buraya vasil olacağı kestirilemiyor. Murahhasları Mudanya'da bekliyorum.

6 Teşrinievvel 1338 7 40 sonradır.

Garp Cephesi Kumandanı
İsmet

YUSUF KEMAL BEY (Devamlı) — General Pelle ile Franklen Buyon Başkumandan Paşa Hazretlerine bir telgraf çekiyorlar. O telgraflarda harekâta başlamayınız. diyorlar. Hülâsaları budur.

FAİK BEY (Cebelibereket) — Okunmasında bir mahzur var mı? Resmî değil mi?

YUSUF KEMAL BEY (Devamlı) — Efendim bir mahzur yok, fakat resmî bir şey değil.

Başkumandanlığa

6 Teşrinievvel saat 10 sonrada yazılmıştır.

Konferans raporudur.

Saat sekize çeyrek kala İngiliz Erkânı Harbiye Reisî gelerek sureti hususiyede mulakat istedi. Diplomatlardan şikâyet ve pek büyük müşkülattan bahsederek askerlikte samimi ve emniyet ile konuşmak için geldiğini ve Trakya'nın nasıl olsa bizim olacağını, emniyetsizlik gösterilmesini ve saire gibi dostane ve hususi mahiyette şeyler arasında eski noktai nazarlarında ısrar ettikleri manasını çıkardım. Londra'dan henüz cevap gelmiş ise de açılıp hallolunmasını beklemeden geldiğini köyledi. Bundan sonra saat sekiz buçukta konferans toplandı. Marington söze başlayarak saat iki buçuktan şimdiye kadar tehir etmeleri esbabını uzun uzun anlattı. İstanbul'a gitmiş, Londra'ya yazmış, Gırzon Paris'e gitmiş, bu gece Londra'ya gelecek imiş, cevap verecek imiş. İstanbul'da mümessil cevap gelmeden hareket etmemesini bildirdiği halde bana söz verdiği için gelmiş. Trakya'da yangın olmadığı hakkında malumat almış. Emir verilir verilmez tahliye yapılacak surette tertibat almış. Tayyare ile de Trakya'da keşfiyat yapılarak tahribat olmadığını tahkik ettirmiş. Sabah saat sekizde ıhtina teklif etti. General Şarpi aynı mazeret ve mesarı tafsil ederek, saat sekizi teklif ve İtalyan Generali teyit etti. Generallerin arzularına göre konferansın sabah sekizde inikal edeceğini tebliğ eyledim.

Bundan sonra İtalyan generali söz alarak bana hitaben :

Büyük Millet Meclisi Hükümeti murahhası olan zâtı âhilerine İtalya Hükümeti namına tebliğ yapıyorum.

Muğlak olan mesailden en mühim iki nokta vardır. Birisi Edirne kelimesiyle tabyalar hattının Karaağaç istasyonu dahil olmak üzere Trakya'ya ait olacağı takayyüdüdür. ki, İtalyan Hükümeti bu noktayı kabul etmiştir.

Saniyen; ekalliyetler hakkında Büyük Millet Meclisi Hükümeti teminat verdiği halde Trakya'nın derhal Büyük Millet Meclisi Hükümetine teslimini kabul

ettiğini şimdiden beyan eder. Ve bunu müteakip inisiyatifli almış olduğunu ve bunu tekrar ettiğini beyan eylemiştir.

Ben Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti namına hissiyatı hak ve adlından dolayı İtalya Hükümeti Murahhasına ve daima hak ve adalet tarafını iltilzam eden Fransa Murahhası General Şarpiye teşekkür ettim. General Harington kendisinin de yarın sabah sekizde aynı teminatı verebileceğini katıyon ümit ettiğini söyledi. Konferansın yarın sabah sekizde ictimat için ayrıldık. Bu suretle mesaili esasıye hal tedilmiş veya İngiltere yalnız kalmış addolunabilir. İtalya generalinin tebligatı meseleye bir mahiyeti katıye zıfâ ettiğinden ekalliyetler hakkında kendisine umumî bir cevabı muvafık vernick mecburiyetinde olduğumuzu zannediyoruz. Ve İngiliz generalinin bu hususu, çünkü teklif netnisi aynen kabulde de mahzur görüyoruz. Bu hafta bu gece cevap beklerim. İtalyan generali, Hükümetimin, bize İngiltere'nin cevabını beklenmeden mukarrerat iltihaz etmemekte ısrar ettiğini de ayrıca ilave etmişim. Şimdiye kadar mevzuubahis olmıyan userayı harbiye meselesini Franklen Buyyon'a haber gönderdim. Bu gece ihzar etmeye çalışacaklardır. Bundan sonra İngiliz mukavelesi mevzuubahis olmak şabedecektir.

6 Teşrinievvel 1338 saat 10 sonradan
Mudanya'dan yazıldı.
İsmet

Raşkımandanlığa

Konferans raporudur.

Saat sekizde başladı. General Harington Trakya'da tabrihat olmadığına dair memurlarından aldığı telgrafnameler ve bilhassa yaptırdığı tayyare keşfiyatı hakkında malumat verdi. Teşekkür ettim ve çarei aslıyeye biran evvel vasıl olmayı ümit ettiğimi bildirdim. İştirak etti. Hükümetinden şindiye kadar henüz talimat alınmış bulunduğunu Gürzon'un gece saat onbire kadar Paris'te bulunduğundan malumatlar olduğunu, fakat telsiz ajanlarından sızan malumata nazaran iyi ve ümitbalış bulunduğunu bildirdi ve konferansın teahhürü ictimatı teklif etti. Muteakıben söz alan Fransız ve İtalyan generalleri teahhürün zarurî ve gayri kabili ictinap olduğunu izah, teahhürü müzakerat teklifine ıştirak ettiler. Arzuları üzerine konferansı öğleden sonra saat heçe tehir ettim.

Arada, usera meselesini halletmekliğimizi mevzuubahis eyledim ve sivil usera ile userayı harbiyenin sulh konferansının inikadına kadar Yunanistan tara-

fınılan iade edilmiş bulunmasını talebettim. Buradın münakaşatı medide çıktı. Evvelâ hepsi bunun büsbütün yeni ve Hükümetlerinin yeni talimat ve kararına müftekir bir mesele olduğunu ve İzmir'de takarrür eden mevad meyanında dahil olmadığını bildirdiler. Sivil userayı ilaha ilk ictimatlarda mevzuubahis etmiş ve müsait bir karara ıktiran ettirmiş olduğumilao bu kısmına diyocek olmadığını ve userayı harbiyeye gelince, bu kabil askeri konferansların mevaddı aslıyese meyanına tabiatan dahil bir mesele askeriye olduğundan bunun yeni veya harici selâhiyet addedilemiyeceğini müdafaa ettim. Çekildiler, uzun uzadıya koruştüler. Teklifleri benim tarafımdan bir nota ile bunun talep ve kendilerinin de tervecen hükümcülerine ıblağ edilmesi zenuninde oldu. Bundan tekrar münakaşatı medide çıktı. Sivil useranın kâmilan tarafımızdan serhest bırakıldığı halde Yunanistan'ın evlatlarımızı mahpus hulundurmasına derhal nihayet vernick muhik olduğunu müdafaa ettim. İtalyan teyit etti.

Userayı harbiyeye gelince; evvelce de bunun bir mübadele şeklinde mi olduğu sualine karşı bir mübadele şeklinde olmadığını ve Yunan ordusu vaziyetinde olan ordular için usulden olduğu uhette yalnız Yunanistan'ın iadesi mevzuubahis olduğunu tasrib ettim. Hülâsa Trakya'nın hize teslimi gibi mesele aslıye hallolmazdan evvel İngilizlerin eline diğeri bir mesele vermemek için, meseleyi muallakta bırakmayı tercih ederek sivil usera meselesinin hallolunmasına ve mukaveletize rapta hazırlanmış bir mesele addettiğimi ve userayı harbiye meselesini de hep birden hükümcülerimize derhal ıblağ edeceğimizi teahhür eyledim. Hissetliğime nazaran userayı harbiye meselesi her halde hükümetleriyle muhabereye kalacaktır. Userayı harbiyenin istihsaline bütün kuvvetimle çalışacağıma şüphe yoktur. Ancak bu hususta Raşkımandanlığın imkünü bana mı ihale yoksa 6 Teşrinievvel 1338 tarihli telgrafnamesinin üçüncü maddesinin tamamen istihsalinde ısrar mı ettiğini bilmek mecburiyetindeyim. Franklen Buyyon İzmir'de mevzuubahis olmıyan bu mesele için konferansı temdit etmek muvafık olmıyacağını üddia etmektedir. Useramızı kendisinden kuvvetle talebettim. O da burada ve Paris'te çalışacağını vadetmiştir. 7 Teşrinievvel saat on buçuktan evvel arz edilmiştir.

Garp Cephesi Kumandanı
İsmet

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Şu telgrafa şu cevap verilmiştir.

Mudanya Konferansı Reisi Garp Cephesi Kumandanı
İsmet Paşa Hazretlerine

1. Etkalilyetler hakkında mutlaka mukavele akkeriyeden bahsedilmek zarurî ve konferansı biran evvel intaş noktai nazarından elzem görüldüğü takdirde General Marington'un teklif ettiği metni ikinci maddede olduğu gibi tadilen kabul etmek caizdir.

2. Gayri müslimlere müslümanların huzur olduğu serbesti ve hukuku medeniye ve şahsiye temin olunacak ve nazarı kanunda seyyan bulunacaklardır.

3. Askeri üsere meselesi için müzakereyi tatvil etmemek müraccaktır. Bu husus hakkında başkaca teşebbüs de takibedilir. Mahaza tarafı devletinizden imkânın istihsaline bizzat himmet buyurulmalıdır.

Başkumandan
Mustafa Kemal

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Şimdiye kadar olan muhaberat budur.

NECATİ BEY (Erzurum) — Beyefendi bu hususta Hükümetin noktai nazarı nedir?

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Malûmu âliniz evvelce de arz ettim ki, Mudanya'daki konferans askerî bir konferanstır. O suretle küşad edildi, o suretle devam etmektedir. Onlar meselenin içerisine askerî hususunun haricinde bazı mescler ile koydular. Başkumandan Paşa Hazretleri Heyeti Vekile ile müzakere etti ve Heyeti Vekile ile bazı müşterek kararlar ittihaz edildi. O kararlar tebliğ olundu. Binaenaleyh hangi nokta hakkında Hükümetin noktai nazarını soruyorsunuz?

NECATİ BEY (Erzurum) — Harekâtı askeriye hakkında Hükümetin noktai nazarı vardır.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Malûmu âliniz Misakı Milli hududunun istihsaline gerek Hükümet, gerek ordu memurdur. Misakı Millinin hududu nerededir? Şüphesiz Misakı Milli hududunun istihsaline gerek hükümetin ve gerek ordunun vazifesidir. Bu hususta lâzım gelen şeyleri bütün yapacaktır. Fakat Misakı Millinin tahakkuku için çalışılıyor. Yüksa menleketi felâkete sürüklemek için çalışılmıyor. Tabii bu noktayı da Hükümet kemali ehemmiyetle derpis etmektedir. Bendeniz bütün bunları Başkumandanın müsaadesiyle Heyeti Aliyeye malûmat kabiliyeden olmak üzere arz ettim. Onun için muhaberat benimle İsmet Paşa arasında olmadığı için, Başkumandanın müsaadesiyle okulum. Muhaberat Başkumandanla İsmet Paşa arasındadır. Bu nokta hakkında nazarı dikkati âlinizi celbetmek isterim. Başkumandan Paşa hazretlerinin verdiği bir cevaptan Hariciye Vekâletine sual soracak olursanız o suale cevap veremem.

SALAMATTİN BEY (Mersin) — Mudanya Konferansı hakkında ceryan eden muhaberatla Hükümete ait hususlar da vardır. Bendeniz bu muhaberat arasında da sırf siyasi olan bazı noktaları görüyorum. Kararlar vardır. Bu kararları ancak hükümetler yapar ve hükümet bu hususu takarrür ettirerek kendi arasında tezekkur etmiş midir? Mesele yalnız askeri değildir.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Hariciye Vekâleti kendine ait olan hususlarla mesuliyeti mücahittir. Hükümete ait olan cevabı da Heyeti muhteremenize İcra Vekilleri Heyeti Reisi verir. Hariciye Vekâletine ait telakki ettiğiniz bir cihet varsa cevap vereyim.

TEVFIK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Pek kuvvetle zannederim ki son zamanlarda muhtaç oldukları veçhile bunu da müspet bir suretle kabul edecekler. Ancak üç gün sonra tatbikatta menfi neticeler çıkarmak için Yunanlılar da bu esnada yeni tevelliülkü kurra efradını almaktadır. Diğer hususları askeriyyeden sarfinazar ediyorum. Ancak Yunan hirsina ve Lüit Curc'a alet olmak içindir. Muskuva'da ve Paris'te Hariciye Vekâleti ne gibi tedabir ittihaz etmiş ve ne gibi teminat almıştır?

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Hariciye Vekâleti bu husus için lâzım gelen tedbirleri yapmıştır. Terettüp eden mesuliyeti üzerime alıyorum. Hariciye Vekâleti şimdi cevap veremez.

TEVFIK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — O halde Hariciye Vekâleti mesuliyeti deruhde ediyor.

TAMSİN BEY (Aydın) — İzah buyurduğunuz bu niesail üç devleti ecnebiye ile muhasım bulduğumuz bir devlet hakkındaki müzakerattan ve münasebattan ibaret bulunduğu için, bunun iler noktasında zatî âlinize sormak hakkımızdır. Çünkü biz bu sualleri Dahiliye Vekâletine tevcih edemeyiz. Bu böyle olmakla beraber, zatî âlinize sorarım; bizim bir çok sivil ahalimizi memleketimizden sürmüş ve Yunanistan'a götürmüş olan düşmanın ve bu kadar halkın idesini temin etmek için İzmir'de yüzbinlerce Rum ve Yunan ahalisini garnizonlara sevk edip tutmak ve onları, biran evvel zulüm altında inlemekte olan islâm kardeşlerimizi kurtarmak için elimizde kuvvetli eshabı müdahale olarak kullanmak var iken, ne gibi bir esbab ve mülalaya mebnî hükümet-onların vapur vapur harice çıkmasına müsaade ediyor?

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Çocuk ile kadınlar çıkıyor. Sonra diğerleri de temin edilmiş. Beyefendi bepsi gitmiyor.

TAHSİN BEY (Aydın) — Sonra beyan buyurduğunuz bir mesele vardır. Orada kırk tane köyün yakıldığına dair bundan dört gün evvel buraya bir haber vasıl olmuştu ve Meclisi Âliyi bugüne kadar neden haberdar etmediniz?

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Filan köylerin yakıldığını gelip Meclise mi arz edeyim? Belki Mudanya'daki müzakerat bunu şey ediyor. (Kâfi sadaları)

RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Bazı rüfeka Hükümetin nokta-i nazarım anlamak istiyorlar.

Başkumandanlığın cephe kumandanlığına tebliğ ettiği evamirde Hükümet yalnız malumatlar olarak kalmamıştır. Müzakere olmuş ve karar verilmiş ve Başkumandanlıkla tevdi hareket etmiştir ve her noktada bilerek mesuliyeti üzerine almıştır.

ŞÜKRÜ BEY (Ruh) — Beyefendi; biz de bunu bekliyorduk.

RAUF BEY (Devamla) — Başkumandan Paşa Hazretleri bu son konferansın küşadından beri orada ceryan eden müzakerattan hatve be hatve Hükümeti haberdar ediyor ve mühim hususları müzakere ediyoruz. Alcelhusus siyasi nikat geldiği zaman, hatı mütefikan karar alarak tebligatını o suretle icra ediyorlar. Hükümette hiç aylık olmayarak mütefikan ve müddehiden çalışıyor.

HAKKI HAMI BEY (Sinop) — İcra Vekilleri Reisi muhteremni buyuruyorlar ki; Hükümet Heyeti Vekilde dahi bu meselede bütün mesuliyeti üzerine alarak Başkumandanlıkla beraber hareket ediyor.

Bir detta mesuliyeti isterlerse üzerlerine alsın, isterlerse almasınlar. Bunu hangi kanunla yapıyorlar ve bunlar hangi kanunla mesul edilecek? Yani Heyeti Vekilenin mesuliyeti hakkında bir kanun var mıdır?

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Kanunsuz yapar, kanunsuz Allah bu memleketi kurtarsın.

RAUF BEY (Devamla) — Bu Mecliste her hangi bir hadise üzerine itihaz edilecek karar kanun olur ve ona karşı mesuliyeti kabul ederiz. Heyeti aliye'niz karar verir, kanun yapar. Mesuliyet ve cezamızı tayin edersiniz.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Beyefendi, burada bir hudut meselesi mevzu bahis olmaktadır ve bu hudut meselesi - yani Trakya'nın hududu milliyetisi - bir mesele askeriyedir, deniliyor. Bu mesele askeriyenin işine bir mesele siyasiye ve esasiye giriyor

ve diyorlar ki : «Hudut sığın ortasından geçsin» Bu nasıl takarrür ediyor ve bu takarrür eden hudut bizim menafimizi tentin eder mi? Ortada bir mesele siyasiye müzakere edilmekte ve Trakya hududu çizilmektedir. Bu hudut belki nikatı askeriyeden çiziliyor. Fakat hunda memleketin bir haysiyeti de vardır. Mesela; Meriç nehri bir tarafın elinde olmak lâzım geldiği gibi, şimendiferin de diğer tarafta olması lâzım gelir gibi bir kanaat hasıl oluyor. Mudanya'da yalnız askeri mesail müzakere olunmuyor. Siyasi mesail de mevzu bahis oluyor. Halbuki orada Hükümetin; hiç bir siyasi memuru ve siyasi hiç bir vazifesi yoktur. Vaziyeti siyasiyede bu noktaya, Hükümetin nazarı dikkatini celbederim ve cevap isterim.

İkinci mesele : Müsaade buyurun, Hükümet ekalliyetler hakkında orada bir karar tebliğ ve taahhüt altına girmektedir. Bendeniz bunu dahi şayanı nazar görüyorum ve Mudanya Konferansını, bendeniz siyasi bir konferans olarak görüyorum. Bu siyasi bir konferanstır. Hükümet temessul etmiyor. İzah buyurmanızı rica ederim.

RAUF BEY (Devamla) — Hudut hakkındaki sualinize cevap vereyim. Hudut meselesinden bahsedilen daima Edirne'nin ve Meriç'in garbinden bahsediliyor. Yani nehrin ortası ve sol sahili mevzu bahis değildir. Bunda Hükümet menfaa azime görüyor. Garp sahili ve garbinde kelimesini kullanmak muvafiktir. Çünkü; bugünden muvafak hudut müzakeresine girmeyi mahzurlu görüyoruz. Edirne'nin garbi, bize 1914 hududunu temin edecek derecede olduğuna kuvvetle itimadımız vardır. Bunda daha ziyade munakaşata girmekte ve bunu teferrüatıyla tespit etmekte Mudanya Konferansında ve bilhassa sulh konferansından evvel Hükümet, faydalanı zıyade marzarat görüyor.

İkinci sualinize cevabım; ekalliyetler hakkında Hükümetin mukabil teklifi teklif buyurulacak olursa Misakı Millide kabul ettiğimiz esastan daha çok nâfi olduğu görülür. Hiç başka bir hukuk tanımıyoruz ve binaenaleyh kanun nazarında müsavî addediyoruz. Buna muvafak olursak bunun da her türlü mesuliyetini kabul ediyoruz.

ŞEREF BEY (Edirne) — Efendiler, Meclisi Âli ve Türk Milleti Misakı Millisini Başkumandanına ve Başkumandanın eline tevdi etti. Başkumandan da orduyu eline alı ve ordusuna arş dedi, bilâ endişe yürüttü. İzmir şehrinde bir duruntu hasıl oldu. Yoksa bu adam aldı yürüdü. Bunun önüne duracak hiç bir şey yoktur. Binaenaleyh, askerî konferans dediler,

Mudanya'da bir konferans akdettiler. Mütareke konferansı deyiniz, ne dersiniz deyiniz. Konferans oldu ve hâlâ da olmaktadır.

Şimdi okunan Hariciye Vekilinin okumakta olduğu şey hakkında bendenizin nazarı dikkatini celbeden üç nokta vardır. Bu nikat hakkında söz söylemek isterim. Mademki Hükümet, yani İcra Vekilleri Reisi... Doktor Tevfik Rüştu Bey içtimadan sonra konuşurlar. Burası müşahabe yeri değildir. Dışarıda İcra Vekilleri Reisi ile istediğiniz kadar müşahabe edersiniz. Mecliste edemezsiniz.

TEVFIK RÜŞTÜ BEY (Menteşo) — Reis Açı, bir noktayı izah etmek isterim. Rica ederim, sözlerini ihlal edecek bir hareket yoktur. Dinleyip dinlememek meclisine gelince, o bana aittir.

ŞEREF BEY (Edirne) — Dinlemezsiniz, o başka. Fakat İcra Vekilleri Reisini meşgul edemezsiniz.

TEVFIK RÜŞTÜ BEY (Menteşo) — Dinlemek meclisimizde değilim.

ŞEREF BEY (Edirne) — Söyleyemez, dinlersiniz. Söz şimdi benimdir. Siz susarsanız, dinlemiyebilirsiniz. Esasen sizin lütfen istimalınıza muhtaç acezeden değilim. Siz gülersiniz, ben kahkahalar salıveririm. Burası darülmecanî değildir.

Binaenaleyh efendiler, Edirne dahil olduğu halde nokta nazarı gayet doğrudur. Edirne'nin garbı diye yapılan şey doğrudur. Bu felâketi en çok çeken biziz. Fakat bir nokta var ki, düveli itilafiyenin Edirne'deki hattı, yani Lüleburgaz ile Edirne arasındaki şimendiferi kontrol altına alması veya elinde bulundurması felâketi muhakkaktır. Yalnız Karaağaç'ın Edirne'de kalması da kifayet etmez. Ben bilirim ki, İsmet Paşa (1914) hududunu herkesten iyi bilir. Çünkü o hudut yapılırken kendisi o komisyonun içinde dahildi. O hududu bilir. Biz buradan arkadaşlarla kendisine yazdık. Onu Hükümet halledecektir. Noktayı iyi bulmuştur. Yani Edirne'nin garbı denilmesiyle, bittabi Edirne'nin ta garbinden geçen hattın Edirne'nin garbinde kalacağı tabiidir. Fakat efendiler, İngilizler, dünyada iki millet vardır ki, affedemezler. Biri biz diğeri Fransızlar. Fransızlara katılmam. Fakat bizi affetmeyeceklerdir. Dünyada ve bütün tarihte, Büyük Millet Meclisi Hükümetinin İngiliz siyasetini uğraltığı hezimet kadar bir hezimet görülmemiştir ve İngilizler böyle bir hezimete şimdiye kadar uğramamışlardır.

HACİM MUHİTTİN BEY (Karası) — Şeref Bey, Büyük Millet Meclisi İngilizlerin affına muhtaç değildir.

ŞEREF BEY (Devamla) — Elcodim, af kelimesi burada manayı hakikisinde masruf değildir. Yani bu intikamı bırakmayacaktır. Şimdi bu hezimet siyasetine uğrayan İngilizler kapana kılınmış sıçan gibi tepiniyorlar. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin eline kuyruğu geçmiştir. Binaenaleyh kimildadıkça hatıyor. Şimdi ona doğru gidiyorsun. Kemali iftiharla gördük ki Başkumandan İngilizlerin şeylerine ehemmiyet vermedi, yürüdü. İşte söz burada, siyaset hunda, hikmet hunda. Ordu yürüdü mü mesele bitti. Ben zaten konferans taraftarı değilim. Ordu yürüyecekti, İngilizler aman diyecekti, titriyecekti. Bu olacaktı.

Yaptıkları mezalime gelince; iste resmen siyasete veriyorum. Bir defa da okuyayım. Yani İngilizler ne kârlar iderlerse desinler, hepsi yalandır. Biz tayyarelerle baktık, nicezâlim yapılmıyor diyorlar. Efendiler, Mudanya Konferansı başladığı gün benim evladımı Edirne'den götürdüler. Evladım ile tam 1.500 kişiyi Edirne'den sımli meşhule götürmüşlerdir. 168 köyün kadınlarını canıye doldurdular, ırzlarına geçtiler. Efendiler, bunları yapan vaktiyle burada isyan etmiş olan ve sımli de Yunanlılar tarafından Anadolulu'lan nakledilen çerkezlerle, abazalardır. « Lanet olsun sesleri. Evet efendiler, yapan bunlardır. Orada imha taburları yapmışlardır. Sahalardan Çorlu Kırkkilise taraflarına kadar imha taburları yapmışlardır, ahali isyan etmişlerdir, ahalinin silahları yoktur. İsyân eden ahali 2.000 Yunanlıyı tepelenmiş ve hududa sürmüşlerdir.

Türkler Saray ve Vize kazası Hükümetini basmışlardır. Orada kanlı bir mücadele devam ediyor. Fakat köyler yanmıştır. Edirne şehrinde sokakta gezencileri kurşunla öldürüyorlar. Tabii tayyare ütenleri göremez. Benim çocuğumla giden biçârcilerden haber yoktur. Tayyare onları nereden görecektir? Mütarekeden sonra Lister denilen habis... Yusuf Kemal Beyefendi Avrupa'ya giderken karşı gelen habis, Lister, yani Allah'ın habasetle yarattığı bir adam İngilizlerin mümessili idi. Bütün mezalim onun gözü önünde tertip edilerek yapılmıştır. (Kim bu adam sesleri) Edirne'de İngiliz mümessilidir. Hereke'den beraber geldi, beraber İstanbul'a gitti. Yüzbaşı veya binbaşı rütbesinde İngiliz mümessili. Her ne ise onun seysile yapılyordu. İngilizler notada bir Yunan beldesi olan Tekfurdaki demişlerdi. Halbuki Tekfurdaki baştao başa bir Türk beldesidir. Orada yalnız iki mahalle gâvur vardır.

NUSRET EFENDİ (Erzurum) — O da Ermeni,

ŞEREF BEY (Devamla) — Evet Oraya İngilizler gitti. Çünkü onların da hattı guruz ve saire diye hattı vardı. İsbat etmiş olmak için İngilizlerin tertibatı olarak Tekfurdağı ile Malkara arasında bulunan köyler 800. 900 haneli bütün Türk köyüdür. Şimdi oraları imha ediyorlar. Sonra Lüleburgaz'dan topladıkları 1.700 bilmem ne kadardır. Bunlar Palavudiz zindanlarındadır. Bolu Mebusu Fuad Beyin pederleri ihtiyar mühterem bir adamı 18 - 19 aydır hapisanede. Bugün bu konferansı İngiltere'nin uzatmasının yegâne sebebi, Trakya'nın tamamıyla imhasını tenin içindir ve bizim Garbi Trakya'da bile pilepisi yapacağız diye Garbi Trakya'nın şikâyeti Meclisimize geliyor. Bunları saf, saf fevca garbi Trakya'da hepsini bağlayıp götürüyor, gidiyor. Bu on günlük vekayidir ve bu vekayı Erkânı Harbiye Umumiyyeye de gelmiştir. Yani benim okuduğum rapor, Erkânı Harbiye Umumiyyeye gelmiştir. Şimdi oradaki İngiliz generali bizim oradaki mebus arkadaşımıza; biz tayyare ile baktık. Hiç bir mezalim yapmadılar denmiş. Ben şahsen Büyük Millet Meclisi azası sıfatıyla size söylüyorum. Ben Trikopisi öldüreceğimi. Siz de beni burada asın. İşte size söylüyorum. Bunu yapmazsam namussuzsun deyin. Burada çıkıp da benim evladına yaptılar, götürdüler, benim yapacağımı iş bu. Buradan çıkar çıkmaz, İstanbul'a telgraf yazacağını, benim çocuğumu ve beraber götürülenleri getirmezseniz ben gidiyorum; Trikopisi, Diyatıyes'i öldürmeye gidiyorum. Açık söylüyorum, bu kadar. Hesap budur. Bundan sonra beni de şuraya asarsınız. Ve şu herifi şuraya asdık dersiniz, açık bir lif. Mezalim yapılmıyor, ne imiş? Ben böyle sözleri dinlemem. Mezalim tanımasıyla vardır, murettep ve muntazam plan dahilinde mezalim yapılmıştır ve yapılmaktadır. Ama ordu yürüyor. Evet benim imanım var. Fakat ben kızyorum, niçin ordu İzmir'de durdu.

TEVFIK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Reis Bey ben yalnız bir noktayı ıstırahm ediyorum ve izali edilmesini isterim. Meclisin nezaheti namına. Burası Darülmecanin değildir, kendime edilen hitabın geriye alınmasını teklif ederim.

ŞEREF BEY (Devamla) — Sen istediğin kadar sığarsın.

TEVFIK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Mecnun sensin.

ŞEREF BEY (Devamla) — Ne bağıyorsun, benden sonra kozunuzu alırsınız. Ben sağa değil, sekisen bin okka olana papuç bırakmam ha; sana değil.

REİS — Efendim; sekiz dokuz arkadaşınız söz almıştı. (Müzakere yoktur sesleri) Müzakereyi kâfi görenler lütfen ellerini kaldırsın. Kâfi görülmüştür.

Efendim celsei hafı bitmiştir. Celsei ateniyyeye geçilmesini kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... Kabul edilmiştir.

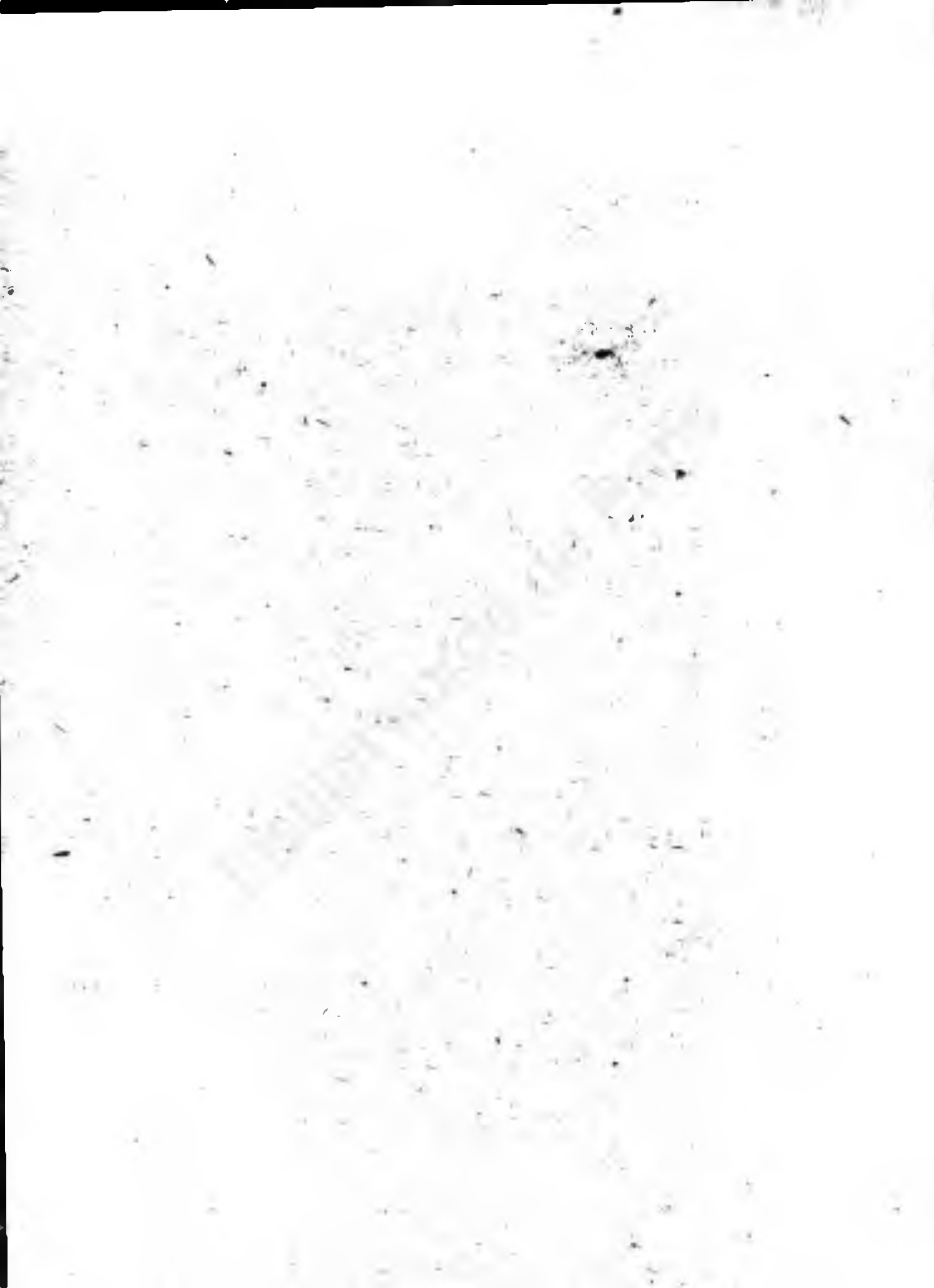
(Zabıtta okunmayan, fakat dosyada bulunan bir vesika)

Fransız Reisi Vükelâsi ve Paris Konferansı Reisi M. Puan Kare'ye.

Üç devleti müttelike tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetine verilmiş olan 23 Eylül 1922 tarihli notaya Hükümetim tarafından bir kaç güne kadar ayrıca cevap verileceği, Türkiye Orduları Başkumandanlığı nezdine ahiren muvasalat etmiş olan M. Franklen Buyyon'un Paris Konferansında toplanmış olan devletler murahhaslarıyla mutahik kalarak verdiği teminata ve âdilane bir sulhün serian tesisi için derhal müzakere başlanacağına ısmat ederek, İstanbul ve Çanakkale üzerinden ve Yunan ordularını arkasından bilâ fasıla devam eden hareketi askeriyemizin derhal tevfiğine emir verilmiştir.

M. Franklen Buyyon'un verdiği teminat Türkiye haklarının temini için itilâf devletlerinin mütehasis oldukları hissiyatı adaletkâraneyi tavzih ve telkin etmiştir. Ancak Trakya'nın Yunan ordusunun işgali ve Hükümetin idaresi altında bir gün fazla devamı hayatı her gün mehaliki ve Türkiye halkınca gayrı kabili tasvir ızdırabı dai olduğundan, Edirne dahil olduğu halde, Meriç garbine kadar Trakya'nın derhal tahliyesiyle Büyük Millet Meclisi Hükümetine teslimini acilen tatbik eylemek icabetmektedir.

İşbu müstacel hususan takdir ettirmek üzere, Mudanya'da müttelikin generalleriyle bir konferans akdi düveli itilâfiyenin arzu ve tekliflerine tevaluk ettiğinden konferansı 3 Teşrinievvel 1338'de Mudanya'da inikadı teklif olunur. Mudanya konferansına tarafımızdan Garh Cephesi Orduları Kumandanı İsmet Paşa bizzat memur edilmiştir. Yevmi mezkûr munasip görüldüğü takdirde konferansa memur olacak generallerin tayin ve ısratını rica ederim.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

9 Teşrinievvel 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1 — ZAPTI SABIK HULÁSASI	910
2 — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	910
1. — <i>Mudanya Konferansı</i>	910:930

Cilt : 23

115 nci İmtihan. 2, 4 nci Celse

YÜZ ON BEŞİNCİ İNİKAT

9 Teşrinievvel 1338 Pazartesi

İKİNCİ CELESE

Açılma Saati : 2.50

REİS : Reisisâni Doktor Adnan Bey.

KÂTİPLEK : Hakkı Bey (Vn), Atif Bey (Knyarı)

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) — Efendim şu günlerde cereyan etmekte olan Mudanya Konferansı hakkında son iki gün zarfında, yani geçen gün Meclisi Âliye arz ettiğimiz gündən bu güne kadar almış olduğunı şeyleri arz edeceğim. Binaenaleyh zapta geçmesine lüzumı yok.

REİS — Efendim, müsaade buyurunuz. Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey celsei Hariciye teklif ediyorlar. Kabul ediyor musunuz efendim?.. Kabul edilmiştir.

Zaptı sabık hulâsası var, okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YÜZ ON DÖRDÜNCÜ İNİKAT

7 Teşrinievvel 1338 Cumartesi

ÜÇÜNCÜ CELESE

Musa Kâzım Efendi hazretleri tarafından küşad edilerek Mudanya Konferansı hakkında cereyan eden muhaberat Hariciye Vekili Bey tarafından hasbühâl tarzında ve mufassalan zapta geçmemek üzere Meclisi Âliye arz edilip celseye nihayet verildi.

Reis	Kâtip
Reisisâni	Vn
Musa Kâzım	Hakkı

Kâtip
Kayseri
Ârif

REİS — Zaptı sabık hakkında söz almak isteyen var mı?.. Kabul edenler... Kabul edildi.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEYAD

1. — Mudanya Konferansı

YASİN BEY (Gaziantep) — Efendim Hariciye Vekâleti bunu Meclisin tasvibine arz etmiyor ki zapta geçsin. Binaenaleyh harifien hasbühâl gibi bir sey oluyor. Hasbühâl zapta geçmez.

HAKKI HAMI BEY (Sinop) — Reis Bey, o halde sabık zabıt kabul edilmiştir.

REİS — Tashihem.

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Sinop) — Geçenlerde Mustafa Kemal Paşa Hazretleriyle Franklen Dünyyon arasında cereyan eden müzakere hakkında maruzatta bulunmuştum ve bu mesele

hakkında da arz etmişim. Bugün de onları harifien okuyorum efendim. Tarihleri 6 Teşrinievveldir.

6 Teşrinievvel 1338 sabahı Mudanya'daki Fransız zihlîci vasıtasıyla Dersaadet'teki General Pelle'den, namı devletlerine ve Franklen Dünyyon'dan namı üdiziye varit olan iki kütâ telgraf sureli berveçhi zar maruzdur. Pelle'nin telgrafnamesinde yalnız bir nokta. Trakya'nın şimdiden teslim olunmaması olunca mesele'nin ehemmiyeti aslıyesi denkârdır. Çümkii Trakya'yı müttelikimin tahtı fşgalinde tutması sarih bir vaziyet olduğu gibi, Trakya'yı bize teslim etmek de sarih bir vaziyettir. Müttelikler Trakya'yı, hakı

kati halde tahri işgallerinde tutmak kararıyla zahiren bize teslim etmiş olmak vaziyetini takindılar ve bu suretle bize zararı olan bir şeyi, Trakya'da hizi İstambul Hükümeti vaziyetine sokarak maddeten ve niânen hâkimiyetleri altına almak istiyorlar. Trakya'yı tahri işgallerinde tutmak kararını verirlerse bunun için bizimle müzakereye lüzum olmadığı müalâhasındayım. Harington'dan buraya asat edilen bir habere göre, takriben 6-7 sonra buraya gelebileceğini bildirmiştir.

Dersaadette Fransız fevkalâde komiseri tarafından Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa Hazretlerine yazılan telgrafın kopyasıdır.

Âtidedeki telgrafnamenin Mustafa Paşa Hazretlerine keşidesi rica olunur.

Mudanya Konferansında Türk halkının mütebahati esasıyesine bir bir suretle idkummayan yalnız bir nokta üzerinde müşkülât hâsil olmuştur. Sizin kabul edebileceğiniz bir şartla halle ben tasavvur edeceğim ve kan unki hükümet de tasavvur edecektir. Kaviyen umit varımı ki, Türkiye'nin talışı için, o kadar sarfı himmet eden zâti devletleri işi yeni bir harp ile zehfkiye koymazlar. Derhal müstaeel bir karar ile Büyük Millet Meclisi Hükümetinden kendi hükümetimin istediği teklüfatı sulhiyedir. Bize ve müttelik olan devletlere imtal bahş buyurmanızı istiham eyleyirim.

Paşa Hazretleri tarafından verilen cevapdır.

Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa Hazretlerine.

Âtidedeki telgrafnamenin Dersaadetteki General Pelle'ye keşidesinin temin buyurulmasını rica ederim.

İstanbul'da General Pelle'ye.

Türk halkının mütebahati esasıyesinin bir noktası üzerinde müşkülât hâsil olması mütebâi tecsür olmuştur. İsmet Paşadan aldığı son telgrafda İngiliz ve Batyan generallerinin Trakya'ya bize teslimden istinkâf ettikleri ve müttelikimin askeri işgalleri altında bulundurmakta devam etmek istedikleri anlaşılıyor. Bu nokta mahim olduğundan sonra Franklen'in bu suretle müttelikimin yedinde kalması 23 Mart tarihli nota ahkâmına ve Mösyö Franklen Dunyyon'un teminatına mügayir görülmektedir. İlk anda ve bizim için en mühim noktada itilaf arzusunun sarif olmaması ve Trakya'yı ellerinde bulundurmak suretiyle bize bir taziyik icraf etmek fikrini verecek mahiyette olduğundan hizi büyük tereddüt ve hayretlere duçar etmiştir. Amalı Sulhperverane ve pek meşru

olan metahimimize bu suretle itilafgirizane muamele olunmasını Fransız hükümetinin muvafakat edeceğine ümit ettiğimizden, vaat buyurduğunuz tavassutun neticesi fihiyesine intizar eyleyiriz.

Türkiye Büyük Millet Meclisi

Reisi Başkumandan

Mustafa Kemal

İkinci tel: Franklen buyyundan :

İsmet Paşa Hazretleri buraya gelince zâti devletlerinin telgrafnamesini bana verdi. Cereyan eden ahvalı berveşhi ati arz ederim.

Dun İstanbul'a gittim ve derakap meseleyi hal etmeği kendilerine anlattım. Trakya'yı Türkiye'ye vermek için talimatı katiye almak üzere Londra ve Paris'te Heyet Vekilenin bu sabah içtımadı teklif ettim. Muhaberatı telgrafiyenim müşkülâtına ve saatlerdeki farka binaen bu akşamın, belki geceden evvel cevap alabilmek hifil mümkün değildir. Vadeyi kısa yaptığımızdan dolayı hata etmişiz. Bir güne kadar ittihaz etmezden evvel, bunu zâti sâmilieriden talep ve istiham ederim. Konferans bu akşam ve yarın sabah içtima edebilecektir. Eğer Konferans menunıyetbahş neticeye ıktıran etmezse, şimdye kadar adaleti müdafaa eden Fransanın kararını arz etmek için müsaadei samilerini istiham eyleyirim.

6 . 10 . 1338

Muhibbi İhtiramkârınız

Franklen Buyyon

Paşa Hazretleri tarafından Mösyö Franklen Buyyana.

Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa Hazretlerine Erkânî Harbiyei Umuniye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerine çekilen telgrafnamelerdir.

Telgrafnamenizi aldım. 23 Mart tarihli nota ile düveli müttelika tarafından Trakya'nın bize iadesi vaat edildiği halde Mudanya'da İngiliz generallerinin istinkâf etmeleri müttelik'in işgali askerisinde bulundurmak istemeleri hıze hüsnü telekki edilmemiştir. Harekâtin tevekkulundan hâsil olan konferansın devamından tezahür eden mehaziri askeriyeyi pazarı dikkati âliferine havale ederim. Vaziyetü hazırano bir an evvel müspet bir neticeye ıktıranı meafii hayatiyenizdendir. İtimaden, konferansın bu akşam ve yahut yarın akşamki karara intizaren harekâtin başlaması için verdiğim emrin tchiri icrasını İsmet Paşa Hazretlerine yazdım. Meszûli dostanemizden müspet bir netice hasil olacağını kuvvetle ümit ederim.

Geçenki maruzatımdan sonra aldığımız ilk telgraf şudur: yani Başkumandanlığa çekilen telgraf

dur; Hepsî Başkumandanlıkta oluyor. İsmet Paşa çekiyor.

7 10.1338 öğleden evvel saat ikide içtima olacağı ümit ediliyor. Ankara ile irtibatın muhafazası hâzî ebemmiyettir.

General Harinkton'un diğer general yedile gönderdiği bir mektubu aynen takdim ediyorum. (Cevabım da ayrıca arz edilmiştir. (8 Teşrinievvel 1338 öğleden sonra da yazılmıştır.)

Garp cephesi kumandanı İsmet Paşa Hazretlerine.

Paşa Hazretleri, İngiliz Kıtaatı Başkumandanı sıfatıyla ifade ediyorum. Zati âlileri tarafından, Ankara Millet Meclisi hükümeti sıfatıyla, verilmiş huluman ve her türlü muhasematın ve harekâtın tevaküf edeceği hakkındaki vaatlerinize rağmen, bu harekâtın devam etmiş olduğu hakkında nazarı dikkati devletlerini celbetmeği arzu ederim. Elimdeki sarîh malûmat gösteriyor, ki Çanakkale'de kıtaatımızın hemen yanındaki süvari kıtaatınız, piyade ile getirilmiş ve bu noktada gayet ciddi bir vaziyet ihdas edilmiştir. Elimde deliller de vardır, ki bir fırka kadar tahmin edilen bir kuvvet topçu ve süvari ile birlikte Yarımca'daki hududu geçmişler ve hâli hazırda Karayakub'a gelmişlerdir. Aynı zamanda Türk süvarilerinin Yarımca ve Şile'ye geldiklerini haber aldım. Demek oluyor ki bitaraf mıntakalara tecavüz edilmiştir. Bu harekât müttelikin genaralleri ile zati devletlerinin müslihane bir surette tesviye bulmaya çalıştıkları bir anda vukuhuluyor. Evvelki iş'arâtımızda beyan ettiğim veçhile, bitaraf mıntakada tecavüzün mesuliyeti bu tecavüzü yapmış olanlara ait kalacaktır. Muhasematın içtinap etmek için elinden gelen her şeyi yaptını ve emrim altındaki zabıtlar ve kıtaat, göstermiş oldukları itinalardan dolayı her türlü taktire lâyıktırlar. Bütün bu harekâtın konferansın nihayetine kadar tevkîfi zimminde evamiri kâtiye lâzimeyi ita etmesi lüzumunu Ankara Büyük Millet Meclisi hükümetine arz etmesini ve bu hususta bana teminat verilmesini zati devletlerinden rica ederim.

Zati Devletlerinin Sadık Beodesi
Olması Şerefiyle Mübahı
Harinkton

(Handeler) (O sesleri)

Efendim İngiliz usulî muhaberatında bu adettir. En yüksek bir adam en aşağı bir adama yazabilir. O sizin hizmetgâriniz olmakla mübahidir. Onun için aynen okuyorum.

General Harinkton.

Mudanya Müttelikin generalleri reisi.

Mudanya Konferansı Reisi İsmet Paşa tarafından Büyük Britanya murahhası General Sir Charles Harinkton Hazretlerine (Mudanya konferansı dairesi 8 Teşrinievvel 1338.

Ekselans.

Çanakkale'de huluman kıtaatımızdan bazı süvariler yerine bazı piyadeler ikame edilmiş olması, alelade tehvil gibi, kıtaatın harekâtı dahiliyesinden ibaret olacaktır. Çanakkale'de harekâtın tevkîf olduğu zamandan itibaren bir neferimizin bir hatta ilerlemiş olduğuna dair bir misal varsa, o misali derhal tashih ettirmek üzere istişar buyurmalarını rica ederim. Diğer taraftan büyük Britanya kıtaatının nakliyat faaliyetleri devam etmiş ve tarafeyn halları arasındaki mesafe büyük Britanya kıtaatının ilerlemesiyle kısalınmış ve bütün bu harekât tarafımızdan tevkîfi harekât edildikten sonra itra olunmuştur. Kıtaatımızın ve kumandanlarımızın zati devletleriyle mükerreren müdavele ettiğimiz etkârî müslimeteüyaneden mühenî emirlere tevkîfî her nevi hadîsata mahal vermemek hususunda gösterdikleri itina ve muvaffakiyet şâyünî taktir bir derecedir.

Yarımca ve Yakublu ve Şile'de mevzu bahis edilen harekâtta harekâtı dahiliyeden maduttur. Çünkü bahis buyrulan bitaraf mıntakaların Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetiyle müttelikleri arasında hiç bir zaman takarrur ettirilmemiş ve bu hususta tarafımızdan hiç bir taahhüde girilmemiş olduğunu ifadeye müsaraat eylerim. Harekât noktai nazarından Büyük Millet Meclisi Hükümetinin taahhüdü 29 Eylül notasında bildirildiği veçhile, Müdanya konferansına kadar harekâtın tevkîfinden ve konferans esnasında mükerreren mevzu bahis olduğu vakit tarafımızdan teyit edildiği veçhile, itilâf kıtaatına karşı her hangi bir hadîseye mahal vermemekten ibarettir. General Monpelli ve General Şarpi, etrafiyle şifahen de bildirdiğim veçhile, bir gûna hadîsata mahal vermemek üzere tarafımızdan tedabiri lâzime alınmıştır. Arzuyu devletleri veçhile, teklifi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetine de arzı iblâğ eylerim.

Zati devletlerine hümeti mahsusı ile mübahı;
Mudanya Konferansı Reisi;
General İsmet.

Buna cevaben dün Heyet-i Vekile ile görüşüldükten sonra Başkumandan Paşa Hazretlerinin verdiği cevap.

Mudanya konferansı Reisi Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa Hazretlerine.

General Harinkton'un bu sabahki zâti devletlerine gönderdiği mektup aynı Heyeti Vekilye takdim edildi. Bu mektuba tarafî sâmililerinden verilen cevap muhteviyatına da Heyeti Vekilye ittifa hasıl oldu.

Trakya'nın derhal tahliyesiyle beraber, Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetine teslimini temin etmek üzere inikat eden Mudanya Konferansının bugüne kadar cereyanı esnasında müteahhit olduğumuz noktalara tamamen riayetkâr kaldık. Konferans bilâ lüzümü imtidat ettirilmeğe olduğu halde daha konferanstan Sulhperverane ve müsaletmekürane bir netice iktidaf olunacağı ümmiyesiyle riayetkâr kalmaktadır. Ancak gayri mübâyyen bir zaman için mahkûmu adalet kalmayacağı müttefikin generallerinin de tasvip edeceklerini zannetmeyiz. General Harinkton'un harekâtı askeriyeye dâve tasvir ettiği harekâtın ordunun harekâtı dahilyesinden oluşu hakkındaki izahatımız lûkkatı tenzir etmiş olacaktır. Ancak Mudanya Konferansı müzakeratının cereyan ettiği ve bu minasehette harekâtı askeriyemizi tevkif etmiş bulunduğumuz esnada İngilizlerin Anadolu sevâhlinde muharebe tertibat ve tedabiri almışığı ve kuvvetlerini tezyit etmeye devam ettiklerini ve aynı zamanda Trakya'da bulunan ordusunun yeniden idame-i harbe muktedir vaziyet ihdasında terâvî faaliyetine nisbane olunması mesuliyetini müsebbiplerine atfetmek mecburiyetindeyiz. Mudanya Konferansı hak ve adle mukavimsi ve hali harbin hitamını temin edecek bir neticeyi haseneye iktiran ettirmek hususunda zâti devletlerinin sulhperverane meselesi şârpîye taktir ve tamamen hükümetimizin hissiyat ve nikatı nazarına mütabik görüldür. İngiliz generalinin bizim için hayati ve gayri kabili teahhur noktalar üzerinde düşmanlarınıza fırsatbahş olacak uzun tevakküflara meydan bırakmaksızın İngiliz Milletinin temayülü hakikiyeti sulhpervaranesi dairesinde hareketle, hüttün cihanın sabırsızlıkla intizar eylediği şârk sultânının temel taşını vaz'a müesaraat göstermesiyle ifa ediliği mühim ve insani vazifenin ne kadar büyük olduğu kendilerince de taktir olunur. Noktai nazarımızın meşru ve makul olduğuna bâriz bir delil olmak üzere aynı konferansa dahil bulunan Fransız ve İtalyan generallerinin Trakya'nın derhal düşmandan tahliye edilerek Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetine teslimi hususunda mütezahir ve müspet kanaatlarını gükterebiliriz. Konferansın verdiği neticeye doğru daha fazla idamesinden tahassul eden malızurların ve hüttün cihanı medeniyet nazarındaki azim mesuliyetin müsebbipleri biz olmadığımızı ve olmak istemediğimizi dün-

yanıya taktir edeceğine şüphemiz yoktur. Her halde konferansın bir, iki gün zarfında intacına sabırsızlıkla intizar olunur.

Bu akşam gelen bir telgraf.

Ruşkumandaalığa
(Suret)

Mudanya'da müttefikin Jeneraller Konferansı Reisi Feriksin Şârpîs Harinkton

Mudanya'da Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti Murahhası İsmet Paşa Hazretlerine

Mudanya Brandok sefinesi kiralisinden :

Mektubunuzu almakla şerefyahım ve derhal hüttün harekâtın durdurulması için vermiş olduğunuz scri emirden dolayı teşekkür ederim.

Ben de aynı suretle kuvvetlerimi haberdar ettim. Mektubumda bilahare tafsilatı cevap vereceğim. Lâkin fırsattan bir istifade, zâtiyelerini haberdar etmek isterimki; benim kıtaatım ileriyeye hareket etmemek üzere emir almışlardır ve bir kaç gün evvel gelmiş olan Takviye kıtaatinın Anadolu sahillerine çıkarılmasını emretmiştim. Konferansın yarın sabaha kadar tehiri zaruri olduğunu arz ederim. Her ne kadar ben İngiltere hükümetinden sarih talimat almış isem de Jeneral Mon belli ve Şârpîye Paris'te beyuel mütelifin ittihaz edilen karar tefsir edilmemiştir. Ondan dolayı kendilerinin bu teklifi beklemeleri zaruridir. Lâkin daha fazla teahhurun niemi için tarzı meşai edilmektedir. Yine aynı tabir. Ondan sonra İsmet Paşa Hazretlerinden Başkumandan Paşa Hazretlerine.

8 Teşrinievvel 1338. Saat üç sonra işaretli rapora zeyil.

1. Jeneraller öğleden sonra saat ikide mukarrer ictimaa gelmediler. General Harinkton'un sabahki mektubuna verdiğim cevaba öğleden sonra saat dörtte gelen cevap ayrıca arz edilmiştir.

Ondan sonra bu gün ictima olmadı. İctima Harinkton'un mektubunda teklif edildiği veçhile yarın 9 Teşrinievvel sabahına kalacağını arz ederim.

2. Öğleden evvel Jeneral Şârpî ile Monpellü; Harinkton'un birinci mektubunu bana getirdikleri zaman Çanakkale'de tarafeyn arasındaki yakın mesafeden ve süvariye idenin tehvil etmiş olmasından ve İzmit nünikasındaki harekâttan telâşla bahsettiler. Kendilerine lüzüm gelen cevapları verdik. Çanakkale'de tarafeyn arasını açmayı bir mesele-i esasıye gösterdiler ve nihayet İngilizlerin metelibimizi kabul edeceklerini ve bu halde tarafeyn arasını açmağa razı olup olmayacağını sordular. Evvela İngilizlere talimat gel-

sın, meseleyi esasıya aramızda muvafık olarak hül olunsun. Çanakkale'deki meselede birbirimizi aramızda memnun ederiz dedim. Gittiler. Bundan anlamıştımki İngilizlere gelen talimat müsaittir ve daha evvel Çanakkale'de tarafeyn arasındaki mevzu mesele faydasını temin etmek için çalışıyorlar. Ben de buna müstebit gördüm.

3. Öğleden sonra Jeneral Harigton'dan mektubu nazaran Fransız ve İtalyaya yeni talimata ihtiyaç gösterince, İngilizlere gelen talimat menfidir ve Fransız ve İtalyanı dahi İngiliz hükümeti ilgili planına yeniden uydurmuştur, manası çıkarılabilir. Filhakika Franklen buyyon'la mülakatımız da bu kanaati vermiştir. Mumaileyh son derece müteessir bir vaziyette ve kendi aleyhinde İngilizlerin şiddetli bir mucdele açmış ve harbe sebep olacak maliyette göstermiş ve hükümetlerinin muzakerat ve mukarreratına dair hiç bir malumat alamamasına göre öğleki ihtimal telgraflara İngilizler tarafından tevkiif edilmiş olduğunu söyleyecek kadar ileri varmakta ve kendisinin bir an evvel Parise giderek vaziyeti tenvir etmesini lüzum görmektedir. Onun tahminine göre, filhakika sabahleyin İngilizler cevabın müsait olduğunu tahmin ediyorlar ve bu sebeple Çanakkale'de yalnız mevzu bir açılma tamir ediyorlar. Bu sebeple Çanakkale'de yalnız mevzu bir açılma mevzubahis olacaktır. Fakat sonradan gelen ve metni henüz teresşuh etmeyen talimata göre, Trakya'nın on beş günde Yuonanlılardan tahliye ve bir ayda bize teslim oluncak Garbı Trakya'da bir muntakai bitaraf haricine çekilmesi talep olunacak imiş. Bu son talepten dolayı vaziyeti valum görmektesiz. Her halde daha başka şeyler olacaktır. Gece onla on bir arasında Fransa'dan gelecek talimat anlaşılacak ve bunun üzerine Franklen Buyyon ile yeniden müdavelei efkâr edeceğiz. Bu gece vaziyet üzrüne tekrar arzı malumat edeceğim. Şimdi İngiliz Jeneralı talimat sahibi ve diğerleri konferansdaki tebligat ve tahhudatlarından belki caymış vaziyette tahmin olunuyorlar.

Saat 9 Sonradan Yazıldı
Garb Cephesi Kumandanı
İsmet

Mosyö Franklen Buyyon'la 9 Teşrinievvel 1318 saat bir evvelde vukubulan mülakat ihtisasıdır.

Fransız ve İtalyan Jeneralleri İstanbul'a gelmişlerdir. Fillerindeki yeni talimat gündüz zan olundugundan daha müsait imiş. Paris konferansının Trakya hakkında mukarreratı her üç jeneralin talimatlarında var imiş. Bundan başka olarak İngiliz ta-

limatında akalliyetler ve Jandarma miktarı ve bitaraf mintika hakkında talimat varmış ve gündüz bu talimatın aynen diğerlerine de gelmiş olduğu söyleni yormuş. Talimatlar arasında tevafuk olmayan noktaları İngiliz tekrar sormuş. 9 Teşrinievvel öğleden evvel onbirde konferans olacak, bütün mesail anlaşılacakmış. Trakya hakkında her üçünün talimatı yeknie al imiş. İhtisas olunduguna göre on beş günde Yuonanlılardan tahliye ve daha bir ay müdretkin işgali ile bize teslimi muamelesi, yani ceman bir buçuk ayda teslim olunacakmış. Franklen Buyyon'un daha müsait demesine rağmen, görülüyorki iş aksıdır. Jeneralinin ilâveten Londra'ya yeniden sorduguda Anadolu'da bitaraf mintikası olacakmış. Franklen Buyyon bu gece Parise dönüşü mukarrer olduğu halde yarın zevale kaidar kalmağa karar vermiş. Konferans da bir kaç esasın evvelenirde ve heman imzaya alınmasını muvafık buluyor. Bizim ihtisamız şindilik daha menfidir. Trakya'yı hakikaten bize vermek fikrinde görünmüyorlar.

(9 Teşrinievvel 1318 Saat 3 Kirkda yazıldı)

İsmet

HILMI BEY (Anlu) — Reis Bey Hariciye Vekâletinden bir sual takririm var. Vekil Bey efendi şimdi cevap versinler.

YUSUF KEMAL BEY HARİCIYE VEKİLİ (Kastamonu) — Bolu mecbusu muhteremi Tunalı Hilmi Beyefendinin Cumartesi günü cevap verilmek üzere bir takriri var. Halbuki bu sual takriri bendenize Pazartesi günü geldi. Onun için cevabını bu güne tehirre mecbur kaldım. Takrirden Hilmi Beyefendi.

REİS — Müsaade ederseniz, takriri okuyalım.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Pekâlâ

(6 Teşrinievvel 1318)

(Pek Müstaceldir)

Büyük Millet Riyasetine

Ajans haberlerine göre Trakya'daki Yunanlılar vahşetne set olmak için İstanbul'dan üç itilaf heyeti yola çıkmış; İngiliz heyeti Tekirdağı, İtalyaninkî Luleburgaz'a Fransız heyeti de Edirne'ye gitmiş imiş...

Sorarım : Trakya bu üç şehirden ibaret midir?...

Değil ise; bu üç heyetten her biri mintikasını bir ruh imişcesine istila edilebilmek hâkimiyeti tilsimini mi taşıyor? Koskoca Trakya'yı cehennem solugundan daha sarı, daha azgıda; fakat rahmana kahramanlara saldıran bir alev gibi bir günde yakıp kavurmayla müsteit Yunan unsurlarının kudurganlıklarından bu üç heyetin asla koruyamayacağına dair Hariciye Vekâletimiz acaba nasıl bir itirazda bulunmuştur? Hatta Başkumandanlığımız nasıl bir tebtir almıştır?

Yine ajansa göre Trakya'nın bir ay da tahliyesi kabul edilmiş imiş .

Koskoca Anadolu yarısı, mahut 26 Mart notasının da adını ayda tahliye edilebilir, denilirken, Halbuki Türk milleti arzusunda on dört günde tertemiz bir hale getirilmiş iken, Trakya tahliyesi için de yine her vakitler geçirilerek, hem de bir aydan bahsedilerek Türkü Trakya'da da doğratmak; Türkiye'nin Trakyasını da yıktirmek, yakıtmak siyasetini tatbik ettirmek isteyen, gizli olduğu kadar, ayan olan azme karşı yine aynı makamlar neler düşünmüşler ne gibi kararlar almışlardır?

Yarınki Cumartesi öğlelerinde acilen ve muvazza han cevaplar verilmesini teklif ederim.

Rolu Mebusu
Tunalı Hilmi

YUSUF KEMAL BEY HARİCIYE VEKİLİ
(Kastamonu) — Efendim malumu ühaz Trakya hakkında ve Trakya'da Yunanlıların ika etmekte oldukları mezalim için ötedenberi elilen gelen sarf olunuyor idi. Son zamanlarda, bendenizin burada bulunmadığım bir sırada, yine Hariciye Vekâletinden bu mesele hakkında şiddetli bir nota gönderilmiş ve o nota üzerine Trakya'ya bir heyetler gitmiştir. Düvelî müttelikanın notasını aldıktan sonra düşününce râna malumdurki, bütün mesai Trakya'nın bir an evvel istihlasına masruftur. Çerek Başkumandanlığın mesaisi, gerekse Hariciye Vekâletinin mesaisi ve sureti umumiyede Hükümetimizin mesaisi hep buna masruftur. Kezalik Mudanya konferansında da görüyorsunuzki bütün mesai Trakya'ya masruftur. Mahaza Trakya'da vukubulan mezalim şüphesiz yalnız Trakyalıların değil, her Türkün kalbini sıztatmaktadır. Hepimizin kalbini sıztatmaktadır. Buna elimizden gelen vesait ile mâni olmakda cümleunuzun vazifesi bulunduğu şüphesizdir. Yalnız o vesaitin birisi oraya geçip onları kovmaktır, ki en müessiri de budur. Bunun için de ne derecede sarf mesai edildiği malumdur. Diğerleri de düvelî müttelikaya siz bu mezalime mâni olun demektir, ki o da elden geldiği kadar yapılıyor. Mamefih biz bu gün bir nota daha gönderdik onu da okuyayım.

«Mudanya konferansı, Trakya'yı bir an evvel Yunanlıların zulüm ve vahşetinden tahlis ile sahibi aslisine teslim maksadı ile inikat ettiği malumdur. Yunanlıların Anadolu'da yaptıkları pek şeni fecayii ve envar tahribatı Trakya'da da tamamen yapacakları kavriyen muvassam olduğu için bunun hemen önüne geçilmesi lüzumu Paris konferansında üç hükümeti

müttefika inuralıhastarı ile hem fikir olarak İzmir'e gelmiş olan Mösyo Franklen Ruyyun tarafından tekrar tekrar tasdik ve teslim edilmiştir. Pek aşıkâr olan bu zaruret meydanda iken, bir taraftan Mudanya müzakeratı uzatılıyor. Diğer cihetten aldığımız malumatı niyusukaya nazaran Yunanlıların her iki Trakya'da Müslüman ehaliyi takım takım toplayıp bir semti meçhule göndermek, kadınları taarruz etmek, köyleri yakmak, her tarafta masum ve silahsız halkı katliam etmek gibi, değil âlemi medeniyetin, vahşilerin bile tahammül edemeyeceği fecayı ve tahrihata devam edilmektedir. Bilhassa Trakya'nın bize iadesi mevzubahis olduğu andan beri bu barbarca harekât tezyit ve teşdit edilmektedir. Yuvaları bu nevi harekâttan tamamiyle men etmek mümkün iken Trakya'da bulunan hem din ve hem ırklarının muntazam bir usul tahtında mahvü ifna edilmesine Türkiye halkı tabiatıyla tahammül edemiyor. Bütün millette ve Büyük Millet Meclisinde bu sehpeden hâsıl olan heyecan önüne geçilemeyecek derecededir. Her gün aldığımız haberlere İstanbul'dan gönderilen düvelî müttetika komisyonlarının da bu zulme ve vahşete tamamiyle mâni olamadığını irae etmektedir. Trakya'yı bir an evvel Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetine teslimden ibaret olan yegâne ve âcil çarenin temini için hükümet müttelikanın daha seri kararlar ve şiddetli tertibler idihaz bir zarureti katıyedir. Tekrar alınacağını katı ümit ettiğimiz bu tertiblerin netayici filiyesine intizar olmaktadır.»

YUSUF KEMAL BEY HARİCIYE VEKİLİ
(Kastamonu) — Runu da Hamdi Beye yazıyorum; «Hususatı sâlifinin derhal düvelî müttetika müvessillerine iblağını rica ederim» diyorum.

Bizim bu gün yapabileceğimiz budur. Daha bazı tertibler de hatıra geliyor. Mecla buradaki rehneler hakkında sözler söylenmek vesaire gibi bazı şiddetli tertibler de hatıra geliyor. Fakat mesele arız anık tetkik edilecek olursa ve orada bizim dındaşımız olan müslümanların elyevm Yunan eliinde bulunduğunu nazarı itibara alacak olursak bu tertiblerin de ne kadar fihli ve katı olacağı kestirilemiyor. Onun için yureğimiz yanıttakla beraber, şimdilik bununla iktifa etmek ve bunun için de bütün kuvvetimizi sarf etmek mecburiyetindeyiz.

Hilmi Beyin sualleri ise üç komisyon kâfi değildir, beş komisyon gündertelim gibi tezyit mabiyetindedir. Bunun için şimdi bizim bu komisyonların adedinin tezyidini istemek, zan ederim muvafık değildir.

Çünkü biz başka şeyler istiyoruz. Sonra, zan ederim. O bir suallere surcî umunîyede cevap verdini. (Kütî sesleri.)

REİS — Hilmi Bey bir şey diyecğiniz var mı?

TUNALI HİLMİ BEY (Holu) — Efendim yalnız müsaade buyurursanız âdetâ fizyolojik bir nazardan bahsetmek elzem ve mümkün ise notaya bu cihet ilâve buyurulsun. «Anadolu'dan bütün kuvvî maneviyesi kırılmış ve hatta kuvvî bedeniyesi mahvolmuş bir halde kaçarken şehvetperşane harekette bulunan bu mel'un millet, acaba dört taraftan divarla ihata edilmişçesine bulunan Trakya'da kaçmamış bulunurken ve hâlî tahliide iken acaba neler yapmaz?. Bu ciheti mümkün olduğu kadar şiddetle tekit etmek lâzımdır. Başka çaresi hal yoktur.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Bu müttefikin notasında Trakya'nın Türklere teslimi sarahetle mukayyet midir. Uç devlet ellerinden geldiği kuvveti sarf edeceklerdi. Bu bir sarîh taahhüttür. Bu taahhüdü Mudanya konferansında tekrardan neden içtinap ediyorlar? Yani aramızdaki nizâ lâfzî bir nizâdır. Yani böyle günlerce tehire mana verecek bir hususu görmüyorum. Ortada böyle bir vaziyetin cereyan etmesinden benim anladığım, Trakya'nın elyevm bize iş dedi hususunda el'an İngiltere'nin temerrüt ettiği. Halbuki bunu vaat etmişlerdi. Yani ortada şimdiki eski ifadeleriyle sarîh bir tezat vardır. Binaenaleyh bizim bunu ne zamana kadar beklememiz münasip olabilir ve beklememiz bizim zararımızı mucip olmaz mı?

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Efendim biz de aynı mütalaatı aynen yazdık. Deminki okuduğum, yani bundan evvelki okuduğum şeylerde aynı mütalaat vardır. Siz bunu esas itibarıyla kabul etmişsiniz. Vaktâ bunu hukukî şekil itibarıyla bazı hususata talik etmişlerdi. Fakat esas itibarıyla bu kabul olunmuştu. Zaten Muzafferiyetinizi husule getirdiği netayıçten, yani bilavasita netayıçten doğrudan doğruya netayıçten birisi bu idi ve bu kabul edilmişti. Bu tamamıyla yazıldı, yazılıyor ve tekrar ediliyor.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Bu iş devam ettiği müddetçe elimizde teminat yoktur. Bu işin devamı müddetince bu adanlar kuvvetlerini tezayüt ettiremeyeceklerdi.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Okuduğum şeylerde İsmet Paşa Hazretlerinin yazdığı şeylerden Başkumandan Paşa Hazretlerinin yazdığı emirlerden hepsi de daima tekrar ediliyor. İngilizler bunu yapı-

yor. İngilizler şunu yapıyor. Yani daima nazarı dik katte tutuluyor.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Her iki noktayı, inademi tasrih buyuruluyor diyorsunuz; ben deniz diyorum ki, Hükümet Mudanya konferansının böyle inisidatını kendi menfaatinâ daha faydalı görmüyor mu? Faydalı görmüyorsa bunu anlamak isterim.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Mudanya Konferansının inisidatı. Vaktâ sualler hükümete tevcih ediliyor. Ben cevap veriyorum. Ama Rauf Beyefendi Hazretlerinin müsaadeleriyle cevap veriyorum.

Mudanya konferansının inisidatı Trakya'nın bize teslimidir. Binaenaleyh bizim bir an evvel metalibatımız kabul edilerek o konferansa nihayet verilmesi müstelzendir. En ziyade istediğimiz şey budur. Eğer dolayısıyla cevap olmak için bu sual sorulmuş ise, Mudanya Konferansının devamı zan ediyorum, ki onların menfaatinâ daha muvafıktır ve bunun için de biz çabalyoruz, ki bir an evvel bitiriniz pışırınız.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — İki gün daha sürüklenirse ne olacak, böyle mi devam edecek?

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — O zaman bir karar itihaz eder ve o kararı size arz eder.

FAİK BEY (Çehelibereket) — Efendim Trakya'da yapılan mezalim arasında mühim olan birce ve namusu pak olan insanlarca en mühim olan nokta, ırza tecavüzdür. Eğer bu derç edilmemiş ise çok rica ederim, ehemmiyeti mahsusa ile bunu da notaya koyunuz. Çok rica ederim; böyle namuslu ve medeni yaşayan insanlara tecavüz etmesinler. O namussuz adamlara, rica ederim, yazınız.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Onu da koyalım Beyefendi. Koymakta bir beis ve mahzur yoktur. O kelimeyi yazmak bir Türk'e o kadar ağır geliyor, ki yazmak istemiyor.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Reis Beyefendi, ufak bir şey soracağımı, muhavere oluyor amma.

İstanbul muhaberat inkıtaa uğramış, bunu anlamak istiyorum. Bir ile efendim Bulgarların İstikbalde vaziyetinden şüphe edilir mi, edilmez mi? Bunu anlamak istiyorum. Nasıl hissediyorsunuz.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — İstikbalde ne zaman.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Yani İngilizlerin alacağı fîli tertibattan istifade edecekler midir ve İngilizler bizimle anlaşmazlık cihetine giderlerse, münasebatı düvelîye dolayısıyla Balkanlar vaziyeti hakkında bazı izahat verilir mi?

YUSUF KEMAL BEY (Devanla) - - Bir kere Balkanlar hakkında İngilizlerin sarıh bir şeyi vardır. Bizim konferansda bir defa Yugoslavya ve Rumanyayı sokmalarıdır. Bir kere sarıh olarak Romanya ve Yugoslavya menfaati her vakit Bulgar menfaata zıttır. İleriye vukuat bunlar arasında başka şekiller hâsıl ederse, yani munasehat üzerinde itilaf olursa, eski devirlere aydet edilirse mesele baskalıyor. Fakat bu gün henüz o şekil görünmüyor.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) - İstanbulla inkıtar muhaberat hakkında tenvir eder misiniz?

HASAN BEY (Trabzon) - Sual sorulacaksa hep soralım. (Müzakere kütü sesleri)

TAHSİN BEY (Aydın) - Şimdiye kadar Hükümetin yaptığı hatalardan dolayı Trakya'da bu kadar mezalim yapıldı ne irzimiz kaldı, ne de namusumuz kaldı. Bunlar hep hükümetin hatasıdır.

YUSUF KEMAL BEY (Devanla) - Neden hükümetin hatası?

TAHSİN BEY (Aydın) - Evet efendim.

YUSUF KEMAL BEY (Devanla) - İspat edin efendim.

TAHSİN BEY (Aydın) - Ederim; arz edeyim.

REİS - Rica ederim efendim. Böyle Hariciye Vekilinden söz alınmaz, benilen söz alınır.

TAHSİN BEY (Aydın) - Peki efendim söz isterim.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) - Trakya'nın muhtariyeti hakkında Sofya'da bir miting akdedildiğini ve neticesinin Düvelî müttelikaya tevdi bulunduğunu gazetelerde gördük. Bu doğru mudur? Eğer doğru ise Mudanya Konferansı üzerinde bir tesiri olmuş mudur?

YUSUF KEMAL BEY (Devanla) - Şimdi efendim. Artık Diplomatlık mesaiye geçiyoruz. Yani biraz ileriye gidiyoruz. Meclisi Âli de madenslik bunı tenzih buyuruyor, hen de cevap vereyim.

Efendim Bulgaristanın Trakya'nın muhtariyeti hakkındaki mekasatı yeni değildir. Eskidir. Ötedenberi Bulgaristan bunun için çalışmaktadır. Bunu kendisine bir gaye yapmıştır ve bizimle itilaf müzakereati yapıldığı zamanda da daima bu ciheti ileri sürmüş ve bizim tarafımızdan mümanaat görmesi üzerine taksim yoluna gitmiştir. Onun için bu gün orada bir miting yapılmasının devletler üzerindeki tesiri yeni değildir. Ötedenberi Bulgaristan metalihi şayanı kabul görüldüyse kabul edilecektir. Şayanı kabul görülmüş ise, ki görülmemiştir. Bu mitingün hiç bir tesiri yoktur.

DOKTOR TEVFIK RUSTÜ BEY (Menteşe) - Bendeniz musaade buyururlarsa Vekil Beyefendiden şu noktayı öğrenmek istiyorum.

Mudanya Konferansındaki maksadı aslı arzularımızın sulhen istihsalı veyahut asıl sukast veya suiniyet gösteren İngiltere'nin tecridi olduğuna göre, Lord Gürson'un son Paris seferinden sonra Paris ve Roma hükümetlerinin vaziyeti hakkında sefirlerimizden malumat var mıdır? Varsa bu malumat kuvvetli değil midir?

YUSUF KEMAL BEY (Devanla) - Pek kuvvetlidir Lord Gürson'un Paris'e muvasalatı. (Evvel ki mi sonraki mi sesleri) Bitabir son muvasaladır. İki gün evvel vaki olmuştur. Bu sabah bu baplıkları malumatı şiddetle sorduk. Henüz cevap yoktur.

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) - Efendim Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyefendi icabeden izahatı verdiler.

Zan ederim bendenizin vukuhulacak matuzatım bütün bu tafsilattan sonra ne olabilir? Ne yapmak imkânı vardır? Buna dair arzı malûmat etmek için Salâhattin Beyefendinin suzellerinden söze başlamak istiyorum. Yani itilaf devletleri bize Trakya'yı vermeyi kabul etmişler de onun üzerine mi Mudanya Konferansı vukubulmaktadır? Bunu biraz tahlil etmek lâzımdır. Bunun için de elimizde, esas olarak, itilaf devletlerinin notası vardır. Tabii Müttelaa buyrulmuştur. Orada Trakya'ya ait olarak şu cümle görülmüyor. (Üç müttelik devlet Türkiye'nin Meriç ve Edirneye kadar Trakya'ya tekrar tesahüp arzusunun hüsnü nazarla telekki edildiğini heyan için bu fırsatı vesile istihaz etmiştir.)

Ondan sonra bir cümle daha var ki: (Müzakerati sulhiye esasında Ankara Hükümeti düvelî müttelikasının muvakkatan bitarafflığını ilân ettikleri muntıkaya ordusunu göndermemek şartıyla, üç devlet konferansında mezkûr hudutların Türkiye'ye verilmesini maal memnuniye müdafaa edeceklerdir.) Demek oluyor ki bu noktayı veren insanlar Trakya'yı bugünden tahliye ve bize teslim etmek için kuvvetli bir teminat vermiş değillerdir. Hatta notaya derç ettikleri bir şartla bizi dalı müşkül vaziyete soktukları anlaşılabilir.

Onlarca Mudanya Konferansı notasını sonlarına doğru ifade edilen bir maksat içindir. Bu maksadı ifade eden cümlede şudur: "Üç hükümeti müttelik konferansın küşadından evvel Türk ve Yunan meclisleri askeriyesi ile bitilaf müttelik hükümetler generalleri tarafından tesbit edilecek bir hat üzerine

Yunan Kuvvetlerinin çekilmesini tenin etmek üzere nüfuzlarını istimal edeceklerdir ve bunun için bir konferans şüphesizden akdedilebilir. Demekki düveli müttelikanın Mudanya konferansını kabul etmeleri bir hat tesbit edilecek ve Yunan Ordusu o hatta çekilecektir. O notaya nazaran Mudanya Konferansının yalnız bunun için olduğu anlaşılıyor. İzmir'de bizim Franklen Buyyon ile vesaire ile vukubulan müdaveleler, eskânımızdan sonra biz onları Mudanya Konferansına davet etmiş olduk. Davet ederken de dedik ki Trakya'da Yunan İcrayı mezalim ediyor, tahribat yapıyor ve Trakya'da ihtilal vardır, binaenaleyh Trakyanın bir an evvel onlardan kurtarılması ve bizim hükümetimizin idaresine geçmesi lâzımdır. Bunu tesbit etmek için sizi Mudanya Konferansına davet ediyoruz, dedik. Onlar bu davete icahet etmiş olsakla o noktâi nazarı kabul etmiş farz olunabilirler. Fakat o da muhakkak değildir. Binaenaleyh Mudanya Konferansına iştirak etmiş olan generallar Behe mahal evvelden Trakya'yı tahliye ve bize teslim etmeyi kabul etmiş addolunmanlık lâzım gelir. Konferansda esas itibarile bir hat tesbit edilecek ve düveli müttelika Yunan Kuvvetlerini o hattın gerisine çektireceklerdir. Yalnız iş o suretle idare edilmiştir ki o tesbit edilmek istenilen hat bizim tarafımızdan Edirne şehri ve Meriç Garbidir diye tesbit edilmiş idi. Onlar da bunu kabul eder gibi oluyorlar. Hatta beş altı günden beri devam eden müzakerat esnasında Trakyanın, o hattın garbine kadar tahliyesini esas itibarile kabul ve buraları sureti zahirede bize teslim eder gibi teleffuzda bulunmuşlardır. Fakat son günlerde bunun izfalkâr olduğunu anladık. Nize dediler ki; evet tahliye mevzuubahistir, fakat teslim mevzuubahis değildir. Binaenaleyh Mudanya Konferansı esasen kabul edilmiş bir noktâi nazarı ifade ve tesbit etmek için değildir. Bizim arzumuz başka tiirlüdür. Onların arzusu da başka türlü olduğuna göre, hangi taraf teklifini kabul ettirebilirse netice oraya tevccüh edecektir. Biz tabii notanın medfütlinü tamamen anlamamış gibi davranarak cevaplarımızı vermekteyiz. Bilhassa tabii hareket için evvelce vermiş olduğum salahiyeti ref etmek üzere 6 Teşrinievvelde İsmet Paşa'ya yazdığımız emir şu suretle tertib edilmiştir. Bu emirde doğrudan doğruya düveli müttelikanın Trakya'yı bize vermek hususundaki arzusunu mevzuubahis ettim. Altı tarafından bahsetmedim. Sonra bir hat tesbitinden bahsettim. Bu hattın da Edirne ve Meriç olduğunu Zikrettim ve karşı tarafın bunları kabul etmiş olduğuna göre işi daha ziyade uzatmamak mes'elesini kayıt ettikten sonra ve fazla

teahhura tahammülümüz olmadığını bahsettikten sonra Teşrinievvelin altısında öğleden sonra saat altı da Tevkifi hareket hakkında salahiyetimizi ref ediyordum demıştım ki zan ederim bu emiri de Yusuf Kemal bey efendi okudular.

Bu nokta anlaşıldıktan sonra arkadaşlar bir kaç nokta daha arz edeceğim.

Bizim maksadımız Boğazlardan ve İstanbul'dan adeta bahsetmeksizin, vahi tevhül ve tegafül ederken Trakya'yı muharebesiz düşünandan, ordu ve idaresinden tahliye ettirip Türkiye Büyük Millet Meclisi idaresine almaktır. Fakat bu maksada vasil olmak için vukubulan teşebbüsatımızda artık mulatabimiz Yunanlılar bulunuyor. Yunanlılar ortadan çekilmiştir. Karşımıza İngiltere, Fransa, İtalya çıktı ve durunuz, eğer daha ileride hareket edecek olursanız düveli müttelikaya karşı ilânıharb etmiş telakki edileceksiniz, dediler. Buraları bu vaziyet karşısında ciddi düşünmek lâzımdır. Bu sözle hayret etmeksizin hemen İstanbul üzerine ve doğrudan doğruya Çanakkale Şehrine yürümek ve karşı tarafa geçmek üzere teşebbüsatta bulunmaktığımız, bu üç devletin bu hareketimizi bir ilânı harb telakki etmesi ve bu suretle gayri muayyen bir zaman için bu üç devletle bizim de hali harbi kabul etmeziz tabii kolay hazmolunacak ve kabul edilecek bir vaziyet değildir. Bunun üzerine daha salim vaziyetler temin edilecek çarelere tevessül etmek ve daha ziyade makul ve mantiki görülmüştür. Diğer taraftan şunu da arz edeyim ki, Mudanya Konferansını kabul ettiğimiz gün ve yahut hareketi tevkil ettik dediğimiz gün bizim hareketimiz tevakkül etmiş değildir. Harekât bilânkita devam etmektedir. Malunı alileri ordularımız İzmir'e kadar gitti. Bursa ve Bursa Garbına kadar gitti, bunlardan İstanbul üzerine yürüyebileceklerini tekrar tebdil etmek tabii zamanı mustelzimdir. Bu da yapılmıştır. Hem de âzanı bir şekilde yapılmıştır. Malunı alileri Çanakkale'ye yakın olan kıtaatımız doğrudan doğruya Çanakkale üzerindedir. Diğer taraftan Derince ve Yarınca tekarrip etmektedir. Hatta daha gerideki karargâhlar henüz yürüyüş halindedir ve te tabiri askeriyemizden birini kayb etmiş değiliz. 6 Teşrinievvel günü Konferans işi uzatır gibi göründüğünden, 6/7 gecesi yani bir gece yürüyüş ile mühim kıtaatımız Şile'ye ve onun daha ilerisinde İrva deresine ve onun daha cenubuna kıtaatımız gelivermiştir. Yakublu filan taraflarına geçmişlerdir. Çanakkale de bulunan suvarı kıtaatımızın yerine de Piyadelerimiz kaim oluyor. Yani istediğimiz bir zamanda İstanbul'u, Boğazları derhal işgal edecek derecede

müktedir bir haldeyiz. Şimdiye kadar vukuhulan te-sebbusatı siyasiye neticesinde kanaatle hükümlenen bir şey varsa o da Fransızlar, Şeklen bitiyoruz. Fakat fiilen bizim karşımıza çıkınyacaklardır. Kuvvetle bizim karşımıza çıkınyacaklardır. İtalyanların da aynı tarzda hareket edebileceklerini zan ederim. Fakat İngilizler müktedir oldukları yerde kendi kuvvetlerini istimal etmeye ve daha çok Yunanistan'da hufunan mağlup Yunan kuvvetlerini teşvik ve teşvik ederek ve belki Balkan'da diğer kuvvetlerden istifade ederek bize karşı harb ihdas etmesini talep ediyor. Biz o kadar tedbirli hareket etmek mecburiyetindeyiz ki Fransızlar ve İtalyanlar ile birlikte beraber olarak İngilizleri bu harekelerini men edecek vaziyette değildir. Yani biz ne yaparsak yapalım, onlar her ne yaparlarsa yaparlar, müşahane ve mü-sellehane bir surette İngilizler kat'iyen hüleden mef-sedetten ve sui kastten dönmüyorlar. Bir def'a Fransızlara ve İtalyanlara ve bunların Dünyaya bu kanaat gelmelidir ve bizde görmeliyiz ki her ne yapılırsa yapılsın İngilizler kat'iyen muharebe yapmak istiyor u halde İngilizlere karşı muharebeyi kabul etmek ve istediği kadar onu idamıye razı olmak ve kuvvetlerini istimal etmek için bunun zarfında hükümete gel-digine vicdanlarımız ve dimağlarımız kanaatmalıdır ve bu kanaat cihana da şairif olmalıdır. Mağdur ve mazlum bir halde İngilizler'e harb edelim. Bu vaziyet fiili bir hale gelince ve Cenabı Hak'tan inay-etiyle onu hüsnü neticeye nail edelim (İnsallahi sadakaları).

Hariciye Vekâletine tesmi gelmiş malûmat yoktur. Fakat şimdi Ajans Havas'la gündüm. Umıtblıy ma-lûmat vardır. Sonra hususî olarak belki o ajansı okursunuz, yani sükunetle ve emniyetle bir kaç gün gaib etmekte bir mazarrat yoktur. Yeterki aklınız tamamen yatsın, hareket yapmak mı lazımdır, yap-mamak mı lazımdır? Hareket başlarken İngilizler karşımızda olarak belki de Fransızlar ve İtalyanlar halı harb ilân etmiş olurlar. Harekâta başladığımız zaman belki ilk def'a hedefimiz Buğazlar ve İstanbul olacaktır. Onları sonra diğer bir saibayı takip etmek mecburiyetindeyiz. Karşıya geçmek bunlar o kadar kolay işle olmaz. Daha dikkatli hareket etmek, da-ha büyük tetbirler yapmak lazımdır ve İnşallah on-ları da yapacağız.

NUSRET EFENDİ (Erzurum) — İngilizler Büyük Mikyasla tahşidatı tevessul etmişler mi?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Ha-yir efendim. Büyük mikyasla tahşidat yoktur. Har-inton'un mektubunda söylediği gibi, evvelce tertib

edilen hazır ihiyat kuvvetleri ve Asya sahillerine çı-karılın iki iki buçuk taburdan ibarettir. Büyük kuvvetleri yoktur. Bizim bildiğimize göre İstanbul'da Şu-rada burada bütün kuvvetleri bir farkıya geçmez ve İngilizlerin büyük kuvvet tahyit ederek muharebeyi kabul etmeleri de kolay bir şey değildir. Yani elleğüzün kişi getirmek lazımdır. Zan etmem ki İngilizlerin bu günkü şeraiti dahilıyesi böyle yüz binlere ba-lıg olan orduları, gayri mübeyyen zaman işin, Ana-doluyu işgal edebilsinler ve bunun istilzam ettiği parayı Meclislerine kabul ettirmek o kadar kolay bir şey değildir. Yalnız, ne olur? Şeklen, yani ilânı harb etmiş olur. Biz de uzun boyulu sulh yapmamış oluruz.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Bendeniz de bir şey istiham edeceğim. İngilizlerin itikâp etmekte oldukları sui mefsedatı bütün âleme ilân için celse-i hatıyeyi celse-i aleniye yapsak olmaz mı? (Zansanı değil vesleni).

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Me-sela bu nota ilân edilecek, sonra bizim teati ettiğimiz bazı mektuplar vardır. Onlar da neşrolunabilir. Fakat Meclise, yani İngilizlerin aleyhinde kuvvetli bir propoganda yapmak lazımdır.

M. TURAK BEY (Erzurum) — Paşa Hazretleri bir şey arzedeceğim. Hükümetin itidalkârane hare-ketinden dolayı bendeniz kendi namı hesabına be-yanı teşekkür ederim. Binanaleyh, zafirimiz du-layısıyla Sermest olmuvalım. Londra'yı almışo da kalkışınıyalım. Çok rica ederim. Kaleme hal et-mek kabiliken silah işine çıkışınıyalım. Son gününe kadar bekliyalım. İtidan denile sükûnetimizi muha-faza edelim.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Ya-lınız bu noktada bir şey söylemek lazımdır. Bu Mu-danya Konferansından sonra asıl sulh konferansı ola-cak. Vakti biz ayın yirmisini kabul ettik. Onların yirmisini kabul edip etmeyeceklerini bilmiyim. Bu konferans ne kadar devam edecek, onu da bilmem. Bu konferans müddetince büyük ordularımızı hıyfe ayakta tutmak düşü bir şey değildir. Mudanya konferansından öyle bir netice almalıyız ki biz ordularımızı öyle hali fahiyele sevk etmekten müstagnî olduğumuzu hilelim. Yani tekrar harekâti harbiyeye başlamaya mecbur olmıyacağımıza dair elimizde fiili teminat olmalıdır. Yani tekrar harekâti harbi-yeye başlamaya mecbur olmıyacağımıza dair elimizde

fiili teminat olmalıdır. Yokse çok tene olabilir. Herpiniz bekliyeyim. Bakanlık konferansın neticesinden ne çıkacak. Bir de baktık menfi çıktı. Ne vakit altı ay sonra?

REIS — Efendim, Celsci hafiye bitmiştir. Revi âlinize arz ediyoruz. Celsci hafiyenin hitamını kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir. Celsci aleniye geçiyoruz.

DÖRDÜNCÜ CELSE

Açılma Saati : 4.10

REIS : Reisimiz Doktor Adnan Bey

KÂTİPLER : Halûk Bey (Van), Ârif Bey (Kayseri)

REIS — Efendim, deminki maruzatın devamı arzu edilmisti. Hariciye Vokili Bey Celsci hafiye teklif ediyorlar. Kabul edenler lütfen el kaldırsın. Celsci hafiye kabul edilmiştir.

Buyurunuz Yusuf Kemal Beyefendi.

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) — İsmet Paşadan Başkumandanlığa gelen 9 Teşrinievvel 1338 tarihli telgrafı okuyorum.

«Bu sabah Fransız ve İtalyan generalleri dostane müzakeratı hususiyeye için geldiklerini söylediler. Kıtâatımızın İznit mıntakasında buldukları yerleri ve bitaraf mıntıkayı geçmiş olduklarını gösterdiler. Çanakkale'de dahi vaziyetin tarafeyn arasında çok gergin olduğunu Harinkton'un tarafeyn arasında teması kesmek ve mesafe açmak için teşebbüsünün semere vermediğini ilâve ettiler. İznit'te arada bir hudut tayin edilmemiş olduğundan ileri kıtâatın harokâti bir tecavüz olmadığını ve general Harinktona yazdığım gibi, kıtâatı durdurmuş olduğumuz, Çanakkale'de ise hareketin tevkifini emrettiğimiz günden itibaren bir hatve bir mahalde ilerlenmiş ise, Harinkton'a yazdığım vechile, işarını bildirdim. Bu mukaddemeden sonra konferansın bu akşam bitirilmesi fevkalâde lâzım ve vaziyetin vahim olduğunu arz ettim.

Mevzuu bahis mevadin şu şekilde olduğunu beyan ettiler. Yunanlıların onbeş günde tahliye ve bundan bir ay sonra, yani cem'an 45 gün nihayetinde müttefikin komisyonunda ve kuvvetlerinin çıkması. Burada ekalliyetler hakkında teminatı ifade eder tahirat vardır ve Yunan memurlarından bizim memurlara devri müteakip çıkmak değil de çıkmaları mevzuubahistir.

Sarıyeri; Trakya'nın bize teslimi devletler tarafından takarrür ettirilmediğini ifade ediyorlar.

Sülisen; İtalyan generalinin evvelce hükûmeti namına beyanatı ve Fransa'nın temin etmek salâhiyetini hazır olmadığını ve Karaağaç'ın müttefikin ıssalı altında kalacağını söylüyorlar.

Rabian; geçirilecek jandarma miktarında İngilizlerin ıssar ettiği ve bu meselelerin evvelce takarrür ettirdiğimiz vechile haline çalıştıklarını, fakat İngilizlerden cevap gelmediğini ve ne cevap geleceğini bilemediklerini söylediler.

İlanisen; bitaraf mıntakadan çekilmek hususunun İngilizler tarafından talep edildiğini bildirdiler. Kendilerinin Tünk kıtâatı ile İngiliz kıtâatı arasında teması men edecek halî tayin etmek fikirlerinde olduklarını bildirdiler. Mukavele hitam bulduktan sonra bunun tabii olduğunu, bununla beraber İngilizlerin bu mesele hakkında ne cevap vereceklerini bilmediklerini söylüyorlar. Velhasıl Talimat gelmek üzere olduğundan bu akşam hehemehal mukavele nin imzası icabeylediğini ve kendi hükûmetlerinin, İngiltere hükûmetiyle tamamen ve müstereken itti-hazı mukarrerat etmiş olduğunu ve eğer son teklifat kabul olunmazsa vaziyetin vahim olduğunu ispat ettiler. Münakaşat esnasında bir buçuk ay Trakya'nın idaresinde ıssal ve kontrol altında bulunması kaabil olamayacağını izah edenken, bu halde ıssal esnasında Türk memurları göndermiyelim. Böyle yazılm dedigim halde kabul etmediler. Yani demişlerki sizin ıssalınız altında biz memur bulunduramayız. Mademki bir buçuk ay sonra bize teslim edeceksiniz, siz çıkın biz de temamiyle girelim» diye

böyle bir söz söylemiş. En nihayet en son talimatlarına göre tesbit edecekleri mevad ne ise, onlar bildirir bildirmez aynen hükümete iblağ edeceğimi ve alacağım talimata göre hareket edeceğimi bildirdim. Şimdi benim hükümeti haberdar etmeğimi ve akşama cevap verecek vaziyette bulunmağımı söylediler. Cereyan eden ahvelden hükümetleri haberdar etmek tabii olduğunu ve ancak son teklifi aldıktan sonra hükümetin muayyen ifadeti üzerinde mütalaa ve karar verebileceğini arz ettim ve ayrıldım. Muhaveret ciddi ve tehdidimiz cereyan etmiştir. İtalyanların ve Fransanın Konferans esnasında ki beyanatı mütevaliyelerini derhatır ettirdim. Tevile çalıştılar ve hükümetlerinin en son mukarreratı bunlar olduğunu bildirdiler. Harington'a saat 3.5'a kadar talimat geleceğini ümit ettiklerinden Konferansın bu saatte mi veyahut daha sonra mı toplanacağını bildireceklerdir. 9 Teşrinievvel 1338 saat iki buçuktan sonra da yazılmış Havas ajansı Bütün dünyayı uyusturmak için, Türklerin bütün mitalahatını kabul ettik, diyor. Havas ajansı böyle söylüyor. Bu resmi tebliğdir. Bakalım ne talimat geliyor.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Başkumandan) (Ankara) — Tabii bu işar edilen son rapor üzerine. Hey'eti Vekili muzakere edecek ve belki de İsmet Paşanın bu işoru üzerine hey'eti ve düşünerek ona bir talimat verecektir. Fakat bu talimat hafiyen verilmek lüzumudur. İstimalikî Hey'eti aliyenize vedaa vakit hulanmadan bendeniz de iraya gitmek istiyorum. Bunu evvela arz etmek lüzumunu hissediyorum. Görülüyorki burada Trakya'yı bize vermek istemiyorlar ve İriyen temin etmek istedikleri şekle şimdiden bir şekil vermek ve doğrudan doğruya İtilaf devletlerinin kontrolünde işgali altında hambaşka bir şekil vermek istiyorlar. Esas olan ve bendenizin gördüğüm şey budur. Halbuki bizim de istediğimiz şey, Trakya'nın ve İstanbul'un doğrudan doğruya bizim hükümetimize teslim olunmasıdır. Benim anladığıma göre... Binaenaleyh, bu hüyük farka göre yapılacak fedakârlık hatırımıza geliyororsa bunu, Hey'eti Vekileyi de tenvire medar olacağını şimdiden konuşabilirsiniz. (Elbette, elbette sadaları)

HAKKI HAMI BEY (Sinop) Paşa Hazretlerinin bu mütalaaları üzerine hey'eti celilenin bu vaziyeti mühimme karşısında esaslı bir surette müzakere icra ederek esaslı bir neticeye vasıl olmak için mutlak iki şartın, hatta üç şartın hey'eti celilece bilmesi lüzumudur. Bir defa devletler bu arzumuzu

kabul etmediği takdirde, huz bu misakı milli dahilinde bulunan Trakya kıtasını istihsal etmek için ahdi mizi icra edeceğiz. Ahdin icrası için onların vakit kazandıkları gibi bizim de vakit kazanmak istememiz icap etmeyeceğini evvela; Başkumandanlığın ve Maliye Vekâletinin, sonra Hariciye Vekâletinin son vaziyet karşısında kanaatları neden iharet olduğu hey'eti celileye arz edilmelidir ki hey'eti celilede bu kanaatları dinledikten sonra, noktai nazarım budur der ve hey'eti celilenin vereceği kararını ise hıttahî hükümet icra eder. Yoksa on gündür müzakere cereyan ediyor, cereyan eden muzakereyi gazetelerde neşredilen, ajanlarda intişar eden havadislerden öğrenmektedir. Esaslı bir surette vakit olmadığı bir şey hakkında bilhassa son vaziyet karşısında şöyle yapın diye bir karar verebilmeği Meclisi Âli üzerine alamadığı gibi, böyle bir hal karşısında da karar vermekte de selâmet olmaz. Mesele gayet mühimdir. Biz üç devlete ilâmi harp mi edeceğiz? Yoksa Fransa ve İtalya'yı İngilizlerden ayırarak yalnız İngilizlerle mi harp edeceğiz? Veyahut hiç birisiyle mi harp etmeyeceğiz? Bunları anlamak için mutlaka Başkumandanlığın, mutlaka Maliye Vekâletinin ve mutlaka Hariciye Vekâletinin siyaset hariciye hakkında Hey'eti Celilenizi layikile tenvir etmesi lâzım geleceğini zannederim. Ondan sonra müzakere cereyan etmesi icabeder ki bu bir saatlik, iki günlük bir mesele değildir. Bu gayet mühim ve hayati bir meseledir. Onun için rica ediyorum Siyaseti Hariciye hakkında Hariciye Vekili tenvir buyursunlar. Maliye Vekili Maliye hakkında ve Başkumandan Paşa Hazretleri de vaziyeti askeriyeye ve ordu hakkında geniş zahat vermelidirler. Bittabü malumdur. Muzaffer bir ordu vardır. Fakat bir az Juhû kansal buş olmak için âriyen dahi ittihaz edecekleri kadar hakkında bir tenvir etsinler ve bittabii Hey'eti Celile onun üzerine bir karar verecektir. Yoksa müzakere cereyan etmez. Orduya karşı ittihadımız berkemal olmakla beraber, elbette bunu bizzat idare eden Paşa Hazretlerinin benim kanaatım şöyledir dedi mi bizim için kâfidir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Başkumandan) (Ankara) — Demin ben bunu söyledim.

HAKKI HAMI BEY (Devamla) — Eğer böyle intaş edilmek istemiyorsa o başkadır.

YASİN BEY (Gaziantep) — Efendim, Hükümetçe yapılmış kati bir karar yoktur. Takarrür etmiş bir şey de yoktur. Paşa Hazretlerinin söylediklerinden benim anladığım şudur: Hükümet tabii bu akşam

müzakere edecek ve biz de o müzakere üzerine bu akşam müzakere edebileceğiz. Yalnız bizim burada müzakere edebileceğimiz şey, Hükümeti tenzih hizmet edecek esasa laânlük emelidir.

MEVİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Bendeniz bu telgrafa gayri mütlazır ve gayri müterakkip bir vaziyet karşısında bulunduğumuzu zannettim. Benden evvel Hâmi Bey biraderimizin sormuş olduğu birkaç suale Başkumandanı Paşa Hazretleri cevap vermişlerdi. Tamamiyle sarıh olan bu cevaplara istinat ederek bir kısmı mütalâımı serd edeceğim. Ordunun kabiliyyetçe düşmanların ne miktarda ordu sevk edeceğine ve İtalyanlarla Fransızların ne vaziyet alabileceklerine ait tahminatlarını da söylediler.

Vaziyeti Maliye ve bütçemize gelince : Maliye Vekili kadar Meclis de ona vakıf bulunmaktadır. Binacnaleyh şimdiki bu yeni vaziyet karşısında tahaddüs edecek işle âtidede tahaddüs edecek vaziyete göre anlaşılıyor ki, mesele ikidir. Bu telgrafa göre verilecek cevap gayet basittir. Eskki noktâi nazarımızda ısrar edeceğiz. Her halde o hususta alınacak şekli ve oradaki şekli cidden vakıfane idare eden İsmet Paşa telgraflarında bildirmişlerdir. Yani onların verecekleri katı bir cevap üzerine ikinci bir safhada evası surette karar ittihaz edilecektir. Binacnaleyh bu şekilde cereyan edeceği gayet sadıhtır. Buna karşı bir kelime yoktur.

Bundan sonraki tahminata gelince : Bu telgrafın şiddetine rağmen, zannederim ki her adında bin müşkilât çıkarmak isteyen İngiltere, mutlak ettiği veçhile, bu defa az çok blöflerinden bir şey daha oynamış fiilen harbe karışacaklarını zan ve tahmin edemediğini Fransa ve İtalya'nın muvafakları ile yet cephede olarak karşımıza çıkmış ve askeri sahada gaip ettiği cepheleri, siyasi cephede biraz tamir edebilmişir. Fakat bu cepheün kudret ve kuvveti de hiçbir vakit fiili bir sahada tadbik edilecek kadar rasın değildir. Binacnaleyh; daha harekâti milliyetini bida-yubınılan beri İngiltere'nin takip etmekte olduğu ve vakite vakit birtakım şeyler çıkararak âlemi iğfal etmek isteyen siyaseti tetkik olunarak bir netice çıkarmak istenirse onun, vakit vakit icat ve iddia ettiği bu cephelerin önünde sarsılmayan azme karşı vaziyeti umumiyecsi mütalâa edilebilir. maalesef, biraz evvel Hariciye Vekili Beyefendiden sorduğum sual münasabıyla arz etmek istediğim Paris ve Londra ahvalı ve Paris ve Roma hükümetleri ahvalden mevsub ve Roma hükümetleri ve meclisleri hakkında mevsub malûmattan mahrum olduğu için, tabii o kadar kuvvetli olamaz. Ümmet ederim ki oradaki seferimiziz

hüyle bir müzakere had vaziyetleri içerisinde İngiltere'nin telgraf muhaberatını ısgal edeceğinden ve üç dört günde buraya bir adamın gelmesini de hatıra götürmekten birer kurye de çıkarmışlardır. Onlar bir iki güne kadar bize daha vazih ve daha nevvâr malûmat bahşedecektir. Vazih ve nevvâr malûmat vüruduna kadar bu konferansı ve konferanstaki katı cevabımızı tehir edebilmek, tâlik edebilmek ve rakiplerimizin yaptığı gibi bizim de askeri faaliyetten hiçbir şey gaip etmedüğümüz, ayrıca bir istinat olarak siyasi sahada düşmanlarımızın sukastını bütün âleme göstermek için faaliyet ibraz edebilmek en iyi vasıtalarından olacaktır. Fakat hiç şüphesiz ki Anadolu'yu düşmandan tahir eden Türkiye muvaffak Ordusu ve nisaki millisine azmetmiş olan Türkiye Büyük Millet Meclisi Moskova'nın dostluğundan ve diğer devletli müttelik cephelerinin yarıklığından ve helki mâzide daha ziyade keşfi cesaret edilebilecek vaziyetin önünde, bugünkü hakkından istifade ederek tahakkuk emekte olan nisaki milliyete gitmek için tereddüt edilmeyecektir kanaatindeyim.

TATİSİN BEY (Erzurum) — Efendim; bendeniz okunan bir rapora nazaran müspet bir cevap verilmesini imkânsız görüyorum. Onun için esas hakkında maruzatın bulunmayacağını. Bu meselenin Heyeti Umumiyede müzakeresinden evvel verilecek cevabı Heyeti Vekile arz amik tetkik ederek tespit etsin. Cice içilmemize niâni değildir. İstimada Heyeti Vekile ile temasta bulunuruz. Heyeti Vekilenin tespit edeceği cevabı, ki menfi olması zarureti vardır. O cevap üzerine mevcudatımızı tetkikatımızı mütalâatımızı serd ederiz. Şimdi Heyeti Vekileyi tenzih niâk sadıyla, yahut veçhe vermek maksadiyle serdedeceğimiz mütalâatın, zannederim, pek de faydası olmayacaktır. Binacnaleyh Heyeti Vekile tespit etsin; biz gitmeyelim, burada oturalım. Heyeti Vekile ile temastan zi muhafaza edelim. Paşa Hazretleri de buradalar. Binacnaleyh cevabı Heyeti Umumiyeden çıkaralım. (Eh doğru budur sadaları.)

M. DURAK BEY (Erzurum) — Efendiler birkaç gündün beri Mudanya Konferansı cereyan ediyor. Bugün son aldığımız şekle göre menfi bir hareketle bulunduğuları anlaşılıyor. Bendeniz zannediyorum ki, bunların yaptıkları menfi hareket, mevlâ itibarıyla, bizim pek çok zararımıza olmayacaktır. Yalnız biraz vakit gaip edeceğiz. Demin Paşa Hazretleri buradan söz söylerken alt hükümet itidalkârane hareket ediyor» buyurdular. Bendeniz bundan dolayı kendi namına teşekkür ederim. Bundan sonra da fevkalade itidalkârane hareket etmesini rica ederim demiştim.

Efendiler; biz İhtilâh'da birçok sıkıntılardan sonra, birçok mahrumiyetlere katlanarak mühim bir zafere nail olduk ve İnşallah bundan sonra da daha büyük zaferlere nail olacağız. Fakat efendiler; biz de bir münferit hareket yolunu tutarak arzı ettiğimiz bir şekil ihdas edecek. Zannederim, çirkin bir vaziyete, bir şekle gireriz. Evet; memleketimizin tahammülü vardır.

MUFIT EFENDİ (Kırşehir) — Arzu etmediğiniz vaziyet nedir?

M. DURAK BEY (Devanla) — Arzu etmediğimiz vaziyet yeni bir harptir. Efendiler acaba memleketin huna tahammülü var mıdır? Vardır da diyebilirsiniz. Yoktur da diyebilirsiniz. Çünkü bundan sonra eğer bir harp karşısında kalacak olursak, yani karşımızdaki düşmanı pek ufak görünelim. Zaferimizle sermet olmalıyım. Karşımızda koca bir İngiliz Hükümeti vardır.

HİLMİ BEY (Bolu) — Rica ederim.

M. DURAK BEY (Devanla) — Sözünü kesmeyiniz çıkar buradan söylersiniz.

HİLMİ BEY (Bolu) — Öyle anıma, hunlar zaif imana sebebiyet verirse.

M. DURAK BEY (Devanla) — Efendi, burada söz söyleyen zaif iman sahibi değildir. İmanı pek kuvvetli bir arkadaşınızdır. Rica ederim, zaif iman var mıdır? Hayat ile niemat arasında uğraşıyoruz. Bundan daha mühim vaziyet ne vardır?.. Evet efendiler, karşımızdaki düşman gayet kuvvetli bir düşmandır. Denildi ki; Fransızlar fiilen iştirak etmezlerse İngilizler ne yapabilir? Efendiler; Fransızlar fiilen iştirak etmeseler bile İngilizlerin yapacağı iş şudur: İhtimalki buradan Trakya'ya hıyar eden Yunan kuvvetlerini tanzim ve islah edecek ve ihtimalki Balkan hükümetlerinden bazılarına aldatarak onlardan da bir kuvvet teşkil edecektir. Ve sonra kendileri de kuvvet getirebilirler. Biz bu kadar kuvvetlerin karşısında İnşallah yine zafere nail oluruz. Fakat güçlük çekeriz. Memleketimizin tekrar birçok sefer karşısında kalır.

Sonra efendiler, şimdi okunan telgrafta bendemizin anladığımız; biz şimdi teslim olmak istiyorduk, bunlar birbuçuk ay sonra teslim etmek istiyorlar. Bendenize burada uzun boylu bir fark yoktur. (Çok fark var sadaları.) Vakıa birbuçuk ay zarfında sulh masasına oturursak sulh üzerinde çok tesiri olur. Olmaz değil. Fakat kâr ile zararı tartalım, hangisi daha kârlı ise onu alalım ötekini almıyalım. Bugün yapmaz da birbuçuk ay sonra yaparsak, elhamdülillah onu

zafer ordumuz yerinde duruyor, yine sungüsü parlıyor. Bu muddet zarfında ordumuzu dağıtacak başka yer ve vaziyete sıkacak değiliz. Demin Paşa Hazretlerinin burada buyurdıkları gibi, konferans şiddetle devam ettiği günlerde bile, yine ordumuz fırsattan istifade ile lazım gelen tedabiri itihaz etmiştir. Demekki bir taraftan Hükümet vazifesini itidalkârane ifa etmiş, diğer taraftan da orduyu lazım gelen yerlere yerleştirmiştir. Ordumuz bu vaziyette bulundukça böyle menfi bir cevap verir de bir harp karşısında kalırsak, zannederim, memleketin faide yerine zarar temin etmiş oluruz. Bendeniz bunu kan olarak söylüyorum ve katiyen böyle yapalım demiyorum. Bendeniz diyorum ki iyi düşünelim, iyi tetkik edelim, ondan sonra kararımızı verelim. Çünkü bir mesele karşısında kalırsak bugün kazandığımız zaferi de, bilmiyorum nasıl yaparız. Çok rica ederim; çok düşünelim, hissiyata tabii olmalıyım, sermet olmalıyım. Kâr ile zararı terazinin gözlerine koyarak tartalım, fakat hissiyat ile tartıyalım, vaka ile maslahat ile tartalım, ondan sonra karar itihaz edelim. Çünkü sonra nevide başka türlü çıkarsa şimdiye kadar kazanmış olduğumuz zaferleri, Allah göstermesin, gaip ederiz. Bunun için efendiler; bendeniz diyorum ki, Hükümet her vakit itidalkârane hareket etsin. Silah meselesi meydana çıkmasına gayret etsin. Fakat o gün gelince ki silahlara başka çare kalmamıştır; o gün yine silahımıza muracaat ederiz. Onlar da kanıdırler ki Türkler silahlarını ellerinden bırakmazlar. Bina hiç şüphesiz yoktur. Çünkü hiç yoktan bir orduyu çıkarın bu millet, elbette Misakı Millisine kavuşacaktır. Fakat efendiler geç olsun, güç olmasın. Binaenaleyh efendiler; çok rica ederim, çok düşününüz ve ondan sonra lazım gelen kararı veriniz.

REFİK BEY (Konya) — Bendeniz asıl mütalaa mı başlanıyadan evvel Heyeti Celilensizden çok hassas ve çok ciddi olan vaziyetimiz hakkında söz söylenirken, söz söyleyen arkadaşlarımızın zaif iman ile muahaze buyurulmasını rica edeceğim. Çünkü malûmu âliniz, burada söylenen sözler hiç şüphesiz deruhte ettiğimiz büyük ve muazzam davaya müteallik ve milletin mukadderatıyla doğrudan doğruya alakadardır. Vaziyetimizin ciddi olduğunu arz etmişim Şanlı ordumuz ve fedakâr vâhâlimiz Cenabı Hak'ın tevliki inayetiyle mübarek topraklarımızı hain istilâcılardan elinden şanlı ve şerefli bir surette kurtardıktan sonra ve bize cihan nazarında şanlı bir mevki temin etmekten sonra, İngiliz milletinin, İngiliz ihanetinin bizim için yerilen yeniye hazırlamakta olduğu uçurumlardan itidal ve metanette düşünerek kendimizi kur-

İtammam lazımdır. Paşa Hazretleri buradan son vaziyeti, yani Mudanya Konferansı akamete uğrasa ne olması ihtimali bulunduğunu izah buyururken, çok ehemmiyetli bir noktaya temas buyurdular. Dediler ki, biz efendiler kabil olduğu kadar, şimdiye kadar olduğu gibi, şimdiden sonra da ıddal ile yürüyerek söz sahasında cihana karşı daima sulh ve müsaameci tarafları olduğunuzu ispata çalışık ve çalışıyoruz. Ründaki hedefimiz Fransa ve İtalyanları kabil olduğu kadar İngiliz çenberi mel'anotından uzakta bulundurma ve onun arasını Fransa ve İtalya efkârını, dolayısıyla cihanın efkârını lehimize çevirmektir. Bu çok müüm bir noktadır. Son rapor üzerine şimdiye kadar takip edilen çok yüksek ve cidden fâideli ıddalkârane siyasetten ayrılıp da sert bir noktai nazara sahip kalarak «Efendiler şunu şöyle yapacaksınız. Trakya'yı hemen teslim edeceksiniz ve illâ felâh... Ordunuz yürüyecektir» demek zannederim müvafık olmayacaktır. Evet bu kadar azim fedakârlıklardan sonra Misaki Millimizden zerre kadar gayp edemeye biz de niçin de azımsamışız. Allah'ın inayetiyle pek yakında harp sahasında kazandığımız zaferi, İnşallah, siyaset sahasında da konferans, sulh, masasında da temin edeceğiz. Onların bize Mudanya Konferansı'nda dolambaçlı yollardan yürüyerek, yılanlar gibi yerlerde sürünerek bin türlü şekillerle bizi iğfale çalışmaları gibi, biz de böyle kaçamaklı yollar bularak onlara yine müzakeratı kat etmemek şahiyle, bir girizgâh, bir yol gösterebiliriz. Onun için bîstabiî Heyeti Vekilenin bu son raporu üzerine ne şekilde cevap verdiğini, tamamen halmemekle beraber, bendeniz şahsen temenni ediyorum, ki kabil olduğu kadar, tabii onlar da bizim kadar milletin vaziyetine ve bu günkü haline tamamen müstalidir. cevap verirken bir kaçamak yolu bulsuntar ve yeni tehlikeli vaziyetler ihdas edecek kelimelerden, tekliflerden ihtiraz buyursuntar. Sırası geldiği zaman ona dair noktai nazarıma da ayrıca arz edeceğim.

RIEİS -- Efendim usulü müzakereye dair bir takrir vardır. Bunu evvelce haber vermeye mecburum. Şayet kabul edilecek olursa boşuna müzakereye devam etmiyelim.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Başkomandan) (Ankara) -- Müsaade buyursanız ufak bir şey arz ediyim.

Efendim Mudanya'da cereyan eden muhabere doğrudan doğruya benimle cereyan etmektedir. Onun için muhaberenin ne kadar müşkil, ve benim ne kadar meşgul olduğumu tahkir edersiniz. Her gece yarısından sonra saat ikide, üçte hatta, üçbuçukta ancak ala-

blıyorum. Ekseriya Heyeti Vekile ile görüşmek zarureti hâsıl oluyor. Onun için hiç zannetmem ki bugün akşamı ve bugün gece yarısına ve belki de yarına kadar Heyeti Vekilece ve Meclisi Âlice esaslı müzakerelere niçin olacak kati malûmatı alalım. Bu itibarla ona intizar etmek beyhudedir.

Sonra ikincisi: ben zannediyorum ki Heyeti Vekilenin en son nokta üzerine bir karar vermesi de belki müvafık oluntar. Yani en son noktai nazarı anlaşıldıktan sonra, belki Heyeti Vekilenin en son noktai nazarı anlaşıldıktan sonra ve Meclis Âli mütalaa ettikten sonra, kati karar vermek lazımdır. Yani şimdiden kati bir karar verip oraya bağlanmak doğru değildir.

İSMAIL SÜPHİ BEY (Burdur) -- Misaki Millinin sonuna kadar yürüyeceğiz.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) -- Misaki Millimiz malûmudur. Bütün memleket ve millet ve ordumuzu çıkılmaz bir yola saptırmaktan da elbette tenakki ederiz. O halde akıl ve mantığın ve imkânın verebileceği bir şeyi istihsal etmek üzere hareket ederiz. (Pek doğru sadalan.)

EMİN BEY (Erzurum) -- Efendim, bendeniz söze hasılarken esbabı teşekkülümüzden bahsetmek mechuriyetinde kalacağını. Esbabı teşekkülümüzü terkik edecek olursak, bizim esbabı teşekkülümüz yalnız misaki millidir. Binaenaleyh istihsalı lazımlı olan mesele misaki milliden başka hiç bir şey değildir. Bu ana kadar vaki olan mücadalatımız, mîlleti için ne düşürdüğü ıztırapları kurtarmak için yapılmış fedakarlıklardan başka hiç bir şey değildir. İlk Şvâni teşekkulumuzda ve ilk günümüzde ben zannetmem ki bugünkü günümüzden daha kuvvetli ve daha vaziyeti milliyeti müsait ve daha metin olalım. Bu ilk günlere nisbet edilecek olursa pek çok, dünya kadar çok leke farkı olacaktır. Ufak bir mevki de idik ve o günü ne Hariciye Vekili Meyefendinin Hariciye hakkında bir nikoti nazarı ve ne de Başkomandanlığın Kuvvayı askeriye hakkındaki fikri mülâhazası, hatta ne de Maliye Vekilinin Para meselesi mevzuu hâhis değildi. Biz o gün toplanılık ve ilk ahdimiz Misaki milliyet için kurtuluş yollarını aramaktan ibaret idi.

Binaenaleyh o günden bu güne kadar hiç bir şey zayi ettiğimizi ben tahmin edemiyorum. Burada mevzu bahis olması lazımlı gelen, zannederim, şimdi... İb. rahim ilceye cevap veriyorum, kabineyi herkesin aklı erdiği kadar tenvir etmesi lazımdır. Bendeniz de aklım erdiği kadar tenvir etmeye çalışıyorum. Siz de

huraya gelir aklınızın erdiği kadar söylersiniz. İhtimali Hükümete son gelen nota üzerine vereceği cevapta, Refik Hıyın buyurduğu gibi, bazı kelimeler bulup, üzerinde oynuyacak ve tekrar müzakerayı iltiş edecek. Fakat hendeniz Başkumandan Paşa Hazretlerini dinlediğim zaman, Başkumandan Paşa Hazretleri diyorlardı ki: «Hatta Hariciye Vekili Beyefendi de aynı şeyi söylüyorlardı. Konferansın uzun zaman devamı bizim aleyhimize ve kısa bir zamanda hal ise bizim lehimize. Onun için neyeye kadar cevap verecek olursak konferans uzatacak ve binaenaleyh bizim aleyhimize olacaktır. Bunu kısa zamanda kestirmek için bize Trakya'yı şu şartta şimdilik veririz, vallah vermezseniz fenadır.»

Fakat bunu diyerek, bunu işaret edecek her halde hareket göstermek lâzımdır ve hareket göstermek mecburiyetindeyiz, efendiler. Bunu denmezsek beş gün sonra bizim aleyhimize olacaktır. Beş gün sonra sıvasetleriyle dünyayı ıfkat eden İngilizler, ihtimali karşımıza bir Yugoslavya ve belki de bir Bulgaristan'ı çıkarmak ihtimali vardır. Bunun için on gün devam eden müzakeratta bütün safahatı göstermişiz. Söylenecek söz kalmamıştır. Binaenaleyh sureti katiyede Misaki Milliye temin edecek vesaiti düşmanlarımızın önüne açmaktan ibarettir ve illâ meseleyi uzatmak aleyhimize. Binaenaleyh aleyhimize olmasının da hiç bir zaman kabul edemeyiz.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Efendim! Kendiniz zannetmek istediğimi bir noktayı Meclisi Aliye arz edeceğim: Acaba, yeni hadis olmuş bir mesele karşısında mıdır, Meclisi Ali? Yoksa eski hadise devam etmek üzere mi bulunuyor? Malûmü âhiler, bilâyeten, Anadolu'da, Türkiye Büyük Millet Meclisinin içtima edip burada hükümetin maksadını bütün âleme ilân etmişiz. Âleme ilân etmiş olduğumuz maksat, karşımızda bulunan bir Yunan Hükümetine ilanı harb edip de Yunanla kuzumuzu paylaşmak el-hetine matul değildi. Ortada Türk Hükümetinin idminâ müccallik ve teslim edilmiş Sevr gibi bir ilanı karar vardı, ki bu Sevr kararını kabul etmişler ve bunu parçalayarak Türklerin istiklalini, Türklerin müstakillen yaşamasını, zannederseniz, şu kursî âliden yemin etmek suretiyle kararlaştırdık ve o suretle karşımızda yalnız Yunanistan değil, İngiltere'ye, Fransa'ya, İtalya'ya ve diğer onlarla beraber olan devletlere de bu ilanı harb etmiş gibi olduk. Hatta hatırlatırım Durak Beyefendiye, buradaki za'atlarımızı da tetkük ettikleri zaman görecekler, Hamdullah Subhi Bey burada bizim yaptığımız harekâta «cinnetli

mukaddeseden başka bir şey denmez» demüşler; ben deniz de o zaman cevaben, bu «cinneti mukaddese değil, dümen mukaddesedir» demişim. Çünkü o ilanı kararının altında yaşamaktan kurtulmak nimeti mukaddesedir.

Efendiler; şimdi o nimeti mukaddeye karşı kendi hakkını ispat ettirmek için kıyam etmiş olan Anadolu ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti perde arkasında oynayanlar ve onların bir âleti vasıtası olmak lâzım gelen Yunanla muamelesini tamamiyle bitirdi. Fakat, bu tasavvura dostluk perdesi altında ve bizimle kâin sulh ve müsâlemeti istiyor gibi görünen diğer hükümetler meydana çıktı ve o meydana çıkan hükümetlerin on günden beri devam eden müzakerelerinde vaziyet katiyen ve takibeden Sevr Mukaddesini hakkımızda tatbik etmekten rücu ettiklerini dair tek bir kelime yoktur. Binaenaleyh bu olmadı takdirde şimdi biz itidal ile hareket edilmede, şöyle düşünülmede, böyle yapılmı da bunların merhametlerini celbedelim diyeceksek bunların merhameti ve hatta videdanı olmadığı zaten cumlemizce malûmdur.

M DURAK BEY (Erzurum) — Kuca ederim hocam, onlardan kim merhamet bekliyor.

MÜFİT EFENDİ (Devamla) — Efendiler; son vaziyet itibarıyla sekiz on gündür beri devam eden şu müzakerenin yanı Mudanya Konferansının söylenen şu sözlerin altındaki mana, hepimizin malûmudur, ki bize Trakya'yı sureti katiyede teslim etmeyecekler, makarri saltanat ve hilâfet olan İstanbul'u mu da başka bir âliye talik etmek suretiyle şimdiden bize teslim etmeyecekler. Bu anlaşıldı. Bunların anlaşılmasına nazaran İngiltere'nin vaziyetini Heyeti Vekile de anladığı halde, İngilizlerin âlemi İstanbul ve Trakya Müslimanlarına karşı oynamak istedikleri bu rolü acaba Heyeti Vekilemiz içerisinde zâilîniyettar olanları bütün âlemi İslama bildirdiler mi veya buna tevehhüs ettiler mi? Emediler. Binaenaleyh, şimdi biz İngiltere'nin tesis etmek istediği şu vaziyet karşısında zaten harbi Yunanlılarla bitirmiş ve yeniden onlara karşı ilanı harb etmek vaziyeti karşısında bulunmuyoruz. Ya, perdenin arkasında bulunan düşman nikabını kalıtmış doğrudan doğruya karşımıza arzı endanı etmiş bulunuyor. Bu vaziyet karşısında bizim buradaki vaziyetimiz ne olacak? Buradaki vaziyet hakkında burada Başkumandan Paşa Hazretlerinin şu kürsüden biraz evvel beyan buyurdıkları nikaat içerisinde anlayabildiğim cihetlerden birincisi teşebbüsâtı siyasiye ve tahriye nok

tafi nazarında kendileriyle konuşulması lâzım gelen ve kan dökülmeksizin ve silah patlamaksizin mekasit ve âmali milîyemizi istihdaf etmeye matuf cihetler bürün konuşulmuş ve fakat bunlar artık böyle bir hale gelmişler ki, artık bir daha tekrar edilemeyecek bir hale girmiş olduğunu anladım. Binaenaleyh, bir daha tekrar edilmeyecek vaziyete girmesi münasebetiyle bizim bir Heyet-i Vekilemiz ve bizim bir Hükümetimiz var. Bittabi bu Hükümet bu bahda bir karar itihaz edecek ve karar vereceği zamandan burada bulunup Ruyuk Millet Meclisinin bu husustaki kanaatını ve vaziyetini ve bu husustaki fikrini anlamak ve kendilerine lâzım gelen tebliğat ve irşadat yapmak istenildiğini anladım. Heyet-i Vekilemizin, bizim çalıştığımız ve bizim düşündüğümüz kadar düşündüğünü, kan dökmeye muvaffakiyet neye muvakkıf ise onu yapmak arzusunda olduğunu ve istediklerini de gördük. Fakat şimdi Heyet-i Vekilemiz müzakere edip de karar vereceği meselede, Meclisi Âli kendilerine karşı ne suretle zahir olacaklarını ve oc vaziyette bulduklarını buradan anlamak istiyorlar. Heyet-i Vekile bilmelidir ki efendiler, bidayette Misaki Milli diye çizdiğimiz hududun bir zerresinden Büyük Millet Meclisinin hiç bir zaman halen ve istikbalen vaz geçtiğini ve bu dairede karar itihaz etmelerini Meclisin arzu ettiğini bilmeli.

Üçüncü dereceye gelince : Heyet-i Vekile bir karar verir Meclisi Âliniz hisse tabii olur galeyana gelir o da bir karar verir. Ve bu kararın bir de icrası vardır. Gerek Heyet-i Vekilenin müzakeratı gerek Meclisi Âlinin kabul ettiği mükarreratı tatbik ve icra etmek için ordu ordunun da yanında Başkumandan var. Şimdi ben diyebileceğim ki, Meclisi Âli Misaki Millî'den katıyen vaz geçmeyecektir. Misaki Millî'miz daireinde harekâtı idare etmek için Heyet-i Vekile karar vermeli. Fakat bu karardan evvel bütün ordumuzun başında bulunan ve bugüne kadar da huşleri idare eden Başkumandanlığa tevdi etmek ve ihtiyacı Başkumandanlıktan beklemelidir. Aksi takdirde yalnız yola girmiş oluruz. (Doğru sadaları)

ŞEREF BEY (Edirne) — Efendiler; demin Yusuf Kemal Beyefendi arkadaşımızın okumuş olduğu Mudanya Konferansına ait telgraflar üzerine Heyet-i Vekile bir karara itihaz edeceği için teovvür etmek istiyor. Müzakere onun için açıldı.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Başkumandan) (Ankara) — Tabii Heyet-i Vekile böyle bir talepte bulunmadı. Fakat bendeniz iki sıfırla Meclisi Âli'den istihdam ettim. Bir def'a Meclisi Rüşî olmak iktisadıyla beraber beraber, görüşerek Meclisi nokta-i nazarından Heyet-

eti Vekilenin teovvür etmesi lâzımdır. İkincisi; Başkumandan olmak münasebetiyle ben teovvür etmek istiyorum.

ŞEREF BEY (Devamla) — Tabii ifadode bir sakat varsa baki yoktur. Affederunuz. Maksat şu davayı Millînin sonuna gidebilmek için bir şey yapmaktır. Arkadaşlarımızın burada söyledikleri gibi, hiç bir kimse arzu etmezki şu zaferi meydana getiren Türk köylüsünün, Mehmedîğin, millet ferdinden hiç birinin kanı aksın. Mehmedîk kanı akmaksızın Misaki Millînin temini mümkünse bu suretle olmasını herkes arzu eder. Fakat bendeniz okunan şey üzerine beyanı mütalaa etmek istiyorum. Yoksa bu hususta hiç bir tereddüt ve şüphe yoktur. O imanla başlamış, o imanla bitecektir. Yine bu dava başladığı zaman İngiltere, Fransa, İtalya Yunan hepsi mevcuttu. Onlar nasıl o gün düşman ve muharip iseler bu gün yine öyledir. İttihadın arzucuk istediğim şey, Konferansın esasına girmektir ve maksadım budur. Onlar bize diyorlardı ki on beş gün zarfında biz tahliye edelim, bir ay sonra da siz teslim alınız. Yani kırk beş gün zarfında bu tahliye ve teslim işi hâtam bulsun. Gayet doğru bir suretle İsmet Paşa diyor ki bizim memurlarınız sizin bu bir ayınızdan sonra girsin. Lâ, diyorlar. Bunda tabii bir maksat var. Bizim memurlarımız oraya gittikleri zaman, o akalliyet dedikleri maskaraların oradan tamamen def olacakları güne kadar bizim idaremiz altında kaldıkları müddetçe, bakınız biz kontrol koyduk. Türk memurlarına teslim oluyoruz. Ama, siz bizim daima himayemiz altındasınız şeklinde onlara bir emniyet vermek ve daima da onların kontrolleri altında imiş gibi göstermek. İsmet Paşa bunu pek haklı olarak ret etmiştir ve gayet doğrudur. On beş günde kırk beş günde tahliye edilmesi meselesinde tabii herveçhi peşin. İsmet Paşa'nın dediği gibi zannedenim burada Heyet-i Vekile de tahit kalacaktır. Ora şüphe yok.

İkincisi; siz orada bizim istediğimiz kadar jandar ma bulundurmanız demek. İylo efendiler kabul edilemeyecek en esaslı nokta budur. Hükümetin kabul edilemeyeceği en esaslı nokta budur. Bunu kabul etmek demek, Trakya'nın vaziyeti hususiyesini, vaziyen hazırlasını bilmemek demektir. Malûmu âlinizdir, ki Trakya'da bu gün Kafkasya'dan Yunanlıların getirmiş olduğu almış bin nüfus vardır. Buradan, yani Anadolu'dan kaçıp giden bir çok hırsiyenler vardır. Orada iskân edilmiştir ve bunlar Trakyalı olmayan bir çok Rumlardır. onların arasında meselâ dört bin, beş bin jandar ma kuvveti olsun fazla olmasın demöklüğü, urada

her vakit için bir hudut asayişsizliği çıkarıp, orada bir maskaralık yapmak niyetine matuftur. Maksud budur. Maksud bu o kadar muhtal değildir. Zira onların dediği gibi, buradan jandarma gelmemiş olur. Fakat hândolsun oradaki dindışlarımız o vazifeyi her vakit yapabilirler. Biz demiyoruz ki Trakya süllesi tasle olubmenin, mudak harple alınsın. Hayır öyle bir şey yoktur. Fakat, şu vakti Misaki Milli hududu dahilinde bulunan Trakya'nın ve Edirne'nin bize teslim edilmemesinin en ziyade manzuru fihi olan Karaağaç mevcelesi çok muhimdir. Mülümü âfileri, Karaağaç is-tasyonu Merice kadar. Ne yapayın ki harbi umum, Je Meriç hududu diye bir şey çıkardılar. Cenabı Hak mesul olanları her vakit mesul edecektir. Tarih onları mesul edecektir. Böyle bir hatayı Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin yapamayacağına imanım vardır. Sonra meselonun en muhtem siyaseti gerek Hariciye Vekilimizin buyurduğu ve gerek Başkumandan Paşa'nın buyurdukları gibi, üç devletin müstefikan hare-ketlerinden birini munferit düşürebilmek ihtimali mevcut olabilir. Bu bittabi askeri ve siyasi nokta na-zardır. Onu idare eden Başkumandan ve Hariciye Ve-kali tabii bulurler. Asil benim istediğim nokta, Trak-ya'nın bize on beş gün zarfında hâkimiyeti mülkaka-muz altında - istediğimiz kadar jandarma ve memur-ları göndererek - teslim edilmesidir. Buna menfi ce-vap vermek lâzım gelince, müsbet veya menfi cevap-ları mukayese etmek lâzımdır. Eger müspet cevap ve-nilenek olursa ne olur, menfi cevap verirse ne olur? Asil mesele budur. Müsbet cevap vercek olursak o vakit kırk beş gün zarfında teslimi değil mi? Biz kon-feransı ayın yirmisine talik olduğumuz için, bunlar te-cil edebdikler. İstanbul ve Trakya'yı daima bize karşı olleğinde bulunduracaklardır. Sulh konferansı istiyor-lar. Bu konferansın devamınca ellerinde bulundura-caklar ve bize tehdit makamında kullanacaklardır. Yani onların istifade edebileceği bir şeydir. Ona ni-mukabil hükümette onladık ki, siyasetle dönmek pek kolaydır. Nitekim Fransız, İtalyan generallerinin dön-duğu gibi.

Orduların harekete gelince; ona benim imanım vardır. Onu bir dakika başka türlü düşünmedim. Or-du vazifesini yapar. Ordu gider, yol alır. Onu mille-tin Başkumandanına tevdi etmişdir. Ben onu düşün-miyorum. Şimdi menfi cevap verdiğimiz takdirde hali harbi avdet eder diyoruz. Hali harbi avdet ederse aca-ba İngiltere, Fransa, İtalya üçü birden bizimle mu-harip mi olacaklar? Yok canım, bu düşünülecek bir şey değildir, katıyen (Neden sadaları) Müsaade buyu-

runuz, harp ötmüyor mu idiniz? Yunanlılarla harp et-miyor mu idiniz? Ne çabuk unuttunuz? Buraya top-landığımız vakitte siz onlarla hali sulhde mi idiniz? (O başka sesli) Nasıl haşka, rica ederim. Ne umiş o başka demekle olmaz ki İsbat lâzımdır. Bunlar harp edemez, benim kanaatim budur.

Efendiler İngiltere'ye gelince; İngilizler harbi ede-mez bizi tehdit edeceklerdir. Bakalım günlüğe pa-puş bırakılabilecek miyiz bırakılmayacak mıyız? Bırakıramadığı takdirde uyusacaktır. Türklere günlü-ke ile papuş bırakılabilmeyim diyor. Çünkü efendi-ler, Türkiye'yi ezemediğinden dolayı bugün İngiltere fikir fikir kaynıyor. Çünkü âlemi islâmın yegine kud-ret ve kuvvet âmib olmak üzere bir Türkiye vardır. Senelerden beri çalıştı, ezemedi. Şimdi böyle dolap-lar çeviriyor. Hent patlayacaktır. İngiltere bilmez mi bizimle harbi edemeyeceğini? Şimdiye kadar İngiltere bizimle harbi edecek olsaydı, şimdiye kadar zayıf bir zamanımızda yapardı ve işimizi bitirirdi. Fakat kuv-veti yoktur. Müşkilât içindedir. Bunu bittabi Harici-yemiz bilir.

Yalnız korkunç bir nokta vardır. Bu konferans müzakeratı uzarsa maatteessul her vakit kurban olan dindışlarımız yine kurban olurlar. Maksud, orada bir Bulgar hükümeti vardır. Kıtla yapıyor, bağınıyor, çağırıyor, tadim ediyor, bir şeyler yapıyor. Bunı ya-pıyan Bulgaristan değildir, İngiltere'dir. Hep makine olur. Dünyayı karıştırıyor. Böyle bir şeyin yapılması ihtimali vardır. Yani Bulgaristan'ın böyle bir şey'i yapması ihtimali mevcuttur. Dinâenaleyh bendenizce en muvafık yol Türkiye Büyük Millet Meclisi esa-sen onlara verdiği şeyde kararli olmuştur. Bu karari muvabince on beş gün zarfında tahliye edeceklerdir. Bir ay zarfında ıvce teslim edeceklerdir. Lemez de-ğil, fakat bir şey vardır. İzale edilirse edilir, edilmeye-verilen en kabii söz ordu ve Başkumandandır. O da Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti bugüne ka-dar kabul etmediği ecnebi kontrolünü kabul edemez. İmkân yoktur. Eger etse idi, İstanbul hükümeti gibi olurlu İstanbul hükümeti gibi olmamak istediği içindir ki kabul etmez. Bulâ kaydı şart Edirne ve Trak-ya Hâkimiyeti milliyeye rücu edor. Ama emcedi. Onu ötesi bittabi taktirini - ilahi ne ise, o olur. O da ordulara ve Başkumandanına ait bir meseledir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Başkumandan) (An-kara) — Efendim, şimdiye kadar dilediğimiz rüle-kayı kırımın mübalaasını müsaade buyurursanız şu suretle mülakâa etmek isterim.

Sureti, umumiyede bilâ istisna tekmi arkadaşlarımız, esas program olmak üzere. Misakı Milli'yi ileri sürmektedir ve yine bu arkadaşımız Misakı Milli hedeflerimize vasıl olabilmek için gayri kabili tara ve gayri kabili iktiham müşkülâta maruz kalmaktan tevakküf etmek lâzımdır, diyorlar ve binacaleyh, zaruri olmayan işlere tevessül etmiyelim. Noktalarında fikir teâşüf etmiştir zannedirim.

Bu noktalardan birincisi hakkında, hendenize, en kati karar verebilmek için iki noktayı muhakeme etmek lâzımdır. Bunlardan birisi; denilabilir ki, urdu muz karşımızda kuvvet olarak bulunan düşman ordusunu tamamen mağlup etmiştir. Binacaleyh hareketü hasmiye hutam bulmuştur. Bundan sonra yapılacak işler vesaitü siyasiye ile istihsal olunacaktır. Eğer böyle telâki edilecek olursa askerlik bitmiştir. Siyasal hal ve faaliyetine gelmelidir. Böyle kabul olunursa bu Mudanya Konferansı ve bunlar teferruattan ibarettir. (Hayır sadaları) Yapılacak işler dernal sul konferansına dahil olmak ve orada diplomatik vesaitle misakı milli gayatına vasıl olmaktır. Yoksa eğer denilirdi ki, hayır vesaiti askeriyeye ile istihsal mümkün olan hedefler vardır ve o hedefler istihsal olunduktan sonra vesaiti siyasiye ile istihsal olunması lâzım gelen neticeler daha kuvvetli olur. Derhal bunu yapmak lâzımdır. Binacaleyh henüz karşımızda vesaiti siyasiye ile istihsal olunmaz ve vesaiti askeriyeye ile istihsal olunur hedefler varsa var mı, yok mu hususu zannederseniz, Başkumandanlıkça tesbit ve ifade olunmak lâzım gelir. Ancak Başkumandanlık hunu tesbit eder, ki safha siyasiye yi, zemini siyasiyevi gayri kabili tara bir hale kıymaktan iktinap edecektir. Eğer bu nokta nazardan niütalati yürütmek icabederse bu müzakerayı kâfi görmek müvafık olur, itikadınıslayım. Anlaşıldığı hedefimiz misakı millidir. Fakat, gayri kabili iktiham zemin ve istikamete gitmiyelim, maksadımızı daha emin bir surette istihsal için her ne mümkünse, hedefler varsa onlar da istihsal olunmalıdır. Onlar da istihsal olunmasın diye hiç bir arzu görmüyorum. Yani muzakereyi kâfi görüyorum. (Kâfi vesileri)

YAHYA GALİP REY (Kırşehir) — Efendim, bendeniz kısa söyleyeceğim. Boyefendiler, tarih bir an için atfı nazar buyurmanızı rica edeceğim. Türk âlemi şimdiye kadar bindenue harp yapmıştır. En çoğun da galebe etmiştir. Bravnihtakki Taalâ. Fakat ne vakitki bir siyaset masasına oturmuşlar, gaip etmiştir. Milletinin kılinci ile, kamıyla kazandıklarını diplomatlar sözle gaip etmişlerdir. Daha iki gün evveline ge-

linceye kadar Mudanya'da Konferans akdedilince fevkalâde meyus ve müteessir bir halde idim, korkuyordum. Yine fena bir vaziyet ihdas edilecektir diye. Fakat Heyet Vekile ve Başkumandan Hazretlerinin görüşmüş oldukları buna mam olan celadeti gördüm; müteesseli oldum hayefensizleri. Şimdiye kadar İngilizler bizden ne kazanırlarsa tehditle kazanmışlardır. Katiyen tehditten başka bir şey yapmamışlardır. Biz ne istiyorsak istediğimizi bittabi muhaliflerini göstermişlerdir ve bu gün gösterdikleri şeyden yarın dönmuşlerdir. Daha fena bir teklif karşısında bırakmışlardır. Binacaleyh, azımkar bir vaziyette bulunmak lâzımdır. Her hususu tecrübe ettik. Bizi dört defa tecrübe ettiler. Birincisinde Yunan'ı mağlup ettik. İkincisinde mağlup ettik, üçüncüsünde mağlup ettik. Dördüncüsünde bihamillullahi Taala munhezim ettik (Elhamillullah sadaları) Perişan oldu. Şimdi lihar sahası bitti. Diplomatik bir saha hasil oldu. Bakalım Türkler ne yapacaklar? Acaba karşılığında bir Fransız, bir İngiliz, bir İtalyan askeri görmek suretiyle korkacaklar, geriliyecekler mi, yoksa gerilenecekler mi? Efendiler; bunu bir imanı tam ile arz ediyorum, ki eğer bu meselede teklifâtınızdan zerre kadar ayrılın, ondan sonra Anadolu yoktur, Vallah yoktur, Billah yoktur, Vallah galip değilsiniz, billah muzaffer değilsiniz. Azanietü celadetinizi tanimalısınız ve ümit ederim ki Cenabı Hak bana hitafı söyletmez milletin hakkındaki

Çünkü ; Bu canı milletin selameti için bilmiyorum. Onun bence hiç bir kıymeti yoktur. Ne vakit azım ve celadet gösterecekse, o vakit onun demir pençesi gayet yumuşak bir vaziyet alacaktır. Men diyorum ki, Cenabı Hakkın bize karşı lutulu neticesidir, bizim hakkımızda sadır olan. O ne kadar oyalıyorsa bizi, biz o kadar yüzyüyoruz ve hunun neticesi hasenesini yakında istihdaf edeceğiz. Ben kendi hesabıma, kemali samimiyetle, Allah Başkumandanımızı muzaffer etsin. Allah Heyetü Vekileye azım ve celadet ihvan hüvursun temenniyatıyla sözüme hitam veririm.

SALAHATTİN BEY (Mersin) — Efendim, ben deniz ile Tahsin Bey biraderimizin temennisini tekrar edeceğim. Bugün kati olarak, bu meselemin düşünmesini, Tahsin Bey arkadaşımız gibi, bendeniz de ifade edenim zaruretindeyim. Çünkü; önümüzde musarrah bir teklif görmüyoruz ve yalnız tahminen bir teklif biliyoruz. Bu teklifin sureti ifadesi bize de bazı istikametler verir. Onun için bu mesele hakkında şimdiden ne söylenirse doğru olmadığını iddia edeceğim. Notanın hükümete vürudundan sonra

Heyeti Vekilece ve Başkumandanlığa müştereken müzakere edilerek, neticenin Meclisi Âliye arz edileceği tabiidir. Bu mevzu üzerinde cereyan edecek müzakerat neticesinde neticeyi katıye istihsal edilecektir. Bittabi, Hükümetin istilzam ettiği şekil ve sureti biz de makul görürsek, ona iştirak ederiz. Bir çok rüfeka gibi, kuvveti askeriyeye ile kabili vucul olan metalibin dermayanın da, önümüzde mütehit bir cephe bulmamak imkânını da arıyarak teklif edilmiştir. Meselâ bendeniz, hükümet Mudanya konferansının askeri bir konferans diye akdettiğim halde, kabul ettirilemeyeceği siyasi metalibe girmesi, yani o mes'eleyi vaktiyle istinshah etmesinden, işte bugün bizi bir ricat karşısına getirmiştir. (Nedir o ricat sesleri) Arz ederim. Bendenizin fikrimce, geçende bu nota hakkında dediğim gibi, böyle bir müzakerede bizim için en ziyade elde edilmesi lâzım gelen iki noktadır. Birisi, bunların kuvveti noktasıdır. Bu nokta dermayan olunmamıştır ve buna dair bir teminat alınmamıştır ve bu halin gittikçe bir tehlike olduğunu görüyorum. Sulh konferansında müzakere hâlâ devam ederken, orada kuvvetinin tezayüt edebilmesini bizim ... o taraf görmüştür. Onun için hükümetimiz, muslihane niyatını göstererek müzakereye girerken, karşı sahilde müceddet bir emniyeti askeriyeye ve emniyet memleket için artırılan bir kuvvetini, artık hiç bir sebeple artırılmamasını talep etmekte ordumuz çok haklıdır. İstihsalını bugün verebilecek olan onların notasına, bu hususun birinci derecede teklifi lâzım bir nokta olduğunu zannetmekteyim.

YUNUS NADİ BEY (İzmir) — Kimin, efendim, notasının esasını kabul etmeye vabestedir. Yani Trakya'dan mı vazgeçmeli.

SALAHATTİN BEY (Devamla) — Hayır, notanın nasıl geleceğini bilmiyoruz. Fakat unuttuğunuz bu teklifin iki şey'i vardır. Efendiler mes'eleyi askerler ve bilhassa Başkumandan daha iyi bildiği için bunu burada açmak istemem. Yalnız mukabil taraf bizzarure yalnız Yunan ordusu 23 Eylül tarihli teklifatımızda suyun öte tarafında, yani Yunan ordusunu Trakya da layın edilecek herhangi bir hududun o bir tarafına göndermek suretiyle vazifemizi ifa ediyoruz. Başka bir şeyimiz yoktur, diyeceklerini tahmin ediyoruz. Buna zaten bir halli fasıl yoktur. Başkaca bir halü fasıl yoktur. Orta yerde dursak bu da ne demektir bilmiyorum. Bu da bir ay sonra, iki ay sonra, üç ay sonra ne demek olduğunu onu da bilmiyorum. (Açık söyleyiniz anlaşılıyor sesleri)

SALAHATTİN BEY (Devamla) — Açıktır efendim; Jaha açığını da açık kâğıt geldi vakit söylerim.

Bilmediğim bir şeye angaje olamam. Herhalde devletler Trakya'yı, İstanbul'u elde tutmayı bizden talep edecekleri mesail için ellerinde bir rehine olarak tutmak istiyorlar ve evvelce bunu bize müsamabakâr davranan devletler de ... geçti. Bu teminata karşı bizim asıl vaku teklifi kabul etmemiz takdirinde, başka bir şey yapmamakla beraber bir hakkımız vardır. O da başaramayacağımız bir şey'i, yani hüsnuniyetle yapılmıştır. Binaenaleyh efendiler rücu etmek vaziyeti vardır. Bu rücu bugün.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Baskumandan) (Ankara) — Başaramayız dediğiniz hangi noktadır.

SALAHATTİN BEY (Devamla) — İstanbul'u hatta Edirne'yi isteyebiliriz ve ordumuz, memurini mülkiyemiz ve zabılamız girsin derdik ve hu muhikti. Fakat bu adamlar fiiliyatta bunu bize vermekten kaçıyorlar; görüyoruz. Şimdi iş zaten bir hudut meselesi idi. Runu da şimdi hal ediyoruz. Yunan Ordusunu zaten garbe atıyoruz dedikten sonra, bu adamlara hiç bir cevap vermezsek, bendeniz hunun netayıcı âtiyesini iyi görmemekteyim. Çünkü bu, tedricen diğer tarafın bîaral mintaka olmasını, elde kalmasını vesaire vesairede âtide her türlü teminata karşı bunu yapmadan karşıya geçemezsiniz demek, kendi ellerinde kalmasını mucip olacak kuvvetle o mintakadaki mesaili hal hususundaki şey'i bendeniz burada söylemeyeceğim. Tabii Başkumandan daha iyi bilir. Onun için bendeniz biri müttelikin kuvvasının, her nasıl olursa olsun, tezayüt etmemesi noktasının kendimce lâzımlıkkat olduğu zannındayım. Mukabele niyatı sulhververane ibraz edelim. İkinci nokta mülkün ulursa ve bizim için en mühim olan Çanakkale Boğazında yaptığımız veçhile, hiç bir hareketi müselleha ve mudafaaî müselleha haline getirmeden sahil boğazını Anadolu sahilini işgal etmek...

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Baskumandan) (Ankara) — Affederseniz, bendenizin sorduğum suale cevap olmadığını zannederim. İstedığımız şey nedir? Bunu anlamak isterim.

SALAHATTİN BEY (Devamla) — Konferans bir metalibde bulunmuştur.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Baskumandan) (Ankara) — Fikir üzerinde fikir üzerinde.

SALAHATTİN BEY (Devamla) — Efendim bendeniz şu noktayı biraz şayanı dikkat görüyorum. Hükümetimiz Trakya'da memurini mülkiye ve dahiliyesini hirleşirmek hususunu talep etmekle iyi bir şey yapmıştır. Bunu isteyebilir ve yapmıştır. Çünkü bu kendisinin elinde en büyük bir teminatır, ordusunu

durdurmaya mukabil. Diyorum, ki bunu muhalefete maruz kalmak suretiyle Hariciyemiz öğrenmiş oluydu, bu burada sıkıntılı bir vaziyete getirmemiş olurdu. Bu yolda burada bir nokta anılırken, buradaki sefaretin zemin olup olmadığını süferanız yoluyla anlayabilsek faydeli olurdu. Geriliyormuş vaziyeti olur. Bu olmasın. Çünkü bu geriliyormuş vaziyeti olur, bu olmasın çünkü bu geriliyormuş vaziyetini kabul edersek şevkimiz, ve tesiri kâfi derecede kalmamış olur. Tehlikeli nokta budur. Bu adamların dermeyan edcekleri fikre karşı ordularımızla hiçbir teminat almazsak, ordularımızı tutmakla beraber, çok şey garp ederiz. Zan ediyorum ki maksadımızı izah ettim.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Başumandan) (Ankara) — Maatteessüf anlamakta müşkülât çekiyorum.

SALAHATTİN REY (Devamla) — Öyle ise efendim, çok şayan temennidir. Hiçbir müdahale müstela olmamak şartıyla; Karadeniz Boğazını tutmak sulh için pekâlâ bir hedeftir. Sulh için anlayışım budur. İptidai olarak, yani kabil vüsul hedefler için Başumandanlığın mütalâa askeriyesidir, hunda esas olacak. Benim bu hususunun, teferruatına dair fazla malûmatım olmadığı için, çok söylemiyorum. Biz o hattı tutmakla zannediyorum, inuayyen bir hattı kurabiliriz. Fakat askerimizi harındırmak için burası lâzımdır.

BİR MEBUS BEY — Silâh parlamaz mı idi?

SALAHATTİN REY (Devamla) — Bendeniz onu bilmiyorum.

BİR MEBUS BEY — Silâh parlamaz ki.

SALAHATTİN REY (Devamla) — Patlasın patlamasın.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Başumandan) (Ankara) — Ordularımız her iki ovada da hâkim bulunmaktadır.

SALAHATTİN REY (Devamla) — En iyi temenni, her iki boğazın birer sahili üzerinde kuvvetli bulunduğumuz takdirde, bu müzakereyi asliyeti yapabileceğimizi zannediyorum ve en çok istihsal edilecek hedef budur. İkincisi de hiç zahirten bir şey yoktur. Mes'elede tehlike yoktur. O halde şayanı teşekkurdur.

REİS — Yozgat Mebusu Feyyaz Âli Beyin müzakerenin kifayetine dair bir tahriri var okunacak.

Riyaseti Celileye

Mes'ele tavazeh etmiştir. Müzakere kâfidir. Ruznamiyeye geçilmesini teklif eylerim.

9 10.1338

Yozgat

Feyyaz Âli

REİS — Efendim, müzakerenin kifayetini reyî âlinize vaz ediyorum. Müzakerenin kifayetini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Müzakere kâfi görülmüştür. Efendim müsaade buyurun bir iki tahrir var okuyalım.

Riyaseti Celileye

Müttefikinin vereceği kararı nihai yine Meclisi Âlice ıttıla hâsıl olmadan hükümetçe derhal cevap verilmemesini, yani Hey'eti Vekilece tasdir olunacak ihzari karar ve cevabın Mecliste tetkik olunmasını teklif eylerim.

Mersin

Salahattin

REİS — Bu tahriri kabul edenler lütfen el kaldırsın. Etmeyenler... Ret edilmiştir.

İsmail Subhî ve Necib Reylerin tahriri var okunacaktır.

Riyaseti Celileye

Muzakere kâfidir. Bizim programımız misaki millidir. Misaki millide münderiş metalibi meşruamızı imkânî askeri ve siyasi derecesinde sonuna kadar ısal ve istihsale. Büyük Millet Meclisi azmetmiştir. Meclisin bu noktai nazarına göre Mudanya müzakerati hazirasını idare ve tedabiri askeriye ve siyasiyeyi ıttihaz ve Başumandan Paşa Hazretlerinden ve Hey'eti Vekileden muntazirdir. 9 Teyrinievvel 1338.

Burdur Mebusu

İsmail Subhî

REİS — Bu tahriri kabul edenler, lütfen ellerini kaldırsın. Kabul edilmemiştir.

Efendim zaten başladığımız müzakere için tahriri vesaireye lüzum yoktur. Yalnız Salahattin Beyin tahriri usulu müzakereye müteallik idi. O da ret edildi. Şimdi efendim buyuruldu ki Başumandanlıkça ve Hey'eti Vekilece mes'ele tenvir edilsin. O da oldu ve müzakere de kâfi görüldü. Binaenaleyh celsei aleniyeye geçilmesini kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. Celsei aleniyeye geçtik.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

10 Teşrinievvel 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HÜLÂSASI	932
2 — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	932
1. — <i>Mudanya Konferansı ve Hükümete protokolu imza salâhiyeti verilmesi.</i>	932:944

Cilt : 23

116 ncı İmtakat I ncı Celse

YÜZ ON ALTINCI İNİKAT

10 Teşrinievvel 1338 Salı

BİRİNCİ CELSE

Küşadı Celse

Saat : 3.15

REİS : Reisimiz Dr. Adnan Beyefendi.

KATİPLER : Hakkı Bey (Van), Atif Bey (Kayseri)

REİS — Efendim, celseyi açıyorum

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Sinop)

— Efendim; müsaade buyurursanız Mudanya konferansı hakkında malumat ita etmek için celsenin hafif olmasını teklif ediyorum.

REİS — Efendim, hafif celseyi kabul edenler lütfen el kaldırsın. Celse hafife kabul edilmiştir.

Efendim zabtı sabık hülâsası okunacaktır.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Başkumandan)

(Ankara) — Efendim; şimdi saat üçtür. Bir saat zamanımız vardır. Burada saat dört olduğu vakitte Mudanya'da saat beştir. Beşe kadar emir vermek mecburiyetindeyiz.

REİS — Paşam, bu bir dakikada okunur

1. — ZAPTI SABIK HÜLÂSASI

YÜZ ON BEŞİNCİ İNİKAT

9 Teşrinievvel 1338 Pazartesi

İKİNCİ CELSE

Adnan Beyefendinin tahtı riyasetlerinde bilnikat zabtı sabık hülâsası kıraat ve tashihan kabul olundu. Mudanya konferansı hakkında cereyan eden muhaberat Meclise arz edildi. Tunali Hilmi Beyin Trakya ahvaline dair sualine Hariciye Vekili tarafından cevap ita olunarak teneffüs için celse tatil olundu.

DÖRDÜNCÜ CELSE

Adnan Beyefendinin tahtı riyasetlerinde bilnikat Hariciye Vekili bey tarafından Mudanya Konferan-

sı müzakeratı hakkında mütemmim malûmat arz edildi ve bu babda müzakere cereyan ederek kıfayetine karar verilip celse aleniyyeye geçildi.

Reis
Reisi Sani
AdnanKâtip
Van
HakkıKâtip
Kayseri
Ata

REİS — Zabtı sabık hülâsası hakkında mütalââ var mı? (Kabul sesleri) Zabtı sabık hülâsası aynen kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Mudanya Konferansı ve Hükümet Protokolü imza salâhiyeti verilmesi.

REİS — Buyurun Yusuf Kemal Heyefendi.

YUSUF KEMAL HEY (Kastamonu) — Efendim; dün İsmet Paşa Hazretlerinden gelen snn telgrafı okumuştum. O telgrafa cevaben Başkumandanlık İsmet Paşaya gönderilen bir telgraf var, onu aynen okuyorum:

Mudanya Konferansı Reisi Garp Cephesi

Kumandanı İsmet Paşa Hazretlerine

Fransız ve İtalyan Generalleri İsmet Paşa ile görüşüğünü size arz etmişim. Ona cevaben Fransız ve

İtalyan Generalleri ile vukii hülan mülakatı neticesini hülâsa eden telgrafnameleri Heyeti Vekile ile beraber müzakere ve tetkik ettik. Bundan evvel Mecliste celse hafiyede de berayı malumat okunduktan sonra, bazı hatiplerin mütalâatı dinlenerek hissiyat ve temayülüti umumiyeye anlaşıldı. Tebellür eden kanaate göre mezkûr generallerin teklifleri esas itibarıyla hükümeti mutelife ile hali hadın filen ihtilasına sebebiyet verecek reddi katı ile karşılamak muvafık görülmemektedir. Mamafih Başkumandanlığın ve Hükümetin, lüzum görülürse istihsal edilecek Meclisin katı kararı,

bu akşamki konferansta en son teklif olunacak projeye badeletiltila verilecek

Yalnız teklif ve muhakaza olunacak olan berveç hi'ati nuktanın istilasiline heriki gayret buyurulmalıdır

1. Yunan Ordusunun ve Yunan idaresinin on beş günde tahliyesi mevzubahis olurken tarafımızdan tesellüm keyfiyeti derhal vuku bulacak ve tesellüm edilen mahallerden Yunan memurları ve kuvvetleri derhal çekileceklerdir. sarahatı görülmelidir. Tahliye den sonra müttelikin komisyon ve kıtaatının azami bir ay kalması en nihayet kabul edildiği takdirde Trakya'da Türkiye B. M. Meclisi, Hükümetinin kontrol ve idaresini ve arazisini işgal mahiyetinde telakki edilmemelidir. Akalliyetler hakkında kabul edeceğimiz teminatı geçen suale cevap olmak üzere verilene form olmalıdır.

2. Trakya'nın bize devletler tarafından teslim edilmiş olduğu sarılı olarak ifade ettirilmelidir.

3. Karaağaç'ın Edirne'ye ihkaki, anıkmun telmadığı takdirde müttelikin işgali altında kalmakla beraber idaresinin refi ile müttelikin tarafından idare edilmesi, ehven telakki edilmesi lüzümü. Meriç'in garbinde kalan şimendifer parçasının bütün intisadında, aynı tarzın tatbik olunması lüzumdur. Herhalde şimdi Edirne ile olan muvasalatımız Yunan müdahalesinden âri ve emin olmalı. Şimdiki bu sureti halli kabul etmekle 1914 hukukunu tatbik hakkındaki hukukumuzun mahfuz olduğu kaydedilmelidir.

4. Trakya'ya geçirilecek mülklerin kuvvetinin tahdid olunmaması bizce mühimdir. Arazisi ve inzibatı dahilîliyi, tesis edecek miktardan fazla getirilmeye ceği taahhüd olunabilir.

5. Bilümlü esaslarda anlaşıldıktan sonra Boğazlar hakkında şimdiye kadar iddia ettikleri hudud yerine, derin bir muntakaj bitarafı yerine kıtaatımızın elân buldukları yerde kalması ve ancak kıtaatımızla İngiliz kıtaatı arasında lüzumu kadar mesafe bırakmak ciheti kabul edilmelidir.

6. Boğazlar üzerindeki itilâf kuvveti işgalîyesini tezyid ve işgal sahalarını tevsi etmemelerini ve lüzüm ileride bulunan kıtaatımızı tahviye etmeğimizin ve onun gerisinde tahşidat yapılması teklifine karşı talob etmek lüzumudur. Bundan başka Yunan Ordusunun Meriç garbinde, Garbi Trakya dahilinde mühim tahşidat yapmaması kaydı nazarı dikkate alınmalıdır.

7. Mukavele askeriyenin bu aşam neticesi bizce matlubtur. Vukuhulacak teklifat projesi tarafı Devletimizden sayarı kabul bir hale getirildikten

sonra Hükümetin kabulünü kaydını ifade edebilirsiniz

Sonra; İsmet Paşa'dan hü sabahı gelen

«Bugün müttelik generaller tarafından verilen en son muhaveler askeriyeye sureti berveçhi âri arz olunur» diye başlayan telgrafı okuyorum. Bunu Garp Cephesi Erkanı Harbiye Reisi Asım Paşa veriyor, dün akşam geldi.

«1. Müttelik devletlerle Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ve Yunan Hükümeti beyinde mukavele askeriyeyi müttelik devletler tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetine irsal edilen 29 Eylül tarihli nota mevadı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ve Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından müttelik devletlere irsal olunan 29 tarihli nota muhteviyatı mucibince müttelikin generallerinden Gf. Harington, İtalya tarafından Gf. Monpelli ve Fransa tarafından Gf. Şarpi ve Türkiye Büyük Millet Meclisi mümessili Gf. İsmet ve Yunanistan tarafından Gf. Mazaraki arasında 1 Teşrinievvel 1922 tarihliyle müteaddid içtimalar akredılmıştır.

Müttelik hükümetler Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetine:

Edirne dahil olmak üzere Şarki Trakya'yı badeye karar vermiş olduklarına ve bu konferansın gayesi:

1. Yunan kuvvetlerinin Şarki Trakyanın gerişine çekilmeğe davet edilecekleri tasrihi,

2. Bu araziyi Yunan kıtaatı ile idaresinin tahliyesi ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti memurlarıyla idaresinin buraya ikamesi eşkalinin tayini.

3. İşgal devresinde bu havalide intizam ve emniyeti umumiyenin idamesi maksadile kontrolün temini idi.

Murabalar âitdek nakil üzerinde itihad emmişlerdir;

1. İşbu mukavele mevki meriyete vazedildiği tarihte Türk kıtaatı ile Yunan kıtaatı arasında muvasalat nihayet bulacaktır.

2. İşbu mukavele mevki meriyete vaz edildiği andan itibaren Trakya'da Yunan kıtaatının gerişine çekilmeğe davet edileceği Adalardanizi mansabundan Trakya'da Meriç'in, Bulgaristan hududunu geçtiği noktaya kadar Meriç'in sol sahilini teşkil eder.

3. Sulhün akdine kadar her türlü ihtilâfati mümkinceyi bertaraf etmek için Meriç'in sağ sahilini Karaağaç dahil olmak üzere, müttelikin tarafından tayin edilecek noktalara yerleştirilecek olan müttelikin kıtaatı tarafından işgal edilecektir.

4 Edirne havalisine muvasalayı temin eden hat şubesinin serbesti mururunu bitamamihâ idame maksadıyla, Cesrimustafapaşa'dan Kuleliye kadar Meriç'in sol sabıllı.

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETİ, ERNİ (Başkomandan) (Ankara) — Sağ sahili olacak. YUSUF KEMAL REY (Hariciye Vekili) (Devamlı) — Müttelik devletlerin Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin ve Yunanistanın birer muvazenesiyle muhtelif bir komisyon tarafından tahtı nezaretle alınacaktır. Bu nezareti bir mukavele hususiyeye ile tanzim edilecektir.

5 Şarkı Trakyanın Yunan kıtaatı tarafından derhal tahliyesi mümkün olduğu kışlar çabuk başlayacaktır. Bu tahliyede bizzat kıtaat hizmet ve teşkilatı askeriye ve atlarla muhtelif vesaiti nakliye ile muvazene malzemesi harbiye ve erzak depoları dahildir. Bu tahliye takriben on beş gün zarfında icra edilecektir.

6 Jandarma dahil olmak üzere Yunan memurini mulkiyesi mümkün olduğu kadar çabuk çekilecektir ve her muntakayı idariyeden Yunan memurini çekildikçe hükümeti mahalliyeye müttelikin memurinine tevdi edilecek ve onlar da mümkün olduğu kadar çabuk ve mümkünse aynı günde bunu Türk memurinine devir ve teslim edecektir. Trakyanın heyeti umumiyesi itibariyle Yunan kıtaatı tarafından tahliyesinin hitamından sonra azami otuz gün zarfında hitam bulacaktır.

7. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti memurlarına intizam ve asayiş ve emniyeti umumiyenin teminine katıyen zaruri olan miktarlarda milli jandarma kuvvetleri refakat edecektir. Bu kuvvetlerin mecmuu yekünü, Zabıt ve neferi tecavuz etmeyecektir.

8. Yunan kıtaatının geri çekilme hareketi ve idaresi mulkiyenin devir ve teslim ameliyatı, başlıca merkezde yerleştirilecek olan mahallerde beymelmüttelik heyetlerin idaresi altında vukubulacaktır. Bu heyetlerin vazifesi: Bâladâ mezkûr geri çekilme ve devir teslim ameliyatını tehdit medar olacaktır ve heyetler her nevi ifratlara mani olmağa çalışacaklardır.

9. Bu heyetlerden maada Şarkı Trakya müttelikine kıtaatı işgal edeceklerdir. Takriben yedi taburdan ibaret olan bu kıtaat intizamın idamesini temin edecekler ve bâladâki heyetlerin beymelmüttelik zahiri kuvvetleri vazifesini göreceklerdir. Müttelik heyetleriyle kıtaatının geri çekilmesi, Yunan kıtaatının tahliyesi hitam bulduktan 30 gün sonra hitam bulacaktır. Müttelik hükümetleri; intizamın muha-

fazası ve Türk olmayan ahalinin himayesi için tedahiri kâfiye ittihaz edildiği, geri çekilecek kuvvet hakkında muvazene kaldıkları takdirde bu geri çekilme hareketi daha yakın bir tarihte vuku bulabilir. Bu suretle Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin idaresi ve jandarması bir muntakayı idariyede muntazaman ifayı vazife ettiği anda müttelik devletleri kıtaatı bu muntakayı idariyeden, mukarrer olan (otuz) günlük müddetin hitamından evvel geri alınabilirler.

10. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin kıtaatı mütteliklerce meşgul kıtalardan mümkün olduğu kadar çabuk geri alınacaktır.

Çanakale muntakasının hattı fasılı ile İzmit gibi ceziresinin işgal muntakasının hattı fasıllarda müttelik orduların herbirinden birer zabıt ile Büyük Millet Meclisi Hükümeti ordusundan bir zabitten mürekkep olmak üzere muhtelif komisyonlar tarafından tahdid edilecektir.

İstanbul şibiceziresinde müttelik komisyonu berveçhi âtidir:

Pudmanın (7) kilometre sımalı garbisinden. (Bahriyeh üzerinden bir noktadan) İstranca'dan (Okunmuyor) Kalıkrateye (Katarı) (1), Sinekli, Karasapan (Karasapan), (2) Kadıköy, Yeniköy, Yenice, Kalıkrateye (Çiftlik filin diye bir çiftlik var) bütün mevaki dahildir.)

Hattın şarkında kâin şibiceziresinin bütün kısmı, Gelibolu şibiceziresinde müttelik işgal muntakası berveçhiâtidir.

Baklaburnu Holayır (Topçuk mu, Suğluk mu nedir, okunamıyor; öyle bir şey) bütün bu nuktat dahildir.

Gelibolu şibiceziresinin bütün kısmı: Müttelik kıtaatı geri alınmıyarak her birinde işgal hitam buluncuya kadar Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, mezkûr muntakada riayet etmeği taahhüd eder.

12. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti sulhün akdine kışlar Şarkı Trakya kıtaatı nakletme meği ve orada bir ordu toplamamağı ve idame etme meği taahhüd eder.

13. Bu mukavele akibi imzasından üç gün sonra mevki meriyete girecektir.

İsmet Paşanın konferansa raporu :

Fransızlar akşama kadar tasavvur olunan projeyi hıza kabul ettirmeğe çalıştılar. Akşam saat 6'da toplantı oldu. General Harrington hergünkü vaziyetinden

(1) Katarı veya Tatarı.

(2) Karasapan

daha ciddi olarak bir nutuk irad etti. Bunda müttelik hükümetlerin Paris'te itiraz ettikleri mukarrerata ve murahasalarına verdikleri san mukarrerata (talimat) tevfikan kari bir proje hazırlandığını ve bu proje üzerine münakaşa edilmeksizin; mesela, «bir saat zarfında» kararını bildirmektüğimize davet ettiklerini merasımı mahsusla ile tebliğ ederine dedi ve vereceğimiz cevabın haric münca alınmasını temenni ettiğini ve maksadı asli olan Trakyanın bize iadesi kabul edildiğini, mütteliklerin bize muavenet için ve meclisimizin sulhün nimetlerinden matenaini ve sadelerine mazhar olması için çalışıklarını bildirdi ve sonra telgrafla bildirdiğini projeye ekledi.

Cevaben :

Okuduğumuz projede şimdiye kadar tekrar etmiş olduğum bir takım mevadi esasiyenin tebeddül etmiş olduğunu, bir takım yeni mevadin ilham ve bir takım görüşülmüş olan mevadin emilraç edilmiş olduğunu görüyorum. bütün bu mevadi Hükümetime ihlag ettikten sonra gelecek talimata ibtilag olduğunu ve konferansın 10 Teşrinivesval öğleden sonraya tehiri zaruri olduğunu söyledi. Bu emiltelif mevadi mevzuubahis oldu. Şimdiye kadar tekrar eden Trakyanın teslimine aid olan 30 gün 25 jandarmasının miktarının da tahdide uğradığı diğer devletlerin tebliğatı resmîyeleri ile halledilmiş olan Karağaç meselesi yeniden tadil edildiği ve şimdiye kadar mevzuubahis olmıyan mintakalar hududu mukavele ile tekrar edildikten sonra (yalnuz takarrur ettikten sonra) kıtaat arasında mesafe hırakmak için müzakere kabul edilmiş olduğu halde, bu defa mesele başka mahiyette mevzuubahis edildiğini velhasıl sivil üseranın idhal edilmemiş olduğunu bildirdi. Bunlara kısa cevap vermek için söz alan İngiliz Generali mesele-i esasıye olan Trakyanın iadesinin resmen kabul edilmiş olduğunu söyledi. 30-45 günde jandarması miktarının respinde yeniden karar almak. Paris'te bir karar verilmiş olduğundan generaller bir hususta birşey yapamadıklarını ve kıtaat meselesi de oradan bildirilmiş ve esasından hallolunmuş olduğunu söyledi. Mintakalar hududu fiihakika evvelce aranızda mevzuubahis olacak ise de Paris konferansının mukarrerata, müttelik devletlerin teklifi müstereki olduğundan şimdi müttelik devletlerle BM. Meclisi Hükümeti arasında da bir mesele olduğunu ve sivil üseranın iadesini hükümetlere ihlag eylediklerini söylediler. Kıtaat arasında yapılacak hududları bu okşamdan görüşmek istediğini söyledi. Karağaç meselesi üzerine Fransız generali söz alarak, kendisinin bu babta ve yalnız Trakyanın iadesini kabul etmiş olduğunu beyanatın

dan Karağaç'a teşmili schiv olduğunu bildirdi. İtal ya fiihakika beyanatta bulunduğunu ve bunu İstanbul'da komiserlerin içtimalı neticesinde kendisine vuku bulan tebliğat üzerine hükümeti kiralıye namına yapmış olduğunu ve sonra hükümetinden talimat aldığını söyledi. Bunun üzerine söz alıp başlayarak İtalyan jeneralinin evvelki beyanatını teyid ve tekrar ettiğini beyan ve derhatır ettirdim. Evvelce bu heyanat üzerine Şarpi kendi hükümetinin bu hususta talimatını zaten almış olduğunu heyanat ettiğinden bu beyanatı sureti umumiyede İtalyanın mevzuubahsettiği bütün mevada şamil olmak iktiza eder ve öyle teklifi edilmiştir. Şimdi Fransız bu nikattan birini geri almaktadır. dedi. İngiliz generali bir takım suj tefehümünler olduğunu söyledi.

Macerayı olduğu gibi respit ve tekrar etmekte israr ettim. Bundan sonra projede açık kalan işgal mintakaları hududlarına harita üzerinde mütalaaaya başlandı. İngilizler, devletler tarafından evvelce ilân olunan bitaraf mintakalar malum olduğu halde ve bu halde evantiri katiye almış olduğu halde meseleyi o tarzda mevzuubahis etmediğini bildirecek İzmir gibi ceziresinde bulunan kıtaatımızın eliyem buldukları hatlarda yani (Şile - Yakublu - Yarımca) hattı üzerinde teskifi ilizumunda ve Çanakkale'de Lapseki - Kumkale'ye dar bir şeritle uzaklaştırılacak bir mintaka irae etti. Bu mintakaların evvelce ilân edilmiş olan bitaraf mintakalar olmadığını ve kıtaat arasında bir hat tayin etmek kabildinden addedileceğini ve Boğazların serbestliğini temin ettiğini söyledi. Yarı latife tarzında bir takım muhaverat geçti ve nihayette yığıdı ve askerleri çok olduğundan dost olmamızı söyledi. Yunan Generali bir takım Luyudatı ihtiraziye tahtında mukaveleyi tasdik edilebileceğini Avronduk, İtalyan ve Fransızlar yarın on bir evvelde süya hususi mahiyette mülakat edecekler. Fransızlar bizi kabüle ikna için bütün kuvvetini sarfediyor. Behemehal kabul etmek için zarı şunilerine de doğrudan telgraf vardır. Fransızlar bütün kuvvetlerle üç günden beri İngiliz teklifatını tadil etmekle meşguldürler.

Saat (12) nisfilleyi İsmet Paşa Hazretlerinden Raşidimandan Paşa Hazretlerine gelen tegratı:

10/10/1338 Saat 4 işaretli.

1. Yeni projede işgal mintakalarının hududunda Çanakkale'den Lapseki'den Kumkale'ye kadar kıtaatımızı uzaklaştırmayı ve Gelibolu şiviceziresinin tasdik ettirildiği ısrar edilmektedir. Emre müntazırım.

Mukaveleinin murahasat tarafından üç gün sonra meriyeti icap ettiğinden ve artık hükümetlerin tasvibine tekrar arz olunmak icap etmediğinden hükümet-

lerin bu baptaki noktai nazarı öğleden sonra heçe kadar bildirmesini rica ederim.

Franklen Buyyon'dan Başkumandan Paşa Hazretlerine gelen telgraf .

Zatî Sâmilinin ve Türkiyenin şahsî bir dostu olmak sıfatıyla basiret ve hamiyetinizden ve vatanperverliğinizle son bir müracaatım vardır. Uzun ve ekseriya yorucu ve günlerce mümtel müzakerattan sonra generaller mütarake tanzim eden müşîrek bir proje verdiler. Teessûf ederim ki burada hulunmadım. Sarf edilen takatşiken ve müişşiken metayı görürdünüz. Bu lâyiha bilmem ki ümit ettiğiniz bilcumle netayıcı cumu midir? Lâkin, hattı muahadededen evvel Trakiyayı size veriyor. Bu askerlerinizin kanıyla ödemeğe mecbur olmadan size zafer temin ediyor. Paris'te içtima eden askeri muhassıslarının lüzum gösterdikleri on beş gün müddet istisna edilirse, İzmir projemizden ehemmiyetli bir şey değıştirmiyor. Yalnız mintika meselesi nazarı dikkati celbedebiliyor. Fakat madem ki hutut sizin paşalarınızın reyile tayin edilecektir, bir ihtilâf ihtimalini serdedecek bir ihtimal başka bir şey değildir. Sizin hur milletinizin şanına nakışe iras edecek hiç bir şey yoktur. Bu metni uzun uzun tetkik ettim. Dost bir Fransız sıfatıyla sizden şiddetle istihana ederim. Bu yalnız bir kaç hafta sürecektir bir tarzi hal den ibarettir. Lâkin bir ihtilâfın imzası İzmir için derakab âdil ve müteber bir sulh projesinin ihzârı esbabını istihâmâ edecektir. İngilterenin konferanstan evvel yapmak istediği fedakarlığını yaptığını hissediyorum. Butun Avrupa bu ihtilâfı makul ihtilâf olarak teklifi edecektir. Zaferinizle yükseldiniz. Tatılı muhasamatınızla yükseldiniz. İtidalinizle âlemi âfeti harbirden siyanet hususundaki azminizle daha ziyade yükselceksiniz ve sizin Fransız dostlarınızın bademe hur hâkim Türkiyenin asaletini tekinil âleme ilan edeceklerdir.

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) Başkumandan Paşa Hazretleri tarafından Mudanya'da bulunan M. Franklen Buyyon'a yazılan cevabi telgrafi okuyorum :

Son telgrafnamenizi aldım. Hissiyatı dostanenize teşekkür ederim. Biran evvel tesisi sulh hususunda Türkiye Büyük Millet Meclisinin sukhi, ciddi arzularının girduğü mukabele hakikaten beni müteallim etmekte olduğunu söylemeğe mecburum. Fransız dostlarının Türkiyenin sarîh hakları müdafaa etmekte bulunmasını mürevvic hareketlerini tefirde duşarı müşkülât oluyor. Bu babta bilhasse şahsen Hükûmete ve

Meclise karşı müşkül bir vaziyette bırakılmış oluyorum. Dostluk ifasına fazla olarak intizar ediyorum.

Dostunuz

Mustafa Kemal

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) - İsmet Paşa Hazretlerine gönderilen talimat 10 . 10 . 1938 Demin ki telgrafa en son cevabır. Yani yeni projeye cevab.

İSMAIL SİPİHİ BEY (Nurdur) - Bugün mü gitti bu talimat?

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) - Evet efendim; yeni projede on maddde muhteviyatı herveçli atı tahlil olunur.

İzmit şibhiceziresinde ve Çanakkale mintikasında bitaraf namı verilen mintikalar hattı füsülları müttelik ordularının her birinin birer zabıtıle B. M. Meclisi ordusundan bir zabıtten mürekkep olmak üzere muhtelit komisyon tarafından tahdid edilecektir. Kayitına göre mukaveleci askeriyenin esasından addolunmaya bilir. Mevzubahis olan hattı füsüllar tayin olunurken İzmir şibhiceziresinde Şile, Gahze, Darica hattının kabul ettirilmesine çalışmak lâzımdır. İstanbul'un Rumeli cihetindeki parçasında İstanbul'un Terkos arasındaki hat olarak şimdiden tesfir edilmesine çalışılmalıdır.

Çanakkale mintikasına gelince; kıtaatımızı hulunduğu yerlerden çekmemek hususunda ısrar ediniz. Müttelik kıtaatının elon tahti işgalinde hulunan dört beş kilometre mesafeyi kabul etmekler maksadın hasıl olacağını bildirmek icab eiler. Ancak Lapseki Erenköy hattından hehemhal uzaklaşmamız hususunda hehemhal ısrar olunur. Mevkiî mezkurede idarci mülkiyemiz baki kalmak ve müttelik tarafından elan tahti işgalde bulunan noktalardan başka mahaller işgal edilmemek ve mevcut kuvayi işgaliye tezyit olunmamak şartile dört, beş kilometre Boğazdan uzaklaşmak; Gelibolu şibhiceziresinin işgalını bitakayduşarı gayri muayyen bir zaman için atelillâk kabul edemeyiz. Mudanya mukaveleci askeriyesiyle bu günkü vaziyetimiz. Taahhudumuz sulh konferansı netayicine taliken Çanakkale buğazının ve İstanbul Buğazının tarafeynindeki işgal mintikaları da aynı kayıt ve şartile mevzubahistir. Binacnaleşt on birinci maddenin son fıkrasının iptidasına ve nihayet sulh konferansının netayicine taliken, kaydı ilâve olunmalıdır. Bu takdirde proje de şöyle olur: Sulh konferansı müzakeralarının netayicine taliken müttelikin kıtaatı geri alınincaya kadar ilâ.

2. Hükûmetin noktai nazarı yaptığınız... hüsnü telakkiye matuftur. Kabul ettiroceğiniz noktai nazarı saat beşe kadar kabul ettirebilmenizi rica ederim. Me-

seleyi şimdi mevzu bahis ederek anın da reyı ulınacaktır. İmza buyurduktan sonra projenin meriyetine mani kalmıyacaktır. Yine o projeye müteallik bir noktada hakkında İsmet Paşa Hazretleri tarafından inka velei askeriyeye projenin heşinci noktasında Şarkı Trakya'nın Yunan kıtaatı tarafından tahliyesi kabul başlayacaktır ve başladuktan sonra on heş gün zarfında icra edilecektir ve hitamında da altıncı maddesinde de; Trakya'nın heyeti umumiyesi itibarile devri teslim ve Yunan kıtaatının tahliyesinin hitamından sonra, azami otuz gün zarfında hitamı bulacaktır, deniyor. Bu sarahatlere göre Yunan tahliyesinin mehdetine temdir ve talik oluncun. Binaenaleyh heşinci madde şöyle olmalıdır. Biz Şarkı Trakya'nın Yunan kıtaatı tarafından tahliyesi mukavelenin meriyete nazından itibaren başlayacaktır. İla...

En son İsmet Paşadan şimdi gelen telgrafı bu sahah gelen Fransız ve İtalyan jeneralleri dün akşamki projeyi tevdi ederken münasafı edilmeksizin kabulü teklif edildiğinden tarafeynin zan edildiğini andıkları münakaşa ve müzakerenin tabii olduğunu söyledim. Lâkin projenin üzerinde beraber çalışmak ve Trakya'ya gönderilecek jandarmanın tahdidü miktarında musirdirler. Lâzımlıken Kumkule'ye olan tahvil olan tahilde ketaatinizin çekilmesinde musirdirler. Fakat eski bitraf mütakale, değil, yeni dar mütakalar mevzu bahistir. İstanbul etrafında müttefik kıtaat ile ketaatiniz arasındaki igal mütakaları hududu olarak gösterilmiştir, ki bu mahazarın izalesi için bir çok sarfı fikir ettim. Aksama neticesini göreceğiz. Harington gece İstanbul'da idi. Gelecek görülecekleri saat heşten evvel Hükümetten cevap almak nice buriyetimiz olduğunı arz ederim. Şurasını da tarih ve arz edeyim ki Trakya'nın tahliyesi hervechi ahidir. On bes günde Yunan ordusu çıkacak. Ondan sonra Yunan idaresi devanı edeceği andan bir ay zarfında idareci memleketi Yunanlılardan alıp Hükümete devir ve teslim edeceklerdir. Müttefikin igali askerisi altında kalacak olan Karaağaç'tan Yunan idaresinin kalkması için tekrar teşebbüste hulundum.

Garh Celbesi Kumandanı
İsmet

Şimdi efendim, tabii daha ziyade Heyeti Vekile Reisi Beyefendiye aid olduğu için, yalnız hendeniz Haricîyeye aid olanı arz ediyorum.

RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas) — Müsaade buyurursanız siz bitiriniz de hendeniz arz edeyim.

YUSUF KEMAL BEY (Devanlık) — Heyeti Vekilede mevzu bahis bu proje üzerinde arzettiğimiz ta-

dilatin icra ettirilmesi kendisine yazıldı. İstihsal edilirse febiha İstihsal edilmediği takdirde bu akşam saat beşte imzası katı olan projenin, imzası için müsaade vermek fikrindedir. Hükümet (Nişin sesleri)

Yalnız bir noktayı unuttum ki en mühim noktadır. Onu arz edeyim. Tabii bu mesele meselei askeriyeye olduğu için Başkumandan Paşa Hazretleri de Heyeti Vekile ile beraber, onlar da bu fikirde olduklarını söylediler.

RAUF BEY HEYETİ VEKİLE REİSİ (Sivas) — Efendim! Yusuf Kemal Bey yukarıdaki muhaberatı aynen heyeti aliyenize arz ettiler. Bu malumat üzerine Heyeti Vekileniz vaziyeti tetkik etti. İki şekil üzerinde. Birisi bu günkü muvaffakiyatın bize verebileceği azami muvaffakiyat ne olabilir? Onu tetkik etti ve sanı noktaı nazarını orada bulunan mürahasalara... İmza edilecek olsa geraktır. Heyeti Vekile vaziyetin icabı olarak imkan istihsaline çalışması için de İsmet Paşaya verdiği talimatta heyeti aliyenize arz edildi. Bundan sonra Yusuf Kemal Bey kursuyu terk etmeden evvel ifade ettiği gibi, katı bir muhalefet karşısında kulhusak dahi heyeti aliyenizin bize verdiği fikir ve Heyeti Vekilemizin de fikri bunu reddetmei suretiyle, itilaf devletlerle fiili bir surette harbe geçmeğe müzdar kalmamaktır. Şu halde İsmet Paşa Hazretlerinin dihayeti vaziyeti askeriyeye vukufu itibarile azami gayetini sarfedecektir. İstihsal edilebilecek miktar edilecektir, ve sarfı olarak arz ediyorum. İstihsal edilemeyen mütebaki nükat kalırsa İnşallah onu da sulh konferansında temine çalışacağız. Onu da sulh konferansında İnşallah temine kemali azim ile çalışacağız. (İnşallah sesleri) Hükümetin noktaı nazarını arz ettim, noktaı nazarımız budur.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menişel) — Şimdi efendim, arkadaşlar vaziyeti muhakeme ederken hendeniz Haricîyeye Vekili ve Heyeti Vekile Reisi Beyin son sözlerini sureti katiyede kabul etmiyorum. Yani konferansın mukarreratını tebliğ ederken kabul etmemek başka meseledir. Mali harbe geçmek başka meseledir. Onun için ikisini birbirine karıştırmak çok hatalı olur. Çünkü bu konferans mukarreratını kabul etmemek, itiraz etmek ve hutün nikatı esasiyede onlarla hemfikir olduğumuzu gösterdikten sonra itiraz etmek, kabul edilmezse hali harbi kabul etmek katiyen varid değildir. Böyle bir harekette katiyen ne Meclis, ne de Hükümetiniz bulunmamıştır. Bunu olsa olsa ancak dışmanlarımızın icadı olabilir ve mesuliyeti de onlara aiddir. Binaenaleyh bu meseleyi hali harbe intikal şeklinde muhakeme edersek yanlış bir yol tutmuş olu-

ruz. Ancak meselenin mahiyeti itibariyle kabul ve adımı kabulü ile husule gelecek mazarratlar ve menfaatlar hesab edilmelidir. Yoksa hali harbi korkusu altında ve biz hali harbe girmek arzusu altında muhakkeme edilmemelidir. Çünkü ne onun tarafıyımı ve ne de muzafferiyetimizi bila lüzum ve bila zaruret sergüzeşte sevk etmek ve ne de hayali bir korku ile hukukumuzdan vaz geçmek lâzımdır.

Filvaki bu mütarekeye aid olan teklifat üç kısma ayrılır. Birisi serbest mıntakaya aid olan kısım. İrisi Trakya'ya aid; üçüncü kısmı da teferruati askeriyedir, ki bu hususta söz söylemek salahiyetini zaten kendimde göremedim. Trakya'ya aid olan kısım ileri geri mınakaya edilebilir ve azamî menfaat teminine çalışılacaktır ve oradaki muktedir murahaslarımız elinden geleni yapacaktır. Fakat nihayet şekli teklif o hususta bir ihtilâfa sebebiyet verecek derecede ağır değildir ve hila muhaba itiraz ediyorum, ki yeni felaketlere uğramadan yeni zahmetlere katlanmadan Trakya'yı bir buçuk ayda almak menfaati yeni bir ihtilafa, on beş gün gerilemek için, oraya bir satır ilâve ettirmek için, oraya yeni bir şey ilâve ettirmekte ağır bir teklif değildir. Asıl için canlı noktasına geliyorum. Trakya'yı tahliye ettirerek bize teslimî meçhur eden için analıtları olan cihete, bugün müttelikler, maattecessüf bugün düşman vaziyetinde bulunan İngiltere ile beraber olan heyeti düveliyeye ne bir maksadı insaniyetkârane ile ve ne de Türkiyeyi çok sevdiklerinden bu vaziyette bulunuyorlar. Bunları bu vaziyete sevkedene hâdisse İngilizlerin Hoğazlardaki vaziyeti ile ihtilafın bir harbi umumiye müncer olması korkusudur. Şuhalde bir kaç kilometre ileri ve geri meselesi, onun ehemmiyeti askeriyesi mütehassıslarca tahakkük ettikten sonra, bir ihtilafî siyasi menbaî değildir. Ancak orada, bizim menfaatimiz muktezasından, ehemmiyetle nazarı itibara alınacak bir tek nokta var. O da sulhten evvel bitaraf mıntaka ve işgal mıntakası kelimesini kabul etmemektir. Yani, ona aid sarahatle bir cümilenin bizim mukavvelâtımızda bulunmaması bizim menfaatimiz muktezasındandır. Birde ehemmiyetle nazarı itibara alınacak nokta budur ki, biz filen sulhü istediğimizden, mütteliklere karşı iyi görünmek istediğimizden, hatta bin türlü sebepler altında ordumuzla orduları arasınıla fasıla bırakmak, bunların hepsi için bir faide bularak arzuyu fiillerini bir dereceye kadar yine noktaî nazarıımıza göre tahrik etmek vardır. Fakat bir mıntakayı kabul edecek bir cümleyi ihzar etmekte de lüzum ve mana yoktur. Atı için bunun ehemmiyeti azimesi olduğuna zahibim. Ünutmıyalım ki vaktile Edirne'yi tekrar is-

tirdad için giden ordı ve Hükümet Meriç hududunu vaziyetten evvel ilan etmekle kazanmış ve gâib etmiştir. Aksini siyilyecek vaziyette bulunursak, ikrar etmemek vaziyetinde de bulunmağa gayret etmeliyiz. Herhalde sükûtetan fazla u çekilme vaziyetine daha başka bir nam ve şekil verilmesi için çalışmak, oradaki murahaslarımızın üzerine bir vazifedir.

Oradan sonra bir de hatırıma gelen bir nokta var. Onu mıtala kabulinden değil, ancak Hükümetin nazarı dikkatini celbetmek için söylüyorum. Tabii tahkimat ve tahşidatı müteakiblen niyu ıza göstermiyecekleri. Duymanlarımızda da mani olacakları bir sıra da adların da nazarı dikkate alınmasını rica ederim. Çünkü Hoğazlara karışılan bu adaların da, zannediyorum ki, senelerde bu memlekette gazetelerde ve Hükümet mahabîhinde, Avrupa'da bir ehemmiyeti mahsusası olduğu, ehemmiyeti askeriyeye ve siyasiyesi olduğundan bahsedildiğine göre, oradaki tahkimatın da belki bir manası olamaz. Üsas itibarile benini fikrin bundan ibarettir.

VEHİRİ EFFENDİ (Konya) — Efendim; arada deniz olmasa herşey aklıma geliyor. Fakat arada deniz olunca deniz aklıma alıyır, mesele değişiyor.

Şimdi şu projenin diğer noktaları az bir müddet için imza edilmekte, şahsına nazaran o kadar mazarrat görmüyorum. Fakat Tevfik Rüşü Reyin dediği gibi, Anadolu sahilinde bitaraf mıntaka lâzile bir karış yer ile razı olmuyorum. Çünkü o bir karış yerin sözü tükenmez ve onu onların elinden almak pek müşkündür. İleri gittin geri geldi, askeriniz bugün kendisini göstermiş, yarın şöyle olmuş, bilmem böyle olmuş. Bunun lafı zannetmemi ki, tükenmek imkânı vardır ve o bir karış yerden böyle bir fasıla olduktan sonra vurup çıkarmak epeyce müşkil bir meseledir. Onun için ne yapıp, yapıp Anadolu sahilinde bitaraf mıntaka namile bir karış bir yer terk etmemek mümkün ise ve çaresi ne ise onun yapılmasını rica ederim. (Değil ise sadaları) Değilse askerimiz oraktadır.

KAUF BEY (Heyet Velile Reisi) (Sinop) — Tevfik Rüşü Bey biraderimizin beyanatı arasında kabul etmeğe biz sebebiyet vermiyelim, onlar sebebiyet versin, hali harbe biz sebebiyet vermiyeceğiz buyurulur.

Efendiler elinde silahlı hulunan ve alethusus hanıdolsun muzaffer ve şerofli ordumuzla yakından temasta bulunan İngilizlerin, tovil ederek, müruru zaman dolayısıyla, ufak bir hata harbi başlattırabilir ve orada Lahcy Hâkem Heyeti yoktur, ki hullüfası için, kimin harbe sebebiyet verdiğini tetkik etsin, Propa-

ğanda esküli de malumdur. Onun için bunun devamında harb tehlikesi methuzdur.

«Bu vaziyetin devamı müddetince halî harblen korkmamalıdır» buyurdular. Tevfik Rusîü Rey, ben deniz halî harblen korkarak, ölümden korkarak buraya böyle bir karara geldiğimizi söylememişim. Menleketimizin halî harb icabatı ve menafii hakikiyesi icabatı olarak bugün için icab eden budur diye Heyeti Aliyenize arz ettik.

Sonra gerek Tevfik Rusîü Beyefendi ve gerekse Vehbi Efendi Hazretleri bîtaraf münakadan bahsettiler. Bu projekte bîtaraf münaka tabiri kullanılmamıştır, menatiki meşgule tabir edilmiştir. Menatiki meşgulinin tarzı tahliyesine dair verdikleri projeler cıktık gösterilmiştir.

HASAN BEY (Trabzon) — Anadolu sahili için yoktur.

RAUF BEY (Devanla) — Anadolu sahili için verdikleri ilk notada sulhün akdiyle beraber İstanbul tahliye edeceklerini ifade etmişlerdir. 23 Eylül tarihli notalarında sulhün akidite İstanbul'un tahliye edileceği sarahatli mezkûrdur ve buyurduğunuz gibi gen alınmış değildir.

HASAN BEY (Trabzon) — Medarı hüküm değildir. Yine orta yerde yeni mukavele var.

RAUF BEY (Devanla) — Efendim budur. Okunan tafsilattan ve cereyan eden muhaberatın son defa işaret edilen noktaların son derece müdafaa edilmesi ve istishaline çalışılması hususunda İsmet Paşaya emir verilmiştir ve arz ediyoruz; eğer kabul olmazlarsa, halî harbi sulhas etmek menafii menleketle muvafık olmadığına Heyeti Vekilimiz kanaat getirmiştir. Mütebaki kalan noktalar da sulh Konferansında istishal ve halî imkânı olduğundan böyle daha münasip olacağına kanaat.

MUSTAFA BEY (Kozan) — Halî hazırda en ziyade milletin menfaatinin istishalı eden budur kanaatinde idiniz. Bu hangi mukavele neticesi oldu? Acaba bu hususta Hükümetin evvelce ilân ettiği neticeyi izah eder misiniz? (Gürültüler)

RAUF BEY (Devanla) — Heyetimize istishal edip ıtlare eden. Başkumandanı sıfatı ile heyetimizi temsil eden Başkumandan Paşa Hazretlerinin mütalaaatının hülâsasını arz ediyorum. Sıtsiler muhaberat bunlardır.

MUSTAFA BEY (Kozan) — (1) sıtsiler muhaberat hakkında noktai nazarınız nedir.

RAUF BEY (Devanla) — Efendim, muhaberat okundu. Başka ne arz edeceğimi, izah ettim.

HAMDİ BEY (Trabzon) — Bu proje Heyeti Vekileye ultiमतom şeklinde mi geldi?

RAUF BEY (Devanla) — Hayır efendim, okunanı görüyorsunuz, ultiमतom verdiler diye ifade etmedim ve İsmet Paşanın en son menafii istishalı etmek için aldığı talimatı da okudum. İzah ettim. Ondan sonra yapılacak iş kalmazsa iki şekilde görülmüş olduğu karar söyleydim. ultiमतom geldi de ona karşı böyle yapıyoruz demedik.

SALAHADDİN BEY (Mersin) — Efendim; bir şey için nazarı dikkati alınizi celbetmek istiyorum. Bu 23 Eylül tarihli notada İstanbul'da kıtaatın perçinleneceği hakkındaki teninat muahadenin mevkii icraya vaci şartıyla olduğunu zannediyorum. Muahedede evvelâ sulhün yapılması kaydı vardır. Sulh yapılacak muahede bizim tarafımızdan tatbik edilecek ve tatbik edildiğine onlar kanaat olduktan sonra da onlar çekilecek. Meselenin bu noktası mühimdir. Bunun biz kendi arzumuza göre imâl edilebilmeğe mecburiyetindeyiz zannederim. Biz, malumun alınizi Trakya'yı kabul edelim. Obür nokta muhhem kalıyor, bu noktaya bilhassa nazarı dikkatinizi celbederim.

RAUF BEY (Devanla) — Çink şayanı arzudur ki Konferans toplanır, toplanmaz tahliye etsin.

HASAN BEY (Trabzon) — Sulhten sonra da tahliye etmezler.

RAUF BEY (Devanla) — Efendim tahliye etmezlerse ve buna dair kanaat yoksa başka türlü karar veririz.

HASAN BEY (Trabzon) — Müsaid olmayacaklar.

RAUF BEY (Devanla) — Tabiiyle müsaid olmayacaklar. Fakat arz ediyoruz, kâfi derecede heyetinizin noktai nazarına da arz ettim zannediyorum. Biz, bu kanaate geldik ve bundan fazla bugünkü vaziyeti ve halî harbi sulhe iade edecek bir vaziyete kalıti teklif gördük.

İSMAIL ŞİKRİ BEY (Karahisarı Sahip) — Efendim sivil üsere hakkında Hükümetten nazarı dikkati celbedecek. Kâfi midir, yoksa daha ileride bunu.

RAUF BEY (Devanla) — Efendim sivil üsere hakkında İsmet Paşanın mesajı ve kuzalıklı Yusuf Kemal Reyin okuduğu sıtsiler muhaberatın ardaşıldığı üzere son dereceye kadar ısrar etti ve dün akşam projeyi tekrar hisarı katli ile ifade etmişlerdir. Sivil üsere hakkında görüşüldüğü hakkında son işarinizde bir şey yoktur diye İsmet Paşaya yazdık. Bu aldığımız karar ve teklifi ettiğiniz proje Pariste itti-

lâi devletlerinin takarrur ettirdiği şekildedir. Başka bir şey yapamayız demiştir.

FUAD BEY (Bolu) — Beledimizin hatırlanmış kal-
dığını göre, onuncu maddede Yunanlılardan teslim-
den itibaren otuz gün zarfında bize teslim edileceği
bildiriyor ve inzibat temin edilirse daha evvel tes-
lim edecekler. Bu müddet daha tenkis edilebilir. Bun-
lar bunun aksi birtakım vukuat ihdâs edeceklerdir ve
bu suretle bundan istifade edeceklerdir.

KAUF BEY (Devanla) — Musaaade buyurun.
aynı nokta benim de nazarı dikkatimi celbeti. Mü-
rakaza ettik. Vasit olduğumuz neuce şudur: İnzibati
asayışı temin edecek hızla, onlar icab ederse müza-
herette bulunacaklar. Biz Trakya üzerinde hak id-
dra ettiğimiz müddetçe asayışı muhafaza etmekle
mükellef olacağız ve bunu yapmağa çalışacağız.

EMİR PAŞA (Sivas) — Bendeniz Hükümetin
tasvibi hakkında bir şey söylemeyeceğim. Bu, askeri
konferans hakkındaki Hükümetin tasvibine karşı bir
itirazda bulunmuyacağım. Fakat Meclis azası sıfatıyla
değil, millîten bir ferd olarak diyeceğim, ki ne arz-
u ederseniz onu bildiriniz, netice üzerine taalluk et-
miyor, çünkü bu askerlik meselesidir. Yalnız şurasını
arz etmek istiyorum, ki müttefik devletler kulaatının,
kuvvetlerinin bu meyanda ve bu sırada İstanbul'da
ve Boğaz'da tezyid edilmemesini ve tezyid edilecek
olursa bizim tarafımızdan ne yapılacağını soruyorum.
Bu meseleyi bendeniz anlamıyorum. Sarıh bir suret-
te anlayamadığımdan dolayı şahsen merak ediyorum
ve bendeniz burada tereddüd ediyorum. Bunu tahdid
etmek imkânı var mıdır?

RAUF BEY (Devanla) — Efendisi, mukabil
teklif olarak sun şeklinde buyurduğunuz nokta İsmet
Paşa'ya yazılmıştır, kabulüne çalışacaktır. Sonu-
na kadar gayret edecektir. Fakat bu maruzatımız,
ona da muvaffak olmazsa, ki şekle görürüz.

**MUSTAFA KEMAL PAŞA (Başlımandan) (An-
kara)** — Arkadaşlar, tabii İsmet Paşa ile konferans
hakkında cari olan muhaberatı biz sizden daha faz-
la okuduk, belki beş kere, on kere bir çok defalar
tetkik ettik ve okuduk. Binaenaleyh bir çok nokta-
lar üzerinde mütereddid bulunuşunuzu ve bütün nok-
taları, şümûliyle verilen kararları tartmakta nişgü-
lâta maruz bulunuşunuzu pek tabii görüyorum. Mü-
saade buyurursanız kısa bir müdavelele efkâr yapa-
lım, ne gibi noktalar vâridi hatır ise yalnız mazbut
fıkıtlar üzerinde bana sonunuz cevap vereyim ve ufak
bir müdavelele efkâr edelim.

Evvelâ ilk suâli ben sorayım. Bu askeri konfe-
ranstan ne talep edilebiliyor, hangi mablahla bu kon-

feransa gittik? Herhangi bir arkadaş cevap versün.

NERİL EFENDİ (Karahisarı Sahip) — Müzake-
râti sulhiyeye girişmek için.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devanla) — Ha-
yır hu değildir. (Hayır sesleri). (Âti için teminat sa-
daları).

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Trakya'nın
sulhen istirdadlı ve buna mukabil memleketin asayişine
taalluk eden hiç bir şey tasdir etmiyerek, Trak-
ya'nın kendisile bulunmaktır. Sulhen Trakya'nı al-
maktadır.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devanla) — İstan-
bul'u almak mevzubahis midir? İstanbul'da, Çanakkale'de,
Gelibolu'da mevcut olan kuvayı itilâfiyeyi
oradan tahliye ettirmek mevzubahis midir?

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Hayır Pa-
şa Hazretleri. Yalnız muhalif taahhüde girmemek
mevzubahistir.

HAKKI HAMI ULU (Sinop) — Musaaade buyu-
rulur mu Paşa Hazretleri, Mudanya Konferansı 23
tarihli notada zâten ifade ediliyor ve deniliyor ki:
üç devleti müttefika birliğime ve Türk Yunan me-
murîni askeriyesiyle bilâhilîf hükümetler generalleri
tarafından tespit olunacak bir hat üzerine Yunan
kuvvetlerini Trakya'dan çekmek üzere düveli mütte-
fika nüfuzlarını istimal edeceklerdir. Binaenaleyh
Yunan ile bizim aramızda bir hattı fâsil yapılarak
bir mütareke aktetmektedir. Zâten okunan şey de bir
mütarekenamedir. Buna mukabil, bu müdafaa mu-
kabilinde dahi bizim tarafımızdan Marmara'dan
Trakya'ya geçmemek gibi bir taahhüd yapılacak, bir
şey tesbit edilecek, bu müdahale dahilinde Ankara
Hükümeti ne konferanstan evvel ve ne konferanstan
sonra muvakkaten bitaraf mintaka namı altında bu-
lunan mintakalar dahiline asker göndermemegi, ne
Boğazların ve ne de Marmara Denizini geçmemeyi
taahhüd edecektir.

Binaenaleyh bendeniz Mudanya Konferansı de-
mindığı zaman şunu anlarım. Şu halde bütün bu tek-
lifi kabul etmediğimiz takdirde İngilizlerle derhal
muhasamata geçmiş olmuyoruz. Ancak mevcut bu-
lunan Yunanlılarla halî faaliyetle bulunmuş oluyo-
ruz ve sim fıkra ile bizi bu harekettten menedecek
bir taahhüdü evvelce kabul etmemiş olmamıza rağmen
halî faaliyetle geçebileceğimizi ifade ediyoruz.
Şu itibarla bendeniz şu teklifi kabul etmediğimiz
takdirde İngilizlerle fiilen halî muhasamata geçecek
ortada bir şey göremiyorum. Zâten konferansı tevliht
eden bu noktadır.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Başkomandan) (Ankara) — Efendim; Boyfendinin izah ettiği gibi, Mudanya Konferansı Yunan Ordusunun çekileceği hattı tesbit içindir ve buna mukabil biz de bitaraf tesmiye ettikleri mıntikalardan geçmeyeceğiz. Şimdi bu onların matlubu idi. Biz buna fazla bir şey ilâve ettik ve dedik ki; biz bu şartları yaparız. Yunan Ordusu yalnız değil, Yunan Hükümetiyle birlikte olmak üzere bütün Trakya'yı tahliye edecektir. Binaenaleyh şimdi bir hattı askeri çekmek ve onun gerisine orduyu götürmek değildi. Menliketü bir kıtayı tamamen askeri ve idari bir surette tahliye ettirmek ve Hükümetimizi şimdiden orada tesis etmektir. Maksudumuz budur. Buna mukabil taahhüd ettiğimiz bir şey vardır ki Marşaradan oraya ordu geçirmeyeceğiz. Zannederim maksat bunu istihsal etmektir.

Şimdi en son projeyi yukarıdan aşağı talih ettiğimiz zaman zannediyorduk ki bütün manasıyla maksadımız istihsal edilmiştir. Yani otuz gün yahud kırk beş gün zarfında, Edirne dahil olmak üzere Meriç'e kadar Şarki Trakya Yunan Ordusundan, Yunan idaresinden tahliye edilecek ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetine teslim olunacaktır. resmen tevdi olunacaktır. Buna mukabil biz de Boğazlardan Marşaradan orduyu geçirmeyeceğiz. Sınılı asil üzerinde münakaşat yaptığımız noktalar, bilmiem Gelibolu İsgal mıntakası. Bunlar zaten mevcut olan şeylerin ifadesinden ibarettir. Fazla bir taahhüde girmiyoruz. Yalnız bittabi onların tekliflerini, şartlarını biz daha evvel fihlen kırmışızdır.

Mıntakai bitarafı var dediler. Oradan geçirmek şartıyla sizinle sulh konferansına gelebiliriz, oradan geçmenek şartıyla size Trakya'yı veriyoruz. Onları çiğnedik, geçtik. Siz onların iddia ettikleri... Siz diyorsunuz, ki Boğazların serbestliğini kabul ettik. İyi ama, Boğazların üzerinde askerlerimiz vardır. Bunun için Boğazdan biraz uzaklaşık. Meslele bundan ibarettir.

ISMAIL SUPHI BEY (Burdur) — Ya İstanbul!

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — İstanbul bize şimdiden teslimini iddia etmedik. Verilen notada deniliyor ki hadessulh size vereceğiz. Biz de cevabı notamızda ünmi ederiz ki... Fakat bir iddia ve ısrarımız var nudur ki Mudanya Konferansı neticesinde İstanbul'u tahliye edileceğiz ve bu Kıuvayı İsgahye ve İtilâfiyeyi kaldıracağız. (Hayır sesleri) Binaenaleyh Mudanya Konferansında istihsal edemeyeceğiz. Namütenahi meseil vardır. (Bunların küffesi için bir sulh masası, konferansı vardır ve onun için

de on gün sonra toplanalım deniyor. Bunların küffesi ancak orada hallolunacak meselelerdir. Yalnız ne var? Askeri bir konferans mahiyetinde, ordumuzu isimâle lüzum görmeksizin, hakikaten koskoca bir kıtanıza tesahüp etmiş olacağız. (Doğru sesleri) Binaenaleyh bu hatıra gelen ufak tefek şeylerdir. Mahaza nasıtkı Heyeti Celilenizin nazarı dikkatimize çarpıyor, Heyeti Vekilenin de ve Başkomandanlığın da nazarı dikkatine çarpmıştır, bu nikat. Talimat yukarıdan aşağı teklif olunursa bunların hepsi üzerinde azami neticeyi elde etmek için son gayretin sarfedilmesini de emretmişimdir. Ancak bütün bu arz ettiğimiz şeylerin hiç birisi olmasa dahi, onların teklif ettiği proje olduğu gibi kabul edilirse hangi noktada ne zarar vardır bunu öğrenmek isterim. Tevfik Rüştu Bey bunu izah etsin.

TEVFİK RÜSTİ BEY (Menteşe) — Tamamıyla Mudanya Konferansından bahlediğimiz, tasrih edildiği gibi, Trakya'yı sulhden almak ve buna mukabil bitaraf mıntakaya girmemek. İşte bunun hancinde bir tek kelime vardır ki, İzmir'de Zati Samileri tarafından düvelî düşman veya harışmadığımız devletlere karşı beyan edilen sarıh bir ifade vardır. Biz bitaraf kıta namıyla bir şey tanımıyoruz. İşte bu iki gayenin içinde üçüncü bir gaye tahaddüs ediyor, ki İsgal mıntakası hancinde o kelimeyi sokarak bir maksadı siyasiyi göstermek istiyorlar. Kabil değil midir ki askerlerimizi çekerken bu kelimeyi kullanıyarak temin edelim. İşte budur itirazım.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Efendim, dedik ki biz bitaraf mıntaka tanımıyoruz ve tanımadığımızı da fihlen gösterdik. Şimdi onlar diyorlarki, pekâlâ tanımadığınız bitaraf mıntakayı biz de tanımayalım. Fakat askerlerimizin elyevm tahtı İsgalinde bulunan yerler vardır. Bunu nasıl ifade ediyorsunuz? Bizim askerimizin tahtı İsgalinde bulunan mıntakalar vardır. Bunların adı nedir efendim? Mürtetek devletlerin kuvvetlerinin tahtı İsgalinde bulunmakta olan yerler bunlar. Bizimi de kuvvetlerimiz gitmişlerdir, sükunmuşlardır. Araya bir fasıla koyalım, ki sui tefekhüm hasil olmasın diyorlar. Daha güzel ifade varsa huyurun söyleyelim, onlara tebhig edelim.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Efendim; ben-denizin burada anlamak istediğim bir şey vardır. Malumu âliniz Mudanya konferansı ordumuzun galibiyeti üzerine kuruluş askeri bir konferanstır ve bunda en ziyade alâkaktar olan Yunan generali bizden evvel imza edecektir. Çünkü bizden evvel vazı

imza edecek olan generallerin Yunan meclisim... te-
min eden salâhiyet nedir bir? Bir de konferansın
muzakeratı esnasında bendenizce unutulmuş bir nok-
ta vardır zannederim. O da Yunan ordusu tahliye
ettiği zaman oraya bir heyet gönderilmelidir. Bir
heyet nezaret etmeli ve bizim de bir galip sıfatıyla
n heyette bir zabıtımız bulunmalıdır. Nasıklı Mudan-
ya konferansında İsmet Paşa Riyaset etmiştir. Bu ye-
ref de bize aîl olmalıdır. Galip sıfatıyla Yunan ordu-
sunun tahliyesine nezaret edecek heyete bizim bü-
yük rüfbeli zabıtımız riyaset etmelidir. Bu unutulma-
malı, yazılmalıdır diyorum.

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamlı) —
Efendim; Yunan generali bazı kuyudu ihzâziye ile
imza edeceğim demiş. Yunan generali isterse imza
etsin. İsterse etmesin. Maksat, Yunan ordu ve idare-
sinin oradan çıkmasıdır ve bunu da üç devlet mü-
tefika bize karşı taahhüd ediyorlar. Binaenaleyh o
imza eder veya etmezse, ondan ne çıkar? Diğerleri,
onu çıkarmaya mecburdurlar. Soruza elbette devru
teslim muamelesinde bizim de büyük rüfbeli memu-
rumuz bulunacak. Fakat bunu yazmaya hacet yok-
tur efendim. Bizim de memurumuz tahliye esnasın-
da onlarla beraber bulunacak, tahliye gürecektir ve
tesellümü edecektir ve hatta o memur da tayin olun-
muştur.

İSMAİL SUPHİ SOYSALLI (Burdur) — Paşa
Hazretleri, buyurduğunuz gibi tarafımızdan vakı olan
tadilat kabul edilmeyip de onların tadilini olduğu gibi
kabul ettiğimiz takdirde; bizim için Trakya'da ha-
sıl olacak vaziyet esaslı ve devamlı mıdır?

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamlı) —
Efendim öyle bir şey soruyorsunuz ki... Beyefendi ha-
ridayı açarsınız; Anadolu'nun vüsatine bakarsınız;
sonra onun Şimalgarbisindeki parçalara da bakarsı-
nız. Aradaki farkı görürsünüz. Ondan sonra mantıklı
olan kararınızı verirsiniz. (Handeler) Mantığın em-
rettiği şudur efendiler :

Ordu vazifesini ifa ve ikmal etmiştir. Rundan
sonra temini lâzım gelen bütün netayıç; siyaseten
diplomatik yolla - hallolunacaktır. Hükümet ve
Meclisimiz bunu kabul etmez de harekâtı askeriyeye
karar verirse; ordu, harekâtı askeriyeyi ifa eder ve
onun bütün icabatını iktihâm eyler. Fakat daha faz-
la ne kazanır? Ben zannediyorum ki 'bu ufak tefek
tadilî yapmaya muvaffak olamasak bile, onların tek-
vifasını aynen kabul etmekle de, bu dakikada mem-
luket ve milletimize azami menfaati bahşemiş ol-
duğunuz kanaatindeyim. (Doğru sadaları) Benim ka-
naatım budur,

EMİR PAŞA (Sivas) — Son mütalaaınız mucibin-
ce, nişleket, mecbur olmadığı bir şeyi harben intaç
etmek istemez. Fakat bir mecburiyeti katiye altında
kalacak olursa o zaman da evvelce nasıl silâha sa-
rıldı ise yine sarılır, karşımıza kim çıkarsa çıksın.
Fakat bu mecburiyete lüzümü ve ihtiyacı kalmadan,
Hükümetimiz ve Haşkuniyetimiz, siyaseten bu
iş hallederme teşekküller edenez.

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamlı) —
Hakkı Hamî Bey, demin beyanı mütalaa ederken
demislerdi ki : Biz itilâf generallerinin bu projesini
kabul etmezsek arada hali harbin tahaddüsüne ma-
hal yoktur.

Evet, hali harbin tahaddüsüne mahal kalmaz.
Onların bir taraf dedikleri münhakadan ileri geçmemek
şartıyla...

Binaenaleyh bunu kabul ettiğimiz takdirde, bütün
ordunuzu, bütün müflet ve nişleket arkasına yatıp,
infizâr edecektir. Biniyle yaparsak aranızda hali harb
kalmaz. Hali harbi idame etmek ise Boğazlara ve kar-
şı tarafa geçmektir. Bu hareketi yaparken de bizim
karşımıza İngiliz askeri çıkacak ve geçmeyin diye-
cektir ve bizim onu bertaraf edip geçmemiz lâzımdır.
Hali harb olmaz olur mu?

TUNALI HİLMİ BEY (Rilva) — Paşa Hazret-
leri... (Muzakere kâfi sesleri)

RİŞİS — Müsaade edin, soruntlar.

TUNALI HİLMİ BEY (Devamlı) — Zannınca
icferruat, esasıyla hallolunur. Ruhlar daima, Yunan-
lıların melûn tiynet ve cıbilliyetleri karşısında titre-
mekte olduğundan, acaba muddete att iki nokta istih
edilemez mi?

Birincisi, mukavelenamede pek yakında işe hay-
lanacaktır diyor. Bu müddet 24 saate tenzil edile-
mez mi?

İkincisi; Paşa Hazretleri; Yunanlılar orduların-
dan Trakya'yı on beş günde tahliye edecekler ve tah-
liyeden sonra 30 gün daha keza idareleri devam ede-
cektir. Yunanlıların idaresi 30 gün daha devam edin-
ce demek ki Trakya, Yunan pençesi altında kırk beş
gün daha inleyecektir. (Hayır hayır sesleri, gürültü-
ler)

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamlı) —
Buyurduğunuz şeyler hiç doğru bir şey değildir. 24
saat. Bu lâftan ibarettir. Biz gidip üç günde ala-
bilecek miyiz?..

Sonra idare meselesi; heyeti umumiyesi 30 gün-
dür. Yunan idaresi heyeti umumiyesi otuz gündür.
Azami heyeti umumiyesi. Yani düşmanın oradan çı-
kılması nihayet otuz günde bitim bulacaktır.

TUNALI HILMI BEY (Bolu) — Fakat Paşa Hazretleri, tahliye müteakip değildir.

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Çanını farzediniz ki müteakip olsun efendim. Sorarım şimdi ben Vekil Beylere, hanı memurları nere dedir, memurları hazırlamışlar mıdır ve belki tahliye bizim yüzümüzden daha fazla devam edecektir. Halen işgal ettiğimiz yerlerin memurları tamamlanmadı.

YASİN BEY (Gaziantep) — Bu teklifi kabul ettiğiniz takdirde sulhün mekân ve zamanı ne olacaktır? Sulhün ne vakit olacağı belli midir?

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Bizim teklifimize göre ayın yirmisinde İzmir'de toplanmamızı kabul ederlerse bu ayın yirmisinde müzakeratı sulhiyeye başlanacaktır. Fakat sulh esasatı, müzakeratın cereyanına tabidir. (Müzakere kâfi sesleri) Fakat bunun onunla ne münaseleti var? Müsaade buyursanız size bir şey arzedeirim.

Efendiler; benim hissiyatıma göre itilâf devletleri Trakya'yı hakikaten bize vermek istiyorlar. Hani zannolunmasın ki üç gün, otuz gün ile bize bir entrika yapacaklardır. Bunu yapmıyacaklardır. Neden yapmıyacaklardır? Biz diyoruz ki otuz gün siz idare edin, ondan sonra bizim memurlarımıza terk edin. Hayır diyorlar; geliniz bir an evvel alınız. Çünkü Yunanistan bundan kendisi var geçmiştir. Yunanın duçar olduğu felâket o kadar uzundur ki Garbi Trakya'yı muhafaza edebilirse çok büyük muvaffakiyettir. Binaenaleyh kendileri var geçmişler. Zaten müttelikler de bununla meşgul olamazlar. Bunları bize verecekler.

Fakat sulh müzakeratında Hoğazların alacağı şekli nedir? Bize göre Misakı Milli'nin icabıdır. Serbest olacaktır. Fakat şekli ne olacaktır? Onun şekline göre İstanbul'un vaziyeti taahhüt edecektir. Onların şekline göre elbette oranın vaziyeti taahhüt edecektir. Yalnız ne var? Biz çalışalım ki Trakya'ya ordu geçsin. Ordularla orayı işgal ve idare, muhafaza edelim.

ZEKÂİ BEY (Adana) — Bir küçük suale müsaade eder misiniz? Efendim; bu mukavele projesinde deniyor ki; Trakya'yı bizim memurlarımız işgal ettikten sonra nizam ve intizamı temine muvaffak olurlarsa müttelik kitabını bir aydan evvel tahii şekillendirir. Acaba bu demek değil midir, ki nizam ve intizam hasil olmadıkça bir aydan fazla kalabilecekler. Bendeniz diyorum ki... (Hayır hayır sesleri)

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — O demek değildir.

ZEKÂİ BEY (Adana) — Bendenizce o fikrayı kaldırmak lüzumdur.

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Efendim bu fikra ve bunun gibi yek nazarda boşumuza gımcıyen noktalar vardır. Bu gibi noktaların tahii için bütün kuvvetini gayretini sarfetmesi İsmet Paşaya emir verdim ve emrin olmalısınız ki İsmet Paşa çok vesveseli bir adamdır. Bizden çok müvesstir, çok müstevehhimdir. Bizim nazarı dikkatimizi celbetmiyen noktaları o celp ve manalarını ima etmektedir. Bu bu demektir bu demektir diye... Yani azami gayretin sarfolunacağına şüphe etmeyiniz. Yalnız makûsu kabul ediyorum. Hiç bir şey tadul etmiyelim. Hiç bir şey garib emeyiz. O hakke İleyetü Vekilenin kanaatını işitüm. Olduğu gibi bunu kabul etmekte muhasanat görüyor. Başkumandanlık ta aynı fikindedir. Şimdi de Meclisi Âlinizin temayülâti umumiyeti anlaşılırsa oradaki mirahasalar...

REİS — Efendim müsaade buyurunuz, müzakerenin kifayetine dair takrirler var. (Reye koyunuz sesleri)

Reyinize vazedeceğim Kifayet kabul edilince tabii mesele biter.

BİR MENUS BEY — Karar yok.

REİS — Tabii efendim karar yok. Müzakerenin kifayeti meselesidir.

Efendim imzaya meczuniyet vermezmiş diyorlar. Reylerini izhar ediyor demektir. Müsaade buyurunun ne arzu ediyorsunuz?

TAHSİN BEY (Aydın) — Müsaade buyurunuz. Hariciye Vekilinden bir soru soracağım.

REİS — Buyurun sorun.

TAHSİN BEY (Aydın) — Malumu Devletinüz bizim mukavele ile bir hali mutarekeye geçmiş oluyoruz Yunanlılarla.

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Başkumandan) (Ankara) — Hali sulhe geçiyorsunuz.

TAHSİN BEY (Aydın) — Sulhün akdine kadar Şarki Trakya'yı düveli itilâfiye komisyonlarının nezareti altındadır. Onlar tabii fecayün vukuuna mani olacaklardır. Tabii Garbi Trakya'nın da İstâmları var. Sulhün akdine kadar onlar ne olacak?

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Efendim biz bütün dünyayı kurtaramayız.

TAHSİN BEY (Aydın) — Bütün Türkiye için mutarekeye mi geçiyorsunuz.

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Hayır sulhe geçiyoruz. Türkiye'nin kuvveti bütün dünyadaki İslâmları kurtarmaya kâfi değildir. (Alkışlar)

ÂBİDİN BEY (Lâzistan) — Kendileri de bir parça çalışsınlar. Hep Anadolu kurtarmayacaktır. onlar da çalışmalıdır.

REİS — Efendim; müsaade buyurunuz. Müzakere'nin kıfayetine dair takir var. Hariciye Vekili bu yunyorlar ki Mudanya konferansındaki murahaza miza imza sahâhiyeti vermek için Meclisi Âliye'ye vukubulan beyanımı Meclis kâfi görüyor mu. (Kâfi sesleri)

Kâfi gorenler lütfen el kaldırsın. Kâfi görülmüşür. Efendim ekseriyeti azime ile kabul edilmiştir.

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Bir şey daha efendim. Bu kararı, Hükümet mesuliyeti üzerine alarak vermek sahâhiyetini harızdır. Ben arzu ediyorum ki malumî âhîze Başkumandanlık sıfatıyla, çünkü Başkumandan Meclisi Âliye'nin şahsiyeti maneviyesidir. Ben muvakkat bir memurum. Nînaenaleyh ben arzu ederim ki bu kararın muvafık uluğunu Meclisi Âliye ifade etsin. (Kabul ve ifade etuk sesleri)

REİS — Efendim bu ifade edildi ve iş bitti efendim.

Şimdi celsei hâfiyeyi icaboden ahval hâtam bulmuştur. Celsei hâfiyemni celsei aleniyyeye tahvilu reyî âdînize koyacağım. Kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir.

Efendim celsei aleniye kuşad edilmiştir.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

14 Teşrinievvel 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULASASI	946
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	946
1. — <i>Muvazencî Umûniye Kanun lâyihası</i>	946
A) Büyük Millet Meclisi Bütçesi	946:952, 953:954

Cilt : 23

YÜZONDOKUZUNCU İNİKAT

14 Teşrinievvel 1338 Cumartesi

İKİNCİ CELSE

Açılma Saati : 2.05

REİS : Reisisâni Doktor Adnan Beyefendi

KÂTİPLER : Atif Bey (Kayseri), Hakkı Rey (Van)

REİS — Celse açıldı.

Efendim, malûmu âliniz. Meclis bütçesinin geçen bir celse hâfiyesi esnasında bir mesele müzakere ve îmal edilmiş ve bittabi celse aleniyyede reyî âlinize vaz'ı takarrur etmişti. Yalnız harcırah meselesi, yine Heyeti Umumiyenizin kararı ile Kanunu Esasi Encümenine gönderilmişti. Kanunu Esasi Encümeni mazbatasını tanzim etmiş göndermiştir. Mazbata ukuna-

cağ Bunun müzakeresi için celse hâfiyye akdi lâzımdır. Vakıa evvelce bu hususta karar verilmişti. Fakat arzu ederseniz buna dair bir karar daha verirsiniz. Celse hâfiyye akdini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Celse hâfiyye akdi kabul edilmiştir. Celse hâfidir.

Celse hâfiyye zaptı sahik hulâsası okunacak.

1. — ZAPTI SAHİK HULÂSASI

YÜZ ON ALTINCI İÇTİMA

BİRİNCİ CELSE

10 Teşrinievvel 1338 Salı

Reisisâni Adnan Beyefendinin tahtı riyasetlerinde bilünikat zaptı sabik hulâsası kiraat ve aynen kabul olundu. Mudanya müzakerâtı bakkındaki muhaberat. Hariciyye Vekili Bey tarafından kiraat olunarak müzakereden sonra mezkûr konferansta Türkiye Murahhası olarak bulunan İsmet Paşa Hazretlerine protokole

vazı imza etmek salâhiyetinin verilmesi için Mükümete mezuniyet itası kabul olunarak celse aleniyyeye geçildi.

Reis.	Kâtip	Kâtip
Dr. Adnan	Van	Kayseri
	Hakkı	Atif

REİS — Zabıt hakkında söz isteyen var mı? (Hayır sadaları)

Zaptı sabik kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE OLUNAN MEVAD

1. — Muvazenei Umumiyye, Kanunu lûyihası

A) BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BÜTÇESİ

REİS — Efendim, Meclis Bütçesine ait Muvazenei Maliye Encümeni mazbatasının müzakeresine başlıyoruz.

Söz Ali Süruri Efendinin. Nuyurun efendim.

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Karahisarî Şarki) — Efendim, olbaptakî taktirlerle beraber Kanunu Esasi Encümenine havale buyurulan bu mesele Encümene müzakere olundu. Malûmu âlileri olduğu üzere, geçen celsede azayı kirama kemalfisahik 4 000 kuruş üzerinden harcırah itası hakkında verilen taktirler ekseriyetle reddolunmuştur.

Encümene tevdi buyurulan taktirler üç şikkî muhtevirdir. Müteaddit taktirler 10 000 kuruş üzerinden verilmesini teklif ediyor. Encümemiz de bunu ha-

kikaten vârit görmüştür. 4 000 kuruş üzerinden verilen harcırahlar, bilhassa vilâyatı şarkiye için kıfâyet etmediği müteaddit arkadaşlar tarafından bildirilmiştir. Bundan başka azayı kiramın şehri aldıkları tahsisat miktarına göre 4 000 kuruş üzerinden harcırah verilmesinde asla bir sebep ve makuliyet tasavvur edilmemiştir. Onun için nisabı müzakere kanununun birinci maddesindeki 4 000 kuruş kelimesini, yalnız 10 000 kuruşa tahvil sureti ile bu esasi kabul etmiştir.

Ancak taktirlerden bir kısmı 10 000 kuruş üzerinden harcırahın marttan itibaren itası hakkında idi. Encümen bunu muvafık görmemiştir. Malûmu âliniz herhangi bir kanunun en seri bir suretle mehdeî tatbiki ancak tarihî neşri olabilir. Bir icap ve zaruret olmadıkça bu usulü tağyir ederek, marttan itibaren

harcırahlarının miktarını tatbika kalkışmak işe muvafık düşmeyecek. Onun için bu kanunun da emsali misilli tarihi neşinden itibaren mevki tatbika konulması için Encümenimiz muvafık görmüştür.

Tevdi buyurulan takrirlerin içinde 25 imzalı bir takrir vardı. Bu takrirden deniliyor ki; B. M. M. azasına devret intihabiyede bir defaya mahsus olmak üzere aile harcırahi verilsin. Yine o meyanda huluhan iki takrir de bu 25 imzalı takririn serian müzakeresi mealindedir. Encümenimiz bu bapta da icrayı müzakere etmiştir. Azayı kirama senede bir defa üç ay mezuniyet ve harcırah ita olunur. Fakat aileler için senede bir defa değil ancak devret intihabiyeye zarfında bir azimet ve bir avdet olmak ve bir defaya mahsus olmak üzere bu esas kabul etmiştir. Şurasını da nazarı dikkate almak lâzımdır, ki 4 - 5 gün evvel kabul olunan 2 000 000 liralık avans kanununa bir madde vaz edilmiştir. «Memura verilecek aile harcırahları memura verilen harcırahın nisfini tecavüz etmez» Bitahi azayı kirama için verilecek aile harcırahlarında da bu esas mer'i ve muteber tutulacaktır.

25 imzalı takrirden münderic bir fikra. Encümenin nazarı dikkatini celhemiş ve Heyeti Celilenize arzı tensip olunmuştur. O fıkrada diyor ki; verilecek harcırahları aksar turuk üzerinden verilmesi emri tabii ise de ahiren Divanı Riyaseti, Ankara'dan dairesi intihabiyeye bir hattı müstakim farzederek bilhesap kaç saata balig olursa onun üzerinden harcırah verilir diyor.

Eğer bu doğru ise hakikaten calibi nazar ve hilafı usul telâkki etmiştir, Encümen.

KIFAT BEY (Tokat) — Öyle, öyle...

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Devamla) — Malûmu âlileri olduğu üzere harcırahı, elbette aksar turuk üzerinden verilir. Fakat o aksar turuk kabili seyru mürrur olmak lâzım gelir. Yoksa hattı müstakim itibarı ile dağdan, tepeden hesap edilecek bir harcırah, elbette muvafıkı kanun olmaz. Ailfarz buradan Kirgehrine verilecek harcırah, tabiidir ki, Keskin tariki ile hesap edilerek verilir. Elbette şoseden verilir. Evet, Keskin tariki ile verilmez de dağ ve tepelerin üzerinden bir hattı müstakim hesap edilerek verilecek olursa, bunun imkânı yoktur. Şu halde yapılan tadilat iki kısımdır.

Birincisi; azayı kirama bu kanunun tarihi neşinden itibaren 4 000 kuruş üzerinden değil, 10 000 kuruş üzerinden harcırah verilecek.

İkincisi; yalnız bir defaya mahsus olmak ve bir azimet ve bir avdet dahil edilmek üzere aile harcı-

rahi verilecek. Ancak şunu ilâve edeyim ki, 4 000 kuruş üzerinden verilecek harcırah ile 10 000 kuruş üzerinden verilecek harcırah arasındaki fark nedir? Saat hesabı ile verilecek harcırahlardan % 20 fark ediyor. Yani beşte bir fark ediyor. Sonra seyahat yevmiyelerinde de fark ediyor. 4 000 kuruş üzerinden verilecek harcırahlar için 160 kuruş seyahat yevmiyesi verilmekte iken şimdi 10 000 kuruş üzerinden verilecek harcırahlardan dolayı 4 lira seyahat yevmiyesi verilmek lâzım geliyor.

NECİP BEY (Mardin) — 240 kuruş

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Devamla) — Hayır efendim, tenzilât başkadır. Kanunu ahir mucibince tenzül olunacak % 40'lar başkadır. Bu hesap üzerinden aradaki fark % 30 ile % 40 arasındadır. Yani şimdiye kadar 100 lira harcırah alan bir arkadaş buada sonra 130 ile 140 arasında bir harcırah alacaktır ve bu da istikrar olunacak bir mesele değildir. Binaenaleyh Encümen namına maddenin aynen kabulünü teklif ve rica ederim.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Reis Bey, usule dair söz söyleyeceğim.

NEBİL EFENDİ (Karahisarı Sahip) — Şimdi efendim, mevzuu müzakere olan mesele bu kanunun tadilidir. Yani nisabı müzakere kanununun 7 nci maddesinin tadili mahiyetindedir. Ruoun celsei hafiyede müzakere edilmesi katıyyen doğru değildir. Celsei aleniyede müzakeresi lâzımdır. Bendeniz teklif ediyorum. Celsei aleniyede müzakeresi lâzımdır. Bendeniz teklif ediyorum. Celsei aleniyede müzakere edilsin.

REİS — Malûmu âliniz, bu meselenin, Meclis bütçesinin, celsei hafiyede müzakeresi teklif edilmiş ve Meclisi Âli kabul etmiştir.

NEBİL EFENDİ (Devamla) — Bu, bütçe meselesi değildir. Kanun tadili meselesidir.

HACI AHMED EFENDİ (Muş) — Encümenince tespit olunan kanunun kısbu kanun tarihi neşinden muteberdir tarzındaki maddesi kabul edildiği takdirde, acaba, azalar arasında tesavi hâsil oluyor mu?

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Karahisarı Şarkı) — Ne gibi tesavi efendini?

HACI AHMET EFENDİ (Muş) — Şimdiye kadar dairesi intihabiyelerine gitmiş olan azayı kirama 4 000 kuruş üzerinden harcırah almıştır. Şundiden sonra gidecekler ise 10 000 kuruş üzerinden alacaklardır. Zaten maddede tahsisatı asliyenin 10 000 üzerinden kabulü esasına müstenit olduğundan ve mahı marttan beri muteber olacağına göre, bunun da marttan muteber olması daha muvafık değil midir?

REİS — Zatı âlimizin buyurduğu tekliftir ve tadil teklifidir. Lütfen bir takrir veriniz reye koyalım.

TUFAN BEY (Hakkâri) — Verilen takrirler içinde, zannedirim ki şu nokta da vardır. Harcırahı yalnız dairce intihabiyeye kaydını referlemek ve dairce intihabiyeden maada bir yere gitmek sureti ile oraya kadar harcırahını alabilmek meselesi nazarı itibara alındı mı?

ALI SÜRURİ EFENDİ (Karahisarî Şarkî) — Efendim, buyurduğunuz mealde bir takrir henüz bilmiyorum. Yani hatırlamıyorum. Böyle bir takrir yoktur. Fakat buyurduğunuz vârittir. Ancak zannediyorum ki bu mesele maddenin şekil muaddeli ile alâkadar değildir. Buyurduğunuz nokta Nisabî Müzakere Kanununun diğer maddesini tefsir suretinde tavazub edecek bir meseledir. Çünkü azayı kirama senede üç ay mezuniyet veriliyor ve dairce intihabiyesine azimet ve avdet muddeti de ayrıca zammolunur diye muharrer olan madde şimdi tadili teklif olan ve tadili lâzım gelen 7 nci madde değildir. Hakikaten o madde muhtacı tefsirdir. Eğer tefsirc Heyeti Celile lâzım görürse, Kanunu Esasî Encümeni tefsir yapar. Fakat mevzuu müzakere olan mesele ile alâkadar değildir.

REİS — Buyurun Ömer Lütfi Bey.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Ben de aynı sualı soracak idim. Tadil edilen bu maddede «alcilik itası» deniliyor. Doğrudan doğruya dairce intihabiyelerine mi gidecekler, yoksa memuren gidcek olanlara mu verilecek meselesi, ki ciddeten tefsire muhtaktır. Bunu da birlikte müzakere etmek muvafık olur.

MEHMED VEHALİ EFENDİ (Konya) — Efendim, benim anladığıma göre Meclisi Âli Yunluğ bir yola gidiyor. Beyefendiler, musaade buyurun tekrar ediyorum. Benim anladığıma göre Heyeti Celile yanlış bir yol gidiyor. Madem ki fazla bir para var. O fazla parayı almak istiyorsak şehri 200 lira alıyoruz. Bu harcırahı da 200 liradan yapmak lâzımdır. Eğer fazla paranız varsa aldığınız para üzerinden harcırah alın. Yok eğer paramız yoksa ve bu parayı tahsil ettiğimiz köylüleri, yetim ve şehit ailelerinden almış olduğumuzu düşünürsek ve harcanırken yüreklerimiz sızlıyorsa bu kanunu tağyir ve tebdil etmek, emin olun günahdır. Nereden alıyoruz ve nereye veriyoruz ve nasıl taksim edeceğiz?

EMİN BEY (Ergani) — Zatı âlimiz Konya'ya giderken harcırah almıyor musunuz?

MEHMED VERRİ EFENDİ (Devamla) — Eğer bihakkın aldığınız para üzerinden harcırah alacaksa-

nız 200 lira üzerinden alınız. Niçin 100 liradan yapıyorsunuz, sebebi ne?..

REİS — Zatı âliniz sual soramazsınız efendim.

MEHMED VEHALİ EFENDİ (Devamla) — Demek ki paranın kısalığından 100 lira yapıyorsunuz. Öyle ise efendiler; rica ederim iyi düşünün. Parayı verentleri, zavallı köylüleri, ayakındaki donu yırtık, yağı valin, başı açık, üzerinde yüz yerinde yaması olan kadınları düşünün.

RIFAT BEY (Tokat) — Ne yapalım?..

VEHALİ EFENDİ (Devamla) — Ne yapacaksınız?

BİR MEBUS BEY — Öyle ya...

REİS — Devam buyurunuz.

VEHALİ EFENDİ (Devamla) — Bir kerre yüreğimiz sızlasın. Sözüm budur. Yanlıştır, günahdır, iyi düşünelim.

NEBİL EFENDİ (Karahisarî Sahip) — Millete karşı hesap vermek istenilirse, celsei aleniye yapılsın.

REİS — Söz vermedim.

NEBİL EFENDİ (Devamla) — Celsei aleniye de söz isterim.

REİS — Söz yazıyorum.

YASİN BEY (Gaziantep) — Efendim, Encümenin yaptığı teklifte hakikaten bir millet mümessili sıfatı ile güzergâhtan bir millet mümessili olarak gidip gelebilmek için 100 lira üzerinden harcırah alınması doğrudur ve lâzımdır. Esasen Meclis azasından alınan vergi ve temettüleri de 100 lira üzerinden alınıyor. Hakikaten dediğim gibi, bir millet mümessili olarak meclislerimizde gidip gelebilmek için 100 lira üzerinden çok değildir, muvafıktır. Ancak aile harcırahı biraz şirkin kaçacaktır.

MUSTAFA BEY (Gümüşhane) — Neden şirkin kaçacak?

YASİN BEY (Devamla) — Ben hemen hemen zannediyorum. Son devre intihabiyemize gelmişizdir. Biz üç senedir burada bulunuyoruz. Giderken % 40'ümüzün değil, belki daha aşağılarımızın getirmiş olduğu aile için, Hoca Efendi Hazretlerinin buyurduğu gibi, milletin şu son vazî eliminde bir de aile harcırahı almak muvafık değildir. Netice 100 lira üzerinden harcırah almak muvafıktır. Aile harcırahı doğru değildir.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Hoca Efendi Hazretlerinin buyurdıkları gibi, hakikaten tahsisat üzerinden hesap edilerek almak lâzım geliyorsa harcırahı 200 lira üzerinden almak lâzım gelir. Fakat Meclisi Âli herhalde tahsisatı esas ittihaz ederek harcırah alınmasını istemez ve istemesi de doğru ola-

maz Bendeniz verilen harcırahın muvafık olduğuna kanı olanlardan birisiyim Fakat rica ederim bu harcırahı veren zavallı halkın ne suretle kazanıp verdiklerini gözönüne getirince...

BİR MEBUS BEY — Amma lâf ha...

HAKKI HAMI BEY (Devamla) — Onu bile almakta vazgeçmek istenir.

MEHMET EMİN BEY (Ergani) — Tahsisatı mestureyi gözönüne getirin.

HAKKI HAMI BEY (Devamla) — Efendiler, bendeniz bu harcırah meselesi dolayısı ile Heyeti Celilenize kemali teessürle arz etmek isterim ki; Meclisi Âliniz kendisine ait olan gerek tahsisat, gerekse harcırah meselesine müteallik meseleler için zabıtnameleri açarsak görürüz ki, Meclisi Âlide belki senede 10 defa müzakere cereyan etmiştir. Bendeniz demiştim ki, eğer vermek lâzım ise 200 lira üzerinden verilmelidir. Yoksa, doğrusu 4 000 kuruş üzerinden olan kanundur. Malumu Âliniz Encümenin düşündüğü 100 lira tahsisat değildir. Yani 200 lira yapıldığı zamana ait zabıtnameleri tetkik edecek olursanız doğrudan doğruya şehri 200 lira üzerinden tahsisat alındığını görürüz.

Geçen gün Hasan Reçefendinin buyurdıkları gibi, mezun olan bir memuru harcırah vermek kanunen caiz değil iken, müstesna olmak üzere Heyeti Celileye verilmesinde bir hikmet var. O hikmete hincen az veya çok bir harcırah verilmesine Meclisi Âli karar oldu ve geçen sene 4 000 kuruş üzerinden harcırah verilmesini tensip etti.

Bu sefer ki, bir defa kendi istemesi üzerine memleketine mezun giden arkadaşlar ve Meclisin mustemir bulunması itibarı ile herhalde mebusların bir defa olsun dairesi intihabiyelerine giderek oradaki ahvale vakıf olmak ve bitabi vazırı kanun olan bu Meclisi Âlinin mahallinde icra edeceği tetkikat esasına istinat ederek, milletin arzusuna mutabık bir şekilde gıdchilmesi için mezunen gidecek azayı kirana harcırah verilmesini Meclisi Âli bu esas üzerine kabul etmiştir. Binacnaleyh bendenizce verilen bu para çoktur bile... Ya verilmeseydi yine mezunen pekâlâ gidilecekti. Yani rica ederim, mezunen dairesi intihabiyesine giden ve herhalde hususatı zatıyesi ile iştigal eden bir mebusa hiç verilmezse bunu niye verilmedi, bu benim hakkımdır diye ne suretle iddia edebilir?

Sonra rüfekadan bazıları da buyurdular ki; dairesi intihabiyesi mesafesi müsavi olmak üzere her ne reye giderse gitsin verilmelidir. Hayır, bu da doğru değildir. Bu harcırahtan maksat, arzettiğim gibi, her-

hangi bir arkadaşımız mezunen dairesi intihabiyesine gittiğinde orada iyice tetkikatta bulunsun ve bir senec zarfında oradaki tahavvülata vakıf olsun diye Meclisi Âli bu kararı vermiştir. Yoksa şurada, burada bir tenezüh icra etsin diye bu kararı vermemiştir. Sırf oraya gittiği zaman, orada yapacağı bazı teşvikat ve tetkikat için bu harcırah verilmiştir. Onun için istirham ederim ki, evvelki madde pek doğrudur ve inşallah maksat da husul bulmak üzeredir ve şu mühim anda dairesi intihabiyesine gidecek bir kimseni tasavvur edemiyorum.

Mesele bittikten sonra, bizden sonra gelecek Meclis isterse 4 000 üzerinden isterse 4 000 lira üzerinden alsın. Biz gıncı mevcut esası bozmayalım.

KEİS — Efendim, Meclisi Âlinize ufak bir şey hatırlatmak isterim. Bu, geçen seferki müzakere esnasında uzun boylu müzakere edilmiş ve hır takrir ile reye konmuştu.

Buyurun Süruri Efendi söz sizindir.

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Karahisarî Şarkî) — Efendim, Encümen namına zaten maruzata bulundum. Fazla tasdi etmek istemiyorum. Yalnız şabsun namına bir kaç söz söyleyeceğim.

Vehbi Efendi Hazretleri buyurdular ki, bu parayı alırken düşünmelidir ki, bu parayı verenler yelimidir, fakirdir, falandır. Efendim, bu hususta kendileri ile beraberiz. Fakat hazı taraftan rivayet olunuyor, ki Vehbi Efendi Hazretleri dairesi intihabiyelerini mezunen teşrif buyurunca 10 000 kuruş üzerine harcırah almışlar. Bu, doğru mudur? Sonra 360 kuruş üzerinden yevmiye almışlar. Bu doğru mudur? Bunu soruyorum ve bunu o zaman niçin düşünmediler?

MEHMET VEHBI EFENDİ (Konya) — İkinciye anlayamadım.

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Devamla) — 360 veya 300 kuruş üzerinden yevmiye verilmiş.

MEHMET VEHBI EFENDİ (Konya) — Kim vermiş, nerede?..

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Devamla) — Efendim, memuren kim göndermiş ise o vermiş.

Sonra arkadaşlardan bir tanesi buyurdular ki; aile harcırahı vermemeli. Niçin vermemeli efendiler? Bir devrei intihabiyede bir defaya mahsus olmak üzere aile harcırahı niçin verilmesin? Öyle ise bir madde kanuniye yapalım. Mebuslar teahhül etmesin diye... (Mandeler) Bu senede bir defa değil, devrei intihabiyede bir defadır. Anu çok görmek doğru değil.

Sonra memurlar bu kadar harcırah alıyorlar. Milletin parasını iskat olunan yerlerden kurtaralım. Yoksa

millet vekillerine 10 000 kuruş üzerinden harcırah vermiş. Bu; buş bir şey değildir. Millet bunu kemali itibar ve meserretle verir.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Efendim, bendenz böyle tasavvur ediyorum. Dünyada en ziyade ağır mesele kendisine taalluk eden mesele ait olabilir. Nu, maatteessüf, ne yapalım, Meclise ait bir müzakeredir ve bunu Meclis ifa etmeye muhtardır. Bendeuz şimdیه kadar ne bir harcırah aldım, ne de almak için çalışıyorum. Fakat bir hak var ve bu hak her zaman tecelli etmelidir.

Sonra milletin fakir olduğu düşünülüyor. Bendenizin memuriyetim 33 sene devam etmiştir. 23 senesi taşradadır. Nu müddet zarfında yalnız bir zata tesadüf ettim ki aldığı harcırahi fazladır diye iade etmiştir. Diğerleri almışlardır. Efendim, harcırah demek, yolda sarfedilecek para demektir. Hangi arkadaşımıza fazla geliyorsa onu iade etmelidir. Buraya çıkıpta efendim, bunu 10 000 kuruş üzerinden vermek doğru değildir dememeli. Mesela buradan Karahisaraya gidilecek, şimendifer bedava gidiyor. O vesıkayı gösterince şimendifer para almaz. O zat acaba almaz mı efendim?

ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Nasıl almaz efendim...

YAHYA GALİP BEY (Devamla) — Harcırah vermemeli, yahut masarifi zaruriyeyi tediyet etmelidir. Ben arkadaşlarımı her şeyden tenzib ederim. Evet, bugün B. M. M. Azası olan zevat hiç bir zamanda bu fakir milletin 10 parasını fazla olarak almak istemez. Bugün aldığı tahsisat kullıyemuttur. Arına fazla gelenler varmış, iade etsin efendim. Onun hamiyetine kim karşı gelir? (Alkışlar)

Meseleyi iyice müzakere etmek lazımdır. Bugün 5 000 kuruş üzerinden, 3 000 kuruş üzerinden harcırah alıp idare edenler vardır. Fakat idare etmeyen de çoktur. Buraya geleceklere hamiyet namına koşmuş ve gelmişlerdir. Ekserisinin serveti yoktur. Memleketine gidiyor, oraya gitmekteki maksadı memleketini tetkik etmektir. Harcırah merkezden merkeze verilir. Mülhakata gittiği vakitte zannetmem ki harcırah vermiş olsunlar ve alan da yoktur zannediyorum. (Hayır sadaları) Ben; Kırşehir Mebusuyum. Gideceğim, Kırşehrine, o vakit mülhakata gezeceğim. Bana harcırah verir misiniz? Onu semadan bana melekler mi verir? Benim buradan aldığım tahsisat ancak beni geçindirecek bir surettedir. Onun için kimsenin hamiyetine dokunacak söz söylememelidir. Kime fazla geliyorsa o iade etmelidir. Umumiyet itibarı ile noksandır, bu da hakkı sarıhtır.

Sonra buradaki 300 - 350 kişiyi düşünmemeli, dışarıda 30 000 kişi harcırahını tamam alıyor. Onları hiç hesaba katmıyorsunuz. Eger hamiyet yapmak lazımdır geliyorsa onları da düşünmek lazımdır gelir. Onlardan tenzil etmek ıktıza eder. Kim fazlalığı iddia ediyor ise ve kendisinininki fazla ise o iade etmelidir. (Alkışlar, devam et sesleri)

ABDİN BEY (Lüzistan) — Şimdi arkadaşlar, yanı bu para için buraya çıkıpta laf söylemekte biraz da insan muazzep oluyor. Fakat bendeniz gayet samimi ve kalbi söyleyeceğim. Rica ederim, bana tariz etmeyin.

Arkadaşlar, hen mesela kendimi koyuyorum. Dünyada hiç bir evim yok, hiç bir çift ve çubuğum da yok. Evvelce askerdim, haneberduş idim. Yine öyleyim. Sırf burada milletin verdiği tahsisat ile geçiniyorum. Fakat rica ederim, bir yere giderken hen arzu etmem ki üç kuruşa, heş kuruşa pazarlık ederek bir mebus bir yere gitsin. Doğrudan doğruya hem o efendi hazretlerinin dediği başı kabak gezen köylüyu de memnun etmek şartı ile bir parça da milletin ona göre fedakârlık etmesi taraltarıyım. Aile harcırahının aleyhindeyim. Azızım, daha neler? Katıyyen aile harcırahının aleyhindeyim. Fakat şu harcırahın dürüst olmasına taraltarım ve bir de 4 000 kuruş azızım, yani üla derecesinde olan bir memur derecesinde harcırahıdır; hatta ondan da azdır. Artık elinsafu nisfudin, o kadar. (Alkışlar)

REİS — Efendim, müzakerenin kifayetine dair takirler var. Onu reyî âlinize vazıedeceğim. Ondan sonra Vehbi Efendinin şahsına taalluk eden söz söylenmiştir. Söz vereceğim. Müzakerenin kifayetine kabul edenler lütfen el kaldırsın. Müzakerenin kifayeti ekseriyeti azime ilc kabul edildi.

VEHBI EFENDİ (Konya) — Efendim, şahsıma karşı vaki olan taarruz hali bir meseleden dolayı oluydu tabii şüphelenirdiniz. Tabii bize Başkumandanlığın emri ile verildi ve bizim için Başkumandanlığın verdiği emir, zannederim, bu kürsüden okundu. () emirde 4 000 kuruştan harcırah alacaklardır diye sarahaten yazılıdır.

Nu böyle yazılı olduğu halde ben 100 liradan harcırahi nasıl alırım?

Ve bana o harcırahi kim verir?

MEHMET ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahip) — Kim verebilir?

VEHBI EFENDİ (Devamla) — Ve kim verebilir? Ben yalnız gitmedim. Benimle beraber 5 - 6 arkadaş gitti. Acaba onlar kaç liradan harcırah aldı? Daş

kumandan Beyin verdiği emirde sarahaten yazıdır, efendim 4000 kuruştan alacaklardır ve o yolda vermişlerdir, bir.

İkinci bir mesele efendiler, yevmiyeden bahsedildi. Ben kendi işim için gitmedim. Vakıf Konya havalisine gittim. Fakat Konya'da benim evim yoktur. Ailem buradadır. Şimdi emsaliye verilen yevmiye 140 kuruş mu bilmiyorsunuz. Emsaliye verilen yevmiyeyi ben almam deyecek kadar babayığılık ben kendimde tasavvur etmiyorum. Arzedebildim mi efendiler? Alınını açıklar. Elminnetü'lillah efendiler.

ALI SÜRURİ EFENDİ (Karahisar Şarki) — O zamanı biraz düşünmeniz lazımdır.

VEHİ EFENDİ (Konya) — Neyi düşüneceğim.

REİS — Bir tadil teklifi vardır okuyacağımı.

Rıyaseti Celileye

Nisabı müzakere kanununun maddesi mahsusunda da zikrolunduğu üzere Mebusanı kıramın harcırahları, dairei intihabiyeye kavli ile takyid ve ita kılınmak muvafık olmadığının 7 nci maddenin tadili münasebeti ile (azayı kıram her nereye giderse gitse harcırahları dairei intihabiyeleri harcırah miktarını tecavüz etmemek şartı ile ita kılınır) şeklinde tedbir ve tesbitini teklif eyleriz.

Ergani	Mersin
M. Emin	Safa
Mardin	Elaziz
Esad	Rasim
Genç	Gümüşhane
Celal	Mustafa
Genç	Rıtlis
Fikri Fark	Vehbi
Siirt	Muş
Hacı Nuri	Ahmed Hamdi
Genç	Hakkâri
	Melumed Tufan
Siirt	Siverek
Mustafa Sabri	Lütfi
Isparta	Antalya
Ismail Remzi	Ali Vefa
Siirt	Isparta
Necmettin	Mehmet Nadir

Siirt
Mustafa Sahri

REİS — Efendim, esas mesele şudur. (Anlaşılmadı sesleri)
(Tahrir tekrar okundu)

REİS — Bunu reyî âlinize vaz ediyorum. Kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmemiştir efendim.

Efendim, maddeyi tekrar okuyoruz. Reyî Âlinize vaz edeceğim. (Tayini esami sesleri)

Esasen bu mesele masarifi müstelzim olduğundan tayini esami ile reye vaz edeceğim.

Madde 1. — Nisabı müzakere kanununun 7 nci maddesi berveçhi atı tadil edilmiştir :

B. M. M. esasına, senede bir defaya mahsus olmak üzere 10 000 kuruş üzerinden azimet ve avdet harcırahı verilir. Aile harcırahı bir devre intihabiyede azimet ve avdet olarak ancak bir defaya münhasırdır.

REİS — Efendim, maddeyi Reyî Âlinize vaz ediyorum. Kanunun heyeti umumiyesi de bir maddeden ibarettir.

MEHMET VEHİ EFENDİ (Konya) — Bu maddenin muaddelenin tayini esami ile reye konulmasına dair tahrir var.

REİS — Arzu ederseniz, tayini esami ile reye koyayım. Tahriri âliniz bu maddenin tayini esami ile reye konması içindir. Fakat kanun esasen bir maddeden ibarettir. Heyeti umumiyesini nasıl olsa tayini esami ile reye koyacağım. Arzu ederseniz iki defa tayini esami ile reye koyayım. (Hayir sesleri)

Efendim, maddeyi kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir.

Madde 2. — İşbu kanun tarihi neşrinden muteberdir.

REİS — Efendim, buna dair bir tadil teklifi vardır. Müsaade buyurursanız okuyalım.

Rıyaseti Celileye

Nisabı müzakere kanunu, Kavanini esasıyeden olduğundan bunun için bir mebdet meniyet tedvini icabetmez. Aksi takdirde bu maddenin bütçeye müteallik bulunmasına ve Meclis Bütçesinin halen tasdik edilmeyip sarfiyatı vakıanın avans halinde icra edilmesine nazaran, mutlaka sene iptidasından itibaren kahvü meniyeti zaruri olmakla beraber, bu kanunun saiki tedvini, 20 lerin katı için tahsisatı ashiyeden şekli tesbiti hakkında Meclisi Âlinin ittihaz ettiği karar bulunduğuna göre, mevzuu bahis olan maddenin haziranın dahi şekli atide tadilini teklif eyleriz.

Muş	Mardin
Ahmet Hamdi	Esad
Mardin	Muş
Necip	Abdülkani

REIS — Efendim, tadili gördünüz. Kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmemiştir.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Efendim, bu kanun neşredilmeyecek mi?

REIS — Edilecek.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Celse hafi ya..

REIS — Üçüncü maddeyi okuyoruz.

Madde 3 — İşbu kanun Büyük Millet Meclisi tarafından ifa olunur.

REIS — Muş Mebusu Ahmet Hamdi Efendi de aynı teklifi şimdi getirdiler. Onun için reye koymağa hacet görmüyorum. Bu, tadildir. Yani gelecek se-
neden itibaren istiyor. (Hayır olmaz sesleri)

Bu tadili kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmemiştir.

ABDİN BEY (Lâzistan) — İlanihaye kazık kalacak değiliz ki burada.

(Üçüncü madde tekrar okundu.)

REIS — Efendim, üçüncü maddeyi Reyi Âlinize vaz'ediyorum. Kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Bu kanunu şimdi bittabi celsei aleniyede müzakere edeceğiz. Fakat müzakarasını celsei hafiyede yaptığımız için söz söylenilmeyecektir.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Yani söz söylemeyecek miyiz efendim?

REIS — Hayır, söz söylemeyeceksiniz demek hakkım değildir. Fakat usul yapılmalıdır böyle. Söz isterseniz vermeğe mecburum. Fakat şimdiye kadar yaptığımız usul, celsei hafiyede mevzu bahis olan mesele için celsei aleniyede söz söylenmez. Sizin bileceğiniz iştir.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Meclis butçesi aleni celsede müzakere edilemez.

REIS — Müsaade buyurun efendiler. Bunu şimdi tayini esami ile reyinizde vaz'edeceğim. Şimdi kanunun heyeti umumiyesi hakkında lütfen reylerinizi iltihaz buyurunuz. (Reyler toplandı)

REIS — Reyini istimal etmiyen var mı? (Yok sesleri)

Rey toplama muamelesi bitmiştir.

Efendim tasnifi ârâ neticesini arzedeceğim. 169 zat reye ıstırak etmiştir. 70 red, 3 müstenkife karşı 96 rey kabul. Benaenaleyh 96 reyile kabul edilmiştir.

Şimdi celsei hafiyenin mevzuu bitmiştir. Bu kanun bittikten sonra Meclis butçesi bir fasıldır. Onu müzakere edeceğiz. Bir faslı tayini esami ile reye vaz'edeceğim. Ondan sonra başka ruznameye geçeceğiz.

Efendim, celsei hafiyenin celsei aleniyeye tahvilini kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... Celse aleni olmuştur, efendim.

Nisabı MÜzakere Komünunun Sekizinci Maddesinin Tedili Hakkında Lâyihai Kanunîyeye Venika Reylerin
Neticesi

(Kanun kabul edildi.)

Mebus sayısı : 337
Reye iştirak edenter : 169
Kabul edenter : 96
Reddedenter : 70
Müstenkifler : 3

(Kabul Edenter)

ADANA	ELÂZIZ	Mehmet Mahir B.	MENTEŞE
Dr. Eşref B.	Hüsnü B.	İÇEL	Ethem Fehmi B.
ANTALYA	Naci B.	Hacı Ali Sabri Ef.	Sadettin B.
Mustafa B.	Rasim B.	Naim Ef.	MUŞ
Tahsin B.	ERGANI	KARAHISARI ŞARKI	Abdulgani B.
ARDAHAN	Derviş B.	Ali Sükrü B.	Hacı Mehmet B.
Osman Server B.	Hüsnü B.	Mustafa B.	İlyas Sami B.
AYDIN	İbrahim Hakkı B.	KARESİ	Kasım B.
Tahsin B.	Mehmet Emin B.	Hacım Muhittin B.	Mahmut Sait B.
BATUM	Nizhet B.	KASTAMONU	Osman Kadri B.
Ahmet Fevzi B.	Rıfık B.	Abdulkadir Kemali B.	SIIRT
Fdip B.	ERZINCAN	KAYSERİ	Halil Hilmi B.
BAYAZIT	Emin B.	Ahmet Hilmi B.	Kadri B.
Atif B.	Hüseyin B.	Alim B.	Mustafa Sabri Ef.
Hacı Mehmet Ef.	Şeyh Hacı Fevzi Ef.	KIRŞEHİR	Necmettin B.
Süleyman Sadı B.	ERZURUM	Sadık B.	Salih B.
BİGA	Asım Vasfi B.	Yahya Galip B.	SINOP
- Hamit B.	İsmail B.	KONYA	Abdullah B.
BITLİS	Mustafa Durak B.	Refik B.	Mehmet Şevket B.
Hüsnü B.	GAZİANTEP	MALATYA	Rıza Vâmiq B.
Vehbi B.	Elâziz Şahin B.	Hacı Bekir Ağa	Şerif B.
Yusuf Ziya B.	Yasin B.	Hacı Karip Ağa	SIVAS
BOLU	GENÇ	Reşit Ağa	Emir Paşa
Abdullah B.	Celâl B.	Sıtkı B.	Ziyaettin B.
Şükrü B.	Dr. Ali Haydar B.	MARAS	SİVEREK
BURDUR	Fikri Fakı B.	Hüseyin B.	Mehmet Sırrı B.
İsmail Suphi B.	Hamdi B.	Şükrü B.	Mustafa Lütfi B.
CANIK	GÜMÜŞHANE	MARDİN	TOKAD
Şükrü B.	Mustafa B.	Derviş B.	İzzet B.
CANKIRI	Ruşen B.	Esat B.	Kıfat B.
Ziya B.	HAKKÂRİ	İbrahim B.	URFA
DERSİM	Mazhar Müfit B.	Mithat B.	Pozan B.
Abdullah Tevlik B.	Tufan B.	Necip B.	VAN
DIYARBAKIR	ISPARTA		-Hakkı B.
Hamdi B.	İsmail Remzi B.		

(Reddedenler)

AFYONKARAHISAR	CEBELİ İRİRKİT	İÇEL	KOZAN
Mehmet Şükrü B.	Faik B.	Ali Rıza Ef.	Dr. Mustafa B.
Mustafa Hulusi Ef.	İhsan B.	Haydar Lütfi B.	Fikret B.
Nebil B.	CANKIRI	Sami B.	Hüseyin B.
Şükrü Ef.	Sait B.	İSTANBUL	KUTAYYA
ADANA	Tevfik B.	Ahmet Mazhar B.	Şeyh Seydi Ef.
Hacı Mustafa B.	DEFNİZLİ	Ali Rıza B.	LÂZİSTAN
Mehmet Ef.	Yusuif B.	Dr. Adnan B.	Ahudin B.
Zahir B.	DIYARBAKIR	Hacı Arif B.	Ziya Hürşit B.
Zekâî B.	Fevzi Ef.	Hüseyin Husnu Ef.	MERSİN
Ali B.	ERTUĞRUL	Neşet B.	İsmail Safa B.
AMASYA	Halil Ef.	Numan Usta	Muhtar Fikri B.
Ömer Lütfi B.	Mustafa Kemal B.	KARAHİSARİ ŞARKI	NIĞDE
ANKARA	ERZURUM	Mehmet Vasfi B.	Âta B.
Arif B.	Nuzret B.	Memduh Necati B.	SARILIHAN
Ömer Mümtaz B.	Süleyman Necati B.	KASTAMONU	Yasin B.
Şakir B.	ESKİŞEHİR	Beşim B.	SINOP
Şenşettin Ef.	Emin B.	Hulusi B.	Hakkı Hümi B.
BAYAZIT	Eyüp Sabri B.	KAYSERİ	TRABZON
Dr. Refik B.	Hacı Veli Ef.	Arif B.	Kecai B.
BOLU	GAZİANTEP	Rifat B.	YOZGAT
Dr. Fuat B.	Ali Cenani B.	Sabit B.	Ahmet B.
CANİK	GENÇ	KONYA	Bahri B.
Emin B.	Ali Vasfi B.	Arif B.	Feyyaz Âli B.
Süleyman B.	İSPARTA	Mehmet Velibi Ef.	
	Hacı Tahir B.	Rifat B.	

(Müstenkifler)

ADANA	BOLU	ERZURUM
Abdullah Ef.	Nuri B.	Hüseyin Avni B.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

16 Teşrinievvel 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SÂBIK HULÂSASI	956
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	956
1. — <i>Başkumandanlık ve Erkânı Harbiye</i> <i>Umumiye Vekâletinin dört sınıf esnaf erbabı-</i> <i>nun terhisi hakkındaki teklifi.</i>	956:969

Cilt : 24

120 def İmtizat, 3 adet Celse

YÜZ YIRMİNCİ İNİKAT

16 Teşrinievvel 1338 Pazartesi

ÜÇÜNCÜ CELSE

Kuşat Saati : 02,40

REİS : İkinci Reisvekili Musa Künm Efendi Hazretleri

KÂTİPLER : Mahmut Salt Bey (Mus), Hakkı Bey (Van)

REİS — Efendim; Rauf Beyefendi bazı maruzatla bulunmak üzere celsei hâfiye teklif ediyor. Cel-

sci hâfiyeyi kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir.

Efendim, şimdi zaptı sabık hülâsasını okuyoruz.

I. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YÜZDOKUZUNCU İNİKAT

14 Teşrinievvel 1338 Cumartesi

İKİNCİ CELSE

Reisîsani Adnan Beyefendinin tahtı riyasetlerinde bilâhikâ evvelki işûmalarda verilen takrirler istikametinde Muvazenei Maliye Encümenince hazırlanan mazbata üzerinde cereyan eden müzakerelerden sonra harcırahları onbin kuruş üzerinden ödenmesi ve azayı kirama aile harcırahı verilmesi ve azayı ki-

ram her nereye giderse gitsin harcırahları dairi intihabiyeleri harcırah miktarını tevâvüz etmemek şartı ile ita kılınır. Şeklinde tadili kabul edildi ve celsei aleniyeye geçildi.

Reis
Adnan

Kâtip
Kayseri
Atif

Kâtip
Van
Hakkı

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Raşkumandanlık ve Erkânı Harbiyeyi Umumiye Vekâletinin dört esnan erbabının terhisi hakkındaki teklifi.

REİS — Söz Hüseyin Rauf Beyefendinin. Buyurun efendim.

HÜSEYİN RAUF BEY (İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ) (Sivas) — Ordumuzun bugünkü vaziyetine nazaran ahvalı umumiyeyi yakından tetkik eden Erkânı Harbiyeyi Umumiye Vekili ve Raşkumandanlık dört sınıf esnan erbabının terhislerinde bir mazur olmadığını takdir etmişler ve keyfiyeti Müdafaa-i Milliye Vekâletine bildirmişlerdi. Müdafaa-i Milliye Vekâleti de bu lüzumu Heyeti Vekileye arz etmişti. Düş, rufeka arasında müzakere ettük. 1297'den 1300'e kadar - 1300 de dahil olmak üzere - olan tevellüdlülerin terhisine karar verdik. Görülecek lüzum ve ahvale nazaran - terhis tabiri kullanılmamak ve gayri muayyen kaydıyla - gayri muayyen müddetle bazı esnan erbabının terhisi için Müdafaa-i Milliye Vekâletine iğâr ettük. Bunu Heyeti Âliyenize arz etmeği bir vecihe bilirim.

İSMAIL SUPHI BEY (Burdur) — Hangi sınıflardan?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) — 1297'den üç yüze kadar - üç yüz de dahil - olmak üzere terhislerine karar verdik.

Efendim; kemali teessürle şunu arz edeyim ki, dün gazetelerden biri bu malumatı neşretmiştir. (Yenigün sesleri). Arkadaşlardan biri; bunu dün gazetelerden birinin neşrettiğini beyan buyurdular. Cevaben dedim ki ve kemali teessürle tekrar ediyorum ki; gazetelerden biri böyle bir havadisî neşretmiş ve bu havadisî neşri herhalde zamanın icahetiyle gayri kabili telifdir.

Aylardan heri bu hususta matbuatımızın nazarı dikkatini celp ve nokta-i nazarımızı tekrar tekrar beyan ediyoruz, ısrar ediyoruz. Takip ediyoruz ve o gazeteci arkadaşlarımız da eminiz ki ufak tefek zühüller dahil olmak üzere, âtiyen daha ziyade dikkatli bulunacaklar ve Müdafaa-i Milliye Vekâletinin mezuniyeti olmadıkça neşretmeyeceklerdir.

SALÂHATTİN REY (Mersin) — Efendim; müsaade buyurursanız bir şey sormak istiyorum. Müdafaa-i Milliye Vekâletinin bu kararını bendeniz ke-mali memnuniyetle karşılıyorum ve bu vesile ile bir şeyi temennî kabîlinden arz etmek istiyorum.

Efradı askeriyeye hakkında yapılan tedabir bu de-fa daha katî tedbirlere mukarir olsun. (İnşallah ses-leri) Aynı zamanda orduda beslenmekte olan ziraat hayvanatı vardır. Bunlar, ağır vesaili nakhiye içindir. Bunların ve bilhassa kışta ordu nezdinde tutulmaları faide temin etmez. Bu hayvanatın mahvinden başka hiç bir neticeye vasil olamayız. Bundan dolayı bun-ların çiftçilere - zaten mahrumu ziraat ve vesail kal-mış olan aksama - laksımı düşünülmalıdır.

Sonra bendeniz bir noktaya daha ziyade celbi dikkat etmek istiyorum. Esasen bu gibi seferherlik-te ikinci bir devreye intikalde yapılacak şeyler bir talimata riaptleştirilmeden, ekseriya peydarpey, ceste ceste yapılır. Meselâ; bir kitanın ahâlisı veya mü-racaat eden bir karyerinin ahâlisı binnisbe, nispetsiz derecede mustefit olduğu halde, memleketin pek bi-çare kalmış, hatta tek canlı bir hayvanı bulunmayan aksama mahrum kalıyor. Onun için memleketin va-ziyeti düşünülerek, ordu hayvanatının, terhisi lâzım gelen ziraat hayvanatının vesail ağır şeylerin memle-kette nasıl tevzi olunacağı ve bilâhare inşallah ya-kın bir zamanda memleketin hali sulhe rucu etmesi hâline nazaran bu devreden o devreye intikal için yapılması lâzım gelen şeylerin istihzaratı iknâl edile-rek tespit edilmesini arz ediyorum ve bunu temenni olarak arz etmek istiyorum. Bir iki defa yapmak iste-dik. Fakat yolu ile yapamadık.

HÜSEYİN RAUF BEY (İCRA VEKİLLERİ HE-YETİ REİSİ) (Sivas) — Efendim; Salâhattin Rey-efendinin beyanat ve mütalaatını hiç şüphesiz ehem-miyetle nazarı itibara alacağız. Şimdi ordumuz, aynı Hakla Bahriyelik sahiline vasil olduğu anda hududu hadidiye ile geçmiş olmasından, ordu için pek te-lüzumlu görülmeden hayvanatı da sürüleri alınıp götürülmüş ve memleketeri harap edilmiş ve herşey-den mahrum bırakılmış olan havalideki vatandaşları-mızın ihtiyacını âcilen tehvin edebilmek için tevzi edilmek üzere tertibat alınmıştır. Mezkûr hayvanatın bir kısmı için böyle düşünülmüştür. Diğer aksama da, Salâhattin Beyin buyurdukları tarzda, Müdafaa-i Milliye Vekâletince tertibat alınmasını takip edece-ğim.

TEVFIK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Efendim; Havadis Gazetesi meselesi mevzu bahis olunca, az

çok alâkadar yazıcılardan olduğum cihetle bir kaç söz söyleyeceğim. Maksadım da Yenigünü müdafaa etmek değildir. Bu havadisi neşreden, Yenigünü Mecliste bulunan Mebus sahibi değil, gazetesin muh-biridir. Muhabirler her yerden malumat almak bak-kına malikindir. Çok istirham ederim, Başvekil Bey-efendi Hazretlerinden, bu gibi mühim meseleli malu-matı gizlemeğe biraz ihtimam buyursunlar.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) — Tevfik Rüştü Bey; İcra Vekilleri Riyasetine olan bu ihtar nızı.

TEVFIK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — İstirhamım.
HÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) — Cevapsız bırakıldığı muvafıkî hal görmüyorum.

Efendiler; malumu âliniz muhabirler, şu ve bu ha-vadisi alabilirler ve o havadisi istihşâl etmek için de ahlâkiyatın müsaade ettiği herşeye tevassül edebilir-ler. Bunda mütefikiz Yalnız, malumat vasıtasıyla gazetelere tebliğat icra edilmiştir. Hususî askeriyeye hakkında, Müdafaa-i Milliye Vekâleti gazetecilere, beyanatta bulunmayın demiş. Bu menafii vatahiye icabatındandır, denmiştir. Kendileri de takdir ediyor-lar. Tenkit bu noktadandır.

TEVFIK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Reis Bey, müsaade buyurun, bir şey istirham edeceğim. Ordu-da bulunmayıp da fabrikalarda, şurada burada ça-lışan erbabi sanayi vardır ki; - maatteessüf miktar pek çok değildir - bunları yerlerine iade ile memleke-tin iktisadiyatına hizmet etmek kabîlce, bu nokta üz-erinde de istirham etmeğliğime müsaade buyursun.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) — Tevfik Rüştü Beyin buyurdukları doğrudan doğruya Erkânı Harbiye-i Umumiye Vekâletinin - vaziyeti hazırca göre - takdirine mütevekkil bir meseledir ve ilümat buyurabilirler ki; Erkânı Harbiye-i Umumiye vazif-e askeriyesi kadar, - yakinen bildiği - memleketin iktisadiyatını da düşünmektedir. Bu nokta hasû olun-ca icrası için lâzım gelen eshaha tevessül olunacak-tır.

TEVFIK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Teşekkür ederim.

YUSUF ZİYA BEY (Mersin) — Suwh konferan-sının Üsküdar'da toplanması için teklif vâki oldu-ğunu ve bu teklifin Hükümet tarafından reddolun-duğunu gazetelerden birisi yazıyor. İtân malumat buyuzur musunuz?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) — Bir daha tekrar buyuzur musunuz?

YUSUF ZİYA BEY (Mersin) — Sulh konferansının Üsküdar'da toplanması için Hükümetimize bir tebliğ vaki olduğunu ve bu teklifin Hükümetimiz tarafından reddolunduğunu gazetelerden birinde görmüştüm. Celsei hafise olmak itibarıyla lütfen izahat ita buyurur musunuz?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Buna cevap vermeden evvel İstanbul meselesi hakkındaki kanaatimi arz edeyim.

İstanbul'un henüz işgali refedilmemiş ve işgal ifade edilmemeğe son derece itina edilmekle beraber bugün maatteessüf İstanbul ecnebi süngüsü altında Ecnebi süngüsü altında Türkiye Büyük Millet Meclisi mürahasları müzakere edemeyiz. Red ve adem-i red meselesi mevzu bahis olmadan bunu, şimdilik söyleyebilirim. Fazla şey söyleyemem. Müsaade buyurun.

ISMAIL SUPHI BEY (Burdur) — Bu terhis münahehiyle bendeniz bir temenni arz edeceğim. O da, urduda ifayı hizmet etmekte ve memleketin iktisadiyatı için vücutları elzem olan ihtiyat zabıtlarından muallimler, serbest sanayi erbabı, erbabi fen ve mühendislerin de bir an evvel terhislerine müsaade buyurun. Memleket için nâfidir. Bunu nazarı dikkate alınız.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendiler; malumu âliniz sulh tahakkuk etmiş ve tehlike herferâf edilmiş değildir ve terhisi umumi yoktur.

ISMAIL SUPHI BEY (Burdur) — Bu manada söylemedim.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Yani tekrar ederim ki terhis, Erkânı Harbiye Umumiyenin takdirleriyle yapılır ve terhis, 1297'den 1300 tevellütlerine kadar nispeten müsin efrada teşmil edilmiştir ve ihtiyacı ştife nazarı dikkate alınmıştır. Süngü kuvvetinden tenkis edilmemek her zaman ehemmiyetli addediliyor. Buyurdıkları ihtiyat zabitanı bugün ordumuzun bihakkin iftihar edeceği en mükemmel alâti harbiyedir. Bunlar hakkında şimdiden bir şey yapılacağını vaad edemem.

HASAN BEY (Trabzon) — Acaba bilâ tefrik sınıfı gayri müsellahanın terhisine imkân yok mudur?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Vallahi efendim, bu bapta şimdilik bir şey söyleyemiyecğim.

HASAN BEY (Trabzon) — Bendeniz, bilhassa bunu arzu ediyorum. Bilâ tefriki sınıfı gayri müsellahanın terhisi.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Zati âlinize bir noktayı izah edeyim. Gerek memleketimiz dahilinde ve gerek haricinde ordumuzun terhis edildiğine dair bir fikir vermemek memleketin selâmeti iktizasındadır. Umumi terhis şekli vermemeğe çalışıyoruz. Bu noktayı nazardan her esnan erbabını böyle gayri müsellah diye terhis eder ve terhisi böyle umumi bir şekilde dökersek, zannedirim, mahzuru askeri tevellüt eder. Mamafih Hasan Beyin fikrini nazarı dikkate alıp tetkikatta bulunacağım.

TEVFIK RÜSTÜ BEY (Menteşe) — Reis Bey; usulü müzakere hakkında söz vermenizi rica ederim. Terhis meselesi, herayı malumat mıdır, yoksa Meclisin bir kararına mı iktiran ettirilmek isteniliyor? Bu ciheti tayin etmek isterim.

HÜSEYİN RAUF BEY (Sivas) — Herayı malumat Heyeti Âliyenize arz ettim.

SÜLEYMAN BEY (Nayazid) — Vilâyatı Şarkıye muhacirleri kendilerine vesail verilemediğinden memleketlerine gidemediler ve askere alındılar.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Beyefendi; bir sualim var. Bunlar alınırken herayı malumat mı alındı? Yoksa doğrudan doğruya Meclisin kararıyla mı alınmıştır? Bunu anlamak isterim. Terhisin de hangi şekilde olacağını anlayalım.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — 1297'ye kadar Meclisin kararıyla alınmamıştır.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Müsaade buyurun. O zaman Meclis kendi kuvvetini Başkumandanına vermişti. Başkumandan da o salâhiyeti istimal eylemişti. Bugün o salâhiyet refedilmesi dolayısıyla, herayı malumatla ziyade, lütfen müsaade istihsal etseniz daha iyi olur.

HÜSEYİN RAUF BEY (Sivas) — Müsaade buyursanız yahut maruzatımı hüsnü telâkki buyurursanız, bu şekil meselesidir. Bir nokta daha var, şunu da arz edeyim ki; umumi terhis yapılmıyor. Bu noktayı da nazarı dikkatinize arz etmek isterim.

Eğer hali seferberiden hali hâzariye intikal mevzu bahis olsaydı, herhalde, nazarı dikkate alınırdı.

VASİF BEY (Sivas) — Efendim; son iki ay zarfında toplanan firariler ve bakaya efrad ve 17 tevellütliilerin henüz tahti silâha alınmayan kısmı ile terhis ettiğiniz kurallar mecmuu arasındaki fark nedir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendim; herhalde ordumuzun kabiliyeti harbiyesini tenkis etmeyecek nispet vardır.

VASIF BEY (Sivas) — Nisbet için bir şey söyleyemez misiniz?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Aded ifadile edemeyeceğim. Fakat takip edilen sistem, ordumuzun taarruz kabiliyetine hâlet arz olmayacak ve hilele tecmül edilmiş ve öyle terhis edilmiştir.

VASIF BEY (Sivas) — Muvazenei Maliye üzerine tesiri olacak mıdır?

HÜSEYİN RAUF BEY (Sivas) — Muvazenei maliye üzerine tesiri olacaktır.

VASIF BEY (Sivas) — O halde nisbetini lütfen söyleyebilir misiniz?

HÜSEYİN RAUF BEY (Sivas) — 30 bin kişi terhis edilecektir ve taarruzu umumî zamanında hashez-zarure bütçe fevkinde fazla masraf ihtiyacına zaruret hâsıl olmuştur. Muvazenenin teminine çalışacağız. Mâsıl olan farkın teminine çalışacağız.

ZIYA HURŞİT BEY (Lüzistan) — Bendeniz harîçte ıstıttım. 30 bin kişiyi terhis edileceğini.

HÜSEYİN RAUF BEY (Sivas) — Kâtip sizsiniz. Dikkat buyunuz ya.

SÜLEYMAN SUDİ BEY (Reyazıt) — Reyefendi; malumu âliniz birçok vilâyatı Şarkiye muhacirleri vardır. Bunlar bu sene vesait verilemediğinden dolayı memleketlerine gidemediler. Şimdi bunlar için ekseriyetle diyeceğim, bunlar perişan bir haldedir. Hiçbir şeyleri yoktur. Bunları da nazarı itibara alınsa da girmelen teşkil edilse.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Bu hususta şimdi bir şey söyleyemem. Bunu teşkil edemeyiz. Bir kaç sınıf terhis edilmeğe şunu tesil, bunu tesil edemeyiz. Teşmil mevzuubahis edemeyeceğiz.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Pontüs havâlisindeki efradın ekseriyeti 1297, 1298, 1299 tevellühülendin. Bu tevellühüleler sırf iş için alınmışlardır ve ordu buraya gelirken onları orada bırakarak geldiler. Binaenaleyh bu sınıflar terhis edilince Pontüste, can nederini ki, asker ya hiç kalmaz veyahut pek az kalır. Amasya memlekettin harîç ise mevzuubahis etmeye lim Samsun var, Antasya, Tokat var.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Bu noktâ nazardan terkihatta bulunurum efendim.

ALİ CENANİ BEY (Gaziantep) — Efendim; bendeniz ordumuzun sulh müzakeratı esnasında kuvvetli bir halde bulunması lüzumuna kanımı. Yalnız tahtı silâha alınmış bazı ziraat erbabı, bazı gayrimüscâh ihtiyat zahıranı vardır ki, bunlar da halen davet olunmaktadır. Zürra fevkalâde tazyik görüyor. Memlekettin ziraatı, iktisadiyatınız üzerinde büyük bir

tesir icra eder. Ziraat en büyük vâdâttumuzdur. Bir taraftan Hükümet elde bulunan kuvvetleri terhise hazırlanırken diğer taraftan da ziraat ile işğal eden efradın tahtı silâha alınarak kıtaata sevk edilmesi ibtidâ malki bunların iki üç ay sonra tekrar geri gelmesi icap ettiği zaman, hem memleket ziraatsiz kalıyor, hem de Hükümet iki masraf ihtiyarına mecbur oluyor. Hükümet bir kere bunların celbi ve kıtaata sevk için masraf yapıyor, sonra da memleketlerine iadeleri için ihtiyar masraf ediyor. Acaba bunlar hakkında Mükellefiyeti Ziraiye Kanununu tatbik etmek imkânı yok mudur? Bunu soruyorum.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendim; Heyeti Âliyenize arz ettiğim üzere, dört sınıf esnao erbabının terhisi yeni esnao erbabının davetiyle mümkün olabilmıştır. Bunları istisna edecek mümin olan efradı silâh altında tutmak icap edecektir. Binaenaleyh Ali Cenani Beyin noktai nazarlarına işğal eduyorum. Yeni efrat tahtı silâha davet edilip talimlerini ikmal ettikçe kıtaata sevk edilecek ve bu suretle dört sınıftan daha ziyade efrat terhisi imkânı hâsıl olacaktır.

ALİ CENANİ BEY (Gaziantep) — Mükellefiyeti Ziraiye Kanunu için siylyuburum.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Mükellefiyeti Ziraiye Kanunu icap ettikçe tatbik ediliyor.

ALİ CENANİ BEY (Gaziantep) — Tatbik edilmeyor.

HÜSEYİN RAUF BEY (Sivas) — Kanunen tağvedilmemiştir, mevcuttur, icabata göre hareket olunur.

ALİ CENANİ BEY (Gaziantep) — Fiilen mütdâdır.

CAVİD BEY (Kars) — Efendim; maruzabım bu terhis edilen efradın miktarıyla sulh kongresi detayıcı hakkında olacaktır.

Hükümet Mudanya Konferansını imza ederken harekâtı harbiyeyi icra etmemek şikkri ihtiyar ettiği malumdur. Mudanya Konferansında böyle bir şük kabul edilince, sulh konferansında da aşağı yukarı bir pazarlıkla harp emeksizin işi halletmek esas olduğu zahır oluyor. Bu zahırdır. Fakat işiktâlimize, umdeci milliyemize mugayir ağır şartlar karşısında, şâr naçâr yine harekâtı harbiyeye tevessül edilmek mecburudur. Buna nazaran Hükümet şimdiden hem fazla askeri silâh altında tutmamak ve hem de yine kuvvet ile iş görmek zaruretini karşısında bulunuyor. Bu iş şikkri terhis edecek şekil de ancak 1297, 1298, 1299, 1300'li mümin efradın terhisi imkânını görüyor. Ben-

deniz daha bazı kısımların da terhis ile hareketi askeriyenin sektedir olmayacağı kanaatindeyim ve bunu arz edeceğim. Efendiler; hareketi askeriyeyi 1316, 1317'li efrat icra etmişlerdir. Hareketi askeriyeyi surf geçen büyük harplere tecrübe görmüş, bizim tabii müzoe kaşarlanmış çelik gibi olmuş eski efrat yapmıştır. Sınırları zayıf olan ve henüz iktidarı askeriyeyi kaptırmamış adedilen 1316'lı efrat hatta Sakarya Harbinde de harışiler. Rinaenaleyh 1316'lılar depolarda 1317'li terhis kâmilan depolardadır. Talim görmektedirler. 1318'li terhis ise henüz tahtı silâha almamışlardır. Sulh kongresinin beş altı ay devam etmesi de imkân dairesindedir, iki ay içerisinde de hallofunması imkânı vardır. Eğer iş uzarsa 1317'li efrat harbe sevk edilecek bir kabiliyete olabileceği gibi 1318'li terhis de tahtı silâha celbi mümkün olacaktır. Buna nazaran diyorum ki bu musin efrat tabiiyle terhis edilmek zorundadır. Hükümet bunu yapıyor. Çünkü zaten şartında çantasıyla genç efrat ile koşması ve genç efrat ile beraber ilerlemesi imkânı yoktur. Sonra bilfiil sabit olmuştur, bu musin efrat zaten geri hizmette çalışıyorlar. Nitekim Ömer Lütfü Bey arkadaşımı züm söylediği sahil mıntakasında Pontüste bunlar istihdam edilmiştir. Zaten bunların kabiliyeti harbiyeler, de az idi. Müsin olduktan için, birtakım arkadaşlar bilirdi, bugün ha babam alayı diyorlar. Çünkü bunlar bugün birbirine ha babam diyorlar. Bu zavallılar kabiliyetsizlikleri dolayısıyla Pontüs şakileri karşısında mütemadiyen kurılıyorlar. Bunu bilen arkadaşlarımız vardır. Oralarda bulunan arkadaşlar buna şahit olabildiler. Bu zaten zarurî idi. Efendiler bendeniz silâh altında bulunan tekünül gayri müslim efratın terhis imkânını görüyorum. İhtimal ki bunların yekünü de, zannederim, şinokilerin yekünü kadar tutar. Fakat buna mukabil depolarda bulunan 1316 - 1317'li terhis sınıfı harbiyeye girer, kıtaatin mevcudunu ikmâl eder ve tabiiyle kazaat da biraz noksan kalır. Fakat bu noksan da yapacağımız hareketi, ki ihtimal dahilindedir. Ya olur ya olmaz. Binaenaleyh buna karşı pek büyük bir tehlike teşkil etmez zannedirim.

Sonra efendiler; yine zaten maliksat harice karşı bir terhis kokusu vermemektir. Bunun için de hasta hanelerde bulunan gerek yaralılarımızı ve gerek zayıf bulunan efradımıza biraz daha müsait şekilde tedbirler vermek kabildir. Bu suretle hem zayıf olan efradı biraz tedbirhava ile memleketine kısa bir müddet için göndermiş oluruz ve hem de orduda fazla kimsesi silâh altında baslamak zaruretiyle de kurtulmuş oluruz.

Sonra arkadaşların pek çoğunun buyurdıkları gibi orduda ihtiyat zabitanı mevcuttur, ki bunlardan da tedricen bırakmak memleketin iktisadiyatı noktai nazarıdan pek muhîmdir. Fakat ordumuzu bilen ve gören arkadaşlar pekâlâ itiraf ederler. Bölük kumandanlığı kâmilan ihtiyat zabitanı elindedir. Bir memlekette de ihtiyat zabitanı, muvazzaf zabitanı derecesini bulmuştur. Küçük zabitanı kalmamıştır. Binaenaleyh kıta kumandanlığı eden, hatta kol kumandanı olan ihtiyat zabitanı terhis olunamazlar. Şu kadar ki birtakım ihtiyat zabitanı vardır, ki yaralanarak hizmetini gayri müsellehaya tefrik edilmişlerdir ve bunlar örelerde benilerde, yani geri hizmette istihdam ediliyor ve sürünüp duruyorlar. Bendenizin bildiğim bir ayaklı bir zabitanı vardır. Bu zabitanı merkep kumandanlığında istihdamı edilmek istenmiş ve bu da bu vazifeyi şerefiyle mütenasip bulmamış, beni hizmetini gayri müselleha mı terk ediyorum, beni cepheye gönderin, ben topal topal cepheye çalışırım, merkep kumandanlığında çalışmam demiş. Bu gibi ihtiyat zabitanı terhis etmek imkânı vardır zannederim. Bununı adedi orduda üç beş yüzü tecavüz etmez.

Sonra efendiler; ünümüz kıstır. Kış en ziyade bizim memleketimizde yolsuz yerinde, bilhassa devletler iş görür. Hareketi askeriyeye olacak mıntaka istikametinde demiyumlu vardır ve birçok otomobil de istinam edilmiştir ve hareketi askeriyeye olan mıntakada şose vardır. O halde kağı kollarını Allah için olsun Hükümetin terkemesi birinci vazifesidir. Millet harmanını kaldıramıyor, zahiresini satanıyor. Muşkûlat içerisinde. Tekrar ediyorun, Allah için olsun buna karşı hiç olmazsa bir çare bulsun. (Edildi ise sadaları.) Edilmediği malumdur. Yalnız bu hususta bir şey istinham edeceğim. Vakıa referruattır. Fakat söylemek zorundadır. Efendiler bu kağı kolları ta memleketin içerisinde, ötekinden, berikinden toplanmış arabalardan teşekkül etmiş bulunuyor. Fakat Hükümet geri vermeye üşeniyor. Birçok kağı kolları bura jandarmasına verdi. Bura jandarması da bu mıntaka köylerine elinden geldiği kadar iyi kötü dağıttı. Geriden aldık, ileride taksim ediyoruz. Onun için mümkünse bu terhis esnasında, yani kağı kollarının dağıtılması esnasında bunun mümkün olduğu kadar memleket dahiline serpiştirerek dağıtmaktır.

CEMAL PAŞA (Isparta) — Bendenizin bir ricam var, müsaade ederseniz buradan söyleyeyim. Bu terhis olunacak efratın müreffeh köylerine kadar sevkleri hususuunu temin buyurmuşlardır. Bunların memleketlerine gidinceye kadar işlerini ve nakliyatını iyi

temin etmişler, oyle talivermezler. Hükümetten bunu rica ediyorum

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — İlimat bu yursunlar ki, aynı his ile takip edilecektir. İmkân neye müsaade ederse o yapılacaktır. Şüphesiz varını ve memleketi için filen hepimizden ziyade vakfı hayat eden o insanların zannederim istirahat eden ben şahsen itiraf ediyorum. Benden çok hakları vardır. Cavid Beyefendinin mütalaaaları da zannederim daha fazla terhis imkânı vardır buyurdular. Efendiler imkân hâsıl oldukça, ilimat huyursunlar ki, nokta nazarla mevkiî fiile vaziedilecektir. Ancak şunu arz ediyorum ki ordu terhis edilmiş olmuyor ve ordu terhis edilmeyecektir. Tâ ki amâli milliyemiz dairesinde sulh aktedilinceye kadar.

Sonra bir noktada daha, zannederim, ihtilâfımız vardır. Hükümet sulhen halle karar vermiştir. Onun için orduyu tenkis ediyorsa, bendeniz öyle anlıyorum. Böyle bir karar vermemiştir. Şüphesiz bu işi sulhen halledersek, memleket için de envari tariftir. Fakat bunu arzu mutlaka her ne pahasına olursa olsun işi sulhen halledeceğimiz değildir.

ZİYA HURŞİT BEY (Lüzistan) Reis Bey, usulümüz müzakere hakkında arz edeceğim

Efendim; Heyeti Vekile bazı şeyleri yaptıktan sonra müzakere etmek için hıraya geliyor. Yapmadan evvel neden getiriyor? Meclis meselesi olup ulmanası başka mesele, bari bunu yapmadan evvel getiriydi. Yok ihbar kabul edilse, bunu biz zaten gazetelerde okuduk. Bunun müzakeresi için boşuna vakit geçirmeye lüzümü yoktur. Bendenizce, yapmadan evvel getirseydi, müzakere etseydik iyi olurdu zann ediyorum.

ABDÜLKADİR KEMALİ BEY (Kastamonu) — Efendim; Ankara'da Hükümeti tesis ederken birçok arkadaşlarla beraber bendeniz de iddia ediyordum ki ayaklarımızı yorganımıza göre uzatalım. Harbi Umumi içindeki vaziyette malik değiliz. Para ribaniyle, insan ribaniyle Harbi Umumi içindeki vaziyette malik değiliz. Ayaklarımızı yorganımıza göre uzatalım ediyorduk ve bu nokta nazardan rica ediyorduk. Geri teşkilâtından sarfınazar ediyor, fakat bir türlü bunu düşünememek ordunun terhis zamanı geldiği hemz kani değilim. Sulh olmuş, müzakere yapılmak üzere imiş. Binaenaleyh terhis işimizmiş. Buna lüzum yoktur. Öteden beri iddia ettiğimiz bir meseleyi tekrar iddia ve iddiada ısrar ederim ki gerideki lüzumsuz teşkilât memleketin iktisadiyatı, ziraatı üzerinde namütenahi tesirat yapıyor.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karaman) Sabap — Tahribat:

ABDÜLKADİR KEMALİ BEY (Devamla) — O kadar namütenahi tahribat yapıyor ki efendiler, bilmem onaltı bin kadar gayri müselah usakdek yapıyorlar. Bunları besleyen bu millet, bunlara bu parayı veren bu millet hugun muhtaktır. Efendiler bu parayı ya hankalardan dileniyorlar. Başka şirketlerden alıyorlar. Allah rızası için artık ayaklarımızı yorganımıza göre uzatalım, milletin ihtiyacını anlayalım. Hatta istikbalde muharebeye devam etmek zaruretü dâsıl ise, bu muhtemel ise yine bu vazifeyi ifada tereddüt etmiyorum. Fakat efendiler namütenahi menzül teşkilât, namütenahi noktalar, namütenahi kumandanlıklar... Bunlar memleketi mahvediyor ve etti.

REFİK BEY (Konya) — Eksen o vazifeyi jandarma görüyor.

ABDÜLKADİR KEMALİ BEY (Devamla) — Rica ediyorum memlekette bu işi görecektir jandarma teşkilâtı vardır. Allah rızası için bu vazifeyi onlara verelim ve bu teşkilâtı kaldıralım. Mazineye büyük bir para kalacaktır. Zaten vezâfi umumiyeye ribaniyle hüküm vazifeleri gören jandarmalardır. Eğer Meclisi Âli Rauf Beyefendinin beyanını âhilerini dikebilmekten ibaretle söylenmeye lüzum yok. Fakat bu meseleyi Meclis malî addedersek söyleyeceksük, ıstırham ederim memleketin üzerinde büyük tesiri olan geri teşkilâtın mümkün olan süratle makul bir şekilde konmasını temine masruf bir şekilde koysunlar.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendim; zannederim ordunun miktarı hakkında Heyeti Celide de akdemce bu Abdülkadir Kemali Beyin buyurdularını hususat encümenlerde ve Heyeti Umumiye de bahi celide müzakere edildi ve azami tenkihat ve tenkizat yapıldığı arz edildi. Burada tekrar, menzuli lağvedelim, şurada şu tenkihatı yapalım esasına girersek, muvafık hareket etmiş olmayız zannederim. Bir nokta nazarı Heyeti Âliyenize arz ettim. Müzakere etmiyorum rica ederim. İşimize devam ederim.

REİS — Efendim; müzakerenin kifayeti hakkında bir takrir vardır, (Kâfi değildir sadaları)

MÜFİD EFENDİ (Kırşehir) — Efendim bendeniz Heyeti Vekile Reisi Muhteremî Beyin hatırlarına bir bey getirmek istiyorum.

HASAN BEY (Trabzon) — Mademki bir karar verilmeyecek Hepsinin sözü berayı malumat arz olunur olmalıdır.

MÜFİD EFENDİ (Kırşehir) — Efendim; Heyeti Vekile arkadaşlarımız dört sınıf efradı terhis buyru

ıcaqlarmış. Bendeniz buna kendi nefsim itibarıyla teşekkül ederim. Yalnız bir şey istihham edeceğim. Memaliki müstahlasaya ve daha sair memleketcilerin teşkilâtı adliyesine nazarı dikkatlerini celbedeceğim. Hiç bir mahalde mahkemede tamamiyle teşekkül etmiş ve eshabı mesalihin vazifesi lâlikiyle görülmüş değildir. Hatta İzmir, Bursa, Manisa ve daha sair istihlâs olunan memlekelerde bidayet mahkemeleri teşekkül etmemiştir. Bundan dolayı istihham edeceğim. Hâkimlik sınıfında bulunup da silâh altına alınıp geri hidematında yazıcılıkla meşgul bulunanların tecil suretiyle işlerinin başına geçirilmesini istihham edeceğim ve bir an evvel teşkil ile mahallerine gitmelerini rica ederim. İş görülsün. Bendenizin de istihhamım budur.

REİS — Efendim, on arkadaş söz almıştır. Müzakerenin kifayetine ilâz bir takrir vardır.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Reis Bey, bendeniz bir sual soracağım.

TEVFIK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Arkadaşlar; bendenizin bir nokta hakkında söz söylemekliğime müsaade buyurun. Çünkü bugün Vekiller Heyeti Reisi Rauf Beyefendinin cevap ifadesiyle dinlemediğimiz ve meftun olduğumuz mesele ilk defa olarak Mecliste vaki olan bir meseledir, ki onu olduğu gibi kabul etmekle, bazan vakit vakit kabul ettiğimiz yanlış taamüller silsilesine mühim bir madde daha ilâve etmiş olacağız. Askerin cem ve celbi doğrudan doğruya Başkumandanlığın maddeci sarıhasının icabından idi. Bugün zahırde muhtelif farklı fakat hakikatle hu dakıkaya kadar bizim Vekiller Heyetinin teşekkülüne aid münakaşada serd ve beyan edilen hakikatlerle sabit olmuştur ki, gerek evvelce Salâhaddin Bey tarafından müdafaa edilen Heyetli Vekile vezâifine ait maddeler sırasında Meclisin muhtelif hatipleri tarafından söylenen sözlerle ve gerek hu husus için toplanan mütehasıs komisyonun sarıh kararı hep terhis kararının Meclise ait olduğu tahin-dedir ve şimdîye kadar bunun aleyhinde küçük bir vesika dahi mevcut değildir. Binaenaleyh, Meclisin hu bapta sarıh bir kararı olmadıkça biz buna hürmetkâr olmak mecburiyetindeyiz. Rauf Beyefendi tarafından beyan buyurulan şekli terhis gayet doğru ve çok muvafıktır ve tevsine de taraftarım. İmkân ve mekânla. Ancak biz bunu Heyetli Vekile tarafından yapılmış olarak değil, Heyetli Vekile tarafından Meclise teklif edilmiş, onların emrini keentlemeyekün addederek ve şekli hususunda da Meclisin menleketeye nâfi olan işler için vakit gayip ettirmemek istemediğim için Meclisin tasvip kararına ıktiran etmesini

teklif ediyorum ve bu tasvip sayesinde üriyen yapı-lacak terhis kararı Meclise müdellemen gelecektir ve Meclis düşünüp bunu yapacaktır. Yoksa hep berayı molumat gelirse doğru olmaz.

HÜSEYİN RAUF BEY (İzra Vekilleri Heyeti Reisi (Sivas) — Efendim; bendeniz evvelce de arz ettim, terhis umumi bir şekilde değildir. Cereyan eden müdaveki lfkâr kâfi görülsün.

HÜSEYİN AVNİ MEY (Erzurum) — Bu cevap değil Beyefendi, cevap değil.

HAKIKİ İTAMİ BEY (Sinop) — Efendim Seferberlik ilân etmek hakkı Meclisi Âli bir kanunla diğer birisine vermedikçe nüllete izafeten Meclisi Âli-nindir. Nasıl ki seferberlik ilânı Meclisi Âlinin vazifesi ise, terhis meselesi de Meclisindir. Bu itibarla Tevfik Rüştü Beyin sözlerine tamamiyle istihham edirim. Heyetli Vekillerin istihham etmiş olduğu karar gayri kanuni olduğu cihetle, Meclisi Âli tarafından esbabı mucibe dermayanı ile bu dört sınıfın terhis tahtı karara alınmalıdır. Bu cihet Meclisi Âli tarafından tasvib edildikten sonra, rica ederiz, efradı silâha cehederken nasıl seve seve getiriyorsak yurtlarına iade ederken yine seve seve iade edelim. Yoksa şurada burada bırakıp artık başının çaresine bak derssek, zannederim henüz Mudanya mukavelesi askerisinin nörice meşkûkesi karşısında bir daha müracaat mecburiyetinde kalınacak, zannederim ki, bizim sözü-müzü isteyerek infaz etmiyeceklerdir. Bunun emsali adidesine tesadüf etmek. Bu, elim bir manzara olacaktır. Rica ederim bu kabul edildiği taktirde bunlar müreffehin yurtlarına iade edilsinler. Bunu istihham ederiz.

Sonra üçüncü madde olarak, arkadaşlar tarafından iddia edilmişti. Bugün dairi askerîye muamelâtını ne kadar gizli tutana umın olunuz o kadar muvafak oluruz. Bu gizli işi ihmal ettikçe bu kadar ademi muvafakiyet kendisini karşılar. Onun için bendenizin anladığım eğer üç senedenberi kad dök-tükten sonra Misakı Milli, Misakı Milli diye bağır-dığımız bu şeyden vaz geçmeyi eğer Mudanya mu-kaveleri askerisi ile karar vermişse bendeniz askerte-rin kâlfesinin terhis taraftarıyım, Bendeniz Mudanya mukavelesi askerisinin nöriceğini gayet vahim görüyorum. Onun için rica ederim terhis meselesinde düşmanları katiyen haberdar etmiyelim. Bayağı karşı karşıya mühareze ediyormuş gibi kuvveti tenkis de-ğil, tezyid ediyormuş bir mahiyette görünelim. Şu itibarla... (Gazeteler yazıyor seslen) Gazetelere terhis kelimesini ağza almak takip ettiğimiz dava için ga-

yet mahzurludur. Bunu yazanlar bittabi fenalık yapıyorlar diye yapmamışlardır. Herkes aklı erdiği şeyle iştigal etsin. Bendeniz geçenlerde arz etmişim. Geçenlerde geldiğimde askerlerin bir kısmını mezun kıldılar. Ellerine birer tezkere verdiler, mezunen gidiyor şeklinde, hangi sınıftandır, kimseye hissettirmek sizin terhis etsinler. Fakat, alelâde kâinatın yapılan mezuniyet şeklinde yapılsın ve mesele bununla kalsın. Bunu rica ediyorum.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Efendiler; bendeniz bir geve nazarı dikkatinizi celhedeceğim. Meclis bu vaziyette devam ettikçe bu gibi muamele karşısında aylarca, senelerce kalacaktır. (İngallah kal mayız sadaları) Maruzatını şununla ifade etmek istetim. Bizim elimizde bir vazife ve mesuliyeti kanuni var. Bu vazife ve mesuliyet kanununu bir senedir çıkarmadık ve bu Meclisten çıkmıyacaktır.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahibi) — Çıkması matlup değil de onun için.

M. DURAK BEY (Devamla) — Çünkü efendiler meselenin ruhunu ele alalım. Ben bu vaziyetten bir az korkuyorum ve bir müddettenberi ürkmeye başlamışım. Doğrusunu söylüyorum.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Öksürüveriniz, ürkümeyiz.

M. DURAK BEY (Devamla) — Efendiler; bundan bir buçuk ay evvel vazife ve mesuliyet kanunu burada müzakere edildi. Pazartesi günü, cumartesi günleri müzakere edilecekti. Kaale alınmadı. Arkadaşlarımızdan bazıları takrir verdiler. Buna mahsus gün kondu. Meclis karar verdi. Yine kaale alınmadı. Bundan on, on beş gün mukaddem Rauf Beyefendi Hazretleri bu kürsüye çıktılar, buyurdular ki: sizden bir şey rica ederim, vazife ve mesuliyet kanununu bir müddet için tehir ediniz. Bu ne demektir? Anlamadım. Eğer Rauf Beyefendi ve Heyeti Vekile işi biliyorsa biz de biliriz. İnamın ucdığı gibi; siz bunu biliyor musunuz? Biliyoruz. Ey ne söylüyorsunuz. Bilmeyiz, bilmezseniz ne söylüeyim. Biz burada böyle mi iştima edeceğiz ve bunun için mi geldik? Efendiler vazife ve mesuliyet kanunu niçin kaldı? Rauf Beyefendi bize burada bunun bir müddet tehirini rica ederim, dedi. Sebebi nedir? Biz niçin sormuyoruz? Kendisi niçin cevap vermiyor? Rica ederim efendiler, bunun sebep ve hikmeti nedir? Biz bu vaziyette devam ettikçe Rauf Beyefendi ve herhangi bir vekil beyefendi buraya çıkar istediğini söyler ve kabul ettirir. İstedikini de kabul ettirmez. Biz halk hükümetine doğru değil, mutlakuyet hükümetine doğru gidi-

yoruz. Efendiler emin olunuz ki, bir aydanberi vaziyetimiz değişmiştir. Buraya şükıyorlar. Mesele şudur, bu kalsın, mesele budur, bu kalsın diye bizi aldatıyorlar, bizi oymatıyorlar.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Fsklden de öyle idi.

M. DURAK BEY (Devamla) — Kendilerinden çok rica ederim, bundan vaz geçsinler ve herşey olduğu gibi burada anlaşılsın.

TEVFİK BEY (Dersim) — Ne yapacaksınız?

M. DURAK BEY (Devamla) — Ne mi yapacağız? Mutlakiyete gitmek isteyenlerin kafasını ezeceğim. Kafasını ezeceğim. Elmden gelince kafasını ezeceğim, bunu yapacağım. Bu millet mutlakiyete doğru gidiyor. Ben arkadaşlarıma öyle bir zibuyet arfetmek istemiyorum. Fakat ürküyorum. Yoksa arkadaşların öyle bir zihniyeti yoktur. Yani Heyeti Vekileye de böyle bir zihniyet ifade etmek istemiyorum. Fakat öyle hissediyorum ve vaziyeti böyle dolambaçlı görüyorum. Arasına Meclisin hâkimiyetinin az çok aksadığını da görüyorum. Çok rica ederim, vazife ve mesuliyet kanununu bir saat evvel çıkaralım. Eğer lazım görülürse estahâi mucihesini gösterebiliriz. Biz de bunu tekkik eder, tehir ederiz. Yoksa yarı daha mühim vaziyet karşısında kabacağız. Gelecekler buraya hâyedir diyecek, onu yapacağız. Her nedense onu yapacağız. Meselenin birincisi budur, başka bir şey değildir. Daha fazla izahata lüzum görmüyorum.

İkincisi; Süleyman Sudi Bey arkadaşımız bir sual sordular, vilâyeti Sarkiye milletçileri hakkında Rauf Beyefendi toptan cevap verdiler. Çok rica ediyorum ve soruyorum ki sekiz senedir oralardan çıkıp burarlarda duvar diplerinde kalan, ölen, evlerine döremeyenler hakkında Hükümet bugüne kadar ne düşünmüştür ve ne vermiştir ve kaç kuruş vermiş efendiler? Bugün hâlâ perişan oluyorlar. Acaba bir gün onlarla meşgul olduğunuz, var mı? Varsa bu hafta malumat veriniz. Bugün Ethamdüillâh bir parça muzafferiyet kazanmışsınız, muzafferyet vardır. Üç buçuk adam şurada ve burada dilediyorlar. Duvarlar diplerinde kalıyorlar. Bunları göndermek Hükümetin vazifesi değil mi? Efendiler işte destelerle telgraf, arkadaşlarda da vardır. Çok rica ederim buna toptan bir cevap vermek doğru mudur? Ne gibi bir tekkikat neticesinde bir cevap veriyorlar? Acaba Hükümet bunları göndermiş te görmemişler midir? Fakat efendiler ihtimal ki görmeyenler de vardır. Hükümet cebren göndersin. Efendiler hangisine para vermiş göndermiştir. Kurvetle memuldur, ki vermemişti. Ki-

ca ederim, bunlar da bu memleketin evlâdıdır. Canlarını vermişler. Bu uğurda kan dökmüşler, mal vermişler, hatta namuslarına kadar taaruz edilmişler. Çok rica ederim; bunları da hacet, şecer nevinden tutmayınız. Bunlara da şöyle böyle bir kere dönünüz, bakınız ki bunlara da 30 - 40 - 50 bin lira veriniz. Memlekete bir an evvel bir saat evvel gönderiniz ve bu suretle bunların göz yaşlarını durdurunuz efendiler.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Efendim; Erzurum Mebusu Durak Beyin bana izafeten heyanatı vardır. Bunun bir taneğini şiddetle reddediyorum. Biri aldıyorlar diyor. Mütecezzil değilim, kimseyi aldatmıyorum.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Vaziyet onu gösteriyor.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Kadimiyen ve bana aldatıcı.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Sureti murla kade...

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Bunu tekrar buyurmanızı rica ediyorum. Aldatmıyorum ve tenezzül de etmiyorum ve bu ifadenizi tekrar buyurmamanızı nezaket ve insanîyet noktası nazarından şiddetle talep ediyorum.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Gördüğüm zaman, itimad geldiği vakit bunu söylememi.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Fakat kimseye aldatmak kâid edemezsiniz. İslâm terbiyesi, memleketin evlâdı gibi isad ile kabili telif değildir.

M. DURAK BEY (Erzurum) — İmad yoktur.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Tamamiyetle isnadlıdır.

İkinci bir mesele efendiler; mutlakîyet kurvetle hükümet eder, cabir ile hükümet eder. Durak Beyden daha evvel diyemezsem, onun kadar ben de o idareye âsi bulunan bir insanım. Fivlen isyan etmiş bir insanım. Burada Heyeti Âliyenize beyanatta bulunup reyı evrci ile istihsal etmek kimse'nin hatırından geçmemişür.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Edemezsiniz efendim.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Heyet Âliyenizin kararıyle taahhur olmuştur. Başka türlü mesele mahall yoktur.

Rumeli muhacirleri meselesine nakli kelâm edince; toplan cevap verdi buyurdular. Efendiler ne yapabiliriz; reformattan ve mevzuat cevap veremiyecik bir vaziyette bulursam ne diyebilirim? Ayrıca

bir sual sorarlar, tahkik eder ve cevabını veririz. Alifbave biraden nasıl cevap verabiliriz?

M. DURAK BEY (Erzurum) — Ne yaptınız seviz senedir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Sorarsınız.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Beyim, kimden soralım? Kimden sormuş olsak kaale alınmadı.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Bir sual verirsiniz, tahkik ederiz, cevabını veririz.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Vekillerden sorduk.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Burada bir meseleyi sual ederken toplan cevap verdi demakle makulât dairesinde hareket etmemiş olursunuz. Rica ederim, bir az munsif davranalım. İtham etmek, şerid söz söylemek gayet kolaydır. Fakat işi tevîl etmemeliyiz.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Suale cevap verilmemi.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Vazife ve mesuliyet kanununun tehmini burada Meclisi Âlîyeye arz ederken eshabını da söylemişim.

SAFA BEY (Mersin) — Efendim; bendemiz Hükümet, şu veya şu sınıfları terhus esin yolunda müstahab serdemiyecemizi. Yalnız, henüz devamız halledilmiş değildir ve şimdiye kadar olduğu gibi, bundan sonra da devamız şüphesiz ki en çok süngürmeze istinad edecektir. Yalnız bir noktayı Hükümetin nazarı dikkatine vazetmek isterim. Hükümet idare etmiş efradın hepsine karşı aynı surette muamele etmek mecburiyetindedir ve en iyi Hükümet bunu en iyi temin etmiş olan hükümettir. Biz bu noktayı ihmâl ediyoruz. Biz kumin yakası elimize geçerse nihayete kadar onu taştan tuşa çarpıyoruz. Bugün Anadolu mücahedesini kazanan bir kaç valâyettir. Biz hâlâ bunların yakasını tutup duruyoruz. (Doğru, doğru sadaları)

Efendiler; Adana mücahedesini yapan dağ halkıdır. Bunlar iki sene dağ başlarında, bin türlü yoksulluğa ve sefaletle katlanarak harp ettiler. Bunların mesabî ve fedakârlığı olarak bu memleket kurtuldu. Adana'ya gidin, bu mücahedeyi yapan adamlardan hiç birisi bir gün için olsun dahi Adana'ya gelip oturmazlar, hasret yokteler, kan döktükleri vatana kavuşmadılar, memleketi göremediler. Fakat Fransız süngüsü altında kalmaları, para kazanan insanları, ticaretle uğraşmaları Hükümet altı ay tedil etti. Efendiler bunun karşısında köylüler dağda evi yandı, köyü yandı ve mücahedeyi yapmış olan insanlar karşınıza çıkılmaz ve dediler ki; Efendiler, bu sizin yaptığınız

adalet midir? Biz iki seneden beri omuzumuzda tu-
fek dağdan aşağı inmedik. Askeniz dışı bizlere bir gün
mezuniyet vermiyorlar. Fakat Fransızların maiyetinde
çalışanlar işleriyle, güçleriyle uğraşmış insanlar tevil
ediliyorlar. Bu adalet midir? Başımızı eğdik. Evet biz
düşünüyorduk ki Adana'ya gittiğimiz vakit iki sene
mücadele olmuş insanları bırakır, onların yerine Fran-
sızların nüfuzu işgali altında milli teşebbuse iştirak
etmemiş, mücadeleye katılmamış, para kazanmış,
servet sahibi olanları alırsak dinlendim ve adalet bunu
tasavvur ediyordum. Bugün onları hesap edersak
seksen bin asker çıkar. Eğer biz kurtardığımız yerden
seksen bin kişi alırsak, iki seneden beri Milli Müca-
hedeyle iştirak etmiş seksten bin Anadolu yavrusunu
bırakmak lâzumdur. (Alkışlar) İttünu yapmalıyız. Ada-
let budur efendiler. (Alkışlar) Milli mücadele için bir
tek kurşun amamış yerler vardır. Eğer onlar da bi-
zim kardeşlerimiz ise, onlar da bu toprağın evladı ise
bu milli mücadeleye iştirak etsinler ve şimdiye kadar
Anadolu'nun sirtında yaşayan bu mücadele yuku tah-
fil edilmiş olur. Hükümet bu noktayı kafî surette te-
min etmelidir. Temin olmazsa adilâne bir surette ha-
rekol etmiş olmaz. (Alkışlar)

ABİDİN BEY (Lâzistan) — Muhterem arkadaş-
lar; Hoyotı Âliyenizin böyle emrivakiler karşısında bu-
lunmasını bendemiz de arzu etmemiz. Bir daha berayı
malûmat arzusunun kabildeni olmamalıdır. Doğru-
dan doğruya bunu Meclisi Âli fetkik emeli ve bu
Meclisi Âlinin vazifesi ise bununla işgal emeli ve
bunu Meclis halletmeli. Yoksa Heyeti Vekile her za-
man, meselâ bir murahas intihab edilecek efendim,
Lilân filân namzed gösterilmiştir, yarım saatte intihab
edilir çarçabuk bitip gidiyor. Azımlı yağma Hararın
böceği Binaenaleyh terhis de berayı malûmat arzolu-
nur değil, doğrudan doğruya makle bemaadde su ve
şunların terhis edilmeleri takarrur etmiştir, siz de dü-
şünün ve bir iki gün müzakere edin, bir encumeni
mahsusu verin demeli.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Esami defteri-
mi verecek?

ABİDİN BEY (Devamlı) — Efendim esami def-
terini değil, kadro defterini verecek. Hangi sınıfı ter-
his edecekse o kadroyu verecektir. Mademki asker-
likler, komandömandır, bundan sonra böyle bir şey
olmayacaktır. (Çuk doğru sadaları) Yalnız berayı ma-
lûmat ise neye yapılmış o halde? Bütün mesuliyeti
kendi üzerlerine alsınlar, istediklerini yapsınlar.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim;
domin İcra Vekilleri Hoyotı Romi Boye bir sual arzolu-

tim. Buyurdular ki; bu şekildedir. Efendiler, her bakı-
kat de bir şakle ibtina eder. Büyük Millet Meclisinin
burada oturması da bir şekildedir. Fakat bu şakim bir
de hakikatı vardır ki, n da ifayı vazife etmeleridir. İc-
ra Vekillerinin on iki kişi olmaları, yine bir şekildedir.
Yine onların başında bir İcra Vekilleri rası olması
da bir şekildedir. Yoksa hâkim, âmir mevkünde oturan,
mezar taşı değildir. Bu, hâkimiyetin tecelligâhi olan
bir şekildedir. Yoksa, heykel, mezar taşı değildir. Hâ-
kim, âmir mevkünde oturan bir şakli alı mübaccelkür
İstirham ederim; şakil diye ehemmiyetsizlik telâki
buyurulmasını rica ederim. Esasen Meclis'in azim
vatanperverlikleri, bazı şeylere iğmarıya ettiler. Fa-
kat efendiler; Şair Akif Beyin buyurduğu gibi, göz
yummakla, göz kör olmaz. Gölün altında ateş vardır.
Runu bilmunasehe arkadaşlarıma arz ederim. Bu tuğ-
yanı millinin azametini iyi idrak etmek lâzım oldu-
ğunu, fevkalâde hürmetkâr olunması icab ettiğini bir
daha hatırlatırım. Zannetmeyiniz ki biz Yunanlılarla
harb etmek için buraya geldik. Zannetmeyiniz ki İn-
giliz tecavüzü dolayısıyla geldik. Hayır efendiler.
Biz ehedi esaret altında iplerken, onun karşısında
tuğyan ettik. İsyân ettik. Milleti hiç kimsenin em-
rine, keyfine âlet etmemek için azim ve ahdettik ve
bu uğurda kalamızı koyarak çalışmaya durduk ve biz,
İngilizlerden korkmayız, Yunan'dan korkmayız; yal-
nız dahili emrulermanlardan korkarız. Bizim ayarı-
mız, tuğyanımız karşısında, ühür düşmanlar üçüncü
kalır. İteni yıkan, şahsi emrulermanlardır, berı fakör
düşüren, sanatsız bırakan bu şahıs, emir ve fermandır.
Eğer ben kendi fikrime göre hâkim olsaydım,
ne dört tane, ne seksen tane paşa beni kör yaşatır, üye-
ründe zevkü safa emezdi. Efendiler işte biz hurn is-
yan ettik. Her ne kadar akıllı olursa olsun, biz, on
tane vekil arkadaşımıza, seksen tane paşamıza rey-
mizi, inadimizi teslim edip satamayız. Biz, bunun için
mücadele, ilâni harb ederiz. Milli mücadele budur.
Üzerimize aldığımız dava budur. Onun için berayı
malûmat biz böyle yapacağız, karar verdik yapaca-
ğız, sizin haberiniz olsun denilemez. Bizim haberimiz
olduğu gibi, dünyanın da haberi olur. Fakat emri;
fermanı kim isdar etti?

Kendilerine şakilden bahsedeceğim: Başkomandan-
lık kanununun ikinci maddesinde, bu sarahat vardır.
Moolis, bununla bir sene didişti. Nihayet sarfınazar
etti. Hem rucü ettirildi, Evvelce kendisine sakubuyet
verilen malkam, o hakiki istimal eden makam bu sarâ-
hiyeti tevdi etmekle o şekli de tevdi ettiler. Biraz
aleyh, o hâkim olan şaklin talep edilip istenmesi lâ-

zum gelirken ihmal edilmiştir. Size daha katı düstur köylüyeceğim: Mevcut Vekile İcratı teğni salâh-yeti nefsinde cemedin siz, takyid ettiğiniz vazifeyi kendiniz yapabiliyorsunuz. Takyid etmediği vazifede eliniz hağlı vazife alırsınız. Yoksa «Saraha yoktur, biz yaptık dersenez bilmem nasıl vazife yapmış olursunuz? Yani kendinize verilmedik vazifeli, verilmedik bir salâhiyeti tecavüz suretiyle yaparsınız. Büyük Millet Meclisinin vatanperverliğinden, İğmazıyından istifade etmek isterseniz, bu bir faide temin etmez, ve istifade de temin etmez, şerefınıza da tezyid etmez, belki aksini iddia ederim Efendiler, bu yara çok geçmiştir. Arzettiğim gibi, Meclisin vatanperverliğinden böyle zaman zaman temüller ihdas etmek ve bu ufak salâhiyetle ele geçmez. Bundan hiçbir suretle sarfınazar edilmeyecek, Rauf Beyin kendisine bu suretle arz ediyorum. Meclisin hürmeti karşısında İcratı teğni eden Meclis zannobnesin ki İzmir'e giden ordu karşısında evet biz istişfa ederiz. Vakti Meclis için bu bir tehdid. İstişfa edersen, uğurlar olsun demek o zaman vazifesi idi. Hâkimiyet uğruna, hâkimiyeti milliyeye bunu iah ediyor. Yine o vatanperverliği, belki bir şey olur, ziyarı yok. Belki biz (formayı) da gayet acı bir şekilde... Yani Rauf Bey bilmelidirler ki, kalbi ümmette gayet mübeccel ve muhterem mevkiiler vardır. Ufak, ehemmiyetsiz şeylerden kendisine tabudur ki millere nâfi olması dolayısıyla, şahsı ne olursa olsun, fakat millere nâfi bir uzundur. Bu şekilde bizim vatanperverliğimizden, bizim hissumızdan istifade yoluna gidilmemelidir. Buna bilhassa istinham ederim. Beyefendiler, herhangî bir şahıs burada kalbi ümmete hürmet eder, Meclisin bu azametini karşısında elpünçe divan durursa o merbete yükselir efendiler. Yoksa bunu ehemmiyetsiz teklâki edemelerin payidar olması uç gündür. Payidar olmaz. Zann ediyorum ki, kendilerinin pek şerefli tarahtları lekedat olur. Onun için en azim kuvvet burası, her göyn mahalli istizanı burasıdır. Şereflerini takdis etmek, kendileri ikûsabı kuvvet edip te ona göre sıfatı mümtaziyet alan vekiller, rica ederim, burada salâhiyetlerini tecavüz ederlerse, vazifelerinde ne de necoye kadar isabetsizlik ettiklerini bilhassa tekrar ederim. Mühem bir meseledir. Bir üç saraha vardır. Meclisin izhar ettiği bir his vardır. Bir kamun istirdad etmiştir. Binaenaleyh o sıfat esasında kendisinde mevcuttur. Bu sıfata hürmet olmeleri kanuni vazifeler idi. Gerak bugün ve gerak yarın bu milletin yaşamasını arzu ediyorlarsa, bu mukaddes tablonun şerefini, kadrcını yükseltsinler, ki kendileri de yükseltiler.

Yoksa bu vatan yaşamaz ve kendileri hiç yoktur efendiler.

HÜSEYİN RAUF REY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Hüseyin Avni Bey biraderimizin İcra datından; Hükümetin, botahsis bendenizin Teşkilatı Esasiyemizin, Meclisi Âlinizin evamir ve sarahatı kahtiyasına mugayir hareket etmemin sebep olduğu fikri geliyor. Hâşâ.

Efendiler, Heyeti Vekiloye intihap edilen arkadaşlarımız ve ben, ancak ve ancak Meclisinizin intihabı ile bu mevkie gottirdik. Meclisinizin kararından başka bir Allahın evamirini tanırız, ondan başka hiç bir karar tanınmaz. Hâşâ. Cenabı Hak tarafından mansub değiliz. O halde Meclisi Âliniz tarafından intihab ettirdik ve Meclisin kuvvetiyle hareket ediyoruz. Şu halde hağka hangi kuvvete istinad ederek Meclisi Âlinizin şerefini, kuvveti ve salâhiyetini tenkis memur olabilirim? Ne şahsi ve ne de umumi... Nasıl bir şey düşünülebilir? Bunu anlayamadım. Bir misâl olarak buyurdular, ki İzmir'e gittikten evvel zann ediyordum, terfeler münazebeyle salâhiyetler mesoleki mevzu bahis oldu onları had buyurdunuz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Evet efendim.

HÜSEYİN RAUF REY (Devamlı) — Efendiler burada Meclisi Âlinizin taamüken ve usûlen bize bahsettiği usul istismâl edilmiştir. Meclisi Âlinizde o güne kadar terfeler mesulu olan Vekili tarafından intihab olunur. Heyeti Vekile tarafından tasvib edilir. Meclisi Âliye arz edilmek. Meclisi Âli namına Re'is tasdik eder. Bunun gayri hiç bir muamele olmamıştır. O gün de ariz ve amik müzakerât cereyan etti ve o gün hemm istifam neden tehdid oluyor? Niçin istifam ile Meclisi tehdid etmiş olayım? İstifa ile, bir taziyk fikri ile hareket ettiğimiz o günde müzakere mevzu oldu ve Meclisi Âlinin itihaz ettiği karar noktası nazarımızı tasvib etti ve biz de mucibince hareket ettik. Aksı zuhur ederse mesuliyeti kabul ederiz dedik. Daha bundan mesruti, daha bundan sorbest mütalaa affı ahterine mağruren arz ediyorum. bendeniz kavrayamadım, bilmiyorum. Yani Hüseyin Avni Bey, zannediyordum, bir sebebi hakiki olmadan, Hükümetin ve botahsis bendenizin Meclisi Âlinizin şerefini tenkis ile mevhum karara, tahsis suretiyle hizmet ediyordum olduğu kanaatini köylediler ve ben öyle anladım. Bendeniz vazifemi hepimiz kadar bu memlekete hizmet etmeği hepimizin şerofinden bir özüne sahib olmağı dünyada en büyük şeref add ederim. Bunun fevkinde benim için ne makam emeli, ne dünya emeli vesaire

ulabilir ve hakikat sarıhtır. Beşerim, hata edebilir mi. Hatam çok az olabilir. Fakat her zaman arkadaşları min ikazına, irşadına muhtacım ve bunu hiçbir zaman inkâr etmem.

ABDÜLKADİR KEMALİ BEY (Kastamonu) — Maksat bunu tekrar ettirmektir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Bu itibarla rica ediyorum; eğer Meclis'in arzusu hilâfına yanlış bir şey yapılıyorsa usulüyle ıhtar olunur. Fakat tahkik etmeden itham etmeyiniz. Tahkik ediniz, tekkik ediniz, ondan sonra itham ediniz. Rica ederim mi hakemosız itham etmeyiniz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Biz siz iyi tanıyoruz..

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Teşekkür ederim. Muhabbet gösteriyorsunuz. Fakat her şeyden evvel memleketi hizmetli tanıyorum.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Biz de öyle tanıyoruz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Ve ona hizmet vazifemdir. Yani ona hizmet etmişyem ne bir şeref isterim ve ne de bir muhabbet isterim ve ne ile tevaccüh boklerim. Bana muhabbetiniz memleketinize hizmet otduğum müddetçedir ve her birinizin ayrı ayrı vazifesi bunun mahûsu hareket ettim mi, hem teşhir etmek, beni tevbih etmektir. Tecrini elnağı beklerim. Bu itibarla tekrar ediyorum efendiler, eğer benim hareketimde Meclisi Âlinizin gayri mukayyed olan salâhiyeti vasiasını tahdül eden, tenkis eden bir muamale görüyorsanız buna onu irşad edersiniz derhal tashih ederim.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim bizi malumat meselesini müdafaa ediyor musunuz?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendim: esbabını izah ettim. Dedim ki Meclisi Âlinize arz ediyorum. Böyle böyle bir karar iltihaz etti. Zati âfiteri tarafından bu yapılmasın diye Meclisimizce bir karar verilirse bizim yapmamıza imkân yoktur. İmkânı var mıdır, çok rica ederim? Fakat Heyeti Âlinizce filân sınıf terhis edilsin, filân sınıf terhis edilmâlin, filân sınıf terhis edilmişdir diye müzakere icrasında menfaat yoktur, mazarrat vardır. Bu müzakere edilemez. Bu kanaat vardır bizde. Zannediyorum, zati âliniz de bunu takdir eder ve tasdik edersiniz. Bu noktayı nazardan arzı malumat ediyorum. Meclisi Âliniz hayır dedi mi, bizim yapacağımız bir şey yoktur. Fakat şimdiki kadar vaki olan esasın mahkûl olduğu, fakat zannederim belki benim izahatımın sui telâhki

edilmesi ve belki küfi olmaması yüzünden sui telahire maruz kaldı.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bu şekilde kabul ederim. Meclise arz edilmiş.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Tahis efendim, Meclisinize arz ediyorum. Meclis; mukadderatı millete hâkim en yüksek bir maktamdır. Bunun aksını kim isbat edebilir? Kanun kuvvetindedir, pekâlâ bunun aksını kim söyleyebilir. Bir noktayı tekrar etmek istiyorum. Çok rica ediyorum, belki başka türlü muhakeme edenlerde vardır. Vatani ve milli hizmetatta ben hiç kimseden fazla en ufak bir dirayot, en ufak bir kudret, hak iddia edebilecek niyette insan değilim. Belki başka türlü edenler de vardır. Fakat milletin en âciz bir ferdiyim. Vatani hizmette en âciz ferdi olduğum bu memleketin beni itham etmeden evvel, hiç olmazsa nokta: nazarımı arz edeyim. Kürsü milletten ağır ithamat, yani insana hayatından vazgeçirecek kadar tesir bırakıyor. (Kimse sizi itham etmedi sesleri) Alelusul meşrutî mesailde, hâkimiyeti millîye mesailinde cahil ve gafil olan insan değilim. İstibdat ve meşrutiyet mesailinde bazı arkadaşlarımızın beni irticaa saik bir insan gibi görerek endişe etmeleri mucibi teessürüm oluyor.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Şahis değil, muameledir efendim.

ABDÜLKADİR KEMALİ BEY (Kastamonu) — Eski korkulardandır.

RİS — Müzakerenin kifayetine dair takrir vardır. Müzakerenin kifayetine kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. Müzakere kâfi görülmüştür.

Takrirler okunacaktır, lütfen dinleyiniz.

Kiyaseti Celileye

Askerin celh ve cemî ve terhisî Meclis'in salâhiyeti ıktizasındandır. Hâkimiyeti millîyenin manası da bunu böyle emreder. Bir sınıf askerın terhisî berayı malumat Meclise arz edilemez. Bu ancak Meclis'in kararıyle olur. Bu emel hakkında karar itasını teklif ettim.

16 Teşrinüevvel 1338

Karahisarısahib Mobusu
Mehmet Şükrü

Kiyaseti Celileye

Hükümetin teklif ettiği dört kura askerın terhisî değil, fakat (evladu ayâlinin maiyetleri temin edilmiş yerdeki sokaklarda terketmeğe mecbur kalan) muinsiz askerlerimizin mezdûr dört kuraya tekabül eden mîz-

tarının tercihan mezun bırakılması hususunun Hükümetçe nazarı dikkate alınmasını teklif ederim

16 Teşrinievvel 1338

Sivas Mebusu

Vasif

Riyasetli Celileye

Düşman işgali ahındaki memalikten hicret etmiş olanların askere celbeleri ve buna mukabil silâh ahında bulunanların terhisi.

Erincin Mebusu

Emin

Meclis Riyasetine

Vilâyayı müzahale hakkında muhtacir olmamış olanların tahli silâha alınarak bunların miktarına muadil silâh altı efradının terhisi hususunun Hükümetçe tedbirini teklif ederim.

Adana

Mersin

İsmail Safa

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Vaktiyle muhtelif sınıfların silâh altına celb ve cemî o vakitki Başkumandanlık kanununun mukteza sından ve mahiyetinden idi. Fakat şimdi terhis meselesi doğrudan doğruya Meclise ait hususlardandır. Vekiller Heyeti Reisi Rauf Beyefendinin beyan buyurdukları terhis şekli esasen muvafık olduğundan Meclise tasvibi ve bu tasvib üzerine Vekiller Heyeti tarafından tabkiriin kabul buyurulmasını teklif ederim.

16 Teşrinievvel 1338

Menteşe

Dr. Tevfik Ruşü

YASIN BEY (Gaziyıntab) — Bu takrirler reyeye vazıdilemez. Çünki Meclis bunu ruzaameline almış, Enoümmenden gelmiş ve müzakereye alınmış değildir. Hükümet berayı malûmat bir şey arz ediyor. Tasvip edip emmek elmiizdedir. Verilen takrirler reyeye vazıdilemez. Ancak bir temenniden iharet olarak Heyeti Vekiliye havale olunur.

REİS — Efendim; takrirlerin ikisi Karahüsari Şahihip Mebusu Şükür Beyle Monteşe Mebusu Dr. Tevfik Ruşü Beylerindir, ki terhisin Meclisi Âlice tasvibi suretinde kabulünü teklif ediyorlar.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Bir nokta daha vardır efendim. Dört sınıf efradın terhisi ve âliyen ve hal ve vazıyeli askeriyenin ve memaliketin icabatına nazaran diğer sınıfların gayri muayyen müddetle mezun edildiklerine dairdir.

REİS — İşte onu reyeye koyacağım efendim. Hükümetin teklifini tasvib ederler lütfen ellerini kaldırsınlar. Kabul edilmiştir.

Vasif Beyefendinin bir takriri var. Çok rica ederim. Muhimdir, dinleyiniz (Sivas Mebusu Vasif Beyin takririni tekrar okundu)

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Efendim; Vasif Beyefendinin teklifini istima ettim. Fakat muhtız efradın ordunun sunufu muhtefesine tevzi edilmesine ve muhtelif esana şamil olmasına binaen terhis umumî şekli alır. Bu da kabıl değildir ve zamani değildir. Taziri itibarıyla arz olmuyorum, sınıf itibarıyla, senelere tevzi itibarıyla arz ediyorum.

VASIF BEY (Sivas) — Efendiler, terhis muamelesi muhtız muhtız meselesi hepsi birdir. Muhtelif kura bırakacağına aynı miktarda askeri muhtız kıtalar içerisinde ayırarak muhtızları içinde on adan yoktur, çocuğu çocuğu sokaklarda kaldı. Muhtızları terhis edeceğiz, muhtızları yine sefâletle Binacınaleyh Hükümet bunu nazarı dikkate almalıdır efendiler. Bu son derece mühim bir meseledir. Efendiler; senelerden beri nasıl muamele yapıyordu? Teklifim hiç karışık bir şey değildir.

ALİ RIZA BEY (İstanbul) — Müstella ve gayri müstella meselesidir.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Efendim; müsaade buyurun. İnşallah yakında sulh konferansına gideceğiz ve ümid ediyoruz Allah'ın avnı inayetiyle bunun aktırına muvafık olacağız. Bu kailat, bu zaman, bu millet fedakârlık göstererek tahammül etti, bugünkü zaferi ve neticei hasıneyi istihsal etti. Biraz daha elbette tahammül edeceğine şüphemiz yoktur. (Hay hay senleri)

REİS — Efendim; dört tefsirden birisi muhtız tevellütülen terhis etmiyelim, muhtızları terhis edelim şeklindedir.

Şimdi Vasif Beyin takririni nazarı itibara alırlar lütfen el kaldırsın. (Ret, ret sadaları) Kabul edilmiştir.

Riyasete

Hükümetin berayı malumat değil, berayı karar ve icra terhisi Meclise arz ediyorum. Tarzındaki şadesi senet itihaz edilerek Hükümetin teklifinin kabudümü arz ederim.

Amasya

Ömer Lütfi

ÖMER LÜTFÜ BEY (Amasya) — Fakat bu ifa deleri senet itihaz ederek

REİS — Efendim, az evvel reyî âlinize arz etdim. kararınızı almıştım. Efendim iki tahrir daha var. (Erzincan Mebusu Emin Beyin tahriri tekrar okundu.)

EMİN BEY (Erzincan) — Müsaade buyurun musunuz izah edeyim?

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisii) (Sivas) — Efendim; bu nokta hakkındaki maruzatım şudur. Arazii meşguleden bu defa istirdat edilen, vatanımız aksamındaki efrat alıp tahtı silâhtaki diğer efradı terhis etmek de en mühim nokta. birisinin gayri muallim, diğerinin muallim olmasıdır. Bunu hepimiz temenni, hepimiz arzu ediyoruz, bu gayet vicdanî ve insani bir meseledir.

YASİN BEY (Gaziyayıntap) — Kavga belâsını da unutmayın.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Ancak, askerlikte muallimliğin, muamelesinin ne kadar mühim bir mesele olduğunu da Heyeti Âlinize arz ederim. Hepimiz arzu ederiz. İnşallah yakında sulhü katiye nail oluruz. (İnşallah sesleri) Yirmi sene, otuz sene emnû asayişî dahilîyi temin edeniz, askerlerimiz memlekete döner.

EMİN BEY (Erzincan) — Efendim; benim teklifim, zannederim ki, bir adaleti temin eder. Ben de memaliki müstahlasa halkundanım. Bursa'liyim ve benim memleketimden de bu suretle çıkamayıp veya hicret edemeyip orada kalan kardeşlerim, amcalarım var. Onlar da askere alınacaktır. Bir kere adaleti düşünelim. Üç seneler beri şurada üç vilâyet halkı askerlik yapıyor ve bunların içerisinde şimdi müzakere cereyan ettiği veçhile, muinsizler de vardır. (Muallim yoktur sesleri) Oraya da cevap vereceğim. Sonra orada askere alınacaklar muallimdir. Güya oruda bulunanlar muallim, oradakiler gayri muallimmiş. Bu katiyen vârit değildir. Rauf Beyefendinin kendilerine rica edecektim.

ALİ RIZA BEY (İstanbul) — Beyefendi; oralar yanmıştır, yıkılmıştır, harap olmuştur.

EMİN BEY (Devamla) — Beyefendi, sözümü söylüyeyim, sonra söyleyin. Sonra; yanmamış, yıkılmamış yerler çoktur. Vilâyatı müstahlasa ahalisinden

kısmı azamı muallimdir, Harbi Umumîde hep askerdir. Binaenaleyh bunlar hep muallim değildir, demek yanlışdır. Sonra yanmıştır, yıkılmıştır, harap olmuştur. Efendi; oradan çıkmamış, hicret etmemişler. Memleketinde bcareniyle uğraşmış, servetini tezyid etmiş binlerce adam vardır. Efendiler, bunları askere alıp da zavallı Farmacığın kocası terhis etmek adalete muvafık mıdır, değil midir? Size bunu soruyorum. Üç vilâyet halkı şurada inum idum ezilmişler. Vilâyatı müstahlasa ahalisinden kısmı azamı muallimdir. Bunlar üç ay zarfında daha çok talim görebilirler. Binaenaleyh herhalde tahririmin kabulünü istihah ederim.

REİS — Efendim; tahriri reye koyacağım. Rica ederim müzakereye imkân kalmadı, müsaade buyurun. İki tahrir var, reye vazedeceğim. Adana Mebusu Safa Beyin, sonra Erzincan Mebusu Emin Beyin tahririnde adüşman işgali ahındaki memalikte hicret etmiyerek kalantarin askere celpleri ve buna mukabil silâh altında bulunanların terhisu detuyor. Bunun hakkında Rauf Beyefendi Hükümetin noktai nazariyi söylemişlerdir. Bu tahrirleri nazari dikkate alanlar lütfen el kaldırsın.

ÖMER LÜTFÜ BEY (Amasya) — Efendim; bu tahrirleri Hükümete verelim, Hükümet âtiryen nazari dikkate alsın.

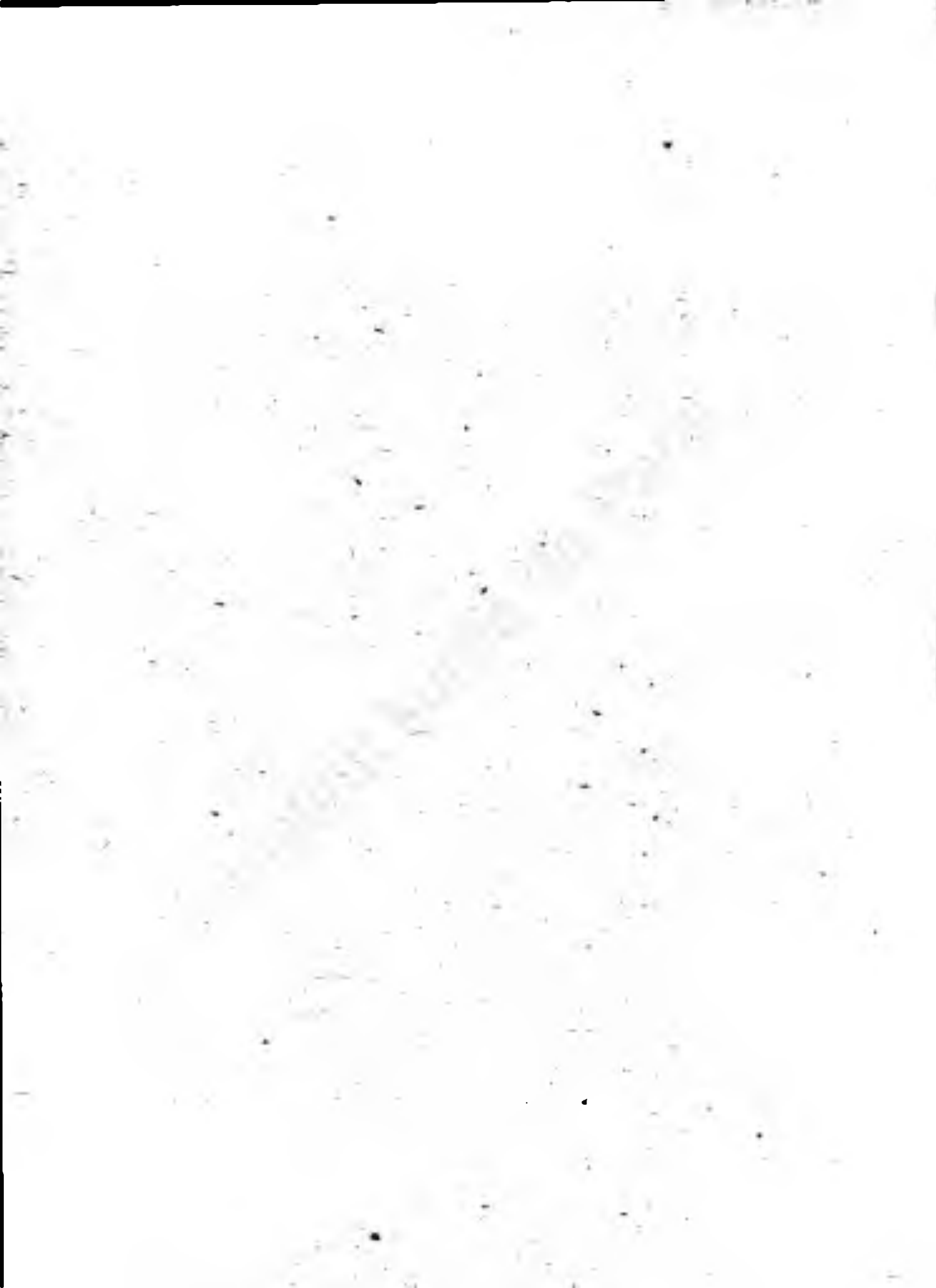
HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisii) (Sivas) — Efendim; çok rica ederim. Yani askerlik noktai nazarinan mahazirini arz ettim. Bu kabul edilirse, alınsın diye bir karar çıkar, gayet nazik bir meseledir. Memleketi tehlikeye ilka eder, rica ederim.

REİS — Efendim; bu tahriri nazari dikkate alanlar lütfen el kaldırsın. Nazari dikkate alınmamıştır.

YUSUF ZİYA BEY (Mersin) — Niçin alınmıyor? REİS — Efendim; celsei hafiye meselesin hitam bulmuştur. Celhei aleniyye geçilmesini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir.

Berayı tenefüs on dakika celseyi tabii ediyorun.

Hikmeti Celbe Sesli : 4,15

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

18 Teşrinievvel 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÁSASI	972
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	972
1. — Sulh Konferansına iştirak edecek murahhaslarla, bunlara verilecek talimatın husulu esasîyesinin tespitine dair Malarya Mehusu Sıtkı Bey ve riîfekasının takriri.	972:977

Cilt : 24

121 mül İnkılat; 3 mül Celse

YÜZ YIRMI BİRİNCİ İNİKAT

18 Teşriüevvel 1338 Çarşamba

ÜÇÜNCÜ CELSE

Mebdei Müzakerat; Saat : 3.40

REİS : Reisişahi Dr. Adnan Beyefendi.

KÂTİPLER : Hakkı Bey (Vao), Mahmut Said Bey (Mus).

REİS — Efendim; on beş imzalı celsei hafiye akıd hakkında bir takris vardır. Onu okutuyoruz.

Riyaseti Celileye

Memleket ve milletimizin mukadderatını rayın otorek olan sult konferansına iştirak edecek olan murabalarla murahasalarımıza verilecek talimatın bututu esasiyesi hakkında Meclisten veche istihval olunması lâzmeden olduğu cihette bu babta müzakerat icra kılınmak üzere bir celsei hafiye akıdını taklif eyleriz

Malatya	16 Teşriüevvel 1338
Sıku	Karahisarısahap
Erzurum	Mehmet Şukri
Süleyman Necati	Sivas
Kangiri	Vasif
Nejet Kâzım	Yozgat
Maraş	Bahri
Harp	Genç
Mersin	Celâl
Sababaddin	Sinop
	Hakkı Hami

Mardin
Necip
Canik
Süleyman
Konya
Arif
İçel
Ali Rıza

Erzurum
Nusret
Erzurum
İsmail
Menteşe
Ethem
Mug
Abmet Hamdi (II)

(İşimerlik sadaları).

REİS — Efendim anlaşılmamışsa takrin tekrar okutuyoruz (Tekrar kıraat edildi)

Anlaşıldı değil mi efendim? (Anlaşıldı sadaları)
O halde celsei hafiyeyi kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir.

Efendim; Bundan evvetti celsei hafiyeinin zabını okuyacağız.

(1) İki imza, seçim bölgeleri de yazılmadığından okunamadı.

1. — ZAPTI SABIK HULĀSASI

YÜZYİRMİNCİ İNİKAT

16 Teşriüevvel Pazartesi

ÜÇÜNCÜ CELSE

İkinci Reisişahi Musa Kâzım Efendi Hazretlerinin tabii riyasetlerinde bilinikâd 97'den 300 tevallütü efradın tertusüne, İstiyen hal ve vaziyeti askeriyenin icahatına nazaran diğer sınıfların gayri muayyen müddetle mezun addedilmelerine dair Rauf Bey tara-

findan Meclise vaki olan boyanat üzerine muzakere cereyan ederek mezkûr teklif aynen kabul edildi.

Reisişahi
Musa Kâzım

Kâtip
Mug
Mahmut Said

Kâtip
Vao
Hakkı

REİS — Zabtı sabık hulâsası hakkında söz isteyen var mı? Zabtı sabık aynen kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Sult konferansına iştirak edecek murahasalarla bunlara verilecek talimatın hutulu esasiyesinin tespitine dair Malatya Mebusu Sıku Bey ve rüfekasının takriiri

REİS — Rauf Beyefendi söz istiyor musunuz?
HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vokalleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Efendim; tabiri veren arkadaşla-

rim bir kere noktaî nazarlarını rızah buyurmuşlar da, ondan sonra bendeniz de söylerim.

MÜSEYİN AVNİ REY (Erzurum) — Efendiler: Üç seneden beri Mücadeleci Milliyeye atıldık ve milletin azim can vergisi, kan vergisi ile Elhamdülillah bir muvaffakiyet kazandık. Oihan hukukumuzu tanıyacacağını dâin ediyor. Bu azim davayı milli gayet muğlak ve çok uğraşmağa muhtaç mesailden olduğunu izaha hüsum görmem. Müdümü âlderi bizim bir çok türlü derdenimiz var ki bunlar asırlardanberi Avrupalılarla düşmanlarımız arasında işlemektedir. Kapitülasyonlar istifade kapılarını açmış, asırlardanberi her millet zaman zaman tevsi olmuş, sokulmuş, istifade etmek için kapı aramış, tabikat görmüş bunun bin türlü safahatı vardır. Umuru maliyemiz keza Umuru iktisadiyatımız, tepeden tırnağa kadar, memlekette mesafirlikten başka bir sıfatımız yoktur.

Efendiler elbisemiz baştan aşağı gayri milli, işemiz ona müsabih. İstihsalî ile da daima gayri muvaffak. Daıma onlara muhtaç. Böyle bir hale bizi sokmuşlardır. Binaenaleyh biz bu zinciri kırarken yapacağımız işin ne olduğunu ve davamızın azametini ve bu davayı başaracak Vokillerimizin bizi tatmin edecekleri lâzımdır. Binaenaleyh meseleyi takdir edip yapacakların işin kühünü ne suretle telekkl ettiklerini, herhalde tayinde dâvet edililecek olan murahhasların bizden bir fikir, bir az veche almak ve bu hususta kendilerinin hazırlığını daha ziyade takviye etmek için bir müzakere zeminini münâap görmüştüm.

Binaenaleyh bendenizi buna sevkeden bir sebep vardır. Tahtie etmiyorum, zaman icabı böyle olmuştur. Bundan bir huçuk sene evvel İngilizler, herayı sulh veya anlaşmak için bizden bir heyet istedi. Malumu âlderi olduğu üzere, beş altı gün evvel bir haber verildi. Ancak yol müddet çıktuktan sonra üç günlük zaman kalmıştı. Bu üç gün zarfında bize 21 Şubatıta Londra'da bulunmak üzere bir heyeti mürâhasa istemişlerdi.

Biz de ayırdık veyahut ayırdılar, gittiler karşılarna. Arz ettiğim gibi, bugün Türkiye meseali için, kapitülasyonlar için helki İngilizlerden heş yüz adam mütemadiyen çalışıyor. İki yüz ciltten daha fazla kitap hazırlamışlardır bizim için. Rusya'ya, Fransa'ya, İtalya'ya giderseniz aynı vaziyette. Şimdi hüsumle böyle azim, belki binlerce insanın meşgul olduğu, buraya gelir tetkik eder ve gittikten sonra hazırlar ve böyle hazırlanmış ciltler doludur. Efendiler, aleyhimizde bu kadar çalışan kuvvetlere karşı bizim ilmi istihzaratımız ne olabilir?, Tahtie etmiyorum, kendi-

lerince hazırlanmış bir şey yoktur. Yalnız bir Misakı Milli. Misakı Millinin ifadesi gayet kolaydır. Boğazların serbestlii. Ne kadar mütenakıs Serbest bir limanda emniyet nasıl temin edilecek? Efendim; diğer milletler şu, bu, bunlar nedir? Nasıl olabilir iyi? 30 Tesrinisânide hudutlarımızı işgal etmek. Efendiler bu bir gerçekçedir. Bir istiklâl manasını ifade etmez. Askerlerimiz nerede ikamet istiyorsa, kapitülasyonları her halde yırtıp atacağız. Mademki istiklâlimiz için mücadele ediyoruz. Bunun hakkında n giden beyeün istihzaratı yok gibi idi. Hiç bir arkadaşım bunları mustashiben gittüklerini ve bir encümende çalışarak Avrupa'ya bu azim davayı görebilecek, müdafaa edecek bir halde gumelidir. Maalesef yoktur. Bugün de Heyeti Vekile acaba mütehasısları toplayarak böyle azim ilmi esas dairesinde karşımıza çıkacak, yani gidecek olan arkadaşlarımızı körletmek istemiyorum. Bilmeli ki davamız ne kadar muhik olursa olsun, onlar böyle entrikalar ile bunu gaip ederler. Bilirsiniz ki arkadaşlar, daima Türk askeri kazanmış, sulh masasında gaip etmiştir. Bu, ilmimizin, ehliyetimizio biraz diğerlerinden noksan demuyorum, lâkaydimizden mütevellittir. Yani Avrupalılar ne kadar uğraşıyorsa biz de Avrupalılar gibi kendi memleketimizde düşünüp çalışmıyoruz. Aleyhimizdeki hazırlıklara, haksızlıklara karşı hiç bir zaman kendimizi onlara karşı galebe ettirecek bir vaziyette bulundurmuyoruz. Yalnız Mehmed'in süngüsüne müracaat ediyoruz. Yalnız Mehmed'in omuzuna süngüyü veriyoruz. Demek ki Mehmet vazifesini yapıp, dimağa kaldı. Dimağlar da vazifesini yapabilmek için mülecim mukadderatına vaziyet olan şu Mecrisi Âli davasıio uğruna öldüğünü ve her halde davasını meşru olduğunu ispat etmeli, ortaya sürmeli ve ne istediğini burada bir daha tasdik etmeli. Vekil arkadaşlarımız istihzaratı ne mahiyette olduğunu bilmiyorum. Daha ziyade onları fikirlerini takviye etmek üzere gidecek heyetin de alacağı vecheyi bilmesi lâzım gelir. Burada hatıra bir şey geliyor. Acaba Heyeti Vekile arkadaşlarımız da ailli kapitülasyonlar hakkında ecnebi murahhaslarını, vekillerini, mümesailenni iskât edecek ne gibi esas var? Efendim; istiklâl kelimesi bunu ifade eder. İstiklâl kelimesi bunu ifade eder, ama acaba bunun başka hize karşı vaki olacak sualderio cevaplarını da hazırlamış mıdır?

Sonra Misakı Milli. Bu huduttur. Azmetmiş bir ordu orada hududunu beklemektedir. Bu gayeyi istihşâl edeceklerdir. Bunun üzerine söz söylemek yoktur.

Sonra; malî vaziyetimiz, dünyu umumiyemizin istikbalî, dünyu umumiyemiz var mıdır? Bu devlet

ne gibi bir safahat geçinyor? Bunları müdafaa edecek zatlar her halde yanlarındaki müşavirleriyle istişare edip müspet rakamlarla gideceğim yol budur, diye kararını vermiş midir? Zannederim bizim umuru maliyemiz beymelmilel bir hale gelmiştir. Banknotlarımız var, döyünü umumiyemiz var. Azim bir davanın içerisinde memleketimizden ayrılıp gelmiş, gitmiş uzun hesaplar. Bununla uğraşan Avrupa maliyünü, daha doğrusu uğraşan birçok müesseseler vardır. Bunların hazırlığına karşı Hükümet de hazırlığını yapmış mıdır? Gidip de efendim bunun hakkında...

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Onlar buraya geleceklerdir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Onlar buraya gelsin. Onu temenni ederiz, ki bütün cihar, ayaklarımız gelsin. Gelmezlerse o da başka mesele, getirmeyi çalışırız. Şimdi işte Hükümetin bu hususta sulh hazırlığının kısmı âzamını söylemekte muztardır.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vokilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Söylememekte muztardır.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Efendim; tabii söylemeyecek kısımları da vardır efendim. Yalnız söylenilecek kısımlarını da biz, evvelki heyeti teşyi ederken, hatırlamıza gelmemiştir. Fakat avdetlerinde bu acı manzarayı gördük. Allah temin etsin, gidecek arkadaşlarımız da kıyaslet, feraset sahnesinde ibrazı liyakat etsinler. (Âmin sadaları) Bu öyle bir endişedir, ki davan nedir denilince soramam, işini bilemem. Yani dimağını bilemem ki karşısına çıkacak haamin bin türlü iddiasına, iftirasına mukabele ediyim. Bunu Allah'tan başka kimse bilmez. Bunun izharı güç, izmarı güç bir derstir. Yalnız Meclisi Âlinin noktai nazarı ve ne istediği davanın kudsiyeti hakkında Heyeti Vekilenin ve murahasaların ve müşavir denilen o âlum arkadaşların düşünemediği ve hatırlarına getiremediği şeyleri ifadeden başka bir çare göremiyorum. Bu, ne olacaktır? Şimdiden arz ediyorum, ki pek müşkül vaziyette Heyeti Vekile müşavere edebilmek için, onun önünde kapitülasyonlar var. Sonra son Sevr ahitnamesiyle Avrupa'nın yapmak istediği de var? Buna karşı Heyeti Vekile arkadaşlarımızın şubede hazırlıkları var. Bu hazırlığı mevzu bahis edebilirim. Çünkü nasıl olursa olsun...

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Var mı?

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Tabii, mesuliyeti daî hususatta Heyeti Vekile hazırlığımız vardır demeliği takdirde, öyle Heyeti Vekileye uğurlar olsun demekten başka bir şey yoktur. Vardır ve bu varlığı bugün söyleyip geçmekle değil, yarın sulhten

sonra da, efendiler, ordunun nasıl topu, tüfeği vardı ise, bizim de müdafaa siyasiyemiz vardır, var dediğimiz şeyler işte hundertdir. Maalesef bunu kendine güvenerck ileri atılacak, hayatından korkmayacak insan kalkar, burada söyler. Hazırlığımız vardır, der. Namus icabıdır. Yahut, biz yapamadık efendiler siz yapın diyecekler. Yoksa hizi işfal edecek kimse duramaz. Var diye bizi aldatmak kolay değildir. Onun imkânı yok. O babayığit kendisinde böyle bir kudreti görürse çok cesarettir. Tahvidir ki bizim bugün itimattan başka bir şeyimiz olmayacaktır. Sırmız - her halde arkadaşlarımızı tenzih ederim - her halde sır çıkmaktadır.

DR TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Türkiye davası sarıhtir, esrar yoktur.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Davası sarıhtir. Fakat davanın bir hedefi vardır. Bir de geçilecek yollardaki ıvicacılar vardır. Her halde düşmanın bunu anlamaması lâzımdır. Meclisi Âli hazırlığı nasıl yapacaktır? Ne üzerine imâleli fikredecektir? Zannederim Heyeti Vekilenin, murahasaların fikirleri vardır. Onların hazırlığı ile Heyeti Celûlenin tasavvuratını birleştirerek, bunların ikisinin aynı noktaya çıktığını görürüz. Çünkü dava zahirdir. Bunda yalnız ne olabilecektir? Heyeti Vekileyi takviye etmek üzere murahas gidecek olan arkadaşlarımızın görmediği şeyleri göstermek, nâkis olan hususâtı ikmâl etmek meramından başka bir şey değildir. Yalnız efendiler şu taayyun etmelidir ki; Heyeti Vekile bütün mücadelâti siyasiyede, bütün düşmanlarımızın bize vuku bulacak hitaplarının cevabı hazırdir, davamızın meqruiyetini ispat edecek vesâik elimizdedir ve hizi bu hak karşısında hiç bir kuvvet mağlub edemez. Edemeyecek, vesâik mahrem olduğundan göstermiyorum. Yarın size ispat edecek delilimi gösterdiğim zaman, tabiidir ki cezamı çekeceğim tarzından cevap veremlidir. Gideceğiz, Allah yardım eder inşallah, yapılacak şeyleri elimizden geldiği kadar yaparız demekle olmaz. Kuvvelli bulunmalıyız. İnşallah demekle olmaz.

Netice itibarıyla arkadaşlarımızın bizi her halde tenvir etmesini teklif ediyorum. Sözümlü usulü müzakereye dairdir. Meseleye dair sözümlü mahfuzdur, söyleyeceğim.

İHSAN BEY (Cebeliberçet) — Muhterem efendiler, uzun süren ve senelerce devam eden musellah mücadelemizin netticesini iktifat etmek üzere bulunduğumuz şu nazik zamanda, sulh konferansına gönderdiğimiz heyeti murahasayı teşkil edecek olan

rufekamızın şahsiyetleri hakkında beyanı mütalâayı Şarka mahsus ve benim anlamadığım terbiyeye muğayir addedilmemesi rica ederim. Mevzuubahis vatanıdır. Mevzuubahis Garp ile Şarkın münasebeti müstakbel münasebatını tayin ve tespit etmek meselesidir. Bu meselede efendiler; politikacı, hilekâr, deşas, tatlı kelimeler arasında hüriyet ve istiklâlimizi ebediyen öldürecek fikirleri yutturmak kabiliyetini haiz en mahir, en deşas murahhaslarla siyasetçilerle, bizim murahhasımız karşı - karşıya geldikleri zaman bir aldanmak Türkiye'yi ifna kabiliyetini haiz olacaktır. Şu halde efendiler; şahsiyetlerine her zaman hurmet ettiğimiz, fedakârlıklarını her vakit takdir ettiğimiz, ahlâklarına itimat ettiğimiz rufekamızı bu vazifeyi ehil addederek, yalnız bu hassalarından dolayı bu vazifeyi de ilâve ederek çok yanlış hareket etmiş ve memleketi tehlikeye ve memleketimizin şimdiye kadar gösterdiği fedakârlıklara karşı çok liyakatsızlık izhar etmiş oluruz. Şu suretle bendeniz şimdi vakıf olduğum şu takririn «Sulh müzakeratına gidecek murahhaslarımız hakkında müzakere edilmelidir» fıkrasını büyük takdir ve alkışlarla kabul ediyorum.

Yalnız sulhu ne tarzda yapacağımızı müzakere ve münakaşa ederek kararlaştırılmı meselesine gelince; bu noktada takrir sahiplerinden ayrılıyorum. Davamızın hıttulu esasıyesı malumdur. Hüriyet ve istiklâlimize münafı olan hiç bir ahdi tanımayacağız ve şu hıttulu esasıye dairesinde düşmanlarla müsalaha yapacağız.

Bunu ne dereceye kadar yapabileceğimiz meselesine gelince; iş teferrüata dökülür. Efendiler, henüz sulh masasına oturmadan şimdiden sulh hakkındaki tarzı hareketimizi böyle üç yuz kişi arasında bilmüzakere kararlaştırmayı çok tehlikeli ve memleket için muzir telâkki ederim (Çok doğru sadaları)

Binaenaleyh efendiler; Heyeti Celilenizden istirham ederim, ne suretle sulh yapacağımızı müzakere değil, sulh için murahhas olacak zevatı anlamak ve bu zevatın şahıslarını, zekâlarını, kabiliyetlerini, irfanlarını ve politika sahasındaki muvaffakiyetlerini anlamayı ve havassı mahsusalarını arız ve amik, bitarafane ve halta insafsızcasına tetkik edilmesini Heyeti Celilenizden çok rica ederim. Bunun mevzuubahis edilmesini teklif ediyorum.

DR. TEVFIK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Arkadaşlar, bu takrir münasebetiyle çok ehemmiyetli bir meselenin açıldığına çok memnunum ve bu hususa ait olan mütalâat ve kanaatlerimi söylemek fırsatını zaten arıyordum.

Meseleyi evvelâ iki cepheden görmek lazımdır. Birı heyeti murahhasa meselesi, diğeri de Türkiye'yi pürüzlerinde kurtararak dava ettiği ve kan döktüğü istiklâline ve arzularına nail olabilecek konferansta mevzuubahis olacak esaslı mesail.

Birinci mesail hakkında söyleyeceğim pek az söz var. Onun için evvelâ oradan başlayayım.

Şahıslarla pek meşgul olmayacağım. Çünkü bu Meclisin içinde senelerden beri birlikte cıdal yaptığımız arkadaşlarımız yeğdigerine belki başka farklarla - söyledığım sözü tekrar arz ediyorum - yekdiğerinden çok az farklıdırlar ve o kadar çok az farklıdırlar, ki hemen hiç derecesindedir ve o kadar hiçtir ki böyle bir fark olduğuna inanmıyorum ve bunu bir hayal olarak iddia edenlerden de değilim. Samimi olarak söylüyorum. Az çok kendi tecrubeme ve okuyabildiğim bir kaç kitaba istinaden dava ediyorum, ki burada biz birbirimizden bıçak sırtı kadar farksız adamlarız. Tetebbüat itibarıyla söylüyorum. Yine bu noktadayız. Binaenaleyh her ne vakit ki bir mesele Meclise gelmişse, o mesele etrafında memleket ve millet için dalma kazanılacak bir şeyler ilave edilerek çıkmıştır. Üç senelik hâdisat buna şahittir ve her ne vakit birlikte bir iş görüşmeyi tasvip edip de görüşmüş ve intac etmişsek o iş, bu memleket için imkân ve mekânın verebildiği müsaade nispetinde en hayırlı bir iş olarak zuhura gelmiştir.

Binaenaleyh konferans Türkiye'de veya Türkiye'nin haricinde olduğuna göre, heyeti murahhasa meselesi mevzuubahistir. Türkiye dahilinde ise üç lane murahhas arkadaşımız olmuş ve hangi arkadaşımız olursa olsun hunlardan daha kolay söyleyebilenleri ve hunlara daha alışık olanları, daha ziyade tercih etmek isteriz. Çünkü Meclis Heyeti Umumiyesiyle, millet heyeti umumiyesiyle onların buru dâbindedir. Meclis onların yanındadır. Onların ufak hır hatasını ihbar kuvvetine maliktir ve istedikleri zaman müracaat edebilecekleri bir yer vardır. Fakat efendiler, konferans Türkiye'nin haricinde - Türkiye derken Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin fiilen işgal ettiği sahar haricinde - olursa müsaadenizle şu hakikati de itiraf edeyim. İçimizde Meclisin yokluğunu telâfi edebilecek hiç bir fert yoktur. Binaenaleyh Meclisin yokluğunu telâfi edebilecek iki veya üç zata itimat edemem ve talep ederim ki, o vakit memleket mukadderatının mevzuubahis olduğu o Mecliste azami kudretinde mahrum edilmemelidir. Edilirse gıbah olur, Meclisin ve milletin çıkarabileceği azami kudreti hülasa edebilecek bir heyeti uzma lazımdır. Ancak 10 - 15 kişi, o da telâfi değil, hülasamızı ifade edebilir

mu? Hatta kabûle, çünkü hatırlayınız arkadaşlar ki biz bütçenin her noktası üzerine tasarrufu şiar ittihaz edinmiş adamlarız. Fakat tasarruf derken yerine göre sarf etmeyi, yani ufak bir hata ile memleketi milyonlarca zararı badi olan yerde üç heş kurusluk harcırah davasıyla uğraşan adamlardan değiliz. Binaenaleyh Vekiller Heyetimiz bir kabine şekil ve salâhiyetinde toplanmamış olduğunca ve başlangıcından bugüne kadar iktidariyle, acziyle ilerlerse desüder, kendi mevcudiyetiyle bu davayı muaffakiyetle başaran bu Meclis, en haklı olan bir meselesinde elbette söz söyleyecektir. Eğer bir kabine karşısında bulunsaydık o mesuliyeti üzerine alır, gider ve sonra tasdik ettirmek için Meclislerine muracaat edebilirdi. Fakat vaziyeti kanuîye böyle olmadığı gibi, hâdise de bilâkis Meclisten, Meclisin arzusuyla ve Meclisten çıkan bir iş hususunda memleketin muvaffakiyet elde ettiğini göstermiş ve bunu bir defa daha göstermiştir ve bize bu yolda devam etmek lüzumunu bir defa daha ihtar etmiştir.

Arkadaşlar, muvaffakiyetimizin arefesinde ricat edecek adamlardan değiliz. Bizim en asgari şiarımız, aman memleket sükûn içinde, her ihtilâlden nükül edelim. Fakat aslâ, aslâ itica edemeyiz ve Meclis salâhiyeti hukukîyesinden ve bizi muvaffakiyete isal eden şekli idareden babbe feda edemeyiz.

Binaenaleyh hulâsa ederek söylemek lâzım gelirse; diyebilirim ki, heyeti mürâhhasa Meclis ve milletio hulâsai ifadesi olmaya çalışmalı ve şahsî kudretleri de birbirimizde gördüğümüz noksanları ailetle ikmâl etmek zaruretinin kabul etmeliyiz.

(İkincisi; mevzuubahis olacak mesail : Efendiler biz, değil mücadelemizin muvaffakiyetle tetevvuç ettiği bugünlerde, daha evvelki günlerde bile, Misakı Millîmizden ve hiç bir şeyden bir zerre fedakârlığı düşünmek değil, ağzımıza bile almadık ve onları düşünecek mevkiide bulunmadık ve bugün hiç düşünmeyiz ve düşünürsek, günah olur, ma'siyet olur. Şu halde : Bizim konferansta mevzuubahis olacak mesailimizi tahmin etmek o kadar zor olmasa gerektir.

Misakı Millî kelimesi ve Misakı Millî mecmuası; siyasi hudutları ve istiklâli camidir. Fakat; mesaili maliyemiz de maalesef sakittir. Miç bir vakit dünyaya ilân etmekten korkmadığımız ve hakkımızı, gerek muslihane ve gerek müsellehane müdafaa ve ispat ettiğimiz bu azim davanın gizli peresi vardır. Gizli şeyler, o şeylerdir ki; millete aleni söylenmesinden korkulan ve orada fedakârlık zihniyeti kabul edilen şeylerdir. Ben bu dakikada Türkiye Büyük Millet

Meclisi Hükümeti için, her gün gerek kendi matbuatında ve gerekse dünya matbuatında ilân ettiği umdelemlerden fedakârlık kabul edecek bir vaziyeti görmüyorum. Gizli taraf görmüyorum. Binaenaleyh; gizli tarafı yoktur. Ancak o haklı tarafından gizli ifadesi vardır, ki bu mesele mevzuubahistir ve dünyadan gizli olan şey Meclisimizden asla gizli olamaz ve şimdiye kadar hiç bir şikâyet vaki olmamasıyla de ispat edebilirim ki; memlekette evrak çalınıp çalınmadığını ve harice gidip gitmediğini hilemem. Fakat çalınıp giden yer varsa Meclis binası değildir. (Alkışlar)) Meclisin sinei samimiyetinden çıkmamıştır. (Bravo sadaları) Binaenaleyh, biz hudutlarımızın müzakeresine bile hâcet kalmayacak kadar, katıyet ifade edebilecek bir vesikaya malikiz. Biz, bir devlet istiklâlinin istiklam ettiğimiz hususlarda en küçük bir - nasıl tarif edeyim - inhirafa tahammül edemeyecek kadar istiklâl taraftarız. Hunlar da konuşulacak cihetler değildir. Fakat, orada konferansa gidince müşkül olan hususî hudutlar olmayacaktır. O kabul edildikten sonra Boğazların serbest hale itkâsı mevzuubahis olacak. Bunlarda tabii yine mesele yok. Çünkü; oradaki nokta pazarlarımız kabul edilmedikçe, konferansın manayı vücudu da yoktur ve o zaman konferansı ikmâl eden zat bizim içimizden çıkmayacaktır ve ona millet müsaade etmeyecektir. Binaenaleyh konferansın devamı, o müşkül meselenin halli imkânıyla kaimdir. Yani konferans o sayede müsmir olur. İşte efendiler, onu kabul ettikten sonra karşımızda başka mesaili ciddiye tahaddüs edecektir. Onlar hakkında muhtelif şeyler müdafaa edilecek. Ezcümle memleketin hukuku müdafaa edilecek ve memleketin azami menafii düşünülecek. Onların prensipleri ve esasları hakkındaki mahzuru katiyen idrâk edeniyorum. Çünkü; orta bir arkadaşımız çıkar da o'Duyunu' umumiye taksim olunacak, bunlar eski muahedelerimizde mevcuttur derseniz, biz ne deriz? Paris maliye konferansı bir scene inikat etmiş ve onun eşkâli muhtelifesini tablolarla göstermiş. Binaenaleyh teferruat hakkında ve muhtelif derecata ait muhtelif sözlerin teferruatı hakkında, bir söz sual etmeyi ne kadar nabemahal görürsem, söylemeyi de mucip bulamam. Fakat, bunun esası hakkında Meclis, tatmin etmemek hususunda da bir mahzurü siyasi tasavvur edemem ve ondan sonraki işler hakkında da, zannetmiyorum ki, Meclisteki arkadaşlar iş didiklemeğe taraftarı olsunlar. Çünkü; onlar, bugün vekâletlerimizi ve daha mühim vazifelerimizi tevdi etmekle itimadımızı gösterdiğimiz arkadaşlarla didikleşecek işler değildir. Ancak müteakiben mütalâdalarımızla halledilecek işlerdir. Binaen-

aleyh meselede ifrata ve fazla tafsüata düşmemek şartıyla müzakereyi aşanları çok haklı görür ve bu vadede isteyenler tarafından söz söylenebileceği gibi, lütfen beni de dinlemenizi rica ederim.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Efendim; takrirden önceki inuvası olan rüfekadan bazılarının nikatı nazarlarını istima ettim.

Birisi; sulh konferansına Meclisi Âliniz namına iştirak edecek murahhaslara taallük ediyor. Diğerleri de şerâti sulhiyemizin ne olacağı ve nasıl müdafaa edileceğini istüfsar ediyor. Bendenizin anlayabildiğim veçhile sulh murahhaslarına ait fikraya, şu suretle cevap verebileceğim. Malumun Âliniz, Meclisi Milli-muzin amalı, her şeyden önce konferansın memleketimizde olması lüzumunda e nokta nazarında bulunduğuna kararım. Azami müddetle bunun teminine çalışıyoruz ve İnşallah Cenabı Hak bizi buna muvaffak edecektir. Çünkü ancak bu suretle, en seri ve sehil ve kaü bir sulhu nazhar olabileceğimize kanaat, Heyeti Vekilenizde de vardır. Gençlerde de mevzuu balıs olmuştu. Şine bir hali velsede, Terhis münasebetiyle arz etmiştim ki, İstanbul işgali askeri altında bulunmaktadı. Bu bahia Heyeti Vekilenizin nokta nazarı; vatanımızın bu kısmı, encebi işgali altında bulunduğça, vatan meselesinin orada konuşulması muvafık ve caiz değildir noktasına inhisar ediyor. Şu halde; dahilde olduğuna göre, Heyeti murahhasanın teşkilü vardır. Munkun olamazsa ve her türlü vesâile rağmen haricte bir konferansa iştirak etmek niceburiyeti hâsil olursa, o zaman vaziyeti taenimül velenk ona göre bir heyeti murahhasa teşkil etmek zarureti vardır. Bu şekli temin ve tayin dinedikçe; kati olarak Heyeti Vekilenin, Heyeti Murahhasayı, tayin ve tespit ve intihap edemeyeceğini, zannederim zatiâliniz de takdir buyursunuz.

İkinci kısma gelince . Efendim; şerâti sulhiyemizi nelerden ibaret bulunduğü ve tarzı müdafaaının ne şekilde olacağı meselesine intikal edince : Şerâti sulhiyemiz yalnız bizce değil zannediyoruz, bütün cihanca muayyendir. Misaki Milliimizle tayin ve tasrih edilmiştir. Hukuku esasıyeside odur. Milletimiz Erzurum Kongresinden başlayarak İstanbul'daki Meclisi Mebusan ve Büyük Millet Meclisimize kadar olan Misaki Milliye ontaya abmakla, adli, iktisadi istiklâlini ve milli hududlarını tasrih etmiştir. Demokki, konferanslarda istihsaline çalışacağımız ve İnşallah ve binayettullahı Taalâ istihsal edeceğimiz

esasat bunlardır. Misaki Milliinin istiklâli millimizde tekeffül erüğüne Heyeti Vekileniz kanidir. Bundan başka müdaveleye efsâr etmek noktası kalıyor. Efsâdiler, istihzaratı sulhiye için azami gayretle çalışıyor ve İnşallah bir kaç güne kadar ikmal de kuvvetle memumdür. Bunlar, ne gibi vesâkten teşekkül edeceğine şimdiden arz ve izah etmek imkânı yoktur. Konferansın nerede inikat edeceği taayyün ettikten sonra, tabii murahhaslar taayyün edecek ve Heyeti Âliyenizden bu bahia tahsisat talep edilecektir. Bendenizin kanaatim . O zaman Meclisi Âli azaları sarih ve serbest olarak düşündüklerini beyan ederler ve bu suretle, gidecek olan heyeti murahhasamıza büyük bir muavenet olmuş olur. İnşallah dahilde olur. Haricte olduğuna göre, Heyeti murahhasanız; Misaki Milli haricinde hiç bir fedakârlık yapamayacağı, Teşkilâtı esasıyemizle, Meclisin hikmeti vücudıyla müesyettir. Buna inkan tasavvur edilemez ve illâ Meclisi Âlinizin kararıyla ola.

NUSRET EFENDİ (Erzurum) — Uskudar meselesine ne dersin?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) — Meclisi Âlinizin kararıyla olmuştur. Heyeti murahhasanın reyü hudüyle yapılmış değildir ve yapılamaz ve yapılamıştır. Şu halde efendim bendenizce; bugün için etrafında mütalâa denmeyen edecek bir vaziyet henüz hâsil olmamıştır. Eğer Heyeti Celîceniz tensip buyursa bunun konferansa davet edildikten ve mahalli içtima taayyün ettikten sonra, intihap edilecek murahhaslar ve Meclisten talep edilecek tahsisat üzerine Meclisi Âlinizde mevzuubahis olması daha muvafıktır. Bendeniz bu kanaattem.

REİS — Efendim Heyeti Vekile Reisi meselenin bir kaç gün sonraya talikini teklif ediyor.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) — Yarı konferansın mahalli içtima taayyün ettikten sonraya tahisini teklif ediyorum. (Muvafık sesleri)

REİS — Efendim, müzakerenin, konferansın mahalli inikati taayyün ettikten sonraya talikini Heyeti Vekile Reisi teklif ediyor. Bunu kabul edenler lütfen el kaldırsın . Kabul edilmiştir. Mesele o zamana tehir edilmiştir.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Bendenizin sözümlü mahfuz kalmıştır Reia Bey.

REİS — Efendim Celîsei hafiyeye bunun için aktedilmişti. Bunu tevhîrü kabul edince celîsei hafiyeye hitam bulmuştur.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

2 Teşrinisani 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	980
2. — MUZAKERE EDİLEN MEVAD	980
1. — Sulh konferansına iştirak edecek muvazihler heyeti ile, bunlara verilecek tahsisata dair nazhara.	980:1006

Cilt : 24

131 inci İmtihân, 2, 3, nüm Celse

YÜZ OTUZ BİRİNCİ İNKAT

2 Teşrinisani 1338 Perşembe

İKİNCİ CELSE

REİS : Dr. Adnan Bey

KÂTIPLER : Âtil Bey (Kayserik Hakkı Bey (Van)

REİS — Celse küşat olundu. Celsei hafiyeye aktı hakkında buyurun Rauf Beyefendi.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Efendim: bundan evvelki bir ıstıma da rufekayı kıramdan bazılarının verdiği bir takrir ile...

SÜLEYMAN SİRRI BEY (Yozgat) — Celsei hafiyeyi neye koymadınız.

REİS — Acele etmeyin koyacağımı.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) — Ne için celsei hafiyeye istediğimizi arz etmeyince, Heyeti Âliyenizden Ich ve alçyhte bir karar almayınca, zannedirim ki, reye koymak imkânı yoktur. Evvelki takrirda sulh müzakerati hakkında bazı sualler sorulmuştu. Bendeniz o zaman cevabın Heyeti Âliyenize şu yolda maruzatta bulunduğumu hatırlıyorum. Sulh mürahhasları takarrur eder ve tahsisat talebi için Muvazenei Mâlîye mazbatasını Heyeti Âliyenize geldiği

zaman bu mesail ariz ve amik müzakere edilir. Belki de şu kaydı ilâve ettiğimi hatırlıyorum. Murahhaslarınız ne yolla müdafaatta bulunacaklar, ne gih sistem tak p edecekler? Şu veya bu murahhaslarımızdan izahat almak yanlış olur. Bu mesele mevzubahis olduğu zaman mebus arkadaşlarımız sulh hakkında düşündüklerini sarıh ve serbest olarak ifade buyurlar. Murahhaslarınız da onları hâmilan vazifelerini ifâ ederler tarzında idi. Fakat bugün murahhasların Avrupa'ya seyahatlarında ıvada bulunacakları müddet zarfında kendilerine verilmesi, Heyeti Vekillece müvafık tahsisat talebini havi mazhata Meclisi Âliyenin Heyeti Ümmiyesine takdim edilmiştir. O itibarla müzakerenin hafiy olmasını Heyeti Âliyenize teklif ediyorum.

REİS — Mevzubahis olacak meseleyi Rauf Beyefendi izah ettiler. Celsei hafiyeyi kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir.

Zaptı sabık hülâsası okunacaktır.

I. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YÜZ YIRMI BİRİNCİ İNKAT

10 Teşrinievvel 1338 Çarşamba

ÜÇÜNCÜ CELSE

Adnan Beyefendinin tahtı rayasetlerinde bilinkad zaptı sabık hülâsası kıraat ve aynen kabul olunlu. Kängırı Mebusu Neşet Beyle refikelerinin sulh esasatı hakkında müzakere açılmasına dair takriri kabul edilip müzakere cereyan ederek neticede konferansın

zaman ve mahallî inkadının malum olmasına kadar tehri karargir oldu ve celsei aleniyeye geçildi.

Reis	Kâtip
Reisîsânı	Van
Adnan	Hakkı

Kâtilip
Muş
Mahmut Said

REİS — Zaptı sabık hakkında mütalaa var mı? Zaptı sabıkı reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler... Aynen kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Sulh konferansına iştirak edecek murahhas heyeti ile, bunlara verilecek tahsisata dair mazhata.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Efendim: gönderilecek murahhaslar kimin murahhaslarıdır? Kimin namına gidiyorlar ve kim gönderiyor? Bunu soruyorum.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Türkiye Büyük Millet Meclisinin ve onun Heyeti Vekilesinin... Yani Hükümet olarak gelir harice ve gerekse dahile karşı malum olan Büyük Millet Meclisinin emniyet ve ilimadını hazırlayan Hükümetiniz namına gidiyor.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Meclisi Âli Hükmete ait muahhasatı vekilleri vasıtasıyla temyiz eder. Harb, sulh, mütahede akli gibi mesele arzine için Meclisi Âli veçhe verir ve o veçhe dairesinde muahhasları intihap ederek gönderir. Bugün memleketin mukadderatı Aliyesini tayin edecek sulh mütahede haslarıdır. Bu kadar azim mesuliyeti olan bir vazifeye Meclisi Âlinin emadına mazhar olmaksızın Hükümet nasıl muahhas tayin eder ve nasıl mesuliyeti üzerine alır.

HÜSEYİN RAUF BEY (Sivas) — Heyeti Vekile o kuvveti ancak Meclisi Âlinizden almıştır.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Riz onu vermedik.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devanla) — Müsaade buyurunuz maruzat hakkını hiç olmazsa bendensize deriş emeyin. Harb ilmi sulh ilmi muhakkak ve muhassaran Meclisi Âlinize aittir. (Müşahadat akli de sesleri)

İLYAS SAMİ BEY (Maşi) — Usulu müzakereye dair bir iki söz söylerseniz mesele halledilir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devanla) — Bir kere lera Vekilleri Reis olmak sıfatıyla cevap vermeye müsaade buyurunuz. Ben söz söylerken şu veya bu denecek olursa ne söyleyeceğimi bilmiyorum. Bırakın ikmül eleyin. Her türlü suallerinize en samimi hislerle bildiğimi cevapları vereceğim.

Heyeti muahhasa bu suretle Hükümetimiz tarafından intihap edilmiştir. Şimdiye kadar tesbit edilen şart altında mezoniyetleri için de Meclisi Âliniz Riyasetine arz edilmiştir. Efendiler şimdiye kadar bu böyle olmuştur. Moskova muahhasatı akdedilmeden muahhaslar bu suretle gitmiştir. Bendensizin bildiğini Yusuf Kemal Bey bu suretle gitmiştir. Hutüsa sulh heyeti muahhasasının girmesi bahemahal sulh akdi veyahül harbin idamesi demek değildir. Onlar yine Meclisi Âlinizin kararı nihayesiyle olacaktır.

Meclisi Âlinizden veçhe almak kararı nihayesine gelince; Heyeti Vekile veçhesini Meclisi Âlinizden almıştır. O da en sarı ve en şimil manasıyla Misaki Millidir. Meclisi Âlinizin bu nokta nazardan inhiraf ettiğine dair eksik veyahül fazla bir mutalebatta bulunacağına dair Heyeti Vekilenizin hüğüne kadar bir nokta nazarı, bir kanaati yoktur. Yeni bir fedakârlık etmek ve mutalebatımızı tezyid etmek noktasından bir mutalebatınız varsa, tekdir ediyorum, mevzuubahas edersiniz, heyeti muahhasanızı tenvir edersiniz. Onlar da onu hâmilan güdeler. Yani veçhe sizdedir, veçheyi siz verirsiniz. Biz ancak ve ancak o

veçhe dairesinde hareket ederiz. Ondan başka bir şey yapmayız. Noksan yaparsak mazur görürsünüz veya tahli edersiniz.

REİS — Heyeti Vekilenin muahhaslara dair tezkeresi vardır. Onu okuyalım, ondan sonra müzakere edelim. Mevzuubahas olan mesele pek şifahî kaldı. Halbuki tahririsi de vardır.

YUSUF ZİYA BEY (Rilis) — Sözler söylendikten sonra okunsun. Salâhiyet kimindir anlaşılın. (Tezkere okundu)

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Taktirimiz de okunsun.

HAKKI HAMI BEY (Sinop) — Bundan üç sene evvel 13 Nisan 1336 tarihinde Meclisi Âlinizin buraya toplanması ve Heyeti Celilenizin bugüne kadar burada toplanmasını temin eden şey, evvelce İstanbul Meclisi tarafından kabul edilip te sonra Heyeti Celileniz tarafından da kabul edilen Misaki Millî dahilinde müstemsir ve mustakar bir sulh tesis etmek idi. Heyeti Celileniz bu gayesine vasil olmak için mutlaka iki kuvvete ihtiyaç vardı. Birinci kuvvet asker, ikinci kuvvet siyaset idi. Heyeti Celileleri siyasetten evvel siyaseti yaratacak olan kuvvete luzumu kadar ehemmiyet vererek ve herkesi hayrete düşürecek derecede bir ordu vücuda getirdi ve Heyeti Celilenin malumu olduğu üzere, Dünyayı muazzam bir zafer karşısında bulundurdu. Nasıki gayemiz bu muazzam kuvveti vücuda getirmek ve o muazzam kuvvetle zafer intihal etmeyi temin idiye, asil gaye olan sulhe erişilmek için o zaferi temin eden kuvvetin başına bir zat vazifed etmedikçe mümkün olmadığını gören Heyeti Âliyeniz Kürahya hezimetli üzere burada üç gün üç gece devam eden müzakerat mercesinde, Mustafa Kemal Paşa Mazzetlerini bu orduharın başına Başkumandan tayin etmiş ve oğdan sonra zafer bahani takip etmiş ve nihayet, lehülhamül, hiç bir mağlubiyete maruz kalmaksızın memleketi düşmanın pöyi kesinden tathir ettik. Şimdi efendiler; bu sül sizin kadar milliyenizden çıkan ve kadar milliyenizin feyizdar tecelisinden başka bir şey değildir. Binaenaleyh Heyeti Celileniz, nasıl orduyu yürütmüş, nasıl düşmanı tepetemiş; bugün ikinci derecede ve fakat o kadar mühim olan bu siyaset âleminde de zaferi kazanmak için müddak ve müddak on iki kişilik bir heyeti muahhasa değir, Heyeti Celilenizin hepsinin girmesi lâzımdır ve zaruridir. Bunun için Heyeti Celilenizi tasdi etmek istemem. Bu sahne çok şeye şahit olmuştur. Üç sene zarfında en mühim ve tehkeli ve hiç kimseoin kavrayama-

yacağı bir çok hadisatı muazzamayı. Heyeti Celileniz pek sâlim olarak meydana çıkarmış ve ortaya atmıştır. Onun için Heyeti Vekile Reisi muhtereminin bu yurdukları tarzı bendeniz ve Heyeti Celilenizin kabul etmeyeceğini zannederim.

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Hepimiz gidelim.

HAKKI HAMİ BEY (Devanla) — Reis Bey istihdam ederim. mesele gayet mühimdir. Herkes noktâ nazarını buradan söylemelidir. Sözümlü kesmesinler.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karabükü Sahrâ) — Hepimiz söyler ve efkârımızı beyan etmiş olursak. hepimiz gitmiş oluruz. Sakarya harbinde de hepimiz gündenik. hepimiz söyledik ve niyece iştirak etmiş gibi kazandık.

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Başkası keşfi zaman söylemiyorsun değil mi? İhtarâtı başka taraflara yapınız.

HAKKI HAMİ BEY (Devanla) — Şunu arz etmek isterim ki Heyeti Celileniz. Heyeti Vekilenin - vazife itibarıyla - kat kat fevkindedir. Malumu âlileri oradan gelecek olan bir muahedenameyi, bir mukavelenameyi ya kabul etmek veya reddedip ile harbetmek lâzım gelir. Rica ederim, üç sene mücadelede sonra kazanılan şu zaferin mükâfatını elde etmek için bu mesele üzerinde lâyıkıyla imâlî fikirlemek fena mı olur? (Doğru sesler)

Efendiler: ne nam tasarlarsa tasırlar, fakat karşımıza çıkacak devletler müttelik bir devlet mühteyindedir. Bunlardan herbiri ikişer murahhas olarak gönderecekler ve karşımıza on dört murahhas ile çıkacaklar ve diyecekler ki «Biz de ikişer murahhas gönüldük». On dört kişi ile iki kişiyi yanyana oturtmak istiyorlar. Bu muvafık mıdır? Meclisi Âli bunu, bu tarzda kabul edecek midir? Okunmuştur, fakat tarafımızdan bir takrir verildiğini bendeniz hatırlıyorum. O takrirden demistik ki; heyeti murahhasanın verzeği kararı, yani reyî, mukâtenmeye memur olanlar kadar rey sahibî olmak ve onlarla bilmura-kere okzeriyetli itiraz etmedikçe söz vermemeğe üzere yedi kişiyi bunlara terfaki arzetmiştik. Birtabi takrir okunacaktır, bendeniz rica ediyorum. Meseleyi layık olduğu ehemmiyet derecesinde düşünelim, ona kıymet ve vücut verelim. Meclisi, Meclisi Âlinizin hikmeti vücudu ve murahhasların adedi ne olmasını söyledikten sonra müsaade buyursanız iradei milliyenin ne demek olduğu hakkında gerçek dün kabul ettiğiniz ve Meclisi Âlinizin ilk defa olarak memleketle ilân ettiği beyanname ile arzedeceğim. Bir de bu-

gün gazetelerde okuduğumuz iradei milliyenin ne gibi kıymet ve ehemmiyeti hukukiyesi olduğunu arz etmek isterim.

İradei milliyet beyefendiler. Heyeti Celilenizce mutlak ve mutlak karara iktiran etmiş olan şeydir. Yoksa herhangi bir zatın imzası iradei milliyedir derssek efendiler, bu eski saltanatın devanından başka bir şey değildir.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Millet yoktur, yoktur.

HAKKI HAMİ BEY (Devanla) — Yıkılmışız şeklin şekli, digere inkilâbından başka bir şey değildir. (Alkis) Bundan başka bir kıymet hukukiyesi yoktur. (Bravo sadaları) Biz efendiler, bu kadar kan akıtıktan sonra hakiki bir iradei milli kurmak istiyoruz. Yoksa lafzî kitab üzerinde yazılmış şeylerden ibaret kalacak olursa efendiler, 1293 senesinde istimal edilmiş Kanunu Esasî vardır. Eğer istimal edilmemiş Kanunu Esasînin kıymeti varsa, bizim de yapığımız Teşkilâtî Esasînin kıymeti o kadar olur. Efendiler, iradei milliyenin en helik bir misali, ilk defa Meclisi Âliniz tarafından bu memlekette nesredilen ilk beyanname'dir. Beyanname mevcuttur. Onda diyor ki: Türkiye Büyük Millet Meclisi emriyle Reis Mustafa Kemal Paşadır. İşte efendiler, iradei milliyet bu idi. Fakat bundan sonra ne gibi itiraza uğradı bilmiyoruz. Böyle bir daha tevelli edememiş tir.

HÜSEYİN RAUF BEY (İzra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Müsaade buyurulduğu takdirde bir nokta hakkında tenvir buyurmalarını rica edeceğim. Bu mesele, iradei milliyet noktai nazarından mı yoksa murahhaslara ait safâhiyet noktai nazarından mıdır?

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Murahhasların İyisini iradei milliyeye iktiran etmiş yolunda gazetedeki bir kayıt vardır, ondan...

HAKKI HAMİ BEY (Devanla) — Efendiler; şimdiye kadar tevcih, terli vesaire hususunda tevcihi rütub vesaire hakkında...

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Rauf Bey, siz mesul musunuz ki soruyorsunuz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devanla) — Suâl sormadım. Kendilerine cevap verebilmek için anlayamadığım bir noktanın kütfe zahını rica ettim. Suâl sormadım.

HAKKI HAMİ BEY (Devanla) — Efendiler; Başmurahhas İsmet Paşa Hazretlerinin konferansta Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti namına

muamelename imzasına salâhiyetler olduğu dün irade-i milliyeye iltiran etmiş ve gidecek murahhaslar Heyeti Vekilece takarrur ettirilmiştir. deniyor.

HÜSEYİN RAUF BEY (Icra Vokilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Müsaade buyurunuz. Biz gazetecilerle muahaza etmeyiniz. Biz gazetenin sahibi değiliz. Biz Büyük Millet Meclisinin vekilleriyiz. Bize o noktadan sorunuz. (Gürültüler)

HAKKI HAMI BEY (Devamla) — Hükümet gazetelerini gömüdediniz mi efendim? Müşirlik, feridük zabıtlık...

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarlı Sahib) — Geçenlerde de aynı mesele olmuştu.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Neye böyle yazdınız diye teklif ediyorlardı.

HAKKI HAMI BEY (Devamla) — Gibi bir çok tevcihat yapılmıştır. Rica ederim, bunlar Meclisi Aİden geçmiş midir? Bunlar, irade-i milliyeye iltiran etti diye gazeteler yazılı. Meclisi Aİnizden geçti mi? (Mayır sesleri) Efendiler; bunlar, irade-i milliyeye iltiran edecek meselelerdir. Heyeti Vekile kendiliğinden her hangi bir zata müşirlik tevcih edemez ve Meclis Reisi de Meclise arz etmeksizin onu mücibince irade ettimi mahiyetinde bir şey yapamaz. Yaparsa bence eski saltanatı ilâme olur. Memleketi eski vaziyete sokmuş olursunuz. Fark nedir? Öncü irade-i milliyeye, hâkimiyeti milliyeye perdesi altındadır. Diğerinin de hilafet perdesi altında tahakkumundan başka bir fark yoktur. İstihdam ediyorum, bendeniz vazetmiş olduğumuz bir kanunun hukukunu müdafaa ediyorum. Heyeti Celileniz, nokta-i nazarımı muvafık görürse kabul eder, kabul etmezse tabii Heyeti Celilenizin vereceği karar herkes için müteber olur.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Millet Armyız eder.

HAKKI HAMI BEY (Devamla) — Efendiler, irade-i milliyeye demek bu demektir. Bunun haricinde yapılan muamele - tekrar, tekrar arz ediyorum - dün bu yitdiğimiz tahtın ölümlüleri devamından başka bir şey değildir. Eğer bunu kabul ederseniz beis yok devam etsin. Fakat bendeniz kabul etmiyorum. Millet namına kabul etmiyorum. Millet bîhakkin iradesini istimal etmek istiyor. Bu itibarla Heyeti Vekile vazifesini tevcih olmuştur. Taamül diyorlar. Beyefendiler, bu gibi bürid şeylere istinad ederek bunlar üzerinde musır koymak doğru değildir. Eğer Heyeti Vekile, kendü vazifesi dahilindedir diye iddia ediyorsa biz onlardan rica ediyoruz ki; niçin Heyeti Vekilenin vazife ve mesuliyeti hakkında kanunu müzakere

etmiyoruz? Efendiler, bu millet daima emrivakilerle gâib etmiştir. Binaenaleyh, bu Meclis ve bu millet bunları sonra emrivakiler karşısında buluparak hukukunu gâib etmeyi ve böyle emrivakileri kabul etmez işte efendiler; Büyük Millet Meclisi emriyle Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Başkumandanlığa tayinidir. Bu Meclisi Aİnizin ilk iradesidir. Maatteessüf, bundan başka ikinci bir iradeyi eide etmeye muvafık olanıydık. Sonra efendim; vermiş olduğumuz takdirde bu kadar muhtım olan meseleye memur olacak dokuz arkadaşın Heyeti Celile arasından intihap edilmesi lâzım geldiğini arz etmiştik.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Halifeyi de buradan intihap edeceğiz.

HAKKI HAMI BEY (Devamla) — Efendiler; bu teklifi kabul etmek kadar basit bir şey yoktur. Bir teklifin kabul edilmezse efendiler, irade-i milliyeye yoktur. O yalnız davayı ispat etmek için hedef olunmuş bir cümledir. Sonra efendiler; mütehasşısın meselesinde de gösterilen rüfekanın adeden ve hâzi hususatta dahi ihtisasen, belki bu mesele muazzamında tedvir için daha ziyade iknâî zaruretinde bulunulduğunu zannederim.

Efendiler; en mühim mesail, mesaili maliyedir. Ne olur memleketin maliyesiyle istigal etmiş ve bîhakkin ihtisasını göstermiş olan, ister Avrupa'da olsun, ister İstanbul'da olsun, bir kaç zayıf daha tefrik edilsin... Onun için biz, rica ediyoruz, ki mükemmel bir sulhname ile bir cümledir. Sonra efendiler; mütehasşısın mesele. Heyeti Celileniz huzuruna gelmesini ve bunun da herhalde kabul edilebilecek bir şeklide olababilmesini temin için heyeti murahhasaya vazife tevdiği gibi hususatta beis yok, haricden bulunsun, nereden olursa olsun, mütehasşısın ve muğavirlerin miktarı tezyit edilsin. Bundan tasarruf ediyoruz diye zannedilecek bir şey yoktur. İlfak bir hata ile daha azim zarara düşer olacağız. Onun için rica ediyorum, Heyeti Vekile arasın, arattırsın, maliye mütehasşısın nereden bulursa bulsun, bir dana daha ilâve etsin. İşte efendiler gidecek heyeti murahhasa ve adedini ve irade-i milliyeye ve mütehasşısın hakkındaki mütalaat ve maruzatım bunlardan ibarettir. Fakat heyeti murahhasa kim olursa olsun bunu rica ederiz ki; dün kabul ettiğimiz herhalde bence bir kanun olan bu iki madde ile uhudu sabıkayı kâmilan attık. Yeni bir muameleye göre adli, mali hiç bir imtiyaz tanınıyoruz. Eğer böyle bir imtiyaz tanıyorlarsa gitsinler Suriye'de arasınlar, Bu maddeleri kabul etmiş olan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti bu gibi hiç bir imtiyazı tanımaz.

Sonra efendiler; hukuku akelliyetten bahsediliyor. Hukuku akelliyetin kabul edilecek en ufak bir şeyi istiklâli mahaldir. Yoksa milletin, efendiler, kanı buş yere girmiş olur. Bu milletin kanununu arzu etmeyen ve bu milletin sıncında yaşanmak istemeyen nereye isterse gitsin. fakat bu menileket içerisinde yaşayanların hepsi müsavidir. Birisinc bir muamele, diğerinc bir muamele yapılamaz. Bendeniz umumi söylüyorum. Çünkü talimatname belki yoktur, bilmiyoruz. Bunun için şunu da rica ederim ki, bu defa düşmanla hareket eden ve o hareketi neticesi olarak düşmanla giden her kim olursa olsun, hunların cürümleri bir cürmü siyasi olmaktan ziyade bir cürmü adidir. Malumu âlinizdir ki herhangi bir konferansa oturuldu mu evvelâ bu gibi şeyler mevzubahis olur. Heyeti murahhasa kim olursa olsun şu noktayı hitmelidiler. ki onlar birer canı, birer şakidir. Binaenaleyh nereye firar ederlerse etsinler, onlar necburdurlar, ceraini âdiye kaidesine tevfiikan bize vermeğe. Binaenaleyh hiç bir suretle Kilikya'da yapıldığı gibi, hize karşı düşmanla hareket etmiş bir ferdin bu gibi bir affa nail edilmesini kabul etmemelerini bendeniz teklif ediyorum. Çünkü canidir. Caniler, hiç bir vakit, ceraini siyasiye âdadına idhal edilemez. Bunlar hep adam soymuş, adam öldürmüş insanlardır. İşte efendiler gidecek heyeti murahhasa kim olursa İstiklâli milliyi rahnedar edecek ufak bir şeyi ağızlarından kaçırmamalarını bilhassa rica ederiz. Bendenizin temenniyatım bundan ibarettir. Diğer rüfeka dâhi söylesinler.

HÜSEYİN KAUF BEY İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ (Sivas) — Bu sözlerin cevabını vermedikçe müzakere yanlış esaslar üzerinde cereyan edecektir.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Hep söylenecek sözler bunlardır.

HÜSEYİN KAUF BEY (Devamla) — Yanlış malumat ile söz söylüyorsunuz. İradei milliyec meselesine istinat eden bu mütalaaat gazetelerden iktibas edilmiş, bir iradei milliyeye iktiran etmiş cumlesinden ibarettir.

Efendiler; murahhasalara verilen mezuniyetnameler iradei milliyeye iktiran etmez ve ettirilmez ve ettirilemez. İradei milliyeye iktiran eden her şey, dün de bir kere daha teyyüd ettiği vechile, katidir. Halbuki, bizim, murahhasalara verdiğimiz salâhiyetler Hükümetimizin mesuliyeti tahtındadır ve her zaman Meclisi milliyec müzakere ve reddedilecek bir mahiyettedir. Hangi muahede akdine, hangi sulh akdine, hangi mukavele siyasiye akdine memur insanlara hükümdar tarafından, salâhiyet verilmiştir ki, milletin mukad-

deratına vazülyed olan Meclisi Âlinizin Reisi, ya hut Meclis tarafından salâhiyet verilsin? Öyle bir şey yoktur. Salâhiyetnamelere vazülinize olan zat Heyeti Vekile Reisi ve Hariciye Vekilidir. Binaenaleyh mesele yoktur. İradei milliyeye iktiran etti zannıyla Meclisi Âliniz gazetelerde görülen fikra üzerine bu noktadan işe girdiniz.

HAKKI HAMI BEY (Sinop) — Bu sözlerinizi senet itihaz ederiz Rauf Beyefendi.

HÜSEYİN KAUF BEY (Devamla) — Senet itihaz ediniz. Her zaman söylüyorum. Murahhasalarımızın ellerine verilen salâhiyet.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Gazeteyi teklif buyurun.

HÜSEYİN KAUF BEY (Devamla) — Beyefendi çok rica ederim. Dün ve akşam burada sizinle beraber meşgul idik. Bugün de meşgul idik. Biz gazeteleri ta kipte ızharı edecek, zannederim haklıyız.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Bu defa değil Rauf Beyefendi tevâli ediyor.

HÜSEYİN KAUF BEY (Devamla) — Efendiler, hepimiz aynı yolun yolcusuyuz. Hiç olmazsa arka dağımız benden sorsaydı, ve hunun derhal benden cevabını alaydı ne olurdu, daha munasip olmaz mı idi? Bendeniz hata ettim. Ne menfaatiniz vardı, ben teklif edemedim, sizin malumatınız olunca beni haberdar etmemekte ne menfaatiniz vardı? Mutlaka bir Vekilin kürsüden teklif etmesini mi beklersiniz? Yani bu nokta nazardan Hakki Hami Beyefendinin istinat huyurdıkları hâkimiyeti milliyec meselesi mevzubahis değildir ve günkü mevcut değildir.

OSMAN BEY (Kayseri) — Niçin lisansı resmi olduğu için böyle oldu.

HÜSEYİN KAUF BEY (Devamla) — Tarzı teklifiye tabiidir. Ceraininiz hur ve serbesttir. Hiç bir türlü sansür tabii değildir ve hiç bir Vekil Heyetinizin sansür vazına salâhiyeti yoktur.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Rauf Beyefendi; her gazete, her matbuat höyle midir?

HÜSEYİN KAUF BEY (Devamla) — Benim bildiğim her gazete höyledir. Aksine bir usul varsa söylesiniz. Menderim, Mende ızharı edecek olursam size müracaat ederim.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Beyefendi, bütün ajanlar Hâkimiyeti Milliyec ve Yenigün'den alarak neşrediyorlar.

ZİYA HURŞİT BEY (İzmit) — Efendim bendeniz Rauf Beyefendi gibi düşünmüyorum bu mesele-

de Meclisi Âlinin daha bugün bütün cihana hitaben yazdığı beyannamenin ve Teşkilâtı Esasîye Kanununun ruhu şunu mitleyiddir. ki hukuku hükümrani Meclisi Âlinin gayri kabili tecezzi ve ferâğ suretinde kendinde tecelli etmiştir.

HÜSEYİN RAUF BEY (ICRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ) (Sivas) — Mütefikiz.

ZIYA HURŞİT BEY (Devamla) — Şimdi Rauf Beyefendi iradei milliyeyi başka türlü tefsir ettiler. Halbuki bundan biraz evvel terfi suretiyle Hüseyin Avni Beyin ifadetine karşı başka tefsir buyurmuşlardır. Hukuku hükümrani efendiler, şimdi bizde hangi kanunla müeyyet idi? Hukuku hükümrani hakkında bugün bir çok mevad vardır. Bu mevad şimdi havadadır, merfudur. Bu salâhiyet kimseye verilmemiştir. Fakat bu hukuku hükümraniyi Meclisi Âli kendisi almıştır. Bu hukuk yaptığı kararnamte ile gayri kabili terk ve ferâğ şekildedir. Şimdi murahasların tayini bunlara muahede aktelemek için salâhiyet itası hukuku hükümrani dendir, rüthe tecezzi hukuku hükümrani dendir.

HÜSEYİN RAUF BEY (ICRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ) (Sivas) — Katiyen degildir.

ZIYA HURŞİT BEY (Devamla) — Kanunu getirir bakarız Murahasların tayini iradei seniye ile olur. Hukuku hükümrani vardır, onu kimseye veremeyiz.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Hayır, katiyen irade ile âlakası yoktur.

ZIYA HURŞİT BEY (Devamla) — 16 Mart tarihine kadar İstanbul'da bir şekli Hükümet vardı, ki bugün tarihe münkehtir. Meclisi Âlinin kararıyla Binaenaleyh, efendiler; makamı saltanatta oturan bir adamın bir çok hakları vardı. O hakların cümlesi bu kararname ile doğrudan doğruya Meclisi Âliye intikal etmiştir. O haklardan birisi murahas tayin etmek, rüthe vermektir, niyan vermektir. Bunun hilâfında Meclis kanun çıkarmadıkça bu hak Meclisi Âlinindir. Efendiler, iradei milliyeye öyle bir zatın elinde kalamaz. Öyle bir zatın imzası iradei milliyeye gibi telekki edilecek olursa...

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Etmedim diyor.

ZIYA HURŞİT BEY (Devamla) — Olmuştur diyor.

HÜSEYİN RAUF BEY (ICRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ) (Sivas) — Ne diyorun?

ZIYA HURŞİT BEY (Devamla) — Büyük Millet Meclisi Reisinin imzası iradei milliyeye olarak telekki edilmiştir diyorsunuz.

HÜSEYİN RAUF BEY (ICRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ) (Sivas) — Iradei milliyeye değil, tasdik kabli görülmüştür. İzah edeceğim.

ZIYA HURŞİT BEY (Devamla) — Evet iradei milliyeye diye gazetelere böyle geçmiştir. İki senedir böyle olmuştur. Gazeteleri açınız, okuyunuz.

Şimdi hukuku hükümraniyi nefsinde cemedan Büyük Millet Meclisi, üç sene kadar bu milletin bütün kuvvetlerinden, servetinden, bütün mevcudiyeti tabiyesinden, canından, kanından severek hübe ettiği varlıklarla büyük bir müdafaa teşkilâtı vücuda getirerek azmetmiş ve düşmanları kovmuştur. Büyük Millet Meclisinin sayesinde olmuştur. Büyük Millet Meclisi bunun netayıcı hasenesini istihzâl etmek için zeval gönderecektir. Vaziyeti müdafaa edecekler. Müdafaanın şekline göre iyi olur, fena olur, düşmanlara fırsat verilir, fırsat kaçarlar. Bunlar idare-i seniye ile olur ve hukuku hükümrani dendir. Büyük Millet Meclisi bu bapta olan gayri kabili tecezzi bir hakkı kimseye vermez. Heyeti Vekilenin bu bapta ki mukarretatı Meclisi Âlide müzakere olunur. Binaenaleyh üç sene kan döktükten, para verdikten, mal verildikten, can verdikten sonra görmek isterim. Hangi Mebusdur ki kendisinin rey-i olmasın bunlara hakkı vekâletini versin. Avrupa'da söz söyletsin? Onun memlekette ismini yazacaklar. Söyleyin o Mebusun ismini.

HÜSEYİN RAUF BEY (ICRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ) (Sivas) — Ben, ben. Sivas Mebusu Rauf.

ZIYA HURŞİT BEY (Devamla) — O halde bugünkü kararnameye muhalif hareket ediyorsunuz. Kararnameye dikkat edin. Binaenaleyh milletin hakkı itimadı, üç senedir kan dökmüş olan bu milletin hakkını müdafaa etmek, dahilen olduğu gibi, haricen de bizim borcumuzdur. Haricen bizi müdafaa edeceklere hak vermek, salâhiyet vermek ne Heyeti Vekilede karar imza eder ve o muteber olabilir ve ne de başka türlü. Bunun Meclisi Âlinin itimadını haiz olur ve Meclisi Âli intihap eder ve o zaman oolar murahas olur ve Meclisi Âli onları gönderir. Başka türlü gönderilmesi yoktur. Eğer giderse iradei milliyeye yoktur. Iradei milliyeye havadadır, merfudur.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Yanlış söylüyorsunuz.

ZIYA HURŞİT BEY (Devamla) — Ben sizden ders alacak değilim.

MUSTAFA BEY (Tokat) — Her gün bu Mecliste birbizimle kavga mı edeceğiz? (Gurultüler)

Bu Meclis size mi münhasır, biz de burada söyleyemeyecek miyiz?

REİS — Susunuz Mustafa Bey. Söz vermedim. Niçin hatibin sözünü kesiyorsunuz.

MUSTAFA BEY (Dersim) — Her zaman böyle yapılıyor. Rica ederim Reis Bey nizamnameyi tatbik ediyoruz.

MUSTAFA BEY (Tokat) — Yukarı mu sizden akıllı bu Mecliste? Mebus ise Mebusluğunu bilsin. Dört kişiden başka şu Mecliste söyleyenler var mıdır?

REİS — Rica ederim ihtar ediyorum. İkinci ihtar oluyor, (Nizamnameyi tatbik ediniz sadaları)

OSMAN BEY (Kayscri) — Rica ederim Reis Bey; nizamnameyi tatbik ediniz. Salih Efendiye nasul tatbik ettimiz.

REİS — Mustafa Bey susunuz, kâfidir artık. Devam ediniz Ziya Hurşit Bey.

ZIYA HURŞİT BEY (Devamla) — Bana karşı yapılan sözleri bendeniz cevaplan müstahni adıyla eyletim. Ben bir Mebusun kadı hakkını ve hürriyetini nasıl istimal edeceğimi pekâlâ bilirim ve katıyon onlara ehemmiyet vermem. Evet sözüme geliyorum.

Bu kadar azim fedakârlıkla istihsal edilen muvaffakiyatın semeratını iktifat etmek zamana gelmiştir ve ne de bir zata havale olunamaz. Belki Heyeti Celilenizin itimadı mutadır. Kabul ettiğimiz kararname, Teşkilâtı Esasiye, hepsi bunu toptan hakkı müdafaa edecek olan zata Meclisi Âli tayin eder, tabii tayin eder ve Meclisi Âli intihap eder ve bunlar da milletin itimadını haiz olduklarını göstererek gider ve milletin haklarını müdafaa ederler. Başka türlü bunların tayin ve tasdik suretiyle bunların, milletin haklarını müdafaa edebilmeleri ümkânı yoktur. Meclisi Âliğin ârâsının tecellisi lâzımdır. Binaenaleyh bendeniz teklif ediyorum, takrir de vardır. Heyeti muvafaka Meclisten intihap edilmelidir.

HÜSEYİN RAUF BEY (İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ) (Sivas) — Efendim Meclisin...

REİS — Efendiler, çok rica ederim. İşitilmiyor. Oturalım.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — İradei milkiye ıktiran veya Meclisin tasdikine ıktiran meselelerinde elân aramızda suistefhüm olduğunu anlıyorum.

Evveliminde Ziya Hurşit Bey arkadaşımız, İcra Vekilleri Reisi arkadaşınız muvafaka meselesi dolayısıyla iradei milkiyeti başka türlü tefsir etti, buyurdular. Bu, böyle değildir. Hâdis olan vakadır ve Meclisi Âlinizde usul olmak üzere kabul edilmiştir. Bilâha-

re karara ıktiran etmiştir. Nasıl? Bunu izah edeyim. Zati Âlilerine salatanı idare mevzuubahis olduğu zamanlarda, yani hükümdarların iradei seniye her türlü mukarrerat neticesi kalıyeyi tespit olunduğu zamanlarda iki türlü iradei seniye istihsalı vardır. Meşrutî hükümetlerden bahsediyorum. Bini efendiler bu gibi meseleli sulhiyeye taalluk ediyordu, diğeri nasp ve tayinlere dairdi. Zannediyorum, Ziya Hurşit Bey arkadaşımızın ifade buyurdukları nasp ve tayin hakkındaki şeyi o zaman şu suretle tefsir etmişim. Tefsir değil, tespit edilmiş hakikatini izah etmişim. Yani Meşrutî hükümetlerdir ve hükümdarı olan idarelerde mesul olan Nazir inha eder, Kabine Reisi tasdik eder. İradei seniye veya iradei kiralıyeye ıktiran etmek suretiyle herhangi bir memurun memuriyeti iradei seniye muvafaka katı ıctra edilmiş olurdu. Yani bir Müşürin, Müşür nasp, nafexki mevzuubahis olurva, Harhiye Naziri inha eder, Başvekil tasdik eder. İradei hükümdariye arz olunur.

ZIYA HURŞİT (Lâzistan) — Şimdi kime arz olundu?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Şimdi demiyorum efendim. Geçen defaki mevzuubahis olan meseleden zati Âlinizi ikaz ediyorum. Bu noktai nazardan aramızda bir ihtilâfı nazar vardır. Heyeti Âliyenizde dün mevzuubahis oldu. Riyaseti iki takrir verildi. Birisi benim izah ettiğim noktai nazardır, ki şimdiye kadar Heyeti Âliyenizin görüp kabul ettiği bir şekildedir. Aksinde bir kantın, bir işaret, bir ihtar mevcut olmıyan bir usuldür.

ZIYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Diinkü sözü-nüzle tenakuz teşkil ediyor.

HAKKI HAMI BEY (Sinop) — Şimdi söylediğiniz ile tenakuz teşkil ediyor.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Beyefendi nasp ve tayin meselelerinden bahsediyorum. Sulh meselelerinden değil. Rica ederim biraz müsaade buyurun, onu da arz edeceğim. Taaruz olmuyor.

HAKKI HAMI BEY (Sinop) — Taaruz değil, tenakuz oluyor.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Tenakuz teşkil emiyor, biraz müsaade buyurunuz. İnsaf ile düşününce siz de benimle beraber olacaksınız.

Hülâsa efendim, terfi meselelerinde milletin takrirlerinde Müdafaa-i Milliye Vekili intihap eder. Tariki resimleri vardır, inha eder, İcra Vekilleri Reisi tasdik eder, Meclis Reisi tasdik eder ve terfiler olur ve binaenaleyh takrirler reyce kundu ve böyle oldu denildi,

ZIYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Dün mevzu bahis oldu

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Dün mevzu bahis değildir. Bugün sulh meselesini konuşuyoruz. Dün böyle bir şey konuşulmadı. Hukuku parliametal Meclisindir. Rütbe tayini Meclisi Âlinin hukuku hükümlerisindedir. (Gürültüler)

Beyefendi, müsaade buyurunuz. Dün mevzu bahis değildir. Dün terfi vermedik, bu da mevzu bahis olmadı. Evvelki meseleyi siz ifade ettiniz.

HAKKI HAMI BEY (Sinop) — Böyle bir karar mevcut olduktan sonra evvelki kanunlar mefudur. Eğer mevzu bahis değilse böyle bir karar mevcut olamaz. Efendiler mevzu bahis olamaz. Karar değil, kanun değil; makale şimulü olamaz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Hakki Hami Bey hukukinas bir arkadaşımız olmakla maruftur. Rica ederim, nokta nazarlara çok maküstür.

ZIYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Biz buna razıyız. Bundan böyle olmuyacağına dair söz veriniz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Hiç bir şey söyliyemem. Meclisi Âlinin kararı kadirdir. Meclisi Âliniz ne karar verirse Heyeti Vekile onu ifa ile mükelleftir. Sizin denmenizle, bir kişinin demesiyle olamaz. Meclisi Âlinin kararı ile olur.

SALAHADDİN BEY (Mersin) — Makamı Riyasetin bu müzakereyi dinlediğini zannediyordum.

ZIYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Zaptla geçiyoi.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendiler; müsaade buyurursanız ikinci meseleye intikal edilini. O da murahhasların salâhiyetnamelerinin imzası meselesidir.

Tekrar ediyorum, herhangi meşrutî hükümetle veya herhangi bir Meclise idare edilen hükümetlerde efendiler, murahhasların salâhiyetnamelerini en son takdir hakkı olan bir heyetin, veyahut bir zatın tasdik etmesi menafii üliyeti vatanla taban tahana zandır. Gerek Meclisi Âliniz namına tasdik edilmiş olsun ve gerek bir hükümdar namına tasdik ve imza edilmiş olsun, o murahhasın orada itihaz edeceği mukarrerat ve vazedeceği imza söz ve kati olur. Onun için hükümdarlarla idare edilen memleketlerde nasp, daima Meclislere karşı mesul olan Hariciye Nazarı veya Başvekil tarafından olur. Tayinde de Meclise karşı mesul olan odur. Bir misal söyleyeceğim. Meclise karşı münhasıran mesul olan Heyeti Vekiledir. Hükümdarın hak ve salâhiyeti yoktur.

ZIYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Kabineye aittir. Heyeti Vekileye değildir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Müsaade buyurursanız arz edeyim. Misal olarak arz ediyorum ve bilfiil benim başıma gelmiş bir meseledir. Mecliste idare olunur memleketlerden bahsediyorum. Efendiler, heyeti murahhasa meclisinde dün artık kati olarak saltanatı tarihe idhal olunan zaten, bir zatın behemehal murahhas olmasında ısrar etmiş ve o zaman kabine istifası etmiştir. Mesul biziz, buna kimse karışamaz diye...

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Sonra siz iradesiz mi geçtiniz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Sonra siz tenin ederim ki murahhas intihabında sultanların, hükümdarların fiilen ve amelen bir salâhiyet yoktur. Çünkü mesuliyetleri yoktur.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Zalt üliniz Mındros ahidnamesini imzaya gittiğiniz zaman irade çıktı mı çıkmadı mı?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Çıkmadı.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Yanlış hatırlamış. Memurîyetiniz iradesiz mi idi?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Iradesizdi. Üç konferansa memur olmuşumdur, aza ve reis olarak bulundum. Hiç birisi irade ile değildir. Bunlar hükümet erkânının şubelerine terettüp eden mesuliyetlerdir. Şubelere taalluk eden işlerde onlar tarafından verilmiş salâhiyetnameler gibidir.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) Tabii beyefendi, salâhiyetname hüga filân yoktur. Bu gayet tabii bir şeydir. Fakat herhalde iradeye iltiran etmiştir. Diğerleri ise salâhiyetnameyi imza etmiştir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Bildiğim şudur, bana hiç bir zaman irade ile vazife teklif edilmemiştir. Şu vazife ile mükellefsiniz denildi, o kadar. Ötesini siz istediğiniz kadar tefsir edersiniz. Zannederim bu hususta sizi kâfi derecede tenvir ettim. (Hayir sadaları)

TEVHİK RÜŞTİ BEY (Menteşel) — Arkadaşları; bugün buraya getirilip mevzu bahis olan mesele doğrudan doğruya Lozan Konferansına gidecek heyeti murahhasa ve müşavirler meclisidir. Bir de şimdi bunların şekli intihabının salâhiyeti mevzu ise doğrudan doğruya Heyeti Vekilenin vazife ve salâhiyetine taalluk eden bir meseledir. Halbuki heyeti murahhasanın kifayesi, ademî kifayesi, adedî ilâvesi ve tarihî meselesi Meclisi Âlinin her vakit için salâhiyetini ciimlesindedir.

HAFİZ MEHMET BEY (Trabzon) — Öyle de-
ğildir. Hani usule dairdir.

TEVFİK RÜŞİÜ BEY (Devamlı) — İkmâl ede-
yim efendim. Heyeti Murahhasa meselesi konuşulur-
ken birtakım mevzularla vakit kayıp etmenin luzu-
mu yoktur. Çünkü o ayrı bir mesele teşkil eder
(Aynı mevzu sadaları) (Çünkü bu heyeti Murahhasa
meselesinde tarh ve ilâve, tasdik ve âdemi tasdik her
vakit Meclisin hakkıdır. Binaenaleyh başka mevzu-
lara girmeyelim.

SALÂHADDİN BEY (Mersin) — Efendim ge-
rek hendeniz ve gerek bendenizden evvel iradî ke-
lâm eden Rauf Beyefendi Hazretlerinin nokta na-
zarları bir nizam lâfzı üzerindedir. Bu nizam lâfzının
hedefi Millet ve memleketin menafî âliyesinin tarzi
takdirdir. Biz Heyeti Vekilemizi Meclisin derece
salâhiyetini ve bu derece salâhiyetin çümlülünü tak-
dirde çok yüksek bir zihniyetle görmek istedik. Hat-
bı ki yalnız bir teamülden başka bir şeye istinad et-
mediklerini ve öyle bir bâtil teamüle istinad ettikle-
rini görmekte dilhünüz (Bravo sadaları) Mülk ve
millet mukadderatında en salâhiyetler olmak üzere
ayırduğunuz arkadaşlarımızın, o memleketin mukad-
deratını birince muhtarebat ile elde edilen memleketin
mukadderatını bir noktaya isâl edecek olan zevatı
intihap noktasından, bu salâhiyetin kendilerine ait
olduğunu beyan etmelerinden dolayı dilhünüm. (Bra-
vo sadaları) En âdi mesailde, buna nazaran on beşin-
ci dereceden aşağı olan mesail Meclise arz olunup
müzakere edilirken, bu kadar azim bir mesele hak-
kında Meclisi Âlinin evvelce vukuhulan arzusu üze-
rine dahi nihayet tayin malhiyetinde bir kâğıtla He-
yeti Vekilenin buraya gelmesi hakikaten hudut ve
vazifeleri haricinde ve anlamadığımız bir tasavvur
ve bir zehaba kail olduklarını gösteriyor.

Bendeniz bundan dolayı kendilerine karşı çok
inüteessir oluyorum ve bunun başka türlü bir tâhirle
ifade edemiyorum. Binaenaleyh, arkadaşlarımızın
mevzu bahis ettikleri ve bendenizin de en evvel an-
lamak istediğim mesele; Meclisi Âli tarafından inti-
hap edilen Vekil arkadaşların bizi dinlemeksizin ve
bize sormaksızın heyeti Murahhasayı intihap etme-
leri doğru mudur? Bu bâtil ve gayri kabuldür ve bu
tarzda herhangi bir ifade bendenizce keelenmekün-
dur. Her türlü hukukiyat ve nazariyatca da bu böy-
ledir. Bu noktaya nazardan katınazar, bu nizam lâfzını
hendeniz bilirmekliği teklif edeceğim. Eğer Heyeti
Vekile ısrar ederse, bendeniz âdemi istinad beyan
edeceğimi âfânen söylüyorum. (Heptimiz beraberiz

sadaları) Bu bir takdir meselesidir ve zannederim ki
bu takdir meselesinde Heyeti Vekile taammülü nazarı
nibara olmakla yanlış bir zehabta bulunmuştur. Bu
cihete kabul edeceklerine meseleyi Meclise bırakma-
lı idiler. Binaenaleyh, bunu bu suretle kabul ettikleri
takdirde, ki - hendeniz kabul edeceklerine kanım -
bu halde ortada mesele kalmaz ve bitmiş olur ve bu
hususla İcra Vekilleri Resi Beyefendinin zahatları-
na muhtazırını.

Şu halde demek oluyor, ki esas mesele mukad-
deratı milletle bu derece alâkadar olacak heyet için
Meclise arzı malumat ediyor ve Meclisi Âli bu ze-
vat üzerinde reyini istimal veya âdemi istimal ile it-
madını izhar eder ve ancak Meclisi Âlinin itimadını
hariz ve iradei milliyeyi hariz olduğu cihetle Meclisi
Âliniz namına o heyet rey verir ve bu muta bir rey
olabilir. Çünkü istinad ettiği bir irâ vardır. Yoksa
Heyeti Vekilenin tayin ettiği heyetin Meclisten yal-
nız tahsisat alıp gitmesiyle bu Meclisin ne derece it-
madını hariz olacağını veya olduğu muhtacı arz ve
izah değildir. Binaenaleyh birinci nokta nazara göre
heyeti Murahhasa ancak Meclisi Âliden intihap olu-
nur ve bunlar o zaman bizim sulh için giden Heyeti
Vekilelerimizdir. Biz kendilerini intihap eder ve itimat
eyleriz. Heyeti Vekile de teshili muzakere için malu-
mat verir. Şu hale nazaran; bendenizin teklifim göyle
icmal olunabilir. Heyeti Vekilemiz bir Heyeti Vekile
midir? Tarafımızdan sulh müzakeratı için...

HAFİZ MEHMET BEY (Trabzon) — Heyeti mu-
rahhasadır yani.

SALAHADDİN BEY (Devamlı) — Musade bu
yurun Meclisi Âlinin ekseriyetini temsil eden bir he-
yet intihap edilmelidir. Binaenaleyh Murahhasaların
Meclisi Âliden intihabı hususunu arz ve teklif ede-
rim. Hükümetten gelen bir tezkere dir ve bir tayin-
den bahistir, hatta keelenmekündür. Binaenaleyh,
onun nazarı dikkate alınmıyarak Meclisçe intihaba
tin icrasını teklif ederim.

İkincisi; bazı arkadaşların da izah ettikleri veçhi-
le gönderilecek heyet azasının adedi 27 mi, çok mu
olmalı?

HAFİZ MEHMET BEY (Trabzon) — Sonraya
kalsın. Evvelâ bu ciheti halledelim de ondan sonra.

SALAHADDİN BEY (Devamlı) — Efendiler;
mükâleme ve müzakereye memur edilecek rufekamız
kaç olursa olsun - iki veya üç - lâkin hendenize öyle
geliyor ki, bazı rufekanın da buyurdıkları gibi, karşı-
mızda bir cihanı hüsema var. Nikatı muayenede ef-
kârları yurulan arkadaşlarımız nikatı muhtelifede di-

ger rüfekanın yardımına muhtaç olurlar zamanındayım ve mevadî iktisadiye üzerinde azim taahhüdâta girişmek mecburiyetindedir. Arkadaşlarımızın bu taahhüdâta azimeyi Meclis namına kabul edebilmek için cesaret göstermeleri adımılmaktadır. Çünkü çok ağır bir mesuliyeti müsteltzandır. Onun için rüfekaya bu gibi hususatta yardım etmek lâzımdır. Ücendeniz bu noktâ nazarından heyeti murahhasanızın adedinin te-zayüüdünü muvafık görüyorunuz. Bunların adetce ziyade olmakla beraber epeyce salihî matimat bulunmaları en birinî şarttır ve bunlar evvelâ mesaili muhtelifeyi aralarında görüşür ve hadelmüşavere verilecek karar tahtında hareket ederler. Şu mesele bu suretle intaç edilir ve en muvafık şekil de budur.

Üçüncü mesele: mütehasıs müşavirlerdir. Müşavirler. Hükümet meselesidir. Ancak, bu Meclisi Âlinin akîdi idariyesine göre intihap edeceğimiz heyet bu mütehasıslarla görüşmelikler. Çünkü bendeniz Hükümette hâlâ birtakım efkâr hususiyeye görmekeyim. Yani katiyetle bilmemekle beraber, orada gördüğümüz listelere bakılırsa, bu memleketin 10 - 15 seneden beri muahidelerini inkâdetmiş zevatın muavenetinden müstâgî kalınamayız. Zannındayım. Resmî, gayri resmî, bundan dolayıdır ki, bu cefvel bendenizi tatmin etmemektedir ve binaenaleyh her türlü mesuliyeti üzerlerine alacak olan heyetin intihabını evlâ görmekteyim. Çünkü, buze kârı yeğâne mesul onlardır. İşte bendenizin maruzatım bundan ibrettir ve bu hususta bir takririmiz vardır.

Meclisi Âli intihabını yapmış, heyeti murahhasasının nihtarı fazla olsun. Bir veya kaç kişi ise Hükümetin lüzumı gösterdiği zevatı; muzakereye memur olsun, salâhiyette aynı olsun. Diğerleri vezarif, yani muamele lüzumeyi ita etsin. Heyeti mütehasıssayı teşkil edecek zevat ise Hükümetle birlikte intihap edilsin. Meselenin âdil oluşunu biliyoruz ve binaenaleyh vakit garib etmek istemiyoruz. Sulh hususunda efkârımız vardır ve izharı lâzımdır. Rinaenaleyh Hükümetten rica ederiz, hakkınıza müstetmil olan şu talebimizi kabul etsinler ve mesele halledilsin. Yoksa mesele uzayabilir.

Şunu da ilâveten arz edeyim ki, arzu edildiği zamanda iki yüz rey ile zevatı lüzumeyi intihap etmişizdir. Bizim için bu hakkı Meclisi Âlide görmek ve ondan bunu talep etmektir. Eğer bizim intihabımıza ehemmiyet verilmiyorsa bunu anlayalım. Çünkü bizim intihabımızla terayı vazife ediyorsunuz. Bizim arz etmek lâzım ve vaciptir. Tayin sıfatıyla değil. Onun için takririmizin kıraatıyla meselenin halini teklif ederim.

SIRRI BEY (İzmit) — Vatanın menafîi âliyesi mevzuhabıs olduğu zaman bisuul kelimat ile arkadaşlarımızı izaç ve tasdi etmenek için bu kursüye gelmemek hususundaki azmımı bu dakika için unutarak, bilmechuriye Heyeti Celileyi bir kaç dakika işgal etmenek istedin. O yoldaki azmımdan malumatlar olan rüfekayı mühteremenen beni nazur görmelerini rica ederim.

Evvelce yine böyle bir sulh meselesi için Avrupa'ya göndermiş olduğumuz heyet arasınıla lutfen bendenizi ile bulundurmış olduğunuzdan dolayı mesele hakkında maruzatta bulunacak kadar tecrübe salihî olmuş idim. Bana o vakit göstermiş olduğunuz tevceühun edayı şükürünü şimdi, bilvesile, edebilmekle müstehirim. Vakti merhun şimdi geldi addediyorum ve şimdi söyleyeceğim sözlerle bana; o vakit gösterdiğiniz tevceühun edayı şükürünü yerine getireceğim zannediyorum.

Süziime başlarken, kendimi, âdetâ, bu defa konferansa gidecek arkadaşlarımızla başbaşa vermiş, mahrem bir muzakerede addediyorum ve kendilerine orada ne suretle hareket ittihaz olunması lâzımdır, onu müngayri had hasbihal tarzıyla söylemek isterim. Bir memur, bir nahiye müdürü, bir kaymakamı, bir muhasarîf, bir vali bir yere giderken kendinden evvel oradan gelen, veyahut da orada memuriyet verentlerle hasbihal eder ve orada ne suretle hattı hareket ittihaz olunması ve ne yapmak lâzım geliliğini öğrenmek isterse, zannedirim, iyi bir halde hareket tespit etmiş olur, veyahut da orada lüzumeti sebbedenlerden ricap eder diycek olsa, herhalde o zatın hayırlıhahliğine ve arkadaşlıktaki samimiyetine hükmetmesi lâzımdır. Şu mukaddimeden anlaşılıyor, ki, maksadım yalnız meselenin mahiyetini tenvir etmektir. Hiç bir zamanı, hiç bir kimseyi lâşık olduğu mevki âliden daha küçük bir mevkie düşürmek emelinde değildir. Bundan dolayı katiyen kendimi telbie ederim. Orada evvelâ murahhasalarıyla karşı karşıya gelip, mukâleme edecek zat, Mustafa Kemal Paşa kadar selis, Abdükadir Kemali kadar vakur, Mazhar Mübît kadar vezir, Hamdullah Suphi kadar selihar söz söylemek kudretini hariz olmalıdır. (Handeler) Sözü anlattmakta ve teshim etmekte gayret seni bulunmak iktiza eder. Bekir Sami'nin bu husustaki hidematı gayet âli iken ben onun Reiscuniluir karşısında ne kadar güzel ve ne dakik söz söylemiş olduğunu reyülâyn görmüş iken kendisi Reşat Nihad'dan bir an hâli kalmamış idi. O Reşat Nihad ki bizim heyetimizle konferansa dahil olmuş ve kendisinin belâgat ve feraha-

tiyle, yüksek fikirlerle ilk muvaffakiyetimizi temin etmişler.

HÜSEYİN BEY (Hâzır) — Reis Bey; şunları bundan bahsetmek doğru mudur yani? (Bunlar mevzuu müzakere değil sesleri)

SİRRİ BEY (Devamla) — Maksadım... (Devam sesleri) Maksadım, yani Reşat Nihad'i söylemekten maksadını - onun talakatını söylemektir. Başka bir ciheti arz etmek istemiyorum. Bu halıza gelmesin. Eğer arkadaşlarım, ben kendileriyle bu kadar hususiyetim olduğu halde, Rıza Nur Beyle iki kelime Fransızca görüşmedim. Bilmem haşkan ile görüşmüş olduğumu da hiç işineldim Paşa Hazretlerini de işlemedim. Eğer kendilerinin bu tarif ettikleri kadar bir raddede ise, benden kendilerine Allah selâmet versin ve hiç bir diyeceğim yoktur. Eğer bu kabil-den ister benden onlara Allah selâmet versin.

Mingayri haddin söylemek isterim ki, böyle olmak lazımdır.

İkinci derecede düşüneneğiniz bir cihet daha vardır, o da heyeti murahasanın etrafına yine Meclisimizden müntehab arkadaşlarımızdan mürekkep bir heyet bulunmasıdır. Onlar orada âdeta Meclisi Âhilerin bir şekli musavveri mahiyetinde idare ederler, heyeti murahasaya gidip resmen mükâlemata başlamazdan evvel onlarla istişare ederler, onları fikirleriyle tanvir ederler. Onları fikirlerinden âdeta Meclisimizden müzaheret almış gibi bir vaziyet alırlar. Ben söylüyorum, bana düşen söylemektir. Kabul ve ademî kabul de zalî âhilerine aittir. Ben bunları söylemekte daha bidayeten dedim ki, geçen sene bana karşı göstermiş olduğunuz teveccühün edayî şükriyyü ifa için vakitî merhuni hulûl etmiş ad ve o yolda idareî kelâm ediyorum. Binzameyleh henüz oturmadık. Eğer gidecek heyeti murahasanın yanında yine Meclisimizden müntehab arkadaşlarımızdan bulunmazsa ben zan ederim, nakisur. Nazarı dikkati âlinizi celb ederim. Musip görürse bunu ikmal edelim. Şimdi heyeti murahasamızla gidecek mütehasıslara nakli kelâm ediyorum.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Reis Bey; mesele esas üzerinde değil. Zevat, şahıs ve mevzu bahis oluyor ve bunu çok rica ederim şahıs mevzu bahis edilmesin. Heyeti Vekileye itimad veya ademî itimad olursa ben daha ziyade husnû teklifi ederim. Çünkü cıhas üzerinde söylemek çok muhtlık olur. Memleketin mukadderatıyla bu, olmaz.

SİRRİ BEY (Devamla) — Efendim; hab celse yapmaktığımızdan maksad, adeta beynelaile görüşüyoruz demektir.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Hayır olmaz.

SİRRİ BEY (Devamla) — Burada mesali aileyi muvafak olarak görüşmekte mahzur yok. Aynı zamanda Heyeti Vekiledeki arkadaşlarımıza da hizmet olmuş bulunuyoruz.

HAFİZ MEHMET BEY (Trabzon) — Müsade buyurur musunuz Reis Bey? Efendim bu bize mi aid. Hükûmete mi aid? Nunu halledelim de o mesele sonra.

SİRRİ BEY (Devamla) — Ona da geleceğim. Söylüyeceğim sözler içinde o da vardır.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Her türlü muaveneti heyet Hükûmete birer muavenet tarzında telâki edeceğimizi hümmetle kendilerine arz eder, yalnız eşhas üzerinde konuşmaklığı muvafık ve caiz görmüyorum.

SİRRİ BEY (Devamla) — Yani konferansa giden arkadaşlarımız içinde hiç kimsenin ismini zikretmedim.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Mevzu bahis ettiniz, başlıyorum diye. Onun için söyledim.

SİRRİ BEY (Devamla) — Heyetin bize aid olup olmadığı hakkındaki salahiyet meselesine (Ulâhare sadaları) şeraiti sulhiye hakkında söz söylemek sırası geldiği zaman birinci sözümü olmak üzere ondan vazgeçiyorum.

Şimdi bize aid olup olmaması meselesine nakli kelâm ediyorum. Arkadaşlar; uzun sözlerle başınızı ağrıtmak istemem. Ferden ferda bunun mukadderatıyız. Konferansta Devletin yedi asırlık bütçesi tetkik edilecektir. Yedi asırdanberi teraküm eden hatıyat ve nakisat hep bu Mecliate hal ve fasl edilecek ve tetkik edilecektir. (Tetkiki Hesabat Komisyonu mu bu sesleri)

Evet efendim; Tetkik Hesabat Komisyonudur. Hatta zatîlileri bu celsede Devletin yedi asırlık hesabınının mevzu bahis olamayacağını teemmül buyurmazsanız haşka mesele. Böyle âzim bir meselede, böyle nihai bir meselede milletin en son vereceği karara vazî imza, reyini beyan edecek, milletin avukallığını yapacak. Gidecek heyetin, milletin mümessillerinden rey almaması ne kadar nakсандır ve ne kadar zalıyeti gösterir. Demin buraya Heyeti Vekile Reisi Muhteremü Beyefendi buyurdular, ki sizin mazharı emniyet ve itimadınız olan Heyeti Vekile bunu yapmıştır ve kendi salahiyeti dahilinde görmüştür. Ben çok rica ederim, o muhterem arkadaşlardan ki büyük meselelerin mesuliyetini üzerine

alsınlar. Eğer bendeniz şu dakikada söyer itimadınızla Heyeti Vekile meyanında bulunmuş olsaydım cidden söyledim, ki bu azim mesuliyeti üzerine alamam. Kendilerini vikayeten, hayatlarını siyasetten arz ediyorum. Ki hakikaten böyle ise bundan nükül etsinler, mesuliyet altına girmesinler. Eğer reyim muntzam olmazsa gidecek arkadaşlara benim namıma ve daire-i intihabiyem namına salahiyet girmüyorum ve itimat edemem.

NEŞET BEY (İstanbul) — Sirri Beyefendi, siz gittiğiniz vakit sizleri Meclis mi intihab etti?

SIRRI BEY (Devamla) — O vakit zatünlüz, bu vazifeyi yapmadığımızdan dolayı tarihe karşı mesul sunuz (Bravo sadaları, alkışlar)

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Sirri Bey; sen de gitmemeli idin.

HÜSEYİN RAUF BEY (Lera Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Efendim; bazı beyanata mukâbil maruzatta bulunmaktan evvel vazife ve salahiyet meselesinde bir noktayı tenbihü için bir kaç söz söylemek istiyorum. Muhahesenin akabinde temas ettiğim ve çok hurmetle nazari ettiğimi şahsi mesulide bazı noksanların olduğu nokta nazari istima ile bazı noksanlarını ikmâl ettim.

ÖMER LÜTFÜ BEY (Amasya) — Allah razı olsun.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Bu da heyeti muhabhasanın tayin ve zamanında, yahud intihabi zamanında kendilerine verilecek vazife ve mesuliyet nokta nazarından tabii olacağı merasim meselesini evvelce arz etmiş idim. Ki ben müteaddid kereler ufak tefek mesulide aynı vazif ile mükellef olduğum zamanlarda tavzifimde irade-i seniye yoktur.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Hariciye Vokiline tevdi edilmiştir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Müsaade buyurun. Başvekil veya Hariciye Vekili tarafınlan terhis edilir ve ben böyle terhis etmişim. Fakat hilâfihare keyfiyetten hükümdarın veyahut Reisicumhurun haberler edilmesi kaydını bulunduğunu anladım.

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Çünkü hukuku hükümdarıdır.

ÖMER LÜTFÜ BEY (Amasya) — Binbaş idim, gittim ve irade ile gittim.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisar Sahibi) — Noksanı söylemek hastettir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Fakat efendiler Hükümetiniz vazifeyi yapmıştır.

ZIYA HURŞİT BEY (Lâzizan) — Kimi haberdar etti?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Makamına maruzatımı takdim etmişim ve takdim ettiğim bugün heyeti âlinize esamileri okunmak ile sabit olmuştur. Yani muamelatta, tatbıkatta Hükümetiniz kusur etmemiştir. (Doğru sesleri)

Diger hususata gelince; başınızı ağrıtmıyacağım. Heyeti Vekilenize bunun hakkında kendilerine habış buyurduğunuz musaade değil, salahiyet değil, vazifeyi ifa etmiştir ve eder. Eğer vazifeyi ifa edemezse, yalnız size karşı değil, daha bir çok hu millerin saadet ve selâmetiyle alakadar olan insanlara karşı kendini mesul addeder.

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Tarihe karşı.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Bu itibarla vazifeyi yapmıştır. Arz ediyorum ve bütçe buradadır.

ZIYA HURŞİT BEY (Lâzizan) — Efendim; müsaade buyurum gayetle mühimdir. Bir kaç şahsa karşı Heyeti Vekile kendisini mesul addederse ifayı vazife edemez, şaşırır.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — İfadeye dikkat buyurmanızı rica ederim. Ziya Hurşit Bey iliniz daha kurnaz olmadınız. Meclisi âlinize rabtu umud eden insanlara karşı dedim. Çevirerek bir şey yapmak istediniz anıma.

ZIYA HURŞİT BEY (Lâzizan) — Şimdi kabul demiş, böyle olmaktadır.

TEVFİK KÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Reis Bey musaade buyurur musunuz? Bir noktayı tavzifimi rica edeceğim.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Müsaade buyurun. Sözü mü bitireyim. Şu itibarla efendim, heyeti âliyenize takdim edilmiş bir lâyhâ kanuniye, bir bütçe vardır. Bunu tasdik eder, etmezsiniz. Bu suretle Heyeti Vekilenin kararını ya kabul veya reddedersiniz. İtimat ademi itimat meselesi de tezahür eder.

İkinci şekil çok istihvanı ediyorum şahıslardan, şahsiyetlerden bahsetmekten bu Büyük Millet Meclisinde tevekkil edelim. Meslekten, kabaattan, hârekatından istediğiniz gibi bahsedelim ve en müessir şekil budur. Şahsiyetten bahsetmek Türkiye Büyük Millet Meclisinin ulviyetle makasudı esasıyısı ile telif kabul etmez.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Bir noktayı soracağım. Lozana gidecek olan heyet için salâhiyeti kâmile meşrû olduğuna göre, Heyeti Vekile tarafından gelen tahririn ancak adedi üzerinde durarak cem. tarh suretiyle ilâve veya tenkis suretiyle hücehin kabulü, zannediyorum, muvafık olur. Yoksa onların imza edeceği bir muahedename kabul ve nihayet hâlini mi farzedeceğiz?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devranta) — Hayır. Onu bundan evvel arz ettim. Muahedenin akdi katîsi ancak ve ancak Meclisi Âlinin kararıyla olur. Bunu evvelce arz ve izah eyledim. Yalnız şunu demek isterim, ki muaheselerimize verdiğimiz salâhiyeti, salâhiyeti tamme ve vasîa ve sarîhadır.

REİS — Efendim yirmi beş arkadaşınız söz almıştır. Yâsin Beyin bir takriri vardır.

Rıyaseti Celileye

Heyeti Vekilenin sulh konferansına gidecek heyeti muahasasının tahsisatı hakkındaki teklifi heyeti muahasasının vazife ve salâhiyeti itibarıyla muahasaların Heyeti Vekileden veya Meclisten izam veya intihabı meşrû müzakere olmuştur. Şu halde Heyeti Vekile heyeti muahasasının kendileri tarafından tayin ve izamındaki noktâ nazarın leh ve aleyhinde söz alantarın tefrikiyle usulü müzakerehin teşkil ve tesrii noktasından arz ve teklif eylerim.

2 . 11 . 1338

Gaziayıntap

Yâsin

REİS Bu takriri reyî âlinize arz edeceğim.

HÜSEYİN RAUF BEY (İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ) (Sivas) — Müzakere kâfi görüldü de mi takrir okuyorsunuz?

REİS — Efendim, lehinde aleyhinde olarak tasnif edilmesi için bir takrir vardır, onu reye koyacağım.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Müzakere kâfi görülmeden reye koyacak bir şey yoktur ki.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahibi) — Sulh muahasası gitmesin mi? Herkes lehindedir. (Gürültüler)

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendiler; uğrunda üç seneden beri çırpındığımız gayenin tahakkukuna doğru gidiyoruz. Burada arkadaşlardan istirhamım şudur: Her türlü hissîyatımızın fevkinde menafii âliyei vatani görmek lâzımdır. Bunun yegâne âmilü Büyük Millet Meclisinin şahsiyeti inaneviye olmasıdır hepimiz müşterekiz. Mesuliyette de müşterekiz.

Zannediyorum ki, birimizin davası değil, Meclisin şerefine taalluk ettiği gibi, umunun da menafiline taalluk eder. Vatânın selâmeti vardır. Bunda her şeyden tecerrüt etmek, iğfale kapılmamak, esas hedefimizi titretmelidir. Her şey karşısında titreyen on milyon köylü, fakara ve zavallı halkın istirahatın başka bir hedefimiz yoktur. Hedefimiz bu olduğuna göre, heyeti muahasasının gönderilmesi meselesinde arkadaşlarımız ve İcra Vekilleri Reis Bey bazı pek muhtelif fikirler dermeyan ettiler.

Zannediyorum, ki İcra Vekilleri Reisi Bey kendilerini bir kabine tarzında telâkki etmişlerdir. Vazifelerini tayin ve tesrii emişler gibi burada teâmülden habîs buyurdular ve geçen sene buradan izin almak suretiyle arkadaşlarınıza müsaade edildi. Hatta Yâsin İzzet Paşa merhumun meşuriyeti verilmemekle, zannediyorum ki, vazifesi celse hatiyede kabul edilmedi. Buraya kaldı. Pek fena oldu. Bendenizin de bazı arkadaşlarımız gibi, bu hususta bir kaç teklif hatırıma geliyor.

Bir kere bilincim ki İcra Vekillerinin, hatırladığı salâhiyetleri tayin edilmemekle Büyük Millet Meclisinin bütün salâhiyetini istimal hakkı kendilerine verilmiş buldükümüz ve Büyük Millet Meclisi istenildiği zaman ifayı vazifeden menmedükümüz. Menafii âliyei vataniye için arkadaşlarımız arasında ekseriyet tecelli ederse hak eradadır. Bunda ne asabiyete lüzum vardır. Demek ki arkadaşlarımızın güvencileri zaididir. Herkes davağı ile muhakeme eder. Bir rey verir. Meclis irtîfak makamı, gürültü makamı değildir.

Şimdi Heyeti Vekile bu hususta söz sahibi değildir. Rauf Beyefendi son kelimeleri çok güzel ifade buyurdular. Yine hatırlatırım ki Rauf Beyefendi Meclisi iradei millîye meselesinde müşkül mevkie sokmuşlardır. Fakat o vakir develer ki efendiler; buğudların hadü mülahazasını en iyi kestirebilir. (Evet sesleri) Biz vazifemizi yaptık. Heyeti Vekile muarep olamaz. Vezir yapar, bilmem ne diyor. Biz vazifemizi yaptık. Heyeti Celileye taktim ettik.

Binaenaleyh bundan sonra kendilerine ne işin böyle yaptınız dersük, biz vazifemizi yaptık denilemez. Bundan iktisadiyata dair bilimsî hizmet beklenemez. Efendim; şuna binaen yaparız. Yine ısrarı avukat şeklinde, pazarlık şeklinde bu dava olmaz. Şimdi burada hatıra gelenler, acaba Büyük Millet Meclisi bu davayı anlamış ve onlatabilecek avukat davayı millîye girebilecek vekiil ve muahasas göndermek loyakasını haiz midir, değil midir? Bunu inkâr ederlerse bugün kendilerini biz tayin edeceğimizden.

Büyük Millet Meclisinde her kabiliyeti görmesi sıfat ve salahiyeti itibarıyla hükümlerin olmaları iki sıfatı tecelli ediyor. Yoksa hükümler diye kalmıyoruz. Biz burada aynı zamanda teşri ve icra vazifesini yapıyoruz. İki sıfatı hariz.

Bir meşrutî hükümet hayırlıdır. Meşrutî hükümet şekline göre kuvvetlere taksimi olunmuştur. Padişah vardır, kabine vardır, bir de meclisi vardır. Türkiye Büyük Millet Meclisi içinü ceninledi. Birini yalnız vazifesini tahdid etmediği halde bazı vekillerine veriyor. Demek burada iki hak vardır. Biri icra hakkı, ki daima Vekillerine tahsis eder, geri alır, hiç vermez. İkinci Meclis tespi edinceye kadar, Vekiller daima vekile olmak tarikiyle icrayı vazife eder, hiç bir hakta sarılı iddia edenler. Vekillerin hangisine Meclis olur dediği vakit duracaktır. Efendim siz vaktinde söyle yaptınız, şimdi de böyle yapacaksınız. Meclis buna bugün böyle yapar. Bu böyle olur. Benim kamumla neyini taşıyık ediyor sun? Ninasenaleyh, taammulle Meclis o gün böyle yapıyor. Onu teâmül diye Meclisi bağlırsak, bunu kim çözecektir. Efendiler ha işte öyle ise Meclis.

RAUF BEY (İzmir Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Bir nokta hakkında izahat veriyim. Ben deniz, ifade ederken Meclis heyeti umumiyetinin vereceği karara ademî riayet ihlas etimi ise tarzi lisan ile arz ederim ve af talebi ederim. Buna sual soran zata hitab ediyorum. Rica ederim, lâyikiyle ehemmiyet veriyorum. Rica ederim, huraya dikkat buyurunuz. Bugün Meclis Ali Karar verince kamun mahiyetini harizdir. Hiç bir Vekilin değil, hiç bir ferdin ademi itaat kudret ve kabiliyeti yok.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim; hürmetkârlığınızı inkâr etmem.

Sonra heyim, Meclis bu davayı kavranmıştır. İçinden heyeti murahasasını tefrik eder. Bu teâmülle takyit kabul etmez, bu bir içtihadıdır. Üç senelik davasını, hayatını son takip edeceği gayeyi bizzat yapar. Buna kimse itiraz edemez ve bunun hakkında şakki şefe olamaz. Bu da yine biray umumiyete ile tecelli edecek bir şeydir. Arkadaşlarımızdan bir kısmında maalesef diyeceğini, ki parti zihniyetine henzer bir şey vardır. Bu memleketi yikici vaziyetindeki ilâşu tarafın kararı böyle, şu tarafın kararı böyle demimencidir. Bunun bunlar giremez.

Menafii âliyeti vataniyete tabii herkesin içtihadına hümmet eder. Büyük Millet Meclisi murahasalarını ya gönderecektir, ya göndermeyecektir. Teklifin uzundur. Bu taraftan intihap olunacaktır, diğer taraftan

Heyeti Vekillerden intihap olunacaktır denir ve mesele hiter. Şunu bilelim ki efendiler, biz bu davayı, İstanbul amirimize gitsük, sulh ile yapsak, birbirimize telakki olmazsa memleket yine düşmanın ayağı altındadır. Karar verince vaziyetine geçerken burada hiç bir talih tesirde kalmıyacağız. Arkadaşlarımız arasından intihap olunulduğu zaman, bu dava hakkındaki hazırlıkları isterim. Evvelbeevvel bu kararlaştırılır.

Efendiler, büyük Millet Meclisi, kendi arasından intihap etmelidir. Çiden arkadaşlarımıza böyle iki uc kişi hâkim olmalıdır. Sekiz dokuz kişilik heyetün ekseriyetinin kararile iki kişi imzaya salahiyetlidir. Bize davet vuku hülurken iki kişi istiyorlar. Dokuz kişi, on kişi gider. Bunlar, mümkün olduğu kadar Meclis içinden olmalıdır. Meclis onlara kuvvet verir. Meclis azası bu davanın içinde yetişmiştir. Harizlere eild eild kıtan vattursanız bunu anlayamazlar. Demin konuşan bir arkadaşımız bunu anlamıştır. Belki imi vardır, onu bilmem. Her ne olursa olsun bu Meclisin hakkı vardır. Bu Meclisin murahaslık salahiyetini hariz olan zata da ekseriyet kararıyla ifayı rey edilmelidir. Ekseriyetin kararına kıtan emenden salahiyeti olmalıdır. Zannederim, bu takdirde emiş hakkı salahiyetle, vesaire ile adanlar gitmiş.

Efendiler; emiyetsizlik en büyük vazifesinastıktır. Hiç kimseye emiyet edemem. Bilâ kaydüşart tedvire umur için, salahiyet şüphle editerek veriliyor. Şüpheye mahal kalmamak için de, imadi hariz olacak iki kişi ile daha iyi olur. Yed sekiz olursa helki hariz talim eder. Ekseriyete kıtan etmese imza salahiyeti yoktur. Emiyakilen kimse temizlenmiştir arkadaşlar. Orada dirayet gösteremez, fetanet göstermez. Hariz öyle müşkil vaziyette bırakır ki efendim; Heyeti Celileniz tasdik edecek değilim, denilir. İşte mesele bu mahiyettedir. Bilâ müzakere ister kabul et, ister etme deniliyor. Nasıl kabul etmem efendim? Dünyanın kabul ettiği bir şeyi, ha Meclis nasıl bolar? İşte o mekkie girmemek ve onun avukallığını iyi yapmak meselesidir. Bunda kiskanmayalım. Para meselesi hatırımızı gelmesin. Neş arkadaşımız, on arkadaşımız da fazla gitsin. Evvelce bir kaç hadenie parasını bile israf etmemişlerdir, hiç bir iş görenle den geldiler. Hallukı bugün iş görülmeğe ümmidi vardır. Bu iş görmek esnasında biraz fazla fedakârlık yapalım. Üç yüz bin lira kabul edeceğimize dört yüz bin lira kabul ederiz ve giden heyeti murahasasını iki veya üç arkadaş da, ne kadar emim olursa olsun, onların karşısında ekseriyetin dimağı olmalıdır. Bunun

her safhası vardır. İsmet Paşa Hazretleri gidecektir. İlimle, ahlakıyla, fazlıyla bize kendilerini tanıtmışlardır. Davayı millîdeki askeri vazifeyi hudutların talih didi müdafaasını en iyi kestirebilirler. (Evet sadaları) Maliye kapısına geldiği zaman iş değildir. Asıl hayati mesele budur. Eh İsmet Paşanın bu husustaki şeyisini beklemek haksızlıktır. Benden askerlik bekleyemeyeceğiniz gibi, bundan da maliyata, iktisadiyata dair azim hizmet beklenemez. Binaenaleyh kudretimizi şüphesiz anlamış olacaksınız. Kiskanmasın. Beş arkadaş, sekiz arkadaş teftih edilsin. Biliyorsunuz ki Avrupaya gönderdiğiniz heyeti Murahhasayı buraya aydette İstiklâl Mahkemesine veriyorsunuz. Aman hiyanet ettiler, şey ettiler diye! Belki giden arkadaşlarımız Meclis müşkül mevkie sokacaktır. Giden heyetler hizmet görmüştür, yahut gormenmiştir, bilmiyorum. Burada salâhiyeti muayyen değildir. Eh; bir kaç esası rey bırakmışsınız. Onların yapmış olduklarına hata ve savabına karşı kendileri de cesaret edemeyeceklerdir. Bunlar ehemmiyetli mikattır. Efendiler; vazife hakkında olmadığımız zaman, hüyle akşam dar vaktinde, haydi aman vakit geldi diye geçilmemelidir. Durendişâne görüşerek, anlaşarak, çünkü şey nasıl çıkmışsa, her şeyimizi hüyle samimî yapıp, sak, cihana karşı attığımız adımların emîn olduğunu göstermiş oluruz. İyi düşünelim. Yapacağımız vazife büyüktür. Bu vazifemin büyüklüğü nisbetinde tecmül lâzımdır. Benim ricam ihatalı bir surette yapılmalı.

YASİN BEY (Gaziyıntap) — Reis Bey bendeniz usul hakkında söz söyleyecektim.

VEHİ EFENDİ (Konya) — Efendim; ben yalnız iki kelime söyleyeceğim. Kelimenin birisi; şu müzakere, şu mübahase üzerine Avrupa'ya gidecek olan Heyeti Murahhasaya verilecek olan para. Yani hutçe lâ-yihai kanunitesi münasebetiyle açılıyor. Şimdi ben soruyorum. Para mı daha kıymetli, insanlar mı daha kıymetli? Herhalde insanların kıymeti paraya nisbetle çok, çok fazladır. İnsanlara nisbetle gayet ehemmiyetsiz olan paraya müsadeyi bu Meclisten isterken gayet kıymetli olan bu insanları, neden bu Meclisten istemiyorlar? (Bravo sadaları, alkışlar.)

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarışalıp) — Gayet kuvvetli bir mantık bu.

VEHİ EFENDİ (Devamla) — İkinci bir mesele efendiler; Avrupaya heyeti murahasa gönderişimiz. Bu, dördüncü. Evvel giden heyeti murahhasaya, iyi bilmiyorum, fakat herhalde bir iki yüz bin lira verdik. Maliye Vekâleti bu paranın hesabını aldı mı, almadı mı? (Aldı sadaları.)

Maliye Vekâleti bu hesabı almadı ise Müvazener Maliye Encümeni bunu sordu mu, sormadı mı?

Kezâlik Yusuf Kemal Bey'e yüz binmiş bin lira verdik ve bu kârı Yusuf Kemal Bey dedi ki; arkadaşlar benden sormayınca arkamdan beni tenkit etmeyin. Şimdi Yusuf Kemal Bey bu paranın hesabını verdi mi, vermedi mi? (Verdi sadaları.)

Mesele şimdiki ikinci safhaya geliyor; ki para meselesidir. Gidecek arkadaşların miktarına göre her halde memleketin, milletin şan ve şerefiyle mutenasıp bir halde gidip gelmelerini hepimiz arzı ederiz. Burada şüpheler yok. Fakat efendiler, işiğimize nazaran altı tane asker gidecektir. Muralıhas olmıyarak urada muharebe mi edeceğiz, harp plânı mı çıkaracağız bunu bilmiyoruz. (Handeler.)

MUSFİN RAHİ BEY İKİ RA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ (Sivas) — Cevap vereceğim müsaade buyurum. Efendi Hazretleri Meclis Âlinize para münasebetiyle mirasat ettiğinizden, zevat için mürazat etmediğinizden ve para mı kıymetli, insan mı kıymetli tarzında bir soru vaz buyurdular. Buna cevap vereceğim.

Malumî âileri para için mirasattan maksadımız parayı harcayacağız. Mirasat ederseniz harcayacağız. Fakat insanları harcayacağız. (Bravo sadaları) Biz insanları harcayacağımız zaman da ayrıca Meclisten harb plânı için de rey almak lâzımdır. (Alkışlar.)

İkinci kısma gelecek; dört veya altı zabıtın isiminin mezkûr oklugunu istiyorlar, onu sorul ediyorlar. Efendiler; bu askerleri harbetmek, kiling çekmek için getirmiyorlar. Onların muhterem Kumandanları mevcud oldukça tabii küçük nisbelere hâceti görülmez. Fakat şu kadar var ki, o zabıtların vazifesi pek mühimdir, kurye vazifeliğidir.

OMER LÜTFÜ BEY (Amasya) — Çok doğru, geçen defa bunlar unutulmuştur.

RAUF BEY (Devamla) — Evrakı mühimimeyi buraya getirip götürmek için kuryelik yapacaklardır ve onun için Reisin itimat ettiği ve bu işleri kuvvetle itimat ile, çeviklikle yapacak insanlar olmalıdır. Onun için konmuştur.

RAGİP BEY (Kütahya) — Efendim; bendeniz yalnız bu murahhas intihabının Meclise veya Hükûmete bildirilmesi hususundan bahsedeceğim. Şimdiye kadar şehkeden taanulden bahsetmeğe lüzum yoktur. Çünkü hepimizce malumdur. Ancak Kanunu Esasî Encümeninde Vazife ve mesuliyet kanun lâ-yihai müsveddesini tanzim ederken bu mesele uzun

ızadıya bahsedilmiştir. (Encümente mi sadaları) Evet Encümente..

SAMI BEY (İçel) — Heyeti umumiye kararına iktiran etti mi.

RAGIP BEY (Devanla) — Efendim; Heyeti Umumiye kararına iktiran etmiş diğer bir şekil de yoktur. Bendeniz noktaî nazarımla, sebbeden fikirleri arzedeceğim, rica edenim dinleyin.

Bu Encümente bu meseleye temas edildiği zaman uzun ızadıya müzakerat neticesinde heyeti murahasanın intihabı için hiç bir şekil ve suret bulunamamıştır. Sebabi ise efendiler, heyeti murahasası, Meclisin kâffei salahiyetini hız ve gayri mesul olarak gideceğinden dolayı vazedeceği imza katidir. O vakit mesele Büyük Millet Meclisi kursüsünden tasdik suretiyle değil, muahede Lozan'da kesbi katiyet olmuş olmak lâzım gelir. (Hayır sestere)

Başka şekli yoktur efendiler. Hukukan bu mesele böyledir. Çünkü Meclisten intihap edilecek murahasanın mesuliyetini deruhte edecek hiç bir Hükümet, hiç bir şahıs yoktur. Her giden murahasası gayri mesuldür. Meclisten aldığı salahiyetle orada vazetliği imza katidir. Heyeti Vekileden giderse Heyeti Vekile Türkiye Büyük Millet Meclisine karşı mesul olduğuna ve Lozan'da veyahut her hangi bir yerde imza edilecek muahedename mahiyeti katiyeyi iktisap etmiş bulunmadığına nazaran, en son Meclise gelecektir. Meclisi Âlinin kararına iktiran ettiği halde tasdik eder, imza eder ve bu suretle muahede kesbi katiyet eder. Etmediği takdirde, Fransızlarla aktettiğimiz Londra muahedesı gibi, onu fesheder, reddeder. İşte bu noktaî nazardanır ki Mecliste sebbeden müzakerat neticesinde muhterem arkadaşlarımız Hüseyin Avni Bey de olduğu halde aynı noktaî nazar kabul edilmiştir.

Kanunu Esasidaki hukuku hükümdariye gelince; bilhassa bu murahasalar meselesi dolayısıyla Encümente de bu cihete de temas edilmiştir. Malumu âlileridir ki Mecliste dahi mükerreren bu meselenin müzakeresi sebkemıştır ve Meclisin noktaî nazarı taayyüp etmiştir. Kanunu Esaside hukuku hükümdariye aid kâf-

fei vezail ayrılmıştır. Birincisi doğrudan doğruya Meclisin yapacağı şeyler, yani Hükümetin ihzar edecek Meclise geleceği şeyler.

İkincisi de hiç Meclise gelmeksizın doğrudan doğruya Büyük Millet Meclisinin İcra Vekillerinin yapacağı şeylerdir. Meselâ kaymakam tayini, mutasarrıf tayini, vali tayini, müddeumumî tayini ve eş has tayini vesaire gibi ve bilhassa eşhas tayinine taluk eden mesailin kâffesi Hükümete verilmiştir. Meclise geçmemek suretile Hükümetin, icra salahiyetile bunları yapacaktır. Diğer bir kısmı daha vardır ki, o mühim olanları da Heyeti Vekile ihzarı bir mahiyette yaparak Meclise getirecektir. Encümente teşkilat ve mütalaat neticesine nihayet düşünülce, düşünülce, tezakkür edile edile bulunan budur.

Bendenizin kanaati şahsiyeme gelince; zilyem Encümenin yapmış olduğu kanun Meclisi Âlinize mal olmuş ve lâyhanın musveddesi Meclistedir. Şimdiye kadar Meclisi Âli bu kanunu çıkarmış olsaydı, zannedirim, bu dedi koduya zerre kadar mahal kalmıyacaktı. Çünkü orada vezail sarıhtır. Fakat o kanunun henüz kabul edilmediğine nazaran, şimdilik bir şey nazarı itibara alacağız. O da bu kanunun ruhuna temas etmek şartile mevcut olan taammül şimdide kadar yapılan şeyler nedir, efendiler? Bu taammülün hancinde Meclisi Âliden çıkmış bir karar var mıdır? (Dün çıktı sadaları) Hayır efendim, çünkü çıkan kararda da hiç bir suretle öyle bir şey yoktur.

SAMI BEY (İçel) — Öyle katidir ki.

RAGIP BEY (Devanla) — Teşkilâtı Esasiye Kanununun birinci maddesi çok evvel çıktı. Meclisin yapabileceği işler vardır. Bizzat yapamayıp bilvasıta yaptıracağı işleri vardır. Binaenaleyh icraî ve teşriî vezail ve Meclisin ne vakit bir iş meselesinde Hükümetin bugün intihab ettiği şekli kendi kanaati vcdaniyeme nazaran nefsülemre muvafıktır. Diğer şeylerde mahzur vardır, mazarrat vardır.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisar Sahip) — Reis Bey usulü müzakere hakkında söyleyeceğim.

REİS — On dakika için celseyi tatil ediyorum.

ÜÇÜNCÜ CELSE

Kuşat Saati : 04,13

REİS : Üçüncü Reîsvekilli Musa Kürnâ Efendi Hazretleri

KÂTİPLER : Âhî Bey (Kayseri), Hakkı Bey (Van)

REİS — Efendim celseyi kuşad ediyorum. Tahsin Bey... (Yok sesleri) İlyas Sami Bey.

İLYAS SAMİ BEY (Muş) — Efendim; mevzu bahis mesele, günlerce devam edecek kadar nazik ve hayati bir meseledir. Bunda şüphe ve tereddüt olmakla beraber, vakit itibariyle, şekli intihabın cereyanında uğradığı zaman ıtlarlığı itibariyle herhalde o kadar mühim günler ılgal eden bu mesele dolayısıyla günlerin geçtiğine bile müteessifim. (Neden sesleri) Arz edeceğimi, rica ederim. Bütün meseilin etemmiyetini takdir edecek olan Meclisi Âlinizin yegane intizamını muhafaza için bir şart var, o şarta bendeniz de riayet etmiyorum. Fakat Heyeti Celile karar verirse olur; yerinden söz söylememeye karar verelim. Şu meseleyi geçiyorum.

Efendim meseleye gelince; harp kadar önemlidir, helki de daha ziyade önemlidir. Bu hususta şimdiye kadar dormeyan edilen mesail, birer birer tahlile muhtaç olacak derecede önemlidir. Lâkin arkadaşlarımızın şimdiye kadar beyan ettikleri izahatta belki ben hata ediyorum — hakiki, ilmi bir şehrah takip etmediklerinden dolayı, böyle yanlış bir vâdiye sapmaları yüzünden, bu müzakereye ne kadar devam etsek çıkmaz bir yola gidiyoruz.

En mühim olarak denilen şey nedir? Hukuku hükümrâniden olan harp ve sulh murahhaslar meselesi, Meclisin hakkı mıdır, değil midir? İşte en mühim mesele budur. Bu meselede, arz ettiğim gibi, hakiki, ilmi bir şehrah takip edilmelidir. Çünkü Teşkilâtı Esasiye Kanunu hakkı, hukuku hükümrâniden olan şu mesailin Meclise verildiğini tasrih etmekle beraber, teşrii ve icraî vezaili hazır olan şu Meclis, hukuk ve vezailinin icrasını, kendisine izafeten bir heyeti muayyeneye vermiştir. Binaenaleyh, Meclis o heyeti muayyeneye bu vezaili tevdi ettiği göre, Hükümet de teamül iddia ederek şu meseile müteallik, salâhiyetleri kendinde bulamaz. Bu salâhiyet Mecliste mi, Hükümette mi? Rürün bu sözler söylenedikten sonra yine o yolda devam edilir. O da nedir? Meclislerin bu gibi hukuku hazır olduğu sabit olmuş bir hakikat iken ve Heyeti Vekile, ben cetvel verdim, esami verdim, istediğinizi yapınız derken bir Mebusun bütün Meclis namına beyanı mütalaa ederek, gıyâ bütün

ekseriyet kendinde temerküz etmiş gibi, ben bunu kabul etmiyorum demesi katiiyen doğru değildir. Bütün şraya tecavüz gibidir. (Herkes kanaatini söyleye bilir sesleri) Binaenaleyh tecelli âra ile hal ve fasledilecek mesail, bir fert umum namına götemez. Siz de bir misal söylüyorum. Bilfarz, Hükümet murahhas olarak bir İngiliz intihap etseydi bu mesele mevzu bahis olacak mıydı? Hatta huraya cetvelini getirse bile isimlerini getirir. Binaenaleyh bu kadar salâhiyete malik bir Meclisi; Ziya Hürşit Bey biraderimizin dediği gibi, iradei milliyenin aksine hareket etmiş, bilmem ne demek doğru değildir. İradei milliyet nez edilmemişken.

YUSUF ZİYA BEY (Düzi) — Biz de başka bir şey talep etmiyoruz, onu istiyoruz.

İLYAS SAMİ BEY (Devamla) — Binaenaleyh heyeti Celile reyini izhar ettiği zaman, iradei milliyet tecelli eder, mesele biter. Bu meselenin neticesi amelîyesi hasıl olmuştur. Bu babta söz söylemeye lüzum yoktur. Bu kendi kanaatimdir.

İkinci mesele; başka takrirler var.

Bir takrir zannederim Heyeti Celilenizden bir murakaba heyeti gitmesi yolundadır bu bir.

Sonra heyetin adedinin tevsi tarzında bir takrir vardır, bu da iki. Üçüncü takrir de, Hüseyin Ayni Bey biraderimizindir. Geniş yürekle düşünelim, bu meseleyi bir iki gün sonra halledelim. Sükün ve itidal ile yapalım tarzında bir temennî takriridir. Müsaade buyurunsanız takrirler hakkındaki fikrimi söyleyeceğim. Efendim heyeti murakabe...

HAFİZ MEHMET BEY (Trabzon) — Okunmadan siz söyleyemezsiniz.

İLYAS SAMİ BEY (Devamla) — Takrirler okundu. Onun için söylüyorum. Yerinizden söz söylemek suretiyle hem silsile kelâmımı bozuyorsunuz, hem de mevzu müzakereyi halde dar ediyorsunuz.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Takrirler okunmadı.

İLYAS SAMİ BEY (Devamla) — Efendim.

HAFİZ MEHMET BEY (Trabzon) — Siz en sonra söz alıyorsunuz, evvelce söylüyorsunuz.

ILYAS SAMİ BEY (Devamla) — Efendim ben takrirleri dinledim. Ne ise okunsun, okunmasın süzümeye devam edeceğim.

HAFİZ MEHMET BEY (Trabzon) — Okunmadan olamaz.

ILYAS SAMİ BEY (Devamla) — Efendim; Taktik mahiyetinde söz söyleyen arkadaşlarımız var. Takrir olmasa dahi burada nokta nazarını, kanaatini Meclise arz etmiş arkadaşlar vardır. Ben de o mesele üzerinde söz söylüyorum.

Dediler ki; heyeti murakabe gönderelim; mesele naziktir, Rica ederim soğukkanlılığımızı muhafaza edelim. Meselenin bir taraftan nezaketini düşünelim ve müzakerenin şeklini bozacak vaziyet almayalım. Heyeti murakabe ne yapacak? Bu noktayı başbaşa bir aile gibi düşünelim. Takli bunu söyleyen arkadaşlarımız da bendeniz gibi endişeli vatan ile söylüyorlardır. Eğer bu muvafık ise onu da yapalım. Değilse her türlü salahiyeti hazır olan Meclis her şeyi yapabilir. Bunda tereddüt etmemelidir. Hatta bir arkadaşım dedi ki, bir heyeti murakabe gönderelim. Bunlar da bir Heyeti Vekile gibi olsun, onlar da onlara müzaheret eder, tenvir ve irad eder.

Fakat bakınız burada evvelce fevkalâde bir Harp Encümeni teşkili vardı, bu da ona benzer. Bir Heyeti Vekile varken, bir de fevkalâde Harp Encümeni yapmak gibidir. Bu heyetlerin inkılabı bozarları aramızdaki ihtilâl yekdiğerine müzaheretten daha tehlikelidir. Sulh işi en ameli bir surette halledilecek bir mesele iken, sulh için de böyle iki heyet göndererek bir vakit takip etmek, bilmem ne derece doğrudur. O heyet ya fevkalâde salahiyeti hazır veya değildir. Meclisin fevkalâde salahiyetini hazır olarak gödecek ise o zaman Meclis son sözünü, bu husustaki son sözünü söylemiş olacaktır.

Meclisin dikkat edeceği şey, gayet mühtemelen ettir. Birisi; son söz Mecliste kalsın, bütün cereyanı ahval buraya gelmeden bir şekli kalı olmasın. Meclis bu salahiyeti hiç bir ferde veremez. Binaenaleyh böyle fevkalâde salahiyet ile Meclis, işin en dâhi bir heyet gönderemez. Bu tarz, en tehlikeli oyunlar oynamaktır. Binaenaleyh salahiyetsiz ise bu heyeti terketmeli. Salahiyetli bir heyet ise, burada heyeti murakabesayı tayyetmelidir. Andan sonra ona göre hareket etilmelidir. Binaenaleyh heyetin tekrarı ve itaddu du de şu suretle gayet tehlikeli tecrübelerle salih oluktan başka, diğer bir tecrübe daha vardır.

Efendiler, diğer sulhlerden başka asil sülhe ancak yeni gidiyoruz. Gerçi bir çok sulhlere gitmişiz ve fakat bu şekilde bir sülhe yeni gidiyoruz. Rica ederim,

o teklifi reddediyorum. Bu sulhün böyle gerait daire sinde daha bir iki kere müzakeresine mahal olmaz inşallah. Bunun istihzari mahiyette bize son tecrübe lerıyla verecekleri malûmata göre tanı mücehhez bir heyeti murahasasının şeklini yaparız. Bu şekilde kavil zaruridir.

Diğer bir şey kalmıştır, miktarını tezyid etmek Vallâhi hülmem ki tezyid de, hususi bir mahzuru itaî değilse eribbasi ile mütehasısı askeri, mütehasısı mali ve diğer erbabi ihtisas bu heyete istihzari mahiyette işliarak olsun. Ama, bendenize ihtisas itibariyle mütehasısı, hukuku mali gibi şeyler söylüyorlar. Rica ederim mütehasısı nedir? Eğer mütehasısı hakiki ise bu fikrin hakiki mütehasısı Türkiye'de yoktur. Türkiye'de nisbi ise malûmat...

ÖMER LÜTFÜ BEY (Amasya) — O kadar kü çültmeyiniz.

ILYAS SAMİ BEY (Devamla) — Rica ederim sözümü kesmeyiniz. Hakiki mütehasısı...

ÖMER LÜTFÜ BEY (Amasya) — Hakiki mütehasısı vardır.

ILYAS SAMİ BEY (Devamla) — O halde rica ederim, hermalde heyeti hazıralı murahasası her birinden kâfi derecede malumattardır. Meclisin yalnız bir hakkı vardır. Meclisin göndereceği heyeti murahasaya ve onları tayin eden Heyeti Vekileye, zapta geçmek suretiyle, bir sual soruyorum. Nazik bir meseleye gidiyorsunuz. Mesuliyeti mahiyetinden, mahiyeti mesuliyetinden daha büyüktür. Binaenaleyh, şu şekilde mesuliyet itirulhte ediyor musunuz? Şu suretle Meclis tecrübe etti mi, ikinci defa tekrar etmez. Şunu sormak daha doğrudur. Yoksa şu suretle isterim demekle ne Hükümet teşekkül ve ne heyeti murahasası teşekkül eder. Üç yüz kişiden mürekkep Meclisin, yüksek fakri olan Meclisin bu işte salahiyetini vermek suretiyle mevkini tutmak, son sözü, salahiyeti vermemek, münezzeş bir surette tutmak en büyük bir vazifedir. Bendenizin söyleyeceğim şey bundan ibarettir.

REİS — Müzakerenin kifayeti hakkında iki takrir var. Fakat söz alan bir çok zeval da vardır.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — İsmet Paşa süylesin.

İSMET PAŞA (Hariciye Vekili) (Edirne) — Arkadaşlar, bir sulh konferansının ifayı vazife etmesi hususunda Hükümet, hidayetden heri, en serî ve en kati bir usule tevessül etti. Bu usul ne idi? Bu usul; sulh konferansının memkeliğimiz dahilinde bir yerde inikad etmesi idi. Eğer memleketimiz, dahilinde bir

yerde inkad ederse, teklif ettiğimiz gibi. İzmir'de inkad ederse, Büyük Millet Meclisi yakından konferans müzakeresinin her safhasına vâkıf olacaktı. Nasil ki Mudanya konferansında vâkıf olmuştu. Vâkıf olacak ve sonra muallak olan gerginliği mucih olanı her noktada müdahale ederek kararını izhar edecektir. Binaenaleyh Hükümet sulh müzakeresini neticeye isal edecek şekilde olmak üzere, Büyük Millet Meclisinin yakından haberdar olması ve daima eli içinde imiş gibi müsterih olması ve müzakeresini takip etmesi ve nihayet kararların sürüncemede kalmayarak ânında ittihaz olunması meselesine ehemmiyet vermiş ve bunu bir mesele-i esasîye addedmiştir. Fakat bu şekil ve suretin imkânı olmadığı malumunuzdur. Haricte, bitaraf bir mintakada muhariplere nazaran bitaraf olan memlekette sulh konferansının inkadı hemen emrivaki haline gelmiştir. Haricte çalışacak bir sulh murahasamızın konferansta nasıl çalışacağı ni Hariciye Vekili olarak şu tarzda tasavvur ediyorum. Bizim bir heyeti murahasamız olacak. Bu heyeti murahasamızın meselemizi, tamamıyla kavramış, mevzuubahis olan her meseleyi arız ve amik te-tebbü ettikten sonra bir karar ittihazına muktedir ve ondan sonra mevzuubahis olan bütün mesailde tev-hidi mesul ve tev-hidi efkâr edecek ve aslî aralarında ihtilâfî efkâr olmayacak ve bütün dünyaya sızdırmayacak bir heyet lâzımdır. Tevhidi efkâr edecek ve muhafazai efkâr ederek çalışacak olan bu heyet as-gari adedde olmalıdır. Ne kadar asgari olursa tenüs, tev-hidi efkâr ve ittihazi karar o nisbette mümkün olur. Yalnız bu kadar muhim mesail; iki üç murah-hasin reyine tevdi olunamaz ve iki üç murahhas Tür-kiye Devletine müteallik bütün mesaili bütün refer-ruatı ile iddiayı malumat edemez. Bunu da bir he-yeti müşavereye bırakıyor. Heyeti müşavereyi müte-hassis ve muktedir ve kâfi adedde olması tabiidir. O halde asgari adedde bir heyeti murahasaya vardır. Sonra bir de ihtiyaca kâfi adedde bir heyeti müşave-re vardır. Herhangi bir mesele mevzuubahis oldu. Meselâ bir mesele ele alalım. Boğazlarda sefaının müruru meselesi : Bahri bir meseledir, berrî bir me-seledir, ticari bir meseledir, adli bir meseledir, siyasi bir meseledir. Binaenaleyh ticaret noktai nazarından mali ve iktisadî bir meseledir. Adli müşavirler, ma-li müşavirler, iktisadî müşavirler bahri ve berrî muşavirlerin her birinin reyini alırsınız. Gayri mesul olan bu müşavirlerin her birisi her türlü kuyudu si-yasiyeden âri olarak ihtisası dairesinde mutalâalarını söylerler. O söyler, bu söyler, hepsini şifahan dinler-sin. Heyeti mecmuasını toplayıp bir karar ittihaz için

birini kabul etmek, ihurünü kısmen kabul etmek, di-ğersini kâmilan reddetmek, öbüründen bir parça al-mak diğerinden bir iki nokta almak suretiyle heyeti mecmuasından bir karar hasıl eder ve buna göre mesele mevzuubahis olur.

Şimdi Meclisi Âliyi müşavere noktai nazarından müsterih edecek nokta şudur : Bir mesele üzerinde heyeti murahasaya karar verirse meselenin taalluk et-tiği bütün mesailde müşavirleri sabir ile, tahammül ile nihayete kadar dinlemiş midir, aramış mıdır? Bunu maslahatin selâmeti noktai nazarından temine mecbu-ruz. Müsterih olmalısınız, bütün müşavirlerin fikir-leri arız ümik dinlenecektir ve onların bütün reyleri alınacaktır. Buna müsterih olmak lâzımdır.

İkinci bir mesele var. Heyeti müşavere kendisine tevdi olunan bir vazifeyi ifa edecek midir ve ifaya muktedir midir?

SALAHADDİN BEY (Mersin) — Evet...

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarlı Sahibi) — Mesele burada

İSMAİL PAŞA (Devamlı) — Heyeti müşavereyi dinlemeyi bir kaç türlü yapacağız. Bir defa toplan taalluk eden bir mesele olursa müşavirleri multelik olarak toplayarak kendi aramızda bir konferans ya-parız, ekseriyeti arâ alırsız ve onu mevki-i tarihke ko-yarız. Her sureti hal bu. Bu ekseriyeti arâda herkes birinin sözünü dinledikten sonra bundan hasıl olacak netice olabilir ki bütün hacatı temin edecek bir me-sele olabilir. Bunu âlemi İslâm, dünya herkes dinli-yor. Herkes bildiğini söylesin, sahibi akıl ve mantık-tır, ondan sonra reyini vermişlerdir. Bazan olur ki, böyle olmaz. Bunların hepsi fikir ve kanaatinde mu-sirdirler. O zaman karar verecek olan zatın ve he-yetin bunları dinledikten sonra kendisinin ittihazi ka-rar eylemesi lâzım gelir. Onların ittihaz ettikleri ka-rarı heyeti müşavereyi dinleyerek kararını verir. Evet fennen böyle lâzımdır, amma adli, bahri noktai na-zarılan bu gayri kabili icradır. Mesele yoktur. Bazan olur ki; hayır efendim ben iktisat müşaviriyim, iktisat noktai nazarından kendi kanaatimi izhar edeceğim. Hepsini dinlerim. Hepsini dinledikten sonra kendi is-tinad ettiğim esbabı müstakillen riayet edilecek ka-dar kuvvetli bulurum. Halbuki heyet murahasaya bu fikri kabul etmemek fikrindedir. Kabul etmek imkânı yoktur. O vakit heyeti murahasaya der, ki size karşı borcum bu mesele hakkında ihtisasından tamamen istifade ettiğimi, bu mesele hakkında reyinizi nihai-yete kadar dinlediğimi ispat ediyorum. Yazarsınız, yazdıktan sonra gördüm, mutalâa ettim, altına imza-mı korum ve size veririm. Çünkü bunun heyeti mecm-

muasını Meclis karşısında ben müdafaa edeceğim. O zaman bir anket yaparsa, filân müşaviri dinlediniz mi, evet dinledim. İşte rey! Peki niçin yapmadınız. Çünkü o müşavir böyle söylüyor. Filân söyledi. Filân sebep vardı ve bunlardan maada İngiltere, İtalya, Fransa ve filân böyle söyledi ve bunların hepsini böyle hulâsa ettim. Siz de benim tarzda hulâsa edersiniz, imzanızı edersiniz. Siz benim gibi hulâsa etmezseniz reddedersiniz mesele halledir. Demek heyeti müşavereye karşı onların behemahal dinlenmesini ilzam ettikleri bir lâyhayı alırım ve işte imzama koyup onlara verirsem, heyeti murahhasayı mesul bir vaziyete sokmuş oluruz.

Heyeti müşavere için çalışmak noktası nazarından murahhaslara karşı mesûliyeti lâzımdır. Yarın cevap vermeye mecburuz. Şu mesele akşama kadar hazır olmalıdır ve akşam saat dokuzda toplanacağız, haber vereceğiz. Binaenaleyh efendiler, siz şimdi başlayınız, akşama kadar cevap veriniz. Nunu yapınız, bunu yapınız. Birisi çalışmazsa, vesakî getirmedim derse, malumatım yoktur derse heyeti müşavere mesûl olur. Heyeti murahhasa o heyeti müşavereyi Hükûmete mi şikâyet edecek, vazifelerine nihayet mi verecek ve yahud hakikaten alefvev bir mesele hâsıl olmuştur. O mesele için heyet içinden mütchassis bulundurmaya imkân yoktur. Başka mütchassis aramaya mı karar verelim? Demek ki, başmurahtın heyeti müşavere üzerinde vazife noktası nazarından kati olarak heyeti müşavere için heyeti murahhasaya kendi mütalâatını behemahal isna etmek vaziyetinde olması heyetin mesâilini tanzim ve tevhit eder.

Arkadaşlarım; benim teşkil ettiğim heyeti murahhasa ile müşavere arasında beş, altı veya daha fazla ayrıca bir heyetin bulunması lüzumunu müdafaa ettiler. Heyeti mutavassıta diyelim yahud heyeti murakaba diyelim. Bu heyet vazî imza salahiyetini haiz olmayacak. Fakat kendi aramızda karara iktiran etmek salahiyetini haiz olacak. Bu heyetin harice karşı olan şeklini bertaraf edecek olursak hakikaten bunlar heyeti murahhasa demektirler. Mademki mevzu bahis olacak meselede ittihazı karar edeceklerdir. Heyeti murahhasanın kendisi demektir. Bir mesele hakkında ittihazı karar edilecek, bu mesele hakkında müstereken, tesanüden çalışmak dokuz kişi ile müşkülüdür. Her meselede bunların tevhitî efkâr etmeleri mümtenidir. Demek ki mevzu bahis olan her meselede bugün o taraftardır, yarın öteki aleyhtardır.

Her meselede ârâ iktiran edeceklerdir. Bu, harice sızar Lozan gibi bir yerde bütün dünyada bütün vesâit ile olan bir mahalde bu, harice behemahal sı-

zar. Bir defa anladılar mı ki mevzu bahis olan meselede başmurahtın kabul etmiyor. Amma heyeti murahhasa içinde kabul edenler vardır, bir takım âza bunda mahzur görmemektedir. Değil böyle heyeti müşavere içinde ... hissederlerse davamız zayıflar, ısrar ederler ki onun muhalefetinde bulunan mebuslar daah çok hak kazansınlar. Daha çok müşkülât gösterirler ve daha çok uzatırlar. Daha çok müşkül vaziyette kalırız. Demek ki, heyeti murahhasa düşman karşısına çıktığı zaman bir kişi gibi, bir rey ıshar etmesi meseleleri esasıyeyi teşkil eder. Ondandır dokuz kişinin ekseriyetinin iradesinde isabet olmayabilir. Ekseriyeti iradede isabet demiyelim. Katiyeti icraye yalnız Büyük Millet Meclisinde olur. Bu meseleye geleceğiz.

Heyeti murahhasamız gelecek, diyecek ki, heyeti murahhasa bu mesele için inkıtaa uğralı, huraya geldik. Ne oldu? Bu meselede bize böyle bir teklifte bulundular. Müzakere ettik, biz de kabul etmedik. Ey, niçin kabul etmediniz? Neye vaz ettik, beş kişi olmaz dedi, dört kişi olur dedi, anıma beş kişi olmaz dedi. Sonra Meclis bunu müzakere edecek, bir de Meclis reye vaz edecek. Bunun için mi geldiniz; hata, nasıl şey bu diyecekler. Başmurahtın diyecekler ki, sen neredesin? Ben diyecek başmurahtın, dört kişinin içindeyim. Fakat diğer beş kişi böyle dediği için böyle oldu. Ne olacak? Ekseriyeti ârâ ile ittihazı karar mesûliyeti maneviyesi yalnız Büyük Millet Meclisine aîd olur ve mahiyeti katiyeti haiz olur. Diğer heyetlerin şaylerine ekseriyeti ârâ ile tespit edecekleri karara şekli katiyet vermeli, maslahat noktası nazarından muvafık değildir.

Efendim; heyeti murahhasa arasından böyle heyeti mutavassıta veya heyeti murakabe esasen heyeti murahhasanın mesûliyetini tahlif eden bir iştir. O noktası nazardan şayanı nazar olması lâzımdır. İşte bir kişi, iki kişi bir mesele hakkında ittihazı karar üzere güç bir karar verileceği zaman neden heyeti murahhasa yalnız kalsın. Meclis dokuz kişi ittihaz etsin. Altı kişi olur dedi, Pekâlâ olur. Altı kişi yedi olmaz. Pekâlâ olmaz. Fakat heyeti murahhasa Meclis karşısına geldiği zaman, heyeti murahhasa niçin bunu kabul ettiler? Ben kabul etmedim. Ekseriyeti ârâ ile kabul olundu.

Bu heyeti mutavassıta onun vazifesini tesbit eder ve onu mesûliyetten teberrî eder bir meseledir. Halbuki bu mesûliyetin ağır olmasına ihtiyaç vardır. Heyeti müşavere tamamiyle istifade eden aşağı bir heyet, azami mesûliyetle karşınıza gelmelidir. Ora-

da meseleleri halledip de gelecek bir heyet kendisini itirazatta karşı müdafaa edilmiş bir vaziyette görür. Sonra heyeti murahhasanın dar zamanlarda bu işi bizim Meclis kabul etmez, bu işi bizim Meclise kabul ettiremeyiz. Bunların elinde haşlıbaşına bir silâhtir. Nitekim onların elinde de hoyledir. Doğru söylüyorsunuz amma, biz bunu Hükûmete kabul ettiremeyiz. Herkes kim yanında yok ise, ondan ayrıca kuvvet almaya çalışır.

Biz mebusların adedini çoğalttıkça ve onlara mesuliyeti verdikçe ve böyle bir heyeti murakabe göndirdikte bu silâhi elimizden atmış oluruz. Halbuki bırakınız heyeti murahhasanızı bir çok mesalde sununa kadar ... desin ki, bizim Meclisimiz bunun mahiyetini mahsusasını anlamış ve fakat kabul etmiyor ve bunu şappadak reddeder. Reddederler. Bunları söylemişizdir ve söylemek mecburiyetindeyiz.

Sonra dokuz kişi orada hulunursa ayrı ayrı tesirleri onlara yaparlarsa, o zaman Meclisin en ziyade harice gönderdiği arkadaşların çokluğu nispetinde harice tesir yapar. Hulâsa efendim; heyeti murahhasanın vazifesi nokta nazarından adedinin az olması ve ondan sonra heyeti murahhasadan maada bir heyeti mutavassıta bulunması, bu iki şekil ortasında olan ayrı bir heyet yalnız vazifeyi iğlak eder, ameli bir neticeye varmasını işkâl eder ve ameli olarak hiç bir faideyi münteç olamaz.

Bir de heyeti müşaverenin ... Salahaddin Beyefendi buyurdular ... mahdud bir dairede olmasını ... ve hariceten istenildiği gibi intihap olunmasını ... Zaten Hükûmetin kabul ettiği şekil buna imkân bırakmıştır. Yani heyeti murahhasa gerçik propaganda nokta nazarından, gerek sulh mesailini hal nokta nazarından masarif ihtihamına salâhiyetler kılınmıştır. Bu suretle herhangi bir mesele mevzuuhâsis olursa ilunyanın dört köşesinde, gerek haricte düşmandan, gerek bizden müşavir almaya salâhiyet verilmiştir ve haşlanmamıştır. Müşavir meselesinde Hariciye Vekili olarak hen, sırası gelince düşman memleketine nişan adamılarından dahi istifade edilmesi fikrindeyim.

Herhangi bir meselede, taraza Buğazlar meselesinde bir İngiliz müşaviri bulursak, İngilizlerin fikrini hiç bilmediğim zamanda bir İngiliz hukuk müşaviri bulursak para verir ve ona bu noktadaki fikrini bir mesele fenniye olarak böyöletirsek, bizim için şayanı istifadedir ve onu da düşman fikri hudud diye alırız. Demek İngilizler bu meselede böyle düşünürler ve o mesele hakkındaki müşavireden azami istifade etmek için teklif olunan eşkâlde teminat vardır.

Sonra temenniyat arasında heyeti müşaverenin müktedir olması söylenmiştir ve bunda ısrar edilmiştir. Bunun esasında hepimiz ittifak ederiz. Bunun için başka türlü söylenemez. Zevâl ve eşhasa taalluk eden cihet, takdirî bir meseledir. Heyeti Hükûmeti, muhtelif mesailde hakkında reyinden istifade olunacak müşavirler için arız amik düşündükten ve terebbu ettikten sonra bir heyeti murahhasa kabul etmiştir. Şekil ve esas itibariyle sulh konferansında meselenin tarzı cereyanını bu tarzda düşünürüz ve ameli olarak da bu tarzdadır ve zannediyorum ki, Heyeti Celileyce kanaatbahş olacak bir şekildir. Burada bir sual vardır. Heyeti müşavere meyanında hulunan bir memur ve bir zatın ucnubi memleketlerde memur olması mevani yok mudur? Bununla kimi kastetdiklerini derhatır etmiyorum. Yalnız heyeti müşavere meselesi için hulmunasehe ne düşünüldüğünü, kimin üzerinde ne gibi husumeti varsa o husumetiyle beraber rey ve mütalâbasından ve müşaveresinden istifade olunur. Her daire veya bir müessesede ilişkisi vardır. O ilişkisi dolayısıyla, bilhassa onun reyinden istifade ederiz. Bilhassa bu, şayanı tercihtir. Biliriz ki onun her reyinden istifade ederken ilişkisi olan filân daire ve müesseseler bu hususta ne düşünüyor acaba? O zaman o bizi irşad eder. Der, ki karşınıza çıkacak ilk taarruz, ilk muhalif müessese olacaktır.

REİS — On iki arkadaş söz söyledi. Kifayet takripleri de var.

MÜFİD EFENDİ (Kırşehir) — Bir sual var efendim.

REİS — Paşa Hazretleri buyurun, bir sual vardır.

MÜFİD EFENDİ (Kırşehir) — İstanbul'da bulunan memurlardan müşavir almak mahzurdan sâlim midir?

İSMET PAŞA (Devamlı) — Müşavirler arasındaki vası miktarında ihtisastan istifade olunmak mesclisi düşünülmüştür. İstanbul Hükûmetinin dün ve evvelki gün için de mevcut olması bizim için bir âmirî degildir. Efradı millet olarak, sahibi ihtisastan olarak reyinden istifade etmekte ve siyasi olarak, siyasi rol oynamış ise bu gibi zevâl hakkında bir malûmat varsa, tahîi onu ehemmiyetle nazari dikkate alırız. Bu gibi mahazir için azami takayyut ve azami terebbu yapılmıştır.

REİS — Efendim müzakerenin kifayetine dair takripler var, onları okutacağız. (Kâfi sesleri) Efendim müzakeroyu kâfi görenler lütfen el kaldırsın. Ekseriyeti azime ile müzakere kâfi görülmüştür.

Takrirler okunacaktır.

Ri'aseti Celileye

Müzakere kâfidir. Heyeti Murahhasanın Meclise intihabının reye vazını teklif ederim.

2 Teşrinisani 1338

Karahisarî Şahib
Mehmet Şükrü

Ri'aseti Celileye

Müzakerenin heyeti murahhasa adedi ve Meclisten intihabı hususundaki kısmî kâfidir. Bu bahıstaki takririn reye vazını teklif ederiz.

2 Teşrinisani 1338

Erzurum Mersin
Süleyman Necati Salahaddin

Ri'aseti Celileye

Hükümet Meclisin nokta-i nazarına yaklaşmış, yani murahhas intihabının Meclise ad olduğunu kabul ederek bir kısım esami de bildirmişir. Binacmaleyh, başka bir mesele yoktur. Derhal intihaba başlamak zarureti ve müzakere kâfidir. 2 Teşrinisani 1338

Yozğad

Süleyman Sırrı

Ri'aseti Celileye

Bizim murahhasların aktedeceği herhangi bir müvavele ve muahadenin neticesi umumiyeti mutlaka Meclisi Âlinin tasdikâle maktul ve müteber olacağından son elahi mudafaa ve mukavemet olan Meclisi Âlinin tasvibine iktiran olacak muahade ve müvaveleye imzaya salâhiyyetli murahhasların Heyeti Vekilenin mesuliyeti tahtında gösterdiği seçile kabulünün reye vazını are ve teklif ederim.

Gaziyınışab
Yasin

Ri'aseti Celileye

Cerayon eden hararetili müzakerelerin neticesi ummî bir şekilde aktıran edebilmek için bervehdilâli nıkatin nazarı dikkate alınmasını teklif ederim.

2 Teşrinisani 1338

Bursa Mehsum Operatör
Emin

1. Londra konferansına izanı eylediğimiz Bekir Sami Beyefendinin, halde salâhiyyet haricinde Fransız ve İtalyanlarla aktelediği itihâflar Franklon Buiyyon ile aktediğimiz itilâfnameye themen aynen esis itihâz edülmüş. İvakit İtalyanlar ile andlaşmak isrentikçe Bekir Sami Bey itilâfnamesi kargımıza çıkardımiştir. Şu

ihalde sulhü kalîmin Meclise kahülü halinde meri olacağı Teşkilâtı Esasiye Kanunu muktezıyatından ise de, sulhi heyetinin imza edeceği herhangi bir şokulde rücu pek müşkül olur. Bu bile heyeti murahhasanın itimadı umumiyeye mazhar bir heyetden mürekkep olması ve imza edecekleri mevadin bizlerce dahi reddedilemeyecek derecede bulunması iktiza eder. Bu gayeye vusul ise ancak ve ancak Mebus olan murahhas müşavirlerin yegan yegan reye vazını ile (iki İsmet Paşa Hz bundan müstecizdir) itimadı umumiyeye yakın bir şekilde itemet alanların itihâsı ve itimad edilmeyenlerin yerine münasiblerinin intihabı suretiyle olur.

2. Muahadenin bilhassa askeri, mali ve adli ahkâmı ihtiva edeceğine nazaran üçüncü murahhasın hürhalde maruf bir hukukçu olması çok arzı edilecek bir şeydir. Hatta bunu cizom addedenlerdanim. Zira konferansa bizim on beş kadar müşavirimiz iştirak ediyor. Sekiz devletin on beşer veya lâakal onar müşaviri hitunacağı düşünülürse, müşavirlerimizden konferans masası etrafında ve âni vaziyetlerde istifade etmek mümkün olamaz. Âni foruzurata binacın İsmet Paşa Hz ne refakat edecek murahhaslardan birinin mali diğerinin adli ihtisasa sahip olması lâzım geleceği tezahür eder. Binacmaleyh murahhaslarla müşavirlerin reye vazını suretiyle meselenin halledilebileceği ayandır.

REİS — Efendim. Cavid Beyin takriri de vardır.

CAVID BEY (Kani) — Tahmai'a a'dir. Sonra korsunuz efendim.

HABİP BEY (Maraş) — Böyle bir temenni takriri benifenizin de vardır.

REİS — Evet efendim. Diim takrir vardır ki bunlar heyeti murahhasanın bazı hususlarını nazarı dikkate alınması temennisinden ibarottir.

Efendim: takrirleri tamamen okuttum. Şimdi on beş imzalı bir takrir vardır, onu okuturacağım.

Ri'aseti Celileye

Sulhi ahidi için gönderilecek heyeti murahhasanın vazife ve mesuliyeti Devletın hayati İstiyasını tayin ve ukür olduğundan Teşkilâtı Ecasiye Kanununun ruhi ve manasına Meclisi Âlinin iradesi umumiyesine nazaran mu'akkeratı milletle bu derece alâakadar bir heyetin

'Evvelâ Jügrudanı doğruya Meclisi Millînin öisereciyesi mullakası ile irühap olunması.

'Saniiyen: İki mükâlemeye ve inuzaya mezuun olmak ve fakat rey hususunda cümleba aynı kalâhiyyetü haiz ibulunnışak üzere murahhas heyetinin dokuz zıttan mürekkep hulurması ve bu suretle yekdüğerni itimâl ve talâfiyeye muktedir bir mevcudiyete sahip kulunması.

Salâhî; mütehassus müşavirlerin işbu heyetli murahhasa ile Heyetli Vekillerin müstemsken kararlaştıracağı vukuf ve istisnas itibarından intihap olunması ve mükarrafca da haczi kifayeti bulunmasını işbu taktirin tayini esami ile reye vazını teklif oylarız 30/10/1338

Canik	Sivas
(Süleyman	Vasıf
Lazistan	Lazistan
Osman	Ziya Hürşid
Mersin	Canik
Salahaddin	Erzin
Bilek	İzmit
Yunus Ziya	Sirri
Simon	İçel
Halikî Hamî	Mehmet Sirri
İstanbul	Ergani
Annet Şükri	Sirri
Karahisar Şahip	Karahisar Şahip
Mohamed Şükri	Ömer Lütfi
Maraş	Erzurum
Mehmet Habîb	İlamit
Mersin	Erzurum
Yusuf Ziya	Mehmet Nusret

REİS — Efendim; mevzu müzakere heyeti murahhasanın tahsisatı ve heyeti murahhasanın Meclisten veya Hükümetten intihabına dairdir. Ona dair olan taktirler okundu. Karahisar Mebusu Mehmet Şükri, Yozgâd Mebusu Süleyman Sirri, Mersin Mebusu Salahaddin ve Erzurum Mebusu Süleyman Necati Beyler Meclisten intihabını teklif ediyorlar. Ve on bes imzalı taktirleri de vardır. Meclisten intihabı meselesinin tayini esami ile reye vazını talep ediyorlar ki bu taktir üç noktayı ihtiva ediyor. Birisi, doğrudan doğruya heyet murahhasanın Meclisten intihabına ikincisi, heyet murahhasanın şokuza iblağı. Üçüncüsü de aynı salâhiyeti haiz olmak üzere müşavir murahhasaların sahibi istisnas olmalarıdır. Salahaddin Beyin taktiri Meclisten intihabına dair olan teklifin tayini esami ile reye vazını teklif ediyor. Sonra Yasın Beyin teklifinde vardır. İki Hükümetin teklifinin aynen kabulü yetkilindedir.

FEYYAZ ÂLİ BEY (Yozgâd) — Reis Bey tayini esami ile olunması için on bes imzalı taktir vardır. İlk defa o taktir reye konmalıdır. Diğerleri bundan evvel reye konamaz.

REİS — Efendim, şimdi Meclisten intihabı meselesi hususunu tayini esami ile reye vazını teklif ediyor.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Yalnız bu taktirin..

REİS — Taktirde üç fikra vardır. Bir; heyet murahhasa ile müşavirlerin Meclisten intihabı. Diğer; heyet murahhasanın şokuza iblağı ve üçüncüsü de heyet müşavirinin heyet murahhasa salâhiyetini haiz olması..

NECİP BEY (Mardin) — Yalnız bu taktiri tayini esami ile reye vazediniz.

REİS — Efendim, diğer taktirler de Meclisten intihabı dâirdir. Yalnız bir taktir daha vardır ki, Hükümetin tensip ettiği şekli tayini esami ile reye koy maktır.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisar Şahip) — Yalnız intihap meselesini reye koymak lâzımdır.

SALAHADDİN BEY (Mersin) — Efendim; evvelâ esas mesele Meclisten intihap veya Hükümetten intihap meselesidir. Bu noktayı reye korsanız diğer mesele hallolur.

M DURAK BEY (Erzurum) — Efendim; on bes imzalı taktiri reye koyun.

REİS — Yalnız murahhasaların..

SALAHADDİN BEY (Mersin) — Fıkraî wâ

REİS — Meclisten intihab edilmesini tayini esami ile reyi âlinize..

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Bir şey anlamak istiyorum. Tayini esami ile reye vazı talep olunan taktir, tasrihen bu taktir deniliyor. Halbuki bu taktirden evvel bir taktir daha okudunuz, zati âliniz. Binaenaleyh sırayı takibetmek lâzım gelir reye vazı için. (Hükümetin teklifi sesleri)

REİS — Okuyalım tekrar

(Hükümetin teklifi tekrar okundu)

REİS — Efendim mesele tayini esamidir. Her hangi bir taktiri reye koyarsak ârâ ile anlaşılacaktır. Hükümetin teklifi veya diğerini koyacağız Yasın Bey, Hükümetin teklifinin reye vazını teklif ediyor (Tadil var sesleri) (Yok sadaları)

REİS — Efendim meselede tadil yoktur.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Ne salâhiyetle söylüyorsunuz? Anlamıyorum.

REİS — Meselede tadil yoktur. Yalnız bu hak şekil itibariyle Hükümetle midir, Meclisle midir deniliyor. Binaenaleyh meseleyi tayini esami halledecektir. Yasın Beyin teklifini tayini esami ile reye vazı ediyorum. Yasın Beyin teklifini kabul edenler heyaz, kabul etmeyenler kırmızı verecektir. (O vakit aksi kabul edilecek sesleri)

Müsaade huyurunuz. Yanlışlık olmasın. Yasin Beyin teklifini rey vazediyorum. Hükümetin teklifinin kabulü mahiyetinde olan Yasin Beyin tahririni reyinize vazediyorum. Kabul edenler beyaz, kabul etmeyenler kırmızı verecektir.

(İstihsalî âraya bağlandı)

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarî Sahip) — Reis Bey, reyler ikiser ikiser atılıyor. Yoklama suretiyle rey toplansın.

REİS — Rey vermişen arkadaşlar varsa reylerini istimal buyursun.

İstihsalî ârâ hitam bulunmuştur. Lütfen yerlerinize oturunuz.

Efendim beyeti murahasasının Hükümetten intihabına dair reye iştirak eden zâtin adedi 190, 121 kabul, 61 ret, 8 müstenkif var. Takrîr 121 rey ile kabul edilmiştir. Bir kırmızı var, fakat ismi yoktur. Onun için müstenkif addediyoruz. Bir de tayin suretiyle murahasalar meyanında bulunulmasına dair vardır. Onu da müstenkif addediyoruz. Müstenkif miktarı on oluyor. Bu suretle heyeti murahasaya meselesi halledilmiştir. Şimdi tahsisat meselesi vardır. Tahsisat meselesi hakkında Muvazeneî Maliye Encümeni mazbatası vardır.

MÜSEYİN RAUF BEY (İleri Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Söz istiyorum. Hükümet namına maruzatta bulunacağım ve bunun müzakeresini kısmen hâfi olmasını rica edeceğim.

REİS — Esasen celse aleni olmamıştır.

MÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) — Arkadaşlar müsaade ederlerse kısmen hâfi olmasını teklif edeceğim. (Neticesi aleni olmalıdır, sesleri) Neticesi şüphesiz alenidir efendim.

FEYYAZ ÂLİ BEY (Yozgat) — Muvazeneî Maliye mazbatası aleni celtede okunmak lâzımdır.

REİS — Efendim; Muvazeneî Maliye Encümeninin heyeti murahasaya müteallik olan mazbatasını okunuyor.

FEYYAZ ÂLİ BEY (Yozgat) — Müsaade ederseniz usulü müzakere hakkında arz edeyim. Bu meselenin celseli aleniyede mevzu bahis olması daha güzeldir. Bunun için aleni celtede olmalıdır. Bu doğrudan doğruya tahsisat meselesidir.

MÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) — Efendim; tahsisat meselesinin kabulünün hâfi olmasında ısrar eden yok. Yalnız tahsisat hakkında Hükümetin takdir ettiği miktar ile Meclisî Âli Encümenimizin terfî ettiği miktar arasında fark vardır. Bunun için maruzatta bulunacağım. İhtimal şöyle böyle söz-

ler söylenecek, aleni olmasında mahzur vardır değil mi? (Hay hay sesleri) Yine kabulü katısı alenide olmak üzere hâfi olarak maruzatta bulunmama müsaade huyurun.

REİS — Efendim celsemiz zaten hâfi idi. Celseli aleniyeye intikal etmemiştir. Fakat mevzu değiştiği için Feyyaz Âli Bey bir şey ihtar buyurdular. Rauf Beyefendi de izah ettiler. Bunun celseli aleniyede hitama erecektir. Fakat müzakeratı ihtidaiyenin celseli hâfiyede yapılmasını teklif ediyorlar. Celseli hâfiyenin devamı ile tahsisat hakkındaki mazbatanın müzakeresini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Ekseniyyete kabul edilmiştir.

Fababî Muerte

Sulh konferansının İzmir'de veya Avrupa memalıklarından birinde küşad olunacağı henüz tayin ve heyeti teşkil edecek zevata verilecek yevmiye ile masarifi saire takarrür emmediği cihetle bu hususta sarf-i icap eden mebalîğ miktarı sureti katiyede tesbi edilmiş değilse de, konferansın her halde karibin inkadı mukarrer olmasına ve işbu konferansa tayin ve izan kılınacak zevattan bazılarının elyevm bulundukları mahallerden celhelerine lüzumu âcîl görülmekte olmasına binacın, Heyeti Vekilece teşkil edilecek talimat dairesinde sarf edilmek ve ileride ihtiyaç tahakkuk ettiği takdirde tekrar tahsisat istenilmek üzere esbabî maruzat ve müstaceliyede maslahata binacın Hariciye Vekâletî Celilesinin sence maliye bütçesinde «sulh konferansı masarifi» namıyla açılacak faslı mahsus için, şimdilik üç yüz bin fira tahsisat istihsalî zarurî. Konferansın müddeti devamı kestirilenmeyeceği cihetle, bilhâne tekrar merasimi kanuniye ifasına mahal kalmamak üzere ihtiyaten işbu tahsisatın sence maliyede istimal olunmayan miktarının gelecek sene zarfında devazı istimali hususunun dahi teklifi muvafık görülmüş ve ona göre tarzını olunan kanun lâyhası teffen takdim kılınmıştır.

Madde 1. Hariciye Vekâletinin sence maliye bütçesinde «sulh konferansı masarifi» için açılacak bir faslı mahsus üç yüz bin fira tahsisat vazedilmiştir.

Madde 2. İşbu tahsisatın sence haliye zarfında istimal olunmayan miktarı üç yüz otuz dokuz senesinde dahi istimal olunabilecektir. Bu paranın sureti sarfı Heyeti Vekilece yapılacak bir talimatname ile tayin olunur.

Madde 3. — İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren menyölicradır.

Madde 4. — İşbu kanunun icrayı ahkâmına Hariciye ve Maliye vekilleri memurdur.

TBMM İcra Vekili

Seriye Vakılı

Reisi

Hüseyin Rauf

İçtimada bulunmamıştır

Müdafaai Milliye Vekâleti

Vekili

Adliye Vekili

Hüseyin Rauf

Rıfat

Dahiliye Vekili

Hariciye Vekili

Fethi

İsmet

Maliye Vekâleti Vekili

Erkânı Harbiye

Mahmet Vehbi

Umumiye Vekili

İçtimada bulunmamıştır

Sıhhiye ve Muaveneti

İçtimaiye Vekili

İktisat Vekâleti Vekili

Dr. Rıza Nur

Feyzi

Lâyhâi Kanuniye

Madde 1. — Hariciye Vekâleti senesi haliye bütçesinin (1) 210 ncu «Sulh müzakeresine memur heyet masarifi umumiyesi» faslına (150 000) lira tahsisat vazedilmiştir.

Madde 2. — İşbu tahsisatın senesi haliye zarfında isumâl olunmayan miktarı Bin üç yüz onuz dokuz senesinde dahi istimâl olunabilecektir. Bu paranın sureti sarfı İcra Vekilleri Heyetince yapılacak bir talimatname ile tayin olunur.

Madde 3. — Heyeti Murahhasa reisine on diğer Murahhaslara beş, müşavirlere beş, mütercim ve ketebeye üç, nefarata diğer İngiliz lirası yevmiye ile olunur.

Madde 4. — Heyeti Murahhasa reisine on diğer Murahhas ve müşavir ve mütercim ve ketebe ve cîrada yirmişer İngiliz lirası elbise bedeli verilir. Ancak evvelce memuriyetle Avrupa ve Rusyaya gitmiş olanlara elbise bedeli verilmez.

Madde 5. — İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren meriyülcüdür.

Madde 6. — İşbu kanunun icrayı ahkâmına Hariciye ve Maliye Vekilleri memurdur.

Muvazenei Maliye Encümeni Mazbatası

Sulh konferansına izam olunacak heyeti Murahhasa masarifi umumiyesine karşılık olmak üzere İcra Vekilleri Heyetinden mevrud ve Meclisi Âliden Encümenimize muhavvel 31.10.1938 tarihli ve 1946 numaralı Lâyhâi Kanuniye ve milletferriyatı ve buna mütedair olarak Heyeti Vekilece tanzim kılınan kadro ve talimatname Hariciye Vekili ve Maliye Vekâleti Vekili huzurlarıyla mütalaa ve tekkik olundu. İcabı icadetberrümül kadronun tesbiti

Heyeti Celileye ait olup, ancak İcra Vekilleri Heyetince tayin olunan yevmiye ve elbise bedelleri intikar edilerek miktarları tanzim tesbit ve işbu mekâdîrin lâyhâi kanuniye metnine ihtali tensib olunmuş ve tayin edilen esasa göre ve üç aylık hesabıyla (150 000) liranın kıfayet edeceği anlaşılmıştır. Bina enaleyh lâyhâi kanuniye tadilen bittanzim tafsilat ve esbabı müsbeti şifâhen arz edilmek üzere Heyeti Celileye takdim kılındı.

Reis

M. M.

Gaziayıntab

Hakkârî

Ali Cenani

Aza

Kâtip

Kayseri

Yozgat

Osman

Feyyaz Ali

Aza

Aza

Lâzistan

Yozgat

Ziya Hürşit

Sırrı

Aza

Yine muhalifim

Maras

Mazhar Müfit

Mehmet Habîb

İçel

Mehmet

MEHMET SÜKRÜ BEY (Karahisarî Sahib) — Reis Bey: bir nokta mühheni kaldı. Yani tayini esasla kabul edilen taktir Hükümetin intihabı ve Meclisin intihabı. İkinci şık meşkülünanah bırakıldı. Mezu niyet meselesi, Murahhaslara, müşavirlere mezuniyet meselesi ne olacaktır?

OSMAN BEY (Lâzistan) — Tahsisattan sonra onu da hallederiz.

(Muvazenei Maliye mazbatası tekrar okundu)

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekili) Heyeti Keisil (Sivas) — Efendim, Heyeti Murahhasamıza ita edilecek tahsisat meselesidir. Esas olarak kabul ettiğimiz, bundan evvel Yusuf Kemal Bey arkadaşımızın Avrupa'ya tenvir ve tenevvür maksadıyla seyahatı esnasında Meclisi Âlice kendisine verilen tahsisat olmuştur. Biz de bu vechile tahsisatı düşürürken, her şeyden evvel Murahhaslarımızın vazifelerinde azami suhulete nazhar olması, milletimizin şerefiyle mütenasip vaziyette bulunmaları ve bununla beraber hususî ziyaretlerde temasa gelecekleri insanlar yanında nakit hırcı hususunda hizumsuz mahcubiyetlere maruz kalmaması esasına musteniddir. Murahhaslarımızın azimet edecekleri, yani konferansın inikad edeceği mahallin İsviçre'de bulunması ve İsviçre parasının aletlakrib üç Frankın bizim bir kâğıda mukabil olması nazarı itibara alınırsa...

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarlı Sahip)

Rus parası veriliyor.

RAUF BEY (Devamla) — Arzedeğim efendim. Bu itibarla bir kere İngiliz lirası olarak veriliyor ve rayiç mahallinin pek yüksek olduğunu nazarı itibara alarak öyle tahsis ettik.

Elbise bedellerine gelince; elbise bedellerinde, sizi temin ederim ki, Avrupa'da bir az bulunmuş bir arkadaşımız olmak hesabıyla ve bugünkü galâyı esarı da nazarı itibara almak itibarıyla, ahval itibarıyla hi-men çıplak denemek derecesindedir. Eşyasız bulunan ve evvelce Avrupa'ya gitmeyen arkadaşlarımıza altın para yüz elli lira güç kâfidir. Arzedeceğim. Bugün bir redingoti yaptırılmak için İngiltere'de ve İsviçre'de murahhas sıfatıyla merasimlere iştirak edebilecek kı-yafette olabilmesi için, bun on sekiz liranın, yirmi liranın nükûfi olduğuna kanım.

SİİLEYMAN SIKRI BEY (Yozgat) — Sırrı Bey efendinin tecrübeleri meşhûrdur, izah etsinler.

RAUF BEY (Devamla) — Efendim, o da bir nokta nazardır. Bendeniz itiraz etmiyorum. Bel ki kenalı memnuniyetle kabul edilecek bir meseledir. Fakat Heyeti Vekîlenin noktaî nazarını ve bu-nun doğru olduğunu izahla çalışıyorum.

TEVFIK RÜŞTÜ BEY (Mençese) — Reis Bey, bir noktaî nazarı izah ve tenvir edeyim.

RAUF BEY (Devamla) — Müsaade buyurun.

Şu halde efendimi, yani Avrupa'ya aynı vazife ile giden arkadaşlarımıza verilmemek üzere diğer arkadaşlar, yani bundan evvel elbise için tahsisat alınmış arkadaşlara aletulul murahhaslara bu paranın veril-mesini elzem addedenim.

OSMAN BEY (İzmit) — Reis Bey, bütün arkadaşlar ayakta olduğu halde isiteniyoruz.

FEYYAZ ÂLİ BEY (Yozgat) — Yevmiyeler hak-kında ne buyuruyorsunuz?

RAUF BEY (Devamla) — Arzedeğim efendim. Murahhaslara on altışar liranın lüzumunu evvelce söyledim.

FEYYAZ ÂLİ BEY (Yozgat) — Geçen sene İz-zet Paşa İstanbul'dan sekiz liraya gitti. Bizimki on altı liraya gitti.

TEVFIK RÜŞTÜ BEY (Mençese) — Bendeniz Basımurahhasın farkını gayet iyi idrak ediyorum. Fa-kat murahhaslarla metruklardan olan müşavir olan-ların masraf farkını bilemiyorum. Lütfen izah buyu-rur musunuz?

Murahhaslarla mebusandan müşavir olanların mas-raf farkını idrak edemiyorum. Lütfen bunu izah edi-niz.

RAUF BEY (Devamla) — Rica ederim efendiler, bunu bir haysiyet ve izzeti nefis noktasından nazarı itibara almıyalım. Murahhasın masrafı, temas dere-cesine göre, bittahî fazla olacağını nazarı dikkate al-dık. Müşavirin tahsisatının mukabilindeki maruz ka-lacağı ahval nazarı itibara alınarak bu itibarla daha dün olmasını nazarı itibara aldık. İşte masraf farkı bu itibarladır. Yoksa filân zat mebusdur, diğeri mu-rahhasdır ve bir diğeri müşavirdir diye düşünmedik. Vazife ve temas itibarıyla düşündük. Hülâsa maruzat-ım bunun lüzumu üzerinde temerküz ediyor ve bu-nu Heyeti Âliyenize arz ile kabulünü rica ediyorum.

Encümenin mazbatasında bir teklif daha vardır. O da Heyeti Vekîlenin ita edeceği bir tabmat daire-sinde sarfedilecektir. Eğer tahsisat hakkındaki maruz-atım kabul edilirse, mütebaki kısım, üç fevkalâde-dir, bunda da Heyeti Murahhara Reisün evrakı müsbitisini ibraz etmek şartıyla, gerek propaganda yapmak ve gerekse memuru mahsusı gönderip tah-kikat yaptırmak hususunda salâhiyeti kâmile ve va-sıta vereceğiz. Bu noktada, yani talimatın esası bu-dur, üç cümle ile ifade edilebilir. Bundan başka ma-ruzatını yoktur. Encümenin mazbatasında bir az faz-la tenkidat ve tenkisat yapıldığına kanım. Bu noktaî nazardan muhakeme buyurun ve kararınızı olveçhile ita buyurun.

VEHBI BEY (Bilâs) — Encümenin mazbatası mütefikan mıdır, yoksa ekseriyetle midir? Encümen izahat versin.

SAMI BEY (İçel) — Encümenin gizli celsede söy-liyecek bir şeyi yoktur. Alenide söylesin.

ALİ CENANİ BEY (Gazayınab) — Efendim; umûmunda mütefikanız. Yalnız bir cihene Mazhar Müflit Beyin ihtilâfı vardır. Ondan dolayı muhalif olarak imza etmiştir. Diğer nikat üzerinde mütefikan bulunuyoruz. Heyeti Vekîlenin göndermiş olduğu bu lâyhada esas olarak geçen sene Londra'ya gitmiş olan heyetle Yusuf Kemal Beyin Avrupa'ya seyahatinde verilmiş olan yevmiyeler göstermiştir. Encü-men paranın sarfı hususunda Heyeti Celîlenin bir ka-nunla mezuniyet vermeksizin yevmiyelerin bir tab-matname ile tayinini muvafık görmiyerek, evvelce-mizde kanunun metnine yevmiyelerin miktarını tayin eden bir maddede koydu. İkinci cihet yevmiyelerin mik-tarında müzakere edildi. Esas İngiliz lirası ol-mak itibarıyla verilen yevmiyelerin 16 lira..

ÖMER LÜTFÜ BEY (Amasya) — İngiliz lirası mı, Osmanlı lirası mı?

ALI CENANI BEY (Gaziyıntab) — İngiliz lirası bizim para ile bugün 130 lira kadar tutuyor. Hal buki orada esas Franktır İsviçre'de.

REİS — Efendim, her taraf konuşuyor, müzakerenin imkânı yoktur. Sükût edelim rica ederim

ALI CENANI BEY (Devanla) — İngiliz lirası İsviçre'de Frankta tahvil edildiği takdirde her İngiliz lirası 22 Frank olmak itibarıyla Encümen Heyet Reisine 10 İngiliz lirası yani 220 Frank, diğer mu rahhaslara sekizler lira yani 176 Frank, müşavirlere beşer İngiliz lirası yani 110 Frank, kâtiplere de üçer İngiliz lirası olarak muvafık gördü. Encümenin nokta-i nazarı Lozan şehri bugün tesbit edilen bu miktarla müreffehen geçindirmeye kâfidir. Fakat Heyeti Vekile Meisi bunun noksan olduğunu söylüyor. İhtilâf bu noktadadır. Encümenin takdiri kifayot eder kanaatindeyiz.

Elbise bedeline gelince; bu, Heyeti Celilenin takdirine vâbestedir. Bir kat yaptırın, iki kat, üç kat yaptırın.. Venilecek para yapılacak elbisenin miktarına göredir. Bir kat elbise yaptırın dersiniz bu para kâfidir. Eger iki kat, üç kat yaptırın dersiniz ona göre miktarını tezyid edersiniz.

FEYYAZ ALI BEY (Yozgat) — Reis Bey henüz bir şey soracağım.

OSMAN BEY (Lâzistan) — Hükümet nokta-i nazarı izah etti. Muvazenei Maliye Encümeni de mazbatasını hakkında izahat verdi. Meclisi Âli her ikisini de dinledi ve zaten vakit de geçti. Binaenaleyh mazbatalardan bir tanesinin, meselâ Muvazenei Maliye Encümeni mazbatasının reye vazını teklif ederim.

TAHSİN BEY (Aydın) — Büyük Millet Meclisi Hükümeti bu harırah meselesini takdir evvelâ Londra konferansına gönderdiği Sami Bey heyetinin harcırahında itatısını yapmıştır. Sonra ikinci heyette bu hata tezahür etti ve onun neticesidir ki bugün Hükümet 150 bin lira bir bütçe ile karşımıza geliyor. İnsaf edelim arkadaşlar, biz bu parayı kimlerden alıyoruz? Binaenaleyh, benimiz Muvazenei Maliye Encümeninin tesbit ettiği miktarı kâfi görüyorum ve Heyeti Celilenizin bu Encümenin mazbatasının kabul-huyurmasını teklif ediyorum.

OSMAN BEY (Lâzistan) — Reis Bey, müzakerenin kifayeti hakkında takririmi vardır.

REİS — Efendim müzakerenin kifayeti teklif ediliyor. (Kâfi sadaları)

Müzakereyi kâfi görenler lütfen ellerini kaldırsın. Müzakere kâfi görülmüştür.

Efendim celsei hâfiye bilmıştır. Celsei aleniyyeye geçilmesini kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın.. Celsei aleniyyeye geçilmiştir.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

6 Teşrinisani 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	1008:1009
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	1009
1. — <i>Istanbul Mükümetinin istifası üzere, Istanbul'un şekli idaresi hakkında İcra Vekilleri Heyetince ittihaz ve tamimen tebliğ edilen karar.</i>	1009:1019

Cilt : 24

133 nolu İhtisat, 2 nci Celse

YÜZ OTUZ ÜÇÜNCÜ İNİKAT

6 Teşrinivvel 1338 Pazartesi

İKİNCİ CELSE

REİS : Birinci Reis Vekili Vehbi Efendi

KÂTİPLER : Muhirur Said Bey (Mus)

HÜSEYİN RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas) — Efendim, Meclisi Âlînun taahhüt bulunduğru bir zamanda İstanbul'da bir vakat mahsusâ hadis oldu. Bu hususta bilmecubuniye Heyeti Aliyemize arzı malumat edemedük. Bu gün malumat arz etmek mecbubiyetinde idük. Aynı zamanda Amasya Mebusu Ömer Lütfi Beyefendi tarafından bir sual takriri aldük. Nunun her ikisine de cevap vermek zaruretini görüyorum. Ancak malumu âlînuz anı hâdis olan bu vaziyet serî ve muhtasar kararlar itihazına Heyeti Vakilenizi mecbur etmişti. Tekrar ediyorum. Muhtasar kararlar itihazına mecbur olmuştur. Bu itibarla vaziyet inkişaf ve tenevvür ettikçe diğer kararları ihtimalen kararlar itihazına mecbubiyet hâsıl olacak. İcra olan bu mesadın kablelîcra mahremüyeti derhârdır. Münasip görürseniz bunu, hafî bir celsede arz etmek istiyorum.

SALÂHAİTİN BEY (Mersin) — İstanbul vaziyetinin gizli olmasını icabetecek sebepler var mıdır? Orada 1 000 000 insan var, 100 000 münevver var. Ordar haklarında takip olunacak hususata muntazirdular. Buolar hakukında coreyan eden şeyler hafî değil, aleni olmalıdır. Biz böyle hususata gizli tutulum, diyoruz, yarı gazetelerde intişar ediyor. Onun için açık konuşulsun, herkes bilsin, daha iyi olur zannederim. Kimden neyi saklıyoruz, anlatıyorum.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendim, biz kimseden bir şey saklamıyoruz. Fakat arz ediyorum, müstacel kararlar verdük. Tehliğ ettük İkmali

bittabî zarurî olacaktır. İcra etmeden evval ânda mahzur tasavvur ediyorum. İşte bu itibardır. Yoksa nîfletten hiç bir şey saklamak tarzında değildir, efendim. Yine Heyet Celilenizin karar ile olacaktır. Eğer müstakbel icraatı şimdiden âân etmeğr tenasüp odememiz bittabî alenen icra edenz. Benim vazifemdir, Heyeti Celilenizin tasavvuratına itibarı etmek. (Reye sadaları).

LÜTFİ BEY (Malatya) — Ne anladık. Meselemin esası hakkında bize izahat versin. Biz de anlayalım, ona göre karar verelim. (Reye sadaları).

HAKKİ HÂMİ BEY (Sinop) — Tektîf edilgen celsesi hafiyeyi kabul emekliğimiz için esbabı müci beyi bilmekliğimiz lâzımdır. Bilmediğimizi bir şeyi nasıl kabul ederiz?

HÜSEYİN RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas) — Efendim, müsaade buyurunuz, meseleyi arz ettim. Daha nasıl arz edeyim. İstanbul hakukında mukarrarat itihaz ettük ve retkik ettük. Fakat nâta manandır diyoruz. İkmali lâzım gelecektir. İcraî eva mirimizi şimdiden âân etmekte mahzur görüyoruz. Diyorum, bu itibarla hafî celsede bunun müzakeresini teklîf ediyorum. Hâlâ, zâtr mesele nedir diye soruyoruzmu? (Reye sadaları).

REİS — Beyefendinin beyanatı veçhile bu meseleyi konuşmak için celsesi hafiyeyi kabul edenler lütfeñ ellerini kaldırsın. Kabul edilmiştir. Celsesi hafî yede müzakere olunacak.

Geçen Celsesi hafiyenin zabtını okuyoruz.

I. — ZAPTI SARIK HULÂSASI

131 NCI İNİKAT

2 Teşrinüevvel 1338 Pazartesi

İKİNCİ CELSE

Adnan Beyefendinin tahtı niyasetlerinde İkinikât sultân konferansına izam edilecek heyet hakkında icra vokilleri heyeti niyaseti tezkeresi kiraz ve müzakere olunarak tenoffüs için celse ta'rif olundu.

ÜÇÜNCÜ CELSE

Musa Kâzım Efendi Hazretlerinin tahtı niyasetlerinde İkinikât mevzu üzerinde müzakereye devam olunduktan ve kâfi göndüktüen sonra hükümetin tezkeresinin roye vazına dair Gazıyıntap Mebusu Yasar Beyin takrirî taymîlî esamî ile roye vaz edilip on müstenkif ve 60 reddde karşı 131 roye ile kabul

edildi. Heyetin tahsisatı hakkındaki Muvazenei Ma liyo Encümeni mazbatası dahi müzakere edilerek kâ fi görüldükten sonra celsesi aheniyeye geçildi

Reis	Kâtip
Birinci Reis Vekili	Muş
Vehbi	Mahmut Sait

Kâtip
Van
Halukı

REIS — Zabıt hakkında mütalâa heyân etmek var mı? (Hayır sadaları)
Zabıtı sabık aynen kabul edilmiştir.

2 — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — *İstanbul Hükümetinin istifası üzerine, İstan bul'un fekli idaresi hakkında İrra Vekilleri Heyetinin itihaz ve tamimen tehliş edilen karar.*

REIS — Müzakerata başlıyoruz. Buyurunuz Kauf Noyelendi.

HÜSEYİN RAUF BEY (Heyeti Vekile Reis) (Si vas) — Efendim, 4 . 11 . 1338'de geç vakit, Trakya'yı Hükümetiniz ve Başkumandan namına tesellüme memur olan Refet Paşa arkadaşımızdan şu telgraftı aldık.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Başkumandanlık namına tesellümü ne demektir?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Müsaade buyurunuz telâş etmeyiniz.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Şahıs namına mı tesellüm ediliyor, yoksa Hükümet namına mı? Soruyorum.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Müsaade buyurunuz efendim, muamele gayet doğrudur. Zann edersem biraz seri tehvedür buyurdunuz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — İzahlı buyurunuz.

SALİH EFFENDİ (Erzurum) — 600 senedir doğ ru gider bu mesele.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendim, müsaade buyurunuz izah edeyim.

Yaptığımız mukavelename mucibince oraya bir Kumandan gönderdik.

Kâfi mi? Efendim.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Hükümet mi tesellüm ediyor?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Aynı za manda her ihtimale karşı orada fiili bir kumandanın bulunmasını iczem gördük. Böyle bir sıfat ve unvan vermeye mecbur olduk. Rica ederini daha fazla izan etmeyiniz.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Hesabını bilâ hira soracağız.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Pendeniz her mesuliyeti mütekeffil ve mücahhidem.

RAGİP BEY (Amasya) — Heyeti Vekillerin va zife ve mesuliyeti hakkındaki kanun çıkmadıkça ipn...

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Hiç şüph e yok...

RAGİP BEY (Amasya) — Vazife ve mesuliyet kanunu çıkmadıkça onları mesul edemiyəcəğimizi biliyorlar da onun için (Yapacağız sadaları, mübâet mesul eder sesleri).

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Müsaade buyurunuz arkadaşımıza cevap verirken size de veririm.

EMİR PAŞA (Sivas) — Her vakit bu zahmeti çekersin.

REIS — Paşa Hazretleri söz almadınız rica ederini sukût ediniz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Ragip Bey efendinin heyanatında biraz sakat vardır. Heyet Aliyeninin kararı kanundur. Malûmu âsileri hüğün karar itihaz eiseniz beni her zaman tecziye edersiniz. Kanuna ihtiyac yoktur. Kanun ile tehdide hacet yoktur. Ne zaman arzu ederseniz tetkik eder ve kararınızı verirsiniz ve hen teslimi nefsederim.

ZIYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Bunların ma nası yoktur.

NEŞET BEY (Üsküdar) — En hayati bir mesele mi müzakere edeceğiz, yoksa ne yapacağız?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendim, telgrafnameyi okuyorum.

1. İstanbul kabinesi bugün saat 4 sonrada kâ fa etmiştir.

(Gazetede okuduk sesleri).

ZIYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Pek geç kal dınız.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Evet ama Meclisi Âliniz habi isimada değildi. İstirahatını zı ihlâl etmek istemeydik.

(Refet Paşanın telgrafının devamı buraya yazılacak).

LÜTFİ BEY (Malatya) — İki gün evvel biz bu mu gazetelerde okuduk.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Lütfi Beyefendiye hatırlamak isterim ki o zaman Meclisi Âlîniiz tatil idi ve kendileri de hali istirahatta idiler.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Doğru amma, niat buara neden geçti?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendim, müzakere için değış malumat için arz ediyoruz.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Bu tenakuzu aklın ermiyor.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Geç vakit golince efendim. Heyeti Vekûleniz içtima etni. Telhîsân arz edeceğim mukarraratı itühaz etti.

Hükümet ve Başkumandan namına Trakya'yı teslimatı memur Refol Paşa Hazretleri vasıtası ile icabodencilere tobligat icra etti.

ZIYA HURŞİT BEY (Lârisai) — Bu, nerede görülmüştür? Jeneral Fos namına, bilmem ne namına teslimatı?.. Tesellüm, Hükümet namına olur. Başkumandan namına ne demektir? Ankara'da bir imparatorluk mu tesis edeceğiz? Kabîyyen reddederiz. Başkumandan kimsiyi temsil edemez. Orduların başında bulunur ve Zati Âhîninin riyaseti altındaki Heyeti Vekûlenin emri altındadır. Başkumandan namına ne kelime?..

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Müsadece buyunumuz rica ederim. En yüksek savı ile konuşmak ise mesele, benderiz de yüksek söz söyleyeyim. Yam bağırarak anlatılmaksa çare, ben de bağırırım. Öyle değildir. İfadeler sakattır. Demin de izahat verdim. İsterseniz açıkça söyleyeyim. Mesuliyeti maddiye ve maneviyeyi takabül ediniz. (Doğru doğru sesleri). Umarız etmek kolaydır, fakat, sakat işlerle graşmıyaktım.

SALÂHATTİN BEY (Marmn) — Bu müzakere nin aleni olmasını temenni uderdim. Millet, bir icrai idara görsün.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Ecnabiler olmasa doğrudur sözün.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendim, hafi olmasını Heyeti Celîlenize arz ettim. Kabul ettiniz. Benderizce aleni olması doğru değildir. Temenni fayda vermez Beyefendi. Arz edildi. Kabul edildi cihaza bağırarak söyledim. Hiç gizlenecek bir şey yoktur.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Efendim, kabul edilmiştir. Söyleyiniz. Söz söylemek isteyen zevat kürsüye çıkma söyleyin.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Benderiz bir şey andadım; bu kadar manizatım Heyeti Celîle ye kâfi geldi. Onun için artık ineyum. İki satır bir şey okunmaya vakit bulamadım ve imkânını da görmiyorum. (Devanî sesleri).

Efendim; Hükümetin verdiği talimatı okuyorum.

Madde 1. — Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 1 teşrinisanide itühaz edilen mukarrarat üzerine; Büyük Millet Meclisinin tanımadığı teşkilâtın İstanbul'da tatilî faaliyet eylemesi ve Şehremaneti ve İstanbul Vilâyeti Meclisi İdare heyetlerinin Ankara'dan talimatı intizar eylediklerini beyan eylemlerden üzerine; Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetin 4 . 11 . 1338 zavalinden itibaren İstanbul'un idaresi ne vazîyed eylemiştir.

Madde 2. — İstanbul, şimdilik, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti namına bu vilâyet olarak idare olunacaktır. Üsküdar, Çarılca, Beyoğlu muta-sarrıflıkları İstanbul vilâyetine mülhaktır.

Madde 3. — İstanbul devairi merkezîyes tatilî faaliyet edektir. Devairi mezkûre, memurîn ve müs-tahdemîninin ne suretle ifayı vazife edocokleri hakkında ayrıca talimat verilecektir.

Madde 4. — İstanbul devairi merkezîye; evrak, eşya ve nukuunun tahtı muhafazaya alınmasından her dairenin müstefarı veya en büyük memuru ile müteselsilen şahsın mesuldurler. Bunlar ismen tay-zif kılınacak ve isimleri bildirilecektir.

Madde 5. — Harbiye, Rahîriye daireleri de İman Riyaseti, Seynsefain İdaresi doğrudan doğruya, Ankara Müdafai Milliye Vekâletine merbut olmak üzere müstefarları tarafından idare olunacaktır.

İstanbul Merkez Kumandanlığı, Polis Müdiriyeti, Jandarma Kumandanlığı ve Haliç Komodorluğu şimdilik doğrudan doğruya benim emrim altında bulunacaktır.

Madde 6. — İstanbul'da bulunan bilumum kıl-tatı askeriye Merkez Kumandanlığına;

Madde 7. — Medaris-i Umûye ile bilumum derecelu ile tedrisata kemalkân devam ederek Ankara Umuru Şerîye Vekâletinde bulunan Tedrisat Müdiriyeti Umumiyesine malumat verecektir.

Madde 8. — İstanbul mahalli evkafı, İstanbul Evkaf Müdürü tarafından idare olunarak Ankara Evkaf Vekâletine malumat verecektir.

Madde 9. — İstanbul vilâyeti ile işgal sahasında bulunan menatık hükkâm, memurîn ve mustahdemî-ni nizamiye, şerîiye, Tabîi Adli müessasesi, İstanbul İstinaf Mahkemesi Müddei umumiyyesine merbut ola-

ruk. Büyük Millet Meclisinden sadır olan kararın dairesinde tarihi tebliğinden bülübar Türkiye Büyük Millet Meclisi namına sâdir olacak hükümler usulen doğrudan Sivas'taki Mahkeme-i Tenyize gönderilecektir. İstanbul Mahkeme-i Tenyize işarı alıne kadar ifaiye vazifeden menndür. Vazifelerine muvakkaten hitam verilmiş bulunan malîkîm ve devairi adlîyenün mümeyyiz ve başkâtiplerine sicil müdürü Şevket Beyefendinin nazareti altında birer kâtip tefrik edilerek mevcut kuyut ve dosyalarla nükut muhafaza ettiler ve bunlar enini muhafazadan şahsan mesul olacaktır. İstinaf müddeti unumihği Adlîye Vekâleti ile derhal tesisi muhabere ve emir telakkî edecektir. İstanbul'da merci olarak Vilâyet makamını tanıyacaktır.

Madde 10. — İstanbul Vilâyeti mekâtibi iptidaiye ve taliyesi doğrudan doğruya Vilâyet Maarif Müdüriyetine merbut olacaktır. Maarif Vekâletine merbut Darülfunun ve şubaları mekâtibi âliye ve müzeler, Galatasaray Sultanisi ve Matbaai Âmine gibi müessesatı saire mevcut ve merî nizamnameler dahilinde Maarif Vekâleti ile münasebet tesis edocoklardır. Müzelerde, Matbaai Âmine, Maarif Nazareti, evrak mahzenlerinde ve depolarında mevcut siciller ve eşya vesaire mahfuz kalacak ve memurini ailesi bundan mesul tutulacaktır.

Madde 11. — Nafiaya merbut brlumum mekâtibi tedrisatına devam edecektir.

Madde 12. — İstanbul vilâyetini, ziraat, bayırlıyeş maden, sanayi ve ticaret nizamnameleri vilâyet nezdindeki memurini ailesi tarafından rüyet edilecektir.

Madde 13. — Ziraat ve Ticaret Nazaretine merbut bakteriyolojihane, Halkalı Ziraat mektebi ve sarıray mektebi gibi müessesat mevcut ve merî nizamnameleri dahilinde Kıtıat Vekâleti ile münasebet tesis edecektir.

Madde 14. — İstanbul müessesatı sıhhiyesi Ankaraya Sıhhiye ve Muaveneti İptimaiye Vekâletine tabidir. Sıhhiye Müdüriyeti Umumiyesinde mevcut nükut ve dosyalar İstanbul vilâyeti Sıhhiye Müdürünün mesuliyeti altında muhafaza edilecektir. Muhacirin Müdüriyeti Umumiyesi (muaveneti iptimaiye) Müdüriyeti namı ile Sıhhiye Vekâletine tabi olarak muhacirin umuruna bakacaktır.

Madde 15. — Maliye devairinin devanı zarurî olan işleri İstanbul defterdarlığına rüyet olunacaktır.

Madde 16. — İcra Vekâleri Heyeti kararına müstenişbu talimatname S . 11 . 1338'de neşri tamam olunmuştur.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Müstacerlen ve muhtasaran Refet Paşa Hazretleri vasıtası ile İstanbul vilâyetine şimdi arz ettiğim gibi teşkilâtına ait talimatı derhal tebliğ etmiştik 4/5 gecesi. Aynı zamanda da devairi aidesinden, vekâletlerden bazı nîkat hakkında tafsilen emirler ve talimatlar verilmektedir. Refet Paşadan aldığımız son telgrafta dunkü tarihîdir, ki, bu emri derhal icap edenlere tebliğ ettiğini ve tarbikatına başladığını bildirmiştir.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Emanatı mukaddese hakkında beyefendi.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Ben soracağım.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Emanatı mukaddese hakkında da ayrıca emirler verilmiştir. Fakat meselerin nezaketi, kimin tarafında tatbik edileceği ve ne vechile tatbik edileceği oradaki icra memurlarına terk edilmiştir. Oduo için tafulat arz edemiyecğim.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Yanı oc yolda tafsilât verilmiştir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Verilen emir ziyasına ve her türlü arzıdan masunıyüce çalılışılması merkezindedir.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Beyefendi, bitiş ise söz hakkı bendenizindir. Munferit sualler soruluyor. Eğer Rauf Beyefendinin ifadeleri bitmiş ise evvelü sual sormak hakkı hendenizindir. Eğer bitmemiş ise devam buyursunlar. Arkadaşlar da sükûta devam etsinler.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Son dakikaya kadar inatlarında devam etmişler. Fakat Büyük Millet Meclisinin son verdiği (Görültüler) Rica ederim, ikmal etmedim maruzatımı. Fakat maatteessüf inkıtaa uğruyor. Hakkında şifre ile malumat aldığımız şeyden şunu anlıyoruz. Beyhude olarak Hükmüt ismini taşıyan heyet - ki idareyi mahalliye tarzında telakkî edilebilirdi - Bunlar son zamanlara kadar inatlarında devam etmişler. Fakat Büyük Millet Meclisi Âlisinin son... İkmal etmedim maruzatımı. Bunlar emir telakkî edinceye kadar mahkemeleri kapamışlar Maliye Vekâleti yalnız hastane ile itihaz buyurduğu mukarrerat neticesinde İstanbul'da bulunan hükkâm ve memurini maliye vazifelerinde meşru olarak devam edemiyecüklerini anlamışlar ve derhal Büyük Millet Meclisine müracaatla tebliğatını aldıkları zaman zannederim ki, elan mutereddit imiş.

ler. Fakat hasta ihtiyacını temin edebileceği - o da bir kararla - tespit etmiş ve teriyatı kesmiştir. Onun için İstanbul heyeti istifaya mecbur kalmıştır. Malumatı mütemmim de budur. Yani kendileri Büyük Millet Meclisinin emirlerini aldıklarında zannederim ki elan mütereddit olmuşlar. Fakat milletin hakiki kuvvetinin, meşru kuvvetinin nerede olduğunu müdrük bulunan memurün hakikatı görmüş ve o suretle işe mübaşeret etmişlerdir. Ve o suretle Hükümet iskat edilmiştir.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Sultan namını taşıyan zatın vaziyeti nedir?

MÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Aynı zamanda Hariciye Vekâletiniz İstanbul'da Hamit Bey vasıtası ile düveli itilafîye mümessillerine şimdi aynen arz edeceğim şifahi takrirı göndermiştir.

Dersaadette düveli itilafîye mümessillerine Türkiye'de şahsi saltanatın ilgası üzerinde İstanbul halkının vicdanı milliden fevcran eden tuğyan ile anavatan idaresine itihak ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetini tesis eylediklerini ihbar ile kesbi şeref eylerim. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti İstanbul vilâyetinde temini asayiş ve idareî umur için devairi aidesine evamir ve talimatı lâzime ita eylemiştir. Ordularımız, Mudanya konferansında tayin olunan huduttan ileri geçmeyeceklerse de İstanbul'da Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin bilfiil teessüs etmesi ile asayiş ve inzibatı temin, münhasıran Hükümeti ineküreye teveccüh ettiğinden Şarki Trakya'ya olduğu veçhile tarafımızdan İstanbul'a dahi inzibat memurün ve kıtaatının gönderilmesine ihtiyaç olduğu musellemdir. Bu vaziyette düveli itilafîye kıtaatının İstanbul muntakasında devami ikametine lüzum ve imkân görülmeyeceğini kuvvetle ümit etmekteyim. Bu munasebetle Lüzan Sulh Konferansı'nın netayıcı musbete vermesi Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin halisane ümitleri cümlesinden bulunduğunu beyan ile kesbi şeref eylerim.

5 Teşrinisani 1338

T. B. M. Meclisi

Hariciye Vekili

İsmet

RAUF BEY (Devamla) — Hariciye Vekili yazıyor. Bu nota da itilaf mümessillerine tebliğ edilmiştir. Fakat henüz bir cevap alınamamıştır. Malumu âliniz vaziyet biraz muğlaktır. Türkiye Büyük Millet Meclisinin imanı, en layetegayyer akidesi ve bunun için tekmil kuvvetlerini tamamen istimal edeceği bir şey varsa, o da müstakillen idareî hükümet etmektedir. Gayemiz ve hedefimiz budur. Bunu temine sonu-

kadar çalışacağız. Ancak vaziyet muğlaktır diye devanın arz ettini. Çünkü Mudanya Konferansı ile bir de vaziyeti mahsusla vardır. İkisini telif ile sakat vaziyete girmeden ciddiyet ve aynı zamanda husnu niyetle halle uğraşıyoruz. Muvaffakiyat cenabı Maktandır. (İnşallah sadaları)

Şu muhakkaktır ki, Hükümetimiz behemahal müstakillen icrayı hükümet emelidir. Türkiye Büyük Millet Meclisi ıstırahah kabul etmez ve edemez. Bu bapta gelecek malumatı da peyderpey arz ederim.

SIRRI BEY (Lamit) — Bir sual soracağım, müsaade buyurursanız.

REİS — Efendim, sizden evvel sual sormak için söz isteyenler var.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Sual sahibi olmak itibarı ile bendenize söz veriniz.

MÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendim, nazarı dikkati âhillerini celbetmişim. Umuru maliye hakkında mufassal talimat gözükmüyor. Fakat arz ediyorum. Gayet mustaceldir ve muhtasardır. Tekrar ediyorum. Maliye Vekâletiniz icabeden talimatı peyderpey vermektedir. Mali Kapitulasyonlara müteallik ne varsa onu da Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti tesellüm etmektedir.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Efendim, müsaade buyurun. Kürsüden sual sahibi sıfatı ile sual lerime hazı zeyiller vardır. soracağım Tabii hakkımdır. Efendim, Hükümetin aldığı ani haber üzerine müstacel kaydı ile verdiği cevap ve talimat munasiptir. Fakat bu vaziyetin tahaddüs edeceğini önceden kestirmek pek de keramete mütevakkil değildir. Hükümet bu işte talimatı lâzimesini daha evvelden düşünerek ve daha mufassal bir surette hazırlamış ve hatta bazı memurları da oraya göndermiş olsaydı daha iyi olacaktı ve daha hasiretkârane hareket etmiş olurdu. Bu yapılmamıştır.

İkinci mesele: Rauf Beyefendinin ifadatını kemali hürmet ve dikkatle dinledim. İçinde emanet için bazı emirler verdiklerini söylediler. Tafsil etmek istemediler. Ben de teşrih ettirmek istemiyorum. Yalnız sirkat olmayacağına dair verdikleri teminatı kaydediyorum.

MÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Sureti kağıtında bir şey ifade etmedim.

ÖMER LÜTFİ BEY (Devamla) — Çalışılmasını emir buyurdular. Fakat Meclisi Âli; tabii bu işi temin için Meclisi Âli zannederim kaybolmamasını ve tahtı temine alınmasını arzu ederler. (Tabii sesleri)

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendim, yani Meclisi Âliden gayri bir kanaatta değiliz. Muarrız, behemahal yapmaya çalışıyoruz. Temin ettik diye bir şey söylemedim.

YUSUF ZİYA BEY (Nirli) — Mesuliyeti kime mütehammil?

ÖMER LÜTFİ BEY (Devamla) — Mademki, İstanbul'daki Harbiye Nezareti erkânı ve zevahiri ve oradaki inzibat ve idfaiye vesaire oradaki müsteşar burada, Müdafaa-i Milliye emrine rahledilmiştir. Oradaki Şehremini bura namına vali yapılmıştır. Emanatı Mukaddesenin tamamı ile muhafazası bizim emrimize âmade denektir. İfzimiz nöbetçilerimizin tahtı muhafazasında demektir. O halde Hükümet bunu behemahal temin etmelidir. Ondan sonra emanatı mukaddeseden başka hazıncı enderin da...

HÜSEYİN RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas) — O da dahildir.

ÖMER LÜTFİ BEY (Devamla) — Pek güzel efendim. Rusumat ve posta, telgraf için emirde sarahat yoktur. Darphane; defteri hakani, hazinesi hasse için sarahat yoktur.

OSMAN BEY (Kayseri) — Ziraat Bankası için de yoktur.

ÖMER LÜTFİ BEY (Devamla) — Muessesat olmakla beraber levazımata umumiye ile harbiye dairesindeki ambarların suruh mahsusada muhafazası tasrih edilmek münasip olurdu zannederim. Arz edeceğim şeyler bundan ibarettir. İlavesini rica ederim.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendim, Fethi Beyefendi, Maliye ve rüsumata ait ita ettikleri talimata dair beyanatta bulunacaklardır.

ALİ FETHİ BEY (Dahiliye Vekili) (İstanbul) — Efendim, dün ve evvelki akşam verdiğimiz talimatı itmam etmek üzere; Maliye Vekâleti namına Rusumat ve Maliyeye dair muhafazal talimat verdik. Defteri hakaniye dair de talimat verildi. Ayrıca postalar için de talimat verildi. Fakat teferruati vesaireyi şimdi burada arz etmek zattir. Yalnız hitutu umumiyesi namına şunu arz etmek isterim ki, Türkiye Büyük Millet Meclisinin neşretmiş olduğu hükmüm kavanin aynen carî ve aynen tatbik edilecektir. Rusumat hakkında da ayrıca emir verilecektir.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Kavanin orada carî olacağına göre kavanin nicemualarından kaç nüsha gönderdiniz ve gittiniz mi?

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Posta ile lüzumu kadar, Maliye Vekâleti tarafından gönderilmiştir. Binaenaleyh, gerek defteri hakani gerek Posta ve

Telgraf ve gerek Maliye Nezaretinin tesviyesine dair ve Rusumat idaresine talimat verilmiştir.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Efendim, Meni müskirat kanununun tatbiki de yazılı mı?

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Türkiye Büyük Millet Meclisi kanunlarının hepsi bittabi tatbik olunacaktır.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Efendim, bir noktayı hatırlarına getireceğim. Rusumat hakkında mulumu âliniz İstanbul şimdiye kadar tahtı işgalde bulunduğu için bizim iskelelerimizden gümrük almakta idi. Bugün idaremiç altına girmiştir. Bittabi İstanbul mevradına, karşı gümrük... (Gürültüler)

RAGİP BEY (Kütahya) — Reis Bey bendemiz, daha evvelce söz istediniz. Sual soramak için Niçin vermiyorsunuz?

REİS — Efendim, sual sahibidir, müsaade buyurunuz rica ederim. Gürültü edilmemesi isteniyor.

ÖMER LÜTFİ BEY (Devamla) — Fakat bu meselede muamelât itibarı ile karışıklık olması ihtimali vardır.

RAGİP BEY (Kütahya) — Bana söz vermişsiniz ve henüz tenbîh etmişsiniz.

REİS — Sual takririnin sahibidir efendim.

RAGİP BEY (Devamla) — Sual Dahiliye Vekâletinden değil Hükümetendir efendim. (Gürültüler; Hükümet başka mi sesleri)

FETHİ BEY (Devamla) — Efendim, buyurduğunuz meseleyi Rusumat Müdürü Umumisi ile uzun uzadıya münakaya ettik. İstanbul Türkiye Büyük Millet Meclisinin tahtı idaresine girdikten sonra artık İstanbul'dan buraya gelecek eşyaya gümrük vazetmek kabil olamayacaktır.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Ali Kemal İznit'e vasıl olmuştur, öyle mi?

FETHİ BEY (Devamla) — İznit'e vasıl olmuştur, öyle bir haber var efendim.

Bu tarihten itibaren İstanbul'dan gelecek olan eşyayı ticariyeden Anadolu'da yalnız bir noktada gümrük resmi alınacaktır. Sigara, kâğıdı, kibrit vesaire üzerine vaz edilmiş olan rüsumu istihlakîye İstanbul'da alınmamış ise İstanbul'dan buraya ithal olunacak bu gibi mevaddın rüsumu istihlakîyesi buradan alınacaktır. Ondan sonra buraya gelecektir.

YAHYA GALİP BEY (Devamla) — Ali Kemal ne suretle geliyor? İstizah buyurun?

RAGİP BEY (Kütahya) — Efendim, İstanbul'un gümrük idaresi tabii elinizde bulunuyor. Türkiye Büyük Millet Meclisi emrinde bulunan gümrüklere gi-

den mallara buradaki tarife tatbik edileceğine göre İstanbul'da bulunan ve miktarı milyarlara balığ olan emval hakkında ne muamele yapılacaktır? Sanıyen İngilizler elinde bulunan pek mühim eşyalar var. Bunlar hakkında ne düşünülmüştür? Bunlar o kadar mühimdir ki ellerdeki stok mallar sipariş vermeye manidir. Bu memlekette buhranı iktisadi tevhit eder. Bunun için ne düşünüyorsunuz? Bunun için aynı sıralı Ömer Lütfi Bey refikimiz de sordular.

FETHİ BEY (İstanbul) — Bundan evvel İstanbul'da mevcut olan tarife yani kıymetli eşya üzerinden alınmakta olan gümrük tarifesi ile bizim tarife arasında fütvaki bir fark vardır. Fakat bu fark şayanı ehemmiyet olacak derecede değildir. Hatta bazı hususatta Anadolu daha fazla gümrük almaktadır. Binaenaleyh İstanbul bizim idaremize geçtikten ve bircümle şuaabatına vaziyet edildikten sonra artık İstanbul'dan gelecek olan mallara ecnebi memleketten gelen mallar gibi gümrük vazetmek imkânı yoktur. Buna imkân bulunmamıştır. Evvelce de arz ettiğim gibi rusumu istihlâkiyesi alınmamış olan eşyayı ticariyeden sigara kâğıdı, kibrit vesaire gibi eşyadan ahiren neşrettiğiniz kanunlar mucibince rusumu istihlâkiye alınacaktır. Buna dair talimat verilmiştir.

Dr. MUSTAFA BEY (Kozan) — Malumu âliniz altın ihracı meselesi memoudur. Şimdi İstanbul'da gayri memnu mudur?

FETHİ BEY (Devamla) — İstanbul bugünkü günde nazarımızda Konya'dan veyahut Trabzod'dan veyahut İzmir'den farklı bir memleket değildir. (Alkışlar) Tamamı ile yedi idaremizde bulunan bir memleketler. Oralarından başka bir şey değildir.

MEHMET SALİH EFENDİ (Erzurum) — Fethi Bey bir sual de benim var. Muhterem Ali Kemal Beyefendi Hazretlerini; İzmit'e getirdiniz mi?

NEŞET BEY (İstanbul) — Sürahe kanununun 67 nci maddesi tatbik edildiği zaman bu Meclisi hâlâ sükkünette idi. Bugün İstanbul'un vaziyeti meczubahis olduğu zaman bu çorhalık ne oluyor? Nurları tatbik buyurun.

CELAL NURİ BEY (Gelibolu) — Efendiler; Heyeti İcraiye Reisi Rauf Beyefendi Hazretleri kürsüde hitabette; muhtasar ve seri mukarrerat ittihaz etmek dediler. (İşitmiyoruz sadaları)

REİS — İtep hağırıyorsunuz efendim, ne yaptım?

HÜSEYİN BEY (Elaziz) — Müzakereye mahal yoktur efendim.

CELAL NURİ BEY (Gelibolu) — Söylenecek mühim madde var.

HÜSEYİN BEY (Devamla) — Mesele yoktur efendim (Gürültüler)

CELAL NURİ BEY (Devamla) — Efendiler...

REİS — Efendiler; Ömer Lütfi Bey bir sual takririni vermiş. Fakat Hükümet de vaziyeti malumat vermek için hazırlanmış, gelmiş. Şimdi yalnız bu sual takririni nazarı itibara alacak iseniz söz yoktur. Eğer Hükümetin izahatı zaten alıp gelmelerinden dolayı söz alacaksa söz alalım ve verelim. Şimdi efendim, Celal Nuri Bey, Hakkı Hâni Bey, Ziya Hurşit Bey, Durak Bey, Yahya Galip Bey, Yasin Bey, Hilmi Bey, Şükrü Efendi, Hafız Mehmet Bey, Neşet Bey, Salihattin Bey, Necip Bey, Emir Paşa, Osman Bey söz almışlardır. (Muzakere kâfi sadaları, nicele yok sadaları)

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Evvelki bendenizin kâfi görüp görmediğimi sormadınız. Onu sorun ve ben cevap vereyim. Ben kâfi gördüm.

REİS — Beyefendiler, nüsaade buyurun, yalnız suale verilen cevabı kâfi görerek şu izahatın kifayettini... (Hayır sadaları) Kabul edenler, lütfen ellerini kaldırsın. (Kahul edilmiştir) (Gürültüler) Efendim, gürültü oluyor. Bir de Hükümetin izahatı vardır. Rauf Bey sual olmasaydı, bu izahatı verecek müydünüz?

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Efendim, malumat verecektim. Bu kadar. Yani muzakere edilmiyor, malumat veriliyor. Niçin müzakere açacağınızı bilmiyorum.

CELAL NURİ BEY (Gelibolu) — Efendim, darıma malumat üzerine müzakere açılır. Meclisimizin âdetidir. (Doğru sesleri) O, başka bir şey. Fakat burada mühim bir mesele var. Bu bapta Hükümetin beyanatı vardır.

AVNİ BEY (Saruhan) — Efendim, Hükümet bir karar ittihaz etmeyecek mi? Müzakere olunup olunmayacağını sordunuz. Kabul edilmediğini söylediniz ve zaptla geçti. Bir daha nasıl oluyor da böyle söylüyorsunuz?

CELAL NURİ BEY (Devamla) — İstanbul'un mukadderatı hakkında bir karar mühim ittihaz edilmiştir. Söylüyelim. İdaresizlikten âciz kaldım. (Anlamadık sesleri)

AHMET HAMDİ EFENDİ (Muş) — Reye bırakılan nedir?

CELAL NURİ BEY (Devamla) — Bu; dünyada gürültmemiş bir şeydir. Hükümetin heyanatı üzerine her vakit müzakere açılır ve tenkit edilir. Ben Hükümetin mukarreratı hakkında söz söyleyeceğim. Eğer Hükümet bundan müstağni ise diyeceğim yoktur. (Devam sadaları)

REIS — Efendim, reye koydum kabul edilmedi. Rica ederim. (Anlaşılmadı sesleri)

LÜTFİ BEY (Malatya) — Tekrar reye koyunuz. nasıl müzakere olmaz?

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Bu, bizim esasımız. kuvvetimiz olan bir yerdir.

REIS — Beyefendiler, müzakere edilmesini kabul edenler lütfen el kaldırsın. (Anlaşılmadı sesleri) Müzakere edilmesini. (Ekseriyet yok sadaları)

LÜTFİ BEY (Malatya) — Zaten Mecliste ekseriyet yok, nisap yok. Bunun bahemalial müzakeresini isterim.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — İlk defa görülen bir haldir bu.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahibi) — İcra Vekilleri Reisi Bey kursuğa teşrif etsinler. Bazı suallerimiz var, bizi tatmin buyurlsunlar. Eğer bu dinlenilmeyecek olursa ben böyle zannediyorum ki, böyle tarihi bir celsede Meclisin azalarının düşündükleri nazarı dikkate alınmayacak olursa iş kör döğüşü gider. Günah olur. Teşrif etsinler. Suallerimizi soralım. Madem ki, Meclisi Âli karar verdi, suallerimiz var soralım.

REIS — İzahat istiyebilirsiniz, bir takrir verirsiniz, celse hafife bitmiştir efendiler.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Hayır, hayır. Takririm var. Reis Beyefendi, cevap versinler.

Riyaseti Celileye

Berveçhiatı takrire Hükümetin cevap itası :

1. Rauf Beyin okuduğu talimatın emir ve tathikini İcra Vekilleri ne suretle temin etmiştir?

2. Mudanya Konferansı mukarreratının tarafımızdan ihlal edildiği iddiasının muhasımlarca dermeyanına karşı Hükümet ne düşünüyor?

3. Ecnabi hakimiyetini refetmeden hakimiyeti milliyeyi kontrol altında bırakmak doğru mudur? Böyle bir hadiseden kaçınap için ne tedbir alındı?

4. İstanbul'da bir çok memurun ve zabitan açığa kalacağına, bizden kâfi para bulamayacağına ve fırsattan istifade ecnebler tarafından tahrik edilebileceğine ve sulh müzakeratı bir netice almadan İstanbul'u ansızın bir darbeye maruz bırakmak vesilesi çıkarılabileceğine göre böyle evvelce kuvvette temin edilmeyen bir işe bu şekil altında muvafakatımızı almadan Hükümetin tevessülü caiz midir?

Mersin

Salâhattin

REIS — Efendim; müsaade buyurun, şimdi bu, bir sual takrididir. Hükümet Reisi de buradadır.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Efendim; Salâhattin Beyefendi hulâsaten buyurluyorlar ki Hükümet, bunu bize soramadan niçin yapmışlardır?

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — O, dördüncüsü.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — İkincisi, bu verilen emri yapabilirler mi?

SALÂHATTİN BEY (Devamla) — Yani hangi kuvvetle yaptı?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Yani o demektir.

SALÂHATTİN BEY (Devamla) — Mudanya Konferansı ahkâmına riayet etmedi derlerse ne diyeceksiniz?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendim, şimdi sırası ile bunlara nokta nazarını arz edeyim. En yüksek ve müessir kuvveti teyidiye, İstanbul halkının vicdanından doğan ıstırah ve ırtıbat kararı ka-tisidir. Hepsi sizi istiyor demişler, kaşkımlar, gelmişler size sormadan veyahut sorarak şimdi bunlara, hayır sizi kabul etmiyor muyuz mu diyeceğiz?

SALÂHATTİN BEY (Devamla) — Yook. Bu çok basit cevap altındaki perdeyi ben kaldırayım. Bir memleket ile oynamak kolay değildir, haydi bakalım buyurun.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Müsaade buyurunuz. Şu halde İstanbul halkı Meclisi Âlinin kararı mucibince ilga edilen tarzı idareyi, tanımamış ve şehremini ıskat etmiş ve tekrar intihap etmiş ve onunla beraber sizi tanımıyoruz, demişler. İki şekil varit idi. Birisi düşünmekte tereddüt İstanbul'u anarşiyeye hırakmak, her türlü mesuliyeti davet eder. İcabinı yapmak, yine reyî âlinuzle her türlü karara razı olmak.

SALÂHATTİN BEY (Devamla) — Beyefendi.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Müsaade buyurunuz, bitirciyim. Suallerinize cevap vereyim de ondan sonra. Eğer istizah yapıyorsanız onu da kabul ediyorum.

SALÂHATTİN BEY (Devamla) — Hayır, ben-denizi bununla tatmin edebilirsiniz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Mudanya mukarreratının tarafımızdan ihâl edildiği dermeyanına karşı Hükümet ne düşünüyor? Muhasımlarımız, bu meselede dermeyan dcğil, her şeyde her şeyi dermeyan ederler. Ve bize her türlü takayyutta bulunuyorlardı. Bizim tarafımızdan sebebiyet verilmiş miydi? Muhasım adama (yasın) okunmaz. Ona mukabele etrock için elimizde ne gibi vesait ve tedbirler varsa onu kullanacağız.

Fakat şimdiden o ne söyleyecektir? Nunu bilmiyoruz. Tabii, muhasımlarımız her türlü ifsadatta ve her türlü teşebbüsatta bulunacaklardır. Fakat biz de bunlara karşı her türlü tedabiri almaya çalışıyoruz. Allah'tan muvaffakiyet temenni ederiz. Sonra İstanbul'daki kuvvetleri defetmeden; hâkimiyeti milliyeyi kontrol altında bırakmak doğru mudur? Buna da tabii hâkimiyeti milliyeyi kontrol altında bırakmayı kabul etmiyoruz. Arz ettiğimi not ile de onu kabul etmediğimizi tebliğ ettik. Fakat evvelce de arz ettiğim nota vaziyeti münaseheli ile mesele muğlaktır. Çalışacağız ve inşallah muvaffak olacağız.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Nota üzerine kuvvetlerini çekmezlerse...

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) — Hasıl olan vaziyeti düşünürüz. İcabederse İstanbul'u tahsis ile mükellef olan Meclisi Alınızın noktası nazarını tatbik etmiş oluyoruz zannederim. Onun üzerinde yururuz İstanbul'da bir çok memur ve zabitan vesaire aşıkta kalacağından ve gayri memnun olacağından bunlar ecnehiler tarafından ifsat edilebileceğinden... Nunnarın hepsi varit olabilir. Buna karşı da tedrici tedbir alınabilir. Başka çarçısı yoktur. Vaziyeti tespit edecek esbaba tevessül ediyoruz. Bunun için icabederse gelip Meclisi Alınızdan para isteyeceğiz. Bu gibi halâta meydan vermemek Hükümetin esas vcazifi cumlesindedir.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Efendim, müsaade buyursanız anlatayım. Rauf Beyefendi Hazretlerinin ifadeti bendenizi bazı noktada tatmin edememiştir. Meselenin yanlış anlaşılması için evvelâ esası söyleyeceğim. İstanbul'un her hangi bir vesilesi hayriye ile ve bir fenalığı mücip olmaksızın bir gün evvel elimize geçmesi matluptur. Ordularımız Şile üzerine yürümüş ve Kumçıkavağında geziniyor, denediği zaman sevinmiş ve buğazın bir tarafında yerleşmeyi sulh için daha hayırlı addedemiştik. Vaktaki Hükümet ondan nukûl ederek iki gün sonra da ordularını geri çekmişti. Şimdi neden ileri gidip de İstanbul için bir budalalık yaptı. Yani diyorum ki, bu yapıldı bir şeydir. Bundan bir netayic çıkarsa kuvvet istimal ederek Mudanya Konferansı ahkâmını fiilen ihlâl etmiş olmayacak mıyız?

Olacaksa sulh konferansına yanlış gidiyoruz gibi geliyor. Giden heyet, İstanbul'a gitsin ve Hükümet buradadır desin. Yani mesele burada, biraz çatallaşmıştır. Öyle tahmin ediyorum. Yani düşmanlarımız bizim istediğimiz gibi de hareket edebilirler. O halde ona kârdir deriz. Fakat hazır mahazir tevellüt edebilir. Onun için benim sordugum şu idi?

İcra Vekilleri Heyeti Reisi Beyin okuduğu talimatın emri tatbiki temin edilmiş midir? Ne suretle? Yani kuvvet müeyyide orada ancak halk olduğunu anlıyoruz. Fakat bu halk silâhsızdır, tertipsizdir. O bir kısmı teyit edebilir mi? Sonra buna karşı bu yurdular ki halk böyle istemiştir. Evet halk ister, fakat elinde silâh yoktur. O zanneder ki, karşılardaki orduları yürütebiliriz. Belki yürütürüz, fakat melhame faydali olabilir mi?

RUNALI HILMI BEY (Bolu) — Başladığımız zaman nasıl oldu?

SALÂHATTİN BEY (Devamlı) — Canım Beyefendi, bunu iddia eden refikimle ben ile beraberim. O halde hiç bir şey düşünmemek lâzımdır. Bizim vazifemiz heyetler; yapılan işlerin her ihtimale ve en büyük tehlikelere karşı az çok imkânını aramaktır. Yoksa bir işin hiç sakat olmıyacağı hal de vardır ve çok sakat olmak hal de vardır. Bu hal düşünmekten niçin kendimizi menedelim. Bincaenaleyh bendenizin hurada serdettiğini mütalâat bunun en fenâ neticeleri ne olabilir? Ve o neticelere karşı Hükümet ne düşündü? Daha ne düşünmeli ise düşünmesini rica edeceğim. Bu henim anladığıma göre zaruretle yapılmış bir talimat olduğu anlaşılıyor. Alelacele bu vaziyete çaresiz olmak için mi yapıldı? Bu vaziyet alelacele mi hâdis oldu? Hayır. Binaenaleyh daha evvel hazır olurdu. Hata huradadır. Hükümetin idare noktası nazarından cevabını isterim. Vekil Beyden. Esas buradadır. Başka bir şey değildir.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Arz ederim.

SALÂHATTİN BEY (Devamlı) — İkinci mesele; düşmanlarımız. Mudanya Konferansı mukarreratı tarafınızdan fiilen ihlâl edilmiş derlerse ne diyeceksiniz, ne diyeceğiz? Biz bunu yapmadık, siz seçip olursunuz, diyebiliriz onlara. Nitekim sulh için heyet istediniz, orada bir hükümet, olmadığından ahali bizi istedi. İsyân etti. Sebabi sizsiniz, dersiniz. Benim aklına gelen budur. Fakat İstanbul'un bu talehinin inerdut olduğu oraya ve bize bildirilmiş olsaydı başka bir mesele yoktu. Derlerse bunun karşısında hareketli müttchazamızın bir bardak suda bir fırtınadan ibaret olduğu teccyüt etmiş olmaz mı? Yani bir teşrinisani diyorum.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) — Efendim?...

SALÂHATTİN BEY (Devamlı) — Yani 1 teşrinisani için diyorum. 3 ncüsü ecnebi hâkimiyetini refetmeden hâkimiyeti milliyeyi kontrol altında bi-

rakmak doğru mudur? Tabii Hükümet de bunu istemiyordu. Bu cereyanı oradaki mümessilimiz biliyordu. Böyle bir hadiseden kaçınmak için Hükümet buna ne gibi tedabir aldı? Bunu da öğrenmek isterim.

HAŞİM BEY (Çorum) — Belki, düveli itilâfiye emri vakti karşısında tahliye eder.

SALÂHATTİN BEY (Devamla) — İnşallah hep beraber alkışlayalım. Şimdi 4 ncü bir mesele ki ; oradaki ecnebler bize bir oyun yapar mı? Bir fenalık yapar mı? Şu verilen kararlar bir kısım memurlar ile bir çok zabitan açıkta kalıyor. İstanbul'un hali zualumdur. Kimsenin ekecek bir yeri yoktur. Bugün kazanır, bugün yer ve yaşar. Mustehliktir. Bugün parasını vermezseniz neyeye hizmet edeceğinizi bilmez. İstanbul'da birtakim kimse birkaç gün için sevinecekler, yaşayacaklardır. Sonra aç mide birtakim fenalıklara görürebilir, düşünebilir. Bunlar bu vaziyetten gayri memnun olarak bizi kullanmıyorlar derlerse, biz bunlara kâfi para bulup temin edemezsek bu ademi memnuniyetleri ecneblerce vesile itihaz edilir. Hazır kuvvetleri de orada var ve orada bir nümayişe ve içeride memleket içerisinde bir hali fiil ile bir cevap verilirse yeniden başka bir şey içinde kalmaz mıyız? Bunun için Hükümet bunları izale edecek tedbirler düşünmü mü?

RAGİP BEY (Kütahya) — Evet istirdat edilen mahallerdeki feryatları Meclisi Âli nasıl düşündü ise bu feryatları da öyle düşündürüz.

SALÂHATTİN BEY (Devamla) — Zannederim Ney arkadaşlarımız diğer üç meselenin üzerine bazı tedbirler düşünmüşler. Bu 4 ncü mesele itilâfiye noktası nazarından bir tehdit olabilir. Hükümet, bunun için ciddi bir çare düşünmeli ve derhal itihaz edeceği mukareratı ihmal edici tedabiri muhtevî talimatı okumalı. Tebliğ etmeli ve takî şuna, buna tabii olmasın. Bunun önüne vakti zamanı ile geçebilelim. Bendenizin maruzatım budur. Hükümeti tenkidatım eksiklikleri içindir. Durbin olmadığı içindir. İtikadımca belki dürbindir. İhtimal ki netayicinden cumlemiz müleşkâr kalacaktır. Fakat tenkit etmek ve tehlike olan mahalleri irae etmek benim burcumdur. Bu vesile ile arz ediyorum.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Efendim; Salâhattin Beyefendi yalnız, bir şey buyurmadılar. İstanbul ahali, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetine kendi kanaati vicdaniyesi ile itihak arzusunu gösterdikten ve başka bir idare tamamandıktan sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi ne yapabilir?

SALÂHATTİN BEY (Devamla) — Bu işi daha evvel düşünmek lâzımdı, zaaediyorum. Talimatı daha mufassal yapmak icabederdi.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Talimat meselesi değildir. İş, esas meseleye taalluk ediyor. Sorduğunuz sualde en ruhlu noktalarda idaremizi ecnebi kontrolü altına koymak doğru mudur? Memleketteki ahali aç kalması tarzındaki suallerinize karşı yalnız bir soru? İstanbul halkı yekvücut olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetine itihak arzu eder ve başka kimseye itaat arzu etmezse Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ne yapar?

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — İcra Vekilleri Heyeti Reisi Beyefendiye aleoco söylemiyeceğim. (Çokse hafızdır sadaları) Kendilen bunu pekâlâ bilirler ve pekâlâ düşünmek borçlarıdır. Ben bir mebusum. Hükümetten istikamet ararım. Hükümet bana cevap bulmaya mecburdur.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Bendeniz mecbur olduğumuz yalnız bir şey gördüm. Onun ahkâmına riayet ettim. Meclisi Âliniz hali içtimada olmadığı için bugün haber veriyorum. Her mesuliyeti deruhde ediyorum. O da İstanbul'daki din kardeşlerimizin, vatandaşlarımızın buraya itihak arzusunun göstermeleridir. Biz de bunu kemali lahrü mübahat ile kabul ettik. (Alkışlar)

Kuvvet teyidiyesi nedir diyorlar? Refet Paşadan son gelen telgrafta İstanbul'un idaresi hakkında şerh mevrut talimatın tatbikatına bugün başlıyorum. Demekle kuvvet müeyyide de görülüyor. Tekrar ediyorun efendiler; buyurdularınız mahazir mevcut olabilir. Fakat bunların mevcudiyetine karşı hiç bir zaman Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, İstanbul ahalisine şimdilik biz sizi kabul edemiyoruz, durun diyemeyiz.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Nasıl der... Hiyanet eder o vakit...

HAFİZ MEHMED BEY (Trahzon) — Esasen itihaz ettiğimiz kararlar İstanbul Hükümetine yıkılmasına karar verdik. İstanbul'da Hükümet kararımızla olmamasına göre orada tesisi idare için İstanbul halkının böyle temenniyatını, talebini beklemek lâzım gelir miydi?

H. RAUF BEY (Devamla) — Hayır. Salâhattin Beyefendinin izhar buyurdıkları gibi düşmanlarımız belki müevvik olduğumuza dair mütalâatta bulunurlar. Binaenaleyh mahzur görüldü ve Mudanya Konferansı ahkâmına mübaliğ oldu derlerdi.

HAFİZ MEHMET BEY (Devamla) — Yani İstanbul'daki Hükümete taraftar mı olacaktık?

HUSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Hayır efendim.

HAFİZ MEHMET BEY (Devamla) — O, denektir. (Hayır, o, demek değildir sadaları)

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Kendi hakimiyetlerini kendileri icra etmişlerdir. Buyurduğunuz sual varit olsaydı vaki olan teklifler daha evvelce olurdu.

TAHSİN BEY (Aydın) — Beyefendi, benzeniz talimatta bir ooksan görüyorum. Oradaki malum olan hainlerin firarlarına meydan verilmemek için onların derdestüne emir verilmediği görüldü.

HUSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Şimdilik bu mesele hakkında malumat vermekte benzenizi mazur görünüz rica ederim.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Salâhattin Bey İstanbul halkının silâhsız olduğundan endişe ediyorlar. Zatiâtileri evvelden beri ve bilhassa 26 Ağustos'tan beri cenahı Hak'kın bize (yürü ya kulum) dedigine mulâkât misiniz, değil misiniz?

HUSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Allah'a her zaman itikadım vardır.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendim; arkadaşlarımın mütalâatından mühim olarak bir noktaya desteres olunabilir. Acaba bu hareketle Mudanya Konferansına muayir hareket edilmiş olmaz mı? Yoksa bu, müsait fırsat değil midir? Zannederim ki, en büyük endişe noktası bu olabilir. (Sof cenahıtan gurültüler)

CELAL NURİ BEY (Gelibolu) — Ne diyorsun, HUSEYİN RAUF BEY (Sivas) — Defol, şuradan rezil.

CELAL NURİ BEY (Devamla) — Bana mı söylüyorsun, bu söz bana söylenmez.

HUSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Rezilsin, alıksın, it oğlu itsin.

CELAL NURİ BEY (Devamla) — Cevap vermiyorum. Zapta geçsin.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Zapta da geçsin ve bunu Heyetü Aınuz huzurunda isbat edeceğim. (Alkıylar)

REİS — Berayı teneffüs celseyi tatil ediyorum.
Mıranu Celae : 335

ÜÇÜNCÜ CELSE

Saat Dakika

3 50

REİS : Birinci Reis Vekali Vehbi Beyefendi Hz.

KATIPLER : Hakkı Bey (Van), Mahmut Sait Bey (Mus)

REİS — Efendim, celse kışat edilmıştır. Sivas Mebusu Vasıf Beyin bir takriri vardır. Hükümete havalesini teklif ediyor. Heyeti Vekile Riyasetine gönderiyoruz. (Okunsun sesleri)

Efendim, kürsüden deminden beri görüsülen bu meseleye dair Sivas Mebusu Vasıf Beyin bir takriri var. Heyeti Vekile Riyasetine havalesini teklif ediyor, gönderiyoruz. (Muvafık sadaları)

ALİ SURURİ EFENDİ (Karahisarısarkı) — Ne dir, temenni takriri midir?

REİS — Mesele mevzuaya müteallik bazı mütealladır, temenni takriridir.

İBRAHİM BEY (Mardin) — Mahrem midir? Reis Bey, celse hafiyede okunsun.

REİS — Keza Karahisarısarkı Mebusu İsmail Şükrü Efendinin temenni takriri var. Onu da havale ediyoruz.

Efendim, müzakere hafiyenin kifayetine dair iki takrir var.

NECİP BEY (Mardin) — Paşa Hazretlerini dinliyecektik.

REİS — Paşa Hazretleri söyleyecek olsalar, buradadırlar, gelirler, söylerler,

Simili müzakerenin kıfayetine dair iki taktır vardır. (Paşa Hazretleri buradadır sesleri)

Efendim, Paşa Hazretleri her vakit söz söyleye bilirler

Efendim, celsesi haliyenin kıfayesini teklif ediyorlar.

Kâfi görenler lütfen el kaldırsın. Celsesi haliye kâfi görülmüştür ve celsesi aleniyeğe geçilmiştir. Celse alenidir.

(Dosyada bulunan taktirler)

Riyaseti Celileye

Mevzuubahis olunan mesele sual taktiridir. Yalnız sual sıranın mebusun hakkı kelâmı vardır. Bu husustaki müzakerenin bu suretle kasriyle tuznameye geçilmesini teklif eylerim

Muş
Abdulgani

3/136

Riyaseti Celileye

Bervecihatali taktire Hükümetin cevap itası :

1. Kauf Beyinokuduğu talimatın emri tatbikini icra vekilleri ne suretle temin etmiştir?

2. Mudanya Konferansı muhaziratinin taraftırızılan ihlâl edildiği iddiasının muhaximlerce dermeyanına karşı Hükümet ne düşünüyor?

3. Fenebi Hâkimiyetini ref etmeden hâkimiyeti milliyeyi kontrol altında bırakmak doğru mudur? Ve böyle bir haliseden iştinaç için ne tedbir alındı?

4. İstanbul'da bir çok memurun ve zabitan açıkta kalacağına, bizden kâfi para bulamayacağına ve fırsattan istifade ecnebler tarafından tahrik edilebileceğine ve sully müzakeratı bir netice almadan istenbulu ansızın bir darbeye maruz bırakmak vesilesi çıkarılabileceğine göre böyle evvelce kuvvetle temin edilemeyen bir işe bu şekil altında ve muvafakatını almadan Hükümetin tevessülü caiz midir?

Mersin
Selâhattın

(Taktir Heyeti Vekile Riyasetine bittevdü Rauf Beyefendi tarafından şifahi bilite kâfi görüldü.

6 . 11 . 1338

Kâtip
Mahmut Sait)

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

11 Teşrinisani 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABEK HULÂSASI	1022
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	1022
1. — <i>İstanbul'da bulunan bilumum memur- rin, müteakib, eytam ve eronül maaşlarının su- reti isası hakkında.</i>	1022:1039

Cilt : 14

136 nci İnkılat; Celse

YÜZ OTUZ ALTINCI İNKAT

11 Teşrinisani 1338 Cumartesi

İKİNCİ CELSE

Açılış Saati : 3.15

REİS : Birinci Reisvekili Hüseyin Arni Bey.

KÂTIPLER : Hakkı Bey (Van), Atıf Bey (Kayseri)

REİS — Efendim, celseyi açıyorum.
Emin Bey arkadaşımız 15 rekûlî ile vermiş oldu-
ğu bir takrirden müzakere için baki olarak cerçyanını
teklif ediyorlar. Takrir okunuyor, dinliyorum.

Rıyasatî Celleye

İstanbul memurları hakkında Heyetü Vekile Reisi
Beyefendi'nin teklif eyledikleri mevad hakkında mü-
zakere cerçyan edevokse hâliyen cerçyan eyleseniz
teklif eyleseniz.

11 Teşrinisani 1338

Bursa Mebusu

Aydın

Operatör Emio

Fisat

Sarıhan

Bursa

İbrahim Süreyya

Osman Nuri

Sinop

Sivas

Mehmet Şevket

Rasim

Elâzız

Çorum

Hüseyin

Ferit

Sarıhan
Arni
Sarkı Karahisar
Memduh Necdet
İzmir
Yunus Nadi

Antalya
Hamdullah Suphi
Urfa
Ali Saip
Diyarbakir
M. Akif

Kırşehir
Yahya Galip

ZIYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Müzakere
alenî olmalı; katıyen millet duymalıdır. Efendim.

REİS — Efendim, teklif veçhile celse hâliyede
müzakeresini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Ek-
seriyetle kabul edilmiştir.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Usulü müzake-
reye dair söyleyeceğim Reis Bey.

REİS — Efendim, dinliyorum Zaptı sabık oku-
nacak.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YÜZ OTUZ ÜÇÜNCÜ İNKAT

6 Teşrinisani 1338 Pazartesi

İKİNCİ CELSE

Birinci Reis Vekili Vehbi Efendi Hazretlerinin
tahtı Rıyasatlerinde İnkâkat Amasya Mebusu Ömer
Lütfi Beyin İstanbul'un vaziyetine dair sual takriri
müvazemeti ile İcra Vekilleri Heyetü Reisi Rauf Bey
tarafından izahat ile olundu ve sorulan diğer sual-
lere dahi cevap verildikten sonra celse talû edildi.

ÜÇÜNCÜ CELSE

Vehbi Efendi Hazretlerinin tahtı Rıyasatlerinde
İnkâkat İstanbul meşuresi hakkındaki müzakere kâfi
görüldü.

Sivas Mebusu Vasif Bey ile Karahisar Mebusu
Şükrü Efendi'nin sual takriri Heyetü Vekile Rıya-
satine havale olunarak celse aleniyeye geçildi.

Reis
Birinci Reisvekili
Vehbi

Kâtip
Van
Hakkı

Kâtip
Kayseri
Atıf

REİS — Zaptı sabık hulâsası hakkında söz iste-
yen var mı? (Hayır sadaları) Zaptı sabık aynen ka-
bul edenler.. Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — İstanbul'la bulunan bilumum memurun, mü-
teakid eylem ve eramil meaşlarının sureti (tası hak-
kında

REİS — M. Durak Bey: usulü müzakereye dair
beyanatta bulunmak üzere buyurunuz.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Efendim, demin müzakere esnasında bahsetmişim ki verdiğimiz takrir müzakere edilecek mevad ile alakadardır. Aslıdır. Teferruatları değildir. Her nasılsa bir zuhul oldu. Karışıklığa gelmiş. Takrir reye vazedir. Kabul olunmadı. Fakat esas takrir okunmadı. Mevzu dair kimsenin malumatı yoktur. Takrir niçin reddolundu? Kimse bilmiyor. Bunun için deminki mesele doğru yapılmıştır. Bir zuhul hasil olmuştur. Takririniz okunsun, kabul, adem-i kabul Heyeti. Aliyenize aittir. Takririmiz okunduktan sonra bendeniz burada esbabı mucizesini de arz edeceğim.

REIS — Efendim, musadenizle zuhul edilmemiştir. Bu takririn alakası olmadığı arz edilmiştir. Durak Beyin Makamı Riyasete verdiği takririn okumasını kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir. Evvela takrir okunsun, ruznameye bilâhâre alınız.

Riyaseti Celileye

Vaziyeti cedide dolayısı ile İstanbul'daki ahvalın müvevves bir surette cereyan etmekte olduğu istihlal olunmaktadır. Esbabı mucibesini takririn müzakereye vaz'ından izah edeceğim tabii olduğundan herveçhi ali mevaddin müstacelen kabulünü teklif ederiz.

1. Asgarî 15 azarın 20 zottan müteşekkil ve Meclisi Âli azasından imintahap bir heyetin İstanbul'a izamı;

2. İşbu Heyetin İstanbul'daki bilimumu nımanlatı tahtı mürakabasına alınması;

3. Mukarreratin ekseriyeti ürà ile icrası mühim meseilde hükümetten, bilhassa Meclisi Âliyen veçhe alınması;

4. Hilafetin vaziyeti hazırası, siyaseti haricîyemizle kabili telif olmadığı gibi siyaseti dahiliyemizde de bir çok mahzurun dair olacağından süratle icabının istikmalini, selûmeti, umumiyemiz namına, arz ve teklif ederiz.

Erzurum Mebusu

Mustafa Durak

Mardin

Necip

Lazistan

Osman Nuri

Bolu

Nuri

Mardin

Esat

REIS — Takririn Durak Beyin teklifi veçhele Ruznameye alınmasını kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmemiştir.

ZIYA HURŞİT BEY (Lazistan) — Usulsüzdür, Ruznameye alınmaz.

M. DURAK BEY (Erzurum) — İzah edeceğim, usulündendir, ondan sonra reye korsunuz.

REIS — Efendim, takrirler, tadite ait olduğu zaman nokta nazar anlaşılmalı üzere izah edilir. Bu gibi takrirler bilâ müzakere Heyeti Celileye arz olunur. (Gürültüler)

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Usulü müzakere hakkında söz istiyorum.

RAGİP BEY (Kütahya) — Usulu müzakere hakkında söyleyeceğim.

Takrir gayet mühim mevaddı ve esasatı nihtevdir. Doğrudan doğruya ruznameye alınamaz. Eğer, Meclisi Âli şayanı kabul görürse Encümene gider, orada işlenir, ondan sonra Heyeti Celileye gelir. Çünkü çok mühim bir takirdir; tensip edilecek bir Encümene gitmesi lâzımdır.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Reis Bey; takririni izah edeyim ki Anlaşılsın.

Ondan sonra karar veriniz. Efendiler.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Usule dair şunu arz etmek istiyorum ki, takrir sahibi izah edeceğim diyor. İhtimalki daha mühim mesail söyleyecek ve bizde kanaat hasil olacaktır.

REIS Efendiler; Nizamnamei dahili mucibince ruznameye alınmadıkça bir mesele müzakere edilemez. (Doğru sesler) Ruznameye alınmasını Reyî Âlinize vazettim, kabul olunmadı. İzahat verebilmek için evvel beçvel ruznameye alınmalı, ki söz süzlensin.

EMİR PAŞA (Sivas) — Reis Bey efendi bedeniz bir şey teklif edeceğim. Veçhe Encümeni teşkil etmek daha iyi olur. Bu gibi takrirler, Veçhe Encümece havale edilmelidir.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Fesasa girmiyerek usule ait söyleyeceğim.

REIS — Esas hakkında söz yok. Usule dair söylemek üzere bıyurun Durak Bey.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Efendiler, bir takrir okunduğu zaman o takririn izah edilmediğini B. M. Meclisi tarihinde biliyor musunuz? Çok rica ederim. (Ruznameye alınır sesleri)

Takrir sahibi izah eder, neuce itibarı ile kabul, adem-i kabul Heyeti Celileye aittir. Yanlıg bir şey yapmuyalını, rica edenim. Bendeniz takririni izah ederim. Bu usuldür, teamüldür, nizamnamei dahili hüyle emreder. İster alırsınız, ister almazsınız.

ZIYA HURŞİT BEY (Lazistan) — Ruznameye alınır izah edilir.

M. DURAK BEY (Devamla) — Bu mesele mü-
hümdür ve bugün müzakere edeceğimiz mesele ile
alakadardır. Nasıl ayrılabilir, ben anlamıyorum.

REİS — Efendim, Makamı Riyasetin, Nizamna-
mei Dahûliye riayet etmediği bir nokta tasavvur et-
miyorum. Ruznameye alınmıştır. İzahat verilmese
de nizamnamemizde yoktur. Heyeti Celileâiz Durak
Beyin izahatını dinlemek ve vazihân noktâi nazârını
anlamak istiyorsa - nizamname haricinde salâhiyet
veriyorsa - bendeniz de kabul ederim. Durak Beyefen-
dinin ruznameye dahil olmıyan takriri hakkında izahat
vermesini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Ka-
bul edilmemiştir.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Takrurum reddedilmiştir efendim.

REİS — Kabul edilmemiştir efendim. Ruzname-
ye yani bugünkü ruznameye alınmıştır. Bu tak-
rir bir teklifi kanunî değildir. Bir temenni takriridir.
Bunun için nizamnamede sarahat yoktur. Heyeti Ce-
lilenizin kararında menuttur.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Karar istemiyorum.

REİS — Durak Beyin takriri temenni takriridir.
Mahfuzdur.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Temenni takriri
değil, teklifi kanunîdir.

REİS — Temenni takriridir efendim. Eğer tek-
lifi kanunî ise onu hakkında usulün muamale ya-
pacamız, efendim.

Efendim, Hükümetin teklifinin, Emin Beyin tak-
ririni ve hâli celsede müzakere edilmesi teklif
edilmiş ve Heyeti Umumiyece kabul edilmiştir. Ale-
nî celsede söz alan arkadaşların sözleri mahfuzdur.
Birinci söz alan Hafız Mehmet Beydir.

Buyurun Hafız Mehmet Bey.

OSMAN İBEY (Lâzistan) — Bizde söz isteriz Reis
Bey.

REİS — Efendim aynı mevzu olduğu için aleni
ve hâli celsede bir şey yoktur. Aleni celsede söylene-
cek şeyler şimdi hâli celsede müzakere edilmektedir
ve bu vesile olarak arz ediliyor.

Evvclâ Heyeti Umumiyesi hakkında müzakere
cerayan edecektir. Bilâhîre maddeler üzerinde söz
söylenmektedir.

SULEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Aleni de
tekrar söz söylenebilecek midir? İzahat lâzımdır.

REİS — Tabii hâli celselerde söz alan zevat söy-
leyeceklerdir.

Şimdi söz Hafız Mehmet Beyindir.

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Benim,
takririm ve sualim; İstanbul'daki memurlara ve ora-
daki eytam ve eramil maaş verilip verilmesine
dardır.

HÜSEYİN RAUF BEY (Icra Vekilleri Heyeti
Reisi) (Sivas) — Memurların maaşı da vardır.

HAFIZ MEHMET BEY (Devamla) — İstanbul
devairi, yani devairi merkeziye mülğadır. Mülga de-
vairin memurlarına maaş verilip verilmemesi mesele-
sine dair Meclisi Âlinin vereceği veşhe bir kanun
ile olur. Bu mesele Meclisin vazâfii teşrihiyesindedir.
Yoksa İcrai salâhiyetine ait değildir. Binaenaleyh,
Hükümet bu bapta Meclisten isteyeceği veşheyi ala-
bilmek için bir kanun ile gelecektir. Ben şöyle söyle,
şöyle yapacağım diyecek, biz de onu Muvazenei Ma-
liye Encümenine havale edeceğiz. Kanun şeklinde bi-
ze gelecektir. Biz de madde madde müzakere edece-
ğiz. Şekli diğerle bizim bunu müzakere etmemizin
manası yoktur.

ŞİKRÜ BEY (Dolu) — İnkânı bile yoktur.

HAFIZ MEHMET BEY (Devamla) — Bu, böyle
olmakla beraber, Meclisi Âli ne vakit bunun müza-
keresini kabul etmiştir.

Müsaade buyurunuz esas hakkında da bazı mu-
talaatını arz edeyim. Heyeti Âliyenizin gösterdiği
azim ve niyetle sayesinde, tehülhând memleket
kurtuldu. İnşallah Rumeli'yi de, İstanbul'u da kur-
tarız. Uena şüphemiz yoktur. Fakat her halde kur-
tarmak başka şey, beslemek, büyülemek, yaşatmak
başka şeydir. Rüyılmak, yaşatılmak, beslemek her
halde ilmü irfan meselesidir. Bizim erbabi ilim ve
fennimizin ve erbabi ihtisasımızın nisbatı İstanbul'dur.
Her biri evlâdü iyal düşünceci ile işe düşün-
ceci ile Anadolu'ya iltihak edemeyen ve iltihak ede-
memek yüzünden İstanbul'da kalınlara, tabii evlâdü
varandan değildir, deyemeyiz ve bunların ilimü irfa-
nından ve ihtisasından memleket istifade etmesin de-
nilmez. Binaenaleyh, Hükümetin bunlar hakkında
bir kanun yaparak buraya gelmesi ve bunu Meclisi
Âlinin uzun uzadıya düşünmesi muvafıktır. Yalnız
mütakaidin, eytam ve eramil meselesini her halde
hükümet ayrı bir şekilde düşünmesi lâzımdır. Mese-
lâ, İran veyahut diğer memalik ahâlisinden olan ey-
tam ve eramil ve mütakaidinden olanların bizim bur-
cemizle alakaları yoktur. Her halde, Hükümete veş-
he kabûlünden olmak üzere arz ediyorum. Yine Hükümet
bu münasebetle bir şey rica ediyorum ki,
hükümet, Meclisin daha âli ve daha eramil vazîfeli as-
liyesine müteallik ve bilhassa son kabul ettiğimiz ka-

larla hukuku hükümdarı, hukuku hükümdarı, hakkı hâkimiyeüne tamamen Meclisi Âlînin gayri kabili tecezzi ve terk olma kabul ettiği esastan müteferri İstanbul'a ait siyasi hürriyeti, vazifeden dolayı Meclisten veçhe alınmasını hareket ederken bu meseleden dolayı veçhe alınmasını anlamadını. (Bravo sadaları) (Alkışlar)

Müsaade buyurunuz, geçende burada bir takdir münasebeti ile mevzuu bahis olmuş ve fakat her nasılsa bunun umumî müzakeresini kabul etmemişlik. Fakat zannediyorum, ki Hükümet evvel emirde İstanbul'da ihdas ettiği vaziyetlerden dolayı Meclisi Âlînin fikrini soracaktı. Yani ne gibi esbaba binzen bu vaziyet ihdas edildi olacaktı ve nasıl hareket takip edeceğini birden soracaktı. Bunları yapmadı. Binaenaleyh bu Saptta Meclisi Âlî katıyen mesuliyeti kabul ömez. Mesuliyet kanunen Heyeti Vekileye aittir.

MÜFİD EFENDİ (Kırşehir) — Efendim, Trabzon Mebusu muhterem Hâfız Mehmet Bey biraderimizin beyanatından bir kısmına iştrak edeceğimi. Bir kısmına iştrak edemeyeceğimi ve esbabı muhibe arz edeceğimi. Hükümetin bugünkü şu beyanatı münasebeti ile Meclisi Âlînin müzakeresini kabul ettiği mesele, buyurdular ki doğrudan doğruya Meclisin teşrii vazifesine taalluk eden bir meseledir. Bendeniz de bunun Meclisin teşrii vazifesine taalluk eder bir mesele olmadığı kanaatindeyim.

ZİYA HURŞİT BEY (Lazistan) — Parayı nereden vereceğiz? Para meselesidir.

MÜFİD EFENDİ (Devamla) — Müsaade buyurunuz. Diğer meşgul memleketimizi istihlas ettiği zaman, Hükümet istihlas edilen vilâyatın yeni gönderilecek memurları hakkında evvele bütçelerini tasdik ettiren vekâletler, bütçelerine zammîten ve bütçeleri henüz tasdik etmiş ikhtirâ etmeyen vekâletler, henüz bütçelerini Muvazenei Maliye Encümeninde bulundurduklarından dolayı, keza zammîten orada icabeden masarifatın bütçelerini yaptılar. Verdiler kısmen Muvazenei Maliye Encümeninde ve kısmen zammî icabedenlerin bütçelerine de yani ilâvası lâzım gelenlerine Muvazenei Maliye Encümeninin de tefrik edildi.

HAFİZ MEHMET BEY (Trabzon) — Bu ona benzemez.

MÜFİD EFENDİ (Devamla) — İstanbul Vilâyetinde istihdam edilecek memurinin bütçeleri de istihlas edilen memleketlerin bütçeleri şekline tabi olacaktır.

HAFİZ MEHMET BEY (Trabzon) — Devairi merkeziye?..

MÜFİD EFENDİ (Devamla) — Geliyorum. Şimdi devairi merkeziye, ki İstanbul'da Nazaretlerin havri olduğu dairelerde istihdam olunup o memurinin vekâletleri burada mevcut mudur? Mevcuttur. Burada mevcut olan vekâletlerin bilimum şubatinde bilimum merakızında mümeyyizlerine, müdürlerini varıncaya kadar tayin edilmiş ve onlar şekli kanunî olarak burada ifayı vazife ediyorlar. Bunlar burada bu suretle ifayı vazife ederken İstanbul'da Teşkilâtı Esasiye Kanunu kabulünden beri vucud katıyen mevhum bir halde kalan ve bizim kanunumuza, teşkilâtımıza karşı âdeta mütemerrid bir vaziyet alan ve o şekilde icrayı hükümet emekte olan Nazaretler memurlarının ne suretle terfih edileceğini ve ne suretle düşünüleceğini, zannedersem, teşri noktasından değil, eldeki mevcut bulunan kanunları tabik etmek ve o kanunlara göre hareket etmek noktasından halleylemek icabeder ki, işte bu icraî şifattır. Oradaki memurlar bir kaç sınıfa ayrılır. Doğrudan doğruya özü ve amali TBM Meclisi hükümetine merbut bulunan memurlar bulunabilir. Fakat, zannederseniz, oradaki devairi merkeziye memurlarının bir kısmı da Anadolu'daki TBM Meclisi hükümetinin şekli meşruiyetine karşı olan isyan eden memurlardandır.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — İşte onlar gelecek, Anadolu'cular çıkacak.

MÜFİD EFENDİ (Devamla) — Belki de dahil olabilir. Şimdi bilimum o devairi merkeziyede istihdam edilen memurların biz kendilerini ve bize karşı sadık kalmış binaenaleyh bunları sadakalarına binaen terfih edeceğiz diye mülletin parasını israf edemeyiz ve fakat her zaman ve her vakit söylediğiniz gibi, bizim erbabi konide, erbabi fazla ihtiyacınız muhakkaktır. Bizim askeride bir depo alayları teşkil edildiği gibi, bugün de zannederim, TBM Meclisinin bir de memurun deposu olacaktır. İstanbul'da istihdam edilen memurlar bir depo halinde bulunarak, o depodan burada münhal vuku buldukça ve burada ihtiyac meşhûlûğe kodileri, nasıyeleri temin olarak bizim karşınıza çıkabilecekleri burada devairde istihdam edeceğiz. Buna hiç bir masvî kanunî yoktur ve ayrıca kanun yapmaya da lüzum yoktur.

Fakat, ikinci bir nokta var, ki bunların iyilerini, bunların sadıklarını, hainlerini tefrik edebilmek için hayli vakte muhtacız. Bu muhtaç olduğumuz vakit-

ler içinde geçecek müddetlerde bu adamları ne yapacağız? Bu adamların memuriyetlerine mülğadır. dedi ki. Orada memurun yoktur. Fakat bunlar şimdiye kadar Türk milletinun istihdam ettiği ve şimdiye kadar bütçesinden ijaşesini temin ettiği memurlar olmak itibarı ile azluc, nasbına, tanzina dair bir hüküm ve bir karar verilmeksizin şu memurların açıkta kalması kanunen kendilerini ne vaziyete düşürür. Fivvela burasını düşüneceğiz?

Acaba... (Gürültüler) Merhamet buyurun, bendezin kanaatlarını itibarı ile bunlara elimizdeki mevcut kanunları tarrik etmek icabederse iki noktadan cevap verilmek icabeder. Ya mezun addetmek veyahut ıla memurunu mazule sırasına sokmak. Eğer memurunu mezule sırasına sokulacaksa mezuniyet istihsal eden memurlara ne suretle para verilmek lazım gelir ve o devair bütçelerine o vechile para konulmak lazımdır. Yok memurunu mazuleden addetmek sureti ile bunların maaşlarını vermek ve bilahare haklarında yapılacak tahkikat neticesinde vereceğiniz kararlar dairesinde istihdamı gayri caiz olduğu taayyün olmasına binaen mazul addetmek icabeder. Mazul olması itibarı ile alacağı maaş için de elde kanun mevcuttur. Onlara her altı ayda memuriyet teklif etmek şartı ile mazuliyet maaşını vermek hendedize elde mevcut olan kanunlar ihtizasındadır.

HASİM BEY (Çorum) — 15 seneyi tecavüz etmezse kanunen mazuliyet maaşına istihkak kesbedemez.

REİS — Müsaade buyurun Haşim Bey. Kesme-yin hatibin sözünü.

MÜFIT EFENDİ (Devamla) — Fakat efendiler, orada burada doğrudan doğruya teşekkül etmiş ve fakat teşekküleri itibarı ile buraya mal edilmesi lazım gelen müesseselerimiz vardır. Darülfünun, mekâtibi âliye. Bunların müderrisleri, bunların muallimlerinin mazul addedilecek mi, değil mi? Muallimin mazul addedilecek mi, edilmeyecek mi? (Hayir sadaları)

REİS — Efendim, sual sormuyorlar, mütalâa dermeyan ediyorlar.

MÜFIT EFENDİ (Devamla) — Burada Darülfünun hangi Vekâlete mensup, mektebi kuzat hangi Vekâlete merhus, medresetülkuzat hangi Vekâlete mensup? Bunların kâffesi esas itibarı ile Meclisi Âlinin karar verdiği kanunlarla tayin edilmiş ve meydana dandır. Tabii bunları feda etmeye Meclisi Âli taraftar olmadığı için, müderrislerin, mualliminin vilayete ait olmıyan aksaminın, Muvazenei Umumiye-den maaş almakta olanları kendilerine para verilmesi icabederleri ait oldukları Vekâletin bütçelerine

ithal etmek sureti ile muallelerini ikmal edebiliriz. Vilayete ait olanlarını, zaten mecalisi umumiye maaşlarında olanların maaşlarını bütçelerine koyuyor. İhra ediyor ve yaptırıyor. Yalnız eytam ve eramil ve mütekaidin ve evladı şüheda maaşları var. Bu evladı şüheda ve eytam ve eramil ve mütekaidin maaşlarının esasını Heyeti Celile pekâlâ bilirler ki, mütekaidin evvelce vermiş olduğu paranın mukabilini alıyor. Eytam ve eramil, kezalık, kendi murislerinin memuriyetleri esnasında vermiş oldukları paradan teraküm etmiş parayı alıyorlar. Evladı şüheda ise, İstanbul'da ikamet etmekte olan evladı şüheda bu millet için hayatını, kanını feda etmiş o yolda hayatını vermiş olan şühedanın evladı olduğu için verilecek maaşı Heyeti Celile seve seve ve gönülle kabul edecek ve verecektir. Hükümetimizin şimdi hize vermiş olduğu taktiri üzerine bir beyanname neşretmesi icabeder ve o beyannamede bütün memurların yaise ilişmemeleri ve kendilerini muhafaza etmeleri için âtiyen haklarında kanuni bir muamele yapmak üzere caizliştihdam olanların caizliştihdam kararı verilerek mazuliyet nızaşı verilmesine, caizliştihdam olmayanlara da, Allah selâmet versin diyerek kanuni bir muamele yapmak sureti ile vazifesini ifa edeceğini ve hiçbir ferdi T. B. M. M. Hükümeti namına meyus bırakmayacağını bir beyanname neşretmek suretiyle ilan eder, meseleyi hallederiz. Bendezinin maruzatını bundan ibarettir.

ZIYA HIRŞİT BEY (Lâzistan) — Efendim, Hükümetin teklif ettiği Hükümetin Meclisi Âlinizden veche almak üzere getirdiği şey evvela İstanbul'daki memurun meselesi, mütekaidin meselesi, eytam ve eramil meselesidir. Bunların hepsi paraya taalluk eden şeylerdir. Hafız Mehmet Bey biraderimizin söylediği gibi, bu Meclisin teşrii bir vazifesidir. Burada Meclisi Âli ne kadar veche verirse versin, ne kadar tasvip ederse etsin Muvazene Encümeninden kadrosu ile beraber para verilmislikten sonra, bu para verilemez. Fakat bu; şimdilik ihzan bir fikirdir. Fakat pek tabiidir ki bunun Muvazenei Maliye Encümenine gidip, memleketin varidat ve masarifatı göz önüne geçirilerek bunun hesabı verilmesi lazımdır. Hükümetin niçin bu kadar isticlal ettiğini bendezin anlayamıyorum. Efendiler, vatanın istihlâsı uğrunda, gayet millinin istihsalı için fedakârlık etmiş olan vilayetlerde bu harbin en büyük mesalibini çekmek için, orada halk gerek jandarma ve gerekse her şey en büyük mesalibu ve felâkete maruz kaldılar. Birçok evladı şüheda elimize düştü. Eten Hükümet o kanunu meydana çıkaramamıştır ve çıkarmak niyetinde de değil-

dir. Memleketimizin her tarafında memurlarımız 6 aydır maaşsızdır. (8. 9 aydır sadaları) Bunların hepsine tahammül ettiler ve her fedakârlığa katıldılar. Sonradan bu vaziyet tahaddüs etti. Bir kere bendeniz istiklale pek ziyade âşık olduğum için henüz İstanbul'da süngülerinin dolacağı, timan dairesinin bulunduğu İstanbul'da B. M. Meclisi idaresi teccis etmesi tarafları değildi. B. M. Meclisi idaresinin teccis ettiği yerde ecnebi şapkası, ecnebi süngüsü bulunamaz. Fakat böyle bir vaziyet tahaddüs etti ve bu vaziyet tahaddüs edince, üçüncü günü İstanbul'daki 5, 6, 7 bin memur, ki bendeniz şimdi onu arz edeceğim. Bu memurunun nasıl yetiştirildiğini, Efendiler, Hükümet derhal bir beyanname neşredelim, bilmem neler yapmak suretiyle bunları tatmin edelim. Efendiler, memleket dahilindeki uzun felaketleri gönderdiğimiz istiklâl mahkemelerini fevkalade salahiyetlerini ve hınaenaleyh burada halkı gayeye yaklaştırmak için neler yaptığınızı düşünecek olursak biraz da lütfen onlar bu felakete iştirak etsinler. İstanbul'daki memurun, efendiler, tasnif edilirse görülür ki, Türkiye Hükümeti Anadolu'nun güheğinden kuvvetini alan Türk Hükümeti, eskiden tabii o zamanın usullerine göre, kurunuvustada her devletin olduğu gibi, padişahları da heraher olduğu halde, her tarafa doğru istila kuvvetleri kurdukları zaman ta Viyanalılara kadar varıyorlardı. Bunlar kuvvetini hep Anadolu'dan alıyorlardı. Bu suretle birçok yerlere malik olduk. Fakat idarede yanlışlık ve İmparatorluk çabuk yıkıldı. Çünkü Anadolu'yu mülemmediyen ezdik, diğer tarafları büyüttük. Biz müstemlekât idaresinin aksini şey ettik. Yerliyi daima ezdik. Bu, böyledir. Tarih bunu ispat eder. Efendiler, işte bu suretle bir memurun sınıfı türedi. Bunları araştırarak olursak; filan paşa, filan paşa ve nihayet haricinde iç oğlanlarına gider. Macaristan'dan bilmem nereden alınmış İstanbul'daki devairi merkeziye memurlarını tasnif ederseniz hepsi böyledir. İstanbul'daki bu devairi merkeziye memurlarının içinde mütehasis olan adamlar vardır. Bunları tefrik etmek bizim borcumuzdur. Zaten memlekette ne hürriyeti, ne de matbuatı takyit etmişizdir. Herkesten, bu memlekete vatanımızdır diyen, bu memlekete kendini kaydeden her adamdan istifade edeceğiz. Lüzumunda kilincında, lüzumunda kaleminden istifade edeceğiz. Lüzumunda fikrinden istifade edeceğiz. Fakat bunları istihlâm etmeden evvel; sen İstanbul Hükümetinde memurdun diye üç maaş vermek bir kimsenin havsalasına sığmaz. Burada bir memuru azlediyoruz. Şimdiye kadar harekâtı mülbîyeye hizmet etmiş. Azledilir edilmaz ve yahut kadro

harici kalır kalmaz mazuliyet maaşını alamıyor, sefîd kalıyor. İstanbul'dakiler, zaten bizim memurumuz değildi. Üç seneden beri. Binaenaleyh, mesele gayet hassittir. İstanbul, diğer Türkiye vilayati nasıl idare olunuyorsa öyle idare olunur. Orada bir vilayet teşkilatı yapılır. Memurunun içerisinde muvafık olanlar seçilir, seçildiği zaman da dikkat edilir. Hakikaten bu milletin gayesine mücbut olanlardan mıdır? Kendilerini kirletmemişler mi? Bidabi bunları istihdam eden vckâletler icabeden tetkikatı yapar. Düşünürler ve memurlarını tayin ederler. İstanbul tabii memleketimizdir. Onu da düşüneceğiz, onu da idare edeceğiz.

Diğer geride açıkta kalan memurun ve müdiraba gelince; memlekette vasi çalışmak sahası vardır. Gel-sinler Anadolu'ya muallimlik yapsınlar, gelinler Ankara'ya arzuhalçılık yapsınlar ve yahut başka türlü çalışmak için yol bulsunlar. Etilen ve fakat hakını isma edemiyen bir sınıfı ezmek, diğer sınıfı beslemek doğru değildir. Memlekette halktan parayı nasıl alıyoruz düşünelimi bir kere.

Geriyeye kalıyor mütekaidin meselesi. Bu mütekaidin meselesi daha büyük bir meseledir. Bu memlekette memuriyet vermiş ne kadar memur varsa, Anadolu'dan, yahut Rumeli'den nereden çıkarsa çıksın, nihayet İstanbul'a yerleşmiş, bu suretle İstanbul bir istihlal memleketi olmaktan ziyade istihlak memleketi olmuştur. Bu mütekaidini tetkik edecek olursak görürüz ki, kimisi Trabzon'ludur, kimisi Konya'ludur, kimisi Erzurum'ludur. Bunlar İstanbul'da maaş alırlar, memleketlerine gitmezler. Hiç birisi memlekete gidip de memleketin irfanını yükseltmeye katıyyen çalışmaz.

Bunlardan başka bir nevi mütekaidin daha vardır, ki gayette sayanı hayrenir. Bu adam Yanya'ludur, İskodra'ludur. Zayetin düşünün umumiyeye faslına geçtikten sonra, bunun maaş almaya hakkı yoktur. Yanya'lı ise Yunanistan'a gitsin, oradan alsın. Manastır'lı ise Sırp Hükümetine, İskodra'lı ise Arnavutluk Hükümetine müracaat etsin. Oradan istesin. Bu Hükümet artık onlara heş para veremez. Katıyyen gitsinler, memleketterinden alsınlar.

HİLMİ BEY (Bolu) — Arnavutluk'uo şüherlenioio soyu Türktür, Türkoğlu Türktür.

ZİYA HURŞİT BEY (Devamla) — Efendiler, İstanbul devairi merkeziye müdiracının zihniyetini anlatmak için Türkiye'de memuriyet vermiş İdare-i Maliye Müdürü Süleyman Fehmi Bey, mülteri bu kadar maaşını aldıktan sonra gümüşür,

REİS — Şabsa gümüşürüz,

ZIYA HURŞİT BEY (Devamlı) — Şahıs meselesi değildir. Umumdur. Geçmiştir. Arnavutlukta Başvekil olmuştur. Sonra Polis Müdürü Tahsin Bey Binaenaleyh bunların seçilmesine imkân yoktur. Tefrik imkânı yoktur. Bunun, umumi olması lâzımdır. Umumi bir prensip vazolunur. Arada bir iki yanan olursa zararı yoktur. Memlekette tatbik ettiğimiz şerh kanunlar yüzünden Anadolu'da ne kadar halk yaktık? Varsın İstanbul'da da bir kaç kişi yansın. Binaenaleyh müteakidinin maaşları hususunda fevkalâde mutabassır hulummalıyız. O, memleket borcudur. Türk borcu değildir. Anadolu Türkünün borcu değildir. O borç toprağın borcudur. (Alkışlar) Gitsin o toprağa sahip olan memlekettten hakkını istesin. (Alkışlar) Binaenaleyh müteakidin mesalesi hakkında düşünülecek hiç bir şey yoktur.

Sonra efendiler, gümrük mesailini göz önüne alınca hayretlere düştüm, bendeniz İcra Vekilleri Reisi Rauf Beyefendi İstanbul'u düşündüklerini arz ederlerken, İstanbul ahalisini terfih edebilmek için, malumu âdileri, gümrükleri üç misli tezyit cümislik. Bu suretle bunlar gayet pahalıya mal olmuştur. Bunları hafifletmeyi de vait buyunmuşlardır. Pekâlâ hepiniz de derhatir edersiniz ki, bilhassa Amasya Mebusu Lütfi Bey taharrur ederler ki biz; Trabzon'da ve Rize'de ekmeğin okkası, 35 kuruştur. Bu indirilsin diye bağışlıyoruz zaman katıyen bunları reddettiler. Her halde Anadolu buğdayı satılacaktır, varsın Trabzon ekmeğin kıyyesini 35 kuruşa yesin. Fakat memleketin ihtiyacı şey olmasın. Uzun müzakereden sonra nihayet Zunguldak için bir şey.

İstanbul'a sıra gelince, şimdi İstanbul yolu açılmıştır. Fazla para versinler, buğdayımızı yesinler. Bugün tren yolları açıldı. Biraz Anadolu'nun damarları açılacak iken, haricin Amerika'nın rekabetine karşı gümrükleri tahlif etmek fikrini Heyeti Vekile zihninden hiç geçirmesin ve zannederim ki, Heyeti Celile kabul etmeyecektir. Artık bizim köylümüz uzun müddet harp ettikten sonra, buğdayın kilosunu 100 kuruşa satsın. Biraz başka şeylerden tasarruf etsinler. Efendiler, bugün İstanbul'daki vaziyeti düşünürsek, bendenizce şimdilik telaşa lüzum yoktur. Artık İstanbul'da Rumluk, Ermenilik şeysi milletin bu az mü şiddetli karşısında yaşamıyacaktır, zannediyorum. Eski siyasetle İstanbul idare olunamaz. Yani nüfuz tesis edeceğimiz siyaseti ile. İtilâf siyaseti ile İstanbul idare olunamaz. Hıristiyanları ne suretle idare edeceğimizi, yola getireceğimizi pekâlâ bilirsiniz ve bunda da Meclisi Âlinin tecrübesi vardır. Binaenaleyh İstanbul'

da en ziyade dikkat edeceğimiz şey İstanbul'u istihlak memleketi olmaktan kurtularak, bir istihsal memleketi haline getirmektir. Tabii bu, zaman ile olacaktır.

Sonra Darülfunun, Darühilafe, Mektebi Mülkiye; bunlar memleketin nuru irfanını yetiştiren müesseselerdir. Pek tabii bunların kürsülerinde ders veren zatların maalmemnuniye her vakit maaşını vereceğiz. Çünkü bugün libbiyciyi nazarı itibara alacak olursak içinde okuyanların hepsi bizim kardeşlerimizdir. Bunların maaşını vereceğiz. Yalnız Devairi Merkeziye Müdüraninin istihlak edilmiyenlerine beş para vermeyeceğiz. Çünkü Hükümeti merkeziye Ankara'dadır. Misakı Milli haricinde bulundu mu, o borç o memleketin borcudur. O memleket verecektir. İşte Hükümete verilecek olan veché budur. Tabii İstanbul bir vilayettimiz olduğundan alchusul idare edeceğiz. Benim fikrim budur. Gümrük mesailinde de gümrük mesailinin en şedidini vereceğiz. İşte veché.

HILMI BEY (Bolu) — Efendim; evvel emirde Meclisi Âlice malum olmalıdır ki Arnavutluk'un hemen hemen binün şehirleri diyeceğim, Turkoğlu Türküdür.

SÜLEYMAN SİRRI BEY (Yozgat) — Ya neye gelmediler?

ŞİKRÜ BEY (Bolu) — Kendilerine kral nasbediyorlar.

REİS — Takrir üzerine müzakeremizi cereyan ettirelim. Memleket meselesi başkadır.

HILMI BEY (Bolu) — Nihylo olmakla beraber bir Türk oğlu Türk mülkakar olup da Arnavutluk'a gidecek olursa ona elbette maaş verilmeyecektir. Meselenin ruhuna geçiyorum.

Mesele hendenizce, gayet hasittir ve bilakis İstanbul vaziyeti gayet müşevves bir hal almıştır. Ondan dolayı mevzuu müzakere olan meselenin ruhu gayetle basittir. Yani İstanbul'un bugünkü müşevves vaziyetine karşı Meclisi Âli dakika fevri emeksizin bir tedbir ahmalıdır. Arkadaşlar, maalesef yüreğimde bir sızı var ki, onu bu münasebetle şurada ortaya koymak isterim. Memaliki müstahlasaya avdet eden kardeşlerimiz, o kurtarılan yerlerden çıkmayıp da orada kalmış, zaten orada bulunan kardeşlerimiz, şu kısta kıyamette bugün barınacak bir yer bulamıyorlar. Meclisi Âlinin yıldırım sürati ile ittihaz edeceği bir karar vardı ki o da 100 000'lerce nüfustan mürekkep olan kardeşlerimize ait idi. Maalesef arkadaşlar, o kanun suya düşmüş bir halde. Bugün adeta ağlıyanların göz yaşları gibi yerlerde sürünüyor. Maalesef hiç de

düğunen yok İstanbul meselesi de ikinci mesele olarak karşımızda duruyor. Bunun süratle halli için, istihdam ederim, varsüratî evvel emirde esas ittihaz edelim. Eğer; bakınız ben kısacık keseceğimi söz alanlar bütün metaleatını dermeyen için bu kursüye çıkacak olurlarsa, zavallı İstanbul diyerek sözüme nihayet veriyorum.

SÜLEYMAN SİRRI BEY (Yozgat) — Efendim, Meclisi Âli vermiş olduğu bir karar ve nesrettiği bir siyasetiyle saltanat ve hakimiyeti şahsiyeye nihayet verdi ve bitirtili Bahi Âli de tağvedilmiş olduğundan dolayı, eğer bu kararname nesredilmemiş olsaydı sulhün nihayetine kadar oradaki memurlar maaşlarını alacaklardı. Mademki nesredildi ve Bahi Âli ilga edildi. Onların terfih-i işesi de bu Meclisi Âliye terettüp etti,

SÜKRÜ BEY (Bolu) — Neden?

SÜLEYMAN SİRRI BEY (Yozgat) — Maaşları sulhün neticesine kadar İngilizler bittül İstanbul'u meşgul bulundurdukça orada gayri memul bir hadiseye meydan bırakılmamak için İstanbul memurlarını okşamak ve onları bir derece terfih etmek mecburiyetinde kaldı. Yalnız bendeniz Meclisi Âli Heyeti Vekileye bu hususta katı sulahiyyet vermemelidir. Heyeti Vekile bir beyanname ile İstanbul muhitini, İstanbul gehrini okşamalı. Bu hususta yapacağı kanunu Meclisi Âliye getirerek uzunu uzadıya müzakere etmelidir.

Sonra, Rauf Beyefendi ilemin buyurdular ki İstanbuldakilerin ilmi ve irfanından istifade etmek için icabedenleri Anadolu'ya davet edeceğiz buyurdular. Teşkilâtı hazır devleti tevsi ederek mi getireceksiniz? Yoksa teşkilâtı hazırı yerleştirmek için mi getireceksiniz? Eğer teşkilâtı hazırı devleti tevsi için ise buna parayı nereden bulacaksınız? Yok tevsi etmeden getirecekseniz, mevcut olanlara yol mu vereceksiniz? Ben bunu soruyorum.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Arkadaşlar, Türkün tuhaf zarfı mesele vardır. Malumu biliniz; kurbanlık koçu ta mezahaya götürünceye kadar ağzından otu kasmamak lâzımdır. Bu meseleyi uzun uzadıya konuşmakta mana yoktur. Bu meseleyi Meclisi Âli Heyeti Vekileye terk usin. Heyeti Vekile bu memurine sulhün neticesinde bir esas düşünecekler. Bunlardan icabedenler istihdam edecekler, icabemeyenleri pırasa doğranmaya sevk edeceklerdir. Binsenaleyh Meclisi Âlinin uzun uzadıya müzakere etmesine hacet yoktur. Bunu bildimüzakere bugün Heyeti Vekilenin teklif ettiği şekli yalnız beyanname şeklinde, Meclisi Âlinin bir kanunu ve mukarreratı olmamak

şartı ile kabul edelim. Sulhün neticesinde mübasip bir şey yaparız.

Mütেকaidin hakkında da bazı şeyler söylemişim. Bu hususta şunu söylemek isterim, ki bu memleket için kanını dökmüş ve bu memlekette namusu dairesinde vazifesini ifa etmiş ister Irak'lı olsun, ister Suriye'li olsun ne olursa olsun, eytamına da mütেকaidini de para verelim. Hiyaneti tahakkuk edenleri de vevleki evladı resul bile olsa koğacağız.

SÜKRÜ BEY (Bolu) — Hayır, hayır.

ALİ CENANİ BEY (Gaziantep) — İstanbul'da açıkta kalan memurların maaşını vermek için, zannediyorum ki, bizim elde mevcut olan kavamin zaten iktiza gösteriyor. Her hangi bir memuriyet tağvedilirse açıkta kalan memur, tabiatı ile, mazal addodulur ve mazuliyet maaşı verir. Yalnız bunlardan bazılarına alınacak istihkak kesilmeyenler vardır, ki onlar için Heyeti Celilenizce bir karar vermek iktiza eder. Eytam, eramil ve mütেকaidin maaşları verilmeyerek olursa müstahikkini de hakikaten büyük bir zarurete giriftar olur. Yalnız bendeniz burada anlamak istediğim bir cihet varsa 1337 gayesine kadar hududu milli dahiline gelmemiş olan mütেকaidine maaş verilmesini, diye Avans Kanununa bir madde konulmuştu. Bu maddeye istinaden gerek memaliki müstahlasada, gerek Trakya'da mütেকaidin maaşları için tahsisat konulmadı. Mütেকaidin maaşlarını tesviye için bir karar ittihaz edildiği zaman onlara vaziyeti de düşünülmeğe icabeder. Bendeniz bu cihetlerde bir müşkilat görmüyorum. Her halde Heyeti Celileniz bir karar ittihaz edecektir.

Bazı şeyler anlamak istiyorum İstanbul'un icabettirdiği masarif cihetini düşünüyorum. Acaba Hükümet ve Maliye Vekâleti varidat cihetini de nazarı dikkate alır mı? Bendeniz zannediyorum ki, İstanbul'da 2 Tegrinevvelde evvel tatbik edilen kanunla cihayet edilen varidatın usulü cibayeti başkadır. Bizim kanunumuz mucibince cibayet edilmesi icabeden varidatın usul ve nispetleri başkadır. Mesela, Erilak ve Arazi vergileri İstanbul'da kıymetlere bir miktar zammedilerek bir nispet dahilinde akar olan menanide ayrı meskenlerde ayrı bir nispette olarak cibayet olunuyordu. Üç veya beş misli bir şey zammedilerek kıymeti üzerinden tahakkuk ettiriliyordu. 1338 senesi için tahakkuk defterleri bu surede yapılmıştır. Halbuki bunlar bizim elimizde olan kanunlara muhalifur. Maliye Vekâleti bunun için ne düşünüyor?

Sonra rüsumat İstanbul'da bugün tarife usulü yerine kıymetli eşya usulü tatbik edilmekte idi. Bina-

cinaleyh, bizim bilhassa ziynet eşyasının menü duhulu hakkındaki şey orada carl kanun değildir. Bugün İstanbul'un içi, burada memnu olan eşyalar ile doludur. İstanbul hududu milli dahilinde bulunduğu için, oradaki ziynet eşyası tabiatı ile braya girecektir. Elimizdeki kanun müphem kalmıştır. Maliye Vekâleti bu kanunun refini teklif etmişti. Buraya gelip de çıkmadı.

Ondan başka Rejinin vaziyeti. Burada Reji Dairesinin tutunları satılıyor. İstanbul'da Reji Dairesinde. Onlar satılmaktadır. Bendeniz arzu ediyorum ki, Hükümet bu mesele hakkında ne düşünüyor? Varidatı bulmak lâzımdır. Varidat ile beraber parayı da bulmak ıktiza eder. Rinaenaleyh her ikisi birden temmül eylemek lâzımdır. Bunlar bizzat yapılacak şeylerdir.

SALAHATTİN BEY (Mersin) — Efendim, bendeniz de Rauf Beyefendinin bahis ettiği mesele mülahasesi ile Heyeti Vekilenin doğrudan doğruya teşebbüs ettikleri mesele hakkında kendi mesuliyetleri altında icra etmesini emniyetli ve elzem görürüm. İstanbul'daki gerek memurun ve gerek zahitan sınıfı, ki onlar da memurdur. Memurunu askeriyeye mütekaiddin, eytam, eramil vesairesinin vaziyetinin meşkök bir suretle olması elbette doğru değildir ve bu bazı akakibi vahimciyi intaş eder. Rinaenaleyh bunları sureti münaşehede tammin ve tesliye ve idare etmek lâzımdır. Hükümet bu hususta derahde ettiği mesuliyeti umumiyyenin memleket karşısında ve bilhassa bu mesele karşısında teferrüatını kendi siyaseti dairesinde idare etsin. Onu tenkide bizim her hakkımız vardır ve yapacağız. Onun için bir beyanname neşri gibi bir suretle, İstanbul'da bilumum Hazine'den maaş alan memurun vesaire mütekaiddin ve eytam ve eramil vesaire hakkında, Hükümetin bir pederi müftek vazifesi ile icabı adalet ve icabı kanuniyeyi ifa edeceğine, kendilerinin bu hususta adilâne bir karara intizar etmeleri lâzım geleceğine dair, Hükümet bazı ifadat ve beyanata bulunabilir ve arzu ettiği siyaset böylece yürür.

Yapılacak şekle gelince: Evvelâ İstanbul'un bir varidatı, bir de masrafı vardır. Eyyamı ahırde bu varidatın bu masrafı idare edemediğinden bir hayli tenkihalata mecburiyet görüldüğü malumunuzdur. Eğer, Hükümet, evvelce tam verdiği maaşatı, mecburi mezuniyet suretinde verecek olursa, mecburi mezuniyet usulünde verilmesi lâzım gelen maaşat, İstanbul gümrukleri aynı miktarda rüsum cihayet ettikçe belki İstanbul'un kendi varidatı ile ita olunabilir.

Bazı arkadaşlar bu meyanda mütekaiddin hakkında yapılması lâzım gelen tedabiri zikrediyorlardı. Bunlar

da tedricen nazarı dikkate alınırsa bizim gümruk rüsumuna vazedeceğimiz rüsumu munzamme ile, vesaire ile belki İstanbul'un kendi varidatı ile idare edilebilmesini yoluna koymak imkânı vardır.

İşin tedviri cihetine ait olan kısmına gelince: bendeniz, Hükümetin derhal bir bütçe ile Encüme gelmesini tavsiye ederim. İstanbul'un varidat ve masarifatı malumdur ve bu varidat alınabilir de Herkes veriyor. Bu varidatın bizim rüsumumuzun zammı ile ve yahut tadili ile çıkabilecek miktarı hakkında bir tahkik ve hesap yapabiliriz. Hesabat pek mazbuttur. Ve hinaenaleyh biz buna göre nüfus temevvülatı ve ıktisadi vaziyet üzerine bir hesap yapabiliriz. İstanbul'un vereceği para ile sarf edeceği masraf göz önüne alarak memurunin mekadiri göz önüne alınarak Hükümetin memurlara ne verebileceğini ve bunların ne suretle tasfiyelen geçebileceğini ve buradaki münhalata ne miktarda memur alınarak vaziyeti idare edebileceğini Hükümet esaslı bir karar halinde Meclisi Âliye getirir, Encümeden geçer. Ve Meclis ancak o zamanda bu mesele hakkında hakiki olarak mukarararını izhar eder ve doğru bir neticeye varılır. Bugün mesele Heyeti Vekilenin dairci salahiyyetinde olmak üzere bir beyanname ile - lüzumu dairesinde - bu kadarlık bir şey ile de halledilirse, siyasi maksat temin edilir. Bu kadarla ıktifa kâfidir. Bu işi, Hükümetin mesuliyetine bırakmak lâzımdır. Burada beyanı mütalâa eden nüfekanın söyledikleri şeyleri de Heyeti Vekilenin nazarı dikkate alacağını ümit ediyorum. Bendeniz bu nikatı nazarı dairesinde mesele'nin Hükümete tevdiini ve bilahare esaslı bir teklif ve esaslı bir malumatla Hükümetin vürudunda kati bir suretle halle ıktiran ettirilmesini teklif ederim.

REİS — Efendiler; birçok takirler geldi. Bunlar kifayet hakkındadır. Yalnız Hükümetten birçok şeyler soruldu. Mesele tenevvür etsin. Söz Rauf Beyindir. Sözleriniz de mahfuzdur.

HÜSEYİN RAUF BEY (Icra Vekilleri Heyeti Reisi) — (Sivas) Efendim, bir beyanname suretinde neşredilmek üzere bunu, Heyeti Âliyenize beyarı malumat arz ettim. Üç maddede telhis edilen hususat hakkında söz söyleyen arkadaşlarımızdan ekserisi bazı noktalarda müttehit beyanatta bulunmuşlar. Bilhassa Hafız Mehmet Bey arkadaşımız sözc başladığı zaman, hemen müselsel olarak kadafda bulundular. Ben de kendilerinin heyanatına cevap ile başlamak istiyorum.

Hafız Mehmet Bey arkadaşımız buyurdular ki, Heyeti Vekilenin Meclisi Âliye bir teklif ile getmesi doğ-

ru değildir. Memurun hakkında bir kanun lâyhası yapınlar, gelirsınler. Onu teklif edelim.

Efendim; kanun lâyhası veya kanun lâyhasına doğru bir şekilde buraya gelmek meselesi mevzu bahis değildir. Aleni celsede de arz ettiğimi gibi, bugün İstanbul'da tabiri, taniri arz edilen idarı bir zaruret vardır. Bunun vücut tahtında olduğunu Hükümet takdir ve Heyeti Âlinize arz etti. Teşkilâtımız dolayısı ile de Heyeti Âlinize bize her zaman iştirak buyurabilir. Bu noktadan biz mesuliyetten kaçmıyoruz. Sız bizi yine mesul edebilirsiniz. Biz, hali hazırda ki ihtiyacı tatmin edelim.

İkinci nokta; nazarı bizden ayrılan mahallere mensup müteakidin ve eytam niaasatını vermiyelim. Bunlar oraya gitsin. Duyunu umumiyeler de ayrılsln, oradan paralarını alsınlar. Biz, daha oraların bizden ayrıldığını kabul ve tasdik etmiş değiliz. Belki biraz masraf olacaktır. Bunu fedakârlık olarak kabul edeceğiz. Sultı neticesinde bir katiyet kesheimiedikçe bunun Hükümet ağzından, millet ağzından sadir olması milletin ve memleketin niafaatine muvafik değildir.

FEYYAZ ÂLİ BEY (Yozgat) — Misakı Milliye ne yapalım?

İACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakır) — Misakı Millide sarahat vardır.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendim. Misakı Millide hududu milliye çizdik. Haricinde kalan memlekelerin ahali si serbest olarak reyini ita edecektir ve ondan sonra mukadderatları taayyün edecektir. Yani bu noktaya nazarı dikkatinizi celbeledim.

SAMI BEY (İçel) — O Garbi Trakya'ya aittir efendim.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Hayır efendim. Heyeti umumiyesine aittir. Bir daha onu okursanız, heyeti umumiyesine aittir. Misra'a aittir, Irak'a aittir, bilmem Kıbrıs'a ne dereceye kadar aittir. Onu söyleyemem. Fakat her yere aittir. Yemen müstesnadır. Çünkü Yemen doğrudan doğruya Hükümetimize merbuttur. Çünkü Yemeni istilâ edilememiştir. Misakı Millideki kayıt acebebi ordular tarafından istilâ edilen memleketslere'dir. Onların tesirinde olmaları, serbest olarak reylerini verdikleri zaman hakiki mukadderatları taayyün edecektir.

Hafız Mehmet Bey ve diğer rüfekadan bazılarınin ifadeleri arasında dediler ki, Hükümet mesuliyeti tahammül etmek üzere, bu meseleyi üzerine alsın. Mülâsa tabiri caiz ise kendileri bu işi hal ve fasletsinler ve bundan Hükümeti mesul ederim. Şimdiki arz edeceğim nikati mesuliyetten tebrie gayesi ile arz etmiyorum,

Şimdi efendiler; Hafız Mehmet Bey arkadaşımız, zannediyorum, meseleyi tanıması ile ifade buyurmadılar. Yani bunu Hükümet ihdas etmiş değildir. Meclisi Âlinizin arz ve amik müzakeratı neticesinde itihaz buyurduğunuz kararın tebliği anında adliyeler tatili faaliyette etmiştir. Maliye tatili faaliyette etmiştir ve bu suretle İstanbul ahali si T.B.M. Meclisine iltihak etmiştir.

SALAHATTİN BEY (Mersin) — Makablı var, (Hayır) sadaları.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Müsaade buyurun, makablı nedir? Rica ederim, bunu bilmek isterim.

REİS — Müsaade buyurun. (Rauf Beyo taban) Cevap vermeye mecbur değilsiniz. Arkadaşlar, bir şey istiyorsa takrirle müracaat ederler.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Yani arz buyurduğunuz zaman cevaba hazırım. Yalnız bu tarzda ifade doğru değildir.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Hemen aynı zamanda idare kelamde bulunduktan sonra, gümrükleri katiyen tadilat ve tenzilat yapmıyalım, biz nasıl göktükse onlarda göksin diyorlar.

Mulasa her şeye tahammül etmek mecburiyetindedirler ve bunun ehemmiyeti yoktur, dediler. Bu noktada kendileri ile ayrılıyor. Gümrük meselesinde hükümet Heyeti Âlinizedir. Bendeniz, Maliye Vekili bu esasları ihzar edip teklif edince nazarı nazarı arz ederim ve icap ederse bunun zaruri olduğunu görürüm. Efendiler, tekrar ediyorum icap ederse biz, İstanbul, bu vaziyetini sulhun hitamına kadar idare ettirebilmek için, isüklâlimizden fedakârlık etmemek şartı ile, belki müli fedakârlık olmeğe mecburuz. Şunu düşünelim ki, İstanbul Türk ve müslüman şehridir. Bunun Türk ve müslüman şehri kalması için orada ekseriyeti teşkil eden memurine açıkla bırak ve onları oradan hicrete mecbur edersek - Ziya Hürşit Meyin dediği gibi - İstanbul şehrimizi uzun müddet Türk ve müslüman şehri olarak tutmamak tehlikesi vardır. İşte bu gayeyi tomin edebilmek için azami fedakârlık ne ise yapmak zaruretinde mecburiyetinde olduğumuzu arz ediyorum. İstiklâlimizi mahfuz bulundurmak şartı ile bulunulan kanaatlar çok doğru ve çok muhteremdir. Fakat bugün bir zarureti muhtızka vardır. Bu suretle idarəsi mecburi ve zaruri olan bir şekli idare vardır. Bunu idarî olarak halbe mecburuz. Eğer lüzum görmezseniz - Heyeti Âlinizin kararın mutadır - yalnız bu, tatbik edilecektir ve Heyetinizin kararı tatbik olunacaktır, deniz.

Süleyman Sırrı Bey arkadaşımız, istihdam edecek memurları nerelerde istihdam edeceğiz, buradaki memurları çıkarıp ta yerlerine koyarak mı idare edeceğiz, kadroları tevsi mi edeceğiz, eğer kadroları tevsi ederseniz, parayı nereden bulacaksınız ve buradan çıkaracağınız memurları nereye koyacaksınız; tarzında sual sordular. İnşallah efendim, sulhumuz teessüs ettikten sonra, bütünü kanaatimiz, her şeyden evvel ahlak ve ilim ve irfan sahibi olanlara önemiyet verilerek iş vermektir. Bu itibarla tabii olarak kimsenin aç kalmasını, sefil kalmasını istemeyiz. Kimin ehliyetini daha ziyade görürsek, kimin ahlakını daha metin görürsek kimin maarifini daha yüksek görürsek meydan ona açıktır. İhaneti ile, irtisası ile maruf olanlara yer yoktur.

SÜLEYMAN SIKRI BEY (Yozgat) — Öylelerin her vakit yeri yok...

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Evet. Şu halde efendim, tekrar ediyorum. Nasıl ki İstanbul bize inikal eder etmez, onların evlatlarından asker alacak, onları müdafaa vatanında kullanacaksak, aynı derecede İstanbul'un irfanından istifadeyi düşüneceğiz. ve o irfandan istifadeye muhtacdır.

Hüdasetülhulasa; belki bu gün pek çok mali fedakârlık edeceğiz. Fakat İstanbul'u Türk ve müslüman tutmak için ve İstanbul'u o yolda istikbale getirebilmek için mutlaka fedakârlıka bulunacağız ve teklif ettiğim hudut dairesinde... (Gürültüler) Müsaade buyurun. Hükümet beyannamesini yapsın ve bu beyanname şeklinde, teferrüat şeklinde İstanbul bürçesi geldiği zaman bu bütçeyi kanun tarzında müzakere ve tesbit eder ve icabını icra edersiniz.

REİS — Feyyaz Bey, bir sualiniz vardı.

OSMAN BEY (Lâzistan) — Suale kalkışsaksak hepimizin daha evvelden suallerimiz vardır.

FEYYAZ ÂLİ BEY (Yozgat) — Efendim müteakid ve oytam ve eramilen bahsediyorsunuz. Bu müteakidin arasında, mesela, Nazım Paşa, Mahmud Hayret Paşalar gibi bizlon mevkufl tutarak süründürmeler de dahil mi? Onların içerisinde ve memurin meyanında etyevm daha o vazifeyi ifa eden birtakım deniler vardır. Bunlar da dahil midir?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Malumu âliniz bu birtakım nokta nazarımız, hükümet ağzından teferrüattan bahsedilmemesidir ve zaten bunları telhis edemeyiz ve hakikaten bunları tefrik edemeyiz. Bize haber verirsiniz. Mahremi olarak uraya tebliğat yaparsınız. Bu gibi melunlara tedriyatını, tahir edin, tavih edin, vermeyin deriz. Bıdayoten işi hallederiz.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendiler, mevzuu bahis olan meseleden dolayı bazı rüfelanın haklı olarak azebilemekte olduğunu görüyorum. İçinizde bu azebeye iştirak etmeyecek hiç kimse yoktur. Ancak kendimizi bundan kurtarabilmek için mevzuu bahis meselemizi, müsaade buyursanız, ufak bir tahlilini yapalım. Eger, mevzuu bahis olan mesele asırlardanberi Anadolu'nun servetini çökmiş ve Anadolu'nun fakru zaruretini mucip olmuş bir İstanbul'a para vermekte halâ devam edilecek olsaydı, zannederim, hepimiz azebilececek ve bunu katıyete reddedecektik. Bu, hiç bir zaman mevzuu bahis olmaz. Bu gün mevzuu bahis olan, zannederim ki, siyasi ve idari tedbirden başka bir şey değildir. Bir İstanbul vilayeti vardır ki, elan düşmanlarımız olan düveli itilâfiyonun tahtı ısgalindedir ve bu İstanbul asırlardan beri fena bir idare nakımasının elinde mahlûldür, malûl olagelmıştır. Binacnaleyh biz, payitaht olagelen bu İstanbul'u, TBMM Meclisinin bir vilayeti haline ifrag ederek idare etmek istiyoruz. Ancak bunu tatbik etmek isterken, birtakım kuvvetler var. Maksada menfi birtakım kuvvetler ve vaziyetler vardır. Onları birer birer sayalım.

Evvela düveli müttelikanın İstanbul'da bir vaziyeti mahsusası vardır. Bu, bize muhalif olan bir vaziyettir. Bizim aleyhimizde çalışan bir kuvvettir.

Bundan başka anasırı İtistiyaniye vardır. Onlar da bizim aleyhimize, bizim maksadımız hilfinda bir çok roller oynamaktadırlar.

Üçüncüsü de, bir çok devair, merkeziyenin tatili faaliyet etmesi yüzünden namütenahi insanlardan mürekkep bir gayri memnuntlar sınıfı vardır. Bu tabiatı ile hasil olmuştur. Benim telakkime göre Mevret, Vekile bu menfi vaziyetlere ve muhalif malizurlara ve bu muhtelif menfi kuvvetlere karşı seri bir tedbir alınarak, hepsinin mesasını ekamete duçar etmek istiyor. Niteki düveli müttelikanın vaziyetine göre başka türlü tedbirler almak var.

Bir de üçüncü vaziyet ki arzettiğim gayri memnuntlardan mürekkep büyük bir sınıfın yapabileceği fenalığı hugün için menotmek. Şüphe yok ki, bu insanlar orada aç bırakılırsa daima aleyhimizde çalışan kuvvetlere ihtikak edocuklerdir ve İstanbul muhtak de çabuk bunlara sapat. Nitekim iki üç gündün beri aldığımız malumat bu tarzı telakkıyı, bu tahmini teyid etmektedir. Binacnaleyh, Hükümetin derhal bir beyanname ile oradaki efkârı umumiyoyi tabmin olması ve fenalığı hakikaten fona ve mahdut olan insanlar üzerinde tecrit etirecek, heyetü umumiyi böyle masun

bir halde bırakması çok muvafıktır. Birtabi hükümet siyasi, idari bir tedbir olmak üzere kendiliğinden yapılabildi. Fakat biz burada hakikaten maddi bir fedakârlığı göze almaktayız. O memurlara para vermek, madem ki böyle bir müamele binnetice Meclis Âlinize intikal etmek zaruretindedir. Bu işin mukademesinde Heyeti Celilenizin mazharı tasvibi olabilececek bir harekete mecburdur. Bundan dolayı Mükümet Heyeti Âlinize müracaat etmiş bulunmaktadır. O esaslı müzâhalâlar, noktalar hakikaten tertib olunacaktır. Bir taraftan dahi onları ne şekilde tertib edeceğinizi düşünün. Tertip, tanzim etsin. Derhal İstanbul efkârını teskin etmek, orada aleyhimize terettüp eden kuvvetlere ihtiyak emeğe mahal vermemekten ibarettir. Benzeri münâkasaya bile hacet yoktur. (Müzâfiküz sesleri)

REİS — Müzakerenin kifayetine dair takrir vardır. Ondan evvel Maraş Mebusu Hasip Rey de sual sormak istiyor. Suallerin cevabını dinlemeğe muvafakat buyuruluyor mu? (Hayir sadaları)

Müzakerenin kifayetini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Eskeriyeti azime ile müzakere kâfi görülmüştür.

Efendim, makâmı riyasete verilen takrirler okunacaktır.

Riyaseti Celîleye

Müzakere kâfidir.

İstanbuldaki memurin ve müteakirdin ve eytam ve eramil hakkında, bilahare icabî teemmül edilmeğe üzere, şimdilik Hükümetin teklif ettiği mevaddın beyanname şeklinde tasvibi ile ruznamai müzakereata geçilmesini teklif ederim.

Canik Mebusu

Enin

Erzincan Mebusu

Hüseyin

Riyaseti Celîleye

Bu bapla Meclisi Âli sağlam bir karar itihaz edinmeye ve sulhun âdine değin, İstanbul memurini hakkında Heyeti Vekîdinin beyannamesi vechile müamele yapılmasının kabulünü teklif ederim. 11 Tesrinisani 1338

Erzurum Mebusu

Mehmed Salih

Riyaseti Celîleye

İstanbul, diğer vilayetimiz gibi öz varanımızdır. Diğer vilayatta memuriyetleri tağvulunan memurin hakkında nasıl ki diğer bir memuriyete tayin olunurca kadar, mazuliyet maaşı verilmeğe kararını mahsus icabındandır. İstanbul'da Meclisin verdiği karar ile aşıka kalan memurine de, yeni bir memuriyete

tayin edilene kadar, mazuliyet maaşı verilmesi zaruridir.

Müteakirdin ve eytam ve eramil ise, bu memlekette hizmetleri ve hazinesi devlete terkicyoldıkları takdir ve mazuliyet tesküfatları dolayısı ile, elbette bu memleket malından bunlara tekdirdiyce veya eytam ve eramil maaşları verilmesi pek tabiidir. Bu devlet, bu memleket için hizmet etmiş müteakirdin veya eytam ve eramile, bugün ecnebilere geçmiş olan memlekelerde el açılmaması muvafıkı vicdani adalet değkür, Binaneakeyh diğer vilayatta cari olan kavaninı unumiyemiz daireünde mazuliyet ve tekdird eytam ve eramil maaşları verilmesinde devran olunmasını arzu teklif ederim.

Sivas Mebusu

Mustafa Tali

Riyaseti Celîleye

Müzakere kâfidir.

Evvelâ: İstanbul'da ihdas edilen son vaziyete kadar İstanbul şehrinin varidat ve masarifi ne olduğunun birtabi bir celvel tertibi ile âcilen Muvazeneyle tevdi ve aynı zamanda kanunlarımızın cari olacağı mülahazası ile husule gelecek vaziyeti maliyemizi de ayrıca tesbi hususunun Heyeti Vekîleden talep edilmesi;

Sınavca; bugünkü İstanbul'da mevcut ve gayri tabii vaziyetten düşmanları istihale ettirmemek maksadı ile bilahare esaslı teşkilâtın Meclise Bütçe şeklinde tevdi mecburi olmak üzere, şimdilik Hükümetin tasavvur ettiği beyannamenin ilânını tasvip etmek lâzımdır.

11 . 11 . 1338

Lazistan Mebusu

Osman Nuri

Riyaseti Celîleye

Kanaatuma göre Hükümet, mahsus ve muhtemel mesuliyetten vakti ile kendisini kurtarabilmek için mecburi Meclisi Âliye getirmiş bulunmaktadır. Mecele bu şekle, bu vaziyete düşürüldükten sonra Meclisi Âlinin Hükümete vechile vermek sureti ile mesuliyete istisnâ muvafık olamayacağından, tevellüd edecek mesuliyete Hükümeti mesul edebilmek için, tekliflenmiş aygün kabulü ile celâli alimiyeye geçilmesini teklif ederim. 11 . Tesrinisani . 1338

Bilâs

Yusuf Ziya

Riyaseti Celileye

Heyetü Vekile Reisi Beyin teklif ettiği mevaddın bir kerre daha tedkik olunmak üzere Dahiliye Encümesine havalesi lüzumunu teklif ederim.

Yozgat

Suleyman Sırrı

SÜLEYMAN SİRRİ (Yozgat) — O eskidi efendim.

Riyaseti Celileye

B. M. Meclisi Hükûmatine merbut İstanbul vilâyeti ile mühakatına ait Anadolunun her hangi bir vilâyet ve lüave kazasında olduğu gibi her Vekâletün kabul edeceği kadrolardan fazla kalan İstanbuldaki imparatorluk memurlarına mezuriyet veya mazuliyet parası verilmesi B. M. Meclisinin teşkilâtı esasıya ve kavanini mevzuatı ile son mukarreratına muhalifdir. Buna fevkalade yeni bir kanunı ve yeni bir kararın sureti hal tesbit olunabilir. Harekâtü milîyeye hâdim memurlarla müessesatı hayriye ve nekâhîbi âliyyeyi temin ve temin etmek diye mütevakıf ise, Hükûmet bunu bittokkok, isterse Meclise teklif eder ve alacağı şekil üzerine beyannamesini neşreder veya sorumluyetini üzerine alarak neşreder. Bu suretle rey'e vaz'ını teklif ederim.

Gazi Antep

Yasin

Riyaseti Celileye

Eylam, eramil, müteakadın, memurun maaşları ne kadar tutuyor? Tabii tedkikat neticesinde beyanname tanzim olunmuştur. Maliye Vekilinin zahat vermeside teklif ederim.

Yozgat

Feyyaz Âli

REİS — Efendim hakirleri rey'e vaz'edeyim. (Canik Mebusu Emin ve Filâziz Mebusu Hüseyin Boyler'in takriri tekrar okundu)

REİS — Bu takriri kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... Ekseriyeti azime ile kabul olunmuştur.

OSMAN BEY (Lazistan) — Bendeniz takriri-min Heyetü Vekileye havalesini teklif ediyorum Reis Bey.

REİS — Efendiler, Şimdi mesele hakkında verilen takrirlerin Heyetü Vekileye havalesine lüzum kalmadı. Bu takrirlerin ehemmiyeti kalmadı. Yalnız bu aleni celsede mevzu bahis olacaktır, zenne diyorum. (Hacat yok sesleri) Beyanname Hükûmete nasviben gidecekse âlemi celsede mi, yoksa hâli celsede mi icra edilecektir? Hükûmet Reis Rauf Beyefendi, bu hususa-beyanı müteakıl olın.

NEBİL EFENDİ (Karahisarı Sahip) — Bu âlemi celsede mevzu bahis olmuştur. Yine neticesinin âlemi celsede mevzu bahsılması lazımdır.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Celse âlemiye de bunu mevzu bahis emeye lüzum yoktur. Bir karar verilmiştir. Hükûmet bir veche istedi Meclisi Âli de verdi. Zaten tebliğat icra edildi. Bunun başka bir şekli yoktur.

HÜSEYİN RAUF BEY (Icra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Rende mi teklif ediyorum. Celse âlemiye olsun. Tarafı âlinizden bu takdir okunsun ve ittifağa yakın bir okseriyetle kabul ettiği bu beyannameyi beyanname, suretinde neşrini kabul etsin. Kanun diye değil efendim.

REİS — Efendiler, şimdi iki fikir vardır. Durak Bey buyuyorlar ki bu celse hafide hükûmete verilen bir vechedir. Hükûmet tatbik olsun. İcra Vekilleri Reisi buyuyorlar ki, âlemi celsede mevzu bahis olsun.

HÜSEYİN RAUF BEY (Diyarlık) — Yani tarafınızdan okunsun.

REİS — Yani âlemi celsede başlandı için Nebil Efendinin buyurduğu da budur. Netice ikiren elmeden kaybolmuştur. Binaenaleyh, bunun âlemi celsede icrası kabul ediliyor. Fakat takdir olarak bir şey yoktur. Fikir olarak bu mevzu bahis olmaktadır. Bu hususu rey'i âlilerine vaz'etmeye mecburum. Evveleminde âlemi celsede olmasını kabul edenler ellerini kaldırsın... Kabul edilmiştir. (Hakkı kelamımız mahfurdur sesleri)

Efendiler, hakkı kelam hiç bir zaman zail olmaz ve her zaman veriliyor. Fakat bunun mahzurlu olan cihetleri ile vardır.

NEBİL EFENDİ (Karahisarı Sahip) — Demin Hâli celsede geçtiğimiz zaman âlemi celse ile söz alan arkadaşlar, hâli celseye geçtiğimizde burada nokta nazaretlerini buyan olmuşlardır. Sonra bu meselemin hitamina ekseriyeti azime ile karar verildi ve müzakere kâfidir denmiştir. Yalnız âlemi celsede merasım icra olunacaktır. (Üyledir sesleri)

ZİYA HURŞİT BEY (Lazistan) — Efendim, ben âlemi celsede söyleyeceğim.

REİS — Celse hafidir efendim, buyurun.

ZİYA HURŞİT BEY (Ben âlemi celsede söyleyeceğim.)

HÜSEYİN RAUF BEY (H. Vekile Reisi) (Sivas) — Efendim, mevzu bahis olan meseleyi ittifağa yakın bir okseriyetle kabul edik. Şimdi hâli celsede

söylenen sözlerin aleni celsede söylenmemesi, aleni olmadan karar verdiniz. Hafi olmadan maksat, söylenilen sözlerin haricte ve dahilde icra edebilmesi ihtimali olan suî tesiri izale etmek içindir. Hafi konuşmak ve istediğimiz anlaşıldıktan sonra aleni celsede istediğimiz söylenirse o vakit hafi celsenin hikmetli vücudu ne olur? Hafi celse niçin kaldırıldı?

ZIYA HURŞİT BEY (Lazistan) — Ekalliyetin hakkı yok mu Mecliste?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) — Efendim, ekalliyetin yoktur. Hakkını istimal etmiştir. Enine boyuna istimal etmiştir.

ZIYA HURŞİT BEY (Lazistan) — Millet duyusun.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) — Canım efendim, millet istediği gibi duysun. Mademki hafi celse tasvip edilmiştir, bir daha niçin aleni celsede mevzuu bahis edilsin? Bu miktari nazardan rica ederim. Şimdi buna karar veriniz. Aleni celsede Reis Bey tarafından okunsun, roye konsun, ekseriyet tecelli olsun. Bu idarî tedbiri ittihaz etmiş olalım. Mademki aleni celsede başlamıştır, aleni celsede hitam bulsun.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Kahhisarı Sahibi) — Efendim, madem ki Heyet-i Celile hafi celseyi tasvip etmiştir. Hükümet almış olduğu veçhile dahilinde boyanmamayı negresin. Bunun için aleni celseye lüzum yoktur.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) — Beyefendi, aleni celseye bu mesele bağlanmıştır. Eğer hafi celsede bağlayıp hafide nihayet bulsaydı, dediğiniz doğru idi. Binaznaleyle aleni celsede nihayet bulmalıdır.

ZIYA HURŞİT BEY (Lazistan) — Söz isterim Reis Bey.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Müzakere kâfi görülmüştür. Söz verilemez.

ZIYA HURŞİT BEY (Lazistan) — Efendiler, sükûnetle dinler isek gayetle fena bir teamiül yapacağız. Bir mebus söz istediği zaman söz verilemez mi? Burada böyle bir teamiül yapılmamalıdır. Mebus söz istediği kendisine söz verilmek mecburiyetindedir. Bu hakkıdır. Yani söz verilmemesi diye Mecliste bir karar kabul edilirse Meclis böyle miakına gibi yürümez. Söz istenince verilir. Eğer böyle bir teamiül kabul edilirse, bu sonra hafide konuşuktan sonra fikrimizi alenide söyleyemiyecaktınız diye söz kesilemez. Rica edenim yalnız siz değil, aleni celsede millet de var. Onlara karşı ben kendemi tebrih için sözlerimi söyleyeceğim. Bu hakkı benden önceden

hangi kuvvet vardır? Makamı riyasetten soruyorum. Bunun cevabını versin.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) — Benden mi istiyorsunuz?

REİS — Bir Mebusun sözünü kesip söz vermemek, kimse bu kudrette değildir. Menafîi aliyehi vatanıye için hafi celse teşekkül eder. Aleni celsede söylenilmeyen sözleri söylemek mümkündür. O da Mebusun vicdanına kalmış bir meseledir. Bu, laziyk altına giremez. (Bravo sadaları)

Yalnız Efendiler aleni celsede, hafi celsede söylenen sözlerin söylenmemesi Mebusun vatanperverliğinden beklenir.

Şimdi usul hakkında Nebil Efendinin sözü vardır.

NEBİL EFENDİ (Kahhisarı Sahibi) — Ziya Hürşit Bey arkadaşımız diyor ki, eğer bunu usul olarak kabul edersek, müzakerenin kifayetine karar verilirse millet nazarında mesul olmaz mıyız? Belki söyleyeceğim var, tenkit edeceğim var buyurdular. Ben aksini söylüyorum. Efendiler, Meclis bütçesi müzakere olunurken, harcırahımın yüz lira üzerinden olması hakkında burada gürültü yaparken, aleni celsede âleme karşı hesap vermek için söyledim, bağurdım. Niçin o vakit kabul etmediler, soruyorum? Bu gün neye kabul etmek istiyorsunuz. (Bugün de kabul olunur sadaları)

SÜLEYMAN SIKRI BEY (Yergal) — Efendim müzakere aleni başladı, sonra celsenin hafi olmasına karar verildi, müzakere ceryan etti. Şimdi aleni celse yapmadan karar verirsek pek muvafık kaçmaz zannederim. Şimdi Reis Bey şöyle roye koyarak karar verilirse İstanbul efkârı umumiyesi, Büyük Millet Meclisi kendileri hakkındaki beyannameyi bilâmünakaşa kabul etti diye daha memnuniyetle karşılarlar.

ZIYA HURŞİT BEY (Lazistan) — Bakalım razı mıyız ona.

RAGİP BEY (Kınıhya) — Efendim, ceryan eden müzakerattan daha anlaşıldığı veçhile, şu idarî ve siyasi vaziyetten celse hafiyede söylenmesi lâzım gelen sözler söylemükten ve bunun da bir tedbiri siyasi ve idarî olduğuna Meclisi. Âlice de bir karar hasıl edilerek kabul edildikten sonra, celsesi hafiyede bunun siyasi ve idarî tesirini izale edecek, yani takrirlerin aleyhinde ceryanlarda hülunmak Meclisi Âlice mühtezam olan idare ve siyaseti ihlâl eder gibi bir mahiyette de olabilir. Ömin için bütün arkadaşlar

dağlarımın çok rica ederim. Bunun tesirini idariye ve siyaseti temamlama husule gelmek için madem ki celse hafiyede söylendi, rica ederim, celse aleniyyede söz almaktan vaz geçsinler.

OSMAN BEY (Lâzistan) — Efendim, mesele söz alıp almamak değildir. Bendeniz söz istemişim. İnce sona kaldım. Reis beye sordum. İddiye ki celse hafiyede başka mı söz veriyorsunuz? Hayır dedi, söz alanların sözü mahfuzdur. Binaenaleyh söz isteyen arkadaşlar söz söylemiştir ve mesele de halledilmiş ve müzakere de kâfi görülmüştür. Celse aleniyyede müzakere açmak Reisin salâhiyeti cümlesinden değildir. Ancak sorabilir. Heyeti celileniz tekrar aleni celsede müzakereyi kabul edecek şekilde Reis tarafından rey konulduğu zaman kabul ederkeniz ondan sonra müzakereye devam edebilirsiniz. Yoksa celse hafiyeye biz ayrıca konuşuruz.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Efendim, bir kere celse aleniyyede bu mesele müzakereye başlandı. Sonra celse hafiyeye geçildi. Hepimiz söz istedik. Celse aleniyyede ikinci söz istemişük, celse hafiyeye üzerine sözlerimiz kaldı. Bu meseleye dair beyanı mulalaa olmaktan mahrum bırakılıyor. Sonra tekrar... (Gürültüler) Müsaade buyurunuz ikmal edeyim. Neden dinlemiyor. Sonra celse aleniyyeye bir daha lüzum görülüyor. Celse aleniyyede de Lütfiyen sözler boğulacak. Eğer böyle sözler boğulacak ve hakkı kelam işitilmeyecek ise...

TUNALI HİLMİ BEY (Anı) — Hayır, hayır söz boğumuyor.

REİS — Hilmi Bey söz vermiyorum.

LÜTFİ BEY (Devamlı) — Boğuluyor, verilmiyor. Celse aleniyyede eğer hakkı kelâmınız mahfuz ise, celse aleniyyeyi kabul edelim. Ekseriyetle beyannamenin neşri kabul edilmiştir. Yoksa merasımı aleniyyeye katıyan lüzum yoktur.

REİS — Ses boğan yok. Heyeti celilenin ekseriyeti hâkim, telâkki yanlıştır. Yahya Galip Bey buyurun.

YAHYA GALİP BEEY (Kırşehir) — Efendim, celse ister aleni, ister hafi olsun. Heyeti Vakîlenin vermiş olduğu beyanname doğrudan doğruya malûmat kabilindedir. Bu malûmat ister hafi celsede, ister aleni celsede istihsal edilsin. Bunun mahiyeti bundan ibarettir. Bendenize kalırsa bu beyannamayı Meclise sokmaya hacet yok. Memur infisal eder, mazubiyet maaşı alır. Bizim de kabul ettiğimiz bir

kanun var. Memur istifa eder veya mazubiyete geçer, tekaüt olur, tekaüt maaşı alır. Tabu bir meseledir. Buna lüzum yok. Bu kanun nazarı dikkate alınmış olsaydı bu mesele bitirdi. Buna ait malûmatınız ister celse aleniyyede, ister celse hafiyede olsun. Celse hafiyeye müzakere kâfidir denilmekte demek ki, meseleyle ait müzakereye kifayetine karar verildi demektir. Kifayot kararı verildikten sonra tekrar reye konulması nizamname icabatından ise celse aleniyyede de konuşulan şey celse hafiyede de konuşmak Nizamname Dahili ahkûmından ise, konuşulur. Bu mesele bundan ibarettir. Benim anlayışım şey.. (Reye sadaları)

REİS — Elimde tahrir yok, ben ne yapacağım?

YASİN BEY (Ayıntap) — Efendim buyurluyor ki; biz siyasi ve idari beyanname neşredeceğiz. Efendiler, bu siyasi beyannamenin altında milyonlar var; milyonlar var. Arkadaşlar bu siyasi, idari kelimeleri kuru kelimeler değildir. Bunda hakkı kelâmımız vardır. Mahfuz olmasını iddia etmişük. Şimdi şunu anlamak istiyorum ki, müzakereye kifayeti demek, heyeti Vakîlenin şu beyannamesini tasvib etmek mi demektir (Evet sesleri) Şu beyannamayı tasvib demek ise, bu milyonlara tealluk eden bir meseledir. Bunda hakkı kelâmımız mahfuzdur. Yani, bunun Meclisin ekseriyeti yürütmeyecek. Eğer celse aleniye olursa her halde söz söyleyeceğiz. Sözümüzü tutacak hiç bir kuvvet yoktur.

OSMAN BEY (Lâzistan) — Tahriri kabul etmek tasvib ettik.

REİS — Efendim, söz alanlar Mehmet Şükrü Bey, Ziya Hürşit Bey.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Aleni celsede değil mi Reis Bey?

REİS — Hayır, hafi celsede. Aleni celseye geçeceğiz. Buna dair...

M. DURAK BEY (Erzurum) — Bendeniz ona dair söyleyeceğim. Efendim, bu mesele hakkında uzun uzadıya müzakere cereyan etti ve müzakere kâfi görüldü, vechte verildi. Verilen vechte Heyeti Umumiyenin ekseriyeti arzile kabul edildi. Şimdi artık bunun aleni celsede mevzu bahis olmasına lüzum yoktur. Şayet arkadaşlar bunda bir şey görüyorlarsa, bendeniz şimdi teklif ediyorum. Bu mesele aleni celsede mevzu bahis olsun mu, olmasın mı? Bunu reye vazetsin, mesele hiter gider.

REİS — Müzakereye kifayetine dair bir tahrir var. (Bittis Yusuf Ziya, Karahisar Mehmet Şükrü, Entügrul Necip beylerin taluklerini okundu.)

REİS — Efendim, bu hususta müzakere hâfi kâ rübmüştür. Takriri reye koyuyorum.

ZIYA HURŞİT BEY (Lüzistan) — Hakkı kelâm reye koymaz. (Gürültüler.)

YASİN BEY — (Ayınlap) — Mevzubahis olan mesele bu aleni celsede mevzubahis edilmemek demek, bu hususta sözü takyid ve tahdid etmek demektir.

ZIYA HURŞİT BEY (Lüzistan) — Hangi Mebus buna cazarat eder.

(Şükri Beyin takriri okundu.)

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) —

Bu meseleyi celse hâfiyede müzakere ettik, ekseriyetle karar verdik. Ki hükümet böyle bir beyanname neğretsin. Bu gerçi mebbe itibarıyla celse aleniye de başladı, intacı celse hâfiyede oldu. Eğer bu celse hâfiyede söylenen sözler, celse aleniye de tekrar edilirse doğru olmayacaktır. Fakat celse aleniye de konuşulacak meselesi meclis çıkacağı gibi arkadaşlarımızın iddia ettikleri muhtalaları serd edebilirler ve haklarıdır. Çünkü kabul edilen ve söylenen sözler orta yerdedir. Celse aleniye de okunan ve bilâ müzakere kabul edilen şey celse hâfiyede olduğu görünecektir. Hükümet böyle bir şey teklif etmiş, Meclis de aynen bu şekilde kabul etmiş görülecek.

HAŞİM BEY (Çorum) — Günah mı öyle farz edilir?

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Ve yarın itihaz edeceğimiz seyde kendi kendimizi bugünden takyid etmek gibi bir vaziyet karşısında kalacağız.

ZIYA HURŞİT BEY (Lüzistan) — Allâh muhafaza etsin.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Allâh muhafaza etsin. Sonra bîhakkın talep edebilirler, yani siz sahibi iddia olan Siz, yani sahibi iddia olarak müracaat edenler, filan celsede, filan şeyinizde böyle hükümetin bir teklifini kabul ettiniz. Dinaenaleyh, bizim bu teklifimiz bizim hakkımızdır diyebilirler. Halbuki biz celse hâfiyede konuştuğumuz şeyin manası, mefhumu orta yere konacak olursa, onu ne şekilde, ne mahiyette kabul ettiğimiz ineydana çıkar. Fakat biz onu aleni celsede söylediğimiz için, bu takririn tekrar aleni celsede mevzubahis edilerek konuşulması doğru değildir. Celse hâfiyede konuşulduğu gibi, hükümet beyannameyi neğreder ve illâ celse aleniye de mevzubahis olacak, konuşulacak olursa herhalde bu sözlerin orada söylenmesi lâzım gelir. Bu da doğru olamaz. Biz hâfi celse yapıyoruz, bir idare

yapıyoruz. Hükümet bu hususta çok rica ederim, ısrar etmesin ve illâ istikbalde kendimizin Meclisin elini ayağını bağlamamak için celse hâfiyede sözlerimizi tekrar ederiz ve bu bizim hakkımızdır ve Hükümet bu hususta fazla ısrar etmiyerek, buradaki cereyan eden mukararratla ıktifa etsin, beyanname sini neşreylesin. Bittahî zaten bizim kanaatımıza uymayan bir beyannameyi hükümet neğreder. Hükümet bu Büyük Millet Meclisinin hükümetidir. Enzeri nasta onun kıymeti Büyük Millet Meclisinin mukararratı gibi selâhiyeti hâzirdir. Yani celse aleniye geçilmesi doğru değildir.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Affı alinize mağruren bir noktayı anlıyorsunuz. Ziya Hürşit Bey, Bunu bana anlat. Bir hâfi celse aktine karar verilir ve hâfi celse olur. Ondan sonra düru diraz müzakere edilir. Bunda hikmet nedir acaba? Eğer bu tekrar celse aleniye de müzakere edilecekse nedir bu milletin zamanını, vaktini zayıf edip durmak? Bu komedyadan haşka ne demektir?

ZIYA HURŞİT BEY (Lüzistan) — Bu ne demektir? Sözü geri alsın. Ben izahatımı verdim. Nakamı Riyaset izah etsin.

REİS — Rauf Bey efendi bu sözü geri alınız.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Aldım, geri aldım. Buna başka türlü ne dersiniz efendim?

Hâfi celsede dört saat çalıştık. 4 saattan sonra yine aynı sözler aleni celseye geçip de söylemek doğru olur mu acaba?

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Efendim, aleni celseye hiç geçilmesin.

ZIYA HURŞİT BEY (Lüzistan) — Celse aleniye geçmeği biz istemiyoruz. Geçerse o zaman komedyalar olur.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Celse aleniye geçmeği istemiyenler reyini vermişsin.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Efendiler, eğer bîdayet-ten nihayete kadar hâfi celse olsaydı şimdi bitirir, kararı verirdik. Fakat bu meselenin bîdayetini aleni celsede arzettim, ondan sonra celse hâfi olmuştur. Hâfi celseye geçilmiştir. Şimdi nedir acaba? (Beyannameyi sadaları)

Müsaade buyurun efendim, aleni celseye çıktıktan sonra Hükümetin teklifi veçhile beyanname sureti ile neğredilsin diye takrir vardır. O okunsun. Mesele bitsin.

ZIYA HURŞİT BEY (Lazistan) — Fakat o vakit söz alırız.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Sözlünüz mahfuzdur. Her zaman istihdad edebilirsiniz.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Ziya Bey. Baş kumandanlık kanununda nasıl yapıldı?

REİS — Hilmi Bey burada söz sıra ilerdir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — O itibarla diyorum, ki efendiler karar sizindir. Ne dersiniz biz onu yapacağız. Yani zabıt, gazete okunduğu zaman bu mesele aleni celsede başlanmış sonra hâfi celseye geçilmiştir. Nihayeti yoktur. Hükümet beyanname neçtediyör. Yani bu garip vaziyettir. Belki sui tefsir hasil edecektir. Onun için hakkı kelam hususunda takayyüd yoktur. (Reye sadaları)

OSMAN BEY (İstanbul) — Bu celse aleniyede tasvibe iktiran ettikten sonra İstanbul memurını için para verilecek mi, yani sarfedilecek midir?

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Arzedeyim efendim. Bütçenin taslikinden evvel inikân bulunursa vereceğiz. İzahat verirken arz ettim, ki inikân dahilinde fedakârlık edeceğiz diye. İstihdad ettiğimiz gaye İstanbulu Türk ve İslâm memleketi bırakmak için fedakârlık yapacağız. İzah ettim.

OSMAN BEY (Lazistan) — 50 000 den ibaret olan bir orduyu besleyecek değiliz. bütçesi gelmeden. (Bu mevzuu bahis olmasın sesleri)

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Bu noktaya da cevap vereyim. Bütçelerini musaraatten isteyeceğiz ve bir an evvel Meclisi Âlinize takdim edeceğiz ve kabulüne sayedeceğiz. Fakat o zamana kadar düşünün İstanbuldan Bütçe gelecek. Ankara'da müzakere edilecek, izah olunacak diye üç ay açlığa mahkûm olacağız zannederler.

ZIYA HURŞİT BEY (Lazistan) — Anadoludaki memurlarımız 6 aydır maaş almıyorlar.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Bizim memurlarımız davamızı hazmetmişlerdir. İstanbuldakiler daha hazmetmemişlerdir. (Gurultüler)

REİS — Efendim, müzakere kâfi görülmüştür. Şükrü Bey tahririni izah etti.

Necip Beyin tahririni reye vazediyorum.

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfi görülmüş, beyanname tasvip olunmuştur. Kapanmış bir mesele için tekrar söz söylenemez. Aleni celsede yalnız merasim yapılmasını teklif ederim.

Ertuğrul
Necip

REİS — Efendim, bir de Feyyaz Âli Beyin tahririni vardır.

Riyaseti Celileye

Bu kararlar 10 para bile sarfedilemez. Eğer bu karar üzerine para sarf edilecekse avans almak lâzımdır. Maliye Vekilinin nazarı dikkatini celbederim.

11 . 11 . 1338

Yozgat

Feyyaz Âli

FEYYAZ ÂLİ BEY (Yozgat) — Avans olmanızın buranın bütçesi ile 10 para sarf edilemez. Hızdan avans almak lâzımdır. Avans almadan Hükümet sarfiyatı nereden yapacak?

ALİ SURURİ EFENDİ (Karahisarı Şarkî) — Efendim, Şükrü Bey kürsüde celse aleniyede asla mevzuu bahis olmasın.

MEHMED SÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Tahririnde öyledir. (Tahriri de öyledir sesleri)

REİS — Efendim, Şükrü Beyin tahririni tekrar okuyoruz. Sonra sıra ile reye vazedeceğim.

ALİ SURURİ EFENDİ (Karahisarı Şarkî) — Reis Beyefendi, evvelce okunan tahrir kimindi?

REİS — Karahisarı Sahip Mebusu Melmed Şükrü Beyindi.

ALİ SURURİ EFENDİ (Karahisarı Şarkî) — Efendim, tahririmin meali başkadır.

Şükrü Beyin izahatı başkadır. Binaenaleyh bu tahriri reye koymağa mahal yoktur. (Doğru sadaları)

(Ertuğrul Necip Beyin tahriri tekrar okundu)

YUSUF ZIYA BEY (Bitlis) — Reis Bey, bu teamül oluyor? Badema aleni celsede böyle şeylerin müzakeresi yapılmasın.

REİS — Efendim, Büyük Millet Meclisinin icrai sıfatı ile bu hususat hakkındadır. Bu fikirler yok. Burada mevzuu bahis olan fikirler ebediyen mevzuu bahis olmayacak mahiyette kimse iddia etmiyoruz. Bu endişeyi bir sözle izah ediyorum. Benim anladığım gibi, siz de anlıyorsanız reyinizi izah hüvurunuz.

Kabul edenler lütfen el kaldırsın. İskatı hak mahiyetinde değildir efendiler. Kabul edilmiştir. Yani icrai sıfatla aleni celsede mevzuu bahsi zaruri olacak böyle celse hâfiyede söylenip celse aleniyede arkadaşlarımızın sözleri iskat değil, bu karar ile zail olmuştur.

FEYYAZ ÂLİ BEY (Yozgat) — Reis Bey benim tahririmi Maliye Vekâletine havale edin.

REİS — Efendim Rauf Beyefendi Feyyaz Âli Beyin tahririne cevap verecektir. Buyurun Rauf Bey.

HÜSEYİN RAUF REY (Icra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Feyyaz Âli Beyin tahririnin cevabı şudur. Bu beyanname ile İstanbul'a bir telgraf vereceğiz. Benim anladığım şekil. Diyeceğiz, ki maâşat ile varidatı umumiyeye miktarını bildiriniz. Bu kâfi midir efendim?

ÂLİ FEYYAZ BEY (Yozgat) — Kâfi efendim.

HÜSEYİN RAUF REY (Devanla) — Bunu yapacağız efendim.

REİS — Müsaade buyurun.

Feyyaz Âli Rey tahririnize aldığınız cevabı kâfi görüyor musunuz?

FEYYAZ ALİ BEY (Yozgat) — Kâfi görüyorum. Efendim.

REİS — O halde mesele yoktur.

Necip Beyin tahriri kalmıştır, okuyoruz. Vakıa Necip Beyin tahriri vechile aleî celse de kabul edilmiştir.

FEYYAZ ALİ BEY (Yozgat) — Reis Bey, şimdi, söylersek ne yapacaksınız?

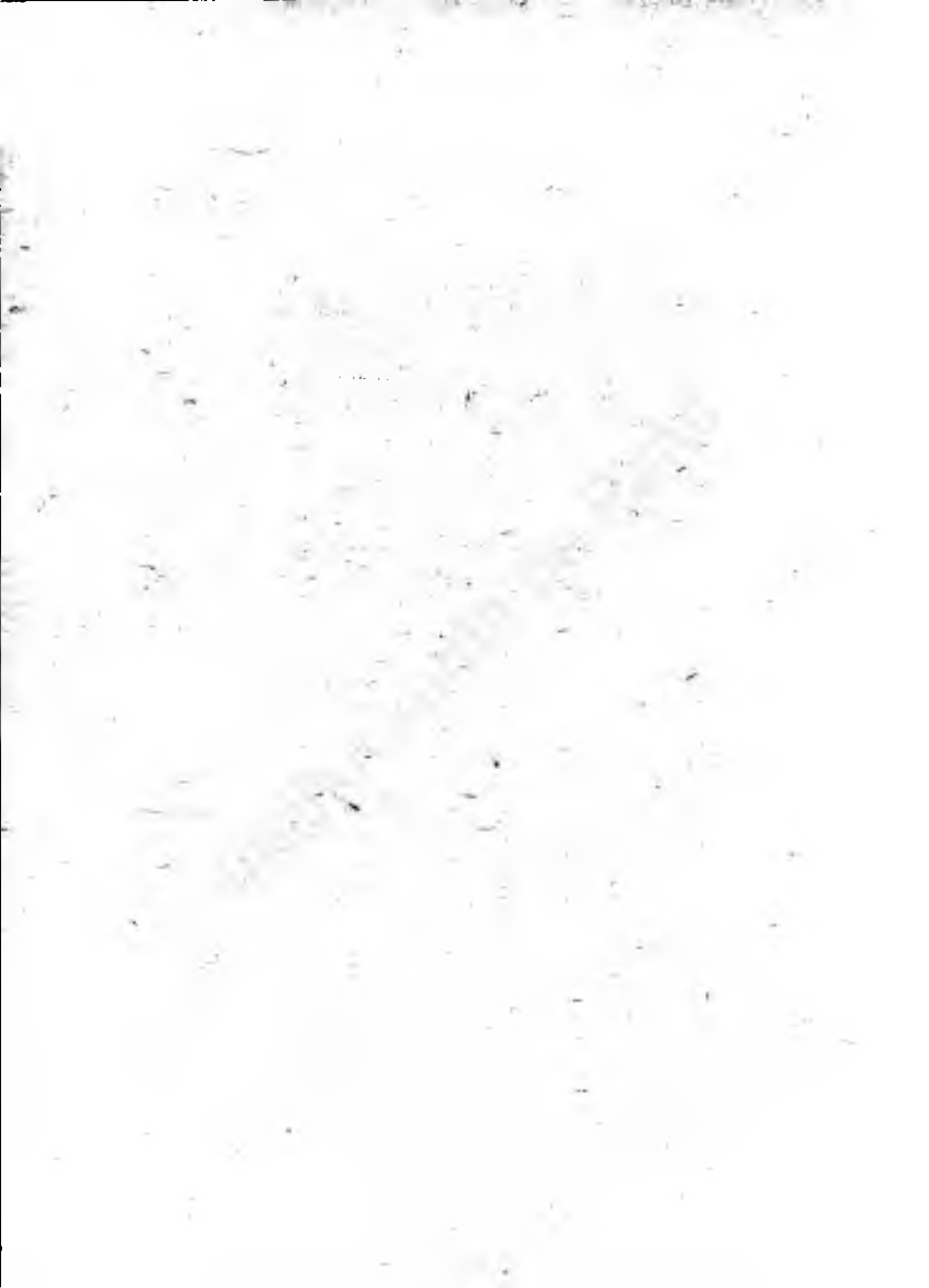
ZİYA HURŞİT BEY (Lazistan) — Reis Bey, söz isterim, vermezseniz başka meseledir. O zaman gazetelerle filan uğraşacağız. İtaatım yoktur. Benim kanaatım Meclisin kararı ile muayyen değildir. (Gürültüler)

REİS — Müsaade buyurunuz efendim, gürültü yapmayınız. Rica ederim yerlerinize oturunuz.

M. DURAK REY (Erzurum) — Meclis yalnız sizin kanaatinize iştirâk edemez.

REİS — Şimdi efendiler; tahririn harisinde hafi celse ile iktifa edilerek aleî celseye geçilmesini teklif ediyor.

Aleî celseye geçilmesini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Aleî celseye geçilmiştir efendim.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

18 Kasım 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABİK HÜLÂSASI	1042
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	1042
1. — <i>Halife Vahidettin'in firarı ve hal'i hakkında müzakerat ve Halifelige Abdülmecit Efendinin seçilmesi.</i>	1042:1065

Cilt : 24

140 nci İnkılat, 4, 5 ve 6 ncı Celse

YÜZKIRKINCI İNİKAT

18 Teşrinisani 1338 Cumartesi

DORDUNCU CELSE

REİS — Reisisim Dr. Adnan Beyefendi.

KÂTIPLER — Mahmut Said Bey (Mus), Hakkı Bey (Van),

REİS — Celseyi açıyorum. Hâfi celse aıklı hususunda Rauf Beyefendi maruzatına bulunacaklardır. Buyurun efendim.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Efendim, dün akşam geç vakit hilâfet makamında bulunan Vahideddin Ef. nin firarı edip ne olur bir haber aldık. Buna dair (Söz istenz sadaları) bir veyahut tahassul olmuştu. Bu vaziyetin bir neşeye ihtiyacı tabii. Heyet Aliyenize bir müzakere cerayını

sureti ile olacaktır. Ancak bu hususta muhaberat hâfi olması dahiyesi ile hız aları olarak okunmakta mahzur göndük. Tensip buyurunsanız malumatı hâfi olarak arz ederim. İhtizaz buyuracağınız karar üzere ne hâfi ve aları celselerde ikararı alınizi ihtizaz buyurunsunuz.

REİS — Efendim; bu mesele hakkında Heyet Vekilo Rumun teklif ettiği celse hâfiyyeyi kabul edenler, lütfen el kaldırsın. Celse hâfiye kabul edilmiştir. Efendim, zaptı sabıkı okuyalım.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YÜZ OTUZ ALTINCI İNİKAT

11 Teşrinisani 1338 Cumartesi

İKİNCİ CELSE

Hüseyin Avni Beyefendi'nin tahtı riyasetlerinde binikât zaptı sabık kıraat ve aynen kabul olundu.

(İstanbul Vilayeti memurunu hakkında müzakere cerayan ederak Heyet Vekillerinin teklifinin aynen kabulü ile beyanname tarzında neşrine dair Canik Mehusu

Emin D. in takriri kabul edilerek celse atarlıyeye geçildi.

Reis	Kâtip
Birinci Reismebli	Van
Hüseyin Avni	Hakkı

Kâtip

Kayseri

Ali

REİS — Efendim, zaptı sabık hulâsası hakkında söz isteyen var mı?

Zaptı sabık aynen kabul edilmiştir.

2. — MUZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Halife Vahideddin'in firarı ve hal'i hakkında müzakere ve Halifellge Abdülmecid Efendinin neşilmesi.

REİS — Efendim, mevzu üzerinde söz Heyet Vekilo Reisi Hüseyin Rauf Beyefendi'nin Buyurun Efendim.

HÜSEYİN RAUF BEY (Heyet Vekile Reisi) (Sivas) — Efendim; 17/11/1338 tarihli İstanbul'dan Reiset Pş. dan bir telgraf aldık. Onu okuyorum.

İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Beyefendi'nin Hazret-i Karîme

Vahideddin Efendi bu gece saraydan gayıbuol cytomıştır. İstanbul kumandanı ve polisi müdürünü tahrikar ve tedabih lâzime ihtizazı için saraya gönderdim. Alacağım malumatı ayrıca arz ederim. Vahideddin, azlebi ihtimal Başmabeyinliği ve bir kaç muhar-

ribini ile beraber ve İngilizlerin dalaleli ile gayıbuol cytomıştır. Emanatı mukaddesinin, İngilizler tarafından her hangi bir suretle alınması ihtimaline karşı dairedeki muhafaza tertibatı hazırlanmış his buzmaksızın emanatı emin bir mahale kaldıracağım. Vahideddin'in firarında ve harekâtı muhtemelesine karşı esasen kondisünün mahlu olduğunu derhal ilân sureti ile mücadeleyle bağlamağı pek üzumlu görüyorum. Bu başca iradei samilerine inakına başında muntazırım.

Rafet

Bunu müteakip 17/11/1338 tarihli diğer bir telgrafnamesinde diyor ki:

Heyet Vekile Riyasetine

(Harington'dan gımeti aldığım mektubum ve mefluf beyannamenin suretlerini bomeçti ile arz ediyorum.

Beyannamenin ajanslar vasıtasıyla Avruça'ya da teslim edilmiş olduğunu birtakım anladığımızı da arz ederim.

Meclisup sunuldu.

Bir nüshasını tefekkür resmî beyannamede söylen-
diği ve Zati Şahane, kendisini İngiltere'nin za-
humayesuno vaz'ederak bir İngiliz sefinesi hâşbiyye ile
İstanbul'dan müfarakat etmiştir.

Bir çok elfazı ihtiramiye 17/11/1922

'Beyanname

Resmen boyan olunur ki; Zati Şahane, vaz'iyeti ha-
zara nübcaında hüriyyet ve hayatını tehlikede gördü-
ğünden bütün İslamların halifesi sıfatıyla İngiliz humay-
yesuna ve aynı zamanda İstanbul'dan başka bir yere
nakliyi talep ederiz. Zati Şahanenin arzusu bu şabâh
ıla olunmuştur. Türkiye'deki İngiliz kuvvetlerinin
Bağkumandanı General Sir Çarley Harrington, Zati Şa-
haneyi almaya gelen bir İngiliz harp sefinesine kadar
kendisine refakat etmiş ve zati Şahane, vapurda bahis-
söflet filosu unvanı Kumandanı Anvral son didbrook ta-
rafından istikbal edilmiştir. İngiltere teftahında kem-
sor vekili Sir Nevil Henderson, zati Şahaneyi sefinesi-
de ziyaret ederek; Kraliçesi Jorj'a bildirmek üze-
re arzularını sunmuştur. İleraher güdenter şunlardır:
Senkarin Ömer Yaver Paşa, Hadaka Kumandanı Kay-
makam Zeki Bey, Estoper başı Küçük İbrahim Bey,
berber başı Malimut Bey, Soccadei başı İbrahim Bey,
Muxhibi sarı Mazhar Abd. Muxhibi zati Hayrettin
ağa, Serriabın Reşat Pş, Valiüddüddin oğlu Ertağıp Pa.
(Allah Kahrretsin sadaları) (Reis Bey; ahenide okun-
sun sadaları)

Efendim; vak'ün geç olmasına rağmen müsabeliyye
meselenin icabı olduğu vaziyete rağmen şimdiki cevabı
yazdık.

(Refet Pş.'e yazılan cevap.

İstanbul'da Refet Pş. Hz. lerine

1. — Valiüddüddin Ef. Meclise usulî dairesinde
henüz hâşbiyye değildir. Eğer muameleyi hakkında
ocayan emiş muameleat neticesi tahliyesi ölmek üzere
mahlu akloldu beydi; yerine diğerinin ihtihabı icab ederdi.
Binaomalayn firarı üzerine tarafı şlimizden mahlu ol-
duğunu dertal itân etmek doğru değildir. Bu mesele,
ancak Meclis tarafından hal ve tespih edilildikten sonra
verilecek itahimata göre hareket buyururuz. Şimdilik
İngilizlerin firarı ne suretle itailep cülklerini ve onlar
valbu İbular eşar üzerine talinî muhafazada bulundurul-
ması için alınan tedabire ne suretle tecavüz oyledikle-
rini bildiriniz. Müadelaye erkârı unumiyet istihabıyı
tenviro modar olmaak kuvvetli bir surette başlamak için
Meclisin kararına istinat etmek muvafık olur.

2. — Emanatı muhafaza etmek mühtemdir. İngilizler
amanatı ancak silâh istimal edince ve kan dökerak al-
maldırlar. Bu hususta icabedencilere bu noktai na-
zaridan evamri katiye verilmenelidir. Nakli mahal ile ta-
rafınızdan itihasta sebhıyye verilmek caiz değildir.
Henüz devlet itihabıya kontrolü mevcut iken emareu es-
nayı nakilde müdahale etmek suretiyle ele geçirme-
leri baldul, normal değildir.

3. — Meclise intihap olunacak halife malum de-
ğildir. Ancak intihap keyfiyyetinin dağıdacağı olmaması
düşünülmektedir. Bu meselede en çok aklı okunmuş
özellik nokta Meclisin intihap ettiği halifenin daha pa-
dışahlık davasına kalkması bu hususta, İngilizler ve di-
ğer mütefak Devledare istinat emesi ihtimalidir. Bi-
nacionalayn, intihap olunacak zatla daha evvel görüşmek
ve anlaşmak bu nokta üzerinde hatta eminden senet al-
mak muvafık ihtiyattır. Ben, tarafınızdan gayet mah-
rem bir tarzda şahsi olarak Abdülmeccid Efendilere hus-
siyat ve temayülâtini şimdiken anlaşılarak bizi temir et-
menizi muvafık buluyorum. Bu nokta da anlaşılma-
dikça intihap techhur eder. Bu hususda bu geçiken
tenviri çareu aranılmalıdır.

Efendim; bu noktada biraz malumat vermek ki-
zımınu hâsediyorum. Efendim, Vahiduddin Ef. Baş-
naboyincisini Refet Paşaya göndermiştir. Bir iki gün
evvel demiştir ki; Mustafa Kemal Pş. ile muhabere et-
mek istiyorum. Bir emin adam memur etmiş. Bunun
için ben açık telgraf mı çekeyim, mektup mu yazayım;
yoksa ez mi cevap verirsiniz? Diyormuş. Bu haber
bunaya geldi. Tezokübür oldu. Bu oyduklara karşı bir
ihliyyatî malisus olmak üzere dedik ki evvel emizde
bu arzusunun rahinri bir şey ile yazsın. Ondan sonra
bu mesele üzerinde görüşebiliriz. Bunun üzerine der-
thal kabul ile şifan memurumuzu senk ve idare' edin
dunıldı. Bunun üzerine Refet Pş. dan cevap gelmemiş-
ti. Bu fikra ile onu soruyoruz. Valiüddüddin ile görüşen
adam üye olundu.

4. — Vahiduddin Ef. nin benim memur edeceğim
atla görüşmek hakkındaki müracaatına verdiğimiz ce-
vap üzerine hiç bir muamele cereyan etmedi mi? Va-
ziyyet tahliye için bunu da bildirmek lazımdır.

5. — Balıdaki İnevaddın ihtiva oylediği noktai
nazarlara göre tedabirinizi ile yeni malumatınızı yerin
18/11/1338 öğkiye kadar bildirmenizi mühtemdir. Çünkü
mesele Mecliste mevzu bahis olunca derthal intaç edo-
lubmak için bina ihtiyac vardır.

6. — Bu cevabımda Rauf Bey ile muhabiriz. Hariz
kopyeye Hoyeti Vekilece malum değildir.

Beğkumandan
Cazir Mustafa Kemal

Efendim; geçen vakitte, bînye bir kalimat verdik. Heyeti Vekilîyi teşkil eden zevat ile bugün aynı zemin üzerinde görüşmek Refet Pş. dan gelen telgraf devanı ediyor. Okundu.

Yine 17/18 tarihli telgraf devam ediyor. Abdülmecit ile görüşüğüne dair.

Heyeti Vekile Reisi Rauf Beye

Şimdi Abdülmecit ef. ile görüştüm. Şahsi bir müddiyet olan müstakematta, Ankara'da iltihaz edilen muhtavaranı tasvip etdiklerini ifade eyleyen kendilerinin bana Nisabon ibzazat yazdıkları bir mektubun suretini aynı berevphi aili arz ediyorum.

Şuare : İstanbul T.H.M. Meclisi Hukumeti fevkalâde memuru Refet Pş. Hz. lerine.

Büyük Millet Meclisinin hilafet ve saltanat haklarında itibaz ettiği kararı tamamen tasdik ve tasvip ediyorum.

27 Rabülevvel 1341

Refet

İmza Abdülmecit olacak Çıkmamış gene Refet Paşadan..

BİR MERUS BEY — Efendim; Abdülmecit bir uovad yazıyor mu imzasında.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamfa) — Hayır. ihmal edilmiş' olacaktır. imza

ŞEVKET BEY (Beyazıt) — İmza kimündür, lütfele okunsun.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Rauf Beyefendi, ben de ehemmiyet verdim bu noktaya. İmzası nedir diye sordum. Refet Paşadan gelen telgraf okundu. Bundan evvelki maruzatımda diye.

Başkumandan Gazı Mustafa Kemal Hazretlerine ve İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Beyefendiye :

Bundan evvelki maruzatımda Vahidüddin Efendinin keyfiyeti halinim Meclis tarafından ifânını, bu suretle mücadeleye başlamamız ve fakat bu hususun tesirini arz etmek istemişim. Yarın için neşrolunacak Sabah Gazeteleri üç seneden beri malum olan harekâtıyla kendi kendini memlekette bu âlemi İslâm nazarımda hallemiş telâkki olunan Vahidüddin emsali diğer memleket halkleri gibi aynı tarz ve aynı vasıta ile firar olmuş olduğunu ve bilhassa bu tarz ve vasıta ile firarın âlemi İslâmın kendi hakkına da vermiş olduğu hükmün doğruluğunu bir kere daha tasdik ve teyit eylediğim Uir kaç salırla yarmak suretiyle iktifa edecektir. Burada iltihaz olunacak iki yol vardır : Birisi Vahidüddin'in üç seneden beri devam eden ihaneti sebebiyle esasen maksamı hilâfeti münhal telâkki etmek ve Vahidüddin'i şimdiki

kadar orada (Zillullah) vaziyete oturmuş göstermek ve zaten son cuma selâmlığında namaz kıldığı camide hübede kendi ismini okutmamak suretiyle bunun kendi tarafından dahi tasdik edilmiş olduğunu iddia etmek : İkinci tarz : Son güne kadar maksamı hilâfete bulundurulduğu halde firar ve düşmana iluca suretiyle hilâfete ihanete bulunduğunu iddia etmek : İngilizler Vahidüddin'e halife oyunu oynamak isterlerse bu ikinci tarz kendi hesaplarına belki daha muvafık gelebilir. Fakat İngilizlerin dahi Vahidüddin ile âlemi İslâm üzerine bir oyun oynamaya muvafık olamayacaklarını bildüklerini ve bu son vaziyetin daha ziyade şeriki cürümlerini kurtarmak maksadıyla yapılmış olduğunu zannetmek istiyorum. General Pelle de bu fikirdedir. Yalnız İngiliz tebliğindeki tarzı ifade calibi dikkattir. Gazetelere talimat vermek için bu iki şikâyet hangisini daha muvafık buluyorsanız İngilizler Vahidüddin'in kaçırılması için hiç bir cebir istimal etmemişlerdir. Bu büyük sarayın her tarafını muhafaza etmek elimizdeki kuvvete gayri mümkündür. Rız ilaha ziyade dahildeki arkadaşlarımızın nezareti ile ve haricte bulundduğumuz güziculerle iktifaya mecbur idik. Vahidüddin sabaha karşı sarayın Orhaniye Kışlası tarafında, bir kapısından çıkmış ve oraya gelen otomobile binmiştir. Emanet muhafızlarını takviye ediyorum. Yerlerinde bırakacağım. Bu gece Meclis Efendi ile görüşeceğim. Vahidüddin'in müracaatına verilen cevabı Çarşamba günü Yaver Paşaya tebliğ ettim. Perşembe günü Yaver Fahri Bey vasıtasıyla tekit ettim. Cuma sabahı da firar etti.

İmza

Refet

İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Beyefendiye

Bu gece General Pelle ile Vahidüddin'in firarı hakkında görüştüm. İngiliz müsteşarı geminin hareketinden sonra nezdine gelerek firardan malumat vermiş ve Vahidüddin'in Türkler tarafından bırakılmasını Düvelî mütelife için skıntılı bir vaziyet ihdas edeceğimden hu suretle harekete mecbur kaldıklarını söylemiş. General Pelle bu firarla İngilizlerin hilâfete oyunu oynamak isteyeceklerini zannetmemekte ve buna ehemmiyet vermemektedir.

Refet

Bu telgraf 17/18'de çekilmişti. Efendim bu malumat üzerine bu sabah Heyeti Vekilîyi teşkil eden arkadaşlarımızı topladık ve hâfi olarak teklif ettük. Müzakereimizin neticesi olarak Heyeti Aliyenize arz edeceğim nüktat kısadır. Bihabibi iltihaz olunacak karar

müzakere neticesinde tespit edilecektir. Evvelimde halife makamını işgal eden zatın şimdiye kadar bize malum olan bir hiyaneti vardır. Sevr muahedesi ni tasdik etmedikle Türkiye'nin idamını kabul etmiş olmasındır. Bu sefer gene halife ismini takınarak İslâmın en kavi ve şerif ve seni düşmanı olan İngilizlere halife unvanıyla müracaat ederek kendisini bütün âlemi İslâma ihanet etmesi tarzında bir şekilde kabul edilebilir. Şu halde bu insan suretinde görünün, Türkiye için, necip milletimiz için ve âlemi İslâm için muhtlık zehirli bir yılan olan, bu suretle mündefi olması üzerine münhal kalan emameti İslâmiyeye bir zatın intihabının zaruri olduğu merkezindedir. Efendiler; malumuâliniz asırlardanberi necip milletimiz alemde İslâm olarak makamı hilafeti sinesinde her türlü tahacüne, mehalike karşı muhafaza etmiş ve bununla ihkakkin intihap edebilmek bir millettir. Öyle hiyanetler, sui kasıtlar avni hakla hiçbir vesile muessir olmayacaktır. Bu itibarla her şeyden evvel münhal kalan bu mevki bir halife intihabi sureyle mihlâlden kurtarmak zaruretini lüzumunu Heyeti Âliyenize arz ediyorum. İki müzakere esnasında rüfukamdan bazı zevat halifenin intihabi meselesinde noktai nazar arz edeceklerdir. Ekseniyetin fikri derhal intihabın icrası olduğunu arz ediyorum. Akaliyette kalan arkadaşlarımızdan bazıları intihabın icrasıyla halifenin Anadolu'ya gelmesidir (En doğrusu budur sadaları) (Olanlar sesleri tabii bu arkadaşlarımız söz sırasında noktai nazarlarını arz edecekler. Fakat ben deniz her şeyden evvel Ekseniyetin noktai nazarını arz etmiş olmak için her şeyden evvel bir halife intihabının en kısa bir zamanda icrası ve bu zatın bu zamanda İstanbul'dan çıkmasının şimdiye kadar müdafaa ettiğiniz esasatı ihlâl edememesi noktai nazarından, alethusus süh esnasında İstanbul'dan makamı hilâfeti başka mahalle nakletmek kuyfiyetini mahzurlu gördüm. Bu itibarla İstanbul'da kalması cihetini ekseniyette ilzâm ettik. Diğer arkadaşlarımızdan bazıları da gene mühim nikat serdiyle Anadolu'ya naklini ilzâm buyurdular. Efendim; hulâsâ malumatımızı mümkün olduğu kadar manayı hakikiyiyle ve hulâsa suretiyle Heyeti Âlinize arz ettim. Tekrara mecburun ki ihlâlin uzun müddet devamı Şer'iye Vekili arkadaşımızın da serahaten hoyan ettiği vesile dahil ve haniçte fitne ve fesadı mucip olabilir. Bir an evvel temin buyursanız...

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Efendim; Hulâmet ne intihap ediyorsa onu söyleyin, onun üzerinde müzakere edelim. Her halde eşhas üzerinde söyleyin ki onu anlayalım.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendim, intihap hakkı Meclisi Âlinindir.

SALÂHATTİN BEY (Devamla) — Efendim, tekkatini söyleyin.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Müsaade buyurunuz onu arz edeyim; intihap hakkı Heyeti Celilenize aittir. Bir müntehip ihrazı ile Heyeti Âliyenize, yani bunu intihap etmek, kabul ediniz suretinde. Bendenizin kanaatini sorarsanız her şeyden evvel olmak üzer ve her şeyden evvel zemun ve zamana da muvafık Abdülmecit Efendinin (Vehaht sadaları) Vehaht sözünü de söylemiyorum. Abdülmecit Efendinin intihabiyle ve hatta bu gün müntehip intihabi ile bir çok mahazirin mündefi olacağı kanaatüdeyim efendim.

ALİ VEFÂ BEY (Antalya) — Heyeti Vekilde ekaliyette kalan arkadaşlarımızın mübim bir nokta zikrettüklerinden bahis buyurunuz. Bu nedir anlayalım efendim.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — İfademizde zannediyorun ki söyledim. Arkadaşlarımız kendi noktai nazarlarını izah ederler diye tasfiye arz etmedim. Noktai nazarları halife İstanbul'da kalırsa tekrar İngiliz tesiratine ve saireye kapılır. Esarettedir, caiz değildir, mütalaasında bulundular. Ekaliyette kalan arkadaşlarımızın mütalaaları hemen bu esnas etrafındadır.

TEVFKİ EFENDİ (Köğün) — Bizde böyle hükümler istat edildiği vakit, ihlâl edeceği vakit makamı Mesihatın bir fetvası ile hilâfetu nezî lazımdır. Acaba bizim Şer'iye Vekilinden hilâfetu Validüddin Efendiden nezî hakkıda bir fetva almamız mıdır? Alınmış ise Meclisi Âli o fetvayı da kendi kendisine vermiştir. Bir kâfiri veli itihaz eden bir adamın mümine halife olanlar Mahdudur. Bu fetva bir kere peşinen alınmalıdır. Alındıktan sonra evvelâ hal sonra intihap yapılmalıdır.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Şer'iye Vekili Efendi Hazretleri, heyetimizin müzakereatında müşterek kü ve ekseniyetin fikrine müşterek idi. Kendileri bir halifenin intihabi lüzumunu ifade etmiş olduklarından halî lüzumunu tabiatıyla ifade etmiş olduklar. Tabii size cevap verecektir efendim.

TEVFKİ BEY (Devamla) — Heyeti Vekilin yaptığı iş kâfi değildir. Fetva yazılıp ilân alınmalıdır.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendim, lüzum gelen cevabı verecekler ve sizi tatmin edeceklerdir.

REİS — Efendim; Şer'iye Vekilini dinliyoruz,

VEHBI EFENDİ (Şer'iye Vekili) (Konya) — Efendim, müsaade buyurun. Abvali ta'isül edeceğim değilim. Bu gün halife makamında olan bir adam ecnebi bir düştürüm bümayesine üfca ederek falen hilâfetten teragat olunuyor (Elbeyte sesleri) Binaenaleyh ikinci bir balifenun intihabı müslimin üzerine vaciptir ve müsliminin de hal' ve aktine bu gün memur olan Meclisi Âlinizdir. Binaenaleyh beyndümüslimin fitne ve fesada bais olmasın için her şeyden evvel bunu intihap önceli. Ondan sonra geraiti ne idi veyahut onun hakkı ne idi mütloun hakkı ne idi. efendiler bunlar ikinci meseledir. Şimdi rica ederim, İstanbul'u düşünelim, Anadolu'yu düşünelim. Bütün âlemi islâmı düşünelim. Hep âlemi islâm gözünü şu Meclise dikmiş bakıyor: Ne yaptılar ve ne yapacaklar? Şimdi bir fetva isteniyor. Bu da haklidir ve doğru bir meseledir. Ötedenberi ananâtımız da budur. Kâtip efendi okusun. (Alkışlar)

NECATİ EFENDİ (Lâzistan) — Şer'iye Vekili Efendi koodem okusun.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Ankara) — Bu gün yaptığınız hoş, kanun yarın bir tea mül olacaktır. Binaenaleyh makamı üfta makamı âlinizdir. Bu o makamdan okunur.

REİS — Efendim, bendeniz de buradan okutacakım. Efendim bunu kendileri okumak lâzım gelmiyor. Kendileri dediler ki kâtip efendi tarafından okunsun. (Fetva okundu)

TEVFIK EFENDİ (Kangırı) — Efendiler, bu fetvayı yeril gayet güzel yazılmıştır. Vakaa da müta baktır. Şu kadar var ki hal' edilmiştir, serahaten hal' edilmiştir. Bu suretle makamühilâfet iki suret olacaktır. Mahlû'dur, bu surette diye başlayacak. Eminül-mümininin veyahut halifonun bütün müsluman üzerine vacip midir, elcevap vaciptir diye iki suretle yapılacaktır. Fetva da bal'ine serahaten bir şey yoktur. (Doğru sadakurı gürültüler)

HACI MUSTAFA EFENDİ (Ankara) — Zamedorem şimdi söylenecek bir şey yok ve söylenecekler söylendi. Yani daimiz diyorduk ki şimdi bu adam kaçmış, tabii bir çok mesarisi var. Kendisi münhalidir. Pekâlâ bütün müslümanları intihardan kurtarmak ve birtakım teşevvüştardan kurtarmak, belki suiniyet varsa onların önüne sol çökme için fihal birisini inühap adıp ona biat etmişliğiniz lâzımdır. Diyeceğiz o lâzımdır. Şimdi Hüseyin Vekilde de ardaştdı ki cüz'î ihtilâf, ihtilâf dersem (hal' hususunda sadalar) yok. Şimdi geldik intihaba. İntihap edeceğiz. Bu intihap edeceğimiz zatı buraya getirelim, yahut Bursa'ya ge-

tirelim yani esaretten kurtaralım. Yani onları birtakım şeylerden vukâye için herhalde buraya, burada olmazsa Bursa'ya getirip biat etmektir.

OLİEKATÖR EMİN BEY (Bursa) — Zaten İngilizlerin istediği odur.

HACI MUSTAFA EFENDİ (Devamla) — Yani kut İstanbul'da bulunduğu halde eğer İstanbul'da emniyet varsa, yani hiç bir şekilde taarruz olunmayacağına emniyet ve itimadiniz varsa biz zat veya bilvasita intihabımızı yapar ve bildiririz. Malumiyâ meselesini bu hale geleceğini geçen gün Paşa Hazretlerine de arz etmişim. Bunun böyle olacağı belli idi. Bunlar bunu böyle edecek ve bu herifi alıp gidacaklar ve belki birtakım şeyler çıkaracaklar dedim. Paşa Hazretleri orada cevap verdiler ki elikârı umumiyeye karşı buna cesaret edemezler maat teovul ettiler. Etseler bile bu adamı hristiyanlarla teşriki mesai ettigiñden ehemmiyeti yoktur. Yani üzerine bir fenalık çıkmaz buyurdular. İnşallah buyurdıkları gibi çıkmayacak ve çıkmaz.

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Musterih olunuz çıkmıyacaktı.

HACI MUSTAFA EFENDİ (Devamla) — İnşal lâh.

Şimdi evvelemirde daimize sual oderseniz herhalde intihap edeceğimiz zatı buraya getirmeli. (Hayır sesleri) (Aravo sadaları) Şimdi ben ona fetva vermedim gelsin diye... Gürültüler, devam sesleri) Öyle ise müsaade buyurunuz, şimdi urada kalmasındaki menafii, mezahiri sayalım. Her iki tarafı da bız bir kere serdedelim. Yani bu hususta Paşa Hazretleri bızı tenvir etsin. Şimdi orada durunca ne gibi mahzur vardır? Ne gibi menfaat vardır. Buraya gelince ne gibi mahzur, ne gibi menfaat vardır? Ona göre aksariyet karar versin. Belki o huraya gelmek cihetini tenoih alıyor. O başka mesele. İhtimal ki bu da olmaz. Şimdi geldik fetva meselesine; Benoe Hacı Tovfik Efendinin buyurduğu gibi gerçi bu firarıyle değil Sevri muahedelerini kabul, zaten bir İslâm kabul ettikten sonra bunun islâmîyet ile hilâfet ile alâkası olamaz. Bunu takdir edersiniz. Vakaa şimdi söyleyeceğimiz tecmül morasim itibarıyledir. Yoksa gurası şer'ian şöyle olacak, böyle olacak demeğe lüzum yoktur. Niçin, bunu bir kere kemali tazim ile bu adam kabul ediyor. Değil halife, bayağı bir adam bunu kabul etmez. Peki, sonra onlarla teşriki mesai ve sonra bu tarafa asker sevâli ve bunlara mümasil fecayı, fenalekler ki tabiiyle bunlarla bu adam kendini münhalî olduğunu burhanı kaatı, yani evvel delildir. Lâkin mecrasım itibarıyle şu

sıfat ile mullasıl olan bir adam müslümanlara hilafet nimağa lâyık olur mu? Elcevap lâyık değildir. Yani bu tarzda bu adamın müslimin üzerine halî lâzım gelir mi. Elcevap lâzım gelir. Bir kere bunun halî edilmesi lâzımdır. Bu merasimi halî olmadı. Tabii halî olduğundan sonra tahî nasbülomam madem ki ummehin üzerine lâzımdır. binaenaleyh ikinci İkrası bundan ibarettir. Bu suretle pokâlâ denir. Bu, bu kadardır. Daha söyleyeceğim var. İş bitsin olsun. Sonra bir az vezâifini söyleyeceğim var. Yani Meğrutıyolân edildikten sonra saltanatmış, bu emiyetmiş, bunu anlamam. Hopsi böyle olmaz. Bundan evvel Sultan Reşat isâpıdadır ile geldi de ne yaptı, ne yapabildi? (Her şey yaptır sesleri) hiç bir şey yapmadı. Yapan hükümettir, hiç bir şey yapmadı. Bunlar vehimdir. Vehime benoç itibar yoktur. Bunlar mesele bızım referansımız tasaltun meselesidir, yoksa hilafet için lâzım olan vezâifi gene vereceğiz. Onun zamanı gelince söyleyeceğim.

REİS — Efendim; müsaade buyurunuz. Bazı arkadaşlar, fetvanın şekli hakkında..

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Müsaade buyurun. Fetvanın usulü hakkında bir şey arz edeceğim.

REİS — Müsaade buyurunuz efendim, sizden evvel söz alanlar vardır. Fetva hakkında arkadaşlar yazılan ayrıca söz almışlardır. Şimdi buna arkadaşlar ne derse ona göre hareket ederiz. (Haceti yok sesleri)

OSMAN BEY (Laristan) — Efendim, fetvayı Şer'iye Encümenine havale edilini. Bir iki saat içinde neticeyi, Mochsi Âliye bildirsınler, mesele bitsin.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Efendim, usulü müzakere hakkında buyursanız Osman Beyin tokdifi biraz izah edeyim.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Ben usulü müzakere hakkında daha evvel söz istemişim.

REİS — Ömer Lütfi Bey daha evvel söz almıştı, buyurun efendim.

ÖMER LÜTFİ BEY (Devamla) — Efendim, şimdi burada bir fetva okundu. Fetva, burada Allahü-Blamı bisevap olur mu, olur. Fetva budur, üst tarafı istiftadır. Yazılan istiftayı bazı arkadaşlar zayıf buldular. Heyet-i Celileniz tansip buyursanız vakit kazanmak için bu fetvayı Şer'iye Encümenine göndereyim. Vekil Efendi fetvahaneden hocalarını toplasın yeniden ibtila yapsınlar ve biz de alt tarafını müzakere etmekle olalım. Zaten hal' meselesi olmuştur. Bu vakıdır. Fetva tespit edilirken biz de yeni inuhap hakkında burada müzakereatımıza devam etelim.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Zannetmeyiniz ki fetvayı şerife doğrudan doğruya bu Encümen Şer'iye havale edilip de orada tetkik edilecek. Yanlış anlaşılmasın. Fetvayı şerife Şer'iye Encümeninde tetkik edilmez. Ancak fetvası yazılmış esbabı halî kabul olmuş ve fakat hal' kelimesi girmemiştir. Esbabı halî mevcut olursa hal' kelimesi girmese bu firar eden adam hilafet vaki olarak gidiyor, o zaman orada halifeyim diyecektir. Doğru sesleri, babilfenon halînin muvafık olan esbabın altına «Hal'» kelimesi yazılabilmek için bunun altına yazılmalıdır.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Müfrit Efendi hazretleri Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Şer'iye Vekilinin fetvası Türkiye Büyük Millet Meclisi Şer'iye Encümenine gomez buyurdular. Ben de derim ki bu ancak burada tetkik olur.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Bendeniz böyle söylemedim, söz söylemek hakkımdır. efendim Ahkâmı şer'iye ve muamelâtı şer'iyecebu hep Şer'iye Encümeninde hâkölünür. Yalnız Şer'iye Vekili Efendi hazretlerinin yazmış olduğu şu fetva noksan görülmüş de bundan dolayı iade edilmiş diye işrap ettirmek kuvvetini tamamıyla verdimmek için arz ettim. Yoksa başka bir noktai nazardan değildir (usulü müzakere hakkında söyleyeceğim sesleri)

REİS — Efendim, usulü müzakere bitti.

ŞER'İYE VEKİLİ MEHMET VEHBİ EFENDİ (Konya) — Efendiler makamı hilafette bulunan adam bu gün firar edip moydanda olmadığı cihetle buvü fiilen feragat ettiği malumdur ve sabittir. Çünkü makamını terk etmişir ve burada fiilen terk ettiği zikrolunmuştur. Binaenaleyh hal' kelimesine lüzum görülmemiş, madem ki bulunan Müfrit efendiler tarafından eğer, o kelime konusun deniliyor. Bende ona razıyım. (Mesele birisi sesleri, alkışlar)

REİS — Müsaade buyurunuz. Usulü müzakereye dair söyleyeceğim. Artık burada fetva hakkında müzakere edemeyiz.

FEVZİ EFENDİ (Erzincan) — Usulü müzakere hakkında söyleyeceğim.

REİS — Fevzi efendi, mesele bitti. Şer'iye Encümeninden geldiği zaman izah odersınız.

FEVZİ EFENDİ (Erzincan) — Fetvayı şerife de muvafıktır. (Essülân...) Yani Sultan iki şekilde sultan olabilir.

NURİ BEY (Bolu) — Söylediğimiz usule âit değildir. Rica ederim.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Şer'iye Encümeninde zahat verirsiniz efendim.

REİS — Efeodım; bu fetvanın Şer'iye Encümeninde teklif edilmek üzere mezkûr Encümenin görüşlerini kabul edenler lütfen el kaldırsın...

FEVZİ EFENDİ (Erzurum) — Yoksa münazilidir, mabdu'dur. (Gürültüler)

REİS — Efeodım, Fetva Şer'iye Encümenine görüş vermiştir.

FEVZİ EFENDİ (Erzurum) — Münhalidir, münazildir.

NECATİ BEY (Lâzistan) — Efendiler, Lehülâhâmî velminne üç buçuk senedenberi çalışıp çabaladıkdan sonra bu günü idrak ediyoruz. Bu hususta sizi kemali bilmeyenle dileyemeyim. Bir kaç dakika olsun sizin de bendenizi dinlemeyizi basitken rica ederim.

REİS — Usulü müzakereye dair bir şey söyleyeceğim. Rauf Boyofendi teklif etmişlerdi, celse hatı olmuştuk. Fakat aradan iki dakika geçmeden iki zat söz söyledikten sonra şimdiki verdiğimiz bu karar üzerine hafi olan celsein bitirilmesiyle celsei aleniyeye geçilmesi ve Meclis müzakereatının alenen müzakereyiyle sui-istehhâmlere mani olmasını teklif ediyorlar. Şimdi karar verilmiştir. Bunu tekrar reyinize koyamam. (Hayır sadaları)

NECATİ BEY (Lâzistan) — Efendiler, biz bu güne nail olduk ki zaten en ziyade çalıştığımız şeyler makâmı hilâfeti esaretten kurtarmak içindir. Lehülâhâmî velminne orada bulunan ve o makâmı muallâhı bilâleli tevlis eden adam defolmuş ilâcehenrimiz zümre. Bu gün bu mücadele günü gördüğümüzden dolayı ki hiç bir kuvvete tahtı tesirinde olmuyarak erbabi hal ve akil olan Meclis tarafından halife intihap olunmuşdur ve işle günlerin en mesrudu, en mübareki en müteyemmesâ bu gündür. Bundan dolayı şimdiki intihap edeceğimiz olan halifein herhalde o enarlık, o dotap o dalavere merkezli olan İstanbul'da intihap edeceğimiz halifenin kalmasına razı değiliz. Arkadaşlar bunu katiben kabul olmuyarak, intihap edeceğimiz halife yanımıza gelin, yanımızda bulunsun, yalnız bırakmayalım.

SİRRİ BEY (Lazik) — Bendeniz meselenin birinci şakına emri vakı, nazariyle bakılarak ikinci safhası hakkında söyleyeceğim. Halife intihap olunduktan sonra İstanbul'da kalması mu lâzım gelir, yoksa Anadolu'ya celti mi? Arkadaşlarımıza ayı ayı hatırlatmam. İsteyim ki birinci gündü buraya topladığımız zaman biz müfete karşı, halife esirdir, âmâl ve harekâtini bakiim doğıldır, sabıp edüdir. Binazıneyle vereceği

emirler bizim için mut'a olamaz. Mazurdur dedik ve halifeyi, makâmı hilâfeti ve makâmı saltanatı kurtaracağız dedik.

RAĞİP BEY (Amasya) — Ve yemin de edül.

SİRRİ BEY (Devamla) — Ve onun için buraya toplandı. Halife esir olduğundan dolayı verdiği emirler mut'a değildir dedik ve sıfatı esaret olarak da onun İstanbul'da bulunmasını ve İstanbul'un da eliyem düşmanlar tarafından tahtı işgalde olmasını gösterdik. Bugün intihap edeceğimiz halife tekrar İstanbul'da kalacak olursa sebebi esaret münselip midir? El'an sabık halifenin esir addedilmesini icabeden ahval eliyem İstanbul'da mevcuttur. Onun için millete karşı, milletimize alenî surette ve kasemî billah olarak verdiğimiz sözde yalancı olmamak için işte Makâmı Hilâfeti kurtardık, demek lâzımdır. Biz aksi surette hareket ettiğimiz takdirde daha evvel söylediğimiz sözlerin hep senia olduğunu ve hiç ihlâsa müpteni olmadığını kendimiz itiraf etmiş olacağız. (Pek doğru sesleri) Bundan başka halifenin muvakkaten oradan kalkıp da bir kaç gün için, bir kaç saat için buraya hatta bu kürsüye gelip ahdetmesi, yemin etmesi lâzım değil midir? (Değil sesleri) Halifeyi, intihap ettikten sonra buraya getirmedığımız takdirde kendi verdiğimiz kararlar hakkında bir tenakuz ortaya koymuş olacağız. Öyle bir tenakuz ki hiç bir suretle teklif olunamayacak ve binazıneyle milletin nazarından korkarım ki evvelce söylediğimiz sözler hakkında intihap edeceğimiz kararlara da sevap bakmamaları dairei ihtimaldedir. Bu ufak ihtimali nazarı dikkate alarak her halde halifenin buraya gelmesini ben her halde barz addederim.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Kıymetli vakitlerio pek dar olması dolayısıyla söylenen sözleri tekrar etmeyeceğim. Tamamiyle Sırrı Bey biraderimizin fikrine iştirak ediyorum.

Efeodım, bahusus, evet; Büyük Millet Meclisinin bugün kavaninine, ahkâmı şeriate yemin etmek mecburiyetiyle halifenin evet buraya kadar gelmesi katiben lâzımdır ve bu kürsüde yemin etmelidir.

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Padişah intihap etmiyoruz.

TUNALI HİLMİ BEY (Devamla) — Arkadaşlardan hatta Heyeti Vekilede mütereddüt olan arkadaşlardan bazılarının mütalâasına göre...

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti) (Sivas) — Hayır mütereddüt yoktur.

TUNALI HİLMİ BEY (Devamla) — Hayır efendim, mütereddüt demiyorum. Ekalliyette kalan bu-

yurduğunuz veçhile - İstanbul'dan halifenin ayrılması ile acaba İstanbul'un makâmı hilâfet olması esası sarsılır mı; sarsılmaz mı? Sualî varidî hatîr oluyor. Sarsılmaz, katîyen sarsılmaz. Çünkü arkadaşlar emanetî mukaddeseyî oradan getiriyoruz. Biz yalnız halife-mizi buraya yemin ettirmek için getiriyoruz. Halife-miz İstanbul'da kalırsa, ne dedim, bendeniz tekrar etmeyeceğim. Sırrı Beyin söyledikleri bütün vakidir, doğrudur. Bir halife katîyen esaret altında kalmaz. Esir bir muhitte yaşayamaz, bu muhakkaktır. Şimdi biz hür bir halife sahibi oluyoruz. Fakat meselef el'ao Makâmı Hilâfet esaret altındadır. Yarın da inşallah onu kurtarılmış göreceğiz.

REİS — Ziya Hüsnî İley söz sizindir.

ZIYA HÜSNİ BEY (Lâzistan) — Sırrı Beyin fikrine iştirak ederim.

RAGİP BEY (Kutahya) — Efendim, ahiren hâdis olan vaziyet üzerine Meclisi Âli gayet muazzam bir için karşısında bulunuyor, halife namını taşıyan adam İngilizlere iltica ile bırakıp gittikten sonra Makâmı Hilâfetin hoş kalması muzırdır iddiasında bulunanları vardır. Bendeniz, Makâmı Hilâfet esarete buldukça hilâfet meselesinin bir müddet daha muallakiyette kalmasında hiç bir mahzur görmüyorum. (Hayır sesleri patırtılar) İhsan buyurunuz efendim, ta ki o makama ehli bulununcaya kadar.

ZIYA BEY (Bilis) — Namaz ne olacak, namaz?

RAGİP BEY (Devanîta) — Gelir burada söyler-siniz.

ZIYA BEY (Devanîta) — Bu sözleri dinlemek istemiyorum.

RAGİP BEY (Devanîta) — Şimdi geçen günkü ilân ettiğimiz heyanname ile Makâmı Hilâfete eslah ve erşet olanını Büyük Millet Meclisi intihap edecek-tir diyoruz. Bugün o haneîlandan bir tuncesini tanımıyoruz. Hangisi eslah ve erşettir. (Biz biliyoruz sadaları) Aynı zamanda bu kürsüde söylenen sözler hepsi hakkında, hepsinin aleyhindedir.

LÜTFİ BEY (Malatya) — O sözleri söyleyenler rey vermesin.

RAGİP BEY (Devanîta) — Binaenaleyh vicdanınızı elinize alınız, eslah ve erşet kimdir? Bunu intihap edecek kimdir? Bu zatı Büyük Millet Meclisi nasıl bulacaktır? Bu ciheti düşünmek lâzım gelir. Bundan başka o, o eslah ve erşedi bulduktan sonra onu intihap edeyim. Fakat onun burada oturması, veyahut İstanbul'da bulunması meselesi meseleli taliyedir. Evveleminde tenvir etmek isterim ki bu Makâmı Hilâfete eslah ve erşet kaç zat vardır. Bunu halletmek lâzımdır. (Anlaşıldı sesleri, ayak gürültüleri)

SELÂHATTİN BEY (Mersin) — Efendim, ben deniz de Sırrı Beyin ifadatiyle bugun Makâmı Hilâfetin bu vaziyette bulunması ve Makâmı Hilâfet, bu vazifede bulunan kimsenin vazifesine ibadet etmesi havadadır. Bittabi huna derhal bir karar itihaz buyurmalı ve fakat itihaz edilen karar müsliminin imametine getirilen zatın gene ecnebi kontrolü ve tahtı tesirinde kalması bittabi kendüsünün sıfatı imametin ifa olunamaması demektir. Binaenaleyh bendenizin düşündüğüm Hükümet derhal telgraf huturunu tutar ve hiç bir kimseyi dışarı çıkarmaz, oradaki mümesulimize emir verirler, emin olduğumuz, hâkim olduğumuz noktaya çıkardıktan sonra derhal bilâfet ilân olunur. Bu ana kadar mesele Hükümetçe yapılmak ve Heyeti Âliyeniz inihap meselesini tespit etmelidir. Bendenizin düşündüğüm hudur; halifenin biatı için Meclisi Millimiz hallını temsil etmesi hasebiyle usulen ve şer'an biatı lâzımdır ve biatla heraber halifenin ile kabulü, hüsnü hizmet edeceğine her suretle âlemi islâma ve Türkiye Hükümetine hâdim olacağına yemin eder. Gözümüz önünde bu suretle itimat ederiz. O zaman ortada bir halife vardır, deriz. Binaenaleyh tegevvsüşü mucip olmamak için bendenizin teklifim hükümete intihap edeceğimiz zat kım ise derhal hududu esaret içerisinde ise çıkarmalı ve çıkardığı anda intihap edilip derhal toplar atılmalı ve bu suretle ilân etmeli.

RAGİP BEY (Devanîta) — Anlaşıldı. (Handeler) Buyledir ve pek açıktır.

YASİN BEY (Gaziantep) — Efendim; bendenizden evvel söz söyleyen arkadaşlarımın mütalâatına kendi kanaatim ve kendi düşüncem, sonra bağlandığım, ahdetliğim, yemin ettiğim, bir misakın dördüncü maddesine muvafakat edemeyeceğim. Yani hilâfetin İstanbul'dan kalkıp buraya gelmesi ve burada bulunması esasını kendi düşüncem itibarıyla ve misakın da dördüncü maddesini kabul etmekte mazur görüyorum. Arkadaşlar çok rica ederim İstanbul'un bundan evvelki vaziyetiyle bundan sonraki vaziyeti Meclisi Âlinin son verilği karar üzerine bizim Hükümet bundan evvelki şekil ile bugünkü şekil arasında çok fark vardır. Sonra çok rica ediyorum, diyorlar ki İstanbul'da intihap edeceğimiz gene esirdir, ben bu esareti anlamıyorum. Bu esaret doğrudan doğruya o hilâfetin ecnebi kucağına atılmasıyla şey olmuştur. Yoksa Büyük Millet Meclisinin intihap edeceği bir halife eslah ve irşat eder. O da eslah ve erşet olur. Onun da İstanbul'da kalması taraftarıyım. İstanbul'un son vaziyeti malumdur. Bugün İstanbul'da Meclisi Âlinin son kararı üzerine İngilizlerin ellerinden gelse onları si-

lab kuvvetleriyle çıkarırlar. Ufacık bir mümessilimizi, ufacık bir adamımızı görmek istemezler. Hükümet bugün göniyorum ki maâşşükran arkadaşlar işgal kuvvetlerini ve bir çok tahakkümlerini bir çok şeylerini kırmış hulusuyorlar. Onun için eğer her halde halifenin huraya gelip Meclisi Âlinin huzurunda ve esasatımız üzerinde bizim muvaccemizde yemâ et-
mek için muvakkaten gelip gidebilir ki hatta bu muvakkat zaman için de gelip gitmesini dahi fena görü-
yorum, küçük aklımla. Biz buradan bunu intihap ede-
riz, intihap etmek demek, kabul etmek demek, biat

etmek demektir. Daha iyi bir halifenin hududu mil-
limizo getirmek, yani huraya getirmek şekli yani bu-
run buraya getirilmesi makarrı hilâfet olarak tanıdı-
ğımız İstanbul'u halifeyi buraya getirmekle imha et-
mek, ihya etmek zannederim sulh konferansında bi-
zim vaziyeti esasıyemiz üzerinde çok tesir yapacaktır.
Her halde İstanbul'la kalması daha doğrudur zanne-
derim

REİS — Efendim, üç saat geçti, beş dakika te-
ceffüs edelim. Müteakiben içtima ederiz.

BEŞİNCİ CELSE

Açılma Saati : 4,18

REİS — Reisimizi Dr. Adnan Beyefendi

KÂTİPİ.FER : Hakkı Bey (Van) Mahmut Sait Bey (Mus)

REİS — Efendim; celseyi açıyorum. Söz Ziya Be-
yindir.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Muhterem arka-
daşlar, firari Vahidüddinin bu kadar hiyaneti, sırf
firatındaki redâet beyyisiyle yaptığına kani misiniz?
Bendeniz buna kâdi değilim. O esaretin tahtı tazyik
ve şiddetinde bunu yaptı. Esaretin tahtı tazyik ve te-
sirinde olan bir balifeyi, şeriat, halife olarak tanımi-
yor. Şimdi aynı suretle, aynı akihete düşmek zanne-
dersem muvafık değildir. Bu gün İstanbul'a zanne-
dersem fiilen hâkim değiliz. İstanbul bir işgal muntaka-
sıdır. Halen o vaziyeti muhafaza etmemiş olsaydı Va-
hidüddin furar etmezdi ve ettinmezdi. Rızaenaleyh ka-
çıp kaçmamasında katiyen ebemmiyet yok. Bunun
ehemmiyetinden bahsetmeyeceğim. Fakat bilfiil hâkim
olduğumuz bir muntakada Halifeyi intihap etmek şart-
tır, biatta şarttır. Biat, intibabatın esasatıdır. Biat
tamam olmayınca, intihap tamam olmaz. Hatta hatırlarsınız ki Hazretü Aliye bir çokları biat etmedi ve
hilâfeti de tamam olmadı. (Oldu sesleri.) Yine hatırlarsınız ki Hazretü Ebubekir, Hazretü Aliye biat et-
medi. Yani biatın, intibabatın şeriatinden olduğunu
ızab etmek için arz ediyorum. Biat şarttır ve Hazretü
Ali'nin de biat etmesi lâzım bir keyfiyettir. Biat,
halifenin intibabı şeriatindedir. Biat olmayınca in-
tihap tamam değildir, nakıstır. Binaenaleyh bir mu-

hiti işgalde balife intihap ederek yine eski vaziyete
düşmek katiyen muvafık değildir.

HAŞİM BEY (Çorum) — Yaği musafaha mu et-
mek istiyorsun?

YUSUF ZİYA BEY (Devamla) — Evet müsafa-
ha edelim (kesmeyelim dinleyelim sesleri) bir camie,
bir mescide bir imam veyahut bir müezzin tayin et-
tiğimiz zaman o vazifesinin ne olduğunu bilir. Camie
tayin olunca imam bilir ki gidecek camide imamet
edecek. Efendiler, intihap edeceğimiz balifenin vazifesi nedir? Ben bu sualı Heyetü Aliyenizden soruyo-
rum. Bir imamın bir müezzinin vazifesi malum iken,
bir halifenin vazifesini tayin etmemek mücavviz bi-
rakmak muvafık mıdır?

RUŞTÜ BEY (Ergani) — Şeriat tayin etmiştir.

YUSUF ZİYA BEY (Devamla) — Şeriatın tayin
ettiğini biz telkik etmeliyiz ki mübhemattan kurtula-
lum. Şeriat tayin etmiş ise umuri şeriate ile alakadar
olan zevat buraya gelsin, tespit etsin ve beni de ikna
etsin. Efendiler, halife haşgı şeriat dahilinde intihap
ediliyor? Bendenize kanaatıma göre islâmiyette saltanat
yoktur. Bu cihetten korkuyorsanız bunu iptal
ediyorum. Islâmiyet, Cumhuriyet halk üzerinde müesses
bir mecmuâi hâkimiyettir. Esası Şûra ile müdevven-
dir. (Malum sesleri.)

YUNUS NADI BEY (İzmir) — O, hal edilmiş meselede dir.

YUSUF ZİYA BEY (Devamla) — Fakat o şûra-
nın reisi tabii, halife olacak herhangi bir zattır.
Efendiler şeriatı İslâmiyeden bahsediyorum. Müslü-
man bir mecliste şeriatı İslâmiyeden bahsediyorum.
Binaenaleyh umuru şerîye ile alakadar rüfekâi kîra-
mın vicdanî insafına müracaat ediyorum. O şûraya
riyaset edecek zat, herhalde halife olacak zattır. Ha-
life cismanî, ruhanî sıfatları nefsinde cem eder. Fa-
kat mukayyeden cem der. Onu Takyit edecek ise mü-
cerret şûrayı ummettir. Bu usulü şerîyeden, kavâidi
şerîyeden dir. Buna iman eden insanların bunun karşı-
sında söz söylememesi lâzımdır.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakır) — Halife, ya-
nı Meclisin reisi mi olsun? (Gürültüler)

YUSUF ZİYA BEY (Devamla) — Meseleyi umu-
rî şerîye ile alakadar olan rüfekâyı kîramın vicdanî
insafına terk ediyorum. Binaenaleyh söz söylemek sü-
kût olmamak hakları iken sukût ederlerse vobal ya-
rın ruza mahşerde boyunlu rındadır. Mahşere halife-
nin vazifesi tayin edilmeli ve intihap, şeriatî lüzime
taahhüdde olmalıdır. Yoksa efendiler halife yalnız bir
kelime ile olmaz. Biz Vâtânın Sarayını taklit ediyoruz.
Bu kabîyen böyledir. Yoksa âlemi İslâm'da mu-
hîş teşevvüş vardır. Bunun önünü alınız. Yoksa pek
fena olur.

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) —
Hiç bir teşevvüş yoktur. Merak etme.

YUSUF ZİYA BEY (Devamla) — Rü benîni ka-
naatlıdır.

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) —
Arkadaşlar mevzubahis olan meseleyi çok münakaşâ
etmek, çok tahlil etmek mümkündür. Fakat zan-
nediyorum ki münakaşâ ve tahlilâtta ne kâtil ileri
giderek meseleyi halletmekte o kadar müşkîlât ve
teahhurata uğrarız. Bir ile mevzubahis olan mese-
leyi muhtesîl safhadan mutalâda etmek mümkündür.
Meselâ şimdi kürsüyü terk eden refiki muhteremi-
miz doğrudan doğruya halife olacak zatın sıfatını
salâhiyetinin ne olacağından bahis buyurdular. Zan-
nediyorum ki ondan evvel firarî halifeyi halletmek
ve onun yerine bir halife intihap etmek birinci saf-
hâyı teşkîl etmek lâzım gelir.

İkincisi, intihap olunacak halifeye keyfiyeti intih-
abî tabîğ edecekiz. Ondan sonra bu müntehap ha-
life nerede oturacaktır? Ahvalı umumiyele siyasiye
hangisini müreccih görmektedir? Ondan sonra bu
halifenin salâhiyetinin derecesi ne olmak lâzım ge-

lir meselesi mevzubahis olabilir. Binaenaleyh bugün
hepsini birden halletmenin imkânı yoktur. Bendeniz
söyleyeceğim bir kaç söze, arkadaşımın mevzubahis
ettiği noktadan başlayacağım. Bu Meclis, Türkiye
Millîtinin Meclisidir. Türkiye halînin Meclisidir.
Bunun sıfatı, bunun salâhiyeti, yalnız Türkiye halkı-
nın yalnız Türkiye Milletinin, Devletin hususiyetine,
mukarreratına dır. Bu Meclis kendüsüne, bütün
âlemi İslâmiyete şâmil bir kudret veremez efendiler.
Binaenaleyh bu Meclisin Riyasetinde hülunacak za-
tın da olsa olsa temsil edeceği şey, yalnız Türkiye'ye
ait olabilir. Bu mahdûd bir şeydir. Halbuki Makâmı
Muallâyı Hilâfet, bütün âlemi İslâma şâmil bir ma-
kâmı mukadderdir. Türkiye Devletinin ve halkının
bu noktadaki vazifesi dinîye ve vicdanîyete diğer âle-
mi İslâmın dahî ayı güne gelmesine kadar bu Ma-
kâmı Muallâyı mesnet olmaktır. Bütün kudretle,
bütün kuvvetle onun kuvvetini, kudretini, şerefini
bütün âlemi İslâm nazarında ve gayri İslâmî âlem
nazarında mâsun bulundurmaktır. Yoksa kendi mev-
cudiyetini halifenin bir yedi iktidarına veremez, ve-
remez efendiler ve vermeyecektir efendiler. Âlemi
İslâm'da teşevvüş varmış veyahut olacaktı. Bu söz-
lerin hepsi yalandır, kim söylemişse yalan söylüyor.

YUSUF ZİYA BEY (Bilis) — Paşa Hazretleri,
ben yalan söylemem.

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) —
Sen yalan söyleyebilirsin, müstâzın.

YUSUF ZİYA BEY (Bilis) — Kabîyen söylemem
ve bunu kabul etmem Paşam.

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) —
Ben bir defa size yalan söyledim demiyorum. Siz
hunu söyleyenler yalan söylemişler, diyorunuz. Sen
kendin üzerine aldın.

YUSUF ZİYA BEY (Devamla) — Bendeniz ya-
lan söylemem.

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) —
Efendiler; o fetva, firarî habîfe hakkında yapılacak
muameleyi tespit ediyor. İntihap olunacak habîfe
hakkında da itiraf etmek mecburiyetindeyiz ki has-
belicap ve hasbelhadîsat, muhtazarı tarihi olarak ha-
nedani Âli Osmanî kabul etmek ve muhafaza etmek
zaruretindeyiz. Bu âlemin, içinde bizim aradığımız
evsafı bulmak bugün için biraz müşkûldür. Belki
gençleri sunî mahsusada yetiştirildikten sonra evsaf
ve sıfatı lâzimeyi haiz insanlara tesadüf edilebilir.
Fakat bu gün bu ciheti hakikaten tetkük ve tahli
ederek olursak pek müşkûl vaziyette kalabiliriz. O gün
için intihap meselesinde bendeniz de çok dağdağsız
muamaleye temayül göstermek muvafık oluyor, O da

zaten firariden sonra gelmesi herkesçe muntazır olan bir zat vardır. Abdülmecit Efendi. Bir defa bu adam bazı fenalıklar ve hatalar yapmıştır. Şahsiyeti süzürinde Meclisi Âlîmizde de bir çok tenkidatta bulunmuştur. Bunlara rağmen dün gece bu adam nevama bir semet vermiş oluyor ki (Türkiye Büyük Millet Meclisinin mukadderatını ben kabul ediyorum) diyor. Binaenaleyh intihabatta mazhari sühulet olabilmek için bu zat üzerinde efkârî temerküz etmek muvafık olur zannındayım.

Şimdi halife intihap olunacak zatın İstanbul'da kalması veyahut buraya getirilmesi meselesi var ki bu nazık bir meseledir. Efendiler. Şimdi hâkiki vaziyeti teklif edecek olursak İstanbul kuvayı itilâfiyesine kuvayı askeriyesi tahtı işgalindedir. Onların tahtı tesirindedir. Buna hiç şüphe yoktur. Fakat bu tesirin derecesi dün ile bu gün bir değildir. Yani bu gün hiç bir kuvvet kullanmadığımız İstanbul üzerinde haizi tesir ve nüfuz olmaya başlamışızdır. Bunun aksi bu nüfuzu akimiyetin şaysine doğru delâlet etmektedir. Bunun en birinci delili Harıngton'un, yahut İngilizlerin kendilerinin İstanbul'da hâkim olmadıklarını veyahut karibin hâkimiyetlerinin zail olacağına kail olarak ellerindeki avı beraber alıp kaçmak istemişlerdir ve kaçırmışlardır. Bu delili bahirdir ki biz İstanbul'da tesiri nüfuz etmekteyiz. Bu tamamdır denilemez. Yani Makâmı Hilâfet tamamen tahlîs edilmişdir. Fakat Türkiye'nin bir vazifesi Makâmı Hilâfeti kurtarmaktır. Bu bizim için bir davayı mahsusdur. Bunu Makâmı Hilâfet olarak nâmayetine kailar göstermek ve onun kurtarılmasına çalışmak bizim için hayırlı bir davadır. Bizim için bu dava âlemi İslâm nazarında levkalâde lakıyie eden bir meseledir. Bunu sarılamak doğru değildir. Yani Makâmı Hilâfeti başka bir yere nakletmek bu günün şeraiü hususiyesi itibarıyla doğru olamaz.

İkincisi yine menfi olarak düşündüğümüz zaman makâmı hilâfet hemuz haizi tesir ve nüfuz olmadığımız ve düşmanların tesirinin haizi nüfuz olduğu bir münkadadır. Halîfeyi hapsedmek onu tanımamak bu adamların ellerindedir. İsterlerse yapabilirler. Fakat bu tarzı hareketleri bizim aleyhimize değildir. Belki bizi oihan nazarında mağdur ve mazlum gösterecek ve davamızı haklı gösterecek kendi aleyhlerine bir takım hareketler. Binaenaleyh bunları yapacakları itibarıyla hiç bir vakit tavahuş etmemelidir. Bu itibarla toktıhap edeceğimiz halîfenin orada kalmasını davamız noktai nazarında muvafık gibi ad ediyorum.

Üçüncüsü bizim cihan nazarında en büyük kudret ve kuvvetimiz yeni şekil ve mahiyetimizdir. Efen-

diler yani Makâmı Hilâfet tahtı esarete olabilir. Halife namını taşıyan, İngilizlere iltica edebilir ve onlarla beraber kaçabilir. Efendiler her şeyi yapabilir. Fakat Türkiye Büyük Millet Meclisinin tarzı idaresini, siyasetini, kudretini katıyen sarıamazlar. (Alkışlar) Binaenaleyh aman halîfeyi kaçıracaklar, esir edecekler, şöyle olacak, böyle olacak diye biz telaş edecek değiliz. Telaş edecek bütün âlemi İslâm olmak lâzım gelir. Onlar da telaş etsinler. Onlar da bizimle beraber çalışsınlar ki Makâmı Hilâfeti kurtaralım ve serbest olarak bütün oihana şâmil bir halîfeyi oraya oturtalım. Onlar da ancak bu suretle bize muavenetle bulunurlarsa.

Bir de halîfenin Anadolu'ya bu günlerde getirilmesi mevzu bahis olmamak lâzım gelir. Biz murahhaslarımızı dünya nazarında sulh için Lonzan'a göndermişiz ve sulh talep ediyorum ve sulhun olacağına da ümitvar bulunuyoruz. Binaenaleyh yeni bir hadise, ve çok ehemmiyet verir gibi hiç bir hadise olmamak lâzım gelir. Sulh yapalım diyoruz. Şayet sulh olmazsa, muharebe yapmak mecburiyeti olursa o zaman belki halîfenin düşman tahtı tesirinde ben durmam diyip buraya gelmesi ve bizimle beraber burada nazarı dikkati celbederek mücadeleye devam olunması bizim için bir kudret olabilir. Yoksa gelmesi ve getirilmesi meselesi değildir. Bizi dışarı zaaf eden bir meseledir. Sonra arkadaşlar evvel ve ahır arz ettim. Tekrar edeyim, bütün zihniyetlerin tenevür etmesi için tekrara lüzum görüyorum. Türkiye halkı bilâ-kayduşarı hâkimiyetine sahip olmuştur. Hâkimiyet, hiç bir renkte hiç bir şekilde hiç bir mana ve delillette işlerak kabul etmez. Halife olsun, unvanı ne olursa olsun, bu milletin mukadderatında bir müşareket sahibi olamaz. Efendiler millet buna katıyen müsaade edemez ve bunu teklif edecek hiç bir Millet Vukub olduğuna kani değilm. (Alkışlar) Binaenaleyh bütün hareketimiz bütün mukadderatımız bu noktai nazardan olabilir. Başka türlü imkânı katısi yoktur. (Fetvâi şerif okunsun sadaları)

MEHBL EFENDİ (Şerîye Vukub) (Konya) — Efendim, Yusuf Zıya Bey ruhanîyet, cismanîyet diye bazı şeyler söyledi, ve diğer zamanlar da bu kelime istimal olunuyor. Ruhanîyet, cismanîyet tabiri nürsanîyete ait bir tabirdir. İslâmîyette ruhanîyet, cismanîyet diye tabir yoktur. (Şiddetli alkışlar) Sonra arkadaşlardan ekseriya efendim hilâfetin vazifesi nedir? Bu âkide bir soruluyor. Efendiler İslâmîyette müstebit bir hükümet yoktur. Hükümeti İslâmîye tamamen meşruattır. Fakat meşruüyü şeraiü ahkâmını icra suretiyle meşrutur. Ama bu olabildi mi olamadı mı?

Evvel suüstümâlet ta oldu, şeriatla hiç yavaşmayanlar da oldu. ahkâmı şeriatın haricine de çıkıldı. Fakat makamı hilâfetten veyahut makamı hükümdarîde bulunan adamların bu vazifeyi ifa etmemelerinden dolayı bu vazife kendilerinden sakıt olmak lâzım gelmez. O vazife ile memur edilir. Fakat ifa etmemişlerdir. Halife İslâmlara ait bir unvandır. Ve Kur'anı azimîşşan ile sabittir. Efendiler Cenabı Hak Hazreti Âdemü halife kıldım buyuruyor. Fakat hilâfetin manası efendiler dünyayı vakîi merhununa kadar imara say etmekür. Bu imara da şeriat dairesinde iday etmektir. Binaenaleyh halife olan zat, şeri şeriatın ahkâmını icraya memur olması lâzımdır. Hilâfet, İslâmlara mahsus bir unvan olduğunun sebebi de budur. Çünkü İslâm niyasetinde bulunana halife deniyor. Bu da ahkâmı şeriyeyi icra ile memurdur. Halife denilen zat tenhizi ahkâmı, icrayı hukuka, mazlumun imtikanını zalımdan almaya. Kadir olmalı. Fakat efendiler halife denilen âlim olmalı, mücthit olmalı, sahîbi rey ve telbir olmalı. Bunun içinde de şecaat besalet le var, her şey var. Fakat bu şeriatın cemini bir şahısta bulmak imkânı var mıdır yok mudur? Elcevap : Yoktur. Yok olunca ne oluyor şer'ian her umunu ehline tevdi ile takdimi onial tarifisine riayetle Makamı Hilâfette bulunur. Şimdi efendiler bizim halı hazırımıza gelince, evvel biz bir halifeye biat ederiz. Bu Müslümanlar için vaciptir; lâzımdır. Hatta telhizi de caiz değildir. Bu halife ile lâzım gelen vazıfı şeriyeyi Meclise terk eder. Meclis vasıtasıyla icra ettirebilir. Bunun için cumhurlarıca rica ederim. Evvel intihap meselesini biletim de sonra sıfallarını düşünelim. (Doğru besleri)

REİS — Efendim; denilki fetvayı Encümeğe göndermişiniz. Encümen bir mazbata yazmış arzu eder seniz onu okuyayım.

Şeriye Encümenini Mazbatası

Heyeti Vekâletinin halifenin sırarından bahisle Meclisin kararı ve hile ahennin intihabına dair Meclisin kararı olan beyanatına binaen cereyan eden müzakere neticesinde Şeriye Vekâleti Ceblesi tarafından fetva israrı lüzumu teklif olunmasıyla Vekâleti müğarunileyhadan takdir buyrulmuş fetva Mecliste kıraat olunmuş ve fetvayı celile tarzı tahririnde usul ve teamülî kadimeye tevafulk etmiyen bir noktası ki o da tahsisen indâhig beyan edildiği cihettir. Bu cihetin tasvibi talep olunmuş ve Meclisçe bu cihetin ilâvesi lüzum ve ademî lüzumu müzakere olunmak üzere keyfiyetin Şeriye Encümenine havalesi kabul olunarak Encümenimize tevdi olunmakla bu ibatla müzakere icra edilmiştir. Neticede fetvanın esbabı ihtilâlî mübeyyo

olan metnin vakîa mutabık olduğu cihette yalnız şer'ian sanî olarak bu suretle münhalı olur mu ibaresinin tahrir ve Heyeti İffaiyeye imza edildikten sonra Şeriye Vekâleti Ceblesince imza olunması usulü müteba-zaya muvafık olduğuna mütefikân karar verildi.

18 Teşrinisani 1338

Aza	Kâtip
Konya	--
Rifat	
M. M.	Şeriye ve Evkaf Encümeni
	Reis
Karahisarî Sahip	Ankara
İsmail Şukrî	Mustafa
Aza	Aza
Denizli	Adana
Hasan	Mehmet Hamdi
Aza	Aza
Kütahya	Erzincan
Soyfi	Fevzi

Minettevlik

Bu meselede, einmei Mandıyeden cevap ne vechilodir?

İmamı Müslimin olan Zeyt düşmanio umuro müslimin aleyhinde mucibi mahvolan idkâlfı şodüdesini bilâzarure kabul ile hukuku İslâmıyeyi müdafaaadan azını ızhara müstiminin müdafaaaten mücabedelerinde düşmana muvafakale müsliminio ihtilâl ve intikâsını mucip harekâta fiilen teşehhus ve harekâti ihtilâl-kâraneye devanı ve israr ve badebu ecnebi humayesine itica ederek Makamı Hilâfeti terk ve fihar ile Hilâfetten bilfiil feragat etmekle şer'ian münhalı olur mu?

Elcevap : Allahü Âlem Bissevap; Olur.

Ketebenülfakir

Afa Anhülgani

Mehmet Vebbi

Bu suretle hukuk ve menafij İslâmıyeyi sıyaneten Makamı Hilâfete lâyık bir zata erhabî hadü akit tarafından biat olunmak vacip olur mu?

Elcevap : Allahü Âlem olur.

Ketebenülfakir

Afa Anhülgani

Mehmet Vebbi

REİS — Efendim; müsaade buyurunca usulü müzakereye ait bendeniz maruzatta bulunayım. Encümene havale buyurduğunuz Şeriye Vekâleti tarafından verilen fetvayı Encümen bir mazbata ile tadilek Heyeti Umumiyyeye göndermişiz.

OMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Reis Bey; celsei aleniyyeye geçübümüz zaman Encümene gönderildiği zikredilmesin. Bendeniz teklif ediyorum Doğrudan doğruya bu fetva mesele gelmiş gibi reyce vazedelim.

REİS — Efendim; fetvayı reyce koyayım (Fetva reyce konulur mu sesleri) (Mazbatayı sadaları)

ŞÜKRÜ EPENDİ (Karahisarısahip) — O vechile tasadd olunmuşdur. Reyce ikzum yoktur.

REİS — Âraya koyacağım şey nedir efendim. Encümenin mazbatasını reyce koyacağım. Bu kabul edildi mi, keyfiyeti hal tamam oluyor. Encümenin mazbatasını kabul ederler... (Efendim, çok rica ederim reyce koyuyorum) Diğkhat edin; reyce konan hal fetvası müeyyit olan Şerîye Encümeni mazbatasıdır. (Gürültüler)

RAGİP BEY (Kütahya) — Efendim; mazbatada halîne dair bir kayıt yoktur. Halîne karar verilmesine dair beşimiz ittifak etmişizdir.

REİS — Müsaade buyurunuz efendim; biz de onu söylüyoruz.

MAZHAR MÜFİT BEY (Hakkâri) — Halî kabul edenler diye reyce konunuz.

REİS — Efendim, rica ederim şaşırtıyorsunuz. (Mütefakken sesleri) Efendim; tekrar reyce arz ediyorum.

Bunu kabul edenler kâiften ellerini kaldırsın... Kabul edilmiştir.

SULEYMAN SİRRI BEY (Yozgat) — Efendim; intihap meselesini halledelim, ondan sonra celsei aleniyyeye geçelim.

İSMAIL ŞÜKRÜ EPENDİ (Karahisarısahip) — Fakat intihaba dair müzakere devam etmelidir.

REİS — Ediyorum efendim.

HÜSEYİN BEY (Elâzız) — Reis Bey; müzakere yoktur.

REİS — Kim diyor müzakere yoktur.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Efendim...

YASİN BEY (Gaziantap) — Efendim; neyi müzakere ediyoruz?

REİS — Rica ederim! Mevzubahis olan mesele ne idi? Onda bir cüz'ü bilmiştir. Ne söylüyeyim. Sözlerini kesiyorum mi?

LÜTFİ BEY (Malatya) — Meydana iki mesele vardır. Bu gayet muazzam ve mühimdir. Binaenaleyh bu husustaki içtihatımızı ve müzakeramızı Hoyca Celsei aleniyyeye arz edeceğim. Biraz temni ile endemizi rica ederim. Meydana iki mübâhame mesele var. Birisi hal meselesidir. (O bitü sesleri) Buna diyecek yok. Birisi de mübâhame ve biat meselesidir. Fakat fetvayı geçişi şerhinde noksanîyet var. (Gürültüler)

HÜSEYİN BEY (Elâzız) — Fetvaya ait söz söylemeyiniz Lütfi Bey.

LÜTFİ BEY (Devamla) — İmam edeyim efendim. (Olmaz o mesele bitmiştir sesleri)

HÜSEYİN BEY (Devamla) — Lütfi Bey fetvadan bahsedemeyin.

LÜTFİ BEY (Devamla) — Esbabı halî noksan bırakıyorsunuz. Esbabı halînin noksanını söylüyorum. (Gürültüler) Esasen müslimin arasında sefîli dimaya sebebiyet vermesi meselesini fetvaya dercetmek lâzım gelirdi, bu unutulmuştur.

REİS — Buna ait söylemeyiniz efendim. Çok rica ederim. Başka noktadan bahsedin.

LÜTFİ BEY (Devamla) — Bu şerh İslâm nazarında çok mühimdir. (Gürültüler)

HACI MUSTAFA EPENDİ (Ankara) — Andamanışın sen.

LÜTFİ BEY (Devamla) — Halife fiilen sefîli dimaya sebebiyet vermiştir. (Var var sesleri) Gelçim intihap meselesine :

Şimdi emri intihapla halifenin burada bulunması..

HACI MUSTAFA EPENDİ (Ankara) — Ne yapacaksınız söyleyip te efendim. Dinlemeniz kifayettir.

LÜTFİ BEY (Devamla) — Mütalaa olarak söyledim. Vaz geçtim, arzu ederseniz kabul edersiniz, arzu etmezseniz kabul etmezsiniz. Şimdi intihap meselesi hakkında söyleyeceğim.

REİS — Lütfi Bey hâlâ, o noktada mı ısrar ediyorsun (Patırdılar, gürültüler) Rica ederim söyleyin.

LÜTFİ BEY (Devamla) — İkinci intihap meselesidir. Şimdi Halife İstanbul'daiken bizim buradan halifeyi intihap edip biat etmeliğimiz veyahut Halifeyi buraya gelip biat etmeliğimiz meselesidir. Şimdi bizim buradan intihap etmeliğimiz şerhî şerife muvafık değildir. (Muvafiktir sesleri) (Gürültüler, patırdılar) Esbabını izah edeyim şimdi (Gürültüler) Esarete bulunduğu (Gürültüler) Rica ederim (İçtihat serbesttir sesleri)

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Aynı mukabeleyi yaparız Reis Bey. Sükût etsinler.

ABDÜLHAK İSMAIL BEY (Dersim) — Reis Bey, herkes bu kürsüden söz söyleyebilir. Ne için kesiyorlar. İçtihat serbesttir. Rica ederim Reis Bey söz söylemek memnu mudur?

REİS — Efendim bu tarzda müzakere edilmez ki..

LÜTFİ BEY (Karahisarısahip) — Niye gürültü yapıyor?

REİS — Efendim oturulum da denliyelim. Ne oluyor sunuz?

LÜTFİ BEY (Devamla) — Şimdi İstanbul'un işgal altında bulunmasına ve Halife intihap edeceğimiz zatın da İstanbul'da bulunmasına karşı biz bu gün buradan bu Halifeyi intihap ederssek o Halife hüriyeti şahsiyesine malik midir, değil midir? (Mabkür esleri) Oyle ise İstanbul işgal altında değildir ve İstanbul'da Hükümetimiz tamamen hâkimdir. Halife intihap edeceğimiz zatın her türlü kuyut ve şurutan ve taarruzdan azade bulunduğuna kanaat ediyomak bu suretle orada iken biat edebiliriz. Yok bunda tereddüt hasıl olursa mademki bugün Halife orada cemebinin işgali altında bulunacaktır. Aynı vaziyete maruz kalacağız. Halifeyi buraya getirip biat ettikten sonra iade etmek meselesi var. Sonra biz Halifeyi İstanbul'da iken orada bulunduğu zaman biat etmeye ibizi mecbur edecek hal nedir. Evveliminde merkezi hilâfet ve merkezi hilâfeti İslâmiye olan İstanbul'un vaziyetü idariyesi hakkında izahat versinler.

OSMAN İBEY (Kayseri) — Hüsnü Efendi buna cevap versin.

LÜTFİ BEY (Devamla) — İstanbul'un vaziyetü idariyesi hakkında Halifenin buraya gelmesi oradaki vaziyetimizi sarıslar tehlikesi vardır. Halbuki oradaki vaziyetimiz Halifenin buraya gelmesiyle sarıslmaz iktidardayım.

SİRRI BEY (Izmit) — Lütfi Bey; suali Şeriye Vekilinden sorun.

LÜTFİ BEY (Devamla) — Şeriye Vekilinden soruyorum. İstanbul'daki Halifenin serbestisine kani misiniz? İstanbul'daki Halifenin ecnebi tesirinden, her türlü taarruzdan azade olarak hur ve serbest olarak bulunduğuna kani misiniz?

VEHİBİ EFENDİ (Şeriye Vekili) (Konya) — Sözlerini söyle de ondan sonra.

LÜTFİ BEY (Devamla) — Sonra bizim İstanbul'un hilâfeti İslâmiye olarak, hilâfeti nefsi millisinde temerküz ettirmiş olan Türkiye'ye terk edilmesi ta mütarekenin bîdayetiden şimdîye kadar hürün düvelü mutelifenin tahtı tasdikinde olan bir meseledir. Halifenin muvakkaten buraya gelmesi ve burada biat edilmesi tekrar oraya gitmesi meselesi üzerine değildir. Zaten kürrei arz üzerinde bulunan dört yüz milyon İslâma karşı İstanbul Merkezi Hilâfeti İslâmiye olarak bırakılmıştır. Binaenaleyh Halifenin muvakkaten bir yere gelmesi, gitmesi onun buraya gelmesi, ona burada biat edilmesi İstanbul'un idareî siyasiyesi üzerinde katiben tesiri yoktur. Bu böyle bulunduğu hal-

de Halifeyi kendi içimize getirip de kendimize karşı onun da bize tamamen vazife şerhiyesini bîhakikî ifa edeceğine yemin verdirdikten ve usulen lâzım gelen biatı ifa ettikten sonra Halifemizi tekrar mahalline hâkim olarak göndermek daha muvafık; evfak ve daha ümidir. İstanbul'un vaziyetine hâkim olarak gömlerecekleri... Binaenaleyh bu gün burada halifeye biat edecek olursak bütün dünya üzerinde bulunan dört yüz milyon nüfusu İslâmiyeye karşı İstanbul'da bulunan halifenin şimdîye kadar babı esarete olduğunu ilân ettiğimiz halde aynı esaret mevkiminde bulunan bir halifeyi yeniden intihap ettiğimiz zaman diğer âlemi İslâm bu teakuzu, bu tezada ne nazarla hakacaktır? Binaenaleyh bunun vaziyetü siyasiyesi üzerinde tesirâtü siyasiyesi yoktur ve olamaz. Çünkü Hindistan'da ve sair yerlerde bulunan âlemi İslâma karşı düveli mutelife İstanbul'u merkezi hilâfeti İslâmiye olarak terk etmiştir. Bu günkü Lozan Sulh Konferansında bile İstanbul'un hâkimiyetü mesalesi üzerinde bu mevzubahis olamıyacaktı. Çünkü şimdîye kadar onlar da İstanbul'u muvakkaten işgal altında bulundurunuz diyorlar; ve bütün âlemi İslâma karşı bunu da daimî surette tekrar ediyorlar. Bu yolda vesailü mühimme ve vesailü siyasiye mevcuttur. Binaenaleyh biz şimdî bir vehim itibarıyla kalkıp da İstanbul'da bulunan halifeye biat etmek bu surette hakikat kendi tevehhümâtimize vücut vermektir ibaret. Bu, tevehhümdür efendiler. Halife buraya gelmeli ve ona burada biat etmeliyiz. Hulâsai fikrim budur. Bunun haricinde yaparsak İndillah mes'ulüz. Bütün âlem nazarında da yanlış telâkki edilmiş olur. (Ayak patlatılan, şiddetli gürültüler)

MEHMET VEHİBİ EFENDİ (Şeriye Vekili) (Konya) — Efendiler müsaade buyrunuz Lütfi Bey Hazretleri bir defa diyor ki İstanbul'da olup da Halife olacak zata buradan şer'an biat caiz değildir... Şer'an bu biat caizdir, efendiler.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Hayır öyle demedim efendiler. (Gürültüler)

REİS — Kesniyin efendim, cevap veriyor, dinleyin.

VEHİBİ EFENDİ (Devamla) — Dedü efendim, ben biliyorum, vevlki arkadaşımız dememiş olsun. Ben bir mesele şeriye beyan etmiş olayım. Magrip'te olan bir adamın meşrikte bulunan herhangi bir Müslüman biat edebilir, biatla hiç bir mani yoktur. Bu biat. Bundan sonra İstanbul'da olan bir adamı intihap ettiğimizde o zat hüriyeti şahsiyesine malik midir? Değil midir diyoruz. Evet Lütfi Bey, zanneder-

sem İstanbul'un eski haliyle şimdiki halin beyrını telrik etmemiş İstanbul'da bu gün tehlülhamdvelmione oldukça idare elimuze geçmiştir efendiler. (Bravo sesleri) müsaade buyrunuz eskisi gibi değildir. Bununla beraber efendiler zararlar içtima ederse olıvını ilüyar etmek kavaidü şeriyededir. Soruyorum ki zati âlilerine ve Lütfi Beye İstanbul'dan Halife olacak diye bir adamı buraya araba ve vapurla getirip de bihâhare biat ettikten sonra İstanbul'a göndermekte bir mahzur var mıdır? Yok mudur?

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Hiç bir mahzur yoktur.

VEHÂİ EFENDİ (Devamla) — Bey'efendi bilhas-sa zab âlmize söylüyorum, bunun tacili vaciptir ve şer'an tacili lâzımdır. Öyle ise İstanbul'da intihabın da bir fark yoktur buraya gelip de biat nasıl olur? (Gurultular)

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Biat burada olur fakat intihap şimdi yapılsın.

VEHÂİ EFENDİ (Devamla) — Intihap ile biat beyrında fark yoktur. İntihap etmek demek sen müslimin üzerine imamsın demektir. Seo ona istersen intihap de istersen biat de. İstersen başka bir tabir yap. hepî birdir. Rica ederim. Bu günkü hali maslahatı düşünmekle bunu intihap etmek Müslümanlar namına, millet namına, Meclis namına bence eslem olduğumu söylüyorum. Ama rica ederim efendiler, intihap ettiğiniz zati, evet Ali efendi olur, Veli efendi olur, onu heyet takdir eder ve mesele biter. Bunlar üzerinde vakit kaybetmek her halde bizim için doğru değildir.

SALÂH EFENDİ (Erzurum) — Bendeniz iki mesele soracağım Hoca Efendi. Biri intihap, biri de biat meselesi. İntihap meselesinin isticalinde ben de taraf tarım. Fakat esasen intihap etmek (murellezine, anuhünker fehvu halifo ve halifei resul ve kitabullah) Ben bir kere intihap etmişim. Fakat ben şimdi bir adama biat, edeceğim. Biatın esası iki şeyle olur. Biri name ile biat, biri de estaizühillah (innellezine yubayühneke innema yubayühunallah) diyor. Hatta bu ayetü kerim...

BİR MEHBUS BEY — Amin.

SALÂH EFENDİ (Erzurum) — Kim diyor amin? Bunun için erbabi hal ve akdin yedeo beyet tabriyet olması bizim müddet, değil midir? Nami ile biat me-maliki sairedo mahsur kalan ümmeti İslamiye içindir. Yalnız bu ciheti halini bendeniz şer'an olmasını istiyorum. Bu ciheti lüden hal buyruo da mesele ten-civür etsin ve kapansın.

VEHÂİ EFENDİ (Şer'iye Vekili) (Konya) — Efendim, her şey imkân ile mukayyettir. Şimdiki hadde imkân var mıdır, yok mudur?

SALÂH EFENDİ (Devamla) — Bunu kabud ederim.

VEHÂİ EFENDİ (Devamla) — Kabul etün ise göşiyorum.

SALÂH EFENDİ (Devamla) — Hayır, imkânda mesele ararım.

VEHÂİ EFENDİ (Devamla) — İmkân ile mukayyet olunca ve şimdi şu saatte bir imam intihabi lâzım olunca, zati âlinize soruyorum? Yeden beyet musafaha suretiyle imkânı var mıdır? Yok mudur?

SALÂH EFENDİ (Devamla) — Yeden heyet imkânı vardır. (Katiyen yoktur sesleri) vardır. Biz bunu yapabiliriz. Hatta yalnız Hazretü Muhammed'e biat eden bir kavmin... milleti olduğu için ona hutaben demişler ki... Çünkü onun elini tutmakta mahzur vardır. Fakat erbabi hal ve akdin elini tutmak, bizzat musafaha etmek şartı azamdir. Nakisi isbat buyrunuz.

VEHÂİ EFENDİ (Devamla) — Tayyare ile mi getireceğiz Salih Efendi?

İSMAIL ŞÜKRÜ EFENDİ (Karahisansahip) — Mesahih şer'iye başkadır, İmkân noktası gene başkadır. Bu bir mesele şeriyedir.

HAMDİ EFENDİ (Diyarbakır) — Hoca Efendi butübü şeriyede nasib ve tayin diyor. İntihap demiyor.

KASIM EFENDİ (Antalya) — İntihap ile biat arasındaki fark nedir?

HAMDİ EFENDİ (Devamla) — Biat demiyor. İnkamin nasip ve tayini vaciptir diyor. Biat nereden çıkarmıştır?

VEHÂİ EFENDİ (Şer'iye Vekili) (Konya) — Rica ederim. Sabit Efendi bizden sual soruyor.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Efendim; Türkiye Büyük Millet Meclisinin Şer'iye Vekili olmak suretiyle zati âlilerinden soruyorum. İntihap olunmak suretiyle her hangi bir halife nasbolunabilir ve bu intihap telgrafla ihbar olunabilir. Bunu herkes tasvip etmektedir ve hısı de ister. Fakat bu noktaya haşka nikati güzergâh ederek gitmek doğru değildir. Meselemin tamam olması için intihap yapılır. O zat da icabet ettiğini bildirir. Fakat bunun tamamı için te-yiden biat olunursa bu husus tamamlanır. Bunda zama yoktur, bilakis menfaati azime var. Şimdi siyaset bahsinin yeri değildir. Siyaset bahsi için ayrıca konuşuruz. Bunun hilâfında bir fikrimiz varsa buraya söylersiniz efendim. Fakat şer'an asolan budur.

Zatı âlinize de Şerîye Vekîli olmak sıfatıyla soruyorum.

TUNALI HİLMİ BEY (Ankara) — Saçak öpmek mi istiyor.

SALAHATTİN BEY (Mersin) — Saçağı sizler öpmüyorsunuz. Saçak yüzü ben görmedim.

OPERATOR EMİN BEY (Bursa) — Sizler kim?

SALAHATTİN BEY (Mersin) — Bazıları... (Gürültüler)

Ben saçak öpmemiştir. saçak yüzü bile görmemiştir. Bazıları (Gürültüler)

VEHİBİ EFENDİ (Şerîye Vekîli) (Konya) — Efendim; rica ederim işi uzatıyoruz. İntihabı hâlatta, yani biat olunacak zatın fiuzunu şart değildir.

SALAHATTİN BEY (Mersin) — Okuduk. bir İslâmîda şart olduğunu okuduk.

VEHİBİ EFENDİ (D. Vanlı) — Vuzuh vardır. efendim (Gürültüler)

İSMAIL ŞÜKRÜ EFENDİ (Karahisarısahibi) — Bendenize söz vermişsiniz vanıldığınızı anlamınız... Bu da esasatı şerîyeye nazaran bir muvafak olur. Bunun için ittifak lâzımdır. İntihabı olmayan bir şeyin muhterem olması sonradan hilâfî olarak teshilen hilâftır. Bu hilâfî asıldır. O hilâfet meselesinde olmaz.

VEHİBİ EFENDİ (Devamlı) — Teshilen hilâfî lahadır efendim bu Vuzuh şart değildir. İntihab, biat gâipden de olur.

İSMAIL ŞÜKRÜ EFENDİ (Karahisarısahibi) — Efendiler, bir mesele başka. Hicra efendi hazretleri yanılıyor.

ATİF EFENDİ (Ankara) — Sizin hepimizin itimat ettiği adama karşı bun şimdiki kadar laf söylemedim. sizin hepimiz ettiği... İstanbul'da halife olan zata... ebu bizim muvafakatımız ve bizim hepimizin biatı addolunur diyor. Sarahaten söylüyor şeri şerif. (Nuna mani olunuz sadaları)

REİS — Rica ederim, müsaade buyurun, bir dakika oturalım.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Arkadaşlar; ben yapılması lâzım gelen muvafakıyı şimdi arz edeceğim gibi tasavvur etmekteyim. Heyeti Celîleniz halifeyi intihap eder. Bunun üzerine Meclis'in bir intihap kararnameyi ortaya çıkar. Bu kararname üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi bütün zatı Makâmı Hilâfete intihap ettiğine dair bir beyanname tertip eder. Aynı zamanda Makâmı Hilâfete intihap olunan zat da Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Makâmı Hilâfete intihap edildiğini bütün âlemi İslâma tebliğ edecek bir beyanname olacaktır. Her

iki beyanname daha Meclis tarafından görüldükten sonra tespit olunacaktır. Bu kararla beraber bu iki beyanname intihap olunan zata Meclis'inin tespit edeceği bir vasıta ile bildirilecektir. İntihap olduğunu kendisi kabul ederse o beyanname imza ettirilecek ve o beyanname de âlemi İslâma gidecektir. Aynı zamanda Türkiye Büyük Millet Meclisi beyanname de âlemi İslâma gidecektir. Başka bir muvafakıya lüzum yoktur. (Müzakere kâfi sadaları)

REİS — Efendim, burada üç tane taktir vardır. müzakerenin kifayetine dairdir.

HASİP BEY (Maras) — Efendim, Lütfî Bey bir soru sordu. Fakat Vehbî Efendi cevap vermedi. İstanbul'un işgali münasebetiyle hallu akde muktedir olmayan bir zatı Makâmı Hilâfete geçirebilir miyiz? (Verdi sadaları)

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Cevap verdi canım verdi.

REİS — Efendim, müsaade buyurun Müzakerenin kifayetine dair taktirler vardır. Maamafih söz almış bir çok arkadaşımız da vardır. Münasip görürseniz bir taktir var. Okuyacağım.

İSMAIL ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahibi) — Reis Bey kifayet aleyhinde söyleyeceğim efendim, efendiler. öyle bir mesele konuşuyoruz ki âlemi İslâm'da belki bin senedenberi hilâfet dolayısıyla fitne yangınları yandırmıştır. Bu gün öyle bir mesele hallediyorsunuz ki bütün âlemi İslâmın mukadderatını bu kürsüde halledilecektir. Rica ederim. Mesele arız amuk tetkik edilsin. Ondan sonra halledilsin ve halli özüm gelen şu mesele zannederseniz ulema arasında da hadî ihtilâf olmuştur. (Öyle bir şey yok sadaları) Halbuki meselelerin bir ciheti fikhiyesi vardır, bir de ciheti siyasiyesi vardır. Ciheti fikhiyesine gelince: efendiler. (Kifayet aleyhinde söyleyeceğiniz sesleri) Kifayet aleyhinde evet. Bu eshabı muvafak eder. Ciheti fikhiyesi ulemai İslâmın, fukahayı İslâmın ihtihadiyle sabittir ki, hilâfet o da sair ukudlu şerîye gibi bir akdi şerîdir. İntihab... (Gürültüler) Rica ederim, beş dakika dinleyiniz. şeriatın bahsediyorum. (Gürültüler) Efendiler, ademî kifayetin eshabı muvafakını arz ediyorum. Tekrar ediyorum, halife intihabı başkadır, yani intihab başkadır, biat başkadır, Hilâfete bir zatın, yani halifenin nasib ve tayini vaciptir. Fakat nasib biat suretiyle hâsıl olur.

İntihaba gelince, intihab biat değildir. Eğer intihab biat olsaydı, Hazretü Onuncun tayin etmiş olduğu zat halife olurdu. Erbabı hallu akid ki bunlardan birisini halife kabul etmeği sonraları müslüman kabul etmişti. İşte bu altı kişi kimi intihap ederse

ona biat edeceklerdi. Bu altı kişinin ârâsı Hazreti Osman'la, aleyhte takarrur etti. Binaenaleyh, biat Hazreti Osman'a olmuştu. Ondan sonra umum ashap birden biat ettiği için Hülefayı Raşidin içinde bilittifak, yani kimsenin rey-i harîc olmamak üzere Makâmı Hilâfeti ihraz eden ancak Hazreti Osman bin Affan Radıyallahü anhülmennandır. Sonra Hazreti Ömer'in ve Hazreti Ebuheker'in hilâfetlerinde esbabı guzinin rüesasından bazı zevat bu hülefaya biat etmemişlerdir. Hazreti Osman kadar müttelik değildir. Lâkin bunların hilâfetinde biat etmediğinden Hazreti Osman kadar müttelik değildir. Lâkin bunların hilâfetinde bir iki kişinin biat etmemesi bunların hilâfetinde bir ıstihab zemini teşkil etmez. Yine alettahkik Halife Resulüllah'tır. Bu işlerde (Sadede geliniz sesleri) Müsaade buyurun efendim. Hilâfet biat olunca, akıt olunca; kütübü fıkhiyeye göre akıttır. Akitte esas olan tarafeynin icap ve kabulüdür. Fukahanın heyanatına göre akıt, tarafeyni akdeynin icap ve kabulü ile tamam olur. Hilâfet meselesinde icap, erbabı hallü akıt tarafındandır. Erbabı hallü akıt ise şu Meclisi Âlidir. Bugün, (Gürültüler.) Akitte... (Esasa giriyor sesleri.)

REİS — Esas hakkında söylüyorsunuz, esbabı mucibe ve kifayet aleyhinde söyleyecektiniz.

ISMAIL ŞÜKRÜ BEY (Devamlı) — Bugün akıt te meclisin ittihadı şarttır. Bu mesele fıkhî taalluk eder bir meseledir.

Bu mesele hallülünmadıkça hilâfet gibi bir emir mühimdir, şeriatın tayin ettiğinden başka hilâfı asıl bir kaideye ibtina ederekten böyle bir emri şeriyi şu Meclisi Âlinin kabul etmesi doğru değildir. Bu meselelerin her halde hallü lâzımdır. Diğer meselenin undan sonra hallü lâzımdır.

HACI MUSTAFA EFENDİ (Ankara) — Hoca efendi gitmeyiniz. Bu tarafa bakınız. Bir şey soracağım. (Söyle sadaları) Müsaade buyurun. Müzakere'nin kifayeti aleyhinde söyledi. Fakat hallü faslolmadık bir mesele varmış. Ne ise söyle o meseleyi.

ISMAIL ŞÜKRÜ EFENDİ (Devamlı) — Şeriyet Vekili dedi ki, gıyaben biat caizdir. Efendi, ittihadı meclis lâzımdır. Akitte ittihat şarttır. Efendim, sonra biat meseleleriyle burada icabın, İstanbul'da kabulünü fukaha, maslahata binaen ve hilâfı asıl olarak biatı tecviz etmişir. Böyle hilâfet halifenin buraya gelmesinde mahzur yoktur.

HACI MUSTAFA EFENDİ (Ankara) — Olamaz efendim, keşke hileydim, sabahleyin kitap önümde idi, buraya getirir sağa gösterirdim. Müsa-

de buyurun, şimdi efendiler bu zat demek istiyor ki, gıyaben biat caiz değildir. Böyle mi demek istiyor, bilmiyorum. (Öyle dedi sesleri) sonra el ele vermeyince ve bir hallü akitte bizzat kendilerine biat etmedikçe arkalarından olmaz hayır efendiler, bu böyle değildir. Rızaz yanlış bellemiş Hoca Efendi (Hândeler) Rızım orada hallü akitte bulunacak uç beş tane mebusumuz vardır. Efendiler, hocalardan bir tanesi olmayan biat edecek olursa onunla da halife olur. Ben bunun kitapta yerini gösteririm. Ama başka türlü olur. Reş kişi, on kişi bir heyet gider, biat edilir. Daha alâ canım. Onda hiç bir şey yoktur. Üç kişi, on kişi, hatta en mühim adamlardan bir kişi dahi biat etse olur. Ciheti fıkhiyesi budur. Ama siyaset cihetinden hız gelip de veya o gelip de biat icra edilmesi lâzım imiş. Ben bunu bilmiyorum ama şerai evvelce dediğim vechile olur. Şimdi intihabımız ve oradakilerin biatı kâfidir. (Alkış)

ISMAIL ŞÜKRÜ EFENDİ (Devamlı) — Müsaade buyurun arkadaşlar, bir noktayı izah edeyim. (Hayır sesleri) Ahkâmı şeriyeyi yanlış telâkki ediyor sunuz. Rıza ederim; ahkâmı şeriyet. (Hayır sadaları) (Şiddetli gürültüler)

SAMI REY (Çel) — Reis Bey, diğerine nasıl söz verdin.

REİS — Efendiler, ben...

ISMAIL ŞÜKRÜ EFENDİ (Devamlı) — Bu tamam değildir, Bendeniz hükemanın kelâmından bahsettim. Hocaefendi felsefeden bahsettiler. Ben esasatı fıkhiyeden bahsettim. (Gürültüler)

REİS — Efendim, söz müzakere'nin kifayeti aleyhinde idi. (Reye sadaları, gürültüler) Efendim, bu kadar gürültü içerisinde herkes ayakta. Ben nasıl anlayayım. Bir kere müzakere'nin kifayetine dair takrirler vardır. Müzakere'nin kifayeti aleyhinde bir kişi de söz söylememiştir. Mesele hıfı. (Gürültüler). (Mesele mühimdir sadaları)

Efendim, müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın. Müzakere kâfi görülmüştür.

ISMAIL ŞÜKRÜ EFENDİ (Devamlı) — Mesele mühimdir. Müzakere nasıl kâfi olur?

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Ankara) — Sus artık Hoca Efendi.

ZİYA HURŞİT REY (Lâzistan) — Reis Bey, ben kendi hesabıma halife filan istemiyorum. (Canın isterse sadaları)

REİS — Efendim, takrirler var, rica ederim dışarı çıkmayalım; ekseriyete hâlet gelir. Sivas Mebusu Vasif Bey ve riifekasının takririni;

Riyaseti Celileye

Halifenin İstanbul'da ecnebi tazyiki altında kalarak ifayı vazifeye gayri muktedir bulunması mehziri daldır. Binaenaleyh, müntahap halifenin burada biat icra olunmak ve İstanbul ecnebi işgalinden kurtarılincaya kadar muvakkate burada kalmak üzere Ankara'ya davetini ve gerek Ruyuk Millet Meclisi tarafından ve gerekse Anadolu'ya muvasalatı akabinde halife tarafından merkezi mukaddesi hilâfeti islâmiye olan İstanbul'dan tebatüdü muvakkati eshabının beyannamelerle âlemi islâma ve cihanı medeniyete ilânını teklif eyleyiz.

Sivas	Lâzistan
Vasıf	Ziya Hürşit
Karahisarısahip	Erzurum
Mehmet Şükrü	Sulcyman Necatî
Mersin	Sinop
Salâhattin	Hakkı Hânisî
İçel	Yozgat
Mehmet Şevki	Feyyaz Âli
Muş Mebusu Ahmet Hamdi Efendinin takriri	

Riyaseti Celileye

Erzurum kongresini müteakip münhali Vahidüddin'e yazdığı malum beyannamesiyle risdünü ispat eden Abdülmecit Efendi Hazretlerinin intihabını teklif eyleyim.

Muş
Ahmet Hamdi

Gaziyayıntap Mebusu Abdürrahım Üsmî Efendinin takrirî :

Riyaseti Celileye

Halife İslâmın kudreti içtihat, kudreti kaza, tecrühi düyûş ile hicûmle hudut ve nüfuzu islâmî muhafazaya kudreti faliyesi olmak gibi evsâfi naz ve camî bugün bir Halife bulmak gayrimümkün olduğundan vezâilî mezkûreyi bugün icrası ümmeti temsil eden Meclisi Âli derulide etmişse de Halife bulunduğu şehrin en büyük caminde cuma ve idin namazlarında bilfiil imamet etmek ve Mulefayı salifenin kisvei diniyesini lâhis olması lüzumunu da intihabda şart edilmesini teklif eyleyim.

Gaziyayıntap
Abdurrahman Lâni

Bitlis Mebusu Yusuf Ziya Heyin takrirî :

Riyaseti Celileye

Hilâfet esaret kabul etmez. Halifenin her halde hâkimiyetimizin hilfül müesses olduğu bir muntakada bulunması ve binaberin tahtif ve biat için Halifenin her halde Anadolu'ya geçirilmesi lâzımdır. Bu lüzumu

teklif ve işbu takririmizin tayini esamî ile reye vazını teklif eyleyiz

Kayseri	Mersin
Osman	Salâhattin
İsmail	Erzincan
Sırrı	Hüseyn
Bilâis	Antalya
Yusuf Ziya	Ali Vefa
Marag	Siverek
M. Hasip	Rekir Sıtkı
Dersim	Yozgat
Mustafa	Rahîrî
Yozgat	Karahisarısahip
Feyyaz Âli	Mehmet Şükrü
Erzurum	Erzurum
Salih	Süleyman Necatî
	Kângırı
	Neşet Kâzım

Lâzistan Mebusu Ziya Hürşit Beyin takrirıyla bu takrirî ikisi aşağı yukarı aynı mealdedir. İkinci takrir on beş imza ile tayini esamî talep ediyor. Binaenaleyh bu takrirleri tayini esamî ile reye koyacağım. (İstemez, bir kere halifeyi intihap edelim sadaları)

Rica ederim efendim: bir kere Halife intihap olunmadan evvel Halifenin buraya gelmesinden gitmesinden bahis doğru olamaz. Bu mantiki olarak Halife intihabından sonra halledilir. Bir kere Halife mevcut olsun undan sonra bu mesele hallolur.

Şimdi intihap meselesini nasıl yapacağız, ne huyuruyomunuz?

HÜSEYİN RAUF BEY (İkinci Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Müsaade buyurun. Intihabın ne suretle olacağı mevzu bahis oluyor. Heyeti Vekile arkadaşlarımız namına arz ediyorum. Uzatmayalım. Mesele naziktir. Fesada son derece müsaittir. Her halde intihabın en kısa en müspet şeklini düşünün. (Reyi işari sadaları)

SELÂHATTİN BEY (Mersin) — Efendim: intihap mevzu bahis oluyor. Bendeniz iki fikir görüyorum rüfekada. Birincisi, derhal intihabın yapılması fikrinde, diğeri de derhal intihabın yapılması fikrinde olmakla beraber kudret ve kuvvetinizin tamamıyla hür ve serbest olamadığı ve hinaenaleyh cuma namazlarının dahi hür ve serbest bir memlekette kılınması hususunda. Halifenin şartı bulunduğu cihetini ileri sürerek Halife ilânı için evvelâ Halifenin çıkarılması yani evvelâ takririn reye konması ve ondan sonra intihabın icrasını teklif ediyorlar. (Hayir sadaları) Rica ederim. Müsaade buyurun. Benim kanaat-

ım, hur ve serbest olmayan bir Halife üzerinde bizim ne kazai kudretimiz ve ne de kondisyonumuzun kazai kudreti olacağından, bu havada kiling sallaniya benzer. Binaenaleyh bunun inanasi yoktur. Eger bu bapla tayini esami ile reye konmasını teklif eden takririn icahi icra edilmezse böyle bid intihaba ihtimal ki arkadaşlarımızdan bir çok kimseler istirak etmez. Onun için bu takrir reye konsun ve mesele bitsin.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendim; müsaade buyurunuz. Salâhattin Beyefendi buyurduklar ki 15 imza ile verilen takrir, yani Halifenin İstanbul'dan buraya gelip gelmemesi halledilmeyecek olursa zannederim bir çok arkadaşlar intihaba istirak etmeyecektir. Şöyle olur böyle olur. Beyefendiler, mesele gayet mühimdir. Beyefendiler; biz bunu mütefakan bir zat üzerinde kabul ettiğimiz kadar bu günün vaziyetini kurtaracak muessir bir çare yoktur. İkinci bir nokta nazar yapılmadı diyerek bazı rüfeka reye istirak etmezse vallah billah efendiler bunun mesuliyeti maneviyesi; hejerin tahammul edemeyeceği bir derecede olur. Onun için...

SALÂHATTİN BEY (Mersin) Mesulu sizsiniz.

RAUF BEY (Devamla) — Kabul ediyorum efendim; vicdanım temiz olarak ve açık olarak arz ediyorum. Prensipten meselesi değildir. Halife istâm meselesidir. Asırlardan beri bu millet bunu muhafaza etmiştir. Hakkıdır ve intihap edecektir. Şimdi burada erbahi hal ve akrit kabul ettiğimiz ve hihakkın halli akrit olması lâzım gelen Heyetimiz bir prensip yapıp da ikinci noktada ârâya istirak etmeyiz meselesini nasıl ineydana çıkarır.

SALÂHATTİN BEY (Devamla) — Ârânın teza hürünülen neden korkuyorsunuz? Bu cihet belli olmalıdır.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) Belli olsun efendim; ondan korkmuyorum. Fakat kabul edilmezse korkarım. Bazı arkadaşlar reye istirak etmez buyurulunuz. Bunu ifham buyurdunuz.

Arzı buyurduğunuz gibi reye konsun. Şöyle olsun böyle olsun. Fakat dediniz ki, kabul olunmazsa bu olmaz. Bazı arkadaşlar reye istirak etmez. Eh... Ancak bu kadarı da olmaz. Yani bu şayanı kabul olmaz.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Pekâlâ olur. Reis Bey, bu kürsüden herkesin reyini şayanı kabul olur. Olamaz diye söz söylemesinler. Herkesin reyini vardır.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Beyefendiler; şayanı kabul olmaz demek hakkını benden kim

nezedebilir? Hakkı kelâmımı kim nezedecektir? Yani hürriyeti kelâmdan bahseden sizler benim hakkı kelâmımın takyidi hakkını nereden buluyorsunuz rica ederim?

HAFİZ MEHMET REY (Erabzon) — Ben de hakkı reyimi kullanabilirim. Siz nasıl ki kullanıyorsunuz. Benim kanaatım bu Meclis Âli halife intihabı hakkına malik değildir. Çünkü Halife intihap etmek için kudreti padişahi ile olması lâzımdır. Ne vakit ki Halife bir makamı dinî olmuştur. Bu Meclis Halifeyi intihap edemez ve hakkı yoktur. (Kim yapacak sadaları)

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Müsaade buyurun efendiler; hurriyet herkesin hürriyeti kelâmına maliktir. Herkesin sözü mühteremdir. Fakat biraz da insaf lâzımdır. Her suretle telâkki edersiniz. Bunda o ilmi tahsil etmiş ve onda mütehasşis tanınmış olan ve hepimizi reyleriyle intihap edilen Şeriye Vekili Efendi Hazretleri beyanatta bulundu. Ulemayı saire arkadaşlarımız da beyanatta bulundu. Siz de istediğinizi söylersiniz.

HÜSEYİN HUSNU EFENDİ () — Başbaşa bağlı, baş ile şeriata bağlıdır. Fervası çıkmıştır. Ona hırs etmek lâzımdır. (O başka sadaları)

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Şimdi Heyeti Celileye tekrar ediyorum. Maslahatı ummet bu işte müstaceliyeti emrettiğinde, benim kanaatım var. Bu işi bir an evvel netice haseneye iktiran ettirelim. Domin ile Heyeti Celilenin arz ettim. Zannederim Heyeti Celilenin efkârı umumiyesi de bu esas etrafında temerküz ediyor. Binaenaleyh Mecit Efendi hakkında beyanatta bulunuldu. Bu nokta üzerinde biraz temmittide bulunun...

SAMI BEY (İçel) — Bu mühim mesele ihtilaf eden hükümettir. Bulsun da intihap etsin.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Efendiler; suitefahim var. Onu halletmek için söz söylemek istiyorum.

MÜFIT EFENDİ (Kırşehir) — Reis Bey; bir kelime bendenize söz veriniz.

ÖMER LÜTFİ BEY (Devamla) — Reis Bey; hendeniz usul hakkında söz istedin.

REİS — Efendim; bu tarzda müzakere etmek kabî değildir. (Gürültüler) Buyurun Ömer Lütfi Bey.

ÖMER LÜTFİ BEY (Devamla) — Efendiler; vakit geçtikçe Mecliste böyle hepimiz mütecredit oluyoruz. Ondandır dolayı yine bu akşam da böyle oldu zannederim. Bendeniz Salâhattin Beyin ifadetiyle Rauf Beyefendinin ifadeti yakın olduğum

için iyi dinledim. Aralarında bir suítefehhüm var. Eğer bendeniz yanlış anladınsa her ikisi de Lütfen tashih buyururlar. Salâhattin Beyefendi demek istedi ki; evvelâ İstanbul'dan gelsin, gelmesin meselesi hakkında bir takrir var, evvelâ tayini esamî ile o reye konsun ve bunun reye konması arzu ediliyor. Kazanılır, kazanılmaz başka mesele (Evet evet sesleri) Binaenaleyh intihap ondan sonra yapılsın. Müttefikan intihap ederiz, demek istedi böyle değil mi?

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Evet öyledir.

ÖMER LÜTFİ BEY (Devanla) — Ve o yolida söylemiştir. Kendisi de öyledir diyor, beyefendi. Eğer bu takrir reye konmazdan evvel doğrudan doğruya İstanbul meselesi intihaba başlanırsa bazılarımız rey vermeyiz, dediler. Şu budur?

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Evet budur.

ÖMER LÜTFİ BEY (Devanla) — Pekâlâ Rauf Beyefendi bunu yanlış anladılar, zannediyorum. Onlar dediler ki İstanbul meselesi hakkında takrir sahiplerinin arzusunu Meclis terviç etmezse, yani ekseriyeti bulmazsa biz de intihaba iştirak etmeyiz diyorlar dediler.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Evet.

ÖMER LÜTFİ BEY (Devanla) — Demek efendiler görüyorsunuz ki Salâhattin Beyin fikri bu değildir. Rauf Beyefendi meseleyi yanlış telâkki etmişler. O halde meseleyi telit edebiliriz. Şimdi İstanbul meselesi hakkında bir takrir var. Tayini esamî ile reye vaz edilmesi hakkında ve takrir de usulüne muvafiktir. Bu takrir reye konur kazanırsa Meclisin kararıdır. Kazanmazsa ekalliyettir, geri kalır. Ondan sonra intihabımızı müttefikan yapabiliriz (Alkışlar) (Bravo sadaları)

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Başkumandan) (Ankara) — Efendiler; mevzuu müzakere olan şey; Halifenin intihabı meselesidir. Halifenin buraya gelmesi meselesi ayrıca bir meseledir. Binaenaleyh onun üzerinde henüz müzakere cereyan etmiş değildir. Müzakere cereyan etmemiş bir mesele reye konmaz.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Müzakere zaten o mevzu üzerinde cereyan ediyor.

HAKKI HÂMİ BEY (Sinop) — Efendiler; bu takriri veren arkadaşlarımız her halde düşman işgal mintakasında bulunan bir zatı Halife intihap edecek düşmanların ellerinde o vaziyette bırakılmak sıyaseten daha ziyade mahzur olduğu kanaatinde bulunanlardır.

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Başkumandan) (Ankara) — Kesmen Türkiye Rüyuk Millet Meclisi Hükümeti teşekkül etmiştir.

HAKKI HÂMİ BEY (Devanla) — Muxaade hururun Paşa Hazretleri; bu muhalif bulunan arkadaşların kanaatına da hurmet ederiz. Rica ederim, bizim kanaatımıza hurmet edilmezse beri tecavüz de edilmesin. Biz burada zaman zaman tecavüze maruz kaldık, sükût ettik. Fakat bu kürsüden bize söz söyletirilmeyecekse biz de ona göre düşünelim. Efendiler; burada millet namına söz söylemek intihap olunan her mebusun hakkıdır. Her mebus burada söz soylar. Binaenaleyh hiç kimsenin tenkide hakkı yoktur. Biz diyoruz ki, intihap edilecek, hâli edilecek herhangi bir halifenin intihabından evvel mutlaka hür bir mintıkaya getirilmesi lâzımdır, diyoruz. Bu takririn tayini esamî ile reye konmasını arzu ediyoruz. (Gürültüler) Rica ederim gürültü yapmayınız, buraya gelin soylersiniz. Bendeniz bu takririn reye konmasını istiyorum. Hepimizi burada söz söyleten, kürsü Riyaseti işgal ettiren, bütün hukukumuzu muhafaza ettiren nizamnameye muta ise ki bizim bu takririmizin reye konması zaruridir, eğer muta değilse keyfi kaide, kanun yoktur. Binaenaleyh arzunuz veçhile yapabilirsiniz.

Efendiler; Hâkimiyeti milliyeye, hâkimiyeti kanuniye diye feriyat ederken Meclisi Alimin itaat zaruretinde bulunduğu nizamnameyi çiğnenmesin.

AVNİ BEY (Saruhan) — Aynı meseledir. Müzakere cereyan etmemiştir, reye konmaz.

HAKKI HÂMİ BEY (Devanla) — Hiç ayrı mesele değildir. Beyefendi mesele budur. Evet bunun hilâfında yani bu takrir nizamname sarahatı haricinde icra edilir ve hukuku iptal edilirse elbette ve elbette kimse reye iştirak etmez. Bu bizim hakkımızdır. Bu hakkımızı kimse cebren istimâl ettiremez. Ve esasen hakkımızı yıkmak isteyenleri ve hakkımızı tecavüz edenleri yıkmak için çalışıyoruz. Yoksa efendiler; rica ederim. Bir tahakkümü ikame için değildir.

(Sağdan) Bravo, bravo.

Nizamnameye riayet edilmedikçe biz de hukukumuzu muhafaza edeceğiz.

HÜSEYİN RAUF BEYEFENDİ İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ (Sivas) — Efendiler; yalnız şu mesele etrafında konuşulurken şu meselenin anlaşılmasını isterim. Demincik arkadaşımız Salâhattin Beyefendinin ifadelerini kendi noktai nazarlarıma göre anlamadığımı tekrar ediyorum. Eğer bu, bu tarzda kabul edilmezse intihaba da bazı arkadaşlar iştirak etmezler. Bendeniz bu noktai nazardan müteessir oldum ve

soz söyledim Şimdi diğer bir nokta nazar vardır. Zaonediyorum Heyeti Muhteremimizce nokta nazara alınması şayandır.

Efendiler; deminden beri cereyan eden müzakerattan İmamülmüslimin intihabının Halifesi İslâmın bu fedakâr, asırlardan beri alemdarı İslâm olan milletimiz üzerinde kâfi derecede izhar edildi. Nunun teahurunda tehlikeleri de mütefakken kabul edildi. Şimdi efendim; böyle bir takdir ile Meclisi Âliniz şayet kabul edilmesi ihtimali de vardır. kabul edilmemesi ihtimâli de mevcuttur. Halifeyi Anadolu'ya nakletmek kaydıyla mukayyet kılarsak ve Halifeyi esbabı askeriyeden ve esbabı siyasiyeden, esbabı maniyadan dolayı Anadolu'ya nakil imkânı olmazsa Hükümet ne yapar?

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Aksi olursa ne mevkide kalırız?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Aksi takdirini ben size arz edeyim.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Esir Halifenin intihabında ne fayda var?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Halifeyi biz intihap edeceğiz. Halifenin intihabından sonra da daha kuvvetli İstanbul'un idaresini elimize almağa çalışacağız. İngilizler, müslüman halifesini çaldılar, işgal ettiler, hiyanet ettirdiler. Umuru dahiliyemize müdahale ettirdiler. İslâmı umuruna müdahale ediyorlar diye efendiler; hem İstanbul'u tathir edeceğiz, hem halifenin meşruiyetini isbat edeceğiz. Bihakkın hür olduğunu ilan edeceğiz. Bu yolda gideriz ve çalışmak ve muvaffak olmak ihtimali vardır.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — O kadar ufak bir şey yapamayan Heyeti Vekile nasıl olur, belki bu sözlerimde acı mutlakımı itiraf ediyorum. Vallah kanaatımı arz ediyorum, düşüncelerimi arz ediyorum. Yani Meclisi Âliniz tenkit yalnız ihtar, yalnız irşat vazifesiyle muvazzaf değildir. Bu gibi mühim mesailde bizim kadar alâkadardır. Yani icrai vaziyeniz de vardır. Ben bunu vazifeden söylüyorum. Muhayyel olarak intihap ettikten sonra buraya getirmemek ihtimali vardır. Bunu da düşününüz. Ondandır takdirinizi koyunuz.

HAFİZ MEHMET BEY (Trabzon) — Biz de söz istiyoruz. Eğer kapanmışsa ona diyecek yoktur.

REİS — Efendim usulü muzakereye dair konuşuyoruz deminden beri.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Efendim; ben deniz zan ediyorum ki Rauf Beyefendinin beyanatı, gerekse Salâhattin Beyefendinin burada vukubuldu

beyanatı hıdayeten Rauf Beyefendinin burada söylemiş olduğu bir sözden açılmıştır. En evvel Rauf Beyefendi burada buyurdular ki Heyeti Vekileniz karar verirken ikiye ayrılmıştır. Ekseriniz şu şekilde halifenin hali ile intihap icrasına karar verdi. Ekalliyetler de şu şekilde bulundular. Onlar da maksatlarını söyleyecekler buyurdıkları halde ekalliyette kalan arkadaşlar bu kursuya çıkıp da esbabı ihtilâfı burada izah etselerdi mesele hal edilir, orta yerde hiç bir şey kalmazdı. Ekalliyette kalan Heyeti Vekileden üç ve dört zat kim olduğunu bilmem. Bunların mütalaaası nedir? Mecliste burası meçhul kalmıştır. Eğer ekalliyette kalan Heyeti Vekiledeki arkadaşlar İstanbul'da halifenin bulunması, yani İstanbul'un şekli itibarıyla başka bir vaziyette ismi...

REİS — Usulü muzakere hakkında söyleyecektiniz.

MÜFİT EFENDİ (Devamla) — Efendim geliyorum. Rica ederim usulü muzakereyi oraya getireceğim. Ekalliyetin vermiş olduğu mütalaa ne ise anlaşılırsa Meclis buna bir karar verir ve hal eder. Şimdi ekalliyetin mütalaaı acaba halife intihap edilirse durumu ne olur korktu bu. Başka bir şey yok. Verilen takdir evvelâ intihabın icrası, intihap icra edilmeli, sonra o halife huraya gelsin. Burada birat ifa edilsin gibi bir manayı mutazammındır. Hükümetimiz bunda derse ki İstanbul'da halife bulunmak ahvali siyasiyesi ve ahvali askeriyesi nokta nazarından mahzur yoktur derse ve mesuliyeti üzerine alırsa intihabı yapar biliriz.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — İnanırsak yaparız.

REİS — Efendim; rica ederim. Müsaade buyurunuz. Halife mevcut olmadan şurada burada olması usulü muzakere nokta nazarından evvelâ makul ve mantıklı bir mesele...

HASİP BEY (Maras) — Hürriyetine itimat olmayınca intihap olunamaz.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Mahalle bekçisi değildir.

REİS — Şimdi intihap meselesini mevzubahis edelim. Intihap mevzubahis olunca intihap diye bizim usulümüzde intihap vardır. Hepiniz bilirsiniz. Herkes reyini verir, isimler okunur, reyler atılır. Reyi hali ile intihap budur. Fakat çok rica ederim Rauf Beyefendi çok istirham ederim. Dinleyelim. Müsaade buyurunuz arkadaşlar. İsimler birer birer okunacaktır. Bunda şüphe yoktur. Buraya bir şey koyacağız. intihap edeceğiz. Malumu Âliniz celsei haliyede olduğu gibi, celsei ateliyede tekerrür edecektir, değil

mi efendim? Malûni celsei hafîye ile olmaz bu iş. Celsei aleni ile tekerrür edecektir. Böyle iki defa te-
kerrür etmektense celsei hafîyede rey-i işari ile yapı-
lım. Celsei alenide hafî rey ile arz ederiz. Başka tür-
lü olmaz.

HASİP BEY (Maras) -- İki defa ederim, istirham ederim. Şüpheli kalmayalım. İntihabda hürriyet lâ-
zımdır. Hür ve serbest olması şarttır. Bunu bir kere
anılsınlar ki ondan sonra.

REİS -- Efendim intihap ettiğimiz adam helki
sonradan gelecektir?

HAFİZ MEHMET HİN (Trabzon) -- Efendim,
celsei hafîyede rey verilmez. Müzakere edilir. Celsei
alenide intihap edilir.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) -- Efendim bir vekili
tayini esamî ile intihap ederken nasıl olur da bir
halifeyi rey-i işari ile intihap ediyorsunuz?

REİS -- Öyle demedin efendim. Celsei alenide
tekerrür edecek.

YUSUF ZİYA BEY (Devamlı) -- Bir defa yal-
nız celsei alenide yapalım. Neden hafî ile yapıyoruz?

REİS -- Efendim ne yapalım? Hükümet burada
serbest teklif ediyor.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (Antalya) -- Reis
Bey, her söz söyleyen için yeniden bir şekil kabul
edilecek olursa müzakerenin intacı kabul olmaz. Ka-
bu ediliyor mu edilmiyor mu? anlayalım.

REİS -- Efendim Rauf Beyefendi buradan gel-
diler. Siyaseten vesair noktalar nazardan bir isimden bah-
his buyurdular ve bunun üzerine müttelifan rey ve-
rilirse iyi olur buyurdular. Rauf Beyefendi zatı âliniz
burada bir isimden bahis buyurdunuz.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) -- Ne ismi?

REİS -- Salâhattin Beyefendinin suali üzerine
vukubuldu zan ediyordum. Bir isimden bahsettiniz.

HÜSEYİN RAUF BEY VEKİLLER HEYETİ
REİSİ (Sivas) -- Abdülmecit Efendiden bahsettini.

REİS -- Zatı âliniz bu hususta ne düşünüyor de-
diniz. Bunun üzerine hükümet kendinin düşündüğünü
Rauf Beyefendi bize şunun üzerinde düşünüyoruz. De-
di ki biz bu işi düşünüyoruz. Şimdi celsei hafîyede ya-
pılan intihabı celsei aleniyede rey-i etmek var. Bu bi-
leceğiniz bir iştir. Bendenizin teklifini şundan ibaret-
tir. Celsei aleniyede bittahî usulü okunacak ve rey-i
hafî ile intihap yapılacaktır. Burada yani hafî cel-
sede bir kere daha rey-i hafî ile yapacağımıza bu fi-
kir üzerinde intihap edip etmediğimizi anlamak üze-
re burada rey-i işari ile reye vaz edeyim dedim. Başka
bir şey söylemedim. (Pekâlâ sadaları.)

Kimi teklif ediyorsunuz Rauf Beyefendi?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) -- Abdülme-
cî Efendiyi.

REİS -- Efendim Abdülmecit Efendiyi teklif edi-
yorlar. Aleni celsede de... (Gürültüler) Efendim celsei
aleniyeye geçince usulü veçhile intihap edilmek üzere
şimdi Abdülmecit Efendinin Makâmı Hilâfete isadi-
nî kabul edenler lütfen ellerini kaldırsınlar. Efendim
ekseriyeti azime ile intihap edilmiştir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) -- Efendim
müzakeratımız celsei aleniyeye intikal edince vakayii
telhisen Heyetü Aliyenize arz etmek mecburiyetinde-
yim.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) -- Biz de tabii söy-
leyeceğiz, (Söyleyeceğiz sadaları.)

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) -- Yalnız ma-
lumu âlileri Heyetü Âlinize hafî celsede aynen okudu-
ğum telgrafnameleri aynen okuyamayacağım. Eğer mü-
saade buyurursanız icabeden aksanî okuyayım.

SALÂHATTİN BEY (Devamlı) -- Bize hepsini
okudunuz mu?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) -- Hepsini
okudum. Onu biliniz Salâhattin Beyefendi. Şunu da
arz edeyim ki bunda biraz insafsızlık olmuş oluyor-
sunuz. Bu hususta cereyan eden muhaberatı aynen
Meclisi Âlinize arz ediyordum dedim ve zan ediyordum
bu sözümün aksini isbat edecek bir kimse bulunamaz.
İnsafsızlık olur eğer o mana ile söyledinizse... Evet
efendim eğer muvafakat buyurursanız icabeden kısım-
ları, yani İngiliz Generalinin Kelet Paşaya gönderdi-
ği resmi mektubu ve beyannamei resmîyi okuyayım.
Bununla müzakere başlasın. Rica ederim böyle olsun
ve çok rica ediyordum arkadaşlar bazı noktaları geçmek
suretiyle hana diğer noktaları söylettirmesinler.

REİS -- Şimdi efendim; celsei aleniyeye geçilin-
ce malumu âliniz geçen defa bir kere daha mevzuba-
his oldu.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) -- Tahdit yok, bir
mebus tahdit edilemez.

REİS -- Niçin böyle söylüyorsunuz Ziya Bey?
Bir kuvvet yoktur tahdit etmeye. Söz isteyince ar-
kadaşlara söz verilecektir ve arkadaşlar söyleyecek-
lerdir. Celsei hafîyede ne olmuş, ne bitmiş. Bunun
celsei aleniyede hiç hükmü kalmıyor. Yalnız eski
âdetimiz şu idi ki bir meseleyi celsei hafîyede hal
ettikten sonra celsei aleniyede artık mevzubahis et-
mezdik.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) -- Celsei hafîyede hal
alınsaydı o dediğiniz doğru olabilirdi,

LUTFI BEY (Malatya) — Celse hafiyede meseleyi hal edemedik ki:

REİS — Efendim yanlış anlaşılmasın. Mevzubahis olan intihap meselesidir. Sırf intihabi mevzubahis edeceğiz.

HÜSEYİN RAUF BEY HEYETİ VEKİLİ REİSİ (Sivas) — Zan ederim mesele şu yolda cereyan edecektir. Bendeniz nokta nazarını arz edeceğim. Ondan sonra Şcriye Vekili Efendi Hazretleri nokta nazarlarını ifade edecekler ve Fırfıyı okuyacaklar. Yalnız fırvada ifade edildiği gibi Zeyyitle kalması caiz değildir. Fırar eden Zeydin Vahüddin olduğu Sarahaten beyan edilmelidir. Ondan sonra inhiap meselesi gelecektir. Arzu eden zeval söz söyleyecektir. Tekrar arzu ediyorum. Buraya kadar aksami kusursuz ve müttelifan çıkarmak lâzımdır.

REİS — Efendim; Bugün Meclisi Âlide mevzubahis olan ve ekseriyetin kararına ıktıran eden mesele intihap meselesidir. Öteki meseleler henüz bitmemiştir ve reye konmamıştır. Bunu celse aleyinde müzakere edeceğiz.

Sağdan - tabii sadaları.

SALAHATTİN BEY (Mersin) — Belli olmalıdır.
REİS — Belli olmasın demiyorum. Bunu mevzubahis edersek intihap yarın sabaha kadar kalır. Mesele budur efendim.

HÜSEYİN RAUF BEY HEYETİ VEKİLİ REİSİ (Sivas) — Yani intihap olmayacak mı?

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Müzakereden sonra.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Fıvelü intihap olunsun, sonra müzakere edilsin.

OSMAN BEY (Lâzistan) — Tahrir reye konsa ve şu iş ortadan kalksa. Herkes söylenen sözlerden az çok tenevvür etmiştir. Binaenaleyh geçen gün gibi olacağına müttelifan her şeyi kardeş gibi yapalım. Binaenaleyh reye konulsun tahrir kabul edilmezse o tahrir vaziyülimza olanlar bir şey diyemezler. Ekalıyette kalırlar! Ve intihaba ıstırak ederler. Kabul edilirse o vakit şey edür. Her halde kardeşane hal olunsun.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Ona şüphe yok. Zaten muhasemane hal etmek mevzubahis değildir. Bunu nasıl hatırlınıza getiriyorsunuz? Kardeşlikten ve uhuvvetten başka ne vardır aramızda?

SALAHATTİN BEY (Mersin) — Aramızda mevzubahis bile ettirmiyorsunuz. Bu da caiz değildir. Rica ederim beyim.

MUSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Salâhattin Bey, rica ediyorum ve diyorum ki mukayyet olarak kabul edilir. Hükümet bunu yapamazsa bunu düşününüz.

Sağdan - İstanbul'da halifelik edilmez sadaları.

MEHMET ŞUKRÜ BEY (Karahisarısahip) — İstanbul'da hâkimiyet nasıl temin edilecek?

HASİP BEY (Maraş) — Muhalefette kalan arkadaşlarınız esbabı muhalefetlerini söylemediler. Rauf Bey efendi.

HÜSEYİN RAUF BEY HEYETİ VEKİLİ REİSİ (Sivas) — Ben nokta nazarımı söyledim. Karar sizindir efendim.

REİS — Efendim, rica ederim böyle değildir. Celse aleniyede tekrar hitün meseleler mevzubahis olacaksa.

Sağdan - tabii sadaları.

EMİR PAŞA (Sivas) — Bu tahriri reye koymayacak olursanız tabii söz söylenir. Celse aleniye bırakmayın. Şu tahriri reye koyun.

OSMAN BEY (Lâzistan) — Reis Bey, tahriri reye koyunuz isterseniz. Ben şimdiden ihssâsı rey edeyim. Ben birleşmek için kendi reyimi feda ediyorum.

REİS — Efendim Meclisi Âli şimdi ekseriyetle ve reyi işarı ile intihabi kabul ettiler. Müsaade buyrunuz. Bunu intaç edelim.

EMİR PAŞA (Sivas) — Olmaz işte olmuyor.

HAMDULLAH SİPHİ BEY (Antalya) — Tahriri reye koyunuz. Reis Bey kabul edilmezse mesele biter.

SAMI BEY (İçel) — Makamı Riyaset vazifesini ifa etse çok iyi olur. Tahriri mecbursunuz reye koymağa.

REİS — Reye koyacağım efendim. Intihabi yapalım. Ondan sonra koyayım diyorum. Şimdi bu tahrirleri bunları burada reye koyduktan sonra tekrar celse aleniyede mevzubahis edecek miyiz? (Gürültüler.)

MEHMET ŞUKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Burada hal olunursa celse aleniyede mevzubahis olmaz.

REİS — Efendim, celse aleniye geçelim. Arzu ettiği gibi müzakereye devam ederseniz, Efendim celse hafiyeyi hitirip celse aleniye geçilmesini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Celse aleniye geçilmiştir. (Aleni celseye geçilmiştir.)

ALTINCI CELSE

Açılma Saati : 1,40

REİS : Reisîsani Dr. Adnan Bey

KÂTİPLER : Hakkı Bey (Van), Mahmut Sait Bey (Mus)

REİS — Efendim Yozgat Mebusu Feyyaz Âli Beyin....

FEYYAZ ÂLİ BEY — Müsaade buyurun.

REİS — Takririnizi izah edecek misiniz?

FEYYAZ ÂLİ BEY (Yozgat) — Evet.

Efendim Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey memaliki muhtelifeye gittiği zaman pek çok süstimalât görmüş; İzmir'de Bursa'da...

BİR SES — Ne gibi...

FEYYAZ ÂLİ BEY (Devanla) — Efendim: emvali metrukeden kaşaneler bahşedilmiş, emvali menhubeden para alınmış, meselâ Birinci Kolordu yüzlerce bin liralık bir para kaldırdığı halde kaydı yokmuş. Bu gibi hususları hakkında Maliye Vekilinden celsei haliyede izahat istiyoruz. (Aleni olsun sadaları.)

OSMAN BEY (Kayseri) — Bazı muhterem beyler, birinciden ikinciyi, ikinciden üçüncüyü, üçüncüden dördüncüyü nakli hane etmişlerdir.

ÖMER LÜTFİ BEY (Antasya) — Reis Bey: bu mesailin; İstanbul gazetelerine geçtiğini gördük ve okuduk. Aleni celsede alınmasında bir beis yoktur. (Aleni olsun sadaları.)

REİS — Ne karar verirseniz öyle olacak efendim. müsaade edin. Efendim on bey...

NAFİZ BEY (Çanık) — Hatı aleyhinde söz söyleyeceğimi.

REİS — Buyurun.

NAFİZ BEY (Devanla) — Efendim:..

FEYYAZ ÂLİ BEY (Yozgat) — Efendim, on bey imzalı bir takrir verildiği zaman, bilâ müzakere reye konur, kabul edilir.

REİS — Efendim bilâ müzakere kaydını Nizamına mede yoktur.

SİDİ FAYMAN SİRRI BEY (Yozgat) — Vardır efendim.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Aleni istiyoruz.

NAFİZ BEY (Çanık) — Efendim; ortada bir süstimalat varsa, bir iradise varsa bu, bütün milletin muvacehesinde alenen irkâp edilmektedir. Mükümetin vazifesi süstimalâtı, halkın nazarından gizlemek ise, celsei haliyeye benim bir diyeceğim yoktur. Aksi halde, vaki olan süstimalâtı Meclis ne dereceye kadar tekkik ve takip ediyor? Bu gibi mesail ile ne dereceye kadar alakadar oluyor? Bunu Millere bildirmek lâzımı ise mutlaka aleni celse lâzımdır. Bunları aleni celsede müzakere etmek ve bütün keyfiyeti enzarî âmeğe arz etmek ihtiza eder.

FEYYAZ ÂLİ BEY (Yozgat) — Nizamnamenin 15 nci maddesinde sarahat vardır. Celsei haliye takrirleri bilâ müzakere reye konur diyor.

REİS — Efendim, celsei haliye tekliflerinin de tayini esamiler gibi bilâ müzakere reye vazedilmesi lâzımı geldiği Nizamnamenin dahilde zahir oluyor.

Af buyurunuz. Bendeniz, zihul etmişim. Bu teklifi bilâ müzakere reyi önimize yaz edeceğim. Arzu buyurulursa müzakere hatı olur. Arzu buyurulmazsa aleni olur.

Efendim, Maliye Vekili Reyefendinin memaliki müstahsaldaki tekkikat ve tahkikatı hakkındaki beyanını Meclisi Âliye arz için bir celsei haliye akti talebediliyor. Celsei haliye aktini kabul edenler lutfal bırakmayalım. Müsaade ederseniz o vakte kadar celsei aleniye geçelim.

Efendim hükümet gelinceye kadar Meclisi muhatal bırakmayalım. Müsaade ederseniz o vakte kadar celsei aleniye geçelim.

Kanununun maddelerinin müzakeresine devam edelim.

Şimdilik celsei aleniye geçilmesini kabul edenler lutfen ellerini kaldırsınlar. Kabul edilmiştir.

Celse elenidir efendim.

Hatı Celse Hükümeti : 1,45 (Sınır)

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

20 Teşrinisani 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HÜLÂSASI	1069
2. — İSTİZAHLAR	1069

1. — *Erzincan Mebusı Hüseyin Bey ve rifekası ile Bursa Mebusu Hacı Şükrü Beyin; İstanbul ahvaline ve Refet Paşa'nın harekâtına dair İcra Vekilleri Heyeti Reisi ile Hariciye, Dahiliye ve Maliye Vekillerinden istizah takriri.* 1069:1081

2. — *Maliye emanatı şerhîyi teslim ve hiat etmek üzere İstanbul'a bir heyeti mebuse-içami hakkında Divanı Riyaset kararı.* 1081:1082

Cilt : 25

141 nci İnikat, 2, 3 nolu Celse

YÜZ KIRK BİRİNCİ İNKAT

20 Teşrinisani 1338 Pazartesi

İKİNCİ CELSE

REİS — Üçüncü Reis Vekili Hüseyin Avni Beyefendi.

KATIPLER — Atıf Bey (Kayseri), Hakkı Bey (Van)

REİS — Efendim, celse hafıyeye başlıyor.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Hafı celsenin akıdı aleyhinde söyleyeceğim.

REİS — Efendim, İstanbul vaziyeti Refet Paşanın hareketi hakkındaki istizahın celse hafıyede icrasını teklif ederiz diye on beş imzalı bir tahrir var. Fakat şimdilik Mecliste ekseriyet yoktur. Üç defa zil vurdum, gelmezlerse ne âlâ, gelmezlerse reye koyamam, celseyi tatil ederim.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Nizamnamesi dahilî mucibince ben de hafı celsenin aleyhinde söyleyeceğim.

REİS — Efendim ekseriyet hasıl olmuştur. Arz ettiğim veçhile bu tahrir bitlânüzakere reye konacaktır. Heyeti Celile tahriri kabul edecek olursa (Bitlânüzakere değil seleri).

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Eğer hafı olursa mürakabe milliyenin manesi kalmaz zannederim.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — İstizahı alenî celsede kabul edilmiş ve cihana ilân edilmiştir. Binaenaleyh istizahı istiyenler hafı celsede olmasını kabul etmiyorlar.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Reisi) (Sivas) — Arkadaşlar müsaade buyurunuzsunuz? İstizahın hafı veya alenî olması noktasında düşüncecek bir hakiki vaziyet vardır. Malumu devletin Meclisi Âlinizin teşri ve icraî salâhiyetle olması hakiki bir vaziyettir. Yani bu hakiki bir vaziyettir. Fakat bu şimdiki kadar meşruti hükümetlerde görülen şeklin büsbütün başkasıdır ve bundan çok kuvvetlidir. Çok kuvvetli olması da başka suretle isbat edilmiştir. Ancak malumu âlileri hükümetle emniyet ettiğiniz arkadaşlarımız bir vaziyeti o gün için beyanda mahzur görürlerse, meşruti hükümetlerde bu gibi meclislere gelirler. Bunda mahzur var derler ve o Meclisler ıktifa eder. (Gürültüler) Malbuki teşri ve icraî salâhiyeti olan Meclisiniz her şeyi vekil kaatir bilmek icabeder ve onunla muhakeme etmek mecburiyetindedir. Bu itibarla Refet Paşa ve İstanbul vaziyeti mevzubahis olurken ben bu me-

selenin şahsen cihanda bilinmesi için faide yerine mazarrat görüyorum. (Doğru sadaları) İstizahı meselesini cihanda bilmelidir nokta nazarından beyan eden arkadaşımıza hatırlatmak isterim. Ortada niemleğin menfaati vardır. Alınınız. Velinin şahsiyeti değildir.

FENYAZ ÂLİ BEY (Yozgat) — Keyfi hareketleri ne yapalım Beyefendi?

HÜSEYİN RAUF BEYEFENDİ (Devamlı) — Müsaade buyurun ona cevap vereceğim.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Heyeti Vekile Reisi Muhterem Beyefendi mahzur görürse başka vakit istizaha cevap versinler.

REİS — Efendiler, celse hafı hakkında on beş imzalı bir tahrir vardır. Bitlânüzakere reye konacaktır. Bunun bitlânüzakere reye konması hakkında bir fikiriniz mi? (Mayıs seleri) Binaenaleyh ne usul hakkında ve ne de esas hakkında yalnız şunun reye konmasıdır. On beş imzalı arkadaşımız hafı celsede müzakeresini teklif etmekte beraber...

ZİYA HURŞİT BEY (Lazistan) — Reis Beyefendi hangi istizahı? Bunu da tasrih etmek lâzımdır.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Menafı ve taniye mevcuttur.

REİS — Müsaade buyurunuz ben cevap vereceğimi. İstanbul vaziyeti ve Refet Paşanın hareketi gayet mutlak umumî hakkında istizahın hafı celsede icrasını teklif ederiz. Bunu kabul ediyoruz demek redli lisanınız değil, eliniz gösterecektir. (İstizah sadaları)

Tahriri okutuyorum

Riyaseti Celileyce

İstanbul vaziyeti ve Refet Paşanın hareketi hakkındaki istizahın hafı celsede icrasını teklif ederiz.

20 . 11 . 1338

Gazianıcep
Yasin
Erdoğan
HâililGazianıcep
Ragıp
Muş
İlyas Sami

Urfa	Kars
Esat	Cavit
Kaysan	Bolu
Ali	Cevat Abbas
Glümüşhano	Bolu
Mehmet Ruşen	Nun
Yozgat	Van
Suleyman Sirri	Tevfik
Van	Kângiri
Haydar	Sait
Edimo	Mardin
Fark	Necip

Gaziamep
Suhin

Şimdi efendim; bu takriri reyî âhîlerine arz ediyorum: Refet Paşa hakkındaki istizahın hâsi celsede olmasını kabul ediyoruz. İhtifâz el kaldırsın. (Ekseniyeti kâhire vardır secleri) Ekseniyette kabul edilmiştir.

FEYYAZ ÂLİ BEY (Yozgat) — Reis Beyefendi, usulü müzakere hakkında: Bendemizin bu hususta iki şual takriri vardır, geri alıyorum. Alenide yine veririz.

REİS — Efendim; şimdi raprı sabık bulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SAKLIK HULÂSASI

YÜZ KIRKINCI İNKAT

18 Teşrinisüni 1338 Cumartesi

İKİNCİ CELSE

Adnan Beyefendinin tahîri Riyasetlerinde bilinikât sabık zabıt hulâsası kiraat ve avnen kabul olundu. Yozgat Mebusu Feyyaz Âli Beyle nüfekaşının seyahatten avdet etmiş olan Maliye Vekîli Hasan Fehmi Beyden memaliki müstahfâza ahvâli maliyesi hakkında istizah alınmasına dair takriri kiraat ve kabul olunarak celsei aleniyyeye geçildi.

DÖRDÜNCÜ CELSE

Adnan Beyefendinin tahîri Riyasetlerinde bilinikât Halife Vahidüddin Efendinin İhtifâz genişine ihtica ederek İstanbul'dan firar eylediğine dair Refet Paşa ile cereyan eden muhaherat Rauf Beyefendi tarafın-

dan Mecliste kiraat olunarak durudiraz müzakere den sonra Mumaaleyhin hâli hakkında Şer'îye Vekâ letince tanzim edilen fetvayı şerif Şer'îye Encümenin de tadd odıldıktan sonra müttelâkan kabul olunarak Makâmı Hilâfete Hanedanı Âli Osmaniden Abdülmecid Efendi Hazretlerinin intihabı ekseniyyeti azime ile kabul edilip celsei aleniyyeye geçildi.

	Kâûp
Reisânı	Van
Adnan	Hakkı
	Kâûp
	Muş
	Mahmut Sait

REİS — Zaptı sabık hulâsasını reylenmize arz ediyorum: Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — İSTİZAHLAR

1. — *Erzincan Mebusu Hüseyin Bey ve nüfekaş ile Bursa Mebusu Hacı Şakirî Beyin; İstanbul ahvâline ve Refet Paşanın hukûkâtına dair İcra Vekilîleri Heyetü Reisi ile Harâriye, Dahiliye ve Maliye Vekillerinde istizah takriri.*

REİS — Efendim, usulü müzakere istizah takriri okunsun mu? Okunmasın mı? Başka bir şey yoktur. İstizah takriri okunacaktır. Bu okunsun mu? Okunmasın mı meselesi üzerine söz söylenecektir.

HAKKI HÂMİ BEY (Sinop) — Efendim, memleketin siyasetli aliyesine mügayir olan herhangi bir meselenin aleni celsede müzakeresi lâzımdır. Yani idareî devlet ve siyaset ve devletle gayri kabili telif ve bugünkü vaziyete pek de muvafık olmayan şey-

leri aleni celsede mevzuhabis etmeğe pek de taraftar yoktur.

RAGİP BEY (Kütahya) — O geçti. Artık bundan bahse lüzum yok.

HAKKI HÂMİ BEY (Devamta) — Müsaade buyurun efendim, belki nüfekaş kırımca bir zan hâsıl olur. Ancak bu celse hafife vakından evvel istenmiştir. Malumu âhîleridir ki istizah mevzuhabis oldu. Bu zaman cevap verecek olan vekil söybyecekleri sözlerin bazı aksamını ve mühim hususatı celsei aleniyyede söylemek hususunda menefîi alî memnemma mahzur görürse celsei hâfeye talep eder.

Bimacaleyh ne ise böyle bir karar verilmiş ve hür mebri istizah hakkında verilen bu karar üzerine

istizah talep eden bu arkadaşlar söylenecek sözlerini söyleyip te buna cevap verecek olan vekiller tarafından celse aleniyyede söylenmesi lâzım gelen bazı mühim nihaat mevzu bahis olduğu vakit bundar da celse hafiyede müzakere edilir. (Olmaz sadaları)

REIS — Hakki Hân Bey, sadece geleüm Meclisin karar aleyhinde söz söyleyemez.

HAKKI HÂMİ BEY (Devamla) — Rica ederim. Aleyhinde değildir. Celse hafiyeye kabul edilmiştir. Fakat celse aleniyyeye geçilerek istizah tahriri okunmalı. Bunun üzerine söz söylenmelidir. (Gürültüler) Rica ederim meselâ Yozgat vekayiline ait bir mesele dahliyye mevzu bahis olacaksa bunu neden celse hafiyede söylüyorsunuz? (Öyletir sadaları) Öyle olunca hâkimiyeti milliyeden hayır görün. (Gürültüler) Efendim, müsaade buyurun.

REIS — Herkesten evvel ben arz edeyim. Meclisin Âli bu istizahların hafiyeye cereyanını kabul etti.

HAFİZ MEHMET BEY (Trabzon) — Yalnız bir tek mesele.

REIS — İstizah tahriri.

HAFİZ MEHMET BEY (Devamla) — Malumu âliniz istizah aleni olunca Heyeti Hükümetin her şeyinden bahsedilecektir. Şimdiye kadar olan bütümle ahvalden bahsedilebilir. Bu maddeden yalnız İstizah biddia ait olan kısmı hafı olabilir? Yoksa sair mevada dair usul ve icraat ve sair eyeye ait mevad hakkında aleni müzakere olabilir.

ZIYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Usulü müzakere hakkında bahsedeceğim. Reis Bey.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — İstizahı meselesi tekmil arkadaşlarımızın hakkıdır. Fakat bu istizahın hafı veya aleni celsede olması menafii vataniye ile alakadardır. Eğer bunun hafı olması menafii vataniye icabından ise tabii hafı olur. Arkadaşlarımızın bazı iddiasını anlıyorum. Mutlaka aleni yapalım.

REIS — Hududu tecavüz ederlerse bendenize söyleyiniz.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Mutlaka bunun hikmeti vardır, anlatılmalıdır. Hükümetin mürafabı.

REIS — Mütalaanızı söyleyiniz efendim. Mesdeyi muhakeme etmeyiniz.

YAHYA GALİP BEY (Devamla) — Kendi mütebaası söylüyorum. Muhakeme ile söyleyeceğim. Heyeti Vekillerin mürafabı Meclisi Âlinizdir, samâin değildir.

FEYYAZ ÂLİ BEY (Yozgat) — Bizim mürafabımız kim?

YAHYA GALİP BEY (Devamla) — Yapılan istizaha verilen cevap muvafık olmaz da isbat kararını vermişiz. Ben bitarafane menafii vataniye nazarı dikkate alarak söz söylüyorum. Bu hakkı hafı de olsa aleni de olsa istimal edecektir. Bunu elinden alacak bir kuvvet mevcut değildir. Onun için mutlaka aksi elmasındaki mütalaa nabemalidir.

OSMAN BEY (Kayseri) — Miilere yolsuzlukları işine etmektedir.

MAZHAR MÜFİT BEY (Hakkâri) — Efendiler, bir kere bu müzakere reyî işari de hilâmüzakere kabul olundu ve mesele de böyledir. Rica ederim. Bir kere nizamnameyi okuyunuz. elimizdeki nizamname de bir sarahat vardır, rica ederim bunu bir kere okuyunuz. Bu buraya fayla mı yazılmış? Celse hafiyeye talep edenlerin esamisi Meclisin zabıtnamesinde tasrih ve hükümetin resmî ceridesiyle ilân olunur, diyor. Ondan niaksat nedir? Zabıt ceridesinde tasrih ediliyor ve ceridei resmîyede ilân ediliyor. Millet duymasın yok mu? İşte bu meselele hafı celse teklif edenlerin üaniyle mesuliyetin onlara ait olmasıdır. İşte niaksat budur. Biz burada hafı yaparsak millet duymayacaktır, diyorsunuz. İşte bu onun için yapılmıştır. Bazı şeyler vardır ki o aleniye irza edilemez.

Fakat o hafı celseyi talep edenlerin esamisi ceridei resmîye ile ilân edilir ve zabıtla da tasrih edilir. Sonra efendiler, aşağıda bir yer daha var. Onu da okuyayım; müzakerenin hafiyeye icrasına lüzum gösteren mesele hallolunduktan sonra aleni müzakerenin icrası Reis tarafından teklif olunur ve verilen karara göre hareket olunur. İstizahı yaparız, aleniye geçmeyi Reis teklif edecektir. Şimdi burada celse hafiyeye yaparız, istizahımızı ikmal ederiz. Aleniye geçmek için Reis teklif edecektir. O zaman kararınızı verirsiniz.

ZIYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Efendim, ben deniz ifademim kemali sükûta dinenilmesi, rica ediyorum. Meclisi Âlinizin verdiği karar mutadır. Buna hepimiz itaat etmek mecburiyetindeyiz. Bu Meclisi Âliden on beş muharrerem arkadaşımızın verdiği tahrir İstanbul hakkındaki müzakerenin hafı olmasını teklif etti. Bunda söz, sahibi istizah olan zatandır.

MAZHAR MÜFİT BEY (Devamla) — Bütün mebusların istizahla söz söylemeye hakları vardır.

ZIYA HURŞİT BEY (Devamla) — Meclisi Âliniz herhangi bir istizahı kabul ettikten sonra herkes söz söyler ve o vekile ait her mesele mevzu bahis olur. Binaenaleyh geçen gün İcra Vekilleri Reisi Hariciye,

Dahiliye. Maliye Vekâletlerinden istizah kabul edilmiştir. Bu istizahın yalnız bir maddesinde Meclis hafi olarak müzakeresini kabul etti. Dahiliye Vekâletinden istizah olunacak takrirlerim vardır. Trabzon'a aittir. Bunları aleni celsede söyleyeceğim ve bundan beni kimse menedemez. Rusya'daki tebeamız hakkın da Hariciye Vekâletinden soracağım sualler vardır. İstizahın içerisine bunlar girmiştir. Yalnız İstanbul meselesi hakkında hafi ve fakat dahili mesail vesaireye ait istizahların herhalde aleni bir celsede olması lâzımdır. Hariciye Vekâletinden Rusya'daki tebealarımıza, mütteliklerimize ait istizahlarımı ben aleni celsede yapacağım. Buna kimse itiraz edemez. Hafi olacak yalnız bir maddedir, bu kadardır. Hafiden sonra aleniye devam edeceğiz. Bunun misali de görülmüştür. Geçende Dahiliye Vekâletinden, Pontüs meselesi hafiyen yapılmış diğer mesailin kâffesi alenen olmuştur. Adliye Vekâletinden yapılan istizahta Temyiz azasından olan bir zata ait hususat hafi olmuştur. Diğer mütehaki aksamı hafi yapılmıştır. Bu da aynıdır. Binaenaleyh gerek Dahiliye Vekilinden gerek Hariciye Vekilinden mesulü Dahiliye ve Hariciyenin istizahı için her mebusa bir hak vardır ve bunu istimal edecektir.

ALİ FETHİ REY (Dahiliye Vekili) (İstanbul) — Efendim, İstanbul meselesine. Refet Paşanın ahval ve hareketine dair rüfekadan bazıları Heyeti Vekile Riyasetinden, Dahiliye Vekâletinden, Hariciye ve Maliye Vekâletlerinden istizah için takrir vermişlerdir. Bu istizah Heyeti Âliyenizce kabul edilmiştir. Cevabını her suretle vermeye amadeyiz. Fakat Ziya Hürşit Roy biraderimizin salonunda bir takım propaganda yaptığını işittim. İstizah meselesi bugün mevzu bahis olan mesele yalnız o istizahla, o takirde münderic olan mesaildir. Heyeti Celileniz bunu kabul etmiştir. Bunun hancinde bir takım mesail vardır. Bunlara da her zaman cevap verebiliriz. Aleni celsede bunlara ait sizlere cevap vereceğim. (Alkışlar) Yalnız bilmediğim bir mesele hakkında bugün burada bir takım sualler sorarsanız, ben neden istizah olduğumu bilmeden nasıl cevap verebilirim? Bir gün tayin edersiniz, o gün münakaşa ederiz. Yoksa benim bilmediğim bir mesele hakkında size şunu soracağım, bunu soracağım, bu dakikada cevap vereceksiniz demek doğru olmaz.

ZIYA HURŞİT BEY (Lüzistan) — Vekil Beyin nizamnameden haberi yoktur. Üç hafta geçmeden bir istizah daha yapılamaz. Öyle olsa idi, istizah takriri veritmezdi. Ve kabulü Meclisi Âlfinin kabulüne muvafak olmazdı.

REİS — Efendim, rica ederim, daha sual ne. istizah ne belli olmadan zannedirim müzakere yapmak çıkmaza girmektir. Bir kere arkadaşlarımız suallerinin cevaplarını versinler, buyurduğunuz gibi nizamnameimiz sariftir. Her arkadaş bu açık kapıdan her şeyi sorabilir. Vekil Bey cevap vermek için tenvir hususunda bazı mesaili tehire hakları vardır. (Tehire hakkı vardır setleri)

YASİN BEY (Gaziantep) — Hafi celse için verilen takirde arkadaşların yanında benim de umzum vardır. Hakkı Hâmi Beye müsaadenizle bir sözlerine cevap vereceğim.

REİS — Müsaade buyurun efendim... Bir kelime olmaz heyim. İstizah kabul edildi. Hafiyen müzakere edilecektir. Şimdi istizahları okuyoruz. Bu hususta da arada söz söylemek için zannedirim sebep yoktur. Bazı arkadaşlar bunun aleni celsede olmasını teklif ediyorlar ki bilâhare madde itibarıyla teklif ederler. Karar umumi ve şamil bir şekildedir. Diğer hususat ayrıdır. İstizah takririni okuyoruz.

HAFİZ MEHMET REY (Trabzon) — Fethi Beyin beyanatına karşı cevap vermek istiyorum.

ÖMER LÜTFİ MEY (Amasya) — Takirde bir maddenin hafiyen müzakeresi teklif ediliyor.

REİS — Evet efendim, bir maddedir.

ŞEVKET BEY (Beyazıt) — Mademki hafiyen müzakere edilecektir, ben imzayı geri alıyorum.

REİS — İstizah takririnizdeki imzanızı geri mi alıyorsunuz?

ŞEVKET BEY (Beyazıt) — Evet geri alıyorum.

İSMET BEY (Çorum) — Bendeniz arkadaşların hafi celse hakkındaki telâşlarını pek muhik buluyorum. Hakikaten doğrudur. Fakat istizah edilen mevaddın hafi olup olmayacağını takdiri hükümete ait iken maalesef bazı arkadaşlar telaş ederek bazı takrirler vermişler. İşte şu münakaşat bundan tevellüt etmiştir. Hafi celse usulü müzakeresinde en müstebel kaidede hükümetten sorulan şeye hükümet ben bunu gizli söyleyeceğim. Ben mesuliyetini derunde ve takabbül ettiğim bir işin mazarratını ifşa edemem der. O izahatını burada söyler. Binaenaleyh bu tenevvür içindir. Mecliste hafi olan hakayiki Heyeti Âliyenize arz ettikten sonra kanaat hâsıl olur ki artık ona itimat, ademî itimat meselesi vicdanınıza muhavveldir. Binaenaleyh bu mesele bittikten sonra itimat ve ademî itimat celsei aleniye müzakere edilir. İstizah meselesinin bidayeten hafi, nihayeten de hafi olmasına imkân yoktur. Olamaz bu hakiliyeti milliyeye mugayirdir. Bu katıdır, bu böyledir. Binaenaleyh kendisin

den istizah vaki olan vekil mutlaka dekkayiki hakiki yeyi izah edecektir. Miş şüphe yoktur; siz de kanaat hasıl edeceksiniz kanaatinize göre rey vereceksiniz. Rinaenaleyh telaşa mahal yoktur.

REİS — Beyazıt Mebusu Şevket Rey ve rüfeka smül.

SEVKET REY (Heyazıt) — Ben imzama geri aldım.

REİS — O halde Bitlis Mebusu Yusuf Ziya Bey le rüfekasının istizah takrirlerini okuyoruz :

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Trakya'yı tesellüme niemur iken İstanbul'u vaziyeti ahireti dolayısıyla İstanbul Re'isi idaresinde görünen ve Meclisi Âlinin kanaati, kavanini mevcudesi hilâfında bir takım icraat ve harekâta bulunduğu anlaşılan Refet Paşanın harekâti vakıası muvacehesinde iltizamı sukût ile hiç bir muameleye teşebbüs etmedikleri meşhûr olan İcra Vekilleri Reisi ile Hariciye ve Dahiliye ve Maliye Vekillerinden zirdeki mevaddı istizah eyeriz :

1. Refet Paşaya verilen salâhiyetin mahiyet ve derecesi şumulü ve bu salâhiyetin ne taraftan verildiği ve kendisine Büyük Millet Meclisi Hükümeti ve Başkumandanlık mürnessili unvanının tevcihindeki siyasi ve idari maksat ve gaye?

2. Refet Paşa Heyeti Vekile Reisi tarafından Mecliste okunan talimat hilâfında İstanbul'da bir hükümet teşkil etmekle ve gazetelerdeki heyanatında da bu hükümeti (Heyeti Vekilecik) unvanıyla tavsif etmekte olduğunun gerek bu tarzı tavsif ve gerek bu tarzı hükümet Paşayı Müşarünileyhin mezuhiyet ve salâhiyeti cümlesinden midir?

3. Kanunî vazî ve mevzu kanunların tadil ve ilgası munhasıran ve yalnız Büyük Millet Meclisinin hukuk ve salâhiyeti cümlesinden iken Refet Paşanın güm rük resmi hakkındaki kanunu tadil ve gümrük tarifesinde tenzilât icra etmesi ne suretle tefsir ve telif edilebilir ve buna karşı hükümet ne vaziyet almıştır?

Ralâda serdedilen mevadda, tasrih edilen vekiller tarafından âcilen izahat verilmesini teklif eyeriz.

17 Teşrinisani 1338

Erzincan	Canik	Lâzistan
Huseyin	Emin	Osman
Erzurum	Erzurum	İçel
Süleyman Necati	Salih	Haydar
	Bitlis	
	Yusuf Ziya	

(Buraya Hacı Şukrû Beyin istizahı yazılacak) (1)

(1) Istizah takriiri bulunamamıştır.

REİS — Evvelâ istizah sahipleri mi söz söyleyecekler. yoksa hükümet mi?

GİR MERİS — Hükümet evvelâ cevap versin.

HÜSEYİN RAUF REY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas) — Musade hüyükürsanız aynı meseleye dair sual takrirleri de vardır. Onların cevaplarını da kürsüden arz edeyim. Cevapsız kalmış olmasın.

SIRRI BEY (İzmit) — Ben takririmi geri alıyorum.

ZIYA HURŞİT REY (Lâzistan) — Istizah varken sual kalmaz.

HÜSEYİN RAUF REY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas) — Efendim hasbelzarure vazifesi gayri muayyen fakat namahdut mesuliyeti seve, seve deruhde etmiş olmak itibarıyla hugun bu husustaki maruzatı mı celci hafiye olduğundan tekmil ıryanlığıyla Heyeti Celilenize arz edeceğim. Şüphesiz Heyeti Âliyeniz de vicdanınızla ve pek munevver olan efkârınızla mu talâa hüyükürsünüz. Tabii pek musip bir karar itti haz hüyükürsünüz. Yalnız şunu arz etmek mecburiyetindeyim ki müdafaa etmek üzere bu kürsüye çıktığımı hakikat ve ahvalın Heyeti Vekilenize cebrettiği, menafii niemleket noktası nazarından cebrettiği vazife icabıdır. Ne şahsî müdafaa edeceğim ve ne de prensibi müdafaa edeceğim. Bunu da söylemeyi bir vazifesi vicdanıye addediyorum. Efendiler, istizahların ve bundan evvel verilen suallerin esasını bir cümle ile telhis etmek lâzım gelirse zannediyorum ki Refet Paşanın İstanbul'daki harekâti kayıt ve şarta tabii değildir. Kanunları tağyir edecek hotserane hareket ediyor merkezindedir zannederim. Bilmem telhis edehildim mi? (Hay hay sadaları) Heyeti Vekilenizin noktası nazarını kemali teessüfle arz ediyorum. Bu hususta istizah sahibi olan arkadaşlarımla hali ihtilâftadır. İşte bu ihtilâfın sebebinin arz edeceğim. Arkadaşlar, malumu âtiniz ordularımız muzafferden bir taraftan Rahriselit sahiline, bir taraftan Boğaz tarafına üçüncü koldan da Kucueli Şibhiceziresine yanaştığı vakitte malum olan surette Mudanya'da bir konferans inikat etti. Orada bazı mukarrerat itti haz edildi ki Meclisi Âlinizce malumdur. Bu mukarrerat mucibince Trakya'da Meclisi Âlinizin kavanini ile idare edilebilmek üzere millî hudutlarımız dahiline girdi. Allah'a hamdü senalar olsun. Fakat aynı mukavelenin sarih maddelerinden biri de Trakya'ya asker geçirmemekle mükelleftik. Heyeti Vekileniz Mudanya muhavelenamesinin sulh müzakeratı devam ettiği müddeice ve sulh müzakeratı başlayıncaya kadar geçen zaman zarfında meri olacağını nazarı dik kate alarak gerek 'bu geçen zaman zarfında ve gerek

sulh müzakeratı devam ettiği müddetçe her türlü ihtilâf bertaraf edilmek üzere tedabir ittihaz edildiği gibi inkılabın munasebet de olabileceği ihtimalini düşünerek buna karşı da tedabir düşünmek mefkûnde idi. Geçenlerde aleni celselerin birinde veyahut kısmen aleni, kısmen hafi celsede arkadaşlardan bazılarının istizahına karşı kapalı olarak cevap vermişim. Bu celsede hakkı müdafaa noktası nazarımla mecbur oluyorum. arz edeceğim. Efendiler, İnşallah muvaffak olacağız, müzakeratı siyasiyemizde herhalde Misakı Milli'mizi tamamen istihlal edeceğiz. (İnşallah sesleri) Fakat aksini de düşünmek herhalde zannederim menafii milliye zaruretidir. (Hay hay sadaları) İhtilâf zuhur emği anda Trakya'mızı müdafaa etmek için ordu geçiremeyeceğiz ve helki bir müddet için de geçiremeyiz. Orası bomboş kalırsa Yunanlıların Karabağ taraflarındaki tahavvülâtı malum olan müzakeratı dolayısıyla Balkanlardaki tahavvülât vesaire bir günde vaziyeti aleyhimize çevirebilir. Bunun için biz Trakya'da hafi tertibat ittihazına mecburuz. Bu mecburiyet ise Trakya'ya memur edilmesi lâzım gelen arkadaşın bu nokta nazarımla tetkiki ve itihabı zaruretini bize ayan olarak göstermiştir. Tetkik ettik. Bu gibi hususlarda mücerrep olan ve bu hususatta vücudundan istifade edilebileceği hızc malum olan Refet Paşayı bu vazife ile tavzif ettik. Efendiler, Refet Paşayı oraya Kumandan unvanıyla göndermedik. Çünkü Mudanya mukavelenamesine mügayir hareket etmiş olurduk. Orta bulunduramayacağımız bir yerde kumandan bulunduramazdık. Aynı zamanda Refet Paşayı Trakya'ya vali diye de gönderemezdik. Çünkü Meclisi Âlinizin kabul ettiği konular mebuslukta ve ilâhın bir şahıs üzerinde ictimâ edemeyeceği merkezindedir. Bunu yapmak ve aynı zamanda bir surette göndermemiz lâzım gelirdi ki : İcabında askeri ve mülki kuvvetleri ve teşkil vezaifi bir elde toplayalım. En az zamanda en kuvvetli müdafaa tertibatı yapalım. Bunu temin etmek lâzımdır. İşte bu nokta nazarımla Refet Paşaya verdiğimiz sıfat. Türkiye Rüyuk Millet Meclisi ve Başkumandanlık mümessilidir. (Meclisin haberi yoktur sesleri)

FEYYAZ ÂLİ REY (Yozgat) — Fevkalâde mümessil...

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Arz edeceğim, müsaade buyurun. Lütfen istima buyurun. Her türlü istizahınıza cevap vereceğim. Hiç bir şey saklı değildir. Celse de hafidir. Evet efendim. Türkiye Rüyuk Millet Meclisi Hükümeti mümessilidir. Çünkü Türkiye Rüyuk Millet Meclisi nazına Trakya'yı temsilüm edecektir. Bir mülki memurdur. Başkumandan-

lık mümessilidir. Çünkü . Mütareke şeraiti mucibince Trakya'daki askeri hareketin murakıbilidir. Bu suretle de mümessildir. Yani şekli hazırısını ve hatınısını telife çalışarak bundan daha munasip sıfat ve salâhiyet bulamadık. Refet Paşa bu vaziyeti deruhde ederek hareket etti ve İstanbul'a gitti. Bazı rüfeka İstanbul'a gitmesinde mahzur olduğunu ifade buyurdularını işittim. Evet efendiler, olabildi. Fakat hepinizin malumudur ki Trakya'nın tesellümü tarih itibarıyla kademelere taksim edilmiştir. Muayyen zamanda muayyen mütaka teslim edilecek, o ikmal edildikten sonra diğer bir muayyen zamanda, muayyen bir mütaka teslim olunacak ve bu suretle bütün Trakya havzaı hükümetimize dahil olmuş bulunacaktır. Bu zamanlarda mülki idarenin teassus ve askeri idarenin refi yine bu tarihler arasındaki fasılalara inkısam etmiştir. Bunların hepsinin tertip ve tanzimi duvelli itilâfiye namına Mudanya mukavelenamesine vazı imza eden müttelik cenerallerle olacaktır. Bu müzakeratın hepsi müttelik cenerallerle icra edilecektir. O müttelik cenerallerin bulunduğu yer de İstanbul idi. Bu itibarla Refet Paşanın İstanbul'a gitmesi zarurî idi. Refet Paşa İstanbul'a gittikten sonra hâsil olan vaziyetin tetkikine gelince - Efendiler, Refet Paşanın zannederim telhisen arz ettiğim hususattan anlamış olacağınız veçhile - vazifesi batınen askeri, zahuren siyasi. İşte bu itibarla Refet Paşa İstanbul'a çıkar çıkmaz ahalinin emsali görülmemiş bir surette Refet Paşa vasıtasıyla Meclisi Âlinize karşı azim tezahurâtı ve merbutiyeti görüldü. (Tabii sadaları) Refet Paşayı Rüyuk Millet Meclisininin ve onun hükümetinin mümessili olarak telâkki eden ahali, onun şahsına gösterdiği hürmetle - zannederim - Meclisi Âlinizin gayelerini tebcil ve takdis ettiğini göstermiştir.

SAMI BEY (İcel) — Meclisi Âliye değil onun şahsıdır.

HÜSEYİN RAUF REY (Devamla) — Müsaade buyurun. Arz edeceğim arkadaşlar...

ZIYA HURŞİT BEY (İzmit) — Meclisi Âlinin değil Hükümetin mümessilidir.

HÜSEYİN RAUF REY (Devamla) — Rica ederim. Hükümet nerenin ve kimin hükümetidir?

ZIYA HURŞİT BEY (İzmit) — Şimdi söyle diniz : «Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin mülki mümessilidir.» dediniz. Onun için söylüyorum. Başkumandanlığın askeri mümessili diyorsunuz. Tezat vardır. Buna cevap veriniz Rauf Beyefendi.

HÜSEYİN RAUF REY (Devamla) — Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti kimin hükümetidir?

Rica ederim. Bunu soruyorum. Meclisi Âlinizin Hükümeti değil midir? Meclisi Âlinizin Hükümetidir. O Hükümetin memuru Meclisi Âlinizin memurudur.

ZIYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Türkiye Rüyuk Müllet Meclisi Hükümeti mümessili kim oluyor?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Ziya Hurşit Bey, rica ederim.

REİS — Siz lütfen hitabetinize devam buyurunuz. Cevap vermeyiniz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Cevap vermemek imkânı olamıyor ki. Evet efendim. Efendiler; İstanbul'da herhalde ekseriyeti kahiresi namus-kâr, fedakâr, vatanperver ve münevver olan gençlerin ve ahâlinin yapmış olduğu tezahüratı Refet Paşanın şahsına diye telâkki etmek İslâmların; Türklerin putperest olduğunu kabul etmek demektir. (Hâşâ sesleri) Ben böyle olduğuna kani değilim. (Eslağlı rullah sesleri) Yapılan tezahürat milletimizin şahsiyeti maneviyesinedir. Büyük Millet Meclisininin mazharı yeti katîyesine karşıdır. Başka türlü olamaz. (Doğru sesleri)

ÖMER LUTFI BEY (Amasya) — Refet Paşa bu tezahüratı Meclis Riyasetine arzetti ise doğrudur. Fetmedi ise şahsınadır.

REİS — Size söz vermedim.

ÖMER LUTFI BEY (Devamla) — Tarafeynin fikirlerini telif ediyorum.

REİS — Rauf Bey, devam buyurunuz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Bu tezahürat üzerine Refet Paşadan sualler soruldu ve sorulan sualler de senelerdenberi düşmanın maddî, manevî, hususî taziyekî, tertibatî desaisi altında inleyen İstanbul ahâlisinin ayan olarak fikirlerine kadar girmemiş ve Türkiye Rüyuk Millet Meclisininin vazetliği kavayin ve prensipler cırafında Refet Paşaya arz ettiğim gibi - vazife itibarıyla, mebus olmak itibarıyla, bu vatanın evlâdı olmak itibarıyla, Meclisi Âlinizin kanaatine müşterek hulunmak itibarıyla bunlara cevap vermişir. Cevapları - matbuatta da manzuru Âliniz olmuştur - daha ilk defa olarak bu kadar açık söylenilmiştir. Bunu, mütemadiyen suale maruz kalan tefsir etmişim için muracaata maruz kalan Refet Paşa tekrar etmiş, izah etmiş ve tefsir etmiştir.

NEŞET BEY (Kangırı) — Tefsir edilen nedir beyefendi? Anlamadım. Affedersiniz.

REİS — Rauf Beyefendi cevap vermeyiniz. Hatıbin silsülei kelâmı kesilecek olursa doğru olmaz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Evet efendim; bu esnada bepinizin malumu olan sulh konferan-

sına davet meselesi, ve bu davet notasının tevliit ettiği evza ve binnetice ittihaz edilen mukarrerat malumdur. Tekrara hacet yoktur. İstanbul'da evvelâ adliyenin, bilâhare maliyenin terki faaliyet etmesiyle mevkiini terke mecbur kalan İstanbul heyeti, her şeyi yüz üstüne bırakmış ve İstanbul haklı başsız - tam manasıyla - başsız kalmıştır. Aramızda ise işgal kuvvetleri vardı. Mudanya mukavelesine mecbur olduk. Fiten ve büküvve vaziyet edemezdik. Refet Paşa - zannedirim hundan evvel Heyeti Âliyenize arz edilmiştir - mesuliyeti deruhde ederek işe vaziyet etmiş ve derhal Hükümetinize haber vermiştir. Şimdilik efendiler Refet Paşa Trakya askeri ve sıyasî vezâliyle mükellef iken arz ettiğim zarureti mutlaka yüzünden İstanbul umuruna da karışmıştır. Ve öyle muhluk bir zamanda vaziyet etmeye mecbur olmuştur ki ufak bir tereddüt, ufak bir teenni İstanbul'un her zaman maruz kalması ihtimali olan elim avakibi intaç edebilirdi.

HACI AHMET EFENDİ (?) — Ezzarureti menî-mahzurat...

REİS — Rica ederim, müsaade buyurun.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Bu zaruret karşısında bu mühim vazifeyi deruhde eden ve derhal merkeze malumat veren Refet Paşaya, Hükümetiniz, evvelâ Heyeti Âliyenize de okunan talimatnameyi ve en mühim bir iki fıkrasını arz ettiğim talimatnameyi göndermiştir. Heyeti Âliyenize malum olan talimatname, Hükümetin ve devairi merkezîyenin ilgâsı üzerine tehasül eden vaziyetin nasıl islâh edileceğini gösteriyor. Diğer cihetten vaziyetin müşkülâtı nazarı itibare alınarak arz ediyorum ve tekrar ediyorum arkadaşlar, ileriden beri İktisadiyatı % 85, % 90 derecesinde hıristiyanlar elinde bulunan ve müterakedenberi denebilir ki % 100 tamamen ecnebi ve hıristiyan murakabesinde bulunan İstanbul'un her an onların arzusuna ram olabilecek bir vaziyette bulunuşu ilk nazara aldığımız bir şekildir. Yani ecnâp istedikleri anda İstanbul'u herhangi bir noktayı nazardan tenyis, tekdüt ve işzap edebilirlerdi. Bir fesat ika edip halk arasında bir kital ica edebilirlerdi. Ahaliyi açlığa mahkûm ederek isyan ettirebilirlerdi. Hulâsa arkadaşlar, Heyeti Vekile ariz ve amik düşündükten sonra şu iki fıkrayı göndermiş ve kendisini vaziyete mecbur kılmıştır ve Meclisi Âlinize karşı mesuliyeti kabul etmiştir. Arz ediyorum ve zannediyorum ki hükmünüz bu iki fıkra üzerine olacaktır. Hükmünüze ke-mali hümmetle riayet ediyoruz. Ahvalın fevkalâdeliğine nazaran İstanbul'un vaziyetine yüksekten nazaret etmek ve mecburiyet görüldünce mukarrerat ittihaz edip bize malumat vermek üzere salâhiyet verdük.

YUSUF ZIYA BEY (Bitlis) — Kanun tadil etmek salâhiyetini de verdiniz mi?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — İşte efendiler, Refet Paşaya verdiğimiz salâhiyet budur. Refet Paşa bunun haricinde hareket etmemiştir. Bugüne kadar fevkalâde bir şey yapmamıştır. Arz ediyorum ve tekrar ediyorum. Bu çevre içindeki talimatın mesuliyetini müteahhidiz ve bu noktai nazardan vereceğiniz kararlara bittabi mütlüz. Evet Refet Paşaya arz ettiğim gibi İstanbul'un tevhit ettiği vaziyeti mahsusla lâveten bir vazife daha tahmil etmiştir. Bundan başka efendim, aynı zamanda Hariciye Vekâleti umurunu tevdi buyurdunuz. Bendeniz zaruret karşısında kendisine bir vazife tevdi zaruretinde kaldım. O da şu idi, malumu âliniz İstanbul'da bizim umurumuzu yani Hariciye Vekâletleriyle İstanbul'daki mümessidler ve süfera arasındaki umurumuzu Hâmit Bey idare ediyordu. Hâmit Bey Heyeti Murahhasamız meyanında sulh konferansına azimet etti. Azimet etmezden evvel İsmet Paşa İstanbul'da idi. Kendi yerine kimi tevhit etmenin muvafık olacağını kendisinden telgrafla sorduk. İsmet Paşa vaziyeti mahallinde tetkik ettikten sonra şüphesiz Hâmit Beyle vesait zevat ile görüştükten sonra ahvali hazıra dahilinde en ziyade hüznü tehlikü görecek en münsip zatın Refet Paşa olduğunu beyan etti. Bu suretle efendiler, Refet Paşayı Hâmit Beyin de vazifesini ifaya memur ettik. Çok ağır vezâftir ve hakikaten mesuliyeti çok ağırdır. Temenni ederim ki inşaallah hüsnü neticeye iktiran eder. (İnşaallah sadaları) İnşaallah o zat da ufuk tefek berşerin hiçbir zaman azade kalamayacağı hatalarla beraber Meclisi Âlinin noktai nazarnı tamamıyla tatbik etmek suretiyle vatanına bir kere daha hizmet etmiş olur. Efendim, bu vazifeyi deruhde eden Refet Paşa bugüne kadar İstanbul'da şimdi kısım, kısım arz edeceğim hususatin ifa ve tatbikına muvaffak oldu. Malumu Âlileri İstanbul'un ısgali askeri altında olduğunu ifade etmemek jartıyla İstanbul ve muayyen hatlar arasındaki mintikada ecanibin vücudunu Mudanya mütarekesiyle kabul etmişlik ve o suretle dikkat buyurulursa Mudanya mukavelesinde en zayıf noktalarımızın, en hassas noktamızın bizim mücahede milliyemizde en çok meşgul edebilecek kısmını İstanbul olduğunu idrâk ederek o ehemli sulh konferansında kılal ile diğer aksamı memalikimizi her şeyden evvel çalacağız. Fakat hal ve zaman İstanbul'un da bize ihtirak etmesi mecburen ve zaruren inşaallah çok muvafık olduğu zaman ile anlaşılacaktır. İstanbul'a Hükümetimizin vaziyet etmesi icabetti. İstanbul'da sansürüyle, topuyla, nüfesiyle ve ade-

den çok yüksek olan hıristiyan anasıriyle mücthez ve müşekkel ecnebi kuvvetleri vardı. Bunların orada muvakkat mukabeleleri def edecek hiç bir mukavele yoktu. Yalnız 30 bin ızcı namıyla Rum genci vardı.

SALÂHATTİN BEY (Mecidi) — Halife bunların arasında nasıl duruyor?..

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Arz edeceğim efendiler, Halife meselesi gayet sanhur Crayet sâlimdir, onu da müsaade buyursanız şimdi arz edeceğim.

REİS — Efendim, mevzu şimdi o değildir. Sırasıyledir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Yalnız efendim, müsaade buyursanız maruzatımda belki kelimeleri, yani hitabetin icabettirdiği gibi keskin ifade edemiyorum, biraz dikkat buyursanız var idi dedim. Bugün de kısmen vardır. Efendiler, Refet Paşa İstanbul'a yüz jandarma ile girdi. Refet Paşanın istinat edeceği yegâne kuvvet İstanbul'un müslüman ve Türk halkının maneviyatı idi. Yegâne istinatgâh o halkın Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin akaidine, kavaidine merbutiyeti idi. Refet Paşanın elindeki nüfuzu Heyeti Hükümetin Meclisi Âlinizin kendisine itimadından başka hiç bir şey değildi ve olmaz. Refet Paşaya Hükümetimizin memuru, Meclisimizin azası sıfatıyla gören halk orada etrafına toplandı, ondan maneviyatın maddiyat ile takviye edileceği ümidini besledi. Bu tehlike karşısında gördüğünüz vaziyette dimdik, her türlü tehlikeye karşı durdu.

NEŞET BEY (Kangiri) — Maddiyat da vardır bildiğimiz kadar.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Onu da zati âliniz izah buyursunuz.

Şu halde efendiler; oradaki halka maneviyatlarını yükseltmek ve bu suretle İstanbul'u tutmak zaruretinde idi. Bu zaruretin icabatını tamamıyla yaptık. Yaptıkları işlerden hiç biri kaganini mevzuamızdan binne mugayir değildir. (Ehamedülillah sesleri) Bendenizin takdiri noktai nazarından arz ediyorum, hata varsa derhal işaret buyursunuz. Bendeniz de cahil olduğum noktaları derhal hüsnü telâtki eder, tashih ederim. (Estagfurullah sesleri) Efendiler Refet Paşanın birinci sıfatı arz ettiğim gibi T. B. M. Meclisi ve Başkumandanlık namına Trakya'yı tesellüme memur idi. İstanbul vaziyetinin icabatı, İstanbul umuru ile meşgul olduğu. Bazı noktai nazardan imza nazarı dikkati cerebretmiştir. Hariciye Vekâleti Hükümetinin kendisini ensep görenek vaziyetin icabatı sevkıyla ecnebi mümessilleriyle temasa memur olması zannedi-

yorum, ecnebi mümessillerinin salâhiyetlerine ve vaziyetlerine göre müsavi bir şekil almak için olsa gerek bir tabir kullanmıştır. Fakat bunlar sehtüdefittir. Fakat efendiler, ruh ve mana itibarıyla hakikat itibarıyla Refet Paşanın istinat ettiği kuvvet yine sizsiniz. Tatbikatı sizin içindir. Elinden geldiği kadar çalışıyor (Allah razı olsun sesleri). (Yaldız, yaldız sesleri) Şimdi efendiler, Refet Paşa oraya gittiği zaman arz ettiğim veçhile Hükümet şubâtından başlayarak her türlü idare makinesi bilâkaydüşarı ecanibin elinde idi. Refet Paşa oraya gittikten sonra her şeyden evvel bu müdahalenin en muzır ve denilebilir ki her an orada sakın olan müslümanların hayatını ızaç eden münferit müdahalelerin tamamıyla önünü aldı. Ondandır efendiler müzakeratin aldığı şekil ve cereyanı itibarıyla yalnız ecnebinin hututuna nezaret etmek şeklini müzakerenin terakkiyatı itibarıyla bu kısmını vücuda getirebildi. Henüz hitam bulmamıştır. İstihdaf ettiği gaye ki Hükümetin noktai nazarıdır. Ecnebinin yalnız kendilerine bakacaklar bizim hükümetimize katıyen müdahale etmeyeceklerdir. İstihdaf edilen nokta budur. Fakat buna varmak için daha katı netice istihdaf edilmemiştir. Diğer taraftan son aldığımız malumatta tamamıyla malumu âliniz olan tel grafişneden sansür kaldırıldı. Bilâhare matbuattan sansürün refine muvaffak olduk.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahibi) — Bu yeni mi efendim?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Yenidir efendim.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — İrtibat zabiti var.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Tabii irtibat zabiti vardır. Şunu takdir ve tasvip etmek lâzım gelir ki, efendiler, orada mevcudiyetini kabul ettiğimiz ecnebi kıtaatın da mukabil talepleri vardır. Bu talepleri çok ağırdır. Müzakere neticesinde ve bizce kabulü zaruri görülen şu vaziyet hâsıl olmuştur. Ecnebi kıtaatın vücudunu kabul etmekle onların emniyetinin esas olarak mevzubahis olacağını kabul etmek zaruridir. Fakat ecnebi kıtaat her zaman burada dursun, pusuya düşsün, baskına düşsün, aleyhine hücum ettirelim şeklini talep ettiğimizi de onlara söyleyemeyiz. Bilmem izah edebildim mi? Binaenaleyh onların aleyhine efkârı umumiyeyi teşvik ve binnetice onların felâketini inhasını mucip olacak yine bizim hükümetimiz, İstanbul ve Türk idaresi mani oldu ve zannediyorum bu Heyet Aliyenizin noktai nazarına da revafuk edecektir.

OPERATOR EMİN BEY (Bursa) — Şüphesiz. **HÜSEYİN RAUF BEY** (Devamla) — Yani bu dereceye kadar muvaffak olmuştur. Sonra efendiler denilebilir ki pek ender görülmüş derecede İstanbul'da gayet kuvvetli bir asayiş temin edilmiştir. Fakat bunu Refet Paşanın şahsı değil, Meclisi Âlinizin uzaktan gören mehip ve gayet dakik kayelerinin tesiridir. (Yakından değil mi sesleri) Ancak eğer bu vaziyet muhtel olacak olursa duygularımı söylüyorum, efendiler Allah beni şaşırtmış olsun bu vaziyet kaybolursa İstanbul çok mühlik bir vaziyete düşer. Yani İstanbul'da buradaki kuvvetlerimizin maneviyatı tutuyor. O maneviyat sarsıldığı zaman her şey olabilir. Bunu Heyet Aliyenize arz etmek benim vazifemdir. Telâk ki etmek, reddetmek, Heyet Aliyenizindir. Ona siz karar verirsiniz.

NUSRET EFENDİ (Erzurum) — Raul Bey efendi, İstanbul matbuatında vahdeti lisan yoktur.

REİS — Efendim müsaade buyurunuz; Efendi Hazretleri, şimdi size cevap veremeyecektir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Müsaade buyursanız arz edeyim. Efendim ecanib aleyhine oradaki işgal mahiyetinde göstermediğimiz kuvvetleri tahrik edecek hususatta sansür konacaktır. Yani bizim evrakı havadisimizin lisanını kat edecek, kıracak, yıkacak sansür mevzubahis değildir. Fakat bittabi onları da ikaz edeceğiz. Fakat Meclisi Âlinizin sansür hakkında bir kanunu olmadıkça başka muamele yapılamaz. Şu halde efendim, bir fevkalâde mümessilliklerin süfera ve komiserlikleri tabiri Türkisi olan belki fevkalâde mümessil diye temsil edilmiştir. Arz ettiğim gibi bu sansür, son aldığımız malumatta bu sansür meselesinde de muvafakat gösterilmiştir. Eğer bu kadar ve tesir ile inşaallah bu dereceye kadar muvafakat ediyorlarsa şmali milliyemiz, yani Muddanya mukavelesiyile idare dahiliyemizde istiklâl şartıyla kabili telif bir vaziyete getirilecektir ve bunu umit ediyoruz.

Efendiler, Refet Paşanın bir an evvel Trakya'da bulunması ve orada vaziyete daha nazif bir surette ve daha yakından temas ederek idare etmesi bizce de matlup idi. Bu yola doğru da müteveccihiz.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyaribekir) — İşitemiyorum. Bu tarafa da bakınız.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Size baktığımız gibi o tarafa da bakıyorum.

İnşaallah ahval ve zaman müsait olacak, ona da muvaffak olacağız. Ancak dediğim gibi İstanbul'un ahvali hususiyeye ve fevkalâdesi ecanibin namı müstear

ile orada kavri olarak yerleşmiş olması, yani açıkça konuşarak kuvvetle tabir olunması, ancak kuvvetle kabul olması, bu gibi zaruret vaziyetleri ihdas etmiştir. Hiç arkadaşlardan ima edildiğini görmedim. En kuvvetli nokta, Refet Paşanın hatasını ispat eden en kuvvetli nokta diye gördükleri gümrük tarifesinin tadili meselesidir.

HAFİZ MEHMET BEY (Trabzon) — Daha çok.

HACI ŞUKRU BEY (Diyarbakır) — Zaten mesele buradadır.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Evet, burada görülüyor, değil mi efendim?

Efendim; hata denilmeyecek, isticlalın ilidax ettiği bir yanlışlığı tashih etmiştir. Kanununuzu tadil etmemiştir. Eger öyle hata etmiş olsalardı, esbap ve icabatıyla Heyeti Âliyenize arz etmek ve hatayı da tashih ve affetmek de bir vazifedir. Fakat böyle değildir. Beyleri; İstanbul idaresinin ne kadar ani ve seri bir surette merkeze intikal ettiği malumu âlinizdir. Bir akşam yemekten sonra oturduk, herkes dairesine ait şeylerden bahsetti. Bu kavanininizin tatbikinin hududu esasıyla itibarıyla temini idi. Bu meyanda tabii kavanininizin rüsumata ait aksamının tatbiki de düşünüldü ve gayet doğru olarak emir verildi. İstanbul'daki memurları hükümet, bu meyanda rüsumat memurları tabiatıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin kavaninini helki bilenen varsa da bir an içinde derhal kavrayacak ve hile mekte sahibi insanlar lâzımdır. Bu emir gider gitmez derhal tatbik olundu. Bu meyanda mekullat, saşe ve sairereye ait aksam da aynı tarifeli âliyenin beş misli olmak... (Onbeş misli, hayır beş misli sesleri) Ne ise, beş, on beş misli olmak üzere tatbik ve ilân etti. Efendim, İstanbul berren Avrupa'ya merbuttur. Behren vesaiti ecnebiyeye müteakir ve nüfusu iki milyona yakın ve içinde Rus ve muhasım devletler tebaası dahil olmak üzere her devletten mühim adette insanları yaşatan ve besleyen bir şehirdir. Pekâlâ bilirsiniz ki bu iki milyon insanı - iki milyona yakın insanı - besleyebilmek için yegâne membalarda vesitiyle ambarlarıyla ecnabin elinde olan merkezlerdedir. Arkasındaki mımıka Trakya'dır. Burayı düşmanların suretle yakıtları ve ne derece kahbece tahribat yaptıkları, ne derece vahşiyat yaptıkları hatırı âlinizdedir. İstanbul memurları hakkında maruzatta hulunurken, bir beyannamte neşrini arz ederken, Meclisi Âlînizden rica ederken İstanbul'un iktisadî icap edeceği zaruretler karşısında bazı tedahiri müstaceleye de teşebbüs edilmek lâzım olduğunu arz edtim. İşte efendiler bu zaruretten Mükümeti Milliyemiz aleyhine İstan-

bul'da Hıristiyanları, düşmanları müslüman ve Türk unsur arasında bazı kısım müfsitleri biraz daha hafif ve zayıf kalplileri tehyic ve teşvik ederek bir fesat ucağı ihzar etmek ve onu işgal etmek merkezindedir. Çünkü derhal ekmekte birinci günü azim bir fark gösterdi. Bundan azim surette müteessir olan fukara kısım idi. (Yani müslümanlardı sesleri) Şüphesiz müslümanlar ve onların fukarası idi. Bir kaç gün daha devam edeydi avakibi elimesi muhakkak idi efendiler. Refet Paşa buna karşı ne yapmıştır efendiler, yaptığı iş bundan ibarettir. Gümrük tarifesinin tatbikine dair olan maddesinin sarahatını nazarı dikkatte tutun. «İlânından bir ay sonra tatbik edilecektir» kaydı vardır, bir ay olmamıştır ve bu suretle vaziyeti idare etmiş, bir tehlikenin önünü almış, eğer hatası bu kadar telâkki edilirse ben de deruhde ediyorum ve birlikte Heyeti Âliyenize zaruret emretti diyorum ve ihzar ediyorum. Buna vicdanınız ne derse insafınız neyi emrederse onu yapınız.

HACI ŞUKRU BEY (Devamla) — Hayır, hayır bunu zaten âliniz yeni öğreniyorsunuz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Rica ederim; yani ilim kabahat midir, yeni öğrendimse? Bir hakikati arz etmek için fazla malumatı hamilen gel-dim.

HACI ŞUKRU BEY (Devamla) — Bu söz sizindir. O maddesi mahsusta musarrahtır. Zaten bilmediğinden yaptı.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — İşte efendiler, Refet Paşa arkadaşımızın tarzı mesaisi, istihlal ettiği gaye, tarihaktaki görülen eskâli bendeniz bilâ-kaydû şart gördüğüm, akli kasıranemce, muhakeme ettiğim ve telhis edebildiğim şekilde - menfaatlar ola-cağı şekilde - bunu arz ediyorum. Yoksa haşka nok-tai nazardan muhakeme olunur ve kanaat hâsil edilir. Nazaret ve müstacel hususatta karar ittihaz edip bizi malumat noktasından tamamiyle harekâtına müs-terekim. Bir noktasını daha söyleyeceğim. Efendim, Neşet Bey arkadaşımızın takririnde, Heyeti Vekilecik teşkili vardır, onu arz edeyim.

NEŞET BEY (Kâğırı) — İzah etsinler.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Eger isterseniz sonra arz edeyim. (Söyleyiniz sadaları)

YUSUF ZİYA BEY (Birlis) — Reis Bey, biz de söyleyelim efendim. Ondan sonra cevap versin.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendim, Heyeti Vekilecik, bu kadar Heyeti Vekileniz vardır. O da arzularınızı tatbik etmek için gece gündüz çalışıyor. Erişen memnuniyetinizi celbedemediği için mü-teessirdir. Başka Heyeti Vekilecik yoktur ve olamaz.

FEYYAZ ALİ BEY (Yozgat) — Şubeler nedir?
HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Arz ediyim.

REİS — Müsaade buyurunuz efendim. Neşet Bey, İsmail Şükrü Efendi, Necatî Bey, Ömer Lütfî Bey, Mehmet Şükrü Bey, Feyyaz Ali Bey, İlyas Samî Bey, bu rüfeka sual sormak istiyorlar. (Sınrılar sadaları)

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendim, malumu âliniz askerlikte de zannederim böyle fevkalâde vaziyetin idaresi için. Mülkiye idaresinde de fevkalâde vaziyetlere karşı fevkalâde tedabir alınırken bir idisanın her noktaî nazardan her hususu mükemmelen bilmesi imkânsızlığı karşısında bazı tedabir alınır. Ve bu tedabire müracaatla en az zararla vaziyet kurtarılıyor. Ve ahvali adiyeye şekline inkılâp eder. Ondan sonra vesaiti adiyeye ve malume ile idare edilir.

İstanbul vaziyeti nazarı dikkate alınırsa arz ettiğim ve tafsile çalıştığım ve ümit ederim ki izah edebildiğim vezail ve eşkâlin icabettirdiği askeri, mülki, siyasi, (Adli sesleri) adli, mali, hulâsa bir devletin idaresinde herhangi şubeler varsa onların hepsi çok yakından ve gayet sarih tebeddüle maruz olmak üzere bu işle meşgul olmak zaruretli vardır. Meselâ ne gibi efendim? Kapitülasyonları ilga ediniz diye emir vermek... Kapitülasyonlar, adlidir, malidir. Kapitülasyonlar asırlardan beri İstanbul'a yerleşmiş, kök salmıştır, kol salmıştır. Şu halde efendiler, verdiğimiz bu emri talibik ederken Refet Paşaya kendi nefisine ve ümine istinat edip de yanlış adımlar atıyorsa, daha muvafık olurdu? Yoksa hiç bir salâhiyeti olmayıp ta mezîyetü ilminden, ihtisâsından ibaret olan birtakım namushâr insanlara «Sen bu işte benim müşavirim ol» diye bir teşkilât yapıp ta onlarla istişare ettikten sonra mı «Haha iyi idi!»

EMİN BEY (Canik) — Maaşı yok mu?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Maaşı yoktur. Heyetü Âliyenizin kararından başka hiçbir maaşı yoktur. Bu meyanda efendiler, kulağıma çalındı, bir de teşrifat dairesi varmış denildi. En ziyade istiğrabı mucip olan budur. Halbuki harici noktaî nazardan bizim muhaberatımızı, malumatımızı idare edecek, bu işlere az çok vukufu olan insanlardan mürekkep böyle bir teşrifatçılığa ihtiyaç vardır. Tabii memleketimizde ne dereceye kadar hizmetleri olduğunu ve ismini zikretmek istemediğim ve onun bu gibi işlerle meşgul olduğunu söylemekte bir menfaati olmayan Hilâlî Ahmet'in murahhası Hâmit Bey, çok musâit şerait altında olmayarak ve ancak bir müşkülâtla haricîyenin İstanbul ve Avrupa ile

muhaberatını temin olmuştur. O günden sonra, Hâmit Bey günden sonra böyle bir teşkilâta, böyle bir şubeye şiddetle ihtiyaç vardı. Hulâsa arkadaşlar, yapılan hususat, nihayete kadar memleketin menfaati noktaî nazardan düşünülmüştür. Belki ufak tefek kusurları vardır.

MUSTAFA BEY (Gümüşhane) — Yıldız Sarayı mühürlendi değil mi efendim?

REİS — Efendim, size sual yazdım, hatibin sözünü kesmeyiniz.

MUSTAFA BEY (Gümüşhane) — Yıldız Sarayı mühürlenmiş midir?

HÜSEYİN RAUF BEY (Heyet Vekile Reisi) (Sivas) — Ve her şeyden evvel asayiş ve inzibat noktaî nazardan yapılan tedabir, çok müessir olmuştur. İradei dahiliyemizde istiklâlimiz müteveccih olan cihetten muvaffakiyetle ilerlemektedir. Vaziyetin en buhranlı zamanları geçmiştir. Ve belki daha tehlike mevcuttur. Bu şerait altında Refet Paşa arkadaşımız, bu suretle çalışmıştır. Ümit ederim ki Heyetü Âliyeniz, bu noktaî nazardan mülâhaza buyursa hiç olmazsa bizim nikatî nazarımıza yazılacaklardır. İhtisâs edeceğimiz karar dairesinde şüphesiz hareket ederiz.

REİS — Müsaade buyurunuz. Sualler son olacaktır. Gelmiş mi, gelmiş mi tarzında sualleriniz varsa söyleyiniz.

NEŞET NAZİM BEY (Kâğıtı) — Bu ne oluyor, oldu mu, gitti mi, ne demektir? Bundan ne çıkar? Müsaade buyurun, benim sual takrimine de cevap vermiştir, tabii sual sormak benim de hakkımdır. Bu hususta ben söz isterim efendim.

REİS — Sözlenniz vardır, efendim. Zettâhîlerinin de sırası geliyor. Sual İsmail Şükrü Efendininindir.

NEŞET NAZİM BEY (Devamla) — İstizah takririni bendenizindir. Bendeniz söz isnynrum.

İSMAIL ŞÜKRÜ EFENDİ (Karahisarısahibi) — Buyuruldu ki efendim, Refet Paşa Hazretlerine salâhiyet vasıta verildi. Refet Paşa verilen salâhiyeti vasıyayı istimal etmiş midir? Sonra ikinci sebebi kanunun neşrinde bir ay sonra merdirdi ve sonra maddelerden istifade edilmişür deniliyor. İzmir'de de böyle olmuş mudur? Yoksa İzmir'in, Bursa'nın, istisnadı oralarda da tarife veçhile derhal alınmış midir? Yoksa on beş yirmi gün sonra on beş mîali olarak mı derhal alınmıştır, yoksa biraz beklenilmiş midir?

HÜSEYİN RAUF BEY (Heyet Vekile Reisi) (Sivas) — Şimdi efendim, müsaade buyurunsanız Şükrü Efendiye teşekkür ederim, maruzatım

meyanında unuttu. Bir iki şey arzına bana fırsat verdiler. Buyuruyorsunuz ki salâhiyetini istimal etmiş midir? Beyefendi salâhiyetini belki istimal etmiştir denilebilir. Yahut etmemiş denilebilir. Her iki suretle tathikatın şekli suretiyle nasıl hakarsanız bakınız, öyle anlarsınız. İstanbul'da bir ay sonra tatbik edilmesi icabeden kavanin, yani gümrük resmi derhal tatbik edilmiştir. Fakat bir ay sonra tatbiki zaruri görülüyor, tarzında, bir tehlikenin def'i için tadilat yapılmış şekilde telakki edilebilir. Bunda kanunu tehdit değil, şekli tehdit ile tehlikeyi def tarzında telakki edilebilir. Bu salâhiyet tarzında telakki edilebilir. Buyuruluyor ki İzmir'de ne zaman tatbik edilmiştir? Buna henüz cevap veremiyeceğim. Yalnız İstanbul'da rüsumat ait kavaninin hepsi tatbik edilmiştir. Tehiri tatbiki emredilmiş olan şey, hücum Heyeti Aliyenize sevk edilmiş olan gıdaya ait akısamdır. Diğerleri tatbik ediliyor. Her gün milâf mümessillerinden nota alıyoruz. Şu halde bunu fazla karıştırmak yani bir ay içinde.

ISMAL ŞÜKRÜ EFENDİ (Devamla) — Bir sual Beyefendi Hazretleri, mademki Refet Paşaya fevkalâde salâhiyet verildi, buyuruyorsunuz, fevkalâde salâhiyet verdikten sonra ne için Meclis haberdar edilmemiştir?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendim arz edeyim, verilen salâhiyet çevre itibarıyla şöyledir, diyemeyiz. Bu söyle vesaire değildir ki. Tekrar arz edeyim. Yüksekten nazaret ve her şeye hücul et diyor. Aynı zamanda müstacel kararlarda hitabi istical ediliyor. Beyefendi hangi hususta karar ihtihaz edilecek olursa bileyim de zati âlilerine arzı ma'lumat eileyim. Takdir edemem ki şeklim arz edeyim, müsaade istihsal edeyim. Bir daha başka türlü yaptık. Biz mesulüz diye Heyeti Aliyenize arz ettik.

NECATİ BEY (Erzurum) — Reis Bey, tenvir buyurmaları için ar ediyorum. İstanbul'da Refet Paşa Hazretleri, adli, siyasî, idari, mali bir çok vezaif ifa etmektedirler. Bu hususta vekilleri tarafından veçhe verilmiş midir? Acaba kendileri vakif midirler?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendim, verilen veçhe şudur; Vekiller kendilerine mecbur olan devaile doğrudan doğruya muhahere ediyorlar Refet Paşaya verilen emirlerde kavanin; Hükümet tatbik edilecektir. Buna nazaret edeceksiniz, yüksekten. Mülâsa vekâletler doğrudan doğruya devairi aidesiyle remastadırlar. Fakat arz ettiğim gibi hepsine yük-

sekten bakacak bir yanlışlığa veyahut bir sütefeh-hüme mani olmağa cesaret edecektir, bendenizio telhis ettiğime göre.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Efendim, izahat başka oldu. İstizahat başka oldu. İstizahat istizahı mukatazi etrafında cereyan etmiyor. İstizah Refet Paşaya tevâhî edilen sıfat ve salâhiyetin Meclisi Âlice tespitî lüzumı gelirken Heyeti Vekile neden veriyor. Bu meselelerin etrafında izahatta ise, Refet Paşanın nihsahat ahvalinden bahsediliyor, izahatın istizahı insad eden mesele etrafında deveran etmediği anlaşılıyor.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Bendenz öyle bir istizah bilmiyorum.

LÜTFİ BEY (Devamla) — Esasen istizahatın istizahat edilen nihsahat Refet Paşaya verilen salâhiyetin Meclisce tespit edilmesinin esbabı neden tevelüt ettiği bir, ikincisi Refet Paşaya bugün Heyeti Vekile elinde bulunan kavaninî tatbik salâhiyet bahiyetmiş midir, etmemiş; midir? Etmemişse beyanâtı vakıası marbutat âleminde mezkûr olduğu halde Heyeti Vekile buna karşı ne vaziyet almıştır?

REİS — Efendim, sual sahibi suallerini kâfi görmezse müzakere esnasında hilâhare söz söyley ve Vekil Bey cevaplarını verir.

HÜSEYİN RAUF BEY (HEYETİ VEKİLE REİSİ) (Sivas) — Müsaade buyurun arz edeyim, efendim, zati âlinizin telakki buyurduğunuz gibi Refet Paşaya salâhiyeti Meclis vermeli idi, noktasında değildir efendim. Refet Paşanın vazifesinin unvanları meselesindedir. İstizahat öyle bir şey vardır ve onu zannediyorum, etrafıyla arz ettim. İstanbul ve Trakya etrafındaki vaziyeti, arz ettim. Fakat efendim, anlaşılmayan Trakya değil mi efendim, ikinci şekli de vazife ve mesuliyet meselesidir. Binaenaleyh bir kelime ilâve edeyim. Sıfat ve salâhiyet Meclisce niçin tespit edilmiştir?

LÜTFİ BEY (Devamla) — Meclisce niçin tespit edilmedi diyorum?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Etraflıca izah ettim efendim. Ben anladım. Cevap vereceğim. Müsaade buyurun. Ali Şükrü Efendi Hocamıza aynı cevabı verdim. Zannedersen o vakit meşgul idiniz.

LÜTFİ BEY (Devamla) — O sual ile bu sual arasında başka bir mana var.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Niçin Meclisce tespit edilmediğini soruyorsunuz? Bendenz Şükrü Efendiye aynı ifadeleri kullandım.

LÜTFİ BEY (Devamla) — Diyorum ki nereye efendim, (Gürültüler) Sual sahipleri böyle söze ait..

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Müsaade buyurunuz, arkadaşlar. Refet Paşa verilecek vazife ve salâhiyeti burada tespit etmek imkânını burada göremedim. Alenen söyledini, Şikri Efendiye çünkü ne vaziyet karşısında kalacağını bugün hile görmek ihtiyarında değilim. Onun için veremedim.

LÜTFİ BEY (Devamla) — Nasıl verdin?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Mesuliyeti aldık, her türlü tecziye etmek hakkınızdır. Biz dedik ki, yüksekte nezaret edeceksin ve onlara karşı karar itihaz edeceksin, bize bildireceksin dedik. Efendiler, düşman içerisinde başka türlü hareketin imkânı yoktur. Her an düşmanın tehlikelerine karşı böyle imha edilebilecek bir vaziyete karşı bu vaziyeti aktık. Biz bu vazifeyi tekeffül ettik. (Gürültüler)

ÖMER LÜTFİ BEY (Malatya) — Sansür kalkmış mıdır?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Arz ediyim; telgrafhaneden sansür kalktı. Arz ettiğim seriat dahilinde kuvayı itilâfiye aleyhine tahrükümüz neşriyatta bulunmamak üzere mektuplara da konmuştu. İfade edilmiştir. Henüz tatbik edilmemiştir. Arasına gelip bakacağız. Güya onu da bir noktaya nazara karşı şey ettiler. Meselâ itilâf aleyhinde tahrükümüz mektupları sansür ederiz, istediğimiz zaman denilirdi. Ve bu ifade ile bıraktık. İkincisi Refet Paşaya gösterilen tezahüratın Meclisi Âliye raci olduğuna bile şüphe etmek lâzım gelmez. Bu tezahürat Meclisi Âliye Refet Paşa tarafından yazılmış ve Makâmı Riyaset tarafından Meclisi Âliye arz edilmesi lâzımı gelirken bu yapılmamıştır. Müsaade buyurun onu da arz edeyim. Meclisi Âliye kendisine İstanbul bahasına karşı bir vazife verilmiş olsaydı o zaman mukabeleten yapılması vazifesi zorurî idi. Halbuki buyurduğunuz ve hile Büyük Millet Meclisini gösterdiği tezahüratı Meclisi Âliye arz, tecavüzü merci diye de telâkki edilebilirdi. Ben bu vazifeyi ifa ettim. İzmir'e giderken bana bir vazife tevli ettiniz, felâketzede ahaliye kendi selâmımızı söyleyiniz dediniz. Ben de gittim onlara arz ettim. Teşekküratını Meclisi Âliye arz ettim. Başka türlü kendi kendime cevap alıp veremez.

ÖMER LÜTFİ BEY (Devamla) — Bu ifadelerine diğer bir vesile çıktı.

REİS — Lütfi Bey sonra sorunuz.

ÖMER LÜTFİ BEY (Devamla) — Üçüncü bir soru daha var. İttihazı mukarrerat salâhiyeti verir-

ken tadil ve tehirî kavanin salâhiyeti de vermişler midir?

HÜSEYİN RAUF BEY (Heyeti Vekile REİSİ) (Sivas) — İzah ettim, zannederseniz kanaat buyurulursa.

CEMİL BEY (Kütahya) — Efendim, bendeniz. (Sual kaldırınız sesleri) Bendeniz şöyle diyorum ki, İstanbul'da bulunan Yunan bankaları hakkında ne gibi muamele yapıldı? İngilizlerin himayesine ilhaka eden Zeynelabidin vesairesinin firarlarına niçin müddet verildi? (Handeler)

MUSUF ZİYA BEY (Mersin) — Bunun istizaha taalluku yoktur.

CEMİL BEY (Devamla) — İstanbul'da Büyük Millet Meclisi, Gümrük Kanununun tatbiki hakkında stok halinde bulunan mahallerde boyanmamış istenmiş midir? Bunlar itelebet gümrükten hariç mi kalacaktır? Bunlar gümrük resminden müstesna mıdır? (Maliye Vekilinin sesleri)

HÜSEYİN RAUF BEY (Heyeti Vekile REİSİ) (Sivas) — Efendim, arz edeyim. Yunan emlakı vesairesi hakkında Hükümet ne yapmıştır? Yani ifadesi çok müşküldür. İstanbul'a hâkim olmak istiyoruz. İnşallah oluruz. Buyurduğunuz beraberinde görünüyor. Arz edebiliyor muyum? Bu kadar ifade edebiliyorum. Efendim, bendenizin başından bir hadise geçti. Misal olarak arz ediyorum. Denize hâkim olanların sevdiklerimizi de kaçırmadığına şükür edelim. Yani bu itibarla mani olunamaz. Üçüncü suat; Maliye heyanname verdi, icabata kanuniye ne ise Maliye Vekâleti sarfiyat ve rüsumat işlerini tatbikine gidiyor. İfa etmiştir ve tatbikine gidilmiştir.

HASİP BEY (Maras) — Rauf Beyi yıkıyoruz.

REİS — Müsaadenizle beni dinleyin. Şimdi efendim; bugün istizaha devam imkânı kalmadı. İkinci celsemizde İstanbul'a gidecek heyeti itihap edeceğiz. (Olmaz sesleri)

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Ben bu fikirde değilim. Maruzatımı bugün ikmal edeyim. Meclisi Âliye ihtar buyurun. Yarın ya ben çalışayım, yahut çalışmayayım. Efendim müsaade buyurunuz.

REİS — Efendim; celseye beş dakika ara veriyorum.

ÜÇÜNCÜ CELSE

Açılma saati : 4

REİS — Birinci Reisvekîli Hüseyin Arı Bey Efendi.

KÂTİPLER — Ârif Bey (Konyalı), Hakki Bey (Van),

REİS — Efendim, celseyi açıyorum.

2. — *Haliye emanatı şerhiyi teslim ve bitirilmek üzere İstanbul'a bir heyeti mebusa izni hakkında Divanı Riyaset kararı.*

REİS — Şimdi yarın Divanı Riyaseti nihai bir kararı vardır. Müstacelen müzakeresi lazımdır. Diğer taraftan istizahın devamı için bugün İcra Vekilleri karar buluyor. Diğer taraftan arkadaşlar yağmur çamur var. Girmekle müşkülat çekiyoruz diyorlar. Bu mesele de aleni celsede mevzu bahis olacaktır. Evvel bevel yarın kabul hususunda takdirde tren kalkacaktır. İstizah celsei hal vade nöbetlenmek üzere bu meseletin...

İKÜSEYİN KAUF BİLİY — (Heyet Vekili Reşid (Sivas) — Müsade buyurunuz. Söz söyleyeyim. Tabii ne zaman için, ne suretle müzakere edilmeli orzu buluyoruzsa öyle yapılır. Ancak istizaha başlanmıştır. İkmal zamanı çok uzundur. (Doğrudur sesleri) Heyet Vekillerinin meseleleri de devam edip edemeyeceği de anlaşılması müstak lazımdır. Ondan başka en mühim bir nokta var. Zannederim istizaha giriştiğimiz ve istizah edildim. İstanbul'da Refet Paşanın işleri değildir. Refet Paşanın orada inkişaf noktası vazifesidir. Onun sukutu ibence katipen caza değildir. Yani Heyet Vekillerinin sukucunun hiç ehemmiyeti yoktur. Fakat hüküm olmadığınız İstanbul'da Refet Paşanın sukutu ve bu vazifenin ihmal olması neticesini fena görüyoruz. Şahsi kararlarımızdır. Rica isterim kararınızı Heyet Vekile haklarında veriniz. Vaziyet salôha doğru gidipte diğer vilâyetlerimizde tarbik edilen şekilde doğru mütevacibdir, dedim. O taayyün edince kararımızı verirsiniz. Fakat bugün Heyet Vekillerinin haklarında hüküm mesuliyeti mütehammil olan acizleri hakkında kararın verirsiniz. Benim haklarında istediğiniz gibi tatbikiyle bulunursunuz. Yalnız bu noktada hiçbir dile şayiatı vaziyet ilzerine tesir eder. Malumunuz âzâz istizah aleni celsede okunmuştur.)

YUSUF ZİYA BEY (Buluş) — Mecele, muhterem Rauf Beyin gördüğü derecede değildir. Pek ehemmiyetli bir mesele istizah meselesini kendilerinin söz söylemeleriyle meseleleri kapatılması o az değildir.

KAUF BEY (Devamla) — Katipen ben öyle söylemedim.

YUSUF ZİYA BEY (Devamla) — Ve nizamnamesi Dahiliyeye de muvafık değildir. Biz istizah eden en aşağı on beş kişi varız. Hepimiz sözlerimizi söyleyeceğiz ve saatlerce bu meseleleri işçir edeceğiz. Birünen aleni söz söylenmeden icmat kararı vermek hükmünü ne kadar doğrudur.

REİS — Böyle ne kapatılmak istenilmiştir ve ne de Rauf Bey o teklifi yapmak fikrini hazır ve ne de makam kimseyi böyle bir kayıt altına sokmak kudretini halizdir. Saniiyenin şimdi takip olunca mesele şudur. Bu mühim meseleyi halihazırdan sonra Heyet Celile arz ederse celse, haliyede istizaha devam eder. Yalnız arkadaşlarımızın beş on defa müraacaatları vardır, geç kalıyoruz, gidemiyoruz diyorlar. Şimdi reyî alilerine vabestedir.

LÜTFİ BEY (Malarya) — Mahallerimiz bekliyor, gidemiyoruz, perşan oluyoruz.

FEYYAZ ÂLİ BEY (Yozgat) — Efendim mescele zannedersen İstanbul'a bir heyet gönderilmiştir. Hal-hukki halifenin buraya gelmesi veya İstanbul'da kalması müzakere hıramı emeden bunu katipen rey'e koymak doğru değildir. İstizaha her şeyi terahhan davasını da Heyet Celilenin kararı ıktzasındandır, devamı zaruridir.

REİS — Efendim, Divanı Riyasetin nokta nazaran aleni celsede arz edilecektir. Cuma günü bir mezasimî ihtikâfede yapılması mutasevverdir. Haliyede penah o gün caniye gidecek mezasimî ihtikâfede yapılacaktır. O mezasimde de Heyet Celileden bir heyetün bulunması Divanı Riyasete tekamül emistir. Bunun aleni celsede müzakeresine geçilmesi, Yarın trenin kalkması ve heyetün yeremesi lazımdır. Bunun olup olmaması reyî alinize hilâhane vazalileodadır. Evvel bevel bu me

vele müzakere edilmek ve bilâhare hafı celsede 22-
ha devam olunmak üzere ahmi celseye geçilmes. Ku-
bul edenler bilfen el kaktırsın. Kabul edilmiş şir celi-
se ahmiştir.

(Derecede roomın ve oturduğu yer başunatırsın
takrır)

Rıyasatı Celileye

Medisi: ÂB nuzumesine hâkimdir. Lorzah mesode.
gayet mühim ve hayali mesode olduğundan tercihan
müzakeresini teklif eylerim. 20 11. 1338

Gazi Asım
Yasin

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

21 Teşrinisâni 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SÂBIK MÜLÂSASI	1085
2. — İSTİZAHLAR	1085
1. — <i>Erciñcan Mehûsu Hüseyin Bey ve rîifekası ile Bursa Mehûsu Hacı Şükrü Beyin; İstanbul ahvâline ve Refet Paşâ'nın hareketi- na dair İcra Vekilleri Hey'etü Reisi ile Harî- riye, Dahiliye ve Maliye Vekillerinden istizah takriri</i>	1085-1091

Cilt : 25

143 neli İnkâr, 3 neli Celse

YÜZ KIRK İKİNCİ İNKAT

21 Teşrinisani 1338 Sali

ÜÇÜNCÜ CESE

REİS : Birinci Reisvâdî Hüseyin Avni Bey

KÂTİP : Mahmut Saif Bey (Muş)

REİS — Celse açılmıştır. Efendim evvelbevvel şunu arz edeyim. Bir kaç gün evvel saat yarımda icmalima ehnek için karar vermiştik, bugün saat bir buçukta ancak müzakereye başlayabildik. Bilâharçeki de taitil etmek mecburiyetinde kaldık. Yani birinci celse yarım saat devam etmiştir. İki yüz maddelik ruznameimiz var, bu suretle iş çıkarmak mümkün değil. Sonra akşama kalıyoruz. Ankara'nın sokaklarını da lâzım gelen tenvirat yoktur, geç gitmek isteniyorlar. Mahkûkî burada celseye davet için yarım saat çingirak çalıyoruz. Renden zede çingirak çalınca icabet etmek lâzımdır. Sonra ekseriyetle karar itihazi lâzım geliyor. Ekseriyetle celseyi açıyoruz, beş dakika sonra ekseriyet kalmıyor.

Düşününüz efendiler: yüz almış birle icrayı müzakere edip bunun bir fazlasıyla rey vermek lâzım geliyor. Doğrudan doğruya kanun yapmak nihaye tündedir. Böyle bir reis tasavvur ediyorsanız, böyle bir karar vermek imkânı yoktur. Burada yüz otuz kişiyle bir kanun yaparsak, Makamı Riyaset ne kadar yanlış ve hergün Hâkimiyeti Milliye denilen şeyi darbelemiş olur.

HAYDAR BEY (Van) — Kistelyevm yapınız.

REİS — Kistelyevinde de sizinti çıkıyor. Efendim müşkül mevkiide kalıyoruz.

Şimdi isuzaha başlıyoruz; çünkü söz alan arkadaşlarımız, Hacı Şükrü Bey (Diyarbakır), Yusuf Ziya Bey (Bitlis), Ziya Hürşit Bey (Lâzistan), Hâhır

HAFİZ MEHMET BEY (Trabzon) — Dizin de ha evvel sözümüzu kaydetmişsiniz.

REİS — Sual sorunuz efendim.

HAFİZ MEHMET BEY (Devamla) — Efendim sual başka, işsizah haşkadır.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Kâtipler noksan Reis Rey.

REİS — Birisi burada, birisi söz almıştır. Onun için burada oturmuyor. Esasen kâtiplerimiz noksan. Bir kâtip intihap edeceğiz, bunu da bu vaziyette ne yapayım? Müzakereye devam edeceğiz.

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Karahisarısarkı) — Söz alan kâtip bey söz kendisine gelinceye kadar o vaziyeti ifa etsin.

REİS — Ondan sonra?..

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Devamla) — Ondan sonra çıkmasın.

İSMATİLE ŞÜKRÜ EFENDİ (Karahisarısaltıp) — Arkadaşlarımızdan herhangi birisi, hatırıma geliyor, bir rey işarı ile Heyeti Umumiyeye teklif edersiniz.

HACI AHMET EFENDİ (Muş) — Intihapta kâtiplerden en ziyade rey alanlardan biri olabilir, o vaziyet yapar.

ZİYA HÜRŞİT BEY (Lâzistan) — Muvakkat bir kâtip olabilir.

HASİP BEY (Miras) — Bendeniz Hacı Ahmet Beyi teklif ediyorum.

REİS — Nizamnamemiz, kâtip intihap olunmazdan evvel en genç kâtiplik eder der. Zaruret hâsıl olduğuna, su saati kanunım. Çünkü bidayette intihâl vâcibulmuş, kâtipler pîmiş, yoktur. Şimdilik bunun için kanunî delillerine müracaat ediyorum.

HACI AHMET EFENDİ (Muş) — Hakkı Bey den iki rey noksan alanlar vardır, onları reye koyunuz (Ziya Hürşit Bey baksın senem).

REİS — Ziya Hürşit Bey bu meselede söz aldığı zaman ne yapacağız? Muvakkat kâtip hakkında arkadaşlarımız kısmî azamî rey işarı ile bir kâtip intihabını teklif ediyorlar. Nizamnamemizde bu yok efendim.

HÜSEYİN KAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reis) (Sivas) — Efendim eğer muvafık ise, hendeniz Ziya Hürşit Beyin kitabente kalmasında bir beis görmüyorum.

REİS — Nizamname görüyor efendim.

SALİHİ EFENDİ (Erzurum) — Arkadaşlar, defai ihtiyac için muvakkat bir kâtip lüzum görülüyor. Gerek Hâzîdî Bey, gerek Ziya Hürşit Bey kitabente bulunursa her halde söz geldiği vakit de söz söyleyecek ve yarım kalacaktır. Meclisin Heyeti Umumiyesi içerisinde en genç olan Halil İbrahim Bey (Antalya)

var. Kabul buyurunuz. Halil İbrahim Efendiyi kâtabta intihap edelimiz ve mesele hâle. (Süleyman Sırrı Bey de var, rey'e sadaları)

ALİ SORUĞU EFENDİ (Karahisarısahibi) — Efendim, celse hafızdır. Muvakkat kâtip intihabı celse hafızda olmaz. Celse âleniyeye yapılması lâzım gelir. Yalnız şu

SERVET EFENDİ (Bursa) — Tevki olunca kadâyardan bitirini yalnız bu celse hafızaya müsâsus olmak üzere rey'i işari ile kâtipi muvakkat olmak üzere kabul edelim. Celse âleniyeye geçince intihabı yaparız, bununla çok uğraşmak icap etmez.

REİS — Efendim, İsmail Şükrü Efendinin bir takriri var, okunacaktır.

Riyaset, Celseye

Reyi işari ile muvakkat bir kâtip intihap olunmasını teklif ediyorum.

21 Teşrinisani 1338
Karahisarısahip
İsmail Şükrü

REİS — Efendim, şunu tavzihen arz edeyim ki, intihab kâtabta, nizamnamemiz müsbince, bir kâtip intihap edilecektir. Ancak şu celseyi devam ettirmek için bir kâtab ihtiyacı vardır. O intihap edilinceye kadar, yine nizamnamemize nazaran, en genç kâtipin rey'e vaz edilmesine dair bir de takrir vardır ve ekundu. Heyeti Âliyanız da istima buyurdu. Şimdi muhtelif teklifler vardır. Evvel bevvvel rey'i işari ile bu celseye muvakkat bir kâtip intihap edilmesini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir.

Efendim, şimdi muhtelif namzetler vardır. Halil İbrahim Bey (Antalya), Hamdi Bey (Trabzon)

HAMDİ BEY (Trabzon) — Ren vaz geçtim.

REİS — Süleyman Sırrı Bey (Yozgat) vardır. Bunlardan en genç Halil İbrahim Bey arkadaşımızı muvakkat kâtipliğe intihabını kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir.

Efendim, zaptı sâbık hücrâsı var, okutuyorum.

1. — ZAPTI SÂBİK HULÂSASI

YÜZ KIRK BİRİNCİ İNİKAT

20 Teşrinisani 1338 Pazartesi

İKİNCİ CELSE

Hüseyin Avni Beyefendinin tahtı Riyasetlerinde bî'nikat Heyeti Vekile Riyasetinden İstanbul ahvaline ve Refet Paşaya dair olan istizahın celse hafızda cereyan etmesi kabul olundu. Maraş Mebusu Harisip ve Yozgat Mebusu Feyyaz Ali Beyler hariciyeden olan sual takrirlerini geri aldılar. İcra Vekilleri Reisi Rauf Beyefendi istizaha cevap ita eyledi ve mabaadine celse âliyede devamı edilmek üzere tenâffüs için celse tertîf olundu.

ÜÇÜNCÜ CELSE

Hüseyin Avni Beyefendinin tahtı Riyasetlerinde bî'nikat merasiminde bulunmak ve Zati Huzretü Hilâ-

let Penahıye Emaneti Müharekeyi teslim olmak üzere Meclisten izam edilecek heyete dair Divan Riyaset kararının ıstizaha takdimen müzakere edilmesi kabul olunarak celse âleniyeye geçildi.

Reis	Kâtip
Birinci Reisvekili	Kayseri
Hüseyin Avni	Ârif

Kâtip
Van
Hakkı

REİS — Zaptı sâbık reylerinize arz ediyorum, Kabul edenler Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

Müzakereye başlıyoruz.

2. — İSTİZAHLAR

1. — *Erzincan Mebusu Hüseyin Bey ve rüfekası ile Bursa Mebusu Hacı Şükrü Beyin; İstanbul ahvaline ve Refet Paşanın hareketine dair İcra Vekilleri Heyeti Reisi ile Hariciye, Dahiliye ve Maliye vekillerinden istizah takriri.*

REİS — Buyurun Ziya Bey

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Arkadaşlar; muhterem Rauf Beyefendinin dünkü beyanatı şifhelerini

benim için istizaha cevap olmaktan ziyade, belîğ bir hitabe halinde dinlemiştim.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Teşekkür ederim.

YUSUF ZİYA BEY (Devamla) — Zannederim muhterem arkadaşım, muvaffakiyetlerini en ziyade belâgat ve fesahetleriyle meselenin setresini yalıtılmakla iktifa etti ve yine zannedersen bütün beyanatı

âlilerini bir daire içersinde tahdit etti. ne aşdı ve ne de tağıtı.

İstanbul'ua Mudanya'dan sonra başlayan vaziyetin ufak bir tarihçesini yaptı. Refet Paşanın hareketini, menakibini, hidematını, bir lisanı tobçille tezkâr etti. Binaenaleyh yukarı, aşağı bir tarihçe ile bir menkıbe vücude geldi. kanaatime göre; pek muhterem arkadaşım istizahın etrafında gezdi, içerisine girmedi, temas etti ve fakat çekildi. Her ne olursa olsun bendeniz heyanatı âlilerini parça; parça tahlil ile nazarı dikkati calıp, içindeki hakıyiki çıkarıp nazarı dikkati âlinize arz edeyim. Fakat evvel beevvel müsaadei âlinizle muhterem arkadaşımın Riyaset ettiği Hükümetin umumi kelimelerle bir taslağını çizeceğim.

Muhterem arkadaşlar; kanun hâkim olsun, kanunu hâkim kılan bugün bizim her günkü temelimiz, bu kavliyet sahasından bir defa fiiliyata intikal edince nazarlarımız önünde bu temenninin ve abuk şehreler gören muamelâtı umumiyemizin seyir ve cereyanına bakanlar bu temenninin hayal, bir hayali muhal, hayali serap olduğuna kana oldum. Çünkü ekser muamelâtımızda, bilhassa mesaili mühimmemizde kanundan ziyade şahısların âmil ve müessir olduğu görüldü. Çünkü mühim işlenimizi memur ettiğimiz şahısların pek lâuhaliyane ve pek bigâne hâllere davrandığı nazarlara çarpıyor. Bu hal ve hareket bu mütevali, müstevali hareket her gün nazarlara önünde mutecelli ve mütecessim iken şayanı teessüfdür ki, hiç bir nazarı dikkati celbetmez. Olduğu gibi ve gelişi güzel, evet gelişi güzel gelir, geçer, kırar, döker. Evet iste; pek muhterem Rauf Beyefendi; o vakit gözlenmiş önünde şu levha tecessüm eder. Kanun sabit ve samit, mütevazi, mütejaviz, mağrur, mağdur, semigün, kimden kime şekva...

Acaba bu mütevali, müstevali hal ve hareket karşısında bu bigânelik, bu laubalilik... Hal ve hareket karşısında bu bigânelik bu laubalilik, bu nazarı dikkati celbetmemek neden mütevalidir? Efendiler; bu cevabını veremiyecğim mühim sualdür. Burasında sükkût edeceğim. Yalnız mütehayyir kaldığım bir nokta vardır. Bu hal ve hareketi mübalâğa, kanaatına, fedakârlığına vatanperverliğine itimat ettiğim muhterem Rauf Beyefendinin Riyaset ettiği bir Hükümetten süddür ve zuhur ediyor. İhtimal ki hata ediyorum. Rauf Beyefendinin kanaatleriyle beraber muhat olduğu zaruret ve mecburiyetlerle ölçmek lâzımdür. Mahaza geç kaldı. Burada hem muhterem Rauf Beyefendinin beyanatı âlilerini parça parça tahlil etmek ve hem de bu husustaki mevcut olan kanaatimi, bu hususta mev-

cut olan hakikatı açmak ve dökmek için, müsaadeinizle asıl mevzuu gireyim :

Muhterem arkadaşlar; mevzuu müzakere, mevzuu istizah olan şey Refet Paşanın bu son defa başlıyan devri faaliyetini gazete sütunlarında ıyiden ıyie takip eden, telkik edenlerden birisi de bendenizim. Nütün hal ve hareketini affınıza mağruren iki kelime ile arz edeyim, iki kelimede toplayacağım. (Askercesine) bir askerini hareketiyle bir diplomatın, bir siyaset adamının, bir idare memurunun hareketi arasındaki farkı nazarı dikkati âlinize arz ederim, takridatınıza terkederim. Mahaza taşıdığı unvan ve sıfat ile hal ve hareketi arasında o kadar derin bir zıddiyet mevcuttur ki o hal ve hareketi gözden geçirmemek bir devri tevakkuf geçirmemek imkânsızdır. Efendiler; Refet Paşanın hizmete gönderilmesine matuf ortada bir şikâyet yok - Şikâyet itiraf buyurulduğu veçhile Refet Paşaya fevkalâde salâhiyet bahşedilmiş olmasına mebnidir. Zannedersem salâhiyetimi, hukukunu kıskanan her hangi bir arkadaşımızın bu hakkıdır, hakkı sahihidir. Muhterem Rauf Beyefendi buyurdular ki, musaratan Refet Paşaya fevkalâde salâhiyet bahşetmek ızdırarında kaldık, düştündük, taşındık, mesuliyeti üzerimize aldık, bu fevkalâde salâhiyeti verdik. Siz bilirsiniz arkadaşlar... Bu belîğ, bu fesh itiraf karşısında benim diyecek pek az sözüm vardır. Muhterem arkadaşım buyurdular ki, biz verdik, fevkalâde salâhiyeti biz verdik. Bizde yok idi de, sizin salâhiyetinizi, sizin haberiniz olmadan, aldık verdik. Şimdi sizden istimidat ediyoruz, siz bilirsiniz. Bu demektir. Çünkü salâhiyeti dairesinde olan bir salâhiyeti istimidatı icap ettirmez.

İSMAIL ŞÜKRÜ EFENDİ (Karahisarısahip) — İstiman etmek kabîlinden.

YUSUF ZİYA BEY (Devanîta) — Binaenaleyh nazarı dikkatimi celbeden, mesuliyeti üzerimize aldık verdik cümlesidir. Bendenize göre bu cümle zabıttadır. Çünkü müsmir, miçleme; belki salâhiyet verdiği zamanlarda müçtemi olan bu Meclisi Âlinin haberi olmadan onun salâhiyetini alıp başkasına vermek, ona fevkalâde salâhiyet vermek, zannedersem doğru değildir. Bu - Aflarına mağruren, tabirime mazur görülün - çaldın ise malı miriyi çaldın demektir.

Arkadaşlar, ihtimal ki yanlış anlamışım, fakat kanaatime göre kulağımızın dibinde bu sada bize şöyle bağıyor, şöyle haykırıyor. Salâhiyetinizi aldık, verdik, hukukunuza tecavüz ettik (Nasıl sadaları) Ritmem ki bu tecavüz karşısında Meclisi Âli tahammül gösterecek mi?

HÜSEYİN RAUF BEY (Vekiller Heyeti Reisi) (Sivas) — Anla..

YUSUF ZIYA BEY (Devamla) — Malumu âlinizdir ki, Başkumandan Paşa Hazretlerine, Başkumandanlıkla beraber, bir çok salâhiyet bahsetmiştik Müşarunileyh Hazretleri, bu kabil salâhiyetin bir zata tevcihinin muvafık olmadığı hakkında bizzat bu kürsüde beyanatta bulundu. Bu salâhiyetleri bizzat reddolmek gibi bir büyüklük gösterdi. Demek ki bu salâhiyetler bir kişiye, bir zata tevcih edilemez ve edilmediği hakayiktandır.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Verilemez.

YUSUF ZIYA BEY (Devamla) — Rauf Beyefendi buyurdular ki, Refet Paşaya vazife tevdi ederken unvan, sıfat aradık Münasip olarak (Mümessilliği) bulduk. Zannederseniz mühterem Rauf Beyefendi zühul ediyorlar. Çünkü Rauf Beyefendinin buyurdıkları veçhile, Refet Paşaya Büyük Millet Meclisi Hükümeti Mümessilliği verilmiş değil, Büyük Millet Meclisi Mümessilliği Fevkalâdeliği verilmiştir.

Efendiler; işte... İşte Refet Paşanın matbuata olan ve imzaları altında bulunan tebliğati... Müsaadenizle okuyayım.

12 . 11 . 1338

İstanbul'daki muhtelif dairelerin ve şubalarının İstanbul veya Ankara'daki mensurleri taayyün ettiğinden bundan böyle her türlü evamır ve talimat için doğrudan doğruya işbu mensullere müracaat lâzımdır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi
İstanbul Fevkalâde Mümessilli
Refet

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Esası bir daha okur musunuz? Lütfen!

YUSUF ZIYA BEY (Devamla) — (Refet Paşanın beyannamesini tekrar okudu). Binaenaleyh bunu okuduktan sonra bunu bir vesika olmak üzere Makamı Riyasete takdim ediyorum. (Refet Paşanın beyannamesini havi olan gazeteyi Riyasete takdim etti).

Efendiler, matbuatın bu kabil tebliğati resmîyeyi tahrif ve tağyir edeceğine ihtimal vermiyorum.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Tekzihi vardır, ikinci bir gazetede belki tezkıp olunmuştur.

YUSUF ZIYA BEY (Devamla) — Eğer böyle bir tahrif, böyle bir tağyir yapılmış olsaydı tabiidir ki, Refet Paşa esbabı kanuniyeye müracaat etmekle beraber, o tebliğati, o tağyirati, o tahrifatı tahsis ve ve tezkıp edecek ve mahkemeye de müracaat edecektir. Bu tezkıp ve tashihin vakti olmamasına binaen kaanane göre Refet Paşa İstanbul'da Büyük Millet Meclisinin Mümessilli Fevkalâdesidir.

OSMAN BEY (Kayseri) — Bab teşkilâtı var, görmedin mi, gazetede?..

REİS — Sonra söyleyiniz. Osman Bey, rica edilin.

YUSUF ZIYA BEY (Devamla) — Bu Meclisi Âli, isterse herhangi bir zata, arzı buyurursa kendisini temsil salâhiyetini, sıfatını tevcih edebilir. Fakat malumu âlileri bunu bir kanunla, bir karar ile yapabilir. Ortada bir kanun, bir karar mevcut olmadığı hakde Refet Paşanın bu Meclisi Âliyi temsil - Bilmem ki ne diyeyiz? - Bu Meclisi Âliyi temsil sıfat ve salâhiyeti bugüne kadar hiç bir bahçıyara nasip olmamıştır. Bir nam ve unvan ile hiç bir bahçıyara meydana çıkarılmış değildir. Çünkü bu Meclisi Âlinin vaziyeti hukukiyesi buna müsait değildir. Hâkimiyeti, milletin irade ve arzusunun nefsî maneviyesinde cemdeden Meclisi Âli kanunlarıyla bütün ittihaz eylediği mukarrefatı bütün cihana ve dünyaya ilân eyler. Büyük Millet Meclisi nasıl olur, ki bu hukukunu, bu salâhiyetini, bu sıfatını bir şahsa, bir zata tevcih edebilir?

SANİ BEY (İçel) — Yahut Hükümete..

YUSUF ZIYA BEY (Devamla) — Buna desatîri hukukiye müsait değildir. Meclisi Âlinin vaziyeti içtimaiyesi, vaziyeti teşekküliyesi, zannederseniz ki, buç bir zaman buna müsaade etmez ve bir şahsa bu sıfatlar tevcih edilemez. Hal böyle iken Refet Paşanın bu sıfat ve salâhiyetle ortaya çıkması bilmem ki hangi garibinin doğduğu bir haldir. Efendiler ciheti hukukiyeti böyle olmakla beraber ciheti siyasetine gelince bu daha başkadır. Malumu âliniz İstanbul Türkiye Büyük Millet Meclisinin bir vilâyet parçası, bir üzdür. Bunun böyle olduğunu cihanda ne bir fert ve ne de bir siyaset adamı, ne de bir Hükümet inkâr etmiyor. Kabul ve tasdik ediyor. Hal böyle iken Türkiye'nin o vilâyetinde bir İngiliz mümessih, bir Fransız mümessili, bir İtalyan mümessilinin yanında bir Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin bir mümessili fevkalâdesi ahzı mevki edilmesi zannedirim pek garip bir şeydir. Hükmeti hukukiye ile katiyen kabili tevfiğ olamaz.

OSMAN BEY (Kayseri) — Hayret, ender hayret..

YUSUF ZIYA BEY (Devamla) — Efendiler, Refet Paşa hüttin mahafili ecnebiyeye mahafili resmîye ve gayri resmîyeye, kendisini bu suretle taatmış ve bu suretle göstermiştir. (Büyük Millet Meclisi Mümessilli Fevkalâdesi) Refet Paşaya mühterem Rauf Beyefendi buyurdular ki, sıfat ararken mümessillik bulduk. Rica ederim aradılar, aradılar da hıssiyatı tahrik eden bu unvanı mı buldular?

Efendiler böyle şeyler birçok hissiyatın müvellididir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas) — Ben böyle bir şey söylemedim.

YUSUF ZIYA BEY (Devamla) — Zabıt buradadır. Hatta buyurdular ki, vali diyecektik, kanunumuz mebuslukla valiliğin birleşmesine müsait olmayacağından onun için mümessillik dedik. Bunun için hüsnüfatı verdik, demişti.

Efendiler, Refet Paşaya bir vali umumî denilebilir. Mebuslukla valiliğin içtimaı mesalesi zannedirim. Bu Mecliste halledilebilirdi. Bunları demeyip de bilhassa Mümessil denmesine nazarı dikkatinizi celb ederim. Mümessilik denmesi bilmem ki hangi hatıranın doğurduğu garibedir. Bendeniz kendi hesabıma arz ediyorum İstanbul'da Türkiye'nin bir valisini, bir kumandanını, bir müfettişi umumisini ezcanü dil arzu ederdim. Fakat bir mümessili görmek istemem ve görmeye icbar edürsem gözlerimi yumarım. Çünkü takip ettiğim gaye mukaddese ile bu unvan pek zıt düşer. Çünkü bir çok hatıranın müvellididir. Muhterem Rauf Beyefendinin buyurdularına nazaran Refet Paşa İstanbul'da atelusal bir teşkilât yaptı. Fakat bendenizin anladığıma göre Refet Paşa İstanbul'da emsali meshuk olmanın bir teşkilât yapıyor. Öyle bir teşkilât yapıyor ki, teşkilâtı hazırlar. Devlete benzemiyor. Öyle bir teşkilât yapıyor ki, ona misal gösterecek emsal bırakmıyor. O mücerret kendi kendine veriliyor. Allahüâlem karargâhını, on iki parçaya ayırıyor, on iki parçanın her birine ayrı ayrı birer isim veriyor, bu suretle bir teşkilât yapıyor. Hükümet içinde Hükümete, yeni ve son sistem bir teşkilâta şahit oluyunuz. Fakat bu teşkilâtın alemdarlığını karargâh yapıyor. Hükümetimiz Heyeti Vekilemiz ise bu teşkil ve teşekkül karşısında ise mütevekkilâne bir vaziyet almış ve bizim gibi temşayer vaziyettedir. (Handeler)

Efendiler; muhterem Rauf Beyefendi buyurdular ki, Refet Paşa kanunu tadil etmedi, mevcut bir hatayı tashih etti. Malumu âlinizdir ki tedvin edilen kanunlardan birisi her mahalde aynı suretle kabiliyeti tatbikiye bulamaz. Meselâ bir kanun Bursa'da kabili tatbiktir, fakat Bitlis'te kabili tatbik olamaz. Bendeniz, Rauf Beyefendinin müsaadeleriyle bir sual soracağım: Bitlis'e göre tadil ve tatbik edeyim. (Handeler) Bendeniz de Bitlis'e göre mevcut hatayı tashih etmiş, bendeniz de Bitlis'e göre kabiliyeti tatbikiye hulmuş olayım. Buyurdularını gördükten bendeniz de Bitlis'te mevcut buhranın önünü alırım.

Efendiler; bir ferde, bir heyete, bir Hükümete kanun tadili salâhiyetini vermek, Meclisi Âlinin kuvvetini, parlamentoları ve cihanın parlamentolarını kapamak demektir. Çünkü onun kanun tanzimiyle olan yegâne meşgalelerine icap ve mahiat kalmıyor. Bendeniz de anladığıma göre kanun vazı, mevcut kanunun tadili, ilgası mücerret bu Meclisi Âlinin hukukî salâhiyetinden, hukuku âliyesindedir. Mevcut kanunlardan birisini ilgaya tasaddı, bu Meclisi Âlinin hukukuna isyan, tecavüz mahiyetindedir. (Bravo radaları) Bu tadile tasaddı edenler Meclisi Âlinin azasından olursa onun tecavüzü mübalâğa ile tecavüz olur. İşte efendiler Refet Paşa Hazretleri bu tecavüzü yapmış.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakır) — Hazret yok..

YUSUF ZIYA BEY (Devamla) — Bu kanunu, bu kavaninden birisini tadile cesaret göstermiştir. Evet Gümrük Resmî hakkındaki Kanunu tadil etmiş, ve tarifede pek fazla tenzilât yapmıştır. Ne kadar gariptir ki, yaptığı tadilatı, bilâkaydû şart yaptığı tadilatın Hükümetçe de kabul edileceğini beyan ve ilân etmiştir. Yine Meclisi Âlinin hukuk ve salâhiyetinden bahsetmiş, onu unutmuş, o hususta gaflet etmiştir. O beyanıyla şunları yazıyor arz edeyim :

(Muhterimler, gümrük tarifesinin tebeddütünden istifadeye kalkıştılar. Geçen gece hep bu mesele ile meşgul oldum. İstanbul'da bir aylık ihtiyaca kâfi un bulunduğunu anladım. Ancak hadısati iktisadiye irademiz ve kinde kuvvetlerle cereyan etmekte olduğundan buna karşı tedabiri mania ihtihaz etmeyip, tedabiri iktisadiye ile mukabeleye karar verdim. Kendi mesuliyetimin altında olmak üzere şeker, un, margarin, pirinç gibi ihtiyacatı zaruriyetinin gümrük tarifelerini tadil ettim. Şimdiki tarife Hükümeti Milliye'nin teessüsünden evvel cari olan tarifeden dündür. Eminim ki, Hükümetim Ankara'da tarbik edilen ve bundan beş defa fazla olan tarife üzerinde yaptığım bu tadilatı kabul edecekler.)

ZIYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Acaba, bunları Heyeti Vekile dinliyor mu?

HÜSEYİN RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas) — Hiç merak buyurmayın not da alıyorum.

YUSUF ZIYA BEY (Bitlis) — Binaenaleyh bunu da vesika olmak üzere Makamı Riyasete veriyorum.

Efendiler; Mesuliyet için yolsuz harekât için, kanunsuz harekât için bundan daha mutanen ve daha müjellel bir vesika ararsanız onu benden aramayınız. Çünkü imkânsızdır. Bu kadar bedihi, bu kadar hakiki mesuliyeti tayin ve tespit etmeğe imkân

yoktur. Rauf Beyefendi beyanını âlilerine hitabı ve riken hatırımda kaldığına göre, şöyle buyurmuşlardır. İtânbülün nezaketi nazkıyyesine göre aman Refet Paşaya değmeyiniz. degevek olursanız pek azım mesuliyet tevellüt eder.

Efendiler, bu en zayıf noktaya basmak bu vesile ile mesul olan şahsı kurtarmak ve onun arkasına gizlenmektir. (Mandeler) Bendenizin pek ziyade hurmet-kâr olduğum Rauf Beyefendi, bu suretle beyanatta bulunacağına katiyen umit etmezdim. Çünkü Rauf Beyefendi böyle zayıf bir noktaya dayanacağına hakiki bir noktaya yaslanırsa idi nazarımda daha büyük olurdu.

MAZHAR MÜFİT BEY (Hakkâri) — Şimdi küçüldü mü?

YUSUF ZIYA BEY (Devamlı) — Maza Rauf Bey küçülmez.

MÜSEYİN RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas) — Lakirdinin gelışı efendim.

YUSUF ZIYA BEY (Devamlı) — Refet Paşaya aman değmeyiniz. Çünkü azım mesuliyet tevellüt eder. Çünkü urada iş görmüştür. Musaaadenizle, alâkadâr arkadaşlarımızın vicdan ve insaflarına mürcuaat ederiz. Fakat Rauf Beyefendiye bir sual soracağım; Hattı harbiye bulunan bir kumandanın mafevkından emir almaksızın, kanun ve kavanile tabii olmaksızın, bir tecavüze geçerse, bir muvaffakiyet elde ederse o kumandanı tecziye etmek mi, yoksa o muvaffakiyetinden dolayı taltif etmek mi lâzımdır.

MÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) — Bir satırıla cevap vereyim.

YUSUF ZIYA BEY (Devamlı) — Efendiler, yeşir bu talih oyunu. Milletler talih ile idare edilmez, milletler kaide ile idare edilir. (Bravo sesleri) Eğer Refet Paşa atıldığı oyundan zarar etseydi, mağlup olsaydı, bugün ne vaziyette idaracı fisan edecekti? Efendiler herkese talih yar ve yaver olmaz. Milletın mukadderatını talihle terk ederseniz ve bunu imza ile gevecek olursanız yarın Masan Paşa da bundan cesaret alır, aynı oyuna girer. Bunun için herikinin talihsizliği sonra bir felâket getirir. Bunun içindir ki beşeriyetin hareketini takyit içindir ki, cihanda beşeriyet kanun vazetmiştir. Eğer mütalaa gelışı güzel terk edilirse, musaaadenizle am. edeceğim, ona anarşi denilir. Yirminci asrı medeniyette anarşi yoktur. Arkadaşlar, sözüme nâhayet verirken iki kelime daha arz edeceğim. Emin olunuz ki zaman bizim için zamandır. Vakti değil sözleri asabımız üzerinde uyusukluk tesiri geçirtmiştir. Onun yapacağı tesir çoktan geçmiştir. Va-

ki nakittir, her ne vakit Hükümetimiz tahakküm eder, yeni vakitlerle yeni, yeni esaslar, asrı esaslar üzerinde kanunî esaslar üzerinde ve o soklı heyetlerle cihana görünür, o vakit cihanın itimadını, cihanın emniyetini üzerine celb ederiz. Harısten daha azım muvaffakiyet temin ederiz. Yoksa efendiler vakti değildir bugün böyle geçsin, yarın şöyle geçsin diye çürük esaslar ile giderssek emin olunuz cihanın korkatımı ki emniyetini celbetmekte müşkilâta düşeriz. Efendiler hukukî salâhiyetimizle oynayanlara karşı imza eden Hükümeti haşımızda taşımak zannedersem doğru bir düşünce olamaz. İster bugün olsun, ister yarın için. Binaenleyleh Refet Paşa Kanunu tadil eder ve bu Meclisi Âlinin salâhiyeti ve mezuniyeti kanunîyesi kararı olmadan kendisine Meclisin mümessili fevkalâdesi süsunü ve rir, kâinata görünür deyişine hukuk ve salâhiyetimizle oynanmağından bahsedilirse bendeniz gene kendimi hayretle karşılarım. Mâhaza efendiler tereddüt günlerinde değil, azmi katı ile ilerlemek günlerindediz. İşte bundan fazla bir şey söylemiyeceğim. Taktiri Heyeti Celilenize terk edeceğim. (Alkışlar)

ZIYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Efendiler, bendenizden evvel İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Beyefendinin dün burada celsei Nâfiyede boyanattı, dinledikten sonra Rauf Beyin burada bir ay zarfında ne kadar iş gördüğünü görerek çok muhterem malumnu âliniz fevkalâde ehemmiyeti olduğu Meclisi Âlinizce de takdir edilmiş olan bu husus için hususî bir encümen teşkil edilmiş olan encümeni mahsusla havela edilmiş bir memaliki müstahlasa meselesi var. O zaman encümeni mahsus bir az fevkalâdeden işi tutarak o vakit o encümen Meclisi Âlinin hukukunu değil, yine kendi verdiği bazı hukukları bu heyellere vermek istediği zaman Rauf Beyefendi şiddetle itirazlarda bulunmuşlar, kavanini tabiiyecileri sürerek, kavanini mevzuanın ancak bunlara istinat olunabileceğini iddia etmişler ve bu sayede bu heyetler meselesini çözümlük istemişlerdir. Bir ay sonra kendileri değil, kendisinin salâhiyetini yine kendilerinde olmayan bir salâhiyeti bir tek adama vermişler ve bu tek adam bu işi yaptırılmıyan buna karşı daıma tevîl yolları aramışlardır. Yani bunun isbatı meydandadır. İsbah için ayrıca Celil, Refet Paşanın yaptığı harekâttir. Runu bugün âlini okunmuş ve hutûn kâinatın malbuatına geçmiş, Türkiye Büyük Millet Meclisinin kadri kıymeti bu mesceden dolayı ne hale gelmiştir? Bir paşa kendiliğüne kanunları keyfe mayeşa ben böyle kanunları tadil edeceğim, işle tadil ediyorum ve kabul ettireceğim, işle tadil ettim derse bunu okuyacak olan cihan malbuatına biz ne yüzle çıkacağız? Hâkimiyeti

Milliyeti Meclisi Âlde recessüm ettiriyoruz. bundan başka kimseyi tanımıyoruz. Saltanat makamını bile tanımıyoruz. Yani en hür Hükümetler sırasında bulunuyoruz. Meşrutiyetle idare olunan memleketlerin bazılarının kavanini esasîyesinden Meclis önüne çıkardığı bir zamanda kanun isdârı hükümdar ve hükümet tarafından, o bile kâbil değildir. Nerede kaldı ki Heyeti Vekile tarafından o bile mümkün olsun. Efendiler bizde ise bugün Meclis hususîmîren münakir bulunduğundan herhangi bir kanunun tadilini Meclis yapar ve milletin hakkına - rica ederim - milletin hakkına herhangi bir suretle tedavüz eden adama Meclisi Âlinin vereceği cevap nedir? Kanunlarımızda bu hususta bir mesele cezaiye vardır. Yusuf Ziya Bey biraderimizin buyurdıkları gibi, milli mesail bir şahsın hoyunlarına ve omuzlarına verilmaz, milli mesailde ümit olan şey irade-i milliyedir. Irade-i Milliyeye ise Meclisi Âlinizin çıkartacağı kanunlardır. Memleket onlarla idare olunur. Her tarafta Yusuf Ziya Beyin pek güzel söylediği gibi, kanunları kendi kendine tadil etmek isteyen adamlar çıkarsa, memleketin her tarafında ihtilâller ve inkilâplara meydan verilmiş olur.

ABDULLAH EFENDİ (Sinop) — Her yerde olmaz efendim. (Handeler)

ZIYA HURŞİT BEY (Devamla) — Rica ederim efendim, bu meselenin fazla söz götürür yeri yoktur. Heyeti Vekile Sızım İcra Vekillerimizdir. Bizim bütün mukarreratımızı bunlar ifa ve icra edeceklerdir. Meclisi Âlinin mukarreratını hüsnî suretle muhafaza etmeyen Heyeti Vekileyi, hâlâ başımızda gezdirecek miyiz? Meclisi Âliden çıkan kavanini, bir adamın kendili kendine tadil etmesi, kimsenin tedvüz edilmeyeceği bir şeydir. Yarın böyle bir çok yerlerde kanunları kendi kendine tadil edecek insanlar çıkarsa bu milletin Mecliste üç yüz azayı besleyip beherine iki yüz lira vermesinde ne fayda vardır? Hunu bana Rauf Beyefendi, izah buyursunlar. Böyle emirlerle, emrivakilere, tadillerle bu Meclisi karşılaşırlarsa ve bunun için de ahvali fevkalâdeden istifade etmek isterlerse.. O halde kendileri bu Meclisin mahiyeti tesrihi ve hukikiyesini nasıl anlıyorlar? Bunu da anlamak istiyorum. Zannederim bu cihetin de hiç tevîl götürür yeri yoktur. Rendenizi kuşkulandıran bir mesele daha var; Refet Paşa yazdığı şeylerde muhtelif imzalar kullanıyor. Bazı emrinin altına şöyle imza etmiştir; Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkumandanlık mümessili.. Burada askerîlik etmiş mütemayiz kumandanlarımız vardır. Bana misal gösterebilirler ki Başkumandanlık mümessili diye bir yerde bir makam var mıdır? Başkumandanlık Hükümetin işine dahil midir? Evet Kus-

ya İmparatoru, Almanya İmparatoru karargâhında bir mümessil bulundururdu. Fakat onlar Alman ve Rus İmparatorları idi. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Başkumandanlık revchihine dair kanun, zannederim ki Rauf Beyefendi, okumanışlardır. O kanunda Türkiye Büyük Millet Meclisi şahsiyetinde münferiy olan Başkumandanlığını Mustafa Kemal Paşaya veriyordu. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkumandanlık unvanını Refet Paşa kendisi mi kullanıyor, yoksa Hükümet Heyeti Vekile mi vermiştir? Eğer Heyeti Vekile vermiş ise Efendiler, pekâlâ biliniz ki dunyada en mübîh isimde saltanatı kuruyoruz. Buna katiben emin olunuz. İşte asker arkadaşlarımızın her birisi söylesinler. Başkumandanlık mümessili ne demektir, böyle şey olur mu? Başkumandanlık Hükümetin içinde değil midir? Eskiden yalnız bir birine akraba olan üç aile hükümdarı vardı. Almanya Rusya, Bunların her birini yekdğerlerinde imparator mümessili diye generaller bulunduruyorlardı. Başka hiç bir hükümetin mümessili ve adamı yoktur. Hükümet mümessili vardır. Hükümet mümessili nezdine askeri bir adam verilmek lazım gelirse bir atesemililer verilir. Binbaşlıyık Başkumandanlık mümessili hakkinda bundeniz tenessür etmek isterim. Şimdiki bu usul baştan başa sakattir. Bu mesele uzun uzadıya söz götürmez. Büyük Millet Meclisinin kanunu bir adam vasıtasıyla tadil olunmuştur. Biz bunu kabul etmiyeceğiz. Hefi celsede bu kaidalar söyliyeceğim. Ateni celsede de başka söyliyeceklerim var.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcravekileri Meisi) (Sivas) — Efendiler, gerek Ziya Bey arkadaşımızın ve gerekse Ziya Hürşit Bey arkadaşımızın sözlerini dinledim. Ziya Bey arkadaşımızın hatıphâr sözlerine teşekkür ederim. Ziya Hürşit Bey biraderimizin de mütalaatına hakiyle cevap vereceğim. Fakat şimdilik mühim bir vaziyet hâsıl olmuştur. Bu vaziyet Heyeti Vekilenizin bazı hususatı müstacelen müzakeresini istizam ediyor. Bize müsaade buyurursanız toplanacağız. Müsaade buyurmazsanız bu işin inticamı zaruri görüyorum. Bize müsaade buyurursanız tekrar rica ediyorum. Bu istizah yarın yine devam etmelidir.

ZIYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Dahiliye Vekili ahvali dahiliyeye dair istizaha cevap verecekler midir?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Ben takdir etmeden ifade edemem.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Dahili mi, harici mi?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendim dahili ahvalde hamdotsun hiç bir şey yoktur. Haricte konferansa başlandığına dair şimdiiye kadar bir

haber alamadık. Fakat bu mesele harici ve belki memleketimizin siyasiyatıyla alakadar bir mesele olabilir.

REİS — Efendim, arkadaşlar; İcra Vekilleri namına Maliye Vekili buradadır. İstizah edilen vekil Beyler burada olmadıkları halde istizaha devamı arzu ediyor musunuz? (Gurultular) (Hayır sesleri) Müsaade edin efendim, reyinizi almadım. Celseyi de dağıtmadım. Müzakere devam etmektedir. Heyeti Vekilden üç vekilden istizah yapılmıştır. İstizah edilen Vekillerin vücudu lazım iken aksını zarureten Rauf Bey rica etti, yarına ıchırını (Yarın devam edecek sesleri) İstizaha buyurmalarını şart görüyorsunuz yani, (Evet Yarın sesleri) O halde müsaadenizle bir şey daha arz edeceğim. Efendim, dün müzakere cereyan etti. Adnan Beyefendi Meclisin beş gün devam etmesi imkânı..

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Bana verilen istizah takririnde, sual takririnde esas ittihaz edilen İstanbul ve Refet Paşa hakkında beyanat istiyorsanız, istizah istiyorsanız madde tarih buyurun. Tetkik eder cevaplarını veririm.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Yeni zuhur eden vaziyet nedir?

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Yeni zuhur eden vaziyet hakkında bir az işaret buyurur musunuz?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Ben takdir etmeden ifade edemem.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Dahili mi, harici midir?
HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Rica ederim, ben takdir etmeden size söylememi mi istiyorsunuz? Müzakere edelim icabederse arz ederim.

NEŞET BEY (Kangiri) — Harici mi, Dahili mi, bir şeydir?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Allah, Allah isterseniz buyurun beraber müzakere edelim.

SAMI BEY (İçel) — Biz de gıcıklanmıyalım.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Harici midir, dahili midir. Bu kadar olsun malumat veriniz.

REİS — Yoktur dedi. (Yoktur sesleri)

Nevahi kanunu Çarşamba ve Salı günleri olmak üzere iki gün kabul buyurulmuştur. (Perşembe sesleri) Evet Perşembe günleri (Gurultular) İki gün Nevahi kanununun müzakeresini muhafaza buyurunuz (Evet sesleri) O halde haftada dört gün, bu dört günün ikisini Nevahi kanununa tahsis edilmek üzere haftada yine dört gün olmasını kabul ederler. Lütfen el kaldırsın.. O halde Salı günü yoktur. Haftada dört gündür. (Evet Nevahi kanununa aittir Pazartesi ve Perşembe günleri)

OSMAN BEY (Kayseri) — Reis Bey; en mühim olan bizde bütçedir ne olacaktır?

REİS — Yarın Çarşamba günü saat yarımında ictima etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

22 Teşrinisani 1338 Çarşamba

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SADIK HULĀSASI	1093
2. — İSTİZAHLAR	1094
1. — <i>Erzincan Mebusu Hüseyin Bey ve rüfekası ile Bursa Mebusu Hacı Şükrü Beyin; İstanbul ahvâline ve Reşit Paşanın harekâtına dair İcra Vekilleri Heyeti Reisi ile Hariciye Dahiliye ve Maliye Vekillerinden istizah takriri.</i>	1094.1123

Cilt : 25

143 nolu İnkat, 2 nci Celse

YÜZ KIRK ÜÇÜNCÜ İNİKAT

22 Teşrinüvânî 1338 Çarşamba

İKİNCİ CELSE

Açılma Saati : 215

REİS : Birinci Reisvekâlî Hüseyin Avni Bey

KATIPLER : Mahmut Sait Bey (Mim)

REİS — Efendim, celseyi açıyorum. Dünkü müzakerehin bakiyesine devam edeceğiz.

Ancak, evvelâ zaptı sabık hülâsasını okutacağız.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YÜZ KIRK İKİNCİ İNİKAT

21 Teşrinüvânî 1338 Salı

ÜÇÜNCÜ CELSE

Birinci Reiskevîlî Hüseyin Avni Beyefendinin tahriri Riyasetlerinde birinikât kâtip noksanına inebni Antalya Mebusu Halil İbrahim Beyin bu celseye nâhusus olmak üzere reyî işarı ile kâtip intihabı kabul edildi.

İcra Vekilleri Riyasetinden olan istizaha devam edilip bir meseleî muhtacelenin muzakeresi için Heyeti vekilenin iştimarı icap ettiği Rauf Beyefendi tarafından Meclise arz edilmesi üzerine mabadına iştimar alide devamına karar verildi.

Hafızda dört gün iştimar umumî akdiyle pazarıtesi ve perşembe günlerinin nevahtı kanununa hasrı kabul olunarak çarşamba günü toplanmak üzere iştimara nihayet verildi.

Reis
Birinci Reiskevîlî
Hüseyin Avni

Kâtip
Muy
Mahmut Sait

Muvakkat Kâtip
Antalya
Halil İbrahim

REİS — Zaptı sabıkı kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — İSTİZAHLAR

1. — *Erzincan Mebusu Hüseyin Uey ve rüfekaı ile Bursa Mebusu Hacı Şükrü Beyin; İstanbul uluvline ve Refet Paşanın hareketinin dair İcra Vekilleri Heyeti Reisi ile Hariciye, Dahiliye ve Maliye Vekillerinden istizah takrimi.*

REİS — Söz kângiri Mebusu Neşet Beydir.

NEŞET BEY (Kângiri) — Efendim, bendemiz bundan on gün mukaddem Heyeti Vekile Reisi Rauf Beyden, Refet Paşanın İstanbul'daki gayri kanuni hareketinden sual ettim. Bu on gün zarfında değer rüfoka da istizah takrimi verdiler. Tahî bizim sual takrimi de bunun içerisinde kaldı. Mansaf h Rauf Beyefendi de istizah takrimi üzerine bendemizin soruşturduğum suallere de vazihan cevap verdiler. Sordüğüm sual şundan ibarettir :

Trakya'nın tesellümüne memur edilen Refet Paşanın İstanbul'da kendisine Rüyük Millet Meclisi fevkalâde mümessil sıfatını takınarak öreye beriye evmir vermekte olduğu, bu, kendisinin İstanbul gaze

telere vermiş olduğu beyannamelerle sabittir. Mit tabi Heyeti Vekile Reisi Beyefendi inkâr edemezler. Çünkü vakî bir meseledir. Yalnız bu hususta cevap verirken Beyefendi dediler ki, Biz bu sıfatı verirken düşünülük, tasindük. Eğer vali unvanını verecek olursak, valilikle inebislik iştimar edemeyeceğizden ve Meclisi Âli de buna razı olamayacağından valilik unvanını veremeliük. Kumandan unvanını da veremeydik. Çünkü; Mudanya Mukavelesindeki bir maddede ordu bulundurulamaz ve hareye askerî bir mevce koyamazdık. Düşünlük mümessil namını veremeyiz dedik. Fakat efendiler...

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Öyle bir şey demedin Beyefendi.

NEŞET BEY (Kângiri) — Zabıtlarda vardır, öyle dediniz.

REİS — Not edersiniz Rauf Beyefendi.

NEŞET BEY (Devamla) — Fakat efendiler, bitirmiyorum. Hâkimiyet bilâkaydü part milletin elinde

olduğu ve bu Meclis millet namına terazi ahkâm ederken nasıl olur ki Heyeti Vekile Refet Paşaya veniyor, benim aklım ermiyor ve bir de buyurdular ki Refet Paşaya İstanbul'da fevkalâde hadise zuhuru hasebiyle fevkalâde vazâif vermeğe mecbur kaldık ve öyle bir salâhiyet verdik ki gayri malum tabirinde fevkalâde muameleat mübah edilebilecek bu zat hütün devaire yükselten nazâri edilebilecek. Rica ederim bunlar kanun meselesidir. Evet, bendeniz de onların İstanbul fevkalâde meselâler gösterişleri ve halî hazırdaki kavânini mevzuatımızla onları idare etmek müşkül olur.

Fakat efendiler Hükümetin vazîfesi bu müşkülâtı bertaraf etmek için evvelâ Heyeti Vekile Meclis Âliye gelecek bir kanun teklif edecektir. Başka bir kanun teklif etmeden nasıl muvâfık gelip gündenliyor? (Gürültüler). Rica ederim, zatî âhâli gelip de burada söylersiniz kürsî baştır, tesrif eder söylersünüz.

MUSTAFA BEY (Kuzan) — Elbette...

REİS — Rica ederim arkadaşların sözleri kesilemez.

NEŞET BEY (Devanîa) — Efendim, ikinci demıştim ki Ödemiş Refet Paşa İstanbul'da on iki sâbâli bir Heyeti Vekile teşkil etmiş ve kendisi de bunun riyasetinde terazi ahkâm etmiştir. Rauf Beyefendi buyurdular ki bu ordu teşkilatına müvâfık bir şeydir, evet ben de biliyorum, bir kolordunun yedi şubesi vardır. Harekât şubesi, muamelât şubesi, mahakim şubesi...

ZİVA HURŞİT BEY (Lâzistan) — İstihbarat şubesi.

NEŞET BEY (Devanîa) — İstihbarat şubesi yoktur efendim. Tababet şubesi, evrak şubeleri vardır. Fakat kolordu karargâhlarında umuru dahîye ve harbiye şubeleri vardır. Umuru dahîye ve harbiye derlemey oraya bu hükümet sistemi verilmiş olur.

Üçüncü mesele, demıştim ki Heyeti Vekile bu Refet Paşanın yaptığı harekâtı nazarı tasvibe almış mıdır, almamış mıdır? Veyahut Refet Paşaya bu yaptığı gayri kanunî muamelelerinden dolayı iltaratta bulunmuş mudur, bulunmamış mıdır? Fakat Beyefendi dâim izahatından anlaşılıyor ki maatteessüf yapmış olduğu terazi doğru görmüş ve kabul etmiştir.

NECİP BEY (Mardin) — Doğru görmüş ve kanun teklif etmiştir.

NEŞET BEY (Devanîa) — Mirzaade buyurdu Necip Bey ve sonra da Beyefendiler bu sualimin haricinde bilâhare müfahil olduğunu bazı mesalâ vardır.

Meselâ; orada Refet Paşa doğrudan doğruya Beyoğluna bir mutasarrıf, mevki Kumandanı, bilsem ne oraya bilâhare bundan sarfı nazar edilmiş. Dahiliye vekâleti kabuleden memurları tayin etmiş. Fakat bir muatle Refet Paşanın bu gayri kanunî harekâtı devam etmiştir. Dördüncüsü gününkî meselâsıdır. Gününkî Kanununu hotbetot tadil ediyor. Mamalîh Rauf Beyefendi burada buyurdular ki Refet Paşa gayri kanunî bir harekâtta bulunmamıştır. Belki o kanunun bir maddesinden istifade etmiştir. Hakikaten o kanunda diyor ki İşbu kanun tarihî neşirden bir ay sonra muvberdir. Bu itibarla İstanbul Vilâyeti nam yazıl edilmesi istisnat veya ilhak edilmesi dolayısıyla bir ay kadar beklemek mecburiyeti katıye sindeyiz.

Efendiler eğer Beyefendi Vekile kanun gayri kanunî harekâtta bulunduğunu nazarı mübare almamış olsaydı, yani gayri kanunî harekâtta bulunduğu vakit önce araştırması, tarastırması ve sünmettedarık bunun böyle olduğu isbtilâs edilen diğer vilâyetleri mütale. İzahir Bursa vesaire gibi muvâfık vilâyetlerimize derhal bu kanunun tathikini görmeliydik. Fakat Heyeti Vekile ne yapsın. İhtakmış ki Refet Paşa gazetelerde hotbetot beyanatta bulunuyor ve kanunu tadil ettim, devir ve Hükümet buna muvâfık edilecektir diyor. Fakat ne yapsın Heyeti Vekile araştırması, tarastırması, kanunun o maddesinden istifade etmiş, maatteessüf diğer vilâyetleri düşünmemiştir. Sonra Refet Paşanın orada bir çok muvâfık yetlerinden bahsediyor. Rica ederim bir taraftan diyor ki İstanbul vilâyetine hükümiz, diğer taraftan kanunları tathik edemiyor. Meni müskirat kanununu tathik edebildiniz mi Beyefendi? edilemedi. Rinaçatlehi ben sualimi gayri kâfi görüyorum. Zaten istizah da vardır.

NECATİ EFENDİ (Lâzistan) — Efendiler biz şimdiye kadar...

BİR MERUS — Söz alanlar kaç kişidir?

REİS — Yedi, sekiz zat vardır.

NECATİ EFENDİ (Devanîa) — Bendeniz usul hakkında söyleyeceğim.

ARİDİN BEY (Lâzistan) — Hep usul hakkında söylemiyor, bizim sözlerimiz kalıyor.

NECATİ EFENDİ (Devanîa) — Biz vaktin nakil olduğundan bahsediyoruz. Evet vakitlerimizi zayıp ediyoruz. İş göremiyoruz. Lâyhâ kanunîyeti in'taç edemiyoruz, diye herkes bundan müstekilir. Bu işkâ ile beraber bugün üç gündendenberi biz kendimiz o çekvaya maruz kalıyoruz. Çünkü izah ve istizah

üzerinde her ne söylenmiş ise bendeniz kaydediyorum. Herkes aynı nakaratı, aynı kelimeleri tekrar ediyor. Rica ederim, herkes kaydedilsin, buraya gelsin, söylenmiyen sözleri söylesin. Herkes aynı mesele hakkında tenevvür eder, ya kâfi görür, veyahut gayri kâfi görür. Herkes ne diyecekse söylesin, işin içinden çıkar. Yoksa sabahlıtar akşama kadar günlerle bu istizah meselesini intaş edemeyiz. Bu Mecliste hiç bir şey intaş edemeyiz. Biz her şeyi bütün müekkijillerimizi böyle intizar ettireceğiz. Biz düşüncümüz ki....

HAFİZ MEHMET BEY (Trabzon) — Istizah en mühim meseledir Necati Bey.

NECATİ EFENDİ (Devanlar) — Efendim, bugün en mühim mesele millet'in nefine çalışılacak meseledir. En mühim mesele odur. Yoksa kelime üzerinde oynamak için tumluralıklı kelime söylemek için, talakat, belagat izhar etmek için müzakere müddetleri mevzu yoktur. Bunu söylemek isteyenler edebiyat dersi alsınlar. Âli derselerde, seröest derslerde ifa datta bulunsunlar, bu kürsü millet menfaatına tahsis edilmiştir. (Hu usul hakkında değildir sesler). Efendim bir kelime müsaade buyurunuz, hakkınıdır. (Sözden güvültüler, soldan alkışlar). Bir söz söyleyeceğim efendim, benim de burada bir kelime söylemek hakkımdır, zannederim.

HAFİZ MEHMET BEY (Trabzon) — Reis Bey, bu usulü müzakereye dair değildir. Bu nedir anıya lım.

REİS — Efendim, bu Mecliste Necati Bey'in hüriyeti kolâmı vardır ve mukaddesdir. Kimse müdahale edemez. Ondandır mukaddes bir şey varsa o da Nizamnameci dahildir. Bincaenaleyh mesele nizamnameye riayetsizlik meselesidir. Nizamnameci dahilde söz alıpta burada söz söyleyen arkadaşların bir kısmı söylenen sözleri tekrar etmekten başka bir şey yapmadılar diye, Necati Beyin sözleri doğru değildir. Burada kelâmın ölçüsü, endazesi yoktur. İsterse bir defa tekrar yapabilir. Bu usulü müzakereye elâz bir söz değildir. Usulü müzakere'nin hilâfında ve ihlâl eder bir tarzda söylediler.

NECATİ BEY (Saruhan) — Efendiler, ihzâl ve ihraf vardır. Bu Mecliste yedi günde yedi bin lira sarfediliyor, ihraf vardır.

REİS — Arkadaşlar, bir şey söyleyeceğim. Mukâmi Riyaset arkadaşımızın sözüne hürmetkâr olupta sözüne devam edecek mi, cümlemyecek mi?

HÜSEYİN BEY (Elaziz) — Efendim, Necati Bey demiştir ki, bir söz tekrar olunuyor, bunda ne mübassera vardır. Sözü tekrardan ne çıkar.

REİS — Müsaade buyurunuz efendiler, evvel beevvel dinleyiniz. Efendim, ben hırafıyî ihlâl mi ediyorum?

HÜSEYİN BEY (Elaziz) — Lelile ve alcyhte söylesin.

REİS — Beyefendi, dün söz alanlar hep alcyhtin. Je olduklarından tasnif etmedik. Bugün söz alanları bilmiyorum. Bincaenaleyh bu ilin söz alınırken olacaktı, bugün ulmaz.

NECATİ BEY (Erzurum) — Efendim, şüphesiz Meclisi Âlemin en büyük vazifelerinden biri ve belki de birincisi vazifesi mukaddeyi hıfakkın ifa etmesidir. Olubatta söylenen sözler gayet mukaddesdir. Bir kere söylene yine dinlemek vazifesi karşındayız. Onun için buna ihzaz etmek nasıl varit olabilir. Bincaenaleyh bir tahdit edilemez. Bu millet'in en mukaddes hakkıdır. Biz bunu istizah ediyoruz. Nasıl bunu dinleneyiz.

NECATİ BEY (İzmit) — Bu Jahi tekrardır, kaydediniz.

NECATİ BEY (Devanlar) — Tekrar olsun, istediğim kadar tekrar ederim.

YUSUF ZİYA BEY (Ankara) — Bu söz ne demektir? Rica ederim, ben istediğim kadar söylemek hakkını haizim.

NECATİ BEY (İzmit) — Söyleneğe hakkın yoktur Beyefendi. Bu kürsü millet'in menfaati içindir.

YUSUF ZİYA BEY (Ankara) — Söylemek benim hakkımdır, hic kimse alamaz.

NECATİ BEY (Devanlar) — Yalnız bir defa söyletiniz.

REİS — Necati Bey ihzaz cezası aldınız. Yusuf Ziya Bey size de ihzaz ediyorum.

ESAT EFENDİ (Aydın) — Necati Efendiye taarruz vakî oluyor.

REİS — İkisine de ihzaz yapıyorum. Esat Efendim, rica ederim ses çıkarmayınız. Burada şüphesiz her arkadaşımızın fikri ve iktidadı muhteremdir. Ona hepimiz hürmet etmek mecburiyetindeyiz.

NECATİ BEY (Erzurum) — Heybeti Vekâile Re'isi 'Muhitorin Beyefendi Hazretleri beyanatına başlarken, ben ne şahsî müdafaa ediyorum ve ne de bir prensipi müdafaa ediyorum, ancak hakikattî müdafaa edeceğim buyurdular. Şüphesiz ki burada bu istizaha lüzum gören arkadaşlarımız şu meselede ise bir şahsî muhatap ihzaz etmişlerdir ve ne de prensip ütenken söylenmiş bir şeyime vardır. Onlar için yegâne bir sauk vardır. Ki, Büyük Millet Meclisi'nin müessesesine, kurulumuna karşı

uzanan desti taarruz karşısında mübusluğun istilâzâmı uyladığı vaziyeti ifa etmeden ibarettir. (Sağdan - Havvo sedaları)

Malumu âhilerdir ki arkadaşlar, davayı mübâh olan öki hüveni nas yeri vardır. Nisbi amil, hududlar dahilinde hür ve müstakki bir devlet teşkilî ikincisi; hâkimiyet milliyenin tecellîsidir. Hâkimiyet milliyetle en büyük tecellîsi, en büyük müessesesi olan Meclis-i Millînin müessesesi meclis ve onun kanunlarıdır. Mübâh her türlü kuvvetin fevkalâde bulunamayacağı olur. Şüphesiz ki o maksadı tecellî etmez. Kazanmış o düşüncesiz büyük zaferin de neticesinde ki büyük şerefin bu mübâh kurtul edemez. Fakat güzel hatırlarsanız ki bu millet Viyana'lara kadar da gitmiştir. Uzun gayemizizi esaslarını tespit etmek hususunda teklif, göstermek güphesiz ki bu zafer de mübâh yanına yazılmıy. Şüphesiz hayta bir netice vermemiş olur. Bu noktayı nazardan biz bir vaziyet milliyet. İhtilâf hakları mübâh olanı, zeraya karar verdik. Her şeyden buyurdular ki. Râfet Paşa Hazretlerinin meclis yeri bu unvanı vermesiyle başka suretle onu oraya göndereceydik. Müsadece âhilerleyle arz udeyim ki bu amadafori âhiler, pek muvakkat kalmıştır, istinatalardır. Çünkü gene kâmilîen buyurdukları veçhile Mudanya konferansında iş neticelenmiş zaman Tırakya'ya gönderilecek zaim bir asker olduğu söylenmiştir. Bu bir mahzur değildir ki burada bir mahzur şekli ile gösterilir. Sonra buyurdular ki İstanbul'un bulunduğu tezahtın neticesinde prensibimiz üzerinde vâkıf edilen suâilleri cevap verdiler ve Meclisi Âlînin makasidi hakikinde vâkıf ve tecellîsinde bulundular.

İbulunabilir. Zaten buâm mevzuu bahsümüz bu değildir. Ancak bizim bahsettiğimiz şey İstanbul'da tezisati Devlet haricinde bir tavim müesseseler vâkıfı gelmiştir. Malumu âhine tezisati daviet haricinde herhangi bir şekilde olursa olsun bir teclîs vâkıfında geçirmek için ancak bir kanunu mahsus teclîs etmek lâzımdır. Burada Meclisi Âlînin müstemmen mümekki olduğu halde bu katıyen vâkıf olamaz. İnkısalıyeh burada Meclisi Âlînin mevcudiyeti nazarı dikkate alınmıştır. Hoyuk Vekile kendisinin kanunla yapılmış teclîsden şeyleri, tezisati kendilğinden hoşbetor vâkıfda göstermiştir ki, biz bunu doğrudan doğruya Meclisin hukuku teclîsine tecavüz telâki damokıyız. Gene buyurdular ki, fevkalâdele dolayısıyla biz bu salâhiyeti verdik. yüksekten nazarı olmak için bu salâhiyeti verdik. Ahvali fevkalâdede ve müstacelede mukarrerat istilâzâmı için salâhiyet verdik. Fakat A Hoyuk siz esasen buna salâhiyetler değildiniz ki başkasına salâhiyet verirsiniz. Kanun onun vaziyetini tayin etmiştir. O kanun içeriği

iken böyle bir salâhiyet kendilerinde yoktur. Her hangi bir memleketin herhangi bir köşesinde bir ahvali fevkalâde vahit olduğu takdirde Meclis de müstemmen de gikte fevkalâde icra ettirerek Meclisten bir saatte karar alabilirlerdir. Hangi müstaceleliyet bu kararı almaya lüzümü göstermemişir. Biz bunu tayinde müstemmen buyuruz. Kanunun tadilî mesclisine gelinece; buyurdular ki kanunun neşri hakkındaki maddede neşirden bir ay sonra kabul teclîs olacaktı. Binaenaleyh bu yanlılığı teclîs vâkıfında olacaktı.

Halbuki vâkıf böyle cereyan etmemiştir. Kanun tadilî başlanmıştır. Sonra divâli istilâzâmı mümessillerinin müstacele üzerine Refet Paşa Hazretleri ben tadilî emim denmiştir. Halbuki farzedelim ki mühim bir tesiri olsun. Bunu kabul etmemiştir. Acaba meşru bir idareten ne demek olduğunu pekâlâ bilen o mümessillerin kanun haricidir. Kâmilîyeh ben bunu teclîsden arzım, Meclis tadilî istilâzâmı diyemez miydi? Dedik, teclîsde muhtabından haricemden başka ne göröbildi. Tabii bundan başka bir şey olmaz. Sonra onada bir takım adli, mali, siyasi, idari, bir takım müzakereat cereyan ediyor. Biz heyeti müzaheretimizi tayin ettiğimiz müde haricde teclîs olan temayülâ ile suren katıyede taayyun etmiş ki biz Misaki Milliden zenre kadar fedakarlık yapamayız. Bunda hepimiz istilâzâmı ettik. Bir defa daha teclîs ettik. Halbuki bazı muvakkat mahiyeti haricde olsa dahi kapitülasyon tarzında bir mukarrerat kabul edilmemektedir. Yârin acaba sulh konferansında bu mukarrerat Türkiyenin misaki milliyetine taarruz etmez mi? Çünkü İstanbul'da kabul edilmiş ve bugün mesclisimiz, gibi bir mesele karşısında kalmıyacağımızı bize kim temin edebilir? İnkısalıyeh böyle bir zaruret var idiyse böylele guman haklısı için, böyle bir şeye zaruret var idiyse bu hususta ayrıca Meclisten veçhe almak veya ayrıca bilinecek lüzümdür. Meyhanı ayrıca heyeti müzaheretimiz vasıtasıyla yapılmak lâzımdır. Sonra benderiz bir sual sormak istiyorduk. Bu mesele hakkında vâkıfıyehi addesteden veçhe alınmıştır, bu böyle mutlak surette söylenmiştir. Bendeniz müzakereyi uzatılmıyacağımı.

MÜSEVİN RAHİ- REY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas) — Dahiliye adliye bilân mı?

NECATİ REY (Devâmlı) — Evet efendim, Dahiliye, Adliye, Maliye vekillerinden, evet efendim. Cevap buyurmuştuğumuz, geçen gün alınmamıştır şeklinde idi. Şimdi hülâsa edersek dedik ki, bu şeyler hotbetor yapılmıştır. Meclisten çıkan bir kanun mevki; mecliyete konduktan sonra hotbetor refelâhiyeh. Bu mesele de Meclisin doğrudan doğruya hukuku teclîsine taarruzdur. Binaenaleyh hem mesuliyeti maneviyeyi,

hem de mesuliyeti cezaiyye müstefzundur ve gayri ka-
nîki tezevül bir şekilde idharuz etmiştir. Binacaleyh
Heyet-i Vekile burada muatâbîr. Bîbâkin müatâp et-
mek bizim vazifemizdir. Minacaleyh efendiler. Bu mese-
lede katıyın musamaha etmeği vazife-i milliyemizle
kabiliyî telif görmemektöyüz.

YASİN BEY (Gaziantep) — Reis Bey: müsaade
buyursanız bir şey arz edeyim. Efendim, müzakere-
nin bir an önce tenbühür edabilmesi için, şu meselemin
lehinde vealeyhte bulunan arkadaşlarımız şura ile
söyleyeller.

REİS — Evet efendim, söz alan arkadaşlarımızın
tasnifi yapılır, dün sorulmuş hepsi aleyhinde söz oldu-
lar. Lehinde kimse söz almıadı. Fakat bugün söz alan-
lar da öyle zannediyorum ki, lehinde söyleyebilecekler,
böyle ısrar ediyorlar. Fakat zati mesele hakkında söz
söylüyorların sözleri birmemistir. Bunun haricinde yap-
tığımız şaylerde yanlışlık varsa, bu hususta bendenizi
lütfeñ ikaz buyurun.

İLYAS SAMİ EFENDİ (Muş) — Bir mevzu ile-
rinde Meclis böyle iki kısma ayrıldığı zaman kaadimi
tcamüldür ki, bir lehite bir aleyhte söz vermek zarureti
vardır. Buyuruyorsunuz ki dün hep aleyhte idiler. Çün-
kü istizahı iniza eden arkadaşlar idi. Onların hepsi söz-
lehinî dün söyleyemedi. Bugün hakikat lehinde söz
söylüyecek arkadaşlar vardır. Rica ederim Meclis, Âl.
bunu halleisin. Lehite aleyhte söz söylensin, rica eder-
rim. Makâmı Riyaset büyük bir mesuliyet önünde ka-
lıyor. İrade-i milliyenin tecelli etmesi yalnız bir kafayet
taktirüyle ve yalnız aleyhte diye ayırmak caiz değıl-
dir. Zihinlerdeki tesirâtı yanlış kalır. Binacaleyh
Makâmı Riyaset bunu üç gün devam ettirdiği gibi da-
ha üç gün devam edebilir.

REİS — Efendim, bendeniz bu hususta hata et-
mediğime kanîm.

İLYAS SAMİ BEY (Devamı) — Bendem lehinde
söz idiyorum, altı yedi kişi aleyhinde söylemiştir, mü-
saade ederseniz ben de lehinde söyleyeceğim.

REİS — Efendim, evvelü Neşet Bey buyurmuş, onun
hakkında söyleyecek.

NEŞET BEY (Kâğırı) — Efendim, müsaade bu-
yurun, Nizamname-i Dâhülmizde sarahatı kâfiye var-
dır. Binacaleyh bu kürsüde boyanabla hulumadukları-
dır. Bu sarahattir.

YUSUF ZİYA BEY (Bilis) — Reis Bey usul hak-
kında söyleyeceğim. Efendim, malumu âliniz istizahı
yapanlar evvelü evvelü istizahı hakkında o dava üze-

rinde lehite ve aleyhte söz söyler. Bu söz söyleyen ar-
kadaşlarımız, istizaha vazuilimizdir. Bunlar sözlerini
söyler, davalarını yapar, ondan sonra arkadaşlarımız
istefâkiler, kaadim lehinde, aleyhte söyleyeller.

REİS — Hakki binacaya kadar söyleyecekler ve
devamı edeceğiz. Davayı netli, böyle hallolur.

SÜLEYMAN SİRRI BEY (Yozgat) — Efendim,
minacaleyhin İS neci madde-i ... yahut heyot isterse
müzakeresi aleyhinde, lehinde, hakkında söz söyleye-
bilir. Binacaleyh, lehite aleyhte söz almak müzakere-
nin evvelinde olması şart değıldir. Madem ki, mesele
mühimdir, müzakereyin her safhasında sözleminin tak-
bini nizamname ândadır.

HAFİZ MEHMET BEY (Trabzon) — İstizahı
böyle değıldir. Yalnız istizahı yapan arkadaşlar söz
söyler.

REİS — Eski (devamı) kabül ediyorsunuz.

YUSUF ZİYA BEY (Bilis) — Efendim, istizah
meselesinde evvelü istizahı kalıpları söyleyeller.

REİS — Hayır, zati âlin zin sözü bittir. Şimdi şura-
da söz söyleyenler fikrî olarak haricen söyleyeller.

HAFİZ MEHMET BEY (Trabzon) — Davanın
hakkukı tecrübesi lazımdır.

REİS — Efendim, lehite, aleyhte olanları anlamak
için yazıyorum. Bunu halli mesele edelim, o zaman tas-
nif ederiz.

YASİN BEY (Gaziantep) — Reis Bey, yalnız bir
kelime lehite söyleyen arkadaşlar, aleyhinde söyle-
dikleri sözlemin iskat etmek denerek değıldir. Nizamna-
me sarahattir, lehite aleyhte söyleyebilir.

REİS — Efendim, Hakki Hâmî Bey söz almıştır.
Müsaade buyurun tasnif edeceğim.

HAKKI HÂMİ BEY: Alaytinde mi, lehinde mi?

HAKKI HÂMİ BEY (Sinop) — Lehinde.

REİS — İlyas Samî Bey: Lehite mi, aleyhte mi?

İLYAS SAMİ BEY (Muş) — Aleyhinde.

REİS — Mehmet Şükür Bey takririn lehinde, Abi-
dîn Bey takririn lehinde mi, aleyhinde mi?

ABİDİN BEY (Lâzistan) — Aklına ne gelirse
efendim. (Handeler)

SALİH EFENDİ (Erzurum) — İS neci madde
Vükalayı Devletten davet edilen zat vahdet hasil ol-
duğu veya rüesayı memurından biri mevcut olduğu
halde, Heyet-i Umumiyyede istizahı madde okunduk-
tan sonra alınacak cevaba azayı mevduenin biri
müdafa edemeyip teklif sahibi olan zat evvelü ve-
sair mebusan muahharen iradı kelâm edebilir. O hal-

de istizah sahibi 18 değil 70 kişi olsa (Gürültüler) Müsaade buyurunuz, arz edeyim. O halde tahiri sahibi 70 kişi... (Öyle değil sadaları) Efendim müsaade buyurunuz. Videdan sahibi olanlar.

REİS — Hüseyin Bey, hangi maddeye istinaden söz söylüyorsunuz. Rica ederim böyle gürültüler olamaz. Avni Bey buraya okuyunuz.

SALİH EFENDİ (Devanla) — Maddeyi okuyorum. istizah sahibi bir olursa, biri olmuş olursa, bir miş ayrı ayrı madde seredecektir. (Gürültüler) Evvelâ bir maddede söyleyecek. Sonra Hükümet buna cevap verecektir, mütalâa edecektir, bu bir davadır. Davaya karışık cereyan etmez. Tahiri arkadaşları, Heyeti Vekilemin bugünkü içinde yapmış olduğu fenatlığı söylüyor. Onları istizah eder.

HÜSEYİN BEY (Hürriyet) — Reis Bey, hendemize kanaati zati âlinize terk ediyorum. Sözüm bundan ibarettir.

SÜLEYMAN SİRİ BEY (Yozgat) — Reis Bey, nizamnamede ihtilâf hasil olursa Divan halledecektir.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Efendim, Divan neyi halledecektir? Bu bir davadır, istizah sahibi bir olsun, elli olsun davasını sardelecektir. Bu bir davadır. Hükümetin yapmış olduğu yolsuz ve gayri kanunî olan vazifesinden Hükümeti tutmak arzu eden zat mütalâasını birer birer serledebilir. Lehte ve aleyhte olursakartına karışık olur gider. İçinden kimse çıkamaz. Millet nükmü 600 sene mütaazarlık olduğu gibi gene böyle mütaazarlık olur gider. Mesele budur.

İLYAS SAMİ BEY (Mus) — Efendim, zannediliyor, her mesele her hadise müsbet iki hadiseye iki cereyana inkişaf etmek suretiyle böyle bir cereyan alıyor. Şimdi biz şu usulü müzakere hakkında Makâmı Riyasetin mesuliyetini müzakereyi fena bir cereyan alınmasını teminen söylüyoruz. Yoksa efendiler, ne istiyorsunuz? Dahilî Nizamnameye sarıhan diyor ki, istizah sahipleri sözlerini söyler, birâhara, bu doğru değildir. Maksadımızın aleyhine hareketler. Çünkü onun hakkında bir silsile sarahat söyler (Hayır sesleri) Hayır değil... Ben söz söylüyorum, diyorum ki; Nizamnamenin faniyen ruhunu nâtik olan mana nedir? Reis Beyefendi takdir etsin. Meclisi Âlinin, reyine bırakın. Mademki söyle iki şekli bir hakikatı beyan ile, ifade ile iki surette te'celli ediyor. Birisi lehinde, birisi aleyhinde. Tasrif etsinler Nizamnamenin ruhuna muvafık ve şekline münafî değil bu. Zaten şekli ne iddia etmiş.

RİR MEVSU — Canım öyle olsun.

İLYAS SAMİ BEY (Devanla) — Başka mesele yoktur. Müzakereye gelmez iken Reis Bey niçin reye koymuyor? Anlamıyorum. Birisi istizahta söyleyecek, pekâlâ. Bundan fena netice çıkar, fena leste bırakır. Çine bildiğiniz halde birisi aleyhinde söylemek suretiyle hallolunsun.

MECATİ BEY (Erzurum) — Yanlış anlaşıldı benim. İstizah etmeğe salâhiyeti yoktur. Bu suretle lehte, aleyhte tasrif olunabilir. Ancak istizahta imzaya mevcut olan arkadaşlar umumi söz, şimdiden kılâyet takrimi verilmiş olmasın. Nizamname muhtem surette tasvül ve kadim nizamnamenin ahkâmına göre...

İLYAS SAMİ BEY (Devanla) — Nizamnamenin ahkâmının tadil eden bir taamule (Gürültüler) Taamulen kadimliğini arz ediyorum.

İSMET BEY (Çorum) — Arkadaşlarımın müna kâşasını mücip olacak burada nazik bir nokta vardır. Makâlaten istizah eden zevat nokta nazarlarını izah edebilir. Onları sonra lehte ve aleyhte, bu doğrudur. Yalnız mahdud istizahlardan dolayı arkadaşlardan her birisi ayrı ayrı maddelerden istizah etmek isterlerse usulü müzakere, usulü nezaket, adabı müzakere şudur ki arkadaşım filân efendinin şu noktadaki noksanı izah ediyorum der. Bu suretle mevzular, az zamanda halledilir. Halbuki efendiler, arkadaşlarımız her noktayı mümesallık, mümesallık, Meclisin vazifesi hukukîyesini ifa edebilecek bir vaziyet ihdas etmiş midir, etmemiş midir? Herkes bunu söylüyor. Her hatırlı takarrur etmiş bir kanunî tadil etmiş diyor. Halbuki orada bir maddeli kanunîye yok. Müzevvel bir maddeli yok, hiç bir şey yok. Yalnız tatbik edemediğimiz bir kanunî tehir etmiştir. Binaenaleyh bunları vakitler zayi edildiklerinden dolayı arz ediyorum. Bununla istizah eden arkadaşların hakkı vardır. Fakat söz söylüyor arkadaşlar, «Şu maddeyi izah eden arkadaşımın nektarı nazarına iştirak ediyorum, noksanı da budur» diyorlar.

YASİN BEY (Gaziantep) — Reis Bey Yüz on sekizinci maddede okunmak istiyorum. Efendim 118 net maddeler teklifin sahibi olan mebus diyor. Mebuslar demiyor.

HAFİZ MEHMET BEY (Tahzon) — Bu müzakereye değince.

YASİN BEY (Devanla) — İstizah eden mebus evvelâ, sair mebuslar da sonra söz söyleyebilir. Şu halde istizah eden arkadaşlar bu madde mucibince istizah eden arkadaşlardan evvelâ birisi söyler, sonra

diğerleri de munavebe ile söylerler. Eğer bu şekilde söz verilirse mesele bitmiştir.

REİS Bendeniz tasnif edeceğim. Nizamnameneyi izah eden zat diyor ki; istizah takririne vazîhinizi olan arkadaşlar da dahildir. Onlara da söz verilmesi lâzumdur, iddiasında hulunuyor. Şu halde yalnız bir taraf söz söyler. Elli zat söz söyler ve diğer taraf da sıra gelmez. Bu şekilde olursa mesele de tenevvür etmez. Dinaenaleyh lehte ve aleyhte söylenmesi lâzumdur. Çünkü daima lehte söyleyecek olursa aleyhinde söylenmeğe vakit kalmaz ve mesele de tenevvür edemez. Daima lehteki sözler tekerrür etmiş olur. Binaenaleyh tasnif edeceğim.

YUSUF ZİYA BEY (Rütis) — Biz kabul ediyoruz. Reis Bey tasnif edin... Biz bu hakkımızdan geçiyoruz.

REİS — Bir kişi bu hakkı imtiyaza malik, diğerlerinin hakkı yok... bilâhare söylenecektir. (Fevri evet sesleri) yani bilmiyorum. Bu şekilde tefsir olur mu? (Olur sesleri) Binaenaleyh bu şekilde icamul olmak üzere nizamnamenin tefsirini kabul edenler lütfen el kaldırsın.

İSMAIL ŞÜKRÜ BEY (Karahisarşahip) — Böyle nizamname tefsir edilmez. Reis Bey.

REİS — Kabul edildi efendim. (Gürültüler)

İSMAIL ŞÜKRÜ BEY (Karahisarşahip) — Böyle kanun tadil edilmez. (Gürültüler)

REİS — Hugünkü meseleye munhasır olmasını arkadaşlar teklif ediyorlar. (Hayır sesleri). (Gürültüler) Söz alan arkadaşları okuyorum. Tasnif ediyorum. Ahidin Bey lehte mi, aleyhinde mi?

ANİDİN BEY (Lâzistan) — Nasıl gelirse.

REİS — Hafız Mehmet Bey; lehte mi, aleyhinde mi?

HAFİZ MEHMET BEY (Trabzon) — Hakkında.

REİS — Salih Efendi; lehte mi, aleyhinde mi?

SALİH EFENDİ (Erzurum) — İstizahın lehte, heyetin aleyhinde söyleyeceğim.

REİS — Yasin Bey; lehte mi, aleyhinde mi?

YASİN BEY (Gaziantep) — İstizahın aleyhinde.

REİS — Necati Bey (Lâzistan); aleyhinde mi?

NECATİ BEY (Lâzistan) — İstizahın aleyhinde.

REİS — Rasih Efendi; lehte mi, aleyhinde mi?

RASİH EFENDİ (Antalya) — İstizahın aleyhinde.

REİS — Abdülhak Tevfik Bey lehte mi, aleyhinde mi?

ABDÜLHAK TEVFIK BEY (Dersim) — İstizahın lehte mi.

REİS — Hacı İlyas Sami Bey lehte mi, aleyhte mi?

HACI İLYAS SAMİ BEY (Muş) — İstizahın mevzuu yoktur. Hakikati yoktur. Hakikatın lehte söyleyeceğim.

REİS — Nizamnamede bir sütun da zatiâtleri için açmamız.

OSMAN BEY (Lâzistan) — Kabul edildiği takdirde abes ile işgal edilmiş olur.

HACI İLYAS SAMİ BEY (Muş) — Ben onu ispat edeceğim.

REİS — Sirri Bey lehte mi, aleyhte mi?

SİRRI BEY (Yozgat) — Mukatazayı nüktü millet lehte, istizahın aleyhinde.

REİS — Buyurun Hakkı Hamı Bey.

HAKKI İLÂMİ BEY (Sinop) — Muhterem arkadaşlar! İki gündür Meclisi Âlinizi işgal eden meselemin büyük veçhile tenevvür ettiğine bendeniz kendi kanaatimde kaniyim. Ancak anlayışamayın bir mesele var. Eğer bu mesele halledilirse mesele bitmiştir. Bendeniz ne Heyeti Vekilede bulunan rüfukayı muhtereme ve ne de Refet Paşa Hazretleri hareketlerinde isabetsizlik etmişlerdir demiyeceğim. Ne yapılmış ise husnu niyetle yapılmıştır. Ancak bir şey vardır. Malumî âfileri her türlü Devlet yaptığı işin, binnetice ya siyaseten mesuliyetini veya siyaseten mesuliyeti ile beraber belki cezai mesuliyetini de müdrik olarak yapar ve ona teşebbüs ettiği zaman zaten bu cezaya razı olmuş demektir. Bir iş yapar, Devlete bir iş kazandırır ve fakat kazandırmış olduğu işin belki siyaseten düşmanlara bazı ip ucu verdirmek ihtimaline binaen ve bu ihtimali bertaraf etmek için, Meclise gelir. Milletvekillerinin muvacehesine gelir ve kendisini mesul ettirir. (Şahin der ki, bu bunu yapmış, fakat ferdi'dir, Millet mesul değildir. Bu hareket millî değil ferdiymiş ve Meclisi Âhye gelmiş, mesuliyeti anlaşılmiş ve millet icazasını vermiş denir. Mesele kapanmış olur. Bugün Refet Paşa meselesi budur. Refet Paşa bir iş yapmıştır. Yaptığı bu iş neticesinde İstanbul'u hıze ilhak etmiştir. Fakat İstanbul bize idareten ilhak edilmeden ve hâkimiyetimizin tecrübesünden evvel ve düşman işgali tefedilmeden ve düşman işgal ve nüfuzu mevcut iken yapılmış olduğu zamanı harice veren bazı işler yapılmıştır. Eğer bu işlere karşı bu cüreti gösterenleri af edecek olursak bendeniz korkarım ki Sulh konferansında, bu milletin - değil dört beş sene, değil on beş sene - belki

asırlardan beri devam eden mücadelesinin zeminini teşkil edecek olan sivilî taahhüni temin için çok uğraşmak mecburiyet ve zaruretinde bırakacaktır. Fakat bilinizdedir ki bütün matbuat da her şeyi de işgal eden uhudu atika ve skalliyetler meselesidir. Eğer sultî konferansının münakat olduğu şu zamanda milletim uhudu atikayı kabul edebileceği veyahut bunun yerine diğer bir şekil verilmesi takdirinde kabul edebileceği gibi bir hareket hissedilecek olursa emin olunuz düşmanlarımız bundan çok edret alacaklardır. Davamızı kazanmak hususunda pek çok uğraş-tıracağız. Efendiler, bendeniz Refet Paşanın bu hareketinin ve Heyet-i Vekile'nin bu hareketi ne karşı göstermiş olduğu bir sukûtin düşmanlarımıza böyle bir his, bir fikir vereceği ne şahsın kaçıyın ve bundan endişe ediyorum. Eğer böyle bir his olmasa belki ben de böyle oldu. Fakat daha devam etsin diye alkışlardım. Geçenlerde bendeniz bir ecnebi gazete de bir ecnebinin yazdığı matbuat sütununda okudum. İhtimal Heyet-i Âli'imiz de okunuyor. Kapitülasyon ne demektir? O, bizi hakikaten, hak katı hale muvafık bir tarzda mülahaz ediyordı. Deyer ki «Sizin İddia ettiğiniz bu kapitülasyon, galibin mağluptan cehren aldığı bir hak değildir. Belki galibin mağluba nezaketten verdiği bir ibsandır.» Fakat efendiler, kapitülasyon, galibin birrız ve bilâliyyan vermiş olduğu bir şey olduğu halde siz haksız olarak kendinize bunu, bir hak olarak telâkki ediyorsunuz ve tecavüz ediyorsunuz. Bu tecavüz haksızdır. Zaten bizim gazetelerde bütün bu mücadele bu değildir. Arkadaşlar patrikhaneyi bu hale getiren ve fakat o sırada belki o kadar alkışlara mazhar olan Sultan Fatih değil miydi? Fakat bu ne yaptı? Memleketi iyilik mi yaptı? Yoksa fenalık mı yaptı? Bunu tarih ve ahval göstermiştir. Eğer Fatih'in yaptığı bu iş sâhil olsaydı Patrik bu milletim başına belâ kesilmezdi. Binameleyh kuvvetli olduğumuz zaman verilmiş bir müvaz bu milletim başına bir hak olarak geçirilmiş ve millet bununla ezilmek istenmiştir. Bunu bendeniz bir misal olarak arz ediyorum. Tarihle bütün emsalı ahvalı vardır.

Şimdi efendiler, bendeniz Refet Paşanın İstanbul'da ittihaz ettiği kararları ve gazetelerde neşrettiği beyannamesi o zamanlar verilmiş olan ihسانlardan başka bir şey telâkki etmiyorum ve korkuyorum. Raul Beyefendi hayurdular ki, 700 bin İhrisyanı ihliya eden ve bu İhrisyanlar ki, müsellehler.

ÖMER LÜTFİ BEY (Anasya) — İstanbul'da 700 bin İhrisyan yoktur.

HAKKI HÂMİ BEY (Devanlar) — Evet efendim yoktur. Ben böyle söyledim. Memnûn olursanız halidir.

HÜSEYİN RAUF BEY (İzmir Vekilleri Heyeti Re'isi (Sivas) — Zannederim adeli söylemedim, yüz binlerce dedim.

HAKKI HÂMİ BEY (Devanlar) — İsterse yüz kıy olsun, yani onlarla bir işyana zemin teşkil eder, tarzında bir çok esbab demeyan etiler. Bu gibi mahazir karşısında Refet Paşa mecbur kaldı ve biz de onun hareketini tasvip buyurduk dediler. Böyle gün-takavi ve mahalli bir zararlet karşısında verilecek olan ve imtiyaz mahiyetinde bulunan her hangi bir şehrin ki, orada olan ecnebler mevcuttur, vukubulan muracaat rica kabûlinden olsa dahi rica ederim bu imtiyaz değil de nedir? Efendiler, Refet Paşa kanunun mahiyetini anlamayarak tadil ettim demiş, kaldırdım demiş, mesele bu değildir. Mesele, hasımlarımız bizi ağımızdan çıkan cumûlilerle tutabilirler. Yoksa kanun tarihi neşrinden itibaren tatbik edilmiştir. Bu hata bilâhara anlaşılmiş ben tadil ettim demiş. Tadil demek kanunu doğrudan doğruya kendin arz ettiğin bir şekle sokmak demektir. Bunu bil-hassa şu sırada Meclislerden başka kimse yapamaz. Bu Meclis, Âlinizin ilyasına akışlarla kabul ettiği orokrasiyeye doğru bir adımı daha gitmek demektir, bu hükûmeti şahsiyeye doğru gidştir. Bunun için arz etmek isterim ki, Avrupalılar bizim her yaptığımız inkılâba katiben emniyet etmemişlerdir. Hatta tanzimatı hayriye hakkında bir çok eserleri vardır. Hatta 24 senesi meşrutiyetine de. Fakat Efendiler bu niçindir? Çünkü efendiler inkılâbın ifade ettiği şeyi mülahaz hareketle bulmuyoruz. Eğer samimi olsaydık bu harekete bulunmazdık ve bu hareket vaki olmayacaktı. Eğer olduysa bunu sukunetle karşılamak demek iyi yüzlü bir tarzda hasımlarımıza kabul ettirmek demektir. Rica ederim, bir bir çok kanlar dökerek vücuda getirdiğimiz bu inkılâbı da bu tarzda kabul ettirmek için uğraşacak mıyız? Efendiler, kendi gözümlerle hakmayalım, Ecnebi nazariyle bakalım. İstanbul'daki bu hareketle inkılâbı yan yana getiren bir ecnebinin vereceği hükümü Jüstünerek ona göre hüküm verelim. Yoksa efendiler, Refet Paşanın vatanperverliğinden, Heyet-i Vekile'nin hüsnü niyetinden kimse şüphelenmez. Siiphe etseydik, göndermezdik. (Sen mi gönderdin? sesleri) Meclis Âli istemese göndermezdi. Mezuniyet vermekle arzusunun inzimamı demektir. Onun için bu hareketinden belki bugün için maddeten bir faide hâsil olabilir. Fakat bendenizce, kendi kanaatim belki hata ediyorum, ben Heyet-i Vekile'nin yerinde bulunsam derim ki; arkadaşlar, ben şu-

nu yaptım. Şunu kazandım. Fakat sulh Konferansı başlayacaktır, bunu vesile itilmez ederek düşmanlarımızın karşımıza set çekmemesi için bizi devirin. Cihana ilân edelim: (Maşallah sadaları) Rica ederim. Kanunun hâkimiyeti bu demektir. Yoksa herkesin yaptığı yanına kalacak olursa vazettüğünüz kavayine mayet etmiş olursunuz. Bunlar birer sahte cila mahiyetinde olur. Faide vermez. Meyve vermez. Bu benim kanaatimdir. Heyeti Celile bu kanaatınıza işirak eder, etmez, o başkadır. Siyasi birtakım mahzurlar gördü günümüzden dolayı Heyeti Vekileyi bence mehkûnden istifa çekilinde veyahut ademi itimat çekilinde her ne şekilde olursa olsun çekmelidir. Buna sebediyet verenlerin memlekette hizmet edeceklerine kanını Kanaati arz ediyorum. Bu benim kanaatımdır. Bu itibarla bendeniz Heyeti Vekileden istizaha vesile olan hedef olan muhterem arkadaşlarımız itimat dahil kazanımlar, memleketin selameti namına istifa etmelerinin her halde muvaffık olacağı kanaatındayım. Ve birtabi kanaatım bu suretle vereceğim rey de bu kanaatımdır. Binaenaleyh bundan başka imkânı olmadığını arz eder sözüme nihayet veririmi.

REİS — Efendim, celsesi aleniyyede birinci söz alan Yasin Beydir.

YASİN BEY (Gaziantep) — En evvel söz alan Hakkı Hami Bey arkadaşımıza iki kelime ile cevap vermek isterim. Hakkı Hami Bey biraderimizden bütün mü talaatının istinadı bu kanunun tadiline müstemittir. Başka bir suretle cürmü mahalli, cürmü siyasi isbat edemiyordu. Yalnız böyle tadil kelimesiyle de Heyeti Vekilenin devrilmesi zannetmem muvaffık olsun. Esas istizahı Yusuf Ziya Bey arkadaşımız tavzih buyurdular. Bunun esasını ben dört şey üzerinde, daha doğrusu, beş şey üzerinde topluyabiliyorum. Birisi esastır ki tariz kabul etmez. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ve Başkumandanlık namına Trakya'nın tesellümüne memur, esas budur. Bundan sonraki istizahı istinat eden nikat Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkumandanlığı mümessilliği. Ve kanunun tadil ve teşkilât meselesidir. Bütün arkadaşlarımızla benim de olduğum gibi zihnimizi kurcalayan şu meseleden, değil kanunun zaman ve mekânda halkın menafii umumiyesine ve kabiliyeti tathikiyesine muvafakat edilmesini takdis edenlerden olduğum için bunun üzerinde durmayacağım.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Kanunun tadilini Meclise bıraksalar ya?...

YASİN BEY (Devamlı) — Meselenin esasında istemiyorum ki kanun tadil edilsin ve şimdiye kadar

söylenen sözler tekrar edilsin. Burada kanunun tadil edilmiş mahiyette görüyorum. Çünkü muteber olmayan kanunun bir maddesinin ve bir kısmının tadili değil tatbik kelimesinin zuhulen bir tadil kelimesi olması esası üzerinde gülmeye söz söylenebilir. Bunun kimi halkın menafii âliye ve siyasiyesine zarar itas edenleri her hangi bir şahsın, her hangi bir şahsın, her hangi bir zatın ittali tepelenmesi lâzım gelmez. Bendeniz esasını görüyorum ki bir tadil değil kanunun tatbik kararını telurdan başka bir şey değildir. Bundan sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Başkumandanlık Mümessili noktasına geliyorum. Bunun için Mudanya konferansından evvelki vaziyeti düşünüyorum. Arkadaşlar mazur görünler, şayanı af görünsünler, biz o vakit erdulamızın Akdeniz kıyalarına yürüdüğünde bir tehlikeli oyun oynamadığımızı düşünmüyüp İstanbul'a girmiş olsaydık bugünkü vaziyet olmayacaktı. Binaenaleyh biz onda hile dur endişasına hareketimizin isabetsiz olmadığını görüyoruz. Ve bu isabeti son vakitte Trakya'ya tesellime memuren giden Refet Paşanın jandarmalarının İstanbul'da kalması meselesi olmuştur. Yani Devleti Muhafaza Jeneralleri oradaki işgal kuvvetleri bu hatayı sebep olarak bahşetmişlerdir. Refet Paşa Trakya'ya teslim almak üzere memuren gidiyordu. Bunun İstanbul'a uğraması anında Sulh konferansı meselesi mevzu bahis oldu. Malumun Âliniz Trakya'nın teslimi meselesi Mudanya konferansının muvaffakiyetle neticelenmesi meselesi İstanbul muhitinde yalpa vuruluyordu. Halk galeyana ve cereyan içinde idi. Refet Paşanın yerinde ben olsaydım, o heyecanı kıvayı müttelâhanın işgal orduları önünde böyle kendimi bu yalpaye atamazdım. Binaenaleyh Refet Paşa böyle tehlikelere karşı fedakârlık etti. Kendi kendini İstanbul'a attı. (Allah razı olsun sesleri) İyi olmak ve kötü olmak ihtimalleri var idi. Binaenaleyh ne yaptı Refet Paşa orada? Yaptığı şeyler arkadaşlarımızı itimat ettiği ve Meclisi Âlinin mevzuunda cereyan eden bir mesele değil bir gazete sütununda Refet Paşanın Büyük Millet Meclisi Mümessili demesidir. Çünkü mümessiller Büyük Millet Meclisinde itilap yapılması lâzım gelirdi. Fakat diyorum ki Refet Paşa Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Başkumandanlık Mümessili unvanı altında gitmiştir. Bu mümessil kelimesi üzerinde bendeniz durduğum. Sonra bunun mukabilini söylediler «Ho Komiser». O benim hiç hatırıma gelmedi. Arkadaşlar ben soruyorum, ben Gaziantepin değil, Türkiye'nin mümessili değil miyim? Rica ederim ben bir yerde

veyahut başka birisine müessil derseni günah mı işlemiş olurum?

ZİYA BEY (Bittabi) — Gaziantepin müessili, milletin müessili değil.

YASİN BEY (Devamla) — Türkiye müessiliyim. Zaten âlinize Türkçe olmalı. Herden ferda öyledir.

REİS — Rica ederim kimse beyanatını kesmesin, hatip mulataasını serbest söyler, tenkit eden de gelir burada tenkit eder. Anlamayanlar benden sorar, hatibe izah ettiririm.

YASİN BEY (Devamla) — Sabahın arkadaşımıza buradan hitap ediyordum. Duyurdular ki, muhtesissistardan sordum, elindeki kavaidi kanuniyeyi tepelererek bir iş yaparsa ne yapılması lâzım gelir?

Bütün ukudlu bizim zararımıza olan kanunlarla tepelenmekteyiz. Hükumiyeyi Milliye teşkil etmek hem de düşünüyorum. Refet Paşa bir ukudu tepelenmiş değil, bir kanunu ayaklar altına almaktır. Milletin hükumiyetin haysiyetine ufak bir hata yapmış değildir. Kendi nokta-i nazarımda diyorum ki.

ŞEVKİ BEY (İçel) — Pek güzel yapmış.

REİS — İstihdam ederim Şevki Beyi. Hatibin sözünü kesmeyiniz.

YASİN BEY (Devamla) — Refet Paşa İstanbul'a geldiğinde bir vazife yapmış değil İstanbul'un Müdafiyah Konferansından sonraki galeyamın izanama gelen Meclisi Âlînin mukarreratı idi. Zaten İstanbul çıkmıştı.

SAMI BEY (İçel) — Entre vaki oldu.

REİS — Rica ederim hatibin sözünü kesmeyin.

YASİN BEY (Devamla) — Meclisi Âlînin verdiği kararın hiç bir emri vaki değildir. O sırada deniz saldı hakkında verdiğimiz karar da Meclisi Âlînin bir karardan ve Başkumandanlık sıfatı Meclisi Âlînin vermiş olduğu karardan sonra belki kendi kendine vermek izninde bulunmuş olur. Oyle bir izan ki arkadaşlar İstanbul ve hayati vesair eziz vatanımızdır. Bir ecehbi toprağı değil ki orada müessil bulunabilsin. Rica ederim bir ecehbi kıvate, hakikaten bizim bir müessilimiz vardır. O da mahkumudunuz Lozan'a giden Hâni Beydir. Onun gitmesiyle orada o iş açık kaldı. Yani işgal kumandanlarıyla tenkit etmek mevesesi vardı. Bir hatibînin enkazı üzerinde tashih yapmasıdır. Üzümle bunda da teşkilât meselesi mevzuhatıs oldu. Hakikaten Refet Paşanın oraya gitmesiyle bir teşkilât ihtiyacı vardı, ne yapılabilirdi? Orada henüz Hükümeti Milliye teessüs etmediği cihetle tabiatıyla bâbîli idaresinde bulunan memurlara adeni itimata

orada bulunan halkın galeyamına ve işgal kıtaatının heyecanına karşı bir tedbir alması lâzım geliyordu. Hatta bu tedbiri de arkadaşlar, Refet Paşadan tasavvur etmiyorum. Binaenaleyh şu Refet Paşanın teşkilâtını ben kendi nokta-i nazarıma göre Gaziantep'te yaptığımız bir teşkilâta benzer. İngilizler geldiği vakit ne yapalım, diye düşündük. Bittabi sizden emri alıp, ondan sonra İngilizlere karşı Cemaati İslâmiye namı altında bir menleketi semtlere ayırdık - 12 semte ayırdık - bu, 12 semt suâhli insanlardı. Yani bugün Refet Paşanın vaziyeti de zannediyorum öyledir. Nedir bu teşkilât? Adli, mulki idari yani Refet Paşa desin mi ki, bu harekât şubesi, bu erkânî harbiye şubesi. İşte elindeki matbuat hulûsasında - Cumleniz de okudunuz - daha böyle bir şey ihdas edilmeyen evvel Avrupa efkârı umumiyesi böyle bir şey yapacağını düşünüyorlar ve yazıyorlar. Türkler kendilerine tayin kılınmış olan hudutları tecavüz etmek için hâliyen te-darikâtta buldukları tebeyyün ederse bunları karşı ihali hazırladıkları vaziyetlerini muhafazaya mecbur olmak için Fransa tabiatıyla İngiltere ile beraberdir diyor. Bu tabiatıyla Trakya'ya gidecek 8 bin kişilik muallim ve mücehhez askerini başına geçecek bir kumandanı, esasen Trakya'da mevcudiyetine kâni bulunduğum teşkilâtın ve ondan sonra İstanbul'da Kuvayı Milliye teşkilâtını kavrayabilecek evsâlî bir kumanda heyeti bulunması lâzımgelir. Bu harekât şubesi bu Trakya'nın şubesi, bu İstanbul şubesi diyemeyiz. Bunları bir takım maske altında şöyle bir şekilde teşkilât yaptığını zaruri görürüm. Acaba bu teşkilât yapılmakla bize kaç milyon lira yahut kaç yüz bin zarar iras etti? Böyle bir şey mevzuhatıs değildir. Onun için arkadaşlar herhangi iş hakkında bir zarf tenkit edebilmek için o zarf ki kendi kânaatıyla - ve az çok idrâk edebildüğümüz efkârı umumiyeye karşısında - bir iş üzerinde hükümü tenkit bulabilmek pek kolaydır. Bir kelime değil, bir taahül kelimesi değil, bir teşkilât kelimesi değil, biterice kelime bulunabilir. Bunu değil ki, heyecanlı, galeyanlı bir muhtı idare edebilecek bir zatın üzerine olacağı vazifeyi, bir kelimeyi tenkit etmek pek kolaydır ve pek çöktür. Bunu idrâk ediyordum. Belki hata ediyorum. Bugün Avrupa'dan gelen bütün muhalifastar, Avrupa'nın bütün müessilleri bir konferansa gelirken Meclisin, Milletinin itimadına daima istinat etmek istedikleri bir andaki bugün yalnız şu İstanbul'un ve Refet Paşanın harekâtı hakkında kendi tetebbuatım, kendi tetkikatım neticesinde anladığım, - İnşallah olursa -

çaktır. sulhan olacaktır. - Makûs neticede eğer biz İstanbul ve havalisinde büyük bir ordu hazırlamak için İstanbul'u şimdîye kadar herhangi bir inkılâpta, herhangi bir harekâta binlerce insanlarımızı itlaf edildiğini, kanlar aktığını rica ederim, düşünelim. Yedi asırlık bir şekli yıkıldı, burun kanamadık. Efendiler böyle bir burun kanamadığı gibi kuvvet inzabâtı varken İstanbul'da çıt olmadı. Bu tabii Refet Paşanın olduğu vaziyet ve kavradığı harokattan ziyade İstanbul hükûminin Meclisi Âli duygusuyla, basiretkârane, iddalkârane davranmalarıyla, hareket etmeleriyle nazandı. Onun için bir mümessil meselesi, eğer Meclisi Âli bu mümessil kelimesinde kendi hükûmiyetine bir tecavüz görüyorsa - Onu takinmakla Refet Paşası şayanı tashihdir. Çünkü zarar etmemişiz. Ancak bu böyle olabilir. Fakat bugün bu mümessillik sıfatını kendine takinan adamı ben kendi aleyhinde görmüyorum. Bilakis benim gayemin, benim kanaatimin önünde kendi kendini feda ettiğini görüyorum. Sanırsanız tadil meselesini de - dedim arz ettim - zaman mekân aramalıdır ki öyle de bir kanun yoktur. Ortada bir milyon halk açıklıkla - yani mazur görünümler - İstanbul halkı bir kanunun tatbik kararının tehridinden inhiyas eden bir şeyden dolayı orada yeni yeni vaziyet ihdas etmek doğru olmadığı kanaatindeyim. Rendenize kalırsa Heyeti Vekileye istimal edilmesini teklif ederim.

ABİDİN BEY (Lâzistan) — Muhterem arkadaşlar, bendeniz bir kanaat tanıdım ki, Rauf Bey efendinin riyaset ettiği bir heyette sunistimal olmayacağına ve olamayacağına kanımın, şahsiyete çok ihtiramım vardır.

MÜSEYİN RAUF BEY HEYETİ VEKİLE REİSİ (Sivas) — Fakat?...

ABİDİN BEY (Devanla) — Fakat; şimdîye kadar söyleyen arkadaşlar boyuna, mümessil, mümessil, mümessil... Evet hakikaten bu mümessillik verilecekse Meclisi Âlinin, Meclisi Âli Millinin kararıyla verilebilir. Refet Paşa pekâlâ buraya gelebilir ve gelmişti. Fakat bir oklabuşınan yaptı götti, bizimle konuşmağa bile tenezzül etmedi. (Handeler) Rica ederim, bir müstebit idare, bir mutlakîyet idare için buraya gelmedik. İşitmiyoruz sesleri. Hürriyet efkârı tamamen müşet ve hamdolsun şimdîye kadar bizi ezen ve bu milleti, millet değil hizmetçi diyerek istihdam eden şahsiyeti kaldırdık. Kaldırmakla uğraşıyoruz. Fakat ben görüyorum ki,

bir kaç kişi verdiğimiz salâhiyeti bunlar zannediyorlar ki...

MÜSEYİN RAUF BEY HEYETİ VEKİLE REİSİ (Sivas) — Babalarının malları...

ABİDİN BEY (Devanla) — Ve beni şüphelen diriyorlar ki, onlardan daha ziyade İstanbul yapmağa kalkışıyorlar. (Alkışlar) Bendeniz tamamen hürriyeti efkârı malûm beyefendiler. Bütün manasiyle bir şahıs sıvılması değil, bütün milletin hükûm olmasına çalıştım. (Oraya sesleri alkışlar) Arkadaşlar, hükûmiyeti mutlakayı milliyeti tesis eden ve hükûmiyetine malik olan bir millet her halde iki senede bir senede bu kadar iyi yani yeniden sıvılmıca. Bincaaleyh Meclisi Âli Millinin her bir kararı mutlaka muta olmalıdır ve bu Heyeti Umumiyyeden, bütün Heyeti Vekile ve Hükûmandanlık korkmalıdır, ve çekinmelidir.

MÜSEYİN RAUF BEY (Devanla) — Efendim böyle ediyoruz.

ABİDİN BEY (Devanla) — Hayır beyefendiler, biz az da ölav ediyorlar. (Şiddetli handeleri)

REİS — O sözünüzü geri alınız. Kimsenin hakkı yok sizinle olayıtmeye.

ABİDİN BEY (Devanla) — Yani böyle çünkü gülüyorlar, o sözü geriye aldım.

*Beyefendiler, biz maksadı milliyet nasıl başladık? Ve nasıl bir rütbe ile gelidik ve ne suretle... ve nasıl yükümlüyüküz. Rica ederim bu yükümlük noktasına gelirse Paşa Hazretlerinin dediği gibi ufak işlere alışınlar, büyük işleri başaramazlar. Ben şahsiyetim itibarıyla büyük işe niyat ederim ve büyük iş için buraya gelidik. (Bravo Sadaları) - Ve hamdolsun başardık ve başarmaktayız. Fakat ben Refet Paşaya doğrusu bu unvanı çok görüyorum. Yani havsalamaya uykuja bile anlamıyorum. Yani ne olursa olsun, benim içinde duramıyorum. (Handeler) Kanunu tadil etmek kanunla uyulamak zaimanı değildir arkadaşlar. Bütün dünyaya ilân etmek ki biz muntazam bir Hükûmet, muntazam bir mühtesem, kuvvetli bir millet efkârını kurdük ve millet hükûmidir. Yoksa şahıs, kanunu bir dakka bir saniye bile tehdil edemez.

ALİ SAİP BEY (Urfa) — Celse hafidir, halbuki snâkattan duyuluyor efendim.

REİS — İnzabâtı temin etmek. Arkadaşımızın sözünü kesimcin. İstedüğü kadar bağırabilir. İnzabâtı temin etmek vazifemizdir fakat sus diyemeyiz.

ABİDİN BEY (Lâzistan) — Muhterem arkadaşlar, bir şey olmamış, bir şey olmayacak tedâkki elmi yetim, daima bu gibi şahıslara bir az nihayet vere-

lim. Yani keyfi muamelelere nihayet vermek lâzım-
dır; (Bir az mı? seslen) Keyfi muameleler, kanunu
ben tadil ettimi, eğer kanun bir ay sonra icrayı ahküm
edilür deniyorsa, Refet Paşa Hazretleri bir gazeteyle
yazmalı idi. Demeli idi ki, şu bu kanunu milli bir ay
sonra tatbik edilecektir. Yoksa kendü kendine dört
maddeğini tadil ettimi, iki maddesi tatbik edilecek, bir
mem hünü al, şunu kes, veyahut neşinden bilirtibar
icrayı ahküm edilecek olursa ve o hususta bir mah-
zur görürse efendileri derhal. Mahye Vekili makine
başında konuşabilirdi ve makine başında bizim gelen
evamırı alabilirdi. (O zaman makine kırıldı sesleri)
Ceza, Heyeti Vekileye aittir, bana ait değildir. Bina-
enaleyh hakikaten Necati Beyin tekrar tekrar dediği
gibi kansatılmıdır yüz bin defa tekrar ederim, vettek-
rari ahse. Dünem ne bir şey varya... (Handeleri)
Heyeti Vekileye bunu duyurmak istiyorum ki, hükü-
miyeti mutlaka size verdimizdir. Bu Meclisi Âli
Milliden alacağımız karar üzerine hareket etmeye
meçhursunuz beyefendiler. Binaenaleyh bu usule ri-
ayet etmediğinden dolayıdır. Üçüncü Heyeti Vekile Re-
is'nin büyük vatanperverliğinden rica ederim ki, bir
daha bunu kışkırsınlar ve bunu vermesinler. (Alkış-
ları)

SALİH EFENDİ (Herzumu) — Efendim, maale-
sef bendeniz bir şey söylemek istemiyorum. Çünkü
arkadaşlar hep söylediler. (Anlamıyoruz, sadaları)
Anlamıyorsanız beyefendi kulağınızı lütfen bir az ve-
riniz.

REİS — Siz oraya cevap veremezsiniz. Salih Efen-
di.

SALİH EFENDİ (Devamla) — Mıymadı bende-
niz şu kansatılmıdır ki, Heyeti Vekile veya Vekâlet
sandalyasını işgal eden zevat zaman zaman milletin
ruhıyla buluzamı ve milletin kanunıyla buluzamı oy-
nuyorlar. Fakat bunu katıyen bulsunlar ki, Meclis se-
nesinde bu oynayan şeyleri buluzuyor ve işgallü
taala bu yapılan zenâfeler, bu buluzamı oyunları
binayetullahı. Taala ben değil isem, her halde millet-
tim, evladım, ahfadım, kendilerinden, bu sandalya-
ları işgal edenlerin kendi evlâtları işgal ettikleri şü-
da anlayacaklardır. Rica ederim, memleketin ruhuy-
la oynamasınlar. (Hava sesleri) Kanun iyi veya fe-
na olsun, onu nasıl bulursanız öyle kullansınlar. Ka-
nunu oynamak yapılmaz. Avrupa'ya Türkiye'de ef-
kârı umumiyeye yoktur. Türkiye'de bu kaç şahıslar var-
dır. Kanunu tezyif ederiz, kanunu çiğneriz, tatbik
ederiz. Jedirtimiyetini. Bu kanunen müzardır. Çok iş-
vitham ederim yapmasınlar. Yahut yaptıklarında - çok

rica ederim - bir az ınsaf etsinler. Bu işleri terk etsin-
ler rica ederim.

NECATİ BEY (Lüzistan) — Efendileri; bendeniz
ilk evvel her şey söylenmiş ve her şeye cevap veril-
miştir. Meclis'in heyeti umumiyesi itihariyle ortada
olan zararın silinmesine anlamıştır. Ortada zararı
mukallı yoktur. Yani kanun ile oynamak, kanunu çiğ-
nemeyi hiç bir arkadaş tahmin etmem ki rica göster-
sin. Herhalde kanunu hâkim kılmak için huraya
toplandı. Herhalde memleketimizde sulistimal olma-
mak için Avrupa'nın düşmanlarımızın karşısında ga-
yet meclis rasin olmak için buraya toplandı; geldik.
Buluzamızdan gayet eminiz. Birbirimizle gayet müte-
sant ve merbutuz. Hiç bir arkadaş başkasına karşı
başka bir fikir baslemiz. Arkadaşlarımızın hepsi mu-
tezzerdir. Alfabus bu Meclis'in bidayeti teşekkü-
lünde hepsi başlarını koltuklarına alıp geldiklerinden
Jelâyi nazarında ve millet nazarında bir meski ihraz
etmişlerdir. Akli kâmil sahibi olan bir insan, kendisi
tarafından imanı edilen bir işte nefine sahip olur. Her-
halde imanıya girer. Refet Paşanın İstanbul'da yapı-
mış olduğu şeyler ihtimal ve ihtisalkî kalidir ve bir
zaruret eseridir. Yoksa Refet Paşanın bu memlekete
ihaz ve bivanecî olamaz. Yoksa Refet Paşanın bu-
luda bazı hususî ahvâli bendeniz bildiğim gibi ih-
tisalkî siz de bilirsiniz. Refet Paşa ile arkadaşlığım var-
dır. (dört şekli bir yerde, bidayeti işyanda oraya gel-
diği zaman biz anek usulü üç dört saat harbelmiş-
tik. Refet Paşa geldiikten sonra Abat dağlarını gayet
sarp olan Abat dağlarını sıralılarımız omuzda olduğu
halde geçmişizdir. Bu hareketlerinden dolayı Refet
Paşaya Medyumu şıranız. Hizmetleri pek vâsi bu ka-
dar hareketi müll venin. Bidayet niden şimidiye kadar
yapmış olduğu tedakkürlüğü, vatanperverliğinden dolay-
ı Refet Paşa Meclisi Âlinin hükûkünü çiğnemeye te-
şekkür etim. İki katıyen tasavvur edelim. Şu halde
arkadaşlarımızın da daima saltanatı şahsiyeye karşı
vekubulan işyan ile fevran ile bendeniz de müste-
rekim çekik ederim. Arkadaşları hâkimiyeti milliyeyi,
daima vâzsek tutsunlar ve saltanatı şahsiyeyi yıkmak
işyâzı mücadelede bulunmalarında meclis göster-
tiler. Her halde biz böyle arkadaşların arkasında
yüz ve itelâbet böyle gideceğiz. Bunun için rica ede-
rimiz vakulümüz azdır ve kıymettardır, zaman nazik-
tir. İstanbul'da yapılan şeyler hata eseri olsa bile me-
mâli umumiyeye aittir. Çünkü biz bidayeti hareketi-
mizde undumuz İstanbul idi. Çünkü İstanbul İslâm
hediyesidir. Bu İslâm hediyesini düşmanın işgalinden
kurtaracağız. Arkadaşlara ilk evvel herkese sorduğumuzu
zaman herkesi bu mücadelede etrafında toplamak is-

tedüğüm zaman söylediğim sözler evet İstanbul'u kur-
taracağız. İstanbul için öleceğiz. İstanbul için fedayı
nefsedeceğiz. demiydik. İstanbul'u şimdi bu suretle
kan akıtmıyarak rica ederim dkkat buyurulsun - Kan
akıtıyarak İstanbul'u memleketimize meyhanına ithal
ve bu suretle Türkiye Hükümetinin hakimiyeti ora-
da temsil edilemesinden dolayı habiyoruz. Eğer böyle
olmasaydı biz İstanbul için evlâtlarımızı ve kendimizi
feda edecek idik. İsterse bütün dünya toplanarak İs-
tanbul üzerine gelmiş olsaydı Kan akıtılmıyış. gayet
kolaylıkla sivasla, idare ve kıyasla İstanbul bizim
Türkiye memleketi meyhanına ithal edilmiş ve lehül-
hamd bugün dahi Türkiye Büyük Millet Meclisi ka-
nunları orada cari olmaktadır. Halifemizi imthap et-
mişiz ve Halifemize biat için heyet göndermişiz. Bu
pak müteayyen ve mübarek bir gündür. Rica ele-
ceğün sözler bundan ibarettir. Hiç bir arkadaşına hür-
metten başka basıdığımız bir şey yoktur.

REİS — Efendim, bir şey arz edeyim. Aleyhinde
söz alan arkadaşlarımız. Rasim Bey, Hüseyin Bey
(Elâziz), Hafız Mehmet Bey (Trabzon) hakkında. Ab-
dullah Tevfik Bey, İlyas Sami Bey, Mazhar Müfit
Bey (Hakkâri), Nasip Bey. Sonra lehinde; Yusuf Ziya
Bey, Edip Bey. Bir de iki gündenberi devanı etmekte
olan celsesi hafiyen n kıfayetiyle celsesi aleniyyeye geçil-
mesini Çanak Mebusu Emin Bey bir takirle teklif
ediyor. Bir de Hacı Şukri Beyin bir takiri vardır :

Riyaseti Celileye

Mademki, kanunu Refet Paşanın tadil etmediği
resnisen Rauf Bey Heyan etmiştir. o halde izahatı kâ-
fidir. İmtat beyan ile Ruzname müzakerata geçilme-
sini teklif eylerim.

22 Teşrinisani 1338

Diyarbakir Mebusu

Hacı Şükrü

REİS — Söz evvel beevve Rauf Beyefendinin
dir, ona veriyorum.

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Reis Bey-
efendi, ben dün söz aldım. Bugün hâlâ ben den sonra
söz alanlar söylüyor. Sebboni anlayamadım.

REİS — Rauf Beyefendiden sonra ilk söz zati âli-
nizindir. Müzakere devam ettiği takdirde.

ABDULLAH TEVFLİK BEY (Dersim) — Rica
ederim. taşrada bir çok gayri kanunî işler, muame-
leler oluyor. Ben bu izah vesilesiyle bunları söyleye-
ceğim. Nasıl olur da müzakere kâfi görülür. Dahliye
Vekiline taalluk ediyor. Söylieceğimi sözlezi söyle-
mek istiyorum. Kıfayeti müzakere emrediyorsunuz.

REİS — Hayır, hayır, gelen takirleri arz ediyor-
rum.

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Efendim,
Refet Paşaya ait olan kısım bilebilir. Yani Heyeti
Umumiye hakkında yine söyleyeceğiz. Böyle olursa
benim sözüm celsesi aleniyyededir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Heyeti Vekile Reis)
(Sivas) — Efendim, İstanbul'da Refet Paşa arka-
daşımızın hareketi hakkında rifekadan hazırlanmış
verdiği istizah kürsüde okununca, bu hadisenin eshop
ve azamının sızalı sahipleriyle aramızdaki noktai
nazar ihtilâli mübeyyin bu izahatım rifekayı sairrece
kâfi görülmektedir. Bazı noktayı tekrar buyurarak istizahı
tamak etmek istediğim. Tekrar buyurdıkları hususatin
khususunu tespit edilebilirini, zannediyorum. Uunlara ay-
rı ayrı cevap vereceğimi :

Rifekadan Birks Mebusu Ziya Beyi hakikaten
kendine has emir p. ifadeleriyle ben denizi latyip bu-
yurdaktım sonra Refet Paşanın ve Refet Paşayı tas-
vipkâr görülen Heyeti Vekilenin hata zannettikleri
hareketim bu suretle Heyeti Âliyenizi tasvir buyurdu-
lar. «Mudanya mukavelesiyle İstanbul'un vaziyeti
taayyin emişti» buyuruyor. Evet bunda müsterekiz.
Mudanya mukavelesinde meškû geçen İstanbul'un
kifayeti müteayyen idi. Tekrar ediyorum, işgal
tabiri istimal etmek şartıyla cean bin vücutlarını ora-
da kabul ediyorduk. O zamanki halimizin hadizat ee-
reyan ederken sulh konferansının iclimalı isteceği bir
zarfında Meclisimizi işgal etmek itibarıyla mahzurlu
olduğuna isabet olduğunu siz de tasdik buyurursu-
nuz zannederim. Refet Paşanın idaresinin askeri ol-
duğundan ve bir askerle idare memurunun arasında-
ki farkı Heyeti Âliyenizin nazarı dikkatine vaz bu-
vundular. Bu suretle Refet Paşanın o vaziyeti idare
deki askeri etyariyle teabatinı gayri kabul teklif gördü-
ler. Halbuki Ziya Bey arkadaşımız şüphesiz biliyor-
lar ki, Refet Paşanın em zivade meşgul olacağı ka-
rşındaki insanlar da askerlerdir. Oyle askerlerdir ki,
onların emirleri altında müsellehi, mütevhhez kuvvet-
leri vardır. Refet Paşanın yoktur. Bu noktai nazar-
dan, Refet Paşanın salâhi nasıptı ve elzem idi. Di-
ğer taraftan buyurdular ki, Refet Paşaya fevkalâde
salâhiyet vermişler, bu salâhiyeti kâinden almışlar ki,
ve nasıptı? Efendiler tekrar ediyorum, ve zuhl ettiğimi
inkâr etmiyorum. Refet Paşaya salâhiyet verdik
ve fekalâde fevkalâde tabirini kullanmadık. Refet Paşa-
ya fevkalâde salâhiyet veritse bile hududu ulması lâ-
zımı gelir. Bu itibarla Refet Paşaya biz fevkalâde sa-
lâhiyet vermedik.

YUSUF ZİYA BEY (Halis) — Zabıt meyhdanda.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devanîla) — Refet Pa-
şaya salâhiyet verdik dedim. Fevkalâde tabirini kul-

lanmadım. Refet Paşaya salâhiyet verdik. Yüksekten nezaret edecek ve müstacel karar ittihaz edecek ve bize de bildirecek. (Feskalâde ölmaz sadaları) Tekrar ediyorum, feskalâde değildir. Mütlük vaziyetlerin ihtimalini idrâk eden Heyet-i Vekile'niz bu idrâklere karşı tedbir alabilmesi imkânını kendisine vermiştir. Yoksa şu kârlar büyük salâhiyetle filânı öldürceksin, filânı asacaksın, filânı keseceksin, idareyi örlüye dâh edecekisin diye bir salâhiyet vermedik. Şu halde zuhulen bile ifade ettiğini zannetmiyorum. Feskalâde salâhiyet tabirini kullanmadık. Filânı tasrih edeceğim. Ziya Bey arkadaşımız diğer taraftan kendilerinde olmayan salâhiyeti kendilerinin haberi olmadan atmak mahûl müfeyyizlik etmek demektir. buyurdular. İnsaflarına mütebaat ediyorum. çok ağır tabir kullanmışlardır. Heyet-i Vekileyi teşkil eden arkadaşlar bu isimle buyurlarında ölümleri olmayan insanlardır. Belki feskalâde cüret tabirini kullanmış olsalardı daha hafif olurdu.

ZİYA BEY (Devamlı) — Bendeniz bir misal getirmişim.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) — Mahûl müfeyyiz, aynen kaydedilmek demektir. tabirini kullandınız.

YUSUF ZİYA BEY (Devamlı) — Bu bir misaldir. çaldım ise bahanın misalin aldım demektir. Bu bir tabir böyle olarak kullanılmıştır.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) — Tabii bunu murat etmediniz. Bunu böyle anlıyorum. Efendim, Ziya Bey arkadaşımız diğer taraftan bir gazeteyle vesika makamıyla göstererek buyurdular ki, Büyük Millet Meclisi feskalâde mümessili sıfatını kullanıyor. Bu nasıl olur? Büyük Millet Meclisi kendisine böyle bir salâhiyet vermemiştir. Böyle değilse Heyet-i Vekile bunu nasıl emelidir. Efendiler Heyet-i Aliyeniz hakikaten, Heyet-i Vekile hakikaten kendisinin bir mümessili olması için bir salâhiyet vermiştir. Eğer böyle bir şey yazıldı ise zuhul olmuştur. Fakat bu son zamanlarda böyle zühuller tabii görülmüyor. O itibarla bir gazetenin müreddir hatası veya bir kâtabın kelime hatasından dolayı Refet Paşaya bu kârlar gasıplıkla itham etmek insaf ile kabili kelif olmasa gerekir. Üyelerimiz şikâyet suretinde arz etmiyorum. Hakikati arz ediyorum. Son hadise cereyan ederken Cenâbı Hakka bin hamdî senâ olsun buyuk bir hata mütebaat etmiş. bu muhafaza etmiş. O kadar serî cereyan ediyordu ki, o kadar mühim vakayın o kadar dikkatle takip edilmek lâzım geliyor. Bin müskülâla yalnız ve yalnız Allahın ve sizin

ilimadınıza istinat ederek iş görürken bir de gazete len yagan yegân teklif etmek suretiyle meşgul olmayı uğraşmayı bidden hakler iseniz bu teklif malayutaktır. Devrin mahsusa vardır, onlar da hali işhaa gelmiştir. Onlara karşı meşgul olduğumuz vazife dîn yegâ ifâ edememeliğimiz endişe ve azabı unutturacak dereceye geçmiştir. Onun için çok istirham ederim. İzi çok günahkâr görürseniz fakat hakayıkı ehvâlden gaye icbarıyla muhakeme edememiz elimizden geleni ve sayınızın gayesini sarf ediyorum. Ziya Bey arkadaşını buyuruyorlar ki, Meclisi temsil etmek hakkı kimseye verilmemiştir. Bu bahtıyarlığa kimse nail olmamıştır. Bendeniz diyorum ki, bu bahtıyarlığa nail olan yirmi kadar arkadaşımız dün İstanbul'a hareket etmişlerdir. Bu naçiz arkadaşınız Keisi sanii başınımlık mahaleyle her an o bahtıyarlığa nail olmak vaziyetinde ilim.

ZİYA BEY (Devamlı) — Hayır, Meclisi temsil etmez.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) — Müsaade buyurunuz efendiler. Nizamnamenin dahilide sarahat vardır. Yalnız istima buyurunuz. Muayyen insanları meclisi temsil eder. Dahiliyede Meclisi temsil etmek hakkını haizdir.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Hukuk ve salâhiyetini temsil etmek hakkını haiz değil, kanun yapamaz.

REİS — Efendim, bu mesele Heyet-i Celilenin kabul veya kabulüne mütevakkiştir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Heyet-i Vekile Reisi) (Sivas) — Efendim, ben siz kemali hüsnîet ve sükûnetle dinliyorum.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Bendeniz de dinliyorum.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) — Dinlemek için sükûlet kelâmını bozmamak için sükûnetle dinlemek lâzım gelir. bununla beraber Refet Paşa Meclisi Âliyenin mümessili değildir. matbaa zuhulü olan bir kâğıp zuhulü olabilir.

YUSUF ZİYA BEY (Bilis) — Nasıl olur, gazete için ediyor. Bunun adı matbaadadır. Efendim, güneş çamurla sıvanıyor. (Gürültüler)

HAÇI ARAF BEY (İstanbul) — Sizi herkes nasıl dinledi ise siz de dinleyiniz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) — Ziya Bey sizin kullandığınız ifade buyurduğunuz gayet ağır kelimelere karşı sükûnetimi muhafaza ettim ve dinledim.

ZIYA BEY (Bütis) — Kusura bakmayın, asabi-yet geldi, efendim.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendiler, ben maruzatta bulunurken demişim ki aradık aradık mümessil olarak bu zatı bulduk demişim. Bunda da bir sui telehhümü olduğunu anlıyorsunuz.

ZIYA BEY (Devamla) — Rica ederim, benileniz öyle söylemedim. (Mümessil sıfatını buldukları dedim, öyle demedim).

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Düşündük, aradık, ne dersenez deyiniz. Refet Paşanın vazifesi esasîyesî - ki, izah ettim - nokta nazarında arduya mensuptur. Diğer cihetten telik için ve tesellüm için Hükümetimizin memur olması lâzım gelir. Şu halde ordu telikâtını yaptı ve ordu kumandanı salâhiyeti olan bir zatı tayin etmek istedi, vazifesi itibarıyla memuriyeti bulunmamak itibarıyla. Refet Paşayı inhisap etti. Biz de aynı zata Hükümet nokta nazarından Trakya'nın tesellümünü tevdiî munasip gördük. Bunu başka türlü ifade ettiğimi hatırlanıyorum. Etti isim tasdiî ediyorum. Diğer taraftan aradık, aradık mümessil tabirini bulduk demediğimi zannediyorum ve ifade ettiğimi sureti katilyede hatırlanıyorum. Tetkik buyurmak isterseniz zabıtlara giriniz. Refet Paşa Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ve Başkumandanlık namına tesellümüne mensup sıfatını haizdir. Mümessillik yok idi. Aradık aradık mümessillik bulduk demişim.

YUSUF ZIYA BEY (Devamla) — Zuhul olmuş u halde...

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Arzu buyursanız tekrar zabıtlara girer tetkik edersiniz.

YUSUF ZIYA BEY (Devamla) — Eğer bunu söylememişşemiz (izah ederim).

REİS — Efendim, yalansat hata ise bilâhaza hümun taniki da başkadır, burada mücadele değil.

HÜSEYİN RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas) — Diğer taraftan Heyeti Vekilenin müsamaha etmesi dolayısıyla günahkâr olduğu bir noktada Devlet teşkilâtına benzemiyen bazı teşkilât yapmasını Heyeti Vekilenin mazur görmesi ve mahkul görmesi meselesidir. Efendiler Refet Paşayı bir Devlet teşkilâtımızı tehdit etmiş diye göndermedik ki, Devlet teşkilâtından başka bir şekilde sokar vaziyet alabilsin. Bir arkadaşımızın (Heyeti Vekilelik) şeklinde söz söylemek suretiyle gösterilmesinden başka bir şey değildir. Refet Paşa her hangi bir kumandan, Tekrar ediyorum, hem dahi gitsen umurumu muvazzaf olan ve bana karşı mesul olan insanların üçünü bir arada be-

şini bir arada kullanmakta... niğin Devlet teşkilâtı olarak alıyorsunuz da kaleni teşkilâtı diye telâkki etmiyorsunuz? Herhangi bir ordu karargâhı bir mahalle gibi Jem. vazifesi nokta nazarından müteaddit mesail ile temasa gelirse karargâhı ona göre teşkil ederse Devlet Teşkilâtı esasîyesine taarruz mu etmiş olur? Nerede görülmüş? Yoktur öyle şey.

YUSUF ZIYA BEY (Bütis) — Şu halde Başkumandanlık mümessilî sıfatıyla yapıyor.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Müsaade buyururuz. Başkumandanlık mümessillîği sıfatı yoktur. Başkumandanlık tarafından memurdur. Tekrar ediyorum, fakat aynı zamanda bana tekrar ettirmek arzı ediyorsanız gene diyorum ki, ordu salâhiyetiyle ordu kumandanlığı salâh yeti uhdesindedir.

YASİN BEY (Gaziantep) — Hata ediyorsunuz.

REİS — Rica ederim, burası milletin harımı, millet için mahrem bir mahallidir. Yasin Bey bu sözü geri alınız. Bu gibi sözleri kabul etmez. Meclis Âli vazifesi yapıyor.

YASİN BEY (Gaziantep) — Meclise taalluku yoktur.

HÜSEYİN RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas) — İşte efendiler, bu maharla Refet Paşa neşkilâtı Hükümet tarzında değil, deruhde ettiği vazifinin sühuletle ilası ve muamelâtın muntazaman ifası için kendisine merbut refakat erkânını, memurlarını teşkil, teşvik etmiştir. Bundan başka bir şey değildir. Ziya Bey arkadaşımızın beyanatı arasında Refet Paşanın günlük vazifesi kanununda tadilat ilân etmesi ve bunu kaldırıyor, tadil ediyorum, Hükümetçe de kabul edilecek olursa... Bunu uçarı bir vaziyet görüyorum. Tabir caiz ise - Efendiler, bunu benleniz daha doğru bir ifade görüyorum. Refet Paşa kendi tabikatında hata etti ise Hükümet tashih hakkına sahiptir. Hükümetin kabulüyle bu kesbi katiyet edecektir. Manasını niçin çıkarıyorsunuz? (Çıkamaz sadaları) Ben çıkarırım. İsterseniz üç saat uğraşırım. Hükümet bunu kabul etmiştir.

SAMİ BEY (İçel) — Kabul etti mi?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Zati ükleri Hükümet kabul etti mi buyurdunuz. Üvet Reyofendi, kabul etti ve bir kanun lâyhası teklif etti. Meclis Âliniz müzakere eder kabul veya reddeder. Zaman geçmeden müsaade buyururuz müzakere olunmuş.

ZIYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Müzakereye lüzum yok, zaten tatlik ediliyor.

REİS — Isurhamı ederim efendiler, Hakkı şikâyetiniz bakidir. Vekil Rey mütalbasını dermeyen ediyor.

Runun üzerinde söz söylemeye hakkınız yoktur. Kanunî vazifenizi ifa edersiniz. Burada muhabeze edersiniz. Bu şekilde muzakere olur. Siyaset başka şekilde, ceza başka şekilde olursa olmaz. Burada böyle bir şey yoktur.

HÜSEYİN RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas) — Ziya Bey arkadaşımız tekrar ediyor mu kendilerine has muhacimi ifadeleriyle dediler ki. Heyeti Vekile İstanbul'un bugünkü vaziyeti nazikmesini takdir ederek Refet Paşası onun başına koyuyor ve kendisini kurtarmak için hepsinin arkasına giriyor. Öyle değildir efendim. İstanbul'un vaziyetinde gördüğüm ehemmiyet o derecede değildir. İstanbul'un vaziyetinin ihlâl edilmesini için size Allahı şahit tutarak söylüyorum ki, hayatımı feda ederim, elverir ki o vaziyet sarsılmasın, değil ki böyle gayri tabii vaziyetin altına girilenizi, hatırımından geçmemişsiniz. Arkadaşımı temin ederim.

TAHSİN BEY (Aydınlı) — Biz de öyle biliriz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Diğer taraftan bir misalî askerî iradî buyurdular. Dediler ki bir harpte ileride bulunan bir kumandan kendi noktaları nazarında bir taarruz eder ve muvaffak ta olursa o kumandan takdir edilir mi? Hiç şüphesiz.

YUSUF ZİYA BEY (Buldu) — Öyle demedim. Amirinden aldığı emrin hilâfına, kanun hilâfına taarruz eder ve bir muvaffakiyet elde ederse dedim.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Müsade buyurmanız hendeniz de bir askerliğe temas ettim. O hususu lütfen bizim nokta nazarımızdan görünüz. Ziya Beyefendi arkadaşımızın esaslı olarak itiraz ettikleri nokta buralarıdır. Eğer hatırlayamadığım bir şey varsa söyleyinler, cevap verelim. Diğer taraftan Ziya Hürşit Bey arkadaşımız kendisi ne has gençlik ve asabiyetle taarruz ettiler. Bu taarruzları iki noktadan üptidar ediyor.

Birisi memaliki müstahlasa kanunlarıyla mukayese buyurmak suretiyle, niçin İstanbul'da yapıllarını memaliki müstahlasada yapmadılar? Cenabı Mukka bin şükür olsun memaliki müstahlasanızı ordumuzun kılını ile temizledik. Her türlü emirlerinizi bilâkaydû şart yapmaya kadir idik ve bugün de kadirdiz. İnşallah ilelebet de kadir olacağız. Fakat tekrar ediyorum ve bilirim ki anlatanıyorum. İstanbul vaziyetinde Müdanya konferansı ile kabul ettiğimiz ve her zaman ahenen izahatla haber ettüğümüz bir vaziyeti mahsusla vardır. Şu halde Ziya Hürşit Beyin Memaliki müstahlasadaki Hükümetin tatbikatı ile İstanbul'daki tatbikatteki ihlâl kıyası meâl fariktir.

Ziya Hürşit Bey arkadaşımız diğer cihetten buyurdular ki, böyle olacaktı, ne için Meclise malumat vermediniz? Efendim, bir kere tekrar ediyorum. Meclisi Âlîniz İstanbul'da devairi merkezîyenin ilgası dolayısıyla tesvil olan vaziyete karşı düşündüğümüz tedabir arz ederken hatırlarsınız ki sarahaten, ne söyledim? İstanbul'un vaziyeti coğrafîyesini bir kere daha baktınıza girdim. Dedim ki mecburi tatbik iktisadî tedabirde ihtiza edilecektir. Bunu umumî olarak gördük. Teferruatını mahallinde olan zevat görür. Felâketin önünü almak için tadil şeklinde bir kanunu müzayene çıkarmadı. Bir karamama istar çıkmadı. Bir şan tesabih hali bitti müemel olarak tatbikine karşı müdâle hareket etti. Bunu Heyeti Vekile ile görüştük ve bir kanunu bîy-hası ihzar ettik. Heyeti Âliyenize vaziyeti kanunîyesini tespit etmek üzere arz ettik. Eğer günah kabul ederseniz, böyle sizlere karşı kababatlaması çoktur. Beni gece nisfütleyide makine başına istiyorlar ve benden müdafaa istiyorlar ve ihmal ederseniz zannederim memlekete ihanet etmiş olurum. Bu hususta bazan Heyeti Vekile arkadaşlarıma karşı da günahkâr kalıyorum, fakat bu zarurettir, sebabi haldir. Yegâne temennimiz Allah bizi hatadan siyaset etsin.

Ziya Hürşit Bey arkadaşımız, diğer taraftan Başkumandanlık memuru diyerek Başkumandan Hükmü'nün memurudur. Hükümetin içindedir. Ayrıca onun da memuru olamaz. Ziya Hürşit Beyle Meclisi Âlîniz'in kabul ettiği Başkumandanlık kanununu işler eder mi ki Başkumandan Hükümetin memuru olan değil. Meclisi Âlîniz tarafından tayin edilmiş müstakil bir Başkumandanlıktır.

ZİYA HÜRŞİT BEY (Lâzistan) — Meclisi Âlîniz Başkumandanıdır. Müstakil Başkumandan değildir. Başkumandan mümessil diye yazıyor. Bu doğru ise sözüm yok. Başkumandan mümessil gönderir, sözüm yoktur.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Beyefendi, bizdenizin Frenkçe edebiyatta kudretim çok yüksek değildir. İhtimal ki bir Frenkle muhaberede öyle kullanmıştı ve Türkçe tercümesinde böyle olabilir. Fakat şunu nazarı dikkatinize arz ederim ki kelime ve şekil üzerinde oynayarak maksadı kaybetmemişim.

ZİYA HÜRŞİT BEY (Lâzistan) — Padışahlık ta bir kelime idi.

SAMI BEY (İçel) — Çok ehemmiyetli kelime ve eseldir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — İkazlarımızla, irşadlarımızla inşallah devamında muvaffak olacağız.

SIRRI BEY (Devamla) — Sizi temin ederim ki ikaz ve irşada devam edeceğiz.

ZIYA HURŞİT BEY (Lüzistan) — Divanın haklı olduğunu bu ifadeler gösterdi.

HÜSEYİN RAUF BEY (HEYETİ VEKİLE RE- LİSİ) Sivas — Ziya Hürşit Bey arkadaşımızın itiraz ettiği en esaslı noktalar bunlardı. Bunlara da kendi noktaî nazarımla cevap verdiğimi zannediyorum.

Neşet Beyefendi arkadaşımız da lütfen buyurdular. Onu ayrıca mevzubahis ettirmeden istizaha kalbettiler ve bu meyanda şu yolda idareî kelâm ettiler: «Büyük Millet Meclisi Fevkalâde Mümessil...» Buna Ziya Hürşit Bey arkadaşımız da itiraz buyurmuşlardı. Bu noktaya verdiğim cevap da Zatı Âlilerince istima buyuruldu. Hükümetin ve Başkumandanın me-mur olmasına da zannedirim manızatta bulundu.

NEŞET BEY (Devamla) — Onu kelimelerle cevap verdiniz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Tabii şekil çizmek kabül olsa resimlerle cevap verirdim. Böyle bir şey yok, tabiidir ki kelimelerle cevap veririz.

İkincisi: Kararkâhında şüpheler yapmak şeklini buyurdular. İlk izahat verirken de arz etmiştim. Zatı Âlilerin de askerlikte fedakâranane hizmet ettiğini bildiğim bir arkadaşımız olduğuna nazaran, mahalline, icabatı hal ve vaziyetin ehemmiyetine binaen dahilde çykâlini tebdil etmesi bir emri tabiidir. Bunu Zatı Âliniz de takdir buyurursunuz?

NEŞET BEY (Devamla) — Başkumandanlık mümessili olursa doğrudur.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Hayır ordü kumandanı da yapar.

Diğer çok muhterem arkadaşım, Erzurum Mehusu Necati Beye de şimdi sırasıyla cevap vereceğim. İstizahlarında itiraz buyurdular ki, Birincisi, Mudanya Konferansı esnasında Trakya'da asker gönderilmesi iktiza etmişti, bunu böyle setirle vesaire ile tevile ne hacet vardı?

Beyler, Mudanya konferansında, konferans mu-karreratı olarak askerî bir kumandanın Trakya'ya gitmesine dair bir karar olduğundan bendenizin malumatım yoktur. Arz ettiğim gibi kendi noktaî nazarını gördü ve düşündü. Arkadaşımız Refet Paşayı münasip gördü, biz de Hükümet noktaî nazarımdan düşündük. Teşkilâtı idariye noktaî nazarımdan, idarenin yedi vahitle idaresi zaruretî karşısında bu vazifeyi en iyi idare edecek Refet Paşayı gördük, verdik. Bu da konferansta müzakere edilmiş ve karar

verilmiş bir şey değildir. Diğer taraftan İstanbul'da, Teşkilâtı Devlet haricinde teşkilât yaptığını buyurdular. Buna karşı düşündüğüm ve anladığım ve kani olduğum noktaî nazardan denün maruzatta bulundu. Dediler ki, kanunu tadil ve tebdil noktasındaki kanaatlarını ifade buyurdular. Bunu katıyen caiz görmediler. Bunda hiç şüphe yoktur ki, kanunu cefkalkatı tağveden herhangi bir insana, teşkilâta karşı, Büyük Millet Meclisi haricindeki teşkilâta karşı, hiç birimiz müsamahakâr değiliz. Fakat tekrar ediyorum: bunda yeni bir kanun vazı yahut ilgası, veyahut ilgası, veyahut tevl yapması değildir. Esasen bir ay zarfında tatbik edilecek bir kanunun bir an evvel tatbikinde tahfif şeklinde olmasıdır. Buyurdular ki, memleketimizin herhangi bir yerinde bulunanlar vasıtasıyla Heyetü Vekilemiz kanunları mı tadil ettireceklerdir? Hayır, tekrar ediyorum ve çok rica ediyorum ve hiç şüphesiz benimle beraber kanatlarına kail olduğum Necati Bey benimle hemfikindir. İstanbul ile memleketin diğer bir köşesini mukayese etmek doğru değildir, zannediyorum Necati Bey arkadaşımızı ki, Hakkı Hâni Bey biraderimizle aynı mütalaaı tekrar buyurdular. Cümrukte yapılan bu tadile şu misal teşkil edecektir; sulh konferansında bulunduğumuz bir sırada ellerinde bir senet olacaktır, zannederseniz böyle buyuruldu. Efendiler, bu noktaî nazar bir suretle mucibi mühtlik olabilir, vaziyet mucibi endişe olabilir. () da eğer İzmir'de, Ankara'da bugün böyle bir teşehhuse bulunursak varidir haber olabilir. Halbuki İstanbul'da kökleşmiş şeyleri Refet Paşa sizin müzaheretinizle, sizin teşehhüsünüzle yegân, yegân koparıken bunun konferansta sistimal teşkil edeceği mütalaaalarına kemalî hürmetle istizah ederim ve inşaallah ümit ediyoruz ki, konferansta bu noktaî nazardan milletimizin imalini sonuna kadar istihsale çalışacağız. Bu gibi hususat onlar için inşaallah badji zaaf olacaktır. Arkadaşımız kürsüî hitabete teşrif buyurarak arz ettiğim gibi, evvelâ kendilerinin hakikaten mutahassis olduklarını ve kanuni cihetini teyrih ettiler. Kanuni cihetlere tevcih ettiler. Necati Bey arkadaşımızın mütalaaaların takviye ettikleri halde dediler ki, Heyetü Vekilemiz Refet Paşa da dahil olduğu halde buraya gelirler, kendileri vatanperverdirler. Memleketin menfaati için bu kanunu tadil ile, ihka ederler ve memleketi hizmet ettik derler. Aynı zamanda bir ceza verip haricte sui tesir olmasın dediler. Efendiler bu bir noktaî nazardır ki, fedakârlık gösterecek, icap ettirecek ne bir zarar görüyoruz ve ne de o zararı bize tevdi ettiğiniz vazifeyi vusatımızın kifayeti ve tecrübemizin derecesinde hüs-

Şekil üzerinde konuşmıyalım. Şekil üzerinde konuşsak bendenizin de sizi temin edecek çok sözlerimiz vardır. Hakikat üzerinde manızatta bulundum. Hakikat üzerinde mutalaatta bulununuz ve bunu münakaşayı İsanıye üzerinde müzakere etmiyelim.

ILYAS SAMİ BEY (Muş) — Bendeniz Heyeti Vekile Reisine bir sual soruyorum: Heyeti Aliyelerinin muvacehelerinde diyorum ki istizah murakabenin son silâhidir. İstizah eden arkadaşlarımız mühum mevat içinden çıkılmıyacak esasat dairesinde sormaları hususi bir surette zatı âlileri ile hallettiler mi, yoksa ondan evvel mi verdiler? Yani hiç birisi sizinle temas ederek zatı âliyelerıyla bu hususta... yani sizi görmeden mi bu istizahı yaptılar? Sualim budur.

YUSUF ZIYA BEY (Bitlis) — Tahdit etmeğe hakları yoktur (Manasızdır sesleri)

HACI İLYAS SAMİ BEY (Muş) — Müsaade ediniz, maksadım anlaşılmağı izah edeyim.

ZIYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Cevaptan müstağnidir.

HACI İLYAS SAMİ BEY (Muş) — Heyeti Vekileden şu resmi olan istizah mevaddı, hususi kendilerige müracaatla ikna imkânı olmadıktan sonra mıdır?

NECATİ BEY (Erzurum) — Bu söz müdür? Yani bir mebusun görüşeceği yer kürsü millettir. Bir mebus hariçte görüşmez beyefendi. (Gürültüler) Reis Beyefendi bir cevap veriniz.

REİS — Mebuslar kimsenin kontrolü altında değildir.

YUSUF ZIYA BEY (Bitlis) — Kontrol altında mebuslar sual sormağa mecbur değildir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas) — İlyas Sami Bey zannederim bir noktayı aqlamak istiyor. Acaba vaziyet icabatı lazım gördü de bazı rüfeka ile izah ve istizah yapıldı mı? Bundan siyasi bir akıbet mi intizar ediyorsunuz? Yoksa âlelâde verilen bir istizah mıdır? Demek istiyorlar. Efendiler, bada itumat buyurunuz.

ABDÜLHAK TEVFİK BEY (Dersim) — Kanunun bir mebusa bahşetmiş olduğu bir salâhiyeti İlyas Sami Bey anlamadı mı?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Bendeniz bu vaziyeti tevdi ettiğiniz andan itibaren kendimi sual ve istizahı kabul etmişim. Herhangi bir arkadaşımız istediği zaman beni istizahı da eder ve mesul de tutar. Bu son istizahta şimdige kadar olduğu gibi bendeniz Riyasetten aldığım bir tezkere ile hazı arkadaşlar.

başlar. bazı hususat hakkında izaha lüzum gördüklerini anladım ve gördüm, geldimi maruzatta bulundum.

YUSUF ZIYA BEY (Bitlis) — Efendim, Refet Paşa matbuata tebliğatı resmıyede bulunuyor, veriyor. Yani bu kalemi mahsusunla yazılıyor, altına imza ediyor. Matbuata böyle veriliyor. Matbuat nasıl oluyor da o unvanı, o sıfatı tahrif ediyor da o suretle gazetesine tabediyor. Rica ederim bunun aslı aynı matbaada mevcuttur. Şayet tahrif vakı ise o matbaa hakkında muameleler kanuniye yapınız. Bu Heyeti Celilenizin vazifesidir. Çünkü bu Meclisin hukuk ve salâhiyetiyle oynanmıştır. O gazete oynamış ise ceza sahibi gazeteye aittir. Refet Paşa oynamış ise ceza Refet Paşanın cezasıdır.

HÜSEYİN RAUF BEY (HEYETİ VEKİLE REİSİ) (Sivas) — Hiç şuphe yok ki Refet Paşa Meclisi Âlinin bir azası olmak itibarıyla Meclisi Âlinin haysiyeti ile oynamak hatırandan geçmez.

YUSUF ZIYA BEY (Devamla) — Lütfen hata kimde ise cezasını veriniz.

MAZHAR MÜFİT BEY (Hakkâri) — Ha babam ha asıverin.

NECATİ BEY (Erzurum) — İcabederse asılır ya ne demek o?..

HÜSEYİN RAUF BEY (HEYETİ VEKİLE REİSİ) (Sivas) — Aynı zamanda Paşanın Türkiye Büyük Millet Meclisi Mümessili sıfatıyla tabiri, tahrir hatası olarak vakı ise bendeniz tahkik eder ve cezasını veririm.

ZIYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Gazete ile ilân edin, Meclisin şerefini ihlâl etmiştir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Beyefendiler, Meclisin şerefi zuhulen bir arkadaşınızın size iddia ile şerefi helâl etmiş olamaz.

ZIYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Olmuştur.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Hiç bir kuvvet Meclisin şerefini ihlâl edemez. Meclisin şerefi bu kadar küçük müdür ki bir arkadaşınızın nispet iddia etmesiyle Meclisin şerefine hanel gelsin. Bu nasıl iddiadır.

ŞEVKET BEY (Bayazıt) — Beyefendi, orada Refet Paşa ondu Kumandanıdır, buyurduğunuz vakit. Yasin Beyefendi hata ediyorsunuz diye mukabelede bulundu. Acaba siz hata mı ettiniz?..

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Yasin Beyin bana bir ihtarı ile bendenizi istizah edecekainiz, bilmiyorum nasıl olacak?

ZIYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Şimdi telgraf çekiyoruz. gazetede ki mumessil kelimesi zuhuldur diye... Çünkü halk tereddüt ediyor İstanbul'a telgraf vereceğiz.

YUSUF ZIYA BEY (Bitlis) — İstanbul'a bu hususa dair telgraf vereceğiz.

İLYAS SAMİ BEY (Muş) — Efendim, müzakerenin kıfayetine dair takdir okunmuş. iki günden beri devam eden şu mesele hakkında bendeniz iki kelime söyledim Birisi dedim. istizahın mevzuu yoktur. Fakat hakikat hakkında söz söyleyeceğim ve şimdi sözüm olmalı olduğundan ve söz söylemeyi terviç ettirmek için bir soru sordum. Dedim ki, efendiler, istizahın mahfeli resmisi şurasıdır. Bir de vahdeti ailenin icabatı şimdi dahilde nüfitehit bir cephe yapmaktığımızın mahsulisi olan bir şey var. O da şu koridorlar, şubeler, makâmı Riyasetler teşkilâtı boşuna değildir. Butun mecruti ve mecrutiyyette kideni ihraz etmiş milletlerin hakkı olan bütün mesaili istizahiye zamanla bu kürsüye gelir, iki taraftan biri mühim ve mevzuubahis olan bir mesele şeklinde gelir. Binaenaleyh istizah keskin ve en son sülûhtir. Onun mecrasını genişletmek herkes gelsin geçsin diye bir şekle sokarsanız fenadır. Sukmanak için çare nedir, daima hukukidir. Hukuku müllete tecavüz edilmiş ise bunu resmî kâğıda yazmalı. Acaba ailenin efradı yekdiğerine olan sanimiyeti ile dahilde muttehit bir cephe halinde (Oooo sesleri) Müsaade buyurun söyleyeyim. (Devam sesleri)

YUSUF ZIYA BEY (Devamla) — Zati. Âliniz kendi kanaatinizi söylüyorsunuz.

REİS — Efendim, istizahı kabul edildikten sonra ve müzakere cereyan ederken bu neshatınızı nasıl dinlesinler?

HACI İLYAS SAMİ BEY (Muş) — Yani bendeniz soruyorum. diyorum ki, istizahı hususla yaptılar mı, yapmadılar mı?

YUSUF ZIYA BEY (Bitlis) — Onu siz yaparsınız. Biz yapmıyoruz.

HACI İLYAS SAMİ BEY (Devamla) — Buna cevap alınmak ve zapta geçmek kâfidir.

YUSUF ZIYA BEY (Devamla) — Siz yaparsınız, ben yapmam efendi.

NECATİ BEY (Erzurum) — Makâmı Riyaset arkadaşların haysiyetini muhafaza etsin.

Dr. MUSTAFA BEY (Kozan) — Herkesin de hakkı kelâmı vardır.

HACI İLYAS SAMİ BEY (Muş) — Cevap almak, alınmamak başkadır.

YUSUF ZIYA BEY (Bitlis) — Siz danışır, sonra verirsiniz. Biz danışmayız. Mukayyet değiliz, mukayyet değiliz.

HACI İLYAS SAMİ BEY (Devamla) — Bir fikir ve mütalaa beyan ettiler. Cevaptan müstağnudur.

YUSUF ZIYA BEY (Devamla) — Yalnız, Makâmı Riyaset Hacı İlyas Sami Beye ihtar etsin, biz mukayyet mebuslardan değiliz.

REİS — Müsaade ediniz, istizah üzerine söz söylenmez. Kendisine bu hususu hatırlattım. Başka mesele yok.

İBRAHİM SÜREYYA BEY (Saruhan) — Mukayyet mebus ne demektir? İzah etsinler.

NECATİ BEY (Lâzistan) — Hangi mebus, bunda mukayyet olarak gelmiştir? Bunda hüriyet yoktur. Biz mukayyet değiliz. Mukayyet mebus varsa çıksınlar izah etsinler.

YUSUF ZIYA BEY (Bitlis) — Müsaade ediniz, izah edeyim. Dikkat ediniz; Hacı İlyas Sami Efendinin beyanatı ile bizi kayıt altında zannediyor. Biz mukayyet değiliz.

NECATİ BEY (Lâzistan) — Biz mukayyet mebus değiliz dediniz.

YUSUF ZIYA BEY (Devamla) — Tekrar ediyorum. Biz mukayyet değiliz. Yine tekrar ediyorum. Kayıt altında değiliz, dedim. (Gürültüler) Ne bağırıyorsunuz? Biz mukayyet mebuslardan değiliz diyorum. Biz kayıt altında değiliz. Ben mukayyet değilim deyince, varı nereden çıkıyorsunuz? (Gürültüler)

REİS — Burada mukayyet mebus yoktur. Ziya Bey burada mukayyet mebus tasavvır ediyor musunuz?

YUSUF ZIYA BEY (Devamla) — Hayır, ben mukayyet değilim.

REİS — Mesele bitti efendim.

YUSUF ZIYA BEY (Devamla) — Mukayyet olduğumu mu kabul edeyim? Ben mukayyet değilim.

REİS — Söz yok. Müsaade buyurun.

HACI İLYAS SAMİ BEY (Muş) — Reis Bey, mukayyet için bir kelimeye müsaade edin.

ARİDİN BEY (Lâzistan) — İlyas Sami Beyi buraya hocalığa getirmedik. (Handeler)

REİS — Efendiler, üç günden beri zahmet çekiyorsunuz. Mesele neticelenmiyor. Rica ederim oturunuz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Heyet-i Vekile Reisi) (Sivas) — Müsaade ediniz bir noktayı tenvir edeceğim. Ziya Hürşit Beyin istizah buyurduğu bir nok-

taşı izah etmeden geçtiğim bir refikim hatırlattı ve oldukça ehemmiyetli bir noktadır. Bunu da izah etmeden geçmeği münasip görmedim. Ziya Hurşit Beyin istizahı meyânında, Türkçede bir darbu mesel vardır: bu ne pehriz... ikinci fikrasını da siz bilirsiniz. Bunu ifade etmek isteyerek demiştir ki, memaliki müstahlasaya mutedair tanzim kılınıp müzakeresi sevkedenden kanunda mevatiki mezkûreye gönderilecek müstakil heyetlere muanz ikon nasıl oluyor da İstanbul'un bu şeklini kabul ediyor ve mudafaa ediyor. Bir kıyası maalfarik daha. Efendiler İstanbul'da, memurumuz Hükümete merbuttur. Fakat bendeniz memaliki müstahlasaya için vazî düşünülen kanunlarda çok ısrar ettiğim nokta ve zannederim sonuna kadar ayırlamayacağım bir nokta. Hükümetten ayrı, hükümetçiler teşkiline itirazdır. (Kâfi sesleri)

REIS — Kalkalım mı efendim? Burada takrirler var.

ZİYA HURŞİT BEY (Lüzistan) — Aleni celse vardır, onu unutmayınız.

İmkânı yoktur. Bu bir kere şartı evvelidir. Herkesin yerine oturmasını rica ederim.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Bendeniz şahihî istizah olmak itibariyle bir şey arz edeceğim. (Gürültüler) Bendeniz Rauf Beye bir şey soracağım. Müzakerenin kifayetine karar verilip bazı istizahının istimaline mani olunursa, yani müzakere kapanırsa, aleni celsede söylerim. Bu hakkımı muhafaza ediyorum. (Gürültüler)

HÜSEYİN RAUF BEY (Heyeti Vekile Reis) (Sivas) — Beyler, müzakerenin kifayetini takdir Heyeti Âliyenizindir. Bunu tekrar etmeye lüzüm gurdum. Benim de bir vazifem vardır. Mebus arkadaşlarımın suallerine cevap vermek, bundan hiç bir zaman istinkâf etmem. Her zaman emirlerine hazırım. Ancak bir vazife daha vardır ki; dinime, milletime, vatana ma karşı hiç bir zaman tellikeyi göstermek, aklımin erdiği, gözümün gördüğü ve çok müteessirim tekrar etmiş olmak itibariyle, aleni celsede bazı hususların tekrarı, İstanbul'da çalıştığımız vaziyet noktası nazarından mahzuru vardır. Bu maruzatımdan sonra aleni celsede her hangi arkadaşım bir sual sorarsa cevap vermektan istinkâf etmeyeceğimi Allah şahit ki ben vazifemi yaptım. Ondan sonra cevap veririm.

REIS — Efendiler, mebusların hafî celsedeki va tanperverliğine... yoksa mebusun ağzı tutulmaz, bu tehdit değildir. Bu kelimeleri istimal etmemenizi rica ederim. Bu niyetle söyleyen arkadaşlar hata ettiğini tabiatıyla anlayacaklardır. Efendim, şimdi muhtelif

takrirler var. Evvel beevvel arkadaşlarımızdan söz alantlar var. Hafız Mehmet Bey, İlyas Sami Bey, İsmail Şükrü Bey, Tevfik Bey.

HAFİZ MEHMET BEY (Trabzon) — Biz aleni de söyleyeceğiz.

REIS — Efendim, evvel beevvel celse aleniye de Refet Paşa ve İstanbul meselesi hakkında bahsedilmesi bülüzüm görüldü ve ekseriyetin kararıyla takarriir etti. Mukayyet olmamak itibariyle. Mukayyet kimse yoktur tabii ve vatanperverliklerinden, yalnız celse aleniye ve geçilmesini teklif ediyorum.

ZİYA HURŞİT BEY (Lüzistan) — Bendeniz, celse aleniye ve geçilmesini teklif etmişim.

DR. MUSTAFA BEY (Kozan) — Mebuslar da hiç bir kayıtlı mukayyet değildir, denilmesini ben de nız anlamıyorum. (Gürültüler) Müsaade ediniz şöyle yeyim. Nizamnamenin Dahili ile mukayyet değildir ve sonra burada bir şey karar vererek o kanun ileğil midir, ve ona ziyade meclis ileğil miyiz? Bütün me vat üzerinde, buçe gibi her şey söylenir, vâsi bir sa hadir. Bu bir Nizamnamenin sarîh şekli budur. He yetten biri, beşi, bir takrir yazar, alelilak istizah der ve Heyeti Vekile bunun üzerine Meclis hazirlikli gelecektir. Bir madde göstermeyerek istizah etmek... (Gürültüler) Müsaade buyurun istizahın maddesi: ic rasatı umumiyedir. Istizah takriri sahipleri, takrirle riyle, Heyeti Vekileye icması umumiyeden hesap so racacağım, tekkiki önimeye vazetireceğim der. İşte bu istizahır.

HAFİZ MEHMET BEY (Trabzon) — Istizah...

İLYAS SAMİ BEY (Muş) — Müsaade edin, ben deniz de zatı âliniz kadar eski işleri biliyorum.

İkinci istizah; madde rayinidir. Bunun misalleri vardır; bu hususta nizamnameyi tefsir eden, hakiki emsal mevcuttur. Müteaddit defalar eski mebusan sahalarında muayyen mevaddan da istizah olmuştur. Arkadaşlardan biri beyanatı esnasında muayyen bir maddeden birine geçtiği zaman, Meclis kararıyla menedilmiştir.

HAFİZ MEHMET BEY (Trabzon) — Gayri va kidir.

İLYAS SAMİ BEY (Devamla) — Müsaade bu yurunuz, sizi ıshat ediyorum Hafız Mehmet Bey.

REIS — Usule dair söyleyin, esasa girmeyin.

İLYAS SAMİ BEY (Devamla) — Usule dairdir, istizah takyit edildi mi, imkânı var mıdır ki...

REIS — Aleni celseye çıkılması hakkında görü şülüyor.

İLYAS SAMİ REY (Devanla) — Mukayyet olmayan hususat haricinde mustahzar olarak gelecek bir vekil ve bir kâhraman bulunsun. Ve ne de bir madde muayyeneden istizah edilmis bir vekil. — Bütçe gibi mevaddı umumiyeye dahilinde istizaha tabi tutulduğu var. taammül meyrufi muhkemdir. Başka bir şey yoktur. Mâniyâlı takdir Heyet-i Celilenin dir.

HÜSEYİN RAUF BEY (İzmir Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Beyefendiler, Hafız Mehmet Beyefendi arkadaşımızın .

HAFİZ MEHMET BEY (Trabzon) — Ben bu meseleyi izah etmedim. Yani delil göstermedim.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devanla) — Biliyorum efendim. Hafız Mehmet Bey arkadaşımızın beyan buyurdıkları nokta; nazarı doğru olabilmesi için bir cihetin malum olması lâzımdır. O cihet de istizah edilecek değil, neden dolayı istizah edileceğini bilme tirdir ki, ona göre hazırlanıp ve cevap verilebilir. Halbuki Heyet-i Celilenin bugün mevzubahis ettiği istizah muayyen ve sarih bir nokta üzerindedir. Bu istizah devam edip dururken Malîye Vekilinden ve yahut Dahiliye Vekilinden.

HAFİZ MEHMET BEY (Trabzon) — Bu meseleyi aleni celseye bırakalım, rica ederim.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devanla) — Yahut Dahiliye Vekilinden diğer bir mesele için bir istizah yapılsa ve o vekil de tahakkün dese ki müsaade buyururum buna dair bir irşat ve ikazda bulunmadınız. İhara her vermeyiniz. Nasil istizah yapıyorsunuz? Dese bundan aleni celsede, ne cevap beklemiz? O itibarla bendeniz diyorum ki istizaha zemin teşkil eden mesele, şimdiye kadar mevzubahis olan meseledir. Diğerleri için de Heyet-i Âliyenin istizah hakkı şüphesiz mahfuzdur, istizah eder ve cevaplarını alabilir.

HAFİZ MEHMET BEY (Trabzon) — Bu mesele aleni celsede müzakere edilecektir.

İLYAS SAMİ REY (Muş) — Efendim, istizah alelilâk zikrediliyor. Müzakeresi cereyan edip, kifayeti müzakereyi de takdir ediyorsunuz.

HAFİZ MEHMET BEY (Devanla) — Buna dair, usulü müzakere hakkında söz isterim.

REİS — Buyurun.

HAFİZ MEHMET BEY (Devanla) — Efendim, istizah yapıldıktan sonra, bütçe müzakeresinde olduğu gibi neticede bir istimat meselesi vardır. Heyet-i Vekilenin istizahı mevzubahis olunca; Hükümetin, Heyet-i Vekilenin o ana kadar olan bilcümle ahval ve icraatı tenkit olunabilir. (Nasil olur sesleri)

REİS — Efendim, dinleyelim : Bu meseleyi manik ve nizamnâme halleder.

HAFİZ MEHMET BEY (Devanla) — Bendeniz bir şey rica edeceğim; eğer Heyet-i Âliye bu hususta istizah ediyorsa, ben bunu böyle telakkî etmiyorum diye kanaati varsa, bu hususu aleni celsede müzakere ve halledelim ve efkârı umumiyeye de hissin ki, böyle midir, değil midir? Yani, muayyen bir mevzu bir madde üzerine sebbeden istizahattan sonra Heyet-i Hükümetin o istizahla dahil olmayan hususatı da tenkit olunabilir mi, olunamaz mı? Bu meseleyi aleni celsede müzakere edelim.

AVNİ REY (Saruhan) — Nizamnâmede ona dair malumatı kâfiye vardır.

REİS — Avni Bey siz neyi kesiyorsunuz?

HAFİZ MEHMET BEY (Devanla) — Bu meseleyi aleni celsede müzakere edelim. Bu suretle dünya ve erhabî hukuk bilsin ki bu cihet böyle midir, değil midir? Şimdiki teklifini bu mesele aleni celsede müzakere edilsin diyorum.

Riyaseti Celileye

İki gündür heri devam eylemekte bulunan müzakere kâfidir. Alelusul celse aleniye geçilerek mevzubahis mesailin neticelendirilmesini talip ve teklif ederim.

Canik
Emin

REİS — Sonra efendim bir takrir daha var; tabii evvel beevvel celse aleniye geçecek. Bu takirde onlıca imza ile Heyet-i Vekileye birer birer istimat heyvan edilmesini teklif ediyorlar.

HAFİZ MEHMET BEY (Trabzon) — O aleni celseden sonra olacak. Aleni müzakereden sonra o takrir reye konabilir.

REİS — Efendim, aleni celsenin mevzuu.

HAFİZ MEHMET BEY (Devanla) — İstizahdır, bu istizahın mabâdîdir. (Mabâdî değildir sadaları)

REİS — Müsaade buyurun efendim, istizah hakkında iki takrir vardır. Birisi, Refet Paşa ve İstanbul ahvali hakkınıla Bayazıt Mehsum Şevket Reyle rüfekasının. Diğer de .

YUSUF ZİYA REY (Bitlis) — Reis Bey, Şevket Bey inzasını geri almıştır. Takrir benimdir.

REİS — Diğer de aynı meseleye dair Diyarbakir Mehsum Hacı Şükrü Beyin takriridir. Her ikisi de İstanbul ve Refet Paşa hakkındadır. İstizahın mevzuu budur.

MAZHAR MÜFİT BEY (Makkâri) — Ezer Hacı Şükrü Beyin de bir takrir vardı, fakat ben cevabı kâfi gördüm dedi.

REİS — Efendim, istizahın mevzuunu tayin ediyoruz. İstizah iki madde üzerindedir ve iki maddeye münhasırdır. Bu istizahın hâfi celsede...

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Filan mebus söz söyleyemez diye karar veremez. Onu bilmiş olsun.

İLYAS SAMİ BEY (Muş) — İnsanların hepsi mukayyettir. Onu söyleyen adama geri almasını zalî âliniz teklif ediniz.

REİS — Efendim, bir mebus, hukuku esasîyenin kabul ettirdiği mohusluk evsafı kanuniyesi ne ise, onunla mukayyettir. Ne ile müttasif ise onu söyler.

AVNİ BEY (Saruhan) — Meclisin vaziyetini unutmayalım : Bu Meclis hem teyrit ve hem de icrafî selâhiyeti haizdir.

YUSUF ZİYA BEY (Bilis) — Reîs Bey; bendeniz sahibi istizahım tabiidir ki aleni celsede istizah hakkında sözüm vardır, hakkı kelâmım vardır.

İLYAS SAMİ BEY (Muş) — Bundan sonraki aleni celsede de hakkı kelâmım vardır, ben yine söylerim demek Allah'ı iştah ederim, vatana tehlike ikâ etmek demektir.

YUSUF ZİYA BEY (Devamlı) — O sizden sorulacak bir şey değildir. O benim hakkımdır. Ben onu düşünür bir adamım. Senden ziyade vatanperverim, ben vatanın nefesini düşünürüm.

REİS — Rica ederim efendim, burada hem nizam-nameden bahsediyorsunuz ve hem de hâlâ hana sormadan söz söylüyorsunuz. Müsaade edin efendim takrirleri arz edeyim efendim :

YUSUF ZİYA BEY (Devamlı) — Müsaade buyurunuz bendeniz de usulü müzakereye dair arz edeceğim:

HAFİZ MEHMET BEY (Trabzon) — Bu mesele celsei aleniye de halledilecektir. Bu hususun halini istiyoruz.

ALİ FETHİ BEY (Dahiliye Vekili) (İstanbul) — Efendim; T. B. M. M. İkinci Reîs Vekili imzasıyla 19 . 11 . 1338 tarihli bir tezkere aldım. Bunda diyor ki Refet Paşa Hazretleri hakkında Bayazıt Mebusu Sevket Bey ve rüfekaşı tarafından verilip Heyeti Umumiyece bilkahul Vekâletî Celileye arz ve pazartesi ruznamesine ithal edilen istizah takririnin sureti musaddakası leffen takdim kılındı. Birer suretleri İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti ile Maliye ve Hariciye Vekâletlerine de gönderilmiştir. Bu istizah olunacak mevat sırasıyla tadat olunmuş ve neticede mevaddı mezkûrenin Dahiliye, Hariciye ve Maliye Vekâletî ve Heyeti Vekile Riyasetinden istizaha lüzum görülmüştür. Bu takrir Heyeti Celilenizde kabul edilmiş ve üç

gündenberi bu istizaha devam etmekteyiz. Söz söyleyen hatip arkadaşlarımızın sözlerine pek ziyade dikkat ettim. Bu istizah arasında Dahiliye Vekili sıfatıyla sureti hususiyede ne gibi bir mesuliyet bana tevccuh edecektir, onu teklif ettim. Maatteessuf veyahut maatteşekkur biyle hususi bir mesuliyete murtalî olamadım. Rauf Bey biraderimizin, muhterem Reîsimizin pek güzel beyan huyurdıkları üzere Refet Paşa Hazretlerine verdiğimiz salâhiyet verdiğimiz memuriyet hakkında almış olduğu mesuliyete bendeniz maalememnuniye iştirak ediyorum, hissemeye isabet eden mesuliyete tamamen iştirak ediyorum. Yalnız Heyeti Vekileye isabet eden bu mesuliyete tamamen iştirak ile münhasıran Dahiliye Vekâletine ne gibi bir mesuliyet terettüp edeceğini teklif ettim, desiles olamadım. Dahiliye Vekilinden ayrıca istizah etmekten ayrıca bir maksatları vardır, o da bir takım hususatı Dahiliye Vekilinden sormak ve bu suretle Dahiliye Vekilini istizaha çekmek.

Efendiler, ne istizahıtan korkarım, ne de cevap vermektan korkarım. Münkün olduğu kadar vusum dairesinde yaptığım işler hakkında size cevap vermeye çalışacağım. (Bravo sesleri) Fakat efendim, merdane olmak için bu munakaşa merdane olabilmesi için ve tarafeyne musavaran munakaşa... Ve bu suretle cereyan edebilmesi için istizah edilen mevaddın burada dercedilmesi lâzım gelir. Yoksa filan filan mevaddı soracağım veyahut gizli bir şeye dair soracağımı size, fakat onu şimdi size söylemeyeceğim. Kursuye geldiğim zaman Vekil Beyin bilmediği bir şeyi soracağım, vekili müşkül bir vaziyete koyacağım ve bu suretle vekili düşürmeye çalışacağımı demek pek de merilane olmasa gerektir. Eğer maksat hakikaten tencvür ise, eğer maksat hakikati meydana çıkarmak ise iki tarafa da müsavi şartlarla bir vaziyet tenini lâzım geliyor. Yoksa biz biliyoruz, zihnimizde saklıyoruz, müşkül vaziyete koyacağız, magehzuhur bir vaziyete koyacağız vekili.

Ondan sonra Hafız Mehmet Beyefendi; şimdi sormayacağım, illâ aleni celseye dökelim, orada soracağım diyor. Niçin burarla söylemiyorlar. Her halde cevap vereceğimi, hiç bir zaman cevaplari kaçmıyorum. Yalnız arz ettiğim gibi bunun tayin, tasrih ve tavzihi edilmesi lâzımdır. Ben ile ona göre cevaplarımı izar edeyim. Ona göre edillemi size getireyim. Bunun haricinde munakaşa mevzubahis olamaz. Bir tarafı gayet kuvvetli bir vaziyete koymak, diğer tarafı da gayet müşkül ve çetin bir vaziyete koymak demektir ki, bu şart altında mücadeleyi zannede-

rim ki. hüsemamin kabul etmemeleri lüzüm gelir. Baş ka bir şey değil.

HAFİZ MEHMET BEY (Trabzon) — Her halde bir vekil muamelatını her an daima hazır bulunduracaktır. cevap verebilmek için.

MAZHAR MUFİT BEY (Hakkâri) — Usule dair söz aldım. Neden söyleyemiyorum. Sorul, sorul, on kişi çıktı. Bana sıra gelmedi. İki gündür lâl söylüyoruz. Söz istedim, sıra gelmedi. Ne zaman gelecekte söyleyeceğim.

REİS — Buyurun Mazhar Mufit Bey zatülünüz.

MAZHAR MUFİT BEY (Devamla) — Bendeniz Hafız Mehmet Beyin usule dair bahsettiği mevaz için itiraz edeceğim. İstizah için nizamname var.

HAFİZ MEHMET BEY (Trabzon) — Efendim, rica ederim, bendeniz.

MAZHAR MUFİT BEY (Devamla) — Ne gürültü ediyoruz. Ben anlamadım, rica ederim. Hafız Mehmet Bey beni dinlesin. Söylerken ben seni hurmetle dinledim. Sen de dinlemelisin. Böyle patırtı ile huraya çıkmayalım. Sade sen mi yaparsın gürültü, ben de yaparım. İstizah için yapılacak efendim hiç birimizin elinde nizamname yoktur. Saale bağırınız.

HAFİZ MEHMET BEY (Devamla) — Cebimledir.

MAZHAR MUFİT BEY (Devamla) — Okunmuşsunuz. Lütfen oku bakalım. Bir maddesinin vükeladan istizahı lüzüm geldikte bir maddenin. . . Reyim oku maddeyi : 43 nolu maddesinde diyor ki, istizah olunacak maddenin tasrihiyle beraber Reis tarafından vekile tezkere yazılır diyor. Demek bir madde istizah olunabilir, hakkımızdır. Fakat bir madde ile ancak geliyor Meclise. hülumuzakere istizahı kabul ediyoruz. Reyi işari ile ondan sonra Reis istizahı tasrih edecek vekile yazacaktır. İstizah bu maddeden sorulur diyor. Halbuki Hafız Mehmet Bey ne diyor? Hayır böyle bir teklif vaki olduktan sonra değil mi ki, bir istizah kapısı açıldı, artık istediğimiz zaman başka mesaili de istizah edebiliriz.

HAFİZ MEHMET BEY (Devamla) — Elbette.

MAZHAR MUFİT BEY (Devamla) — Edemezsiniz. Yalnız tasrih ile maddeyi izah edeyim.

HAFİZ MEHMET BEY (Devamla) — Aleni celsede iddianı ret edeceğim.

MAZHAR MUFİT BEY (Devamla) — Beyefendi her halde istizahı madde ile tasrih edecektir. Eğer diğer bir istizaha lüzüm görürse zaten madde var. Aşağıda bir istizahın yevmi icrası tayin olduğunu üç celse mürurundan sonra bir istizah daha ilâve olu-

namaz. İstizaha başlandı mı artık ona bir şey ilâve olunamaz. Fakat ne zaman olur, aşağıda olur. Bütçe müzakeresindeki zammiyat yoktur. İstedığınız şeyi sormak istiyor musunuz? Dersiniz, beo. Hükümetin siyaset, hariciye, dahiliyesi hakkında umum istizah yapar. yarın öyle bir şey 6 vakit deyin ki, Dabuliyeye Vekilho veyahut Heyeti Vekile Reisine memleketin siyaseti hariciye ve dahiliyesi hakkında şu derssek... Fakat bu da çürük olmakla beraber yine madde tasrih etmeye lüzüm yoktur.

Şimdi, Hafız Mehmet Beyin söylediklerine cevap verdikten sonra: ikinci bir istizah olur mu olmaz mı? Üçüncü bir istizah yani madde tasrih etmeden olur mu olmaz mı? Celsei aleniye de neyi hallediyorsunuz? Samiun hakem mi olacaktır? Elimde Nizamname Dahili var.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Millet hakem olacak.

MAZHAR MUFİT BEY (Devamla) — Rica ederim. Yusuf Ziya Bey, sen söz söylerken ben sızı dinledim ve söylemedim. Sen kürsüde üç gün barbar bağırдың, ben bağıracağım, çünkü hağırıyorsunuz bağır maya mecbur oluyorum. Şu nizamnamedeki: yadı aleni celsede yapalım, koenne. Bu nizamname mahrem bir şeymiş de cepte. Güya bütün millet budala yalnız biz okuyoruz, bunu ne zannediyorsunuz. Hafız Mehmet Beyefendi, efradı millet bu nizamnameyi okumuyor mu? İstizahın nasıl olacağını bilmiyor mu? Hangi meseleyi aleni müzakere edeceksin. Buna dair kimse bilmiyor mu bunu? Şifre miftahı mı bu? Yalnız mehus beylere mahsus müdür? Herkes var. Bu husustaki madde sarıhtır ve o madde de istizaha bağladuktan sonra ikinci bir istizaha zammedemezsin, diyor. Kanun sarıhtır. Ama biz nizamnameyi tanımayacağız, o başka. Binacnaleyh bunu celsei aleniye de müzakere edin, etmeyin demekten ne çıkar, ben anlamıyorum.

SAMI REY (İçel) — Ne olurmuş, aleni celsede müzakere edilecek olursa.

MAZHAR MUFİT BEY (Devamla) — Ne olacak? Malumu ilâm kabilinden bir şey olur. Rinaenaleyh nizamname musarrahtır. Bir madde tasrihiyle müzakere başladıktan, istizah başladıktan sonra tekrar bir istizah yapılamaz diyor.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Usulü söyleyeceğim, teamül vardır.

REİS — Efendim, aleni celsede söz söylenilecek.

HACI TEVFIK EFENDİ (Kâğırı) — Efendim, aleni celseye lüzüm yok, burada ikmal edilecek.

REIS — Efendim Refet Paşa ve İstanbul mesele siidi kifayeti hakkında bir takrir vardır. (Kâfi sadaları) Bu kâfi görülürse, tabii, artık aleni celsede hah se lüzum kalmaz. Aleni celseye geçtiğimiz zaman, istizah mevcuttur. O vakit Hafız Mehmet Beyin başka meseleye dair istizahını kabul edip etmemeye karar vermek lâzımdır. Her şeyden evvel İstanbul ve Refet Paşanın hakkındaki istizahın hafi celsede müzakeresi...

NECİP BEY (Mardin) — Aleni celsede müzakere edilemez.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Reis Bey müsaade buyurun bir şey soracağımı. (Gürültüler)

İSMET BEY (Çorum) — Reis Bey, müsaade buyurun. Usul hakkında bir ciheti arz edeceğim. İstizahın izahatı kifayeti reye koyacaksınız. Yoksa Refet Paşa ve İstanbul meselesinin kifayeti değildir. Bu istizahın heyeti umumiyesi müzakere edilmiştir. Heyeti umumiyesi kâfi görülüyor.

REIS — Efendim, iki şık var. Bir, müzakerenin kifayeti aleyhinde bir takrir var. Bir de müzakerenin kifayetine dair.

YUNUS NADI BEY (İzmir) — Müzakerenin kifayeti reye konur Reis Bey.

REIS — Efendim, bu itibari bir sözdür. (Hayır sadaları) Efendim müsaade buyurun, teklif var.

ALİ FETHİ BEY (Dahiliye Vekili) (İstanbul) — Efendim, istizah neticesinde verilen takrirlerin hangisini tercih edip, etmemek Hükümete aittir.

REIS — Efendim, müsaade buyurun; bir kere izahatın kifayetine dair takrir reye vaz edeyim. İtimat ve ademi itimat meselesi...

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Reis Bey, itimat ve ademi itimat aleni olacaktır.

REIS — Efendim, izahatın kifayeti reyi âlinize vaz edeceğim. Tabii aleni celsede ki müzakere de dahildir. (Nasıl olur sadaları). (Kâfi sadaları)

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — İzahatın kifayeti reye bırakırsanız, aleni celsede mevzu müzakere ne olacaktır? Alhusus istizah celsei aleniyede kabul edilmiştir. Binaenaleyh aleni celsede kabul edilmiş olan bir istizahın tekrar aleni celsede ikmal edilmesi lâzım gelir. Farz edelim ki, ben vatanperverlik olarak değil, hilâf olarak söyledim. Fakat istizah celsei aleniyede kabul edilmiş olmasına binaen celsei aleniyede hitamı lâzımdır ve ben deniz istizahı o maksatla verdim.

AVNİ BEY (Saruhan) — Hafi celsede istizah kâfi görülebilir. Aynı celsede itimat ve ademi itimat beyan edilir. Arâ tasnif olunur.

REIS — Efendim, itimat, ademi itimat mevzu bahis değildir. İzahatın kifayeti reye koyacağım. Aleni celse de yapacağız. Müsaade buyurunuz, münakaşaya lüzum yok.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Reis Bey münakaşaya siz sehebiyet veriyorsunuz. Zati âliniz açıyorsunuz. Reye koyunuz, mesele bitsin.

REIS — Efendim, bir takrir var, izahat kâfidir. İtimat beyanı ile ruznameye geçilmesine dairdir. (İcra Vekilleri, Maliye ve Hariciye Vekilinin istizahı cumlesi için birden itimat beyanı hakkındaki takrir okundu)

Rıyaseti Celileye

Mesele tenevvür ve tavazzuh ettiğinden naşı müzakerenin kifayetiyle beraber, Refet Paşanın İstanbul'a ait muamelâtından Julayı Heyeti Vekile Reisi ile, Dahiliye, Hariciye, Maliye vekâletlerinden vukubulan istizah üzerine cereyan eden muamelât ve mevzu istizah olan mesail ise millet ve vatanımızın selâmet ve saadetine matuf bulunmuş olduğundan Reis ve vükeldişi müşarunileyhime beyanı itimat edilmek üzere reye vazını teklif ederim.

Genç Mebusu Hamdi

REIS — Müsaade buyurun efendim. Bir kere takrir okundu. Sonra aleni celseye geçilecek olursa itimat şu şekilde olur denilir.

MÜSEYİN RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas) — Reis Bey; bir şey söyleyeceğim. Müsaade buyurun. Efendim, malumu âliniz istizah edilen mevzu kunsüden aleni celsede Heyeti Âliyenize arz edilmiş ve kabul edilmiştir. Şu halde Hükümetin nelerden istizah edildiği bir kere malumdur. İstizah menafii memleket noktai nazarından hafi olarak cereyan etmesi muvafık görülmüş ve öyle cereyan etmiştir. Şimdilik bir muamele lâzımdır ki, aleni celsede bu olan istizahın kifayeti, ademi kifayeti malum olan tehlikeler izale edilecek bir tarzda ifade edilirse mesele halledilmiş olur ve maksat hasıl olur. Yoksa pek karantik ve yarım kalmış olur.

REIS — O halde efendim, yalnız şimdilik, aleni celseye geçilmesi hakkındaki, takrir reye koymak lâzım gelir.

İLYAS SAMİ BEY (Muş) — Faul Beyefendinin söyledikleri aflatına mağruren, yanlıştır, diyorum.

SAMİ BEY (İçel) — Rica ederim, kıraldan ziyade kıral taraftarı olmayınız.

İLYAS SAMİ BEY (Dovamba) — Müsaade ediniz hakikaten başka bir şeye merbut olacak hiç bir

vicdan, kalmamıştır. Emin olunuz hiç bir merbutiyet yoktur. Şimdi bakınız istizahın celsesi aleniyyede esas kabul edilmiştir. Bunun neticesini arz edeyim. Celsesi hafiyede izah edilir, yalnız celsesi aleniyyeye geçti mi, etkârı umumiyeye diyecek ki, bununla hiç bir şey isnat medik ki, kâfi mi, değil mi? Günün daha geçip bir şey olamaz. Böyle şey olamaz doğru değildir.

ZIYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Beyler, bir kere aleni celsede İcra Vekilleri Heyeti Reisi Kâfi Beyle Dahiliye Vekili Fetih Beyefendi istizahı kabul etti. Madde istizahı olundu, mahkûm sultanlarına geçti. Hâkimiyeti milliye ne suretle tenzih edilecek? Tahdidir ki, herkes söz söyleyecek ve herkes anlayacak. Bu esnada bendeniz söz aldım ve dedim ki, bizim bir takım sual takrirlerimiz vardır, bunlara cevap vermeyor. Vekil Beyefendi bugün bunlara da cevap vermiyor. Bunlar da istizahı istedi. Zaten nizamnamenide şerahat vardır. Bir istizahı bu celse geçmeden yeni bir istizahı yapılamaz. Hazır istizah edilmiştir, sual var. Kâları işte Fetih Beyefendinin; Hükümet celsesi hafiyede müphem ve müstahîm gördüğü ve menleketin menafiline dokunacak noktaları söyler ve mesele bitir. Ondan sonra celsesi aleniyyede söz söylemek her mehusun hakkı kelândır. Bu kürsüde herkes istediğini söyler. Ve Hükümet vazifesini ifa etmiş sayılır. Bu meselenin celsesi hafiyede söylenmesi lâzımdır. Hükümet onu celsesi hafiyede söylemekle vazifesini ifa eder. Ondan sonra celsesi aleniyyede pek tabii olarak İlyas Sami Beyefendinin buyurdukları gibi öyle kısaca izahı kâfi görüldü denemez. Binaenaleyh celsesi aleniyyeye geçer ve söz söylenir.

YAHYA GALİP BEY (Kirsehir) — Ne âlâ. Kayamete kadar söz söylemeli.

YUSUF ZIYA BEY (Bitlis) — Efendim, istizah celsesi aleniyyede başlamıştır. Yine celsesi aleniyyede bitirme lâzımdır. Bendeniz sahibi istizahını sual küt edeceğim. Yalnız mecrasını unuttu edilsin, bir şey söylemeyeceğim. Mademki menafii vataniye öyledir, eğer bu cihet şayanı nazarsa, bir menafii vataniye için mücahede ediyoruz, ihtilâl etmek için mücahede etmiyoruz. Yanlış anlaşılmasın. Binaenaleyh bir şey sorulur ve başka madde sual olunur mu, olunmaz mı? Bu mevzu bahis olduğu vakit bendenizin hatırıma şük geldi; Hamdullah Suphi Bey biraderimizin kulakları çınlasın, kenililerinden istizah yaptımı. İstizah yaptığını madde iki idi. Zannedersen maarif siyaseti üzerinde bu kürsüde söylenmedik söz kalmadı. Günlerce devam etti ve her arkadaş başka meseleden bahsetti. O vakit niçin bunun yanlış olduğundan bahset-

mediniz. Arkadaşlar, bir şey ısrıham edeceğim. Lutfen kabul buyurun ve dinleyin. Rütûn cihanın parlak mentolarında fırka, grup vardır. Fakat hiç bir vakit akalliyetin hukukunu boğmazlar. Akalliyetlerini söyliktirler ve yine bildiklerine giderler. (Gürültüler) (Akalliyet sözünü geri al sadaları) Geri aldım.

HAMDULLAH SUPHI BEY (Antalya) — Efendim. Nizamnamenin o maddesinden, istifade etmek isteseydim ederdim. Fakat arzu etmediğim için, istedikleri vechile umum mesaili sordular.

ZIYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Bravo Hamdullah Suphi Bey.

HAMDULLAH SUPHI BEY (Devamla) — Nizamnamenin bir vekiile verdiği haktan istifade etmek isteseydim, istifade ederdim. Fakat istifade etmek istemediğim için teşmil ettirmezdim, fakat istifade etmek istemedim.

REİS — Müzakere kâfidir. Aleni celseye geçilmesini teklif eden takriri reyî âlinize vâdediyorum.

Riyaseti Celileyeye

İzahatın kifayetine ve istizahın celsesi hafiyede karar itasına ve celsesi aleniyyeye geçilerek itimat meselesinin aleni celsede icra ve intacını teklif eylerim.

Saruhan

Avni

REİS — Efendim, izah buyurun. Evvel beevvel Reis anlamadı.

AVNİ BEY (Saruhan) — İstizahın maksat, herhangi bir meseleyi. Heyeti Vekile Riyasetinden veya hut vekili ardi ve mesulünden izahat talebiyle menafii menleket noktasından meselenin tenvirini istemekten ibarettir. Binaenaleyh meselenin cihati siyasiyesi olması münasebetiyle Heyeti Umumiyeniz, bu meselenin hafi olarak müzakeresini kabul buyurdunuz. Binaenaleyh menafii vataniye namına bunun celsesi aleniyyeye intikal etmeyerek hafi celsede intacını ve celsesi aleniyyeye geçilerek istizah netayicinin Heyeti Vekileye itimat veya ademi itimat suretiyle intacını teklif ederini, başka bir şekil yoktur.

REİS — Biz buna böyle karar verdikten sonra aleni celsede bir arkadaşımız mevzuu bahseilirse ne yapacağız?

AVNİ BEY (Devamla) — Menafii vataniye namına yapılmayacağını Yusuf Ziya Bey arkadaşımız da kabul ve dermeyan buyurdular.

ZIYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Kendi namına söyledi.

MEMDÜH BEY (Karahisarlı Şarkı) — Reis Bey, nasıl sual sorabiliyorsunuz?

REİS — Ben Reisim, ne yapacağız diye soruyorum.

AVNİ BEY (Saruhan) — Müsaade buyurunuz, Reis Bey'e cevap vereceğim. Meclis icrai ve teşrii hakkı haiz olduğunu lütfen unutmamasını ve teşrii hakkını haiz olduğu zamanlarda yalnız teşrii sıfatıyla muvazzaf olduğumuz zamanlarda müzakere için meclis tutulmasını bir vazife telâkki ettiğimi arz ederim. (Müzakere kâfi sadaları)

İSMET BEY (Çorum) — Arkadaşlar, bu meseleyi çok uzattık.

REİS — Arkadaşlar benim bu meseleye karıştığımı söylediler. Memduh Bey lütfen neye karıştığımı söyler misiniz?

MEMDUH BEY (Karahisar Şarkı) — Suâl sormaya ne hakkınız vardır?

REİS — Hayır efendim, hendeniz Reis olmak itibarıyla ne yapacağız diye sordum.

MEMDUH BEY (Devamlı) — Ondan niçin siz suâl soruyorsunuz?

İSMET BEY (Çorum) — Arkadaşlar, asabiyet göstermeyelim. Çok telâş etmeyelim. Tamamen tenevür edecek noktaya vâsil olduk. İzahat celsei âleniyede tekrar edilmez. Çünkü o maddenin celsei hafiyede hâfîyen müzakeresini kabulden maksat celsei âleniyede müzakere edilmemesi içindir. Yoksa âleni söylenmesi icâheden mevad varsa onları söyleyebilirsiniz. Celsei hâfîyede izahatı hâfî olarak dinleyen ve hâfîliği kabul edilen mevaddın hiç bir kelimesini hiç bir arkadaş âleni celsede tekrar edemez.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Ya ederse...

İSMET BEY (Devamlı) — Edemez efendim, ka-bil değil. Celsei hâfîye mukarreratının muta olmasının sebebi budur. Çünkü Nizamnamei Dahili ile mukayyettir. Çünkü bunun maddesi hem mantıktır, hem hakikattir, hem de menafii aliyeyi memlekettir. Bir kere bir maddenin hâfî olarak izahını kabul ettikten sonra onun âlenen tekrar izah edilmesini akıl ve mantık, hikmet kabul edebilir mi? Edemez. Usulü müzakere hakkında söz aldığım için, burada bir taktir daha vardır ki, o da vekillerin ayrı, ayrı itimatının mevzubahis olmasıdır.

Efendiler, istizah ettiğiniz mevad Heyeti Vekile-nin mukarreratı umumiyesinden Heyeti Vekile-nin Refet Paşa Hazretlerinin vazife ve mesuliyetine ait itimat olmuş olduğu mukarrerat üzerine ve o vazifetoo tahaddüs eden bazı kelimat üzerinedir. Binaenaleyh ancak Heyeti Vekile-nin heyeti umumiyesine karşı yapılan istizah, Heyeti Vekile Riyasetmenen ya-

pılır ve hepsine birden itimat, âdemi itimat rey verilir. Yanlış yollara gitmiyelim. Böyle taktirler olmaz.

HAFİZ MEHMET BEY (Trabzon) — Buna dair söz iscrim, bu kabine işidir.

İSMET BEY (Devamlı) — Sonra Hâfîz Mehmet Beyin taktirleri. Nizamnamenin istizah mevaddına ve istizah cereyan ederken diğer bir mevaddı istizahiyenin ilâvesine dair olan maddelerinin tetkik ve tefrikinin dair başlı başına bir meseledir. Binaenaleyh istizah edilen bir meselede Nizamnamei Dahilinun mevaddının tetkiki de lâzım gelir. Binaenaleyh bu taktirlerin burada rey'e vazî lâzım gelmez.

REİS — Hakkı Hâmi Bey buyurun (Yarına kal-sın sadaları, uzatıyorsunuz seslen)

AVNİ BEY (Saruhan) — Şu halde nizamnamenin dahili namı altında on dela kürsüye çıkmalı.

HAKKI HAMI BEY (Sinop) — Müsaade buyur-lurursa bu meselemin intacıyla âleni celsede mevzuu-bahis edilmesini hendeniz menafii vatanıye icâ-batı olarak telâkki ediyorum. Meselemin neticelen-mesi cihetine gideceğim.

HÜSEYİN BEY (Elâzır) — Taktirleri bir kere rey'e koyunuz. Bunun kifayeti rey'e koyunuz. Eğer bu rey'e konmazsa sabaha kadar devam eder.

REİS — Kifayet takarrur ettikten sonra âleni celsede söz söylenmeyecek mi?

HÜSEYİN BEY (Elâzır) — Herkes tenevür et-miştir, kifayeti rey'e koymak lâzımdır.

HAKKI HAMI BEY (Sinop) — Efendiler; celsei hâfîyeyi cap eden şey ne ise, âleni celsede söylen-mesi tabii caiz değildir. Fakat rica ederim. İlyas Sa-mi Beyin buyurdıkları gibi celsei âleniyede söylen-menin mahzuru olmayan bazı şeylerde söylenmek-sizin, efendim; izahat kâfidir, rey'e vazediniz, deni-se Hacı İlyas Sami Beyin dediği gibi doğru olmaz. Unun için bendeniz de arz ediyorum ki, Hükümet celsei âleniyede söylenmesi lâzım gelmeyen bazı hu-susatı söyleyeceğinden hâfî celse talep olmıştır. Bun-da haklıdır. Mümkün olsa da bir daha Hükümet fi-lan filan, filan maddeler söylenmesin, sıyaseten bun-ları mahzurdu görüyoruz diye tasrih etseler.

Müsaade buyurursanız, bendenizin kanaatime gö-re mümessillerden maksat şudur. Kanun cadil edil-memiştir, yanlışlık vardır. Rica ederim; celsei âleni-yede bu yanlışlıkları söylemek suretiyle ileride va-rit olabilecek mahzuru bertaraf edölmek imkânı yoktur. Ancak hükümetin tevdi etmiş olduğu şeyle iktilaf edelim. Niçin gönderdi idi? Nasıl yapıldı? Bu-

na dair biz de bir şey sormayız. Hükümet de cevap vermez. Mesele bitmiştir. Celsei Aleniyyede rey verin demektir. Böyle olmaz rica ederim.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Bu kadar söz söylendikten sonra hümez mi?

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Arkadaşlar. Rûfekânın bilâsına vatanperverlilerine şüphe yoktur. Meclisi Aliniyi teşkil eden her uzvu şii. bilhassa hüsnlerde memleketin izanını menfaatıyla alakadar olacağına hiç şüphe yok. Bendeniz üç gündür beri devanı eden bu münakaşanın içinde şu suretle mutchassis oldum. Şii münakaşatı yapılmak isteyenler. Lozan'daki sulh konferansı ile ve onun karşısında Heyeti Vekilenin vazifesini müalâha etmek muvafıktır. Hiç zannımen ki, Lozan'da bizi temsil eden Heyeti Murahhasa, memleketi müdatas edip dururken duşarı zafedecek imat hüsesin. Halbuki bugünlerde Hükümetten gayri kabiliyetinap bir mesele olursa o başka meseledir. Fakat tehiri dair olan mesail olduğu takdirde bir gibi istizahat yapılması doğru olmaz. En çok düştünülecek şey, Heyeti Murahhasamızın noktai istinadi olan Heyeti Vekilenizin, kuvvâli bir manzara arz edebilmesini temin etmektir. Yapılmış olan izahat tabii cevabı kâfi ile karşılanmıştır. Şimdi devyanı eden şey usul ile menfaat noktalarına ait olmak üzere müalâhaza olunabilir. Usule ait söylenen bir çok sözler, zannederim, çok zaman izee etti. Usul noktai nazarından bir çok arkadaşlarımızı dinfedim. Ellerindeki kitaplara nazaran haklı olduklarını iddia ediyorlar. Ben o iddiada bulunmayacağım. Rica ederim ki, usul üzerinde bir çok noktai nazarı tespit ile vakit geçirmiyelim. Harita mümkünse Hükümete izahı rey için, celsei hafiyede beyanı itimat etelim. Ancak evvelce celsei Aleniyyede istizah yapıldığından istolayı geçmek zarurî ise evvelâ; burada tespit edildikten sonra geçmek doğrudur ve bu suretle geçimelidir. Arâ müspet veya menfi olarak tecelli ettikten sonra geçmek lâzımdır. Eğer müspet olarak burada irâ tecelli ederse, habla zahiren çok kuvvelli reyler arkadaşlarınıza heyanı itimat ederseniz, ben zannederim sizin için daha faydalıdır. Bu noktai nazardan ben arzu ederim ki, bu münakaşattan sarfi nazar edersiniz ve konferansta neler yapıldığını muntazaman Hariciye Vekilinden sorarsınız. Onları dinliyesiniz. Onlar da sizi mülemadiyen tenvir etsin. Onlar üzerinde görüşülecek daha mühim mesail vardır.

REİS — Efendim, reye konacak muzakeratın kıfayettir.

Muzakerenin kıfayeünü kabul edenler lütfen el kaldırsın. (İzahat kâfi sesleri) Kâfi görünüştür.

Aleni celseye geçilmeyecek mi?

YASİN BEY (Gaziantep) — Reis Bey izahatın kıfayeti hakkında bir takrir var, onu reye koyunuz.

Riyaseti Celileye

(Lozan) Sulh konferansının henüz inkadına nazaran bu sırada Hükümeti tezelzüle uğratacak hal ve harekât revellüdü muvafık ulamayacağından mevcut istizah haki kalmak üzere hükümete müttehiden ve mütelkan açık celsede beyanı itimat edilmesini bilunum rûfekayı kiramdan sulh müzakeratının selâhını devyanını teminen istirham ile teklif eylerim.

22 Teşriisânî 1338

Erzurum

Salih

REİS — Şimdi efendim burada iki şik vardır. Bir izahatın kıfayetini reye koymak var. On beş imzalı bir takrir de var. Aleni celseye geçilip geçilmeyeceğini evvelbeevvel takarrür ettirelim.

İzahatın Aleni celseye geçilerek devamını kabul edenler lütfen el kaldırsın. (Hayır sesleri) Kabul edilmiştir efendim. O halde Heyeti Celile, bu meselemin hâfi celsede intacını arzu ediyor.

YUSUF ZİYA BEY (Büüs) — İstizah, Aleni celsede yapılır.

HACİ AHMET BEY (Müş) — Celsei hafiyeye kâhulünden maksat bu idi.

REİS — Bu hafta sualler de vardır. Yani İstanbul'a ait olmayan sualler de vardır. Bunlar kalır. Şimdi yalnız İstanbul'a ve Refet Paşaya ait olan ciheti (Başka ciheti yoktur sesleri)

ALİ FETHİ BEY (Dahiliye Vekili) (İstanbul) — İstizahın başka ciheti varsa siylesinler, cevap vereyim.

REİS — Esasen istizah yoktur, sualler vardır. (O başka sesleri)

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Resit) (Sivas) — Efendim, zannederim yapılan istizahın Heyeti Umumiyyesi, İstanbul meselesi ve Refet Paşa hakkındadır.

HAFİZ MEHMET BEY (Trabzon) — Reis Beyefendi, rica ederim, bu mesele olmakla beraber bir mesele müstehire de vardır. Bunu da nazarı itibara almak ve unutmamak lâzım gelir. Heyet diyor ki, henüz hıunla beraber başka şeyde söylemek isterim. Bu iddiayı dermeyan ediyor. Bunun halledilmesi lâzım gelir. Bunun halhi kabeder. (Hayır sadaları) Evet, hayır, hayır...

REIS — Müsaade buyurun efendim, bu mesele kararlaştı. Şimdi izahatı kâfi görmek ve itimat vermek meselesi vardır. Diğer taraftan on beş imzalı tahrir vardır. Tayini esamî ile heyatı itimat ve izahatı rey teklif ediyor... (Gürültüleri)

ZIYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Tahrir ben denize aittir, hafî celsede istemiyorum.

HAFİZ MEHMET BEY (Trabzon) — Celseyi hafîyede hitam bulacak bir istizahın kanunen mekûnı yoktur.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Canım bız kanuna mekûnı arayacağız.

REIS — Efendim, tahrirler var onları okutuyorum.

Riyaseti Celileye

Mademki kanunu Refet Paşanın tadil etmediğini Rauf Bey bayan olmuştur, o halde izahat kâfidir.

İtimat heyatıyla ruznameyi müzakerata geçilmesini teklif ederim.

22 Teşrinisani 1338

Diyaribekir Mebusu

Mevâ Şükri

Riyaseti Celileye

İcra Vekilleri Reisiyle, Hariciye, Dahiliye, Maliye Vekillerinden istizah olunan mesele Heyeti Vekillerin vazifesi müşterekesinden olmasına ve şu halde aynı mesele hakkında müşarünileyhime aynı beyanı itimat edilmesi caiz olmayacağına hitabın maruzu istizah olan müşarünileyhimin dümlüsü için birden ve bir defada reye müraabat edilmesini teklif ederiz.

22 Teşrinisani 1338

Karahisarışarki

Memduh Necdet

Çiğç

Hamdi

Gaziantep

Yasin

Çorum

Siddik

Karahisarışarki

Ali Sururi

Elaziz

Hüseyin

Riyaseti Celileye

Mesele itenevür ve ravazzuh eisğinden naşî müzakerenin kifayetiyle beraber Refet Paşanın İstanbul'a ait muamelâtından dolayı Heyeti Vekile ile Dahiliye, Hariciye, Maliye vekâletlerinden vukubulan istizah üzerine cerayan eden muamelât ve mevzuu istizah olan mesail ise mîllet ve valanımızın selâmet ve saadetine matuf bulunmuş olduğundan Reis ve vükelayı müşarünileyhime beyanı itimat edilmek üzere reye vazını teklif eylerim.

22 Teşrinisani 1338

Genç Mebusu

Hamdi

Riyaseti Celileye

Muayyen bir maddenin istizahı üzerine umumi tenkidat yapıp yapılamayacağı meselesinin aleni celsede müzakeré ve minakâşa edilmesini teklif ederim.

Trabzon

Hafiz Mehmet

REIS Rauf Beyefendi, hangi tahriri kabul ediyorsunuz.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Verilen izahatın kâfi olduğuna dair olan tahriri kabul ediyorum. Yani Genç Mebusu Hamdi Beyin tahriri...

REIS — İtimat meselesi... Bunu tayini esamî ile mi istiyorsunuz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) — Tabii celenin Heyeti Celile nasıl arzı buyuruyorsa öyle olsun.

YUSUF ZIYA BEY (Mersin) — Reis Bey tayini esamî aleni celsede olur. Şimdi tayini esamîye lüzum yoktur. Reyi isarı ile yapılması lâzımdır.

REIS — Efendim, tahririn reye vaziedilmesi için izahat vereceğiz.

MUSTAFA BEY (Karahisarışarki) — Efendim, istizaha alenen başladık. Cevabın mahazirini nazarı dikkate olarak hafî celsede cevap verilmesi hususunu yönü müzakerenin hafiyon icrasını kabul ettik. Müzakere hafiyon icra kılındı. Bu hafî müzakere bitmedi, ise onu itimat edebiliriz. Eğer bu müzakere bitmiş karar vermiyoruz lâzımdır.

Zaten aleni müzakerede bu husus mevzubahis olmaz. Zira bu mesail aleni celsede mevzubahis olursa hafî celsede maksut olan netayış elde edilmiş olmaz. Şimdi istizah edilen taraftan tekrar edilirse celara karşı da verilecek sözlerde de muhalif söz söylenir. İhtiyacı nihayet verilebilir mi? Tabii verilemez. Mamekûl için böyle hafî celsede kapatılması doğru değildir. Mademki aleni celsede istizahı kabul ettik, şimdi müzakere kâfi görülür, verilen tahrir müsbince müzakereye nihayet verildikten sonra aleniye tebliğ edilir. Aleni celsede bu tahrirler tamamen okunur, izahat kâfidir diye karar verilir, itimat ve şüdeni itimat beyanı edilir, şuraatı da yanlıştır, izahat kâfidir yolundaki kararlar. Nizanimameyi Dahilinin Meclisi Mebusandan geçmeyen nizanimameye ilâve olunan gayri muteher maddelerindedir. Zaten Kanunu Esasîde bu gibi istizahların neticesi itimattır. Şimdi tayini esamî ile reye konulması için tahrir vardır. (Genç alimî sadaları)

ZIYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Aleni celsede vereceği hazirdir.

MUSTAFA BEY (Devamlı) — İttimatta tayini esamî şarttır. Tayini esamî olmazsa itimat ve ödeme itiması malum olamaz. Çünkü ekseriyet tasdik eder. Unuru maliye gibi kimin itimadı var, kimin itimadı yok, bunun taayyün etmesi lâzımdır. Mâmafih siz bilirsiniz. Taktirini geri almak doğru değildir. Mâmafih hulûsâtın kelâm müzakere tekerür cemesin, taktirler celsesi aleniyyede reyeye konsun, mesele bitsin.

İSMET BEY (Çorum) — Reis Bey, Hükümetin kabul ettiği taktirini tayini esamî ile reyeye vazediniz.

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Celsesi hafiyede karar verilemez.

HUSEYİN RAUF BEY (Heyet-i Vekile Reisi) (Sivas) — Rica ederim, bu işi bitirelim. Kâf. dercde tenevvür olundu. İcabeden müzakere cereyan etti. Biliyorum, taşrada iken bir karar ihtihaz cimediyeniz. Aleni celsede mevzubahis edilmemek şartıyla... karar verdi ise benim sözüm yoktur.

HAFIZ ZIYA BEY (Bitlis) — Meclisi Âlînin isâzâh meselesini açar ve teklif ederseniz, açık celsede ne hayıracaksınız? Çünkü Meclis karar vermiştir.

REİS — Efendim, mesele bitmiştir. Rauf Beyce fendi, Hacı Şukrî Beyin taktirini mi kabul ediyor sunuz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Heyet-i Vekile Reisi) (Sivas) — Hayir, Genç Mebusu Hamdî Beyin taktirini.

(Genç Mebusu Hamdî Beyin taktirini tekrar okundu)

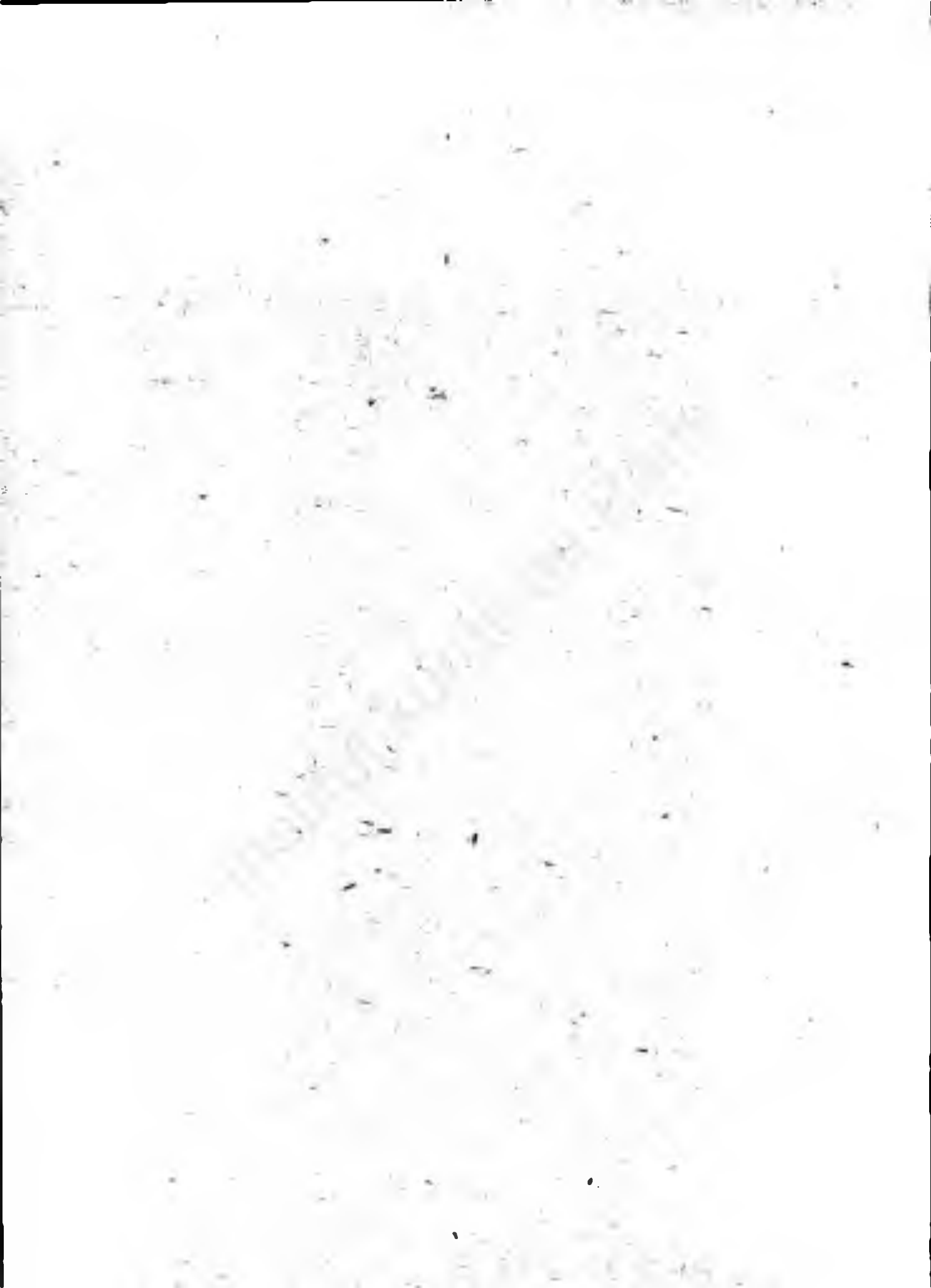
REİS — Efendim, bu tayini esamî ile reyeye vazedilemez. Dinaenaleyh reyeye işari ile olur. Genç Hamdî Beyin itimadı havı olan taktirini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Ekseriyetle kabul edildi.

BİR MFRUS — Kabul edilen ne?

REİS — İttimat...

Efendim, hafî celsede başka muamele kalmamıştır. Celsenin aleni olmasını kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir.

Celse alenidir.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

27 Teşrinisani 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1 — ZAPTI SABIK HULÁSASI	1126
2 — İSTİZAH	1126
3. — <i>Memaliki mustahlasadaki emvali metruke hakkında Maliye Vekilinden istizah takriri.</i>	1126:1127

Cilt : 25

146 no.lu İnkılat, 3 üncü Celse

YÜZ KIRK ALTINCI İNİKAT

27 Teşrinisani 1338 Pazartesi

ÜÇÜNCÜ CELSE

REİS : Reisisani Dr. Ailhan Bey

KÂTİPLER : Majit İbrahim Bey (Antalyalı), Osman Bey (Lüzistan)

REİS -- Efendim, izahatın mabedini ikinci için Maliye Vekili Bey bir celse hafiye aktığını talep ediyor. (Karar var sadaları.) Esasen karar mevcuttur, fakat iş ayrılmıştır. O iş ayrı, bu iş ayrı olmuştur. Şimdi o iki işi birleştirmek Heyeti Âliyenize aittir. Bu izahata devam edebilmesi için reyinize müracaat ediyorum. Celse hafiye aktığını kabul edenler lütfen el

kaldırsın. Efendim lütfen ellerinizi indiriniz, celse hafiye kabul edilmiştir. (Ekseriyet yok sadaları.) Fakat ekseriyet yok, vakitte geçtir. 25 arkadaş izin almıştır.

Efendim; şimdi zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTİ SABIK HULÂSASI

YÜZ KIRK ÜÇÜNCÜ İNİKAT

22 Teşrinisani 1338 Çarşamba

İKİNCİ CELSE

Açılma Saati : 2,15

Birinci Reisvekili Hüseyin Avni Beyefendinin tahiri riyasetlerinde binlikat: Erzincan Mebusu Hüseyin Bey ve rüfekası ile Bursa Mebusu Hacı Şükrü Beyin, İstanbul ahvaline ve Refet Paşanın hareketine dair İcra Vekilleri Heyeti Reisi ile Hariciye, Dahiliye

ve Maliye Vekillerinden istizah takriri üzerinde reyayan eden uzun müzakerelerden sonra, Genç Mebusu Hilmi Beyin istizah edilenlere itimadi ihtiva eden takririni kabul olunarak celse aleniyeye geçildi.

Reis
Hüseyin Avni

Kâtip
Muş
Mahmut Sait

REİS — Zabıtı sabık hakkında mütalaa var mı? (Yok sadaları.) Zaptı sabıkı kabul edenler... Etmenyenler... Kabul edilmiştir.

2. — İSTİZAH

1. - Memaliki muvtahalasındaki emvali metruke hakkında Maliye Vekilinden istizah takriri.

REİS — Buyurun Hasan Fehmi Beyefendi.

HASAN FEHMI BEY (Maliye Vekili) (Gü mühlane) — Ben izahatıma devam edeyim. Arkadaşlar yarın devam etsinler.

BİR MEBUS — Reis Bey, mesele mühimdir, müsait bir zamana bırakalım.

HASAN FEHMI BEY (Devamlı) — Arkadaşlar vaktimiz çok kıymettardır. Yarın Meclis yapalım, hükümleri çıkaralım. İstanbul'a ait avans, hidematı umumiye için avans, kanuni ve birtakım esaslı ve mühim mülakat var ki bekliyoruz. Bir fırsat bulalım da Meclisi Âliye arz edelim. Malumu âliniz İstanbul'un ne kadar nazık ve esaslı olduğunu takdir buyurursunuz. Hiç olmazsa bu müzakerenin mabedine yarın devam edelimde Çarşamba günü de İstanbul avansı hakkın-

daki müzakeratımıza devam edelim. Arzu buyurursanız şimdi devam edelim.

ABDİN BEY (Lüzistan) — Reis Bey benim bir derdim var. Ben söz almıştım. Maliye Vekilinin izahatından sonra söz söyleyecektim. Yazmıştınız, söz veriniz.

REİS — Efendim Maliye Vekili Bey yarın devam edilmemesini teklif ediyor. Rendeniz Makamı Riyasetten arz ediyorum. Dün verilmiş bir kararı bugün bozun. Yarın devam edeceğiz. Bu suretle dört gün arka arkaya Meclis mi yapacağız? Mesele bir gün meselesidir, rica ederim. Encümenler çalışıyor. Zaten kendilerinin işleri de encümenindedir. Arzu ederseniz bunu Çarşamba gününe talik edelim. Rendeniz bunun Çarşamba günkü ruznamede madde olmasını teklif ediyorum. Bir de Çarşamba ruznamesinde Maliye Vekili Beyden bir istizah vardır. O istizahın sahibi de

bir takrirler müracaat ediyor. Hem o istizaha cevap verirler, bu suretle Maliye işlerini Çarşamba günü bitiririz,

HASAN FEHMI BEY MALİYE VEKİLİ (Günmüş hane) — Bendeniz bir gün kazanmak için teklif ettim! Ve zannediyorum teklif hakkım idi. Zaten Meclisin kararı Çarşamba olduğuna nazaran bir kere teklif ettim,

İstizah meselesine gelince sebebi tehiri, Şükrü Bey mezun idi mezuniyetten gelince bendeniz İzmir'e gittim. Bu suretle bu zamana kadar teahhür ettim. Manı dakıka isterseniz istizaha cevap veririm.

REİS — Hasan Beyefendi. Zati âlinize bir tarz vukubulmadı. Ne bendeniz tarafından, ne de Şükrü Beyefendi tarafından bir tarz vaki değildir.

HASAN FEHMI BEY (Devamla) — Şunu da arz edeyim ki arkadaşlar, ciddiden işlerimiz teahhür etmektedir. Umumi bütçe için avans alacağız. Kanun lâ-

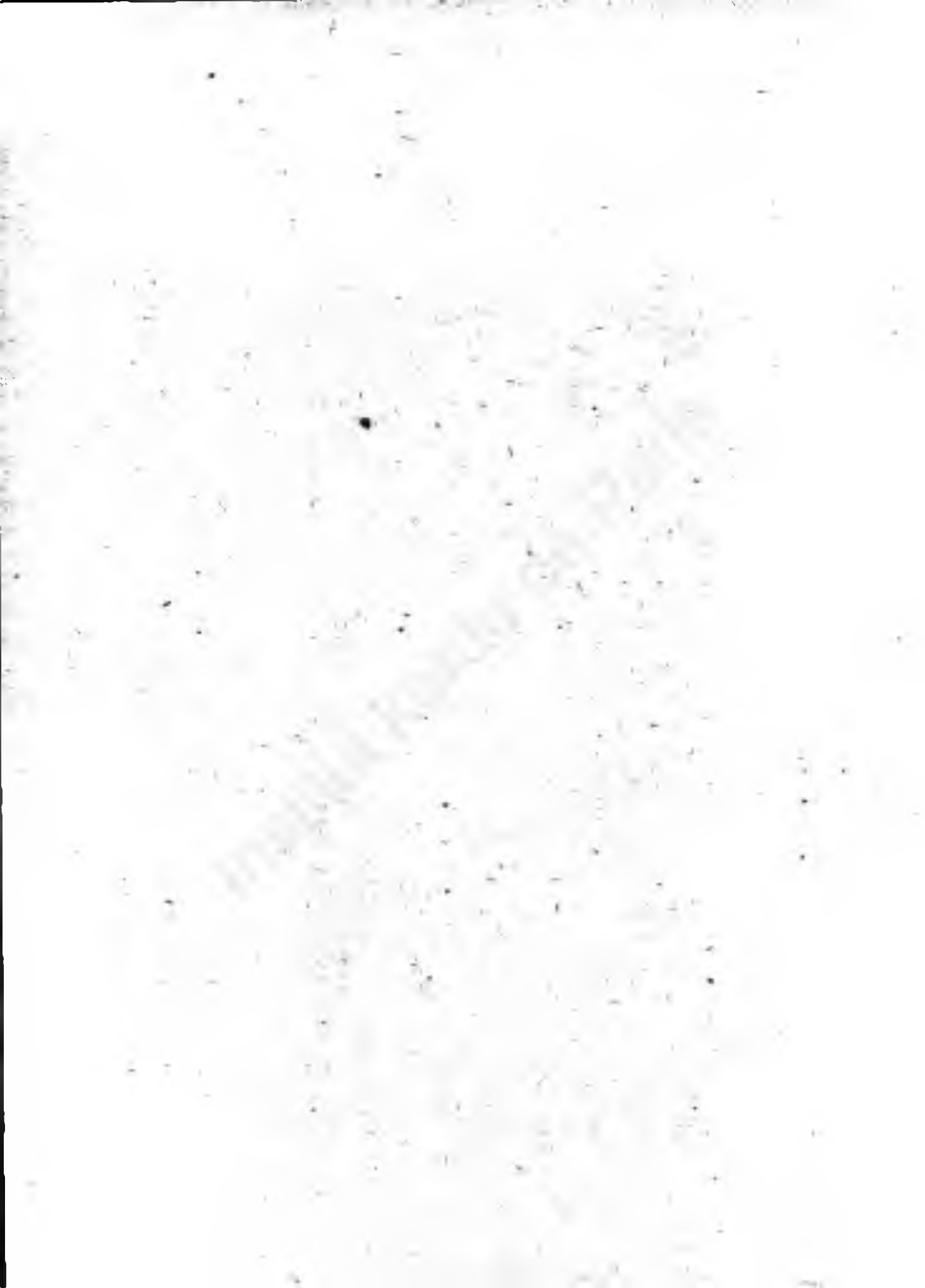
yihası gelmiş duruyor. İstanbul meselesi hassas ve nazik duruyor.

ALI ŞÜKRÜ REY (Trabzon) — İstanbul için kaç paramız var?

HASAN FEHMI BEY (Devamla) — İstanbul'u parasıyla idare edeceğiz. Noktai nazarımız budur. Diğer birtakım mühim ve mübrem işlerimiz vardır ki, bunu Meclisi Âliîziden böyle gündem güne tehir edilirse bundan bir çok mahazir tevellüt eder. Onun için evrakı varıdeyi hiç olmazsa iki üç gün bir tarafa bırakalım. Sualı bitsin izahı bitsin, istizahı bitsin, ondan sonra evrakı varıdeye geçelim.

REİS — Efendim Vekil Mey istical arzu ediyor. Çarşamba günü munasip görürseniz ruznameye evrakı varıdeyi koymayız. Zabtı sabık okunduktan sonra bunun müzakeresine geçerez (Münasip sadaları)

Efendim, celsei hafiye bitmiştir. Celsei aleniyyeye geçilmesini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

29 Teşrinisani 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HÜLÂSASI	1130
2. — İSTİZAH	1130
1. — Memaliki müstahlasadaki emvali metruke hakkında Maliye Vekilinden istizah takriri.	1130:1141

Cilt : 25

147 sayı fazlası, 2, 3 nolu Celse

YÜZ KIRK YEDİNCİ İNİKAT

29 Teşrinisani 1338 Çarşamba

İKİNCİ CELSE

REİS : Reis Sani Dr. Adnan Beyefendi

KÂTİPLER : Halil İbrahim Bey (Antalya), Osman Bey (Lazistan)

REİS — Efendim, celse açılmıştır. Evvela hâli
celenin zabtını okuyoruz.

1. — ZAPTI SABİK HÜLÂSASI

YUZ KIRK ALTINCI İNİKAT

27 Teşrinisani 1338 Pazartesi

ÜÇÜNCÜ CELSE

Adnan Beyefendinin tahtı Riyasetlerinde bilünkal
Maliye Vekili Hasan Fehmi Beyefendinin vereceği
rahat, vaktin geç olmasına mebnî çarşamba gününe
tahir edilerek celsei aleniyeye geçildi.

Reis
Reisani
Adnan

Kâtip
Lazistan
Osman

Kâtip

Antalya

Halil İbrahimi

REİS — Zaptı sabık hakkında söz isteyen?.. Zap-
tı sabıkı reylerinize arz ediyorum: Kabul edenler...
Olmayanlar... Kabul edilmiştir.

2. — İSTİZAH

1. — Memaliki mustahlasadaki temvili merruke
hakkında Maliye Vekilinden istizah tahriri.

REİS — Buyurun Hasan Fehmi Bey.

HASAN FEHMI BEY (Maliye Vekili) (Gümüş
hane) — Arkadaşlar bundan evvelki içtimaila moma-
lki müstahlasanın vaziyeti umumiyesi hakkında ma-
ruzatta bulunmuşum. Miisadenzile bu oeklele de
o maruzatuna devam edeceğim.

Efendim, bendeniz arazi mustahlasada ahâlinin
sefaletini, perişanlığını tahrip sahasına maksur gör-
düm Memleketin zaltiresini istihşalatını hiç bir açlık
tehlikesine maruz kalmaksızın halkı senet atıye istih-
şalâtına yetiştirmek kabiliyet ve kudretinde bulundu,
şayanı şükrandır. Tahrip sahası başlıca Saruhan li-
vasıdır. Bilecek livasıdır. Uşak ve Afyon livasından
bağlıyarak Afyon'la Manisa güzergâhidir. Niisa liva-
sında bir iki kazasıyle muayyen bir kaç köyünden iba-

rettir. Evasen memleketimizi yağatan ve yağaturan iş-
tihsalatı temin eden köyler : hoyotı umumiyesi itib-
riyle arz ediyorum : o kadar korktuğumuz ve korktu-
duğumuz derecede istihşalâtımızı tonkis edecek dere-
cede bir halı harabide değildir. Fakat böyle oluştıla
heraber bu tahrip sahasına bilhassa hayatı bozulan ok-
sama yetişmek, muavenet etmek bugün dahi kudretli
maliyemiz dahilindedir. Onun için yapılacak işleri
ani ve süratle yapmak ve aliide limit ettiğimizden da-
ha az bir zamanda someratını iktifat etmek hissusun-
da kanaatim vardır. Belki yanan şelir ve kasabaları
bir kaç sene içinde yapamayız. Fakat benim kanaatima
göre iyi bir yardım yapılırsa iki sene sonra istihşalât
hali safıktı huttur. Bu itibarla hoyotı mucmuası hak-
kında sefalet denince hiç tüyüne dokunulmamış yer-
lerimiz vardır. Yalnız tahrip sahaslarını görülmüne ge-
tirelim. Tabii aşık celselerde bunları ifade etmek is-

temadığım için şimdî söylüyorum. Verdiğiniz tahsisatlar tamamen tevzi edilmiştir. Halkın birinci derecede en büyük ihtiyacı hayvanatır, mevşidir. Hayvanatı mevşiyi bugün Anadolu'nun merkezinden, vasatından alıp götürmek zannederini, müşküldür. Fakat halka nakten parayı tevzi edip sen al demek vespasili gelecek sene Kafkasya'dan diğer memalikı edulüye den memlekete hayvan (hal) etmek mümkün olabilir. Yoksa bugün bu suretle hareketle benzerim imkân görüyorum. Halka parası verilirse halk kopuşu herhangî bir taraftan bulup ihtiyacını temin eder.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Ağnam vergisi silini kaldırarsınız.

HASAN FEHMI BEY (Devamlı) — Efendim, ağnam rüsumunun tanzilini bu defa müzakere buyuracaksınız. Avans Kanunıyla tanzilini benzerim teklif ettim. Zaten kara sığırdan hiç bir şey alınmaz. Ağnam vergisinin tanzilini de benzerim arz ettim. He yeti Celileniz müzakere ederseniz...

Müsaadenizle bir az da İzmir varışetine temas edeyim.

Efendim, İzmir'de ve bütün envali metruke olan kısmı hariç olmak üzere envali metruklerin menkul kısmı miktar ifade edenimi, çünkü henüz nakde tahvil edilmemiştir. Tahmini belgelenme göre mülahazede milyonun ibtidasından bu sene nihayetine kadar olan açıklarımızı kapatabileceğini ilavet ediyorum.

AİR MERMİS — Hangi açık?

HASAN FEHMI BEY (Devamlı) — Efendim, bütçeleri irat ve masrafı, zati âlileri tanzim bugünkü Meclisi Âli tanzim buyurdu. Tabii 1336 senesi ne açık devretti, 1337 senesi ne açık devretti, 1338 senesi ne kadar açıklar ve bunların diyunat faizlerini ne miktarlardı? Tahakkuk eden diyunat bütçeye aşağı yukarı Meclisi Âli'nin malumudur. Burada tahakkuk edilmiştir. Yani envali metruke deyince böyle derhal zabt ve ihata edilecek bir miktar tasavvur edilmesin. Bâhusus gayri menkulleri bahsetmiyorum. Bu çok büyük bir iştir. Gayet esaslı bir meseledir. Bunun hakkında ayrıca birtakım loyaylı teklif etmek tasavvurundayız. Çünkü İstanbul idaremize müfakal ettikten ve elite bulunan evrakların muamelesi ikmal olunduktan sonra muhaseatı zatiye on sokuz veya yirmi milyon liraya balığ olacaktır. Bunun bir kısmı muhaseatın, bu özüm bağlarını, mülâk ile mübadele edecek kısmı diğerinin mübadelesi şaklile sully konferansının ve neceği notayice göre adalardan vesireden gelecek olan mübadelelere emlak ve arazi tefrik edecek mahiyette

dir. Yeter ki bunları hünu muhafaza ve idare edelim. Envali metruke üzerindeki düşman ordusu ricat ederken, dağıldıktan sonra yağmalar ıka entliginden bahsetmişim. Efendiler tahzir buyurular ki, zannediyorum ki tarihi askeride hiç bir vaka yoktur ki, bu ordu harbeni bir şehre girsin o şehir, de şehrin ahalişi yahut ordunun arkasına tafulan veyahut harbi yapan galip mağlup ordular efradı o şehirde az çok teşevvüsat vücuda getirmiş olmasın. Bunlar harbin notayıcı tabiyesi olmak lâzım gelir ve zannediyorum ki Meclisi Âli de böyle telakki eder. Bu meyanda sui ahlak erbahından olan insanların da araya katılması zarurî bir şey. Fakat öyle işitildiği şekilde envali metrukeden devletin istifade edeceği bir şey kalmamıştır, zannolmasın.

HAKKI HÂMİ BEY (S.nop) — Giden yok mu?

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Böyle etrafta geziyorsunuz ortasını aç söyle.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Doğrusunu söyle.

HASAN FEHMI BEY (Maliye Vekili) (Gümüşhane) — Efendim, İzmir yandı. Tam 20 bin bageye karip. Memlekete bir mesken buhranı başladı. Memlekete giren memuru da ordusu da, batta gerulende yanan Manika, Salihli, Kasaba ahalisinden yer bulamayıp oraya gelen birtakım muhacirin ve mültucelerin de yani hisbistina herkes birer mesken hulmak meclurüyetinde idi.

HAMİDİ BEY (Bga) — Onlar aldı ise, onlara helal olsun.

HASAN FEHMI BEY (Devamlı) — İlk günlerde bunların girdikleri evlerdeki eşyaları tamamen birer birer tahzir ettirip ondan sonra girdirmek imkân yoktur. Memurin gittikten ve idare teessüs edikten sonra eşyalar tahzir edilmiş. Binaenaleyh ikame edilmesi lâzım gelen ve arz ettiğim şekilde olan kısım evi yannmış, bunlar alelusul muhacirin idarelerine devredilmek üzere, kendileri de evleri de oraya devredilmiştir. Menur olan kısmı; bunlar Sükna Kanunu mucebince muamele yapılmış tahakkuk ettirmiş. Fakat mutlaka eve girdi diye her girilen evde tahriyat yapmak ve her girilen evden eşya aldığına zahip olmak haradır. Malumu âhınız arada yapılmış bazı muamelelât olursa bunu zaten yazılan eşya ile mevcut eşya arasındaki farkı herhangi gün olsa meydana çıkarmak mümkündür. Yazılmadan evvel ilk teşevvüsat esnasında girilmiş evler ve aşırılmış eşya varsa bu tespiti sırasında zaten kabül olmuştur. Bu eşyaların mütebaki kısmı da takip olunuyor. Yangın yerlerin-

de medfun olan servet, hâls enkaz altından çıkarılan kasaların nihayeti gelmemiştir. Kasaların içerisinde ne olduğunu hiç birimiz bilmiyoruz. Yalnız ihbar neticesi, kanun mucibince ihbariyemizi verirsiniz nifhatını söyleriz diyen bazı eşhasa söyleyiniz de verelim dedik. Peşinen talep ettiler. Ben orada idim. Dedim ki, mademki ısrar ediyorlar dağıtınız dedim. Bunların ikisinin içinden yalnız defterler çıktı. Diğer birisinden mühim miktarda esham ve tahvilât çıktı. Biraz da mücevherat çıktı. Bir tanesinin içinden de az miktarda evrakı nakdiye ile mühim miktarda esham ve tahvilât çıktı. Diğer kasalar tamamıyla ambarlara kaldırılmıştır. Fakat yangında arsa haline gelen yerlerde tahrip müfrezeleri tarafından atılmış kasalar mevcuttur.

BİR MEBUS BEY — Muhafız taburları.

HASAN FEHMI BEY (Devamla) — Hayır efendim, beadediz hiç bir şeyden jüphelenmiyorum. Çünkü askerî sahada bomba herkesin eline geçebilir.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Affedersiniz bir yere topladığınız kasaları mühürlediniz mi?

HASAN FEHMI BEY (Devamla) — Efendim, emvali metrukenin vaziyeti ve işin azameti gördümdükçe kasaları bir defa ambara almak için bütün mesai oraya sarfediliyor. Kasalar açılacak değil. Açılmak şaandıan değil. İki bin kilo sikketinde İngiliz kasesidir. Bunun açılmak imkânı yoktur. Kimse açamaz. Ecnabi müessesatta, hususi eşhasa icar edilmiş kasalar mevcuttur. Bu kasaların bir kısmı Osmanlı Bankasında, diğer bir kısmı da Kredi Liyone, düşmana ait Yunan resmî Bankası, Atina Bankası ve bir de Anadolu Bankası namıyla birisi resmî olmak üzere İzmir'de üç Yunan bankası vardı. Bunlar vardı. Fakat kasa daireleri duruyor. Fakat bunların içerisinde para olmayabilir. Fakat Osmanlı Bankasıyla Kredi Liyone'de herhalde mühim miktarda bir servetin olması memuldür. Malumu âlimiz Emvali Metruke Kanunu... İhtikal ettirilmiştir. O Kanunun icrasına üç Vekâlet memurdur. Adliye, Dahiliye, Maliye Vekâletleri. Bunun için evvelâ bankalara defterdarlık tarafından tehlîgat icra ettirdim. Hususi kasaları, eşhasın kasalarını bize teslim edin dedim ve tereddüt ettiler. Toplandılar bana geldiler. Ben biraz nasihat ettim. Gittiler. Ferdası gün Fransa General Konsolosu diye bana bir adam geldi. Daha evimde iken mülakatını kabul etmem diye habersiz eve geldi. Ben de artık kabule mecbur oldum. Kendisini Fransa Konsolosu diye bildirdi. Fransa'nın İzmir'de henüz siyasi bir memuru yoktur, dedim. Ben söyleyim böyleyim dedi. Niha-

yet ben bir Fransız'la görüşüyorum dedim. Dedi ki, bu fena tesirler bırakıyor, İstanbul böyle telakki ediyor, Paris böyle telakki ediyor. Ben dedim ki, ben size anlatayım, bizim kanunlarımızı evvelâ okumak ve bilmek lâzımdır. Okusunlar ve okutsunlar, anlasınlar. Kanun müsavi olarak herkese tatbik olunacaktır. Takayyup eden eşhasın hesabı carisi ve bankalarda bulunan hususi kasalarını biz mühürlüyeceğiz. Matlubatını ve zimmetini tesviye için bunu yapmak mecburiyetindeyiz. Burada Mehmet Efendinin mağazasında bu muamele nasıl yapılırsa tegayyüp eden Niko ve Viç'iye ait olan bankadaki ve ecnebi ticarethanelerindeki muameleler de aynı suretle yapılacaktır. Bu niatlıbu ve zimmeti olanların nefsi iktizasındandır. Nunu ahaliye anlat, bundan başka şekil yoktur. Mümkün olamaz mı? Bizim yalnız bir şeyimiz vardır, kanunlarımızı ve prensiplerimizi müskavenen tatbik ve onlara riayet neticesinde muvaffakiyeti kazandık. Ve sırrı muvaffakiyetimiz budur dedim. Kalktı gitti. Ben de ertesi günü bankaları mühürledim. Yani bankaları değil orada mevcut olan eşhasa ait kasaları ve eşyaları mühürledim. Ses suda da kapandı.

BİR MEBUS BEY — Zaten harp zamanında bankalar tarafından kabul edilmiştir.

HASAN FEHMI BEY (Devamla) — Elmediler efendim, hatta dedim ki; Harbi Umumide Fransız bankalarında bulunan Türk tebaasının paralarını siz verdiniz mi? Hakkınız var dedi. Sizin için hak olan bir şey bizim için neden tanımıyoruz? Bunun üzerine, hakkınız var, fakat ben müşkül mevkide kaldım, dedi, kalktı gitti. Ferdası gün bankaları mühürledik. Bankanın kasa dairelerini Avrupa'dan mütehasıs getirtmeden açamayız. Kasa daireleri oda gibi yapılmış mahzenlerdir. Bir kasa iki kasa değil, bu kasalar iki, üç, dördür. Orada İzmir İslâm tüccarlarının da kasaları vardır. Tegayyüp eden eşhasa ait kasalar vardır. O dağılmaz, kabil değil. Usta gelip açacak. Anahtar ve miftahları giden şahısların yedindedir. Yalnız biz mühürledik. Arkadaşlar zannediyorum ki, işin umumi oihetini ifade edebildim. Çok mahrumiyetlerle üç sene mücadele eden ve memleketi istihlak eden ordu takibatına devam ederken ve arkasından yine üç sene tazyik altında kalmış insanların üzerinden o tazyik kalkınca Hükümet makinası teessüs edinceye kadar bazı gayri tabii hareketlenmelerini zaruri görüyorum. Ve bunda en hafifi ve en azı yapılmıştır. Hatta Harbi Umumide Rus istilası zamanlarında havalî Şarkıye mebusları bilirler ki, değil böyle emval ve eşya, belki taş üstünde taş kalma-

miş, fakat bu vaziyetlere ve o hâllere nispeten bugün ciddi en mükemmel bir surette idare edilmiş ve az bir zararla işin içinden çıkılmıştır.

BİR MEBÜS BEY — Belçika'da bile olmuştur.

HASAN FEHİMİ BEY (Devamla) — Bilhassa son zamanlarda bazı durum ika eden münasebetsizlik yapanlar hakkında mütamele kanuniyede bulunmak üzere Fevzi Paşa Hazretleri de orada pek ciddi kararlar ve tedbirler itihaz buyurmuşlardır. Sükûn devresinden sonra yapılan bazı vakayı vardır ki bunları derhal icra ve infaz etmek lazımdır ve onun için yapıyor ve yapması doğrudur.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Fevzi Paşa Hazretleri Erkânı Harbiye Üniunıye Reisidir. Kime yapıyor, niçin yapıyor?

HASAN FEHİMİ BEY (Devamla) — Hülâsa arkadaşlar, evvelce arz ettiğim gibi oraya ya bir İstiklâl Mahkemesi - ki evvelce istemediniz - hiç olmazsa Heyet Vekilenin istediği şekil ve surette bazı insanları sühuletle tayin edebilmek için teklif edilen lâyhayı kanunıyeyi kabul buyurursanız azami bir faide bahş etmiş olur ve işler seahhürden kurtulur. Muamele şekli tabiişini alır. Arazii müstahilâsa hakkındaki izahatım şimdilik bundan ibarettir. Tavazzuh etmedik bir şey varsa onları da arz ederim.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — İzahatınızda hafif celseye ait bir ifade göremedim.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Efendim, benileniz Maliye Vekili muhterem Hasan Fehmi Beyefendinin gerek aleni ve gerek hafif celsedeki heyanatlarını kemali dikkatle dindirdim. Fakat her iki ifadat hevinde bir fark göremedim. Ben öyle zannediyordum ki hafif celsede bize pek mühim şeyler söyleyecek ki onları kısmen işitmiştik. Muvazenei Maliye Encümeninde söylemiştir. Celsci hafif celse her nedense söylenmedi. Binaenaleyh Meclisi Âli işin içyüzünü görerek korkuyorum ki lâzım gelen tedabiri itihaz olamayacaktır ve lâzımı kadar tenevvür edemedi. Benim anladığımı ve bize dalga dalga gelen suüstimal haberleri karşısında bugün kendilerinin de gayet kapalı olarak ifade ettikleri şekilde mevcut emvali metrukenin bundan böyle hiç olmazsa, şimdikiye kadar olan olmuştur, bundan sonra Hükümetin vaziyet edebildiği ve talihî muhafazaya alabildiği şeylerin suüstimal edilmemesi ve bir kısım memurları da zengin etmemesi için ne gibi tedabir itihaz edilmiştir. Bunları, yani işin büyüklüğünü ifade buyurular. Evet iş ne kadar büyük olursa olsun büyük teşkilâtlarda Devletin, milletin azami istifade temin olma

mümkündür. Fakat büyük işlere karşı, ufak ve küçük teşkilâtlarla haşlanacak olma, mevcudun da muhtemelinden çok korkuyorum. Bendeniz daire ihtihaliyemde gördüğüm bir şeyi arz ediyorum: Orada, bütün emvali metruke, nereden ele ne geçmişse bir depoya konmuştur. Depo memurunun elinde apah-tar.

REİS — Efendim, zati âliniz sual soracağım, deriniz. Eğer söz söyleyecekseniz kürsüye buyurunuz.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Suahur efendim.

REİS — Anladım. fakat sual bir noktanın ten-viri için olur. Arkadaşlar hakem olsun; her bir şey süyleniyorunu, eğer söz söylenecekse süden evvel Ra-gip Bey söz istedi.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Efendim, bendeniz daha evvel istedim. Ambar memuru ile mu-hasebeci uyduğu takdirde mesele yoktur. Çünkü ne tahrir edilmiştir, ne kıymet konmuştur? Binaenaleyh bunların suüstimalden menı için ne gibi tedahir itihaz edilmiştir? Bendeniz bunu anlamak istiyorum.

HASAN FEHİMİ BEY (Maliye Vekili) (Gümüş-hanc) — Efendim, teşkilâtı dün aleni celsede kusmed arz ettim. Yalnız İzmir şehri dokuz mülkaya tefrik edilmiş, hepsinin ambar memuru, muharriri, mukay-yidi, muhasibi ve başına da bütün o devairde mesul olmak üzere bir maliye müfettişi de tayin ettik. İşin azametine karşı teşkilâtın bu şekli alması idi ki, zaten emvali metruke üzerindeki mesail süratle ve sühuletle tahrir ederek ambarlara naklini bair oldu. Bu arz ettiğim malumat ikinci devreye ait muame-lâttir. Eğer orada bulunan heyette ve her mülkâda bir de belediye ve meclisi idare avaları vardır. Bun-lar tahrir ve tespit ile ambarlara nakil ile meşguldür. Satış muamelâtı doğrudan doğruya meclisi idareden geçer. Veyahut muhtelif yerlerde satış şubeleri vardır. Meclisi idarenin teşekkülü etmiş ufak şubeler. Bu itihazlar tasavvur buyduğunuz suüstimalât olmaz de-mem. Her dairede olabilir. Yani suüstimalâta mani olabilecek her türlü teşkilâtı azamisi yapılmıştır. Rundan fazla istihdam edilebilecek memur yoktur. Çünkü memlekette daha on tane defterdar bulamam ki oraya koyayım. Bir adama müstakillen sen bu isten mesulsün diyebilmek için onun hiç olmazsa yirmi senelik bir memuriyeti sebkemelı ki tekaüdiyesinden, istikhalinden, mafevkinden korkarak tamamiyle vazifesine sahip olsun. Binaenaleyh teşkilâtı, bu İzmir şehrine ait, icabeden azami teşkilât yapılmıştır. Güm-rük için ayrıca teşkilât yapılmıştır. Şimendüfer için ayrıdır, yatgın mahalleri, çarşı için ayrıdır. Şehir

sahası için ayırdır. Evleri tahrip için heyetler ayrıdır. Fakat bütün bu memurları toplamak ve bulmak ve idmat edilecek memurların bulunması zamanıdır.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Efendim, bendeniz şunu arz etmek isterim ki, hafif celsede gayet mühim şeyler vereceğim dediniz, haber vermediniz. Aline celsede devam eden hafif celsede söylendi. Bendemizin dinliyordum. Hafif celsede bize bir şey getirmiş isen onu tespit edeceksin diye dinliyoruz. Eğer bana hisse varsa o zaman üçyüz milyon lira çalınmıştır. Bunu çalan kim, alan kim? Bana bir hisse varsa dinleyeyim, yoksa gideyim?

REİS — Salih Efendi bir sualiniz varsa söyleyiniz.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Bu sualdir.

HASAN FEHMİ BEY (Maliye Vekili) (Gümüşhane) — Salih Efendinin ne demek istediğini anlamadım.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Efendim, bu kadar parayı kim çaldı? Dört tane muhacir mi? Bu kadar şey yağma edildi, bunları yapan kimdir?

HASAN FEHMİ BEY (Devamlı) — Salih Efendi, Erzurum'dan çıkarken Erzurum'u kim yağma etti?

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Efendim, Erzurum'a Ruslar girdiği gün on para yağma edilmedi. Ordusu muntazam xırdı. Kimsenin malı yağma edilmedi. Mafiyah tehcir muamelesinde iyi bilinim ki ben.

REİS — Salih Efendi, cevap vermeye mecbur değilsiniz, efendim.

İBRAHİM BEY (Mardin) — Efendim, işitiyoruz ki, İzmir'in yağmasına bir çok zabitan, ordu kumandanları iştirak etmiştir. Bu vaki midir? Sonra Birinci Ordu Kumandanı bütün nükit ve eşyayı almış, birçoklarını da tevai etmiştir. Bu sahih midir? O paralar ne miktardadır? Sonra birçok mebus arkadaşlarımız mobilyesiyle beraber evlere girmiş ve şimdiye kadar ne evlere tasarruf ediyorlar, bu da doğru mudur? Bunları soruyorum.

HASAN FEHMİ BEY (Maliye Vekili) (Gümüşhane) — Efendim, İzmir'e girildiği vakitte İzmir'de eşyayı hafifci veyahut şu mağazadan bu mağazadan yangın esnasında veyahut yangından sonra eşya yağmasına iştirak edenlerin, birer birer adedini tespit etmek lâzım gelse bunun imkânı yoktur. Yalnız yağmaya iştirak eden her sınıf vardır. Bunu arz ettim. Her türlü halk vardır. (Hangi halk, üç türlü halk vardır sadaları)

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Ahali, memur, zabıt,

HASAN FEHMİ BEY (Devamlı) — Efendim, sorduğunuz bir sual, Birinci Ordu Kumandanı Nurettin Paşa bütün nükitde vaziyet almış. Bu şundan galat olsa gerektir. İleri hareket esnasında, düyünü umumîye mal sandıklarında, düşman idaresinde kalan yerlerde, her hangi bir yerde kasabayı istirdat ederken müessesatında mevcut bulunan parayı ordusunun ihtiyacı için almış maâbuzunu vermiştir. Bunu almak usule muvafık değildir, çünkü paraya ihtiyacı yoktur. Fakat kendi ihtiyacını, bunun muamelesi mahsubiyesi yapılmıştır.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Nurettin Paşa kasaları bomba ile açtırmıştır ve paraları almış, ne kadar aldığı ne malum heyefendi? Rica ederim tespit ettirdiniz mi?

HASAN FEHMİ BEY (Devamlı) — Bendeniz Nurettin Paşanın kasaya bomba attırdığını bilmiyorum. Yalnız müessesattan alınan para vardır ki, makbuz mikabilinde alınmıştır. Sonra biz bunun hesabını topladık, orduya verilecek tahsisattan mahsubunu icra ettik. Ben bir bomba ile kasa açıldığını bilmiyorum.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Makbuz verilen miktarı nedir, bu miktar malum mudur?

HASAN FEHMİ BEY (Devamlı) — 118 bin liradır.

İBRAHİM BEY (Mardin) — Hasan Bey, sualimin cevabı tamami olmadı. Mehuslar da böyle bir şey yaptılar mı? Söylensin efendim, Tasfiye edilsin kimlerdir.

HASAN FEHMİ BEY (Devamlı) — Arz ettim efendim, yangın esnasında mesken buhranı olduğu için her sınıf halk birer birer girmiş oturmuş. Bunların eşyasını mümkün olduğu kadar tahrip ve tespit etmek. Fakat eve girdi diye, memur olsun, mebus olsun zabıt olsun, muhacir olsun, ahali olsun mutlaka ondan şüphelenmemiz, çaldı götürüldü diye düşünmek zannederim doğru değildir. Haksızlıktır. Fakat meselâ beş bin ev işgal edildi. Eğer içersinde elli evin eşyası kaybolduysa, kimdir orada oturan? Diye ovarında kalan evin eşyasını boşalttı diye tespit ve tahkik etmek suretiyle lâzım gelir. Yoksa

HAMDİ BEY (Riga) — Tespit edilmeküzün verilirse öyle olur.

REİS — Efendim, çok rica ederim, günahı etmeyiniz işitilmiyor.

SALAHATTİN BEY (Mersin) — Haziocun menfaatinden bahsediliyor.

REİS — Elcedim, arkadaşlar zaanediyorum, yorgunduruz. Beş dakika teneffüs edelim, ondan sonra devam ederiz.

ÜÇÜNCÜ CELSE

Kuşat : 4,25

REİS : Reisani Dr. Adnan Beyefendi

KÂTIPLER : Hacı İbrahim Bey (Antalya)

REİS — Celseyi açıyorum; Hacı Ahmet Efendi sual soracaktır.

HACI AHMET EFENDİ (Muş) — Efendim, ne maliki müstahlasanın dokuz muntıkaya ayrıldığını söylediniz. Bu muntikalardaki ambarlara sekkiyat vukubuldukça, acaba tespit edilerek hairesaliye mi gönderiliyor, yoksa ambara idhar edildikten sonra nu tespit ediliyor?

HASAN FEHMİ BEY (Maliye Vekili) (Gönuşhane) — İşin gidışatına ve ambarın vaziyetine göre anlamak lâzımdır. Bir eşya vardır ki kıymetli eşya olup mağazada tespit edilerek ambara kaldırıyor. Sonra bir bakkaliye dükkanına giriyorlar ki meselâ şuvalların adedinden ibaret kalıyor. Ambara mucavir olan yerler zaten gözönünde noktaldır. Bazan da dökülüp saçılmış bir vaziyette nakliyat yapılıyor. Evlerden, dükkanlardan ambarlara eşya nakledilirken ziyat mümkün değil midir? Sualinizin hulâsası budur. Nakledilirken eşya zayi etmek ihtimali yoktur, çünkü teşkilât mazbuttur.

YASİN BEY (Gaziantep) — Ordunun işgali anlarında emvali metrukeden ne gibi istok mallara ve paralara vaziyet edilmiştir? Bunların cins ve miktarı nedir? Vekâlet bunları tespit etmiş midir?

İkinci sual; Ordu mevcut ambarlara rastgele vaziyet etmiştir. Emvali metrukeden ne miktar tütüne vaziyet etmiştir? Diğer vaziyet ettiği para ve mallar Müdafaa-i Milliye bütçesinden tenzil edilecek midir?

HASAN FEHMİ BEY (Devamlı) — Efendim, ordu ileri harekâtını yaparken ganaini harbiye olarak eline geçen erzak vesaireyi tabii aldı. Bunun, o günlerde sarfedebildiğini etti. Edemediğini geri teşkilâta devretti. Meselâ Uşak'ta bugün ordunun devrettiği 65 bin şoval un mevcuttur. Fakat ordu hesabına

mevcuttur. Zaten ordu bir neferin istihkakından fazla bir şey sarfedemez ki. Her ordunun ve hatta her furkanın levazım heyetleri vardır. İstihkakını sarfedebilir, Zaten fazlasını ordu arkasında taşımaz ki.

Âşar ambarlarına gelince : Esasen Garbi Anadolu'nun bir kısmı aynen ihale edilmiş. Düşman ayıta ihalesini Düyunu Umumiyyeye mecbur etmiş. Tekrar Garbi Anadolu da Düyunu Umumiyyeye muhavveldir. Düyunu umumiye orada mevcut ve ona muhavvel olduğu için âşar muamelâtı diğer maliye muamelâtı ve devairi hükümet muamelâtı gibi büyük bir sarıta görmüştür. Fakat n nishette değil. Bir kısmı nakden ihale edilmiş. Aynen ihale edilen yerlerde zahire, eşya ambarlarından mazbata mukabili zahire alıyor; Belki harp esnasında üç beş zabıt ki isimleri de mukayyet, vesikalari da vardır, tedip için tezkere ile Müdafaa-i Milliyyeye de gönderilmiş. Usulen muamelâtı hesabiyeyi yapabilecek derecede levazım beyeli muntıkası olmaksızın bir miktar zahire alınmış ise bunlardan da elimize geçenleri tespit ettik ve bir kaç isiniden ibarettir. Müdafaa-i Milliyyeye tecziyeleri için tebligatta bulduk.

Âşar ambarındaki zahire ne kadardır?

Âşar zehairi derambar edilmeden ve harmaalar baştanından harp başladı. Bilirsiniz mültezemler üzerinde idi. Bir taraftan toplanıyor, nakdiyat olan kısmı aynen. Bittabi nakdi ayniyata tabii edemeyiz. Şeraiti ihale ne ise oylece bir taraftan toplanıyor, diğer taraftan ordunun ihtiyacına lâzım olanları orduya veriliyor. Ordunun ihtiyacına lâzım olmayanlar verdiğiniz tahsisat mukabili ahaliye tevzi oluyor,

Esasen âşar ne tutabilir? Sual bu olabilir.

Arazii mustahlasada bu sene tahakkuk eden âşar hercümerce rağmen beş buşuk altı milyon lira tutabiliyor. Ankara'da olduğu gibi 1338 senesinde An-

kara aşarının ne kadarı aynuyattır, ne kadarı nakittir ve ne kadarı ambara gelmiş ve ne kadarı müteahhitler üzerindedir? Ne kadarı multezimin uhdesindedir? Derseniz, tahsisen ambarlara henüz geçmediği için ve ambarlar muhtelif mevakide olduğu için bir kaç günde dahi cevap veremem. Yalnız kaydını arayıp bu cevabı üç dört gün soıra verebilirim.

Garbi Anadolu'ya gelince : Ne kadar zahire vardır? Düycü Umumiye ne kadarını tahsil etti ne kadarı bakayada kaldı? Bu sual midir rica ederim?

YASİN BEY (Gaziantep) — Tütün nasıldır?

HASAN FEHMİ BEY (Devamla) — Emvali metruke tutulmalarından, bendenz hareket etüğim guce kadar (750) bin kilo kadar elde edildi. 500 bin kilosu ben orada bulunduğum zaman toplanmıştı. Mülhakkatta bir milyon iki yüz bine balığ olmuştur. Ben çıkıncaya kadar elde edilen tütünler emvali metrukeye ait olmak üzere mütebakisi tadat olunuyordu. tahminimiz dört milyon kilo zayı olmuştur. Yani tütün mübayasıyla meşgul olan kumpanyaların, iki her sene mübayaa ediyorlar. Rejinin kuyudatı tamamen yandığına göre, İzmir Rejisinin tamamen yandığına ve defter, kuyudat namına bir şey kalmadığına göre, orada eskiden beri memuriyet eden adamların verdiği ihtimali malumata bazararı tagayyüp eden tütün, zürrain bu sene hasılâtıta elde ettiği tütünlü emvali metruke arasındaki tütünlüleri farkı tahmin ediyoruz ki 3-4 milyon kilo kadardır. Yani iki milyon kadar daha elde edilebilir. Tabii üst tarafı takip ediliyor.

YASİN BEY (Gaziantep) — Efendim, sualimin bir kısmı noksan kalmıştır. Müsaade buyurun...

REİS — Efendim, siz müsaade buyurunuz, ben usulü müzakere hakkında söyleyeceğim. Böyle sualleri muhavere şeklinde tevsi edersék olmaız.

YASİN BEY (Gaziantep) — Efendim, tevsi değil. Ordu emvali metrukeden istok mallara vaziyet etti mi? Ya da Ordu kumandanlarından Nurettin Paşa kasalardan 50 bin lira...

REİS — Efendim, böyle olmaz ki. Bunun cevabı evvelce verilmiştir.

HASAN FEHMİ BEY (Maliye Vekili) (Gümüşhane) — Efendim, Bandırma, Mudanya gümrüğünden emvali metruke şekermeden bir kısmını ordu almıştır. Bunların sonra mazbatalarını yapuk ve tespit ettik. İhtiyaçlarını yani istibkaklarını sonra mahsup ettik. Soıra İzmir'de düşman ordusuna ait henüzine tamamen vaziyet olmuşlardır ve tabii haklıdır! Ve bunu da mahsup edeceğiz. Bir miktar keresteye

vaziyet etmişlerdi, ben onları tekrar geriye aldım. Ne vakit kışla yaparsanız size o vakit lazım olur dedim ve iade ettiler.

YUSUF ZIYA BEY (Bitlis) — İzmir'de Hükümetin teassusüne kadar ziyat ne derecede ve nelere aittir. Ordunun İzmir'e girdiği gündün kaç gün sonra Hükümet teassus etmiş ve teassüsünden sonra bazı yolsuzlukların olduğunu söylediniz. Bunlar nedir ve nelerdir?

HASAN FEHMİ BEY (Devamla) — Efendim, Hükümet demek bütün teşkilâtı tekemmül etmiş idare demektir. Yani bu mesele mani olabilmek için bütün teşkilâtın ikmalî lazımdır. Vali ısgalden üç gün sonra gitti. Bunlarla da iş bitmez. Bütün zabıta memuriyetinin teassus ve tekemmül etmesi için tabii bir devre ve zaman geçti. Tabii bu zamanlarda ziyat olan malın adedi benve muhakkak değildir ki nisbetini tayin edeyim. Fakat menilekte umumi bir bakışta bir yangın kısmı vardır, bir de kalan kısmı vardır. Mesele onda bir mağaza mı, iki mağaza mı yağma edildi? Bunu nisbet ederek diyorum ki, eşyadan yağma edilen mübalağa edildiği şekil ve mahiyette değildir. Kalan emval büyük bir yekün teşkil eder. Mühim bir yeküne balığ oluyor. Hatta şimdiki kadar harben girilen hiç bir şehirde kalmış miktar ile kıyas edilecek derecede değildir.

HAFİZ HAMDİ BEY (Biga) — Bitliabi Anadolu'nun ticaret mahreci idi.

HASAN FEHMİ BEY (Devamla) — Beyefendi, azdan da az kalır idi. Hiç kalmayan şehirler de vardır.

YUSUF ZIYA BEY (Bitlis) — Ordunun İzmir'e girdiğinden kaç gün sonra hükümet teşekkül etmiştir.

RAGİP BEY (Kutahya) — Hadema, müzakere, sual ve cevap şeklinde cereyan edecektir, diye bir karar ittihaz edilsin bari.

REİS — Arkadaşlardan rica ediyorum; Sual suali açar. Rica ederim sual gayet kısa olsun! Ve söz almış olan arkadaşların hakkına tecavüz edilmesin.

YUSUF ZIYA BEY (Mersin) — Efendim, bu cihet tayin edilmelidir. Evvelâ ya söz söylenmelidir, veyahut söz alınmalıdır.

REİS — Efendim, sual meselesi şudur. Kırk defa tekrar ediyorum. Vekil Bey izah verdiği esnada anlaşılmayan bir noktaın izahından ibarettir. Meselâ kaç gün olmuştur? Beş gün olmuştur, diye cevap aldığımda, artık şu kadar olmuştur diyemez. Sualler bu şekilde giderse gayet doğru olur.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Efendim, bendeniz diyorum ki, Ordunun düşmandan ele geçirdiği ganaimi, mevaddı gıdaye vesairenin miktarı tahakkuk etmiş midir? Bunlar Müdafaai Milliye bütçesiyle takas ve mahsup olundu mu ve mahsup olunan miktar nedir ve mahsup olunacak miktarı nedir?

HASAN FEHMİ BEY (Maliye Vekili) (Gümüşhane) — Malumu âliniz ordu Uşak'tan Alaşehir'e doğru ilerlerken biz, üç tane ganaimi harbiye komisyonu gönderdik. Bunlar, üç kol üzerinden ganaimi tahrire başladılar. Fakat ganaimi ilk hatta o kadar çoktu ki, bu yalnız tahrire ve tespit ile kaldı. Tahrire ve tespit edilce miktar, ordunun matlubatıyla takas ve mahsup edilmiştir. Edilmeyen kısmı da edilecektir. Daha ileride ordunun aldığı benzin gibi, un gibi, vesaire gibi erzak varsa bunları mütemadiyen her muhasebecilik, her mal memuru kendi dairesine ait ne alınmıştır, ne tespit edilmiştir diye takibatta bulunuyorlar. Fakat bütün hesapları toplamak menleket içinde dağılımış olan bir ordunun eline geçen ganaimi merkeze getirmek, cephe levazımında, cephe defterdarlığı topladıktan sonra Müdafaai Milliye Vekâletiyle takas ve mahsup muamelesine geçmek uzun bir zaman mütevakıftır. Yani muamele başlamıştır, ele geçiren kaydediliyor. Fakat zrada bir hareket esnasında hiç bir nazbata alınmış haber ya malumat alınmamış ganaimi kalırsa kalabilir.

REIS — Efendim, Ragıp Beyefendi, celsei haliye için söz istemiş.

HASAN FEHMİ BEY (Devamlı) — Devam etmek size ait bir meseledir. Aleni celseye geçip geçmemek de size aittir. Takdir de size aittir. Yalnız işurham edeceğim bir mesele vardır ki, bu müzakerecinin hafı kısmını, aleni kısmını araya başka bir iş sokmadan temadi ettirelim. Ondan sonra istizah meselesi ve sualler vardır. Mütemadiyen bu nicsail altında kalmaklığım doğru değildir. Az çok sizinle hesabımı rüyet etmeği arzu ediyorum. Araya başka bir iş girmesin. Arzu ettiğiniz derecede devam olunsun.

REIS — Efendim, Ragıp Bey, celsei haliye için söz almıştır. Kendilerine sorayım. Muvaka celsei haliyede söylemek istiyorlarsa..

HAFİZ MEHMET BEY (Trabzon) — Reis Bey, bendeniz de istemişim.

ABİDİN BEY (Lâzistan) — Dünden sözümüz var Reis Bey..

REIS — Efendim, o celsei aleniyededir.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Bendeniz de istiyorum.

RAGİP BEY (Kütahya) — Muhterem arkadaşlarım, İzmir'de hırsızlıkta giren ordunun miktarı, bir kaç misli daha fazla olsaydı ve bütün İzmir abalısı dahi iştirak etseydi, yağma iki ay devam etseydi, İzmir'deki emvali metruke tükenmezdi. Bu emvali metrukunun miktarını bundan tahmin edebilirsiniz. Yani 100 bin kişilik bir yağmacı kafilesi bir ay devam etseydi yine tüketmezdi.

NECİP BEY (Ertuğrul) — O halde duruyor, bunlar...

RAGİP BEY (Devamlı) — Müsaade buyurun, çok büyük bir kısmını yangı tahrip etmiş, bitirmiş. Mühim bir kısmı kalmıştır. Bir kısmı da ordunun girdiği günden bir gün sonra başlayarak dört, beş gün devam eden ve İzmir hamamlarından başlayarak dört beş gün devam eden ve İzmir hamamlarından başlayarak en zengin yahudilerle varırcaya kadar iştirak edilen bir yağma kafilesi tarafından bitirilmiş. Buna rağmen emvali metrukeden pek büyük bir yekün İzmir'in mağazalarında, depolarında kalmıştır. Hatırımda kaldığına nazaran beşinci veya altıncı günü ordunun vaz ettiği sedir usul ve aldığı vaziyet dolayısıyla yağma tamamen hutam bulmuş bir şekle almıştır. Ancak bundan sonra hırsızlık başlamıştır. Meselelerin şekli başkadır. Bu beş altı gün zarfında vukubulan yağmadan memurcükleri eline geçen miktarı ne olursa olsun... (Melâl olsun sadaları.) Bendeniz yerden göğe kadar helâl olsun. Ancak bu yağma edilen miktarın celsei aleniyede söylenmesine lüzum görmediğini için arz ediyorum. Zannediyorum ki, şu mukaddeme ile meseleyi gayet ciddi müzakere esasına iktiran ettirebileceğim. Çünkü meşhudatuma müstennittir, çünkü bunda hata etmiyorum. Ganaimin çok büyük bir kısmı yahudilerle eline geçmiştir. Bu yağma edilen kısımdan çok büyük bir kısmı yahudilerle eline geçmiştir. Bu da o zaman kayı kahdi içünap bir mesele idi. Yağma yahudilerin eline geçmesi diye bir tedbir alınmanın ve bir kuvvet sevk etmenin imkânı dünyada, yok idi. Çünkü vaziyet - pek tabii - pek müsevves bir halde idi. Bu sırada İzmir'o vali gelmiş, emvali metruke komisyonu işe başlamış, hatta Cüneyt Bey namındaki bir kimse, Maliye Mufettişi sıfatıyla orada bulunuyordu. Maliye Mufettişi, Maliye Komisyonu için azmeti karşısında tamamen şaşımıştır. O kadar şaşımıştı ki efendiler, emvali metruke ile doğrudan doğruya alskadar olması lâzım gelen komisyon iskân vazifesiyle meşgul olmuştur. Fakat nasıl iskân efendiler, nasıl iskân?... Bendeniz bir istuda yazıyorum, lüân şahsa emvali metrukeden bir ev isterim, diyorum. İskânı yoktur

ki, emvali metrukeden kalap on bini mütevacüz köş-
kua içerisindeki eşya tespit edilsin ve tahrip edilsin
de, muntazaman tevzi edilsin Buna katıyen imkân
yoktur

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Vardır, Beyim
vardır.

RAGİP BEY (Devamla) — Teşkilât mevcut de-
ğil. Hükümetin pek az memurları, pek az jandarma-
ları, pek az polisleri vardır. Hepsini de hayran ve şa-
şırmışım. Emvali metruke bir tarafa bırakılmıştır. Be-
dava, istediğiniz kadar mağazaları tasarruf edebilir-
siniz. Çünkü ben; bir istida yazıyorum. İfân semtte
bir ev istiyorum. O semtte o gün iki tane ev boşal-
mıştır. Polis merkezine gidiyorum. Polis merkezi ba-
na evleri gösteriyor. Polis merkezine diyorum ki
ben şu evi beğendim, onu yazıyor emvali metruke
komisyonuna gidiyor, orada tespit ediliyor, emvali
metruke komisyonu gelipte o evleri yazıyor. Bunda
Hükümetin aldandığı, emvali metruke komisyonunun
takip ettiği nokta nazır şu idi. Bu evler öyle kaldık-
ça külli yağmaya uğrayacaktır. Hiç olmazsa şu vesile
ile bekçiler butalım, mulâhazası idi. Fakat bu me-
yanda en çok alıhap dost kayırmak canı olmuştur.
Evi yananlardan Manisa'dan, Alaşehir'den, Salihli'den
gelen ve iskân edilen muhacirlerin yekûnu, yüz
baneyi geçmez. Mütebakisi kim ise siz düşününüz.
(Şiddetli gürültüler ve kimler olduğunu söyleyin, açık
söyleyin sesleri.) Efendim hepinizin zihne geliyor
ki, harp ile alâkadar olmamış, hiç bir suretle bura
ile alâkadar olmamış olanlar, zarar görmeyenler ve
ayrı zamanda vaziyetten her zaman müstefit olmuş
birtakım kimselerdir. (Kimlerdir badaları)

NECİP BEY (Mardin) — Bizim burada tahri-
rımız yok, defterimiz yok de bilelim?

RAGİP BEY (Kütahya) — Efendiler isim mi istiyorsunuz? On bin kişidir. İsimleri Meclisin içine sığmaz. Siz tespit ediniz on bin kişidir. Giden siz tespit edin. İsimleri Meclisinizin salonuna sığmaz. İsimler demek ne demektir? Mesele meydandadır, giden tespit edin. Kimlerdir? Ne demek kimlerdir?

CELÂİ BEY (Genç) — Eh, sizin lakirdiniz sabit olmuyor ki?..

RAGİP BEY (Devamla) — Rica ederim ben sözü mü bitireyim de sözlerimi ikmal edemedim! Ve benim sözüm kesilirse sonra sözümü tekrar söyleyemem. (Gördüklerinizi söyleyin sesleri.) Efendim, İzmir Valisi, İzmir Defterdaru, Mufettiş, komisyon azaları, komisyon kâupleri, hepsi, bütün bunlar...

YUSUF ZİYA BEY (Ditlis) — İzmir Valisi hürsüzlik etmez, tenzih ederim. Hayır.

REİS — Efendim hürsüzlik etmişür, demiyor. Böyle müzakere olmaz ki... Devam edin rica ederim

RAGİP BEY (Devamla) — Efendiler, vaziyet, bu suretle devam ederken bendeniz, İzmir'e vardım. Hakikaten İzmir'de Ricalı Hükümet mesaili siyasiye ile meşgul... Dakikası yok ki başka bir işe bakılsın, İfatta ordu kumandanları, hatta Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, Rauf Beyefendi Hazretleri, Harıcıye Vakılı Yusuf Kemal Beyefendinin bir dakika hile müsait vakitleri yok ki işe bakılsınlar. Vali, polis teşkilâtı, jandarma teşkilâtı külliyen gayri kâfi derecededir. Zaten valinin, komisyonun şaşırtmasının sebebi de budur. Teşkilâtları yoktu, dikilmişler, kalmışlardır.

ABDÜLHAK TEVFIK BEY (Dersim) — O halde ne olacaktı?

RAGİP BEY (Devamla) — O halde efendiler sıra size geliyor, dikkat edelim. Bu vaziyetleri gördük, beş on arkadaş toplandık ve buraya da bir telgraf verdik. Bu telgraf okunmuş, okunmamış?... hilmiyorum, zannederim, o şeyin istiklâl mahkemelerinin reddedildiği bir zamandır ki okunmasına lüzum görümemiş. Şimdi efendim, böyle mesken tevziyatıyla meşgul olunurken, emvali metruke mesailiyle katıyen işgal edilmemiştir. Mukaddemeye dönüyorum; Yüz bin kişilik bir kafiye, bir ay İzmir yağma eiseydi, tüketenizdi. Fakat 8-10 memurun sui istimali, bunu çok az bir zamanda heba etti. Kavini mevcudemize nazaran sui istimalin yolları o kadar açıktır ki meselâ kabul ettiğiniz bir avans kanununda yurdu harap olanlara meskenlerin satılması için bir maddede Efendiler bu maddeyi İzmir'e teşmil ettiğiniz takdirde Sivrihisarlıoğlu Arabyanın oğlunun köşkünün yalnız beş yüz lira bahçıvan masrafı vardır. Bu parayı veripte o eve girecek kimse var mı? Şu halde ne yapacak, varidatı idare etmiyacak sat? Kaça? Efendiler kını alır, beş bin liraya, on bin liraya, on beş bin liraya sat. Bu suretle olursa yağma, sui istimal, kapıları pek çoktur. Hükümet satıyor, satmıyor, onları bilmiyorum. Bu suretle olursa, sui istimal olduktan sonra yüz bin kişilik bir firkanın bir ayda yağma edeceği şeyleri beş kişinin sui istimali yüzünden derhal heba edebilir. En ziyade yetiştirilmesi icabeden şey İzmirin istirdadını müteakip ahvali tabiiyenin husulünden sonra sui istimal olmayacak tedabiri almak idi. Hükümet şekli hazırı ile - sırf kanaati vicdanıyemi arz ediyorum - idare edemezken ahvali tabiiye de her tarafta şu idare, teşkilâtı idariye itibarıyla, mevcut iken acaba ahvali tabiiyenin fevkin-

de yahut tasavvurum çok fevkinde gayri tabiiik karşısında ne yapabilir? İzmirle gönderilecek vahi İzmir'in sokaklarını altı ayda öğrenemez. Binaenaleyh vaziyetin azameti çok büyüktür. Binaenaleyh, bu azamet ve fevkalâdeliği nisbetinde tedbirî fevkalâde almak ve müstacelen yetişmek, bir taraftan bir cereğinin sefaletlerinin önüne geçmek, diğer taraftan da hazinenin menfaatını nazarı dikkate almak için çok kuvvetli ve fakat çok şedit bir müfrez ile yapılabilmesi mümkün olan bir meseleye bir an evvel teşebbüs etmek lâzım geldi. Bu yapılmıştır.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Atı alan Eskü dâri gıştı

RAGİP BEY (Devanla) — Geçmemiştir. Elyevni yağma edilen malların yüzde dokuz dokuzu halkça malumdur ve öğrenilmesi çok kolaydır. Sizi temin ederim bütün istislat edilen yerler, gayet nüfuzlu, kuvvetli bir heyetin varuduna intizar ediyor. Böyle bir heyet vardıği gün, bilhassa bütün bu emvali metruke meselesi meydana çıkacaktır, kâhse saklamıyacaktır ve yahudilerin ellerinden teminen alınacaktır. Çünkü efendiler hükümet yetişemedi. Hükümet yetişmemekle beraber benim antladığıma göre bu fevkalâdeliği takdir etmiş Hükümet ile Meclis, Meclis ile Hükümet meseleye bir planı vererek şekilperestliğe kapılarak işe liyak ulduğı şekli vermiştir ve bundan dolayı vaziyet eskisinden daha muhiş ve daha çirkin bir surette karışmıştır. Bendeniz buraya geldim, meseleyi Meclisi Âlinez olan beklığı ile o zaman Meclisi Âlinez büyük bir alkış göstererek her şey hemen 24 saatte bitirmek üzere karar verdi. Maalesef bugün yine dedikodularla bugün yine hiç de maslahata muvafık olmayan ve maslahatın ehemmiyetiyle kabulü tebit olmayan dedikodu ile vakit geçiriyoruz, süründürüyoruz. Fakat efendiler siz bu kursüde istediğiniz kadar dedikodu edin. Orada hadisat yürüyor, orada milyonları günden güne gidiyor. İy sultî konferansına bizim hayyat ve memnat duygumuzu duyuracak heyete yüz bin lirayı sakınan arkadaşlarımız. Burada bir saatte yüz bin lirayı, üç yüz bin lirayı, beş yüz bin lirayı kaybettiginizi düşünün. Evet vaziyet Mecliste öyle bir hal almıştır ki, kendisi gözü önünde görmeyerek milyonları göz önünde alanları görmüyor da şurada beş kuruşla alayım diye ... Nedir bu efendiler? Sımdı bu dedi kodulara ehemmiyet vermeyin. İşe ehemmiyet verin. Vaziyetin azameti, ehemmiyeti, fevkalâdeliği müstaceliyeti bugün dahi anlaşıldıktan sonra, çok temenni ederim, bu meseleye lîlî, ciddi ehemmiyet ve-

reret her teşebbüs yapalım. Sözü her şeyi bitirelim, gayelerimizden fedakârlık edelim. Her ne yapılması lâzım gelirse yapalım, şuraya yetişelim. Şuradaki milyonları kurtaralım. Bu çok bir şey değildir. 3 - 5 belki 2 - 3 günlük muzakere neticesinde Meclisi Âlinezden lâzım olacak karar buna kâfidir. Ondan sonra istediğiniz kadar kavga yapalım. Bu kursüde çok vakit kaybedelim. Fakat bugün iki üç dakika heba edecek, gaybedecek vaktimiz yoktur. Bütçeden saklı olduğunuz varidatın büyük bir kısmı gözümüz önünden akın gidiyor, güncüktür. Yarın yine biçare yakılmış yokolmuş olan köylünün, zavallı elyevni şayanı merhamet olan askerdeki oğlunu, kardeşini, kocasını ve bir senedir kendisi de İnebolu ile Ankara arasında ilgaz dağlarında sürünmüş Ayşenin gırtlığını sıkarak vergi alacağız. Bunlara yazıktır efendiler, rica ederim meseletin azameti nisbetinde çare bulacak müzakerat yapalım ve işi bitirelim.

ÖMER LÜTFİ BEY (Karabırsarı Sahip) — Yarın bu işi halledelim.

YAHYA GELİP BEY (Kırşehir) — Efendim, İzmir ve havalesinde yapılan münaşebetsiz muameleat namazında tecelli etmiştir, bu yapılmıştır. Bendenizin fikrimde kalırsa bugüne kadar sistimal yapılmıştır ve bugün de emvali devlet mahvoluyor. (Gürültüler) Yarın mahvolacak yarı mahvolmaması için bir tedbirî âcil bulmak lâzım. Bendenize öyle geliyor ki Reşat Bey kardeşimiz yeni gelmiş, onu bir kere dinleyelim. Ondan sonra Maliye Vekili Bey ne gibi bir şey düşünecek olursa ona göre bir karar verelim.

HASAN FEHİMİ BEY (Maliye Vekili) (Gümüşhane) — Efendim, Ragıp Beyefendi İzmir'deki mebaumin yani emvali gayri menkulenin, emvali metruke teminuna istinaden satılması tehlikesinden bahsettiler, bugün için mevzu bahis değildir. İzmir'de henüz menkulit ile meşguldürler. Emvali gayri menkuleden hiç bir şey satılmak üzere müzayedede değildir. Belki zar müzayedesi vardır. Belki Anadolu ve diğer akantı için vardır. Fakat orada böyle bir şey yoktur.

Yahya Gelip Bey buyurdular ki, emvali Devlet nasıl idare edilecek? Emvali Devlet değildir, emvali metrukedir.

YAHYA GELİP BEY (Kırşehir) — Emvali metruke değildir; onlar hep kaçmıştır, emvali Devlettir.

HASAN FEHİMİ BEY (Devanla) — Müsade buyurunuz. Emvali metruke için elimizdeki kaoun budur. Emvali metruke kanunu Tegayyüp eden

çşhas nam ve hesabına idare olunup açılacak hesabı carisine irat kaydetmekten ibarettir.

YAHYA GALİP BEY (Devanla) — Öyle değildir, öyle değildir.

HASAN FEHMİ BEY (Devanla) — Yahya Galip Bey müsaade buyurun. Fakat rica ederim, ordu süngüsüyle bir gedik açtı ve yürüdü, çahli de arkasında yürüdü, memuru da arkasından yürüdü. Ne yapacaktı Maliye Vekili? Niçin beni muhakeme ediyorsunuz? Maliye Vekili oradan bir istiklâl mahkemesi lâzımdır dedi ve bir telgraf verdi ve burada bir istiklâl mahkemesi lâzımdır. Buraya geldi de yanı her taraf cennettir, pembedir, arusdur, hiç bir şey ihtiyac yoktur. Böyle bir şey söylemedim, söyledim mi efendiler? Ahval gayri tabiidir, işazımdır, vaziyet zaten harbin netayıcı tabiiyesidir. Harbin netayıcı tabiiyesi olmak üzere bir çok yağmalar yapılmıştır. Yahudi almış, Mehmet almış, Ahmet almış yehudiye satmış.

ŞUKRU BEY (Bolu) — Ahmeti, Mehmeti mevzubahis etmeyiniz.

HASAN FEHMİ BEY (Devanla) — Efendim bu bir isimdir. Bu mal emvali metrukendir, mali mağsup mali mesruk olarak.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Emvali metruke değil emvali mülkettir. Mademki ihanet etmiş mülkü emvali metruke olamaz. (Gürültüler)

HASAN FEHMİ BEY (Devanla) — Efendim, bendeniz sizin yaptığınız kanundaki tabiri ifade ediyorum. Büyük Millet Meclisinin yaptığı kanunu söylüyorum. Bunu tatbik etmemek Maliye Vekilinin mal memurlarının iktidarı dahilindedir. Fakat bendeniz ne arz ettim? Bizim usul ve kavaninimizle bunlar tefrik olunamaz. Belki senelerce temadi eder. Onun için bir mahkeme fevkalâde lâzımdır. Evet malın mühim bir kısmı çıkmamış olanlardır. Fakat metruktür. Yahut sahibinindir, diye nasıl tefrik edeceğiz? Rica ederim, Yahya Galip Beyefendiye derhatır ettiririm. Yalnız Maliye Vekâleti kanununun icrasına memur değildir. Devletin idaresi bir küldür. Her şubei idareye tevem yürür. Fakat harbin icabı bir memlekette bütün şubalı idarci Devleti birden tesis etmek bugüne kadar hangi memlekete nasip olmuştur? Ve kim yapabilmıştır. İşte havalii şarkiye ve Adana'yı sulha kurtardığımız halde orada idare makinesi kaç günde teğekkül etmiştir? Niçin ahvalin fevkalâdeliğini nazarı dikkate almıyoruz da Hükümet yapamadı, Hükümet yetiemedi, nakis yapı diye eğer şahsi tenkidat var ise muayyen mevzu üzerinde yapalım. Bütün bu mesuliyeti İcra Heye-

tinin üzerine alıyoruz. O halde fevkalâdelik var. Efendiler bundan evvel bir tehcir yapıldı. Bütün Anadolu'ya mahsus olmak üzere idare makineleri de yerli yerinde idi. Tehcir neticesinde mal sandıklarına irat kaydedilen miktar ile kaybedilen paranın miktarı nedir? 100 mısırlı 10 000 mısırlıdır. Bu gayri tabii-lik karşısında şimdi sizin Heyeti Vekileniz varidatı devlet diye Hükümetinizi icinin ederse bundan fazla ne istersiniz? Emvali metrukeden bundan fazla ne istersiniz. Santimi santimine bunu idare etmek ihtimali yoktur. Efendiler Meclisi Âliye dahi bunu yapacak kuvvet bendeniz zannedenimi. Seyirci vaziyetinde kalacaktır. Dinaenaleyh tedbiri şüil arz ettiğim gibidir. Acil ve seri kararları ihtihaz etmek için bir mahkeme göndermek lâzımdır.

REŞAT BEY (Saruhan) — Bir sual soracağımı gayet kısa.

REİS — Efendim, gayet kısa meselesi değildir. Siz sual soracak olursanız, herkes de soracaktır.

REŞAT BEY (Saruhan) — Maliye Vekili Bey tedbiri şüil olmak üzere İstiklâl Mahkemesi göndermek istiyor. Meclisi Âli muvafakat eder de İstiklâl Mahkemesi gönderirse ve divanı harple mülki olup da icrayı faaliyet edip nafi olacaklar mı, olmayacaklar mı? Bunu soruyorum, hayati bir meseledir.

REİS — Rica ederim Maliye Vekiliyle ne müna-sebeti vardır? (Reşat Bey kürsüye sesleri) Efendim, rica ederim, Reşat Bey söz istemedi. (Gürültüler) Efendiler, rica ederim böyle müzakere edilmez. Oturunuz. Reşat Bey söz istemiştir ve ondan evvel on sekiz arkadaş söz almıştır. Tercihan, arkadaşlarımız sözlerini terk ederlerse o vakit olur.

İSMAIL ŞUKRU EFENDİ (Karahisarısahip) — Reîs Bey Reşat Bey söz isterse hen söz mü veriyorum.

REİS — Sizin sözünüz geride. Şimdi Tunalı Hilmi Beyindir söz.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Müsaade buyurun. (Gürültüler) Arkadaşlar müsaade buyurunuz. İki kelime söyleyim de ondan sonra muvafakatınızı ya istihsal ederim, ya edemem. Reşat Beyefendi gelecekler bu kürsüde yeni gördükleri şeylerden bir parça nakledecekler. Fakat ben vaktiyle geçirmiş olduğum muteaddit tecrübeleri nakledeceğim. (Gürültüler) Dinaenaleyh benim çare göstereceğim sözleri dinlerler de ondan sonra söz söylerlerse daha muvafık olur. Reşat Bey bunları dinler tamamen muhakeme eder reddeder veya etmez, bildirir. Müsaade buyurur musunuz? Hatta Reşat Beye soruyorum. (Gürültüler)

HASIP BEY (Maras) — Heyeti Vekile icra kudretini yapamıyor. Ne yapacağız? Bin defa süylesek bu işe ne Meclisin vaziyet ettiği var ne de Hükümetin.

REŞAT BEY (Saruhan) — Meclisi Âlinize şimdiki iltihak ettimi (Safa geldiniz sesleri) Zannediyorum ki, emvali metruke meselesi mevzu bahis oluyor. Efendiler, orada derd yalnız emvali metruke meselesi değildir. Mademki mevzu budur evvelâ bunu arz edeyim. Emvali metrukede suüstimalât vâsi miktarında elan kemalî şiddetle berdevamdır. (Gürültüler) Emvali metrukedenin husnu idaresi için dokuz muntika tesis edilmiştir. Nefis İzmir'de bu muntikaila aşağı yukarı beş yüz menur istihdam ediliyor. Zannediyorum ki yevmiye masrafı bin liraya hadı oluyor. (Oh sesleri) Zannederim şehri otuz bin lirayı tecavüz ediyor. Böyle olmasına rağmen suüstimalât devam ediyor. Bunun önünü almak kabil değildir. Oradaki muntika memurlarının salâhiyeti kâmil ve katiyesi olmadığından yapamıyorlar. Rittahi âcizdirler. Kavamini mevzuada ahkâmına göre yapılan takibattan katiyen bir senere hasıl olacağı yoktur. Bunun önünü almak için oradan dikkatle Meclisi Âliye arz ettik. Bilmemi okundu mu? (Okundu sesleri)

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Dört günlük bir telgrafınız geldi de okuttuk.

REİS — Efendim, öteki de tâyibat kanuniyedir. O da okundu. Huzuru Âlinize havale ettik.

REŞAT BEY (Devanla) — Arazi idaresiyle İzmir'e kadar elde ettik. Fakat maatteessül hiç bir şeyde henüz bir muvaffakiyetimiz henüz yoktur. Bu şerait dairesinde bundan böyle olmak imkânı yoktur. Hirsızlık âlenidir, suüstimalât âlenidir. Bunlar arz edeniyeceğim derecede çoktur.

OMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Meclis İzmir'e gitmelidir.

HACİ ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakır) — Netice nedir Beyim?

REŞAT BEY (Saruhan) — Efendiler telgrafımız da gayet açık ve samimi arz etmiştik. Ve burada tekrar arz ediyoruz. Bunun vebali doğrudan doğruya Heyeti Celilenize aittir. (Gürültüler), okunmadı sesleri) Bunun vebali tekrar arz ediyoruz. Heyeti Celilenize aittir.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Okunmadı burada.

REŞAT BEY (Devanla) — Efendiler, telgrafın meali şu idi: Ahval ve suüstimalât fevkalâdedir. Senelerce hâlicemize konulabilecek tahsisatı balağan

mabefâğ temine kâfi emvali millet heder oluyor. Hebaen mansuradır. Salâhiyetler heyetler biran evvel gönderilip bunun önu alınmazsa vebal doğrudan doğruya Heyeti Celilenize aittir, diye yazılıydı.

Efendim, çıkacağım gün son defa cuudleniz affına mağruren son bir misalinizi arz edeceğim. Heyeti Vekiledeki bazı arkadaşlarımıza taalluk ediyor, Maliye Vekili Beyefendiye orada tahsis edilmiş bir ev vardı. Bu ev Kâzım Paşa Hazretlerinin yaverleri Şerefeddin Bey tarafından cebren işgal edilmiştir ve memlekette azim dedi kudu başlamıştır. Halk mütehayyir kalmıştır, unanmıyorlar. Bu Hükümet nasîl hükümettir, ne idaresizdir? Havsalaran almıyor. Başkumandanlık maiyetinde silâhli kıyafetle bulunan çeteler hiç bir şey dinlemiyorlar, mesmuata atfen ..

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Maşallah, Maşallah ..

İSMAIL ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Kullakları şınlasin.

CELÂL BEY (Genç) — Bravo Reşat Bey ..

REŞAT BEY (Saruhan) — Bunlar her türlü kuyurtan azade imiş. Nihassa Göztepe tarafları, Göztepe zabıtası katiyen âcizdir. Efendim, müteaddih hasbihallerimizde o kadar ileri vardık ki, içimizden Tahsin Beyefendiyi Vali Beyefendiye gönderdik ve açık olarak söyledik: siz mahcup oluyorsunuz, bu idaresizlik, bu gevşeklik âlela rezalet derecesine varmıştır. Siz ya şiddet gösteriniz veyahut istifa ediniz, dedik. Gelen cevap da: İstifa ettim. Dahiliye Vekâleti bu muamele üzerine ne yapmıştır. (Kabul etmemişler sesleri)

LÜTFİ BEY — (?) Dahiliye Vekili cevap versin. (Gürültüler, devamı sesleri)

REŞAT BEY (Devanla) — Efendiler, emvali metruke meselesinden daha foci bir derd vardır. Yunanlılar zamanında, senelerce Yunanlılarda düşmüş kalkmış bir çok insanlar vardır. Ferih fahur artık moda olmuştur, efendim. Ankara'da mutal olan kıyafet moda olmuştur. Bu kıyafete büünmüş envar rezalet bunlar yapıyor. (Vasat sesleri) Yunanlılar zamanında Yunanlılarla düşüp kalkan insanlar ne hükümet düşünüyor ve ne bir korkusu var. (Ne gibi sesleri) İdaresizlik var efendim, yani kafalarına koymuşlardır ki, şedidülberaat bir hükümet yoktur ve olanıyacaktır, diye hiç kimseden korkuları yoktur. Korku yoktur. (Elhamdülillâhi sesleri) Her muamele böyledir. Hiç bir idaremiz, intizam, yâdet, katiyen teessüs edememiştir. Bunun yegâne çaresi evvel ve ahir arz ettik. Oralara bir istiklâl mahkeməsi gön-

derilmesi Emin olunuz bir ıskılâl mahkemesi daha yola çıkmaksızın, bu beyannameler ile tekmil bunların önüllü olacaktır.

SALÂHATİN BEY (Mersin) — Evvelâ hükümet, sonra ıskılâl mahkemesi gönderelim. Nazar boncuğu takılacak hükümete.

HASIP BEY (Mazas) — Hükümet içinde sui istimalât yapan kimlerdir. (Günültüler) Meclisi Âli bu gibi vaziyetlere taraftar olamaz.

REŞAT BEY (Saruhan) — Gayet şedit ve gayet seri icraat lâzımdır. Başka çare yoktur.

KÂZİM PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Karesi) — Efendim, Muhterem arkadaşımız Reşat Beyin beyanları arasında benim yaverimin de İzmir'de bir ev işgal ettiğini beyan buyurdular. Ben bu meseleye müttali oldum. O vakit yaverimi mezunen İzmir'de bulunuyordu. Maliye Vekili Reyefendinin mukaddema Kordonda işgal ettikleri binaya hakikaten validesini koymuş ve demiş ki: Bu evi ben işgal edeceğim. Bundan haberdar olan kolordu kumandanı ki henüz orada iken kâfi emirler vermiştim, böyle hot-behot ve işgal etmek muvafık değildir, demiştim. Kolordu kumandanı bundan haberdar oluyor ve kağıda iki nöbetçi koymuş, benim yaverim gelip eve gitmek istediği zaman kendisini içeriye girmekten nöbetçiler menemişlerdir. O da içeriden validesini almağa mecbur olmuştur. Yani kendisi kimisenin haberi olmaksızın orayı işgal etmiş, fakat yine hükümet ve oranın kumandanı benden aldığı emir üzerine benim yaverimi içeriye sokmamıştır. Bu böyle oldu. Bu gibi diğerlerine de böyle muamele yapılacağından emin olabilirsiniz. Yani ciheti askeriyeye ordunun asayiş ve inzibatını ihlâl edecek her türlü intizamsızlığı refâlecek şiddetli tedbirler iltihaz etmektedir.

Gözetpedeki, hâlis buyurdular. Başkumandanlık karargâhı için de henüz orada iken birtakım emirler vermiştim. Bunun üzerine Başkumandanlık yaveri Salih Bey oraya gitmiş ve Başkumandanlığın işgal edeceği mahalleri tahdit etmiştir. Bunun da şamil bir şekilde olmaması temin olunmuştur. Yani ciheti askeriyenin kanun dairesinde olan hususata dair olan tedabir iltihaz edilmiş ve her türlü tedabiri zecriye alınmıştır ve Fevzi Paşa Hazretleri ile oraya girdikten yine fevkalâde tedabir iltihaz edeceklerini beyan buyurdular. Ordunun inzibatının muhafazası bu gibi yolsuzlukların şiddetle önüne geçmekle mümkün olabilir. Bu hususta da vekillerinizin en şedit tedabir iltihaz edeceğine emin olabilirsiniz.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Başkumandan karargâhı diyorsunuz. Öyle bir karargâhın İzmir'de

mevcudiyetine ne sebep vardır? Yani orada böyle bir şey ihdasına sebebiyet veren hal nedir?

KÂZİM PAŞA (Devamlı) — Efendim, arz ediyim. Henüz ordu hali hazariye aydet etmemiştir. Orada henüz ordu mevcuttur. Hali harb'in devanı etmesi muhtemeldir. Nasıl ki Erkânı Harbiye oraya gitti. Yeni vaziyete göre birtakım tertibat daha alınacaktır. Başkumandanlık karargâhının da bu noktaya nazardan, İzmir'e girmesi varittir. Başkumandan Paşa Hazretleri oraya gittiği zaman karargâh olmak üzere boş emvali niyetle hinalarından bir kaç tane tefrik ettirerek içindeki eşyaları girip şu bu yağma etmenek için talih muhafazaya aldirdıkları, yani karargâhın şeysi henüz orada değildir! ve fakat oraya gittiği zaman hangi noktada kalacağı taayyün etmemiştir.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Efendim, Erkânı Harbiye Reisi orada bulunduktan sonra Başkumandanlığın orada bulunmasına ne hâcet?

ŞEVKİ BEY (İçel) — Reis Bey, Allah aşkına otursunlar, rica ederim, dinliyelim.

KÂZİM PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Karesi) — Efendim, İsmet Paşa Hazretlerinin cebhe karargâhlarıyla bazı tadilat yapılması düşünüldü ve bazı kararlar da iltihaz edildi. Cephe kumandanlığına değer bir zatın tayininden ise zaten doğrudan doğruya hareketi harbiyeden mesul oldukları için oraya gelip henüz oradaki Cephe Kumandanlığı vazifesini ifa etmek, henüz de bu teşkilâtı yapmak için karargâhını İzmir'e naklelmıştır. Erkânı Harbiye Umumiye Reisi ve aynı zamanda cephe kumandanı vekilidir. Ve teşkilâtı da orada yapacaklardır.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Efendim, karargâhı olacak emvalini emriye yok mu?

KÂZİM PAŞA (Devamlı) — Efendim, bir nevkî ciheti askeriyeye işgal etmek istediği zaman o hinaları Hükümetten ister. Hükümet te ya metruk hına gösterir, yahut iyi bir hına gösterir. Ciheti askeriyeye de orasını işgal eder.

REİS — Efendim, müsaade buyurunuz. Daha yedi kişi celsei hafiyeye için söz almıştır. Celsei aleniye için de yirmi beş kişi söz almıştır.

HASAN FEHİMİ BEY (Maliye Vekili) (Gümüşhane) — Bir şey arz edeceğim efendim.

REİS — Müsaade buyurunuz Maliye Vekili Bey, Renteniz söylüyeyim, siz de söylersiniz. Efendim, celsei hafiyeye müzakereatinin kâfi görülmesi hakkında iki takrir vardır. Celsei hafiyedeki müzakereyi kâfi görüp celsei aleniyeye geçilmesini kabul edenler tüften el kaldırsın.

HASAN FEHMI BEY (Devamlı) — Efendim, celse hâliyede bir şey arz edeceğim, istirham ederim.

REİS -- Roye koymuyorunı. geriye alıyorum efendim.

HASAN FEHMI BEY (Devamlı) — Efendim, İzmir'de bütün evler ısgal edilirken, İzmir'deki bütün oteller yandıği için valî bir ev tefrik etmiş «Misafirhane» olsun diye. Bir aralık Sulh Konferansının İzmir'de inikadı yayması vardı ki, biz de arzu ediyorduk. Onun için en yüksek evlerden bir tanesini eşyasını mobilyesini tespit ettirecek tefrik ve muhafaza ettirdi, misafirhane halinde. Maliye Vekâletine tahsis edilmiş ev yoktur. Bendeniz bir iki gün orolda kaldım, sonra o eve naklettim. Çıkarken de Valî Bey'e dedim ki, içerisinde hekeç olmak üzere bir menur vardır. Tespit edilen eşyanın değerleri de o menurun mesuliyeti altında. Çünkü evin eşyası çok yüksek bir eşyadır, yine bunu misafirhane olarak tutunuz. Vekillerden süferadan bir misafir gelirse misafirhane halinde istimal edilmiş üzere muhafaza edersiniz, dedim. Yoksa Maliye Vekâleti için ev tefrik edilmiştir. Yani bir misafirhanedir, o da Hükümetin tahtı emindedir. Bunun esası da Sulh konferansı orada inikat ederse onun için tefrik edilmiş bir evdir.

REİS — Efendim, Hilmi Bey kifayet hakkında söz söyleyecek.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Arkadaşlar müzakere... (Patirular)

Lütfi Beyefendi, hiç olmazsa ayaklarıyla patirü yapıcaya kadar, bir az da sakallarını ellerine alarak

dinlemesü lazımdır. İstirham ederim arkadaşlar müsaade buyurun.

REİS — Makki kelam verdim size efendim, devam buyurunuz.

TUNALI HİLMİ BEY (Devamlı) — Böyle hakki kelam mı olur? Rica ederim.

Arkadaşlar, milyonlar ve milyarlardan bahsolutuyor ve milyonlarca kardeşin hayatı mevzubahis oluyor. Arkadaşlar kifayetin aleyhündeyim. Çünkü söyleyeceğim sözler çareye taalluk eder.

REİS — Kifayetin aleyhinde söyleyin.

TUNALI HİLMİ BEY (Devamlı) — Mahkûm arkadaşlar çare hakkında hiç biriniz taraftardan bir söz söylemişsiniz. Maalesef Resat Bey arkadaşımız da o noktaya temas edememişlerdir. Binaenaleyh müsaade ederseniz maksadımı gayet kısa söyleyeyim. (Kifayetin aleyhinde söyleyin sesleri). Müsaade ederseniz diyorum. (Olmaz sesleri).

REİS — Efendim, müzakerenin kifayeti aleyhinde arkadaşımız söz söylediler. Mevcut bakılır de yalnız hafı celsedeki müzakerenin kifayeti hakkindadır. Hafı celsedeki müzakerenin kifayetini roye koyuyorunı. Kabul etmezseniz müzakereye devam edersiniz. Hafı celsenin kifayetini kabul edip aleni celseye geçilmesini kabul edenler lütfen el kaldırsınlar. Fikseriyette kabul edilmiştir.

Efendim celse aleniye geçiyoruz.

3 üclü Hafı Celsenin Müzamu

530 sayfa

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

25 Kanunuevvel 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK TULĀSASI	1146
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	1146
1. — <i>Luzan konferansı hakkında İcra Ve-killeri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Beyin izahı.</i>	1146:1163

Cilt : 25

162 nci fıkka, 3 ncu Celse

YÜZ ALTMIŞ ALTINCI İNİKAT

25 Kâcunuevvel 1338 Pazartesi

ÜÇÜNCÜ CELSE

Açılma Saati : 2.35 (Sona)

REİS : İkinci Reis Vekili Musa Kazım Efendi

KATİPLER : Şikymaa Surri Bey (Yozgat) İbrahim Bey (Mardin)

REİS — Celse açılmıştır. Celsenin hali olmasını
reyinize arz ediyorum : Kabul edenler ellerini kaldır-
sın... Kabul edilmiştir.

Zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YÜZ KIRK YEDİNCİ İNİKAT

29 Teşrinisani 1339 Çarşamba

İKİNCİ CELSE

Reisi Sanı Dr. Adnan Beyefendinin tahtı Riyaset-
lerinde bilinikât zaptı sabık hulâsası kıraat ve aynen
kabul olundu. Maliye Vekili Hasan Beyefendi mema-
likî mustahlasa ve emvalî metruke hakkındaki beya-
natına devam ederek teneffüs için celse tatil olundu.

ÜÇÜNCÜ CELSE

Adnan Beyefendinin tahtı Riyasetlerinde bilinikât

emvalî metruke hakkındaki müzakereye devam edildi
ve kâfi görülerek celsei aleniyyeye geçildi.

Reis	Kâtip
Reisisâni	Antalya
Adnan	Halil İbrahim
	Kâtip
	Lâzistan
	Osman

REİS — Zaptı sabık hakkında mütalâa var mı?
Zaptı sabıkı aynen kabul edenler, ellerini kaldır-
sın... Zaptı sabık aynen kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — *Lozan Konferansı hakkında İcra Vekilleri
Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Beyin izahatı.*

REİS — Auyurunuz Rauf Beyefendi.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Ke-
rsi) (Sivas) Efendim, bundan evvel iki aleni cel-
sede Lozan konferansında cereyan eden müzakeratın
hulâsalarını Heyeti Âliyenize arz etmiştim. Son mar-
zâtımda vaziyet tebellür edemediğini ve ettirilemedi-
ğini ve yekdigesine girift şeklindeki mesail üzerinde
müzakeratın devam etmekte olduğunu arz etmiştim.
O günden bugüne kadar Hariciye Vekâletine ve Hü-
kûmetimize bu babta gelen mesaili muhtelifeye ait
hulâsalarını Heyeti Âliyenize arz edeceğim. O günden
bugüne kadar Hariciye Vekâletine ve Hükümetinize
bu babta gelen mesaili muhtelifeye ait hulâsaları He-
yeti Âliyenize arz edeceğim. Lozan ile Ankara ara-
sındaki muhaberat, hakikaten arkadaşlar, endişe bah-
şolacak kadar sabat cereyan etmektedir. Resmî kanal-
lardan şikâyetimizi tekrar ettik. Ayrıca murahasamız

da teğebhusatı lâzimedede bulunacaktır. Telgraflarda te-
kaddüm ve teahhur gittikçe çoğalmaya ve aynı za-
manda şifrelerin en mühim kısımlarının bir kaç satır-
ları halledilemeyecek şekilde gelmişlerdir. Bittabi bu
hususla ve şüphesiz mukabil tarafta murahasalarımız
müşkülât görmekteyiz. Vaziyeti tahlil edemiyorlar.
Buna karşı kuryelerimizi takibe başladık. Muhabera-
tımızı tashihen u vasita ile de teyit ediyoruz. Böyle
olmakla beraber Heyeti umumiyesi hakkında Heyeti
Âliyenizi son vaziyetin vasıl olduğu kademeye katar
malumattar edebileceğimi zannediyorum. Fasil fasıl
hulâsaları Heyetinize arz edeyim.

(Konferansta mevzubahis olan maliye umuruna
dair olan kısım okundu) (1)
yani murahasalarımızın mukabil tarafın tekliflerine
karşı iddia ettikleri, yani şimdi okuduğumdur. Muka-
hil tarafın teklifine gelince müttelifler hükümetimiz

(1) Belge bulunamamıştır.

den otuz milyon altın lira işgal masrafı istiyorlar. (Gürültüler)

DURAK REY (Erzurum) — Dinleyelim de ondan sonra cevap verelim.

HÜSEYİN RAUF REY (Devanla) — Harbi umumî esnasında tedavüle çıkarılan evrakı nakdiyenin bir tertibinin mukabil olan altınlar ki malumu şiniz musadere etmişlerdi. Bunları da şimdiden mahsup etmek istiyorlar. (Handeler) Kendi tebaalarına ait şahsî zararları şimdiden istiyorlar. Tabii murahhaslarımız bunu gülmüş bulmuşlardır; hiçbir suretle işgal masrafı kabul etmemişlerdir; bilâkis hize, işgalleri yüzünden verdikleri zararın tazmini lâzım geldiğini söylemişlerdir. Şahsî zararlar hakkında müteakabilen zararların tazmini esas tabii muvafık görülmüştür. Tekrar ediyorum :

(Tebaamız hakkındaki zarar ziyan kısmı ukundu) (1)

Tevsiye için bir hazine tahvilâtı çıkaracakmışız ve ashabi matluba verilecek bu hazine tahvilâtına karşılık olmak üzere yeni teminat gösterecekmişiz. Ayrıca tabii komisyon memurlarının nişanlarını da biz verecekmişiz. Bunun hepsini teninen bu komisyonu teşkil eden memurine de masuniyeti hayatiye, yani siyera gibi masuniyeti siyasiyeyi haiz olacakmış. (Onuh sesleri) Esnayı harpte kendilerinden gayri memleketler halkına teminat olarak gösterilen menabi vesaireyi de keenslemeydik. On addedeceklermiş. Bir malumat telimimize olarak ihvas etmişler. O da, gıyâ Fransız murahhasları son dakikada bu işgal masraflarından şerfi nazar etmek için hükümetlerinden emir almışlardır.

HACI ŞÜKRÜ REY (Diyarbakır) — Ben çok edepsizlik edenler de Fransızlardır.

HÜSEYİN RAUF REY (Devanla) — Dünyanı Umumiye mesailinden 1917'e kadar olan harçlarınıuzı hududu millîmiz haricinde kılacak olan memalike tevziini kabul etmişlerdir. Biz ise 1918 senesine kadar tevziini talep ediyoruz. Hımmı onlar kabul etmiyorlar. Mukabil taraf tevzi mevlâ muhtibud, biz muhtelil usulünü tevziatta kabul ediyoruz. (Amalyamadık sesleri) Efendim, dünyanı umumiye tevziatında mutahhasvını maliye mutahhasvılarınuzı muhtelil eşkâl tavsiye ettiler. Yani memleketlerin hududu milliyemiz haricinde kalan akumının varidatlarına göre borçları tediyet etmek var, nufusuna göre, nisvahi sathiyesine göre ve daha sairine göre borçları tediyet etmek var. Nizimkiler bunun halitasından bir şebil çıkarıyorlar. On-

lar bir nişbi usul söylüyorlar. Bu herhalde tahvilât noktai nazarından bir terküptür.

Bankacıların tevzi meselesine gelince : Yani harbi umumî esnasında tedavüle çıkardığımız evrakı nakdiyenin de bu meyanda tevzi ve Berlin konferansında esasları kabul edilmiş olan Dünyanı Umumiye beka yasasının da mahsup edilmesini teklif ediyoruz. Kabul etmiyorlar. Mamafih esasta anlaşılmalı bir nokta varsa o da Dünyanı Umumiye üzerinde nişbeti varidat usulü ile olmuştur. Kumisyonlarda, encumenlerde bu esas üzerinde ulduğı anlaşılıyor. Evrakı nakdiye meselesi, Dünyanı Umumiye istikrarı dahilî mesaili ve bunlar gibi emsalinin taksime ihali henüz muallaktadır. Dünyanı Umumiye İdarcesinin tanındığına dair muahedeye madde dercini talep ediyorlar. Biz ise katıyen reddediyoruz. Dünyanın heyeti umumiyesinin Frank üzerinden tespit ve tediyesini biz teklif ediyoruz. Onlar kabul etmiyorlar. Bu yüzden maliye hususatinin tespiti için teşekkül eden tabii komisyonlar müzakeresi ilerleyemiyor. Halî tevakküftadır.

Gümrük meselesine gelince : Müzkuku mütetarıye ve mütekahile üzerine gümrük usulünü iddia ediyoruz. Hımmı esas itihariyle kabul eder gibi görünerek muvakkat bir rejimden, yani usulden bahsediyorlar. Hımmı projemiz şudur; halihazir tarifemizin beş sene müddetle altın para üzerinden tabii, iki sene zarfında yeni tarife hazırlayıp, her devlete münferiden mukavele ticariyeye girmek, mümssili dahilde istihsal edilen eşyada aynı resim almakla tarafeyn yetkilerine en ziyade nazil muvade millet muamelesi tabii olmak. Bizce mahsus altın ihracı ve muhtelil memnuiyetini idame cylemek ile istihlâki dahilî resimuna eliyem tabii eşyayı tashih ve beş sene müddetle muhafaza etmek. Onların teklifi şu tarzda miş etlendeni

1. İki sene müddetle rayıç usulünü vesafî % 1 ramla ve % 21'den fazla resim almamak.

2. İki sene zarfında Türkiye'nin hazırlayacağı tarifeyi onlara tebliğ onlar muvade ederlerse meseleyi hüküme havale etmek. (Onuh sesleri) Tarife % 15 ilâ % 21 arasında olacak ve % 15 mercî olacaktır. Mukaveleci ticariye meselesine başlamakta beraber itihâf olunamazsa veyahut onlar bargeçmek isterlerse % 15 tarifeye devam etmek hakkı memnuiyet olmamak ve en ziyade nazil muvade millet muamelesi yapmamak .. İthalat ve ihracat için devletler arasında muvade yapmamak, dahilde mümssili olmayan eşyaların muhtelil resim almamamak istiyorlar.

Kapitulasyonlar meselesi : Eski usulün yerine diğer bir usul itemesi mevzuatıdır. Mukabil tarafın idkian,

(1) Belge bulunamamıştır.

bunlar yek cihet olmayıp muahedatı mustemi bulundugu, hatta sabık mütteliklerimizden Aimanlar hile lağvını sendettiğini söylüyorlar. Bu hususta üç komisyon teşkil edilmiş, birisi ecnebi eşhas için mülki ve manevi şeraii kanunıye. İkincisi idare-i iktisadi noktai nazardan cemnibin şeraii kanunıyesi. Üçüncüsü: asarı atikanın taharri mesaili. Bunlar hakkında görüşülmek üzere üç komisyon teşkil edilmiş. Biz kanunlarımızın herkes için teminatı kâfil olduğunu, tali komisyonlarda müstakil milletlerin ihtiyacatına taluk eden mesaili müzakere edebileceğimizi serdetmişizdir. Bu hususta teklifatınız herveçhi şudur :

1. Ecnebilerin mahkemelerimize ciheti muracaatı hakkında ancak şu derecesinde kuyudata tabi tutulup teminat akçası kuyudatına tabi olmamak, tebbaa derecesinde yani bizim tebnaımız gibi kefaleti müteselsileye tabi olmamak, kefalet akçası alınmamasıdır. Hatta bunda da bir hile yapmak istiyorlar. Mesken yası iramet vesikası göstermekten bile kendilerini varesta bırakmak istiyorlar.

2. Reynelmilel mahkeme-i daimi tarafından teklif olunacak hâkimlerin Türk adliyesine iltihak ile cemnibe ait mesailde bizim hâkimlerimizle teşriki mesaili salâhiyetini haiz olmaları.

3. Bunların kavanimimizi ihtiyacatı usriyeye göre tespit etmek üzere islâhat lâyhalarını ihzarda bir vazifeye sahip olmaları. Ecnebi hâkim usulünü prensip itibarıyla reddettiğimizden mesaili adliyeye hâjnamamıştır. Ecnebilerin kasabalar haricinde araziye ademî tasarrufu ve bazı mebaninin tebnaımıza lüzumu hasnı hakkında metelibimize karşı ısrar ediyorlar. Kapitülasyonlar hakkındaki mesail de bu derece dedir.

Akalliyetler mesaili : Bu mesail hakkında komisyonlarda ciddi münakaşat cereyan ediyor. İrfâ ve İisani akalliyet teftiriki kabul etmiyoruz. Gayri müslim akalliyetler diyoruz. Son tekliflerinde Ermeni yurdu tayyedilmiştir. Fakat haremlerdeki kadın ve çocukları istiyorlar. (Hâlâ mı sesleri). (Taharri mazmuru göndermeler sesleri). (Handeler) Alelumum akalliyetler hakkında Avrupa muahedatındaki kavaidi umumiyeyi bize kabul ettirmek, affı umumî ilan ettirmek ve ledethacc askerlikten affettirmek, sebestî seyyahat, emlak ve hukuklarına tesir edecek tedabirin ademî vazını bilhassa istiyorlar. İstanbul'da ve Yunanistan'da Rumlara ve Türklere ait akalliyet hususiatının tatbikına bir heyet tarafından teftikına ve sulhtan sonra Cemiyeti Akvama girmek arzusunda olduğumuzu ve noktai nazarımızı o vakit bildireceği-

muzi beyan ve hristiyanların bedel ile askerlikten muafiyetini reddettik. Muahedatı umumiyede mevcut olan ahkâmın müzade hilcumla mevcut olarak durdukları hep reddediyoruz. (Bir ses - Aferin). (Diğerlerini kabul mu sesleri) Başka ne beklediniz efendim? Kabaak İstanbul Rumları 1918 senesine kadar şehir emanetinin hududu dahilinde mukayyet olanlardır. Sihibiye mesaili :

HACI ŞUKRU BEY (Diyarbakır) — Cunda hatırlan nedir?

MÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) — Neticede kullasaten arz edeceğim.

Fransız heyeti son dakikada ısgal masarifinden sarfınazar ettiklerini bildirmişlerdir. İstanbul'da mevcut heynelemel silbiye komisyonlarını daha ağır şekilde teklif ediyorlar. Biz ılgasında ısrar ediyoruz.

Şirketler : Kanunen Osmanlı tabiiyetindeki kumpanyaları ecnebi adlettirerek bunlar için tazminat istiyorlar. Biz kumpanyaların ecnebi ad ve tazminat istisini reddediyoruz. Bu husule ile muallaktadır.

Kapitülasyonlar ve seyri sefain mesaili : Kavaidi umumiyeye tesfikân serbestii seyri sefain ve İngiliz nuzahhasının müdahalesiyle garp olarak efendiler, kabotaj hakkımız kabul olunmuştur. (Anlayamadık sesleri) Malumun âliniz, müsaade ederseniz kısaca izan edeyim. Efendim, kendi sevahilimizde iskeleler arasında işleyecek sefainin, Osmanlı savağına hasnı hukuku hakliyet dahilindedir. Küçük de büyük de malumun âliniz şimbiye kadar bunlardan kısmii ve kapitülasyon namı altında cemnib istifade ediyor ve biz de ticareti bahriye bir yüzden istifade edemiyorduk. Hukukaten bu çok büyük muvaffakiyettir. Ticareti bahriyemiz noktai nazardan sayanı şukran bir muvaffakiyettir. Bundan sonra Marmara havzasında Osmanlı sancığı (Türk sesleri) seyri sefer edecek yani mensup ulacağı şirket ile limanların hepsi bizim sevahilimizde bulundukça oraya Osmanlı sefaini sefer edecektir.

Şimentifer, posta ve telgraf ve telsiz telgraf hususunda bizim şimbiye kadar ıstirak etmediğimiz beynelemel mesaili ve mukarrerat kabulünü teklif ediyorlar. Tarafımızdan kabul olunacağı tahii heynelemel mesail kabul olunacaktır.

Redineler meselesi : Yunanlılar elindeki rehinelememiz derhal iadesi esas itibarıyla tabarrür etmiş, bunu müteakkip üserainızı iade edeceklermiş. Bizim taraf da, üseramız oradan geldikten sonra Yunan üserasını sulhün akdinden evvel iade edeceğiz.

Boğazlar meselesi : Boğazlar hakkındaki mütteliklerin verdikleri projeyi aynen okuyacağım efendim.

Tabii hulûsa olacaktır. Boğazlarda ve Marmarada serbestli müdürü menedecek daimi ve askeri ve bahri tesisat olmayacaktır. İstanbul Boğazında yarıklar Şile - Darica - Kebbaze ve garben Akpınar - Kazlı - çekmece hattı hududuna kadar Çanakkale Boğazında Tekfurdagi ve Karacatal burnu hattının deniz şarkı- sındaki hattın ve Gelibolu şibecizresi, Karabiga - Caga - eski İstanbul burnu hattı hududuna kadar gayri askeri bir hale vazolunacaktır. Jandarmadan başka burada asker bulunmayacaktır. Marmara adaları, Limni, Bozcaada, Imroz gayri askeri hale konacaktır. İstanbul'da tarzi teslihi serbest on iki bin kişilik bir kuvvete sahip olabileceğiz. Sefaini ticariyenin harp ve sulhte mürurları serbesttir. Hali sulhta Karadeniz devletlerinden en kuvvetli donanması olandan fazla olmamak şartıyla her devlet sefaini harbiye geçirebilecektir. Karadeniz devletleri sefaini harbiyeyi tamamen ilga ederlerse devletlerin her birini 10 bin tonlardan fazla olmamak üzere üç gemi geçirebilmeleri hakkı olacaktır. Hali harpte Türkiye muhasıması olursa her türlü tedabir tedafiiyeyi ittihazda serbest olacaktır. (Ne ile sesleri) Fakat bitirata sefainin mürurunu temin edecek Türkiye bitaraf kahraman harp bir devlet bütün kuvveti bahriyeyiyle bir tarafını diğerine geçebilecektir. Harp gemilerinin fasıla ile geçmesi evası yoktur. Beynelmütel bir komisyon boğazların seyri seferini tanzim edecektir. Biz İstanbul ve Marmarada haskinlara karşı teminat istiyoruz. Küçük harp sefinelerinin iki boğaz arasında tehlike teşkil etmeyecek ve hile tahdidini istiyoruz. Harp ve sulh zamanında ticaret sefaininin serbestli mürurunu kabul ediyoruz. Türkiye'nin dahil olacağı veya bitaraf kalacağı aliyah tahtında hukuku mahsusla istiyoruz. Tuna komisyonu gibi beynelmütel bir komisyon mevaddi esasvesasını teklif ettik. Marmara'nın kuyuttan ibrazını burada donanmamızın ve İstanbul'da tersanemizin mevcudiyetini istedik. İstanbul Boğazi tarafeyninde on hey kilometrelik bir mutakanın gayri askeri bir hale vazını kabul ettik. Çanakkale Boğazında, Anadolu tarafında 20 kilometre unukunda bir arazi Rumelinde Baklaburnu hattına kadar Gelibolu şibecizresi gayri askeri hale ifrag olunacaktır. Imroz, Bozcaada ve Limni'nin gayri askeri olmasını kabul ettik. İstanbul ve mühakatının şimendifer hatlarının asker nakliyatında istifade edeceğiz. Mütehasısalat Marmarada Tahtelbahirle torpil endahına mahsus tertibatı istiyorlar. Prens adaları ki. Büyükada, Heyheliada, Kinalıadalarına tesmiye ediyorlar. Bu kuyuttan azade olmasını kabul ediyorlar. Fakat Imralı adaları için mütehasısalatına müracaat edeceklerdir. Marmara için kuyut yok-

nur. Tahtelbahirlerimiz serbest olacaklardır. Donanmamızın gayri askeri kısmında serbestli hareketi, demir atması kabul edilmiştir. Marmara'nın Anadolu sahilinde hiç bir kayıt olmamasını kabul ediyorlar. Fakat Rumeli sahilinde hiç bir top, torpil hataryasının konulmasını şart koydular. Yunan donanmasının da gayri askeri adalarda, gayri askeri Yunan adalarına demir atmasını ve efradın adalarda talim etmesini istiyorlar. Donanma, donanmamızdan Tahtelbahirlerin Vasington konferansı kuyuduna tabi olduğunu söylüyorlar. Malumu âliniz Vasington'da Aksayi Şark Komisyonu içtima etmişti. Burada inşaatı bahriye hususunda nisbetleri dahilinde tahdidat kabul ettiler. Buna tabi olmak istiyorlar.

SALAHATTIN BEY (Mersin) — Dahil olanlara...

HÜSEYİN KAUF BEY (Hariciye Vekâleti Vekili) (Sivas) — Yavuzun kendilerine radesinde ısrar ediyorlarmı?

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Sultan Osman'ı veriyorlar mı?

HÜSEYİN KAUF BEY (Devamlı) — Garip olarak Resadiyenin torpil şeyi meselesi dolayısıyla on bin lira alacakları varmış. Bilvasita onu istemişler. (Handeler) Ordu mevaddi askeriye ve bahriye olmayacaktır. Yani şimdiye kadar ordumuz donanmamız için yukarıda arz ettiğim ve hile tahtelbahirlerden başka hiç bir kayıt tasrih edilmemiştir. Boğazlar komisyonu İstanbul'da bizim tahti riyasetimizde düveli muazzama. Karadeniz hükümetleri, Yunan ile atıyen Amerika murahhaslarından murekkep bir komisyon murura ait hidematın meselü, fener, kılavuz, şamandıra gibi hidematın husnü cereyanına emniyet ve gayri askerilik ve serbestli mürur kaidelerinin tatbiki muhafaza olunup olunmadığına sefaini harbiyenin tahditatına nazaret edecektir. Biz Yunan'ın vücuduna itiraz ediyoruz. Buna her şeyden evvel tahammülümüz olmuyor. Murahhaslarımız hakikaten Yunan murahhaslarıyla karşı karşıya gelince, çok asabileşiyorlar. Bazı Avrupa mahuatında gördüğü gazeteler düveli müttelikaya tavsiye ediyorlar. Diyorlar ki, düveli müttelika Yunanlıları konferanstan çıkarsa ve yerlerine bunların müdafiasının diğer devletlerden birisi kabul etse çok iyi olur. Çünkü İsmet Paşa ve refikeleri bizimle konuşurken, gayet centilmen iken Yunanlılar araya girince hiddetleniyorlar ve hamle ediyorlar. Konferansın selameti cereyanı için bunlar çıksa daha iyi olur diyorlar.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Tabii değil mi ya? Rahmani ile şeytani bir arada yaşayamaz

SAİP BEY (Urfa) — Rıza Nur Beyle Venezilos arasındaki meseleden bahsedin .

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendim akaliyetler meselesinin hini müzakeresinde, tali komisyonda sui tesadüf. Rıza Nur Bey arkadaşımızla Venezilos'u karşı karşıya getirmiş ve Rıza Nur Bey kendisine has bir şekilde Venezilos'a taarruz etmiş ve gürültü büyümüş ve Reis. komisyonu talile mecbur olmuş.

REFİK BEY (Konya) — Orada hiddeti ilerle yip de gırtlğından boğsa idi daha iyi olurdu.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Devam ediyorum efendim. Gayri askerlik ve serbestli mürur esası, ihlâl olunursa azadan biri Cemiyeti Akvam Meclisine müracaat edecektir. (Hanedeler), (Mağallah sesleri) Bu Meclisin ekseriyeti ârâ ile vereceği karara göre tayin olunacak tedabiri itihaz edecekler; ittifakı efkâr olmazsa, yani karar müttefikan olmazsa, Hıye ti Umumiyyenin sulüsani ekseriyetle vereceği karar münferiden tatbikte muhtar olacaklardır. Biz, boğazlar meselesinde tahkimattan vazgeçmek, bunu yalnız sahile değil bir miktar da dahile teşmil etmek, harp gemilerinin müruru gibi tedakürlikler yaptıktan sonra geçit hakkında mütteliklerin projelerini de kabul ettik. Fakat Yunan dopanmasının Boğaz karşısına gelebilmesi ve Yunan adalarında bulunması gibi teferruatı kabul edemeyiz. Anadolu'da ve Rumeli'de Okudüğüm murahhasların mutalâatıdır . bir güne tahdidatı askenye olmamasını ve bizzat İstanbul'da bir kordü bırakılmasını ve Marmara'nın Anadolu sevâhlinin bilâkaydû şart takviye ve tahküm edilebilmesini Marmara'da tahtelbahirlerimizin müstakil ve faal olması suretiyle eshabı kâfiyei mudafaa ve binaenaleyh emniyet tesis edilmesini istiyoruz. Onlar Gelibolu'da muhtelâ bir kıta, yani top bulundurmamızı reddediyorlar. İstanbul'dan istasyoncülerin çıkarılmasında tereddüt ediyorlar. İmroz adası verilmedikçe Bozcaadayı kabul etmiyoruz. Bugün mesele murakabe meselesi etrafındadır. Biz Boğazlar Komisyonunun vezaifini meseleci esası yapıyoruz. Serbestli mürur lâyihasındaki ahkâmın hüsnü cereyanına ittıladan başka vazailin gayri askerliği murakabeye teşmilini reddediyoruz. Diyoruz ki, Boğaz tahkimatı bidayetinde hep beraber tahrip olmuştur, boğazların aşık oluşunu ilân edeceğiz. Gemilerin geçmesi için nizamnameleri tayin eyledik. Harp gemilerinin dahi geçmesi için tonitro nisbetlerini muhafaza etmek üzere beynelmilel boğazlar komisyonunu kabul edeceğiz. Fakat bundan başka hiçbir murakabe kabul etmeyeceğiz. Gayri askerlik vesaire kâmilan bizim muahede ile taahhüd-

lümüze tabi olmalıdır. Bu meseilin aleyhimize sebebi müdahale olmasına tahammül edemeyeceğimizden mesele, muallaktadır ve henüz halledilememiştir. Komisyonlar, yalnız sefaini harbiyenin müruruyla alakadar olmalıdır. Berri ve bahri meseilin senede bir defa bizim zabıtlarımızın de iştirakiyle atâsemiller tarafindan muayenesi reddi katımız karşısında bu mesele de hâyile kalmıştır. İntay edilememiştir.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakir) — Boğazlar hakkında Nuslar ne söylüyorlar Beyefendi?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Evvelce de arz etmişim. Onlar tamamıyla kapalı ve Türkler elinde bilâkaydû şart kalmasını istiyorlar. Halbuki Mısaki Millimizde, esas itibarıyla, boğazlardan münakalatı bahriyenin serbestli mürurunu kabul etmişizdir. Onlar da Moskova muahedesıyla bizim Mısaki Millimizi tasdik ve kabul etmişlerdir. Bugün vaziyet .

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakir) — Musul meselesi.. Beyefendi, hiç söylemiyorsunuz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Söyliyeceğim efendim, lütfedersiniz, sorarsınız arz ederim.

Bugün vaziyeti, tasvir etmek lâzım gelirse, Sulh konferansının bugün vaziyeti, müttelikler bize eski idarede tasvip etmediğimiz bütün kelimeleri kaldırıp onların yerine transit, yani geçit devresi namı altında ve yeni bir usulde ve fakat ekseriyetle daha gıdultlu ahküm koymak istiyorlar. Mali, adli, mesailde, akaliyetler hususunda vesireden hep bu fikir hâkimdir. 1918 senesindeki gâkbiyet ve hâkimiyet fikirlerini muhafaza ediyorlar. Geçenlerde hibvesile arz etmişim; zihniyet farkları vardır. O farklar tekarrüp etmedükçe, hallolunmadıkça, sulhün ahdi ihtimali pek uzaktır, diye arz etmişim. Son gelen şokli tasvir de onu gösteriyor.

Sarıyen müttelikler İstanbul'da murakabe lârin dedirler ve umumiyetle geruk akaliyetlerde ve gorsak diğer mesailde murakabe tahmil etmek istiyorlar. Hermon her meselede dayandı kaldı. İfadelerini kullanyorum . eski usul muaddel bir Sevri muahedesi yapmak istiyorlar. Biz ise her meşeni ve müstakil millet gibi bir sulh yapmak istiyoruz. Sulh olmak için bizim hukuku hayatıyomızı onların kabul etmesi ilk şartı mübramdır. Asgari merallibimizden nasu edemeyiz. Bugünkü düşünceler efendiler maalesef arz ediyorum, müsber bir hedefe doğru müteveccih değildir. (Anlayamadık sadaları) Müzakerenin bugünkü şekli müsber bir hedefe müteveccih görünmüyor ve vaziyet hakikaten şükûnetle telâkki edilecek ve etrafıyla dü-

sunülecek derecede ağırdır. arkadaşlar.. Musul meselesi ne şekildedir buyruldu; ona da kısaca cevap veriyim. Musul meselesi bugüne kadar resmi telâhlerde konuşulmadı. Musul hakkında İsmet Paşa sureti hususiyede gerek İngiliz Hariciye müsteşarıyla ve gerekse doğrudan doğruya Hariciye Nazırı ile temaslarda vaki olan yenilmez bir iman, bükülmez bir kuvvet ile Musul'u alacağız dedi. Mukabil tarafa vermeyiz dedi. İsmet Paşa her temasında bunda ısrar ediyor ve mesele henüz resmi bir belgeye konulmuş ve kasbi kâhıyet emenmiştir. Son bir mektup ile Lord Curzon Musul'u vermiyeceklerini İsmet Paşa ya bildirmiştir. Bu mektupta esbabı mucibe zikrelen bir rapor da vermiştir. Fakat henüz bize vasil olmadı tabii milletimizin, Meclisimizin emeli ve misaki millikliği kaydı sırih, Musul'un akıbetini tayin ve takdir etmiştir. Hiç şüphesiz Allahın avni inayetiyle Musul'un, mukadderatı inşaallah, o. olacaktır. Bundan başka bir şey olmayacaktır.

OMER LÜTFİ BEY (Karahisarı Sahip) — Suriye hududu meselesi?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendim. Suriye hududu meselesi hakkında müsaadenizle tafsilât vermiyordum. Yalnız bazı arkadaşların bana Hariciye Vekili sıfatıyla müracaatlarından hasıl ettiğim intiba ile nokrai nazarıma, bir kaç kelime ile arz ediyim. Heyet-i Murahhasamızın konferansa aziminden evvel Meclisi Âli measli umumiyeye meydanında Suriye hakkında cereyan eden şedit münakaşat Heyeti-i Murahhasamızı müşkülce bir vaziyete sokmuştur. Efendiler ya harp yapılır, yahut siyasai yapılır. Siyasette her istenilen şey, her zaman aşkıyan söylenmez. Söylenince hem kuvveti kalmaz, ve hem de aklı-yolü kalmaz. Bu ikisi kalmayınca, mesul olarak memur ettiğimiz, arkadaşlarımızın vâlâhiyehni elinden almış olursunuz ki, bu da doğru değildir. Bu itibarla bugüne kadar bu babta resmi bir muamele cereyan ettiğine dair mahumatını yoktur. Diğer cihetten bazı rûfakanın mahallerinden aldıkları telgraf ve mültilarlan ki, murahhaslarımızı muntazam haberdar ediyorsunuz. Meclisi Âlinizde sık sık, mevzubahis oluyor, ve okunuyor. Arkadaşlar, Antakya'lı kardeşlerimiz için bizim de kalbimiz kanıyor.. Tabii istikametine, meselesini sizin emelinize tevhit etmek isteyen ve şüphesiz sizin fikrinizde olan murahhaslarımız düşünüyor. İsmet Paşa ile Avrupa'ya temasında teşebbüs etmiştir. Fakat çok rica ederim, aleni celsüde bu mesele, suallerle, takrirlerle mütemadiyen karışılacak olursa husnü nâhicce vermeyeceği kanaatımdayım. Bundan başka Tu-

nalı Hümi Bey arkadaşımızın sual takriri vardır. Bunun aksarını Sulh konferansına taalluk ediyor. Bunun için bunu müsaadenizle hafif celsüde arz ediyim. Şu nu nazarı dikkatli âlinize arz ediyim ki arkadaşlar, benim amelüm, arzüm, her aldığım haberi vaktü zamanıyla arkadaşlarıma arz etmek isterim. Fakat bunun hem imkânı yoktur, hem de mazarratı tevhit edeceğini zati âliniz de takdir edersiniz. Bunun için telhus ediyorum. Müsaut zamanda Heyet-i Âliyenize arz ederim. Bu mesele üzerinde sual takriri verip ısrar odınca beni, ve ben ikrahım olsem bile murahhaslarımızı müşkül mevkiye bırakırız.

REFİK BEY (Konya) — Gazetelerde görüldüğü üzere Hasan Beyin avdani meselesine dair resmi mahumat var mıdır?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Bendeniz fikrinizi arz ediyorum. Hatta teşebbüs edilse bile kabul buyurmazsınız. Yoksa bir şey talep etmiyorum. Tahminim budur. Kabul ve adanı, kabul size aittir.

Hümi Beyin suallerini madde bemaadde okuyorum: Yunanlılar Rusya'Jan, Kafkasya'dan, Anadolu'dan topladıkları Rum muhacirleri Garbi Trakya'mıza doldurmaktadırlar. Buna inumanalat için ne gibi müdir ve müfit bir teşebbüste bulunduk.

Bilvesile arz etmiştim; akâliyyet meselesini mevzubahis ederken Garbi Trakya'daki istıamları akâliyyet farziyle mubadele fikriyle ileriyeye süren Yunan murahhasların karşı müslumanların ekseriyeti tahire teşkil ettiğini iddia etmek ve biliyorsunuz, Trakya'da âra-yı umumiyeye müracaat edilmesini istiyoruz. Yunan muhacir getiriyor. Diğerini bilmem muhacir getiriyor, filan getiriyor, koyuyor. Biz protestodan başka bir şey yapamayız. Onu da yapıyoruz. Fazlasını beklemeyin.

«Bir taraftan Lozan'da Sulh konferansı vardır, diğer taraftan Şark ve Cenup hudutlarımızda İngiliz'lerin köylerimizi yakmak, binlerce kardeşlerimizi doğramak gibi melanetleri, yonâetleri vardır. Bunların konferansın muddeti içtimaiyesine kadar fasıla venimesi zımında ne yaptık?»

Efendiler protesto yaptık, mütemadiyen devam ediyorsunuz. Konferans akamete maruz olursa fiilen de yaparız.

«Lozan'dan gelen bir habere göre Başmurahhasımız İsmet Paşa bir Fransız gazetesine göya iulâlü tamme ile tespit edilmiş olmak dolayısıyla konferansa Suriye hududundan birtesedilmeyeceğini, Antakya muntabası ve telerruatına ait olan kırsıldaki ter-

yardı figana, bu babta Hükümetin malumu var mıdır?»

Malumalı yoktur.

44 ncü madde -- Fransızlar Anıakya mintikasınındaki kardeşlerimize pek haşin muameleleri ve hatta işkenceleri lâyük görmekte idiler bu nasıl dostluktur? Bu ecrklı hallöre son çekilmesi için Fransız Hükümeti nezdinde ne gibi teşebbüste bulunuldu?»

HACI ŞUKRU BEY (Diyarbakır) — Tınalı güvurdan dost anıyor.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Mustafa bey burursanız arkadaşlar, bu hususta Heyeti Atınızden bir ricada bulunacağım. Mebus arkadaşlarımızdan bazı zevat Hariciye Vokâletine müracaatta bulunuyorlar. Gerek Riyaset Makamı ve gerek Hariciye Vokâleti sıfatıyla bizzat muesser bir surette müracaat ediyorlar. Biz de teşebbüste bulunuyoruz. Fakat maatressüf bir iki defa müğkül ahvale düğrük. Madde tasrih edilmeden umumî surette filan yerde bu fecayı yapıyorlar diye müracaat ediyorlar. Biz de doğru telâki ediyoruz. Tabii başka türlü telâki edemeyiz. Tertük ettük, böyle bir şey olmamıştır, efendiler. Elim vaziyete düşüyoruz ve Hükümetinizin böyle vaziyete düşmesini siz de istemezsiniz. Geçen sefer de bilmem Suriyete engüzyon nezâletine taş çıkartacak gibi dikenli beşik yapmışlar, içerisine adam almışlar, işitrik. Bu fecayı rüyeleri urperiyor. Vallahi efendiler bunu tertük ettik. Bir şey çıkmadı. Madde tespit edin, üzerinde çalışalım. Efendiler, propaganda safnası başkadır. Fakat Hükümetinizden teşebbüs talep ettiğimiz mesaf busbutun başkadır. Bu hususta nazarı dikkâti âlünüzü celbe mecburuz. Bu hususta takibatta bulunuyoruz. Müsbet bir şey bulursak Jaima bunu düşünüyoruz. Bilhassa bendeniz Fransızların memuru mahsusu ile pek sıkı temastayım. Daima ikaz ediyorum, tasrih ediyorum. Kendileri de hüsnü telâki ediyorlar. Emin olunuz ki samimi olarak çalışıyorlar. İnşallah sulhu kati ile mesele esasından halledilmiş olur.

FAIK BEY (Cebelibereket) -- Rauf Beyefendi Avrupa hudutları hakkında bir poy buyurmadınız?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Avrupa hudutları hakkında evvelce maruzatta bulunmuş tum.

HASIP BEY (Maras) — Ben daha evvel söz almıştım, niçin bize söz verilmeyip te diğerlerine veriyorsunuz. Bendeniz ilk defa istedim.

REIS — Efendim, söz alanları yazdık, sizi de yazıyorum.

SALIP BEY (Urfa) — Efendim, Süleymaniye havâlisinde ve Şeyh Mahmut Riyasetinde bir kabine teşekkül etmiştir, bu ne derece doğrudur?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendim, Şeyh Mahmut bir zenci tarikatından, harbi umumide hakikaten memleketimize mücahedeyle hizmet etmiş ve nafi olmuş bir zatır. Bu zat mücahede den sonra Süleymaniye havâlisinde hulûl etmek isteyen İngilizlerin harakâti dolayısıyla nahosnidisini celbetmiş ve onlar tarafından tevkil ve nefedilmiş. Anıren İngilizler tarafından tade edilerek bir kabine teşkil edildiğini biz de işitlik fivzâmı, eşkâlini derin surette tertük ediyoruz, yakında icabederse noticeden de malumat veririz.

OSMAN BEY (İzmit) — Efendim, konferans netayicinin menfi bir cihete düğru gittiğini söylüyor sunuz. Demek ki, şu halde, diveli muhtelif sultân demek hususunda sanisini degillordır. Eger böyle ise harbin zuhuruna kadar şimdiden tedarik dimik üzere kullanacakları kuvvet taharrisiyle meşgul müdürler ve bulmuşlar mıdır?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendim, Osman Beyin ifadelatine bir kere cevap vermok için bir kere konferansın menfi cihete gittiğini söyledim. Sonra düşmanların zaman kazanarak kuvvet mi topluyorlar? Diyolar, Efendim toplayabilirler. Konferansın müsbet bir cihete giemediğini söyledim ve ifadelerimin heyeti umumiyem de nazarı dikkâti âlilerinizi celbetmiştir ki hali tevakkuf ve hali muallâkâdır. Bundan başka buyuruyorlar ki, zaman kazanarak kuvvet mi topluyorlar? Bizim bu hususta malumatımız olmaya da farz edilebilir, millerimizin kabiliyeti malumdur, mukavemet kabiliyeti malumdur, az mi imanı malumdur. Biz, her hale karşı muntazir ve hazırız.

HASIP BEY (Maras) — Beyefendi bundan evvelki aleni celsede Lonza konferansına alt boyanati âlilerinin sansüre uğradığını haber aldım. Sansüre uğradığını görüyoruz, niçin yapıyor efendim?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Arz ediyim efendim, malumu âlileri İstanbul malbuatına, ecnebi sansürü ilga edilmiş, binacnalbyh Mudanya muhavalesi mucihince vucutlarını kabul ettiğimiz kıtaat aleyhine vesaireye tevesül odacak olan şeyleri bizim tarafımızdan tayırdılmek hususu idi. Onu da yapıyoruz. Hatta elinle yapıyorum.

AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim, buradaki gayri müşhmeler gitti. Bütün memelikini alıp veyalut satıp gittiler. Halbuki Selânik Seraz, Manastır gibi bi-

zım namın şerhlerinizde bulunan zengin müstahabınların emvali menkuleleri terfettirilerde çıkarıldığında menkulelerine karşı ne göstereceğiz? İstisnâlı Rumlar kalacak mı? Mübadelede bir müzazene yapılmış mıdır?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devanla) — Efendim mübadele hakkında maruzatta bulunmadım. Başka bir şeye müttali değilim. Yalnız müayyen miktarlarda orada doğmuş, buyumuş 1910 senesine kadar şehre manetinde mukayyet bulunulmuş müayyen ve mübâfuz miktarlarda olan Rumların kalabilmiş imkanı vardır. Muhakkak değildir. Müsbet bir tevkifatı almamıştır. Ve menfi değildir.

MUSTAFA BEY (Kozan) — Hani tevkifat ve muallakiyetin zamanı ne kadardır. Kaç bin senedir?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devanla) — Hükûmetiniz aynı kanaattadır. Heyet-i Müzaheretimize yapmış izmarat buyurdunuz. Milletimize lâzım hakikaten millîtimizin hukukunu müdafaya kadar hepimizi iftihar edecekleri muktedir şahıslardır. Her noktada ciddîden müdafaaalarını mümkünel yapıyorlar. Şâhsîsen hem müfettiş hem münterim. Sullu kazası mümkün olacak olursa istimal ki efendiler, bizim vicdanımız şunu yapmadık diye müteessir ve müazzepe edilmeyecektir. Fakat buyurduğunuz noktayı meslek iftihar ederek surati mümkünel ile tatay ediyoruz. Mu rahhaslarımız da aynı gayeyi takip etmektedirler. Zannodiyorum ki karşı tarafın oyuncuğu oyun kal mamıştır. Binaenaleyh ya müttel ya inkıta var.

REİS — Buyurun Yusuf Ziya Bey...

YUSUF ZİYA BEY (Bulu) — Rauf Beylerim Türklerin mukadderatından bahsedecek. Olay olsa bu Mecliste var ve bu Mecliste bulunulmadı. Başka Kürtlerin hukuk ve mukadderatından bahsediyor bu noye müstenitir?

HÜSEYİN RAUF BEY (Sivas) — Malumun ünlü efendiler, İngilizlerin Türkiye'de sakin Türk ve Küntleri imha edebilmek için teşebbüslerini hepisi bu iki necip müllein vahdeti karşısında iftas etmiştir. Her türlü melsadetleri din kardeşi, kan kardeşi, emel kardeşi olan insanların karşısında erinmiştir. En Ziya de yıkmak için istihdal ettikleri mühimni nokta budur. Bu noktaya temas etmek ve bu noktada bir vurmak istiyorlar. Buyurduğunuzun pekâlâ biliyorum. Türkler namına söz söyleyebilecek yegâne imanın bu Meclisi Âlide olduğunu pekâlâ takdir ediyorlar. Ancak bu emellerinden sarfınazar etmiyorlar. Sa onun için her akalliyet mevzu bahis olduğta, İhsan

akalliyeti ilk akalliyeti binemni ne çıkarıyorlar. Bu noktaya temas etmek vaziyeti tirmalamak istiyorlar. Bizim muhahhaslarımız bu hususu bir daha ihtar etmek istemişlerdir ki Türkiye halkı ile mukadderatları birdir, her şeyleri birdir, gayeleri dinleri birdir. Akal liyetler bunlara teşmil olunamaz. Şu gün Kürt için akalliyat mevzu bahis etmek Türk için akalliyet bahsetmek demektir. Şu halde bu tamamen reddolun muşur. (Teşekkür olunur seileri)

Efendiler bu vesile ile Heyet-i Müzaheretimize bir nokta hakkında rica tarzında maruzatta bulunacağım. O da bazı noktaları nazarı âlinize hoş gelmeyen ve kanuna mügayir görünen ve bazen esbabı zaruriye ve ilcariye dolayısıyla bir noktayı Heyet-i Celileye arz edeceğim. Bendeniz çok bağırıyorum, zannodiyorum konuşuluyor. Efendiler, geçenlerde asker ailelerinin tehleri dolayısıyla müntakayat serayan eidi Hatatlar ispat edilerek ifhamı edildi. Bunların hepsi Meclisi Âlîminin muktellet bulunduğu varifet vicdanı ve edisyonun olduğunu biliyoruz ve hiç şüphelermiyoruz. Binaenaleyh bu nokta üzerinde askerimizin ne gibi şartta altında yeni haştan tesis ve bina edildiğini ve nasıl melhalik katışında mukabele etmek mecburiyetinde bulunduğunu taâbir ederiz. Çünkü hen esir idimi, siz onun içerisinde idiniz.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakır) — Bu kanun neye Meclise geldi?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devanla) — Efendiler böyle bir hadise yoktur demiyorum. Böyle bir hadise varken size söylemeyi demiyorum. Bendeniz düşüncelerimi arz ediyorum. Bu noktai nazardan Ekezzare cepheniz çok müşkülâta maruzdur.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Halkı tenvir ediniz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devanla) — Salâhattin Bey arkadaşınız pekâlâ bilirler ki halkı tenvir için zaman ve mekân nazarı dikkate alınmak lâzımdır. Aşır hayatında yaşayan ve hiç şüphesiz ki Salâhattin Bey arkadaşımız pek çok temas etmişlerdir, yakın dan tanışan arkadaşlarımız pekâlâ bilirler ki, tenvir ve tenavvüden senelerle tayin ve tahdidü imkânı olmadığını takdir buyururlar. Bu noktaya bu kadar temas ederek geçiyorum. Binaenaleyh tevbihi ettirin, tecrübeyi ettirin, fakat bu gibi mesaili hafî celpede bahsedelim. Sullun veya harbin akilino kadar şey edelim. Bunu tenzenni ediyorum.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Hükûmet talep etmiş olsaydı, deniğ edilmedi. Garbi Trakya hakkında

ESAT EFENDİ (Aydın) — Efendim, maddeyi tasrih ediniz. Ben de tasrih ve tespit...

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Reisi) (Sivas) — Boyum musaade buyursanız, bunu Hariciyede söyleyelim. Fakat Garbi Trakya'da ne gibi vardır ki takip edelim.

ESAT EFENDİ (Aydın) — Arayı Umumiyeye müracaat ederkeniz ekseriyet bulamayacağız.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Heyeti Aliyeniz huzurunda bir kere daha söyleyeyim. Bizim Garbi Trakya'ya bir kuvvete girmemiz, Beyefendi'nin dediği gibi imkânı yoktur. Binaenaleyh dedikleriniz müsaade değildir ve kumar oynanamaz. Garbi Trakya'daki olan harekattan mesul emek insan ile kabili telif değildir.

ESAT EFENDİ (Aydın) — Protesto nesrolseniz olmaz mı?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Protesto nesrolmek için bendeniz bu kürsüden bağladım. Heyeti Aliyemize müteaddin nesriyatta hulûmu.

ESAT EFENDİ (Devamla) — İstihdamımız sudur. Şu isimleri zikrediniz. Bunların her birisi on bin nüfus bedeldir. Memleketin en vâsi kudretini haiz olan Cemazatî İslâmiye Reisi kinakına hulâsası gibi ve bütün müslümanların kuvvetini haiz olan bir şeyi tekrar yazmanızı rica ediyorum.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Yazmakta mania var mıdır, yok mudur? Beyefendi böyle bir şey için müracaat ettiniz de yazılmadığı vâki midir? Fakat sual tahriri veriyor.

ESAT EFENDİ (Devamla) — Celsei hâfideye istihdamda bulunuyorum.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Rica ederim, işi muhavereye döküyoruz. Bana zatı iliniz hangi husus için sordunuz da cevap vermedim?

ESAT EFENDİ (Devamla) — Sual tahriri tarzında yaptım.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Ben mecburum, sual sorunca, kuvvete hüküm degiliz, demeye.

REİS — Efendim, daha 16 arkadaş söz almıştır. (Sual soracağız sadaları)

NBBİL EFENDİ (Karahisarlı sahip) — Zamanın nazaketini, nazarı dikkate alarak Meclisi tenvir ediniz. Bize yalnız yarın bir tesir yapmasın.

Yalnız zamanın nezaketi nazarı dikkate alınarak bendeniz de kabul ediyorum ve bir şey de rica ediyorum ki, bizim gazetelerimizde ciraftan gelen tehin telgrafları intişar etmemesini rica ederim. Bura-

daki Mecliste cereyan eden herhangi müzakere karşısında suitesir yapar. İstihdam ediyorum, Hükümet bunu menetsin (Bravo sesleri)

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — İmza etmek için delilini göremedik.

REİS — Efendim, on altı arkadaş söz almıştır.

NECATİ BEY (Lâzistan) — Reis Bey, sual soracağım, bana sıra gelmeyecek mi?

REİS — Sorunuz sualinizi, söz veriyorum, efendim.

HÜSEYİN RAUF BEY (Hariciye Vekâleti Vekili) (Sivas) — Efendiler, arkadaşlardan bazıları Hasan Beyefendi'nin gelip gelmediğini soruyorlar. Hasan Bey mesulî maliye üzerinde cereyan eden müzakerattan Hükümetinizi etrafiyle haberdar etmek ve bazı muğkilâtı halle etmek için muvakkaten buraya geliyorlar. Burada görüldükten sonra yine avdet edeceklerdir.

(Yalnız Mesulî Maliye hakkında midir sadaları)

HİLMİ BEY (Balı) — Arkadaşlar, burada hakkı kelâmım iki esasa taalluk ediyor. Birisi sual tahririne aittir.

OSMAN BEY (Lâzistan) — Reis Bey müzakere yoktur. (Kâfi sadaları)

REİS — Efendim, Hilmi Bey söz almıştır. Mademki müzakereye lâyük görülüyor.

HİLMİ BEY (Botu) — Reis Bey sual tahririm hakkında söyleyeceğim Efendiler, Hariciye Vekili Bey buyurdular ki, madde zikredilmelidir. Yoksa alelittâk bu gibi iddialar vâki olursa buna cevap vermek imkân haricindedir. Efendim, Vekil Bey arkadaşımız lütfen hariciyedeki dosyaya atfı nazar ederlerse görecektir ki, tarafımdan kendilerine bir kaç delâlet madde zikredilerek tahrir verilmiştir. Bugün yine iddia ediyorum. Arkadaşlar Antakya tarafından katiyen idare mahsusunun ismi bile talaffuz edilmeyince, Nere de kaldı cismi görülebilir veya ismi alınabilsin. Antakya mintakasında bugün milâfnamenin âkîdinden evvel Fransızlarla müchede bulunmuş müşahitler hâlâ dağ başlarında, hâlî affı umumiden müfide edemiyorlar. Daha arkadaşlar bugün Türküğü Türk olan bir takım nahiyeler katiyen Halebe rapredilmektedir. Bu gittikçe tecessür etmektedir.

İkinci kısma gelince: Arkadaşlar bu kürsüden demıştim ki, Sevr muahedesinin

NECATİ BEY (Lâzistan) — Reis Bey, rica ederim celse tatil mi edilmiştir? Herkesin hakkı kelâmı vardır. Herkes ya otursun, ya dışarı çıksın.

HİLMİ BEY (Devamla) — Efendiler, musaade buyurun, yolda Sevr muahedesini okusunlar, ember-

lesinler demiydim. Şu halde bu vephile tahakkuk etmesine binaen ve vakitlerimizi beyhude yere zayi etmiyelim. Bunları toplayalım. Hırsır altı edelim. Gelecek icraatlarımız silâhian ibareti olsun.

İSMAIL SUPIHİ BEY (Nurdur) — Hendeniz seşim kısıp olduğu halde gayet mühim bir mesele için buraya çıkıyorum. Arkadaşlar, o da akalliyet meselesidir. Rauf Beyefendinin verdiği izahattan anladığım, şimdiye kadar sulh konferansından elde edilen netice bir maldan ibarettir. İş üç nalla bir ata kalmıştır. Başka hiç bir şey yoktur. Yalnız hoşazlar hakkında bazı anlaşmalar olmuştur. Bu da tamamen aleyhimize'dir. Yol geçen hanından daha beter, daha berbat bir hale girmiştir. Görülüyor ki, Avrupa gazetelerinde bizim gazetelerimizde Heyeti Murahhasanın itidafını methede edip bizi yağlaya hallaya dikenlere doğru götürüyorlar. Burada bir diken ötede bir diken, beride bir diken. Üstü bir tane olsa tahammül edilebilir. Fakat ne kadar küçük bir mesele olsa üçü beşi bir araya gelince gayri kabili tahammül bir hal alır. Şu mukaddemeyi Heyeti Umumiyyeye arz ettikten sonra İstanbul'da Rumların bekasına, patrikhanenin ibkasma karşı şiddetle itiraz ediyorum. İstanbul'da Rumlar kaldığı takdirde bu memleket için tehümle fesat ucacı tehlike ucacı kalmış demektir. O Rumlar ki mütarekeden sonra yaralı göksümüzün üstünde dansettiler; Her yeri mavı ve beyaza boyadılar. Asker verdiler, jane verdiler, karılarını verdiler, çocuklarını verdiler. Bütün mevcudiyeti maddiye ve manoviyetlerini verdiler. Bunları görmeğe tahammül edemeyiz. Rumların İstanbul'da kalmasına tahammül edemiyöceğimiz gibi Ermenilerin de İstanbul'da kalmasına tahammül edemeyiz. Rumlara git, Ermenilere otur demek Rumların bıraktığı enam ve ezvaki sen otur yalnız başına ye iç demektir. Onların ekmeğine yağ sürmektir. Pekâlâ biliyorsunuz ki, İstanbul'da erbabi ticaret Rumlardan ve Ermenilerdendir. Rumlar gittiği gibi Avrupa fabrikalarının müavassılları, vekilleri, Ermeniler olacaktıdır. Mütarekeden sonra İstanbul'da Türk tüccarları yalnız Şişli 2 komisyonla iş görmeğe kanaat ediyorlardı. Fakat onu hile buluyorlardı. O da dellâlik idi. Bütün mallar Ermeniler vasıtasıyla geliyordu. Amerika ve İngiliz fabrikaları bütün vekâletlerini Ermenilere verdiler. Binaenaleyh Ermenileri idka etmek demek bütün servetlerimizi Ermenilerin ağzına suldurmak demektir.

Rumların gitmesinden Ermeniler müstefit olacaktıdır. Bizim için zarar mullaktır. Onun için ne Ermeni kalabilir, ne de Rum kalabilir. Ermeniler, Rumlar gittiği halde Patrikhaneler kalsın, buna da hiç taham-

mül edemeyiz. Patrikhanelerin ne demek olduğunu pekâlâ bilirsiniz. Başınızı ağrıtmıyayım. Mesele gayet vazihdir. O patrikhane ki bugün bile Türk murabhasına rıyâkârlıkla gelip urada bulunan Türkiye mümessiline gelip muracaat etmeyi zül ve âr saymıştır ve kendileri için zül ve âr görmüş, gelmemiştir. Hâlâ bugün ifsadıyla meşguldür. Lozan konferansı Atina nezdinde mümessiller gönderiyor, buna da tahammül edemeyiz. Sonra bir nokta var. Rauf Beyefendinin okuduğu şeylerde kutuğu İstanbul'da bulunan Rumlar Şehremaneti hudutları dahilinde kalacakmış. Rica ederim arkadaşlar; şehremaneti tahiri sizi iğfal etmesin. Şehremaneti deyince İstanbul demek değildir. Kanlı'da belediye dairesi vardır. Adalar'da Beykoz'da, Makriküyünde dairesi belediyeler vardır. Bütün Rum köyleri dahildir. Tabirin altında nazari diktatimizi celbederim. Bütün vilâyet Rumları demektir. Bizim için en nazik noktadır. Sonra Efendiler, mübadele, mübadele. Neyi mübadele ediyorsunuz? İstanbul'da üç büyük Türk ortodoks herifleri mi? Cävur kalmadı Anadolu toprağı üzerinde. Yalnız İstanbul'da kalmıştır. Hangi adamları mübadele edeceğız. Yalnız İstanbul'da kalmış olmasına nazaran yalnız onları mı mübadele edeceksiniz? Hangi emvali mübadele edeceksiniz? Rumlıden gelecek olan Türkleri kiminle mübadele edeceksiniz? Binaenaleyh İstanbul Rumları Ermenileri beşmehal mübadele edilmeli ve Patrikler konulmalıdır. O Patrikler bilmem Suryani katolikler, bilmem Milki patrikliği, bilmem Ortodoks türükleri vardır. Bunların hepsi gitmelidir. Buna dair taktirimi taktim ediyorum; kabulünü teklif ederim.

NEBİ ZADE HAMDİ BEY (Trahon) — Efendim, bendeniz Rauf Beyin sulh konferansının aldığı cereyandan mütehayyır gördüm ve gıştım. Niçin gayri memnundur? Vaziyette fevkaladelik yoktur. Mudanya'da ne ekdilerse onu hiçiyenlar. Mudanya'da bircc hiç lüzum yokken hiç bir zaruret yokken Heyeti Vekilenin Meclisi Âlide yapığı tesir üzerine mukaveleyi akdettik. Bu mukaveleyi akdelemek demek itilâf devletlerinden lütuf beklemek demektir. Onların lütufu beklemeliğimiz demektir. İtimadımız demektir. Heyeti Vekile onların bu samimiyetine şüman ederek Heyeti Celile üzerinde muessir oldu. Harp olacaktır, bunu imza etmezseniz dedi ve Meclisi Âli ile kabul etti. Mudanya mukavelesi akdedildiği zaman vaziyet bizim için gayet müsait idi. Elde ki kuvvetle eğer biz ileri hareketimize devam etseydik, bize ne Fransızlar ve ne de İngilizler duracaktı. Halbuki biz hareket vaziyetini durdurarak ve onlara söz verdik. Onlar vaziyetlerini takviye ettiler, şimdi Rauf Beyefendi bize in-

kuradan bahis huyuruyor. Ya Beyefendi soracağım o zaman onların vaziyeti çok fena idi. Şimdi mesuliyet ne olacaktır? (Bravo sadaları) Bendeniz arz edeceğim, şimdi söyledim ve meseleyi zati âlinize. Hatırı âliniz dedir efendim.

İSMAIL SUPIHİ BEY (Burdur) — Kauf Beyefendi burada yoktur. Kim dinliyor? Nerede Hariciye Vekili Beyefendi. Burada niçin bulunmuyor.

NEBİ ZADE HAMDİ BEY (Devamlı) — Burada Kauf Beyefendi dediler ki, Mütarekeyi ya imza edersiniz veya kabulomezsiniz dediler. Bendeniz de dedim ki bir ültimatım mu verdiler? Ültimatım ihtimalinden mi bahsediyorsunuz? Hayır vermediler. Ültimatım vermedikleri halde gûya biz o mütarekeyi o gün kabul etmezsek harp olacak diyordu. Harp yapmak istemiyorduk. Yani mütarekeyi kabul etmekle zaten de olmayacaktı. Şimdi niçin inkıtadan bahsediyorlar? Sonra efendileri buraya geliyorlar, konferans hakkında malumat veriyorlar. Efendiler verdikleri malumat nedir? Heyeti Celilenizden istirham ederim. Burada bize verdikleri malumat bu kadar mı? (Nu kârlar sadaları) Gazete de ne ise onu söylüyor, acaba suh müzakeratı bu mudur? Heyeti Vekilenin, Hükümetin, Hariciyemizin bildikleri bunlardan ibaret midir? Efendiler eğer bunlardan ibaret ise bir şey olmayacaktır, Gafil avlanacağız.

FEYYAZ ÂLİ BEY (Yozgat) — Hilseyin Cahit Bey daha tafsilatlı yazıyor.

NEBİ ZADE HAMDİ BEY (Devamlı) — Bendeniz anlatım, konferans hakkında heyeti Murahhasanızın, birinci komisyon, ikinci komisyon bunlar lafî güzafıan ibaret. Asıl muhavereler, müzakereler (Kulisler) arasında olmuş. Aynı bizim Heyeti Murahhasamız azası orada hususi surette İngilizlerle görüşmüşler midir? Hususi surette Fransızlarla görüşmüşler midir? Bunlar hakkında ne gibi ihtisas hasil etmişlerdir? Bunlardan malumatları var mıdır? Bundan haber versinler anlayalım. Yoksa tali komisyonlar şunu demiş, şu şunu demiş bunlardan bir şey çıkmaz. Sonra; Heyeti Vekile Reisi, öyle zannediyorum ki, şark sulhu meselesi, yalnız Lozanda halledilecek ve mütlakatını münhasıran o yolda yürütüyor.

HÜSEYİN RAUF BEY (İzra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Cevap vereceğim Reis Bey.

NEBİ ZADE HAMDİ BEY (Devamlı) — Hayır efendiler Heyeti vekilenin bilmesi lâzımdır ki, Londra konferansı olacak, Brüksel konferansı olacak, fakat bunlar ayrı ayrı şeyler değildir. Hariciye Vekâletinin bundan malumatı var mıdır? Heyeti Vekile

Hariciye Vekâleti mümessillerinden malumat almış mıdır? Bunlar Lozan konferansı ile alakasını görüyor mu? Londra konferansında ne cereyan etmiştir. Ve niçin toplanmıştır? Lozan konferansı ile alakası var mıdır? Bize bunlardan malumat versinler. Heyeti Vekile Reisi bize bunları söylemiyor. Bendeniz bilmiyorum Hariciye Vekâleti bu babta rapor almış mıdır? Almamışsa istememiş midir? Bundan malumatımız yok. İşte arkadaşlar Lozan konferansı böyle cereyan ediyor. Sonra mütarekeyi malum olan şerait dairesinde aktarılır, mütarekeyi akdetmekle hata ettiler. Bundan sonra da Heyeti Vekile bu hata ile de kalmıyarak aradan kırk beş gün geçtiği ve ordumuzun en kuvvetli bulunduğu bir zamanda 97-98-99-100 levellütlü efradı terhis edeceğim dedi. Bize bin dereden su getirdiler ve efradı terhis ettiler. Heyeti Celilenin bunun esbabını arz etsinler. O zaman efradı terhis etmek demek, harp zamanında orduyu terhis demektir. Eğer paramız yoktu ise, eğer memleketi zarara müstahşad ise, eğer mademki istiklâl harbi yapıyor, duk ve harbi muvaffakiyetle intaş için her fedakârlığı göze alırmışık, bunu bir müddet için daha idame edebilirdik. Biz 97-98-99-100 levellütlüleri terhis ettik. Fakat memleketi müstahşadan asker alındı mı, bilmiyorum. Asker alınmak imkânı var idiye ve eğer aldınız daha olmalı idi. Yani bir olacağına üç olmalı idi. Ordumuz daha kuvvetli olurdu. Bir kuvvetli o zaman üç kuvvetli olurdu. Niçin böyle yapılmadı? Görüyoruz ve anlıyoruz ki neticeden katıyen ümit var idiler. Şimdi de inkıta ihtimalinden bahsediyorlar. Sonra efendileri; Heyeti Vekile Reisi bu inkıta meselesinden bahsettikleri halde yine ihtiyatsız, yine tedbirsizlik eser, olmak üzere bundan bir kaç gün evvel evvelkilere ilâveten daha başka levellütlülerin terhisine emir vermiştir.

HACI TAHİR EFENDİ (Isparta) — 308 levellütlüdüne kadar..

NEBİ ZADE HAMDİ BEY (Devamlı) — Efendim; Heyeti Vekile Avrupalıların samimiyetine, husnu niyetine o kadar aldandılar ki hiç bir tedbir ihtihaz etmediler. Bugün de Hariciye Vekili Bey konferansın inkıtadan bahsediyorlar. Bunların bahsedilmesinin manası yoktur. Daha mütareke akdedildiği zaman bu ihtimali nazarı itibare almalı ve efradı terhis etmemeli idiler. Fakat birinci olarak mütareke akdedilir edilmez efradı terhis ettiler.

Efendiler Şarki Trakya'ya girdik. Vaziyete hükim olduk, oradaki ecebiler gitti. Bendeniz geçenlerde İstanbul'a gittim. Orada teşkilât yapıldığını zannediyordum ve bunu kuvvetle ümit ediyordum. Acaba Mü-

künet haricinde enzarından gizli olarak bir şey yapıyor mu, tedbir ihfaz ediyor mu? diye sordum. Sorusurdum. Refet Paşa Sarki Trakya'da ne bir asker almışlar ve almak istemiyelerdi ve ne de hiç bir şey. Yalnız idareci müfettiş ve Jandarmaya tesis etmişlerdir. O kadar öylece bekliyorlar. Garbi Trakyalılar da sizin gönderdiğiniz murahhaslar üzerine neymi diye düşümler kıyanı etiler ve dediler ki, siz bizi ihmal ediyorunuz; biz de başımızı çaresine bakalım. Bunların adamları var heyetleri var.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) (Sivas) — Tekrar soracağım cevabını veririz.

NABİ ZADE HAMDİ BEY (Devamlı) — Oran'da basıldılar, buraya basıldılar ve dediler ki, Anadolu kendi başına çalışır, kendi kendine fedakârlık yapar, kendini kurtarır ve biz de kendimizi kurtaracağız ve ilimiyar bir vaziyeteyiz. Bize de bir parça yardım edin de biz de kendi kendimizin çaresine bakalım. Sizden başka bir şey istemiyoruz dediler. Efendiler, derilerini kimseye anlatamadılar. Derilerinin çaralarını aramaya başladılar ve kıyanı etiler. Sonra efendiler, o yok, bu yok, bekliyoruz. İngilizler bize lütfedecekler de biz sülh yapacağız. Belli ki Avrupalı bizim kuvvetli olduğumuzu görürlerse sülh yapacaklardır. Fakat azıcık zaafımızı hissedecek olurlarsa sülh yapmayacaklardır. Bu usûlür bir şeydir. Sonra gerek heyet-i murahhası ve gerek Heyet-i Vekâle erkânı başta Hariciye Vekâleti Vesîli olduğu halde daima sülhün bahsediyorlar. «Sülh perveriz, sülhperveriz» âdeti yapıyorlar gibi her yerde bunu tekrar ediyorlar. İllallah yahı! Sülhperver olduğumuzu anlatacak ve bunu bütün millet bilir. Fakat onlar anlamadılar. Bizim mütemadiyen sülhperveriz diye söyliğinizi sözleri onlar zaafımıza hamlediyorlar. Bu şerh-i dâhîlinde sülh olmayacağına kanım. (Herkes sıylesin sadaları)

HÜSEYİN RAUF BEY (Hariciye Vekâleti Vesîli) (Sivas) — Mükâde buyurun efendim, hakkın var. Nebi zade Hamdi Bey arkadaşımıza ciddi tenkid ederim. Mükâde tenkid yolundaki sözleri inşallah ileride müessir ve müfit olacaktır. Bu tarzda ileride devam ederler. Fakat bugünkü müdafaa sırasında Hamdi Bey arkadaşımız haklıdır. Hamdi Bey buyurdular ki, Hariciye Vekâli Rize sülh konferansı hakkındaki beyanatında bize Mudanya mukavelesinde geçen sözleri söylediler. Söyleyecekleri sözler bu mudur? Sülh konferansında yapılan şeyler bunlar mıdır? Bunları biz biliyoruz. «Arkadaşlar, benim yanı söyledim. Dinmayı mı söylememi istiyorsunuz? Ben size sülh konferansında söyleneni söyledim. Ce-

zayan eden müzakereyi izah ettim. Sizi tatmin için vakti ihmal edemedim. Bu benim kabahatim midir? (Bunlara zaten gazeteler yazıyorlar sadaları) (Hüseyin Cahit Bey mufasselan yazıyor sadaları) Efendim, Hüseyin Cahit Beyin yazması benim kabahatim midir?

FERYAZ ALİ BEY (Yozgat) — Öyle ise hafif celaleye lüzum yok.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) — Var efendim. Bendeniz teklif ettim ve Heyet-i Aliyeniz kabul etti. Hata istemezseniz ve aleni isterseniz ben de ona göre vaziyet mi alırım. Her arkadaşımın hüsnü telakki etmediği şey, ben irade ve arzuya tabi olarak tedvir etmişim.

SOYSALLI İSMAIL SUPHI BEY (Rudur) — İstirrar mıdır?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) — Benim için ezazdır efendim. Bu buhran şeklinin dışından duyulması eza değildir.

HAKKI HÂMİ BEY (Sinop) — Nerede buhran vardır?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) — Konferansta buhran vardır. Hâmi Bey...

HAKKI HÂMİ BEY (Devamlı) — Eğer buhran varsa cihan işitmştir. Binaenaleyh bu bizim gözlemimizle cihan nazarında gizlenecek değildir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) — O zatı âlimizin noktası nazardır.

REFİK BEY (Konya) — Bu mesele için neden itiraz ediyoruz?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) — Hamdi Beyefendi beyanatta bulunurlarken kendilerinin o zarif kalemlerine yakışır bir surette söz söylenediler. Lafın güzaf, gaffet vesairden bahsettiler. Mesele, hakikat üzerine isnat edilir.

NABİ ZADE HAMDİ BEY (Trabzon) — Konferansta...

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) — Konferansta arkadaşlarımız lâfî güzaf yapmıyorlar. Hakkın hükûmün müdafiası için azami gayret sarf ediyorlar.

Sonra Hamdi Bey beyanatlarında «Mudanya mukavelesini akdettiler, bugün de inkıtadan bahsediyorlar. Avrupalılar o zamandan bu inkıta ihzar ettiler» buyurdular.

Arkadaşlar, Mudanya mukavelesini akdi ve tekmil malumatı bildiğinizi Heyet-i Aliyenize arz ettik. Heyet-i Aliyeniz de kabul etti. Hata mı yaptık?

Sizi mi aldattık? Ve mukaveleyi arkanızdan mı yaptık? Niçin böyle tenkit ediyorsunuz?

Sonra Hamdi Bey buyurdular ki, kulisterde, perde arkalarında müzakerat oluyor. Beyefendiler, ben de konferans nasıl yapılır, biliyorum. Arzu ederseniz anlatayım. Murahhaslarımız çalışıyorlar. Yapılanın azamısı yapıyor. Tenkit etmek kolaydır. Mele madde tayin etmiyerek istediğiniz noktaya durabilirsiniz efendiler. Meselâ; Londra'da, Bruksel'de müzakerat cereyan ediyor, Hariciye Vekili bize malumat vermiyor dediler. Efendiler, ben size vaziyeti hariciye hakkındaki sözümlü söyleyeceğim, dedim. Siz de ben bu noktaya nazardan tenkit ediyorsunuz (Sual soruyorlar sesleri) Söz söylüyorlar efendim, sual soruyorlar. Şunu da arz edeyim ki, efendiler, Lord Güzon'un, Barer'in muhayyalesinden geçirdiğini ve beyinin içindeki düşüncelerini keşfedecek kehanet hende yoktur. Bunu benden beklemeysin. Lord Güzon konferansta ne tahayyül etmiş? Bunu benden bilip anlamak istiyorlar. Bunu Heyeti Aliyenize aletlen itiraf ederim ki, bunu ben yapamam.

Sonra beyefendi buyurdular ki, «Mudanya mukavelesini akdederken ordumuz kuvvetli idi, Heyeti Vekile gaflet etti, ordumuzun en kuvvetli bir zaman da efradı terhis etti.» Efendiler efrat terhis edeceğimiz ve ne şekilde yapacağımızı Heyeti Aliyenize söyledik. Esbabını arz ettik. Şunu da çok rica ederim ki, mütalâat beyan eden Hamdi Efendi dinlesinler, efendiler, bugünkü ordumuz o günküden bir kıl kuvvetsiz değildir. Kuvvetlidir, imanlıdır, canlıdır. Mecbur olursak ne olacağını görürsünüz. (İnşallah sadaları) Arkadaşlar, her halde Heyeti Vekileniz hususta gaflet etmemiştir. Sonra Hamdi Bey, Avrupalıların hüsnü niyetlerine itimat ederek böyle yaptılar buyurdular. Efendiler, eğer tecrübe, insanlarda bir tecrübe bırakırsa ve eğer tecrübe, insanların gaflet hassasını izale ederse beyefendi, bu âciz arkadaşımızın en ziyade mütecessir olması lâzımdır ve gördüğüm acı tecrübeler neticesinde Avrupa'ya itimat etmeyenlerin biri de ben olmakla lâzımdır ve buna kani olmakla lâzım gelir, zannediyorum. Ben Avrupalıların ne kadar hüsnü niyet sahibi olduklarını kendi üzerimde ve bedenimde tecrübe etmişimdir. Hamdi Bey arkadaşınız, İstanbul'a tesrif etmişler, vaziyeti tetkik etmişler, Refet Paşanın vaziyetinden çok şey beklereymiş, fakat hiç bir şey görmemişler. Çok nahak bir tenkitür efendim. Hükümetiniz, Erkânı Harbiye-i Umumiye'niz Refet Paşa mevcut uhudu ihlâl sebebiyle vermemek şartıyla azami faaliyetlerini gösteriyorlar. Vazifelerini ifa ediyorlar

ve bihakkin müdrikler. (Allah razı olsun sadaları)

Sonra Hamdi Bey «Garbi Trakya'da hiç bir şey yapmadılar, murahhaslarımızdan nevmil oldular, isyan ettiler, böyle yapıyorlar» buyuruyorlar. Efendiler, biz Garbi Trakyalılara ne sui niamele yaptık? Emellerini keşfedecek ne yaptık? Yalnız hendeniz bu kursuden onların emellerini tatmine her suretle ve imanımız olarak siyaset olarak değil, hükümetimize arz ettim. Garbi Trakya'da şöyle teşkilât yapılmış, böyle harekât yapılsın demek için mesuliyet almak lâzım. Mugün Yunan'ın en şeni, en canî kuvvetlerin en kesif sıklığı Garbi Trakya'dadır. Orada muferrik çete harekâtı yapmak hayatına çalıştığımız ahalinin katihiyatına sebebiyet verir. Bunu düşünmek lâzımdır. Zihnen teşkilât, nazariyatta tenkit etmek ifade ve temenni etmek için, fiiliyata inkılâp etmek için insanların maruz kalmış olduğu evzai çeklen tabika çalışmalı. Biz istemiyor muyuz, efendiler biz Türklüğe merbut değil miyiz? Biz din kardeşlerimizi kurtarmak, akibetini düşünmüyor muyuz?

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Böyle zihinlerin yayılması caiz değildir, Öyle değil efendim, yapmadılar, meyyus bıraktılar, isyan ettirdiler.

HASİP BEY (Maras) — Başka meclislerde neler söyleniyor.

HÜSEYİN RAUF BEY (Hariciye Vekâleti Vekili) (Sivas) — Bizim Meclisimizde de söyleniyor. Her şeye tahammül ederim ve maruzatım da cevaptır. Yani susayım mı? Ruhu mu istiyorsunuz?

SİRRI BEY (Izmit) — Efendim, idari tarzda HÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) — Efendim, onun dediği tarzda söylüyorum. Hafif olarak cevabını veriyorum, susayım mı efendiler? İşte kardeşler biz Meclisi Âlinizin kanaati hakikisini müdrik olduğumuza kanaat. Bu memleketin sulha ihtiyacı olduğunu müdrik olmakla beraber gayenin istihsalı için kursuden sulhperverliğimizi istihsal etmekle

HÜSEYİN İHSAN BEY (Cebelihareketi) — Ruhs Beyefendi celse hafidir. Fakat feryat dışarıdan duyuluyor.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) — İşitmiyoruz diye buradan bağırıyorlar.

REİS — Rica ederim, oturalım. Hatibin sözünü kesmiyelim. Teneffüse ihtiyac varsa teneffüs edelim.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) — Davamızın müdafaaaya uğratılması da bir hatadır. Evet efendiler; Hükümet namına siyaseti hariciyeden bahsederken Heyeti Aliyenizden, maruzatımı tekrar oku-

manızı rica ederim. Bunda sulh perverliğini söyle-
dik. Fakat kuvvetimize ne kadar inan ettiğimizi de
burada sarahaten söyledim. Onun için ben takip
edilen siyasetin Hamdi Bey arkadaşımızın tenkit et-
tiği şekilde olduğuna kana değilim. Garbi Trakya'da
Mükümetin hareketi dürüsttür. Misaki Milli ile mu-
eyyet olan hususati murahasalarımız müdafaa ediyor-
lar. Ondan başka bir şekli Heyeti Aliyeniz muvafık
görür ve Heyeti Vekileye tevdi ederse, onu da va-
zife telakki ederim. Memlekete nafi olduğu için,
bu itibarla tekrar ediyorum, Hamdi Beyefendi, yan-
lış yollardan ve muhik olmıyarak tenkidatta hulun-
muştur.

FAIK BEY (Etiler) — Müsade buyurunuz.
Mükümetinizin şeyi olmamış midir, yoksa halk mı
yapmıştır?

MÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) — Bunun
cevabını da şimdi maruzatta hulunanıyacağım.

NECATİ BEY (Lüzistan) — Lozan Sulh Konfe-
ransına göndermek olduğunuz sulh murahasalarını
göndermek esnasında ilki buraya bir bütçe ile gel-
mişlerdi. Bu paranın çokluğundan ve azlığından bah-
sedilmisti. Bu kürsüden söylemiştim ki, bendeniz
Avrupa'ya gidecekleri için murahasalara para çok
verilmelidir, çünkü Avrupa muhitinde bulunacak-
lardır, çünkü şöyle yiyeceklerdir, şöyle giyeceklerdir,
her şey yapacaklardır. Binaenaleyh bunun müteveki-
kifi alyhi de paradır, demişlerdi. O esnada ben
deniz de söz alarak evet kafa ve dimağ lâzımdır,
başka şey lâzım değildir. Çünkü çok rica edeni,
iki dakika kadar arkadaşlarını dinlesinler, demiştim
ki efendiler, dimağ, ilim ve fen ve cesaret ve metanet
lâzımdır. Başka bir şey lâzım değildir dedim ve sulh
murahasalarımızın hakikaten metin, âlim, cesur, mü-
tefennin, natikaperdaz ve hasmını ilzam edecek derece
vahakkı teslim etmekle beraber şunu da arz etmek
istiyorum ki, biz onları niçin göndermiştik? Bir mak-
sal vardı, bir sebep vardı. Biz onları gönderdiğimiz
zaman, Misaki Milliye söyledik ve bunu iddia ettik.
Evet o misaki milli aleyhinde iddiamı, ifadatımı mu-
kabil tarafa murahasalar dermeyan eder. Bizimkiler
de dermeyan eder, ya tekabül eder, tevafuk eder, pek
alâ mesele de hasil olmuş olur. Veyahut ne olur
taarruz ederiz, biz bundan başka bir şey dinlemiyu-
ruz. Konferansı efendiler inkıta ettiririz. Anlayınız
efendiler, şunu müdafaa için gelmişiz. Eğer şunu ka-
bul etmezseniz, inkıtaa uğrar diyerek acaba o kür-
süye kendilerinin yumruklarını vurarak hiç tehdit
ettiler mi? (Etiler sesleri) Müsade buyurunuz,
tehdit ettilerse ne cevap alınmıştır. Sonra her gün

bir mesele iki mesele müteferriadır. Her gün bir
mesele ihdas ediliyor. Tali komisyona havale edili-
yor. Mesele tevali ediyor. Müteferri ve mütevali
şeylerle istigal edilmekte. Bu mesele hakkında on-
ların gayet metinane hareket etmesi lâzımdır. Başka
bir şey onlardan beklemiyoruz. Bir adamın sözü çok
olursa sakatlığı da çok olur. Çok söylemekle dava
kazanılmaz. (Doğru sesleri) Hakikati gayet mer-
dane söylemek, ve gayet cesurane söylemek lâzım-
dır.

Acaba sulh konferansında bulunan Avrupa mu-
rahasalarının, gayri mantiki gayri faal, mevcudano
âdeta bize teklifleri. Elbette bizde bir korku, bir azim-
sizlik, bir hal görmüşlerdir de onun için bu kadar su-
al soruyorlar. Halbuki biz azimkânz. Hiç yoktan or-
dular var ettiğiniz halde ve bununla onlara üzerinde
tesir yaptığınız herkesçe malum iken bizi nazan ü-
bare almıyarak öyle sualler soruyorlar ki... böyle su-
aller sordukları, böyle teklifler yaptıkları hiç yoktu.
Mütarekeden sonra bize teklif ettiklerinden daha acı
bazı şeyler teklif emelenen esbabı nedir? Bizden
bazı şeyler istemeleri ne sebebe mebnidir? Bunu an-
lamadık efendiler. Niçin bize soruyorlar? Niçin bize
böyle teklifler yapıyorlar? Yani mütarekeden sonraki
vaziyetten daha fena bir vaziyete mi düştük. Yoksa
rica ederim onlar mı kuvvetli oldular? Bunun esbabı
nedir? Bizim heyeti murahasamız orada musaki mil-
liden bahsetmelidir. öyle leyte laalle ile olmaz. Gö-
rüşmek onlardan lütûl beklemek doğru değildir ve
vakit geçirmemeliyiz. Her halde kail olarak her şey
söylenmelidir. Biz kollarımızı çemirledik, bir daha
çemirleriz. Bir daha cihana görünürüz.

Sonra bir de şifre meselesi vardır. Şimdi bura ile
Lozan arasında muhabere hâlen temin edilmemiş mi-
dir; edilmiş midir? Bu husus meşhûrdur. Vekü Bey-
efendi temin edildiğini söylediği halde bendeniz hâlâ
tereddüde düşünüyorum. Acaba temin edilmiş midir?
Burada söylenen sözler mevsuktur. Hiç bir şek ve
şüpheyi mahal yoktur ve bu şifrelerde hiç bir hiya-
netin olmadığı malum mudur? Yani buraya gelen ha-
berler orada konuşulmaların aynı midir? Bunu da an-
lamak istiyorum. Bunu da anlayamadık, bu müşkîlât
bertaraf edilmiş midir?

DURAK BEY (Erzurum) — Efendiler, gerçi mü-
zakaremiz esaslı bir mevzu üzerinde cereyan etmekte
ise de meselenin esasına hiç de temas ettiğimiz yok.
Hep dedim, dedi. Ortada başka bir şey yok. Bugün
mevzu müzakere edilecek ortada bir şey varsa o da,
murahasalarımızın orada görüşüğü herhangi bir

mesele hakkında bir jüranız varsa onu dermeyan edelim. Bugün meselenin içinde halledilmiş bir şey yoktur. Hariciye Vekili buraya gelmiş, olan malumatını bildiriyor. Tabii murahhaslarınız orada çalışıyor, onlar da bu Meclisin, bu niemleğin mahsulüdür. Yürekları onların, bizim kadar tutuyor. Fakat muvaffakiyeti Cenabı Hazretü Allah verecektir. Bugün elimizde kaybedilmiş bir şey yoktur. Ehlâmü'lillah ordumuz dünyör. Diinden ıstıla kuvvettiyiz, buna ben de emnim. Evet eğer murahhaslarınız gayri kabılı kabul bir şey kabul etmişlerse o vakit üzerlerine hepimiz hücum ederiz. Fakat ortada fol yok, yumurta yok. Her mesele muallakta bulunuyor. Rica ederim, bunun üzerinde ne münakaşa ediyoruz? Bu münakaşayı kapatalım.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Efendim, müsaade buyurun, sanız birkaç suale cevap vereyim. Necatı Bey, şifrelerde hızkuluk yapıyorlar mı, muhabere temin edildi mi, emniyetleri var mı? Dediler, Efendiler, bugün ilk söze başladığım zaman şifrelerin ne kadar hızkuk, ne kadar karışık ve ne kadar müşkilâtla alındığı ve kurye ile muharebe esasına başladığımızı zannederim söylemişim. Bu suretle Necatı Beyin suallerine cevap vermiş oldum. (Müzakere kâfi sadaları) Efendim, bir noktayı daha arz edeyim. Arkadaşınız ve heyeti murahhasa reisimiz İsmet Paşa müstacel bir telgraf çekiyor. Bunda yüz lira heyeti murahhasa tassisatını lâvesini teklif ediyor. Lâyihasını hazırladık. Mümkünse bugün tasdik edin yetiştirelim. Makine hasında bekliyor.

REİS — Efendim, birçok arkadaşımız söz söyledik. Müzakerenin kifayeti hakkında bir taktırir yoktur.

SİRRİ BEY (İzmit) — Mesuliyeti Heyeti Vekileye ait olmak üzere biz de sözlerimizi aleni celsede söyleriz.

REİS — O halde efendim, müzakerenin kifayeti ne daic taktırir yoktur, müzakereye devam edeceğiz.

ABİDİN BEY (Lâzistan) — Efendim hastayım. Esasen çok söz söyleyecek değilim. Yalnız Heyeti Vekile Reisi burada «Nikâta» ugramış ve «Kurye» dedi. Biz gönderiyoruz ve oradan gelecek dedi. Rica ederim biz bundan bir kaç sene evvel burada bir tahsisat verdik, bir telsiz telgraf olacaktı. Bu ne oklu ve ne zaman temin edilecek? O telsiz gelince bütün dünya ile konuşacaktık. Bu zaman en lâzımlı bir zamandır. (Sadede sadaları) Sadettir bu.

Sonra İsmet arkadaşları, biz hiç bir zaman gevşemeli ve gevşenmeyeceğiz. Ordumuzda ve içimizde gevşek adam yoktur. Türkler her zaman üdale hazır. Onların hesaplarına gelirse uyusurlar. Biz herbe müheyya davrandıktan sonra ne korkumuz var? Yalnız her bir şeyden şüpheleniyorum. Avrupa'yi gezip gelenler Fransızlarla dost oldular. Bu Fransız dostluğu ile galiba biz bir kazık yiyeceğiz. Fransızlar herhalde bize iylik yapmanışlardır ve yapmışlardır ve yapmak imkânı da yoktur.

REİS — Müzakerenin kifayetine dair iki taktırir vardır.

REHİK BEY (Konya) — Efendim müzakere udden kâfi oluyor, bir az söyleyelim.

Riyaseti Celileye

Hasan Beyin varudunda bizim gelen malumat alınmak üzere şimdilik bu müzakerenin kifayetini teklif ederim.

Genç Mobusu
Celâli

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir, ruznameye geçilmesini teklif ederim.

Fıkrurum Melbusu
Durak

REİS — Efendim, taktırir birisi, müzakere kâfidir, ruznameye geçelim diyor; diğeri de, Hasan Beyin geldiği zandan devanı çıkmak üzere bu günlük kâfidir diyor.

HASİP BEY (Marmı) — Müzakere kâfi değildir, müzakereye kabul ediyoruz. Nilshare kabul ettiniz diye Hükümet başımıza kakıyor. Halbuki biz kendilerine imza vermedik.

REİS — Efendim, hana taktırir geldi. Kabul eder seniz ne âlâ. Fimezseniz devanı ederiz. Bugünkü hasbihal hakkındaki müzakereün kifayetini reyî ölinize arz ediyorum. Müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın, ekseriyeti azıme ile müzakere kâfi görülmüşür.

SİRRİ BEY (İzmit) — Adeni kifayeti hakkında söz olmaz mı efendim, iki kelime söyleyeceğimi. (Söyleyebilir sesleri).

REİS — Roye vazedilmeyden evvel ulabilirdi (Gürültüler) Adeni kifayeti hakkında söz söyleyemezsiniz. Usul hakkında müzakere olunuyor. (Gürültüler).

SİRRİ BEY (Devanla) — Bundan sonra söz söyleyebilir.

REİS — Efendim iki taktırir var, mühimdir, dinliyalım.

Riyaseti Cahleye

Sulh konferansında cereyan eden müzakerat hakkında ajanslarda ve gazetelerde okunan malumatın anlaşılacağına göre bilhassa aktarılmış ve mübadele meseleleri hakkında murahhaslarımızın müsaadekâr davrandıkları fikri hâsıl olduğundan herveçhi ali nokataların birkabul serian heyeti murahhasımıza tebliğünü teklif ederim :

1. Demasadeteki Rumlar ve Ermeniler dahi bilâüstüne mübadeleye tabii olacaklardır. Bunların yerlerinde kalmaları kabul edilemez.

2. Rum patrikhanesiyle, Ermeni patrikhanesi ve diğer patrikhaneler dahi demasadekten çıkarılacaktır, bunların da ibkâsu kabul olunamaz.

3. Şehircümaneti hududları ağlebiiyetle İstanbul vilâyeti hududlarıdır; bu noktaya Hükümetin dikkatini celbederim.

27 Kanunuevvel 1338

Durdur Mebusu

Soysalli

Ismail Suphi

HAFİZ MEHMET BEY (Trabzon) — Bu daha dördüncü meseledir. Önceden evvel İstiklâl meselesi vardır.

REFİK BEY (Konya) — Efendim bu mesele de Hasan Beyin gelmesine talik edilse çok iyi olacak. Onun beyanâtı nedir? Heyeti murahhasamızın nokta-i nazarı nedir? Bunları anlamadan böyle bir karar verirsek yanlış bir mesele müydâna çıkar. Hasan Beyin gelmesini beklemeliyiz.

ABDÜLKADİR KEMALİ BEY (Kastamonu) — Meclis bu babta hiç bir karar ihtihaz edemez.

SALÂHAİTİN BEY (Mersin) — Kiling dâsik bu takririn yanında.

REİS — Efendim bir takrir daha vardır, okunacaktır :

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Marıciye Vekilimizin beyanâtı unutulmuş neticesi olarak hâsıl olan kanaat konferansta devam müzakerattan fayda hâsıl olmayacağıdır. Onun içindir ki neticesi muhakkak bir hale erismeyecek olan müzakeratin devamından iso heyetimizin avdetini temin olmeği memleketimizin saadeti itibariyle elzem görüyorum. Heyetin derhal avdetini ve ordunun henüz harekete geçmesini teklif ederiz.

Durdur Mebusu

Soysalli

Ismail Suphi

Ertuğrul

Mebusu

Ahmet H. nidi

EMİR PAŞA (Sivas) — Bu müzakerayı Hasan Beyin gelmesine talik etmek doğru değildir. Çünkü bu müzakerayı yapabilmek için biz evrakı havadisten lâzım gelen malumatı aldık ve konferansta cereyan eden muamele aleyhimize cereyan etmektedir. Büyük Millet Meclisi bunu kabul etmediğine dair Hasan Bey gelmeden evvel bunu heyeti murahhasaya işaret etmek lâzımdır. Hasan Bey de geldikten sonra diyeceğinizi dersiniz. Bana kalırsa şimdiye kadar cereyan etmiş muamele için aldığımız malumata göre muamele etmeliyiz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bu takrirler hakkında bir şey arz edeyim ki, bu takrirler ne reye konabilir ve ne de ... bu arkadaşlarımızı şahsi mütalâalarıdır. Bu husus herşeyden evvel böyle bir karar ihtihaz edilemez ve tasvibin Heyeti Vekileye de gönderilemez. Meclis onları tazyik edebilir ve ne de bunlar hakkında müzakere açılması katiiyen varid olamaz. Mevzuu münakaşa değildir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Heyet Vekile Reisi) (Sivas) — Müsaade buyurunuz musunuz efendiler, ben-deniz de maruzatta bulunayım?

Efendiler, ben-deniz. Hükümetinizin konferans mütalâatına dair hazı mutalâ olduğum malumatı arzuyu âlinize Heyeti Âlinize arz edeyim? Kati bir şekil üzerinde münakaşa ve yine kati bir şekil üzerinde kabul veya reddedilmek lâzım gelir. Ben-deniz bunu malumat kabulünden arz ettim. Bunun üzerine kabul veya reddedilecek ne var ki, bu tarzda bir teklif ile reye vaz edilmesini icahettirsin. Ben-denizce bunu arkadaşlarımız muvafık görürler ve hatta takrirlerini istindat ederler. Müzakeratı cereyanına bırakalım. Orada çalışıyorlar, biz de burada o mesele takip ederiz. İcabedeni zamanında mevzubahis ederiz. Muhim hususları derhal Heyeti Aliyenize arz ederiz. Murahhaslarımız ne gelir, ordunuz mu hareket eder? Bunların hepsi malumatınız tahtında olur. Ruhu inşallah hüsnü neticeye isale çalışırız.

SİRRI BEY (Izmit) — Söz söylemiyorlar. Hasan Beyin geldiğinde söz söylerler değil mi efendim?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) — Evet Efendim.

SİRRI BEY (Devamlı) — Yani Hükümet leh ve aleyhine söz söylemesini arzu etmiyor.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) — Bilakis niçin etmesin?

SİRRI BEY (Devamlı) — Eğer vazife arzu malumatın ibaret ise, bu danektir. Vazife eğer leh ve aleyhine söz söyleyemeyen icabettiriyorsa hepimiz söz

söylenece amadeyiz. Bizim tarafımızdan istiyoruz ki, leh ve aleyhinde söz söylensin. Arzu buyuruyorsanız söyleyelim.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Beyefendiler orada tespit edilmiş bir madde yoktur ki, leh ve aleyhinde söz söylenerek ret veya kabul edilsin. Rica ederim. Rica ederim. takririn mealine nazari dikkatli âbilerin celbelerini. Murahhaslarımızı geriye çağıralım. ordunu sürelim. Yani ne demekler?.. Niçin?..

SIRRI BEY (Devamla) — Heyeti Murahhasanın muracaatları hakkında..

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Hayır, heyeti murahhasa direktif istiyor da onun için arz ediyoruz. Böyle değildir efendim. Böyle bir şey yoktur. Konferansın ne haber aldınız diye arkadaşlarımız sordular. Vaziyeti nasıl buluyorsunuz dediler. Bendeniz de aleni celsede bunu bugün için arz etmeği muvafık görmedim. Hafız celse talep ettim. muvafık gördünüz. Malumu arz ettim Heyeti Celilenize. Yani direktif istiyoruz, bunu böyle yapalım mı, yapmayalım mı?, diye Maruzatta bulunmadım efendim. O zaman gelirse tabiiyle arz edeceğiz.

İSMAIL SUPHİ BEY (Burdur) — Akaliyetler hakkında takririm var.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Akaliyetler hakkındaki takririn okudum. Müsaade buyursanız lütfedin, onu da izah buyurun. arz ettiğimi gibi. Bugün murahhaslarımızın o mesele için elini bağlayıp ta diğer mesali işkâl ve tağvik etmek pek te doğru olmaz zannedirim. Sulh umumi hurutun esasiyesi taayyüz ettikten sonra bunu münasip görmezseniz ona göre bunun üzerinden münakaşa edersiniz.

İSMAIL SUPHİ BEY (Burdur) — İnzalanan muahede geni çevrilir mi?

REİS — Efendim Raul Beyefendinin izahatını dinlediniz. Takririn birisi mübadeleye İstanbul'daki Rum fikirlerinin de dahil olması. (o ruya konamaz sesleri) Mesali maliye bir kıldır, bade müzakere bir karar varmak doğru değildir.

İMİTR PAŞA (Sivas) — Mademki müzakere ulnamıştır, nasıl reye koyuyorsunuz? (Gürültüler)

REİS — Efendim, takrir sahibleri ısrar ediyor. (Ekseniyet yok, nasıl olur sesleri)

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bunlar ruzaameye alınır mahiyeti orada takririn olur. Bu momentin hayati umumiyesine caalluk eden müdahim bir meseledir.

SOYSALİ İSMAIL SUPHİ BEY (Burdur) — Hüseyin Avni Bey Ruzaameyi nereden çıkarıyorsunuz?

Reis Bey takririni reye korsunuz, reddedilirse edilir, yahut kabul olunur.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim, müzakere edilen mesele..

İSMAIL SUPHİ BEY (Burdur) — Nedir?..

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Müsaade buyurunuz efendim, Hiddet buyunnayınız. Cereyan eden mesele'nin müzakere'nin noticesi arz ediliyor. Şimdi arkadaşınız heyeti murahhasanın geri gelmesi için bir takir veriyor. Gelip gelmemesi üzerine bir müzakere cereyan etmemiştir. Şimdi arkadaşımızın mesali müferriatı üzerine bir mevaddı ihra va eden bir takir var. Bu maddeler müzakere edilmeden, ruzaameye almadan Heyeti Celile nasıl müzakere eder, bir karar ittihaz edebilir. (O halde müzakere edelim sesleri) Eğer arkadaşlarımız bir yeni teklife hulumurlarsa ruzaameye kabul ettire. Müzakeresi cereyan eder. Yoksa bu milletin hayatiyle alakadar bir meseledir. Öyle basit bir mesele değildir. Biz murahhasları oraya göndermek için iki sene çalıştık. Geri görmek için bir dakikala karar veremeyiz. Buna karar verebilmek için evvelâ ordunun vaziyeti, Hükümetin vaziyeti, ruzaameye alınıp müzakere edilmesi İzzimdir. Onun üzerine karar verelim. Ruzaameyi ben buradan çıkarıyorum.

REİS — Efendim, takririn mealı şu, heyeti murahhasayı geriye çağıralım, ordu harekete gelsin.

REFİK BEY (Konya) — Öyle şey yok..

REİS — Ordu harekete gelsin diyor, bunu kabul eden lütfen ellerini kaldırsın. (Ekseniyet yok sesleri)

HAFİZ MEHMET BEY (Trabzon) — Müzakere edilmeden reye vazedilemez.

REİS — Reddedilmiştir. Efendim, diğer bir takir daha vardır. Birinci takririn ruzaameye alınması kabul edilmemiştir.

ABDULKADİR KEMALİ BEY (Kastamonu) — Reis Bey, zannedorsam, müzakere edilmeyeceği ruzaameye vazediliyor. Yoksa takririn münderecalı mevzu bahis olamaz.

REİS — Evet efendim, takirini tekrar okutuyorum, efendim, dinleyiniz. (İsmail Suphî Bey'in takirini tekrar okundu)

Bu takririn ruzaameye alınmasını kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmemiştir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim, geçen gün bir mesele cereyan etti. Onun için ibeyanı kizarda bulunacağım. Tunali Hıfzı Bey bendeniz Ruzaame matlamında bulunurken Heyeti Celileye karşı bir takir verince bendeniz müstakim bir mevkiye soktular..

Aleni celsede okunmayıp hafî celsede okunacağını be-
yan ettini. Makâmî Riyaset hiyle katî bir kararın (ta-
haza müddet kalmalı ki yapahılsın) Takriri şü'idi efendi-
dim. Makâmî Riyaset tahîî Heyeti Celileyi haberdar
etmez ise vazifesini suistimal eder. Takriri okuyunum.

Kıyasote

Karadan, denizden Garbî Trakya'ya resmi, gayri
resmî kuvvetlerimizin geçirmesi ve kardeşlerimizin
kurtarılmalarını tekdîf ederim.

Bolu
Tunali Hilmi

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Şimdi efendi-
dim, o gün bu takriri aleni celsede okutmadığımı

Ahî Heyeti Celilerin Makâmî Riyaseti mazur görmesi-
ni rica ederim. Hilmi Beyin de mazur addetmelerini
rica ederim.

RAĞİP BEY (Kütahya) — Yalnız o gün ile hüsnü
arasında haftalar geçmiştir. Halhukî Hilmi Beyin na-
zarıyisine göre daha o gün okunması icabedeciktir.
Şimdiye kadar kuvvetlerimiz Garbî Trakya'ya yelişmeli
dir. Müsahahanızdan dolayı yine mesulsünüz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Heyeti Ce-
lile her vakit muavenetini yapar ve bu gibi muavenet-
lere her halde hazır olur. Bunu da hafî celseye bırak-
mıyık. Bir hafta geçmesinin sebebi budur.

RBİS — Efendim, celsâi hafîyeye ait evrak kalma-
dı. Celsâi akroyeye geçilmesini kabul edenler lütfen el
kaldırsın. Kabul edilmiş.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

1 Kanunusâni 1338 (1923)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	1166
2. — EVRAKI VÂRİDE	1166
1. — Bursa Mebusu Muhittin Rahn Uc yin; mahkemede yalan yere vemin ettiği id- diasıyla masuniyeti teyidiyinin refine dair Aidliye Vekâleti tezkeresi.	1166:1169
2. — Lozan Konferansı hakkında Ankara ya avdet etmiş hulunan konferans azasından Trabzon Mebusu Mason Beyin izahatı.	1169:1197

Cilt : 26

166 ncı İnkıhat, 1, 2, 3 ücü Celse

YÜZ ALTMIŞ ALTINCI İNİKAT

I Kânunusini 1339 Pazartesi

İKİNCİ CELSE

REİS : Reisi Sarı Ali Fuat Paşa Hazretleri.

KÂTIPLER : Hükkü Bey (Van), Âbî Bey (Kayseri).

REİS — Celse açılmıştır. Hâfi celse akdi hakkında buyurunuz Rauf Beyefendi.

HÜSEYİN RAUF BEY (İzra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Efendim: Sulh konferansında hâfianan muhtorem kardeşimiz Hasan Bey muvakkat bir zaman için Hükümetinizi ve Heyeti Celilenizi cereyan müzakeratın teferruatı hakkında tenzih etmek maksadıyla dün öğleden sonra Ankara'yı teyrif ettiler. Dün öğleden sonra gece geç vakte kadar müzakeratın sureti cereyanı hakkındaki noktaları nazarı dinledik, bir an evvel bu hususata Heyeti Aliyenize arz etmeği lüzum gördük. Birtabi bu hususata Heyeti Celilenize bizzat kendileri arz edecek. İkinci gün

olunmak itibarıyla daha etraflı anlaşılır. Oelki Heyeti Celileniz bilmünasibe ihsas buyurduğu gibi vârit olan ihtimal gazetelerde görülen şeylerdir.

Fakat arkadaşlar bunu hâfi celsede mevzubahis görmüyorum ve aleni celsede mevzubahis olmasını niyetlediğiniz için fâideli görmüyorum. Bu itibarla Hasan Beyin izahatını hâfi celsede istina buyurmanızı rica ederim. Hay hay sesleri.

REİS — Efendim: Hâfiye Vekili Beyefendinin mesele hakkında celse hâfiye akdini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir. Yalnız hâfi celsenin zabtı sabıkı vardır. Okunacak.

1. — ZAPTI SAHİHK HULÂSASI

YÜZ ALTMIŞ İKİNCİ İNİKAT

25 Kânunuevvel 1338 Pazartesi

ÜÇÜNCÜ CELSE (Hâfi)

İkinci Reis Vekili Musa Kâzım Efendi Hazretlerinin tahtı Riyasetlerinde binikikat zabtı sabık hükmü kiraat ve aynen kabul olundu. Lozan sulh konferansı müzakeratına dair İzra Vekilleri Reisi Rauf Beyefendi tarafından izahat ita olunduktan sonra bu hususdaki müzakere kâfi görüldü. Burdur Mebusu

İsmail Suphi Beyin zemin müzakere hakkındaki takrirlerinin ruzmanıye alınması kabul edilmedi ve celse aleniye geçildi.

Reis
Reisiant
Musa Kâzım

Kâtip
Yozgat
Süleyman Sırrı

Kâtip
Mardin
İbrahim

2. — EVRAKI VÂRİDE

1. — Bursa Mebusu Muhittin Baha Beyin malikemede yalan yere yemin ettiği iddiasıyla musuniyeti tezkiresinin vefine dair Adliye Vekâletini tezkiresi.

REİS — Efendim, celsesi hâfiyeye ait olmak üzere mevrit evrak var, müsaade ederseniz onları okuyalım.

Yalan yere yemin ettiği iddia edilen Bursa Mebusu Muhittin Baha Bey hakkındaki evrakın gönderildiğine dair Adliye Vekâletinin evrakı vardır, kurâle bu şubeye gönderelim.

Efendim, Adliye Vekâletinin tezkiresini okuyorum :

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Malikemeri hukukta kendisine tevcih edilen yemini yalan yere eda eylediği iddia olunan Türkiye Büyük Millet Meclisi azasından Muhittin Baha Bey hakkında takibati kanuniyemin icrası Meclisi Âlinin izin ve icazetine mütevakıf olduğundan muktazasının ifasına müsaade buyurulmasını istihvan ve bu bahsetki evrak leffen takdim kılınır efendim.

14 Ağustos 1338

Adliye Vekili
Rifat

MUHİTTİN BAHA BEY (Bursa) — Peki efendi ben bunun için müzakere istemiyorum ve rica ederim. Ben bir defa tehirime taraftar değilim. Mahkemeye veriniz. Fakat Zati Şerifini tenzih ettiğiz bir vazife biliriz ve soyunacağımız yitirdi. Haklıdır Efendiler, ben böyle bir şeyin bir hafta değil bir saat altında tohmetle kalamam. Meseleyi izah edeceğim. Arkadaşlarımızdan birisi vardır. Tesadüfen Bursa Müdafaa Hukuk Riyasetinde bulunmuş (Kıymetli sesten). Salih Efendi Müdafaa Hukuk Riyasetinde bulunduğu zaman on binlerce lira sarfiyatlar ve on binlerce lira alınmıştır. Bunun hesabı Bursa'da verilmemiştir, kendisinden hesap istendiği zaman ben sarfiyatımı gösterebilirim, aldığım parayı göstereyim çünkü ben not tutmadım demişim.

Efendiler, Bursa'da on bin büyük hesap açılıyor duruyor. Bu paraları efendiler, Efendiler istediği bu paradan dolayı kemal-i taaccupla bir davaya muhalef oluntur. Benim aleyhinde hukuk malikemesine dava ediyor. Deniliyordu ki Salih Efendinin beş yüz lirasının test-yesi lazımdır. Çünkü hukuk malikemesine dedim; efendim, ne parası bu efendiler? Salih Efendinin size karzını verdiği paradır. Hayır dedim. Ben Salih Efendiden karzını böyle bir para almış değilim. Yalnız Müdafaa Hukuk Cemiyeti Bursa'da bir gazete çıkaracaktır. Bu gazete Manavgatlı Nuri Bey tarafından çıkarılmak üzere idi. Salih Efendi bu alana ayda yüz lira verecekti. Nuri Bey o zaman bir mektebe müdür olmuştur. Millet Yolu gazetesini ben çıkarıyordum dedi.

Fakat Heyet kararıyla siz çıkarıyorsunuz ve bu parayı da masarifi tesviye olarak alınız. Müdafaa Hukuk Cemiyetinden bu parayı aldım ve kırk bir gazete verdim. Müdafalimde yerler ne verdim. Gazetemi çıktığı Bursa'nın işgaline kadar bu gazete kaza-lara gönderilmiş ve merkeze de verilmiştir. Mahkemede dedim ki efendiler, Salih Efendinin şahsından para alınmıştır. Benim aldığım para Müdafaa Hukukumdur. Salih Efendi bana bir senet çıkar-
dı şu senede hak bunun üzerine yemin edersen o başkadır dedi. Bu senet dedi Müdafaa Hukuk Reisi Salih Efendiden beş yüz lira çekilmişti. Dava bin-dan ibarettir efendiler.

Bu efendi, masalenin ceza malikemesine girmeye arzu etmiştir. Şeye hâlin girmesini istemiyorum, gider ceza malikemesiyle bütün bu masal söyletim. Hepsi bana mı, Salih Efendiye mi tuttur? Antlaşılır. Ve Heyeti Aliyenizin vicdanlarını ayrı ayrı tahkim ediyorum. İki buçuk senedenberi burada bulunan bir ar-

kadaşımızın. Hepimiz tanınmış adanlarımız. Herkes bilir. Ben Bursa'da böyle bir parayı almış olsaydım herhalde Salih Efendi gibi bir çuval un için bana rica etmiş adanından almazdım. (Gürültüler) (Böyle teccavüz etmeyiniz seileri).

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Paşa, en mümkün mesarifi milliyeye arasında mesarifi şahsiye çıkardınız. bir şubeye havale ediniz görsün.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Efendim şahsım meszarbalıms olduğum için, iki söz de benden dinleyiniz. O vakit şubeye mi havale edersiniz, yuksak mahkemeye mi göndermek lâzım? Heyeti Aliyeniz buna bir karar verecektir. Maalesef bugün bendemiz hasta olmak hesabıyla kısa arz edeceğim. Efendim bendemiz hasta umursunum ikinci senesinde Bursa'ya geldim. Bursa'ya gelirken çirliçiplak ac ve muhtaç da gelmedim. Farzediniz ki her ne suretle olursa olsun, giderim. Bursa'da bulunurken Bursa'da ticaretle işgal ederken ve Hamidullahi Taalâ elimdeki senetle de satılır olduğu vaxthile üçüncü sınıf tüccar iken ve namussunla ticaret ederken ve hatta Bursa'nın mebus-ları ki ben Muhittin Bahavî de fena adam telakki etmiyordum. Muhittin Bahavî da sevenim, bu mesele başka, muhterem mebuslar da varken ve kendileri de bilir ki ben Bursa'da namuskâr bir hareket takip ettiğimi için harekâtı mutekaddimenin ilk mukaddemesi Erzurum'da hâli başladığı zaman bana yazılan hafif bir kâğıt üzerine daha doğrusu İttihatçıların ayrıca yazmış oldukları bir mektûre üzerine ilk evvelâ Av - Yıldız nizamnamesi, bilâhare Karakol nizamnamesi....

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakır) — Onlar sonradır.

SALİH EFENDİ (Devanlar) — Müsaade buyurunuz, bu mesele böyledir.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakır) — Karakol Nizamnamesi Cemiyeti teşekkül etmeden evvel cep-helerde silahlar parlanmıştı.

SALİH EFENDİ (Devanlar) — Zati Âliniz ne demek istiyorsunuz, yani? (Dinliyorum sesleri) Burada çalışırken İzmir vukuatı başladığı gibi bu de harekâtı milliyeye başladı ve orada bulunan halk ve memleketin muhterem meali, münevvereniyle birlikte bu işle iş-gal ettiğim zaman binnetice kendilerinin arzusu ve arzuyu önüne ile biz memleketin bir müdafaa hukuk riyasetini veya memleketin hizmetkârlığını aldım. Nence mesele böyledir ve memlekette ne suretle çalış-tığını memleketin heyeti umumiyesi ve mebusları ve sarrafı da bilir. Bu meyanda başımıza toparladığımız

800 insanı, hatta o zaman bütün cepheleri idare eden muhterem kumandanımızla onun da kâğıtları var. Ali Fuat Paşa gönderdiği taburlarla vesairelerle kaç heden şeyi yapıyorduk. Fakat asıl kuvvet İzmir'de çarpışan kahramanlar idi. Onlara da ara sıra yardım ediyorduk. Bursa sekavet içerisinde idi. Hergün Bursa'ya iki vapur haliye gelir, iki vapur casus gelir. Bunlar hakki ulâî etmekle meşguldürler.

NECATİ BEY (Saruhan) — Reis Paşa Hazretleri, bunlarla mı uğraşacağız? Mühlâsa isteriz.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Bu meyanda muhterem Bursa ricali Bursa'dan 24 adam otuz beş bin lira para vermişler. Efendiler, on beş bin lira değil, otuz beş bin lira. Yirmi küsur adam para vermiş. Bu para alelusul cemiyetin maliyesini idare eden Bursa helediye sandığına teslim edilmiş. Doğrudan doğruya Bursa Belediye sandığına paralar teslim edilir. Oradan icabeden yere, filan yere şunu, filan yere şunu veriniz, filan yere şu parayı sarfediniz diye verilen kararlar vesaire mucbince hen bu senedatin verilmesini yapardım. Hatta öyle yapardım ki, Bursa'nın namuslu ricallerinden üç bin, beş bin, sekiz bin lira da tevellüm etmiş ve sarfettirmişim. Onlar da muhterem bir azıdır, bugün burada mevcutturlar. Bu mesele hakkındaki evrak vesaire bütün pullu olmak üzere nezdimde mahfuzdur. Bu gayet mühim bir meseledir. O hesap görülmedikçe, o hesap birmedikçe, hatta efendiler on bin lira değil, on beş bin lira değildir, efendiler otuz beş bin liradır ve belki de daha fazladır. Bunun tabii hesabı ve kitabı vardır. Memleketler doğrudan doğruya hakikaten manavoglu Nevres gazete çıkarıyordu ve biz de hakikaten ona para veriyorduk. Muhittin Baha Bey bir tarihte bana müracaat etti ve dedi ki (Millet Yolu) namında bir gazete çıkaracağım. Çıkaracak mı, çıkarmayacak mı? Diye konuştuk. Görüştük.

YAHYA GALİP BEY (Kirsehir) — Mecalli Milletiye'nin bahsedileceği bir celsede böyle şahsi şeyler rica ederim, nasıl konuşulur?

SALİH EFENDİ (Devamlı) — Yahya Galip Beyefendi, çok rica ederim, bir parça dinleyiniz. İşkâl buyurmayınız. Müdafaatımı dinledikten, anladıktan sonra ne isterseniz söyleyiniz, efendim. Kendisiyle anlaşlık ve orada Feraizci zadenin matbaasını alacağız. Bu da bin küsur liraya bakıyor. Bunu almak lâzım iken bıraklık. Çünkü novakısı vardı. Bunu almaktan vaz geçtik.

HACİ ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakir) — Müdafaaî Mukutlann hepsinin hesapları görülmek lâzım gelir. Burada yalnız Salih Efendi burada değil..

REİS — Çok rica ederim hatibin sözlerini kesmeyiniz, devam ediniz Salih Efendi.

SALİH EFENDİ (Devamlı) — Efendim, bu matbaayı almaktan vaz geçtik. Çünkü novakısı vardır. Sonra efendim, Muhittin Baha Beye dedik ki, Birader biz bir gazete çıkaracağız ve hakikaten cemiyetin âmalını terviş ettirmek için bir çok şeyler nespettireceğiz. Burada bir ziraat matbaası var vesair matbaa var. Burada da tabii ettirebiliriz. Ve ucuzdur. Bu neye mütevakıftır. Hesap ettik kaç kuruş eder? Beş yüz lira olur mu? Pek âlâ. Acıvopchi peşin beş yüz liraya Muhittin Baha Beye benim yanımda bir senet ver dedi. Senet şöyledir. (Elli bin kuruştur. Millet Yolu gazetesine sarfedilmek, hilâhare tesviye edilmek üzere Reis Salih Efendiden elli bin kuruş aldım.) Doğru. Şimdi efendim, gazete çıkarıldı. Fakat Bursa'nın sükutuna yakın bir anda idi. Gazete çıkarılmayı başlandı. Bir çok yerlere, Heyeti idarelere, heyeti merkezîyelere de yazdım abone temin edin, gazete gönderiyoruz, gazete para da kazanıyor. Ancak doğrudur. Muhittin Baha Bey cemiyete kırk bin gazete vermiş. Şimdi Bursa'nın sükutunu muteakip kendisiyle görüşüm. Salih Efendi bu hesabı nerede göreceğiz..

MUHİTTİN BAHÂ BEY (Bursa) — Ben demedim.

SALİH EFENDİ (Devamlı) — Azizim, hesabı nerede isterseniz görelim, filan dedim. Ritirelim bu meseleyi. Peki dedi. Şimdi bir müddet geciktikten sonra kendisine tekrar müracaat ettim. Hatta gazete kaç kuruş kör, kaç kuruş zarar etti dedim. Sen gazeteye nazaret etmemişsin, başka şeye bakmamışsin. Gazetenin hesabını, kitabını ve zararını niçin soramıyorsun? Bu da doğrudur. Efendim, vaktaki bozulduk. Bursayı terkettik. Huraya geldik. Buraya geldikten sonra Muhittin Baha Bey bugün hesap yapar, yarın hesap yapar, o bir gün hesap yapar demiyoruz. Hesabı bitirmiyor. Kendisine bir kaç kere bu suretle söyledikten sonra Osman Nuri Beye bir tezkere yazdım ve dedim ki, benim de hakikaten şu günlerde zaruretim var, bu beş yüz lirayı tesviye buyursun. Osman Nuri Beyefendi diyor ki, bu para onun mu?

ŞEVKET BEY (Nayazlı) — Memleket gidiyor. Allah aşkına, hikâye söylüyorlar nasıl olur?

HACİ ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakir) — Paşa Hazretleri bir kur'a çek, hangi şubeye çıkarsa gitsin. (Gürültüler)

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Efendim, hakkı istiyorsanız, dinleyiniz. Kısa söyleyeceğim. İsterseniz başka vakte terk edelim.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Mevzu bahis olacak mesele bundan daha mühimdir. Hasan Beyi dinliyorum.

ZAMİR BEY (Adana) — Bu meseleyi şubeye havale edelim, efendim, dinlemeğe vakumuz yoktur.

SALİH EFENDİ (Devamla) — Hakkı istiyorsanız, dinleyiniz.

DEİS — Devam Buyurun Salih Efendi.

SALİH EFENDİ (Devamla) — Mühittin Baha Bey para onun mudur, değil midir diye bir takım sarp yollardan sapmağa başladı. (Gürültüler) Osman Nuri Bey diyor ki, Cemiyetimize bir taalluku yoktur. Tekrar beni görüyor ve bana diyor ki, Cemiyete 45 bin gazete vermiş idim, Cemiyetten bunların bedelini aldığım gibi sana bu parayı tesviye edeceğim, diyor. Ben de kabul ediyorum dedim. Bilâhare Cemiyetin sandık emini olan Muhtar Efendiye müracaat ediyor ve Mühittin Baha Bey verdiği 45 bin gazetenin mukabilini alıyor ve parayı aldığına dair senet veriyor. Cemiyete verdiği 45 bin gazetenin bedelini tekrar alıyor. (Beş saat bunu mu dinliyeceğiz sesleri)

RAGİP BEY (Kütahya) — Salih Efendi anlayamadık lütfen bağışlayınız.

SALİH EFENDİ (Devamla) — O halde Bey efendiler, bunun daha kestirme yolu, mademki siz hiddet buyuruyorsunuz ve bu iş de tulfat bir şey oluyor bir şubeye havale edersiniz. Bursa Mobusları da vardır. Mübâlaa, Hukuk Reis, de buradadır, azası da vardır. Onların namuslarına terkederek kürsüden iniyorum. (Muvafık sesleri)

REİS — Efendim, meseleyle alakadar olan iki mebus arkadaşını dinlediniz. Bu bir mesele hukukiyedir. Müsaade buyursanız bunu aynen şubeye havale edelim. (Muvafık sesleri, taktir var sadaları)

(Kur'a Çekildi)

REİS — Üçüncü şubeye havale edildi.

2. — *Lozan Konferansı hakkında Ankara'ya gönderilmiş bulunan konferans nazımının Trabzon Mebusu Hasan Beyin izahı.*

REİS — Hasan Bey izahata başlayacaktır efendim.

YASİN BEY (Gaziantep) — Paşa Hazretleri, Hasan Beyi dinlemeden evvel mademki Hükümet Hasan Beyi dinlemiş, Kaul Beyin beyanatında celseli halîyeye esbab olarak, beyanatında izah buyurdular, tabii Hükümet buna bir karar vermiştir. Bunu lütfen beyan buyursunlar. (Siddetli gürültüler)

HASAN BEY (Trabzon) — Efendim, bendemizin müzakere esnasında buraya kadar esbabî seyahatim, muhabere ile konferansta cereyan eden müzake-

ratın netayıcı hakkında Heyeti Celilenize ve Hükümetle kâfi derecede arzı malumat edilmekle beraber, bütün heyeti umumiyesinin tamamen ifade edilemediği cereyan eden muhabereattan anlaşılmuştur. Bir safha müzakerattan sonra meselelerin olduğu şekil hakkında şubehen Heyeti Celilenize arzı malumat etmek ve müdaveleleri efkâr etmek ve Hükümetin nokta-i nazarını yakından ve etraflıca dinlemek, daha vâsi malumat ile hem oradaki vaziyeti buraya nakletmek ve hem hüranın son nokta-i nazarlarını konferansa götürebilmek üzere seyahat izumu hasıl oldu. İstirahat ettik, gelen muvafakat cevabı üzerine buraya hareket ettim.

Başlıca izahatım Sulh Konferansında cereyan eden müzakeratin heyeti umumiyesi nedir? Ve ne safhaya girmiştir? Bunu kısaca ifade etmekten ibaret olacak.

Heyeti Celileyi elbette şimdiki kadar malum olmuştur ki, konferans tarihi mukanneninden bir hafta sonra ancak müzakere küşat edilebilmiştir. Bu teahhürün esbabı hakikiyesini Heyeti Celilenize arz etmek beki faydalıdır. Bu teahhür münhasıran İngiltere'nin konferansa nasıl bir mesai, ve nasıl bir ittihatı mesai temin edeceklerine dair Düveli İtilâfiyeden Fransa ve İtalya'ya kendi nokta-i nazarına takarrübünü temin maksadıyla yaptığı teşehhüsâtı siyasivenin hemuz neticelenmemiş olmasından münbais bir teahhürdür. İngiltere Hariciye Nazırı Lord Gürzon Konferansa gelip müzakereye devam edebilmek için evvel bevvvel Türkiye sulh meselesinin hatulu esasıyesini üzerinde Fransa ve İtalya ile bir itilâf nokta-i nazarını temin etmek maksadını, maksadını izumlu görmüş ve bunu istihsal etmezden evvel sulh konferansına gelmek arzusunun izhar etmiştir. Bu suretle yaptığı teşehhüsâtı siyasie konferansın bir hafta tehinî badi oldu. Filhakika İngiltere bu arzu ettiği, istiraki mesaiyi temin etmiş olduğu sulh müzakeratinin muhtelif safahatında tamamen tebarüz etti. Şu halde Düveli Mutelife hemen bütün mesailde müteahhit bir cephe ile hareket etmektedir. Konferansın resmi küşadından sonra ilk celseleri sulh müzakeratinin tarzı cereyanına, faaliyetin tarzı tertibine vesair programa taalluk eden mesail idi. Başlıca mesail üç kısma ayrıldı. Birisi mesaili arziye, diğeri mesaili maliye ve iktisadiye, hukukiye, diğeri de cenebilerin memleketimizdeki vaziyetini müteahhitlik okalliyetler mesaili ve hususati saire olmak üzere, konferansın mesaisi bu suretle üç kısma tefrik edildi. Evvelâ mesaili arziye ile ıstigale haşlandı. Mesaili arziye komisyonunun Riyasetini Lord Gürzon deruhde etmiş bulunuyordu. Mesaili maliye ve iktisat komisyonunun Riyasetini Fransa delegelerinden

Mösyö Parer isminde birisi deruhde etmiştir. Akalliyetler ve ecnibilerin ve ecnibinin memleketimizdeki vaziyetleriyle buna münasıl meselelere ait komisyon riyasetini de İtalyan delegelerinden mösyö Çavalliyev tevdi edildi. Bu komisyonlar hattı ile meşgul olacakları mesailin hututu esasıyesı üzerinde umumî efkâr ve müalaaat muhalelesinden sonra meşûl muhtelifatın taferruatının halli için muhtelif tali komisyonlara ayrıldı. Yalnız arazi komisyonu bütün mesaili arazi hususı talı komisyonlara tevdi etmek suretiyle hepsini de doğrudan doğruya umumî komisyon üzerinde müzakere ve çıkarmak tarikini ilzâm etti. Diğer iki komisyon tali komisyonlara tehirat edildi. Mesaili maliye dört komisyona ve bir de buna müteferri olmak üzere sihiye komisyonu vücuda getirildi. Akalliyet mesaili ile uğraşanlar da bir iki komisyon oldu. Akalliyetler, Reji, Capitulon, (Justicer) dedikleri doğrudan doğruya adli mesaili ile meşgul bir komisyon, sonra (Minorite) mübadeleli ahali mesaili ile uğraşan ayrı bir komisyon teşkil edildi. Mali meselede ecnibinin kendilerine taalluk eden mesaili müzakere etmek üzere ayrıca bir komisyon daha vücuda getirildi.

Birinci arazi komisyonu ilk defa Lort Gurzonun riyaseti altında faaliyete başladı. Trakya hudutlarıyla faaliyete başladı. Bunlara dair Heyeti Hükümetin vasıl olan malumata, dair Heyeti Celilenizi haberdar ettiğini zannediyorum. Garbi Trakya hudutları müzakere edildiği zaman bizim natabimiz Misaki Millimizdeki esasata istinat ederek müdellel, şifahon, tahriren proje halinde muhtelif eşkal ile kendilerine izah ettik ve müalavele edildi. Şunu arz etmek isterim ki: Bugün konferansın neticesi mesaili hakkında önümüzde sureti katiyede halledilmiş müsbet bir netice henüz görmüyoruz gibi; bundan başka bir netice çıkarmak doğru değildir. Bunlar intihap edilen ve takip edilen mesailin tarzı mesaisi neticesi olmuştur. İhtiyar edilen tarzı hareket şu olmuştur. Gerek onlarca ve gerek bizim de noktai nazarımıza tevfiikan her meseleyi ibtidaen müzakere edildikten sonra sureti katiyede halledip imza ettikten sonra diğer mesaili geçmek tariki değil, bilakis her mesele hakkında tarafeynin fikirleri ve noktai nazarıları nedir? Netice norelere varılmak mümkündür? Bunlar uzun uzadıya müzakere edildikten sonra o netice üzerinden bir şey istihsal edilirse o cihet bırakılıp diğer mesaili geçilir ve şimdikiye kadar aynı tarz mesaili üzerinde yürüyüşü hemen diyebilirim ki, mesaili umumîye sulhiyeye tamamen temas edilmiştir. Şu halde neticede bütün mesaili konuşulup müzakere edildikten sonra ve tarafeynin varabileceği vaziyet ne olabildiği sureti katiyede

taayyün ettikten sonra heyeti umumiyesi bir sulh projesi halinde meydana gelecektir. İhtimalki zannedildiğine göre bu netice de bütün mesaili intihap etmek üzere bir umumî sulh projesi teklifi karşısında kalmak ihtimali de vardır. Binaenaleyh sureti katiyede kesilmiş, atılmış hiç bir mesele yoktur.

Garbi Trakya hududu : Alalumum Trakya hududu meselesi şu suretle hülûsa edilebilir: Müttelifler ve alikadınlar Sızım hududumuzun sureti katiyede sarılı olmasını, Edirne'nin istasyonun olmak üzere Karaağaçın yerine Edirne'ye daha katıp bir yerde bir istasyon yapılacak kadar bir yerin kalması müttelifler tarafından 20 - 30 kilometre mesafe dahilinde bir noktanın, gayri askeri bir hale vaz edilmesi ve şimendiler hattının bütün memleketler arasında seyyanen tesir edecek tarzda idare altına alınarak bir komisyon tarafından idare edilmesi ve bilhassa Bulgaristan'a verilmesi istenilen müahres meselesi dolayısıyla bilhassa bu hattın serbestiyeti cihetine varılmıştır. Bizim metaliğimiz 1915 te Harbi Umumi içinde Bulgar'lara verdiğimiz ve fakat Meclisi Millinin kabul ve tasdik etmediği araziye dahil olma edecek hududu istiyoruz. Bunun öte tarafında, Garbi Trakya için de Misaki Millimizde mevzubahis olan (Pilebisit) bu metalipten vaz geçmiş değiliz. Pilebisitten noktai nazarımız, ora halkının ekseriyeti arzusunu izhar ederek bize ihhalklarını temin değil, bilakis arzu ettikleri şekli idareye mustakillen malik olmaları noktai nazarında olduğumuzu söylemek mecburiyeti karşısında hulunduğ. Eğer bu mesele hakkında ihtisarı arz etmek lâzım gelirse Garbi Trakya'nın Pilebisit şeklinde bir reyî âm ile sureti katiyede hallinde büyük müihkilâta maruz kaldığı ve bunu bilhassa Balkan devletlerinden bazıları sureti katiyede Döveli İhtilâfiyeye istisrak ederek reddetmek tarikini ihtiyar ediyorlar. Bilhassa Sırlar hududumuzun Garbi Trakya'nın herhangi bir parçasının geçmesine sureti katiyede muarızlardır. Kendi ifadeleri vechile Garbi Trakya'nın o bir tarafına ayak btmak, Türkler için amali müliyenin... ekseriyeti ahali dolayısıyla Makedonyalara kadar en koyu ve gayri muayyen sahaya kadar nüfuzu manasını tazammun eder ki bunu Sırbistan katiyen tecviz edemez. Bilhassa Trakya'nın muhtariyet şeklinde bir şekil mahsus ile idaresine bilhassa muhalefet eden yine Sırlardır. Çünkü Sırların noktai nazarı buranın muhtariyet veyahut şu ve bu şekilde Yunanistan'dan ayrılması günün birinde bilhassa Bulgarlara geçmesi manasını tazammun edecek manasındadır. Halbuki bu şekilde veyahut diğer bir

şekilde büyümesi. Sirpların kabul edemeyeceği bir şekildedir. Binaenaleyh biz nokta nazarımızı gayet açık bir şekilde söylüyoruz. Rumların Yunan elinde kalması bizim nokta nazarımızdan Bulgarların eline geçmesi demektir. Çünkü Bulgarlara gitmesini istemeyiz. Arazi komisyonu bu meseleyi bu şekilde bıraktıktan sonra temas ettiği ikinci mesele, henüz sureti katıyede bitmeyen boğazlar meselesi olmuştur. Boğazlar meselesi Musların davet ve ıstırakı ile bir çok gurultulu meselece, heyecanlı dakikalara zensin olduktan sonra nihayet bizim Misaki Millinin musade ettiği şekli de boğazlarda şimdiye kadar tarihen mevcut olan usulün tebeddülüne biz de bunelice muvafakat ettik. Boğazların şimdiye kadar mevcut olan şekli, daima kapalı bulunması, Türk'lere bit bulunması ve tahkim edilmesi ve herhangi memleketle bit olursa olsun sefaini harbiyenin mururuna musade edilmesini, sefaini ticariye için dahi muayyen hususlar ve tahdidat ve şerait ile murura musade ettik. Bu da şekle tabidir dedik. Bu şekil boğazlar meselesine mütalâk mukavelatı duvelayenin, beyneldüveliyenin bir müşküldür. Biz Misaki Millî ile boğazlar, bütün dünyanın münakalâtı ticariyesini alâkadar mahiyette olmak itibariyle buranın münakalâtı ticariyeye küşade bulundurmak teşahhüdünü zaten Misaki Milliye ile ilân etmiş oluyoruz. Binaenaleyh eski usulün vazını esas itibariyle kabul ettiğimiz için buna dair olan bir şekle bir itirazım yoktu. Çünkü kabul etmiştik. Bu serbestî murur sefaini ticariyeye münhasır değil, aynı zamanda memlekelerin teahhalinde sefaini harbiyenin dahi boğazlardan mururunu tazammun etmektedir. Boğazları Çanakkale, Karadeniz boğaziyle, Marmara denizini ihtiva eden bir melhum telâkî edilir. Varılan neticeyi hulûsa etmek lâzım gelirse Çanakkale Boğazı ile Gelibolu tarafından muayyen bir huduttan başlayarak, bu hudutlar da militarize olacaktır, gayri askeri bir vaziyette sabit, tahkimat lıncı talihesi vesaire bulunmayacak ve lüz komisyonu gibi mahiyeti tamamen değilse de bir komisyon bulunacak. Bu komisyon boğazlardan serbestî murur kâilesinin tatbikine nazaret edecek mahdut miktarda geçebilecek olan donanmanın murakabesini yapacak.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakır) — Kontrol yok...

HASAN BEY (Devanla) — Hayır yok, sefaini ticariye üzerinde murakabe yapmak, boğazlar üzerinde beher sefainin tanzımı, fenerler, şamandıralar gibi cer ve klavuzluk gibi mesaili de halletmek

gibi bir takım vezarî taliye de verilmek isteniyor. Hatta gayri askeri manakata, gayri askeriliği mutazammın ahvalin icra edilip edilmediğini murakabe etmek salâhiyetini vermek istediler. Fakat her hangi bir fikri murakabeye murahhaslarımız yanaşmadık. larından, her nasılsa son zamanlarda gayri askeri münakada asker bulundurulmaması esasen tekliftan idi. Fakat Gelibolu gibi cezaresinde ve civarında takriben 4 000 jandarma bulunabilmesine musade etmişlerdir. İstanbul'da 12 bin miktarında yani takriben bir kolordu kuvvetinde gayri mahdut esliha ile mücehhez bir kuvvet askeriyemizin bulunmasını yine komisyon mesailinin vardığı be-ticelerden birisidir. Serbestî murur, sefaini harbiye hakkında mütalâk değildir. Kabul edilen kaide her memleketin boğazlardan geçirebileceği sefaini harbiyenin haddi azamısı Karadeniz'de en büyük fido, kuvveti harbiyeye malik olan Devletin kuvveti bahriyesinin fevkinde olmayacaktır. Yani her Devlet aynı miktar geçirmek salâhiyetini alıyor. Yani üç memleket muhteriden geçirebiliyor.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakır) — Her birerleri ayrı ayrı mı geçirecek?

HASAN BEY (Devanla) — Evet, şayet hiç bir donanma Karadeniz'de olmasa sefaini ticariyelerinin muhafazası için on bin tonu tecavüz önlemek üzere üç sefine bulundurmak salâhiyetini muhafaza ediyorlar. Bizim bahri mütahasssistlarımızın verdiği malumata göre on bin tonu tecavüz etmemek üzere bulunacak olan üç geminin hakiki bir sefinci harbiye olmaktan ziyade bir muhafaza, bir destrovatör gibi bir şey olacaktır. Şu halde bunlar doğrudan doğruya muharip kuvveti bahriye telâkî edilecek kuvvet değildir. Bizim bahri mütahasssistlarımızın fikrine göre böyledir. Komisyon her altı ayda bir Karadeniz'de bulunan devletlerin kuvveti bahriyelerinin ne olduğunu ve nelerden mürekkep olduğunu ve bunların hacmi, isbatı, tonajını, sistemini vesairesini Boğazlar Komisyonuna bildirecekler. Boğazlar Komisyonu da aldığı malumat üzere bahri devletlere tebligatı lâzımada bulunacaktır. Binaenaleyh her memleketin boğazlardan geçirebileceği, salâhiyet ve hali olacakları miktar da tespit edilmiş bulunacaktır. Geçen günlerin ancak bu miktar dahilinde bulunmasına ancak bu komisyon nazaret edecektir. Türkiye bitaraf olduğu zamanlarda ve hali sulhta kendisinin bitaraf kaldığı ahvali hususiyede bitaraf devletlerin sefainine hakkı murur verecektir. Kendisi hali harpte olacak olursa hali harpte bulunduğu se-

faini harbiye ve ücrâyesini ve overpilanlarını tayyarelerini, vesairelerini boğazdan geçirmemek için kâfi tedabiri ittihaz etmek salâhiyetini hazır olacaktır. Şu kadar ki bitaraf devletlerin hakkı mururunu temin etmek şartıyla. İçeri giren gemiler 24 saat zarfında boğazdan geçmek mecburiyetindedir. Avra gibi fevkalâde ahval dolayısıyla boğazlar dahilindeki bir limana ifuca halî müstesna olmak üzere 24 saat ten fazla sefaini harbiye boğazlar muntikasında kalamayacaktır. Türkiye istediği gibi tersanesini bütün limalarda, her yerde yapabilecek, tersanesini İstanbul'da ve daha sair başka yerlerde bulundurabilecektir. Bundan başka boğazların gerek serbestli mururuna ve gerek boğazların gayri askerî bir hale ifragına dair teminat meselesinde iş dayanmıştır. Boğazların, İstanbul'un, Marmaranın emniyet ve masuniyeti noktaî nazarından teminatı düveliyenin lüzumu kendilerince de esas itibarıyla halledilmiş ve fakat bu hususta henüz bir şekil, kati bir itilâf husule gelmemiştir. İsmet Paşanın bu hususta istediği teminat yalnız boğazların serbestli mururuna değil, gayri askerî muntikalara ve boğazların masuniyetine vuku bulacak her türlü tecavüzün bütün düveli akidece müctemian ve müstereken bitaraf edilmesi tahtı temine alınmak ve bu hususta kefaleti düveliyeye teminatı siyasiye verilmesi talep edilmiştir. Devletlerin son zamanlarda vâsıl oldukları son şekil; münferiden teminat vermeleri kendileri için mahzurlu olduğu ve hunları yapamayacaklarını ve fakat müştereken bu teminatı verebileceklerini beyan etmişlerdir. Bu teminatı siyasiyeyi vermeğe de hazır olduklarını ifade etmişlerdir. Misakı Milli ile kabul ettiğimiz kaidenin, boğazlardan serbestli murur hakkındaki esasatın icahatıyla, boğazlar meselesi hakkında şimdiye kadar varılan şekil hâlin gayri kabili telif bir mahiyette görülmediği kanaati Heyeti Murahhasada hâsıl olmuştur. Bütübü bütün teferruatları daha eminiz, salâmetimiz noktaî nazarından daha ne gibi şeyler elde edilebilecekse hunların teminine çalışılacaktır. Fakat Heyeti Umumiyesiyle arz ettiğim gibi şimdiye kadar kabul ettiğimiz esasat ile gayri kabili telif bir zemin karşısında bulunulmadığı kanaati vardır. Bendeniz ihtisâsî arz etmek mecburiyetindeyim. Bundan sonra hudutlardan arazi meselesi dolayısıyla mevzubahis olan mahal yoktur. Yalnız müzakereye girmezden evvel alâkadarlarla sureti hususiyede temas tariki tercih edilmiştir. Bu suretle de Musul meselesine de az çok teatîi efkâr edilmiş ve İngilizlerin bizim heyeti murahhasaya yazdığı muhtara de noktaî nazarlarını bildirmişlerdir. Bunda tarihî,

siyasî, irkî, ikisadi bir çok etshap ve dedaile istinatlen Musul'un Irak'ın bir cüzü olduğu ve Irak'la beraber kalması meselesi üzerinde noktaî nazarlarını bildirmişlerdir. Buna mukabil aynı etshap ve detail üzerine Lore Gürzon'a İsmet Paşa tarafından sureti hususiyede bir muhtara verilmiş ve Musul'un Türkiyede, bizim hâkimiyetimizde kalması kati olarak bildirilmiştir. Bu hususî temaslardan sonra mesele resmî neticeye intikal edecektir. Bendeniz resmî celiseye intikalinde bulunmadım. Fakat şunu arz edebilirim ki, yaşadıkları, yaşayabildikleri, yaşayacakları, şimdiye kadar bizce hissedilebilen nokta Suriye hududu üzerinde ehemmiyetli bir tashihî hudut şekline yaşmak ve daha ileri gitmemek ve dayanmak noktaî nazarlarını hissetmekteyiz.

NECATI REY (Lazistan) — Şehir, şehir...

HASAN BEY (Devanlar) — Şehir muhafaza etmek fikrindedir. Aliyen vâsıl olunacak şekil hâlin neticesini kestirememi. Fakat şimdiye kadar ihtisâsî müzakeremiz umumi bir hudut hâli ile olmayacak yani Musul'u tamamen Türkiye hâkimiyetine yaşmamak fikrindedirler. Guya tashihî hudut etmekle bir takım edceklerine kanırlar.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakır) — Asil olan daimî hürası.

HASAN BEY (Devanlar) — İkinci komisyonun ait mesailden en mühim akalliyetler mesaili ile, adli kapitülasyonlar ve bir de malî kapitülasyonlar vardır. Akalliyetler mesaili pek heyecanlı müzakereyi mucip olmuş mesailden birisidir. Gerek tali komisyonlarda ve gerekse umumi komisyonlarda böyle olmuşdur. Misakı Millide de bu mesele halledilmiş olduğundan daıma bu meseleye, mecburiyeti karşısında kalınmıştır. Yani ekalliyetler hukuku itibarıyla gerek Düveli İtilâfiyenin hukuku ve gerek bitaraf devletler için aynı hukukun hâzım de kabul ettiğimiz Misakı Millimizde mevcuttur. Fakat son zamanda bir mesele hâsıl oldu. O da akalliyetler neye nazaran, diğer memlekelerde tadat edilen ekalliyetler yalnız dini ekalliyetler değil, irkî, lisanî ekalliyetler, hıthassa diğer memlekelerde ekalliyet irkî, lisanî mesailden birini teşkil ediyor. Biz dedik ki ekalliyet denince münhasıran bir nevi ekalliyet vardır. O da gayri müslim ekalliyetlerdir. Müslim namıyla bir gayri ekalliyet bütün Türkiyede mevcut değildir. Ekalliyet denildiği zaman akta gayri müslimler gelir. Irkî ekalliyet, lisanî ekalliyet biz de mevcut değildir. Nitekim Misakı Millide de bu maddeyi yazarken bundan anladığımız mana, tarihi anladığımız manadır. Gayri müslim ekalliyetleri kasdetmişizdir. Hiç

bir vakit irki İspani ekalliyetler mevzubahis değildir. Halbuki onlar diğer memleketlerde olduğu gibi irki İspani ekalliyetler de mevzubahis etmek ve aynı hukukiyetin bu kısım anasıra da verilmesinde ısrar ettiler ise de . Bizim nokta nazarımız katı idi . Bilhaza sarfı nazar ettiler ve ekalliyet mesaili bugün gayri müslim ekalliyeti mesaili olmak üzere meseledir. Mübadele ekalliyet nüfusu meselesi huna merbut meseledir. Esasen Türkiye'de bulunan Rum'ların diğer memleketlerdeki müslümanlarla mübadelesi teklifi bideyeten konferansın küşadından evvel kendileri tarafından gelmiştir. Biz bu teşebbüsü esas itibarıyla kabul ettük; Bu mübadele nüfus üzerinde müzakere tını ilerletti. Fakat günün birinde Venizelos'un aldığı son talimat ile olacak mübadele nüfus meselesinden sarfınazar olmekte olduğu ve buna imkân olmadığı ve ahalinin zararı ve sefaleti gayri kabili ihtiham ur şekilde olduğunu iddia ve beyan ederek mübadele meselesinden sarfı nazar edilmesini teklif etti. Gerçek murahhaslarımızın ve gerek diğer devletlerin nokta nazarı şimdiye kadar mübadele fikri üzerinde yürümüştür! Ve mesele ilerlemişti. Fikrimuzden dönmeyiz davasıyla tezyilen talı komisyonda Venizelos'un ikinci muracaatı reddedilmiş oluyor. mübadele cebridir. Bütün Türkiye'deki Rum'lara mukabil gittikleri memleketteki Yunanistan'daki müslümanlar da çıkarılacaktır. Ancak İstanbul vaziyeti bir istisna teşkil etmiştir. İstanbul'daki Rum'ların bu mübadele meyanına dahil olmamışları sureti katiyede istenmişlerdir. Bizim tarafımızdan çok ısrar vaki olmuştur. Şehremaneti hududu dahilinde bulunan İstanbul Rum'larının 1918 tarihinde esasen, resmen İstanbul ahalisinden olan Rum'ların Misafir olanların değil İstanbul'da kalması zannediyoruz. son celsede . Kıza Nur Bey bu ekalliyet meselesini takip eder . müvaffak edilmiştir.

PEYYAZ ÂLİ BEY (Yozgat) — Patrikhane .

HASAN BEY (Devanla) — Patrikhane'nin çıkarılması - ve şunu da arz edeyim ki Patrikin dahil kuvulmasında epeyce müşkülât şekileceği cereyan eden müzakerattan anlaşılırmaktadır. Bir ekalliyet hukukundan mada eski patrikhaneler imtiyazatı mezhebiye mesaili. Sen Sinot Meclisi, diğer meclisi cismani vesair meclisleri de muhafaza etmek fikrini ileri sürdüler. Fakat bütün ekalliyetlerin söylediği bir sırada ve bütün memleketlerin verdiği hukukları verdikten sonra bunların sureti katiyede ortayerden kalkması bir mesele katıye olarak kabul edilmiştir. Binaenaleyh Patrik İstanbul'da kalmağa muvaffak olabilirse artık eski teşkilât vesaire ile değil

alelâde bir Rum papası, alelâde bir ruhbanı teşkilât sıfatıyla kalacaktır. Şunu arz edeyim ki Patrikin İstanbul'da kalmasına katıye söz vermiş değiliz. Nokta nazarımızda sureti katiyede ısrar ediyoruz. İmtiyazatı mezhebiye ortadan kalkınca bunların umuru iliniyerleri, nikûh mesaili, hasep neseb mesaili, nafaka mesaili vardır ki bunların da kavağını medeniyeye tebean halli lâzımdır. Artık Aile kararnamecisi bu hukuk medeniyeye şeklinde bütün ekalliyetlerin abkâmı duyu ve mezhebiyelerine muvafık bir şekilde ihya edilmesi; ikmal edilmesi ve mevki meriyete konması ve bütün nifak ve talâkin dahil ekalliyetlere ait olsa bizim ku yudatı resmimizde ve mahakımı resmimizde cereyan etmesi lüzumu hâsıl olmuştur ki, bu bususta kanunlarımızın bu telâkki ile ikmal etmek mecburiyetindeyiz. Henüz halledilmeyen ve şimdiye kadar görülen vaziyete nazaran en ziyade musır olacakları meseleden birisi de Türkiye'de kalacak ekalliyetlerin askerlik meselesidir. Ermeni ve Rum'ların bizim askeriyeden ve filyeden bir bedeli nakdi mukabilinde muaf tutulmalarını istiyorlar.

Bunu sureti katiyede reddediyoruz. Bendenizce son şekline kadar sureti katiyede reddetmek mecburiyetinde olduğumuz meseledir. Çünkü ekalliyetlere hizmet filyelerinden velev para ile olsun muafiyet temin etmek nevanma bir imtiyaz demektir.

HAMDİ NAMIK BEY (Izmit) — Museviler

HASAN BEY (Devanla) — Museviler de gayri müslim ve ekalliyetler meyanına ilahidir.

Henüz halledilemeyen ve pek ısrar karşısında bulunduğumuz mesailden birisi de hizmet askeriyeye meselesidir. Bir aralık harbi umumî arasında tecirilere ve tasfiye hesabı emvale dahil işi intikal ettirmek istedikler. Bunlar son zamanlarda halledilmiş mütarekede beri İstanbul'da cereyan eden usul vardır. Taafiye muamelâtını kendileri yapmışlar ve pek çok kere müslümanların emlakını alıp hıristiyanlarına vermişlerdir. mal meselesi meskûtu anı geçilebilecek vaziyettedir. Ancak bir şey vardır (Mezon nötr) dedikleri bir çok müslüman çocuklarını Ermeni cıtamı diye almış tıkmışlardır. Bunların adedi de 95 ilâ 100 bin kadardır, Bunları sureti katiyede ailelerine iade etmekte başka çare olmadığı ve bundan sarfı nazar edemeyeceğimizi ve bunun için en iyi çare kendileri tarafından zaten isimleri malûm, müracaatları vukuunda ailelerine iadesini istedik. (Miktarı nedir? sesleri) 95 ilâ 100 bindir. Ekalliyetler mesailinin olduğu safha; heyetü umumiyeye arz etmişim şeklindedir. Ermeni meselesi namıyla bir yurt teklifi vakidir. Fakat bunun ciddiye

ve samimiyetine kendileri de pek inanmamaktadırlar. Onlar Ermenilere karşı efkârı umumiyenin tahtı te-sirinde bir çok şeyler yapmak mecburiyetinde bulunuyorlar. Dahısus Amerika efkârı umumiyesinin bu hu-suta pek çok tesiri vardır. Bu şekilde vaki olan tek-life karşı hitabı lâzım gelen cevaplar verilmiştir. Bu gün Ermenistan namıyla bir memleket mevcut olduğun-u ve bu müstakıl Ermenistanı ilk defa meydana ge-tiren, üç defa tanıyan Türkiye olduğu ve bugün Erme-nistanla komşu muamlelâti cereyan etmekte olduğu ve yine hüçün muahedei sulhiyemevcut olduğunu ve Türkiye dahilinde hiç bir müsluman veya Türkü bir yerden kaldırıp ta Ermenilere bir yurt verilmesiyecc-gini söyledik. Bunları sureti katıyade reddettik. Bunun ciddi olarak bir teklif olduğuna ve sulha mani kılacak bir şekli haiz olduğuna biz kana değiliz. Mamâlih hâli komisyonunda Ermeni delegeleri, yani Ermeniler namı-na söz söylemek üzere gelenlerden Noradonkiyan ora-da bulunuyordu. Tali komisyonunda bunu dinlemişlerdir. Bizimkiler bittabi dinlememişlerdir ve gitmişlerdir. Tali komisyonu bunları dinlediklerinden dolayı pro-TESTO eder şekilde Konferans Riyasetine bir muhtıra yazılmıştır.

OSMAN BEY (Lazistan) -- Noradonkiyanı din-lerken Bolşevik Ermeni murahhasları ne şekil almış-lardır?

HASAN BEY (Devamla) — Orada Bolşevik mu-rahhas olduğunu bilmiyorum. Fakat oraya gelen Er-menilerden ve mahut simalardan bir kaç kişi biliyo-rum. Bolşevik murahhaslarından haberimi yoktur. Nibayet onlar bize ya Erzurumun o bir tarafında Rize üzerine doğru bir yurt verilmesini veyahut bu olmadığı takdirde Maraş, Antep gibi bir sahada kendilerine bir yurt verilmesini ve bu suretle olmaz-sa, bu olamazsa gibi bir çok malalibatta bulunduk-larını haber aldım. Ermeni yurdu meselesi arz etti-ğim şekilden ibarettir. Ecanibin vaziyeti hukukiyesi-ne adli vaziyetine gelince; Evvelâ; bizim kapitulas-yonların ilgasından sonra Almanlarla, Avusturyalılar-la yaptığımız mukavele var. Konsolosluk vesaire mu-kaveleleri... Bu mukaveleler, Almanya ve Avusturya'ya verdiğimiz mesail gibi yani şahsî hukuk mesaili, aile mesaili, veraset mesaili gibi... yani kendi mem-leketlerinde bulunan insanların kendi memleketleri-nin kanununa tabi olmaları ki, bu, diğer devletle de aynı olduğundan, yani her millet kendi memleketin-de sakin ecnebilere hukuku düvel ahkâmına tevfi-kan aynı hukuku vermiştir. Biz de onu veriyoruz. Fa-kat onlar bununla iktifa etmiyorlar. Çünkü onlar, za-ten kendilerine verdiğimiz bu şeyi, İngiltere'ne Fran-

sa, Fransa'nın da diğer devletlere verdiği şeylerdir. diyorlar. Adli vaziyette muahesol ehemmiyetini müstak-lâti karşınıdayız. Kıymetli hukukiyesi olmayan efkâr ve mütalâat dolayısıyla hakikatte adli kapitulasyonların Tümküye hâkimiyet, biryâ ne ve kendi mütalâatele-riyle yine muahedat üzerene mahiyeti sayıyıcılarını muhafaza emelinden ibaret bir teminatı adliye eskilin-de bazı tekliflerde bulunmuşlardır. Bunların haridü as-garisi üzerinde fevkalâde musirdirlar. O da Türkiye eski muht adli kapitulasyonları mülğadır. Fakat onun yerine karanî müzikin ecnebi karşı tanıyanen ademi nazakısı nokta nazarından böyle bir teminatı lâzime verilmesi icabeder. Onun için böyle Türkiye mahke-melerine ecnebi hükûmından ki muayyen bir akı yer-de olacaktır, gerek hukuki ve gerekse cezai mahkemeler-e, yani kendi huzmeti adliyenimize ecnebi hâkimler alarak bu hâkimlerin dahil olduğu Türkiye mahkeme-leminde ecnebinin davalarını halledilecektir ve bunda mu-yundur. Bunun için ilerideye sürdükleri yerler de Bursa, Izmir, İstanbul'dur. Bu üç yerde bu şekilde mahke-meler bulunacaktır. Bu mahkemeler müstahsiran Tür-kiyenin ecnebi hükûmî arasından, meselâ hukuku devlet enstitüsü gibi herhangi bir müessesenin göde-receği namzetler meytanından ecnebi hâkimler alarak mahkemelerde Türk hâkimleriyle beraber bunları bulundursunlar ve ecnebinin alakadar oldukları de-ava hukukiyeye ve cezaiyeye bu üç mahkeme yani nevan-na mühtelif mahkeme, ecnebinin davasına baksın, teklifindedir. Bittabi diğer mahkemelerde vaki olacak deava, nakli deava tarikiyle bu üç mahkemeye icra edi-lecek. Bittabi biz bunun sureti katıyade reddettik. Bu hususa tali komisyonunda antlaşmak inikâni hasıl olmadı. Tali komisyon raporu bağliyerek büyük komisyonu işi terksetmeğe mecbur kaldı. Fakat büyük komisyon da henüz bu meseleyi bendemiz hareket olduğum za-man, içtima cemiyy değikdir. Fakat ihtisasımız bu ve buna benzer, ecnebin ecnebi vesilesiyle bazı şeyler istenmektedirler. Bunda fevkalâde musir ve mütalâhit bir cephe ile hareket etmektedirler.

Bizim görüşümüzde ve bakışımıza nazaran, bunun eski mühtelif mahkemelerden farklı, eski mühtelif mahkemelerden farklı, eski mühtelif mahkemelere ge-len ecnebi azalar doğrudan doğruya monitkâllerin-den. Bu defa böyle olmayacak. Ecnebi hâkim doğrudan doğruya Türkiye tarafından huzmeti adliyeye ma-aşta alınmış adamlar olacaktır. (Gürültüler) Yegane bizini gördüğümüz farklı buldur. Bu nascaleyli eski adli kapitulasyonların kısmen, ya vâsi bir şekilde inikası teklifinden ibaret olduğundan dolayı sureti katıyade reddettik. Ne neucei hal olacağını bilmiyoruz. Yalnız

ihtisasımız şudur ki, bu voya buna henzir cenabilerle teminat alınmış fakat daha müteahhit ve belki hiçten bazı şeyler istemek ve bunda ısrar etmek halindedirler. Bunda da hepsi müteahhit ve müteahhitin istenilmediği olan iduvaların ne kadar vâkıf olduğuna göre hukukun ve gerek sair ehlele ne kadar vâkıf olduğuna hakiketen şahifelerce şüpheler, şüpheler, müdafalar bunların hepsi olmuştur. Yani bu hususta ne kadar kabelden müdellel ve bilhassa cenabi müteahhislerin ne kadar nazardan ve sairiden ne söylenmiş imkân varsa bunların hepsi söylenmiş ve yapılmıştır. Bunlara rağmen böyle bir fikir üzerinde mürşir oldukları görülmüştür.

Mall hususta, yani malî kapitülasyon hususunda, tekâlifî malîye noktası nazardan istedikleri şüphelidir. Cenabileri her türlü tekâlifî malîyede Türklerle şey-yan muameleye nazhar olması, yani cenabilerle mah-kus hususî vergiler ihlas edilmemesi, memleketin ve kâlif sisteminde neler var ise bunlara Türk tabii gibi yani cenabilerin de aynı şartları altında muameleye tabi tutulmasından ibaretir. Anadıkları teminat bu sistemaya müteahhitlik ve müteahhitlik istemiyen bir takım tekâlifî malîyeye tabi muamelede mani olacak âh-kâm istemektedirler. Makin bir memleketin âh-kâm ederse cenabilerle mahsus cenabiler, aynı bir takım tekâlifî malîye dahi meydana getirebilir. Nazarı olarak fakat şahsi olarak, vaziyet terkis etmiş zaman hiç bir memlekette, serbestinin istiklaliyetini em-mâkenmet şekline malik olan memleketlerde dahi cenabilerle mahsus olmak üzere ayrı ayrı vergiler olduğu görülmektedir. (Vardır sistem) Ulak şüphelidir. Almanya'da hiç bir şey yoktur. Onlar da Ulak ve vergileri de sırf cenabiler değildir. Misalilerde aynı. Tebri da olsa yine misalilere aynı. Tembe an, mahsus vergi hususu esaslı vergiye girmek. Çünkü vergilerin istiklalî eliği şey varidattır, şeydir. Vergilerin müteahhit bu teahhit eder. Vergiye tabi olacak eşyasın sıfatı, tabiiyeti ve tabiiyeti vergilerin nevinde bazı önem-mişci değildir. Binaenaleyh malîyeye istedikleri şeylerin bir mahiyeti tabiiyeti yoktur. Fakat ben cenabilerle mahsus bir vergi ihlas edemeyeceğim. Vergi ihlası istediğini vakit de bu hususta bir tahdidat manası dahi mevduktur. Fakat bu tahdidat belki te-lâkümme ve arkadaşlarının te-lâkümme göre istik-lâle mani te-lâkümme edilebilecek bir malîyeye değildir.

İmesali askeriyede, bahriyede, harbiyede hiç bir güne tahdidat mevduktur. İmzalıdır İstanbul'da yalnız bir kolordu, garbi mintoklarda yalnız jandarma, sonra Trakya'da ayrıca bir kolordu bulundu-

rukacaktır. Orada da tahdidat askeriyede mahiyetinde görünen şeyler bizim hali tabiiye - Müteahhisleri askeriyemizin noktası nazarına göre - ki Resim de onun bir müteahhisidir, bilfiel zaten bulundurulabile-ceğ mi askerinin fevkinde bulundurulabiliriz.

SALÂHATİN BEY (Mersin) - Tahribatıdır...

HASAN BEY (Devanlar) - Hepsini tahribatıdır yapabiliriz, tersane yapabiliriz, paramız olsun da her şey yapabiliriz. Hunlara dair hiç bir tahdidat yoktur.

Diğer mesali malîyeye gelince, Üçüncü malî ve istiklalî komisyonunun birinci Komisyonunda Düyunu Umumiye mesali, masarifi şahiye mecelesi bir de nazarı ve tahribatı şahsiye meceleleridir.

Düyunu Umumiye mesalinde varlığımız netice şudur: Gerçek Balkan harbiye ve gerçek Harbi umumiye Türkiye'den ayrılan memleketlere.

BEHCET BEY (Kangır) - Trablus yok mu?

HASAN BEY (Devanlar) - Trablus daha evvel halledilmiştir. Onu arz edeyim ki Trablus'a isabet edecek hisse deyin tesviye edilmiştir. Bu da iki büyük milyon, Trablus hesabına alınmıştır. Düyunu Umumiye'nin istiklalî şüphesini temin eden bir akçe idi ve Düyunu Umumiye bilhassa bu parayı istikrazı dahi tahvilâtı almaya hasretmişti ki, Uğraştılar. Binaenaleyh Trablusgarp hissesi alınmıştır. Misir, Kıbrıs resümalı ile bizden ayrılmış bulunuyor. Binaenaleyh onlar için mesele yoktur. Binaenaleyh harp mehdindeki ve hürri kesilmek üzere Balkan devletleri ile bizim aramızda Balkan Harbi mehdindeki Düyun Harbi Umumiye de bizden ayrılan memleketlerde nisbeti varidat üzerinden düyunu umumiye'nin yekün düyunu umumiyesini, yani Osmanlı İmparatorluğunun düyunu umumiyesini bu nisbeti varidat esasına taksim etmek ve Türkiye'nin diğer memleketlere isabet eden mürettehatı seneviye hisselerinden hiç bir vechile mesuliyeti kalmamak ve her memleket kendi hisse mürettehatını satın almak ve yahut diğer şekil ile ita edilebilir, imha edilebilir şekilde bir tesviye düyun muamelesi olacaktır. Yani muhtelif usuller vardır. Teminata göre taksim usulü, nisbeti varidata göre taksim usulü ve son Paris konferansında mevzu bahis olan ve fakat bir kabul ve karara ihtiran etmiş bir şekil daha vardır ki, biz bunun üzerinde de ısrar ettik. Bizim burada kendi düşündüğümüz bir şekil daha vardır ki, o da en ziyade menfaatinize geliyordu. Düyunu umumiye mevdu varidatı metruke... Taksim etmek muayyen gajları, te-

minatı olmayan vergileri teminat ile giderir. hisseleri nazarı itibare almayarak yekûn itibarıyla taksimi etmek istiyorduk. Mahiyette olan kısımları tabii mahiyette gözleri pek açık olduğu için kaçırmamışlardır. Teminat olarak hisse deynin hissesi tefrik olunduktan sonra teminatı mahsusası olmayan diyunun esnayı tefrikinde. Mahallin varidatı umumiyesi nazarı itibara alınca diyuна karşı olan varidatı çıkarıldıktan sonra muamele yapılmasını istemişlerdir ki, bu suretle burada istimal ettiğimiz sistemin sırrı meydana çıkmıştır. Sonra (Farj) esasına göre teminat diyun meselesi vardır ki, onu mukayese ettik. Filhalka Balkanlarla olan safhai taksimde ve ikinci sistemde bir milyon kadar kârlı düşüyoruz. İkinci taksimde buna mukabil Irak taksiminde Suriye taksiminde iş biraz aleyhimize dönüyor. Netice itibarıyla nispeti varidat usulünü yekûn itibarıyla taksim edecek olursak üzerimizden atacağımız hisse deyn hemen hemen aynı oluyor. Bir hesaba göre de 600 bin lira da aleyhimize oluyor. Binaenaleyh yine fark görmediğimiz için nispeti varidat esası üzerine diyunun taksimine netice itibarıyla muvafakat ettik. (Hangi senelere ait sesteri) (Söyledi ya sesteri) Biz Suriye, Irak deyince bizden ayrılan buna dahil oluyor.

BİR MEBUS — Musul da dahil mi?

HASAN BEY (Devamlı) — İnşallah dahil olmaz. Biz safhai taksimi uç olarak telakki ettik. Onlar on iki olarak telakki ettiler. Aramızdaki fark Berlin Konferansında bizden ayrılan memleketlere isabet eden ve miktarı (4 300 000) lira olarak tespit edilmiş olan miktar lira bu defa tesviye hesaba dahil olmasını ve taksim edilmesini istiyoruz. Bunda nokta nazarımız halledilmiş değildir. Bunu sureti katıyede reddetmek mecburiyetindeyiz. Evvela müruru zaman meselesini ileri sürdüler. Bu müruru zaman meselesi, eşhas hakkında olan muamelât üzerinedir. Devletlerde temadü hayat vardır. Adı müruru zaman prensipleri devletler için cari değildir. Sonra dediler ki, Berlin Kongresinin ayırdığı hisse diyun 1878 senesinde yapılmış bir hisse diyundur. Halbuki diyunu umumiye hissesi meselesine esas olan çekil bu hisselerin tefrikinden sonra vaki olmuştur. Diyunu umumiye idaresi ona göre tesis edilmiştir. Hisselerinin hemen yüzde altmış, yüzde yetmiş tenzil edilerek ve bakiyesi tespit olunarak ve sağlam bir diyuна bağlanarak teminata rabtedilmiş ve bunlara da karşılık gösterilerek diyunu umumiye kararnameyi meydana gelmiştir. Binaenaleyh bu tesviye muamelesi ve diyunun resülmalinin yüzde altmış, yetmiş

dercesinde tenzili ile, aradığınız muamele zaten halledilmiştir. Şu hale nazaran eski hesapları istemek, sizin için bir hukuka istinat etmiyor dediler. Biz tabii aksi tarifi, ehteti tuttuk. Diyunu umumiye muharremi kararnameyesinin tesvise esas olan muamelât ve sair, bakiye kalan diyunun tesviye muamelâtına müttahalik muamelâttir. Ondan diğer devletlere ait olan ve tesviye edilmemiş olan diyunların matlubunu ihtiva edecek bir mesele değildir. Biz bunları her zaman istedik ve hiç bir zaman istemekten farîğ olmadık. Farîğ olmuş değiliz dedik ve hunun için protesto ettik ve istedik. Fakat onlar da bu defa tesviye diyuна hunu ithal edemiyorlar.

Balkanlar için harp mebdeindeki diyun nazarı itibara alınıyor. Zaten harbin mebdei ile nihayeti arasında geçen zaman pek kısa bir zamandır ve o muddete ait akdedilmiş olan pek az miktarlar diyun vardır. Zaten harp ettiğimiz devletlere karşı usul harbi yaptığımız devletler ile olan nispetinden, diyundan hisse vermeyi de esas itibarıyla kabul etmiyorlar. Binaenaleyh Balkan harbinin mebdei ile nihayeti arasında az fark vardır. Fakat bu arada geçen diyundan Balkan devletleri hisse almıyor. Bu diyun Balkan devletlerine taksim edilmiyor. Bu diyun bize kaldığı için hittabii Balkanlar hesabına ile ve edilmesi lâzım gelen diyunun işleyen amortisman faizleri de onlar hesabına yuruyacaktır. Bunların veçhi tesviyesi için gerek o kısmın ve gerek bizim ahvali harbiye dolayısıyla diyunu umumiye tesviye edemediğimiz kendi içimizde kullandığımız diyunun veçhi tesviyesi için ayrıca bir muamele yapacağız. Yani bunları defaten tesviye etmek imkânı olmadığından tekasidi senesviyeye rapten tediyeye inikânı hülunacaktır. İkinci safhada dahil onlar harbi umumi ile bizden ayrılan memleketlerden harbi umumideki hisse deyni, harbi umumi mebdeindeki diyundan tefrik etmek istiyorlar. Biz diyoruz ki, buradaki vaziyetimiz, Balkanlardaki vaziyetimiz gibi değildir. Zaten Balkanlarda meselenin mebdei ile nihayeti gayet kısa olmuştur. Sonra harp içindeki diyunu kendileriyle harp ettiğimiz ve neticesi aleyhimize olan devletlere tahmil etmiyorsunuz. Fakat bir yeni vaziyet böyle değildir. Taksim edilecek diyun kendileriyle harp ettiğimiz memleketlerden değil, bilakis bizim muvafakatımızla serbesti, pilebisit esasıyla mustakil bir hale gelecek olan devletlerle aramızdaki diyun meselesidir. Bütün diyunumuzun 1918 senesine kadar mevcut olan diyunumuzun Suriye, Irak ve Türkiye arasında taksimi zarurîdir diyoruz. Irak ve Suriye'ye harp diyunundan hisse verdimen isti-

yorsunuz. Halbuki Irak ve Suriye'nin böyle bir şeyi yoktur. Bizim taksimi edeceğimiz döyün meyânında, harp döyünü yoktur. Çünkü harp döyünü Almanya'dan harp mühürünası olarak yaptığımız borçlarımız Mark olarak yaptığımız borçlarımız, Avusturya'dan Kuron olarak yaptığımız borçlarımız, Alman ve Avusturya müessesası sınaiesine olan borçlarımızdır ki, bunların bedelinden zaten biz farîğ olacağız. Ve bizi ibra etmişsinizdir. Binaenaleyh bu harp döyünü değildir. Ve siz de böyle bir şey istemiyorsunuz. Binaenaleyh harp döyünü dolayısıyla ne bizim bir şey tesviye edeceğimiz var, ne de diğerlerinin. Filvaki ortada bir ibra müamelesi vardır. Binaenaleyh taksimini istediğimiz döyün, harp döyünü değildir. Şunu da arz edeyim ki: 1914 döyünü ile 1918 gayesine değin döyün arasındaki döyünler, evrakı nakdiye istikrazı dahili ve bir de döyünü müceceledir. İstikrazı dahiliden, evrakı nakdiyeden bunlara üç buçuk milyon lira kadar bir şey isabet eder. Bu hizada ayrılan memleketer arazisinde yapılmış olan tekâlifî harbiye, vesatî nakliye, vesaire borçlarının o memlekette kalması ve elyevni Türkiye'de kalan aksama ait vesatî nakliye vesaire borçlarıyla döyünü mütemmecenin Türkiye'de kalması şeklinde olacaktır. Şayet bu prensibi kabul ettirebilecek olursak, bir de muhassasatı zatiye maasatı vardır. Askerî ve mülki, bunları da Avusturya'da olduğu gibi tabiiyet esasî üzerine taksim etmek, yani her memleket tabiiyetinde kalan - terçihî tabiiyet olursa bir memleket diğerine terçihî edilir - ve nüfusa ait olan, eshabî maasatı ait olan cüzdanların tesviyesi; tabiiyetleri üzerine olacaktır. Mesele bu esasa müncer oldu. Vaki biz bunu başka bir esasa göre halletmek, taksim etmek esasına müracaat ettik. Fakat bunu kabul ettiremedik. 30 milyon kadar bir şey isabet ediyor. Bunu kabul etmiyorlar. Çünkü döyünüdür. Bunu biz tediye etmeyiz diyorlar. Biz harp döyünü değildir ve sanıyon size ait bir şekil değildir diyoruz, bunlar aksanı memlekete ait döyünüdür diyoruz, aksanı memalike bunların taksimini isteriz diyoruz. Bu mesele üzerinde anlaşamadık. Şayet evrakı nakdiye meselesini kabul ettirecek olursak veçhî taksimde sühulet göstermek mecburiyetindeyiz. Ornlarda evrakı nakdiye kalmadığından meydana tedavülden, evrakı nakdiye toplayıp bize vermek imkânı yoktur. Piyasadan 30 milyon evrakı nakdiyeyi satın almak imkânı da mevcut değildir. Çünkü piyasadan 30 milyon evrakı nakdiyeyi mübaysaya kalkışmak, altını satın almak demektir. Bu böyle olmaz. Biz müşkûlâtınızı anlıyoruz, biz size sühulet gösteririz. Siz meselenin es-

sasını kabul ediniz. On frank bir kâğıt itibariyle kâğıdı biz size teslim ediniz, bir kâğıda mukabil uz on frank bize borçlanırsınız ve biz hesabınıza geçiririz diyor. Berveçhî taksimi de bu şekilde vereyan edecektir. Vaki evrakı nakdiyeyi alıcı olarak almaları çok iyi olurdu. Fakat 30 milyon lira evrakı nakdiyeyi kaldırdıktan sonra yerine bir o kadar evrakı nakdiye çıkarmak imkân ve iktidarı yok. Şu halde döyünü umumiyeye mesalinde ihtilâfımız 1914 mebdedindeki döyün mü, 1918 senesindeki döyün mü?

SÜLEYMAN SIKRI BEY (Yozgat) — İstikrazı dahili hakkında bir şey demiyorsunuz?

HASAN BEY (Devanlar) — İstikrazı dahiliyi kabul etmek istemiyorlar. Fakat buna mukabil döyünü umumiyenin almış olduğu istikrazı dahili mukabilini istiyorlar. Yani Döyünü Umumiye bir milyon liralık istikrazı dahili satın almış, ihyat akçesinden... Halbuki döyünü umumiyede bizim delegelerimiz bulunmadığı zaman bu müameleyi yapmışlar. Biz bunu tanımıyoruz. Yani döyünü umumiyenin bir milyon akçesini havaya satın diyorlar ve diyoruz ki, döyünü umumiyeye bu akçesini bir kâr ihtihaz etmiştir. Bu gayet meşru ve makûl bir karardır. İstikrazı dahiliyi bu hale getiren sizsiniz. Bunda hakkiez yoktur. Bunun taksimini kabul ederlerse üç buçuk milyon lira da kendilerine isabet etmiş olacaktır. Bir maddede de hisselerinize isabet edecek olan mürettebatı seneviyenin faiz ve amortismanlarını ve istikraz mukaveleliğindeki sarahat mütebince dayınların arzu ettikleri mahallerin parasının farkına göre tediye etmek icabederse üç buçuk milyon lira vermiş olacağız. Vaki itraf ederim ki, biz burada istihzaratı sülhüye enclimeninde çok düşündük. Hukukan istikraz mukavelesinde yaptığımız bu şartı elimizi, kolunuzu bağladı. Dayınların müracaat ettikleri yerlerde, İngiltere'de, Fransa'da vesair yerlerde nerede müracaat ederlerse onların kuponlarının bedellerini o memlekette (Kuponman) ile ödemek mecburiyetindeyiz. Bu bizim istikraz mukavelesinde yaptığımız bir gâfletin neticesidir, dedik. Bu katıyen gayrı kabili kabul bir maddedir. Çünkü beş milyon verecek olursak bunu bütün dayınlar en ziyade parası yüksek olan memlekete müracaat ederek kuponlarını orada ibraz edecekler ve hatta bizim Türk dayınları bile cüzdanındaki döyünü umumiyeye kuponlarını tekmil İngiltere bankasına ibraz edecekler ve beş lira yerine yedi misli otuz beş lira almak isteyecekler ve döyünü umumiyenin borcu paranz altın oluncaya kadar veyahut o memleketerin parasına müsavî olun-

caya kadar yedi misli, altı misli tezayüt edecek, biz bunu katıyen yapamayız dedik. Dediler; mecbursunuz, istikraz mukavelemizde sarahat vardır. Bunlara mümkün olan cevaplar, az çok hukuka uyum cevaplar verildikten sonra, Türkiye'nin yalnız haksızlığını için senevi 35 milyon lira tesviye etmesi imkânî yoktur. Nihayet sizin hakkınız istikrazata mukabil teminat olarak gösterdiğiniz varidata taalluk eder. Bu ise sizin istediğiniz paraya tekebül etmez ki. Bunu biz tediyeye mecbur olalım. Ne ile ödeyeceksiniz? Dediler. Kendi paranızla dedik. Ey dediler pekâlâ... Açıkça iflâs edeceğiz desenize. Hayır dedik neden iflâs edelini. Paramız dünyada üçüncü dördüncü derecede bir paradır. Kimi bizi temin eder ki, yarın Layizekten bir makine getirip daha yüz elü milyon lira çıkarmayacaksınız. Şu halde bir mal haa getirip bu suretle borcunuzu vermek sizin için bir şey değildir. Bunu niç istiyorsunuz? Biz dedik ki hayır böyle bir teşebbusumuz yoktur. Fakat kâidî umumiyedir ki, her memleketin borcu kendi parasıyla verilir. Fakat istikraz mukavelesindeki şeye ne diyeceksiniz? Bu safha tabii hususi müzakerede cereyan etti. Biz bir arajman bulacağız, teslim edeceğiz. Muharrem kararnamesiyle bizim borçlarımızın ekserisi Fransızlardır. Alacaklarımızın çoğu yüzde 50-40 Fransızlardır. Muracaatlarıyla bu sabit olmuştur. Muharrem kararnamesinde muharrem olan duyumu muvahhede ile, icra senetleriyle yapılmış olan bu mukavelelerin % 70'i yine onların elinde olduğu sabit olmuştur. Yine bu işte en çok alâkadar Fransızlardır. İtalyanların parası esasen büyük bir para değildir. Onun tehine oluyor. İngilizler biraz tedakürliğe razı olacaklardır. Alacaklılar sendikası ile uyumak mecburiyetindeyiz. Reis Paşa Hazretlerinin riyaseti altında bütün maliyecî arkadaşlarımızla verdiğimiz karar, eğer biz bu senetlerin mürettebatı seneviyesini Frank kuru üzerinden tekiye edebilirsek 2,5 misli kadar vasatî bir şey tutar. Binçenaleyh duyumu umumiyeye mevdu varidatımızın, aşağı yukarı iki sülüsü ile haksızlığını ödemeli imkânî hasil olacaktır. Biraz da emvali metrukeden harinceye avlet edecek olan hisse bulunacak. Düşündüğümüz budur. Şekli hal budur. Fakat murahhaslar buna sureti katıyede ademî salâhiyetten bahsediyorlar. Bu portförlere hakkıdır, bunları doğrudan doğruya portförlere anlaşırsınız diyor. Bunun için düşünmek icabederse Paris'e gitmek ve portförlere sendikası ile bunlar üzerinde münakaşa yapmak icabeder. Ve bu suretle bir şeye bağlanır.

Duyumu Umumiyeden sonra, mali komisyonun meşgul olduğu mesâlden birisi masarifi işgalîye meselesidir.

Biliyorsunuz ki, Devlet İtilâfiye Mondros Mukavelesinamesi müebince, kendilerinde bir hakkı işgal var mıy gibi bu işgal masrafını bize yükletmek istiyorlar. Bizden bunu almak istiyorlar. Bunun için ilk kontrolde Mösyö Barenin okuduğu bir tarzda altmış milyon lira alın istediler. Nihayet otuz milyon altına indiler. Biz tabii bunu sureti katıyede reddettik. Hakkı olmadığını, zaten yapılmış olan müteahhede ahkâmını kendileri muvafık görmediğini ve bunu hali harp takip ettiğini ve ondan sonra Devlet İtilâfiye ile aramızda fâil harpler olduğunu - Birhasısa Fransızları kast ederek - en nihayet Ankara İtilâf-namesi devletlerin birinin sülhüyle hali harbe nihayet verildiğini, hukuku kamuyumuna müteahhede mukavelesinamesi aramızda yapılması şayanı hayret bir mesele olduğunu ve işgalin tevlit ettiği hasarat ve malumiyetler görmüş olduğumuz zararlar yüzünden milyarder istemek vaziyetinde bulunduğumuzu tahriren ve şifâhen kendilerine yazdık ve söyledik. İhtisâsınız bunu ellerinde adı bir kez olarak tutmaktır. Ledihace bir telâfi ile başka yerdan kendilerini tatmin edebilecek bir surette bundan sarfına zar edebileceklerini anlattık. İtalyanlar zaten o kadar alâkadar değillerdir. Bu mesele ile en ziyade alâkadar olan, alâka gösteren İngiltere'dir. Şehbi de şudur : Bunlar birinci tertip evrakı mahdiyenin karşılığı olmak üzere Duyumu Umumiyeye namına Ra-ehbank ve Avusturya bankasına mevdu olan beş milyon kusura alın vardır. Duyumu Umumiyeye emrin-den bu altınları almışlardır. Yani Duyumu Umumiyenin emrin-den bu altınları cebren almışlardır. Bu paralar, vaktiyle bu paralar orada bırakılmayıp da ya hırsaf bir memleket, Duyumu Umumiyeye emrine tevdi edilmiş olsa idi, bittabi onların elinden alınmazdı. Mahaza kendilerinin mağlup ettikleri ve oraya nifuz ettikleri memleketlerin bankalarına mevdu paralarını çektiler aldılar. Evvel beşer bu paraları yenek istiyorlar. İsrarlarını birinci emni de budur. Sanıyen İngiltere'de bizim genulerimiz var, gemilerden dolayı 6-7 milyon İngiliz lirası istiyoruz. Fakat bunlarla bunu mahsup etmek fikrine İngilizlerce hukmolundugunu görüyoruz. Fakat bundan kurtulmak imkânını görmüyoruz.

Üçüncü mesele : Tuzminatı şahsiye ve tamirat mesâli; Efal ve tedabiri harbiyeden mütevellit şahsi zararlar bizim Devlet İtilâfiye tebasına verdiğimiz zararlar ve bütün 1914 hududumuz dahilinde bütün

tebaalarına vaki olan zararlardan dolayı tazminat istiyorlar. Tazminatı şahsiye. Biz kendilerine bu ikinci mesele hakkında bîdayetten verdiğimiz büyük konferansta dedik ki, ahvali harbiye ilcasıyla zarureti harbiye dolayısıyla yapılan efal ve teraat dolayısıyla şayet bazı tebaaların hukuku şahsiyeleri, malları canları bir zarara uğranmışsa hukuku şahsiyeye hürmeten bunları telâfiye çalışmak her iki taraf için doğru bir meseledir. Fakat bir şart ile siz de aynı efal ve tedabir dolayısıyla sizin bizim tebaamıza yaptığımız zararları da telâfi etmek şartıyla bunu yaparsınız. Biz de onu yaparız. Zaten ilzarat encümeninin de bunu kararlaştırdığımız zaman asıl Yunanlıların tamirata meselesine bir koz yapmak istiyoruz. (Koz nedir? Türkçe söyle sesleri) Koz Türkçedir. Bir delil bir bürhan olarak yapmak istiyoruz.

Sarıyerde 1914 İndüstri Jahilinde bulunan bütün tebaaların bu yolda vaki olan zararlarını kabul edemeyiz ve bu vukubulan vakayiden maunlaşırın şimdiki Türklerin mesul olmasını imkân yoktur. Orada bizimle beraber, yan yana harp eden adamlar vardır. Bu memleketinde Harbiye Nazirliği eden mesul hükümet vardır. Riyaseti Hükümet eden adamlar vardır. -Binaenaleyh oraya ait olan şeyleri oradan alırsınlar diyoruz. Onların köpürdükleri nokta bu vaziyette bizim bu vaziyete müteakib hukuk istememizdir. Buna fevkalâde hiddetlenmektedirler. Hatta son müzakerede Lord Balfor ile kavga ettik. Nihayet meseleyi, mesuliyeti harbiye prensibine irca ediyorlar. Ben mesuliyeti harbiyeyi reddettim. O zaman bizim karşımızda bir Çar Hükümeti vardı. Onun teavüzüne karşı kendimizi müdafaa etmek maksadıyla girdiğimiz bir harp vardır. Müdafaa harbi yaptık. Memleketimize siz girdiniz, siz teavüz ettiniz. Binaenaleyh size karşı mesuliyeti harbiyemiz yoktur. Fakat bunun üzerine Lord Balfor kızıştı. (Konuşmak imkânı yoktur) dedi. Ayaga kalktı. Pompar kendisini tuttu. Biraz oturduktan sonra kendisini tutamadı. Bıraktı gitti. Burada bir taraflı muamele yapmak istenmektedirler. Gerek efalî harbiyeden, gerek tedabiri harbiyeden dolayı tekâlifî harbiye suretiyle alınan eşyadan vesaireten dolayı tebaalarının vaki olan zararlarını bir taraflı olarak istenmektedirler. Konferans mülmünden aldığımız dıhsasını, bu noktada müsrir olmalarıdır. Şayet bunlar tesviye edilecek, kabul edilecek olursa kimin hakkı vardır. Kimin davası haklıdır? Bunu tetkik etmek için bir mahkemei hukmiye teşkil etmek istediler. Bu mahkemei hukmiyeyi evvelce kendi aralarında yapmışlardır. Harpten mütevellit mesaili halletmek için Almanlarla kendi ara-

larında da böyle bir mahkemei hukmiye yapmışlardır. Hatta Alman tebaası, Fransız tebaası aleyhine ikamei dava edebilir ve mahkemeye muracaat edebilir. Mahkemei hukmiye fikrinden biz o kadar ürkmemekteyiz. Bu mahkemei hukmiyelerde alâkadâr olan devlet tarafından birisi, yani bizim aleyhimize dava eden devlet tarafından birisi, bizim tarafımızdan da birisi, bîtaraf devletlerden de bir hakem bulunacaktır. Yani bu mahkemei hukmiye üç kişiden mürekkep bir mahkemedir. Bu mahkeme zarar meselelerinden mütevellit daaviyi rüyet ve tetkik edecek ve sureti katiyede bunlara hizmet edecektir. Bu hükümler elde edildikten sonra bir likidasyon komisyonu yapılacak, likidasyon komisyonu yapıldıktan sonra bu tasfiyei hesap komisyonunun miktarı yani sureti katiyede kabul edilen miktarın yekünü - Üç milyon liraya balığ olursa Türkiye parayı verir, mesele kalır. Şayet vermezse başka bir sureti tesviye bulunacak. Mesela % 5 faizli hazine bonoları çıkacak ahabı istihkaka bu hazine bonoları verilecektir. Bu hazine bonolarının makbulu sureti tesviyesi ve bunların sureti ifası sureti mahsusada olacak. Dünyayı Umumiyyeye tevdi edilecek. Dünyayı teminatı mahsusada ile taâsil edip ahabına tesviye ederken insha edecektir. Bu suretle bu suretle Dünyayı Umumiyyeye tevdi edilmiş olan sonra da Tasfiyei hesap komisyonu dağılacak. Tazminatı şahsiyeden mütevellit meâlipleri ile beraber buldukları usulü tesviye bu şekilde olacak.

Tamirat meselesine gelince . Bizim Yunanlılardan istediğimiz tamirata karşı Düveli İntilâfiyenin teklifleri şudur . Türkler Yunanlılardan bir şey aramırsınlar, Yunanlılar da Türklerden bir şey aramırsınlar, bunlar haklarını yekülîğelerine müteakibilen bağışlasınlar. (Ölmüş sadakaları) Bizim bîdayetten beri kendilerine, gerek mesuliyeti harbiye mesaili dolayısıyla, gerek tamirat mesaili dolayısıyla söylediğimiz şey, Yunanlılar böyle icabî harbiye neticesi olarak istemiyerek suna buna, şunun, bunun malına taarruz etmek suretiyle idgüllerdir, memleketimizi işgal ettikleri, günden itibaren sistematiğimiz bir usulü müzir dairesinde ve felen ve taannüden bütün memleketi insha etmek tahrip etmek siyasetini takip etmişlerdir. Gelbassa son mağlubiyet ve ricat zamanında ve safhalarında ve sahai meâtie bütün maksadı askeriyyeyi ihmal ederek, malıza Türkiye'yi mahvetmek tahrip etmek iktisaden öldürmek maksadıyla gelmiş olan orduları; kasabaları yakmışlar, mehanileri yikmişler, ekimleri yakmışlardır. Menkul veya gayri menkul bütün serveti insha etmişlerdir. Binaenaleyh

mebdeinden beri birer fıkrı taammüt ve kast ile yapılan tahribat diğer efallı harbiyeden mütevellit zaruri hasarat gibi telakki edilmesi imkânı yoktur. Bu husustaki müddeyatından vazgeçmek kanaatında değildir. Buolar kabul edilmezse Türkiye iktisaden mahvolmuş bir dereceye gelmiş olacaktır. Yunanistan bunları behemahal ödemelidir. Bunun için kendilerinden istediğimiz dört milyar altın Franktır. 176 milyon altın lira eder. Evrakı nakdiye ile bir buçuk milyar lira eder. Şerhiye Vekili Beyefendinin biz giderken istediği rakamın tam üç mislidir. (Handeler) Rittabi Venizelos buna mukabil kendinin de bir çok teklifleri olduğunu ve kendilerinin Düvelî müteallife ile müttelik oldukları hasebiyle ve onların mandası olmak dolayısıyla işgali yaptığından dolayı masarifi işgaliye hakkı olduğunu, sonra Türkiye'de bir çok Yunan tebaasının emval ve emlakı Türkiye'de zayi olduğunu sonra bizim kovduğumuz bütün Rumları memleketlerinde yerleştirmek, yedirmek içirmek için milyarlarca masraf etmek mecburiyetinde kaldıklarını beyan ile aşağı yukarı hırden mukabil teklifat ve matalıp olmak üzere yolladığı bir proje vardır. Bunu bir defa okudum. Daha fazla mütalaa ve tetkik edemedim. Rittabi biz bunda pek fazla ileriyi gidiyoruz ve gideceğiz. Kuvvei müeyyidemiz ne olacaktır? Biz kuvvei müeyyide olarak bir şey bulunmuş değiliz. Diyoruz ki, bunlar bizim talep ettiğimiz parayı vermezse biz Avrupa borçlarını vermeyiz. Diyoruz. Hukuktan gayet çürük ve fena bir vaziyette olduğumuzu itiraf etmek mecburiyetindeyiz.

OSMAN BEY (Lazistan) — Bu hususta Bolşevik hukukuna ittibâ ederiz.

HASAN BEY (Devanla) — Musade buyurunuz Yunan tahribatının mesuliyetinin, Yunanın me-

suliyeti maddiyesini bu işte alâkadar olmayan portörlere dünyu umumiye hamillerine yüklemek lâzımdır. (Gürültüler) Musade buyurun, bunu söylemek kolaydır ve bunu söylemekten çekinmeyiz. El-hamdulillah hicap, hicap kalmamıştır. Söylemek bir şey değildir. Maddî bir netice almak için...

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — İstanbul Rumlarını ihraç etmeli ve mallarını almalıdır.

HASAN BEY (Devanla) — Bir kuvvei müeyyide teşkil edeceğine kanaatımız yok. Bunu söylemek lâzımdır.

OSMAN BEY (Lazistan) — Memleketten çıkan Rumların zaten...

HASAN BEY (Devanla) — O zaten öyle olmuştur efendim. mübadele ediyoruz.

OSMAN BEY (Devanla) — Mübadele yok.

HASAN BEY (Devanla) — Efendim, oradan gelen nüfusa ne vereceksin? Onun da orada eşyası ve nüfusu vardır. Eşyası ve emvalin mübadelesi bunda dahildir.

Diğer mesalden birisi de. İktisadi kapitülasyonlarla alâkadar ve bizim için ehemmiyeti mahsusayı hariz olan, gümrük mesailidir. Bu ayrıca komisyonla müzakere edilen mesailendir.

Gümrük mesaili, Seyrisefain mesaili, alâmetli fabrika mesaili ve ihtiraat beraatları, vesaire bütün bu komisyonun mesailine dahil olan şeydir. En ziyade ehemmiyeti hariz olan ve müşkülât ıka eden, gümrük mesailidir. (Reis Bey beş dakika teneffüs edelim sesleri)

REİS — Efendim, beş dakika teneffüs edelim, tekrar devam ederiz. Teneffüs için celse tatil edildi.

ÜÇÜNCÜ CELSE

Açılma Saati : 2,45

REİS : Reisisani Ali Funt Paşa Hazretleri .

KÂTİPLER : Hakkı Bey (Van), Âbî Bey (Kayseri)

REİS — Celseyi açıyorum efendim.

HASAN BEY (Trabzon) — Gümrük mesailinde son vardığımız şekil budur. Kapitülasyonların gümrük müteallik olan ahkâmı mülga olduğuna dair birin-

ci bir madde lâzımdır ve bu maddeyi kabul ettirmişizdir. Bizim harbi umumî içerisinde kapitülasyonların ilgasından sonra müstakillen yaptığımız bir tarife kanunumuz vardır. Altın esasına göredir. Bula-

hara Heyet-i Celilenizden geçen mühtelif kanunlarla bunu mühtelif enisallerle tatbik ediyoruz. Bazi nevi eşyanın dahil olduğu tabloyu, bir kısmını beş nish bir kısmını on beş nish bir kısmını muaf ve bir kısmını da tarifli ahliyyeye göre alıyoruz. Bizim tarifleri hazırlanan feshkalâde müstekabirler. Muamelenin ticariyede istikrarını muamele görmüyorlar. Son tarifleri kapitülasyon ahkâmını ilga ettikten sonra muayyen bir müddetle meselâ dört beş sene müddetle tarifleri hazırlanmış bazı tadilâta tatbikını ve buna mukabil bize en ziyade nakli müsaade devlet muamelesi icrasını kabul ediyorlar. Duyulu ahliyyeye ve muayyeden her biri beş nishlerinde mevcut olan ve akide dilecek mukavelâti ticariye ile her hangi bir memleket ne gibi bir şey bahşederlerse bu en ziyade nakli müsaade devlet kaidesinden biz de müstefit olacağız. Buna mukabil biz de tarifleri hazırlanmış evvelâ umumî memnuniyetleri yani harp içerisinde yaptığımız umumî memnuniyetleri kaldırmak ve bu memnuniyetleri ötedenberi muamelenin ticariyede yaptığımız prensiplere tevfiq etmek meselâ kahtı gülü ve buna muvafık ahvalde memleketin mevaddı güdâyesini harice ihraç etmek, memleketin emniyetine tehlik eden mevaddin memlekete ithalini menetmek, bazı eşya ve mevayinin memlekete ithalini menetmek, memleketin usulü iktisadiyesini izrar edecek vaziyetlerde bazı ithalât ve ihracat memnuniyetleri yapmak. Meselâ mevaddı ibtidâye ithalât ve ihracatını menetmek gibi esaslara tevfiq edilecek ve harp içerisinde cari olan ve burada yaptığımız kanunlarla vazohunan umumî memnuniyetleri kaldırmak. Fakat buna mukabil bizim de onlara teklifimiz vardır. Birisi altın mevât ihracatının memnuniyeti ve sonra dahile miskirat memnu olduğu için bu memnuniyet baki kaldıkça mevaddı miskirate, içki vesair ahvalâtin memnuniyetini onlara da kabul ettirmek. Memnuniyetler bu şekilde olacaktır. Tarifleri hazırlanmış beş nish tabii olan eşya hakkında beş nish tatbik etmek, on beş nish olan için bunu yarıya ve üçüğe indirmiyorlar. Biz de bunu yarıya indirmeye zânkân yoktur. 15 nishini muhafaza etmek mecburiyetindeyiz, diyoruz. Bu hususta anlaşmış değiliz. İstihlakâtı dahiliye resmî namı altında ve hakukatta gümrük resmî şeklinde almakta olduğumuz resimleri hangi tarife göre tatbik edeceğiz. Bunların miktarını ve bu nevi eşyayı mukaveleye dercetmek ve beş sene müddet zarfında bu mukavele cari olacağı için gayet yeniden resim vazedersek dahile istihlal ettiğimiz eşyayı da aynı istihlakâtı dahiliye resmîni tatbik etmek lâzım gelecektir. Fakat istihlakâtı dahiliye resmî meyanına

(Okuruz) (Durvadaksisi) ve enisali vergiler bu hesaba dahil olmaktadır. Bizim fikrinize göre birinci kapitülasyonların ilgasını havi olan maddeyi muahede sulhiyyeye koymak, mütebaki mevaddı bir mukavele ticariye halinde aynı zamanda devletlerle münteriden imza ve teati etmek suretiyle ve bazı tadilât ile beş sene için tespit edilen bir muahede ticariye halinde ve bir ahliyyede halinde gümrük meselesini halletmek imkânı görülmektedir. Altın fiyatlarındaki tebeddül ne olursa olsun, yani altın fiyatına tabii kâğıdı da kabul etmek yine eşyanın beş nishini oynatmayacağız. Yalnız beş nishinden sekiz kısım için ehemmiyetli tenezzüller ve tebeddüller vuku bulacak olursa meselâ : Farz ediniz ki evrakı nakdiye feshkalâde düşer, sekiz kâğıt bir altın, yirmi kâğıt bir altın olur ve o vakit de yirmi altın bir kâğıt olduğuna nazaran husule gelen farkı tarifede oynatacak bir usulü kendilerine kabul ettirmek imkânı vardır. Fakat lehimize olarak beş nishine olan fiyatları, altın fiyatları feshkalâde tezyüt etse ve beş altın bir kâğıda da gitsen iki kâğıt bir altına gitsen beş nish olan gümrük resmini tekkik etmekte olduğuna resmen yine beş nish olarak tekkik edebilmek salâhiyyetini havi olduğu halde esaslarıyla bir mukavele ticariye suretiyle vukuşına imkân hâsil olmuştur. Biz asıl birinci maddeyi gümrük hususunda kapitülasyonlar ahkâmının mülgâ olduğunu muahede sulhiyyeye koyduktan sonra yeni bir muamele ticariye zaman ile mukayyet, dört beş senelik bir zaman için mukavele ticariyeye icra etmek ve bunu mustakillen mukavele ticariye halinde aynı zamanda münteriden imza ve teati etmek suretiyle uzun uzadıya müzakerelerden sonra Reis Paşanın Riyaseti halinde bunların bu şekilde muamele yapmışa ve nokta nazarlarmızı bir şük olmak üzere görmekteyiz. (Bu taraf anlatıyor sadaları) (C) tarafı götürülmüş emsin de anlatıyor sadaları)

Efendiler, bu komisyonun müzakerede tekkik ettiği mesailden ikincisi Serhestin Seyri sefaindir. Atafunum serbest ticaret gibi serbestli seyri sefaan mevcuttur. Yalnız diğer Avrupa memleketlerinde olduğu gibi bir memleketin kendi limanları arasında vaki olacak nakliyatı bahriyeyi dahiliye bir inhisar halinde millî haytağa tahsis edilmiştir. Buna (Kabotaj) hakkı derler. Bunu kendilerinden istiyoruz. (Türkçesini söyle sadaları) Efendiler, evvelâ Türkçesini izah ettim, sonra ismini söyledim. Başka ismi yoktur. Yani memleketimizin limanları arasında Mersin'den ta Karadenizin son limanına kadar,

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — İskenderun'dan.

HASAN BEY (Devanda) — İskenderun'dan. Su-
veysten bütün bu limanlar arasından cereyan edecek
olan nakliyatı bahriye her memlekette olduğu gibi bi-
zim Türk yani milli bayrağımıza Türk bayrağına
tahsis edilecektir. Bu hakkımızı tanımışlardır. Bir de
Karadeniz sularında avcılık seyyahatı saydı bahriye o
da bir hakkı milli olarak milli bayrağa tahsis edil-
miştir. Efendiler, ecneblerin bu hakkı tanımamıştır.
Limanların hidematı dahiliyesi, bilhassa İstanbul'un
hidematı dahiliyesi, şilepler ve diğer klavuzluk şilep-
lerini celp, romörkör etmek, romörkör kullanmak hu-
kukunu da bir imtiyaz olarak, bir inhisar olarak, yi-
ne bize ait olmak haklarını kendilerinden istihsal et-
mişlerdir. Şu halde Avrupa'dan doğrudan doğruya
memleketimize gelen gemilere vapurlara Avrupa'dan
getirdiği eşyayı hangi limanlara tahsis edilmiş ise o
limana çıkacak ve o limandan doğrudan doğruya Av-
rupa'ya gitmek üzere mal alabilir. Fakat Trabzon'dan
aldığı malı Samsun'a ve Samsun'dan aldığı malı İz-
mir'e çıkaramaz ve böyle yapılmak üzere mal ala-
maz. Bu sahil nakliyatı nakliyatı bahriyenin inhisarı
denilen hak hudur. Balık imtiyazı ve limanın hidematı
dahiliyesi, klavuzluk hakkı, er hakkı da bizim olmak
üzere kendilerine kabul ettirilmiş bir şeydir. Ahiren
İtalyan'ların bundan pek fazla mütaazarrı olduklarını
iddia ederek bir tadil teklifinde bulundular. Bunu ka-
bul etmezmişiniz diye bizden sureti hususiyede istim-
zaç ettiler. Türkiye'nin muahedei sulhiye ile kendisin-
den ayrılan memleketter meselâ, adalar var, Suriye var,
Irak var. Bu memlekete bir muamele müteakabile
olmak üzere (kaholaj hakkı) verilebilir. Onlarla mü-
nasebet yapılabilir. Onların yani İtalyan'ların düşün-
düğü şudur. Benim anladığıma göre adaların sahil
ile olan münasebatını vesile ittihaz ederek İtalyan
bayrağını hâmil vapurların bilhassa Akdeniz sahil-
lerinde tenas imkânını, nakliyatı dahiliyeyi dahi ya-
pabilir. Kaydıyla kendileri de istifade etmek istiyor-
lar. Yani Türkiye bu hakkı verebilir meselesinde biz-
den de en ziyade naili müsaade devlet kaydını isti-
yorlar. Herhangi bir memlekette bir ticaret mukave-
lesi yapıpta şimdiki mukavelemizden daha müsait
şerait bulursak düveli müttelifika da bu kaideden bil-
istifade bizden aynı hakkı, aynı muameleyi talep et-
mek hakkını haizdir. Biz de onların yapacağı herhan-
gı bir muamele ticariyeyi bahşederiz. Meselâ : Yu-
nanistan'a Bulgaristan'a üzümler için tülünleri için
her türlü teşhîlât ve tenzilâtın aynı derece istifadeye
hakkımız müteakabil olacaktır. Fakat ben buna bir
istisna yaptım! Ve buraya da bir telgraf çektim. Mu-

dut mücavirliği dolayısıyla Suriye ile aramızda ak-
dedilen bir mukavele ticariye vardır. O da mukave-
le ticariye usulüne müstenit, bu Suriye'ye mahsus
olan mukavele ticariye diğer devletler için, diğer mem-
leketter için en ziyade naili müsaade devletler me-
yanında verilemezdi.

Çünkü onun bize verdiğini bizim ona vermemi-
ze imkân yoktur. Bu mesele evvelce ihtilâfî idi. Bil-
hassa İtalyan'lar da o mukaveleden kendileri de müs-
tefit olmak istiyorlar. Onun üzerine bir telgraf çek-
miştik. Buraya bu mesele halledilinceye kadar o mu-
kaveleyi lütfen çıkarmayın diye yazmıştık. Böyle ay-
rılan memleketterle aramızda yapılacak mukavelâtı
ticariye ile anlaşmaların en ziyade naili müsaade
devlet kaidesine esas ilamayacağını nihayet kabul
etmişlerdir. Fakat benim, ihtiyaten benim kendi ka-
naatını hüsnun neticesi uluninceye kadar yine bu mu-
kavele Meclisî Âliden geçerse iyi olur. Zaten müd-
deti azdır. İki sene için yapılmıştır. Beniki mukavele
de kendimiz için esaslara göre dört beş sene için ya-
pılacaktır. Âzami olarak, ondan sonra taraflayn iste-
diği şekilde hareket etmek salâhiyetini müteakabilen
ihraz edeceklerdir. Bu müddet zarfında eğer düveli
âkide ile yeniden mukavele ticariye yapmak istensek
müzakereye gireceğiz. Yeniden mukavele ticariye
akdedeceğiz. Nitekim İtalyanlar bu beş sene nihaye-
tini beklemeksizin bir mukavele ticariye akdi için
bize muracaat etmek, müzakereata girmek niyet ve
emelindedir. Bize bu hususta telgrafları vardır. Eger
bu mukavele meydana gelsek olursa artık o mem-
leketterle aramızda yeni bir mukavele meri olacak ve
bu mukavele meri olmayacak. Eger yeni bir mu-
kavele akdetmeyecek olursak beş sene bu mukaveleyi
tarafaynın yekdiğerine karşı kabul ettiği esasat dai-
resinde, beş sene sonra istediğimiz şekilde beş misli-
ne ve on misline çıkarırız. Veyahut indiririz. İsted-
ğimiz muameleyi onlara yapmakta serbestiz. Onlar
da bize istedikleri muameleyi yapmakta tamamen
serbesttir.

Mulkiyeti sınıaye meselesine gelince : İhtira he-
rattarı, ve alâmeti farika. Efendiler biliyorsunuz ki,
bizim eski kanunlarımızda ve nizamnamelerimizde
niemlekette vukubulacak ihtira berattarının, alâmeti
farika berattar, hukuku şahsiye teşkil etmesi ve on-
lara vukubulacak taarruzların, taklitlerin, bunların
hakkındaki takliplerin, gayri meşru rekabetlerin ve
sairenin tevliit ettiği zararlar mahakımı aidesi nez-
dinde, bir zarar ziyân davası ikame etmek sureti-
yle bundan mustefit olacaklardır. Zaten ellerinde idi.

Yalnız bir mesele var. O meseleyi şimdiye kadar biz hiç bir memleketle karşı kabul etmiş değildik. O da mülkiye edebiyeye meselesidir. Hakkı telif namıyla bir kanunumuz vardır. Her müellifin yazdığı eser için, tercüme ettiği eser için kırk sene için bir hakkı şahsi temin ederiz. Başkaları n kitabı neyredemez. Tab edemez ve satamaz. Bu hukuk nasıfına, müellifine ait olur. Bu hususta diğer mevcut bir beynelmül mukavelât ile kendi tehaasına karşı mukavelât ile mülkiye edebiyeyi kabul etmişlerdir. Biz bu mukaveleye dahil olmadık. Sebabi de Avrupa'nın tarakkıyatı fikriyesinden memleketimizi, serbestçe müstefit etmek içindi ve kendilerinden bildiğimiz bizim temin edeceğimiz bir hak yoktur. Kısmen de bizim eserlerimiz bir çok âlâkâdrlarla, onlara da tercüme edilerek satılmaktadır. Onun için biz kabul etmedik. Şimdi bunu bizden istiyorlar. Diyorlarki mülkiyeti şahsiye, edebiyeye diğer haklar gibi bir haktır. Nitekim siz de bir çok hakları tanımışsınız. Bunları da tanıyacaksınız. Bu hakkı tanımamanın ne davası, şimdiye kadar müelliflerin musaaadesini almaksızın, serbestçe tercüme ettiğiniz, istifade ettiğiniz avarılmıyıcı ancak müelliflerin rızasıyla tercüme edeceğiz. Bundan istifade etmek imkânı hâsıl olmuştur.

HASIP BEY (Marası) — Fransızlar bu usulü Cezaî'nde tatbik etti.

MASAN RİFY (Devamlı) — Muhtelif kâdelerde ben şunu söyledim: şimdiye kadar bu mukavelelere dahil olmadığımızı kendi müelliflerimiz için bir hak olarak tanımaktan istinkâf ettiğimiz için değil. Türkiye'nin Garptan, Garp tarakkıyatı umumiyesinden ve fikriyesinden daha ziyade istifade ederek memleketin tarakkıyatına bu suretle hizmet etmek maksadına mebnî. Yoksa hakkı mülkiyeti, mülkiyeti edebiyeye hakkını inkâr fikrinden doğmuş bir şey değildir. Zannediyoruz ki sizin de bizimle olan münasebatımız bize bu tarîkin açık bırakılmasıdır. Eğer bu tarîk açık kalırsa bizim memlekette de neşriyat böyle para vererek, satın alarak yapıldığı halde, nasıfına, müellifine, müellifine para vererek yapılabilecek derecede, para kazandıran derecede değildir. Zaten az tercüme ediliyor; az sürulüyor. Beşle ile satın almak icabederse, zannediyoruz ki siz bizden daha ziyade muafazat olacaksınız. Lisansız, bediyatınız ve bütün maaliyatınız bizim memleketime giriyor ve bizim memleketimizle teahhüt ve medeniyetinizin bizim memleketimizde teşkil ettiği muhabbet ve dostluğu husule getiriyor. Bu sizin pek büyük manafı umunıyeniz. Eğer siz bu manafı umunıyenizi, müelliflerin hukuku şahsiyesinden da-

ha dun görürseniz - ve öyle gördüğünüzü zaonemiyoruz, biz hakkı mülkiyeti inkâr etmediğimiz için - müelliflerimizin hukuku şahsiyesine fakat zannediyoruz ki gerek sizin ve gerek bizim menfaatımız bu tarîki şimdiye kadar olduğu gibi açık bırakılmaktadır. Şayet bu mukaveleyi tabii bütün memleketlerle yapmak istemeyiz. Meçhur olacağız diğer memleketlerin bediyatını memleketimize sokmağa. Bu da sizin için tabii hayırlı bir iş olmayacaktır. Bunun da delaile rağmen mülkiyeti edebiyenin bizim tarafımızdan kabul edilmesini ve heynelmül mukavelâta bizim de ihtiyak etmemizi istiyorlar. Bakalım umumi komisyonca bu mesele ne şekil alacak? Binaenaleyh bu komisyona mevdu olan mesail bundan ibarettir.

Bundan maada mesaili maliye ve iktisadiye üzereinde dördüncü bir komisyon daha vardır ki; Hukuku Menafî ve emval mesailiyle istigal ediyor. Harp devresine, harpten evvel yapılmış mukavelâta zabte edilmiş eşyaya, vazedilmiş hacizlere ve bu mukavelelerin sureti fevâ ve icrasına, sureti tesviyesine dair mesail ile uğraşmaktadır.

Bunda da birçok müşkilât vardır. Uzun müzakerattan sonra bu tali komisyondan ihtilâf halinde raporlar sevk olunmuştur. Tetkik etmek kendileri müteakabil taahhidata girmemek ve daima kendi tebaalarını için bizden bir şey isteyerek höyle vaziyette buluyorlar. Son zamanlarda iş harpten evvel mevcut imtiyazlara intikal etmiştir. Muhtelif istikrazat dolayısıyla Fransızlara vesair memleketlere karşı bahşedilmiş bazı şeyler... Fransızlar bunun meriyetini, yalnız sarafın tehdidini biz kendimiz istediğimiz zaman kendilerine müraçaat ederek yaptırımımızı talep ediyorlar.

Bir de şimdiki meselesinin hulûsai vaziyeti: Anadolu'da bütün şehekeleri birleştirmek ve bunları Devletlere mal ederek İtalya, İngiltere, Fransa'dan mürekkep bizimle dahil olacağımız bir işletme şirketi kurarak, teşkil ederek, bütün şehekeleri hadidiyeyi bu şirkete tevdi ettirmek ve eski şirketler mevdu henüz yapılmamış aksanının inşaatını da bu şirketlere devretmek suretiyle bir muamele yapmak istiyorlar. Hukuku umumiyeye emval meyanında Türk tebaası, kayıfları Osmanlı - Türk oldukları halde esham ve tahvilâtı esnetihyelerin ve düveli itilâfiyenin elinde bulunan şirketlerin hukuku da kendi tebaalarının hukuku gibi himaye etmek teşebbüsündedirler. Bunları da biz sureti katiyede reddettik. Osmanlı tabiiyetinde bulunan şirketler tabii Türk ve Osmanlı ferdi gibidir. Bunların hukukunu müdafaa etmek ve bunlara ait bir hak

varsa bunları müsebbihlerinden talep etmek, aramak ve şartlarını şartları hazırlaya nazaran tehdit etmek lâzımı geliyorsa şirketlerle konuşmak halledilecek bir meseledir. Meseleye düveli itilâfiyenin karışmasını ve bunlara müteallik mevaddın düveli itilâfiye ile yapılacak muahedencilerde olacak ahkâm ile mevad ile halledilmesini kabul edemeyiz. reddederiz. diyoruz. Bunda da fevkalâde âlâkadarlık göstermektedirler. Hatta İtalya'nın Lombardiye şimendiferleri bir Fransız gurubu etinde bulunmak suretiyle Fransa ile İtalya arasında da bu meseleden dolayı böyle bir şey olduğu haide sermayeleri etnebi tebasına ait olan şirketlerin hukuku imtiyazları ve onların şartları hazırlaya karşı tadili hakkında matalip karşındayız.

Bir de mutarekeden beri İstanbul ile yapılan mukavelatin meyerine dair ahkâm vardır. Bunlardan bizini straz ettiğimizi; bir heyeti hakime gitmek, meseleyi anlaşarak halletmek, tesviye etmek talebinde dilerler. Orada gerek imtiyaza müteallik ve gerek doğrudan doğruya maliye ile yapılmış birçok mukavele ahkâm vardır. Her iki kısmına da şamil olacak ahkâmı istiyorlar. Bendeniz yanınıza bunu aldım, geldim. Belki bu muamele doğrudan doğruya âlâkadarlarla halledilmiş olsaydı bu sulh meselesinde karşımıza çıkmazdı. Fakat şimdiye kadar bu meseleleri tabii biz tanımıyoruz. İstanbul Hükümetiyle yapılmış mukavele vesaireyi onun için bundan mütevellit haklarını da sulh muahedesine koyacakları mevad ile de teyit ve takviye etmek ısrarındadırlar ve bu talepte hulunu yorlar.

Anadolu Bağdat hattını biliyorsunuz. Suriye'ye ait olan aksami için Ankara İtilâfi mucibince bazı sureti haller yaptık. Bu matalip karşısında diğer aksami için dahil bazı matalibatta bulunmamız vardır. Yalnız Anadolu hattı için müşkül vaziyetlere girmişlerdir. (Çünkü ahiren İsviçre'li bir şirket konferansa müracaat ederek Anadolu şirketi hesabının kısmi azamı - zannedirim % 52.5'u - o şirkete ait olduğunu. Almanlara ait olmadığını ve binaenaleyh bu şirketin Almanlara ait bir şirket gibi tesviyesine razı olmamışlardır. Bu surette bir talepte hulunmuşlardır. Kendi niyetleri bu hatları birleştirip ekseriyet teşkil edecekleri guruba, işletme şirketine devretmek, binaenaleyh bu sureti tesviyenin şeklini sekteदार edecek bir niyeti haide orta yere çıkmıştır. Bunun için de kendi aralarında bir şekli hal aramaktadırlar. Rize bu hat için bir hakkı istimlak veriyorlar. Hükümete hakkı istimlak verip, şirket asbabı tahvilâtı yerine ashabı tahvilâtı ile Hükümete mübadele ettirmek ve ondan

sonra işletmek muamelâtını umumî diğer şirketler için - ki zaten İzmir - Kasaba ve temdidî hatları vardır ve bunların bir kısmı İngilizlerin şirketi, diğeri Fransız şirketindedir - Onlarla diğer şebekeler tevhit edilerek müşterek bir şirkete bunu devir suretiyle tevdi etmek emelindedirler. Bundan dolayı da birçok metalip ve teminat karşısında hulunuyoruz. Bizim Harbi Unvanından mütevellit kendilerinden bazı alacaklarımız vardır. Bilhassa İngiltere'deki gemiler meselesi vardır. Bunun bedellerini kendilerinden istedik. İngiltere Maliye Nazaretinden bir zar komisyonu dahil idi. (Gemileri neden aynen istemediniz sesleri) Gemileri aynen istemek var ve gemilerin bedeli için para istemek var. Bunları İngiltere almış ve kendi haklıyelerine ithal etmişlerdir. Elyevmi de igitiyoruz ki bu gemileri sistemleri dolayısıyla kadro haricine çıkarmışlardır. Gemiler bütün Harbi Umumî içerisinde istimal edilmişlerdir. Belki yıpranmış ve işlenmiştir. Kadro haricine çıkılmaları ya sisteminin tevafuk etmesinden veyahut ünrunün artık İngiltere filosu meyanında hulunmasından dolayı yıprandığı cihette istimale müsait olmamasından dolayıdır. Artık bedelini mi istenicek, yoksa gemileri aynen mi istemek memleketimizin menafii iktizasındandır, buna dair bize vereceğiniz sarıh malumat dahilinde biz hareket ederiz. Ancak bunu tanımak istemişler gibi göründüler. Biz kendilerine bizini karşımızda (Armstrong) fabrikası vardır, yapılmış bir mukavele vardır, İngiltere Hükümeti bunları harp ıprılasında müsadere etmiştir. Bu armstrong fabrikasıyla Hükümetin arasında bir meseledir. Biz karşımızda medyun olarak Armstrong şirketini tanımaktayız ve horcu da Hükümet aldı ve Hükümetin vermesi lüzümü gelir diyoruz. O adamı da diyor ki, İngiltere'nin hukuken bu hususta bir borcu varsa, İngiltere borcunu tanı ve ödeyen bir memleketdir. Ancak bunların bedelini iade etmekte fevkalâde müşkilât vardır, diyorlar. Parlamentodan bunun için para geçirmek lüzüm ve böyle bir parayı Parlamentodan geçirmeye imkân yok. Belki (Aranjman) bulursak borcumuzun aramızda ödennesine belki bir çare bulursak, sizin en ziyade muhtaç olduğunuz otomobil gibi, ray gibi diğer eşyayı nafia şeklinde de vermek imkânı vardır. Çünkü bunu size aynen tedşyo edecek olursak Meclisten tahsisat kanunu geçirmek gibi hirtakım şekiller yapmaktadırlar. Fakat henüz bu da halledilmiş değildir. İhtimal ki gemileri aynen isteriz. İhtimal ki işinize gelirse, memleketimizin muhtaç olduğu eşyayı münasebeyi müsait fiyatlarla İngiltere bize vermek teklifinde bulunursa o da işi-

mize gelir. Onun üzerine yürürüz. Velhasıl gemilerin bedelini istiyoruz.

Düyunu umumiyeye mesaili meyanında bir mesele kalmıştır. Ona da sureti hususiyede temas etmişizdir. O da birinci tertip altınların karşılığı olan ve (Raybank) ve diğer bankalardan Düvel-i İtilâfiye tarafından alınmış olan paralardır. Diyoruz ki, düyünü umumiyeye kendi namına tevdi edilmiş olan bir parayı size kaptırmıştır. Yani siz düyünü umumiyeye tecavüz ederek cebren parayı almışsınızdır. Almanya'da ve Avusturya'da bulunduğu için buna muvaffak olmuşsunuzdur. Bitaraf bir mütaleketin düyünü umumiyeye emrinde olmuş olsaydı bunu alamazdınız dedik. Bu para Almanlara harp içerisinde vaki olan borçlarımız meyanında ve sizin de hizi İbra etdiğiniz paralar meyanındadır. Binaenaleyh bu onbeş milyon altından dolayı size on para borcumuz yoktur. On paralık bir istikraz şeklinde bunu kabul etmeyiz. Bundan dolayı sizi tanımıyoruz. Bu para bizim paramız değildir. Hükümetin bundan dolayı size karşı hiç bir borcu yoktur. Fakat düyünü umumiyenin parasıdır. Düyünü umumiyeye bununla altı aylık birinci kısım evrakı nakdiyeti mübadele etmek mecburiyetindedir. Bu parayı düyünü umumiyeye vereceksiniz. Düyünü umumiyeye de bunu mevzualehine sarfedecektir. Fakat bir istikraz şeklinde değildir. Meccanen hadava düyünü umumiyeye gelecek bir para olmak suretiyle, yoksa evvelki mukavelesi mukabince % 6 faizli ve az zaman zarfında ifası iktiza eden bir deyin şeklinde bu birinci tertip olarak evrakı nakdiye karşılığı olan altını almak niyetinde dahi değiliz. Bu parayı düyünü umumiyeye terk ediyoruz. Kendi namusundur, bu parayı al. Birinci tertip evrakı nakdiyeti insha ettle. Biz buna karışmayız. Bu bizim Almanlara karşı borcumuzdur. Almanlar da bunu mütefekkire devretmişlerdir. Mütefekker de hizi bütün Alman'lardan, Avusturya'lılardan olan borçlardan İbra etmişlerdir ve İbra edileceklerine dair maddeyi de kabul ediyorlar. Düyünü umumiyeye bu altınları alını, birinci tertip evrakı nakdiyeti imha etsin diyoruz. İble ettiğimiz malumata nazaran bu birinci tertip evrakı nakdiyenin toplu olarak miktarın bir milyonu düyünü umumiyede mevcuttur. 900 bin lirası Osmanlı Bankasında, 400 bin lirası İtbarı Millî Bankasında, 40 - 50 bin liralık Hıfâzî Ahmerde vardır. Bunların yekûnunu toplayacak olursak (2 600 000) liralığı böyle üç dört müessesede elinde bulunuyor. Bundan maadası ecneblerin, yerlinin, Müslümanın, Hıristiyanın müteferrik olarak elinde bulunuyor. Bize borç teşkil etmemek, havadan bir para almak, memleketimize gelip girmesi vevleki

doğrudan doğruya Türk müesseseleri dahi olsa, düyünü umumiyenin dahi olsa, hiç menfaatimize hâdim olacağı için herhalde bir kârdir. Düyünü umumiyeye bu şekilde bu paraları almaya muvaffak olursa kendi namusunu ileri sürerek pek iyi bir şey olur kanaatindeyiz. Yoksa borç şeklinde veriniz derlense biz almak için imtina ederiz. Çünkü biz % 6 faizli altın istikraz edip de altını da bir yere yatıracak vaziyeti maliyede değiliz. İşle konferansın kırk gün devam eden mesaisinde gerek mesaili arzıye gerek adil vesair mesaili, kapitülasyon mesaili gerek mesaili maliye ve düyünü umumiyeye hususunda vardığımız şekli heyeti umumiyesiyle muhtasaran arz ettiğim şu çerçeve dahilindedir. Musul meselesi henüz halledilmiş değildir, yeni halledilmeye başlanılmıştır. sureti hususiyede görülmüştür. arz ettim. İngilizler bunu ayrı bir şekilde halletmek üzere bir muhtıra vermişlerdir, biz de aynı suretle muhtıra vererek bunun bizde kalmasını istemişizdir. Ve lüzum ve kanaatını izhar etmişizdir. Musul meselesi aramızda kavgalıdır.

SÜLEYMAN SİRRI BEY (Yozgat) — Cenup hükûtlarına dair bir şey söylemediniz mi?

HASAN BEY (Devamlı) — Hayır, henüz zemini gelmemiştir. Görüşülmemiştir. efendim.

SÜLEYMAN SİRRI BEY (Devamlı) — Adalar meselesi.

HASAN BEY (Devamlı) — Adalar meselesi de, Musul ve adalar ve Cenup meselelerini konferansta hiç mevzuobahis etmemek için evvelâ aralarında bir ittifak yapmak istiyorlar. Fransızlar bu ittifaka girmek için Ankara İtilâfinin mevzuat olup olmadığı kanaatinde bulundular ve buna dair Paşa ile temasta bulundular. Paşa Paris'e seyyahat ettiği zaman bu mesele karşısında kaldı zannederim. Binaenaleyh bu mesele ortaya atılmış olsaydı her üç mesele mevzuobahis olmayacak şekilde mütehar bir cephe ile karşımıza çıkarak her üçünü tarmin edecek şekilde halletmek taktik niyeti sar ediyorlardı. Paşa heyeti umumiyesi itibarıyla müzakerattan ıstınap ederek ve mukaveletin meri olduğunu ifade ederek bundan kaçmış ve Fransızlar da Musul meselesinde İngilizlerle bir olmaktan ayırdmışlardır. Bugün İngilizlerle Musul meselesini yalnız haşımıza görüşüyoruz. Binaenaleyh o meseleye hiç temas edilmemiştir ve temas etmeye de imkân yoktur.

Efendim bir istihamın daha var. Burada Meclisî Âlinin münakaşatında vaki olan bazı ihtilâflar fevkalâde büyütlülerek Lozan muhtıne aksettirilmektedir.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Hangi mesele efendim!

HASAN BEY (Devamla) — Her şey efendim. Hilâfet meselesi hakkında, bilmeni ne dereceye kadar doğrudur. Oraya birçok propagandalar geldi.

SALÂHATTİN BEY (Devamla) — Mecliste o mesele mevzuubahis olmadı.

HASAN BEY (Devamla) — Bendeniz, duyduğumu söylüyeyim de efendim. İstikrar yoktur, ne olacağı belli değildir gibi hisler ve telakkiler yağıyor. Bunun biz derhal tesirin görüyoruz. Binaenaleyh her zamandan ziyade cephemizin gayet müttahit olduğunu ve istikrarını tam mevcut olduğunu her vesile ile harice karşı izhar etmek mecburiyetinde bulunduğumuz bir devirde olduğumuzu, yani bilfiil orada bulunan arkadaşlarımız olmak itibariyle sizden rica ediyoruz.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Makamı Riyaset ve Hükümete söyleyiniz.

HASAN BEY (Devamla) — Bunu başka bir şey halinde söylemiyorum.

REİS — Rica ederim kesmeyiniz.

HASAN BEY (Devamla) — Bendenizin sınıd maruzatım bundan ibarettir. Eğer arkadaşlardan bir sual varsa cevabını vereyim.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Yemen'e dair bir şey konuşuldu mu?

HASAN BEY (Trabzon) — Aynen duruyor efendim.

SÜLEYMAN SİRKİ BEY (Yozgat) — Mubadeleli üzerinden?..

REİS — Efendiler, malumu âliniz bir müzakere açılmış değildir. Hasan Bey sulh müzakeratından gelmiştir ve burada heyanatta bulundu. 29 arkadaş söz aldı isimlerini kaydettim. Ben bunları bir sual telakkî ediyorum (Hayır sesleri) Binaenaleyh açılmış bir müzakere yoktur. Eğer kabul ederseniz.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Bir sual soracağım efendim. Beyefendi Lüzan'dan buraya kadar niçin teşrif ettiler?

MUSTAFA BEY (Kozan) — Sualler sıra ile değil midir Paşam?..

REİS — Sıra iledir efendim. Yani müsaade ederseniz sual sorsunlar efendim, yirmioç arkadaşın sözü vardır efendim. Müzakereyi kabul etmedik (Gürültüler)

İSMAIL ŞÜKRÜ EFENDİ (Karahisarısahip) — Meclisin temülülü vardır. Paşa Hazretleri. Biz o sözü müzakere için aldık. Sual tarzında değildir.

REİS — Müsaade buyurunuz efendi hazretleri. Şimdiye kadar herhangi bir mesele hakkında müzakere kabul etmediniz ki bunları kaydedelim. Eğer kabul ederseniz onun üzerine müzakere açarız. (Gürültüler)

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Paşa Hazretleri usule dair söz isterim.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Efendim Meclisi Âlinizden hafif celse için istirahatda bulunduğunu zaman izah etmiştim ki, Heyeti Murahhasanız azısından Hasan Beyefendi Ankara'ya Meclisi ve Hükümeti cereyan eden müzakereyi telerrüatına varıncaya kadar haberdar etmek ve nokta nazarını anlamak için gelmiştir. Buna nazaran Hasan Bey heyanatını bildikten sonra Heyeti Aliyenizin de hiç şüphesiz bu husustaki müzakereyi de iznata etmek lüzumudur ve zaruridir. Binaenaleyh Res Paşa Hazretlerinin buyurdıkları gibi müsaade buyurursanız, söz isteyenler devam buyururlar.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Bendenizin usül hakkındaki nokta nazarını şunları Hasan Bey Lüzan'dan buraya kadar gelmişlerdir. Tabii ne için gelmişlerdir? Bu mesele hakkında muayyen bir fikri vardır ki gazetelerde görülmüş ve anlaşılmıştır. Hemem hemem hallolunacak şekilde ve fakat hallolunamayan şekilleri hakkında da bazı noktalar vardır ki bu nokta hakkında Hasan Beyefendi Meclisi Âlinin kati mülahtatını öğrenecek ve kati fikir ve kanaatını aşağı yukarı bir hudutta arzıyarak ona göre arkadaşlarına malumat verecektir.

Şimdi Meclisin asil kondisinin işgal edeceği muallakta kalan mesadî mulhimine hangilerdir? Burada bazılarını ifade buyurdular. Bunları ehemmiyetleri itibariyle tasnif de lüzumdur. Bu nokta tabiiyi ve lüzum gelen malumatı alan Heyeti Vekile dün bunun üzerinde çalıştı ve gece düşünüldü. Komisyonları da vardır. Binaenaleyh bu hususa vakıftır. Binaenaleyh biz Hükümetten malî iktisadî adli mesele için ve mesele umumiye arzıye için halhali heyeti umumiye hakkında birer birer, Hükümeti, şerhi ile dinlemek isteriz. Hükümetten bunu öğrendikten sonra biz de fikrinizi söyleriz. (Doğru sesleri) (Yanlış sesleri)

REİS — Otuz imzalı bir takrir vardır. müsaade ederseniz okuyayım.

I Kânunusani 1339

Riyaseti Celileye

Murahhasamız Trabzon Mahusu Hasan Beyin izahatını kemali dikkat ve ehemmiyetle dindedik. Bu izah

hara göre İcra Vekilleri Heyeti son ve kalı kararını verdikten sonra Heyeti Umumiyyeye tevdi ve orada müzakere ve iniaç edilmesini arz ve teklif ederiz

Gaziantep	Gelibolu
Ali Cenani	Celâl Nuri
Çorum	Karahisarısahip
Siddik	Ali
Gaziantep	Siverek
Kılıç Ali	Bekir Sıkkı
Izmir	Trabzon
Tahsin	Recai
Hakkâri	Urfa
Mazhar Mülit	Ali Saip
Çorum	Bitlis
Ferit	Meclis dâkte vermez
	Hyas Sami
Bitlis	Izmit
Derviş	Hamdi Namık
Saruhan	Saruhan
Avni	Mustafa Necati
Cebelibereket	Kozan
Ihsan	Mustafa Lutfi
Burdur	Bursa
Soysadı İsmail Suphi	Muhittin Baha
Aydın	Maraş
Esat	Arslan
Ardeşan	Bolu
Hüsnü	Abdullahı
Adana	Konya
Zamir	Küzum Hüsnü
Nigde	Saruhan
Vehbi	Kesat
Ertugrul	Cebelibereket
Ahmet Hamdi	Faik
Edirne	Kütahya
Faik	Cevdet
Sivas	Antalya
Naki	Rasih

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Reisi) (Sivas) — Efendim, Salâhatun Beyefendinin mütâlaatını ve tahrir mevaddını izah eden arkadaşların nokta nazarlarını dinledikten sonra şunu arz etmek isterim ki, Heyeti Vekile dün saat ikiden geçemin onuna kadar Hasan Beyefendiyi müstemirren dinlemişlerdir. Bilânkıla Hasan Beyefendinin Meclisi Âlîyize vaki olan mufassal izahatını aynıni Heyeti Vekile de izah buyurmuşlardır. Vaktin geç olmasına mebnî lehan celseye mecbur olduk. Bugün Hasan Beyefendinin buraya gelerek bir an evvel Heyeti Ali-

yenizi haberdar etmesi ve vaziyeti teşrih etmesi lüzumunu gördük. Bugün de Heyeti Âliyyeze geldik. Bugün Hükümet Heyeti Vekile halinde müzakere ederek nukat üzeninde kanaatlarını tespit etmiş değildir. O itibarla Hükümet namına Heyeti Vekile namına şu nokta şöyledir, bu nokta böyledir, şu, şu haldedir demek vaziyetinde olmadığını kemali teessürle arz ederim. (Tehir ederiz sesleri)

BEYYAZ ALI BEY (Yozgat) — Gelecek celsede söylersiniz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendim, maruzatımdan anlaşıldı ki, henüz Heyeti Vekile halde münakaşatını ikmal etmemişdir. Şu halde Hasan Beyefendiyi yarın da dinleyip münakaşaya etmek zaruret-i vardır. (Doğru sesleri) O itibarla Hükümet namına bugün de beyanatta bulunmaktan bizi mazur görmemuzi. (Çarşambaya hazır olunur sesleri)

REİS — Efendim, otuz imzalı tahriri tekrar okuyoruz dinliyelim.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim; bu tahririn mealini şekli hükümetimizle mütenasip bulmuyorum. Çünkü, İcra Vekilleri Heyeti bizden veçhe alacak, efkârimizi dinleyip kararı kalı verecek. İcra Vekilleri Heyeti bir şey karar verdi, Heyeti Celile bu kararı tasvip etmedi. tasvip etmediği takdirde ikinci bir karar vermeğe sevkemek, evveki kararı...

SİRRİ BEY (Izmit) — Olabilir efendim.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — İnayet buyurunuz efendim, abesle istigale sevkemek demek olacaktır. Evvel beevvel Heyeti Celile Heyeti Vekileye veçhesini versin. (Hayır sesleri, gülmeleri) İnayet buyurun efendim, heyeti muhassısın arayı topladığı zaman.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Heyeti Vekile, heyeti muhassısadır.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Heyeti Celileye müddim kalı bir nokta varsa izahını söylebiliriz, karar ariye bırakılır. Evvel beevvel Heyetin kararını toplar, İcra Vekilleri o tenayül dairisinde bir proje yapar, onu arz ederken Heyeti Celileye kabul eder, ya etmez.

YUSUF ZİYA BEY (Bidis) — Son söz Meclisindedir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Son sözü İcra Vekilleri buradan alır. İcra Vekilleri bugün yapacağı şeyi yarın bozmak doğru değildir.

HACİ SÜKRİ BEY (Diyarbakır) — Niçin bozmasın, bozsun.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devanlar) — Efendiler, o vakit vechenin manasını değiştirdiniz. Son söz Meclisin Dişyledir. (Gürültüler) Rica ederim, gülmü-
rünü yapıyoruz. Ben size ilmi nokta nazardan arz ediyoruz. İstihlali ederim dinlesinler. Efendiler. He-
yeti Vekile bizim mevkimizde bulunuyor. Heyeti
Vekile hâziri daha ziyade - bizim fikrimizden - te-
nevür ederse fena mı olur? Vecheyi nasıl olacaktır?
Vecheyi alabilmek (Gürültüler) vecheyi alabilmek
için son sözünü ki bu oluyor. Heyeti Celilede müzaki-
re bir nokta kalmamıştır. Hasan Beyi nasıl ki Heyeti
Vekile dinlemişse Heyeti Celile de öyle dinledi. He-
yeti Celile bu yüzden Heyeti Vekileye vecheyi verir.
Heyeti Vekile de bu daire dahilinde fikrini yürütür.
Binaenaleyh bu tahririn reye vazına lüzum yoktur.

REİS — Efendim. Heyeti Vekile Reisi İsmail
Avrupa'dan gelen muhahhasınızla kâfi derecede mü-
nakaşa edip katı bir netice istihlal eylemediğini söy-
lediler. Sonra İzmir Mebusu Tahsin Beyle Otuz Ku-
fekasının bir takriri var. Bu takrirden dolayı ki bir
kere mesele Hükümetçe intay edilsin. (Reye sadalar).

NECATİ BEY (Saruhan) — Efendim. Hüseyin
Avni Beyin nokta nazarına karşı mudalaamız var-
dır. (Müzakere kâfi görüldü. bir kişi söz söyleyebilir
sesleri).

Müşade buyurunuz efendim. Hüseyin Avni Be-
yin nokta nazarına karşı mudalaamız var. Hükü-
met bu nokta nazarda bize irat etmeğe mecbur ol-
duğu noktalar var. Tabiidir ki, menedekuntizin vazı-
yeti hakkında bizim de bir görgümüz olmak lâzım
gelir. Hasan Beyefendi, Lonradaki gördüğünü. Av-
rupa'daki nokta nazarını anlatmıştır. Fakat bugün
kuvveti maliyetiniz nedir? Ordumuzun kuvveti nedir?
Erkânı Harbiyemizin bu merkezde fikri nedir? Di-
ğer hususatta Hariciye Vekilimizin kanaati nedir?
Bunu bilmedikten sonra ben nasıl doğrudan doğruya
mütalaamı doremeyi edebilirim?

Binaenaleyh Heyeti Vekileye vecheyi verebilmek
için evvelâ onun nokta nazarını dinleriz. Ve ancak
her mecliste karar verecek olan Heyeti Celiledir. Ya-
ni biz demiyoruz ki, Heyeti Vekile karar versin. bi-
ze gelsin karar vermek salâhiyeti Heyeti Umumiyyeye
aittir. Onun içindir ki Heyeti Vekiledeki arkadaşları-
mızın - vaziyeti umumiyeyi tespit ettikten sonra -
nokta nazarını anlamak isteriz. (Reye sesleri)

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti
Reisi) (Sivas) — Evet hanı deninceki maruzatma
ilâveten Hüseyin Avni Beyin beyanatına da cevap
vermek mecburiyetindeyim.

Hüseyin Avni Bey buyurdular ki Meclisteki ara-
Hasan Beyefendinin beyanatı üzerine fani veya nok-
sa görüldükleri nokta üzerinde serbest münakaşa et-
meçlidir. Heyeti Vekile ondan müstahkem olarak müza-
keratına devam etmelidir. Ve bu vechile karar isti-
hazı takdir edilir ve bir daha değişmez dediler zan-
ederim.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Meclise
gelir deniyelim.

RAUF BEY (Devanlar) — Evet gelir Meclise ve-
rir dediler ve bu suretle arzı buyurdularsa münaka-
şa devam ederiz. (Hayir sesleri) Müsade buyuru-
nuz. Bu değil ise yalnız bir nokta üzerinde heyeti
muhahhasanızdan gelen bir telgrafı Meclisi Âlimize
arz edip müdalaamı almak zarureti vardır. Cevap
vermek için o nokta üzerinde maruzatta bulunabil-
mek için bunu takdir edin geleceğin maruzatta bulu-
nacağı.

REİS — Efendim İzmir Mebusu Tahsin Bey otuz
retikimin takriri. Yani İcra Vekilleri son bir şekil ve
karar tespit ettikten sonra Meclise gelmesini kabul
ediltiler lütfen et kaldırsın. Kabul edilmiştir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Reis Paşa
Hazretleri karar yoktur, yanlışlık vardır efendim.

REHİK BEY (Konya) — Son ve katı karar olur
mu böyle?

REİS — Efendim bu takrir üzerine üç bey kişi
söz söyledi reye âlimize koydum. (Gürültüler, karar
yoktur sesleri). Efendim dinliyalım.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti
Reisi) (Sivas) — Efendim. Heyeti muhahhasa Reisi
İsmet Paşa Hazretlerinden aldığım ve mustacelen
cevaba müzar ettiğimi bildirdiği bir telgrafta. Adli
kapitülasyonlara yakından temas eden meseleyi He-
yeti Vekileniz tetkik etti. Ve Heyeti Âlimizin de
bu noktadaki fikri de anlayışlıktan sonra cevap ve
rehileceğimizi için ve bugün cevap verilmesi lâzım gel-
diğinden bir kararımıza - yalnız bu hususta - kalmak
mecburiyetini gördük. (O da malumâliniz mutte-
fikler Hasan Beyefendinin izah ettiği gibi meha-
kimde hâkimler bulunsun, ya olsun bu olsun tarzın-
da bir çok teklifleri vardır ve muvazir bulunuyorlar.
İsmet Paşa hazretleri diyorlar ki ben şahsen muha-
kimimizde eenebi hâkimi istihdamının aleyhindeyim
(Biz de öyle sesleri) ancak, esasen Adliyemizde hâzi
teşkilât, tensikat yapmak zarureti hissediyorsak ve
huna hâziri bu bir müdahalesi olmaksızın müşavirler
celbi suretiyle teşkil ve teninini düşünüyorsak buna
karşı da şimdiden teşebbüs almak - İcra tarafımız.

dan teşebbüs almak ve hususi mukavelelerle temin edip cihana ilân etmekle sulh olsa da harp olsa da harice karşı kuvvetli görünürüz. Bu adli hususta efendiler. Bu vaziyeti Heyeti Vekileniz tekkük etti. Hulâsai tekkikat İsmet Paşa hazretlerinin bu düşün cesminin, kendi taraftar olmalarıyla beraber bilistişare kabul ettiği halde hasil olan fikrim; yani düşmanlarımızın musırran talep ettikleri tehlikenin mündefi olacağına Heyeti Vekile kanı olmadı. Heyeti Vekilenin tekkikatından çıkan hulâsa şudur: Düşmanlarımız bizim Adliyemizin tekkilâtında bizim memurlarımız olarak ecneblerin teşkilât yapmasını, müşavere yapmasını da istemiyorlar. Yalnız hukum ihdasında âmîli müessir olacak. Karar sahibi olacak hristiyan ve ecnebler istiyorlar. Halbuki bu tarzda müşavirler celbi onların arzusunu tatmin edemeyecektir. Diğer cihetten ayrıca şimdi okuyacağım bir cihet vardır ki Adliye Vekili Bey arız, amik şekilde noktâi nazarını beyan etmişlerdir. Kanunlarımızda bazı tadilâta, yani daha anlî şeye ifrağ etmek ihtiyacı varsa ki biz kendimizin ihtiyacı olduğunu idrâk ediyorsak yani ecneblerin hristiyanları himaye etmek için değil, böyle bir müşaviri şimdiden kendi tarafımıza davet etmekle muhassanat vardır. Onların bize cehren musırran tekkil ettikleri bir şekil vakî değildir. Bunu bir tekkil üste arz etmiyorum efendiler. Üç cümle ile musaademizle telhis etmek lazim gelirse bizim malikemimizde girmek istedikleri ve görmeye çalıştıkları adaletsizlik, itimat buyurum bir çok hususatta Avrupa muhakiminden kemali rezaletle ve tarife sığmaz bir vesuretle cereyan etmiştir (Bravo, alkışlar) ve buna şahit olmuşumdur. On sekiz sene Avrupa'da seyyahat eden bir arkadaşınız olmak itibarıyla söylüyorum. Bazı vakayic şahit oldum. Binaenaleyh bu menleketi yakından tanımakla müftehirim. Vallahi böyle bir işin cereyan edeceğine hazmedemedim. O kadar feci mahkemeden geçmek suretiyle adaletsiz çıkan kararlara şahit olmuşumdur. Belki hüküm çıymeden bir takım yolsuzluk olmuş vakayı vardır. Binaenaleyh o itibarla pek ender insan çıkar ki hüküm huzurundan çıktuktan sonra onlardan bilmem adaletsiz ve kanun değıştirmişler diye bir misal gösterebilirsiniz. Fakat Avrupa mahakiminde kendi milletlerinin isyanını mucih olacak tarzda böyle bir hadisat vakî olmuştur ve buna ait vakayı vardır. Bunlar hayatidir. O itibarla bizim mahakimimizin adaletine şusuna husuna değıl, doğrudan doğruya istiklâli adlimize hücum etmek istiyorlar. Binaenaleyh musaade buyurursanız

hazırladığı aslını okuyayım. Üçüncü maddeyi okuyorum.

(Üçüncü madde okundu)

Adedi : 99

Vurudu Kânunuevvel 1338

Madde 1. -

Bugün birinci tali komisyon Adliye mesailine başladı. Heyeti adliyemize unsuru ecnebi ithali hakkında dün ayrı ayrı arz edilmiş olan tekkil uzun münakaşa edildi. Kanunlarımızın Mecelleye müstenit ve zaman ihtiyacı ile muvazi olarak yürümüş ve hâkimlerimizin gayri kâfi ve teşkilâtı adliye müzin yeni olduğunu iddia ettiler. Misaller gösterdiler Adliye Vokâleti musteşarı Tahir Bey kuvvetle müdafaa etti. İddia ve misalleri çürütür tekkillerini prensup itibarıyla ret eyledik. Noktai nazarımız arasında esasından ihtilâf olduğu derpis edilerek evvel emirde işin hukuk müşavirleri arasında yani daha ufak komisyon balinde müzakeresini tekkil ettiler. Bu habda 99 maddelik mufasal bir tekkil hazırlamışlar. İfenz almadık. İtalyanlar İngilizler aleyhimizedir. Rayan bu işte İngiliz muhahvadır.

İsmet

Yani mahkemelerde şu olsun

İHSAN BEY (Cebelibereket) — Adliye Vekili muhteremini dinlemek isteriz

HUSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Heyeti Vekilede tekkil arkadaşların huzuruyla cereyan eden meselede ki Adliye Vekili Beyefendi de noktâi nazarlarını arz ve amik izah suretiyle bizleri tenvir ettiler ve kararımızın ittihazında üç şüphesiz âmîl oldular. Şöyle bir cevap hazırladık. Fakat sizin kararınız olacaktır. Bu telgraf 29 tarihinde gelmiştir. Üçüncü maddeye cevap veriyorum :

İsmet Paşa Hazretlerine.

Madde 2. — Kanunlarımızın ihtiyacı asriyeye göre tadiline esasen tarafımız Herhangi bir devlet tebasından mutahassısların lüzum görüldüğü takdirde malumatına müraacaat edebileceğiniz tabiidir. Ancak Teşkilâtı adliyemize ve Heyeti hâkime arasına üç bir ecnebinin kabulüne katıyca muvafakat edemeyiz.

17 Kânunuevvel 1338

Hüseyin Rauf

İsmet Paşa Hazretlerine.

Adli kapitülasyonların yerine idermeyan edilen tekkilife karşı esasen muhafız olduğu veçhile bitaraf devlet tabiiyetinde hulunan hukukşinaslardan islâhatı Adliye için müşavir celbine teşebbüs edildiği takdirde

muttefiklerin muzır tekliflerini defa olacağı kanaatinde olmamakla beraber hırsız devletlerin tebaasından şimdiden hususî mukaveleler akdine salâhıyetleri bulunduğumuz Heyeti Vekilece ve bugünkü 1 Künü nusani 1339 tarihinde Meclisin hâfi ıçtımında tarafımızdan verilen izahat üzerine takarrur etmiştir. Bu hususta esasen sizce de musammem olduğu veçhile bunu akde geçirmemek ve resmi heyanatta hulunmamak lâzımdır.

Müşeyin Kauf
Türkiye Büyük Millet
Meclisi Hükümeti
Hariciye Vekâleti
Mühür

Baladaki mukarreratı mustahrice aslına mutabiktir.

İsmet Paşanın nokta nazarını Heyeti Vekilenin müzakeresi esnasındaki nihai nazarını Adliye Vekili Bey arz edecektir. Bu babda eğer Heyeti Vekilenin kararını tasvip buyurursanız bu akşam cevap vereyim.

RIFAT BEY (Adliye Vekili) (Kayseri) — Efendim senelerin teamül ve tekasülü ile uhudü arıka namıyla adli mahkemeler üzerinde mevcut kapitülasyonları kaldıracaklarını duveli muttefika teklif ediyor. Fakat onun yerine tadilen teklif ettikleri eski kapitülasyonlardan daha ağır olduğu tabii Heyeti Celilenin manzuru âhileri oldu. Runda Bursa İzmir İktarbul elhasil uç yerde ekseriyeti hâkimi mecmua usulu kabul edildiği vakit ekseriyeti ecnebilere mürekkep Lahey'de müteşekkil beynelmilel mahkemenin tespit edeceği hâkimlerden istihdam edebileceğimizi teklif ediyorlar ve bu hâkimler yalnız dairi kazaları kendilerinin bulunduğu aynı şekilde hâkimlerin dairi kazasında mahdud kalmayacak billfarz Erzurum'da tevâif edilen bir ecnebi celbedildiği zaman 48 saat zarfında bu hâkimlerden birinin huzuruna girmek ve teslim etmek mecburiyetinde kalacağız. Sonra bu hâkimler ecanibe karşı ahzı girift, tahriri tevkif emri gibi bütün ecanip hakkındaki bu emirleri bu hâkimlere verecektir. Hâsılı bendeniz tetkik ettim. İkisini de mukayese ettim. Billfarz eski kapitülasyonlardan daha ağır şekilde gördüm. Billfarz eskiden dokuz saat buud ve mesafede konsuloshane mahkemesi bulunmayan bir ecnebi tebaasında herhangi bir şubece olursa olsun bizim mahkemelerimiz vaziyet eder. O işe bakarlardı. Fakat bu vaziyette her nerede olursa olsun o adam o mahkemenin nezdine getirilecek. Halbuki istiklâlin en mühim şeyi olan hakkı kazamızı doğrudan doğruya ecanibe terk edeceğiz. Tabii bu şekilde kabîl kabul ilcğil. Sonra bizim mahkemelere karşı gör-

duğum ve öğrendiğim doğrudan doğruya mantiki çürüklüğünden ziyade sırf siyasi esbaptan dolayı müdahale etmek istiyorlar. Billfarz heyanütlerinde gönderilen notları okuyorum. Hâkimlerimiz gayet namuskar'dır. afitir. Şöyledir böyledir deniyor. Fakat sizin kanunlarınız 1300 sene evvel hocalarınızın yapmış olduğu o asra muvafık içtihatın ibaretir. (Gürültüleri) Binacaleyh bugünkü ihtiyacı göre değildir. diyorlar. Orada söylenen şeyi de söyleyimi bendeniz. Efendim. bir kere bütün kanunlarınız ahkümü şeriyeden alınmış değildir. Fakat kavaidi umumiye ve hutulu esasıye itibarıyla diğer kanunlardan ayrı bir şey değildir. Elimize hulunan ticaret, helediye ve ticareti bahriye usulü muhakeme kanunu (Cera Kanunu Avrupa'dan sesleri) sonra yine kendilerinin gerek Fransa (Kotivülünde) olsun, gerek diğer memlekelerin ve hükümetlerin kanunu medenilerinde olsun, eğer hükümetlerin kanunu medenileri arasındaki fark ise bu her iki memlekette mevcut ve her memleketin muhtelif teamüllerinden muhtelif ananattan ve kanaatlerden toplanarak hepsinden bizim kanunu medenimizi vücade getiriyor. Tabii bu ciheti mahkemelerimizin iyılığı ve kötülüğünü ve bizim mahkemelerle ecanip mahkemesinin mukayesesini burada yapacak değiliz. Hatta öyle zannediyorum ki, bizim murahhaslarımız bizim müşavirlerimiz filanın katiline varıncaya kadar müdahalelerini yapmıştır. Filanın katili kimdir? Hangi mahkeme yapmış? İstanbul'daki İngiliz mahkemelerini gördük. Billfarz İstanbul'da devam eden İngiliz mahkemelerinin fecayit vesairesine hepimiz şahidiz. Binacaleyh bu şenaati biz de tespit ettik. Fakat öyle kalmıştır. Sonra Heyeti Murahhasanızın Lozan'a azimetinden evvel malumu âhileridir ki yine Heyeti Celilenin tespiti ile ve hatta azadan uç zatın ıstırakıyla istihzaratı sulhiye için bir komisyon toplanmıştır. Adli kapitülasyonların yerine ikante edilecek herhangi bir şekli uzun uzadıya tetkik ve tetebbu etmişlerdir. Bunlardan bazı defa benim de ıstırak ettiğim bu konferansta hüküm kazamızın bilâkaydu gart hakkı kazamızın mustakil olmasını kabul etmişlerdir. Bu nokta nazardan mudafaalarını yapmışlar. O vakit bazı tekliflerde bulunmuşlardı. Bizim heyeti teftişiyemiz içersine ecnebi alabilir miyiz? Bu uzun uzadıya münakaşa edildi ve ekseriyetle reddedilmiştir. Evet yalnız bugün mahkemelerimizin son dereceyi huldüğü ve hiç bir yerinin kahili ıslah olmadığını ve her şeyinin mükemmel olduğunu iddia edenlerden değiliz ve daima bir takım kanunlarımızı tadil etmek için Garbin; Şarkın ulemasına müracaat etmek mecburiyetindeyiz. İstihzaratı sulhiye komisyonu bitaraf devletlerden olmak

şariyle ecnebi mütehassıslar celp edip onların mü talâasının alınması ve kanunlarımızın tadilinde onla rın malumatından istifade edilmesini tensip etmiştim. Bizim Adliye Müsteşarımız İsmet Paşa Hazretlerini bu nokta nazardan tensip etmişlerdir. Hakikaten bu işe ecnebler kendileri de dahil olsa da olmasa da bu ihtiyacı tespit edebiliriz. Fakat İsmet Paşanın bu yurdukları gibi bizim bu heyeti müşavereyi celbet memiz veyahut celbe teşebbüs etmekteğimiz bunların bu tekliflerinden feragati mucip midir, değil midir? Biz bunda tereddüt ettik ve öyle zannettik ki bu tek liflerinden feragat etmemistir. Memalihin feragat ede ceklerine kanı iseler hitaraf hükümetlerden buraya ecnebi hukuk şinastlarının hazırladığı celbe teşebbüs ederiz.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Beyefendi, ecne biler hizi islahatı adliye için müşavir olabilecek erbabi vukuftan hazır zevat alınmazdan sonra kendileri de bu meseleden dolayı bizimle konuşmazlarsa bizim için acaba bir zarar var mı?

RİFAT BEY (Devamlı) — Bülâkis.

SALÂHATTİN BEY (Devamlı) — Kanunlarımı zı islah etmekte ve teklif etmekte vesairede onların ilimlerinden istifade hakikaten mahmul olan ilim adamlarını almakta istifade var mıdır? Ve siyasetimiz için almakta zarar var mıdır?

RİFAT BEY (Devamlı) — Bülâkis fayda vardır.

SALÂHATTİN BEY (Devamlı) — O halde ben denizce islahatı adliyeye taraftar görünürsek zanne derim Avrupa'yı kendimize çekebiliriz efendim.

HUSEYİN RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Si vası) — Hâkimi münferidi izah ediniz.

RİFAT BEY (Adliye Vekili) (Kayseri) — Telgra fın anlaşılmayan bir noktası vardı. Malumu âlileri bu üç yerdeki mahkemelerin ekseriyeti ecnebiyen olma sını teklif ediyorlardı. Teklif ettikleri mahkemelerin ek seriyeti muhtemi olursa hâkim ecnebiyen demektir. Halbuki biz hâkimi münferatlık teşkilâtını tatbik edi yoruz. Bir hâkim olunca ve bu noktâ nazarı kabul et tikten sonra doğrulan doğruya yani istinâk etmediği miz bir ecnebi mahkemenin huzuruna kendi tebaamızı da sevk etmek mecburiyetinde kalacağız ki o cihet ten dolayı işaret etmiştim.

HASAN BEY (Trabzon) — Onlar yalnız ecnebi davalarında, alâkadâr buldukları davalarda, hazır bulunsunlar diyorlar. Türklerin davalarında da bulun sunlar, iddiasında değildirler.

RİFAT BEY (Devamlı) — Hayır efendim, ben ona dair bir şey söylemedim. Tarafeynden birisi ec

nebi veya Türk olduğu zaman hâkimin huzuruna gidecek değildir. Velevki tarafeyn de bir olsun. Ge rek müddei, gerek müddei aleyh.

OSMAN BEY (Lâzistan) — Zati âliniz bu fikir de olduktan sonra Heyeti Vekile kararıyla İsmet Paşa Hazretlerine yazdığınız telgraftaki ikinci fikraya ne hücum vardı. İsmet Paşanın fikrini teşviş etmektedir bu.

RİFAT BEY (Devamlı) — Hay, hay. Onu çıkarabiliriz.

HACI ŞUKRÜ BEY (Diyarbakır) — Ona çok hücum vardır.

HUSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim, müsaade buyurun musunuz? Hâkimi münferit bulun duğu zaman, buna imkân yoktur. Çünkü ... huzuru na gitmekten bir fayda yoktur.

RİFAT BEY (Adliye Vekili) (Kayseri) — O fik rayı kaldıralım efendim.

REFİK ŞEVKET BEY (Saruhan) — Efendim, bü tün mücadelâtınızın bir neticei katıyeye iktiran ede ceği dakikaları yaşıyoruz. İstiklâl mefhumunu ihlâl etlen her kaydı kırmak azmiyle yaşayan bizlerden şu dakikada Raymurahtasınız Meclisin katî kararını al mak istiyor. Yani biz katî kararı ihtilâz ettiğimiz daki kadan itibaren sair muallak mesâilin heyeti umumiyesi hallolunursa bunda da katî karar karşısında belki bu mesele müzakerati sulhiyenin inkıtına sebep olmuş olacaktır. Onun için heyeti murahhasanız Heyeti Muhteremenizden adli kapitülasyonlar hakkında azami ve asgari mütalâanız nedir diye verilen suale şu an için de yapılacak müzakere üzerine verilecek karar zanne derim ki milletin hayatı, mukadderatı üzerinde çok muessir olacaktır. Ondan dolayıdır ki...

YASİN BEY (Gaziantep) — Adliye Encümenine mi gitsin?

REFİK ŞEVKET BEY (Devamlı) — Yasin Beyefendiye arz ederim, muhasımı devletlerin bize teklif et tikleri şerâhin henüz ne olduğuna dair alelmüfredat bir malumatı ilmiyemiz yoktur.

RİFAT BEY (Adliye Vekili) (Kayseri) — Rütün gazetelerde vardır efendim.

REFİK ŞEVKET BEY (Devamlı) — Müsaade buyurunuz efendim; Meclis azalarının ben de dahil ol duğum halde haberimiz yoktur. Şifahi malumat ile şiiyle istiyorlar, böyle istiyorlar diye muhtasar malumat ile bizden katî karar alınmaz. Katî karar alınabilmek için, bu böyle demek lâzımdır. Sonra efendi ler, arz ediyorum, bu gibi mesâil heyeti umumiyeye müzakeratında Refik Şevket'in, Alînin, Veli'nin beya natıyla hallolunur mesâil devletten değildir. Ondan dolayıdır ki, üzerinde ince imali fikretmek ve karar

verirken evvelden her türlü nikatin üzerinde işlemiş bulunmak şartı esasidir. Onun için benileniz bu meselelerin üzerinde belki bir sene uğraşmış bir arkadaşınızın sıfatıyla çok istirham ediyorum. nezaketi nazarı dikkate alınarak bütün Adliye Encümenini arkadaşlardan rica ediyorum. Hen de dahil olduğum halde pek acele bir surette üç beş saatlik yarın sabah yetmiş ırılmek üzere bize yarın bu teklifi sabahları versinler. Biz hemen müzakeresini yaparız ve bir de kararımızı verelim. Çünkü kati kararımızı veriyoruz. Kati kararımızdan evvel de murahhaslarımız dönmeyiz. Onun için, mümkün vaziyetten kurtulmak için benideniz müzakeratın çok ciddi olması taraftarıyım. Saniyen bunu evvelâ arz ediyorum. sonra Salâhattin Bey biraderimiz bir noktaya gayet haklı olarak itiraz ettiler. Bizim umuru devletin her şubesinde müşavirler ve mutahassıslara ihtiyacımız vardır. Belki şübe askeriyemiz bundan mustağnidir.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — O da muhtuz.

REFİK ŞEVKET BEY (Devamlı) — Onu benideniz bilmiyorum. Gayet güzel buyurdıkları veçhile şayet siz muvafık görürseniz, kabul olunmazsa kaydıyla, şart koymak doğru değildir. Hatta bu hususta Heyeti Muhteremeniz kendiliğinden aldığı bir ilham ile ecnebi müşaviri Ziraat Bankası için kabul etmiştir. Adliye Vekâleti için de evlâbittarık vardır. Bizden yüksek kafaların malumatından muavenetinden mustağni değildir. Bunu kabul edeceğiz. Hüsnüniyet erbabi olursa ve hüsnüniyet erbabi olmayanların ve hüsnüniyeti suistimal edenlerin kafasını kırmak da bizim vazifemizdir.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyaribekir) — Hâkim ol mamak şartıyla.

REFİK ŞEVKET BEY (Devamlı) — Zaten İsmet Paşa Hazretlerinin telgrafına dikkat buyurulacak olursa muamelâti idariye ve dahiliye tabiri var. Onun içindir ki hâkimiyet meselesi mevzu bahis değildir. Bu nokta nazardaki mütalâata istirâk ederim. Hâkim mi münferit hakkındaki itirazat Huseyin Avni Beyin teklifi veçhile varıtır. Nitekim o da çıkmıştır. () da müşavirleri sulh müzakeratı devam etsin mi, etmesin mi? Bir an evvel almak vazifemizdir. onu da teklif ediyoruz.

İkincisi kararı kati meselesidir ki, teklifat görüle rek üzerinde imali fikir edilmeksizin kararı kati ve rilererek Başmurahhasımızı diğer mesele hallolunduğu halde Meclisin kararı vardır diye sulh konferansını kati mecburiyet hâsil eylemek vaziyetinde bulunmak için bu ciheti Heyeti Muhteremeye arz ediyorum.

HÜSEYİN RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas) — Efendim. Refik Şevket Beyefendinin buyurduğu müzakerat tabii Rauf Beyin, Ali Beyin heyatı üzerine tenzih eder yani her şeyde öyle karar verilir.

REFİK ŞEVKET BEY (Saruhan) — Resen değil.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) — Müsade buyurun efendim. Zannediyorum ki Refik Şevket Bey bu seferki heyatı vaziyeti tenvir etmiştir ve bu hususta karar verilecektir. Etendiler, bu hususu Adliye Encümenine veriniz, teklif etsinler, munakaşa etsinler. Heyeti Umumiye'ye getiriniz. Tabedilsin, müzakere edelim. Bunların hepsi doğrudur, fakat bunların hepsi olsun veya olmasın, hugun İsmet Paşa bizi bekliyor. Adli istiklâlimize taalluk eden bir mesele ilmiyede hen müşavirler almakta bu faideyi görüyoruz. Heyeti Vekile de diyor ki, zannediyorum ki o tehlikeyi defetsin. Fakat defedeceğinize kani iseniz alınız diyor. İsmet Paşa Hazretleri ve biz Meclisimize geliyoruz ve diyoruz ki, İsmet Paşa müşavirler almak istiyorlar, biz asıl tehlikeyi defedeceğimize kani değiliz ve böyle bir telgraf yazdım. Siz müşavirler almaya taraftar mısınız, değil mısınız? Buna Heyeti Celileniz cevap versin. (Taraftarız sesleri) Bunu bildirmekle İsmet Paşanın malûbu hâsil olur. İkinci şıkta, buyurdıkları gibi, bu gece toplansınlar; Adliye Vekili Beyefendi izahat buyursunlar. Yarın bize hülâsasını söylesinler. (Çok güzel sesleri) Fakat birinci şıkta derhal karar verilsen hen derhal telgraf çekerim, vaziyeti hafifletiriz.

HAFİZ MEHMET BEY (Trabzon) — Müşavir neye dair efendim, hâkimlerin nezdinde mi?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) — Okudum efendim, dinleye idiniz.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Hâkim radde sine imi?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) — İsterse niz bir daha okuyayım. Şu halde anlaşıldı değil mi efendim? Eger Heyeti Aliyeniz şimdiden müşavir almakta muvafık veya mutabık kalırsanız İsmet Paşanın malûbu hâsil olacaktır. Bu husustaki fikirlerinizi müstacelen bildiriniz. (İstiyoruz, sesleri, gürültüler, tayini esamî ile sesleri)

RİFAT BEY (Adliye Vekili) (Kayseri) — Efendim, böyle bir istirardan sarfi nazar, garbin hukuk şinaslarının malumatından istifade mecburiyetinde bulunduğumuzu arz etmiştim. Buna bugün de yarın da, on sene sonra da muhtaciz. Binaenaleyh bunu uzatmaya mahal yoktur. Bu Refik Şevket Beyefendinin de-

diği gibi Adliye Encümenine veya diğer bir encümenine havale edilecek bir teklif değildir. Bu bir prensip meselesidir. Cenabi hâkimi kabul edecek miyiz, etmeyecek miyiz? (Hayır sesleri) Yok eğer edecek olursak teferruatı hakkında şu veya bu şekilde olsun diye encümenine gider. Orada onun teferruatı müzakere ve tespit edilir. Bugün ise bir cenabi hâkimi bilâhâdî şart istihdam etmeyeceğiz. (Eliniyeceğiz sesleri) Böyle olduktan sonra müzakereye bile lüzum yok. Sonra arkadaşlardan bazıları tereddüt ediyorlar ve soruyorlar. Halbuki bu gelecek müşavirler idari vazifeyi hariz değillerdir. Yalnız vekâletleri tenvir edeceklerdir. Yani kanunların tadili ve islahı için bir heyeti müşaviredir. Bundan başka bir şey değillerdir ve aynı zamanda hiç bir salâhiyetleri yoktur. (Rey. rey sesleri)

HAKKI HÂMİ BEY (Sinop) — Müsade buyrulursa hendeniz bir vakta hakkındaki şüphelerimizi izale etmek istiyorum. Zimmetim ki aranızda hiç bir kimse hakkı kazanmaz fakat edecek bir şey kabul etsin. Yalnız bunu kabul etmemek için muhataplarımızı ilzama çalırken onlara kavet edecek bir hadiseye meydan vermedik dayanmaz kazanmakta müşkülâta duçar oluruz, zannediyorum. Bütün vekâletler için cenabi mutelhasıslar getirtmek mecburiyetindeyiz. Fakat Ziraat Bankası hakkındaki kararımızı verdığımız zaman Adliye, Dahiliye ve diğer müessesat için mutelhasıs getirtmiş olsaydık o vakit belki bugünkü tehlikeyi görmezdik. Fakat bugün kapitülasyonlar meselesi mevzubahis olurken ve bizim ihtimalkamızda muhtelit mahkemeler teşkil olunacağı yolunda müzakere cereyan etmiş ve bir noktada dayanmış kalmışken doğrudan doğruya bize adliye mütehasısı gönderin demek mümkün nasıl olur? Eğer onların talebi vaki olmaksızın bizim tarafımızdan böyle bir talep vukubolsaydı ve bu hususi bir mahfide veya bir komisyonda dahi olsa bittabi kargımızdaki insanlar bizim kara gözlerimize aşık olmadığı ve bizim söyledığımız sözleri hususi teklifi eden kimseler olmadığı için.

HÜSEYİN RAUF BEY (İzra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Tenvir edeceğim.

HAKKI HÂMİ BEY (Devamlı) — Rica ederim efendiler. Bir gün evvel mevcut kararlarımızın, mahkemelerimizin adaleti tevzih kâfi olduğunu söylerken ve yalnız ufak tefek nevâkısı varsa da, bu gibi nevâkısı sizlerde de mevcuttur. Derken bir gün sonra da nevâkısı adlîmiz vardır. İşte biz de bunun için mütehasıslar celhedeceğiz dersek, onlar da bize sizin dun-

ku sözünüze, bugünkü sözleriniz arasında tenakus vardır diyebilirler. Binaenaleyh siz mütehasısları celbedip adliyenizi islah edinceye kadar biz de tebaamızın hukukunu muhafaza için nasıl ki gümrük meselesinde beş sene gibi bir kayıt koyuyorlar. Buna da ne malum böyle bir kayıt koymayacakları ve biz buna ne cevap vereceğiz, kabul edecek miyiz?

ALI SÜKRÜ EFENDİ (Karahisarşarkı) — Bravo Hakkı Hâmi Bey Çok muhim meseledir bu.

HAKKI HÂMİ BEY (Devamlı) — Onun için efendiler, biz mutelhasıslara muhtacız. Fakat İngilizlerin teklifleri üzerine korkarak değil. Riz sureti katiyede mahkemelerimizde istikâl ederiz. Ve kimseyi mülahale ettirmeyiz. Bu esas kabul edildikten sonra yani esasatı sulhiye mukaddematı sulhiye bittikten sonra sureti hususivede ihtiyacımızı söyler ve isteriz. Fakat böyle bir şeye yanaşmazlar iken bizim müşavirlere ihtiyacımız var ve hüsünîyetimiz vardır, demek adliyenizin çürüklüğünü zimnen kabul etmektedir. (Bravo sesleri, alkışlar) Binaenaleyh bu, sulhün takrip değil tebir edecektir. Bu noktadan çok tehlikelidir. İsmet Paşanın noktai nazarı tamamen hatırımda kalmadı. (Mahkemeleri ilga etmek şartıyla) Kaydı var zannedirim. Esasen bu teklifimizi kabul edildikten sonra bizim bu kararımıza hacet bile yoktur. Riz parayı verdikten sonra istediğimiz yerden getireceğiz ve filân vekâletlere mutelhasıs isteriz diye taahhüdâtı idâneliyeye niye girelim, rica ederim. Bugün sulh müzakere cereyan ederken ve adli kapitülasyonlar meselesi mevzubahis olurken herhangi bir mütehasısı adli celbetmeye kıyam etmek hasımlarımızın noktai nazarını daha ziyade teyit etmek demektir. Bu itibarla tehlikelidir. Onun için hendeniz sureti katiyede müşavir ve mütehasısların celbi meselesinin bugün mevzubahis edilmesinin muzır olduğunu ve bunun doğru olmadığını İsmet Paşaya tebliği kanaatindeyim. Anıma Heyeti Celileniz rey verirse o başka.

HÜSEYİN RAUF BEY (İzra Vekilleri Reisi) (Sivas) — Efendim, Hakkı Hâmi Beyin buyurduğu nokta Heyeti Vekilede mevzubahis oldu ve üzerinde münakaşa cereyan etti. Bir defa şunu söyleyeyim ki, İsmet Paşanın teklifinde, devletlerin teklifi üzerine komisyonlar veya encümenlerinde veya Heyeti Umumiyede görüşerek muahedeye koymak şeklinde değildir.

İBRAHİM BEY (Mardin) — Bu da olmasın.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) — Tamamiyle aksidir. (Gürültüler) İsmet Paşanın istihdaf ettiği gaye; bunlar adli kapitülasyonlarda ısrar ediyorlar, in-

kıta tehlikesi vardır, ben mahakimde ecnebi hâkimlerin kullanılmasının katiiyen aleyhindeyim. Yine diyorlar ki, ben müjâvirlerle görüşün. O da bu mesele cereyan ederken biz kendiliğimizden eğer aliyen adliyemizde bazı teşkilât ve tadilâta ihtiyaç ve lüzum varsa ve bunun için ecnebi kullanacak isek biz taraf memleketlere mensup bu gibi mütahassıslarla burada konturatolar yapalım. Bunu yapmakla sulh olsa da olmasa da harice karşı hüsnü tesiri olacaktır diyor.

Heyeti Vekileniz, bunu uzun boylu konuştu, görüştü, aynı zamanda Hakkı Hâmi Beyin dediği noktayı nazara da mevzubahis oldu. Neticede dedik ki, biz bu teklifi kapitülasyonlar hakkında hâkim olmak noktasından onların teşebbüslerine mani bir teklif görmedik. Herhalde Adliye Vekili Beyefendinin lüzum gösterdiği veçhile ki, Heyeti Vekilde de göstermişlerdir, aliyen müjâvir alacaksak ve İsmet Paşa da bunda fayda görüyorsa bunu münasip görürüz. Kendisine deriz ki, biz bunu hâkim meselesini defeterek kalî bir tedbir olarak görmüyoruz. Fakat almanızda da mahzur görmüyoruz, işte bu şekli Heyeti Aliyenize arz ediyorum. Tekrar ediyorum, bu konferansta muahede düveliyeye şeklinde yahut hususî bir encümeninden alınacak bir kararla, alınacak bir müjâvir değildir. İsmet Paşa Hükümetimiz namına kontrato yapacak ve bittabi bu hususî olarak bitaraf devletlerle olacak. İşte mesele budur. Anlamadığınız cihet varsa Adliye Vekili izah etsin.

SIRRI BEY (İzmit) — Bendeniz o kanaattayım ki, Hükümet beyhude yere bizi işgal ediyor. İsmet Paşanın işaretinde idareten böyle yapmak buyurduktan sonra bu meslede Meclisin noktayı nazaran almak beyhudedir. Eğer mahkemeler meselesi mevzubahis olsaydı o vakit Hükümetin gelip bizim reyimizi alması icabederdi. Mademki mahkemeler mevzubahis değildir ve yalnız müjâvir almak meselesi ortada mevzubahistir. Bunu talep etmek hiçte doğru değildir. (Gürültüler) Her memleketin tarihi adlisine vakit olanlar bilirler ki, daha meşrutiyette kor İstiroğ namında bir adamı getirdik. Üç sene hizmetimiz de kullandık. O vakit biz bir hükümete karşı bir taahhütte mi bulunduk idik? Yoksa bunu kendi kendimize mi yapmıştık? Çok teessüf ederim ki, orada bulunan Adliye Müsteşarı İsmet Paşayı bu hususta tenvir etmemiştir. Yani biz bir zamanlar sırf adliyemizde olan noksanları ikmal etmek için Kont İstiroğ namında birisini hizmetimize aldık ve onun üç sene zarfında verdiği lâyhâlardan istifade ettik ve o va-

kit hiç bir devletin taahhüdü altına girmedik. Mademki bunun mesebaki vardır, bunu alırsak ve yapabiliriz diyebilirlerdi. Öğrenmeye hiç lüzümü yoktur. Hükümet bunu yapacağı zaman Meclisi Mebusanını reyini almamıştır. (O zaman Meclis başka şekilde idi sesleri) Sözümlerinden ibarettir. Biz beyhude ile işgal ediyoruz.

ÖMER MÜMTAZ BEY (Ankara) — O Meclisin icrai salâhiyeti yoktur. İcrai salâhiyet kendinde olduğu için o Hükümet yapmıştır, fakat bu Meclisin kuvvet icraye hakkını da unutmamalı.

SIRRI BEY (Devamla) — Bendeniz İktisat ve Kâletinde bulunduğum zaman içimizden Kafkasya'ya giden Server Bey arkadaşımıza oradan madeniyat için, ormanlar için Rus mütahassısları getirmesine dair kendisine salâhiyet vermiştim.

DR. FUAT BEY (Balı) — Bütçede tahsisatı var mı idi?

SIRRI BEY (Devamla) — Bütçe meselesi...

HÜSEYİN RAUF BEY (İzmit Vekili) Heyeti Reisil (Sivas) — Bütçede bunun tahsisatı yoktur.

SIRRI BEY (Devamla) — (Öyle değil efendim) Bütçe meselesi mevzubahis olamaz. Meseleyi müğalataya sevk etmiş olursunuz. Mesele müsteşar getirebilir miyiz, getiremez miyiz? Getirmek herhalde usulu maslahata muvafık olmak için bunu Meclisi Âliye getirmek lâzım gelir mi, gelmez mi? Bunu Heyeti Vekile Meclisi Âliye böyle meseleleri Meclise arz etmiyor musunuz demesiniz için bir evsile makamın da huraya getirmiştir. Ben böyle telakkî ediyorum.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendiler, eğer Sirri Bey arkadaşımızın buyurdıkları vakit Heyeti Âliyenizi beyhude yere işgal ettiğimizden dolayı arz ederiz.

Eğer Sirri Beyin bu beyanatı şüphelerini, Meclisi Âliyelerini fazla işgal etmişlerse kendi de insaf buyururlar, kendileri itiraz buyururlar. Sonra efendiler Kont İstiroğ'dan bahis buyurdular. Müsaade ederseniz bu Kont İstiroğ Meclisi Mebusanını müjâvirlik hakkında yapmış olduğu bir kanun mucibince memur edilmiştir. Sirri Beyefendi idareten yapsınlar dediler. Meclisi Âliniz idareten yapsınlar dersiniz baş üstüne yaparız. İsmet Paşanın telgrafını Heyeti Âliyenize okudum. Hükümetin ve Meclisin kararını istiyor. Bunun için Heyeti Âlinize geldik. Bundan başka beş müjâvir konturatu yapacağız. Bütçeden para vereceğiz sayet bunu yapmamış olsa idik. Bizi mahakim tenkit ve mahkûm edebilirsiniz. Biz zamanınızı ızaa etmek için gelmedik. Bize tevdi ettiğiniz emanetini suistimal etmemek için geldik.

REIS — Muzakerenin kifayeti hakkında bir kaç tahrir var. Evvelâ muzakerenin kifayetini reyî âlinize vaz edeceğim. Muzakerenin kifayetini kabul edenler lütfen el kaldırsın muzakerenin kifayeti kabul edilmiştir.

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Mütchassisı adli celbimin muvafık olup olmadığının reye vazımı teklif eylerim.

Bitlis

Yusuf Ziya

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Eğer bu şekilde müşavir alınması eczanibin ısrarını def'le kâfi ise hükümetin teklifi mucibince Heyeti Vekileve salâhiyet itasını teklif ederim.

Gelibolu

Celâl Nuri

Riyaseti Celileye

Hükümet makinesinin tekemmülü emrinde asker şahatü hükümet için olduğu ve hile kavanin ve muamelâtı adliyenin istahı emrinde de muahedeye derç edilmemek ve hükümeti milliyetimiz tarafından hususi mukavele ile hizmeti devletle alınmak üzere hitaraf devletlere mahsus ecneli mütchassislarmından munasip müşavir celbi hususunda sulh heyeti murahhasa riyasetine salâhiyeti lâzıma itasını teklif ederim.

Mersin

Salâhattin

(Doğru sesleri)

SALÂHATTİN III Y (Mersin) — Müsaade buyurun anlaşılma. Efendim, tahrir İsmet Paşa Hazretlerinin teklif ettiği şeyin iclalîlik bulâkayıt heyeti murahhasa reisimiz bunları bantukavele almaya mezun olsunlar. Yani kayıt ve şartta muvafaklık değildir. Lüzum görürse bunu yapabilir.

REIS — Bir tahrir daha var.

Riyaseti Celileye

Mesele tenevvür etti. Her şeyi idariyemizde mütchassis ve âlim müşavirlere muhtaç olduğumuzda ittifakımız vardır. Heyeti Vekilenin müşaviri adli hakkindaki kararı esasen şartta muallâk olduğundan aynen kabulüyle murahhasamız İsmet Paşaya tebliğini teklif ederim. (1 Kânunnevel 1334)

Bursa

Operatör Emin

REIS — Bunların hepsini huldâsı huyuracak olursanız, Heyeti Vekile Reisi diyor ki bizim başmurahtımız indelicab Büyük Millet Meclisi Hükümeti dahiline ecnebi hükümetlerinden mütchassis celbele-

bilir mi? edemez mi? Bunu öğrenmek istiyoruz. Rütün tahrirler de heyeti umumiyesi itibarıyla bundan ibarettir. Binaenaleyh reyî âlinize koyuyorum. Büyük Millet Meclisince bir mahzur yok mudur? Yani buraya mütchassis celbi kabul ediliyor mu? Edilmiyor mu?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Paşam öyle değil. İsmet Paşaya bu hususta salâhiyet verdiğimiz. Öyle reye koyun.

(Bitlis Mehuru Yusuf Ziya Beyin tahriri tekrar okundu.)

REIS — Evvelâ Yusuf Ziya Beyin tahririni reye koyacağım. Yani mütchassisı adli celbedilecek mi? Edilmeyecek mi? Hen bunu reyî âlinize koyuyorum.

HÜSREV BEY (Trabzon) — Efendim meseleyi teşaub etirmiyelim. Mesele gayet basittir. Zan ederim en doğrusu yazılan cevabı reye koyalım. Yani bu cevabı yazalım mı? Yazmayalım mı? Keyfiyeti reye koyun hükümetin evvelce teklif ettiği şeyi tadil etti cevabı paşa hazretleri reye koysun, kabul edelim. Hissin gitsin.

REIS — Müsaade buyursanız bir de hükümetin teklif ettiği bir tezkere vardır.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Hükümet teklifini tadil edecekli. Etti ise reye koyunuz. Kabul ederim efendim.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Reisi) (Sivas) — İsmet Paşa Hazretlerine biz bunu vaki görmüyoruz. Yani tehlikeyi vaki görmemekle beraber teklifleri musip gördük. Bu suretle harekette serbest ve salâhiyetarsınız (Bunu reye koyunuz sesleri).

REIS — Bunu reyî âlinize koyuyorum. Kabul edenler lütfen el kaldırsın, ekseriyetle kabul edilmiştir.

REIS — Efendim, celsei hafiyeden celsei aleniyyeye geçilmesini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir.

(Orsyada Mevcut Tahrirleri)

Riyaseti Celileye

Mesele tenevvür etti. Her şubei idariyemizde mütchassis ve âlim müşavirlere muhtaç olduğumuzda ittifakımız vardır. Heyeti Vekilenin müşaviri adli hakkindaki kararı esasen şartta muallâk olduğundan aynen kabulü ile murahhasamız İsmet Paşaya tebliğini teklif ederim.

1 Kânunusani 1339

Bursa Mobusu

Operatör

Emin

Riyaseti Celileye

Bu mesele için re'isen müzakereye lüzum yok idi. Halbuki gerek müddei Salih Efendiyi ve gerek Muhiittin Baha Beyi istima ettik. Muhiittin Baha Bey de için derhal mahkemesi aidesine evrakın tevdiini talep etmiş olmasına binaen, ortada bir de şubece halî iktiza eden bir gey kalmanıştır. Muhiittin Baha Bey hakkındaki masuniyetin refi ile evrakın takibati kâoniye ifa edilmek üzere adliye vekâletine irsalını teklif ederim. 1 Kânunusani 1339

Saruhan
Refik Şevket

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Mutehassısı adli celbinin muvafık olup olmadığının reye vazını teklif eylerum.
Bitlis
Yusuf Ziya

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir.

Eğer bu şekilde müşavir alınması ecnabin ısrarını defce kâfi ise hükümetin teklifi mucibince Heyeti Vekileye Salâhiyet itasını teklif ederim.

Gelibolu
Celâl Nuri

Riyaseti Celileye

Hükümet makinasının tekemmülü emrinde ekser şubal hükümet için olduğu veçhile, kavanin ve muamelâtı adliyenin islahı üzerinde de muahedeye derç edilmemek ve hükümeti milliyemiz tarafından hususî mukavele ile hizmeti devlete alınarak ve bitaraf devletlere münhasır olmak üzere ecnebi mütehassısların münâsip müşavir celbi hususunda sulhı heyeti muralıhasa riyasetine selâhiyeti lâzime itasını teklif ederim.

Mersin
Selâhattin

Riyaseti Celileye

Ortada bir cürum varsa Meclisin teşekkülünden evvelidir. Bunun usulen bir şubeye gitmesi lâzımdır. Mademki Muhiittin Baha Bey şubeye gitmeyipte doğrudan doğruya mahkemeye tevdiini resmen talep etmiştir. Şu halde şubeye gitmesine de mahal yoktur. Binaenaleyh haklarında lâzum gelen müşakemenin ceroyanına müsaade edilmesi lüzumunun reye vazı ile ruznameye geçilmesini teklif ederim.

Yozgat
Süleyman Sirri

(Mahremdir)

İcra Vekilleri Heyeti

Riyaseti Celilesine

Murahhas Trabzon Mebusu Hasan Bey Efendinin beyanatı üzerine İzmir Mobusu Tahsin Bey ile Rüfekarları tarafından verilip 1 . 1 . 1339 tarihli hafı celde kabul edilen takrir sureti müsaddakası leffen takdim kılındı efentim 1 . 11 . 1339

Kâribi Umumi
Recep

Riyaseti Celileye

Murahhasımız Trabzon Mebusu Hasan Beyin izahatını kemali dikkat ve ehemmiyetle dinledik. Bu izahata göre İcra Vekilleri Heyeti son ve kati kararını verdikten sonra heyeti umumiyyeye tevdi ve orada müzakere ve inlac edilmesini arz ve teklif ederiz.

İzmir	Siverek
Tahsin	Okunamadı
Gaziyıntap	Karahisarasaşip
Kılıçali	Ali
Çorum	Gelibolu
Siddik	Celâl Nuri
Gaziyıntap	Saruhan
Ali Cenani	Avni
İzmir	Bitlis
Hamdi	Derviş
Çorum	Trabzon
Ferid	Recai
Urfa	Makkârı
Ali Saip	Mazhar Müfî
Ardahan	Aydın
Hilmi	Esat
Bursa	Maraş
Muhiittin Baha	Aslan
Rurdur	Saruhan
Ismail Suphi Sıysallı	Mustafa Necati
Kozan	Cebeli Beretor
Mustafa Lütfi	İhsan
Edirne	Cebeli Beretor
Park	Faik
Ertuğrul	Saruhan
Ahmet Hamdi	Reşat
Niğde	Konya
Vahpi	Kâzım Hüsnü
Bolu	Adana
Abdullah Sabri	Zekâi
Kütahya	Antalya
Haydar	Risni

Sivas
Taki

Kabul edilmiştir. I Kânunusâni 1339

Kâtip
Hüseyin Husnû
(Mahremdir)

İcra Vekilleri Heyeti
Riyaseti Celilesine

İcra edilen müzakerat neticesinde heyeti celiledenince hasmurahas İsmet Paşa Hazretlerine «Teklifinizi, tefhikayı dâfi görememekte beraber musip gördük. Bu surette harekette serdest ve selâhiyetarınıza şekilde cevap yazılması hakkındaki teklifi samileri 1 . 1 . 1339 tarihli içtimada heyeti umumiyeye kabul edilmiştir olendim. 1 . 1 . 1339

Umumi Kâtip
Recep

İsmet Paşa Hazretlerine

Mâdde 2 — Kanunlarımızın içtihadatı asliyyeye göre tadilince esasen taraftarız. Her hangi bir devlet tebaasından mütehasisların lüzum görüldüğü takdirde mühalâatına muraacat edebileceğimiz tabiidir. Ancak teşkilâtı adliyyemize veya heyeti hâkime brazında hiçbir ecnebinin katulunc katiyen muvafakar edemeyiz. 17 Kânunuevvel 1335

Hüseyin Rauf

İsmet Paşa Hazretlerine

Adli kapitülâsyonların yerine dermeyan edilen teklîfî karşı esasen muvazver olduğu vechile bitaraf devlet tabiiyetinde hulunun hukuk şinaslardan ıslâhatı adliyye için müşavir celhine teşebbüs edildiği takdirde, mütteliklerin muzir tekliflerini dâfi olacağı kanaatinde olmamakla beraber, bitaraf devletler tobaaların

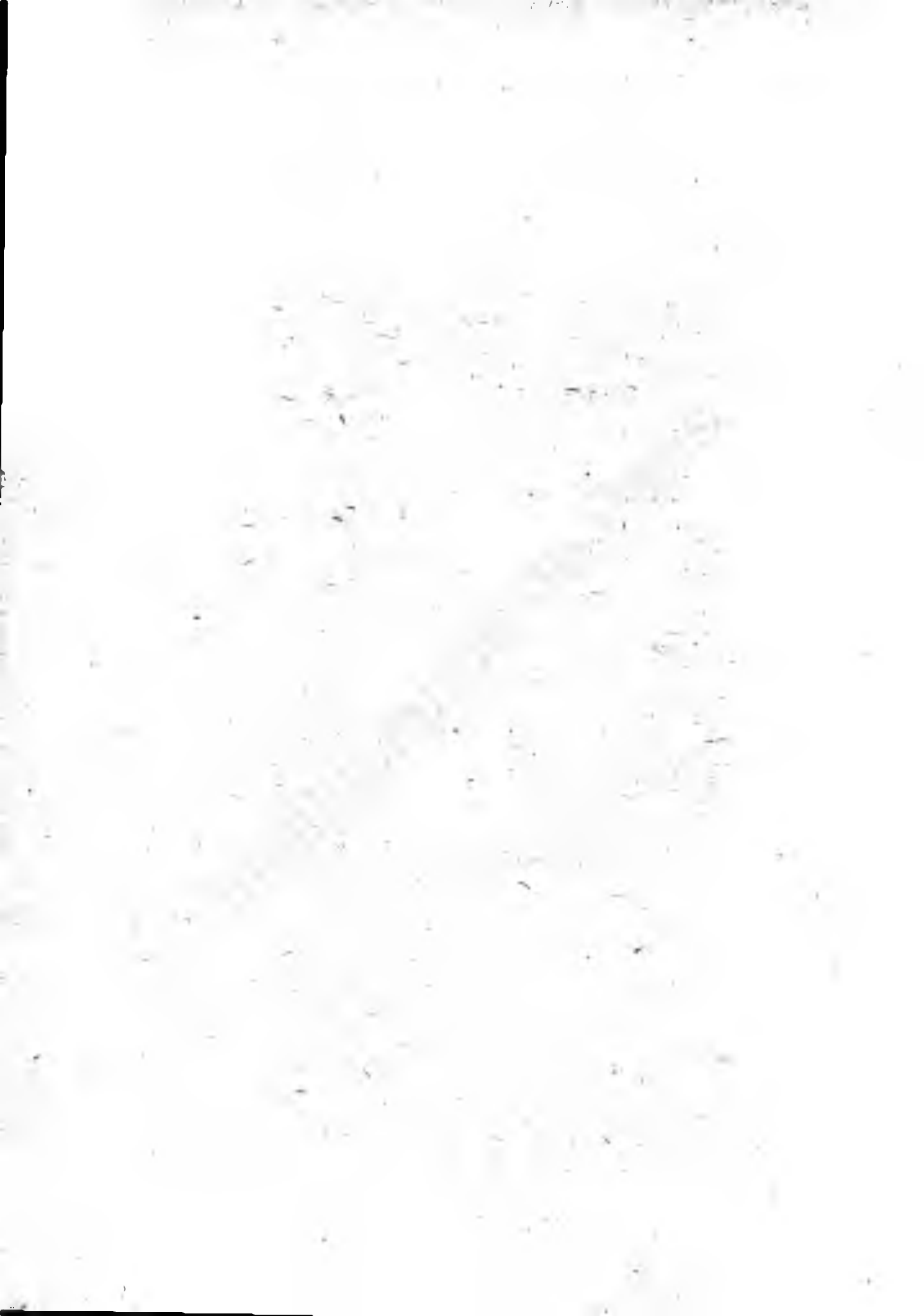
dan teklîfî devletleri vechile, ve tarafınızdan müşavirî adliyyelerle şimdiden hususî mukavaleler akdine selâhiyetler bulunduğumuz heyeti vekilece ve bugünkü I Kânunusâni 1339 tarihinde Meclisin hatı içtimainda tarafımızdan verilen izahat üzerine taakkur etmiştir. Bu hususta esasen sizce de nusammem olduğu vechile bunu ahde geçilmemek ve resmî boyanatta bulunmamak lâzımdır.

Hüseyin Rauf
Mühür
Râlâdaki İktarat
astına mutabaktır.

Adedi : 99
Vürüdü : Kânunuevvel 1338

Mâdde 3 — Bugün birinci talî komisyon adliyye mesaline başladı. Heyeti adliyyemize unuru ecnebi içtihadî hakkında dün ayrı ayrı arz edilmiş olan teklif uzun munakaşa edildi. Kanunlarımızın mecelleye müstenit ve zamim ihtiyacatı ile muvazir olarak yürümemiş ve hâkimlerimizin gayri kâfi ve teşkilâtı adliyyemizin yeni oluşunu iddia ettiler. Misaller gösterdiler. Adliyye Vekâleti Müsteşarı Tahir Bey kurvetle müdafaa etti. İddia ve misallerini çürüterek tekliflerini prensip itibariyle red eyledi. Nokta nazarlar arasında esasından ihtilâf olduğu derpis edilerek, evvel eminde işin hukuk müşavirleri arasında, yani daha ufak komisyon halinde müzakeresini teklif etti. Bu bahis 99 maddelik mufassal bir teklif hazırlamışlar. Henüz almadık. İtalyanlar, İngilizler aleyhimizdedir. Rayan bu işte İngiliz murahhasıdır.

İsmet

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

20 Kânunusânî 1338 (1923)

Müclerecat

	Sayfa
1. -- ZAPTI SABIK HULÂSASI	1201
2. -- MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	1201
1. -- <i>Elcezire muntakasında bir İstiklâl Mahkemesi teşkiline dair İcra Vekilleri Heyeti teklifi.</i>	1201:1209
2. -- <i>Memaliki müstahlûa hakkında Karesi Mebusu Basri Bey ve rüfekaının takrirü.</i>	1209:1217

Cilt : 26

177 nci İhtikat, 2, 3 nci Celse

YÜZ YETMİŞ YEDİNCİ İNİKAT

20 Kânunusani 1339 Cumartesi

İKİNCİ CELSE

Açılma Saati : 1.5 (Sunra)

REİS : İkinci Reisvekili Mısa Kâzım Efendi Hazretleri

KÂTIPLER : Süleyman Sırrı Bey (Yozgat), İbrahim Bey (Mardin)

REİS — Celsei hâliyeyi açıyorum. Efendim çok rica ederim, dinleyelim. Celse hâli olarak açılmıştır. Rauf Beyefendi izahat verecekler, dinleyelim.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Reisi) (Sivas) — Arkadaşlar; İstiklâl mahkemeleri hakkındaki nikâti nazarinizi açık bir şekilde bilen bir arkadaşınızım. Elcezire cephesi için İstiklâl mahkemesinin teşkilini teklif etmeden evvel arız ve amik düşünmüş ve uzun müddet tecrübe edilmiş bulunuyoruz. Arkadaşlar Meclisinize açık ve çıplak vaziyeti söylemek için bir celse hâliyeyi aklamı istedim. Nazı rüfeka aleni olsun dediler. Bu maruzatımdan sonra aleni olsun dersiniz çökün ben değilim efendim. Fakat menfaati vatanıye beni hâli celse talebine sevkemiştir. Hiç bir şeyden çekindiğimden değildir. Arkadaşlar bir misakı millimiz vardır. Bunun harfiyen istihsalı için burada bulunuyoruz. Hikmeti vücudumuzun esası da budur. Bu misakı milli hudutları dahilinde ve geçenlerde Ziya Beyin izah ettiği veçhile bir de Musul ve Musulun toprak madden meselesinden daha çok şamil mahiyeti mahsusası vardır. İçahında hurayı kuvvetle almak için her türlü istihzaratta bulunuyoruz. (Nava sesleri) — Fakat bu istihzaratımız sabır ve tevekkülümüze rağmen nesyih ve ırsadımıza, her türlü teşvikatımıza rağmen ve her türlü mesai sarfettiğimiz halde maatteessüf müsabet müsmir olamıyor. Sebabi asker oluyor, bu kadar mahrumiyete rağmen elbise buluyor, tufenk veriyoruz, sıfah veriyoruz. Dört defa teşhiz ettiğimiz bu kısım asker firar etmiştir.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Demek askeri ceza kanunu kâfi değil mi?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Salâhattin Beyefendi; askeri ceza kanunu vardır ve tatbik edilmiştir. Tatbik eden arkadaşınız da Cevat Paşa Hazretleridir. Onun ne kadar kanunperver olduğunu Salâhattin Bey arkadaşımız bizim kadar da tasdik buyururlar. Cevat Paşa buna rağmen her hafta vaziyetin mühlik olduğunu izah ede, ede biz mecbur ol-

muşuzdur. Böyle teklitte bulunmağa. Vaziyet o kadar mühliktir ki arkadaşlar. (Kabul sesleri.) Vaziyet o kadar endişenâkdir ki, inşallah muhtaç olmayız. Fakat muhtaç olupta (fiden istihsal) etmekte lâzım olduğundan elimiz havada kalmak tehlikesi vardır. Şimdiden bunu biliniz. Bir de biz oraya kuvvet tahşit etmek için Erzurum'dan iki ay vatan evfâtlarını küstebek gibi karın içinden sürdük, geldik. Efendiler, o muntikanın adamları firar ediyor. Onun için arkadaşlar elim vatanı zaruret vardır ve en kanunî şekli müebir bunu gördük. Arzu buyurursanız bu malumatın sonra teklifimizi kabul etmezseniz vatan benim kadar sizindir. Misakı milli benim kadar sizindir. Siz ne ferman buyurursanız o olacaktır. Fakat düşünup kararınızı veriniz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bu kadar azim buyurduğunuz gibi bu kadar kaçak adamları İstiklâl mahkemeleri tutacak mı?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Son tedbirimizdir. Eğer o da tutamazsa tehlike mevcuttur.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Ziya Beyin suallerine cevap vereceğim bir kere. Suallerinize birer, birer cevap verebilirim. Heyeti umumiyesine cevap veremeyeceğim. Oradaki vatandaşlarımız da hepimiz kadar vatanperver zevçtır. Fakat ahvalin, zamanın biriktirildiği elemli evsa dolayısıyla bizim gibi açık göremiyorlar, o itibarla askere gelmiyorlar, gelmek istemiyorlar, üflet etmemişler. Bir çok tedabir vardır. Siz de bilirsiniz, ben de bilirim. Ben de aşiretçilik etmiş bir adamım. Fakat onlar Meclisi Âliniz nazarında gayri kanunî telâki edilir. Biz bunu da istemedik. Bizim istediğimiz Meclisi Âlinizin kabul ettiği ahvali fevkalâde tatbik ede geldiği, fevaidi görülen bir şekli oraya tatbik edip son bir tecrübe ile bu için önüne geçmek istedik ve salâhiyeti de yalnız asker firarilerine münhasır olmak üzere istedik. İşte efendiler, biz böyle düşündük ve siz nasıl düşünürseniz öyle olacaktır.

Vicdanen bu dakikadan itibaren iki noktadan müsterihim. Birincisi vaziyeti size arz ettiğinden, ikincisi

bundan sonra olacak avakip sizin kararınızla olacaktır.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahibi) — Yalnız asker firarilerine ait olduktan sonra kabul ederiz. Reis Bey, asker firarilerine ait olmak üzere rey koyunuz.

NUSRET EFENDİ (Erzurum) — Reis Bey: bir sual soracağım. Rauf Beyefendi, bu adiyen firar midir? Yoksa siyaseten bir firar mıdır? Mütalaaınızı dinlemek isterim.

RAUF BEY (Devamla) — Bu sualinizden evvel arz ettim ki: adiyen firardır, askerden firardır.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Cehalet neticesi: o münaka halkının da bu gayeden başka düşünlükleri yoktur.

REİS — Efendim: Heyeti Vekileden bu tezkere geldi ve bu tezkerehin müzakeresi bugün hafiyen cereyan ediyor. Rauf Beyefendi bugün müzakeresiyle ka-

bulunu rica ediyor Heyeti Celileden. (Söz istiyoruz, hakkı kelimemiz yok mu? sadaları.)

LÜTFİ BEY (Malatya) — Bize hakkı kelam yok mu?

REİS — Sız söz söylemeyin demiyorum.

LÜTFİ BEY (Devamla) — Beni hakkı kelamdan ıskat mı ediyorsunuz?

REİS — Hakkı kelamdan ıskat yoktur efendim. Müzakere edecek miyiz, etmeyecek miyiz? Reyce konacak. Efendim Rauf Beyefendi celse bafiye istedi ve bugün ruznameye alınarak müzakeresini teklif ediyorlar? Fakat ruznameye alınmayan mesaili bendeniz müzakereye vazedemem; rey: âlinize arz ediyim. Evvelâ bugün bunun her şeye takdimce müzakere edilmesini kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. (Kabul sesleri.) Ekseniyeti azime ile bugün müzakeresi kabul edilmiştir efendim. (Söz istiyoruz sesleri.) Efendim müsaade buyurun, geçen celse hafiyeye ait zabtı sabık hulfâsını okuyacağız.

1. — ZAPTI SABIK MÜTALAA SISI

YÜZ ALTMIŞ ALFİNCİ İNİKAT

1. Künunusnül 1339 Pazartesi

ÜÇÜNCÜ CELSE (Hafı)

Ali Fuat Paşa Hazretlerinin tahtı kıyasatlerinde binikâat Masan Beyin beyanati istima olunduktan sonra bu mesele hakkında Heyeti Vekilece bir karar itihaziyle bilâhara Meclise arzına dair Emir Mebusu Tahsin Beyle rüfekasının takrimi kabul olundu. Adli kapitülasyonların ilga edilebilmesi için hitaraf hükümetlerden adliye müşavirleri celhine dair ferid Paşadan mevru telgraf kiraat ve müzakere olunarak

teklifinin musip görüldüğüne ve o suretle harekette serbest olduğunun işarı için Heyeti Vekileye salahiyet itasına karar verilerek celse aleniyeye geçildi.

Reis	Kâtip
Reisani	Van
Ali Fuat	Hakkı

Kâtip
Kayseri
Atif

REİS — Efendim zaptı sabık hakkında mütalaa var mı? Zaptı sabık aynen kabul edilmiştir efendim.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — *Elcezire münakasasında bir İstiklâl Mahkemesi teşkiline dair İcra Vekilleri Heyeti teklifi.*

REİS — Söz Lütfi Beyin buyurun.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Efendim, bugün vilâyatı şarkiyede istiklâl mahkemesinin teşkil ve reis ve azalarının gönderilmesi heyeti vekileden teklif ediliyor. Fakat gerek istiklâl mahkemeleri ve gerek diğervanî harbi örfiler gibi elde bulunan kavayimın tatbiki ile talimini maksadın küfi olamadığı tahakkuk ettiği zamanlarda vaki olur; Halbuki asker firarileri için istiklâl mahkemesi isteniyor. Elde bulunan Askeri Ceza Kanununun tatbiki ile maksat temin edilememiş midir? Bu meselede Meclisin hakiki kanaatını istih-

sa) edilebilecek malumat var mıdır? Cephe kumandanının böyle keyfe mayeşa istiklâl malikemesi istemek ve mahakemi cezaiyatı askeriyci tatil ederek böyle bir mahkeme fevkalâdenin izamını istilzam eden esbabı hakikiye, Meclisin kanaati hakikiyesini temin edilecek mahiyette midir? Değil midir? Evvelâ bunu, sonra, istiklâl mahakiminin esasen hükümeti vasfı, hikmeti tesisi hiyaneti vataniye mücriminin tecziyesi maksadını müstenit idi.

LÜTFİ BEY (Devamla) — Garp cephesinde zaten asker firariliği de yine haricin telkinat ve teqvika-tına ve maksadı mahsus matuf idi. Böyle cehilden mürekkep ileğildi. Bununla beraber harbin en had

devresinde hulunduğumuz zamanda garp cephesindeki istiklâl mahakiminin tesirâtı munzammasını Meclisin maksadı âlisi dairesinde ika edemediğine kanaati kâmile husulünden sonra kâmilî ilga buyurdunuz.

YUSUF BEY (Denizli) — Hayır mesele öyle değil:

LÜTFİ BEY (Devamla) — Halbuki hüçün o ilga edilmiş olan mahakimin vilâyatı şarkiyede yeni den tesis hiç bir akıl ve mantıkla kabili iclal değildir.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Sizin muhâkemece göre öyle olabilir.

LÜTFİ BEY (Devamla) — Tenkîs huyurabilirsiniz, ben burada milletvekili sıfatıyla içihadımı söylüyorum.

ZAMİR BEY (Adana) — Misakı milliden vaz mı geçiyorsunuz?

LÜTFİ BEY (Devamla) — Hayır geçmiyorum. Yalnız istiklâl mahakiminin yapacağı icraatın derecesi ve o muhitte nasıl bir tesir husule getirebileceğini de Heyeti Vekilenin biran için tahattur buyurmasını rica ederim. Tahattur buyurmazsanız o muhitin ahvaline vâkıf olan Heyeti Celilenizden temenni ediyorum. Eksici kanunlar vardır ki : Şekli kanunisi itibarıyla müsbet ve muvafık görülür. Fakat tatbıkatta hirtakım aksülameller husule getirir. Bunun için vilâyatı şarkiyeye muhitinin ahval ve mizacıyla bu teşkil edeceğimiz istiklâl mahkemesinin icraatı arasında hakiki maksadımızı temin edebilecek surette hüsnü netice vereseğine kanaat hâsıl olmuş mudur? Bu kanaatin husulünden sonra eğer istiklâl mahkemesinin teşkili olmadıkça ve bu maksadın temini başka suretle kabil olamayacağına Heyeti Celileniz de kani olursa zâter rey ve irade sizindir. İstedığınız gibi icraatınızı ifa edersiniz. Yalnız hakiki sebepler üzerinde tetkikat ve imalî fikrederek hakiki kararlar vermenizi rica ederim.

HÜSEYİN RAUF BEY (Icra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Aziz Lütfi Beyefendinin mantıksızlıkla tefsir buyurdıkları Heyeti Vekilenin tekeresini bir kaç cümle ile izah edince zaruretle kabul edeceğine emîn olduğum icabatı mahalliyenin en mantıki metalibâtındandır. Buyurdular ki : (İçitemiyoruz sesleri) İştirecek kadar söyledğim zaman hazır arkadaşlarımızın sokaktan iştiliyor diye şikâyet edikleri vakidir.

Buyurdular ki : İstiklâl mahkemesinin sebebi ihdası hiyaneti vataniyedir, beyefendi, hiyaneti vataniye telâkkidir. Bu telâkkiyi tespit eden çerçeve için

olan da kanunun çerçevesidir. Rendenizin zannettini bu İstiklâl Mahkemeleri Kanununun maksadı bu asker firatileri içindir. Ondan sonra teşmil edilmiştir. İstiklâl mahkemeleri diğer hiyaneti vataniye cürümlerine de karışmaya başlamıştır. Bu noktayı nazaranızı tashih buyurmanızı rica ederim.

Buyurdular ki: Acaba bu hiyaneti vataniye midir? Yoksa ileriden beri cebil dolayısıyla midir? Yoksa tesirâtı haricîyenin teşvikiyle midir? Efendiler, bu Anadolu'nun bir kısmında tatbik edilirken silâh altına gelmeyen askerler haricî teşvikatiyle mi gelmektedirler? Hain mi idiler? Beyler, hepimiz biliyoruz ki : İstihsaline çalıştığımız ve cenabı Makko çok şükürler olsun, çok yaklaştığımız gayeyi istihsal etmeye başladığımız zaman milletimiz bihakkın harpten yorulmuş bir halde idi. Bu yorgunluğa rağmen bu davayı başarmak için ona tevessül ettik, bunu yapamaz diyenler ya memleketi bırakıp kaçtılar veyahut da fena bir vaziyete düştüler. Biz bugün davamızın neticesini tespit etmekte meşgulüz. Neticesini takdir etmekle meşgulüz. Arz ettiğimi gibi yakın zamanda da inşallah muvaffak olacağız.

Bir kıtamız vardır ismi Musul'dur. Bunun niaden ve toprağından ziyade vilâyatı şarkiyemiz noktai nazardan çok mühim ve çok hayâlidir. Bunu, müzakere ediyoruz. Fakat muhasımımız çok entrikan, çok dehas ve bununla beraber çok âlim bir düşmandır. Karşınızda bununla uğraşip, uğraşip muvaffak olmaduktan sonra sözü silâh söyleyecektir. Yalnız şu nu kemâlî ifsharla arz edebilirim ki: münen ve maddeten milletimiz muhasımınıza o muntıkla hükümdir. Fakat bu hükümiyeti - bu manevî, maddî hükümiyeti temin edecek silâh adededir. Netice itibarıyla işte biz, bunu temine çalışıyoruz. İnşallah silâh pailamasına da lüzum kalmadan icra edilecektir. Fakat her ihtimale karşı tufenk tedarik ediyoruz. Nasıl tedarik ettiğimizi bilirsiniz. Elbise tedarik ediyoruz, nasıl tedarik ettiğimizi biliyoruz. Elbise gidiyor. Bir tesî günü gidiyorsunuz bir de bakıyorsunuz ki salâh aşiret reisinin nezdine kaçmış (Gürültüler) müsaade buyurun efendiler, beyler, arkadaşlar; bu arkadaşlarımız da aşiretçilik nedir, aşiret nedir, tesiri nedir, reisi nedir? Bilenlerden bir âcizim. Bunlarla pek çok zaman beraber yaşadım. Bunun için diğer çareler de vardır. O Aşiret reisini çal yaka edip getirmek, hır vere hapsedip, tehdit edip kalcbent olmak. Fakat o vakit hepimiz bağıracağız ve bihakkın bağıracağız - diyeceksiniz ki, ördü hareket ediyorsunuz, hayır kanunî hareket ediyorsunuz diyeceksiniz (Hayır, hayır sesleri) Müsaade buyurun beyefendiler. Biz

şimdi bunu yapabilmek için en hafif en âdil bir tarzda; insanın en yüksek hakkı beşeriyeti olarak müdafaasını kullanarak yaptırılmak için âdil bir istiklâl mahkemesi istiyoruz. Karşınızda efendiler, hakimlik niteliği mi? Bilmemi ne yaptılar mı, lüzumu var mıdır? Değildir efendiler. Maslahatın, müdafaai vatanın, istiklâlî vatanın icabettiği son bir şekil olmak üzere bunu iathk edeceğiz.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Müsaade buyurun bir sual sorayım. Böyle bir teşkilâtı bundan bir ay evvel vucuda getirmek muvafık mı kaldı? Bugün böyle bir şey yapmak için çok geç kalmıştır. (Gürültüler)

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Salâhattin Bey kendinizi müdafaa ediyorsunuz.

SALÂHATTİN BEY (Devamla) — Rica ederim efendiler müsaade buyurunuz. Benim ne söylediğimi sonra anlarsınız. Musul'un şu veyahut bu tarzda hal olunacağından dolayı burada istiklâl mahkemesinin bir teşkilî münasipidir! Yoksa, orduyu bir ay evvel mi hazırlamak lâzımı idi. Bugün bendeniz, sizin vaktinizle vakitinizi uyuyarak geçirdiğiniz için henüz çirkin bir hal hâsil oluyor. Bugün orada istiklâl mahkemesi teşkil ediyoruz diye gazeteler ilân edecekler. Binaenaleyh vaziyeti kendi içinizde idare ediniz. Vaziyetin ehemmiyeti malûmudur. Böyle işlere meydan vermemek orada orduyu kuvvetli göstermeniz lâzımdır. Yoksa hakikaten bu meselede çok geç kaldınız.

TUNALI HİLMİ BEY (Devamla) — O halde hiç istical edilm.

HÜSEYİN RAUF BEY (Sivas) — Bu sual değildir Salâhattin Bey.

SALÂHATTİN BEY (Devamla) — Niçin geç kaldığınızdan muahaze ediyorum.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Sual soracağınız da neticesi başka çıktı işle mi?

SALÂHATTİN BEY (Devamla) — Niye bir buçuk ay evvel yapmadınız diyorum.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Müsaade buyurun arz edeyim de sükûnet bulursunuz. Ben de siz bu kadar gülmeye itabınıza vesile olduğumu zann ediyorum.

SALÂHATTİN BEY (Devamla) — Hayır efendim (ikrimî arz ediyorum).

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Arz edeyim. Buyufendi buyurduğunuz gibi geç kalmalık ve o iddianın isbat ederim. Bizim harekâtımız Meclisî Âlinin tahayyülatına tabii olmaktan başka bir şey değildir.

Bunu pek iyi biliyorsunuz ki üç ay evvel İzzet için muhtelif eshkalde mahakim teklif etmek Mâlâ ırsaç edilmedi. Kabahatli ben miyim? Günahkâr ben miyim?

SALÂHATTİN BEY (Devamla) — O başka maksat.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Müsaade buyurunuz. Heyetli Aliyenizin istiklâl mahakimî bakındaki noktai nazariyi intihap etmemekle, uzatmakla bütün net etmekte mükerer ahval tahvuda şabit olmuş bir arkadaşınız olmakla ben ne yapabilirim? Söyleyin?. Kanun haricine çıkmamak için her türlü vesiate müracaat ederek ırsat ile, tenvir ile, teşvik ile bu münikada istiklâl mahkemesine ihtiyac gösterilmemesi için çalıştık. Binnetice huzuru âlûnze geliyorum. Bunda da ben günahkâr isem bunu da kabul ediyorum. Rica ederim münakaşa etmiyelim. Sizin de vaktiniz beyhude geçmemi Mahkemeyi bir an evvel intihap buyurarak gönderiniz (Reye sesleri). Annu arz ediyorum.

LÜTFİ BEY (Malatya) — deminki izahatımda, bendeniz esasen oradaki ahalinin zaman zaman hadise isyanının vukuunda vaki olduğu için istiklâl mahakiminin teşkiline o zaman lüzum görülüyordu. Yoksa asker firarilerini istihsal maksadiyle değil idi, o firarilerin kısmı azami hadise isyaniyede...

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Lütfi Bey; bana sual mi soruyorsunuz?

LÜTFİ BEY (Devamla) — Yani demek istiyorum ki sual ettiğimi şudur : Arz ettiğim noktada o muhtelin kabiliyeti tatbikiyesi itibarıyla husule geleceği aksülamelleri de bir kere nazarı dikkare... (Ne aksülamelleri sesleri). (Gürültüler)

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendim, istiklâl ve istiklâlimizi temin için çalışıyoruz. Aksülameller değil, biz vaktiyle tekmil mevcudiyetimizi ortaya koyduk. Binaenaleyh orada mevcut olan kardeşlerimizin de bizimle beraber yaşamak için az mu insan olmuş olduklarını biliyorum.

YANFA GALİP BEY (Kırşehir) — Yüzde dokuz dokuz buçuğu böyledir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Yüzde yuzu böyledir. Oradaki aşiret reis olanlar cahil adamlardır. Hakikati anlayınca derhal yanlış fikirlerinden vaz geçeceklerdir. Yani aksülamel olup ne yapabilirler? Nihayet sizünü dinletecek gayet kuvvetli ve inhidil kabul etmez bir Meclis ve onun hukumet vardır. Babaygıt olan talihini tecrübe etsin.

FEYZİ BEY (Diyarbakir) — Arkadaşlar; bu meselede benden daha ziyade o vilâyeti temsil eden me-

bu arkadaşlara hitap ediyorum. Hepiniz elinizi vicdanınız üzerine koyunuz. Belki ben Diyarbakır'ı bilişim. Fakat bitlis'i bilmem. Şehir halkından maada taşralarda köylülerinizin, ağalarınızın ötedenberi bu meselede alışmadıklarından dolayı firar ederler, ve bunu hepimiz benden iyi bilirsiniz. (Bravo sesleri)

EMİN BEY (Ergani) — Sende de var, bende de var. Hepsinde de var. Bu istiklâl mahkemini gitain. Hepinin de foyası meyledana çıkar.

FEYZİ BEY (Devamla) — Efendim, arz edeyim. Yani Salâhattin Bey biraderimize söylüyor. Celal Paşa Hazretleri ciddi orada asayişin tesisi hususunda bizzat bütün nıvıtkayı gezdi ve hatta bir çok aşiret reislerini de celbetti. Bunları ayrı, ayrı vazife valanîyelerine davet için her ne lâzımsa, yani telkinat ve sairde bulundu. Mal hususunda para hususunda diğer hususta azamî muavenotte, fedakârlıkta bulunuyorlar. Fakat maatteessüf vazife valanîyelerine ötedenberi alışmadıklarından buna bir çare bulunamadı ve bunu ben kendi nefsimde, kendi çiftliklerimde şey ettiğim halde imkân bulamadım. Yani bütün şehir halkı ihtiyat zabıtlarını vazifesine davet etmişlerdir. Fakat köylerde bütün ağalar, ben hakikati arkadaşlara söylüyorum. Oraya vukufu olan arkadaşlara... Askerî firarîlerini sââhlarını yanında bırakmak içindir.

EMİN BEY (Devamla) — Yine kumandanlarınız yapıyor.

FEYZİ BEY (Devamla) — Yok müsaade buyurun en evvel kusur bizimdir. Bunu hepimiz itiraf ederiz. Eğer cehalet ananovî bir şey... Yüzde kırkı geliyor, yüzde altmış kaçıyor. Son zamanlarda gelenler de sââhlarını alıp gidiyorlar. Bu lüzum da yalnız askerî firarîlerine aittir. Lütfî Beyin dediği gibi isyan filan kauyen başka bir şey yoktur. Bunun içinde bir ihtimal bile yoktur. Halk bu fikirdedir. Bu emâşelerle buraya heyetler gönderdik idi. Bunların içinde biri yoktu. İzmir zâferi de yoktu. Endişe yoktur. (Bravo sadaları) Bu cehalet saikasıdır. Halk azamî surette bu memleketle mecbut ve bu milletle beraber yaşamak istiyor. Rica ederim bir kaç menfaatperestün belki menfaatine mani olur. Yoksa bunu kendi dairesi intihabiyem arkadaşları pek iyi takdir ederler. Herkes kendi dairesi intihabiyeleri namına ellerini vicdanlarına korsarsa benim sözüme işitirler. Benim dairesi intihabiyemde yalnız yüzde altmış en ziyade varife başında hudud başlarında yine Diyarbakır vilâyeti ahalisi okluğu halde kazalarımız halkı maatteessüf işitirir olmuyor. Nasayihin

İfadeni yoktur. Bendeniz ahzı asker daireslerine gittim. Bizzat şiddet göstermedikten sonra bir şey olmaz ve imkân yoktur. Bu lâzımdır. İstiklâl Mahkemesi yalnız askerî firarîlerine muhtasır olmak üzere...

ŞÜKRİİ BEY (Bolu) — Yalnız askerî firarîlerine tahsis etmeyin. Zabitanın sui istimalı da vardır. Onlara da teşmil ediniz. Yalnız askerlere intisar etmeyin.

FEYZİ BEY (Devamla) — Evvelkine taraftar olduğum gibi buyurduğunuz da taraftarım yine takdir Meşetü Celilenize aittir.

MÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyetü Riyâ) (Sivas) — Buyuruyorlar ki bu zabıtana da olmayacak mı? Efendim, rica ederim, istirahat ederim zabitanı niçek değildir. Günahkârları olabilir, muhtil olabilir. Eğer bunlar askerin firarını teşvil ediyorlarsa derhal bunlar İstiklâl Mahkemesinin hükmü içrisine girer. (Pekâta sesleri)

REFİK BEY (Konya) — Suiistimalâta mani olursa firarın önü alınır, niçele hudud. Bunun etrafındadır.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Bendeniz o muhtil mebusu sıfatıyla, efendiler : İstiklâl Mahkemesinin lüzumuna kanim ve İstiklâl Mahkemesine ihtiyacı vardır.

BİR MEBUS — Zaten bunu inkâr eden yoktur. Yalnız malizuru vardır.

YUSUF ZİYA BEY (Devamla) — Yalnız hükümet, Rauf Bey efendi bendenize şu teminatı versin. İstiklâl Mahkemeleri hükümleri gayri kabili tehir ve ihmal olmayacak surette her tarafta icra edilebilecek ve her fert hakkında kabili tabbik olabilecektir. Bu teminatı verdikten sonra bendeniz tekrar ediyorum o havalide İstiklâl Mahkemesine ihtiyacı vardır. Şimdi müsaadenizle, affınıza mağruren bir şey daha arz edeceğim : O havalide şöyle çerçeve halinde göz önüne getirdiğimiz zaman yer, yer birer aşiret ağası, birer müstebib, birer mütegalibe yaşadığını görürsünüz. Bu gayri kabili inkârdır. Yani o muhtil olmamızın itibarıyla itiraf ediyorum. Bu ağanın her birinin ayrı, ayrı üç yüz, dört yüz, beş yüz, hatta iki bin kişilik kuvveti müsatalahı vardır. Bir askerî firarîsi firar etti mi o ağaya iltica ediyor. Ağa onun tu-fengini de alıyor, yanında onu besliyor. Hükümet bunu biliyor, bütün memurını mülkiye biliyor. Fakat ağaya bunu ver, silâhını ver demiyor. Efendiler, İstiklâl Mahkemelerinin hükmünü ağaya ver demekle beraber, ağayı da tecziye etmekle beraber bu hükmü icra edebileceksiniz. Maalmemnunîye buna taraftarız.

Efendiler maassukran kabul ediyoruz İstiklâl Mahkemeleri gilsin. Fakat maatteessüf İstiklâl Mahkemelerinin hükmü icra edilmeyince son bir tehdit olarak onların üzerinde bulduğumuz bir neticeyi de elden kaçırmak istemiyelim. Çünkü onları o suretle tehdit ediyoruz. Her tarafa İstiklâl Mahkemeleri gitti. Gelir şöyle yapar böyle yapar diye tehdit ediyoruz. Sonra bu kuvvetimizin de boş olduğunu görürlerse iyi bir ekfâr vermez. Arkadaşlar Rauf Bey efendi buyurdular ki : Askerler firar ediyorlar. Bu gayri kabili inhârdır. Bunun yani firarı bir kaç mahiyeti vardır. Buradaki firar mahiyeti yalnız cehalettir. Cehaletle beraber o ağanın onları himaye edeceğine dair olan kanaatlerdir. Binaenaleyh vilâyati şarkiyeyi muntazam bir muhit haline getirmek için yalnız İstiklâl Mahkemeleriyle hendeniz iktifa edemem. Vilâyati şarkiyede ciddi ve hakiki bir islahat yapılmasını ishham edeceğimi. Bin üç yüz seneden beri son sistem yaşar bir muhitteki Berrani namıyla bir mütebbit yaşar, mütegalibe yaşar ve katil yaşarsa o muhitte hiç bir vakit mülk olmaz, idare olunmaz. (Bravo sadaları) Hükümetin hiç bir vakit hüküm oraya girmemiştir. Hükümetin nisanı oraya girmemiştir. Ben bunu milletin bir vekili sıfatıyla Meclis yeti Celilenizden temenni ediyorum. Arkadaşlar zan netmeyiniz ki o millet hanîrdiler. Hayır arkadaşlar orada yaşayan o millet o insanlar cahîldirler. Onları cahîl bırakan ve cahil yaşatan yine bu hükümettir. Çünkü o ağaları besliyor o ağaların bir çok teğallup neticesinde o hali vücutta getiriyor ve ondan da bu gibi vakayı zühur ediyor. Harbi Umumi her tarafı yaktı, yıktı. Emin olunuz vilâyati şarkiyenin ekseri yerlerini sahrayı kebre çevirdi. Fakat maatteessüf o mütegalibe o havalıye dönmekle beraber yine eski sistemde teşkilâtı yapı. Yine eski sistemde bu millenn başına belâ oldu. Bugün o havalı halkına girdiniz sorunuz her hangi bir köylüyü konuşturursanız konuşturunuz hükümetten şikâyet etmiyor. Başındaki o ağadan şikâyet ediyor. Feryat ediyor, bağıryor. Hükümet o ağayı getiriyor o ağayı ta yukarı başta oturuyor. Onu gördüğü vakit köylü o ağaya itaat ediyor. Ne vakit ki o ağaya silâhlarını tevcih eder, işte o vakit o muhitte asker de kaçmaz. O muhitte adâlet te temerküz eder her şey olur. Her suretle de o muhitte istifade edilir. Fakat Rauf Bey efendi evvel bevvvel bu köylerde bontentzi temin etsin ki İstiklâl Mahkemesi orada seyyanen hükmünü icra edecek o ağaları getirecek, celhedecek, ben de ondan sonra kanaat edeceğim ki : İstiklâl Mahkemelerinin hükümleri orada hakiki bir icraat yapı ve hakiki bir

şarje gösterdi. Yoksa İstiklâl Mahkemesi göndermekle o muhitte bir icthâs yapmak imkânı yoktur.

REİS — Efendim; müzakerecinin kifayetine dair ki tane taktır var.

Riyasetü Celileye

Müzakere kâfidir. İstiklâl Mahkemelerinin sureti şekli ve salâhiyetleri hakkındaki kanun dairesinde ifayı vazife etmek ve pazaresi günü muhahad icra edilmek üzere ruznameye geçilmesini teklif ederiz.

Saruhan

Biga

Reşat

Hamdi

Çorum

İsnet

SALÂHATTİN REY (Mersin) — Müsaade buyurunuz Bunun için söz istiyorum.

REİS — Efendim bir taktır daha var okunacaktır :

Riyasetü Celileye

Müzakere kâfidir. Bu gibi mesail vataniyede hükümetin vazifesini teşkil etmek cümlemizce mahlup ve mütezemdir. Asker işlerinden başka mesail ile işgal etmemek üzere Elccire cephesine İstiklâl Mahkemesi zâmini teklif ederiz.

21 Kânunusavî 1328

Erzurum

Erzurum

Salih

Süleyman Necati

Karabıkarısaşip

Ahmet Şukru

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karabıkarısaşip) — Hükümet reisî yalnız askerlere mahsus olmak üzere teklif ediyor. Hükümet gayet sarîh olarak İstiklâl Mahkemesini askerlere mahsus olarak talep ediyor. Bunun gayrisi bir şey kalmamıştır.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Rauf Beyden bir teminat istenmiştir. O teminatı versin.

NECATİ BEY (Saruhan) — Efendim, verilen bir taktirde İstiklâl Mahkemesinin yalnız askeri mesail ile işgal olması talep olunmaktadır. Efendiler, İstiklâl Mahkemesinin kanunu umum için yapılmıştır. Meclisi Âli yalnız askerlere mahsus olmak üzere kanun yapılmaz. Millete ait bir kaoudur. Hiç bir ferdin hiç bir kimsenin bu kanunun baricinde kalması imkânı yoktur. Kanunlar umumî olarak çıkar. Asker firarisine sebebiyet verenler emin olunuz mülkiyeden olabilir, kumandan olabilir, vali olabilir. Binaenaleyh İstiklâl Mahkemesinin dairesi şumulu umumî olmalıdır. Onun için askerlere ayırıp tahdit etmek olmaz.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Yalnız firar meselesinde.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Bu takdir bendenizdir. Mamelik teklif talipden başka bir şey ihtiva etmiyor. Hükümetin talebini biz de kabul ediyoruz. Hükümet askerî işleriyle uğraşmak için bir İstiklâl Mahkemesi istiyor. Biz de onu talibi veçhile kabul ediyoruz. Bendeniz başka gayelere de teşmil etmeyi mahzurlu görüyorum. Açık söyleyelim. İntihap zamanı hulûl ediyor.

İSMET BEY (Çorum) — O vakit ilga ederiz.

SALİH EFENDİ (Devamla) — O halde söylemek icabemiyorsa hükümetin teklifini kabul ediyoruz. Başka bir şeye lüzum kalmıyor. Hükümetin askere müteallik olan İstiklâl Mahkemesi talebini kabul ediyoruz.

KÂZİM PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Karesi) — Efendim, hükümetin noktai nazarı askerî firarilerine müteallik mesele içindir. Muamelâtta yalnız askerler değil, fakat asker kaçıranlar olur, sivili de olur, memur da olur, jandarma da olur. Fakat hepsi firarilerce mütealliktir. Bunun hakkındaki muamelâti hükümet bahsuncuye lüzum görmemiştir. Askerî muamelâtına müteallik...

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Efendim, bizde onu kabul ediyoruz.

NECATİ BEY (Erzurum) — Reis Bey, takdir metali askeriye demektir. Öyle yapılacaktır.

KADRİ BEY (Sirt) — Bir sual soracağım efendim. İstiklâl Mahkemeleri aşair hakkında seyyanen hüküm verabilecekler midir?

KÂZİM PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Karesi) — Efendim, İstiklâl Mahkemelerinin hükmünü tatbik için hükümetin jandarması kâfi gelmezse asker vardır. Asker ile onlara tatbik edilecektir.

KADRİ BEY (Devamla) — Çünkü hunlardan kim firar ederse onlara ilfihak ediyorlar. Şimdi onlar hakkında tatbik edilmedikten sonra oraya İstiklâl Mahkemelerinin gitmesine hiç lüzum yoktur.

KÂZİM PAŞA (Devamla) — Divanı harplerin kararı İstiklâl Mahkemelerinin kararı gibi kati ve seri olamaz. Onlar bir çok kuyut ve şurut ve bir çok makamaftan geçer. Onun için İstiklâl Mahkemeleri istiyoruz.

KADRİ BEY (Devamla) — Yalnız askerlere ait olduğumu lümin buyurun. Vilâyati şarkiye namına müteallikan kabul edelim.

KÂZİM PAŞA (Devamla) — Cephe kumandanı diyor ki : Divanı harpler kâfi gelmiyor. Daha kuvvetli tedbirler düşününüz. Firar eden, erdörens, rüsvet alıp kaçıranları bütün muhakeme edecek. Hüküm

Meclisi Alinizden geçecek. Hükümet o hükmü tatbik edecek. Şube memurunu da tecziye edecek. Müsebbibi olanları tecziye edecektir. Evvelâ onları tecziye etsin efendim.

NACİ BEY (Elâziz) — Hiç bir ahzı asker şube reisi yoktur ki bu işlerle alakadar olmasın.

KÂZİM PAŞA (Devamla) — Onlar kaçıyordu. Gidecek olan İstiklâl Mahkemesi onlara ceza verecek.

KADRİ BEY (Sirt) — Meselâ bir adam kaçmış. Aşaire ilfaca etmiş. Hükümet onu celbetmiyor. Gidecek İstiklâl Mahkemeleri bu aşaire ilfaca eden adamları getirmiycek ise bu mahkemeye hiç lüzum yoktur.

KÂZİM PAŞA (Devamla) — İstiklâl Mahkemesi karar verecektir. Hükümet o vakit getirecektir. İcap ederse silâh istimal edecektir.

KADRİ BEY (Cevaher) — O halde kabul ederiz.

REFİK ŞEVKET BEY (Saruhan) — Efendim, Heyeti Vekile Meclis azalarına divanı harp heyetinin azalığını teklif ediyor. Bendeniz kendi hesabıma; memlekette kanunu hâkim kılmaya ve tatbik etmeye çalışan arkadaşlara bir küf halinde bulunan bir kanunun bir kısmının tatbikine salâhiyet verilip te bir kısmının tatbikine salâhiyet verilmemesi meselesini şayanı hayret görüyorum. (Kanun böyledir, sesleni). (Gurültüler)

REİS — Efendim, oturalım rica ederim.

REFİK ŞEVKET BEY (Devamla) — Efendim, böyle bir İstiklâl Mahkemesine kocaman bir sahayı vererek iş gördürmekten ise Heyeti Vekileye akit öğreteyim. Bir tane İstiklâl Mahkemesi yapacağına, bir kaç tane divanı harp yapsın daha çabuk; daha seri, daha müessir, ve daha iyi iş görür. İstiklâl Mahkemelerinin en büyük nüfuzu...

YALUYA GALİP BEY (Kırşehir) — Reis Efendim; benim sözüm vardır. Sıram gelmişti. Bana söz vermişsiniz. Benim de söyleyeceğim ve bu suretle Heyeti Celileyi tenvir edeceğim sözler vardır, söz isterim.

REFİK ŞEVKET BEY (Devamla) — En büyük nüfuzu asker sevkettiğinden dolayı değildir. Hükümet idaresinde amir olanlar üzerinde amir olduğundan dolayıdır. Binaznaloyh şakaveti irlikâp eden bir adamın İstiklâl Mahkemesi dönüp bakmayacaktır, kulaklarını tıkayacaktır. İstiklâl Mahkemesinin bulunduğu mintakada sulisimal yapılacaktır. Sonra İstiklâl Mahkemesine müracaat vuku bulduğunda benim salâhiyetim dahilinde değildir, deyip o sulisimale

bakmayacaktır. Çünkü bir firara taalluk etmez. Meclisin şahs yeti maneviyesinin tesiri ve bilhassa İstiklâl Mahkemesinin bu kadar geniş bir sahada yalnız firarilerle istigali fâide umumiyeyi mucip olamıyacağından Heyet Vekile eğer İstiklâl Mahkemesi gönderilirse kanundaki salâh yeti umumiyesi ile gönderilmesi lüzumuna kanım. Çünkü : Orada hiyaneti vatanîye, casusluk, irtikâp ve irtişa ve emvali askeriye tecavüz gibi hakikaten calibi dikkat bir takım hususlar vardır. Çiğdem İstiklâl Mahkemesi bunlara karşı hakayı kalıp yalnız firarilere bakacak olursa bunun manası yoktur.

REİS — Hükümetin bir teklifi var. İki de taktır var.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Reis Bey, ben kifayetin aleyhinde söyleyeceğim.

FEYZİ BEY (Nafia Vekil) (Diyarbakır) — Efendim, biz, yani hükümet, bunu yalnız asker firarilerine hasredilmek üzere teklif ettik. Hiyaneti vatanîye ile maznun hiç bir fert yoktur, başka suret yoktur. Bu suretle teklif ediyoruz. Hükümetin noktai nazarı budur. Hükümetin fikri bu yoldadır. Yalnız asker firarilerine ve asker firarilerine taalluk eden ni saile bakacaktır. Noktai nazarınız budur. Biz hükümet namına bunu teklif ediyoruz. Başka mesele hakmayacaktır. Ben hükümet namına bunun kabulünü rica ederim. (Hayir sesleri)

YAHYA GALİP BEY (Devamlı) — Aleyhinde söyleyeceğim Reis Bey.

REİS — Buyurun.

YAHYA GALİP BEY (Devamlı) — Hükümet İstiklâl Mahkemesi göndereceğini diye teklif ediyor. Burada şark mebuslarından arkadaşlarım çıktı ağalar söyle yaptı, böyle yaptı diye bahsettiler. Efendiler hepimiz bilirsiniz ki kaçan adamlar paralı olan adamlardır. (Hayir sadaları) ve onları kaçıran ağalar değil, asıl onlarla ulâkadar olanlardır. İstiklâl Mahkemesi elinizdeki kanunun heyeti umumiyesi itibarıyla ister tahrîk etmesin. Sizin yalnız düşüneceğiniz şey oraya göndereceğiniz zarfı iyicefine tayin etmektir.

REİS — Efendim, müzakerenin kifayetini reyî alınca vazedeyorum. Kâfi görenler ellerini kaldırsın. Müzakere kâfi görülmüştür efendim. Taktirin birisi hükümetin teklifi vechile muamele yapılmasından ibarettir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

11.1.1339 tarih ve Zabıt Kavanin Müdüriyeti 2576/6372 numaralı tezkere cevabıdır.

Mezkeci Diyarbakır olmak üzere teşküne lüzumu görülen İstiklâl Mahkemesinin dairesi faaliyetinde Elcezire cephesi muntakasının ihtiva ettiği Diyarbakır, Bitlis, Elaziz v.lâyetleriyle Malatya, Urfa, Marâş, Siverek, Ergani Madeni, Genç, Muş, Şirvanlılarına rûnhasır bulunmasının muvafık görüldüğü İçişleri Dahiliye Vekâletinden bildirilmekle ona göre ifayı icrazasını istirham eylenim efendim.

17.1.1339

Türkiye Büyük Millet
Meclisi İcra Vekilleri
Heyet Reis
Müeyyin Rauf

HACİM MUHİTTİN BEY (Karesi) — Elcezire cephesi nerelere aittir? Nerelerde istimaâ nüfuz edecek?

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Bendeniz; teklif üzerine söz söyleyeceğim efendim.

REİS — İhtimal ederim. Bir defa hükümetin teklifi asker firarileriyle bunların muamelesine mütâlik mesele ile istigal etmek üzere Salih Efendinin taktiri de tıpkı bunun aynıdır. Mevcut kanun dairesinde ifayı vazife etsin.

(Hayir, hayir yalnız asker muamelesini ifa etsin, sesleri)

Osman, Nebizade, Necati Beylerin taktirleri var efendim. Çorum İsmet Beyle Hamdi Beyin taktirleri hükümetin teklifine karşı tadilname mahiyetindedir.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Kiraidan ziyade kirat taraftan olamaz.

REİS — Okuyalım da reyimize vazedeyim.

(İsmet Beyin tadil taktirnamesi tekrar okundu)

(Hayir, hayir sesleri)

Bunu kabul edenler ellerini kaldırsın. (Hayir, hayir hükümetin teklifinden evvel reye konamaz sesleri)

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Tadil olamaz. Katıyen reye konamaz. Hükümetin teklifinden evvel tadil taktiri reye konamaz. Sonra mülahaz olamaz, rey vermeyiz. (Hükümetin teklifi sadaları) (Gürültüler) Meclis Hükümetin teklifini kabul edebilir.

KAZIM PAŞA (Mudafaa-i Milliye Vekili) — Efendim: İstiklâl Mahkemesi orada bir isyan var da asayişin temini için giderek değildir. Sırf askerî meselede bakacaktır. Hükümetin noktai nazarı budur. Bir asayişsizlik yoktur. Binaenaleyh iş uzaması.

REİS — Efendim, rica ederim müzakere yaparsak oturabiliriz. Rica ederim. Müzakereye imkân kalmadı. Gürültü edilmesin.

HULOSI BEY (Karahisarısahip) — Siz aksi teklifi reye vazedyorsunuz.

REIS — Efendim, ekseriyetle tereddüt ediyorum. Tayini esami ile reye vazedyorum.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakır) — Neyi tayini esami ile reye vazedyorsunuz?

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Arkadaşlar hükümet Elcezire cephesinde yalnız asker firarisi dolayısıyla İstiklâl Mahkemesi istemektedir. Binaenaleyh bunun gayrisinde hiç bir şeye lüzum olmadığını söylemektedir. Biz şimdi hükümetin haricinde bütün İstiklâl Mahkemesinin haiz olduğu salâhiyeti haiz olmak üzere İstiklâl Mahkemesi gönderince memleketin o ucunda bir ihtilâl var demektir. Bu müzakerat onu icabettir. Hükümet te zaten bu ciheti düşünmüş ve ona göre bir teklifte bulunmuştur. Bu lüzumu hurada söylüyor. Yalnız asker firarisi ve asker firarilerine mücellik ceramî görcektir. Askeri muhafaza etmiş, yataklık etmiş, kaçmış bu gibi adamları bu gibi ceramî görebilir. Yani İstiklâl mahakimi kanununun firariler hakkındaki yalnız o fik-

raya dairdir. Kanunun firariler hakkındaki o maddeyi gayet sarıhtır. Yalnız o fikrayı görebilir. Hükümet İstiklâl mahakimi kanununda muharrer ceramîden yalnız bir maddeyi veyahut bir kaç maddeyi ve ona salâhiyet vardır. İşte o salâhiyeti istimal ediyor. (Kimse gitmez sesleri) İsterse gidebilir, isterse gitmez. Evet İstiklâl Mahkemesine gidecek arkadaşlar caka yapmak için mi gidiyor? Ne için gidiyor? (Gürültüler) İşte o kanun söylüyor. Siz o kanunu okumamışsınız.

ZAMİR BEY (Adana) — Pekâlâ okudum. (Siddetli gürültüler)

YUSUF ZİYA BEY (Denizli) — Asayiş ihtilâl ediyorsunuz.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Kim ediyor? Hakki kelâmım vardır.

YUSUF ZİYA BEY (Devamla) — Güzel söyle nedir bu herkesle kavgaya gibi bağınıyorsunuz.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Binaenaleyh hükümetin teklifinden evvel reye konamaz.

REIS — Celseyi on dakika tabî ediyorum.

ÜÇÜNCÜ CELSE.

Saat, Dakika : 3.15

REIS : İkinci Reis Vekâli Musa Kâzım Efendi Hazretleri

KATIPLER : Süleyman Sıvı Bey (Yozgat), İbrahim Bey (Mardin)

REIS — Efendim celseyi küşat ediyorum.

KÂZİM PAŞA (Müdafaî Millîye Vekîli) (Karesi) — Efendim, İstiklâl Mahkemeleri hakkında Meclisi Âlinizi daha iyi tenvir edebilmek için bu evrakı alıp dosyayı tetkik edeyim. Yarın tekrar getireyim.

BİR MEBUS BEY — Tetkik etmektен mi getirirsiniz?

KÂZİM PAŞA (Devamla) — Hayır efendim. Görüyorum ki bazı arkadaşlar tamamen tenevvür edememiş (Ettik sadaları) Bazıları askerî firarilerine ait olsun diyorlar. Sonra binnetice akim kalacaktır. Orada kırk, kırk beş bin davet edilmiş. Beş bin kişi gelmiş suya düşecektir. Numun için daha iyi tenvir edeyim Meclisi Âlinizi.

HULOSI BEY (Karahisarısahip) — Anlamayan son takrir veren arkadaşlardır. Meclisi Âli anlamıştır.

HAKKI HÂMİ BEY (Sinop) — Meclisi Âlinin tenevvür edip etmediği reye konmakta halledilecek meseledendir. Yukarı falan veya filan efendimin arzusuna muvafık bir tarzda ürâyı umumiyeye vazından sonra geri alması icabetmez. Eğer hükümet noktalı nazarını iyi tespit etmüyerek gelmiş ise teessüf olunur ki pek ehemmiyetli olan bir meseleden dolayı buraya tetkiksiz ve iyi tespit etmüyerek buraya gelip Meclisi Âlinin bu kıymetli saatlerini boşu boşuna geçirmiştir. Bunun için reye konur. Ya kabul edilir ya reddedilir.

KÂZİM PAŞA (Devamla) — Efendim, Meclisi tenevvür etmişse ; Bazıları anlamadık diyor.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Bu sesler de b.z. anlamayacağız. (Reye sesleri), (Gürültüler)

REIS — Efendim; dinliyalım. Kâzım Paşa Hazretleri dosyasını tekrar tetkik etmek üzere istiyor. Bu-

nu zaten teklif eden kendileri. Bu mu müdafaa etmiş. Heyet Vekileden çıkarmış. Başka bir şey yoktur. Eğer birinci grupun fikri başka ise o başkadır.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Tezlik edeceği nokta yoktur.

RÖFİK ŞEMKET BEY (Saruhan) — Efendim Meclisi Âlimin göstereceği temayülata göre hareket edilir.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Hükümetin teklif edeceği başka nokta varsa o başkadır.

HÜSEYİN BEY (Elâzır) — Biz vilâyeti şarkıye mobusları tekmi hükümetin fikrine iştirak ediyoruz. (Hayır sadaları)

REİS — Efendim, tekrar teklifi için hükümete radesi talep olunuyor. Reyî âlinize vazetmişim. Mevzuu muzakere olan teklifin hükümete radesini reye vazetiyorum. (Hayır sadaları). (Anlaşılmadı sesleri). Dinlemediniz ki anlaşılın. Mevzuu muzakere olan İstiklâl Mahkemesinin teşkil hakkındaki tezkere müzakere edilmiştir. Bu müzakerenin bir gün sonra, iki gün sonra müzakere edilmek üzere radesini kabul edenler lütfen el kaldırsın. (Ret sesleri). (Aksini reye koy sesleri) Efendim ekseriyet hususunda Divan ittifak edemedi.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Tayini esamî ile reye vazeterseniz anlaşılır.

REİS — Efendim, ekseriyet hususunda Divan ittifak edemedi. Binaenaleyh tayini esamî ile reyinize vazetiyorum. (Neyi tayini esamî ile reye koyuyorsunuz sesleri) Efendim mevzuu müzakere olan lâyhânın iki gün sonra rade edilmek üzere hükümete verilmesini kabul edenler beyaz, kabul etmeyenler kırmızı rey versinler.

İstihsalî Şrâ hıtam bulmuştur. Efendim reye iştirak eden zatın adedi 173. Kabul 105 yani hükümete radesini kabul eden. Reddeden 65. Müstenkif 37'dür. Binaenaleyh 105 reyle hükümete berayı tezkik rade edilmiştir.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karaman) — Bir daha iyi okusunlar da öyle getirmişler.

2. — Memaliki müstahlasa hakkında Karesi Mebusu Basri Bey ve nüfekaşının takrihi.

REİS — Efendim takirler var. Müsaade ederse niz okunsun. Reyinize arz edeyim.

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celileine

Bu meseleye kısmen şâbih olmak üzere dairi inhihabyemizin mühim bir dendi vardır. Bu dendi ağa bitmek için bugün celsei hâfiye akdını yapıyorduk. Celse mademki imkat olmuştur pek hayati ve ehem olan

bu nokta hakkında muccemen izahat arzına müsaade buyurulmasını istirham ederiz.

20 Kanunusani 1339

Karesi
Abdülgaffur

Karesi
İbrahim

Karesi
Hasan Basri

REİS — Efendim; imza Karesi Abdülgaffur, İbrahim, Hasan Basri Beylerin takirleridir. Bazı izahatımız vardır. Celsei hâfiye akdedilmişken dinleyin diyorlar. Celsei hâfiye hükümetin talibi ile akdedilmişti. Bunu tekrar reyi âlinize arz ediyorum. Arka daşların bu teklifini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir.

HASAN BASRİ BEY (Karesi) — Efendim, bizim de livamıza ait pek mühim derdimiz vardır. (İşitmiyoruz sesleri) Yunan işgalinden daha yakında kurulmuş olan memleketimizden buraya avdolumuzda birkaçım haberler alıyoruz. Bu haberler bizi müteessir ediyor. Her memlekette olduğu gibi bizim daire-i inhihabyemizde de Yunan işgali zamanında vakı olmuş bazı ihanetler ve cinayetler vardır. Vahdetüni, hamiyetini her yer gibi otodöneri muhafaza eden memleketimizin muccemu nüfusu dört yüzbin küşurdür. Bu dört yüzbin küşur arasında muccim olarak tevkif edilenerin miktarı yüzde bir bile değil. Hava yarımından daha aşağıdır.

HAŞİM BEY (Çorum) — Neher nüfusa kaç dinüm arazi zer ediliyor?

BASRİ BEY (Devamlı) — Malumî âliniz Yunan işgali müellim zamanında biz hicri memleketimizde değildik. Anadolu'nun hür ve müstakil ağuşu içinde idik. İşgal zamanında memleketimizde neher olup hittiğini badeleştiler kendimiz ile kâmilen öğrendik. Biz gilmecedan evvel gerek ordumuz ve gerek hükümet muccimlerini toplamış tevkif olmuş. Bunların içinde öylceleri var ki meselâ; her biri yüzlerce kişiy hanedanını canavarca şehit etmiştir. Yunanlılarla birlikte çalışmışlar. Efendiler, köylerde bir köpe taşı gibi kurulan misafirdancleri senelerdenberi hiltence fikiratara muccim olan bu hanedanın ufulu ebedisi bizlerce büyük ziyattandır. Hiyanoû vataniye muccimini hakkındaki tevkifata, takibatta bitarafılığın ihlâl edilmediğini bu tevkifatin bitâ tafrik icra olunduğunu bütün halk söylüyorlar. Ve bütün halk bu kanaattadır. Bu muccimler daha doğrusu mazmunlar arasında masum adamlar da vardır. Yahut çoğu masumdur da içlerinde mazmunlar da vardır. Her iki surete göre adalotin biran evvel tecelli olması, muccimlerin tec-

ziye, gayri mücrimlerin de itlak ve tahliye olunması lâzumdur. Efendiler, mesleğimizi, ruhumuzu biliyorsunuz. Her arkadaşımız gibi biz de artık bir damla kanın akmasına taraftar değiliz. Fakat kangren haline gelmiş uzuvları da bakiye milletın vücut ve bakası namına ihmale razı değiliz, biz .

ŞÜKRÜ BEY (Dolu) — Koparmalı

BASRİ BEY (Devamla) — Ve siz de olamazsınız. Adaleti kanunyenin biran evvel tecelli edeceğını ümit ettik. Maatteessüf olmadı. Tevkihanelerde bir hayli insanlar vardır. Divanı harpleri, mahkûmleri faaliyete gôlürmek mümkün olmadı. Efendiler halk diyor ki: Senelerden beri yaptıkları ihanetin cezasını görmeyen insanlar, ki bunların içinde en meşhur eskiye de vardır, daha doğrusu eskiyanın hepsi bunların içinde dahildir. Bunlar bu sefer de af ve itlak edilecek olursa yapacağımız iki şey vardır. Ya oızal hakkı adı olmak yahut bin senedenberi hizi barındıran şu güzel öz yurdumuzdan hicret etmek.

HULÜSİ BEY (Karahisarı Sahipl) — Onu aklınızdan çıkarın ihâakı hak doğurmaz.

BASRİ BEY (Karesi) — Efendiler, anlıyoruz ki Tozan konferansı bir affı umumi doğurup gelecektir. Bu takdirde arz ettiğimiz iki şikâin ya biri ya diğeri behemehal olacağından korkuyorum. Efendiler, livamız dahilinde yüzlerce masum insanların Yunanistan'a nefi ve tebit edilmesine veyahut bir kısmı mühümmünin hayatının ifnasına sebebiyet veren insanlar affolunacak olursa bu yüzlerce masum Yunanistan'da inleyen zavallı kardeşlerimizin binkere balığ olan aileleri, hemşireleri maatteessüf sükût edemiyecektir. Bunlar bir gayz ve kin dişleni bugün girdiaktadırlar. Efendiler yanlılıkla maznunlardan birini serbest bırakmışlar. Yunanistan'da akrabaları, babaları inliyen aileler ve onların hemşahileri eğer bir orada olmasaydık bizim hatırımızı saymasalardı u adamı hükümet konağı önünde parşa, parşa edeceklerdi. (Manı olmamalı idiniz sesleri) Efendiler biz neye mani olduk? Kanunî ve medenî bir hükümetiz. Efendiler maruzatın tamamıyla hissiyattan mülczerri ve tamamıyla muvafıkı haklıdır. Bu itibarla arz ediyorum ki biz korkuyoruz. Bir gün halk hapishanelere de hücum edeceklerdir. Balıkesir her yer gibi, bütün Türkiye gibi hareketli milliyenin ta bidayatından beri gösterdiği ve yaşatıldığı ruh vahdetini hepimiz takdir edersiniz. Bu ruh memlekette hali foveranda, hali galeyandadır. Efendiler bugün livamızın gösterdiği, yaşatıldığı ve göstermekte olduğu ruhu vahdeti hepimiz tak-

dir edersiniz. Bu ruh ve bu memlekette hali foveranda, hali galeyandadır. Efendiler, bugün livamız Türkiye'nin en mühim noktaı uğrafisinde bulunuyor. Bir tarafı Midilli, bir tarafı Yunanistan bir tarafı Roğatlar, bir tarafı da Marmara vesire. Eğer hakikaten ihanet etmiş olan adamları af ve itlakla kışacak olursak - ki bunlar daha evvelleri de mukerreren af görmüş insanlardır - o vakit bizim livamızın vaziyeti gayet elim bir hale gelecektir. Bu maruzatı hütün Karesi mebusları namına ve bütün Karesi'de yaşayan dört yüz bin evlâdı memleket namına arz ediyorum. Buna ne suretle bir çare bulunacaksa Heyeti muhtereme düşünsün. Biz de maruzatı ifaya kendimizi mecbur buluruz. Artık ötesi vicdanınıza muhavveldir.

MAZHAR MÜFIT BEY (Hakkârî) — Evvelâmir de kendi düşündüğünüzü söyleyiniz.

BASRİ BEY (Karesi) — Efendiler, biz arz ettiğimizi gibi adaleti kanunyenin biran evvel tecelli olması için hangi şekil lâzımsa bunu Meclisi Âli kabul etsin. Bunda iki şekil vardır. Ya vakit zayı emteksiz bir divanı harpleri, mevcut mahkûmleri biran evvel hali faaliyete sevk etmek veyahut başka bir suretle çare bulmaktadır. Heyeti Celile hangi şekilde karar verince hitabı muladır. Bu biran evvel halledilsin.

RAĞİP BEY (Kulahya) — Muhterem arkadaşlar; şimüye kadar istirdat edilen yerler hakkındaki maruzatımı biliyorsunuz. O cihetlere temas eem yaptım. Şimdi; istihlas edilen memlekotler zâmiçinayını ki kurtulmuştur. Beş nihayet on sene zarfında bir dikili ağaç bir canlı insan kalmamak şartıyla mahkûmğa mahkûmdur. (Niçin sesleri) Esbabını arz edeceğim. Bir kere niçin böyle alacağını hemdenize sormandan evvel Balkanların harbi umumiden evvelki halini gözünüzün önüne getirmenizi rica ederim. Balkanlar harbi umumiden evvel ne halde idi? Bunı iyice gözünüzün önüne getirdikten sonra istirdat olunan memlekotlere infikal edelim. Efendiler, burada en küçük kavada elyevm Yunan taraftarlığıyla marut ve dama Yunanlıları arzu eden ve Yunanlılar gelmezden evvel onları davet eden ve onlar geldiğinde onlarla beraber düşmüş kalmış ve onlara hizmet etmiş olan uçur, boğur, umur, yüzler kimseler vardır.

OPERATÖR EMİNBEY (Dursa) — Maatteessüf her yerde vardır.

RAĞİP BEY (Devamla) — Bundan maade efendiler, bugün müsellahan şakavet halinde bulunan Yunanlılar vardır. Yani Yunanlılarla çalışmış Yunan-

lerin ordularına iltihak olmuş yüzlerce insanlar vardır.

NECİP BEY (Ertugrul) — Vardır, vadede edirim.

RAGİP BEY (Devamlı) — Bugün yine hapishanelerde mevkuf birtakım hainler vardır. (Kimler selâti) dahilde yekünü on bini tecavüz eder. Yani ismâli silâha kadar, şevkate kadar olanların yekünü on bini tecavüz eder. Teşkilâtta dahil olmak üzere. Sulh akdolunduğu zaman, eğer ahden bir affı umumî kabul edersek bunlar hugin istirdat edilmiş yerlere tekrar döküleceklerdir. Düşününüz efendiler ki sulh zamanına imkâl edeceğimiz vakit koca selâhi ne suretle idar edeceğiz? Meselâ bugün dahilten teşkilâtı tekemmül ettindikten sonra, gızcıca tam müsamahamadan bilisifade sevahile akın edecek Yunan çetelerinin tecavüzü bunlarla birleşiric.

HACİM MUKİTTİN BEY (Karesi) — O olmaz Ragip Bey.

RAGİP BEY (Devamlı) — Nasıl olmaz? Hem olur, hem olmaktadır. Elyevm ordu hulunduğu ve bütün tedahir pühaz edildiği halde Yunan eşkiyası sahile çıkmaktadır, efendiler. Dahildekiler...

HACİM MUKİTTİN BEY (Karesi) — Hem o sevahili kâmilen bilirim böyle bir şey olmaz.

RAGİP BEY (Devamlı) — Bunlarla birleşecektir, bunlar faaliyetle geldikleri menâzıkta insanları kesmeğe başlayacaklardır. Vaziyeti hakikiye avdet ettikten sonra sizi temin edenler arkadaşlar. Bu istirdat olunan yerlerde canlı bir insan tek bir ağaç göremiyecoksunuz. Bu gâfler devam etince bu olacaktır. Başka çare yoktur. Mutlaka olacaktır. Ben bugün gazetelerimle görüyorum. Sekiz on sene cereyan edecek kanlı safa hat vardır. Her halde olacaktır ve gayri kabili işlenap bir şekildedir. Vâkı olacak şekilde telâkki edenlerden birisi de benim. Efendiler elyevm - bulhusus - ordunun bulunuluğu menâzıkta şevkate oluyor. Acaba sulh avdet ettikten ve affı umumî ilân olunduktan sonra bu melunlar rahat duracaklar mıdır? Bilakis ouretörünü artıracaklar, Yunan çeteleriyle birleşecekler ve Anadolu sahillerine akın edeceklerdir. Bu muhakkaktır, gayri kabili işinaptır. Ben en son vazifesi vicdaniyemi ifa etmek için size arz ediyorum ki bu arz ettiğim hadisat sulhtan sonra vâkı olacaktır. O vakit ya bu memleket ahali kâmilen birerle mevbur olacak veyahut bilmem artık bu memleket kıl halde gulecektir. Binaenaleyh işi bu şekilde telâkki ettikten sonra yapılacak işler ne olursa olsun Meclisi Âli-

nin insafına bırakıyorum. Dakka geçirmenin zamanı değildir.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Efendim vakityle Rağip Beyefendi biraderimiz...

BASKI BEY (Karesi) — Rağip Bey, teyiden söylüyorum. Efendim Dikili'de bir müfreze çete çıkmıştır. Bu çetenin tenkiliyle istigal ediyoruz.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Bugüne ne yapmak lâzım gelir. Bendeniz düşünmüyorum. İstiklâl mahkemesi gönderilmesi için çalışıldı, bazı arkadaşlarımızın bir kısmı buna muhalefet etti, hükûmetle psik arzu etmedi. Affı umumî teklif edebildiler ve haklarıdır. Fakat hıristiyanları niçin teklif etmiyorlar? Mademki içimizden hıristiyanlar çıkıyor, onların yerine adamlar ikame etmektir. Efendiler, bizimle beraber vatani kurtarmaya sair ölmeyenler müslüman ismi altında değil ne ismi altında bulunurlarsa bulunurlar, itaima kullara muavenet etmeğe kendilerini mecbur addedeceklerdir. Çünkü menfaati o nokta dadır. Rurasi hükûmeti milliyenin merkezi olduğu halde İstanbul'da, şurada, burada yapmadıkları kalmadığı halde buraya gelmişler memuriyet peşinde doluyorlar ve hatta en ileri gelen beylerin koltuklarına girmişler geziyorlar. Bu olacaktır. Rağip Bey biraderimizin dediği gibi buna imkân ihtimal yoktur. Şu harekât netice itibariyle hapiste hulunanları hapisten kurtaracak ve diğerleri mevakiye geçeceklerdir. Allah hiç bir vakit fikrimde gelenleri bana göstermedi. Arkadaşlarımızı ki daima milletin saadeti için çalışmıştırlar, onları mahkûm edecekler. Kemal teessürle arz ettiğim harekâtı milliyete baş olmuş olan Rauf Bey tarafından giren, bir tarafından çıkar, hiç umurunda değil, ben söyledikçe o guler. Beyefendiler, ben sahiliden haberdar olmadığım halde arkadaşlarımla ve sair yerden işittigime nazaran Yunanistan'dan müslüman namı altında memleketimize birtakım melunlar geliyor. Buna ne suretle müdahale edeceğiz, geçirmiyeceğiz?

YUSUF BEY (Denizli) — Hatta geçenlerde mu sademiz bile oldu.

YAHYA GALİP BEY (Devamlı) — Bugün jandarmamızın içinde kim bilir neler vardır. Geçenlerle Rauf Beyefendi, Heyet-i Vekile azalarında itihakkı ofkâr bulunmadığından bahsetti. Efendiler, Meclisi Âlinizin arasında bulunan bazı zevat, Yunan işgali altında memurine memuriyet vermesine taraftardır. Bu nasıl zühniyettir. Ben biliyorum, benim bu sözlerimden zerre kadar menfaat hasil olmayacaktır.

belki bu sözlerime herkes gülecektir. Fakat tarihen ben mesuliyeti bu suretle duşu hamiyetimden almış hulunacağım. Beyefendiler, bundan sonra dükkülecük karın bir katması bir helaysı asımanı olarak bunı sebebiyet verenlerin üzerine yağacaktır. Bunı iyi düşünmek lâzımdır. Şimdi bu hainler için ne yapacağız? Burada arkadaşlar dediler ki adliye teşkilâtımız vardır. Başka fevkalâde mahkemeler yapıyoruz. Avrupa'lılar bize varsın itimat etmesin. Siz kendi kendinize itimat ediniz. Siz ne vakit kendi kendinize itimat ederseniz o vakit kâinat size itimat eder. Rinaenaleyh bugün salâhiyet hakkıyla yapılacak muameleyi millet biliyor, diyor. Başrı Bey arkadaşımıza hen diyorum. Hakimiyet milletindir. Emredin, bastırırlar, hepsini gebertsinler. Seyyiatı benim boynuma olsun. (Bravo sadaları)

HÜSEYİN RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas) — Yahya Galip Beyefendinin Heyet, Vekile Reisi olarak acizlerine hitaben buyurdıkları ifadelerin müteessir olmamak imkânı yoktur. Her ne kadar kendileri itimat benim gülmekle mukabele ettiğimi izhar buyurdularsa da hakikati hal öyle değildir. Her ne kadar bendeniz güldümse de tabii ben ile menile kelime vaki olacak müzir saarruzlardan onun kadar müteessirim ve Galip Bey kadar endişe ederim. Onların önüne geçmek için vus'um ve kanunun bana verdiği salâhiyet mucibince çalışırım. Yalnız Yahya Galip Beyefendi hazretleri umumî ifade buyuruyorlar. Falan yerde falan hain var, falan yaptı. Dedilerse ve yapmadıkça hakikati halde vazifemizi yapmış oluruz. Fakat umumiyet itibarıyla Yunanistan'dan falanlar geliyor. Falanlar karşısında isimleriyle şurada, şu olacaktır diye...

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Hâlsizsen yapmaz mıyım? Memurunuzdan onu bekleyiniz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) — Müsaade buyurun misal arz edeceğim. Bazı bana sual takrirleri vermişlerdir ve demişlerdir ki filan yerde falan katliam olmuştur, filan yerde şöyle olmuştur. Teşebbüs etmişizdir. Tahkikat yapıyoruz. Altı sene evvel olmuş bir vaka çıkıyor. Hükümetimizin düştüğü vaziyeti nazarı dikkate arz ederim. Geçenlerde Biga mebusları arkadaşlarımız daire-i intihabiyelerinden teyinf etmiş oldukları zaman bana mühim bir malumat verdiler. Hatta kâfi gelinedi sual takriri verdiler ki cevap vermeye mecburum. Dediler ki İngilizler tarafından Gelibolu şibeciziresinde bir kanal hafrediliyor. Hareket yok mu, ne gibi teşebbuslarla bulunuyorsunuz? Dediler. Kanal meselesi saklanır, gizlenir iş

degildir. Bu saklanmaz. Senelik bir iştir. Hayır muhakkak hafriyat yapıyorlar dediler. Hayır efendim yoktur, dedik. Yine muhakkak vardır dediler. Efendim biliriz yoktur, hayır bilmiyorsunuz dediler. Bunun üzerine sual takriri verdiler. Efendiler, tahkikatımız neticesinde öyle bir şey olmadığı tahakkuk etti. Rinaenaleyh hükümetinize müspet zaman ve mekân göstererek bir hadise söylemiş ve onu ihmal etmiş ise hakikaten azim utihamla tecziye lâzımdır. Fakat umumî havadisler etrafında sedid tenkid, acziyle utiham ne kadar doğru olabilir?

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — İttiham etmiyoruz efendim, sizi nasıl ittiham ederim?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) — Onun için niemlekte müzir anasının girdiğine kani iseniz şeklini veriniz. Eğer Hükümet vazifesini yapmazsa...

YAHYA GALİP BEY (Devamlı) — Teşkilât siz dedik heyim.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) — Affederseniz Galip Efendi gelmiş geliyor sözü ile neyi yapıyoruz? İdrak edemiyorum.

YAHYA GALİP BEY (Devamlı) — Reis Heyet bir sual soracağım. Müsaade ediniz.

Rica ederim bugün Ankara merkezî hükümet olmak itibarıyla postalarla kimler gelip, kimler gidiyor? Hepiniz haberdar mısınız?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) — Evet efendim, haberimiz vardır. Teşkilâtımız layuhtı değildir. Noksan ise ikaz buyurmuşuz, tashih edelim. Kusurlu bir nokta hakikaten varsa onu ihtar buyurunuz, tashih edeceğim.

İSMET BEY (Çorum) — Efendim, vilâyeti müsahhasada hiyaneti valâniye mücrimini ve mevkuflığını hakkında mevcut olan mahakimin ve Divanı Harplerde vakti zamanında bu vazifeyi ifa edemeyeceğinden dolayı arkadaşlar yana yakıla anlattılar. Hükümet bu hususta düşüncesini izhar etsin. Yani hükümet divanı harpler kâfi mi diyor? Mahkemeler kâfi mi diyor?

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Reisi) (Sivas) — Hükümet bu husustaki fikirlerini mükerreren izhar etmiştir ve Heyeti Âliyenize arz etmiştir. Uzun münakaşalar olmuştur. Heyeti Vekile uzun müzakerelerden sonra ve bu müzakere ve vaziyeti tahlil ettikten sonra karar ittihazı için Heyeti Âliyenize sevk etmiştir. Heyeti Âliyeniz de ariz ve amik müzakereden sonra bir karar vermiştir. İstikbâl mahkemelerinde ne yapılmıştır? Ondan sonra niçin ittihap etmiyorsunuz? Biz mi memur göndereceğiz (arz

ediyorsunuz? Bizim hakkımız değildir. İntihap size aittir.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Takip size aittir.

MÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) - Müsaade buyurun. Biz takibin azamî derecesini yaptık. Biz ondan bir kademe ileri gitmeği küstahlık addederiz. Meclisinizin malî olmuştur. En şedit münakaşat etrafında cereyan etmiştir. Kararınızı verdikten sonra hâlâ intihabınızı yapmadınız. Yine bizde kababat ve mesuliyet. İstirham ederim insaf ile düşünelim. (Çok doğru sesleri) (Gürültüler)

YAHYA GALİP BEY (Devamla) — Düşünmeyecek söylemedim kabul etmem.

İSMET BEY (Çorum) — Vaziyet daima tekerür ettikçe vuku bulan müzakerelere ricu ediyorsunuz. Ne istiyorlarsa hükümet yapsın diyor. Arkadaşlar, mademki hükümet istiyor ne için arkadaşlar intihabı tehir ediyoruz?

MÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Reisi) (Sivas) — İsmet Beyefendi Hazretlerinin bana hitap ettiğini zannediyordum. Meclise hitap ettiğini zannetmiyordum. İsmet Bey Heyeti Vekile Reisine sual sormuştur. Ona cevap verdim. İsmet Beyefendi Meclise hitap buyuracaksanız kürsüye teşrif edersiniz. (Bravo, handeler)

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Hem kendileri kabul ederler, hem kendileri yapmazlar.

ABDİN BEY (Lüzistan) — Muhterem arkadaşlar, zaman zaman daima bu ihtiyacı mübrem karşısında bulunduğumuzdan dolayı yani cidden bir titereme hasıl oluyor. Çünkü maatteessüf memlekette bir refah saadet temin edemiyoruz. Hakkı köylüyü ne için doğurduğu, ne için nesil getirdiğini ve bu nesil ileride makbule geçmek için çalıştığı halde siz onların tamamen felâket içinde yivarlandığını gördükçe tabii müteessir olmamak kabil değildir. Arkadaşlar, bilemiyoruz hükümet vazifesini göremekten mütevellit midir? Bu başımızda dolayan, felâketter, yoksa hakikaten biz mi giriyoruz bu mücadeleye, bu mücadeleden korkuyor muyuz? Yani (Anlayamıyorsunuz izah ediniz sesleri) Evet mücadele çünkü bir takım hain, namussuz, deşas herifler memleketimizi yıkmak için kahbe Yunanla teşriki mesafî eden ve senelerle şeteler halinde dolayan hainleri biz hâlâ yaşatacak mıyız? (Bravo sesleri)

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Şu şahısları izah etsen.

ABDİN BEY (Devamla) — Evet ben başka bir şey bilmem. Yalnız bütün kalbimde, vicdanımda olan

bir nesli huzuru ailelerinde söylemekle kendimi biraz teselli etmek istiyordum. Belki de buğdan dolayı müteallimim. Çünkü insanlara, beşere merhamet etmeliğimiz lâzımdır. Fakat beşer de insan da namussuz olursa ve hayvanın, canavann yapmadığı şeyi yaparsa her halde onu canavar yerine, bani hoca efendilerinin dediği (Küllu muzınrı nakil), (Alkışlar) Efendiler, ben Bolu isyanına iştirâk edenlerdendirim) (Handeler) Yani orada zuhura gelen isyanı bastırmağa memur olanlardan birisi de benim. Efendiler, orada Bolu'ya girer girmez ilk kendi nazarım tabii kendi mesleğim olan hastahaneyeye gittim. Hastahanedede gördüm ki bir çok Türk yavruları, tuğbir tane Çerkez, Abaza görmedim. Tahkikat yapım, bcp müsevvikler bunlar. Binmiş atına def olmuş gitmiş, Türkü bırakmış orada, tamamen muzmahil oluca-ya kadar. Türk dayanmış kuvvayı Halife geliyor ve Sultanın oğulları geliyormuş. Siz dayının biz de başka tarafta çalışacağız. Hepsi yaralı, gördük, orada işte arkadaşlarımız bunu Fuat, Şükrü Bey bepsi bilirler. Arkadaşlar ben de razı olduğum vechile Rumeli muhacirlerinin nasilki evvelce bir köyde 300 hane, 400 hane hırakılıyorsa ben de buna razıyım. Tekrar bir Arnavutluk bir tüfenkli karşımıza çıkmamak için onları köy köy dağıttığımız gibi bunları da dağıtmalıyız. (Doğru sesleri) Bunların kâşanelerini, bunların yurtlarını tetik edecek olursak bunlar birer ihşanî şahane mütebededir ve bunlar çakıya yurdu da olmuştur. İşte Bolu havalisi: tekmil geçitlerin başında Abaze ve Çerkezlerdir ve bu geçitleri tutmuşlar. Bunlarda bir akide vardır. Türkün malî Çerkez belalidir. (O sesleri) Ve hen oraya gittiğim vakitte dedim ki:

MÜSEYİN HAYRİ BEY (Dersim) — Bir millet namına hurada siz söylenmez. Reis Bey mütelî karıştırmayınız.

REİS Sadece..

ABDİN BEY (Devamla) - Bunların içinde müstesnalı vardır. Bunların içinde namuslu büyük şahsiyetler yok değildir. Fakat arkadaşlar rica ederim bunların fevkalâde istisnası hakikaten bu biçare Türkü, biçare namuskâr ve hakikaten faziletkâr olan Türkü, ifgat eden bu gibi şahsiyetlerdir. İşte efendiler; İstanbul'da; Rumelili olan bir şahıs; kahbe bir şahıs sokulmuş polis Müdürü Umumişi olmuştur. (Nerede seleri) Ve evval mezalim yapmıştır. (Kimdir sesleri) Tahsin; Efendiler; ben kendime ait olanları çektiğim ve makul söylediğim gibi diğerlerini de söylemeği vicdanım bana emreder. Bu Türkün.. bu

biçare kağnıcının halasını arzu edenler, bunları ec melidirlir. Her halde izmihlal, inkıraz bulmalıdır ve yahut bunları ayı gibi dişlerini, tırnaklarını kesmeli ondan sonra oyna pehlivan demeli (Alkışlar) (Handeler) Yoksa haşka türlü imkân haricindedir arkadaşlar.

CELÂL NURİ BEY (Gelibolu) — Reis Rey; biraz yavaş süylesin dışarıdan iştiliyor.

ABDİN BEY (Devanla) — Celâl Nuri Bey ben sana bir söz söylerim. Cevabını senelerce düşünürsün, bulamazsın.

CELÂL NURİ BEY (Gelibolu) — Efendim mu talaasına itiraz etmedim. Dışarıdan duyuluyor dedim.

ABDİN BEY (Devanla) — Nereden duyulur sa duyulsun. Hamdederim ki; sana duyurdum da getirdim, oradaki Fransızın yanından (Devam sesleri) İşte arkadaşlar, vicdanı âli, temiz ve pâk ve bu sakafın altında cidden Türkün felâketini sürura tebdil etmeğe cehdeden siz arkadaşlarımız düşününüz. Eğer istiklâl mahkemesi lâzımsa ve hakikaten bize bundan gayri kimse nafi teşkilât olamıyorsa, bir saat evvel gönderelim. Her vakit dönüp donup de dolap gibi karşımıza çıkmasın. Fakat ben doğrudan doğruya hükümetin böyle bir teklifi kanunî yapıp böyle üçmel ve cemiyet halinde bulunan eşhas kim olursa olsun dağıtılmak ve doğrudan doğruya tekeri teker olurlarsa n vakit hükümeti iş görebilir. Eğer hükümet bunu yapmıyorsa rica ederim çekilsin beyahut; çekilsin be. Bir parça da rica ederim insaf etsin. Her kim dairesi intihabiyesinden gelirse ben soyuldum. Beriki soyulmuş, obirisi, bilmem ne olmuş, obiri katledilmiş, haksızlık olmuş, hâlâ dinlemiyor (Mencügöyün tanburen piyuyet) (Handeler) En son nicam, bu hususta en son bir celsei hafiyemiz olsun bu arkadaşlar. Kağnıcıya merhem olalım arkadaşlar.

NECİP BEY (Eriğrul) — Efendim mesele gayet mühimdir. Bu meseleyi esaslı bir surette halletmek ve bir karar vermek lâzımdır rica ederim. Ben denizin kanaatimce mesafî milliye ve vataniyede yalnız zekâ, irfan, husnû niyet kâfi değildir. Bunda millî ve örfî meseleler vardır. Şahsen çok kıymetli, çok dahi, hamiyetli, irfanlı insanlar olabilir. Fakat devletin siyaseti umumiyesini kavrayamaz; ihtiyacatı umumiyesini ihata edemez. Maruzatımı iki satırlık bir mazî mısâl ile ispat edeceğim. Belki yanlıştir. Ben o kanaatleyim ve doğrudur. Bir Sokullu Mehmet Paşa vardır. Veziri maali. Bunu hepimiz biliriz. Ondan evvel bir de Sultan Selim vardı. Bu devlete bir üstikameti umumiyeye vazetmiştir. Teşkilâtında daima

bunu tatbik ediyordu. Zamanında Sokullu çok hâkîm, çok hükümet adamı bir recül olarak tanınmıştı. Şarka ait muharebeler hakkında bu ne diyordu? Arada Kürdistan dağları vardır ve bir çok mezahım vardır falan diye Şark zafenine âleyhdar olan bu adam zavallı ihtiyar Kanunî'yi Viyana surlarında öldürmüştu. Viyana seferi yapmakta faille görüyor. Şarka sefer yapmağı biluzunu görüyordu. İşte bu adam çunku deşirme çocuğu idi. Bu milletin, bu devletin siyaseti umumiyesini tayin edememişti.

AKR MEBLUS — Sırp idi.

NECİP BEY (Devanla) — İşte bunun şahsi dehası, iktidarı kâfi gelmemiştir. Belki zamanının adamı olmuştur. Fakat devlet adamı olamamıştır ve hükümetin siyasetini kavrayamamıştır. Şahsen çok zeki, çok hamiyetli, benim kadar bu millete merbut, milletin yükselmesini arzu eder, adamlar olabilir. Fakat herkes mensup olduğu kavme muhabbetli olmak kabul değildir. Bir mısâl arz edeyim, meselâ İzmir'de yakında bir jandarma kumandanı vardı. Şimdi kaldırılmış olduğunu iştiliyorum. Rüştü Bey namında bir adam, İsmet bizim livaya yakındır bilvesiyle ora ahâlisinin hazırlarıyla temasta bulunmuştum. Bazi şikâyetler iştiltim. Diyolar ki; Jandarma Kumandanı Cerkez, jandarma zabitanından bir kısmı Cerkez, orada bir de Laz'la Cerkez davası vardır. Arada Türkler eziliyor. Bunu bilmunasebe Jandarma Üstüm Kumandanına köyledim. Bu adam gayet hamiyetlidir. Şurada hırada bulunmuş, zannederim İstanbul'da da bulunmuştur. Falan yerde hizmet etmiş tir dedi kabul ettim. Fakat bunun şahsı kıymetli, hamiyetli kâfi gelmiyor arkadaşlar. Bu mutlaka irki rahasiyle, kavmi merbutiyetleri tesiriyle o canıye lâzım gelen muameleyi tatbik edemiyor. Şüphesiz insan mensup olduğu kavme fazla itimat eder ve belki haklıdır. Fakat kâideci umumiyeye olarak bunu kabul ederim ki; (Türke Türkten maadasi acımaz.) Acıyanlar vardır, istisnaları vardır. Fakat şahsen zararları dokunuyor. Onun için esas huçur. Biltassa zabta tesiratinin tasrih etmek lâzımdır. Bugün adliye, zabita, polis - bu açık bir hakikattir. Cerkez ve Arnavutlar elindedir.

Adliye, zabita, polis - bu acı bir hakikattir. Arnavut ve Cerkezdir. Efendim, içimizde Türk olmayan arkadaşlar benim kadar hamiyetlidir. Bunu kabul ederim ve ben şüphe etmem. Jaha fazla sedakâr dî bunu da kabul ederim. Fakat darılmasınlar; bunu teslim etsinler ki kendilerinden mazarrat gelmez, faide gelir. Fakat dolayısıyla her hangi bir Arnavut'a

bir Çerkez'e itimat edemiyoruz. Bu mesele zarar getirir - etrafa fena muzıklar serper - bunları dolay...

DURSUN REY (Çorum) — İşte Dahiliye Vekâleti.

NECİP BEY (Devamla) — Ben bu kanaatini rica ederim bu kanaatini yanlışla tabii bir arkadaşınızım. Yanlış kanaat taşımaktan dolayı günahkâr oldumsa muarız arkadaşlarımızı bu kanaatini tashih buyursunlar.

REFİK ŞEVKET REY (Saruhan) — Efendim, bendeniz ile bilhassa Yunanlılar tarafından yakılmak ve yıkılmak ve şenaaatın emvali yapılmak ve hakikaten harap olan ve harabeler içerisinde müstesna bir şekil irae eden daire intihabiyemün hüün kazalarını ve ekseri köylerini, nahiyelerini gezdim. Bütün arkadaşlarımız malumatı umumiyeye sahipleri oldukları için huraya gelip gelmez heyanatta bulunmadılar. Şurada ce-reyan eden müzakereatta, bilhassa Bısrî Bey biraderimizin temas ettiği bir noktayı şöyle hulâsa edeyim.

Kesif bir halk vardır. Bu halkın endişesi kendilerine düşman varken, düşmanla birleşerek fenalık edenlerden intikam olmaktır. Edilen endişe hüdur. Ana dediler ki; sen bize nutuk söylüyorsun ama, bunlar yine bizim karşımızda geçecekler midir? Yolunda izharı endişede bulundular. Buraya geldiğim zaman anladım ki hakikaten Meclis Âli bu vaziyeti nazarı iğbare almış ve istiklâl mahakimini teşkil ve izama karar vermiş. O halde hendenizce de matlup hâsil olmuş. İstiklâl mahkemeleri meselesinin ehemniyetini istiklâl mahkemelerinin aleyhinde bulunduğunu bildiğini Hüseyin Avni Bey'e de affi âlterine güvenerek bir telgraf çekmiştim. Fakat ben huraya gelince anladım ki Hüseyin Avni Bey'e uradan verdiğimiz telgraflar tebdili kanaatını bile mucip olmamış ve kendileri yine istiklâl mahkemeleri aleyhindeki nokta nazarında sebat etmiş. Diğer arkadaşlarımızla birlikte bu müşkilâti ıktihâs etmek için bir ruzmanide bulunan istiklâl mahakimini meselesini takip ederken emvali metrukeye ait maddeler müferideyi kendileriyle beraber Adliye Encümeninde tespit ettik. Mesele hali tabiiyesinde gulfüyor. Çünkü haini vatanlar vardır. Bu haini vatanlar düşmanlarla teşriki mesai etmiştir. İstiklâl mahkemeleri lâzımdır. Çünkü emvali metruke meselesinde kanun buna müsait olmadığı için bir maddeler müferide yapmak lâzımdır, denildi. O da ihzar edildi. Zannederim ki bir Perşembe günü idi veya Çarşamba günü idi, maalesef arkadaşlar tekrar, tekrar söylüyorum. Maalesef yine söyleyeyim. Mahkâmı Riyasete mi vepahu; umumiyeye teamliliinde mi

diyeyim, muntazam bir usul ve nizamı cari olmadı için falan gün başlamak üzere Adliye Encümeninde ihzar edilen o maddeleri maalesef bilmem dört yuz maddelik ruzmanesinin içine gümüldü ve intihap hakkındaki karar da mevkiî tathika konulmadı. Malumu âlinizdir ki intihaba müteallik her mesele evrakı vadeyi müteakip mevkiî tathika koymak muamelât ve nizamı icabatındandır. Bu olmadı, istiklâl mahkemeleri intihabatı da icra edilmedi. İntaç edilen o maddeler müferidede bundan dolayıdır ki maraz geçmedi. Tedaviyine tedbir bulamadık. Ben sonra geldim Heyeti Umumiyyeden rica ettim. Malumu âliniz usuller çıkardık. Bidat diyeceğim - Meclis bidati diyeceğim - çünkü gün hararetle müzakeresine başladığımız bir meseleyi ertesi gün birisi gelip bir teklif veriyor. Haydi teklifim ona başlıyoruz, çünkü karar unutuluyor, bidat vaki oluyor. Heyeti Umumiyyeye teklif ettim. Dedim ki; efendiler bu kanun müzakere edilerek kabul edildi. Rica ederim intihabat da yapılsın, dedim. Kabul olunmadı. Kabul olunan bir meseleyi ikinci defa mevzuubahis etmeye bendenizin yüzüm kızırır. Doğrusu bendenizin yüzüm kızardı, yapmadım. Fakat şunu da itraf edeyim ki her şeye tercih müzakeresi takarrur etmiş bir keyfiyeti intaç etmek için nizamnamemizde sarahat vardır. Ayrıca bir karar daha alınmaya lüzum yoktur. Bısrî Beyin, Ragıp Beyin bahsettiği gibi bu esas olsun. Bendenizce bu hususta karar ve sair meselesi yoktur. Hiyaneti valahiye cürriyetleri, casusluk ve düşmanla teşriki mesai etmek ve emlakî metruke gibi üç mesele ile işgal etmek üzere - çünkü Meclis istiklâl mahakiminin vazifelerini respt etmiştir - istiklâl mahkemeleri gönderilirse ve bunların diğer vazifeleri tahdit olunursa öyle zannediyim ki hakikaten adalete susayan halkın derdine çare bulunmuş olur. Bu işlerin mahakimi umumiyede yapılması meselesi hügün için belki vant değildir, doğru değildir. Çünkü henüz adam kılığında dolay teşkilâtı adliye noksanlıdır. Onun için bendeniz Heyeti Umumiyyeye şunu arz ediyorum; Meclis karar vermiştir. Vilâyati mustahlasatı emvali metrukeye hâkâlsın diye maddeler kanuniye hazırlanmıştır. Müzakere edilerek lâzım gelirken gün geçmiştir. İstiklâl mahkemeleri azası intihabatının her şeye müraccab olması lâzım gelir. Nasıl ki encümen vevare intihabatı her şeye tercih ediliyor, bunun da tercihinin karar verilmiştir. Bu heyetleri gönderelim. Adalet mi olacaktır, bir gün evvel ve bilhassa sulh konferansından evvel cezası mı verilecektir? Lâzım gelen şey bir gün evvel yapılsın. Biraz derdimize deva bulunsun. Zannederim Bısrî biraderimiz de bu fikrime iştirak

ederler. İstiklâl mahkemelerinin izamı takarrür etmiştir. Bir intihabat icrası kalmıştır. Onu yapalım bilsin.

MİHMET SÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Muhterem arkadaşlar, biliyorsunuz ki istiklâl malîa-kımı meselesi bu Meclisi Âlinizi çok işgal etti. Her dairesi intihabiyesine gidip gelen bir çok arkadaşlar vaktiyle bu lüzumu demeyan ettiler. Biz de bu lüzumu gelince beyan etmiştik. Fakat aradan uzun bir zamanın geçmesi bu gibi ve bu kabil cereame hali hazırdaki divanı harpler tarafından vaziyet edilmiş olduğundan dolayı bendeniz hemen işlerin bitmiş gibi olduğunu görüyorum. Ben, kendi dairesi intihabiyesinde bu defa gördüm ki hiyaneti harbiye ve casusluktan dolayı dokuz kişi idama mahkûm edilmiş ve infaz olunmuştur. Sonra ufak tefek kusuru olanların kimisi mahkûm edilmiş, bir kısmı da terkiyat yapılmak üzere mahalli bidayet mahkemesine verilmiş. Mahalli bidayet mahkemesi işe vaziyet etmiş. Kısmen heraat ettirmiş, yani bir şey tebeyyün etmemistir. Aşağı, yukarı işler böyledir. Emvali metruke meselesine gelince; emvali metrukenin dibi delinmiştir. Bu defa Karahisar'a gittiğimde anladım. Hep işelerin dibi delinmiş, yani içinde bir şey kalmamış, yani civa gibi içinden kaçmış. Bu, pekâlâ olarak Meclisi Âlide müzakere edilirken Maliye Vekilinin verdiği cevaptan az çok anlaşıldı. Emvali metruke meselesi de ucmuştur. Yani gidecek mahkemeler bundan sonra hava ile uğraşacaktır.

SÜKRÜ BEY (Bolu) Efendim, bendeniz, gayet kısa söyleyeceğimi. Bendenizin dairesi intihabiyem olan Bolu mülhak Düzce kazası, İstanbul - Hendek - Adapazarı Bolu üzerindedir. Burada Abaza ve Çerkezlerden mürekkep bir çok akvam vardır. Bu iki kısım kavim, ki esasen hiç bir sanatla meluf olmayan ve şekaveti kendileri için medarı teayyüs addeden bir güruhtur. Bunun için bunlar, daima rahatı ihlâl etmekten feragat etmiyorlar. Elyevm de böyledirler. Onun için bendeniz, bugün en çok Dahiliye Vekâletini alâkadar eden bu meselede Dahiliye Vekâletine salâhiyet verip de Mokren, Darıyeri bogazlarında müçtemi ve kesif bir halde iskân edilmiş olan bunlar, oradan kaldırılmadıkça o muhitin asayişinin temini gayri mümkündür. Vilâyati mustahlasanın daha acı bir şekilde bu fezahat cereyan etmektedir. Onun için rica ederim, vilâyati mustahlasaya İstiklâl Mahkemesi gönderilmesi tasavvuru düşünülürken Dahiliye Vekâletine bir salâhiyeti mahsusa verilmesi de unutulmasın. Ne yapılacaksa çaresi bulunsun. Yoksa tamamen tepeden turnağa kadar müsellağ olan on altı, on yedi

binden ibaret olan bu halk ekseriyeti kahiresi kırk bin nüfusa halîğ olan Türke galebe ediyor. Çünkü ellerinden silâhi alınmamıştır; demenmiştir ki. İsyân dolayısıyla Türkün elinde birinin silâh ve çakı kalmamıştır. Tamamen alınmıştır. Fakat onların ne çokısı ve ne de bir silâhi alınmamıştır. Binaenaleyh bu vaziyette ora halkı da gayet fecî bir hal içindedir.

MİHMET BEY (Kâğırı) — Bunlar kimdir?

SÜKRÜ BEY (Devamla) — Abaza, Çerkez Bunlar da onyedi bin kişiden ibarettir. Kırk bin Türke galebe ediyor. Bu hususta bendeniz diyorum ki Dahiliye Vekâletine iyice bir salâhiyet vermeli bunları iki geçitten uzaklaştırmalıdır. Geçen gün yine dairesi intihabiyemden aldığı malumata göre yirmi otuz hayvanı birden sürmek suretiyle götürüyorlar. Onun için buna çare olmak üzere bu noktanın unutulmaması rica ederim.

DURRAN BEY (Çorum) — Necip Bey biraderiniz memleketimizin burlardan beri devanı eden en pekli noktasına temas ettiler. Bu suretle verdikleri zabandan dolayı kendilerine teşekkür edecekleri. Efendiler ben yalnız uzun uzadıya tarihi bir malumat vermeyeceğim. Geçen sene hatırlardadır ki katil İlyas namında bir şakiyi affettik ve bu da Dahiliye Vekâletinin musırrane teklifi üzerine oldu. Binaenaleyh o kanunla af tarihine kadar cinayet vukuatlarından bahsedemeyeceğini. Efendiler; bu affedildi, katiyen kasabaya gelmedi. Yeti, sekiz çadır ve Kumlar da dahil olduğu halde sekiz on şerik ile bir yaylaya oturdu. Yani bir amıyazlı çakı nomını aldı. Falan köye haber gönderiyor. Elli köyün göndersinler. Toplanıyor geliyor, heş yüz köyün göndersinler diyor geliyor, huğday isterse gönderiliyor. Hulûsa istediğini biçare köylüye yapıyor. Bu böyle şekavetten mahsun olarak şekavet icra ederken oraya bilmem ne sebeple Dahiliye Vekâleti Rasım Canpolat Beyin bir olay suvari jantarnia göndermesine bir mana vermiyorum. Bu olayın merkezi Sungurlu'dadır. Biz o muntikadan gidip güldükçe uğradığımız köylerde temas ettiğimiz ahali bu katil İlyas'ın bu suretle yaptığı şekavetten uski, pekli bahşenler ve Alanikli katiyesi ahali diyor ki bizden iki yüz yarım arpa istedi verdik. Bendeniz bu vaziyeti mutasarrıflığa bildirdim ve burada da Dahiliye Müsteşarlığına anlattım. Gidip gelirken orada bulunan Jandarma Kumandanı Rasım ve Canpolat beylere nicşeyi böyle anlatırken cevaben hayır efendim katil İlyas evliya gibi hatta Hükûmete muavenet ediyor dediler. Binaenaleyh efendiler bu şekavet bu suretle devam ediyor ve sonra Allah

razı olsun ki gayri köylüler bu suretle yapılan şekavete tahammül edemediler. Bir köye haber göndermiş yüz ve iki yüz banknot istemiş. Onlar cevaben demişler ki gelsin akşamleyin paranızı alsın, gücünüzün demişler. Katil İlyas ve bir kaç serisi üç gün orada öldürülüyor. İşte efendiler Rasim ve Çanpınar katil İlyas'ın hançesidir. Necip Rey biraderimizin buyurduğu malumu âbuz umuru maliye ve millette mesul yerinde bulunan mullaka yüksek hırs ilmi irfan salihî ihmâsı şart değildir. İcahatı mahalliyeye tevlik hareket edecek insanlar lâzımdır. Eğer katil İlyas'ın cevelan-gâhı şekaveti olan yerlerde ciddi bir jandarma müessesesi olsaydı o meydana gelmez ve büyütmezlerdi. İmha edilirdi. Binaenaleyh bu mesele pek mühim bir noktadır bu nokta etrafında Hükümet gayet samimi

ve ciddi bir surette tathirat ve dezenfekte yapmalıdır.

REİS — Efendim müzakerenin kifayeti hakkında bir taktir var. Reyi âlinuze vazedoceğim. Müzakereyi kâfi görenler lütfen ellerini kaldırsın. Müzakere kâfi görülmüştür.

Riyaseti Cenkleye

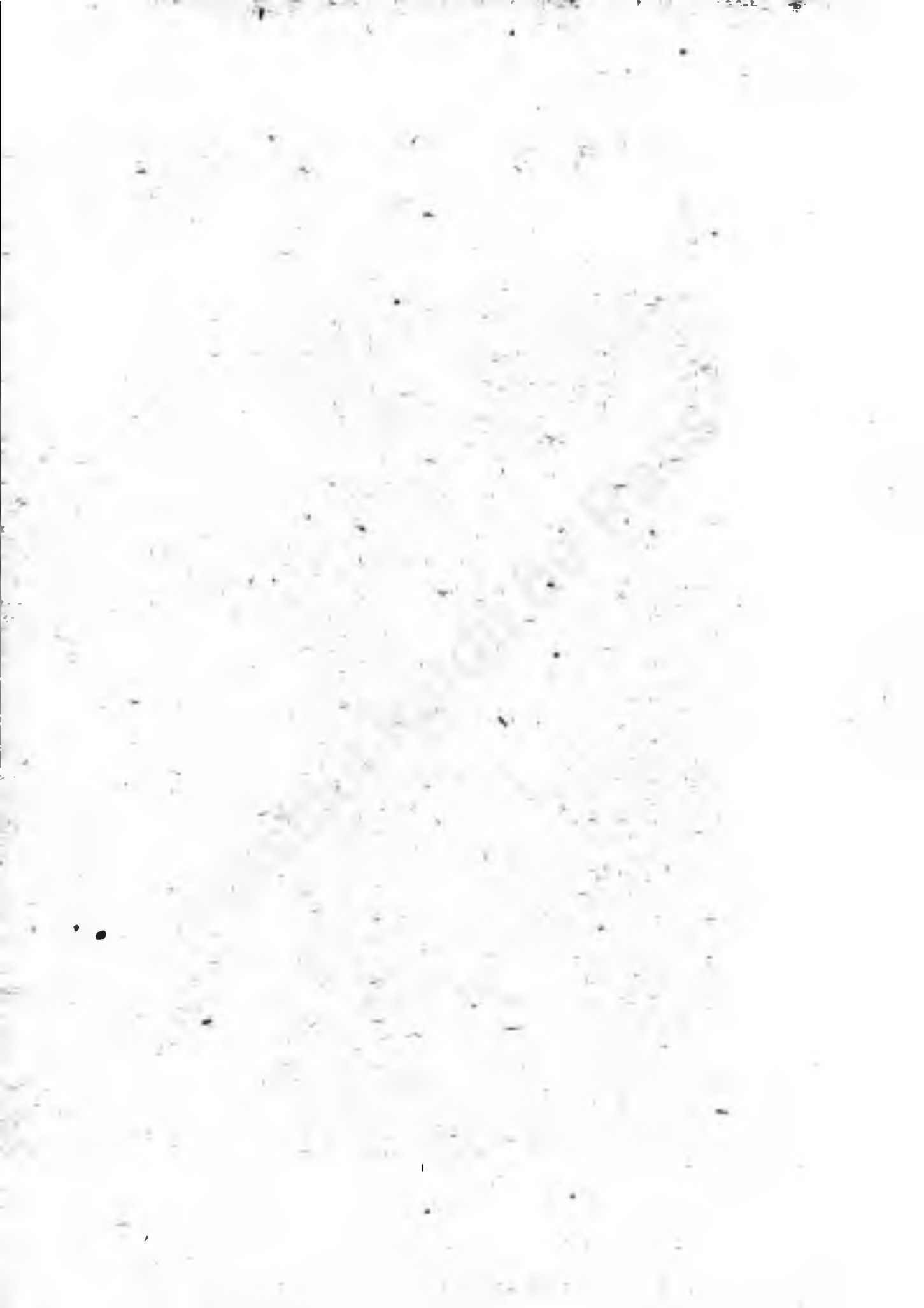
Müzakere kâfidir. İstiklâl mahkemelerine aza in-tihap edilmek üzere rużnameyi müzakereye geçilmesi ni teklif ederim.

20 Kâounusani 1339

Diyaribekir Mebusu

Hacı Şükrü

REİS — Efendim taktiri kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. Kabul edilmiştir.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

25 Kânunusâni 1338 (1923)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABİK HULÂSASI	1220
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	1220
1. — <i>Lozan Konferansı ve Avrupa vaziyeti hazırası hakkında müzakere.</i>	1220:1229
2. — <i>Biga Mebusu Mehmet, Bursa Mebusu Operatör Emin ve Canik Mebusu Süleyman Beylerin masuniyeti teşriyelerinin ref'i hakkında İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti tezkere- si.</i>	1229:1234

Cilt : 26

180 nci İmtihân, 2 nci Celse

YÜZ SEKSENİNCİ İNKAT

25 Kânunusani 1339 Perşembe

İKİNCİ CELSE

Açılma Saati : 2.55 (sonra)

REİS : Reisisürü Abi Fuat Paşa Hazretleri.

KÂTİPLER : Hüda Bey (Van), Süleyman Sırrı Bey (Yozgat).

REİS — Efendim celseyi açıyorum.

Celse hafiye akdi hususunda Hüseyin Rauf Beyefendi söz talebinde bulundular. Kendilerini kürsüye davet ediyorum.

HÜSEYİN RAUF BEY (Hariciye Vekâleti Vekili) (Sivas) — Efendim; Lozan'daki müzakeratin dahtı okuduğu son safhayı ve bugün Hariciye Vekâleti

nizin Avrupa'da memleketerle temasının derecesini, bizim görebildiğimiz kadar Avrupa vaziyeti hazırladığını Heyeti Aliyenize arz etmediği bugünün icabı zaruriyetinden telakki ediyorum ve bunu rica ediyorum.

REİS — Efendim; celse hafiye kabul edenler ellenni kaldırsın. Kabul edilmiştir. Zabıtı sabık hülâsası okunacak.

1. — ZAPTI SAKLIK İTULÂSASI

YÜZ YETMİŞ YEDİNCİ İNKAT

21 Kânunusani 1339 Cumartesi

İKİNCİ CELSE

İkinci Reis Vekili Musa Kâzım Efendi Hazretlerinin tahtı Riyasetlerinde bilimikâl zahtı sabık hülâsası kuraat ve aynen kabul olundu. Elcezire cephesi muntıkasında bir istiklâl mahkemesi teşkili hakkındaki tezkere müzakere olunarak müzakere kâfi görüldükten sonra tenefüs için celse tatil olundu.

ÜÇÜNCÜ CELSE (Hafi)

Musa Kâzım Efendi Hazretlerinin tahtı Riyasetlerinde bilimikâl istiklâl mahkemesi hakkındaki teklif bir iki gün zarfında tade edilmek üzere Müdafisi Milliyeye Vekâletince talep edilmele talebi mezkûr tayını esamî ile reyeye konularak 65 rey, 3 müstakıfı karşı 105 reyile kabul edildi. Karesi Mebusu

Nasri Beyle Abdülgafur Efendinin memaliki muhtahı ahalî hakkında celse hafiye müzakere açılmasına dair takrirleri dahi kabul olunarak müzakereye devam olunduktan ve kâfi görüldükten sonra evvelce kabul edilen kanun mucibince istiklâl mahkemesi intihabatının pazartesi günü icrası karargir oldu ve celse aleniyeye geçildi.

Reis
İkinci Reisvekili
Musa Kâzım

Kâtip
Yozgat
Süleyman Sırrı

Kâtip
Mardin
İbrahim

REİS — Efendim; bu bahda söz isteyen var mı? (Hayır sesleri) Zabıtı sabık aynen kabul edilmiştir. Söz Rauf Beyindir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Lozan Konferansı ve Avrupa vaziyeti hazırlaması hakkında müzakere.

REİS — Söz Rauf Beyefendinin. Buyurun Efendim.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Efendim; son aldığımız telgraflar konferansta Musul'un hangi tarafa ait olması noktasında cereyan eden müzakereat şimdiye kadar konf-

ransın geçirdiği müzakeratin en had çekimini göstermiştir. Bugün inkita yoktur. Fakat murahhaslarımız Musul'un bize ait olduğunu ve lüzumunda bunu arıya da müraazatla ispat edecekleri ifadelerine karşı Lord Gürzon bunun Irak'a her halde kendilerine ait olduğunu müsrane talep etmişlerdir. Netice; Lord Gürzon mesalenin Cemiyeti Akvama havalesini talep ediyor, murahhaslarımız bunu reddediyor. Vaziyetin

bugünkü mertebesi bu olduktan sonra müsadereye vaziyeti umumiyası hariciye hakkınıla bazı maruzatta bulunayım Zannediyorum ve binnetice tezahür edecek ki Ahaha hamdül senalar olsun milletimiz vâdetti tamme ile müteharriktir, ordumuz en kuvvetli bir ordudur, hakkımız en yüksek haklardandır. Eminiyetle akibete intizar edebiliriz.

Efendim, bir kere hemcivarımız olan devletlerle münasabatımızı telhisen arz edeyim. Sovyet hükümetiyle Moskova'da akdettiğimiz mahimumuz olan muhademet muahedesiyle iki millet ve devlet arasında şimdiye kadar cari olan münasabattı dostane - kilyevel cereyan etmekle ve devamı etmektedir. Moskova muahedesinin müremmimni olarak akdedilen teare: mukavdenamesinde bir noktada tarafeyn nükatı nazarını telkik etmekle bulunmuştur. Bu komisyo ve dost milletin Lozan'daki murahhasatı da evvelce de bu vesile ile arz ettiğimi gibi bizim murahhasatla gayet sula temaslarda ve her an müdaveleci efkardadır.

İrana gelince; mahimumu âlinizdir ki bundan bir zaman evvel Türkiye Büyük Millet Meclisi, Hükümeti nezdine murahhası fevkalâde safarıyla İran hükümeti bir zatı memur emişti. Burada bir müddet oturduktan sonra İstanbul idaresinin hükümetimize iftariisi altın gopniyesini müteakip bir şekil hasıl oldu. İstanbul'da bir sefirleri vardır. Burada bir fevkalâde memurları vardı. Bunun cevabları hükümetimizde müvafak gördüğünü zannediyoruz. Burada bulunan zat İstanbul idaresiyle avdet etti. İstanbul sefirinin hükümeti Osmanlıya nezdine sefir tayin edildiğini müteakip bir telgrafname aldı. Bunda zannedik ki zikrî olmaktadır. Telgrafta dedi ki: Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti nezdine memur tayin olduğunuz fakat zatı kemali memnuniyetle görürüz ve keahisine şöyle müzaheret ediyor. Böyle müzaheret ediniz dedi ki. Hükümetine mesuru gönüleriylorlar münasabatımız dostanedir.

Balkan hükümeti vaziyeti siyasiyelerine gelince; Romanya mahimumu âliniz Ucsarabıya üzerinden bir tarazuz ihtimaline karşı mütevalifdir ve her an mütevalifdir. Bundan başka dahilde fevkalâde siyasiyenin bir kısmının mahimumu ihtilâl emenek hususundaki marazları dolayısıyla Romanya hükümeti meşgul bulunmuştur. Romanya ile hükümetimizin münasabattı işide edilmemişdir. Her iki taraf da Lozan konferansını alacağı neticeye göre vaziyetlerini tespit edecektir. Bizim vaziyetimiz herhalde öyle zannediyoruz bizim noktaî nazarımız biran evvel bir memur bulundurmak olmakla beraber vaziyetimiz nezakatli. nûlge İstanbul hükümetinin tabii olduğu usulferi usasından reddetmiş bulunmamız tesrar kunoşması şabettiriyor.

En iyi bir şekli düşünmüyorsunuz ve İnşallah o zaman He yet: Alınız arz ederiz.

Bulgaristan'a gelince; mahimumu âlinizdir ki: Son zamanlarda bugün mevkiî ikidarda bulunan ve çiftçi hükümeti namını taşıyan İstanbulski hükümetinin aleyhine karşı hafı ve celi tent hat ve teşkilatı vardır. Bihassa Makedonya'lılar cemiyetinin bu hareketin re'isikârında hululması; Makedonya'lılar cemiyetinin durüst taarruzları; bugün re'ülkârında hulunan Bulgar hükümetine; bihakkın endişeye düşürdüğünü hus ediyoruz. Ve son Bulgar Dahiliye Nazirinin istifası da bundan mütevellittir. Bulgarlar, mahimumu âliniz Ucsarabıya bir mahrem ihtiyacında olduklarını iddia ediyorlar. Lozan'a göndördikleri murahhasatıyla bu vaziyeti bulgar cimege çalışıyorlar. Mahimumu âliniz o mahrem üzerinde de biliyorsunuz. Yunanlılar vardır. Bu münasabattı aralarında her halde muhademetten başka bir şey vardır.

Sırbistan hükümetine gelince; Arkadaşlar, esasen kendisinden daha müteakip milletleri havzai hükümetine almakla büyüldüğü kanaatinde olan Sırbistan dahilinde bir çok büyük teşkilat vardır. Kabinesinde bulunan iki müstakim nazirin istifaları halinde her an zayıf bir hükümetle idareci umur edebilecekleri husulü filan vaki olarak tezahür olmuşdur. (Yüksek söyle sesleri) Efendim endişe ediyorum. Bazan fazla söylüyorum arkadaşlarım nazarı dükkanımı ocl hehtiler şokataca işliyor diye.

Bundan başka son aldığımız mahumata nazaran Sırbistan her halde Selanik Emranını bir nam ve şekilde elde cimege çalışıyor ve gazetelere kadar intikal eden Sırbistan sefirlerliği meselesi vardır. Tevlik etmek, henüz detaylarını müstakim tespit tayin edemedik. Sırbistanın Yunanistan aleyhine bir intizar vaziyetinde olduğu anlaşılır.

Yunanistan'a gelince; arkadaşlar biliyorsunuz; teşkil ettiği ihtilâl cemiyetlerinin denize sürabildiği kadınları büyük göneler her halde gerek komiser ve gerek keyfiyet iftiharıyla Anadolu ordularından yüksek olmaması bizim gelen farkalarını garbi Trakya'ya getirmiş ve bununda gandi Trakya'ya elde tutmağa ve İngilizlerin arzusuına nazaran icabında bir alou tehdi olmağa çalışıyor.

Bu hususda hükümetimizin namımız icra emiği teşebbüsâtı ile gazetelerde mahum geldiği kadar anlamış ve görmüşüzdür. Vazih ve sarı cevap istedik. Dün müncisiller işlinde olup hükümetlerinden alacakları talimat üzerine cevap verocaklarını bildiriler. Henüz cevap alamadık.

Fransa hakkındaki malumatımız, malumu âleri Fransuzların - eğer hafızamda aktanmıyorsa - senelik bütçelerinde (10) milyar frank kadar bir açıkları vardır. Bu açık kendi düşünceleri noktai nazarında henhalde Versay muahedesinin icabatına göre Almanlardan alacakları tamirat bedeliyle kapanabilecek bir açıktır denubilir. Alman'ların bunu tetkiye edememeleri, kısmen etmek istememeleri zihvalin icabatı Fransa bunu vesaiti sulhiye ile müzakere ile istihsal edememi 'Bugüne kadar - Versay muahedesinden bugüne kadar Resikâra gelen hükümetler daima ve daima bu noktayı halletmek vadiyle mekkin âkîdara geldiler. Fakat muvaffak olamadılar. Bu noktayı tatmin edememek yüzünden tutunamadılar, çekilmeye mecbur oldular. Binneticce, Mösşü Puankare resikâre geldi. Kendisi esasen mütarakenin âkîdinde resicumdur olmakla beraber bu - tarzı halle aleyhdar olmakla tanınmış olan Mösşü Puankare meselemin ballını taahhüt etti ve işe başladı. Bilyorsunuz evvelâ, Londra'da bir içtima oldu. Londra'daki içtimada; İtalya, Fransa, İngiltere bayvekilleri buluştular. Müzakeranın neticesinde, İtalya Fransa'ya tarafdar olmasına rağmen İngiltere muhalif tarzına düştü ve karar veremediler bilâhare kânunusanının âkîdinde içtima etmek üzere - vaziyeti son defa Pariste son safhasını bir daha nazarı tekkikden geçirdikten sonra karar almak mütalaaıyla ayrıldılar. Kânunusanının âkîdinde Pariste içtima ettiler. Müzakeralarının neticesinde, Fransa, Belçika yekûgeriyle müttefik kalmakla beraber, İngiltere yine muhalif kaldı. İtalya müzahir oldu. Fransa bu şekle karşı münferiden hareket etmek, kömür, masouat merkezi olan Ruhr sahasının bir kısmını işgali askensu altına almak ve talep ettiği Alman'ların borcunu bu suretle istihsal etmek kararını tahtîka başladılar. Ordularıyla âleri yürütüler. Matbuatta bugün gördüğümüz vaziyet Ruhrun işgal edilmesinden ibarettir. Alman'lar buna karşı fiilen ve müxallahan mümenaat edemiyorlar. Fakat gün geçtikçe tekkâmül olmakta bulunan bir menâj hareket başlıyor. Bu suretle Fransa mülle ve hükümeti, Almanlar'dan talep ettikleri parayı tahsil edip bütçelerini tarviz edip edemiyoskleri hakkında kaçî maruzatta bulunamıyacağım, biraz ihtisasını hatırlıdır. Ancak bir hakikattir ki Fransızların bu munda da banaat emelleri bizim geliyor ki umu'n ver-giler üzerinde, yüzde muayyen miktarla tamamiyata başlamışlardır. Bu tamamiyatı tevlit eden esbapları birisi de; Fransa'nın Alman'lar aleyhine münferit hareketine karşı İngilizlerle Amerika'lılar teşkilî me-saî ettiler. Meâî teşkilât de Fransızların paralarını

düşürmeğe çalışıyor. Meseleyi bir kaç daha uzat edelim: Fransa, bu ahvale karşı arz ettiği gibi, yergilore tamamiyat yapmağa mecbur oluyor. Şu halde, ordularla hareket ve işgal suretiyle Fransızlar, emellerini istihsal edemiyorlar mıdır? Sualine henüz kavî olarak cevap veya hayır, diye cevap vermek zamanı gelmemiştir. Sonra arkadaşlar; İtalya'nın vaziyeti mesnuunuz olmuştur matbuatta manzurunuz olmuştur. Sosyalistlere ve kısmen çok sonda bulunan Sosyalistlere - iki zannederim; Bolşevik namı da alıyorlar - karşı son zamanlarda, İtalya hükümeti zaaf göstermiş diye bütün İtalyan mülle-tince bir talakki hasul olmuş. İtalya hükümetinin haricen ve dahilen halkın arzularını tatmin edememesinden bolşevikliğe mütevaccih bir istikamet alındığı endişesi ve fikri görülmüştür. Henhalde vaziyet böyle mütalaa ediliyordu. Buna karşı bir kaç seneden beri Faşist ismini alan ve gün geçtikçe teşkilâtını kuvvetle ikmal eden bir teşkilât ile bir anda hükümet devriliyor ve o suret ve programla hükümet ele alan ve hükümetin başı olan zat, Mecliste mobulara iradî nutuk ederken cefendiler; ben sizden umut almaya gelmedim, çünkü ihtiyacım yoktur, diyecek kadar bir şekli ve tarzda hükümet riyasetini almıştır.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Hâkimiyeti milliyetin teccilisi.

HÜSEYİN RAUF BEYEFENDİ (Devamla) — Bizimbi çok yüksektir. Biz içinde bulunduğumuz için, belki takdir edemiyoruz. Fakat evlâtlarmız tevlit edecektir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Sakim onlardan ders almayınız ha...

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Allah hayırlar versin.

HÜSEYİN RAUF BEYEFENDİ (Devamla) — Bu idare bîdayette hakikaten bir gençlik ve dençlik gösterdi. Fakat son zamanlarda... di... (Handeler)

İLACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakır) — Yuvarlandı... (Handeler)

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Hayır, yemidi. Ve bize dost görünüyorlar. Yuvarlanmasını temenni etmiyim. Bazı mahallerde mahsus askeri kıyafetler giünümeye başladı. Bu idareye karşı. Şu halde onun da tamamıyla müsbet bir netice vermiş. İtalya'nın vaziyeti dahiliyasına âcil bir çare olarak tezahür etmiş bir şekli olmadığı kanaatü de denizde vardır. Bundan başka İtalyan'lar son zamanlarda gerek Traiblurgarp cihetinde ve gerekse Bingazi min-

irkasında Sünusilere karşı harekâti askeriyeye mecbur olmuştur. Sünusi emareti namı altında bir emaretin de teşekkül ettiğini haber alıyoruz. (İnşallah, seneli) İtalya vaziyeti de, bizim gördüğümüz kadar bakılınca, böyle olduğu anlaşılıyor.

Almanya'ya gelince: Almanya'da askerliğe karşı şiddetli bir adavet ve bilhassa emniyetsizlik hükümlerine idi. Bugün Almanlar, bu emniyetsizliklerinin cezasını çekiyorlar olundları.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Değne, çöksin..

HÜSEYİN RAUF BEYEFENDİ (Devamı) —

Bosyalist bir teşkilâtın hükümetiyle idare edilen Almanya, Fransızların ihtacını karşısında, şimdiye kadar takındıkları vaziyet ve hareket askerinin eline, Prusyalıların eline geçmesine de, ondan başka şerh düşüncüm, dedi Almanlar, daima zayıf bir vaziyette; daima itaatkâr bir şekilde kalmışlardır. Bugün de bu endişe yüzünden kati ve millî bir teşkilâtın hareket edebilecek bir halde olmadığı anlaşılıyor.

Musellehan mukavetini idare edebilecek askerî cemiyetlerinin de, böyle bir hareketi yüzde bir nispetindeki bir umut muvaffakiyetiyle bu işi başarabilecek bir mevkiide olmadıkları anlaşılıyor. Şu halde mukarrerata itaat, taarruzlara muvafakat, hülâsa mustakil bir milletin tahammül etmemesi lâzım gelen evza mütaahhamil bir vaziyet almışlardır. İngiltere'ye gelince; amele bühranı... Milyonlara balığ olan amelelerdeki işsizlik yüzünden aç kalmış, vergilere zammiyat ve buna ahalinin tahammül edememesi gibi bühranlar vardır. Son günlerde Bolşevik teşkilâtının da iştirak ettiği büyük mitingler vardır. Hükümetten mısırın ve biran evvel parlamentoya iştirak davet edilmesini teklif ediyorlar.

Amelelerin murahhasları Lozan'da heyeti murahhasımıza gelip sureti mahremenede müracaat ederek bir itilâf akdini teklif ediyorlar. İnkita vaki olursa sulh yapmağa bizim teşkilâtımız sayesinde muvaffak olur muyuz? Dediler. İsmet Paşanın verdiği cevap: «Ben buraya sulh yapmağa geldim o hususta sahibi kelâm ve salâhiyet değilim.» der ibaret olup onları kade etmiştir.

Bundan anlamayın, ki düşmanlarımız felâket içerisinde. Böyle tasavvur buyurmayın ve düşmanlarımızı hiç bir zaman zayıf ve perişan görmeyelim. Onları daima kavi görelim. Bendeniz kanaat şahsiyemi zatî âlileri de mübasip görür, bu marızatımdan sonra Lozan'da cereyan eden müzakerata bahsü intikal ettirsek demince son kademesine arz ettiğim Musul meselesindeki vaziyet şu suretle cereyan etmiş-

tir. Malumu âliniz günlerden beri devam eden müzakerat ve münakaşat, evvelce bir kere daha tasvire çalıştığım gibi, keçil taarruzu şeklinde, mübasımlarımızın noktasına taarruz şeklinde tebarüz etti.

Murahhaslarımız da her noktada ve aouda ve en kavi bir surette karşılamışlar ve mukabil taarruzlarıyla tevkil etmişler, orada bırakmışlar, diğer noktalara geçmişlerdir. İngilizler ve bilhassa Lor Gürzon'un teknil müzakeratta takip ettiği siyasal manevrasının esasını şöyle ifade edebilirim: Kendileri için istihsalini elzem addettiği mesaili daima tebar etmiştir. Daima nazikâne muamele etmiştir. Her zaman hususi surette görüşürmek istemiştir. İkinci derecede başlayarak biricilere geçmiştir ve fakat ekseriya mükâtebe suretiyle yapmıştır. Fakat kendilerinin olmasıa şiddetle taraftar oldukları bir kusur mesailde, bize dost tanınmış olan cihan efkân ummiyesini çevirmeye çalışmışlardır.

Fransızlar ve İtalyanlar kendi murahhaslarına söylemişler ve onlara ısrar ettirmişlerdir. Adli kapitülasyonlar, mali kapitülasyonlar vesaire ve fakat kendilerinin istihsalini elzem gördükleri mevada gelince öyle bir hazırlık yapmışlardır, ki o meseleyi teknil mütteliklerinin meselesi yapmışlardır ve müttelik bize taarruz etmek imkânını istihsal etmişlerdir. Gürzon'ua mahareti en büyük mahareti bu noktada tebarüz ediyor. Adli kapitülasyonlarda Fransa murahhasları son derece aoudane ve bazen müteccirane, müteccavizane etvarda bulunmak suretiyle bugüne kadar iddialarını idame ettiregelmektedirler. Mali komisyonlarda ve mali mesailde evvelce arz ettiğimi zaoodiyonim şimdiye kadar muahede metninde ne derç edilmiştir denürse bir madde dercedilmiştir o da muahedenin metnine mali kapitülasyonlar mülgadır diye bir fıkra konması tesip edilmiştir. Buna karşı bu tali komisyon bir intikal devresi talep ediyorlar. İki sene devam etsin, üç sene devam etsin, beş sene devam etsin. Böyle senelerle pazarlık ediyorlar. Bu müddet zarfında şöyle olsun, böyle olsun. Muahedeye dercedilecek böyle bir devreyi kabul etmiyoruz. Bunun için kifayetsiz değişmiş diğer bir kapitülasyon olduğunu görüyoruz. Bunun üzerine bugün bir şekil hasıl olmuştur. Müsalabanameden ayrı olarak ve ticaret mukavelesi mahiyetinde mütteliklerle bir itilâfname yapmak ve ticaret mukavelesi akdeder gibi akdetmek ve bu suretle mali kapitülasyonları peklen ve ölen ortadan kaldırmak suretidir.

Murahhaslarımız bu tarikden uğraşıyorlar ve muvaffak olmak ihtimâli mevcuttur. Adli kapitül-

tasarılar meselesinde mahakirde kendilerinin behemehal hükümlerinin bulunması istiyorlar, biz reddediyoruz. Amerikalılar da tasdik ediyorlar ve onlara da ısrar ettiriyorlar. Biz reddediyoruz. Çarpılarak da İtalyanlar bu nokta üzerinde musındırlar. En ziyade ileriye giden İtalyanlardır. Cierak mali kapitülasyonlarda gerek adli kapitülasyonlarda İngilizler bariz olarak ortaya atılmamışlardır. Bizim hassas olduğumuz ve her zaman bağıra, bağıra, ilân ettiğimiz kapitülasyonlar meselesinde çehrelerini göstermemişlerdir. Daima umumî nazara arz çehre eden Fransızlar ve onlardan sonra İtalyanlar olmuştur.

İBRAHİM BEY (Mardin) — Münasibatımız nasıldır efendim?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Arz ettim efendim, söyledim zannedirim.

İBRAHİM BEY (Devamla) — Hayır söylemediniz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Söyledim efendim. Fakat böyle sual sordukça çok şeyleri unuttuğum, sözüme devam edemeyeceğim. (Sonra, sonra sadaları) Evet efendim; mesele vaziyeti umumiye üzerinde bir noktayı yokladıktan sonra yalnız Musul üzerinde bize teklif edebilecekleri ve edecekleri bir muahedenin metnini ihzara başlamışlar ve murahhaslarımız da aynı zamanda bizim kabul edebileceğimiz bir metin ihzara başladılar. İşte bu safhaya girince bu metni teklif etmeden evvel Lord Gürzon murahhaslarımıza bir mektup yazdı. Dedi ki falan günü Musul ve Suriye hudutları mevzubahis olacaktır. Oaa göre hazırlanınız. Bilmem dikkat buyurdunuz mu? Murahhaslarımızı bu noktayı tarzı telâküsü şöyle olmuştur: Fransızlarla aramızda bir Suriye hududu meselesi mevzubahis değildir. Musul Türkiye'nindir. Türkiye'nin olacaktır tarzında cevap vermiştir. O gün gelmiştir. Müzakere başlamıştır. Kıymetli arkadaşımız İsmet Paşa Hazretleri müdellel ve her nokta nazardan cerhi kabil olmayan uzun beyanattan soora Musul'uu dün da, bugün de, yarın da Türkiye'ne olduğunu ispat etmiştir.

Buna karşı Lord Gürzon uzun beyanatta bulunduktan sonra - ki dalia taksilâtını almadım. Bundan evvel ahenî celsede cereyan eden müzakerenin saiki olan sözlere dair malumatım yoktur. Ben ümit ederim ki arkadaşlarım bana sual etsinler ve seri bir cevap alayım onun üzerine müzakere cereyan etsin - çok buhranlı bir müzakereden sonra Lord Gürzon bunun Cemiyeti Akvama havale edilmesini ve orada âdil bir hukme tabi olacağından neticenin ta-

rafeynin kabulüne şayan bir şekilde tecelli edeceğini beyan etmiştir.

Murahhaslarımız Cemiyeti Akvamı ret etmişlerdir. Musul'un Türk olduğunu bu hususta halkımıza kanı olan murahhaslarımız buyurun reyini amme . demişler? İngilizler tehasi ve ıstınap etmişlerdir. Buna cesaret edemiyor ve edememişlerdir. Buna karşı İngilizler Cemiyeti Akvamı sekke ısrar ediyorlar. Maatteessüf arkadaşlar, Fransızlar ve İtalyanlar da onlara müzaheret ediyorlar. (Kahrolsular sesleri) Evvelce de böyle aynı bir zemin üzerinde.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyaribekir) — İtilâfname ile müzaheret edeceklerdi Fransızlar.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Mütehevvin olmayalım, zamanından evvel hüddet etmiyelim. İnuzar edelim. Hak bizdedir. Cenabı Hakka hamdü senalar olsun deninden heri izahına çalıştığım vaziyeti umumiye hakikat itibarıyla kuvvetle bizdedir, lehindedir. Allaha bin şükürler olsun çok sabur, emsalsiz derecede fedakâr bir milletimiz ve bunun her an hakkını ihkak edecek, emni infaz edecek kahraman bir ordumuz vardır. (Alkışlar) Bu davalarımızı en kısa yoldan en az zararla, en meşru tarzda inşallah istihsal edeceğiz. Biz sulh için gittik. Sulh istiyoruz. Hakkımız itiraf edilmek şartıyla. Sulhu ihlâl edenler onlardır. Fakat arkadaşlar, öyle zannediyorum ki bu sulhu ihlâl edecek Avrupa o yangın içinden kurtulamayacaktır ve behemehal herhalde inşallah o günleri görürüz. Avrupa için herhalde bir felâket ve Şark için bir saadet olacaktır. (Inşallah sesleri) İşte efendim İngilizlerin son sözünü arz ediyim.

İngilizler murahhaslarımızı ve milletimizi tehdit etmişlerdir ve demişlerdir ki biz bu işi Cemiyeti Akvama havale ettik. Her ne kadar siz Cemiyeti Akvamı dahil değilseniz de Cemiyeti Akvamın nizamnamesinin falan maddesi mucibince Cemiyeti Akvamı dahil olmayan devletler hakkında da Cemiyeti Akvam ilavetiye ısdar edebilir. Sizi de davet eder, siz de gelirsiniz. Orada dinlenirsiniz. Eger hakkınızı kabul etmezseniz Cemiyeti Akvamın kararıyla hakkınızda düveli bir tazyik yaparız. Buyursunlar efendiler biz hazırız.

HÜSEYİN AVNİ BEY (İrzurum) — Üç senedir yapıyorlar.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Bizim kaanatımız da budur. Vaziyeti buraya kadar arz ve vusum derecesinde telhise çalıştıktan sonra murahhaslarımızı Avrupa'da maruz kaldığı müşkilâtlardan da bir nebze bahsetmeği vazife vicdaniye addedirim.

Arkadaşlar, matbuatta da manzuru âliniz olduğu üzere murahhaslarımızın Lozan'a vusulü tarihinden itibaren muntazam, mücehhez, çok fiili ve mahir düşman teşkilâtları ifrâtlarla, muhtelif vesâile heyet murahhasamızın müdafaa cileceği, etmekte olduğu davaları çürütmek yoluna girmişlerdir. Fakat gerek misaki millimizin çok müstakim ve meşru hututu esasîyesinin kolay kolay sarılmaz bir şekli kavisine metimi bulunmasından ve gerek murahhaslarımızın gösterdiği nezaket, bununla beraber metanet ve kudret bunların bu teşebbüslerinin davanız üzerinde muhim tesirler yapacak kadar vahim bir şekil alamamıştır. Günler geçtikçe ve İngiliz davası kuvvetle talep edilecek vakit yaklaşıldıkça şekil hücum değişmiştir. Bu da şöyle tecelli etmiştir: İngiliz matbuatı İsmet Paşa Hazretlerinin şahsına taarruz etmiştir. Farza efendiler, sağır dediler bilmiem anlamaz dediler (vicdanı sağır değildir sesleri) Efendiler, İsmet Paşa her vaziyetinde, her mukabalesinde Lord Gürzonu hem mahcup, hem mağlup etmiştir. (Allah razı olsun sesleri) Bunu bizim söylememiz zâiridir. Fakat müteallimiz, hanı bir devlet adamının ve onun şerefini, mesuliyetini mütehammilken o adanın ağzından müstehcen ifadelerle şahsî taarruzlar yapılması veya hut o milletin resmi tanınmış gazeteleri böyle küçük büslerle bir milletin murahhasına taarruz etmesi ve namla muzafferiyet ümit etmesi vicdanı müllimize zannederim çok giran geliyor. O itibarla söylüyorum: her zaman Lord Gürzon İsmet Paşanın karşısında hep mahcup ve mahkur olmuştur. Şimdi bu taarruzlar o suretle başladıktan sonra âledderecat İngiliz matbuatına sirayet etmiş ve son günlerde Fransız matbuatının bir ikisine de intikal etmiştir. Onlar da bu suretle murahhaslarımızın şahıslarına taarruzla gerek memleketimiz dahilinde akıllarınca şahsiyetlerini, şereflerini ihlâl etmek ve gerek harice karşı muvaffak olmak ve gerek haricî efkârı umumîyesine karşı Türk'leri, bütün arkadaşların gazetelerde okuyup müteessir oldukları ve hile Türk'ler okunak yazmak bilmez. Frenkleri nasıl anlayabiliyorlar? Onlar yalnız entrika bilirler. Şarkı birbirine karıştırmayı bilirler. Medeniyeti ne bilir, tarzıla müdafaalarla bulgarak muvaffak olmağa çalışıyorlar. Bunların hepsi şöyledir; şöyledir diye geçirilebiliyor. Fakat demin de arz ettiğimi gibi düşmanlarımızı istihfal etmiyelim. Biz kuvvetimizden, hakkımızdan emin olarak imanı kâmile ile bereket edeceğiz. İnşallah muvaffak olacağız. Fakat o hiç bir zaman demek değil ki düşman zayıftır. Düşmanı en kuvvetli bir vaziyette göreceğiz ve ona göre tertibatımızı almağa mecburuz.

İşte bu noktayı düşünürken arkadaşlarıma bir şey hatırlatmak isterim ki o da arkadaşlar, İngiltere adalarında sakın 47 - 48 milyon nüfusun yani yüzde yarımı belki bir denebilir. İngilizceden gayri bir lisan konuşabilir. Bu milyonların hepsi fikrini tahrik ve teşvik ve verecek bir lisan İngiliz ve İngilizce matbuatından alır insanlardır. Bu tarzdaki propagandanın İngiliz efkârı umumîyesine arz edilen şekilde telkin edilmesi en schil İngiltere yapılabilir. Buraya kadar maruzatımdan Heyeti Aliyenize arz ve istirham etmek istediğim noktaya şimdi geldim. Arkadaşlar, konferansta adliye mesaili en hararetle bu tarzda müzakere ederken aynı günde bizim mahkemelerimiz hakkında çok çetin lakırdılar sarfedilmiştir. O sözleri efendiler bir kısmı hafî celsede olduğu halde nazarı dikkati âlinizi celbediyorum. Mecburiyeti vicdaniye olarak arz ettiğim halde aynı İngiliz gazetelerinde hafî celsede olanlar dahi geçiyor ve işte efendiler diyor.

MUSTAFA BEY (Karahisarşahip) — Hafî celse nasıl duyuluyor? Bunu anlamalıız.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Şimdi efendiler, düşününüz bir cihani husumet karşısında kendilerine tevdi ettiğiniz salâhiyetle gayet bayaü nika müdafaa etmekte hulunan heyeti murahhasamızın karşısında böyle bir tabloyu tasvir ediniz. Tahammulsuz de. Yani ne yapmak istiyoruz ve nasıl yapacağız, neticesi ne olabilir? Zannederim bunlara tahmini müşkil değildir. Sonra efendiler, beadeduz İngiliz matbuatını günü gününe takip ediyorum. Refakatimde bulunan arkadaşlarıma diğer matbuatı takip ettiriyorum. Son Paris müzakeratının inkıtaodan sonra mütteliklerin siyaseti uzatma ve intizar siyaseti olduğuna kanaat hasil ettim. Bunun sebebi saiki nedir? Efendiler, sebep ve saiki bizim ortak yorulduğumuzu, ordularımızın şimdi hulunduğu halde memleketimizin çoktan sulha razı olduğunu ve biraz daha intizar ederek filan zat aleyhinde kıyam olduğu, filan yerine geçeceği mebusların zaten kıralanmış adamlar olduğu maaşları için durdukları tarzında müesser propagandalarla bir fikir veriyorlar, Avrupa hükûmatına biz Türk'leri kuvvetle mağlup edemeyiz ve haklarını iptal edemeyiz. Bir çare daha vardır, konferansı uzatalım. Efendiler, bunda kazanamayacaklardır. Fakat zararlarımızı şunu da arz ve izab etmek mecburiyetündeyim. Bu memleketin kahraman evlâtları parlak muzafferiyetleri temin etmiş evlâtlar intizar vaziyetinde buluyorlar. Medeflerine gözlerini dikmiş bekliyorlar. Milleümüz haftada yarım milyondan fazla yalnız asker, mübarek analarımız.

gelinlik kız kardeşlerimiz evlerinde hayat ve istikbal bekliyorlar. Biz bunları bir gün evvel vermekle adaneti bugün tatbik etmiş oluruz. Memleketle saadetin evveliyatını bugünden takdim etmiş olacağız. O itibarla demek ki bakımımızı istihsal etmek şartıyla sulhu bir dakika evvel yapmakla en büyük menfaat vardır. Bunun için arkadaşlar, ben, hana itimat etmiş olarak, tabir caizse rekz ve ikame buyurduğunuz İcra Vekilleri Riyaseti sıfatıyla Heyeti Âliyenize arz etmek isterim ki böyle meseil hakkı meşruunuzdur. Takip ve tasrih etmek, fakat aleni celsede söyleyişte matbuata intikal etmekten ise arkadaşlar hali celsede bunları derhaleyletim. Her halde arkadaşlar, bu davayı başarılcaya kadar hulâsa mümkin olduğu kadar izhar ve ima ile söyleyiniz. (Pek doğru sesleri)

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Doğru hareket edilsin.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendim, doğru hareket cenabı haktan başka kimsseye nasip olmamıştır. Beşer hatadan salım değildir. Onun için hükümetler cemiyatı teşriye vesaire bir cemaat teşkilâtının esasları bunları bu şekilde tecelli ettiriyor. O hataları az zararlar başarmak için, kimse layuhtilik iddia etmedi. Buna karşı tedbir arz ediyorum ve diyorum ki alemimizizi, devletlerimizi, taarruzlarımızı şahsi mesullerden istizah ve istisfar suretiyle halledemezsek hiç olmazsa bafî celselerde yapalım. Binnetice şunu söylemek istiyorum ki bugün Lozan'da bir meydan muharebesinin neticesine intizar ediliyor. Ben vicdanen, aklen iman olarak kanım ki muzaffer olacağız. (İnşallah sesleri) Fakat Allah rızası için mu rahhaslanımızı da, kendimizi de şu günlerde müteallim ederek selâmeti fikrimize vlev bir dakika tevakkufa sebebiyet vermiyelim. Bendenizin maruzatım bundan ibarettir. İnkita olduğu vakitte derhal Heyeti Âliyenize arz ederim. Fakat Lord Gürzon yapmak şeklini göstermiştir ve yine kendisi yapamamıştır.

OSMAN BEY (Kayseri) — Bunu da arz edeyim ki zati âlinize Beyefendi Hazretleri, Meclisin haysiyetine taalluk eden bir mesele aynen Avrupa'ya aksetmiştir. Fakat bu nasıl olmuş oraya aksetmiş bu babda izahat vermediler. Eğer hakikaten şüphe ettiğimiz arkadaşlar varsa bildiriniz. Demeli ki falan şüpheliyiz, Meclisin heyeti umumiyesi zan ve şüphe altında kalmamak lâzımdır. Eğer öyle şüphe edilen arkadaşlarımız varsa desinler ki falan adam bunu aksettirmiştir. Avrupa'ya.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Bendeniz Meclisi Âliyi zan altında bulundurmak için söz söylemedim. Benim de Meclisi Âlinio nazarı altında bu-

lunmam vardır. Ben de bir ferdi vahit olarak bulunuyorum. Bir vakadan bahsettim. Heyeti Âliyenize. Eğer kimin tarafından olduğunu bilsem, vazifesi milîyem ve valanîyem derhal ita etmektir. Fakat bilmiyoruz ve kim olduğunu bilmiyoruz. Mata, zühul olarak yapıldığını dahi bilir ve anlarsam elini öper ve ikaz ederim. Efendiler, bazı meseil buradan dört günde Avrupa'ya intikal etmiştir. Telgrafla mı çekiliyor? Nazarı dikkatinizi celhederim. Bazı prensiplerde kudurumuz vardır. Heyeti umumiyenin bazı prensipler üzerinde fazla hassasiyet göstermesi, bazen zemin ve zamanı aşarak bazı imkânları elden geçiriyoruz. Harp henüz bitmeden sansürü lağvetmek mektuplardan, telgraflardan lağvetlik. Görülmüş müdür? Dünyada harp mintakalarından sansürsüz mektup ve telgraf gitmez? Bunların hepsi oldu. Milletimizin, memleketimizin zararları oldu. Fakat geçecekiz. Yalnız malumat olmak üzere arz ediyorum.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Siyasi sansür lağvedilmiş midir? Dahili sansür lağvedilmiştir, siyasi sansür lağvedilmemiştir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Bendeniz bilmiyorum. Harici, dahili mektup sansürsüzdür. Dahil neresi, yani İstanbul dahil midir, haric midir?

Zati âlilerinin bir suali vardı. Efendim Fransızlarla münasebatımızı izah buyurunuz. Fransızlarla Ankara mukavelesine vardır. Milletimiz her zaman olduğu gibi bu zamanda da o mukaveleyi, itilâ (nameyi mukahil) taraf müsehhip olmadıkça ihlâl etmemegi şiarı millisi ittihaz etmiştir. (Kâfi sadaları) Muzaheret edeceklerdi bize, bu babda mesai sarfediyoruz ve ümit ediyoruz ki muvaffak olacağız. Vazifelerini müdrik olacaklardır.

REİS — Salih Efendi söz istiyordunuz zannedirim. (Müzakerce yok sadaları)

HÜSEYİN RAUF BEYEFENDİ (Devamla) — Efendim, ben malumat vardım. Zati âlilerinden bir karar istemedim.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Söylenen mesele hakkında noktai nazarlar vardır. Söylenilecektir.

HÜSEYİN RAUF BEYEFENDİ (Devamla) — Maruz kaldığımız müşkilâtı arz ettim, malumat olarak.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Esbabını da biz arz edeceğiz.

REİS — Efendim Hariciye Vekili Beyefendi bir heyanatta bulundu. Hariciye Vekili Bey söz söyle-

yince bu babda söz söyleyen varsa veririz (Müzakere yok sadaları) Tabii müzakere yoktur.

DURŞUN BEY (Çorum) — Paşa Hazretleri söz benimdir.

REİS — Efendim, vaziyeti hariciye hakkında Hariciye Vekili Beyefendi fikrini söylemiştir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim Hariciye Vekili Beyefendiye vâحه vereceğim. Hâkimi yeti milliyeyi böyle anlıyorsanız ben çıktan veda ediyorum ona. İtibahı Terakki zamanında kavuk sallamak gibi (Gürültüler, patırtılar). (Hakkı kelamı yoktur sadaları). (Müzakere yoktur sesleri)

REİS — Müzakere yoktur. Hariciye Vekili Beyefendi vaziyeti hariciye hakkında söz söyledi buna dair. (Gürültüler) buna dair söz söylemeğe hak yoktur. (Gürültüler)

HİLMİ BEY (Bolu) — Paşa Hazretleri rey e koyunuz istirham ederim.

DURŞUN BEY (Çorum) — Meclis yoktur. Meclis münfesihtir. (Gürültüler)

REİS — Müsaade buyurunuz böyle...

MUSTAFA BEY (Dersim) — Söz söylemek yoksa Meclis de yoktur, dağılımı böyle ise (Hakkı kelam yok mudur sadaları)

REİS — Müsaade buyurunuz. Bazı rüfeka müzakereyi arzu etmiyorlar. (Müzakere yok sesleri)

Reyi âlinize vazediyoruz: Müzakereyi kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmedi efendim. (Gürültüler)

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Söz söyleyeceğiz müzakere yoktur.

REİS — Efendim, kesmeyiniz reyi âlinize arz ediyorum. Diyorum ki müzakereyi kabul edenler lütfen el kaldırsın. (Müzakere yok sadaları)

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Müzakere ediyoruz. Söz söyleyeceğiz.

HAKKI HÂMİ BEY (Sinop) — Efendiler, bendem hiç bir şey söylemeyeceğim. Yalnız bir şey söyleyeceğim ki; bu kadar mühim, muazzam bir meseleyi zaman zaman icrai ve teşrih salâhiyet bizde vardır diye mütemadiyen ortada iddia edip dururken Vekiliniz gelip söylediği bir meseleden dolayı Lozan'da buhrana hadiselerine sebebiyet verdiğiniz halde münakaşaya mahal yoktur diye patırtılarla boğmağa çalışanlarımızın olduğunu görmekten mütesirrim. Boğmak istediğiniz bu sadayı susturmak bendenizce o fenalığı yapanların hareketinden daha fena olduğunu beyan ederim. (Affedersiniz sadaları)

ALİ BEY () — Sizsiniz onlara dostu.

HAKKI HÂMİ BEY (Devamla) — Kimler olduğunu zaman ve hadisat isbat eder. (Şiddetli gürültüler, patırtılar) İşte o fenalığı yine tekrar ediyorum, tekrar ediyorum reddediyorum.

NECATİ BEY (Saruhan) — İşte onlar sizsiniz.

HAKKI HÂMİ BEY (Devamla) — Bize kimlerin olduğunu zaman ve tarih isbat edecektir. Söyletmeniz.

REFİK BEY (Konya) — Hakkı Hâmi, düşün ki karşında hak ve fazilet vardır. Barbarcasına iş olmaz.

RASİH EFENDİ (Antalya) Pasaportlar cebinizde.

MUSTAFA BEY (Dersim) — Hoca sözünü geri al. Pasaport yok koynumuzda. (Şiddetli gürültüler, ne oluyor müzakere sadaları)

REİS — Efendiler rica ederim dinliyecekseniz devam edelim. (Müzakere yok sadaları) Arkadaşlar beyanatta bulunacaklardır. Ali Şükrü Bey söz sizin.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Efendiler; bu milletin senelerden beri dökmüş olduğu kanların, icra etmiş olduğu fedakârlıkların semeresini iktıfat edeceğimiz bir zamanda bulunuyoruz. Bunu hepimiz takdir ediyoruz. Efendiler, İcra Vekilleri Heyeti Reisi Beyefendinin söylemiş olduğu sözlerin neticesi olmak üzere şunu ihsas ediyorum, ki inşallah yoktur, fedakârlığın semeresini iktıfat edeceğiz. Fakat bunun gecikmesi ve yahut az ve çok fedakârlığın tehlikeye düşmesi, ancak memlekette vahdetsizlik olduğu hakkında, memlekette gayri muntazam bir takım hadisatın çıkmasına Avnîpâ'lılar kani olursa meseleyi uzatmak noktai nazarından bunlar böyle düşünüyorlar. Demek ki efendiler, her şeyde esas vahdettir. (Vahdettir sadaları) Fakat efendiler bilir misiniz ki vahdet, müdavelei el-kâr ve sui telefhümün izale kabildir. Yoksa bunu söyleme, şunu söyleme demekle zannedilmesin ki fikirler susturulur ve vahdet hasıl olur. Onun için buralara hiç bir arkadaşımızın yekdiğenne karşı telefvuku mevcut değildir. Çünkü herkes aynı şekilde ve aynı salâbiyette milletini mümessilleridir. (Nasıl sadaları) Müsaade ediniz. (Gürültüler)

SOYSALLI İSMAIL SUPHİ BEY (Burdur) — Halifeyi...

NECATİ BEY (Lâzistan) — Sen ne karşıyorsun oradan. (Şiddetli gürültüler)

REİS — Yerlerinize oturunuz celseyi tatil edeceğim (Devam sadaları)

MUSTAFA REY (Dersim) — Dinlemek istemiyenler varsa dışarı çıksın

REİS — Rica ederim oturunuz yerlerinize (Handeler)

REFİK REY (Konya) — Arkadaşlar, rica ederim dinliyalim, niçin dinlemiyelim?

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Davanızdan korkuyorsunuz.

REİS — Evvelâ iyi dinleyiniz. Ondan sonra söyleyiniz.

ALİ ŞUKRU BEY (Devamla) — Efendiler; İcra Vekilleri Reisi Beyefendi bu Meclisin müzakeratı itibarıyla ara sıra Mecliste cereyan eden müzakeratı dolayısıyla sulh müzakeratını idare eden murahaslarımızın duçar olduğu müşkilâttan hahsederken bir misal zikrettiler ve kapitülasyonlar meselesi mevzubahis olduğu bir sırada bu kürsüde ve burada mahkemelerimiz iş göremiyorlar, şöyle oluyor, böyle oluyor tarzında sözler söylemiş ve bu sözleri Avrupa'da gazeteler yazmış ve murahaslarımızın karşısına konmuş, dediler. Efendiler, zabıtlar meydana gelir. Bendeniz yine bugün demiştim ki bizim mahkemelerin kuvvet ve kudreti vardır. Rica ederim o sözleri söylemeyiniz. İzalesi vacip olması lâzım gelen bir çok sözler vardır ki onun husulüne kadar hepimiz söylemek isteriz. Fakat vatanperverlik manı olmuştur. Fakat Emin Bey maatteessüf sizsiniz diye arkadaşlarımıza bağışmıştı. Biz değildik, istiklâl mahkemelerini isteyen arkadaşlar idi. Adliye vazifesini göremiyor istiklâl mahkemesi gönderin diyenler idi.

MUSTAFA BEY (Tokat) — Seni, beni bırak da ortada bir iyilik varsa onu söyle.

ALİ ŞUKRU BEY (Devamla) — Bir sual sordum müzakerenin mi devamına karar verildi. Müzakerelere yok zaten.

HAMDULLAH SUPHI BEY (Antalya) — Peki bu nedir?

REİS — Meclisin teamülüdür. (Bravo sesleri)

İLYAS SAMİ BEY (Muş) — Herkes noktai nazarını söylemişti, buna ne lazım vardır?

MUSTAFA BEY (Tokat) — Herkes noktai nazarını söylese iyi olmaz mı?

HAMDULLAH SUPHI BEY (Antalya) — Ekseriyet ademi devamına karar verdi. (Gürültüler)

REİS — Efendim, rica ederim oturubuz devam ediyoruz.

ALİ ŞUKRU BEY (Devamla) — Beyefendiler bu celselere, rica ederim, bugün başlamadık. Uç senedir misalimiz vardır. Heyeti Vekile Reisi her hangi bir mesele üzerine söz söylese bunun üzerine mutlaka beyan edilir ve bunun hakkında zalimlerde emsal nevcuttur. Hamdullah Suphi Beyin bugün ne istediğini, ne murat ettiğini anlamıyorum. Biz burada müzakere etmek istemiyoruz. Yalnız Heyeti İcra'ye Reisi Beyefendi vaziyet hakkında izahatta bulundu ve bizden temennide bulundu. Fakat müphem kalmıştır. Tenvirî lâzımdır. Bu ortaya çıkmalıdır ki - sağı solu yoktur bunun - buna riayet ederek şu müzakeratı sulhiyenin tam arzı dairesinde tecelîsine çalışalım.

ARİDİN REY (Lâzistan) — Paşa, Riyaset vazifesini ifa etsin.

REİS — Rica ederim kesmeyiniz.

HAFİZ İBRAHİM REY (Isparta) — Bu hareket nedir Meclise, bunlar ne mesuldür?

ZİYA BEY (Miflis) — Paşa, Riyaset yapacaktır.

REİS — Susun efendim, oturun? (Nizamnamei dahili tatbik edilsin sesleri) Ben vazifemi ifa ediyordum kesiniz oturunuz.

ALİ ŞUKRU BEY (Devamla) — Efendiler, Heyeti Vekile Reisi Beyefendinin ortaya koymuş olduğu nokta, mesele gayet mühimdir. Makûlaten memlekette vahdetin temini lâzımdır. Eğer memlekette bu vahdet temin edilmeyecek olursa, inşallah netice itibarıyla büyük zarar olmaz, fakat yine bir mazarrat olabilir. Fakat bu vahdeti temin için ya tamamen sukut etmek lâzım gelir. Muhtacı münakaşaya ve müzakereyi intaç edecek bir şekilde ya herkesin sukut etmesi lâzım gelir, yahut herkesin efkârını gayet serbest söylemesine müsaade edilir. Binaenaleyh benim temennim şudur ki mathuat mesaili itibarıyla, vesaire itibarıyla herkes serbest bırakılmalıdır. Herkes kanaatini serbest söyleyebilsin veya üç türlü, dört türlü nikat ve cihati muhtelifci nazarı itibare olarak hakkında mesaili mühimme memleketin böyle on üç senelik sayının mükâfatını istihsal edeceği bir zamanda ortaya atılmaz efendiler. Bunun manası şudur: Herkes vatanperverlik icabatından susar. Fakat vatanperverliğin de bir haddi vardır. Binaenaleyh efendiler biz susuyoruz. Kürsüde, aleni olarak yine susacağız. Fakat susmanın da bir haddi vardır. Birkaç tarafa çekilmesi muhtemel olsa, her halde münakaşaya edilmesi muhtemel olan bir takım mesailin ortaya atılmaması

icabeder. Olmadığı takdirde her tarafın da söylemesi lâzımı gelir. Bu hususta Heyeti Vekilenin nazarı dikkatini celb ederim. Mükümmet eğer resmî teşebbüslarla bulunacaksa bir tarafın değil hepsinin susdurulması lâzımı gelir.

REİS — Efendim, bu hususta söz söylemek isteyen kalmamıştır.

2 — *Biga Mebusu Mehmet, Bursa Mebusu Operatör Emin ve Çank Mebusu Süleyman Beylerin meşruyeti tebliğlerinin resmi hakkında İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti Tezkeresi*

REİS — Efendim; bazı cülse hâfizeye ait evrak var okuyacağız. Biga Mebusu Mehmet Bey hakkında Adliye Vekâletinden mevzuat evrak var, son kısmını okuyorum; Mebusu muarızlı hakkında takibini kanuniye lâzım geldiği halde mezoniyet ile buyurulması için Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine arz ve taktim kilindi. 19 Teşrinisani 1339.

Ankara İstinaf Müddetiumumisi
İbrahim

REİS — Efendim mesele hatirinizdir. Eylül yahut Temmuz zarfında idi. Arkadaşlarımızdan birisi gündüz olarak darbedilmişti. Her halde hatirinizdir. Şimdi müddej umumilikten mesele geliyor bu evrakı tahkikiye..

MUSTAFA BEY (Karahisarışarkii) — Esas mesele ne ise söylensin.

SİRRİ BEY (İzmit) — Paşa söz isterim (Hayır sesleri)

HACİM BEY (Karesi) — Bilâ münaakaşa şubeye gider efendim.

MUSTAFA BEY (Karahisarışarkii) — Ne havale olunuyor beyefendi? (Anlayalım sesleri) Ne mesele sidir anlamalı. Belki gündemeğe hiç hacet yoktur.

AMİN BEY (Ergani) — Zabit bir kere okusun nedir anlayalım.

REİS — Mesele herkeşçe malumdur. (Hızlekle okundu)

«Şehri hatin yirmi üçüncü gecesi ezani saat bir buçuk raddelerinde mevkiniz. Hacibayram mahallesinde Halil İbrahim ağanın öldürüldüğü polis memuru Fettah Efendinin ihbar etmesi üzerine zinde valimiz memurun, memur Fettah Efendinin delaletiyle mahalli vakaya azmet edilmek üzere iken esnayı rahde Kuncelifi Tahir Hocanın evine girmek üzere iken bir şahsın sarhoş ve hoyacı olduğu halde kaçığı görüldükten derdest ve refakatinde bulunan Kangırı kapıda kahvecilik işletmekte olan Çakıcı namıyla maruf Çanakaleli 305 tevellülü İbrahim bio Mustafa dahi sarhoş ve merku-

mu hırsıya maksadı ile memuru ifayı vazifedce meno çalıştığından dolayı kendisi de derdest edilerek karakola sevkedilmiş ve hanesine bilkaraha mecruh olduğu görülen Halil İbrahim Oğlu Halil Çavuş dahi karakola celbedilerek keyfiyet evvelâ mecruhu merhumdan sual olunduktan Ankara'nın Hacibayram mahallesinden olup bugün hanesinde bulunmakta iken mevcuden karakolda hazır bulunmakta olan Büyük Millet Meclisi açısı olduğunu söyleyen şahıs ile Çakıcı namıyla maruf kahveci İbrahimi bilirac bu iki şahıs hanesini taşladıklarını ve saniyen kapıyı açmaları üzerine her ikisi birden hanesi derununa girerek ellerindeki rüvelverle bunlardan mohus olan Mehmet Beyin kendisini rüvelver endahı suretiyle cerh etmekle beraber ayakları altına alıp tepeledikleri ve bu esnada her ne sebebe müsteniden ise hanesinde fahişe sakladığı sebep ve bahane edildiği ve feryat ve istimdadı üzerine hanedan firar ettiklerini ve bu vakayı hanesinde musafir bulunan kunduracı Osman Efendi ile komşularından mahdumu ile beraber bir de kadının aymen müşahede ettiklerini ifade ve beyan ile şbu ifadesi kendisine imza ettirildi.

Mecruh Polis

Polis memuru

Fettah

Halil Çavuş

Polis memuru

Tabanı polis memuru

Fettah

Mehmet Sabri

Hacibayram Muavvün polis

memuru

Behçet

AE Rıza

MUSTAFA BEY (Karahisarışarkii) — Efendim söz isterim.

REİS — Sözüünüzü kaydettim efendim, sıra geldiği vakit söz veririm Efendim, bu gibi evrak bize geldiği vakit müzakeresi yapılır. Fakat şubeye havale edilir, şubeden geldikten sonra müzakeresi yapılır. Şimdi bir bu şekil var, bir de şubeye gitmeden müzakeresi olmak vardır. Hangisini isterseniz onu yapalım.

MUSTAFA BEY (Karahisarışarkii) — Usule dair söyleyeceğim efendim.

İSMAIL SİPHİ BEY (Burdur) — Şube tetkik eder, şubeye emniyetiniz yok mudur.

ALİ ŞÜKRİ BEY (Trabzon) — Bu kanun değildir, bu arkadaşların haysiyetini gösterir bir meseledir.

MUSTAFA BEY (Karahisarışarkii) — Efendim, bu evrak arkadaşlarımızdan bir zatın aleyhine olmak üzere Meclise geliyor. Şu halde Heyeti Mebusanın yani Büyük Millet Meclisi azasının ne suretle bu muhakemeye alınabileceği ve hakkında ne suretle hüküm verilebileceğine dair Teşkilâtı Esasîye Kanununda bu

bir fıkra, hiç bir hüküm yoktur. Şu halde bunu tayin ve respit için Kanunu Esasiye müracaat etmemiz lâzım gelir. (Çabuk söyle sesleri) Yavaş, yavaş. (Handeler) Sen iki saate bir hastanın damarına bakıyorsun, ben bunun millerin bütün devletin hayatına ait söz söylüyorum. Senin gibi bir adamın değil, öyle tahdişi ezha da lâzım yoktur. Efendiler; evvelimide Heyeti Muhteremenizden sual ediyorum ki Teşkilâtı Esasiye Kanununa mugayir olmayarak Kanunu Esasimizde usul ve muamelelâtı kabul ediyor musunuz? (Kabul ediyoruz sesleri) Bunu senet itti haz etmek üzere Heyeti Muhteremenizden soruyorum. (İşimize geleni kabul ediyoruz sesleri) - Yoksa bundan işimize geleni alırs, işimize gelmiyeni almıyız mu diyorunuz?

REFİK BEY (Konya) — Reis Paşa Hazretleri müsaade buyurur musunuz? Hatibe bir şey hatırlatayım.

MUSTAFA REY (Devamla) — Kime soruyorsunuz? Ben hepimize soruyorum. Ben sözümü bitirdikten sonra gelir burada söyersin.

REFİK REY (Konya) — Efendim, bu mesele evvelce görülmüştür. Kanunu Esasi ahkâmı hiç bir mevaddı ihlâl etmedikçe o madde o ahkâm muteberdir denmişti. Yani fiiliyatın devamına göre bir çok meseleler vardır.

MUSTAFA REY (Devamla) — Öyle bir kanun öyle bir karar dediği gibi mevcut değildir. Bu Mecliste çok sözler söylenmiştir. Fakat hangisi kaleme girer, hangisi torbaya girebilir ve konabilir? Böyle senin gibi beş on azanın söylemesi kanun olamaz. Şimdi ben kendi hesabıma Teşkilâtı Esasiyeye mugayir olmayan Kanunu Esasidaki, yani kabili tatbik olan kâfi fi ahkâmı kabul etmek mecburiyetindeyim. Teşkilâtı Esasiye kanunu dolayısıyla buna mani olmamalı. İsterseniz buna da bir misal göstereyim. Çünkü eğer Teşkilâtı Esasiyeye mugayir olmayan kanunu esasimizde mevcut olan sair ahkâm makbul veyahut köhnedir denildiği takdirde Kanunu Esasinin bütün ahkâmını çürütmek lâzım gelirse yerine bir kanun yapıp koymadıkça bir sözle bütün mevaddını foshemek doğru değildir. Efendiler; şimdi Kanunu Esasinin Teşkilâtı Esasiye Kanunumuzda doğrudan doğruya veya dolayısıyla mugayir olmayan ahkâmını nazarı itibare alalım. Acaba şimdiki bizim Heyeti Vekilemizin tahkukat ve muhakemesi için bizim Teşkilâtı Esasiye Kanunumuzda bir şey yoktur. Fakat Kanunu Esaside var. Amma Heyeti Vekile doğrudan doğruya millet tarafından tayin olunduğunu ve kabile usulüyle tayin edilen, yani Kral ve Padışah tarafından tayin olunan nazırlar gibi olmadığında buna bir kanun yapmak istiyoruz.

Efendiler, bu kanun dört sene oldu çıkmadı çıkmazsa öteki Kanunu Esasiyi de tatbik ederseniz hata mı etmiş olursunuz? (Bravo sesleri) Gelelim şimdiki Heyeti Muhteremenize; efendiler; Kanunu Esaside Büyük Millet Meclisi yok. Meclisi Mebusan var. Kusveti teşriye noktai nazarından bizim Meclisi Mebusandan hiç bir farkımız yoktur. Şununda beraber millet tarafından intihap olunmak suretiyle geldiğimiz için Kanunu Esasidaki Heyeti Mehuseden de bir farkımız olmamak lâzım gelir. Amma canım bu icraya da salâhiyetiniz Rica ederim Büyük Millet Meclisinin salâhiyeti icrayesini açık söyleyelim mi? Açık söylemek lâzım gelirse salâhiyeti icraiyemizi teşkil ettiğimiz hükümetimize yaptığımız kanunlarla terk etmişizdir. Efendiler, böyle icraya taalluk eden hususati, bir yandan bizim üstümüzde, bir yandan da vekil tayin edip onlara verip diğer taraftan da bu bizim üstümüzde demek artık nasıl diyeyim (Gürültüler) tahakkümdür âdeti (Gürültüler).

Efendiler, netice siz uzun etmiyelim gelelim mevzua. Pek derin meseleye daldık. Fakat maksadını onlar değil. Mutalaaatıma esas için bir mukaddimedir. (Ha, Ha sesleri) Şu halde Büyük Millet Meclisi heyeti mebusa ile yok demektir. Benim indimde Kanunu Esaside heyeti mebusa hakkında lâzım gelen muamelelerin Büyük Millet Meclisi hakkında da caridir. Bunu inkâr eden varsa (Yok sadaları) Efendiler, şimdiki Kanunu Esasinin tathikine muvafakat buyurulur ya Kanunu Esaside heyeti mebuseden birisinin ittihamına dair olan evrak bir şubeye havale edilemez. (Onu sadaları) - Sızlanma dur. Sabret de anlarsın. (Ornani Aliye sesleri) Yani Heyeti Vekela Kanunu Esasi ta birince Heyeti Vekela hakkındaki şikâyet Heyeti Umumiyede bilâ muzakere bir şubeye havale edilir. O şube tarafından lüzumu muhakemesine veyahut lüzumu muhakemesi icabemeyeceğine dair karar verilir. Malumu Âtileri vekela demek millet vekilleri, yani Heyeti Vekilemiz demektir. Şimdi Kanunu Esasiyi kabul etmediğimiz halde Heyeti Vekileyi de muhakeme etmek için hakka bir madde olmayınca bu Heyeti Vekileye tatbik olununca Heyeti Mebuseye de Heyeti Mebusa hakkındaki Kanunu Esasi ahkâmı tatbik olunması lâzım gelir. Seni bir mahkemeye gönderceğiz. Bir mahkemede muhakeme edeceğiz. Kendine güvcoirsen..

MACI ŞUKRİ REY (Diyarbakır) — Bizi nasıl gönderdin şubeye?

İSMAIL SUPHİ BEY (Burdur) — Sözlerini başı sonuna uymuyor.

MUSTAFA BEY (Karahisarısarkı) — Mebuslardan birinin irtikâp, vatana hıyanet; Kanunu Esasıyı tağyire cesaret gibi sırf siyasi..

REŞAT BEY (Saruhan) — Ahvale dair söz söyleyeceklerdi. Konferans dinliyoruz

MUSTAFA BEY (Devamla) — İşte usule dair söylüyorum. Men et hakalım beni, ebnden gelime Beni bu kürsüden yalnız kanun indirir. Efendiler, burada Reis vardır, Meclis vardır. Ruraila bir kaç kişinin gürlüğü ve hücumıyla herkes söz söylemeyecek mi?

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Reis Paşa, efendim, böyle devam ederse katiyen müzakereye iştirak edemeyiz.

SALÂHATTİN BEY (Memn) — Böyle maskaralık olmaz

MUSTAFA BEY (Karahisarısarkı) — Ben buradan kanun dairesinde incirim. Yoksa öyle patırtı ile inmem

RASİH EFENDİ (Antalya) — Maskara sözünü Salâhattin Bey geri alsın.

MUSTAFA BEY (Devamla) — Neyi geri alsın? Efendiler dinleyiniz. Kanunu Esasının..

RAGİP BEY (Kütahya) — Esasa girmeden evvel mukaddemede çok ruhlı şeyler söylemişsiniz, hatırumda kalmadı. Lütfen tekrar eder misiniz?

MUSTAFA BEY (Devamla) — Sen bu istihzayı her çıkanlar hakkında yapıyorsun. Fakat bu büyüklük iktizasıdır. Yahut ta sonrakinin zıru.. (Handeler) İşte böyle alırsın sözünü alçak..

İşte; alikâminı kabul ettiğiniz Kanunu Esasının 48 nci maddesinde bu siyasi cürümlerden dolayı bir mehusun ittihamı Meyeti Umumiyenin katarıyla olur. Şimdi gelelim ceraima.. Ceraimi adıye vardır. Ceraimi adıye ise, zaten ceraimi adıyenin tahkiki ait olduğu mahkemeye aittir. Ait olduğu mahkeme tarafından o mebusun lüzumu muhakeme için izn istemeye mecburdur. Cürmü siyasiden gayrı ahvalde.. Şimdi hükümet tahkikatını yapmış. Bizim şimdi vazifemiz bu adam bu fiil ile muttehemdir. Binaenaleyh mahkemeye teslim etmek vazifemizdir. (Yok sadalan) Kerem ediniz. Hemen böyle edelim demiyorum. Ya lüzumu muhakemesi icabediyor, veyahut ittihamı kâfi esbab mevcut değildir diyeceğiz. Yoksa bu zatı muhakeme edecek değiliz.

REFİK BEY (Konya) — Ya bu arkadaşımız teberri edecek olursa aleyhinde söylenen sözler ne olacak? Günah değil mi?

MUSTAFA BEY (Orvanıla) — Efendim! İllinde söylüyorum. Lafı anlatıyorsunuz. Şimdi efendiler hü-

lâsa beo diyorum ki: Bu arkadaşımızı sürüdürmeyelim. Bu evrakı doğrudan doğruya okuyalım, bolarayalım. Eğer cürmü varsa mahkemeye verelim. Mu-cibi ittiham bir halı yoksa şubelerde sürüdürmeyelim.

REFİK BEY (Saruhan) — Efendim, eğer Mustafa Bey pederimiz bu mesele hakkında usul diyerek mütalâa dermeyan etmemiş olsa idi, şimdiye kadar mevcut..

REİS — Mustafa Bey dinhiyelim. Şimdi zatı âliniz usule dair söylediniz. Oturunuz iltar ediyorum.

MUSTAFA BEY (Karahisarısarkı) — Fikrimı söylüyorum efendim.

REİS — Efendim, oturunuz tekrar iltar ediyorum.

REFİK ŞEVKET BEY (Devamla) — Usul hakkında eğer söz söylememiş olsaydı bendemiz de vakitinizi izae etmezdim. Mesele üç seneden beri teessüs etmiş ve tatbik edilmiş bir vaziyettedir. Bilhassa Mustafa Bey beşinci şubemizin reisidir. Kendisi bir mebus arkadaşımız hakkında gelen evrakı reis sıfatıyla havale etmiş ve tetkikini bize bırakmıştır.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısabip) — Aksi de vardır Refik Şevket Bey.

REFİK ŞEVKET BEY (Saruhan) — Bendeniz üç seneden beri burada cereyan eden müzakereatın - yalnız üç ay müstesna olmak üzere - çok kısırına iştirak ettim. Bu meselenin daima bir seyakte cereyan etüğüne ve şubeye gittiğine kani ve şabul oldum. Yalnız şurası şayanı dikkattir ki, gerek Kanunu Esaside ve gerek nizamnamei dahillimizde mebusanın ika edecekleri ceraima dair ve bu hususta lâzım gelecek muamelâtı tahkikiyeye dair sarıh bir kayıt göremedim. Sarıh bir kayıt olmayınca her meselede olduğu gibi emsali meselede de örf ve âdet mevcut ise ona göre, örf ve âdet yoksa Meclisin Heyeti Umumiyesinin vereceği karara ittiha zarureti vardır. O halde bendeniz hulâsa ediyorum. Gerek nizamnamei dahilide ve gerek Kanunu Esaside bir sarıhat olmadığına nazaran örf ve teamüle göre hareket edeceğiz. Şayet bu meselede bunun istisnasıla dair bir kapaat hasil olursa heyetimizün bu hususta ittibaz edeceği karar, bu husus hakkında mutadır. Onuo içindir ki makamı riyaset - zaopediyorum - örf ve teamüle müsteniden doğrudan bir şubeye göndermek mecburiyetindedir. Esasen şurası gayet kalüdür ki, Mecliste enclümen ve şubelerden gelmeyen hiç bir şey müzakere edilemez. Zemin müzakere ihzar etmek enclümenlere ve şubelere aittir. Bu mesele hak-

kuoda bir mazbata bulunmalıkça müzakereye girmek leh ve aleyhinde söylemek haksız karar itihazı mucip olur. Teamiül istiyor ise şubeye vermek lâzımdır, hatta rey koymaya da lüzümü yoktur.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim; zamaniyle ihkaki hak kabûlünde kendisine hürmet ettiğim Refik Şevket Beyin bu kürsüde nizamnameye dair - yanlış ihtihat diyeceğim - Nazım Bey hakkında beyanları vardı, o gün nizamname dahilî ve Kanunu Esasî ihmal edilmiştir, sülûsanı üre ile buradan çıkması lâzımı gelirken Refik Şevket Bey bir takrir vermiş ve o takrir de müdafaa ederek kanun celsesi haliyede kabili tetkik olduğuna dair nizamnamede bir sarabat olmadığını burada arkadaşımız bir tafakkatü lisâdiye ile beyan buyurmuşlardı. Aynı gece pur galeyân, pür hissiyat, Mehmet Şükrü Bey arkadaşımızla Şeyh Servet Efendinin de Meclisi âhînzâle ve bu takrir de Refik Şevket Beyin takriridir. Bendeüz hisdeüz ziyade daima zamani göze alarak bugün yaptığım bir şeyi yarın da yapmaya kendimi mecbur addetmeliyim. Kanunu Esasîmizde cidden mebuslarımızın şubeye girmesine dair sarahat yoktur. Yalnız Heyetü Vekile hakkında usulü şikâyetle diyor ki - bizim lâyiha Encümenimiz gibi - şayanı müzakere olup olmadığını tetkik için şubeye gider biz tasdik de fazladan yapıp orada hüküm vermekle yetiz. Kanunu Esasîde bunun hakkında bir şey yoktur. Heyetü Vekile hakkında vardır. O da şube şayanı müzakere görürse Heyetü Celileye havale eder, Heyetü Celile de şayanı müzakere görülen nokta üzerinde Encümenin mutalâasını ya ret veya kabul eder, mesele hallolur. Bir kısım mesail dahilî vardır ki, şayanı müzakere olup olmadığını - yani mebuslar için demiyorum - bu teamül arasında ve demin de arz ettiğim gibi her hangi bir his kaim olup da karar verilirse ki vardır ve tarihümüzde mukayyettir, musip ve gayri musip tabii her karar hürmetle karşılanır.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — İstiklâl Mahkemesi meseleyi halletmiştir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamı) — Şimdi Heyetü Umumiye her şeyde bakem ve hâkimdir, yalnız bazı mesail vardır ki muğlakdır. Burada içinden çıkılmaz. Şubeye gider tetkik olunup biraz telhis edilip gelirse bu bir teamül olabilir. Bazı mesail de vardır ki, Meclisi Âli hiç de müzakeresine lüzüm görmez. Yine Heyetü Celileniz burada bir kararlar kararları verebilir. Yani bunda asabiyet, soğukkanlılık, yani herkes kendi başına gelmiş gibi hareket etmelidir. Mehmet Bey biraderimiz hakkında varit olsay-

dı çok bildiklerimiz vardır. Onları söyleyecektim. Fakat yine Meclisin usul hakkındaki kararına terk ediyorum. Meclisi Âli bu meseleyi ya basit görür ve kararını itihaz eder, ya mürekkep görür bunun tahlilini ve biraz da telhisini arzu buyurur ve şubeye havale eder. Ninsenaleyh burada hâkim olan Heyetü Celilenin kararıdır. Yoksa Makâmı Riyaset buna mezun değildir. Nîlâmüzakere mi? Bilmüzakere mi? Havale edecek diye Riyasetin elinde tatbik edilecek bir karar yoktur. Bu meseledeki kararınız bir teamül olacaktır, bir nizamname olacaktır. Bu mesele ya basittir, ya mürekkeptir. O teamüle kıyasen tegafül etmişiyim. Burada teamülünüz iki kısımdır. Şubeye göndermişsiniz beş seneden beri, üç seneden beri şubelerde bekletilmiş arkadaşlarımız da vardır.

REİS — Usul hakkında bir çok arkadaşlarımız söz söyledi. Mesele şuraya geliyor, bu evrakın şubeye mi havalesi lâzımı geliyor? Burada mı müzakeresi lâzımdır? Şimdiye kadar olan teamül doğrudan doğruya şubeye havale eder. Eğer kabul ederseniz şubeye havale edelim. (Muvafık sesleri) Beşinci şubeye havale edilmiştir.

Sahibi risale Karahisarısahip Mehsum İsmail Şükrü Efendi hakkında icabatı kanuniyeye tevessul olunmak üzere Meclisi Âlice muhtazî mezuniyetün itasına dair İcra Vekilleri Riyaseti tezkeresi okunacak.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Türkiye Büyük Millet Meclisi azasından Karahisarısahip Mehsum Şükrü Efendi tarafından telif ve neşrönlünen (Hilafeti İslâmiye ve Büyük Millet Meclisi) isimindeki risalenin sekiz, dokuz, on yedi, yirmi iki, yirmi üç ve yirmi altıncı sayfalarında münderic bazı fıkranın Teşkilâtı Esasîye Kanununun birinciden dokuzuncu maddesine kadar olan mevzu - ahkâmıyla mevzu esasatı milliyeye sarahaten muğayir ve muhalefeti mütevviç bulunması hasebiyle Matbaalar Kanununun yedinci ve Matbuat Kanununun on bir ve on yedinci maddeleri iclaletiyile Kanunu Cezanın altmış altıncı maddesinin ikinci zeyline muvafık bir fîil cürmüü teşkil etmekte olduğundan istisnaiyetli kanuniyeyi haiz bulunan sahibi risale hakkında takibatı kanuniyede bulunulmak Kanunu Esasîsinin yetmiş dokuzuncu maddesi merhiyesi mucibince Rüyük Millet Meclisi Âlisinden mezuniyet istihsalı Adliye Vekâleti Celilesinden 16 . I . 1339 tarih ve kalemî mahsus 86/10 numaralı tezkerede işar edilmele Ankara merkez Müddeiumumiliğinin bu babda tafsilâtı havi bulunan tezkeresiyle mezkûr risalenin bir nüshası İeffen arz ve takdim kılınmıştır.

Sabıhı risale hakkında icabını kanüniyeye tevessül olunmak üzere Meclüsü A'lice muktazi mezuniyetin ita ve inbasına müsaade buyurulması rica olunur efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi
İcra Vekilleri Heyeti Reisi
Hüseyin Rauf

REİS — Şimdi kabul ettiğiniz vechile şubeye göndereyim. (Hayır sadaları)

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Cinayet değildir bu fikir meselesidir. İctihat meselesidir söz isteriz

REİS — Müsaade buyurun efendim; Karahisar Mebusu Şükrü Efendi hakkındaki evrakın tayini esamî ile reye vazına dair on beş imzalı bir takrir vardır. (Gurultular) Müsaade buyurunuz. Atelusuñ bir muaniye vardır. Bir de şimdi bunun tayini esamî ile şubeye havalesi hakkında bir takrir aldık. Atelusul şubeye havale edilsin denitmiyor. (Gurultular) (Olmaz sesleri)

Niçin evvelkını kabul ettiniz? (Reye kuymadınız sadaları)

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim, rey meselesini arkadaşlarımız şimdi burada mevzu bahis ediyorlar. Burada tayini esamî ile talep edilen şey şubeye havale edilecek. Havale edildiği takdirde müzakere açılacaktır. Evvel beevvel bu meselenin şayanı müzakere görülüp görülmeyeceği reye vazınlunacaktır. Ekseriyeti ârâ ile ya şubeye gidecektir veyahut müstacelen müzakere olunacaktır.

REİS — Efendim, müsaade buyurun, şubeye havale edilmeden evvel Şükrü Efendi hakkındaki bu meselenin şimdi müzakeresini kabul buyuranlar lütfen ellerini kaldırsın. Kabul edilmemiştir. Binaenaleyh tayini esamî ile şubeye havalesi meselesi vardır.

REHİK ŞEVKET BEY (Saruhan) — İstihsalî ârâ lâzım gelen mesailde on beş imza lâzımdır. İstihsalî ârâ icabeden mesele müdür ki, bunu reyo kouyorsunuz?

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Bu, fikir meselesidir. Cinayet meselesi değildir. İctihat meselesidir. Acaba kabahat müdür? Değil müdür? Anlaşılmak lâzım gelir.

REİS — Efendim bir kerre şubeye havale edilmesinden evvel müzakeresini kabul etmediniz.

İSMAIL ŞÜKRÜ EFENDİ (Karahisarısahip) — Reis Paşa, şubeye gitsin ben istiyorum.

REİS — Beşinci şubeye havale edildi efendim

NECATİ BEY (Lazistan) — Kendü meselesi değildir. Şahsına ait değildir.

REİS — Efendim rica ederim müsaade buyurun. Bir tezkere daha vardır. Bursa Mebusu Operatör Emin ve Canik Mebusu Süleyman Beyler hakkında şube mazbatası vardır okuyacağız.

Heyeti Umumiyyeye

Numara

18

Bursa Mebusu Operatör Emin Beyin seksen sekizinci ictimaa müsadif hafı celsede ictimuzde Pontuşçuları himaye edenler var, suretindeki beyanattan sonra küsüye çıkarak ve isim tasrih eyliyerek Canik Mebusu Süleyman Bey aleyhinde vaki isnaatı üzerinde keyfiyetin tetkik ve tahkiki ba kur'a beşinci şubeye havalesi takarrür ederek Riyaseti Celilenin 22 . 8 . 1338 tarih ve 1367/3526 numaralı tezkeresiyle zatı mesele şubemize tevdi buyurulmakla atelusul tahkikine şuru olundu. Ceroyanı müzakereyi ihtiva eden zabıtname sureti musaddakası hilcelp mutalâa olunduktan sonra tarafeynin istievabıyla iddia ve müdafaatin istimal için ihzarı mahiyette olarak şube azasından Saruhan Mebusu Rehik Şevket ve Karesi Mebusları Ali ve Gaziantep Mebusu Yasin ve Kayseri Mebusu Ahmet Hilmi Beyler bu işe memur edilmişlerdir. Mumaileyhim canibinden şubeye ita edilen 23 Eylül 1338 tarihli hütlâsa istucvap raporu şubenin 16 Teşrinievvel 1338 tarihli ictimaaında mutalâa ulundu. İcra edilen istievabat ve yapılan tamikata nazaran Operatör Emin Beyin söylediği veya söylemek istediği şeylerin esas itibarıyla beş noktaya inhisar etmekte olduğu anlaşıldı.

1. Meclis arasından Pontuşçuları himaye edenler olduğu.

2. — Dahiliye Vekili Fethi Beyin Samsun'da misafir olduğu hanede hizmetçi Rum kızları bulunduğundan bunlar vasıtasıyla itihaz olunmuş tedabirden eşkiyaya günü gününe malumat gittiği.

3. Samsun veya Amasya mutasarrıfının haremî mühtediye olduğundan bunun vasıtasıyla Pontuşçulara haber gönderildiğinden.

4. Samsun Mebusu Süleyman Beyin sevkıno mani olduğu Kör Vasil'in kızı babasını nezdine giderek casusluk yaptığı.

5. Rum eşkiyasına gelen bir kayık silâha Süleyman Beyin müdahale ettiği maddeleridir.

İşbu mevad hakkında Emin Beyden yapılan istizah ile Süleyman Beyin istima edilen müdafaattan berveçhiatı netayic hasıl olmuştur. Evvelâ birin-

cu madde hakkında, Süleyman Bey hakkında bazı mesmuatı olup bu Mecliste arz eylediği beyan olunmuş ve bu beyanata medarı töhmet olacak başka bir şey ilâve edilmemiştir.

Sarıyen : Sarıyen ikinci maddeye verdiği cevapta Fethi Beyin misafir olduğu esraftan birisinin hanesinde bızmetçi Kum kızları bulunduğundan bunlar vasıtasıyla eşkiyaya haber gitmesi ihtimal dahilinde olduğunu beyan ederek ne teahhüd etmiş bir vaka ve ne de delaili sübuta irae edilememiştir.

Salisen : Zabıtnamede ismi geçen Amasya veya Samsun mutasarrıfı diye bahsedilen zatın Samsun mutasarrıfı olduğu ve kadını da haremi olmayıp metresi bulunduğu zikredilerek bu da tahmin ve mesmuat derecesinde gösterilmiştir.

Rahman : Mebus Süleyman Beyin Kör Sovalho bemsinesinin tehcirine mani olduğu yoludaki iddiası da mumaileyho maksadı mahsus tahtında böyle bir kadını tehcirden istisna ettirmiş olduğu kanaatini bahsedecek mahiyette görülemez.

Mamisen : Silâh meselesinde muvazzah ve mev-suk bir neticeye desteris olunamamakla beraber eşkiyaya silâh geldiği de tahakkuk edememiş, Süleyman Beyin eşkiya ile temasa gelmesi ise hüsuü niyelle ve makamı aidesinin malumatı tahtında vaki olup hasil eylediği kanaatini vakti zamanında mumaileyho Süleyman Beyin yine makamı aidesine bildirdiği anlaşılmıştır.

Netice : Şubemizce icrasına tevessül edilen tahkikatın sureh seyir ve cereyanına ve Operatör Emio Beyin tabkikat müoasebetiyle tenvir madde için verdiği izahata bazarın Canık Mebusu Süleyman Beyin adifülarz töhmetlerden birinin mürtekihi olduğunun sübutuna kâfi delaili kanuniye istisnal olunamamış ve kursii Mecliste serbestii beyanı bakki meşruu mesuliyeti teşriye ile da kabili takyit görülmüş olduğundan Mebus Süleyman Beyin isnada vakiada ve Operatör Emio Beyin beyanatu mebh-

eden dolayı mahkemeye sevklerini icabedecek esbap olmadığına bilütüfak karar verilerek Heyetü Umumiyyeye arzı keyfiyet olunur. 16 Teşriuevvel 1338

Rejinci Şube Reisi	Kâtip
Karahisarışarki	Biga
Mustafa	Hamit
Kângırı	Üsküdar
	Hüseyin Hüsuü
Menteşe	Tokat
Ethem	Rifat
Ankara	Erzurum
Samsun	Asım
Adana	Ankara
Eğrel	
Saruhan	Ergani
Avni	Hakkı
Konya	Kayseri
Rifat	Sabit
Karahisarısahip	Hakkârı
Mustafa Hulusi	Mazhar Müfit
Gaziayıtop	Lazistan
Yasin	Abidin
Trabzon	Eskişehir
Recâi	Eyüp Sabri
Gelibolu	Kayseri
Celâl Nuri	Ahmet Hilmi
Karahisarısahip	Siirt
	Mehmet Kadri
İçel	Tokat
Mehmet Sami	İzzet
	Canık
	Emin

REİS — Efendim, Beşinci şubenin Operatör Emio Beyle Süleyman Bey hakkındaki mazbatasını kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. Kabul edilmiştir.

Celsei hâliyeden celsei alenye geçilmesini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

28 Kânunusâni 1338 (1923)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SARIK HULÂSASI	1236
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	1236
1. — <i>Lozan Konferansının müzakere sa- faharı ve vasıl olunan son şekil hakkında Heyeti Vekile Reisi Hüseyin Rauf Beyin izahı.</i>	1236-1263

Cilt : 27

182 nolu İncelet, 2. 3 nolu Celse

YÜZ SEKSEN İKİNCİ İÇTİMA

28 Kânunusânî 1339 Pazar

İKİNCİ CELSE

Açılış saati : 1.30

REİS : Reîsîsânî Ali Fuat Paşa Hazretleri

KÂTİPLER : Süleyman Sun Bey (Yuzgat), Hakkı Bey (Van)

REİS — Celse açılmıştır. Celse hafidir. Sanığın salomu tahliye etsin.

Sulh Muahdesi üzerine söz Rauf Beyefendinin HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi ve Hariciye Vekâleti Vekili) (Sivas) — Bundan evvelki celsede Heyeti Âliyenize vaki olan maruzatında cereyan etmekte olan Luza Konferansının yakınlarda çok huhranlı bir safhaya dahil olacağını arz etmiştim. Dün ve evvelki güne kadar gelen telgraflarda Başmurahtamızın vaziyeti leh ve aleyhinde halle müsait olduğunu işar etmesinden bir an evvel Heyeti Âliyenizin heyeti umumiyeye halinde bu

gün günü olmamakla beraber, toplanmasına ve bu nikâti nazarın arzına hükümetinizi mecbur etti. Bugün pek çok arkadaşlarımızı rahatsız etmeye mecbur ettik. (Fıstıkfurullah sesleri) ve aleni celsede bugün için bahsetmekte mahzur mevcuttur. Muvafakat buyurursanız hafi celse cereyan etsin.

REİS — Hafi celse yapılmasını reylerinize arz ediyorum : Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

Şimdi geçen celse hafiye zaprı sabık hulâsasını okuyoruz.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YÜZ SEKSENİNCİ İÇTİMA

29 Kânunusânî 1339 Perşembe

İKİNCİ CELSE

Reîsîsânî Ali Fuat Paşa Hazretlerinin tahtı Riyasetlerinde bilimsiz ahvali hariciye hakkında İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Beyefendinin beyanatı istima olunduktan sonra; Biga Mebusu Mehmet Beyle Karahisarı Sahip Mebusu İsmail Şükrü Efendi haklarında takibatı kanuniyede bulunmak üzere müsaade itasına dair İcra Vekilleri Riyasetinden mevzu evrak bakırae beşinci şubeye havale olundu. Bursa Mebusu

Operatör Emin ve Canik Mebusu Süleyman Beylerin mahkemeye verilecek bir halleri olmadığına dair su-be mazbatası kiraat ve kabul olundu ve celse aleniye geçildi.

28 Kânunusânî 1334

Reis
Ali FuatKâtip
Süleyman SırrıKâtip
Hakkı

REİS — Efendim; geçen celse hafiyedeki zaprı sabık hulâsasını kabul edenler lütfen ellerini kaldırın. kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Luza Konferansının müzakere safahatı ve vasıl olunan son şekil hakkında Heyeti Vekile Reisi Hüseyin Rauf Beyin izahatı.

REİS — Söz Hüseyin Rauf Beyefendinin, buyurun.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi ve Hariciye Vekâleti Vekili) (Sivas) — Efendim, müzakerenin vasıl olduğu son kademeyi bundan evvelki celsede Heyeti Âliyenize arz etmiştim. Bundan evvelki derecatını zannederim. Başmurahtamız İs-

met Paşanın raporunu takip ile daha müspet bir surette daha mütebariz bir şekilde tarihçesini yapıyorum, münasip görürkeniz. O istikamette söyleyeyim. (Münasip sesleri) Paşanın 25 Kânunusânî raporunda diyor ki : Tâli komisyonlar mezarlar ve üsera için içtima etti. Bu mezarlar meselesinde kısaca izahat vereyim. daha iyi tenevvür buyrulur. Yalnız arkadaşlarımdan, hakkımdaki teveccühlerine mağruren, bir itirhamda bulunacağım. İki gündür uyku uyumuyorum, çok yorulmuş, çok meşgul oldum. Beserim.

yurğunum maruzatım sırasında silseli muhakememi tevkif edecek sualler olursa endişe ederim ki, Heyeti Âliyenizi lâiyikıyla tenvir edenisim. Müsaade buyurun hendeniz izah edeyim, onları sonra istenilen şekilde suallere cevap vereyim. Bu mezarlar denince Gelibolu'da şurada, burada düşman makûllerinin mezarları ile kalmıyor. Anafarta dedikleri kısmı istiyorlar ve daha Anzak dedikleri Yenice'de ve Kanada askerlerinin çıktığı yerleri istiyorlar. Güney şekülde vardır. Yani yalnız mezarlar değildir, buna karşı bizim şühedânımızı da kabul ediyorlar. Bizim şühedânın bizden ayrılan menifeketler hakkında bize aynı müsaadeti göstermeği kabul ediyorlar. Azaburunu arazisinin İngilizlere verilmesi meselesi münaaka ve rezerve edildi. Rezerve, yani söz hakkı mahfuz olarak tabiiyet, tâi komisyonunda mütarekeden beri cenbe tabiiyetine girenlerin istilâk tanınmış teklifi reddedildi. Mütarekeden sonra duveli müttelkaya iltila eden ve tabiiyetini kabul edenlerin hilâ kaydi şarti tarafımızdan kabulünü istiyorlardı, onu da reddetdik. Asarı başka hafriyatı hakkında vazedecekleri maddeleri de reddetdik. Emanatı mübarekenin idaresi hakkındaki teklifi reddetdik. (Niçin sesleri) İsraili ederim, istilâk etmeyiniz, her noktayı vuzuhile ve uryanlığıyla arz etmek mecburiyetindeyim. Yalnız sonunda İngilizler rezerve yapti. Bu hususta efendim, emanatı mübareke diye Sevri muahedesinden istilâk edilmeğe çalışan harbi umumide Medine-i Münevverden çıkarılan, yani oranın tahtiyesi esasında İstanbul'a naklettilen ve bugün binayettullah emni bir yerle mahfuz bulunan emanatın kısmına bittir. Hendenbere bu Şerif Hüseyin namına olacak talep eder dururlar ve biz de reddetdik. (Buna mukabil İtalya heyetine 1.500 nüfusun İtalya tabiiyetine geçmesini kabul ettiğimizi müşir bir mektup verdik. Kadınlar ve sağır çocuklar bu nüfusa munzamdır. Bunların 150 kadarı Rum ve Ermenidir. İzmir'e Rum ve Ermeni kabulü esasını üzerine tetkikimize vabestedir. Müttelkâsı Avusturya tehasiyile Yahudilerden ve Etilerlerden olacaktır. Hususi olarak bu mukaveleyi yanınağa meşhur olduk.

İkinci maddesi - Maliye teklüfâtı altında Duyunu umumiyenin taksiminde sermayenin taksimini hümillerinin kabulüne faliken kabul ediyorlar. Bizden tamirat bedeli olarak talep, on beş milyon altın lira. Bunun yüzde beş faiz ve bir amortismanı olarak 37 senede ödennesini, yani senede 900.000 altın lira tesviesini ve buna mukabil duyunu umumiyeye yüzde on beş fazlasıyla, yani teminat talep ediyorlar. (918'e kadar borçdan bahsetmiyorlar.) Malumu âliniz bunlar (914)'ü dahili hesap ediyorlardı. Biz de

harbi umumiden evrakı nakdiyenin de dahili hesap edilerek taksimini talep ediyorduk. Bu dört senelik farkı dahili hesap etmiyorlar. Türk şirketlerinin tazminini muahedeye dercediyorlar. Bunu da Meclise arz edeyim. Malumî âliniz sermayesi Türk sermayesi olan ve fakat Türk kavaninine riayet etmek üzere kabul edilmiş hükümetinizle akdettikleri mukavellerle esasen kabul etmiş oldukları tazminatın cenbe bir hükümetlerinin idaresi altında ve muahedelerine derci suretiyle teahhüt altına almak istiyorlar. Gemilerininizin hedeli olan 6 milyon İngiliz lirasını vermiyorlar. Yunanlılarla tamirat bedelini birbirimize bağışlamazları söylüyorlar. Evrakı nakdiye karşılığı olarak zapdettikleri beş milyon altın lirayı tamirat bedeli olarak ihtiyatan zapd ediyorlar.

İstanbul mukavelâtının meriyeti şimendifer şirketlerinin adaptasyonunu, bunu da telhisen arz edeyim. Malumî İstanbul'da Büyük Millet Meclisinin teşekkulünden sonra hükümeti zaile ile bir çok şirketler ve birtakım mukavelât aktedilmişür. Bunları biz bittabi tanıyamayız ve tanımadığımızı ilân etmişiz. Onlar bu mukavelâtın tanınmasını istiyorlar. Bundan başka şimendiferin, yani Anadolu hattı diye malumî olan kısmının da bizim tarafımızdan bedeli tesviye edilerek mühayya edilen ve mütteliklerin de dahil olacağı ve bizim de bulunacağımız bir şirket tarafından işletilmesini, deruhte edilmesini teklif ediyorlar. Gayet gariptir.

FEYYAZ ALİ BEY (Yozgat) — Ne adilâne hareket

RAUF BEY (Devamla) — Adana - Bağdat olacak, iyi çıkmamıştır. Hattın tarafımızdan istilâk ve bizim de dahil olacağımız bir işletme şirketine devri gibi şerait vardır. Görülmüştürki zahiren yalnız masarî fi işgaliyeden bahsetmeyerek mevaddi sairreyi kabul etmiş ve helki ağırlaştırılmışlardır.

Maddce 3. — İngilizler bir tebliğ nesrettiler. İnkıta havadisı salih degildir. Müttelikler Çarşamba gününü proje verecekler. Cuma günü bir iki mutahassis birakarak birinci muhahaslar avdet edeceklerdir, dediler. Fransızlar tebliğ nesretmediler. İtalyanlar Sulh projesi verileceğini söylediler. Yalnız vaktini tayin etmediler. Mutenakus olmakla beraber hülâsa şudur ki: Salı veya Çarşamba günü bir proje vererek 20 Şubat'ta Gurzon İन्द्रa'ya gidecek ve bizim de Ankara'ya uğrayarak cevap vermeği tercih eyleyecek. Havadise nazaran Gürson Mesul mesetesinin İngiltere namına Cemiyet kâtibi Umumîliğinden tetkikini talep etmiş. Bundan atideki mevaddın itina ile istima buyurulmasını rica ederim.

EMİN BEY (Bursa) — Son fıkrayı bir defa daha okur musunuz Rauf Beyefendi?

HÜSEYİN KAUF BEY (Devamlı) — Hulâsa şudur ki Salı ve Çarşamba günü bir proje vererek Lord Curzon Londra'ya gidecek ve bizim de Ankara'ya uğrayarak cevap vermenizi tercih ediyorlar. Yani bize asız de Ankara'ya gidin; Meclisimizle hükümetimizle konuşun» diyorlar. Havadise nazaran Curzon, Mesul meselesinin İngiltere namına Cemiyet Kâtibi umu milîğinden tetkikini talep etmiş.

Madde 4 — Pompar ile muâkâatında . Gazetelerin Fransızların İskenderun zülmünden bahsettiklerinden, buna mani olmaklığımızı Puankare'nin cevabına atfen talep etti. «Gazetelere ne yapabiliriz» dedik. «Nüfusunuz var» dedi. Hükümetle iblağ ederim, fakat gazetelere ne yapılır? dedim. «İskenderun'da Ankara itilâfnamesine göre tesis edilecek idare hususiyete teâşüs etti mi?» dedim. Biliyorum, bu belki onun tesiridir. Sonra mesaili maliyeti işaret ederek sulhın olmamasına Paris'te karar verildiğine kaniiz, dedim. Müteccesir, temine çalıştı. Fransızlar bu günlerde İngilizin âdi bir iltifatına kapılarak, fiilen onlardan ziyade aleyhimize hareket etmektedirler. (Kahr olsun sesleri.) Çok rica ederim efendim. İngilizlerle sulh olmamasını Fransızların kasten istemediklerine esaslı şüphem bile vardır.

NECATİ BEY (Saruhan) — Efendim anlayamadık.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) — Kapıyı kapayınız Heyeti Âliyenize arz ettiğim nikat, çok hayati ve o derece sır olarak muhafazası elzem mesailirdir. Böyle bir zamanda her şeyi bütün uryanlığıyla arz etmeğe mecburum. Kapı açık olarak birisi içeri girerken dinterse çok fena olur. Yani Fransızların vaziyetinden, belki bizim İngilizlerle tesisi münasebetimize taraftar olmadıkları zehabını verecek kadar endişe edilebilir. Fransızların aldığı vaziyet, ihtimal bizim İngilizlerle anlaşmamız his ve endişesini verecek diye düşünülebilir. Daha nasıl izah edeyim? (Kâfi sesleri.)

Madde 5 — Bu akşam davette bulunan Japonya Heyeti Reisine muallak olan beş meseleyi tadat ederek işin nasıl hallolunacağını sordum. Musul'un Cemiyeti Akvama havalesini ve adli sistemi . muvakkat bir zaman için . kabul edersek mesaili sairinin hallolunacağını ve Yunanistan fena borçlu olduğunu telkin ediyor. Yani Yunanistan bir şey veremeyecek demektir. Tatmin olunan vaziyet şudur: Musul ve adli sistemi ve mesaili maliyeti malume ve Şarki Trak-

ya hududu ve Yunan tamirati gibi beş esas mesele vardır. Bu noktaları kâmilen bizim aleyhimize olmak üzere, iki gün zarfında umumi bir proje verecekler ve bir iki gün burada intizar edeceklerdir. Sonra bizim de meseleyi hükümetle görüşmemizi arzu ve terviş ederek avdete ve bu suretle konferansa fasıla vereceklerdir. Bilahare imza ve kabul niyetimize daha evvel ifade ettirip kendileri imzaya gelmek isteyenlerdir. Musul'u Cemiyeti Akvama havale etmek, onun âtisini muhakkak tehlikeye koymak demektir. Hükümetin nokta nazarı nedir? Görüyorsunuz ki bu suallerle İsmet Paşa hükümetin son nokta nazarını anlamak istiyor. Hükümet misaki milliden bir hatve ileriye veya geriye atmak salâhiyetini kendisinde görmemiştir ve göremez.

Onun için vaziyeti, kudreti dahilinde Heyeti Âliyenize arz etmek ve düşündüğünü söyledikten sonra reyinizi istinial ederek mustacelen murshhasımıza iblağ etmek vazifesinizdir. Bize itimat buyururken tevdi buyurduğunuz salâhiyetin derecesi bununla telhis edilebilir. Son malumat şudur .

Madde 1 — Birinci, ikinci tâli komisyon son işlerini bitirip rapor yaptılar. Fransızlar yaptıkları yeni projelerinde yeni şâir maddeler göstermişlerdir. Fransızlar ya bizim sulh yapmamızı istemiyorlar veyahut her fenalığı yapmak, sonra yüzümüze gülererek hazmettirmek kabil olduğuna kanıdırler. (Vali, vah... sesleri.) İnkisar ve intibahımızı sarîh bir surette kendilerine ihsas ettim. Bugün inkita olursa Suriye'de Jahi Fransızlara hücum edileceği ricayatinin esasını söylediler. Vazifem, sulh yapmaya çalışmaktır. İnkita olursa mabaadini hilemem dedim. (Bravo sesleri.) Ciddi niyet olduğumuzu miralay Müjen'e hissettirmeliyiz.

Bendeniz 26 Künunusâni raporunu aldığım zaman, vaziyetin istikametini mümkün olduğu kadar görmeye çalışarak, istinâç ettiğim vaziyetten; derhal miralay Müjen ile mudaveleleri erkânın elzem olduğuna kani oldum. Ve kendisine Mösyö Puankare'ye vaziyeti tasviren, fakat mehaliki ima ve tasavvur etmesini ve şöyle buhranlar tevliit edilmeye çalışıldığını ve Fransız dostluğuna ve uhudumuza sarakate binaen bu mehalike vasıta olmanın milletlerin . devletler değil . milletlerin menafii hakikiyesi üzerinde ne gibi tesirler yapacağını ifade ettirmiş ve yazdırmıştım. Esasen bundan sonraki teşebbusatımı da Heyeti Âliyenize arz ederim. (Son âna kadar itilâfa, sadakatımızı muhafaza ettik, son âna kadar kendilerinden iffal gördük.

Madde 2 — Müttelikler konferansı inkıtâa gördüklerinden bu halde Amerika ile ayrı muahede

yapmak imkânını istizah ettim. Burada olamayacağı ni, konferanstan sonra hükümetlerinden alacakları talimata göre hareket edeceklerini bildirdiler. Denildiğine göre, Çarşamba günü toplanan bize muahede projesini verecekler. Cuma günü Gürzon gidicek, diğer heyetler kalacaklar. Müttefikler aleyhtır ki vaziyet ağırdır ve vahamet Musul'dan münbeistir.

Madde 3 — Bugün burada heyetimiz âzasına gâzeteciler demişlerdir ki; siz burada talep ve iddia ediyorsunuz; halbuki milletiniz orada sulh istiyor. Bu gibi zayıf teressühatı mahal verilmemesini bilhassa rica ederim, diyor. İsmet Paşa.

Vaziyet efendim, bu bapta ki muhaberatı aynen okumak suretiyle Heyeti Âliyenize de malum olmak gerekir. İtimat buyurup İcra Vekilleri Heyeti olarak teşkil ettiğimiz arkadaşlarımız dün akşamdan beri vaziyeti tetkik ve tahkik ettiler. (İşlemiyoruz sadaları)

OPERATÖR EMİN BEY (Hürsa) — Anlaşıyor ki Rauf Beyefendi dışarıdan işitilmemesi için ağır söylüyorlar. Böyle mühim mesalde Meclis binasının tahliyesini teklif ederim. Emir verilsin Meclis binası tahliye ettirilsin, ondan sonra serbest yüksek sesle söyleyebilirsiniz.

MÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) — Bu teklif kat ve tahliyatımız neticesinde dün akşam siz arkadaşlarımızın heyeti umumiyeye halinde içtimaini ve ni katı nazarımızı size arzı elzem addettik. Bu sabah da toplanarak muahhasatlarımızın intizar ettikleri noktai nazarı ifade eder bir nüsvette ihzar eyledik, ki bunu hükümetimizin noktai nazarı olarak kabul buyurabilirsiniz.

Bunu da Heyeti Âliyenize arz ettikten sonra, üçüncü bir karar alınmasını rica ediyor ve bunlaktaki zaruretli Heyeti Âliyeniz tââdir buyururlar. Müzakeratin emeli ve katı bir neticeye iktiran edebilmesi için - hendemizin tahmin eylediğim - tehle ve aleyhtir olmak suretiyle esast üzerinde mümkün olduğu kadar - tensip buyuruyorsanız - kısa ve fakat çok arkadaşlarımız söz söylese, hükümetimiz için mucibi tenevvür olacaktır. Bu; hükümetin noktai nazarını tespit eden niarsı zatını heyeti celilenize okumazdan evvel, bu sabah son şekle göre Ankara mukavelenamesiyle bize muavenet zaruretilinde bulunan ve Fransa Hükümetinin riyasetinde olan zatın bir kere daha nazarı dikkatini celbetmeyi fâideli gördüm ve Fransa mümessilini davet ederek şu yolda kendisine - yani mesuliyeti tamamen Haridîye Vekâletine ait olarak ve Heyeti Âliyenizin tercümanı olduğum beyanata bulundum. Bu

beyanati Heyeti Âliyenize arz ederken medarı tenevvür olur diye dün gece geç vakit muhterem reisimiz ve bugün kahraman ordularımızın başında ahzi mevki etmiş olan Gazi Başkumandanımızdan aldığım bir telgraf, zannederim maruzatımı tenvire çok yardım edecektir. 27'de geç vakit elim gelen Başkumandan Paşanın telgrafını aynen okuyorum :

Mösyö Puankare'den aldığım mektup sureti aynen atıye dercedilmiştir. Yarın öğleden sonra ve saat ikiye kadar kendisine cevap verilmesi için mütalâanızın ve ne yolda cevap verilmesi lâzım geleceğinin işarını rica ederim.

Suret :

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Fransız heyeti muahhasasının Lozan Konferansının bîdayetinden beri talimatıma tefviken itilâfkâr hareketinden. (Gözleri kör olsun sesleri)

Müsaade buyurunuz efendim. İtilâfkâr hareketinden ve hütun kudretiyle sureti meşruada iddia edilebileceği vaziyeti Türkiye'ye verebilecek munsifane bir sulhun teessusuna sarfı mesaiden hali kalmadığına zatı âlileri kesbi ittıla etmiştir. Müzakerat eliyem saf-hai nihâisine vasil olmuştur. Muahedenin imzasında vaki olacak her bir teahhür projemizi tehlikeye ilka edecek mahiyettedir. Türkiye programında çözümlü olduğu en esastî hoşnudiyetlerini Fransız Hükümetinin muvafakat ve muaveneti tammesiyle elde etmiştir. Bunun menafini kendisine temin etmek ve Lozan Konferansının mesudane ve yakında neticelenmesine imkân hırakacak hafif bazı musaadeta rıza göstermekle bu fikiri müsalemetkâraneye mukabele etmek kendisi clindedir. Bu katı saatte Fransa'nın Türkiye hakkındaki ananevi dostluğu namına zatı samilerine müracaat ve bu derece mutedil olan işbu ahkâmın kabulü hususunun simabaat tamamiyle refahi millînin bir terakki ve serbestile eseri vatanperveranesini tespit ve idame edeceğine Büyük Millet Meclisini ikna hususunda yüksek hidematınızın tefviz ettiği âli nüfuzun istimalını talep eyliyorum.

Büyük Millet Meclisi muzafferiyeti ahiresinin sermesini yegâne temin edebilecek olan bu devamlı sulttu vernmeye yardım etmek suretiyle Türkiye'nin menafii hayatiyesine bir defa daha fazlasıyla hizmet etmiş olacaktır.

Zatı samilerinin tesirinde hiç bir şüphe bulunmayan bir müdahaleden imtina etmeyeceğine ve bu suretle memleketin tealisine hasrı vücutla deruhde etmiş olduğu şanlı vazifeyi tetviç edeceğine umidim vasıktır.

Puankare

HAKKI HAMI BEY (Sinop) — Franklen Buy-
yınının tabiri...

ALI ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — O hissi veren-
lere aşkolsun...

HÜSEYİN KAUF BEY (Devainla) — İstirham
ederim efendim. Asabiyet ile davayı ne kazanabiliriz
ve ne de neticeye varabiliriz. Bu hissi hiç kimse, hiç
kimseye vermemiştir. Düşman ve dost kendi noktai
nazarını karşısındakine kabul ettirebilmek için böyle
bir sözü söylemeye salâhiyetler ve mazur addederim.
O itibarla, rica ediyorum. İstirham ediyorum. Gayet
milliyemizin temini cihetine sarfı mesai ederken baş-
ka türlü düşünmeyelim.

Son muzafferiyatın menafini verecek olan devam-
lı bir sulhu temin etmekte bir kere daha Türkiye'nin
menafii hayatıyesine hizmet etmiş olacaksınız. Emi-
dim ki: necip memleketinin tealisi için vakfı nefes-
miş olan zat devletinizin tesiri şüphesiz muhimi ola-
cak olan bu mudahaleyi reddelmeyeceksiniz.

İmza
Puankare

Fransa'nın burada bulunan bildiğiniz nim mümes-
siline bu sabah; her an beni şahsen mesul edebilece-
ğiniz - tabii iştirak buyurmadığınız takdirde - şu he-
yanatta bulundum : Mösyo Puankare Gazi Paşaya
çektığı telgrafta, Gazi Paşanın Mecliste pek âli olan
nüfuzunu istimal ile pek mütevil olan ve kendisinin
verdiği talimat üzerine Fransızların muavenet ve mi-
vafakatlariyle temin edilen şartın kabul ettirilme-
sine yardımını rica ediyoruz. Zannederim ki takdir
ediyorlar. Çerrek Mustafa Kemal Paşa ve gerek hen
Mösyo Puankare ile siyaset yapmak tarzını iltizam
etmedik. Daima menafii müşterekleyi nazarı dikkat
önünde bulundurarak milletimizin dört seneden beri
malum olan aşyanı metalibi meşrası - ki ancak o
suretle istiklâlini emîn görebilir. Dahilinde her türlü
fedakârlığı ve müsaadekârlığı yapabileceğimizi ve hu-
nun haricinde adli ve mali kapitülasyonlara ve mem-
leketimizi namütenahi bâri mali altında czecek olan
gayri varit tekâlif, maliyeyi kabul etmenin, hatta Bü-
yük Millet Meclisinin bile salâhiyeti fevkinde görü-
lebileceğini izah ederek, diğer eşkâlin sulhü temin
edemeyeceğini ve İngilizlerin mesaisinin Fransızları
bizden ayırmak istikametini gösterdiğini ve konfe-
ransta bizce gayri kabili kabul olan kapitülasyonları
tebdili şekil ettirerek, sonuna kadar Fransızlara mü-
dafaa ettirdiklerini ve bu suretle mütteliklerin sulhü
tehlikeye ilka etmekte olduklarını ve bu tehlikenin
önünü alabilecek yegâne zatı Mösyo Puankare ola-
bileceğini izah edebildiğimi zannediyorum.

Bundan evvelki mülakatta Mösyo Puankare'den
aldığım cevap da bu zannımı takviye etmişti. Puan-
kare, tatıpkâr, cemilekâr ve hıraz da kapalı olmak
üzere umit verici bir tarzda mükabelede bulunmuş-
tur.

Halbuki onu imzen Mösyo Puankare'nin, Gazi
Paşaya gelen son mektubu Mudanya konferansından
evvel Mösyo Franklen vasıtasıyla verilen teminatın
ve şunıdiye kadar maalesef müdafaa bile edilmeyen
hususların tekrarından başka bir şey olmadığını gör-
düm. Anladığıma göre, müttelikler heyeti murahha-
sınıza bir muahedename metnini tevdi edecekler.
Bu metinde musavî hukuka malik olabilecek taraflar
arasında derci mutar mevaddı sairei malumeden
başka Karabağın Yunanlılar tarafında kalması
mahkemelerde muayyen bir zaman için ecnebi hâ-
kimler bulunması, sermayesi ecnebi Türk şirketlerinin
menafininin muahede ile temini, Anadolu şimendileri-
nin tarafımızdan istiklâk edilerek mütteliklerde müş-
terek bir şirket teşkili ile işletilmesi, on beş milyon
altun tazminat talehi ve Yunanlıların hıze tamizat
bedeli vermemesi.

İlk tertip evrakı nakdiyenin, ki beş milyon altun
tiranın, bu tazminata mukabil müttelikler tarafından
müsadere olunması, İstanbul hükümetinin 16 Mart-
tan sonra akdettiği mukavelatin müteher addedilme-
si, Musul'un vaziyetinin tespiti için Cemiyeti Akva-
ma havale olunması gibi kısmen muhilli istiklâl, kis-
men memleketimizin infikôt kabul etmez bir parça-
sının süren müttakada yeddi ahara geçmesi ve kis-
men de hiç bir hakta istinat etmiyerek namütenahi
mali esaretle vazını icabettirecek mevaddın bulunaca-
ğıdır. Bunları kısaca tahlil edersek, Musul hakkında
en yüksek bir hissi itlafperverane ile kabul edebilece-
ğimiz pitebisitten Lori Gürzon'un içnap etmesi gi-
bi kapitalist menfaati müdafaa için milletlerin arası-
na hümetisizlik etmesi (Gazyâğı) zarar ve ziyantarı-
nı her zaman doğrudan doğruya hükümetle konuşarak
antlaşabilecek olan ecnebi sermayeli Türk şirketleri-
nin hukukunu müdafaa ile milletlerin değil, kapita-
listlerin noktai nazarını müdafaa edegelmekte olduk-
ları, bir takım fahiş kuyudu maliyeye tabi tutmakla
hayatımız pahasına bile olsa, tediyesini arzu ettiğimi-
z borçlarımızın tediyesinden bile bizi menedecek
kuyutlu tahammülfersa vazetmeleri hiç biz zaman
kabul edemeyeceğimiz adliyyede - ki istiklâlimiz ve
hakkı kazanız demektir - ecnebi hâkimlerin ikame-
sine çalışmak suretiyle bizi nimeti sulhdad mahrum
etmeğe teğebbüslerdi, her halde mütteliklerin buç ol-
mazsa menafii aliye sulhü olan noktai nazarından

yanlış ve devamı halinde kendi taraflarından sulhü mutlak olarak ihlâli mucip olacak gerâttı bize cebretmeğe çalıştıkları sarahaten anlaşılıyor. Bu metni verdikten sonra cevap için heyetimizin Ankara'ya gelip danışıp hazırlanmasını teklif etmek surebyle bir fasılayı temin etmeğe çalışacakları ve bu suretle İngilizlerin şimdiye kadar siyasetlerinin esasını teşkil eden intizar ve işi uzatarak emellerini istihsal yoluna gidecekleri de anlaşılıyor. Bunun tehlikesini Mösyö Puankare'nin nazarı dikkatine, kemali samimiyet, ciddiyet ve hürmetle vazınla mecburiyeti milîye ve vicdaniye görüyorum.

Murahhasalarımızın bîdayetten beri neyi kabul edecekleri ve neyi katıyen kabul edemeyecekleri hakkında tabiat ve salâhiyeti katiyeleri mevcuttur. Bunun için Ankara'ya gelmelerine de lüzum yoktur. Şunu söylemek isterim, ki harbi umumiye iştirakimizden evvel, musaade buyursanız bu benim şahsi intibaatımdır bunu okumayayım. (Devam sesleri) Şunu söylemek isterim ki harbi umumiye iştirakimizden evvel tehlikeleri o zaman İngiliz sefiri olan Malene daven üzerine izah etmişim. Anlaşılmadı. Mundurosta mütarakeyi akdederken müttefikler namına hareket eden Kalitrope de vaziyeti izah etmişim. Yine anlaşılamadı. İstanbul'da Meclisi Mebusana ara olarak gittiğim zaman İngiliz işgal kuvvetleri kumandanı General Mil'inin gönderdiği memuru mahsus avakırı izah etmişim. Yine anlatamadım. Fransız Despere'nin bahriyeli olan istihbarat zabıtine de söyledim. Faidement olmadı. Anadolu'ya avdetimden beri temas edebildiğim düveli müttelikaya mensup ricali mesulleye izahı hakikate çalışıyorum. Bugün de aynı vazifeyi ifa ettiğime kanırım. Acaba hadisin seyrine Mösyö Puankare de nani olamayacak mı? Bunu hal ve vekayit, meşru sulhü arzu eden bizlere hâkim olması suretinde mi? Görelim. Bugün Meclise vaziyeti siyasiyedeki buhranı izah etmek mecburiyetindeyim. Mösyö Puankare'den daha eminbahş bir cevap beklemekte kendimi haklı görüyorum. Evvelce dün için söylemişim. Cumartesi günü vermeğe mecburdum. Halbuki daha evvelce izahat vermişim. Hacet olmanışı biliyorsunuz. daha evvel muracaata bulunmuşum. Gelin dedim; geldi, onu imaan arz ediyorum. Mösyö Puankare'den daha umitbahş cevap beklemekte kendimi haklı görüyorum. Önümüzdeki Çarşamba gününe kadar zaman olduğuna kanırım. Fransa Reisi hükümetinin sulhü beşeri tehlikeye düşürecek müttelikin heyetü murahhasasının takip etmekte oldukları hareketin istikametini, tebdile muvaffak olacaklarından henüz katı umit etmedim.

tarzında söyledim. Not almıştır. Zannedirim, bu akşam reisi hükümetin eline vasil olacaktır. Keşide ediliyor, bu suretle İsmet Paşa Hazretlerinin soğ arzu larını ikinci bir defa da ifa etmiş kendimi addettim. Maruzatı malume ki şimdi sırasıyle okudum. Dün geceki teemmüllerimiz, bu sabahki muzakratımız neticesinde heyeti murahhasamızın bizden beklediği tali mat şu suretle tecelli etmiştir: İşarati alifleride göre müttelikler tarafından teklif olunacak proje, hüce gayri kabili kabul esasatı ihtiva etmektedir. Konferansın sulh ile neticelenmişyere dağılması üzerine aleyhimizde ola vaziyeti hazıraya ve İstanbul'da ecnebi işgaline gayri muayyen bir müddetle tahammül edemeyeceğimizi düveli müttelikaya bildirmek mecburiyetindeyiz. Ancak müzakeratin ge gibi esbabdan naşı bir neticeye müncer olmadığını sulh akemin ne gibi sevak ile tecessüs edemediğini Avrupa ve Amerika etkâri umumiyesine bir beyanname ile bildirmegi faideli görmekteyiz. Filhakika matnı nahi nazarı Musul petrollerine matuf olan İngiliz sermayedarınının tatmini ihürasatı için butün İngiliz milleti yeni fedakârlıklara sevkolunduğudu herkesio bilmesi ve Fransız milletinden dahi İstanbul'da Türk kavanin ve nizamatina tamamen tebaiyet etmek üzere teşkil eden bir takım şirketlerin Lozan'da Fransız diplomasisini vasita itihaz ederek teahhüleri bulandı bir takım metalibat serdeyledikleri ve Türk Milletini soymağa matuf olan bu metalibat yüzünden sulhün akamete sevkine kadar cesaret gösterdiklerini anlaması iktiza eder. Tasminatı şahsiye bahsinde dahi Yunan ordusunun hiç bir sebebi askeriyye müstenit olmaksızın yapığı bunca tahribat ve mezalimio tazmin için devletler Yunanistan'a hiç bir taziyik yapmadıkları halde, kendi tebeaları için Türkiye'den tazminat talebine kalkışmaları vicdanı beşeriyetin asla kabul etmeyeceğini ileri sürmek ve fakat Yunan ordusunun ahalimize iras eylediğı bir cumle zararın tazmin olunacağını düveli müttelikaya kabul ve teahhüt ulunduğı takdirde düveli müttelikaya tebeasının zararlarını tediyeye imkân bulacağını zikretmek ve Anadolu şimendiferleri meselesinde imtiyazname gerâttine tamamen sadık olduğumuzu ilan etmekten başka hiç bir şey yapamayacağımızı bildirmek münasip olur. Velhasıl verdikleri projeye mukabil tarafımızdan derhal bir proje tevdi olunması ve ancak projemize dairesinde sulhi yapacağımız ilân olunmalıdır. Düveli müttelikanın karşımızda müttehit bir cephe halinde abluka vesaire gibi taziyikat yapmalarına nani olmak için aralarındaki vahdet ve salâbeti kırmak üzere ezümle Musul meselesinin hal-

lini her türlü cebir ve tazyikten azade bir halde bulunduğunuz olan ahalinin ârâyı umumisine terketmişliğimizi ve petrolleri işletmek hususunda dahi müzakerata âmade bulunduğumuzu ilân etmek ve Amerika ile ayrıca muabede akdine tevessül etmek muvafık olur. Berveçhibâla esasat dairesinde devamı müzakerata unân görülmüdüğü ve vereceğimiz proje asla ruyu kabul görmediği halde, vazifenizin hutam bulunduğunu kaydederek Ankara'ya hareketiniz münasip olur, efendim. (Çok güzel sesleri) İşte kardeşlerim, bu karar İcra Vekilleri heyetinin ittifakıyla tensip edilmiştir. Malumunuzdur, ki milletimiz en kara günde bakki hayatı istiklali için en asgarî gördüğü kuyudu tespit etmiş ve en parlak muzafferiyete nail olduğu zaman bunun leh ve aleyhinde ve bir zerresinde leh ve aleyhte tahavvül yapmamıştır. Bundaki ihüyacatı katıkoj iman derecesindeki ihtiyacını zannedirim kâfi derecede ilân ettik. Efendiler, bazı rüfekaca bu karar muzafferiyatımızın neticesinden Mudanya mukavvelisine muvafakat suretiyle manayı tam ve şamiliyle istifade edemediğimiz serdediliyor (Mandeler) Bilmem suali mukadderelere şimdiden cevap vermekle bata mı ediyorum? Maksadım müzakeratı tesbil ve tâcîl içindir (Münasip sesleri) Arkadaşlar, İzmir'de cereyan eden bu müzakerat şahsen müsterek ve her mesuliyetini kemali iftiharla müdrük ve mütehammil olmakla arz ediyorum, ki İzmir'de itihaz edilen bu kararda bu noktai nazar karardaki bu askeri hususat idi. Fazlası mesul olmayıp daha fazla ziyat olmak ihtimalini en yüksek salâhiyet ve kudret sahibi olan erkânı mesulunun muhakematına ben de bissiyatımla, imanımınla işürok ederek görmüşümdür ve bugün de aynı karardayım.

OSMAN BEY (Kayseri) — Fakat böyle olacağını keşfederek değil

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Ve bugün de aynı kararda vaziyeti âtiye ne olursa olsun, her türlü mesuliyeti sonuna kadar mütehammil olarak, o zaman itihaz edilen mukarrefatın bugünkü müzakeratın cereyanı görüldükten sonra musip olduğuna kanım. Bir noktada hükümetinizi aldatmış olmakla itihâm etmek imkânı ve ihtimalü vâritür. Bunu doğrudan doğruya hükümet diye hitap ederek heyet âliyenizi bu mesuliyetle teberri etmeği muhakemenin selâmeti için muvafık görüyorum.

REFİK BEY (Konya) — Ne için? Biz de karar vermedik? Meclis karar verdi.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Muhakemenin selâmeti için arz ediyorum. Diyebilirsiniz ki

yahut öyle zannedenler diyebilir ki, Fransız hükümetinin sözüne mi inandınız? İşte akibeti. Evet efendim; Fransız hükümetinin ve milleti namına verilen sözün kıymetini takdir etmek, veyahut ihmal etmekle vaziyetin tebeddül ettiğince de kail olanlardan değilim. Bizi aldatmışlar, bundan mütevellit şerifsizlik bize ait değildir. Şerifsizlik varsa onlara aittir (Zarar varsa sesleri) Zararın olmadığını bugün de her mesuliyeti terk ederek arz ederim. İşte efendiler, mu rahhaslarımız Mudanya konferansında, mu rahhaslarımız Lozan konferansında tekrar ediyorum. Eğer vicdanı hepçerde insaf denilen şey varsa en yüksek kanaati sulhperveraneyi ihsas etmişler, ispat comişlerdir. Hukuku milliyeyi bendenizce en azami faaliyet ve kudretle müdafaya çalışmışlardır.

Bundan sonra yine kanaati âcizanemi söylüyorum, sulh olmazsa ben şahsen ve arkadaşlarım kemali sukün ve vicdanla her türlü avakibenc hazırsız ve neticenin hiç kimseye kanaat arz etmesi doğru olmaz. Hiç kimseye kehanet ad doğru değildir. Hiç kimsenin gâipden haber vermesi doğru değildir. Makul olamaz. Fakat herkes de imanına, duygusuna müstenit bir hissi kablelvukuu vardır. Ben öyle hissediyorum ki milletimizdeki vekar, azim payıdardır. Meclisimizdeki azim payıdardır. Allah'a bin şükürler olsun, ordumuz en kuvvetli ve muzaffer ordulardan birisidir. Emniyetle harbi kabul edebiliriz. Çünkü bundan sonra sulhü istihsal etmek bizim elimizde değildir. Muhasımlarımızın elindedir. Biz noktai nazırımızı arz edtik. Heyet âlinizin bu babdaki mümalâatı, ki binnetice araya iktiran edince hatlı hareketimize esas olacaktır. Tekrar ile bendenizi itham buyurmayınız ve esas noktalar üzerinde ne kadar fazla arkadaşlarımız söz söylerse ve bu gece cevap yazmanızı temin ederseniz çok iyi olur.

BAMİR BEY (Adana) — Bir sual soracağım efendim. (Sual yok müzakerat sesleri)

Rauf Bey efendi vaziyette tebeddül olmadığını ve vaziyete eskisi gibi daima hâkim olduğumuzu beyan buyurdular. Bendeniz soruyorum ki, bugün Trakya hududuna Yunanlıların tahşit etmiş oldukları kuvvetler vaziyet üzerinde bir tesir yapmış mıdır? Yapmış mıdır?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Yapmıştı efendim.

FAİK BEY (Cebelibereket) — Bu sözünüzü senet itihaz ediyorum.

Dr. ABİDİN BEY (Lâzistan) — Hafif söyleyeceğim.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Çok istirham ederim sukûneti temin buyurunuz da dinliyelim. Bu muzakratımız da cğence olmasın.

AVNİ BEY (Saruhan) — Erkânı Harbiyei Umumiye Reisini; Hariciye Encümeninin mutalaası nedir? Bunu dinliyelim.

Dr. ABİDİN BEY (Lâzistan) — Arkadaşlar, şa-yanı teşekkündür ki...

AVNİ BEY (Saruhan) — Erkânı Harbiyei Umumiye Reisini dinlemek isteriz. Hariciye Encümenini dinlemek isteriz efendim.

REİS — Zaten Erkânı Harbiyei Umumiye Reis Vekâliye Müdafai Milliye Vekâli Heyeti Vekâletidir. Verilen kararda cümlesi müsterektir. Sırasında izahat verirler.

Dr. ABİDİN BEY (Lâzistan) — Sayını teşekkürdür, ki milletimiz yine büyük ve kahir bir kuvvetle azim ve sebat edeceğine dair Heyeti Vekile Reisinin heyeti Murahhasamıza en son verdiği karardan ben-deniz de çok memnunum. Arkadaşlar, İngilizler ve Fransızlar mezarları için bir takım müstemelekeler, en kuvvetli nikatı işgal etmek istiyorlar. Bunlar onun için mezardır. Bizim dinimizce mezarlara onların dininden daha ziyade hürmet edilir. Fakat onlar orada bir nokta işgal etmek istiyorlar. Bunu hiç bir vakitte vermiyeceğiz ve vermeğe de hiç bir vakit razı olamayız. Göstereceğiz emaneti mübareke; bu sırf Türk Milletinin emaneti mukadessidir ve Türk Milleti bunu ilânihaye, madamülhayat muhafaza edecektir. Bunun için buna Heyeti Vekile Reisi ve bütün rufekanın kabiyen riayet etmelerini bilhassa rica ederim. Yunanistanla birı birimiz vakti olan tamirat meselesini bağışlayacağız. Tabii efendiler, İngilizler hatta Fransızlar, hatta İtalyanlar bunların ve İngilizlerin bir hizmetkârı idi Yunanistan. Elbette bunlar hizmetkârlarını hiç olmazsa zararsız ve tazminatlı çıkarmak isteyeceklerdir. Fakat biz de hürün azim ve sebatımızla bu hakkımızı istiyeceğiz ve alacağız.

Kalesiz, topsuz, tüfenksiz olan yerlere top ile tüfenk ile gelmiş, tahrip olmuş en son da biz bütün mevcudiyetimizle çalışarak toplarımızı, cephanelerimizi tüfenklerimiz ve ihtimal muhtelif tüfenklerle biz bunları taretmişizdir.

Musul meselesi: Efendiler bunu rica ederim, istirham ederim bu nokta nazardan bir şey arz etmek istiyorum. Vaktüyle Mithat Paşa demıştır ki; Tuna Vilâyeti giderse Rumeli gider.

HİLMİ BEY (Bolu) — Mithat Paşa değil. Namık Kemal demişler onu

ABİDİN BEY (Devamla) — Her kim derse desin. Bendeniz duyorum, ki Musul vilâyeti, Musul'dan bir karış aramız giderse, emin olunuz Anadolu da tehlikededir. Çünkü Musul Anadolu için bir nokta hayattır. İstanbul nasılsa, İstanbul, Rumeli ile ve ihtimal İstanbul Rumeli'den biraz ileride olmakla ka-bildir. Fakat Musul'dan bir karış toprak giderse emin olun ki Anadolu da tehlikededir. Binaenaleyh hen bu na ukde hayat diyorum. Ben uca, yine tekrar ediyorum. Musul için bütün mevcudiyetimizle, hepimiz bir kanlı mezar teşkil etmeğe, hepimiz hütün mevcudiyetimizle azim ve umanla sarılmalıyız ve hen bu-tun mevcudiyetimizle buna taraftarız.

ABDÜLHAK TEVFIK BEY (Devamla) — Çok yaşa Abidin Bey,

Dr. ABİDİN BEY (Devamla) — Fransızlar İngilizlerle uyuşacağımızdan korkuyorlar. Fransızların bize karşı ne orospuluk oynadıklarını rica ederim, he-yeti âliyeniz ve heyetiniz takdir edersiniz. Fakat çok meyusum, eğerki bu Franklen Buyyon denilen desas heride hakikaten Meclisi ölü milli de Paşa olsun, Reis-ler olsun, kim olursa olsun, nüfuz imal edebilir fik-rini sokularsa çok fena etmişlerdir.

BİR MEBUS — Kimi?

Dr. ABİDİN BEY (Devamla) — Memlekete karşı... Efendiler, bugün reusler olsun, Mustafa Kemal Paşa olsun, hepsi nasıl ki o bir tek mebus ise ben de bir mebusum. Hiç bir vakit de onlar benim ka-naatımı, vicdanımı, nüfuzumu satın alamazlar. Onlar benim üzerime nüfuz imal edemezler.

MUSTAFA BEY — Acaha?

Dr. ABİDİN BEY (Devamla) — Edemiyecektir. Ben edenlere de dalkavuk derim. Fransa karşısında, Fransa milleti yani o Franklen Buyyon karşısında azimperver bir millet olduğumuzu evvelce ihsas etmiş olsaydılar, bu fecialar imali nüfuz diyerekten Gazi Paşa Hazretlerine yazamazlar ve yazamazlar-dı. Reis Paşa Hazretlerine buradan rica ederim. Pa-şa Hazretlerinden bilhassa istirham ederim, yazsın-lar ve desinler, ki hen Mecliste nüfuz imal edemem. Çünkü Mecliste ben de bir mebusum, başka bir salâ-hiyetim, hükmü nüfuzum yoktur. Buradan aldığı emirle ancak o gazi ve müşir olabiliyor. Yoksa hiç bir vakit de kendi kendine bir şey olamaz, kendi ken-dine hiç bir kıymeti yoktur. Ancak bu mületin bu kürsüden etrafında toplanan bütün bu mületin ve-killerinden almıştır. O Gaziliği, kahramanlığı... (Gü-rültüler)

SALİH EFENDİ (Erzurum) — O Meclisten sor-uştur.

Dr. ABİDİN BEY (Devamla) — Binaenaleyh Paşa Hazretlerinin büyüklüğünden ve şanı şerefinden dilerim, bu cümleyi yazsınlar ve desinler ki - ben nasıl ki burada tekrar ediyorsam ben ona iman etmişimdir, ben kalben söylüyorum - hen. milletin nâgiz bir âferdiyim ve yalnız mebuslardan bir mebus sıfatıyla şey isterim. Yoksa hügün mebuslara hükim olamam.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Hâkim de göldür, amma bepimizin göz bebeğidir.

Dr. ABİDİN BEY (Devamla) — Rica ederim, hen de anlıyorum, senin sözlerini... Çık burada söyle. Binaenaleyh bu mektupta, merdul son mektubunda, mektubu namussuzluktan ibaret olan Puankare'nin bu cümlesini tamamen iade etmeliyiz ve Reis Paşa Hazretlerine de bilhasna istirham ederim.

MUSTAFA BEY (Karahisarşarki) — Paşa Hazretleri; bu mühim müzakerede Mecliste kimse yok...

Dr. ABİDİN BEY (Devamla) — Rica ederim, Yahya Galip Bey. Eğer mebus isem söylerim.

REİS — Sızunuz rica ederim.

Dr. ABİDİN BEY (Devamla) — Rakınız Yahya Galip Bey ne diyor!...

SİRRİ BEY (İzmit) — Muhterem arkadaşımız Mustafa Efendinin bu meseleyi istima için arkadaşlarımızda kâfi miktar tahammul olmadığı kâhki sözleri calibi nazardır. Herkesin keyfine bit... Fakat zannederim, Hariciye Vekili Beyefendi, sözünü bitirip dışarı çıkamaz. Söylediği sözün tesirli ve telâkkiye ti Mecliste ne mertebededir? Onu dinlemek mecburiyetindedir. Ben kendilerini göremedim. (Doğru sesleri)

ABDÜLKADİR KEMALİ BEY (Kastamonu) — Dinlemek istediniz de kürsüde söyledimdir.

SİRRİ BEY (İzmit) — Onun için sözüm acaba hangi samiyada tesir gösterir? Bilemiyorum. (Zabit ceridelerinde sesleri) Rica ederim, makamı riyaset sözlerim hüsnü suretle telâkki ederek heyeti hükümeti istima icbar etmelidir. Yoksa benim cesaretini kırarak... (Doğru sesleri)

HASİP BEY (Maras) — Vaz geç Sırrı Bey

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Söze lüzum yok...

SİRRİ BEY (İzmit) — Zati âliniz müdafaa etmiş olmuyorsunuz. Ben hükümete karşı söylüyorum.

REİS — Bana ne söylüyorsunuz?

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Reis Paşa Hazretleri; müsaade buyurunsanız iki kelime arz edeyim: Sırrı Beyin dermeyan ettikleri mütalaa bihakkın vârittir. Çünkü Hariciye Vekili, mütalaaasının sonunda çokça söz alınız, yalnız ve münhasıran bizi tenvir ediniz buyurdular. Zabıtları okuyup tenevvür mü edeceklerdir? Buradan alacakları malumat üzerine ne suretle cevap yazacaklardır? Hariciye Vekili gelmedikçe hiç bir arkadaşın burada çıkıp da söz söylemesi doğru değildir.

İkincisi de yine bir söz almak lâzım gelecek. Lüzumsuz yere Meclisi niçin işgal ediyorsunuz?

OSMAN BEY (Kayseri) — Zaten şekilden ibaret olan Meclis böyle olur.

REİS — Efendim; on dakika teneffüs için cel-seyi tatil ediyorum.

ÜÇÜNCÜ CELSE

Açılma Saati : 3.10 (Soru)

REİS : Reisişon AB Fuat Paşa Hazretleri

KÂTIPLER : Sükyman Sarı (Yozgat), Hakkı Bey (Van)

REİS — Celseyi açıyoruz; efendim.

Lozan Konferansı üzerinde buyurunuz Sırrı Bey.

SİRRİ BEY (İzmit) — Arkadaşlarımıza da sırasıyla söz söyleyebilmelerine vakit bırakmak için, tabii maruzatım gayet kısa olacaktır. Bugün Hariciye Vekili Beyefendinin beyanatından mühim bir netice kar-

sısında bulunduğumuz anlaşılıyor. Bu neticenin bize göre hayır veya şer tevhit etmesi ihtimalatı da bütün vuzuhiyle gözümüzün önündedir. Bundan dolayı bu neticeye vasil olmak için ne gibi avamilin müessir olduğu tetkik ve tahlil etmek mecburiyetindeyiz.

Onun için söziime Mudanya Konferansından hay layacağına, geryi farti zekü ve fetancilerının nazarla rına verdiği kuvvetle; idraklerine verdiği kuvvetle, ken dilerine tahmin ettiği vusatte meselemin bütün safâ hatını görerek neticenin vahametinden mütevellit don set karşısında hükümetle teretüp edecek suallere da ha evvelden cevap vererek mahiyetini, ki ehemmiye tını biraz taklil etmek için Hariciye Vekili Beyfendi, üdeta, bir mebus sıfatıyla Hariciye Vekâletine izahat ve ihtaratta bulundular ve onun bazı hâkâli sualler karşısında olduğunu da tasrih ettiler. Onun için Hariciye Vekâletine tevcih ettiğini suallerden bir kısmının, beniden evvel Sivas Mebusu mühteremi Rauf Beyefendi tarafından ifâ edilmiş olduğunu söy lemek mecburiyetindeyim. Mudanya konferansının ne gibi şerait altında inkat ettiğini, inkada doğru yu rüdüğünü, inkadın kararlılığını biliyoruz. Onu hiç söylemeyeceğim. Yalnız bir sözü unumunuzun hatırına getirmek isterim. ki burada bu konferansın mahiyeti yine zâti üdileri tarafından teçrih edildiği zaman bize - tamamiyle hatırımda değildir. eğer ha ta edersem tashih buyurmanız derhal istifaya kusur ederim - bize deniştir ki : İhtenâtileri telaş etmeyin. filvaki bu konferansın inkatını biz kabul ediyoruz. Fakat bize şerati hususiyede bütün matlahlarımızın kabul edileceği ihlas edilmiştir. Benim hatırımda ka lan hâyeldir. Hafızam henü aldarmıyorsa, sözüüm doğ rudur. Eger aldatıyorsa istifaya kusur ederim.

Şimdi burada sormak istiyordum. ki Mudanya kon feransının inkadını ve mukarreratını kabul ettiğimiz takdirde Lozan Konferansında, veyahut herhangi bir yerde inkat edecek bir konferansla metalibi milliyemizin kabul edileceğini ihlas eden adamlar, acaba ortadan kalktı mı? Onlardan sorulmadı mı ki; efendiler, bizi bu şerait altında Mudanya'ya getirmişti niz ve Mudanya konferansının kararlarını tasdik et meklüğümüz için bize böyle söylentisiniz, bunlar acaba niçin sorulmadı?

KASIM EFENDİ (Antalya) — Geç onlar.

HACI ŞÜKRÜ (Diyarbakır) Geçmişe müzi derler.

SIRRI BEY (Devamla) — Geçmişe müzi derler, evet doğrudur. Siyasiler yalan söylerler, sözlerinden nükül ederler, doğrudur. Fakat biz de lehelhace söy lenen sözlerin yalan çıkması ihtimalini ve siyasilerin daima kendi maksatlarını terviş ettirmek ve megru göstermelerini bilmekliğimiz ve anlamaklığımız ve ona göre müteyakkız bulunmaklığımız lâzım gelirdi. Biz bunun lehelhace inkâr edileceğini, lehelhace muk

tezasıyle hareket olunmayacağını düşünmemekliğimizi neticesidir. İşte bugün bu mühtlik netice karşısın da kalıyoruz. Onun için çok korkarım, yine aynı düşünememezlikten - tahirim ediz görülsün başka ke lime bulamadım - ondan sonraki olan hadisatta da yine böyle vahim neticeye vasıl olursak, acaba, han gi noktada teyakkuz ve intibah bulacağız? O zaman yine Hariciye Vekili Beyefendinin burada gayet mu layım bir surette izah ettiği vechüle, vaki olursa ne suretle hareket edeceğiz? Halbuki şimdi bizi ikaz et tiler. İşte vehamet dediler. Bu vehamete karşı kend ilerine ne söyleyeceğiz acaba? Heyeti Celilelerinin na zarı dikkatini celbediyorum. Onun için Mudanya Konferansında tamamen aldatıldığımızı sarıhan söyle mek lâzımdır. Yalnız aldatıldık demekle kendimizi mazur mevkinde gösterebilir miyiz? Aldanacak ka dar niçin husuniyet sahibi olduk?

OPERATOR EMİN BEY (Bursa) — Söz sırası geldiği zaman aldanmadığımızı söyleyeceğim. İçinde bulunduğum için.

SIRRI BEY (Devamla) — Çok teşekkür ederim. Doktor size, henü ikna ettiğiniz gün hakikaten min nellariniz olurum.

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) Söz sırası geldiği vakit söylerim.

SIRRI BEY (Devamla) — Niçin aldanığımızı; niçin aldanacak kadar husuniyet gösterdiğimizizi sor mak isterim. Buna o kadar safiyane bir surette Frank len Mıyson'un müdahenekârane, igfalkârane sözlerine kapılıp da vezâifi âliyei vatanıyei bir parçacık şöyle ihmal edivermek, zannederim ki, insanı mazur mevki ile hulunduramaz. Bunların cevabı herhalde ağırdır. Fakat tenkidini vakti merhununa talik etmek daha muvafiktir.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Re isi) (Sivas) — Şimdi ikaz buyurursanız daha faydeli olur.

SIRRI BEY (Devamla) — Hükümeti idlâ ettiniz, hükümeti teşviş ettiniz, hükümeti serbest bırakmadı niz, hükümeti serbest fikirle düşündürmediniz. Bu nun avakibi size aittir, denileceğini bildiğimden şim dilik kasrı lisan ediyorum. Yalnız işin vahametini söy lemek istiyordum.

Şunu da söylemek isterim. Benim samiyama vasıl olan sözlerden ve gözümün önüne gelen Avrupa ga zetelerinden fikri kasıranemle anlaşığım, murahhasla rımız orada intizar ettiğimiz kadar kuvveti teşebbüse gösterememiştir. Filvaki ateni celsede onlara teşekkür etmek ve onlara hatti hareketlerimizle cesaret verecek

sözler söylemek hepimizin ferden ferda vazifemizdir. Fakat meseleyi ailevi şekilde müzakere ettiğimiz zaman hatalarımızı dahi kemali ihlâs ve meydana kıymetliyiz ki bunların tashihi imkânına vasil olalım. Yoksa bu hatalar tevâlî eder gider ve gayri kabili telâfi bir hale gelir.

Orada bizi Hariciye Vekili Beyefendi, murahhaslarımızın hakikaten çok iyi ve muvafık harekette bulduklarını kerraren beyan buyurdular. Neticeden anlıyoruz ki ittihaz edilen tedabir musip değilmiş ve mahalline masruf olamamış. Pek merdâne hareket edildiğine kanırım. Yeşil masa önünde şimdiki kadar tarihte mezkûr olmayan ve hiç bir heyeti murahhasanın yapamadığı bir surette tecellüt gösterildiğini kemali iftiharla ben de okudum. Fakat zannedirim, o saha yalnız tecellüt sahası olmaktan ziyade siyaset sahası idi.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakır) — Ne yapmalı idi?

SIRRI BEY (Devamla) — Orada yapılacak şey, karşısındaki deşas, fetan murahhasların böyle satranç masasındaki oyunlarda, birinciden sonra ne gelecek, ikinciden sonra ne gelecek, üçüncüden sonra ne gelecek, beşinciden sonra ne gelecek? Malum ya satranç oyunlarında her hamlenin celbeleceği mukabil hamleleri ne kadar anlarsa o kadar usta hildedir. İkinci hamleyi anlayabilen bir satranç ustası ile yedinci hamlenin mukabil hamleyi celbedeceğini anlayan satranç ustasının hildiği gibi, işte bundan şu çıkar dersek, yani anlayan bir siyasi dördüncü hamlede kendisine ne sual irat edilecektir, ne vaziyet alına caktır bunu bilen siyasinin önünde diğeri elbette âciz kalır. Onun için heyeti murahhasamız kendilerine söylenen mesele tatlı, tatlı söylenen sözler arasında üçüncü devrede, beşinci devrede ne sualler sorulacaktır, ne gibi vaziyetler tahaddüs edeceğini gözönüne getirmiş olsalardı elbette onun daha vukuundan mukaddem lâzım gelen tedbirlerini ittihaz ederler, kudret ve salâhiyetleri yoksa huradan sorarlardı. Şimdiye kadar bizden bir şey soramadıklarına nazaran kendilerinin birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü, artık beşinciye farzetmiyorum üçüncü derecedeki hamleleri de keşfedememeleri ve binaenaleyh hamlelerin karşısında mebhut kaldıklarını görüyorum. Benim düğünem

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Köhne bir usulü siyasetür.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakır) — Sen anlamazsın Tunali

SIRRI BEY (Devamla) — Hilmi Beyefendinin sözlerini efkârî umumiyeyi teşviş etmemek için cevaplar hırakmayaacağım.

Biz Moskova'ya giderken hiç elbise yaptırmasın lazım görmüyorduk. Söylece giderdik. Çiğirinin karşısına hu kıyafetle çıkar orada istediğimiz vaziyeti alırız. Oradaki merasım odur. Oradaki düşünceye göre yapılacak hareketin savap şekli budur. Lenin'in karşısına frakla çıkılırsa o güler. Sonra Afganistan'a bir sefir göndermek istedik. Alemi islâmda namı yüksek bir adamı seçtik. Vaziyet onu iktiza ettirir. Fakat Lozan'a giderken ne Afganistan'a giden sefirde ki evsafı arayacağız, ne de Moskova'ya yolladığımız adamların hu kıyafetle çıkmasını tevziz edeceğiz. Lozan konferansına hu kıyafetle çıkabilirsek ona diyeceğim yoktur. İşte bu noktadan dolayı Lozan'ın ruhunu ise, ona göre hareket etmek lâzımdır. Eğer Tunali arkadaşınızda insaf varsa...

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Tekrar ediyorum, o siyaset yıkıldı.

SIRRI BEY (Devamla) — Konferansa giderken tamamen anladık ki muhasımlarımız müttehit bir cephe halinde karşımıza geldiler ve bize çok kafaların düşündüğünü ve fakat bir lisanın söylediğini söylediler. Buna karşı biz ne yaptık? Biz kendimize hiç müzahir aramadık. Ledelhace elimizi tutacak bir dudu taharri etmedik. Orada bir Rus heyeti vardı ve en ziyade umudumuz ona bağlı idi. Fakat hiç bir zaman katıyon biliyorum ki, çünkü evrakı havadis bunu göstermektedir, her gazete okuyan bunu anlamaktadır. Orada biz Ruslarla tevlihdü fikir ve nazar edemedik. Acaba cıtsık mı iyi idi? Etmesek mi iyi idi? İlon yalnız, kalmanın mahzurunu bildiğim için, yanımızda bir dost bulunmasında farde vardır, diyorum ve bu bapta daha uzun delaile vakıf olmadığımın dolayı meselenin şekil zatırısına göre, orada müzahiriz kaldık. Ruslarla uzun uzalıya konuşarak kabul olan noktalarda menafii umumiyeyi milliyemizin telifi imkânı bulunan cihetlerde, onlarla birleşip, zannederim, müttehiden hareket etmiş olsaydık Avrupa, bizde daha ziyade kuvvet görürdü. Fakat bunu yapmadık. Sehehtini bilmiyorum. İlah bulunduğu zaman anlarsam çok hahtıyar olurum.

Keza İrânlıların konferansa dâhulu, kabul hakkındaki talepleri acaba tarafımızdan mukâbulü hakkındaki talepleri acaba tarafımızdan müzaheret görmedi mi, acaba yapmak mı lâzımdı? Yapmamak mı lâzımdı? Bu cihet başka... Acaba bilerek mi yaptık, bilmeyerek mi yaptık? Nunu söylemek istiyorum. Bunu hilerok mi lâkayı kaldık? Bu cihet anla-

şıldıktan sonra hükümetimizin takibettiği siyaset hakkında bir mana verilebilir. Bize teklif edilen maddeleri ayrı ayrı tenkit etmeyeceğim. Sözümler, heyeti umumiyeye münhasır kalacaktır. Onun için numara numaraya zikredilen maddeleri yine hükümete bırakıyorum. Ren, heyeti umumiyesi hakkında söylüyorum. Bunlar kabul edilmemiş takdirde husule gelecek vaziyet nedir? Harp... Bunun başka şekli yoktur. Binaenaleyh hükümetimiz, bunun takibedeceği safhanın icabettiği işleri yapabilmek için, nefsinde cüret gördüğü zaman her şeyi yapabiliyordu. Ancak Mudanya konferansının ahkâmını bozmak, bize düşer mi, düşmez mi? Mudanya konferansının ahkâmını bozduğumuz takdirde, tahaddüs edecek vaziyete de tahammül etmek lâzımdır. O vakitki vaziyet nedir? O vakit Yunanlıların Edirne'ye girmesi ihtimali vardır. Bu muhakkaktır. Edirne'deki teşkilâtımızı bilmiyorum. Fakat zayıf bir surette Yunanlıların ilerlemesini kabul ettiğimiz takdirde, kazandığımız bir ve şerefe arz olacak tezebzübu biraz düşünmekliğimiz lâzımdır.

HACI ŞUKRÜ BEY (Diyaribekir) — Ne yapmak lâzım gelir? Hepsinden vazgeçmek lâzım.

SIRRI BEY (Devamla) — Sonra bu harbin diğer hudutlara da sırayından tevahhus edecek vaziyet zannederim ki, bizi ehemmiyetli bir manzara karşısında bulundurur ve bunun netayicini düşünmek lâzımdır. Bu neticeye vasıl olacak tedabir arkasında bu neticenin istidaf edeceği melâhiki izale edecek tedabiri de heyeti vekilemiz düşünmüşlerse hiç sözüm yoktur. Kastamonu'da bulunduğum sırada Rıza Paşa isminde helki askerler hâlinde bir kumandan vardı. Yunan harbi hakkında bir vak'ayı söylüyordu. Size hikâyeye edeceğim gayet manidardır, gayet hikmeti âmidir. Hikâyeye deyince annelerimizden işittiğimiz masal zannedilmesin. Yunan harbi başlarken biraz tevhür ermiş, nihayet serasker Rıza Paşa iradesini alır, harbi ilan eder. Epir cephesinde askerler biraz muvaffakiyetsizliğe mazur olması üzerine, vaktin Şeyhülislâmı Cemalettin Efendi tarafından, aradaki münafak ret icabatıyla, serasker muatebe ve muahaze edilmiş. Canım bu mu idi yaptığımız şeyler, hani bu kadar talim ve terbiye, bu kadar paralar verdiniz, Epir cephesinde asker muvaffak olmuyor. Serasker sükût etmiş, nihayet harbi kazanır o zaman irade çıkar. Geldiniz Seraskere teşekkür ediniz, diye Heyeti Mükela memnun gider Seraskere teşekkür etmeye. Der ki teşekkür ederim, Osmanlı tarihinin malum olan mebedinden bugüne kadar bütün safahatını, muharebelerini tetkik ederseniz istiklâl devrinde, tevekkül devrinde, hatta ihtilal devrinde dahi askerler şanlı surette mu-

vaffakiyetler temin ettiğini ve neticede mağlup, fakat yine şanlı surette düşmana ilkai hürmet ettiği vakidir. Tarih Osmanlı askerinin zilletini hiç kaydetmez. Muhasımlarımız dahi bunu hiç söylemezler. Fakat hangi tarihte rica ederim, bu netayici harbiye yeşil masaya intikal ettiği zaman, harp sahnesindeki muvaffakiyetini yeşil masa üzerinde bu hükümetin hangi ricalı göstermiştir?

EMİN BEY (Dursay) — İşte bu konferansta. Sürsürsıra bana geldiği zaman arz ederim.

SIRRI BEY (İzmit) — Çok korkuyorum, tarih tekerriurden ibaret olmasın, çok korkuyorum, tarih tekerriur etmesin. Yani bu söz Rıza Paşanın o vakitki sözüne göre akan bu kadar kanlarımızın yazmasını istediğimiz heraat, istiklâlimiz eğri buğru yazırlarla yazılmasın. Bunu söylemek istiyorum. Harp sahnesinde gösterdiğimiz muvaffakiyetler kadar erbabi tefekkürümüz, bizi nevata doğru yürümeyi deruhte eden rehberlerimiz yeşil masa üzerinde muvaffakiyet göstersin. Son sözüm, biz - biz demiyeyim - ben hükümete kendi namıma, şimdiki halde kelime vahide söylemek niyetinde değilim. Onlar serbestii mullakla tedbirlerini itihaz etsinler. Çünkü Lozan konferansı ile başlayan faaliyetlerini yine kendileri bitirmeleri lâzımdır. Serbestii mullakla itihazi hareket etsinler. Bizden aleni celselerde bipöyan muaheret, nihayetsiz, itimat, hatta hataları varsa - bilmiyorum hataları var mı? - varsa onları da savabi muhik gösterecek kadar farî itimat... Benim yapabileceğim şey budur. Ancak neticeyi kendilerinden nasıl kelimelerle soracağı mı kendileri düşünsünler. (Sağdan Bravo sadaları alkışlar)

MÜSEYİN RAUF BEY (Heyeti Vekile Keisi) (Sivas) — Müsaade buyurursanız heyeti âliyenize vazifem icabatından bir noktayı arz ve izah edeyim. Bir kere daha arz ve izah etmiş olmak için derkap kurşun gelmek lüzumunu hissettim. İstima buyurmazsanız hep arkadaşlarım söylesin. Onları sonra ben söylerim.

Sırrı Beyefendi buraya teşrif ettikleri zaman gayet kısa söyleyeceğim dediği halde satranç bile oynadı. Arzetmek istediğim; hadizat bundan sonra seri cereyan ediyor. Biz her arkadaşımızın esas mütalâatını bilmek mecburiyetindeyiz. Her arkadaşımızın o hakiki hâhirdir. Eğer arkadaşlarımız bu tarzda, kıymetli olmakla beraber, zamanın istiap edemeyeceği, yani maruzatım elde mevcut zamanın istiap edemeyeceği bir tarzda söyleyecek olurlarsa neticeyi inşukulâlla söyleyebileceğim endişesi vardır.

Müsaade buyurunuz, Sirri Bey arkadaşımız çok kıymetli mütalâası arasında bir çok esaslı noktalara temas etmişlerdir. O esas noktalar hakkında maruzatı ta hultursam kısaca, diğer arkadaşlarımız kani olurlar. müzakere ederiz, arzusu bendenizce bu müzakereyi umumi bir surette en kısa bir zamanda, ameli bir surette bir neticeye ikutan ettirmektir. Bunun için Şükrü Beyefendi bu cesareti kendimde huldum. Keis Paşa Hazretleri müsaade ederlerse maruzatıma devam ederim.

Sirri Beyefendinin Mudanya mukavelesinamesi hakkında haklı sualleri olduğu ve bu suallerin henüz o Vekil Rauf'a sormak suretiyle zahir olmak lâzım geldiğini ifade buyurdular. Fakat o Vekil, o Mebusun cevabını da kabul etmeleri lâzımdır. Yine o noktada tenkid ve tenhihe edile arzu ettim. Vaziyeti içgâk ettim. Şimdi söylemeyi muvafık görmem, diye mebus olduğu halde, kendileri mebus iken mesul oldukları halde, gerek millete katıyen hile ifade etmedikleri bâhir iken onu bile ifade etmekten tahşisi ediyorlar. Beni mazur görürler, ki hükümet ve milletin istikbalı noktaı nazarından bazı evzuı ziyaiyeti arzda mazeret dermeyen edersen kabul buyurlurlar.

İhtihaz edilen harekât mahalline masruf değildir, dediler. Murahhaslarımızın yeşil masa başındaki harekâtları civanmerdane ve kahramananedir. Fakat masa işi değildir, dediler ve tatlı sözler dinlediler, dediler. Öyle değildir, Efendiler, murahhaslarımızın harekâtı bendenizce tamamiyle hükümetinizce binahı milliyeyi arzu ettiğiniz daire dahilinde müdafaa ettiler ve buna mukabil iltifat dinlememişlerdir. En ağır sözlerle mukabele etmeye mecbur kalmışlardır. Tatlı sözler dinlememişlerdir. Sirri Bey arkadaşımız satranç oyunu ile mukabele ettiler. Cahilim bu hususta mütalâa yürütemem. (Handeler) Sirri Bey arkadaşımızın hakikaten gerek bendelerini ve gerek Meclisi Âli'nizi tenvir buyuracakları gayet hassas ve mühim bir nokta vardır. Eğer onu tasrih buyururlarsa kendilerine ehedi minnettarımı deitiler. İfadesini aynen zabılettim. Buyurdular ki bir Rus heyeti vardır konferansta, biz hiç bir şey yapmadan kimseye el vermedik; karışmadık, bize böyle ahval karşısında dostlarımız bulunsun. Nitekim bir Rus heyeti vardır. Konferansta katıyen biliyorum, ki o arada biz Ruslarla tevhidî nazar ederek çalışmadık ve bu suretle bir dost kazanamadık. Sirri Bey arkadaşımıza şimdi rica ediyorum, bunu katıyen bilebilmek için tarafeynden birinin noktaı nazarı olmalıdır. Bizim noktaı nazarımız diye telâkki buyururlarsa, acaba böyle bir şey var da bizim dairemizden intişar mı etmiştir? Çok endişe

ediyorum, bunu bilmek istiyorum. Yok mukabil ta raftan yalnız Ruslardan kendilerine böyle bir serzenişte şikâyetle bulundularsa onu da bilmiyorum.

SIRRI BEY (İzmit) — Onu da bilmek isterim (Anlayalım sadaları)

HÜSEYİN RAUF BEY (Devanlar) — Şimdi bu efendiler mücibi endişe bir şey yoktur.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — O da bolşeviktir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devanlar) — Salih Efendi ben vaziyeti arz ediyorum hiç bir Türk'e, hiç bir dindarıma, hiç bir arkadaşıma, hiç bir milletdaşımıza ima tarikiyle tariz etmek anlâkım değildir.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Ben Muhammedinin simneti olduğunu için içimde bir şey saklayanımı.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devanlar) — Efendiler, Ruslarla, bundan evvel alemi celsele arz ettiğim gibi Moskova muahedatının teahhütüne ve bu muahede ile riayete mecbur olduğumuz nikat farlı riayete mukellef bir hükümetiniz, olmak itibarıyla kabul ediniz. Biz Rus dostluğuna çok büyük kıymet verdik ve bu dostluğun kıymetini Rus hükümetinin, Rus milletinin verdğine kani olarak, bugün de o kanaatimizi ihlal edecek ve Sirri Beyin dediği gibi o dostluklarını bizden çekip götürecektir bir hale Hariciye Vekiliniz olarak vakif değilim. Konferansta murahhaslarımız her zaman, her an en samimî temasta, müdaveleleri efkâr etmektedirler. Bu hiç bir zaman denek değildir, ki her iki taraf arzusunu diğerine kabul ettirmiş olabilir. Esasen bu müzakere değildir. Böyle her noktaı nazarı herkes diğerine kabul ettirebilmek için ya ta hakikunı emelidir, yahut onun ömrü mutlakı olmalıdır. Halbuki iki memleketin müstakıl memurları müteakabil kemali dostane ve dürüstî ile noktaı nazar teahî ediyorlar. İhtilaf ediyorlar münazara ediyorlar, tekrar temin ediyoruz ki; Hükümetin Meclisin murahhaslarımızın kıymet verdiğimiz Rus dostlarımızın, tekrar ediyorum, Rus murahhaslarımızın Sirri Beyin ifade buyurdıkları tarzda içbirar ve hürden ayrılacak bir şekilde muamele ettikleri yoktur.

Sirri Bey buyurdular ki; Mudanya mukavelesiyle merhul bulunduğumuz vaziyeti şimdi hormak doğru mudur? Sirri Bey ben soruyorum, onun için Kurssi millete geldim. Hariciye Vekâleti Vekili sıfatıyla İca Vekilleri Keisî sıfatıyla noktaı nazarımızı söyledikten sonra size hitap ediyoruz doğru mudur? Cevabını siz veriniz. Vaziyet budur. Arkadaşlar bu noktaı nazardan gece yarısına kadar oturmak lâzım gelirse, oturalım ve bunun hulâsasını ameli bir surette verelim.

SIRRI BEY (İzmit) — Bir noktayı izah vaziyetini deyim Paşa Hazretleri; «Katıyen biliyorum» cümle

sine verdiği kuvvetle burada mutalâatını beyan buyurmuşken itham, iyham arzusunda değilim buyurmalarını bendeniz Rauf Beyefendiye münasip görmüyorum. Sözleri meşhurdur; «Lâtakrabüssalâte» gibi kaldı. Ayetin aşağısını okumadılar. Evet o fıkra var, amma aşağısını okumadılar. Aşağıki fıkra ile mana tamam olacak. Cümlelerin fıkrası ulasını okuyarak ifade etmek manasını başka şekilde göstermek muvafık değildir. Matbuat bunu tamamen gösteriyor. Gazeteleri okuyanlar bundan bu manayı alıyolar. Benim hatıra burada okuduğum bu kanaati vermektedir. Rinaenaleyh ya daha evvel, ya bizden çıkmıştır, veyahut Kuvvetler tarafından söylenmiştir sözü, müsaade buyurunuz ben denizce de aynı kuvvetle bimanadır. Efendiler, bu benim sözümü taklil için elikûri umumiyeye karşı serpilmiştir.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Kültür.

SIRRI BEY (Devamlı) — Serpilmiş bir avuç kumdur. Onun için bu hususta.

HÜSEYİN RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi ve Hariciye Vekâleti Vekili) (Sivas) — Bir soru soracağım. Neticeyi alacağım zannediyorum.

SIRRI BEY (Devamlı) — İstanbul matbuatını okuyanlar orada Rus dostlarımızla yürüdüğümüze kâil iseler, hulûn kuvvetimle istifayı kusur ederim ve hatamı istraf ederim, ki İstanbul matbuatını okuyan arkadaşlarımız kâil olurlarsa ve benimle Vekil Beyefendi de hükmederlerse mesele böyledir.

Zatı üliniz matbuattan bahsetmekle beraber, katıyen biliyorum demek için gazete havadisını kâfi görüyor musunuz?

SIRRI BEY (İzmit) — Evet efendim.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) — O halde bendeniz mazurum.

SIRRI BEY (İzmit) — Eğer siz henüz bu sözüme gazeteden gayri başka bir menbâdan aliliğime kâni iseniz ve bunu da ortaya koymazsanız Rauf Bey sıri Hamidiye süvarisi addedimem.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) — Efendim, sarıh olarak maruzatımı tekrar edeyim. Diyorum ki; Sirri Bey, katıyen biliyorum demekle, bir menbâ mevsukdan malumatı kabız olması lâzım gelir. Bendiniz katıyetin böyle anlıyorum. Gazete malumatı leh ve aleyhde hiç bir mesuliyete tabi olmayarak yazmış ve bizi orada kalabildi diye hükümeti itham edebilmek insafsızlık olursa Sirri Bey tarafından olması lâzım gelir. İşte bendeniz bunu ifade ederek sarıh olarak dedim, ki katı malumatı ya bizim menbâlarımızdan veyahut diğer menbâlardan almak lâzımdır. Bunda ithanı

yoktur, sarıhtır. Biz Türkiye Hükümeti, mukabil taraf Rusya Hükümetidir. Onun için tekrara lüzüm görmüyorum, ki küll almak, toz almak heyeti âliyenizi şöyle huyle tariki müstakimden çevirmeye ihtiyacım yoktur. Gayet açık arz ediyorum. Bildiğiniz katı malumat varsa bizden mi? Endişe etmeyeyim, dedim. Çünkü bizden başka hırısı söylemişse ifade buyursunlar, karşı taraf olan revalları istihdam ederim sözlesinler, nereden itham çıktı. Hamiliye kumandanlığına yakışmayacak ne var? (Gürültüler) Vaziyet bu kadar sarıhtır efendiler. Onun için endişe etmeyelim. İstanbul matbuatını okuyanlar, bizim Rus dostlarımızla hem ahenk girmedigimize kâil olurlar. Tekrar ediyorum. Sirri Bey arkadaşım hemahenk bir kişi. Birine teklif ettiği şerhâtı bilâkayı kabul ederse bile, yine ahenk olmaz. Tarafeyn nûhtai nazarlarını mecbur buldukları muahedat ile telif etmekle hem ahenk olabilir. Bizim tarafımızdan her türlü teminatı vererek diyorum, ki gayrine hiç bir hareket vaki olmamıştır. Belki heyeti âliyenize bir şey arz edeceğim, ki teferruatına girmekle faide yoktur, mazarrat vardır.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Mebuslar sıyasi şeylerde bir soru soramazlar mı? Mebuslar takyit kabul etmez. Bolşeviklerle İngiliz arasında.

REİS — Anlaşıldı, sorunuz.

Efendim, bir takrir var, zannediyorum ki müzakere cereyanının şu şekilde olmasını istiyor. Bu müzakere esnasında bitabi maliyemiz ve askeriyemizin ile tespiti lâzımdır. İyice bilmekliğimize ihtiyac vardır. Onun için Müdafaa-i Milliye Vekilimizi de dinleyelim. Bu hususu kabul buyurur musunuz? (Hay, hay sesleri) Siz Maliye Vekilisinizdir.

KÂZİM PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Karesi) — Efendim, ordumuzun taarruzdan evvelki kuvvet ve kudreti ne ise, bugün undan geri değildir. Bilâkis ondan daha kuvvetli ve daha sağlamdır. Yunandan iğlinam eylesmiş olduğumuz malzeme ile ordunun taarruzdan evvelki kuvvetini tezyit ve takviye etmişdir. Ateş kuvveti, silah kuvveti tenaküs etmemiş, belki tezyüt etmiştir. Ordunun hareket kabiliyeti de aynı veçhile taarruzdan evvelkinden daha iyidir. Bunu kemali emniyetle arz ediyorum. Yani ordu kıymetten hiç bir şey kaybetmemiştir. Bu ciheti arz ettikten sonra.

ARDÜLKADIR KEMALİ BEY (Kastamonu) — İşesi, vesairesi de iyidir.

KÂZİM PAŞA (Devamlı) — İşesi vesaire cihetleri evvelkinden geri değildir.

HACI ŞUKRU BEY (Diyarbakır) — Menabı var.
KÂZİM PAŞA (Devamla) — Menabınız var ve bu menabı kâfi gelmektedir. Bu cihet malum olduğundan sonra ordumuz ne yapabilir gibi bir soru varit olduğunda, buna vereceğimiz cevap tabii kâfi olmaz. Çünkü malumdur ki harekâtı harbiye planları, her türlü ihtimalat nazarı dikkate alınarak ve bu ihtimallerin her birisine karşı ne suretle hareket edileceği tespit edilir bir şekilde. Meselâ Yunanlılarla Trakya'da muharebe ederse şü suretle, Anadolu'da muharebe ederse şü suretle, Musul üzerinde muharebe ederse şü suretle, yalnız İngilizlerle veyahut iki devletle muharebe edilirse şü suretle hareket olunur diyor. **Erkânı Harbiye** Umumiyece muharebe planları hazırlanır. Bunlar hazırlanmıştır şöyle, böyle. (Paşam kâfi sesleri). (Kâfi değildir sesleri)

MEHMET ŞUKRÜ BEY (Karahisarı Sahibi) — Anlaşılmadı, takdirim okunmadığı için nakışalım anlaşılmadı. Okunsa idi daha iyi anlaşılırdı. Bendenizin anlamak istediğim yalnız bugün harbi bir zaruret hâline gelmemek içindir. Devletlerle yapmış olduğumuz Mudanya mukavelesi mucibince devletlerin hepsi ile hali harbe geçmek lüzumu hüsul olur. Bu itibarla ordumuz bu şekilde bu vaziyetler nazarı dikkate alınarak ihzar edilmiş midir?

HACI ŞUKRU BEY (Diyarbakır) — Edilmiştir.

KÂZİM PAŞA (Devamla) — İstihzaratımızda her türlü ihtimalat nazarı dikkate alınmıştır. Nasıl muharebe edeceğimizi de arz ettim, her ihtimalatı gure yapılmıştır. Vaziyet yani inkılat müzakere halinde kalır yahut talikatta kalır.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Fakat bu şekilde kalmayıp da faaliyete intikal ederse, hincetice kazanacağımız nedir? Gayip edeceğimiz nedir? Bu cihetleri de bir parça tenvir eder misiniz? Meclisin kararını da teshil etmiş olur. (Ne âlâ, ne âlâ sadaları)

KÂZİM PAŞA (Devamla) — Müsaade buyurun, sanız Salâhattin Bey'e cevap vereyim. Salâhattin Bey'in suali bir muharebe olursa ne kazanırız, ne gayip ederiz? Muharebeyi kazandığımız takdirde her şeyi kazanmış oluruz. Böyledir. Fakat daha meyilanda yukken onun hakkında mütalâa dermeyan etmek doğru değildir.

MEHMET ŞUKRU BEY (Karahisarı Sahibi) — İmanımız Türk'ün kazanacağı tarzındadır. Yalnız ordu hazırdir deyiniz. Türk'ün kazanacağı kanaatindeyim.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Bu karar ile karar verilirse ben o karar içinde değilim.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Paşa Hazretleri, size teslim edilen bu Türk evlatları ilelebet, yüz sene daha bir harbi daimi yaparsanız bu evlatlar sizin peşinizden gelecektir ve muvaffak olacağı da yüzde yüzdür. Fakat evlatlarımızı hizmetatı şakkada kullanırsınız, hizmetatı sufliyede kullandıktan sonra temis ettiniz, surundurdunuz, çiril çıplak bıraktınız. Bunları bir daha nasıl istiyorsunuz ve nasıl isteyeceksiniz? Bunlar yine gelecektir, korkmayınız yüz sene harbet, seniz yine gelecektir.

RAGİP BEY (Kütahya) — Bu soru mu?

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Evet sualdır, bunun manasını sen anlatacısın. Ruhu sindürdünüz, terhis ettiniz, şimdi ne yapacaksınız?

KÂZİM PAŞA (Devamla) — Buyurduğunuz mesele arkadaşların takrirlerine tevafuk etmiyor. Bunlar ilhas, iskân vesair meselelerdir. Bunları da mümkün olduğu kadar yapmaya çalışıyoruz. Elimizdeki para ile ne almak, ne yapmak mümkünse onu yapmaya gayret ediyoruz. Binzenaleyh buyurduğunuz mesele başka şeylere taalluk ediyor.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Paşam buyurdunuz ki, çanak giyeceğiz, kurun etmek yiyeceğiz, fakat bu işi halledeceğiz. Fakat siz otomobillerde keyfiniz de iken, diğeri çarığı da kaybetmiştir. Bu hâyledir bunlar rapta geçsin.

KÂZİM PAŞA (Devamla) — Meclisi Alınızın yaptığı kadında kolorduya oınınbil vardır, alay kumandanı araba ile gidecektir. Araba deyiniz, arabaya binsin.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Paşam şahsınızı demiyorum. Senin şahsın muhteremdir. Senin şahsın için söylemiyorum. Mulazımınıza arabaya binin de yiniz, arabaya binsin, yaya yürüyünüz deyin yaya yürüsün. Senin şahsın muhteremdir.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Kâfi Paşam, kâfi. (Gürültüleri)

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — Lozan konferansı etrafında cihana taalluk eden mesail hakkında karar vereceğiz, asker, mesail haşka, malı mesele başkadır.

MEHMET ŞUKRU BEY (Karahisarı Sahibi) — Memleketin mukadderatına karışıyoruz. (Gürültüleri)

REİS — Salâhattin Bey, gürültü etmeyelim rica ederim.

HASAN FEHİMİ BEY (Maliye Vekili) (Gümüşhane) — Efendim, masraf itibarıyla bugün hali sultana değiliz, hali harp ile bugün arasındaki farkımız yalnız Nigenk sarfetmiyoruz. Anadoluyu kurtaran or

dunun mevcudu ne ise, bugün yine o mevcudu muha-
faza ediyoruz. Yalnız aradaki fark müsademe yoktur.
fişenk sarfedilmiyor. Bu vaziyet ne kadar devam ede-
bilir? Efendiler, 1336 senesinde zannedilerim teşkilâtı
yaptığımızda on paramız yoktu.

ALİ ŞUKRÜ BEY (Trahzon) — Memlekette pa-
ra vardı.

HASAN FEHMI BEY (Devanla) — 1337 senesi
nihayesinde, bilhassa tam senesindeyiz, geçen se-
ne tam bu zaman vaziyeti maliye üzerine açacağımız
müzakere on beş gün devam etti. Bugün ne 1336
vaziyelindeyiz, ne de 1337'nin nihayetindeki vaz-
iyeteyiz. Fakat şerefli bir sulhu, misaki milliyi te-
min edecek bir sulhu canla başla arzu ederiz. Ol-
madığı takdirde zaten Atalığa Vokâlimiz ordunun İz-
mir'e girdiği günden bugüne kadar dâima harbi gözü
önüne getirerek, burada idare kelâmı etmiştir. Har-
ta tesrinievvelin ilk haftasında idi. Alerhatır buyurur-
sunuz ki, yine şifide şimşek hakkında izahat ve-
nirken arz ettim ki İzmir'e girdik. Fakat sulh akde-
dilmeydi. Onun için bendiniz şahsım itibariyle de-
ruhte ettiğim vokâlet inbarıyla dâima aksi cihetini
düşünerek ve aksi günü nazarı ilibare olarak ve dü-
şünerek bugüne kadar o suretle hareket etmekteymi-
niz. Memleket bu hale ne kadar tahannümlü edebilir ve harp
avdet eder mi?

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Allah tevlik
versin...

HASAN FEHMI BEY (Devanla) — Tabii bun-
lar bugünün meşhûri değildir. Bir ordunun daha bü-
yük bir ordu vücudunda getirmeye lüzumu var mıdır, yok
müdür? Bunları tabii erkânı askeriyeye deruhte eder.
Fakat mevcut olan ordunuz ilaha bir müddet temin
edebilirsiniz. Bu ordunun tozesini, menabihini, vesai-
atini temin eder, ki şunu da arz edeyim 1337 sene-
sinde ve 1338 senesinin birinci 6 ayındaki Meclisi
Âlinizde hâkim olan zihniyet Meclisi Âlinizde yine
hâkim olmalıdır. Yine tasarrif, misak, ehemmi
mülküne terah lüzumdur. Bittabi son aylarda, bi-
raz açık arz edeyim, sammiyetime bağışlayın, is-
rafa doğru galyonuz, fakat gümüşünüz, Sureti Ka-
büyede sulha kavuşacağınız güne kadar, her halde
bir serc evvelki zihniyetinizle hareket edelim. Bi-
naenaleyh bugün arz ettiğim gibi elimiz bağlanmış,
ümitsiz, borçlu kapıyı almış değildir. Hazramın
fadlı rabbi, bu vaziyette değiliz. Fakat bir giriz-
gâh bulur da şerefli bir sulh akdederek elhette ha-
yirdir. Öte tarafını takdir etmek, kararımızı ver-
mek elhette size aittir.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Efendim, ben-
deniz Hariciye Vukûlî Raul Beyefendinin şu makam-
da verdikleri izahatı dinledikten sonra, Meclisi Âli
tarafından itihaz edilmiş mukarreratın noden iba-
ret olduğunun tecelli etmiş zannediyorum. Raul Be-
yefendi buyurdular ki: Lozan'da cereyan eden sulh
müzakeratında murahhaslarımızı şimdiye kadar
tesbit edebildiği meseleyi bize işte birer, birer oku-
du. Maddeler işte bunlardan ibaret. Karşımızda
bizimle müzakere eden devletler şu noktada ısrar
ediyorlar, tebat ediyorlar. Bu ısrarları gerek perde
altında ve gerekse siyaset çevirmek suretiyle olsun,
bugün tanıyarak tecelli etmiş, anlaşılmıştır. Biz
kanaatlerini anlatmaları münasabetele verecekleri
cevabı da okudular. Bendiniz kendi nefsine düşü-
nüyorunu, ki Meclisi Âli nihayet 23 Nisan 1336
da toplandığı vakit şu gün maksatla ve ne
gibi emelle toplanmış ise, bugün dahi o
maksattan kabiyen vaz geçmemiştir, feragat
etmemiştir, o noktada şahit. Bu Meclis mi-
saki millî hududundan kabiyen fedakârlık etmeyece-
ğine nefsini itibariyle kanaatini vardır. Efendiler, bu
khususda bu vakafın altında toplanan arkadaşlarımız
Cenabı Hakka yemin ederek istihlâsı vatan uğrundan
başka bir gaye takip etmediklerini de tehit etmiştir.
Binaenaleyh bu suretle yemin eden Meclis bir vaz-
yeti mahsusla karşısında değildir, ki vaziyeti tebdil
edebilirsin. Meclis kendisine karşı olan kuvvet ve
kudreti itibarıyla fikrini izhar etmiştir. Biz misaki
millîden vaz geçmiyeceğiz, diyorlar. Hükümet bu
kuvvetini, bu kudretini izhar edip dururken evvel-
ce şöyle oldu idi, böyle olması lüzumî gibi sözle-
re lüzumu yoktur. Misaki millîden vaz geçecek mi-
yiz, geçmiyecek miyiz? (Geçmiyeceğiz sesleri) Mi-
saki millîden vaz geçmedikçe hükümetin verdiği ce-
vap doğrudur. Tasvip edeceğiz, yürüyeceğiz. Al-
lahın inayetiyle kazanacağız. Ancak hükümetten rica
ederim, ki bu kararı bizden aldıktan sonra tekrar
bu karardan bize nükûl ettirmesin, nükûl edince
bir vaziyette gelmesin, kendilerinden rica ederim.
Tali harp istâmımla musلمانlarla, bizimle beca-
berdir. Aksi olmamıştır. İnşallah bundan sonra
da, Allahın inayetiyle, aksi olmayacaktır. Ken-
dilerinden temenni ederim, ki buradan biraz vaz geç-
mek lüzumdur diye bizden bir karar istemesinler. Al-
lah mualleri olsun.

YUSUF BEY (Denizli) — Yüz kere bu mesele
tesbit edilmiştir.

NECATİ BEY (Lazistan) — Efendiler, bu hu-
susda söyleyeceğim sözleri bendinizden cevap arka-

daşım Müfit Efendi lânetim söyledi (Öyle ise kâfi senem) Müfit Efendi Hazretleri kâmilim söyledilerdir. Yani talep edilen istenilen şey: hiç bir şey çıkmıştır, o da misakı millîdir. O misakı millîye hiç bir şeyimiz çıkmadığı halde çıkmıştır ve o misakı millîye gayet sahip ve sadıkız. Enzan konferansında sözlerinizi, dediklerinizi murahhaslarımızın orada dermeyan ettikleri sözleri diğer murahhaslar dinlememiş yahut dalavere yapmış, yahut hile yapmış, yahut hud'a yapmış, bizi aldarmış bu mevzuubahis değildir. Biz yalnız heyetü murahhaslarımızdan bir şey istiyorduk. Benim de arzum böyle idi. ki heyetü murahhaslarımız o kadar inceden incoye hantar ile tahkikata, tahkikata bilmem ne ile uğraşmaya lüzum yoktu. Efendiler, biz zaten Büyük Millet Meclisi hükümetinden alacağımız vesikayı almışız ve vesikamız bundan ibarettir. O da misakı millîdir. Başka o kadar tahkikata ve tahkikata lüzum ve mahal yoktur, diyebileceklerdi. Fakat bunu demediler. Artık bunlarla görüşmek efendiler, bilirsiniz ki süngünün kazandığını sulh masası kazanamaz ve kazanmamıştır (Bravo sesleri) Yalnız cihan bizi sulh akdinden müstenip addetmemek için, yani cihan sulhu taraftarlığını göstermek için oraya gelmiştik. Fakat bence de yine bizim muvaffakiyetimizi tevt edecek şey süngüdür. Başka nokta yoktur. Fakat âlemin riayet ettiği usulü diplomatîge ve usulü siyasîyeye biz de riayet edeceğiz. Tabii görülüyor ki onlar bizden ne istiyorlar? Yani bugün burakım şeyler istiyorlar ki: bu istiklâlimizi bile ifna ediyor. Mevcudiyetimizi bile ihlâl ediyor. Bugün onlara istediklerini veriniz, yine razı olmayacaklardır.

İkinci bir şey daha isteyeceklerdir. Çünkü onlar bir şeye razı olmazlar. Yalnız Türkiye'nin zevaline razıdır. Yani verilecek şeyler onların gözlerini doldurmaz. Bunun için verilecek cevapların gayet ciddi ve gayet kati olması ve yüksekte verilmesi lâzımdır. Heyetü Vekilimiz tebrik ederim. Gayet güzel karar vermişler. Hepimiz bu kanaatteyiz, hiç bir vakit dönmeyiz. Hangi Heyetü Vekilede ki; sonradan bize gelecek ve diycek ki: Efendiler biz misakı millînin şu noktasından vaz geçeceğiz? Öyle Heyetü Vekile yoktur. Öyle Heyetü Vakilinin ilk ovel biz ipine boynuna koyacağız. Hangi Heyetü Murahhasdır ki buraya gelip biz misakı millîden şunu feda ediyoruz diyebilecek? Öyle heyetü murahhasa bizden kurşun yiyecektir. Başka kimsce yoktur. Var olsun Heyetü Cebileniz, daim olsun. Heyetü Cebile Hall inikadda iken hiç bir tezat yoktur. Şunu da arz edeyim ki; ben misakı millîye de razı olmuyorum.

Daha çok şeyler alacağız. Misakı millî herim gözüme az görünüyor. O fedakâr, o sebâtîkâr kahraman Türkler değil misakı millî, misakı millînin çerçevesini daha genişletmeklerdir. Daha çok yerler elde edeceklerdir. Başka türlü imkân yoktur. He yetli Vekile usulü diplomasiye riayetden cevabını versin. Fakat misakı millîden zerre kadar feda etmeyiz. Bunu ahd ve misak omışız. Bunun aksine olursak yeminimizi nakzetmiş oluruz. Her halde yeminimizi nakzedecek hiç bir sebep yoktur. Bu Meclis kahrımanlıkla haşrolmuşdur. Hatta Maliye Vekiliyle Müdafaa Millîye Vekillerinin buraya çıkarak ondarmız nasıldır, paranız nasıldır, var mıdır, yok mudur; diye nerede bilemem göremiyorum, kendi hesabıma efendiler, bunu zait gördüm. Buzum mevcudiyetimiz vardır. Büyük Millet Meclisi oldukça her şey vardır, Her şeyimiz yerindedir. Hiç bir şeyimiz noksan değildir. Para da vardır, her şey vardır. Sözüm budur.

SALİM EFENDİ (Erzurum) — Efendim bu bir para meselesidir. Para varsa bu iş olur. Bu millet, arzettiğim gibi, bunu bir asır daha devam ettirir. Bu İngilizleri berbad eder. Her şeylerini tahrip eder. Yalnız yeter ki ve Maliye Vekili Bey temin etsin ki paramız vardır, vardır vardır.

BASRI BEY (Karesi) — Efendim, bendenizden evvel kürsüye çıkan Erzurum Mebusu Muhterem Salih Efendi hocamız vaktiyle Napolyon'un dediği gibi (Üç defa) - para lüzumdur huyurdular. Vakti bu asrın muharebelerinde en mühim unsur paradır. Fakat para yalnız bir harbin muvaffakiyetiyle tetevvücüne kâfi bir âmil yegâne bir unsur yegâne değildir. Efendiler, Yunanlılar İzmir'i istila edip garbi Anadolu'da bir çok memleketlerimizi zulümlerle, şenaaillerle çignemeğe başladığı zaman, milleti ayaklandıran unsur ve âmil para değildi. İman idi. O vakit meydan da en Büyük Millet Meclisi, ne hükümet ve de diğer erkân mevcut idi. Yalnız bir halk kuvveti ve o halktaki iman idi ki müdafaa da hükim olmuş, müdafaa ya en mühim âmil olmuştur. Büyük Millet Meclisi ve onun hükümeti teşekkül ettikten sonra, biliyorsunuz, ki vaziyeti maliyemiz pek elimi idi. Bu elim vaziyet karşısında bu milleti en büyük zafere isal eden şey yine bu milletin kalbindeki kuvvet, iman olmuştur. Efendiler Fransa itilafnamesi hakkında bu kürsüden söylediğim sözleri belki rüfeka unuttuymuşlardır. Benim o vakit hissiyatına mağlup olduğumu zannedenler, hatta ayak patirtiları yapanlar bulundu. Efendiler; o vakit diyordum ki: Fransızlara karşı en ufak fedakârlıkta bulunacak olursa, yarın bu bizim için fena bir numune olacak. Bir çok çingene milletler biz-

den bir şey koparmaya çalışacaklardır. Sınırlarımıza hâkim olalım. Ne kadar hâkim olursak neticede o kadar kârlı çıkacağız. Bizim istiklâlimize dokunan ve bunu teklif eden Franklen Buynn'u Ankara'dan kovunuz. Korkmayın, bunlar yine kapımıza müracaat edeceklerdir ve fakat bu defa daha muvafık bir tarzda muvafakat edeceklerdir, demıştim Efendiler, umit ediyordum ki hadisat beni tekliz etsin. Fakat tekliz etmedi, teyit etti. Efendiler, Ankara ve Ankara'daki Büyük Millet Meclisi muharebenin en kızışmış ve en tehlikeli bir anında yaşarken, en tehlikeli o zamanlarında kara günler yaşarken, harbin zaferle neticeleneceğine ait imanımızdan, hiç birimiz bir zerreşini bile kaybetmedik; Zafere kâni idik. Fakat burada hissiyatımı açık olarak söylemek istiyorum. Zaferi azimi istihsal ettikten sonra benim umudim biraz kırılmağa başlamıştır. Selâhi ise, harici ve dahili bazı mülâhazat idi. Efendiler, hulum tarihimize bakıyorum biz, silâhımızla temin ettiğimiz galibiyeti çok zaman kalemimizle, siyasetimizle kaybetmişizdir. Bu sefer de öyle olmasın, diyorum. Allaha şükürler olsun ki bazı meseil müstesna olmak üzere, bir çok meselelerde heyeti murahhasamız sınırlarına hâkim oldu. Korkduğumuz başımıza gelmedi. Bu hadise, bençe tarihimizin en mühim ve en şerefli hadiselerindedir. Efendiler; mütteliklerin, bilhassa bunlar meyânında dostumuz Fransızların gösterdikleri haleti ruhiyeyi tekkik ediniz, bunlar bizim zaferimizin nişanesini, bizim davamızın azametini henüz anlamamıştır. Demek bu mesele henüz bitmemiştir. Meseleyi kendilerine adam akıllı anlatmalıyız lâzımdır. Düşmanlarımızın, murahhaslarımızın, hatta şahıslarına varıncaya kadar tecavüzleri, hakaretleri, millet namına izeti milliyeye namına tahammülü olunacak bir mesele değildi. Gerek murahhaslarımızın, gerek Heyeti Vekilenin gösterdiği necip ve vakur vaziyeti ben kendi hesabıma tebci ediyorum. Yaşamak isteyen milletlere, hakkı hayat Allahın inayetiyle, elbette ve elbette mukadderdir. Efendiler; ne Erkânı Harbiyeye mensubu, ne de askerim. Fakat Rauf Beyefendinin iki defa vurubulan beyanatından anladığıma göre, düşmanlarımızı 'Türkiye'ye karşı mühim, hayati ve fiili tecavüzata bugün muktedir değildiler. Efendiler, benim kanaatimce mütteliklerin istediklerini tamamen verirsek, sınırlarımızı gevşetirsek, ordunun atâletine sebebiyet verirsek, akıbet inkıta akubetinden daha elim olacaktır. Efendiler; zaferi azimimizi doğuran son muharebe; garbin dümdarı ile; şarkın pişdarı arasında vaki olmuştur.

Bugün Avrupa hayatı içtimaiyesi, benim gördüğüm nazaran, mühim anlar içerisinde. Harbi umumi ile, içtimai bir çok hadisat ile zedelenen Avrupa'nın son muharebede çıkarabildiği dümdar kuvvetlerini, Türkler, Allah'ın inayetiyle, Anadolu topraklarından defetmiştir. Avrupa - Rauf Beyefendinin tahmin bu yurdunkları veçhile ihtimal bir abluka hareketi yapabilir. Fakat efendiler; abluka, manayı hakikisini bu millet artık anlamıştır.

Efendiler, demin dahili düşünceden bahsetmiştim. Bençe, en mühim, en hayati mesele budur. Acaba Rauf Beyefendinin bahsettikleri milli vahdeti idame edebilmek, tarsiin edebilmek için ne yapmak lâzımdır? Bu yalnız İstiklâl Mahkemesiyle, şerhî hazreti idariyemizle kabili husul müdür? Benim kanaatimce değildir. Efendiler, öteden beri bir çok vesilelerle arz ve tekrar ettiğim veçhile dahili idarede halka karşı daha pederane, daha muşfikâne bir hattı hareket takip etmemiz lâzımdır.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Nasıl olmadı?

BASRİ BEY (Devamla) — Bu milletin, aşkın, ne gibi irsi, ananevi hislerle muharebe ettiğini düşünerek bu irsiyet ve anane mefkûrelerinin inkışafına olanca kuvvetimizle çalışmak lâzımdır. Vahdeti milliyeyi sarıhatlık az çok müteessir edebilecek bütün ifratları, bütün çılgınlıkları kökünden kazıp atmamız üzerine en mühim vazifedir. Efendiler, Misakı Milliden bahsediyorum. Ben Fransız İtilâfnamesinin müzakeresi zamanında söylemişim ve en çok ayak patırlarını mucip olan bu söz olmuştur. Şimdi tekrar ediyorum; ben Misakı Milliye tanımiyorum. Elimizde hiç bir şey mevcut olmadığı bir zamanlarda kabul ettiğimiz Misakı Milli çerçevesi efendiler, zaferi azimi temin ve istihsal ettikten sonra, pek dar bir çerçeve olmuştur. Bu çerçeveyi artık tevsi etmeliyiz. Tevsi ettiğimiz surette müşterek düşmanlarımızı karşı aynı hissi intikamı besleyen insanlar da, bizim düşmanlarımızla mücadeleye girişecek, bu suretle davamızın istihsalı sühulet kazanacak. O vakit efendiler, davamız, daha müazzam, daha şâmil, daha müthiş bir dava haline gelecektir. Çerçeve ve gaye ne kadar vasi olursa, istihsal edilecek muvaffakiyet o nispette büyük olur.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Öyle, anında, hayale doğru gitmeyelim.

BASRİ BEY (Devamla) — Bu, hayal değildir. Hayale doğru gitmeyelim diyen arkadaşım, eski zamanları hatırlatırım. Bu hakikattir ve hakikat olacaktır ve biz de İnşallah gözlerimizle o mesut günleri göreceğiz efendiler.

ŞİKRÜ REY (Nolu) — İnşallah temenni ederiz.

BASRI BEY (Devamla) — Efendiler; Heyeti Vekileye ve Lozan'da en heyecanlı dakikalar geçiren heyeti Murahhasamıza derim ki aleyküm aynullah Allah muvaffakiyeti yar etsin. Canabı Hak, bu millet ve bu millet hakkında hayırlısı hangisi ise bize onu ihsan buyursun. Ben, Heyeti Vekilenin yazdığı cevabı kendi kanaatime pek muvafık buluyorum. Kendilerinin muvaffakiyetini tekrar, tekrar Allah'tan temenni ederim (Müzakere kâfi sesleri)

ALİ CENANİ BEY (Gaziantep) — Efendiler; hendeniz pek uzun söylemek istemiyorum. Konferans hakkında gazetelerde intişar eden bütün tafsilatı, rüfekanın okuduğu gibi, hendeniz de okudum. Heyeti Murahhasamız buradan geçmeden evvel kanaatimizi söyledik. Misakı Milli'den fedakârlık etmiyecektik. Azami fedakârlığı yaptık. Fakat şimdiki müzakere-tin aldığı şekil, artık yapılacak fedakârlıklar, istiklâlimiz, hayatımıza taalluk edecek şekilde girdi. Bundan sonra muhtelif hükümetlerin bizden istediklerini kabül etmek, istikhalde, devletin hayatında sui tesir ya-pacak vaziyete girmiştir. Arkadaşlarımızın söyledi-ği gibi, hükümetleri ya bizim merhalibimizi kabul ederler, sulh akdolunur veyahut inkıta olur. Bundan baş-ka çare yoktur.

Heyeti Vekilenin yazmış olduğu nota tamamiyle muvafıktır. Binaenaleyh hendeniz, tamamen tasvip ediyorum. Yalnız arkadaşlarımızdan bazıları halî har-be geçilirse, paradan bahsettiler ve tereddüt ettiler. Maliye Vekili burada heyanatta bulundular. Biz; harp ettiğimiz bu sene içinde Müdafai Milliye bütçesi 50 milyon lira olmuştur. Biz, halî hazeriyeye avdet edersak Müdafai Milliye bütçesini ne kadar tenkis etsak, an-cak 25 milyon liraya inecektir. Demekki bir sene için-de harbin bize tahmil ettiği fedakârlık 25 milyon lu-radan ibarettir. Efendiler; bunu da düyunu umumiyey-nin varidatı temin etmiştir. Sulh akdederseniz bunu düyunu umumiyeye vereceksiniz. Avrupa'nın kesesi-ne girecektir. Harp ederseniz memleketi kurtarmak için sarf edilecektir. Binaenaleyh, eğer şerefli bir sulh akdedilmeyecek olursa, harp etmek her halde bu me-mleket için daha hayırlı olacaktır.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Efendim, biz bu davayı milliyeye başladığımız sırada yalnız istiklâli-mizi ve memleketimizi kurtarmak için başlamıştık. Sulh Konferansına giden Murahhaslarımız Misakı Milliye'ye sürmüştür. Bunda biraz yanlışlıklarına bendeniz şahidim. Halbuki bizden ayrılan memle-ketlerin hepsinin hesabını bunlardan sormalı idik.

Kendi nokta-i nazarımı budur. İsmet Paşa Hazretleri buradan gilerken tekniil salâhiyetler kendisine veril-miş ve esasat tespit edilmiştir. Bizim için bundan vaz-geçmek imkân ve ihtimâl yoktur. İsmet Paşa hakkı mesnuumuzu bu zulmetin elinden istilsal için ne yap-mak lâzımsa hepsini yapmalıdır. Yalnız bu meselenin bu kadar sürüncemede kalmasına sebebiyet veren ci-heti gerek heyeti Murahhasanın refakanindeki zevat-ı ta ve gerek bizim içinizde tanınmış ve hâfî bir mese-lenin kalmasıdır. Hatta ben o dereceye kadar zahî-bim ki bize gelen şifre telegraflarını bile açmışlardır. Her herifler. Nereden anlamışlardır ki bu herifler bir kemimiz sulh taraftarı, diğer bir kısmımız harp ta-raftarı. Bizim memleketimizin içerisinde tekniil halk sulh istiyor. Fakat şöyle sulh ki namusu milliyi tekef-ül etsin. Yoksa onun hüsnufında hiç bir sulha talip ve ragip değiliz. Harbi kendi istiklâlimizi muhafaza için yapıyoruz. Harp ile olacak bir toprak kalmış, on-dan bir kısım yer vermeyiz ve vermek taraftarı değiliz. Biz Hak'ka ve İnanç'la Hak'ka sığınarak hakkımızın davası için çalışıyoruz. Onlar ise bir milleti mahve-decek bir milletin hukukunu bütün, hülûn ayaklar altına alacak bir vaziyet iktisap ediyorlar. Şu halde Cenabı Hak'ın ve zahîdir. Bize tesfikat verecek ve onlar insallah istedikleri belâyâ nail olabilecekler. Heyeti mühtereme reisî mühteremi, biraz oradaki mahremiyete alınan efendiler, ki bizim ile ne dereceye kadar alakadarlı bilmem, ötekinin, herikinın tavsiye-si ile alınmıştır. Burada bir komisyona teşekkül etmiş-ken, bu sulh lâzımı gelen her şey istihsal edilmişken, o komisyonda çalışmış olan insanları görmediler. İs-tanbul'dan, sıradan buradan topladıkları adamları görmediler. Ren ümit etmem ki tamamiyle mahremiyeti muhafaza suretiyle muamele yapmış bulunsun-lar.

Erinci rica edeceğimi yazsınlar. İsmet Paşa'ya ora-daki mahremiyet son derece muhafaza edilsin ve ar-kadaşlardan rica edeceğimi burada gönüshülen mesche-yi, hatta kardeşimize, hayatımız dahil olsa ona tekrar etmiyelim. Ne suretle olursa olsun. Biraz mahremiyet olursa her halde kendini kurtaracaktır. Onlar arzu-muzu verecektir. Allah'ın tevfiğatı bizimle beraber-dir.

ALİ ŞİKRÜ REY (Trabzon) — Efendim, söze başlamadan evvel şimdî Yahya Galip Bey bir şey söy-lenmiş, ona işaret edeceğim. Mahremiyet vicdanî bir meseledir. Hükümet Reisi Beyefendinin burada oku-muş olduğu bir mektubu hariften hendeniz dün işit-tim. Okumuş olduğu Puankare'nin telegrafını bende-niz işittim. Belki benden daha evvel işiten de olmuş

tor. Din dışarıda bu havadis vardı. Yani Mösyo Puan-kure'den nektup gelmiş diye. Kimin elinde huluğmuş işo onun hilmesi lazımdır. Bu şayanı ehemmiyet de-gildir. Burada okundu. Meclisten çıktığı zanni hâsil olmasın.

TAHSİN BEY (İzmir) — Rauf Beyefendi bunu sabahleyin almış, nasıl olur?

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamlı) — Nereden işitti-gimi bilmiyorum. Şayia halinde kulağıma geldi. Hat-ta bulabilseydim haber verirdim. Bu da vazifemdir.

Efendiler; benden evvel birçok rüfekayı kıram ga-yet heyecanlı sözler söylediler ve kimseyi tahtie etmek benim hakkım değildir. Fakat her halde bu sözler en ziyade kemali emnü sükûn ile vaziyeti hakikiyeyi der-pis etmek mecburiyetindeyiz ve zannetmem ki rey ve karar isteyen Rauf Beyefendinin kendisinin arzu etti-ği şekilde rey ve direktif verecek şekilde bir şey ol-sun. Belki istisnai bir, iki şey olsun. Bu Rauf Beye yeni bir şey öğretilmiş olmaz. Yalnız bendeniz vaziyeti gördüğüm gibi, kendi anladığını şekilde vaziyeti izah edeceğim, o vaziyet üzerinde noktai nazarımı izah ede-ceğim. Hatası bana aittir.

Beyefendiler; bugünkü vaziyet diyebilirim, Zı düğ-manın Afyon, Altıntaş vesair hatlarından ilerleyip Sa-karya Harbine gelip vaziyetli askeriyemizdeki buhran nasılsa bugün de aynı vaziyetteyiz. Belki bugünkü vaziyetin buhranı daha şübhüdür. O vaziyeti nasıl ki şu Meclis, zannederim ki, inkâr edemez. Meclisin tarihi zabıtları şahittir. İlk defa olmak üzere yegâ-ne tecceddüt ve hepsi yekvücut olmuştur ve illihal temin etmiştir. Sakarya Harbini kazanmıştır. Hükû-metin arzusuna rağmen hepimiz biliyoruz ki; Kızılır-mak hattı müdafaasına çekilmek istendiği halde, Müdafaai Milliye Encümeninde olanlar bilirler. Hükûmet öyle istiyordu. Fakat Heyeti Aliyeniz adım at-mayacağınız demıştır ve bu sebat neticesi harbi kazan-mıştır. Binaenaleyh bu siyasi buhranengiz zamanda da Meclis aynı celâdeti gösterebilir ve aynı suretle hare-ket etsin.

Efendiler; vaziyeti bu tarzda buhranengiz görüyo-rum. Bu vaziyetin âmili nedir? Kendi noktai naza-rımı söyleyeceğim. Bendeniz diyorum ki; demin ar-kadaşlardan birisinin söylediği veçhile bizim tarihi-mizde birçok muzafferiyeti askeriyeye vardır. Fakat en mühim muzafferiyet de budur. Çünkü bu yokluk içe-risinde yapılmıştır. Dünyada mühim bulunduğu se-rait istisna edilirse bunda büyük muzafferiyet mev-cut değildir. Çünkü öyle bir muzafferiyettir ki nak-hiyatı askeriyeye için kağıdı elinden alınmış, merkezi

elinden alınmış, oğlu cephede harbe istuak etmiş kar-lar içinde bendeniz kendi gözümle gordüm. Yalın ayak kar içerisinde sırtında cephaneye taşımıştır. Bu harp bunların fedakârlığı neticesinde kazanılmıştır. Bende-niz isterdim biz bu muazzam zaferden azamî istifa-deyi temin etmeli idik. Maatteessüf edemedik ve edemiyoruz. Şimdiye kadar arkadaşımızın dediği gi-bi asker vazifesini ifa edip iş masa başına geldiği zaman siyasi memurlarımız vazifesini ifa edememiş-tir. Rica ederim bundan heyeti murahhasaya hücum ettiğim anlaşılmasın. Bendeniz heyeti murahhasa Re-isi gördüğüm mütalaaat itibarıyla - İsmet Paşanın takdiri hânıymı. Fakat diğer arkadaşlarımızın çok falsolarını gordüm. Ne olduğunu bilmiyorum. Ecne-bi gazeteleri okuyanlar bilirler. Lütfen Deya Gazete-sini okusunlar. Vaziyeti görsünler. Ferit Beyin ne ka-dar müşkil mevkie soktuğudu görsünler ve bionetice bundan bizim ne derece mutazzarır olduğumuzu gör-sünler. Ferit Bey mütteliklere meydan bilo okumuş-tur. Eğer meydan okumak lazım gelseydi İsmet Paşa-nın salahiyeti daha fazla idi, ondan. Binaenaleyh he-yeti murahhasamız da projesiz bir şekilde Rauf Bey-efendinin izah ettiği şekilde olması lazım idi. Yalnız İsmet Paşa vazifesini ifaya çalışmıştır. Fakat İsmet Paşa bir kişidir. Her şeyde ihtisası yoktur. En birin-ci misali de en pürüzlü mesele Çanakkale falan zan-nediliyordu. Halhuki bugün o mesele halledilmiştir. O meseleyi halledecek mütehasıslar bulunuyordu. Fa-kat diğerlerinin mütehasısları yoktur. Hal olunma-mıştır.

Sonra efendiler, girmek istediğim bir nokta var-dır. Fakat derin girmek istemiyorum. Bu celsei hafı-yede söylesem bile bir faide olmayacağına kanırım. Yalnız işaret edeceğim bir nokta vardır. Efendiler, dünyada en büyük muvaffakiyet vahdettir. Inkâr et-mezsınız iki üç aydan beri memleketin içine bir ni-fak tohumu ekülmüştür. Efendiler, sulhü temin etmiş mi idik? Efendiler, Misaki Milliye elinize almış mı idik? Efendiler, askerimiz terhis olunmuş mu idi? Efendiler; tecceddütat gayet muhik ve doğru olsa da, acaba zamanı mı idi? Harp zamanında islah edil-mek ve yapılmak doğru mu idi? Bu kadarla kâfi gö-rüp geçiyorum efendiler. Binaenaleyh Rauf Beye-fendinin ifadesinden anladığım veçhile İngilizler öte-den beri diyor ki; İngilizlerin öteden beri arzı ettik-leri siyasetleri icabatından olmak üzere vakti uzat-mak ve vakit kazanmaktır. Efendiler, maalesef İngi-lizler'e vakit kazandırdık, iki ay vakit kazandırmış-ızdır. Bu benim kanaatimdir. Ücubederse kanaatımı nereden aldığımı söyleyirim. Beyefendiler; İngiltere şim-

diye kadar birçok yerlerde dayak yemiştir. Bir avuç Transilvanya'ya mağlup olmuştur. Fakat zamanla yine kazanmıştır. İngiltere'nin, siyasete, tarihte bana mağlup olduğunu misal olarak hiç gösteremezsiniz İngiltere'nin tarihinde. Fakat bu mucizeyi bu Türk milleti İslamların yardımıyla meydana getirmiştir. İngiltere siyasete mağlup olmuştur. Fakat İngiltere'nin mağlubiyeti affederseniz söyleyeceğim, bir şeyin mağlup olması demektir. Yani şeref ve haysiyetinin mağlup olması demektir. Bizim ordumuz demin arz ettiğim şekilde Ayyoçığın yalın ayak kar içinde kazandığı zaferi maddeten dışarıya attı. Fakat manen efendiler, onun elini ayakını bağlayan âlemi İslâmdaki teheyhüştür. Bizce karşı fülî faal olamamasına sebep ayakları bağlanmıştır. Zannediyorum ki İhmet Paşa Hazretleri gayet iyi takdir etmiştir ve beyanatlarında onu gördüm. Fakat buradaki nutuklarında maatteessüf başkadırlar. Her iki nutuk da aynı günde her iki gazetede intişar etmiştir. Fakat rica ederim, gayet samimiyetime bağışlayınız ve sevdiğime bağışlayınız. Şimdiye kadar çektiğimiz felaketleri düşünelim ve bu felaketler itibarıyla hiç olmazsa bizim yapacağımız şu millete vevleki iki senecik için olsun bir sulhü sukun ve refah temin edelim. Bunu yapmadan yapılmak istenilen köklü, cezri esaslı tebeddülât payidar olabilir. Efendiler, payidar olamaz. (Katıyen sesleri) Şimdi efendiler, şu noktada söylemiş olduğum söz itibarıyla şunu arz edeyim, ki İngilizler işi uzatmak itibarıyla kazanabilecekleri umidini vermekten hepimizin tevakkî eylesmesi lâzım gelir. (Ne yapalım sesleri) Müsaade huyurunuz. Rauf Beyefendinin huzuruyla söylüyorum. Gazetelere geçenleri kâfi görmüyorum. Şimdiye kadar Müslümanla inecisi yan yana geldiği vakit, eteği sürüldüğü zaman necistir diye eteğini yıkanan Müslümanlarla birlikte aynı tasta şundi çorba içiyorlar. Efendiler; böyle olduğu halde, arz ettiğim şekil itibarıyla, Rauf Beyefendi izah etsinler. Hint Müslümanları üç partiye ayrılmıştır ve müsebbibi de biziz efendiler.

Şimdi bugünkü vaziyete gelince; bendeniz zannediyorum ki, Mudanya Mütarekesi itibarıyla Rauf Beyefendinin verdiği izahat Mudanya Mütarekesi sıraları itibarıyla belki doğrudur. Fakat daha evvel vaziyeti askeriyenin daha bidayeti darbeden evvel bendeniz İstanbul'da hulusuyordum. Zannediyorum İstanbul'a hilâ tereddüt girilmiş ve Trakya da istilâ olunmuş ve mesele de emri vaki halini almış idi. Evet Mudanya Mütarekesi aktırdığı zaman da İngilizler ordularını hazırlamışlardı efendiler ve bugün geç-

ceğimize hendeniz kani değilini. Belki kani olanlar vardır.

Yine efendiler müspet bir şey söylemeyeceğim. He yeti Vekile şimdiye kadar vaziyeti idare etmişlerdir. Kendi kâncatları dairesinde idare etmişlerdir. Bugün bu vaziyeti husnû neticeye isal etmek mecburiyeti vicdaniye ve vatanîyesindedirler. Binaenaleyh bir ar-kadaşımızın söylediği gibi, benim ve bizim yapacağımız şeyler Hükümetin atacağı adımlara kemali hulûla müzaheret etmektir, başka yapılacak bir şey yoktur. Gayet iyi düşünerek, ona göre hattı hareketlerini tayin etmeli. Onun için de bir iki nokta söyleyeceğim:

Beyefendiler meselâ: Müdafaa-yı Millîye Vekili, Paşa Hazretleri buyurdular ki; Ordumuz hazırdir. Affedersiniz, bu celse hafî olduğu için ve Rauf Beyefendi de gayet mahrem olan mesele okuduğu için ve Meclise emniyet edip söyledikleri için söyleyeceğim. Yani askeri meseledir diyerek söylemekliğime muhalefet buyurulmasın. Ordumuz hazırdir. Evet hazırdir. Ben de biliyorum. Ordumuzun kuvveti maddiyesi de artmıştır. Fakat bugünkü inkılab karşı, daha dün biliyorsunuz ki, Musul cephesinde asker toplanması için İstiklâl Mahkemesi intihabını yaptık. Musul cephesinde acabeden ihzarat yapılmış mıdır? Anı bir darbe ile Musul'u alabilecek miyiz? Yani Musul'da kâfi miktar tayyare, benzin vesaire... ki İngilizler tayyare ile orada iş göreceklerdir... ben zannetmiyorum ki, oraya bir iki tayyare gümüş olsun. Ben bununla inkılabı yapmayı harp yapmayı demiyorum. Rica ederim, belki yanlış düşünüyorum. Bu kürsüden guradan arkadaşlardan birisi sormuştu Rauf Beyefendiye, Mudanya Mütarekesinin temin ettiği vaziyetin bozulması doğru mudur? Doğru değil midir, demişti. Bendeniz de aynı suali soruyorum. Mudanya Mukavelesinin temin ettiği vaziyetin bozulması doğru mudur, değil midir? İşte ben söyleyeceğim. Katı kararı kendileri vermeleri lâzım gelir, ya vaziyeti ben izah edeceğim. Mudanya Mütarekesi hazır olduğu takdirde ilk evvel, harbe kati karar verdiğimiz halde bile, ilk evvel, tahassül edecek vaziyet Şarki Trakya ile İstanbul'un Yunanlılar tarafından çığnenmesidir. Buna karşı Hükümet ne düşünmüştür, ne yapacaktır? Bu tehlikeye karşı Hükümet tedbir ihtihaz etmiş midir? Bunu soruyorum.

RASHİ EFENDİ (Antalya) — Bu ihtimalâtı hepimiz düşünebiliriz.

ALİ ŞUKRÜ BEY (Devamla) — Sizden başka soracağım zevat cevap verecektir. Hem düşünürseniz, söylemeniz lâzım gelir.

Sonra efendiler ikincisi; Maliye Vekili Boyçen di vaziyeti maliyemiz itibariyle huyurdular ki, biz bir muddet daha temin ve idanie edebiliriz. Bendeniz Maliye Vekili Baye soruyorum. Bizim hiç bir paramız yokken, yani Hazine'de on para yokken, hiç bir teşkilatı askeriyeye ve mülkiyemiz yokken memlekette mevcut para ile hâzırda mevcut olan miktarı hakkında katı malûmat eisiniz. Malûmu âliniz, para vergi ile alınır, memlekette servet, istihsal olmadıktan sonra istediğiniz kadar vergi koyunuz. Ben bu hususta katı kanaata sahip olmak için Maliye Vekilini ve Müdafai Milliye Vekilinin bizi tenvir etmeleri lâzımı görür.

Sonra deniliyor ki, bir arkadaşımızın huyurduğu gibi, harp edemiyecilerdir. Ben dahi aynı kanaatı tayım. Fakat bir ahluğa yaparlarsa, yani günrük varidatını sifira indirirlerse vaziyetimiz ne olacaktır? Bunlar nazarı itibare alınmış mıdır? Binaenaleyh bendeniz fazla söz söylenmeyeceğini. Bütûn ihtimalât nazarı dikkate alınmış ve bu ihtimalât üzerinde icabeden tedâbir ittihaz olunmuş ise, tabiidir ki, yolunda katı olarak yürüyebilir. ve eğer bizi tenvir etmezse, yani bu tehlikeye karşı şu menfaatiniz vardır, şu menafie karşı şu mazarrat mevcuttur, demelidir. Biz bunda tenvir edilmeyizsek, bizden cevap healemeye Hükümetin hakkı yoktur. Çünkü ben ne vaziyeti askeriyeye ve ne de vaziyeti maliyeyi, tayikiyle bilirim ve ne de vaziyeti siyasiyeyi bilirim. Hiç biriniz ile bilmezsiniz. Bunu hilecek olan muhassıs makamı âliyedir. Onları birer muvazene, terazi yapmadıkça hurada söyle yapın, böyle yapın demeye salahiyetini yoktur ve doğru bir iş değildir. Çünkü yanlış bir veche veririm. Rica ederim bunları tenvir buyursunlar.

HÜSEYİN RAUF BEY (İçeri Vekilleri Heyeti Reisi ve Hariciye Vekâleti Vekili) (Sivas) Trabzon Mebusu Şükri Bey arkadaşımız vaziyeti tahli buyururken Nizumu katisine kendilerinin de kani oldukları vahdeti unutmuyemiz nuktai nazarından (İstisnayı ruza sesleri) bazı nükata temas buyurdular. Bu meyanda âcizinize hitaben, kendilerinin de inkâr edemiyecikleri vecihle, Hindistan'da İslâm halkı üçe ayrılmıştır, Bendeniz fırsat buldukça matbuatı tetkik ettiğim gibi, tabii imkânı olan vesaili mahsus ile harici nuktai nazarından bu mesaili takip ediyorum. Ali Şukru Bey arkadaşımızın biraz evveliyatına taallük eden mesaili gördüklerini zannederim. Hidayette Türkiye Büyük Millet Meclisinin kararı muhtelif kanallardan, muhtelif yuvalardan geçerek, eşkâlını değiştirerek hariciyeye intikal etmiştir. O devirlerde buyur-

dukları leh ve aleyhinde birçok sözler söylendi, yazılar yazıldı. Fakat bunun ne kadar tehlike olduğunu emir olan Müslümanlar, kendilerinin istikbali nuktai nazarından da hâyile şeylerle kühünü anlamadan, zamanı gelmeden mütalaa etmenin ne kadar tehlikeli olduğunu tamamiyle anlamadıklarına kemali iftiharla Heyeti Aliyenize arz ediyorum. Demek istiyorum ki, Hindistan'da bulunan Müslümanlar namına veya Hilafet meselesi aliyesi etrafında toplanan Hindu ve Müslümanlar namına hareket eden ve hareketlerini istinada istinat ettiren zevatin turukü resmîye ile bize ihvas ettikleri şey, Türkiye Büyük Millet Meclisine, Hükümete, Ordu Başkumandanına istinadı tam ile tecelli etmiştir. İstinadı tamlarını ihvas etmişlerdir. Arz ettiğim nükata vesaili resmîyeye müstenidce arz ediyorum.

Mudanya Mukavelenamesini mevzu bahis buyurarak dediler, ki mukavelenameyi bozalım mı, bozmayalım mı? Hakikaten sorulacak bir mesele mübümmedir. Bendeniz de sordumdu evvelce Heyeti Aliyenize. Efendiler, Mudanya Mukavelenamesi nedir? Bir kere ruhunu kavramak lâzımdır. Mudanya Mukavelenamesi Lozan Sulh Konferansının neticesine kadar cari olacağı sarıhtır. Şimdi bu Mudanya Mukavelenamesini bozalım mı sualine karşı mukabil bir sual vardır. Bormayıp da sulh şeraiti olarak teklif ettiklerini mi kabul edelim? (Öyle denilmedi, sesleri) Müsaade buyurunuz efendim. Bir vaziyet tasavvur edilebilir. O da, Mudanya Mukavelenamesi böyle olmakla beraber, inkıta olur da tarafeyn biri, birine karşıdan hakar. Melekâne bir tarzda o da olabilir. Fakat hangi habayıdır, hangi kuvvü? Kehanetine istinat ederek böyle bir vaziyete istinat ederek, evet veya hayır diyebilir. Bunun imkânı yoktur. Denebilir ki koparmadan ipi anlaşılabilirse, hani sonradan anlarsa bu yürüyebilirse, vaziyetimizin çürük olduğunu hissettirmek imkânını da nazarı dikkate almalıdır.

İşte arkadaşlar bu mütalaaat duru biraz düşündükten sonra ikinci kademesi gelir, ki Şukru Bey her nehonha hakını olan Hükümettir. Vesaili askeriyeye ve siyasiyeye, mülkiyeye elindedir. Bu evzai tetkik ve teminul ederek, falan yendeki ahvale karşı nasıl olur? Evet söylesin de ondan sonra bizden karar istesin, diyorlar. Şukru Bey askerlik etmiştir. Siz arkadaşlarımızla, dört senelik mücadeleli milliyemizle gazanın ne olduğunu, her asker anlamışınızdır. Arkadaşlar, gaza tehlikelidir. Şeref ve ülvîyet o tehlikeyi kabul edip başarabilmektedir. Gazanın akibeti ne denektir?

RASHİF İTENDİ — Allah bilir

RAUF BEY (Devamla) — Hakkımıza, kanaatimize emin olduktan sonra kanaatimize iman ettikçe, nezih olarak gazaya gidebilirsiniz. Bunun ceabatını alâkaderülînkân temin ettikten sonra, kanı olursanız bir nispette ümitvar olarak girebilirsiniz. Neticeyi Frenklerin talihî harp dedikleri bizim de takdiri ilâhî dediğimiz kuvveti fevkalbeğere havale etmek zaruretindeyiz. Bendeniz vaziyeti böyle muhakeme ederim. Şükrü Bey buyurdular ki, Musul cephesinde benzin var mı? Bilmem ne var mı? Mazur görsünler, ben bile bilmiyorum, ne var olduğunu. Efendiler bu kadar muvassal, müdellel vesaitle mi kazanacağımızı mı tasavvur ediyorsunuz? Buna ihtimal veriyor musunuz? İngiliz tayyarelerine karşı beş vilâyetin varidatıyla mı ki her taraf düşmanla mahsur bulunduğu bir zamanda, - ki elan da öyledir - mukabil tertibat alacağız ve kazanacağız. Eger bunu söyletmek istiyorsanız, bunun ümkân ve ihtimali yoktur. (Kâzım Paşa haşka söyledi sesleri) Müsaade buyurun, mucize devri geçti buyurdular. Salâhattin Bey kardeşimiz, kimse mucize izhar edeceğini iddia edecek kadar, kudretli ilâhiyeye isyan gösterecek kustahlardan değildir.

FAİK BEY (Cebelibereket) — Hesapsız harp etmek nasıl olur?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Tabii efendim, onu bendeniz Mektebi Bahriyenin ikinci sınıfında okudum. Müsaade buyurunuz efendim. İngiliz tayyarelerine, İngiliz vasaiti maddiyesine, vesaiti sairisine, silâhına vesairesine karşı koyacak vesait tedarik ederek, harp etmek Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin iktidarı dahilinde değildir. Fakat İngilizlerin dört seneden beri takviye ettikleri ve teçhizat ve tertibatıyla hakim vaziyetleriyle senelerden beri memaliki mustahlasamıza yerleşmiş olan bir düşmanı, avni inayeti Râri ile onbeş gün içinde, ümidimizin fevkinde az bir zamanda tart ve tenkû ettik. Bunda şüphesiz Canabı Hak'kın - ne tarzda telâkki ederseniz - lütuf ve inayeti çok büyüktür. (Öyledir sesleri) Askerlerin kahramanlığı da öyledir. Faik Beyefendinin, Şükrü Beyefendinin buyurduğu gibi hesap vardır ve hesabı gayet kolay mevzuu bahsedebiliriz. Fakat faide vermez.

NECİP BEY (Mardin) — Manevîyatı kılmaktan başka faide vermez.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Çünkü gayet açıktır. Düşünmeğe değmez, faide vermez.

HULUSİ BEY (Karahisar Sahip) — Rauf Beyefendinin ifadelerine şunu ilave edeyim ki, Reis Paşa Hazretleri Kültülemare'de Tavseni esir olduğu za-

man, onu muhasara eden kuvvetler 13.500'e mukabil 2.500 tufenk idi efendiler. İşte hesap.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Başka bir kaç nokta sual ettiler zabtetemedim.

Mulâza arkadaşlar; Hükümetiniz vaziyeti muhakeme ederken ariz ve anlık tetkikatını yaptığını bida yeti maruzatınızda arzemiştim. Bu maruzatımın hülasasını da Heyeti Aliyenize bir daha noktayı nazarıma olarak arzemişim, okudum. Sulh çok lâzım bir şeydir. Çok faydalı bir şeydir. Milletimizin muhtac olduğu bir nimettir ve çok mustelif olacaktır. İktisadiyatımızı inkişaf ettireceğiz ve bütün bunları yapacağız. Mureffeh olacağız, bunu kim istemez? Fakat noksan olursa tehlikelidir. Harp, ismi üzerinde tehlikedir. İşte biz düşündüğümüzü okuduktan sonra, Heyeti Aliyenize geldik; delillik; dört senedir vaziyeti, Şükrü Beyin dediği gibi, vaziyeti harbiyeyi, ulare edecek kadar hakim olan Büyük Millet Meclisine ve Sarıyayı başaran Büyük Millet Meclisine arzihal ediyoruz. Böyle düşünülüyor. Siz ne karar verecekseniz, biz onu yapacağız. Başka yapacak bir şeyimiz yoktur. Buyurduğunuz gibi.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakır) — Karar Misakı Millidir.

YASİN BEY (Gaziantep) — Diyolarki Musul verilirse sulh olurmuş. Buna aklım emiyor. (Kim söylüyor sesleri) Meseleye aklım emiyor, anlamak istiyorum.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Arz edeyim. Onun için efendiler furz muhal olarak, ben de insanımı, ihtimal ben de insanımı muhtelif eşkül düşünürüm. Diyebilirim ki; Karaağaçı terk etmek ne olabilir ki? Malıyeden şu kadarını kabul etssek ne olabilir ki? Hâkimi üç sene getirmek ne olabilir ki? Bunların hepsi akli ve mantiki muhakemedir. Fakat biz bunu söyleyebilir miyiz, ki misakı millî vardır. Onun için fevâli millîye mukarreratını muhakeme ettik mütefâkan bu arzettiğim setlin noktai nazarıma olduğunu heyeti aliyenize arzettiğim.

Yasın Beyefendi bir sual irat ettiler. Minul hakkında arzettiğim Karaağaç gibi rivayeti muhtelif, bazıları böyle derler, bazıları böyle derler.

HİLMİ BEY (Bolu) — Zafı iman.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Fakat efendiler, heyannanemizde dikkat buyurulursa, yani beyanname olarak heyeti aliyenize arzettiğimiz ifademize dikkat buyurulduysa Musul meselesi mevzuubuhis olurken dedik, ki yağlar meselesini konuşmağa hazırız, şifî ticarî bir meseledir. İstiklâlimizle alakalı.

dar, tabii bir itibarıyla alakadardır. müsah şerait altında uzlaşabiliriz, her zaman konuşulacak bir iştir. Fakat arazi meselesine gelince, toprak meselesidir tehlükeli olmuyorum. Bendeniz, arazinin bir kısım dar ve ya geniş olması suretinde tehlükeli olmuyorum. Efendiler, heyeti aliyenize bu vesile ile şahsî kanaatimi arz edeceğim. Karşımızdaki muhasımlarımızın bugün harekatiyle alakadardır. Riyasette bulunan bugün İngiliz devletidir. Bunu kerraren isbat eden İngiliz denilen bir hükümet vardır. Bu hükümet Irak ıla, Musul'u da Kürdistanı da; itiraf etmeliyiz ki, yedi asırdır, dört asırdır, idaremizde yaşayan halkı onlar Türkiye halkından çok iyi bilir. Ve Efendiler, çünkü Musul'da yaşayan bir arkadaşımız Musul'u her yerden daha iyi bilir. Erzurum'da yaşayan bir arkadaşımız Erzurum'u herkesden daha iyi bilir. Fakat kal olarak sistemak dediğimizi Musul daairesinde tevfiik etmiş, tahlil etmiş, ilim ve fenne mutabık olarak tehlükeli olmuyorum, tahlil etmiş, ne yapabilir, ne yapamaz? Kitaplar üzerine tespit ederek toplanmış bir İngiliz teşkilâtına nimet buyurmanızı rica ederim. Şimdi hiç yokdan konferansda hayasızca Türk, Türk, Kürdük, çehalet affeden bir adama, Kürt halkının bir milyondan fazla bir nüfusunu tevdi ediniz ve beş sene müddetle veriniz, yani beş sene çalışmasına müsaade ediniz.

HACI ŞÜKRÜ HEY (Diyarbakır) — İki sene lâfı.

HÜSEYİN RAUF REY (Devamla) — Bendeniz endişe ederim, ki diğer Kürdistan'da kendileri için de, bizim için de tehlike olacağına ve bir ateş ucağı olacağına ve hıncetle o arazide yaşayan insanları hayatla coheneme sevk etmek endişesi vardır. Biraz daha tahlil ederseniz Türk ve Kürt ekseriyeti azmeden gayeleri hissiyatları müşterek kardeşlerden mürekkeptir. Bunları esaslı ayırabilir ve müazzamı kitleyi yegân, yegân imha etmek çaresini istihlal edebilir. Bu itibarla bu gün Musul mevzuhalis olurken üzerinde tevakkuf edilecek en mühim noktalar bu değildir, toprak değildir. Bu tehlikenin önünü almak için sulh akdettiğimiz zaman evvelce bilvesile arzettiğim gibi, purüzsüz ve uzun bir sulh akdetmeğe mazhar olmak meselesidir. Bendenizin Musul deyince duyduğum helki gayri âmeldir ve helki hissidir. (Diğri sesleri) Fakat duyduğum budur.

HACI AHMET EFENDİ (Mus) — Emin olunuz vakityle vilayati sille numını alan vilâyatımızı yulmak için Musulu işgal etmek istiyor. (Müzaâre kâfi sesleri)

REİS — Efendim, müzakerenin kâfi olduğuna dair müteadilat takritler vardır (Reyç sesleri) Müzakerenin kifayetine, kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir efendim.

Müsaade buyurursanız takritleri okuyalım.

Riyaseti Celileye

Mesele tenevvür etti. Müzakere kâfidir. Heyeti Ve-kilece müttelikân tanzim edilen metnin kabulünün re-ye vazımı teklif ederim. 28 Kânunusani 1339

Lâzistan
Mohmet Necati

Riyaseti Celileye

Müttelikân projesine karşı murahhaslarımızın vereceği projede Ankara itilafnamesinin veya her hangi bir maddesinin teyidini tazammun eder değil, bir teklifin bir kelimenin hile proje veya muahedeye ithal edilmemesi hücumuyla Antalya ve Iskenderun havalisindeki Fransız meczatımının maddce tayiniyle protesto edilmesinin murahhaslarımıza şblâğını arz ve teklif ederim. 28 Kânunusani 1339

Gaziantep
Yâsin

Riyaseti Celileye

Hariciye Vekili ve İcra Vekilleri Reisi Rauf Beyefendinin beyanatlarından hülâsaten anladığım şudur:

1. Konferans son ve katî devreye girmiştir. Ya teklif edilen şeraiti kabul ile akli sulh etmek, veyahut cevabı ret vererek yeni başdan harbi kabul eylemektir.

2. Renileniz şahsen Hariciye Vekili ve Heyeti Ve-kile Reisi muhteremî Rauf Beyefendiye hususatı âti-yeyi soruyorum. Alacağım cevaba göre harbi kabul ediniz, veyahut son defa teklif edilen şeraitten menafî ve istiklâli milliyi mümkün mertebe muhafaza ve temin edilebilmek kaydıyla sulha imkân arayınız diyeceğim. Şöyle ki.

3. Harbin, tekrar başladığı takdirde, Yunan Garbi Trakya'dan bütün varlığıyla (erden veyahut Balkan hükümetlerinden bir kısmıyla müştereken şarki Anadolu'ya yürüyeceğini ve hatta İstanbul'u işgale kadar çalışacaklarını, İngilizlerin donanmalarıyla bütün sevahili ve boğazları ve tayyareleriyle İstanbul ve orduyu tehli etmek isteyeceklerini, İtalyanların Antalya havalisine idimalki sarkintilik yapacaklarını, Fransızların Lâlikya havalisinde faaliyete geçeceklerini ve İngilizlerin azami kuvvetleriyle Musul havalisinde harbe cüret edebileceklerini ve bunlara ilâveten de kıyıda, köşede mayış şikânane harçların da çıkık olmayacağıni düşünerek bütün bu mehalike karşı duracak va-

ziyeti maddi ve manevi kuvvette bulunup bulunmadığıımızı soruyorum. Eğer bu vaziyette işek bu hususta katiiyen söyleyecek sözünü yoktur. Tereddüt ederlerse şikkî sâri hakkında icabını düşünülmeğe Meclisi Âliye ait olduğunu arz ederim. 25 Kânunusani 1339

Yazgat

Süleyman Sırrı

Riyaseti Celileye

Muhterem Rauf Beyefendiyi dikkatle dinledim. Bu günkü vaziyeti siyassiyemiz, dünkü Sakarya önündeki vaziyeti askeriyemizin tevhit ettiği buhranın aynı ve müşabihidir. O zamanı arkadaşlarıma hatırlattıktan sonra salim bir karar ittihazı için daha bilimesi icabeden malumat olduğuna kanım. Bunlar da vaziyeti maliye ve askeriyeye hakkındaki malumatır. Nasıl ki Sakarya önünde Meclisi Âli'î'nden itihap ettiği bir heyette tetkik ettikten sonra, millet ve memleket için en nâfi ve isabetli kararı ittihaz etmişse bu defa da aynı suretle hareket hiç şüphesiz hayırlı olacaktır. Binaenaleyh uzun müddet sürmesi muhtemel bir harp ve intizar devresinin hullulünden evvel vaziyeti maliye ve askeriyemiz hakkında da vekili mesullerinin izahat vermesini teklif ederim. 28 Kânunusani 1339

Karahisarısalihi
Mohmet Şukru

REİS — Efendim, bunun hakkında lâzım gelen muamele yapıldı bunu reyinize vazerimiyeceğim

Riyaseti Celileye

Hükümetin vermiş olduğu cevap gayet mühik ve mesele ise tamamıyla tavazzuh etmiş olduğundan hükümetin yazdığı cevabın kabul ve tasdikini ve müzakerecinin kifayetine teklif ederiz. 28 Kânunusani 1339

Denizli Mebusu
Yusuî

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Hükümetin teklifinin reye vazını arz ederim. 28 Kânunusani 1339

İstanbul
Ali Rıza

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Hükümetin yazdığı cevap muvafıktır. Reye vazını teklif ederim. 28 Kânunusani 1339

Diyarbekir
Hacı Şukru

Riyaseti Celileye

İnkıtaî müzakereat mesuliyetini bittabi tarih nazârında ve âlemi beşeriyetten düvelî mutelifeye ait kalacaktır.

Şüphesiz ki bizler istiklâl ve hukuku meşruamızın müdafiası için harp eder ve bunun temini anında da herşeyin istirahatı için sulhu ister ve yaparız. Binaenaleyh istiklâlî nam ve misakî millimizden fedakârlık suretile sulh tarikini takip etmek millet ve memleket için ihânet olacaktır. Harp, serâit mevcut ise zaruridir. Maliyeden maliye Vekili, sovkülceyisten Erââr Harbiye, Umumiye Reisi, İdareî askeriyeden Müdafai Milliye Vekili mesul olmak şartıyla ve Heyeti Vekile bu mesullere iştirak etmek şartıyla keyfiyetin Heyeti Vekilece hallile son kararların Meclise bildirilmelerini teklif ederim. 28 Kânunusani 1339

Erzurum

Salih

Riyaseti Celileye

Şukru Beyin İstanbul ve Şarki Trakya'ya ait sualine Heyeti Vekile Reisi Rauf Beyefendi cevap vermediler. Bunun cevabının da itasını teklif ederiz.

İstanbul
Necip

Cöbelibekeri
Faik

Ertuğrul
Numan

REİS — Efendiler, rakizlerin bir kısmı kararı kabul etmek hakkında, bir kısmı da bazı şartlar koyuyorlar.

HÜSEYİN RAUF BEY (İçeri Vekili) Heyeti Reisi ve Hariciye Vekâleti Vekili — Müsaade buyrulursa bu şartları ikmal edeyim.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakır) — Müzakerecinin kifayetine karar verildi.

REİS — Buzi şartların izahına Vekil Bey müvafakat ediyor, kabul etmiyor musunuz? Cevap hullulunun alakası yoktur. İnkıtadan bahis buyurdular. Ben deniz müsaade buyurursanız Heyeti Vekilenin son kararı vardır. İnkıtadan evvel, yani o meselelerin işleme girmişti. Müsaade buyurursanız Öyle düşünüyorum ben deniz. Heyeti Vekilenin son bir kararı var, ukumustandır. Müsaade buyurursanız bir daha okuyalım. Bunu reye koyalım. (Okumaya hacet yok saklılar).

YASİN BEY (Gaziantep) — Gayet mühik bir karar ittihaz ediyoruz, nasıl hacet yoktur? Fransızlarla akdettiğimiz Ankara müdafamesinin yedinci maddesi bu muahesleye itihali teklif ediyorlar. Olur ki muaheslemiz mükabül bir projedir böyle bir imadileyi kabul etmek zaruretinde bulunulur. Tikkim gayani nazardır.

MUSTAFA BEY (Karahisar Şarkı) — Böyle bir mesele müzakere ile hitam bulmaz. Bir kaç defa müzakere edilmelidir. Ben müzakerecinin kifayetine rüzi

değilim. Kâfi görülürse o kadar hata olur; her ne karar itiraz edeceksiniz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devanî) — Efendim, maruzatınızdaki esasları tehdit edecek ve murahhaslarımızın bir çok nokta üzerindeki serbestilerini tahyit edecek tarzda maddeler teklif edilirse çok ağır vaziyete düşeriz. Kınkarım altından kalkamayız. Fakat dikkat buyurunuz da bir daha okunsun, bizim maruzatımız ondan tabirata umumiyeye düşündüklerimiz bir çok şeyler kapatılmış ve temine girilmiştir. Onun için ayrı-ayrı mevad üzerindeki teklifata ile kabul edilmek ve içinden çıkılmaz bir vaziyete gireriz.

FAIK BEY (Cebelibereket) — Takririmize cevap verilmesini rica ederiz.

REİS — Heyeti Vekilenin teklifini arz ettim.

TAHSİN BEY (İzmir) — Hep emri vaki karşısın da kalıyoruz efendim.

REİS — Rauf Beyefendi hepsini söyledik murahhaslarımız cevap bekliyorlar. Malumtu alınız, evvelce de arzettik. Müstacel bir iştir. (Gurûhları).

HÜSEYİN RAUF BEY (Devanî) — Efendim, müsaade buyurunuz, maruzatta bulunayım. Tahsin Beyefendi biz emri vaki karşısın da isemelik ve bugün de kursuleyim. Cevap vermek, maruzatta bulunmak ve kararınızı almak için buradayım. Değil ki emri vaki arz edeyim. Efendim yazdığını söyleyelim. Ondan sonrası siz ne emrederseniz o olur, karar sizindir. Bugün tehir edersiniz, beş gün de tehir edersiniz. Bizim de vazifemiz vardır. Tehlikeyi söylemek. Ondan sonra karar sizindir. Ne emrederseniz o olur. Şarkı Trakya ve İstanbul mevzu bahis oluyor. Demin de söyledim, harp tehlikesindedir ve tehlî keli vaziyetler her noktasını yüzde yüz şöyle olacak diye bahsedilemez. Neticeyi kazanırsak davamızı tam olarak kazanırız. Allah muhafaza etsin, neticeyi kazanmazsak yoktur meselede. Beyefendi arkadaşlardan birisi Trakyayı sorar, diğeri helki Avintabı sorar, öteki falan sahile asker ihraç ederse ne olacak? diye takrir verir. Böyle madde, madde suallere cevap vermek imkânı yoktur. Harp veya sülh kararı verirken bu kadar tefferruat üzerine cevap verilmez, umumî karar verilir.

FAIK BEY (Cebelibereket) — Takrir sulh buyurmuşuz, izah edeceğim Paşanı.

REİS — Anlaşılmıştır vaziyet. Rica ederim. Şimdi efendim, diğri saattir, beş saattir müzakere yaptık. Daha reyeye koymadan evvel müzakerecinin kifayetine sordum.

MUSTAFA BEY (Karahisar Şarkı) — Reis Beyefendi,

REİS — Efendim, susunuz rica ederim.

MUSTAFA BEY (Karahisar Şarkı) — Ben de rica ederim, ki hiddet etmeyiniz. Sözüünüzü kesmiyorum. Fakat hiddet buyurmağa hakkınız yoktur.

REİS — Şimdi efendim; evvela sual ettim, ki müzakereyi kâfi görüyomusunuz diye. Meslece mühim olduğu için reyeyi alınız sordum. Ondan sonra reyeye koydum. Fikri alınız sordum. Ekseriyete müzakerecin kifayetine kabul buyurdunuz.

FAIK BEY (Cebelibereket) — Kifayetin aleyhinde söyleyeceğim.

REİS — Önümüzdeki takrirler üç kısma ayrılıyordur. Bir kısmı hükümetin nokta nazarını tasvip, bir kısmı bazı şartlar, bazı suallerden bahistir. Bendeniz hoyle görüyordum.

FAIK BEY (Cebelibereket) — Efendim, söylemem neyi izah edeceğimi anlarsınız. Takririmiz vakit müsait olmadığı için müsbet yazılmıştır. Heyeti Vekile Reisi Beyefendinin verdiği cevapla, takririmizden kasdedilen manayı anlatamadığımızı ifham ediyor. Onun için onu izah edeceğim. Müsaade buyurun. Ben Trakyalıyım. Fakat he bir vakit Trakya'yı Trakya'ya bir meclis müdafaa etmek için, memleketin eczayı safesinden, aksarı safesinden fedakarlık yapmağı isteyecek bir adam değilim.

MUSTAFA BEY (Karahisar Şarkı) — Ayrı, gayri var mı?

FAIK BEY (Cebelibereket) — Elbette var efendim. Müzakere inkısa uğrarsa onu harbin takip etmesi ilimahi vardır. Memleketin istiklâlini temin etmek için, ihtimalerse harbedilir ve ben de sizinle beraber parmağımı kalârim, reyimi veririm. Sizin nazari dikkatinize Trakya'da mevcut olan 300 bin zavallı müslumanı arz ederim. Hepsiniz düşününüz, harp başladığı vakit Trakya'da vaziyetin ne kadar müşkil olduğunu nazari dikkate alınız ve şimdiye kadar Trakyalıların kaç kere eğneğini düşününüz. Onun için ben hükümetten şunu istiyordum: Harp teccildit ederse birtabi hükümet, bunu bir kaç gün evvelinden birak ve tahliya edebilir. O halde helki katiama maruz buyurmak için onları geri çekmelerini teklif ediyordum. (Bunu da ma çok görüyorsunuz efendiler?) Rica ederim.

HÜSEYİN RAUF BEY (Sivas) — Efendim, müsbetle buyurursanız buyurdukları gibi bunun aksi de olabilir. Gayet kolaydır. 300 bin kişiyi çeksinler demektir. Karar versinler çekelim, karar veriniz çekelim. (Nereye çekeceğiz sesleri).

FAIK BEY (Cebelibereket) — Müsaade buyururuz. Saygılarımla izah.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Beyefendiler, 300 bin kişiyi çekin, şunu emniyet altına alın, bunu emniyet altına alın.. Hükümet ayrıca görüyor. Hükümet ileriden görmek kabiliyetini haizdir. Ondan, bitenden haber alabilir buyurdular. Mesele böyle değildir efendiler. Arzediyorum, Trakya tehlikeye de düşebilir, tehlikeye düşmüyebilir de. Ben memleketin vaziyeti umumiyesi hakkında maruzana bulundum. Mintakayı mütalaatta bulunmayalım, sonra içinden çıkmaz bir hale geliriz. Bunları söylerken Beyefendi arkadaşımız 300 bin kişinin hayatı için senet istiyorsa, harpte ben bir kişinin hayatı için senet vermemi.

FAİK BEY (Cehelibereker) — Senet istemiyorum. İmkânı olan tedabirin itihazını istiyorum.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Karar veriniz.

FAİK BEY (Cehelibereker) — Karar vermeğe lüzum yoktur. Hükümetin borcudur.

HAKKI HAMDİ BEY (Sinop) — Balkan harbini bize kaybettiren muhaceretini umumiyeye olduğunu hatırlardan çıkarmamanız lüzum gelir. Askerler pekâla bilir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Buda cevaptır işte.

REİS — Efendim, Salih Efendi taktirinde diyorlar, ki hükümet bunun avakıbbının mesuliyetini üzerlerine alarak bir kere daha düşünsünler. Ona göre karar verilsin. Bendeniz öyle zannediyorum ki bu mesuliyet tabiidir. Onun için taktiri reye koymağa lüzum görmüyorum. (Lüzum yoktur sadaları)

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Taktirim zaitse emredersiniz taktirimı geri alırım. Fakat bakınız ben deniz ne diyorum. Diyorum ki: Heyeti vekile bunu bu gece bir kere daha düşünsünler, biz de bir daha düşünelim. Yarın kahlezzeval içtima yapalım, bu meseleyi bir daha görüşelim. Rıvacaleyh bu meselenin heyeti Vekilenin bir kere daha düşünmesini teklif ederim. Taktirimı reye koyunuz. (Hayır sadaları)

MUSTAFA BEY (Karahisar Şarki) — Müzakere kâfi değildir. Laakal üç celse müzakere etmeli, sonra karar vermeli.

REİS — Efendim, Ertuğrul Mebusu Necip Cehelibereker Mebusu Faik Beylerin taktirleri var. Zaten nedenim Hükümet Reisi demin cevabını verdiler. (Evet verdiler, mesele yoktur sadaları) Sonra efendim, Gaziantep Mebusu Yasin Bey diyor ki..

YASİN BEY (Gaziantep) — Lütfen taktirimi okusun.

(Taktir bir kere daha okundu)

(Hariciye Vekâletine havale edilsin sadaları)

REİS — Suleyman Sırrı Beyin taktirini tekrar okuyoruz.

(Suleyman Sırrı Beyin Taktiri Tekrar Okundu)

REİS — Bu taktiri kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın.. Kabul edilmemiştir.

Şimdi Efendim, geri kalan taktirler hükümetin heyeti Murahhasamıza vermek istediği talimatın lüzumu tasdikine dairdir. Kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın.. (Bir daha okunsun sadaları) Kabul edilmiştir.. Memafili bir daha okuyalım.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Beyefendiler memleketin hayat ve memnâna taalluk eden bir meseleye yine parmak ucunu ile mi karar vereceğiz?

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Kulübünüzü hasalim.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Tayini esamî ile vereceğiz. Efendiler, bu harbin lüzumuna kail olanıyan arkadaşlarımız da vardır. Harbin vukuu halinde mülkiyet zararları düşünüyorduk. Mücadele hıyurun bu husustaki kanaatlerini, kararlarını izhar etsinler. Heyeti Vekile sekiz saat düşünmüş, bugün mücehhez olarak geliyor. Okunmuş bir makale üzerinde üç saat içerisinde makul bir fikir dermeyer etmek, müfit ve musip bir karar verebilmek için keramet lâzımdır. Verdiğimiz kararlar memleketin; aileler üzerinde, hüce ve hayrı devlet ve memleket üzerinde nasıl bir rûlu ne yapacağınızı düşünmek lâzımdır. Ben demiyorum ki şu veya bu lâzımdır, düşünmek lâzımdır.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Esir mi olalım Beyefendi?

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Esarete alışmış olanlar onu pekâla bilir. (Gurultular)

TUNALI HİLMİ BEY (Rolu) — Davayı nicardan bir yana; Erhabıman bir yana.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Onun için ben denizin maruzatım, bu kadar ağır olan mesailde arkadaşlarımız nut almalılar. Hükümet beş maddelenin heşine nasıl cevap vermiş, heyeti Murahhasımıza bu cevapdan daha başka surette cevap verilebilir mi, veya bazı nokta başka türlü düşünülebilir mi? Bunu hep birimiz..

İBRAHİM BEY (Mardin) — Misakı milliyyi teslim edeceksiniz?

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Rica ederim. Batum'da, ne yaptınız, ne söylüyorsunuz hana? Siz bizzat Ankara itilafnamesile memleketinizin yarısını bağdan aşağı verdiniz. Rica ederim, bana böyle söy-

lemeyiniz. Biz burada şahsî temayülâtımızı, şahsî âmâlmizi, şahsî kahramanlığımızı değil memleketimizin hâlâsını düşünüyoruz. Onun için bendenizce mesele, Çarşamba günü (Gürültüler)

RAGİP BEY (Amasya) - (Yahya Galp Bey (Kırşehir) kutaben) Sen sus tahta sakal, zaten sözün sakalından ileriye gitmez.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) - Orada mevzu bahis olacak bir meseledir. Binaenaleyh daha zaman vardır, Hükümet iyi düşünebilmek için arkadaşlarımız not almalı uğraşmalı, zihnen bir ikinci imtina da bu mesele üzerinde, yani mesele yarın-tekrar bu mesele görüşülerek mazhuz ve musbet bir tarzda karar vermek zaruretindeyiz. Bir madde üzerinde teklifat yapılacak olur, bu teklifatı yapabilmek ancak düşünmek imkânı ile olur. Düşünmek imkânı el kaldırmakla olmaz. Eğer bendenizin teklifim bu kadar azım bir mesele üzerinde düşünelim, düşündükçe daha ziyade itidale ve mantığa geliriz ve belki bazı noktalar koruz, ki daha faldeli olur. Onun için bendenizin teklifimi Hükümette mahzurlu görmüyor. Fakat ne kadar seri karar verilirse onlar için o kadar iyidir. Çünkü muahhas arkadaşlar cevap bekliyorlar. Fakat bu cevaplar fena midir? Ben bu cevaplara fena da diyemiyorum ve diyemem şimdi. Çünkü buna iyi veya fena demek için hen daha kâfi derecede düşünemedim, düşünmek lâzımdır. Müzakereyi tehir edelim, biraz not alalım, bir birimizde konuşalım, görüşelim. Ziyarı yoktur, yarın akşam karar verebiliriz. Benim fikrim budur. (Heyeti Vekileyi de dinleyelim sesleri)

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Rosis) (Sivas) - Efendiler, çok nice ediyorum. Ya maruzatımı ifa edeniyorum, çok yorgunluktan bir gahavel geldi, veyahut çok gürültüden maruzatım anlaşılmıyor. Kademeler adıyor, biraz unutuluyor. Bendeniz heyeti âliyenize dedim ki, - Maruzatta bulundum - evza ve harekât seri bir suretle teakup edebilir. Onun için ne kadar çabuk olursa o kadar iyi olur. Fakat bu, demek değildir ki, mutlak şimdi karar verin. Böyle bir şey demektir, (Bravo sesleri) Şimdi arkadaşlar isimini bilemiyorum. Mahzurunu arz edeyim, şim-

di işitim. Bir arkadaşımız söylüyordu Hariciye Encümenine gitsin diyor.

İSMAIL SUPHİ SOYSAL İ. BEY (Burdur) - Ben idim.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) - Belki diğer bazı rüfekada fevkalade bir encümen olsun diyebilirler. Bazı rüfeka evlerde toplanılır, hizmetçi, usak işitirdir. Bunları söylemeyi vazife vicdaniye görüyorum. Şayanı arzudur, ki sabaha kadar burada oturup da bu işi burada çıkarmak. Fakat ben vaziyetimi söyledim, bir iki defa kürsüye gelip bu noktayı arz etmek istedim, rüfeka bağırıştılar, olamaz diye. Ne yapayım mütereddit kaldım. Ne arzu ederseniz onu kabul ederiz efendim.

REİS - Müsaade ediniz efendiler, müzakere kâfi görüldü. Hükümetin teklifi reyî âlinize ıktıran etti.

Şimdi Salâhattin Bey hakikaten bunun hayat, memat meselesi olduğu için tehirini talep ediyor. Hükümet namına da Rauf Beyefendi dedi ki, tabii bu hususta takyit olamaz, en mühim bir mesele şimdi bu meselenin, yani heyeti umumiyenin vereceği karara nizamnamei dahili müsaittir. Eğer arzu buyursanız bunun müzakeresini yarın yapalım. Reyî âlinize koyuyorum. Bu meselenin yarın da her yeye tercih müzakere edilmesini kabul edenler lütfen el kaldırsın.. Kabul edilmistir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) - Efendiler, mazur görünüz. İstirham ediyorum. Bu kararda tereddüt oldu da uzatıldı hissi hasıl olursa en tehlikeli bir şeydir. Bunu bir vazifei insaniye olarak arz ediyorum. Müzakereyi Allah Rızası için ona göre tertip ediniz.

REİS - Efendim, müsaade buyurun. Bazı arkadaşlar öğleden evvel ıçtima edelim.. (Hayhay sesleri) Yarın öğleden evvel saat onda ıçtima etmek kabul edenler el kaldırsın.. Kabul edilmistir.

Yarın saat on evvelde ıçtima etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

Minnetli : Celal

Saat : 5,45

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

29 Kanunusani 1338 (.1923)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HÜLÂSASI	1266
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	1267
1. — <i>Lozan konferansında bulunan Haririye Vekili İsmet Paşaya gönderilen anlaşma esaslarını mütlâzım cevap.</i>	1267:1271

Cilt : 27

183 ncu İdarat. I nci Celse

YÜZ SEKSEN ÜÇÜNCÜ İNİKAT

29 Kanunusani 1338 Pazartesi

BİRİNCİ CELSE

Saat	Dakika
10	45 (Evvel)

REİS : Reisisani Ali Fuat Paşa Hazretleri

KATIPLER : Hakkı Bey (Van), Süleyman Sırrı Bey (Yozgat)

REİS — Celseyi açıyorum efendim. Malumu âli ne celse hafidir, âlemi olarak açmadım.

Şimdi zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

I. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YÜZ SEKSEN İKİNCİ İNİKAT

28 Kanunusani 1338 Pazar

İKİNCİ CELSE

Reisisani Ali Fuat Paşa Hazretlerinin tahtı ri-yavetlerinde bilinikar zabtı sabık hulâsası kıraat ve aynen kabul olundu. İcra Vekilleri Reisi Heyefendi tarafından Loran konferansındaki müzakeratin en son aldığı şekli izah ve bu babda cereyan eden muhabe-ratı sırası suretleri kıraat ve Heyeti Vekile tarafından heyetî murahhasamıza yazılacak cevap musveddesi okunarak koyfiyet Heyeti Umumiyenin nazarı münâ-kaşasına arz edildi. Bu babda cereyan eden müzake-ratin kifayetine karar verildikten sonra takrirler kıraat ve bunlardan Ankara Nilâfnamesine ait Ga-ziantep Mebusu Yasin Beyin takriri Haricîye Vekâ-letine havale edildi. Yozgat Mebusu Süleyman Sırrı Beyin takriri okunarak kabul edilmedi. Muteakiben Mersin Mebusu Salâhaddin Beyin teklifi ve Heyeti Vekile Reisi Rauf Beyin muvafaki üzerine bugün bir karar itihaz edilmemek ve pazartesi günü saat onda ıçtima edilmek üzere celse tatil edildi.

Reisisani	Kâtip
Ali Fuat	Hakkı

Kâtip
Süleyman Sırrı

REİS — Dünkü celse hakkındaki zabtı sabık hulâ-sası için söz istiyon var mı?

SÜLEYMAN SIKRI BEY (Yozgat) — Paşam bendenizin takririm okundu, reddedildi. Fakat za-bıtta zikredilmemiş.

EMİN BEY (Bursa) — Dun gece müzakere edi-len Hacı Şükrü Bey, Denizli Mebusu Yusuf Bey ve diğer arkadaşlar, yani Lazislan Mebusu Necatî Bey arkadaşımızın takriri üzerine Heyeti Vekilenin tanzim etmiş olduğu şey kabul edilmiştir. Bilâhâre Salâhaddin Beyefendinin vukuhulan heyanatı üzerine yeniden müzakereye devam karargir oldu. Fakat biz evvelki kararımızı ne suretle teklif edeceğiz? Onun hakkın Ja bir kere heyet karar versin zabta o suretle geçsin Paşam.

REİS — Dun filvaki mevzuubahis olan mesele usulu veçhile hitam bulmuştu. Fakat malumu âliniz o mesele o kadar mühim bir mesele idi ki nizamnamei dahiliye tevfeke bir çok arkadaşlar tekrar kâfi gel-medigi kanaatinde hulundular, bu suretle temdit edil-miştir ve binaenaleyh teklif bu yoldadır.

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Binaenaleyh o suretle zabıt tashih buyurulsun Paşam.

REİS — Eğer kabul buyurursanız reyinize kuya-yım. Yani bugünkü mesele doğrudan doğruya mev-zubahis olan mesele hakkında müzakerenin deva-mından ibarettir. Kabul ederseniz..

REFİK BEY (Konya) — Zaten kabul edildi Pa-şam.

REİS — Bir de bir, iki takrir vardır. Zikredilme-miştir. Kabul edilmeyen takrirler var. O yolda dü-zabıt tashih edeceğiz. O halde zabtı sabık tashihen kabul edilmştir.

2 — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — *Lozan Konferansı'na bulunan Hariciye Vekili İsmet Paşaya gönderilen anlaşma esadını muhtevli cevap.*

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Heyeti umumiyeye müdevver talimatın bir kere daha okunmasını teklif ederim.

REİS — Rauf Beyefendi, dünkü verdiğiniz talimatın bir kere daha okunması teklif olunuyor.

HÜSEYİN RAHİ BEY (Icra Vekilleri Heyeti Reisi ve Hariciye Vekâleti Vekili) (Sivas) — Arzede yım:

İşarati alilerine göre müttefikler tarafından teklif olunacak proje bizce gayri kabili kabul esastı ihtiva etmektedir. Konferansın sulh ile neticelenmiyerek dağılması üzerine aleyhımızde olan vaziyeti hazıraya ve İstanbul'da ecnebi işkaline gayri muayyen bir müddetle tahammül edemeyeceğimizi düveli müttefikliğaya bildirmek mecburiyetindeyiz. Ancak müzakeratın ne gibi esbabdan nâsi bir neticeye müncer olmadığını ve sulh aramılının ne gibi sevak ile teesus edemediğini, Avrupa ve Amerika efkârı umumiyesine heyanname ile bildirmegi faideli görmekteyiz. Filhakika matmai nazarlari Musul petrollerine matuf olan İngiliz sermayedarının tatmini ihtirasati için İngiliz milletinin yeni fedakârlıklara sevkolundugunu herkesin bilmesi ve Fransız milletinin dahi İstanbul'da Türk kavânin ve nizamatına tamamiyle tebaiyet etmek üzere teşekkül eden bir takım şirketlerin Lozan'da Fransız diplomasisini vasita ittihaz ederek taahhütleri hilafında bir takım metalibat serdeylediklerini ve Türk milletini soyмага matuf olan bu metalibat yüzünden sulhun akamete sevkine kadar cesaret gösterdiklerini anlaması ıktiza eder. Tazminatı şahsiye bahsinde dahi, Yunan ordusunun hiç bir sebebi askeriyeye müstenit olmaksızın, yaptığı bunca tahribat ve mezaalimin tazmini için devletler Yunanistan'a karşı hiç bir tazyik yapmadıkları halde, ikendi tebaaları için Türkiye'den tazminat talebine kalkışmalarını vicdani beşeriyetin asla tasvip edemeyeceğini ileri sürmek ve fakat Yunan ordusunun ahalimize iras eylediği bilcumle zararların tazmin olunacağı düveli müttefikaca kabul ve taahhüt olundugü takdirde, düveli müttefika tebaasının zararlarını tediye imkân bulacağımızı zikrelemek ve Anadolu şimendiferleri meselesinde imliyazname şerailine tamamen sadık olduğumuzu ilân etmekden başka hiç bir şey yapamayacağımızı bildirmek münasip olur. Velhasıl verdikleri

projeye mukabil tarafımızdan derhal bir proje tevdi olunması ve ancak projemiz dairesinde sulh yapacağımız ilan olunmalıdır. Düveli müttefiklerin barışımızda müttehit cephe halinde abluka vesaire gibi tazyikat yapmalarına mani olmak için aralarındaki vahdet ve salâbeti kırmak üzere, ezcümle Musul meselesinin hallini her türlü cebir ve tazyikten ârzüle bir halde bulunduracak olan ahalinin ârâyı umumiyesine terkettüğimizi ve petrolleri işletmek hususunda müzakerata âmâde olduğumuzu ilan etmek ve Amerika ile ayrıca muahede akdine tevessul etmek muvafık olur. Berveçhi Bâla esasat dairesinde devamı muzakerata imkân görülmediği ve vereceğimiz proje asla ruyu kabul görmediği halde, vazifenizin hitam olduğunu kaydederek Ankara'ya hareketiniz münasip olur efendim.

NECİP REY (Mardin) — Muvafık, çok muvafık.

OPERATOR EMİN BEY (Rurca) — Arkadaşlar, hiç şüphesiz hepimiz sulha teşneyiz ve belki karışımızdaki düşmanlardan daha ziyade teşneyiz. Yeniden başlayacak bir harbin sinesi vatana açacağı rahneleri pekâla takdir ederiz. Ezcümle, şimdiye kadar açılmış olan rahneleri tamamiyle kapalamadığımız bir zamanda yeniden harbe girmenin ne demek olduğunu hiç şüphesiz hepimiz biliyoruz. Bendeniz şahsim itibarile, ki ailem küçük bir aileden ibarettir, minhaysel mecmu Türk kadar ailem vardır. Bizim bu harpde iki şehitle bir mecruhumuz vardır. Bütün mamülküm de zayı olmuştur. Yunanlılar her şeyimi gasbetmiştir. Binaenaleyh, bunun acısını fülen de tatmış bir arkadaşınızım Sulh konferansında dermeyan edilen şartları kabul etmekle gerek istikbalimizi, gerek evlât ve ahfadımızın istikbalini hiç şüphesiz tehlikeye ıka etmiş olacağız.

Size bir meselej hususiyeyi arzedeceğim. Mudanya konferansı inikad ettiği zamandan inkıtaa kadar Mudanyada idim. İsmet Paşanın lütfen vuku bulan daveti üzerine samimî sıfatile bendeniz de gitmişim. Ordularımız, biliyorsunuz ki, on beş gün zarfında kayet büyük ve seri bir hareket yapmıştı. Yani o hareket askerlikle - tabirimi mazur görünüz - gayri kabili taüftir. Böyle olduğü halde ordu o kadar istiyakla, o kadar kahramanlıkla ileri atılmıştı ki, yiyeceği işceği düşünmüyordu. Mütemediyen önündeki düşmanı takip ediyor, onu biran evvel ezmek istiyordu ve nihetüm bun da muvaffak olunmuştu. Sırf bu geri teşkilâtının yapılmaması yüzünden mütarehenin yapılması zarurî idi. Bunu ta'sil etmişceğini.

Dün Sırrı Beye isbat edeceğim demıştim. Yalnız şu kadar söylenmekle iktifa ediyorum. Arzu ederlerse Sırrı Beye daha bazı vesaik de ibraz edeceğim. Hülâsâ; mutareke akdedilmezilen evvel, yani ordumuz; henüz geri teşkilâtını ikmal etmediği bir zamanda gayet yorgun hulunduğu bir zamanda Jeneral Haringtona, İsmet Paşa Büyük Millet Meclisinin kendisine vermiş olduğu müddetin kırk sekiz saatten ibaret olduğunu ve bu müddetin inkızası hesabına artık ordulara hareket emri vermek mecburiyetinde kaldığını ve müzakeratın arzu ettiği takdirde bu emri verdikten sonra devam edebileceğini söyledikten sonra Jeneral Haringtonun vaziyeti tebeddul etmiştir. Çünkü; bir nota, bir nota daha vermek suretineği uzattıklarını İsmet Paşa anlattı ve «Hayhay, ben anlıyorum Jeneral, siz müzakereyi uzatmak istiyor sunuz. Pek âlâ, ben de sizinle konuşabilirim. Fakat bana, Millet Meclisinin verdiği salahiyet bugün saat ikiye kadardır. Ben ordulara hareket emri vermem, mecburiyetindeyim. Yine sizinle görüşürüm» dedi. O zaman apışmış ve İstanbul'a gideyim muhabere edeyim ve ve yarın sana gelip bir haber vereyim demışti. Bunun üzerine Harington İstanbul'a hareket etmek üzere iken İsmet Paşaya hendeniz bir şey hatırlattım. Haringtona mukabil siz de Bursa'yı teşrif edin hem dinlemiş olursunuz, hem de bir taraftan ziyaret etmiş olursunuz. Nihayet onların bir taraftan artilerleri hareket ederken İsmet Paşanın otomobili hareket üzere arkadaşlar, Mudanya iskelesine gelinezilen evvel süratle bir irtibat zabiti geldi, selâmı verdi ve Harington cenaplarının hürmeti mahsusları vardır. Trakya'daki mezalim hakkında verdiğiniz notayı şimdi telsiz telgrafla neşrettiler. Ve İstanbul'dan da ayrıca tekit ettiler. Yarın inşallah denilen saatte birleşmelerini tekrar temenni ediyorlar, dedi ve gitti. Nihayet bu adamlar geldiler ve dedilerki, istediğimizin yüzde seksenini kabul etmek suretine mutareke yapılar. Şimdi bendeniz böyle düşünüyorum. İngilizler ötedenberi takip ettikleri siyasi usullerde hep aynı sistemi takip ediyorlar. Eğer biz bugün bir harp kararı verirsek, yani bugün Heyeti Vekilenin metnini kabul edecek olursak sulha nail olabileceğimize kanım. Onlar müzakeratı katedupde busbusun inkıtaa uğratmak isteniyecoklerdir. Şunu heyeti muhteremenizden rica ederim, ki bu gibi hadisatın süratle tekemmül ettiği zamanlarda biz de beraber süratli olalım. Dün gece Heyeti muhtereme Reisi Beyefendi icabederse sabaha kadar müzakereye devam edin ve intaç edin dediler ve ricada bulundular. İğneyi trendinize çuvaldızı başkalarına. Her ne

ise bunu nazari itibare almadık. Bir şekilperestlik yuzünden müzakereyi bugüne uzattık. Her ne hal ise, bugün intaç edelim. Ferahlıdun, kararlılığı, kararlılık da zati icabettirdiğini hiç bir zaman unutmayalım.

Riyaseti Celileye

Berkeghatı teklifin reye vazını teklif eylerini:

1 — Dahili istiklâlimizi her hangi bir suretle ihlal veya imkânî hayatımızı selheden devleti muhtelif teklifleri katıyen ve şeriften marduttur.

2 — Hudud Cenuba, ki Akdenizin İbnihanî burnundan başlayarak Fıratta Kalâtünnecme ve buradan itibaren Fıratın sol sahilini takiben Feluce'ye Feluce'den Diyale nehrinin menbâna vâsil olan hattır istih salı için hükümetin azami mesai sarfedeceği emniyetle hükümete müzaheret edilmesini teklif eylerini

Kozan

Mustafa

29 Kanunusani 1339

Riyaseti Celileye

Her ihtimale karşı emnâatı muharekenin, kıymetli azami atkanın, fabrikalardaki bir kısım tergâhların, dokumaçılığa, dökmeçiliğe, demirciliğe mücellak makine ve yedek aksanının suren katıyede Anadolu'ya naklini teklif eylerini.

Erzurum

Salih

DOKTOR MUSTAFA BEY (Kozan) Efendim, ben takrimde üç esası itibaz etmiş oluyorum. Haniardan bir tanesi; dahili istiklâlimizi her hangi bir suretle ihlâl eden bir teklif katıyen harbi müciptir. Bu, kendi fikrim. İki; Jahili istiklâlimizi ihlâl etmez de imkânî hayat bırakmazsa, meselû bu ze kapitulasyon hırakmaz, fakat dahili birtakım şeyler teklif eder. Bu da harbi müciptir. Şimdi bu iki şey azami fedakârlığı ve bu hususta her ne teklif olunursa o harbi müciptir. Üçüncü mesele; hududu Cenubiye İkindenize ilmi olarak şudur : Bu tabii bir teklife mütevakkihtir, teklif şahı değil, müttahasılardan alınmıştır. Bendenize bir meziyet vermiş olmuyor. Bu Akdenizin İbnihanî burnundan İskenderun körfezinin Cenihundan başlayarak Van'da Kalâtünnecme vâsil olur Kalâtünnecme, ki Cerablus ile Fıratın arasındadır. Daşka ürlü imkân yoktur. Fıratın sol sahilî malûmdur. Yani sol sahilî takip ederek Bağdatın karşısında Feluce'den Diyale nehrinin mansabına, yani Selmanpake Hâğıba Türk'tür, defendiler. Üç sene orada bulundum bu hususta iyice veltikâlim vardır. Hududu Cenubiye hundan ibaret

tır. Hükümet bu hududu Cenubiyenin istihsalı için âzami fedakârlık göstermelidir. Bu esnada birinci mi olur, ikinci mi olur? Ben bunu açık bırakam. Fakat iki mesele harbi muciptir. Fakat üçüncü meselede hükümet âzami fedakârlığı yapar.

HÜSEYİN RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas) — Efendim, arkadaşımız Mustafa Beyefendi'nin takrirlerini ve izahatını kemâlî dikkatle dundim. Üç esasın bahis buyurdular. Birisi İstiklâlî dahilimiz ve malimiz. Heyeti Vekileniz de aynı kanaattedir. İstiklâlî dahili ve malinin bir zerrisine dokundurmaya razı değildir. Buyurdıkları gibi kamülasyonları kaldırdık derler. Fakat bazı rekâhî malî vazelerde, ki hize katıyen hayat bahsetmez, namürcenahi ezer. Onu da kabul etmiyoruz efendim. Üçüncü nokta. Resâphanî'den başlayan ve Meskene ile Cerablûs'den geçen bir noktadan ve Fırat'ın sol sahilini takip eden Felice'dir. Kendilerinin buyurdıkları noktayı bilen bir arkadaşınızın ve lüzumunu da takdir eden bir arkadaşınızın. Bendeniz ihtisas iddia edenek beyanı malûmat etmiyorum. Mustafa Bey kardeşime işurak ediyorum. Fakat misakı millinin tertibinde de arız ve âniğk düşünülükten sonra buyurdıkları nokta zora gitmiştir. Orada geçerek ve Musul'un Cenubundan geçerek Sahreyinden gionmiştir. Bu sözü tekrar edeceğim. Kendimin sözü değildir. Her zaman ziyasetle matrik aramamalıyız. Biz bugüni vaziyeti umumiyeyi kurtarmaya çalışıyoruz. ki bir zerrinin tenakuzunu görüyorum. ki Me-yen Âliyeniz istiklâl meselesi yapacaktır. İhtisas görünmektedir. Biz bunu kurtarmaya çalışırken böyle bir takriri reye vazederek bunun da şart olarak kabul edilmesi murahhaslarımızı, heyeti hükümetimizi çok müşkül bir vaziyette hırakabilir. Binacnaleyh çok rica ederim. bu muzakereye tenienni takriri veya ilâve şeklinde başka hususları karar altına alıp ilâve buyurmayınız. Maruzatta bulundu. Heyeti Âliyuzden hemahenk ve müsterekiz. Yalnız bir vaziyet vardır. Hükümetiniz de Meclisiniz de misakı milliyi cihana ilân etmiştir ve sonuna kadar müdafaa etmek yolunda bulunmuştur. Son kademesinde metalibati artırmak çok elini tesir yapar. Çok zayıf bulunduğumuz zamandan en kuvvetli, en kahir bulunduğumuz zamana kadar iddialarımızın yekdiğerlerinden farkı olmalıdır. Bunu kabul etmek davamızı zayıflatabilir. Böyle bir zamanda bu gibi takrirlerle karar alarak çok rica ederim, vaziyeti işkol olmeyiniz.

BASRI BEY (Karesi) — İnkıta ihümaline karşı bizden Yunanlıların güdüdüğü bir çok esirlerimiz

vardır. Bunlar açlıktan sefaletten inliyor ve oluyor. Yalnız livamızdan üç yuze karip böyle sivil zavallı insanlar vardır. Hüç olmazsa bu adamların kurtarılması imkânî düşünülmiş müdür ve bu hususta ne gibi ümümleriniz vardır? Bunu anlamak istiyorum.

HÜSEYİN RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas) — Arz edeyim efendim. Yunanistan'a sefilâna bir tarzda sevk edilen kadın, çocuk ve ihtiyarların tahlisi için hükümet istihlâs tarihinden beri sarfı mesai ediyor. Bunlara Hilâlahmet vasıtasıyla para göndererek yardım etüğü gibi konferansa milletimizin murahhası olarak giden İsmet Paşa söze başladığı günden itibaren aynı kuvvetle takip etüğü bir mesele de hudur. Neticesi bir anlaşma ve kâğıt üzerinde bir şekil tensip edilmiştir. Her şeye takdimen derhal bu rehinetler de iade edilecek ve biz de buna mukabil getirdikleri vapurlarla vesairelerle bizdekileri iade edeceğiz. Yalnız rehinetler değil, Yunanlıların mahkûm etüğü adamlar da dahil olacaktır. Yani sivil ahâlidir. Affı umumî ilân edilecektir. Hatta bizdeki esirleri mucrimleri de affı umumî ilân edileceği tarihe kadar tecrim edilmemiş olanlar varsa, tahii onlar da gidecektir. Takip ediyoruz. Şimdilik salı güne kadar imzasını ümit ettiğimiz iş, bundan evvelce bir daha teahhür de edebilir. Behemehal bunu istihsal edelim diye. Fakat vaziyeti sizin kadar müteessir ve mütehasis olan ve kendine en yüksek bir vazife bilen İsmet Paşa her an bununla meşguldür.

YASIN BEY (Gaziyıntap) — Ankara İtilâfna memizde bulun davalarımıza müzaheret vazeden Fransızlarla hükümet hâlâ Ankara İtilâfnamesine sâdik midir? Değil midir? Soruyorum.

RAUF BEY (Devamla) — Fransızlarla hükümeti mülyemiz arasında akdedilen itilâfname muvakkat dostluk için yapılmıştır. Sulh akdinde katıyet kesheedecektir. Binacnaleyh mukavelenin şekli arızası hudur. Buyurdüğünüz şekilde, sulh fiilen ihlâl edilmedikçe, Ankara muahedesi bize müteherdir. Verilen sözü başka türlü ihlâl edemeyiz.

HASIP BEY (Maras) — Son zamanlara kadar bir havadis alabildiniz mi?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Hayır efendim. Aksa idim, derhal arzı malûmat ederdim.

MURIT EFENDİ (Kırşehir) — Ankara İtilâfnamesi mucibince İskenderun ile bu bizim hududunuz arasındaki kalan yere muhtarıyet venitecektiz? Acaba ihlal mahiyetinde sayılmaz mı?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Buyurdüğünüz mütehasis ve müteessir eden bir şey olmakta

beraber malumu âlimiz. Suriye de idaresi mahalliyeye namı altında tekmil muntakalara ayırmışlardır. Bunlar, kendi nokta-i nazarlarına göre idare-i mahalliyedir ve taahhüdümüzdendir diyebilirler. Aftakya ve havası için biz de değildir, diyebiliriz. Bugün de bunun zamanı değildir. Daha biraz fedakârlığa tahammül etmek icabeder.

NAFİZ BEY (Caık) — Sıraz okuduğumuz gazetelere resmen Heyeti Murahhasamız arasında bir ihbâlâtı efkâr olup olmadığı. Sonra Paris mümessili Ferit Beyin Paris mümessülüğünden çekilmesi hakkında lütfen bizi tenvii buyurabilir misiniz?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — İzah edeyim efendim. Hariciye Vekâleti İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti bu muhaberatı idare ediyor. Hükümetiniz ve Meclisiniz var. İnaenaleyh konferanstaki arkadaşlarınızla müzakeratı takip eder. Buyurduğunuz şekilde heyeti murahhasamız arasında bir ihbâlâtı efkâr olup olmadığı hakkında bir şey yoktur. Matbuatı yazdığını takip edemiyorum. Hangi meseleden bahsettiğinizi de. Onun için izah edemiyeceğim. Murahhaslarımız arasında ihbâlâtı efkâr olduğuna malumata sahip değiliz.

NEŞET BEY (Kângırı) — Paris mümessili arasında mesele nedir?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Paris mümessili hakkında gazetelerde nianzurunuz olmuştur. Bazı bazı kılıf kalpler vardır. Hükümet nazarı itibara almıştır. hükümet lüzum göstereceği şoklı ifa edecektir. Sefirin reddi, vesair tarzda bir muamele yoktur. Malumu âliniz bir sefir azledilemez ve çok müşkil bir şeydir. Binaenaleyh azletmek devletin siyaseti âliyesi itibarıyla en büyük tehlike olur. Hükümetimiz bu rükatı nazarı göz önünde bulundurarak, vaziyetimizi tertik ederek, her halde, şeretimizle ve sefirimizin şeretleriyle kabîhi tekf bir şekilde bulacak ve meseleyi halledecektir.

SİRRI BEY (İzmit) — Gazetelerde bazı tavile dair bir şey vardı. Bunları tertik ediyor musunuz?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Son günlerde işte. Vallah o kadar yanlış işler yazılıyor ki tektibe vakit bulamıyoruz. Efendim; Saîh Efendi arkadaşımızın bir takviri var. Her ihtimale karşı İcra atıkamın, emanatı mübarekenin ve fabrikalardaki bir kısım tezgâhların dokumacılığa, demirciğe, dökmecliğe müteallik alâti edevatın aksamını sureti kâriyede Amadoluya nakledebim, buyurdular. Saîh Efendi arkadaşımızın tektibi münasibetle heyeti âhiyeye arz ederim. Ki emanat ve hazinenin en mübüm

kısmı en enin bir vaziyete getirilmiştir. Tezgâhları demirciler vesaire, vesaire bunları da Müdafaa-i Milliye Vekâleti hafiyeyi getirmek için tertibat almıştır. Mümkün olan yapılacaktır.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Hafiyeyi unutmayınız.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Bendeniz Hüseyin Avni Beye isarı atıktan bahsettim.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Çok ciddi bir eserdir.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Müzede bulunan isarı atıka da geliyor mu?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Onlar çok cesim şeylerdir. Onlar da her halde hafiyeyi gelemez, güvillü ile gelir.

FEVZİ EFENDİ (Batumi) — Sakarya muharebesi olurken Yusuf Kemal Bey Moskova muahedesi getirin. Meclisi Âhiye ve mebuslar tarafından vakı olan suallere cevap olarak menafu umumiyeye uğrun da niemleketin bir cüzü kalı. ki Batumi'ü murat ettiler. İda edilebilir demişlerdi. Şimdi de nazarı dik-kati şilennni celbederim. bilahare bu söz tekrar edilmesin.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendim, bendeniz Lozan konferansından bahsediyorum. Zan nederim müzakeremiz Lozan konferansına atar.

Riyaseti Celileye

Umumia müteallik olan yani beynelmütrefükün umumi bir mahiyette olan adli ve malî mesalide ihbâl için şere taharri edilerak inkıtai yalnız Musul meselesine hasrı imkânı yok mudur? Hariciye Vekâletinden sual eylerim.

Muş
Abdülğani

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendim, izahat lütf buyurunuz.

ABDÜLGANİ BEY (Muş) — İzahat lüzum yoktur. Inkıtai yalnız Musul meselesine hasretmek için, adli ve malî mesalide bir ihbâl bulunarak inkıtai yalnız Musul meselesine hasredilsin.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Rica ederim. Musul'u biraktım mı? Yoksa Musul için harp edelim mi?

ABDÜLGANİ BEY (Muş) — Hayır efendim : Beyanatınızda dediniz ki, inkıtai Musul meselesinden dolaydır.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendiler; karşımızda müteallikler vardır. Oyle teminül ederek baa sual sorunuz. Efendiler, Heyeti Âhiyeye beya-

natım meyânında her türlü ihtimalat ve ahvâlî muhaveret vesaireyi hepsini arzettim. Şu ihtimal var mıdır? Şu ihtimal yok mudur? Ya vardır, ya yoktur. Vaziyeti umûniyye hakkında karar vereceksiniz. Bunların hepsini murahhaslarımız düşünmüştür ve bunları size arzettim. Acaba böyle yapmak mümkün müdür diye bir arkadaşımız bir mütalaa dermoyan eder, diğer birisi başka bir mütalaa dermoyan ederse büyük bir müzakere açarız ve bu da aylarca devam eder ve bu da bir konferans olur.

MUFIT EFENDİ (Kirşehir) — Efendim, ben arkadaşımın sözlerinden sizin anladığınız gibi anlamadım. Suallerinde dediler ki; inkita yalnız Musul meselesinden dolayı mı olacak? Yoksa adli ve mali meselelerden dolayısıyla fedakârlık mı yapılacaktır? Diye sordular. Ben öyle anladım.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devanla) — Eğer zatî âfileri marifetimi istina buyurdularsa, telgrafları okumakla, bu metni okumakla zannederim, sarahati kâfiye ile izahat verdim.

MUFIT EFENDİ (Kirşehir) — Daha sarîh istiyorlar.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devanla) — Ben daha sarîh izah edemiyorum. Bu hususta aczimi itirafa mecburum. Her türlü izah ettim. Başka ne söyleyeyim. Bildiğim ve düşüncebildiğim şeyi nasıl izah edeyim.

MEHMET BEY (Trabzon) — Beyanatınız arasında dediniz ki; Musul meselesi için inkita olacaktır. Benim de hatırımda öyle kalmıştır.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devanla) — Ben öyle bir şey söylemedim.

HAFİZ MEHMET BEY (Trabzon) — Fakat en ziyade Musul meselesinden dolayı inkita vuku bulacağını beyan buyurmuşunuz. Çünkü beyanatınızda vardır. Benim dinlediğim beyanatınızda bu husus vardır.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devanla) — Hafız Mehmet Bey dün Sırrı Beyin bendenizi ikaz buyurduk-

ları gibi bir noktayı yakaladılar. Nasıldı efendim? Bir ayet - (Lâtakarhüsalate) Mehmet Bey arkadaşımız da Musul'u yakaladılar. Mukaddemâsından müntehasına kadar meselenin ruhu, İngiltere Musul'u kurtarmak için tekmel vaziyette musir davranıyorlar. Yoksa Musul'suz edildiği takdirde... İş Musul'un üzerinde dönüyor. Tasvir umumidir. Fakat Musul'u bırakırsak şunu kurtarırız, bunu kurtarırız. Bunu iyi teeminül buyurmanız lâzımdır. Hafız Mehmet Bey hatırınızda kalan söz İsmet Paşadan gelen telgrafı okurken kalmıştır.

HAFİZ MEHMET BEY (Trabzon) — Hâli. Her halde öyle bir şey vardır.

SIRRI BEY (İzmit) — Yani din ikaz edildiğini, inkita hak eylediğinizden dolayı teşekkür ederim. Dün ilzam edildiğinizi itiraf buyurdunuz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devanla) — Hayır asla.

SIRRI BEY (İzmit) — Yakaladı buyurdunuz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devanla) — Hayır yakaladı demedim. Zatî âfileri revahümü buyurdunuz.

REİS — İki takrir vardır. Birisi Erzurum Mehmed Salih Efendinin emanatı mübarekenin vesairesinin Anadolu'ya nakli hakkındadır. Bu babda lâzum gelen tedabir ittihaz edilsin diyor. Binaenaleyh bunu reyî âlinze koymaya lüzum yoktur. Sonra Mustafa Beyin takriri vardır. İki maddesi tamamıyla Heyeti Vekilemin noktai nazariyle teliften iharettir. (Ceri alıyor sesleri)

Hükümetin heyeti murahhasanıza göndereceği talimatı bir daha okuttum. Bir daha heyeti âliyenüz dinlediniz. Bir daha müzakeresi kâfi görüldü. Bunu kabul buyuranlar lütfen ellerini kaldırsın... (Müttefikler, ekseriyetle sesleri) Müttefikler kabul edilmıştır efendim.

Efendim, celse hafiyeden celse âleniyeye geçilmesini kabul edenler ellerini kaldırsın... Celse âleniyeye geçilmiştir. Celse âlenidir.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

5 Şubat 1338 (1923) -

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULASASI	1274	İandarmalarımıza vaki tecavüzat hakkında Dü-	
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	1274:1278	veli Mutlîfeye verilen notaya cevap gelip gel-	
1. — Lozan konferansının vaziyeti ahire-		mediğine dair suali ve Hariciye Vekâleti Ve-	
sine dair Hariciye Vekili İsmet Paşadan mev-		kili Hüseyin Rauf Beyin cevabı.	1276:1277
ruî telgraf.	1274:1276		
2. — Halifeye emanatı şerîfeyi teslim ve		2. — Burdur Mebusu Soysalı İsmail Sup-	
biat etmek üzere İstanbul'a gidip gelen heyeti		hi Beyin, Trakyn'dan çekilen Yunanlıların gö-	
medusenin harcırahlarına dair Divanı Riyaset		türdükleri emvalı, İzmir yangınına ve şaki Et-	
kararı.	1278:1281	hem'in Rumeli'deki hareketına dair suali	
3. — SUALLER VE CEVAPLAR	1276	ve İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf	
1. — Cebeliderket Mebusu Faik Beyin;		Beyin cevabı.	1277:1278
Yunanlıların Meriç sahilindeki tahjimatına ve			

Cilt : 27

187 nci İmkân 2 nci Celse

YÜZ SEKSEN YEDİNCİ İNKAT

5 Şubat 1338 Pazartesi

İKİNCİ CELSE

Açılma Saati : 1,40

REİS : Reisisanı Ali Fuat Paşa

KATIPLER : İbrahim Bey (Mardin), Hakkı Bey (Van)

REİS — Efendim celseyi açıyorum. Mali celse yapılması hakkında Rauf Beyelendi söz istediler. Duyurun efendim.

HÜSEYİN RAUF BEY (Hariciye Vekâleti Vekili) (Sivas) — Efendim, dün gece geç vakit (ıştımıyoruz sesleri) Dışarıda daha kalabalık vardır. Kapı açıktır, bağırırsam ışıtilir. Öyle ise aleni olarak konuşacağım.

Dün gece geç vakit ve bugün de beş dakika evvel aldığım telgrafları Heyeti Aliyenize arz etmek istiyorum. İki refiküm de sual takirini vermiş. Aleni celsede cevabını vermediği bugün işin mahzurlu görüyorum. Bunlar için celsein hali olmasını teklif ediyorum.

REİS — Efendim, celsei haliyeyi kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. Kabul edilmiştir. Şimdi zaptı sabık hülâsası okunacak.

1. — ZAPTI SABIK HULASASI

YÜZ SEKSEN ÜÇÜNCÜ İNKAT

29 Kânunusani 1339 Pazartesi

BİRİNCİ CELSE

Reisisanı Ali Fuat Paşa Hazretlerinin tahtı niyasetlenode bilinikât zaptı sabık hülâsası kiraat ve tasbihce kabul olundu. İsmet Paşaya verilecek cevabın müzakeresine devam olunarak müzakere kâfî görül-
dükten sonra verilen takirler kiraat olunup nazarı

dikkati alınmayarak cevap aynen kabul edilip celsei haliyeye nihayet verildi.

Reisisanı

Kâtip Vekili

Ali Fuat

İbrahim

Kâtip Vekili

Hakkı

REİS — Efendim, geçen celsei haliyedeki zabtı sabıkı kabul edenler ellerini kaldırsın. Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Lozan konferansının vaziyeti ahiresine dair Hariciye Vekili İsmet Paşadan mevru telgraf.

REİS — Buyurunuz Rauf Beyelendi.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi ve Hariciye Vekâleti Vekili) (Sivas) — Efendim; İsmet Paşadan dün gece geç vakit aldığım 3 Şubat tarihindeki konferansda cereyan eden mesaili muhtevî raporu okuyorum. Oradan 4'de çıkmış 3 Şubat raporudur :

«Madde 1 — Bugün baş mürâhhaslarla görüştüm. Azamî şeraiti söylediler. Trakya'da tahdilati askeri yeden vaz geçtiler. Borçların sermaye üzerinden taksimini kabul ettiler. Ellerindeki beş milyon altını İngiltere'deki gemilere karşılık tutarak 12 milyon ta murattan vaz geçeceklerini; Amerika mürâhhası vasıtasıyla istinzaç ve cevaben ihtisâs ettiler.

Adli sisteminde tarafeyn beyanatta bulunarak bu beyanat ile iktifa olunacağını tasrih ederek ve bu beyanatta, müşavirler istihdamını ve müşavirlere hazı vazail tayinini ifade ediyorlar. Yunanlılardan her halde peşin bir şey almak, mütebakisini - açılmamış atahtıkis diye çıkmış - takip şeklinde olacaktır, tarzında kati teklifime daha bir şekil bulamadılar. 4 Şubat akşamı müddet bitiyor ve İngiliz heyeti avdet etmek kararını muhafaza ediyor. Müttelikler bizden bugün kati karar istiyorlar.

Madde 2 — 374 numaralı talimatımızın birinci maddesi, mesaili adliye ve maliyenin tebeddülâtından dolayı kabili tarfık değildir. Nununla beraber meseleyi tâli ve Ankara'dan talimat ahzı de kabul bulunmuyor. Vaziyete göre ittihaz ettiğimiz karar şudur : Şimdiye kadar tevafuk hâsıl olmuş veya yakınlaşmış

mevâd Musul'dan maada mesaili arzıye, boğazlar, akalliyeler, takriben gumruk, takriben düyünü umu miye, üserayı, harbiye ve mekahir ve sair makalatı tâdat ederek ihtilâf mevcut olan noktalara, yani alet-umum mesaili iktisadiyeye ve ecnehilerin ikamet (burarla da bir şey çıkmamış)... sindeki farkları irae eylemek, tevaful hâsıl olan noktaları imza ederek sulh yapmak, ihtilâf mevcut olan noktaları müzakere etmek suretiyle teklif hazırlıyoruz. Musul'u bir sene zarfında İngiltere ile halletmek şeklini de irae edeceğiz. İnkıta muhakkak gibidir.

Bugün biraz evvel 5 Şubat tarihiyle gelen 4 Şubat raporunu arz ediyorum :

Madde 1 — Mukabil tekliflerimizi gönderdik. Musul'u bir sene müddetli halletmek ve diğer hudut mesailini, mesaili arzıyeyi kabul eylemek, boğazlar mukavelenamesi, ekalliyet ve ticaret mukavelenamesi ve saire gibi ittifak hasıl olan mevâd ile sulh akdetmek ve muallak bölünen mesaili mâliye ve iktisadiyeyi, görüşmek esasları vardı, mukabil tekliflerinde.

Madde 2 — Bunun üzerine öğleden sonra Lord Gürzon nezdinde içtima ettik. Musul'u Cemiyeti Akvama terk ettiğinden bir beyanname vereceğini, mesalenin hallinin bir sene talik ve aramızda dostane bir sureti hal taharri edileceğini ve Yunan tazminatının müteakiben anlaşılmasını ve ihtilâf husulünde hake me müracaatı ve mesaili iktisadiyeden yalnız dördüncü maddenin hallinin 6 ay sonraya talik edilmesini....»

Efendim: Jün mütefiklerin bize tevdi ettiği muahedenin metni gâhî. Hüyük bir eserdir. Her yere tevzi ettik, müstacelen tercüme ediyoruz. Ondun evvel Heyeti Aliyenize arz etmek imkânı yoktur.

HAFİZ HAMDİ BEY (Riga) — Efendim. Tanin neşretti. Yarın gelecek 8 sayfadır.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Oradun da istifade buyurursunuz, mani yoktur.

«Ve adli sistem için bizim beyannamemizi değil onların beyannamesinde ısrar eddiğini tebliğ ve cevap talep ettiği Musul ve Yunan tazminatı için madde kabulü, adli sistemimizde beyannamemizde ve bilhassa tahammül edemeyeceğimiz mevaddı iktisadiyenin muahededen çıkarılmasında ısrar ettik. Müteakib beyanat ve tehdidat ile üç, dört saat süren mücadeleattan sonra ayrıldık. İngilizlerin bütün mesaili hallolmuş olduğundan gerek kapitülasyon, gerek iktisadi mesailde İtalyanlar ve bilhassa Fransızlar ısrar ettiler. Çıması mukarrer olan İngiliz delegasyonu intizah etti ve İtalyanlar nezdinde gelerek adli ve iktisadi sis-

temlerde ısrar eylediler. Amerika heyeti gelecek benim adli sistemin kâfi ve muvafık olduğunda anlaşlık Mevaddı iktisadiyeyi muahededen çıkartmak üzere şâh-şacığını vadetti. Fakat bir cevap göndermedi. Şimdi geç vakittir. Fransızlar fevkalâde mütehevvidir. İngilizler mütmain ve müferrah olmakla beraber, avdet ettiler ve bir tebliğ nesrederek kapitülasyonlarda inkıta ilân ettiler. Biz de mevaddı iktisadiyeden inkıta nesrediyoruz. Mabaddı. Fransızlar da avdet eilmek üzere hazırdir. Amerikalıların vaziyet ve efsârından malumat alamadım.

Madde 3 — Vaziyet şudur : Nütün mevaddı arzıyeyi ve İngilizlerle bütün mesaili halleruğümüz halde İtalya ve bilhassa Fransızların alâkadar olduğu mesaili iktisadiyeden dolayı Türkiye'nin gayri kabili tahammül müşkülât: bir vaziyete duçar olmasında razı olmadığımızdan dolayı konferans inkıta etmiştir. (Allah hayırlı etsin sadaları)

Amerikalılarla görüşmedik. Diğer heyelerin baktı hareketini görmeden inkıtan mahiyet ve ciddiyeti hakkında bir şey diyemem. Her halde İngilizlerle bütün mesail hallolmuş olduğundan onlarla münasebat her yerde mutedil hülunmasını rica ederim. (Gurultuler) Evvel ve ahir arz ettiğim gibi sulhü, meşru olan istiklâlimiz için tam manasıyla elzem ve gayri kabülü iahdit olan metalibimiz dairisinde istihsal için beşerin yapabileceği her şeyi yaptık. Aksı hale karşı da millet ve memleket her türlü tedabiri Allah'ına güvenerek ittihaz etmiştir. (Allah muvaffakibühayr eylesin sesleri)

Arkadaşlar; İsmet Paşanın telgrafından anlaşıldığı veçhile Musul'un bir sene zarfında hallini dahi kabul edelim, her türlü itilaf perverzane eşkâbı ve müsaedatı göstermesine rağmen İngiltere'de iki yapur şirketinin hukukunu muhafaza için Fransa da esasen sermayesi ecnehi olmakla beraber Türk şirketi olan ve bizim kanunlarımıza göre teşekkül etmiş bulunan ve bizim kanunlarımıza nazaran her zaman menafilerini, istifadelerini temin etmek yeddi kudredlerinde olan bir takım hususi şirketlerin namesru hukukunu müdafaa eden Fransız murahhaslarının ve her hususta bizden imtiyaz talebiyle başlayan ve hiç bir zaman o imtiyazı mevkii fiile getireceğine dair bir vesika ve elinde bir mali kuvvet olmayan İtalyanlar ne yapacağını bilmeyerek konferansı akamete sevk etmişlerdir. Umumi olarak bakarsanız, arkadaşlar bugün tam sulh olmak için hiç bir mani yoktur.

OSMAN BEY (Kayseri) — Ferit Bey haklı imiş..

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Fakat bir takım şirketlerin, bir takım bankaların hukukunu,

nâmcınu olan arzularını talep için sulh konferansı inkıtaa duçar olmuştur. İngilizlerle bendenizin anlaşım bugün için müsademe tehlikesi yoktur. Bittabi İsmet Paşa Hazretlerinin buyurdıkları gibi, vaziyet beouz inkişaf etmemiştir. İnkıtânın mahiyet ve ciddi yetüi söyleyemem, diyor. Bu da yakında taayyün edecektir. Şu halde hugün zan ve tahmin ediyorum

ki müsellaah bir hareket olmayacaktır. Yarın inşaallah arzularımızı tatmin edici bir şekilde müzakere bulunur. Musellaah hiç bir şey olmaz. Fakat kardeşleriniz, evlatlarınız ve hepimiz binnetice muhakkak olarak hukukumuzu istihsal için yapılacak olan muharebeye hepimiz hazırız. (İnşallah sadaları)

3. — SUALLER VE CEVAPLAR

1. — *Cebelibereket Mebusu Faik Beyin; Yunanlıların Meriç sahilindeki tahşidatına ve jandarmalarımıza vaki tecavüzat hakkında Düvelî Mütelifeye verilen notaya cevap gelip gelmediğine dair sualı ve Hariciye Vekâleti Vekili Müseyin Rauf Beyin cevabı.*

REİS — Buyurun Rauf Beyefendi.

MÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi ve Hariciye Vekâleti Vekili) (Sivas) — Efen-düm, müsaade edersemiz arz ettiğim gibi, rüfekadan iki zat Hariciye Vekâletinden sual sormuşlardır. Bendeniz bugün için bu suallerin cevaplarının hafı celse-de olmasını muvafık gördüm. Cebelibereket Mebusu Faik Bey arkadaşımızın Yunanlıların Meriç sahilin-deki tahşidatına ve jandarmalarımıza vaki hulan tecavüzat hakkında düvelî mütelifeye verilen notaya cevap gelmediğini ve geldiği takdirde bunun muhte-viyatını Hariciye Vekâletinden sualini... Bunun cevabını arz edeyim. Malumu âliniz, Hariciye Vekâletiniz İstanbul'da bulunan üç devletin mümessillerine bir nota tebliğ etmiş ve o notaları ceraidimiz neşretmiş-tir. Aynı zamanda mümessillerimizi de vaziyetten ha-berdar ettik. O notamıza 30 Kânunusânî 1339 tari-hiyle İstanbul'a yazılmış müşterek cevap verdiler. Ce-vabı aynen Heyeti Âliyenize arz ediyorum.

Yunân kıtaatının Meriç'in sağ sahilinde tahşit et-melerimin ve bunun Mudanya mütarekenamesinin ihlâlini tazammun eden bâzi harekâti hasmaneden dolayı Trakya'da hâsil olan vaziyet hakkında Tur-kiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Hariciye Vekâleti Vekili Rauf Beyin 17 Kanunusânî tarihli notası zirde vazıulimza Fransız; Büyük Britanya ve İtalya fevkalâde komiserleri ahzile kesbi şerof olmış-lardır. İşbu notanın ahzini müteakip mevzuubahse dilen mesailin ehemmiyetle istizam ettiği veçhile fevkalâde komiserler hükümetlerine ihbarî keyfiyet-ten geri kalmamışlardır. Bu babda henüz katî bir cevap almamakla beraber, işaret olunan vaziyete çar-sas olmak üzere âcilen tedabiri lâziminin ittihazını istihsal maksadıyla Atina'da Fransız sefirinin gerek kendi namına ve gerek rüfekası namına Yunan hü-

kümeti hariciye nâzırı nezdinde bir teşebbus yapı-ğından haberdar edilmişlerdir. Hariciye nâzırın müs-tacel bir cevap vadedmiştir. Yunan hükümetinin hiç bir tecavüzat niyeti olmadığını kabuyen demeyen etmiştir. Mahallinde tahkikat icra etmek üzere Ati-na'daki Fransız ataşenlikleri üç müttelik devletten talimat telâkki etmiştir. İşbu tabmatı bu dakıkada icra etmektedir. Mudanya Mukavelenamesi ahtkâmını tatbik etmek için müttelikin hükümetinin azmoonış olduklarını Rauf Beye katî olarak tekrar ederken zirde vakiulimza olan fevkalâde komiserler müşarü-nilye şurasını bildirmekle kesbi şerof eyletler. ki aldıkları malumata göre Trakya Jandarmasını tak-viye etmek üzere yakında Bandırma'dan Tekirdağ'a na asker ve at naklolunmuştur. İşbu jandarma mik-tarının kararlaştırılan miktar ve adette ibka edil-mesi için katî emirler itası için nazarı dikkatlerini celbederim.

Biz de buna bir cevap yazdık. Onu da Heyeti Âliyenize arz edeyim. Cemilekâr mukaddmeden sonra Mudanya mukavelenamesi ahtkâmına riayet edilmesi hakkındaki telinatı katıyesini ahzile kesbi şerof eyleyim. Zatiâtilerinin notasında Mudanya Mu-kavelenamesiyle gayri kabili iclaf olan Yunan asker-lerinin Karaağaç'ta sakin bulduklarını müşahade etüğüm cihette Karaağaç'tın Yunan askerinden tah-liyesi suretiyle işbu... Hakkında zatiâtilerimin lütfen beni temin olmenize intizar ediyorum. Mudanya mu-kavelenamesiyle musarrah olan kadroların adette tezyit olunmadığı hakkında zatımızı temine şıtap ederim. Zatiâlinizin takdiri Tekfurdagh'na... bu key-fiyet Trakya Jandanna Teşkilâtının suvarı kısmını da ihtiva etmesi ile de kabül izahdır. Ahalî mahal-liyenin mehmaemken ihtiyacına tekabül etmek üz-re Trakya'ya mahdut adette vesakı nakliye ve at nakli hususunda dahi, keyfiyet jandarma kadroları-nın tezyidi gibi telâkki buyurmanızı rica ederim. Ahalî mekûrenin menafihini vikaye zmnında Trak-ya'nın daha bidayeret müttelikin kuvası marifetiyle işğalı, Mudanya Mukavelenamesiyle.. olduğu hal-

de buna muhalefet etmeyen ve kuvayı mezkûrenin gözleri önünde Yunan ordu ve idaresinin ahali müsallahanın mütasarrif olduğu lezâzimatı da götürmekten tevakkî etmemişlerdir ve vesatî nakliyyeyi de götürmeyi unutmamışlardır.

Tecrübe edilen nispetler budur. Buna cevap almadık, yakından takip ediyorum.

2. — Burdur Mebusu Soysallı İsmail Suphi Bey'in, Trakya'dan çekilen Yunanlıların götürdükleri envalı, İzmir yangınına ve şaki Ethem'in Rumeli'deki hareketine dair sun'li ve İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Beyin cevabı.

REİS — Buyurun Rauf Beyefendi.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi ve Hariciye Vekâletî Vekili) (Sivas) — Diğer bir sual tahriiri daha var efendim. Soysallı İsmail Suphi Beyindir. Bu hususta kendilerine hususi malûmat arz ettim. Tekrar buyurdular ve Heyeti Umumiyyede maruzatta bulunmaktığını arzu ettiler. Onu söyleyeceğim.

Zirdeki suallere İcra Vekilleri Riyasetince ve Hariciye Vekâletince Meclis kürsüsünde şifâhen cevap verilmenni teklif ederim.

1. Bugünkü resmî tebliğde zâlim Yunan ordu-suyla hükümeti mülkiyesinin Şarki Trakya'dan çekilirken halktan 60 bin altın ile 4 milyon kâğıt lira, yüz bindlerce hayvanat ve vesatî nakliye ahr ve gasbedip götürdükleri resmî istatistiklere istinaden bildiriliyor. Bu azın servisin istirdadı için hükûmetçe teşebbüsatta bulunulmuş mudur?

Malûmuâilleri tahvîrat, tahminat namında Yunan hükûmetinden para talep edilmiştir ve bu zarar ve ziyarı daima kaydediyoruz ve muralıhasalarımıza haber veriyoruz. Ayrıca da notalarla mutelifi müntessillerini tarık ediyoruz, protesto ediyoruz. Bundan başka bugün için bir şey yapamıyoruz.

2. Garbi Trakya'da Çerkes Ethem ve Ermeni jenerali Torkum çetelerinin halkı katliam tertip ettikleri haber veriliyor. Hükûmet bu mezalimu tevkîf için ne gibi teşebbüsatta bulunmuştur?

Efendim, ihbar ettik, usulünde nazarı dikkati celbettim. Tesir yaptım. Garbi Trakya'da bugün için bundan başka bir şey yapamıyoruz. Çerkes Ethem'in ve Torkum çetesinin orada bulunduğu dair de mev-suk ve kati bir haber alamadım. Yalnız rivayet vardır.

3. Bazı Amerika ve Avrupa matbuatında halâ Türklerin gayri medeni olduklarına güya delil olmak üzere İzmir şehrinin tarafımızdan yakıldığı yolunda beyanat irtif ediyor. İzmir'in Ermeni ve Rum erbabı

ihubali ile Yunanlılar tarafından yakıldığı bunusu hükümetçe kâfi derecede teşir ve ilâp edilmiş midir ve bunu tekrardan vazihan bir daha ilana hücum yok mudur?

Efendim, İzmir'in her balde Türk askeri tarafından yakılmadığı Fransız memurunu resmîyesi ve belki de Amerika memurunu daha bir takım bîtaraf devletlerin memurları, sinemacıları, mübbirleri, mübarrikleri rapor etmişlerdir. Hükümetimiz de tebliğ resmîleriyle vaktiyle şunuca, buşunuca teşir etmiştir ve lüzum gördükçe icabî veşile tashihî ezbanâ çalışıyor. Ancak hunda nazik bir mesele vardır. Buşu da Heyeti Âliyenize arz etmeyi fâideli gördüm. Recdeniz İzmir'e gittiğim zaman, Gazî haskumanda ve ordu kumandanlarıyla görüşmeye İzmir'in şundade müteakip bana müracaat vakti oldu, hükümet resmî sıfatıyla. Müracaat eden zaun hana hususiyet iddia eden bir zat olduğunu da arz edebirim. Eccebidir bana dedi ki; hükümetiniz bunun, yani barikto barp dula-yısıyla muharebe yüzünden olduğunu ilan edemez mi, dedi. Tahkikat bitmedi, bakıyoruz, söyleriz dedim. Bu nazarı dikkatimi celbetti. Tahkik ettim mesele mühim bir nokta zahir oldu. O nokta da şudur: İngiliz ve Amerikalıların şüphesiz bu meyanda yerli Müslümanlarımızın ıla emlakı yanmıştır. Emlak içinde bir çok eşya ve emtiyâî ticariye vesaire mahvolmuştur. Bunların hemân yüzde yüksek bir nisbeti sigorta edilmiştir. Zarar ve ziyân meselesi vardır. Eğer hükümetimiz bunu harpten düşecek olursa İngilizler, Amerikalılar tahminî olarak 15 milyon İngiliz lirası talep ediyorlar. Eğer kazaen felaş 10 milyon lira kazanıyorlar. Bunda Türk Müslüman menfaati de vardır. Onun için bugün muvafık görmedim, şu ve bu suretle değil bir tarafa 15 milyon lira kazandırmak veyahut bir takım Türk kardeşlerimize para ziyân ettirmek, onun için bunun zararı gelmemiştir. Sulhu yapalım, tahkikatı umal edelim, o vakit kimi kârda kim zararla anlayalım. Ona göre ilan ederiz.

SİRRI BEY (İzmit) — İsmet Paşanın telgrafına dair bir şey sormaklığımı müsaade buyunulur mu? Musul'dan gayri mesali arziyyede itilaf edildi sözümlü anlayamadım. Lütfen bir daha orasını okur musunuz?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Tekrar okuyayım efendim. «Mukabil notamızı gönderdik. Mukulu bir sepe müddetle halterük ve diğer budut meselesinin ve bilcümle mesali arziyyeyi kabul eyledim, Boğazlar ve ticaret mukavelenamesi gibi.

SIRRI BEY (İzmit) — Onu arz etmek istemiyorum.

MÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Mesaili arzine demince malumu âliniz adalar vardır.

SIRRI BEY (İzmit) — Hayır efendim onu da arz etmek istemiyorum. Musul'uo gayri mesaili arzineyi kabul etmek Mısır, Irak ve Suriye'nin İngiliz ve Fransız lehine hâkimiyetini terk etmek demektir. Böyle anladım.

MÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Müsaade buyurursanız arz edeyim. Bendenizi malumatım. Üstü komisyonlarda görüşülürken İngiliz mümessilü Mısır vesaire hakkında ne yapacaksınız diye...

SIRRI BEY (İzmit) — Hacet yok. Bendenizi onu gazolde okudum. Malumatım vardır. Efendim mana sarıhtır, fakat mutlak surette bu söylenirse mana başkadır. Mingayri haddin nazarı dikkati âliniz celbetmek istiyorum.

MÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendim, bu misakı müdde ifade edilmiştir. Birzden ayrılacak olan memleketlerin mukadderatı, içinde yaşayan ve istiklâlâ mütemayil olan halkın itihaz edeceği karar.

dir. Bunu kabul ettikten sonra hiç bir murahhasımızın hiç bir ifadesi onu tağyir edemez. Mesle budur.

FAJK BEY (Edirne) — Müsaade buyurulur mu? Bu mesaili arzine ve Şarki Trakya hududları hakkındaki şey nedir?

MÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendim; Şarki Trakya hudutları meselesinde malumu âfiruz üzerinde münakaşa ettiğimiz bir Karaağaç meselesi vardır. Mesaili arzineyi kabul eyleyince bunun bulunması da memul. Fakat kari olarak bir şey söyliyemiyeceğim. Çünkü maruzatımda da anlattım.

MUSTAFA BEY (Karahisarî Şarkî) — Beycefendi, İngilizler askerlerini boğazlardan çekecekler midir?

MÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Müsalaha dursa mı?

MUSTAFA BEY (Karahisarî Şarkî) — Hayır şimdi çekecekler midir?

MÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendim okudum. İnkıtân ciddiyetine dair bir şey söyleyemem buyuruyor. İsmet Paşa, İnkita oluşmuştur, derece ehemmiyet ve ciddiyetini ifade edemem, anlayacağım diyor.

2 — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD (Devam)

2. — *Halifiye emanatı şerifiye teslim ve hint etmek üzere İstanbul'a gidip gelen heyeti mebusenin harcırahlarına dair Divanı Riyaset kararı.*

REIS — Efendim, müsaade buyurulursa İstanbul'a giden heyeti mebusenin harcırahına ait Divanı Riyaset kararı vardır. Efendim, celse halifede okunan arzu edilmişti, okuyorum :

Makamı Celili hilafete emanatı mukaddeseyi teslim ve arzı biat eylemek üzere Divanı Riyaset ve Heyeti Umumiye de münihap zevattan müteşekkil ve İstanbul'a azimet ve avdet etmiş olan heyeti mebuseye Gebzuze'den Haydarpaşa'ya ve Haydarpaşa'dan Bilecik'e kadar ihzar olunan treni mahsus ücreti olan 66 580 kuruş 10 paranın işbu bedeli tesviye etmiş olan Refet Paşa karargâhına iadesine mütedair İcra Vekilleri Riyasetinden mevрут ve Meclis Heyeti İdaresinde muhavvel tezkere Divanı Riyasetin 24 Kâdunucvel 1338 tarihli 43 ocü içtimasında tezakkür edilmiş ve talep olunan meblağın heyeti mebuseyi terkib eden zevat için sureti mahsusada ihzar edilse treni mi ait olduğu, yoksa umumi bir katar da mezkûr beyet için bir veya bir kaç vagon mu raptedüldüğü hususlarının İcra Vekilleri Riyasetinden istifsarı tenşup edilmişti. Riyaseti müşarünileyhadan mevрут 7 . 1 . 1339 tarihli tezkere cevabi-

yede Dersaadete izam buyurulan beyeti mebusa için sureti mahsusada Haydarpaşa'dan bir tren ihzar edilerek Gegboza'ya gönderildiği ve fakat Adapazarı'ndan heyeti getiren trenin Gegbuze'den Adapazarı'na avdeti ıktıza ederken Gegbuze'de iki tren birleştirilerek çifte lokomotifle ve treni mahsus halinde Haydarpaşa'ya muvaselet edildiği mahallinden istihsal olunan malumata atfen işar olunmuş ve keyfiyet Divanı Riyasetin 16 Kânunısani 1339 tarihli 46 ncü içtimasında tekrar tezakkür edilerek hususatı âuyenin Heyeti Umumiye de nazarı takdirden arzu muvafık görülmüştür.

1. Heyeti mebusenin İstanbul'a azimetinde ilk Cuma merasimine yetişmek için sürat zarurı olduğu cihetle treni mahsus tertibi münasip olup mebusanı kiramin Gegbuze'ye kadar trenle bilâbedel seyahat ücreti tabii ise de oradan Haydarpaşa'ya kadar seyahat ücreti tabii olduğu gibi, heyeti mebusa azası harcırah dahi almış olduklarından Gegbuze ile Haydarpaşa arasında heyeti mebusa dabil zevattan birinci mevki hilet ücretlerinin İdare Heyetince istisfası ve heyetle azimet eden polis memuru ile iki hademeden para alınmaması ve mezkûr bilet ücretlerinin tahsilinden sonra azimete ait treni mahsus ücreti olan 270 liradan bittenzil baki kalacak kısmın

Müdafaai Milliye Vekâletinden tesviyesi mütefekkân;

2. Heyeti mebusenin Ankara'ya avdetinde treni mahsusla lüzum olmadığından ve heyet azasının her birine iki yüzer lira harcırah verilmiş olduğundan Haydarpaşa'dan Bilecik'e kadar ihzar edilen treni mahsus ücreti olarak tesviye edilen 395 lira 80 kuruş 10 paranın da mezkûr trenle seyahat etmiş olan heyeti mebusa azası meyanında mütesaviyen taksimi ile işbu bedelin o suretle temini tasfiyesi ekseriyetle tensip edilmiş olduğundan arzı keyfiyet olunur efendim.

Nüyük Millet Meclisi Reisi
Sânisi
Ali Fuat

M. DURAK BEY (Erzurum) — Efendiler, heyeti aliyeniz İstanbul'a hilafet meselesinden dolayı bir heyet intihap etti gönderdi.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Biat için, intihap meselesi için değil.

M. DURAK BEY (Erzurum) — O heyet meyanında bendeniz de dahildim. Buradan İstanbul'a gittik. Arkadaşlarımızın her birini ikişer yüz lira masarifi zaruriye olarak vermişlerdi. Zaten malumu âlinizdir ki mebuslar seyrü seferde trenlere ücret vermiyorlar. Tabii hepimiz seyrü sefer ediyorunuz. Öteden beri usuldür. Binaenaleyh biz oradan avdet ettigimiz zaman bizim heyetimize hususi bir tren hazırlanmamıştır. Bizim trenimizde belki üç yüz kişi vardır. Bize hususi tren hazırlanıyor; hususi trenle gideceksiniz dememişlerdir. Mamafih heyeti aliyeniz emreder, ellişer değil yüz ellişer lira verebiliriz. Maksadım para meselesi değildir. Fakat heyetin esas itibarıyla onuru meselesidir. Bir treni mahsus hazırlansa idi ve dense idi ki, size şu treni mahsusu hazırladık, millet sağ olsun, siz sağ olun. Fakat bize böyle bir treni mahsus yollar.

Rahatsız olarak birimiz yatarak, birimiz kalkarak gelmişiz. İşte arkadaşlar buradadır. Treni mahsus yoktur. (Gurubîler) Rica ederim mani olmayınız emrederse beşer yüz lira verelim. Haysiyet meselesidir. Bize hususi tren hazırlanmamıştır. Yalan söyliyolar.

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Malumumuz olduğu üzere bendeniz de heyet meyanında idim. Durak Beyin dedikleri gibi, buradan Karaköy'e kadar hakikaten ailede posta treni ile gittik. Fakat Bilecik'te sırf bize mahsus iki vagonluk bir tren vardı. Bizden başka, hemen kimse binmemiştir.

FEYYAZ ALİ BEY (Yozgat) — Giderken OPERATÖR EMİN BEY (Devamlı) — Evet giderken. Sonra Reğkuz'e'den itibaren yine bir treni mahsus hazırlanmış. Arkadaşlar bu böyle. Fakat, gelirken treni mahsusdan haberim yoktur. Çünkü ben arkadaşlarımdan sekiz, on gün evvel ailede bir yolcu gibi geldim. Binaenaleyh o treni mahsusunu hazırlayan arkadaşımız tabii venirler.

ARİDİN BEY (Lâzistan) — Arkadaşlar, bendeniz ne gidenlerdenim, ne gelenlerdenim. Yalnız şu kadar var ki eğer treni mahsus ihzar edildi ise, veyahut böyle bir şey var idi ise evvela bu heyetin reisi veyahut heyetten bir, iki kişi mesele Durak Bey veyahut başka arkadaşların bundan malumatlar olmaları lâzım gelirdi. Bu husus bir malumata istinad etmiyorduk beş, altı bin. Vay anasına bu nedir?

OSMAN BEY (Kavseri) — Beş, altı yüz liradır.

ARİDİN BEY (Devamlı) — İsterse yüz lira. Efendiler, biz arkadaşlarımıza ikişer yüz lira masarifi zaruriyelerini verdiğimiz Binaenaleyh onu cebine sokup oturmak için değil, tabii tren masrafı da yapacak, her şey de yapacaktır. Binaenaleyh bu karargâhin fuzulî olarak bu masrafına Meclisi Âli Milli iştirak edemez ve işirak etmek tarafı değildir. Efendiler; Salâhattin Adil Paşa vesaire, vesaire kaç zabitle gitti? Zabulandan istihbar ettiğim mecmuana nazaran, müsteşar namına gayet güzel bir vagon ve diğer vagona arkadaşlarımız binmiştir. Pekâlâ halk hükümeti ise halkın vekili halk namına en çok refah ve saadet görecektir benim. Çünkü bütün halkın refahı, bütün meşakki, bütün yük benim üzerimdedir. Belki halk namına evvela benim kelleme gidecektir. O daima ecirdir, hizmet olmakla mükelleftir. Binaenaleyh arkadaşlar, diğer zabitanın ve diğer memurlerin bütün ve arkadaşların tren masrafını ne Refet Paşa istemelidir, ne böyle karargâhi böyle bir şey istemelidir. Biz burada reis intihap etuk, gelsin ve derin ki; benim malumatım vardı, bunu söyleyin. Refet Paşa no derse derin. Refet Paşa orada bu heyetin reisi değildir. Refet Paşa orada madun idi. Reis Müftü Efendi hazretleri idi. Müftü Efendi Hazretlerine katıyen böyle bir müracaat vakti oldu mu? Katıyen reddediyorum.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Efendim, bu mesele hakkında Heyeti Celilenizi tenvir etmek mebusriyobinde kaldım. Meclisi Âlinin vomiş olduğu karar üzerine perşembe günü İstanbul'da isbatı vücut etmek üzere terfuk buyurduğunuz heyetle beraber gidip cuma günü orada merasime yolışmek için istas-

yonda tabii trenin gününe tesadüf edilemediğinden dolayı Meclis Reisi Paşa Hazretleri, tarafından mus-taceleri yetismek üzere burada Salâhattin Adil Paşa ile İstanbul'a memuriyeti mahsusla dolayısıyla gittiğinden, Salâhattin Adil Paşa'ya verilen salona gitmek üzere istasyona gittik ve o salona girdik.

SAMI BEY (İçel) — Salon Salâhattin Adil Paşa'ya mı?

MÜFİT EFENDİ (Devamla) — Merhamet bu yurun, bendeniz arz edeyim. Biz Perşembe günü ailesabah İstanbul'da bulunmak mecburiyeti vardı. Rüşetkayı kıramın merasiminde bulunmak üzere gittikleri de kendilerine tebliğ edildi. Tabii İstanbul'da yapılacak merasime yolşip elbise almak, elbise tedarik etmek edebilmek için perşembe sabahı İstanbul'da bulunmak lâzım geliyordu. Bu suretle bize buradan verilen emir üzerine İstanbul'a hareket ettik ve İstanbul'a muvasalat ettik. Lâzım gelen vazifeler ifa edildikten sonra o vakit Reisi Sani bulunan Adnan Beyefendi bize bu telgraf varıyor, ki divanda ekseriyet kalmadı, ıqlima etmek mümkün olmuyor, biran evvel hareket ediniz. Bunun üzerine biz arkadaşlarla gideceğimiz günü tayin ettik. Çünkü kendilerine misafir oluğumuz Refet Paşa'ya biliyorduk biz İstanbul'da. Biz dedük, falan gün arkadaşlarımızla hareket edeceğiz. Refet Paşa Hazretleri bize demedi ki, o gün tren yoktur. Yahut ta tren vardır. Hareket edeceksiniz, hareket etmiyacaksınız demedi. Bize peki dedi. Refet Paşa'nın peki demesi üzerine arkadaşlarımızla beraber gittik trene bindik. Fakat efendileri, avdetimizde arkadaşlarımızdan üç, beş kişi rahatsızlıklarından ve bazı hususların dolayı İstanbul'da üç, dört gün daha kalmak mecburiyeti varken, yine on ilotuz kişi geleceğimiz yerde on üç kişi trende ayakta durmak şartıyla geldik. Trende yalnız mahsuslar ve heyeti mahsusla değil asker ile vardı. Kadın vardı. Hülâsa hepimiz birlikte geldik. Biz ne bir treni mahsus istedik ve ne de müracaatı kavliye ve filyuda bulduk.

ZAMİR BEY (Adana) — Reis Bey, usul bakımda söyleyeceğim.

REİS -- Buyurun.

ZAMİR BEY (Adana) — Arkadaşlar Meclis'in idare memurlarından Hacı Bekir Efendi de bu tren de bulunmuşlardı. Binaenaleyh bendeniz Hacı Bekir Efendiden çok rica ediyorum. Bu bábdeki mütalaa larıyla Meclisimizi tenvir buyursunlar ve ona göre bir kana verelim.

REİS — Efendim, malumu Sizin Haydarpaşa'dan tahrik edilen trenler bizim Naria Vekâletine merbut olmadığından o trenlere binen mobus vesair arkadaşlarımız, kimi olursa olsun, yalnız Gebze'ye kadar ücretini veriyor.

Müsaade buyurun mesele şundan ibarettir: Heyet muhtereme buradan hareket ettiği zamanda bir treni mahsusla mahalline biran evvel yetismek lâzımdır. Çünkü heyetin şerhi İstanbul'a giderken mevzu bahisdir. Bu iki noktayı nazardan heyet reisi İstanbul'a telgraf vermiş ve İstanbul'da bulunan Refet Paşa Haydarpaşa'dan Gebze'ye yahut Adapazarı'na bu heyeti İstanbul'a getirmek için lâzım gelen emri ve yahut parayı vermiş ve bu tren de hareket etmiş. Şimdi bunun bu meselede itihaz ettiği karar Gebze'den İstanbul'a birinci mevkie para vermek, Müfît Efendinin bu heyet muhteremenin talebi üzerine bir treni mahsus talep edilmiş ve bu meseleyi arz edeyim. İstanbul'dan Anadolu'ya hergün tren yoktur. Haftada muayyen günlerde vardır. Halbuki heyet muhtereme bir günde hareket etmeğe karar vermiş. O gün de trenin gününe tesadüf etmemiş. Bunun üzerine ve sırf bu maksarla bir treni mahsus ihzar edilmiş ve bu tren de Haydarpaşa'dan aldığı kömür vesaire ile doğrudan doğruya Bilecik'e kadar arkadaşlarımızı getirmiş.

FEYYAZ ALİ BEY (Yozgat) — Yalnız bir değil, yuk vagonu da vardı.

REİS — Müsaade buyurun söylüyeyim. Bunu da İstanbul idaresi Haydarpaşa salâhiyetinin haricinde bir tren tahrik edildiğinden dolayı tabii ona göre masarifi hesap olmuştur ve bu meseleye de Divan Riyaset bitlabi treni mahsus olmak dolayısıyla masarifi neden ibaret ise bunu ekseriyetle kabul etmiştir. Yani meselemin esası budur. Binacınaleyh hülâsaya arz edelim.

NAHİA VEKİLİ FEYZİ BEY (Diyarbakır) — Efendim, bu muamele vekâletten geçmediği için bendenizin bu bábde malumatın yoktur. Şimdi tabii burada cereyan eden müzakereden haberdar oldum. Müsaade buyurursanız bu ovrak bir kerere vekâlete tevdi buyurulsun. Belki başka bir suretli hal bulunuz. (Muvafık sesleri)

NEŞET BEY (Üsküdar) — Reis Paşa Hazretleri, mesele gayet basittir. Şimendiforler müdürü umumisi Behiç Bey birinci mevkie giderken bir heyet gidersen ne olur?

FEYZİ BEY (Devamla) — Rica ederim. Behiç Bey meselesi değil, bunu İstanbul istiyor. Anadolu istemiyor. Şahıs meselesi mevzuubahis olmalıdır.

Azızum bir defa anlamalı, ondan sonra söylemeli. Meseloyı karıştırmamalı. Bunlar Anadolu trenleri değildir. İngilizlerin tahrik bitikleri trenlerdir. Bu İngilizler tarafından geliyor. Rica ederim bunu halledelim hü bahadır. Onun bir şeyi varsa ayrıca müracaat ederseniz aleyhine anket yaparsınız.

RAGİP BEY (Amasya) — Vekil beyefendi, yalnız bir kere de tahkik edelim, tahkik edelim diyorlar.

FEYZİ BEY (Dovamla) — Bu sureki hal için.

RAGİP BEY (Amasya) — Evet efendim, treni mahsus dedikleri trende yani treni mahsus diye bizim için hazırlanan trende ecnebi gazete muhbirlerine varıncaya kadar adamlar var mı imiş? Yok mu imiş? Aileleri de var mıdır? Yok mudur? Ve onlara da bilet kesmişler midir? Rica ederim onları da tahkik buyunsunlar. Çünkü anlaşılıyor ki treni mahsus değildir.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Efendiler hü meseloyı izah edeyim. Tren, treni mahsus değildir. Ben denizle Ziya Bey arkadaşımızın birer bavulu vardı. Bunları bagaja verdik. Bunların bagaj bedeli olarak sekiz yüz kaç kuruş vermişizdir. Postadır, treni mahsus değildir. Biletler kesilmiştir ve biz posta günü gelmişizdir. Hususi tren değil-

dir. Posta günü gitmişiz, arkadaşımız Ziya Beyle 2800 kuruş para verdik. Zaten İstanbul'a giden trenler Gegguzeli'ye kadar gider. Gegguzeli'den bu taraf bize aittir. Ora ile oranın arasındaki birinci mevki farkı için 137,5 kuruş para alırlar. Yani eğer para almak lâzım gelirse bir adamdan 137,5 kuruş para almak lâzım gelir. Hakikat tenevvür etsin.

NEŞET BEY (İstanbul) — Zaten giderken Salâhatin Adil Paşa'nın yanında gelmişsiniz.

REİS — Mesale kâfi derecede tenevvür etti. Usule aittir. Nafia Vekili Beyefendi Divanı Riyaset kararını tefkik etmek üzere Vekâletlerine tevdiini talep ediyorlar. Kabul buyunuyor musunuz? Kabul edenler lütfen el kaldırsın, kabul edilmemiştir. (Eldi sadaları) (Gürültüler) Rica ederim bir daha rey'e koyacağım; Efendim, Divanı Riyaset kararının Nafia Vekili Beyefendinin talebi üzerine Nafia Vekâletinin tevdiini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir.

Efendim, celâet hâliyeden aleniyyeye geçilmesini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir. Celâet alenidir.

Mütamâ Celâet : 215

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

7 Şubat 1338 (1923)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HÜLÂSASI,	1284
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	1284
1. — Havâciye Vekili İsmet Paşa'dan gelen Lozan konferansı ile alakalı telgraflar,	1284:1288

Cilt : 27

188 vcd kâğıt, 3 vcd Celse

YÜZ SEKSEN SEKİZİNCİ İNKİKAT

7 Şubat 1338 Çarşamba

ÜÇÜNCÜ CELSE

Saat Dokuz

REİS — Damad Reis Vekâli Musa Kâzım Efendi Hazretleri

KÂTIPLAR — Süleyman Sırmı Boy (Yungat)

REİS — Celsoyı açayurum. Hafiz celse icrası hakkında söz Musoyın Rauf Beyefendinin. Buyurun efendim.

MUSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi ve Hariciye Vekâleti Vekili) (Sivas) — Efendim, Lozan konferansındaki murahhasatımızdan heyeti âliyenize son maruzatta bulunduğum sonra dün bir telgraf aldık. Ondan sonra telgraf gelmedi. Şimdiye

kadarkı gelir ümudüyle imzalar otum ki, bugünkü malûmatı dahi arz etmek için. Fakat henüz bir telgraf almadım. Vaktin geç olmasına binaen, son malûmatı Heyeti Âliyenize arz etmeği faydalı gördüm. Kabul buyurunursanız hafiyen arz edeyim.

REİS — Efendim, celsei hafiyeyi kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. Celsei hafiyeyi kabul edimıştir. Zaptı sabık hülasası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULASASI

YÜZ SEKSEN YEDİNCİ İNKİKAT

3 Şubat 1339 Pazartesi

İKİNCİ CELSE

Reisi Sâni Ali Fırat Paşa Hazretlerinin talih riyaetlerinde bilirikül zabtı sabık hülasası kuraat ve aynen kabul olundu. Lozan subh konferansının vaziyeti ahirine dair İsmet Paşa Hazretlerinden mevru telgraflar kuraat olundu. Cebelibereket mebusu Faik Bey'in Gâmbi Trakya'daki Yunan tahşidatı üzerine divani mübâhise mümessüllüklerine tebliğ edilen notaya dair olan sual takririne ve Burdur mebusu İsmail Subhi Boyın Şarkî Trakya'dan düşmanın gömüdüğü anıvalı İsmir yangınına, fakî Etberrin Rumelindeki

harekâtına dair sual takririne Rauf Beyefendi tarafından cevap verildi. Halife Hazretlerine bir işin İstanbul'a giden heyetün şemâdilor ücretlerine dair Divanı Riyaset İcraat müzakere olunarak Nafia Vekili Beyin talibi üzerine Vekâlete tevdi olundu ve celsei âliyeneye geçildi.

Reis
Musa Kâzım

Kâtip
Süleyman Sırmı

Kâtip
Mahmud Saâ

REİS — Efendim, zabtı sabık hülasası hakkında mütalâa var mı? Zabtı sabık hülasası aynen kabul edimıştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Hariciye Vekili İsmet Paşadan gelen Lozan konferansı ile alakalı telgraflar.

REİS — Buyurun Rauf Beyefendi.

MUSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi ve Hariciye Vekâleti Vekili) (Sivas) — Lozandan hoc Şubat tarihinde pekikim ve altı tarihinde buraya gelen ve fakat Şubat raporunu bilme odun telgrafi aynen arz edeceğim:

1. — Fransız heyeti ögile vaktü andat etü. Hareketmeden evvel İnkımpar ile detayla görüştüm. İtalyan ve diğerleri beuz giomodiler.

Mülakatlarının hülasası şudur: Zalmes istihaz etmeleri tedabiro goro Wooderans İsmet inkıta etimemişir ve devam ediyor. Adli sistem hakkında yapılan beyanına hususunda en son bir şekle muvafakat otum ve bu muvafakati bildirimem mevaddi, İnkısbidyesinin çıkarılması talop ederek mütebalkisini aynen heyeti âliyesini imza edeceğimi yazarsamı. Armonka ve İtalya ayrı ayrı bana tavassut ederek gidenleri toplayacaklarını söylediler. Diğer mevad üzerinde ufak, ufak fakat heyeti umumiyesinde mühtimî tadilat yapılmasına meymal değükdiler.

Madde 2 — Vaziyeti berveçhi ali mütalaa ettik, konferans resmen devam ediyor nazariyesi, altında bizim emrelerinde, Ankara'ya avdetimiz lazımdır. Çünkü verdiğimiz şeraitte fevkalâde fedakârlık ettiğimiz halde istisnal olunan netayış, bir defa orada mütalaa olunmak icabediyor.

Übâ kâtip bırakarak avdet ederek ve Yunan arazisinden gitmemek üzere Köstence ve Rugez tanklerini anıyorum. Bu suretle bir iki gün geç kalacağım. Tavassut tekliflerime Ankara'ya gelip gelmek mahsuriyetine olduğumu söyladım.

Madde 3 — A) Hükûmete teklifatım berveçhi ötür, konferansın inkılatı resmen tebliğ olunmadığından devam etmektedir. Bazı heyeti murahhasaların hükûmetlerine gitmeleri gibi fasıldan istifade ederek Türk murahhasaları da merkezi hükûmete geliyorlar.

B) Onduyu maddien ve menen kâil ve hazır bulundurmak.

C) Memleketle sulh olmadığından dolayı katıyen ondışoyo mahal vermemek.

D) İngilizlerle hiç bir noktada müsademeğe mahal vermemek. Hükûmetinize sun gelen malumat budur. Hareket ettim, telgrafı bugün almağa intizar ediyordum, alamadım. Bundan başka 6 tarihli Adnan Beyden aldığım bir telgrafı hefeti âliyenize arz ediyorum. General Peto bugün Hikimet Beyi, Adnan Beyin muavini vardır, dava ederek gazetelerin lisanından şikâyet ettikten sonra gazetelerin lisanından âküyet ettikten sonra, inkılatın beyhude yere olduğunu adli kapitülasyonların tarafınızdan kabul edildiğini ve mesaili maliyenin de kendi taraflarından kabul edildiğini, hâzaenaleyh sulhun imzasında bir nüshur kabmadığını söylemiştir. Nisabî bendeniz, hücum derecesi sıhhaline vakif değiliz. Bugün de kârdorlarda bahsedilen ajans havadislerine nazaran, güya bizim teklif ettiğimiz şeraiti müttelifler kabul etmişler, imza etmişler ve dönmüşler. Sulhi imza etmişler. Bu hususta heyet murahhasamızdan hükûmetimize hiç bir malumat gelmemiştir. Bir noktayı nazarı dikkatli âlinize arz etmek istiyorum, ki Fransız mümessilinin de ifadeni aşağı şikâri ona karıştır. Heyeti âliyeniz bundan emvaki celsode - pek iyi derhatir buyurunuz ki - murahhasalarımızın istifası üzerine hükûmetin tebliğ ettiğimiz talimatı esasıya vardır. Bunu arz ettiğimizde mülahazatınıza hakim olan şerh, müttelifler müzakereyi inkılatı edincemeden râbi şaklinde uzatmak emvaki istizam edebilirler. Bu şerh ise bizim için çok müzur olabilir. İstanbul işgal altında, edirir altında ordumuz uzun boylu silah altında uzun müddet

durması bizim için müzirdir. Düşmanlar için pek ıktısar edilecek vahametü hazır değildir, dedim. Bu itibarla da murahhasalarımıza verdiğimiz ve sem de müttelifleri kabul buyurduğunuz talimatta mütteliflerin tebliğ edeceği mecmi muahedemin şayanı kabul olmadığını yazmışlardı. Şayanı kabul olmayan şeraiti muahedeye karşı bizim nokatı nazarımız malumdur. (Musaki milli sesleri) Bu talimatta vardır, sarîh bir Müdahil teklifatta bulunan, eğer kabul etmezlerse inkılatı ifade etmederiz vazifemiz hısam 'bubniştur' deyip Ankara'ya avdet edin demiyim.

HAFİZ HAMDİ BEY (Biga) — Talimat değil, mütakı müttelif.

MÜSEYİN KALIF BEY (Dovamba) — Efendim, talimat zabıt ceridesinde mevcuttur. Hiç endişe emeyin okursunuz, tahref etmek bizim elimizde değildir.

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Malumdur efendim. Hiç birimizin henüz hatırından çıkmadı.

MÜSEYİN RAUF BEY (Dovamba) — Evet efendim, bu inkılatı ifade etmeden vazifelerinin hükmü bulduğunu ifade ederek Ankara'ya avdet etmelerini yazmışım. İsmet Paşa Hazretlerinin şimdiki heyeti âliyenize arz ettiğim şeyde hükûmet teklifi meyanında, birinci maddede vardır. Bunda buyuruyorlar ki, konferansın inkılatı resmen bildirilmediğinden devam ediyor. Konferans devam etmekte ve bazı heyeti murahhasaların hükûmetlerine gitmeleri gibi Türk murahhasaları da fasıldan istifa ederek merkezi hükûmete geliyor, ibuyuruyorlar. Biz de fıkrayı kabul etmedik. İsmet Paşadan, Çünkü düşündük; bize teklif ettikleri bu muahede ruhunu, eşkalini değiştirmek suretiyle Sevr muahedesinin mahallifidir. (Aravo sesleri) Bizim müttelif teklifimizde ne olduğunu evveki telgrafı arz etmişim. Şu halde inkılatı şimdiden ifade etmek murahhasalarımızın buraya gelmesini tebliğe düşürebilir. Bizim için caiz olmaları beraber, oradan bareket edenken vazifelerinin tamam olduğunu kâil oldu. Onun için heyeti vekâletiniz dün akşam, en âcıl bir surette, heyeti murahhasalarınıza telgraf verdik ve matbuata da - ki İsmet Paşa şyle arz ediyorlardı - yeni sulh hakkında ondışo olmasının vazirinde hükûmetle teklifatta bulunurken bu arz ettiğim maddeyi, İsmet Paşa Hazretlerine yazılan şakilde ifade etmelerini de tebliğ ettik. Yani müzakere bu esasat dahilinde, bu verdikleri projeyi kabul eder tarzda. Bunun üzerinde yürümeğe hükûmetiniz muvafık değildir. inkılatı olmuştu, bugün arz ettiğim gibi emniyet tertibatı itibariyle de maluzur vardır. Sarıhaten vazifemiz hısamı bildirmişim diye nok geliniz. Dahi sâlimi ve dahi emniyet görüştürüz ve

notiçeyi tesbit edeniz, dedik. Bu, Pellenin tekinatı. ajansların neşriyatı anlaşılabilir bir zihniyet olabilir. Malumu alın z ajans demek propaganda demektir. propaganda hakikatı de propaganda eder. bütülü de propaganda eder. Onun için hakım olamaz. Fransızlarla İtalyanlar, İngilizlerden daha ziyade istiklâlimizin duhuna temas eden, adli ve mali kapitülasyonlarda ısrar etmişlerdir ve aynı adamlar diyorlar, ki inkıtâa bir sebep yoktur. siz şunu kabul ettiniz. biz bunu kabul ettik. inkıtâa lüzümü yoktur diyorlar. Onun için bu ajans haberleri ne inanılmıyordun. İsmet Paşa mukabül teklifini vermiş. şunu da sarahatle söylemiş. muhakeme ve münakaşa zamanı değildir. demiş. İnşallah murahhaslarımız âfiyetle geleceklerdir. Son günleri kadar hakikaten vazifelerini fevkalade maharetle idare ediyen murahhaslarımızın son zamanlardaki bu vuzuhuzuluk belki zaruret tahiti ve belki zamanın ikifayetsizliği yüzündendir. Kendileri gelince tabiatıyla orada bulunup, duyup, görüp, mücadele etmiş insanlardır. onları burada sarahatle söyleyeceklerdir. Gayet uzun ve kısa kararlar sarahatle vaziyeti inşaallah arzumuz dâhilinde temin ve tesbit edilecektir.

İrundan başka, yalnız usûdreden Abdülkadir Kemali Beydon rica edenini. Çünkü maruzatın ne mahurmat tutuşu yoktur ve ne birşeydir. Zati âlinizin pek kıymetli olan kanunu için değildir. Kemalî mahurmat ve samuniyetle arz ediyorum. Yalnız bu cümle litem bulmaları evvel bunun heyeti cötenize arzını bir vazife zannediyordun. Onun için lâciz cümle (Teskür edeniz sesleri) Mazur görünür.

RASİH EFENDİ (Antalya) — Rasih Efendi hazretleri buyurdular ki yeni gelen havadisler bize gelen resmi tebligatta vuzuh yoktur diyorlar. Düşmanların teklifine mukabül yapılan teklifleri gerek evvelce kendileri okudular ve gerekse gazetelerde okuyoruz ve bunları pek vazih olarak görüyoruz. Halbuki o teklifler misaki millimizde doğrudan doğruya nazis tekliflerdir. bu teklifler bilâhare bizim aleyhimize çıkacaklardır. Bu mesele gerçik halledilmelidir. Fakat Meclis bu vaziyet karşısında ne yapacaktır? Bu nasıl şeydir?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) — Rasih Efendi arkadaşımız kendilerinin de kabuyetle ifade buyurdularını gazete malumatına ve mübheni malumatına.

RASİH EFENDİ (Antalya) — Müsaade buyurunuz şükral edeyim. ondan sonra söyleyiniz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) — Rasih Efendi Hazretleri, itiraf edenini ki ben gazete okumuyorum.

RASİH EFENDİ (Antalya) — Efendim, ben sizin okuduğunuzu söylüyorum.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) — Efendim, ben sizden aldığım veçheden mütenebbih oluyorum, bir.

Murahhaslarımızdan aldığını telgrafları okuyorum. iki Heyeti Vekiledeki arkadaşlarımızın fikriyle ânufl oluyorum. üç Ben gazete ile amel edersem hatta edeceğime kaniyim. Onun için zati âlilerinde rica ederim. bize itimat buyurunuz. Heyeti âliyenize arz ettiğimiz bir hakikattir. Sizde siyaset yapmıyoruz. Sizce, vakit kazanalım diye muavvec yollardan gitmiyorum. Bildiğimizi lüzümü gördüğümüz anda aynen arz ediyorum. Onun için bizim bildiğimizi siz de bildikten sonra ve bu için İsmet Paşa Hazretlerinin buraya gelmeden tavazzuh etmiyeceğine kani olduktan sonra sizinle daha ne üzerinde konuşalım?

RASİH EFENDİ (Antalya) — Efendim. İsmet Paşadan alınan resmi malumat üzerine buyurdunuz ki İsmet Paşa şu ve şu tekliflerde bulunmuştur. Bunlar meyanda Musulün bir sene müddelle aramızda halledilmesi. 1915 hududunun Trakya'da kabulü, Çanakkale ile kabristan namile İngilizlere bir kısmı yerin terki. daha bir takım mesail, ki, zati âliniz bunları burada okudunuz ve biz de kulaklarımızla duyduk. Bu mesail ve adli kapitülasyon hakkında birtekini tadilatın bahis buyurdunuz ki, oolar kabriyon kabullü inkıtâa olmıyan mesail idi. Bunlar, Misaki millide de telifi imkân olmayın sözlere. Bunları biz gazeteden almadık. Sizden duyduk.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) — Efendi hazretleri, aynı telgrafta eğer dikkat buyurmuş iseniz İsmet Paşa inkıtâa olduğunu İsmet Paşa ifade etmiştir. Pratik edilmeyen, fakirî ile bir milletin hududu, mukadderatı tespit edilebilir mi? Ve bunu siz kabul eder misiniz? Bunu hükümetiniz kabul edebilir mi? Beni bugün divanı âliye sevk ediniz, kabul ederim. Fakat münazıra ile olmaz. Fakat rica ederim, eğer bunde bir malumat var da söylemek için uğraşıyorsanız vallahi yoktur. Bildiğimi söylüyorum.

RASİH EFENDİ (Antalya) — Fakat Avrupalılar imzasız veyahut resmi mahiyeti haiz olmayan şeyleri biri birine senet ittihaz etmelerde bize gelince ufak bir işaretimizi değil öyle sarıh - ufak bir işaretimizi senet ittihaz ederler.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) — Efendi Hazretleri, senet ittihaz etmek için tarafeynin muvafakati lüzümdür. Bir söz kâfi midir?

RASİH EFENDİ (Antalya) — Kabul için itkrar kâfidir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamlı) — Efendim, kabul için ancak bizi mağlup etmelidirler.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim, Vekil Beyden bir ricam var. Heyetli murahhası Heyetli Vekileden ya vechle alıyor veyahut almıyor. Heyetli Vekileden aldığı vechle dairesinde heyetli murahhasa hareket etmediği anda tabiidir ki, kendileri onları geri çekmekte serbesttirler. Rasif Efendi Hazretlerinin pek haklı olarak buyurdıkları gibi, İsmet Paşa'nın ağzından çıkmış ve Türkiye'yi temsil eden paşadır, manasında murahhasamızın bir sözü varsa, cidden bu bir senettir ve bu babda biz eğer İsmet Paşa Heyetli Vekileyi unutmuş kedi başına yapıyorsa geri çekilmelidir. Yok Rauf Beyefendi kani iseniz; Paşa bir balon uçuruyor. Arasında bir siyaset yapmak için böyle bir girizgâh yapıyorsa, ki bunu anlıyorum, böyle bir şey ise bunu bu suretle temin etsinler. Aksi takdirde Meclisin amali hilafındaki teklif baştao haya efkârimıza muhaliftir. Biz kabul edemeyiz. Vekillerimiz kabul ederlerse bizim vekillüğimizden çıkarlar. Eğer kendileri bu hususta aciz iseler kendileri çekilirler.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Hüseyin Avni Bey'e cevaben arz ediyorum ki, belki Rasib Efendi Hazretleriyle münakaşamız arasında haurlarından çıkmış olsa gerektir, Soo iki günlük malumatla vuzuh olmadığını arz eddim Zati alileri buyuruyorsunuz ki, İcra Vekilleri eğer bunun bir balon olduğu kanaatinde ise şöyledir, böyledir. Ben öyle kani olabiliyim. Fakat kıymeti yoktur. Çünkü bir esasa müstenit değildir. Aksini iddia edecek bir şey yoktur. Çünkü vuzuh yoktur. Şimdi biz diyoruz ki, şu noktaya ifade ederek avdet ediniz ve kaybolmuş hiç bir şey olmadığına kaniniz. Üçüncü madde murahhasamızın acilen buraya gelmeleri maluptur, buraya geldikten sonra binayettülâh ordumuz elimizde ve kuvvelli, Meclisimiz en yüksek hak, hukuk, tenkit ve karır ile mücehhezdir. İstediginiz vechle kararınıza verirsiniz.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyaribekir) — Emrivaki olursa.

ALİ CENANİ BEY (Gaziantep) — Efendim, İsmet Paşa bu beyanı misillu karşımızda bulunan mümtekin hükümetler İsmet Paşanın beyanatını kabul ederlerse acaba İsmet Paşanın imza vazetmek tehlikesi var mudur, yok mudur?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendi hazretleri, bazı arkadaşlarımız bu meyanda Hacı Şükürü Bey arkadaşımız da kulâğımın dibinde emrivaki, emrivaki diyorlar. Cenani Beyefendi böyle bir şey imza ederlerse tehlike yok mudur, diyor. Kendi

'kâliplerinizdeki kuvveller sorunuz, bu mübetta mukadderatına hâkim bu Meclüstür. Bunun tasdiküne iktiran etmeyen hiç bir karar müteber değildir. (Alkışlar)

MUSTAFA BEY (Karatösarı Şarkı) — Res Beyefendi doğru değildir. Yüklün altına girmiş gel beni kaldı diyor. Biz onu soruyoruz ki yüklün altına düştü mü, düşmedi mi?

HAKKI HAMI BEY (Sinop) — Arkadaşlarımızın endişesi Heyetli Vekillerin nazarı dükatını celbetmiş midir? Anlaşılan mesele budur. İsmet Paşa intika muhakkaktır dedükten sonra, Meclisçe gayri kabili kabul teklifatı müteakibinde bulunduğunu evvelisi gün zati âlünizin okuduğu Rasib Efendi ile Hüseyin Avni Bey tarafından tekrar edilen bir telgraf münderecatından anlaşılmıştır. Meclisçe kabulü şimdye kadar istihdaf edilmiş gayeye muhalif bulunan şu teklifatı vermiş olan heyetli murahhasanın bu vazifeyi ikmal etmek imkan haricinde olduğunu nazarı dükate alarak vazifelerine hitam verilmiş midir? Hükümet ne düşünmüştür? Mesele budur.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Arz ediyim efendim. Bu gayet mazbut sualinize harfiyen cevap vermek için hiç müstükülât yoktur. İsmet Paşa inkıtain muhakkak olduğunu buyurduktan sonra, diyoruzuz. Biraktım bizce pek makbul olmayan mukabil teklifte bulunduğunu tekrar ediyorum. Son iki günlük malumat vazih değıldir. Üzerinde binayı fakir ederek karar vermek caiz değıldir. Öyle olmayıp bu şartla kabul ederseniz, yani bu muzlim şekilde kabul ederseniz İsmet Paşanın bu hareketinde hiç bir tehlikesi olmadığını ifade mümkün olabilir. Çünkü inkıtain kati vukuu olduğunu ifade ettikten sonra inkıtadao sonra yapılacak Mukabil tarafın efkârı umumiyecini tamamıyla gevçetecek ve yoktur. Bizim dediğimiz inkıtain sebep veredi deecek şekilde avdet ederse o vakit propaganda mahiyetinde kalır.

HAKKI HAMI BEY (Sinop) — Rica ederim bu kadar fedakârlığı yapar, fakat rucu edemeyiz; beyefendi Evvelce de arz etti murahhasaya derlerse ki, öbürleri, buyurun kabul ediyoruz. Fakat Meclis kabul etmeyecek olursa bunlar vazifelerine ne yolda devam edecekler? Heyetli Vekileden bunu soruyorum. O zaman da idam ederiz hepsini.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Bunu sorarken olmuştur ve Hakki Hami Bey hükümü vermiştir. Tutuş şunları, idam niye etmiyorsunuz, diyor?

HAKKI HAMI BEY (Sinop) — İstihdam ederim, Bekir Sami Bey vardır, emsali vardır.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Bekir Sami Beyefendiye verilen karar doğru mu, eğri midir? Bunu münakaşa edecek değiliz. Yalnız bir şey için muhakeme edebiliriz. Mesul olanın hakkı kelâmını dinlemeden karar vermek kimsenin hakkı değildir. Ne olduğunu burada dinleyeceğiz, ondan sonra karar vereceğiz. Heyeti Murahhasamızın haysiyetini, kuvvetini tenkit etmek doğru değildir.

HAKKI HAMI BEY (Sinop) — Rica ederim hilâfî talimat, hilâfî malûmat vazife gören herhangi bir heyeti Murahhasaya yapılar.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Verilmeyecek diye hata mı etmişler, nedir? Biz sizden aşağı mı düşünmüştük? Vermeyecek diyen kimdir? Eğer bir hata etmişlerse. Yalnız bu hırsadrlık kanunlara tabiikte fedakârlık değildir, sizlere mi münhasırdır? Edime'de bir şey. Çekmiş kılınca kafa tutuyoruz.

HULUSİ BEY (Karahisar) — Kimsenin sevkinde değildir.

ISMAİL SUPHI BEY (Burdur) — Rauf Beyefendi, bendenizin de endişem, az ve çok arkadaşların endişesine benzer. Tutulduğuna dair alam, emare yoktur. Bilâkis tutulmadığına dair alam, emare vardır ki yalnız gazete havadisı buyuruyorsunuz. Halbuki General Pelle ile zatîalinize gelen haber arasında tetabuk vardır. Bir kere burada, evvelisi gün zatîalinizin İsmet Paşaya vaki olan beyanatınızı okudunuz. Ona dair gazetelerde vaki olan havadis, doğriyat tamamıyla tetabuk ediyor. Sabahki Hâkimiyeti Milliyede adli kapitülasyonlara ait ecnebilerin, yani ecnebu hükümlerin kabulüne dair bir şey vardır. O da hakîkidir. Anlar herkesin gördüğü şeyi. Şimdi General Pelle'nin ifadakında adli kapitülasyonların kabulünden...

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Muahedenin imzalandığı yoktur. Öyle bir ifade de yoktur.

ISMAİL SUPHI BEY (Burdur) — İmza olunmak üzere. Bunlar gösteriyor ki İsmet Paşa bugün hareket etmeyecektir. Mugayır hareket etmiştir. Eğer İsmet Paşa bizi emrivâkı karşısında bulunduracak, olursa vakta Büyük Millet Meclisi yurtabılır, fakat neler kaybederiz, cihan muvacehesinde ne yaparız, kuvvettimiz ne olur, bunların dönebilirmiyiz?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Mevcut malûmatımı arz ettim ve açık, kemalî hümmelle arz ve rica ediyorum ki gazete sızleriyle beyanatta bulunmaz. Benim beyanatıma esas olabilecek malûmatı resmîyedir. Muhasını milletin tebligatını esas ittihaz ederek karar veremem. Bu itibarla maruzatım kâfi ise iktifa buyurursunuz ve değilse istediğiniz izahatı yaparsınız ve bizi istediğiniz cezaya maruz bırakırsınız. (Kâfi sesleri)

ALİ RIZA EFENDİ (Ratım) — Sizin cezanız değil beyefendi memleketin mukadderatıdır.

REİS — Rauf Beyefendinin beyanati anlaşıldı ve gerek Mecliste rüfekanın sualeri anlaşıldı.

REFİK BEY (Konya) — Heyeti Vekile Reisi âlisinden çok rica ederim daha ziyade meseleyi işgal etmeden Heyeti Murahhasamız vaziyetler almadan hiçbir şey yapmadan hiran evvel buraya gelmesi için emir buyurunuz gelsinler efendim.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendim, emir buyurunuz, gelsinler buraya, konuşalım, görüşelim. Tekrar ediyorum, bu da bir karardır. Karanlık içinde karar vermek doğru olmaz. Onun için arz ettim. Demincek dedim, ki iktifa etmeden vazifemiz tamamdır deyin ve gelin dedik.

REİS — Efendim, izahatı kâfi görenler lütfen el kaldırsın... İzahat kâfi görülmüştür.

Celse halîyeye ait başka ovrak yoktur. Celse âleniyeye geçilmesini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Hırtazı Celse : 5,5 saat

T. B. M. M.

Gizli Ceise Zabıtları

21 Şubat 1338 (1923)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SARIK HULASASI	1290
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	1290
1. — <i>Lozan Konferansından avlet etmiş bulunan Hariciye Vekili İsmet Paşanın konferansın safahatı ve inkıta sebeplerine dair izahatı.</i>	1290:1301

Cilt : 27

196 ıncı İnikat, 2, 3 nolu Ceise

YÜZ DOKSAN ALTINCI İNİKAT

21 Şubat 1338 Çarşamba

İKİNCİ CELSE

REİS : Reisi Sâni Ali Fuat Paşa

KÂTİPLER : Süleyman Sırrı Bey (Yuzgatı), Hakki Bey (Van)

REİS — Celseyi açıyorum.

Celsei hâfiye icrası hakkında buyurun Rauf Bey efendi.

RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Lozan Konferansında milletimizi temsil eden heyeti murahasamız Reisi İsmet Paşa Hazretleri konferansta mevzuu müzakere olan mesailin hututu esaslısı hakkında Meclisi Âlinizi umumi bir surette tenvir etmek lüzumunu hissediyorlar. Hükümet de bu noktai nazara iştirak ediyor. Hükümetle kendileri temas buyurdular, fakat bu temas daha devam edecektir. Ondan sonra hükümet müsterek noktai nazarı Heyeti Âliyenize arz edecektir. Fakat bu bir, iki gün

devam etmek ihtimali dahilinde olduğundan daha evvel Heyeti Âlinize umumi malumat vermeyi lüzumlu gördük. Tensip buyurursanız hâfi celsede görüşüldüm.

REİS — Celsei hâfiyeyi kabul buyuranlar lütfen ellerini kaldırsın, kabul edilmiştir efendim.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Söz istiyorum.

REİS — Celsei hâfiye kabul edilmiştir, efendim.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) Celsei hâfiye hakkında söyleyecek değilim. Ufak bir şey anlatmak isterim.

REİS — Müsaade buyurun zaptı sabık okunsun da ondan sonra..

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YÜZ SEKSEN SEKİZİNCİ İNİKAT

7 Şubat 1339 Çarşamba

ÜÇÜNCÜ CELSE

İkinci Reisvekili Musa Kazım Efendi Hazretlerinin tahtı Riyasetlerinde bilnikat zaptı sabık hulâsası kiraat ve aynen kabul olundu. İsmet Paşa Hazretlerinden Lozan Sulh Konferansına dair en son gelen telgraflar okunarak Rauf Beyefendi tarafından vaziyet izah olunduktan ve âzayı kıram tarafından irat olu-

nan suallere cevap verildikten sonra celsei âleniyeye geçildi.

Reis
Ali Fuat

Kâtip
Suleyman Sırrı

Kâtip
Hakki

REİS — Zaptı sabıkı aynen kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın.. Zaptı sabık aynen kabul edilmiştir, efendim.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Lozan Konferansındaki evdet etmiş bulunan Hariciye Vekili İsmet Paşanın konferansın sahahatı ve inkıta sebeplerine dair izahatı.

REİS — Buyurun Şükrü Bey

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Efendiler, Paşa Hazretlerinin izahatını tabii dinleyeceğiz. Fakat zan ediyorum ki Hükümetin vereceği izahata vakit vardır. Hükümet ne yapmaktadır? Bilmiyorum. Zannediyorumki bütün müzakeratın zabıtlarının, protokol-larının ve sairelerin hepsini tabedip Meclise tevzi lâzım gelir. (Evet öyledir sesleri) Mesele gayet mühimdir. Binaenaleyh eğer hükümet bunu yapmamış ise

bu fırsatın istifade ederek tabedip bize tevdi edilmesini teklif eylerim. (Tabii sesleri) Bu noktayı arz etmek isterim.

İSMET PAŞA (Hariciye Vekili) (Edirne) — Arkadaşlar, (Otursunlar sesleri)

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Reis Paşa Hazretleri teklifim yapılacak mı?

REİS — Efendim, verilen proje tercüme olunuyor ve bu akşam matbaadan çıkacaktır. Diğer hususları tabii Hariciye Vekili Paşa Hazretleri ve Hükümet Reisi Beyefendi Hazretleri buradadırlar, tabii nazarı itibara alarak yaparlar.

ABDÜLKADIR KEMALİ REY (Kastamonu) — Yapmazlarsa biz bir fikir sahibi olamayız.

SAMI BEY (İçeli) — Yapmak başka, karar alsınlar.

REİS — Efendim, bendeniz bir karara lüzum görmüyorum. Çünkü Meclisi Âliyi tenvir etmek için ne yapmak lâzımsa tabii hükümet bunu yapmaya mecburdur. Binaenaleyh bunları ihzar ederler. Ezcümle bu akşam proje hazırlanıyor.

SALAHATTİN BEY (Mersin) — Çok geç kalınmıştır.

İSMET PAŞA (Devamla) — Arkadaşlar, Lozan Konferansında cereyan eden müzakeratin hututu umumiyesini, konferansın nasıl talik olunduğunu ve bugün içinde bulunduğumuz vaziyetin ne olduğunu Meclisi Âlinize arz etmek istiyorum. Henüz merkezî hükümete dün sabah yeni geldim, hükümetteki arkadaşlara da vaziyeti izah ettim. Fakat vaziyetin teferruatı üzerinde, konferansın mesaili muhtelifesi üzerinde arız ve amik mudaveleler, efkâr etmek için henüz vakit müsait olmadı.

Uzun müddetten beri son vaziyet hakkında bizzat malumat almamış olan Meclisi Âlinizi müstacelen vaziyeti umumiyeye hakkında tenvir etmek için bu celsei haliyeyi rica ettim.

Arkadaşlar; bizim konferansta sulh mesailimiz başlıca üç grup halinde mevzubahis olmuştur. Birincisi, siyasi mesail, arazi mesaili; siyasi mesail yani arazi mesaili, hudutlar, sonra boğazlar. Sonra yine siyasi mesail meyanında ekalliyetler. Başlıca bu meselolar ve buna müteferri mesaili sair.

İkinci büyük grup olarak mali ve iktisadi mesail mevzubahis olmuştur.

Üçüncü grup olarak da kapitülasyon namı altında belki dahili ve idari dini denmesi caiz olacak mesaildir. Bu üç parça mevzubahis olmuştur. Nüveli müttelifika bir dereceye kadar her birisi hangi çeşit mesail ile daha çok alakadar ise o mesailin idaresini ve imtacını o tercih ediyordu. Siyasi ve arazi mesaili İngiliz murahhası, mali ve iktisadi mesaili Fransız murahhası, kapitülasyon mesaili de İtalyan murahhası tarafından takip olunuyordu. Arazi ve hudut mesaili ile ve gerek diğer mesail ile halledilmiş diğer bir takım mesail vardır. Bu mesailin konferansta muhtelif celselerde ne suretle safahat geçirdiği hakkında Meclisi Âlinin umumî malumatı tahik olmuştur. Çünkü daha evvel gerek heyeti murahhasadan gönderilen malumat ve hükümetimizin, azayr kıramın Meclisi Âliye izahat vermiştir. Fakat bir şey söyleyeyim ki;

bu mesailden boğazlar mesaili üzerinde gayri kabili hal çok müşkülât vardır. Bir dereceye kadar tevaluku efkâr hâsıl olmuştu bir ilereceye kadar.

Bidayetten itibaren bu üç büyük grupun mesaisi esnasında bir çok meselede mütteliflerle hali ihtilâfta bulunduk. Meselâ arazi mesailinde hudutlarımızdan hız Garbı Trakya'da reyâm tatbik olunacağını, 1913 hududu ve Meriç'in Garbı olmasını bidayetten itibaren izah ettik. Bir çok delail ve efkârı umumiyeye karşısında bircumle hüccetlerden istifade bu noktai nazarı mudafaa ettik. Müttelifler gerek delile ve gerek mantika istinat ederek ve doğrudan doğruya bir takım siyasi delail serdederek noktai nazarlarını muhafaza ettiler. Hudut bugünkü huduttur. Çünkü Yunanlılar Meriç'in garbını ve elyevm tahtı işgal ve idarelerinde bulunan yerlerin bir kısmını istiyorlardı. Diğer bir kısmını reyâma havale ediyorlardı. Reyâm demek, ahâlinin doğrudan doğruya bize karşı itibakı ilan etmesi demektir ve bu tarzda telâkki ettiler. Bu Garbı Trakya'da istiklâli idare ve istiklâl talebinde bulunan Yunanlıların elindeki toprağı almak demektir. Onlar yine mukavemet ettiler. Yunanlılara yeneden fedakârlık tahmil ettirmemek için, İngilizler bunu şiddetle terviş ediyorlardı. Küçük antant dediğimiz Sırbistan itlafına şiddetle hücum ettiler. Sırpalar diyorlardı ki; Türk ordusu daha sahile gelirken ve İstanbul'a yerleşirken ta Rosna Hersek'e kadar bütün anâsir yerinden oynamıştır. Biz Sırpalar, Hırvat ve Sloven namını taşıyoruz. Gerek istiklâli idare için ve gerekse hemcinsleri buldukları hükümete iltihak etmek için ateş üzerindedirler. Hiç bir suretle de istiklâli idare için ve ne de istiklâl için bir kumûl veremeler biz şiddetle muhalifiz. Jediler. Bu vaziyet hâsıl oldu.

Vaziyeti umumiyeyi arz edeyim : Şimal hududu Ruslarla ve garp hududu Macarlarla meşkûn olduğu için cenupdan her hangi bir surette endişeye düşmek istenmiyorduk. Onun için Trakya'ya yerü bir unsur grup kuvvetli bir surette istilaya başlarsa diye endişeler başladı. Onun için garbı Trakya'da bizim Trakya hududumuzla müteferri mesailde gerek İngilizler ve Yunanlılar ve antant doğrudan doğruya alakadar olarak İtalyanlar, Fransızlar mütteliflerine iltihak etmek zaruretini ileri sürerek müttehit bir cephe halinde bulundular ve bizi bu talobimizden vaz geçirmek için ısrar ettiler. Biz noktai nazarımızı muhafaza ettik ve mesele halledilmeyerek böylece muallak olarak kalmıştır.

Arazi meselelerinde bilhassa şark hududunda Musul vilâyeti meselesi vardır. Filyum bilvasıta veya bilâvasıta İngiliz işgali altında bulunuyor.

Bu Musul meselesinin bize idesi mevzuubahis oldu. Bunu bîdayette aleni celsede mevzuubahis etmek vardı. Hususî mülâkatında alâkadâr olan İngiliz mümesâli ile görüştüğümüzde bunu aramızda bir suretî halle varöirmek için çalışalım, dedi. kabul ettini. Hususî bir surette bir çok müdâvelâ efkâr ettik. Sonra yekûğerinimize muhtıralar teatisi başladı ve mal-buata düşerek efkârı umumiyeye Musul meselesi üzerinde tahrik olundu. Mücadele ettik, muhtıralarında istinat etmek istedikleri delâile karşı irkî, coğrafi, iktisadî, sıyasî bir takım delâile istinat ederek ne cevap iosbediyorsa cevap verdik ve kendi hakkimizi iddia ettik ve dünyaya neşrettik. Sonra bu meselede yekûğerinimizi ikna etmek ihtimalı yoktur. O halde tekrar komisyonda mevzuubahis olunsun dediler. kabul ettik. tekrar komisyona çıktık. Biz Musul üzerinde kendileriyle anlaşalım, bir suretî hal bulalım dedik. Musul vilâyetini derhal işgal edelim. Fakat onların iktisadî inkışalı ve petrollerinden istifade etmek ve saire gibi menafii varsa veyahut bir takım anasırı kendi aleyhlerinde tahrik edeceğimizden endişeleri varsa onu da tahmin edelim, bir suretî hal bulalım dedik. Onlar da bir suretî hal arıyorlardı. Musul şehrinin kendi ellerinde muhafaza etsinler, eğer biz menafii iktisadîyesinden, petrollerinden dolayı vermiyorsa herkese verdikleri gibi onlar da bize bir hisse versinler. Umumi celsede mevzuubahis olduğu zaman mesele bu saîhada idi. En nihayet sun ve kalî olarak bütün mütefikler müttehî bir cephe olarak inkita tehdidi ile bizi tehdit ettiler. Bize Musul meselelerinde ricate icbar ettiler. Mukavemet ettik, noktâ nazarımızı muhafaza ettik. O gün hakikaten inkita varken, diğer bir mesele daha varmış gibi talik olundu ve konferansa devam edildi. Arazi ve sıyasî meselelerden ölmak üzere bir de Gelibolu şıbhicezirresi üzerinde bir büyük kuvvetimiz bulunsun istiyorduk. Bunlar ona kuvvetle şundan bahsediyorlardı :

Gelibolu şıbhicezirresi o kadar dardır ki üzerine kuvvetli bir top koymak ve onu çevirir, çevirmez hem men boğazı kapamak demektir. Tahkimat yapmak gayrî kâbeldir. Bizim de kuvvetli delidimiz Gelibolu şıbhicezirresinde kuvvet bırakmamız boğazları kapatmak için ileğil, harbî umumide olduğu gibi, harçten gelincek icbarıktan (debergucment) lara karşı müdafaa etmekti. Siz burayı işgal etmek mi istiyorsunuz? Yoksa boğazların işgalinden mu bahsediyorsunuz? Tarzında mücadele etmek. Bunlar müttehî ola-

rak noktâ nazarlarını muhafaza ettiler. Bu arzettiğimiz mesele, garbî Trakya da garbî Trakya'nın hududu. Musul vilâyeti ve Gelibolu meselesi doğrudan doğruya Yunanlılarla İngilizlerin alâkadâr eden mesele den idi. Yunanlılar mağlubiyetleri müteakıp öldükten sonra, yeniden kuvvetlerini garbî Trakya'da suretîle tahşit ettiler. Sulhun istinat ettiği kuvvetlerden lazıyık ve tehdit şikâyetlerinden biri ölmak üzere Trakya da bazı mevki ettiler. Diğer Musul vilâyeti meselesi veyahut Gelibolu'da bir garnizon meselesi doğrudan doğruya İngilizleri alâkadâr ediyordu. Sulh müzakeratının leh ve aleyhinde icrayı tesir edecek olan İngiliz donanması ve kuvvetleri. Buna istinat ediliyordu.

Arazi meselesi olarak İtalyan işgali altında bulunan Oruki ada meselesi vardı. ki konferansda mevzuubahis ölmadı. Böyle düşünölmüşü. Esasen işgalen altındadır, Kânulen muahedeye derzetmek istemişlerdi. Bu konuları için ölmüş, bulunmuş bir meseledir. Mütefikler arazi meselesinde adalar, Suriye hududu ve Musul meselesini yukarıda bir mesele olarak bize tasdik ettirmek istedikler. Fakat biz bütün kuvvetlerimizi birisi üzerine, bir mesele üzerine temerküz etmek için diğer meselelere temas etmemek üzere yalnız Musul meselesi üzerinde tekkil ettik. Onun için heyeti umumiyeyini bir günde bir celse habinde getirip de bîrden çıkarmayı muvafık görmemek ve nihayet de bunların birisini halledelim diye nihayere kadar meseleyi şırukliyerek mukavemet ettik. Diğer meselelerde de gerçî müstohit cephe olarak gösteriyorlardı. Fakat hakikat bütün dünyaca malum olan yalnız Musul meselesi için konferansın bîdayetinden nihayetine kadar arazi meselelerinde hüyük mesele olarak, halledemediğimiz büyük mesele olarak, habî ihtisafte kaldığımız nicali ve iktisadî meselede bu dayetten itibaren bir çok ceasî meselelerde halî ihtisafta kalıktık. Evvelâ, bu sulh muahedesıyla beraber birşarımızın diğerleri heyainde öülen ve hakikaten üminanbahş olacak bir surette taksim edömesini tekkil ettik. Onlar bize birşarımızın taksimini hususında lürüğ ve eskâlinde ve cihetî katbikiyesinde daima bir tahmin edecek yoldan ibtiraz ediyorlardı. Meselâ birşarımız Berlin muahedesindenberi ayrılan memlekete taksim olunacalmış, fakat bunlar taksim olunmamış idi. Onun için taksim olunacağından hakikaten emîn öalım şekli olarak senemî ve senilecek falâlenin taksimiyle ikvifa ettiler. Falâzlerin de sermayenin taksimi gibi taksim olunmasına bir mesele ihtihaz etmek. Malî mesâlikden durumunu umumiyeye ait

daha bir takım şeyler vardır. Harp düyunu meselesi harbi umumi esnasında yaptığımız borçlarımızın Suriye ve Irak'ta taksimini kabul etmişler. Mali sehpeden ziyade siyasi meseleyi ilen sürüyorlar. Mali sebepler, yani siz harbi umuminin mağlubusunuz halbuki borçlarınızı bize yükliyorsunuz. Bu nasıl şeydir? Biz de onlara iddia ediyoruz. Ki harbi umumiye yapmış olan Osmanlı İmparatorluğunda Suriye ve Irak dahil idi. Bu İmparatorluk şimdi inkısama uğramıştır. O halde herkes borcunu alacaktır. Mesuliyet meselesini Osmanlı İmparatorluğu ile görüşünüz, onda Suriye ve Irak'ın Türkiye kadar mesuliyeti vardır. Bu hâli ihtilafa kaldı. Ayrılan memleketlerde Suriye'de Irak'ta devlete ait emlaklı hususiyeye ve hazineler hassa emlaklı bazı pek çok emlak vardır. Ki bunların Türkiye'ye ait olmadığını iddia ettiler. Sonra İstanbul hükümetinin yaptığı mukaveleat, bunların tasdik edilmesini istediler. Bunun için hâli ihtilafa kaldı.

Bundan başka olarak İktisadi mesail namı altında mali mesailden maada tamirat mevzuatı bahis idi. Onların bundan istediği tamirat ve bizim Yunanlılardan istediğimiz tamirat. Mütteliklerle yapılan müzakere de asıl kasdettikleri mesaili esasiyevi nazardan kaçırmak istiyorlardı.

Meselâ tamirat diye sarıhaten ifade ettiğiniz, bu kelime konferansın nihayetine kadar ifade edilmedi. Diyorduk ki harpte tarafeyn tebaası zarar görmüştür. Binaenaleyh tebaamızın zararlarını ödeyebilirsiniz. Nihayetine kadar buna mukavemet etmek için harpten dolayı tarafeyn zarar görmüşse yine tarafeyn ödesin. Nihayet münaşip bu şekilde müttelikler tebaalarının zararlarını telâfi için tamirat bedeli olarak dört milyon lira altın istediler. Nihayet bunu on milyon lira olarak talep ettiler ve bu parayı 1337 senesi zarfında ödeyeceğiz. Senesi dokuz bin lira vereceğiz. Mali mesailden olarak borçların taksimi gibi bir de tamirat meselesi vardır.

Mütteliklere vereceğimiz para Yunanlılarla bizim aramızdaki tamirata gelinecektir. Yunanlılar memleketimizi işgal ettikleri esnasında tahrip etmiş oldukları her nevi gerek alıp götürdükleri, gerek ikkintükleri hayvanat ve her cins eşya ve zahire gibi vücudta götürdükleri maddi zararları âlelmüfredat heyeti mecmuasının esnasında tamirat parası olarak istedikleri dört milyon altın para olarak istedik. Yunanlılardan biz istedik. Onlar gerek vakıfıyla ve gerek bu zaman tahcir edilmiş olan himetliyanların emlak ve arazisi olmak üzere el'an tediyec olmekte oldukları

marafif namı altında külliyyetli para istediler. Bir çok münakasası siyasiye olmuştur. Bu, mütteliklerin istedikleri. Türklerle Yunanlıların tamirat parasını yekdiğerine hâşşalayacak şekilde ifade ettiler. Bunun da nihayetine kadar hâli ihtilâftayız.

Sonra İktisadi mesail vardır. İktisadi mesailde belli başlı bir iki mesaili arz etmek isterim. Bizde ecnebi şirketler vardır. Eski Osmanlı kamuntlarına göre teşekkül etmiş şirketler vardır. Bunların bir çok zararları olmuştur. Bu zararları nasıl bizim tobaalarımızın zararlarını ödemeyi taahhüt edeceksiniz diyorlar ve bu şirketlere ait birtakım metalop dermelyan ediyorlar. Bunlar Türk tebaası, hukuken Türk efradıdır. Bunlara herhangi bir meseleyi beynelmillet bir ahitnamede, bunları kabul edebilirsiniz. Bunun lehinde ve aleyhinde delâil vardır. Meselâ diyorduk ki, böyle size bırakalım; ama bunları Osmanlı kanunlarına göre teşekkül etmiş ve Türk tebaası olarak muhafaza edeceksiniz. Fakat burada mevzu bahis olan sermayeye bizim tebaamızın sermayesidir. Şimdi buradaki zararları vermeyeniz doğrudan doğruya mülazeret oluyoruz, iddiler. Türk tebaasının göreceği zararı nasıl vereceksiniz, bunları da vereceğiz deyip. Münakaşa ettik. Noktai istilâmımız olan şudur ki biz Türk tebaasına ait olan mesaili burada konuşabiliriz. Diğer büyük mesele olarak şimendiferler vardır. Bu Anadolu şimendiferleri siz istilâk işine etmiş, bunları bize devrediniz. Onu da böyle tarzı telâkki etmek. Biz istilâfû maliye altına kotarak yeniden kendilerinden borç alarak kendilerine vereceğiz. Kabul etmedik. Mevcut olan şirketlerin sermaye intiyaziyelerini tadil ediniz birtakım intiyazlar da vardır ki herhâlden evvel verilmiştir. Konuşulmuş muamelât tamamı olmaksızın, 1913 senesinde verilmiş vâsi intiyazlar varmış ve bu intiyazların sermaye bugünkü sermaye İktisadiyeye göre takip ediniz diyorlar. Nihayetine kadar kaldık. Büyük mesail grubundan olmak üzere mali ve kapitülasyonlar mesaili vardır. Kapitülasyonlara ait olan mesele esasen adli sistem üzerinde buhranlar vücude genirdi. Biz hıdayetten itibaren herhangi iki devlet yekdiğerinin tebaası için mütekabiliyet esasına müsteniden mukaveleat akdediyorsa sizinle onu akdediniz ve en serbest hükümleri de kabul ederiz. Bundan başka bir şey yoktur. Onlar ona mukabil kapitülasyonlar usulinde haksız olduğunu esas itibariyle kabul ediyor, ancak muvakkat bir devre intikal lâzımdır. Onun şimdiki sizin hükümetinizde bir çok sermayeler yerleşmiştir. Bu sermaye bu şirketler gelirken mevcut olan kapitülasyonlar esasına istinat ediyorlar. Bu

usul üzerine sermaye getiriniz dediniz. biz de sermaye geldik. Şimdi bu usulü kâmilten kaldırılıyorsunuz. Ne yapacağız. Sermayeye isteriz. Onun için dört beş senelik bir müddet kabul ediniz. bu dört beş sene zarfında kalan bu ecnebi şirketler ya sizin yeni sisteminizi kabul ederler veya etmezler çekilip giderler. dediler. Böyle zahiren mukni ve mâkul görülecek bir şekilde kapitülasyonları tadil ederek idame etmek istiyorlar. Vefeski beş sene olsun adli sisteminde bidayetten itibaren esaslı bir fark yaptılar. Konsolosluk mahkemesinden vazgeçtiler. bunun için de bütün adliyeye ecnebi hâkim. hiç olmazsa muayyen yerlerde ecnebi hâkim usulünü mübeyyin bir şey teklif ettiler. Ecnebi hâkimin sansurü altında artık münakaşaya girdik. Bidayetten itibaren hususî içtimalarda lâli komisyonlarda, umumî komisyonlarda müteaddit defalar müzakere edildi. Musirren dünyaya karşı propaganda emkileri şey budur ki. biz bunu teklif ediyoruz sizin usulü idarenize fiirki hâkimi koymak, usulü adliyeyi ecnebi'lere teminat bahiş bir hale koymak lâzımdır dedik. siz kabul etmediniz. Siz bize teminat veriniz bir usul teklif ediniz dediler. Biz, ecnebi'ler için bir usul teklif etmeye hacet yoktur. Her memleketle ne ise usul o usul bizde de aynen cari olacaktır. esasını teklif ettik. Kapitülasyonlar hakkında hünin mütefiklere Amerika, Japonya düveli selâse ve diğerleri seslerini çıkarmıyorlar. Tabii yakından alakadar oluyorlar. ona şüphe yok. Nihayetine kadar halî ihtilâfta kaldığımız adli sistemdedir. Onlar evvelâ hâkim dediler. Sonra hâkim vazâifini ifa edecek müşavir dediler. Müşavir namı veriyorlar. Fakat hâkim vezaifini gördürüyorlar. Mecliste bulunuyor. Mahkemede hâlin oluyorlar. İfâmatın icraatına nezaret ediyorlar? Biz müşaviri usulü adliyemizde islahat için, usulü adliyemizde mevcudiyetimiz itibarıyla sîf islahat niemuru kabul etmiştik. İstikşafatında hâkimlik hünin ortasında kabul edersek, ötesini kabul edemeyeceğiz. Bu meseleyi kapatamayacaklar. Ancak nihayet çalıştılar. biz de nihayete kadar hünin üzerinde çalıştık. Adli müşavirler istihdamı suretiyle bir sureti tesviye bulmayı teklif ettim ve son tekliflerini söyledim. O son teklif üzerinde bir suretî hal bulmaya çalışalım.

Mali kapitülasyonlar müzakere müsaat bir surette ilerledi. Onlar esas itibarıyla çok şeyden vazgeçtiler. Gerçi halî ihtilâfta birkaç nokta kaldı. Umumiye itibarıyla mali kapitülasyonlardan vazgeçtikleri kabul edilebilir.

Bir de ecnebin ikametüne vesaireye ait mukaveleler vardır ki bu mukavilât güzel ve müsait bir surette hal olunmakta iken vazgeçtiler.

Bu umumî tabloyu kabul için bir de Ticaret mukavelesinden bahsetmek isterim. Evvelâ esas olmak üzere İstanbul'da evvelce mer'î olan 19, 11, 15, 15 Gümriik Resnini 19, 15'e iblag ederek beş sene müddetle mer'iyunü teklif ettiler. Bu uzun uzadıya mukavele alınduktan sonra, tarifesi üzerine diğer bir ticaret mukavelesi esas üzerinde müzakere başlandı bir çok maddeler üzerinde mutabakatı efkâr hâsil olmuştur. Fakat kararî kariye aktaran etmedi. Şimdi şu halî ruhiyeye göre konferans nihayetine doğru giderken gerek arazi mevvelasını kapitülasyonlarda inali ve iktidadı mesulde halî ihtilâfta olduğumuz halde ayrı ayrı halledimyiz. Bunların heyeti mecmulası bir anda musaveme olacaktır. Bu musaveme neticesi ne olacak kimse bilmiyor. Mütefikler bütün meseleleri birden müzakere edilerek musaveme edilmesi şeklini heyeti mecmulasını bir muahhede projesi şekline koyup vermeye teklif ettiler. İlk tertipleri şudur: Bu muahhede projesini veresekler, sonra gayet kabül ediniz diycekler. Biz bu muahhede projesini alarak buraya gelmeyi tevlit edeceğiz. Bu şimdi mevcut olan muahhede projesi o muahhede projesini tertip ettiren esas plan, hiç kimse inkita yalnız kendi meselesinden dolayı vukuat gelmiş addettirmesin. Bu reddolunacak olursa heyeti mecmulasıyla mücafele olup inkita olursa, mesuliyeti kendilerine atfettirmesin. Belki Musul meselesi üzerinde, şunda bunda inkita oldu diyerek bizim nokta nazarımızdan hiç bir mesele halledilmemiş olanların nokta nazarından mesuliyet ya İngilizdedir ya şundadır ya bundadır. Tarzında dolandıracaklar. Muahhede, şunduktan sonra baktık ki o zaman kadar konuşup halledilmiş olan bazı mesail tadil edilmiştir. O zaman kadar konuşup da halî ihtilâfta kaldığımız bazı mesail mütefiklerin nokta nazarı olarak ithal edilmiştir. O zamana kadar hiç konulmayan şey açıktan ithal edilmiştir. Biz mahalli bir yerde imtiyazat verecek olursak düyunu umumiyeye Meclisi bunun hakkında beyanı fikir edecek gibi değildir. Müsbet bir neticeye varmak için yapılmış bir tertip değildir. Bilakis muhakkak bir inkita tahmin ederek, mümkün olduğu kadar çok milletli aloyhimize tahrik edecek mesail olarak ithal etmişlerdir. Meselâ; adli mesailde diğer meselelerden müteferri mukavolatta teklif ettikleri mevad alehlikat

Diğer bitaraf milletlere de şübheli olduğunu ilan etmek istiyorlardı. Gerek mesaili ikisadiye ve gerek mesaili maliyede diğer devletler ilahîta muvazakereye iştirak etmek isteseler ve biz ilahîta muvazafet ettik. Konfe-ransya girerler. İştirak edemezler. İlahîta devletlerle hali harbde bulunuyoruz. Onlarla sulh temin etmek için gelmişizdir. Biz ilahîta ait bir arzı var da onu temin edeceğiz. böyle bir muhtabamız yoktur. Böyle bir mesele de yoktur? Kim bizi mesul etmek istiyorsa onu mesul yapmak için gelmişlerdir. Bir çok devletlerle, gerek kapitilasyon işleriyle ve gerek diğer mesail de tatmin edilecek ta-dilat yapıyorlar. İnkıta olacak olursa şu veya bu bütün milletlerin ve bitaraf devletlerin hukukunu temin etmek için keenne hasbiyenellâhî salâh sarfınılarımız tarzında propagandaya başlamışlar. Bunları görüyor ve buna mukabil biz de mütalâamızı yapıyor ve neş-rediyoruz. Efkârî umumiyeye müeyyestir. Yani bunlar böyle demekle tevellüt edecek netayisi tatmin etmek istiyorlar. Biz ayırıyoruz ve bunun guralımleri vuzu-huyle beraber gündün idareci diyoruz. Bütün bunları cesaretle, vuzuhta ifade ettikten sonra manavralar düşünür.

Şimdi muahhedeyle yukarıda arzettikten sonra, bu muahhedeyle son şekil buhar diye Ankara'ya götür-mek muhakkak inkıta, muhakkak harbidir dedik. Niçin dediler? Çünkü çok ağıdır. Bilirsiniz ki bunun bir çok mevaddı üzerinde konuşulabilir, dediler. Biz An-kara'ya böyle bir muahhede ile gidersek ve burada ki mevad üzerinde konuşulmak için var olduğunu demek buna kimse müvazir, dedik. Hâl görülebilir mi? Binaenaleyh bu behemehal inkıta ve behemehal harbidir dedik. Şimdiye kadar bir çok şeyleri konuş-tuk. Onların hulâsasını veriyoruz.

Bir de heyeti umumiyesi üzerinde konuşulan par-ça parça meseleleri birleştirmişsinizdir. Onun üzerinde de konuşabiliriz, dediler. O zaman müttelikler arasın-da bir manzara hasıl oldu. Anlatınla verecekleri ka-rar daha mevkii tarzıka konuşmadan mukaddele sal-landı. Fakat İngilizler müttelikler orada beyannamte ver-diler: Nasıl şoydır bu muahhedeyle imza etmele neş-rediyorsunuz ki muahhedeyle verecekmışsınız buna üze-rinde tesiri de kalmıyor, dediler. Fransızlar bunu tek-zip ettiler. Müttelikler ilahîta hangi mesele bizim için diğer mesailden daha muhtemeldir ve nihayet hangi meselelerin diğerlerinden daha ziyade ehemmiyeti vardır? Bunu anlamaya ehemmiyet veriyorlardı. Hal-buki ifade ettiğini, tesirli ettiğini muhtelif mesail kendi sahasında hayati ve değerli olduğunu ve hiç fark

göstermediğimiz için umumiyette zan ediliyordu ki memleketin dahilinde taalluk eden mali ve ikisadi me-sail nihayet bizim için harzi ehemmiyet bulmuyabilir. Bunları kabul ettirebilirler zan ediyorlardı. Herkesi kendi fikri üzerine mütalâaa dermeyan ediyordu. Yal-nız devletler inkıta vaki olduğu takdirde harbi fiilen deruhte etmek netayicinden dolayı, meselâ İngikere inkıtan kendi meselelerinden dolayı olmaması için muharebe ederken yalnız kendi işlerinden nâşi mu-harebe etmiyor, bütün devletlerin menafı için muha-rebe ediyor manzarasını vermek için, son derece takyit odiliyordu İngiliz. Murahhası ile bu muahhede projesi hakkında görüşünü ve dedim ki muahhede projesini gurdum ve resmen de vereceğiz. Bu muah-hede projesi muhakkak inkıta tevli edebilir. Şimdi bunun üzerinde, bazı mesail üzerinde anlaşmak ka-bil olduğunu ihsas ettirdiler. Ne ise o şekli görelim dedim. Bundan maksat: muahhedeylem heyeti umumiy-vesi üzerinde kabili ihsasal olan arzı şekil belli ol-duktan sonra takyit edelim. onların yapacakları fer-ağatları yaptıralım muahhedeyle statüsü girelim. Bu-nu his ettiler dediler ki: yani bu kadar varshaten bunu söylediler: Muahhedeyle, Ankara'ya götüreceksiniz, bunun üzerinde bir takım tadilat yapıktan sonra imza edilmese hepsini yırtarız. Şimdi bunun üzerinde ta-dilat olacak mı olmayacak mı? Bunun üzerinde ko-nuşalım denildi. Bu esas olduğu zaman muahhede resmen verildi ve mütteliklerin her biri ayrı ayrı söz aldı, resmen ve alenen bir çok ağır beyanatta bu-lundular kabul etmek, alenen ilan etmek lâzımdır, Sulh âlem için bunu kabul etmek elzemdir, dediler. İki gün sonra da İngiliz heyeti hareket edecekti. Muah-hedeyleyi aldıktan sonra biz, Türkiye haricinde kalacak olan memleketler hakkında noktaî nazarımızı bir daha ifade ettik. Bir ifadeyi var, onu söyleyeceğim dedim. Meselâ Misir, Suriye, Irak vesaire vesaire bu mem-leketlerin ahalişi kendi mukadderatına hakını olmak için.

NEBİZADE HAMDİ BEY (Trabzon) — Paşa Hazretleri Musul buyurdunuz. Schven midir. (Hayir Misirdir seleri)

ISMET PAŞA (Devanla) — Bu memleketlerin is-riklâli uğrunda ferlakârlık olmuş olanlar için affı umumii yapılısa çok iyi olur, dedik. Muahhedeyle bize verdikleri vakit bir çok propaganda yaptılar. Filan böyle böyle olmuş, emeniker şöyle olmuş.. Bir çok şeyler söylediler. Bu muahhedeyleyi şimdiye kadar ku-nuşulmuş olan muhtelif mesailin hulâsası ve levhası olmak üzere alıyoruz. Bunu mütalâaa için en aşağı

bir hafta zaman lâzımdır. Bir hafta sonra mütalaa mızı arz ederiz dedik. Hususî bir celse yaptılar ve sonra İngiliz murahhası dediği şahsî olarak size bir mazeret arz edeyim. İngiliz hükûmetü menlekecinin birtakım hususatı için kendisinin daha ziyade burada kalmasını muvafık görmiyerek bir an evvel azimesi istiharında bulunduğunu söyledik. Bu çarşamba günü oluyordu. Cuma günü hareket etmek için her şeyi taarrür ettirmişler ve her şeyi hazırlamıştı. Şimdi daha muahhede üzerinde çalışıpta cevap vermek için müsaade istiyorsunuz, arkadaşlarınız çalıştırdılar. Daha iki gün tehir etmekle çıkarabilirler.

Hal edelim ve birizelim dediler. Cevap verdim; üç dört gün içinde değil bir iki saat içinde bile hal etmek için sarfı mesail ederiz. Fakat bu muahhede kabalı tadil olan nedir ve ne dereceye kadar kabılı tatbiktir? Bu üç dört gün içinde bir birimizle temas ederek kararımızı vereceğiz. Fakat zan etmiyorum ki, bu müddetün üç dört gün içinde hal olunabilsin. Hinaenaleyh sizin hususî ve şahsî vaziyetinizi nazarı dikkate alarak şunu söyleyebilirsiniz ki üç dört gün içinde mütalaa için sarfı mesail ederiz. Fakat üç dört gün içinde cevap vereceğim kaydına hağlanamam. Mümkün olduğu kadar bir haftayı maddî olarak kayıtlı olmayı muvafık görmüşümdür. Mümkün olmazsa mesuliyet deruhile edemem şeklinde ayrıldık. Bu pazartesi günü oldu ertesi Pazartesi günü de gidecekleri Perşembe günü bir Boğazlar konferansı olmuştur. Öğleden sonraya kadar onunla uğraştık. Perşembe günü öğleden sonra İngiliz murahhasıyla görüşüm. Orada ifade ettiği büyük mesaili saydım. Şöyle bir takım mesail var. Arazi mesaili. Boyle mesailde nasıl anlayacağız. Bu mesail olduğu gibi duruyor. Bir defa bu mesail üzerinde, ana hatlar üzerinde esaslı ihtilaflar var. Bunlar var. Bunlarda anlaşarak teferruatında maddelere yevafuk eden şeylerle de anlayabilmek kabildir. Bir defa esasda ihtilaf vardır. Nasıl anlaşılır. Üçüncü? Arazi meselesini açtılar. Ben de bu mesele üzerinde ısrar ettim. Çünkü o arazi meselesi kendilerine aittir. Bilahere adlı, mali, iktisadî meseleler üzerine taalluk eden bir takım mütalattan sonra ve tarafımızdan bir tarzı hal gösterildikten sonra, diğer muhtelif mesail üzerinde çalışacaklarını ve müttelikler tekrar vaz edecekleri bir takım mevaddı söyleyecekler. Ben de pek âlâ dedim. Bu Cumartesi günü çağırıldılar, yapacakları son şeyleri söylediler. On beş milyon altın istiyorlar. On iki milyon lira altına kadar imişlerdir. Borcümüzü sermaye üzerinde taksim etmelerinden vaz geçiyorlar. Esas üzerinde kabul ediyorlar. Esas üzerinde

muahhedeği değiştiren ve hasredilen bir iki noktadadır. O da Trakya'da Tahadüt eden askerî mesail vardı ki ondan da vaz geçtiklerini bildirdiler. Cumartesi sabahı 24 saate kadar cevap bekleriz. Dediler. Bundan başka bir şey yok mudur dedik? Cevaben yoktur, dediler. Şimdi bu muahhedeği aldım tetkik ettim. Neticeyi tetkikatım ile gördüm ki bir iki noktayı tadil etmişler. Bizden tamirat parası istiyorlar arazi meselesine gelince onu da olduğu gibi muhafaza ediyorlar. Mali mesele de bizden para istiyorlar. Fakat Yunanlılara verdirmiyorlar. Sonra iktisadî meselede şimendiferler, şirketler ve diğer imtiyazat olduğu gibi muhafaza ediliyor. Cumartesi günü öğleden sonra vaziyeti bu tarzda müzakere ettik. Meseleyi muhakkak bir inkıta sevk edenler yüzünden bir harp çıkarsa, mesail İngilizlerle, Fransızlarla vurulacağı. Onlar Diyanın mesaili hukukîyesini hal için uğraşıyorlar tavrim takınımlarıdır. Her esas noktada tamamen hâl ihlaldaki olarak geçerse ne gibi fedakârlıklarla şu vaziyeti kurtarmak çarelerini düşünüyorduk. Geldiğimiz zamanda cereyan eden şu mesailin hepsinde hâl ihlaf meydana gelmiştir. Hinaenaleyh heyeri mecmuasını tet edeceğiz. Bu da kabî değildi. Bu muahhedenin neresinden, tutarak diğerleri istikşaf edilebilir. Hinaenaleyh inkıta olursa ve bundan harp çıkarsa bütün cihan efkârı umumîyesine hırsden Türkler hiç bir şeyde uyusmak fikrinde değildiler. Nüdayeten ne kaytlenişleme, nüdayetinde onu ısrarla kalmışlar, bir eseri hal göstermemişlerdir ve bunlar söz yapmak için gelmemişler. Kendi şartlarını bize dindirtmek için gelmişler tarzında bir propagandaya mahal vermemek lâzım ise bile, her millet bunun ne gibi avamîl tesirinde inkıta olacağını cihan efkârı umumîyesine kârı aranılacak mühim bir noktadır. İkinci, şu ve ya bu şekilde bir takım usullerle meseleyi hal etmeye imkân var mıdır. Bunun için esaslı bir istikşaf yapmak lâzımdır. Bu da ancak cihani alakadar eden mesaili araştırarak hâl etmek lâzımdır. Hinaenaleyh Cihani alakadar eden Boğazlar, Akalliyetler, tabiiyetler meselelerini hal etmişizdir ve milletlerin munasabâtı ticariyye girmeleri esaslı bir surette ıstetmiştir. Bir takım mesaili arziye vardır ki şark'da garpte bu mesaili Araziye, munhasıran istilayı arazi idi ki orada Musul meselesi idi. İnkıta bu mesele fiberine hasredilmemek için bunu muahhedenin imzasından bir sene sonra İngilizler ile aramızda hal etmeyi kabul ettik. Trakya'da Yunanlıların silah ile hal edecekleri tarzında yapılacak propagandaya mani olmak için 1901 hududunu kabul ederiz, dedik. Bu şekilde sonra mesaili maliyede, tamirat meselesinde bir takım maddeler kabul

ederiz, fakat mesaili iktisadiyeyi de kâmilan ihraç etmek şartıyla müzakeresine devam ederiz dedik ve şimdiye kadar üzerlerinde mutakat elikâr olan mesaili bir araya topladıkları sonra onu bir tarafa bırakarak muvafakati elikâr olmayın diğer mesail üzerinde müzakereye devam olunarak bir şeye varılabilir, hal olunabilir veya olmaz. Hakiki ve ciddi istikşaf olmakla beraber, kendimizi kabul veya inkita halinde bağlamak için bir halveti umumiyeye üzerinde kalmak içtihadıydı. Zira bir kısmını kabul etmedikleri takdirde hiç bir kayrı altında değiliz demek hakkını haiz olabilmemiz için idi. Bunu da nihâtim Pazar sabahı söyledik. Arazi meselesinde bir sureti hal göstermemişlerdir.

Kapitülasyonlara gelince, noktai nazarımızda müberriz. Adli mesele gelince; diğer milletler gibi ve sizin kabul ettiğiniz gibi adli teraata müdahale etmekle şartıyla, adli müşavirler bulunmasını teklif ettik ve bu teklifimiz de asla sulh hükümlerine taalluk etmeyen bir şekilde idi ve bu suretle mukabil tekliflerine ötelemeden evvel cevab verdikten sonra, bir iki saat işitme ettik, müzakereye başlatıldı, yeniden bazı şeyler teklif ettiler. Meselâ tamirat meselesi sonra onlardan alacağımız gemi bedeli, biz bunları kabul ettirmek için iddia ediyorduk. Onlar vermiyorlardı ve gemileri harhe girmiş kanalımdan sadediyorlardı ve sizin alacağınız yoktur, diyorlardı. Biz de alacağız diye iddia ediyorduk, onlar vermiyorlardı. Ondan sonra hiç bir taahhüdümüz yoktur, diyerek ayrıldıkdan sonra ikindiye doğru İtalyanlar, Amerikalılar bizim heyeti murahhasamızın bulunduğu daireye geldiler. Kapitülasyonlar meselesinde iktisada ait bir iki maddede çıkaralım dediler. Bu çıkarılan madde imzasında altı ay sonra müzakeresine devam etmek şartıyla. Birtabanı biz de olmaz dedik. Muahhede yarıdır. Kâmilan çıkacak tamamı olacaktır. Sulh olacak lotanbuldan çıkacaktır, dedik ve bir tarafdandan da mali komisyon vazifesine devam edecektir. Vaktin dar olması sebebiyle tasvib ettiğimiz dakikada İngiliz heyeti hareket etmiştir. O gün düşündüler, dedilerki Kapitülasyonlar yüzünden Luzan Konferansı inkita etmiştir. Ecanibin Türkiyede oturması ve yaşaması için Türklere teminat istedik, vermediler, inkita habisi oldu. Güya, dünyadaki bütün ecanib Türklere aleyhine düşman olacaktır. Böyle düşündüler. Türkiyeyi başdan aşağı tucruhe ettikten sonra, baki kalını soyamak istediklerinden imtina olmuştur. Bankerler harb etmek istiyorlar. Biz böyle, bil mukabele, bunu ilân ettük. Pazar günü akşam üzeri herkesin asabi alabandada, herkes bir sureti hal ve çare arıyor ve bulmak

istiyor. Fakat mesele bitmiştir. Her tarafdandan mesaili maliye ve iktisadiyemiz üzerinde şiddetli teşriyatla bulundular. Vaziyet nedir? İngiliz heyeti ayrıldıktan sonra Pazartesi sabahı Fransız murahhasıyla temas ettik, hareket edeceğiz dedik. Vaziyetin tenvirini mütefikklerden beklediğimi söyledim. Çünkü dedim, hususi bir vaziyet vardır. Aramızda akdeniden Mudanya mukavelesnamesi mucibince sulh konferansının hâline kadar mutareke halinde bulunacağız. Şimdi eğer konferans inkita etmiş ise, Mudanya mukavelesnamesi mündeli olmuştur ve birtaferm serbestisi hareketini iktisab etmiştir. Böyle midir, dedim. Hayır değildir, dediler. Suce mesele nasıldır dedik? Ben inkita çehetine girmedik, bu işi mütefikkler yapacak, dedim. Biraz görüşük, konferansın inkita hakkında bir tohlig olmamıştır. O halde konferans nazari olarak devam ediyor, vaziyet tavassut etmiştir.

Mucibi inkita olan meseleye gelince; siz ne söylörsünüz? Dedim ki, ben bunu söyledim; mesaili iktisadiye kâmilan çıkarılın ve diğer malum olan mesaili görüşelim ve diğer muvafakat hasıl olan şeyler üzerinde sulh yapalım. Onun üzerine ayrıldı gitti. Bizim heyeti orada bir müddet daha oturması için ısrar ettiler. Fransız heyeti murahhasası hareket etmişti. Çarşamba günü ben de hareket edeceğim, dedim. İki esaslı nokta tezahur etti: Konferans inkita etmemiştir, talik olunmuştur; Diğer noktada herkes son celselerile ben şundan vaz geçeceğim, sen şundan vaz geçerksin diye bir takım sözler söylendi. Türkler talep ettikleri şeyleri, kabul ederiz kabul etmeyiz taleplerini kağıt üzerinde tekrar etsinler denildi. Amerikalılar tavassut ettiler. Biz konferansı toplarız, siz bunu kabul ederseniz, dediler. Biz noktai nazarımızı yazdık, dedik. Eğer o noktai nazarınızla sabit beniz, bunu da yazınız, imza ediniz. Ondan sonra tavassut ederiz dedi. Bunun üzerine anladıkları bizden bir taahhüt alarak vaziyeti tertik etmek istiyorlar, imtina ettim, biz teklifatımızı dermeyen ettik. Mütefikkler tarafından bir cevabınız varsa veriniz, dedim. İtalya Heyeti de hareket etmiş idi. Dedilerki, biz yalnız murahhaslar gideceğiz, heyeti burada bırakacağız, siz de kalınız. Murahhaslar gitti, diğerleri de gittiler; biz için duratım, biz de gidelim denildi. Vaziyet halledilebildiği kadar hal edilmiştir. Ortada bir muahhede vardır. Bu muahhede üzerinde ne tadilat yapılmıştır ve ne de yapılması memuldur. Biz hiç bir taahhude girmemişizdir. Bunu safahatiyle gidip hükümete ve Meclise görüşmek lâzımdır diye biz orada bu kararı verdik. Şimdi artık onların taahhüt tekliflerini kabulden imtina ediyor

ve memlekete gelmeye çalışıyorduk. Müttefikler ise vaziyet inkişaf ettikten sonra artık bunu imzalı bir surette bir an evvel vardiialım ve Türkleri bir kayıt altında bulunduralım zihniyetinde göründüler. Hâsıl Sâli günü İtalya ve Amerika heyetleri de gittiler. Çarşamba günü sabahleyin de ben hareket ettim. Onlar birer kâtib bırakmışlardı. Ben de bir iki kâtib bıraktım. Konferans nazari olarak devam ediyor. Mütebaki heyet kâmile hareket etti. Milano'da İtalyan Heyeti müğavirlerinden birisini bırakmıştır. Egerki noktai nazarinizi muhafaza ediyorsanız mesali iktisadiye ve maliyeye bir sureti hal bulalım dedi. Fakat bu defa böyle büyük komisyonlar halinde değil, her devletten birer muşavir ile hal edelim dediler. İtalyanlar birazda telkin yapıyorlardı. Mesele uzar ve bir takım ihtilafat olur ve bu ihtilafat ile sarfedilen mesali kâmilan heba olmuştur. Bir harh çıkar, yeni bir şey çıkar, bir vaziyet hasıl olur. Köstence yolundan gelmiştim. Romanya hükümeti mütelaşı görünüyordu. Tavassut etmek istedi ve dedi ki, eğer kabul ettiğiniz ve etmediğiniz maddeleri bize sölerseniz, biz müttefiklere tebliğ ederiz. Belki tekrar toplanmak için imkân bulunur. Hatta evvelce imtiha ettiğim gibi, musaafe ediniz, biz diyelim ki sizin tarafınızdan İsmet Paşa ile görüştük. Son celsedeki maddeler kabul edilmiştir. Şu maddelerin şu tarzda kabul edilmesini istiyor. Şu tarzda şu maddelerin tadilini ihracını talep ediyor, diyorerek sızce atfen bir yazmış olalım, siz yazmayın dediler. Muvafakat edilmedi. Lozan Konferansında bir çok şeyler görüşüldü mesele talik edildi. Herkes merkez hükümetine gitmiştir. Ben de yoldayım, merkezi hükümete gidiyorum. Hükümetimle temasım yoktur. Merkezce benim talimat almadıkça bir şey yapmak imkânım yoktur, esarımda kaldım. Sonra İstanbul'a geldiğim zaman üç devletin komiserleri ayrı ayrı geldiler, ziyaret ettiler. Evvelce arz ettiğim şeyleri derhatır buyurursanız, Şüphe içinde daha kızdırırsanız muahhede-yi bazı tadilatla imza ederiz, götürürsünüz ve yahut olduğu gibi götürürsünüz, üzerinde bir şey konuşmazsınız ve götürürsünüz, hükümetinizle görüşürsünüz. Bu denilen şeyleri şayet konuşuktan sonra kabul etmiyecek olursanız imza etmemeniz artık bu muahhede mevcut değildir demişlerdi. Artık İstanbul'da Muahhede'ye son zamanda bir çok mevad koymuştuk. O mevad üzerinde sohbet ediyoruz. Kabul etmediğiniz şeylerin üzerindeki teklifatinizi biliyoruz. Mesela bir kısım mevadın ihracı gibi bunlara bir sureti hal bula-

lim Muahhede'yi olduğu gibi imza etmek elinizdedir. Müteallik ve bazen müteakıs cümlelerle muahhede henüz meydandadır. Bir surci hal bulunuz, bulalım tarzında tebliğat yapmak istediler. Her birisini ayrı ayrı Lon Gürzun'dan İngiltere Haricriye Nazirından ayrıca bir telgraf tebliğ ediyorlar, bir çok mesele de Lozan'da anlaşıldı; fakat daima Türkiye heyetine karşı itibar ve ihtiramımızı muhafaza ettik, muahhede meydandır. Bir çok mesail konuşulmuştur. İmza edilmesi tarzında tebliğat yaptılar. Bunların hepsinde sarf bir vaziyet almakdan ıctınap ettim. Tabii şimdi son vaziyet şudur ki, muahhede elde mevcut olan şekliyle herkesin bütün talehleri içine yazarak bir hülâsa halinde dir. Bunun üzerine şifahi müzakere açılmış ve müzakere edilmiştir. Mesela tamirattan şu tarzda vazı geymek bir de vaktiyle bir teklif yapmışız ki mesali maliye ve iktisadiyeyi çıkaralım, muahhedenin mütebakısını kabul edelim. Ret etmişiz. Hiç bir taahhüdümüz olmayarak bu mevcut olan muahhede üzerinde ne tadilat yapılmış ve node yapılması ümit edilmiştir. Böyle bir vaziyet içindeyiz. Hükümete vekillere de bu tarzda vaziyeti teşrih ettim. Şimdi biz bir defa muahhede'yi madde madde hükümetle mütalaa ederek heyeti umumiyesinden bir fikir hasıl ettik ve vaziyeti mütalaa ederken muvafık bir karara varmak ihtiyacındayız, ondan sonra Meclisi Âliye bu şekilde arz olunacaktır. Eski muahhede surci tercüme olumuş ve Meclis mazhatasında tab olunmaktadır. Demek ki bir iki gün zarfında azayı kiramda bunu mütalaa edeceklerdir. Heyeti umumiyesi görüldükden sonra takip olunması lâzım olan hattı hareket hakkında Meclisi Âliye teklifat yapacağız. Meclisin vereceği karar hattı hareketimiz olacaktır. Bu günkü vaziyet kâmilan takip ettiğimiz vaziyetin inkıta etmiş ve meçhule, suya düşüğünü tavzih noktai nazarinadan vaziyeti tenevvir içindir. Taahhut ettiğimiz bir şey yoktur. Hiç kimse bize şunu verdiriz, bunu verdiriz diye isnat edemez. Ne karar verirseniz kimse bir şey diyemez, onu serbestçe tatbik ederiz. Mesele bundan ibarettir.

NEBİ ZAİDE HAMDİ BEY (Trabzon) — Res bey musaafe ederseniz bir şey sual edeceğim. Paşa hazretlerinden.

RBİS — Efendim musaafe ederseniz on dakika tenoffus etmek üzere celsayı tatil edelim.

Hıtam Celac

Sayı : 3,40

ÜÇÜNCÜ CELSE

Açılma saati : 4,10

REİS : Reîs Sâni Ali Fuat Paşa Hazretleri

KÂTIPLER : Süleyman Sırrı Bey (Yozgat), Hakkı Bey (Van)

REİS — Celsei açıyorum efendim. Buyurun Paşa Hazretleri.

İSMET PAŞA (Hariciye Vekili) (Edirne) — Trabzon mebusu Ali Şükrü Beyefendi söyledikleri bizim teklif etmiş olduğumuz şu muahhede tatbik edilmiş olsaydı Trakya ve İstanbul derhal tahliye edilecek mi idi. Yoksa Musul meselesinin hâline kadar işgal altında mı kalacaktı? (Eşitemiyoruz sesleri) Bir defa daha konferansın ortasında şöyle bir ihtimal mevzuu bahis olmuştu. İngilizler tasmin etmişlerdi ki mukaddematı sulhiyeden bir takım prensipleri, esaslı noktaları bir kere aramızda takarrür ettirelim. Sonra bu takarrür eden prensipler üzerine ayrılalım. Konferans bu mevadî esasıya üzerine muahhedenanmeyi mütehasıslara tanzim ettirsin. Yani evvela anlaşacağız. Garh hududu şöyle olacak, garh hududu böyle olacak. Filân mesele böyle olacak diye birkaç mesail üzerinde anlaşacağız. Bir kâğıt üzerine yazacağız. Muahhede ve bütün mesaili hal etmek için nihayetine kadar hekersak çok zaman geçer. Bunları komisyona mütehasıslara, Hukuk müşavirlerine bırakalım. Onlar muahhede ve tanzim ederler ve konuşuruz. Konferansa başladığımızdan üç hafta sonra ve yahut bir hafta sonra sulh için şu ve ya bu şekilde bir sureti hal bulalım. Mukaddematı sulhiye yapalım. Mütebakkisine devam edelim ve yahut helisini bitirelim. Tam bir sulh yaptım, dediler. Bunun üzerine her ikisini düşünebiliriz, dedim. Şu şarttaki her neyi imza edersek sulh tamam olmalı. İstanbul, Gelibolu ve Ruğarımız tahliye edilmeli. Biz ilahia bu noktayı müdafaa ettik. Onun için teklifatımızda mütebakkimiz da sulh olur olmaz, hiç bir şey'e hacet kalmaksızın tahliye tamam olsun. Sırtı tamam olsun, noktai nazarı takip etmişim. Demin de arkadaşlara söylemişim. Mesaili iktisadiyeyi hariçde bırakalım dediğimiz zaman, muahhede ve bir madde ilâve edelim ve altı ay zarfında bunların müzakeresine devam edelim, dediler. Ben o zaman itiraz olarak dedim ki: O zaman muahhede tamam olmaz, bunları çıkarmalıyız ki muahhede tamam olsun. Tahliyeyi murat etmişim.

Konferansda «Meriç boyunca gayri askeri bir hale sokulmasında mahzur var mıydı?» diye Trab-

zon mebusu Nebi Zade Hamdi Bey efendi soruyorlar. Müsaade buyurursanız muhtelif devletlerin vaziyeti siyasiyelerini de bir iki kelime ile izah edelim.

Aynı zamanda Rus Heyeti Murahhasası ile bizim heyeti Murahhasamız arasında ki münasibata dair suale de cevap vereceğim. Rus Heyeti Murahhasası ile bizim heyetimiz, haşdan nihayetine kadar daima dostane bir temas ve münasibet halinde bulundu. Cereyanı ahvâlden, gerek vaziyeti siyasiye ye ait olsun ve gerek sulh konferansına müteallik olsun, yek diğerimizi haberdar ederdik ve dostane ayrıldık. Biz, boğazlar meselesinde bir çok mücadele ettikten sonra Boğazların tahkim edilmesini ve seldini harbiyenin serbest olarak müvurunu kabul ettik. Halbuki Rus heyetinin nakat nazarı esas itibariyle Boğazların tahkim edilmesi ve kapalı olması zemininde idi. Onun için Boğazlar meselesinde aramızda ihtilâf vardı. Bu ihtilâf nihayete kadar daim olmuştu ve zaruridir. Diğer münasibati siyasiye ve münasibati umumiyede anlaşlık. Fransız Heyeti mesaili muhtelif arasında Ankara İhtilâfnamesine istinaden ve Ankara ihtilâfnamesini muhafaza ederek Suriye hududunu muhafaza etmek esasını takip etmiştir. Mesaili Maliye ve iktisadiyede alâkaları ve menfaatlari ziyade göründü. Gerçi hususi muahhedatta hal ulunmayan mesaili Maliye ve İktisadiye ile diğer mütefikler de aynı derecede alâkadardır. Fakat kendileri daha ziyade alâkadar görünüyordular.

Kapitülasyon mesailinde de musır görünmüştür. İtalya heyeti bize ait olan mesailde ve biffassa kapitülasyonlarda alâkadar oldular. Kapitülasyonları iltizam ve terviç ediyorlardı. Meclisi Âlice malumdur ki Ankara İhtilâfnamesinde bu gibi mesailde kapitülasyon meselesinde ve sair mesailde Fransızlar birtakım şeyler taahhüt etmişlerdir. Bu şu muahhede namesinde de kapitülasyonların ilga edilmesine diğer mütefikler razı olduğu halde kendileri de razı olacaklarını taahhüt etmişlerdi. Şimdi burada kapitülasyonların ilgasını esas itibariyle kabul ediyoruz. Fakat sözlerimize intikal lüzumdur, şeklini muhafaza etmişlerdir. Herkes kendisine ait olan mesailde yakın bir

menfaat, yakın bir alâka gösterdikleri halde diğerlerine ait olan mesail mevzu bahis olurken Japon Heyeti sureti umumiyede Büyük Britanya noktai nazarına terviç ettiler. Asıl ısrar edilen kapitülasyonlardır. Onlar bir devrei intikal şeklinde behemehal lâzımdır, diyorlar. Romanya konferansında yakinen alakadar olduğu mesele Trakya'nın gayri askeri olması meselesidir ve bu yönde alaka göstermiştir. Bir de boğazların açılması ile alakadar olmuştur. Siyaseti umumiyesini arz ediyorum. Tabii ekalliyetler meselesinde kendilerine ait bir madde olmamasına ehemmiyet verdiler. Karadeniz Boğazının açık olması ve Romanya'nın Karadeniz için de kapanmaması politikasını takip ediyorlar.

Biraz evvel arz ettiğim veçhile, Balkan muhabesbesinden evvel Berlin Muahedesinden beri taksim olunacak borçlar vardır. Yugoslavya Sevr Projesinin tashihâtında da bu borçlara itiraz etmiş imiş. Bizim haberimiz yok. Borçlar için müstenkif bir vaziyet aldı. Bir ona ehemmiyet veriyor, bir de Meriç garbine geçmiyelim. Buna da bütün kuvvetiyle ehemmiyet veriyordu. İngilizler bizimle olan mesailde Musul meselesinde sair mesaili arzıyede birinci derecede alakadar olmuşlardır. Yani bir Musul meselesinde, bir de Yunanlıları daha fazla ezilmekten kurtarmaya çalışmışlardır. Kapitülasyonlarda mesaili maliye ve iktisadiye daima mütefiklerle beraber bulundular ve onların taleplerini fazlasıyla terviç ettiler. Fakat zan olunabilir ki birinci derecede alakadarlık gösterdikleri mesaili arzıyedir.

Diğer bitaraf devletlere gelince; İspanya, Hollanda, Danumarka, İsvoç, Belçika devletleridir. Bunlar evvela konferansa iştirak etmeyi emri vaki yapmak istediler. Şiddetle mukavemet ettik. Bundan sonra konferansa bir defa iştirak ettiler ve bana berayı malûmat bir nota verdiler. Lozan Konferansında müzakere olunan mesaili muhtelif içinde kendilerini alakadar eden mesail var. Bu mesail de hal olunsun dediler. Sureti umumiyede bitarafılar davet olduğu vakit bilhassa kapitülasyonlarda onlar da bize irası müşkilât edeceklerini zan ediyordum. Konferans esnasında haricte seyirci olarak kalmışlardır. Bugün Avrupa'da bir Ruhr işgali münasebetiyle Almanya ve Fransa meselesi vardır. Bunu Fransızlar haklı oldukları tamirat parasını Almanlardan almak için rehin olduğunu iddia ediyorlar. Almanlar ise Ruhr işgalini Fransa hududunu (Ren'e) kadar dayamak için bir bahaneden ibaret olduğu iddiasında bulunuyor. Almanya'da intial ve inkisar tesiri vardır. Maatteessuf sulh hareket ve faaliyeti yoktur. Tarafeyn yakında

biyle müsella bir hareket ve faaliyete ihtimal görmemektedir. Fakat çok teessür, intial ve inkisar vardır. Mukavemet ediyorlar. Merkezi devletlerden bir de Macarlar vardır. Birçok Macar arazisi diğer devletler tarafından işgal edilmiş, ahali pek çok ızdırap içinde görünüyorlar. Hükümetleri milliyetperver ve serbesttir. Fakat ıstıraplarına veya sıkıntı halinde bulunmalarına rağmen sakinler ve sakin kalmak arzusunadırlar. Bulgarlar, Bulgarların konferansında başlıca şey ettikleri Meriç vadisini alarak Meriç şimendifer hattı boyunca mahrec iddia ettiler. Mütefikler Bulgaristan'a Yunanistan'ın muvafakatiyle Dedeağaç'ı da bir mahreci iktisadi teklif ettiler. Ayrıca bir liman verecekler. Bulgar emvali için bundan istifade edecekler. Bulgaristan'a kadar şimendifer hattı muhafazası beynelmüllet bir komisyona tevdi edilecek, komisyon nazaret etsin diğer arazi Yunan elinde kalsın dediler. Yunanlılar bunu kabul etmediler. Bulgarlar, Bulgaristan'dan ibaren Dedeağaç'a kadar boydan boya Meriç'in Garbinde bulunan şimendifer aksamını talep ettiler ve Yunan idaresindeki araziden tren geçmesini kabul etmediler. Yunan taht tasarrufunda bir Bulgar şeyinin imkânı yoktur, dediler. Bulgarlar Boğazlar meselesinde, bitakayı mütefikleri itizam ettiler. Diğer mesaili sairede ve ahvali umumiyede harice karşı müsalemetkârane surette, fakat dahile karşı.

Şimdi bu suale Konferansın daha başlangıcında Meriç boyunda gayri askeri bir mintaka bulunmasında bir fenalık var mıdır? Bir zaruret var mıdır? Derhatır buyurursunuz ki, Konferansa başladığımız zaman Balkan ittifakı beraber mevzu bahis olmuştur. Romanya ve Bulgaristan'ın da dahil olacağı murabba bir itilâf adeta tebaruz etmişti. Başlıca istinat ettikleri şey bu idi: Rumeli'ye yeni bir ordu, yeni bir kuvvet dahil olmasın, isteniyordu. Balkan şibinceziresinde şimdiye kadar yapılan muahedeler muhtel olmuştur. Romanya birçok arazi almıştır ve Yugoslavya birçok arazi almış, bunlar bütün kuvvetlerini Macarlara ve Rumlara karşı serbest olarak kullanabilmeyi politikalarının esası addetmişlerdir. Yugoslavya'nın birçok mütefikleri vardır. Hulasa Trakya'ya yeni bir unsur dahil olmuştur. Bu unsur Meriç'in Garbine geçecektir. Buna karşı Balkan Bloku hazırlayalım. Sulh konferansına başlarken mutalebemiz aleyhimizde yeni birtakım siyasi tertipler vücuda getiriyor. Garbi Trakya hududunu şimendifer hattının Garbinden olmasını kabul ediniz, hakikatto ve ilmiyatta bir tek mahallî tabiki vardır. O da Edimo'yu Kale yapmaktan feragat ediniz. Demek başka bir yerdu veyahut beheme-

hal asker bulundurmaya mecbur olduğumuz bir yer yoktur. Bu teklif bu denizden diğer denize kadar baştan başa gayri askeri bir mıntaka olsun demek Edirne'yi başlıca kale yapılması. Diğer Edirne kalesi yapılırsa Bulgarların Dedeağaç'a olan şimendifer muvazaları münkati olmuş olur. Bu üssülharçkeye istinaden Türkler Meriç'in Garbine geçerler ve tehlike yaşıyabilirler. Bunu tehlike halinde ifade ederlerdi. Biz düşündük ki konferanstaki hattı hareketimiz muhassimler ve müttelikler arasında yeniden resanet getirmeye müsait olursa konferansın vaziyetinden istifade etmemiş oluruz. Vaziyetimizi daha ziyade iğlak etmiş oluruz. Çünkü bir mesele de ittifak halinde diğer bir meselede bir blof olarak karşınıza çıkmış olurlar. Memleketin müdafaası noktasından gayri askeri mıntaka meselesini memleketin müdafaasını esaslı bir surette haleldar eder bir mesele halinde görmedik. Onun için zararı esaslı değil. Fakat siyaseten gayri kabili içtinap olarak şeyi gayri askeri bir mıntaka olarak kabul ettik. Derhatir huyurursunuz ki Balkan Bloku meselesi gittikçe çürümüştür ve vücut bulmadı. Yani Romanyalıların Sırplarla beraber Şimale ve Garbo karşı Yunanlıların ve Bulgarların da dahil olduğu bir ittifak murahbası henüz vücut bulmamıştır. Henüz o bu kadar. Binaenaleyh böyle gayri askeri bir mıntakayı kabul ettirmeye sevk eden avamül bunlardı.

«Musul meselesinin bir sene zarfında İngiltere ile aramızda hallinden heyeti murahhasamız ne kastedmiştir?» buyuruldu. Bugünü Musul meselesini aramızda hal etmekten ne kastediyorsak ve ne intizar ediyor-sak o noktai nazarı takip edebiliriz diye kastedmişimdir. Konferans talik edilmiş olduğuna nazaran, heyeti murahhasamız tarafından kabul olunan esasatı keentlemeyekün addetmek, yeni müzakerata bırakılan noktadan başlamak kabül midir? Demin ifademde arz ettim ki konferansta birçok mesail baştan aşağıya kadar müzakere edilmiştir. İmza ettiğimiz mesele Yunanlılarla aramızda mübadeleci nisera ve ahaliye ait olan mukaveledir ki tatbik olunuyor. Bütün teferruatıyla görüşüp hal edilmiş nazarıyla bakılabilecek meseleler boğazlar mukavelesi. ckalliceler mukavelesidir. Mahaza bunlarda daha bir imza ve taahhüt yoktur.

Diğer son yaptığımız şeyde bunu böyle kabul ediyoruz. Şunu şöyle kabul ediyoruz. Bunlar heyeti umu-

miyesiyle bir kuldür. Bu hiç bir taahhüdü tazammun etmez. Nepsü bir şeye bağlanmıştır. Müzakerata karar verdiğiniz zaman istediğiniz yoldan ve vereceğiniz talimattan başlarız. Altından kalkmıyacağımız herhangi bir taahhüt olduğunu zannetmiyorum. Bunun en kuvvetli misali ayrıldıktan sonra bizden taahhüdü tazammun edecek bir kâğıt almaya çalışmalarıdır. Taahhüt ifade edeceği için evvela Meclise vaziyeti arz ettikten sonra, Meclisi Âliye karar verince ona göre hattı hareketimi tayin ederim. dedim. «el Şubat müttelikler tarafından verilen projenin... İzahat verilmesini rica ederim». Suatin biri de bu. 4 Şubatta bizim yaptığımız teklifata taalluk ediyor. Şarkta ve bir sene zarfında Musul meselesini halledelim. İktisadî mesaili harice çıkaralım. Diğer mesail üzerinde sulh yapalım. Kapitülasyonların ilgası kabul edülsün. Heyeti umumiyesi gayri kabili inkisam. Muahode maddede madde sıze malûm olacağı gibi bu teklifatı aynen mütalaa huyuracaksınız. «İktisadî mevad».

Böyle bir kabul yoktur. Bunlar muhaverati hususiyedendir. O zcminde hiç çalışılmamıştır. «Heyeti murahhasamız tarafından derpiş olunan proje neden ibarettir?» Arz ettim ki, Hükümet bunu tetkik ve mütalaa etmektedir. Ondan sonra Hükümetin tekhfi ile herâher Meclisi Âliye gelecektir. Bir kararımız yoktur. Boğazlar hakkında kabul ettiğimiz şekil mübadele ahidnamesinde Ruslarla beraber Boğazlar meselesinin itilâf devletlerinin ve alakadar devletlerin dahil olacağı bir konferansta tetkik ve halini kabul ettik. Taahhüdünüz Konferansa istihak edip Boğazlar meselesini hal etmekten ibarettir. Yoksa Boğazlar meselesinin şu veya bu şekilde halli hususunda ahil-içmemişlik. Bilakis bizim Misaki Milliye İstanbul'un ve Marmaranın âtisini ihlal emeksizin boğazlara ticaretle ve münakalatı beynelmilele küşade bulunmasını kabul etmişizdir ve muhadenet ahidnamesinde de kabul olunmuştur. Baştan aşağı bilcümle müzakeratta ve bilcümle münasabatta imza ettiğimiz ahidnameye mügayir hiç bir taahhüde gürmedük ve bir vaziyet almadık. Herkeso karşı kendileriyle akdettmiş olduğumuz ahidnamelere muvafık bir surette hareket ettiğimizi ispat etmişizdir. Başka sual yoktur.

REİS — Celsei haliyeden celsei ahaliyeye geçmeyi kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

27 Şubat 1338 (1923)

Münderecat

	Sayfa .
1. — ZAPTI SABIK HULÁSASI	1304
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	1304
1. — <i>Hariciye Vekili İsmet Paşanın; Lozan Konferansının hudutların tespiti ile alakalı izahatı ve mümkün bulunan konferansın tekrar açılması halinde Heyeti Murahhasça takip olunacak strateji esaslarının tespiti.</i>	1304:1325

Cilt : 27

200 nci İnkılat. 1, 2, nci Celse

İKİ YÜZÜNCÜ İNKAT

27 Şubat 1338 Salı

BİRİNCİ CELSE

Saat, Dakika : 1.20

REİS : Reisîsani Ali Fuat Paşa Hazretleri

KÂTIPLER : Süleyman Sırrı Bey (Vergat), Hakkı Bey (Van)

REİS -- Celseyi açıyorum efendim. Celse hâfiye icrası hakkında söz Raul Beyefendinin. Buyurun efendim.

HÜSEYİN RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas) — Efendim; heyetü murâhhasamıza müttelikler namına Lozan'da tevdi edilen muahede metni ve onu takip eden günlerde cereyan eden ahval telhisen Heyeti Âkyerîze malûm olmuştur. Heyeti Murahhasamız avdet buyurdular. Muahede metni üzerinde Heyeti Vekileniz ariz ve amik tetkikatta bulundu. Bu tetkikata esas teşkil etmek üzere vaziyet askeriyeye-

niye vaziyeti ikisadîyamız, vaziyeti maliyemiz, ahvalı umumiyeyi dahiliye ve hariciyemiz tetkik edildi. Bunun neticesi olarak mukabil proje ihzar edildi. Bu mukabil projenin hurutu esasiyesi Heyeti Âliyenize Hariciye Vekili İsmet Paşa Hazretleri arz edecektir. Fakat bu maruzatım maslahatın temini ve mahremiyeteki ehemmiyeti itibarıyla hâfi celsede müzakere nin cereyanını Heyeti Âliyenizden rica ediyorum.

REİS — Celse hâfiyeyi kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. Celse hâfiye kabul edilmiştir. Zaptı sabık hülâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YÜZ DOKSAN ALTINCI İNKAT

21 Şubat 1338 Çarşamba

İKİNCİ CELSE

Reisî sâni Ali Fuat Paşa Hazretlerinin tahtı riyasatlerinde binukat zaptı sabık hülâsası kıraat ve aynen kabul olundu. Lozan'dan avdet etmiş olan Hariciye Vekili İsmet Paşa Hazretleri tarafından izahat ita olunarak teneffüs için celse tatil edildi.

Üçüncü Celse

Ali Fuat Paşa Hazretlerinin tahtı riyasatlerinde binukat arzayı kıram tarafından sorulan suallere İsmet Paşa Hazretleri tarafından cevap ita olunarak

İsmet Paşa Hazretleri tarafından cevap ita olunarak izahat nihayet verildi.

Reisî sâni

Ali Fuat

Kâtip

Hakkı

Kâtip

Süleyman Sırrı

REİS — Efendim zaptı sabık hülâsasını kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. Zaptı sabık hülâsası aynen kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Hariciye Vekili İsmet Paşanın, Lozan Konferansının hudutların tespiti ile alakalı izahatı ve münkari bulunan Konferansın tekrar açılması halinde Heyeti Murahhasa takip olunacak strateji esavtarının tespiti.

REİS — Buyurun İsmet Paşa Hazretleri

İSMET PAŞA (Hariciye Vekili) — Muhterem efendiler, bir kaç günden beri mütteliklerin verdikleri suh muahede projesini mütalaa ettik.

MUSTAFA NECATİ BEY (Saruhan) — Reis Paşa Hazretleri işremiyoruz.

REİS — Paşa Hazretleri, biraz yüksek söylemenizi rica ederim.

İSMET PAŞA (Devamlı) — Bir kaç kelime ile projeyi Heyeti Celilenize tekrar arz etmek isterim.

Bir defa mesaili arzıye hudutlar : Garbde Meric olacak. Hudut Şarkta Musul vilâyetine taalluk eden hudut ve Cenubda Fransızlarla Suriye ile olacak hudut, bundan sonra mesaili maliye ve iktisadiye vardır. Mesaili maliye başlıca düyunu umumiyenin takdimi. Düyunu umumiyeye tamirat ve mevaddı müttelikler kadır. Sonra mesaili iktisadiye vardır. Bizim idareî dahili ve istikfâli muhtelif namlar altında zikrettiğimiz

mesail vardı. ki umumiyet itibarıyla kapitulasyon namıyla zikredilmektedir. Adli, malî mesail mücellik bundan başka muahhede de Boğazlar mukavelesi vardır. Gümrük ve ticaret mukavelesi vardır. Asıl muahhedinin esasını teşkil eden mesaili arziye, mesaili maliye ve iktisadiye bunların her üçünü ayrı ayrı tetkik ettik, her üç esasta bize tebliğ olunan sülh projesi şayanı kabul görülmüştür. Mesaili arziyede konferansa başladığımız zamanın itibaren ve ilâden beri bilâ tadil istihsalını arzu ettiğimiz mesaili kabul etmemişlerdir. Mesaili maliye ve iktisadiye de bizim esas olarak gösterdiğimiz bir takım maddeler vardır ki bunlar da verilmişdir. Binaenaleyh muahhede heyeti umumiyesi itibarıyla ret olunmak lâzım gelir. Heyeti Vekile böyle mühtelif esaslarda bizim ihtiyacımızı temin etmeyen bir muahhedenamenin ret olunmasıyla konferansın inkıta edileceğini görmüşür ve bu inkıta muvafık sülh imkânını halen bertaraf eder ve hatta harbî ikame edebilir. Ondan sonra gerek dahili menleketle ve gerekse haricî menleketle karşı hakiki bir surette sülh imkânını aramak için itihaz olunacak bir hattı hareket var mıdır ve bir çare var mıdır. Bunu tetkik edelim. Muahhede heyeti umumiyesiyle ret olunmuştur ve olunmalıdır. Fakat bunun husule getireceği inkıta ve harbe mahal vermezsiniz, samimi bir arzu ile yeniden sülh imkânını bulmak mutasavver midir ve böyle bir çare var mıdır? Bunu tetkik ettik, böyle bir çare aramak büyük mesailden mesaili arziye, mesaili maliye ve iktisadiye diğer mesailden mesaili idariye. Bu mesailden hangilerinde düvelî müdafiyeye, müsait bir hattı hareket takip edebilirsiniz ve hangilerinde mesailin heyeti umumiyeti, yani şu bundan daha ziyade mühindir ve sairce tarzında tefriki bizim için müşkil olan noktalar vardır. Gerçi hepisi bizim için mühimdir ve mühim olduğu içindirki senelerden beri bütün dünyaya karşı mücadele ederek ısrar etmişizdir, davamızı müdafaa etmişizdir. Susularak yapılmadık. Samimi ve ciddi haklı bir surette müdafaa ettik. Elbette davamızın istihsalı için ehemî ve esaslı olan noktalardır. Fakat bir muahhedeyle ederek mutabakatı tarafeyn ile husule gelecek bir senedi munharıran bizim me-talibimizi son haddine kadar tahsil etmek azmiyle yaptığımız mücadele bu şekilde bir manzara göstermiştir. Şimdi yeni bir safha hasıl oldu. Mesaili maliye ve iktisadiye ve idariyede onları temin etmeyi müsait göstermek, onlarda olduğu gibi ısrar etmek. Şahsen düşündük ki temin edeceğimiz her hangi bir vatanda, hıkdudu daha büyük ve daha geniş her ne halde olursa olsun, hayatımızı muemmen bir hale

koymuyor. Onun için esaslı bir mesele Türk Vatanı neresi olursa onun dahilinde her müdet gibi yaşanabilir. Bu esas üzerinde yürüdük ve müntefiklere mücellik ki mesaili arziyede misaki milli ile kabîli te-lîf bir şekli hal hularak, müntefikleri temin edecek vaziyet atalım. Mali, iktisadi, idari mesailde böyle müntefik olan bu hattı harekete mukabül mali, iktisadi, idari mesailde yeniden bir teşebbüs yaparak menafimiz, temin etmeye çalışalım. Şu halde veçhe olarak, büyük hattı hareket olarak Heyeti Vekilenin müstah görüğü hattı hareket şu oluyor : Mesaili arziyede misaki milli ile menafimizi âzami surette kabîli te-lîf hularak. Bir sureti hal ile müntefiklerin teklifine yaklaşalım. Buna mesaili sairede menafii hayatımızı temin edecek tadilat ile yeniden teklif ederek teşebbüs edeceğiz. Sizim verdiğimiz karar budur.

Bir şey daha söylemek istiyorum. Mesaili arziye ile düşündüğümüzü Heyeti Celileye söylemek isterim. Mesaili arziye me-talibimizde ötenenberi şiddetle ısrar ettğimiz garp hududunda 1913 hudududur. Yapacağımız teklifte Meriç garbindeki araziye istiyerek 1913 hududundan başladık. Yalnız Karaağaçla dahi iktisaf etmek ve ısrar ettik, mümkün olmadı. Şimdi biz, yapacağımız teklifte Meriç Garbindeki araziden feragat edelim. Bu nokta nazara tekarrup edelim mi, düşünürüz. Biliyorsunuz ki Karaağaç istasyonunun ve Meriç garbindeki arazinin bizim için ehemmiyeti, kıymetli vardır. Onları dermeyeran etmişiz ve bütün dünyaya karşı neşretmişiz. Bununla beraber bu talebimiz misaki millinin ahkâmı sarıhasıadao değildir. Bu talebimizi menafii milliyemiz noktai nazardan ısrarla stemekle beraber, misaki milli noktai nazardan bir mecburiyeti katıye altında bulunmuyoruz. Bununla nazarı dikkatinizi celbetmek istiyoruz. Şarkta Musul vilâyeti için, Musul vilâyetinin hattını ve Türkiye'nin Irak ile olarak hududunun, yani Musul vilâyetinin hattını tâlik ettik. Bir sene zarfında İngiltere ile hal edilecektir. Mürâhakat hasıl olmazsa Cemiyeti Akvama müracaat edilecektir tarzında ki bir şekli hal (Gürültükler) ile müntefiklerin noktai nazarina yaklaşmak istiyoruz. Şark ve Garb hududu için düşündüğümüz hınlardan ibarettir.

Şimdi Heyeti Celile mesaili arziyede bu noktaları ve bu esasları istisna ederek diğer mesailde bayatımızı te-lâfi edecek bir hattı hareketi tasvip ederse, buna devam edeceğiz. Mesele bundan ibarettir. Mesaili arziyede, bilfiil işgal etmediğimiz bir yer işgal etmek, 99 silâhla oraya girmeye müntefiklerdir. Bu her menleketle ve bizim menleketimizin ta-

rinde de baştan aşağı öyle olmuştur. Sonraki mesele bundan müstesnadır. Yalnız Boğazlara kadar müzafah olarak dayandığımız vakit Edirne'ye kadar olan araziyi mukavale ile tahliye ettirmişizdir. Harben girmemiş halde tahliye ettirdiğimiz yalnız bu mesele vardır. Vaziyeti olduğu gibi söylüyorum. Arada yine mütteliklerin vesaiti lâzimesi mevcuttur. Bununla sizin kararınız üzerine tesir etmek istemiyorum. Biz bir noktayı silâhla alabiliriz veyahut almayız veyahut almak için teşebbüs ederiz, etmeyiz o başka bir meseledir. Siyasî olan vaziyet Heyeti Umumiyesiyle budur.

Bizim inkıtaî, hâlî harbî davet etmezden evvel, da hile ve harice karşı sulh imkânını yeniden temin etmek için, samimî ve hakikî bir suretle yeniden tecrübe etmek için düşündüğümüz hattı hareket şudur : Mesaili arzıyede muzakereye girerek bu hesaptan değerlerine tekrar başlamaktır. Bu şekli hallin, bu tedbirin mesaili maliyede, mesaili iktisadiye ve idariyede sonuna kadar her talibimizi behemihal temin edecek bir manzaratı yoktur. Bu tarzda teşebbüs ettiğiniz halde, nasilki senelerden beri bir çok defalar teşebbüs etmiş isek, müttelikler henüz sulh kararını vermemişler ise, bu sefer de ihtimal ki sulh kararını vermemişlerdir. Olabilirki malî, iktisadi ve idari mesailiden dolayı menafîi hayatîyemiz temin olunamaz ve bizim teşebbüsümüz akamete uğrar. Fakat o zaman biz kendi vicdanımıza, kendi memleketimize karşı ve bütün dünyaya karşı yapılacak olan fedakârlığımızı yapmışızdır. Fakat bu adamların maksadı tavazzuh etmiştir. Mesele şu ve bu değildir. Vaktiyle düşündükleri gibi, bize hayat temin etmek istemiyorlar, deriz. Bu meydana çıktıktan sonra gerek dahildeki, gerek haricteki milletlere karşı her hangi bir kararımızda bittabi daha ziyade salabot olur. Maruzatım bundan ibarettir.

YUSUF ZIYA BEY (Mersin) -- Paşa Hazretleri bir sual soracağım. Cenup hududunda hükümet yeni bir vaziyet almayacak mıdır? Yani İskenderun ve Antakya için Hükümet bu defa yeni bir teşebbüs almıyor mu? (Musul gidiyor sadaları)

İSMET PAŞA (Devamla) -- Efendim, mesaili arzıyede Cenup, Suriye hududu için düşündüğümüz Ankara itilafnamesinde vardır. İskenderun için bir hudut vardır. Bir de İskenderun ve Türk ekseriyetiyle meskûn olan yerler için itilafname metninde veyahut protokolda bir takım ahkâm vardır. Bu ahkâmı kâmilen muhafaza ediyoruz.

RASİM EFENDİ (Antalya) -- Biz ediyoruz, fakat Fransızlar gümüyor.

İSMET PAŞA (Devamla) -- Cenup hududu için vaziyet budur. Şimdi Heyeti Celileye karar vermesi de teklif ettiğimiz mesele şudur : İki şey var; biri mesaili arzıyede, iktisadiye ve idariye. Hiç bir noktadan itibaren düşünmüyorlar. Kâmilen ret ederiz. Bu eliniz dedik. İkinci şey yeniden sulh imkânı aramak lâzımdır. Bu imkânı aramak için şunda fedakârlık edebiliriz. Biz şunda edemeyiz diye tayin etmeniz lâzımdır. Biz imkânı nazarinizi söyledik. Mesaili arzıyede bu şekilde bir suretle halle ettiler. Ederek, sair mesailide bir müddet tahminine galeşmek.

SİRRİ BEY (Zincirli) -- Bu beyanati projenin teklifinde ve mukabil projenin tanziminde Heyeti Vekile müzafah anı kabul ettiler, yoksa arada bir ihtilaf var mıdır?

İSMET PAŞA (Devamla) -- Müttelik kan efendim.

MUNALİ HÜMMİ BEY (Uşak) -- Efendim Ziya Bey arkadaşımızın sualine vermiş olduğunuz cevapta, Fransızlarla akdedilmiş olan Ankara itilafnamesi mütebaki hududumuz alâhhalihî kalacaktır, buyurduğunuz ve aynı zamanda buyuruyorsunuz ki elskenderun muntakasına bir itilafnamenin bir ahkâmı vardır. Ahkâmı protokollarla taveh edilmiştir. Halbuki Fransızlar o ahkâmın en üfâğına, en halifine, en üdisine hile hümet etmemişlerdir. Rinaenaleyh âtiyen ne gibi bir umudunuz vardı ki Fransızlar bunları itiraz etsin?

İSMET PAŞA (Devamla) -- Efendim, bir muahhene yaparız. İta etmezlerse o başka bir meseledir.

REİS -- Efendim, müsaade buyurunuz, usul hakikinde bendeniz bir iki şey söyleyeceyim de ondan sonra ne karar verirseniz o olur.

EMİN BEY (Eskişehir) -- Erkânî Harbiye: Unutmayın Reisi Paşa Hazretlerini de dinleyelim.

REİS -- Müsaade buyurun onu da dinleriz.

Efendiler bendenizin anlattığı mesele şudur : Heyeti Vekile son defa mütteliklerin göndermiş olduğu proje üzerine tetkikat yapmışlar ve bu tetkikat üzerine Heyeti Vekile yeniden mukabil bir proje hazırlanmış. Bu mukabil projenin nikati esasîyesini Haricîye Vekili Paşa Hazretleri şimdi burada söyledi. (Nedir sadaları) Talep buyurursunuz okurlar.

HULUSİ BEY (Karahisarı Sahib) -- Yazar ve üzerinde işleriz. Memleketin mukadderatı mevzubahistir.

REİS -- Rica ederim efendim dinleyelim. Şimdi bu mesleği muzakere edeceğiz. İstermeniz tekmel me-

seleyi Heyeti Umumiyesiyle nazarı dikkate alarak onun üzerinde müzakere ederiz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim, Avrupahlar Heyeti Murahhasanıza bir proje vermişlerdir. Biz bu projeyi okuduk. Buna karşı Heyeti Vekile üç dört gündüzhari toplanarak bazı hususata ihzar için bu şeye karar verdiklerini işitmiş idim ve İsmet Paşa Hazretleri de burada söz söyleyen Musul'u şu suretle hat etmek, diğerlerini şöyle yapmak gibi bir takım şeylerden bahsettiler. Efendim zan ediyorum ki Heyeti Vekile affınıza mağruren arz ediyoruz. Meclise karşı bir az istihfakârane hareket etmişlerdir.

REİS — Efendim Heyeti Vekile hiç bir vakit istihfakârane hareket etmez.

YAHYA GALİP BEY (Kars) — Heyeti Vekile azası sükküt ediyor. Demekki vakidir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendiler bu milletin mukadderatını arız ve anlık düşünmek merasim ihzari mahiyette orada, esas mahiyette buradadır. Heyeti Vekile kendi efkârını bize gösterecektii, şu zaruret karşısında söyle olsun diyecektii. Hariciye Vekili Paşanın bu suretle buraya gelip söylemesine hayret ettim. Çünkü yalnız harici mesail değildir. Buraya vekiller tanınan geleceklerdir.

Projenizin mesail budur. İşini aklınız bu kadar düşündü. Buna müzaman edecek düşünceyiz, varsa onu gösteriniz ve memleketin sözünü söyleyiniz, diye gelmeli idiler. Yanlış gelmişler. Umuru maliyede Hariciye Vekili Paşa affınıza mağruren söylüyorum. Ağışlıdır. Diğer her hususta söyleyeceği her sözü kemalî ümmetle dinlerim. Mesail hariciyede dinlerim, Musul'un arazinin vaziyeti şudur, müdafaa şekli budur. Sonra münasebat hariciyede Avrupa'nın bize karşı vaziyeti şudur. Bunlar meçhulat içerisindedir. Ya anlatanlar veyahut anlatanıyorlar. Ben Avrupa'nın ne olduğunu ve bize karşı Avrupa'da siyasi cereyanların mahiyeti ne olduğunu anlamadığını halde, bir milletin mukadderatı hakkında söz söylemeye gelmedim. Kendileri de gelmişliğini burada anlattık. Çünkü bizi Avrupa'dan gelen siyasiler irşat edenmişlerdir. Umuru Maliyede iktisadi millimiz bu suretle sarsılmıştır.

Heyeti Murahhasa buraya geldikten sonra artık Heyeti Murahhasa sıfatı lağvolmuştur. Umuru Maliyede artık Maliye Vekilini görmek isterim.

Efendiler, iktisat için murahhaslarınızın gelirdiği şeyi bizim Umuru Maliyemizi mahvetmiştir. Artık inkişaf edemeyiz. İnkişafı maliniz mahvolmuş-

tur veyahut bu suretle temin edilmiştir diye, o bizi temin edecekti. Böyle dört sözle mesaili iktisadiye söyle oldu demek. Efendiler mesaili iktisadiye namına ağzından söz çıkarmamak vazifesi idi. İktisat Vekili aldığı havadisle gönderdiği murahhasıyla müşaviriyile müşaviriyile memleketin iktisadi hakkında elde ettiği efkâr ne der? Ne gibi fikir edinmiştir? Fikrinin hududu nedir? Onu göstermek ve hurada teşebbüs edecek idi ve burada son sözü söyleyecek ve bizden vechle alacaktı. (Bravo sadaları) Efendiler, bu tasnif Avrupa'da usulî müzakereye dair bir tasniftir, bunlar bizi zafa duçar edemez. Bize malî arazi bilimsini ne meseleleri değil, bir küll olarak istiklâl meselesi vardır. Onun içinile de malî iktisat, hudut mesalesi vardır. (Bravo sadaları, alkışlar) Bu tasnif burada bir mesele diyerek mevzubahis etmekte bir şey anlıyamadım.

Efendiler, son söz olarak söylüyorum. Düşünmemiş veyahut düşünülüyüş ehemmiyetsiz ad etmiştir. Paşayı ben dinledim, siz de dinlediniz. Sizden soruyorum ne dinlediniz? (Hiç seslen) Malî vaziyet hakkında Avrupahlar ne düşünüyormuş, son ne olacakmış ve bunu kim işya etmiş? Bu müzakere böyle cereyan etmez. Proje bir kere okunur, vekiller sıra ile teşebbüs etmiş oldukları hususatta Türkiye Büyük Millet Meclisinin Erkânı Harbiyesi ve umuru maliyesini ifa edecek vekiller gelirse, bu gün değil üç sene için ne gibi fikir aldıklarını ve tehlikeleri gösteririz; biz de o noktaları anlıyarak ona göre karar veririz. Üç gün, beş gün kardağ gibi olurluşlar.

Efendiler, bir tekâmül vardır. Gerek Heyeti Vekile ve gerek Büyük Millet Meclisi misakı milliden zerre kadar feda ederse, icabı namus ve millî için çekilip gitmeli. (Bravo sadaları, şiddetli alkışlar) Efendiler, affınıza mağruren söylüyorum, bu gün Trakya'nın nihanası yoktur. Bursa'yı veremeyiz. Biz harbe atıldığımız zaman bundan daha zayıf idik. Bu gün elimizde ordumuz bulduktan sonra öyle iftihar bir vaziyete düşmek istemem. (Bravo sadaları)

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Öyle işe ne hacet. Antalya ve havalisini düşün. Efendiler, yalnız Musul ile kalmaz, Musul'u verdiğimiz gün hudut Erzurum'dur. Heyeti Vekile kısa görüyorsa, esasa görmüyor. Yalnız şunu söylüyorum ki; Heyeti Vekile projesini işte okumalı ve her Vekil memleketin istikbali hakkında bize her ne düşünüyorsa, bizi ikna edecek derecede söylemeli. Menafî memleket için şu zarurete binaen şundan sarfı nazar ediyorum denmeli, bizde ona göre karar vermeliyiz. Hariciye Vekili hangi zilliyete binaen bir sene sonra İngiliz-

ları bize celbedecekler? Bunlar vâhi şeylerdir, bunlar dolaya düşmektir.

MUSTAFA BEY (Tokat) — İngilizler şimdiye kadar nereye girmişle çıkmıştır?

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Yalnız İsmet Paşa Hazretlerinden ricam şudur : Askerî sahadada fikirlerini hürmetle dinlerim, iktisadî müdafaalarını dinlemem. Malî fikirlerini dinlemem. Adli mesailde Adliye Vekili çıkmalı, mesaili maliyede Maliye Vekili çıkmalı, hem müşavirleriyle bizi ikna edecek ve bir karar alabilecek şekilde çıkmalıdır. Bu gün bu kadar kâfi. Gitsinler, hazırlansınlar gelsinler. Eğer bundan fazla hazırlanıyorlarsa, mevkilerini bırakacak adamlara terk etmelidirler. (Bravo sadaları, alkışlar)

REFİK BEY (Konya) — Muhterem arkadaşlar, zan ediyorumki mukaddes davamızın en hararetlî, en basiretkâr ve en şiddetli bir gününü, bir saatini yaşıyoruz. Dün gazeteler ilân verdiler ki fevkalâde iş tıma olacaktır. Bunları gazetelerle okurken bütün arkadaşlarımızın kalbinde canlanan bir hareket varıldı. Üç aydan beri Lozan'da ve bir müddetten beri Heyeti Vekile arasında görüşülen mukadderatı memleket ve hututu esasıya üzerinde oluğu kadar, telerruâtı üzerinde de gayet vazih bir surette ifa edilecekti ve yine zan ediyorum ki üç ay Avrupa'nın üzerinde muhtelif insanlar arasında - tabirimi aî buyurunuz - dünyanın seyhanları içerisinde oturan heyetimiz, bize onlardan ve oradaki mühim cereyanların hakiki safhalarından gelip bize ifade edecekler zan ediyorduk. Yine zan ediyorduk, ki bütün bu hakikatlar üzerine söz söyleyen İsmet Paşa Hazretleri diyecek ki, arkadaşlar İngiltere şu vaziyette, Fransızlar şu vaziyette, İtalya şu vaziyette. Binaenaleyh bu cephe karşısında şöyle bir söz söylememiz, böyle bir hakikat ifade etmemiz lâzımdır. (Bravo sesleri) Bendeniz hürmet ettiğim Millî Kahramanımız İsmet Paşa Hazretlerinden şunu bektiyordum ki burada Hariciye Vekili sıfatıyla söz söylediği zaman desin ki; arkadaşlar, sizin ruhunuza, hepimizin davasını şu şekilde isbata çalıştım. 1, 2, 3, 5, 8, 10 gün geçti, bunların hiç birisine temas edilmedi. İsmet Paşa Hazretleri güya karşısında Lord Gürzon bulunuyormuş gibi, muğlak ve umumî kelimelerle maksadı söylemek istiyorlar. (Bravo sadaları, alkışlar) Hayır kabul etmiyorum. Biz Heyeti Muahhasamıza, davamızı tamamiyle vazih ve katî şekilde ifade etmek ve onu bize söylemek için sabâhiyet vermişiz. Onun için çok rica ediyorum, bu kâfi değildir. Hüseyin Avni Bey arkadaşımızın çok güzel işler ettiği gibi, mesaili maliye ve adliye üzerinde

söz söylemesi caiz olmadığı gibi, kendi şubesi ve kendi vekâletini alâkadâr eden mesailde bile bizi katî surette tenzir buyurmamışlardır. Onun için bendeniz teklif ediyorum. Meydanda konuşacağımız ne vardır? (Hiç bir şey yok sesleri) Hiç bir şey yoksa neye karar vereceğiz? Evvel emirde Hariciye Vekili Paşa Hazretleri Hariciye Vekili sıfatıyla cihandaki cereyanı siyasî, bize söylemesi lâzımı gelir. İngiltere'nin vaziyetini, Fransa'yı vesaireyi, vesaireyi anladığı gibi, göndüğü gibi, istikbalde ne olacağına hükmettiği gibi burada söylemesi lâzımdır. Bundan sonra Erkânı Harbiye, Umumiye Reisi Paşa Hazretleri çıkmalı, vaziyeti askerîye şudur, hakikat bu vaziyettir demeli.

Sonra bir mukabil projeden bahsolundu. Mesaili arziye mesaili maliye kapitülasyonlar. Acaba Heyeti Vekilemizin bir haftadan beri görüşüğü müzakere ettiği bu mu idi?

HÜSEYİN RAUF BEY (İzra Vekilleri Heyeti Rusi) (Sivas) — Evet odur efendim.

REFİK BEY (Devamla) — Ben bilmiyorum. Şimdiye kadar kırmızı kitap mı, kanlı kitap mı, nedir. Orada gördüğüm bunlar mıdır? Mukabil proje ile ne demek istiyorlar anlamıyorum. Onun için çok rica ediyorum: istirham ediyorum Heyeti Vekileden, her biri ayrı, ayrı nokta nazarlarını vazih olarak söylemelidirler. Çünkü menafîi hayabiyemizdir. Bunlar anlaşıldıktan sonra harp mü, sulh mu? Onu heyeti celileniz takdir edecektir.

USMAN BEY (Lazistan) — Reis Bey, müsaade buyurur musunuz? İki kelime söyleyeceğim. Arkadaşlar usulü müzakere hakkında kâfi malûmat verdiler. Yalnız, karşımızda Hariciye Vekili İsmet Paşa Hazretlerini dinledik ve anladık ki Heyeti Vekile ilâdururaz müzakere neticesinde mesaili arziyede bir az fedakârlığı kabul etmiş. Fakat şimdiki halindedir; hiç bir mana ve hiç bir fikir ifade etmiyor ve bize verilen izahattan sonra müzakere teklif olunuyor. Musabih maliye ve mesaili iktisadiye vesaire hakkında, bize verilen bir sulh muahhedenamesi vardır. Sonra son günlerde Lozan'da heyet tarafından (Bunu emza edebilirsiniz) diye yapılan son bir teklif vardır. Bunların mesaili iktisadiye ve Maliye hakkında yekdedigimne karşı olan mübâyenelerini biz bilmediğimizden ve bunlar elimize venibip müzakere yapılmadığından sonra bizden ne fikir istenabilir? Biz ne fikir verebiliriz? Heyeti Vekile mesaili arziyede fedakârlık yaptı. Acaba mesaili maliye noktasından mütebâhlerle aramızdaki noktai itâf, bu memleket

menfaatleriyle ne dereceye kadar alakadardır? Bu hususta heyeti celilenin sarıh bir fikri olmadıktan sonra müzakereye devanı imkânı var mıdır, yok mudur? Soruyorum. Bendeniz bu nikatin tenvir, tasrih edilmesini ve sonra müzakereye devanı edilmesini teklif ediyorum. Zira en nihüm bir gün yaşıyoruz.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Efendim: çok rica ederim, üç talaş etmeyiniz. 360 kişi vardır. Bu mühim meselede hepsi söylesin. Bendeniz usulü müzakereye dair söyleyeceğim. (Gürültüler) Anlanıyorum, bu heyecan nedir? Bendeniz usul hakkında söyleyeceğim. Heyeti umumiyeye temas etmeyeceğim. Fakat temas ederse ne yapayım? Üç dört aydan beri dört gözle bir sulhe intizar ediyorduk. O intizardan sonra, yani heyeti Murahhasımız huraya geldikten sonra, acaba kondilerinden ne gibi bir malûmat alınacağız diye ehemmiyetle intizarda iken, maâkef, heyet Murahhasımız o günkü buradaki beyanatından da bir şey anlatıyordu, bir şey ifade edemedik. Dört beş gündür beri Heyeti Vekile ile Heyeti Murahhasamız görüşüyorlar, konuşuyorlar. Umumi mesail hakkında bir proje hazırlıyorlar. Bunlar Meclise öyle bir surette gelecekler ve diyebilecekler, Efendiler; bizim heyeti Murahhasamız buran'da şu mesaili şu surette tesbit etmiştir. Bunların içinde şu şu mesaili menafii mülliyemize mügayir görüyoruz. Bunların içenisinden şu şu mesaili menafii mülliyemize istiklâlimizle abulî telif görüyoruz. Bunun için biz bunu şöyle yapacağız, bunu şöyle yapacağız. Sizin bu babdaki kanaatlarınız nedir? Biz buna intizar ediyoruz. Bir arkadaşımızın hayırdığı gibi, biz harbederseniz şu olur, harbetmezsek bu olur diye bunları bize diyebilecekler. Maâkef bugün burada Hariciye Vekili Beyefendi harretlerinin ifadelerinden anladığına göre, bunların birisine temas buyurmadılar. Kendikinin mukabil olarak verecekleri proje hakkında da malûmatınız yoktur. Bizim olsa olsa gayet basit ve ıfak malûmatımız vardır. Malûmatınız şudur: Musul'un bir sene sonraya taliki.

HAFİZ HAMDİ BEY (Riga) — Onu gazetelerde okuduk.

MUSTAFA DURAK BEY (Devanla) — Arkadaşımızın dediği gibi biz, bunu gazetelerden okuduğumuzdan biliyoruz. Musul'un bir sene sonraya taliki demek arkadaşlar, Türkte'de bir darbi mesel vardır, sona kalan dom katır, Musul'u garp etmek demektir. Musul'u kayıp etmekten sonra, senin Şark'ta bir yerin kalınmıştır. Efendiler; Ümmiye Karaağaç meselesidir, Efendiler Karaağaç'ı terk etmek demektir.

Edirne'yi terk etmek demektir. Bendeniz böyle biliyorum.

ABDULLAH EFENDİ (İzmit) — İstanbul'un

M. DURAK BEY (Devanla) — Boğazların açık bulunması İstanbul'un ve Marmara'nın teminatıdır kalmaması demektir. İstanbul huzde yok demektir. Bunun başka manası yoktur. Efendiler, İstanbul'un yok ise, Şark vilâyetlerin yok ise, Garp vilâyetlerin de tehlikededir. Neyi müzakere ediyoruz? (Esasa güryosunuz sesleri) Neyin üzerinde sulh ediyoruz? Müsaade buyurun rica ederim. Esasa gürmüyorum?

Şimdi efendiler, elimize bir sulhi projesi geldi. Yani mütefiklerin bize verdiği şu proje.. Şunu tercüme hatası deyiniz. Her hangi bir hususta mütehasısımız olduğunu söyleyiniz. Bendeniz Maliye mütehasısı değilim. Diğer bir arkadaşım Adliye mütehasısı değildir. Diğer bir askeri mütehasısı değildir. Bunda yazılan cümlelerin muhtak pek çoktur. Arkadaşlarımızın dediği gibi, Lozan'dan gelen cevabın dediği gibi tercümelemede bazı hatalar vardır. Biz bu kitapdan bir şey anlamıyoruz. Hiç bir şey anlamıyoruz. Anladığımız şeyler vardır. Fakat anlamadığımız şeyler daha çoktur. Çünkü ihtisasımız dahilinde değiliz. Zaten mukabil proje de elimizde değildir. Yani bugün hükümetimizin tanzim ettiği mukabil proje de elimizde yoktur. Bunun için bendeniz bir şey teklif ediyorum. Efendiler, bir adamı tutama götürürken deseler ki seni idama götürüyoruz. Bihikî idama gidiyor, fakat ekni gözünü bağlar ve gühürülse o fenadır. Şimdi memleketin mukadderatıyla uğraşıyoruz. Biz bunu tamamı ile anlamak için ihtisasımız olmayan hususata da anlamaklığımız için, mukabil projeyi de anlamak için, biz üç büyük senelik hoklektığımız, bugünkü menafimiz için on gün, yirmi gün, otuz gün, hatta senelerce ve aylarca fedakârlık yapabiliriz. Senelerce fedakârlık edebiliriz. Bunun için gerek bu projeyi ve gerek şimdi hükümetin bize teklif edeceği projeyi, bu bapta düşündüğünü açık kanaatı ne ise onu bugün bize verirler. Bu günden sonra biz şubelerde madde madde tahlil ederiz. Her birimiz bundan bir fikir ediniriz. Ondan sonra hepimiz buraya müzakereye başlarız. Eğer bunu burada müzakereye zemin olur diye müzakere açarsak efendiler, ben kendi hesabıma diyorum ki, ben bu sulhu körü körüne kabul edeceğim, yahut elimi kaldıracığım kabul edeceğim, yahut kabarmayacağım, red edeceğim. Halbuki böyle yapmamalıyız. Rica ederim üç beş

günde tehir edersak, bize projeyi versunler, üç beş gün devam edelim. şubelerde maddede maddede teklif ve tahlil edelim. Her bireritemiz kafamıza isabı kadar anladığımızı anlatalım. ondan sonra müzakereye geçelim.

OPERATOR EMİN BEY (Bursa) — Henkes usul hakkında söyler. bu iş hıçmez.

SIRRI BEY (İzmit) — Eğer esasa girerseniz iskât edersunuz ve kemali edeble aşağı inenim. Benden evvel söndü mütalaa eden arkadaşlarımdan yalnız Hüseyin Avni Beyin ruhu meseleye temas etdiğini gördüm. O da şimdi bize Hariciye Vekili lisanıyla hükümetin tebliğ ettiği esaslı teklif etmezden evvel, esasa talakadım eden bir mesele vardır ki onu düşünmekliğimiz onu nazarı dikkate almamız lazımdır. Arkadaşlar biliyorsunuz ki bir kaç seneden beri misaki milli namı altında toplanan bir küll etrafında dolayış durmaktayız ve onun bir kelimesi için milletimiz binlerce kan dökmüştür. Bu misaki millinin layetigayyer olduğunu harfinden vaz geçemiyecğimiz âhüm: âlân için mümkün olsa arzi âzama yazacaktık. Değil kalplerimizi. âlâm bunu körsün ve inansın diye Layetigayyerliği mümkün olursa kanaat getirsin diye arzi âzama bunu yazmak istiyorduk. İşte bu misaki millinin ehemmiyeti bu kadar büyüktür. Şimdi acaba heyetî murahhasamız ve onun programını kabul eden Heyeti Vekilemiz bunun, misaki millinin mahsumuna sadık nu. değil mi diye onu düşünmekliğimiz lazımdır. Ben Mudanya konferansının kabulünden sonra Mudanya konferansının serati itibai ettikten sonra o itibai göze alan ve o serati omuzlan üzerine yüklenen zevat, ki resmen kendilerine karşı söylenen sözlere aldaramışlardır. Kâğıt üzerine konan vesâkin azemetini, kudretini şifahi söylenen havai sözlere foda etmişlerdir. Bu tarzda bu hâmmetle mesuliyette tekrar Lozan'a girerler ve orada dahi misaki milliden feragat ederler. Daha evvel bize hâfi celsede Hariciye Vekümetimizin tebliğ ettiği projede arazi meselesinde tamamen feragat etti. Hiç bir noktası temin olunamadı ve binacnaleyh millletin temsilcileri henâ etrafından dönmüş dolayış ve âleme âlân usulen misaki milli çignendi, heba oldu, iptal edildi. Batıl edildi.

Bu itibarla evvel emirde düşünmekliğiniz lazım gelir. Millletin kanaatı hilâfına bir kelimesi için söz söyleyeni idam ettiğimiz bu misaki milli için heyetî hakında ne söylemek lazımdır ve bu Lozan'a...

YAJIYA GALİP BEY (Kırşehir) — Anlamadık ki meseleyi...

SIRRI BEY (Devamla) — Zati devletimize de şimidi anlatınız. Sonra bu heyeti murahhasaya şimidi beyanatıyla mülletlikan müzaheret eden heyeti vekilenin vazifesi ne olur? Bana gelirse bu gibi meselede (Esasa giriyor sesleri) (Devam sesleri) muvaffak olunamayınca gayeyi temin edemeyince mevkini terk etmesi lazımdır. Tabii Heyeti Vekilemiz, heyeti murahhasamız bu mücubu lüzumlu görmeyerek icabına riayetkâr olmuyorlar. Bize düşen vazife unları iskat etmektir. Bu bir mesulîi müstehiredir. Bu hal edilmedikçe esas meselemin müzakeresine geçmek doğru değildir. Onun için ben umit ederim ki Heyeti Vekile, heyeti murahhasa bizden istimat talep etsinler. Kendilerine ummadığımız heyetî edelim. ondan sonra esas meseleyi müzakereye girerim.

REİS — Usulü müzakere hakkında iki takrir daha vardır. İsterseniz okuyalım.

SALAMATTİN BEY (Mersin) — Efendim, mevzu olan üç hüçuk senelik hareketi milliyenin, muahhedatı milliyenin müzani günüdür. Binacnaleyh bu meselede, yani mesaili vatanın en nazik ve en kıymetlisinin üzerindeyiz. Doğrudan doğruya vatanın doğrudan doğruya şiminin, her ne olursa olsun bugunun değil müstakbelin esaslı oluyor. Onun için çok rica ederim, gerek hükümetten ve gerek arkadaşlarımızdan bu esası iyi anlamak mecburiyetindeyiz. Karar vermeden evvel Binacnaleyh bu esası kabul etmeliyiz. Birkaç yol vardır. Arkadaşlarımızın her birisi birçok ifadatta hulundular. Bazıları dediler ki şubelerde bu anlatılsın. Meclisin muçtemi mesailinden de ayrı olarak konferansı yaptırılabilir, hangi şekilde olursa olsun. Fakat henâ hiç olmazsa şu kürsi millette arazi mesailini mali ve iktisadi mesaili ekatliyetler ve ecnebiler hakkındaki mesaili ve memleketin idaresine ait idari mesaili ki ayrı ayrı ençumenterde ayrı ayrı mütehasıslar tarafından uzun uzadıya müzakere ve münağa olunmuştur. Taraflarından ayrı ayrı bunun ifade edilmesini isterim. Elimize verilen mecmua ve muahhede ve yahut muahhede projesi denilen zaten yanlışdır. Her hangi noktasına el sürsek insan müteessir oluyor. Çünkü bir arkadaşımı rencide edecek diye korkuyorum. Maksadım ise bunların hiç birisi değildir. Mesele vatan meselesidir. Buna binacn vaziyeti iyi göreceğiz. Elimize verilen bu kâğıt parçasıyla ne ecnebinin teklifi hakikisini, ne de arkadaşlarımızın kabul ettiği şeyi görüyoruz. Bununla beraber bugün mesailin bir kısmını tay edelim. Bir kısmı üzerine el kaldıralım. Bendenizce doğru bir şey değildir. Bu teklifi bendeniz Hükümetten beklemezdim. Çok rica ederim bunu da samimiyetime bağışlasınlar.

Benim rica edeceğim şey, Meclis haricinde arkadaşlarımızdan isteniyor etmek isteyenleri, tamamıyla bizzat ederim.

İkincisi; burada proze, mali ve iktisadi mesele müzakere eden zat tarafından kotalık idari mesele ki hendenize en canlı meselelerden biridir. Onu müzakere eden arkadaşımın hakiki sulh muahedesini izah eder şekilde burada ifade bulunması ve bunu müteakip vukelâi mesulenin tenkit etmesini isterim. Şu suretle bir muahede projesidir ki, hakikati tamamıyla anlatılacak bir muahede projesiyle hükümetin mukabil projesi karşı karşıya önümüze gelir. İşte ondan sonra heyet-i umumiyesinin müzakeresine biz geçebiliriz. Hatta o müzakereye geçmeden benim soracağım bir şey vardır. Projenin haricinde başka bir şey vardır. O da Lozan'da bir ruh yaşamıştır. Lozan'daki o ruh nedir? Onun da umumi olarak izahı lâzımdır. Bendenize mesail üç büyük fasılla arkadaşlara anlatıldıktan sonra Hariciye Vekili Beyefendi de Avrupa devletlerinin hakiki sulh yapmak için gelip gelmediğini, yetmiş gün müzakereden sonra neden birdenbire durduğunu ve kapandığını izahını rica ederim. Ondan sonra umumi münakaşaya geçebiliriz. Efendiler bu suretle helki üç beş isteniriz zayi olacaktır.

Fakat bendenize zayi değildir. (Zayi değildir sesleri) Onun için beyefendiler, bendenizin fikri budur. Bu müzakereye hazırlıksız girerek anlaşmaya çok lakirdi olur. Bunun da önüne geçmek için kizil olarak hepimizin işleye kadar vakti bastır. Hatta geceleri de buraya gelebiliriz ve pekâlâ herhangi bir mesele için burada mesail arzine için mesail; maliye için arkadaşlarımızdan muhassıs olanlar izah ederler. Şüphelerimizi izah ederler. Umumi münakaşaya burada geçtiğimiz zaman onlar kadar vaziyeti biliriz. Onlarla beraber tenkit ederiz ve umumi mesail üzerinde evet veya hayır, herhangi bir mesele içinde emniyeti vicdanıya veririz. Bildiğimiz mali, iktisadi, iktisadi siyasi mesail üzerinde hakikiyle anlamakla karar vermeyi bendeniz anlamıyorun. Onun için gerçi bir Meclisten bir karar çıkabilir. Fakat bizden çıkan bu kararı vicdanilerimizden, dimağlarımızdan çıkacak. Çünkü biçare milletin büyük emekleri mukabilinde kazanılmış bir meseledir. Müzakerenin bu şekilde cereyan etmesini teklif ederim.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vokilleri Heyeti Reisi) — Efendim Hariciye Vekili Beyefendi.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Paşa Hazretleri.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Mütefik devletler tarafından tevdi edilen muahede projesi hakkındaki düşüncelerinin hulâsası bir tedbir olmak üzere gördüğü şekli Heyet-i Alininin mütalaa ve müzakeratından anlaşılıyor, ki mukabil yani bize tevdi edilen mukabil muahede projesini bir kere yanlış tercümesi dolayısıyla tenkit buyurdular. Dikkat olunursa elinde acele tercüme kaydı vardır ve hakikaten tercüme hataları vardır. (Bu mazeret olanız sesleri) Zaman ve mekân nazarı dikkate alındı. Biran evvel hutulu esası hakkında malûmat husulü için Heyet-i Alince o kaydı itiraz ile arz edildi. Müsaade buyurunuz, otuz gün sonra yapılırsanız dersiniz, otuz gün sonra yaparız. Yalnız müsaade buyurursanız munaakaşayı emiyonim nokta nazarımı arz ediyorum.

Şimdi efendim Hüseyin Avni Bey. Arkadaşımız Hariciye Vekilinin ve müzakeratı idare buyuran heyet-i murahhasa reisinin beyanatını, derhal müsaki milli muhil yurayı terk etmek ve hurayı terk etmek ve bunlarda tagyir etmek şeklinde telakki buyurdular. Beyefendiler böyle bir şey yoktur. (Öyle söylediler sesleri) Müsaade buyurunuz arz ediyim efendim. Efendiler Hariciye Vekili Beyefendi sarahaten Heyet-i Aliyenize arz ettiğini istina ettiğim nokta, projeler teklif edildikten sonra heyet-i umumiyesi itibarıyla sayarı kabul değildir, dediler. Bu sahtir. Şayarı kabul değildir dedikten sonra şu fedakârlık vardır. Bu fedakârlık vardır. Jemek, zannederim, böyle bir teklif yoktur. İnsaf ile kabili telif değildir. (Gürültüler) (Devam sesleri) Proje teklif edildikten sonra heyet-i umumiyesi sayarı kabul olmadıktan sonra yapılacak diğer bir tedbir vardır. Karar verip harbe başlamak, efendiler bu ikisi arasındaki fark o kadar muhim ve o kadar hayati ve o kadar azim bir sahadadır ki ondan ona intikal etmeden çok düşünmek ve çok teklif etmek ve mümkün olan her şeyi, gerek kendi vatanlarını gerek millletin vicdanı, gerek haric ve dahilin nokta nazarını taminen karar vermeye çalışmak lâzımdır. Projeleri emir ederseniz takdim ederiz, hiç şüpheli ki bizim için zahmetli, müşkül veya sızdan sarirli bir eheli yoktur.

HAFİZ MEHMET BEY (Trabzon) — O halde buraya niçin geldiniz?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Müsaade buyurun, on beş gün daha beklememiz lâzımdır, projeyi almak için. (Bekleriz sesleri) Tahirine karar verirseniz, on beş gün daha irtizar edersiniz. Müsaade buyurursunuz arkadaşlarımızda günden beri bizatihas

ret kaldığımız vokiller ne yapıyordu, diyor? (Gürültü) Onu da siz söylersiniz?

ABDÜLKADİR BEY (Kastamonu) — Biraz iza hat verebilirsiniz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Rica ederim, musade buyurunuz, biraz değil çok ızanat veririz. Şimdi efendiler mesele şu şekildedir. Ben muahhedelediği mesaili maliye, masaili ikisadiye umuru asker, bağazlar, hudutlar hepsi madde madde tekkik edilmiş, mahzurları fevaidi görülmüş, ona nazaran bir mukabil proje ihzar edilmiştir. Göstermeyeceğiz diye iddia yoktur. (Nerde sesleri) Efendim rica ederim, göstermeyeceğiz diye iddia eden yok. Musade buyurun, ancak bu mukabil projeyi ihzarda mutalaa ve mulahazat neticesinde vasıl olduğu bir nokta var, bir dönüm nüstası var. Bu düşüncelerin hepisi mukabil projelerin hepsi öyle dönüm noktasına istinat emmiştir. Onu Hariciye Vekili Paşa Hazretleri Heyeti Âliyenize arz etti ve o nokta üzerinden rey'i alınıp almak istedi. (Nedemek sesleri) (Gürültüler) Zan ederim, usulü müzakere hakkında beyanı mutalaa buyuruldu. Müzakere mi olacak? Müzakere durmakta tebliğ edilen şekli tayin ve tesbit etmek için mesleyi tavzih etmek bana da teveccüh eder, değil mi efendim? (Hay hay sesleri) İşte efendiler, mesleyi Heyeti Vekileniz alıskadar vekillerinizin noktai nazarlari ve vaziyeti umumiyeye nazaran tespit edilmek şartıyla tekkik etti.

Bu tekkikata esas teşkil eden cihete gelince: Heyeti Murahhasamız, malûm olduğu veçhile, 70 kusur gün konferansında en kat'i teşebbüsünün neticesinde istihsal ettiği bir fikir vardır. O fikir üzerinde bir kere konuşulduktan sonra mukabil proje esası düşünülür ve o noktai nazardan tesbit edildi. (Biz o fikirleri sili miyoruz sesleri) Söylüyecğim efendim, söylemeyeceğim demiyorum. Hepinizin suallerine cevap vermek vazifomdur. Fakat sözümlü ikmal edeyim. Efendiler o fikri esası şudur: Her türlü mesaimize rağmen heyeti Murahhasamızın (fadesi) hamil olduğumuz ma'îmüme tekâmül acizimizle beraber kondimizdeki istikdara istinat ederek en yüksek mesaimizi sarf ettik. Neticede huzur istiklâli iktisadi vermedikleri anlaşıldı. Bizze istiklâli maddimizde gedükler açmağa çalıştıkları anlaşıldı. Bizim hudutlarımızda mühim mukavemeller karşısında kaldığımız görüldü. Bu gibi üç hayati meselede sökülmez bir vaziyette kaldık ve dayandık dediler. Hendeniz bu telgrafların bazılarını Heyeti Âliyenize aynen arz etmiştim. Derhatir buyurunuz.

BİR MEBUS () — Bunlar Mudanya mukavelelerinin neticesi.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Bu da bir içtihattır efendim. Dayandıktan sonra Heyeti Âliyenin tasvibine ıktiran eden Heyeti Vekilenin bir kararı vardı. Evet efendim, o kararda elde olduğu halde ve heyeti Murahhasamız bizim noktai nazarımızdan sulha yapmak imkânı olmadığını gördüğü ve bildiği halde ve son bir teşebbüs tekkilati keşfi olmak üzere ve hiç bir taahhüdü mutazammın olmamak şartıyla fi'lân filân mactinleri kabul edebilirsiniz. Fakat, sizde fi'lân şeyleri tadil edebilirsiniz diye bir keşfi taarruz.

FEYYAZ ALI BEY (Yığırtı) — Yani misaki milliye tadil.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Hayır, misaki milliye tadil yoktur. Misaki millinin mahiyetini ben de arkadaşların kadar bilirim. Buna rağmen o kanunlarındaki isahet, mütefikerin bu fazla vergiyi gösterdiğimiz halde sulha yanaşmadıklarını teyit etmiştir. Heyeti Murahhasamız, şu suretle son kabiliyetleri antaslıktan sonra inkıta ifade etmeden buraya geliyorlar ve Heyeti Vekilenize diyorlarki, işte efendiler şu yolda çalıştık, hasil ettiğimiz mesainin neticesi elinize verdiğimiz mütefikerin muahhedele projesidir. Ne düşüneceğiz. Dediler. Cevaben dedik ki: heyeti Murahhasanız sulha vasıl olmak için, bir cebri mucib olmadan misaki millimizle kabili tekkil bir sulha vasıl olmak için tentalarından mesainin neticesinden istihsal ettiği fikir nedir. Onu söylemelidir. Bizde onun üzerine heyanı mutalaa ve noktai nazarımızı söyleyebiliriz. dedik. Heyeti Murahhasamız orada göçürdığımız hayati mesainin bize verdiği fikir şu dur hoyurdular. Mesele arazi üzerinde ehemmiyet ve katiyet kesbetmiştir. Hunu tarif etmek lâzımı gelince cenubta Musul, şimalde Karaağaç istasyonu diye ifade edebilirsiniz.

MEHMET BEY (Biga) — Adaları umutlu.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Misaki millide mevzubahis olduğunu hatırlayamadım. Kendilerine sorduk. Şu halde yani Musul'u bir sene talik ve bir sene zarfında...(Gürültüler)

REİS — Rica ederim dinleyelim. Devam buyurunuz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Musul'u bir sene talik ve bir sene zarfında İngilizlerle başbaşa anlaşmak imkânı şimdi mümkün olmazsa Cemiyeti Akvama havale (Handeler), (Maşallah sesleri, alkışlar)

KASIM EFENDİ (Antalya) — Heyeti Vekilenin böyle düşüneceğini hiç tasavvur etmezdik.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Müsaade buyurun Rasih Efendi Hazretleri bizde hakkı kelâmımızı söylemekle...

RASİH EFENDİ (Antalya) — Onlar teklif ettilerdi, belki düşünülürdü. Fakat Heyeti Vekilenin bunu düşünceğini bilemezdi.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Müsaade buyurursa Rasih Efendi Hazretleri bize de söylemek hakkını, isabet buyurlar. Derim ki Cemiyeti Akvam lâfzına misakı millide tesaduf ederler. Okurlarsa akaliyetler mesailinde nazarı dikkate şübhelerini celbelerim (O başka sesleri) Cemiyeti Akvam kelimesi misakı millide var mıdır? Dediler cevabını verdim (Gürültüler) Arkadaşlarımdan rica ediyorum. Yalnız Vekil olarak değil, mebus olarak da bu müzakere esnasında mekürimde bulunmak vazifendir. Terk edecek değilim. Fendice buyurmayın, kırk sekiz gün henüz istevah edilebilirsiniz. Onun için müsaade buyurunuz da mutalâamızı ikmal edeyim. Evet sulh yapmak mümkün müdür?

SALAHATTİN BEY (Mersin) — Hayır.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Onun için de evet demek imkânı yoktur dedik.

HULUSİ BEY (Karahisarı Sahip) — Zaten sulh olamayacak.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Hulusi Beyefendi biz harbi sulh için yapıyoruz. Sulhu harbi için yapmıyoruz ve behemâhal sulha muvaffakiyetle dahil olacağız. Gayet haklı (İngallah sesleri).

HULUSİ BEY (Karahisarı Sahip) — İstedüğümüz de şekil de yok.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — İngilizler de bir vakite muvaffak olacağız.

BASRİ BEY (Karesi) — Misakı milliden gayri sulh yoktur. Cemiyeti Akvam yok idi o zaman.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Rahini Mader'de idi öyle ise.

Şimdi efendim bu nağmen mütalâa ettik vaziyeti. Vaziyeti askeriyemizi mütalâa ettik. Erkânı Harbiye Umumiye Reis-i Paşa Hazretlerinin iradeti ordumuzun kuvvetli ve emrinize âmâde bir halde olduğu ve emirlerinizi ifaya muktedir olduğu kanaatını verdi. Maliye Vekilimiz şimiliye kadar olduğu gibi milletin ve memurların her türlü fedakârlığı ihtihâm ettiği farz edilerek mali nokta nazarından da Meclisin fedakârlık emirlerini fedakârane ifaya hazır olduğunu ifade etti. Bizim için de lâzım olan bu iki esastır. Ancak harb ifade ederken düşünülecek bir nokta varsa zarar mı, kâr mı eder. Ne kadar devanı

eler. Netayıcı ne olabilir. (Allah bilir sesleri) Şüphesiz Allah bilir. Sizin kadar. Cenabı Hak'kın lütfü vahdaniyetine mütekit bir arkadaşınızımı. Fakat Allah da insanlara bir fikir vermiştir. Kendisinden aşağıki meratibi onlarda düşünün diye akıl vermiştir. Biz de onları düşünerek bu muhakemat neticesinde mukabil bir proje tanzim ettik. İstiklâli malimizi temin etmek, istiklâli adlimizi temin etmek şartıyla, istiklâli millimizi temin şartıyla; iktisadî mesail ki arız ve amik tükür müzaereye ihtiyaç görmüştür. Onu tatik etmek şartıyla. Karaağaç'tan sarahaten sarfi nazar etmek şartıyla. Musul'ü tatik etmek ve icabederse harb etmek imkânını elde tutarak. (Gürültüler) Müsaade buyurun, elde tutarak sulh için bir teşebbüste bulunmak, sulh için müşterek kanaatımız zannediyorum. Bir teşebbüsümüz de akim kalacaktır. Kalabilir. (Anlaşıldı sesleri) (İşitemiyorum sesleri) Sarih söylüyorsunuz, maruzatım harb midir. (Bu tarafta da söyleyiniz işitemiyorum sesleri) (Sulh çıkmayabilir ve kuvvetle bu kararları verirken bunu tecmül ederek, bunu da bilerek yapıyoruz.

Fakat vereceğiniz karar öyle hayati bir karardır ki ondan evvel herkesin kalbinde kalan şüphe ve tereddütleri bizim kadar göremeyecek olan, vaziyeti bizim kadar tahsil ve tetkik edemeyecek olan memleketin umumi kadın ve erkeklerinin nasıl düşünebileceğini de tetkik ederek, onları da nasıl taunı edebileceğimizi, onları da her türlü fedakârlığın yapıldığına ikna ederek ve aynı inayeti Bâri ile her türlü fedakârlığı itnâ etmek ve neticeyi harben istihaboe teşebbüs etmektir. İşte efendiler hututu esasîyesini izah edebileceğini zan ettiğini Heyeti Vekilenizin düşüncesinin esası budur. Çünkü biz size Karaağaç'ı verdik. Musul'ü bıraktık, bilmem kapitulasyonların şu kısmını kabul ettik, filanını bıraktık demedik. Umumi mütalâat verdik. Arru buyurursanız gelen bu projeyi derhal tashih ederiz. Ötekini tay ederiz Meclisi Âlimize götürürüz. Encumenlere gösteririz, konuşursunuz. Yine neticede konuşacağımız bunlardır.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Evet fakat bilerek...

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Müsaade buyurunuz efendim bilerek konuşursunuz. Ben de bilirimi efendim ve zaten şimdi de kısmen buyurduğunuza bendeniz de kanım.

HULUSİ BEY (Karahisarı Sahip) — Meçhulat üzerindedir...

REFİK BEY (Konya) — Rauf Beyefendi hepsini anlattınız. Dediniz ki zan edersem, sözlerinizden hiç bir şey anlayılmamıştır.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Bendeniz de anlatmaya çalışıyorum. Kudretim bu kadar. ne yapayım.

Şimdi efendim yalnız bir noktayı hatırlatmak isterim. Her mütehasıs encümen çalışmalıdır. Tetkik etmelidir. Tahliil etmelidir. Kabul etmelidir veya reddetmelidir. Beyler bu Heyeti Vekilenin bir harbe daha girmeden evvel, haric ve dahilin vicdanını tatmin için olsun, teşebbüsünü lüzumsuz görmemişliğini bu şekil üzerine muahede projesini tahkik, tasvip ettiğiniz takdirde imzalanmış muahede projesi üzerinde ne hakkınız kalıyor? Bilakis tetkik etmeyin, tahkik etmeyin imzaların ret veya kabulü hakkını muhafaza edin. Efendiler, sormamız gayet basittir.

Şimdi yapacak üç hal vardır. Diyoruz hangisini yapayım? Hangisini yapmak istediğimizi söylüyoruz. Bu suretle birisi, bu verdikleri muahede metni, ki hakikaten gayri kabili kabuldür. Atarız.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Ne üzerine binayı mütalaa edip de atacağız?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Onu biz söylüyoruz. Ne için geldiniz diyorsunuz da onu anlatmaya çalışıyorum. İkincisi diyoruz, ki böyle bir proje yaptık bu projeyi teklif ile harbe girmeden evvel bir daha cihan huzurunda dahil ve haricin vicdanını tatmin etmek. Bu da kabul edilmez.

OSMAN BEY (Kayseri) — Son günlerle heyeti murahhasa orada ne yaptılar?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Fakat muharebeden evvel bu üçüncü şekilde Heyeti Vekilece bu teşebbusun lüzum ve vücubuna kaniz. Bunu tensip ediyor musunuz; etmiyor musunuz? Şekil budur. Anlatabildim mi efendim. Yani bu muahedeyi atıyoruz harp ediyoruz, biz bu fikirle değiliz ve daha Heyeti Celileniz bu fikir ve mütalaaatta değildir.

HÜLLİSİ BEY (Karahisar) — Onu hiç kimse ta savvur etmiyor.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Ve o teşebbüsümüzün şeklini ifade ediyor. Musul'u talik Karaağaç'tı terk etmek mesaili iktisadiyeyi terk etmek, diğer hususatta Misakı Milliimize muvafık şeraiti şimdiden istihsal etmek, diğerlerinin müzakeresine girişmek.

HAFİZ MEHMET BEY (Trabzon) — İstanbul ne olacak?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Tahliye şartı olacaktır. İşte efendim, benim kudretli nutkiyem ve fikriyem ve aklüyem bu kadar izah edebildi. Mesele muahedenin metni Heyeti Aliyenize kabul etsin de

tebliğ edelim, teklif edelim, işi bitirelim. Her mail desi size mütebar olsun değil. Heyeti Vekilenizin kanaatini arz ediyorum. Musul'u talik Karaağaç'tı terk (Olamaz senleri) Musaaide buyurum Karaağaç'tı terk mesaili iktisadiyeyi talik, diğer hususatta ve her hangi bir müstakil millilerin hariz olacağı şeraiti ihtiva eder. Bir sulhü imzalanmak mümkün olursa, ki bunda İstanbul da tahliye edilmiş bulunacaktır. Ondan sonra mesaili iktisadiyenin haline devam etmek, diğer taraftan münferiden İngilizlerle Musul meselesini Türklük, Kürtlük ve Araplık ayırarak lehimize hal etmeye çalışmak, olmazsa Cemiyeti Akvama sevk etmek ki akamele mahkûm olmaktadır. Cemiyeti Akvama da karar vermeyecektir. Her zaman serbestsiniz, elinizde bulunacaktır. Bu şekilde bir çare düşündük. İşte bunu kabul ederseniz yaparız. Kabul etmezseniz irade buyurunuz, ferman buyurunuz harp ederiz. İşaret buyurunuz postekimizi kaldırır gideriz. Bunlar elinizdedir. Bunların hepsi de sizin iradenizdedir.

NECMETTİN BEY (Sirt) — Raul Beyefendi; geçen celseli hâfiyelerde Musul hakkındaki beyanatınızda Musul'un fevkalade ehemmiyetli olduğunu ve Musul'un terki vilayati şarkiyenin hepsini terk etmek olduğu kanaatinde olduğunuzu ifade buyurdunuz. Tehdili kanaat mı ettiniz? Yoksa tebdili kanaat için bir mecburiyet mi görüyorsunuz?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Kanaatım o günkü gibidir. Ve sabit kademim.

NECMETTİN BEY (Sirt) — Çünkü Cemiyeti Akvama vermek İngilizlere vermek demektir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Değildir öyle (Gurültüler)

NECMETTİN BEY (Sirt) — Cevap olmadı. Reis Paşa Hazretleri cevap isterim.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Kanaatımı tebdil etmedim, aynı kanaatteyim. Musul meselesi vilayati şarkiyemiz meselesidir. Vilayati Şarkiyeye meselesi Türkiye meselesidir. Vilayati Şarkiyeye tehlikeye düşerse Türkiye tehlikeye düşer. Siizlerimi bu kanaatte olarak söylüyorum.

NECMETTİN BEY (Sirt) — Öyle ise Heyeti Vekili müttelik değildir.

DURSUN BEY (Çorum) — Lozan'dan mübarekatından evvel heyeti murahhasamız bir mukabil proje verdiler. O projenin münderecatı nedir? O projeyi Hükümet direktif vererek mi vermiştir? Yoksa kendilerinden mi vermiştir? Bu Misakı Milli ile icaruz teşkil ediyor mu, etmiyor mu? Ve bu salahiyetleri dahilinde midir? Değil midir?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendim maruzatıma başlarken onu ifade ettiğini zannediyorum. İzahat verirken telhisen demiştiniz ki, Heyeti Muahhasanız tasvibi ilinize aktıran eden Heyeti Vekile kararını talikten sonra böyle tegebbüsata neticesinde inkıtai muhakkak olarak anlamış; fakat bu inkıtai yaparken bizi daha sulhpencer, daha ihtilafçı göstermek ve cihan efkârı umumiyesine tesir yapabilmek için hiç bir kaydı siyasîyi tazanimun etmemek ve nülletinizi hiç bir kayıt altına almamak şartıyla. (Ya kabul etseydiler sesleri)

RASİH EFENDİ (Antalya) — Ya kabul etseydik?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendim ben bir kişiye cevap vereceğim. Rica ediyorum, ben bir kişiye cevap veriyorum. Müsaade buyurursanız söyleyeyim. Müsaade buyurursanız çıkayım gideyim. almanlık şartıyla söylenmiştir ve söylenmesine rağmen inkıta olmudur ve bu sözlerin mahiyeti siyasîyesi kalmamıştır. Yani senet atihaz edilecek derecede mahiyeti kalmamıştır. Çünkü mahiyetinde bir fikra ile bu kabul edilmediği takdirde, yinede kadar cereyan eden müzakeranın tevliq edilebileceği her türlü kayıtan azade kaldık demistir. Onun için bir endişe yoktur.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahibi) — Ya kabul etseleler?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Ya kabul etmeselerdi?.. Ki etmemişlerdir.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Efendim Basri Beye cevap verirken bununla ne nuralı buyurdunuz?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Musul meselesinin havalesi dolayısıyla söylemedim. Cemiyeti Akvam Misaki Millide bu kadar dediler; hendeniz hafızamda hata emiyorun. Cemiyeti Akvam kelimesi vardır gibi gökbi akıma. (Yoktur sesleri) Müsaade buyurun Musul'un taliki dolayısıyla değil, ekalliyetler muahdesiyle Sen Jermen Muahdesinin kabul ettiği Misaki Milli kabul etmiştir. Sen Jermen Muahdesini okursanız Cemiyeti Akvamı çocuk olarak görürsünüz.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Ekalliyetlerin Musul ile alakası yoktur. Cemiyeti Akvamın Musul ile alakası yoktur. Bunu ekalliyetlerle neye karıştırıyorsunuz?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Basri Bey buyurdular ki, Misaki Millide Cemiyeti Akvamı yoktur. Dendeniz Musul ile alakadar olmıyarak yalnız Cemiyeti Akvam şekli olarak Misaki Millide bulunduğunu ifade ettin. Ekalliyet bahsi filan diye değil.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Rur kelime lüzfen bunu da söyleyiniz; Musul Misaki Millide dabilinde mi, değil mi?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Dahilindedir.

SIRRI BEY (İzmit) — Hassaten soracağım şeylere cevap vermek için salahiyetinizi anlamak istiyorum.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Müsaade buyurunuz âzami salahiyetim vardır.

SIRRI BEY (İzmit) — Çanakkale'de Karakale'de İngilizlerle serifen arazinin mescahai sathiyeni Çaheli Tarık'taki İngilizlerin müstemlekesinden ne kadar büyüktür?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Kıyası ma'al fariktir.

SIRRI BEY (İzmit) — Rica ederim, ne kadar büyüktür?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Kıyası ma'al fariktir. Müsaade buyurursanız tafsil etmeyeyim. Kursüden bahsinde faide yoktur. Kıyasımaal fariktir ve buyurduğunuz derecede tehlike mevcut değildir.

POZAN BEY (Urfa) — Suriye hudutlarının Lozan'da mevzuubahis edilmesinden istifade etti mi etmedi mi? Sonra Suriye hudutları Misaki Millide dahil midir, değil midir?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendiler: Misaki Milliye tebdil ve tağyir için mevcut ise yegâne kuvvet Meclisi Âlinizedir. Başka hiç bir kuvvet ve salahiyet onu tebdil edemez. Yegâne kuvvet sizdedir. Suriye hudutlarının Lozan Konferansında mevzuubahis edilmesinden faide kuvvetle nielhuz idi. Neliçe kıkanıdığı için hiç hrisinde faide yok dediler.

BİR MEBÜS — O halde neden mevzuubahis edilmedi?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Mevzuubahis edilseydi akde kalırdı ve mazereti vardır.

RASİH EFENDİ (Antalya) — Efendim buyurdunuz ki; bu teklifimizle sulh geleceğine ümit o kadar yoktur.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Kati değildir.

RASİH EFENDİ (Antalya) — Bu katıyetsizliğin ucaba Avrupa'nın bizimle sulh yapmamaya azmettiğinden mi ileri gelecek? Yoksa bizden şu teklifimizle bisedeceği zaattan mı neş'et edecek? Sanıyo ikinci bir sualim Jahat Musul bir sene veyahut altı ay sonra raya talik edilince o cephedeki askeri terhis edecek

misiniz? Gımezeseniz sulhüü neticesi tabiiyesini elde etmemiş olursunuz. Musul'u tamamen terk etmiş olursunuz ki sulhün manası kalmaz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Bu iki suali mi?

RASHİ EFENDİ (Antalya) — Evet.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Kâfi derecede ağır sualler.

Birincisi buyurdunuz ki: kati ümidiniz yok ve bu teklifinizle sıfatımızı mı göstereceğiz? Bu teklifimizle kuvvetimizi gösterebiliriz. Bu teklifimizle sıfatımızı gösterebiliriz, bu teklifimizle sulhpervverliğimizi gösterebiliriz. Bu sulhpervverliğimizle iman ettiğimiz kuvvetimize istinat ederiz. Bunların hepsi mevzuubahis tir. Fakat bu teklifi yapmadan bu çareye tevessül etmeden ordularınız yürü, kır, ez diyecek daha zaman olmadı. Onları sonra istıcvap ve istızah edersiniz.

Musul meselesine gelince; oradaki askeri terhis edeceksiniz. Erkânı Harbiye Umumiye Reisi, ki fihriyat ile kudretini ispat etmiştir. Bendeniz de ve ukdemizin gayesi Musul'u almak için ne yapılması lâzım geldiğini takdir buyursunuz.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Demin bir şey buyurdunuz. Ya bendeniz anlamadım. Fikrimi tashih buyurunuz veya siz söylediğiniz sözü tashih buyurunuz. Buyurdunuz ki, eldeki projeyi şubelerde veya endümentelerde müzakere etmek doğru değildir. Sizin vazifeniz sulh olduktan sonra ya kabul veya reddir. Yani Heyeti Vekilenin vazifesidir, demek istediniz. Halhuki İcrai ve İcrai salâhiyeti hariz olan bu Meclisi Âliden Teşkilâtı Esasiye Kanununun sekizinci maddesini unuttunuz. Bu ihtar ediyorum. Zati âliniz bu salâhiyeti ne suretle bizim elimizden alıyorsunuz? Buna cevap veriniz?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Teşkilâtı Esasiyenin sekizinci maddesini unuttum, buna emin olunuz. Her hakkın Meclisi Âlinizde olduğuna iman etmişimdir. Bu, acı tecrübelerle, bu kürsüde geçtiğim sıkıntılarla teyyüt etmiştir. O noktaya nazardan bu muahedenin istediğiniz zaman şimdi - burada kelimesini burada - lügat kitaplarıyla telhîs etmek vazifenizdir. (Hay hay sesleri) Buna hiç şüphe yoktur. Fakat bendeniz istedim ki bir teşebbüstür. Hututu esasiye böyle bir yoldan tekrar teşebbüse gidilmek isteniliyor. O teşebbüs muvaffak olsa da, kaim kalsa da her zaman muahedenameyi arız ve amik tetkik veya ret etmek elinizdedir. Onun için bu iki iş mi olsun, bir iş mi olsun meselesi; yoksa vazife meselesi değildir. Kâfi sarahati havasını?

M. DURAK BEY (Erzurum) — Kâfi.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Efendim affarına mağruren buraya iş görmek için değil, iskan dil için gelmişler. Eğer iskandil için gelmişlerse dönsün gitsinler. Hakiki olarak ise bunlar burada mevzuubahis olacak meseleler değil, burada vatani mesaili mevzuubahsetsinler.

Museyin Avni Beyin vatan hususundaki hassasiyetlerini bilmekle heraher karşısındaki arkadaşlarının da aynı hassasiyette bulduklarına hiç şüphe etmiyorum. Kendisi kadar vatanperver ruhlu olduğunun aksini şüphe edecek bir arkadaş, yoktur. Biz buraya iskandil etmeye değil, demir atmaya geldik, demir atmaya. Bu limanda bizim de hissemiz vardır.

EMİN BEY (Erkânı) — Durmazsınız böyle.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Hariciye Vekili de heyeti murahhasa reisi sıfatıyla izahatta bulundular ve ona da itiraz ettiler. Yalnız mesaili hariciyeden hahsetsinler onu dinleriz. Ötekilerini Vekiller hahsetsin dediler. Heyeti Vekile Reisi zannedim, kendileri ettiler. Kendilerinin de reyleri vardır. Heyeti Vekilenin vazifesinden mesuldür, dediler. Yüz defa bağurdunuz: Bu Heyeti Vekile Reisi buraya iskandil etmeye mi geldiler? Gitsinler de, gelsinler.

Beyefendiler biz vazife ve vatan hizmetiyle iştirak ederiz, fakat bizimle eğlenilmeye tahammül edemeyiz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Hayır, siz bizimle eğleniyorsunuz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Rica ederim, gayet ciddi mesail üzerinde konuşuyoruz. Salâhattın Bey kardeşimizin buyurduğu gibi, bu günü değil istikbalî temin veya sarsacak kararlar almak zaruretindeyiz. Benim kanaatim ilaha vardır. Altı yüz senelik bir maziyi tasfiye ediyoruz. Lâtifeye çıkma-yacağına Museyin Avni Bey kadar ben de biliyorum. Onun için sözlerimizi sanimini ve hepimiz aynı şeyden geçmiş ve aynı vatanperver olmak üzere kabul ediniz. Hiç birimizin diğerine tevelfuk eder, ne vatanperverliği ve ne de başka türlü bir şeyi vardır. Benim ifademde sizi rencide edebilecek bazı noksanlar olabilir. Kudretsizliğime verirsiniz. Fakat, hiç bir zaman, geldiniz bizi atlatıyorsunuz gidin, ciddi olun da gelin demek yakışmaz.

NUSRET EFENDİ (Erzurum) — Avrupa ceraitlerinin nesriyatından anlaşılıyor ki konferansın hitamına doğru düveli müttelifika bizim murahhaslarımıza ondört maddelik bir proje vermişler. Bizim teklifimize mukabil ve bu 14 maddenin, yani bizim Misa-

ki Millimize karşı bu ondört maddenin onikisi latif gayyirdir ve üç madde üzerinde konuşabiliriz. Evvela bunun doğru olup olmadığını soruyorum. Olduğu takdirde ikinci bir kere sulh teşebbüsün abes olduğunu soruyorum Siz ne buyursunuz?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Buyurdunuz tahakkuk ederse hakikaten abes olur. Fakat üylo değildir. Malumu âliniz: heyeti murahhasamız mütteliklerin tevdi ettiği muahede projesini aldıktan sonra - arz ettiğim gibi - inkıtaat kanı olarak bazı beyanatta hulunmuşlar ve fakat kabul edilmemek hiç bir teahhüdü kabul etmeyecek bir hal vuku gelmiştir. Bu beyanattarı üzerine İsmail Gönül İrene binmiş görülmüştür. Diğer kalan ikinci murahhaslar: Fransız murahhası, İtalya murahhası verdikleri muahede projesindeki bazı muvafık iradeleri olan gayri kabili kabul gördüğümüz maddelerden bazılarını tadil eder yolda bulduklarını beyan etmişlerdir. Yoksa üçü gayri kabili kabuldür. İnzında mesele yoktur. Zan ederim.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) Usul ihadunda üyliyeceğim Arkadaşlar mevzu bahis olan mesele ciddi mehum ve naziktir. Bu meseleyi asabiyyete götürmek gayri caizdir. Onun için bütün arkadaşlarımızı sukuta davet etmek emrinde bulunacağım. Bunu af buyurunuz. Zan ediyorumki rüfekanın asabiyyetini mucib olacak nokta, meselen neden dolayı ve ne mahiyette mevzu bahis edildiğini tanıyan anlayamamış ve ya anlaşılamamış olmasından münbaistir.

İbenim bildiğime göre, Hey'eti Vekile İstanbul'a katılı bir karar almak için gelmiş değildir. Yalnız müsaade buyursanız sayfayı benim anlattığı gibi izah edeyim.

Malumu âlinizdirki, makasatı milliyetvazı tahsil edebilmek için bir çok vasıtalarla teşebbüs edilmiştir. Üç buçuk dört sene zarfında fakat bunların hiç biri münteczi muvaffakiyete olamamıştır. Behemehal makasatı milliyetvazı tahsil için kat'î bir müzakerete ihtiyac vardır. Millet ve milletin öz evlatlarından mürekkep ordu o zaferan kat'iyi istihlal etti. O zaferan neticesi olmak üzere makasatı milliyetvazı tahsil edilmiş olması lâzımı gelirdi. Bu emülyete hey'et murahhaslar vukubulan davet üzerine Lozan konferansına gitti. Aylardan beri birün mesele mevzu müntekaza oldu. En nihayet ihtilaf döşetleri hey'et murahhasamıza bütün müzakeratın müntekazatın netayici olmak üzere bazıları üzerinde görüşülmüş ve bazıları üzerinde görüşülmemiş olan mevzuatı ihtiva eder bir

kitap verdiler. Bu kitabın muhteviyatı, ya'ni sulh projesi Sulh şartlarını muhtevî proje diye koydukları eserin muhteviyatı hey'eti murahhasamız tarafından kabula şayan olamayacak mahiyette idi. Asıl bu muhteviyatın gayri kabili kabul olmasını istizam eden mesele muayyendir. Yani bir çok hal edilmiş mesele şayanı kabul görülebilecek nükat mevcuttur. Bununla beraber hey'et unumiyetini kabul ederek sulhü tesise mani olan noktalar bârizdir. İşte hey'eti murahhasamız vukubulan talikden istifade ederek merkezi hükümet gelmiş ve vaziyeti hey'et vekileye anlatarak yeniden bir talimat talep eylemiştir. Yoksa hey'eti murahhasamız kendisinin kabul ettiği ve hey'ete kabul ettirmek istediği bir projeyi ailen veya tadilen hey'eti celilenize kabul ettirmek üzere huzurunuza çıkmış bir vaziyette bulunmuyor, zannederim. Binaen aleyh hey'eti murahhasa yeni talimat almak üzere Hey'eti Vekileye bir çok izahat verdikten sonra Hey'eti Vekile bir karar vermek mecburiyetinde kaldı. Hey'et vekile bir karar ihtihazi mecburiyetinde kaldı. Bu karar ya müzakeratı sulhiyyeyi kat etmek, harekati sulhiyyeyi askeriyeye bağlamak ve yahut bu kararı tehir ederek her hangi bir zeminde tekrar sulh talobine müntek bulmaktır. Hey'eti Vekile Hey'eti murahhasa ile bu nokta üzerine imab fikir alışından sonra, en nihayet vasil oldukları karar - benim bildiğime göre - müvafakat bir zemin üzerinde tekrar devlet ihtilafiyeden sulh talep etmektir. Ancak bu müvafakat zemin, bazı mühim noktaları ihtiva ediyor. Hey'et celilenizi bu mühim noktalardan haberdar etmeksizin doğrudan doğruya mukabil bir proje ile hey'eti murahhasamızı göndermeye hey'et velle cesaret edememiştir. Çünkü cesaret edilemeyecek bir meseledir, bir vaziyettir. Binaenaleyh bu gün burada yapacağımız şey bir projenin teferuatını müzakeret etmek değildir. Esaslı bir iki noktaya karar vermektir ve esaslı iki noktaya karar verdikten sonra onun teferuatı üzerine hey'et celilenizin şimdiden istifalme lüzumu yoktur. Onu Hey'et Vekile Hey'eti murahhasa ve yahut her hangi bir hey'et yapabilir. Fakat onların yapamayacağı bir şey vardır ki, huzuru âlinize gelmişlerdir. Malumu âlileri olduğu veyhile o şey hudut meselesidir. Şimdi hey'eti murahhasa Hey'et Vekile ile müttelik kararını vermiş bulunuyor. O kararda arazi meselesinden bazı mutedil şekiller kabul edecek ve bunun muhteviyatından bazıları tamamen ihraç edenek üst tarafını imza etmek suretiyle sulha datil olmak ..

Yapılacak notuhalar: Birinci, Karaağaç'dan şimdiden sarfınazar etmek ilkinçisi, Musul vilâyet meselesinin

hâlini bir sene zarfında İngilizlerle Türkiyenin karşı karşıya geçerek imzâ olmasına talik etmektedir. En mühim mesele bu olarak geliyor. Sonra gayri kabili kabul olan bir takım müâh meselelerdir. Önceki bu bir vakitte kabul edemeyeceğimiz bir şekilde bütün meseleler iktisadîyeyi dahi ihraç etmek. Diğer meseleler gayri kabul mahiyetindedir. Bu iki mesele ihraç olduğundan sonra diğer meseleler gayri kabul gördükten sonra vereceğimiz karar. Karaağaç'ın şimdiki sarfınazar edeceğimizi ifade etmek ve Musul meselesinin bir sene sonra hâline muvafakat etmek meselesi. Buna muvafakat ettiğimizde zarar mı vardır? Kaide ten şimdiki faide mi vardır. Buna muvafakat etmezsek ne yapmaya mecburuz? Bunları zan ederiz. muhakeme edersek ve buna bir karar verirsek, bu günün işi hal edilmiş olabilir. Heyet-i Celilenin bu meseleyi hal edebilmesi için ve müâh bir neticeye varabilmesi için, zan ederiz. Heyet-i Vekile Re'inden ve her birinden sorup anlamak isteyebilir. sualler olabilir. Bu daha çok vaziyete muvafaktır. Bu gün suhuletle hepimiz anlayabiliriz ki, Musul'u vermemekle ısrar edersek muharebeye dahil oluruz. Binaenaleyh Musul meselesini bir seneye kadar hal etmek üzere talik edip sulhe geçmek ve muharebeyi kabul etmemek mümkün müdür, kabul edilir ve fâide midir? Bu muhakemeyi suhuletle yapabiliriz ve bunun için zan olmaksızın vaziyeti askerîye hakkında, vaziyeti haricîye hakkında, vaziyeti siyasiye hakkında fazla malumat arz edebiliriz. Fakat lüzum olmadığı müddetinde bu gündün Musul meselesini müsbet veya müâh bir surette hal ederiz. Menfaatımız bunu iktiza ediyor. Eğer buna karar verirsiniz, o zaman bu gün vaziyet tayyün eder. O zaman bunu alir hü'ün telefunatıyla tevkik edersiniz, her şeyi yaparsınız ve son kararınızı verirsiniz. Bazı arkadaşlarımız, meâlâ Sırrı Bey gibi arkadaşlarımızın, medası kelâmı misaki milli oluyor. Heyet-i Murahhasa misaki milliye mahvelinde Heyet-i Vekile, misaki milliye feda olmuş. Ben de diyorum ki Sırrı Bey Misaki Millînin ne olduğunu anlamamıştır. Misaki Millînin ne olduğunu evelâ anlımalı ondan mütevacizlerin kimler olduğunu nice, Janı koymalı. Fîfondiler arazi meselesi ve hudut meselesi misaki millînin malûmü şînz. 'birinci' maddesinin dairi şîmülindedir. Misaki milli, şu hal bu hal diye hiç bir vakitte hudut çizilmiştir. O hududu çizil şöy milletin menfaati ve Heyet-i Celilenin isbatı hazarıdır. Yoksa bu haritası mevcut bir hudut yoktur. Bunun için de yapılmış olan işlerde veya yapılması teklif olunan işlerde hiç bir vakitte buna taaruz edilmiştir. Bilakis riayet edilmeyir. Musul meselesinin

hâlini muharebeye girmemek için bir sene sonraya talik etmek demek, ondan sarfı nazar etmek demek değildir. Belki bunun işhisali için daha kuvvetli olacaktır. Bir zamana imzâdır. Bu gün sulh yaparsınız, bir ay sonra, iki ay sonra Musul meselesini hal etmeye koyun edersiniz. Fakat bu gün Musul meselesini hall etmek istediğiniz vakit bir meselede karşınıza yâtiniz İngiliz değil, Fransız, İtalyan, Japon ve bütün dünyanın düşmanları vardır. Yalnız karşı karşıya kaldığımız zaman İngilizlerle karşı karşıya kalacağız ve yalnız olarak İngilizlerle karşılaşacağız. Bunda menfaat var mıdır, yok mudur. Bunu meylana çıkarılmak gayet kolaydır. Maruzatımı ikmal ve intizam için tekrar ediyorum ki mesele bunu kabul etmek ve tayin etmekten fazla heyet-i Murahhasayı müzakereyi sulhiyede mülavaset teklifinden can alacak noktaya karar vermektir. Musul meselesini bu gündün hal edebiliriz. Ordumuzu yürüteceğiz, bu gün alacağız derseniz bu mümkündür. Musul'u gayet kolaylıkla alabiliriz. Fakat Musul'u aldığımızı müteakip muharebenin hemen bitim bulacağına kani olamayız? Şubhesiz orada bir harp çehresi açmış olacaktır. Yani buna ayıma muvabâhîs etmek isterseniz müzahurlar kendi kendine meylana çıkar.

Sözümün en sonu şudur: Heyet-i Vekileyi kendi müsbetiyeti dahilinde heyet-i Murahhasayı yeniden talimat verip vazifesine devam ettirmek talep edilebilir ve yahut men edip harbe başlamak olabilir.

NEBİL EFENDİ (Karaağaç salıplı) -- Meselelerin haraya gelmesi, Karaağaç meselesi ile Musul meselesidir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamlı) -- Evvel en mühim odur.

NEBİL EFENDİ (Karaağaç salıplı) -- Bu kürsüde resmen söylendiği murahhasalarımız konferansın son celselerinde Karaağaç'ın terkine muvafakat ve Musul'un bir sene zarfında hâlini kabul etmiştir. Fakat müteakikler bunu kabul etmişlerdir. Bu cehetteki nokta nazarmız nedir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamlı) -- Evvel den Gazeteler şunu yazmış, bunu yazmış heyet-i Murahhasanız karşınızdadır. Reis karşınızdadır. Heyet-i Murahhasamızın taahhüt ettiği, hiç bir nokta yoktur. Yalnız en son vaziyette bir mecnua verilmiştir, onların o mecnuayı dahi kabul etmeyeceğine kani olarak. Fakat kendilerini vasi bir sahada bırakmamak için bunu kabul eder misiniz, demiyiz. Yoksa şunu ve bunu kabul etmişle buraya gelmiş vaziyette değildir. Heyet-i Murahhasamıza ne yapmak lüzum gelir.

se, ne yapacak isok yeniden düşünüp kendisine yaptırırız.

SURRI BEY (Izmit) — Paşa Hazretleri çok tezek olur ederunki sözlerimi sayarı müdafaa buyurdunuz. anlamadığımı söylödüñüz. Misakı millinin. hendeniz. müngayri haddin, muharrirlerindenim

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Dovani) — Keşke yazmaya idiniz. Başımıza çok belâ koydunuz. Yani hu gün kat'iyeti ihlâl eder sözlerden başka bir şey yapmadınız

REİS — Müsaade buyurunsanız on beş dakika te-neffüs edelim (10 beş dakika celse tatil edildi)

Hüsn Cemal Saat : 3,21

İKİNCİ CELSE

Sout : 3.55

REİS : Reisisimî Ali Funt Paşa Hazretleri

KÂTIPLER : Süleyman Sırrı Bey (Yozgat), Hakkı Bey (Van)

REİS — Efendim; celseyi açıyorum. Rica ederim efendim oturunuz. Usulü müzakere hakkında söz isteyen daha dört arkadaş vardır. Heyeti Celile kafi derecede tenevvür etmiştir.

ŞEREF BEY (Edirne) — Sözümden vargeçmiyorum.

REİS — Sulh hakkında mı?

SEREF BEY (Edirne) — Esas hakkında.

REİS — Sulh hakkında söz isteyen daha dört kişi var. Yahya Galip Bey, Sureyya Sami Bey, İhsan Bey, Abidin Bey. (Yahya Galip Bey yoktur sesleri) (İlyas Sami Bey yok sesleri) İhsan Bey siz buyurun.

İHSAN BEY (Cebelibereket) — Muhterem kardeşlerim, Hariciye Vekili muhteremi Paşa Hazretlerini ve Heyeti Vekile Reisi muhteremini kemali sükun ve hürmetle dinledim. Bize karşı şöyle bir teklifle geliyorlar. Diyolar ki : Bize verdiğiniz esas vazife ki rubunu Misaki Milliden alıyordu. Bu hudutta 76 gün düşmanlarla mücadele ettik. Neticede hır inkıta vaziyetini andıran bir şekilde ayrıldık. Rinaenaleyh, şu vaziyette iki yeni şekil hadis oluyor. Ya bir vasıta bularak müzakereyi idame etmek veyahul silah kuvvetimizle menafimizi istihsal etmek. Buna karar verdik diyorlar. Kendi nokta-i nazarlarında silaba pek yanaşmıyorlar ve diyorlar ki : Biz bu inkıta aodırır vaziyet karşısında Misaki Milliye nazarın bazı arazi fedakârlıkları yapmaya mütemayiliz. Karaağaç, Misaki Millimizde dahil olmamakla beraber, davamızda dahildir. Karaağaç'tan ebediyen vargeçiyoruz. Musul'u bir seneye sonraya bırakıyoruz. Yani bizim Meclis değil, bizden sonra gelecek Meclis bu işi halletsin.

Şimdi efendiler; höyle bir teklifle gelen Heyeti Vekileye karşı bu ne demektir, diyeceğiz. Bu düşünceğimiz bir meseledir. Musul gidiyor, bu ne kadar muazzam iş... Yarın İngilizler orada hır Kürt davası yapacaklar, İngilizler yapacaklar, hepsini yapacaklar. Fakat gidiyor, götürmeyelim. Götürmeyelim demek, efendiler iki manayı ifade eder.

1. Sulhen Musul bizde kalmak şartıyla Heyeti Vekile bir sulh yapısın. Cevap veriyorlar ki; biz bu meseleyi sulhle yapamayız. O halde soruyorum arkadaşlara, efendiler; Musul bizde kalmak şartıyla, ma-

li, adli, sıyasî, idari bilmem filan gibi istiklâlinizi halletmiş ve rencide eden şartlı kabul etmemek şartıyla davayı hal etmeyi taahhüt eden kim varsa çıksınlar. İş başına gitsinler. O birlerine diyelim ki alınız cüzdanlarınızı, bir iş başına arzunuz veçhile sulh yapacakları getiriyoruz. (Yok ise sedaları) Müsaade buyurunuz varsa... Yok bunu da yapamayız. Ne olacak? Musul'u isteriz. Ne ile? Harp ile mi? Evet harp ile pekâlâ. Gel Firkânı Harbiye Reisi, gel Başkumandan, gel Harbiye Nazırı, Musul için bir harbe karar verdiğiniz zaman hangi devletler muhasım olarak karşınıza çıkacaktır? Bunların kuvvetleri ne kadardır. Menabii nedir, vesaiti nedir, vazî malileri nedir? Senin buna karşı çıkaracağın kuvvet nedir? Ümudü muvaffakiyet yüzde kaçtır? Cevap menfi midir, müspet midir? Müspet. Pitti efendiler, harp var. Cevap menfi, harp edemeyiz. Ey ne olacak? Harp edemeyiz. Sulhen hal edemeyiz. İlla sulhi isteriz. Musul'u isteriz. Bence bunun manası yoktur. Heyeti Celilenin den şunu rica ederim. Eğer içimizde sulhen bunu hal edecek iktidarları meselâ; başka devletlere tavizat vererek, başka şeyler göstererek İngilizleri elde edecek varsa, İngilizleri mağlup edeceğiz diyen höyle bir zat varsa ben şimdiden Heyeti Mukümelâ hazıraya adını nişimat ediyorum. İş başına gitsinler ve taahhüt etsinler. Yoksa efendiler harp yapacağız harp için soralım. Kuvvetimiz, kudretimiz, sui malimiz nedir? Düşmanlarımız nedir? Harp yapalım. Hal edeceğimiz mesele budur. Başka bir şey yoktur. Heyetana kâpılıp işi uzatmamak lazımdır.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendim arkadaşımız İhsan Beyin söylediği sözlerden muhem olarak bir şey arz etmek isterim. Eğer mevzu bahis ettiği nikatı, yani Ordumuzun kuvveti hangi kuvvetlerle karşılaşacaktır? Harp olursa safahatı ne olur? Çok rica ederim bunları burada mevzuu bahis ettirmeyiniz. Eğer bunlar açık olarak mevzuuhabis olacak olursa ve bunlardan düşmanlar haberlar olursa belki sulh yapmak isterken aksi netice ile karşılaşabiliriz. Bence mesele gayet basittir. Orta yerde bir sene için mukaddeatinin taliki icabeden Musul meselesi vardır. Talik mi edelim, talik etmemek için harp mi edelim? Bu suale verilecek cevap gayet ba-

sittir. Eğer bu basit cevabı kendi aklımıza ve vicda nımıza karşı verecek olursak yapılacak muamele. He yeti Vekileyi kendi mesuliyeti dahilinde sorbest bırakmak ve başlamış olduğu şeyde devam ettirmek. Netice kat'iyeye ile karşınıza geldiği vakit, yapabileceği işi birer birer tetkik ederiz. Muvafık değilse ret ederiz. Şayarı kabul görürsek o vakit kabul ederiz. Şimdiden münakaşasını yapmak nabemalhal ve nabemevsümdür. Ortada yapılmış bir şey yoktur. Hatta ufak tefek fedakârlığımızda ufak tefek diyorunu çünkü düşmanlarımızın zihniyetini büyük okluğu derecede tahlil ettiğimizi iddia edemeyiz.

ÂTİF BEY (Dayazılı) — Paşa hazretleri: Heyeti Vekileye salâhiyeti verdikten sonra Meclisin muvafakat edip etmediği Avrupa'ya anlaşılmiyacak mı?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamlı) — Anlaşılması şayarı arzudur. Yani Meclis son ve kat'i noktâ nazarlarını izhar etmemelidir. Heyeti Vekilenin mesuliyeti yerinde kalmalıdır. Çünkü Meclis son ve kat'i fikirlerini beyan ederse daha kuvvetli olmayız. Arz etmek istediğim budur. Vaziyeti anladınız. Musul meselesinin bir sene için hallini talik etmeyi hayati bir mesele görüyorsanız o zaman derhal müdafaaya geçin, meseleyi esasından hal edersiniz.

ÂTİF BEY (Bayazılı) — O halde Meclise gelmemiş gibi telâkki edelim.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamlı) — Gelmemiş gibi telâkki ediniz.

SALAHADDİN BEY (Mersin) — Oradan gelmez meliydi.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamlı) — Efendim müsaade buyurun. Heyeti Vekile nazik telâkki ettiği bu meselede az ve çok Meclisin vecihisini bilmeden yeni talimat veremeziz. Şimdi size arz ediyor diyorduk ki: Yeni talimat vereceğim. Vereceğimi talimat şu bir takım noktaları ihtiva ediyor ve bu noktaların en ağır Musul meselesi gibi görünüyor. Fakat tahlil etmiş olursanız Musul'dan sarfı nazar etmiş oluyunuz. Tahlil ederseniz hududu milliyemiz dahilinden bir şey bırakmış oluyorsunuz. Belki daha kuvvetli bir mevkie geçiyorsunuz. Yani bir sene sonra harp ile geçeceğine, sulh ile geçsin, o hedefe daha iyi hazırlanıyoruz. Arz ettiğim budur. Bir sene sonra aleyhimize hal olunacağını da kabul ediniz ve ondan sonra ona göre mukayese ediniz. Sonra kararınızı veriniz.

ABİDİN BEY (Lâzistan) — Aziz arkadaşlar; bendeniz Paşa Hazretlerini son beyanlarında kendi

nokta nazarından anladığım Misaki Milli yoktur. İstedikimiz gibi bir harita çizeceğiz.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamlı) — Demedim öyle bir şey.

ABİDİN BEY (Lâzistan) — Arkadaşlar, ben Musul'dan Misaki Milli olarak nerede Türk hududu varsa Paşa Hazretlerinin dediği gibi işgali askeri alında bulunmadığı bir yeri sungü ile almak lâzımdır.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Ta Basra'dan İsgodra'ya kadar.

ABİDİN BEY (Devamlı) — Arkadaşlar heru gördüğünüz gibi zan edersiniz, ki sulhperver değilim. Fakat sulhperver Heyeti Vekilemize tamamen itibarım vardır. Fakat Heyeti Vekile'de bütün vicdanlarına ve bütün cümle dimağilerine hâkım olarak, bu son sulh tekliflerinden başka kendileri yan çizmeyecek ve bir daha Paşa Hazretleri de, yani Misaki Milli dediğimiz, nasıl çizerseniz ve nereye kadar takip ederseniz orasıdır. Buna ben karar verdim. Fakat yalnız ve yalnız her millet ve her devlet gibi, yani İngiliz devleti ve milleti gibi, ki nasıl halkını siyanet ediyorsa ve nasıl o müstakil ise, biz de müstakil ve bir daha ne kapitülasyonu, ne hafiyesi, hiç kimsesi girmemek şartıyla böyle bir istiklâli nereden kavrayabilirsek bilâharede istiklâlimize ve maksadımıza vasil oluruz. (Bravo sesleri) Efendileri, her millet mahkûm kalmış. Fakat sizradan çalışa çalışa istiklâli tam olarak istihsal etmiştir. Efendileri, biz bir netice aldık. Çirçiplak perişan bir halde, hiç kimsesi yokken böyle bir netice aldık, bunu giydirdik ve yamardan kurtarmaya çalışıyoruz. Fakat büsbütün tekrar çirçiplak etmeye çalışmayalım. Belki o netice dahilinde büyük bir azahı şudani hissederiz. Arkadaşlar ben buna iman etmiyorum, yani ben demiydim ki: Heyeti Vekilenin ve Reis Paşa ve Murahhas Paşanın dediği gibi, evet şu teklifleri yaparsak ve kanı olurlarsa, ki kanı olmayacaklardır. Arkadaşlar ben o kapaafıyım, kanı olurlarsa ben de eyvallah diyeceğim. Fakat yine kanı olmayacaklar. Kanı olmayacaklarından dolayı Reis Paşa Hazretleri bana dedi ki Japonya, Çin bilmem ne, bilmem ne olan urangotan hükûmetleri de, Çin de, hükümettir, hücumu etsin. Biz kimsesiz olarak burada pek az bir kuvvetle cühangirane tekrar o yetim kız alınıyor. 600 seneden beri olan harplerin bıraktığı ve yuvarladığı felâket içinde evladı vatani, ananımızı tekrar kurtarmaya ceht eden bu kuvvet her halde istiklâli ve o biçareyi kurtarabilir. Arkadaşlar bu kadar ordıya malik olduğu halde kimseden korkmuyoruz. Ben Çinliler de gelsin, Cavalılar da gelsin, hatta Hindistan'daki müslimanlar da gelsin. Ni

tekum geldiler. Ne oldu? Eskişehir bizde miydi? Kütahya bizde miydi, Bursa bizde miydi? Onu alan sun-gu orasını da alır. Binaenaleyh ben fevkalâde ülcüna bana hareket ediyorum. Tam istiklâl olmak üzere İngilizin, Fransızın, hilmem nenin hiç bir şevsini sık-mamak suretiyle hududu dahilinde kabul ediyorum. Evet efendiler, böyle bir hudut, valeski fedakârlık olsa, istihsal edildikten sonra Musul yine benimdir. Halep yine benimdir. Fakat onlarda benimle beraber hareket etmelidir.

SALAHATTİN BEY (Mersin) — Müsaade eder-seniz hendeniz de buradan usul hakkında arz ede-yim. Şimdiye kadar iki fikir çıkıyor, arkadaşların ifa-desinden. Bu mesele nasıl müzakere edilmelidir? İsmet Paşa Hazretlerinin beyanâtı, Rauf Beyefendinin beyanâtı, Paşa Hazretlerinin ifadâtı bir nokta üzerine toplandı. Diyorlar ki biz bu meseleyi, müchassısla-rı dinledik, görüştük tetkik ettik, nihayet anladığımız malî, iktisadî, idarî mesail kabili kabul değildir. Arazi mesaili üzerinde Karaağaç'ı feda edeceğiz. Musul'u da bir sene sonraya bırakacağız. Bunlar ruhîdir. Bu-nu diyorlar, başka bir şey yok. Bu karar hilâhare mü-zakere yapılamamasını mucip olur. Sonra mahdur ka-lır. Hükümet; onun için bu mesaili bırakınız. Musul ile Karaağaç meselesi üzerinde ne söyleyecekseniz söy-leyiniz, ilte tarafını bize bırakınız. Bu bir tarzı mü-zakeredir. İkinci bir teklif vardır. Arkadaşlar diyor-lar ki, üç aylık mesele hakkında biz tenvir edilme-dik. Ne olduğumuzu bilmiyoruz. Bir doğru kâğıt eli-muze verilmemiştir. Gazetelerde görüyoruz. Onlar da birbirini nakzediyor. Hakiki heyeti murahasamızın malûmatına dair nâkis malûmata maliktir. Binaenaleyh meselecin esasını siz anladınız, amma biz anlamadık. İki tarzda Hükümet vardır. Hükümet yapar heyeti teşriyyeyi dinleriz hem Heyeti İcraiyyeye biz emir ve-riyoruz, diyoruz. İşte biz bu şekilleri istiyoruz. Anlaya-rak verelim. Yalnız bir mesele vardır, amma siz böyle anlarsınız bu şuyu bulur. Bu bir, ikincisi; kararları-nızda, yani huradaki takyidat bir karara muncer ola-bilir, bu da tehlikelidir. Amma hunun şuyu bulma-masua şiddetle ehemmiyet vermek lâzımdır. Bazı me-sailin; sonra buradan bir kararda çıkmamalıdır. Bu-nu da kabul ediyorum. Fakat burada fikir ve mad-deler tezahür etmelidir. Bunu istiyorum. Şimdi Hükümetin noktai nazarı yani vekillerimizin noktai na-zarlarıyla bizim noktai nazarımız arasındaki fark ken-dilerinin meseleyi burada beyhude tetkikata mahal olmasın diyorlar. Biz de diyoruz, ki beyhude değil-dir, aşığıdır. Biz iyice vaziyeti anlayalım. İhtimalki ne-ticede mesele yine bu iki meselenin üzerinde kalacak.

tır. Fakat biz diyoruz ki, öyle noktaları böyle bilce-ğimizi zan ediyorsunuz ki belki fidedir. Biz karar de-ğil, bir fikir olarak ifade edeceğiz. Arkadaşlara, hi-naenaleyh, hepsi birdir. Teklif ettiklerini tekrar et-mek istiyorum.

Meselâ Ermeni mesaili İsmet Paşa Hazretleri, son-ra malî mesaili Hasan Bey biraderimiz zan ederim bu mesaili bir küll, umumi olarak şöyle anlatırlar. Bunlar ne dediler ve onlar nihayet ne dediler? Sonra hal edilmiş, mesail, bilâhare hayır efendim, biz uzun zahırları da istemekten vazgeçmedik. Onlar gelmeli idi. Her huyuk bahis adamakıllı hurda tetkik olun-duktan sonra vaziyeti umumiyeyi siyasiyeyi de öğren-dikten sonra, bazı arkadaşlarımız da mütalâalarını. Yalnız umumi olarak bir karar verilmez. Bu müzake-renin neticesinden bir karar almak hükümet ferasc-tinden çıkacaktır. O daire dahilinde iş görürler. O da-ireden çıkacak onun üzerine hükümet karar icabeder-se alır, icabederse o kararı da almaz. Fakat ekseriyeti iyice istiknal eder. İntaç ettiği şekil ile bilâhare ku-nuşuruz. Binaenaleyh ihzârı müzakere etmek lâzım-dir ve bu ihzârı müzakerele bu üç fiilîni ne olduğu bilinmelidir ve vukuf ile verilen bir karar ve bir me-sailten çıkan bir karardır ki, sonra halka karşı nasıl bir cevap vereceğiz. Milletın mesulu sıfatıyla ne diye biz müdafaa edeceğiz? Söylediğimizi bilmiyoruz. Al-dığımız cevabı hilemiyoruz. Rize diyorlar ki, efendi-ler biz anladık. Bildik, ben kani değilim, öyle nikat var ki yalnız biz hunları hal edebilirdik. Yek cihet değildir. Maksadım tenkit de değildir. Ne Heyeti Vekileyi, ne şunu bunu, ne heyeti murahasayı. Bir vatan meselesidir. Bir istikbal meselesidir. Bu sulhun bazıları ahkâm sayesinde bazıları ahkâmı arzıyesin-de, bazıları da ahkâmı idariyesinde esas görüyor. Me-selâ, neyi feda etmek hususunda fikrimiz müreccet-tir. Çıkıp, ucaba Musul'un ehemmiyetini, Karaağaç'ın ehemmiyeti, herhangi bir ekalliyetlerin maddelerindeki ehemmiyeti birbirleriyle karşı karşıya gelebilir miyiz? Sonra iki noktası meselenin hal olunmadan, sonra iki nokta arasında karar vererek Meclisi mesa-ili sairiyi muhmel ad ederse Meclis diğer mesail üze-rinde zaten bu bir muahede midir, sulhü temin eden? Bu da bir meseledir. Muhtacı nazardır.

Sonra Meclisi Millinin hilâ karar hükümetin mü-zakerata girişmemesi zaaf mı irac eder? Kuuvet mi irac eder? Bunu bilemem. Onun için Meclis bir da-hili safhasını gösterir ve bundan bazı fikirler çıkar-ılabederse harici safhada yapılabilir. Muayyen bir şekilde; biz Heyeti Vekileyi serbest bırakınız, bir karar vermeyiz. Âmalımız dahilinde onlar müzakereye gi-

rişir ve binaenaleyh bir Mecliste müstenit olarak ni-
zakere cereyan ediyor. Fakat Meclisin kararı yok-
tur. Fakat bazı şeyler irae etmiştir. O şeyler ne dere-
ceye kadar ileridir? Ne dereceye kadar geridir. Kim-
se bilmez. Fakat, onu biz biliyoruz. İşte zan ediyö-
rum ki anlaşılacak yürümek budur. El'an kulağımızı
tikayarak el kaldıracak olursak buyuk meseledir. Yal-
nız bize değil çocuklarımızı ait tarihe geçecek me-
seledir. Onun için bendemiz ikinci olarak teklifim
esaslar üzerinde Vasfi arkadaşımızın izahatı üzerine
bir parça tenvir edilmeden ibarettir. Hadeli karar
mahiyette olmayarak mulahazata geçelim. Bu iki fik-
rin takdiri Heyeti Celilenize aittir. Fazla bir şey söy-
lemiyorum. Söylencek çok sözler buluruz. Çünkü
çok büyük bir meseledir.

ALI ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Efendim geçen
gün söz söylerken, Başmuruhas Paşa Hazretleri izah-
at verirken bendemiz söylemiş demiş idim, ki: üç se-
nelik mesainin kararını vermek mecburiyeti karşısın-
da bulunuyoruz. Binaenaleyh bu kararın salim olma-
sı için, mutlaka cereyan eden müzakerenin her saf-
hasına vakıf olmamız lazımdır ve bunun için de
hatta husun konferans zabıtlarının, protokolların ter-
cümesinin verilmesi lazim gelir. Deniştim. Bu husus-
ta karar istediğim halde Reis Paşa Hazretleri buyur-
dular ki; tahidir ki gerek Hariciye Vekâleti ve ge-
rek Hükümetin vazifesi Heyeti Celileni tenvir etmektir.

HAMDİ BEY (Riga) — (Mecburdur) kaydı da
vardır.

ALI ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — İhtiva mehur-
dur, kaydı da vardı. Hendeniz rahatsız olduğum için
şimdi geldim. Görüyorum ki zabıtlardan vaz geç-
tik, bugünkü şekil mesele hakkında dahi lazımı ge-
len malûmatı veremiyorlar. Bunu vermeden bizden
bir karar veyahut bir vacche almak istiyorlar. Efen-
diler zannediyorum ki mesele oyuncak değildir. On-
on iki seneden heri harp eden bir milletin dışından,
tınağından artırmış olduğu para ile önceden benden
topladığı silahlı ve yine yüz binlerce kan dökmek sı-
retiyle kazanmış olduğu bir zafer vardır. Bu zaferin
neticesi bugün takarrür edecektir. Binaenaleyh
bu hususa sâlim bir karar verebilmek için yine tek-
rar ediyorum, her meseleyi bilmek mecburiyetinde-
yiz. Meseleyi bilmeden şunun ve bunun zekâ ve dir-
yetine itimaden bir karar verecek olursak doğru ha-
reket etmiş olmayız. Görüyorum ki hükümetten ilk
teklif ettiğim ve riyaset tarafından da (verileceği mu-
hakkaktır) diye söylenilen zabıtları elde etmeğin
imkânı yoktur. Çünkü işlerin o tarzda tutulduğuna

ihmal yoktur. Bunu altı ayda bize vereceklerdir.
Fakat herhalde şimdiye kadar yapılan müzakerattan,
tali komisyonlarda ne gibi mesail üzerinde bir an-
laşma olmuştur. Bilâhare devletlerin bize vermiş ol-
duğu muahede projesinde bu anlaşmaların bir kısmı
atılmış ve bunun haricinde hiç görülmeyen mesail
kalmıştır. Sonra buna mukabil bizim heyeti murah-
hasamızın yapmış olduğu teklifat neden ibarettir?
Heyeti Vekilenin bunu gösterir bir vesika vermesi
lazımdır. Bunlar elde bulundukça, bunlar hakkında
arız ve amik telkikat icra edilmedikçe, zannedirim,
bir karar verilemez. Bir misal irat edeceğim. Bende-
miz geçen gün İsmet Paşanın sözlerinden anladım ki
ortada on beş milyon bir tazminat meselesi vardır.
Bunun mukabilinde Sultan Osman dirirnotuna verilen
bir para vardır. Birisi 37 senesi zarfında imha edil-
mek üzere borç; diğeri aynen tediye olunacak. Görü-
yorum ki Paşa Hazretlerinin vermiş olduğu izahatta
derhal takas yapılıyor. Halbuki evvelce gazetelerde
hepimiz okuduk ki İngilizler bu parayı vermeyiz de-
miyorlar. Fakat parlamentodan geçmek şartıyla res-
mi şekilde parlamentodan geçmek imkânı olmadığı
için, size emvalden veriniz diyorlar. Meselâ; şimendil-
ler vagonları ticaret gemileri vesaire, vesaire... Ve-
riniz diyorlar. Binaenaleyh bugün bir çok ihtikâr al-
tında kıvrandığımız halde bu para mukabilinde bize
verecekleri.

İSMET PAŞA (Hariciye Vekili) — Yanlış bir za-
min üzerinde mutalâa yürümeyelim. Onların bize
teklifi şu ve bu söz değil, yük genileri bedelini ver-
meyiz ve ayrıca on beş milyon altın isteriz diyorlar
ve ayrıca on beş milyon altın isteriz. Bu malûmata
istinaden mutalâa yürümek lazımdır.

FEYVİ BEY (Nafia Vekili) (Diyaribekir) — Şük-
rü Beyin söylediği gibi bir şey yoktur.

İSMET PAŞA (Devamla) — Lokomotif vesaire
aynen paradır.

ALI ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — İşte bakınız Pa-
şa Hazretleri yoktur, diyor.

MUSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Hasan Bey
ilk geldiği zaman bu Mecliste söylemiştir. Olan şey
yok denektir.

ALI ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Hasan Bey ce-
vap vermiştir. Gazetelerde bunu görmüşüzdür. İstan-
bul'da ve Lozan'daki gazetecilerden işitmişizdir. Bun-
ları anlamak için mutlak zabıtları görmek mecburi-
yetindeyim. Şimdi gazetelere filana müracaat doğru
değildir. Siz malûmat vermezseniz gazeteden almaya-
lim, nereye müracaat edeceğiz?..

HASAN BEY (Trabzon) — Maksadımı arz edeyim. Gazetelerin verdiği malûmat ihtîrac olamaz. Evvelce ben buraya geldiğim zaman bir hususta maruzatım var. Zabıtlar vardır. Konuşulan sözlerin mahiyeti nedir? Bunlar meseleyi izah eder. Buyurduğunuz noktalar hiç esasız değildir. Hususî komisyonlara toplanırken hususî müşaverezeler cereyan ederken bunun naküt olarak tediyesinin imkânı olmadığı ve İngiltere'nin bir borcu olarak tahakkuk ettiği takdirde ancak aynen verilmesine imkân olacağını ifade den ibarettir. Bu ifadeler bunların verileceğine dair bir taahhüdü tazammun etmektedir. En nihayet bir çok müzakerattan sonra ve benim gaybubetimde iki üç müzakere cereyan etmiştir. Son aldıkları vaziyet kat'iyen vermeyizdir. Nitekim elimizdeki teklif kat'i projesinde bîdayeten kabul ettikleri halile, nihayeh nükûl ettikleri bir çok meseleler vardır.

ALI ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — İşte onları esbabı mucibesıyla antlamak isteriz.

REİS — Söz almadan söylemeyiniz. Siz sual buyuruyorsunuz. Mesale tavzih ediliyor.

ALI ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Bendeniz de ona karşı söyleyeceğim, yani bırakınız müzakere etmeyelim kapayalım.

REİS — Hayır efendim, müzakere etmeyelim demiyoruz. Ali Şükrü Bey geçen günde bundan bahsetti. Heyet-i Vekile bunun maddeten imkânı olmadığını söylediler. Malûmu âliniz matbaamız yanmıştır. Buna imkân yoktur. (Gürültüler)

Efendim, rica ederim. Maddeten bir şeyin imkânı olduğu halde neden Heyet-i Vekile üç gün, dört gün evvel göstermişler? Efendim şimdi usulü müzakere hakkında takrirler vardır. Müsade ediniz okuyacağız. (Gürültüler) Esas hakkında 36 kişinin sözü de vardır.

HAKKI SAMİ BEY (Sinop) — Usul hakkındaki müzakerenin kıfayeti reye konmaz rica ederim.

REİS — Rica ederim. Jaha reye koymadım.

HAŞİM BEY (Çorum) — Paşa Hazretleri bütün arkadaşları tektir ediyorsunuz, tektir tevbih ile iş olamaz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Paşa Hazretleri bu takrir reye konamaz.

HAFİZ MEHMET BEY (Trabzon) — Usulü müzakere hakkında söz söylendi, esas hakkında söz söylenmedi. Rica ederim reye konamaz. (Gürültüler)

REİS — Efendiler, çok rica ederim. Riyaset bu vaziyette hiç bir şey yapamayacaktır. Vazifemi teshih ettiniz. Gayet müşkül bir vaziyetteyim.

FEYYAZ ALİ BEY (Yozgat) — Fakat Paşa Hazretleri bu takrirler evvela Riyaset tarafından okunmasını ve esasa taalluk eden takrirlerin tefrik edilmesi lâzımdır. İlk okuduğunuz takrir esasa taalluk ediyordur. Halbuki hiç okunmamak lâzımdır.

ŞEREF BEY (Edirne) — Esas hakkında sözümlü vardı, hiç bir şey söylemedim, hekkayrum.

REİS — Müsade buyurunuz, takrir hakkında arz edeceğim.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Esasa taalluk edenleri reye koymazsınız. Halbuki okunan takrirlerin kısmı azanın mesela Subhî Beyin takriri esasa taalluk ediyor. Bu okutulmaz. Esasın müzakeresinin neticesinde okunur.

REİS — Yine efendim, öyle yaparız.

Riyaseti Celileye

Tarzî müzakerenin şekli Etide icrasının kabul buyurulmasını teklif ederim.

1. Mesaili arziye, idariye, maliye ve iktisadiyenin yegân yegân murahhaslarımızca izahı ve hükümetin mukabil projesiyle karşılaştırılarak münakaşası.

2. Vaziyeti umumiyeyi siyasiye ve Maliye layihisiyle tenvir ve tavzih edildikten sonra keyfiyetin müzakeresine geçilmelidir.

Erzurum

Süleyman Necatî

Riyaseti Celileye

Esbabı mucibesini arz eylediğim veçhile, gerek hîze tevdi edilen projenin ve gerek hükümetin mukabil hazırladığı projenin şubelerde tctik ve tahlil edildikten sonra müzakerenin tahtı karara alınmasını teklif ederim.

Erzurum

Mustafa Durak

Riyaseti Celileye

Lozan'da müferekat günü heyet-i murahhasamızın mütteliklere tevdi ettiği son müsadeyi muhtevî mukabil projenin hemen tah edilerek azaya tevziini teklif ederim.

Lâzistan

Osman

Riyaseti Celileye

Meselenin ehemmiyeti ve azameti hepimizin sınırlarına büyük bir tesir yaptı. Müzakerenin şekli de buna bir delildir. Bu hal ile bugün müzakereye devam imkânı olmadığı şöyle dursun, edilecek müzakerelerden netice istihsalı gayri mümkündür. Binaberin muahhedenin hutulu esasıyesi hakkında Heyet-i Vekilece verilen izahat makul ve mütedildir. Teferruatı

hakkında da izahat alındıktan sonra kararımızı vermek çok mantıklı olur. Bu sebeple müzakerenin başka bir güne talikini teklif ederim.

Dursa
Operatör Emin

Rıyaseti Celileye

Misaki Millî ve istiklâlî malî ve iktisadî daire sinde bir sulhün müzakeratı siyasiye ile intacı ve istihsal olunacak netice hakkında Meclisi Aliden karar alması şartıyla Heyeti Vekilenin tavzif edilmesini teklif ederim.

Hakkâri
Mazhar Müfit

Rıyaseti Celileye

I. Tarzı müzakerenin,
Arzı.
Mali ve iktisadî.
İdari.

Mesail ayrı ayrı bunu müzakereye mecbur mu-
rahhahlarımız tarafından teşrih ve vükelâyı mesu-
lesi tarafından tenkit edilmek ve bir de Meclisçe
umumî müzakereye başlanılmak üzere kabulünü tek-
lif eylerim.

Mersin
Salâhattin

Rıyaseti Celileye

Meselenin ehemmiyeti gayri kabili inkârdır. He-
yeti Vekilenin teklifi hakkında Meclisi Aliden sağ-
lam bir noktâ nazar izhar edilebilmek için Heyeti
Vekilenin ve şuheyi alâkadar eden mesailden niüte
hassis mehus ve müşavirlerin ayrı ayrı ve behemihal
izahat vermek ve Meclisçe verilecek vechenin bunun
üzerine itihazımızı teklif eyleriz.

Saruhan	Gaziantep
Reşat	Ali Cenani
Mardin	Antalya
Necip	Rasih

Hakkâri
Mazhar Müfit
Karahisarısahip
Ali
Adana
Zamir

Saruhan
Mustafa Noca
Kayseri
Ahmet Hilmi
Muş
İlyas Sami

ALI ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Bravo, Barış-
lık.

REİS — Bu takrirler usule aittir. Bunları oku-
duk diğerleri esasa taallük ediyor. Bir kısmı dışorki;
Heyeti murahhasayı teşkil eden azalar kendilerine
ait olan hususattan dolayı bizi daha ziyade tenvir
etsinler. Heyeti Vekilede daha ziyade tenvir etsin-
ler, meseleden tamamıyla haberdar olalım. Onun
üzerine bir karar itihaz edelim. Bir kısmı da Heyeti
Vekile ve Heyeti murahhasa ve bu işle alâkadar olan
mühassis arkadaşlarımızdan mürekkep heyet va-
ziyeti iyice tetkik ve tespit etsinler. Heyeti Umumiye-
ye sevk etsinler diyor. Müsaade ederseniz takrirleri
sıra ile bir daha okuyalım (Son takrir okuyunuz ses-
leri).

(Saruhan Reşat Bey ve rüfekasının takriri tekrar
okundu.)

REİS — Efendim, bu takriri kabul eden lütfen
el kaldırsın. Kabul edilmiştir. (Mütelikan sadaları)

Efendim, bendemiz el kaldırmayanları görüyo-
rum.

ALI ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Doğru şeyde it-
tifak ederiz paşanı.

REİS — Celseyi hafiyeden celseyi âleniye geçil-
mesini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Celse âle-
niyeye geçilmiştir.

Yarın birde ıstımsa etmek üzere celseyi tatil edi-
yorum.

Hıtamı Celse : 4.45

32
TÜR

INSTITUT KURDE DE PARIS
ENTRÉE N° 1865

